BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

20

SANT

SOR

Milliyet

BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

20. CİLT

Sapan — Sovyet S.C.B.

Milliyet

İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş. adına
Hürrem FİLA

genel yayın yönetmeni
Adnan BENK

yayın kurulu
Oya ADALI, Nilgün AKAR, Bedia AKARSU, Engin ALÇORA, Yasemin ALPMAN, Abbas ALTUNKAŞ, Aydın ARIT, Selahattin BAĞDATLI, Mustafa BALEL, Mustafa BAYKA, Nezih COŞ, Güler DEĞİRMENCİ, Melek DENER, Turgut DEVECİ, Tamer ERDOĞAN, Sırrı ERİNÇ, Şenay ERKAN, Peyami ARMAN, Ayşegül EROL, Konur ERTOP, A.Fuat FİDAN, Tankut GÖKÇE, Öznur GÜNDOĞDU, Selahattin HİLAV, Rıfat İNSEL, Cenap KARAKAYA, M.N. KARAKÜÇÜK, Melih KIRANBAĞLI, Gülsen KORALTÜRK, Güzide KOSİFOĞLU, Dilek KÖSEOĞLU, Cevdet KUDRET, Turgut KUT, Deniz MAZLUM, Günnur ORMANLAR, Tahir ÖZÇELİK, Süleyman ÖZÇİFTÇİ, Ufuk ÖZKOLÇAK, İsa ÖZTÜRK, Mehmet SERT, Kenan SOMER, İlhami SOYSAL, Beyhan Aziz TANER, Aksel TİBET, Erdoğan TOMAKÇIOĞLU, Teoman TUNÇDOĞAN, Hale ULUSOY, Doğan ÜLGENCİ, Mara YAKOVLEVSKİ, Aydın YALKUT, Mehmet YARAŞ, Ömür YARS, Tahsin YAZICI, Dilek YELKENCİ, Melih YÜRÜŞEN

sorumlu yayın yönetmeni
Aydın YALKUT

araştırma
Despina ÇİMROĞLU ve yardımcıları Betül GÜVENSOY, Nesrin OĞRAŞKAN, Mine ÖZDİLER, Servet SABAK, Hilda SETYAN, Semra BAL

arşiv
Sevil ÇELEBİCAN ve yardımcıları Nurgül KAYA, Cansel Çolak SAVAŞ

teknik yönetmen
Nazlı TÜRKSOY

sayfa düzeni
Ömer BARANİOĞLU ve yardımcısı Çağatay AKYOL

harita
Mansus TETİK ve yardımcıları Berrin BÜYÜKANIT, Ruhi DİLGİMEN, Seval ÖZLER, Ceyda SAKARYA

düzelti
Hayrettin KARA ve yardımcıları Zeynep ATAYMAN, Fatma AYDIN, Sait GÜRAY, Aydın KARAAHMETOĞLU, Gülsüm ÖZ, Sibel TÜRKMENOĞLU

fotoğraf
Muhlis HASA ve yardımcısı Sedal ANTAY

sekreterler
Funda ARSLAN, Halime DEMİR, Nil HEPER, Kadriye KÖMÜRCÜOĞLU, Lale KURUDAĞ, Belgin SOYCAN, Satı ŞİMŞEK

dizgi
Turgay ŞIK ve yardımcıları Leyla BİRBEN, Âdem ÇALIŞKAN, Betül FERİK, Hülya HASEL, Sakine KAYA

kamera
Gelişim Yayınları kamera servisi

baskı: Milliyet Gazetecilik A.Ş.

Büyükdere Cad. Apa Ofset arkası
Levent-İSTANBUL Tel: 169 66 80 (20 Hat)

BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

ve klavyeli çalgılar için kontrapunto tekniğinde fantezilerin yorumlanması, bestelenmesi ve doğaçlanmasına ilişkin bir inceleme yazdı: *Libro llamado Arte de tañer Fantasia assí para tecla como para vihuela...* (Valladolid, 1565).

SANTA MARİA CAPUA VETERE, İtalya'da kent, Campania'da (Caserta ili); 31 000 nüf. Pazar. Bu yeni kent, eski Capua'nın yerinde kurulmuştur; eski Capua'dan kalma, Hadrianus dönemine ait geniş bir amfitiyatronun yıkıntıları. Mithra tapınağı (II. yy.).

Santa Maria de Huerta, Castilla'da (Soria ili) Medinaceli'nin 25 km K.-D.'sunda Cîteaux rahipleri manastırı. XII. yy.'ın üçüncü çeyreğinde kurulan yapı, İspanya'da gelişen gotik mimarlığın tarihinde önemli bir rol oynadı. İber yarımadasındaki en güzel örnek olan yemekhanesi iki aşamada yapıldı: alçak bölümler (1215 - 1223) ve hemen sonra üst bölümler. XII. - XVII. yy.'lar arasında başka yapılar eklendi.

Santa Maria del Fiore, Floransa'da katedral. Eski ve küçük S. Reparata katedrali'nin yerine, Santa Maria del Fiore' nin yapımını 1296'da, Arnolfo di Cambio başlattı. Katedralin yapımında aralarında Giotto, Andrea Pisano, F. Talenti ve Brunelleschi'nin de bulunduğu çok sayıda usta art arda görev aldı. Çaprazsahın karesini 45 m açıklıklı sekizgen bir kubbeyle örtme konusundaki teknik buluş Brunelleschi'nindir. Bu kubbe, kalıp kurulmadan inşa edilmişti (1418-1436) ve bir dizi yatık kemerle birleştirilmiş iki yüzeyden oluşuyordu (biraz, yakındaki vaftizhanenin 25 m açıklıklı kubbesi gibi). Mermerlerin çok renkliliği (beyaz, yeşil, kırmızı) anıtın dış yüzüne eşsiz bir görünüm kazandırır (batı cephesi XIX. yy. sonunda yapılmış bir eklemedir). İç hacim, latin haçı planlı ve üç sahınlıdır (uzunluk 153 m, sahın genişliği 38 m: Roma'daki San Pietro ve Londra'daki St Paul'den sonra en geniş kilise); mimarlık tekniği açısından çok iyi tanımlanmış olan, sade ve güçlü ayaklarla uyum kazanan yapı, italyan gotik sanatının en büyük başarılarından biridir. İçinde yer alan çok sayıda sanat yapıtı arasında, Ghiberti, Uccello ve Andrea del Castagno'nun desenlerine göre oluşturulmuş yuvarlak vitraylar, Uccello'nun *John Hawkwood*'u at üstünde gösteren resmi, L. Della Robbia'nın sırlı pişmiş topraktan *Uruç*'u, Michelangelo'nun yarım kalmış yapıtı *Pietà* sayılabilir.

1334'te Giotto tarafından bugünkü cephenin sağında yapımına başlanan campanile, italyan gotik sanatının bir başka başyapıtıdır; alt bölümü, özellikle Andrea Pisano'nun yontma madalyonlarıyla süslenmiştir. Nişlerdeki heykeller (azizler, sibyllalar, peygamberler), Donatello'nun, Nanni di Banco'nun ve başka heykelcilerin yapıtlarıdır (bu yapıtların asılları, katedraldeki museo dell'Opera'ya kaldırılmıştır).

San Giovanni vaftizhanesi XI.-XII. yy.'lardan kalma, roman üslubunda sekizgen bir yapıdır; yeşil ve beyaz mermerlerle kaplanmış ve yaldızlı bronzdan olağandışı üç çift kapıyla donatılmıştır. Bu kapılardan güneyde olanı, Andrea Pisano'nun yapıtıdır (Aziz Vaftizci Yahya'nın yaşamını anlatan 20 madalyon, 8 Erdem [1330-1336]). Kuzey kapısı, ünlü 1402 yarışmasını kazanan Ghiberti tarafından yapılmıştır (İncilciler'i, Kilise doktorlarını ve Yeni Ahit'ten sahneleri gösteren 28 madalyon [1403 -1424]); aynı heykelcinin yapıtı olan doğu kapısı Michelangelo'ya göre, Cennet'in kapısı olmaya yaraşır niteliktedir (Eski Ahit'in çeşitli bölümlerini sahneleyen 10 büyük kabartma, sibylla ve peygamber figürleriyle dekoratif çerçeveler [1425 -1452]). Vaftizhane tonozunda XIII.-XIV. yy.'ların çok güzel mozaikleri vardır; yine vaftizhanede düzmece papa Johannes XXIII'ün Donatello ve Michelozzo'nun yapıtı olan mezarı, Donatello'nun ahşap Azize Meryem heykeli bulunur

SANTA MARİA Dİ LEUCA burnu, İtalya'da burun. Puglia'nın güney ucunda, Taranto körfezi ile Otranto kanalı arasında.

Santa Maria Maggiore, Roma'da kilise. 352'ye doğru papa Liberius tarafından yaptırılan eski bazilikanın yerine Sixtus III döneminde (432-440) yeni bir kilise yaptırıldı. Eugenius III'ün bir revak, Nicolaus V'in bir absida, Gregorius XI'in bir çan kulesi ekleterek zenginleştirdikleri yapı XV. yy.'da yeniden elden geçirildi; sonra iki yanına birer capella eklendi (D. Fontana'nın 1586'da yaptığı Sistina capellası; F. Ponzio'nun 1611'de yaptığı Borghese capellası). Cepheyi Fuga yaptı (1743). Sahında V. yy. mozaikleri, absidada Torriti'nin yaptığı mozaikler XIII. yy.'dan kalmadır, bölmeli tavanın Amerika'dan ilk gelen altınla yaldızlandığı sanılır.

SANTA MARTA, Kolombiya'da kent, Magdalena yönetim bölgesinin merkezi, Antiller denizi kıyısında, *sierra de Santa Marta*'nın eteğinde; 177 922 nüf. 1525'te kurulan kent, iç kesimlere yayılma hareketinin merkezi ve büyük bir muz limanıydı; muz yetiştiriciliğinin gerilemesi limanın etkinliğini azalttı. *—Sierra de Santa Marta*, en yüksek doruğu Cristóbal Colón'dur (5 775 m).

Sant'Ambroggio, Yukarı Korsika'da (Fransa) eğlence merkezi, Balagne kıyı şeridinde, Calvi ile Île-Rousse arasında.

SANTA MONİCA, ABD'de (Kaliforniya) kent, Los Angeles'in B.'sında, Los Angeles'in Büyük Okyanus kıyısındaki bir uydu kentidir; 88 300 nüf. Önemli sayfiye merkezi ve sanayi kenti (hava ve uzay araçları yapımı).

SANTANA DO LİVRAMENTO, Brezilya'da (Rio Grande do Sul) kent, Uruguay sınırında; 48 500 nüf. Ticaret merkezi (sığır). Et konserveleri. Sepicilik. Kereste. Yün.

SANTANA MARTÍNEZ (Manuel), ispanyol tenis oyuncusu (Madrid 1938). Fransa Uluslararası karşılaşmaları'nı (1961 ve 1964) ve Wimbledon turnuvası'nı (1966) kazandı.

SANTANDER, Kolombiya'da yönetim bölgesi, Doğu Cordillera'sında ve Magdalena vadisinde uzanır; 30 537 km²; 1 511 392 nüf. Merkezi *Bucaramanga*.

SANTANDER, İspanya'da liman ve sayfiye kenti, il merkezi, Gaskonya körfezi kıyısında; 194 221 (1990). Eski kent 1941'de çıkan bir yangından büyük zarar gördü. XII. yy.'dan kalma bir yapının kalıntıları üstünde yeniden kurulan gotik üslubunda katedral. Biri tarihöncesi ve arkeoloji müzesi olmak üzere iki müze. Demir-çelik sanayisi. Besin sanayisi. Tersaneler. *—Santander ili*, 5 298 km²; 534 690 nüf. (1990). İlin büyük bölümü Cantabrica sıradağlarının kuzey yamacı üstünde uzanır. Kıyıda, küçük limanlar ve sayfiye yerleri vardır; kırsal alanda dağlık bölgelerde kerestecilik, alçak alanlarda daha çok hayvancılık yapılır. İlde ayrıca maden kaynakları da vardır: kurşun, çinko, demir, kaya tuzu.

SANTANDER (Francisco DE PAULA), kolombiyalı devlet adamı (Rosario de Cúcuta 1792-Bogotá 1840). 1819'da Bolívar tarafından tuğgeneralliğe atandı ve onun Yeni Granada seferine katıldı. Kolombiya Cumhuriyeti (1819), ardından Büyük Kolombiya (1821-1828) içindeki Yeni Granada Başkan yardımcılığına getirildi. Federalist parti'yle birlikte, Bolívar'a karşı düzenlenen suikasta katıldı (1828), ölüm cezasına çarptırıldı, cezası bağışlandı ve ABD'ye gitti. Büyük Kolombiya'nın dağılmasından sonra sürgünden döndü ve Yeni Granada Cumhurbaşkanlığına getirildi (1833-1837). Sert bir yönetim kurdu, Bolívar yanlılarını baskı altına aldı, eğitim ve yönetimde reform yapmaya girişti. Çağdaş Kolombiya'nın kurucusu sayılmaktadır.

Scala

Floransa'da **Santa Maria del Fiore**'nin sahnı ve koroyeri

Sant'Angelo in Formis bazilikası, İtalya'da (Campania), Capua'nın 5 km K.-D.'sunda, aynı adlı kasabada anıt. Monte Cassino rahibi Desiderio (gelecekte papa Victor III) tarafından 1072-1087 arasında yeniden yaptırıldı ve etkileyici duvar resimleriyle bezendi. Kimi sanatçılar İstanbul'dan gelmişlerdi; italyan kökenli kimi sanatçılar da, farklı bir duyarlılık göstermekle birlikte bizans modellerini örnek aldı. Absidada *Yüce İsa;* cephenin iç yüzünde *Son yargı;* ana sahnın kuzeyinde Eski Ahit'ten, güneyinde Yeni Ahit'ten oluntular.

Sant'Angelo şatosu, Roma'da, Tevere'nin sağ yakasında şato. Hadrianus tarafından mozole olarak yaptırıldı ve 139'da tamamlandı. Bu anıt, üzerinde üst üste iki silindir biçiminde iki yapı yükselen dörtgen bir tabandan oluşuyordu. Caracalla'ya kadar, imparatorların mezar yeri olarak kullandıkları yapı X. yy.'da kale iş-

B.N., Paris

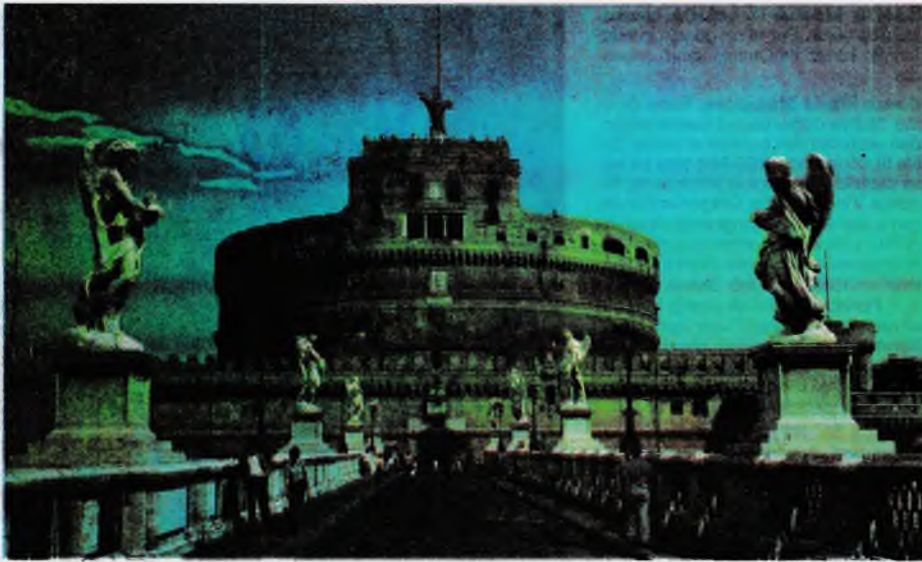

general **Santander**
Espinosa'nın yapıtındaki bir taşbaskıdan ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

Santa Maria Maggiore kilisesi'nin sahnı (bir bölümü V. yy.'dan kalmadır)

Nimatallah-Ziolo

J. Bottin

Roma'da Sant'Angelo köprüsü (Bernini'nin öğrencilerince gerçekleştirilmiş heykellerle süslüdür) ve şatosu

Larousse

Antoine Joseph Santerre Maurin'in bir taşbaskısından ayrıntı *Bibliothèque nationale, Paris*

levini görmeye başladı. 1379'da yıkıldı ve Bonifatius IX döneminde papaların eline geçti. Bonifatius yapıyı restore ettirdi. XV. ve XVI. yy.'larda genişletildi ve dekore edildi. 1527'de, Roma kuşatması sırasında Clemens VII buraya sığındı. Şatonun tepesinde, aziz Mikâil*'in XVIII. yy.'da Pieter Verschaffelt'in yeniden yaptığı bronz heykeli bulunur.

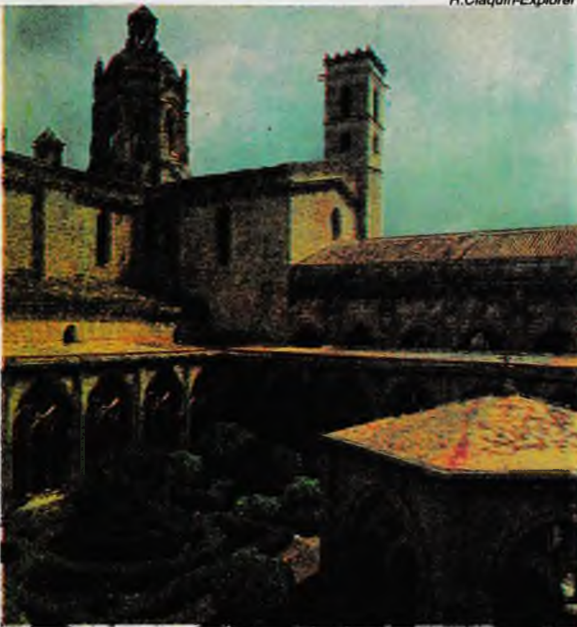
SANT'ANTİMO, İtalya'da kent, Campania'da (Napoli ili), Aversa'nın G.'inde uzanan ovada; 26 000 nüf. Meyve yetiştiriciliği.

SANT'ANTİOCO, İtalya'da ada, Sardinya'nın G.-B.'sında; 108,9 km²; 12 100 nüf. Metalürji ve kimya sanayileri. Üzüm bağları. Balıkçılık.

SANTA POLA, İspanya'da (Alicante ili) kent, Akdeniz kıyısında; 12 000 nüf. Balıkçı limanı. Sayfiye merkezi.

SANTARÉM, Portekiz'de kent, Ribatejo'da, yönetim bölümü merkezi, Tajo kıyısında; 20 034 nüf. Tarım ve turizm merkezi. Roman-gotik dönemiyle barok dönem arasından kalma birçok kilise. Arkeoloji müzesi. —*Santarém yönetim bölümü*, 6 747 km²; 559 900 nüf. (1989). Portekiz'in en zengin tarım bölgelerinden birini kapsar.

R.Claquin-Explorer

Santes Creus avludan (XIV. yy.) ve kiliseden (başlıca bölümleri XII.-XIII. yy.'lardan kalmadır) bir görünüm

SANTARÉM, Brezilya'da (Pará eyaleti) liman kenti, Amazon'un sağ kıyısında, Tapajós ile birleştiği yerin aşağısında; 199 000 nüf. Amazon ulaşım ağında konaklama yeri ve ticaret (kereste, pirinç, kauçuk) merkezi.
—Arkeol. Santarém adı İ.S. 1200 ya da 1300 yıllarında Amazon bölgesinde ortaya çıkan kazıma bezekli ve noktalı bir seramik türüyle dikkati çeken bir arkeolojik buluntu yerine verildi. Bu seramik, insan ya da hayvan biçiminde çıkıntıları bulunan çanaklar, küpler ve karma biçimli çeşitli kaplarla ayırt edilir. Bu vazolardan törenlerde kullanıldıkları sanılan bazılarının ayaklık biçiminde kaideleri vardır; bazılarıysa karyatidler tarafından taşınmaktadır. Santarém'de ayrıca heykelcikler ve seramik pipolar ortaya çıkarıldı.

SANTARÉM (Manuel Francisco DE BARROS E SOUSA, —2. *vikontu*), portekizli siyaset adamı (Lizbon 1791-Paris 1856). Dom Miguel yanlısıydı, onun Başbakanı oldu. Kralın yenilgisinden sonra Fransa'ya sığındı ve kendini tarih ve tarihsel coğrafya üzerine araştırmalara adadı.

SANTA ROSA, Santa Barbara takımadasında ada, ABD'nin Büyük Okyanus kıyısı (Kaliforniya) açığında.

SANTA ROSA, Guatemala'nın güney-doğusunda yönetim bölgesi, Büyük Okyanus kıyısında; 2 955 km²; 256 850 nüf. (1989). Merkezi *Cuilapa*.

SANTA ROSA, ABD'de kent (Kaliforniya), San Francisco'nun kuzeyinde; 113 310 nüf. (1990). Tarım (üzüm bağları).

SANTA ROSA, Arjantin'de kent, Pampa ilinin merkezi, Bahía Blanca'nın K.-B'sında; 33 600 nüf. Demiryolu merkezi. Tarım ürünleri merkezi (tohum, hayvancılık). Müze. Üniversite.

SANTA ROSA, Bolivya'da (Santa Cruz yönetim bölgesi) yer, Santa Cruz'un K.-B.'sında. Doğal gaz yatağı.

SANTAROSA (Santorre Annibale DI ROSSI DI POMAROLO, —*kontu*), piemonteli siyaset adamı (Savigliano 1783-Sphakteria, Yunanistan, 1825). La Spezia'nın fransız kaymakamıydı (1812). 1815'ten sonra Savoia hanedanına ve Savunma bakanlığı yöneticiliğine getirildi. Liberal önder olarak, 1821 Piemonte devrimi'ni yönetti ve Savunma bakanlığına getirildi. Beşli ittifak sonunda İtalya'dan kovulunca Paris'e, oradan da İngiltere'ye gitti; yunan bağımsızlığı için savaşırken öldü.

SANTA ROSA DE CARAL, Kolombiya'da (Risaralda yönetim bölgesi) kent, Manizales'in G.'inde; 74 200 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. —Yakınında, gümüş, altın ve cıva madenleri.

SANTA ROSA DE COPÁN, Honduras'ta kent, Copán yönetim bölgesinin merkezi; 31 821 nüf. Ticaret merkezi. Şeker rafinerisi. Puro imalatı.

SANTA TECLA, Salvador'da kent → NUEVA SAN SALVADOR.

SANTAYANA (George), ispanyol asıllı amerikalı filozof (Madrid 1863-Roma 1952). 1889-1912 arasında Harvard üniversitesi'nde felsefe profesörü olan Santayana, *Sonnets and other Verses* (Soneler ve öbür şiirler) [1894], *The Sense of Beauty* (Güzellik duyusu) [1896], *Interpretations of Poetry and Religion* (Şiir ve dinin yorumları) [1900], *The Life of Reason* (Aklın yaşamı) [5 cilt, 1905-06] adlı kitaplarını yayımladı. 1912'de Avrupa'ya yerleşti, burada *Scepticism and Animal Faith* (Kuşkuculuk ve hayvan sevgisi) [1923], *The Realm of Essence* (Özün yurdu) [1927], *The Realm of Matter* (Maddenin yurdu) [1930], *Some Turns of Thought in Modern Philosophy* (Modern felsefenin dönüm noktaları) [1933], *The Last Puritan* (Son püriten) [1935], *The Realm of Truth* (Gerçekliğin yurdu) [1937], *The Realm of Spirit* (Tinin yurdu) [1940], *Persons and Places* (Kişiler ve yerler) [1944-1953], *The Idea of Christ in the gospels* (İncil'lerde İsa düşüncesi) [1946], *Dominations and Powers* (Egemenlikler ve güçler) [1951] gibi kitaplarını yayımladı. Santayana'ya göre, gerçeklik olarak, duyularımızla algıladığımız şeyi, yani maddeyi kabul etmeliyiz. Bilinç, yaşama yardım eder, ama hiçbir şeyin nedeni olamaz. Santayana'nın ahlak anlayışı, Aristoteles'inkine bağlıdır: her ülkünün doğal bir temeli vardır. Ussal bir ahlak, filozoflar için yeterlidir.

SANT CUGAT DEL VALLÈS → SAN CUGAT DEL VALLÈS.

SANTEE, ABD'de (Güney Carolina) ırmak. Wateree ile Congaree'den oluşur. Marion gölünden geçer ve bir delta oluşturarak Atlas okyanusu'na dökülür; yaklş. 230 km.

SANTEELER, Kuzey Amerika Kızılderilileri. Bizon kültür alanında yer alır ve Ocheti-Shakowin grubunun üç kolundan (Dakota, Nakota, Lakota) birini oluşturur-lar.

SANT'ELİA (Antonio), italyan mimar (Como 1888-Montefalcone yakınında, cephede, 1916). Mimarlık öğrenimini 1912'de Bologna'da tamamladı, çeşitli mimarların yanında çalıştı. Ünlü *Città Nuova* projesini bir metinle birlikte 1914'te Milano'da, "Nuove Tendenze" sergisi'nde sundu. Ayrı metin, ağustos ayında *Lacerba* dergisinde *Fütürist mimarlığın manifestosu* olarak yayımlandı. Sant'Elia'nın, ayrılıkçı Viyana okulu etkisindeki desenleri amerikan kentlerinin yaptığı atılım ve modern teknikler karşısında duyduğu hayranlığı gösterir, birkaç düzeyli birçok ulaşım alanları, dış geçişli ve dış asansörlü yüksek yapılar sunarlar.

SANTERAMO İN COLLE, İtalya'da kent, Puglia'da (Bari ili); 21 000 nüf.

SANTERRE (Antoine Joseph), fransız siyaset adamı (Paris 1752 - *ay. y.* 1809). Saint-Antoine mahallesinde birahane işletirken (1772), Komün tarafından Paris Ulusal savunma komutanlığına getirildi (ağustos 1792), Meclis'te krallık ailesinin korunmasını sağladı, ardından Temple'a götürdü. Generalliğe yükseltildi, Temple'ın korunmasıyla görevlendirildi, kralı giyotine götüren birliğin komutanlığını yaptı, ancak, efsanenin tersine, trampetçilere kralın sesini bastırmalarını emretmedi.

Santes Creus, Katalonya'da, Aiguamurcia komünü'nde, Tarragona'nın 33 km K.'inde eski Cîteaux rahipleri manastırı. Tarihsel önem bakımından Poblet manastırı'yla karşılaştırılabilir. Kilise (1175'e doğr. -1225'e doğr.), Cîteaux tarikatında yaygın olan bir plan tipine göre yapıldı. Yapımına 1313'te başlanan avluda, ingiliz heykelci Reinard Fonoll çalıştı. 1200 dolaylarından kalma rahipler kurulu salonu, yapımına 1191'de başlanan geniş yatakhane ve küçük bir krallık sarayı (XIV. yy.) başlıca yapılar arasında yer alır. Kilisede, Aragón kralları Büyük Pedro (öl. 1285) ile Jaime II'nin (öl. 1327) mezarları bulunur.

SANT FELİU DE GUÍXOLS, İspanya'da liman ve sayfiye kenti, Katalonya'da (Gerona ili), Akdeniz kıyısında; 15 500 nüf. Balıkçılık. Mantar ticareti.

SANTİ-, fr. *centi;* lat. *centum,* yüz'den, önüne geldiği birimi yüze bölen SI öneki (simgesi c) [örneğin, *santimetre, santigram, santilitre* vb., simgeleri, cm, cg, cl vb.].

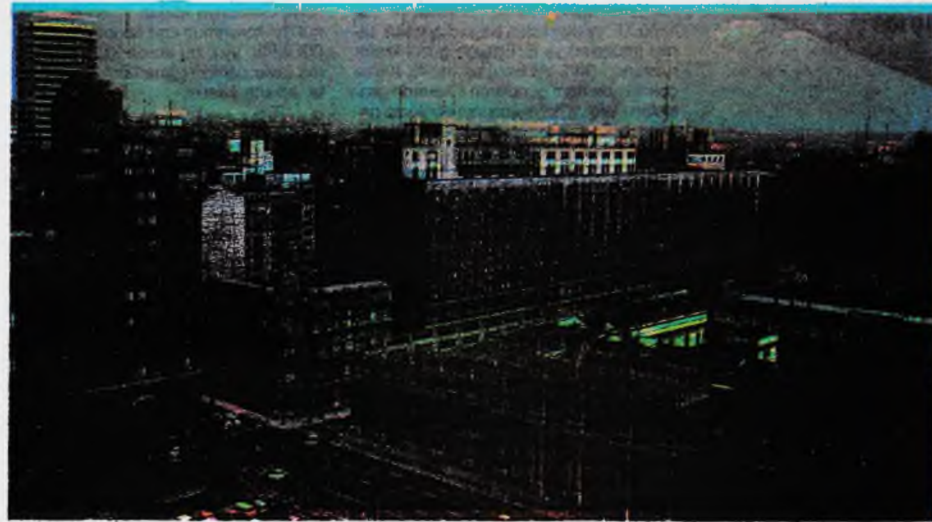
SANTİ ya da **SANZİO** (Giovanni), italyan ressam (Colbordolo, Urbino yakınında, 1440'a doğr.-Urbino 1494), Raffaello'nun babası. *Madonna*'ları (Fano, Urbino) ve *Muştulama*'sı (1490'a doğr., Brera), o dönemde Marche'de çalışmış olan Piero Della Francesca ve Melozzo da Forli gibi ressamların etkisini taşır. G. da Montefeltro döneminin bir manzum kroniğini *(Cronaca Rimata)* kaleme aldı. Bu yapıtta, yüzyılın ünlü birkaç sanatçısından söz etmiştir.

SANTİ ya da **SANZİO** (Raffaello) → RAFFAELLO.

SANTİAGO, Şili'nin başkenti; 5 134 000 nüf. (1991) [banliyöleriyle birlikte].

1541'de Pedro de Valdivia tarafından, Büyük Okyanus'a 140 km mesafede Arjantin'e doğru geçitler açan Aconcagua vadisinin kolu tarafından yarılan bir vadide kurulan kent sömürge dönemi Şili'sinin başkenti oldu. Bağımsızlıktan sonra da, kuzeydeki maden bölgesiyle güneydeki tarım bölgesinin birleştiği yerde olması nedeniyle ağırlığını hissettirmeye devam etti. Şili ulusu bu kent çevresinde biçimlendi. Santiago, güçlü idari ve siyasal merkeziyetçilikten ve önemli bir kültür merkezi olmasından (üniversite, basın, tiyatro, müzeler) yararlanmasını bildi. İktisadi rolü, kara ve demiryollarının, özellikle 1863'ten sonra, Valparaíso limanına doğru kurulması üzerine güçlendi. Yabancı kapitalizmle (özellikle ingiliz), genellikle geniş tarım ya da hayvancılık alanlarını elinde bulunduran, ulusal burjuvazi arasındaki ittifak Santiago'da gerçekleşti. Bankalara, dışsatıma ya da perakende ticarete, sonra XIX. yy. sonundan başlayarak sanayiye yapılan yatırımlar hızla gelişti. Bu durum, Santiago'nun rakip kentler olan Valparaíso ile Concepción'a karşı üstünlük sağlamasına ve 1930'lu yıllardan başlayarak kırsal göç ve yüksek doğum oranı nedeniyle nüfusunun hızla artmasına yol açtı: nüfusu 1875'te 150 000, 1920'de 580 000, 1952'de 1 400 000, 1960'ta 2 200 000, bugün de 5 milyondan fazla (Şili nüfusunun % 40'a yakını ve sanayideki istihdamın % 70'i). Kentsel genişleme olgusu burada çok belirgindir (1970'te ulusal gelirin % 60'ı, hizmetler kesiminde çalışanların % 54'ü, banka mevduatının % 60'ı ve GSMH'nın % 46'sı [% 59'u sınai hâsıla], başkentte toplandı).

Alçak ve yayılmış bir kent olması ve akdeniz iklimi nedeniyle Santiago su ve yeşil alan sorunuyla karşı karşıyadır. Cerro San Cristóbal'ın eteğindeki sömürge döneminden kalma kent merkezi siyasal faaliyetlerin, hizmet kesiminin ve özellikle de ticaretin toplandığı bölgedir. Kentin, bir patio ya da dar bir sokağın iki yanında sa-

Vautier-Decool

Santiago
Moneda meydanı
(sağda, Başkanlık sarayı)

yıları durmadan artan kiralık evlerle *(conventillos)* "köhneleşmesi" 1930'lu yıllardan başlayarak hızlandı. Bununla birlikte kent merkezinde büyük binalar da yapıldı. Ama varlıklı sınıf bu kesimi terk ederek doğudaki Barrio Alto'ya yerleşti; bu semtin ucunda yeni bir ticaret merkezi oluştu. Sanayi mahalleleri çoğunlukla güneydedir. Gecekondular (*callampas* ya da *poblaciones*) elverişsiz barınma, hizmetlerin yetersizliği, işsizlik, yetersiz beslenme gibi sorunlarla kentin çevresinde geniş bir alanı kaplarlar.

SANTİAGO ya da **SANTİAGO DE LOS CABALLEROS,** Dominik Cumhuriyeti'nde kent, il merkezi, Yaque del Norte vadisinde, Kuzey Cordillera'sının eteğinde; 308 400 nüf. (1986). Ticaret merkezi. Tekstil. Eczacılık ürünleri. Besin sanayisi. Tütün imalatı. —*Santiago ili,* 3 112 km^2; 704 835 nüf. (1990).

SANTİAGO ya da **SANTİAGO DE VERAGUAS,** Panama Cumhuriyeti'nde kent, *Veraguas ili*'nin merkezi; 14 400 nüf.

SANTİAGO ya da **SÃO TİAGO DO CACÉM,** Portekiz'de (Setúbal yönetim bölümü) kent, serra de Grândola'da; 6 000 nüf. Templierler'den kalma hisar.

SANTİAGO → SÃO TİAGO.

SANTİAGO DE COMPOSTELA, İspanya'da kent, Galicia'da (La Coruña ili), Monte Pedroso'nun eteğindeki bir tepede; 82 400 nüf. Üniversite. Tarım ürünleri pazarı. Hacılara yönelik el sanatları. Sanatsal açıdan olağanüstü ilgi çekici bir kenttir.
—Tar. İspanya havarisi aziz Yakup'un din yolunda can vermesinden sonra, kalıntılarının küçük bir kayığın içine konduğu ve bu kayığın Galicia'da karaya oturduğu, mezarının IX. yüzyılda burada, bir yıldızın (*campus stellae,* "yıldız alanı") yardımıyle mucizemsi bir biçimde bulunduğu ileri sürülür. Mezarın yanında bir kent kuruldu. İria Flavia piskoposluğu bu kente taşındı. IX. yy.'da bu kentte birkaç konsil toplandı. X. yy.'da Normanlar ve Sarazenler kenti yakıp yıktılar. İlk büyük Reconquista atılımlarıyla birlikte yoğunluk kazanan hac yolculukları tüm Batı Avrupa'yı bu kente çekti. Birçok menzil barınağı, hastane ve efsane sitiyle (Roncevaux) donatılmış klasik yollarla (Aachen-Paris-Orléans-Bordeaux-Roncevaux ve Luzern-Chambéry-Montpellier-Jaca) ulaşılan kent, Ortaçağ'ın en sık ziyaret edilen yerlerinden biri durumuna geldi. Kenti zenginleştiren hac, Pireneler üzerinden, İspanya ve Fransa arasında düşünsel bir köprü sağladı (chansons de geste, efsaneler, mimarlık ve süsleme üslupları). Üniversitesi 1504'te kuruldu.
—Güz. sant. Compostela'nın önem'inin XI. yy.'dan başlayarak gittikçe artması, XII. yy.'da başpiskoposluk düzeyine yükseltilmesi ve 1078-1130 arasında Toulouse'daki St-Sernin'e çok benzeyen, roman üslubunda geniş bir katedral yapılmasıyla ortaya çıktı. Çok güzel oymalı taçkapılar (XII. yy. başından kalma Kuyumcular kapısı ve Mateo Usta'nın 1188'lerde yaptığı Portico de la Gloria); gotik manastır avlusu; hazi-

Lauros-Pavlowski-Giraudon

Santiago de Compostela
ve katedralden (XI.-XVIII.yy.)
bir görünüm

ne. Kentteki öteki anıtlar arasında, bir bölümü XII. yy.'dan kalan başpiskoposluk sarayı (müzeler) ve E. Egas'ın güzel krallık hastanesi (XVI. yy. başı) sayılabilir. Kente çok sayıda hacı gönderen ülkelerde protestan Reform hareketlerinin güçlenip gelişmesi, Compostela'nın bir hac yeri olarak önemini yitirmesine yol açtı. Hacıları yeniden kente çekebilmek için, katedrale bağlı papazlar kurulu büyük inşaat ve şehircilik çalışmalarını başlattılar. Böylece Compostela, İber yarımadasında barok üslubun başkenti oldu (katedralin churrigueresco üslubundaki cephesi, 1738).

Santiago tarikatı, Castilla tarikatlarının en ünlüsü; 1170'e doğru, Santiago de Compostela'ya hacca gidenleri koruma altına almak için kuruldu. Bütün İspanya'ya yayıldı ve XV. yy.'da papanın onayıyla tahta bağlandı. 1907'de Alfonso XIII bu örgütü yeniden düzenledi. Çaprazlama takılan nişanı kırmızı kurdelelidir. Portekiz'de 1725'te ihdas edilen bu nişan, bilimsel, edebi ve sanatsal başarı nişanı durumuna geldi. Dört sınıf. Mor kurdele. 1843'te Brezilya'da da ihdas edildi.

SANTİAGO DE CUBA, Küba'da liman, aynı adlı ilin merkezi, ağzı 200 m genişliğinde bir koyun kıyısında; 397 024 nüf. (1989). Üniversite. 1514'te kurulan ve 1589'a kadar adanın merkezi olan bu güzel kentte, sömürge dönemine ait birçok anıt vardır: katedral, şato, kiliseler. Besin sanayisi (şeker, rom, konserve). Tütün işleme tesisi. Makine yapımı. Çimento fabrikası. Petrol rafinerisi. Santiago savaşı (3 temmuz 1898) İspanyol-Amerikan savaşı'nın yazgısını belirledi.

SANTİAGO DEL ESTERO, Arjantin'de kent, aynı adlı ilin merkezi, río Dulce kıyısında; 149 100 nüf. Ticaret ve turizm merkezi. Besin sanayisi. —*Santiago del Estero ili,* 135 254 km²; 652 300 nüf.

SANTİAR a. (fr. *centiare*'dan). Ar'ın yüzde biri. (Bir santiar bir metrekare değerindedir. Simgesi ca.)

SANTİ Dİ TİTO, italyan ressam (Sansepolcro 1536-Floransa 1603). İl Cigoli gibi, Toscana klasikçiliğinin zariflik ve açık seçiklik idealine bağlanarak, manierismoculuğun ötesinde, biçimsel saflığı araştırdı (*Azir'in dirilişi* ve *Muştulama*, S. Maria Novella, Floransa). Aynı zamanda mimardı.

SANTİGRAD a. (fr. *centigrade*'dan). **1.** Açı birimi gradın yüzde biri (simgesi cgr). **—2.** CELSİUS DERECESİ'nin eşanlamlısı. (1948 yılında toplanan Ağırlıklar ve ölçüler genel konferansı'ndan bu yana santigrad yerine Celsius derecesi kullanılmaktadır.)

SANTİGRAM a. (fr. *centigramme*). Gramın yüzde biri (simgesi cg).

SANTİLİTRE a. Litrenin yüzde biri (simgesi cl).

SANTİLLANA ya da **SANTİLLANA DEL MAR,** İspanya'da (Santander ili) kent, Gaskonya körfezi kıyısında; 3 900 nüf. İyi korunmuş eski konutlar ve anıtlar (XII.-XVIII. yy.), bu arada XII. yy.'dan kalma (avlu dehlizi) roman üslubunda Santa Juliana kilisesi.

SANTİLLANA (İñigo LÓPEZ DE MENDOZA, *—markisi*), ispanyol savaşçı ve yazar (Carrión de los Condes 1398-Guadalajara 1458). Castillalı Juan II'nin hükümdarlık döneminde iç savaşlara katıldı. Granada'daki Mağribliler'le çarpıştı, Olmedo savaşı'ndan (1445) sonra Santillana markisi unvanını kazandı. Meraklı, bilgili, yunan-latin edebiyatı hayranıydı; castilla geleneğini, fransız işi alegori tutkusunu (*Comedieta de Ponza*) ve İtalyanlara öykünmeyi uyumla birleştiren birçok aşk ve günlük yaşam şiiri bıraktı. İspanyolca ilk "italyan biçimi soneler"i yazdı. Düzyazı türünde, özellikle ünlü kıtalarından oluşan bir derleme olan *Refranes que dicen la viejas tras el fuego* adlı bir yapıt verdi. Yapıtları, Ortaçağ ve Rönesans şiirleri arasında bir geçiş sağladı.

SANTİM a. (fr. *centime*). **1.** Birçok ülkede kullanılan para biriminin yüzde biri. **—2.** Santimetrenin kısa söylenişi. **—3.** *Santim kaçırmamak* bir işte çok dikkatli olmak. || *Santim oynamamak* → MİLİM* OYNAMAMAK. || *Santimi santimine* → MİLİM*İ MİLİMİNE.

SANTİMAMİÑE, ispanyol Bask ülkesinde, Guernica y Luno (Vizcaya ili) yakınında mağara; burada madeleine kültürüne bağlanan resim ve oymalar bulundu (bizonlar ve atlar). Mağaranın giriş bölümünde gerçekleştirilen kazılarda aurignac kültürü, solutrée evresi, Yenitaş ve Bakırtaş dönemlerine ait aletler ele geçti.

SANTİMANTAL sıf. (fr. *sentimental*). Duygulu, duygusal.

SANTİMANTALİTE a. (fr. *sentimentalité*). Duygululuk, duygusallık.

SANTİMANTALİZM a. (fr. *sentimentalisme*). Davranışlarına aşırı bir duyarlılıkla yön veren kimsenin tutumu.

SANTİMETRE a. (fr. *centimètre*'den). Metrenin yüzde biri (simgesi cm).

SANTİMETRELİK sıf. Dalga boyu bir ve on santimetre arasında değişen radyo dalgaları bölgesi ya da bu bölgeye ait her dalga için kullanılır. (Eşanl. ÇOKKISA DALGA.)

SANTİMORGAN ya da **SENTİMORGAN** a. (fr. *centimorgan;* lat. *centesimus,* yüzde bir, ve öz. a. *Morgan*'dan). Kalıtımbil. Crossing-over birimi.

SANTİPUR → ŞANTİPUR.

SÄNTİS, İsviçre'de dağ, Appenzell ve Sankt Gallen kantonları sınırında; 2 502 m. Meteoroloji gözlemevi. Bir teleferikle 2 473 m yükseltiye çıkılır.

SANT JOAN DE LES ABADESSES ya da **SAN JUAN DE LAS ABADESAS,** İspanya'da kent, Katalonya'da (Gerona ili), Ter kıyısında; 4 200 nüf. Eski San Juan manastırı'nın roman üslubunda kilisesi (tahtadan, çarmıhtan indirilen İsa tasviri [XIII. yy.'dan kalma]).

SANTO ANDRÉ, Brezilya'da (São Paulo eyaleti) kent, São Paulo'nun banliyösünde sanayi merkezi; 557 000 nüf. Metalürji. Kimya. Kauçuk. Otomobil sanayisi. Elektronik. Tekstil. Porselen.

SANTO ANTÃO, Cabo Verde takımadalarında (Rüzgâr adaları) yanardağ kökenli ada; 779 km²; 43 000 nüf. En yüksek doruğunda (Tope da Corôa) yükseklik 1 979 m'yi bulur. Kahve, portakal, şekerkamışı, tütün. Hayvancılık (at, sığır ve davar).

SANTO DOMİNGO, 1936-1961 arası, **Ciudad Trujillo,** Dominik Cumhuriyeti'nin başkenti, Haiti adasının güney kıyısında; 1 600 000 nüf.; 1 477 km² genişliğindeki başkent yerleşme alanını kapsayan ulusal yönetim bölgesinde 2 411 895 nüf. (1990). 1496'da Kolomb ailesinin yurtluğu olarak kurulan kent, XVI. yy.'dan Drake tarafından yağmalanışına (1586) kadar büyük bir refah içinde yaşadı (Antil adaları ve kıtadaki ispanyol sömürgeciliğinin başlangıcı; tüm Antiller üzerinde yetkisi olan krallık mahkemesi). Olağanüstü bir nüfus artışından önce başlayan uzun süreli bir gerileme, kentin 1930'da bir siklon sonucu kısmen yıkılışından sonra da devam etti. Bugün ülke nüfusunun % 25'ine yakınını kapsayan kent, Santo Domingo'nun hemen hemen tek idari, ticari ve üniversite merkezidir; ayrıca pazarı sayesinde, tüketim sanayisi kolları da (kimi zaman tarımsal-besin maddeleri ve dokuma gibi yerel üretimlere bağlı olarak) gelişmiştir.

SANTO DOMİNGO, Venezuela'da ırmak, Apure'nin kolu (sol kıyıdan). Andlar'la (Mérida sıradağları) Llano'lar arasında bir geçiş yolu oluşturur. Hidroelektrik tesisleri.

SANTO DOMİNGO DE LA CALZADA, İspanya'da kent, Castilla la Vieja'da (Logroño ili), Ebro'nun kolu (sağ kıyıdan) Glera'nın kıyısında; 5 200 nüf. Compostela yolu (*calzada*) üzerinde aziz Domingo vakfı (XI. yy.'ın ikinci yarısı). XII. yy.'da yeniden yapılarak katedral haline getirilmiş, XV-XVI. yy.'da büyütülmüş (XVIII. yy.'dan kalma çan kulesi) kilisede, önemli ahşap yapıtlar (D. Forment'in yapıtı büyük mihrap arkalığı) vardır.

SANTO DOMİNGO DE LOS COLORADOS, Ekvador'da (Pichincha ili), kent, Quito'nun B.'sında; 98 000 nüf. Büyük bir tarım bölgesinin ortasında.

SANTO DOMİNGO DE SİLOS → SİLOS.

SANTO KYODEN, japon yazar (Edo, bugün Tokyo, 1761-*ay.y.* 1816). *Şare-bon* (fuhuş dünyasını alaycı bir dille anlatan müstehcen tarz) ustası; hükümet sansürünün baskısıyla, ileri yaşlarda özdeyişlerle dolu "okuma kitabı" *(yomi-hon)* tarzına yönelmek zorunda kaldı.

SANTON a. (fr. *santon;* provence dilinde *santoun,* küçük aziz'den). Provence'ta (Fransa), Noel kreşlerini süsleyen pişmiş topraktan heykelcik.

SANTON a. (fr. *centon;* lat. *cento, -onis,* yamalı giysi'den). Ed. Çeşitli yazarlardan ya da aynı yazarın çeşitli yapıtlarından alınma parçalardan oluşan manzum ya da düzyazı metin.
—ANSİKL. En eski santonlar arasında, Hosidius Geta'nın, Vergilius'un şiirlerinden oluşturduğu *Medeia*'sı yer alır. Yine Vergilius'tan yararlanarak Ausonius, *Cento Nuptialis*'i, Proba da Eski Ahit ile Yeni Ahit'in tarihi'ni yazdılar. Aelia Eudoxia, *İlyada* ile *Odysseia*'nın bazı bölümlerini bir araya getirerek, *İsa'nın yaşamını* yazdı. Santon türü, XVI. ve XVII. yy'larda, G. Bellenden (*Cicero Princeps,* 1608), Etienne Pleurre *(Aeneis sacra),* Raoul Fournier

R. Bussy-Explorer

odun toplayan kadın Avignon'da yapılmış pişmiş topraktan santon

Stevens-A. A. A.

Santo Domingo limanından bir görünüş

(Cento Christianus), Morhof (Cento in christogoniam, 1657) ile yeniden canlandı. Artık terk edilmiş olan bu edebi tür, yalnızca metinlerarası ilişkiler kuramı bakımından bir değer taşımaktadır. Roman alanında, son bir örneği, Yak Rivais'nin *les Demoiselles d'A* (A'lı küçük hanımlar) [1979] adlı kitabıdır.

SANTONİN a. (fr. *santonine*). Eczc. Horasani'den elde edilen solucan düşürücü madde. ($C_{15}H_{18}O_3$ formülündeki santonin seskiterpen yapısında bir laktondur. Bağırsak kurtlarını felce uğratarak etki gösterir. Zehirli olması nedeniyle tedavide kullanılışı terk edilmiştir.

SANTONİYEN a. (fr. *santonien; Saintonge*'dan). Yerbil. SAİNTONGE KATI'nın eşanlamlısı.

SANTONLAR, toprakları eskiden büyük Charentes'e tekabül eden kelt Galya halkı. Başlıca kenti *Mediolanum Santonum* (Saintes).

Santo Oficio mahkemesi, 1478'de Katolik Fernando ve İsabel tarafından Sixtus IV'ün onayı ile kurulan ve özellikle dönme Yahudiler'i ve Mağribliler'i hedef alan ispanyol Engizisyon* mahkemesi. Çoğunlukla şiddet kullanarak Katolik inanç birliğini kurtarmayı amaç edindi. Yargılama usulü, 29 eylül 1484 tarihli yönergeyle saptandı. İlk engizisyon mahkemesi başkanı dominiken tarikatından Torquemada*'ydı. Santo Oficio mahkemesi, İspanya'nın işgal ya da fethettiği bütün ülkelerde kuruldu: Balear adaları (1490), Sardinya (1492), Sicilya (1503), daha sonra Felipe II döneminde Lombardia ve Hollanda'da (1522) ve Amerika'da (1547). 1808'de Joseph Bonaparte tarafından kaldırılan ispanyol Santo Oficio'su, Fernando VII tarafından yeniden kuruldu (1814) ve özellikle liberallere karşı kullanıldı. 1834'te kaldırıldı. Santo Oficio, 1557'den 1826'ya kadar Portekiz'de de işlevini sürdürdü; başlıca kurbanları Yahudiler'di.

SANTORİNİ ya da **THİRA,** Yunanistan'a bağlı Santorini takımadalarının başlıca adası; 76 km²; 7 750 nüf. Merkezi batı kıyısında bulunan *Thira.* Adadan puzolanlar ile ponza taşı dışsatımı yapılır. Başlıca gelir kaynağı turizmdir. Arkeoloji müzesi. Havalimanı.

—Arkeol. Akrotiri'deki kent 1870'te Atina Fransız okulu tarafından bulundu. Kyklades uygarlığına ait bu önemli Tunç çağı yerleşmesi, İ.Ö. 1500'e doğru bir yanardağ patlaması sonucu yıkıldı. Kalın bir kül katmanının altından, zarif bir mimarlık anlayışını yansıtan, ortası aydınlıklı iki katlı evler ortaya çıkarıldı. Odaların bir bölümü çok güzel duvar resimleriyle süslenmişti (kum zambaklarının yetiştiği bir plajda birbirlerini gagalayan kırlangıçlar; yaban keçileri, özellikle de, Afrika kıyılarını betimlediği sanılan birkaç deniz yolculuğu sahnesi). Öbür buluntular, özellikle de seramikler, günlük yaşama ilişkin ayrıntıları kesinlikle saptamaya olanak verdi. I. binyıl'da, Thira'ya yerleşildi. Burada ortaya çıkarılan arkaik sitede en eskileri geometrik döneme ait olan birçok vazo ele geçirildi.

SANTORİNİ ya da **THİRA takımadaları,** Kyklades adalarının güney kesiminde Yunanistan'a bağlı takımadalar. Santorini ile Thirasoia ve Kameni'den oluşur. Büyük bir halka biçimindeki bu takımadalar, İ.Ö. 1500'e doğru, deniz altında kalan geniş bir volkanik yapının patlayarak parçalanması sonucunda meydana gelmiştir. Devam eden yanardağ etkinliği XVI. ve XVIII. yy.'da Kameni adalarının (iki ada) ve 1866'da da Afroessa adacığının oluşmasına yol açmıştır.

SANTORİNİ (Gian Domenico), italyan hekim ve anatomici (Venedik 1681-ay.y. 1737). Adı bir kas demetine *(Santorini gülme kası),* aritenoit kıkırdakların ucundaki küçük kıkırdaksı boynuzlara *(Santorini tümsekleri),* pankreasın ikincil boşaltım kanalına *(Santorini kanalı)* ve çatı kemiği -prostat bezi toplardamarlarının oluşturduğu ağa *(Santorini ağı)* verilmiştir.

Santorini ağı, erkekte prostatın önünde, kadında üretra çevresinde bulunan toplardamar ağı. Kamış ya da bızırın derin sırt toplardamarını alır ve iç edep toplardamarıyla devam eder.

SANTOS, Brezilya'da (São Paulo eyaleti) liman kenti, São Vicente adasında; 425 000 nüf. Kentte güzel plajlar vardır: Gonzaga ve yakınında São Vicente ile Guarujá plajları. Uzun süre yalnızca kahve dışsatım limanı olan kentte, besin (tahıl, et, balık, şeker, bira) ve demir-çelik başta olmak üzere sanayi etkinlikleri gelişti. Petrol rafinerisi.

SANTOS (Los), Panama Cumhuriyeti'nde il, Azuero yarımadasının güneydoğu kesiminde; 3 867 km²; 76 604 nüf. (1990). Merkezi *Las Tablas.*

SANTOS (João Caetano DOS), brezilyalı tiyatro oyuncusu (Rio de Janeiro 1808-ay. y. 1863). Brezilya'da ulusal tiyatronun kurucusu olarak tanınır. Brezilya'nın ilk trajedi yazarı Gonçalves de Magalhães gibi yerli oyun yazarlarının ortaya çıkmasını ve tutunmasını sağladı.

SANTOS → DJALMA SANTOS.

SANTOS DUMONT, esk. **Palmira,** Brezilya'da (Minas Gerais) kent, serra da Mantiqueira'da, Juiz de Fora'nın K.-B.'sında; 40 500 nüf. Yeni adını burada doğan havacıdan almıştır. Ticaret merkezi.

SANTOS-DUMONT (Alberto), brezilyalı havacı ve pilot (Palmira, bugün Santos Dumont, 1873-São Paolo 1932). Çok genç yaşta Fransa'ya geldi, 1897'de birkaç kez balonla uçtu. 1898'den 1905'e dek, çok sayıda güdümlü balon modeli gerçekleştirerek bunların manevra gücünü artırmaya çalıştı. 1901'de güdümlü balonlarından biriyle, istenen süre içinde Saint-Cloud ile Eiffel kulesi arasında gidip gelerek Deutsch de la Meurthe ödülü'nü aldı. Bu başarısından sonra havacılığın öncüsü sayıldı: "14 bis" adlı çiftkanatlı uçağıyla Bagatelle'de, 23 ekim 1906'da 60 m'lik bir uçuş yaptı; bu ilk itmeli uçuş Avrupa'da resmen onaylandı ve Santos -Dumont'a Deutsch-Archdeacon kupası'nı kazandırdı. 12 kasım'da, 220 m'yi 21 sn'de katetti. 1909'dan başlayarak, modern hafif uçakların öncüsü olan *Demoiselle*'ler sayesinde, uçuşlarının uzunluğunu ve süresini artırdı. 1931'de Brezilya'ya döndü, bir yıl sonra intihar etti.

SANTRA a. (ing. *center,* merkez'den). Spor. **1.** Takım oyunlarında, özellikle futbolda, maç başlarken ve her golden sonra yapılan başlama vuruşu ve başlama vuruşunun yapıldığı merkez. **—2.** *Santra çizgisi,* üzerinde santra noktası ve santra yuvarlağı bulunan ve sahayı enlemesine tam ortadan ikiye ayıran çizgi. || *Santra noktası,* santra yapılırken topun konduğu merkez. || *Santra sahası,* santra noktası merkez alınarak 9,15 m uzaklıkta çizilen santra yuvarlağının belirlediği alan. || *Santra yapma,* futbolda karşılaşmanın başlangıcında ve her golden sonra yapılan başlama vuruşu. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Santra yuvarlağı,* santra sahasını belirleyen ve merkeze 9,5 metre uzaklıkta çizilen daire.

—ANSİKL. Futbolda karşılaşma başlarken para atışı kura sonucu santrayı yapacak takım belirlenir ve hakemin başlama düdüğüyle oyun başlar. Santra yapılırken, santrayı yapacak takımın üç oyuncusu (santrafor, soliç, sağiç) santra noktasının arkasında bulunur ve genelde santrafor topun rakip sahaya geçebilmesi için yanındaki arkadaşlarına pas verir. Bu arada öteki oyuncular santra yuvarlağının dışında durmak zorundadır. Özellikle rakip takım, ancak başlama düdüğüyle santra sahasına girebilir. Oyun her golden sonra, golü yiyen takım tarafından aynı kurallarla başlatılır.

SANTRAL a. (fr. *centrale*). Elektrotekn. Başka enerji biçimlerini (ısıl, nükleer, hidrolik, gelgit, jeotermal, güneş, rüzgâr) elektrik enerjisine dönüştürmek üzere bir araya getirilmiş donanımlardan oluşan işletme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Bayınd. *Beton santralı,* beton üretilen fabrika. (Mekanik yükleme araçlarıyla donatılmış betoniyerler ve her türlü gereç için otomatik doz aygıtları bir beton santralının başlıca öğeleridir. Böyle bir yöntem, bir yandan denetimi ve kullanımı kolaylaştırırken, bir yandan da, şantiyede beton üreten donanımlara göre malzeme kaybını büyük ölçüde azaltır.)

—Elekt. *Su santralı,* hidroelektrik santral.

—Gün. enerj. *Güneş santralı,* güneş ışımasının enerjisini elektriğe ya da mekanik işe çeviren donanım. (Bk. *ansikl.* böl. Elektrotekn.)

—Havc. *Aerodinamik santral,* aerodinamik ölçümleri gerçekleştirmeyi sağlayan borda aygıtlarıyla donanımların tümü. (Aerodinamik santral, uçağın çeşitli hız, yükselti ve konum açısı ölçümlerini bir araya toplar; bunların tümü, aranan parametrelerin değerlerini bulmak için kullanılan çok belirgin koşullardaki basınç ölçümlerine indirgenir. Bu santral, ölçüm sonuçlarını, bağlı olduğu otomatik pilota iletir.)

—Telekom. *Telefon santralı* → TELEFON.

—ANSİKL. Elektrotekn. Bir elektrik santralı, doğada bulunan çeşitli enerji biçimlerini (rüzgâr, jeotermal, hidrolik, gelgit, nükleer, güneş ve ısıl) kullanan devindirici aygıtların tahrik ettiği alternatif akım üreteçleri (çoğu kez alternatörler, kimi kez asenkron üreteçler) yardımıyla elektrik üretir. Günümüzde, büyük güçlü sınai donanımların hemen tümü, hidrolik ve termik (klasik ve nükleer) santrallardan oluşmaktadır. Tipi ne olursa olsun, her elektrik santralı, temel olarak bir enerji kaynağı, devindirici bir aygıt, bir alternatör ve bir dönüştürme istasyonundan oluşur. Dönüştürme istasyonu, alternatörün ürettiği gerilimi, genel ulusal ya da uluslararası enterkonnekte şebekenin besleme* hatları için uygun bir değere yükseltir. Elektrik santralı tipinin seçimi, 1 kilowatsaatlik enerjinin maliyetinde belirleyici rol oynayan ilk kuruluş maliyetine olduğu kadar işletme ve bakım giderlerine de bağlıdır.

Bir termik santralın kuruluş giderleri, eşit güçteki bir hidrolik santrala oranla iki ya da üç kat daha düşüktür. Ancak, bir hidrolik santral için, uygulamada göz ardı edilebilecek kadar küçük olan işletme giderleri, sürekli olarak pahalı bir yakıt gerektiren bir termik santraldan oldukça yüksektir: amortismanların yüksek olmasına rağmen, hidrolik enerji, termik enerjiden daha ucuzdur. Günümüz teknik koşullarında, bir nükleer termik santralın kuruluş giderleri, bir hidroelektrik santralınkiyle hemen hemen aynıdır. Oysa, hidroelektrik santralın, yalnızca, göz ardı edilebilecek kadar küçük işletim giderleri olmasına karşın, bir nükleer santralın bakım ve işletim giderleri, çok daha ucuza kurulan bir termik santralınkiyle hemen hemen aynıdır. Parçalanabilir yakıtın fiyatı, fosil yakıtlara oranla çok düşük olduğundan, nükleer enerjinin kilowattsaati, termik enerjinin kilowattsaatinden daha ucuzdur; nükleer santralların gelişmesi yalnız enerjilerinin uygun fiyatlı oluşundan değil, aynı zamanda, yakın gelecekte, hidroelektrik santral kurulabilecek alanların ve fosil yakıt (kömür, petrol ve doğal gaz) kaynaklarının tükeneceği görüşünden de kaynaklanmaktadır.

rüzgâr santralı

Bu santrallarda, bedava ve tükenmez bir kaynak olan rüzgârların enerjisinden yararlanılır; ancak, rüzgârların dağınık ve düzensiz karakteri, sistemli bir işletimi frenler. Bu nedenle, çoğu kez düşük güçlü olan rüzgâr santralları, kırsal kesimlerdeki tarım bölgeleri, özerk radyo istasyonları, fenerler ve işaret şamandıraları vb. gi-

Alberto Santos-Dumont
Antoinette Castambide'in yaptığı bir portreden ayrıntı
özel kol.

bi özel alanlarda kullanılır. Gerçekte, büyük rüzgâr motorları için, rüzgâr ancak belli bir hızdan sonra uygundur. Elde edilebilen enerji, yaklaşık olarak, rüzgâr hızının küpüyle orantılıdır. 6 m/sn yani 21,6 km/sa'in altındaki hızlar için, rüzgâr enerjisinin göz ardı edilebilecek düzeyde olduğu kabul edilir. Özel gereksinimler için, akümülatörlerle (enerjiyi depolamaya yarayan) düzenlenen elektrik üretim tekniği, günümüzde nispeten kullanılsa da, gücü onlarca kilowatı geçen makinelerin üretimini, uygun koşullarda düzenleme yolu henüz bulunamamıştır.

jeotermal santralı

Bu santral türünde, doğrudan yeraltından gelen ve örneğin sıcak kaynaklarda ve fümerollerde açığa çıkan ısıl enerjiden yararlanılır. "Yüksek enerjili" bir buhar yatağı, sondajlarla işletilir. Kuru buhar doğrudan, bir alternatöre bağlı bir türbine gönderilir sonra atmosfere atılır; büyük donanımlarda ise verimi önemli ölçüde artırmak için, türbin sonrasında buhar bir kondansöre gönderilir. Nemli buhar, yoğuşturmalı bir türbine gönderilmeden önce sıvı haldeki suyundan arındırılır. İşletilen, kuru buharlı jeotermal alanlar Larderello (Toscana, güç 380 MW), The Geysers (Kaliforniya, 520 MW), nemli buharlı jeotermal alanlar ise Wairakei (Yeni-Zelanda, 150 MW), Cerro Prieto (Meksika, 75 MW), Japonya'da (120 MW) ve Salvador'da (75 MW) birer işletmedir.

hidroelektrik santral

Bu santrallarda, bir hidrolik türbin*i çalıştırmak için, hareket halindeki bir su kütlesinin kinetik enerjisinden yararlanılır. Kış aylarında, elektrik enerjisi istemi maksimumdur; bu dönemde, nehirlerde su çekildiğinden, hidroelektrik enerji üretimi en düşük düzeye iner. Enerji isteminin yüksek, üretimin düşük olması nedeniyle, kış mevsiminde elde edilecek enerji büyük önem taşır. Öte yandan hidroelektrik enerjinin değeri, geceleri gündüze, pazar günleri çalışma günlerine oranla daha düşüktür. Bir hidroelektrik santralın değeri yalnız üretilen enerji niceliğine değil, bu enerjinin niteliğine, yani zaman içindeki dağılımına da bağlıdır.

Oysa, hidrolik santralın kurulacağı yerin seçimini doğa belirler ve kimi zaman bu yer, kullanım merkezlerinden çok uzak olabilir. Dolayısıyla, enerji nakli nedeniyle, donanımın maliyet fiyatı oldukça artar ve genellikle bütün hallerde, kuruluş giderleri, termik santrallara oranla daha yüksektir.

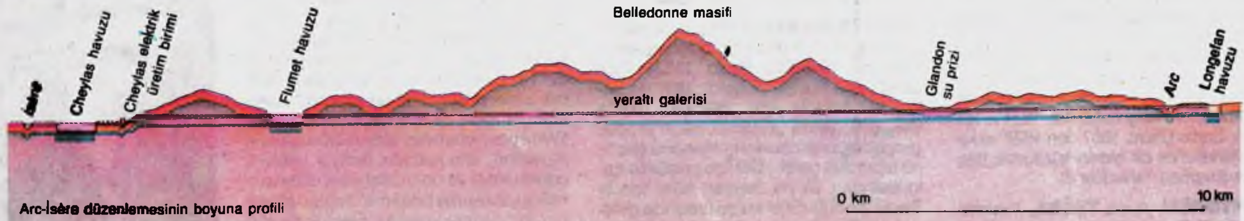
Buna karşın hidrolik santralın tükettiği birincil enerji kaynağı bedavadır; işletme ve bakım giderleri termik santrallarınkinden çok daha azdır. Hidrolik bir donanımın, işletme ekonomisi kuruluş giderlerini karşıladığı ölçüde elverişli olduğu düşünülür.

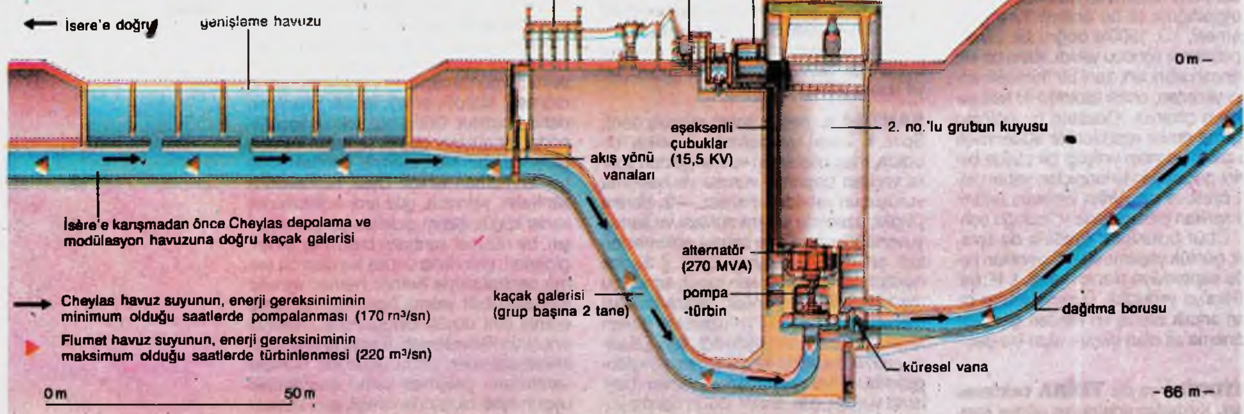
Hidrolik santrallarda, çok çeşitli nitelikler ve maliyet fiyatları son derece değişken enerjiler elde edilir. Termik santrallarla karşılaştırma, her özel hal için yapılmalıdır; bunun için ortalama üretimi, maksimum gücü, minimum gücü ve coğrafi koşulları göz önüne almak gerekir. Hidrolik donanımlar için yapılan yatırımların verimli hale gelmesi uzun vadelidir; belirli bir gücün elde edilebilmesi için bu donanımlara yapılacak yatırım, aynı güçteki termik santrala yapılacak harcamanın üç ya da dört katına ulaşır.

Hidrolik santrallar kullandıkları enerji rezervine göre üç grupta sınıflandırılır: akarsu santralları, göl santralları ve eklüz santralları. *Akarsu santralları*'nın, uygulamada hiçbir rezervi yoktur. Bunlar, suların yükselme döneminde toplam güçlerini verir ve gereksinim fazlası suyu akıtır; kuraklık döneminde, üretilen güç debi ile birlikte azalır ve kimi akarsularda, suların çekilmesiyle sıfıra dek düşer. Rhône ve Rhin üzerinde gerçekleştirilmiş bu tür akarsu santralları örnek gösterilebilir. Rhône üzerindeki Donzère santralı, ortalama debiye ol-

E. D. F. belgesine göre

ARC (İSÈRE) ÜZERİNDEKİ CHEYLAS HİDROELEKTRİK SANTRALININ ŞEMASI
toplam güç
500 megawatt (MW)
yıllık üretim
600 milyon kWsa

dukça yakın olan 1 500 m^3/sn'lik bir debiyi kullanacak biçimde tasarlanmıştır. Rhône, normal su çekilmesinde dahi 400 m^3/sn'lik bir debi sağladığından, santralın gücü, yılda ortalama 1'e 4 oranında değişir. Rhin'de, ortalama debi 1 100 m^3/sn ve sular çekildiğinde 300 m^3/sn olduğundan, santralın gücündeki değişim oranı hemen hemen aynıdır.

Göl santralları, nehir debisinin belli bir bölümünü rezerv olarak tutabilen bir biriktirme alanıyla beslenir. Tignes biriktirme alanıyla beslenen Brévières-Malgovert bütününde, Isère'in ve daha küçük birkaç akarsuyun mayıs-eylül dönemi arasında verdiği 240 Mm^3 su tümüyle depolanır. Bu rezerv, kış mevsiminin kritik dönemi sırasında, yaklaşık 1 200 saatte kullanılır. Bu tür donanımların kurulmasına uygun yerler azdır; ayrıca göl santrallarının çoğunda, yıllık fazla su miktarının ancak küçük bir bölümü depolanabilmektedir.

Eklüz santralları, depolama olanağı yıllık fazla su miktarının % 5'inden düşük olan, ama nehrin en az birkaç saatlik ortalama debisine denk düşen göl santrallarıdır. Bunların mevsimlik enerji dalgalanmalarına katkısı azdır, ama günlük dalgalanma dönemlerinin atlatılmasında büyük önem taşır. Örneğin, saat 18 ile 20 arasında tam güçle çalışabilmek için, gece saat 0 ile 2 arasında su depolayabilen bir donanımın yararı kolayca anlaşılır.

Akarsu santrallarında, düşük su düşümü altında ve düşük hızda çalışan, yüksek debili hidrolik türbinler kullanılır. Göl santrallarında büyük borularla beslenen, düşey ya da yatay eksenli hidrolik türbinler bulunur. Her hidrolik santral şu bölümlerden oluşur: bir su alma kulesi, bir taşıma borusu ya da yük galerisi, bir vana odası, makine daireleri (türbinler ve alternatörler), bir kaçak borusu ya da galerisi ve bir dönüştürme postası. Uzun bir galeri aracılığıyla, Loire havzasıyla beslenen ve kaçak suyunu Rhône havzasına akıtan Montpezat santralı gibi kimi hidrolik santrallar yeraltındadır.

Son yıllarda, iki özel hidrolik santral türünün geliştirilmesine yönelik çalışmalar vardır: düşük debili akarsular üzerine kurulan mikrosantrallar* ve enerji kullanımının minimum olduğu saatlerde, su pompalamak için elektrik enerjisi tüketen ve kullanımın maksimum olduğu saatlerde, türbin gibi çalışarak bu enerjiyi şebekeye geri veren pompalama santralları.

hidrotermal ya da denizısıl santral

Henüz uygulamalı bir örneği bulunmayan bu santral türüyle, denizlerin ya da okyanusların ısıl enerjisinden yararlanılabilir. Ekvatoral ve tropikal bölgelerde ve derin denizlerde, dip suları ile, Güneş'in etkisiyle sıcaklığı birkaç derece daha artan yüzey suları arasında, yeterli bir sıcaklık farkı vardır.

Georges Claude, sıcak tropikal sular ile soğuk kutup suları arasında bir ısıl alışveriş gerçekleştirilmesini önermiştir.

gelgit santralı

Bu santral türü, gelgitlerin enerjisinden yararlanarak elektrik enerjisi üretir. Gelgitler ancak, yerel rezonans olayları nedeniyle büyük bir değer aldıkları yerlerde kullanılabilir. Okyanusların ortasında bir metreyi geçmeyen gelgit yüksekliği, yerkürenin, bu enerjinin kullanımı için elverişli ekonomik yerleşim alanlarını oluşturan sayılı noktasında, büyük gelgitte, onlarca metreyi aşar.

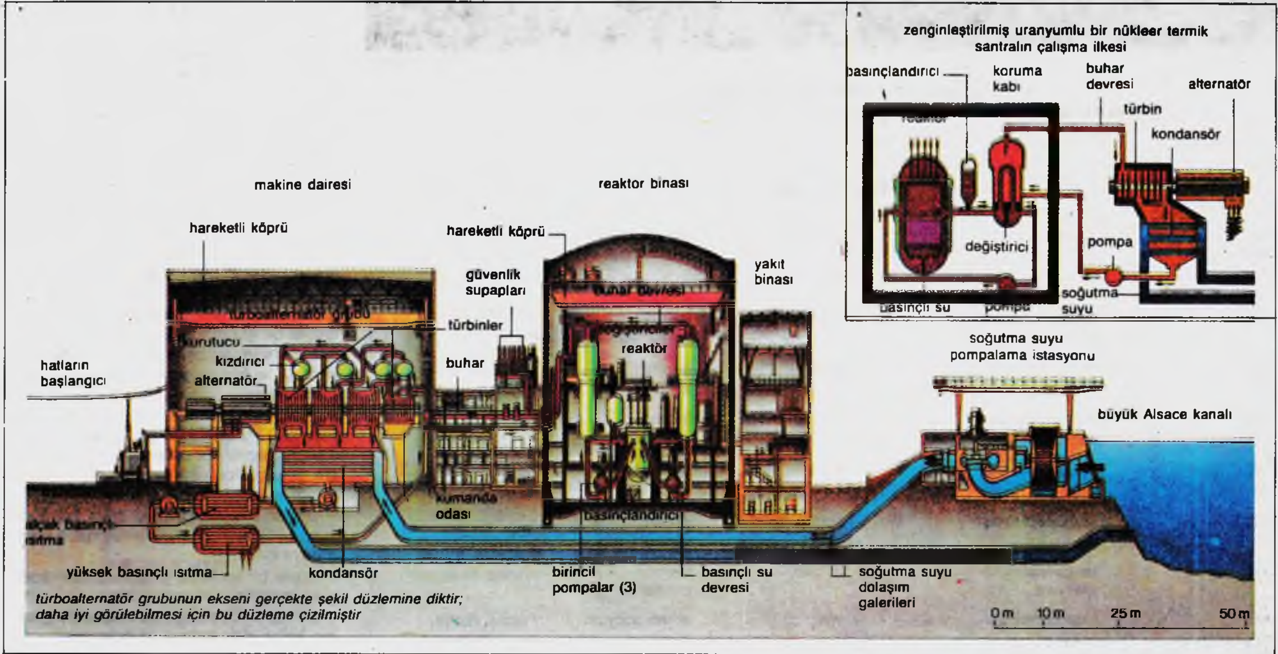
Gelgitlerin ortalama yüksekliği çok düşüktür ve genliklerini nitelemek için verilen geleneksel rakamlar, ılım noktasındaki ortalama büyük gelgite karşılık düşer. Bütün gelgitlerin ortalama genliği, ılım noktasındaki büyük gelgit genliğinin %70'idir ve ortalama küçük gelgit genliği ise ancak % 45'lik bir düzeydedir. Öte yandan, türbinlerin çalıştığı saatlerde, havuz ile deniz arasındaki düzey farkı, med ile cezir arasındaki düzey farkının bir kesri kadardır. Bu nedenle türbinler, ılım noktası ortalama büyük gelgit genliğinin yalnızca dörtte birine ve yarısına eşit genliklerde çalışır. Genliğin 12 m'ye ulaştığı en elverişli bölgelerde, düşüş yüksekliği, çalışma saatlerinin büyük bir bölümünde, 3 ile 6 m arasında değişir. Gelgit santrallarında kullanılan gruplar, ağır ve pahalı makinelerdir. Ayrıca, gelgit, her 12 saatte bir, büyük su hareketleri oluşturduğundan, bu gibi yerlere inşaat yapmak çok zor ve pahalıdır.

Son olarak, enerji insanoğlunun çalışma koşullarına uygun olmayan bir ay-güneş çevrimine göre üretilir. Bir gelgit santralı, bentle kapatılmış koy ve deniz arasındaki gelgitten kaynaklanan düzey farklarını kullanabilecek ve deponun doldurulduğu dönemlerde bile, enerji üretmek için iki yönlü bir türbin gibi çalışabilecek gruplarla donatılmalıdır. Öte yandan bu gruplar, enerji gereksiniminin minimum olduğu saatlerde, koyda ek bir su rezervi oluşturmak için pompa olarak da çalışabilmelidir.

Bu tür ilk santral, Fransa'da, Rance koyuna kurulmuştur. Başka bölgelerde de, iş alanlarıyla ilgilenmeden, yalnız üretim olanaklarını göz önüne alarak, benzer santralların kurulması tasarlanabilir: Kanada'da Fundy körfezi; Patagonya'nın G.-D. kıyısı; İngiltere'de Savern koyu; Fransa'da Mont-Saint-Michel körfezi; Baffin denizi ya da körfezi; Avustralya'nın kuzey kıyısı; Kore; Hindistan'da Cambay körfezi; Meksika'da río Colorado'nun girişi.

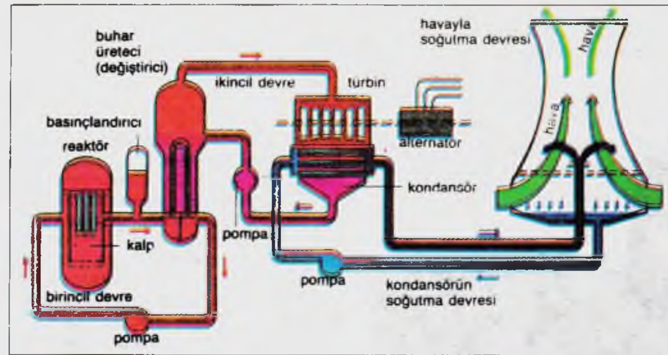
nükleer santral

Bu santral tipi, aynı alana kurulmuş bir-

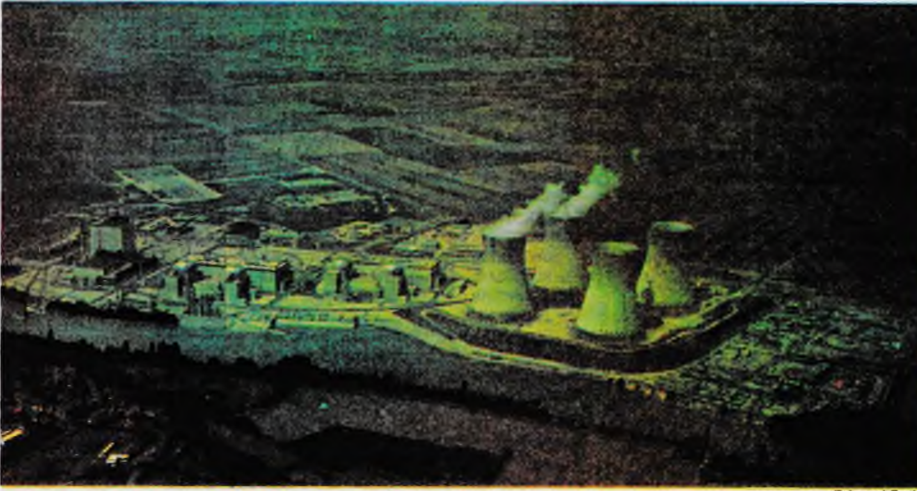

E.D.F.-C.N.R.S. belgesine göre

ZENGİNLEŞTİRİLMİŞ URANYUMLU VE NORMAL BASINÇLI SULU (PWR) FESSENHEİM (YUKARI REN) NÜKLEER SANTRALININ ŞEMASI (1 VE 2 DİLİMLERİ)
toplam güç
1 780 megawatt (MW)
yıllık üretim
11 milyar kWsa
yıllık 8,6 t
zenginleştirilmiş uranyum tüketimi

ATMOSFER SOĞUTMALI PWR TİPİ BİR NÜKLEER **SANTRALIN** ÇALIŞMA ŞEMASI

Brigaud-Sodel

Bugey (Ain) nükleer **santralının** havadan görünüşü
solda en eski reaktör (doğal uranyum-grafit -gaz türü), öbür dört reaktör PWR (basınçlı sulu reaktör) tipidir

nükleer santrallar

genel adlandırma	*kullanılan yakıt*	*yavaşlatıcı*	*ısıtaşıyıcı*	*kullanıcı ülkeler*
UNGG	metal biçiminde doğal uranyum	grafit	basınçlı karbondioksit	Büyük Britanya Fransa
AGR	oksit biçiminde zenginleştirilmiş uranyum	grafit	basınçlı karbondioksit	Büyük Britanya
CANDU	oksit biçiminde doğal uranyum	ağır su	basınçlı ağır su	Kanada
grafit, hafif su	zenginleştirilmiş uranyum	grafit	normal su	SSCB
BWR	zenginleştirilmiş uranyum	normal su	normal kaynar su	ABD, Japonya, Almanya, Rusya, Fransa, İsveç
PWR	zenginleştirilmiş uranyum	normal su	basınçlı normal su	
hızlı nötronlar (1)	oksit biçiminde doğal plutonyum ve uranyum	yok	erimiş sodyum	Fransa, Rusya, Büyük Britanya, Almanya

(1) yavaşlatıcı olmayan bu reaktörlere üstüretken reaktör de denir, çünkü bunlar, kullandıklarından daha fazla nükleer yakıt üretir.

Boeign Corporation

Albuquerque (Yeni Meksika) deneysel güneş **santralının** kulesi ve helyostatları (helyostatlar bilgisayarla yönlendirilir)

çok *birim*'den (ya da *dilim*) oluşur. Her birimde, bir *nükleer reaktör*, bir törboalternatör grubu ve çeşitli yardımcı donanımlar bulunur. Nükleer santrallarda, bir nükleer tepkime, yani örneğin uranyum 235 izotopu gibi ağır bir atom çekirdeğinin parçalanması sırasında açığa çıkan ısı kullanılarak elektrik üretilir. Dolayısıyla bir nükleer santralın türbini, bir nükleer reaktör kalbinde oluşan parçalanmalardan kaynaklanan ısıyı kullanan bir *nükleer kazan*'ın verdiği buharla beslenir. Kimi nükleer kazanlar, buharı doğrudan reaktör içinde üretilecek biçimde tasarlanmıştır (BWR tipi santrallar) ama çoğu kez reaktörün ısısı, bir eşanjör içeren kapalı bir devrede dolaşan sıvı ya da gaz bir akışkan aracılığıyla çekilir. Eşanjör (burada buhar üreteci), akışkanın taşıdığı ısıyı, buharlaştırmak üzere, türbin devresinin suyuna aktarır.

Nükleer santrallar genellikle, çeşitli ailelere ya da *tür**'lere ait reaktör* tiplerine göre sınıflandırılır. Çok sayıda tür incelenmiş ama bunlardan ancak çok azı sınai olgunluğa erişmiştir. Tabloda, en yaygın nükleer santral türleri ve birkaç kullanıcı ülke belirtilmiştir.

1980 başında, dünyada, gücü 150 MW'ı aşan yaklaşık 200 elektrik üretim birimi vardı. Bunların ürettiği toplam enerji 120 000 MW'tan büyüktü. Bunların yarıdan biraz azı PWR türüne ait reaktörlerle, geri kalanı ise bir yandan BWR, öbür yandan başka türlere ait reaktörlerle besleniyordu. (→ ELEKTRO-NÜKLEER.)

PWR türü bir santralın temel öğeleri, şemada gösterilmiştir. Yaklaşık 150 barlık basınç altındaki suyu içeren *birincil devre*, reaktör kalbinde üretilen ısıyı, buhar üretecine taşır. *İkincil devre*'nin suyu, yaklaşık 70 barlık bir basınç altındadır. Bu su, buhar üretecinde buharlaşır ve genleşerek mekanik enerji oluşturmak üzere türbini besler. Kondansörde, yeniden sıvı hale gelir. Bir *üçüncül su devresi*, kondansörü soğutarak bundan aldığı ısıyı çevreye verir. Kuramsal nedenlerle bu ısı, reaktörde üretilenin hemen hemen 2/3'üdür. Belli sayıda santralda, kondansör bir akarsu ya da deniz suyuyla soğutulur. Bu soğutma biçimi olanaklı olmadığında, üçüncül devrenin suyu, doğal çekişli bir soğutma kulesine (120 ile 165 m yüksekliğinde, baca biçimli beton kule) gönderilir. Şemada gösterilen işte bu çözümdür. Kondansörden gelen sıcak su, kule içinde dolaşan havanın temasıyla, kısmen buharlaşarak soğur. Hava dolaşımının vantilatörlerle sağlandığı, yüksekliği çok daha az başka bir soğutma kulesi türü de vardır.

Hızlı nötronlu bir santralın birincil devresinde, ısı taşıyıcı akışkan olarak sıvı sodyum kullanılır: üretilen ısıyı iyi soğuran bu akışkan nötronları fazla yavaşlatmaz. Devreye 400 °C sıcaklıkta giren bu sodyum, 560 °C sıcaklıkta çıkar. İkincil bir devrede, ısısını etkin olmayan sodyuma verir. Bu devrenin üçlü bir rolü vardır:
—buhar üreteci içindeki olası bir sodyum-su tepkimesi ürünlerinin kalbe ulaşmasını önlemek;
—böyle bir tepkime sırasında etkin sodyumun atılmasını engellemek;
—bu tepkimeye bağlı bir basınç dalgasının kalbe dek gelmesini önlemek.

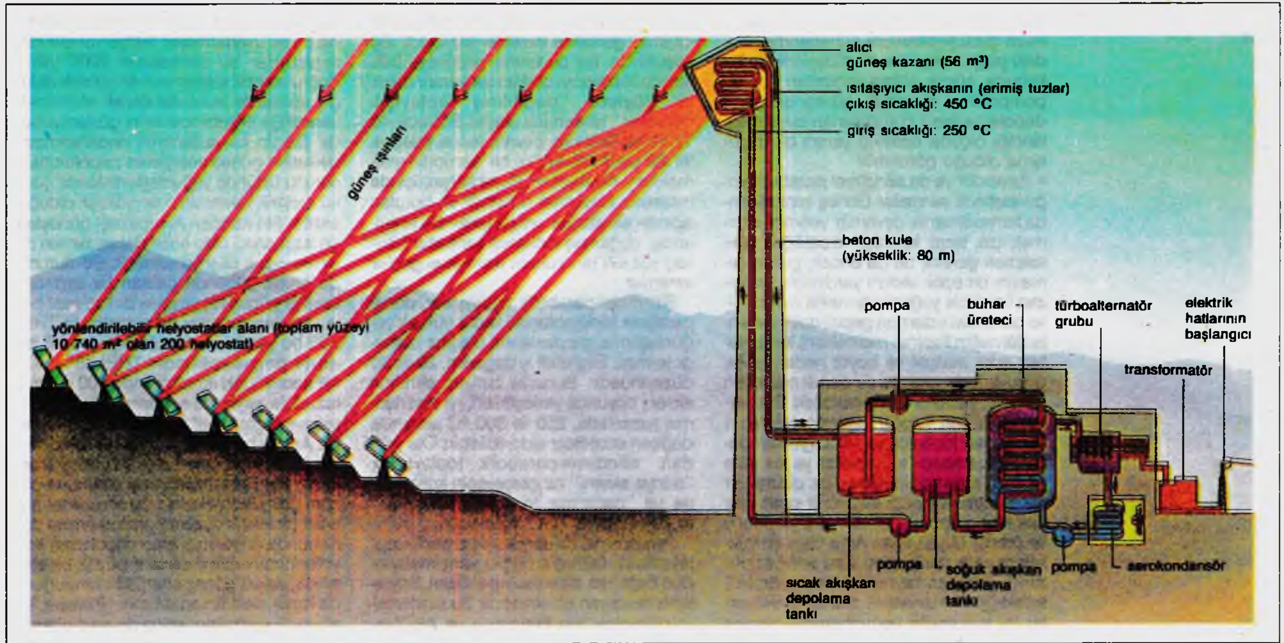
Bir üçüncü su-buhar devresi buhar üretecini oluşturur.

güneş santralı

Güneş enerjisini, mekanik bir iş üretmek (bu, fiziksel olarak elektrik üretimine eşdeğerdir) amacıyla, ilk kez fransız mühendis Augustin Bernard Mouchot kullandı. Geliştirdiği aygıt, 1878'de, Uluslararası Paris sergisi'nde tanıtıldı. Bu, yaklaşık 20 m²'lik konik bir güneş yoğunlaştırıcısının ekseni üzerine yerleştirilmiş bir kaynatıcının beslediği bir buhar türbiniyle hareket ettirilen bir baskı makinesiydi. Mouchot, bir yıl sonra Cezayir'de aynı ilkeye göre çalışan bir pompa kurdu. Buna koşut olarak, isveç asıllı amerikalı mucit John Ericsson (1803-1889) 1868'de güneş motorları üzerine bir tez yayımladı ve 1883'te, silindirsel-parabolik bir aynanın odak çizgisi doğrultusunda yerleştirilmiş bir buhar kazanını kullanan bir güneş motoru gerçekleştirdi. Bu büyük öncülerin çalışmalarından sonra, İkinci Dünya savaşı'nın sonuna dek, ancak tek tük önemsiz uygulamaya tanık olundu. Modern güneş santralı türlerinin gelişimi için, 1950-1960'lı yılları ve özellikle 70'li yıllardaki petrol krizini beklemek gerekti.

Temel olarak, farklı fiziksel ilkelere dayanan iki büyük güneş santralı kategorisi ayırt edilir: *fotovoltaik* santrallar ve *termodinamik* (ya da *helyotermodinamik*) santrallar.

Fotovoltaik santrallarda, kimi yarı-iletken malzemelerde oluşan ve güneş ışımasının fotonlarını doğrudan elektrik enerjisine dönüştüren fotovoltaik etkiden yarar-

E.D.F. belgesine göre

lanılır. (→ FOTOPİL.)

Helyotermodinamik santrallarda güneş ışımasının enerjisi önce ısıya dönüştürülür ve daha sonra bu ısı bir alternatörle eşlenmiş termodinamik bir makineyi çalıştırmada kullanılır; ancak, sistemin alternatörle eşlenmesi zorunlu değildir; elektriğe değil de, özellikle bir pompayı çalıştırmak için mekanik işe gereksinim duyuluyorsa, termodinamik makinenin verdiği iş doğrudan kullanılabilir. Bu santralların, Carnot ilkesi uyarınca çok sınırlı bir verimi vardır.

Helyotermodinamik santrallar, güneş ışımasını toplamak için kullanılan optik sistem tipine göre, birçok kategoride sınıflandırılabilir. Nitekim düzlemsel toplayıcılı santrallar, parabolik ya da silindirsel-parabolik yoğunlaştırıcı aynalı santrallar ve kule santrallar ayırt edilir.

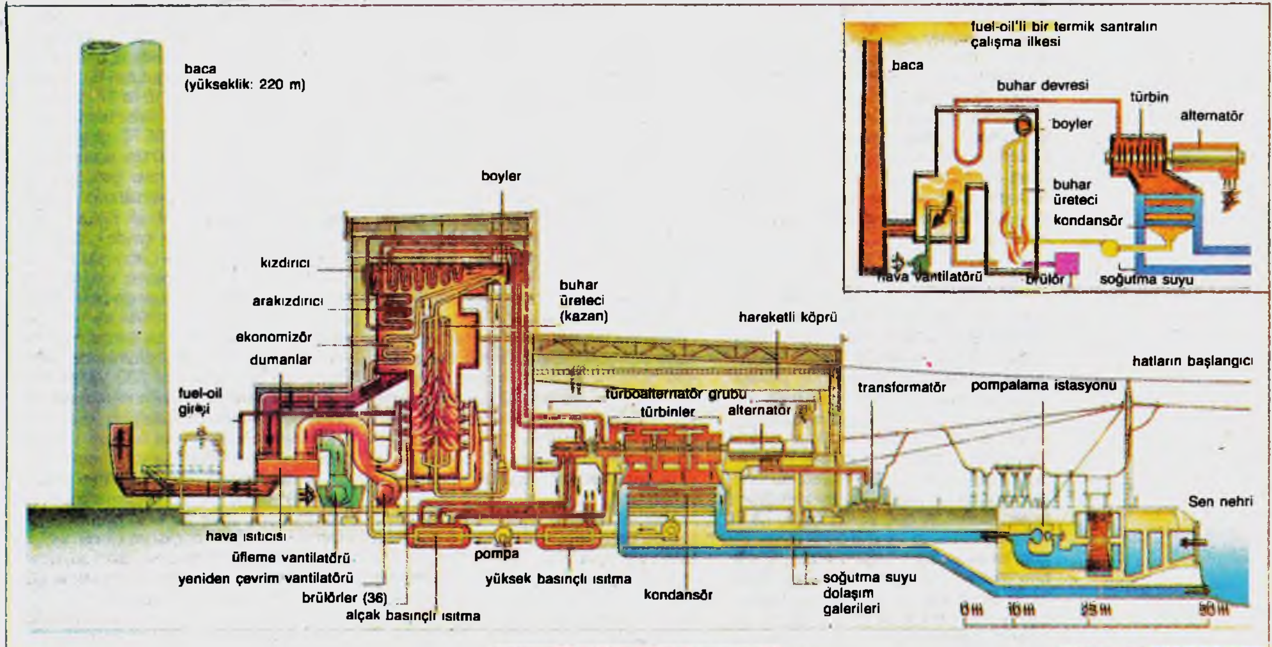
• *Düzlemsel toplayıcılı santrallar.* Güneş ışınları etkisinde bulunan, düzlemsel siyah bir yüzey şiddetle ısınır. Bu olay, özellikle güneş enerjili su ısıtıcılarında (→ SU ISITICI*SI) ve konutları ısıtmada (→ ISITMA) kullanılan, aynı zamanda kimi helyotermodinamik santrallarda da yararlanılan düzlemsel güneş toplayıcılarının çalışma ilkesini açıklar. Bu tip toplayıcıların başlıca yararı, bir güvenirlik teminatı olan basitlikleridir: soğurucu düzlemsel yüzey, Güneş'in gün boyunca yaptığı hareketi izlemek için yer değiştirmek zorunda değildir; sabit konumda, yüzü güneye bakacak şekilde ve yatay düzlemle, genellikle sözkonusu bölgenin enlemine eşit bir açı yapacak biçimde eğimli olarak yerleştirilir. Toplayıcının sabit olması, toplanan güneş enerjisinde bir yitime (yaklaşık % 20) neden olur: gerçekte güneş ışınları toplayıcıya en iyi gelme açısıyla (dik açı) değil, günün saati ve yılın dönemiyle değişen bir gelme açısıyla çarpar. Bu nedenle düzlemsel toplayıcılar, yoğunlaştırıcı optik sistemlerle donatılmış toplayıcılara oranla, doğrudan Güneş'ten gelen ışınların (doğrudan güneş ışıması) olduğu kadar atmosferden yayılan ışınların da (yayınık ışıma) enerjisini toplama üstünlüğünü gösterir. Bu kazanç, uygulamada, yukarıda söz edilen yitimi dengeler.

Düzlemsel toplayıcıların helyotermodinamik santrallarda kullanımını sınırlayan başka iki büyük sakınca daha vardır. Birincisi, bu tip toplayıcıda güneş enerjisinin ısıya dönüşüm verimi görece düşük ve yaklaşık % 50 düzeyindedir. Carnot ilkesi göz önüne alındığında, ikincisi ve en rahatsız edicisi, toplayıcının fazla yüksek olmayan sıcaklığıdır (70 °C düzeyinde). Bu koşullarda su, termodinamik makinede iş akışkanı olarak kullanılamaz. Normal basınç altında kaynama sıcaklığı 70 °C' tan düşük olan bir akışkan (örneğin 65 °C'ta buharlaşan ve bir buhar makinesini çalıştırabilen Freon) kullanmak gerekir. Donanımın toplam verimi % 1,5 düzeyindedir ve bu da, maksimum güneşlenme (güneş ışınlarına dik yüzeyin m²'si başına 1kW) altında 1kW'lık bir mekanik güç elde etmek için, yaklaşık 70 m²'lik toplayıcı kullanmak gerektiği anlamına gelir. Bu düşük verime rağmen, 1970'li yıllarda, bir fransız şirketi Afrika'da ve Güney Amerika'da, düzlemsel toplayıcılı santrallara bağlı onlarca güneş enerjili pompayı hiz-

TARGASSONNE (DOĞU PİRENELER) KULELİ HELYOTERMODİNAMİK GÜNEŞ SANTRALININ ŞEMASI

FUEL-OİL'Lİ PORCHEVİLLE B TERMİK SANTRALININ ŞEMASI (4 GRUP)
toplam güç
2 400 megawatt (MW)
yıllık maksimum üretim
15 milyar kWsa
yıllık yakıt tüketimi
3,5 Mt 2 no.'lu fuel-oil

E.D.F. belgesine göre

mete sokmuştur. Bu pompaların maksimum gücü (maksimum güneşlenme altındaki güç) birkaç kilowatt düzeyindedir. Bu konuda, küçük güneş santralları için, su pompalama işleminin, güneş enerjisini depolama işlevi pompalanan suyla sağlandığı ölçüde, özellikle yararlı bir uygulama olduğu görülebilir.

• *Parabolik* ya da *silindirsel-parabolik yoğunlaştırıcılı santrallar.* Güneş santrallarında,termodinamik çevrimin verimini artırmak için, sıcak kaynağın sıcaklığını yükseltmek gerekir, bu da ancak, güneş ışımasını bir optik sistem yardımıyla bir kazan üzerinde yoğunlaştırmakla olasıdır. İlke olarak bu sistemde geçişli optik sistemler (örneğin Fresnel mercekleri) kullanılabilir ama maliyet ve boyut nedenleriyle, uygulamada, cam ya da parlak metalden yansıtıcı yüzeylerden yararlanılır. Gerçekten kullanılan γ yoğunlaştırma oranları 1 (düzlemsel toplayıcı) ile 1 000 (yüksek duyarlıklı parabolik toplayıcılar ya da kule santral) arasında değişen bir dizide yer alır. Kuramsal olarak erişilebilir sıcak kaynak sıcaklıkları, yoğunlaştırma çarpanı γ ile orantılı olarak artar. Ama olası en yüksek sıcakıık her zaman arzu edilmez. Kızılaltı ışımadan kaynaklanan ısı yitimleri, sıcaklığın 4. kuvvetiyle orantılı olarak artar. Bu koşullarda, yoğunlaştırma oranına bağlı bir optimal sıcaklık vardır. Bu sıcaklık γ=70 için yaklaşık 300 °C, γ=100 için 500 °C ve γ=1 000 için 900 °C'tır. Durum böyleyken, tasarruf düşünceleri ve teknolojilerin kullanılabilirliği nedeniyle, çoğu kez, teknik açıdan optimal olmayan çözümler benimsenir.

Parabolik bir yansıtıcı toplayıcı yüzeyin kullanımı, kuruluşun duyarlığına ve yapının sağlamlığına bağlı olarak, orta (200 -300) hatta yüksek (500-1 000) yoğunlaştırma oranları elde etmeye olanak verir. Parabolik toplayıcı, sürekli olarak Güneş'e doğru yönelmesine olanak verecek, yönlendirilebilir bir çerçeveye bağlı olmalıdır. Bu çerçeve, "açık döngü" (Güneş doğrultusundan sapmayı bildiren bir hata işaretini ortadan kaldırmak için kumanda edilen hareket) ya da "kapalı döngü" (bir bilgisayar ya da bir mikroişlemciyle programlanan hareket) halinde bir pilotajla, yatay ve düşey bir eksen çevresinde hareket edebilir. Çoğu kez iki pilotaj tipini birleştirme yoluna gidilir: Güneş göründüğünde "açık döngü"; Güneş bulutların arkasında kaldığında "kapalı döngü". Öte yandan çerçeve, dünyanın ekseni de olabilir, yani kutuplardan geçen çizgiye koşut bir eksenden oluşabilir. Bu durumda günlük hareket, eksen çevresinde ve saat yönünde basit bir düzgün dönme hareketidir (güney açısı hareketi). Aynanın eksene göre konumu, Güneş'in gökyüzünde başucu noktasındaki yüksekliğinin mevsimlik değişimlerini göz önüne almak için dönemsel olarak ayarlanmalıdır (yer ayarlaması). Mekanik nedenlerle, parabolik toplayıcının yüzeyi yaklaşık 50 m² ile sınırlı olmalıdır; bu da 40 kW'a yakın bir maksimum ısıl enerjiye ve 5 ile 10 kW'lik bir elektriksel (ya da mekanik) tepe gücüne denk düşer.

Fransa'da, Ulusal bilimsel araştırma merkezi'nin (C.N.R.S.) geliştirdiği THEK (Termo Helyo Elektrik Kilowatt) sistemi, bir parabolik toplayıcının kullanıldığı tipik bir örnektir. Marsilya'da kurulan THEK 1 ilkörneğinin sözde-parabolik (üçgen biçimli düzlemsel peteklerden oluşmuş, yaklaşık dönel paraboloit) bir toplayıcısı vardır. Toplama yüzeyi 50 m² ve yoğunlaştırma oranı γ=230'dur. Isıtaşıyıcı akışkan, doğrudan güneş ışımasının gücü 800 W/m² olduğunda, odak kazandan 323 °C'ta çıkan organik bir yağdır. Toplayıcı eteğinde kullanılabilen ısıl güç 28 kW'tır; bu da % 70'lik bir tümel ısıl verime denk düşer. Bu güç, bir alternatöre bağlı pistonlu bir motoru besleyen bir buhar üretecine aktarılabilir. Buna rağmen, bu ısıl güç, toplayıcıya, yüksek verimli bir termodinamik makinenin bağlanabilmesi için yetersizdir. Düşük güçlerde Carnot verimine oranla sapma, gerçekte özellikle büyüktür. Bu koşullarda, tek bir termik makineye belli sayıda toplayıcıyı bağlamak yararlı olabilir. Böylece "dağıtılmış toplayıcılı santrallar" kavramına ulaşılır. Böylece, 10 THEK'lık bir birim, çevrim verimi yaklaşık % 20 olan, 50 kW'lık bir termodinamik makineyi besleyebilir. Buna karşın, içinde ısıtaşıyıcı akışkanın dolaştığı ısı boruları ağında ek yitimler ortaya çıkar. Bu koşullarda "dağıtılmış toplayıcılı santrallar", birkaç yüz kW'tan yüksek elektriksel güçler veremez.

Silindirsel-parabolik toplayıcılar, dönel parabolik toplayıcılarınki kadar yüksek yoğunlaştırma çarpanlarına ulaşma olanağı vermez. Erişilebilir γ değerleri, 20 ile 30 düzeyindedir. Bununla birlikte, silindirin ekseni boyunca yerleştirilen, iyi tasarlanmış kazanlarla, 250 ile 300 °C arasında değişen sıcaklıklar elde edilebilir. Öte yandan, silindirsel-parabolik toplayıcılar, "dünya ekseni" bir çerçevenin kullanımına ve "dağıtılmış toplayıcılı santrallar" ın kurulmasına çok uygundur.

Parabolik ya da silindirsel-parabolik toplayıcıların, Güneş'e doğru yönelmelerinden bağımsız olan devingenlikleri, boyutlarını sınırlayan bir etmendir. Bu sınırlamayı gidermek için Fransa'da ve ABD'de, özellikle yarıtropikal bölgeler için yararlı ilginç bir sistem geliştirilmiştir. Bu sistem, sabit bir toplayıcı ve hareketli bir kazandan oluşur. Bu durumda, toplayıcı için en uygun geometrik biçim, bir küre kapağı biçimidir; bu toprağa gömülebilir ya da bir binanın çatısını oluşturabilir. Küresel toplayıcının ışığı tek bir odakta değil de, odağa yakın bir çizgi üzerinde yoğunlaştırabilmesi için hareketli kazanın uzun olması gerekir. Toplayıcının optimal çapı yaklaşık 60 m olmalıdır, bu da 2 MW'lık bir maksimum ısıl güce ve 300 kW düzeyinde bir maksimum elektrik gücüne denk düşecektir. Bu tür bir santralın ilkörneği (çap 12 m), Marsilya'da kurulmuştur.

• *Kule santral.* Dağılmış ya da sabit toplayıcılı helyotermodinamik santralların sağlayabilecekleri en yüksek elektrik gücü birkaç yüz kW ile sınırlıdır. Bundan çok fazla yüksek güçler elde edebilmek için, kule santrallar gibi çok daha farklı bir biçimde tasarlanmış güneş santralları gerekir. Kule santrallar bir merkez toplayıcıdan, bir kulenin tepesine yerleştirilmiş bir kazandan ve güneş ışınlarını merkez toplayıcıya gönderen, geniş bir alana yayılmış yüzlerce helyostattan (hareketli düzlem aynalar) oluşurlar. Bu şekilde tasarlanmış santralların hektarlarla ölçülen büyük bir alan üzerine düşen enerjinin uzun bir ısı borusu şebekesine gerek olmadan bir merkezde toplanabilmesinin yanı sıra, çok yüksek bir yoğunlaştırma katsayısının (1 000 dolaylarında) elde edilebilmesi nedeniyle ısıtaşıyıcı akışkanın 800 °C gibi çok yüksek bir sıcaklığa eriştirilebilmesi gibi iki ayrı avantajı vardır.

Fransa'da, Güneş enerjisi komiserliği ve Fransa Elektrik kurumu tarafından yapılmış THEMİS adlı bir kule santral bulunmaktadır. Targassonne'da (Doğu Pireneler) yer alan bu santralda, 80 m yüksekliğindeki bir kulenin 120° kuzeyine yerleştirilmiş her biri 50 m²'lik (altazimutal yerleşimli) 200 adet helyostat vardır. Helyostatların her biri ayrı ayrı, 4 miliradyanlık bir duyarlıkla yönlendirilmektedir. Kazandan 430 °C'lık bir sıcaklığa erişmiş olarak çıkan ısıtaşıyıcı akışkan olarak bir ergimiş tuz karışımı (sodyum ve potasyum nitratları ve nitritleri) kullanılan bu santralın termodinamik makinesini bir buhar türbini oluşturmaktadır. Santralın anma gücü 1 MW'tır.

THEMİS dışında, 1980'li yıllardan itibaren deneme amacıyla dünyanın çeşitli ülkelerinde kule santrallar yapılmıştır. Bu santralların en büyüğü 1 720 helyostattan oluşan ve 10 MW'lık bir güç sağlayan Barstow'daki (Kaliforniya) amerikan santralıdır. Kule santrallar, 10 ile 100 MW arasındaki yöneylemsel donanımların yapımına da iyi uyarlanmıştır. İleriye yönelik hesaplamalar bu santralların 2000 yılına doğru elektrik tüketiminin en yüksek olduğu saatlerde kullanılabilecek ekonomik verimliliğe erişebileceklerini göstermektedir. Bu tip bir kullanımın hedeflenmesi, dikkatleri güneş enerjisinin depolanması sorunu üstünde yoğunlaştırmaktadır, çünkü elektrik tüketiminin en yüksek olduğu saatler (en azından Avrupa'da), güneşten en fazla enerji elde edilebilecek zaman dilimine denk düşmemektedir. Bu durumda anma gücünde çalışan bir santralın ürettiği gücün hiç değilse birkaç saat boyunca depolanması gerekmektedir. THEMİS bu yönde atılmış oldukça önemli bir adımı simgelemektedir: THEMİS'in 400 m³ hacmindeki iki sarnıcında 600 t erimiş tuz, dolayısıyla da santralın 6 saat çalışmasını sağlayacak ısı depolanabilmektedir. Ancak bu tür depolama günlük olmanın ötesine geçememekte ve güneş enerjisinin kışın kullanılabilmesi sorununa çözüm getirememektedir. Bu soruna tatmin edici bir teknik çözüm bulunamaması durumunda (mevsimlerarası depolama) helyotermodinamik santrallar büyük bir olasılıkla, yeterli güneş enerjisi bulunduğunda klasik elektrik santrallarının (barajlar, fosil yakıtlı santrallar) yerine devreye girerek "enerji ekonomizörü" rolünü oynayacaklardır. Özellikle dağılmış toplayıcılı santralların kullanılabilecekleri bir diğer olası alan da yaz aylarında çok miktarda ısıya gereksinim gösteren sanayi dallarına (örneğin tarımsal besin sanayisine) ısı sağlanmasıdır.

termik santral

Klasik bir termik santral bir fosil yakıtın yanmasıyla elde edilen ısı enerjisini kullanarak elektrik enerjisi üretir.

Termik santrallar *taban santralları* ve *düzenleme santralları* olmak üzere ikiye ayrılır. Taban santralları genellikle üretilen kömürlerden kalan artıkları ya da "adi ürünler" kullanırlar; bu santrallar genellikle kömür madenlerinin yakınına kurulurlar. Yüksek fırınlardan elde edilen gazları kullanan ya da doğal gazla çalışan türleri de vardır.

Düzenleme santrallarında sanayi kömürü ya da ağır yağlar gibi daha nitelikli yakıtlar kullanılır. Bu santrallar yeterli miktarda hidrolik enerjiyle beslenemeyen büyük tüketim merkezlerinin yakınına kurulurlar.

Modern büyük termik santralların hemen hemen hepsinde elektrik üreteci olarak buhar türbinleri kullanılır. Dakikada 3 000 devirlik bir hızla dönen bu türbinlere bağlı alternatörlerin birim gücü günümüzde 600 MW'ı bulmaktadır. Sargıları sıkıştırılmış hidrojenle soğutulan bu alternatörlerin uçları arasında 10 ila 27 kV'luk bir gerilim bulunur. Buhar türbinlerini besleyen buharın sıcaklığı 565 °C, giriş arasındaki basıncı ise 150-200 bar arasındadır.

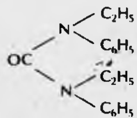
Modern termik santrallar genellikle aynı güçte birçok türboalternatörden oluşurlar. Her türboalternatör, ek bölümleriyle birlikte tam bir özerklik içinde çalışabilecek bir dilim meydana getirir. Bu santralın dilimlerinin ortak olarak depolanmış olan yakıtı kullanmak dışında birbirleriyle hiçbir ilişkisi yoktur. Üretilen akım iki çubuk takımına yöneltilir: bu takımlardan birincisi dilimin kendi ek bölümlerine, diğeri ise elektrik enerjisini 220 ya da 400 kV'luk bir gerilimle genel enterkonekte şebekeye ileten elektrik dağıtım istasyonunun transformatörlerine bağlıdır. Dilimlerin diğer donanımları (yakıtın depolanması ve aktarılması, buharlaştırma grubu, makine salonu, elektrik dağıtım istasyonu) ileride daha önce var olan grupların çalışmasına engel olmaksızın ya da temel öğelerini değiştirmeksizin dilim sayısının artırılabilmesi amacıyla mantıksal bir düzene göre yerleştirilmişlerdir.

Yardımcı ya da yedek santrallarda, maksimum güçleri 100 MW olan gaz tür-

binleri kullanılır. Bu türbinler hem görece daha az yer kaplarlar, hem de ürettikleri güç birimi başına düşen ağırlıkları çok küçüktür. Dışarıdan santrala getirilmek zorunda olan yakıt bir kenara bırakılırsa, gaz türbinli bir santralın bütünüyle özerk olduğu söylenebilir. Bu santrallar suya gereksinim göstermeden çalışırlar. Bir Diesel motorundan çok daha fazla yakıt tüketiyor olsalar da, yakıt olarak çok daha ucuz olan ağır yağları kullanabilmeleri ve çok düşük bir bakım gideri gerektirmeleriyle bu olumsuzluklarını dengelerler.

SANTRALCI a. Telekom. Fişli ya da tuşlu bir santralda, telefon bağlantılarını kurmakla yükümlü görevli.

SANTRALİT a. (fr. *centralite*). Fişekç. Üredeki H atomlarının C_2H_5 ve C_6H_5 kökleriyle ornatılması sonunda oluşan ve kimyasal bakımdan jelatinleştirici bir grup maddeyi belirtmekte kullanılan genel ad.
—ANSİKL. Formülü

olan normal *santralit*, 73 °C'ta eriyen, kimi barut türlerinin bileşimine giren bir katıdır.

SANTRE sıf. (fr. *centré;* merkezlemek, ortalamak'tan). Pulc. Resmi, çerçevenin tam ortasına basılmış pul için kullanılır.

SANTRFOR a. (ing. *center forward'* dan). Spor. Futbolda, hücum hattının ortasında yer alan hücum oyuncusu.

SANTRHAF a. (ing. *center half*'tan). Spor. Futbolda, bugünkü *libero*'nun önünde oynayan kesici görevi üstlenen savunma oyuncusu.

SANTRİFÜJ a. (fr. *centrifuge*) → MERKEZKAÇ.
—Fiz. *Santrifüj tamburu*, bir merkezkaçlayıcıda, özellikle merkezkaçlama işlemini gerçekleştiren kısmi düzenek. (Eşanl. MERKEZKAÇLAMA TAMBURU.)
—Şek. san. Merkezkaç kuvvetiyle şekeri şerbetinden ayırmak için kullanılan ve ekseni etrafında çok hızlı dönen silindir ya da koni biçiminde bir sepetten oluşan kurutucu.

SANTRİFÜJLEME a. Anal. kim. MERKEZKAÇLAMA'nın eşanlamlısı.

SANTRİFÜJLEMEK g. f. Şek. san. Santrifüjleme yoluyla şekeri saflaştırmak.
◆ **santrifüjlenmek** edilg. f. Santrifüjleme işleminden geçmiş olmak.
—Hidr. bağl. *Santrifüjlenmiş beton*, santrifüjleme yoluyla elde edilmiş öğelerle önüretimli olarak yapılan boruların üretiminde kullanılan çok yüksek nitelikli beton. (Bu işlemde beton, büyük bir hızla dönen, silindir biçiminde bir kalıp içine bir boruyla dökülür. Santrifüjlenmiş betonla yapılan borular, donatılı ya da donatısız olabilir; donatı kimi zaman çelik bir borudan oluşur.)

SANTRİFÜJLENMEK → SANTRİFÜJLEMEK.

SANTRİFÜJÖR a. (fr. *centrifugeur*). Anal. kim. MERKEZKAÇLAYICI'nın eşanlamlısı.

SANTRİFÜJÖZ a. (fr. *centrifugeuse*). Havc. İvmenin canlılar üzerindeki biyolojik ve fizyolojik etkilerini incelemek amacıyla bir canlıya ivme etkisi uygulamaya yarayan makine.

SANTRİOL a. (fr. *centriole*). Biyol. Santrozomun ortasında yer alan ve kolay boyanabilen cisimcik. (*Sentriol* da denir.)

SANTROASİNER sıf. (fr. *centroacinaire*). *Santroasiner amfizem*, bronş sonrası alanda meydana gelen amfizem. (Anatomik olarak salt küçük bronşların hastalandığı ve öteki solunum yapılarının [alveol kanal ve keseleri] sağlam kaldığı bir amfizem çeşididir. Panasiner amfizem karşıtı olarak kullanılır.) [Eşanl. SANTROLOBÜLER AMFİZEM.]

SANTROLESİT sıf. (fr. *centrolécithe;* lat. *centrum*, merkez, ve yun. *lekithos*, yumurta sarısı'ndan). Biyol. İç vitellüsü bir hiyalin bölgesiyle çevrili olan böcek yumurtasına denir. (Bu yumurtanın yalnız çevresel sitoplazmayı ilgilendiren bölütlenmesine "kısmi yüzeysel" bölütlenme denir.)

SANTROLOBÜLER sıf. (fr. *centrolobulaire*). *Santrolobüler amfizem*, SANTROASİNER* AMFİZEM'in eşanlamlısı. || *Santrolobüler toplardamar*, karaciğer lopçuklarından çıkan ve birleşerek karaciğerüstü toplardamarı oluşturan toplardamar dallanının her biri.

SANTROMER ya da **SENTROMER** a. (fr. *centromère;* lat. *centrum*, merkez, ve yun. *meros* ya da *meris, -idos*, bölüm' den). Genet. Kromozomu, biri kısa, diğeri uzun olmak üzere iki kola ayıran ana boğumlanma. (Santromer hücre bölünmesi [mitoz, meyoz] sırasında önemli rol oynar. Kromozomun akromatik iğin bir lifine bağlandığı bölge burasıdır.)

SANTROPLAZMA ya da **SENTROPLAZMA** a. (fr. *centroplasme*'dan; lat. *centrum*, merkez, ve *plasma* ya da *plasis*, biçim verme). Mavi suyosunlarında hücrenin orta kısmı. (Sınırlı bir çekirdek oluşturmayan çekirdek öğeleri burada bulunur. Mavi suyosunları [*cyanophyceae*] bu nedenle prokaryot sayılır.)

SANTROSFER ya da **SENTROSFER** a. (fr. *centrosphère;* lat. *centrum;* merkez, ve yun. *sphaira*, küre'den). Biyol. Meyozun başlangıcında, çekirdeğin yakınında, santrozomun farklılaşarak kendisini eşlemesiyle meydana gelen kütle.

SANTROZOM ya da **SENTROZOM** a. (fr. *centrosome;* lat. *centrum*, merkez, ve yun. *soma, -atos*, vücut'tan). Kimi hücrelerde sitoplazmanın içinde, çekirdeğin yanında bulunan yuvarlak organit.
—ANSİKL. 1876'da Ed. Van Beneden'in bulduğu santrozom değişmez bir hücre organiti değildir; tohumlu bitkilerde ve protozoanın bir kısmında bulunmaz. Işınlar halinde iplikçiklerin çıktığı bir sitoplazma kütlesi olan aster ile çevrilidir. Santrozom hücre bölünmesinde rol oynar. İkiye bölünerek çoğalır; mitoz sırasında gelişmesinin en üst noktasına erişir, metafaza kadar boyutlarını artırır ve sonra küçülür.

SANTSAİ ya da **SANCAİ**, canlı renklerde sırlarla kaplı bir çin seramik tipini belirten çince sözcük. (Yeşil, açık ve koyu sarı, koyu mavi sırlar, beyaz bir astar üzerine, ya gelişigüzel akıntılar ya da kazıma motifleri dolduracak biçimde uygulanır. Tanglar döneminde ortaya çıkan ve çok tutulan santsailer, Ming seramiğinin de en belirleyici öbeklerinden biridir.)

SANTUR a. Müz. İran, sonra da türk müziğinde kullanılan, tellerine bir çift küçük tokmakla vurularak çalınan çalgı.
—ANSİKL. Ses kutusu (tekne) ikizkenar yamuk biçiminde olan santurun, teknenin kısa kenarları arasına gerilen telleri madendendir. Biri ortada öbürü yanda olmak üzere iki eşik vardır. Her tel, eşiklerden birinin altından, öbürünün üstünden geçer. Kanunda olduğu gibi bir mandal sistemi bulunmadığından, natürel sesler bir yanda, diyezli ya da bemollü seslerse öbür yanda kalır. Teller, çoğunlukla çifttir. Ses alanı iki oktavı geçer. Tellerin rezonansı, tokmak vurulduktan sonra epeyce sürdüğünden, icra sırasında sesler birbirine karışır.

Santura benzer çalgılar, birçok doğu ve batı ülkesinde benzer ya da değişik adlar altında kullanılır: Alpler'de *Hackbrett*, Romanya'da *ţambal*, Macaristan'da *cymbalum*, Yunanistan'da *santuri*, Çin'de *yang çin*.

Türk müziğinde ne zaman kullanılmaya başladığı bilinmiyor. XX. yy.'ın başlarında unutulmaya yüz tuttu. Günümüzde hiçbir klasik türk müziği topluluğunda santur yer almaz.

SANTURCE-ANTİGUO, İspanya'da (Vizcaya ili) liman kenti, Bilbao'nun K.-B.'sında, Serantes dağının eteğinde; 53 900 nüf. Petrol rafinerisi. Termik santral. Balıkçılık. —Yakınında demir madenleri.

SANTURCU a. Santuri.

SANTURİ sıf. ve a. Santur çalan müzikçi; santurcu.

SANTURİ ETHEM EFENDİ → ETHEM EFENDİ Santuri.

SANUDO (Marin), venedikli tarihçi (Venedik 1466 - *ay. y.* 1536). Büyük konsey' in üyesi, senatör, Cumhuriyet'in tarihçisi. *Vite dei dogi* adlı bir yapıt ile *Diari* (Günlük) [1496-1536] yazdı.

SANUDO Dİ NASSO (Marco), venedikli yurttaş (öl. 1230), Doge Enrico Dandolo'nun yeğeni. Dördüncü haçlı seferi için donattığı donanmayla Naksos'u aldı (1205), ardından Kyklades'e boyun eğdirdi ve latin imparatoru tarafından Ege adalarının dükü olarak tanındı (1207). Ailesi Naksos (Nasso) düklüğünü 1383'e kadar elinde tuttu.

SAN VİCENTE, Salvador'da kent, yönetim bölgesi merkezi, Aşağı Lempa'nın batı kolu kıyısında; 25 686 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. Şeker rafinerisi. Tekstil. Hazırgiyim. —*San Vicente yönetim bölgesi*, 1 184 km²; 220 630 nüf.

San Vitale kilisesi, Ravenna'da merkezi planlı ünlü kilise. Banker Julianus'un bağışlarıyla, piskopos Ecclesius'un isteği üzerine inşa edildi (531'e doğr.). 547'de aziz Massimiano tarafından kutsandı. Yüksek bir kasnak üzerine yerleştirilmiş bir kubbeyle örtülü sekizgen bir yapıdır. Mermer levhalarla kaplanmış büyük kâgir kütlelerle birbirinden ayrılan 7 eksedrayla merkezi mekâna açılan iki katlı geniş bir deambulatorium yapıyı çevreler. Bu kâgir kütleler, damarlı mermerden tek parçalı sütunlar üzerindeki üç kemerle birbirine bağlanmıştır. Bu bütüne, batıda, güneye doğru hafifçe saptırılmış uzun bir narteks ve doğuda çokgen bir absidayla yuvarlak planlı iki oda eklenmiştir. İlk yapıdan

Bk. resim sayfa 10162

kalma mermer öğeler (sütunlar, sütun başlıkları, kaplamalar) dışında, anıtta Iustinianos ile imparatoriçe Theodora'yı maiyetiyle birlikte betimlemesiyle ünlü zengin mozaik dekor (absida duvarında) bugün de yerinde durmaktadır. İç dekorun zenginliği, tuğla kâgir duvarlarla ve ince uzun iç orantıları olan anıtın kütleselliğiyle çelişmektedir.

Kilisenin din şehidi Vitale kültüne mal edilmesi, hâlâ tartışma konusudur: imparator portrelerinin bulunması ve yapının imparatorluk sarayının yakınında yer alması nedeniyle bu anıt, uzun süre, Ravenna'nın saray kilisesi olarak kabul edilmiştir.

SANVİTALİA a. Arizona'dan Arjantin'e kadar geniş bir alanda dokuz türü yetişen, karşıt yapraklı, kömeç çiçekli otsu bitki. (*Sanvitalia procumbens*, ortası kırmızı sarı kömeçleri için yetiştirilir. Bileşikgiller familyası.)

SANVUAR a. (fr. *sans voir*'dan). *Sanvuar girmek, sanvuar görmek, sanvuar artırmak*, elindeki kâğıtlara bakmadan oyuna katılmak.

SANYO, gündoğusu anlamına gelen japonca sözcük. Japonya'nın Çugoku bölgesinde (Honşu adası) İç deniz kıyısında yoğun biçimde kentleşmiş ve sanayileşmiş güney aklanını belirtir.

SAN YU, birmanyalı devlet adamı ve asker (Prome 1919). Tuğgeneral, Ne Vin'in baş yardımcısı oldu, askerlikte (Genelkur-

Giraudon

San Vitale kilisesi
İbrahim'in konukseverliğini (solda) ve İshak'ın kurban edilmesini betimleyen mozaik bizans sanatı, VI. yy.

may başkanı), siyasette (Devlet konseyi genel sekreteri, Başbakan birinci yardımcısı, Planlama bakanı, Maliye bakanı, Savunma bakanı) ve parti içinde ("Sosyalizme giden birmanya yolu" adlı tek partinin genel sekreterliğine getirildi) önemli görevler yaptıktan sonra, Ne Vin'in yerine Cumhurbaşkanı oldu (kasım 1981). 25 temmuz 1988'de istifa etti.

SANZA a. Müz. Küçük bir ses kutusu üzerine tespit edilmiş, değişik boyda bir dizi bambu ya da metal dilden oluşan ve bir ucu serbest olan dilleri parmakla çekilerek çalınan çalgı. (Başka birtakım adlar altında [*mbira, kisanzi, kote* vb.] Zenci Afrika'da kullanılır.)

SANZATU a. (fr. *sans atout*'dan). İskambil oyununda hiçbir rengin öteki renklerden üstün olmadığı, yani kozun belirtilmediği iyi bir eli bulunan oyuncunun yaptığı deklarasyon.

SANZİNİA a. Madagaskar'da yaşayan yarı ağaççıl küçük boayılanları cinsi. (Boagiller familyası.)

SANZİO (Giovanni SANTİ) → SANTİ.

SANZİO (Raffaello) → RAFFAELLO.

SAO a. Asya'nın tropikal bölgelerinde ve Okyanusya'da yetişen ve havayla temas edince koyulaşan oldukça ince dokulu, yarı ağır ve yarı sert bir odun veren ağaç. (Odunu yapı, doğrama, parke, karoseri, sandal, travers, kontrplak yapımında kullanılır. *Hopea* cinsi; *dipterocarpaceae* familyası.) [Eşanl. MERAVAN.]

SÃO BERNARDO DO CAMPO, Brezilya'da kent, São Paulo'nun büyük güney-güney-doğu banliyösünde; 430 000 nüf. Otomobil sanayisi. Kimya.

SÃO CAETONO DO SUL, Brezilya'da kent, São Paulo yerleşme alanının güneyinde; 163 000 nüf.

SÃO CARLOS, Brezilya'nın güney kesiminde (São Paulo eyaleti) kent. Ribeirão Preto'nun G.'inde; 120 000 nüf. Besin sanayisi. Tekstil.

SÃO FRANCİSCO, Brezilya'da ırmak; 2 624 km. Minas Gerais'ten (serra da Canastra) doğar, başlıca (G.-G.B.-K.-K.D.) yönünde özellikle Bahia eyaletinden geçer, burada yarı çorak geniş Sertão bölgesini akaçladıktan sonra Atlas okyanusu'na dökülür (Maçeiö'nun G.-B.'sında). Buharlaşmaya rağmen, bir tropikal bölge ırmağı olan São Francisco'nun ortalama bir debisi olması nedeniyle (ağzında 3 300 m³/sn) çevresinde sulama düzenine ve (aynı zamanda çağlayanların sıklığı sayesinde) santral yapımına elverişlidir. Bu iki hedef, Kuzey ile Güney arasında tarihi bir ulaşım ve bağlantı işlevinin yerini almıştır; göçmenlerin kuzeyden güneye geçiş yolu olması nedeniyle São Francisco "ulusal birlik ırmağı" gibi görülmüştür. Dört büyük santraldan bir kısmı hizmete açılmıştır, bir kısmı da yapım halindedir; yukarıdan aşağıya doğru: Três Marias, Sobradinho, Paulo Afonso ve Xingo. Toplam üretim kapasitesi 12 000 MW'a yaklaşarak Fransa'nın hidroelektrik üretimine eşit olacaktır. Üretimin büyük bölümü Nordeste kıyı kesimine doğru nakledilecektir. Sulama projeleri daha küçük çaplı olmakla birlikte tamamlandığında 600 000 ha araziyi (bugün 100 000 ha donatılmıştır) kapsayacaktır.

SÃO FRANCİSCO DO SUL, Brezilya'da (Santa Catarina) petrol limanı, Curitiba'nın G.-G.-D.'sunda; 14 300 nüf.

SÃO GONÇALO, Brezilya'da kent, Rio de Janeiro yerleşme alanında, Guanabara koyu kıyısında, Niterói'nin K.'inde; 621 000 nüf.

SÃO JOÃO DA BOA VİSTA, Brezilya'da (São Paulo) kent, Campinas'ın K.-D.'sunda; 56 300 nüf. Tekstil ve besin sanayileri. Deri işleme. Tarım makineleri.

SÃO JOÃO DA MADEİRA, Portekiz'in (Aveiro yönetim bölümü) kent, Coimbra-Porto yolu üstünde; 12 000 nüf. Bıçkıevleri. Ayakkabı. Şapkacılık.

SÃO JOÃO DEL REİ, Brezilya'da (Minas Gerais eyaleti) kent, Belo Horizonte'nin G.'inde; 65 000 nüf. 1701'de altın arayıcısı bandeirantes'ler tarafından kurulan kentte XVIII. yy.'dan kalma güzel kiliseler vardır. Bölgede maden (kasiterit) çıkarımı.

SÃO JOÃO DE MERİTİ, Brezilya'da kent, Rio de Janeiro yerleşme alanının kuzey-batı'sında; 402 000 nüf.

SÃO JORGE, Portekiz'e bağlı Asor takımadalarının batı kesiminde volkanik ada; 238 km²; 12 800 nüf. Merkezi *Velas*. Sığır yetiştiriciliği (tereyağ ve peynir). Tahıllar. Şaraplar.

SÃO JOSÉ DO RİO PRETO, esk. **Rio Preto,** Brezilya'da (São Paulo eyaleti) kent, Ribeirão Preto'nun K.-B.'sında; 193 000 nüf. Bir tarım bölgesinin (kahve, pamuk, pirinç) ticaret merkezi. Besin sanayileri.

SÃO JOSÉ DOS CAMPOS, Brezilya'da (São Paulo eyaleti) kent, Paraíba do Sul vadisinde, São Paulo'nun K.-D.'sunda; 292 000 nüf. Tekstil (pamuk, suni ipek) sanayileri. Otomobil yapımı. Fotoğraf gereçleri. Havacılık okulu ve uzay inceleme merkezi.

SAOLAR, kökenleri ve yaşam biçimleriyle birbirinden farklı grupları bir araya toplayan ve müslüman olmayan eski Afrika halkı.

SÃO LEOPOLDO, Brezilya'da (Rio Grande do Sul) kent, rio dos Sinos kıyısında, Pôrto Alegre'nin K.'inde; 104 000 nüf. Brezilya'da kurulan ilk alman kolonilerinden biridir (1824). Bir tarım bölgesinin merkezi. Deri ve ayakkabı sanayileri. Alüminyumdan kap kacak. Silah ve cephane.

SÃO LUİS ya da **SÃO LUİS DO MARANHÃO,** Brezilya'nın kuzey-doğu'sunda liman kenti, Maranhão eyaletinin merkezi; 450 000 nüf. 1612'de fransız La Ravardière'in kurduğu kent, Maranhão pamuk işletmelerinin limanı oldu. Yönetim, ticaret ve sanayi (tarıma dayalı besin sanayisi) merkezi. XVII. yy.'dan kalma katedral.

SÃO MANUEL *(rio)* ya da **RİO DAS TRES BARRAS,** Brezilya'da (Mato Grosso) ırmak, rio Tapajós'un ana kollarından biri. Yukarı çığırının adı *rio Paranatinga*'dır.

SÃO MİGUEL, Asor takımadalarının en önemli adası; 747 km²; 149 800 nüf. Merkezi *Ponta Delgada*. İki dağlık kütleden oluşan bu volkanik ada çok verimlidir: seralarda ananas yetiştiriciliği; çay, muz ve portakal işletmeleri, şarap, tütün. Turizm.

SAONA adası, Dominik Cumhuriyeti'nde (La Altagracia ili) ada, ilin güney kıyısının 2 km açığında. Uzunluğu 25 km, genişliği de yaklaşık 5 km'dir.

SAÔNE, Fransa'nın doğu kesiminde ırmak, Rhône'un kolu (sağ kıyıdan); 480 km (havzası 30 000 km²'ye yakın). Vioménil'de 396 m yükseltiden doğar. Vesoul'un ötesinde ovaya giren yavaş akışlı bir ırmaktır. Yağmur-okyanus rejimlidir. Loire, Sen ve Ren havzalarına bağlanan Saône üzerinde, Chalon'dan başlayarak önemli bir trafik vardır.

SAÔNE (Haute-), Fransa'da (Franche-Comté bölgesi) *département;* 5 343 km²; 229 650 nüf. (1992). Merkezi *Vesoul*.

SAÔNE-ET-LOİRE, Fransa'da (Bourgogne bölgesi) *département;* 8 565 km²; 559 413 nüf. (1992). Merkezi *Mâcon*.

SÃO NİCOLAU, Cabo Verde takımadalarında (Rüzgâr adaları) volkanik ada; 388 km²; 16 300 nüf.

SÃO PAULO, Brezilya'da kent, aynı adlı eyaletin merkezi; 10 997 473 nüf. (1990); banliyöleriyle birlikte 15 280 375 nüf. (1990). Brezilya'nın en büyük kentidir. Yerleşme alanı, Santo André, São Bernardo, São Caetano do Sul ve Diadema gibi önemli uydu kentleri içine alır.

1554'te, São Paulo gününde, 800 m yükseltide, Tietê ve kolları tarafından akaçlanan bir havzada kurulan kent yönetim, ticaret ve üniversite merkezi olarak uzun süre yavaş bir şekilde gelişti. Nüfusu 1872'de ancak 26 400 kadardı. Sonra, kahve ekimiyle olağanüstü bir nüfus artışı oldu; 1900'de 240 000 olan nüf.; 1920'de 579 000; 1940'ta 1 326 000; 1960'ta 3 825 000. Plantasyonlardan kaynaklanan zenginleşme ve avrupalı, sonra japon göçmenlerin akımı hem nüfus artışına hem de kentin sanayi tesisleriyle donanmasına katkıda bulundu. São Paulo bugün Brezilya sanayisinde öncü bir yere sahiptir. Kentte her tür sanayi vardır. XX. yy.'ın ilk yıllarında önce tekstil sanayisi ortaya çıktı. Sanayi, Birinci Dünya savaşı sırasında hızla yayıldı ve São Paulo Güney Amerika'nın en büyük sanayi merkezi oldu (metalürji, makine, kimya ve elektrikli gereçler, otomobil montajı sanayileri, besin sanayisi, yayıncılık). Küçük ve orta işletmeler ağırlıktadır ancak São Paulo, büyük sanayi ile otomobil parçası sanayisinin büyük bölümünü kapsayan üçgeni (Santo André, São Bernardo, São Caetano) de içerir.

Kent aynı zamanda önemli bir ticaret ve bankacılık merkezidir. Ekseni São Bento sokağı olan bugünkü kent merkezi, Kuzey

Amerika kentlerinde olduğu gibi hizmet kesimin yönetim merkezlerini barındırır. Başlangıçta bu bölgede yoğunlaşan gökdelenler, daha sonra çevre alanları halkalar şeklinde kapladı; ıssız ve kıraç bir bölgede kurulmuş olan Congonhas havalimanı bugün kentle neredeyse birleşti. Bu olağanüstü büyüme, az çok rahat oturulabilir nitelikteki semtlerin sürekli biçimde çevreye doğru itilmesine yol açtı. Yerleşme alanı böylece tüm yönlerde (eşitsiz de olsa) gelişti.

Brezilya'daki ulusal ve çokuluslu şirketlerin yönetim merkezleri çoğunlukla São Paulo'dadır. Büyük São Paulo, Brezilya gayrı safi hâsılasının % 23,5'ini, sanayi istihdamının üçte birini ve sanayi üretim değerinin % 42'sini karşılar. Rio de Janeiro ile Belo Horizonte bu bakımdan São Paulo'yu çok geriden izlerler.

São Paulo aynı zamanda, Brezilya'nın gecekondulara ya da kent çevresinde sağlığa son derece elverişsiz barınakların oluşturduğu mahallelere sıkışan yığınlar ile asgari ücretin beş katından fazlasını kazanan nüfusun % 15'i arasındaki çelişkilerin en belirgin olduğu yerleşme alanıdır.

Uzun süre dış ekonomik güçlerce desteklenen São Paulo (hizmet kesiminde önemli altyapı, bol ve vasıflı işgücü, ulaşım olanakları) bugün kentsel yenileme ile sanayide merkezden uzaklaşmanın yol açtığı ciddi sorunlarla karşı karşıyadır. Özellikle çevre kirliliği kent merkezinde dayanılmaz bir noktaya gelmiştir, ayrıca kent içi yer üstü ulaşım çok yavaştır. Bir metronun yapılmış olması, kentin ulaşım sorununu bütünüyle çözememiştir.

Daha XIX. yy.'da çok canlı olan düşün yaşamı iyice gelişti: birkaç üniversite, bu arada U.S.P. (Universidade de São Paulo), çeşitli tiyatro ve müzeler (zengin Museu de Arte), yılanlar üstüne araştırmalarıyla çok ünlü Butantã enstitüsü vb.

Brezilya'nın eşsiz metropolü São Paulo tüm bölgesel yaşamı ezme eğilimindedir. Doğrudan etki alanı içinde Santos kıyı kesimi ile Atlas okyanusu kıyısındaki Guarujá ve İlha Bela plajları yer alır.

SÃO PAULO, Brezilya'nın G.-D.'sunda eyalet, ülkenin en kalabalık bölgesi, Atlas okyanusu kıyısında; 248 000 km^2; 33 516 127 nüf. (1990). Merkezi *São Paulo*.

Eyaletin Atlas okyanusu cephesi alüvyonlardan oluşan ova şeridiyle kaplıdır. Arkada serra do Mar sıraları yükselir. Ormandaki ağaçlar büyük ölçüde tahrip edilmiştir. Daha ötede Paraíba do Sul vadisi ile São Paulo kentinin bulunduğu Tietê havzası, akaçlamanın B.'ya doğru yöneldiği yüksek topraklarla yarar. Irmaklar, 400 km'den uzun hilal biçimindeki pürüzlü bir çöküntü alanına dökülür. Bu çöküntü alanı B.'da, kumtaşı ve bazalt katmanlarının art arda geldiği bir yamaçla sınırlıdır. Öteki yüzü Paraná vadisine doğru hafifçe eğimli uzun platolardan oluşur. Burada tropikal bir iklim egemendir ve yer yer savanlarla kesilen, yapraklarını dökmeyen bir orman örtüsü görülür. Kuzey ve güney kenarlarında daha kurak bir iklim, bozkır ya da savan gibi bitki örtüsü, bodur ağaçlar ve çalılıklar vardır. Orta bölgede bazalt tepeleri üstünde, tropikal ormanın yerini zengin tarım alanları (kahve, şekerkamışı, turunçgiller) almıştır.

Eyalete yerleşme XVI. yy.'ın başında Portekizliler'in São Vicente'ye (Santos yakınında) gelmeleri ve 1554'te São Paulo'yu kuran cizvitlerin platoya ulaşmalarıyla başladı. Bu tarihte cizvitler Paraná vadisine yerleşmiş olan misyonerlere ulaşmak için ülkeye girdiler. Cizvitlerin Brezilya'yla ilgili keşif çalışmaları, kızılderili avına ya da altın ve elmas aramaya çıkan *bandeirante*'lerin seferleriyle tamamlandı. İktisadi faaliyetler uzun süre besin tarımı, birkaç şekerkamışı ve ayva plantasyonu ve hayvan ticaretiyle sınırlı kaldı. Nüfus artışı 1870'li yıllara kadar çok az oldu. 1870'te kahve tarımının yol açtığı iktisadi devrim patlak verdi. Hayvan ticareti ya da şekerkamışı tarımıyla zenginleşmiş bazı São Paulolular yeni tarımın önemini kavradılar. Yalnızca verimli topraklar (bazaltların ayrışmasıyla oluşan toprak) aramakla yetinmediler, aynı zamanda demiryolu şirketleri kurdular ve göç hareketini örgütlediler. Kahve tarımı, önce çöküntü alanında, daha sonra da kıyı kesimi ile hemen arkasındaki (Ribeirão, Preto, Araraquara) verimli toprakları kapladı. Çoğunluğu italyan olmak üzere öteki ispanyol ve portekizli binlerce göçmen Santos'a geldi ve plantasyonlarda *(fazendas)* tarım işçisi olarak çalışmaya başladı. Yalnızca kahve yetiştiriciliğine dayanan tarım, eyaletin zenginleşmesini sağladı. 1872-1900 yılları arasında nüfus 837 000'den 2 282 000'e çıktı. Gelişme, Birinci Dünya savaşı'ndan sonra da sürdü; plantasyonların kapladığı batı platolarında demiryolları döşendi ve kentler kuruldu (Bauru, São José do Rio Preto, Marília, Araçatuba, Presidente Prudente). 1930 bunalımı ve kahve fiyatlarının düşmesi ciddi sonuçlar doğurdu: kahve tarımının gerilemesi (kısa süreli); yeni tarım ürünlerinin (pamuk, pirinç, şekerkamışı, yerfıstığı, turunçgiller) ortaya çıkması; hayvancılığın gelişmesi; çok büyük tarım alanlarının parçalanması ve toprak sahibi ya da yarıcı gibi küçük işletmeci sınıfın doğması. Akdeniz kökenli göç hareketini Orta Avrupa'dan Balkanlar'dan, Japonya'dan ve nihayet Brezilya'nın öteki eyaletlerinden gelen göçler izledi. Çoğu kez zarar verici eski tekniklerin yerini bugün daha modern tarım teknikleri aldı. Günümüzde eyalet Brezilya tarım üretiminin başında gelir. Don olayından çok etkilenen Paraná toprakları bırakıldıktan sonra São Paulo eyaletinde yoğun biçimde yeniden ortaya çıkan kahve tarımından başka çok çeşitli tarım etkinlikleri vardır: São Paulo'nun kuzey-batı'sında portakal bahçeleri; süt hayvancılığı; güneyden gelen ve yakın bir tarihten beri başarıyla uygulanan modern soya ve buğday tarımı. Bunlara koşut olarak tarım ve veteriner okulları ve enstitüleri tarımda modernleşme çabasını desteklemektedir.

Vautier-de Nanxe

São Paulo'nun merkezinden bir görünüş

Kent yaşamında da büyük bir ilerleme gerçekleşti: nüfusun % 80,4'ü kentsel alanlarda yaşamaktadır. Eyalette, nüfusu 100 000'in üstünde 28 kent vardır; bunların üçünün nüfusu 500 000'den çoktur. Brezilya'nın güneyindekilerle birlikte bu kentler, ülkenin örgütlü tek kentsel gruplarıdır. São Paulo'dan başlayan sanayi faaliyetleri büyük kara ve demir yolu eksenleri boyunca yayıldı. En önemlisi Rio'ya kadar giden "Via Dutra"dır. Kıyı kesiminde ise, Cubatão'da petrokimya ve demir-çelik sanayileri gelişti. Metalürji ve kimya sanayileri São José dos Campos, Campinas ve Sorocaba'da kuruldu. Tekstil ve tarıma dayalı sanayisi São Paulo'ya en uzak kentlerde toplandı. São Paulo, bütünüyle kentleşmenin en gelişmiş olduğu eyalettir; ayrıca hem enerjide (Brezilya'nın elektrik üretiminin % 35'i) hem de sanayileşmede (ülke sanayi istihdamının % 50'si) Brezilya gayri safi hâsılasının üçte birinden çoğunu temsil eder.

SÃO PAULO DE LOANDA → LUANDA.

F. Gohier

São Paulo eyaletinde Assis ile Sorocaba arasındaki tarım alanlarından bir görünüm

SAORALAR, Orissa'da (Hindistan) kabile halkı. Sayıları 400 000'in üstündedir. Gerçek bir kültürel bütünlükleri olmayan Saoralar oriya ya da munda lehçelerini konuşurlar. Çoğunlukla çiftçi ve avcıdırlar. Hindu dinine bağlanır, içtenevlenmenin geçerli olduğu babasoylu bir toplum oluştururlar. *Mahabharata* ile *Ramayana*'da sözü geçen ve Ptolemaios'un Sabrae'si oldukları sanılan Sabaralar'dan geldiklerini ileri sürerler.

SÃO SEBASTIÃO, Brezilya kıyısında (São Paulo eyaleti) ada. Balıkçılık ve şekerkamışı. İlhabela kasabası küçük bir turizm merkezidir. — Karşısında, karada São Sebastião petrol limanı kurulmuştur (20 200 nüf.).

SAO TİAGO ya da **SANTİAGO,** Cabo Verde takımadalarının (Rüzgâraltı adaları) başlıca adası; 991 km^2; 145 957 nüf. Merkezi *Praia,* takımadaların başkenti. Kahve, turunçgil üretimi. Balıkçılık.

SÃO TİAGO DO CACEM → SANTİAGO

SÃO TOMÉ, Gine körfezinde ada; 836 km^2; 81 000 nüf. Başlıca kenti *São Tomé*. Bu volkanik adanın en yüksek noktası *São Tomé doruğu*'dur (2 024 m).

SÃO TOMÉ E PRİNCİPE, Gine körfezinde takımada, São Tomé ve Principe adalarından oluşur. 1975'ten beri bağımsız bir devlettir; 964 km^2; 120 000 nüf. (1988). Başkenti *São Tomé* (35 000 nüf.). Başlıca gelir kaynakları kakao, kahve, palmiye yağı ve kopradır.

—Tar. Bu iki ada 1471'de João de Santárem ve Pédro Escobar tarafından keşfedildi. 1493'te Madeira'dan gelen ilk kolonlar şekerkamışını ve büyük plantasyonların işletilmesine yarayan köleliği getirdiler. 1800'de kahve, yüzyılın sonunda da kakao yetiştirilmeye başlandı. Adaların tarihi, köle ayaklanmaları (özellikle XVI. yy. ortalarında) ve melezler, portekizli yöneticiler ve kilise yetkilileri arasındaki uzun mücadelelerle geçti. Kölelik ancak 1876'da kaldırıldı. Feodal melezler yavaş yavaş beyaz kolonlar ve bankalar yararına varlıklarını yitirdiler. 1953'te, yetkililer plantasyonlardaki işçi eylemlerini sert biçimde bastırdı. São Tomé e Principe Kurtuluş hareketi, 1975'te bağımsızlıkla birlikte iktidara geldi. Plantasyonların millileştirilmesiyle toprakların % 90'ı devletin eline geçti. Başlangıçta bağlantısız bir politika izleyen ve kakao plantasyonlarının yeniden düzenlenmesi için Batı'dan yardım gören São Tomé e Príncipe Demokratik Cumhuriyeti, 1977'den sonra ilerici ülkelere yaklaştı, ama Portekiz'le ilişkilerini koparmadı, bu arada iktidar Başkan Pintoda Costa'nın elinde toplandı. Cumhurbaşkanı Pinto da Costa, 1987'de Dünya bankası, İMF ve Afrika Kalkınma bankası'nın desteğiyle tarımsal üretimi artırmaya yönelik programları uygulamaya başladı. Ülkenin tek yasal partisi Kurtuluş hareketi demokratikleşme yönünde kararlar aldı (ekim 1987). Muhalif Ulusal direniş cephesi'ne bağlı sağcı bir grubun darbe girişimi (1988) başarısızlıkla sonuçlandı. 1990'da çokpartili düzene geçişi sağlayan yeni anayasa, referandumla onaylandı. 1991'de Miguel Trovoada başkan seçildi ve ilk çokpartili seçimler yapıldı.

SÃO VİCENTE, Cabo Verde takımadalarında (Rüzgâr adaları) volkanik ada; 227 km^2; 50 000 nüf. Besin maddeleri tarımı. Balıkçılık.

SÃO VİCENTE, Brezilya'da kent, São Paulo eyaletinde, Santos'un güney banliyösünde; 194 000 nüf. Sayfiye yeri.

SÃO VİCENTE burnu, Portekiz'in güney kesiminde burun, Algarve'nin batı ucunda.

SAP, -pı a. **1.** Canlılarda uçtaki bir organı vücudun bütününe bağlayan ince uzun kısım. (Yengeçlerde, ıstakozlarda gözleri başa bağlayan, ekmek küfünde [mucor] sporkeselerini taşıyan saplar.) **—2.** Bitkilerde çiçek, meyve ve yaprak gibi parçaları gövdeye ya da dala bağlayan ince uzun kısım. **—3.** Bir aletin, bir kabın, bir silahın vb. kavramaya ve elde kullanmaya yarayan bölümü: *Bıçağın, küreğin sapı. Bir torbanın, valizin sapı.* **—4.** Dikiş için iğneye geçirilen bir dikimlik iplik: *İki sap ibrişim.* **—5.** Dağınık ya da demet halinde biçilmiş ekin. **—6.** *Arg.* Erkek. **—7.** *Sap çekmek,* biçilip demetlenmiş ekinleri harmana taşımak. || *Sap gibi,* çok ince şeyler için kullanılır: *Uzun boylu sap gibi boyunlu bir gençti.* || *Sapı silik,* belli bir kişiliği olmayan, başıboş gezip dolaşan, serseri: *Bana değil de o sapı siliğe mi inanıyorsun?* || *Sap yiyip saman sıçmak, çıkarmak,* bir olaya kızıp ağzına geleni söyleyivermek, ateş püskürmek (kaba). || *Sapına kadar,* bir niteliğin en yüksek derecede oluşunu vurgulamak için kullanılır: *Sapına kadar mert ve dürüst bir adamdır*

—Al. tak. *Sap yuvası* ya da *deliği,* bir alette, bir takımda, içine sap takılan oyuk bölüm.

—Anat. Bir organı vücudun geri kalan kısmına bağlayan ve içinden damar, sinir ve işlevsel kanallar geçen anatomik eleman.

—Arabac. *Sap arabası,* ANGIÇLI* ARABA' nın eşanlamlısı.

—Bıçakç. Bir kesici aletin, ağızdan sonra gelen, namluya bitişik ya da namlunun içine giren ucu.

—Bür. ger. *Kalem sapı,* ucunda madeni bir uç bulunan, yazı yazmaya ya da resim yapmaya yarayan çubuk.

—Çiçekç. *Sap yaprağı,* yapma çiçek yapımında, sap üzerine dizilmek üzere hazırlanan yapraklara verilen ad.

—El sant. *Sap iğnesi* ya da *sap işi,* iğneyi, iplik hep üstte ya da altta kalacak biçimde küçük aralıklarla kumaşa batırıp çekerek yapılan işleme. (Desen kenarlarına ya da çeşitli çiçek motiflerinin saplarına uygulanır) || *Fantezi sap iğnesi,* yapıldıktan sonra üzeri başka renkte bir iplik, sim vb. ile sarılarak bezenmiş sap iğnesi. || *Portekiz usulü sap iğnesi,* ipliği iğneye birkaç kez dolayarak yapılan sap iğnesi.

—Esk. sil. Delici, vurucu ve kimi kesici silahların elle tutulan, ahşap ya da metalden yapılmış sopa bölümü. || *Sap kovanı,* sapla silahın delici, kesici, vurucu işlevdeki bölümünü bağlayan silindir biçiminde metal parça.

—Halk. hek. *Kiraz sapı,* kiraz ve vişne türlerinin kurutulmuş meyve sapı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kilitç. *Anahtar sapı,* anahtarın, kilidi açarken elde tutulan bölümü.

—Mantarbil. Şapkalı mantarlarda şapkayı taşıyan genellikle silindir biçimindeki kısım. (Çoğunlukla paralel liflerden [hif] oluşur. Üzerinde, türleri ayırt etmeye yarayan renkli belirgin süsler bulunur.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Müz. Telli-yaylı ve telli-mızraplı çalgılarda teknenin uzantısı olan ya da ayrıca takılan, üzerinden tellerin geçtiği bölüm. (Ucunda burguluk yer alır. Kimi çalgılarda [çoğu Avrupa çalgısıdır], sapın üzeri, sert bir ağaçtan tuşla kaplanmıştır.) [Eşanl. KOL.]

—Oy. Bir bilardo istekasının kalın ucu.

—Sepetç. Sepet örmek için kullanılan, uzunlamasına biçilmiş söğüt ya da hint hurması dalı.

—Süslem. sant. Tezhipte çiçek sapına benzetilerek yapılan motif.

—Tarım. mak. *Sap değirmeni,* bitki saplarını ve artıklarını kırmaya yarayan ve kutu gibi bir kılıf içinde, yer hizasında, dikey bir eksen etrafında dönen (600-1 500 dev/dk) bir ya da üst üste birkaç helezondan ya da zincirden oluşan kırma makinesi. || *Sap iletici,* balya makinelerinde bulunan ve toplayıcıdan gelen sapları, samanı ya da otları pres kanalına iten, rotatif ya da periyodik hareketli parça. || *Sap kaldırıcı,* biçerdöverlerde bıçak taşıyıcıdaki parmakların ucunda bulunan ve biçilen başak ve sapları kaldırmaya yarayan parça. || *Sap kesici,* bazı meyve ve sebzelerin sapını kesmeye yarayan ve genellikle döner bir kasnak ile bıçaklardan oluşan makine. || *Sap yayıcı,* bükülmez parmakları ya da esnek tırnakları olan ve biçerdöverin döveninden sarsağına yönelik sap, saman ve başak akımını dönerek düzenleyen kasnak.

—Zool. ve Bot. Bir organın bir yere sabitleşmesini sağlayan, her çeşit dar anatomik yapı (ince olduğunda sapçık adını alır).

—ANSİKL. Halk hek. Kiraz çöpü de denen kiraz sapları 3-4 cm uzunluğunda esmer renkli çöplerdir. Özel bir kokusu ya da tadı yoktur. Bileşiminde potasyum tuzları ve tanen vardır. Dekoksiyon halinde idrar artırıcı, peklik ve kuvvet verici olarak kullanılır.

—Mantarbil. Yastık mantarlarında hasat, sapı bükerek karpoforu ayırmakla gerçekleştirilir. Böyle yapılan toplamalarda sap tümüyle sağlam kalır ve beraberinde, temizlenmesi gereken, yastık toprağından bir miktar sürükler. Bu durumda hasat "sap kesilmeksizin" yapılmıştır denir. Mantarlar "sapları kesilerek" de toplanabilir. Konserve yapımı için Hollanda'da çok yaygın olarak uygulanan mekanik hasat, sapı, özellikle düzgün biçimde yayılmış örtü toprağı düzeyinde keser. Konservesi yapılacak mantarın verimi kesilmesi gereken sap bölümü ile orantılıdır

SAPA sıf. (*sapmak*'tan *sap-a*). Her zaman kullanılan yol üzerinde olmayan, anayoldan uzakta: *Sapa bir köy. Güzel yerdir ama yolu biraz sapadır.*

SAPAK a. (*sapmak*'tan *sap-ak*). Anayoldan ayrılan yol ya da otoyol: *Beni Kadıköy sapağında indirir misiniz?*

SAPAKLIK a. Ortak ölçüden, kuraldan ayrılma; anomali.

SAPAN a. **1.** Esk. sil. İki kayış ile bunların ortasında bulunan esnek bir parçadan oluşan ve az ya da çok küresel cisimler atmada kullanılan fırlatma silahı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Çocukların taş atmak için kullandıkları, iki ucuna lastik ve bu lastiklerin ortasına taş yerleştirmek için genişçe bir meşin bağlanmış çatal.

—Denizc. Makara ve tornoların tablalarını çevreleyen halat ya da demir çember. — Gemilerde yük alıp vermede kullanılan ve çeşitli biçimlerde yapılan basit halatlara verilen genel ad. || *Sapan cevizi* → CEVİZ. || *Sapan kanalı,* makara ve tornolarda kullanılan sapanların kalınlığına göre makara ve torno tablalarında açılan oyuk. || *Sapana vurmak,* bir yükü vinçle kaldırıp indirmek için sapanla donatmak. || *Bosa sapanı,* yelkenli gemilerde, ana serenleri bosa çemberi kullanmadan hamaylısından asan zincir ya da halat sapan. || *Branda sapanı,* sağlam branda bezinden, kenarları takviye edilerek yapılan, kolları halattan sapan. (Büyükbaş hayvanların ve geniş yüzeyli yüklerin gemiye bindirilip indirilmesinde kullanılır.) || *Çuval sapanı,* çuvallı yükleri kaldırmada kullanılan ve belli uzunlukta bitkisel bir halatın iki çımasının birbirine eklenmesiyle yapılan sapan. || *Fıçı sapanı,* fıçı ve bidonları kaldırmada kullanılan, çımaları kancalı, iki kollu halat ya da zincirden yapılmış sapan. || *Filika sapanı,* filikaları güverteye almada ya da denize indirmede kullanılan, çımaları kancalı, ikisi uzun, ikisi kısa dört kollu sapan. (Uzun kollar filikanın baş ve kıç mapalarına, kısa kollar ise alabandalardaki denge mapalarına takılarak filika kaldırılır ya da indirilir.) || *Halat sapanı,* bir halatın halka biçimine sokularak bir yumak kalın mürnel ya da filasayla sarılmasından ya da iki çımasının bir kolbastı dikişiyle birbirine eklenmesinden ya da camadan bağıyla düğümlenmesinden oluşan ve yük kaldırmada kullanılan halka. || *Makara sa*... makaraların tablalarını kuşatan, bo... ...piyan bağıyla bağlanmış ve dob-

lin tarafına kanca geçirilmiş izbiro. || *Radansalı sapan,* içinde piyan bağıyla tutturulmuş bir kasa bulunan ve ağır yükleri kaldırmada kullanılan sapan. || *Simit* ya da *çevirme sapan,* bir halat kolunun kendi çevresinde kanal yürütme işlemiyle sarılmasından meydana gelen ve bir matafyon halkasının dışına takılan ya da bir küreği çelik ıskarmoza tutturmada kullanılan halka.

—Taşoc. *Bir taşı sapana vurmak,* ocaktan çıkarmak için onu bir halatın ucuna bağlamak.

—Teknol. Uçlarına toka, metal bağlar vb. asılabilen, çelik, kenevir ya da kimyasal tekstil ürünlerinden yapılmış bir tür kablo. (Sapanlar, bir nesneyi, bir yükü yerden kaldırmak ve kren, köprülü kren, palanga gibi özel bir alet yardımıyla yükseltmek için, bunları sarmaya ya da asmaya yarar. Tokalardan biri ya da ikisi bir halka ya da bir kancayla donatılabilir.) || *Sapana vurmak,* bir nesneyi, bir kaldırma aygıtıyla (kren, köprülü kren, palanga vb.) yerden yükseltmek için, bir sapan yardımıyla çevresini sarmak.

—ANSİKL. Esk. sil. Kullanan kişi sapanı iki ucundan tutar ve kendi çevresinde döndürür; hızın yeterli ve zamanın uygun olduğunu anladığında, kayışın uçlarından birini bırakır ve cisim, merkezkaç kuvvetinin etkisiyle fırlar. Bu çok eski silaha, Antikçağ halkları, Fenikeliler, İbraniler ve Romalılar'da çok sık rastlanır; günümüzde ise birçok Afrika ve Okyanusya kavimlerinde kullanılmaktadır. Osmanlı piyadesi de XV. yy.'a değin sapan kullanmıştır. Sapan genellikle bitkisel elyaftan ya da deriden yapılır.

SAPANBALIĞI ya da **SABANBALIĞI** a. Ilık ve oldukça serin denizlerin 100-150 m derinlikteki diplerinde yaşayan kıkırdaklıbalık. (Burnu kısa ve yuvarlak, kuyruğu uzun ve çok bakışımsızdır. Etinden balıkunu, A vitaminince zengin karaciğerinden ilaç yapımında yararlanılır. Bil. a. *Alopias vulpinus;* boyu kuyruksuz 5 m'ye, kuyruğuyla birlikte 10 m'ye kadar; sapanbalığıgiller familyası.)

SAPANCA, Marmara bölgesinde Sakarya iline bağlı ilçe; 25 167 nüf. (1990); 140 km²; 19 köy. Merkezi, Adapazarı'nın yaklaşık 14 km G.-B.'sında Sapanca gölünün G. kıyısında *Sapanca,* 14 124 nüf. (1990). Tahıl, baklagiller, meyve üretimi. Turizm.

SAPANCA gölü, antik **Sumonensis,** Marmara bölgesinin D. kesiminde tatlısu gölü; 47 km². Samanlı dağlarının dik yamaçları ile Kocaeli platosunun G. kenarı arasında yer alır; K. Anadolu fay sisteminin belirlediği tektonik bir çukurluğu doldurur. Göl çanağı ile aynı çöküntü alanının uzantısı olan İzmit körfezi arasında yayvan vadilerle yarılmış hafif bir eşik vardır. Dördüncü Zaman'da ise, İzmit körfezinin uzantısı durumundaydı. Göl, D.'daki Adapazarı ovasından Sakarya nehrinin çökelttiği belirsiz doğal setlerle ayrılır. Yüzeyi deniz düzeyinden ortalama 30 m yüksektedir. Derinlik, özellikle K. ve G. kıyıları önünde hızla artar. Çanağın yarıdan çoğunda derinlik 50 m'yi aşar; en derin yeri Sapanca'nın K.'inde çanağın orta kesimindedir (61 m). G. kıyıları boyunca, Samanlı dağlarından inen birçok sel karakterli derenin birikinti konilerinden oluşmuş çakıllı bir piedmont ovası geniş bir şerit halinde uzanır. Bu birikinti konilerinin ilerlemesi sonucunda, gölün B. kesimi büyük ölçüde daralmıştır. Göl, G.'deki bol yağışlı dağlık alandan inen seller, eriyen kar suları ve göl dibindeki birçok kaynakla beslenir. Bu nedenle, genellikle ilkbaharda (nisanda) düzeyi yükselir; sonbahar başlarında en düşük düzeye iner. Bu mevsimlik düzey farkları çoğu kez 75 cm kadardır; ama, bol yağışlı yıllarda 120 cm'yi bulur ve göl alanı genişler. Fazla suları, K.-D. köşesinden çıkan ve Çark suyu adı verilen bir gideğenle Sakarya nehrine boşalır. Ayrıca İzmit yöresindeki sanayi kuruluşları için gölden su pompalanır. Termik rejim bakımından tipik bir ılıman bölge gölü özelliği gösterir ve yüzey suları ile dip suları, mevsimlik sıcaklık farklarının yol açtığı yoğunluk değişiklikleri nedeniyle düşey doğrultuda yer değiştirir. Balıkçılık, kıyılarında turistik kuruluşlar.

SAPANCALI HAKKI, türk asker ve siyaset adamı (Sapanca 1882-1937). Rumeli'de subayken girdiği gizli İttihat ve Terakki cemiyeti'nin nüfuzlu üyelerinden biri durumuna geldi, Teşkilatı mahsusa'da görev yaptı. Son Osmanlı meclisi mebusanı'nda İzmit mebusuydu. Bu meclisin dağıtılmasından sonra Ankara'da toplanan TBMM'ye katılmadı.

SAPARISIGİLLER a. İnce, uzun bedenli, küre biçiminde kafalı arılar familyası. (Karnı uzun, duyargaları bölütlü, kanatları dardır. Bil. a. *Cephidae;* zarkanatlılar takımı.)

SAPARNA a. Tropikal bölgelerde, Akdeniz kıyılarında, Orta Asya'da, Kuzey ve Orta Amerika'da yetişen, tırmanıcı ağaççık ya da nadiren otsu bitki. (*Smilax* cinsi; 200 tür; zambakgiller familyası.)

—ANSİKL. Saparnaların yaprakları genellikle kışın dökülmez. Yapraksapı üzerinde iki sülük bulunur. Çiçekleri küçük, bireşeyli şemsiyeler halinde topludur. Erkek çiçeklerde 6 erkekorgan, dişi çiçeklerde üç gözlü bir yumurtalık bulunur. Saparnanın bazı türleri *(S. febrifuga, S. medica, S. ornata)* terletici, idrar söktürücü ve güçlendirici olarak halk hekimliğinde kullanılır. Anadolu saparnası *(S. excelsa)* Anadolu'da ve Balkanlar'da yaygın olan bir bitkidir. Köklerinde saponin ve tanen bulunur. Bunun körpe sürgünleri sebze olarak yenir. Tohumlarının üzerindeki zar gıcır gibi sakıza katılarak çiğnenir. Çin saparnası *(S. china),* Türkiye'de nadiren bulunan bir drogdur. Osmanlı İmparatorluğu döneminde romatizma ve gutta ağrı dindirici, egzama ve frengide kan temizleyici olarak kullanılırdı. Özdikenli denilen sapının türünün *(S. aspera)* körpe sürgünleri de Batı Anadolu'da sebze olarak kullanılır.

SAPARTA ya da **ZAPARTA** a. Ask. denizc. **1.** Gemi bordasındaki, top çıkarılan dört köşe boşluk, açıklık. **—2.** Bir geminin bordasında sıralanmış topların tümü. **—3.** Bir bataryanın hep birden ateş etmesi, alabanda atışı. **—4.** Gemici dilinde, bir üstün astını azarlaması. **—5.** *Arg.* Azar, tersleme. **—6.** *Sapartayı vermek,* bir kimseyi paylamak, azarlamak, terslemek. || *Sapartayı yemek,* paylanmak, azarlanıp terslenmek.

SAPASAĞLAM, SAPSAĞLAM sıf., be. (*sağlam*'dan pekiştirilerek). Bir şeyin, bir kimsenin sağlamlığını vurgulamak için kullanılır: *Bu sapasağlam koltukları neden değiştirmeye kalkıyorsun? Yüzlerce yıldır sapasağlam ayakta kalmış bir yapı. Sapasağlam görünüyordu, meğerse çok hastaymış.*

SAPATAR a. Tarım mak. Biçer-bağlar hasat makinelerinde demetleri, bağlandıktan sonra makineden dışarı (yere ya da tarım arabasına) fırlatan düzenek.

SAPÇIK a. (*sap*'tan *çık* küçültme ekiyle). Bot. Embriyon ekseninin yukarı kısmı. (Embriyon büyüme başladığı zaman sapı verecek olan bu kısım kökçükten sonra tohumdan çıkar. Sapçıkta şu kısımlar bulunur: çenekaltı [çeneklerde boyun] ve çeneküstü. Çenekaltı ya hiç büyümez [yeraltı çimlenme], ya da çok az büyür [yerüstü çimlenme], çeneküstü uç tomurcuğunu [tomurcuk taslağı] taşır; bundan dolayı bitkinin hemen hemen bütün yer üstündeki kısımlarını verir.)

SAPÇIKLI sıf. Küçük bir sap ile taşınan organa denir (örneğin sapçıklı yaprak, yumurtalık).

SAPEK a. (malayca *sapek*). Eskiden Uzakdoğu'da kullanılan düşük değerli bakır para.

Sapanca ve Sapanca gölü genel görünüm

SAPELLİ a. Tropikal Afrika ormanlarında yetişen ve Fildişi Kıyısı'nda *abudikro* adı verilen çok büyük ağaç. (Bil. a. *Entandrophragma cylindricum;* tespihağacıgiller familyası.)

—ANSİKL. Sapelli, Fildişi Kıyısı'ndan Uganda'ya kadar sık ormanlarda dağınık olarak, yarı yarıya yaprak döken ormanlarda daha bol bulunur. Gövdesi dimdik, yaprakları kalın dalların ucunda yıldızımsı demetler halindedir. Sapelli kurak mevsimde yaprak döken bir ağaçtır, meyveleri puro biçiminde olur. İnce dokulu, yarı ağır, yarı sert, esmer-kırmızı, keskin sedir kokulu bir odun verir; odunu doğramacılıkta ve ince marangozlukta kullanılır.

SAPERDA a. (yun. *saperdes,* tuzlu balık'tan). Kınkanatlıların tekeböceğigiller familyasına giren eski cins. (Günümüzde dağılmış olan bu cinsin üyeleri çoğunlukla tarım zararlılarıdır. Kavakoyan ya da büyük kavak tekeböceği [*Saperda carcharias*] ve küçük kavak tekeböceği [*S. populnea*] kavak ağacına saldırır, ağaçta dehlizler açar. Açtıkları dehlizlere zehirli gazlar püskürtülürek *Saperda*'larla mücadele edilir. Tekeböceğigiller familyası.)

SAPIK sıf. ve a. **1.** Cinsel dürtüleri normal olmayan davranışlarla ortaya çıkan kimse için kullanılır: *Civarda görülen bir sapık dehşet saçıyor.* **—2.** *Tkz.* Kaçık, deli.

◆ sıf. Doğru olarak kabul edilenden ayrılan; zararlı, yıkıcı: *Sapık fikirler.*

—Psik. ve Psikan. Sapıklıkla ilgili.

◆ a. Psik. ve Psikan. Sapıklığa tutulmuş birey.

saparna

SAPIKÇA sıf. ve be. Bir sapıklığı gösteren, düşündüren şey, bu biçimde yapılan eylem için kullanılır: *Sapıkça eğilimleri olmak. Sapıkça davranmak.*

SAPIKLAŞMA a. Sapıklaşmak eylemi.

SAPIKLAŞMAK gçz. f. Sapık davranışlarda bulunmaya başlamak, sapıklık eğilimleri göstermek.

SAPIKLIK a. **1.** Zekâ ve hayalgücünü kullanarak kasten kötülük yapma eğilimi. (Bk. *ansikl.* böl. Psikan.) **—2.** Sapık bir etkiyle, belirtilmiş niyetlere ters düşen ve genellikle zararlı sonuçları olan şeyin ayırtedici özelliği.

—Psikan. ve Psik. Dürtüleri, karşı cinsten ve denk yaşta bir eş ile cinsel ilişkide bulunma dışında doyuma ulaşan bireyin cinsel davranışı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Psikan. "Sapıklık" terimi ahlaksal bir yargı içerir ve "sapık" terimi kişinin iradesinden ve vicdanından bağımsız olgulara uygulanamaz.

Sapıklık zaman zaman ve yalnızca belirli bir girişime ilişkin olabilir ya da bazı varlıklar üzerinde kutuplaşır; her zaman ve mutlaka patolojik olmayabilir. Nitekim, normal sayılan bireylerin, herhangi bir tut-

ışığın sapınçı (gökölçüm)

kunun etkisinde sapıklık yaptıkları görülebilir. Patolojik olarak tanımlanan *yapısal sapıklık*, ahlakdışılık, duygusuzluk, utanmazlık, tepkisellik, gaddarlık ve uyumsuzlukla belirginleşir.

—Psikan. ve Psik. Sapıklıklar, eskiden, yalnızca ahlaksal ve dinsel görüş açısından ele alınırdı. XIX. yy.'da, psikiyatrların cinayet davalarında bilirkişilik yapması yoluyla, sapıklıklar marazi bir olay niteliği kazandı. P Pinel 1802'de, hezeyansız bir delilik saptayarak manevi delilik sorununu ortaya attı. Esquirol, içgüdüsel monomanileri tanımladı. XIX. yy. boyunca Krafft -Ebing ve Havelock Ellis, biyolojik önağilim bakımından titizlikle betimledikleri çok sayıda olgu saptadılar. E. Dupré'de (1912), içgüdüsel sapıklıkları betimlemede aynı yolu izledi. Üreme içgüdüsü (cinsel sapıklık), topluluk içgüdüsü (toplum karşıtı davranışlar) ya da korunma içgüdüsü (intihar, hasislik, müsriflik, koleksiyonculuk) bozukluklarını bir arada ele aldığı için, sapıklığı çok geniş bir kategori olarak ortaya koydu. Dupré'ye göre bu gruba belirli bir birlik veren, toplumsal ve ahlaksal etkinliğin bozulmasıydı. Sapıklıkların toplumsal yükümlülüklerin ve kuralların reddedilmesi ile birlikte ortaya çıktığını söyleyen H. Ey de , ahlaksal etkenlerin önemini belirtmişti. Psikanalizle birlikte, sapıklıkların incelenmesi, cinsel değişikliklerle olan ilişkileri üzerinde yoğunlaştı ve günümüzde, sapıklık kavramı, cinsel sapıklıklarla sınırlandırıldı. Gerçekten de, "sapıklık" adı altında, fetişizm, röntgencilik, teşhircilik, sadomazoşizm, eşcinsellik, ölüsevicilik, çocuksevicilik, hayvansevicilik, yaşlısevicilik vb. anlaşılmaktadır. Dolayısıyla sapıklığın tanımı, cinsel normalliğin ne olduğuna dayanmaktadır. Bu da, taşıdığı doğal erek dolayısıyla haklı çıkarılan, farklı cinsler arası cinsel birleşmedir. Ne var ki, psikanalizin gün ışığına çıkardığı görüş, yani cinsel içgüdü diye bir şey olmadığı görüşü, bu tanımı çürütmektedir.

Bununla birlikte 1905'te S. Freud, çocuk cinselliğinin gelişmesi kuramını ortaya koyduğunda, genetik görüş açısından, bireyi karşı cinsten bir cinsellik nesnesi seçmeye götüren üremsel bir evrenin, Oidipus kompleksinin çözülmesinden sonra gerçekleştiği ileri sürülüyor gibiydi. Buna göre, çeşitli erojen bölgelere ve onlara özgü nesnelere denk düşen parçasal dürtüler, çocuğa, "çok şekilli bir sapıklık eğilimi" yüklüyordu ve üremselliğin öncelik kazanarak cinselliği birleştirmediği ölçüde çocuk, bir çokşekilli sapıktı. Yine aynı bakımdan, libidonun çakılması ile, daha önceki evrelerden herhangi birine her dönüş, bir sapıklık olarak betimleniyordu. Bu durum, fetişistlerde görülen, hadım edilmenin yadsınması gibi tek başına bir marazi belirti olarak görülüyor ya da daha önemli bir nevrozlu yapıyla ilinti içine giriyordu: histeriklerde oburluk ya da iştahsızlık ya da saplantılı hastalarda sadomazoşist bileşim gibi. Yine psikanalize göre, sapıklık, cinsel dürtüyü özel bir nesne (çocuk, hayvan, eşya) seçimiyle doyuma ulaştırdığı zaman, nevroza karşıt olarak, bastırım diye bir şey sözkonusu olmuyordu.

SAPILMAK → SAPMAK.

SAPINÇ a. Özel bir görevin normal sonucuna ulaşmasına engel olan sapkınlık; dalalet.

—Genet. *Kromozom sapıncı*, kromozom sayısında ya da yapısında ortaya çıkan anomali. Mayoz sırasında (meyoz ya da gamet sapıncı) ya da mitoz sırasında (mitoz ya da soma sapıncı) ortaya çıkabilir. (Kromozom sapınçları, cinsel kromozomlarda meydana gelebileceği gibi [cinsel sapınç] cinsel olmayan kromozomlarda da meydana gelebilir [otozomi sapınçları].) [Bk. *ansikl.* böl.]

■—Gökölçm. Yerdeki gözlemcinin, ışık hızına göre küçümsenmeyecek bir hızla uzay içinde yer değiştirmesinden kaynaklanan optik olay. (Eşanl. ABERASYON.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Oftalmol. *Normal göz sapınçları*, göz optik sisteminin yarattığı görüntü bozuklukları. (Dalga uzunluğu ile birlikte göz ortamlarının ışığı kırma indislerindeki değişiklikten ileri geldiği gibi [*renk sapınçları*] ışığın kırınım ve yayınımından da ileri gelebilir [*geometrik sapınç*].) [Eşanl. ABERASYON.]

■—Opt. Optik bir sistemin verdiği görüntülerin kalitesini bozan hata. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Genet. Meyoz sapınçları kalıtsal olabilir ve bu takdirde organizmanın tüm hücrelerini etkiler. Bu türlü sapınçlar ortalama bin bebekten altısında görülebilir. Zekâ geriliği ve doğuştan biçim bozukluğu bu türlü sapınçlardan ileri gelir. Mitoz sapınçları yalnız bir hücre klonunu etkiler: kanser nedeni olabilir.

Otozom sapınçları, sayı sapınçları ve yapı sapınçları olarak ikiye ayrılır.

Sayı sapınçları özellikle *trizomi* denen üçlü sapınçlardır, bir kromozomun çift olacak yerde üçlü olmasından ileri gelir. Bunun en iyi bilineni trizomi 21'dir. (→ MONGOLİZM.) Trizomi 18 daha seyrek görülür ve yüzle, içorganlarla, cinsel organlarla ilgili biçim bozukluklarına neden olur, daha ender olarak da ömrü kısaltır. Trizomi 13 ağır biçim bozuklukları ve zekâ geriliği biçiminde ortaya çıkar.

Yapı sapınçları kromozomların kırılmasından doğar.
1. birçok biçim bozukluğuna neden olan *kromozom 18'in kopması* ve "kedi çığlığı"na neden olan *kromozom 5'in kopması* gibi kopmalar; 2. biçim bozuklukları sendromlarına neden olan *halkavari* kromozomlar; 3. aile içinde kuşaktan kuşağa geçebilen ve monozomilere ya da trizomilere neden olabilen *translokasyonlar.*

Cinsel sapınçlar, daha çok sayı sapınçlarıdır ve özellikle şu çeşitlerine rastlanır:
1. *Turner sendromu* (45,X): kadın fenotipi, kısa boy, beden kusurları, erinlik yokluğu, kısırlık, gelişmemiş yumurtalık;
2. *Klinefelter sendromu* (47,XXY): erkek fenotipi, erbezi atrofisi, anormal meme gelişmesi, kısırlık;
3. *XXX sendromu*, zekâ geriliği ve kısırlık;
4. *erkek yalancı erdişiliği*, iç ve dış cinsel organlarda belirsizlik ve erkek gonatlarının varlığı ile belirgindir (46, XY, 46, XY/45 X vb. karyotipleri);
5. *gerçek erdişilikler*, iç ve dış cinsel organlarda belirsizlik ve hem erkek hem dişi gonatların varlığı belirgindir (çok sayıda anormal karyotip tipleri).

Hayvanlarda da aynı tip sapınçlar bilinmektedir: translokasyonlar, kopmalar, ikilenmeler. Bunlar laboratuvarlarda yeni döllerin ya da ırkların doğmasına neden olurlar Farede, sinekte, kobayda vb. translokasyonlardan meydana gelen "işaretli" kromozomlar bazı türlerin belirlenmesinde, örneğin doku kültürlerinde olduğu gibi, önemli rol oynarlar.

—Gökölçm. Bir gökcısminin bir görünür doğrultusu, bir de uzayda hareketsiz bir yer gözlemcisine göre aldığı gerçek doğrultusu vardır; bu iki doğrultu arasındaki ayrım sapınçtan kaynaklanır.

Sabit bir E yıldızı, *c* ışık hızına göre küçümsenmeyecek bir *v* öteleme hızıyla yer değiştiren bir O gözlemcisine, *c* ve *v* hızları üzerine kurulan bir koşutkenarın köşegenini oluşturan bir E′ doğrultusunda görünür. Yıldızın OE′ görünür doğrultusu ile gözlemcinin yer değiştirmesinin O*x* doğrultusunun uzayda yaptığı açı μ ile ve ışık ışınının sapması $\Delta\mu$ ile gösterilirse,

$$\Delta\mu = \frac{v \sin \mu}{c} = \frac{v}{c} \sin \mu$$

elde edilir. O halde $(\overrightarrow{v, E})$ düzleminde ve $\vec{v}$ yönünde bir sapma var demektir.

• *Yıllık sapınç.* Yer, Güneş çevresinde dönerken, Yer'deki gözlemcinin ortalama hızı 30 km/sn, yani ışık hızının $\frac{1}{10\,000}$'idir. Demek ki $\frac{v}{c}$ açısının ortalama değeri $\frac{1}{10\,000}$ radyandır. *Sapınç değişmezi* denilen bu açı tam olarak 20", 495 52'ye eşittir. Yıllık sapınç nedeniyle yıldızlar, uzayda, hemen hemen çembersel küçük elipsler çizer gibi görünür ve uzaydaki Yer yörüngesine benzeyen ve koşut olan yörüngeler üzerinde hareket eder. Yıldızın uzaklığı ne olursa olsun, bütün bu görünür yörüngeler aynı açı altında görülür. Ama yıldız, Yer yörünge düzlemine (tutulum) yaklaştıkça bu yörüngeler daha basık görünür. Yıldızların uzaydaki durumları ve Yer'in kendi yörüngesi üzerindeki konumu göz önüne alınarak yıldızların görünür konumlarında günlük düzeltmeler yapılmalıdır. Bu düzeltmelerin ifadesi oldukça karmaşıktır.

• *Günlük sapınç.* Yer'in kendi çevresinde dönmesi nedeniyle uzayda yer değiştiren gözlemcinin hareketinden kaynaklanır. Yıllık sapınca göre günlük sapınçta hız daha düşüktür (ekvatorda 450 m/sn) ve enlemle birlikte azalarak kutupta sıfıra iner. Bununla ilgili düzeltmeler, genellikle yıldızların koordinatlarına değil, gözlem sonuçlarına eklenir.

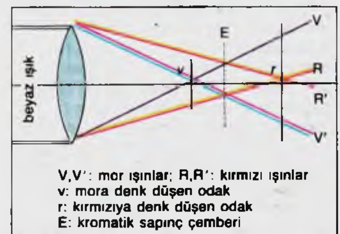
—Opt. Optik bir sistemin verdiği görüntü ile nesne arasında kusursuz bir benzeşim olmaması ve kimi görüntülerin netlikten yoksun olmasına göre üç tip sapınç ayırt edilir: geometrik sapınçlar (küresel* sapınç, koma*, astigmatlık* ve alan eğriliği*), renkser sapınçlar (konum ve büyüklük sapınçları) ve camların heterojen yapılarından, boyut farklılıklarından vb. kaynaklanan rastlantısal sapınçlar.

Geometrik sapınçlar tümüyle monokromatik olan bir ışıkta bile ortaya çıkar; bunlar yalnızca optik sistemin yapısına bağlıdır. Bu sapınçlar, aynı ışık noktasından çıkan ışınların, aygıtın içinden geçtikten sonra aynı görüntü noktada çakışmalarından kaynaklanır.

Kromatik sapınçlar daha çok, görüntülerin kırıcı ortamlardaki kırılma sonucunda oluştuğu mercek sistemlerinde görülür. Bu ortamların kırılma indisi kullanılan ışınımların dalga boyuyla değişir (→ DAĞILMA); bu da her dalga boyu için özel bir odak uzaklığını gerektirir. Bu durumda, çokrenkli noktasal bir ışık kaynağının, optik sistemin ekseni boyunca dağılmış bir dizi monokromatik görüntüsü vardır. Bu farklı demetlerin yolları, örneğin, kırmızı monokromatik görüntüden geçen bir ekranla kesilirse, farklı renkteki görüntüler için sedeflenmiş çokrenkli bir yayınım çemberi biçiminde gözlemlenebilen bir ayar hatası ortaya çıkar.

• *Sapınçların düzeltilmesi.* Kırılma indisleri farklı olan camlardan (flint ve crown) yapılmış yakınsak ve ıraksak mercekler bir arada kullanılarak kromatik sapınçlar düzeltilebilir. Geometrik sapınçları düzeltmek için de benzer yöntemlerden yararlanılır. Sayısal hesap tekniklerinin kullanımıyla birlikte en uygun mercek sistemini seçmek çok kolaylaşmıştır.

Elektronik optik sistemler'de (manyetik ya da elektrostatik mercekler) de astigmatlık, küresel ve kromatik sapınç hataları bulunabilir. Yakınsak merceklerden ileri gelen hataları dengeleyen ıraksak mercekler bulunmadığından bu tip sapınçları optik sistemlerdekine benzer biçimde düzeltmek olanaksızdır.

kromatik (optik) sapınç
v'den r'ye doğru yer değiştiren bir ekran üzerinde kırmızı ile mavi arasında değişen bir sedeflenmeyle birlikte beyaz bir yayınım lekesi gözlemlenir; kromatik sapınç çemberi bu lekenin en küçük çapına denk düşer

SAPINÇSIZ sıf. Opt. Sapınçsızlık özelliği olan optik bir sistem için kullanılır.

SAPINÇSIZLIK a. Opt. *Geometrik sapınçsızlık*, optik bir aygıtın ekseninin yakınında bulunan bir cisim için geometrik sapınç göstermeyen, yani aynı cisim noktadan çıkan ışınların aynı görüntü noktada çakışmasını sağlayan optik bir sistemin (ayna, mercek, objektif vb.) niteliği. (Eşanl. APLANETİZM.)
—ANSİKL. Renksemezlikten sonra, geometrik sapınçsızlık iyi bir objektifte bulunması gereken en önemli koşuldur. Aslında bu koşul iki noktada toplanır: bir yandan, aygıtın ekseni üzerindeki bir noktadan çıkan ışınların eksenin tek bir noktasına doğru yakınsaması (eksen üzerinde stigmatiklik ya da küresel sapıncın ortadan kaldırılması), öte yandan bu optik stigmatiklik niteliğinin eksene yakın noktalar için de korunması (komanın ortadan kaldırılması), yani Abba sinüsleri koşulu.
Bu iki koşul gerçekleştiğinde eksene dik düzlemin küçük bir parçasının görüntüsü çok yüksek niteliklidir. Özellikle mikroskop objektiflerinde bu koşulların yerine getirilmesi gerekir. Buna karşılık eksenin bir noktası için yansıtıcı ya da kırıcı stigmatik yüzeyler sinüsler koşuluna uymaz. Bu yüzden, parabolik bir ayna, ekseni üzerinde yer alan bir yıldızın görüntüsünü oluşturmak için kusursuz bir araçtır; ancak yıldız eksenden biraz uzaklaşırsa görüntü hemen koma haline gelir.

SAPIR SAPIR be. (yansıma sözc.). Yere düşen, dökülen şeylerin çıkardığı sesleri, eylemdeki sürekliliğini, şeylerin çokluğunu belirtir: *Meyveler ağaçtan sapır sapır dökülüyorlardı. Cephede sapır sapır dökülen binlerce asker.*

SAPIŞ a. Sapmak eylemi ya da biçimi.
—Topruhbil. Belli bir grup ya da toplumsal sistemde geçerli olan kuralları eleştiren, hiçe sayan bireyin ya da altgrubun durumu. (Olumsuz bir tutum olarak görüldüğü için sapış, toplumsal normlarını, bütünlüğünü ve birliğini eleştirdiği grup tarafından baskı altına alınır. Bu grubun çoğunluğu, sapış gösterenleri eleştirebilir, yasaklara çarpabilir ya da kişisel tepkilerin sonucu olduğunu ileri sürerek sapışın ciddi bir şey olmadığını kanıtlamaya çalışabilir.)

SAPITIŞ a. Sapıtmak eylemi ya da biçimi.

SAPITMA a. Sapıtmak eylemi.

SAPITMAK gçz. f. *Tkz.* **1.** Bir kimseden söz ederken, ruhsal bir bunalıma düşmek, delirmek: *Kadıncağız o olaydan sonra sapıttı.* **—2.** Bir kimseden söz ederken, akla mantığa sığmayan saçma sapan sözler söylemek, davranışlarda bulunmak; saçmalamak: *Konuştukça sapıtıyorsun.* **—3.** Bir kimseden söz ederken, söyleyeceği sözü, gideceği yolu vb. şaşırmak: *Karanlık basınca yolumuzu sapıttık.* **—4.** Bir şeyden söz ederken, iyi çalışmamak, işlememek, işlevini tam yerine getirmemek: *Bu TV de iyice sapıttı, bazen ses vermiyor, bazen görüntü.*

SAPİEHA, Litvanya grandükü Gedimin'in oğlu Narimund'un (1283-1384) soyundan gelen polonya prensliği ailesi. Serveti, Moskova'ya karşı yapılan savaşlarda Litvanya'nın büyük hetmanı olarak sivrilen ve Litvanya'nın büyük şansölyesi olan Lev (1557-1633) tarafından yaratıldı. Zygmunt Vasa'yı Polonya tahtına oturtan partinin başkanı oldu.

Sapienza üniversitesi, Roma'da, XVI. yy.'dan 1935 sonuna kadar, merkezi aynı adlı sarayda bulunan üniversite. Saray, Devlet arşivleri merkezi'ne dönüştürülmüş, eski önemini yitiren üniversite, Roma Üniversitesi bünyesine katılmıştır. Borromini'nin S. İvo alla Sapienza kilisesi.

SAPİN a. Orm. san. Tomrukları şerit testereli bıçkı şaryosuna yüklemeye ve düzgün yerleştirmek için şaryo üzerinde döndürmeye yarayan kancalı alet.

SAPİNDACEAE a. Üst yumurtalıklı, ayrı taçyapraklı çiçekli bitkiler familyası. (*Sapindales* takımının örnek tipi.)
—ANSİKL. *Sapindaceae* familyasında 130 cinse ayrılan 1 000 kadar tür bulunur; bunlar genellikle hepyeşil tüysü yapraklı ağaçlar, çalılar, sarmaşıklar, ender olarak da otsu bitkiler halindedir. Çiçekler dörtlü ya da beşli tiptedir; tacın iç kısmında çoğunlukla kıllar ya da pullar bulunur; yumurtalık iki, üç ya da dört meyve yapraklıdır. Meyvesi kapsül ya da drupadır; tohumlar albumensizdir ve çoğunlukla ince bir zarsı kanat taşır. Belli başlı cinsler: *serjania, paullinia, allophylus, sapindus, talisia, nephelium, cupania, dodonaea, harpullia, aesculus, cardiospermun, koelreuteria, quillaja* vb.

SAPİNDALES a. Akçaağaçgiller, *sapindaceae, staphyleaceae* ve *anacardiaceae* familyalarında olduğu gibi çiçekleri ayrı taçyapraklı ve üst yumurtalıklı bitkiler takımı.

SAPİR (Edward), amerikalı dilbilimci (Lauenburg, Almanya, 1884 - New Haven, Connecticut, 1939). Yenidilbilgiciler geleneği içinde yetişmesine karşın, F. Boas'ın etkisiyle bu gelenekten sıyrılarak kendisini amerikalı Kızılderililer'in dillerini ve kültürlerini betimlemeye adadı. Ancak eşzamanlı ve biçimsel bir yöntemle gerçekleştirilebilecek olan bu betimlemenin özel koşulları Sapir'i daha 1925 yılında Saussure'ün ve Prag okulunun çalışmalarından bağımsız olarak, sesbirim kavramını belirlemeye yöneltti. Aynı zamanda, oluşsal sınıflandırmaya göre değil, biçimsel yapıya ilişkin verilere (yapıbilgisi, türetme yolları, anlambilimsel kuruluş vb.) dayalı yeni bir dil tiplemesi önerdi. Sapir'in dil anlayışına göre (Sapir-Whorf varsayımı), "duyulur gerçekliğin simgesel bir anlatımı" olan her dil, kendine özgü bir dünya görüşü içerir. Bu dünya görüşü, düşünceyi düzenleyip koşullandırır, bu nedenle de düşünceden ayrılamaz. Bir bireşim yapıtı olan *Language* (Dil) [1921], yerleşik tarihsel görüşler dışında, dil olgularının dizgesel niteliği üzerinde durarak yeni bir dil bilimi kurmayı amaçlayan ilk denemelerden biridir. Chicago'da (1925 -1931), sonra Yale'de (1931'den ölümüne kadar) profesörlük yapan Sapir, yayımladığı birçok yazıyla amerikan yapısalcılığının özgün bir öncüsü durumuna geldi. Bu yazıların bazıları, 1949'da *Selected Writings in Language, Culture and Personality*'de (Dil üstüne seçme yazılar, kültür ve kişilik) toplandı.

SAPİUM a. İçyağı kıvamında katı bir yağ veren ağaç. (Bil. a. *Sapium sebifera;* sütleğengiller familyası.)

SAPKESER a. Sapları ya da diğer kuru ve sert bitkisel maddeleri (kuru ot, dikenli katırtırnağı, asma çubuğu vb.) ufak parçalar haline getirmeye yarayan ve kesici organı çepeçevre bıçaklarla donatılmış bir volandan oluşan makine.

SAPKI a. Bir görevin, özellikle de fizyolojik bir görevin ters bir yöne yönelmesi.

SAPKIN sıf. **1.** Dinsel bir sapkınlığı destekleyen ya da yayan bir kimse için kullanılır. **—2.** Belli bir toplulukta genellikle doğru ya da uygun sayılan görüşlere karşı görüşleri destekleyen ya da yayan bir kimse için kullanılır. **—3.** Sapkıya uğramış.
—Biyol. Ardışık şiddetli uyarılma (birey) ya da bir değişimin (grup) sonucunda, bazı yönleriyle en yakınlarından bile farklı olan yaratığa ya da yaratık grubuna (tür, cins, takım vb.) denir. (Eşanl. ABERANT.)
◆ sıf. Sapkınlık çerçevesine giren, bir sapkınlık oluşturan bir şey için kullanılır: *Sapkın bir öğreti.*

SAPKINLIK a. Genellikle kabul edilen kanılara, fikirlere aykırı düşen ve resmi öğretiye sıkı sıkıya bağlı olanlarca yanlış ya da kabul edilmez sayılan kanı ya da fikir; bu kanı ve fikirlere uygun biçimde davranma: *Bilimsel bir sapkınlık. Sapkınlık içinde olmak.*
—Anat. *İçorgan sapkınlığı*, bazı içorganların organizmanın bakışım düzlemine göre ters yönde bulunduğu gelişim anomalisi.
—İsl. Kuran ve hadislerde belirtilen islam ilkelerini benimsememe, tanımama ve bunlara aykırı bir inanç yolu tutma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Katol. Katolik tanrıbilimine göre, inancın temel bir öğesi konusunda yanlış anlayış ya da magisterium tarafından tanımlanmış bir gerçeği bile bile yadsıma.
—Protest. Hıristiyanlık öğretisinde ya da ahlakında yer alan öğelerden birinin, ötekilerin zararına abartılması. || Çoğunluktaki akımlara ve kurumlara aykırı gruplar oluşturma.
—ANSİKL. İsl. Kuran'da sapkınlıktan *dalâl* diye ve bu sözcüğün türevleriyle söz edilir; ayrıca bu kavram ve karşıtı *hüdâ* (hidayet) geniş bir ölçüde ele alınır. Kuran'daki ayetlere göre inkârcılar (kâfir), münafıklar, Tanrı'ya ortak koşanlar (müşrik), zalimler, Allah ve Hz. Peygamber'e karşı gelenler, günah işleyenler (fasık, mücrim), tutkularına köle olanlar, Tanrı'ya giden yol üzerinde dikilerek insanları azdıranlar, Allah ve Hz. Peygamber hakkında uydurma savlar ortaya atanlar, inananlara kin besleyenler, sapkın sayılırlar. Bir başka ayette de kader dışında kalan amentü ilkeleri sıralanarak bunlara inanmayanların sapkın oldukları belirtilir (IV, 136).
Kuran'da ilke olarak hidayet gibi dalâletin (sapkınlık) de Allah'tan olduğu, Allah'ın sapkınlığa uğrattığı insanları hiç kimsenin doğru yola çekemeyeceği belirtilir (VII, 186; XXX, 8). Bununla birlikte, bu açıklamalar, Allah'ın haksız olarak insanları sapkınlığa zorladığını değil, yalnızca ilke olarak O'nun gücünün ve iradesinin sonsuzluğunu gösterir. Çünkü "Allah, doğru yolu bulanları sapkınlığa zorlamaz" (IX, 115). "Allah insanlara hiçbir biçimde kötülük etmez; ancak insanlar kendilerine kötülük ederler" (X, 44). Kuran, "Hidayete karşılık olarak sapkınlığı satın alanlar"dan söz ederek (II, 175) doğru yola girenlerin kendi iyilikleri, yanlış yola sapanların da kendi zararları yönünde bir seçimde bulunduklarını belirtir (X, 108). Şu da var ki, "Allah doğru yolda olanları da sapkınları da çok iyi bilir" (XVI, 125). Şeytan ise insanların sapkınlığa kaymalarını ister (IV, 60); buna karşılık Allah "...kendisine inananları karanlıktan aydınlığa çıkarır" (II, 257). O'nun rahmetinden ancak sapkınlar umut keserler (XV, 65); O'na inananlar ise "Tanrım, bizi öfkeye uğramışların ve sapkınların yoluna değil, doğru yola, nimetler verdiğin kişilerin yoluna kavuştur" (1, 7) diyerek yakarırlar.
Müslümanlığın ilk dönemlerinde daha çok başka inançlar için sapkınlık terimi kullanıldı. Daha sonraki yıllarda çeşitli toplumsal ve siyasal gelişmeler sonucu islam dininde bazı mezhep ve akımlar ortaya çıkınca, bu mezhep ve akımlar da müslümanların çoğunluğunu oluşturanlar (ehl-i sünnet) tarafından, Kuran ve hadislerin açık hükümlerine aykırı görüşler ileri sürdükleri gerekçesiyle sapkın sayıldılar. Ehl-i sünnet kelam bilginleri cebriye, kaderiye, mutezile, şia gibi bazı mezhepleri, özellikle de şianın *gulat* denilen aşırı rafizi kollarını "bid'at ve dalâlet ehli" diye andılar. Ayrıca sünni fıkıh bilginleri de hanefi, şafii, maliki ve hanbeli mezheplerini hak mezhep sayarak şianın ilk üç halifeyi tanımama, geçici evlilik sözleşmesi (müt'a nikâhı), çıplak ayak üzerini meshetme gibi bazı görüş ve uygulamalarını sapkınlık saymışlardır. Bunlardan başka İbnül Cezvi, İbni Teymiye gibi selefçi bilginler başta olmak üzere, birçok kelamcı ve fıkıhçı, hatta Haris-i Muhasibi, Ebu Talip el-Mekki, Hucviri, Gazali gibi ılımlı sufiler, tasavvuf-

İPS

Edward Sapir

ta öngörülen yüksek amaçlara ulaştıklarını öne sürerek artık şeriat kurallarına uymak zorunda olmadıklarını öne süren ya da Tanrı hakkında islam dininin temel inançlarıyla bağdaştırılması olanaksız görüşler öne sürüp sözler (şatahat) söyleyerek taşkın sufileri de sapkınlıkla suçlamışlardır. Bunun dışında islam bilginleri Kuran ve hadislerde açıkça yasaklanmış bulunan büyücülük, üfürükçülük, falcılık, bakıcılık, kâhinlik gibi uğraşları da sapkınlık saymışlardır.

SAPLAMA a. Saplamak eylemi.
—Cerr. Bir şırınga iğnesinin, ponksiyon trokarlarının ya da sondanın (idrar, mide, vb.) iç çapına tıpatıp uyan madensel çubuk.
—Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda çeşitli yerlerden devşirilen hıristiyan çocuklar devlet merkezine getirilirlerken aralarına karışan yabancılar (Bu gibiler titizlikle aranarak ortaya çıkarılırdı. Devşirme niteliğini taşımadığı halde sonradan Yeniçeri ocağı'na girmiş kimselere de *saplama* denirdi.)
—Mak. san. İki parçayı birleştirmeye yarayan, uçlarına diş açılmış metal çubuk. (Parçalardan birine, uçlarından biriyle vidalanan ve boylu boyunca ikinci parçanın içinden geçen saplamanın öbür ucuna bir sıkma somunu takılır.)
—Polim. Bir eşyanın içine plastik kalıplama sırasında gömülen ya da kalıplamadan sonra oturtulan, metal ya da başka bir malzemeden yapılmış parça.
—Teknol. İki ya da birçok makine ya da çatkı parçasını, iki tesme taşı, betondan iki döşeme taşını, bir direği ve buna taban oluşturan bölümü vb. birleştirmeye yarayan metal ya da tahta parça. (Marangozlukta kullanılan, kavela, silindir biçimli tahta bir saplamadır.) —Bir ya da iki ucu sivri biz. || *Saplamayla bağlamak*, tahta ya da taş parçaları, makine, motor vb. parçalarını saplamalarla birleştirmek.
◆ sıf. Ciltç. *Saplama şiraze*, kolonları formaların gelişi güzel yerlerinden alınan şiraze. (Kolonları formaların ortalarından alınanlara da *nişanlı şiraze* denir.)

basit
ince gövdeli, merkezleme pimli
anahtar ağızlı
çivili, gömme
saplamalar

SAPLAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi (bir şeye, bir yere) saplamak*, sivri bir şeyi güçlü, hızlı bir itişle ya da vuruşla o şeye, oraya batırmak: *Bıçağı masaya, ağaca saplamak.* **—2.** *Kesici bir silahı bir kimsenin vücuduna saplamak*, onu hızla vücuda batırmak, sokmak: *Süngüyü bir kimsenin karnına saplamak. Bıçağı düşmanın sırtına saplamak.*
◆ **saplanmak** dönş. f. ve edilg. f. **1.** Sivri uçlu, sert bir şey sözkonusuysa, bir yere girmek, batmak: *Bıçak hedef yerine ağaca saplandı. Kalbine saplanan kurşun onu anında öldürmüş.* **—2.** Bir acı, ağrı, sancı sözkonusuysa, kendini şiddetle duyurmak: *Mideme bir ağrı saplandı.* **—3.** *Bir şeye saplanmak*, onun içine girmek, gömülmek, o şeyin içinde olmak; batmak: *Çamura saplanan otomobil. Kara saplanmak.* **—4.** *Bir şeye (soyut) saplanmak*, sözkonusu bir kimse ise, o şeyden başka bir şey düşünemez duruma gelmek; bir şeyse, bir kimsenin zihnini, aklını sürekli meşgul ederek onda tedirginlik yaratmak: *Bu fikre nasıl, nereden saplandın anlayamıyorum. Körükörüne bir ideolojiye saplanmak. Tek bir çözüm yoluna saplanma, başka yolları da dene. Kafama saplanan bu düşünceden bir türlü kurtulamıyorum.*

SAPLANIŞ a. Saplamak eylemi ya da biçimi.

SAPLANMA a. Saplanmak eylemi.
—Deneys. ruhbil. Dereceler ya da değerlerle ilgili bir yargılar dizisine, bu yargıların verilmesinde rol oynayacak bir referans değerinin, açıkça ya da örtük bir biçimde, sokulmasıyla oluşan etki. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Deneys. ruhbil. Saplanma, duyumsal ya da algısal hükümlerle ilgili laboratuvar deneylerinde her zaman gözlemlenen bir olaydır: örneğin, bir denek önce çok büyük bir ağırlığı kaldırıp, arkadan başka ağırlıklar kaldırırsa, sonraki ağırlıklar hakkındaki yargılarının ortalaması, birinci ağırlık hakkındaki yargıya göre olur. Aynı olay, toplumsal yargılarda da görülür.

SAPLANMAK → SAPLAMAK.

SAPLANTI a. Herhangi bir zamanda bilince çıkan ve bilinci kuşatan saçma ya da yersiz düşünce; sabit fikir, fikri sabit, idefiks, obsesyon. Kişi, bu düşüncenin hastalıklı ve yabancı bir şey olduğunu bilse bile etkisinden kurtulamaz: *Bir saplantıdan kurtulmak. Onunla birlikte olmak düşüncesi saplantı haline gelmişti.*

SAPLANTI-İTKİ a. Psik. İTKİ-SAPLANTI'nın eşanlamlısı.

SAPLANTILI sıf. Belli bir saplantısı olan kimse için kullanılır.
—Psik. *Saplantılı nevroz*, en belirgin belirtileri, zorlayıcı özellik taşıyan saplantılı düşünceler ve edimler olan ruhsal rahatsızlık. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Psik. Saplantılı nevroza özgü savunma mekanizmalarının başlıcaları, yalıtım ve geriye dönük geçersizleştirmedir. Saplantılı kişinin anal karakterini meydana getiren oluşumlar, kuşku, akılsallaştırma, aşırı titizlik ve ertelemeciliktir.
Freud'a göre saplantılar, çocukluktaki bir cinsel yaşantıya (cinsel bir saldırının izlediği bir baştan çıkarma) ilişkin kılık değiştirmiş serzenişlerdir. Bunlar, hastanın yaşam bütününden kopuk tasarımlar ve affektler olarak bastırma dışında yeniden ortaya çıkarlar. Düşünce düzeyinde, kuşku, duraksama, belli bir düşünceye takılma; eylem düzeyinde ise, titizlik, kalıp davranışlar, aşırı sakınganlık, bunun örnekleridir. Bunların doğurduğu kısıtlamalar, cinsel doyumdan kaçınmayı sağlar ve hem yasaklama hem de buyruk (tiksinti uyandırmayan acımasız ya da müstehcen hareketler) olarak etki gösterir. Saplantılı kişinin davranışlarındaki iki yanlılık, bundan ileri gelir.

SAPLAYIŞ a. Saplamak eylemi ya da biçimi.

SAPLI sıf. Sapı olan ya da sapı belli bir nitelikte olan: *Kısa saplı çiçeklerden oluşturulmuş bir demet.*
—Bot. Bir sapı, gövdesi olan bitkiye denir. (Karşt. SAPSIZ.)
—Böcbil. *Saplı karın*, *Apocrita* alttakımından zarkanatlılarda olduğu gibi, çok dar bir bölümle göğüsten ayrılmış karın.
—Der. hast. Deriye bir sapla bağlı deri urlarına denir.
—Nörol. *Saplı cisim*, halkalısolucanlar ile eklembacaklıların serebroit gangliyonunda bulunan küçük nöronlar kümesi. (Saplı cismin bu hayvanların öğrenme süreçleriyle ilgili olduğu sanılmaktadır.)
—Ormanc. *Saplı meşe*, palamutları uzun saplı olan meşe türü *(Quercus robur).*
—Tüt. *Saplı tütün*, ana damarının uzantısıyla ana sapa bağlı olan tütün yaprağına denir.
◆ a. *Yörs.* Uzunca bir sapı olan tas, tencere vb. kap.

SAPLI sıf. (*saplamak*'tan). *Bir şeye, bir yere saplı*, oraya saplanmış olan şey için kullanılır: *Tahtaya saplı bıçak.*

SAPLIIŞINLILAR a. Zool. Fosil derisidikenli sınıfı. (Yassı bedenlerinde ışınsal bakışım izine rastlanmaz. Yassı gövdesinin dibinde bir çeşit kuyruk bulunur. Üyeleri Cambria ve Alt Silures'te yaşamış çok karışık bir sınıftır. Bil. a. *Heterostelea.*)

SAPMA a. Sapmak eylemi.
—Balis. *Sapma giderme*, mermi sapmasını düzeltmek için nişan aygıtının yerini yanal olarak değiştirme. (Topun atış düzlemi böylece mermi sapmasına karşıt yöndeki nişan düzleminden ayrılmış bulunur.) || *Mermi sapması*, atış cetvelleriyle belirlenmiş, bir merminin düşüş noktası ile atış düzlemi arasındaki uzaklık. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mermi yolu sapması*, gerçek mermi yolu ile kuramsal mermi yolu arasındaki hatalardan, aerolojik ve balistik nedenlerden kaynaklanan fark.
—Coğ. Bir akarsuyun, kıyılarının dışında yayılma hareketi ya da durumu.
—Deniz huk. Deniz yoluyla yapılan taşımalarda navlun sözleşmesinde belirlenmiş olan ya da varış limanına ulaşabilmek için en elverişli olan yoldan ayrılma. (Yasa ve sözleşme kurallarına aykırı "sapma"lardan dolayı kaptan, donatan ve taşıyan, yolculukla ilgili kişilere karşı sorumlu olurlar.)
—Denizbil. *Magnetik sapma*, yerel magnetik alanda, toplam magnetik şiddetin ortalama değerine oranla görülen sapma. (Deniz altında, magnetik sapmalar çok şiddetlidir ve almaşmalı biçimde artı ve eksi olan, denizdibi sırtlarının eksenine oranla bakışımlı biçimde yerleşen birbirine koşut şeritler çizerler. Magnetik sapmalar, magnetizmanın terselme dönemleri sırasında denizdibi kabuğunun kalınlığının arttığını gösteren belirtiler sayılır.)
—Denizc. *Sapmayı tespit etmek*, pusulanın arızi sapmalarını gözlemlemek için gemiyi 360°'lik bir alan içinde (rüzgâr gülünün bütün doğrultularında) döndürerek, her konumda pusula iğnesinin karşılaştığı etkiyi ölçmek. || *Arızi sapma*, geminin metal kütlesinin pusula iğnesi üzerinde oluşturduğu etki. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Arızi sapma çizelgesi*, pusulaların her rüzgâr kertesine göre saptanmış düzeltme ölçüsünü ve işaretlerini belirten çizelge. || *Arızi sapma tespiti*, Güneş'i ya da çok belirgin kimi noktaları izleyerek, değişik rotalara göre pusulanın arızi sapmasını belirlemek işlemi. || *Doğal sapma*, pusula iğnesinin coğrafi meridyenle oluşturduğu açı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Posta sapması*, borda kaplamalarının eğriliği nedeniyle, geminin baş ve kıçında boylam eksene göre postaların konumunun değişmesi. || *Rotadan sapma*, bir geminin, izlenen rotanın dışına çıkması.
—Dilbil. *Üslup sapması*, önceden belirlenmiş bir kuralı çiğneyen söz edimi. (Üslubu dilin gündelik ve sıradan kullanımına oranla bir sapma olarak tanımlayanlar da olmuştur.)
—Elektron. ve Tem. parç. Yüklü bir elektron ya da parçacık demetinin, bir elektrik alanı ya da bir manyetik alan etkisiyle eğilmesi.
—Fiz. *Ölçü sapması*, gözlemlenen bir büyüklük ile, bunun kuramsal değeri arasındaki fark. (Eşanl. ANOMALİ.)
—Genet. *Genetik sapma*, birbirini izleyen kuşaklar boyunca gerçekleşen genetik yapı evrimi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Havc. Bir kanadın arkasında, hava ipçiklerinin akış doğrultusunun değişmesi. (Sapma, kaldırma kuvvetine ters doğrultudadır.) || Bir hava taşıtının rota açısının, gidiş yönüne eğik doğrultuda esen bir rüzgârın etkisiyle gerçek kerterize göre değişmesi. (Rüzgâr karşıdan estiğinde yalnız uçağın hızını değiştirir. Eğik doğrultuda esiyorsa rota açısının kerterize göre değişmesine neden olur. Rüzgâr soldan esiyorsa sapmaya pozitif, sağdan esiyorsa negatif denir.)
—Hidrol. *Akaçlama sapması*, eski yatağının, volkanik lav akışı, buzul birikimi, toprak kayması vb. nedenlerle tıkanması sonucu bir akarsuyun, bir eşiğin üstünden boşalarak yeni bir yataktan akması. (Bu ırmak, iki farklı havzayı birleştiren iki kolu bir süre besleyebilir. Kanada kalkanı üzerinde, akaçlamanın buzullaşma sonrası yeniden düzenlenmesinden doğan bu tip akarsu örnekleri bilinmektedir. Bunlar için de sapma terimi kullanılır.)
—İstat. Nicel bir özelliğin iki değeri arasındaki mutlak fark. (Değerlerden biri aritmetik ortalama ise ORTALAMA SAPMA'dan söz edilir.) || *Olası sapma*, simetrik bir dağılımda, gözlemlerin % 50'sini içeren, aritmetik ortalamaya göre simetrik bir sapma.

—Jeofiz. Bazı jeofizik bulgularda, çoğunlukla yüzeysel tortul araziye bağlı jeolojik nedenlerden kaynaklanan önemli değişim. (Eşanl. ANOMALİ.) || *Manyetik sapma*, bir yerin coğrafi boylamıyla manyetik kuzey arasındaki açı.

—Jeomanyet. *Manyetik sapma*, Yer yüzeyinin bir noktasında manyetik meridyenle coğrafi meridyen arasındaki açı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mak. san. Birbirine göre sapmış iki parçayı ayıran aralığın ölçüsü olan uzaklık ya da açı.

—Meteorol. Bir meteoroloji öğesinin değerlerinin ortalamaya ya da normale göre gösterdikleri pozitif ya da negatif fark. (Örneğin, 60° Kuzey paraleli boyunca ortalama sıcaklık −0,9 °C'tır. Bu paralel üzerinde yer alan Oslo, Leningrad ve Okhotsk'un ortalamaları ise sırasıyla, +5,1, +3,7 ve −5,2 °C'tır. Bu durumda sözkonusu üç merkezin *ısıl sapmalar'ı* sırasıyla +6, +4,6 ve −4,3 °C olur.)

—Muhs. Önceden belirlenmiş maliyetle (ya da standart maliyet) gerçek maliyet arasındaki fark. (Sapmalar çözümlemesi, bütçe yönetiminin ve yönetim denetiminin temelidir.)

—Oftalmol. *Göz sapması*, gözlerin görme eksenlerini hafifçe birbirinden ayıran birleşik hareketi. (Şaşılıkta, ya da gözü hareket ettirici kaslardan birindeki felçte olduğu gibi patolojik sürekli bir sapma olabilir.)

—Olasıl. *Ortalama ikilenik sapma*, STANDART* SAPMA'nın eşanlamlısı.

—Opt. Gelen bir ışının, kırılan ya da çıkan ışınla yaptığı açı. (Bir prizmanın neden olduğu sapmanın kırılma indisiyle değişmesi ışığın renklere ayrışmasına yol açar.)

—Orm. san. *Lif sapması*, küçük bir budağın bulunması yüzünden görünümün bozulmasına ve ağacın kullanımdan alıkonmasına neden olabilen kusur.

—Oto. KAMBER'in eşanlamlısı.

—Ölçbil. Bir ölçü aletinde, hareketli ibrenin denge konumuna göre farkı. (Sapma, taksimat, açı birimi ya da ölçülen büyüklüğün birimi cinsinden gösterilir.)

—Siber. Ayarlanan bir büyüklüğün değeri ile bunun yörünge değeri arasındaki fark. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kurulu rejimdeki sapma*, bütün etki büyüklüklerinin, özellikle yönerge değerinin ve yükün değişmez değerleri için gözlemlenen sapma. || *Referans sapması*, ayarlanan bir büyüklüğün değeri ile referans olarak seçilmiş değer arasındaki fark.

—Telekom. *Frekans sapması*, belirli bir işaretle, frekans ya da faz olarak kiplenmiş bir salınımın ani frekans değeri ile taşıyıcı frekans değeri arasındaki fark. || *Maksimum frekans sapması*, frekans ya da faz kiplemesinde, taşıyıcı frekans ile belirli bir işaretle kiplenmiş salınım frekansı arasındaki farkın en büyük değeri.

—Yerbil. *Jeokimyasal sapma*, jeokimyasal bir içeriğe göre ve daha genel olarak jeokimyasal bir davranışa göre anormal oran. (Eşanl. JEOKİMYASAL ANOMALİ.)

—ANSİKL. Balis. Ateşli bir silahın namlusundaki yivler, merminin kendi ekseni etrafında dönmesini sağlar; *yalpa hareketi* denilen bu olay, namludan çıkan merminin, hava direnci nedeniyle atış düzleminden ayrılmasına yol açar. Bu durumda mermi yolu, yatay izdüşümü atış düzlemi yönüne dönük dışbükeyliği olan bir uzay eğridir. Mermi sapması, namlu yivleri yönünde olur. P top, C düşüş noktası, PC' atış düzleminin izi ise, CC' *sapma*, C'PC de *sapma açısı'*dır.

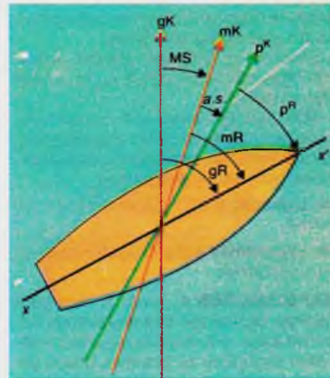
—Denizc. • *Arızi sapma*. Metal gemiler ile ağaç ya da manyetik malzemeden yapılmış ancak mıknatıslanabilir birçok aygıtla (makine, bocurgat...) donatılmış gemilerde, *manyetik sapma* etkilerinden (yer manyetik alanından kaynaklanan) daha farklı olan ve pusulanın manyetik donanımından ileri gelen ek bir sapma görülür. "Arızi sapma" olarak adlandırılan bu sapmanın iki bileşkesi vardır: geminin sert demirlerinin manyetikliğinden (ilke olarak sürekli mıknatıslara benzer) kaynaklanan değişmez bölüm ve mıknatıslanması, geminin yer manyetik alanı içindeki konumuna bağlı olan yumuşak demirlerin varlığından kaynaklanan değişken bölüm.

10°'nin altındaki arızi sapma değerleri için *pusulayı düzeltme** işlemiyle, yani belli sayıda rotaya göre arızi sapmayı hesaplamayla yetinilir. Tersi durumunda, yani arızi sapma 10°'yi aştığında, mıknatıslarla ve denkleştirici yumuşak demir kütleleriyle saptırıcı alanlara karşıt alanlar oluşturmak için denkleştirme işlemi uygulanır.

• *Doğal sapma*. Doğal sapma (DS), pusula iğnesi üzerine bir yandan *manyetik sapma'*yla (MS), öte yandan *arızi sapma'*yla (a.s.) etkiyen sapmaların cebirsel toplamıdır. Yerküre yüzeyinde ve zaman içinde değişken olan manyetik sapma manyetik haritalarla izlenir. Gemi bordasındaki sert ve yumuşak demirlerin bileşik etkisinden kaynaklanan ve pusula *düzeltme* işlemiyle kısmen sıfırlanan manyetik sapma, saptırıcı etkilerin kalanıdır. Rotaya göre doğal sapma, rüzgâr gülünün tüm çevresinde 10'dan 10'a dereceler halinde düzenlenir.

Doğal sapma şu temel formülle gösterilir: DS=MS+ a.s. İğnenin kuzeyi coğrafi kuzeyin sağındaysa manyetik sapma (MS), K.-D., yani pozitif, tersi durumda K.-B., yani negatiftir; pusulanın kuzeyi manyetik kuzeyin sağına düşerse arızi sapma (a.s.) pozitif, tersi durumda ise negatif olur.

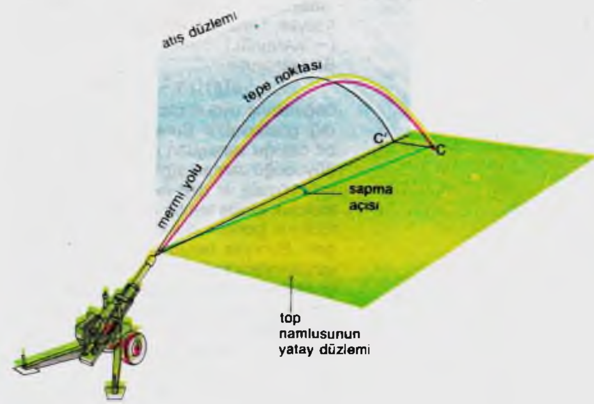
doğal sapma (denizcilik)

gK	: gerçek kuzey	gR	: gerçek rota
mK	: manyetik kuzey	mR	: manyetik rota
pK	: pusula kuzeyi	pR	: pusula rotası
MS	: manyetik sapma	xx'	: arızi sapma yapmış geminin rotası
a.s.	: arızi sapma		

—Genet. Her döllenmede X birey genetik varlığının sadece yarısını aktarır; çocuklarının sayısı çok olursa bu varlığın bir kısmının aktarılamaması olasılığı vardır; yani bu kısım topluluk için kesin olarak kaybolmuş demektir X'in lokuslarından birinde var olduğunu kabul ettiğimiz bir geni ele alalım; X'ten olan çocuklardan ne birincisine, ne ikincisine, ne de *n*'incisine ve son çocuğa o genin aktarılamaması olasılığı *n* olaylarının tümünün başlı başına özerk olaylar olmasından ötürü $\left(\frac{1}{2}\right)^n$'dır; *n* sayısı ne kadar büyük olursa olsun bu olasılık hiçbir zaman sıfır değildir.

Toplumun tümü için, bir sonraki kuşağa aktarılmayan genetik varlık, temelde, bireylerin çocuk sayısının dağılımına bağlıdır. Bu dağılımın bir Poisson yasasına göre gerçekleştiği kabul edilirse, ki bu sonuç gözlemle elde edilen bilgilere çok yakındır, rasgele alınan bir genin aktarılmama olasılığı $\left(1-\frac{1}{2N}\right)^{2N}$'ye eşittir. Burada N, ele alınan nüfusun gerçek sayısıdır ve N yüksek bir sayı ise bu rakam 0,37'ye yakındır.

bir mermi yolunun sapması

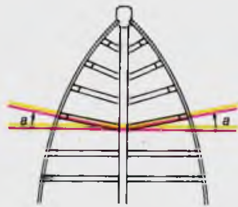
Tek bir gen değil de, aynı *a* (*i*) alelini temsil eden genlerin tümü ele alınırsa, bu alelin *p* (*i*) frekansı, sadece aktarma rastlantılarından ötürü *g* kuşağından *g*+1 kuşağına doğru değişecektir; *p* (*i*, *g*) bilindiği takdirde, *p* (*i*, *g*+1) kuşkulu bir değişkendir, bunun da *p* (*i*, *g*) olasılığına ve

$$\frac{1}{N}\, p(i,g) \times [1-p(i,g)]$$

eşit bir değişkene sahip olduğu gösterilebilir.

Demek oluyor ki, bir kuşaktaki bir alelin frekansı, bir önceki kuşaktaki frekans olasılığına bağlıdır, ama bu frekansın uzun vadede aşağı yukarı sabit kalacağı anlamına gelmez; küçük bir sapma işe karışır da $p(i)$'yi $p'(i)=p(i)+\Delta p(i)$'ye dönüştürürse, aynı süreç sonraki kuşağın oluşu sırasında yeni baştan tekrarlanır; hiçbir güç, frekansı başlangıçtaki *p* (*i*) değerine döndürmek için işe karışmaz; her devrede, önceki durumlarla hiçbir ilişki kurmadan, sadece rastlantılar frekansın artıp azalmasında rol oynar. Genetik varlığın bu "nedensiz" evrimine "genetik sapma" adı verilmiştir.

Hiçbir sınıflama olmadan, sıklığın artması ya da azalmasına yol açan bu sapmanın, uzun vadede tanımlanabilen bir etkisi yokmuş gibi görünebilir; aslında bir daha geri gelemeyecek, bir alelin yok olması gibi bir olayın işe karışabileceğini göz önünde bulundurmak gerekir; rastlantıya bağlı dalgalanmalar, bir genin değerini 1/N gibi çok küçük bir değere indirebilir, o zaman tehlike çok büyüktür, çünkü bu gen bir sonraki kuşağa aktarılmayabilir. Bir değişinim olmadığını kabul edersek bu kaybolma kesindir, geri dönüşü yoktur. Dalgalanmalar frekansı 1 değerine de yaklaştırabilir, böylelikle o alele yalnız başına aktarılma şansı tanınmış olur, bu da öteki tüm alellerin bir kenara itilmesine yol açar; uzun sürede bütün durumlarda göz önünde bulundurulan lokus sadece bir alel tarafından ışgal edilmiş olur: sonuç olarak sapmanın etkisi nüfusu benzeş yapmaktır. Kuşaktan kuşağa Δp frekans değişikliği ne kadar önemli olursa, yani daha önce belirtilen değişiklik değerine göre, nüfus ne kadar az olursa, bu benzeş olma sürecinin hızı, o kadar büyük olur.

a = **posta sapması açısı**

Benzeş yapma sürecini tanımlamanın bir başka yolu bireyler arasında yavaş yavaş yerleşmekte olan akrabalıkların incelenmesidir. Gerçekten uzun süre nüfusu sınırlı kalmış bir toplulukta, rasgele alınan iki kişinin akraba olma şansı büyüktür; akrabalığın olmadığı hallerde ataların kuramsal sayısı, g'inci kuşakta 2g'dir, geçmişe doğru oldukça geri gidilirse, bu rakam topluluğun gerçek sayısından daha büyüktür.

Bu ortalama akrabalık ilişkisinin yoğunluğu, kan akrabalığı ortalama katsayısı $\alpha(g)$ ile ölçülebilir. Bu katsayı *g* kuşağından herhangi iki kişide saptanan iki genin,

atalarından bir tanesindeki aynı genin iki kopyası olma olasılığı olarak tanımlanır. (→ KANBAĞI.)
Bu katsayının

$$\alpha(g) = 1 - e^{-g/2N}$$

bağıntısına uygun olarak 1'e doğru kaydığı gösterilebilir. Burada N nüfusun sabit olduğu varsayılan gerçek sayısıdır. g büyüdüğü zaman $\alpha(g)$ 1'e yönelir; sınıra varıldığında iki gen her zaman aynıdır; topluluk içinde tek bir alel kalmış olur ve topluluk genetik olarak benzeş duruma gelir. Bununla beraber bu sonuç çeşitli varsayımlara bağlıdır; bunların içerisinde en önemlisi, ele alınan gruba yönelik herhangi bir göçün olmayışıdır; bir kuşağa aktarılan genlerin m bölümü, bir önceki kuşaktan değil de bir dış kaynaktan gelme ise α (g) nin sınırı artık 1 değil $\frac{1}{1+4mN}$ olur; yani, demek oluyor ki, bir kuşak boyu bir tek göçmenin araya girmesi bu sınırı 0,2'ye indirmektedir.
—Jeomanyet. XV. yy. denizcileri, serbest bir biçimde asılmış mıknatıslı bir iğne ekseninin, bu yerin meridyeni doğrultusunda olmadığını fark etmişlerdi. Manyetik sapma, sapma pusulaları ya da manyetik teodolitlerle ölçülür. Yer'in aynı sapma derecesindeki noktalarını birleştiren çizgilere izogon çizgileri denir. Bu çizgiler, manyetik kutuplar adı verilen iki noktaya ulaşır. Doğu Brezilya'yı, Kuzey Amerika'yı kateden ve Eski Dünya'yı, Kuzey burnu'ndan Basra körfezine kadar kesen bir çizgi boyunca sapma sıfırdır (bu çizgi 1663'te Paris'ten geçiyordu). Agonik çizgi adı verilen bu çizgi Yer'i iki bölüme ayırır: birinde sapma Batı'ya, diğerinde de Doğu'ya doğrudur. Bütün izogon çizgileri değişkendir. Zaten sapma kimi kez dönemsel, kimi kez de düzensiz değişimler gösterir. Düzenli değişimler günlük, yıllık ve yüzyıllıktır. Günlük değişimler çok küçüktür. altmışlı on dakika kadardır. 1786'da Cassini tarafından bulunan yıllık değişimler bugün hâlâ iyi bilinmemektedir. Yüzyıllık değişimler, sözkonusu yerin coğrafi konumuna göre gelişir. Türkiye'nin bütün bölgelerinde sapma daima Doğu'ya doğrudur (pusula iğnesinin kuzey ucu coğrafi Kuzey'in Doğu'suna yönelir); ancak sapmanın değeri, manyetik alan özelliklerine bağlı olarak bir bölgeden ötekine değişir. Örneğin, 1980 yılında sapma Gemlik yakınlarında 2° 40′, İstanbul'da ise 3° 16′ ydı. Buna karşılık, sapma değerindeki değişiklik, bütün Türkiye'de hemen hemen aynıdır (Doğu'ya doğru yılda 1′ kadar artar).
—Siber. Sapma, mutlak değer olarak ve ters işaretle, otomatik denetim sistemleri kuramında kullanılan hataya eşittir. Otomatik denetleme düzeneklerinin rolü, etkileyicilerle ayarlanan sisteme etkiyerek sapmayı azaltmaktır. Kurulu rejimdeki sapma, kuramsal olarak istendiği kadar küçük bir değere indirgenebilse de, dinamik rejimdeki sapma için aynı şey sözkonusu değildir, çünkü bunun sürekli değişken olan değeri ayarlanan sistemin ve ayarlayıcının özelliklerine ve yanı sıra bunların etkisinde kaldıkları işaretlere ve tedirginliklere bağlıdır.

SAPMACI sıf. ve a. Bir partinin, bir örgütün belirlediği siyasal çizgiden, temel ilkelerden ayrılan kişi için kullanılır.

SAPMACILIK a. Siyas. bil. Devletinin, partisinin ya da kurumunun temel ilkelerinden ya da siyasal çizgisinden uzaklaşan kişinin tutumu. ("Sapmacılık" terimi, marxçı-leninci terimbilimden kaynaklanır.)

SAPMAK gçz. f. **1.** *Bir yöne, bir yere sapmak*, hareket halindeki bir kimseden, bir şeyden, bir ulaşım yolundan vb. söz ederken yönünü değiştirmek, yeni bir yön almak, yolunu değiştirmek: *İlk sokaktan sağa sapınız. Sağdaki sokağa sapınız. Yol burada sola sapıyor. Pusulanın ibresi manyetik bir alan nedeniyle sağa doğru saptı.* **—2.** *(Bir yönden)... kadar sapmak*, hareket halindeki kurşun, ok vb. söz ederken, belirtilen ölçüde yön değiştirmek, hedeften uzaklaşmak: *Kurşun 10 cm kadar sapmamış olsaydı, kurtulamazdı. Yörüngesinden sapan bir uydu.* **—3.** *Bir şeyden sapmak, bir şeye sapmak*, bir kimseden söz ederken, doğru yoldan ayrılmak, kötü ve yanlış bir yola girmek: *Doğruluktan sapmak. Yalana, iftiraya sapmak.* **—4.** Bir düşünceden, bir davranışından söz ederken, izlediği çizgiden ayrılmak, amacına bağlı kalmamak: *İlkelerinden sapmak. Eski politik görüşlerinden saptı.* **—5.** Bir şeyden söz ederken, başka bir yere kaymak: *Tartışma başka bir yöne saptı.*
—Balis. Bir mermiden söz ederken, atış düzleminden uzaklaşmak.
—Gökbil. Düşey bir güneş saatinden söz ederken, meridyene dik düzlemden uzaklaşmak.

◆ **saptırmak** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi, bir şeyi, bir yöne, bir yere saptırmak*, yeni bir yön almasına yol açmak ya da bunu sağlamak: *Bizi yanlış yola saptırdı.* **—2.** *Bir kimseyi saptırmak*, onun doğru yoldan ayrılmasına neden olmak: *Parasızlık onu doğruluktan saptırdı.* **—3.** *Bir kimseyi bir düşünce, bir davranış çizgisinden saptırmak*, izlediği çizgiden ayrılmasına neden olmak: *Onu ilkelerinden saptıran nedenler var.* **—4.** *Bir şeyi saptırmak*, onu başka bir yere kaydırmak: *Konuşmayı saptırma.*
—Coğ. *Bir akarsuyu saptırmak*, akarsuyun yatağını çevirmek.
—Dy. Bir triyaj garında, daha yavaş giden öndeki vagona çarpmaması için, bir vagonu ya bir hata sonucu ya da genellikle isteyerek önceden belirlenmiş yoldan başka bir yola doğru yöneltmek.
—Elektron. ve Tem. parç. Bir parçacıklar yörüngesinde, hızın doğrultusunu değişikliğe uğratmak.
—Mak. san. Genellikle aynı düzlem üzerinde bulunan iki parçanın, çoğu kez bunları aralayarak ya da hızalarını bozarak birbirine göre yerini değiştirmek.

◆ **sapılmak** edilg. f. Sapmak eylemi yapılmak.

◆ **saptırılmak** edilg. f. Saptırmak eylemini yaptırmak.

SAPMAÖLÇER a. Havc. **1.** Yere göre sapmayı ölçmek için bir havataşıtında kullanılan aygıt. **—2.** Araçları hedeflerine yönelten özgüdücü bir sistemin, aracın yönü ile hedefin yönü arasındaki sapmayı her an ölçen öğesi.
—Jeomanyet. Gauss'un icat ettiği ve manyetik sapmayı ölçmeye yarayan pusula. (Eşanl. DEKLİNOMETRE.)

SAPMAZ, Aksaray'ın merkez ilçesi Acıpınar bucağına bağlı köy; 752 nüf. (1990). Çevrede İan A. Todd tarafından yapılan araştırmalarda, köyün G.-B.' sında küçük bir höyük saptandı; yüzeyde Yenitaş döneminden olduğu sanılan obsidyen aletler bulundu.

SAPOGENİN a. (fr. *sapogénine*'den). Biyokim. Saponinlerin hidrolizlenmesinden çıkan aglikonların genel adı. (Saponinler oldukça homojen bir aile oluşturur. İskeletleri sterollerden türer, ama yanal zincirleri çeşitli işlevleri [alkol, keton, lakton vb.] taşır.)

SAPOJNİKOV (Aleksey Vasilyeviç), rus kimyacı (Perm 1868 - Sen-Petersburg 1935). Nitroselülozla nitrolama banyosu arasındaki dengeler üzerine ilk incelemeleri yaptı.

SAPONARO (Michele), italyan yazar (San Cesario, Lecce, 1885 - Milano 1959). Verismocu romanlar (*Peccato: sette mesi di vita rustica*, 1919) ve birkaç yaşamöyküsü (Carducci, Leopardi vb.) yazdı.

SAPONAZ a. (fr. *saponase*). LİPAZ'ın eşanlamlısı.

SAPONİN a. (fr. *saponine*). Biyokim. Bitkiler âleminde çok yaygın olan, özellikle sabunotunda çok bulunan heterozitlerin genel adı.
—ANSİKL. Saponinler genellikle renksiz ve biçimsiz, suda çözünen ve suda çözündüğünde köpürerek yağ, karbür, reçine gibi çözünmeyen maddeleri emülsiyonlaştıran bileşiklerdir. Çamaşır tozlarının, şampuanların, tıraş sabunlarının, ateş söndürücü sıvıların vb. bileşimine girer. Saponinlerin hidrolizlenmesi sonucu, çoğunlukla billurlaşabilen bir sapogeninin yanı sıra bir ya da çoğu zaman birçok oz açığa çıkar.

SAPONİT a. (fr. *saponide*'den). Sabunc. Su karşısında pratik olarak daha kararlı olan anyonsal yüzey etkeni; oysa sabun aynı koşullarda tersinir bir hidroliz tepkimesi verebilir.

SAPONİT a. (fr. *saponite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan beyazımsı, yumuşak, hidratlı doğal mangnezyum ve alüminyum silikat. (Eşanl. SABUN TAŞI.)

SAPOT a. (fr. *sapote*; isp. *zapote*; nahuatl dilinde *tzápotl*'dan). Orta Amerika'da, Antiller'de ve Meksika'da yetişen ve aralarında botanik akrabalık bulunmayan çeşitli ağaçlardan elde edilen yenebilir etli sulu meyvelerin ortak adı. (Gerçek sapot, bir sapota ağacının [*sapotaceae* familyasından *Lucuma mammosa* ya da *Calocarpum mammosum*] meyvesidir; *Colebrasapotu. Lucuma serpentaria*'nın, *beyaz sapot* ya da "meksika elması", sedefotugiller familyasından *Casimiroa edulis*'in *kara sopot*, abanozgiller familyasından *Diospyros sapota*'nın [*D. ebeneaster*] meyvesidir; nihayet, sapotilloya ve ebegümecigillerden *Matisia cordata*'nın meyvesine de yanlış olarak "sapot" denir.)
—ANSİKL. Meksika ve Guatemala kökenli olan ve beyaz sapot veren ağaç, 700 ila 2 000 m yükseltide iyi akaçlanmış, kayalık ya da hafif toprakta yetiştirilir. Meyvesi, krem ya da sarı etli, sapotillo gibi ağızda eriyen, sulu, 6 ila 12 cm çapında yuvarlak ya da oval bir drupadır. Çiğ olarak ya da reçeli yapılarak tüketilir. Çekirdeklerinin hipnotik ve narkotik özellikleri vardır. *Kara sapot*, Meksika, Guatemala ve Antil ormanları kökenli bol yapraklı 6 ila 8 m boyunda bir ağaçtan elde edilir. Bu meyve, yumuşak, sulu, siyaha dönen esmer renkte etli, 5 ila 10 çekirdekli, 5 ila 12 cm çapında küremsi yassı bir meyvedir. Meyve iyice olgunlaştığında etli kısmı çiğ yenir. Çoğunlukla çok şekerli ama az lezzetlidir.

SAPOTA a. **1.** Meksika ve Orta Amerika ormanlarında yetişen ve tropikal ülkelerde meyveleri, odunu ve lateksi için yetiştirilen ağaç. (Bil. a. *Achras sapota; sapotaceae* familyası.) **—2.** *Yalancı sapota*, gerçek sapotaya çok benzeyen ve onun gibi yenebilir meyve veren ağaç. (Bil. a. *Lucuma mammosa; sapotaceae* familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Sapota *(Achras sapota)*, bütün tropikal ülkelerde yetiştirilen beyaz lateksli güzel bir ağaçtır. Boyu 20-25 metreye ulaşır; yaprakları almaşıktır ve her yaprakta yirmi ila otuz tane ikincil damar bulunur. Çiçekler beyazdır ve yaprakların koltuğundan çıkar. Meyveler grimsi renkte ve limon büyüklüğündedir. Sapotillo denen bu meyvenin sarı-kırmızı özü çok lezizdir, ama ne yazık ki ancak yetiştiği yerde tüketilebilir. Oldukça ince dokulu, sert ve çok ağır esmer-kırmızı odunu yapı işlerinde, kafes ve parke yapımında kullanılır. Ağacın kabuğuna ince yarıklar açıldığında, poliizopren ile bir reçineden oluşan, % 25 ile 50 oranında çiklet zamkı içeren ve çiklet yapımında kullanılan beyaz bir lateks sızar. Sapotalar tohumla, daldırma ya da aşı yoluyla çoğaltılır.

SAPOTACEAE a. Büyük çoğunlukla hepyeşil yapraklı, genellikle erdişi çiçekli ve lateksli tropikal ağaç ya da ağaççıklar familyası. (Çiçeklerde çanak aşağıda, taç boru biçiminde bitişik taçyapraklı, taçyap-

sapota
(Achras sapota)

rak sayısı çanakyaprakların iki ya da dört katı, erkekorganlar da taçyaprakların iki katıdır, meyve hepsinde etli suludur.)

—ANSİKL. *Sapotaceae* familyasında 600 kadar tür yer alır. Başlıca cinsleri şunlardır: *calocarpum, chrysophyllum, ecclinusa, manilkara, micropholis, pouteria, richardella, bumelia, mimusops, sideroxylon* ve *achras*. Bu cinslerden birçoğunun meyveleri yenir: *vitellaria, achras, chrysophyllum* ve *mimusops*.

Bu meyve ağaçlarının en çok tanınanları şunlardır: *Achras sapota* ya da *Sapota achras, Lucuma mammosa* ya da *Calocarpum mammosum, Chrysophyllum caimito*. Tropikal Afrika'da yetişen *butyrospermum* türlerinden katı yağlar (karite yağı ve illipe yağı) elde edilir; Fas'ın güneyinde yaygın olan *argania* türünün tohumlarından sıvı bir yağ (argan yağı) çıkarılır.

Birçok *palaquium* türü birinci kalite guttaperka verir, *mimusops* ve *manilkara* türleriyse, aktarma kayışlarının hazırlanmasında ve bazı toprak kaplama işlerinde kullanılan balata'yı verir. Achras lateksi, çikletin ana maddesi olan "çiklet zamkı"dır.

SAPOTİLLO a. (isp. *zapotillo*'dan). Sapota ağacının *(Achras sapota)* grimsi ya da pas renginde ince kabuklu, 4 ila 10 cm çapında etli meyvesi. (Çok lezzetli, sarımtırak esmer meyve özü çiğ yenir. Sapotillonun şurubu da yapılır.)

SAPPAN a. (malayca *sappang*). Malezya'da bakam odununun bir çeşidine verilen ad. (Erguvangiller familyası.)

SAPPER (Richard), alman tasarımcı (Münih 1922). Mühendislik ve grafikerlik öğreniminden sonra, 1956'da İtalya'ya yerleşti ve kuruluşlara yaptığı ürünlerinde yeni teknikler denedi. Özellikle bölmeler ve büro sistemleri (Molteni), büro sandalyeleri (Knoll) ve düşey ve yatay doğrultuda istenilen yönde çevrilebilen halojen lambası "Tizio"yu (Artemide) yarattı.

SAPPHİRİNA a. (lat. *sapphirus*, gökyakut'tan). Akdeniz ve Atlas okyanusu'nda serbest ya da saipalara tutunarak yaşayan kürekayaklı cinsi. (Erkeği oldukça canlı, mavi bir ışık yayar. *Sapphirinidae* familyasının örnek tipi.)

SAPPHO, yunanlı kadın şair (Midilli, İ.Ö. VII. yy. sonu - *ay. y.* VI. yy. başı). Soylu bir ailenin kızıydı, Midilli'yi bölen siyasal savaşmalara karıştığı gerekçesiyle sürüldü ve Sicilya'ya gitti. Yurduna dönünce, adadaki genç kızların devam ettikleri bir şiir okulunun başına geçti. Eskiler onu, uzunlukları eşit olmayan ve birincisi 1 320, sekizincisi on şiir arasında bölünmüş 136 dizeden oluşan dokuz kitabıyla tanıyorlardı. Bugün ancak 650 dizesi kalan şiirlerinin gerçek önemi tahmin edilememektedir. Aşk ve güzellik şairiydi; yürekleri okşayan tutkuyu övmenin, bedenleri solduruncaya kadar herkesi saran fizik isteği dile getirmenin ve ruhları kemiren kıskançlığı açıklamanın hayran olunacak söyleyiş biçimlerini buldu. Patetik sınırına varan bu istekli ve ateşli şiirler, Antikçağ'da büyük bir başarı kazandı ve Theokritos ile Catullus, en güzel dizelerinden bazılarını yazarken bu şiirlerden esinlendi; Racine de *Phèdre*'i yazarken bu şiirleri anımsadı. İskenderiye döneminde yapıtları, yapıtları üzerine birçok inceleme ve yorum yayımlandı. Doğduğu adanın halk kaynağından aldığı birçok *Epithalames* ya da lirik düğün şiiri yazdı, safik kıta gibi yeni vezin ve ritimler yarattı. Somut bir dille yazarken, öncellerinden ender olarak esinlendi, ona göre duygu ve doğa arasında var olan gizli benzeşimleri duyurdu.

SAPPORO, Japonya'da kent, Hokkaido ilinin merkezi; 1 671 765 nüf. (1990). 1857'de kuruldu. 1869'da yeni ili değerlendirme çalışmaları için merkez olarak seçildi (resmi daireler, hastaneler, üniversite ve ünlü tarım enstitüsü), 1871'de K. Amerika'nın öncü kentlerinin planına göre gelişti. Geniş kent alanı (1 100 km^2) üzerinde, sert iklim koşullarında (6 ay kış, ocak ortalaması: —5 °C), İşikari ovasının ucunda ve Japon denizi'ne 25 km, limanı Otaru'ya 50 km mesafede japon büyükkentleri içinde en modern (Nagoya ile birlikte) kentsel görünümü ortaya çıktı. Anakent (metropol) olma rolünü adanın tüm bölgelerine bağlantısını sağlayan hava yoluyla çift yönlü demiryolu bağlantısıyla yerine getirir; yeni Şinkansen demiryolu 1985'te Tokyo'ya gidişi 6 saate indirmiştir.

SAPRİNUS a. Ölü hayvanların ya da pisliklerin üzerinde bulunan, bronz ya da metalik yeşil renkli kınkanatlı cinsi. (Kaplumbağaböceğigiller familyası.)

SAPRO-, yun. *sapros*, çürümüş, bozulmuş'tan, birçok terimin bileşimine girer.

SAPROBİYONT a. (fr. *saprobionte*'tan). Bozunmakta olan organik maddelerde, artıklarla zengin dip çamurlarında, vb. yaşayan hayvan ya da bitki.

SAPROFİT sıf. ve a. (fr. *saprophyte*). ÇÜRÜKÇÜL'ün eşanlamlısı.

SAPROKSİLİK sıf. (fr. *saproxylique*). Mantar ve böceklerin saldırısı sonucunda odunun çürümesiyle ortaya çıkan ürünlere denir. (*Saproksilik kompleksler*, toprak faunasındaki omurgasız hayvanlarla dolu ve onlar sayesinde humuslaşan az ya da çok süngersi yapıda amorf kütlelerdir.)

Vautier-Decool

Sapporo'nun merkezinden bir görünüm

SAPROLEGNİA a. Bazı türleri balıkların üzerinde gelişen ve pulların üzerinde beyaz renkli bir çeşit "sakal" oluşturan su mantarı. (*Siphomycetes* sınıfı.)

SAPROLEGNİALES a. İki gametanjın kaynaşmasıyla oluşan yumurtalarla çoğalan, genellikle suda yaşayan ilkel mantarlar takımı. (Başlıca cinsi *saprolegnia*.)

SAPROLEGNİYOZ a. (fr. *saprolégniose*). Tatlısu balıklarında görülen asalak hastalığı. (Birhücreli mantarlardan *Saprolegnia ferax*'ın yol açtığı bu hastalığa yakalanan balığın bedeni beyaza çalan bir mukusla kaplanır.)

SAPROMYZA a. Çürümekte olan bitkiler üzerinde bol bulunan, sarı ya da kızıl, küçük sinek cinsi. (*Lauxaniidae* familyası.)

SAPROPEL a. (fr. *sapropèle; sapro-* ve yun. *pelos*, çamur, balçık'tan). Bileşiminde yüksek oranda bozunma halinde organik madde bulunan ve hidrokarbonlar için gizli bir ana kayaç oluşturan balçık; çamur.

SAPROPELİK sıf. (fr. *sapropélique*). Biyol. Sapropel içinde yaşayan yaratıklara denir. (Bu nitelik, özellikle *gastrotricha* grubuna özgüdür.)

SAPROPELİT a. (fr. *sapropélite*). Petrogr. Baskın organik bileşenleri sulu ortamda üremiş sapropel kayaç; bütün durumlarda, genellikle kolayca tanınan mikroskobik suyosunları içerir. (Bogheadlar ve tasmanit sapropelitler içinde sınıflandırılabilir.)

SAPROZOİT a. (fr. *saprozoïte*). Asalbil. Çürümekte olan organik maddelerle yaralarda ya da insanların ve hayvanların doğal boşluklarında yaşayan larva ya da protozoa. (Asalaklar canlılarda zararlı etki yaptığı halde, saprozoitlerin etkisi farklıdır. Bunlar bazı hallerde yararlı bile olurlar, örneğin bazı sinek larvaları yaraların üstünde yaşar ve onları sterilize ederler.)

SAPROZOONOZ a. (fr. *saprozoonose*). Asalbil. Konak olarak hem omurgalı bir hayvanda, hem hayvan olmayan bir ortamda (organik maddeler, toprak, bitkiler) gelişebilen ya da barınabilen asalaklardan ileri gelen zoonoz. (Derinin larva migrans'ı bir saprozoonozdur.)

SAPSAĞLAM → SAPASAĞLAM.

SAPSAMAN a. Bazı tarım bitkilerinin (patates, fasulye, bezelye, kolza vb.) yaprakları ile otsu saplarından oluşan artıklar. (Hasat zamanı ya da bitkinin kurutulması sırasında sapsamandan söz edilir; hasat sonrasında, bu terim, bitkinin, tohum, yumru, kök gibi faydalı kısımları ayrıldıktan sonra geriye kalan kısmını ifade eder. Sapsaman evcil hayvanlar için yem olarak işe yarar.)

SAPSARI sıf. (*sarı*'dan pekiştirilerek). 1. Çok sarı ya da her yanı sarı olan şey için kullanılır: *Sapsarı saçlar.* —2. *Sapsarı kesilmek, sapsarı olmak*, ansızın karşılaşılan kötü bir olay ya da durum karşısında rengi çok sararmak: *Mektubu okuyunca rengi sapsarı oldu.*

SAPSIZ sıf. 1. Sapı olmayan. —2. *Sapsız balta*, koruyucusu, dayanağı olmayan kimse. || *İpsiz sapsız* → İPSİZ.

—Bot. Görünürde sapı olmayan bitkiye ve arada bir uzantısı olmadan doğrudan doğruya gövdeye ya da köke bağlanan organa denir. (Karşt. SAPLI.) [Aslında böyle bitkilerin sapı çok kısadır; bu durumda yapraklar, örneğin karahindiba ve sinirotunda olduğu gibi, kök boyundan çıkar ve rozet gibi yayılır.]

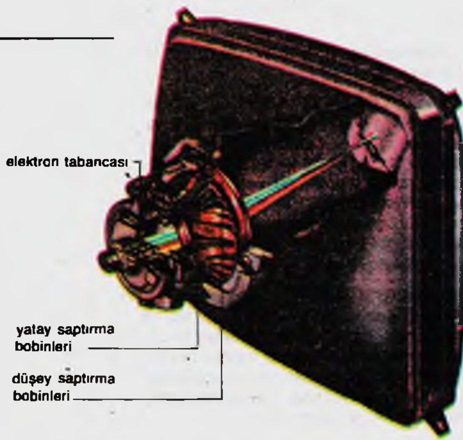
—Patol. *Sapsız ur*, bir sapla ayrılmaksızın komşu kısımlara yayılmış olan ur.

—Tüt. *Sapsız tütün*, orta damarıyla ve yaprak ayasının uzantısı ile doğrudan doğruya sapa bitişmiş olan tütün yaprağına denir.

SAPSİNEĞİGİLLER a. Larvaları tahıllara zarar verebilen bitkicil sinek familyası. (*Chlorops* ve *Oscinella* gibi cinsleri kapsar. Bil. a. *Chloropidae*.)

SAPTAMA a. Saptamak eylemi, saptanan şey; tespit.

—Elektroakust. *Yerini saptama*, bir kayıt ortamı üzerinde, belirli bir işaretin kayıtlı olduğu noktanın yerini aramaya dayanan işlem.

RTC belgesine göre

katot ışınlı bir renkli televizyonda saptırıcı

—Fizyol. *Yer saptama*, işitsel ya da görsel bir duyumun yerini belirleme.
—Genet. *Cinsiyeti saptama*, karşıt cinsiyetli yaratıkların ayırt edilmesi ve döllenmesi ile sonuçlanan hücresel ve hormonal genetik olayların tümü. (Saptama, döllenme olur olmaz gerçekleşir, şöyle ki, mayoz sırasında hücrelerde cinsiyet kromozomlarının eşit dağılması ve doğum sayısının büyük çokluğu nedeniyle sonuç olarak, kız ve erkek sayısı eşit bulunur.)
—Siyas. bil. *Seçim bölgelerini saptama*, bir seçimde, seçim çevrelerinin sınırlarının ve buralar için öngörülen milletvekili sayısının belirlenmesi. (Genellikle yasayla yapılan bu saptama işi, temsil oranındaki olası eşitsizlikleri ortadan kaldırmak amacıyla, nüfus bakımından eşit seçim çevrelerinin belirlenmesini gerektirir; bu da sözkonusu yöntemin her seçim öncesinde yeniden ele alınıp düzenlenmesiyle olur.) [→ SEÇİM.]
—Uz. havc. *Saptama modeli* (ya da *maketi*), bir uzay aracının tamamının ya da bir bölümünün maketi; tasarımın geçerliliği kanıtlamada ve daha sonraki modelleri gerçekleştirmek için referans olarak yararlanmada kullanılan bu maket, bütün deneylerden geçirilmez.

SAPTAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi (somut) saptamak*, onu sabit bir duruma getirmek. **—2.** *Bir şeyi saptamak*, bir araştırma, bir çözümleme sonunda yeterli açıklıkla onu ortaya koymak, tanımlamak, belirlemek, tespit etmek: *Bir kazanın nedenlerini saptamak. Bir anketle okurun eğilimlerini saptamak.* **—3.** *Bir yer, bir tarih saptamak*, onlara karar vermek; belirlemek: *Buluşmak için uygun bir yer saptayalım. Bir füzenin fırlatılma tarihini saptamak.* **—4.** *Bir şeyi, bir kimseyi saptamak*, onların ayırt-edici özelliklerini belirleyerek onlara karar vermek; belirlemek: *Bir siyasetin hedeflerini saptamak. Denekleri, deneklerin özelliklerini saptadınız mı?*

◆ **saptanmak** edilg. f. **1.** Sabit bir duruma getirilmek. **—2.** Tanımlanmak, belirlenmek, tespit edilmek.

SAPTANIM a. Saptanmak eylemi.

SAPTANIMCILIK a. Biyol. YARATIMCILIK'ın eşanlamlısı.

SAPTANIŞ a. Saptamak eylemi ya da biçimi.

SAPTANMA a. Saptanmak eylemi.

SAPTANMAK → SAPTAMAK.

SAPTAYICI sıf. Bir şeyi saptayan, sabit, sürekli duruma getiren.
—Mant. Austin'e göre, *uygulayıcı* (performatif) önermelerin tersine, bir durumu betimleyen önermelere denir. (Saptayıcı önermeler doğruluk değeri taşır.)

◆ a. Tebeşir, boya, suluboya, kurşunkalemi çizim ve resimlerinin bozulmalarını önlemek için bütün kâğıt yüzeyine püskürtücüyle sıkılan sakız ve alkol karışımı resim verniği.
—Bağışıkbil ve Hematol. *Antijen saptayıcı*, bir antijen molekülünün yüzeyinde bulunan ve yalnız bir antikor molekülüyle birleşebilen yapı. (Aynı molekül üzerinde özgünlükleri farklı olan birçok saptayıcı bulunabilir.)

SAPTIRICI sıf. Sapmaya neden olan; saptıran.
—Elektron. ve Tem. parç. Saptırmaya yarayan bir şey için kullanılır. (Eşanl. DEFLEKTÖR.) || *Saptırıcı bobinler*, bir manyetik alan etkisiyle benzer bir sapma oluşturan bobin çifti. || *Saptırıcı levhalar*, yüklü parçacık demetlerinin kullanıldığı her aygıtta, aralarına bir gerilim uygulandığında bu demetleri saptırmaya yarayan yatay ya da düşey levha çifti.

◆ Saptırma işlevi gören aygıt.
—Elektron. Katot ışınlı tüplerin boynuna yerleştirilen ve elektronları, düşey ve yatay zaman tabanlarının testere dişi biçimli işaretlerine bağlı olarak, manyetik etkiyle saptırmaya yarayan bobinler bütünü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *İyon saptırıcısı*, genellikle bir mıknatıstan oluşan ve fluorışıl ekrana çarparak bunu tahrip eden iyonları saptırmaya yarayan düzenek. (Bu düzenek olmazsa, ekranın merkezi parlaklığını yitirir; bu noktada bir "iyon lekesi"nin oluştuğundan söz edilir.)
—Havc. *Jet saptırıcı*, itme kuvvetinin yönünü değiştirmek amacıyla gazların doğrultusunu değiştiren düzenek. (Türbojetlerde, kaldırma kuvveti oluşturmada [düşey kalkışlı uçaklar], uçakları sürmede ya da sapma ters konuma kadar geldiğinde, yerde frenlemede kullanılır.) || *Levhalı saptırıcı*, deniz üzerindeki balonlara göreli bir güdülürlük sağlamak için havacı Hervé tarafından yapılan ve bir panjurdaki gibi yönlendirilebilir bir dizi koşut levhadan oluşan düzenek. (Denize daldırılan bu aygıt, kendisini balona bağlayan bir halatla levhalara belli bir eğim verir; böylece balonun ilerlemesini istenilen doğrultuda yönlendiren bir sapma elde edilir.)
—Hidr. pnöm. Bir akışın doğrultusunu değiştirmek için kullanılan organ. (Eşanl. DEFLEKTÖR, ÇELİCİ.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Kâğ. san. SÜZME FOLYA*'SI'nın eşanlamlısı.
—Kuyuc. Açılmakta olan bir sondaj kuyusunu düşey doğrultudan saptırmayı sağlayan aygıt.
—ANSİKL. Elektron. Saptırıcının çalışma ilkesi elektronları, kuvvet çizgileri demet eksenine dik düzgün bir manyetik alanla saptırmaya dayanır. Bu yörünge, alanın değerine, dolayısıyla bobinlerden geçen akımın yeğinliğine bağlı olarak saptırılabilir. İki bobin çiftinden yararlanarak tüp ekranı tamamen "taranabilir"; tüpün tabanına dik iki bobin yatay saptırmayı ve yatay iki bobin düşey saptırmayı sağlar. Bu yatay ve düşey saptırma bobinleri, testere dişi dalga akımlarla beslenerek, spot tüm ekran yüzeyi üzerinde dolaştırılır. Modern bir saptırıcıda, tüpün boyun ile koni başlangıcı arasında kalan bölümüne dayanan yatay saptırma bobinleri, eyer biçimindedir. Düşey saptırma bobinleri ise, ferrit bir simit üzerine sarılıdır. Üçrenkli tüpün (renkli televizyon) saptırıcısı daha da karmaşıktır ve yüksek güçte testere dişi biçimli işaretler gerektirir. Bu sakıncayı önlemek için *simitsi bobinli saptırıcılar* geliştirilmiştir; bobinlerin düşük empedansı nedeniyle bunlar, düşük gerilim altında güçlü bir akım gerektirir; bu da, bir tristorla sağlanabilir.
—Hidr. pnöm. Bir Pelton türbininde saptırıcı, türbin yükünün önemli miktarda azalması durumunda, türbinin aşırı hızlanmasını önleyebilmek için, normal çalışma düzeninde türbin çarkına çarpan huzmenin yönünü ani olarak değiştirir. Saptırıcı debiyi değiştirmez: debi, koç darbelerini önleyebilmek için iğneyle düşürülür.

SAPTIRILMA a. Saptırılmak eylemi.

SAPTIRILMAK → SAPMAK.

SAPTIRMA a. Saptırmak eylemi.
—Ask. Bir silah kontrol ya da güdümlü mermi sistemine asıl hedeften başka, sahte hedefler göstermek üzere alınan önlem.
—Bağışıkbil. *Kompleman saptırma*, KOMPLEMAN* TUTMA ya da SAPTIRMA TEPKİMESİ'nin eşanlamlısı.
—Bilş. Bir bilgisayarda, yürütülmekte olan bir programı terk etme, bu yürütülmekte olan programın verdiği özel bir komutun ya da öncelikli ya da yasak bir işlemin yürütülmesinin istenmesi, bir kapasite aşımı, bir eşlik hatası gibi, makinenin algılayabileceği anormal bir olayın ardından başka bir işlemi gerçekleştirmek için yapılır.
—Elektron. Değişken elektriksel ya da manyetik alanlar aracılığıyla, bir katot tüpünün elektron demetini ya da demetlerini saptırmak eylemi; bunun amacı katot ışınlarının fluorışıl ekranı taramasıdır.
—Etol. *Saptırmak eylemi*, bireyin o sıradaki durum ve davranışıyla doğrudan bağlantılı olmayan ve çatışma durumlarında ortaya çıkan, belirli bir amaca yönelik devimsel eylemlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İda. huk. *Yetki saptırması*, bir yöneticinin kamusal yetkisini bu yetkinin veriliş amacı dışında kullanması. (Yetki saptırması hukuka aykırıdır.)
—İkt. *Saptırma etkisi*, aralarında bir gümrük anlaşması yapan iki ülkenin artık birbirleriyle ticaret yapmayı daha kârlı bularak, daha önce kendilerine en fazla çıkar sağlayan bir üçüncü ülkeyle ticaret yapmaktan vazgeçmeleri durumu.
—Kuyuc. Açılmakta olan bir sondaj kuyusunu düşey doğrultudan saptırmak işlemi. || *Saptırma kaması*, bir sondaj kuyusunu saptırmayı sağlayan aygıt.
—ANSİKL. Etol. *Saptırma eylemi*. 1947'de N. Tinbergen tarafından ortaya atılan bu deyim iki durum grubunu tanımlar:
1. Birey iki karşıt davranıştan birini benimseme olanağı arasında ikirciklidir: örneğin bir saldırganlık ilişkisinde rakibine saldırmak ya da kaçmak olanağı. Bu kararsızlık, martıgillerin bitkileri koparması ya da sihlidgillerin toprağı eşelemesi hareketleri gibi hiç yeri olmayan bir hareketin yapılmasıyla sonuçlanır.
2. Birey, uygun bir psikofizyolojik duruma rağmen, dış ortamdan, başlamış olduğu davranışın devamı için gerekli herhangi bir işaret almaz. Bu durum çiftleşme gösterileri sırasında meydana gelir: dişileri fizyolojik olarak çiftleşmeye hazır olmayan kuşlarda sık sık tüylerin düzeltilmesi hareketleri görülür (balıkçıl, horoz, vb.). Saptırma eylemleri törensel eylemlerdir.

sesüstü ticari nakliye uçağı Concorde'un iki türbojetinin jet saptırıcıları

Rolls-Royce

SAPTIRMAK → SAPMAK.

SAPUCAİA a. (portekizce *sapucaia*). Brezilya'da ve tropikal Amerika'da yetişen ağaç. (*Lecythidaceae* familyası.)
—ANSİKL. Sapucaianın iki türü (*Lecythis pisonis* ve *L. grandiflora*) yapı işlerinde kullanılan bir odun verir; soymuğundan halat yapımında kullanılan elyaf ve meyvesinden yenebilir bir yağ elde edilir. "Maymun tenceresi" de denen, 'Brezilya cevizi" adıyla satılan ve uzunluğu 18 cm'ye varan meyveler (Brezilya *Sapucaia castanha* adıyla bilinen) *Lecythis ollaria* türünden elde edilir. Gerçek "Brezilya cevizi" ya da "Brezilya kestanesi" benzer, ama farklı bir tür olan *bertholletia**'dan elde edilir.

SAPYGA a. Siyah bedenli, sarı ve kırmızı hareli karınlı zarkanatlı cinsi. (Larvası çeşitli zarkanatlıların yuvasında asalak yaşar ve orada bulduğu balla beslenir. *Sapygidae* familyasının örnek tipi.)

SAR, SARRE sıf. (ar. *sürūr*'dan *sarr*, dişl. *sarre*). *Esk.* Sevindiren, sevinçli, sevindirici: *Peyam-ı sar* (sevinçli haber).

SAR a. (ar. *sār*). *Esk.* Öç, intikam: *Ahz-ı sar* (öç alma, intikam alma).

-SAR fars. sonek. *(-sār)*. *Esk.* Adların sonuna getirilerek yer adı yapar: *çeşme-sar* (çeşmeleri çok olan yer), *kûh-sar* (dağlık yer) vb.

SARA sıf. (fars. *sāra*). *Esk.* Saf, halis, arı, katışıksız: *Anber-i sara* (hilesiz, katışıksız.)

SARA a. (ital. *serrare*'den). Denizc. *Sara etmek*, bir yelkeni seren üzerine çevire çevire sıkıca sarmak. || *Sara flok etme*, yelkenli bir teknede, flok yelkenini çekildiği istiralya üzerine sararak toplama.

SARA a **1.** Beyindeki sinir hücrelerinin eşzamanlı olarak ani elektrik boşaltımından ileri gelen ve kesintili bilinç kaybının yanı sıra çırpınma nöbetleriyle belirginleşen ruhsal, devinsel hastalık. (Eşanl. EPİLEPSİ; yöresel olarak halk arasında *tutarak, tutarık, tutarga, yilbik* de denir.) **—2.** *Sara etmeni*, sara nöbetine neden olan etmen. (Beyin lezyonlarından başka daha birçok patolojik durum sara nöbetine neden olabilir: örneğin, bazı metabolizma bozuklukları [hipoglisemi, hipokaliemi], alkolizm gibi zehirlenmeler, yüksek ateş, uykusuzluk ve ensülin, pentametilentetrazol gibi ilaçlar.) || *Sara odağı*, sara nöbetlerini doğuran uyartıların başlangıç yeri olan beyin korteksinin az ya da çok sınırlı bölgesi. (Burada eski bir lezyonun [travma, nedbe] ya da gelişmekte olan bir lezyonun [ur] neden olduğu anormal elektrik etkinliği ortaya çıkar.) || *Büyük sara*, iskelet kaslarının tümünü saran tonus klonus nöbetleriyle ortaya çıkan genelleşmiş iki büyük sara çeşidinden biri. || *Küçük sara*, özellikle geçici bilinç kayıplarını, miyoklonili ve akinetik nöbetleri içeren, genelleşmiş saranın iki büyük çeşidinden biri. || *Sürekli sara*, art arda gelen ve çok kısa aralarla hastanın normal hale dönmesine olanak vermeyen sara nöbetleri dizisi.
—ANSİKL. Nörol. Eşzamanlı, bakışımlı ve iki yanlı olarak beyinden ani elektrik boşalması genel sara nöbetlerinin nedenidir; beyindeki belirli bir bölgeden eşzamanlı elektrik boşalımı ise kısmi sara nöbetlerinin nedenidir.
• *Saranın klinik belirtileri. Genelleşmiş nöbetler*'de iki çeşit sara görülür:
1. *Büyük sara*, herhangi bir ön belirti göstermeden birdenbire başlayan genel çırpınmalarla belirgindir. Hasta bazen bir çığlık atarak düşer. Nöbet üç evre gösterir: *tonus evresi* hastanın bedeni kaskatı kesilir; gözler kayar, çeneler kilitlenir); *klonus evresi* (bütün vücut ve baş her yönde şiddetle çırpınır); *gevşeme evresi* (çeyrek saat ya da daha uzun bir süre sonra ortadan kalkan derin koma). Hasta hiçbir şey anımsamaz. Nöbet sırasında dilin ısırılması ve altına kaçırma sık görülen olgulardır;
2. *Küçük sara*, birçok biçimde ortaya çıkar: a) *kendini kaybetme* (en çok beş, on saniye ya da biraz daha fazla sürer; bu çeşit sara, çocuklara özgüdür; ergenlik çağına gelindiğinde ortadan kalkar ya da yerini büyük saraya bırakır); b) *miyoklonıler* (istemsiz, ama bilinçli, genellikle iki taraflı ve bakışımlı olarak kasların sarsılması); c) *akinetik nöbet* (duruş bilincinin ve kas gücünün ani yitiminden dolayı birdenbire düşüp yıkılma).
Kısmi nöbetler, hiç değilse başlangıçta, beynin belirli bir bölgesiyle ilgili etkinliklere bağlı belirtilerle belirgindir. Başlıca örneği "Bravais-Jackson sarası" denilen kısmi devimsel saradır; parmaklarda ve ellerde kas titreşimleriyle başlar, ihtilaç belirtileri ve titremeler kola, aynı taraftaki yanağa ve bacağa yayılır. O zaman nöbet genelleşebilir ve hasta kendini kaybeder. Kısmi nöbetlerin semiolojisi, sara sürecinin başlama noktasına bağlı olduğundan çok değişiktir. Örneğin duyum, görme, işitme, koklama, vb. nöbetleri olabilir. Bazı nöbetler ruhsal etkinliği baskı altına alarak halüsinasyonlara neden olur, bilinç değişiklikleri ve otomatik etkinlik ortaya çıkar. Bu "psikomotor" nöbetlere, çıkış noktası şakak bölgesinde olduğu zaman rastlanır. Bundan başka bir de "şakak sarası" vardır ki, bunda yukarıda sayılan belirtilerin yanı sıra koklama bozuklukları ve ilgili beyin yarımküresi etkilendiği takdirde ayrıca konuşma bozuklukları görülür.
• *Saranın elektroansefalografideki belirtileri.* Dinlenme halinde, yani normal durumda beyin hücrelerinin zarı periyodik olarak kutupsuzlaşır, fakat bu kutupsuzlaşma eşzamansız gerçekleşir. Sara nöbetinde, bunun aksine elektrik boşalmaları bir grup nöronda eşzamanlı olarak ortaya çıkar ve elektroansefalogramdaki dalgalar anormal biçimde derin, kısa ve sivri olur Büyük ve küçük sara sırasında beynin tümüne ilişkin iki taraflı, bakışımlı, eşzamanlı anormal dalgalar kaydedilir: büyük sarada sivri dalgalar; küçük sarada çok düzenli biçimde saniyede 3-3,5 devre sıklığı ile bir hızlı sivri dalga, ardından bir yavaş dalga (diken-dalga).
Kısmi sara nöbetleri sırasında bazen yerel anormal bir elektrik etkinliği, bazen de yaygın tek taraflı ya da iki taraflı elektrik etkinlikleri kaydedilir.
Nöbetler arasında elektroansefalografide, sara tipi ya da saradan sorumlu lezyona bağlı tipte anomaliler görülür; EEG çok zaman da normaldir.
• *Saranın nedenleri. Belirtisel sara*, büyük sara, küçük sara ya da kısmi sara olarak ortaya çıkar. Beynin organik bir hastalığıyla ilintilidir; kafatası-beyin travmaları ve özellikle doğum sırasında olan travmalar, beyin urları, beyin ve beyinzarı damar hastalıkları, beyin-beyinzarı akut ya da süreğen enfeksiyonları.
Nedeni saptanamamış saralar, büyük ya da küçük sara biçiminde, bazen de ikisi bir arada olarak görülür. Klinik ve laboratuvarlarda yapılan araştırmalarda, beyinde hastalığa neden olabilecek herhangi bir lezyon saptanamazsa da doğum sırasındaki travma, dolaşım olayları, oksijensizlik halleri çok zaman sorumlu tutulabilir.
• *Saranın tedavisi.* Belirtisel saranın tedavisi öncelikle sinir cerrahisi (nöroşirürji) kapsamına girer ve nedeni ortadan kaldırmayı amaçlar. Nedeni bilinmeyen saraların tedavisi ilaçlarla yapılır. (→ ANTİEPİLEPTİKLER.) İstisnai olarak nöroşirürjiye başvurulabilir.
—Vet. Saraya sadece köpeklerde rastlanır. O da birkaç türlü olur: sanrıların ön planda olduğu *psikomotor nöbetler*, birdenbire başlamalarıyla, kasılmalarıyla çok zaman koma ve ölüm öncüsü olan *sürekli sara*. İnsan için önerilen tedaviler köpeğe de uygulanabilir.

SARA ya da **SARAY** (*prenses* anlamına gelen ibranice sözc.). İbrahim'in karısı, İshak'ın annesi. El-Halil'de öldü, İbrahim kendisini Makpela* mağarasına gömdürttü. Tevrat'ta Sara hakkında anlatılanlar, Torah'ın çeşitli eski belgelerindeki karışıklıktan kaynaklanan efsanelerle doludur.

SARABURİ, Tayland'da kent, il merkezi, Bangkok'un K.-D.'sunda; 25 000 nüf. Ticaret ve sanayi (besin sanayisi, tekstil, kereste işleme) merkezi. —*Saraburi ili*, 3 576 km²; 452 300 nüf.

SARACAN çoğl. a. (ar. *serrāc*'ın fars. çoğl. *serrācān*'dan). *Esk.* Saraçlar.
—Kur. tar. *Saracan-ı ıstabl-ı âmire*, Osmanlılar'da ıstabl-ı âmire denilen saray ahırında görev yapan saraçlar.

SARACENİ. Tar. coğ. Arabistan'ın kuzeyinde kabile. Bizans imparatorlarına karşı şiddetle direndikten sonra müslümanlığı benimsediler. Batılılar'ın daha sonraları Araplar'a verdiği *Sarazen* adının bu kabileden geldiği ileri sürüldü.

SARACENİ (Carlo), italyan ressam (Venedik 1585'e doğr. - ay.y. 1620). Sanat yaşamının büyük bir bölümünü Roma'da, il Caravaggio'nun yanında çalışarak geçirdi; ustasının sanatını içten, sıcak bir duyarlıkla ve hüzünlü bir lirizmle yorumladı (*Mısır yolculuğu sırasında mola*, 1606, Frascati). Atölyesinde pek çok fransız sanatçı yetişti (Guy François, J. Leclerc). Yaşamının son iki yılını Venedik'te, çoğunluğu il Tintoretto'nun manierismocu geleneğine bağlı kalmış olan ressamlara il Caravaggio'nun üslubunu tanıtmakla geçirdi.

SARAÇ a. (ar. *serrāc*'dan). **1.** Koşum ve eyer takımları yapan ve/ ya da satan kimse. **—2.** Koşum ve eyer takımlarını süsleyen, işleyen, onaran kimse. **—3.** Deriden, muşambadan vb. bavul, çanta vb. yapan kimse. **—4.** *Saraç iğnesi*, saraçların kullandığı ucu keskin, çeşitli kalınlıkta düz ya da eğri iğne. (İnce derilerle bezleri dikmeye yarar.) || *Saraç tezgâhı*, saraçların üzerinde çalıştığı kare biçimli, kenarlıklı ve kolay taşınabilen masa. (Işığın geliş yönüne göre yerinin değiştirilebilmesi için kolayca taşınabilecek biçimde yapılmıştır.)

SARAÇ (Tahsin), türk şair, çevirmen (Muş 1930 - İzmit 1989). Ankara Gazi eğitim enstitüsü fransızca bölümü'nü bitirdi. Paris'te Sorbonne üniversitesi'nde fransız dili ve edebiyatıyla sesbilgisi öğrenimi gördü (1953-1954; 1957-1959). Gazi eğitim enstitüsü'nde fransız dili ve edebiyatı öğretim görevlisi olarak çalıştı. 12 Mart 1971'den sonra siyasal görüşleri dolayısıyla iki kez gözaltına alındı ve aklandı. Fransızca öğretmenliğinden emekliye ayrıldı (1971). Fransız şiirinden yaptığı çevirilerle tanınır: *Günümüz fransız şiiri* (1963, TDK çeviri ödülü). Türk şair ve oyun yazarlarından (F. H. Dağlarca, O. Asena vd.) fransızcaya çevirileri de vardır. *Fransızca-türkçe sözlük*'ü TDK ve Adam yayınları tarafından yayımlandı (1976-1985). Şiir kitapları: *Bir ölümsüz yalnızlık* (1965), *Güneş kavgası* (1968), *Direnmeler* (1973), *Güvercin kasapları* (1978), *Bir sevgiyi görüntüleme* (1980), *Çıplak kayada çımlenmek* (1990).

Tahsin Saraç

SARAÇHANE a. (ar. *serrāc* ve fars. *ḫāne*'den *serrāc-ḫāne*). **1.** Koşum ve eyer takımları yapılan ve satılan yer. **—2.** Deriden, muşambadan vb. eşya yapılan ve satılan yer.
—ANSİKL. XIII. yy.'da, saraçların da öteki esnaf kuruluşları gibi ahilik sistemi içinde bir örgütleri vardı. İstanbul'da bezazistan çevresinde toplanan saraçlar, daha sonra bugünkü Fatih parkı ve kaymakamlık binası çevresinde yaptırılan (1475) saraçhaneye taşındılar. Fatih Sultan Mehmet, bir fermanla burası dışında saraç dükkânı açılmasını ve saraçlığa ilişkin eşya üretilmesini yasakladı. 1606'dan sonra Divanyolu, Uzunçarşı, Sipahipazarı, Tavukpazarı'nda da saraç dükkânları açılmaya başladı. Saraçhane, 1673'te tümüyle yandı. Daha sonra aynı yerde yeni bir saraçhane yaptırıldı. Yeni yapının duvarları kâgirdi ve dükkânlar iç kısımda bulunuyordu; ortada Saraçhane camisi ve Saraçlar loncası vardı.
1908'e değin canlılığını koruyan saraçhane, aynı yıl çıkan Fatih yangınında tümüyle ortadan kalktı.

SARAÇHANEBAŞI, İstanbul'un Fatih ilçesinde semt; İstanbul Belediye sarayı, İstanbul belediyesi Fatih tiyatrosu, Gazanferağa medresesi (bugün Karikatür ve mizah müzesi), Bozdoğan (Valens) kemeri bu kesimdedir.

Saraçhanebaşı mescidi *İstanbul*

Saraçhanebaşı mescidi ya da **Mimarayas mescidi,** İstanbul'un Fatih semtinde, Saraçhanebaşı'nda mescit; kesme taştan, tek kubbeli yapı, Mehmet II (Fatih) dönemi mimarlarından Ayas Ağa'nın eseriydi. Haziresinde Ayas Ağa'nın mezarı vardı. 1956'da yol yapımında yıktırıldı.

SARAÇLIK a. **1.** Koşum takımlarının yapımı, tamiri, süslenmesi işi; bu işle uğraşan küçük sanayi dalı. **—2.** Deriden, muşambadan vb. bavul, çanta vb. yapma işi.
—ANSİKL. Atın boyuna uygun olarak yapılan koşum takımları, onun doğal hareketlerini kolaylaştırmak ve onu her türlü rahatsızlık, incinme ve zararlı çarpmalardan korumak zorundadır. Koşumculukta kullanılan yağlı ve kromlanmış deriler, sepici bıçağıyla kesildikten ve tıraşlandıktan sonra ya mumlu iplik, biz ve ucu kütleştirilmiş iki iğne ya da sırım ve sırım iğnesiyle dikilir. Bütün büyük parçalar (boyunduruk, eyer), kıtıkla doldurulur. Saraçlık ayrıca yatak takımı, çocuk arabası, av, spor, yolculuk ve kamp gereçleri gibi ürünlerin yapımıyla da uğraşır.

SARAÇOĞLU, Konya'nın merkez ilçesi sınırları içinde mahalle.

Şükrü Saraçoğlu

SARAÇOĞLU (Mehmet Şükrü), türk siyaset adamı (Ödemiş 1887 - İstanbul 1953). İzmir idadisi'ni, İstanbul'da mülkiye mektebi'ni (1909) bitirdi. Bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra İsviçre'ye giderek Cenevre Siyasal bilgiler fakültesi'nden mezun oldu (1918). Öğrenciliği sırasında Türk talebe cemiyeti'ni kurdu ve bu cemiyet adına yayımlanmasına öncülük ettiği fransızca dergide Mondros ateşkes antlaşması koşullarını eleştirdi. Türkiye'ye döndükten sonra Aydın'da kurulan gizli direniş örgütlerine katılarak işgal kuvvetlerine karşı savaştı. 1923'te İzmir milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Kısa bir süre Fethi Okyar hükümetinde Milli eğitim bakanı (1925), ardından yunan hükümetiyle görüşmeler yapan Mübadele komisyonu başkanı (1926) olarak görev yaptı. 1927'de, üçüncü İsmet İnönü hükümetinde Maliye bakanı olarak yer aldı. Üç yıl kadar süren bu görevi sona erince, türk hükümeti adına ekonomik konularda temaslarda bulunmak üzere ABD'ye gönderildi. 1932'de Paris'te toplanan osmanlı borçlarının taksite bağlanmasına ilişkin görüşmelerde türk heyetinin başkanlığını yaptı ve 1933'te bu konudaki antlaşmayı imzaladı. 1933'ten başlayarak İnönü, Bayar, Saydam kabinelerinde Adalet ve Dışişleri bakanı olarak bulundu. Refik Saydam'ın ölümünden (1942) sonra Başbakanlığa getirildi. Bu tarihte genel seçimlerin iki dereceli olmasını hükme bağlayan yasanın çıkartılmasını sağladı. 1946'ya değin iki kez aynı görevi sürdürdü ve kendi isteğiyle Başbakanlıktan ayrıldı. 1948-1950 arasında TBMM başkanlığı yapan Saraçoğlu, 1950 seçimlerinde yeniden milletvekili olamayınca siyasi yaşamdan çekildi.

SARAÇOĞLU (A. Cemalettin, **Cemal** —denir), türk gazeteci (İstanbul 1893-ay. y. 1972). Jules Fauré fransız lisesi'ni bitirdi (1913). Birinci Dünya savaşı sonunda *Tevhid-i efkâr* gazetesine girdi. *İkdam, Tercüman-ı hakikat, İleri, Anadolu* gazetelerinde sekreterlik, yazı işleri müdürlüğü vb. görevlerde bulundu. İstanbul'da fransızca *Le Djin* (1919), *Parmakizi* (1929), İzmir'de *Resimli yurt* ve *Resimli cuma* dergilerini çıkardı, yönetti. 1938'de İstanbul'da İlhami Safa ile birlikte yayımlamaya başladığı *Yeni sabah* gazetesini 1948'de Safa Kılıçlıoğlu'na devretti.

SARAÇOĞLU (Rüşdü), türk ekonomist ve bankacı (Ankara 1948). Şükrü Saraçoğlu'nun torunudur. ODTÜ Ekonomi ve istatistik bölümünü bitirdi (1971), Minnesota Üniversitesi'nde (ABD) doktora yaptı (1980). Uluslararası para fonu'nda (İMF) ekonomist olarak çalıştı (1979-1984). 1984'te yurda dönerek Merkez bankası'nda Araştırma, planlama ve eğitim genel müdürü olarak görev aldı. 1986'da Merkez bankası başkan yardımcısı, 1987'de Merkez bankası başkanı oldu. ANAP döneminde getirildiği bu görevi, DYP-SHP koalisyon hükümeti döneminde de sürdürdü.

Girolamo di Mafo-S. İ. P. A.

Giuseppe Saragat

SARAGAT (Giuseppe), italyan devlet adamı (Torino 1898 - Roma 1988). 1922'den beri Sosyalist parti'nin militanıydı. Faşizmin iktidara gelmesi üzerine sürgüne gitmek zorunda kaldı (1926). Nenni'yle birlikte Toulouse'da Antifaşist toplanma komitesi'nin kurulmasına katıldı (1941). Roma'ya dönünce (1943) Almanlar tarafından hapsedildi, fakat kaçmayı başardı. Devlet bakanı (1944), Paris büyükelçisi (1945-1946), Kurucu Meclis başkanı (1946-1947) oldu. Komünistlerden ayrılmak üzere Nenni'yle ilişkilerini kopardı ve İtalyan sosyal demokrat partisi'ni kurdu (1947). Hıristiyan demokratlarla işbirliği yaptı. 1947'den 1957'ye kadar birçok bakanlık görevinde bulundu. Aldo Moro'nun başkanlığındaki koalisyon hükümetinde Dışişleri bakanı oldu (1963-64). Segni'nin istifası üzerine İtalya Cumhurbaşkanı seçildi (1964-1971). Yaşam boyu senatörlük görevine getirildi. 1975'ten beri Sosyal-demokrat parti'nin başkanıdır. *Socialismo e liberta* (Sosyalizm ve özgürlük) [1944] adlı bir kitabı vardır. Yazıları ve söylevleri 1965'de yayımlandı (*Quaranta anni di lotta per la democrazia* [Demokrasi için kırk yıl mücadele], 1925-1965].

SARAGHRAR, Pakistan'da Hindu Kuş kütlesinde dağlık bütün, birkaç doruğu 7 000 m'yi aşar. Saraghrar I'e (7 349 m) ve kuzey doruğuna (7 040 m) F. Maraini'nin yönetimindeki bir italyan dağcılık heyeti (F. Alletto, P. Consiglio, G. G. Castelli, C. A. Pinelli) tırmandı (1959). 1967'de Güney Saraghrar'a (7 303 m) Yamamoto'nun yönettiği bir japon heyeti (Saç ve Hara) ulaştı.

SARAHAT, -ti a. (ar. *şarahat*). *Esk.* **1.** Anlaşılır olma durumu; açıklık. **—2.** Bir anlatımın açık, anlaşılır olma özelliği. **—3.** *Sarahatle,* açıklıkla.

SARAHATEN be. (ar. *şarahat*'ten *şarahaten*). *Esk.* Açık olarak, açık bir biçimde, açıktan açığa.

SARAJEVO → SARAYBOSNA.

SARAK a. İnş. Döşeme düzeyinde terazilemek ve özellikle yağmur sularını uzaklaştırmak için yapı yüzünde çıkıntılı olarak yapılan taş dizisi ya da silme. (Sarak çoğu kez koruyucu işlevini yitirmiş ve bir bezeme öğesine dönüşmüştür.)

SARAKA a. (yun. *sarkasmos,* alay'dan). *Arg.* **1.** Üstü kapalı alay; istihza. **—2.** *Saraka etmek,* bir kimseyi alaya almak, onunla eğlenmek. || *(Birini) sarakaya almak,* alaya almak.

SARAKACI sıf. *Arg.* Alaycı, müstehzi.

SARALI sıf. ve a. Sara hastalığı olan kimse için kullanılır.

SARALIMSI sıf. Ruhbil. E. Kretschmer'in biyotipolojisinde, psişik süreçleri ağırlaşmış, ayrıca itkisel mizaçlı ve şiddetli öfke nöbetlerine kapılan kimseye denir.
◆ a. Ruhbil. Saralımsı kimse.

SARAMACCA, Surinam'da ırmak; adı ülkenin ortasındaki bir yönetim bölgesine (22 181 km²; 13 500 nüf.) verilmiştir.

SARAMET a. (ar. *şaramet*). *Esk.* Yiğitlik.

SARAMSI sıf. Nörol. **1.** Saraya benzeyene denir. (Örneğin, ayaktaki titreme ya da [klonus] saramsı bir haldir ve piramidal yoldaki bir hipertoniye bağlıdır.) **—2.** Sara nöbetine benzeyen, ama aynı nedenlere bağlı olmayan duruma denir.

SARAN a. (tesc. edil. a.). Polim. Özellikle elyaf halinde kullanılan, çeşitli vinil ve viniliden klorür eşpolimerlerinin tescil edilmiş marka adı.

SARAN (Beyhan), türk tiyatro oyuncusu (Gümüşhane 1938). Küçük yaşlarda Devlet tiyatrosu çocuk oyunlarında sahneye çıktı. 1957'den başlayarak Devlet, Adana Şehir ve Mithatpaşa tiyatrolarında çalıştı. 1972'den sonra yeniden Devlet tiyatrosu'na döndü. *Cadı kazanı, Kral Lear, Hizmetçiler, Hırçın kız, İlk evlilik* vb. oyunlarda başrol oynadı. *Yeryüzü cenneti*'ndeki rolüyle Ankara Sanatsevenler derneği'nce övgüye değer oyuncu seçildi; *İlk evlilik*'teki rolüyle Sanat kurumu en başarılı kadın oyuncu ödülü'nü aldı (1986). Birçok TV dizisini (*Kadın ana, Şahin tepesi* vb.) başarıyla seslendirdi.

SARANDE ya da **SARANDA,** Arnavutluk'un güney kesiminde liman kenti; 9 000 nüf. Balıkçılık. Besin sanayisi.

SARANGİ a. Hint müziğinde kullanılan yaylı bir çalgı. (Göğsü deridendir. Bağırsaktan 3 ya da 4 melodi teli ve madenden 11-15 ahenk teli vardır. Bağırsak telleri tuştan 6-7 mm yüksektedir ve tırnaklarla yandan hafifçe itilerek çalınır. Şarkılara eşlik eder.)

SARANSK, Rusya Federasyonu'na bağlı Mordvin Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti, Orta Volga'nın batısında; 312 000 nüf. (1989). Makine ve elektrik sanayisi. Kimya ve eczacılık ürünleri. Besin sanayileri.

SARANYOVO → SEPTEMVRİ.

SARAPİS → SERAPİS.

SARAPUL, Rusya Federasyonu'na bağlı Udmurt Özerk Cumhuriyeti'nde kent, Kama kıyısında, İjevsk'in G.-D.'sunda; 110 000 nüf. (1989). Sanayi (makine ve elektrikli gereçler, kereste, besin).

SARARMA a. Sararmak eylemi.
—Bot. Bitkilerin soğuğun ve nemin, kimi zaman da mantarların etkisiyle sarı bir renk alması.

SARARMAK gçz. f. **1.** Bir şeyden söz ederken, sarı bir renk almak; rengi sarıya dönmek: *Ekinler sararıyor. Yapraklar sarardı.* **—2.** Bir kimseden, yüzünün renginden söz ederken, doğal rengi değişmek, sarı bir renk almak: *Korkudan, öfkeden sararmak. Rengin sarardı, hasta mısın?* **—3.** Renklerden, bir fotoğraftan söz ederken, silinmek, parlaklığını yitirmek; solmak: *Fotoğraflar sararmış. Duvar kâğıtları güneşten sarardı. Sararan örtüler, perdeler.* **—4.** *Sararıp solmak,* rengi gittikçe daha çok solmak, canlılığını yitirmek: *Çiçekler sararıp soldu.*
◆ **sarartmak** ettirg. f. *Bir şeyi sarartmak,* onun sararmasına neden olmak, rengini sarıya dönüştürmek: *Kızgın güneş saçlarını sarارttı. Sıcak rüzgâr ekinleri, yaprakları sarارttı.*

SARARTMA a. Sarartmak eylemi.
—Bes. san. Toplanırken kabuğu yeşil olan turunçgillere ve muz gibi meyvelere olgunluk rengini vermek için yapılan işlem. || *Sarartma odası,* bu gibi meyvelere sarartma işleminin uygulandığı yer.

SARARTMAK → SARARMAK.

SARASATE (Martín Melitón SARASATE Y NAVASCUÉS, **Pablo** — denir), ispanyol kemancı (Pamplona 1844 - Biarritz 1908). Pek çok besteci onun için besteler yaptı: Lalo *(İspanyol senfonisi)*, Bruch *(Konçerto nº2, İskoç fantezisi)*, Saint-Saëns *(Concertstück, Rondo capriccioso, "Si" minör konçerto)*. Sarasate'nin de halk temaları üzerine, ispanyol üslubunda besteleri vardır *(Zigeunerweisen, Canción de gitanos, Jota aragonesa, Carmen fantezisi)*.

SARASOTA, ABD'de (Florida) kent, Meksika körfezi kıyısında, Tampa'nın G.'inde; 55 655 nüf. Sayfiye yeri ve ticaret merkezi. Sebze ve meyve pazarı. Besin sanayileri. Ringling Museum of Art'da primitiflerden, başlayarak avrupalı ressamların yapıtlarından güzel bir resim koleksiyonu vardır (italyan okulu, Rubens'in kartonları vb.).

SARASVATİ. Mit. Hindistan'da, Bombay'ın K.-B.'sında yeraltı ırmağı. Adı, Veda döneminden beri bir tanrıça adıdır. Büyük tanrılarla bir tutulan ve *Brahmana*'da söz ile *(Vac)* özdeşleştirilen tanrıça, Brahma'nın kuşuna *(hamsa)* binmiş olarak canlandırıldı. Simgesi, belagat ve diğer sanatları temsil eden *vina* adlı bir çalgıdır.

SARASVATİ (Dayananda), hint milliyetçisi (Tankara, Gucerat, 1824 - Acmer, Racastan, 1883). Guceratlı brahman. 1875'te, hinduculukta reform yapılmasını ve Hindistan'ın kendine özgü yollardan iktisadi ve kültürel gelişmesini savunan Arya Samac hareketini başlattı.

SARAT a. **1.** *Yörs.* Büyük delikli kalbur. **—2.** *Sarat gibi*, delik deşik: *Atılan kurşunlarla sarat gibi olmuştu adam.*

SARATOGA SPRİNGS ya da **SARATOGA,** ABD'de (New York) kaplıca merkezi, Albany'nin K.'inde; 23 900 nüf. Hipodrom, atlı sporlar müzesi. Amerikalılar'ın kuşattığı ingiliz general Burgoyne 17 ekim 1777'de burada teslim oldu.

SARATOV, Rusya'da kent, Volga'nın sağ kıyısında; 905 000 nüf. (1989). Moskova-Taşkent demiryolunun ırmağı geçtiği yerde bir ulaşım kavşağı olan ve bir doğal gaz yatağı yakınında bulunan kentte, petrokimya sanayileri (sentetik elyaf), makine yapımı ve besin sanayileri gelişti. —Yakınında, Volga üstünde önemli hidroelektrik santral.

—Tar. Kent, 1590'da Volga kıyılarındaki ticareti göçebelere karşı korumak amacıyla kuruldu. Stenka Razin (1670-71) ve Pugaçev (1774) ayaklanmalarına etkin olarak katıldı.

—Güz. sant. Eski Saratov'un merkezinde şu yapılar bulunur: 1697'de rus barok üslubunda yapılan Troitsıy katedrali; Yekaterina II zamanından kalma klasik üslupta eski papaz okulu; 1815'te Stasov'un planlarına göre yapımına başlanan Aleksandr -Nevskiy katedrali. Radişçev'in evinde rus ressamları ve avrupa okullarının tablolarının yanı sıra fransız mobilyaları sergilenir; arkeoloji müzesi (Tatar eski eserleri); Çernışevskiy'in evi (yazarın elyazmaları ve kişisel eşyaları).

SARAVAK, Malaysia federasyonu'na üye eyalet; 125 000 km²; 1 669 000 nüf. (1990). Merkezi *Kuching.* Borneo'nun kuzeyinde yer alan Saravak, Güney Çin denizi'yle, G.'de ve D.'da Kalimantan'la, K.-D.'da Sabah'la sınırlıdır.

—Tar. Kıyı bölgeleri, Şrivicaya ve Macapahit imparatorluklarının parçasıydı ve Songlar döneminden beri Çin'le ticari ilişkiler sürdürüyordu. Bu bölgeler müslümanlaştırılır ve malezyalılaştırılırken, çoğunlukla Dayaklar'ın (özellikle İbanlar'ın) yaşadığı iç kesim, dış etkilere karşı daha az duyarlı kaldı. Saravak, XVI. yy.'dan bu yana Brunei sultanlığı'nın bir bölümünü oluşturdu. İngiliz James Brooke, 1841'de, sultandan Saravak (o zamanlar Kuching bölgesinin adıydı) racası unvanını aldı. Sultan, Saravak'ı geri almak istediyse de Brooke'a yenildi. Brooke, giderek egemenliğini sultanlığın öteki bölümlerine de yaydı (1853, 1861). Bu yayılma, onun ölümünden sonra yerine geçen yeğeni Charles Brooke tarafından da (1881, 1885, 1890, 1905) sürdürüldü ve sonunda Brunei, iki küçük iç kesimden ibaret kaldı. Ülkeyi kalkındırmak için çok sayıda getirtilen Çinliler, 1857'de ayaklandılar. 1872'de, yeniden Kuching adı verilen Saravak, 1888'de ingiliz himayesine girdi. 1917'de Charles Vyner Brooke, babasının ardından raca oldu. İkinci Dünya savaşı sırasında yıkıma ve japon işgaline (1941-1945) uğrayan ülkeyi, işgalden sonra Charles Vyner Brooke, sömürge olarak Büyük Britanya'ya devretti (1946). 1959'da ilk genel seçimler yapıldı. Saravak, Londra'nın teşvikiyle, Malaysia federasyonu'na katılmaya karar verdi ve burada, Sabah'la birlikte, Singapur'un çinli halkına karşı bir denge oluşturdu (16 eylül 1963). Saravak'ın Malaysia federasyonu'na özel bir statüyle girmesini hoş karşılamayan Endonezya, "ihtilaf" çıkardı (1963-1966).

SARAVANE, Laos'un güney kesiminde yer, il merkezi, Mekong'un kolu (sol kıyıdan) Se Done kıyısında; 2 500 nüf. — *Saravane ili*, 18 360 km²; 187 515 nüf.

SARAVELE a. (ital. *serrare*, sarmak ve *vele*, yelken'den). Denizc. **1.** Bir yelkeni sarmak eylemi. **—2.** *Saravele incesi*, yelken sarmada kullanılan iplerin her biri.

SARAY a. (fars. *seray*, ev). **1.** Bir devlet başkanının, bir hükümdarın oturduğu büyük ve görkemli konut: *Padişahın sarayı.* **—2.** Hükümdar ve yakın çevresi: *Saraydan haber almak. Saray tarafından himaye edilmek, gözetilmek.* **—3.** Kamu yararına hizmet vermeye yönelik büyük ve görkemli yapı: *Belediye sarayı. Sergi sarayı.* **—4.** Görkemli ve büyük konut: *Villası, gerçek bir saraya benzedi.*

—Arkeol. *Saray cephesi biçiminde süsleme*, eski Mısır'da, ilk sarayların dış duvarlarında yer alan girinti ve çıkıntıları taklit eden bezeme öğesi. (Eski İmparatorluk döneminden başlayarak kullanıldı.)

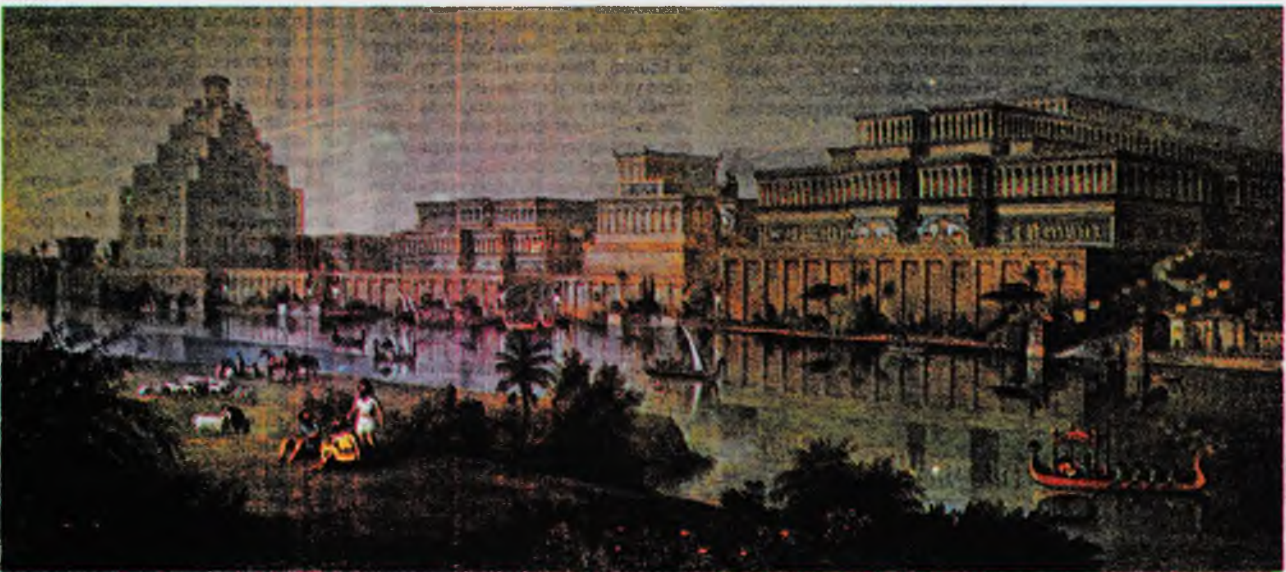
—Esk. eczc. *Saray eczaneleri*, İstanbul' daki saraylarda, padişaha ve sarayda oturanlara ait ilaçların hazırlandığı eczaneler. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Huk. *Adliye sarayı*, bir kentteki mahkemelerin bir araya toplandığı, kamuya ait büyük bina.

—Kur. tar. *Saray ağaları*, Osmanlılar'da saray halkına hizmet ve sarayı korumakla görevli kimselere verilen ad. (Bunların çeşitli rütbeleri vardı ve kapı ağası da denilen darüssaade ağasının buyruğunda çalışırlardı. Hazineye, kilere, büyük ve küçük odalara, valide sultanlara, şehzadelere bakmak da görevleri arasındaydı. Bir görevleri de padişahın bir kız çocuğu doğduğunda durumu yazılan bir hattı hümayun ile sadrazama iletmekti.) || *Saray aşçıları*, saray mutfağında (matbah-ı âmire) çalışan görevliler. (Bunlar, aşçıbaşı, ocakbaşı, kebapçı, tatlıcı, pilavcı, hamurcu, balıkçı, perhizi gibi adlar taşır, matbahın karşısındaki koğuşlarda yatarlardı.) || *Saray bostancıları*, Osmanlılar'da padişahların bahçe, bostan ve kayıklarına bakan saray görevlileri. (Bostancı ocağı'na bağlıydılar. Ocağın bir görevi de Marmara ve Boğaziçi kıyılarının güvenliğini sağlamaktı. Bostancıbaşının buyruğundaki görevliler bostancılar kethüdası, haseki ağa, hamlacıbaşı, odabaşı, bostancı karakulağı, vezir karakulağı ve baltacılar [dört kişi] idi.) || *Saray çıkmaları*, içoğlanı ve acemilerin Yeni saray, Galata, Edirne ve İbrahimpaşa saraylarında gereken eğitimi görüp yetişerek "çelebi" adını aldıktan sonra saray ve saray dışındaki görevlere atanmaları. (Padişahların tahta geçmelerinden sonra kıdemli içoğlanlarının Enderun dışındaki görevlere atanmalarına *büyük çıkma*, ilk büyük çıkmadan sonra beş ya da yedi senede bir yapılan çıkmalara ise *küçük çıkma* denirdi.) || *Saray kethüdası*, Osmanlılar'da bir saray görevlisi. (Kapı ağası ile Saray-ı cedit ağasından sonra gelirdi. Gö-

sarak

sarangi

Nemrud **sarayı**'nın (Irak) restitüsyonu
A. H. Layard'ın *Monuments of Nineveh* (Ninova anıtları) [1853] adlı yapıtından gravür

revleri saray işleriyle, özellikle protokol ile uğraşmaktı. Padişahın eteğini bayramlardaki törenlerde ilk olarak bu görevli öperdi.) ‖ *Saray peykleri,* Osmanlılar'da padişahın sefere çıkışında, cuma ve bayram namazlarındaki saltanat alaylarında en önde yürüyen görevliler. (Bunlar, solakların hemen önünde yer alır, fistanı andıran kısa bir giysi giyer, bu giysinin ucunu bellerine doladıkları kuşağa sıkıştırırlardı.) ‖ *Saray ustası,* osmanlı saraylarındaki kalfaların başına verilen ad. (*Kâhya kadın* da denirdi.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Saray-ı âmire ağası,* Osmanlılar'da dördüncü derecedeki iç ağasına verilen ad. (Arz sahibi Enderun ağaları arasında yer alırlardı. Saraya, büyük, küçük ve has odalara bakıp gözetmek görevleri arasındaydı.) ‖ *İç halk,* osmanlı saraylarından haremden ayrı olarak padişahın hizmetinde bulunan saray görevlilerine topluca verilen ad. (*Saray halkı* da denirdi.)

—Mutf. *Saray böreği* → BÖREK. ‖ *Saray francalası,* Osmanlılar döneminde şehzade ve sultanlar için özel olarak pişirilen ekmek. ‖ *Saray lokması* → LOKMA.

—Tar. *Saray-ı âmire,* padişah sarayı. (Bu ad, önceleri yalnızca Beyazıt'ta bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu kesimdeki saray [*Eski saray, Saray-ı atike, Saray-ı atik-i âmire*] için, daha sonra tüm sultan sarayları için kullanıldı. Topkapı sarayı'na da *Saray-ı cedit* ya da *Saray-ı cedid-i âmire* deniyordu.) ‖ *Saray-ı âsafî,* sadrazam dairesi. ‖ *Saray-ı hümayun,* padişah sarayı.

—Tiyat. *Saray tiyatrosu,* batı ülkelerinde olduğu gibi Asya ülkelerinin birçoğunda, halk tiyatrosu geleneğine karşı, saray mensuplarının ve soyluların eğlenmesi için yaptırılan tiyatro ve bu tiyatroda verilen temsiller.

—ANSİKL. Arkeol ve Güz. sant. Başlangıçta hükümdara özgü olan ve onun ölümünden sonra terk edilen eski Yakındoğu sarayları, dayanıksız gereçlerle yapılırdı. Daha sonraları, yönetimin ihtiyaçlarını karşılayabilmek için büyütülen saraylar, merkezi yönetimin odağı durumuna geldiler. İ.Ö. II. binyıl'ın başında kurulan Mari sarayı 3,5 ha'dan geniş bir alanı kaplamaktaydı. Eski Ugarit'te de (Res Şemra) İ.Ö. II. binyıl'ın ikinci yarısında büyük bir saray vardı. Kutsal Kitap'ta Yahuda ve İsrail hükümdarlarının saraylarından sıkça söz edilir. Minos dönemi Girit sarayları zarif bir biçimde süslenmişti. Ancak, saray mimarlığında asıl gelişme Asur kralları zamanında görüldü. Hursabad, Ninova, Til Barsip kalıntıları, bu sarayların görkemini yansıtır; Louvre müzesi'nde bu yapıları süsleyen heykellerden oluşan zengin bir koleksiyon vardır. Samiriye'de de bu tür krallık sarayları (İ.Ö. IX.-VIII. yy.) ortaya çıkarılmıştır.

Ahemeni kralları Sus'ta ve Persepolis'te muazzam saraylar inşa ettirdiler. Sütun kullanımı bu yapılarda görkemli kabul salonlarının *(apadana)* yapılmasına olanak verdi. Hüsrev I'in Ktesiphon'daki sarayının kalıntıları, sasani mimarlığının cesur tasarımlarını gözler önüne serer.

Anadolu'daki saray yapılarının ilk örneği, bir kale saray görünümündeki Truva* dır (İlk Tunç çağı). Beycesultan*'ın V. katmanında ortaya çıkarılan olağandışı büyüklükteki sarayın (İ.Ö. 1850'ye doğru) yerel bir beye ait olduğu sanılmaktadır. Girit Minos sarayları ile hitit saraylarının özelliklerini taşıyan bu yapı, revaklı avlulu, büyük salonlu, iki katlı, çok odalı gelişmiş mimarisiyle dikkati çeker. Asur ticaret kolonileri çağından Acemhöyük* (Sarıkaya sarayı, Hatipler sarayı), Kültepe* (Vrşama sarayı) ve Karahöyük* sarayları bir avlu çevresinde yer alan salonlar ve odalardan oluşan anıtsal örneklerdir. Amik ovasındaki Tel Açana*'da VII. katmanda ortaya çıkarılan Yarim-Lim (İ.Ö. XVIII. yy.) ile IV. katmandaki Nigmepa (İ.Ö. XV. yy.) sarayları, duvar süslemeleri, iki bölümlü odaları, yıkanma odaları, çokkatlılıklarıyla Girit Mykenai sarayları ile ilişkileri aydınlatır. Boğazköy* ve Alacahöyük*'teki hitit sarayları bakışıksız düzenleri, bağımsız çokkatlı mekânlarıyla Mezopotamya saraylarından ayrılırlar. Geç Hitit döneminde, K. Suriye'nin etkisindeki saraylar, bir avlu çevresine yerleştirilmiş enine ana oda ve yan odalardan oluşur. Bit-hilani diye tanımlanan bu tür yapılara Zincirli*, Sakçagöze*, Kargamış* gibi merkezlerde rastlanmıştır. Bu sarayların ortak bezemeleri ortostatlardır. Değişik işlevde çeşitli bölümlerden meydana gelen urartu sarayları büyüklükleri, mimarileri, taş işçilikleriyle bu yapı türünün önemli örnekleridir (Giriktepe*, Çavuştepe*, Altıntepe*, Adilcevaz* Kef kalesi). Gordion*'da ortaya çıkarılan phrygia sarayı, kalenin ortasında yer alıyordu. Megaron planlı çeşitli bölümlerden oluşan saray, surlarla halkın oturduğu evlerden ayrılıyordu.

Roma imparatorlarının Roma'da (Neron'un *Domus aurea*'sı dekorunun zenginliğiyle ünlüydü), taşra kentlerinde (Diocletianus'un Spalato'daki [Split] sarayı) ve yazlık yerlerinde (Tivoli'deki *villa Hadriana*) yaptırdıkları saraylar, imparatorluk konutlarında yeni bir anlayış ortaya koydu. Saray, yönetimin merkezi olmaktan çıktı; banyoları, tiyatroları, stadyumları ve bahçeleriyle, hükümdarın keyfi için kurulmuş küçük bir kent haline geldi. İmparatorluğun ikiye bölünmesiyle İstanbul ve Ravenna'da da saraylar inşa edildi. Vandallar tarafından yağmalanan Roma sarayları birer yıkıntıya dönüştü. Buna karşılık papalar Vatikan bahçelerinde kendi saraylarını yaptırmaya başladılar. Charlemagne, Roma'da papa Leo III'ün sarayında kaldı ve Aachen'de, kendi sarayını bu yapının planlarına göre inşa ettirmeyi tasarladı.

Ortaçağ'da hüküm süren güvensizlik ortamı, sarayların tahkim edilmesini gerektirdi. Bunlar kentlerin çevresinde inşa edildi ve birer kale işlevi gördüler (Paris'te Louvre). Rönesans döneminde, kral, prens ya da senyör sarayları, savunmaya yönelik işlevini yitirdi (Besançon'da Granvelle sarayı; Luxembourg sarayı); öte yandan, Ortaçağ yapıları aynı anlayışta elden geçirildi ya da büyütüldü (Louvre, Fontainebleau sarayları; Bourgogne düklerinin Dijon'daki sarayı). Bu yeni yaklaşımın kökeni İtalya ve Antikçağ'a dayanıyordu. Roma'da, daha XV. yy.'da birçok saray inşa edilmişti (Şansölyelik, Vatikan, Farnese sarayı, Quirinale), Floransa (Medici, Pitti, Rucellai sarayları), Urbino (dukalık sarayı), Venedik, Mantova vb.'de de aynı durum sözkonusuydu. İngiltere'de, St James (Londra) ve Hampton Court sarayları yapıldı; İspanya'da, Karl V'in Granada'daki sarayı ile Prado ve El Escorial, italyan mimarlığına çok şey borçludur. Klasik sanat anlayışının ürünü olan Versailles, barok üsluba doğru belli bir evrimle, Rusya (Leningrad'da Petrodvorets sarayı ve Kışlık saray), Avusturya (Viyana'da Schönbrunn ve Belvedere) ve İspanya'da (la Granja) taklit edildi. İtalya ise, özellikle barok anlayışa yöneldi (Roma'da Barberini, Doria sarayları; Torino'da Carignano sarayı; Catania'da Biscari sarayı vb.). XIX. yy.'da Batı çoğu zaman eski hükümdar saraylarını yeniden elden geçirmekle yetindi. Yeni saraylar daha çok adalet (Brüksel), siyaset (Londra'da Westminster) sarayları oldu; sergilere (sanayi, güzel sanatlar), XX. yy.'da da uluslararası kurumlara tahsis edildi.

• *İslam ve türk sarayları.* İslam döneminin ilk sarayları, Emeviler döneminde yaptırılan çöl kasırlarıdır. Kervanyollarının kavşak noktalarında yer alan, berkitilmiş duvarlarıyla şatoları andıran, otuz kadar çöl sarayının en önemlileri Kasrülhayr*, Kuseyr* Amre, Kasrülmşatta* ya da Mşatta, Kasrüttuba'dır. Abbasiler döneminden Ukhaydır* sarayı, Samerra* kentinin zengin bezemeli, görkemli sarayları (Cevsak ül-Hakani, Balkuvara, Kasrülaşk) bir ölçüde Mezopotamya ve Sasani saraylarının geleneğini sürdürmüştür. İspanya'da, Kurtuba Emevileri döneminden Medinet* üz-Zehra sarayı'nda Kurtuba camisi'nin çokayaklı planı uygulanmıştır, yapı zengin süslemeleriyle de ilgi çeker. Mehdiye, Kahire ve Tunuz yarımadasında bulunan fatımi saraylarından hiçbiri günümüze ulaşamamıştır. 1908'de Kalat Beni Hammad'da ortaya çıkarılan Darülbahr ve Kasr ül-Menâr (X. yy.), bu dönemin saray mimarlığını aydınlatan örneklerdir. Darülbahr'dan büyük bir taht salonu, hamamlar ve büyük bir havuz kalmıştır. Kasr ül-Menâr ise saraydan çok bir şato gibidir.

Karahanlılar'ın yazlık merkezi Tirmiz'de ortaya çıkarılan büyük saray, dört eyvanla çevrili orta avlulu, kare planlıydı. Taçkapının karşısındaki eyvan taht salonu biçimindeydi. Gazneli saraylarında haç biçimi dört eyvanla çevrili avlu şemasının daha gelişmiş örnekleriyle karşılaşılır (bu şema İran, Afganistan ve Türkistan'da XIX. yy.'a değin uygulanmıştır). Leşker*-i Bazar Sarayı'nın uygur resim geleneğini sürdüren freskleri Ortaçağ islam sanatında az rastlanan örneklerdir.

Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun Merv'deki elli odalı sarayı görkemli bir yapıydı. Burada da dört eyvanla çevrili avlu şeması uygulanmıştır. Musul atabeylerinden Bedrettin Lu'lu'nun yaptırdığı Karasaray'dan yalnızca yan yana üç tonozlu hol kalmıştır.

İlhanlı saray mimarlığına ilişkin hiçbir şey bilinmemektedir. Timurlu dönemi sarayları ise büyüklükleri, yaldızlı ve mavi çinileriyle ünlüydü (Keş kentinde Timur'un yaptırdığı saray).

Eyyubiler ve Memluklar döneminde yaptırılan saraylar tümüyle ortadan kalkmıştır. Kahire iç kalesindeki Kalatur-Rih'in on iki sütuna oturan büyük kubbeli bir tören salonu vardır. Ravda'da Necmettin sarayı'nda kare planlı ana mekan galerilerle çevriliydi; K.'de ve G.'de iki derin eyvan bulunuyordu.

Tarihçilerin övgüyle söz ettikleri Mağrib saraylarının yalnızca adları, bir bölümünün de yerleri bilinmektedir. Bu sanatın en görkemli örneği, Gırnata'daki (Granada) Elhamra* sarayı'dır.

İsfahan'da Safeviler döneminde yaptırılan Âli kapı ve Çihil sütun (kırk sütun) sarayları doğaya açılan çok sayıda pencere ve kapıları, ahemeni apadanalarını andıran çok sütunlu tâlârları (sundurma) ve duvar resimleriyle dikkati çeker. Şah Süleyman'ın yaptırdığı Heşt Bihişt (sekiz cennet) sarayı ise, ortası fenerli bir kubbeyle örtülü fıskıyeli avlu çevresine yerleştirilmiş mekânlardan oluşan ışınsal planıyla değişik şemadadır.

Hint-Türk İmparatorluğu döneminde Ekber'in yaptırdığı Divan-ı âm'ın cephesinin, çifte sütunları bağlayan dilimli kemerleriyle görkemli bir görünüşü vardır. Ardında, cayna mimarlığının etkisini yansıtan, yanlarda ince sütunlara oturan kubbelerin yer aldığı iki köşk vardır. Dört eyvanlı planın uygulandığı, iki katlı, Cihangiri Mahal adıyla anılan sarayın dış cep-

Topkapı sarayı
Bağdat köşkü ve İftariye'den genel görünüm
İstanbul

helerinde selçuklu, timurlu ve hint etkileri kaynaşmıştır. Şah Cihan'ın Delhi'deki sarayından Divan-ı âm, Divan-ı has ve İmtiyaz-ı mahal bölümleri kalmıştır.

Anadolu'da Büyük Selçuklu ve ilk beylikler döneminden günümüze ulaşan saray örneği yoktur. Ancak Diyarbakır'daki Artuklu* sarayı, dört eyvanlıydı. Selsebilli divanhanenin altın yaldızlı mozaik döşemesi Anadolu'daki ilk örneklerdendir. Hasankeyf sarayı, Mardin'deki Firdevs köşkü artuklu mimarlığının günümüze ulaşmayan saraylarıdır.

Anadolu Selçuklu döneminin saraylarına ilişkin bilgiler yetersizdir, ancak kazılarda elde edilen buluntular bu yapıların zengin bezemeli olduğunu ortaya koymuştur. Dönemin en ünlü ve önemli örneği Beyşehir gölü kıyısındaki Kubadâbâd* sarayı'dır. Kayseri yakınlarındaki Keykubadiye*, Konya'daki Kılıçarslan* II köşkü (Alaettin köşkü), Kayseri'deki Hızırilyas* ve Haydarbey* köşkleri dönemin saray ve köşk mimarlığına verilebilecek örneklerdir.

Anadolu Selçukluları'nı izleyen Beylikler döneminde, beylik merkezlerinde de saraylar yaptırılmıştı.

Osmanlı döneminde gelişen saray mimarisinin ilk örneği Bursa'daydı. Orhan Bey'in Hisar'da inşa ettirdiği ve Beysarayı olarak anılan bu yapı Karamanoğlu Mehmet Bey'in işgali sırasında yıkıma uğramıştı. Hammer ve Texier'in verdikleri bilgilere göre bu saray bahçeler içinde yer alan köşklerden oluşuyordu. Şehzadelerin oturduğu Manisa sarayı da günümüze ulaşamamış örneklerdendir. Edirne'nin alınışından sonra Murat I'in yaptırdığı Edirne sarayı (Eski saray) da yıkılmıştır. Bayezit I'in (Yıldırım) inşa ettirdiği sarayın Selimiye camisi'nin yerinde olduğu sanılmaktadır. Bu iki yapı Mehmet I döneminde genişletilmişti. Tunca nehri kıyısında yaptırılan Yeni saray (Saray-ı cedit), Topkapı'dan sonra osmanlı saraylarının en büyüğüydü. Murat II döneminde başlayan yapım Mehmet II (Fatih) zamanında tamamlanmıştır. Düzgün planlı avlular çevresinde, çoğunlukla iki katlı bağımsız yapılardan oluşan bu saray Babıhümayun, Alay meydanı, Babüssaade, Arz odası, Cihannümâ kasrı, Kum kasrı, Harem ve Enderun gibi bölümlerden oluşuyordu. Bu saray da Topkapı sarayı gibi yüksek duvarlarla çevriliydi. Daha sonraki padişahlar döneminde de kimi eklemeler yapılmıştı. Edirne saraylarının parlak dönemi 1703'e değin sürmüş, 1828-1829 rus işgalinde yakılmış, 1869'da cephanelik olarak kullanılırken yanmıştır. Günümüze ulaşamayan bir başka önemli osmanlı sarayı, İstanbul'un alınışından sonra Mehmet II'nin Beyazıt'ta, bugünkü İstanbul Üniversitesi'nin bulunduğu kesimde inşa ettirdiği Eski saray'dır (Saray-ı atik). Surlarla çevrili bahçeler içinde yer alan ve XV.-XIX. yy.'lar arasında sürekli kullanılan Topkapı* sarayı (Saray-ı cedit) tüm dönemlerin üsluplarını yansıtan bölümlerden ve çeşitli bağımsız yapılardan (Fatih köşkü, Çinili köşk, Revan köşkü, Murat III köşkü, Bağdat köşkü, Mecidiye kasrı vb.) oluşmaktadır. Sultanların dışında sadrazamların, vezirlerin yaptırdığı ünlü saraylar vardır (Silahtarmustafapaşa sarayı, Fazılahmetpaşa sarayı, Siyavuşpaşa sarayı vd.). İstanbul'da Sultanahmet meydanı'ndaki İshakpaşa* sarayı (bugün Türk ve islam eserleri müzesi) bu türün önemli örneklerindendir. Anadolu'da merkezi yetkenin zayıflamaya başladığı, beylerin egemen olduğu XVII.-XVIII. yy.'larda, başkent İstanbul'dakilere özenen saraylar yapılmıştır. Bunlardan günümüze ulaşan en ilginç örnek Doğubayazıt'taki İshakpaşa* sarayı'dır (1665-1784). Topkapı sarayı'nın küçültülmüş bir örneği olan bu yapıda, geleneksel türk sarayları ile şato mimarisi kaynaşmış gibidir.

İstanbul'da Topkapı sarayı'ndan sonra yaptırılan ahşap saraylardan hiçbir iz kalmamıştır (Sultanahmet camisi'nin yerindeki Sokullu sarayı, Fenerbahçe sarayı, Haliç'te Tersane sarayı, Üsküdar'da Şerefâbâd sarayı, Boğaziçi'nde Neşatâbâd sarayı vb.). Selim III döneminde Boğaziçi'ndeki Beşiktaş sahilsarayı, Haticesultan sarayı, Çırağan sarayı onarılmış, yenilenmiş ya da genişletilmiştir. Abdülmecit ve Abdülaziz dönemlerinde batı seçmeciliği ile osmanlı geleneklerinin kaynaştırıldığı, Avrupa saraylarının anıtsal boyutlarına özenen saraylar yaptırılmıştır. Bunların en önemlisi, Abdülmecit'in Garabet Amira Balyan ile Nkogos Balyan'a inşa ettirdiği Dolmabahçe* sarayı'dır (1848-1856). Karmaşık üslubuyla dikkati çeken bu yapıya karşılık, Abdülaziz döneminde Garabet Amira Balyan ile Sarkis Balyan'ın yenilediği Çırağan* sarayı (1863-1871), klasik üsluptadır, Batı etkileri yalnızca zengin bezemelerinde görülür. Aynı dönemde, İstavroz sarayı'nın yerine, Sarkis Balyan'a yaptırılan (1865) Beylerbeyi* sarayı'nın özellikle ön cephesi Batı üsluplarının etkilerini yansıtır. Fındıklı ile Salıpazarı arasındaki Cemilesultan ve Müniresultan sarayları (bugün Mimar Sinan üniversitesi) Garabet Amira Balyan'ın yapıtlarıdır. Topkapı sarayı gibi çeşitli köşklerden oluşan Yıldız* sarayı'nın Mabeyn denilen bölümü Garabet Amira Balyan'ın eseridir; Sarkis Balyan Abdülhamit II döneminde Şale, Çadır, Malta köşklerini eklemiştir.

Beşiktaş sarayı
M. Melling'in gravürü (1819) ***İstanbul***

—Esk. eczc. Saray eczanelerinden Topkapı sarayı'ndakinin adı Mabeyn-i hümuyun eczanesi'ydi. Burada daha çok saray mensuplarının ilaçları yapılıyordu. Padişah ve saray ileri gelenlerinin ilaçlarıysa Başlala kulesi'nde hekimbaşı odasında hazırlanırdı. Yıldız sarayı'nda Güvercinli köşk adı verilen binada Yıldız sarayı eczanesi vardı. Bugün Resim ve heykel müzesi olarak kullanılan binanın karşısındaki yapıda da bir saray eczanesi bulunuyordu. Padişaha ait ilaçlar yapılırken hekimbaşı ve baş kimyager hazır bulunur, eczacıbaşı ve eczacıbaşının yardımcısı (eczacı-i sani) da çalışmalara nezaret ederdi. Üç tertip olarak hazırlanan ilacın içinde bulunduğu kabın üzerini eczacıbaşı, kutusunu baş kimyager, ince beyaz bir kumaşa sarıldıktan sonra bağlanan kurdelenin boğum noktasını da hekimbaşı mühürlerdi. Üç tertipten biri padişah dairesindeki hazinedar ustalardan birine içirilir, olumsuz bir tepki görülmezse, ikincisini padişah içer, üçüncüsü da ani bir gereksinimde kullanılmak üzere saklanırdı.

Dolmabahçe sarayı
Mavi salon
İstanbul

—Kur. tar. Osmanlılar'da saray haremindeki cariyelerin en yüksek görevlisi olan saray ustası, bu göreve "acemilik", "küçük kalfalık" ve "oda kalfalığı" aşamalarından sonra gelebilirdi. Bu göreve atananlara özel mücevherler armağan edilirdi. Saray ustaları, görevlerinin bir belirtisi olarak, sarayda dolaşırlarken ellerinde gümüş kaplı bir baston taşırlardı. Hünkâr dairesindeki gerekli eşyayı mühürlemek amacıyla mühr-ü hümayunu sürekli yanlarında bulundururlardı. Padişahın kadınlarının bağlı olduğu saray ustasının yardımcılarına *hazinedar usta* denirdi. Saltanat ile birlikte saray ustalığı görevi de kalktı (1922).

SARAY, Altınordu devletinin başkenti. Bu adı taşıyan iki kentten biri, Batu Han tarafından bugünkü Selitrennoye (Astrahan yakınında) yakınında kurulmuştur (1254). Eski Saray ya da Saray Batu olarak anılan bu kent, Özbek Han dönemine (1312-1341) değin önemini korudu. Batu Han'ın kardeşi Berke Han'ın kurduğu (1260). Yeni Saray ya da Saray Berke, Tsarev (Volgograd yakınında) yakınındaydı. Bu kent Özbek Han döneminde büyük bir gelişme gösterdi. 1395'te iki kent de Timur tarafından tahrip edildi.

SARAY, Marmara bölgesinde Tekirdağ iline bağlı ilçe; 33 716 nüf. (1990); 610 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak, 21 köy. Merkezi, Tekirdağ'ın yaklaşık 71 km K.-D.'sunda *Saray,* 13 038 nüf. (1990). Şekerpancarı, ayçiçeği, baklagiller, sebze, tahıl. Linyit yatakları.

SARAY, Doğu Anadolu bölgesinde Van iline bağlı ilçe; 17 784 nüf. (1990); 23 köy. Merkezi, Van'ın 76 km D.'sunda *Saray* (esk. *Mahmudi, Kasımpaşa*); 2 863 nüf. (1990).

SARAY → SARA.

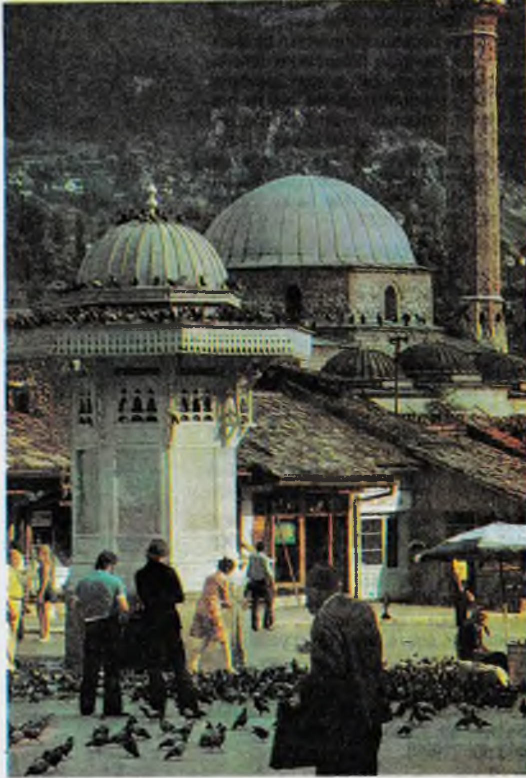
SARAYAKPINAR → SIRPSINDIĞI.

SARAYBOSNA, boşnakça **Sarajevo,** Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin başkenti; 525 980 nüf. (1991). Bosna'nın dağlar arasındaki havzasının (Bosna'nın iktisadi merkezi) güney-doğu ucundaki Saraybosna, dar Miljacka vadisinde yukarı kesimden aşağı kesimine doğru gelişti: önce, hisarın eteğindeki büyük pazar yeri (baş çarşı) çevresinde toplanan ve birçok cami (Bey camisi, XVI. yy.) içeren türk kenti; sonra, 1878'de dama planına göre yapılmış avusturya-macaristan kenti; nihayet, geniş modern kesimler (Alipasino Polje). El sanatları (deri, gümüş telkari, halı, bakır işleme) giderek önem kazanmış bir sanayinin (tekstil, besin, Ilidza ve Vogosca banliyölerinde metalürji) yanı sıra canlılığını korumaktadır. Başta Bosna-Hersek ulusal müzesi olmak üzere çeşitli müzeler.

Loirat-Explorer

W. Tausch- l'Illustration belg.

üstte
Saraybosna'da sırp saldırısı; bombalanmış bir bina ve bir kızılhaç kamyonu (1992)

altta
Saraybosna'da Bey camisi (XVI. yy.)

en altta
Saraybosna'da Arşidük Franz-Ferdinand'ı öldüren Gavrilo Princip'in yakalanışı (28 haziran 1914)

—Tar. Yaklaşık 5 bin yıllık bir geçmişi olan bu balkan kenti, roma ve bizans egemenliğinde uzun süre kaldıktan sonra, Bosna krallığı'nı ortadan kaldıran Fatih Sultan Mehmet tarafından osmanlı topraklarına katıldı (1463). Adını, ilk Bosna beylerbeyi İshak Bey'in Bosna ırmağı kıyısında yaptırdığı büyük saraydan (Bosna sarayı) alan kent (1471), Macaristan'a giden yolların kesiştiği noktada bulunması nedeniyle kısa sürede gelişti. Osmanlı yönetiminde Bosna beylerbeyliğinin merkez sancağı olarak bayındırılmasına özen gösterildi; Rumeli'nin büyük kentleri arasında yer aldı. Birçok sırp ayaklanmasına karşın, 400 yılı aşkın bir süre Türkler'in elinde kalan Saraybosna'nın yönetimi Berlin* antlaşması (1878) gereğince, osmanlı toprağı sayılması koşuluyla Avusturya'ya bırakıldı. Kent, İkinci meşrutiyet'ten (1908) hemen sonra Avusturya-Macaristan'ın, Bosna-Hersek'i kendi topraklarına kattığını resmen açıklaması üzerine, osmanlı egemenliğinden çıktı. Avusturya-Macaristan veliahtı arşidük Franz-Ferdinand'ın burada Gavrilo Princip adlı bir sırp terörist tarafından öldürülmesi (28 haziran 1914) Birinci Dünya savaşı'nın çıkmasının nedenlerinden sayılır. Savaşın bitiminde (1918) Yugoslavya'ya verilen Saraybosna, Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin başkenti oldu.

1991 ekiminde, Bosna-Hersek parlamentosundaki Boşnak-Hırvat çoğunluğunun bağımsızlık ilanından sonra başlayan iç savaş, Saraybosna'ya çok zarar verdi. Kendi başlarına bir "Bosna-Hersek Sırp Cumhuriyeti" ilan eden bosnalı Sırplar, federal ordunun da yardımıyla Saraybosna'ya saldırdılar, kenti ele geçirmek için kuşatarak topa tuttular. Pek çok insan öldüğü gibi birçok mimari yapıt (cami, mescit, bedestan, türbe vb.) tahrip edildi. Nüfusun bir kısmı başka yerlere kaçtı. BM örgütü yıkımı önlemeye, halkı ve kenti korumaya çalıştı.

—Mim. Saraybosna camileri, mescitleri, zengin süslemeli evleri, bedesteni, türbeleriyle Osmanlı dönemi görünümünü günümüzde de bir ölçüde korumaktadır. Gazi İsa Bey'in yaptırdığı (1458) Eski cami (Hünkâr camisi, Ebülfeth camisi) kentteki ilk osmanlı anıtlarındandır. 1565'te yenilenen camiye 1579'da bir kitaplık eklenmiştir. Gazi Hüsrev Bey'in beylerbeyliği döneminde kent çeşitli yapılarla donanmıştır. Gazihüsrevbey (Begova) camisi'nin (1530) içi kalem işleriyle süslüdür. Gazi Hüsrev Bey'in türbesi (1542) caminin avlusundadır. 1536 tarihli Gazihüsrevbey medresesi şadırvanlı bir avlu çevresine yerleştirilmiş odalardan ve bir dershaneden oluşmaktadır. Yirmi yedi dükkân ve kırk sekiz bölmeden meydana gelen Gazihüsrevbey bedesteni'nin dört girişi vardır. Ortası havuzlu bir avlu çevresinde yer alan bölmelerden ve bir semahaneden oluşan Gazihüsrevbey hankâhı 1876'da onarılmıştır. Gazihüsrevbey hamamı'nın sıcaklık bölümlerinden biri üç, ötekisi dört halvet hücrelidir. 1537 tarihli Gazihüsrevbey kütüphanesi'nde birçok yazma eser vardır. Gazi Ali Paşa'nın yaptırdığı (1560) tek kubbeli Alipaşa camisi, özellikle ince oymalı mermer minberiyle dikkati çeker. Ferhatpaşa camisi de tek kubbelidir (1561). Sadrazam Rüstem Paşa'nın yaptırdığı (1551) Bursa bedesteni altı kubbeyle örtülüdür.

SARAYBURNU, İstanbul'da, Haliç ile Marmara denizi arasında kalan tarihi yarımadanın ucunda yer alan burun. İstanbul'un çekirdeğini oluşturan Byzantion, İ. Ö. VII. yy.'da Byzas önderliğindeki Megaralılar'ca burada kurulmuştu. Bizans döneminde Aziz Demetrios burnu olarak anılıyor, kenti koruyan, Marmara kıyısındaki surlar bu kesimden başlıyordu. Sarayburnu ile Ahırkapı arasında Mangano-i* sarayı vardı. Birinci Dünya savaşı'ndan sonraki işgal günlerinde, yörede R. Demangel yönetiminde gerçekleştirilen kazılarda (1921-1923) çeşitli bizans yapılarının kalıntıları ve Gülhane* Meryemi olarak adlandırılan heykel ortaya çıkarıldı. Osmanlı döneminde Sarayburnu saraya bağlı köşk ve kayıkhanelerle donanmıştı. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Krippel tarafından hazırlanan ilk Atatürk heykeli buraya diktirildi (1926). Bugün sahil yolu ve demiryolu Sarayburnu'nun gerisinden geçer: Topkapı sarayı, Sarayburnu ve Alay köşkü arasındaki kesim, Gülhane parkı olarak düzenlenmiştir.

SARAYCIK, Amasya'nın Gümüşhacıköy ilçesine bağlı bucak; 6 763 nüf. (1990); 12 köy. Merkezi *Bacakoğlu*, 370 nüf. (1990).

SARAYCIK, Ordu'nun merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 217 nüf. (1990).

SARAYDÜZÜ, Orta Karadeniz bölümünde Sinop iline bağlı ilçe; 9 065 nüf. (1990); 30 köy. Merkezi, Sinop'un 116 km güneyinde *Saraydüzü* (esk. *Kızıloğlan*), 1 591 nüf. (1990).

SARAYKENT, İç Anadolu bölgesinde Yozgat iline bağlı ilçe; 9 842 nüf. (1990); 8 köy. Merkezi, Yozgat'ın 76 km doğusunda *Saraykent* (esk. *Karamağara*), 6 059 nüf. (1990).

SARAYKÖY, Ege bölgesinde Denizli iline bağlı ilçe; 32 890 nüf. (1990); 619 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 25 köy. Merkezi, Denizli'nin 20 km K.-B.'sında *Sarayköy*, 15 481 nüf. (1990). Tahıl, pamuk, tütün üretimi. Dokuma sanayisi ve ticaret.

SARAYKÖY, Yozgat'ın Yerköy ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 795 nüf. (1990). Köyde 1749'da Ahmet Paşa tarafından yaptırılan Çapanoğlu camisi, Batı etkisindeki geç dönem bezemeleriyle dikkati çeker.

SARAYLAR, Marmara bölgesinde Marmara adasının K.-D. kıyısında belde; 2 068 nüf. (1990). Antikçağ'dan beri işletilen ocaklardan çıkarılan mermerlerin, pazarlanmak üzere yüklendiği liman.

—Arkeol. Liman yapımı sırasında, Eski eserler ve müzeler genel müdürlüğü'nce Nuşin Asgari yönetiminde başlatılan kazılarda (1971), çok sayıda lahdin bulunduğu büyük bir nekropolis ortaya çıkarıldı, bugünkü limanın D.'sunda kalan büyük koyların içinde antik limanlar saptandı. 1979'dan sonra adanın K.'inde, D.-B. doğrultusunda uzanan eski mermer ocaklarında sürdürülen araştırmalar da işlenmesi bitmemiş korinthos düzeninde başlıklar, çok büyük bir sütun kasnağı (66 m³, 20 ton) bulundu. Köy içindeki temel kazıları sırasında tamamlanmamış, 2,43 m yüksekliğinde zırhlı bir heykel ele geçti. Çevrede bulunan yapıtlar açık hava müzesi olarak düzenlendi.

SARAYLI sıf. ve a. **1.** Osmanlı İmparatorluğu'nda, padişah sarayında cariye olarak ya da başka bir görevle bulunan kadın için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Deli saraylı* → DELİ.

—Esk. giy. *Saraylı ferace*, saraylı kadınların kullandığı değerli kumaşlardan yapılmış ve bezenmiş ferace. || *Saraylı hotoz*, saraylı kadınların kullandığı değerli kumaşlardan yapılmış hotoz.

—Kur. tar. Osmanlılar'da padişahların saraylarında yaşayan ve yaşamış kadınlara verilen genel ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Osmanlılar'ın kuruluşunu izleyen genişleme döneminde akın düzenlenen ya da alınan hıristiyan ülkelerinden ele geçirilen genç, güzel ve sağlıklı kızlar saraya cariye olarak getirilirdi. Bunlar ya hareme alınır ya da saray içindeki çeşitli hizmetlerde kullanılırlardı. Saray geleneklerine göre yetiştirilip eğitilen kızlara kıdem ve önemlerine göre acemiler, cariyeler, şakirtler, ustalar ve gedikliler denirdi. Padişahın beğeni ve ilgisini kazananlar gözdelik ve ikballik yollarından geçerek padişahın kadınlığına kadar yükselebilirlerdi. Birçoğu da devletin üst düzey görevlilerinden biriyle evlendirilerek saraydan çerağ edilirlerdi. İmparatorluğun durakiama devrini izleyen yıllarında saraya Kafkasya'daki Çerkez ve Gürcüler'den, son dönemlerde ise İzmit ve Adapazarı yöresine yerleşmiş Çerkezler'den cariye alınmaya başlandı. Evlenerek saraydan ayrılanlar "saraylı" unvanını kullanmayı sürdürürlerdi. Saraylı kadınların yaşmak, ferace başta olmak üzere özel giysileri vardı. Özellikle padişahların sultan ve kadınları kolalı yaşmak giyerlerdi. Abdülmecit dönemiyle (1839-1861) birlikte avrupalı kadınlar gibi giyinen saraylılar da oldu.

SARAYÖNÜ, İç Anadolu bölgesinde Konya iline bağlı ilçe; 34 850 nüf. (1990); 1 088 km²; 17 köy. Merkezi, Konya'nın yaklaşık 48 km K.'inde *Sarayönü*, 10 721 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, üzüm. Cıva yatakları.

SARAYPATI a. Güzel çiçekleri için yetiştirilen süs bitkisi. (Bil. a. *Callistephus sinensis;* bileşikgiller familyası.)

—ANSİKL. Saraypatı 1731'e doğru Çin'den Avrupa'ya getirilmiştir. Boyu, duruşu, erkenciliği, çiçeklerinin biçimi ile birbirlerinden farklı pek çok çeşidi vardır: çeşitliliği kasımpatılarınkine benzetilebilir. Çiçekleri yalın ya da katmerli, düzgün ışınlı, borucuklu, peteğimsi ya da içten dışa ya da dıştan içe bükük karmakarışık olabilir. Çiçeklerinin rengi beyaz, mavi, kırmızı ya da sarıdır. Yetiştirmeye ve türlere göre çiçekleri temmuzdan kasıma kadar açar.

SARAZEN a. (fr. *sarrasin*). Ortaçağ'da Batılılar'ın genellikle müslümanlara verdiği ad.

SARAZİN ya da **SARRAZİN** (Jacques), fransız heykelci (Noyon 1588 - Paris 1660). N. Guillain'in öğrencisiydi. On sekiz yıl kaldığı Roma'da Vouet ile birlikte çalıştı ve bu sanatçının yeğeniyle evlendi. Paris'te, Louis XIII'ün başlıca heykelcilerinden biri oldu, Resim ve heykel akademisi kurucuları arasında yer aldı. Louvre'da (Horloge pavyonu'nun karyatidleri), Wideville çeşmesi'nde ve Maisons şatosu'nda çalıştı. Başyapıtları Bérulle kardinalinin mezarı (Louvre ve Juilly'de) ile Condé prensi Henri de Bourbon'un kalbinin konduğu anıttır (Chantilly müzesi).

SARBAN a. (fars. *sār* ve *bān*'dan *sārbān*). *Esk.* Deveci, deve sürücüsü.

—Kur. tar. Osmanlılar'da padişahların develerine bakmakla görevli kimse. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Bunlar, has ahırlara bağlı kışlaklardaki develere bakarlardı. Develer, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden sağlanırdı. Has ahırda birinci imrahora bağlı olarak çalışan sarbanlardan dişi develere bakanlara *sarbanı made*, erkek develere bakanlara *sarbanı ner* denirdi. Deveciler kethüdasının yönetiminde olan sarbanlar çeşitli bölüklere ayrılırdı ve her bölükte yeterince yardımcı deveci görev yapardı.

SARBANBAŞI a. Kur. tar. Osmanlılar'da "büyük imrahor"a bağlı olarak hizmet gören, padişahın develerine bakmakla görevli sarbanların başı.

SARBANLIK a. (ar. *sārbān*'dan). *Esk.* Deve sürücülüğü.

SARBİEWSKİ (Maciej Kazimierz), lat. **Sarbievius,** polonyalı şair (Sarbiewo 1595 - Varşova 1640). Cizvit papazıydı, İtalya'ya yaptığı bir yolculuktan sonra, kral Władysław IV'ün vaizi oldu. Latince kaleme aldığı yapıtları ona "hıristiyan Horatius" lakabının verilmesine neden oldu (*Lyricorum libri tres*, 1625; *Lyricorum libri IV*, 1631). Ayrıca şiir estetiği üzerine kitapları vardır (*De perfecta poesi*, 1954; *De virtutibus et vitiis carminis elegiaci*, 1958).

SARBOZ → ELMEĞE ya da ELEMYE.

SARCA → MİNCİO.

SARCELLES, Fransa'da kanton (Val-d'Oise) merkezi, Paris'in kuzey banliyösünde, Montmorency ormanının D.'sunda; 57 121 nüf. (1992). XII.-XVI. yy.'dan kalma kilise. 1956'dan sonra kurulan büyük konut sitesi.

SARCİNA a. Stafilokoklara yakın, Gram pozitif çürükçül bakteri. (İkiye bölünürken üç boyutlu olarak öyle bölünür ki, öğeleri küp biçiminde kütleler halinde düzenlenir.)

SARCOCEPHALUS a. Asya, Afrika ve Avustralya'da yetişen ağaç ya da ağaççık. (Sierra Leone'de yetişen *Sarcocephalus esculentus* türü yerlilerin "şeftali" ya da "yabani incir" dedikleri yenebilir bir meyve verir. Bazı sarcocephalus türlerinden *nauclea* ile boy ölçüşebilecek ilgi çekici keresteler elde edilir. Kökboyasıgiller familyası.)

SARCOCYSTİS a. Gevişgetirenler, at ve domuz gibi bazı hayvanların kas dokusunda asalak yaşayan serkosporidi.

SARCOMASTİGOPHORA a. Zool. RHİZOFLAGELLATA şubesinin eşanlamlısı.

SARCOPHAGA a. (fr. *sarcophage*, lat. *sarcophagus*, et yiyen'den). Az çok bozulmaz hayvansal maddeler üzerine, özellikle de et ve hayvan leşleri üzerine larva paketlerini yumurtlayan, iri bedenli vivipar sinek cinsi. (Evlere de girer. Üyelerine "kırçıl etsineği" dendiği de olur. Mavisinekgiller familyası.)

SARCOPTİDAE a. Böcbil. UYUZBÖCEĞİLLER familyasının bilimsel adı.

SARCOPTİFORMES a. Trakeleri bulunmayan, derisiyle soluyan akarlar alttakımı. (*Actinotricha* takımı.)

—ANSİKL. Ancak mikroskopla görülebilecek kadar küçük bu hayvanlar, kısa ayaklı ve çok küçük duyu ayaklıdır. Ya organik maddelerle ya da asalak olarak beslenirler. *Dermatophagoides pteronyssinus* (*Tyroglyphidae* familyası) evlerdeki tozlar, derimizden dökülen deri döküntüleri arasında yaşar; solunumla örteneği insan burnundan içeri girdiğinde, "toz alerjisi" adı verilen bir hastalığa yol açar. *Acarus siro* (uyuzböceğigiller familyası) "peynir kurdu", "un kurdu" adıyla bilinir. Asalak türleri arasında, insanda urlara yol açan uyuzböceği *(Sarcoptes scabiei)* sayılabilir.

SARÇ (Ömer Celal), türk istatistikçi ve iktisatçı (İstanbul 1901 - *ay. y.* 1988). Berlin Üniversitesi'ni bitirdi (1925). İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi'nde maliye ve iktisat profesörü oldu (1933). 1936'da İktisat fakültesi kurulunca dekanlığa seçildi. Ordinaryüs profesör oldu (1939). İstanbul Üniversitesi rektörlüğüne seçilince dekanlık görevinden ayrıldı (1949). İstatistik enstitüsü müdürlüğü (1952) ve New-York Colombia üniversitesi'nde konuk profesörlük yaptı (1954). 1972'de İstanbul İktisat fakültesi istatistik ve tatbiki iktisat kürsüsü başkanlığından emekliye ayrıldı. İktisat fakültesi mecmuası ile çeşitli dergi ve gazetelerde makale ve araştırma yazıları yayımladı. Başlıca yapıtları: *Ziraat ve sanayi ticareti* (1933), *İstatistik teorisi ve tekniği* (1934), *Türkiye ekonomisinin genel esasları* (1950), *İstatistik I ve II* (1962, 1963), *Devlet planlama teşkilatının gelir dağılımı araştırması* (1967), *Gelir dağılımı, dışarıda ve Türkiye'de ekonomik ve sosyal etüdler konferans heyeti* (1970), *Hanehalkı gelir ve tüketim harcamaları anketi* (1984).

SARD devletleri → SARDİNYA krallığı ve SAVOİA devletleri.

SARDALYA ya da **SARDALYE** a. (ital. *sardina* ya da *sardella*'dan) **1.** Sardalyagiller familyasından *Sardina, Sardinella* ve *Sardinops* cinslerine giren kemiklibalıkların ortak adı. **—2.** *Sardalya gibi istif olmak*, bir yerde aşırı ölçüde kalabalık ve üst üste sıkışık durumda bulunmak: *Otobüste sardalya gibi istif olmuştuk, güçlükle soluk alıyorduk.*

—ANSİKL. Sıcak ve ılık denizlerde ortasularda yaşayan sardalyalar mikrofaj beslenir, sürüler halinde göç ederler. Türkiye denizlerinde 4 sardalya türü yaşar: ateşbalığı* *(Sardina pilchardus);* kulaklı* sardalya *(Sardinella aurita);* benekli sardalya *(S. maderensis;* boyu 25 cm'ye kadar); lekeli sardalya (*S. eba;* boyu 25 cm'ye kadar). *Sardinops* cinsi üyelerineyse Büyük Okyanus'ta rastlanır. Sardalya Türkiye'de daha çok tuzlu, konserve ve taze olarak tüketilir.

—Balıkç. Türkiye'de sardalya daha çok ışıkla avlanır: tekneden dışarı doğru uzatılmış bir ışık kaynağından yayılan ışığın çektiği sardalyalar tekne çevresine toplanır ve buraya atılan çevirme ağlarıyla yakalanır.

sardalya
(Sardina pilchardus)

SARDALYAGİLLER a. Sıcak ve ılık denizlerin ortasularında yaşayan kemiklibalıklar familyası. (Bil. a. *Clupeidae.*)
—ANSİKL. Sardalyagiller, sardalyamsılar takımına giren (takımın örnek tipleri) ilkel kemiklibalıklardır. Hem otçul, hem mikrofaj beslendiklerinden dişleri küçük ve çok sayıdadır; bir süzgeci oluşturabilen solungaç dikenleri vardır. Karnının ortasında pullarının karşı karşıya gelmesi sonucunda bir çıkıntı oluşur. Familya içinde yer alan 200 kadar türden bazılarının iktisadi değeri yüksektir: ringa türleri, sardalya türleri vb. Familyada yer alan tirsi türleri, öbür türlerin tersine tatlısulara girer ve buralarda ürer: hatta hep tatlısularda yaşayanları bile vardır. Türkiye sularında 4 ringa, 2 tirsi, 2 çaça, 1 kilka, 4 sardalya türü yaşar.

SARDALYAMSILAR a. Çok ilkel kemiklibalıklar takımı. (Eski bilim adamları bu takıma *Malacopterygii* bilimsel adını veriyorlardı. Bil. a. *Clupeiformes.*)
—ANSİKL. Sardalyamsıların yüzgeçlerinde dikensi ışınlar yoktur; karın yüzgeçleri çok arkadadır; pulları sikloyittir; miyotomları arasında birçok kılçık bulunur; yemek borusuna ve çoğunlukla da içkulağa bağlı bir yüzme keseleri, birçok omuru ve solungaç ışını vardır. 19 alttakıma ayrılır (en önemlileri: *Mormyroidea, Clupeoidea, Salmonoidea*).

SARDALYE → SARDALYA.

SARDANA a. (katalanca sözc.). Geleneksel katalan ezgisi ve dansı.

SARDANAPALOS, Yunanlılar'a göre son Asur kralı. Med ve Babil kralları tarafından yenilgiye uğratıldı. Ninova'da kuşatılınca kendisini yakarak öldürdü. Bu efsanede, gerçek kişilerle, özellikle de Şamaş-şuma-ukin ile benzerlikler görülür.

SARDCA a. Sardinya'da bir milyonu aşkın kimse tarafından konuşulan roman dili.
—ANSİKL. Tüm roman dilleri içinde, halk latincesine en yakın kalmış olan sardcadır. Buna karşın, sözlüğü katalancayla ispanyolcadan çok etkilenmiştir. 4 lehçe alanı ayırt edilir: kuzey-batı'da sassari ve kuzey-doğu'da gallura lehçeleri italyancaya daha yakındır; ortada logudoro lehçesi ve güneyde campidano lehçesi. Logudoro, en özgül lehçe sayılır; halk şiirinin kullandığı "sardo illustre"nin temeli bu lehçeye dayanır.

SARDEGNA → SARDİNYA.

SARDEİS. Tar. coğ. Lydia devletinin başkenti; kalıntıları Manisa'nın Salihli ilçesinde, İzmir-Salihli karayolu üzerinde 2,5 km²'lik bir alanı kaplar, efsanelere konu olan Paktolos (bugün Sart) çayı, kentin ortasından geçer. Kazılar, yörede yerleşimin İ.Ö. 3000'lere değin indiğini ortaya koymuştur. Mykenai çanak çömlekleri ile öngeometrik seramikler (yaklş. İ.Ö. 1200 -900), Herodotos'un, Heraklesoğulları'nın Sardeis'te bir hanedan kurdukları (İ.Ö. 1185'e doğr.) savını destekler. İ.Ö. 685'e doğru Gyges, bu hanedanlığın son kralı Kandaules'e karşı ayaklanıp kenti ele geçirdi ve Mermnadlar hanedanını kurdu. Bu hanedan döneminde Sardeis ülkelerarası ün kazandı, özellikle İ.Ö. 650-550 arasında kültür ve sanat merkezi olarak gelişti. Karun döneminde nüfusu 50 000'e ulaştı. İ.Ö. 547'de Keyhüsrev I tarafından işgal edildi ve Persler döneminde satraplık merkezi olarak önemini korudu. İonia ayaklanması sırasında (İ.Ö. 499) yakılıp yıkılan kent, İ.Ö. 334'te satrap Mithrines tarafından Büyük İskender'e teslim edildi; İ.Ö. 282'de Seleukos I tarafından ele geçirildi. Antiokhos III döneminde hellenistik kentler planına göre yeniden kurulan Sardeis İ.Ö. 180'e doğru Bergama krallığı'na bağlandı; İ.Ö. 133'te Attalos III'ün vasiyetiyle Roma'ya bırakıldı. İ.S. 17'de geçirdiği büyük bir depremden sonra Tiberius ve Claudius'un yardımlarıyla yeniden kuruldu. III. yy.'dan başlayarak burada etkili bir yahudi topluluğu vardı ve roma gymnasiumunun yanında sinagogları bulunuyordu. Bizans döneminde piskoposluk merkezi oldu.
—Arkeol. 1854-1882'deki araştırmalardan sonra yörede ilk bilimsel kazılar Princeton Üniversitesi adına H. C. Butler yönetiminde gerçekleştirildi (1910-1914). Bu kazılarda kentin ünlü Artemis tapınağı ile bin kadar lydia mezarı ortaya çıkarıldı (buluntular İstanbul, İzmir Arkeoloji müzeleriyle, New York Metropolitan müzesi'nde ve Princeton Üniversitesi'nin müzesindedir). 1958'de G. M. A. Hanfmann yönetiminde yeniden başlayan kazı ve onarım çalışmaları, günümüzde C. H. Greenewalt yönetiminde sürdürülmektedir (1989) [buluntular Manisa müzesi'ndedir].
Özellikle Sart çayının D. kıyısında gerçekleştirilen kazılar, Lydia kentine ilişkin aydınlatıcı sonuçlar vermiştir. Lydia evlerine ait çeşitli hayvan, insan figürleri ve stilize bitki motifleriyle süslü, pişmiş topraktan duvar kaplama levhaları bulunmuştur. Karayolunun G.'indeki pazar yeri taş duvarlarla çevrilidir; bunun çevresinde tek odalı yapılar vardır. Lydia kalıntıları arasında İ.Ö. 600-547 arasında kullanılmış altın işleme atölyeleri bulunmaktadır. Bu döneme ilişkin en çarpıcı kalıntılar, Bintepeler* mevkisindeki tümülüslerdir. Sart çayının B. kıyısında yüzlerce kaya mezarı vardır. Çayın D. kıyısındaki basamaklı Piramit mezar inşaat tekniğiyle Pasargard'daki Keyhüsrev dönemi yapılarını andırdığından Persler döneminden olduğu sanılmaktadır.
Sardeis'in en ünlü anıtı, kentin İ.Ö. III. yy.'da hellenleşmesi sırasında inşa edilen Artemis tapınağı'dır. Bu yapı İ.Ö. V. yy.'dan beri burada yer alan basamaklı bir sunağın yerine kurulmuştur. Bu sunak, Artemis ile birlikte büyük bir olasılıkla, Kybele'ye aitti. İon düzenindeki tapınak üç yapım evresi geçirmiştir. İ.Ö. 300'e tarihlendirilen ilk tapınak 23×67,52 m boyutlarındaydı; iki sırada altı sütunlu bir pronaos, altışar sütunlu iki diziyle üç bölüme ayrılmış uzun bir cella ve iki sütunlu, dar bir opisthodomos'tan oluşuyordu. İ.Ö. 175-150 arasına tarihlendirilen ikinci yapım evresinde, ön ve arkada sekizer, uzun yanlarda yirmişer sütunlu, pseudodipteros planındaydı, ancak tamamlanamadı. Üçüncü evrede (İ.S. 150) bir önceki evrenin eksikleri tamamlandı, ayrıca tapınak cella'nın ortasından ikiye ayrılarak D. yarısı Antoninus Pius'un karısı Faustina I'e adandı. Tapınağın G.-D. köşesine IV. yy.'da bir kilise eklendi.
Akropolisin K.'indeki mermer kule Antiokhos III dönemindendir (İ.Ö. III. yy. ikinci yarısı). Akropolisin K. yamacındaki tiyatro Hellenistik dönemdendir (İ.Ö. III. yy.). Yirmi bin kişilik yapı Roma döneminde onarılmıştır. Bunun B.'sında stadium yer alır.
İ.S. 17'deki depremden sonra kentin yeniden kuruluşu sırasında, mermer döşeli, sütunlu cadde yapılmıştır. Caddenin K.'inde yapay bir terasla desteklenen gymnasium-hamam kompleksi (İ.Ö. III. yy.), bunun yanında aynı tarihten bir sinagog vardır. Hamamın D.'sunda bulunan ve arkeologlarca "Mermer avlu" olarak adlandırılan mekân 1964-1973 arasında restore edilmiştir. İki katlı, görkemli ön cephedeki yazıtta Septimius Severus tarafından Caracalla, Geta ve Julia Domna'ya adandığı bildirilmektedir (İ.S. 211). Palaestranın B.'sındaki sinagogun, yaklaşık 200-616 arasında kullanıldığı sanılmaktadır. Burada ele geçen yüz kadar yunanca ve ibranice yazıt, yahudi topluluğuna ilişkin bilgi içerir.
Karayolunun G.'inde, gymnasiumun karşısında, içinde birçok bronz eşya ele geçtiğinden "Bronz evi" diye tanımlanan bir bizans yapısı ortaya çıkarılmıştır. İ.S. 550'ye tarihlendirilen bu yapının yüksek dereceli bir rahibe ait olduğu sanılmaktadır. Stadiumla tiyatronun karşısında büyük bir bizans kilisesi vardır. (→ Kayn.)

Sardeis
Artemis tapınağı (İ.Ö. III. yy.)

SARDESSOS. Tar. coğ. Anadolu'nun K.-B.'sında kent; Stephanos Byzantios Troas ya da Mysia bölgelerinde olduğunu bildirir. Yeri saptanamayan kentte Zeus'un tapınağı vardı.

SARDIRMAK → SARMAK.

SARDIRMAK gçz. f. Bir kimse sözkonusuysa, sürekli olarak bir şeyi düşünmek, yapmak; kafasını o şeye takmak: *Bu işe fena sardırdı, gece gündüz çalışıyor. Bir meseleye sardırmak.*

SARDİ (Giuseppe), isviçre asıllı italyan mimar (Morcote, Lugano yakınında, 1621 ya da 1630 - Venedik 1699). Scamozzi'nin öğrencisiydi; özellikle Venedik'te S. Maria degli Scalzi (1672-1680), S. Lazzaro dei Mendicanti (1673) ve S. Maria del Giglio (ya da Zobenigo, 1678-1683) kiliselerinin cephelerini yaptı. S. Maria del Giglio kilisesi'nin cephesi, palladiocu bir şemaya uygulanmış Venedik'e özgü olarak süslemenin tipik bir örneğidir.

SARDİ (Giuseppe), italyan mimar (Sant Angelo in Vado, Urbino yakınında, 1680 - Roma 1753). Kendi kendini yetiştirdi. Borromini'nin üslubundan özgün biçimde esinlenerek Roma'daki S. Lorenzo in Lucina vaftizhanesi (1721) gibi küçük yapılar yaptı. Aynı kentte, S. Maria Maddalena in Campo Marzio'nun cephesiyle (1734'e doğr.) rokay üslubunun tek örneğini verdi.

SARDİCA → SERDİCA.

SARDİNYA, ital. **Sardegna,** İtalya'da ada ve bölge, Korsika'nın G.'inde; 24 089 km²; 1 664 373 nüf. (1991). Merkezi *Cagliari.* 4 ilden oluşur *(Cagliari, Nuoro, Oristano, Sassari).*

COĞRAFYA

Sicilya'dan farklı olarak Sardinya nüfusu daha azdır. 270 km uzunluğunda, 110 km genişliğinde büyük bir dörtgen olan ve italyan adalarının 200 km batısında yer alan adanın çok belirgin özellikleri vardır.
Fiziksel coğrafya bakımından ada, birçok fayın sıralandığı, yer yer tortul örtüsüyle kaplı ve batıda yerini kalın volkanik birikimlere bırakan granitli tabanın bir parçasıdır. Platoların ve dağların basık biçimi (Gennargentu kütlesi) bir kütlesellik görünümü kazandırır. Ovalar (yüzölçümün % 18'i) geniş yer kaplamaz (başlıcası, adanın güney-batı'sındaki Campidano ovası). Sardinya'da Akdeniz iklimi yükselti, rüzgârların sıklığı ve şiddeti, havadaki nemlilik gibi nedenlerle değişikliğe uğramıştır. Bunun sonucunda makinin egemen olduğu bir bitki görünümü ortaya çıkar.
Sardinya, yüzyıllar boyu çeşitli sömürgeci akınlarla karşılaştı ve halkı, direnmek amacıyla iç kesimlere sığındı. İtalyan birliği Sardinya'nın yarı sömürge durumunu değiştirmedi; bununla birlikte 1948'den başlayarak önemli değişiklikler meydana geldi. Nüfus artarken kıta İtalyası'na doğru göç hareketi de hızlandı. Çok sayıda

Remy-Atlas-Photo

Sardinya'nın kuzey kıyısındaki Santa Teresa Gallura'dan bir görünüm

sardinyalı dağlık alanları terk ederek kıyı ovalarına ve kentlere geldi; kentlerin başlıcaları şu dört il merkezidir: Cagliari, Sassari, Nuoro ve Oristano.

Tarım ve hayvancılık önemini korumaktadır. Ada, hayvancılığın karşılaştığı bunalıma rağmen, öncelikle büyük bir koyun yetiştirme bölgesidir (3 milyon baş, İtalya'nın toplam hayvan sayısının üçte biri). Sulama çalışmalarından yararlanan tarım tahıl üretimine, bağcılığa, meyve ve sebze yetiştiriciliğine dayanır. Mantarmeşesi önemini korur. Sanayi gelişmiştir. Geleneksel madencilik faaliyetlerinin (kurşun, çinko) yanı sıra yeni sanayi merkezleri kurulmuştur: Arbatax'da kâğıtçılık, Portovesme'de metalürji, Porto Torres ile Cagliari'de petrokimya, Nuoro'da kimya. Turizm, özellikle Gallura'da, kuzey-doğu'da, gösterişli Costa Smeralda'da (Porto Cervo) canlı bir gelişme gösterir. Ancak adanın iktisadi geriliği ortadan kalkmamıştır; bağımlılık durumu devam etmektedir.

TARİH

Dolmenlerden, dev mezarlarından, özellikle de 6 000 Nuraghi'den (İ.Ö. 1400 -900) anlaşıldığı gibi, Sardinya Bakır ve özellikle Tunç çağında madenlerinin yardımıyla büyük bir refaha ulaştı. Adada metalürji sanayisinin Demir çağı başında geliştiği sanılır (doruk noktası İ.Ö. 700'den sonra).

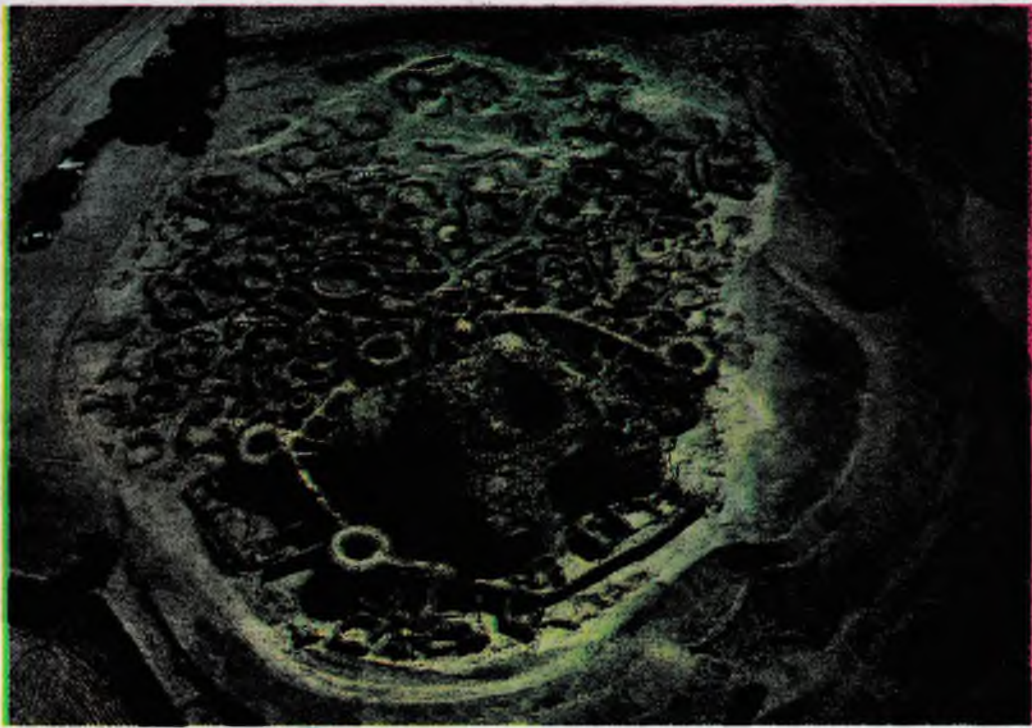
İ.Ö. VII. yy.'da, madenlerin çekiciliğine kapılan Fenikeliler, kıyılarda ilk ticaret acentalarını kurdular. Bu ticaret acentalarının Tharros (Torre di San Giovanni) gibi en güçlüleri, Kartaca'nın bağlaşığı olmayı kabul ettiler, ancak onun egemenliği altına girmediler. Buna karşılık, Kartaca, adadaki bütün Fenike kuruluşlarına (Sulcis [Sant'Antioco], Nora [Capo di Pula], Caralis [Cagliari]) egemenliğini kabul ettirmeyi başardı.

Phokaialılar da Sardinya'da (Olbia Terranova kolonisi) ve Korsika'da sömürgeler kurma girişiminde bulundular. Bu durumdan kaygılanan Etrüskler ve Kartacalılar aralarında birleşerek yunanlı rakiplerini Alalia'da (Aleria) yendiler (535'e doğr.). Vergiye bağlanan, Kartaca'ya ücretli asker, buğday ve maden vermeye zorlanan Sardinyalılar, Kartacalılar'ınki gibi örgütlenmiş bir kent ticaret oligarşisinin yönetiminde köklü bir kartaca etkisi altında kaldılar.

O dönemde Kartaca'nın adadaki durumu, Roma'nın adayla ticaret yapmasını yasaklayan bir antlaşmayla (348'de yapıldığı sanılır) sağlamlaştı, ama yerli ayaklanmaları ve özellikle Sicilya Yunanlıları'nın ve Birinci Pön savaşı (İ.Ö. 259) sırasında Romalılar'ın saldırıları ile sarsılan bu egemenlik, paralı askerlerin ayaklanması (240) sonucunda ortadan kalktı; yerel halkın kovduğu paralı askerler İtalya'ya sığınarak Roma'dan koruma istediler; Roma, tüccarlarını korumak bahanesiyle, rakibine Korsika ve Sardinya'nın kendisine bırakılmasını kabul ettirdi (İ.Ö. 238-237). Fakat, ancak yedi yılda (İ.Ö. 237-231) roma egemenliği altına sokulabilen Sardinya, daha sonra birçok ayaklanmalarla karıştı (İ.Ö. III.-II. yy.); bunların en ünlülerinden biri olan ve Liguria savaşı'ndan (181) kaynaklanan ayaklanma, Sempronius Gracchus tarafından bastırıldı (178). Merkezi iktidara karşı savaşan asilerin barınağı durumuna gelen ve birinci derecede önemli stratejik ve ekonomik bir konumda bulunan (Roma'nın en önemli buğday ambarlarından biriydi) Sardinya, İ.Ö. 49'da Sezar tarafından işgal edildi; ama, Augustus'un üç askeri koloni ve önemli bir karayolu ağı kurmasına karşın haydutların cirit attığı bir yer olarak kaldı. Korsika'dan ayrılarak eski bir praetor tarafından yönetilen bir senato eyaleti yapılan (İ.Ö. 27-İ.S. 6) Sardinya, imparatorluk eyaleti durumuna getirildi, sonra gene Senato'nun yönetimine verildi (İ.S. 66-67), daha sonra yeniden imparatorluk eyaleti oldu (Korsika ile birleştirilerek, II. yy. sonu). Yönetimi procuratorlara bırakılan ada, hıristiyanlar ya da suçlular (madenlerde zorla çalıştırılıyorlardı) için bir sürgün yeri oldu. Büyük bölümüyle imparatorluk *fiscus*'u (maliyesi) yararına işletilen Sardinya, önce romalılaştı, sonra yavaş yavaş hıristiyanlığı benimsedi; ama piskopos Cagliarili Lucifero'nun koyu ortodoksluğunun da gösterdiği gibi (IV. yy.) son derece yöreci kaldı. Vandallar tarafından işgal edilerek krallığın ileri karakolu durumuna getirildi. Kısa bir süre gene Romalılar'ın eline geçti (468), Doğu imparatoru tarafından Geiserich'e bırakıldı (476); Geiserich, denizaşırı topraklarının (Balear adaları ve Korsika) valisini buraya yerleştirdi. Belisarios tarafından yeniden fethedilen (534) ada, yeni Afrika preatorluğunun yedi eyaletinden biri oldu. Bizans işgali döneminde Sardinya'nın bir ölçüde kendi kaderine bırakılması, Roma kilisesi'nin burada durumunu büyük ölçüde sağlamlaştırmasına ve Cassino dağından buraya keşişler yollamaya başlayan Büyük Gregorius'un etkisiyle (VI.-VII. yy.'lar) adanın yönetim ve din alanlarında yeniden örgütlendirilmesine olanak sağladı. Sardinya böylece Lombard istilasından kurtulduysa da 711'den 1016'ya kadar kıyılarının Sarazenler tarafından sürekli bir biçimde yağmalanmasını önleyemedi.

• *Cenova ile Pisa arasındaki rekabet (XI. -XIII. yy.'lar).* Sardinyalılar kendilerini korumak için ülkelerini veraset yoluyla işbaşına gelen yargıçlar tarafından yönetilen dört bölgeye (*giudicati* [Caglİari, Arborea, Logudoro, Gallura]) ayırdılar (IX. yy.); ayrıca, önce Sofu Louis'nin (IX. yy.), sonra Pisa ve Cenova'nın korumasını istediler. Pisa ve Cenova, XI. yy.'da müslümanları püskürttükten sonra, adayı ele geçirmek için birbirleriyle çekişmeye başladılar. Sonunda, Pisa başpiskoposunu Sardinya olağanüstü temsilciliğine atayan papanın desteğiyle, Pisalılar ağır bastı. Cenovalılar adanın kuzeyine ve batısına yerleşirlerken, Pisalılar da güneyini ve doğusunu denetimleri altına aldılar ve Gallura ve Logudoro'nun vârisi Adelasia'nın, Federico II'nin evlilikdışı oğlu Enzo ile evlenmesiyle (1238) durumlarını güçlendirdiler; Enzo, Sardinya kralı ilan edildi (1240'a doğr.) ve ada kentleri özgürlüklerini kazanmaya başladılar (Sassari'ye komün statüsü tanınması). Ancak, Cenovalılar İtalya'da Hohenstaufenler'in çökmesinden yararlanarak Pisalılar'ı Sardinya'dan kovdular (Meloria zaferi, 1284). Ama adada egemenliği ele geçirmek üzere oldukları bir sırada, papa Bonifacius VIII, Sardinya'yı Aragón kralı Giacomo II'ye verdi. O da, 1323-1324'te adayı ele geçirdi.

• *Aragón ve ispanyol egemenliği (1322 -1708).* Aragónlular, Sardinya'ya gerçek bir parlamento getirdiler (1355); fakat, genel bir ayaklanma patlayınca, bunu bastırmak için adaya asker gönderdiler (1368). Böylece başlayan iç savaş yaklaşık elli yıl sürdü. Bu arada Eleonora Arborea adanın temel yasası olan *Carta de logu*'yu (1392) ilan etti. 1420'de, Aragónlu Alfonso V, en sonunda Sassari'yi teslim almayı başardı ve Sardinya'yı, sağlam bir feodal hiyerarşinin desteğiyle kendi otoritesi altında birleştirdi. 1478'de, ülke genel valiliğe dönüştürüldü. İtalya ile bağları koparılan ada, büyük ölçüde ispanyollaştırıldı; Felipe II, Sardinya ekonomisini geliştirmeyi bile denedi. Fakat, Sardinya bir yandan coğrafi yalnızlığın, öbür yandan stratejik durumuyla İspanya'nın Batı Akdeniz'de egemenliğini sağlayan adada ne pahasına olursa olsun düzeni

umini yakınlarında Su Nuraxi'de kale (İ.Ö. XIII.-IX. yy.) ve Nuraghe döneminden kalma köy (İ.Ö. VIII. yy.'dan Roma dönemine kadar iskân edildi)

Publi-A. E. R.-Foto-Ziolo

miğferli savaşçı Monti Arcosu'da (Uta) ıulunan Nuraghe döneminden kalma bronz heykelcik (İ.Ö. VIII.-VII. yy.) *Ulusal arkeoloji müzesi, Cagliari*

SARDİNYA'DA SANAT

korumak isteyen genel valilerin zorbalığının acısını çekti.

• *Savoia egemenliği (1718/1720-1860).* Louis XIV'ün ve İspanya kralı Felipe V'in düşmanı olan İngilizler, Sardinya'yı ele geçirdiler; bu olay adanın Avusturya'ya geçmesine yol açtı, sonra Avusturya Rastatt (1714) antlaşması'yla adanın kendi mülkü olmasını Louis XIV'e kabul ettirdi. Londra antlaşması (1718) sırasında, imparator Karl VI, Savoia dükü Vittorio Amedeo II'nin Sardinya ve bir krallık unvanı karşılığında Sicilya'yı kendisine bırakmasını sağladı. Yeni kralın 1720'de ele geçirdiği adanın yoksulluğuna karşın (*latifundia*'ların sultası, besin tarımının gerilemesi), Savoia hükümdarı, bu ada yardımıyla hukuki bakımdan Avrupa'nın en büyük prensleriyle eşit duruma geldi, devletleri de 1861'e kadar "Sardinya devletleri" adıyla anıldı. Ada, belli bir iktisadi refaha erişmekle birlikte siyasi önemini tümüyle kaybetti, çünkü artık çekirdeği Piemonte ve merkezi Torino olan bir devletin kenarda ve uzakta kalmış bir parçasından başka bir şey değildi. Bundan böyle kimi olağandışı durumlar dışında Sardinya'nın tarihi, Savoia* sülalesi devletlerinin tarihiyle karıştı: hükümdarları feodaliteyi ortadan kaldırdılar (1835) ve adayı politik bakımdan Piemonte'ye bağladılar (1847-48). Ada daha sonra da İtalya krallığı'na katıldı (1861).

• *İtalyan Sardinyası (1861'den bu yana).* Sardinya'nın kendine özgü niteliği ve iktisadi ve toplumsal geriliği nedeniyle italyan Kurucu meclis'i adaya, bölgesel bir meclis tarafından atanan (ilk meclis seçimleri 8 mayıs 1949'da yapıldı) ayrı bir hükümeti bulunan özerk bir bölge statüsü verdi (şubat 1948).

Eski Santa Trinità di Saccargia manastırı (XII. ve XIII. yy.)

F. Valmachino

GÜZEL SANATLAR

Sardinya'da, İ.Ö. XV.-X. yy. arasında, tepelerinde askeri amaçlarla yapılmış düzlükler bulunan koni biçimli taş kulelerle *(nuraghi)* ayırt edilen özgün bir uygarlık gelişti. Bu kale evlerden ve birçok mezardan, özellikle Uta ve Abini'de, bronz heykelcikler çıkarıldı: bugün Cagliari müzesi'nde korunan miğferli savaşçılar, okçular, güreşçiler, flütçüler; tilki, koç, geyik, öküz gibi üsluplaştırılmış hayvanlar. Bu büyük tunç uygarlığı, kalaycı zengin Atlas okyanusu bölgesiyle bağlantılıdır. Daha sonraları, Sardinya sanatı, birbirini izleyen işgalcilerin etkisi altında kaldı: Kartacalılar ve Romalılar (Cagliari amfitiyatrosu, Porto Torres kaplıcaları [?]), Pisalılar (XII. yy.'dan kalma Porto Torres katedrali ve Santa Trinità di Saccargia kilisesi), Aragónlular (XVI. yy. gotik üslubunda yapılan ve daha sonra değişikliğe uğratılan Alghero katedrali). Adada, Rönesans, barok ve yeniklasik üsluplar da temsil edilmiştir.

Sardinya koyunu, Sardinya adası kökenli koyun ırkı. (Küçük boylu, bol süt verimli, genellikle beyaz ince uzun yapağılıdır.)

SARDİNYA krallığı, Batı Alpler'in her iki tarafına yayılmış olan Savoia sülalesine bağlı ve kıta Avrupası'nda yer alan devletlere Sardinya'nın katılmasıyla 1718-1720'de kurulan krallık.

SARDON ya da **SARDUN** a. (yun. *sardonion*). Balıkç. Bazı ağların üst ve alt yakasına sıralanan, daha kalın iplerle örülmüş sağlam gözler dizisi.

SARDONİKS a. (lat. *sardonyx*). Miner. Beyaz ve turuncu-kırmızı renkli akik türü.

SARDOU (Victorien), fransız tiyatro yazarı (Paris 1831 - *ay. y.* 1908). Tıp öğrenimini tiyatro yapıtları yazmak için yarıda bıraktı. Ancak ilk piyesi (*la Taverne des étudiants*, 1854) başarısızlığa uğradı. Bir tiyatro sanatçısı olan Mlle de Brécourt ile evlendikten sonra (1858) karısının da desteğiyle yeni yapıtlar verdi (*les Premières*

Güney Sardinya'da işlenmiş döşemelik kumaş (XIX. yy. sonu-XX. yy. başı) *Sanna müzesi (Sassari)*

Scala

Armes de Figaro [1859]; *Les Pattes de mouche* [1860]). Daha sonraki oyunları da halk tarafından büyük bir ilgiyle izlendi (*la Famille Benoîton* [1865]; *la Tosca* [1887]; *Thermidor* [1891]; *Madame Sans-Gêne*, [1893]). Yapıtlarındaki teknik ustalığın tartışılması sözkonusu olmamakla birlikte, tarihi piyesleri burjuva dramlarına göre çok daha inandırıcıdır.

SARDUAN a. (fr. *sardoine*). Miner. Kahverenkli kalseduan türü. (*Damarlı sarduan*'dan kameler ve çeşitli eşyalar yapılırdı.)

SARDUN → SARDON.

SARDUNYA a. Güney Afrika ve Avustralya kökenli, çokyıllık bitki. (Bil. a. *pelargonium;* turnagagasıgiller familyası.)
—ANSİKL. Güney Afrika kökenli olan sardunyalar, düzensiz, iri ve küme halinde çiçekli bitkilerdir; çiçeğinde üst çanakyaprak bir mahmuz gibi uzundur.
Sardunyalar ılıman iklimlerde salon ve sera çiçeği olarak yetiştirilir. Başlıca türleri sardunya *(Pelargonium zonale)*, çin sardunyası *(P. sinensis)*, gümüşi sardunya *(P. argentium)* ve sakız sardunyasıdır *(P. peltatum)*. Bunların melezleştirilmesiyle elde edilmiş birçok çeşidi vardır. En çok yetiştirilen iki çeşidi iri çiçekli sardunya ile alaca yapraklı sardunyadır. Bu çiçekler salonları olduğu gibi yazın balkon ve bahçeleri de süsler. Bitki çabuk dallanır ve iri kümeler halinde biçimlenir. Değişik renklerde büyük, katmerli, gösterişli çiçekler açar.

SARDUNYAGİLLER → TURNAGAGASIGİLLER.

SARDURİ, üç urartu kralının adı: **Sarduri I** yaklş. İ.Ö. 832/840-825/830), Urartu devletinin gerçek kurucusu olarak kabul edilir ve günümüze yazıtı ulaşmış ilk kraldır (Van kalesi'nin K.-B. eteğindeki Sarduri burcu). Asur dilindeki yazıtlarda Lutipri'nin oğlu ve Nairi ülkesinin büyük kralı olarak tanıtılır. Tuşpa'yı (Van) kurdu ve başkent yaptı. Asur kralı Salmanasar III'ün saldırılarına başarıyla karşı koydu. —**Sarduri II** (yaklş. İ.Ö. 763/764-733/735), babası Argisti I'in siyasetini başarıyla uyguladı ve onun zamanında Urartu devleti en parlak dönemini yaşadı (Van kalesi'nin K.-D.'sundaki Analı kız kaya anıtında bu kralın dönemindeki olaylar anlatılır). Bayındırlık çalışmalarını sürdürdü, Sardurihinili'yi (Çavuştepe) kurdu, Kayalıdere (Varto) kalesini yaptırdı. Ayrıca İrebuni kentinin duvarlarında Sarduri II'ye ait on iki yapım yazıtı yer alır. Kummuh, Meliddu ve Gurgum krallarıyla yaptığı antlaşmalarla siyasal gücünü pekiştirdi. Ancak Asur kralı Tiglatpileser III ile Arpad'da (Halfeti yakınlarında) yapılan savaşta büyük bir yenilgiye uğradı; savaş alanından kaçıp Tuşpa'ya sığınmak zorunda kaldı (İ.Ö. 743). —**Sarduri III** (yaklş. İ.Ö. 645-635), Rusa II'nin oğludur. Asur kralı Asurbanipal'e armağanlar yolladı, İskitler'le iyi geçinmeye çalıştı. Teişebaini'de (Karmir-Blur) ortaya çıkarılan tabletlerde toprak ve hayvan dağıtımıyla ilgili yeni yasalar çıkardığı yazılıdır. Burada ele geçen bir mühür baskı üzerindeki Sarduri'nin oğlu Sarduri diye belirtilen kişinin aynı adı taşıyan dördüncü bir kral mı, yoksa bir prens mi olduğu çözümlenememiştir.

SARDURİHİNİLİ. Tar. coğ. D. Anadolu'da urartu kenti; Sarduri II tarafından kuruldu. Kalıntıları, Van'ın Gürpınar ilçesi merkez bucağına bağlı Çavuştepe* köyünde yapılan kazılarda ortaya çıkarıldı.

SARDUS PATER, Sardinya'nın Kartaca kökenli büyük tanrısının latince adı.

SARDUY (Severo), kübalı yazar (Camagüey 1937), 1961'de Paris'e yerleşti. Şiirler, eleştiriler ve denemeler (*Escrito sobre un cuerpo*, 1969; *Barroco*, 1975) yazdı. Çok sayıda imge ve eğretilemenin yer aldığı romanlarıyla bir yazı ustası olduğunu ortaya koydu (*Cobra* 1972; *Maitreya*, 1980).

Sarek ulusal parkı, İsveç'in kuzey-batı'sında (Norrbotten), 1909'da kurulan ulusal park; 1 940 km²'lik bir alanı kaplar.

Sarekat Islam, 1911'de, Surakarta'da (Cava) kurulan ilk siyasal parti. Hem milliyetçi hem de dinci olan bu parti, Doğu Hindistan Hollandası'ndaki Cava halkını çin, arap ve hollanda egemenliğine karşı korumayı amaçlıyordu. Birinci Dünya savaşı ve özellikle de Rus devrimi hareketin içine Avrupa'da doğan yeni ideallerin ve yeni düşüncelerin girmesine yol açtı. Böylece partinin birliği sarsılmaya başladı ve ekim 1921'de toplanan 6.kongrede parti bölündü. Partinin radikal kanadı Endonezya Komünist partisi'nden ve Komünist enternasyonal'den etkilendi. Dinci ve tutucu kanat ise yavaş yavaş çöktü.

SAREMA, estonya dilinde **Saarema**, isveççe **Ösel,** Estonya'da ada, K.-B.'dan Riga körfezinin girişinde; 2 714 km². Toprakaltı kireçli olan, buzultaşlarla kaplı bu adada hayvancılık yapılır.

SAREPTA ya da **SAREPHA.** Tar. coğ. Fenike'de kent, Akdeniz kıyısında, Tir ve şaraplarıyla ünlü Sidon arasında. Günümüzde *Serefend.* Sarepta yıkıntıları, 1969-1974 arasında bu kentte yapılan kazılar sonunda ortaya çıkarıldı.

SARF a. (ar. *şarf*). **1.** Harcama, masraf etme, tüketme. **—2.** *Esk.* Bir şeyi kullanma, bir şeyle uğraşma, yorma: *Sarf-ı zihin. Sarf-ı mesai.* **—3.** *Esk.* Çevirme, döndürme. **—4.** *Sarf etmek*, bir şeyi harcamak, tüketmek, kötü sözler söylemek: *Ağır sözler sarf etmek.*
—*Esk. Sarf-ı maharet*, hüner gösterme, hünerini ortaya koyma. ‖ *Sarf-ı makderet*, kudret, güç harcama. ‖ *Sarf-ı nazar* → SARFINAZAR.
—Esk. dilbilg. Dilbilgisinin kelime yapısı ve çekim biçimlerini inceleyen bölümü; morfoloji. ‖ Sarf konusunda yazılmış olan kitap. ‖ *Sarf ü nahiv*, dilbilgisi.
—İsl. huk. Nakdi, nakde satma, parayı parayla değişme.

SARFINAZAR be. (ar. *şarf* ve *nazar*'dan *şarf-ı nazar*). **1.** *Esk.* Sayılmasa da, bir yana bırakılsa da. **—2.** *(Bir şeyden) sarfınazar etmek*, bir şeyi hesaba katmamak, göz önünde bulundurmamak; vazgeçmek.

SARFİ sıf. (ar. *şarf* ve *-i*'den *şarfî*). *Esk.* **1.** Harcamayla, masrafla ilgili. **—2.** Dilbilgisiyle ilgili.

SARFİYAT çoğl. a. (ar. *şarfiyye*'nin çoğl. *şarfiyyāt*). **1.** Harcamaların, masrafların tümü: *Yıllık elektrik sarfiyatı.* **—2.** *Esk.* Ticari defterin gider hanesi.
—Esk. fizyol. Vücuttan çıkan salgılar.

SARFİYUN çoğl. a. (ar. *şarfî*'nin çoğl. *şarfiyyūn*). *Esk.* Gramerciler, gramer bilginleri, gramerle uğraşanlar.

SARGANS, İsviçre'de (Sankt Gallen kantonu) komün, Ren ovasında, Graubünden-Zürich yolu üstündeki geçide egemendir. 4 300 nüf. XIII ve XV. yy.'dan kalma şato (müze).

SARGASSO denizi, Kuzey Atlas okyanusu'nun batı kesiminde (Bermuda) sınırları belirsiz deniz; burada sargasso denilen ve deniz üstünde yüzen bol miktarda siyah suyosunu vardır. Sıcaklık (20-25 °C) ve tuzluluk oranının (‰ 36,5-37,25) yüksek olduğu bu bölgede akıntılar, saat yelkovanı yönünde büyük bir dönme hareketi gerçekleştirerek suyosunlarını yarı tropikal cepheye doğru sürükler.
Saragasso denizi faunası oldukça genel bir renk benzerliğiyle, hatta antenlibalık*ta olduğu gibi beden eklentilerinin suyosunu dallarına benzemesi sayesinde avcı hayvanların gözünden saklanabilen yüzer soyusonları üstünde yaşar. Burada bulunan tek deniz böceği halobates*'tir.

SARGASSUM a. (Portekizce *sargaço*'dan). Bütün denizlerde bulunan esmer-suyosunu.
—ANSİKL. Sargassumlar çok farklılaşmış büyük suyosunlarıdır. Bunlarda, kökleri andıran çengel gibi tutunucu ince, dallı lipikçiklerden oluşan bir kısım; sonra, yaprakları andıran yassı organların bağlandığı sapa benzer dallı silindirimsi kısımlar; nihayet, özelleşmiş küçük dallar üzerinde meyveye benzeyen ("dönence üzümü") yüzer kesecikler halinde şişkinlikler bulunur. Türlerin çoğu Avustralya ya da Amerika kıyılarındaki kayalara tutunmuş olarak yaşar. Atlas okyanusu'nda bunlardan oluşmuş gerçek yüzen çayırlara rastlanır: ünlü Sargasso denizi böyle bir alandır.

SARGATHON. Tar. coğ. G.-D. Anadolu'da kent; Nisibis (Nusaybin) yakınlarında olduğu sanılmaktadır.

SARGENT (John Singer), amerikalı ressam (Floransa 1856 - Londra 1925). Çocukluğunda ailesiyle birlikte İtalya, Hollanda, İspanya'yı dolaştı. Paris'te öğrenim gördü ve geleneksel üslupta portreler yaptı (*Madame Gautreau*, 1884, Metropolitan Museum, New York). Bununla birlikte yapıtlarında, arkadaşları Monet ve Whistler'in sanatına duyarlığından gelen bir ataklık ve ustalık sezilir. 1885'te Londra'ya yerleşti, toplumu olduğu gibi sadelikle yansıttı, ayrıca daha özgür yapıtlar, özellikle de manzaralar çizdi. ABD'de duvar süslemeleri yaptı (Museum of Fine Arts, Boston).

SARGESON (Frank), yeni-zelandalı yazar (Hamilton 1903 - Auckland 1982). Öyküleri (*Collected Stories*, 1964) ile tanındı, günlük ya da pikaresk roman gibi türleri denedikten sonra Yeni-Zelanda gerçeğini yansıtan romanlar (*Conversation with My Uncle*, 1936; *The Hangover*, 1967; *Joy of the Worm*, 1967) yazdı.

SARGI a. Bir şeyi özellikle de bir yarayı, sarmakta kullanılan uzun, dar ve ince şerit.
—Cerr. Pansumanı yerinde tutmak, baskı sağlamak ya da vücudun herhangi bir kısmını oynamaz hale getirmek için kullanılan şerit ya da bez. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kasık fıtığı sargısı*, fıtık deliğini tıkamaya yarayan, bir ya da iki yastık ve bu yastığı yerinde tutan bir zemberek ve kemerden yapılı aygıt. (Günümüzde fıtık yaşlılarda bile cerrahi yolla tedavi edildiğinden bu aygıtın kullanımı gittikçe azalmaktadır. Göbek fıtığı sargısı ise sadece süt çocuğunda kullanılır.)
—Elektrotekn. Elektrikli bir aygıtta ya da bir elektrik makinesinde, aynı devreyi oluşturan iletkenler kümesi. (Eşanl. BOBİNAJ.) ‖ *Sargı yanı*, BOBİN* YANI'nın eşanlamlısı. ‖ *Binişik sargı*, bir tambur indüvide, kısmi adımları ters yönlü olan sargı. (Doğru akım makinelerinde bu sargılar ya "basit paralel" ya da "bileşik paralel" bağlıdır.) ‖ *Bir asenkron makinenin* ya da *bir transformatörün birincil sargısı*, şebeke akımıyla beslenen sargı. ‖ *Bir asenkron makinenin ikincil sargısı*, şebekeye bağlı olmayan sargı. ‖ *Bir transformatörün ikincil sargısı*, uçlarına bir kullanım devresi bağlanan sargı. ‖ *Bir transformatörün üçüncül sargısı*, bir denkleştiriciye, bir indüktans bobinine ya da bir yardımcı devreye bağlanan ek sargı. ‖ *Dağılmış sargı*, iletkenleri, her kutup için birçok oyuktan geçen sargı. ‖ *Dalgalı sargı*, bir tambur indüvide, kısmi adımları aynı yönde olan sargı. (Doğru akım makinelerinde, bu sargılar ya seri ya da seri-paralel bağlıdır.) ‖ *Denkleştirme sargısı*, elektromanyetik bir makine ya da bir aygıtta kullanılan ve indüvinin geribesleme manyetik alan etkilerini zayıflatmaya yarayan yardımcı sargı. ‖ *Emdirme sargı*, iletkenleri bir yalıtkanla kaplı olsalar bile (örneğin emaye tel), aralarında hava aralıkları kalacak biçimde bir bağlayıcıyla topraklaştırılmış sargı. ‖ *İndükleyici sargı*, içinden bir uyarma akımı geçen sargı. ‖ *Komütasyon sargısı*, kolektörlü bir makinede, komütasyon halindeki iltkenlerde ortaya çıkan elektromotor kuvvetleri yansızlaştırmaya yarayan sargı. ‖ *Sıkı sargı*, kutupları çıkıntılı ya da kutup başına bir oyuğu olan bir indükleyicinin sargısı. ‖ *Yarım sargı*, bir makine sargısı bobinini oluşturan iki bölümden her biri. (Bir bobin yanı ve bir bobin başından oluşur.)
—Tar. Mısırlılar'ın mumyaları sardıkları be-

sardunya

yaz keten şerit. (Sargılarda yazılar, özellikle de Yeni İmparatorluk döneminde *Ölüler* kitabı*'ndan cümleler bulunabiliyordu).

—ANSİKL. Cerr. Sargılar ilgili vücut bölgesine uyarlanır: kol, bacak ve bedende dairesel ya da eğik; kol ve bacakların gövdeyle birleştiği yerlerde sarmal çapraz, başta kese biçiminde. Olgulara göre katı sargılar (bezden), lastikli bürümcek sargılar ya da daha iyi bastıran ve yerinde tutan lastikli yapışkan sargılar (örneğin burkulmalarda) kullanılır. *Eşarplar* kolları askıda tutmaya ve gerektiğinde bedene bağlamaya yarar. *Beden sargıları* göğsü sıkmaya (kaburga kırıklarında) ya da laparotomiden sonra karın bağlamaya yarar. *T sargıları* apışarası pansumanlarını yerinde tutar.

—Tar. Antikçağ'da rahiplerin başını, tanrı heykellerini, sunakları ve kurbanların başını süsleyen ince uzun kumaş parçası. (Eski Yunanistan ve Roma'da insanların, anıtlarının süslenmesinde ve ayinlerde kullanılan şeritler dokunulmazlığın simgesiydi. Genellikle yünden yapılan bu şeritler, beyaz, mavi ya da erguvan* renginde olurdu.)

SARGILAMAK g. f. Bir sargıyla sarmak.

SARGILI sıf. Bedenin sargıyla sarılmış bölümü için kullanılır: *Sargılı kolunu kapıya çarpmak.*

SARGILIK a. Tüt. Puronun dış sargısını oluşturan tütün yaprağı.

SARGIN (Nihat), türk siyaset adamı (İstanbul 1927). İstanbul Tıp fakültesi'nde öğrenci olduğu yıllarda Yüksek tahsil gençlik derneği'nde yönetim kurulu üyeliği ve başkanlık yaptı. Bu dernekçe yayımlanan *Hür gençlik* dergisini yönetti. Dergide, Kore savaşı'nı protesto eden bir bildirinin yayımlanması (1950) üzerine bir yıl hapse mahkûm oldu. Cezasının bitiminde öğrenimini tamamlayarak iç hastalıkları uzmanı oldu. Türkiye İşçi partisi'nin kurulmasından sonra bu partinin merkez örgütünde çeşitli görevler üstlendi ve genel sekreterliğe getirildi (1965). Behice Boran, Sadun Aren vb. tarafından oluşturulan Emek grubunda yer aldı. Mehmet Ali Aybar grubuna muhalefet etti. 12 Mart 1971 askeri darbesini izleyen günlerde Türkiye Komünist partisi'ni kurmak savıyla yargılandıysa da aklandı. Daha sonra Türkiye İşçi partisi' nin yeniden örgütlenmesinde görev aldı ve bu görevini genel sekreter olarak sürdürdü. 12 Eylül darbesinden sonra yurtdışına çıktı; TİP ve TKP'nin yurtdışında birleşme ve partiyi Türkiye'de kurma kararı almalarından sonra Haydar Kutlu (Nabi Yağcı) ile birlikte yurda döndü (1988); tutuklandı. Yargılanırken mayıs 1990'da tahliye edildi. Nisan 1991'de Türk Ceza kanunu'nun ilgili maddeleri (141, 142) kaldırıldığından dava düştü.

ŞARGIN (Burhan), türk futbolcu (Ankara 1929). Futbola başladığı Hacettepe kulübü'nde santrfor mevkisinde gösterdiği üstün yetenekle ünlendi ve "Canavar" lakabıyla anıldı. Hacettepe'den sonra Fenerbahçe, Adalet ve yine Fenerbahçe takımında yer aldı, 8 kez milli oldu. 1954 Dünya kupası elemelerinde İspanya'ya karşı Türkiye'ye 1-0'lık galibiyeti getiren ve türk takımının finale kalmasını sağlayan golü attı. Futbolu 1957'de Fenerbahçe kulübü'nde bıraktı.

SARGIN (Muharrem), türk mühendis (Şereflikoçhisar 1936). İstanbul Teknik üniversitesi inşaat fakültesi'ni bitirdikten (1959) sonra Londra'da ve Kanada'da eğitimini sürdürdü. 1969'dan başlayarak İmar ve iskân bakanlığı araştırma dairesi başkanı olarak çalıştı. *Betonda gerilme deformasyon ilişkisi ve betonarme kesitleri analizi* adlı yapıtıyla TÜBİTAK bilim ödülü'nü kazandı (1972). Ortadoğu teknik üniversitesi'ne öğretim üyesi oldu (1976).

SARGON Akkadlı ya da **ŞARRUKİN,** Akkad kralı (yaklş. İ.Ö. 2340-2284). Dünya tarihinde ilk kez bir hanedan ve imparatorluk kuran kişilerden biridir; ancak yaşamına ilişkin bilgiler efsanelere dayanır. Uruk kralı Lugal-zagesi'yi yenen Sargon, tüm Aşağı Mezopotamya sitelerini egemenliği altına aldı. Sonra batıya yönelerek Mari'ye boyun eğdirdi, Ebla İmparatorluğu'nu zayıflattı. Yaygın ve güçlü bir ticaret ağı kurabilmek amacıyla ülkesinin topraklarını Amanos ve Toros dağlarına değin genişletti, Subaru'yu (Yukarı Mezopotamya) ve Elam'ı yendi, Sus'a egemen oldu. Aşağı Mezopotamya ticaretini Dilmun, Magan ve Meluhha gemilerinin uğradığı Basra körfezine doğru yaydı. Mezopotamya'da ilk kez sürekli bir ordunun kurucusu da olduğu sanılan Sargon'un imparatorluğu (Mezopotamya ve Sus), yaşamının sonlarına doğru ayaklanmalar yüzünden sarsıldı. Ölümünden sonra yazılan *Savaş kralı efsanesi*'nde Anadolu içlerine, Kappadokia'ya kadar seferler düzenlediği, puruşandalı tüccarların ona başvurarak kendilerini korumasını istedikleri bildirilmektedir.

SARGON II ya da **ŞARRUKİN,** Asur kralı (İ.Ö. 722/721-705). Bir ayaklanma sırasında kaybolan önceli Salmanasar V'in kardeşi olduğunu öne sürdü ve Samiriye' nin ele geçirilmesini de (İ.Ö. 722/721) kendine mal etti. Asur egemenliğine karşı düzenlenen ayaklanmalar sırasında tahta çıktı ve özellikle Keldeliler, Aramiler, Urartular ile Suriye ve Filistin'deki halklarla uğraşmak zorunda kaldı. Başlangıçta Merodah Baladan II'nin (Marduk-Apla-İddin II) krallığını ilan ettiği Babil'i ele geçiremediyse de Suriye'deki ayaklanmayı bastırdı (İ.Ö. 720). Hama kralının yönetimindeki bağlaşıkları Karkar'da (İ.Ö. 720), mısır ordusunun desteklediği Gazze kralını Raphia'da yenilgiye uğrattı. Bundan sonra Anadolu'ya yöneldi, Muşki kralı Mita'nın İ.Ö. 717'den beri kışkırttığı geç hitit devletlerini, Fırat'tan Toroslar'a değin topraklarına kattı. Geç hitit kentlerini bir asur eyaletine dönüştürdü ve başlarına asurlu valiler atadı. Muşkiler İ.Ö. 709'da boyun eğmek zorunda kaldılar. Anadolu'da ve İran' da kendisine karşı entrikalara girişen Urartu kralı Rusa I'in üzerine üç sefer düzenledi. Rusa I ile antlaşma imzalayan Tabal kralının üzerine bir ordu gönderdi, kral tutsak edilerek Asur'a getirildi (İ.Ö. 715). Büyük bir orduyla urartu topraklarına girdi, kentler yakılıp yıkıldı (İ.Ö. 714) [Paris Louvre müzesi'ndeki tabletlerde bu savaşlara ilişkin ayrıntılı bilgi verilmektedir]. Medler'in topraklarını imparatorluğuna kattı ve İ.Ö. 710-709'da Babil'i ele geçirdi. Kıbrıs ve Dilmun krallarını haraca bağladı. Sargon'un Dur Şarrukin'de (bugün Hursabâd) kurmayı tasarladığı sarayı ölümünden ancak bir yıl önce bitirilebildi (İ.Ö. 713-706). Dur Şarrukin sarayı'nın kimi kalıntıları XIX. yy. ortalarında Botta tarafından Paris'e götürüldü (Louvre müzesi).

Lauros Giraudon

Sargon II
bir kurbanlık dağkeçisini taşırken Dur Şarukkin'de (Hursabâd) bulunan bir ortostattan ayrıntı
alçıtaşı
İ.Ö. VIII. yy. asur sanatı
Louvre müzesi, Paris

SARH a. (ar. *şarh*). *Esk.* Yüksek yapı, köşk.

SARH, esk. **Fort-Archambault,** Çad' da kent, Orta Şari ilinin merkezi; 76 835 nüf. (1988). Ticaret. Tekstil sanayisi.

SARHOŞ sıf. ve a. (fars. *ser,* baş ve *ḫoş,* iyi; *ser-ḫōş*'tan). **1.** Alkollü bir içkiden normal ölçüyü aşacak kadar içerek kendini bilemez duruma gelmiş bir kimse için kullanılır; esrik, mest. **—2.** Ed. Hoşa giden bir etkiyle kendinden geçmiş kimse için kullanılır: *Aşk sarhoşu.* **—3.** *Bir kimseyi sarhoş etmek,* onun sarhoş olmasına yol açmak: *Suç ortakları içki vererek gardiyanı sarhoş ettiler. Üç kadeh rakı, beni sarhoş etti;* onu coşkuya, yoğun heyecana sürüklemek; coşturmak, kendinden geçirmek: *Başarıları onu sarhoş etti.* ‖ *Sarhoş olmak,* sarhoş bir duruma gelmek; sarhoşlamak: *Her gece içip sarhoş oluyor. Sarhoş olan davetliler tartışmaya başladılar.* ‖ *Bir şeyden (soyut) sarhoş olmak,* ondan aşırı derecede etkilenmek; kendinden geçmek: *Mutluluktan sarhoş olmak.*

—El sant. *Sarhoş bacağı,* art arda zikzaklar biçimindeki işleme iğnesi. (Daha çok kalın ipliklerle yapılır ve kenar süslemelerinde kullanılır.) [*Girit iğnesi* de denir.]

—Nörol. *Sarhoş yürüyüşü,* bacakların yana doğru yay çizerek düzensiz adım atışıyla ve duruş poligonunun genişlemesiyle belirgin yürüyüş biçimi. (Alkol sarhoşluğunda ve beyincik sendromunda rastlanır.)

◆ be. Sarhoş olarak, alkol alarak: *Eve sarhoş gelmek.*

Sarhoş barı → BAŞBAR.

Sarhoş gemi, Arthur Rimbaud'nun 1871'de yazdığı, Verlaine tarafından *Lutèce* dergisinde (1883), sonra da *les Poètes maudits*'de (1884) yayımlanan şiiri. Kalıplara tam uymasa da biçimsel bakımdan geleneksel tekniğe bağlı olan bu şiirde, Rimbaud, romantik temalardan pek uzaklaşmamakla birlikte, kendine örnek almış olabileceği şairleri (Hugo, Vigny, Dierx) ya da anımsadığı varsayılan yazarları (Jules Verne, *le Magasin pittoresque*) aşmış ve sonunda benliğin zaman ve uzamdaki yolculuğunu şiire aktarmıştır.

SARHOŞLAŞMAK gçz. f. Sarhoş duruma gelmek; sarhoş olmak.

SARHOŞLUK a. **1.** Fazla miktarda alkollü içki içmekten ileri gelen, duyu bozuklukları, hareket uyumsuzlukları, konuşma bozuklukları ve bazen saldırganlıkla karışık mutluluk hali; esriklik. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Uyuşturucu psikotropların (barbitirik, özellikle eter) aşırı miktarda alınmasından ileri gelen ve yukardakine benzeyen hal. **—3.** Şiddetli bir duygunun, başdöndüren bir heyecanın neden olduğu mutlu coşkunluk: *Zafer sarhoşluğu.*

—Spor hek. *Derinlik sarhoşluğu,* antrenmansız ya da yorgun kişilerde, önlem almadan yapılan dalışlarda 30 metreden sonra ve çoğunlukla daha derinlerde meydana gelen aksaklık. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İçkiler kısa sürede çok miktarda alınırsa sarhoşluk komaya kadar varabilir (kişiye körkütük sarhoş denir). Bu durumda kollaps ya da solunum bozukluğu yüzünden ölüm tehlikesi her zaman vardır. Bazen çocuklarda ya da kötü beslenmiş kişilerde (özellikle süreğen alkolikler) nispeten hafif dozda alkol alındıktan sonra bile hipoglisemi koması meydana gelebilir. Yine nispeten az miktarda alınan alkolden sonra aşırı hareketlerle belirgin bir sarhoşluk ortaya çıkabilir, kişi yıkıcı bir öfkeye kapılır, büyük bir kırıp dökme krizine tutulur, sonra derin bir uykuya dalar.

—Huk. Sarhoşluk, Türk med. k.'nda temyiz kudretini ortadan kaldıran nedenlerden biri olarak görülür (md. 13). Yasaya göre, temyiz kudreti olmayanların medeni hakları kullanma ehliyetleri de yoktur (md. 14). Türk cez. k. sarhoşluğu ceza ehliyeti açısından değerlendirir. Ceza kanunu, kendi isteğiyle sarhoş hale gelen kişilerin ceza ehliyetlerinin tam olduğunu, bu durumdaki kişilerin işleyecekleri suçlarda ceza sorumluluklarının değişmeyeceğini öngörür. Buna karşılık, yasa kendi istekleri olmadan sarhoş edilenlerin ceza sorumluluklarının ya tümüyle ortadan kalkacağını ya da azalacağını belirtir. Buna göre, kendi isteği olmadan tam sarhoş hale gelen kişinin ceza sorumluluğu tümüyle ortadan kalkar. Bu durumdaki tam olmayan sarhoşluk ise ceza sorumluluğunu tümüyle ortadan kaldırmaz, ancak azaltır (Türk cez. k. md. 48). Sarhoşlukla ilgili başka bir düzenleme, Türk cez. k.'nun 571. maddesinde yer alır. Bu madde hükmüne göre, halka açık bir yerde rezalet çıkartacak ya'da halkın huzurunu bozacak derecede sarhoş olanlar, on beş günden aşağı olmamak üzere hafif hapis ya da üç bin liradan aşağı olmamak üzere, hafif para cezasıyla cezalandırılır.

—İsl. İçkiyi yasaklayan islam dininde doğal olarak sarhoşluk da kabul edilemez bir durumdur. Sarhoş olanların cezalandırılmaları gerektiği yolunda birçok hadis

vardır. Kuran'da da "Ey iman edenler! Sarhoş iken dediğinizi bilmedikçe (sarhoşluğunuz geçmedikçe) namaza yaklaşmayın" (IV, 43) denir.

—Spor hek. *Derinlik sarhoşluğu.* Dalgıçta, alışılmamış bir mutluluk ya da bunun aksine bir korku, bir sıkıntı, esriklik ve daha ileri derecesi, maskenin borusunu çıkarıp atma gibi tehlikeli olabilecek garip davranışlar ortaya çıkabilir Bu bozuklukları ortadan kaldırmak için birkaç metre yukarı çıkmak yeterlidir. Aksi takdirde olup bitenlere önem verilmez, üzerinde durulmazsa, boğulma ya da basıncın hızla düşürülmesine bağlı olarak acele su yüzüne çıkmanın doğurduğu kazalar görülebilir. Derinlik sarhoşluğu, uyuşturucu etkisi olan, su altındaki azotun kısmi basıncındaki yükseklige bağlıdır. Bununla beraber azotun rolünün tek olmadığı, buna oksijenin çırpındırıcı etkisinin ve karbon gazının uyuşturucu etkisinin eklendiği sanılmaktadır.

SARI sıf. **1.** Rengi güneş ışığının ayrışma tayfında yeşil ile turuncu arasında yer alan renkte olan şey için kullanılır: *Sarı güller. Sarı saç. Elbisesi sarıydı.* **—2.** Bir ad ya da sıfatla kullanıldığında, bu rengin değişik tonlarını belirtir: *Uçuk sarı, hardal sarısı, saman sarısı, altın sarısı, kanarya sarısı.* **—3.** Siyah ve beyaza karşıt olarak, ortak özellikleri genellikle tenlerinin sarılığı olan (ancak bu tek ortak özellikleri değildir) kimse, topluluk, kimi zaman da onların bulundukları bölge için kullanılır: *Sarı ırk.* **—4.** Soluk, solgun yüz için kullanılır: *Bugün ne kadar sarısın.* **—5.** Sarı saçlı, beyaz tenli, sarışın kimse için kullanılır: *Sarı bir oğlan.* **—6.** *Sarı çıyan,* hain, içinden pazarlıklı, sarışın sinsi kimse. || *Sarı çizmeli Mehmet Ağa,* nerede olduğu sorulan, ancak adresi ve kim olduğu belirlenmemiş bir kimse için kullanılır. || *Sarı sıcak,* Türkiye'nin güney illerinde görülen yakıcı ve kavurucu sıcağa verilen ad.

—Anat. *Sarı bağlar,* komşu omurların laminalarını birbirine bağlayan kalın bağlar.

—Antropol. Diğer birçok özellikleri arasında başlıca ortak özellikleri derilerinde sarı ya da bakır rengi pigment bulunan kişiler ya da topluluklar için kullanılır. (Karşt. BEYAZ, KARA.)

—Ask. tar. *Sarı bayrak bölüğü,* kapıkulu süvari bölüklerinden ikincisine verilen ad. (Sarı bayrak taşıdıklarından bu adla anılırlardı.)

—Binc. *Sarı yağız,* binicilikte kullanılan kula (at).

—El sant. *Sarı elvan* → ARAP* YAZMASI.

—Kuyumc. *Sarı yakut,* Ortaçağ mücevhercilerinin kullandığı, *yalancı topaz* da denen sarı kuvars.

—Miner. *Sarı zırnık,* ORPİMENT'in eşanlamlısı.

—Oftalmol. *Sarı benek* ya da *sarı leke,* MAKULA'nın eşanlamlısı.

—Spor. *Sarı mayo,* Fransa bisiklet turunda, geleneksel olarak (1919'dan başlayarak) genel sıralamada birinci olan ve bu renk mayo giyen yarışmacı.

—Tar. *Sarı sendikalar,* işçi sendikalarına karşı mücadele etmek amacıyla Montceau-Mines'de ve Creusot'da ortaya çıkan (1899 ve 1900) sendikal örgütler. (Sarı sendikalar ulusal federasyonu, 1902'de toplam 375 000 üyesi olan 439 sendikayı çatısı altında topladığını ileri sürüyordu; amblemi, eskiden korsan gemilerinin direklerini süsleyen sarı renkli bir meşe palamudu ile bir katırtırnağıydı.)

◆ a. **1.** Sarı renk: *Bu yıl duvarları sarıya boyayalım.* **—2.** Bir şeyin sarı bölümü: *Yumurtanın sarısı.* **—3.** Trafik lambalarında hem yayalara hem taşıtlara yeşilden önce "hazırlan" anlamında yanan ışık.

—Biyol. *Yumurta sarısı,* kuş ve sürüngen yumurtalarının orta kısmı (vitellüs). [Sarı, yumurtanın yumurtalıkta hazırlanmış yedek besinlerini oluşturur; yumurta akı ya da ovalbümin ise yumurta kanalında ilerlerken döllenmiş yumurtanın etrafında birikir; yumurta sarısı kuru ağırlık üzerinden üçte bir protein ve % 2'si kolesterol olmak üzere üçte iki lipitlerden oluşur. Sarı rengi karotenimsi pigmentlerden ileri gelir.] (Bk. *ansikl.* böl.)

—Boyarmad. Sarı renkli boyarmadde: *Sarı katmak. Sarı katmanı.* (Bk. *ansikl.* böl.)

—Camc. *Gümüş sarısı,* gümüş tuzlarıyla sarı okrun cam plaka üzerine çöktürülmesiyle elde edilen yüzey rengi. (Vitray estetiğinin gelişmesini sağlayan gümüş sarısı, XIV. yy.'ın başında önce Fransa'da, sonra İngiltere'de kullanıldı. Bu renk genellikle camın dış yüzeyine uygulanır.)

—Dy. Yavaşlamayı bildiren işaretlerin ayırtedici rengi.

—Metalürj. PİRİNÇ'in eşanlamlısı.

—ANSİKL. Biyol. *Sarı cisim,* De Graaff folikülünün açılıp yumurtanın serbest hale gelmesinden sonra bu folikül yerine yumurtalıkta meydana gelmiş nedbe kütlesi. (Sarı cisim yumurtalığın progesteron salgılayan bölümüdür. Yumurta döllendiğinde, sarı cisim kadında 6. ayın sonuna kadar gelişmeye devam eder ve hemen hemen gebeliğin bütün süresince varlığını sürdürür. Yumurta döllenmemişse sarı cisim emilerek kaybolur.)

—Boyac. *Sarı mineral pigmentler.* En çok kullanılan sarı mineral pigmentler, doğal ya da yapay krom sarısı, çinko sarısı, sarı demir oksitler ile kadmiyum sarısıdır; ayrıca lacivert taşı sarısı ve doğal toprak boyasının yanı sıra paslanmayı yavaşlatan özgül pigmentler olarak kurşun siyanamit ile kalsiyum plumbat da kullanılır.

• *Bitkisel sarı boyarmaddeler.* Sarı kabuklu meşe, muhabbet çiçeği ve kaşunun yerine günümüzde daha çok bunlardan bireşim yoluyla elde edilen organik boyarmaddeler kullanılır. Ancak suluboya yapımında hint reçinesinden hâlâ yararlanılmaktadır.

• *Renkli vernik yapımında kullanılan çözünür organik boyarmaddeler.* Organik çözücüler içinde çok az oranda bulunan organik boyarmaddelerin çoğu, koyu renkli çözeltiler verir; donuklaştırma gücü olmaması nedeniyle bu çözeltiler hem renkli vernik olarak (alkollü vernik) hem de flekso baskı mürekkeplerinin yapımında kullanılır.

• *Organik sarı pigmentler.* Organik çözücüler ile yağlarda çözünmeyen kimi organik boyarmaddeler de pigment olarak kullanılır.

• *Sarı laklı pigmentler.* Genellikle anorganik bir taşıyıcı (örneğin alümin, baryum sülfat) üzerine tesbit edilerek pek çok boyarmaddeden, mürekkep üretiminde pigment rolü oynayan sarı laklı pigmentler elde edilebilir. Sarı laklar giderek daha az kullanılmaktadır.

—Boyarmad. Kinolein sarısı E 104 kod numarasıyla şekerleme, içit ve likör yapımında besin boyarmaddesi olarak, patentli mavi V'le (E 131) karıştırıldığında parlak yeşil tonların elde edilmesinde kullanılır. S turuncu-sarısı ise E 110 kod numarasıyla şekerlemelerde, pastalarda, içeceklerde, şuruplarda, dondurmalarda, tatlılarda ve konservelerde boyarmadde olarak işe yarar.

SARI ABDULLAH EFENDİ, türk tasavvuf adamı, yazar, şair (İstanbul 1584 - *ay. y.* 1660). Babası Tunus ya da Cezayir'den gelmiş bir mağrib şehzadesiydi. Annesi sadrazam Halil Paşa'nın (öl. 1630) yeğeniydi. Yetişmesi ve eğitimiyle ilgilenen Halil Paşa'nın yanında göreve başladı. İki kez reisülküttap (1627-1628, 1638) oldu; Anadolu ve cizye muhasebeciliklerinde bulundu. Son görevi mensuh mukataacılığıydı. Bayrami melamiliğe, celvetiliğe ve mevleviliğe bağlandı. Özellikle bayramilik ve türlü tasavvuf konuları üzerinde duran yapıtlar kaleme aldı: *Semerat ül fuad fi'l-mebde ve'l-maad* (1624, bas. 1871, sadeleştirilmiş bas. 1967), *Cevheret ül-bidaye ve dürret ün-nihaye* (1639), *Mirat ül -asfiya fi sıfat il-melamiyat il-ahfiya* (1660). *Düstur ül-inşa* adlı yapıtında Bayezit II'den Murat IV'e kadar gelen dönemin resmi yazışmalarından (münşeat) örnekleri derledi. Bunlar arasında kazaskerliğinde kendi kaleminden çıkmış olanlar da bulunuyordu. Mehmet IV'e tahta geçişinin ilk yıldönümünde sunduğu *Nasihat ül-mülûk*'ta (1649), devlet yönetimiyle ilgili öğütlere yer verdi. En ünlü yapıtı *Mesnevi*'nin 1. cildinin ayrıntılı bir şerhi olan *Cevahir-i bevahir -i Mesnevi*'dir (1631; bas. 1870-1871, 5 c). Bu yapıt, tasavvuf konularıyla ilgili çok zengin bilgileri kapsar. *Abdi* mahlasıyla yazdığı şiirleri de tasavvuf içeriklidir. Usta bir hattattı. Çiçekçilikle uğraşarak yeni zerrin ve lale türleri yetiştirmiş, İbrahim I tarafından serşukûfeci (baş çiçekçi) ilan edilmişti (1642). [→ Kayn.]

SARI ANA, türk kadın veli (Marmaris XVI. yy.'ın ilk yarısı). Efsaneye göre Yavuz Sultan Selim Rodos seferine (1522) çıkarken Marmaris'e uğrayarak Sarı Ana'yı ziyaret edip hayır duasını aldı. Bu nedenle Ege bölgesinde Sarı Ana denizci ve balıkçıların evliyası sayılır. Marmaris'te bir tepe üzerindeki türbesini ziyaret eden balıkçılar, böylelikle kendilerini denize açılmak için Sarı Ana'dan izin almış sayar ve bu davranışlarının kendilerine uğur ve bereket getireceğine inanırlar.

Sarı bülbül, Ağrı ve çevresinde kadınlar tarafından oynanan ağır halay türü bir halk oyunu. (En az altı kişiyle ve genellikle davul zurna eşliğinde oynanır.)

SARI ÇAM → ÇAM.

SARI ÇOBANALDATAN a. Zool. Kuzey yarıkürenin hemen her yerine yayılan ve yaşadığı bölgeye bağlı olarak tüy rengi farklı ırklara ayrılan çobanaldatan. (Türkiye'de 5 ırkı bulunur. Bil. a. *Motacilla flava;* kuyruksallayangiller familyası.) [Eşanl. DERE EŞASI.]

SARI DENİZ, Büyük Okyanus'un batı kesiminde sığ deniz, Doğu Çin denizi'ne komşu, Kuzey Çin ile Kore arasında. K.'e doğru üç büyük körfezle (Kore, Liaodong ve Bohai) uzanır. Yüzölçümü 404 000 km².

Derinliği az (ortalama 44 m; en derin yeri 103 m), büyük oranda ırmak (Huang Hı, Yangzi Ciang, Huai) çamurlarıyla (geniş alanlarda biriken bu çamurlar deniz sularının özgün rengini verir) dolan çok geniş bir tortul ovadır. İklim sert (kuzey rüzgârları estiğinde fırtınaların patlak verdiği sert kış mevsimi) ve yaşamaya elverişsizdir (sık sık tayfunlarla kesintiye uğrayan yağışlı ve sıcak yaz mevsimi). Sularının ısıl bir rejimi vardır kışın: 0-3°; yazın: 22-28 °C. Tuzluluksa mevsimlere ve bölgelere göre büyük farklılıklar gösterir. Akıntılar Kore kıyıları boyunca Kuroşio'dan gelen, hâlâ daha tuzlu suların (‰ 30-33) katılması ve Çin önlerinde tuzluluğu azalmış (binde 20) ve yoğun biçimde toz yüklü bulanık suların ayrılmasıyla saat yelkovanına ters yönde ilerler. Gelgit olayı Kuzey körfezlerinde etkindir. Çok zengin çamurlu dipler Liaodong, Şandong ve Batı Kore körfezlerine açılan çok sayıdaki ria' da yer alan limanlardan gelen teknelerce değerlendirilir. Sarı Deniz, yoğun bir petrol arama bölgesidir. Çin ve Kore ticaretinin önemli bir bölümü burada gerçekleşir.

SARI EFE EDİP, türk asker (öl. İzmir 1926). Harbiye'yi bitirdikten sonra jandarma subayı olarak Balkanlar'da komitecilerle savaştı; çeşitli askeri görevlerde bulundu. Kurtuluş savaşı sırasında İsmail Efe, Mestan Efe gibi Ödemiş yöresinde topladığı milis kuvvetlerine komuta etti, ayrıca Balıkesir dolaylarında Anzavur'la işbirliği yapan Gâvur İmam'ın asi kuvvetlerine karşı çarpıştı. Daha sonra Kocaeli bölgesindeki Kuvayı milliye süvarilerinden oluşan bir alayın komutanlığını yaptı. Mustafa Kemal'e (Atatürk) düzenlenmek istenen İzmir suikastının hazırlayıcılarından biri olarak İstiklal mahkemesi'nde yargılanarak asıldı.

Murat Sarıca

erkek sarıasma ve yavruları

Ragıp Sarıca

SARI ENGEREK a. Doğu Avrupa'da ve Orta Asya'da yaşayan çok zehirli, iri engerek. (Bil. a. *Vipera lebetina;* engerekgiller familyası; boyu 1,50 m.)

SARI GAGALI DAĞKARGASI a. Avrasya'nın yüksek dağlarında yaşayan, sarı gagalı, kırmızı ayaklı karga. (Kuzguna benzer. Çok iyi uçar. Böcek ve meyve yer. Anadolu'da rastlanan bireyleri göçmen ve gezicidir. Bil. a. *Pyrrhocorax graculus;* kargagiller familyası.)

SARI GALİP PAŞA → GALİP PAŞA Sarı.

SARI HALİLE → HALİLE.

SARI HANİ a. Zool. Sıcak ve oldukça ılık denizlerin 250-300 m derinliğe inen kayalık ve taşlık diplerine yakın yerlerde yaşayan kemiklibalık. (Ağızları oldukça büyük bir bedenin ucundadır. Altçeneleri pulludur. Solungaç kapaklarının gerisinde dikene benzeyen 3 kemiksi çıkıntı vardır. 12-13 cm boyuna kadar olan gençlerine köstekbüken denir. Bil. a. *Epinephelus guaza;* hanigiller familyası, boyu 2 m'ye kadar.) [Eşanl. ROKOS.]

SARI HATMİ a. Doğu Hindistan ve Kuzey Çin kökenli lif bitkisi. (Bil. a. *Abutilon;* ebegümecigiller familyası.) [Abutilon cinsinin yaklaşık olarak 80 türü vardır; bunların bazıları Avrupa'da ve Türkiye'de kendiliğinden yetişir (örneğin *Abutilon avicennae* Kuzey Anadolu'da bulunur). Öteki türler ip sanayisinde kullanılan elyafı ve tıbbi özellikleri için bütün sıcak bölgelerde yetiştirilir. (→ SİDA.) Bazı türleri 3 m yüksekliğe ulaşır. Başlıcaları: *Abutilon indicum; A. avicennae.*]

SARI İSPİNOZ a. Kuşç. Batı ve Orta Avrupa'daki bütün dağların (2 000 m'ye kadar) kozalaklı ormanlarında bulunan küçük ötücükuş. (Bil. a. *Serinus citrinella;* ispinozgiller familyası; uzunluğu 12 cm.)

SARI KABUKLU MEŞE a. Kenarları kıvrıntılı oval yapraklı, kısa ve sapsız palamutlu, Pennsylvania ve Carolina kökenli meşe türü. (Bil. a. *Quercus tinctoria;* kayıngiller familyası.)

Sarı karınca, Balıkesir ve çevresinde yaygın bir türkü ve bu türkü eşliğinde kadın erkek birlikte oynanan bir halk oyunu. (Dört, altı ya da sekiz çiftle oynanır. Oyuna kızlar önde olmak üzere iki sıra oluşturarak başlanır, türkü kızlar ve erkekler tarafından karşılıklı olarak söylenir. Hareketli bir oyundur.)

SARI KAYA a. Zool. Sıcak, ılık, az serin denizlerin en sığ kesimleriyle 75 m derinliğe kadar inen kıyı diplerinde yaşayan kemiklibalık. (Dibe bağımlıdır. Karın yüzgeci bir çekmen biçiminde birleşerek hayvanın dalgaların etkisiyle sürüklenmesini önler. Etçildir. Bil. a. *Gobius amatus;* kayabalığıgiller familyası; boyu 10 cm'yi bulabilir.)

SARI KAYIŞBALIĞI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin 2-150 m derinlikteki diplerinde yaşayan kemiklibalık. (Çakıllı, kumlu çamurlu, bitkili diplere bağımlıdır. Bedeni yılansıdır ve enine kesiti oldukça yuvarlaktır. Karın yüzgeci çenenin altındadır. Sırt, kuyruk, kuyrukaltı yüzgeçleri birleşerek bedenin arka kesimini çevreler. Beden ucundaki ağzı hafifçe aşağı meyillidir. Etçildir. Bil. a. *Parophidion vassali;* kayışbalığıgiller familyası; boyu 25 cm'ye kadar.)

SARI KEREZ → SARI KÜRZ.

Sarı kız, Artvin, Erzurum, Gümüşhane ve çevresinde yaygın bir türkü ve bu türkü eşliğinde oynanan bar türü bir halk oyunu. (Türküde ve oyunda başka bir köye gelin gidecekken yağmur yüzünden evinden çıkarılamayan güzel bir kızın öyküsü anlatılır.)

SARI KÖPEKBALIĞI a. Batı Atlas okyanusu'nda yaşayan, sarı renkli köpekbalığı. (Acısulara girer. Bil. a. *Negaprion brevirostris;* harharyasgiller familyası.)

SARI KÜRZ ya da **SARI KEREZ** (Nurettin), türk din adamı (Balıkesir ? - İstanbul 1522). Müderrislik yaptı. İstanbul kadısı oldu (1511). Anadolu (1513) ve Rumeli (1515) kazaskerliklerine getirildi. Kelam ve fıkıhla ilgili yapıtları vardır. İstanbul'da Sarıgüzel semti, adını ondan aldı.

SARI MUKALLİT a. Zool. Hemen hemen bütün Avrupa'da, Önasya'da ve K. Asya'da kuluçkaya yatan ötücü kuş. (Başka kuşların seslerini taklit ettiğinden bu adla anılır. Göçmendir: kışı Afrika'da ya da Güney Asya'da geçirir. Böcekler ve meyvelerle beslenir. Bil. a. *Hippolais icterina;* ötleğengiller familyası.)

SARI MUSTAFA PAŞA → MUSTAFA PAŞA Sarı.

SARI POTTO a. Zool. ANGVANTİBO'ya bazen verilen ad.

SARI SALTIK ya da **SALTIK,** asıl adı **Mehmet** ya da **Şerif,** savaşçı türk derviş (Horasan ? - Babadağı, Dobruca, 1263'ten sonr.). Yaşamıyla ilgili bilgiler efsanelere dayanır; Horasan'dan gelerek Hacı Bektaş'a bağlandığı, Rumeli'ye yerleşen ilk müslüman türk topluluklarını yönettiği anlatılır. Bu söylentilere göre 1263'te Babadağı (Dobruca) yöresinde ona bağlı Türkmenler'in sayısı 10-12 bin kadardı. Ölümünden sonra adına, Babadağı'ndan başka Ohri, Korfu, Edirne gibi merkezlerde de ziyaret yerleri oluştu. Babadağı'nda Bayezit II'nin yaptırdığı türbeye Kanuni Sultan Süleyman da geldi. Bu yörede onunla ilgili efsaneleri derleyen Ebülhayr Rumi'nin *Saltukname*'sinde onun Battal Gazi soyundan geldiği, Anadolu'da ve Rumeli'de islamlığın yayılması için çalıştığı anlatılır: (→ SALTUKNAME.) [→ Kayn.]

Sarı sarıklar isyanı, II. yy'da çıkan çin isyanı. 184'te başladı. Tıpkı Vang Mang döneminde olduğu gibi, nedeni köylülerin sefaletiydi. Hareketin fikir önderleri halk taoculuğunu savunuyorlardı. İsyan kısa sürede bastırıldı.

Sarı seyran, Kars, Ağrı, Bitlis, Muş ve çevresinde oynanan türkülü, halay türü bir halk oyunu.

SARI ŞERİTLİ KERTENKELEMSİ a. Sri Lanka'da yaşayan ayaksız amfibyum. (Derisi pulludur. Gözleri iyi oluşmuştur. Su yakınında yeraltı yuvalarına yumurtlar. Dişi, yumurtaların çevresini bedeniyle sarar. Bil. a. *İchtyophis glutinosus;* ayaksızkertenkelegiller [*Celiliidae*] familyası.)

SARI UYGURLAR, Çin'in Kansu bölgesinde kurulan bir türk devletinin adı. Kırgızlar'ın 845'te ülkelerini ve başkent Kara Balasagun'u işgal etmeleri üzerine göç etmek zorunda kalan Uygurlar'dan bir bölümü, batıdaki Turfan yöresine giderken, bir bölümü de doğuya doğru yol alarak Kansu'ya geldi. Buraya yerleşerek bir hanlık kuran (860) Uygurlar, önce Toharlar'la karışarak "sarı" adını aldılar; daha sonra Doğu Türkistan'daki türk hakanlığına bağlandılar. 1028'de Tangutlar'ın Kansu'yu zapt etmeleri üzerine Çin İmparatorluğu'nun buyruğuna giren Sarı Uygurlar, çok geçmeden mani dininden ayrılarak Çinliler'in dini olan buddhacılığı kabul ettiler.

SARI YALANCIYULAF a. Kireçli topraklarda yetişen yalancı yulaf çeşidi. (Bil. a. *Avena* [*Trisetum*] *flavescens;* buğdaygiller familyası.)

SARI YASEMİN a. Endonezya-Malezya ve Amerika'da yetişen bitki. (Bil. a. *Gelsemium; loganiaceae* familyası.) [Sarı yaseminin üç türü vardır; bunların birinden *(Gelsemium officinalis)* çıkarılan alkaloit *(gelsemin)* hekimlikte ateş düşürücü ve sinir ağrılarını giderici olarak kullanılır. *Gelsemium sempervirens* Kuzey Amerika'da ve daha başka ülkelerde süs bitkisi olarak parklarda yetiştirilir.]

SARI YELVE a. Zool. İSKETE'nin eşanlamlısı.

Sarı yolculuk *(Croisière jaune),* André Citroën tarafından düzenlenen otomobille Orta Asya yolculuğuna verilen ad. "Kara yolculuk" gibi G. M. Haardt ve L. Audouin-Dubreuil tarafından yönetilen bu yolculuk, 4 nisan 1931'de Beyrut'ta başladı. Deniz yüzbaşısı Point tarafından yönetilen ve P. Teilhard de Chardin'in de yer aldığı bir ek grup aynı tarihte Çin'de, Pekin'in kuzey-batı'sında toplandı. Yalnızca iki otomobil ve at kervanlarıyla geçilen çok çetin merhalelerden sonra, birinci grup Gilgit'e ulaştı. Arabaların burada bırakılması gerekti. Karaburun ve Pamir sınırları geçildikten sonra 8 ekimde Tien Şan dağlarının güneyinde, Şinciang bölgesindeki Aksu'da çin grubuyla birleşme sağlandı. Yeniden uzun ve çetin bir otomobil yolculuğu başladı. Huanghı menderesini izleyerek yol alan grup 12 şubat 1932'de Pekin'e ulaştı.

Sarı zeybek, Sıvas ve çevresinde bir kadın bir erkek tarafından oynanan karşılama türü bir halk oyunu. Oyunda kadın yere çömelmiştir. Erkek onun çevresinde dönerek kur yapar. Kadının nazlanması üzerine bıçak ve kamayla onu korkutur, sonunda kadının gönlünü çelmeyi başarır.

SARIAĞIZ a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin 100-150 m derinlikteki kıyı diplerinde ya da dibe yakın yerde yaşayan kemiklibalık. (İçi sarı renkli olan ağzı bedeninin ucundadır; çeneleri sivri dişlerle doludur. Bil. a. *Argyrosomus regius* ya da *Sciaena aquilla;* gölgebalığıgiller familyası; boyu 2 m'ye kadar.)

SARIALİOĞLU (Sanlı), türk futbolcu (İstanbul 1945). Futbola Beşiktaş genç takımında başladı ve sağiç olarak başarılı oldu. 19 yaşında Beşiktaş A takımına geçti ve futbolu bırakıncaya (1973) kadar bu takımda oynadı; kaptanlık yaptı; 21 kez milli oldu. Futbolu bıraktıktan sonra bir süre Beşiktaş'ta, çeşitli Anadolu kulüplerinde antrenör olarak çalıştı.

SARIALP (Ruhi), türk atlet ve yönetici (Manisa 1924). Atletizme Konya Kuleli lisesi'nde tek adım ve üç adım uzun atlama dallarında başladı. Daha sonra İstanbul'a gelerek Fenerbahçe atletizm takımına girdi. 1948'de üç adım uzun atlamada 15.07.5 m ile Türkiye rekoru kırdı. Aynı yıl Londra Olimpiyat oyunları'nda 15.02.5 m ile, 1950'de Brüksel'deki Avrupa Atletizm şampiyonası'nda 14.54 ile yine üçüncü olarak bronz madalya kazandı. Ordulararası dünya şampiyonası'nda iki kez birinci geldi (1951, 1952). ABD'de uzay jimnastiği dalında lisansüstü eğitim gördü, spor konusunda çeşitli bilimsel araştırmalarda bulundu. Türk milli olimpiyat komitesi ve Atletizm vakfı'nda etkin görevler aldı. İstanbul Teknik Üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaya devam ediyor.

SARIASMA a. **1.** Eski Dünya'nın tropikal ve ılıman bölgelerinde yaşayan, erkeği sarı ve siyah, dişisi yeşilimsi tüylü ötücükuş. (Bil. a. *Oriolus oriolus;* sarıasmagiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Amerika sarıasması, İcteridae* familyasının bir cinsine giren kuşların ortak adı.
—ANSİKL. Daha çok yükseklerdeki yayvan yapraklı ormanlarda, su kıyısındaki kavaklıklarda bulunan bu kuş, kışı Doğu Afrika'da geçirir. Meyve ve böcekle beslenir. Yuvasını dalların çatalları üzerinde yapar, 3 ya da 4 yavru yetiştirir; yavrular yuvadan çabuk ayrılır. Afrika, Endonezya -Malezya ve Avustralya'da benzer türlere rastlanır.

SARIASMAGİLLER a. Eski Dünya'nın ormanlık bölgelerinde yaşayan ötücükuşlar familyası. (Tüyleri canlı renklerde olur. Meyve ve böcekle beslenirler. Çoğu göçmendir. Türkiye'de bulunan tek türü sarıasmadır. Bil. a. *Oriolidae.*)

SARIBABAZADE → ABDÜRRAHİM EFENDİ Sarıbabazade.

SARIBALIK a. Zool. Tatlısularda yaşayan, yanları ve karnı sarı-beyaz kemiklibalık. (Bil. a. *İdus jessus;* sazangiller familyası.)

SARIBENEK a. Gözde retinanın ortasında bulunan ve görüntünün net oluşmasına yarayan sarı renkli nokta. (→ MAKULA.)
—Zool. *Sarıbenek çukurcuğu,* gündüzcü amniyonlu omurgalılarda, retina üzerinde, gözün görme ekseni hizasında bulunan ve "sarı leke"nin *(macula lutea)* ortasına denk gelen çukur nokta. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Zool. Görme keskinliği, renk sapınçlarını azaltan ve ışık tayfındaki mavi-mor ışınları eleyen renk süzgeçleri sayesinde artırılabilir; en etkili çözüm sarı bir süzgeçtir. Gerçekten de gözün çeşitli kısımlarında (kornea, mercek, retina) sarı pigmentler bulunur ve insanda, retinanın orta alanında, "sarı leke"yi bunlar oluşturur. Gündüzcü hayvanlarda görme keskinliği, orta alandaki fotoreseptör hücrelerin değişik dağılımı ve daha yoğun olması sayesinde de artar. Ayrıca, bazı omurgalılarda, orta alanda çukur bir nokta bulunur; bu noktadaki görme hücrelerinin her biri görme yolunun ("görme siniri") ayrı bir aksonuna bağlanır, bu da görme keskinliğini artırır.

SARIBEYLER, Balıkesir'in Savaştepe ilçesinde bucak; 5 254 nüf. (1990); 10 köy. Merkezi *Sarıbeyler,* 3 477 nüf. (1990).

SARIBEYZADELER, Osmanlı İmparatorluğu'nda, Divanı hümayun'a birçok çevirmen yetiştirmiş rum kökenli ailenin lakabı.

SARIBUĞDAY, Amasya'nın Merzifon ilçesine bağlı bucak; 9 483 nüf. (1990); 26 köy. Merkezi *Sarıbuğday* (esk. *Türnük*), 531 nüf. (1990).

SARICA sıf. Rengi sarıya yakın, sarıyı andıran.
—Bot. Uçuk sarı renkli mantarlara denir.
◆ a. **1.** Zool. Halk arasında yabanarısına verilen ad. **—2.** Kur. tar. Osmanlılar'da XVII. yy.'da eyalet valiliği görevinde bulunanların kapı halkını oluşturan bir askeri sınıf. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kur. tar. Eyalet valilerinin haksız yere görevden alınmalarına karşı bir önlem olarak valiler, dirliği kesilmiş sipahileri ve ocaktan atılan kapıkulu askerlerini yanlarına alarak kapı halkını çoğaltma yolunu tuttular. Abdülhamit I tarafından kaldırılıncaya değin süregelen bu uygulamada, doğrudan doğruya valilerin kendi özel askeri gibi hareket eden bu kişilere *sarıca* ya da *saruca* denilmeye başlandı. Bölükler halinde örgütlenen sarıcaların başındaki komutan "başbölükbaşı" olarak adlandırılırdı. Sarıcalar genellikle yine valilerin buyruğundaki sekban ve leventlerle birlikte hareket ederler, vali öldürüldüğü ya da görevden alındığı zaman eşkıyalığa başlarlardı. Anadolu'da baş gösteren celali ayaklanmalarının birçoğunun başında da sarıcalıktan yetişme reisler yer almıştır.

SARICA (Ragıp), türk hukukçu (İstanbul 1912 - *ay. y.* 1993). Galatasaray lisesi'ni (1931), İstanbul Hukuk fakültesi'ni (1937) bitirdi. Aynı fakültede idare hukuku asistanı (1937), doçenti (1943), profesörü (1949) oldu. 1961 Anayasası'nın hazırlık çalışmalarına katıldı. Kurucu Meclis'e Anayasa komisyonu üyesi olarak girdi. İstanbul Hukuk fakültesi idare hukuku kürsüsü başkanlığı görevinden emekli oldu (1982). Başlıca yapıtları: *İdari kaza; Yürütme organının düzenleme yetkisi.*

SARICA (Murat), türk hukukçu (İstanbul 1926 - İzmir 1983). Galatasaray lisesi'ni, İstanbul Hukuk fakültesi'ni (1951) bitirdi. Paris Hukuk fakültesi'nde doktora yaptı (1959). İstanbul Hukuk fakültesi'nde kamu hukuku asistanı (1959), doçenti (1969), profesörü (1982) oldu. İstanbul Üniversitesi siyasal bilimler fakültesi'nin kuruluşuna katıldı (1979); bu fakültede siyasal tarih ve siyasal düşünce tarihi dersleri okuttu. Türkiye İşçi partisi üyesi oldu (1964), partinin bilim ve araştırma kurulunda çalıştı. 1980 askeri darbesinden sonra üniversitelerde yapılan tasfiyelerle görevinden uzaklaştırıldı (1983). Başlıca yapıtları: *Faşizm* (R. Aybay'la birlikte) [1962], *Fransız ihtilali* (1970), *Siyasi düşünce tarihi* (1973), *Kıbrıs sorunu* (E. Teziç ve O. Eskiyurt'la birlikte [1975], *Siyasal tarih* (1980), *İkinci Dünya savaşı'na giden yol* (1982).

SARICA (Ayşegül), türk kadın piyanocu (İstanbul 1935). Altı yaşında piyanoya başladı. İstanbul Belediye konservatuvarı'nda Ferdi Statzer'in öğrencisi oldu. Daha sonra Paris konservatuvarı'nda Lucette Descaves ile piyano, Pierre Pasquier ile oda müziği, armoni ve kontrapunto çalıştı. Bir süre Marguerite Long'dan da ders aldı. 1959'da Marguerite Long-Jacques Thibaud yarışması'nda Paris kenti ödülü'nü kazandı. 1968'de Cumhurbaşkanlığı senfoni orkestrası'nın solistleri arasına girdi. 1971' de "devlet sanatçısı" unvanını aldı. Yurtiçinde ve yurtdışında sayısız konser ve resitaller vererek dünya çapında ün kazandı.

SARICA KEMAL. → KEMAL.

SARICAKAYA, Eskişehir'in B. Karadeniz bölümü sınırları içinde kalan kesiminde ilçe; 7 996 nüf. (1990); 8 köy (ilçeye bağlı Mihalgazi bucağı 1987'de ilçe oldu). Merkezi, Eskişehir'in yaklaşık 37 km kuzeyinde *Sarıcakaya,* 3 672 nüf. (1990). Sebze, meyve, tahıl üretimi.

SARICALAR, İçel'in Silifke ilçe merkezi yakınlarında arkeolojik yer ve höyük. Silifke-Mersin karayolunun kuzeyinde. David Henry French tarafından saptanan höyükte yapılan yüzey araştırmalarında, İlk Tunç çağından kalma astarlı, perdahlı çanak çömlekler bulundu (1963).

SARICI a. Elektrotekn. BOBİNÖZ'ün eşanlamlısı.

SARICIK a. Zool. Sarıasma'ya halk arasında verilen ad.

SARIÇALI a. AMBERPARİS'in eşanlamlısı.

Sarıçiçek, Artvin ve çevresinde yaygın bir türkü ve bu türkü eşliğinde oynanan halk oyunu. Oyunda birbirine kur yapan iki gencin hareketleri canlandırılır. Genellikle bir kız bir erkek oyuncu tarafından oynanmakla birlikte, birden çok çiftle oynandığı da olur. Eşlik çalgıları, çoğunlukla tulum ve akordiyondur.

SARIÇİÇEK platosu, D. Anadolu bölgesinin Yukarı Fırat bölümünde B.'da Yama dağı, D.'da Munzur dağları arasında yer alan engebeler; en yüksek yerinde 2 000 m'yi aşar (Harmancıktepe'de 2 147 m).

SARIDAL (Mehmet Vehbi), türk bilim ve siyaset adamı (İstanbul 1886 - *ay. y.* 1969). İstanbul Hukuk mektebi'ni, Berlin Üniversitesi felsefe fakültesi'ni bitirdi. Berlin'de kurulan Türkiye İşçi ve çiftçi fırkası'na girdi. Mayıs 1919'da İstanbul'a döndü; *Kurtuluş* dergisinin müdürü oldu; Türkiye İşçi ve çiftçi sosyalist fırkası'nın (eylül 1919) ilk başkanı seçildi. 1919'daki genel seçimlerde İstanbul'dan partinin adayı olduysa da kazanamadı. 1920 ara seçiminde İstanbul milletvekili seçildiği ise, Meclisi mebusan'ın feshi nedeniyle 1923'te yapılan oy sayımında anlaşıldı. *Aydınlık* dergisinde çeşitli makaleleri yayımlandı. Türkiye Öğretmen dernekleri birliği geçici yönetim kuruluna girdi (1925). İktisat vekili Celal Bey (Bayar) tarafından Ticaret genel müdürlüğüne atandı. Daha sonra İstanbul Yüksek iktisat ve ticaret okulu'nda, İstanbul Hukuk fakültesi'nde iktisat dersleri verdi; profesörlüğe yükseldi. TBMM'de İstanbul ve Niğde milletvekili olarak yer aldı (1943-1950).

SARIGAZİ, İstanbul'un Ümraniye ilçesine bağlı belde; 22 125 nüf. (1990).

SARIGÖL, Artvin'in Yusufeli ilçesine bağlı bucak; 6 822 nüf. (1990); 9 köy. Merkezi *Taşkıran,* 963 nüf. (1990).

SARIGÖL, Ege bölgesinde Manisa iline bağlı ilçe; 34 682 nüf. (1990); 423 km^2; 28 köy. Merkezi, Manisa'nın yaklaşık 130 km G.-D.'sunda *Sarıgöl,* 10 677 nüf. (1990). Tahıl, tütün, pamuk, üzüm.

SARIGÖZ a. Kuzey kutup bölgelerinde yaşayan ve kışlamak için daha güneydeki deniz kıyılarına ve kıyı göllerine inen yabanördeği. (Bil. a. *Bucephala clangula;* ördekgiller familyası.)

SARIGÖZBALIĞI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin 400 m derinliklerine kadar inen kıyı bölgelerinde ortasularda yaşayan kemiklibalık. (Hepçildir. Eti makbul değildir. Bil. a. *Spondylosoma cantharus; Sparidae* familyası; boyu 50 cm'yi bulabilir.)

Sarıgüzel lahdi, Bizans döneminden lahit; İstanbul'da, Fatih ilçesine bağlı Sarıgüzel semtinde ortaya çıkarıldığından bu adla anılır. V. yy.'a tarihlendirilen yapıt kaliteli, saydamımsı bir mermerden yapılmıştır; uzun yüzlerinde İsa ile igili monogramlar, kısa yüzlerdeyse havari kabartmaları vardır (İstanbul Arkeoloji müzeleri).

SARIĞIBURMA a. Mutf. Baklava yufkasıyla yapılan ve burma sarığı andırdığından bu adla anılan bir tür hamur tatlısı. (*Burma tatlısı* da denir.)
—ANSİKL. Yağlanmış ve ortasına dövülmüş badem vb. konmuş yufkalar oklavaya gevşekçe dolanır. Hafifçe büzülerek oklavadan çıkarılır ve yuvarlayarak tepsiye yerleştirilir. Üzerine kızdırılmış sadeyağ gezdirildikten sonra fırında kızartılıp fazla yağı süzülür ve koyuca hazırlanmış ılık şurup dökülür.

M. Vehbi Sarıdal

SARIHUMMA a. Ağır arboviroz. (Adını, her olguda bulunup sarılığa neden olan karaciğer bozukluğundan alır.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. *Sarıhumma,* zaman zaman, az ya da çok önemli salgınların patlak verdiği Tropikal Afrika'da ve Güney Amerika' nın kuzeyinde (Kolombiya ve Amazon havzası) hâlâ görülmektedir. Amaril virüsü insana çeşitli sivrisineklerle (özellikle *Aedes aegypti*) bulaşır. Hastalık, 3 ila 6 günlük bir kuluçka devresinden sonra ağır bir hepatonefrit ile kendini belli eder: titremeler, baş ve bel ağrıları, kusmalar, 39 °C ateş. Hastalık iki evrede gelişir: 1. kırmızı evre, ilk üç günü kapsar ve virüsün organizmaya yayılma süresine uyar: yaygın eritem, ateş, çeşitli ağrılar, sindirim bozuklukları, kanama eğilimi (burun ve dişeti kanamaları); 2. sarı evre, sarılıkla beraber 4.-5. günlerde başlar. Sarılık değişik yoğunluktadır. Sarılığa kanamalar, özellikle sindirim kanamaları eşlik eder. Bundan sonra böbrek yetmezliği belirtileri belirginleşecektir: idrar miktarının azalması, idrarda büyük miktarda protein ve yavaş yavaş yükselen kan üresi. Bazı olgularda iyileşme, hiçbir iz bırakmadan kendi kendine gerçekleşebilir. Çok zaman, 6.-7. günlerde bir kanama şoku ya da karaciğer koması tablosu ile ölüm olabilir. Bugün için sarıhumma virüsüne karşı etkili hiçbir ilaç yoktur; bu nedenle aşılanma çok önem taşır.

Ruhi Sarıalp

SARIIRMAK → HUANG HI.

SARIİDRİS, Isparta'nın Eğirdir ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 454 nüf. (1990). Belediye.

SARIK a. **1.** Fes, külah, kavuk vb. başlıkların üzerine sarılan ince ve uzun kumaş parçası. (*Destar, imame* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Sarık teli,* ALTINOLUK. ‖ *Burma sarık* → BURMA. ‖ *Civankaşı sarık,* üzerine sırmayla civankaşı motifi işlenmiş kumaştan yapılmış sarık. ‖ *Cüneydi sarık,* daha çok mevlevilerin kullandığı kafesi destar* denilen sarık biçimine, öteki tarikatların verdiği ad. ‖ *Dolma sarık,* katları gelişigüzel sarılmış sarık. ‖ *Mutalla sarık,* üzerine sırma şerit dolanarak kullanılan sarık. (Özel günlerde giyilir, sarığın üzeri-

Sarıkamış genel görünüm *Kars*

ne 4-5 parmak eninde sırma şerit geçirilerek yapılırdı.) || *Tekne sarık,* ulema sınıfından olanların kullandığı, alttan üste doğru kalınlaştırılarak sarılan tekne görünümlü sarık.

—Kur. tar. *Sarık alayı,* Osmanlı devletinde padişah cuma alayına çıkmazdan önce yapılan tören. (Elli kadar hasodalı, başlarında başçavuşları olduğu halde padişahın cuma namazını kılacağı camiye doğru önceden yola çıkarlardı. Padişahın biri sorguçlu, biri de sorguçsuz iki sarığını hasodalılardan ikisi şimşir değnekler üzerinde dönüşümlü olarak taşır ve bunları iki yana eğerek yol boyunca biriken halkı padişah adına selamlamış olurlardı.) || *Sarık odası,* Topkapı sarayı'nda hünkâr sarıklarının durduğu ve padişahların sarık sardıkları oda. (Sarıklar bu odada altın ve gümüş kaplama şimşir sarıklıklar üzerinde durur, padişahın sarığını burada sarıkçıbaşı sarardı.) [*Revan odası* da denir.] || *Sarık sandalı,* deniz gezintisine çıkan padişahın kavuğunun bulunduğu kayık. (Şala sarılı olan padişahın kavuğunu saray görevlisi elinde tutar, kalabalığı bununla selamlar ve böylece padişahın kavuğu halka iltifat etmiş olurdu. Sarık sandalını 6 sandal izler, bunların her birinde saray ağalarından biri bulunurdu. İçoğlanlarının bindiği yol açan 7 piştar sandalının ardından da padişahın içinde bulunduğu saltanat kayığı gelirdi.)

—ANSİKL. Sarık, genellikle tülbent, abani ya da şaldan yapılır. Sarılış biçimine göre: dardağan, kâtibi*, perişani*, burma* sarık vb.; yapıldığı kumaşın türüne göre: civankaşı*, abani*, tülbent sarık vb. adlar alırdı.

Ulema sınıfından olanlar, padişah, vezirler ve öteki devlet görevlileri beyaz tülbent sarık sarar, tarikat mensupları beyaz tülbent yanında kırmızı, yeşil, siyah sarıklar da kullanırlardı. Sarığın sarılış biçimi ve rengi tarikatın simgesi sayılırdı. Askerler ve halk tülbent, şal ya da abani kumaştan sarık sararlardı. Bugün yalnızca görev başındayken imamlar sarık kullanmaktadır. Bazı yerel giysilerin ve tamamlayıcı öğesidir.

sarılgan bitki (şerbetçiotu)

SARIKAMIŞ, D. Anadolu bölgesinde Kars iline bağlı ilçe; 61 818 nüf. (1990); 1 951 km²; merkez bucağı dışında 2 bucak, 55 köy. Merkezi, Kars'ın yaklaşık 56 km. G.-B.'sında *Sarıkamış,* 21 743 nüf. (1990). Tahıl, baklagiller üretimi.

Sarıkamış harekâtı, Birinci Dünya savaşı'nda Kafkas cephesinde cereyan eden türk-rus savaşlarının 22 aralık 1914 ile 15 ocak 1915 arasındaki evresi. 1 Kasımdan başlayarak sınırı geçen rus kuvvetleri, Hasan İzzet Paşa'nın komutasındaki 3. Ordu tarafından Pasinler'in doğusundaki Köprüköy'de durduruldu. Geri çekilmek zorunda kalan Ruslar, 18 km doğudaki Azap sırtlarında mevzilendiler. 16-17 kasımda ileri harekâta girişen 3. Ordu birlikleri, elde ettikleri başarılara karşın Ruslar'ı Azap mevzilerinden atmayı başaramadılar. Bir taarruzla Ruslar'ın doğu cephesini çökertmek düşüncesinde olan başkomutan vekili ve Harbiye nazırı Enver Paşa, durumu incelemesi için miralay Hafız Hakkı Bey'i cepheye gönderdi. Ardından da kendisi alman yardımcısı Bronsart ile birlikte cepheye gitti.

Taarruza yanaşmayan Hasan İzzet Paşa'yı görevden alarak 3. Ordu'nun komutasını bizzat üstlenen Enver Paşa, Hafız Hakkı Bey'i de X. Kolordu komutanlığına getirdi. Enver Paşa'nın planı, Sarıkamış -Erzurum arasında bulunan rus asıl kuvvetlerini bir kolordu (XI. Kolordu) ile sıkıştırırken, öteki iki kolordu ile Bardız (IX. Kolordu) ve Oltu (XX. Kolordu) yönlerinde ilerleyerek rus ordusunu gerisinden kuşatıp yok etmekti. 22 aralıkta X. Kolordu Narman bölgesindeki rus kuvvetlerini Oltu yönüne attı; daha sonra Oltu batısında ikinci kez yenerek etkisiz duruma getirdi. IX. Kolordu'nun baştaki 29. Tümeni ile 24 aralıkta Bardız'a varan Enver Paşa, 25 aralıkta geride kalan öteki birlikleri beklemeksizin Sarıkamış üzerine harekete geçti. Bardız geçidini tutan rus kuvvetlerini gece yarısına kadar süren çarpışmalar sonunda Sarıkamış'a atan 29. Tümen, 26 aralık sabahı kendisine katılan 17. Tümen'le birlikte Sarıkamış'a taarruza başladı, ancak taarruz gelişemedi ve durdu. Bu arada Ruslar, Sarıkamış'ta önemli kuvvet topladıklarından ertesi gün yapılan taarruz da başarılı olamadı. Sarıkamış'a bir an önce ulaşmak için cebri yürüyüşle Allahuekber dağlarını aşan X. Kolordu, 28 aralık günü Sarıkamış doğusuna varmayı başardı. Böylece iki kolordu Sarıkamış'ta birleşti. Ancak IX. Kolordu Sarıkamış dağlarında, X. Kolordu da Allahüekber dağlarında çarpışmalar, soğuk ve açlık yüzünden erimiş, iki kolordunun muharip sayısı 10 000 kişiye inmişti. İki kolordunun 29 aralık öğleden sonra başlayan taarruzu gece de sürdü; küçük bir kuvvet Sarıkamış'a girdiyse de geri çekilmek zorunda kaldı. 30 aralık günü yapılan taarruz da başarılı olamadı. Enver Paşa umudunu rus kuvvetlerine cepheden saldıran XI. Kolordu'ya bağlamıştı. Ancak, Sarıkamış'a 40 km uzaklıkta bulunan bu kolordu düşman üzerine gerekli baskıyı yapamıyordu. 4 ocak sabahı karşı taarruza geçen rus kuvvetleri Sarıkamış'ın kuzeyinde 25 km uzunluğundaki bir mevziyi tutan IX. ve X. kolorduların artıklarından 8 kat üstündü. 5 ocak sabahı Enver Paşa, XI. Kolordu'nun hareketini hızlandırmak için, IX. ve X. kolorduları sağ cenah ordusu adıyla, generalliğe yükselttiği Hafız Hakkı'nın emrine vererek cepheden ayrıldı. Aynı gün Hafız Hakkı Paşa çekilmeye karar verdi. IX. Kolordu, çekilmeye fırsat bulamadan komutanı İhsan Paşa ile birlikte Ruslar tarafından tutsak edildi. X. Kolordu ise gece Bardız yönünde çekilmeye başladı. 6 ocakta Enver Paşa, X. Kolordu'nun Bardız'da toplanması, XI. Kolordu'nun da bulunduğu mevziyi savunması için emir verdi. Şiddetli bir takip yapamayan rus ordusu Aras vadisinde eski mevzisini alırken; Narman bölgesi X. Kolordu'nun elinde kaldı. 10 ocakta Enver Paşa, 3. Ordu'nun komutanlığını doğrudan Hafız Hakkı Paşa'ya bırakarak İstanbul'a hareket etti.

Sarıkamış harekâtı'nın cüretli bir girişim olduğu genellikle kabul edilir. Ancak, bu cüretli plan uygulamaya konulurken ordunun manevra yeteneği ve ikmal olanaklarının dikkate alınmaması harekâtın felaketle sonuçlanmasına yol açtı. Üç kolordunun 90 000 olan mevcudu çarpışmalardan çok, soğuk ve açlıktan kırılarak harekât sonunda 12 000 kişiye düştü. Rus ordusunun kayıpları ise 40 000 kadardı. Sarıkamış bozgunundan sonra, Kafkas cephesindeki türk birlikleri hiçbir zaman eski gücüne ulaşamadı ve savaşın bu evresi "Sarıkamış bozgunu" adıyla tarihe geçti. Enver Paşa ise cüretli ve acımasız ama bozguna yol açan komutanlığı ile "askeri kırdıran Enveri Paşa" diye halk türkülerine konu oldu ve eleştirildi.

SARIKAMIŞ ovası, D. Anadolu'nun Erzurum-Kars bölümünde ova. K.'de Allahüekber dağları, G.'de Hacıhalil ve Dumanlı dağları gibi yüksek volkanik dağlar arasında G.-B. -K.D. doğrultusunda uzanır. Tabanı Neojen çökelleri ve alüvyonla kaplıdır. Sularını, Arpaçay'ın kolu olan Kars çayı ile Aras ırmağına boşaltır.

SARIKANAT a. Zool. Lüfer'in boyu 18 -25 cm arasında olan üyelerine verilen ad.

SARIKANAT ORKİNOZ ya da **SARIKANAT TON** a. Zool. Sıcak, ılık ve oldukça serin denizlerde yaşayan kemiklibalık. (İki sırt yüzgecinden ikincisiyle kuyrukaltı yüzgeci orak biçimindedir. Etçildir. İktisadi değeri yüksektir. Bil. a. *Thunnus* [*Neotuunnus*] *albacares;* boyu 1,5 m'ye kadar.)

SARIKAVAK, İçel'in Mut ilçesine bağlı bucak; 4 451 nüf. (1990); 14 köy. Merkezi *Kürkçü,* 636 nüf. (1990).

SARIKAYA, İç Anadolu bölgesinin Orta Kızılırmak bölümünde Yozgat iline bağlı ilçe; 44 857 nüf. (1990); 976 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 59 köy. Merkezi, Yozgat'ın 81 km G.-D.'sunda *Sarıkaya,* 11 586 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, üzüm, baklagiller. Hayvancılık.

SARIKÇI a. Eskiden sarık için gerekli tülbent, abani, vb. satan ya da türlü sarıkları bağlamakta usta olan kimse.

SARIKEMER, Aydın'ın Söke ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 8 499 nüf. (1990). Belediye.

SARIKENT, Yozgat'ın Şefaatli ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 913 nüf. (1990). Belediye.

SARIKIN a. Bitki patol. *Epichloe typhina* türü mantarın çeşitli buğdaygillerde (itkuyruğu, domuzayrığı, balotu) neden olduğu hastalık. (Üst yaprakların kınını parlak sarı bir yen kaplar.)

SARIKIZ a. **1.** *Arg.* Esrar. **—2.** Halk arasında ineğe verilen bir ad.

Sarıkız, Edremit körfezinin kuzeyindeki Kaz dağında yaşadığına ve ermiş olduğuna inanılan efsane kişisi.

Türkmenler arasındaki yaygın efsaneye göre Sarıkız, Kan kalesinde savaşan Ali'ye âşık olmuş bir kral kızı, ya da Selmanı Farisi'nin eşi veya Ali'ye âşık olduğu için onun eşi ve Muhammet'in kızı Fatıma'nın düşmanlığını kazanmış güzel bir kızdır. Bu nedenle babasına dağa çıkarıp kızını öldürmesi için baskı yapılır. Baba kızının suçsuzluğuna inandığından onu bir kaz sürüsüyle dağa bırakıp kaçar. Bu tepede kimse birkaç günden fazla yaşayamazken Sarıkız yaşamını sürdürür. Edremitliler her gece dağın tepesinde yanan ışıktan onun yaşadığını anlarlar. Günlerden bir gün babası kızını görmek için dağa tırmanırken yolunu kaybeder, bir ışık ona yol gösterip tepeye varmasını sağlar ve ışık tepede silkinip Sarıkız olur.

SARIKIZ tepesi → KIRKLAR tepesi.

SARIKLI sıf. Başında sarığı olan, başına sarık sarmış olan kimse için kullanılır.

—Tasav. *Sarıklı sikke,* mevlevilerin giydiği, "destar" da denilen özel sarıklı başlık. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ a. Müslüman din adamı; hoca.

—Kur. tar. *Sarıklı alayı,* Osmanlılar'da cuma selamlıklarındaki törene başlarındaki sarıklarla katılan topluluk. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kur. tar. Sarıklı alayı on iki sarıklı ve müezzin, kırk has ağa ile 40-50 kadar hasekiden oluşurdu. Hasekilerin ellerinde şimşir bulunurdu. Sarıkçılar, "Destar-ı hümayun" denilen padişahın sarığını sırayla taşırlardı. Bu sarığın değerli taşlardan yapılmış bir sorgucu vardı ve sarık selamlıkta toplanmış olan cemaate gösterilirdi. Bu tören Mahmut II döneminde (1808-1839) kaldırıldı.

—Tasav. Mevlevilerin giydiği başlığa *sikke*, buna sarılan özel sarığa da *destar* denirdi. Bu sarıkla sarılmış başlık *sarıklı sikke*, sarıksız başlık ise *dal sikke* adını alırdı. Sarıklı sikke giyme, tarikat büyüğü olan çelebinin "tekbirlendirme" denilen özel iznine bağlıydı. Sarıklı sikkedeki sarığın, kullananların tarikattaki derecelerine göre değişen çeşitli renkleri vardı.

SARIKONAK, Bitlis'in merkez ilçesine bağlı bucak; 6 271 nüf. (1990); 22 köy. Merkezi *Sarıkonak*, 451 nüf. (1990).

SARIKÖK a. Boyacı sumağının doğal boyamacılıkta kullanılan ve sarı renk veren odunu. (→ SUMAK.)
—ANSİKL. Sarıkök, her türlü kumaşın, özellikle çadırbezi ve askeri kumaşların boyanmasında kullanılırdı. Çeşitli maddelerle değişik renk verirdi. Alkalilerle kırmızı, kalay tuzlarıyla kırmızımsı, şapla bulanık sarı, ferro sülfatla açık esmer renk elde edilirdi.

SARIKÖY, Balıkesir'in Gönen ilçesine bağlı bucak; 14 006 nüf. (1990); 18 köy. Merkezi *Sarıköy*, 5 544 nüf. (1990).

SARIKÖY → YUNUSEMRE.

SARIKUYRUK a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin kıyı bölgelerinde, 200 m derinliğe inen kesimlerin üst ortasularında yaşayan kemiklibalık. (Kuyruğu sarıdır. Sırt yüzgecinin önünde 1, kuyrukaltı yüzgecinin önünde 2 diken vardır. Etçildir. Bil. a. *Seriola dumerilli; Carangidae* familyası; boyu 1 m'ye kadar.)

SARILABİLİR sıf. Mat. çözlm. $\mathbb{R}^n$ üzerinde tanımlı ve Lebesgue ölçüsüne göre integrallenebilir gerçek ya da karmaşık iki fonksiyon için kullanılır, öyle ki

$$t \mapsto f(x-t)\cdot g(t)$$

$\mathbb{R}^n$ nin hemen her noktasında integrallenebilirdir.

SARILAR, Nevşehir'in Avanos ilçesi Özkonak bucağına bağlı belde; 3 626 nüf. (1990). Belediye.

SARILAŞMAK gçz. f. Rengi sarıya dönmek, giderek sarı bir renk almak.

SARILGAN sıf. Bot. **1.** Yanındaki nesnelere ya da başka bitkilere tutunarak ya da sülükleriyle yapışarak sarılan bitkilere ya da bitki organlarına denir. **—2.** *Sarılgan bitki*, bükülgen sapıyla kendi kendine dikilemeyen ve ağaçların gövdesine ya da dallarına tutunarak tırmanan (tırmanıcı türler: asma, sarmaşık, akasma) ya da bir desteğe sarılarak büyüyen bitki. (Sarılma yönü özgül bir karakteristiktir: sarılgan bitkilerin büyük çoğunluğu desteklerine soldan sağa [sarmaşık, fasulye], bazıları sağdan sola [şerbetçiotu, hanımeli], geri kalanı beriki ya da öteki yöne doğru sarılır. Ekvator ormanlarındaki sarılgan bitkiler çok fazla uzayabilir [100 m'den fazla]; bunların sapları, yassılaşarak eksene göre bakışımlılığını kaybeder. Sarılgan bitkinin fazlalığı bunları taşıyan ağacın ölümüne yol açabilir.)

SARILGANLIK a. Sarılgan bitkilerin özelliği.

SARILI sıf. **1.** Renginde sarı renk hâkim olan ya da yer yer sarılık bulunan: *Sarılı, kırmızılı bir elbise.* **—2.** Giysisi sarı ya da sarı desenli olan: *O değil, sarılı bayan söyledi.*

SARILI a. Sarılmak eylemi ya da biçimi.

SARILI sıf. *(Bir şeye) sarılı*, (onunla) sarılmış olan şey için kullanılır: *Sarılı paketleri postalamak. Yaldızlı kâğıda sarılı bir paket.*

SARILIK a. Sarı olma durumu, sarı olan şeyin niteliği.
—Bitki patol. Klorofil oranının yetersizliğinden dolayı, yaprakların sarımsı bir renk almasıyla belirgin bitki hastalığı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ Mikoplazma cinsinden mantarların yapraklarda neden olduğu sararma.
—Patol. Derinin ve mukozaların bilirübinle dolarak sarı renk alması. (Eşanl. İKTER.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Tıp. *Kanamalı sarılık*, sarılıkla kanamanın birlikte görüldüğü duruma denir.
—Vet. *Katır yavrusu hemolitik sarılığı*, gebeliği sırasında, etene yaralarına bağlı olarak vücudunda yavrusuna karşı antikor oluşturmuş katır doğurucu bir kısrağın ağız sütünde bulunan bir hemolizini yavrunun almasından ileri gelen hastalık. ‖ *Köpek leptospiroz sarılığı*, KÖPEK LEPTOSPİROZU'nun eşanlamlısı.
—ANSİKL. Bitki patol. Sarılık bir eksiklik yüzünden (demir sarılığı), zehirlenme nedeniyle (kalsiyum sarılığı) ya da bir asalak enfeksiyonuna bağlı olarak ortaya çıkabilir. Kloroplastların sayıca azalması ya da boyca küçülmesi, klorofilin tahribi ya da bireştirilememesi anlamına gelir.
—Patol. Sarılık, kandaki bilirübin miktarı 20 mg/l'yi aştığı zaman görünür hale gelir. Bilirübinin başka bir maddeyle birleşik (karaciğer tarafından değişikliğe uğratılmış) olup olmadığına göre sarılıklar serbest bilirübinli ve bileşik bilirübinli olmak üzere ikiye ayrılır.
• *Erişkinde ve çocuklarda sarılık.* 1. *Serbest bilirübinli sarılık.* Genellikle alyuvarların aşırı miktarda tahribi sözkonusudur. İdrar açık, dışkı koyu renklidir. Bazen karaciğerde bir işlev bozukluğu sözkonusudur. Yenidoğanda görülen sarılığın kaynağını oluşturan bu hastalık erişkinde "Gilbert kolemisi" adını alır. 2. *Birleşik bilirübinli sarılık.* Bir tıkanma sarılığıdır. Ana safra yolunun bir koledok taşı ile tıkanmasından ileri gelebileceği gibi bir virüsün ya da zehirlenmenin neden olduğu bir hepatitten de ileri gelebilir. Sirozlar ve bazı hepatitler sırasında karma sarılıklar da görülebilir.
• *Yenidoğanda sarılık.* 1. *Serbest bilirübinli sarılık* çoğu zaman, ilk on beş gün içinde, karaciğerin enzim etkinliğindeki bir bozukluğa bağlıdır. Anne ile dölüt arasındaki kan uyuşmazlığında (Rhesus, A.B.O) ve Crigler Najjar sendromunda da görülür. 2. *Birleşik bilirübinli sarılık.* Safra yollarındaki bir biçim bozukluğuna ya da karaciğer hücrelerindeki bir hastalığa (toksoplazmoz, frengi vb.) bağlıdır.
• *Erken doğan çocukta sarılık.* Çok zaman, karaciğer hücrelerinin yeterince olgunlaşmamasına ve glukuronik asit bağlama gücündeki zayıflığa bağlı fizyolojik bir sarılıktır. Erken doğan çocukta çekirdeksel sarılığın büyük tehlike yaratabileceği göz önünde bulundurulursa, başvurulacak tedavinin önemi daha iyi anlaşılmış olur.
• *Hayvanlarda.* Hem kan kökenli sarılıklar (hemolitik sarılık), hem karaciğer kökenli sarılık görülür. Hemolitik sarılıklar, bir zehirlenme (bakır sülfat, fenotiyazin vb.), bir enfeksiyon ya da zehirli bir enfeksiyon (bağırsak zehirlenmeleri), bir asalak bulaşması (piroplazmoz) sırasında alyuvarların anormal derecede tahribinden ileri gelir. Karaciğer kökenli sarılıklar nadiren safra yollarının tıkanmasına bağlıdır; çoğu zaman, ya alelade ya da özgül bir enfeksiyonun (leptospiroz) yahut dış ya da iç kökenli bir zehirlenmenin karaciğer hücrelerinde yarattığı iltihaplı ya da yozlaşmalı bir lezyonun sonucudur.

SARILIKLI sıf. Patol. Sarılık olmuş hastaya ve yan belirtisi sarılık olan hastalığa (çoğunlukla siroz) denir.

SARILIKSIZ sıf. Belirtileri arasında sarılık bulunmayan hastalığa denir.

SARILIM a. Mat. çözlm. f *ve* g *nin sarılım çarpımı*, f ve g sarılabilir iki fonksiyon olduğuna göre $f \star g$ ile gösterilen ve

$$f \star g = \int_{\mathbb{R}^n} f(x-t) \cdot g(t) \cdot dt$$

biçiminde tanımlanan fonksiyon (*f* ile *g* integrallenebilirse $f \star g$ de integrallenebilirdir $\star$ işlemcisi değişmeli ve birleşmelidir.) [BİLEŞİM ÇARPIMI ya da KONVOLÜSYON da denir.]

SARILIŞMAK → SARMAK.

SARILMA a. Sarılmak eylemi.
—Süslem. sant. *Sarılma rumi* → RUMİ.

SARILMAK → SARMAK.

SARIM a. **1.** Sarmak eylemi, sarma. **—2.** Bir şeyi bir kez saracak miktar. **—3.** Elekt. ve Elektrotekn. Bir döngü oluşturan iletkenler kümesi.
—Geom. Bir sarmalın, θ parametresinin 2π uzunluklu bir değişim aralığına karşılık olan kısmı. ‖ Bir helisin bir adım uzaklığındaki iki koşut düzlem arasında kalan kısmı. (Bir helisin sarımları izometrik ise de bir sarmalınki öyle değildir.)
—Mak. san. Bir helisel yayı oluşturan telin her bir dolanımı.
—Metalürj. *Sarım makinesi*, metal bir teli (çapı ⩽ 5 mm) üretim biriminden çıkar çıkmaz sıkı ve düzgün bir biçimde sarmaya yarayan bobinaj makinesi.
—Sine. *Sıkı sarım*, bir makarayı gerektirmeyecek biçimde sıkı sarılmış film.

SARIM PAŞA (İbrahim) → İBRAHİM SARIM PAŞA.

SARIMAZI, Adana'nın Ceyhan ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 194 nüf. (1990).

SARIMBEY → SEPTEMVRİ.

SARIMSAK → SARMISAK.

Sarımsaklı barajı, Kayseri kentinin 30 km doğusunda, Kızılırmak üzerinde kurulu baraj. 1968'de işletmeye açıldı. Sulama amacıyla kurulan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, normal su kotunda (1 205 m) su toplama hacmi 31,90 milyon m³, göl alanı 2,44 km², sulama alanı 6 400 ha'dır.

SARIMSI sıf. Sarıya yakın, sarıya çalan; sarımtırak.

SARIMTIRAK sıf. Sarımsı.

SARINEHİR → HUANG HI.

SARINMA a. Sarınmak eylemi.

SARINMAK → SARMAK.

SARIOĞLAN, İç Anadolu bölgesinde Kayseri iline bağlı ilçe; 23 215 nüf. (1990); 660 km²; 20 köy. Merkezi, Kayseri'nin yaklaşık 65 km K.-D.'sunda *Sarıoğlan*, 4 869 nüf. (1990). Tahıl (buğday), şekerpancarı üretimi, bağcılık. Hayvancılık. Halıcılık.

SARISABIR a. Yaprakları etli ve kırılgan olan, çoğu zaman rozet biçiminde gövdeyi saran ve acı bir özsu içeren bitki. (Bil. a. *aloes;* zambakgiller familyası.)
—Eczc. Çeşitli sarısabır türlerinin yapraklarından (özellikle Barbados ve Cape kökenli *A. vera, A. ferox, A. africana, A. spicata*) elde edilen ve güneşte ya da ısıtılarak yoğunlaştırılan özsu. Serbest ya da glikozit halinde antrasen türevleri (aloeemodin, aloin) uçucu yağ ve reçine içerir. Safra söktürücü ve yumuşatıcı olarak kullanılır. Yüksek dozlarda ishal yapar. Süt emziren kadına verildiğinde süte geçer ve çocukta ishale neden olur. Koyu kahverengi parlak ya da mat, özel kokulu acımsı lezzetli parçalar ya da kütleler halinde olan bu madde suda kısmen, alkolde tamamen çözünür. Çiriş ve limon tuzu ile karıştırılarak dölyatağına yerleştirilip çocuk düşürmek için de kullanılmaktadır.
—ANSİKL. Bot. Sarısabırların, kimi türleri küçük sapsız bitkiler, kimi türleriyse büyük, ağaçsı dallı bitkiler halindedir. Yaprakları her zaman kalın ve etlidir; çiçekleri yeşilimsi sarı ya da koyu kırmızı olur ve basit ya da dallı bir çiçeksapı üzerinde bulunur. Sarısabırın birçok türü süs bitkisi olarak yetiştirilir. Çoğu türleri tropikal ve Güney Afrika ve Madagaskar kökenlidir. Ülkemizde güney-batı'da (Demre) Romalılar zamanından kalma yabanileşmiş *A. vera* yetişir. Çevrede zehirli bir bitki olarak tanınır.

Rhône-Poulenc Agrochimie

sarılık olan bir asma

sarısabır
(*Aloes arborescens*)

Adi sarısabırın anayurdu Kuzey ve Doğu Afrika'dır. Günümüzde Amerika'da, Antiller'de ve Akdeniz ülkelerinde yetiştirilmektedir. Birçok sarısabır türünün taze yapraklarından midevi ve yumuşatıcı, acı ve reçine kıvamlı bir özsu elde edilir. Dört türünden *(A. perfoliata, A. vulgaris, A. indica, A. angustifolia)* hasır, kalın kumaş ve halat imalatında kullanılan çürümez örgü lifleri elde edilir.

sarısalkım

Noir

J.-L. Nou

SARISALKIM a. Yaprakları uzun saplı, üç yaprakçıklı, yaprakçıkları basit, sivri uçlu, üst yüzü koyu yeşil, çıplak, alt yüzü daha açık renkli, yatık tüylü, çiçekleri uzun salkım halinde toplu ve kelebek biçiminde, meyvesi baklamsı, dalları bazı türlerinde dikenli ve gövdesi orta boylu olan ağaç. (Bil. a. *laburnum* ya da *cytisus;* baklagiller familyası.)

—ANSİKL. Sarısalkımın tohumları alkaloitler (sitisin vb.) içerir. Eskiden astım ve boğmaca tedavisinde kullanılırdı. Çok zehirli olduğundan dikkat edilmelidir. Doğada fazla bulunmadığından zehirlenme olayları nadirdir. Keçi gibi bazı hayvanlara zehir etkisi yapmaz, ama eti ve sütü zehirli olur. Bitki Türkiye'de süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir.

SARISU, antik **Bathys,** Eskişehir ovasında Porsuk ırmağına karışan akarsu. Sel rejimi gösterdiğinden taşkınlarını önlemek için çığırında düzenlemeler yapılmıştır.

SARISU, Ağrı'nın Patnos ilçesine bağlı bucak; 12 180 nüf. (1990); 22 köy. Merkezi *Sarısu* (esk. *Aktepe*), 691 nüf. (1990).

SARISU, Kazakistan'da ırmak; 671 km (havzası 81 600 km²). K.'den G.'ye doğru Kazak bozkırlarını geçer, Çu'nun iç deltası yakında kumlar içinde kaybolur.

SARIŞ a. Sarmak eylemi ya da biçimi.

SARIŞABAN, rumca **Khrysupolis,** Yunanistan'ın B. Trakya kesiminde kent.

SARIŞIN sıf. ve a. Saçları, altın sarısı ile açık kestane sarısı bir renkte olan, beyaz tenli kimse için kullanılır: *Sarışın bir kız.*

SARIŞINLIK a. Sarışın olma durumu, sarışın bir kimsenin niteliği.

SARIVELİLER, İç Anadolu bölgesinde Karaman iline bağlı ilçe; 17 241 nüf. (1990); 13 köy. Merkezi, Karaman'ın kuş uçuşu 68 km G.-B.'sında *Sarıveliler,* 5 228 nüf. (1990).

sarili kadın (Benares'te, Hindistan)

SARIYAHŞİ, İç Anadolu bölgesinde Aksaray iline bağlı ilçe; 11 573 nüf. (1990); 7 köy. Merkezi, Aksaray'ın 72 km K.'inde Sarıyahşi, 5 996 nüf. (1990).

SARIYAKUP, Ordu'nun Çamaş ilçesine bağlı belde iken ilçe merkeziyle birleşerek mahalle oldu.

SARIYAPRAK a. Hindistan, Çin vb.' de yetişen epifit orkide. (Yaklaşık doksan tür. Bil. a. *cirrhopetalum.*)

SARIYAR, Ankara'nın Nallıhan ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 1 887 nüf. (1990). Belediye. Yakınında Sarıyar barajı bulunmaktadır.

—Arkeol. Sakarya nehri kıyısında, Sarıyar baraj alanı içinde, ağızları taşlarla kapatılmış küp mezarlar ortaya çıkarıldı (1952). Kılıç Kökten tarafından İlk Tunç çağa tarihlendirilen bu mezarlarda, hoker durumunda bir iskelet, çakmaktaşı parçaları, küçük bir bakır iğne, içi dışı kırmızı boyalı el yapımı bir testi ele geçti.

Sarıyer genel görünüm İstanbul

Sarıyar barajı ve hidroelektrik santralı, Ankara ilinin Nallıhan ilçesine bağlı Sarıyar köyü yakınında, Sakarya ırmağı üzerinde kurulu baraj ve hidroelektrik santralı. 1956'da elektrik enerjisi sağlamak amacıyla kuruldu. Gövdesi beton ağırlıklı olan barajın normal su kotunda (475 m) su toplama hacmi 1 900 milyon m³, göl alanı 83,83 km²'dir. 4 jeneratörle çalışan 160 MW gücündeki hidroelektrik santralından ise yılda 400 milyon kWsa elektrik enerjisi elde edilir.

SARIYER, Marmara bölgesinde İstanbul iline bağlı ilçe, Avrupa yakasındadır; Beşiktaş, Kâğıthane, Şişli ve Eyüp ilçeleriyle sınırlıdır. 171 872 nüf. (1990); 146 km²; 9 köy. Merkezi, İstanbul boğazı kıyısındaki *Sarıyer,* 160 075 nüf. (1990). İstanbul Üniversitesi orman fakültesi.

Zengin doğal güzelliklere sahip olan Sarıyer, plajları (Kumköy, Altınkum), ormanları (Belgrad ormanı), Bentler'i, güzel ve şifalı suları (Çırçır, Hünkâr suyu, Kestane suyu, Fındık suyu, Kocataş), kıyı kahvehaneleri, balık lokantalarıyla ilgi çeken bir dinlence merkezidir. Rumelikavağı yolu üzerinde, boğaza hâkim Tellibaba türbesi ve mescidi günümüzde de önemini koruyan bir adak yeridir. Sarıyer-Kumköy arasında yeşil alanlar, et lokantaları, kır kahveleri vardır. Nüfus artışıyla birlikte hızlı bir yapılaşmaya sahne olan ilçe merkezi, özellikle 1985'ten sonra arap turistlerin çok rağbet ettikleri dinlence yerlerinden biri olmuştur.

Sarıyer gençlik kulübü, İstanbul'da, özellikle futbol dalında etkinlik gösteren spor kulübü; 1923'te kuruldu. Forma rengi lacivert-beyaz olan kulüp, amatör dalda çeşitli şampiyonluklar kazandı. 1963'te Türkiye İkinci ligi'ne alındı; 1983-1984 sezonunda Türkiye Birinci ligi'ne yükseldi. 1992 yılında Balkan kupası şampiyonu oldu.

SARIZ, İç Anadolu bölgesinde Kayseri iline bağlı ilçe; 19 255 nüf. (1990); 1 239 km²; 38 köy. Merkezi, Kayseri'nin 137 km güney-doğusunda *Sarız,* 3 935 nüf. (1990). Tahıl (buğday), baklagiller üretimi. Yaylacılık biçiminde hayvancılık.

SARIZAMBAK a. Çok canlı renklerde altı ila on iki çiçekli başaklar halinde hafif çiçekleri olan ve süsene benzeyen, soğanlı süs bitkisi. (Güney Afrika'da 25 kadar türü yetişen çokyıllık otsu bir bitki olan sarızambak, kesme çiçek ve saksı çiçeği elde etmek için yetiştirildiği gibi park ve bahçelerde de yetiştirilir. Bil. a. *ixia;* süsengiller familyası.)

SARİ, SARİYE sıf. (ar. *sar'i,* dişl. *sar'iye*). *Esk.* Sara hastalığı ile ilgili, sara hastalığına ait.

◆ sıf. ve a. Saralı.

SARİ a. (hindi dilinde sözc.). Hiç dikiş ya da iğne kullanmadan vücuda sarılan, sabit boyutlarda (5,20 m × 1,12 m), kimi zaman sırmayla işlenmiş bir kumaştan (ipek ya da pamuklu) yapılan geleneksel hint kadın giysisi. (Renkler ve bezemeler bölgelere, haftanın günlerine, koşullara göre farklılık gösterir.)

SARİ, İran'da kent, Mazenderan ilinin merkezi, Hazar denizi'ne dökülen Tecen ırmağının kıyısında; 44 500 nüf.

SÂRİ sıf. (ar. *sirayet*'ten *sari*). **1.** Bulaşan hastalık için kullanılır; bulaşıcı. **—2.** Başkalarını da etkileyen bir şey için kullanılır; bulaşıcı.

SARİF sıf. (ar. *şarif*). *Esk.* **1.** Harcayan, sarf eden. **—2.** Değiştiren.

SARİG a. (tupi guarani dilinde sözc.). Amerika'da yaşayan keselisıçan. (Yavrularını genellikle sırtında taşır. Bil. a. *Didelphys dorsigera;* keselisıçangiller familyası.)

SARİH sıf. (ar. *şarahat*'ten *şarih*). **1.** Açık, anlaşılır, belli. **—2.** Kuşku çeken hiçbir yönü bulunmayan. **—3.** Saf, katışıksız, halis.

—Esk. dilbilg. *Sarih meful,* belirtili nesne.

SARİHAN be. (ar. *şarih*'ten *şarihan*). *Esk.* Açıkça, açık seçik.

SARİK sıf. ve a. (ar. *sirkat*'ten *sarik*). *Esk.* Hırsızlık yapan, çalan, hırsız.

SARİM, SARİME sıf. (ar. *sarim,* dişl. *sarime*). *Esk.* Keskin, kesici: *Seyf-i sarim* (keskin kılıç). *Süyuf-ı sarime* (keskin kılıçlar).

SARİN a. (fr. *sarin*). Org. kim. Formülü CH_3—POF—OCH $(CH_3)_2$ olan bir metanfosfonik asit türevinin yaygın adı; kolinesterazın etkinliğini durdurduğundan savaş gazı olarak kullanılması düşünüldü. (İnsan için öldürücü alt sınır doz, kg başına 0,01 mg'dır.)

SARİNE, Saane'nin fransızca adı.

SARİPUTTA, Buddha Sakyamuni'nin dört gözde öğrencisinden biri.

SARİR a. (ar. *sarir*). *Esk.* Cızırtı, gıcırtı: *Sarir-i hame* (kalem cızırtısı). *Sarir-ül-bab* (kapı gıcırtısı).

SARİSSA a. (lat. *sarissa;* yun. *sarisa*'dan). Sil. Makedonya ordusunun askerleri tarafından kullanılmış uzun mızrak. (Uzunlukları [yaklaşık 6 m] nedeniyle, ordunun ilk beş sırası sarissalarla donatılır ve böylece sivri demir uçlardan bir perde oluşturulurdu.)

SARİVON, Kuzey Kore'de kent, il merkezi, Dedong halicinin G.-D.'sunda; 42 900 nüf. Demiryolu ve ticaret kavşağı. Sanayi (makine, tekstil, besin sanayileri) merkezi.

SARİYE → SARİ.

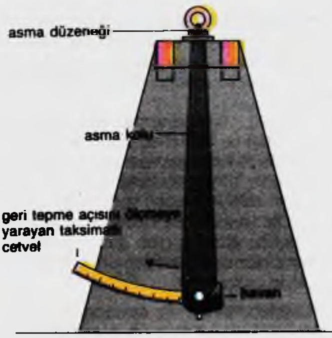
SARK, Channel adalarından biri, Guernsey'in D.'sunda; 5,2 km²; 580 nüf. İki bölümden oluşur: dar ve yüksek Coupée kıstağıyla birleşen Büyük Sark (K.'de) ve Küçük Sark (G.'de). Adanın en yüksek noktası 114 m'dir. Turizm başlıca gelir kaynağıdır; bunu hayvancılık ve balıkçılık izler.

SARKAÇ a. Fizs. mekan. **1.** Bir nokta ya da bir eksen çevresinde hareket eden ve ağırlığının etkisiyle salınan katı cisim. **—2.** Çeşitli kuvvetlerin etkisiyle bir salınım hareketi yapan katı cisim. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Sarkaç hareketi,* bir nokta ya da bir eksen çevresinde dönmeye zorlanan bir katı cismin yaptığı salınım hareketi.

—Balis. *Balistik sarkaç,* mermilerin hızını ölçmek için 1742'de ingiliz B. Bobins tarafından tasarlanan ve bir mile çelik çubuklarla asılmış kesik konisel bir hedef taşıyan aygıt. (Alıcı mermiyi algıladığında, sarkaçta oluşan geri tepme açısından merminin hızı elde edilir.)

—Elekt. *Elektriksel sarkaç,* ipek bir iple yalıtkan bir desteğe asılı hafif bir mürver ya da mantar küreden oluşan ve bir cismin elektrik yükü taşıyıp taşımadığını anlamaya ve elektrik yükünün işaretini belirlemeye yarayan alet.

—Fişekç. *Sarkaç havan,* patlayıcıların gücünü saptamaya yarayan aygıt. (Sarkaç havan, çevresinde salınabileceği yatay bir eksene sağlam kollarla asılmış bir havandan oluşur. Havanda, denenecek on gram kadar patlayıcı patlatılır, bu patlama silindir bir gülleyi fırlatır ve aynı anda havan geri teper. Geri tepme açısı patlayıcının gücünü ölçmeye yarar.) ‖ *Sürtünme sarkacı,* patlayıcıların kendi aralarındaki sürtünme duyarlıklarını karşılaştırmaya yarayan aygıt.

—Havc. *Sarkaç uçak*, pilotun kanat takımına göre boyuna ve yanlamasına yaptığı hareketle yönlendirilen ULM uçağı. (Bu hareket uçağın ağırlık merkezinin konumunu, böylece de dengesini değiştirir.)
—Kardiyol. *Sarkaç ritmi*, dölüt kalbi seslerinin, hepsi birbirine eşit olan ritmi.
—Metalürj. *Sarkaç vurma makinesi*, vurucu kütlesi bir eksen çevresinde dönen vurma makinesi. (Buna Charpy çekici de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Ölçbil. *Tersinir sarkaç*, yerçekiminden kaynaklanan ivmeleri duyarlı bir biçimde ölçmeyi sağlayan, iki askı bıçağıyla donatılmış özel sarkaç.
—Saatç. Sarkaçlı, guguklu saatler ile duvar saatlerinde ayar organı. (Bu genellikle, bir düzlemde salınım yapan bir sarkaçtır; bununla birlikte bir burmalı bir sarkaç ve çok ender olarak da konik bir sarkaç olabilir.)
—ANSİKL. Fizs. mekan. *Bileşik* ya da *ağır sarkaç*, yatay bir D ekseni çevresinde hareket eden ağır bir katı cisimdir. Cismin kütle merkezi G, kütlesi M, D ekseniyle G'den geçen düşey düzlemin çakışma noktası O, OG uzunluğu *a* ve $\overline{OG}$ ile O'nun düşeyi arasındaki açı θ olsun. Denge konumundan (θ =0) uzaklaştırılan cisim serbest bırakıldığında, bütün sürtünmeler gözardı edilebilecek kadar küçük olduğu ölçüde, D çevresinde dönemsel bir hareketle salınır.

Küçük genlikli hareketler için, geri getirme kuvvet çifti θ ile orantılıdır ve θ nın zaman içinde değişimi, dönemi

$$T_0 = 2\pi\sqrt{\frac{I}{Mga}}$$

olan hemen hemen sinüzoidal bir fonksiyondur; yukarıdaki bağıntıda I, cismin D'ye göre eylemsizlik momentini gösterir. To salınımların genliğinden bağımsızdır: bu salınımların *eşsüreli* olduklarından söz edilir.

Daha büyük genlikler için hareket yine sinüzoidaldir ama dönem, aşağıdaki bağıntı uyarınca, maksimum genlik α'ya [α radyan cinsinden] bağlıdır:

$$T = T_0\left(1 + \frac{\alpha^2}{16} + ...\right)$$

Son olarak, büyük genlikler için salınım sinüzoidal değil, yalnızca dönemseldir.

Basit sarkaç, bir noktadan değişmez bir uzaklıkta kalmaya zorlanan maddesel bir noktadır. Uygulamada, *l* uzunluğunda ve kütlesi gözardı edilebilir esnemez bir ip ya da çubuk ucuna asılı, küçük boyutlu, *m* kütleli bir cisim, yaklaşık bir basit sarkaç modeli oluşturur. Bu sarkacın dönemi $T = 2\pi\sqrt{\frac{l}{g}}$ dir. Bu, dönemi kütleye bağlı olmayan özel bir ağır sarkaç halidir.

Konik sarkaç, başlangıç hız vektörü asılma noktasını içeren düşey düzlemde yer almayan bir basit sarkaçtır.

Foucault sarkacı, bir Galilei işaretine göre sabit bir düşey düzlemde salınan, kendi haline bırakılmış bir basit sarkaçtır. Yer'in kendi ekseni çevresindeki dönme hareketiyle sürüklenen bir gözlemci, bu düzlemin zaman içinde Coriolis kuvvetlerinin etkisiyle, doğudan batıya doğru döndüğünü görür: Foucault bu olayı, 1851'de, Pantheon'un kubbesine bir sarkaç asarak deneysel olarak doğrulamıştır.

Esnek sarkaç, sertliği *k* olan ve kütlesi gözardı edilebilir bir yaya bağlı *m* kütleli bir cisimdir. Bu sarkaç, denge konumundan uzaklaştırılıp serbest bırakıldığında, dönemi

$$T = 2\pi\sqrt{\frac{m}{k}}$$

olan, doğrusal, sinüzoidal bir hareket yapmaya başlar. (→ ARMONİK *salıngaç*.)

Burulma sarkacı, bir ip (ya da ince bir çubuk) ucuna asılmış ve bunun düşey ekseni çevresinde burulma etkisiyle dönerek salınan ağır bir cisimden oluşan bir sistemdir. Geri getirme kuvvet çiftinin momenti 𝒩 burulma açısı θ ile orantılı olduğundan, sarkaç, dönemi

$$T = 2\pi\sqrt{\frac{I}{C}}$$

olan sinüzoidal bir hareket yapar; yukarıdaki bağıntıda I, cismin dönme eksenine göre eylemsizlik momenti ve C ipin burulma değişmezidir (𝒩 =Cθ).

Manyetik sarkaç, burulmasız bir ipin ucuna asılı ve Yer manyetik alanının ya da düzgün bir manyetik alanın etkisiyle yatay bir düzlemde salınan mıknatıslanmış bir çubuktan oluşan bir sistemdir.

Genliğin küçük değerleri için bu sarkaç, dönemi

$$T = 2\pi\sqrt{\frac{I}{mB}}$$

olan sinüzoidal bir hareket yapar; yukarıdaki bağıntıda I, mıknatısın salınım eksenine göre eylemsizlik momenti, *m* mıknatısın manyetik momenti ve B manyetik indüklemenin yatay bileşenidir.

• *Sarkacın uygulamaları*. Sarkaç, Yer yüzeyinin herhangi bir noktasındaki yerçekimi ivmesini belirlemek için kullanılabilir; ama daha çok, zaman ölçümünde ve özellikle saatlerin hareketini düzenlemede kullanılır; bu durumda, sarkacın dengelenmesi kaçınılmazdır: en basit dengeleme, saat geri kaldığında uzunluğunu azaltmaya ve saat ileri gittiğinde uzunluğunu artırmaya dayanır.

—Metalürj. Charpy tarafından tasarlanarak geliştirilen sarkaç vurma makinesi, taşıyıcı kolları arasında bir sarkaç ya da bir çekicin salınım hareketi yaptığı bir gövdeden oluşur. Çekicin yörüngesi üzerine çentikli bir çubuk biçiminde görünen kırılacak örnek yerleştirilir. Çekiç düşünce ağzıyla çubuğun sırtına çarparak kırılmasına yol açar. Kırılma sırasında çekicin kinetik enerjisinin bir bölümü soğurulur; geriye kalan bölümü, enerjinin tamamı tükeninceye dek çekicin yükselmesini sağlar. Sarkaç yükselme kursu sırasında bir sürgüyü düşey bir ölçek önünde hareket ettirir; sürgünün konumu doğrudan çubuğun kırılması için kullanılan enerji miktarını gösterir. Daha sonra birim yüzey başına KC olarak ifade edilen iş hesaplanır.

SARKEL. Tar. coğ. Don nehrinin ağzında, sol kıyıda hazar kalesi. 833'te Bizans'ın da yardımıyla, rus saldırılarına karşı Koymak ve Ruslar'a Yukarı Don ile Aşağı Volga yolunu kapamak üzere yapıldı. 965'te (ya da 963) Svyatoslav tarafından işgal edildi. Yörede, M. Artamonov yönetiminde gerçekleştirilen kazılarda sur ve kule kalıntılarının yanı sıra metal, kemik ve taştan yapılmış çeşitli eşyalar, tarımla ilgili aletler bulundu.

SARKIK sıf. **1.** Aşağı doğru uzanmış, sarkmış olan şey için kullanılır: *Sarkık etek.* **—2.** Gevşeyip eski canlılığını ve diriliğini yitirmiş; salpa, sölpük: *Sarkık derileri onu olduğundan daha yaşlı gösteriyor.*
—Bot. Tepe kısmı yere doğru eğilmiş bitkilere ya da bitki organlarına denir. ‖ Bütünüyle tepetaklak duran yumurtacığa denir. Bu durumdaki yumurtacığın bir yanında dikiş denilen ip biçiminde kabarık bir çizgi oluşur. Yumurtacığın bu biçimi kapaktohumlu bitkilerin büyük bir kısmında görülür.)
—Denizc. *Sarkık gemi*, teknesi kemer biçimini almış, yani başı ve kıçı, orta bölümüne göre daha aşağıda olan gemi.
—Mim. *Sarkık kilittaşı*, sivri kemerli çapraz tonozda, kaburgaların altından sarkan ve oymalı, kimi zaman kafesli bir sarkıtma gibi bezenen kilittaşı. (Alevli gotik ve Rönesans'ın ilk evresi.)
—Zootekn. *Sarkık meme*, inekte karından aşağıya doğru oldukça uzamış meme biçimine denir.

SARKIKGERDANLIGİLLER a. Yeni -Zelanda ormanlarında yaşayan, meyvecil ve böcekçil, gagasında iki etçik bulunan ötücükuş familyası. (Bil. a. *Callaeidae.*)

SARKIKLIK a. Sarkık olma durumu.

SARKIKMEYVE a. Anayurdu Şili olan, kırmızı ya da sarı çiçekli, tımanıcı ve dibi odunsu bitki. (Bil. a. *Eccremocarpus scaber;* acemborusugiller familyası.)

SARKINTI a. **1.** Aşağı doğru uzanan, sarkan şey. **—2.** Sataşma, takılma. **—3.** *Sarkıntı olmak*, bir kimseye sataşmak, takılmak.

SARKINTILIK a. **1.** Bir kimseye sataşma, laf atma, takılma. **—2.** *Sarkıntılık etmek*, bir kimseye, özellikle de kızlara ve kadınlara laf atmak, sataşmak.
—Cez. huk. Belirli bir kişiye şehvet duygusuyla yöneltilmiş, söz ve davranışlarla yapılan saldırı. (Sarkıntılık, Türk cez. k.'nun 421. maddesinde düzenlenmiş bir suçtur. Bu suçla, yasa koyucu, ırza tecavüz ve tasaddi derecesine varmayan davranışları cezalandırmak istemiştir. Sarkıntılık suçunun cezası altı aydan iki yıla kadar hapistir. Kovuşturma, kişisel dava yoluyla yapılır.)

SARKIT a. Jeomorfol. Mağaraların tavanında oluşan kireçli çökel. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mim. Sarkıtları ya da buz parçalarını andıran bezeme.
—ANSİKL. Jeomorfol. Kireçtaşlarından oluşmuş arazilerde karbondioksit yüklü yağmur suları toprağın içine girerek kireci çözündürür. Daha sonra, mağara boşluklarına ulaşan su çoğunlukla buharlaşır ya da içindeki karbondioksit açığa çıkar. Bu durumda içerdiği çözünmüş kireç çökelir. Böylece, genellikle sarkıtlar ve dikitler diye bildiğimiz kireçli birikintiler oluşur. Bunlara genel olarak damlataşı denir. Sarkıtlar kumaş kıvrımı ya da sap gibi biçimler alırlar. Kimi kez içerdikleri biraz kil ya da limon bunları renklendirir. Aldıkları biçimler suyun düşme koşullarına (damlaların iriliği, damlamanın sıklığı) ve mağaradaki mikroiklime bağlıdır.

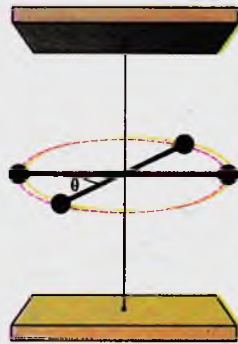
SARKITMA a. Sarkıtmak eylemi.
—Mim. Bir tonozda sarkık kilittaşı. (Gotik mimarlıkta sarkıtmalar bir tonozun kaburgalarından sarkan kilittaşlarıdır. Bunlar genellikle canlı renklere boyanır; yapraklar ya da alegorik figürlerle bezenir.)
—Mim. ve Süslem. sant. Aşağıya dökülen çiçek ya da meyve demetleri biçiminde bezeme.

SARKITMAK → SARKMAK.

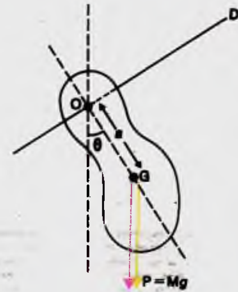
SARKİNİT a. (fr. *sarkinite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan hidratlı doğal manganez arsenat.

SARKİS (Elias), lübnanlı devlet adamı (Şebanye 1924 - Paris 1985). Lübnan Bankası genel müdürüyken (1967-1976), mayıs 1976'da Cumhurbaşkanlığına seçildi. Savaş yüzünden yakılıp yıkılan ülkenin yönetiminde fiili bir gücü olmamakla birlikte, Suriye (1978 ve 1981) ve İsrail (1982) müdahaleleri karşısında Lübnan devletinin meşruluğunun simgesi oldu. Eylül 1982'de yerini Emin Cemayel'e bıraktı.

SARKİS, soyadı **Zabunyan**, türk ressam (İstanbul 1938). Devlet güzel sanatlar akademisi'ni bitirdikten (1959) sonra bir süre Ankara'da çalıştı. 1964'te Paris'e yerleşti. 1967'de katıldığı Paris bienali'nde resim büyük ödülünü kazandı. Cenevre, Milano, Köln, Berlin, New York vb. merkezlerde açtığı kişisel sergilerle geniş ün ka-

burulma sarkacı

OG = *a*
ağırlık: *Mg*
geri getirme kuvvet çifti: − *Mga* sin θ
dönme hareketinin
denklemi: Iθ″ + *Mga* sin θ = 0
θ'nın küçük değerleri için sin θ ~ θ

bileşik sarkaç

Lauros-Giraudon

sarkıtma
yaldızlı ahşap
XVII. yy.'ın ikinci yarısı
(Paris'te Lauzun konağı'nın bir odası)

zandı. 1963-1967 arası daha çok kolaj -boya tekniğiyle çalışmayı yeğlerken, 1970'ten sonra kavramsal ve saldırgan bir sanat anlayışını benimsedi. Ağaç, tel, katran, metal levhalar, teyp bantları gibi her çeşit malzemeden yararlanarak meydana getirdiği yapıtlarında görselin yanı sıra işitsel ve hareketli anlatım yollarını denedi ve bu tür yapıtlarını içeren *Yüzyılların sonu yüzyılların başı* adlı sergisini Paris Art moderne müzesi'nde açtı (1984).

SARKİS ZEKİ, asıl adı **Sarkis Nurluyan,** ermeni kökenli türk halk şairi (Sungurlu 1842 - *ay. y.* 1881). İlköğrenimini ermeni okulunda tamamladı. Babası Nurlu Çorbacı tarafından Müderris Ömer Efendi medresesi'ne gönderildi. Öğrenimini bitirdikten sonra, sandık eminliğine atandı (1864). Tahrirat kâtipliği, mahkeme üyeliğinde bulundu. Bir ara üyelikten alındıysa da yeniden eski görevine döndü. *Zeki* mahlasıyla yazdığı türkçe şiirlerinden, bektaşiliğe ve hurufiliğe bağlı olduğu anlaşılıyor. Bazı şiirleri basılmıştır. Bağlama çalmakta ustaydı. (→ Kayn.)

SARKMA a. Sarkmak eylemi.
—Anat. Bir organın ya da hareketli bir anatomik kısmın dışa çıkması.
—Kad. doğ. *Kordon sarkması,* doğumda, su kesesinin yırtılmasından sonra göbek kordonunun dölütün önüne geçerek aşağı inmesi. (Kordon sarkması, kordonun çocuğun başıyla annenin leğen kemiği arasına sıkışması ve dolayısıyla çocuğa giden kanın aniden kesilmesi tehlikesini doğurur. Hemen sezaryen ameliyatına başvurulsa bile çocuğun ölme tehlikesi vardır.)
—Patol. Taşıyıcı kas ve bağ elemanlarının gevşemesi sonucu bir organın aşağıya inmesi ya da düşmesi. (Eşanl. PTOZ.) ‖ *Genel sarkma,* karın içi organlarının tümünün düşmesi. ‖ *Mide sarkması* → MİDE* DÜŞÜKLÜĞÜ.
—ANSİKL. İçorganların (özellikle böbrek, mide, kalınbağırsak, hatta karaciğer) sarkmasının birçok nedeni olabilir. Başlıcaları arasında karın duvarının taşıyıcı gücünün yetersizliği (özellikle doğum yapmış kadında) ve zayıflama sayılabilir. Sarkmalar korselerle tedavi edilebilir, bazen de cerrahi tespitlere başvurmak gerekebilir.

SARKMAK gçz. f. **1.** *Bir yerden sarkmak,* bir yerden aşağı doğru uzanmak: *Pencereden sarkmak yasaktır. Pencereden sarkarak kapıyı kimin çaldığını görmeye çalışıyordu.* **—2.** *Bir yerden (bir yere) sarkmak,* asılmış, takılmış olduğu yüksekçe bir yerden, yere doğru uzanmak: *Tavandan sıra sıra muz hevenkleri sarkıyordu. Eteğinden bir iplik sarkıyor.* **—3.** Yumuşak, pörsük, şekilsiz olmak (özellikle deriden söz ederken): *Yanakları sarkmıştı. Derileri sarkmak. Göğsü sarkmak.* **—4.** Bir giysiden, bir kumaştan söz ederken, aşağı inmek, bütünüyle aynı uzunlukta olmak: *Eteğinin sol tarafı sarkıyor.* **—5.** *Dudağı sarkmak,* somurtmak. **—6.** Televizyon ya da radyo programı sözkonusuysa, (özellikle canlı yayınlarda) önceden belirlenen zamanın dışına taşmak, uzamak. **—7.** *Bir yere sarkmak,* oraya giderken, yolunu oraya kadar uzatmak; askeri bir güç sözkonusuysa, oraya saldırmak: *Nehrin üst başından geçip kente sarktık.*
—Denizc. Bir gemiden söz ederken, avarya, eskime ya da yanlış yükleme nedeniyle kemer biçiminde eğilmek.
—Matbaac. Bir dizgiden ya da karakterin kendisinden söz ederken, aynı yükseklikteki başka harflerle yapılan dizgiye oranla daha fazla satır tutmak.

◆ **sarkıtmak** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi (bir yerden, bir yere) sarkıtmak,* onun (oraya, oradan) sarkmasını sağlamak: *Kovayı kuyuya sarkıtmak. Sepeti balkondan aşağıya sarkıtmak.* **—2.** *Dudak sarkıtmak* → DUDAK. **—3.** *Arg.* Asmak, darağacına çekmek.
—Denizc. *Demir sarkıtmak,* derin sularda (15 kulaçtan fazla) demirleyecek gemiden, derinliğe uygun demir zincirini loçadan denize ayboci etmek.

SARKOİDOZ a. (fr. *sarcoïdose*). Birçok organda ya da dokuda görülen peynirleşmemiş tüberküloz granülomuna benzer dokusal bir lezyonla belirgin, nedeni belirsiz hastalık. (Eşanl. BESNİER-BOECK -SCHAUMANN HASTALIĞI, İYİCİL LENFOGRANÜLOMATOZ.)
—ANSİKL. Sarkoidoz genel bir hastalıktır. En sık görülen yerleşme yerleri bezler, mediyastin, akciğer ve deridir. Kemiklerde, eklemlerde (el ve ayak parmakları) gözde, karaciğerde ve dalakta da görülebilir. Deriden ya da bezlerden alınan biyopsi, karaciğer ponksiyon biyopsisi ve özellikle Kveim* deri içi tepkimesi teşhis olanağı verir. Genellikle gittikçe geriler ve prognozu çoğu zaman iyidir.

SARKOİT a. (fr. *sarcoïde*'den). Der. hast. Sarkoidozun deri lezyonu.
—ANSİKL. Sarkoitlerin dokusal görünümü, çoğunluğu epitelyumsu hücrelerin oluşturduğu tüberkülozumsu bir dolgunluk görünümüyle aynıdır. Klinik muayenede sarkoitler çoğu zaman düğüm biçiminde görünür: küçük ya da büyük düğümler halinde dağınık deri sarkoitleri; Darier -Roussy derialtı sarkoitleri. Bazen burun üstünde, yanaklarda, kulaklarda ve el sırtında morumsu plaklar meydana getirir (bunlara *lupus per* [*nio*] denir).

SARKOLİT a. (fr. *sarcolite*). Miner. Kırmızı renkli, sodyumlu, doğal alüminyum ve kalsiyum silikat. (Kuvadratik sistemde yer alan sarkolit Vezüv'de bulunur.)

SARKOM a. (fr. *sarcome;* lat. *sarcoma, -atis;* yun. *sarkoma, -atos*'tan). Patol. Kötücül bağdokusu uru.
—ANSİKL. Patol. Sarkomlar şu çeşitlere ayrılır: 1. adi bağdokusu sarkomları: *fibrosarkomlar, miksosarkomlar* ve türevleri: *osteosarkom, kondrosarkom, liposarkom, miyosarkom* (*rabdomiyosarkom* ya da *leiyomiyosarkom*); 2. endotelyum ve seroza sarkomları: *anjiyosarkom, endotelyom, mezotelyom;* 3. kan ve lenf yapıcı dokuların sarkomları: Hodgkin dışı B ve T hücreli *kötücül lenfomlar;* çocukta ve genç erişkinde görülen ve henüz bu gruba bağlanamayan *Ewing sarkomu;* 4. dölütsel sarkomlar; özellikle yaşamın ilk beş yılında görülen çok farklılaşmış urlar.
—Vet. *Sticker sarkomu,* köpekte çiftleşme sırasında bulaşan, dişi ve erkekte dış cinsiyet organlarında yerleşen zührevi bir urdur. Hastalık, büyük bir olasılıkla, ur hücrelerinin bir hayvandan diğerine grefi yoluyla taşınmaktadır. Elektrik tedavisi mükemmel sonuçlar vermektedir.

SARKOMATOZ a. (fr. *sarcomatose*). Patol. Birçok sarkomun bir arada bulunmasıyla belirgin hastalık.

SARKOMER a. (fr. *sarcomère*). Nörobiyol. İki Z çizgisi arasında kalan kas lifi bölütü.
—ANSİKL. Sarkomer, çizgili kasın kasılabilen morfolojik ve işlevsel birimidir; bir kas lifi tamamen, birbirlerinden sarkozomla ayrılan, sıralanmış sarkomerlerden oluşur. Her sarkomer birbirinden bir (anizotrop ya da koyu) A şeridiyle ayrılan iki İ şeridi (izotop ya da açık) içerir. Elektron mikroskopuyla yapılan incelemeler İ şeridinde ince aktin ve A şeridinde kalın miyozin liflerinin bulunduğunu göstermiştir. Kasılma sırasında ince ve kalın ipliklerin birbirine geçmesinden dolayı kas kasılması sırasında sarkomerler kısalır, bu nedenle şeritler bir kısalır, bir kaybolur.

SARKOMİKSOM a. (fr. *sarcomyxome*). Patol. Kötücül bağdokusu uru. Dölüt dönemindeki bağdokusunu anımsatan bol miktarda sümüksü bir maddeyle birbirinden ayrılmış yıldızsı hücrelerden oluşur. (Eşanl. MİKSOSARKOM, KÖTÜCÜL MİKSOM.)

SARKOPLAZMA a. (fr. *sarcoplasme*'dan). Nörobiyol. Kas lifinde, ince liflerin, mitokondrilerin ve retikulumun dışında kalan hücre içeriği. (Eşanl. MİYOPLAZMA.)
—ANSİKL. Sarkoplazma, kas hücresini dolduran ve ince lifleri saran akışkan bir maddedir. Kas kasılmasının denetiminde rol oynar, çünkü bu kasılmayı sarkoplazmanın kalsiyum iyonu yoğunluğu denetler. Öte yandan, her hücrenin hiyaloplazmasında olduğu gibi, kas hücrelerinin metabolizma alış verişleri de sarkoplazma içinde gerçekleşir.

SARKOPSİT a. (fr. *sarcopside*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan fluorlu doğal demir, manganez ve kalsiyum fosfat.

SARKOSEL a. (fr. *sarcocèle;* yun. *sarkokele*'den). Patol. Nedeni ne olursa olsun, erbezinde ya da epididimde meydana gelen şişlik.

SARKOSİN a. (fr. *sarcosine*'den). Org. kim. Formülü CH_3—NH—CH_2—CO_2H olan, kreatinin suyla ayrıştırılması sonunda elde edilen N-metilglisinin (ya da N -metilglikokol) yaygın adı.

SARKOSPORİDİLER a. Memelilerin, sürüngenlerin ve kuşların kaslarında asalak yaşayan ve çekirdeklerini çoğaltarak büyüyüp uzun kistler meydana getiren sporlu protistler altsınıfı. (Pek iyi bilinmeyen birçok türü içeren *sarcocystis* cinsi, tek başına bu altsınıfı oluşturur.)

SARKOSPORİDİYOZ a. (fr. *sarcosporidiose*'dan). Gevişgetirenlerde, atta ve domuzda kaslara ya da bağdokusuna sarkosporidilerin (sporolular) yerleşmesiyle belirgin asalak hastalığı. (Sarkosporidiyozlar klinik önemi olmayan hastalıklardır.)

SARKOZOM a. (fr. *sarcosome*). **1.** Biyol. Sürekli çalışan (kalp) ya da uzun süre devinen (böceklerin kanatları) kas hücrelerinde rastlanan, solunum enzimleri bakımından zengin, çok büyük mitokondri. **—2.** Nörobiyol. Kas lifi iplikçiklerini dantel bir yen gibi çevreleyen zarsı kanalcıklar ağı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Nörobiyol. Sarkozomun kas kasılmasının denetiminde önemli işlevi vardır: dinlenme halindeyken kalsiyum iyonlarını depolar ve miyolem ile onun yatay borucuklarıyla taşınan elektrik uyarısının etkisiyle bu iyonları salıverebilir: böylece, sarkoplazma içinde iyonlaşmış kalsiyum oranının artmasıyla kasılma başlar. Sonra sarkozom kalsiyumu yeniden sarkoplazmanın içine pompalar ve kasılma mekanizmalarını durdurur: bu da kasın gevşemesidir.

SÁRKÖZİ (György), macar şair (Budapeşte 1899 - *ay. y.* 1945). "Halkçı" yazarların dergisi *Válasz*'ın (Yanıt) yazı işleri müdürüğünü yaptı, Katolik eğilimli şiirler (*Poèmes* [fr. çev.], 1947) yazdı. Goethe, Petrarca ve Thomas Mann'dan çevirileri vardır.

Sarkuysan elektrolitik bakır sanayii ve ticaret aş, metal ana sanayisinin elektrolitik bakır üretimi dalında etkinlik gösteren sanayi kuruluşu. 1972'de 100 milyon TL sermaye ile kurulan şirket, 1975'te üretime geçti. Merkezi İstanbul'da, tesisleri ise Kocaeli'dedir (Gebze). 3 000'i aşkın ortaklı, halka açık bir anonim şirket olan kuruluşta, şirket sermayesinin % 10'undan fazlasına sahip ortak yoktur. Sermayeye katılımı olan bazı şirketler şunlardır: Karadeniz Bakır işletmeleri aş, Rabak elektrolitik bakır mamulleri aş, Demisaş döküm emaye mamulleri sanayi aş, Sarda dağıtım ve ticaret aş, Bektaş bakır emaye kablo sanayi ve ticaret aş. Sarkuysan, özellikle kablo, transformatör ve emaye bobin teli üreten fabrikalarda kullanılan elektronik bakır teller üretmekte ve üretim için gerekli olan blister bakırı Karadeniz Bakır işletmeleri'nden, yetme-

yen bölümünü ise çeşitli ülkelerden dışalım yoluyla sağlamaktadır. Sarkuysan, Türkiye'nin ihtiyacı olan elektrolitik bakır üretiminin % 65'ini karşılayabilecek kapasitededir ve bu sektördeki payı % 40 oranındadır. Ülkemizde iki ayrı teknoloji ile oksijenli ve oksijensiz bakır üreten tek kuruluştur. 1992'de kayıtlı sermayesi 200 milyar TL, ödenmiş sermayesi 75,6 milyar TL olmuştur. Personeli 418 kişidir.

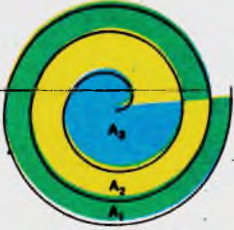
SARLAT-LA-CANÉDA, esk. **Sarlat,** Fransa'da (Dordogne) *arrondissement* merkezi, Cuze kıyısında, kara Périgord'da; 10 648 nüf. (1992).

SARLİYE a. Musul'un Güney bölgesinde yaşayan bir topluluk tarafından benimsenmiş, bağımsız bir mezhep.
—ANSİKL. Mezhebin herhangi bir tek tanrılı dinle bağlantısı yoktur. Mezhep bağımlıları, türkçe, farsça ve yöredeki öteki etnik dilleri konuşurlar. Adları, müslüman adlarıdır. Cennetten para karşılığında yer satın alınabileceğine inanırlar. Bu nedenle, papaz ve imam niteliğindeki din önderleri, özellikle hasat zamanları köyleri dolaşarak makbuz karşılığında cemaatten para ve mal toplarlar. Sarliler, bu makbuzları ölülerinin yanına gömer ve ölülerinin, bunları göstererek cennetin bekçisi Rıdvan aracılığı ile cennette kendilerine iyi bir yer ayırtabileceklerine inanırlar. Bu mezhepte Allah, peygamber, cennet ve cehennem inancı bulunmakla birlikte ibadet yoktur; her kameri yılda bir kez kutladıkları bayramları vardır.

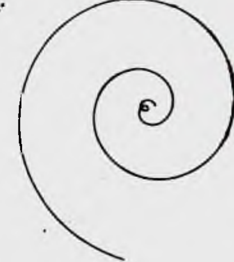
SARMA a. Sarmak eylemi.
—El sant. İpliklerin yan yana sıralanarak desen yüzeyini örtmesini sağlayacak biçimde yapılan işleme. (İşlenecek kısma tersten batırılarak yüze alınan iğne, desenin öteki kenarından kumaşa batırılır ve ilk ipliğin hemen dibinden yüze çıkarılır; aynı işlem sürdürülerek desen yüzeyi doldurulur. Alttaki kumaşın görünmemesi için iğnenin sık aralıklarla batırılması gerekir. Eski türk işlemelerinde sık görülen sarma işi, beyaz işin de temel işleme iğnelerindendir.) [*Sarma işi* de denir.] || *Dolgu sarma,* desenin içini ve kenarlarını oyulgama dikişiyle işledikten sonra yapılan sarma. (Bu biçimde yapılan sarma daha kabarık ve dolgun durur.) || *Yarma sarma,* işlenecek desen yüzeyini bölümlere ayırıp ayrı ayrı sararak yapılan sarma işi. (Daha çok geniş yüzeyli desenlere uygulanır.)
—Foto. ve Sine. Bir kamerada ya da bir fotoğraf makinesinde filmin olağan akışı dışında bir yanda toplanması.
—Mad. oc. Galeri tavanının altına gelecek biçimde demir direkler ya da ağaç dikmeler üzerinde açılmış yuvalara arına dik ya da koşut olarak yerleştirilen metal ya da ağaç tahkimat öğesi. (Kazı şantiyelerinde, tavanı konsol olarak taşıyabilmek için *eklemli sarmalar* [art arda bağlanabilen ve kazı arınına dik olan sarmalar] ve *teleskopik sarmalar* [yürüyen tahkimatın ön sarmaları] kullanılır.)
—Mak. san. İki parçanın göreli hareketinin, aralarındaki sürtünmenin artması nedeniyle durması; bu durumda, hareket nedeni ortadan kalkmamışsa, kilitlenmeyi artıran bir biçim değiştirme oluşur.
—Mutf. Yaprak dolmasının öteki adı. (*Yaprak sarması* da denir.) || Yassıltılmış eti, sebze, lop yumurta vb. üzerine sararak hazırlanan biçimine verilen ad. || *İlkbahar sarması,* ince doğranmış deniz ürünleri, tavuğu, soğan, soya, salata, nane yaprağını vb. pirinç galetasına sararak hazırlanıp mayhoş bir sosla soğuk olarak yenen yemek. (Vietnam mutfağı.)
—Spor. Her tür güreşte yapılan bir oyun. (Yerde uygulanır. Üstteki güreşçi ayağını alttaki rakibinin ayakları arasına sokarak onu sırtüstü çevirmeye çalışır. Tek ayakla yapılana *tek sarma,* iki ayakla yapılana *çift sarma* denir.) || *Sarmadan çevirme,* sarma takılan güreşçinin rakibine uyguladığı karşı oyun. (Oyuncunun sarma yöndeki kolunu, rakibin aynı yöndeki kolunun iç tarafından geçirip ensesinden tutarak ters tarafa çevirmesine dayanır.) || *Sarmadan dönme,* sarma takılan yerdeki güreşçinin, rakibin sarma ile aynı yöndeki kolunu belinden geçirip yakalayarak, ayağının da yardımıyla üste çıkması. || *Sarmadan kalkmak,* sarma takılan güreşçinin rakibinin aynı yöndeki ayağını sağ eliyle, sağ elini de sol eliyle tutup dizini yere dayayarak kalkması. || *Sarmayı sökmek,* sarma takılan güreşçinin rakibinin sarma taktığı ayağını yakalayarak sarmadan kurtulması.
—Teknol. Birbirine sürtünen iki metal yüzey arasında, bunların birinden kopan metal parçacıkların öbürünü az çok derin biçimde çizerek, ısınmaya, sonra da yüzeylerin birbirine kaynamasına neden olması şeklinde ortaya çıkan mekanik kaza. (Sarma bir yağlama hatasından ya da çalışma sırasında genleşmeyle sıkışmaya neden olan yetersiz bir aralıktan kaynaklanır.)
—Tekst. *Çapraz sarma düzeneği,* levende sarma sırasında, levende ya da kılavuz silindire gelgit hareketi veren düzenek. (Çapraz sarma düzeneği, çözgü levendinin, kılavuz silindirinin ve tarağın karşılıklı hareket etmesini sağlayan bir dizi dişliden oluşur.) || *Levende sarma makinesi,* çözgüyü düzenli olarak tam ende ve iplik sıklığında dokuma levendine saran makine. || *Masura sarma,* atkı ipliğini masura üzerine aktarma. || *Tambura sarma,* bir kumaşı ölçme işleminden sonra tambur ya da ruloya sararak top yapma.
—Tüt. Puroların dışını tütün yaprağıyla kaplama işlemi. || *Sigara sarma aleti,* sigaraları elde sarmaya yarayan alet.
—Yerbil. Ters sürüklenmenin etkisiyle bir alt birimin, sürüklenmiş bir birimin alnını örtmesi.
◆ sıf. Sarılarak yapılan: *Sarma yay. Sarma çarşaf.*
—Ed. *Sarma uyak,* dörtlüklerden oluşan şiirlerde kullanılan bir uyak biçimi; birinciyle dördüncü, ikinciyle üçüncü dizeler kendi aralarında uyaklıdır: *abba.* (Örn. "Her şey yerli yerinde" şiiri, A. H. Tanpınar.)
—Saraç. *Sarma dikiş,* saraçların sırımla, her atkının ortasından bir sarma yaparak gerçekleştirdikleri dikiş.
—Spor. *Sarma burgu,* serbest ve yağlı güreşte yerde uygulanan oyun. (Bir ayağı alttaki rakibin bacağının iç tarafından sokup dolamak ve çevirerek rakibi tuş yapmak esasına dayanır.)
—Süslem. sant. *Sarma dal,* tezhipte kullanılan, birbirine dolanmış stilize çiçek ve dallardan oluşan bezeme.

SARMAK g. f. **1.** *Bir şeyi (bir şeye, çevresine) sarmak,* onu bir şeyin çevresine ya da kendi çevresine dolamak: *Kesilen parmağına yara bandı sarmak. Kırılan kolu sarmak. Şu yünü sarar mısın?* **—2.** *Bir şeyi, bir kimseyi (bir şeye) sarmak,* onu bir şeyle kaplamak, tümüyle örtmek: *Bir hediyeyi ipek kâğıda sarmak. Bir çocuğu battaniyeye sarmak.* **—3.** *Bir yeri, bir kimseyi, bir topluluğu (çevresini) sarmak,* oranın, onun, o topluluğun çevresini kuşatmak, orayı, onu, onları çember altına almak: *Polis olay yerini sardı. Çocuklar sevinçle öğretmenin çevresini sardı. Gazeteciler yarışmada büyük başarı gösteren ekibimizin çevresini sardı.* **—4.** *Bir yeri sarmak,* orada askeri bir kuşatmayı gerçekleştirmek: *Kenti saran düşman birlikleri.* **—5.** *Bir yeri, bir kimsenin bedenini (bir bölümünü) sarmak,* orada yayılmak, her tarafını kaplamak: *Bu çirkin yapılar bütün kenti sardı. Bahçeyi ayrık otları sardı. Yüzünü ergenlik sivilceleri sardı.* **—6.** *Bir yeri sarmak,* bir olgudan söz ederken, orayı bütünüyle etkisi altına almak; kaplamak: *Yangın koskoca binayı birkaç dakikada sardı. Ortalığı kopkoyu bir sis sarmıştı.* **—7.** *Bir kimseyi sarmak,* onu kollarının arasına almak; kollarını, onun bedenine sımsıkı dolamak: *Yavrusunu sevgiyle saran anne.* **—8.** *Bir şey sarmak,* onu yuvarlamak, silindir biçiminde dolamak: *Yaprak dolması sarmak. Sigara sarmak.* **—9.** *Bir kimseyi sarmak,* bir etkinlikten, bir şeyden söz ederken, o kimsenin hoşuna gitmek, onu etkilemek, etkisi altına almak, ilgisini çekmek: *Bu oyun beni sardı. Bu film beni hiç sarmadı.* **—10.** *Bir işi, bir kimseyi bir kimseye (başına) sarmak,* genellikle zor, ağır bir işi ona yüklemek, onu sıkıcı, katlanılmaz bir kimseyle ilgilenmek zorunda bırakmak: *Bu sınav işini başıma sen sardın. Bu çocuğu başıma onlar sardı.* **—11.** *Bir kimseyi (içini, kalbini), bir yeri sarmak,* bir duygudan söz ederken, o kimseyi yoğun biçimde etkisi altına almak, orada etkisini yoğun biçimde duyurmak: *Bütün kenti bir merak sardı.* **—12.** *(Bir kimseyi) sarıp sarmalamak,* her yanını iyice ve sıkı biçimde sarmak: *Bebeği sarıp sarmaladıktan sonra yerine yatırdı.* || *Başını sarmak,* başını örtmek.
—Balıkç. → DOLAMAK.
—Denizc. *Bir yelkeni sarmak,* bir yelkeni istinga halatlarıyla seren üzerine toplamak.
—Tekst. Bir ipliği, bir taşımalık (bobin, ağaç ya da karton boru) üzerine dolamak.
◆ gçz. f. **1.** *Bir yere, bir şeye sarmak,* bir bitkiden söz ederken, dikey bir yüzeye tırmanmak: *Sarmaşık duvara sarıyor.* **—2.** *Bir kimseye sarmak,* ona sözle saldırıda bulunmak, onunla uğraşmak, onu tedirgin etmek. **—3.** Taşıt sözkonusuysa, daha yükseğe çıkmak, tırmanmak.
◆ **sardırmak** ettirg. f. Sarılmasını sağlamak, sarılmasına yol açmak.
—Denizc. *Halat sardırmak,* manevra sırasında, dikkatsizlik ya da unutkanlık sonucu denizde kalan halatın, dönmekte olan pervaneye dolaşmasına neden olmak.
◆ **sarılışmak** işt. f. İki ya da daha çok kimseden söz ederken, birbirine sarılmak.
◆ **sarılmak** dönşl. f. **1.** *Bir kimseye (boynuna, koluna, beline vb.), bir şeye sarılmak,* o kimseye, o şeye sımsıkı tutunmak; onu kollarının arasına almak, kollarının arasında tutmak: *Küçük oğlan annesinin eteğine sımsıkı sarılmıştı. Denize düşen yılana sarılır* (atasözü). *Arkadaşına sevgiyle sarılmak.* **—2.** *Bir şeye sarılmak,* onu hemen kullanmak üzere aceleyle eline almak: *Olayı protesto etmek için kâğıda kaleme sarılmak. İşgal güçlerine direnmek için silaha sarılmak.* **—3.** *Bir şeye (soyut) sarılmak,* bir etkinliğe, bir işe, bir şeye büyük bir istekle, coşkuyla katılmak, güçlüklere karşın ona tutunmak: *Hayata dört elle sarılmak. Derslerine sarılmak.* **—4.** *Bir kimseye (soyut) sarılmak,* ona büyük bir güvenle bağlanmak. **—5.** *Bir yere, bir şeye sarılmak,* yılan, sarmaşık vb. sözkonusuysa, bir yere, bir şeyin üzerine dolanmak.
◆ **sarılmak** edilg. f. **1.** Kaplanmak, örtülmek: *Kırık kolu sarıldı. Güzel bir kâğıda sarılan hediye kutusu.* **—2.** Kuşatılmak, çember altına alınmak: *Düşman birlikleri sarıldı.* **—3.** Yuvarlanmak, silindir biçiminde dolanmak: *O gün hep birlikte yaprak dolması sarıldı. Üç saatte sarılan dolmalar on dakikada bitmişti.*
◆ **sarınmak** dönşl. f. *Bir şeye sarınmak,* onu kendi üstüne sarmak, onunla örtünmek; bürünmek.

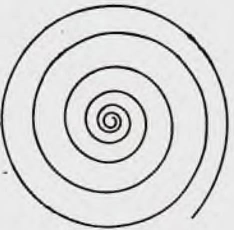
SARMAL sıf. Birbiri üzerinde dolana dolana giden halkalar biçiminde olan.
—Astrofiz. *Sarmal gökada,* parlak yıldızları ve bulutsuları, merkezi bir çekirdek çevresinde yer alan sarmal biçimli kollar içinde dağılmış gökada.
—Bot. *Sarmal konum,* bir sap üzerinde art arda gelen iki yaprak arasındaki ayrım açısının sap çevresinin beşte ikisine eşit olduğu yaprak dizilişi. || *Sarmal tomurcuk,* çiçek parçalarının ikisi dışta, ikisi içte ve her birinin bir kenarı dışta, öteki kenarı içte olan tomurcuk.
—Cerr. *Sarmal kırık,* doku bütünlüğünün sarmal biçimde bozulduğu kırık tipi. (Sarmal kırıklar yalnız uzun kemiklerde, özel-

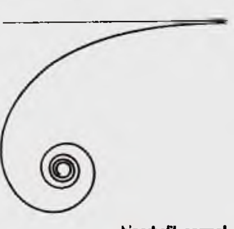
Fermat sarmalı
($A_1 - A_2 = A_2 - A_3$)

Galilei sarmalı

Poinsot sarmalı

hiperbolik sarmal

borazan eğrisi

logaritmik sarmal

likle bacakta, uzun eksen çevresinde burulma [kayak kazası, ray arasına sıkışan ayak, vb.] sonucunda meydana gelir. Sabitleştirilmeleri zordur ve genellikle bir osteosentezi gerektirir.)

—Mim. *Sarmal merdiven*, döner merdiven.

—Nöroanat. *Sarmal gangliyon*, CORTİ GANGLİYONU'nun eşanlamlısı.

—Süslem. sant. ve Güz. sant. *Sarmal bezek*, başlık kıvrımı, kıvrıkdal, kavisli oyma gibi, kendi üstünde dolanan çizgilerle nitelenen süsleme motifi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Teknol. *Sarmal boru*, boğumlu hafif plastik malzemeden yapılan ve çoğunlukla taşıtların havalandırma kanallarında kullanılan boru.

◆ a. Bot. *Yaprak sarmalı*, bir sap üzerinde, ardışık yaprak bağlanma yerleri birleştirilerek elde edilen geometrik eğri. (Plantefol'a göre, sapın tepe sürgendokusu, yaprakları yalnız bir tek sarmala göre değil, birçok sarmala göre dağıtır.)

—Cerr. Sarımların biçiminden ötürü birçok sargı tipine verilen ad.

—Geom. Değişmez bir O noktasından olan ρ uzaklığı $\theta = (\widehat{[Ox), [OM)})$ ile aynı zamanda artan ya da azalan bir M noktasının çizdiği düzlem eğri, burada [Ox) değişmez bir yarıdoğrudur. (Başka deyişle, ρ, θ nın tekdüze bir fonksiyonudur.) [Eşanl. SPIRAL.] (Bk. *ansikl.* böl.) || Adını biçiminden alan özel sonsuz eğri kolu.

—İkt. Bir iktisadi olayın başka bir ya da bir dizi iktisadi olaya yol açtığı ve bu sonraki olayların da birincisi üzerinde ters tepkide bulunduğu ve bunun böylece sürüp gittiği süreç.

—Opt. *Airy sarmalı*, çapraz iki turmalin arasında aynı kalınlıkta ancak ters dönmeli iki kuvars lamı gözlendiğinde ortaya çıkan dönmeli polarma olayı.

—ANSİKL. Geom. Kutupsal koordinatlardaki denklemleriyle birlikte başlıca sarmallar şunlardır: Arkhimedes* sarmalı ($\rho = a \cdot \theta$), Fermat sarmalı ($\rho = a \cdot \sqrt{\theta}$), Galilei sarmalı ($\rho = 1 - a \cdot \theta^2$) ve Poinsot sarmalı ($\rho = 1/\mathrm{ch}\, a \cdot \theta$). Hiperbolik sarmallar ($\rho = a/\theta$, denklemi $y = a$ olan doğru bunun bir sonuşmazıdır), logaritmik sarmallar ($\rho = a^\theta$) ve sinüzoidal sarmallar ($\rho^\alpha = a^\alpha \cdot \cos \alpha\theta$), olup kelebek eğrisi ($\alpha = 2$) ve yürek eğrisi ($\alpha = 1/2$) vb. bunun özel halleridir. Borazan eğrisine ($\rho - a/\sqrt{\theta}$) ve Cornu sarmalına da (optikte, kırınım kuramında ortaya çıkar) değinilebilir. Cornu sarmalı *s* türünden (eğrisel apsis) parametrik denklemleriyle ve integraller biçiminde tanımlanır:

$$x = \int_0^s \cos u^2 \cdot du, \quad y = \int_0^s \sin u^2 \cdot du ;$$

R eğrilik yarıçapı 1/2*s* ye eşittir.

Logaritmik sarmal adını Bernoulli vermiştir, bu mezarının üzerine, *eadem mutata resurgo* (değiştirilmiş olsa da, ben aynını yeniden yaparım) sözüyle birlikte kazılmıştır, çünkü bu sarmalın O merkezli, *u* açılı ve *k* oranlı her benzerlik için değişmeme gibi ilginç özelliği bulunmaktadır, öyle ki $a^u = k$ eşitliği gerçeklenir, bunun denklemi $\rho = a^\theta$ biçimiyle bilinmektedir. Bir başka biçimi, $m = \mathrm{cotg}\, V$ bir değişmez olmak üzere $\rho = e^{m\theta}$ dır; bu denklem, logaritmik sarmalın herhangi bir M noktasındaki teğetin OM yarıçap vektörüyle değişmez bir V açısı yaptığını yansıtmaktadır. V nin ölçüsü (73° ye çok yakındır), Φ türünden

$$\exp \frac{1}{2} \pi \,\mathrm{cotg}\, \Phi = \tau$$

denkleminin çözümüdür, burada τ altın sayı*dır. Bu sarmalların noktaları bir ABFE, FCGI, GDHJ,..., kare dizisi yardımıyla da çizilebilir, bu kare dizisi, kenarları oranı τ olan ABCD, EFCD, GDEI,..., benzer dikdörtgen dizisinden elde edilmişlerdir. Logaritmik sarmala pek çok kez yaklaşık biçimde doğada (salyangozlar, çiçekler vb.) ve mimarlıkta rastlanır.

—Süslem. sant. ve Güz. sant. Asma dallarından esinlenen kıvrıkdallı sarmal bezekler, Antikçağ'dan beri büyük rağbet gördü ve Ortaçağ'da da kullanıldı; XVI. yy.'da, yapraklarla oluşturulan sarmal bezekler, antik modellerin taklidinde yeniden canlılık ve zenginlik kazandı. Barok sanat ve rokay üslubu, eğriler ve karşı eğriler biçiminde ters yönlü sarmal bezeklere ayrıcalıklı bir yer verdiler.

SARMALAMAK g. f. "Üzerini iyice örtmek, sıkıca sarmak" anlamında *sarıp sarmalamak* deyiminde geçer.

◆ **sarmalanmak** edilg. f. Sarmalamak eylemine konu olmak.

SARMALANMAK → SARMALAMAK.

SARMALHORTUM a. Kelebeklerde, hayvan dinlenme halindeyken kıvrılmış duran hortum.

SARMALIMSI sıf. Sarmala benzeyen.

—Bot. *Sarmalımsı çiçek dizilişi*, ardışık çiçekli dalların her zaman ana eksenin aynı tarafından çıkması biçiminde çiçek durumu.

SARMALİA ya da **SARMALİUS**, Tar. coğ. Ptolemaios'a göre Anadolu'da (Galatia bölgesi), Ankara'yı (Ankyra) Tavium'a bağlayan yolun kenarında kent. Anderson, bu kentin Ankara'nın doğusundaki Sungur'da olabileceğini söyler. Ramsay ise kentin Köprüköy köprüsü yakınında bulunduğunu ileri sürmüştür.

SARMAN a. (*sarı*'dan *sarı-man* ya da *sarmak*'tan *sar-man*). Sarı tüylü kedi.

◆ sıf. Azman, iri, kocaman.

Sarman'ın masalları (*les Contes du chat perché*), Marcel Aymé'nin yapıtı (1934). 1950'de yayımlanan ikinci kitap ve 1958'de çıkan üçüncü kitapla dizi tamamlanmıştır. Bu masalların kahramanları olan hayvanlar insanlar gibi konuşurlar: insan gibi gururlu ve saftardır. Verdikleri "dersler" genellikle buruktur: ayaklanmış ve yeniden kümese dönmek zorunda kalmış olan kümes hayvanları "kendi sahibinin midesine inmekten daha büyük bir mutluluk olmadığına inanırlar".

SARMAŞ DOLAŞ be. **1.** Birbirine iyice kenetlenmiş, sarılmış, kucaklaşmış olarak: *Sarmaş dolaş yürüyen iki sevgili.* **—2.** *Sarmaş dolaş olmak*, birbirine iyice ve sıkıca sarılarak kucaklaşmak.

SARMAŞIK a. **1.** Ağaçların gövdelerine ve duvarlara sarılan ya da yerde topraklara yayılan sarılgan ve tırmanıcı bitkilerin genel adı. **—2.** *Orman sarmaşığı*, hepyeşil yapraklı sarılgan bitki. (Bil. a. *Hedera helix*; sarmaşıkgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Tarla sarmaşığı* ya da *kuzu sarmaşığı* ya da *çit sarmaşığı*, dünyanın her tarafında, özellikle Akdeniz havzasında yaygın, tırmanıcı, çokyıllık otsu ya da yarı çalımsı iki bitki cinsine (*convolvulus* ve *calystegia*) verilen ad. (Sarmaşıkgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Geom. *Sarmaşık eğrisi.* Düzlemin OP=MQ eşitliğini gerçekleyen P noktalarının geometrik yeri olan Γ eğrisi, burada O değişmez bir noktadır, M bir 𝒞 eğrisini, Q değişmez bir D doğrusunu çizmektedir, öyle ki, O, P, M, Q doğrusal noktalardır. (Γ, 𝒞 nin O ya ve D doğrusuna göre sarmaşık eğrisidir.) [Eğriye, bir yer sarmaşığı yaprağının çevresiyle olan benzerliğinden dolayı bu ad verilmiştir.] || *Dik sarmaşık eğrisi* ya da *Diokles sarmaşığı*, 𝒞 bir çember, O da değme noktasının çapça karşılığı olan nokta olduğunda elde edilen sarmaşık. (Descartesçı denklemi $x \cdot (x^2 + y^2) = a \cdot y^2$ biçimindedir.)

—ANSİKL. Orman sarmaşığı (*Hedera helix*) büyük boyutlara varan ve dallarından kökümsü yapışkan sülükler çıkaran odun gövdeli tırmanıcı bir ağaççıktır. Yüzlerce yıl yaşayabilir. Yaprakları hepyeşil, almaşık, uzun saplı, tırtıklı ve renklidir. Çiçekleri erdişidir ve demetimsi şemsiye halinde topludur. Meyvesi genellikle sarı ya da morumsu siyah olur, zehirlidir. Bitki saponin içerdiğinden çamaşır yıkamada renklendirici olarak kullanılır.

Karadeniz bölgesi ormanlarında bulunan ve bahçelerde süs bitkisi olarak da yetiştirilen orman sarmaşığının kurutulmuş çiçekli ve yapraklı dalları eskiden halk hekimliğinde müshil, âdet söktürücü ve kurt düşürücü olarak kullanılırdı. Çok zehirli olduğundan kullanımı bugün hemen hemen terk edilmiştir. Taze yaprakları, dışardan, çıbanların üzerine konulduğunda olgunlaşmalarına yardım eder. Kafkas orman sarmaşığı (*H. colchica*) yapraklarının daha büyük olması ve meyvesinin siyah renkli olmasıyla ayrılır ve onun gibi kullanılır.

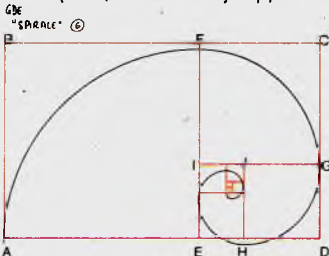
• *Tarla sarmaşığı* (kuzu ya da çit sarmaşığı), Anadolu'da çok yaygın bir türdür. Yaprakları almaşık, bütün, tırtıllı ya da dilimli yürek biçimindedir. Çiçekler yaprakların koltuğunda tek tek ya da seyrek talkım halinde bulunur. Çanak 5 çanakyapraklı ve bürgüsü (*calystegia* cinsi) ya da bürgüsüz

Larousse

Ördek ve Panter
Roland Topor'un *Sarman'ın masalları*'nın yeniden basımı için yaptığı resimleme
(*Flammarion yayınevi*, 1977)

logaritmik sarmal
(kareler, sarmalın kutbuna yaklaşır)

(*convolvulus* cinsi) olur. Oldukça büyük olan bitişik taçyapraklı tacı yuvarlak kenarlı bir huni biçimindedir. Meyvesi açılgan bir kapsüldür. (Bu sarmaşıkların [*calystegia* ve *convolvulus* cinsleri] 200 kadar türü vardır. Bazıları süs bitkisi olarak bahçelerde yetiştirilir.)

SARMAŞIKGİLLER a. Sarmaşık ya da ipomea gibi çiçekleri huni biçiminde taçlı, tamamen kaynaşmış taçyapraklı bitkiler familyası. (Bil. a. *convolvulaceae*.)
—ANSİKL. Sarmaşıkgillerin yaprakları almaşık ve basittir; genellikle erdişi ve düzgün olan çiçeklerinde, tamamen birbirine kaynamış 5 taçyaprak bulunur; bunlar çiçek açmadan önce buruşuk durur; meyve kapsüldür. Bu familyadaki bitkiler çoğunlukla yeni sürgünlerle yayılır. Bazı türleri tırmanıcı ya da sarılgandır. Birçoğu süs bitkisidir (kahkahaçiçeği).

SARMAŞMAK gçz. f. **1.** Bir kimseyle sarılıp kucaklaşmak. **—2.** Bitki sözkonusuysa, bir başka bitkiye sarılıp tırmanmak.

SARMAT denizi. Tar. coğ. Baltık denizi'nin, hatta bazen Karadeniz'in Antikçağ'daki adı; Sarmatia bu iki denize kadar uzanıyordu.

SARMATÇILIK a. Tar. Soyluların sarmat bir kökenden geldikleri inancına ve eski Sarmatlar'a özenmeye dayanan polonya siyasal öğretisi. (XVII. yy.'da, sarmat mitosu, egemenlik altına alınan yerli kabilelerden geldikleri kabul edilen öteki toplumsal katmanların ulusal topluluğa katılmasını engellemek amacını güden szlachta* savlarını kanıtlamak için kullanıldı. XVIII. yy.'a kadar sarmatçılık, özellikle silahlanma ve giyside doğu kökenli modalarla kendini gösterdi.)

SARMATİA. Tar. coğ. Sarmatlar'ın yaşadığı yöre.

Sarmatia alanı. Bot. Karadeniz'in kuzeyini ve Tuna havzasını, özellikle Macaristan'ı kapsayan flora alanı. (Sorguçotu, yavşan, geven gibi bazı bitkiler bu bölgelere özgüdür. Bazı Sarmatia bitkileri, Alpler'in batı vadilerine kadar uzanan birbirinden ayrı küçük alanlarda da yetişmektedir.)

SARMATLAR. Tar. coğ. İ.Ö. IV. yy.-İ.S. III. yy. arasında Sarmatia denilen ülkede yaşayan halk. Bu ülke, Don'un her iki yanında, Karadeniz ve Azak denizi'nin K. kıyısı boyunca uzanan bir ovaydı. Yunanlılar'a göre Sarmatlar, İskitler ve Amazonlar'ın birleşmesiyle doğdular. Savaşçı göçebeler ve usta binicilerden oluşan Sarmatlar, İ.Ö. VI.-IV. yy.'a doğru Asya'daki anayurtlarından ayrıldılar. Roksolanlar, Alenler ve İazyges halkı, çeşitli sarmat kabileleri arasında yer alıyorlardı. IV. yy.'dan başlayarak Sarmatlar, İskitler'in ülkesini fethettiler ve yavaş yavaş Güney Rusya'nın büyük bir bölümünü egemenlikleri altına aldılar (İ.Ö. IV.-II. yy.). İ.S. I. yy.'da Kırım'ın fethini tamamlayarak Karadeniz'in kuzeyindeki yunan kentlerine ulaştılar. Ardından Roma İmparatorluğu ilkin Mesia'da, sonra çok daha ötede sarmat baskınlarına uğradı. İ.S. II.-III. yy.'lar arasında Daçya'da tüm Tuna vadisi boyunca akınlara giriştiler. Daha sonra bu kez kendileri Gotlar'ın, ardından IV. yy.'da Hunlar'ın istilalarına uğradılar.
Kültürleri benzeyen İskitler gibi Sarmatlar'ı da, Herodotos'un anlatıları ve bulunan hükümdar mezarları aracılığıyla tanımaktayız. Kadınlar savaşa katılıyor, toplumlarında eski bir anaerkilliğin etkisi sürüyordu. Taptıkları ateşe at kurban ediyor, önderlerini atlarıyla birlikte kurgan*'lara gömüyorlardı. Volga bölgesinde, Pogromnoye köyü yakınında, İ.Ö. I. yy.'dan kalma kurganlarda, renkli taşlarla süslü ilginç kuyumculuk işleri bulundu. Bu nesneler, girişik süslerin binişmesine ve aşırı bir soyutlaşmaya karşın her zaman belli bir gerçekçilik taşıyan güçlü bir üslup yarattıklarını gösterir.

SARMENT (Jean BELLEMÈRE, **Jean** — denir), fransız oyuncu ve oyun yazarı (Nantes 1897 - Boulogne-Billancourt 1976). İlk piyesini (*Couronne de carton*, 1920) Œuvre tiyatrosu'nda yorumladı. *Le Pêcheur d'ombres* (1921), *Léopold le Bien-Aimé* (1927), *le Plancher des vaches* (1931), *Mamouret* (1941), *le Pavillon des enfants* (1955) gibi çok sayıda oyun yazdı ve yorumladı. Ayrıca, bir özyaşamöyküsel romanı (*Cavalcadour*, 1977) ve şiirleri (*Poèmes*, 1964) vardır.

■**SARMISAK** a. **1.** "Baş" denen soğanı, "diş" denen soğancıklardan oluşan, keskin kokusu ve acı tadıyla yemeklere çeşni ve lezzet vermek için kullanılan bitki. (Bil. a. *Allium sativum;* zambakgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu bitkinin baharat olarak kullanılan soğan bölümü. **—3.** *Sarmısak, soğan yemedim ki ağzım koksun,* "beni sorumlu kılacak kötü bir iş yapmadım ki korkup çekineyim" anlamında kullanılır.
—Bot. *İspanyol sarmısağı,* sapının ucunda, üremesine yarayabilen soğancıklar taşıyan sarmısak türü *(Allium schorodoprasum).* || *Kaya sarmısağı (A. ampelosprasum),* yaprakları bahçe sarmısağı gibi kullanılan yabani sarmısak. (Benzer bir tür de gene kayasarmısağı adıyla Adana ve Maraş bölgelerinde sarmısak yerine kullanılır *(A. machrochaetum).* || *Soğan sarmısağı,* soğana çok benzeyen sarmısak türü (*Allium cepa* var. *ascalomia*). [Dikilen soğancıklarının kenarından kısa sürede ana soğana benzeyen birçok küçük çiçek soğanı verir. Birçok çeşidi vardır, bazıları tohum yapar.]
—Mutf. *Sarmısak ezeceği,* sarmısak ezmekte kullanılan iki oynak kollu küçük alet.

Bk. resim sayfa 10196

—Sey. oy. *Sarmısak satma oyunu,* İzmir ve çevresinde, özellikle Seferihisar ilçesinde erkekler tarafından oynanan bir köy seyirlik oyunu. (Genellikle altı kişiyle oynanır. Oyunculardan birinin oyunu bilmemesi gerekir. Amaç, oyunu bilmeyeni güç durumda bırakarak güldürü öğesi oluşturmaktır.)
—ANSİKL. Sarmısak *(Allium sativum),* saçak köklü, diş diş soğanlı, düz ve kınlı yapraklı, çokyıllık otsu bir bitkidir. Bazı çeşitleri (klonlar), ucunda çiçeklerin (kısır) ve soğancıkların yalın bir şemsiye halinde karışık bulunduğu dik bir sap sürer. Sarmısak soğancıklarıyla (diş) üretilir ve nadiren tohum bağlar.
Türkiye'de başlıca iki çeşit (beyaz ve siyah) sarmısak yetiştirilmektedir. Bunlar yetiştirildikleri yörelere göre Kastamonu, Edirne, Balıkesir sarmısağı gibi adlarla anılır. Dişler, karbonhidrat (sakkaroz, glikoz), A, B, C, vitaminleri, kükürtlü uçucu bir yağ (% 0,10-0,20) içerir. Sarmısağa özel koku ve lezzetini bu kükürtlü uçucu yağ verir. Sarmısak eski çağlardan beri salgın hastalıklarla savaşta (kolera, veba) kullanılmıştır. Antiseptik, idrar söktürücü, kurt düşürücü (özellikle askarit ve oxyuris), iştah açıcı ve tansiyon düşürücü etkileri vardır.
—Mutf. Sarmısak, türk mutfağında çok kullanılan bir koku ve lezzet vericidir. Tane olarak ya da tuzla dövülerek çeşitli yiyeceklere katılır. Turşuya, bazı zeytinyağlı yemeklere tane olarak; salça, yoğurt, sucuk, pastırma vb. tür yiyeceklere dövülerek katılır. Taze olarak da yenir. Bazı sosların hazırlanmasında da kullanılır. Bileşiminde % 64 su, % 5,3 protein, % 0,2 yağ, % 1,4 kül ve % 1,1 oranında ham lifler bulunur. 100 gramında 38 miligram kalsiyum, 13,4 miligram fosfor, 1,4 miligram demir, 0,2 miligram B_1 vitamini, 0,8 miligram B_2 vitamini, 0,6 miligram niyasin ve 9 miligram C vitamini vardır.

SARMISAK KURBAĞASI a. Avrupa'da yaşayan kazıcı kurbağa. (Ayağının dış kenarında, hayvana kumu ya da çamuru hızla kazma olanağı veren boynuzsu bir mahmuz bulunur. Bil. a. *Pelobates fuscus;* çamursalkurbağagiller familyasının örnek türü.)

SARMISAKLI sıf. İçinde sarmısak bulunan, sarmısak katılmış: *Sarmısaklı işkembe çorbası. Sarmısaklı yoğurt.*

SARMISAKLI, Ege kıyısında Balıkesir'e bağlı Ayvalık ilçe merkezinin G.'inde yazlık semt ve plaj.

SARMISAKLI suyu, İç Anadolu'da Orta Kızılırmak bölümünde akarsu; yaklaşık 90 km. Bünyan'ın (esk. Sarmısaklı) G.'indeki Korumaz dağından inen kolların birleşmesiyle oluşur. Bünyan çayı adıyla, Kayseri ovasından geçer ve K.-B.'ya dönerek Ambarlı suyu (ya da Karasu) adı altında Kızılırmak'a dökülür. Yukarı çığırında Sarmısaklı barajı.

Sarmısaklı tohum üretme çiftliği, Lüleburgaz'da (Kırklareli) kurulu Türkiye Şeker fabrikaları aş'ye bağlı çiftlik. 1926'da kurulan Alpullu şeker fabrikası'na gerekli pancarı sağlamak üzere İstanbul ve Trakya şeker fabrikaları taş ile o sırada fabrikaya pancar tohumu satan bir alman şirketinin ortaklığıyla Sarmısaklı çiftliği satın alınarak "Türk Alman teşebbüsatı ziraiye taş" adıyla kuruldu. 1928'de, Lüleburgaz'daki Türkgeldi çiftliği de satın alınarak çiftliğin toprakları genişletildi. 1935'te her iki çiftliğin yönetimleri yeniden ayrılarak Sarmısaklı çiftliği, şeker şirketlerinin yerine kurulan T. Şeker fabrikaları aş'ye, Türkgeldi çiftliği ise Tarım ve Köyişleri bakanlığı'na bağlandı. 17 600 da'lık bir alanda çalışmalarını sürdüren Sarmısaklı çiftliği, daha sonra, tohum üretme istasyonuna dönüştürülerek, pancar tohumunun yanı sıra ayçiçeği ve buğday tohumu da üretmeye başladı. Ayrıca bir hayvancılık şubesi eklenen çiftlikte, sığır yetiştiriciliği ve sütçülük konularında da çalışmalar yapılmaktadır.

SARMISAKOTU a. Avuç içinde buruşturulduğunda sarmısak kokusu yayan, küçük beyaz çiçekli, dik saplı, ikiyıllık otsu bitki. (Sarmısakotu Türkiye'nin ılıman iklimli bütün yörelerinde yetişir. Çiçekli dalları halk hekimliğinde idrar söktürücü, terletici ve romatizma ilacı olarak kullanılır. Bil. a. *Alliaria petiolata;* turpgiller familyası.)

SARMİENTO, Ateş ülkesi'nin Şili bölümünde dağ, Macellan boğazı yakınında; doğu doruğunda 2 234 m. Enlemi (54° G.) ve ikliminin sertliği nedeniyle bu dağa tırmanılması son derece güçtür. Doruğa ancak 7 mart 1956'da, C. Mauri ve C. Maffei ulaşabilmiştir.

SARMİENTO (Pedro José García BALBOA, dinde **Fray Martín**), ispanyol benedikten (Villafranca del Bierzo, León, 1695 - Madrid 1772). Feijoo y Montenegro'nun öğrencisi ve dostuydu, botanik incelemelerinde uzmanlaştı ve ispanyol edebiyatı üzerindeki italyan ve fransız etkilerini ortaya koyan *Memorias para la historia de la poesía y poetas españoles* (İspanyol şairler ve şiir tarihi için anılar) [1775] adlı kitabı yazdı.

■**SARMİENTO** (Domingo Faustino), arjantinli devlet adamı ve yazar (San Juan 1811 - Asunción, Paraguay, 1888). Köy öğretmeniydi, Quiroga'ya karşı mücadele için orduya girdi, Rosas'ın diktatörlüğü sırasında Şili'ye göçerek orada okullar kurdu ve Santiago'da *El Progreso* gazetesini yayımladı (1843). Urquiza'ya katıldı (1852), okullar genel denetmeni olarak ülkesindeki eğitimi yeniden örgütledi. Senatörlük, San Juan eyalet valiliği yaptı (1862), Şili büyükelçiliğine (1864), ardından ABD büyükelçiliğine atandı (1865), Cumhurbaşkanlığında Mitra'nın yerini aldı (1868 -1874). Arjantin'in ilk sivil Başkanı olarak Paraguay'la yapılan savaşı sona erdirdi

sarmaşık eğrisi (dik sarmaşık hali)

sarmaşık (orman sarmaşığı) [*Hedera helix*]

sarmaşık (tarla sarmaşığı) [*Convolvulus arvensis*]

Başkan Sarmiento ressamı bilinmeyen bir portreden ayrıntı

(1870) ve kendini ülkesini geliştirmeye adadı, coşkulu, ama özlü ve duyarlı bir anlatımla başyapıtı olan *Facundo*'dan (1845) başka, 1846'da eğitim üzerine bir inceleme, 1853'te de *Comentaries de la Constitución* (Anayasa üzerine yorumlar) adlı bir yapıt yazdı. Bu son yapıt, ispanyol geleneğine karşı ayaklanan bu "goşo"nun, ülkesinin düşünsel bağımsızlığını ne büyük bir istekle sağlam temeller üzerine oturtmak istediğini gösterlyordu.

SARMİENTO DE ACUÑA (Diego), **Gondomar** kontu, ispanyol siyaset adamı (Gondomar 1567 - Casalarreina, Logroño, 1626). İngiltere kralı James I'e elçi olarak gönderildi (1613-1618 ve 1619 -1622), dönemin ingiliz siyaseti ve ispanyol-ingiliz yakınlaşması üzerinde etkin bir rol oynadıysa da Wales prensi Charles I'i, İnfanta María için koca olarak Madrid sarayı'na kabul ettirtemedi. İnfanta María, sonradan Avusturya imparatoriçesi oldu.

SARMİENTO DE GAMBOA (Pedro), XVI. yy.'da yaşayan ispanyol denizci ve kozmograf (Galicia'da 1532-1590'a doğr.). 1579'da Peru'dan yola çıkarak Macellan boğazına ulaştı ve Felipe II'nin onamasıyla, boğaz kıyılarında buradaki deniz yolculuğunu yönlendirecek bir kale kurmaya girişti. Aynı zamanda Büyük Okyanus'u keşfetti ve Amerika tarihi üzerine birçok yapıt yazdı.

SARMİENTO DE SİLVA (Rodrigo), **Hijar** dükü (Madrid 1600 - León 1664). 1648'de Felipe V'e karşı düzenlenen bir suikasta katılan ispanyol soylu. Bu dönemde patlak veren birçok ayaklanma (Portekiz, Katalonya, Messina) ve suikast (Medinasidonia), XVII. yy. İspanya'sındaki bunalımın derinliğini gösterir.

SARMİZEGETUSA, Romanya'da, Oraştie dağlarında, Apa Oraşului ırmağı kıyısında yerleşme. (Bugün **Grădiştea Muncelului.**) Decebulus döneminde Daçya eyaletinin başkentiydi. 106'da Romalılar tarafından yıkılan, bir roma garnizonu yerleştirilen Sarmizegetusa, Daçya eyaletinin merkezi oldu. Kazılarda Daçyalılar'a ait bir savunma sisteminin kalıntıları, tapınaklar, konutlar, atölyeler ve Romalılar'a ait tesisler ortaya çıkarıldı. (Buluntular Cluj Arkeoloji müzesi ile Bükreş Eski eserler ulusal müzesi'ndedir.)

SARNATH, Hindistan'da (Uttar Pradeş, Benares yakınında) arkeolojik yer; Rişipatana'yı ya da Buddha'nın (karşı karşıya yatan iki ceylan arasındaki Buddha yasası çarkıyla temsil edilen) ilk vaazını verdiği Ceylanlar bahçesi'ni (Mrigadava) içine alır. Burası buddhacılar için bizzat Buddha tarafından belirlenen "Dört değişmez yer" den biridir. En eski kalıntılar Aşoka dönemine aittir: yazıtlı ayak ve bu ayağın ünlü aslanlı başlığı, altı kez büyütülen Dhamekh Stupa, dev Buddha heykeli (Mathura okulu) ve Kuşana dönemine ait yapı kalıntıları. Sarnath'taki yapım çalışmaları Gupta döneminden (IV. yy. ve sonraki yy.'lar) başlayarak yoğunluk kazandı: "Sarnath" heykelcilik okulu (Buddha tasvirinde klasikçilik), birçok manastır. Sarnath'taki etkinliğin müslüman istilası ve Benares'in alınmasıyla (1194) son bulduğu sanılır.

SARNEN, İsviçre'de komün, Obwalden (Unterwalden) yarı-kantonunun merkezi, *Sarnen gölü*'nün kuzey ucunda; 7 400 nüf. Dinlenme merkezi.

SARNEY (José), brezilyalı devlet adamı (São Luís, Maranhão eyaleti, 1930). Avukatlık yaptı. 1950'de siyasete atıldı. 1956' da milletvekili seçildi. Maranhão valiliği yaptı (1965-1970). 1970'te Sosyal demokrat parti'den senatör seçildi. Partinin başkanlığında giriştiği reform hareketi başarılı olamayınca ayrıldı; Liberal cephe partisi'ni kurdu (1984). Ocak 1985'teki cumhurbaşkanlığı seçiminde sosyal demokrat Tancredo Neves Cumhurbaşkanı, Sarney Başkan yardımcısı seçildi. Neves, nisan 1985'te ölünce, onun yerine Cumhurbaşkanı oldu. Brezilya Demokratik hareketi partisi ve Sosyal demokrat parti tarafından desteklendi. İktisadi durumu düzeltmek için Cruzedo programını uyguladı: bir yıl süreyle fiyatları dondurdu, ücret artışlarını enflasyon oranına bağladı (şubat 1986). Brezilya Demokratik cephesi partisi onu, Kurucu meclis'in Anayasa çalışmalarında radikal bazı maddelerin Anayasa'ya girmesini engellemekle suçlayarak koalisyondan ayrılınca ülkeyi bir süre kararnamelerle yönetti (1986-1988). Mart 1990' da görevi sona erdi.

SARNIÇ a. **1.** Yağmur sularını biriktirmeye ve saklamaya yarayan depo. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Genellikle yer altında inşa edilmiş küçük depo (örneğin, yangın sarnıcı, mazot sarnıcı).

—Anat. *Pecquet sarnıcı*, göğüs kanalının başlangıcındaki genişleme.

—Denizc. Gemilerde, sıvı maddeleri taşımada ya da depolamada kullanılan tank. (Genellikle tankerlerde bulunan bu sarnıçlar, taşınacak sıvının özelliğine göre yapılır ve donatılır.)

—Nöroanat. Büyük miktarda beyin-omurilik sıvısı içeren örümceksizaraltı boşluğun genişlemiş kısmı. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. Dy. *Sarnıç vagon*, sıvı maddeleri taşımada kullanılan vagon. (Petrol ürünlerinin taşınmasında kullanılan sarnıç vagonların hacmi 10 ile 40 m³ arasında değişir. Kimi tipleri, özel benzinleri birbirinden ayırmak için bölmeli olarak yapılmıştır; kimileriyse içindeki kalın fuel-oilları, bitümleri ve akışmaz yağları akışkan durumunda korumak için buharlı ısıtma serpantinleriyle donatılmıştır.)

—ANSİKL. Arkeol. ve Mim. Antikçağ'da Anadolu'da, dağ kalelerinde, su gereksiniminin sarnıçlarla karşılandığını gösteren buluntulara rastlanmıştır. Karataş-Semayük'te İ.Ö. III. binyıl'ın ilk yarısına tarihlendirilen 7 m derinliğinde, ağzı 4 m genişliğinde, alt bölümü kil, üstüyse taşlarla kaplı yapının sarnıç olduğu sanılmaktadır. Boğazköy'de Büyükkale ve Sarıkale'de kayalara oyulmuş sarnıçlar vardır; Sarıkale'deki bindirme tekniğinde kubbeyle örtülüdür. Eflatunpınar'daki su toplama havuzu Hititler'den sonra inşa edilmiştir. Kızılırmak'ın büyük yayı içinde, Karakuyu'da bulunmuş bir havuzun (İ.Ö. II. ya da I. binyıl) iç yüzeyi yassı taşlarla kaplanmıştır.

Bizans döneminde sarnıç yapımına büyük önem verilmiş, İstanbul'un su gereksinimini karşılamak üzere pek çok açık ve kapalı sarnıç yapılmıştır. Kent dışındaki açık sarnıçların en önemlilerinden biri Bakırköy'deydi; 127×90 m boyutlarında, 11 m derinliğinde bir havuz biçiminde olan bu sarnıcın duvarları dışardan desteklerle güçlendirilmişti. Got komutanı Aspar' ın yaptırdığı (V. yy. ortaları), Sultanselim camisi yakınındaki sarnıç 152×152 m ölçülerinde, 11 m derinliğindedir. Dönemin önemli su haznelerinden biri de 170×147 m boyutlarındaki Hagios Mokios sarnıcı' dır (Altımermer Çukur bostanı). Gene V. yy.'dan, Karagümrük'teki Çukur bostanı 244×85 m boyutlarında, 15 m derinliğinde büyük bir havuz biçimindedir.

VI. yy.'dan başlayarak kapalı sarnıçlar inşa edilmiştir. Birçok yapının bodrumu su geçirmez harçla sıvanarak sarnıç haline getirilmiştir. Ph. Forchheimer ve J. Strzygovski tarafından 1893'te gerçekleştirilen araştırmalarda, otuz beş sarnıç saptanarak planları çizilmiş, yirmi dört sarnıcın da yeri belirlenmiştir. Daha sonra da Beyazıt' ta, Sarayburnu'nda, Topkapı sarayı'nın birinci avlusunda, Fatih'te yeni sarnıçlar bulunmuştur. Kentin en büyük kapalı sarnıcı Iustinianos I'in yaptırdığı (VI. yy.) Yerebatan* sarayı'dır (Bazilika sarnıcı). 140×70 m boyutlarındaki yapının tonoz örtüsü 336 sütuna oturur. Bir başka önemli örnek Divanyolu'ndaki Binbirdirek* sarnıcı'dır (Philoksenos sarnıcı). 224 sütunlu yapı 64×57 m boyutlarındadır. Myrelaion manastır kilisesi (Bodrum camisi) yanındaki sarnıçla, Pantokrator manastırı'nın, cadde üzerindeki büyük nişli cephesiyle dikkati çeken sarnıcı, su haznelerinin ilginç örneklerindendir.

—Nöroanat. Başlıca sarnıçlar şunlardır: 1. *Varol köprüsü beyincik açısı sarnıcı*, beyinsapının yanında, beyinciğin ön yüzünde ve şakak kemiğinin kayamsı kısmının arka yüzünün arkasında bulunur. İçinden VII. kafa çiftinin her iki bölümüyle VIII. kafa çifti geçer. İşitme siniri nörinomları ya da köşe urlarının çıkış yeri burasıdır; 2. *beyin tabanının büyük sarnıcı*, soğanlliğin arkasında ve artkafa kemiği sedefsi parçasının önünde bulunur (beyincik bademcikleri, soğaniliğin iki yanında olmak üzere bunun içinde yer alır); 3. *ön sarnıçlar*, beyinsapının önündedir ve içlerinden beyin toplardamar kökü geçer.

—Su işler. Sarnıç, çoğu kez silindirsel bir tonozla örtülü dik bir koşutyüzlü ya da yatay bir silindir biçimindedir. Sarnıçlarda bir su giriş deliği, bir pompalama deliği, bakım çalışmalarını kolaylaştıran bir "adam giriş deliği" ve bir savak bulunur. Kimi sarnıçlar daha küçük ikinci bir sarnıçla ya da bir filtreyle korunur.

SARNIÇLI sıf. Sarnıcı olan, sarnıcı bulunan.

—Denizc. *Sarnıçlı tekne*, sıvıları (hidrokarbonlar, şarap vb.) taşımak için bir sarnıçla donatılmış tekne.

SARNİA, Kanada'da (Ontario) liman kenti, Huron gölünün güney ucunda; 56 000 nüf. (1991). Petrokimya.

SARNO, İtalya'da kent, Campania'da (Salerno ili) Vezüv'ün D.'sunda; 30 500 nüf. Tarım merkezi. Tekstil (pamuk) sanayisi. —Aragónlular, burada, René d'Anjou'nun oğlu Calabrialı Giovanni'nin komutasındaki Anjou birliklerine yenildi (1460).

SAROD a. Deri göğüslü, lavta ailesinden hint çalgısı. (Sapında perde yoktur ve tuşu madendendir. Parmaklara takılan madeni yüzüklerin tuttuğu mızraplarla çalınan 4 çift melodi teli ve birçok ahenk teli vardır.)

SAROL (Mükerrem), türk siyaset adamı (Trablusşam 1909). İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi'ni bitirdikten (1933) sonra Hamburg'da doğum ve kadın hastalıkları uzmanı oldu. Türkiye'de hükûmet doktoru olarak çalışırken siyasete atıldı. 1950'de DP'den İstanbul milletvekili seçildi. Aynı yıllarda yayımlamaya başladığı *Türk sesi* gazetesinin imtiyazını, Üçüncü Menderes hükûmetinde basınla ilgili Devlet bakanı olması (1954) üzerine bir yakınına devretmesi, "ispat hakkı" konusunu gündeme getirdi; ayrıca DP'de bölünmelere ve kendisinin bakanlıktan ayrılmasına yol açtı (1955). 27 Mayıs 1960 devrimi'ne değin yasama görevini sürdüren Sarol, Yassıada'da yargılanarak mahkûm olduysa da, 1964 affıyla özgürlüğüne kavuştu. 1975'ten sonra AP saflarında yer aldı.

SARONG a. (malayca sözc.). Malezya, Endonezya, Kampuçya vb.'de hem erkek, hem kadın tarafından giyilen ve birman longyi'sini andıran etek biçiminde sarılan uzun kumaş parçası.

SARONNO, İtalya'da kent, Lombardia' da (Varese ili), Milano-Como otoyolu yakınında; 37 300 nüf. 1498'den itibaren Bramante üslubunda yapılan Madonna dei Miracoli kilisesi (Luini ve G. Ferrari' nin yaptığı freskler). Sanayi (kâğıt, tekstil) merkezi.

SAROS a. (lat. sözc.). Gökbil. Güneş ve Ay tutulmalarının yinelenmesini yaklaşık olarak bir kurala bağlayan 18 yıl 11 günlük (ya da o süre içinde 5 artık yıl varsa 18 yıl 10 günlük) dönem. (Bu dönem, 242 ejder ayı dolanımına ya da Güneş'in, Ay düğümünden iki geçişi arasındaki 346,6 günlük zaman aralığının [11,74 kamer ayı] 19 katına eşdeğer bir süre olan 223 kamer ayından oluşur. Bu dönemde, 42'si

Güneş ve 42'si de Ay tutulması olmak üzere ortalama 84 tutulma vardır.)

SAROS → SEYHAN nehri.

SAROS körfezi, antik **Melas** ya da **Kseros körfezi,** esk. **Meariz,** Ege denizi'nin K.-D. kesiminde G.'de Gelibolu yarımadası, K.'de Trakya kıyıları arasına yaklaşık 60 km kadar sokulan üçgen biçimli girinti. K. ve G.'de jeomorfolojik bakımdan yalıyarlı ve düzenlenmiş kıyılarla çevrili olan körfezin giderek daralan D. ucunda Kavak deresinin (antik Melas) yığdığı alüvyonlarla kaplı bataklık bir ova (Kadıköy, esk. Evreşe ovası) yer alır. Bazı araştırmacılara göre K. Anadolu fay sisteminin uzantısı olan iki kırık arasında çökmüş bir graben alanı sayılan körfez, bazı araştırmacılara göre de gerilme ve açılma sonucunda oluşmuştur. Derinlik şartları asimetriktir. Trakya kıyılarında genişliği 10 km'yi bulan ve derinliği 90 m'yi geçmeyen bir şelf alanı uzanır. Bu alanın D.'sunda yerleşilmemiş birkaç küçük ada vardır. Gelibolu yarımadası kıyıları önünde şelf yoktur ve birden 500 m'yi aşan derinliklere geçilir. Düztabanlı bir oluk görünümündeki bu derin kesim B.'ya doğru Gökçeada ve Semendirek adası arasında derinliği 1 000 m'yi aşarak uzanır. Ege denizi'nin en tuzlu kesimlerinden birini oluşturan Saros körfezinde karmaşık girdaplar çizen akıntılar görülür. Sularının yüksek oksijen içeriği ve körfeze dökülen akarsuların getirdiği bol besin tuzları nedeniyle tür bakımından zengin, önemli bir balıkçılık alanıdır. Her iki kıyısında da son yıllarda bazı yazlıklar ve turistik kuruluşlar yer almaktadır.

SÁROSPATAK, Macaristan'da (Borsod -Abaúj-Zemplén yönetim bölgesi) kent, Bodrog kıyısında; 13 000 nüf. Rákóczy ailesinin eski fiefi. Yapımına XII. yy.'da başlanan şato. Lise, 1530'da kurulan calvinci eski bir kolejdir (zengin kütüphane). Gotik üslubunda kilise, barok üslubunda evler.

SAROYAN (William), amerikalı yazar (Fresno, Kaliforniya, 1908 - *ay. y.* 1981). Ermeni kökenliydi, tarım işçiliği, telgraf memurluğu yaptı, edebiyata *Cesur delikanlı* (The Daring Young Man on the flying Trapeze 1934) adlı bir öykü kitabıyla başladı. Daha sonra öyküler ve romanlar, özellikle *The Trouble with Tigers* (1938), *Aram derler adıma* (My name is Aram, 1940), *İnsanlık komedisi* (The human Comedy, 1943), *Adventures of Wesley Jackson* (1946), *Rock Wagram* (1951), *Papa, You're Crazy* (1957), *Boys and Girls Together* (1963), *One Day in the Afternoon of the World* (1964), bunlara ek olarak çok sayıda tiyatro oyunu (*My heart's in the Highlands*, 1939; *The Time of your Life*, 1939; *Yoksul insanlar* [The Beautiful People, 1941]; *Here comes, there goes, you know who*, 1962) ve bir özyaşamöyküsü (*Places where I have done time*, 1973) yayımladı. İlk kitaplarında açıkça görünen yaşam karşısındaki hayranlığı ve kendiliğindenliği, hem ironik hem de romantik olarak tüm çalışması boyunca korudu.

SARP sıf. **1.** Çıkılması güç, dik bir yer, bir yamaç vb. için kullanılır: *Sarp kayalıklar. Sarp bir yol.* **—2.** *Esk.* Anlaşılması, söz geçirilmesi güç kimse için kullanılır.

◆ a. *Sarpa sarmak,* bir iş sözkonusuysa, çözümü güç bir durum almak, ortaya birtakım yeni güçlükler çıkmak: *Böyle giderse işler sarpa saracak, umduğumuzu alamayacağız.*

SARP, Artvin'in Hopa ilçesi Kemalpaşa bucağına bağlı köy; 749 nüf. (1990). Karadeniz bölgesinin batı kesiminde kıyıda, Türkiye-Gürcistan sınırında.

Sarp sınır kapısı, Türkiye ile Gürcistan arasında sınır kapısı; 31 ağustos 1988'de açıldı. Bu sırada, Sarp köyünün 68 yıl önce ikiye ayrılmasıyla kopan bazı aileler birbirine kavuşma fırsatı buldu. Sarp kapısının açılmasıyla, komşu Kafkas ülkeleri ile sınır ticaretinin ve turizmin gelişmesinde önemli yarar sağlandı.

SARPA a. Zool. Mandagöz* mercanbalığına bazen verilen ad.

SARPAN a. Zool. ÇİTARİ'nin eşanlamlısı.

SARPANEVA (Timo), finlandiyalı dizayncı (Helsinki 1926). Yaratıcılığını, el sanatlarının çeşitli dallarında (giysi, kumaş, porselen) ve ev eşyaları alanında ortaya koydu. En çok cam işçiliğinde başarı gösterdi: cam heykeller, özellikle de cam ev eşyaları. Üfleme sırasında şekli yakmaya devam ederek bu gerece özel bir yapı kazandırdı.

SARPER (Selim), türk diplomat ve siyaset adamı (İstanbul 1899 - *ay. y.* 1968). Liseyi Almanya'da bitirdi (1917); Berlin Üniversitesi'nde hukuk okudu. Cumhuriyet'in ilk yıllarında Şark istiklal mahkemesi zabıt kâtipliği dahil çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Dışişleri bakanlığı'nda görev aldı. Dış temsilciliklerde kâtiplik, başkâtiplik yaptı. Bükreş büyükelçiliği müsteşarlığından Basın ve yayın genel müdürlüğüne getirildi (1940). Moskova (1944 -1946) ve Roma'da (1946-1947) büyükelçilik, Birleşmiş milletler Türkiye daimi delegeliği (1947-1957), NATO konseyi Türkiye daimi temsilciliği (1957-1959) yaptı. Dışişleri bakanlığı genel sekreteri (1959), 27 Mayıs 1960'tan sonra Gürsel hükümetlerinde Dışişleri bakanı oldu (1960-1969). Kurucu Meclis üyeliği yaptı (1961). 1961 seçimlerinde CHP İstanbul milletvekili seçilerek TBMM'de yer aldı (1961-1965). İsmet İnönü'nün koalisyon kabinesinde de Dışişleri bakanlığı görevini sürdürdü. 1965'te yeniden İstanbul milletvekili seçildi.

SARPIN a. *Yörs.* **1.** Tahıl saklamak için yapılan kuyu; zahire ambarı. **—2.** Ekmek hamuru koymaya yarayan oluklu tahta.

SAR PLANİNA, Makedonya'da şistli ve kireçtaşlı kütle, Kosova ile Makedonya, Polog ile Metohija arasında. En yüksek noktası 2 702 m'dir. Kış sporları ve turizm.

SARPLAŞMAK gçz. f. Yamaç, yol vb. sözkonusuysa, sarp bir durum almak.

SARPLIK a. Sarp olma durumu, niteliği.

SARPSBORG, Norveç'in güney-doğu'sunda (Østfold) kent, Glåma ırmağı kıyısında; 14 000 nüf. Kimya sanayileri. Selüloz ve kâğıt-karton. Bölgesel tarih müzesi. XVIII. yy.'dan kalma konak. Tarihöncesi mezarlığı.

SARPTÜRK (Leyla) → GAMSIZ -SARPTÜRK (Leyla).

SARPYENER (Münir Ahmet), türk hekim (Musul 1902 - İstanbul 1982) Askeri tıbbiye'yi bitirdi; Gülhane'de ihtisas yaparak operatör oldu (1927). Şişli çocuk hastanesi'nde açılan çocuk cerrahisi ve ortopedi kliniğine doçent olarak atandı; profesörlüğe yükseldi (1940). *Acta ortopedica turcica* adlı bir dergi de çıkaran Sarpyener, Türkiye'de spor hekimliğinin kurucusu sayılır. Bazı yapıtları: *Çocuk bakımı* (1941), *Spor, faydaları, zararları ve arızalarının sebep ve onarımı* (A. Ş. Şakar ile, 1943), *Çocuk cerrahisi ve ortopedi kliniği dersleri* (A. Ş. Şakar ile, 1958), *Ortopedi ve travmatoloji* (1962), *Özet travmatoloji* (1968).

SARRACENİACEAE a. Amerika'da yetişen ve üç cins (*darlingtonia, heliamphora* ve *sarracenia*) içinde 10 ya da 12 türü kapsayan bitkiler familyası. (Bu familya böcekkapangiller familyası ile birlikte *sarraceniales* takımını oluşturur.)

SARRAF a. (ar. *ṣarf*'tan *ṣarrāf*). **1.** Altın ve gümüş alım satımıyla uğraşan kimse. **—2.** İkt. tar. Altın ve gümüş gibi değerli madenleri alıp satmayı, fiyat farkıyla para bozmayı, faizle borç para vermeyi meslek edinen kimse. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *İnsan sarrafı* → ADAM* SARRAFI.

—ANSİKL. Sarraflar, önceleri yalnız süs eşyası olarak kullanılan altın, gümüş vb. değerli madenlerin, Ortaçağ'da ticaret aracı niteliği kazanmasıyla ortaya çıktı. Bu dönemde altından para kesilmeye başlanınca altın, gümüş, yakut, inci, elmas, vb. değerli maden ve taşları para karşılığında değiştiren kimseler türedi. İlk sarraflar arap, iranlı ve hintliydi. Daha sonra, Avrupa ülkeleriyle Afrika ve Doğu ülkeleri arasında ticaret gelişmeye başlayınca Venedik, Portekiz, İspanya, Yunanistan, İtalya gibi daha çok deniz ticaretine elverişli kıyıları olan ülkelerde de sarraflar çoğalmaya başladı. Doğu'dan gelen altın ve gümüşleri toplayan, bunların ticaretini yapan bu sarraflar kıyı kentlerinde büyük dükkânlar açtılar. Amerika'nın bulunuşundan sonra, altın ticaretinin hız kazanmasıyla sarraflık daha da gelişti ve ellerinde büyük paralar biriken sarraflar yüksek faizle borç para vermeye, yüksek fiyatlarla altın satmaya başladılar. Müslüman ülkelerde ise, islam dini faizi ve değerli eşyalarla süslenmeyi yasakladığı için, sarraflık önceleri yalnızca yahudilerin elindeydi. Ancak, Ortaçağ'ın sonlarına doğru, müslümanlar arasında da sarraflar çoğalmaya başladı. Bizans İmparatorluğu döneminde İstanbul, İzmir gibi kıyı kentleri, sarrafların en çok iş yaptığı yerlerdi. Osmanlı İmparatorluğu döneminde ise, İstanbul'un Türkler tarafından alınışı sırasında kenti terk etmiş olan rum, venedikli ve cenevizli tüccar ve sarraflar, türk yönetiminin güvence vermesi üzerine yeniden işlerinin başına döndüler ve gittikçe güçlenerek hükümete avans ve kredi sağlamaya, iltizam işlerine girmeye başladılar. Daha sonra "Galata bankerleri" adını alan bu sarraflar, XVI.. yy.'dan XIX. yy. sonlarına kadar Osmanlı devletinin dış ticaret ve kambiyo işlerinde etkin bir rol oynadılar. Günümüzde yasaların getirdiği kısıtlamalarla ticaret alanları daralmış olan sarraflar, yalnızca, altın ve gümüş alım satımıyla uğraşmaktadırlar. (→ GALATA BANKERLERİ.)

SARRAFAN çoğl. a. (ar. *ṣarrāf*'ın fars. çoğl. *ṣarrāfān*). *Esk.* Sarraflar.

SARRAFİYE a. (ar. *ṣarrāf* ve *-iyye*'den *ṣarrāfiyye*). İkt. tar. Tanzimat'tan önce, sarraflardan alınan borç paralar için ödenen bir tür faiz. (Hükümetin, Galata bankerlerinden borç olarak aldığı paraların resülmal [anapara] ve faizleri "sarrafiye", "akçabaşı", "güzeşte", "senelik nema" gibi adlar altında ödenirdi. Akçabaşı, resülmal; sarrafiye de çoğunlukla faiz, kimi kere de komisyon anlamına gelirdi.)

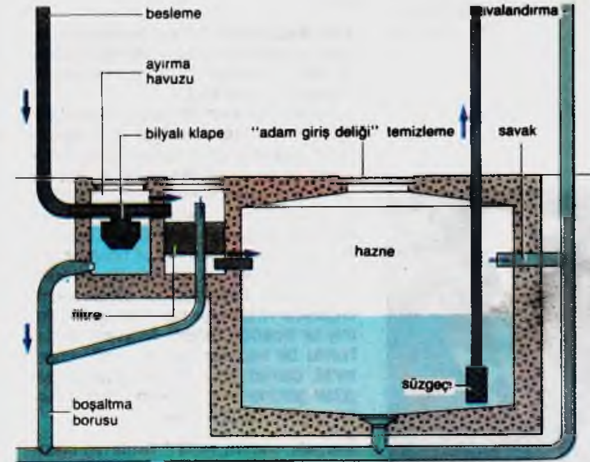
—Tic. SARRAFLIK'ın eşanlamlısı.

◆ sıf. *Esk.* **1.** Sarraflıkla ilgili, sarraflığa ilişkin. **—2.** *İlanat-ı sarrafiye,* sarraflıkla ilgili duyurular, ilanlar.

S. Held

Sarnath
ilk vaazını veren Buddha
gupta sanatı, İ.S. V. yy.
Sarnath müzesi

bir su sarnıçının kesiti

IPS

William Saroyan

SARRAFLIK a. Tic. **1.** Sarrafın işi, mesleği. **—2.** Sarrafın altın bozma, değiştirme işlemi için aldığı fark. (Eşanl. SARRAFİYE.)

SARRAİL (Maurice), fransız general (Carcassonne 1856 - Paris 1929). Saint-Cyr'de okudu, Afrika'da hizmet gördü (1877) ve Légion étrangère'e girdi (1882). Savunma bakanı general André'nin yaverliğine getirildi (1900), Saint-Maixent okulu'nun komutanlığını yaptı (1901), ardından Savunma bakanlığı piyade müdürlüğüne atandı (1907-1911). 1908'de tuğgeneralliğe, 1911'de tümgeneralliğe yükseldi, Châlons'daki 6. kolordunun, ardından III. ordunun, yani Verdun ordusunun başına geçti, bu orduyla Marne'da Joffre'un durumunu düzeltmesini sağladı. Doğu ordusu başkomutanı olarak (1915), Selanik müstahkem mevkiini örgütledi ve Manastır'ı Bulgarlar'ın elinden aldı (1916). Yunanistan kralı Konstantinos I'i tahttan indirdikten (1917) sonra, Fransa'ya döndü. Suriye'de Cumhuriyet yüksek komiserliğine, Levant ordusu başkomutanlığına getirildi (1924), bir yıl sonra Fransa'ya geri çağrıldı ve görevden çekildi.

Larousse

general Sarrail
Calderé'nin bir guvaşından ayrıntı
Ordu müzesi, Paris

SARRASANİ (Hans VON STOSCH, — denir), alman sanatçı ve sirk yöneticisi (1872-1934). İki dünya savaşı arasının en güzel sirklerinden birini yönetti. Yapısıyla olduğu kadar gösterileriyle de eşsiz bir görkemi olan bu sirk, 17 metre çapındaki arenası, bol ışıkları, dansçıları ve hayvanlarıyla her numarayı bir revü gösterisine dönüştürüyordu.

SARRASENYA a. Kuzey Amerika'nın bataklık bölgelerinde yetişen böcekçil çokyıllık ot. (Bil. a. *sarracenia; sarraceniaceae* familyasının örnek tipi.)
—ANSİKL. Sarrasenyalar kalın köksaplı bitkilerdir; köksaptan rozet biçiminde yayılan hareli yapraklar çıkar; türlere göre parlak kırmızı ya da beyaz olan yapraklar uzun ve dar boru biçiminde kıvrıktır: sırt yanındaki bir yaprak lobunun (kapakçık) olduğu yerde az ya da çok geniş bir açıklık bulunur. Bu dağarcıklar su doludur ve böcekler burada boğulurlar. Tek tek, büyük ve sarkık olan çiçekler, beşli tipte, çok sayıda erkekorganlıdır ve şemsiye biçiminde çok gelişmiş bir tepeciğe sahiptir. Meyvesi çok tohumlu bir kapçıktır. Sarrasenyalar, güzel renkli, damarlı, tulumsu yapraklarıyla çok güzel görünen süs bitkileridir. Birçok melez çeşitleri de üretilmiştir.

Sarrau sayısı, MACH* SAYISI'nın eşanlamlısı.

Ervin-Marton

Albert Sarraut

SARRAUT (Albert), fransız siyaset adamı (Bordeaux 1872 - Paris 1962). Türkiye'de büyükelçilik yaptı (1925), ardından İçişleri (1926-1928 ve 1934-35) ve Donanma (1930) bakanlıklarına getirildi. İki kez (ekim-kasım 1933 ve ocak-haziran 1936) hükümetin başına geçti, fabrika işgallerine yol açan grevlerle ağırlaşan bir toplumsal durumla uğraşmak ve Hitler'in Rheinland istilasına karşı koymak zorunda kaldı. Devlet bakanlığı (1937-38), İçişleri bakanlığı (1938-1940), Milli eğitim bakanlığı yaptı (mart-haziran 1940), Almanlar tarafından tutuklandı ve toplama kampına gönderildi (1944-45). Assemblée de l'Union française (Fransız birliği meclisi) başkanlığına getirildi (1951), ortak devletlerle yapılan Pau konferansı'na başkanlık etti (1950).

SARRAUTE (Nathalie), fransız kadın yazar (İvanovo, Rusya, 1900). Daha *Tropismes**'deki (1939) [ikinci basımı, 1957] kısa metinlerde, "doğuş halindeki duyumlar"ı yakalamaya çalışarak bilimsel öğretileştirmeye ve geleneksel romana karşı çıktı. Sarraute'un tropismes'i "fiziksel ya da kimyasal etkenlerin neden olduğu hareket ve yönlenme tepkimeleri"dir, yani başka bir deyişle gerçek hayatı oluşturan bütün ilksel ya da refleks hareketlerdir. Bu tanım çerçevesinde belli belirsiz olan şeyler temel bir nitelik kazanır, buna karşılık, yaşamın ve klasik romanın geniş çaplı örgütlenmeleri birer yan olgu gibi görünür. Roman düzeyindeki bu devrimin en önemli sonuçlarından biri de "kişilik"in ve psikolojinin ölümüdür (*Portrait* d'un inconnu*, 1949-50; *Martereau*, 1953). Gerek *Kuşku* çağı* (l'Ère du soupçon) [1956] gibi incelemeleriyle, gerek *Planétarium* (1959) ve *les Fruits d'Or* (1963) gibi, günlük eşyalar ve dilin yabanlığı ortasında bunalmış roman kişilerinin gerçek bir iletişim kurmaya çabaladıkları romanlarında yazar, kendiliğinden yeni romana bağlanır. Romanı derinden besleyen ve yer yer yüzeye vuran yergi, hem sosyal türedilerin "sağlam meşin koltuklar"ına, hem de kendini beğenmişlikten gözü dünyayı görmeyen bir aydınlar öbeğinin "ahkam kesme"lerine yöneliktir. İki radyo diyaloğu denemesinden sonra (*le Silence*, 1964; *le Mensonge*, 1966), Sarraute *Vous les entendez* (1972) ve *Disent les imbéciles* (1976) ile romana dönmüş ve "tropismes"i bir bakıma La Bruyère'in "karakterler"ine dönüştüren yergiciliği de elden bırakmamıştır. Bu yapıtlarda yazarın üzerinde durduğu, insanlardaki, kurumlardaki sahteliktir. Ne var ki, bu konuya daha "yakın"a giderek değil, "daha önce"ye dönerek, yani insanlığın bireylere ayrışmasından önceki döneme dönerek yaklaşır. Burada insan psişizmi, insanın kendisinde değil, insanlar arasında, insan türünün temel bunalımlarıyla toplum baskılarının birbirinden ayırt edilemeyecek kadar birbirine karıştığı çelişkili bir "no man's land"de saptanabilir (*l'Usage de la parole*, 1980; *Enfance*, 1983). Sarraute'un ayrıca tiyatro oyunları (*Elle est là*, 1980; *Pour un oui ou pour un non*, 1982) vardır. Son yapıtları: *Enfance* (1983), *Paul Valéry et l'enfant d'éléphant* (1985), *Tu ne t'aimes pas* (1989).

SARRAZ, İsviçre'de (Vaud kantonu) komün, Lozan'ın K.-B.'sında; 1 210 nüf. Derebeylik şatosu, günümüzde müze, XIV. yy.'dan kalma St-Antoine capellası.

SARRAZİN (Jacques) → SARAZİN.

SARRE → SAR.

SARRE, alm. **Saar,** Fransa ile Almanya arasında ırmak, Moselle'in kolu (sağ kıyıdan). *Sarre blanche* (Beyaz Sarre) ve *Sarre rouge*'dan (Kırmızı Sarre) oluşur ve Donon kütlesinden doğar; 246 km. K.'e doğru (Sarrebourg ve Sarreguemines'den geçerek) Saarbrücken'e kadar akar; daha aşağıda K.-B.'ya yönelir ve çığırı giderek daha derinlere gömülür. Aşağı çığırı derin bir vadiden geçerek dik kenarlı büklümler çizer. Saarbrücken antiklinal yarığı madenkömürü çıkarımını kolaylaştırmıştır. Sarre, içinden geçtiği sanayi bölgesinin hidroelektrik enerji eksenlerinden biridir. Ancak ırmak üstündeki ulaşım daha çok Almanya'da yaygın ve yoğundur.

SARRE, Saarland'ın fransızca adı.

SARRE (Friedrich), alman islam sanatı tarihçisi (Berlin 1865 - ay. y. 1945). Anadolu, Mezopotamya, İran'da sanat tarihi incelemeleri yaptı. Samerra (Irak) kazılarını, Berlin müzesi'nin islam sanatı bölümünü yönetti (1905-1931). Başlıca yapıtları: *Iranische Felsreliefs* (İran taşkabartmaları, E. Herzfeld'le, 1910), *Denkmäler Persischer Baukunst* (İran mimarlığı anıtları, 1910), *Die Kunst des Alten Persiens* (Eski İranlılar'da sanat, 1920), *Die Keramik von Samarra* (Samerra seramiği, 1925).

SARREBOURG, Fransa'da *arrondissement* (Moselle) merkezi, Sarre kıyısında, Saverne'in B.'sında; 14 523 nüf. (1992). Sanayi merkezi (camcılık, ayakkabı, makine yapımı, sütçülük).

SARREGUEMİNES, Fransa'da *arrondissement* (Moselle) merkezi, Sarre kıyısında, 23 684 nüf. (1992). Sanayi merkezi (1778'de kurulan fayans imalathanesi, taşıt lastiği, makine ve elektrikli gereçler yapımı, basımevi, mobilya).

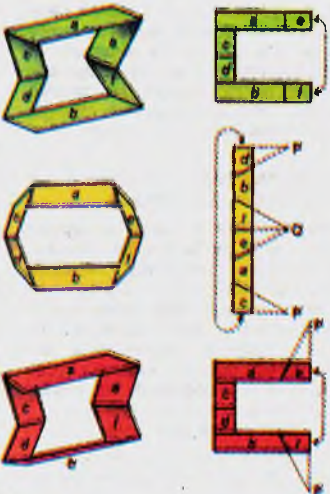
SARRELOUİS, Saarlouis'nin fransızca adı.

SARRUS (Pierre), fransız matematikçi (Saint-Affrique 1798 - ay. y. 1861). Çok bilinmeyenli sayısal denklemlerin çözümü (1832) ve kuyrukluyıldızların yörüngelerinin belirlenmesi (1843) konularında kitaplar yazdı. Ayrıca, 3. basamaktan determinantları hesaplamak için basit bir kural buldu ve değişimler hesabında temel yardımcı teoremi kanıtladı.

Sarrus kuralı. Ceb. Üçüncü (ya da ikinci) basamaktan bir determinantı, bu determinantın farklı bütün satır ve sütun elemanları çarpımlarının toplamı olarak hesaplamaya olanak veren pratik kural; çarpımdaki iki eleman asal köşegen ya da buna koşut bir doğru üzerinde ise her bir çarpıma + işareti verilir, çarpımın iki elemanı asal olmayan köşegen ya da buna koşut bir doğru üzerinde ise çarpıma – işareti verilir.

$$\begin{vmatrix} a & b & c \\ d & e & f \\ g & h & i \end{vmatrix} = aei + bfg + dhc - ceg - bdi - fha$$

Sarrus zinciri. Geom. Eklemleme eksenlerinin üçer üçer koşut ya da kesişen olduğu on katı cisimden oluşan kapalı zincir.

Sarrus zincirinden üç örnek
Birinci halde (üstte), *a, e, f, b* nin eklemleri üç koşut eksen etrafında yapılmıştır, *a, c, d, b* eksenleri de aynı şekilde ama ona dik bir doğrultudadır.
İkinci halde (ortada), *a, e, f, b* eklemleri Q da kesişen üç eksen etrafında yapılmıştır; aynı şekilde, *a, c, d, b* P de kesişen üç eksen etrafında eklemlenmiştir.
Üçüncü halde (altta), *a, c, d, b* koşut eksenler boyunca eklemlenmiştir, oysa *a, e, f, b* P de kesişen eksenler boyunca eklemlenmiştir.

SARSAK sıf. ve a. **1.** Yaşlılık, hastalık, zayıflık vb. bir nedenle bedeni titrer gibi sarsılan kimse; bu kimsenin bedeni, yürüyüşü vb. için kullanılır. **—2.** *Sarsak sarsak, sarsak sursak*, sarsakça, sarsılarak.
—Tarım mak. Biçerdöverin arkasına yerleştirilen, salınımlı bir hareketle çalışarak döverden çıkan sap ve samanla karışık taneleri ayıklamaya yarayan elek.

SARSAK DOĞAN a. Zool. KERKENEZ' in eşanlamlısı.

SARSAKLIK a. Sarsak olma durumu, sarsak bir kimsenin niteliği.

SARSALAMAK g. f. *Bir kimseyi, bir şeyi sarsalamak*, yinelenen bir hareketle sarsmak.

SARSAR a. (ar. *sarsar*). *Esk.* Şiddetli ve gürültülü esen soğuk rüzgâr.

SARSFİELD (Patrick), **Lucan** kontu, irlandalı general (Lucan, Dublin yakınında, 1650'ye doğr. - Huy 1693). James II'nin ordusunda görev aldı, 1688'de ona bağlılığını sürdürdü. Parlak bir jacobite önder olduğunu gösterdi, ancak gözüpek başarılarına karşın 1691'de teslim olmak zorunda kaldı ve Fransa'ya sığındı. Louis XIV' ün ordularında savaştı, Landen savaşı'nda ölümcül biçimde yaralandı.

SARSICI sıf. Bir kimseyi allak bullak eden şey için kullanılır: *Sarsıcı bir film. Sarsıcı gerçekler.*

SARSIK sıf. **1.** Sarsılmış. **—2.** Sarsak.

SARSILIŞ a. Sarsılmak eylemi ya da biçimi.

SARSILMA a. Sarsılmak eylemi.
—Kâğ. san. Liflerin, biçimlenmekte olan kâğıt yaprağında düzgün biçimde dağılmasını kolaylaştırmak için, frekansı ve yeğinliği ayarlanmış salınımlar ileten bir düzeneğin etkisiyle kâğıt makinesi eleğinin enine yer değiştirmesi.

SARSILMAK → SARSMAK.

SARSILMAZLIK a. Fels. Epikurosçulara ve stoacılara göre mutluluğun temeli olan mutlak ruh dinginliği.

SARSIM a. Sarsmak eylemi; sarsma.

SARSINTI a. **1.** Bir cismi etkileyen, özellikle de bir çarpma, ani bir güç boşalması, kesintili bir hareket vb. sonucu oluşan sallanma, çalkalanma, sıçrama: *Yol çok bozuk, sarsıntıların nedeni bu. Uçağın sarsıntıyla yükseklik kaybetmesi yolculara korkulu anlar yaşattı.* **—2.** Deprem: *Son yılların en büyük sarsıntısı.* (Genellikle *yersarsıntısı* biçiminde kullanılır.) **—3.** Deprem anındaki yer hareketlerinden, deprem dalgalarından her biri: *İkinci sarsıntıda koca bina yerle bir oldu.* **—4.** Bir hastalığın ya da dayanılmaz bir olayın fiziksel ya da ruhsal denge üzerinde yarattığı derin ve sürekli etki: *Hastalığın sarsıntısını bir türlü atlatamamak.* **—5.** Bir topluluğu etkileyen karışıklık; siyasal, iktisadi, toplumsal güçlükler: *Ekonomik sarsıntı. Mali sarsıntı içinde olan bir kuruluş.*
—Dy. *Düşey sarsıntı*, bir demiryolu taşıtında, düşey salınımlardan kaynaklanan ve ardışık iki ya da üç sıçrama biçiminde ortaya çıkan kesikli tedirginlik hareketi.
—Hidr. pnöm. Türbomakinelerin kimi çalışma rejimlerinde görülen ve akışkanın akışında, debinin ve basıncın dönemsel salınımlar yapmasıyla belirginleşen olay.
—Jeofiz. *Yer sarsıntısı*, DEPREM'in eşanlamlısı.
—Nörobiyol. *Kas sarsıntısı*, yüzeylerine uygulanan bir elektrik şoku ya da eşzamanlı bir sinir akımı ile uyarılan çizgili kaslarda gözlenen, evresel fazlı liflere özgü kaçak kasılma.
—Oto. Bozuk zeminli bir yolda ilerleyen bir arabada meydana gelen sıçrama, zıplama.
—Patol. Bir organın doğrudan bir darbeyle ya da uzaktan bir etkiyle sarsılması. ‖ *Beyin sarsıntısı*, bir kafatası travması sonucunda beyinde belirgin geçici işlev bozukluğu. (Beyin sarsıntısı komaya neden olabilir, ama odaksal bir lezyonu gösteren hiçbir belirti olmaz. Evrimi her zaman iyicildir.)
—Yerbil. *Sismik, tellürik sarsıntı*, bir yer sarsıntısı sırasında toprağın salınımlarının her biri.

SARSINTILI sıf. **1.** Sarsılan, sallanan bir şey için kullanılır. **—2.** Kalıcı olmayan, iyice oturmamış, düzensizlik gösteren bir şey için kullanılır.

SARSINTISIZ sıf. **1.** Sarsıntısı olmayan; sarsılmayan. **—2.** Güvenlik içinde olan; güvenli, düzenli.

SARSIŞ a. Sarsmak eylemi ya da biçimi.

SARSMA a. Sarsmak eylemi.
—Hidr. bağl. Kalıba sarsma hareketleri uygulayarak betonu sıkıştırmak işlemi. ‖ *Sarsma beton*, fabrikada, kusursuz bir biçimde kalıplanan ve kalıp içinde titreşimler uygulanarak sıkıştırılan beton.
—Metalürj. Çıkarılmasını kolaylaştırmak üzere bir döküm modeli ya da maça kutusuna uygulanan düşük genlikli hareket.
—Tıp. *Hippokrates sarsması*, göğüs ya da mide içindeki sıvılan harekete geçirerek bir çalkantı sesi çıkartacak biçimde hastayı silkeleyerek muayene etme yöntemi.

SARSMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi, bir şeyi sarsmak*, birdenbire ve birbirini izleyen kesik darbelerle karşıt yönlere hareket ettirmek, sallamak; yerinden oynamasına, sallanmasına neden olmak: *Onu kendine gelmesi için kollarından tutmuş, durmadan sarsıyordu. Masayı sarsma, sular dökülecek. Gemiyi sarsan dalgalar.* **—2.** *Bir kimseyi sarsmak*, onun fiziksel ve / ya da ruhsal dengesini bozmak: *Bu hastalık onu çok sarstı, kendine gelmesi uzun zaman alacak. Acı haber, onu çok sarsmıştı.* **—3.** *Bir şeyi (soyut) sarsmak*, doğruluğundan kuşku duyar duruma getirmek: *Bu başarısızlık kendine duyduğu güveni sarstı. Hiçbir şey özgürlüğe duyduğum inancı sarsamaz. Bu olay, ona olan saygımı çok sarstı.* **—4.** *Bir şeyi (soyut) sarsmak*, onun eski gücünü, sağlamlığını yitirmesine yol açmak: *Bu aramızdaki dostluğu sarsar. İki ülke arasındaki ilişkileri sarsan diplomatik bir skandal.* **—5.** *Bir kurumu, bir etkinliği vb. sarsmak*, gücünü, sağlamlığını yitirmesine neden olmak: *Rüşvet olayına bazı bakanların adının karışması hükümeti sarstı. Gösteriler yönetimi sarsıyor. Ekonomiyi kökünden sarsan bir bunalım.*
—Patol. Sarsıntı yaratmak. ‖ *Birini sarsmak*, birine ruhsal şok yapmak, şiddetli bir heyecan geçirtmek: *Bu korkunç haber onu çok sarstı.*

◆ **sarsılmak** edilg. f. **1.** Yerinden oynamak, sallanmak, silkelenmek: *Deprem bölgesi dün yine sarsıldı.* **—2.** Fiziksel ya da ruhsal dengesi bozulmak: *Oğlunu kaybedince çok sarsıldı.* **—3.** Bir şeyden (soyut) söz ederken, kuşkulu bir duruma gelmek; eski gücü, sağlamlığı kalmamak: *İnançları sarsılmak. O olaydan sonra ona olan güvenim sarsıldı.*

SART a. (esk. türkç. tacir anlamında sözc.). Orta Asya Türkleri'nin, bu bölgedeki kentlerde yaşayan ve genellikle ticaretle uğraşan İran kökenli, ama türkleşmiş halk ile göçebelerle alışveriş yapan İranlılar'a verdikleri ad.
—ANSİKL. "Sart" adı, Radlov sözlüğüne bakılırsa, Moğollar'ın egemenliği döneminde öteki Asya kavimlerini, özellikle müslüman ulusları belirlemek için ortak bir terim olarak kullanılırken, XVII. yy.'da Özbekler bunu kendileri dışında kalan topluluklar, özellikle Kırgızlar gibi göçerkonar olan halklar için kullandılar. Kazaklar ise tam tersine, türkçe ya da farsça konuşmalarına bakmaksızın, tüm yerleşik topluluklara "sart" derlerdi. Tatarlar da Orta Asya'nın köylü halkını ve kendileri dışındaki türkçe konuşan kentlileşmiş toplulukları, Türkmenler ise Asya'nın Tacikler dışında kalan türkleşmiş halklarını bu adla anarlardı.

SARTHE, Fransa'nın batı kesiminde ırmak, Maine'in ana kollarından biri; 285 km (havzası 8 000 km²'den büyük). Mortagne'ın K.'inde, Perche tepelerinden doğan ırmak, Angers'in biraz yukarısında Mayenne'e kavuşur.

SARTHE, Fransa'da (Pays de la Loire bölgesi) *departement*; 6 206 km²; 513 654 nüf. (1992). Merkezi *Le Mans*.
Tarım gelirlerinin dörte üçünü hayvancılıktan sağlayan Sarthe'ta işletme alanları 10 -40 ha arasında değişir Sarthe, kendi kaynakları ve çeşitli katkılar (merkeziyetçilikten uzaklaşma) sayesinde zengin bir sanayi potansiyeline sahip olmuştur (dökümevleri, pompalar, sütevleri, bıçkıevleri, demiryolu gereçleri, traktörler, elektronik, silah, kauçuk, iç çamaşırı basımevi).

SARTİ (Giuseppe), italyan besteci (Faenza 1729 - Berlin 1802). Kopenhag'a yerleşerek italyan operasının başına geçti ve sarayın müzik yöneticiliğini yaptı (1753 -1775). Sonra İtalya'ya döndü, Cherubini' ye ders verdi ve *Giulio Sabino* (1781) ve *Fra i due litiganti* (1782) adlı operaları besteledi; bu son operası Viyana'da büyük öfke uyandırdı. Mozart'ın *Don Giovanni* adlı operasında bu yapıtın adı geçer. Sarti 1784'te Petersburg'da Paisiello'nun yerine Yekaterina II'nin capella yöneticiliğine getirildi. Orada özellikle rusça oratoryolar yazarak (orkestrada çan çalgısından ve top seslerinden de yararlandı) müzik yaşamını canlandırmaya çalıştı. 1787-1791 arasında Potemkin prensinin hizmetine girdi. Son yıllarındaysa öğrenci yetiştirmeye ağırlık verdi.

SARTİYE a. Denizc. Babafingo cundasından alınıp gurcata kollarından geçirilerek fişeklik çemberine bağlanan halatlar.

SARTO (Andrea DEL) → ANDREA DEL SARTO.

SARTORİT a. (fr. *sartorite;* alman yerbilimci W. *Sartorius*'un [1809-1876] adından). Miner. Monoklinik sistemde yer alan $PbAs_2S_4$ formülündeki doğal kurşun arsenosülfür.

SARTRE (Jean-Paul), fransız yazar ve filozof (Paris 1905 - *ay. y.* 1980). Deniz subayı olan babası 1906'da öldü. Annesi Anne-Marie Schweitzer, akrabalarının yardımıyla, oğlunu tek başına yetiştirdi. Annesi 1917'de yeniden evlenince, Sartre'ı La Rochelle'e götürdü. Sartre 1920'de Paris'e döndü ve orta öğrenimini tamamladı. Çocukluğu sırasında yaşadığı olayları 1964'te yazdığı *Sözcükler* (les Mots) adlı kitapta anlattı. 1924'te l'École normale supérieure'e kabul edildi. Sartre burada okurken Simone de Beauvoir'la tanıştı; 1929'da ikisi de felsefe öğretmenliği sınavını kazandılar. Sartre, askerlik görevini yaptıktan sonra 1931'de Havre'da, sonra da Paris'te felsefe öğretmenliğine atandı. 1944'te öğretmenlikten ayrıldı ve 1945'te *les Temps modernes* dergisini kurdu.
Sartre'ın felsefesi, görüngübilimsel bir idealizmden yola çıkarak bir praksis maddeciliğine varır. İzlediği bu felsefi yolu, edebi yapıtlarından ve siyasal etkinliğinden ayırmak olanaksızdır.
Sartre, felsefesine klasik dünya ve ben ilişkileri görüşünün husserlci bir eleştirisiyle başlar. *Ego'nun aşkınlığı* (La Transcendance de l'ego) [1936] adlı yapıtıyla, yönelmişliğin aynı zamanda olumsuzluk da olduğunu ileri sürerek, bilincin bir şeyin bilinci olduğu yolundaki husserlci düşünceye ağırlık verir. Dolayısıyla bilinci nesnelerinden kurtararak ve bilinci dünyanın kurucu ilkesi olarak ele alarak, Husserl'i aşmak gerekir. Sartre'a göre, transsendental özne, bir bilinç verisi olmadığı gibi, bilincin konu edindiği bir düşünce nesnesi de değildir. *L'Imagination* (İmgelem) [1936] ve *l'İmaginaire*'de (İmgelemsel) [1940], imgenin yönelimsel niteliği üzerinde durarak imgeyi bir şey olarak değil de, bir edim olarak ele alır. İmgelemsel bilincin başlıca ayırtedici özelliği olumsuzluğudur. Böylece, yönelmişliğin radikalleştirilmesi, yaşantı görüngübiliminin bir özgürlük varoluşçuluğuna doğru aşılmasını sağlar. Bilinç dünyaya iki biçimde bakabilir: algı olarak dünyayı kendi gerçekliği içinde, imgelem olarak da, kendi gerçeksizliği içinde ele alır. Bu sav, *Esquisse d'une théorie des émotions* (Bir heyecanlar kuramının taslağı) [1939] adlı yapıtta daha da geliştirilir: Sartre'a göre tutku, Freud' un tersine, dürtü değil, yönelimsel bilinçtir. *Bulantı** (la Nausée) [1938], *Duvar** (le Mur) ve *Hürriyet yolları* (les Chemins de la liberté) [1945-1949] gibi yapıtlar bu bilinç ve özgürlük kuramı çerçevesinde yazılmıştır. Bu yapıtlardaki kişiler, *Bulantı*'daki Roquentin ya da *Bir önderin çocukluğu*'ndaki (l'Enfance d'un chef) [Duvar] Fleurier gibi, bir başına kalmış yapayalnız karşı kahramanlardır. Buna göre roman ve hikâyenin işi, bir özü ve özellikle seçkin burjuva aydının özünü ortaya koymaktır. Sartre, romanlarında "şeylerin kendine" dönerek, Husserl'i izler. Bunların hepsi, *l'Être et le Néant*'da (Varlık ve hiçlik) [1943] kavramsallaştırılmıştır. Bu yapıt, fenomenin, kendinden başka hiçbir şeye gönderme yapmadığı düşüncesine dayanan ve bir artdünya yanılmasını kesinlikle reddeden "bir görüngübilim denemesi"dir. Böylece bulantı da, varlığa ilişkin bir varlıkbilim-öncesi sezgi haline gelir. Sartre, sistemini, varlığın saydamsızlığı olarak gördüğü kendinde varlık ile hiçleme gücü olarak ele aldığı kendi için varlık kavramlarına dayandırır. Bilincin kendi için varlığını sürekli bir aşkınlık olarak görür ve aşılan şey de ortada bulunan varlığın "olgusallığı"dır. Demek ki bilinç, tamamen özerktir ve özgürlüğün özünü de bilincin bu edimi belirler. Öyleyse, "varoluş

Laure de Decker-Gamma

Nathalie Sarraute

özden önce gelir" sözü, insan varlığını önceden belirleyen herhangi bir Tanrı ya da insan doğası olmadığı anlamına gelir. Yani insan, özgürlüğe mahkûmdur ve "kendini ne yapmışsa ancak odur". Özgürlüğün varlıkbilimsel temelini, kendiiçin'in zamansal yapısı sağlar. Kötü niyet, olgusallıkta aşkınlığın varlığını ileri sürerek özgürlükten, yani, özgürlüğün içerdiği bunalım duygusundan kaçan insanın tutumudur. Bir varlığın ne olduğu o varlığın kendisi olmadıkça bilinemez; varlık, onu tanıyan özne o varlığın kendisi olmadığı için kendi olduğu gibidir. Demek ki gerçek, ancak insansı bir gerçek olmaya mahkûmdur. Dolayısıyla bilgi ya da söylemin tamamlanması diye bir şey sözkonusu olamaz. Bütünselleştirim, bir aldatmaca olmaktan kurtulamaz, çünkü Tanrı'dan başka bir şey olmayan bir kendiiçin kendinde varlık düşüncesi, bir çelişmedir. Bilinç, varlığın varolduğuna kanıtsa, dolayısıyla Tanrı'nın varolmadığına da kanıttır. Ama, olumsuzluğundan başka, bilinç aynı zamanda bedenseldir. Öznelliklerarası sorunu da kendini burada gösterir, başkası, kendiiçinin dünyasında, bir başka bedenleşmiş kendi için olarak ortaya çıkar. Bakış, başkasının aşkınlığını açığa vurur ve çatışma, başkasıyla ilişkiyi bir yapıya kavuşturur. Beden, hem biricik ruhsal nesne, hem de dünyadaki durumun temelidir. Öyleyse, kendiiçin beden, ancak başkası için beden dolayımıyla bilinebilir; çünkü kendiiçin, başkasının bedenini de, kendi bedenini de aynı zamanda kavrar, demek ki o aynı zamanda hem özne, hem de nesnedir. Öznelliklerarası sorunu böylece, "cehennem başkalarıdır" formülünün dile getirdiği bir "kapatma" kuramına varır. Denilebilir ki Sartre'ın tiyatrosu (*Sinekler* [les Mouches], 1943; *Gizli oturum* [Huis clos], 1944; *Saygılı yosma* [la Putain respectueuse], 1946; *Kirli eller* [les Mains sales], 1948; *Şeytan ve yüce Tanrı* [le Diable et la Bon Dieu], 1951; *Nekrassov* (1955), *Altona mahkûmları* [les Séquestrés d'Altona], 1959), bütünüyle bu kuramın bir uygulamasıdır. Gerçekten de bu tiyatroda, olanaksız bir öznelliklerarası ilişkiden kaynaklanan bir trajediyi ve kendisiyle diyalektik değil de, dairesel bir ilişki içinde olduğumuz başkasının bakışı karşısındaki ezilmişliği buluruz. *l'Être et le Néant*'da sergilenen varlıkbilim, bir ahlak anlayışı tasarısıyla tamamlanır ve Freudcu bilinçdışının yerine, belli bir durumdaki kişinin varoluşsal psikanalizi ele alınarak praksisle ilgili buyruklardan birtakım görüngübilimsel sonuçlar çıkarılır. Sartre'ın felsefesi, *Varoluşçuluk*'ta (L'existentialisme est un humanisme) [1945-46] başlıklı konferansın ve *Cahiers pour une morale*'de (Bir ahlak için defterler [1983'te yayımlandı] görüldüğü gibi, Sartre'ın felsefesi descartesçı istençciliği yeniden etkinleştiren idealist bir hümanizmdir. Bu öndayanakların tümü, sartrecı edebiyat görüşünü de etkiler (*Edebiyat nedir?* [Quest-ce que la littérature?], 1947). Bütünselleştirim olanaksızlığından, edebiyat yapıtının kendi üzerine kapalı bir bütün oluşturamayacağı ortaya çıkar. Bununla birlikte yazar, her ne kadar kendi çağını seçemezse de, kendini o çağın bir insanı olarak seçebilir: *Baudelaire* (1947) adlı yapıtta savunulan tez de budur. 1952'deki *Saint Genet, comédien et martyr* incelemesi, varoluşsal bir davranış psikanalizine eklemlenen bir ahlak kitabıdır: "Deha bir yetenek değildir, umutsuz bir durumda keşfedilen bir kurtuluş yoludur." Ahlaksal istek, toplumsal bir kuramdan ayrılamaz. Varoluşçuluğu, "Çağımızın aşılması olanaksız felsefesi" olarak kabul ettiği marxçılık ile bağdaştırmaya çalıştığı *Critique* de la raison dialectique*'in (Diyalektik aklın eleştirisi) [1960] anlamı da budur. Sartre bu yapıtta, tarihsel bir antropoloji kurmaya girişir. *L'Être et le Néant*'da bilincin bir etkinlik kuramını öneren Sartre, Flaubert üzerindeki incelemesinde (*l'Idiot de la famille* [Ailenin delisi], 1971-72) bir edilgenlik kuramını ortaya koyar. Bu yapıt Sartre'ın düşüncesini bütün boyutlarıyla yansıtması bakımından önemlidir, çünkü hem yaşamöyküsel bir roman, hem tarihte özgürlüğü ele alan toplumbilimsel bir inceleme ve varoluşçuluğun antropolojik yönünü vurgulayan bir felsefi yapıttır.

G. Freund

Jean-Paul Sartre ve Simone de Beauvoir (1967'de)

Sartre'ın felsefesindeki kaypaklık militan davranışlarında da görülür. 1966'da Sartre, B. Russell'ın isteği üzerine, Vietnam savaşı üzerine bir soruşturma komisyonu olan "Russell mahkemesi"ne üye olmayı kabul etti. Bu savaşa karşı birçok protesto mitingine katıldı, mayıs 1968 itirazını destekledi ve "Prag ilkbaharı"ndan yana cephe aldı. 70'li yıllarda, fransız maocu hareketler içinde savaşım verdi. Bu dönemde, sırasıyla *la Cause du peuple* (Halkın davası) gazetesinin, *Tout!* (En önemlisi!) dergisinin yönetimini üstlendi, 1973'te günlük *Libération* (Kurtuluş) gazetesinin çıkarılmasına katkıda bulundu ve bu gazetenin ilk yöneticiliğini yaptı. 1974'te, her ikisi de maocu militan olan Ph. Gavi ve P. Victor ile yaptığı bir dizi görüşmeyi *On a raison de se révolter* (Başkaldırmakta haklılar) başlığıyla yayımladı. Ölünceye kadar Sartre, birçok görüşme yaptı, birçok tavır koydu. İki de filme, A. Astruc ve M. Contat'ın *Sartre par lui-même* (Kendi görüşüyle Sartre) [1976] adlı filmleriyle Josée Dayan ve Malka Rybowska'nın *Simon de Beauvoir* (1978) adlı filmlerine katıldı. Denemeleri, makaleleri vb., 1947-1976 arasında *Situations* (Durumlar) adıyla yayımlanan 10 cilt içinde toplandı. Ölümünden sonra, *les Carnets de la drôle de guerre (nov. 1939 - mars 1940)* [Tuhaf savaşa ilişkin notlar (kasım 1939 - mart 1940)] ve *Vérité et Existance* [Gerçek ve varoluş] adlı yapıtları ve başta Simone de Beauvoir'a gönderdiği mektuplar olmak üzere, çeşitli mektupları yayımlandı (*Lettres au Castor et à quelques autres* [Castor'a ve başka bazı kimselere mektuplar], 2 cilt, 1983).

SARU BATU BEY, **Savcı Bey** de denir, bazı kaynaklarda adı **Saru Bay, Saru Yatu, Saru Batu, Saru Bal, Saru Tay** olarak da geçer, Osmanlı devletinin kurucusu Osman Bey'in kardeşi (öl. Karacabey yakınları, Bursa, 1288). Osmanlı devletinin kuruluş öncesi verdiği tüm savaşlara katılarak Osman Bey'e yardımcı oldu. Bizanslı general Flanos'un komutasındaki orduyla Bursa yakınlarında Karacahisar ile İnegöl tekfurlarına karşı yapılan savaşta Erice'de öldü. Öldüğü yerdeki bir çam ağacının dibine gömüldü. Bu ağaca adakta bulunup mum yakmak gelenekleşti ve ağaca *Kandilli ağaç* adı verildi.

SARUCA PAŞA, türk denizci (XIV. yy.). Yaşamı hakkında fazla bilgi yoktur. 1390'da Anadolu beylerbeyliğine getirildiği ve Gelibolu'da liman ve tersane yapmakla görevlendirildiği bilinmektedir. Altmış parçadan oluşan bir donanmayla Sakız ve Eğriboz adalarıyla, Yunanistan'ın bazı limanlarına da baskınlar düzenledi.

SARUCA PAŞA, türk vezir (öl. Gelibolu 1454). Rum asıllı bir devşirmeydi. Murat II'nin saltanatı zamanında vezir ve Edirne muhafızı oldu. Mehmet II'nin tahttan ayrılıp Manisa'ya dönmesinden sonra onun lalalığına getirildi. Mehmet II'nin ikinci kez padişah olması üzerine de görevini Divanı hümayun'da sürdürdü. İstanbul kuşatması sırasında ordunun sol kanadına komuta etmesine karşın, kentin ele geçirilmesinden sonra gözden düştü. Gelibolu'ya giderek yaşamının son yılını orada geçirdi.

SARUHAN, Ege bölgesinin orta kesiminde tarihi yöre; Anadolu beyliklerinden Saruhanoğulları'nın egemenlik alanı. Coğrafya bakımdan, Gediz havzasının orta ve aşağı çığırını kapsar ve antik Lydia'nın verimli toprakları ile ünlü çekirdeğini oluşturur. Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemlerinde Aydın vilayetine bağlı ve merkezi Manisa olan sancağın adıydı.

SARUHAN BEY, Anadolu'da Saruhanoğulları beyliği'nin kurucusu (öl. 1345). Harizm'den gelen ataları Anadolu Selçukluları'nın hizmetine girdi. Saruhan Bey, bir türk birliğinin başına geçerek Manisa ve çevresini aldı; bazı Ege adalarını vergiye bağladı (1313). Önceleri Bizanslılar ile dost geçindiyse de, bizans donanmasının, haçlı donanmasının da yardımıyla Aydınoğlu Umur Bey'in donanmasını yakıp İzmir'i ele geçirmesi üzerine (1344) Bizanslılar'la bozuştu. Aydınoğlu Umur Bey'in kuvvetleriyle oğlu Süleyman Bey komutasındaki bir orduyu Rumeli'ye gönderdi. Amacı Bizans'ı ele geçirmekti. Ertesi yıl ölünce bunu başaramadı. Öldüğünde Anadolu'da 20 kale ile 15 kent, Saruhan beyliği'nin egemenliğindeydi ve beyliğin ordusu 10 000 kişiyi bulmuştu.

SARUHANLI, Ege bölgesinde Manisa iline bağlı ilçe; 73 888 nüf. (1990); 898 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak, 43 köy. Merkezi, Manisa'nın 18 km K.-K.-D.'sunda *Saruhanlı*, 12 977 nüf. (1990). Tahıl, pamuk, tütün, zeytin, meyve üretimi. Çırçır fabrikası, tekstil.

SARUHAN-MENTEŞE kütlesi → MENDERES kütlesi.

SARUHANOĞULLARI, Batı Anadolu'da, merkezi Manisa olarak kurulan türkmen beyliği (1302-1410). Beyliğin ve sülalenin kurucusu olan Saruhan Bey, Germiyanoğulları'na bağlı bir uç beyi olarak (1302), yönetimindeki türkmen oymağının başında eski Lydia ülkesinde fetihlere girişti. Manisa'yı ele geçirerek (1313) bağımsızlığını duyurduktan ve beyliğinin merkezini buraya taşıdıktan sonra sınırlarını denize doğru genişletti. Böylece batıda İzmir körfezine, doğuda Alaşehir'in batısına, kuzeyde Bergama'ya ve güneyde de Nif (Kemalpaşa), Turgutlu, Kemaliye'ye kadar uzanan bir alanı egemenliği altına alan Saruhan Bey, kıyıya da ulaşınca güçlü bir donanma kurarak Foça, Sakız, Nakşos, Midilli kıyılarını vurmaya başladı; bir süre sonra da buralarda yaşayan Rumlar'la Cenevizliler'i yıllık haraca bağladı. Donanmasıyla Ege adalarına ve Mora yarımadasına seferler düzenleyen Saruhan Bey, Osmanlılar'a karşı Bizanslılar ve Aydınoğulları ile birleşmesi sonucu Gelibolu'yu da basarak yağmaladı. İmparator Andronikos III'ün ölümü üzerine (1341) bizans tahtında hak iddia eden Kantakuzenos'a yardım konusunda Aydınoğlu Umur Bey'le anlaşmaya vardı. Ancak, Aydınoğulları donanması İzmir'i işgal eden Haçlılar tarafından yakılınca, kendisi denizden, Umur Bey de karadan Rumeli'ye geçip burada Kantakuzenos ile birleştiler. Bu sefer sırasında (1345) büyük oğlu şehit düşen Saruhan Bey de aynı yıl içinde ölünce, küçük oğlu İlyas Bey ardılı oldu. İlyas Bey döneminde (1345-1362) Saruhanlılar, damadı Orhan Gazi ile anlaşan Kantakuzenos'a karşı Bizans imparatoriçesi Anna'nın yanında Osmanlılar'a karşı savaştılar. Ancak, Osmanlılar'ın giderek güçlenme-

leri ve Rumeli'de fetihlere girişmeleri Saruhanlılar'ın gaza yollarını kapatınca, bu kez de müttefikleri imparatoriçenin topraklarına saldırıp yağmalamaya başladılar. Bizans tahtını Orhan Gazi'nin yardımıyla ele geçiren Kantakuzenos, yine Osmanlılar sayesinde saruhanlı akınlarını bir ölçüde engellemeyi başardı. Kantakuzenos'u devirerek yerine geçen imparator Ioannes Palaiologos V, tuzağa düşürdüğü Saruhanoğlu İlyas Bey'i tutsak aldı (1356). İlyas Bey'in eşi, imparatora ödediği büyük bir fidye karşılığında kocasını tutsaklıktan kurtardı. İlyas Bey'in ölümünden sonra yerine geçen oğlu İshak Bey (1362-1388), Osmanlılar'la dostça ilişkiler kurdu; Sırpsındığı* (1364) ve Çirmen* (1371) savaşlarına yardımcı kuvvetler göndererek Murat I'in yanında yer aldı; osmanlı-karaman çekişmesinde Karamanoğulları'na karşı Osmanlılar'ı destekledi. İshak Bey'in ölümü üzerine Hızırşah ve Orhan adlı iki oğlu arasında taht kavgası başladı. Bu kavgada üstün gelen Hızırşah, beyliğin başına geçerken (1388), Orhan da kaçıp Osmanlılar'a sığındı. Hızırşah, Karamanoğulları'nın Osmanlılar'a karşı oluşturduğu Anadolu beylikleri arasındaki ittifaka katılınca, Saruhanoğulları'nın üzerine yürüyen Yıldırım Bayezit, Manisa'yı ele geçirerek beyliği kendi egemenlik sınırı içine aldı (1390). Bu arada, Hızırşah canını kurtarıp Karamanoğulları'na sığınırken, İznik'te gözaltında bulunan Orhan da bir yolunu bularak Timur'un yanına kaçtı. Ankara savaşı'na (1402) Yıldırım Bayezit'le birlikte katılan saruhan askerleri, sonradan Timur'un yanında gördükleri kendi beyleri Orhan'ın tarafına geçtiler. Savaşı kazanan ve Anadolu beyliklerini yeniden canlandıran Timur, Saruhanoğulları'nın başına, yardımını gördüğü Orhan Bey'i getirdi. Timur Anadolu'dan ayrıldıktan sonra Karamanoğulları'nın desteğiyle Orhan Bey'in üzerine yürüyen Hızırşah, kardeşini öldürerek Saruhanoğulları beyliği'ne ikinci kez egemen oldu (1403). Fetret* devri'nde osmanlı şehzadeleri arasındaki taht kavgasında önce Süleyman Çelebi, sonra da İsa Çelebi ve yardımcısı İzmiroğlu Cüneyt Bey'in yanında yer aldı. Ancak, bunları yenilgiye uğratan Çelebi Mehmet, hızla Manisa üzerine yürüyerek durumdan henüz habersiz olan Hızırşah'ı yıkandığı hamamda kıstırıp öldürttü (1410). Böylece, osmanlı topraklarına katılan Saruhanoğulları beyliği ortadan kalktı. (→ Kayn.)

—Mim. Saruhanoğulları'nın merkezleri Manisa ve çevresinde yoğunlaşan mimari anıtları, Beylikler döneminin önemli yapıtlarıdır. İshak Bey'in medrese ve türbeyle birlikte külliye oluşturan Ulu cami'si (1376), önemli gelişmeleri yansıtır: revaklı avlu burada küçük boyutlarda yeniden ortaya çıkar. Ayrıca iki sütun ve dört paye ile sekizgen bir şemaya oturan, enine üç sahın genişliğindeki mihrap önü kubbesi, merkezi ve geniş bir mekân elde etme yolunda, B. Anadolu'da gözlenen bir gelişmedir (bu şema Artuklular'ın Silvan ve Kızıltepe Ulu camilerinde uygulanan planın bir aşaması olarak nitelendirilir). [→ MANİSA.] Camiden ayrı tasarlanan ve son cemaat yerini de içine alan revaklı avlu, osmanlı mimarlığında başarıyla uygulanmıştır (Edirne Üçşerefeli camı). Caminin B.'sına eklenmiş olan medrese, iki katlı, tek eyvanlı bakışıksız planıyla dönemin medrese mimarlığına örnek oluşturur. Avlunun solunda, İshak Bey'in kare planlı, küresel bingili kubbeyle örtülü türbesi yer alır. Külliyenin mimarı Emet bin Osman'ın bir başka yapısı, Kemalpaşa'daki (esk. Nif) Emet camisi'dir. 1362 tarihli İlyasbey mescidi, yazıtı olan ilk saruhanlı yapısı olması açısından önemlidir. Kare planlı ana mekân tonoz bingili bir kubbeyle örtülmüştür; önünde yanları kapalı, iki kubbeli son cemaat yeri vardır. Manisa'daki Revaksultan türbesi, içten tonoz bingili kubbe, dıştan piramit çatıyla örtülü bir yapıdır. Manisa ve çevresindeki öteki saruhanlı anıtları belirli bir yenilik taşımazlar.

Sarvodaya, Hindistan'ın geliştirilmesi amacıyla Gandhi tarafından başlatılan ve Vinoba Bhave tarafından sürdürülen hareket. "Bütünsel gelişme" karşılığındaki bu terim insanın hem maddi, hem manevi gereksinimleri bakımından eksiksiz gelişmesi anlamına gelir.

SARZANA, İtalya'da kent, Liguria'da (La Spezia ili), Magra kıyısında; 19 200 nüf. Ortaçağ'dan kalma kale. Bir bölümü XIII. yy.'da yapılmış katedral (sanat eserleri). Ulaşım kavşağı. Tarım merkezi.

SAS, SCANDİNAVİAN* AIRLINES SYSTEM' in kısaltması.

SASA BEY, Batı Anadolu'da yaşamış bir türkmen beyi (öl. 1308). Başına geçtiği türkmen birlikleriyle Efes, Tire, Birgi'yi alarak buralara egemen oldu. Menteşe beyinin kızı ile evlendi. Aydınoğlu Mehmet Bey ile giriştiği bir savaşta öldürüldü.

SASAFRA a. (isp. *sasafras*'dan). Odunu ve yaprakları aromalı olan, ikievcikli, Kuzey Amerika ağacı. (Bil. a. *sassafras*, defnegiller familyası.)

—ANSİKL. Sarı sasafra ya da tıbbi sasafra(*Sassafras albidum* ya da *officinale*) Kanada ve Florida'da yetişir. Hafif ve güzel sarı renkteki odunu, ince marangozlukta ve *almacigo* ticari adı altında hafif tekneler, parmaklıklar, traversler yapmakta kullanılır. Odunu ve kökü damıtılmayla, % 80 safrol içeren ve parfümcülükte kullanılan ve eskiden kan temizleyici ve terletici olarak işe yarayan bir özsu verir. Kurutulan ve toz haline getirilen yaprakları içecekler, dişmacunları ve çikletler için çeşni ve koku verici olarak kullanılır. Başka defnegiller de yaygın olarak "sasafra" adıyla tanınır, nitekim bunlar arasında, odunu çürümeyen *Orinoco sasafrası* bir *Ocotea cymbarum*'dur. Kolombiya'da *Bursera simaruba*'ya da *(burseraceae)* "sasafra" adı verilir.

SASALLI, İzmir'in Çiğli ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 715 nüf. (1990). Belediye.

SASAN, İslam dünyasında dilencilik, hokkabazlık, hayvan oynatıcılığı ve dolandırıcılık gibi işler yaparak muhtelif ülkeleri dolaşan ve halk tarafından küçümsenen bir insan topluluğunun piri olup yandaşlarına Beni Sasan adı verilir.

SASAN, Sasani hanedanının kurucusu olan Ardaşir I'in dedesi (II. yy.). İstahr'da hüküm süren Bazrengi ailesinden bir kadınla evlendi. Aynı yerdeki Anahita (Venüs) tapınağı'nın başına geçti, ölümünden sonra yerini oğlu Babek aldı.

Sasan. Mit. İran mitolojisinde hükümdar. Behmen'in oğlu. Babası, kızı Cihrzad'la evleníince Nişapur'a gitti. Kentin ileri gelenlerinden birinin kızıyla evlendi. Bu evlilikten doğan oğluna da Sasan adı verildi.

SASANDRA, Fildişi kıyısında liman kenti, yönetim bölgesi merkezi, *Sasandra* halici kıyısında, 8 400 nüf. Kereste, muz ve kahve dışsatımı. Besin sanayileri. —*Sasandra yönetim bölgesi*, 27 700 km²; 192 000 nüf.

SASANİLER, İ.S. 224-226 ve 651 arasında İran'da, Mezopotamya'dan Sindhu'ya (İndus) kadar uzanan, fars kökenli bir imparatorluk kuran iranlı ulusal hanedan. Adını bilinmeyen bir tanrı olan Sasan'dan alır.

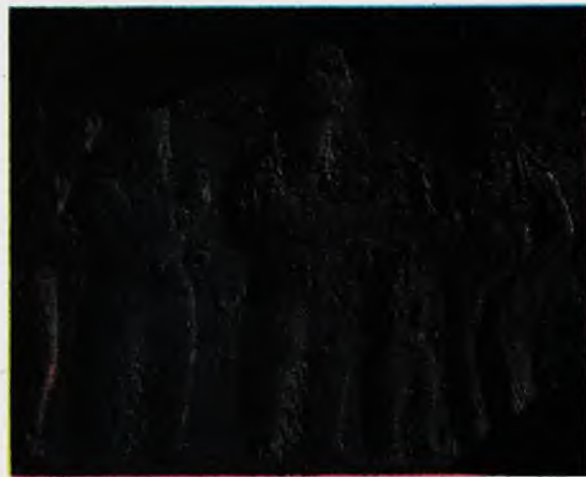
ARDAŞIR I, Arsaki Artaban IV'ü uzaklaştırarak Sasaniler hanedanının ilk pers kralı durumuna geldi (226'ya doğr. -241). Oğlu ŞAPUR I (241-272), babasının fetih siyasetini sürdürdü, bu arada Roma imparatoru Valerianus'la 70 000 lejyonerini de tutsak etti. BEHRAM II (276-293) döneminde Romalılar, Mezopotamya'yı ve batı ve Kuzey-batı İran'ı geri aldılar. NERSİ'yi (293-302) yenen Romalılar, Gürcistan'a kadar girdiler. ŞAPUR II'nin hükümdarlığı (310-379), bir saray kavgaları döneminden sonra, Romalılar'a karşı savaşımla geçti. Daha sonra BEHRAM IV döneminde (388-399), sürekli bir çekişme konusu olan Batı ve Kuzey-batı İran sorunu, Romalılar'la bir paylaşım yoluyla çözüldü. YEZDİGİRD I (399-420) hıristiyanlar karşısında hoşgörülü davrandı. BEHRAM V (420-438), ilkin hıristiyanlara karşı sert davrandıysa da, sonradan Romalılar kendisini tapma özgürlüğünü kabul etmek zorunda bıraktı. YEZDİGİRD II dönemi (438-457), Akhunlar tehlikesiyle geçti. Oğlu PİRUZ (459-484), Akhunlar'la savaşırken öldü. Buna karşılık KAVAD (488-531), soyluları yola getirmek için Akhunlar'a dayandı. HÜSREV I (531-579), Hunlar'ın krallığını yıktı, Iustinianos'un İmparatorluğuna saldırdı ve Yemen'i egemenliği altına aldı. HÜSREV II (591-628), bu yayılma siyasetini sürdürerek Bosporos'a ve Mısır'a kadar gitti; Herakleios I'in başarılı karşı saldırısı, Hüsrev'in öldürülmesiyle sonuçlandı. Hüsrev'den sonra Sasaniler, gerilemeye başladılar. Hanedanın son kralı YEZDİGİRD III (632-651), eyaletlerinin müslüman Araplar tarafından fethedilmesi üzerine Merv'e sığındı ve orada öldürüldü. Böylece İran, özerkliğiyle birlikte kendi ulusal dini olan mezdekiliği de yitirdi.

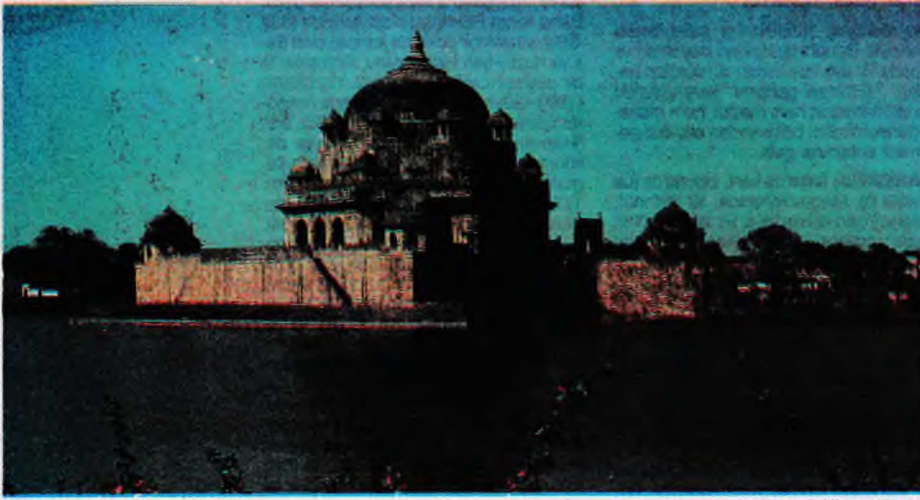
—Güz. sant. Sasaniler dönemi boyunca, batılı akımlara karşı bir tepki görüldü. Helenizm geriledi. Sasaniler dönemi, her alanda bir incelik ve gelişme dönemi oldu. Ayırtedici özelliği anıtsal üslup olan bu sanatın en güzel örneklerinden biri Şapur I'in Dicle kıyılarındaki Ktesiphon'daki sarayıdır. Bu saraydan günümüze dört katlı tuğla bir cephe ile tonozlu çok geniş bir salona açılan aynı yükseklikte ve 25 m genişliğinde bir kemer kalmıştır. Sarayın yapımında büyük bir gözü peklikle uygulanan teknik çok büyük açıklıklı kirişler gerektiren çok sütunlu ahemeni apadana"larında kullanılan tekniğin tam tersidir. Sasaniler'den önceki dönemlerin kerpiç köylü evlerinde tonozun bilinen bir öğe olduğu sanılmaktadır. Bu tonoz, köşelerde yer alan koni biçimli küçük tonozlarla elde ediliyor, ardından duvara eğrisel bir biçim verilerek kubbe biçiminde bir örtüyle yapı tamamlanıyordu. Sasaniler bu yöntemi tuğla ve taş yapılarda da benimsemişlerdi. Nitekim kubbesi küresel bingiler üzerine oturtulmuş olan Firuzabad sarayı'nın kalıntıları bunu doğrulamaktadır. Böylece sasani mimarlığı sekizgen planlı ve yetkin tonozlu islam dönemi mimarlığını haber vermekteydi.

Ateşe tapma ayini tapınaklarda yapılmaktaydı, bunlardan biri, Bişapur'da R. Ghirshman tarafından ortaya çıkarıldı. Bu tapınak, içinde bir ateş sunağı bulunan ve anıtsal bir kapı sundurmasından girilen kare bir salondan oluşuyordu. Heykel sanatı, özellikle kaya içine oyulmuş alçakkabartmalarda yoğunlaşmıştı. Kirmanşah yakınındaki Tak-ı Bostan'da, sasani kral-

Sasaniler'in sanatı
kral Nersi'nin
tanrıça Anahita'dan
berat alışı
Nakş-i Rüstem'deki
bir kaya kabartmasından ayrıntı
İ.S. III. yy. sonu

Giraudon

R. ve S. Michaud-Rapho

Sasaram
Şir Şah'ın anıtkabri (1540)

lar kayalara ve oyuklara dev kabartmalar yaptırmışlardı. Örneğin bir mağaranın dibinde, büyük bir olasılıkla İ.Ö. V. yy.'dan kalma ve bir kralı at üstünde gösteren büyük bir kabartma göze çarparken, çevredeki panolarda aynı kral vahşi hayvan avlamaktadır. Heykel, son derece hareketi ve çok alçakkabartma biçimindedir; atlar yatay olarak ve uçarcasına dört nala gitmektedirler; başlıca kişi olan tanrılaştırılmış kral, dev boyutlarda betimlenmiştir. Aynı üslupta kabartmalar, Nakş-i Rüstem' de de yapılmıştır. Mühürcülük, ortası delinmiş ve üzerine sahibinin portresi ya da genellikle fantastik hayvanlar oyulmuş yarımküre biçiminde birçok mühürle kendini gösterir. Gümüş işlerine ve kuyumculuğa çok değer verilir. Bibliothèque nationale'in Madalyalar bölümünde çok güzel sasani kupaları sergilenir. Bunlardan "Süleyman'ın kupası" denilen bir kupa som altındandır; renkli yarısaydam kakma madalyonlarla süslenmiş olan bu kupanın ortasında, necef taşına oyulmuş, taht üzerinde bir kral görülür. Som gümüşten 30 cm çapında bir kupada, atıyla dörtnala giden bir kralın katıldığı bir yabandomuzu ve geyik avı sahnesi canlandırılır. Hayvan başı görünümlü rhyton ve üsluplaştırılmış hayvan motifleriyle süslü gümüş içki ibriği öteki ayırtedici biçimlerdir. Hayvan biçimlerini seçen bu sanat anlayışı, kumaşlara da uygulanmıştır: bakışım kaygısıyla ve başı-sonu olmayan bezeme arayışıyla, geometri ya da çiçek motifleriyle çerçevelenmiş av sahneleri ve fantastik hayvanlar. Bizanslı, kıpti ve roman sanatçılar, sasani ikonografisinden büyük ölçüde etkilenmişlerdir.

SASARAM, Hindistan'da (Bihar) kent, Varanasi'nin D.-G.-D.'sunda; 48 200 nüf.

Bir adanın ortasında yükselen anıtsal bir yapıt olan Şir Şah'ın anıtkabri (1540) sekizgen planlıdır ve temel biçimlerin yalınlığını ikincil çizgilerin fantezisiyle (sayısız köşk) birleştirir.

SASAZKALE. Arkeol. Artvin yakınında buluntu yeri; 1932'de buradaki bir mağarada, İ.Ö. II. binyıl'dan olduğu sanılan çeşitli bronz eşyalar, baltalar, bir çapa ele geçti.

SASEBO, Japonya'da (Nagasaki ili) kent, Kyuşu adasının batı kıyısı ile Omura koyu kıyısında; 244 693 nüf. (1990). Tersaneler. Askeri üs.

SASER KANGRİ zirvesi, Doğu Karakurum'da doruk, Şyok büklümünde, Hindistan topraklarında; 7 672 m. İlk kez Y. C. Khanna yönetimindeki bir sınır polisi ekibi doruğa tırmandı: doruğa Dava Norbu, Da Tenzing, Nima Tenzing ve Thondup ulaştılar (1973).

SASI sıf. **1.** Küf ve çürük kokusu yayan şey için kullanılır. **—2.** Kokuşmuş, çürümüş şey için kullanılır. **—3.** *Sası sası kokmak,* genellikle yiyeceklerden söz ederken, "bozulmak, çürümek" anlamında kullanılır.

SASIMAK gçz. f. Bir yiyecek vb. sözkonusuysa, çürüyerek kokmak; kokuşmak.

SASKATCHEWAN, Kanada'nın orta kesiminde ırmak, Alberta, Saskatchewan ve Manitoba illerinden geçerek Winnipeg gölüne dökülür. Kayalık dağlar'dan doğan iki ana koldan oluşur: *Güney Saskatchewan* (880 km) ve *Kuzey Saskatchewan* (1 220 km); bu iki kol Prince Albert kentinin D.'sunda birleşir. Hidroelektrik tesisleri.

SASKATCHEWAN, Kanada'nın Prairie bölgesinde il; 652 000 km²; 1 000 300 nüf. (1990). Merkezi *Regina.* İlin üçte birini kaplayan kuzey kesimi Kanada kalkanının içinde kalır (billurlu kayalar, çok engebeli yer biçimi). Tortul yapılı güney kesimi, aralarında yükselti farkı olan iki düzlüğü kaplar. İklim çok sert kışlarla ayırt edilir: Regina ve Saskatoon'da beş ayın sıcaklık ortalaması sıfırın altındadır, ocak ayı ortalaması ise —16-17 °C arasında değişir (mutlak minimum: —49 °C). Kar kalınlığı 1 m'yi bulur. Yağışların en yüksek olduğu zaman, birkaç sıcak dalgasıyla gelen ve kısa geçen yaz mevsimidir (iki üç aylık ortalama 15 °C'ın üstündedir). G.'den K.'e doğru yarı çöl, kısa, yüksek, sonra ağaçlı çayırlar, karışık orman, ardından kuzey ormanı birbirini izler. Çayırın altında oluşan topraklar tarıma elverişli olan topraklardır. Saskatchewan'a yerleşim XX. yy.'ın ilk yirmi yılında gerçekleşti; toprağın işlenmesi yalnızca buğday üretimine dayanıyordu. Saskatchewan daima büyük bir tarım bölgesi oldu; ilk sırayı almaya devam eden buğday üretimine (10 Mt), arpa (2 Mt), yulaf, kolza, keten, ayçiçeği ve yemlik bitki üretimi eklenir; kasaplık sığır ve domuz yetiştiriciliği yapılır.

Maden çıkarma sanayileri tortul bölgede 1960'tan sonra büyük ölçüde gelişti: petrol (15 Mt; Kanada'da ikinci sırada), doğal gaz, kömür, potas.

Kentte yaşayan nüfus ancak 1970'ten sonra kırsal nüfusu geride bıraktı ve bugün % 58'e ulaştı. Başlıca kentler: Regina, Prince Albert, Moose Jaw. Etnik bileşimi bakımdan Kanada'nın en karışık ili Saskatchewan'dır: Yeni Kanadalılar (ne ingiliz ne de fransız kökenli) toplam nüfusun dörtte birine yakın bölümünü oluşturur.

—Tar. 1750'de bölgede ilk karakollar kuruldu. 1774'te Hudson körfezi şirketi bölgeye yerleşti. 1885'te tamamlanan ve birçok göçmeni çeken demiryolunun yapımı, Saskatchewan'ın gelişerek 1 eylül 1905'te eyalet durumuna gelmesini sağladı.

SASKATOON, Kanada'da (Saskatchewan) kent, Güney Saskatchewan kıyısında; 177 641 nüf. (1986). Üniversite. Önemli bir tarım bölgesinin ticaret merkezi. Besin sanayileri. Kereste sanayisi. —Yakınında, potas yatağı. Western Development Museum (tarih müzesi).

SASOLBURG, Güney Afrika'da yer (Orange serbest bölgesi), Transvaal yakınında, Johannesburg'un G.'inde; 30 000 nüf. Kimya sanayisi merkezi.

SASON, Batman'ın Doğu Anadolu bölgesi sınırları içinde kalan kesiminde ilçe; 32 413 nüf. (1990); 754 km²; Merkez bucağı dışında 1 bucak 28 köy. Merkezi, Siirt'in yaklaşık 139 km K.-B.'sında *Sason* (esk. *Kabilcevaz*), 6 041 nüf. (1990). Tütün üretimi, arıcılık.

SASSARİ, İtalya'da kent, Sardinya'da il merkezi, adanın kuzey-batısındaki geniş bir ovada; 119 717 nüf. (1990). Üniversite. Büyük bölümüyle XV. yy.'a ait katedral. Müze. Ticaret. —Yakınlarında çinko ve kurşun madenleri. —*Sassari ili,* 7 520 km²; 451 898 nüf. (1989). Sardinya'nın tüm kuzey kesimini kaplar ve büyük bölümü dağlıktır. Hayvancılık önemli değildir, buna karşılık turizm ve sanayi etkinlikleri (Porto Torres) gelişmektedir.

—Tar. Daha önceleri *Tathari* denilen kent, dört Sardinya yargıçlığından birinin (Logudoro ya da Torres) merkezi durumuna geldi. Birbiri ardından Pisa ve Cenova'nın egemenliği altına girdi (XI.-XIII. yy.), 1236'da komün oldu. Aragónlu Jaime II tarafından fethedildi (1325). İspanya'ya karşı birkaç kez ayaklandıysa da 1420'de boyun eğdi. Başpiskoposluk yapıldı (1441), 1527'de fransız-ispanyol çatışması sırasında Fransızlar tarafından yakılıp yıkıldı, XVI. ve XVII. yy.'larda Berberler'ce yağmalandı.

SASSARİ LEHÇESİ a. Sassari yöresinde konuşulan sardinya dili lehçesi.

SASSETTA (Stefano DI GIOVANNİ, — denir), italyan ressam (Siena 1400'e doğr. - *ay. y.* 1450). XIV. yy.'ın zarif buluşlarına ve temiz dindarlığına bağlı kalan Siena atölyelerinde yetişti; Floransa resminde Masolino ve Masaccio ile görülen yenilikleri de özümledi. "Uluslararası gotik" duyarlığını yansıtan uyumlu bir kompozisyon olan *Linaioli çokkanatlısı*'ndan (bugün parçalanmıştır) sonra, *Madonna della Neve sunakarkalığı* (1432, Pitti sarayı, Floransa), dekorun perspektif düzenlenmesinde, Siena sanatında o güne dek görülmeyen bir yetkinlik ortaya koyar. *San Domenico çokkanatlısı* (Cortona), *Aziz Antonius'un yaşamı* dizisi (1436'ya doğr.), *Aziz Francesco sunakarkalığı* (1444, Borgo San Sepolcro için yapılmıştır; bugün Floransa, Londra, Louvre, Chantilly, Berlin'e dağılmıştır), zariflikle belli bir plastik gücü bağdaştırır. Bu yepyeni uyum sayesinde, Sassetta'nın sanatı, XV. yy. Siena resmine egemen olmuştur.

Saskatchewan'da tarım alanından görünüm

Renaud-Georges-F. Kohler

SASSETTİ (Filippo), italyan yazar (Floransa 1540 - Goa 1588). Hümanist tüccar, 1880'de yayımlanan *Corrispóndere* adlı yapıtı Hindistan üzerine büyüleyici bir röportaj niteliğindedir.

SASSNİTZ, Almanya'nın Mecklenburg -Vorpommern eyaletinde liman kenti, Rügen adasında; 14 000 nüf. Balıkları tüketime hazırlama. Tebeşir çıkarımı ve işleme tesisi. Sayfiye merkezi.

SASSOFERRATO (Giovan Battista SALVİ, II —denir), italyan ressam (Sassoferrato 1609 - Roma 1685). Domenichino' nun öğrencisi oldu. Perugino'yu, Raffael-lo'yu kopya etti; güzel gölge ışık oyunlarıyla dolu ağırbaşlı dinsel tablolar gerçekleştirdi (*Rosario Madonnası*, 1643, S. Sabina kilisesi, Roma; *Nativitas*, Capodimonte müzesi, Napoli). Özel müşterileri için, dingin bir hava yansıtan Meryem tasvirleri yaptı. Klasik, vaktinden önce "ingresçi" olan üslubu, o döneme egemen olan barok dekorlarla çelişir.

SASSO-FİORANO KÜLTÜRÜ a. İtalya'da Orta Yenitaş döneminin kültür evresi; adını bu kültüre rastlanan iki kalıntı yerinden alır: Cerveteri (Lazio) yakınındaki *Sasso* ve Modena'nın (Emilia) G.-B.'sındaki *Fiorano*. Kazıma bezekli çanak çömleğin görüldüğü bu kültür, mağaralarda ya da yuvarlak kulübelerde yaşayan insan topluluklarıyla ilişkilidir.

SASSOLİT a. (fr. *sassolite;* İtalya'da, Pisa yakınlarındaki *Sasso* yerleşim biriminin adından). Miner. Triklinik sistemde yer alan hidratlı doğal asit borik. (Toscana'da bulunur.)

SASSO LUNGO, Batı Dolomitler'de kütle ve bu kütlenin en yüksek noktası (3 180 m). Dolomitler'in tırmanması en zor doruklarından biri olan bu doruğa ilk kez 1869'da P. Grohmann, F. İnnerkofler ve P. Salcher tırmandı. Kuzey yamacındaki en güzel yolları, G. Solda ve F. Bertoldi (1936) ile B. Esposito ve G. Butta (kuzey ayağı, 1940) açtı.

SASSOON (Siegfried Lorraine), ingiliz şair (Brenchley, Kent, 1886 - Heytesbury, Wiltshire, 1967). Dostu Wilfred Owen'ın yapıtlarını yayımladı. Birinci Dünya savaşı sırasında iki kez Fransa'da yaralandı. Özellikle barış yanlısı şiirleri (*The Old Huntsman*, 1917; *Counter-attack*, 1918; *The Path to Peace*, 1960) ile tanınır.

SASSUOLO, İtalya'da komün, Emilia'da (Modena ili), Secchia kıyısında; 40 200 nüf. Este ailesinin sarayı (XVII. yy.'dan kalma). Sanayi seramiği.

SASTRE (Alfonso), ispanyol yazar (Madrid 1926). Yükseköğrenim gördüğü yıllarda Madrid'de yazar ve yönetmen olarak tiyatroyla ilgilendi ve Alfonso Paso ve Medardo Fraile ile Yeni sanat deneme tiyatrosuna katıldı (1945). *Uranio 235* (1947), *Cargamento de sueños* (1949) ve "Gerçekçi tiyatro grubu"nun bildirgesinden sonra, ispanyol tiyatrosundaki yenilik hareketinin en önemli temsilcilerinden biri olarak tanındı (*Escuadra hacia la muerte*, 1953; *La mordaza*, 1954; *La cornada*, 1959). O zamandan başlayarak oyunlarında (*Ana Kleiber*, 1956; *Muerte en el barrio*, 1958; *Guillermo Tell tiene los ojos tristes*, 1960), şiirlerinde (*Decimos Paz*) ve eleştirilerinde (*La Revolución y la crítica de la cultura*, 1970) duru bir üslupla, insanoğlunun karşı karşıya kaldığı kaçınılmaz baskıyı dile getirdi.

SASUL (Iancu), Boğdan gospodarı (öl. 1582). Babası Petru Rareş'in yerine gospodar oldu (1579). Polonya'ya karşı Habsburg hanedanının desteğini sağladı. Osmanlılar tarafından yetkileri ve hakları elinden alınınca Macaristan'a sığınmak istediyse de Polonya kralı İstvan Báthory tarafından tutuklanarak idam ettirildi.

SAŞİMİ a. (çiğ balık anlamında japonca sözc.). İnce dilimler halinde kesilmiş, soya ve yabanturpuyla hazırlanmış baharatlı bir sosla sunulan japon çiğ balık yemeği.

■ **SAT** ya da **SAD** a. (ar. *ṣad*). Dilbilg. Arap abecesinin on dördüncü, osmanlı abecesinin yedinci harfidir.

SAT dağları → İKİYAKA dağları.

SATAK a. Eskiden türlü eşya ve öteberinin satıldığı çarşı ya da pazaryerine verilen ad.

SATALA. Tar. coğ. Anadolu'da, Kappadokia bölgesinin K.-D.'sunda kent; Gümüşhane'nin Kelkit ilçesine bağlı Sadak köyünün yerindeydi. Kentin, II.-III. yy.'larda, Roma İmparatorluğu'nun Euphrates' ten (Fırat) Trapezos'a (Trabzon) uzanan D. sınırının K.'ini denetlemek amacıyla buraya yerleştirilen XV. lejyonun gelişinden sonra kurulduğu sanılmaktadır (XV. lejyon, IV. yy.'da da buradaydı). 530'da, İranlılar Satala surları önünde yenilgiye uğratıldı ve İustinianos I döneminde kentin surları berkitildi.

SATANG a. Baht'ın 1/100'i değerindeki Tayland parası.

SATARA, Hindistan'da kent, Maharaştra'da, Puna'nın G.'inde; 66 000 nüf.

SATAŞILMAK → SATAŞMAK.

SATAŞKAN sıf. Önüne gelene sataşan, saldırgan yaradılışlı kimse için kullanılır.

SATAŞMA a. **1.** Sataşmak eylemi. **—2.** Sataşmak eylemini belirten söz ya da yazı: *Sataşma var, yanıtlamak istiyorum.*

SATAŞMAK gçz. f. **1.** *Bir kimseye sataşmak*, onu, davranışlarıyla rahatsız etmek, ona çatmak, takılmak: *Okulda arkadaşlarına sataşma, onlarla iyi geçin.* **—2.** *Bir kadına sataşmak*, bir erkekten söz ederken, bir kadına sarkıntılık etmek. **—3.** *Esk. Bir kimseye sataşmak*, ona rastlamak, onunla karşılaşmak: *"Bir kez seferde gi-derdim, bir yaşlı pire sataştım"* (Münebbihü'r rakidin, XIV. yy.).

◆ **sataşılmak** edilg. f. *(Bir kimseye) sataşılmak*, bir kimseden söz ederken, bir başkası tarafından rahatsız edilmek.

SATAVAHANA → ANDHRA.

SATAVAT çoğl. a. (ar. *saṭvet*'in çoğl. *saṭavāt*). *Esk.* Kahırlar, ezici kuvvetler.

SATAY a. Malezya ve Endonezya'da odun kömüründe pişirilen çok baharatlı şiş et.

SAT-CİT-ANANDA ya da **SACCİDANANDA,** ikinci olmayan hindu okula *(advaita)* göre, brahman'ın *sat* (varlık), *cit* (bilinç) ve *ananda* (yüce mutluluk) olarak sanskritçe tanımı.

SATEN a. (fr. *satin;* ar. *zeytūni*, eskiden ithal edildiği çin şehrinin ar. adı *Zeytūn'* dan). Tekst. **1.** Genellikle ipekli olan, ancak pamuk ya da yünden de dokunan düz ve parlak kumaş. **—2.** *Saten armürü*, kare biçimindeki raporu, birinci atkı için ilk ipliğin kaldırılıp, diğerlerinin indirilmesiyle ve aynı işlemin her keresinde 1'den büyük bir atlama yaparak diğer bütün atkılar için tekrarlanmasıyla elde edilen armür. (→ ARMÜR.) ‖ *Basit saten*, ters yüzlü saten. ‖ *Çift yüzlü saten*, ters yüzü olmayan saten. ‖ *Çin sateni*, erkek giysilerinde astar olarak kullanılan, pamuk ve yünden dokunmuş, parlak ve sağlam saten. ‖ *Janjanlı saten*, atkı ipliğinin rengi çözgü ipliğininkinden farklı olan saten. ‖ *Lyon sateni*, çapraz dokunuşu nedeniyle hafif bir matlık arz eden serj saten. ‖ *Türk sateni*, tersi çapraz dokunmuş, yüzü parlak saten. ‖ *Yunan sateni*, çözgüsü ipekten, atkısı yünden dokunan kumaş.

SATENLEME a. Tekst. Bir kumaşı, ısıtılmış metal silindirler arasından geçirerek, parlatmak işlemi.

SATER a. (ar. *saʿter*). Çok aromalı olan yaprakları çeşni bahar olarak kullanılan biryıllık ya da çokyıllık çalı tipinde otsu bitki. (Bil. a. *satureia;* ballıbabagiller familyası.)
—Esk. bot. **1.** Kekik, zater. **—2.** *Sater-i berri*, kekik otu.
—ANSİKL. Saterin başlıca iki türü yaygındır: adi sater ya da biryıllık sater *(Satureia hortensis)* ve dağ sateri ya da çokyıllık sater *(S. montana)*. Sapı dimdik, yaprakları kısa ve şeritsidir. Çiçekler beyaz, mor ya da kırmızı olur. Hafif ve sıcak toprakları, güneş ışığını seven sater Akdeniz bölgelerinde yabani olarak yetişir ve bahçelerde yetiştirilir. Yirmi santimetre kadar olduklarında sapları toplanır ve kurutularak saklanır. Gaz söktürücü, terletici, iştah açıcı, idrar söktürücü olarak kullanılırsa da asıl baharat diye yemeklere katılır. Anadolu'da 14 kadar sater türü bulunur ve bazıları kekik adıyla kullanılır: *S. cuneifolia* (dağ kekiği), *S. spicigera* (Trabzon kekiği), *S. thymbra* (Girit kekiği).

Scala

Sassetta
Siena katedrali için 1432 yıllarında gerçekleştirilen *Madonna della Neve* sunakarkalığı
Pitti sarayı, Floransa

ص

sat

SATET → SATİS.

SATHAN → SATHEN.

SATHAS (Konstantinos), yunanlı tarihçi (Atina 1842, Paris 1914). Tıp öğrenimini yarıda bırakarak tarih araştırmalarına yöneldi. 50 yıl kadar Venedik"te, Cenova, Pisa, Floransa, Paris, Milano ve Napoli kütüphane ve arşivlerinden belge topladı. Çalışmalarından ötürü, 1878'de İtalya hükümeti tarafından altın madalyayla ödüllendirildi. Başlıca yapıtları: *Hellinika anekdota* (Yunan anektodları, 1867), *Khronikon anekdoton Galaksidiu i istoria Anfisis Nafpaktu* (Yayımlanmamış Galaksidi tarihi ile Anfisa ve İnebahtı'nın tarihleri, 1867), *Neoelliniki philologia 1453-1821* (Yeni yunan filolojisi 1453 -1821 [1868]), *Turkokratumeni Hellas* (Türk yönetiminde Yunanistan, 1869), *İstorike diatrive* (Tarih denemeleri, 1870), *Mesaioniki bibliothike* (Ortaçağ kitaplığı, 7 c, 1872-1894), *Monumenta historiae Hellenicae* (Yunan tarih anıtları, 8 c, 1880-1888), *Biografikon dokimion peri tu patriarkhu İeremiu II* (Patrik Yeremya II hakkında bir deneme, 1870), *Kritikon theatron* (Girit tiyatrosu, 2 c, 1879).

SATHEN ya da **SATHAN** be. (ar. *saṭḥ*' tan *saṭḥen*). *Esk.* Dış yüzden, dış taraftan, yüzeysel olarak.

SATHİ sıf. (ar. *saṭḥ* ve -*i*'den *saṭḥī*). **1.** Yüzeyle, bir şeyin dış yüzüyle ilgili olan; yüzeysel. **—2.** Bir şeyin derinine inmeyen, yüzeyde kalan şey için kullanılır; yüzeysel: *Bu mesele hakkında sathi fikirleri var. Sathi bir çalışma.*

SATHİLEŞME a. Sathileşmek eylemi.

SATHİLEŞMEK gçz. f. Yüzeysel bir durum almak, yüzeysel duruma gelmek.

◆ **sathileştirmek** ettirg. f. *Bir şeyi sathileştirmek*, onu yüzeysel bir duruma getirmek, yüzeysel biçimde ele almak.

SATHİLEŞTİRMEK → SATHİLEŞMEK.

SATHİLİK a. Sathi olan bir şeyin durumu; niteliği.

SATHİYAT çoğl. a. (ar. *sathī*'nin çoğl. *sathiyyat*). *Esk.* Yüzeysel olan, adi, basit olan şeyler.

SATHİYEN be. (ar. *sathī*'den *sathiyyen*). *Esk.* **1.** Dış yüzden, dıştan. **—2.** Üstünkörü, derinleştirmeden.

SATI a. **1.** Satmak işi, satış. **—2.** *Satıya çıkarmak*, bir şeyi satmaya karar vermek ve bunu ilgililere duyurmak.

SATI BEY ya da **SATI EL-HUSRİ**, arap eğitimci, siyasetçi ve eylemci (Sana, Yemen, 1880 - Bağdat, 1968). İstanbul'da Mülkiye'yi bitirerek (1900) Yanya, Radoviç (Kosova) ve Florina'da (Manastır) Osmanlı devleti hizmetinde öğretmenlik, kaymakamlık yaptı. İkinci meşrutiyet'in ilanından sonra geldiği İstanbul'da Yüksek öğretmen okulu ile Darüşşafaka'nın müdürlüğünde bulundu; pedagoji, sosyoloji okuttu. Türkçe ilk etnografya kitabını yayımladı: *İlm-i akvam* (1911). İmparatorluğun çöküş döneminde geriliğin nedenlerini, yurtseverliğin önemini, aydınların görevini *Vatan için* (1913), *Ümit ve azim* (1913) gibi kitaplarında ele aldı. *Envar-ı ulum*, *Tedrisat mecmuası* adlı dergileri yayımladı. Eğitim konuları üzerinde tartışmalara girişti; milliyetçilik, eğitim, kültür konularını bu dönemde etkili olan Ziya Gökalp'tan çok farklı biçimde değerlendiriyordu. Gökalp'ın Durkheim'dan kaynaklanan görüşlerine ("Eğitim, bireyin ulusal kültüre uyacak biçimde yetiştirilmesidir") karşılık, Spencer'a dayanan görüşleri ("Eğitim bireydeki kişisel yeteneğin ortaya çıkarılmasıdır") savundu. Türkçülüğe karşılık osmanlı birliği anlayışına bağlandı. Mütareke'de Türkiye'den ayrılarak Suriye ve Irak'taki kurtuluş hareketlerine katıldı. Arap milliyetçiliğini destekleyen çalışmalarda bulundu. Arap halklarının bir tek ulus olduğunu öne sürdü. Suriye'de (1919-1920), Irak'ta (1920-1921) Eğitim bakanı, profesör ve dekan (1921-1941) olarak görev yaptı. Kahire'de Arap araştırmaları yüksek enstitüsü müdürlüğüne getirildi. Bu dönemde *el-Bilad ül-Arabiye ve devlet ül-Osmaniye, Mahiyet ül-kavmiye* gibi yapıtları yayımlandı. Türk eğitimci Neriman Hızır (Ayşe Abla), onun kardeşidir. (→ Kayn.)

Kemal Satır

SATI KADIN → ÇIRPAN (Satı).

SATICI sıf. ve a. **1.** Malını satışa çıkaran kimse için kullanılır. **—2.** Bir malı satan, satışını yapan tüccar ya da firma için kullanılır: *Buzdolabı satıcısı.* **—3.** Bir ticarethanede satış yapan görevli; tezgâhtar.

◆ a. Sokaklarda dolaşarak malını satan kimse; seyyar satıcı.

—Tic. *Satıcı payı*, bir satıcıya yaptığı satışlar üzerinden verilen kâr yüzdesi.

SATICILIK a. **1.** Satıcı olma durumu; satıcının işi. **—2.** Küçük ölçüde ticaretle uğraşma işi: *Satıcılığa başlamak.*

SATIH, -thı a. (ar. *sath*). Bir şeyin dış yüzü, yüzeyi.

—*Esk.* *Sath-ı dahili*, ayın alttan görünen yüzü. ‖ *Sath-ı derya*, denizin üstü, yüzeyi.

—Esk. mat. Yüzey. ‖ *Sath-ı canibi*, yan yüz.

SATILIK sıf. Satışa sunulan, satılacak olan şey için kullanılır: *Satılık araba.*

◆ a. *Bir şeyi satılığa çıkarmak*, bir malı satmak istediğini belirterek ortaya koymak, satmak: *Komşularına kızmış, bahçeyi satılığa çıkarmıştı.*

SATILIŞ a. Satılmak eylemi ya da biçimi.

SATILMA a. Satılmak eylemi.

SATILMAK → SATMAK.

Satılmış nişanlı *(Prodaná nevěsta)*, B. Smetana'nın 3 perdelik opera-komiği. Librettosunu K. Sabina'nın yazdığı yapıt ilk kez 1866'da Prag'da sahnelendi. Son biçimiyle ilk kez 1870'te oynandı. Köy yaşamını yansıtan opera, modern çek okulunun başlangıcını belirtir.

Yapıt, Türkiye'de ilk kez 1955-56 sezonunda Ankara'da sahnelendi.

SATIM a. Satmak eylemi; satış: *Ev alım satımıyla uğraşmak.*

SATIMLIK a. Satıcının, mal sahibi adına yaptığı satıştan aldığı yüzdelik; komisyon.

SATIN a. (*satmak*'tan *sat-ın*). **1.** *Bir şeyi satın almak*, bir malı, ederini ödeyerek almak. **—2.** *Satın alma*, satın almak eylemi: *Satın alma gücü. Satın alma komisyonu.*

—İkt. *Satın alma eğilimi*, bir tüketicinin, bir ya da birden çok ürünü satın alma konusunda gelecekteki davranışına ilişkin kanısı. (Satın alma eğilimlerinin incelenmesi, ticarette izlenecek stratejinin temelini oluşturur.)

—İstat. *Satın alma gücü*, yürürlükteki dönem gelirinin, satın alınmasını olanaklı kıldığı mal ve hizmetlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Satın alma pariteleri yöntemi*, iki ya da daha çok ülkede, her ülkedeki belirli mal ve hizmetlerin fiyatlarına dayanarak karşılaştırılan yaşam düzeylerini değerlendirmeye yarayan yöntem.

—İşl. ikt. *Satın alma emri*, alıcı tarafından mal sağlayan tüccara gönderilen sipariş pusulası. ‖ *Satın alma fiyatı*, peşin ya da vadeli ödeme karşılığında edinilen bir hak ya da bir malın bedeli. ‖ *Satın alma grubu*, birden fazla işletmenin alımlarını bir merkezden yönetmekle görevli ortak örgüt. ‖ *Satın alma günlük defteri*, bir işletmeye mal sağlayan tüccarlardan alınan faturaların günü gününe geçirildiği yardımcı yevmiye defteri. ‖ *Nihai satın alma fiyatı*, taşıma, bir kez kullanılan ambalaj vb. gibi ikinci derecedeki giderler eklendikten sonraki satın alma fiyatı.

—ANSİKL. İstat. *Satın alma gücü.* Satın alma gücü, gelirlerle mal ve hizmetlerin fiyatlarına bağlıdır. Bu nedenle, istatiksel düzeyde, özellikle gelirin ölçülmesi sözkonusu olduğu zaman, işe karışan iktisadi değişkenlerin ve öğelerin iyice belirlenmesi yerinde olur: özellikle, sosyal kesinti ve ödemelerin, vergi ve harçların, çalışma süresinin ya da referans olarak alınan ana kitlenin evriminin hesaba katılıp katılmadığını belirtmek gerekir. Milli muhasebede kullanılan bireşimsel bir kavram da, tüm ailelerin elindeki harcanabilir gelirin satın alma gücüdür. Bu gelirin, ücret ya da ücret dışı kazançların (sosyal kesintiler çıkarıldıktan sonra kalan kazanç) yanı sıra, alınan bütün sosyal ödemeler (yaşlılık, hastalık, işsizlik vb. yardımları) içinde; ödenen bütün vergiler (yerel vergiler de) dışındadır. Ama değerlendirmeler yine de çok global ve gecikmeli olarak kalır. Daha dolaysız bir kavramsa saat başına ortalama asgari ücretin (brüt ya da net, yani sosyal kesintiler çıktıktan sonra kalan) alım gücü ya da aylık ortalama asgari ücretin alım gücüdür (eğer çalışma süresinin evrimi hesaba katılmak isteniyorsa).

SATIR a. (ar. *satr*). **1.** Yazılmış ya da basılmış bir sayfa üzerinde yatay olarak sıralanmış yazı dizisi: *Her sayfada 25 satır var. Bu satırları size geleceğimi bildirmek için yazıyorum. Satırların arasında boşluk bırakmak. Bu kitaptan bir satır dahi okumadım.* **—2.** *Satır arası*, bir yazıda ya da konuşmada söylenmeyen, ama ima edilen şey. ‖ *Satır başı* → SATIRBAŞI. ‖ *Satır satır*, yazıyı oluşturan satırların tümünü, ayrı ayrı her satırı ele almak: *Sayfayı satır satır okuyup düzeltti.* ‖ *İki satır laf etmek* → İKİ. ‖ *İki satır yazmak, okumak* → İKİ.

—Bilş. *Program satırı*, bir bilişim programında, bir deyim birimi, bir komut ya da bir bildiri oluşturan, genellikle en çok 72 alfasayısal karakterlik küme.

—Ceb. İki girişli bir tabloda, aynı bir yatay üzerinde bulunan elemanların kümesi.

—Matbaac. Dizgi yöntemiyle önceden belirlenmiş bir uzunlukta yerleştirilmiş karakterler bütünü. ‖ *Satır boşluğu*, bir dizgide, değeri bir metin satırının kaplayacağı en az yere eşit ara. ‖ *Sayfa başı satırı*, sayfanın, sayfa numarasını gösteren ilk satırı. ‖ *Sayfa sonu satırı*, sayfanın en altında yer alan ve bazen yalnızca bölüm numarasını ya da işaretini içeren satır. ‖ *Taşırma satır*, bir paragrafın sonunda, karışıklığı önlemek amacıyla, bir önceki satıra sıkıştırılması mümkün olan bir hece ya da üç ya da dört harfli sözcüğün alta aktarılmasıyla oluşan satır.

—TV. Televizyon ya da telekopide, yayım ya da alımda, bir görüntünün taranması sırasında çizilen, genellikle doğru parçası biçimindeki eğri öğesi. ‖ *Satır atlama*, satır satır yapılan bir tarama sözkonusu olduğunda, çeşitli örülerin göreli konum bozukluğundan kaynaklanan görüntü hatası. ‖ *Satır frekansı*, televizyonda, bir saniyede iletilen satır sayısı. (Her görüntüdeki satır sayısının görüntü frekansıyla çarpımına eşit olan bu sayı, Avrupa'da genellikle 15 625'tir.)

◆ sıf. Ceb. *Satır matris*, (1,*p*) tipinden matris.

SATIR a. (ar. *sāṭūr*). **1.** Kasapların et kesmek, kemikleri kırmak için kullandıkları geniş ve keskin ağızlı demirden araç. **—2.** *Satır atmak*, her şeyi kırıp geçirmek, herkesi öldürmek.

—Ağ. yet. *Budama satırı*, kısa saplı, orta kalınlıkta dalları kesmeye yarayan geniş ve yassı ağızlı, düz ya da eğri uçlu, demirden alet.

satır

SATIR (Kemal), türk siyaset adamı (Adana 1911 - İstanbul 1991). İÜ Tıp fakültesi'ni bitirdi (1936). Adana'da serbest doktor olarak çalıştığı sırada CHP il örgütünde çeşitli görevler aldı. 1943'te milletvekili, 1949'da Ulaştırma bakanı oldu. 1950 seçimlerini yitirince uzmanlık stajı yaptı, radyolog oldu. 1957'de yeniden TBMM'ye girdi; partisinin merkez yönetim kurulu üyeliği ve genel sekreter yardımcılığı yaptı. 1960'ta Kurucu meclis üyesi, 1961'de CHP genel sekreteri seçildi (1961-1966). Bu parti içinde 1972'ye değin sürdürdüğü aktif görevi sırasında, ikinci İnönü koalisyon hükümetinde Devlet bakanlığı, Başbakan yardımcılığı (1963-1965) yaptı. İsmet İnönü'nün CHP genel başkanlığından ayrılmasına yol açan beşinci olağanüstü kurultaydan sonra partiden istifa etti. Kendisiyle birlikte CHP'den ayrılan arkadaşlarıyla Cumhuriyetçi parti'yi (1972) kurdu, genel başkan oldu. Bir süre sonra bu parti Milliyetçi güven partisi ile birleşip (1973) Cumhuriyetçi güven partisi adını aldı ve Turhan Feyzioğlu'nun başkan olduğu bu partide genel başkan yardımcılığı görevini üstlendi. 1973'te kurulan Naim Talu hükümetinde de bir süre Devlet bakanı ve Başbakan yardımcısı (1973-1974) olarak yer aldı. 1974'te siyaseti bırakarak banka yönetim kurullarında çalışmaya başladı.

SATIRARASI a. Matbaac. Tipo dizgide, satırları ayırmak için kullanılan, kalınlığı ya-

rım puntoyla altı punto arasında değişen metal levha. (Fotodizgide, satırarası bırakma işlemi, fotoğraf filmi ya da kâğıdı, standart harf yüksekliğine oranla daha ileri alınarak yapılır.)

SATIRBAŞI a. Bir yazıda öteki satırlara göre biraz içerden yazılarak paragraf başlangıcının belirtildiği yer.

SATIRSATIRA sıf. Özgün metinle çeviri metnin yan yana iki sütunda yer aldığı ve her iki metindeki satırların birbirlerine denk düştüğü çeviriler için kullanılır.

SATIŞ a. **1.** Satmak, bir malı parayla değiştirmek eylemi. **—2.** Satıcının belirli bir malı alıcıya devretme, alıcının da, bunun karşılığı olarak, belirli bir para ödeme yükümlülüğü altına girdiği sözleşme. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Tamlayan olarak, satan kimsenin işini, mesleğini ya da bir firmada üretilen, satın alınan malları piyasaya sunmakla görevli kimseleri, birimleri belirtir: *Bir şirketin satış elemanları. Kuruluşumuzun satış servisi.* **—4.** Bir malın satılma olgusu (genellikle iyelik ya da çoğul ekiyle): *Satışlarımız bugünlerde oldukça iyi. Satışlar giderek düşüyor.* **—5.** *Satış yapmak,* satmak. ‖ *(Bir şeyi) satışa çıkarmak,* satmak amacıyla ortaya koymak, bunu bildirmek.

—Bank. ve Bors. *Satış garantisi,* bir hisse senedi ve tahvil emisyoncusuna, çıkaracağı hisse senedi ve tahvilleri satın alma ya da satma konusunda verilen güvence.

—Basın. Bir yayın organının bir sayısının okuyucuya ulaşmış olan bölümünün toplam adedi. (Tek tek yapılan satışlarla abone sayısını kapsar.)

—Huk. *Açık artırmayla satış* → AÇIK* ARTIRMA. ‖ *Cebri icrayla satış* → İCRA* SATIŞI. ‖ *Deneme ya da gözden geçirme koşuluyla satış,* alıcının satın alacağı malı, deneyerek ya da gözden geçirerek (muayene ederek), beğenmesi koşuluyla yapılan satış. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Mülkiyeti muhafaza kaydıyla satış,* satılan malın mülkiyetinin, belirli bir koşulun gerçekleşmesine kadar, satıcıda kalması kaydıyla yapılan satış. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Örnek üzerine satış,* alıcı ve satıcının daha önce anlaştıkları bir örneğe uygun olarak yapılan satış. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Taksitle satış,* satılan malın hemen teslimi, satış bedelinin ise belirli aralıklarla ödenmesi esasına dayanan satış. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Taşınır (menkul) satışı,* konusu taşınır eşya olan satış. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Taşınmaz (gayrimenkul) satışı,* konusu taşınmaz eşya olan satış. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İşl. ikt. *Satış artırma etkinlikleri,* bir işletmenin cirosunu (iş hacmini) artırma tekniği. (Reklam, satış kampanyaları, sergiler, gösteriler; tüccarlara, işletmenin müşterilerine yardımlar vb.) ‖ *Satış ekibi,* bir işletmenin satışlarını artırmak için, müşteriyle ilişki kurmakla görevlendirdiği personelin tümü. ‖ *Satış karteli,* ayrı bir tüzel kişiliği olan ve müşterilerle ilişkilerde ortaklarının yerine hareket eden satış kurumu. (Satış kartelinin ortakları ürettikleri malları piyasanın tümü ya da bir bölümü üzerinde satmak görevini ve hakkını-genellikle tek satıcılık biçiminde- kartele verirler; kartel, satılan malların miktarını üyeleri arasında bölüştürür; bütün mallar için aynı satış koşulları uygulanır. Çelik gibi bazı ürünlerde bu tür bir uygulama, kartele üye olan üreticiler arasında her türlü fiyat rekabetini ortadan kaldırır.)

—Tic. Bir mal ya da hizmeti belli bir bedel karşılığında bir başkasına devretme. ‖ *Satış broşürü,* bir mal ya da hizmeti alma gücü bulunan alıcıların ilgisini çekmek için o mal ya da hizmetin niteliklerini belirtmek üzere hazırlanan küçük kitap. ‖ *Satış kulübesi,* gelip geçenlere gazete, dergi, sigara vb. malları satmak için yol kenarına kurulmuş küçük dükkân. ‖ *Satış sonrası hizmet,* satılan bir malın onarım ve bakımı yönünden alıcıya bir güvence vermek üzere satışın sonuçlanmasını izleyen bir dizi işlem; bu bakımı sağlamakla görevli bölüm. (Satış sonrası hizmet bölümü çok değişken harcama yükümlülüklerini karşılayabilir: örneğin, satılan malın yerleştirileceği yerin donanımı, malı kullanan müşterilere gerekli bilgi ve eğitimin sağlanması, malın bakım ve onarımı, revizyonu, gerekli yedek parçaların sağlanması vb. gibi.) ‖ *Kapı kapı satış,* belirli bir bölgedeki bütün binaların tüm katlarına uğrayarak ya da yalnızca bazı adresleri seçerek özel kişilere evlerinde satış yapmayı amaçlayan bir satış tekniği. (Kapı kapı satış, olası alıcılar arasından bir ön seçim yapmak ve arkadan başka araçlarla bu kişilerle yeniden ilişki kurmak amacıyla da kullanılabilir.) ‖ *Peşin satış,* ticaret borsalarında, hemen teslim edilebilecek durumdaki malların peşin para karşılığında satışı. ‖ *Zincirleme satış,* müşteri olabilecek kişilerden her birini gönüllü satıcı yapmaya dayanan, yasa tarafından yasaklanmış, aldatıcı bir satış sistemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Huk. Satış, iki tarafa (satıcı ve alıcı) borç yükleyen bir sözleşmedir. Bu sözleşmeyle satıcı, satılan eşyayı alıcıya teslim ve mülkiyetini ona geçirme borcunu; alıcı da satış bedelini alıcıya ödemeyi yüklenmiş olur. Aksine bir örf ve âdet kuralı yoksa ya da sözleşmede aksi kararlaştırılmamışsa, satıcı ve alıcı aynı zamanda borçlarını yerine getirmekle yükümlüdürler. Parayla değiştirilebilir, iktisadi değeri olan tüm maddi ve maddi olmayan varlıklar, satış sözleşmesinin konusu olabilir. Buna karşılık iktisadi değeri bulunmayan ve devredilemeyen mal ve haklar satılamaz; bunlara ilişkin satış sözleşmeleri geçersizdir. Örneğin yurttaşlık hakkı, canlı bir insan organı satılamaz. Satış sözleşmesinin bir öğesi de bunun belirli bir para karşılığında yapılmış olmasıdır. Satış, bir eşyanın parayla yapılan değişimidir. Satışı, malın malla değişimi demek olan trampadan ayıran, para öğesidir. Satış bedeli olan paranın belirli ya da belirlenebilir nitelikte olması gerekir. Alıcı kesin ısmarlamayı yapmış, ancak satış parası belirlenmemişse, satış, ısmarlamanın yapıldığı gün ve yerdeki piyasa fiyatı üzerinden yapılmış sayılır (Borçlar k. md. 209). Satış sözleşmesi, satılan eşyanın alıcıya devri ve bunun karşılığında alıcı tarafından satıcıya belirli bir paranın ödenmesi konusunda anlaşma ile tamamlanır. Aksine bir sözleşme ya da örf ve âdet kuralı yoksa, satıcı ve alıcı yükümlülüklerini aynı zamanda yerine getirirler. Satılan malın alıcıya teslim edilmiş olması, satış bedelinin alınmış olduğunu gösterir; satıcı para almaksızın malı teslim ettiğini ileri sürerse, bunu kanıtlaması gerekir. Ancak kimi satış sözleşmelerinde satılan malın hemen teslim edileceği, satış bedelinin de daha sonra ödeneceği kararlaştırılabilir. Satış sözleşmesi kendiliğinden mülkiyet hakkını devretmez, sözleşme, yalnızca mülkiyeti devretme yükümlülüğü doğurur. Mülkiyetin satıcıdan alıcıya geçmesi için taşınır mallarda satılan malın alıcıya teslim edilmesi; taşınmaz mallarda ise tapu siciline alıcı adına tescil edilmesi gerekir. Satış sözleşmesinin tamamlanması ile sözleşmenin yerine getirilmesi arasındaki zaman içinde satılan malda meydana gelen yarar ve hasarın kime ait olacağı, yasada özel olarak düzenlenmiştir. Durumun gereğinden ya da özel koşullardan doğan istisnalar dışında, satılan şeyin yararı ve zararı, sözleşmenin yapıldığı andan başlayarak alıcıya geçer. Bununla birlikte, yalnız türüyle belirlenmiş olan satılanın ayırt edilmiş olması da gereklidir; eğer satılan eşya başka bir yere gönderilecekse satıcının, bu amaçla, satılan eşyanın üzerinden elini çekmiş olması da gerekir. Erteleyici koşula bağlı olarak yapılan satışlarda, satılan malın yarar ve zararı, ancak koşulun gerçekleşmesi anından başlayarak alıcıya geçer (Borçlar k. md. 183).

• *Deneme ya da gözden geçirme (muayene) koşuluyla satış.* Bu tür satışta alıcı, satılan malı kabul edip etmemekte serbesttir Satılan mal alıcının eline geçmiş olsa bile, onun tarafından kabul edilinceye kadar, satıcının mülkiyetinde kalır. Satın alınacak eşyanın gözden geçirilmesi, satıcının yanında yapılıyorsa, alıcı malı sözleşmenin ya da örf ve âdetin belirlediği süre içinde kabul etmelidir; kabul etmezse satıcı serbest olur. Böyle bir süre konulmamışsa, satıcı uygun bir süre geçtikten sonra, satılan malı kabul veya reddetmesi için alıcıyı uyarabilir. Alıcı bu uyarıya hemen cevap vermezse satıcı serbest olur (Borçlar k. md. 220). Satılan mal, gözden geçirilmeksizin alıcıya teslim edilmişse, örf ve âdete ya da sözleşmeye göre gereken süre içinde, böyle bir süre belirlenmemişse satıcının uyarısı sonunda, alıcı satışı kabul etmediğini bildirmez ya da satılan malı geri vermezse, satış yapılmış sayılır. Alıcının, herhangi bir ön koşul ileri sürmeksizin, satış bedelinin tümünü ya da bir bölümünü ödemesiyle veya satılan malı gözden geçirme dışında başka bir biçimde kullanmasıyla da satış yapılmış sayılır (Borçlar k. md. 221).

• *Mülkiyeti muhafaza kaydıyla satış.* Bu tür satışta satılan mal alıcıya teslim edildiği halde mülkiyet, belirli bir koşulun gerçekleşmesine kadar satıcıda kalır. Genellikle bu koşul, satış bedelinin tümünün ödenmesidir. Koşul gerçekleşince alıcı mülkiyet hakkını kazanır. Koşul gerçekleşmediği zaman da satıcı mal üzerindeki mülkiyet hakkını ileri sürerek onu geri alır. Taksitle satış yapan kimse, sattığı taşınır malın, mülkiyeti saklı tutma sözleşmesi uyarınca kendisine verilmesini isteyebilir. Bunun için satıcının, malın kullanılmasından doğan eskime ve değer azalması için belirli bir indirim yaparak kalan parayı geri vermesi gerekir (Türk med. k. md. 689). Mülkiyeti muhafaza kaydıyla yapılan satışlar, ancak taşınır malları satın alan kişinin ikametgâhının bulunduğu yerdeki noter tarafından onaylanarak özel kütüğüne kaydedilmekle geçerli olur (Türk med. k. md. 688). Mülkiyeti muhafaza kaydıyla satış, hayvan satışlarıyla taşınmaz mal satışlarında uygulanmaz.

• *Örnek üzerine satış.* Bu satış türünde satılan malın nitelikleri söz ya da yazıyla değil, örnek olarak alınan bir malla belirlenir. Örnek üzerine satışta satıcı, örnek olarak alınan malda bulunan nitelikleri alıcıya garantiler. Satılan malın örneğe uygun olması yeterlidir. Satıcı, ayrıca maldaki öteki nitelikleri de garantileyebilir. Tarafların, satılan malın örnek alınan maldaki niteliklerden bir kısmını taşımasını yeterli görmeleri de mümkündür. Teslim edilen malda, örnek maldaki kusurlar varsa, alıcı bu kusurlara itiraz edemez. Ancak örnek olarak alınan malda gizli kusurlar varsa alıcı bunlara itiraz edebilir. Bu tür satışta örnek olarak alınan mal alıcıya ya da üçüncü bir kişiye bırakılır. Örnek mal, satış sözleşmesinin yapılmasından önce saptanır ve satıcı bu örneğin niteliklerine uygun bir malı alıcıya teslim etmeyi üstlenir.

• *Taksitle satış.* Taksitle satış, veresiye satışın bir türüdür. Bu tür satışta satılan malın bedeli ödenmeden alıcıya teslim edilir. Satış bedeli belirli zaman aralıkları içinde ödenir. Taşınır bir mal, satış bedeli taksitle ödenmek koşuluyla satılarak teslim edilir ve alıcı taksitlerden birinin ödenmesinde temerrüde düşerse satıcı o taksitin ödenmesini isteyebileceği gibi, kendisi için bu hakkı saklı tutmuşsa, satılanın mülkiyetini geri isteyebilir ya da satışı bozabilir (Borçlar k. md. 222). Satılan malın mülkiyetini geri isteyen satıcı için, mülkiyeti muhafaza kaydına ilişkin kurallar uygulanır. Satıcı satışı bozarsa, alıcı ve satıcı birbirinden aldıklarını geri vermekle yükümlü olurlar; satıcı uygun bir kira bedeli isteyebileceği gibi, satılan mal bozulmuşsa, tazminat da isteyebilir (Borçlar k. md. 223). Taksitlerden birinin ödenmemesi durumunda satış bedelinin tümünün istenebileceği kararlaştırılmışsa, satıcının bundan yararlanabilmesi, alıcının birbirini izleyen iki taksiti ödemede temerrüt etmesine (direngen olmasına) ve bu iki taksit

toplamının satış bedelinin en az onda biri tutarında olmasına bağlıdır (Borçlar k. md. 224).

• *Taşınır* (ya da *menkul*) *satışı*. Taşınır satışı, arazi ya da tapu kütüğüne taşınmaz olarak kaydedilen haklardan başka her tür eşyanın satışıdır (Borçlar k. md. 184). Taşınır satışına konu olabilecek mal ve haklar şöyle sıralanabilir: 1. bir yerden başka bir yere taşınabilen eşya; 2. mülk edinmeye elverişli doğal kuvvetler (havagazı, elektrik vb.); 3. geçici bir süre için yapılan baraka ve kulübe gibi hafif yapılar; 4. tapuya kayıtlı olmayan taşınmazların zilyetliği; 5. gemi siciline kayıtlı olmayan gemiler; 6. alacak hakları, bir şirketteki ortaklık hakları, telif hakları vb. Kural olarak, taşınır eşyanın satışı belirli bir şekle bağlı değildir. Ancak taraflar, kendi aralarında belirli bir sözleşme şekli kararlaştırabilirler. Taşınır satışında, aksine bir örf ve âdet kuralı yoksa ya da sözleşmeyle başka türlü kararlaştırılmamışsa, ölçme ya da tartma gibi teslim giderleri satıcıya, senet düzenleme ve satılan şeyi teslim almak için yapılan harcamalar ise alıcıya aittir (Borçlar k. md. 185). Aksine örf ve âdet kuralı yoksa ya da sözleşmeyle başka türlü kararlaştırılmamışsa, satılan eşyanın teslim yerinden başka bir yere taşınması gerektiği zaman taşıma giderleri alıcıya düşer (Borçlar k. md. 186). Satıcı, satılan eşyayı alıcıya teslim ve mülkiyetini devretmekle yükümlüdür. Bunun dışında satıcının, alıcıya satılan malın elinden alınmaması ve malın sakatlı olmaması için güvence vermesi gerekir (zapta karşı tekeffül ve ayıba karşı tekeffül borcu). Satışın yapıldığı zamanda var olan bir hak nedeniyle satılanın tümü ya da bir bölümü, üçüncü bir kişi tarafından alıcının elinden alınırsa, satıcı, bundan dolayı alıcıya karşı sorumlu olur (Borçlar k. md. 189). Satıcı, satılan eşyada bulunduğunu belirttiği niteliklerin bulunmamasından ya da maddi veya hukuksal bir nedenle eşyanın değerini azaltan veya ortadan kaldıran eksikliklerden sorumludur. Hayvan alım satımında ise, satıcı yazılı olarak garanti vermedikçe veya alıcıyı aldatmış olmadıkça güvence yükümü altına girmiş sayılmaz (Borçlar k. md. 195). Alıcının borçları, satış bedelini ödemek ve kararlaştırılmış koşullara göre kendisine sunulan malı teslim almaktır. Aksine bir örf ve âdet kuralı yoksa ya da sözleşmede başka türlü kararlaştırılmamışsa satılan malın hemen teslim alınması gerekir (Borçlar k. md. 208). Alıcı kesin olarak ısmarlamayı yapmış, ancak satış bedelini belirlememişse satış ısmarlamanın yapıldığı gün ve yerdeki piyasa fiyatı üzerinden yapılmış sayılır (Borçlar k. md. 209). Aksine bir sözleşme yoksa, satılan mal alıcıya verildiğinde, satıcı satış parasını istemeye hak kazanır. Satılan eşyanın ancak satış bedeli ödendikten sonra veya ödenir ödenmez teslimi gereken durumlarda, alıcı ödemede temerrüt* ederse satıcı herhangi bir işleme gereksinme duymaksızın satış sözleşmesini bozabilir. Ancak bu durumu hemen alıcıya bildirmek zorundadır. Satılan malın alıcıya teslimi yapılmışsa, satıcı, bozma hakkını açıkça saklı tutmuş olmadıkça, satış sözleşmesini bozarak, malı geri alamaz (Borçlar k. md. 211).

• *Taşınmaz* (ya da *gayrimenkul*) *satışı*. Arazi ya da taşınmaz olarak tapu siciline yazılan haklarla madenlerin satışını kapsar. Taşınır malların satışına ilişkin kurallar, kıyas yoluyla taşınmazlara da uygulanır. Bununla birlikte taşınmazlara ilişkin özel kurallar da vardır. Taşınır malların satışıyla taşınmaz malların satışı arasındaki en önemli fark, satış sözleşmesinin şekline ilişkin olanıdır. Kural olarak, taşınırların satışı belirli bir şekle bağlı değildir. Taşınmazların satışı ise resmi şekilde yapılır. Resmi şekilde yapılmayan taşınmaz mallara ilişkin satış sözleşmesi, geçersizdir. Resmi satış sözleşmesi tapu sicil memurluğunda yapılır. Taşınmazın alıcıya geçmesi, tapu kütüğüne onun adına yapılacak kayıtla (tescille) olur. Tapuya kayıtlı taşınmazların tapu sicil memuru tarafından düzenlenmeyen bir satış sözleşmesiyle satılması, şekil noksanı nedeniyle geçersizdir.

—Tic. Zincirleme satış, olası müşterilerden her birini gönüllü bir satıcı yapmaya dayanan bir yöntemdir. Genellikle, alıcıya, içinde 3 ile 6 arasında kupon bulunan bir karne verilir ve kuponları öteki 3 ile 6 kişiye satması istenir. Bu öteki "ortaklar" da kendi karnelerine sahip olunca, ilk alıcı kendisine vaat edilen malı bir ölçüde ucuza almış olacaktır. Geometrik bir artışa dayan bu sistemde, on beşinci aşamaya gelindiğinde, yeryüzündeki insan sayısından fazla kupon sahibi olması gerekir. Böylece, sistemin alıcılarda uyandırdığı umut tümüyle bir kuruntudan ibarettir, çünkü zincirin bir noktada kopması kaçınılmazdır.

SATIYLGANOV (Toktagul) → TOKTAGUL (Satıylganov).

SATİ a. (sanskritçe sözc.). **1.** Dul kalan kadının, sadakatını göstermek üzere ölen kocasının yakıldığı odun yığını üzerinde kendini yaktırarak onu ölümde de izlemek zorunda kalmasına yol açan hindu geleneği. (Hindistan'da çok eski zamanlardan beri uygulanan bu gelenek [daha İ.Ö. IV. yy.'da bundan söz edilmektedir], 1829'da resmen yasaklandı, ancak, XIX. yy.'da da uygulanmaktaydı. Bu kurban eylemi, genellikle çeşitli nedenlerden ötürü aile baskısıyla ya da dul kadının kendini ömrünün geri kalan bölümünde toplum ve ailesi içinde katlanmak zorunda kalacağı dışlanmış kişi durumundan kurtarmak istediği için uygulanıyordu.) **—2.** Sati geleneğine göre kendini kurban eden dul kadın.

Giraudon

Erik **Satie**
Suzanne Valadon'un bir portresinden ayrıntı (1892)
Art moderne belediye müzesi Paris

SATİE (Erik), fransız müzikçi (Honfleur 1866 - Paris 1925). Yetişmesinde en büyük pay, Paris konservatuvarı'nındır. Ama alıngan, fantezi düşkünü ve alaycı yaradılışı dolayısıyla konservatuvardan uzaklaştı. Chat noir kabaresinde ve Clou adlı kır lokantasında piyano çaldı. Dostluk kurduğu Debussy tarafından yüreklendirildi. *Le Piège de Méduse* (1913) adlı lirik komedisiyle dadacılığa ve *Parade* (1917) adlı balesiyle gerçeküstücülüğe öncülük etti. Jean Cocteau'nun dostuydu, Altılar grubu'nu korumaya çalıştı. Grubun kimi üyeleri (Auric, Milhaud, Poulenc) ona bağlı kaldı. "Ortaçağ'a özgü ve mistik" bir yalınlık isteğini yansıtan ilk yapıtları, piyano içindir: 4 *Ogive* (1886), 3 *Sarabande* (1887), 3 *Gymnopédie* (1888), 3 *Gnossienne* (1890). Bu "naif" denemeleri ilginç bulan Debussy, *Gymnopédie*'lerden 2'sini orkestraladı ve Satie'ye, "biçim konusunda titiz davranmasını" öğütledi. Bu dönemde piyano için *Armut biçiminde üç parça* (Trois Morceaux en forme de poire) [1890-1903] ve *Soğuk parçalar*'ı (Pièces froides) [1897] besteledi. Katolik ve sosyalist olan Satie, bir ara sar Peladan'ın *rosae crucis* öğretisiyle ilgilendi ve "Eglise métropolitaine de Jésus Conducteur"ü kurdu (*Yıldızların oğlu* [le Fils des étoiles, 1891], 3 *Rose-Croix çanları* [3 Sonneries de la Rose-Croix, 1892], *Yoksullar missası* [Messe des pauvres, 1895]). Tekniğini sağlam temellere oturtmak amacıyla 40 yaşındayken Schola cantorum'un kontrapunto sınıfına yazılarak d'Indy ve Roussel ile çalıştı (1905-1908). 1898'den ölümüne değin oturduğu, Arcueil'deki gizli evinden uzaklaşmadı. 1923'ten başlayarak burada, Arcueil okulu'nu oluşturan "tilmiz"lerini (H. Cliquet-Pleyel, R. Désormière, H. Sauguet, M. Jacob) kabul etti. Bu yıllarda sanatı yadsıdı, "mobilya müziği"ni denedi, "yinelemeli" ve "parçalanmış tekniği" kullanmaya başladı (René Clair'in *Entr'acte** adlı filminin müziğiyle yorumlanan Picabia'nın *Relâche** adlı enstantaneci balesi, 1924). Yalnızlık ve sefalet içinde öldü. Daha önce adı geçen yapıtları dışında, çok sayıda piyano parçası (*Pörsük prelüdler* [Préludes flasques], *Sporlar ve Divertimentolar* [Sports et Divertissements], *Sondan önceki düşünceler* [Avant-dernières pensées], *Bürokratik sonatina* [Sonatine bureaucratique], 5 *Noktürn* [5 Nocturnes] vb.), melodiler, Platon'dan esinlenerek bestelediği *Sokrates* adlı bir senfonik dramı (1918) ve kimi orkestralamaları (*Birbirine bağlı üç küçük parça* [Trois Petites Pièces montées], *Alışılmadık güzel* [la Belle Excentrique]) vardır. "Öncü" Erik Satie'nin, kimi çağdaşları üzerindeki etkisi, amerikalı besteci John Cage tarafından ortaya konmuştur.

SATİH BİNTİ REBİA, islamöncesi (Cahiliye devri) Arabistan'da gelecekteki olaylardan haber verdiğine inanılan efsanevi kadın. Adı, "Üzerine basılması nedeniyle yere yapışmış ve organlarının zayıflığı yüzünden yerden kalkamayan" anlamına gelir. Efsaneye göre, kemik ve kaslardan yoksun, başsız, insana benzeyen yüzü ise göğsünün ortasındaydı. Hurma dallarından ve yapraklarından yapılmış bir yatakta yatar, kızdığı ya da esinlendiği zamanlarda birden şişip ayağa kalkardı. Şıkk üs-Saib adlı bir de benzeri vardı ve ikisi de kocası olmayan Tureyfa adlı bir kadından dünyaya gelmişlerdi. Yine efsaneye göre, Tureyfa ölmeden önce ikisini de yanına çağırıp ağızlarına tükürerek onlara sihirli güçler vermişti. Satih, gelecek hakkındaki haberleri, kendisine alışık bir ruhtan alıyordu. Bu ruh, bilgilerini Musa peygamberin Tur dağında Tanrı ile konuşmasından edinmişti. Satih'in islam dünyasındaki önemi, Hz. Muhammet'in geleceğini ve İran'ın İslam İmparatorluğu'na katılacağını önceden bildirmesinden kaynaklanır.

SATİNE a. Tekst. Dış görünümü satene benzeyen, pamuk ve ipek karışımı ya da yalnız pamuklu kumaş.

—Matbaac. Tipo baskı yöntemiyle basılmış kâğıtlarda, sayfanın arka tarafına çıkan izin oluşturduğu kabarıklığı gidermeye yönelik işlem. (Özel bir titizlik gösterilen kitaplarda bu işlemin ciltlemeden önce yapılması sözkonusudur. Kâğıtlar düz mukavvalar arasına konur ve bir preste iyice sıkıştırılır.)

SATİR sıf. (ar. *setr*'den *sâtir*). *Esk.* **1.** Örten, kapatan, kaplayan. **—2.** *Satir-ül-uyub*, günahları bağışlayan, ayıpları örten; Tanrı.

—Esk. anat. ve Bot. *Lihaf-ı satir*, kabuk, zar, deri.

SATİR a. (fr. *satire*). → HİCİV.

Satirae → SATİRLER.

Satire Ménippée, Fransa'da Kutsal Birlik'i hedef alan ve sekizinci din savaşları sırasında yayımlanan yergi yazısı. Pierre Le Roy, Pierre Pithou, Jacques Gillot, Florent Chrestien ile Jean Passerat, Gilles Durant ve Nicolas Rapin gibi şairler tarafından kaleme alınan bu tür güldürüler, Kutsal Birlik'in états généraux'sunu gülünçleştirmeyi ve Fransızlar'ın kralını küçük düşürmeyi amaçlıyordu.

SATİRİASİS a. (fr. *satyriasis*). Psik. ve Seksol. Erkekte sürekli cinsel uyarılma durumu. Bu durum, cinsel alandaki gerçekleştirmelerin sayısında bir ölçüsüzlüğe yol açar. (Çiftleşme gerçekleştirilemediği zaman, yerini çılgınca bir mastürbasyon alır. Satiriasis genellikle, düşünsel bir güçsüzlük başlangıcıyla birlikte görülür.)

SATİRİK sıf. (fr. *satirique*). Satir, hiciv niteliği taşıyan.

Satirikon, Petersburg'da yayımlanan haftalık rus yergi dergisi (1908-1914). Ressam A. A. Radakov, sonra da Averçenko tarafından yönetildi. Önceleri "küçük burjuva" gelenekleri eleştiren dergi *Novo Satirikon* (1914-1918) adıyla siyasal taşlama dergisine dönüştü.

Satirler, Horatius'un iki kitapta bir araya getirilmiş on sekiz satirden oluşan yapıtı. *Mektuplar*'la birlikte *Sermones* (Konuşmalar) adı altında toplanan *Satirler*' de Lucilius tarzında fıkralar, edebiyat ya da ahlak yazıları yer alır. İ.Ö. 41 - İ.Ö. 35

arasında kaleme alınmış birinci kitapta özellikle, Brindisi'ye yolculuk (1,5), can sıkıcı bir kimseyle karşılaşma (1,9) gibi, günlük olayları içeren şiirler vardır. Aslında bu fıkralar, ahlaksal ve estetik fikirlerin öne sürülmesi için birer bahanedir. İ.Ö. 35 - İ.Ö. 30 arasında yazılan II. kitapta, felsefi düşünce daha da derinleşir ve Horatius, kurmaca konuşmaların da yardımıyla epikurosçu felsefenin büyük temalarını geliştirir. Fıkra, konuşma ve iç dökme bölümlerinin serbest biçimleri sayesinde *Satirler,* Lucilius'un yarattığı türe yeni bir renk getirmiştir. Bu yapıt, Horatius'un yapıtları içinde modern duyarlığa en yakın olanıdır.

Satirler, Persius'un yapıtı (İ.S. 52'ye doğr. - İ.S. 62). Şairin ölümünden sonra yayımlanan altı satirlik kitabı. Birinci satir edebiyatçıların gülünç yanlarını işlerken öbür beş satir felsefi konulara değinir: gerçek dindarlığın tanımı, tembelliğin, soyluların kendini beğenmişliğinin, pintiliğin eleştirisi, stoacı Cornutus'un öğretisine saygı. Kiniklerin diatribelerinden esinlenen Persius, çağdaşlarının ahlak düşkünlüklerine acımasız bir biçimde saldırır ve imparatorluk çevresini şiddetle eleştirir. Karşıtlıklarla dolu üslubu ve kapalılığına rağmen Persius'un *Satirler*'i roma halkı tarafından çok tutulmuştur.

Satirler, Juvenalis'in İ.S. 100 - İ.S. 128 yılları arasında yazılan ve beş bölüme ayrılmış 16 satirlik kitabı. Çeşitli konuları işleyen satirler, çağın gerçeklerinden esinlenir: Juvenalis, soyluları (VIII) ya da kadınları (VI) eleştirir, Roma'nın sıkıntılarını (III) betimler ya da imparator Domitianus'u gülünç duruma düşürür (IV); son satirlerinde beylik ahlak konularını işler: dilekler (X), eğitim (XIV) ve boş inançlar. Belagatin tüm yollarına başvurduğu *Satirler,* çarpıcı imgeler, sövgüler, abartılı deyişlerle doludur. Bununla birlikte belagat yerini çoğu kez, törelerdeki yozlaşmanın mahkûm edilmesinde ifadesini bulan içten bir öfkeye bırakır. Günlük yaşamında, yabancıların, zengin hamilerin evlerinde baş köşeyi elinden almak isteyen azatlıların tehdidi altında bulunan Juvenalis'in, okurunu kendi öfkesini paylaşmaya yönelten keskin ve çarpıcı bir üslubu vardır ve Roma'ya özgü yaşam tarzını betimlediği bölümler, tazeliğini şaşırtıcı biçimde bugün de korumaktadır.

SATİS ya da **SATET,** mısır tanrıçası; Hnum ve Anukis'le birlikte Elephantine'de tapılan üçlüyü, Neith ve Hnum'la birlikte de Esneh üçlüsünü oluşturuyordu. Satis, Yukarı Mısır tiarası ve antilop boynuzlarıyla temsil edilirdi.

SATL (ar. *satl*). *Esk.* **1.** Tas, kova, leğen, bakraç. **—2.** Atları sulamada kullanılan kova, kap.

SATLEC, Hindistan ve Pakistan'da ırmak, Pencab'ın beş ırmağının en güneyde olanı ve en uzunu; 1 600 km. Kaynağı Tibet platosu üstünde Büyük Himalaya'nın K.'indedir. Manasarovar gölünden (4 490 m yüksl.) çıkar, Reksas Tel gölünden (4 475 m) geçer, sonra derin boğazlarla Büyük Himalaya'yı aşar. Genellikle B.'ya doğru akar. Sivalikleri aştıktan sonra Pencab ovalarında akar, Bias'a ulaşır, sonra Çinab'la birleşerek (Pakistan topraklarında) Pancnad'ı oluşturur. Satlec yüz kilometre boyunca Hindistan-Pakistan sınırını çizer. Sularının büyük bölümü Pencab'ın sulanmasında kullanılır.

SATLICAN a. (*zatülcenp*'ten). PLÖREZİ'nin eşanlamlısı.

SATMA a. Satmak eylemi.

SATMAK g. f. **1.** *Bir şeyi (bir kimseye) [belli bir fiyata] satmak,* o şeyin mülkiyetini belli bir fiyata, toplu bir para karşılığında o kimseye devretmek: *Motosikletini bana yedi milyon liraya sattı. Daireyi kime sattılar? Evi çok pahalı satmışlar.* **—2.** *(Bir kimseye) bir şey* (*nitelik* ya da *fiyat belirten tümleç* +) *satmak,* müşterilerine belli bir malı sağlamak, o malı piyasaya sürmek: *Ne satıyor? Bu kumaşları kupon olarak satıyoruz.* **—3.** *Bir şeyi, bir kimseyi (bir kimseye) satmak,* para ya da bir üstünlük elde etme karşılığında vermek, devretmek; yasadışı nesne ya da insan ticareti yapmak: *Düşmana askeri sırları satmak. Uyuşturucu satmak. Kadın satmak.* **—4.** *Bir şeyi (bir kimseye) satmak,* hiçbir ahlaki kaygı duymaksızın, o şeyi işleterek kâr sağlamak: *Vücudunu satmak. Kendini satmak.* **—5.** *Bir şeyi (soyut) [bir şey uğruna] satmak,* onu bir çıkar karşılığında gözden çıkarmak, feda etmek: *Rahatlık uğruna özgürlüğünü satmak.* **—6.** *Bir kimseyi, bir grubu (bir kimseye, bir gruba) satmak,* o kimseye, o gruba ihanet etmek, özellikle para ya da bir çıkar karşılığında onları ele vermek: *Eylem arkadaşını polise satmak. Bizi düşmana sattı.* **—7.** *a.* + *satmak,* kendinde olmayan bir şeyi var gibi göstermek, taslamak: *Bilgi satmak. Caka satmak.* **—8.** *Arg. Bir kimseyi satmak,* yanında olan bir kimseyi, bir yolunu bularak başından atmak; onu ekmek. **—9.** *Satıp savmak,* para için bütün malını elden çıkarmak: *Babalarından kalan tarlaları da satıp savmışlar, sonunda beş parasız kalmışlardı.* ‖ *Babasını, anasını bile satar,* hiçbir ahlak anlayışı yoktur, para için her türlü aşağılık duruma razı olabilir.

◆ **satılmak** edilg. f. **1.** Para karşılığında başkasına verilmek; ticari bir işlem görmüş olmak: *Bu daire kaça satıldı? Bu ürünler süpermarketlerde satılır.* **—2.** Alıcısı kolay bulunmak, sürümü olmak: *Bu mal satılmaz.* **—3.** *(Bir kimseye, bir gruba) satılmak,* para ya da çıkar karşılığında gizlice karşı tarafa hizmet etmek. **—4.** *Satılmış,* para ya da çıkar karşılığında bir kimseye, bir gruba ihanet eden kimse için kullanılan aşağılama sözü.

◆ **sattırmak** ettirg. f. *(Bir kimseye) bir şeyi sattırmak,* bir kimse aracılığıyla onun satılmasını sağlamak; bir kimse ya da bir şey sözkonusuysa, bir kimseyi, o şeyi satmak zorunda bırakmak: *Evi bir komisyoncuya verip sattırmak. Geçim sıkıntısı ona evini bile sattırdı.*

■**SATO EİSAKU,** japon siyaset adamı (Tabuse, Yamaguçi eyaleti, 1901 - Tokyo 1975). Japon demiryolu sisteminin yöneticisiydi (1945), Liberal parti'ye girdi (1946), parti genel sekreterliğine yükselerek çeşitli bakanlık görevlerinde bulunduktan sonra, ağabeyi Başbakan Sato Kişi tarafından Maliye bakanlığına getirildi (1958 -1960). İkeda hükümetinde Sanayi ve İç ticaret bakanlığı yaptı (1961-62). İktisadi konularda İkeda ile anlaşmazlığa düşerek görevinden ayrıldı (1962-63), ardından Tokyo Olimpiyat oyunları'nın örgütlenmesi sorumluluğuyla sandalyesiz bir bakanlığın başına geçti (1963-64). Kasım 1964 - temmuz 1972 arasında Başbakanlık yaptı. 1974'te Nobel barış ödülü'nü kazandı.

SATO HARUO, japon yazar (Şingu, Vakayama, 1892 - Tokyo 1964). Şairin klasikçilikle beslenen ve "yüzyılın hastalığı"nın için için kemirdiği şairin estetikçiliği ve aşırı duyarlığı düzyazılarında da görülür (*Den. en no yuutsu,* 1918).

sator karesi, ilk olarak Pompei'de rastlanan ve *sator arepo tenet opera rotas* sözcüklerinden oluşan Antikçağ sihirli formülü. Bir kare oluşturacak biçimde yerleştirilen sözcükler her yönden okunabilmektedir:

S A T O R
A R E P O
T E N E T
O P E R A
R O T A S

Ortaçağ'da hastalıklara ve özellikle yangına karşı lanetleme aracı olarak kullanılırdı.

SÁTORALJAÚJHELY, Macaristan'da (Borsod-Abaúj-Zemplén yönetim bölgesi) kent, Slovakya sınırında; 19 200 nüf. Eski anıtlar. Demiryolu merkezi.

SATORİ a. (japonca sözc.). Zen düşünmenin ereği olan ruhsal uyanış. Zen düşünce yandaşı bu ruhsal uyanışa, lotüs *(zazen)* durumunda oturup yoğunlaşarak ve birdenbire daha yüksek bir bilinç düzeyine geçmek olanağı sağlayan bir şok yaratmaya yönelik çeşitli teknikler uygulayarak erişebilir.

SATPURA dağları, Hindistan'da dağlık kütle, Dekkan platosunun kuzey sınırında 300 km boyunca uzanır; yüksekliği yaklaşık 1 350 m. Yanardağ kökenli kayaçlarla kaplı gnayslardan oluşmuş kütle, kırıklarla kesilir. Başlıca diklik Narbada çukurun yanında yükselir. Enine kırıkların açtığı bir geçitten Bombay'ı Āgrā'ya bağlayan demiryolu geçer.

■**SATRANÇ** a. **1.** İki oyuncunun 64 kareye ayrılmış bir tahta üzerinde, çeşitli değerleri olan 16'şar taşı karşılıklı oynatmalarından oluşan oyun. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu oyunda kullanılan taşların tümü.

—Ed. Türk halk edebiyatında aruz vezninin "müfteilün müfteilün müfteilün müfteilün" (—·· — —·· — —·· — —··—) kalıbıyla söylenmiş şiir. (SATRANÇ da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Sey. oy. İp cambazlarının sergilediği bir tür gösteri. (Bu gösteride iki cambaz gerili tel üzerine çıkar, altlarına tek ayak üzerinde duran bir sandalye alarak satranç oynarlar.)

—Süslem. sant. *Satranç tahtası,* üzerinde satranç oynanan, almaşık olarak siyah ve beyaz altmış dört kareye bölünmüş tahta. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ Bu dizilişi hatırlatan yüzey. ‖ *Satranç tahtası biçiminde,* eşit ve bitişik kareler halinde dizilmiş ya da almaşık renkli eşit karelerden oluşmuş: *Satranç tahtası gibi dikilmiş ağaçlar.*

—ANSİKL. Kökeni efsanelere dayanan satranç oyununun, K. B. Hindistan'da VI. yy.'da Çaturanga adını taşıyan piyade, süvari (at), fil ve savaş arabalarının yer aldığı bir savaş oyunundan doğduğu söylenir. VI. yy.'da İran'a da yayılan oyun, VII. yy.'da İran'ı fetheden Araplar tarafından öğrenildi ve geliştirildi. Oyun hamlelerinin cebirsel yazılışını bulan Araplar oyunun kuramının temelini attılar. Yüz yıl sonra oyun Avrupalılar tarafından öğrenildi; soylular tarafından benimsendi. İspanya kralı Felipe II, İngiltere kraliçesi Elizabeth gibi hükümdarların oyunu sevdiği bilinir. Felipe II, ünlü satranç ustası Ruy López'i destekledi. Savaşçıları simgeleyen taşların adları da zaman içinde değişti. İran'da subay anlamına gelen *alfil* giderek fil, fransızcada önce *fol* sonra *fou,* ingilizcede *bishop* (papaz) adını aldı; diyagramlarda piskopos başlığıyla simgelendi. Vezir, Doğu'da *firz, ferzin, ferz* adıyla anılırken Batı'da, toplumun farklı yapısına koşut olarak, cinsiyet değiştirdi, önce *vierge* (bakire), sonra *dame, kraliçe* (İngiltere'de Queen) oldu. Eskiden tahtırevanlı filler ya da savaş arabaları biçiminde simgelenen kalelere farsçada *ruh* (ingilizcede rook) deniliyordu. Hindistan'da, İran'da, at olarak bilinen taş, Ortaçağ Avrupası'nda şövalye adını aldı. "Şah ve mat" ünlemi de farsça "kral öldü" anlamındaki şahmat'tan gelir.

Satranç konusunda bilinen ilk yapıtlar XI. ya da XII. yy.'daki elyazmaları, problem derlemeleri, oyun kurallarıyla birlikte anekdotlardır. XIII. yy.'da Jacques de Cessoles, bir parçası satranç oyunundan alınacak ahlak dersine ayrılmış bir kitap yazdı. Bu kitap 1473'te basıldı. Cessoles'den sonra gelen başlıca yazarlar Lucena (1497), Damiano (1512), satrancın ilk büyük kuramcısı sayılan Ruy López de Segura (1561), Gianutio (1597), Salvio (1604), Carrera (1617), yapıtı ancak 1656'da İngiltere'de ve ölümünden uzun bir süre sonra 1669'da Fransa'da yayımlanabilen Gioacchino Greco'dur. Bertin'den (1735), Stamma'dan (1737) sonra, çağının en güçlü satrançcısı, fransız müzikçisi Philidor 1749'da *Analyse du jeu des*

Keystone

Sato Eisaku

échecs'i (Satranç oyununun çözümlemesi) yayımladı.

• *Kurallar.* Satranç, 1 şah, 1 vezir, 2 fil, 2 at, 2 kale ve 8 piyon olmak üzere 16'şar taşı kullanarak oynanan bir savaş oyunudur. Oyunun amacı rakip şahını ele geçirmektir. Şah rakip taşlardan birinin tehdidi altında bulunduğu zaman kış (ya da şah) durumundadır. Şah bu tehditten kurtulamadığı, taşı alamadığı koşulda *mat* olur. Rakibin taşını doğrudan tehdit eden bir hamle yapan oyuncu "şah" diyerek rakibini uyarmak zorundadır. Şah (ya da kış) uyarısıyla tehdit edilmediği halde, şahın gidebileceği bütün kareler rakip taşların denetimi altında bulunuyorsa ve şahın da hamle yapması zorunluysa oyun "pat", yani berabere olur. Şahın, korunabilmesi için, rok yapmaya hakkı vardır. Rok hareketi şahın, kanatlardaki kalelerden biriyle yer değiştirerek iki kare sağ (küçük ya da kısa rok) ya da sola (büyük ya da uzun rok) gitmesi, o yandaki kalenin de, şahın üzerinden aşırılarak onun yerleştiği karenin öte yanındaki kareye geçirilmesidir. İki taşın bu hareketi tek hamle sayılır. Rok yapabilmek için şahla rok yapan kale arasında başka taş olmaması, şahın rok yaptığı yöndeki karelerin rakip taşların denetiminde bulunmaması, şah ve kalenin daha önce hareket etmemiş olması, rok tamamlandığı zaman da şah (kış) durumuna düşülmemesi gerekir. Piyonlar sekizinci sıraya ulaştıkları zaman herhangi bir alete (vezir, kale, fil, at) dönüştürülebilir. Böylece tahtada iki, üç vezir, üçüncü bir kale olabilir. Satranç tüm dünyada Uluslararası satranç federasyonu'nun (FİDE) kabul ettiği kurallara göre oynanır.

Oyunun başında taşlar resimde görüldüğü gibi yerleştirilir; vezirler kendi renklerindeki hanelerde yer alırlar. Beyaz (ya da açık renk) kare oyuncunun sağına gelecek biçimde konulmuş tahta üzerinde gelişen oyun, şahın mat olması, taraflardan birinin yenilgiyi kabul etmesi ya da belirli zaman süresi içinde belirli sayıda hamle yapamayan oyuncunun saatindeki bayrağın düşmesiyle (örneğin iki saat içinde 40 hamle) sona erer. Beraberlik iki tarafın da yenici taşının kalmaması, aynı hamlelerin üç kez arka arkaya yinelenmesi, şahın pat durumunda kalması ya da 50 (belli durumlarda 100) hamle içinde taraflardan birinin yenememesi halinde sözkonusu olur.

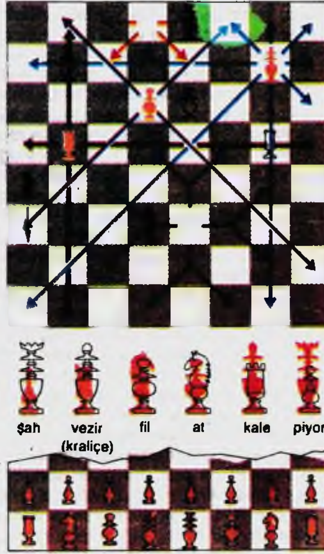
• *Taşların hareketi.* Şah her yönde (ön, arka, çapraz) bir kare gidebilir. Vezir, yolunun boş olması koşuluyla dikey, yatay ya da çapraz gidebilir. Kaleler, yine boş kareler boyunca, dikey ya da yatay gidebilirler. Fillerin hareketi aynı renk kareler üzerinde, çaprazdır. Atlar bir hamlede bir adım kale, bir adım fil gibi iki kare gider, bir (L) çizerler. At, öteki taşlardan farklı olarak çevresindeki taşların üstünden atlayabilir, bu taşların arkasındaki rakip taşları tehdit edebilir. Piyon, hep öne doğru, dikey olarak ilerler; ancak ön çapraz karedeki taşları alabilir (sağ ya da sol). İkinci sıradaki yerinden ilk çıkışında iki kare gidebilir. Alan taş, alınan taşın karesine getirilir. Taş almak zorunlu değildir.

XVI. yy.'da alman satranç takımı taşlar amber üzerine mine kakmalı satranç tahtası amber ve fildişinden yapılma *özel kol.*

Connaissance des arts

satranç oyunu
taşların tahta üzerinde ilerleyişi

oyunun başlangıcında taşların konumu

• *Oyunun yazılışı.* Satranç oyunu betimlenirken cebirsel, figürlü ya da ingiliz yöntemi kullanılır. Cebirsel yazımda satranç tahtasının her karesi, dikeyler beyazın solundan başlayarak a, b, c, d, e, f, g, h; yataylar, beyazın önünden başlayarak siyahlara doğru 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 olarak tanımlanır. Hareketleri belirtmek için hamleyi yapan taşın (at: A, fil: F, kale: K, vezir: V, şah: Ş) simgesi yazıldıktan sonra bu taşın kalktığı ve gittiği karelerin koordinatı verilir: A f1-f3 (ya da yalnız Af3). Piyonlar için simge yazılmaz. Kısa yazımda taşın salt gittiği kare belirtilir. Figürlü yazımda taşın simgesi yerine diyagramlardaki resmi konulur. İngiliz yönteminde tahtanın kareleri cebirsel koordinatlarla değil sıra başındaki taşların adlarıyla anılır: P-QKt3 vezir tarafındaki atın önündeki piyonun bir hamle öne çıktığını gösterir. Bu yazımda beyaz ve siyah taraf yatay sıraları kendi önlerinden başlayarak, ayrı ayrı belirtirler. Siyah şahın yanındaki filin oyun başında bulunduğu kare beyazın yazımına göre KB8, siyaha göre KB1'dir.

Dünya satranç birincileri
1886-1894 Wilhelm Steinitz (Avusturya)
1894-1921 Emanuel Lasker (Almanya)
1921-1927 José Capablanca (Küba)
1927-1935 Aleksandr Alehin (Fransa)
1935-1937 Max Euwe (Hollanda)
1937-1946 Aleksandr Alehin (Fransa)
1948-1957 Mihail Botvinnik (Rusya)
1957-1958 Vasiliy Smislov (Rusya)
1958-1960 Mihail Botvinnik (Rusya)
1960-1961 Mihail Tal (Rusya)
1961-1963 Mihail Botvinnik (Rusya)
1963-1969 Tigran Petrosyan (Rusya)
1969-1972 Boris Spaskiy (Rusya)
1972-1975 Robert (Bobby) Fisher (ABD)
1975-1985 Anatoliy Karpov (Rusya)
1985-1993 Gariy Kasparov (Rusya)

• *Türkiye*'de satrancın geçmişi oldukça eskidir. Kütüphanelerde bulunan bazı elyazması kitaplar da bunu doğrulamaktadır. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Seferihisarlı İsmailoğlu Şaban tarafından derlenen elyazmasında, satrancın yararları anlatılmakta, tarihçesi verilmektedir. Kahire mevlevihanesi şeyhi Vanlı Dede tarafından Mısır valisi Abdurrahman Paşa' ya gönderilen 1680 tarihli yazıda da satrancın tarihçesinden söz edilmekte, ilkin Hindistan'da ortaya çıktığı, buradan İran'a ve İran'dan da Anadolu'ya yayıldığı anlatılmaktadır. Bugün Kraków müzesi'nde bulunan ve Sultan Ahmet III tarafından Polonya hükümdarına armağan edilmiş olan satranç takımı da, Osmanlı devletinde satrancın oldukça tutulan bir oyun olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyet'ten sonra, Türkiye'de satranca ilişkin en önemli adım, 1936'da Ankara, 1943'te İstanbul satranç kulüplerinin kurulması oldu. 1954 yılında Türkiye Satranç federasyonu kuruldu, ancak 1962 yılına değin çeşitli olanaksızlıklar yüzünden etkin bir çalışma yapamadı. Kuruluş, 1962 yılında 3512 sayılı kanun'un 10. maddesi uyarınca Fédération Internationale d'Echec'e (Uluslararası satranç federasyonu) bağlandı, aynı yıl Türkiye ilk kez Varna'da yapılan 15. Dünya satranç şampiyonası'na katıldı. 1965 yılından başlayarak da Türkiye Ferdi satranç şampiyonası düzenlenmeye başladı. Nisan 1991'de kurulan Satranç federasyonu, Gençlik ve spor genel müdürlüğüne bağlı, devletin bir federasyonu olarak faaliyet göstermektedir.

Lise takımları arasında ilk yarışma İstanbul'da, Nevzat Süer'in girişimi ve bazı gazetelerin yardımıyla 1971 yılında gerçekleşti. 1972 yılında *Hayat* dergisinin katkısıyla yapılan yarışma, 1973-1974' ten başlayarak *Cumhuriyet* gazetesi tarafından desteklendi. Gençlik ve spor bakanlığı liseler ve üniversiteler düzeyinde bireysel yarışmalar düzenlemeye başladı (1982).

Türk satrançççıları Uluslararası satranç federasyonu'nun (FİDE) onayladığı turnuvalarda yer aldılar: Nevzat Süer ve İlhan Onat uluslararası usta, Turhan Yılmaz ve Suat Soylu FİDE ustası unvanlarını kazandılar. 1988'deki satranç olimpiyatında Suat Atalık birinci masada dünya üçüncüsü oldu. Ayrıca Türkiye, takım halinde katıldığı olimpiyatlarda da kayda değer dereceler aldı: 1990'da 46. (Nori Sad), 1992'de 37. (Manilla).

Türkiye satranç birincileri:
1966 - Seracettin Bilyap
1967 - İsmet İbrahimoğlu/ Cavit Uzman
1968 - Nevzat Süer
1969 - Nevzat Süer/ Akdoğan Erözbek
1970 - İsmet İbrahimoğlu/ Nevzat Süer
1971 - İsmet İbrahimoğlu
1972 - Ferit Boysan
1973 - Nevzat Süer
1974 - İlhan Onat
1975 - İlhan Onat
1976 - Feridun Öney/ Ali İpek
1977 - Ergun Gümrükçüoğlu
1978 - Turhan Yılmaz
1979 - Turhan Yılmaz
1980 - Ergun Gümrükçüoğlu / Ali İpek / Ateş Ülker
1981 - Suat Soylu
1982 - İlhan Onat
1983 - Adnan Şendur
1984 - Can Yurtseven
1985 - Ateş Ülker
1986 - Turhan Yılmaz
1987 - Suat Atalık
1988 - Suat Atalık
1989 - Turan Yılmaz
1990 - Cem Karadağ
1991 - Hakan Erdoğan
1992 - Hakan Han

—Ed. Saz şairlerinin divan edebiyatı etkisinde kalmasıyla ortaya çıkan türlerdendir. Musammat* gazele benzer. Veznin iki eşit parçadan oluşması ve dize ortasındaki uyak dolayısıyla beyitler, dört dizeli bentlere (dörtlük) dönüşebilir. Bu durumda dizeler 4+4 duraklı ya da duraksız sekizli hece ölçüsüne de uyar. Uyak biçimi gazelde olduğu gibi *aa, ba, ca* vd.'dir: *"Medhine meddah olalım hüsrev-i huban güzele/ Vasfına sözler bulalım dinleye yârân güzele"* vd. (Dertli).

Satranç *(Checkmate)*, 1 prologla baş-

layan 1 perdelik bale. Konusunu ve müziğini Arthur Bliss, koregrafisini Ninette De Valois, dekor ve kostümlerini Edward MacKnight Kauffer hazırladı. İlk kez 1937'de Paris'te Vic Wells Ballet tarafından Champs-Élysées tiyatrosu'nda sahnelendi. Aynı yıl Londra'da Sadler's Wells Theatre'da yinelendi. Başlıca rollerde June Brae, Pamela May, Harold Turner ve Robert Helpmann dans ettiler. Aşk ve Ölüm'ün simgesel bir satranç oyununda karşı karşıya geldiği bu dramatik bale, N. De Valois'nın en iyi yapımlarından biridir. Kara Kraliçe (Black Queen) rolünün en iyi yorumcuları arasında Beryl Grey, Maina Gielgud ve Natalia Makarova anılmalıdır.

Satranç Türkiye'de ilk kez 1963-64 sezonunda Ankara Devlet opera ve balesi tarafından, yine De Valois'nın koregrafisiyle sahnelendi.

SATRAP a. (fr. *satrape;* lat. *satrapes;* fars. *hşatrapa*). Antik. Persler'de bir satraplığın yöneticisi.
—ANSİKL. Satrabın geniş bir bölgeye yayılan önemli yetkileri vardı; ancak, kralın özel görevlilerinin ("kralın gözleri ve kulakları") denetimi altındaydı. İ.Ö. V. yy.'da satrapların gücü arttı ve bu unvan babadan oğula geçmeye başladı. Satrap ayaklanmalarının önüne geçmek amacıyla kral, imparatorluğun batısındaki (yunanlı paralı askerlerin toplanabildiği) satraplıkları parçaladı.

Satrap lahdi, Sidon'da (bugün Sayda), kral mezarlığında bulunmuş lahit; 1887'de Osman Hamdi Bey'in gerçekleştirdiği kazılarda ortaya çıkarıldı. Paros adasının mermerinden yapılmıştır. Kapağı beşik çatı biçimindedir. İçi, yalnızca bu lahitte görülen, antropoit biçiminde oyulmuştur. İ.Ö. 430-420'ye tarihlendirilen bu lahdin bir satraba ait olduğu ve üzerindeki kabartmaların da onun yaşamıyla ilgili olduğu sanılmaktadır. Av ve ziyafet sahnelerinin, mızraklı askerlerin betimlendiği kabartmalarda ion ile doğu üslubu kaynaşmıştır.

SATRAPLIK a. Antik. Bir satrabın yönetim bölgesi. (Dara I döneminde Pers İmparatorluğu'nda 20 satraplık vardı. Selefkiler devletlerini 35 kadar satraplığa ayırmışlardı; bunların yöneticilerinin resmi unvanı *strategos*'tu.)

SATSANGA, *azizler topluluğu* anlamına gelen ve özellikle hindularla buddhacıların büyük bir önem verdikleri manevi yolda ilerlemiş kişiler topluluğunu belirten sanskritçe sözcük. Manastırlarda satsanga, manastırda bütün kalanlar ve manastıra bütün katılanlar topluluğunu gösterir.

SATSİVRİSİ, esk. **Samdi dağı,** D. Anadolu bölgesinin Hakkâri bölümünde, İkiyaka (esk. Sat) dağlarının en yüksek doruğu (3 711 m).

SATSUMA a. (japonca sözc.). Tatlımsı lezzette bir mandalina çeşidi. (→ MANDALİNA.)

SATSUMA, Kyuşu'nun güneyinde, XVI. yy.'dan beri faaliyet gösteren japon seramik fırınlarının ürettiği eşyaya verilen ad. Burada çok çeşitli parçalar üretilir: eski parçalar, ya *kuro-satsuma*'lar gibi süslemesiz, sade tekrenkli ya da çizilmiş ve kakma işlemeli siyah satsumalardır. Daha sonra rokoko tarzına yaklaşan gösterişli parçalar da üretilmiştir.

SATTA (Sebastiano), italyan yazar (Nuoro, Sardinya, 1867 - *ay. y.* 1914). Sardinya folklorundan esinlenmiş (*Canti barbaricini*, 1910; *Canti del salto e della tanca*, 1924) halkçı şiirler yazdı.

SATTA (Giovanni Salvatore), italyan yazar (Nuoro, Sardinya, 1902 - *ay. y.* 1975). Ünlü bir hukukçuydu, anıtsal bir yapıt olan *Commentario al codice di procedura civile*'yi (Hukuk yargılama usulü yasası) yazdı. Doğduğu kentin XIX. yy. sonu ile XX. yy. başındaki geniş bir sagası niteliğindeki romanının (*le Jour du jugement* [fr. çev.], 1978) yayımlanması Tomasi di Lampedusa'nın *il Gattoperdo* adlı kitabının çıkışındakine benzer bir olay oldu.

SATTIRMAK → SATMAK.

SATTLER (Joseph), alman ressam ve desinatör (Schrobenhausen, Yukarı Bavyera, 1867 - Münih 1931). Yergi ve mizah gazetelerinde çalıştıktan (*Pan*'ın ilk sayısının kapağı, 1895) sonra, çeşitli albümler çıkarttı, birçok kitap tasarladı ve resimledi (*Niebelungen*, 1898-1904).

SATUK BUĞRA HAN → BUĞRAHAN.

SATU MARE, Romanya'nın kuzeybatısında kent, Satu Mare yönetim bölümünün merkezi, Pannonia ovasının kenarında; 136 881 nüf. (1989). Yönetim bölümündeki sanayi üretiminin % 80'i kentte gerçekleştirilir (makine ve çeşitli araç gereçler, ev araç gereçleri, besin sanayisi.)
—*Satu Mare yönetim bölümü*, 4 405 km²; 421 465 nüf. (1989).

Saturn, Apollo* programının gereksinimleri için geliştirilen amerikan uzay fırlatıcıları ailesi.

Yalnız deneysel bir model olan 2 katlı Saturn 1 füzesi, itme gücü 85 tonluk 8 motor taşıyan itme gücü yüksek bir ilk kat ile sıvı hidrojenli ikinci bir S-4 katını denemeye yönelikti. 50 m yüksekliğindeki bu uzay aracının kalkış kütlesi ise 510 tondu. İlk atılışı 27 ekim 1961'de gerçekleşti. 1965'e dek dokuz füze daha fırlatıldı.

Saturn 1-B, Apollo uzay gemisinin parçalarını Yer'in alt yörüngesinde deneme de kullanıldı. Yüksekliği 68 m, kütlesi ise 590 t olan bu araç, Saturn 1'den S-4B ikinci katıyla ayrılıyordu ve 18 t'luk yararlı bir yükü yörüngeye oturtabiliyordu. 1966 ile 1975 arasında, önce Apollo programı, daha sonra insanlı Skylab ve Apollo-Soyuz uçuşları için dokuz Saturn füzesi fırlatıldı.

Yüksekliği 110 m, kalkış kütlesi ise 2 700 t olan ve kalkışta 3 400 t'luk itme gücüne ulaşan (bugüne kadar yapılanların en güçlüsü olan, her biri 680 t'luk itme gücünde 5 F-1 motoru) dev Saturn 5 füzesi, Yer yörüngesine 140 t'luk bir yük yerleştirebilecek ve eksiksiz Apollo uzay gemisinin 45 tonunu Ay'a doğru fırlatabilecek güçteydi. İlk olarak 9 kasım 1967'de fırlatılan bu füze toplam 13 kez kullanıldı ve son olarak 1973'te amerikan yörünge istasyonu Skylab'i uydulaştırdı.

SATURNALİA a. (lat. sözc.; *Saturnus*'tan). Esk. Rom. Saturnus onuruna düzenlenen şenlikler. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İmparatorluk döneminde Saturnalia önem kazandı. Aralık sonunda birkaç gün süren bu şenlikler sırasında, armağanlar verilir, dilekler dinlenir, esirlere tüm özgürlükler sağlanır, bunlar sahipleriyle eşit bir duruma gelirdi. Kendilerine hizmet edecek kimse bulamayan esir sahipleri, yemek yemek ve söyleşmek için dost grupları oluştururdu. Macrobius'un *Saturnalia* adlı yapıtında bu tür bir toplantıdan söz edilir. Saturnalia kış gündönümüyle ilişkiliydi; bu şenlikler karnavalın kökeninde yer alır.

SATURNİA a. Kelebek cinsi. (Tavuskelebeğigiller. *Saturnidae* familyası.)
—ANSİKL. *Saturnia*'lar, iri, kızıl ve kahverenkli, gri hareli, her kanadının ortasında göz biçiminde kırmızı ve mavi bir leke bulunan güzel kelebeklerdir; çok güzel yeşil renkli tırtılları, mavi ya da kırmızı kabarcıklıdır ve ipek kozaları örerler. Büyük tavuskelebeğinin *(Saturnia pyri)* kanat açıklığı 12 cm'yi bulur. Tırtılı, dişbudak, karaağaç, armutağacı ve erikağacında yaşar. Aynı familyadan olan küçük tavuskelebeğinin *(Eudia pavonia)* tırtılıysa, erikağacında, gürgende ve fundalıklarda bulunur.

SATURNİDAE a. Böcbil. TAVUSKELEBEĞİGİLLER familyasının bilimsel adı.

SATURNUS, Yunanlılar'ın Kronos'uyla bir tutulan, eski İtalya ve roma tanrısı. Bağcıların ve köylülerin tanrısıydı; İtalya'ya (Latium) yerleşti. Latium (Lazio), onun yönetiminde altın çağını yaşadı. Saturnus, Latium krallarının uzak atası sayılırdı. Forum'da, sütunlarından birkaçı günümüze ulaşan bir tapınağı vardı. Saturnalia* şenlikleri dışında tanrının kültüyle ilgili gösteriler pek enderdi. Buna karşılık Afrika'da Saturnus kültü halk arasında çok yaygındı. Ancak Afrika'da tapılan Saturnus gerçekte bir Baal'dı.
—İkonogr. Saturnus genellikle geniş bir pelerine sarınmış, elinde altın çağdaki verimli kılıcı rolünü anımsatan bir tırpan tutan çıplak ve yaşlı bir adam olarak temsil edilir Kanatları ve kum saatiyle Zaman tanrısıdır. XV. yy. ressam ve gravürcüleri onu bir zafer arabasında ayakta gösterirler. Poussin'in *İnsan yaşamının dansı* adlı tablosunda (Wallace collection), kanatlı ve kithara çalarken betimlenmiştir. Goya Saturnus'u çocuklarını yerken resmetmiştir (Prado). Mevsimler ikonografisinde, Saturnus Kış'ı kişileştirir (Girardon, Versailles parkı).

Saturnus dizesi, Romalılar'ın ilk ve tek ulusal nazım tekniği. (Livius Andronicus'un Scipio ailesi için kaleme aldıkları ve Naevius'un *Poenicum bellum*'u gibi birtakım yazıtlarda kullanılan bu dizenin ritim duygusu Augustus döneminde anlaşılmaz olmuş ve dizeye *incomptus* ve *horridus* gibi adlar verilmişti.)

SATÜRN, Güneş sistemi'nin, Güneş'ten uzaklık sırasına göre altıncı, kütle ve hacim bakımından ise Jüpiter*'den sonra ikinci gezegeni. 1980 ve 1981'de, önce 124 000 km'lik, sonra 101 000 km'lik bir uzaklıktan geçen iki amerikan Voyager sondası bu gezegenle ilgili bilgilerimizin artmasını sağladı.
• *Atmosfer.* Jüpiter gibi Satürn'ün de yüzeyi katı değildir ve kalın bir atmosferle çevrilidir.

Bileşim bakımından, Satürn'ün atmos-

Photri

Kennedy Space Center'da (Florida) paleti taşıma aracı üzerine yerleştirilmiş Saturn 5 füzesi

Satürn'le ilgili başlıca veriler

ayırtedici fiziksel özellikler

ekvatoral çap	120 660 km (Yer'inkinin 9,4 katı)
kutupsal çap	108 000 km
basıklık	0,105
Yer kütlesine oranla kütlesi	95,2
ortalama yoğunluk	0,69
ekvatordaki, çekim ivmesi	Yer'inkinin 1,15 katı
kurtulma hızı	35,41 km/sn
yıldız dönme dönemi	10 sa 14 dk - 10 sa 39 dk
ekvatorun yörünge düzlemine eğimi	26° 44'
albedo	0,45
manyetik alanın yeğinliği	2.10^{-5} T (ekvatorda, bulut örtüsü düzeyinde)

ayırtedici yörünge özellikleri

yörüngenin yarı büyük ekseni	1 429 400 000 km, yani 9,5547 ab
Güneş'e maksimum uzaklık	1 511 000 000 km
Güneş'e minimum uzaklık	1 346 400 000 km
Dışmerkezlik	0,056
tutulum düzlemiyle eğimi	2° 30'
yıldız dolanım dönemi	29 yıl 167 g
ortalama yörünge hızı	9,64 km/sn
sinodal dolanım süresi	1 yıl 13 g
Yer'e maksimum uzaklık	1 650 000 000 km
Yer'e minimum uzaklık	1 200 000 000 km

Satürn'ün uyduları

adı	*no.*	*keşif yılı*	*keşfedenler*	*yıldız dolanım dönemi (gün)*	*yörüngenin yarı büyük ekseni (km)*	*çap (km)*
Atlas	XV	1980		0,602	137 670	20 × 40
1980 S 27		1980		0,613	139 350	140 × 100 × 80
1980 S 26		1980		0,628	141 700	110 × 90 × 70
Janus	X	1966	A. Dollfus (Fr.)	0,694	151 420	140 × 120 × 100
Epimetheus	XI	1980	D. Cruikshank (ABD)	0,695	151 470	220 × 200 × 160
Mimas	I	1789	W. Herschel (B.B.)	0,942	185 540	390
Enceladus	II	1789	W. Herschel (B.B.)	1,370	238 040	500
Tetis	III	1684	J. D. Cassini (Fr.)	1,888	294 670	1050
Telesto	XIII	1980	D. Smith, H. Reitsema, S. Larson, J. Fountain (ABD)	1,888	294 670	34 × 28 × 26
Kalypso	XIV	1980	D. Pascu, K. Seidelmann, W. Baum, D. Currie (ABD)	1,888	294 670	34 × 22 × 22
Dione	IV	1684	J. D. Cassini (Fr.)	2,737	377 420	1 120
Dione B	XII	1980	P. Laques, J. Lecacheux (Fr.)	2,739	378 060	36 × 32 × 30
Rea	V	1672	J. D. Cassini (Fr.)	4,517	527 100	1 530
Titan	VI	1655	C. Huygens (Hol.)	15,945	1 221 860	5 150
Hiperion	VII	1848	W. Bond (ABD)	21,276	1 481 000	410 × 260 × 220
Japet	VIII	1671	J. D. Cassini (Fr.)	79,33	3 560 800	1 460
Phoebe	IX	1898	W. Pickering (ABD)	550,45	12 954 000	220

ağustos 1981'de amerikan sondası Voyager 2'nin 13,9 milyon km uzaktan aldığı Satürn'ün ve halkalarının görüntüsü

NASA

feri Jüpiter'inkiyle çok belirgin bir benzerlik gösterir. Özellikle hidrojen ve helyumdan oluşmuştur, ancak bunların bileşim oranı Jüpiter atmosferinde gözlemlenenden farklıdır. Gerçekten de yapılan ölçümler helyumun, kütle olarak Jüpiter atmosferinde % 17, Satürn'de ise % 11 olduğunu gösterir. Tayf çözümlemeler de, bulut bileşiminin büyük bir bölümünü oluşturan metan ve amonyağın varlığını ortaya çıkarmıştır. Sıcaklık, bulutların tepesinde –180 °C'tır. Jüpiter gibi Satürn'ün de bir iç ısı kaynağı vardır, ama bu ısı kaynağı Jüpiter'de daha yeğindir, çünkü Satürn'e göre Güneş'ten yaklaşık üç kez fazla enerji alır. Atmosferdeki sıcaklıkların profili Jüpiter'inkiyle aynı türden olmakla birlikte, Satürn'deki sıcaklıklar Güneş'ten daha uzak olduğu için daha düşüktür. Atmosfer dolaşımı, tersyönlü doğu -batı yatay akımlarıyla Jüpiter'inkine benzer. Ama, Jüpiter üzerindeki çok şiddetli rüzgârların, bulut kuşaklarının çevresinde gözlemlenmesine karşın, Satürn'de buna benzer bir ilişkiye rastlanmaz. Buna karşılık, rüzgârların hızı, enlem arttıkça yavaş yavaş azalır. Jüpiter'dekinden 4-5 kez daha güçlü rüzgârların estiği ekvatorda, 1 800 km/sa'e erişen hız, 40° enleme doğru hemen hemen sıfır olur Genellikle Satürn'de, Jüpiter'e göre daha az konveksiyon hücresi gözlemlenir. Bununla birlikte, Jüpiter atmosferindeki oluşumlara benzeyen burgaçsı oluşumlar Voyager sondalarıyla ortaya çıkarılmıştır; aynı sondalar, kutup bölgelerinde kutup ışıkları yayımlarını da gözlemlemiştir.

• *İç yapı.* Satürn, iç yapı bakımından Jüpiter'e benzemekle birlikte, çok yüksek hidrojen oranı, 0,69'u geçmeyen (birim olarak suyun yoğunluğu alındığında) daha zayıf bir ortalama yoğunluğa neden olur: Satürn bir okyanusa bırakılsaydı, su üzerinde kalacaktı. Uzay araştırmalarından elde edilen verilerle bir iç yapı modeli tasarlanmıştır. Bu modele göre gezegenin büyük bir bölümü, önce, 30 000 km derinliğe kadar sıvı evrede, sonra da metal evrede bulunan bir hidrojen-helyum karışımından oluşur. Hidrojene göre daha ağır olan helyumun yavaş yavaş derin bölgelere doğru göç etmesi, gezegenin, gözlemlerle ortaya çıkarılan ışınım fazlasını açıklayabilecek bir iç enerji kaynağı meydana getirir. Merkezde, yarıçapı yaklaşık 12 000 km, kütlesi ise Yer kütlesinin aşağı yukarı 25 katı olan bir çekirdek bulunur; bu çekirdek, çevresi sıvı bir katmanla (su, metan, amonyak vb.) kaplı kayalık bir özden oluşur.

• *Manyetik alan.* Satürn'ün 1979'da Pioneer 11 sondasıyla ortaya çıkarılan ve Jüpiter ile Yer'de gözlemlenenin aksine, ekseni, gezegenin dönme ekseniyle hemen hemen çakışan bir dipolle gösterilen bir manyetik alanı vardır. Bu alanın ekvatordaki ve bulutlar düzeyindeki yeğinliği yaklaşık $2 \cdot 10^{-5}$ T'dir. Manyetosfer*'inin boyutları Jüpiter'in manyetosferininkinin aşağı yukarı üç katı kadar olmakla birlikte, bu boyutlar, Güneş rüzgârının etkisiyle önemli dalgalanmalara uğrar.

• *Halkalar.* Satürn'ün en önemli özelliklerinden biri, gezegeni çevreleyen geniş halka sistemidir. Galilei, Scheiner, Riccioli, Gassendi vb. gökbilimciler gezegen üzerinde dürbünle yaptıkları ilk gözlemler sırasında bu oluşumu sezinlemişlerse de, gerçek yapısını ilk olarak 1655'de Huygens keşfetmiştir.

70'li yılların sonunda, Yer'den yapılan gözlemler, Satürn'ün ekvator düzlemi içinde, kalınlıkları 1 km'yi aşmaksızın 300 000 km'ye dek yayılan ve keşfedilme sırasına göre büyük harflerle gösterilen yarım düzine kadar halkanın tanınmasını sağladı. Ama 1980 ve 1981'de Voyager sondalarıyla alınan yüksek çözmeli fotoğraflar, bu halkaların her birinin eşmerkezli bir ince halkacıklar dizisi oluşturduğunu ortaya çıkardı. Böylece, toplam halka sayısı binlere ulaşır. Bu halkalar, küçük uydular gibi, birbirine yakın yörüngeler üzerinde birbirinden bağımsız olarak dolanan, çok sayıda "kirli" buz (tozlarla, mineral parçacıklarıyla vb. karışmış buz) parçalarından oluşmuştur. Birbirlerinden özellikle malzeme yoğunluğuyla ve içerdikleri cisimlerin boyutlarıyla (birkaç mikrometre ile birkaç metre arasında değişen) ayrılırlar. Kabul edilen en genel açıklamaya göre, sistemin kararlılığı Satürn'ün ve uydularının çekimiyle sağlanmaktadır. Yer'den gözlemlenen halkalar arasındaki bölümler, malzeme yoğunluğu belirgin biçimde düşük olan bölgelere denk düşer. Burada dolanan cisimler uzun süre bu bölgelerde barınamaz, çünkü dolanım dönemleri, Satürn'ün temel uydularının dolanım süreleriyle basit bir ilişki içindedir. Bu çekimsel rezonans olayı, Jüpiter'in etkisindeki küçük gezegen*lerin halkasında gözlemlenen olaya benzer.

Kimilerine göre halkalar, etkisinde kaldıkları gelgitle parçalanan bir ya da daha çok sayıdaki büyük uydunun bölünmesiyle oluşmuştur, çünkü bunlar, Satürn'den, Roche limitinin altındaki bir uzaklıkta dolanmaktadır. Kimilerine göre ise, halka, gezegenin oluşum artıklarıdır. Ama bu iki süreç birleştirilebilir ve iç halkaların bir parçalanma sonucunda, dış halkaların ise yakalanma artıklarından oluştuğu kabul edilebilir. Ayrıca, halkaları oluşturan blokların boyutlarında gözlemlenen farklar, dış halkaların tümünün aynı dönemde oluşmadığı izlenimini uyandırır.

Voyager sondalarıyla elde edilen yüksek çözmeli fotoğraflar, halkaların içinde çok sayıda düzensizlik (kalınlık ya da parlaklık değişimleri, malzeme dağılımındaki heterojenlik, manyetik alanla birlikte dönen, geçici uzun radyal yapılar vb.) bulunduğunu ortaya çıkarmıştır. Günümüzde kuramcılar, dinamik süreçlerin karmaşıklığının belirtisi olan bu özellikleri açıklamaya çalışmaktadırlar.

• *Uydular.* Halkalardan başka, Satürn'ün çevresinde, önemli bir uydu ailesi bulunur. Bunların en büyüğü (çapı 5 000 km'nin üstünde) olan Titan*'ın boyutları yersel bir gezegeninki kadardır; en küçüklerinin ise boyutu onbeş-yirmi kilometreyi geçmez ve bunların yapısı, kuşkusuz halkaları oluşturan en büyük blokların yapısından temelde bir farklılık göstermez.

1979'da, Satürn'ün üzerinden ilk uzay aracı uçana dek, ancak 9 uydunun varlığı kesin olarak biliniyordu; bu uydulara da yunan mitolojisinden Titanlar'ın ve Devler'in adları verilmişti; bunlar, gezegene en yakın olandan en uzak olana doğru şu şekilde sıralanır: Mimas*, Enceladus*, Tetis*, Dione*, Rea*, Titan*, Hiperion*, Japet* ve Phoebe*. 1966'da, fransız gökbilimci A. Dollfus tarafından ortaya çıkarılan ve Satürn'e Mimas'tan daha yakın olan Janus*'un varlığı hâlâ tartışılmaktadır. Son olarak, 1900'de amerikalı W. Pickering'in keşfettiğini söylediği, ancak daha sonra hiç gözlemlenmeyen Temis'in adından artık söz edilmemektedir.

1979 ve 1980'de, halkaların kenarlarından göründüğü dönemde yapılan uzay uçuşları ve Yer'den gerçekleştirilen Satürn gözlemleri, bu gezegenin çevresinde saptanan uydu sayısının çok artmasına yol açtı. Ayrıca Janus'un varlığı da doğrulanabildi. Ama hemen hemen aynı yörünge üzerinde dolanan bir başka küçük uydu da, Epimetheus, keşfedildi. Bu iki cismin yörünge hızları birbirine çok yakın olmakla birlikte, eşit değildir; böylece, içteki uydu yavaş ya-

vaş dıştakini yakalar. Birbirlerine yaklaştıklarında karşılıklı çekimleri bunların açısal momentlerini değiştirir. İçteki uydunun açısal momenti artar ve bu uydu, yörünge hızının daha küçük olduğu daha "yüksek" bir yörüngeye geçer; dıştaki uydunun momenti ise azalır ve bu uydu yörünge hızının daha büyük olduğu daha "alçak" bir yörüngeye geçer. Böylece iki uydu yerlerini değiştirmiş olur. Bu durum, dört yılda bir yinelenir.

Kalypso ve Telesto gibi, daha yakın tarihte keşfedilen diğer uyduların kimilerine "Lagrange" uyduları denir: bunlar, daha büyük bir uyduyla aynı yörüngeyi izler ve onun 60° önünde ya da ardında, "Lagrange noktaları" (bu biçimlenmeyi ilk kez inceleyen matematikçi Lagrange'ın adından) adı verilen, sistemin dinamik kararlılığı olan noktalarında dolanırlar. Son olarak kimi halkaların kenarında, çekim alanlarının bu halkaları sınır yıldızların arasına hapsettiği düşünülen küçük uydular da saptanmıştır: bu nedenle bu uydulara "çoban uydular" denilmektedir.

Öte yandan, Voyager uçuşlarıyla elde edilen en önemli sonuçlardan biri, Satürn'ün uzun süreden beri tanınan, ama hakkında çok az şey bilinen (yörünge özellikleri dışında) ve Titan dışında, teleskoplarda hemen hemen bir nokta gibi görünen uydularının fizyonomisini ortaya çıkarmak olmuştur.

—Astrol. Güneş ailesinden gezegen. (Gündüz üçüncü büyük üçgenin yöneticisi. Doğusal konumda Oğlak'ta, batısal konumda Kova'da gökevindedir; yücelim hali Terazi burcundadır. Ptolemaios bu gezegenin etkisini daha çok, Soğuk, bir ölçüde de Kuru olarak niteler [yani Jüpiter'in tam tersi bir yapıdadır]; koruyucu, yoğunlaştırıcı ve engelleyici, hatta kısıtlayıcı ilkeyi temsil eder; etkisini en yoğun biçimde kavuşum konumunda gösterir.)

SATVET a. (ar. *satvet*). *Esk.* **1.** Zorlu ve ezici güç. **—2.** Şiddet ve kuvvetle birinin üzerine atılma.

Satvet-i milliye, "Halk efkârına hadim siyasi türk gazetesidir" altbaşlığıyla, Mustafa Hulusi tarafından Elazığ'da yayımlanan haftalık gazete (1923-1925).

SATYA, *doğruluk* anlamına gelen ve manevi yola giren herkesin kabul etmesi ve uygulaması gereken beş *yama* ya da evrensel ahlak ilkesinden birini belirten sanskritçe sözcük.

SATYAGRAHA, yalnızca doğruyla *(satya)* yetinmeye ve kötülüğe salt kendi gücüyle ve bir sevgi anlayışıyla direnmeye dayanan tutumu belirten sanskritçe sözcük. Gandhi'nin felsefesinin temelini oluşturan bu tutum, şiddetsizcilik *(ahimsa)* kavramına sıkı sıkıya bağlıdır.

SATYRİDAE a. Genellikle koyu ya da kulamsı renkli olduğundan "esmerkelebekgiller" adıyla da bilinen kelebek familyası. (Bedenleri küçüktür: 30-50 mm. Kanatların altında, çoğunlukla, göz biçiminde lekeler vardır. Orman kenarlarında bulunurlar. Pulkanatlılar takımı.)

Satyrikon, Petronius'un romanı. Verro' nun *Saturae Menippae*'sinden esinlenerek yazdığı kapsamlı romanın yalnızca iki kitabından bölümler kalmıştır. İki soylu genç, Encolpius ile Ascyltus, gözdeleri Giton'la birlikte Güney İtalya kentlerini dolaşırlar ve birçok traji-komik serüven yaşarlar. Romanın genel planını saptamak güçtür. Elimizdeki parçaların en uzunu, azatlı zengin Trimalchio'nun verdiği bir ziyafeti anlatan parçadır; bu parçada Trimalchio misafirlerinin gözünü kamaştırmak için tam bir türedi gibi servetini sergiler, gülünç olur, ama zaman zaman da tam bir halk çocuğu gibi sağduyusunu kullanmayı bilir. Karmaşık ve şaşırtıcı bir yapıt olan *Satyrikon*, aynı zamanda, Neron devrinin kibar çevrelerinde beğenilen edebiyat türlerinin ince bir pastişi, imparatorluk törelerinin özgün ve hoş bir betimlemesi, italyan kentlerinde halk çevreleri üzerine eşsiz bir tanıktır. Yapıtın tümü, kimi zaman, Petronius'un alaycı kuşkuculuğunun izlerini taşıyan abartılı bir gerçekçilikle yazılmıştır.

SATYRİUM a. Afrika'da ve Güney Asya' da yerde yetişen orkide. (Başlıca özelliği çiçeğinin üst taçyaprağının, çiçeğin üstünde bir miğfer gibi durmasıdır. 100 kadar türünden bazı örnekler: *Satyrium carneum, S. nepalense, S. sphaerocarpum.*)

■ **SATYROS** a. (yun. sözc.; lat. *satyrus*). Yun. mit. İnsan vücutlu, teke bacaklı, uzun ve sivri kulaklı, kıvrık boynuzlu ve kuyruklu olarak temsil edilen, kır yarı-tanrısı. Nympheler'in erkek kardeşleri olan satyroslar, Dionysos kültüyle özdeşleştirildi; flüt çalarlardı ve köylüleri korkuttuklarına inanılırdı.) [Eşanl. SİLENOS.] (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İkonogr. Eski Romalılar'ın faunası gibi, yunan mitolojisindeki satyros da birçok yerde temsil edildi (kabartmalar, vazo resimleri). Simgesi geyik postudur *(nebris)*. Heykel alanında, Praksiteles'in *İçki boşaltan satyros*'uyla (Dresden, Palermo, Londra) *Periboetos* adı verilen *Dinlenen satyros*'u (Louvre; Torlonia müzesi ve Roma'da Capitolini) sayılabilir. Resimde, satyrosların ve nymphelerin dansları Tiziano, Annibale Carracci, Van Poelenburgh, Rubens, Seghers, Jordaens, Van Dyck, Poussin'e esin kaynağı oldu. Jordaens *Köylü evindeki satyros* temasını ele aldı. (→ BACCHANALİA.)

SATYROS, İ.Ö. IV. yy.'da yaşamış Paros asıllı yunanlı mimar. Halikarnassos mausoleionu'nun yapımına katıldı.

■ **SATYRUS** a. Kanatları kahverengi, gri, kızıl ve sarı hareli kelebek cinsi. (Tırtılları buğdaygillerde yaşar. Başlıca türleri: İstanbul çevresinde bile rastlanan *Satyrus circe* ve *S. statilinus; S. dryas;* pas kuşaklı kelebek adıyla bilinen *S. semele. Satyridae* familyası.)

Saucelle, Duero vadisinde bir hidroelektrik tesisin bulunduğu yer, İspanya-Portekiz sınırında.

SAUCKEL (Fritz), alman siyaset adamı (Hassfurt, Franken, 1894 - Nürnberg 1946). 1922'de nazi partisine girdi, 1927'de Thüringen gauleiter'liğine getirildi, mart 1942'de işgal edilen ülkelerden savaş salması olarak alınan işgücünün Almanya'daki yönetimiyle görevlendirildi, savaş suçlusu olarak ölüm cezasına çarptırıldı ve idam edildi.

SAUER, Kuzey-batı Avrupa'da ırmak, Moselle'in kolu (sol kıyıdan); 170 km. Hautes Fagnes'den (Belçika Lüksemburg'u) doğar Esch-sur-Sûre, Diekirch ve Echternach'tan geçer, Trier'in yukarısında son bulur.

SAUER (Emil VON), alman piyanocu (Hamburg 1862 - Viyana 1942). Zamanının en büyük piyano virtüozlarındandı. 1901'de Viyana Krallık akademisi Meisterschule für Klavierspiel'in yöneticiliğine getirildi. 1917'de Dresden'e yerleşti ve orda öğrencilerine Liszt'in yöntemlerini öğretti.

SAUER (Carl Ortwin), amerikalı coğrafyacı (Warrenton, Montana, 1889 - Berkeley 1975). Alman coğrafyacıların ve amerikalı sosyal antropologların etkisiyle, özgün bir coğrafya görüşü olan ve yörenin kültür ve tarih boyutlarına öncelik veren yörebilimi geliştirdi. 1923'te kurduğu ve ölümüne kadar yönettiği Berkeley okulu, Güney-Batı ABD'nin, Latin Amerika'nın incelenmesi ve yayılma olgularının araştırılması ile ün kazandı.

SAUERLAND, Almanya'da, Ruhr'un G.-D.'sunda bölge, Rheinisches Schiefergebirge'nin kuzey kenarından oluşur. Birçok dik kenarlı vadiyle yarılmış ve üstünde birkaç kalıntı engebenin (G.-D.'da Rothaargebirge) yükseldiği bir aşınma yüzeyidir. Serin ve yağışlı iklimi ormanların gelişmesini kolaylaştırır ve çevre bölgeler için su toplanmasına (barajlar) olanak verir. Tarım büyük ölçüde hayvancılığa dayanır: öte yandan yaz ve kış turizmi gelişmektedir. Vadilerde hafif metalürji sanayisi kurulmuştur.

■ **SAUGUET** (Henri POUPARD, **Henri** — denir), fransız besteci (Bordeaux 1901 - Paris 1989). 1923 yılında Arcueil okuluna katıldı; *le Plumet du colonel* (1924) adlı bir opera buffa ve *les Roses* (1924) adlı bale ilk sahne yapıtlarıdır. İkinci balesi *Kedi**'yi ilk kez Diaghilev sahneletti. Ardından *Parma manastırı* (1936), *la Gageure imprévue* (1942), *les Caprices de Marianne* (1954) adlı operalarla, Roland Petit ve marquis de Cuevas'ın toplulukları için *les Forains* (1945), *Karşılaşma* (1948), *les Saisons* (1951) adlı baleleri besteledi.

SAUKLAR, Kuzey Amerika Prairiesi'nin Algonkin Kızılderilileri; özellikle Wisconsin eyaletinin kuzey-doğu'suyla İllinois eyaletinin kuzey-batı'sında yaşayan bu Kızılderililer, avcılık (bizon) ve tarım ürünleriyle geçinirler. Kabile düzeni yarı yarıya bir bölünmeye dayanmakta, her bölüm kayınalma uygulanmasının genellik kazandığı dıştanevli babasoylu klanlardan oluşmaktadır. Dinsel ayinleri, yaratıcı bir tanrı (Manitu) ve ruhlarla dolu bir dünya inancına dayanmaktadır.

SAUL ya da **ŞAUL,** Havari Paulus*'un adının değişik bir biçimi.

SAUL (Peter), amerikalı ressam (San Francisco 1934). Pop art döneminde verdiği yapıtları kaba ve eleştirel bir anlatımla ayırt edilir. Çizgi roman ve karikatürü andıran (biçimi bozulmuş insan figürleri, çiğ renkler) ve kışkırtıcı olmasını istediği resimlerinde, amerikan günlük yaşamındaki bozuklukların hiç birini bağışlamamıştır. 1965'ten itibaren, gerçeği acımasızca gözler önüne serme (*Little Joe in Hanoi*, 1968), saldırganlık, özellikle de 70'li yıllarda, yerleşmiş değerlere saygı göstermeme (müzelerdeki başyapıtların yeniden ele alınması: *Night -watch*, 1974-75) sanatının başlıca özellikleridir.

SAULİEU, Fransa'da kanton (Côte-d'Or) merkezi, Morvan dağlarının kenarında; 3 014 nüf. (1992). Tarım pazarı. Fidelikler. Makine yapımı.

—Güz. sant. XII. yy.'dan kalma sivri tonozlu eski bir manastır kilisesi olan Saint-Andoche, Cluny tipine bağlanır. Hayvanların (baykuş, yabandomuzu, horoz) ve Kutsal Kitap'tan sahnelerin (Balaam'ın dişi eşeği, Mısır'a kaçış, şeytanın çölde İsa'yı yoldan çıkarmaya çalışması, dirilen İsa'nın azize Meryem'e görünmesi) canlandırıldığı roman sütun başlıkları olağanüstü plastik güzelliktedir.

SAULT SAİNTE MARİE, ABD'de (Michigan) kent, Superior gölünü Huron gölüne bağlayan *Saint Marys ırmağı*'nın sağ kıyısında, aynı adlı kanada kentinin karşısında; 14 500 nüf. Irmak limanı. Turizm merkezi.

SAULT SAİNTE MARİE, Kanada'da (Ontario) kent, Superior gölü ile Huron gölü arasında, *Saint Marys ırmağı*'nın sol kıyısında ve kara ve demiryolu köprüsüyle bağlı olduğu *Sault Sainte Marie*'ın (Michigan, ABD) karşısında; 81 000 nüf. Bu eski kürk ticaret merkezinde hidroelektrik önemli sanayi tesislerinin kurulmasına olanak verdi: demir ve krom metalürjisi, kereste işleme, kimya ve besin sanayileri. Aynı zamanda bir turizm merkezidir. —*Sault Sainte Marie kanalı* ya da *Soo Canal*, Saint Marys ırmağının çağlayanlarını dolanarak büyük göllerdeki gemilerin Superior gölünden Huron gölüne geçmesine olanak verir.

SAULX, Fransa'da (Paris havzası) ırmak, Champagne ile Lorraine'in sınırında, Marne'ın kolu (sağ kıyıdan); 126 km.

SAUMAİSE (Claude), fransız bilgin (Semur-en-Auxois 1588 - Spa 1653). Protestandı, Hollanda'ya yerleşti, Leiden'de ders verdi ve geniş kültürüyle uluslararası bir ün kazandı. Latince olarak kaleme alınmış çok sayıda kuramsal yapıt ya da polemik kitabı yayımladı.

SAUMÂTRE gölcüğü, Haiti Cumhuriyeti'nde denizkulağı, Cul-de-Sac ovasında, Selle kütlesinin K.'inde; 168 km².

SAUMUR, Maine-et-Loire'da (Fransa) *arrondissement* merkezi, Saumurois'da, Loire kıyısında; 31 894 nüf. (1992). Ticaret, turizm. Sanayileşme (köpüklü şarap, mantar ve sebze, alüminyum ambalaj, kontrplak) kısmen Saumurois'daki tarım üretimine bağlıdır. Kent eski eserler bakı-

Scala

satyros biçiminde şamdan
bronz
roma sanatı, İ.S. I. yy.
Ulusal müze, Napoli

üstten görünüm

yandan görünüm

Satyrus circe

Larousse

Henri Sauguet

Films Molière-J.-L. Passek kol.

yönetmenliğini Carlos Saura'nın yaptığı *Cría Cuervos* (1976) filminden bir sahne

mından zengindir: Saint-Pierre kiliseleri (XII.-XIII. yy.); XVI. yy. başından kalma Belediye sarayı ve eski evler. XIV. yy. sonunda yeniden yapılan ve XIX. yy.'da restore edilen şato, yöneticiler tarafından konut olarak kullanıldı. Bugün burada Belediye müzesi vardır.

—Tar. Philippe de Mornay'nin, bu kentte protestan bir tanrıbilim akademisi kuran (1599) huguenot hükümeti döneminde Saumur, tüm Avrupa'da "İkinci Cenevre" olarak ün kazandı. Güvenli bölge durumuna geldi ve 1611'de Fransa Protestan kiliseleri genel kurulu burada toplandı. Nantes fermanı'nın yürürlükten kaldırılması (1685), ardından akademinin kapatılması üzerine, kent nüfusu yarı yarıya azaldı.

SAUMUROİS, Fransa'da Anjou'nun (Maine-et-Loire) güney kesiminde bölge, Layon'dan Loire ve Vienne ırmaklarının kavşağına kadar uzanır. Burası, ormanlık (Gennes, Fontevrault) ve özellikle zengin bir tarım (üzüm bağları, çiçek ve sebze, mantar) bölgesidir. Başlıca kenti *Saumur.*

SAUNA a. (fince sözc.). **1.** Özellikle soğuk ülkelerde kullanılan, Finlandiya kökenli buhar banyosu. (FİN HAMAMI da denir.) —**2.** Bu banyoların yapıldığı bina. —**3.** Bu banyoların yapılmasına yarayan aygıt.

—ANSİKL. Sauna, üzerinde gözenekli büyük taşların ısıtıldığı bir aygıt bulunan genişçe bir odadır. Taşlar kızgın hale geldiğinde üstlerine su dökülür, bu da bol miktarda buhar oluşmasına neden olur; odanın sıcaklığı 60 ila 80 °C'a çıkar. Seans, kayın ağacı dallarıyla hafif bir kamçılanmanın ardından buz gibi soğuk bir duşla tamamlanır. Kurulandıktan sonra bir havluya sarınarak 15 ila 20 dakika dinlenilir. Saunaya masaj da eklenebilir; bu, zindelik veren çok yararlı bir yöntemdir.

J.-L. Charmet

Horace Bénédict de Saussure

SAUR a. (ar. *sa'r*'dan *sā'ūr*). *Esk.* Ocak, fırın.

SAURA (Antonio), ispanyol ressam (Huesca 1930). Önceleri gerçeküstücü, 1954'ten sonra da soyut anlatımcı anlayışta (1957'de El Paso grubu'nun oluşturulmasına katıldı) çalışmalar yaptı. 60'lı yıllarda figüratif sanata bir ölçüde geri döndü. "Biçimi bozulmuş" yüzler ve vücutlar ("Çarmıha geriliş", "Hayali portreler", "Kendi portreleri", "Üst üste bindirmeler" dizileri), şiddetli ve lirik bir devinim içinde çoğu kez siyah beyaz olarak işlenmiştir: bunlar, Franco dönemi İspanyası'nın gerçeğini çağrıştıran trajik görünümlerdir. Gerçekleştirdiği desen, kolaj ve montajların yanı sıra Saura, şiir ve denemeler kaleme almıştır.

SAURA (Carlos), ispanyol film yönetmeni (Huesca 1932), Antonio Saura'nın kardeşi. Önce fotoğrafçılık yaptı, daha ilk filmlerinde Luis Buñuel'in yetenekli bir izleyicisi olarak görüldü (*Los Golfos,* 1959; *Llanto por un bandido,* 1963; *La Caza,* 1965), ardından francocu toplumun bilinçli ve acımasız bir gözlemcisi olarak tanındı (*El Jardín de las delicias,* 1970; *Ana y los lobos,* 1972; *La prima Angélica,* 1973; *Cría Cuervos,* 1976; *Elisa vida mía,* 1977; *Mamá cumple cien años,* 1979). Ayrıca *Peppermint frappé* (1967), *la Madriguera* (1969), *Kanlı düğün* (Bodas de sangre) [1981], *Carmen* (1983), *El Dorado* (1987), *La Noche Oscura* (1989), *Ay, Carmela* (1990) filmlerini gerçekleştirdi.

SAURİASİS a. (yun. *saura,* kertenkele). Der. hast. Örteneklerin kullanması sonucu derinin, kertenkele gibi kabuk bağlamasına neden olan iktiyoz çeşidi.

SAURİSCHİA a. Paleont. SÜRÜNGENDİNOZORLAR takımının bilimsel adı.

SAUROKTONOS a. (yun. sözc.; yun. *saura,* kertenkele ve *kteinein,* öldürmek'ten). Yun. mit. Kertenkele öldüren (Apollon'un sıfatı).

SAUROPODA a. *Saurischia* öbeğinden dinozorlar alttakımı. (Üyeleri dev bedenli, küçük kafalı, uzun boyunlu ve kuyruklu, hemen hemen birbirine eşit bacaklı [dörtayaklıdırlar], dişleri bitkicil beslenmeye uyarlanmış hayvanlardır. Dev biçimleri Jura devrinde ortaya çıkmıştır: *Brontosaurus* cinsindekilerin boyu 25 m'yi geçiyordu; öbür dev biçimleri arasında Kuzey Amerika'da bulunan *Camarasaurus, Diplodocus, Brontosaurus*'lar, Avrupa ve Asya'da yaşamış *Cetiosaurus*'lar ve *Brachiosaurus*'lar sayılabilir. Son yıllarda bulunan ayak izleri, çok iri olmalarına karşın suya girmediklerini ve karada yürüyebildiklerini göstermektedir.)

SAUROPSİDAE a. Günümüzde yaşayan dörtayaklı omurgalılar, sürüngenler ve kuşlarla fosil sürüngenlerin çoğunun ortak bir kökten geldiği izlemini uyandıran terim. (Bütün bu hayvanların bazı ortak özellikleri vardır: tek bir artkafa çıkıntıları vardır; aort yayı sağdan çıkıntı yapar; leğenkemiği kemerinin yapısı. *Sauropsidae*'lerle memeli sürüngenleri ve memelileri içeren *Theropsidae* öbeği karşıtlaştırılır. Bu altbölümlenme sürüngenler sınıfı üyelerinin farklı biçimde sınıflandırılmalarına neden olur.)

SAUROPTERYGİA a. İkinci Zaman'da denizlerde yaşamış fosil sürüngenler takımı. (Küçük kafalı, uzun boyunlu, kalın gövdeli, çıplak derili, yüzme organlarına dönüşmüş beş parmaklı ayaklı, büyük olasılıkla etçil hayvanlardı. İki alttakıma ayrılır: *Nothosauria* [Trias'ta karada yaşadı]; plezyozorlar [bil. a. *Plesiosauria;* Jura ve Kretase'de yaşadı].)

SAUROPUS a. Sütleğengiller familyasından ağaççık. (Yaklş. 15 tür; Sunda adalarında ve Sri Lanka'da yetişir.)

SAUROTHERA a. Antiller'de yaşayan, uzun gagalı, kat kat kuyruklu gugukkuşu cinsi. (Gugukgiller familyası.)

SAUSHKİN (Yulyan Gleboviç) → SAUŞKİN.

SAUSSURE (Nicolas DE), isviçreli tarımbilimci (Cenevre 1709 - *ay. y.* 1790). Tarım konusunda çok sayıda yapıt verdi: *Manière de provigner la vigne sans engrais* (Asma çubuğunu daldırma yoluyla gübresiz çoğaltma yöntemi) [1775], *Essai sur la taille de la vigne et sur la rosée* (Bağ budaması ve çiy üzerine deneme) [1780], *Le Feu, principe de la fécondité des plantes et de la fertilité de la terre* (Sıcaklık, bitkilerde döllenmenin ve toprakta verimliliğin ilkesi) [1783].

SAUSSURE (Horace Bénédict DE), isviçreli doğabilimci ve fizikçi (Conches, Cenevre yakınında, 1740 - *ay. y.* 1799), bir öncekinin oğlu. Özellikle Alpler'de, botanik ve jeoloji gezileri yaptı. 1786'da mont Blanc'a ilk tırmanışı destekledi ve ikinci tırmanışı, 1787'de, aralarında Jacques Balmat'ın da bulunduğu birçok kılavuzun eşliğinde kendisi gerçekleştirdi. Birçok madeni o keşfetti, yerkabuğunu oluşturan tabakaların ardışık düzeni hakkındaki ilk kavramları ve onların başlangıçtaki konumunu değiştirmiş olan nedenleri açıkladı. Birtakım aletleri de o tasarladı: gökyüzünün rengi ile çeşitli yüksekliklerdeki hava saydamlığı arasında bir ilişki kurmaya yarayan nem, mavilik ve ses ölçme aygıtları; samanlı ve çivili elektrometre; ışınölçer; rüzgâr ölçer vb. Bilimsel meteorolojinin ilk ilkelerini belirledi. Başlıca yapıtları: *Voyages dans les Alpes* (Alpler'de yolculuk) [1779-1794, 4 cilt], *Essais sur l'hygrométrie* (Nemölçümü üzerine denemeler) [1783].

SAUSSURE (Nicolas Théodore DE), isviçreli kimyacı ve doğabilimci (Cenevre 1767 - *ay. y.* 1845), Horace Bénédict'in oğlu. Cenevre'de mineraloji ve yerbilim profesörü oldu, fizyoloji alanında ilk kez deneysel yöntemi uyguladı.

SAUSSURE (Henri, Louis, Frédéric DE), isviçreli doğabilimci (Cenevre 1829 - *ay. y.* 1905), Horace Bénédict'in torunu. Düzkanatlılar hakkındaki çalışmalarıyla tanındı. Başlıca yapıtları: *Monographie des guêpes solitaires* (Yalnız yaşayan yabanarıları üstüne monografi) [1852], *Orthoptera nova Americana* (Amerika düzkanatlıları) [1861]. Le muséum de Genève'e büyük bir böcek koleksiyonu bağışladı.

SAUSSURE (Ferdinand DE), isviçreli dilbilimci (Cenevre 1857 - Vufflens-le-Château, Vaud kantonu, 1913), Henri de Saussure'ün oğlu. 1876'da, gelişim içindeki yenidilbilgiciler okulunun karşılaştırmalı dilbilgisi yöntemlerini yenilediklerі Leipzig'e sanskritçe öğrenmek için gitti. 1880'de burada, *l'Emploi du génitif absolu en sanskrit* (Sanskritçede salt tamlayan durumunun kullanımı) üstüne doktora tezini savundu. Ama daha önce, 1879'da yayımladığı *Mémoire sur le système primitif des voyelles dans les langues indo-européennes* (Hint-avrupa dillerindeki ilk ünlü sistemi üstüne inceleme) adlı yapıtıyla üne kavuştu; filoloji araştırmasının, sesçil bir betimlemeye değil, incelenen dizgede yer alan öğeler arasındaki işlevsel bağıntılara dayanması yapıta devrimci bir nitelik kazandırmıştır. Bu anlayış, daha sonra *Genel dilbilim dersleri*'nde geliştirilen kuramsal kavramların da habercisidir.

1880-1891 arasında Saussure Paris'te bulundu. École pratique des hautes études'de M. Bréal'in karşılaştırmalı dilbilgisi derslerini izledi; 1881'den başlayarak da bu dersleri o vermeye başladı ve Paris Dilbilim derneği'nin çalışmalarına katıldı. 1891'de Cenevre'ye geri döndü ve ölümüne kadar sanskritçe, karşılaştırmalı dilbilgisi ve son yıllarında (1907, 1908-1909 ve 1910-1911) genel dilbilim dersleri verdi. Saussure'ün izleyicileri C. Bally ile A. Séchehaye'nin öğrenci notlarına dayanarak hazırlayıp Saussure'ün adıyla 1916'da yayımladıkları *Genel dilbilim* dersleri* (Cours de linguistique générale) bilginin üç öğretim yılı boyunca verdiği derslerin bir bireşimidir. Bu kitabın etkisi biraz gecikmeli, ama çok büyük oldu: gerçekten de, yapıt yapısalcılığın başlangıç noktasını oluşturdu.

SAUSSUREA a. Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika'nın dağlık ya da yarı arktik bölgelerinde yetişen çokyıllık ot. (Almaşık yaprakları tam ya da tüysü parçalıdır. Mor ya da mavimsi çiçekleri, yalancı şemsiye biçiminde toplu ışınsal kömeçler halinde bulunur. Bileşikgiller familyası.)

SAUŞKİN ya da **SAUSHKİN** (Yulyan Gleboviç), rus coğrafyacı (Moskova 1911). Moskova Üniversitesi'nde iktisadi coğrafya kürsüsü başkanı oldu. Rus coğrafyasını bölge bilimiyle ilgili yeni akımlara açtı, bölgesel yaklaşımları modern anlayışla ele aldı ve bazı uzmanların fikirlerine karşıt olarak, V. A. Anuçin'in coğrafya biliminin bütünlüğü savını destekledi.

SAUTERNES a. Fransa'da Sauternes yöresinde yetişen ve bir mantarın *(Botrytis cinerea)* etkisiyle aşırı olgunlaşan üzümlerden elde edilen tatlı beyaz şarap.

SAUTET (Claude), fransız film yönetmeni (Montrouge 1924). Polisiye bir film (*Classe tous risques,* 1960) tüm ilgileri üzerinde topladı ve ardından on yıl boyunca Georges Franju (*les Yeux sans visage,* 1959), Marcel Ophuls (*Peau de banane,* 1964), A. Cavalier (*Mise à sac,* 1967; *la Chamade,* F. Sagan'ın yapıtından, 1968), J. Deray (*Borsalino,* 1970) için senaryocu, uyarlamacı ve diyalogcu olarak çalıştı. Yönetmen olarak şu filmleri gerçekleştirdi: *Hayat bağları* (les

Choses de la vie) [Louis-Delluc ödülü, 1970], *Şeref yolu* (Max et les ferrailleurs) [1971], *Sen ve ben* (César et Rosalie) [1972], *Sen, ben ve diğerleri* (Vincent, François, Paul et les autres) [1975], *Basit bir hikâye* (Une histoire simple) [1978], *Un mauvais fils* (1980), *Garçon!* (1983), *Quelques Jours avec moi* (1988).

Sautrantika, Buddha'nın *sutra*'larda nakledilen sözlerine öteki kitaplardakinden daha büyük bir önem veren eski bir buddhacı okulu belirten sanskritçe sözcük. Büyük Taşıt (*Mahayana*) geleneğinin bu okulla başladığı kabul edilmektedir.

Sauty köprüsü. Elektrotekn. Wheatstone köprüsü'ne benzeyen düzenek; dört direncin yerini, dört kondansatör ve galvanometrenin yerini bir elektrometre almıştır. (Bu aygıt, kondansatörlerin göreli sığalarını ölçmeye yarar.)

SAUVAGET (Jean), fransız araştırmacı (Niort 1901 - Cambo 1950). Ecole pratique des hautes études'ün müdürlüğüne getirildi, Collège de France'ta ders verdi (1946), islam üzerine çalışmalarıyla tanındı. Arkeolojiden ve arşiv belgelerinden yararlanarak müslüman Doğu'nun tarihini yeniledi. Bir Halep monografisi (1941) ve *Introduction à l'histoire de l'Orient musulman* (Müslüman Doğu tarihine giriş) [1943] adında önemli bir yapıt bıraktı.

SAUVE, Fransa'da (Gironde) komün, Entre-deux-Mers'de; 1 155 nüf. (1992). Şarapçılık.

SAUVETERRE ENDÜSTRİSİ a. Sauveterre ucu (bir ya da iki kenarı işlenerek sivriltilmiş dar ve küçük lama), birçok geometrik mikrolit ve yuvarlak küçük kazıyıcılarla ayırt edilen mikrolitik endüstri evresi. (Paris havzasında, "montade evresi" ve son tardenois kültürü, sauveterre endüstrisine yaklaşan özellikler gösterir.) [Eşanl. SAUVETERYEN.]

SAUVETERYEN sıf. ve a. (fr. *sauveterrien*). Tarönc. SAUVETERRE ENDÜSTRİSİ'nin eşanlamlısı.

SAUVEUR (Joseph), fransız matematikçi ve fizikçi (La Flèche 1653 - Paris 1716). Altı yaşına kadar sağır ve dilsizdi, matematiği hemen hemen hiç ders almadan öğrendi, sonra birgün Paris'e gitti ve para kazanmak için ders verdi (1670). Mme de La Sablière'in dikkatini çekerek 1680'de Dauphine'in soylu gençlerinin matematik öğretmenliğini yapmakla görevlendirildi. 1686'da Collège de France'ta profesör oldu. *Traité de fortification* (Tahkimat üstüne inceleme) adlı yapıtındaki önerilerini uygulamaya koymak üzere 1691 Mons kuşatmasında bulundu. 1699'da Bilimler akademisi'ne üye seçildi. Sauveur, müzik akustiğinin yaratıcısıdır. Düğüm ve karın kavramını tasarlayarak durağan dalgalar olayını açıkladı ve vuru olayını buldu (1700). Ses borularını ve titreşen telleri inceledi, armoniklerin varlığını gözlemledi ve işitilebilir seslerin sınırlarını hesapladı. *Géométrie élémentaire* (Temel geometri) adlı kitabı yayımlandı; olasılık hesabıyla ilgilenerek elde ettiği sonuçları şans oyunlarına uyguladı.

SAUVIGNON a. **1.** Özellikle Bordeaux ve Loire bağlarında yetiştirilen beyaz asma çeşidi. **—2.** Bu asmanın üzümlerinden yapılan şarap.

SAUVY (Alfred), fransız demograf ve iktisatçı (Villeneuve-de-la-Raho 1898 - Paris 1990). Politeknik okulu mezunu. 1922'de Statistique générale de la France'a girdi, sonra İnstitut de conjoncture'ün müdürü (1937-1945) ve Nüfus ve aile yüksek danışma komitesi üyesi oldu. Kurtuluştan az sonra, Nüfus ve aile komitesi genel sekreterliğine atandı. Demografik incelemeler milli enstitüsü'nde, 1945'ten 1962'ye kadar müdürlük, Collège de France'ta profesörlük yapan A. Sauvy, fransız nüfusbilimcilerin en önde gelenidir. Olayların titiz istatistiksel gözlemine dayanan çalışmaları, aynı zamanda ona çağdaş fransız iktisatçılar arasında özgün bir yer sağladı. Başlıca yapıtları: *Richesse et population* (Zenginlik ve nüfus) [1943], *Bien-être et population* (Refah ve nüfus) [1945], *Théorie générale de la population* (Genel nüfus kuramı) [2 cilt; 1954-1956], *la Nature sociale* (Sosyal tabiat) [1957], *la Montée des jeunes* (Gençlerin artışı) [1959], *Malthus et les deux Marx* (Malthus ve iki Marx) [1963], *Histoire économique de la France entre les deux guerres* (İki savaş arasında Fransa iktisadi tarihi) [1965-1975], *les Quatre Roues de la fortune* (Servetin dört tekerleği) [1968], *le Socialisme en liberté* (Özgür sosyalizm) [1970], *Croissance zéro* (Sıfır büyüme) [1973], *la Fin des riches* (Zenginlerin sonu) [1975], *l'Économie du diable: chômage et inflation* (İblisin ekonomisi: işsizlik ve enflasyon) [1976], *Éléments de démographie* (Demografinin ilkeleri) [1977].

SAUZE D'OULX, İtalya'da sayfiye ve kış sporları merkezi, Piemonte'de (Torino ili), Dora Riparia'nın yukarı vadisinde; 900 nüf.

SAV a. **1.** Bir olgu, bir eylem vb. ile ilgili olarak ısrarla öne sürülen, savunulan görüş, düşünce; iddia: *Bu savınız hiç de doğru görünmüyor.* **—2.** *Esk.* Söz: *"Çü aşkı galip oldu arttı sevda. / Ne sözde oldular ayruk ne savda"* (Hurşid ü Ferahşad, XIV. yy.). **—3.** *Esk.* Haber. **—4.** *Esk.* Kıssa, atasözü.
—Dilbil. Bir sözcede, önvarsayıma karşıt olarak yapılan önesürüm. (Konuşmacının söylediği şeydir.)
—Fels. Bir çatışkı (kantçı tipte akılcı felsefelerde) ya da diyalektik tipte bir çelişmenin (hegelci ve marxçı felsefelerde) birinci terimini oluşturan düşünce ya da önerme.
—Mant. *Savı kanıtsama,* tanıtlanması gereken şeyi doğru varsaymaya dayanan kısır akılyürütme.

SAV (Atila), türk hukukçu ve siyaset adamı (Ankara 1931). Ankara Hukuk fakültesi'ni bitirdi (1952). Türkiye Barolar birliği kurucuları arasında yer aldı ve genel sekreterliğini (1969-1971) yaptı. Ankara barosu başkanı (1970), birinci Nihat Erim hükümetinde Çalışma, Enerji ve tabii kaynaklar bakanı oldu; 1971 sonlarında bu görevinden ayrıldı. 1980'de Türkiye Barolar birliği başkanlığına seçildi. SODEP'in kurucuları arasında yer aldı (1983) ve partinin genel sekreterliğine getirildi. SODEP'in HP ile birleşmesiyle oluşan SHP'de genel başkan yardımcısı oldu (1985). SHP parti meclisi üyeliğini 1992'ye kadar sürdürdü. CHP'ye geçti ve parti meclisi üyeliğine seçildi (1993).

SAVA a. **1.** Haber. **—2.** Müjde, muştu.

SAVA a. Küçük örs.

SAVA, Slovenya, Hırvatistan ve Sırbistan'da ırmak, Tuna'nın kolu (sağ kıyıdan). Slovenya Alpleri'nden doğan *Sava Dolinka* ile *Sava Bohinjka*'dan oluşur, Hırvatistan ile Bosna-Hersek sınırını çizdikten sonra Sırbistan'a girer; Tuna'ya kavuştuğu yerden itibaren 945 km (havzası 95 720 km²).

SAVA *(aziz),* Sırbistan metropoliti (1175 - Tirnovo 1235). Sırbistan prensi İstvan Nemanja'nın oğluydu, Aynaroz dağında papaz oldu (1192). Sırp kilisesi'nin münferitliğini İstanbul'a kabul ettirterek (1219) bu kilisenin patriği durumuna geldi. Kiliseyle ilgili ve biri de babasının yaşamı üzerine olan yapıtlar yazdı, sırp kültürüne büyük bir canlılık kazandırdı.

SAVAB a. (ar. *savâb*). *Esk.* **1.** Doğruluk, dürüstlük. **—2.** Doğru davranış, doğru düşünce.
◆ sıf. *Esk.* **1.** Doğru, haklı, dürüst. **—2.** *Savab-dide,* doğru bulunmuş, beğenilmiş, gözde. ‖ *Savab-endiş,* doğru düşünceye sahip olan. ‖ *Savab-nüma,* doğruyu gösteren; doğru görünen.

SAVACI a. *Esk.* **1.** Kitap getirmemiş peygamber. **—2.** Haberci. **—3.** Müjde getiren kimse; müjdeci, muştucu.

SAVAGE (Richard), ingiliz şair (Londra 1697 - Bristol 1743). Rivers kontu Richard Savage ile Macclesfield kontesinin evlilikdışı oğluydu. İlk olarak, başrolünü kendisinin oynadığı *Sir Thomas Overbury* (1723) adlı trajedisiyle, daha sonra, yer yer özyaşamöyküsel izler taşıyan sert, yergili yapıtlarıyla (*The Bastard,* 1728; *The Wanderer,* 1729) ünlendi.

SAVAGE → NIUE.

SAVAH a. Coğ. Endonezya'da, yılda birkaç kez ürün kaldırılmasına olanak veren, sulu, sürekli tarım.

SAVAİİ, Polinezya'da ada, Samoa adalarından biri; 1 715 km²; 39 900 nüf.

SAVAİK çoğl. a. (ar. *sâ'ika*'nın çoğl. *savâ'ik*). *Esk.* Yıldırımlar.

SAVAK a. Değirmen suyunun yönünü değiştirmek amacıyla oluşturulmuş düzenek.
—Bayınd. Üzerinden, bir kanalın, bir akarsuyun, bir barajın vb. suları akan yapı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Savak vanası,* yukarı çığırdaki su düzleminin debisini ya da düzeyini ayarlamak için savağın en üst noktasına yerleştirilen vana. ‖ *Dolu savak,* bir haznenin, bir havuzun sularını belirli bir düzeyden sonra dışarı akıtmaya yarayan boşaltma organı. ‖ *Fırtına savağı,* aşağı çığırda kabul edilebilir en büyük hacmi aşan suları dış ortama atan yapı. ‖ *Ölçüm savağı,* üzerinden akan suyun debisini ölçmeye olanak verecek uygun bir biçim verilmiş savak.
—Elektron. Alan etkili tranzistorda, elektron akımının ulaştığı elektrot. (Savak, elektron tüpündeki anodun eşdeğeridir.)
—Esk. mim. Osmanlı su dağıtım şebekelerinin merkezinde yer alan taş tekne. (Savağa gelen sular, lüleler aracılığıyla borulara verilerek kentin çeşitli yörelerine dağıtılırdı.)
—Su ür. kül. Bir su örtüsünün yavaş yavaş boşaltılmasını ve alanın kurutulmasını sağlayan ve alan suyla doluyken, su düzeyini ayarlayarak balıkların kaçmasını önleyen boşaltma düzeneği.
—ANSİKL. Bayınd. Savaklar, yüksek bir kota ulaşan sıvıları boşaltmaya yarayabilecekleri gibi, doğal ya da yapay bir kanalda bir sıvının debisini ölçmeyi ya da sıvıların kanallar arasında dağıtılmasını da sağlayabilirler.
Bir savağın üzerinden akan debinin, genellikle yukarı çığır kotuna bağlı olarak değişmesi, son iki kullanıma olanak verir.
Laboratuvarlarda, metal levhalardan oluşan ince cidarlı savaklar kullanılır. Bu levhaların şevli olarak kesilmiş kenarı yatay olabileceği gibi, üçgen biçiminde kıvrılabilir.

SAVAKLAMA a. Bir gölde, bir havuzda vb. biriken suları savaklar yardımıyla akıtma. (Eşanl. DEŞARJ.)

SAVALU, Benin'de yer, Abomey'in K.'inde. Çırçır fabrikası.

SAVAMİ çoğl. a. (ar. *şavma'a*'nın çoğl. *şavâmi'*). *Esk.* İbadet yerleri, tapınaklar.

SAVAN a. (fr. *savane;* isp. *sabana;* tayno dilinde *zavana*'dan). Uzun bir kurak mevsimi olan, terimin tam anlamıyla tropikal bölgeler gibi sıcak bölgelere özgü ve yüksek otların egemenliği ile belirgin bitkisel oluşum. (Burada otlar, küçük boylu otsu bitkiler ve genel olarak ağaç ve ağaççıklar da bulunur. Bitki topluluğunun yoğunluğuna göre azalan sırayla *korulu savan, ağaçlı savan, çalılı savan* ve *otlu savan* gibi türlere ayrılır.)
—ANSİKL. Savanların esas topluluğunu oluşturan buğdaygiller ve köksaplı bitkiler yüksek boyludur (bazen 2 m); bunların aralarında dipte kalan boşluklarda biryıllık küçük otlar biter. Ağaçlar savanın yüzeyinde dağınık olarak yer alır (baobab); kalın bir kabuk onları kurak mevsimin yangınlarından korur. Kurak mevsim ile yağışlı mevsimlerin art arda geldiği bölgelerde, birinci mevsim bitkilerin dinlenmesini sağlar, fakat bu mevsim sona erer ermez otlar hızla gelişir ve topraktaki su rezervleri genellikle ağaçların yaşayabilmesi için çok zayıf kalır. Savanın günümüzdeki genişliği, insan müdahalesi olmasaydı bulunacağı doğa. coğrafi çerçeveden çok öteye geçmiştir: otların yanması, kurak mevsimin sonunda toprağa gübre niteliğindeki öğeleri yeniden geri verir, fakat yangın, eğreti bir denge içinde bulunduğu her ortamda ormanı tehdit eder. Böylece yeryüzünün nemli tropikal iklimli bazı bölgelerinde (Venezuela,

Eggimann

Ferdinand de Saussure

A. F. P.

Alfred Sauvy

Guyanalar, Trinidad, Veld) ormanla birlikte savan alanları ardışık olarak yer alır. Savanlar ekvator tarafından her zaman yeşil olan nemli ormanlarla sınırlanır; aksi yönde dikenli çalılığa kadar uzanır. Afrika'da, özellikle Kongo havzasında, Nijer ırmağı kıvrımı ile çevrilmiş iç bölgelerde ve göller bölgesinde geniş alanlar kaplar; Asya'da (Arabistan'ın güneyi, Dekkan yarımadası) ve Avustralya'da kısıtlı alanlarda yer alır (anakaranın kuzey kıyısının sınırında, orman bölgesinin güneyinde bir şerit). Bundan başka, savan, tıpkı Brezilya'da, hatta Venezuela ve Guyanalar'da olduğu gibi Amerika anakarasında da çok gelişmiştir. Savan bölgelerinin egemen faunası hızla yer değiştirebilecek türlerden oluşur: zürafa, zebra ve bazı antiloplar gibi otçul hayvanlar; Avustralya'da keseliler; devekuşu ve toy gibi koşucu kuşlar ve bütün bu hayvanları avlayarak yaşayan büyük yırtıcı hayvanlar (Asya kaplanları, Afrika panterleri ve aslanları). Termit yuvaları da savanların ayrılmaz bir parçasıdır, kertenkeleler, yılanlar ve böcekler de pek çoktur.

Savan bölgelerinde insanlar çoğunlukla hayvancılık yaparlar, ama Afrika'da, Sahra'nın güneyinde olduğu gibi, aşiret çerçevesinde yapılan geleneksel sığır yetiştiriciliğinin ticari hiçbir yanı yoktur; bir gelir kaynağı olmaktan çok bir çeşit sermaye biriktirme biçimi ve bir zenginlik gösterisi sayılabilir. Buna karşılık, Güney Amerika, Avustralya ve Güney Afrika'da yapılan büyük hayvan işletmeciliği büyük kazanç kaynağıdır. Afrika ve Hindistan'da savan bölgelerinde yaşayan çiftçiler, en başta darı olmak üzere yaygın tahıl tarımı yaparlar; buna çoğunlukla bir ticari tarım da eklenir (Afrika'da yerfıstığı ve pamuk). Tarım savanda yangınla açılan tarlalarda yapılır, sonra tarlalar çok geçmeden uzun süre nadasa bırakılır. Savan ülkelerinde köyler su kaynaklarının yakınında sazdan yapılmış kulübeler topluluğu halindedir. Kimi zaman birbirinden uzak tarlaların yanına, çoğunlukla geçici küçük evler ve basit barınaklar yapılır. Çiftçi, hayvan yetiştiricisi ya da avcı olsun, savan insanları tarla açmak, kurak mevsimde sürülerini otlatmak (ateş geçtikten sonra yeni biten otlar) ya da sadece avlarını yakalamak için otları yakma yöntemini kullanırlar. Oysa bu yangınların çoğalması bitki örtüsüne zarar vermekte, toprakların yozlaşmasına ve lateritleşmesine neden olmaktadır.

SAVAN a. *Yörs.* **1.** Pamuk ipliğinden dokunmuş kalınca kilim, çul. **—2.** Eski kumaş parçalarından yapılan yaygı.

Camera Press

Savang Vatthana (1964'te)

SAVANG VATTHANA, Laos kralı (Luang Prabang 1907 - ?). 1959'da Krallık naibi oldu, aynı yıl babası Sisavang Vong ölünce, SETHA KHATYA adıyla yerine geçti. Uluslararası topluluğun, Laos'un tarafsızlığının tanınmasından yana bir müdahalede bulunmasını sağlamaya çalıştıysa da başaramadı; 3 aralık 1975'te tahttan çekilmek zorunda kaldı. 1977'de bir "yeniden eğitim merkezi"ne gönderildi ve orada öldü.

SAVANKALOK, Tayland'ın kuzeyinde küçük kent. Song ve Yüen sülaleleri zamanında en parlak dönemini yaşadı. Çinli seramikçiler buraya yerleştiler ve büyük bölümü dışarı satılan seladon ve "mavi ve beyaz" seramikler ürettiler.

SAVANNA, ABD'de (İllinois) kent, Mississippi kıyısında, Dubuque'ün G.-D.'sunda; 4 500 nüf. Nükleer santral.

SAVANNAH, ABD'nin G.-D.'sunda ırmak, Atlas okyanusu'na dökülür; 505 km. Apalaş dağlarından doğar. Güney Carolina'yı Georgia'dan ayırır ve Augusta ile Savannah'ı suladıktan sonra bir halice dökülür. Hidroelektrik tesisleri.

SAVANNAH, ABD'de (Georgia) liman kenti, *Savannah ırmağı* kıyısında; 137 560 nüf. (1990). Bir turizm ve sanayi (kâğıt hamuru, besin ve kimya, tersaneler, kömür dışsatımı) merkezidir.

—Tar. 1733'te ingiliz James Oglethorpe (1696-1785) tarafından kurulmuştur. Bağımsızlık savaşı (Savannah savaşı, 1778-79; 1782'ye kadar ingiliz işgali) ve Ayrılık savaşı sırasında (Sherman'ın Savannah'tan Goldsboro'ya yürüyüşü, 1864-65) kent dolayları askeri harekât alanı durumuna geldi.

SAVANNAHET, Laos'ta kent, il merkezi, Mekong kıyısında; 51 000 nüf. Besin sanayisi. *—Savannahet ili,* 21 700 km²; 543 611 nüf. Se Bang Hieng'in alüvyonlu ovası ile Annam sıradağlarının arka yamacı üstünde uzanır.

SAVAN-PARK a. Otsu bitki örtüsü arasında yer yer ağaç topluluklarının bulunmasıyla belirgin, savan ile orman arası geçiş bitki örtüsü.

SAVARİM çoğl. a. (ar *şârim*'ın çoğl. *şavârim*). *Esk.* Keskin kılıçlar.

SAVARİF çoğl. a. (ar. *şârife*'nin çoğl. *şavârif*). *Esk.* **1.** Değişiklikler, değişimler. **—2.** *Savarif-i dehr,* dünya üzerindeki değişmeler.

SAVARİN a. (öz. a. *Brillat-Savarin*'den). Yarım daire şeklinde dökülen, piştikten sonra üzerine şeker şurubu gezdirilen, rom ya da likör ile kokulandırılan ve pasta kreması, krem şantiy vb. ile süslenen, mayalı hamurdan yapılmış pasta.

Savarona, 1938 yılında türk hükümetince satın alınarak Cumhurbaşkanlığı hizmetine tahsis edilen 6 130 tonluk yat. Bir amerikalı tarafından verilen sipariş üzerine Hamburg'daki Blohm und Woss tersanesi'nde yapımına başlanan yat, 1931'de denize indirildi. Alman teknolojisinin ve gemi mühendisliğinin en zarif ve mükemmel örneklerinden biri sayılan tekne, dünyanın en büyük yatı olarak kabul ediliyordu. ABD hükümetinin çok yüksek bir vergi istemesi nedeniyle sahibi tarafından teslim alınmayarak satışa çıkarılan Savarona, 1 mart 1938'de Türkiye Cumhuriyeti'nin malı oldu ve kaptan Sait Özege tarafından Türkiye'ye getirilerek 1 haziranda Dolmabahçe önüne demirledi. O sıralarda sağlığı bozulmuş olan Atatürk Dolmabahçe sarayı'ndan yata çıkarak iki aya yakın bir süre bu gemide kaldı. Atatürk'ün ölümünden sonra da Cumhurbaşkanlığı hizmetinde kalan Savarona, 1951'den sonra eğitim gemisi olarak Deniz kuvvetleri'nce kullanıldı. 3 ekim 1979'da çıkan yangında önemli hasara uğrayan gemi, daha sonra hizmet dışı bırakıldı. 1989'da türk ve japon firmalarının oluşturduğu bir ortaklığa, turistik amaçlı kullanım için 49 yıllığına kiralandı. Onarım çalışmaları 30 nisan 1993'te biten gemi, yeniden işletmeye alındı.

SAVART a. (öz. a. *Savart*'dan). Akust. ve Müz. Müzik seslerinin yükseklik farkı birimi. (İki sesin frekanslarının oranının ondalık logaritması 1/1 000 ise bunların arasında 1 savart'lık bir yükseklik farkı bulunur. Bir oktav 301 savart'dır; oktavın on ikide biri olan bir tampere yarım-ton ise yaklaşık 25 savart değerindedir.)

SAVART (Félix), fransız fizikçi (Mézières 1791 - Paris 1841). Önceleri askeri cerrahlık yaptı, Celsus'un *De arte medica* adlı incelemesini çevirdi; ancak tıbbı bırakarak akustikle ilgilenmeye başladı. *Mémoire sur les instruments à cordes* (Yaylı çalgılar üstüne inceleme) adlı kitabını Biot'ya sundu ve bu yapıtı sayesinde Bilimler akademisi'ne girdi (1827). Daha sonra Collège de France'ta fizik profesörü oldu. En ünlü buluşları şunlardır: kendi adını taşıyan dişli çark, belli frekansta sesler üreten sistem. Ayrıca bir sesölçer ve bir polariskop gerçekleştirdi ve sıvı damarların oluşumunu inceledi. Biot* ile birlikte akımların yarattığı manyetik alanları ölçmeyi amaçlayan deneyler yaptı; iki bilim adamı 1820'de bu olayla ilgili temel yasayı ortaya koydular.

SAVARY (François) → BRÈVES.

SAVARY (Anne), **Rovigo** dükü, fransız general (Marcq, Ardennes, 1774 - Pau 1833). Tümen komutanıydı (1805); Jena ve Wismar'da (1806) başarıyla hizmet etti ve Rostock'u ele geçirdi. Rovigo dükü unvanını aldıktan sonra imparatorun yaverliğine getirildi ve onunla birlikte İspanya ve Almanya'ya gitti (1809). Fouché'den sonra Asayiş bakanı oldu (haziran 1810 - nisan 1814).

SAVARY (Léon), fransızca yazan isviçreli yazar (Fleurier, Vaud kantonu, 1895-Boudry, Neuchâtel, 1968). Herkesin çekindiği bir eleştirmen ve polemikçiydi, en önemli romanlarında (*Au seuil de la sacristie,* 1944) aydın ve dinsel çevreleri betimledi.

SAVAŞ a. **1.** Devletler arasında silahlı çatışma. (Savaş, devletler arasındaki karşılıklı ilişkiler bütününde olduğu kadar, onların üçüncü devletlerle ilişkilerinde de özel kuralların uygulanmasını gerektirir. Gerekçeli bir savaş bildirimi ya da ultimatom ile başlar, çarpışmalara son veren bir ateşkesle ve ilke olarak, savaş durumuna son veren bir barış antlaşmasıyla biter.) [Bk. *ansikl.* böl. Uluslarar. huk.] **—2.** Bu çatışmayı (mücadeleyi) yönetme sanatı. (Savaş olgusunun toplumbilimsel incelemesi daha çok polemoloji terimiyle belirtilir.) **—3.** Gruplar, ülkeler arasında kanlı bir çatışmaya dönüşmeyen her tür mücadele: *Ekonomik savaş. Propaganda savaşı.* **—4.** İnsanlar arasındaki kavga, düşmanlık: *Aralarında savaş eksik olmazdı.* **—5.** Bir şeyi elde etmek, bir davayı savunmak, bir kötülüğü yenmek, bir güce karşı durmak vb. için büyük bir dirençle sürdürülen eylemlerin tümü; savaşım, mücadele: *Özgürlük savaşı. Alkolle savaş. İnsanın doğayla savaşı. Bir hastalıkla savaş. Enflasyonla savaş.* **—6.** (Tamlayan olarak) silahlı mücadeleye yarayan; ona ilişkin: *Savaş kıyafeti. Savaş gemisi. Savaş edebiyatı. Savaş tazminatı.* **—7.** *Savaş açmak, savaş ilan etmek,* bir ya da birden çok devletle savaşmak için savaş durumunun gerektirdiği koşullar içine girmek; olumsuz bir şeyi, bir durumu ortadan kaldırmak için uğraşmak, eylemde bulunmak: *Cehalete, yoksulluğa savaş açmak.*

—Ask. *Savaş durumu,* bir ya da birden çok devlete savaş açan bir devletin içinde bulunduğu durum. || *Savaş meydanı, alanı,* savaşın gerçekleştiği yer. || *Savaşa girmek,* savaşa başlamak. || *Kutsal savaş,* dinsel amaçlarla yapılan savaş. || *Meydan savaşı* → MEYDAN. || *Nükleer, biyolojik, kimyasal savaş* ya da *kısaca NBC savaşı,* nükleer, biyolojik ve kimyasal silahların kullanıldığı savaş türü. || *Soğuk savaş,* iki hasım ülke arasındaki düşmanlıktan kaynaklanan, silahlı çatışmaya varmaksızın uzun süre devam eden uluslararası gerginlik (bu deyim 1948 "Prag darbesi"nden bu yana kullanılmaktadır); iki kişi ya da grup arasında, şiddete başvurmaksızın sürdürülen düşmanlık ya da gerginlik durumu. || *Topyekûn savaş,* XIX. yy.'da, pangermanizm kuramcıları tarafından tasarlanan, ulusun tüm etkinliklerini kapsayan ve düşmanın yok edilmesini hedefleyen savaş türü.

—Ask. havc. *Savaş uçağı,* bir silah sistemiyle (toplar, makineli tüfekler, roketatarlar, güdümlü mermiler) donatılan ve uçaklar arası çarpışmalarda ya da yerdeki hedeflere yapılan hücumlarda kullanılan uçak.

—Oy. *Savaş oyunu,* tarihsel ya da hayali savaşları taklit eden, oyun kurallarının strateji ve taktik ilkelerine göre belirlendiği topluluk oyunu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Sey. oy. *Savaş oyuncuları,* osmanlı şenliklerinde gerçek ya da düşsel savaşları canlandıran oyuncular. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tar. *Savaş arabası,* Antikçağ savaşlarında kullanılan iki ya da dört tekerlekli, üstü açık araba. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tarım. *Biyolojik savaş,* insanlarca istenmeyen canlılara (bitki asalakları, hastalık taşıyıcı böcekler, kemirgenler, vb.) karşı onların doğal avcılarından ya da asalaklarından, ya da doğrudan doğruya canlı organizmalarca üretilen maddelerden yararlanılarak tarım bitkilerini savunma yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Karma savaş,* parasal açıdan zorluk yaratmayacak bir biçimde, kimyasal ve biyolojik savaşın beraber ve mantıklı kullanımıyla, zararlıların çoğalmasını sınırlamayı amaçlayan savunma yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Uluslarar. huk. *Savaş suçu,* savaş hukuku kurallarının çiğnenmesiyle oluşan suç. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Savaş tazminatı,* bir savaştan sonra, maddi ve manevi zararlara karşılık olmak üzere, yenilen devletlerin ye-

nen devletlere ödedikleri tazminat.
—Uluslarar. huk. ve Anayas. huk. *Savaş hali*, bir ülkenin savaş içindeki durumu; savaş durumu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Uluslarar. huk. ve Ask. *Savaş tutsağı*, savaşta esir alınan asker kişi. (Düşman silahlı kuvvetlerine mensup olanlar ve silahlı çatışmaya katılanlar dışında kalan kişiler tutsak alınamaz. Tutsak almanın amacı, bu kişilerin yeniden savaşa katılmalarını önlemektir. Savaş tutsaklarına insanca davranılması konusunda uluslararası sözleşmeler yapılmıştır. 1949 Cenevre sözleşmesi, savaş tutsaklarının haklarını ve tutsak alan devletin yükümlülüklerini ayrıntılı olarak belirler.) [*Savaş esiri* de denir.]
—ANSİKL. Ask. tar. Atın (ve arabanın) savaşta kullanılması (İ.Ö. XVIII. yy.) ve ateşli silahın ortaya çıkması (İ.S. XIV. yy.) arasında geçen üç binyıl boyunca savaş, şok ile hareketin, insan ile hayvan (at, fil) kas gücünün bir araya getirilmeye çalışıldığı bir çarpışma niteliğindeydi. Siyasal ve toplumsal yapılarla birlikte çarpışma yöntemleri de gelişti (savaş arabaları birliği, falanj, roma lejyonu, bizans okçusüvarileri, moğol hafif süvarileri).

Savaş alanında ateşli silahlar ortaya çıkınca, karmaşık bir sorunla karşılaşıldı: şok, hareket ve ateş, savaşta nasıl bir araya getirilmeliydi? Ancak yüzyıllar boyunca ateş, -topların ve kişisel silahların, madenleri işleme tekniğinin ilerlemesine bağlı olan gelişmelerindeki yavaşlık göz önünde bulundurulursa-, bir yardımcı öğe olarak kaldı. Ateşin üstünlüğü, silahlar hızlı, isabetli ve uzağa ateş etmek gibi üç niteliği aynı anda bir araya getirebildikleri ve özellikle silahların tasarım ve üretimleri XIX. yy.'daki sanayi patlamasından yararlandıkları zaman kendini gösterdi. İyice artan ateş gücü, hareketi engelledi ve savaşları hareketsiz ve kanlı bir karşılıklı çatışmaya dönüştürdü (Birinci Dünya savaşı). Ancak çağdaş savaşların bir başka özelliği, yüz yılı aşkın bir süre önce ortaya çıktı. Fransız devrimi' nin eşiğinde, Guibert,tüm yurttaşların katılması sağlanacak olursa savaşın nitelik değiştireceğini ileri sürmüştü. Devrim önderleri, "yeni savaşa yeni öğreti" gerektiğini anladılar. Saint-Just, savaşma yöntemleriyle savaşımın siyasal içeriği arasındaki zorunlu uyumu açıklıkla ortaya koydu. Buna göre, sonucu coşkun ve ateşli bir savaşanlar yığını belirliyordu, çünkü bu yığın dinamik bir ideolojiden hız alıyordu.

Fransız devrimi ve İmparatorluk savaşları, ardından Birinci Dünya savaşı, savaşanların bütün kaynaklarını seferber etmelerine yol açtıkları için kitlesel savaşlar, bütünsel savaşlar niteliğini taşıyorlardı. Birinci Dünya savaşı'nda iktisat, maliye ve sanayi gücü, insan yiyen, malzemeye doymayan ve ateş güçleri birbirlerini etkisizleştirdikleri için sonuç alacak durumda olmayan bir savaşı sürdürmenin vazgeçilmez koşulu durumuna geldi.

Motor, kara kuvvetlerinin motorize olması ve makineleşmesi, deniz kuvvetlerinin yeni olanaklarla donatılması ve hava kuvvetlerinin kurulmasıyla, harekete yeniden öncelik kazandırarak savaşların görünümünü değiştirdi. Bunun üzerine, harekât alanlarının dünya çapında genişlemesi ve yalnız savaşanlara değil, tüm halka yönelik savaş riskleri ortaya çıktı. Halkların morali ve iktisadi altyapı, silahlı kuvvetlerin yok edilmesi kadar öncelik kazandı.

Bir terör ve yığınsal öldürme silahı olan nükleer silahla birlikte ortaya çıkan mahşeri savaş görünümü üzerine, 1945'ten itibaren bu silahın kullanılmasından hep kaçınıldı ve nükleer silah, bir caydırma silahı olarak kaldı. Ancak yüksek derecede bilimsel bir nitelik taşıyan bu silah, savaşın hazırlanmasında teknik etkenin çok büyük önceliğini gözler önüne serdi ve askeri güçle iktisat, maliye ve sanayi gücünü her zamandan daha çok özdeşleştirdi.

—Fels. Fransız devrimi'ne kadar savaş, felsefe açısından ancak iktidarı ele geçirme ve koruma aracı olarak düşünüldü. Örneğin Machiavelli şöyle der: "Öyleyse bir hükümdarın savaş olgusundan ve askeri örgütlenme ve disiplinden başka hiçbir amacı, düşünülecek ve önemsenecek hiçbir şeyi olmamalıdır; çünkü kumanda edenlere özgü tek sanat budur ve öylesine güçlü bir sanattır ki, doğuştan hükümdarların iktidarda kalmalarını sağladığı gibi, çoğu kez sıradan insanların da iktidarı ele geçirmelerine yarar; buna karşılık, hükümdarların kendilerini askerlikten çok dünya zevklerine verdikleri zaman, devletlerini yitirdikleri görülmüştür" (*Hükümdar*, [il Principe], 14). Bu görüşe göre, yalnız amaç, yani iktidar önemlidir; savaş ve savaşan insanlar, araçtan başka bir şey değildir. Bu görüşle, Rousseau'da da karşılaşılır; Rousseau da savaşı, yalnızca, insanları alet gibi kullanarak bir devleti yıkma aracı olarak görür: "Demek ki savaş, insandan insana değil, devletten devlete bir ilişkidir ve bu ilişki içinde kişiler, insan hatta yurttaş olarak değil, asker olarak; yurdun üyeleri olarak değil, savunucuları olarak ve ancak bir rastlantı sonucu düşman durumuna gelirler" (*Toplum sözleşmesi* [Du contrat social], 1,4). D'Alambert'in düşüncesi daha da serttir. Ona göre, "siyasetin insanları aldatma sanatı olması gibi, savaş sanatı da onları öldürme sanatıdır..." (*Essai sur les éléments de philosophie* [Felsefe öğeleri üzerine deneme], 6). Bununla birlikte, bu düşünceler aracılığıyla, felsefenin savaş ve siyaset arasında saptadığı bağ da görülmektedir. Fransız devrimi'nin yol açtığı dönüşümler ve Napoléon savaşları, bu bağı daha da pekiştirdi. Hegel'e göre savaş, yalnız iktidarın alınıp korunmasını sağlamakla kalmaz, aynı zamanda toplumsal bağlılığı da sürdürür. Gerçekten de hükümetin "düşünen somut tinin ta kendisi" olarak, bir toplumun tümünü oluşturan parçaların bağlılığını ve birliğini sağlamasına karşılık, servet ve refah edinimi bu bağlılığı tehlikeye düşürür. Bu durumda hükümet için savaş, "birliğin dağılıp gitmesini ve tinin yok olmasını önlemek olanağını sağlayan şeydir"; öyleki "zevk, toplumsal birliğin dağılmasına yol açarken, savaş bu birliğin yeniden kurulmasını sağlar" (*Tinin görüngübilimi* [Phänomenologie des geistes], 2,6, "Tin").

Savaş üzerine düşünme, Clausewitz'le birlikte bütünselleştirici olmaya yöneldi. Clausewitz şöyle der: "Savaş, daha geniş çapta bir düellodan başka bir şey değildir" (*Savaş üzerine* [Vom Kriege], 1.1). Bu düellonun amacı, "... başkasını kendi buyruğu altına almaktır; *asıl ve ilk* niyeti ise, hasmı hiçbir direnişte bulunamayacak bir duruma getirmek için yenmektir" *(ay. ypt.)*. Bununla birlikte, başkasının kendi iradenize bu uydurulması, siyasal bir ereğe yönelik siyasal bir durumun sonucundan başka bir şey değildir; öyleyse savaş da "siyasetin başka araçlarla sürdürülmesi"nden başka bir şey değildir (*ay. ypt.*, 1,24); siyasete bağlanan savaş, bir sanat ya da bilim değil, bir "toplumsal varoluşun bir parçası [...], büyük çıkarların kanla sonuca bağlanan bir çatışmasıdır ve öteki çatışmalardan yalnızca bu bakımdan ayrılır. Savaşı bir çıkarlar çatışması olan ticarete benzetmek, herhangi bir sanata benzetmekten daha doğrudur; [...] (savaş) siyasete daha da çok benzer, çünkü siyaset de [...] büyük ölçüde bir ticaret olarak kabul edilebilir" *(ay. ypt.*, 2,3).

Marx ve Engels'i, özgün katkısını önemle belirttikleri Clausewitz'in yapıtında asıl ilgilendiren şey, kuşkusuz savaş, iktisat ve siyaset arasındaki bu ilişkidir. Marxçılığa göre savaş, devletler arasında yapılan ve belirli iktisadi ve siyasal hedeflere yönelik silahlı bir savaşımdır. Marx ve Engels, şöyle yazarlar: "Rekabet savaşımının yürütülüp bir sonuca bağlanmasını, son aşamada savaşlar ve özellikle deniz savaşları sağladı" (*Alman ideolojisi* [Deutsche Ideologie], 1). Engels, şöyle der: "Eskiden yalnızca tecavüzlerin öcünü almak ya da yetersiz duruma gelen bir toprağı genişletmek için yapılan savaş, artık yalnızca soygun ereğiyle yapılmaya başlandı ve sürekli bir sanayi kolu durumuna geldi" (*Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni* [Der Ursprung der Familie des Privatei-gentums und der Staats], 9).

Savaş üzerindeki marxçı düşünce, haklı savaşları haksız savaşlardan ayıran Lenin'in ve özellikle Mao Zıdong'un tezleriyle sürdürüldü. Mao şöyle yazar: "Biz haklı savaşlardan yana ve haksız savaşlara karşıyız. Bütün devrimci savaşlar haklı ve bütün karşı devrimci savaşlar haksızdır" (*Çin devrimci savaşında strateji sorunları*, 1 aralık 1936). Ancak bu durum, marxçılığa göre sonsuz bir biçimde sürmez; savaşlar, iktisadi ve siyasal sınıf sömürüsünden kaynaklanır; bundan ötürü: "İnsan toplumunun gelişmesi, sınıfların ve devletin ortadan kalkmasına yol açtığı zaman, savaşlar da ortadan kalkacaktır. [...] Bu dönem, insanlığın sonsuz barış dönemi olacaktır" *(ay. ypt.)*.

—Güz. sant. Savaş, Tarihöncesi dönemden başlayarak sanat yapıtlarına konu oldu. Eski Mısır, Asur, Yunanistan ve Roma'da konusunu savaştan alan yapıtlar üretildi. Ortaçağ'ın ve Rönesans'ın tezhipçileri, ressam ve heykelciler de bu temayı işledi. Leonardo da Vinci'nin Anghiari, Michelangelo'nun da Cascina savaşı için Floransa senyörlerinin siparişi üzerine yaptıkları eskizler, Tiziano'nun *Cadore savaşı* (Dukalar sarayı, kayıp) ya da Rubens'in *Amazonlar'ın savaşı* (Münih pinakoteki) ünlüdür. XVII. yy.'da Fransa'da savaş tablosu ayrı bir tür haline geldi: Van der Meulen, Callot, Jean-Baptiste Martin, J. Parrocel bu türden yapıtlar verdiler. XVIII. yy. için Charles Parrocel, Casanova, Loutherbourg, Pierre L'Enfant, Napoléon dönemi için de Louis David, Gros, Géricault'nun adları sayılabilir. Delacroix'nın *Haçlılar'ın İstanbul'a girişi*, Horace Vernet, Meissonnier, Detaille, Rochegrosse'un tablolarından da söz etmek gerekir. Dunoyer de Segonzac ve Luc Albert Moreau, Birinci Dünya savaşı'nı askerin gözüyle resimlediler; Verdun cehennemi, Otto Dix'in dehşet verici ofortlarıyla tasvir edildi.

—İkonogr. Eskiler savaşı, miğferli, zırhlı, saçları dağınık, elinde çevresini alevler içinde bırakan bir meşale tutan Bellona olarak canlandırmışlardır. Bruegel, savaş alegorisi *Dulle Griet* (Anvers) için bu simgeyi kullandı. Gümrükçü Rousseau'nun *Savaş*'ı (ya da *Anlaşmazlık*) [1894 Bağımsızlar salonu] yabanıl çiğliğiyle benzer bir anlayış ortaya koyar. Le Brun, Versailles'daki Savaş salonu'nda Bellona imgesini kullandı. Callot'nun *(Savaşın sefaletleri)* ve Goya'nın *(Savaşın* felaketleri)* tüyler ürpertici bir gerçekçilikteki gravür dizileri, zamanla alegorik bir değer kazandı. Otto Dix'in 1914-1918'deki savaş meydanlarını ele aldığı gravürlerde, Goya'da olduğu gibi vahşet, çarpıcı bir düzeye ulaşır. Buna karşılık Gromaire, *Savaş*'ı (1925, Paris kenti Art moderne müzesi), kıyameti bekleyen sessiz güç olarak, siperlerde oturmuş askerlerle yansıtır. Picasso, *Guernica*'yı gerçekleştirdi (1937); Vietnam savaşı özellikle Fransa'da, Jeune* Peinture salonu sanatçılarının esin kaynağı oldu.

—Oy. Savaş oyunları 1959'da Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıktı. Oyun kare ya da sekizgen biçiminde bölmelere ayrılmış ve bir savaş alanı haritasını betimleyen bir tabla üzerinde, düşman orduları temsil eden piyonlar ve bir ya da birden çok zarla oynanır. Savaş oyunu, geçmişte yapılan savaşları incelemek ve geleceğin savaşlarına hazırlanmak için XIX. yy.'da askerler tarafından geliştirilmiş olan kriegspiel'in siviller için hazırlanmış bir biçimidir ve amacı yalnızca hoşça vakit geçirtmektir.

—Sey. oy. Osmanlı şenliklerinde yalancı savaşlar, şenliğin önemli öğelerinden birini oluşturuyordu. Bu savaş oyunlarında kimi kez suda, kimi kez karada dekor olarak hazırlanan kaleler ya da gemilerde, oyuncular iki gruba ayrılıyor; önceden hazırlanmış olaylar dizisine uygun olarak gerçek ya da düşsel bir savaşı canlandırıyorlardı. Savaşlar, genellikle Osmanlılar ile hıristiyanlar ya da Osmanlılar ile İranlılar arasında geçiyor, Osmanlılar'ın zaferi, düşmanın tutsak alınması ve kaleye bayrak dikilmesiyle sonuçlanıyordu.

—Tar. İki tekerlekli savaş arabaları tarihte ilk kez Mezopotamya'da görüldü (İ.Ö. III. bin-

yıl). Ur ve Kargamış'ta yapılan kazılarda kağnı tekerleği biçiminde iki ya da dört tekerlekli ağır savaş arabalarını betimleyen kabartmalar gün ışığına çıkarıldı. Bu arabaların tahtadan olan gövdeleri hayvan derileriyle kaplıydı. İ.Ö. III. binyıl'ın ortalarında arabaların oku, daha öncesi dört tekerlekli araçların düz okuna göre değişmeye başladı. Daha kolay yol alma ve daha büyük hız elde etme amacıyla, bunları çeken dört atın sırtına koşum kayışları takıldı. Bu gelişmeler sonunda Eski Dünya'nın tarihinde büyük önem taşıyan bir savaş aracı doğdu.

İlk Mezopotamya savaş arabalarında bir mızrakçıyla bir sürücü bulunmasına karşın, aracın doğrudan savaşa katıldığı tartışmaya açıktır. Gerçekte savaş arabaları savaş alanlarına ivedilikle asker yetiştirmek için yapıldı. İ.Ö. 1435'te Mısırlılar tekerlekleri ispitli ve sandığı kavisli savaş arabaları yaparak bunları ilk kez Mitanni halkına karşı giriştikleri savaşta ön saflarda kullandılar. Yüzyılın sonlarına doğru tekerlekleri dört ispitli hafif savaş arabaları tüm Ortadoğu'da kullanıldığı gibi, Girit'te ve Anadolu'da da yaygınlık kazandı. Anadolu'da Hititler'in Erken İmparatorluk döneminde kullandıkları savaş arabaları çok hafif ağaçtan yapılır ve iki at tarafından çekilirdi. Hız ve manevra yeteneği yüksek olan bu arabaların her birinde, ortada sürücü, bir yanda uzun mızrak ve yayla donatılmış vurucu, öte yanda saldıran düşmana kalkanla karşı koyan koruyucu olmak üzere üç savaşçı bulunurdu. Hititler savaş arabalarından genellikle düz alanlarda yapılan savaşlarda yararlanırlardı. Hitit kralı Muvattalis Mısır firavunu Ramses II'ye karşı giriştiği Kadeş savaşı'nda ordusunu 3 500 savaş arabasıyla donatmıştı. Geç Hitit döneminde de savaş arabaları İmparatorluk döneminde olduğu gibi iki atlı ve iki tekerlekliydi ve yine her tekerleğin altı ispiti vardı. Ancak, öncekinden değişik olarak arabalarda biri sürücü, öteki de okçu olmak üzere iki savaşçı bulunurdu. Asur savaş arabalarının da Hititler'de olduğu gibi çok hafif ağaçtan yapılmış bir sandığı, altı ispitli iki tekerleği, değişik biçimde arabaya koşulu üç ya da dört atı vardı. Urartu savaş arabaları da Asurlular'ınki gibi iki tekerlekli olmakla birlikte, at koşum takımları çok süslüydü.

Şang hanedanı dönemi mezarlarında yapılan kazılardan çıkarılan tunç savaş arabası levhaları ve at koşumları, araba yapımının Çin'e İ.Ö. XIV. yy.'da girdiğini gösterir. İ.Ö. VIII. yy.'da kullanıma giren yunan savaş arabalarının tekerlekleri dört ispitliydi ve tekerlekler sabit durumdaki arka dingile bağlıydı. Bu arabalar genellikle yalnızca ortadaki ikisinin koşum kayışlarıyla bağlı olduğu dört at tarafından çekilirdi. Savaş arabalarını Batı Avrupa'ya ve Britanya adalarına Keltler tanıttı (İ.Ö. V. yy.). Kelt arabalarının gövde yapıları Yunanlılar'ınkinden oldukça ağırdı. Kabartmalarla süslü araba sandığı ve oku, tekerlekler ve dingil bütünüyle metaldi. Keltler bu yan yana dört atlı arabaları İ.S. IV. yy.'a kadar kullandılar.

Arabalarını geliştirerek önceleri yalnız savaşlarda kullanan Romalılar, daha sonra bunları koşu alanlarında, araba yarışlarında kullanıma sokunca, arabacılık Roma'da daha da önem kazandı. Yarış amacıyla yapılan roma arabaları iki, üç ve dört atlı olduğu gibi, bazen on at koşumlu olanları bile vardı. İmparatorluk döneminde köpekler ve devekuşları tarafından çekilen yarış arabalarına da rastlandı. İmparatorluk parçalandıktan sonra Bizans diye de anılan Doğu Roma'ya sıçrayan savaş arabaları yarışı merakı, bu devletin günlük yaşamında kimi zaman ayaklanmalara bile neden olacak kadar önemli bir yer tuttu.

—Tarım. • *Biyolojik savaş.* Eski Çin'de, turunçgil bahçelerini çeşitli zararlılardan korumak için karıncalar kullanılırdı. 1760'larda, çekirgelerle savaşmak için Hindistan'dan bir kuşun *(Acridotheres trisis)* Mauritius adasına sokulması gibi bazı göz kamaştırıcı başarılar bir yana, bu tekniğin tam bir kabul görmesi için XIX. yy.'ın sonlarını beklemek gerekti.

Böcekbilimdeki ilerlemelerden başka, bu devrimin temelinde iki ana etmen yatar: ekonomik beklentilerin önemi (geniş çapta endüstri bitkileri üretiminin başlaması) ve bazı zararlıların bir yerden başka yere taşınmasını kolaylaştıran dünya ticaretindeki hızlı gelişme. Bunların doğal düşmanlarının bulunmadığı bölgelere girmesi bazı yerlerde tarım bitkileri için gerçek bir afet oldu. Avustralya'da yaşayan bir kırmızıböceği *(Icerya purchasi)* 1868'de Kaliforniya'ya sokulur sokulmaz turunçgil bahçelerini kısa sürede silip süpürdü. Dirençli asma çeşitleri üreterek, Avrupa bağlarını filoksera belasından kurtaran amerikalı böcekbilimci C. V. Riley, Avustralya'dan bu kırmızıböceğinin çeşitli doğal düşmanlarını getirtmiş ve bunlar arasından bir uğurböceğini *(Novius cardinalis)* seçerek yetiştirmiştir. Bu uğurböceklerinin çiftçilere dağıtılması, turunçgil bahçelerini kurtardı. 1874'te, bir başka uğurböceği, yaprak bitleriyle savaşmak için, İngiltere'den Yeni-Zelanda'ya gönderildi.

Birtakım dikkate değer başarılara rağmen, özellikle İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, D.D.T. gibi kısa sürede büyük başarı kazanan pestisitlerin kullanım alanına girmesi, biyoloji ve çevrebilim konusunda yeterli bilgiye sahip olunmaması nedeniyle bazı yanlış uygulamaların yapılması (bir zararlının birbiriyle etkileşen düzinelerce düşmanı olabilir), biyolojik savaşın gelişimini yavaşlattı.

Kimyasal maddelerin yaygın olarak kullanılması sonucu, zararlılardan daha çok, onların doğal düşmanlarının yok edilmesi sakıncası ortaya çıkınca 1960'lı yıllarda biyolojik savaş yeniden ivme kazandı. Tüm dünya araştırmacılarının işbirliği yapmasını sağlamak amacıyla, Uluslararası biyolojik savaş örgütü (U.B.S.Ö.) bu yıllarda kuruldu.

• *Biyolojik savaşın değişik yöntemleri.* 1. *Asalak ya da avcı böcekleri salıverme.* Bu teknik korunacak alanlara, yalnız yeni ortama uyum sağlayarak çoğalabilen az sayıda bireylerin sokulmasını öngörür. Salıverilecek organizmalar önceden laboratuvarda kütle halinde yetiştirilerek de kullanılabilir ve bu takdirde, faydalı türlerin fabrikalarda üretilmesi gerekir. SSCB'de, milyonlarca hektar tahıl ve pancar tarlası, bir fabrikanın günde milyonlarca ürettiği trikogramlar (trichogramma) kütle halinde salıverilerek korunmaktadır. Aynı zarkanatlı böcek Fransa'da, mısır güvesiyle savaşmak için sınai çapta üretilmektedir. Bir sinek de *(Lixophaga diatraeae)* tropikal bölgelerde, şekerkamışı delgi böceğine karşı aynı şekilde kullanılmaktadır.

2. *Özüyle öldürücü savaş.* Bir türün kendine karşı kullanılmasıdır. Bunun için başlıca 2 teknik kullanılır:

—çiftleşme yetenekleri kaybolmayan, ama, ışınlamayla kısırlaştırılıp salıverilen erkeklerin yavaş yavaş doğal popülasyondaki üretken erkeklerin yerini alması.

—öldürücü gen taşıyıcı bireyler seçilerek bunların hedef alınan popülasyona sokulması. Birinci teknik, 1960'lı yıllarda Curaçao adasında, sığırların derilerini delerek buraya yumurtalarını bırakan bir sinekle savaşmak için kullanılmıştır.

3. *Mikrobiyoloji yöntemleriyle savaş.* Zararlıları yok edecek mikroorganizmaların (bakteri, virüs, mantar) kullanılmasını öngörür. Tırtılların açlıktan ölmesini sağlayan *Bacillus thuringiensis,* ormanlarda çam keseli tırtıllarıyla savaşmak için kullanılır. Bu bakteri, Kaliforniya'da sebze asalaklarına karşı da kullanılmaktadır. Tavşanlarda bir virüs hastalığı olan miksomatoz, bu kemirgenle savaşmak için, Avustralya'ya sokulmuştur.

4. *Feromonların kullanımı.* Böceklerin pek çoğunca salgılanan ve bireyler arasında uzaktan iletişim kurmayı sağladığı yakın zamanda anlaşılan bu maddeler biyolojik savaş bağlamında yakından incelenmektedir. Örneğin, çok küçük miktarda feromon, bazı böcek türlerinde, erkekleri, kilometrelerce uzaktan, yok edilecekleri tuzaklara çekmeyi sağlar.

5. Belirli hastalıklara dirençli bitki çeşitlerinin seçilmesi.

• *Karma savaş.* Etki düzeyi, yalnız pestisit kullanımına bağlı etkilerle, yalnız biyolojik savaşa bağlı etkilerin toplamını aşar. Geleneksel kimyasal savaşta kullanılan miktarlardan daha küçük dozlarda uygulanan pestisitler, sadece zararlı popülasyonu güçsüzleştirmeyi sağlayarak onların doğal ya da sonradan sokulmuş düşmanlarının etkinliğini artırır. Gün geçtikçe gelişen bu savaş yöntemi, bozulmuş olan bitki sağlık koşullarını düzeltmeyi başarmıştır. Tarım bitkileri zararlılarının evrimini çok iyi bilmeyi, ortak organizmaların en uygun çevrebilimini mükemmel olarak tanımayı gerektiren bu çok ileri teknik, kimyasal uygulama zamanını saptamayı zorunlu kılar.

—Uluslarar. huk. Savaş hukukunun temel kuralları, derlenmiş sözleşmelere (1899 ve 1907 Lahey sözleşmeleri) ya da özel sözleşmelere (Boğucu, zehirleyici gazlarla bakteriyolojik silahların yasaklanmasına ilişkin 1925 Cenevre protokolü, Hasta ve yaralıların durumu hakkında 1929 Cenevre sözleşmesi, 1949 Cenevre sözleşmeleri, vb.) dayanır. Bu kurallar savaşın, göreceli olarak, insancıllaştırılması amacını taşırlar, denebilir: en acımasız kabul edilen silahların (nükleer silahlar dışında) yasaklanması, sivillerin korunması, savaş tutsaklarına kötü davranmama.

İlke olarak, savaşan devletler arasında hukuki, diplomatik ve sözleşmelerle kurulmuş ilişkiler kesilir (iki taraflı antlaşmalar sona erer); düşman devletin vatandaşları sınırdışı edilebilir, hapsedilebilir ya da onların mallarına elkonabilir.

Savaşan devletle üçüncü devletler arasındaki ilişkiler, tarafsızlık ilkesine dayanır. Üçüncü devlet savaşdışı kalmak istiyorsa tarafsızlığını belirtmeli ve buna uymalıdır. Tarafsız devlet, özellikle, savaşan devletlerden biri ya da öteki tarafından savaş gücünü artırıcı sayılan malları savaşan devletlere satmamak zorundadır.

• *Savaş suçu.* Savaş hukuku kurallarını çiğneyenler hem kendi devletleri tarafından hem de savaşan karşı devlet tarafından cezalandırılabilirler. Bu tür suçlar özellikle İkinci Dünya savaşı sonrasında ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa arasında yapılan 8 ağustos 1945 tarihli Londra sözleşmesi'nde ele alındı. Savaş suçuyla suçlandırılan alman ve japon yöneticiler Nürnberg ve Tokyo mahkemelerinde yargılandılar ve ağır cezalara çarptırıldılar.

—Uluslarar. huk. ve Anayas. huk. *Savaş halinin tanınması,* üçüncü bir devletin bir ülke içindeki çarpışan hükümet kuvvetleriyle isyancılar arasında tarafsız kalacağını belirten davranışıdır; böylelikle yönetime karşı ayaklanan taraf uluslararası bir statü kazanmış olur. Bunun sonucu olarak, savaşan taraflar kimi güvencelerden ve savaş hukukuna dayanan kimi haklardan yararlanırlar.

Savaş hali deyimi iç hukukta, bir hükümetin kendisine karşı ayaklanan bir gruba savaş yasalarını uygulayacağını belirtmesiyle ortaya çıkan durum için de kullanılır.

SAVAŞ (Remzi), türk heykelci (Eşme 1947). Gazi eğitim enstitüsü resim-iş bölümü'nü bitirdikten (1969) sonra Paris'te Charpentier ve Collamarini atölyelerinde eğitim gördü (1970-1975). Yurt dışında ve Türkiye'de çeşitli karma sergilere katıldı, 1974'ten başlayarak kişisel sergiler açtı. Gazi üniversitesi eğitim fakültesi heykel ana sanat dalı öğretim üyeliği yaptı (1975-1985). 1985'te Hacettepe üniversitesi'ne geçerek eğitim fakültesi heykel ana sanat dalında öğretim üyeliği görevine başladı. Başlıca yapıtları: Ankara Abdi İpekçi parkı'ndaki fıskiye kompozisyonu (1979), Ankara Sakarya yaya alanı içinde yer alan *Uçuş* ve *Çift* adlı bronz kompozisyonlar (1980), Uluslararası çocuk sağlığı merkezi'ndeki üçlü geyik kompozisyonu (1980), Alanya'daki *Atatürk barış ve özgürlük anıtı* (1982).

Savaş haçı, Birinci Dünya savaşı'ndan başlayarak, kimi ülkelerde savaşa katılanların gösterdikleri yararlıkların ya da yaptıkları hizmetlerin anısına verilen nişan. Kurdeleler üzerine savaşçının başarılarını belirten simgeler iliştirilmiştir: palmiye (ordu nişanı), yaldızlı gümüş yıldız (kolordu), gümüş yıldız (tümen), bronz yıldız (tugay ya da alay).

• BELÇİKA. *Birinci Dünya savaşı haçı,* 1915'te ihdas edildi. Beş dikey yeşil çizgili

kırmızı kurdele. *İkinci Dünya savaşı haçı,* 1941'de ihdas edildi. Üç yeşil çizgili kırmızı kurdele.

• FRANSA. *1914-1918* ve *1939-1945 savaş haçları,* sırasıyla 1915 ve 1939'da ihdas edildi. Kenarları kırmızı şeritli kurdele; 1914-1918 haçı beş kırmızı şeritli yeşil kurdele, öbürü iki yanında kırmızı iki şerit halinde birbirinden ayrılmış ve ortada koyu yeşil renkte dört şeride bölünmüş kurdele.

Dış harekât alanları savaş haçı, 1921'de ihdas edildi. Dikey üç şeritten oluşan kurdeledir: ortadaki açık mavi şeridin iki yanında, her birinin genişliği mavininkinin yarısı kadar olan iki kırmızı şerit vardır.

• HOLLANDA. *1940-1945 savaş haçı,* kenar şeridi yeşil olan portakal renginde kurdele.

• İTALYA. *Savaş haçı,* 1917'de ihdas edildi. İki beyaz şeritli mavi kurdele. *Askeri değerli savaş haçı,* 1922'de ihdas edildi. Mavi kurdele.

• LÜKSEMBURG. *Savaş haçı,* 1945'te ihdas edildi. Ortasında üç sarı çizgi olan sarı kenar şeritli mavi kurdele.

• PORTEKİZ. *Savaş haçı,* 1916'da ihdas edildi. Beş yeşil şeritli kırmızı kurdele.

• ROMANYA. *Savaş haçı,* 1918'de ihdas edildi. Mavi ve yeşil dikey şeritli kurdele.

• YUNANİSTAN. *Savaş haçları,* 1917 ve 1941'de ihdas edildi. İlki kenar şeridi mavi, siyah kurdele; ikincisi, ortada dikey mavi çizgili, kırmızı kurdele.

Savaş üzerine *(Vom Kriege),* Carl von Clausewitz'in yapıtı (1816-1830 arasında yazıldı ve 1832-1834 arasında yayımlandı). Bu yapıtta bir strateji olarak yazar, savaşı uluslar arasındaki siyasal ilişkinin temel bir öğesi durumuna getiren nedenleri ortaya koyar ve saldırı stratejisinden daha yüksek bir savaş biçimi olarak savunmaya öncelik verir.

Savaş ve barış *(Voyna i Mir),* Lev Tolstoy'un romanı (1865-1869, basımı 1878). Napoléon savaşlarının (1805 ve 1812) patlak verdiği dönemde rus aristokrasisi kaygısız ve başıboş yaşamaktadır. Yüzlerce kişiyi kapsayan bu dev freske, iki ailenin, Bolkonskiy ve Rsotovlar'ın hikâyesi de eklenir; bu iki aileye mensup roman kahramanları gerçek kişiliklerini korumakla birlikte, yaşamlarının değiştiğini fark ederler (aldığı yara yüzünden ölmek üzereyken "hayatın gerçeği"ni keşfeden gururlu ve umutsuz prens Andrey, hiçbir şeyi dert etmeyen Nikolay, düşler dünyasında yaşayan dostu Pyotr Bezuhov, özellikle de benzersiz kadın kahramanlar, prenses Marya ve acı çekmeyi öğrenen coşkulu Nataşa). Küçük bir ayrıntıdan yaşama uzanmayı başaran, öngörülerinde epik bir genişliğe ulaşan Tolstoy'un dehası, kolaylıkla bir kutuptan öbürüne geçer ve tarihin herkesçe bilinen ve sahte bir tablosu yerine, general Kutuzov ya da Platon Karatayev gibi, kişiliğinde rus halkının gücünü toplayan, sade, yürekli ve alçakgönüllü insanların yaşadıkları savaş gerçeğini ortaya koyar.

SAVAŞAN sıf. Başka bir ülkeyle savaş halinde olan devlet için kullanılır: *Savaşan devletler.*

◆ **savaşanlar** çoğl. a. Savaş halinde olan ülkeler. (Hukuksal statüleri *tarafsızlar*'ın karşıtıdır.)

SAVAŞÇI sıf. Savaşa karşı eğilimi olan, tutumuyla bu eğilimi gösteren; savaşlarda başarılı olan bir kimse, bir ülke vb. için kullanılır; cengâver: *Savaşçı bir ulus.*

◆ a. Savaşa katılan kimse; muharip.

SAVAŞÇILIK a. Savaşçı olan, savaşmayı bilen bir kimsenin, topluluğun niteliği.

SAVAŞIM a. **1.** Belli bir amaca ulaşmak için dirençle sürdürülen eylemlerin tümü; mücadele, savaş: *Sendikal haklar için verilen savaşım. Özgürlük savaşımı.* **—2.** *Savaşım vermek,* bir amacı gerçekleştirmek, bir şeyi elde etmek için sürekli olarak uğraşmak, çaba göstermek.

—Fels. ve Topbil. *Sınıflar savaşımı,* toplumsal sınıfları, ezenler ve ezilenler olarak iki karşıt grupta karşı karşıya getiren çatışma. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Fels. ve Topbil. *Sınıflar savaşımı.* 3 mart 1852'de Karl Marx, Weydemeyer'e yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: "Çağdaş toplumdaki sınıfların varlığını keşfetme onuru benim olmadığı gibi, bu sınıfların birbirleriyle giriştikleri savaşımı keşfetmenin onuru da benim değildir. Burjuva tarihçiler tarihsel gelişmeyi benden çok önce ortaya koymuş ve burjuva iktisatçılar bu gelişmenin iktisadi anatomisini benden çok daha önce betimlemişlerdi." Ancak Marx ve Engels sınıflar savaşımını tarihin temel öğelerinden biri durumuna getirdiler. "Günümüze kadar her toplumun tarihi bir sınıflar savaşımı tarihidir [...]. Günümüze kadar her toplum, görmüş olduğumuz gibi, ezen sınıflarla ezilen sınıfların karşıtlığına dayanıyordu [...]. Burjuvazi karşısında varlığını sürdüren bütün sınıflar içinde yalnız proletarya devrimci bir sınıf oluşturur. En özgül ürünü proletarya olan büyük sanayi karşısında öteki sınıflar çökmekte ve sönüp gitmektedirler. Orta sınıf, küçük sanayici, küçük tüccar, zanaatçı, çiftçi, hepsi de orta sınıf olarak varlığını kurtarmak için var gücüyle savaşmaktadır" (*Komünist parti manifestosu,* 1). Öyleyse bu savaşıma girişen üç sınıf vardı. *Anti-Dühring*'te (1, 9) Engels, "feodal aristokrasi, burjuvazi ve proletarya" olarak üç sınıf daha gösteriyordu. Marxçılar, bu metinlerden iki farklı anlam çıkardılar: savaşım ya toplumun sınıflara bölünmesinden doğuyor ya da sınıflar savaşımdan kaynaklanıyordu. Lenin bu soruna bir yanıt getirdi. Ona göre, sınıflar savaşımı "insan grupları"nı tarihin her anında iki karşıt kampa ayırıyordu, ama her sınıf siyasal ereğine göre bu savaşım konusunda farklı bir bilinç taşıyordu.

SAVAŞIMCI sıf. ve a. Herhangi bir alanda savaşım veren kimse için kullanılır; mücadeleci.

Savaşın felaketleri *(Los desastres de la guerra* ya da *Fatales consecuencias de la sangrienta guerra en España contra Buonaparte y otros caprichos enfáticos),* Goya'nın, Fransızlar'ın İspanya'yı işgal etmesinden esinlenerek yaptığı 82 ofortluk dizi. Goya'nın bu gravürleri, siyasal nedenlerle, sanatçının ölümünden ancak 35 yıl sonra ortaya çıkarılarak, 1863'te S. Fernando akademisi tarafından basıldı. Bunların gerçekleştirilmesi yıllarca sürdü. Olaylara tanık olan Goya *(Lo vi, Y esto también)* halkların göçünü, talan, öldürme, işkence sahnelerini acımasız bir gerçekçilik ve keskin bir dram anlayışıyla canlandırdı.

SAVAŞIR (Ayşe), türk kadın klavsenci ve piyanocu (Ankara 1937). Ankara Devlet konservatuvarı'nın piyano bölümünü bitirdikten (1955) sonra ABD'ye giderek Juilliard müzik okulu'na girdi, piyanonun yanı sıra klavsen de çalıştı. Klavsen öğretmeni Wanda Landowska idi. 1960'ta Ankara Devlet konservatuvarı'nda klavsen ve piyano öğretmenliğine atanan sanatçı, 1967-1969 arasında Amsterdam'da oda müziği deneyimini artırdı. Yurtiçinde ve yurtdışında verdiği konser ya da resitallerle ünlendi.

SAVAŞIR (Vildan Aşir), türk sporcu ve yönetici (İstanbul 1903 - *ay. y.* 1973). Hafız Aşir Efendi'nin oğlu. Galatasaray lisesi'ndeki öğrenim yıllarında uzun atlamada 6,25 m'lik derecesiyle Türkiye rekorunu elde etti (1923). Paris olimpiyatları'na katıldı (1924). Aynı yıl Galatasaray'ı bitirdikten sonra İsveç'e giderek spor ve atletizm eğitimi gördü. Türkiye'ye döndükten sonra Atletizm federasyonu başkanlığı (1936), Beden terbiyesi umum müdür muavinliği (1938) ve Beden terbiyesi genel müdürlüğü (1946-1950) görevlerinde bulundu.

SAVAŞKAN sıf. Savaşmaktan korkmayan, savaşmayı iyi bilen kimse, topluluk için kullanılır; cengâver: *Savaşkan bir kavim.*

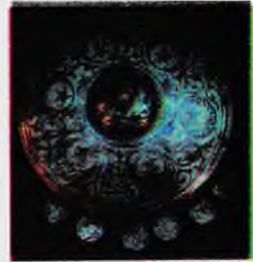
SAVAŞMA a. Savaşmak eylemi.

SAVAŞMAK gçz. f. **1.** İki düşman güçten söz ederken, karşılıklı vuruşmak, savaş yapmak; muharebe etmek: *Bu iki devlet yıllarca savaştılar. Süngü süngüye savaşmak.* **—2.** *Bir şey, bir kimse için, bir şeye, bir kimseye karşı, bir şeyle, bir kimseyle savaşmak,* onlar için ya da onlara karşı vuruşmak; savaş yapmak: *Vatan için savaşmak. Sayıca üstün bir orduya karşı, bir orduyla savaşmak.* **—3.** *Bir şeyle, bir güçlükle savaşmak,* ona son vermek, onu engellemek için büyük bir çaba göstermek: *Bilgisizlikle savaşmak. Uyuşturucuyla, hırsızlıkla, kaçakçılıkla savaşmak.* **—4.** *Bir güçle savaşmak,* ona dayanmaya çalışmak: *Ölümle savaşmak.* **—5.** *Bir düşünceyle, bir devletle, bir kurumla vb. savaşmak,* ona şiddetle karşı koymak: *Bir yönetimle, onun politikasıyla savaşmak.*

SAVAŞMAZLIK a. Savaşa katılmayan, ancak savaşan taraflardan birisine yakınlığı nedeniyle tarafsızlıktan da uzak bulunan bir ülkenin durumu. (İkinci Dünya savaşı sırasında İtalya'nın Almanya'ya [1939-1940] ya da ABD'nin İngiltere'ye [1939-1941] karşı durumu böyleydi.)

SAVAŞTEPE, Marmara bölgesinin G. kesiminde Balıkesir iline bağlı ilçe; 24 337 nüf. (1990); 425 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 42 köy. Merkezi, Balıkesir'in 47 km G.-G.-B.'sında *Savaştepe,* 10 053 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, tütün, elma üretimi.

SAVAT a. Kuyumc. Esas maddesi gümüş sülfür olan siyah bir minenin, gümüş bir levhanın önceden hazırlanmış bölümlerine kakılmasıyla gerçekleştirilen süsleme tekniği; bu yolla elde edilen süs eşyası.

savat
XIX. yy.'a ait bir enfiye kutusundan süsleme ayrıntısı
özel kol.

—ANSİKL. Her şeyden önce çizgilerin zarifliğini gözeten bir süsleme yöntemi olan savatı Yunanlılar büyük bir olasılıkla biliyorlardı; Bizanslılar da bu tekniği kullandılar. Fransa'da Marsilya, daha VII. yy.'da bu alanda canlı bir merkezdi. Fransız keşiş Théophile *Traité des divers arts* (Çeşitli sanatlar üzerine inceleme) adlı yapıtında (XII. yy.) bu yöntemi ayrıntılı bir biçimde anlatır; Louvre müzesi'nde de XIII. yy. sonlarına ait savatlı bir fibula vardır. XV. yy.'da savatlama sanatı özellikle İtalya'da gelişti; Uffizi müzesi'nde bulunan, M. Finiguerra'nın *Barış öpücüğü* adlı yapıtı, belki de tarama gravürün ilk örneğidir; Paris'teki Bibliothèque nationale'de bu savatın, kakma yapılmadan önceki örneğinin kâğıt üzerine bir baskısı bulunmaktadır. Çoğu kuyumculukta kullanılmak üzere yapılmış olan en önemli savat işleri arasında, XV. yy.'dan Pollaiolo'nun, C. Foppa'nın (il Caradosso); XVI. yy.'dan Modenalı Nicoletto'nun, B. Cellini, E. Delaune'un; XVII. yy.'dan Toutin, Jacquard, Christollien; Gédéon Légaré'nin yapıtları sayılabilir.

İslam kuyumculuğunda üç tür savat vardır: düz savat, tırtıllı savat (perdaz) ve oyma savat (şikâf). Bu tür bezemeye özellikle Anadolu, Irak, İran, Türkistan ve Kafkasya'da rastlanır.

SAVAT, Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı Kayacık bucağının merkezi; 800 nüf. (1990).

SAVATİR çoğl. a. (ar. *şaṭūr*'un çoğl. *şavāṭir*). *Esk.* Satırlar.

SAVATLAMA a. Kuyumc. Savatlamak sanatı ve işlemi; bu işlemin sonucu.

—ANSİKL. Orta Asya ve Anadolu türk sanatıyla islam maden sanatında yaygın olan savatlama tekniğinde, genellikle dört ölçü kükürt, bir ölçü bakır ve bir ölçü kurşun kullanılır; bu karışıma zaman zaman bir ölçü gümüş eklenir. Potada eritilen bu karışım soğuduktan sonra havanda dövülerek toz haline getirilir. Bu toz, metal üzerine açılmış yivlere ya da yuvalara doldurularak yapıt alçak ısıda fırınlanır. Çok sağlam bir dolgu olan savat, bir deri parçasıyla ya da "trablus toprağı" denilen silisyumlu kil ve zeytinyağı karışımıyla cilalanır.

Ayşe Savaşır

Sasaniler'in gümüş tabak, tepsi ya da taslarında yüksekkabartma süslemelerin üzerine ayrıca kazıma tekniğiyle ince ayrıntılar işlenmiş ve bunların içi savatla doldurulmuştur. Erken islam dönemi yapıtlarındaysa bezemeler alçakkabartma biçi-

mindedir ve dış çizgiler derin yivler halinde oyularak içleri savatla doldurulmuştur. Özellikle Büyük Selçuklu döneminde İran'a ait gümüş yapıtların üzerinde kimi zaman savatlama tekniğinin tüm yüzeyi kaplayacak biçimde kullanıldığı görülmektedir (Alparslan tepsisi, Kahire Harari koleksiyonu). Bu tür gümüş yapıtlar arasında gülabdanlar, kulplu taslar, maşrapalar, kutular, buhurdanlar vardır.

Osmanlılar'da ağızlıklar, tütün tabakaları, enfiye kutuları, fincan zarfları, kitap kutuları, mücevher mahfazaları, sandıklar, bilezikler, baston başları, kılıç, kama vb. kesici silahların sapları ve kılıfları altın ve gümüş üzerine savatlama tekniğiyle süsleniyordu. Türk ve islam eserleri müzesi'nde bulunan kimi sorguçlarda, tüm zeminin altın üzerine savatlı olduğu görülür. XVI. yy. son çeyreği ile XVII. yy. başlarında osmanlı kuyumculuğunun önde gelen adlarından olan Mehmet bin İmad altın ve savat işçiliğiyle ün yapmıştı (Murat III için yaptığı savatlı altın kap, Topkapı sarayı müzesi Hırkai saadet dairesi'ndeki yer yer altın yaldızlı gümüş sandık).

Günümüzde en güzel savat işleri Kafkasya, Türkistan, Azerbaycan, Dağıstan'da yapılmaktadır. Özellikle Kafkasya'dan gelen Türkler bu işleri Doğu ve G.-D. Anadolu'da (Erzurum, Erzincan yörelerinde) sürdürmektedir. İstanbul'da Kapalıçarşı'da da savat işlerini sürdüren ustalar bulunmaktadır.

SAVATLAMAK g. f. Kuyumc. *Bir şeyi savatlamak*, altın ve gümüş üzerine savatla süsleme yapmak.

◆ **savatlanmak** edilg. f. Savatlamak eylemine konu olmak.

SAVATLANMAK → SAVATLAMAK.

SAVATLI sıf. Savatlanmış olan gümüş eşya için kullanılır.
—Seram. Maden üzerindeki savatları andıran süsler için kullanılır.

SAVB a. (ar. *şavb*). *Esk.* **1.** Taraf, yön, cihet. **—2.** *Savb-i âli*, yüksek taraf.

SAVCA a. İDDİANAME'ye karşılık olarak önerilen sözcük.

SAVCI a. Huk. **1.** Kamu adına kovuşturma yaparak dava açan ve kamu davalarında iddia makamını işgal eden adalet görevlisi. (Eşanl. MÜDDEİUMUMİ.) **—2.** *Askeri savcı* → ASKERİ. || *İnfaz savcısı*, kesinleşmiş mahkûmiyet kararlarının yerine getirilmesini sağlayan savcı.

SAVCI (Bahri), türk hukukçu (Sındırgı 1914). İstanbul Erkek lisesi'ni (1933), Ankara Üniversitesi siyasal bilgiler fakültesi'ni bitirdi (1936). Aynı okulda anayasa ve kamu hukuku asistanı (1942), doçenti (1947) ve profesörü oldu (1954). 1961 Anayasası'nı hazırlayan komisyonda görev yaptı. Emekliye ayrıldı (1983). Başlıca yapıtları: *İnsan haklarının kanun yoluyla korunması* (1953), *Laik düşünce ve hareketin gerilemesindeki tehlike* (1958), *Türkiye'de insan haklarının gelişimi* (1959), *Demokrasimiz üzerine düşünceler* (1963), *Batılı ilkeler altında demokrasileşme* (1975), *Bir çağcıl demokrasi arayışı* (1976), *Atatürk düşününün özündeki temel öğeler* (1981), *Türk devriminde siyasal hukuk alanında olanlar* (1981), *1982'nin getirdikleri* (1983).

SAVCI BEY, türk şehzade (? 1364- Dimetoka 1385). Murat I'in üçüncü oğlu, Bayezit I'le Yakup Bey'in kardeşi. Bizans imparatoru Ioannes'in oğlu Andronikos IV Palaiologos'la anlaşarak babasını tahttan indirmek istedi. İstanbul surları önünde Murat I'in ordusuyla yaptığı savaşta yenilince Dimetoka'ya kaçtıysa da yakalanarak gözlerine mil çekildi ve sonra da boğduruldu.

Savcı olayı → SAVCI BEY.

SAVCILIBÜYÜKOBA, esk. **Savcılık**, Kırşehir'in Kaman ilçesine bağlı bucak; 5 337 nüf. (1990); 10 köy. Merkezi *Savcılıbüyükoba*; 2 102 nüf. (1990).

SAVCILIK a. **1.** Kamu davalarında iddia görevini yerine getiren adalet örgütü. (Eşanl. MÜDDEİUMUMİLİK.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Savcı olma durumu. **—3.** Savcının görevi. **—4.** Savcının görev yeri, makamı.

—ANSİKL. Her asliye ceza mahkemesi nezdinde savcılık, Yargıtay ve Danıştay gibi yüksek mahkemelerde de Başsavcılık örgütü vardır. Savcılık makamında bir savcı ve yeter sayıda savcı yardımcısı bulunur. "Cumhuriyet savcılığı" olarak da anılan bu örgütün temel görevi, kamu davalarında devletin çıkarlarını savunmaktır. İdari açıdan Adalet bakanlığı'nın denetimi altında olan savcılık, yargı işlevine katkıda bulunan, kamu davalarında iddia görevini yerine getiren bir makamdır.

SAVDIRMAK → SAVMAK.

SAVCILIMERYEMKAŞI, Kırşehir'in Kaman ilçesi Savcılıbüyükoba bucağına bağlı köy; 563 nüf. (1990).

SAVE, esk. **Savec,** İran'da Tahran'ın yaklaşık 130 km G.-B.'sında kent; Kazvin-Kum anayolu üzerindedir.
—Tar. Kentin islam öncesi dönemine ilişkin bilgiler yetersizdir; W. Tomaschek burasının antik Sevavicina ya da Sevakina olabileceğini öne sürer. 1220'de moğol orduları kenti yakıp yıkmış, bu arada astronomiye ilişkin araçların bulunduğu kitaplık da yok olmuştur. İlhanlı hükümdarları Argun ve Olcaytu döneminde Sultaniye İran'ın yönetim merkezi olunca, Save de önem kazandı; XIV. yy.'da surları onarıldı. XVI. yy.'da Kum eyaletinin bir bölümünü oluşturuyordu. 1890'a doğru İran'ın hizmetindeki avusturyalı subay von Taufenstein tarafından yönetilmeye başlandı. XX. yy. başlarında Tahran'daki süvari livasına bir tür bağış olarak verildi; bu askeri örgütün yüksek rütbeli subayı, Save valisi görevini üstlendi.
—Mim. XIII. yy.'da ilhanlı veziri Şemsettin Cüveyni tarafından yaptırıldığı sanılan Karaçay su bendi, Safeviler döneminde yenilendi. "Bendi Şah Abbas" adıyla tanınan yapı yaklaşık 20 m yüksekliğinde, 30 m uzunluğundadır. Bir kaya üzerinde yer alan Kızkale, bu su bendinin yakınındadır. Kentin G.'inde, kalıntılar arasındaki Mescidi Cuma buradaki daha eski bir caminin yerine yapılmıştır (XVI. yy.); yakınındaki geometrik motifli tuğla örgülü minarenin ilk yapıdan kaldığı sanılmaktadır (1180). Kent içindeki cami, 1518'de inşa edilmiştir. Yörede ayrıca XII.-XIII. yy.'lardan seramik parçaları ele geçmiştir.

SAVE → SABİ.

SAVERNE, Fransa'da *arrondissement* (Bas-Rhin) merkezi, Vosges dağlarının eteğinde, *Saverne geçidi*'nin 5 km G.-D.'sunda, Zom ırmağı ve Marne-Ren kanalı kıyısında; 10 448 nüf. (1992). Birçok eski evden başka kentte, çok güzel bir saray ve özellikle XIV. ve XV. yy.'dan kalma piskoposluk kilisesi (roman üslubunda çan kulesi, sanat yapıtları) vardır.

SAVERY (Roelant), flaman ressam (Courtrai 1576 - Utrecht 1639). Utrecht'e yerleşmeden (1619) önce Hollanda'da dolaştı, Prag'da imparator Rudolf II'nin sarayında ve Viyana'da kaldı. Hayvanlarla dolu orman resimlerinde, Yeryüzü cenneti tablolarında J. Bruegel'in ve G. Van Coninxloo'nun etkisi sezilir, ama hayvan resimlerinde gösterdiği ustalık, ışık ve renk anlayışı, onun özgün yanıdır. Çiçek demetleri A. Bosschaert'inkileri anımsatır. Avrupa'nın birçok müzesinde imzasını taşıyan tabloları vardır. — Ağabeyi JACOB I'in (Courtrai 1560 - Amsterdam 1602) mürekkepli kalemle yaptığı ince ve özenli desenler, Baba P. Bruegel'in sanatıyla bir benzerlik gösterir.

SAVERY (Thomas), ingiliz mekanikçi (Shiltone, Devon, 1650'ye doğr. - Londra 1715). Cornwall'da, bir madende teknisyenlik yaptı, 1698'de su pompalamak için su buharı geriliminin ilk kez devindirici kuvvet olarak kullanıldığı bir makine icat etti. Ancak bu makine patlama tehlikesi taşıyordu. Aynı dönemde Newcomen kendi adını taşıyan ve gerçekten kullanışlı ilk buharlı makineyi yaptı; Newcomen, bu makineden John Cawley ve Savery ile birlikte kömür madenlerindeki suları çekmek için yararlandı.

SAVICA, esk. **Savuca,** Aydın'ın Söke ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 6 277 nüf. (1990).

SAVILMAK → SAVMAK.

SAVIGLIANO, İtalya'da kent, Piemonte' de (Cuneo ili), Maira kıyısında, Cuneo'nun K.'inde; 18 900 nüf. Eski anıtlar: Rönesans döneminden kalma Cravetta sarayı; kiliseler. Karayolu kavşağı.

SAVIGNY (Friedrich Karl VON), alman hukukçu (Frankfurt am Main 1779 - Berlin 1861). Berlin Üniversitesi'nde roma hukuku kürsüsünün başkanlığını yapıyordu, 1842'de Prusya'da bakanlığa getirildi ve Prusya hukukunu düzeltmekle görevlendirildi. Özgün bir hukuk felsefesi geliştirdi ve alman tarihçi okulunu kurdu. Başlıca yapıtları: *Gesch. des röm. Rechts in MA* (Ortaçağ'da roma hukuku) [1815-1831] ve *System des heutigen röm. Rechts* (Bugünkü roma hukuku sistemi) [1840-1849].

SAVİMBİ (Jonas), Ovimbundular etnisinden angolalı siyaset adamı (Muhango, Movico bölgesi, 1934). 1961'de Angola Ulusal kurtuluş cephesi (FNLA) önderi Roberto Holden'in sağ kolu durumuna geldi. 1965'te ondan ayrılarak Angola'nın tam bağımsızlığı için ulusal birlik (UNİTA) örgütünü kurdu. 1975'te Holden'le birlikte A. Neto'nun Halk Cumhuriyeti'ne karşı çıktı. Zaferi A. Neto'nun kazanmasına karşın yenildiğini kabul etmedi ve Güney Afrika'nın desteğiyle yönetimindeki çetelerle Angola topraklarının büyük bir bölümünü işgal altına aldı. ABD'ye giderek (ocak 1986, haziran 1988) Başkan Reagan ile görüştü, silah yardımı sağladı. Hükümet kuvvetlerine karşı güney afrika birliklerinin desteğinde direnişi sürdürdü. Hükümet UNİTA ile doğrudan görüşmeyi kabul etmezse barışın sağlanamayacağını ileri sürdü. Haziran 1989'da devlet başkanı Dos Santos'la görüştü. Görüşme sonucunda varılan ateşkes anlaşması bir kaç gün sonra UNİTA tarafından bozuldu. Mart 1991'de Dos Santos'un çokpartili sisteme geçileceğini açıklamasının ardından bir açıklama yaparak seçimlere hile karıştırılabileceğini iddia etti. 1992 martında UNİTA'yla hükümet arasında barış antlaşması imzalandı. Eylül 1992'de yapılan seçimlerden Dos Santos galip çıkınca Savimbi seçim sonuçlarını kabul ettiğini açıkladı (kasım 1992).

SAVİN, başlıca özellikleri desen zarifliği, yumuşak ve canlı renkler, zengin süslemeler ve bol yaldız kullanımı olan Stroganov okulundan gelen rus ikona ressamları ailesi. —İSTOMA (XVI. yy.'ın sonu - XVII. yy.'ın başı), çarın ressamı oldu. *Meryem ile Moskova metropolitleri* ve *Metropolit Pyotr'un yaşamı* (Tretyakov galerisi) başlıca yapıtlarıdır. — İstoma'nın oğlu NAZARİY (öl. 1621), Moskova'da çalıştı (*Krallar kralı*, 1616, Tretyakov galerisi; *Koruyucu melek*, Rus müzesi, Leningrad). — Kardeşi NİKİFOR (XVII. yy.'ın ilk çeyreği) Moskova'da sarayda ve Solvıçegodsk'ta Stroganov için çalıştı. (*Fyodor Tiron mucizesi*, Rus müzesi; *Kilise babalarının öğretisinin meyveleri*, Tretyakov galerisi).

SAVİNİO (Alberto), **Andrea De Chirico**'nun takma adı, italyan yazar, ressam ve müzikçi (Atina 1891 - Roma 1952), ressam G. De Chirico'nun kardeşi. Önce müzikle uğraştı; Böcklin'in resimlerini görmesinin ve Picasso, Max Jacob, Satie ve Paris'te karşılaştığı Apollinaire ile dostluğunun ressamlığı üstünde belirleyici etkisi oldu. Birinci Dünya savaşı'ndan önce İtalya'ya yerleşti. *Voce*, sonra *Ronda* ve daha ileri yıllarda da Longanesi'nin *Omnibus*'ünde yazılar yayımladı. Paradoks arayışı ve saçma tutkusuyla gerçeküstücülüğün bir tilmizi olarak görünürse de, bu akımdan ahlakçı bir anlayışla uzaklaşır. Hayran olduğu yunan uygarlığında ölçü ve oran duygusunu buluyordu; bu duygu, yapıtlarındaki (*Hermaphrodito*, 1918; *Dico a te, Clio*, 1940) fantastiğe olan eğilimi dengeler. Oyun yazarı olarak da tiyatro dekorasyonu ve sahneleme olayına büyük ilgi duydu ve 1948'de Scala di Milano'ya girdi.

SAVİNKOV (Boris Viktoroviç), **Viktor Ropşin** denir, rus siyaset adamı ve yazar (Harkov 1879 - Moskova 1925). 1903-1906 arasında, Plehve ve grandük Sergey'e karşı suikastlar düzenleyen Sosyalist devrimci mücadele örgütü'nün üyesiydi. Tutuklanıp ölüm cezasına çarptırıldı, 1911'de kaçtı ve yurtdışına gitti. 1909'da *Kon Blednıy* adlı bir yapıt yayımladı. Şubat 1917 devrimi'nden sonra Rusya'ya döndü, geçici hükümette Savunma bakan yardımcılığına getirildi ve Kornilov'u destekledi. Şubat-mart 1918'de Moskova'da, Yurdu ve özgürlüğü savunma birliği adlı gizli bir örgüt kurdu, Yaroslav ve Rıybinsk'te karşı devrimi yönetti. Polonya'ya geçti, orada sovyet düşmanı silahlı gruplar örgütledi (1920) ve Paris'te *Kon Voronoy* (1923) adlı bir yapıt yayımladı (1923). 1924'te sovyet sınırını aşınca tutuklandı. Ölüm cezasına çarptırıldı, cezası bağışlandı ve bir Moskova hapishanesine kapatıldı. Ertesi yıl intihar etti ya da öldürüldü.

SAVİYEİHALVETİYE a. Halvetiliğin dördüncü halvetiye kolundan ayrılan bir kol. (Ahmet bin Savi [öl. 1826] tarafından kuruldu. Halvetiye tarikatının bütün ilkelerini benimser, devran ve zikri, ibadeti tamamlayan bir görev olarak kabul eder.)

SAVKÖY, Isparta'nın merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 071 nüf. (1990). Belediye.

SAVL a. (ar. *şavl*). *Esk.* Hücum etme, saldırma, atılma.

SAVLA → SAVLO.

SAVLAMAK g. f. *Bir şeyi savlamak,* onu iddia etmek, öne sürmek.

SAVLAYICI sıf. Bir sav ileri süren kimse için kullanılır.

SAVLECAN a. (ar. *şavlecān*). Çevgan ya da polo oyununda, atın sırtından topa vurmak için kullanılan ucu eğri sopa, çevgan.

SAVLET a. (ar. *şavlet*). *Esk.* **1.** Hücum, şiddetli saldırı. **—2.** *Savlet-i seyf ü kalem,* kılıç ve kalemle yapılan saldırı.

SAVLO ya da **SAVLA** a. Denizc. Gemilerde sancak çekmede ve işaret kaldırmada kullanılan 1 ya da 1,5 burgata kalınlığında ince halat.

SAVM a. (ar. *şavm*). *Esk.* Oruç: *şehr-i savm* (oruç ayı, ramazan).
—Din. *Savm-ı Davut,* İsrailoğulları'nın peygamberi ve kralı Davut*'un (Beytüllahim, İ.Ö. 1026-Kudüs İ.Ö. 962) tuttuğu oruç. (Ramazan ayının dışında günaşırı oruç tutularak yerine getirilir. Mendup oruçlardandır.) || *Savm-ı dehr,* yılın bütün günlerinde tutulan oruç. (Mekruh oruçlardandır. Bayram günlerinde oruç tutmak tahrimen mekruhtur.) || *Savm-ı visal,* akşamları iftar etmeksizin iki ya da daha çok gün üst üste tutulan oruç. (Mekruh oruçlardandır.)

SAVMA a. Savmak eylemi.

SAVMAA a. (ar. *şavmaʿa*). *Esk.* **1.** Tekke, tapınak gibi ibadet yeri. **—2.** *Savmaa -nişin,* tekkeye çekilip oturan.

SAVMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi (bir yerden) savmak,* onun oradan uzaklaşmasını, gitmesini sağlamak, başından atmak, uzaklaştırmak: *Bir satıcıyı kapıdan savmak. Bu adamı başından savamadın gitti.* **—2.** *Bir şeyi savmak,* bir zorluğu, sıkıcı bir durumu, sıkıntılı bir zamanı geride bırakmak; atlatmak; geçirmek, geçiştirmek: *Bu akşamı da savdık, yarın kömür gelir herhalde. Sonunda bu belayı da savdık.* **—3.** Tkz. *Bir zamanı, bir şeyi bir yerde savmak,* orada geçirmek: *Kalın da bu akşamı bizde savalım.*

◆ gçz. f. *Esk.* Etkilemek, işlemek, geçmek: *Soğuk içine kadar savdı.*

◆ **savdırmak** ettirg. f. *Bir kimseyi savdırmak,* onu uzaklaştırmak.

◆ **savılmak** edilg. f. Baştan atılmak, uzaklaştırılmak; atlatılmak, geçirilmek.

SAVMAN (Hüsnü), **Baba Hüsnü** denir, türk futbolcu (İstanbul 1908 - ay. y. 1945). Futbola öğrenimi sırasında başladı. Balıkesir İdman yurdu'nda uzun süre oynadı. 1927 yılında Beşiktaş'a geçti ve 1941 yılına kadar bu kulüpte yer aldı. 7 kez milli oldu. Milli takım ve Beşiktaş kaptanlığı yaptı.

SAVN a. (ar. *şavn*). *Esk.* Koruma, muhafaza etme.

SAVO, isveççede **Savolaks,** Häme ve Karelya arasındaki tarihi Finlandiya eyaleti. Ortaçağ'da İsveçliler ve Novgorod Rusları arasında çekişmeye yol açtı, İsveçliler tarafından tahkim edildi (Olavinlinna kalesi, 1475), Per Brahe tarafından eyalet durumuna getirildi (1648). XVIII. yy.'da Rusya ve İsveç arasındaki savaşların başlıca alanı oldu. Viipuri ve Lappeenranta bölgeleri, ardından Savonlinna bölgesi bu eyaletten koparılarak Rusya'ya bağlandı. (1721 Uusikaupunki ve 1743 Turku antlaşmaları); son olarak Kuopio ve Mikkeli illerinin kurulmasına katkısı oldu.

SAVOE → SAVU.

SAVOGNİN, İsviçre'de (Graubünden kantonu) sayfiye ve kış sporları merkezi, Julia'nın yukarısında; yüksl. 1 173 m.

SAVOİA sülalesi, kesin olarak bilinen en eski atası, Leman'ın güney kıyılarında toprakları olan Umberto I olan prensler hanedanı. Onun ardılı (1051 ? - 1057 ?) Oddone I'in Susalı Adelaide'yle evlenmesinden yararlanarak, Savoia kontları, Pietro I' den (öl. 1078) sonra unvanlarına Torino markisi unvanını da eklediler. 1245'te Piemonte kontluğu'nun, sülalenin ana koluna ancak 1419'da geri verilen bir has olarak örgütlenmesine karşın, Savoia kontları, ilk kontluklarını hızla genişlettiler ve Pietro II' den (1263-1268) başlamak üzere kendilerine "imparatorluk naipleri" unvanının verilmesini sağladılar. "Yeşil kont" (Amedeo, VI, 1343-1383) ve "Kızıl kont" (Amedeo VII, 1383-1391) dönemlerinde devletlerinin birleşmesini sağladıktan sonra, Amedeo VIII' den (1391-1440) başlamak üzere düklük unvanını da kazandılar. Amedeo VIII, Basel papası Felix V adıyla papalığa bile yükseldi (1439). Ancak XV.-XVIII. yy.'lar arasında hanedan birçok sıkıntıyla karşılaştı.

XVIII. yy.'da, Eugène de Savoie-Carignan'ın askeri yeteneğiyle ün kazanan Savoia sülalesi, imparatordan Sicilya'da bir krallık sağladı (Utrecht, 1713), bunu Sardinya krallığı'yla değiştirdi (Londra, 1718) ve 1720'de Vittorio Amedeo II (1675-1730) Sardinya'ya yerleşti. 1831'de Vittorio Amedeo III'ün üç oğlunun da erkek çocuk bırakmadan ölmeleri üzerine, Sardinya krallığı XVII. yy. başında Carlo-Emanuele I'in küçük oğlu Tommaso tarafından kurulan Savoia-Carignanolar'ın küçük kolunun başkanı olan Carlo Alberto'ya (1831-1849) geçti. Mart 1861'de Vittorio Emanuele II'yle (1849-1878) başlayarak İtalya kralları durumuna gelen Savoia sülalesinin üyeleri, İtalya'da Cumhuriyet'in ilan edilmesine (1946) kadar hüküm sürdüler. İspanya (Savoialı Amedeo I, 1870 -1873) ve Hırvatistan (Tomislav II, 1941-1945) kralları da, Vittorio Emanuele'nin soyundan türemiş olan Aosta dukalarının küçük kolundan geliyorlardı.

SAVOİA sülalesi devletleri, kökeni X. yy.'a kadar uzanan bir kontluk ailesi tarafından Savoie yöresindeki çeşitli topraklarının bir araya getirilmesinden oluşan devletler. Leman gölünün güney kıyısında Savoia kontu (1003'e doğr.-1048'e doğr.) Beyaz Elli Umberto I, Belley, Sion ve Valle d'Aosta kontluklarının da sahibiydi. Ardılları aile mülkünü büyüttüler ve Oddone I, Susalı Adelaide ile evlenerek Torino markizliğini de eline geçirdi.

• *Devletlerin kuruluşu* (1060-1440). Tommaso I (1189-1233), mülkleri genişletti, Lombardia'da imparatorluk naibi unvanını elde etti, Chambéry'yi satın aldı ve başkenti durumuna getirdi. Amedeo IV (1233-1253), Piemonte'yi kardeşi Tommaso II'ye (1245 -1259) mülk olarak verdi. Pietro II (1263 -1268), Cenevre kontları zararına Gex bölgesine el koydu. Fransa ve Habsburg İmparatorluğu'nun etkisiyle, toprak yayılması engellendi. Ancak Amedeo V (1285-1323), evlenme yoluyla Bresse bölgesini ele geçirdi. "Yeşil kont" Amedeo VI (1343-1383), İyi Jean II ile aralarındaki sınırı saptayan Paris antlaşmalarını yaptı. (1354-55). Bunun üzerine, yayılma İtalya'ya doğru yöneldi ve köylülerin hoşnutsuzluk eylemleri sayesinde, iktidar kilise senyörlerinin elinden alındı. "Kızıl kont" adı verilen Amedeo VII (1383-1391), Nice kontluğu'nu satın alarak (1388) devletlerine bir deniz mahreci kazandırdı. Amedeo VIII, imparatorun Savoia kontluğu'nu düklüğe yükseltmesini sağladı (1416) ve 1430'da ilan edilen *Genel Savoia reformları* ya da *tüzüğü*'yle, yerel yasaları düzene koydurttu. Kurumlar, soylulardan oluşan bir Konsey, para yardımlarını oylayıp kabul eden zümre meclisleri ve Chambéry'de adlı devlet gücünü elinde tutan yerleşik bir Konsey'den meydana geliyordu. Amedeo VIII bir manastıra çekildi (1434), ardından Felix V adıyla papalığa getirildi (1439).

• *Cenevre ve Fransa'yla uzlaşmazlıklar (1440-1718).* Louis XI döneminde, fransız baskısı arttı ve Torino yararına, Chambéry' nin yavaş yavaş terk edilmesine yol açtı. Bu durum, burjuvazinin biri savoia, öteki piemonte yandaşı iki partiye ayrılması ve iki ayrı yönetim kurulmasıyla sonuçlandı. Cenevre, Savoia'dan ayrıldı (1526) ve Annecy bir Karşı Reform merkezi durumuna geldi. İtalya savaşları döneminde (1536-1559) Savoia, Fransızlar tarafından hemen hemen tamamen işgal edildiyse de, Cateau-Cambrésis antlaşması'yla (1559) Emanuele Filiberto'ya (1553-1580) geri verildi. Başkent, kesin olarak Torino'ya nakledildi (1562). Karşı Reform'un gelişmesi, Cenevre'yle savaşa yol açtı ve Savoia, Cenevre'nin bağımsızlığını resmen kabul etti (1603). Bresse, Bugey, Valromey ve Gex bölgesini Henri IV, Fransa'ya ilhak etti (1601). 1630'da Fransızlar, Savoia'yı işgal ettiler ve Savoia, Pinerolo kalesini Fransızlar'a bıraktı (1631). Savaş ve 1629-30 vebası gibi iki felakətle karşı karşıya gelen Savoia, dağlıların göçünü engelleyerek ve sığır sürüleriyle Tarentaise kaynaklarındaki tuzdan yararlanarak, iktisadi yaşamını düzeltmeye çalıştı.

• *Sard devletleri (1718-1861).* İki yeni fransız işgalinden (1690-1696 ve 1703-1713) sonra, Utrecht barışı'yla (1713) Sicilya tahtı Vittorio Amedeo II'ye verildi. Londra antlaşmasıyla (1718) Sicilya, Sardinya'yla değiştirildi. Savoia, "Sard devletleri" adını aldı. Savoia dükü, Piemonte prensi ve Sardinya kralı Vittorio Amedeo II, kurumları çağdaşlaştırdı; yönetim görevlileri atadı, kadastro çalışmalarını başlattı ve yeni yasalar çıkardı (1723 *Krallık atamaları*). Artık bir eyaletten başka bir şey olmayan Savoia, Polonya ve Avusturya Veraset savaşları sayesinde bazı topraklar kazandı. Aydın bir despotluğun giriştiği iktisadi reformlar, ticaret burjuvazisinin işine yaradı. Vittorio Amedeo III (1773-1796), Fransız devrimi'nin ülkesine bulaşmasından korkarak, reformlara son verdi ve Torino'ya birçok göçmen kabul etti. Savoia, Fransızlar tarafından işgal edildi ve Fransa'ya katıldı (1792-93). Nice' le birlikte Savoia, resmen Fransa'ya bırakılırken (Paris antlaşması, 1796), Piemonte de İtalya savaşı'na katılan birliklerin istilasına uğradı. İkinci Paris antlaşması'yla (1815) Vittorio Emanuele I (1802-1821), devletlerinin tümüne yeniden kavuştu ve Viyana kongresi sayesinde, Cenova Cumhuriyeti'ni de elde etti. Kralın gerici siyaseti karşısında, devrimci ya da milliyetçi bir nitelik taşıyan liberal bir muhalefet ortaya çıktı ve kralı tahttan çekilmek zorunda bıraktı (mart 1821). Novara'daki devrimci hareket Avusturyalılar tarafından ezildi (nisan 1821). Küçük Savoia-Carignano kolunun başkanı olan Carlo Alberto (1831-1849), 1848 Avrupa bunalımı sırasında, iktidarı iki meclisle paylaşmak zorunda kaldı. Hatta Avusturya' ya karşı savaşa bile girdi. Ancak Custozza ve Novara'da yenilerek (1848-1849), Vittorio Emanuele II (1849-1878) yararına tahttan çekildi. Bakan, ardından Başbakan olan Cavour, Napoléon III'ün yardımıyla Lombardia'yı ele geçirmek başarısını gösterdi ve buna karşılık Nice ile Savoia'yı Fransa'ya bıraktı (1860). Mart 1860 halkoylamasıyla Emilia, Parma, Modena ve Toscana, krallığa bağlandı ve Vittorio Emanuele II, krallıkta seçilen ilk Parlamento tarafından kral ilan edilerek, sard devletlerinin yazgısıyla İtalya'nınkini birleştirdi (1861).

Savoia nişanı, Savoia sülalesi tarafın-

Umberto I (980'e doğr.-1048'e doğr.)
Savoia, Maurienne, Tarentaise,
Valle d'Aosta, Bugey, Chablais
(ve Viennois) kontu
Auxilia (Aosta piskoposu Anselmo'nun
kız kardeşi) ile evlendi

Amedeo I
(öl. 1051'e doğr.)
kont

Oddone (öl. 1057'ye ya da 1059'a doğr.)
İtalya'da marki (1045'e doğr.), sonra kont
(Savoia, Maurienne vb.) [1051'e doğr.?]; 1045'e doğru
Susalı Adelaide (Torino kontesi ya da markizi;
oğullarına, sonra torununa [1057'ye ya da 1059'a doğr.]
naibelik yaptı) [öl. 1091] ile evlendi

Pietro I
(öl. 1078 ?)
kont ve marki
(erkek vâris
bırakmadı)

Amedeo II (öl. 1080)
kont ve marki; Jeanne
(Cenevre kontu
Gérold I'in kızı)
ile (?) evlendi

Berta (1051'e doğr. - 1087 ya da
1088), 1066'da Heinrich IV
(Romalılar'ın kralı, imparator [1084])
[öl. 1106] ile evlendi
(vârisleri → Franken)

Umberto II (öl. 1103)
kont ve marki (1080) 1090'a doğr. Gisèle
(Bourgogne kontu Guillaume I'in kızı)
ile evlendi

Amedeo III (1095'e doğr. - 1148 ya da 1149)
kont ve marki (1103); 1135'e doğr. Mathilde
(Albon ve Grenoble kontu Guigues III'ün kızı)
[öl. 1145] ile evlendi

Aziz Umberto III (1136-1189)
Maurienne kontu ve İtalya'da marki (1148 ya da 1149)
1175'e doğr. Béatrice
(Vienne ve Mâcon kontu Gérard I'in kızı)
[öl. 1230] ile evlendi

Tommaso I (1177'ye doğr.-1233)
Maurienne (ya da Savoia) kontu ve
İtalya'da marki (1189)
Lombardia'da kral naibi (1226)
Chambéry'yi satın aldı (1232)
1195'e doğr. Béatrice-Marguerite
(Cenevre kontu Guillaume I'in kızı)
[öl. 1257] ile evlendi

Amedeo IV (1197-1253)
Savoia kontu (1233);
Aosta ve Chablais dükü (1238)
(1) 1222'de Marguerite
(Bourgogne dükü
Hugues III'ün kızı)
[öl. 1242] ile;
(2) 1244'te Cécile des Baux
(öl. 1275) ile evlendi

Bonifacio l'Orlando (1244-1263)
Savoia kontu
annesinin ve amcasının
naipliğinde Savoia
kontu (1253) [evlenmedi]

Tommaso II (1199-1259)
Maurienne kontu (1233);
Piemonte senyörü (1233),
sonra kontu (1245);
Flandre ve Hainaut kontu (1237-1244)
(1) Jeanne de Constantinople
(Flandre ve Hainaut kontesi) [öl. 1244] ile;
(2) Fieschili Beatrice (papa İnnocentius
IV'ün yeğeni) [öl. 1283] ile evlendi

Büyük Amedeo V (1252 ya da 1253-1323) Savoia kontu (1285);
Kutsal İmparatorluk prensi (1313). (1) 1272'de Sibylle
(Baugé ve Bresse'in bir bölümünün dame'ı) [öl. 1294] ile;
(2) 1297 ya da 1305'te Marie (Brabant dükü Jean I'in kızı)
[öl. 1337'den sonr.] ile evlendi

Pietro II (Küçük Charlemagne)
[1203'e doğr.-1268]
Savoia kontu (1263)
1234 ya da 1236'ya doğr.
Agnès (Faucigny senyörü
[ya da baronu]
Aimon II'nin kızı ve mirasçısı)
[öl. 1268] ile evlendi

Filippo II (1207-1285)
Lyon başpiskoposu (1246-1267),
sonra Bourgogne kontu (1267-1279),
Savoia kontu (1268)
1267'de Alix de Méranie
(Bourgogne kontesi) [öl. 1279]
ile evlendi (vâris bırakmadı)

Özgür Edoardo I (1284-1329)
Savoia kontu (1323); 1307'de
Blanche (Bourgogne dükü
Robert II'nin kızı) [öl. 1348] ile evlendi

Barışçı Aimone (1291-1343)
Savoia kontu (1329)
1330'da İolanda
(Monferrato markisi
Teodoro I'in kızı)
[öl. 1342] ile evlendi

Amedeo VI (Yeşil kont)
[1334-1383]
Savoia kontu (1343);
Faucigny'yi ve
Gex ülkesini
(1354/1355),
sonra Vaud
ülkesini (1359)
elde etti;
kendisine geçen
topraklarda yaşam boyu
kral naipliğine getirildi (1365)
1355'te Bonne (Bourbon dükü Pierre I'in
kızı) [öl. 1403] ile evlendi

Bianca
(1336-1387)
1350'de
Galeazzo Visconti
(Milano senyörü
[Galeazzo II; 1354])
[öl. 1378] ile
evlendi

Amedeo VII (Kızıl kont) [1360-1391]
Savoia kontu (1383);
Nice kontluğunu elde etti (1388)
1377'de Bonne (Berry dükü Jean
de France'ın kızı) [öl. 1435] ile evlendi

Barışçı Amedeo VIII (1383-1451)
Savoia kontu (1391-1416), sonra dükü
(1416-1440); Cenevre kontluğunu elde
etti (1401); Savoia topraklarına kattığı
Piemonte'nin (1418) kontu (1419);
düzmece papa (Felix V) [1439-1449],
sonra Papalık elçisi; 1393 ya da 1401'de Marie
(Bourgogne dükü Atak Philippe'in
kızı) [öl. 1422] ile evlendi

dan ihdas edilen iki nişana verilen ad. Biri askeri niteliktedir ve 1815'te kurulmuştur (kırmızı bir düşey orta şeridi bulunan mavi kurdele), öbürü sivil niteliktedir ve 1831'de kurulmuştur (mavi bir düşey çizgiyle kesilmiş beyaz kurdele).

SAVOIE, bugünkü Fransız Alpleri'nin kuzeyinde yer alan ve *Savoie* ile *Haute-Savoie département*'larını kapsayan tarihsel bölge.
—Tar. Daha madeleine kültürü döneminde yerleşime açılan, öntarih döneminde Keltler'in ve Allobroglar'ın yaşadıkları Savoie, daha sonra İ.Ö. 122-118 arasında Roma'nın işgaline uğradıysa da hemen barışa kavuşturulamadı. İmparatorluk döneminde, son kabileler de Augustus'un egemenliği altına girdi. Roma barışı, Seyssel ve Annecy gibi başlıca vadilerde kentlerin kurulmasına yol açtı. 443'ten başlayarak buraya yerleşen Burgundlar, aşağı yukarı Fransızlar'ın fethine (534) kadar ülkeyi ellerinde tuttular. 843'te Lotharingia'ya verilen Savoie, daha sonra Bourgogne Transjurane (888) ve İkinci Bourgogne krallığı'yla birleşti (934-935); bunun üzerine iktidar, çeşitli soylu aileler arasında dağıldı. 1032-1038'de Savoie, Kutsal İmparatorluk'la birleşirken, Umberto I' den başlayarak ilk Savoia kontları ortaya çıktılar. Mülklerinin temelini Fransız Savoie'sı oluşturuyordu. (→ SAVOIA SÜLALESİ DEVLETLERİ.) D.'ya doğru yayılan Savoie devleti gitgide italyanlaştı. Devrim ve İmparatorluk Fransası tarafından ilhak edilen (1792-1815) asıl Savoie, 1860 halkoylamasından sonra gene Fransa'ya verildi.

SAVOIE, Fransa'da (Rhône-Alpes bölgesi) *département*; 6 028 km²; 348 261 nüf. (1992). Merkezi *Chambéry*. 3 *arrondissement (Albertville, Chambéry, Saint-Jean-de-Maurienne)*, 37 kanton ve 305 komünden oluşur. Yargı çevresi bakımından Chambéry'ye bağlıdır.

Hemen hemen bütünüyle dağlık olan Savoie, vadilerle (Arc, İsère, Arly) birbirinden ayrılan kütlelerden oluşur. Bir ulaşım kavşağı, kentleşme ve sanayileşme (özellikle Maurienne'de) merkezidir. Nüfus yoğunluğu pek yüksek değilse de (ulusal ortalamanın biraz üzerindedir) son yıllarda hızlı artmaktadır. Tarım kesiminde sığır yetiştiriciliği ağır basmaktadır; bazı yörelerde bağcılık da yapılır. Ormancılık alanında ağaçlandırmaya önem verilmektedir (*département*'ın % 30'u ağaçlandırılmıştır); sanayileşme, hiç değilse başlangıçta gelişmiş hidroelektrik donanımlarından destek görmüştür. Yaz ve özellikle de kış turizmi gelişmektedir.

SAVOIE (Haute-), Fransa'da (Rhône-Alpes bölgesi) *département*; 4 388 km²; 568 286 nüf. (1992). Merkezi *Annecy*. 4 *arrondissement* (*Annecy, Bonneville, Thonon-les-Bains, Saint-Julien-en-Genevois*), 33 kanton ve 292 komünden oluşur. Yargı çevresi yönünden Chambéry' ye bağlıdır.

Haute-Savoie, vadilerle (Arve vadisi büyük bir ulaşım eksenidir) kesilen yüksek dağ kütleleri kapsar. Yüzey şekillerinin çetinliğine ve genellikle sert iklimine karşın *département*'ın nüfus yoğunluğu ulusal ortalamanın üzerindedir ve nüfus hızla artmaktadır. Sanayi önemlidir: duyarlı makineler, tarıma dayalı besin sanayileri, kereste (*département*'ın % 40'ı ormanla kaplıdır) sanayileri. Tarımda hayvancılık (özellikle de süt hayvancılığı) ağır basar. Bu dağlık *département*'ın temel gelir kaynakları turizm (dağ turizmi, Leman gölü kıyılarında kaplıca turizmi), hayvancılık ve hidroelektriktir (sanayileşmede, hiç değilse başlangıçta, önemli rol oynadı).

SAVOLDO (Giovan Gerolamo), italyan ressam (Brescia 1480/1485'e doğr. - Venedik? 1548'den sonr.). Foppa'nın yanında yetiştiği sanılır. Meslek yaşamının büyük bir bölümünü Venedik'te geçirdi. Giorgione, Tiziano (*Tobiya ile melek*, Borghese galerisi, Roma), Lotto'nun (çeşitli portreler) etkisi, sanatının özgün niteliğini bozmaz: soğuk renklerle gümüşsü etkiler uyandırmaya dayanan ışıkçı arayışlar (*Azize Meryem*, National Gallery, Londra), manzaraların soluk renkleri ya da gece aydınlatmaları (birçok *Çobanların tapınması* tablosu). İl Caravaggio'nun sanatının öncülerinden biri olmuştur.

SAVONA, İtalya'da liman kenti, Liguria' da il merkezi, Riviera di Ponente kıyısında, Altare geçidinin eteğinde; 73 000 nüf. Yaklaşık 1600'den ve XIX. yy.'dan kalma katedral (sanat yapıtları); Sistina capellası (yaklş. 1480'den kalma; XVIII. yy. süslemeleri). G.'da Sangallo'nun yaptığı palazzo della Rovere ve başka anıtlar. Pinakotek (XVI.-XVIII. yy. cenova okulu; seramik eşyalar). Torino karayolu ile demiryolunun üstünde önemli bir ulaşım merkezi olan Savona, bir ticaret ve sanayi (petrol rafinerisi, makine ve elektrikli gereçler yapımı, tersaneler, besin sanayileri) kentidir. —*Savona ili*, 1 544 km²; 296 700 nüf. Riviera di Ponente ile Liguria Apenninleri'nin bir bölümünü içine alır. Turizm ve bahçe tarımı başlıca gelir kaynaklarıdır.
—Tar. Savona birliğin kalesiydi; 639'da Lombardlar tarafından yakılıp yıkıldı, IX. yy.'da piskoposluk yapıldı, Cenova'nın bir eklentisiyken, 1221'de bu siteden ayrılarak Cumhuriyet kurdu, ancak 1251'de yeniden onun egemenliği altına girdi. Daha sonra da birkaç kez Cenova egemenliğinden kurtulmaya girişti, ancak 1528'de liman Cenovalılar tarafından yakılıp yıkıldı. 1745'te İngilizler tarafından bombalandı, 1746'da bir kuşatma sonunda Piemonteliler'in eline geçti. Liguria Cumhuriyeti'nin 1805'te Fransa'ya katılmasından sonra, Montenotte *département*'ının yönetim merkezi durumuna geldi. Papa Pius VII tutsaklığı sırasında (1809-1812) Savona'da kaldı. 1815'te Piemonte'ye geri verdi.
—Seram. XVI. yy. sonundan itibaren kentteki çeşitli atölyelerde yapılan Savona çinileri, ilk Nevers çinilerine de esin kaynağı olmuş çok özel bir üslupla yapılırdı. Ekim faaliyetlerinin, kuşların, koşan hayvanların ya da kişilerin tasvir edildiği bu çiniler, yalnızca mavi renk kullanılarak aydınlık ve akıcı bir şekilde işlenmiş "Rönesans" ya da "barok" tarzı tabak ve vazolarda görülür. Kenarlarına kentin silahları, yıldız, fener, balık, küre figürleri işlenmiştir. XVIII. yy.'da

Barışcı Amedeo VIII (1383-1451) Savoia kontu (1391-1416), sonra dükü (1416-1440); Cenevre kontluğunu elde etti (1401); Savoia topraklarına kattığı Piemonte'nin (1418) kontu (1419); düzmece papa (Felix V) [1439-1449), sonra Papalık elçisi; 1393 ya da 1401'de Marie (Bourgogne dükü Atak Philippe'in kızı) [öl. 1422] ile evlendi

Luigi (1413-1465)
Piemonte prensi (1431-1440); Savoia sülalesi devletleri'nin genel vekili (1434-1440), sonra Savoia dükü (1440)
1433'te Anne d'Antioche-Lusignan (Kıbrıs kralı Janus'un kızı) [öl. 1462] ile evlendi

Amedeo IX (1435-1472)
Piemonte prensi, sonra Savoia dükü (1465)
1452'de Yolande (Fransa kralı Charles VII'nin kızı ve Savoia sülalesi devletleri'nin naibi [1468/1470] Louis XI'in kız kardeşi) [öl. 1478] ile evlendi

Avcı Filiberto I
(1465-1482)
Savoia dükü (1472)
[evlenmedi]

Savaşçı Carlo (1468-1490)
Savoia dükü (1482)
1485'te Bianca (Monferrato markisi Guglielmo VII'nin ya da VIII'in kızı) ile evlendi

Carlo (II) Giovanni Amedeo
(1489-1496)
annesinin naibeliğinde Savoia dükü
(1490) [evlenmedi]

Yurtsuz Filippo I (ya da II)
[1438 ya da 1443-1497]
Bresse kontu (1461), sonra Savoia dükü (1496)
(1)1472'de Marguerite (Bourbon dükü Charles I'in kızı) [öl. 1483] ile;
(2)1485'te Bretagneli Claudine (Penthièvre kontu) Jean II de Brosse'un kızı) [öl. 1513] ile evlendi

Güzel Filiberto II (1480-1504)
Savoia dükü (1497)
1501'de Avusturyalı Margherita (Romalılar'ın kralı Maximilian I'in kızı) [öl. 1530] ile evlendi (vâris bırakmadı)

İyi Carlo II (ya da III) [1486-1553]
Savoia dükü (1504-1536), sonra Savoia'nın yasal dükü (1536)
1521'de Beatrice (Portekiz kralı Manuel I'in kızı) [öl. 1538] ile evlendi

Demirbaş Emanuele Filiberto (1528-1588)
Savoia'nın yasal (1553-1559), sonra fiili (1559) dükü; Hollanda valisi (1555-1559); Torino'yu devletlerinin kesin başkenti yaptı (1563)
1559'da kuzini Marguerite (Berry düşesi, Fransa kralı François I'in kızı) [öl. 1574] ile evlendi

Carlo-Emanuele I (1562-1630)
Savoia dükü (1580-1600/1601-1630); Bresse, Bugey ve Gex ülkesi karşılığında Saluzzo markiliğini Fransa kralı Henri IV'e bıraktı (1601)
1585'te kuzini Caterina (İspanya kralı Felipe II'nin kızı) [öl. 1597] ile evlendi

Bona (1449-1503)
1468'de Galeazzo Maria Sforza (Milano dükü) [öl. 1476] ile evlendi
(vâris bırakmadı)

Vittorio-Amedeo I (1587-1637)
Savoia dükü (1630/1631)
1619'da, Christine (Fransa kralı Henri IV'ün kızı; Savoia sülalesi devletleri'nin naibesi [1637-1648/1663]) [öl. 1663] ile evlendi

Francesco Giacinto
(1632-1638)
Savoia dükü (1637)

Carlo-Emanuele II (1634-1675)
Savoia dükü (1638)
(1)1663'te kuzini Françoise-Madeleine (Orléans dükü Gaston de France'ın kızı) [öl. 1664] ile;
(2)1665'te kuzini Maria-Giovanna (Nemours dükü Savoiale Carlo-Amedeo'nun kızı; Savoia sülalesi devletleri'nin naibesi [1675-1684]) [öl. 1724] ile evlendi

Vittorio-Amedeo II (1666-1732)
Savoia dükü (1675-1690/1696-1703/1713-1718/1720); Savoia'nın yasal dükü (1690-1696 ve 1703-1713); Sicilya (1713-1718/1720), sonra Sardinya (1718/1720-1730) kralı
(1)1684'te kuzini Anne-Marie (Orléans dükü Philippe de France'ın kızı) [öl. 1728] ile;
(2)Cumianalı Anna-Teresa Canalis (öl. 1769) ile evlendi

Carlo Emanuele III (1701-1773)
Piemonte prensi (1715-1730), sonra Sardinya kralı (1730)

Vittorio-Amedeo III (1726-1796)
Piemonte prensi (1730-1773), sonra Sardinya kralı (1773)
1750'de Maria-Antonieta (İspanya kralı Felipe V'in kızı) [öl. 1785] ile evlendi

Carlo-Emanuele IV (1751-1819)
Piemonte prensi (1773-1796) sonra Sardinya kralı (1796-1802)
1775'te Clotilde (Fransa kralı Louis XVI'nın kız kardeşi) [öl. 1802] ile evlendi
(vâris bırakmadı)

Vittorio-Emanuele I (1759-1824)
Aosta dükü (1759-1802) sonra Sardinya kralı (1802-1821)
1789'da Maria-Teresa (Avusturya-Este arşidüşesi, Modena'nın yasal dükü Ferdinando'nun kızı) [öl. 1832] ile evlendi

Carlo-Felice (1765-1831)
Cenevre dükü (1765-1821), sonra Sardinya kralı (1821)
1807'de kuzini Cristina (Sicilya kralı Ferdinando III'ün kızı) [öl. 1849] ile evlendi

Carignano kolu

Tommaso Francesco (1596-1656)
Carignano prensi
1625'te Soissons kontesi (1641) Marie de Bourbon (öl. 1692) ile evlendi

Emanuele-Filiberto
(1628-1709)
Carignano prensi

Vittorio-Amedeo I
(1690-1741)
Carignano prensi

Luigi Vittorio
(1721-1778)
Carignano prensi

Vittorio-Amedeo II
(1743-1780)
Carignano prensi

Carlo Emanuele
(1770-1800)
Carignano prensi
1797'de Maria (Kurzeme dükü Saksonyalı Karl'ın kızı) [öl. 1851] ile evlendi

Carlo-Alberto (1798-1849)
Carignano prensi (1800)
kral naibi (1821), sonra Sardinya kralı (1831) [1849'da tahttan çekildi]
1817'de Avusturya arşidüşesi Maria Teresa (Toscana grandükü Ferdinando III'ün kızı) [öl. 1855] ile evlendi

Carlo-Alberto (1798-1849), Carignano prensi (1800)
kral naibi (1821), sonra Sardinya kralı (1831)
[1849'da tahttan çekildi]
1817'de Avusturya arşidüşesi Maria Teresa
(Toscana grandükü Ferdinando III'ün kızı) [öl. 1855] ile evlendi

Vittorio-Emanuele II (1820-1878)
Piemonte prensi (1831-1849), sonra
Sardinya kralı (1849-1861), sonra
İtalya kralı (1861); Nice ve Savoia'yı
Fransa'ya bıraktı (1860)
1842'de kuzini Avusturya arşidüşesi Adelaide ile;
1869'da Mirafiori ve Fontanafredda kontesi
Rosa Vercellana (öl. 1885) ile evlendi

Clotilde
(1843-1911)
1859'da prens
Napoléon Bonaparte
(Napoléon III'ün
kuzeni;
Moncalieri kontu
(1870); fransız
imparatorluk
ailesinin başı [1879])
[öl. 1891] ile evlendi

Umberto I
(1844-1900)
Piemonte prensi
(1849-1878) sonra
İtalya kralı (1878)
1868'de kuzini
prenses Savoialı
(-Cenovalı)
Margherita ile
evlendi

Aosta kolu

Amedeo I (1845-1890)
Aosta dükü (1845),
İspanya ve
Hint adaları kralı
(1870/1871-1873)
1867'de prenses
Maria Vittoria dal
Pozzo della Cisterna
(öl. 1876) ile;
1888'de yeğeni Letizia
(prens Napoléon
Bonaparte'ın kızı)
[öl. 1926]
ile evlendi

Vittorio-Emanuele III
(1869-1947)
Napoli prensi
(1869-1900),
sonra İtalya kralı
(1900; mayıs 1946'da
tahttan çekildi);
Etyopya imparatoru
(1936-1941/1943)
ve Arnavutluk kralı (1939-1943)
1896'da Elena
(Crna Goralı prenses
Petrović Njegoš;
Crna Gora prensi,
sonra kralı
Nicolas I'in kızı)
[öl. 1952] ile evlendi

Emanuele-Filiberto
(1869-1931)
Puglia, sonra
Aosta dükü (1890);
Asturias prensi
(1870-1873)
1895'te Hélène
(Paris kontu
Louis-Philippe
d'Orléans'ın kızı)
[öl. 1951] ile evlendi

Luigi (1873-1933)
Abruzzi dükü
(evlenmedi)

Umberto II (1904-1983)
Piemonte prensi
(1904-1946);
Krallık genel vekili
(1944-1946), sonra
İtalya kralı
(mayıs-haziran 1946),
sonra Saarland kontu
1930'da Marie-José
(Belçikalılar'ın
kralı Albert I'in kızı)
ile evlendi

Amedeo II
(1898-1942)
Puglia, sonra
Aosta dükü
(1931);
Etyopya kral naibi
(1937-1941/1942)
1927'de kuzini Anne
(Guise dükü Jean
d'Orléans'ın kızı)
ile evlendi

Aimone
(1900-1948)
Spoleto (1904),
sonra Aosta
(1942) dükü;
Hırvatistan'ın
yasal kralı
(Tomislav II)
[1941-1943]
1939'da Eirene
(Yunanistan
ve Danimarka
prensesi;
Yunanlılar'ın kralı
Konstantinos I'in
kızı)
[öl. 1974]
ile evlendi

Giacomo Boselli, bazıları Marsilya'ya ihraç edilen çiniler yapmıştır

Scala

Girolamo Savonarola
Fra Bartolomeo'nun
bir portresinden ayrıntı
San Marco manastırı, Floransa

SAVONAROLA (Girolamo), italyan vaiz (Ferrara 1452 - Floransa 1498). 1475'e doğru Bologna'da dominikenlere katıldı, ateşliliği, katılığı ve karamsarlığıyla herkesin dikkatini çekti. Kilise'yi düzeltme isteği daha o zamandan belli olmaktaydı. Acımasız konuşma yeteneği Siena'dan sonra Floransa (1482-1487), Ferrara, Brescia ve Cenova'da pek bir yankı uyandırmadı. Floransa'ya döndü (1490), San Marco manastırı prioreliğine getirildi (1491) ve birdenbire halkın saygısını kazandı. Olacağını bildirdiği birçok olay, çok geçmeden gerçekleşti. Ünüyle birlikte aşırılıkları da arttı. Sanata ve her türlü kendini gösterme isteğine karşı çıktı. Lorenzo de Medici, onun aşırılıklarını ve doğrudan saldırılarını bastırmakta bir yarar görmedi. Savonarola, yeni bir Keyhüsrev geleceğini ve İtalya'yı baştan başa geçerek yeni bir düzene sokacağını bildiriyordu. Fransız istilası ve Charles VIII'in görkemli bir biçimde Floransa'ya girişi bu tehdit dolu kehanetleri doğrular gibi göründü. Senyörlük Savonarola'nın siyasete müdahalelerine ses çıkarmadı. Sonra ona akıl danışmaya, en sonra da buyruklarına uysalca boyun eğmeye başladı; birkaç yıl boyunca, keşiş gerçek bir "diktatörlük" kurdu (1494-1497). Savonarola'nın siyasal düşünceleri ahlak ve din reformu tasarılarından kaynaklanıyordu. Tiranlığa karşı olduğu için Mediciler'in ardından gidiyor, patırtılı ve değişken halk meclislerine güvenmemekle birlikte, demokratik bir hükümet istiyordu. Birkaç ay içinde anayasada, adalet işlerinde, vergi yöntemlerinde değişiklikler yaptı ve bir genel af ilan etti. Hiçbir muhalefetle karşılaşmadan töre reformları yaptı (giyim reformu, dindışı şenlik ve oyunların kaldırılması, tefecilikle savaş vb.), tabloları, elyazmalarını ve değerli nesneleri yaktırdı. Kiliseler dolup taşmaya başladı. Ama sonunda kamuoyu ikiye ayrıldı. *Arribbiati* ("öfkeliler"), Savonarola'nın yandaşları olan *piagnoni*'ye ("sulugözlüler") karşı savaşıma başladı. Tiran, işkence ve ölüm cezası gibi en sert yaptırımları bu tehdit aracı olarak kullandı ve kürsüden yeni felaketler bildirmeyi sürdürdü. Papalık, Fransa kralının dostu konusunda bir kovuşturmaya girişmekten çekindi. Savonarola'ysa Kilise'nin kendisine karşı da gittikçe daha gözüpek saldırılarda bulundu. Charles VIII İtalya'dan ayrılınca Alexander VI açıklama istemek için keşişi Roma'ya çağırdı (1495), ardından vaaz vermesini yasakladı. Savonarola buyruklara uymadı ve daha da sertleşti; bunun üzerine papa, kendisini aforoz etti (1497). Tüm hıristiyanlara yazdığı bir mektupta Savonarola, Papalık'a açıkça başkaldırdı ve Roma sarayını yargılamak üzere bir genel konsil toplanmasını sağlamaya çalıştı. Bunun üzerine Floransa'daki saygınlığı azaldı; ona açıkça saldıran kimseler, fransiskenlerin arkasında toplandılar. Onlara karşı görevinin doğaüstü niteliğini ileri sürmekten başka bir şey yapamayan Savonarola, bunu ateşle kanıtlamak önerisinde bulunacak kadar da ileri gitti. Önerisinin kabul edilmesi üzerine sözünden dönerek ateşte kendini tarikatından bir keşişle temsil ettirmeye karar verdi. Bunun üzerine halk çileden çıktı. Savonarola iki yandaşıyla birlikte hapse atıldı, ölüm cezasına çarptırıldı, asıldı ve yakıldı. Külleri Arno'ya atıldı (1498).

SAVONLİNNA, isveççe **Nyslott**, Finlandiya'da (Mikkeli ili), kent, Haapavesi, Poruvesi, Haukivesi ve Pihlajavesi gölleri arasındaki bir kıstağın kıyısında; 29 000 nüf. 1475'te Kyrönsalmi adacığında inşa edilen *Olavinlinna* müstahkem şatosunun eteğinde gelişen kent Finlandiya'nın en canlı turizm merkezidir. Onarılan şato Kuzey Avrupa'nın en iyi korunmuş tarihi anıtlarından biridir. Bir fikir (üniversite), kültür (uluslararası opera festivali) ve ılıca merkezi olan Savonlinna'da aynı zamanda önemli sanayi tesisleri vardır: kereste sanayisi, metalürji ve demir-çelik, tersaneler, tekstil.

SAVORGNAN DE BRAZZA → BRAZZA.

SAVOV (Mihail), bulgar general (1858 - Saint-Vallier-de-Thiey, Alpes-Maritimes, 1928). Bulgar ordusunun yeniden kurulmasını sağladı, 1903'te Savunma bakanlığına getirildi, Birinci Balkan savaşı sırasında bulgar silahlı kuvvetlerinin başına geçti (1912).

SAVRUK sıf. (*savurmak*'tan *savur-uk* > *savruk*). **1.** Dikkatini belli bir noktada yoğunlaştıramayan, aklını yaptığı işe veremeyen kimse için kullanılır; dağınık, dikkatsiz: *Savruk bir genç.* **—2.** Düzenli, derli toplu olmayan kimse için kullanılır: *Ne savruk çocuksun, odanda hiçbir şey yerli yerinde değil.* **—3.** Dağınıklık, düzensizlik gösteren şey için kullanılır: *Savruk bir yazı.*

SAVRUKLUK a. **1.** Savruk bir kimsenin, özensiz yapılan bir şeyin niteliği. **—2.** Savruk bir kimseye özgü davranış.

SAVRULMA a. Savrulmak eylemi.
—Havc. Yetersiz bir eğimle gerçekleştirilen dönüş. (Uçak merkezkaç kuvvetinin etkisiyle dışarıya doğru savrulur. Bu işlemin tersi kanat üzerinde kaymadır.) || Uçağın bakışım düzleminin yörüngeye göre bir açı oluşturduğu doğrusal uçuş (bu durum özellikle, stop etmiş bir yan motorla uçan uçakta görülür).

SAVRULMAK → SAVURMAK.

SAVRULMASIZ sıf. Oto. Bir viraja girdiğinde, ön ve arka takımları yana doğru eşit miktarlarda savrulma eğilimi gösteren motorlu bir taşıtın dinamik davranışı için kullanılır.

SAVRUN çayı, Akdeniz bölgesinin Adana bölümünde Ceyhan nehrinin kolu olan akarsu. Ceyhan ovasının K.'inde Dibek dağı ile Höbektepe'den inen kolların birleşmesiyle oluşur; G.-B.'ya yönelerek Kadirli'den geçer ve Ceyhan ovasında Ceyhan nehrine kavuşur. Sel rejimi gösterir; ortalama akımı 8 m^3/sn. İlkbahar yağmurları ve eriyen kar suları ile beslendiği için nisanda en çok (27 m^3/sn); eylülde en az (1,7 m^3/sn) su geçirir. Orta çığırında Kesiksu barajı.

SAVRUNTU a. Savrulan şeyden geri kalan kırıntı.

SAVSA be. Yavaş, ağır, aheste.
◆ a. Sinsice dolaşma.

SAVSACI sıf. ve a. Sinsi ve ahlaksız kimse için kullanılır.

SAVSAK sıf. ve a. İşlerini geciktirme, baştan savma iş yapma alışkanlığında olan kimse için kullanılır; ihmalci, ihmalkâr.

SAVSAKLAMA a. İşleri geciktirme, umursamama, ihmal.

SAVSAKLAMAK g. f. *Bir işi, bir şeyi savsaklamak,* herhangi bir neden olmaksızın o işin yapılmasını geciktirmek, ihmal etmek; ona, gereken önemi göstermemek, umursamamak: *Savsaklama da bitir artık şu yazıyı. İşleri savsaklıyor, onu görevden alacaklar.*
◆ **savsaklanmak** edilg. f. Bir işten, bir şeyden söz ederken, nedensiz olarak geciktirilmek, umursanmamak, ihmal edilmek.

SAVSALAMAK g. f. *Yörs.* Savsaklamak.

SAVSAKLANMAK → SAVSAKLAMAK.

SAVSAMA a. Savsamak eylemi.
—Nöropsikol. *Mekânsal savsama,* bedenin yarısının cisimlerin yerini ve biçimini saptama yeteneğini yitirmesi.

SAVSAMAK g. f. Savsaklamak, ihmal etmek.

SAVT, SAVTİYE a. (ar. *şavṭ*, dişl. *şavṭiye*). *Esk.* **1.** Kamçı, kırbaç. **—2.** Kamçı ya da kırbaçla vurma, dövme.

SAVT a. (ar. *şavt*). *Esk.* **1.** Ses, seda, haykırış. **—2.** Çığlık. **—3.** *Savt-ı bülend,* yüksek ses. || *Savt-ı hazin,* hüzünlü, acıklı ses.
—Esk. dilbilg. *Savt-ı zaferi,* yuvarlak ünlü. || *Savt-ı taklidi,* ses taklidi, yansıma.

SAVT a. Türk tekke müziğinde bir form. (Cami müziğindeki *tespih* formuna benzer. Güfte, birkaç cümle ya da dizeden oluşur ve aynı melodiyle sayısız kez yinelenir. Savt okunurken dervişler zikir yaparlar. Bektaşiler, *savt* yerine *gülbank* terimini kullanırlar.)

SAVTİ, SAVTİYE, sıf. (ar. *şavt* ve *-i*'den *şavti*, dişl. *şavtiyye*). *Esk.* Sesle ilgili, sese ait.
—Esk. dilbilg. Ünlü. || *Savti şedde,* vurgu.

SAVTİYAT çoğl. a. (ar. *şavṭ*'den çoğl. *şavṭiyyat*). *Esk.* Fonetik, sesbilim.

SAVTİYE → SAVT.

SAVU ya da **SAVOE,** Endonezya'da takımada. G.'den *Savu denizi*'ni sınırlar; 50 000 nüf. Trepang avcılığı. Hindistancevizi, pamuk ve mısır yetiştiriciliği. — *Savu denizi,* Hint okyanusu'nun bir parçasıdır; D.'sunda Timor, B.'sında Sumba ve K.'inde Flores bulunur.

SAVUÇBULAK. Tar. coğ. İran'da iki bölge. —Tahran-Gazvin yolunun iki yanında, B'da Kerec ırmağına kadar uzanan bölge; K.'de bir dizi tepeyle Talekan'dan ayrılır. Bölgenin merkezi Yengi İmam'dır. —İran Azerbaycanı'nda bölge ve bu bölgenin merkezi kent; Urmiye gölünün G.'indedir. Urartular' la Asurlular arasında çekişme alanı olan bölgeye ve burada yaşayan Mannailer üzerine, Menua ve Sargon II (İ.Ö. 714) seferler düzenlediler. Bizans imparatoru Herakleios I'in Hüsrev II Perviz'i izlerken (624) buradan geçtiği sanılmaktadır. XIII. yy.'da ticaret merkezi olarak gelişti. XV. yy.'da Seyfettin adlı bir aşiret beyinin yönetiminde bir-

leşen kabileler Mukri adını aldılar. Seyfettin'in oğlu ve ardılı Sarim, Şah İsmail'in ordularını yendi (1506). Onun ölümünden sonra yeğeni Rüstem'in Şah Tahmasp'ın yönetimini tanıması üzerine bölge Rüstem'in oğulları arasında paylaştırıldı. Kanuni Sultan Süleyman'ın desteğiyle Emire Bey I yönetimi ele geçirdi. Onu Safeviler'in yardımıyla Emire Bey II izledi; Şah Muhammet Hüdabende'nin hükümdarlığı sırasında çıkan karışıklıklarda Murat III, kendisini "paşa" unvanıyla beylerbeyi atadı. Ancak Mehmet III döneminde (1595-1603), Cafer Paşa'nın şikâyeti üzerine Baban, Musul ve Erbil sancakları Emire Bey'den alındı, Merage, yılda on beş hervar (yük) altın verme koşuluyla Tebriz'e bağlandı. 1880'de şemdinanlı Ubeydullah'ın bölgeyi istilası, Savuçbulak sünnilerinin dinsel reisinin şiilere karşı savaş açmasına neden oldu ve bu olay özellikle Merage çevresinde katliamla sonuçlandı. Birinci Dünya savaşı sırasında tüm bölge türk-rus savaşlarına sahne oldu.

SAVULMAK gçz. f. **1.** Bir şeyden sakınarak, çekinerek bulunduğu yerden uzaklaşmak. **—2.** *Savul, savulun!,* "çekil, yol ver" anlamında kullanılan bir buyurma sözü.

SAVUNMA a. **1.** Bir kimseyi, bir şeyi korumak için savaşım vermek; bir kimseyi, bir şeyi ya da kendini savunmak eylemi; müdafaa: *Bir ülkenin savunması. Kimi hayvanların hiçbir savunma gücü yoktur. Mahkemede savunmasını kendisi yaptı.* **—2.** Bir kimseyi, bir eylemi ya da bir düşünceyi doğru, haklı göstermeyi amaçlayan yazı ya da konuşma; savunu, müdafaaname: *Savunmasını yargıca sundu. İyi bir savunma.*

—Ask. Düşman tarafından yapılan her türlü taarruza karşı eldeki tüm araç, gereç, silah ve usullerle karşı koyma. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Savunma bölgesi,* bir birliğe düşman taarruzlarından koruması için verilen alan. —Savunmanın yapıldığı yer. || *Savunma düzeni,* bir müstahkem mevkinin, hassas bir bölgenin korunması için gerçekleştirilen savunma önlemlerinin tümü. || *Savunma engelleri,* düşmanın yoğun savunma ateşiyle karşılanacağı bölgede, geciktirilmesi ya da durdurulması için yapılan doğal ya da yapay engeller. || *Savunma harbi,* savunma muharebeleri yapılarak sürdürülen harp. || *Savunma mevzisi,* birbirini destekleyen savunma bölgeleri ya da tahkim edilmiş toprak parçaları sistemine göre hazırlanmış ve birliklerce işgal edilmiş bölge. || *Savunma planı,* savunma harekâtının yürütülmesi için hazırlanan, taktik tertiplenme (işgal) ile ateş destek planlarından oluşan ön hazırlık. || *Hava savunması* → HAVA. || *Oynak savunma,* elde yeterli çevik kuvvet bulunması durumunda, beklenen düşman taarruzlarını karşılamak, taarruz eden kuvvetleri istenilen araziye yöneltmek, ilerleyişini önlemek, taciz etmek ve düzenini bozmak için kuvvetin azını ilerde tertipleyerek, çoğunu ise ihtiyatta tutarak yapılan savunma. (Amaç düşmanı, karşı taarruzlarla yok etmektir.)

—Etol. *Ekolojik savunma,* bazı hayvanların, özellikle böceklerin, saldırıya uğradıklarında, dikilerek, şişerek, bütün ek organlarını yayarak, hacimlerini artırarak düşmanlarını korkuttukları savunma yöntemi. (Örneğin, *malachias* cinsi kınkanatlılar ilk göğüs boşluğu halkasından ve karınlarından kırmızı kesecikler çıkartırlar. Bazı kuşlarla bazı balıklar da benzer ürkütme yöntemleri kullanırlar.)

—Huk. Bir davada, iddianın reddedilmesi; iddianın haklı olmadığının ileri sürülmesi. (Eşanl. MÜDAFAA.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Savunma dokunulmazlığı,* bir davada tarafların ya da vekillerinin iddia ve savunmayla ilgili açıklamalarından dolayı kovuşturma yapılamaması. (Savunmanın özgür bir biçimde yapılması amacıyla benimsenmiş bir ilkedir.) || *Savunmayı genişletme yasağı,* özel hukuk davalarında, davalının savunma nedenlerini genişletememesi ya da değiştirememesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Nörol. *Savunma refleksi,* paraplejili ya da kuadriplejili hastalarda görülen ve hem deri, hem eklem tepkilerinin artmasıyla ortaya çıkan refleks. (Piramidal yolun iki yanlı kesikliği sırasında omuriliğin yukarıdaki sinir merkezlerinin denetiminden çıkarak kendi başına işlev görmesinin belirtisidir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Psikan. Katlanılmaz bir tasarımla karşılaşan öznenin, zihninde öbür düşüncelerle bağdaştıramayacağını anlaması üzerine bu tasarımı bastırması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Savunm. Her tür koşulda ve her tür saldırıya karşı, ülke topraklarının güvenliğini, bütünlüğünü ve halkın yaşamını korumaya yönelik çalışmaların tümü; bu çalışmalardan sorumlu olan sivil ve askeri kuruluşlar. (MİLLİ SAVUNMA da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Kıyı savunması,* amacı, ülke topraklarının kıyılarını gözetleyerek olası bir tehdidi ortaya çıkarmak, düşmanın denizdeki kuşkulu etkinliklerini sivil ya da askeri yetkililere haber vererek ülke toprakları ve kıyılarına karşı denizden gelebilecek her tür saldırıyı engellemek olan savunma şekli. || *NBC savunması* → NBC. || *Sivil savunma* → SİVİL. || *Topyekûn savunma,* diğer askeri savunma birlikleriyle ve sivil savunma örgütüyle, stratejik nükleer güçlerin tesislerini koruma, düşman faaliyetlerini engelleme ve istila durumunda direnme hareketlerini düzenleme görevi olan savunma türü.

—Sil. *Savunma el bombası* → BOMBA.

—Spor. Rakibin ataklarına karşı koyma. (Eşanl. DEFANS, MÜDAFAA.) || *Savunma oyuncusu,* GERİ* OYUNCUSU'nun eşanlamlısı. || *Savunmada kalmak,* hiç hücum yapmadan bütün hatlarla savunma yapmak. || *Savunmaya çekilmek,* bir takımın, gol attıktan sonra ya da kendince yeterli gördüğü skoru korumak amacıyla hücumu düşünmeden oyunu kendi yarı alanında kabullenmek. || *Savunma yapmak,* savunma taktiğini uygulamak.

—Tıp. *Doğal savunma yöntemleri,* organizmanın mikroplardan, biyolojik ve fiziksel -kimyasal saldırılardan korunmak için sahip olduğu ve başvurduğu yöntemler. || *Kas savunması,* bazı yerel iltihaplı hastalıklarda ortaya çıkan kas kasılma ve sertliği. (Örneğin apandisitte karın kaslarında görülen savunma sertliği.)

—Zool. *Savunma dişi,* dişli memelilerde bulunan ve besinleri tutmaktan başka görevler yapan çok büyük dişlere (fillerin kesicidişleri, morsların ya da domuzların köpekdişleri) verilen ad. (Bu dişler, bu açıdan, etçil türlerin yırtıcı dişlerinden farklıdır; savunma dişleri çoğu zaman düşmanlardan korunmaya yarar.)

—ANSİKL. Ask. Savunma önceleri, genellikle olanaksızlıklar yüzünden zorunlu olarak benimsenen, ama kesin sonuca götürmeyen geçici bir tavır olarak değerlendiriliyordu. Tek üstünlüğü, güçlendirilmiş savunma mevzilerini tahkim ederek ve modern silahların ateş gücünden olabildiğince yararlanarak, araziyi en az mevcutla işgal edip kuvvet tasarrufu sağlamasıydı. 1960'lardan sonra, oynak savunma gibi yeni bir kavramın ortaya atılması, o zamana kadar fazlasıyla çizgisel tutulan bir savunma anlayışının gözden geçirilmesini gerektirdi. Oynak savunma aslında, belli bir derinliği göz önünde tutarak sürdürülen bir çarpışma biçimini belirtir. Bu tutumun ilk sonucu, belli bir arazinin düşmana terk edilmesidir. Sonraki aşamada, elde bulunan gücü olabildiğince koruyarak düşmana kayıplar verdirip onu zayıf düşürmek; saldırısını yavaşlatarak belli bir yöne kaydırmak; son olarak da, zaman kazanmak ve mevcut güçleri en verimli biçimde kullanarak bir karşı saldırı hazırlamaktır.

—Huk. Savunmasız bir yargılama düşünülemez. Davalıya savunma hakkı tanınmadan verilen her karar hukuk dışıdır. Savunma, yargılamanın adalete uygun olmasının ön koşuludur. Savunmasız bir yargılama, iddiaları karar haline getirir. Bu nedenle tüm çağdaş hukuk sistemlerinde savunma hakkına ilişkin kurallara yer verilmiştir. 1982 Anayasası'nda savunma hakkıyla ilgili düzenleme şöyledir: "Herkes, meşru vasıta ve yollardan faydalanmak suretiyle yargı mercileri önünde davacı veya davalı olarak iddia ve savunma hakkına sahiptir" (md. 36).

Savunma hakkı, kişi özgürlüğünün en temel güvencelerinden biridir. Davalı ya da sanık savunmasını kendisi yapabileceği gibi avukat aracılığıyla da yapabilir. Ceza yargılamasında sanık, soruşturmanın her aşamasında avukatının yardımına başvurabilir.

• *Savunmayı genişletme yasağı.* Davalı, davacıya verdiği cevap dilekçesinde tüm savunma nedenlerini birlikte bildirmek zorundadır. Cevap dilekçesini davacıya tebliğ ettirdikten sonra, onun rızası olmadan, savunma nedenlerini genişletemez (Huk. us. muh. k. md. 202). Genişletme yasağı iddia için de geçerlidir; davacı, davalının rızası olmadan, davasını genişletemez veya niteliğini değiştiremez (Huk. us. muh. k. md. 85). Davalı, savunmasını dayandırdığı tüm olayları cevap dilekçesinde bildirmek zorundadır; sonradan yeni olaylar ileri süremez. Genişletme yasağı defiler için de geçerlidir; davalı cevap dilekçesinde bildirmediği defileri (örneğin zamanaşımı) daha sonra ileri sürerse savunmasını genişletmiş sayılır. Savunmasını genişleten davalıya davacı itiraz edebilir. Savunmayı genişletme yasağının iki önemli istisnası vardır: davacının rızası ve ıslah*. Davacının rızası açık ya da örtülü olabilir. Savunmayı genişleten davalıya itiraz etmeyen davacı bu genişletmeyi örtülü olarak kabul etmiş sayılır.

—Nörol. *Savunma refleksi.* Bu refleksin en önemlisi, ayak başparmağının bükülmesi ya da ayak sırtının çimdiklenmesiyle ortaya çıkan üçlü geri çekilmedir (ayağın bacağa, bacağın uyluğa ve uyluğun leğene doğru bükülmesi). Çok daha ender olarak uyarı tarafında ya da çapraz olarak kol ve bacakta bir uzama sözkonusu olabilir.

—Psikan. Freud, her ruhsal kökenli hastalıklar için tipik savunma mekanizmalarını ortaya koydu (histeri için somatik dönüştürme, saplantısal nevroz için yalıtım, geriye etkili geçersizleştirme, tepkisel oluşumlar; fobi için affektin aktarılması; paranoya için yansıtma). Freud'un yapıtında, bastırımın özel bir yeri vardır; çünkü bastırım, bir yandan bilinçdışını kurarken, öte yandan öteki mekanizmaların kendisine göre uyarlandığı başlıca savunma mekanizmasını oluşturur. Savunma süreçleri olarak kabul edilen bu dürtüsel oluşumlara gerçek kişiye dönüş, kendi karşıtına dönme ve yüceltim eklenir. Genel olarak savunma mekanizmaları, doyurulmalarının özne bakımından çatışmalı olduğu anlaşılan cinsel dürtülerin iç saldırılarından kaçınmak ve bunlardan türeyen boğuntuyu etkisizleştirmek için harekete geçirilir. Bu savunma araçlarının etkeni ben'dir.

—Savunm. Yüzyıllar boyu göz önüne alınan tek şey düşmanı baskı altına alabilecek yeterli sayıda ve güçte silahlı kuvvetlere sahip olmaktı. Daha sonra, savaş olgusu değişti. Özellikle XVIII. yy.'ın sonundan itibaren iki büyük değişiklik görüldü. Önce, Fransız devrimi'yle birlikte halkın savunmaya katılması önem kazandı. Sonra, İspanya (1812) ve Prusya'da (1813) olduğu gibi "kurtuluş savaşları" çerçevesinde bir "halk savaşının" ortaya çıkması, manevi ve ekonomik zenginliklerin tümüyle seferber edilmesine dayanan bir tür savunma anlayışının doğmasını sağladı. Sorunun verilerini altüst eden atom çağı ise 1945'te başladı. Nükleer silahların yıkıcı gücü o kadar büyüktür ki, artık büyük kentlerin, hatta ulusların yaşamı sözkonusudur. "Nükleer klüp" üyesi ülkeler için, savunma, büyük ölçüde, sürekli olarak geliştirilip hazır tutulan "caydırıcı" nükleer güçlerin varlığıyla özdeştir. Bu güçler, büyük bir bilim, teknik ve mali yarış içindedirler. Savunmaları da, ekonomik dengelerini bozmayacak bir dozda tutulan yatırımları sayesinde her geçen gün ekono-

mi ve araştırma çalışmalarıyla bütünleşmektedir. Bu durumda tüm savunma siyasetleri sürekli bir uyarlanmayı ve devletin tüm sektörlerinin (diplomasi, ordu, ekonomi, teknoloji, istihbarat vb.) uyumlu bir biçimde çalışmasını gerektirir. Toplumların özgürlüğüne yönelik siyasi, iktisadi ve ideolojik tehditler, gelişmemiş ülkeler kadar, nükleer güce sahip ülkeler için de geçerlidir ve klasik anlamda askeri saldırılara yol açabilir. Nükleer silahın sağladığı bu görece bağımsızlık, 1945'ten beri bir türlü son bulmayan, Çinhindi, Ortadoğu ya da Afrika'daki büyük küçük birçok çarpışmanın varlığından da anlaşılmaktadır. Nükleer güce sahip ülkelerin savunma sistemlerinde bile, nükleer olmayan tehditlere karşılık vermeyi, dış ülkelerde müdahalede bulunmayı ve ülke içinde güvenliği sağlamayı mümkün kılan klasik askeri güçleri vardır. Günümüzde çoğu ülkede, görevleri insanları ve mülklerini korumak olan sivil savunma kuruluşları, savunma sistemleriyle işbirliği içinde çalışır. Her ülkenin savunma düzeninde, seferberlik ve kuvvetlerin donatılması ile bunların kullanımı arasında ayrım yapılır. Nükleer silahın kullanılması, ulusa karşı sorumlu olan Devlet başkanının kararına bağlıdır.

Savunma ve ekonomik işbirliği antlaşması (SEİA), Türkiye ile ABD arasında, 11 aralık 1980'de yürürlüğe giren beş yıl süreli antlaşma. SEİA'nın öncüsü, ABD ile haziran 1954'ten sonra imzalanan çeşitli ikili antlaşmaları birleştiren 3 temmuz 1969 tarihli Savunma işbirliği antlaşması' dır. Bu gizli antlaşma, 1974 Kıbrıs barış harekâtı'ndan sonra ABD'nin, antlaşma hükümlerine aykırı olarak, Türkiye'ye silah ambargosu uygulaması üzerine (şubat 1975), ABD üslerinin kapatılması ve türk makamlarına devredilmesiyle sona erdi. Ambargonun 26 eylül 1978'de kaldırılmasından sonra başlayan görüşmeler sonucunda 29 mart 1980'de SEİA imzalandı. Hükümleri açıklanmayan antlaşmanın süresi dolduğunda, ABD yönetiminin antlaşma hükümlerini yerine getirmemesi, silah alımı için verdiği kredilerin faizlerini düşürmemesi, Yunanistan'la Türkiye'ye yapılan yardımlarda 7/10 oranını sürdürmesi, Kıbrıs konusunda yabancı lobilerin etkisinde kalması gibi nedenlerle müzakereler başladı. ABD Dışişleri bakanı Shultz'un, 16 mart 1987 tarihli bir mektupla, Türk silahlı kuvvetleri'nin güçlenmesine yardım edileceğini, terörizmle mücadelede Türkiye ile işbirliği yapılacağını, Türk silahlı kuvvetleri'nin modernizasyonu için gayret gösterileceğini ve Ortak savunma sanayisi yürütme komitesi'nin düzenli olarak toplanacağını bildirmesi üzerine, Dışişleri bakanı Vahit Halefoğlu'nun mutabakat mektubuyla, antlaşma 1990 sonuna kadar uzatıldı ve 1990'dan itibaren birer yıl için uzatılmaya başladı.

SAVUNMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi, bir şeyi, bir yeri savunmak,* gerçek ya da olası her türlü saldırıya karşı savaşarak, dövüşerek ya da büyük bir özen göstererek onları korumak; müdafaa etmek: *Ülkesini savunmak. Kazanmış olduğu hakları savunmak.* **—2.** *Bir kimseyi, bir şeyi (soyut) savunmak,* gerçek ya da olası bir suçlama, bir eleştiri karşısında onlardan yana çıkmak, onları desteklemek: *Avukat müvekkilini çok iyi savundu. Bir jüri önünde bir düşünceyi, bir tezi savunmak. Meclis'te yasa tasarısını savunmak.* **—3.** *Kendini savunmak,* bir saldırı ya da bir eleştiri karşısında direnmek ya da dövüşmek: *Savun kendini. Artık kendini savunmak bile istemiyor.* **—4.** *Bir davayı, bir sanığı savunmak,* savunmasını üstüne almak; mahkemede savunma yapmak. —Spor. Rakibin saldırılarına karşı koymak: *Kaleyi korumak.* || *Renklerini, unvanını savunmak,* takımının kazanması, unvanını koruması için yarışmak.

◆ **savunulmak** edilg. f. **1.** Savaşarak ya da özen göstererek korunmak. **—2.** Desteklenmek: *Savunulan değerler.*

SAVUNMALIK sıf. Savunmaya yarar.

SAVUNMASIZ sıf. Karşısındakine direnecek fiziksel ya da tinsel olanaklardan yoksun kimse için kullanılır.

SAVUNU a. Savunma.

SAVUNUCU sıf. ve a. Bir şeyi, bir kimseyi savunan kimse için kullanılır; müdafi: *Bir ilkenin savunucusu. Onun savunucuları.* || *Sitenin savunucuları (defensores civitatis)* ya da *halkın savunucuları (defensores plebis),* site halkını valilerin, önemli kişilerin ve tahsildarların yolsuzluklarından korumak amacıyla 368'de Valentinianus tarafından getirilen ve Praetorium praefectusu tarafından atanan yüksek memurlar. (Bazı tarihçiler barbar akınları döneminde piskoposlara da bu unvanı vermişlerdi.) || *İmanın savunucuları,* İspanya'da, 1825'te mutlakıyetçi gizli Concepción tarikatı üyelerinin aldığı ad; bunlar daha sonra tarikattan ayrılarak, Engizisyon'un yeniden yürürlüğe konması yolunda çalıştılar.

SAVUNUCULUK a. Bir şeyi, bir kimseyi savunma olgusu.

SAVUNULMAK → SAVUNMAK.

SAVUNUŞ a. Savunmak eylemi ya da biçimi.

SAVUR, Güneydoğu Anadolu bölgesinde Mardin iline bağlı ilçe; 35 832 nüf. (1990); 1 049 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak 39 köy. Merkezi, Mardin'in 45 km K.'inde *Savur,* 6 244 nüf. (1990). Tahıl, üzüm, baklagiller. Hayvancılık.

SAVURGAN sıf. Ölçüsüz, hesapsız para harcayan ya da bir şeyi boşa harcayan, israf eden kimse ya da topluluk için kullanılır; tutumsuz, müsrif.

SAVURGANCA sıf., be. Savurgan bir kimseye yakışan; savurgan bir biçimde: *Savurganca davranışlar. Savurganca yaşamak.*

SAVURGANLIK a. **1.** Savurgan bir kimsenin niteliği, harcama eğilimi, müsriflik: *Bu savurganlık onu iflasa götürecek.* **—2.** Bu niteliği ortaya koyan davranış: *Savurganlık etmek.*

SAVURMA a. Savurmak eylemi.

◆ sıf. Savrularak yapılan.

—Metalürj. *Savurma döküm,* dökümcülükte dökme demirden tüp, boru vb. gibi yuvarlak, dönel parçalar elde etmekte ya da değişik biçimlerde düzgün ve sağlam kalıplar hazırlamakta kullanılan döküm yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Savurma döküm yapmak,* yuvarlak, dönel bir biçim elde etmek ya da sağlam ve homojen yapıda bir kalıp hazırlamak üzere merkezkaç kuvvet etkisinden yararlanarak bir metali dökmek.

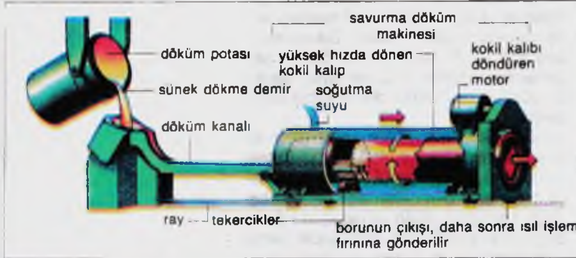
—ANSİKL. Metalürj. Savurma döküm yönteminde katılaşma sırasında sıvı bir metal içinde, merkezkaç kuvvetle elde edilen bir basınçtan yararlanılır.

1. *Klasik savurma döküm* yöntemini Sensaud de Lavaud buldu; bu yöntemde kalıbın dönme ekseni, elde edilecek parçanın dönme ekseniyle çakışır. Belli miktarda ergitilmiş bir metal, dönmekte olan kokil bir kalıp içine eksenel oluktan akıtılır. Böylece metal, kokil kalıbın iç çeperi üzerinde silindir biçiminde katılaşır; silindirin kalınlığı, kokil kalıp içine yüklenen metalin kütlesiyle orantılıdır. *Yatay savurma döküm yöntemi,* genellikle pik boru ve tüp yapımında kullanılır. Belli bir alaşım için, parçanın uzunluğu ve özellikle çapıyla orantılı olan dönme hızı, en çok kullanılan pik boru üretiminde (çapları yaklaşık 200-300 mm) dakikada 500 devire ulaşır. *Düşey savurma döküm,* alaşımın tüm yükseklik boyunca aynı kalınlıkta katılaşması ve tabanda birikerek kalınlık farklılaşmasına yol açmaması için, yüksekliği çapına göre daha düşük olan parçaların üretiminde kullanılır. İki metalli yatak yastıklarının taslakları, kokil kalıbın soğuma çeperini oluşturan çelik bir taşıyıcı (destek) üzerine, sürtünme önleyici alaşımların düşey savurma dökümüyle elde edilir.

2. *Yarı savurma döküm,* kum ya da metalden hazırlanan, gerektiğinde maçalarla donatılan bir kalıp içinde düşey olarak kullanılır; bu yolla tamburlar, çarklar, dökme demirden ayna dişlileri, tekercikler, dişli takımları, bakır alaşımlarından pervaneler, vb. gibi değişik biçimlerde ama başkışımlı parçalar elde edilebilir. Erimiş alaşım üzerine uygulanan basınç birkaç bara ulaşabildiğinden, düzenli bir biçimi olmayan, karmaşık parçalar için duyarlı kalıplar hazırlanabilir.

DÖKME DEMİRİN SAVURMA DÖKÜMÜ: SAVURMA DÖKÜM MAKİNESİNİN ÇALIŞMASI

Pont-à-Mousson belgesine göre

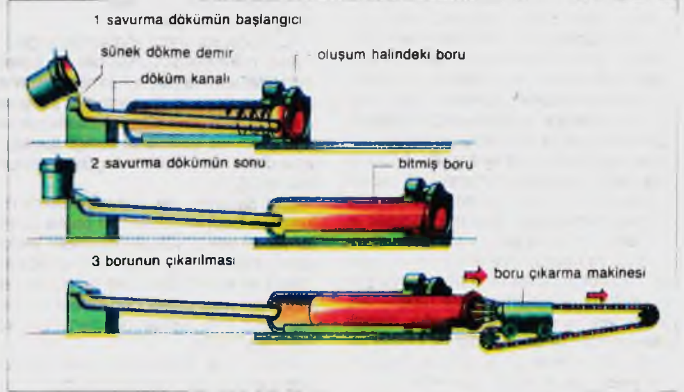

Pont-à-Mousson

tavlama fırınına gönderilmeden önce dökme demirden hazırlanmış bir borunun savurma döküm makinesinden çıkarılışı (Pont-à-Mousson fabrikası [Meurthe-et-Moselle])

dökme demirden yapılacak bir borunun savurma döküm evreleri

Pont-à-Mousson belgesine göre

SAVURMAK g. f. **1.** *Bir şeyi (bir yere) savurmak,* küçük parçacıklardan oluşan bir şeyi ya da şeyleri, bir yöne doğru, genellikle de havaya, fırlatarak dağıtmak, saçmak: *Bir ölüyü yakıp küllerini havaya savurmak.* **—2.** *Bir şeyi, şeyleri savurmak,* fırtına, rüzgâr vb. sözkonusuysa, şiddetle eserek onları bulunduğu yerden kaldırmak, uçurmak, dağıtmak: *Rüzgârın savurduğu yapraklar.* **—3.** *Bir şeyi (bir yöne) savurmak,* fırlatmak, atmak: *Taşı denize doğru savurmak.* **—4.** *Bir şeyi savurmak,* fırlatırcasına sallamak: *Pala, kılıç savurmak. Kollarını savura savura yürümek.* **—5.** *Bir şeyi (genellikle sıvı) savurmak,* havalanmasını sağlamak, kaynarken taşmasını önlemek ya da onu soğutmak amacıyla alıp alıp kabına geri dökmek: *Sütü savurarak soğutmak. Turşuyu savurmak.* **—6.** *Yalan, küfür, nükte vb. savurmak,* söylemek, arka arkaya sıralamak: *Palavra savurmak.* **—7.** *Bir şeyi, parayı, malı vb. savurmak,* boşuna ve gereksiz yere harcamak, israf etmek: *Paraları savurmak. Bütün elindekini, avucundakini savurdu.*

—Tarım. Taneyi samandan ayırmak için dövülmüş ekini havaya atarak rüzgârdan geçirmek.

◆ **savrulmak** edilg. f. (*savur-ul-mak > savrulmak*). Savurmak eylemine konu olmak.

—Oto. *Arkadan savrulmak,* bir otomobilden söz ederken, arka takımı, viraj girişinde virajın dışına doğru yanlamasına bir kayma eğilimi göstermek. (Bu olay, aracın, viraj içine doğru yoldan çıkmasına yol açar.)

◆ **savurtmak** ettirg. f. Savrulmasını sağlamak; savrulmasına yol açmak.

SAVURTMAK → SAVURMAK.

SAVUŞMA a. Savuşmak eylemi.

SAVUŞMAK gçz. f. **1.** Bir kimseden söz ederken, bir yerden gizlice, aceleyle dikkati çekmeden uzaklaşmak. **—2.** *Savuşup gitmek,* bir yerden, kimsenin dikkatini çekmeden gizli olarak ayrılmak: *Nereye savuşup gittin, seni arıyorlar.*

◆ **savuşturmak** ettirg. f. *Bir şeyi savuşturmak,* ondan kurtulmak, onu atlatmak, geçiştirmek, savmak: *Bir tehlikeyi, bir hastalığı, bir kavgayı savuşturmak.*

SAVUŞTURMAK → SAVUŞMAK.

SAVUT a. *Yörs.* Yemek kabı.

SAVUT a. ZIRH'ın eşanlamlısı.

SAVVAG ya da **SAYYAG** a. (ar. *şıyāğat*'tan *şavvāğ, şayyāğ*). Esk. kuyumc. Kuyumcu. ‖ *Savvag çarşısı,* Osmanlı döneminde, Kapalıçarşı içindeki Kuyumcular çarşısı'na verilen ad.

SAVVAN (*tel* **ÜS-**) ya da **SUVAN** (*tel* **ÜS-**), Irak'ta, Dicle'nin doğu kıyısında, Samerra'nın 10 km güneyinde arkeolojik yer. VI. binyıl'ın başından itibaren iskân edilen tel üs-Savvan'da, Samerra dönemi olarak adlandırılan dönemin özelliklerini taşıyan, karmaşık planlı, pişmemiş tuğladan dikkat çekici konutların yanı sıra, zengin buluntuların (kaymaktaşı heykelcikler) ele geçtiği birçok mezar ortaya çıkarıldı.

SAWATCH MOUNTAINS, ABD'de (Colorado) sıradağlar, Güney Kayalık dağlar'ın kolu, D.'da Arkansas'ın yukarı vadisine egemendir ve bu çöküntünün ötesinde Park Range'ın karşısında uzanır; *Elbert dağı*'nda 4 399 m. Laramie devrindeki kıvrımlanma sırasında oluşan, daha sonra aşınan, ardından yükselen bu sıradağlarda 3 500-4 000 m yükseklikte yüzeyleri vardır. Buzul aşındırmasının şiddeti burada keskin sırtlar, sivri tepeler ve sarp piramitler meydana getirmiştir. Süt hayvancılığı ve turizm başlıca etkinlikleridir.

SAW-GİN a. (ing. sözc.). Tekst. TESTERELİ ÇIRÇIR* MAKİNESİ'nin eşanlamlısı.

SAWİCKİ (Ludomir), polonyalı coğrafyacı (Viyana 1884 - Kraków yakınında 1928). Kraków Üniversitesi'nde coğrafya profesörüydü (1916), özellikle Güney-doğu Asya, Doğu Afrika ve Balkan yarımadasında birçok bilimsel gezi yaptı. Her şeyden önce morfolojiyle ilgilendiği için, W. M. Davis'in kuram ve yöntemini benimseyen ilk avrupalı coğrafyacılardan biri durumuna geldi.

SAX, belçikalı müzikçi ve çalgı yapımcısı aile. — CHARLES JOSEPH (Dinant 1791 - Paris 1865), 1815'te çalgı yapımcılığını sürdürmek üzere Brüksel'e yerleşti. — Oğlu ANTOİNE JOSEPH, Adolphe— denir (Dinant 1814 - Paris 1894), Brüksel Krallık müzik okulu'nda klarinet öğrendi (1828). 1835'te babasının atölyelerinin başına geçti; yeni üflemeli çalgılar üretmek için çalışmaya başladı. Bas klarinet imal etmek için aldığı patent (1840 ve 1842) sayesinde, Brüksel Filarmoni derneği ve Krallık büyük armoni derneği'nin bas klarinet siparişlerini aldı. 1841'de yeni kurulmuş olan Belçika krallığı'nın Ulusal sergisi'nde, imal ettiği bir saksofonu dinletti. (Icadının patentini ancak 1846'da alabildi.) 1842'de Paris'e yerleşti ve 1843'te kendi fabrikasını kurdu. Askeri müzikler için yeni çalgılar icat etti (bunlardan biri saxhornlar ailesidir). H. Berlioz, onun icatlarını destekledi. Adolphe Sax 1847'de kendi konser salonunu hizmete açtı. 1857 -1870 arasında, Paris konservatuvarı'nda askeri öğrencilere ayrılmış sınıflarda saksofon öğretti.

SAXHORN a. (mucit *Sax*'ın adıyla, "korno" anlamındaki alm. *Horn*'dan). Konik borulu, ağızlıklı ve pistonlu bakır üflemeli çalgı. (1843'te icat edilen saxhorn, yumuşak tınısı ve kesin eklemlemesi dolayısıyla armoni orkestralarında kullanıldı. Yedi boy saxhorn vardır. Bunların toplam ses alanı, üç buçuk oktavı bulunur.)

SAXİFRAGACEAE a. Bot. TAŞKIRANGİLLER familyasının bilimsel adı.

SAXİCAVA a. İkiçenetli yumuşakça cinsi. (Bazı türlerinde blisus vardır. *Saxicavidae* familyasının örnek tipi.)

SAXİCOLA a. Eski Dünya'da yaşayan üyeleri küçük bedenli ötücükuş cinsi. (Sinekkapangiller familyası.)

SAXO GRAMMATİCUS, danimarkalı tarihçi (1150'ye doğr. - Roskilde 1220'ye doğr.). Başpiskopos Absalon tarafından latince bir kronik yazmakla görevlendirildi. Sözlü geleneğin sağlayabildiği bütün anlatı ve hikâyelerini bu yapıtta bir araya getirdi ve önemli eski şiir ve saga parçaları bıraktı. Kendince krallık ve Kilise'yi yüceltmeye yönelik bir tarihi, büyük bir canlılıkla anlattı. *Gesta Danorum* adlı yapıtını, reformcu Christiern Pedersen yayımladı (1514).

SAY → SA.

SAY a. (ar. *saᶜy*). *Esk.* **1.** Çalışma, çabalama, emek harcama. **—2.** İş. **—3.** *Say-i beliğ,* emek harcayarak çalışma.

—İkt. tar. *Sayi miri,* Osmanlı döneminde, devlet adına alınan eşyalarla müteahhitlerin taahhüt bedellerinden indirilen bölüm. (Bu yönteme para sıkıntısı olduğu zaman başvurulurdu. Ancak, alacaklarından indirim yapılacağını önceden bilen müteahhitler, fiyatları çok yüksek gösterir, devlet de bu yüzden zarar ederdi. Bu yöntem, İkinci meşrutiyet'ten sonra kaldırıldı.)

—İsl. Hac sırasında Mekke'de Mescidi Haram yakınında bulunan Safa ve Merve tepeleri arasında gidip gelme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İsl. huk. Kölenin kölelikten kurtulmak için gereken bedeli çalışarak kazanması.

—ANSİKL. İsl. Say etmeye Safa'dan başlanır ve dört kez Merve'ye gidip, üç kez de Safa'ya gelerek tamamlanır. Say, hac ve umrenin vacipleri arasında yer alır. Sağlığı yerinde olanların "say"ı yürüyerek yapmaları gerekir; ancak herhangi bir nedenle buna olanak bulamayanlar çeşitli araçlarla taşınarak say edebilirler. Kasıtlı ya da kasıtsız olarak bu vecibeyi yerine getirmeyenlerin, kefaret olarak kurban kesmeleri gerekir.

SAY a. (tupi dilindeki *sai*'den). Zool. Başlıklı* maymun'un başka bir adı.

SAY a. *Yörs.* **1.** Büyük ve yassı taş. **—2.** Bazı yörelerde çocuk oyunlarında kullanılan kuka*ya verilen ad.

SAY, Nijer'de kent, Nijer ırmağı kıyısında, Niamey'in aşağısında; 5 000 nüf. Yakınında, maden cevheri oranı % 50-55 olan demir cevheri yatağı (rezervlerinin bir milyar tona yakın olduğu sanılır). Ucuz enerji kaynağının olmaması, yatağın uzaklığı bu rezervlerin işletilmesini engellemektedir.

SAY (Jean-Baptiste), fransız iktisatçı (Lyon 1767 - Paris 1832). Nantes fermanı'nın yürürlükten kaldırılmasından sonra Cenevre'ye sığınmış nîmesli protestan bir ailenin oğludur 19 yaşında Croydon'da bir ingiliz tacirin yanında staj yaptı. Fransa'ya dönünce, bir sigortacının sekreteri, sonra gazeteci oldu. 1788'de, Adam Smith' in *Milletlerin zenginliği* (Wealth of Nations) adlı yapıtını okuyunca iktisada merak sardı. Tribunat (Danışma meclisi) üyesi oldu (1799-1804). 1803'te *Traité d'économie politique* (Politik iktisat incelemesi) adlı yapıtını yayımladı; *Simple Exposition de la manière dont se forment, se distribuent et se consomment les richesses* (Servetlerin oluşum, dağılım ve tüketim tarzının basit açıklaması) altbaşlığını taşıyan bu yapıt, uzun süre Fransa'da politik iktisat öğrenimine esin kaynağı oldu. Kitlesel şekilde tüketim vergileri kullanımına dayanan Bonaparte'ın mali politikasını desteklemeyi reddettiği için Tribunat'dan uzaklaştırılan J.-B. Say, 6 yıl süreyle (1807-1813) Auchy-lès-Hesdin'de (Pas-de-Calais) bir pamuk iplikhanesini yönetti. Restauration'dan sonra yapıtının yeni bir baskısını yayımladı; Athénée'de (1816), Conservatoire des arts et métiers'de (1821) ve Collège de France'ta (1850) politik iktisat dersleri verdi.

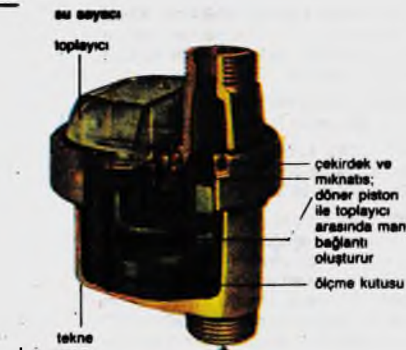
Politik iktisat konusunda ilk inceleme kitabının yazarı olan Say, klasik* okulun iyimserlik akımına mensuptur; kuramlarını düzelttiği, daha açık, daha kesin bir ifadeye bürüdüğü Adam Smith'in bir vulgarizatörü olarak görülür. İktisat bilimine kişisel katkılarını üç noktada özetlemek mümkündür: 1. değerin dayandığı ilke emek değil, "fayda"dır; 2. makine gerçi geçici bir işsizlik yaratır, ama fiyatların düşmesini sağlayarak üretimin genişlemesine yol açtığı için, işten çıkartılan işçilerin yeniden iş bulmalarına imkân verir; sanayileşmenin sınırı yoktur, ayrıca sanayileşme tehlikesizdir, çünkü fiyat hareketleri tüketicilerin isteklerinde meydana gelen değişiklikleri müteşebbisleri zamanında haberdar ettiğinden, herhangi bir kısmi tıkanma durumunda müteşebbisler, üretimle tüketim arasında çarçabuk bir denge kurabilirler; 3. ekonomide esas rol, ingiliz liberallerinin sandıkları gibi kapitalistte, ya da fiziyokratların iddia ettikleri gibi toprak sahibinde olmayıp, "müteşebbis"te (bunu ilk kez Say fark etmiştir) ve aynı derecede olmamakla birlikte, işçide ve bilgindedir. J.-B. Say'ın diğer bir dikkate değer yapıtı da *Cours complet d'économie politique pratique* (Uygulamalı politik iktisat dersleri) [1828-1830] adını taşır.

Larousse
Jean-Baptiste Say

SAYA a. Ayakkabının, burun, yüz ve gamba bölümlerini oluşturan, astarlı ya da astarsız dikilmiş yüz parçalarının tümü. **—2.** *Saya dikmek,* bir sayanın yüzünü ve gambalarını dikişle birleştirmek.

SAYA a. *Yörs.* Folk. **1.** Koyunların kuzulama dönemine yakın sürü sahiplerini dolaşarak yiyecek ve bahşiş toplayan çoban ya da derviş. **—2.** *Saya bayramı,* Anadolu'nun hayvancılıkla uğraşan yörelerinde koç katımından yüz gün sonra, genellikle şubat ayı içinde kutlanan geleneksel şen-

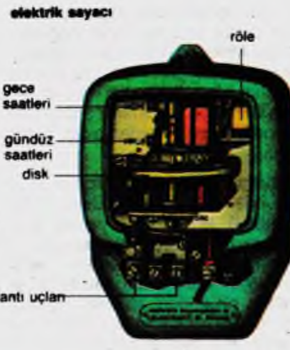
KİMİ SAYAÇ TİPLERİ

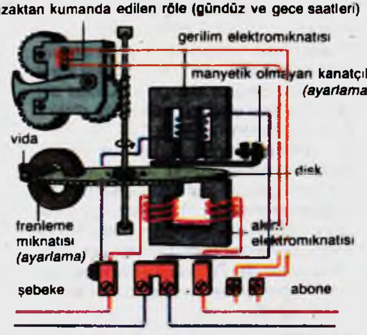

bölmeler: A, dolan bölme; B, dolu bölme; C, boşalan bölme

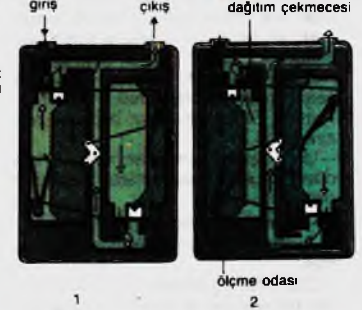
evlerde kullanılan su sayacı

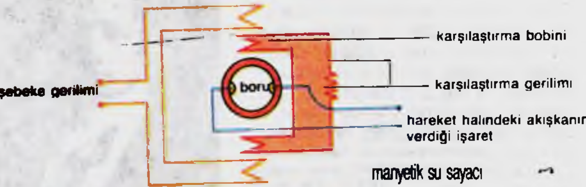
evlerde kullanılan elektrik sayacı

her kutuda bir oda boşalırken öbürü dolar; çekmecelerin kaydırılması ölü noktaların oluşmasını önler

evlerde kullanılan gaz sayacı

manyetik su sayacı

döner pistonlu gaz sayacı (A ve B hacimleri, pistonun ve zarfın değişmez yüzeyleriyle sınırlanmış olduğundan tam olarak belirgindir)

toplayıcı
türbin

türbinli gaz sayacı

lik. (*Koyun yüzü, davar yüzü* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Saya gezme,* saya bayramında çobanların değişik kılıklara girip yanlarına topladıkları delikanlı ve çocuklarla tekerlemeler söyleyerek ya da küçük seyirlik oyunlar sergileyerek ev ev dolaşmaları töreni. (Saya bayramının ana öğelerinden birini oluşturur.) || *Saya kutluğu,* Türkmenler arasında saya bayramına verilen ad. || *Saya türküleri,* saya bayramı sırasında, saya gezmeye katılanların söyledikleri tekerlemeye benzer türküler.

—Ed. Baştan sona düz tümcelerle söylenen, içinde şiir yer almayan halk hikâyesi. || *Ayaklı saya,* masallarda, halk hikâyelerinde yer yer görülen tekerleme biçiminde uyaklı düz söz. (Divan edebiyatındaki uyaklı düzyazıyı [secili nesir] andırır).

—ANSİKL. Koç katımından yüz gün sonra kuzunun, anasının karnında canlandığına ve tüylerinin çıkmaya başladığına inanılır; genellikle şubat ayına rastlayan bu dönemde saya bayramı kutlanır. Saya bayramında düzenlenen eğlenceler yörelere göre farklılıklar göstermekle birlikte ana öğesini saya gezme oluşturur. Gece olduğunda çobanlar, çevresine toplanan gençler ve çocuklar çeşitli garip kılıklara girerler, saya türküleri söyleyerek ev ev dolaşır, yiyecek ve bahşiş toplarlar.

Saya bayramı, Anadolu'nun bazı yörelerinde hıristiyanların 18 ocakta kutladıkları Epiphania yortusuna rastlar. Rum ortodokslarının o gün düzenledikleri haçı suya atma törenleri, saya törenleri gibi yorumlanır; saya bayramının kış yarısına rastladığı yörelerde Anadolu halkı da o günden başlayarak havaların ısınacağına inanır. (→ Kayn.)

SAYABURİ ya da **SAYABOURY,** Laos'da kent, il merkezi, Mekong ırmağının sağ kıyısında; 13 800 nüf.

SAYACATÜRK, Ordu ilinin Çatalpınar ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 3 456 nüf. (1990).

SAYACI a. Ayakkc. Bir dikiş makinesiyle ayakkabı sayalarını diken usta.

SAYACI a. Folk. Saya bayramında çobanla birlikte saya gezme törenine katılanlara verilen ad.

SAYACILIK a. Ayakkabılara saya hazırlama işi.

SAYAÇ a. Ölçbil. **1.** Darbeleri saymaya ya da kimi büyüklükleri (katedilen uzaklık, tüketilen enerji vb.) ölçmeye yarayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Ayarlı sayaç,* üzerindeki sayı önceden saptanmış bir değere ulaştığında bir makineyi durduran ya da bir işaret veren darbe sayacı. (Önceden bu değere ayarlanan sayaç, her darbede bir birim atar ve sıfır olunca durur.) || *Devir sayacı* → DEVİR.

—Bilş. *Sıra sayacı,* bir bilgisayarın merkezi birimindeki özel kütük; bu kütük, komutlar belleğe sıralı olarak yerleştirilmişse, otomatik olarak bir sonraki komutun adresini içeren bir sayaç görevi yapar. (Sıra sayacının içeriği dallanma komutlarıyla değiştirilir; bu komutlar kullanılmıyorsa, sayacın içeriği, her komuttan sonra bir birim artar.)

—Denizbil. ve Hidrol. *Tanecik sayacı,* tortulların tanecik ölçümü incelemesinde kullanılan aygıt; bir sıvıda asıltı halindeki taneciklerin sayılmasını sağlar.

—Teknol. *Kısmi sayaç,* bir donanımın bir bölümünü besleyen kollardan biri üzerine yerleştirilen ve bu kol üzerindeki aygıtların tüketimini gösteren sayaç.

—Tem. parç. İçinden geçen parçacıkları saymaya ve kimi durumlarda bunların hızlarını ya da enerjilerini ölçmeye yarayan algılayıcı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ölçbil. • *Isı sayaçları.* Isı sayaçları sıcak sulu ısıtma tesislerinde tüketilen enerji miktarını ölçmeye yarar. Klasik tipte bir ısı sayacında bulunan başlıca öğeler şunlardır: bir sıcak su sayacı; ucu kapalı hazneleri, tesisin sırayla giriş ve çıkışına yerleştirilen ve alıcı öğelere kılcal borularla bağlanan sıvı genleşmeli iki termometre; ölçülen sıcaklıkların farkını veren bir mekanizma; sıcaklık farkıyla su hacminin çarpımını çevrimsel olarak gerçekleştiren bir çarpma mekanizması; tüketilen ısı miktarını termi cinsinden doğrudan kaydeden bir toplayıcı.

Maliyeti düşürmek amacıyla evlerde kullanılmak üzere farklı sayaç tipleri geliştirilmiştir. Daha az hassas olan bu sayaçlar, çoğunlukla tüketicilerin masraf paylarını hesaplamada kullanılır. Buhar sayaçları, kazan dairelerinde, kazanların üzerine yerleştirilir; bunlar, debiyi göstererek çeşitli birimlerin çalışmasını ayarlama kolaylığı sağlar. Bu sayaçların çalışma ilkesi genellikle boru donanımına yerleştirilen bir diyaframın ya da bir lülenin iki yüzü arasındaki basınç düşmesini ölçmeye dayanır. Bu diferansiyel manometrelerin verilerini toplamak ve sonuçlarını uzağa iletmek için mekanik olarak ya da elektrikle çalışan düzenekler tasarlanmıştır.

• *Su sayaçları.* Başlıca tipleri şunlardır: *volümetrik sayaçlar*'da basınç etkisiyle hareket eden bir piston, suyu çıkış ağzına iter. Bu piston almaşık hareketli ya da sürekli hareketli (döner piston) olabilir. Pistonun her gidiş gelişi ya da her dönme hareketi belirli bir su miktarına denk düşer. Daha az yer kaplayan ve ölü noktaları bulunmayan döner pistonlu sayaçlar daha çok kullanılır;

hız sayaçları'nda su, küçük bir türbine hızı kendi hızıyla, dolayısıyla debiyle oran-

tılı bir dönme hareketi verir. Volümetrik sayaçlardan daha az hassas olmalarına karşılık hız sayaçları hem daha ucuzdur, hem de daha az yer kaplar;

manyetik sayaçlar, genellikle, büyük debiler sözkonusu olduğunda ya da suyun içinde yabancı maddeler bulunduğunda kullanılır: suyun debisi çaplanmış bir borunun içinden geçen suyun hızından yararlanılarak hesaplanır; suyun hızıysa suyun geçişiyle indüklenen bir manyetik alanın ya da elektrik alanının değişmesinden hareketle saptanır.

Yukarıda söz edilen ilk iki sayaç tipinde, hareketli parçalara bağlı değişik ibreler bulunur. Aygıt tümüyle sıvı içindeyse *ıslak sayaçlar*'dan, ibreler sıvıdan yalıtılmışsa *kuru sayaçlar*'dan söz edilir. Daha hassas olan ıslak sayaçlar yalnız duru sıvılarda kullanılabilir. Manyetik sayaçlar darbeleri kaydederler. Büyük hacimler ya da içinde çok miktarda yabancı madde bulunan sular (kanalizasyon boruları) sözkonusu olduğunda debi, çaplanmış bir borudan geçen su katmanının yüksekliğini ölçerek belirlenir; bu işlem elektrikli yoklayıcılarla, sesöteli debiölçerlerle, basınç ölçümüyle vb. gerçekleştirilir. (→ DEBİÖLÇER.)

• *Elektrik sayaçları*. Bunlar bir elektriksel büyüklüğün zamana göre integralinin sonucunu veren aygıtlardır. En çok kullanılan elektrik sayaçları bir P etkin gücünün sözkonusu olduğu bir devredeki $W_a = \int_0^t P d\tau$ etkin enerji miktarını ölçen etkin enerji sayaçlarıdır (wattsaatölçerler); bunların yanı sıra, bir *i* akımının geçtiği bir devreden geçen $q = \int_0^t i\, d\tau$ elektrik miktarını ölçen sayaçlar (ampersaatölçerler) ile bir Q reaktif gücünün sözkonusu olduğu bir devrenin $W_r = \int_0^t Q d\tau$ reaktif enerjisini ölçen sayaçlar (varsaatölçerler) ayırt edilir. Genellikle alternatif akım devrelerinde kullanılan bu aygıtların çoğu, rotoru bir disk biçiminde olan küçük asenkron motorlardan oluşur; bu motorların stator sargılarının birinden devre akımı, diğerinden de kullanılan gerilimle orantılı bir akım geçer; böylece C_m kuvvet çifti integrali alınacak P gücüyle orantılı olur. Ayrıca, sürekli bir mıknatısın kutupları arasında hareket eden diskte indüklenen Foucault akımları sayesinde dönme hızıyla orantılı bir C_r karşı-kuvvet çifti oluşturulur. Bu durumda, diskin $C_m = C_r$ eşitliğine denk düşen dönme hızı P gücüyle, gerçekleştirdiği devir sayısı ise aygıtın kadranı üzerinde doğrudan okunabilen etkin enerjiyle orantılıdır.

Çok büyük tesislere elektrik enerjisi vermek için ya da şebekeler arasında alınıp verilen enerji miktarını ölçmek için daha pahalı ancak daha hassas sayaçlar kullanılır.

• *Gaz sayaçları*. Gaz hacimlerini ölçen sayaçlar, körüklü kuru sayaçlar, döner pistonlu sayaçlar ve hız sayaçları olmak üzere üçe ayrılır. Körüklü kuru sayaçlar evlerde kullanılan gazları, döner pistonlu sayaçlar ve hız sayaçları ise büyük miktarlardaki gazları ölçmede kullanılır.

Körüklü kuru sayaçlar'da, temel ölçüm organı olarak gaz sızdırmaz bir körükle iki bölmeye ya da ölçme odasına ayrılmış, biçim değiştirmez bir kasa bulunur. Bir dağıtım çekmecesi, bölmelerden birini sayaca giren gaz borusuna, öbürünü çıkış borusuna bağlar. Gaz basıncının etkisiyle, ölçme odalarından biri boşalırken öbürü dolacak biçimde körük yer değiştirir; kursun sonunda dağıtım çekmecesinin etkisiyle hareket evirtilir.

Hız sayaçları daha çok *akıntıölçerli sayaçlar* adı verilen kanatlı, pervaneli, türbinli vb. sayaçlardan oluşur. Bu tip sayaçlar, temelde, içinde bir pervane bulunan bir boru parçasından oluşur; üzerinde döndüğü yataklar yardımıyla ekseni borunun merkezinde tutulan pervanenin dönme hızı, gazın hızıyla, dolayısıyla sayaçtan geçen gazın hacmiyle orantılıdır.

Döner pistonlu sayaçlar'da iki palalı iki piston bulunur. Bu pistonlar hem birbirlerine, hem de ekseni pistonlarla aynı olan aynı çaplı iki yarım silindirden oluşan zarfa teğet kalacak biçimde dönerler. Palalardan birinin her tam dönüşünde piston, merkezi konumundan iki kez geçerek belli miktardaki bir hacmi iki kez pompalar. Böylece, devir sayısından hareketle, kullanılan gazın hacmi ölçülebilir.

Ayrıca, basınç düşürücü bir sistem kullanarak gaz hacimlerini ölçen sayaçlar da vardır. (→ VOLÜDEPRİMOMETRE.)

• *Kilometre sayaçları*. Bu aygıtlar, bir taşıtın katettiği yolu kilometre ve hektometre cinsinden gösterirler ve taşıtın transmisyon miline bağlı olarak çalışırlar. Kilometre sayaçlarının üzerine taşıtın hızını gösteren bir "takimetre" yerleştirilir.

• *Turnike sayaçları*. Bu sayaçlar, sergi salonlarında, fuarlarda vb. çok sık kullanılır. Turnike sayaçları bir defada ancak bir kişiyi geçiren ve böylece ziyaretçileri sayan bir tetik düzeniyle donatılmıştır.

—Tem. parç. *Parıldamalı sayaçlar ve Çerenkov sayaçları*. Bu iki sayaç tipinde parçacıkların geçişi ışık yani foton yayımına neden olur. Işılçoğaltıcı*ların kullanımı bu fotonlardan yola çıkarak birkaç nanosaniyede, elektronik devrelerce sayılabilen ve çözümlenebilen elektrik darbeleri elde etmeye olanak verir.

Bir parıldayıcıda, bir parçacık geçişinde uyarılma ya da iyonlaşmayla enerji alan atom ya da moleküller bunu parıldamalar biçiminde geri yayımlar. Bunun için uygun malzemeler, bir sıvı ya da saydam plastik madde içinde dağıtılmış antrasen gibi organik maddeler ya da sodyum iyodür gibi iyonsal kristallerdir. Ayrıca sayaçta ışığı sızdırmaz bir zarf ve gerektiğinde, tam yansıma ile fotonları ışılçoğaltıcının giriş penceresine doğru kılavuzlayan bir ışık yönelticisi bulunur. İyonsal kristaller ya da almaşmalı biçimde yerleştirilmiş parıldayıcı ve kurşun levhaları bir kalorimetre oluşturarak, soğurma yoluyla parçacıkların enerjisini ölçmeye yarar.

Plastik parıldayıcı levhaları (kalınlıkları birkaç milimetre olan ve yanal boyutları milimetreden bir metreye kadar değişebilen), içlerinden geçen parçacıkların geçişini uzay ve zaman içinde saptamaya çok uygundur.

Çerenkov sayaçlarında ışık aynı adı taşıyan etkiyle oluşur. Uyarısızlaşma ya da iyonlaşma süreçlerindekilerden çok daha düşük enerjiler, yani foton üretimleri kullanılır. Eşikli sayaç en basit uyarlamadır: bu sistem ancak hızı Çerenkov etkisiyle ışık üretimi eşiğinden yüksek olan parçacıkları algılar. Kullanılan ortamlar, kırılma indislerine göre seçilmiş katılar, sıvılar ya da gazlardır. Daha geliştirilmiş sayaçlar belli hız aralığındaki parçacıkları seçmeye olanak verir. Hareket miktarları biliniyorsa kütleleri ortaya çıkarılabilir, yani tanınmaları mümkün olur. Bu tip sayaçların en önemli kullanım alanı budur.

• *Geiger-Müller sayacı*. Bu ilk gazlı sayaç fikri 1908'e dayanır. Çalışma ilkesi orantılı sayacınkiyle aynıdır. (→ ODA.) Bu sayaç tipi β ışımasını algılamaya çok elverişlidir.

SAYALAMA a. Taşçılık. Bir kesme taşın yüzeyini dişengiyle işleme. (Sayalama, genellikle daha ince bir yontma öncesinde yapılan hazırlıktır.)

SAYAMA, Japonya'da kent, Honşu adasında, Tokyo'nun (Saitama ili) kuzeybatı banliyösünde; 157 307 nüf. (1990). Konut ve dinlenme (göl) merkezi. Yeşil çay işletmeleri.

SAYAN dağları, Rusya Federasyonu'nda, Doğu Sibirya'nın güney kesiminde, Kaledonya çevriminde kıvrılmış sıradağlar. Batı Sayan, güney-batıdan kuzey-doğuya doğru, güneydeki Tuba ile K.' de yer alan Minusinsk havzaları arasında uzanır. Doğu Sayan, Yenisey havzası ile Angara havzası arasında su bölümü çizgisini oluşturur. Yenisey'in yukarı çığırı üstünde, ırmağın Batı Sayan'ı boğazlar yararak geçtiği yerde, bir hidroelektrik santral kurulmuştur.

SAYAR (Ahmet Malik), türk jeolog (İstanbul 1892- ay. y. 1965). Galatasaray lisesi'ni bitirdi. Fransa'da Lyon Üniversitesi'nde başladığı jeoloji öğrenimini Birinci Dünya savaşı nedeniyle bırakmak zorunda kaldı. İstanbul Darülfünunu fen fakültesi'nde jeoloji asistanı olarak göreve başladı (1918); Yüksek mühendislik mektebi'nde de mühendislik jeolojisi konularında dersler verdi. 1933 üniversite reformu sırasında, üniversiteden ayrıldı. 1944'te İstanbul Teknik üniversitesi'ne jeoloji profesörü olarak atandı. 1953'te aynı üniversitede kurulan Maden fakültesi'nin dekanlığını yaptı. 1954'te ordinaryüs profesör oldu. Türkiye'de jeolojinin, özellikle uygulamaya yönelik mühendislik jeolojisinin, bir uzmanlık dalı olarak kurucularından sayılır. Başlıca yapıtları: *Madeniyat ve arziyat* (1927), *Mineraloji ve jeoloji* (1932), *İstanbul boğazı ve civarının jeoloji haritası 1:100 000* (ilk baskı 1949).

SAYAR (Zeki S.), türk mimar (İstanbul 1905). 1928'de bitirdiği Sanayii nefise mektebi'nde Vedat Bey (Tek) ve G. Mongeri'nin öğrencisi oldu. Bir süre serbest mimar olarak çalıştı. Merkez bankası İstanbul şubesi ile Mensucat santral fabrikalarında danışman mimar olarak görev aldı (1942-1950). İstanbul Şehir meclisi üyeliğine seçildi (1944) ve 1950'ye değin İmar ve bütçe komisyonu'nda çalıştı. Türk yüksek mimarlar birliği'nin İstanbul şubesi başkanlığını yaptı (1946-1949). Bu görevi sırasında mimarların örgütlenmesi ve mimarlar odasının kurulması çalışmalarında etkin rol aldı. 1972'de türk mimarlığını ve güzel sanatları tanıtma çalışmaları nedeniyle Güzel sanatlar akademisi tarafından onursal doktorluk payesi, 1981'de de TMMOB Mimarlar odası'nca türk mimarlığına katkıları nedeniyle onur plaketi verildi.

Zeki Sayar'ın türk mimarlığına en önemli katkılarından biri, Abidin Mortaş ve Abdullah Ziya Kozanoğlu ile birlikte çıkardıkları, bu alanda ilk türk dergisi olan *Mimar*'dır (1931-1934). 1942'den sonra yöneticiliğini tek başına üstlendiği bu dergi, *Arkitekt* adıyla yayımını sürdürdü (1935-1980). Bazı uygulamaları: İzmir Çocuk hastanesi (1935-1936), Ege bölgesi tarım ürünleri müzesi (1938), İstanbul Merbank kooperatif evleri (1949-1955), İstanbul İlkyuva kooperatif evleri (1952), İstanbul Ekemen tütün hanları (1952) ile Fındıklı iş hanı (1956), Eskişehir Köprübaşı iş hanı (1970) ve Kılıçoğlu iş hanı (1974).

Zeki S. Sayar

SAYAR (Abbas), türk romancı (Yozgat 1923). İÜ edebiyat fakültesi türk dili ve edebiyatı bölümü'ndeki öğrenimini parasızlıktan yarıda bıraktı. Gazete bayiliği, kitapçılık, matbaacılık, çiftçilik yaptı. Yozgat'ta şiir kitaplarını (*Gönül sandalı, Sereserpe, Neco'ya mektuplar, Gibi*) [1953] yayımladı; *Bozlak* (1959) adlı aylık dergiyi çıkardı. Uzun bir aradan sonra *Yılkı atı* (TRT 1970 Sanat ödülleri yarışması başarı ödülü) romanıyla dikkati çekti. Orta Anadolu'nun doğasını, toplum ve insan gerçeklerini yansıttı: *Çelo* (1972, TDK roman ödülü), *Can şenliği* (1974, Madaralı roman ödülü). Diğer yapıtları: *Yorganımı sıkı sar* (1977), *Tarlabaşı salkım saçak* (1987), *Anılarda yumak yumak* (1990), *Noktalar* (1991).

Abbas Sayar

SAYAT NOVA (Harutyun SAYADYAN,—denir), ermeni şair (Sanahin, bugün Alaverdi, 1712-Hagbat 1795). Mesleği dokumacılıktı. Anadilinden başka azeri türkçesini ve gürcüceyi biliyor, bu dillerde şiir yazıyordu. Gürcistan kralı İrakli II'nin saray şairi oldu. Kralın emriyle takdis edilerek

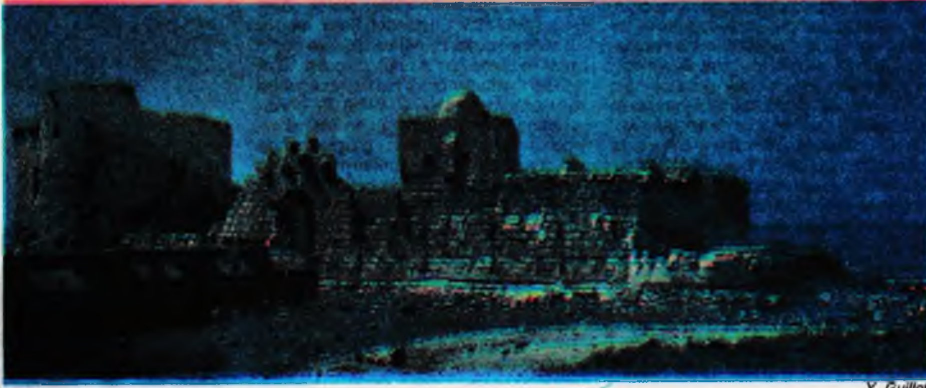
İstepannos adını aldı (1759). Gözden düşünce Hagbat manastırı'na çekildi ve İranlılar'ın Kafkasya'ya saldırısında öldürüldü. Günümüze ulaşan şiirlerinden 125'i azerice, 66'sı ermenice, 36'sı gürcücedir. Ermenice şiirlerinden bir bölümü (K.Ahverdyan yay., 1852), üç dildeki şiirlerinden seçmeler (1963) yayımlandı. Paradjanov'un *Cvet granata* (Narın rengi) [1968] filmi onun yaşamını konu edinir (→ Kayn.)

SAYCE (Archibald Henry), ingiliz dilbilimci (Gloucester 1845-Bath 1933). Profesör olduğu Oxford'da, 1876'da Max Müller'den sonra karşılaştırmalı dilbilgisi kürsüsünün başına geçti. Ortadoğu dilbilimi ve arkeolojisi, özellikle de asurbilim konularında çok önemli yapıtlar verdi: *Assyrian Grammar, for Comparative Purposes* (Asur dilinin dilbilgisi, 1872), *Elementary Grammar with Full Syllabary and Progressive Reading Book of the Assyrian Language* (Asur dilinin temel dilbilgisi) [1875], *Archaelogy of the Cuneiform Inscriptions* (Çivi yazısı yazıtlar arkeolojisi) [1907]. Aynı zamanda ibrani (*The Early History of the Hebrews*) [İbraniler'in eski tarihi, 1897] ve hitit yazıtlarını inceledi. Ayrıca genel dilbilim alanında da bir yapıtı vardır: *Introduction to the Science of Language* (Dil bilimine giriş) [1879, 2 c].

SAYD a. (ar. *şayd*). *Esk.* **1.** Av. **—2.** Avlanma, avlama. **—3.** *Sayd etmek, sayd eylemek,* avlanmak. **—4.** *Sayd-efken, sayd-ger,* avcı. || *Saydgâh, saydgeh,* av yeri, avlak.

—İkt. tar. *Saydı mahi istikrazı,* deniz avlanının gelirinin karşılık gösterilerek Deutsche Bank'a yapılan borçlanma. (Bu borçlanma karşılığında, vilayetlerin saydiye resimlerinden sağlanan gelirler Düyunu umumiye idaresi'ne devredilmişti.) || *Saydı mahi resmi,* deniz, göl ve akarsularda avlanılan balıklar için alınan vergi. (1881 tarihli nizamnameye göre, bu vergi avlanan balıkların satış bedellerinin yüzde yirmisi oranında alınıyordu.)

—İsl. → AVCILIK.

Sayda'da deniz şatosu (XII. yy.)

SAYDA, esk. **Sidon,** Lübnan'da liman kenti, Akdeniz kıyısında; 70 000 nüf. Yanı başında Haçlılar şatosu'nun yükseldiği modern limanda küçük bir balıkçı filosunu barındırabilir; kenti kuşatan turunçgil bahçelerinde üretilen meyveler, tahıl ve pamuk Lübnan'ın öbür limanlarına buradan gönderilir.

—Tar. Kent, Antikçağ'da *Sidon** adını taşıyordu. Araplar'ın eline geçtikten sonra Şam'ın bir limanı durumuna geldi (637). Haçlılar tarafından ele geçirilen kent (1100), önce *Sagette* ya da *Sayette,* ardından *Seide* adını aldı. Uzun yıllar bir derebeylik olarak yönetildikten sonra, Selahattin Eyyubi tarafından alındı (1187). Bir ara Moğollar'ca yakılıp yıkılan kent 1291'e kadar şövalyelerin elinde kaldı ve bu tarihte de Memluklar'a geçti. XVI. yy.'da osmanlı egemenliğine giren Sayda, dürzi emiri Fahrettin'in XVII. yy.'da kısa süren egemenliğinin ardından Cezzar Ahmet Paşa tarafından yeniden osmanlı topraklarına katıldı. XVIII. yy.'a kadar İpek yolu üzerinde olması nedeniyle kentin önemi arttı. Bu tarihlerde Osmanlı devletine başkaldıran Mısır valisi Mehmet Ali Paşa tarafından ele geçirilen kent, Birinci Dünya savaşı'ndan sonra İngilizler'e (1918) geçti; bir süre de Fransızlar'ın mandası altında kaldıktan sonra yeni kurulan Lübnan devletinin sınırları içinde yer aldı (1941).

SAYDA, Cezayir'de kent, vilayet merkezi, uved Sayda'nın vadisinde, Oran "causse"u ile Yüksek Ovalar'ın birleştiği yerde, Tel Atlasları'nın sınırında; 62 100 nüf. Ticaret ve sanayi merkezi: madensuyu şişeleme, karton ve ambalaj, çimento fabrikası. —*Sayda vilayeti,* 106 777 km²; 235 494 nüf. (1987).

SAYDA dağları, Batı Cezayir'de dağlık bölge, uved el-Habra ile uved et-Taht (Mina'nın kolu) vadileri arasında, K.'de Muaskar ovasında, G.'de şot eş-Şergi yüksek ovalarına egemendir; 1 180 m.

SAYDAM a. **1.** Işığı kırarak geçiren ve arkasındaki cisimleri net olarak gösteren bir cisim için kullanılır; şeffaf. **—2.** Az çok ışık geçirici bir malzemeye denir: *Saydam porselen.* **—3.** Kolayca anlaşılabilen, bulanık olmayan şey için kullanılır; net: *Düşünceleri saydam değil.*

—Bayınd. *Saydam beton,* içine, yüksekliği genellikle duvar kalınlığına eşit, kalıplanmış cam öğeler koyulan betonarme kâgir duvar.

—Biyol. *Saydam zar* ya da *bölge,* yumurtayı saran zar. (Olgun yumurtada saydam zar herhangi bir noktasından ya da kapıcık denen yerinden bir, ama yalnız bir spermatozoidin girmesine izin verir [balıklar].) [Eşanl. VİTELLÜS ZARI.]

—Oftalmol. *Saydam tabaka,* KORNEA'nın eşanlamlısı.

—Saatç. *Saydam kasalı saat,* çark takımının, eşapmanın, vb., çalışırken görülebilmesi için, baskıları, şasileri vb. saydam olarak yapılmış saat.

SAYDAM (Refik), tük doktor, siyaset adamı (İstanbul 1881 - *ay. y.* 1942). Fatih askeri rüştiyesi'ni bitirdikten (1892) sonra Askeri tıbbiye'den mezun oldu (1905). Bir süre Gülhane askeri hastanesi'nde görev yaptı. Berlin Askeri tıp akademisi'nde uzmanlık eğitimi gördü (1910-1912). Balkan ve Birinci Dünya savaşlarında askeri hekim olarak görevini sürdürdü. Mustafa Kemal Paşa'nın (Atatürk) karargâhında Sağlık dairesi reisi olarak Samsun'a çıkanlar arasında yer aldı (1919) ve Kurtuluş savaşı boyunca ülkenin sağlık sorunlarıyla ilgilendi. İlk TBMM'ye Doğubayazıt'tan milletvekili seçildi (1920-1942). Bir süre Milli savunma bakanlığı sağlık dairesi başkanlığı yaptı. 1921'den başlayarak Fevzi Paşa (Çakmak) ve İsmet İnönü hükümetlerinde aralıklı olarak beş kez Sağlık ve sosyal yardım bakanlığına getirildi. Bu süre içinde sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması, yeni sağlık merkezlerinin kurulması, salgın hastalıkların önlenmesi, verem, cüzam ve sıtmayla savaş gibi temel sağlık sorunlarının çözümlenmesine önem verdi. Atatürk'ün ölümünden (1938) sonra ikinci Bayar hükümetinde üç ay kadar İçişleri bakanlığında bulundu. CHP genel sekreterliği (1938-1939) yaptı ve 25 ocak 1939'da Başbakanlığa atandı. 3 nisan 1939'da on ikinci icra vekilleri heyetinde de Başbakan olarak yer aldı. İstanbul'da incelemeler yaptığı sırada öldü.

SAYDAM (Ergican), türk piyanocu (İstanbul 1929). İstanbul Belediye konservatuvarı'nı ve Hukuk fakültesi'ni bitirdi. 1954-1959 arasında Münih Müzik akademisi'nde de öğrenim gördü. 1956'da Münih akademisi piyano ödülü'nü kazandı. 1959-1972 arasında İstanbul Belediye konservatuvarı'nda yüksek dönem öğretmenliği yaptı. 1972-1983 arasında İstanbul radyosu'nun batı müziği yayınlarını yönetti. Birçok uluslararası piyano yarışmasının seçici kurulunda yer aldı. 1984'te Lilienfeld Summer Academy'de piyano kursu verdi. Dünyanın pek çok ülkesinde verdiği konser ya da resitallerle ünlendi.

SAYDAM (Hülya), türk kadın piyanocu (İstanbul 1940). İstanbul Belediye konservatuvarı'ndan sonra Münih Müzik akademisi'nde de öğrenim gördü. Yurda dönünce bir süre Belediye konservatuvarı'nın yüksek bölümünde ders verdi. Bir süre de İstanbul Devlet opera ve balesi'nin orkestrasında çaldıktan sonra, İstanbul Devlet senfoni orkestrası'nın solistleri arasına girdi. 1963'ten sonra, pek çok ülkede konserler ya da resitaller verdi, radyo ve TV programları yaptı; uluslararası festivallere katıldı.

SAYDAM KAYABALIĞI a. Zool. CAM KAYABALIĞI'nın eşanlamlısı.

SAYDAMLAŞMA a. Saydamlaşmak eylemi.

SAYDAMLAŞMAK gçz. f. **1.** Bir şeyden söz ederken, saydam bir duruma gelmek; şeffaflaşmak. **—2.** Bir sorundan, karışık bir durumdan söz ederken, belirgin, açık, anlaşılır bir duruma gelmek.

◆ **saydamlaştırmak** ettirg. f. Saydam duruma getirmek; şeffaflaştırmak ya da açık, belirgin, anlaşılır kılmak.

SAYDAMLAŞTIRMA a. Saydamlaştırmak eylemi.

SAYDAMLAŞTIRMAK → SAYDAMLAŞMAK.

SAYDAMLIK a. **1.** Saydam bir şeyin özelliği: *Suyun saydamlığı.* **—2.** Yarı saydam bir şeyin özelliği: *Bir kâğıdın saydamlığı.* **—3.** Gizlenmeyen, gizli kapaklı olmayan; açık, anlaşılır, bir şeyin özelliği.

—Dilbil. Alıcının bildiriyi dolaysız biçimde kavraması amacıyla vericinin söylemindeki kişisel öğeleri çıkardığı bir sözcenin özelliği. (Örneğin pedagojik söylemin durumu böyledir.)

—Fels. Hegel'de, aralarındaki gerçek ayrımların unutulması ya da ortadan kaldırılmasıyla, totolojik bir biçimde tamamen örtüşen iki gerçeklik arasında varolan ilişki. (Bu bakımdan, her zaman biçimcilik belirtisi olan saydamlık [alm. *Durchsichtigkeit*], saydamsızlık ve yoğunluk nedeniyle tam bir bağlantı yokluğunu belirten "yabancılık"ın [*Fremdheit*] gerçek karşısavıdır; saydamlık ayrıca bir başka terim tarafından silinmeye göz yuman bir terimin silinmesini de belirtir. Böylece, "kendi arasından ancak mutlakın geçmesine izin veren sonlunun saydamlığı, sonunda bütünüyle yok olur" [*Wissenschaft der Logik* (Mantık bilimi), "Öz", 3, 1].)

—Opt. Bir ortamın, bir ışık akışını iletme etmeniyle ayırt edilen özelliği. (Camlar ya da plastikler "renkli filtre" olarak kullanılabilir. Görünür ışımaları ışığı geçirmeyen ancak morötesi [örneğin Wood camı] ya da kızılaltı bölgede saydam olan filtreler de vardır. Buna karşılık, görünür ışıma bölgesinde saydam olan filtreler morötesi ve kızılaltı ışımaları soğurabilir.)

—Verg. huk. *Vergi saydamlığı*, bir tüzel kişiliğin, üyelerine vergi bağışıklığı sağlaması durumu. (Tüzel kişilik, kurumlar vergisinden istisna edilirken ortaklar ya da pay sahipleri tüzel kişilikten elde ettikleri gelir bölümü için gelir vergisine tabi olurlar.)

SAYDAMSIZ sıf. Saydam olmayan, ışığı geçirmeyen; mat.
—Mant. *Saydamsız bağlam*, içindeki eşgöndermeli iki terimin yer değiştirmesiyle, bu terimlerin yer aldığı önermenin doğruluk değeri değişebilen bağlam. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. *Saydamsız bağlamlar.* Bu bağlamlarda önemli olan, deyimlerin göndergeleri değil, anlamlarıdır. Örneğin "Walter Scott" ve "*Waverley*'nin yazarı", göndergeleri aynı (İskoçyalı bir yazar) iki deyim olmakla birlikte, aynı anlamı taşımamaktadırlar (Frege'nin terminolojisinde bir terimin anlamı, onun göndergesine götüren yoldur). Saydam bağlamlar da denilen alışılmış bağlamlarda, eğer "Walter Scott" terimini içeren bir cümle doğruysa, bu terimin yerine "*Waverley*'nin yazarı" terimi geçirildiği zaman da doğru kalır. Saydamsız bağlamlardaysa böyle olmaz. Russell'ın verdiği örneği ele alırsak (*On Denoting*, 1905), "George W. Scott'un, Waverley'nin yazarı olup olmadığını sordu" cümlesiyle "George W. Scott'un, Scott olup olmadığını sordu" cümlesinin aynı doğruluk koşullarına sahip olmadıkları açıktır. Dolaylı söylem, özdeş göndergelerin yerinekonabilirliğinin sözkonusu olmadığı saydamsız bağlamlar için iyi bir örnektir.

SAYDAMSIZLAŞTIRMA a. Radyol. Muayene edilecek organın içine X ışınlarına saydam olmayan bir madde koyarak kontrastı artırmayı amaçlayan yöntem (sindirim sistemi için baryumlu, damar ve böbrek sistemi için iyotlu madde vb.)

SAYDAMSIZLIK a. Saydam olmama durumu.
—Kâğ. san. Siyah arkalıklı bir tek yaprak kâğıttan yansıyan ışık miktarının, aynı kâğıdın arkasına standart bir beyaz fon (beyaz arkalıklı saydamsızlık) ya da aynı kâğıttan etkin saydamsızlıkta bir yığın (kâğıt arkalıklı saydamsızlık) yerleştirildiğinde yansıyan ışık miktarına oranının yüzde olarak ifadesi. (*Opaklık* da denir.)
—Radyol. *Radyolojik saydamsızlık*, röntgen filminde bir bölgenin anormal beyazlık ile belirgin yoğunluk artışı.

SAYDAMSIZLIKÖLÇER a. Saydam görünüşlü cisimlerin ya da akışkanların (yıldızların fotoğraf klişeleri, radyografiler, vb.) saydamsızlık derecesini incelemeye yarayan ışıkölçüm aygıtı.

SAYDELANİ a. (ar. *şaydele*'den *şaydelānī*). *Esk.* Eczacı.
◆ sıf. Eczacılıkla ilgili: *Fenn-i saydelani* (eczacılık bilimi).

SAYDELE a. (ar. *şaydele*). *Esk.* Eczacılık.

SAYDIRMA a. Saydırmak eylemi.

SAYDIRMAK → SAYMAK.

SAYE a. (fars. *sāye*). **1.** *Esk.* Gölge. **—2.** Koruma, esirgeme; yardım. **—3.** *(Bu, şu, o) sayede*, bu nedenle, bu yüzden: *Bu sayade işlerimiz iyi gidiyor.* ‖ *Sayesinde*, onun yardımıyla, bir şeyden ötürü, nedeniyle: *Havaların iyi gitmesi sayesinde ekinler kendini topladı.* ‖ *Sayesinde sayeban olmak*, bir kimsenin yardımı ve aracılığıyla istenilen bir şeyi elde etmek.
—*Esk. Saye-bar,* gölge yapmış, gölge salmış. ‖ *Saye-ban*, gölgelik, büyük çadır. ‖ *Sayedar*, gölgeli, koruyan. ‖ *Saye-efgen, saye-fiken, saye-endaz*, gölge veren, koruyan. ‖ *Sayegâh*, gölgelik. ‖ *Saye-güster*, gölge eden, koruyan. ‖ *Saye-hah*, korunmak isteyen, himaye bekleyen. ‖ *Saye-nişin*, bir şeyin gölgesinde oturan, gölgesine sığınan, korunan. ‖ *Saye-perest*, gölge seven, gölge düşkünü; korunmayı seven. ‖ *Saye-perver*, gölgelendiren, koruyan. ‖ *Saye-puş*, şemsiye, çardak. ‖ *Saye-rev*, karanlıklarda dolaşan. ‖ *Saye-zar*, gölgelik. ‖ *Saye-i bican*, cansız gölge. ‖ *Saye-i feyz-i hamiyyet*, hamiyet bolluğunun gölgesi. ‖ *Saye-i huda*, Tanrı'nın gölgesi, halife. ‖ *Saye-i medid*, uzun gölge. ‖ *Saye-i lutf-u kerem*, iyilik ve bağışın gölgesi. ‖ *Saye-i şahane*, padişahın koruyuculuğu. ‖ *Saye-nişin-i eman*, güvenlik içinde bulunan.
—Kur. tar. *Saye ocağı*, Osmanlılar'da saray için koyun besleyen, kurbanlık koyun yetiştiren kuruluş. (Ocağın, Rami'nin ötesinde Küçükköy yakınlarında bir binası vardı. Çalışanlar, yeniçerileri andıran giysiler giyerlerdi. İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra kapatılan ocak için, özellikle Rumeli yöresinden koyun getirtilirdi.)

SAYE AND SELE → FIENNES (William, *baron*).

SAYEBAN a. (fars. *saye* ve *-ban*'dan *sayeban*). *Esk.* **1.** Gölgelik. (→ SAYVAN.) **—2.** Büyük çadır, otağ. **—3.** Koruyan, kollayan kimse. **—4.** *Sayesinde sayeban olmak* → SAYE.

SAYEPUŞ a. (fars. *sāye* ve *pūş*'tan *sāyepūş*, gölge veren). *Esk.* **1.** Güneşlik, çardak. **—2.** → SAYVAN.

SAYERS (Dorothy), ingiliz kadın yazar (Oxford 1893-Witham, Essex, 1957). Oxford'dan mezun olan ilk kız öğrencilerdendir, edebiyat yaşamına polisiye romanlarla başladı: *Whose Body?* Bu yapıttaki dedektif lord Peter Wimsey tipini 1939'a kadar birçok kez yeniden ele aldı. Koyu dindarlığının yansıdığı *The Mind of the Maker* (1941) adlı yapıtının yanı sıra dinsel oyunlar da yazdı, Dante'nin *Cehennem*'ini (1945) ve *Araf*'ını (1949), *Chanson de Roland*'ı ingilizceye çevirdi, "bilinç akımı" tekniğine yakın bir teknikle romanlar yazdı.

SAYF a. (ar. *şayf*). *Esk.* Yaz mevsimi.
—Ed. → YAZ.

SAYFA a. (ar. *şahīfe*'den). **1.** Üzerine yazı yazılan, basılan, resim çizilen bir kâğıt yaprağının (ön ve arka) iki yüzünden her biri: *Uzun bir roman, tam beş yüz sayfa. Defterinin bazı sayfalarını neden boş bıraktın? Gazetenin birinci sayfasında yer alan bir haber. Küçük ilanlar sayfası.* **—2.** Bir kâğıt yaprağının ön ve arka yüzünden oluşmuş bütün: *Bir kitabın sayfalarını çevirmek, yırtmak.* **—3.** Bir kâğıt yaprağının, özellikle yazılı ya da basılı metne göre yüzeyi: *Sayfanın sağ alt köşesine imza atmak. Sayfanın sağında boş yer bırakınız.* **—4.** Bir kâğıt yaprağı üstünde yazılmış yazı: *Bu gece, on sayfa okudum.* **—5.** Bir metnin uzunluğunu kestirmeye yarayan birim: *Yazınız yirmi daktilo sayfasını geçmemeli.* **—6.** Bir kimsenin, bir grubun, bir ulusun vb. hayatında, kendinden daha öncesine ya da sonrasına göre ele alınan bir dönem, bir kesit: *Bu diplomayla birlikte hayatında yeni bir sayfa açılıyor. Bu darbe, demokrasi tarihimizin en karanlık sayfasıdır.* **—7.** *Sayfayı kapatmak*, sözü edilen bir işi ya da konuyu geçmişte bırakmak; artık onunla ilgilenmemek.
—*Esk. Sayfa-yı haliye*, boş sayfa. ‖ *Sayfa-yı mütelemmis*, herhangi bir kimseye bir yere götürmesi için verilen, içinde kendi ölüm emri bulunan mektup. ‖ *Sayfa-yı zemin*, yeryüzü. ‖ *Sayfa-yı zer*, güneş.
—Bilş. Bir bilgisayarın merkezi belleğindeki birkaç yüz ya da birkaç bin sekizli birim içeren bölge. ‖ Bir programın, üzerinde uygulandığı bilgisayarın merkezi belleğinin sayfa uzunluğuna eşit olan bölgesi.
—Matbaac. *Sayfa bağlamak*, bir gazete ya da dergi sayfasının basılmaya hazır duruma getirilmesi. (Baskı tekniğinde daha çok tipo tekniğinin yaygın olduğu dönemde, kurşuna dökülen yazılar, başlıklar; demir altlıklara yapıştırılan çinko klişeler sayfa düzeninen göre sayfaya konulur, bu işlem tamamlandıktan sonra sayfa düzeninin bozulmamasını sağlamak için sayfa kenarları sicimle birkaç kez sarılarak sayfa bağlanırdı. Deyim, bu işlem nedeniyle oluşmuş ve ofset, tifdruk vb. ileri tekniklerde de kullanılagelmiştir.) ‖ *Sayfa düzeni*, bir iletişim sistemini oluşturan metni ve/ya da resim öğelerini yerleştirme tasarımı ve düzenleme işlemi. (Eşanl. MİZANPAJ.) [Sayfa tasarımı, yapıtın özüne en uygun sayfa boyu düzeyinde, sayfanın iç oranları (metinler, resimler, kenarlar, boşluklar vb.), karakter seçimi, metin ve resimlerin yerleştirilmesinde kurulması gereken denge konusunda araştırmalar gerektirir. Malzemelerin, özellikle üzerine baskı yapılacak malzemelerin seçimi de, sayfa düzeni maketiyle somut bir duruma gelmiş olan tasarım çalışmasının bir bölümünü oluşturabilir. Üretim, sayfa düzeni maketinden hareketle dizgi ve fotogravürün siparişi, baskı kalıplarının hazırlanması biçiminde düzenlenir.] ‖ *Sayfa sekreteri*, bir gazetede sayfa düzeniyle ve yazı etkinliklerinin düzenlemesiyle görevli kimse.
—Reklamc. *Ek ilan sayfası*, bir yayın organının sayfaları arasına yerleştirilen ve değişik forması, kâğıdı, rengi vb. bakımından, reklam mesajının metinlerden ayırt edilmesini sağlayan basılı ilan. ‖ *Reklam sayfaları*, bir yayının başında ya da sonunda toplanan reklam içerikli bölüm.

SAYFA-EKRAN a. Bilş. Bir bilişim sisteminin, kullanımcısını bilgilendirmek ya da sorgulamak için sunduğu, tüm görüntüleme ekranını kaplayan bilgiler kümesi.

SAYFALAMA a. Bilş. Sayfalara ayrılmış bir bellek kullanımına dayanan bilgisayar düzenleme tekniği.
—ANSİKL. Bilş. Amacı bilgisayarın belleğinin daha iyi kullanılması olan sayfalama işleminin gerçekleştirilebilmesi için, kullanılan bilgisayarın yazılım ve donanımında belli ayırtedici özelliklerinin bulunması gerekir. Sayfalama, bir programda kullanılan adreslerin (gizil adresler) değerlerini, programın bulunduğu bellek hücrelerinin gerçek adreslerinden ayırmaya dayanır. Bu ayırma işlemi "sayfa" adı verilen ve birkaç yüz ya da birkaç bin sekizli birimden oluşan bloklar halinde yapılır. Bellekte tutulan, işletim sistemi tarafından yönetilen ve düzene konulan tablolar, bir program sayfası başlangıcının gizil adresi ile programın sistemce yerleştirildiği ya da yerleştirileceği fiziksel sayfanın gerçek adresi arasında bir ilişki kurarlar. Bu tablolar, dinamik bir adres çeviri sisteminin yardımıyla her an fiziksel bir adresi gizil bir adrese karşılık getirebilmeyi sağlarlar. Böylece, sayfalama yoluyla adresleme kapasitesi komutların adresleme kapasitesinden farklı bir belleğin adreslenmesi olanaklı olur (bir program uygulandığı fiziksel bellekten daha büyük bir adres alanı gerektirebilir). Sayfalama, programların fiziksel belleğe tek parça halinde yüklenmesi zorunluluğunu ortadan kaldırır; programın gizil alanı, art arda gelmek zorunda olmayan ve olsa olsa önceden yararlanılmayan bellek bölgelerinin kullanılabilirliğine göre dağıtılmış fiziksel sayfalara parçalar halinde yerleştirilebilir. Sayfalama, belleğe belirli bir anda yalnızca gerekli olan birkaç sayfanın yüklenmesine olanak tanıyarak belleğin dinamik olarak yönetilebilmesini sağlar.

SAYFALAMAK g. f. Bilş. Sayfalama tekniğini uygulamak.
◆ **sayfalanmak** edilg. f. Bilş. Sayfa halinde biçimlendirilmek.
—Bilş. *Sayfalanmış program* ya da *bellek*, sayfalar halinde biçimlendirilmiş bir program ya da bir bellek.

SAYFALANDIRMAK g. f. Basımevinde dizilen yazıları sayfa durumuna getirmek.

SAYFALANMAK → SAYFALAMAK.

SAYFALIK sıf. *Say. sıf.* + *sayfalık*, belir-

Refik Saydam

Ergican Saydam

tilen sayıda sayfayı içeren, belirtilen sayfaya sığacak ölçüde: *Dört sayfalık bir yazı. Yüz sayfalık bir kitap.*

SAYFİ sıf. (ar. *şayf* ve *-î*'den *şayfî*). *Esk.* Yazla ilgili, yaza ait.

SAYFİYE a. (ar. *şayfî*, yaza ait'ten *şayfiyye*). **1.** Yazlık ev; yazlık. **—2.** *Sayfiyeye gitmek*, yazlığa gitmek, yaz için bir eve taşınmak.

SAYGI a. **1.** Bir kimsenin önemsenmesinden, üstün görülmesinden kaynaklanan ve o kimseye, değerini belirtecek biçimde davranılmasına yol açan duygu; bu duygunun belirtileri; hürmet: *Saygı uyandıran bir insan. Bir kimseye saygı göstermek.* **—2.** Bazı şeyleri önemseme ve onları zedelemekten çekinme isteği; hürmet: *Özgürlüklere, yasalara, verilen bir söze duyulan saygı.* **—3.** Kutsal sayılan bir şeyi yüceltme duygusu: *Ölülere, bir kimsenin anısına saygı.* **—4.** *Saygı duruşu*, toplantılarda ya da törenlerde hayatta olmayan bir kimseye karşı beslenilen saygıyı göstermek için hazır ol durumuna geçerek sessizce bekleyiş. || *Bir kimseye saygıda kusur etmemek*, ona hiçbir zaman saygısız davranmamak.

—Dilbil. *Saygı çoğulu*, bir kimseden söz ederken saygı belirtmek üzere kullanılan çoğul biçim. (Müdür bey geldiLER mi? SİZe minnettarım.)

—Fels. Kant'ta, ahlak yasasından doğan ve başkasının insanlığını tıpkı kendi insanlığı gibi bir erek olarak görmeye yönelten olumlu ilke. (Kant şöyle yazar: *"İrademizin belirleyici ilkesi olarak tasarlanması* vicdanımızda bizi küçük düşüren şey, olumlu ve belirleyici ilke olarak, kendiliğinden saygıyı doğurur. Buna göre ahlak yasası, öznel bakımdan da bir saygı nedenidir" [*Pratik aklın eleştirisi* (Kritik der praktischen Vernunft), 1, 1, 3].)

◆ **saygılar** çoğl. a. (Kalıp nezaket cümlelerinde) saygı ifadesi: *Bir kimseye saygılarını sunmak. Saygılar efendim!*

SAYGI (Fikret Mualla) → FİKRET MUALLA.

SAYGIDEĞER sıf. **1.** Saygınlığı herkesçe kabul edilmiş bir kimse için kullanılır; muhterem: *Annesi de babası da çok saygıdeğer insanlardır.* **—2.** Sayın, muhterem (hitap sözcüğü olarak): *Saygıdeğer meslektaşlarım.*

SAYGILI sıf. **1.** Başkalarına gereken saygıyı gösteren, nezaket kurallarına uyan bir kimse için kullanılır: *Saygılı bir genç.* **—2.** *Bir kimseye (karşı) saygılı*, ona saygı gösteren: *Öğretmenlerine karşı saygılı bir öğrenci.* **—3.** *Bir şeye saygılı*, o şeye zarar vermemeyi isteyen, onun üzerine titreyen: *Başkalarının özgürlüklerine saygılı bir insandır. İnsan haklarına saygılı bir yönetim.* **—4.** Saygı belirten bir şey için kullanılır: *Saygılı bir ağırbaşlılık.*

SAYGIN sıf. **1.** Başkalarınca önemsenen, herkes tarafından sayılan bir kimse için kullanılır; itibarlı: *Saygın bir devlet adamı. Saygın ve köklü bir aile.* **—2.** Başkaları tarafından saygı görmeye hak kazandıran bir şey için kullanılır; itibarlı: *Saygın bir meslek.*

SAYGINLIK a. Saygın olan ya da öyle değerlendirilen bir kimsenin, bir şeyin niteliği; prestij, itibar: *Saygınlığını yitirmek. Saygınlık kazanmak.*

SAYGISIZ sıf. Saygıdan yoksun bir kimse, onun tutumu için kullanılır: *Saygısız bir insan. Saygısız bir davranış.*

SAYGISIZCA sıf. Saygısızlığı ortaya koyan: *Saygısızca bir söz, bir davranış.*

◆ be. Saygısız bir kimseye yakışır biçimde: *Saygısızca konuşmak, davranmak.*

SAYGISIZLIK a. **1.** Saygıdan yoksunluk, saygısız bir kimseye özgü tutum: *Saygısızlığı hakarete kadar vardırmak.* **—2.** Bir kimseye karşı bilinçli aldırışsızlık, onu umursamama, yok sayma; hürmetsizlik: *Üstlerinize karşı gösterdiğiniz bu saygısızlık bağışlanacak gibi değil.* **—3.** *(Bir şeye, bir kimseye) saygısızlık etmek*, o şeye, o kimseye karşı saygısızca bir davranışta bulunmak.

Ahmet Adnan Saygun

SAYGUN (Ahmet Adnan), türk besteci ve folklor araştırmacısı (İzmir 1907 - İstanbul 1991). İlk müzik derslerini İzmir'de İsmail Zühtü Kuşçuoğlu'dan aldı. Rossati'den piyano öğrenmeye başladı. Daha sonra Macar Tevfik Bey'in öğrencisi oldu. 1923'te kısa bir süre H. Saadettin Arel ile armoni çalıştı. Bir yandan da kendi kendine kontrapunto öğrendi. 1925'te İzmir ilkokullarında müzik öğretmenliğine atandı. 1926'da Ankara Musiki muallim mektebi'nde yapılan bir sınavda başarı göstererek İzmir lisesi öğretmenliğine yükseldi. 1928'deki bir sınavı kazanarak devlet bursuyla Paris'e gönderildi. Schola cantorum'da Vincent d'Indy ve Eugène Borrel'in öğrencisi oldu. 1931'de yurda dönünce Musiki muallim mektebi'nde armoni ve kontrapunto öğretmenliğine getirildi. 1934'te kısa bir süre Riyaseticumhur filarmoni orkestrası'nı yönetti. 1936'da İstanbul'a geçti, derslerine Belediye konservatuvarı'nda devam etti. Aynı yıl Béla Bartók ile birlikte Anadolu'da inceleme gezisine çıktı. 1939'da Halkevleri müfettişliğine atandı. 1940'ta Ses ve tel birliği'nin kurucuları arasında yer aldı. 1946'da Ankara Devlet konservatuvarı'nın kompozisyon ve modal müzik bölümlerinin başına getirildi. 1947'de International Folk Music Council'in yönetim kuruluna seçildi. 1971'de "Devlet sanatçısı" unvanını aldı. 1973'ten başlayarak İstanbul Devlet konservatuvarı'nda ders verdi. 1985'te kendisine, YÖK tarafından profesör unvanı verildi.

Geleneksel müzik birikimimizden hareketle çoksesli türk sanat müziğini yaratmayı amaçlayan "Türk beşleri"nin en tanınmış iki üyesinden biri (öbürü Cemal Reşit Rey) olan Ahmet Adnan Saygun, temalarını daha çok halk müziğinden aldığı yapıtlarında "modal çokseslilik" denebilecek bir üslup geliştirdi. Özellikle ilk dönem yapıtlarında izlenimci estetiğin etkisi sezilir.

Besteleri: çalgı yapıtları: *Divertimento* (orkestra için, 1931), *Ölüler* (orkestra için süit, 1932), *Süit* (piyano için), *Sezişler* (2 klarinet için, 1932-1933), *Klarinet, saksofon, piyano ve vurma çalgılar için müzik, İnci'nin kitabı* (piyano için), *Sonat* (çello ve piyano için), *Süit* (orkestra için), *Sonatina* (piyano için), *Bir orman masalı* (orkestra süiti, 1939-1943), *Sonat* (keman ve piyano için), *Sıvas halayı* (orkestra için, 1943), *Anadolu'dan* (piyano için, 1945), *Kuartet, Piyano konçertosu* (1952-1958), *1. Senfoni* (1953), *2. Senfoni* (1960), *Partita* (çello için), *Demet* (piyano ve keman için), *Kuartet II, Partita* (keman için), *Arp trio, 10 Etüt* (piyano için), *3. Senfoni, Gılgamış* (bale), *Kuartet III, Keman konçertosu, Prelüd* (piyano için), *Nefesli çalgılar beşlisi, Aksak tartılar üzerine 15 parça, Dictum* (yaylılar orkestrası için), *3 Prelüd* (iki arp için), *Küçük şeyler* (piyano için), *4. Senfoni, Trio* (klarinet, obua ve piyano için), *Ballad* (2 piyano için), *Ayin raksı* (orkestra için), *Aksak tartılar üzerine 10 taslak, Viyola konçertosu, Concerto da camera, Bir zenci hikâyesi, Yoğun bakım, Üç ezgi* (4 arp için).

Vokal yapıtları: *Ağıtlar* (solist tenor ve erkekler korosu için), *Manastır türküsü* (koro ve orkestra için, 1933), *Kızılırmak* (soprano ve orkestra için, 1933), *Çoban armağanı* (karma koro için, 1933), *Özsoy** ya da *Feridun* (opera, 1934), *Duyuşlar* (üç kadın sesi için), *Taşbebek** (opera, 1934), *Masal* (lied), *Dağlardan ovalardan* (koro için), *Eski üslupta kantat, Geçen dakikalarım* (lied), *Bir tutam kekik* (karma koro için), *Üç türkü* (karma koro için), *Yunus* Emre* (oratoryo, 1946), *Kerem** (opera, 1947-1952), *Balladlar, 10 Halk türküsü* (bas ve orkestra için), *4 Lied, Köroğlu** (opera, 1973), *Ağıtlar, İnsan üzerine deyişler* (5 lied), *Atatürk* ve Anadolu'ya destan* (1985).

SAYGUN (Hüseyin), **Çengel Hüseyin** denir, türk futbolcu (İstanbul 1920 - *ay.y.* 1993). Futbola Kadırga'da başladı, Beşiktaş'ta yetişti. Solhaf mevkisinde inatçı savunma anlayışı ve enerjik oyunuyla ünlendi. 13 kez milli formayı giydi; Beşiktaş'ta 14 yıl, Vefa'da ise kısa bir süre oynadı.

SAYHA a. (ar. *şayha*). *Esk.* **1.** Bağırma, nara atma, haykırma, çığlık. **—2.** *Sayha -yı ümid*, ümit haykırışı, ümit çığlığı.

SAYHUT, Yemen'de liman, uved Hadramut'un ağzında, Umman denizi kıyısında. Balıkçılık (sardalya).

SAYI a. **1.** Canlı ya da cansız varlıkları saymaya, sayımını yapmaya, nesneleri sınıflandırmaya, nicelikleri ölçmeye yarayan kavram: *Sayı saymayı öğrenmek.* **—2.** Bir birimi ya da birim dizisini niteleyen sembol: *Bir sayıyı romen rakamlarıyla yazmak. Üç rakamlı bir sayı.* **—3.** Aynı türden öğelerin çokluğu, nicelik: *Düşman sayı olarak bizden çok üstün. Bu önlemler hoşnutsuzların sayısını artırabilir. O yıllarda okuyan insan sayısı birkaç bini aşmazdı.* **—4.** Daha büyük nicelik, toplam, sayı avantajı: *Sayıyla yenmek.* **—5.** Süreli yayınların ayrı ayrı çıkan her bölümü, her fasikülü: *Bu derginin son sayısı olağanüstüydü.* **—6.** *Sıf. + sayıda*, şu ya da bu çoklukta: *Az, çok, belli sayıda okuyucu.* **—7.** *Sayım suyum yok*, "oyunun kurallarına uyulmadığı için kazanılan sayılar geçerli değil, yeniden başlamamız gerekir" anlamında oyun oynarken çocukların kullandığı söz. || *Sayısını Allah bilir*, bir şeyin sayılmakla bitmeyecek kadar çok olduğunu vurgulamak için kullanılır. || *Bir şeyi (bir kimseye) sayıyla vermek*, onu verirken cömert olmamak.

—Anayas. huk. *Yeter sayı*, bir seçimin kazanılması için gerekli en az oy sayısı. (*Seçim yeter sayısı* da denir.)

—Arit. **N**, **Z**, **D**, **Q**, **R** ya da **C** kümelerinden birinin elemanı ($\mathbb{N} \subset \mathbb{Z} \subset \mathbb{D} \subset \mathbb{Q} \subset \mathbb{R} \subset \mathbb{C}$ kapsama bağıntısıyla birbiri içinde bulunan kümeler). [Sayı sözcüğü özellikle ilköğretimde kullanılır, ama daha sonra çok belirsiz biçim alır ve doğal*, tam*, ondalık*, oransal*, gerçek* ya da karmaşık* sözcüklerinin tek başına, kimi kez de sonlarına "sayı" sözcüğünü ekleyerek kullanılması yeğlenir. || *"Altın sayı,* altın oranı tanımlayan $\frac{\sqrt{5}+1}{2}$ye eşit oransal dışı gerçek sayı. (Kimi kez kendine de altın sayı denen öncekinin tersi olan $\alpha = \frac{\sqrt{5}-1}{2}$ sayısının sürekli kesirler halinde açılımı [1, 1, 1, ...]dir, indirgenmişleri de $\frac{1}{1}, \frac{1}{2}, \frac{2}{3}, \frac{3}{5}, \frac{5}{8}, \frac{8}{13}$, ... oransal sayılarıdır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Bilş. Bir sayılama sisteminde, tabandan daha küçük pozitif bir tamsayıyı göstermede kullanılan simge. (2 tabanında, bir sayı ancak "1" ve "0" değerlerini alabilir ve bir bitle gösterilir.)

—Dilbil. Tekil ile çoğul, kimi dillerde de ikil arasındaki karşıtlığı belirtmeye yarayan dilbilgisel kategori. (Türkçede, dilbilgisel sayı kategorisi ikili bir sistemdir. Bir işaretin [-lar/-ler] yokluğu ile varlığı arasında ikili bir sistemdir ve konuşucu bu sistemi tekilliği ya da çoğulluğu belirtmek için kullanır.) || *Sayı sıfatı*, sayıya, sıraya, dağılıma ya da bir bütünü bölümlemeye ilişkin bir fikri açıklayan sıfat (asıl sayı sıfatı, sıra sayı sıfatı, üleştirme sayı sıfatı, kesir sayı sıfatı). [Bk. *ansikl.* böl.]

—Dilbilg. *Sayı adı*, asıl sayı sıfatı; daha genel anlamda bir sayıyı belirtmeye yarayan sözcük (asıl, sıra, kesir vb.).

—Eczc. Bir majistral formülün sonuna, fransızca kısaltılmış şekli olan no. halinde eklenerek, bu formüle göre hazırlanacak ve verilecek birim ilaç miktarını göste-

rir (örneğin, bir kapsül için, no. 30).

—Geom. *Sayılar geometrisi*, sayılar kuramının, iç alanına ilişkin bilgilerin göz önüne alındığı bir eğrinin, koordinatları tamsayı olan noktalara göre konumunu belirlemeye çalışan bölümü. (Minkowski teoremi bu araştırmalardan doğmuştur.)

—Kim. müh. *Özgün sayı*, kimya mühendisliğinde yasaların basit bir biçimde gösterilmesini sağlayan fiziksel büyüklüklerin boyutsuz oranı. (Sözkonusu sayılar, modeller kuramında bir maket ve sanayisel ilkörnek için, benzerlik koşullarını, değerlerinin eşitliğinde ifade etmeye yarayan Reynolds, Mach, Nusselt sayılarıdır.)

—Kronol. *Altın sayı*, 19 yıl süren ay çevrimi; halk meclisi (ekklesia) takvimini düzenlemekte kullanıldı. (İ.Ö. V. yy.'da atinalı gökbilimci Meton tarafından ortaya atılan ve takvimin düzenlemesinde çok önemli bir yer tuttuğu düşünülen altın sayı, Yunanlılar tarafından kamu yapılarının üzerine altın harflerle kazınıyordu.)

—Küm. kur. *Sıra sayısı*. Şu koşulları gerçekleyen α kümesi: 1. $x \in y$ bağıntısı α üzerinde sıkı olan iyi sıralama bağıntısıdır; 2. α geçişli bir kümedir, yani $x \in \alpha$, $x \subset \alpha$ yı gerektirir. [α nın bir sıra sayısı olduğunu göstermek için Or (α) yazılır.] (ORDİNAL de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Mak. san. *Brauer sayısı*, pompa yapımcılarının kullandığı ve $n_s = \frac{nq_v^{1/2}}{H^{3/4}}$ ile tanımlanan sayı; burada n dev/dk cinsinden açısal hız, $q_v \cdot m^3$/sn cinsinden debi ve H, m cinsinden manometrik yüksekliktir. ‖ *Camerer sayısı*, hidrolik türbin yapımcılarının kullandığı ve $n_s = \frac{nP_u^{1/2}}{H_n^{5/4}}$ ile tanımlanan sayı; burada n dev/dk cinsinden açısal hız, P_u, B.B. cinsinden türbinin yararlı gücü ve H_n m cinsinden net yüksekliktir (Bu sayı, kullanılan türbine benzeyen ve 1 m'lik net bir düşüş yüksekliği altında 1 B.B.'lik bir güç veren hidrolik bir türbinin dakikadaki devir sayısına denk düşer.)

—Mat. *Sayılar kuramı*, aritmetiğin uzantısı olan ve cebirsel geometri, analitik fonksiyonlar kuramı ve gruplar kuramı yardımıyla, Diophantos denklemleri, Diophantos yaklaştırımları, asal sayılar, Waring sanısı, Goldbach sanısı, orandışı sayılar, cebirsel ve üstün sayılarda ortaya çıkan geleneksel problemleri çözmeye çalışan matematik dalı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Oy. Her kâğıda verilen ve oyuna göre değişen değer birimi. ‖ Oyun zarının her bir yüzündeki noktaların toplamı. ‖ Her atıştan sonra elde edilen ve önceden belirlenmiş bir toplama ulaşıldığında oyunu kazananı belirleyen puan. ‖ FİŞ'in eşanlamlısı. ‖ Bir partide her oyuncunun kazandığı puanların hesabı. ‖ Bezikte as ve onlu. (Eşanl. BEZİK.) ‖ Bazı kâğıt oyunlarında örneğin bezikte, aynı renkteki bazı kâğıtların oluşturdukları puan. ‖ *Sayı almak*, aynı renk kâğıtta, rakibininkinden daha fazla sayı elde etmek. ‖ *Sayı kâğıdı*, üstünde surat bulunmayan ve belirttiği sayı değerinde olan iskambil kâğıdı. ‖ *Bir sayı yapmak*, bilardoda karambol yapmak. ‖ *Giriş sayıları*, bazı iskambil oyunlarında oynamaya başlamadan önce kazanılan sayılar.

—Petrokim. İNDİS'in eşanlamlısı.

—Spor. (Teniste, masatenisinde, voleybolda) *Oyun, set, maç sayısı*, kazanma durumunda oyunun, setin ya da maçın alınmasını sağlayan servis atışı.

—Tayfölç. *Dalga sayısı*, tayfgözlemde bir ışınımı nitelemek için kullanılan büyüklük. (Bu, 1 cm'deki dalga boylarının sayısı, yani santimetre cinsinden ifade edilen dalga boyunun tersidir.)

—ANSİKL. Arit. *Altın sayı*. Bu sayının kullanımına ilişkin ilk örneklere, eski mısır sanat eserlerinde rastlanır. Geometrik özelliklerinin esası Eukleides'in *Stoikheia* adlı yapıtında bulunmaktadır.

Kitap II nin 11. önermesi a uzunluğundaki bir doğru parçasını orta ve yan oranında böler: iki x ve $a - x$ parçalarının oranı, bu parçalardan büyük olanın bütün parçaya oranı gibidir: $\frac{x}{a-x} = \frac{a}{x}$. Çizimle a pozitif olmak üzere $x^2 = (a-x)\,a$ ikinci derece denkleminin pozitif kökü elde edilir ve bu da Eukleides'in yapıtlarında bir ikinci derece denkleminin çözümünün ilk örneğini oluşturmaktadır. Kitap XIII te Eukleides (çember içine çizilmiş) düzgün beşgenleri incelemekte ve dışbükey beşgenin kenarının köşegenine oranının altın sayıya eşit olduğunu ortaya koymaktadır. Dışbükey beşgen, özellikle de yıldız biçimli beşgen, yetkin bir şekil, bir güzellik ve ahenk simgesi olarak göz önüne alınmıştı. Dışbükey beşgenden Ortaçağ'ın başyapıtlarının çoğunun çiziminde yararlanılmıştır (kimi katedrallerin gülpencereleri, elyazmalarını süsleyen şekiller). Biraz karmaşık olan pergelle çizim loncalarda sır olarak saklanmıştır. Fibonacci, *Liber abbaci* (1202) adlı yapıtta, bir tavşan üremesi problemini inceleyerek: 1, 2, 3, 5, 8,... dizisini işe karıştırdı; bunun için u_1, u_2 ve $u_n = u_{n-1} + u_{n-2}$ bağıntısıyla tanımlanmış geridönüşlü bir dizi oluşturdu. Fibonacci n sonsuza gittiğinde altın sayıya yaklaşan u_{n+1}/u_n oranını inceledi. Altın sayıya ayrılmış ilk inceleme kitabı olan *De divina proportione* (Tanrısal oran) 1509'da Venedik'te Luca Pacioli tarafından yayımlanmıştır. Leonardo da Vinci tarafından resimlendirilen bu kitapta Pacioli, altın sayının geometrik, estetik, hatta gizemli özelliklerini incelemiştir. Pacioli burada loncaların sırlarını açığa çıkarır, "tanrısal" diye nitelendirdiği bu oranın gizemini çözmeye ve onu sağlam matematik temellere oturtmaya çalışır. Böylece altın sayı büyülü çekiciliğini yitirmiş, ama yine de büyük bir ilgi uyandırmayı sürdürmüştür. (→ ALTIN ORAN*)

—Dilbil. Asıl sayı sıfatları kategorisinde, sözce içinde özgül belirleyici işlevi gören yalın ya da bileşik (kuramsal olarak birden sonsuza dek giden belli sayıdaki birimleri simgeleyen) biçimler toplanır: *çocuk* / *BİR çocuk* / *ON İKİ çocuk*. Bu birimler eşlik ettikleri sayılabilir adlarla gösterilen nesnelerin kesin sayısını gösterir. Sıra sayı sıfatlarıysa, asıl sayı sıfatlarına -ıncı, -inci, -ncu, -üncü soneklerinin katılmasıyla elde edilen türetme biçimlerdir; niteleme sıfatları gibi kullanılırlar ve sıra belirtirler (ikinci gün). Dağılımı belirten üleştirme sayı sıfatları asıl sayılara -er, -ar / -şar, -şer eklerinin getirilmesiyle türetilen biçimlerdir (ikişer ikişer geldiler). Kesir sayı sıfatları ise bir bütünün bölümlerini belirtmek üzere, bütünün kaça bölündüğünü gösteren ilk sayıya eklenen -da (bulunma eki) ve bu parçalardan kaçının alındığını gösteren ikinci sayıyla oluşturulan bir öbek halinde kurulur (üçte iki). Bunlardan başka bir bütünü gösteren (bir düzine) adlar da vardır.

—Küm. kur. Sıra sayılarının aritmetiği kardinallerin aritmetiğine koşut olarak Cantor tarafından ortaya atılmıştır. Sonlu sıra sayılarının dizisi (bunlara kimi kez birinci sınıftan sıra sayıları denir) aşağıdaki biçimde kurulur:

$$0 = \varnothing, \quad 1 = \{\varnothing\},$$
$$n + 1 = n \cup \{n\} = \{0, 1, ..., n\}$$

$m \in n$ ise tam olarak $m < n$ elde edilir; bir sıra sayısı, kendinden sıkı küçük sıra sayılarının kümesine eşittir. Bu son uyarıya dayanarak sonlu ötesi sıra sayılarıyla dizi sürdürülebilir:

$$\omega = \bigcup_{n<\omega} n = \{0, 1, 2, ..., n, ...\}$$
$$\omega + 1 = \{0, 1, ..., n, ..., \omega\}.$$

Burada sonlu ötesi kardinallerle esaslı bir fark belirtilebilir: ω ve $\omega + 1$ kümeler olarak eşkuvvettedir (bu durum, $\mathbb{N}$ ile $\mathbb{N} \cup \{\alpha\}$ kümelerinin her ikisinin de sayılabilir olduğunu, başka deyişle, her ikisinin aynı $\aleph_0$ kardinaline sahip olduğunu belirtmekle ifade edilir); ancak sıra sayıları kuramı, elemanların verildiği sırayı göz önünde bulundurur ve bu bakımdan ω ile $\omega+1$ in farklı olduğu açıktır ($\omega+1$ in bir son elemanı vardır, oysa ω nın yoktur). Sonluötesi sıra sayıları dizisini sürdürerek, $\omega+2 = \{0, 1, ..., n, ..., \omega, \omega+1\}$, $\omega + 3$, ..., $\omega + n$, ..., $\omega + \omega = \{0, 1, ..., n, ..., \omega, \omega + 1, ..., \omega + n, ...\}$, $\omega + \omega + 1 = \{0, 1, ..., n, ..., \omega, \omega + 1, ..., \omega + n, ..., \omega + \omega\}$, ..., $\omega + \omega + n$, ..., $\omega + \omega + \omega$, $\omega + \omega + \omega + \omega$, $\omega^2 = \omega \cup (\omega + \omega) \cup ...$, ω^3, ..., ω^n, ..., $\omega^\omega = \omega \cup \omega^2 \cup \omega^3 \cup ... \cup \omega^n \cup ...$

ω_n dizisinin limiti olan ilginç bir ε_0 sıra sayısını belirtelim, bu dizide $\omega_0 = \omega$ ve $\omega_{n+1} = \omega^{\omega_n}$ dir, yani dizi ω, ω^ω, ω^{ω_n}... den oluşur (bu limit sıra sayısı $\omega^\xi = \xi$ olan en küçük ξ sıra sayısıdır).

Sıra sayıların "koleksiyon"unun kendisi bir küme değildir. (→ BURALİ-FORTİ *çatışkısı*.) Şu dikkat çekici özellikler vardır: 1. bir sıra sayısının bütün elemanları sıra sayılarıdır; 2. her α kardinali için $\alpha \notin \alpha$ dır; 3. sıra sayılarından oluşan (α, β) ikilisi için aşağıdaki bağıntılardan biri ve ancak biri geçerlidir: $\alpha = \beta$, $\alpha < \beta$, $\beta < \alpha$; 4. iyi sıralanmış her küme için, bu kümeden, bir sıra sayısı üzerine bir ve ancak bir eşyapı uygulaması vardır. Seçim belitinden yararlanarak her kümenin iyi sıralanmış olduğu yani her kümenin bir sıra sayısıyla eşkuvvette olduğu gösterilebilir; bu durumda sıra sayıları ile kardinaller arasında aşağıdaki temel bağıntı elde edilir: bir E kümesinin card E kardinali, E ile eşkuvvette en küçük sıra sayısıdır.

Sıra sayıları kuramında temel tanıtlama yöntemi sonluötesi tümevarım yöntemidir: bir α sıra sayısının φ özelliğini taşıdığını göstermek için, $\neg\varphi(\alpha')$ olacak biçimde bir α' sıra sayısının var olduğunu göstermek yeterlidir, bu durumda $\alpha'' < \alpha$ olan öyle bir α'' sıra sayısı vardır ki aynı biçimde $\neg\varphi(\alpha'')$ elde edilir.

—Mat. *Sayılar kuramının tarihçesi*, Gauss, *Disquisitiones arithmeticae* (1801) adlı yapıtında önemli bir kuramsal atılım yapıncaya kadar bu kuram aritmetik kuramından ayırt edilemedi: Gauss uygunluklar kuramını, daha sonra H. J. S. Smith, A. Hurwitz ve H. Poincaré'nin geliştireceği biçimler kuramını sistemleştirdi ve cebirsel sayılar kuramının temellerini attı. O zamandan beri çağdaş kuram, sayı sınıfları kümelerini kullanmakta ve matematiğin bütün alanlarından yararlanmaktadır. Cebirsel sayılar, tamsayılara cebirin bütün işlemleri uygulanarak elde edilen sayılardır. Kuramlarının iki kökeni vardır: x türünden bir polinom denklemi çözme koşullarının incelenmesi ve alman okulunu (E. E. Kummer, R. Dedekind), $\mathbb{Z}$ deki bölünebilme kuramını cebirsel tamsayılar halkasına genişletmeye götüren Fermat'nın "büyük" teoremini çözme girişimleri. L. Kronecker, daha sonra D. Hilbert sınıf cisimleri kuramını Galois kuramına bağladılar ve bir süre sonra, C. Chevalley yerel tıkız topolojik gruplarda daha yalın bir aritmetik inceledi. Genel uyumlu çözümleme ve Lie grupları kuramı da aynı biçimde bu incelemeye konu oldu. Üstün sayılar (cebirsel olmayan), katsayıları tamsayı olan başka hiçbir denklemin kökü olmaz ve ancak çözümlemenin yöntemleriyle tanımlanabilir.

J. Liouville bu sayıların varlıklarını tanıtladı (1844), G. Cantor frenkanslarını inceledi, bazıları çözümlemenin değişmezleri olan özel sayıların üstün sayı olma niteliği adım adım C. Hermite (e: 1872), F. Lindemann (π: 1882), K. Weierstrass (Log 2) ve C. L. Siegel ($2^{\sqrt{2}}$: 1932) tarafından ortaya kondu. Üstünlüğün çağdaş tanıtlamalarında, P. G. Lejeune-Dirichlet, H. Minkowski, A. Thue ve Siegel tarafından hazırlanan "çekmece ilkesi"nden yararlanılmıştır (nesneler, kendi sayılarından daha küçük sayıdaki çekmecelere dağıtılmışsa, bu durumda, çekmecelerden biri en az iki nesne içerecektir) ve bu yöntem A. O. Guelfond ve T. Schneider'i Hilbert'in yedinci probleminde biçimlenen Euler sanı-

sını tanıtlamaya yöneltmiştir; Hilbert problemi şöyledir: *a* bir cebirsel sayı ise (0 dan ve 1 den farklı) ve *b* de orandışı cebirsel bir sayı ise, a^b üstün sayıdır. Cebirsel ve üstün sayıların incelenmesi, Thue (1909), Siegel (1929), Dyson, K. F. Roth ve A. Baker tarafından açıklanan yeni yaklaştırım yöntemleri sağlamak için sürekli kesirlerin incelenmesini izlemiştir. Son üstünlük ölçütlerinde, H. Minkowski tarafından ortaya atılan sayılar geometrisi (R. Salem, C. Pisot) ile sayıların analitik kuramı da kullanılmıştır. Tek amaca yönelik olarak C. G. J. Jacobi'nin yararlandığı bu kuram, sonlu aritmetik dizilerin, **N** gibi, sonsuz sayıda asal sayı içermesi özelliğini tanıtlamak için Lejeune-Dirichlet tarafından geliştirildi (1837); bu özellik N. Shapiro tarafından karmaşık tamsayılarla genişletildi (1950). Yine bu kuram Goldbach sanısını, Waring sanısını tanıtlamada (G. H. Hardy, J. E. Littlewood, İ. M. Vinogradov), iki ardışık asal sayıyı ayıran aralığı incelemede (P. Erdös, Turan, Procharz, H. İshikava, G. Ricci) kullanıldı, ama özellikle bu kuram *x* ten küçük asal sayıların sayısını gösteren π (*x*)dağılım fonksiyonunu inceleme-

BİR MİLYONDAN BAŞLAYARAK SAYILARIN ADLANDIRILMASI

amerikan sistemi

ADI	ON'un KUVVETLERİ OLARAK DEĞERLERİ	1 000'den SONRAKİ 0 LARIN DÖNEMİ
million	10^6	1
billion	10^9	2
trillion	10^{12}	3
quadrillion	10^{15}	4
quintillion	10^{18}	5
sextillion	10^{21}	6
septillion	10^{24}	7
octillion	10^{27}	8
nonillion	10^{30}	9
decillion	10^{33}	10
undecillion	10^{36}	11
duodecillion	10^{39}	12
tredecillion	10^{42}	13
quattuordecillion	10^{45}	14
quindecillion	10^{48}	15
sexdecillion	10^{51}	16
septendecillion	10^{54}	17
octodecillion	10^{57}	18
novemdecillion	10^{60}	19
vigintillion	10^{63}	20
centillion	10^{303}	100

avrupa sistemi

ADI	ON'un KUVVETLERİ OLARAK DEĞERLERİ	MİLYON'UN KUVVETLİRİ
milyon	10^6	1
milyar	10^9	—
bilyon	10^{12}	2
trilyon	10^{18}	3
katrilyon	10^{24}	4
kentilyon	10^{30}	5
sekstilyon	10^{36}	6
septilyon	10^{42}	7
oktilyon	10^{48}	8
nonilyon	10^{54}	9
desilyon	10^{60}	10
undesilyon	10^{66}	11
düodesilyon	10^{72}	12
tredesilyon	10^{78}	13
katordesilyon	10^{84}	14
kendesilyon	10^{90}	15
seksdesilyon	10^{96}	16
septendesilyon	10^{102}	17
oktodesilyon	10^{108}	18
novemdesilyon	10^{114}	19
vijintilyon	10^{120}	20
santilyon	10^{600}	100

Açıklamalar: 1. çizelgedeki sayılarda bulunan sıfırların sayısı, 10 un kuvvetine (üssüne) eşittir. Örneğin nonilyon amerikan sisteminde 10^{30} olduğundan 30 sıfır; avrupa sisteminde 10^{54}olduğundan 54 sıfır içerir;
2. avrupa sisteminde kuvvetler, milyarın dışında, 6 şar 6 şar artıyor ve milyon = 10^6 nın kuvveti o sayıya ad vermede kulanılıyor. Örneğin nonilyon = 10^{54} = $(10^6)^9$ milyon (kez) milyon olduğundan nonilyon, adını 2. sütundaki 9 dan (nonus latince dokuzuncu demektir) almaktadır, kısaca 54:6 = 9 ikinci sütundaki sayıyı verir;
3. amerikan sisteminde ise, sayının binde birinin, binin yani 10^3 ün kuvveti, sayının adını belirler. Örneğin nonillion = 10^{30} dur. $10^{30} : 10^3 = 10^{27} = (10^3)^9$ da ad yine ikinci sütundaki 9 dan gelmektedir; kısaca (30—3) : 3 = 9, ikinci sütunu verir. Bu sistemde kuvvetler 3 er 3 er artıyor.

ye olanak sağladı. G. F. B. Riemann, Dirichlet serilerinin özel hali ζ fonksiyonunu kullanarak, bu fonksiyonun sonsuzdaki eşdeğerinin *x*/Log *x* ile eşdeğerli olduğunu tanıtladı (1860). L. Euler, A. M. Legendre ve C. F. Gauss bunun sanısına varmıştı, J. Hadamard ve de La Vallée Poussin bundan yararlanarak bunun ilk kesin tanıtlamasını yaptı, bu tanıtlamayı E. G. Landau (1932) ve Errera (1955) yalınlaştırdı; A. Selberg ve Erdös ise 1948'de bunun doğrudan bir tanıtlamasını verdi. Asal sayıların halka açık anahtar denen kriptografi* kodlarında kullanılması bunlara duyulan ilgiyi artırdı. Günümüzde, çok büyük sayıların (Mersenne sayıları; 2^n-1, Fermat sayıları: $2^{2^n}-1$) asal olup olmadıkları, bilgisayarlar yardımıyla kısa sürede anlaşılabilmektedir. Bu konuda en yeni çalışmalar, D. Slowinski, H. Nelson, L. Adleman, R. Rumely, H. W. Lenstra, H. Cohen tarafından yapılmıştır. Bilgisayarlardan özellikle, var olan bütün yöntemleri bireşimli duruma getirmede ve algoritmalar kurmada yararlanılır; bu algoritmalar, sonlu sayıda işlem yapan testlerin art arda gelişiyle, $y^2 = x^3 + k$ gibi Diophantos denklemlerinin çözümünü (katsayıları tamsayı olan *x* ve *y* türünden polinom denklemlerin tamsayı çözümleri) ya da, bugün R. Tijdeman tarafından hemen hemen çözüme kavuşturulmuş $x^p - y^q = 1$ Catalan sanısını verir.

SAYIBİLGELİĞİ a. Giz. bil. Geleneksel ve kutsal sayılar bilimi. (Sayıbilgeliğine göre sayılar, "metni ve kavramları Tanrı'da, insanda ve doğada olan doğruların ve yasaların özet çevirisi ya da özlü dilidir" [L. Cl. de Saint-Martin], çünkü Tanrı her şeyi ölçü, sayı ve ağırlık gözeterek yaratmıştır.)

SAYI BONCUĞU a. Abaktan türeyen, üzerinde boncuklar kayan çubuklardan oluşmuş ve aritmetik işlemlerini yapmaya yarayan düzenek. (Her çubuk genellikle bir ondalık basamağa karşılık gelmektedir.)

—ANSİKL. Sayı boncuğunun kullanılışı İ.Ö. IX. yy. da Çin'de ortaya çıkmıştır. Hesap öğretilmesinde ilköğretimde bundan yararlanılmaktadır. Sayı boncuğu Uzakdoğu'da yaygın biçimde kullanılmaktadır: bunun çincesi *xuanban (hiuan-pan)*, japoncası *soroban*'dır.

SAYICA be. Sayı bakımından: *Onlar sayıca bizden çok üstündüler.*

SAYICI a. Vergi almak için hayvan sayımı yapan kimse.

—Kâğ. san. *Yaprak sayıcı*, ebat kâğıtlarından oluşan bir yığındaki yaprakları sayarak yirmi beş, beş yüz ya da beş yüzün katları kadar yapraktan oluşan paketlere ayıran aygıt.

SAYIKLAMA a. Sayıklamak eylemi.

SAYIKLAMAK gçz. f. Bilinçsiz olarak ve genellikle anlamsız sözler söylemek: *Yüksek ateşin etkisiyle bütün gece sayıkladı. Uykuda sayıklıyor.*

◆ g.f. *Bir şeyi, bir kimseyi sayıklamak*, istenen, özlenen bir şeyi, bir kimseyi dilinden düşürmemek, sürekli ondan söz etmek: *Bütün kış güzel bir tatil sayıkladı. Bu çocuğu bırakıp bırakıp gitme, bütün gün seni sayıklıyor.*

SAYILABİLİR sıf. Dilbil. Sayılabilir, yani tekil/çoğul karşıtlığı olan kişi ya da nesne adlarını belirtmek için kullanılır. (Karşt. SAYILAMAZ.) Sayılabilir adların önüne bir asıl sayı sıfatı gelebilir.

—Küm. kur. **N** doğal tamsayılar kümesi ile bijeksiyon haline getirilebilen bir küme için kullanılır.

—ANSİKL. Küm. kur. Sayılabilir bir küme, elemanları sayılabilen, yani bir $\{a_1, a_2, ...\}$ listesi biçimine konabilen bir kümedir. Sezgiden esinlediğimizin tersine, bütün kümeler bu biçimde sayılamaz. (→ KÖŞEGENEL *akıl yürütme*.) Aşağıda, sayılabilir kümeler ($\aleph_0$ *kardinalli*) üzerine esaslı sonuçlar ifade edilmiştir: sayılabilir bir kümenin her parçası en fazla sayılabilirdir; her sonsuz kümenin sayılabilir bir altkümesi vardır (bu son sonuç *seçim* belitinin* tanıtlanmasını zorunlu kılar); en fazla sayılabilir sayıdaki kümelerin en fazla sayılabilir birleşimi en fazla sayılabilirdir.

SAYILAMA a. Sayılamak eylemi, işlemi.

—Arit. Doğal tam sayıları, sonra da uzatmayla ondalıkları ve genişletmeyle gerçek sayıları yazmaya ve okumaya olanak sağlayan yöntem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mat. ve Mant. *Sayılama simgeleri*, sayıları bir sayılama sisteminde göstermeye yarayan simgeler (harfler, rakamlar vb.).

—ANSİKL. Arit. • *Çağdaş sayılama sistemleri.* Günümüzde, bir sistem bir sayılama tabanının keyfi olarak seçimiyle (bu taban, rakam denilen, kullanılacak simgelerin sayısına eşittir) ve kimi basamak kurallarıyla belirlenir. Seçilen *a* tabanı 1 den büyük bir doğal sayıdır ve bundan sonra *a* dan küçük ilk *a* tane sayıyı göstermek ve adlandırmak için değişik *a* işaret ve *a* ad seçmek gerekir. *a* = 10 olması halinde, yaygın biçimde kullanılan, kökeni hemen muhakkak ki parmak sayısı olan onluk ya da ondalık sayılama sistemi sözkonusu olur. Bu durumda kullanılan simgeler 0, 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8 ve 9 dur.

Onluk sayılama sisteminde bir kümenin elemanlarını saymak için onluk kümeler, on tane onluk kümeden yüzlük kümeler, on tane yüzlük kümeden binlik kümeler, işlem sürdürülerek on binlik, yüz binlik, milyonluk vb. kümeler oluşturulur. Böylece onluk sayılama sistemi, biri öbürünün on katı olan sayılardan kümeler yapılarak elde edilir. Sağdan birinci rakam, sayılamada onluk kümeler yapıldıktan sonra artan onluk küme elemanının sayısını gösterir; bu, sayının birler basamağıdır. Sağdan ikinci rakam, sayılamada yüzlük kümeler yapıldıktan sonra artan onluk küme elemanlarının sayısıdır; bu, sayının onlar basamağıdır. Sağdan üçüncü rakam yüzlük kümeler yapıldıktan sonra, artan yüzlük küme elemanı sayısıdır, bu, sayının yüzler basamağıdır vb.

Her rakam hemen sağındakinin on katı bağıl değer taşır.

Onluk sayılamada sağdan ilk üç rakamın oluşturduğu küme *birler bölüğü*'dür. Daha sonra gelen sağdan üç rakam *binler bölüğü*'nü oluşturur. Sonra *milyonlar, milyarlar* vb. *bölüğü* gelir.

Sayıların okunmasında en çok üç rakamlı bir sayının okunmasını bilmek yeterlidir. Sonra bunların arkasından binler bölüğünde bin, milyonlar bölüğünde milyon, milyarlar bölüğünde ise milyar vb. sözcüğünü eklemek gerekir. Böylece sayı, rakamları sağdan üçer üçer ayırmakla okunur. Örneğin 238 760 459 sayısı: iki yüz otuz sekiz milyon, yedi yüz altmış bin, dört yüz elli dokuz diye okunur.

a = 2 halinde, hesap makinelerinde, özellikle elektronik bilgisayarlarda, teknolojik nedenlerle kullanılan ikilik sayılama sistemi sözkonusu olur. Bu durumda kullanılan rakamlar 0 ve 1 dir. Hesap makineleri 8 tabanlı ya da oktal sistemden yararlanırlar.

a = 12 halinde, on ikilik sayılama sistemi sözkonusudur, kullanılan simgeler 0, 1, 2, ..., 9 rakamlarına α ve β eklenerek elde edilen on iki rakamdır. Bu sistem ticarette kullanılır (düzine ve grosa).

a = 60 halinde, zaman ve açıları ölçmede kullanılan altmışlık sistem sözkonusudur.

Çok küçük bir taban seçimi sayıların yazımında çarçabuk çok büyük sayıda rakam kullanılmasına neden olur (2 tabanında 9 sayısı 1 001 biçiminde yazılır). Pek büyük bir tabanın seçimi çok sayıda simgenin gerekliliğine neden olur.

Doğal tamsayıların yazılı gösterimi, her doğal sayının bir tek biçimde, seçilen tabanın kuvvetlerinin doğrusal devşirimi biçimine konacağı, niteliğine dayanır, devşirimin katsayıları tabandan sıkı küçük do-

ğal sayılardır (bu doğal sayılar sıfır olabilir).

Örneğin 10 tabanında:

$1\ 789 = 1 \times 10^3 + 7 \times 10^2 + 8 \times 10^1 + 9 \times 10^0.$

9 u 2 tabanında yazmak için:

$9 = 1 \times 2^3 + 0 \times 2^2 + 0 \times 2^1 + 1 \times 2^0$

elde edilir, buna göre 9 un 2 tabanında yazılışı: 1 001 dir.

Herhangi bir a tabanında, her x sayısı $x = b_0 + b_1 a + b_2 a^2 + \ldots + b_n a^n$ biçiminde yazılabilir, burada b_i ler a dan sıkı küçük doğal sayılardır ve b_n sıfır değildir; bu durumda

$x = \overline{b_n b_{n-1} \ldots b_0}^{\text{taban } a}$

yazılır; genellikle karışıklık yaratmazsa taban gösterme işareti kaldırılır, buna göre $x = b_n b_{n-1} \ldots b_0$ dır.

Aynı bir sayılama sisteminde

$x = b_0 + b_1 a + b_2 a^2 + \ldots + b_n a^n$ ve

$y = b_0' + b_1' a + b_2' a^2 + \ldots + b_m' a^m$ ile

yani $x = b_n b_{n-1} \ldots b_0$ ve $y = b_m' b_{m-1}' \ldots b_0'$

biçiminde verilmiş x ve y gibi iki sayı bu durumda karşılaştırılabilir.

$n < m$ ise, $x < y$ dir.

$m < n$ ise, $y < x$ tir.

$m = n$ ise, bu durumda $b_i \neq b_i'$ olan en büyük i tamsayısı aranır, x ve y de bu i sırasının b_i ve b_i' katsayısı ile aynı büyüklük sırasındadır.

Sayıların okunuşu şöyle olur: örneğin bir kez $a = 10$ (on) tabanı ve ilk 10 sayı seçilir, sıfır, bir, iki, ..., dokuz, sonra on bir, on iki, ..., on dokuza kadar, iki on, iki on bir, iki on iki, ..., dokuz on dokuza kadar sürer, sonra tabanın karesi için bir ad yani yüz seçilir, sonra böylece tabanın küpüne yani bine kadar sürdürülür vb. Ama dillerin gelişimi, yirmi, otuz, ..., doksan vb. kesin sözcükler getirmiştir. Ayrıca birçok tabanın birlikte kullanılması, ek sözcüklerin seçimini önlemeyi olanaklı kılmıştır; örneğin 10 un dördüncü ve beşinci kuvvetleri için on bin ve yüz bin denir. Bundan başka çeşitli dillerde yörelere göre değişik adlandırmalara da rastlanır: Örneğin bin yüz yerine on bir yüzü yeğlerler.

Bugün, 26 sözcük, 10^{12} den küçük, bütün doğal sayıları adlandırmayı olanaklı kılar. Pratikte bu yeterlidir, çünkü çok büyük sayılar için, 10 un kuvvetlerinin kullanımı sistemli duruma gelmiştir.

Doğal sayıların yazılmasını belirledikten sonra, daha sonraki aşama ondalıklara geçmektir. Üs olarak, negatif sayıların kullanılması tamsayılar sisteminin ondalıklara genişletmeye olanak vermiştir. Yeni bir simgenin alınması (bizde ve Avrupa'da virgül, Anglosaksonlar'da ve hesap makinelerinde nokta), pozitif üslü katsayıları, negatif üslü katsayılardan ayırmak için gerekli olmuştur.

Örneğin

$52{,}032 = 5 \times 10^1 + 2 \times 10^0 + 0 \times 10^{-1} + 3 \times 10^{-2} + 2 \times 10^{-3}.$

Sağda negatif üslü katsayılar dizisi ya da ondalık kısım bulunmaktadır (her katsayıya bir ondalık denir) ve solda pozitif üslü katsayılar dizisi ya da tam kısım (bu sıfır elemanına indirgenebilir) bulunur. Şimdi bununla birlikte gösterim bir tek biçimde değildir, çünkü ondalık kısımda, daima diziyi sıfırlarla sürdürmek olanaklıdır (52,032, 52,032 0 ya da 52,032 00 biçiminde yazılabilir vb.). Pratikte, onun kuvvetlerinin kullanılması yeğlenebilir; gerçekten bütün ondalık sayılar $a \cdot 10^p$ biçimine konabilir, burada a ile p bağıl tamsayılardır.

Gerçek sayılara genişletme, sınırsız ondalıklar denen dizilerle, yani ondalık kısmın katsayılar sayısı sonsuz olan dizilerle yapılır. Ama pratikte, böyle yazma biçimleri yararsızdır ve bunlar için, olanaklı ise oransal biçimde yazış (0,333... yerine $\frac{1}{3}$) ya da π, $\sqrt{2}$ vb. yazışlar yeğlenir.

On tabanlı sistemde ondalık sayılar için kullanılan yöntem öbür tabanlara genişletilir.

• *Tarihçe.* İnsanlar bir eşya koleksiyonuna pek erken çağda, işaret ya da nesnelerden oluşan bir grup eşlik ettirmeyi bilmişlerdir: ormanda, kemik üzerinde ya da kumda işaretlenmiş çizgiler, çakıl yığını, el ya da baş işaretleri gibi. Böylece sümer çobanları koyunlarının doğumunu, yitimini, satım ve alımını, sürünün her hayvanını bir kil zarf ya da küp içine konmuş kilden bir koniyle *(calculi)* göstererek tutarlardı. Aşağı Mezopotamya'da ilk kent yerleşimlerinin karmaşık ekonomisi, daha düzenli bir sistem gerektiriyordu: küp üzerine, calculilerle aynı işaretleri gösteren işaretler konuyordu. Bu işaretlerin var olma nedeni kalmadığından, bunlar azar azar ortadan kalktılar ve küplerin yerini ilk sayısal tabletler aldı. Dolayısıyla yazılı sayılamalar, hemen hemen İ.Ö. 3300'e doğru Mezopotamya'da ve İ.Ö. 3200'e doğru Mısır'da ilk yazı biçimleriyle aynı zamanda ortaya çıktı.

Babil sayılama sistemi, 60 tan büyük sayılar için bir basamak ilkesiyle, karışık (10 tabanı ve 60 tabanı) bir sistemdir Biri gösteren 𒁹 ile 10 sayısını gösteren 𒌋 den oluşan farklı ancak iki simge kullanılır. 𒁹 simgesi 2 den 9 a kadar sayılar için yinelenir ve 11 den 59 a kadar olan sayıları göstermek için 10 simgesiyle birlikte kullanılır.

Örneğin 7 424 (= 2 x 3 600 + 3 x 60 + 44) sayısı

11 111 <<<< 1111

biçiminde yazılır.

Mısırlılar iki yazı sisteminden yararlanırlar, biri resimsel hiyeroglifik, öbürü papirüs üzerine yazmaya daha yatkın işlek hieratik yazı:

birler		onlar		binler		yüzler	
1	I	10	[illegible]	100	[illegible]	1 000	[illegible]
2	II	20	[illegible]	200	[illegible]	2 000	[illegible]
3	III	30	[illegible]	300	[illegible]	3 000	[illegible]
4	—	40	[illegible]	400	[illegible]	4 000	[illegible]
5	[illegible]	50	[illegible]	500	[illegible]	5 000	[illegible]
6	[illegible]	60	[illegible]	600	[illegible]	6 000	[illegible]
7	[illegible]	70	[illegible]	700	[illegible]	7 000	[illegible]
8	=	80	[illegible]	800	[illegible]	8 000	[illegible]
9	[illegible]	90	[illegible]	900	[illegible]	9 000	[illegible]

Hiyeroglifik sayılama sistemi onluktur ve 10 un her kuvveti için özel bir simge kullanır. Bu sistem ek bir ilkeyle düzenlenmiştir, yani bir sayının yazılmasını oluşturan değişik simgelerin değeri, sıra işe karışmadan toplanır.

Böylece 653 III ∩∩∩ ∩∩ 999 999, 321 245 IIII ∩∩ ∩∩ 99 [illegible] biçiminde yazılabilir

Eski Yunan'da iki sayılama sistemi kullanılmıştır. 10 tabanlı attike sistemi dokuz simge içermektedir: ilk dört rakam için I, II, III, IIII simgeleri, sonra *penta*'nın (beş) Γ, *deka*'nın (on) Δ, *hekaton*'un (yüz) H, *khilioi*'nin (bin) X ve 10 000 için *myrioi*' nin (on bin) M baş harfleri. Öbür sayılar aşağıdaki dokuz simgenin devşirimlerini içermektedir:

𐅄 = 50, ΔΓ = 15, XX𐅅HΔΓ = 2 615

Attike sisteminin yerini gitgide, abecesel, toplamalı, basamaksız, yunan abecesinin 24 harfinden ve başka 3 işaretten oluşan onluk iyon sistemi aldı.

birler		onlar		yüzler		binler	
1	α'	10	ι'	100	ρ'	1 000	,α
2	β'	20	κ'	200	σ'	2 000	,β
3	γ'	30	λ'	300	τ'	3 000	,γ
4	δ'	40	μ'	400	υ'	4 000	,δ
5	ε'	50	ν'	500	φ'	5 000	,ε
6	ϛ'	60	ξ'	600	χ'	6 000	,ϛ
7	ζ'	70	ο'	700	ψ'	7 000	,ζ
8	η'	80	π'	800	ω'	8 000	,η
9	θ'	90	ϟ'	900	ϡ'	9 000	,θ

İbraniler, Yunanistan'da kullanılmış olana benzer abecesel bir sayılama sistemi kurmuşlardır (bk. üstteki tablo).

birler				onlar				yüzler			
halef	א	a	1		י	y	10	kof	ק	q	100
bet	ב	b.v	2	kaf	כ	kh	20	reş	ר	r	200
gimel	ג	g	3	lamed	ל	l	30	şın	ש	şhs	300
dalet	ד	d	4	mem	מ	m	40	tav	ת	th	400
he	ה	h	5	nun	נ	n	50	sonda	ך	kh	500
vav	ו	w.v	6	samek	ס	s	60	sonde mem	ם	m	600
zayin	ז	z	7	ayin	ע	ó	70	sonda nun	ן	n	700
het	ח	h	8	fe	פ	p.f	80	sonda fe	ף	p.f	800
tet	ט	t	9	tsadi	צ	s	90	sonda tsadi	ץ	s	900

ibrani sayılaması

Roma'da kullanılan sistem önceki sistemden açıkça daha yalındır; akılda tutulacak ancak dört V, X, L, D simgeleri vardı, bu durum, hemen hemen iki bin yıl edebiyatta, teolojik ve bilimsel literatürde ve ticarette bu sistemin alıkonmuş olmasını açıklayabilir:

1	I	8	VIII
2	II	9	IX
3	III	10	X
4	IV	50	L
5	V	100	C
6	VI	500	D
7	VII	1 000	M

Mayalar'da, sayıların yazılması özellikle takvimlerde kullanılıyordu ve iki simgeden meydana geliyordu: biri gösteren nokta ., beşi gösteren çizgi —. Bu, bir basamak ilkesiyle sistemli biçimde sıfırı kullanan karışık (5 tabanı ve 20 tabanı) bir sayılama sistemidir.

7'yi, 19'u, 340'ı yani, 17 x 20 + 0 bir'i gösterir.

Çinliler, geleneksel olarak 10 tabanlı bir sistem kullanıyorlardı, değişik simgeler 10'un değişik kuvvetlerini gösteriyordu (bk. sağdaki tablo). Her düşey grupta, tek basamaktaki her simge ardılıyla çarpılmıştır. Böylece 1 982

千 1000
九 + (9
百 100)
八 + (8
十 10)
二 + 2

biçiminde yazılıyordu.

1	一
2	二
3	三
4	四
5	五
6	六
7	七
8	八
9	九
10	十
100	百
1 000	千
10 000	萬

geleneksel çin sayılama sistemi

brahmi (I. Ö. III. yy.)

hindu (I. S. V. yy.)

devanagarı sanskritçe (Hint)

Doğu Arapları'nın rakamları

Batı Arapları'nın rakamları

XI. yy. (apiceler)

XII. yy.'ın rakamları

XIII. yy.'ın rakamları

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

bugünkü rakamlar

hindu sisteminin bugün "arap" rakamları denen rakamlara kadar gelişiminden birkaç aşama

ğal sayılardır (bu doğal sayılar sıfır olabilir).

Örneğin 10 tabanında:

$$1\ 789 = 1 \times 10^3 + 7 \times 10^2 + 8 \times 10^1 + 9 \times 10^0.$$

9 u 2 tabanında yazmak için:

$$9 = 1 \times 2^3 + 0 \times 2^2 + 0 \times 2^1 + 1 \times 2^0$$

elde edilir, buna göre 9 un 2 tabanında yazılışı: 1 001 dir.

Herhangi bir a tabanında, her x sayısı $x = b_0 + b_1 a + b_2 a^2 + ... + b_n a^n$ biçiminde yazılabilir, burada b_i ler a dan sıkı küçük doğal sayılardır ve b_n sıfır değildir; bu durumda

$$x = \overline{b_n b_{n-1} \cdots b_0}^{\ \text{taban } a}$$

yazılır; genellikle karışıklık yaratmazsa taban gösterme işareti kaldırılır, buna göre

$$x = b_n b_{n-1} \cdots b_0$$

dır.

Aynı bir sayılama sisteminde

$x = b_0 + b_1 a + b_2 a^2 + ... + b_n a^n$ ve

$y = b'_0 + b'_1 a + b'_2 a^2 + ... + b'_m a^m$ ile

yani $x = b_n b_{n-1} \cdots b_0$ ve $y = b'_m b'_{m-1} \cdots b'_0$

biçiminde verilmiş x ve y gibi iki sayı bu durumda karşılaştırılabilir.

$n < m$ ise, $x < y$ dir.

$m < n$ ise, $y < x$ tir.

$m = n$ ise, bu durumda $b_i \neq b'_i$ olan en büyük i tamsayısı aranır, x ve y de bu i sırasının b_i ve b'_i katsayısı ile aynı büyüklük sırasındadır.

Sayıların okunuşu şöyle olur: örneğin bir kez a = 10 (on) tabanı ve ilk 10 sayı seçilir, sıfır, bir, iki, ..., dokuz, sonra on bir, on iki, ..., on dokuza kadar, iki on, iki on bir, iki on iki, ..., dokuz on dokuza kadar sürer, sonra tabanın karesi için bir ad yani yüz seçilir, sonra böylece tabanın küpüne yani bine kadar sürdürülür vb. Ama dillerin gelişimi, yirmi, otuz, ..., doksan vb. kesin sözcükler getirmiştir. Ayrıca birçok tabanın birlikte kullanılması, ek sözcüklerin seçimini önlemeyi olanaklı kılmıştır; örneğin 10 un dördüncü ve beşinci kuvvetleri için on bin ve yüz bin denir. Bundan başka çeşitli dillerde yörelere göre değişik adlandırmalara da rastlanır: Örneğin bin yüz yerine on bir yüzü yeğlerler.

Bugün, 26 sözcük, 10^{12} den küçük, bütün doğal sayıları adlandırmayı olanaklı kılar. Pratikte bu yeterlidir, çünkü çok büyük sayılar için, 10 un kuvvetlerinin kullanımı sistemli duruma gelmiştir.

Doğal sayıların yazılmasını belirledikten sonra, daha sonraki aşama ondalıklara geçmektir. Üs olarak, negatif sayıların kullanılması tamsayılar sistemini ondalıklara genişletmeye olanak vermiştir. Yeni bir simgenin alınması (bizde ve Avrupa'da virgül, Anglosaksonlar'da ve hesap makinelerinde nokta), pozitif üslü katsayıları, negatif üslü katsayılardan ayırmak için gerekli olmuştur.

Örneğin

$$52{,}032 = 5 \times 10^1 + 2 \times 10^0 + 0 \times 10^{-1} + 3 \times 10^{-2} + 2 \times 10^{-3}.$$

Sağda negatif üslü katsayılar dizisi ya da ondalık kısım bulunmaktadır (her katsayıya bir ondalık denir) ve solda pozitif üslü katsayılar dizisi ya da tam kısım (bu sıfır elemanına indirgenebilir) bulunur. Şimdi bununla birlikte gösterim bir tek biçimde değildir, çünkü ondalık kısımda, daima diziyi sıfırlarla sürdürmek olanaklıdır (52,032, 52,032 0 ya da 52,032 00 biçiminde yazılabilir vb.). Pratikte, onun kuvvetlerinin kullanılması yeğlenebilir; gerçekten bütün ondalık sayılar $a \cdot 10^p$ biçimine konabilir, burada a ile p bağıl tamsayılardır.

Gerçek sayılara genişletme, sınırsız ondalıklar denen dizilerle, yani ondalık kısmın katsayılar sayısı sonsuz olan dizilerle yapılır. Ama pratikte, böyle yazma biçimleri yararsızdır ve bunlar için, olanaklı ise oransal biçimde yazış (0,333... yerine $\frac{1}{3}$) ya da π, $\sqrt{2}$ vb. yazışlar yeğlenir.

On tabanlı sistemde ondalık sayılar için kullanılan yöntem öbür tabanlara genişletilir.

• *Tarihçe.* İnsanlar bir eşya koleksiyonuna pek erken çağda, işaret ya da nesnelerden oluşan bir grup eşlik ettirmeyi bilmişlerdir: ormanda, kemik üzerinde ya da kumda işaretlenmiş çizgiler, çakıl yığını, el ya da baş işaretleri gibi. Böylece sümer çobanları koyunlarının doğumunu, yitimini, satım ve alımını, sürünün her hayvanını bir kil zarf ya da küp içine konmuş kilden bir koniyle *(calculi)* göstererek tutarlardı. Aşağı Mezopotamya'da ilk kent yerleşimlerinin karmaşık ekonomisi, daha düzenli bir sistem gerektiriyordu: küp üzerine, calculilerle aynı işaretleri gösteren işaretler konuyordu. Bu işaretlerin var olma nedeni kalmadığından, bunlar azar azar ortadan kalktılar ve küplerin yerini ilk sayısal tabletler aldı. Dolayısıyla yazılı sayılamalar, hemen hemen İ.Ö. 3300'e doğru Mezopotamya'da ve İ.Ö. 3200'e doğru Mısır'da ilk yazı biçimleriyle aynı zamanda ortaya çıktı.

Babil sayılama sistemi, 60 tan büyük sayılar için bir basamak ilkesiyle, karışık (10 tabanı ve 60 tabanı) bir sistemdir. Biri gösteren 𒁹 ile 10 sayısını gösteren ≺ den oluşan farklı ancak iki simge kullanılır. 𒁹 simgesi 2 den 9 a kadar sayılar için yinelenir ve 11 den 59 a kadar olan sayıları göstermek için 10 simgesiyle birlikte kullanılır.

Örneğin 7 424 (= 2 x 3 600 + 3 x 60 + 44) sayısı

11 111 ≺≺≺≺ 1111

biçiminde yazılır.

Mısırlılar iki yazı sisteminden yararlanırlar, biri resimsel hiyeroglifik, öbürü papirüs üzerine yazmaya daha yatkın işlek hieratik yazı:

birler	onlar	binler	yüzler
1	10	100	1 000
2	20	200	2 000
3	30	300	3 000
4	40	400	4 000
5	50	500	5 000
6	60	600	6 000
7	70	700	7 000
8	80	800	8 000
9	90	900	9 000

Hiyeroglifik sayılama sistemi onluktur ve 10 un her kuvveti için özel bir simge kullanılır. Bu sistem ek bir ilkeyle düzenlenmiştir, yani bir sayının yazılmasını oluşturan değişik simgelerin değeri, sıra işe karışmadan toplanır.

Böylece 653 III ∩∩∩∩∩ 999999, 321 245 IIIII ∩∩∩∩ 99 [illegible] biçiminde yazılabilir.

Eski Yunan'da iki sayılama sistemi kullanılmıştır. 10 tabanlı attike sistemi dokuz simge içermektedir: ilk dört rakam için I, II, III, IIII simgeleri, sonra *penta*'nın (beş) Γ, *deka*'nın (on) Δ, *hekaton*'un (yüz) H, *khilioi*'nin (bin) X ve 10 000 için *myrioi*'nin (on bin) M baş harfleri. Öbür sayılar aşağıdaki dokuz simgenin devşirimlerini içermektedir:

𐅄 = 50, ΔΓ = 15, XX𐅅HΔΓ = 2 615

Attike sisteminin yerini gitgide, abecesel, toplamalı, basamaksız, yunan abecesinin 24 harfinden ve başka 3 işaretten oluşan onluk iyon sistemi aldı.

birler		onlar		yüzler		binler	
1	α'	10	ι'	100	ρ'	1 000	͵α
2	β'	20	κ'	200	σ'	2 000	͵β
3	γ'	30	λ'	300	τ'	3 000	͵γ
4	δ'	40	μ'	400	υ'	4 000	͵δ
5	ε'	50	ν'	500	φ'	5 000	͵ε
6	ϛ'	60	ξ'	600	χ'	6 000	͵ϛ
7	ζ'	70	ο'	700	ψ'	7 000	͵ζ
8	η'	80	π'	800	ω'	8 000	͵η
9	θ'	90	ϙ'	900	ϡ'	9 000	͵θ

İbraniler, Yunanistan'da kullanılmış olana benzer abecesel bir sayılama sistemi kurmuşlardır (bk. üstteki tablo).

birler				onlar				yüzler			
halef	א	a	1		י	y	10	kof	ק	q	100
bet	ב	b.v	2	kaf	כ	kh	20	reş	ר	r	200
gimel	ג	g	3	lamed	ל	l	30	şın	ש	ş h s	300
dalet	ד	d	4	mem	מ	m	40	tav	ת	th	400
he	ה	h	5	nun	נ	n	50	sonda	ך	kh	500
vav	ו	w.v	6	samek	ס	s	60	sonde mem	ם	m	600
zayin	ז	z	7	ayin	ע	ö	70	sonda nun	ן	n	700
het	ח	h	8	fe	פ	p.f	80	sonda fe	ף	p.f	800
tet	ט	t	9	tsadi	צ	s	90	sonda tsadi	ץ	s	900

ibrani sayılaması

Roma'da kullanılan sistem önceki sistemden açıkça daha yalındır; akılda tutulacak ancak dört V, X, L, D simgeleri vardı, bu durum, hemen hemen iki bin yıl edebiyatta, teolojik ve bilimsel literatürde ve ticarette bu sistemin alıkonmuş olmasını açıklayabilir:

1	I	8	VIII
2	II	9	IX
3	III	10	X
4	IV	50	L
5	V	100	C
6	VI	500	D
7	VII	1 000	M

Mayalar'da, sayıların yazılması özellikle takvimlerde kullanılıyordu ve iki simgeden meydana geliyordu: biri gösteren nokta ., beşi gösteren çizgi —. Bu, bir basamak ilkesiyle sistemli biçimde sıfırı kullanan karışık (5 tabanı ve 20 tabanı) bir sayılama sistemidir.

⩡ 7'yi, ≡ 19'u, [illegible] 340'ı yani, 17 x 20 + 0 bir'i gösterir.

Çinliler, geleneksel olarak 10 tabanlı bir sistem kullanıyorlardı, değişik simgeler 10'un değişik kuvvetlerini gösteriyordu (bk. sağdaki tablo). Her düşey grupta, tek basamaktaki her simge ardılıyla çarpılmıştır. Böylece 1 982

千 1 000
九 + (9
百 100)
八 + (8
十 10)
二 + 2

biçiminde yazılıyordu.

1	一
2	二
3	三
4	四
5	五
6	六
7	七
8	八
9	九
10	十
100	百
1 000	千
10 000	萬

geleneksel çin sayılama sistemi

brahmi (I.Ö. III. yy.)

hindu (I.S. V. yy.)

devanagari sanskritçe (Hint)

Doğu Arapları'nın rakamları

Batı Arapları'nın rakamları

XI. yy. (apiceler)

XII. yy.'ın rakamları

XIII. yy.'ın rakamları

1 2 3 4 5 6 7 8 9 0

bugünkü rakamlar

hindu sisteminin bugün "arap" rakamları denen rakamlara kadar gelişiminden birkaç aşama

lunmasına neden budur. Günümüzde bilgisayarlar yardımıyla çözme yöntemleri çok gelişmiş ve daha çok sayısal çözümlemeden söz edilir olunmuştur.) || *Tamamlanmış sayısal doğru,* basamak topolojisiyle donatılmış $-\infty$ ve $+\infty$ ile gösterilen iki eleman eklenmiş $\mathbb{R}$ kümesine eşit $\overline{\mathbb{R}}$ ile gösterilen kümeye verilen ad, tamamlanmış denmesinin nedeni $-\infty < +\infty$ ve her x gerçek sayısı için $-\infty < x$ ve $x < +\infty$ koyarak $\mathbb{R}$ üzerindeki sıra bağıntısının $\overline{\mathbb{R}}$ üzerine uzatılmasıdır. (Dolayısıyla $[-\infty; +\infty]$ aralığı $\overline{\mathbb{R}}$ ye eşittir.)

—Bilş. ve Telekom. Bilgilerin ya da fiziksel büyüklüklerin, rakamlarla ya da değerleri kesikli işaretlerle gösterimi için kullanılır. || Bu kesinlikli gösterim biçiminin kullanıldığı sistemler, düzenekler ya da yöntemler için kullanılır.

—Elektroakust. *Sayısal plak,* sayısal kayıt tekniğiyle üretilen ve laserle, optik olarak okunan plak. (Eşanl. MİNİDİSK.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Haritc. *Bir haritanın sayısal ölçeği,* haritada ölçülen bir uzunlukla, bu uzunluğa karşılık arazide ölçülen ve yataya indirgenen uzunluk arasındaki oran. (Arazideki 100 m harita üzerinde 1 mm ile gösterilmişse, haritanın sayısal ölçeği 1:100 000' dir. Bu değer, arazideki 1 km'lik uzunluğun haritadaki karşılığıyla da belirtilebilir: bir önceki örnekte 1 cm, 1 km'yi gösterir; bu grafik ölçek türüne "çizgi ölçeği" denir.)

—Mat. çözlm. *Sayısal çözümleme,* matematik problemlerinin tam ya da yaklaşık sayısal çözümlerini elde etmeyle ilgili matematik kolu. (Sayısal çözümleme sayısal hesabın uzantısıdır.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Sayısal fonksiyon* (aynı biçimde *seri, dizi*), değerlerini $\mathbb{R}$ içinden, kimi kez de $\mathbb{C}$ içinden alan fonksiyon (aynı biçimde seri, dizi). [Kimi yazarların kimi özellikleri, sözlerinin başında kapalı geçmelerine karşın, çıkış kümesinin genellikle pek önemi yoktur.]

—Topol. *Gerçek (aynı biçimde karmaşık) sayısal uzay,* çarpım topolojisiyle donatılmış, $\mathbb{R}$ ye (aynı biçimde $\mathbb{C}$ ye) eşit n topolojik uzayın descartesçı çarpımı. ($\mathbb{C}$ topolojik uzay olmak bakımından $\mathbb{R}^2$ ile, $\mathbb{C}^n$ de $\mathbb{R}^{2n}$ ile özdeşleştirilebilir.)

—ANSİKL. Elektroakust. *Sayısal plak.* 1980'e doğru, Philips'in piyasaya sürdüğü sayısal plakta, daha önceleri videoplak* için hazırlanmış teknikler kullanılır. Kayıtta, sayısal teknikten yararlanılır: her şeyden önce ses işareti örneklenir yani tamamen eşit aralıklara bölünür; daha sonra her örneğin genliği ölçülerek ikili eşdeğerine dönüştürülür. Böylece, başlangıçtaki mesajın tam çevirisini oluşturan bir ikili sayı dizisi elde edilir. Bu sayısal bilgi, plağın bir yüzünde, sarmal biçimde sıralanmış çok sayıda mikroskobik oyuktan oluşur. Bilgi plağın yüzeyine değil, derinlemesine kaydedildiğinden tozdan ve başka hiçbir tür bozucu etkiden etkilenmez: böylece kaydın başlangıcındaki niteliği korunur. Bilgilerin yoğunluğu çok yüksek olduğundan (33 devirlik geleneksel plaklarınkinin yaklaşık 50-100 katı) plağın boyutları küçük olabilir: yalnızca 12 cm çapındaki bir plağın kayıtlı olan tek yüzünde 6 milyara yakın temel bilgi bulunur ve bu plak, bir saatlik, kesintisiz stereo okumaya olanak verir. Bilgi bir laser demetiyle okunur; bu nedenle plakta okuma kafası arasında hiçbir temas yoktur ve bu da aşınma sakıncalarını ortadan kaldırır. Bu sistem işareti büyük bir duyarlıkla çözmeye olanak verir, bu da, dinleme sırasında üstün bir nitelik sağlar. İşaretin gürültüye oranı, klasik sistemlerde elde edilenin çok üstündedir. Seslerin ayrılması tamdır. Son olarak, parazit, uğultu, cızırtı gibi sorunlar tamamen çözümlenmiştir. Bu yetkinliklerin yanı sıra, kullanıcıya sunulan yeni olanaklar da vardır: istenen dinleme alanının, laserle otomatik olarak aranması, kayıtlı yapıtların türü ve yapısına ilişkin bilgilerin ışıklı olarak görüntülenmesi vb.

—Mat. çözlm. *Sayısal çözümleme.* Sayısal çözümlemenin alanına şunlar girer: 1. İntegrallerin yaklaşık hesaplanması, bir ya da çok değişkenli fonksiyonların yaklaştırımı, denklemlerin ve doğrusal olan ya da olmayan denklem sistemlerinin çözülmesi, matrislerin değerlerinin ve öz vektörlerinin hesaplanması, fonksiyonların ekstremum değerlerinin araştırılması, diferansiyel denklemlerin, kısmi türevli denklemlerin, integral denklemlerin vb. elde edilmesine olanak veren yöntemlerin araştırılması, yetkinleştirilmesi ve yakınsaklığının incelenmesi (bunun için çoğu kez *algoritmalar* deyimi kullanılır); 2. Fizikçiler ve mühendislerce yararlanılan, pek çok kez bulgusal olan hesap yöntemlerinin matematiksel incelenmesi.

Bilgisayarların gelişimi, gittikçe karmaşıklaşan ve sayısal çözümlemeye bağlı, çok sayıda araştırmaya neden olan problemleri sayısal çözmeye olanak vermiştir.

SAYISALLAŞTIRICI a. Bilş. Örneksemeli bir bilgiyi sayısal biçime dönüştürebilen aygıt ya da organ. (Sayısallaştırıcı, bir kodlayıcı gibi düşünülebilir.)

SAYISALLAŞTIRMA a. Bilş. Sayısallaştırmak eylemi.

SAYISALLAŞTIRMAK ettirg. f. Bilş. Örneksemeli bir bilgiyi, sayısal biçime dönüştürmek.

SAYISIZ sıf. **1.** Sayılamayacak kadar çok, pek çok: *Sayısız insan böyle düşünür. Sayısız armağanlar geldi. Bu alanda sayısız başarılar kazandı. Sayısız acılardan sonra mutluluğa ulaşmak.* **—2.** Belli bir sayıya bağlı olmayan, saymayı gerektirmeyen.

—El sant. *Sayısız nakışlar,* işleme yapılacak kumaşın atkı ve çözgü ipliklerini saymayı gerektirmeyen nakışlar. (Pek çok türü vardır. En çok kullanılan sayısız nakışlar, *sap* işi, sarma*, süzeni*, çiniğnesi*, balıksırtı*, zerduz*, aplike* ve atma* işi* dir.)

SAYIŞ a. Saymak eylemi ya da biçimi.

SAYIŞMA a. **1.** Sayışmak eylemi; takas. **—2.** Çocuk oyunlarında sayı sayarak, tekerlemeler söyleyerek ebeyi belirleme.

—Oy. *Sayışma tekerlemeleri* → EBE* SEÇME TEKERLEMELERİ.

SAYIŞMACA a. Bazı çocuk oyunlarında, ebeyi ya da tarafları belirlemek amacıyla sayı ya da hece sayarak tekerleme söyleme biçiminde gerçekleştirilen oyuna başlama bölümü.

—ANSİKL. En yaygın sayışmaca, bir tekerlemeyi söylerken her hecede bir oyuncuyu işaret etmek ve son hece kimde kalırsa onu sayışma dışında bırakmaktır. Sayışmacada en sona kalan oyuncu ebe olur.

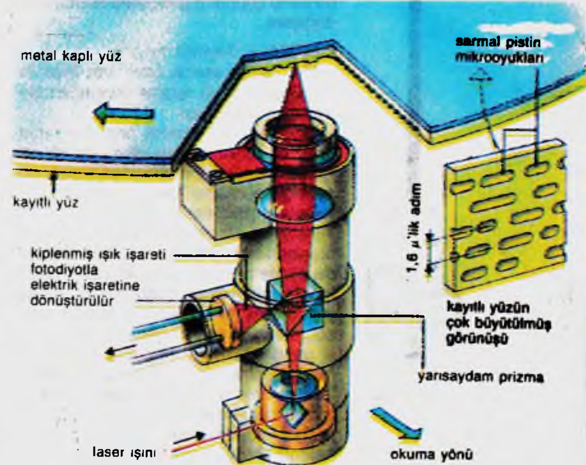
SAYIŞMAK → SAYMAK.

SAYIŞMAN a. Muhasebeci.

SAYIŞMANLIK a. Muhasebe.

Sayıştay, genel ve katma bütçeli dairelerin gelir ve giderleriyle mallarını TBMM adına denetlemek ve sorumluları hesap işlemlerini kesin hükme bağlamakla görevli kamu kuruluşu. Sayıştay'ın bugünkü statüsü, temel olarak, 21 şubat 1967 tarih ve 832 sayılı Sayıştay kanunu'na dayanır. Ancak bu yasada çeşitli değişiklikler yapıldı; en son değişiklik, 7 mart 1985 tarih ve 3162 sayılı yasayla yapılmış olanıdır. Sayıştay kuruluşuna dahil yargı ve karar organları şunlardır: Daireler, Daireler kurulu, Temyiz kurulu, Yüksek disiplin kurulu, Memurlar seçim ve disiplin kurulu. Hazine temsilcisi sıfatıyla savcılık da bu kuruluşa dahildir (Sayıştay k. md. 2). Sayıştay, yargı ve karar organı olarak, dairelerden oluşur. Her dairede bir başkan ve altı üye vardır. Daireler birer hesap mahkemesidirler. Bir başkan ve dört üyeyle toplanır ve çoğunlukla karar verir. Sorumluların hesap ve işlemlerini inceleyerek yargı görevi yapar. Sayıştay başkan ve üyelerinin seçimi, kuruluş yasasında belirtilen usullere göre yapılır. Sayıştay başkan ve üyeleri görevlerinden alınamazlar; kendileri istemedikçe altmış beş yaşından önce emekliye ayrılamazlar.

Sayıştay birinci başkanı Sayıştay'ın en büyük amiridir. Genel kurul'un başkanı olan birinci başkan Sayıştay'ın işleyişinden sorumludur. Gerekli gördüğü zaman Daireler kurulu'yla Temyiz kurulu'na da başkanlık eder. Daireler kurulu, Temyiz kurulu'na ayrılan başkan ve üyelerin dışında kalan başkan ve üyelerden oluşur. Temyiz kurulu da dört daire başkanıyla her daireden seçilecek iki üyeden oluşur. Bu kurul, Sayıştay dairelerince verilen kararların son inceleme yeridir. Sayıştay genel kurulu, birinci başkanın başkanlığı altında daire başkanlarıyla üyelerden kurulur. Sayıştay denetçileri, birinci başkanlık tarafından kendilerine verilen hesap ve işlemleri inceleyerek sonucu bir raporla bildirirler. Raportörler, bağlı bulundukları daire ve kurullara Sayıştay kanunu ile verilen görevlerle ilgili kararları yazmak, yargılama ve karar sonuçlarına ilişkin tutanakları ve ilamları düzenlemekle görevlidirler.

Philips belgesine göre

sayısal plakların laserli okuyucusu

SAYİDE sıf. (fars. *sayiden*'den *sâyide*). *Esk.* **1.** Aşındırılmış, sürtülerek cilalanmış. **—2.** Eskimiş, aşınmış.

SAYİS → SEYİS.

SAYKAL a. (ar. *şayḳal*). *Esk.* **1.** Cila yapan kimse, cilacı. **—2.** Cila yapmaya yarayan alet, cila aleti. **—3.** Cila. **—4.** *Saykal vermek,* cilalamak. **—5.** *Saykal-kâr, saykal-zen,* cilacı. || *Saykal-kâri, saykal-zeni,* cilacılık, yaldızcılık. || *Saykal-zede,* cilalanmış.

SAYKALACI sıf. ve a. (ar. *saykal*'dan). *Esk.* Cilacı; dalkavuk.

SAYKALBAŞI a. Kur. tar. Osmanlılar'da Yeniçeri ocağı'nda silahların bakım ve temizliğiyle yükümlü olanların başı.

SAYKALLAMAK g. f. (ar. *saykal*'dan). *Esk.* **1.** Cilalamak. **—2.** Dalkavukluk etmek, yaltaklanmak.

SAYLAMAK g.f. *Yörs.* Seçmek, ayırmak.

SAYLAN (Türkân), türk hekim (İstanbul 1935). İÜ tıp fakültesi'ni bitirdi (1963); deri ve zührevi hastalıklar ihtisası yaptı (1968). Londra'da St. John's hastanesi histopataloji ve eksperimental patoloji bölümlerinde çalıştı. Dönüşte doçent (1972), profesör (1977) oldu. İÜ tıp fakültesi dermatoloji anabilim dalı başkanlığı (1982-1988) yaptı. Aynı kürsüde öğretim üyeliğinin yanı sıra, İstanbul Lepra hastanesi başhekimliği, İÜ tıp fakültesi lepra merkez müdürlüğü, İÜ Kadın sorunları araştırma ve uygulama merkezi müdür yardımcılığı görevlerini de yürütmektedir. Cüzamla savaş derneği'nin de kurucu üyelerindendir. *Lepra (Hansen) hastalığı*

Türkân Saylan

teşhis ve tedavi yönetmeliği (1983), *Frengi savaş yönetmeliği* (1983), *Birinci basamak sağlık hizmetlerinde hekimler için deri ve zührevi hastalıklar el kitabı* (1989) adlı yapıtları vardır. Lepra hastalığıyla ilgili çalışmalarıyla, Hindistan hükümetinin 1986 Uluslararası Gandhi ödülünü kazanan Türkân Saylan, ayrıca Çağdaş yaşamı destekleme derneği'nin kurucu üyesi ve genel başkanıdır.

SAYLAV a. MİLLETVEKİLİ'ne karşılık olarak önerilen sözcük.

Saylı top, iki takım halinde, top ve ortaya dikilen yassı bir taşla oynanan çocuk oyunu. (*Çelmeli top* da denir.)

—ANSİKL. Takımlardan sayışmada kazananı say adı verilen taşın yanında durur, ötekiler karşıya dizilir. Sayın yanında duranlardan biri topu karşıya fırlatır. Karşıdakilerden biri topu yakalayıp ortadaki taşı vurabilirse, topu ilk atan oyundan çıkar. Aynı şekilde öteki oyuncular da topu fırlatır ve say vurulursa oyundan çıkarlar. Say vurulamazsa sayın yanındakiler puan alır. Önceden kararlaştırılan puana ilk ulaşan oyunu kazanır. Sayın yanındakilerin tümü oyundan çıktığında takımlar yer değiştirir.

saz

SAYMA a. Saymak eylemi.

—Mat. *Geriye sayma,* birer birer, ikişer ikişer, üçer üçer vb. tersine saymadan oluşan okul alıştırması.

—Uz. havc. Bir füzenin fırlatılmasından önce ve sonra yapılan işlemlerin zaman içinde sıralanışı. (Fırlatmadan önceki dönem için genellikle "geriye sayma" ifadesi kullanılır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Uz. havc. Sayma, füzenin ateşlenmesinden önce "geriye sayma" da denilen eksi bir sayış ile füzenin ateşlendiği sıfır anında başlayan artı bir sayıştan oluşur. Zamanın dakika dakika, sonra saniye saniye geriye sayıldığı eksi sayış sırasında, atış alanındaki tüm radyoelektrik, optik ve elektronik araçlar uzun bir listeye göre belirlenmiş bir düzen içinde denetlenir, füzenin sıvı propergol katları doldurulur ve son bir denetimle füzeye monte edilmiş çeşitli donanımların iyi işlemesi sağlanır. Saymanın her evresinde, tüm yanıtlar, sayma, atış kumandası merkezine ulaştığı anda artı olmalıdır. Tersi durumda geriye sayma durdurulur, testin ve alınan sonuçların önemine göre sayma daha öndeki bir noktadan başlar. Geriye sayma füzenin ateşlenmesiyle sona erer. Bunu izleyen artı sayma, genellikle ateşleme anıyla füzenin gerçek kalkış anı arasında geçen süreyi hesaplamak için 3 sn kaydırılır. İzleme, işaretleme ve uzaktan ölçme araçlarının çalıştırılması ve füzeye, uyduya ya da uzay aracına doğru, özellikle bilimsel deneylerin başlaması için gerekli uzaktan kumanda komutlarının gönderilmesi, artı sayma sırasında gerçekleşir.

SAYMACA sıf. Öyle varsayılan; itibari: *Paranın saymaca değeri.*

—Dilbil. *Göstergenin saymacalığı,* F. de Saussure'e göre gösteren ve gösterilen arasındaki bağıntının temel özelliği.

◆ be. Sayarak.

—ANSİKL. Dilbil. F. de Saussure dilsel göstergesi, birbirinden ayrılamayan bir kavramla (gösterilen) bir işitim imgesini (gösteren) bir araya getiren iki yüzlü bir birim olarak inceler; k.e.d.i.ses dizisiyle "kedi" kavramı arasında zorunlu ya da doğal hiçbir bağıntı yoktur. Bu nedenle, F. de Saussure'e göre dil doğal bir olgu değil, dili kullananların örtülü biçimde benimsedikleri bir uzlaşımdır. Buna karşın, bazı dil göstergeleri (yansıma sözcükler, türevler) görece olarak saymacadır: örneğin *on* ve *göz,* kesinlikle saymaca oldukları halde, *onuncu* ve *gözlük, on* ve *göz* ile bağlantılıdır.

SAYMAK g. f. **1.** *Bir bütünün öğelerini saymak,* her birini art arda ve sırayla doğal tam sayılarla karşılayarak sayısını saptamak; birer birer, sırayla söylemek, bir bütünü bölümlerine ayırmak, ayrıntılı olarak göstermek: *Saat çaldı, on iki vuruş saydım. Sınıftaki öğrencileri saymak. Bir kimsenin suçlarını saymak. Size tüm nedenleri sayamam.* **—2.** *Şeyleri, bir miktarı saymak,* hesap yaparak sayısını, miktarını çıkarmak, hesaplamak: *Bir öğrencinin bir yıl içinde okula kaç gün gelmediğini saymak. Paranızın üstünü sayarak alınız.* **—3.** *Dakikaları, saatleri, günleri saymak,* uzun gelen bir süreyi hesaplamak: *Tatile çıkmak için artık günleri sayıyor.* **—4.** *Bir şeyi saymak,* kısıtlı vermek, cimrilik yapmak: *Sofradaki dilimleri bile sayarak verir. Adam boğazımızdan geçen her lokmayı sayıyor.* **—5.** *Belli bir miktar (para) saymak,* vermek, ödemek: *Bu elbiseye 100 000 lira saydım.* **—6.** *Bir kimseyi saymak,* ona değer vermek, saygılı davranmak, saygın ve ilgiye değer görmek: *Onu küçük büyük herkes sayardı. Babanızı bu çevrelerde çok sayarlar. Onu insan olarak saymasanız bile yargıç olarak saymalısınız.* **—7.** *Bir şeyi saymak,* hesaba katmak: *Kıvırma payını da sayarsak bu elbise için üç metre kumaş ancak yeter. Garson hesapta yanıldı, kahveyi saymadı.* **—8.** *Bir şeyi, bir kimseyi saymak,* dikkate almak, geçerli tutmak: *Yorgunluğu ve telaşı saymazsak bu geceyi kolay atlattık diyebiliriz. Beni saymayın, ben bu işte yokum. Bunu saymıyorum, yemeğe beklerim.* **—9.** *Bir kimseyi, bir şeyi belli bir miktar saymak,* o kimseye, o şeye belli bir değer biçmek: *Onu üç kişi sayabilirsin, üç kişilik yemek yiyor.* **—10.** *Bir şeyi bir şey saymak,* onu o biçimde görmek, düşünmek, kabul etmek: *İsteklerinizi bir görev sayarım. Havalar iyice ısındı, artık yaz geldi sayabiliriz.* **—11.** *Bir kimseyi* ya da *bir şeyi bir şeyden saymak,* onun öyle olduğunu düşünmek: *Bizi de misafirden mi sayıyorsun. Bir kimseyi insandan saymak. Bu hurdayı arabadan saymıyorum.* **—12.** *Sayıp dökmek,* birçok şey sıralayıp hepsini söylemek: *Onun yokluğunda olup bitenleri bir bir sayıp döktü.* || *Saymakla bitmemek, tükenmemek,* sayılmayacak kadar çok olmak. || *Sayı saymak,* sayıları art arda ve belli bir sıraya uygun olarak yüksek sesle söylemek.

◆ gçz. f. Sayıları art arda söylemek; sayı saymak: *Yüze kadar ikişer ikişer saymak.*

—Ask. *Yerinde saymak,* durduğu yerde ayakları yürüyüştekl gibi hareket ettirmek.

◆ **saydırmak** ettirg. f. **1.** Bir kimseye, bir şeyin sayısını buldurmak; hesabını yaptırmak. **—2.** Bir kimseye sayıları arka arkaya söyletmek: *Birden yüze kadar saydırdım, hiç yanlış yapmadı.* **—3.** *Bir kimseyi, kendisini saydırmak,* bir başkasının ona saygı duymasını sağlamak.

◆ **sayılmak** edilg. f. **1.** Sayısı bulunmak, hesabı yapılmak: *Sayılamayacak kadar çok.* **—2.** Belli bir miktar (para) verilmek, ödenmek: *Evin dekorasyonu için milyonlar sayıldı.* **—3.** Bir kimseden söz ederken, saygıya değer bulunmak: *Çevresinde sayılır ve sevilir.* **—4.** Dikkate alınmak, geçerli tutulmak: *Ama bu sayılmaz, çok az oturdunuz. Sayılmaz, bu eli tekrar oynayacağız.* **—5.** Belli bir biçimde, değerde görülmek, düşünülmek, kabul edilmek: *Bu durumda para vermek âdetten sayılır. Biz insandan sayılmıyoruz galiba. Orası evden sayılmaz daha çok ine benziyor. Geldik sayılır, biraz sabredin.*

◆ **sayışmak** işt. f. **1.** İki kişi sözkonusuysa, birbirleriyle hesap görmek; ödeşmek, takas etmek. **—2.** Çocuk oyunlarında, sayı sayarak, tekerleme söyleyerek ebeyi belirlemek.

SAYMAMAZLIK → SAYMAZLIK.

SAYMAN a. Bir kuruluşun hesap işlerine bakan kimse; muhasebeci, muhasip.

—Ask. *Mal saymanı,* birlik ya da kurumlarda komutanlığa ilişkin ya da komutanlığa gönderilmiş malların depolanmasından, dağıtımından, gerekli hesapların ve kayıtların tutulmasından birlik ve kurumun yetkili temsilcisi olarak sorumlu personel.

—Kamu mal. Devlet gelirlerini tahsil eden, para ve ayınları korumaya alıp giderleri hak sahiplerine ödeyen ve bunlarla ilgili bütün mali işlemleri yaparak Sayıştay'a idare hesabı veren Maliye bakanlığı memuru. (Bk. *ansikl.* böl.) [Eşanl. MUHASİP.]

—ANSİKL. Saymanlar görevlendirildikleri işe göre gelir saymanı, gider saymanı, nakit saymanı ve ayniyat saymanı adlarını alırlar. Ayrıca, Muhasebei umumiye kanunu'na göre sayman sıfatı taşımayan, ancak onun adına geçici olarak para alıp harcama yetkisi bulunan "sayman mutemetleri" ile yine bu kapsam içine giren "fiiliyat saymanları" vardır. Sayıştay kanunu' nun 31. maddesine göre saymanlar hakkındaki hükümlere bağlı olan fiiliyat saymanları devlet gelirlerini tahsil eden, mallarını yöneten ve devlet adına harcama yapan memurlardır.

SAYMAN (Hüsnü), **Baba Hüsnü** denir, türk futbolcu (İstanbul 1908 - *ay. y.* 1945). Futbola genç yaşta başladı. Balıkesir İdman yurdu takımında kısa bir süre oynadıktan sonra 1927-1941 arası Beşiktaş formasını giydi ve takımın kaptanlığını yaptı. 7 kez milli oldu. Beşiktaş'ın bir simgesi durumundaydı.

SAYMANLIK a. **1.** Saymanın yaptığı iş; muhasebecilik. **—2.** Hesap işlerinin yapıldığı yer; muhasebe, muhasiplik.

—Ask. Yiyecek, yakacak, giyecek, akaryakıt, mühimmat vb. ordu malının depolanmasını, bakımını, onarımını, dağıtımını ve hesaplarının tutulmasını sağlayan makam: *Eşya mal saymanlığı. Yiyecek mal saymanlığı.*

SAYMAZLIK a. Saygısız olma durumu; saygısız davranış; hürmetsizlik. (*Saymamazlık* da denir.)

SAYMİRİ a. Zool. SİNCAP MAYMUNU'nun eşanlamlısı.

SAYREF ya da **SAYREFİ** sıf. (ar. *şayref, şayrefi*). *Esk.* İşini bilen, kurnaz.

◆ a. *Esk.* Sarraf.

SAYRI sıf. ve a. Sağlığı bozuk olan kimse için kullanılır; hasta.

SAYRIL sıf. Hastalıkla ilgili; marazi.

SAYRILAREVİ a. HASTANE'nin eşanlamlısı.

SAYRILIK a. Sayrı olma durumu; hastalık.

SAYRIMSAK sıf. Gerçekte hasta olmadığı halde kendisini hasta ve güçsüz gösteren.

SAYRIMSAMAK gçz. f. Gerçekte hasta olmadığı halde kendini hasta göstermek.

SAYRURET a. (ar. *şayruret*). *Esk.* **1.** Olma, ortaya konma, edilme. **—2.** Bir durumdan diğer bir duruma geçme.

SAYUN, Yemen'de vaha, Hadramut kıyısındadır.

SAYVAN a. (fars. *sāye-bān,* gölgelendiren'den). **1.** Güneşten ve yağmurdan korunmak için yapılan geniş çatı saçağı ya da sundurma. (*Sayeban* da denir.) **—2.** Evlere bitişik, önü açık, direkler üzerine oturtulmuş üzeri örtülü yer: *Sayvanda oturmak.* **—3.** Bir tahtın, bir kürsünün, bir katafalkın, bir yatağın üst bölümünde saçak işlevi gören örtü. (Eşanl. SAYEPUŞ.) [Bir onur göstergesi sayılan sayvan, genellikle kumaştan yapılmış, barınak oluşturan, dört direk üstüne asılmış ya da gerilmiş bir pavyondur. Özellikle XV. yy.'da yontulmuş ahşap sayvanlar da yapılmıştır. Sütunlar üzerine dayandığında, sayvana *baldaken* adı verilir.]

—Esk. anat. KULAKKEPÇESİ'nin eşanlamlısı.

—İnş. Özellikle XIX. yy.'da, bir çatının çevresindeki olukları ya da dereleri, bir pen-

cerenin üstündeki rayları gizlemek için kullanılan, dekoratif bir biçimde kesilmiş uzun levha.
—Mim. Bir oturma yerine, bir heykele ayrılmış yeri örtmeye yarayan, bezemeli, taşkın küçük tonoz.

SAYYAD a. (ar *ṣayd*'dan *ṣayyād*). *Esk.* **1.** Avlayan, avcı. **—2.** *Sayyad-ı bi-insaf*, acımasız, insafsız avcı. || *Sayyad-ı ecel*, ölüm, Azrail.

SAYYADİYE a. Rifaiye tarikatının kollarından biri. (Ahmet İzzettin es-Sayyat [öl. 1727] tarafından kuruldu.)

SAYYAG a. Kuyumc. SAVAG'ın eşanlamlısı.

SAZ a. **1.** İnce kamış, çayırsazı, hasırsazı gibi sulak yer ve bataklık bitkilerine verilen genel ad. **—2.** Bataklıklarda yetişen biryıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (Az sayıda olan yaprakları genellikle uzun ve dar, bazılarında kın halindedir. Çiçekler erdişidir ve başakçıklar halinde kümelenmiştir. Bil. a. *scirpus;* papirüsgiller familyası. 300 tür.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—3.** *Saz öbeği*, bataklıklarda biten kamış ve saz gibi bitkilerden oluşan az ya da çok büyük bitki topluluğu. (Saz öbekleri, kimi zaman bir metreden fazla su üstüne çıkan değirmi kütleler oluşturur.)
—El sant. *Aşağı saz* → KOL.

◆ sıf. **1.** Sazdan yapılmış: *Saz damlı küçük bir kulübede oturuyorlar. Saz yastık.* **—2.** *Saz benizli*, yüzü soluk, sarı renkli kimse için kullanılır.
—Mim. *Saz kulübe*, sıcak iklimlerde yapılan, biçimi ve yapım tarzı bölgeden bölgeye farklı özellikler gösteren, saman çatılı konut.
—Süslem. sant. *Saz yaprak* → HANÇER* YAPRAK.
—ANSİKL. Adi saz *(Scirpus lacustris)* Anadolu'da göl ve dere kenarlarında, kumlu yerlerde bol yetişen bir bitkidir. Sapları kurutulduktan sonra sandalyelerin oturulacak yerlerini örtmekte, kök ve köksapları infusyon yapılarak halk hekimliğinde idrar söktürücü ve diyabet ilacı olarak kullanılır.

SAZ a. (fars. *sāz*). **1.** ÇALGI'nın eşanlamlısı. **—2.** BAĞLAMA'nın eşanlamlısı. **—3.** Çalgı takımı. **—4.** İçkili ve çalgılı eğlence yeri; pavyon. **—5.** *Saz âlemi*, saz çalınıp, şarkı söylenerek yapılan eğlenti.
—Ed. *Saz şairi* → ÂŞIK.
—Müz. *Saz düzeni* → KARA* DÜZEN.|| *Saz eseri*, türk müziğinde, yalnızca çalgılarla seslendirilen yapıtların genel adı. (Belli başlı saz eseri formları: peşrev, sazsemaisi ve çeşitli oyun havaları.) || *Saz semaisi* →SAZSEMAİSİ.

SAZ sıf. (fars. *sāḫten*, yapmak'tan *saz*). *Esk.* "Yapan", "eden" anlamında bileşik sözcükler oluşturur: *aram-saz* (dinlenen), *cilve-saz* (cilve yapan), *çare-saz* (çare bulan), *hatır-saz* (gönül alan, hatır sayan), *merhem-saz* (merhem yapan), *nagam -saz, nağme-saz* (nağme yapan), *na-saz* (uygunsuz) vb.

SAZ (Leyla), **Leyla Hanım** denir, türk kadın besteci, şair ve yazar (İstanbul 1850 - *ay. y.* 1936). Özel öğrenim gördü; fransızca ve yunanca öğrendi. Medeni Aziz Bey ile Nikoğos Ağa'dan türk müziği dersleri aldı. Repertuvarda 50 dolayında bestesi vardır. Bu bestelerin 40'tan çoğu şarkı formundadır. Yapıtları arasında 6 marş *(Yaslı gittim şen geldim)*, 1 de türkü yer alır. En ünlü şarkıları: *Nerdesin, nerde acep, gamla bıraktın da beni* (hicazkâr), *Mani oluyor halimi takrire hicabım* (hicazkâr), *Harab-ı intizar oldum aman gel* (hüzzam), *Dilberim terk-i sebâta her zaman âmâdedir* (sultaniyegâh). 1920-1922 arasında *Vakit* ve *İleri* gazetelerinde tefrika edilen anılarından bir bölümü, oğlunun çevirisiyle, *le Harem impérial et les sultanes au XIXème siècle* (XIX. yy.'da padişah haremi ve sultanlar) adı altında Paris'te yayımlandı (1925); bu bölüm, dili sadeleştirilerek *Haremin iç yüzü* başlığıyla İstanbul'da da basıldı (1974). Harem yaşamı üzerine zengin bilgiler içeren bu kitabından başka bir de şiir kitabı vardır: *Solmuş çiçekler* (1928).

SAZ KAYASI a. Zool. Sıcak, ılık ve az serin denizlerin en sığ kıyı kesimlerinde, 75 m derinliğe kadar inen, taşlı, yosunlu diplerde dibe bağımlı yaşayan kemiklibalık. (Karın yüzgeçleri çekmene dönüştüğünden tutunma olanağı verir. Dudakları kalındır. Etçildir. Bil. a. *Zosterisessor ophiucephalus;* kayabalığıgiller familyası; boyu 25 cm'ye kadar.)

SAZAK, Adana'nın Yüreğir ilçesi Doğankent bucağına bağlı belde; 4 130 nüf. (1990).

SAZAK (Emin), türk siyaset adamı (Eskişehir, Sazak 1882 - *ay. y.* 1960). Kurtuluş savaşı yıllarında Kuvayı milliyeciler'e destek sağladı. TBMM'nin ilk döneminden (1920) başlayarak 1950 yılına değin aralıksız Eskişehir milletvekilliği yaptı. Geniş topraklara sahip olması nedeniyle CHP tarafından çıkarılmak istenen toprak reformu yasasına karşı çıktığından, kuruluş aşamasında DP'ye geçti. Ancak bu partinin de toprak reformuna ilişkin görüşlerini benimsemeyerek siyasal yaşamdan çekildi.

SAZAK (Gün), türk siyaset adamı (Ankara 1932 - *ay. y.* 1980). Eski politikacılardan büyük toprak sahibi Emin Sazak'ın oğludur. Ankara Üniversitesi ziraat fakültesi'ni bitirdi. Çiftçilik ve müteahhitlik yaparken Milliyetçi hareket partisi saflarına katıldı. MHP genel başkan yardımcısı oldu. 5. Süleyman Demirel hükümetinde TBMM dışından Gümrük ve tekel bakanlığı yaptı (1977-1978). Çankaya'daki evi önünde pusuya düşürülerek öldürüldü.

SAZAN a. Tatlısuda yaşayan, uzun sırt yüzgecinin önünde dişli bir diken bulunan, kısa kuyrukaltı yüzgeçli, 4 dudak bıyıklı kemiklibalık. (Bil. a. *Cyprinus carpio;* sazangiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Anat. *Sazan balığı ağzı*, dölyatağı boynunun dölyolu boşluğuna çıkıntı yapan ve gerek elle, gerek spekulumla muayenede ulaşılabilen kısmı.
—Balıkç. *Sazan yetiştiriciliği*, sazangillerin üyelerini, özellikle de sazanları, kızılgöz ve kilizbalığı yetiştirme. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Sazan, sazanlar takımının örnek türüdür (eskiden, öngövde omurlarının uyarlanmasıyla oluşmuş kemikçik dizisi nedeniyle [yüzme kesesinin ön odasını içkulağa bağlar ve işitmede görev alır] sazanlar takımına ostariofizi denirdi). Sazan, hem rengi, hem pulları ("ayna" vb. oluşturur) bakımından çokbiçimlidir. Sazan, özellikle Orta Avrupa'da yoğun biçimde yetiştirilir. Bitki bakımından zengin, durgun ve sıcak sularda yayılan, çoğunlukla küçük avlarla, ara sıra da bitkilerle beslenen bu balık, ilkbahar sonunda yumurtlar; soyu cinsiyet değiştirmiş erkeklerden gelebilen iri bireyler hep dişidir. Çok uzun ömürlü sanılmalarına karşın sazanların ömrü büyük olasılıkla 20 yılı pek geçmez (uzunluğu 100 cm'yi, ağırlığı 15 kg'ı bulur). Sazanlar kırmızı balıklarla kolayca döl verebilir.
Sazanın bedeni aynı büyüklükte pullarla kaplıdır; ne var ki bu pullar yer yer seyrekleşir ve çıplak bölümler ortaya çıkar; işte bu çıplak bölümlerin yakınındaki pullarıyla yan çizgi üzerindeki pulları hem çok iri, hem seyrek olan altırka *"aynalı sazan"* denir.
—Balıkç. Sazan, olta, parakete, uzatma ağı, ırıp ağı ve trol ağıyla avlanır.
Oltayla sazan avı, iğneye yersolucanı, suda yaşayan bir kurt ya da hamur haline getirilmiş taneler (mısır, fasulye vb.) takılarak, genellikle üreme devrelerinde (nisan-haziran) 4-6 m derinlikteki yerlerde yapılır.
Parakete, yavaş akıntılı ırmaklarda ya da durgun göllerde kullanılır. Paraketeyle sazan avı, derinliği 10 m ya da daha çok olan yerlerde bütün yıl boyunca yapılabilir.
Sazan 10-15 m derinlikteki durgun sularda çift fanyalı uzatma ağıyla yakalanır.
Üreme mevsiminde kıyıya yaklaşan sazanlar ırıp ağıyla avlanır (bütün yıl boyunca).
Trol avı, büyük ve derin göllerde özellikle kış aylarında uygulanır.
• *Sazan yetiştiriciliği*, daha çok balık yetiştirmeye elverişli, suyu boşaltılabilen ve içinde balık avlanabilen gölcüklerde yapılır. Sazanlar normal olarak her yıl avlanır; avdan sonra gölcük kurutularak bazen bir yıl süreyle buğdaygiller ekilir. Gölcüklerden elde edilen sazanlar ya pazarlanır ya da başka gölcüklere aktarılır. Orta Avrupa'da çok yaygın olan sazan yetiştiriciliği, ayıklanma yoluyla ıslah edilmiş, hızlı büyüyen türlerin yetiştirilmesine olanak vermektedir.

SAZANGA → SADANKA.

SAZANGİLLER a. Tatlısularda yaşayan kemiklibalık familyası. (Bil. a. *Cyprinidae.*)
—ANSİKL. Sazanlar takımı üyelerinin genel özelliklerine ek olarak, bazı sazangillerin üst çenesinde bıyık vardır; çene dişlerinin bulunmamasından doğan eksikliği yutak dişleri giderir. Hem yüzlerce tür kapsaması, hem de bu türlerin birbirine çok yakın olmaları ve birbirlerini dölleyebilmeleri nedeniyle sazangillerin sınıflandırması çok karmaşıktır. Sazangillerin anayurdu Asya'dır; Avrupa'ya ve daha sonra bir yandan Afrika'ya, öte yandan Bering boğazıyla Kuzey Amerika'ya Asya'dan yayılmıştır. Sazangillerin en iri türü, Hindistan'da bulunan menseerdir (*Puntius putitoria;* uzunluğu 3 m'yi bulabilir). Türkiye'de yaşayan 37 türü vardır: kababurun adıyla bilinen 4 tür; bıyıklıbalık (5 tür); bodur çapakbalığı; inci kefalı (2 tür); dere kayası (2 tür); kilizbalığı (2 tür); kütburun incibalığı (3 tür); gördekbalığı; karagöz; kızılgöz; kızılkanat (2 tür); sazan; *Alburnoides bipunctatus, phoxinus phoxinus, Leucaspius delineatus.*

SAZANLAR a. Üyeleri hem yumuşakyüzgeçlilerin hem de *Ostariophysi* takımı üyelerinin özelliklerini taşıyan ilkel tatlısu balıkları takımı. (6 000'i aşkın tür içerir. Bil. a. *Cypriniformes.*)
—ANSİKL. Sazanlar yumuşakyüzgeçlilerle benzer özellikler taşır: yüzgeç ışınları yumuşaktır; karın yüzgeçleri tam karındadır; pulları sikloittir; yüzme kesesi bir hava kanalıyla yemekborusuna bağlıdır (fizostom); bunlara bir de ilk gövde omurlarının uyarlanmasıyla gelişen ve yüzme kesesini iç kulağa bağlayan (*Ostariophysi* takımı üyelerinin temel özelliği) kemikçikli bir diziden oluşan Weber aygıtı eklenir. Kapsadığı 6 000 tür, 4 alttakımda yirmi kadar familyaya ayrılır: (*Characoidea* [*Characidae*], *Gymnotidea* [*Gymnotidae*], *Cyprinoidea* [*Catastomidae*, sazangiller, taşısırangiller ve *Homalopteridae*] ve *Siloroidea* [15 "kedibalığı" familyası].)

SÁZAVA, Çek Cumhuriyeti'nde ırmak, Moravya tepelerinden doğar, Ceské Budejovice havzasını Polabi'den ayıran tümsekli platoları geçer ve Vltava'nın Berounka'yla birleştiği yerin yukarısında Vltava'ya kavuşur; 220 km.

SAZBİÇER a. Su bitkilerini kesmek için göllerde ve akarsularda kullanılan makine.
—ANSİKL. Sazbiçer bir teknenin ön tarafına yerleştirilen biri diğerine dik iki kesme çubuğundan oluşur. Aygıtı çalıştıran motor tekneyi yürütmek için de kullanılabilir. Sazbiçer su altındaki bitkileri keserek serbest bir kanal açar.

SAZCI a. **1.** Saz çalan kimse. **—2.** Saz yapan ve / ya da satan kimse.

SAZCI ya da **SAZDANCI** a. El sant. → KOL.

SAZEC sıf. (ar. *sāẕec*). *Esk.* Sade, yalın, doğal.

Emin Sazak

çeşitli sazan ırkları

SAZENDE a. (fars. *sâzende*). *Esk.* Saz sanatçısı, çalgıcı: *"Gül kılma meclisin hânende vü sâzendesin"* (Nedim, XVIII. yy.).

◆ sıf. *Esk.* Yapıcı, düzenleyici.

SAZENDEGÂN çoğl. a. (fars. *sâzende*'nin çoğl. *sâzendegân*). *Esk.* **1.** Saz sanatçıları. **—2.** Düzenleyiciler.

SAZENDEGÎ a. (fars. *sâzende* ve *î*'den *sâzendegî*). *Esk.* Sazendelik, çalgıcılık.

SAZENDELİK a. (fars. *sâzende*'den). *Esk.* Çalgıcılık, saz sanatçılığı.

SAZİŞ a. (fars. *sâhten*, yapmak'tan *sâziş*). *Esk.* Yapılma, kuruluş.

SAZKÂR a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Segâh geçkisinin sık yapıldığı rast makamından başka bir şey değildir. Dügâh [*la*] perdesinde uşşaklı asma kalışlar yapmak da gelenekselleşmiştir.)

SAZLAR ovası, Mekong deltasının bir bölümü, Vietnam ile Kampuçya sınırında.

SAZLI sıf. **1.** Saz eşliğinde yapılan: *Sık sık yinelenen içkili ve sazlı toplantıları hiç kaçırmazdı.* **—2.** *Sazlı sözlü*, saz çalınıp türkü söylenerek yapılan eğlence için kullanılır.

SAZLI, Aydın'ın Söke ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 5 998 nüf. (1990). Belediye.

SAZLICA, Niğde'nin merkez ilçesi merkez bucağında belde; 2 431 nüf. (1990).

SAZLIK sıf. ve a. Sazın bol yetiştiği, sazla örtülü yer için kullanılır: *Gölün hemen kıyısında sazlık bir yer var, orada avlanabilirsiniz. Sazlıkta batık bir sandal gördük.*

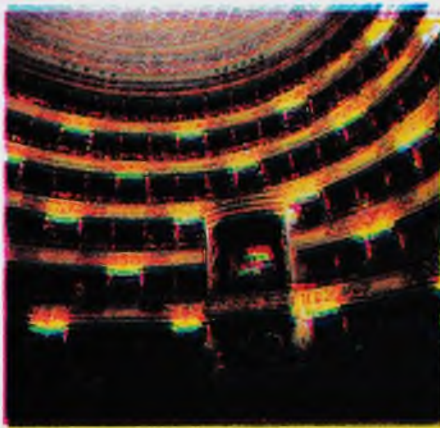
◆ a. Gölcüklerin, bataklıkların ve akarsulara bitişik durgun suların kamış ve sazlarla kaplı kıyı alanı.

—ANSİKL. Saz (*scirpus*), kamış (*arundo* ya da *phragmites*), hasırsazı (*juncus*) ve buğdaygiller, hasırsazıgiller, papirüsgiller familyalarından onlara yakın bitkilerin egemen olduğu bu bitki topluluğunun son derece yararlı ekolojik bir rolü vardır; önce bataklık kuşlarının yuvalarını ve yavrularını barındırırlar, sonra bataklık bölgesine insanın ve avcı hayvanların girmesini zorlaştırırlar, nihayet gerektiğinde aralarından geçen suların önemli ölçüde arındırılmasını sağlarlar. Sazlar fosfatları ve nitratları tutar, bataklık sazları fenolü değişikliğe uğratır.

sazlık ardıcı

SAZLIK ARDICI a. Kızılımsı renkli, küçük bedenli ardıçkuşu. (Yuvasını bataklıkların çevresindeki kamışlara asar. Afrika'da kışlar. Böcekler ve üzümsü meyvelerle beslenir. Bil. a. *Acrocephalus scirpaceus;* sinekkapangiller familyası.)

SAZLIK YELVESİ a. Zool. Eski Dünya'nın Kuzey yarıküre'deki kesiminde yaşayan ötücükuş. (Az ve orta yükseklikteki bataklıkları sever. Gezici ve göçmen kuştur. Böcekler, kabuklular ve tohumlarla beslenir. Bil. a. *Emberiza schoeniclus;* yelvegiller familyası.)

Scala di Milano

SAZLIKÖY, rumca **Leibadia,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

SAZOBA, Manisa'nın Akhisar ilçesi merkez bucağında köy; 3 354 nüf. (1990).

SAZONOV (Sergey Dmitriyeviç), rus siyaset adamı (Kazan 1860 - Nice 1927). 1910'dan 1916'ya kadar Dışişleri bakanıydı; Büyük Britanya'ya ve Japonya'ya yaklaşan İzvolskiy'in siyasetini izledi. Japonya'yla 1912 ve 1916 anlaşmaları'nı imzaladı. Balkanlarda, Sırplar, Bulgarlar ve Yunanlılar arasındaki anlaşmayı destekledi (1912); Bulgarlar müttefikleriyle çatışınca (1913) Sırplar'dan yana çıktı. Avusturya Sırplar'a savaş açınca (temmuz 1914), Nikolay II'nin seferberlik ilan etmesinde rol oynadı. Bu olay, Almanlar'ın karşılık vermelerine ve Birinci Dünya savaşı'nın çıkmasına yol açtı. Sazonov, Kolçak ve Denikin'in bolşevik düşmanı hükümetlerinde görev aldı (1918-1920). Daha sonra Fransa'ya göç etti.

SAZOTU a. Dünyanın soğuk ve ılıman bölgelerinde yetişen otsu bitki. (Sazotları genellikle çokyıllık dayanıklı bitkilerdir; yaklaşık 150 dolayında türü bilinir. Bil. a. *calamagrostis;* buğdaygiller familyası.) [Eşanl. KANDIRAOTU.]

SAZSEMAİSİ a. Müz. Türk müziğinde, bir saz eseri formu.

—ANSİKL. Özellikle aksaksemai usulüyle bestelenen sazsemaisi, *hane* adı verilen bölümlerle, *teslim* ya da *mülazime* denilen nakarat bölümünden oluşur. Her haneden sonra teslim yinelenir. Çoğunlukla dört haneli olan sazsemaileri, ilk haneyle teslimdeki makamın adıyla anılır (segâh sazsemaisi, bayati sazsemaisi vb.). İkinci, üçüncü ve dördüncü hane, genellikle başka makamlardan bestelenir. Ama haneler ya ilk hanenin makamıyla ya da o makama kolayca bağlanabilecek bir melodiyle biter. Dördüncü (ya da son) hanede usul geçkisi (değişme) yapılır. Bu hanede en çok yürüksemai, semai, sengin-semai usulleri kullanılır. Yürükaksak, devrihindi, curcuna usulleriyle ölçülmüş dördüncü haneler de vardır.

SAZTIRAŞAN a. (türkç. *saz* ve fars. *tırâşan*, yontanlar, yapanlar'dan). *Esk.* Sazları yontup hazırlayarak bunlardan hasır eşya yapan ustalara verilen ad.

SAZYOLU a. Süslem. sant. Uzun dallar üzerinde, çiçek ve ince, uzun yapraklardan oluşan, altın yaldızla yapılmış bezeme.

SAZZAMBAK a. Anayurdu Kuzey yarıküre'nin ılıman bölgeleri olan ve süsene ya da glayöle benzeyen sarımsı ya da beyaz çiçekli çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *tofieldia;* zambakgiller familyası.)

Sb Anorg. kim. *Antimon*'un simgesi.

SBARBARO (Camillo), italyan yazar (Santa Margherita Ligure 1888 - Spotorno, Savona, 1967). Yosunların ve likenlerin incelenmesinde uzmanlaşan bu botanikçi, özentili bir kuşkuculukla manzum (*Pianissimo*, 1914) ve düzyazı (*Trucioli*, 1920; *Fuochi fatui*, 1956) şiirler yazdı. Yapıtlarından etkilenen Montale, ona *Ossi di Seppia* adlı şiir kitabını sundu.

SBB Dy. SCHWEIZERISCHE BUNDESBAHNEN'in (İsviçre Federal demiryolları) kısaltması.

SBR Polim. *Stiren-Butadien Rubber* sözcüklerinin başharflerinden oluşan kısaltma; stiren ile butadienin eşpolimerleşmesi sonunda elde edilen sentetik elastomerlerin önemli bir bölümünü belirtmekte kullanılır.

—ANSİKL. Stiren ve butadienin eşpolimerleşmesi, emülsiyon durumunda köksel başlatıcılar eşliğinde gerçekleştirilir. 30 – 50°C arasında uygulanan polimerleşmelerle, molar kütleleri yaklaşık 10 000, yoğunlukları, 0,9 olan çeşitli ürünler elde edilir. Ancak emülsiyon durumunda ve 0 -5°C gibi düşük sıcaklıklarda polimerleşmelerin uygulanabilmesi sonucu SBR üretiminde büyük bir ilerleme sağlanmıştır. Bu uygulamada başlatıcı olarak genellikle bir redoks sisteminden yararlanılır. Bu ikinci grup SBR'lere genellikle "soğuk kauçuklar" ya da "soğuk SBR"ler denir. Bu ürünlerin yapıları, birinci gruptakilerden daha düzgündür; çünkü bu sıcaklıkta yan tepkimeler çok az görülür.

Bileşimlerinin çok değişik olmasına karşın SBR'ler, genellikle butadien bakımından zengin ürünlerdir. Yoğrulmaları doğal kauçuktan daha zordur; yırtılmaya karşı düşük bir dayanım, kükürtle işlendikten sonra yüksek bir sertlik gösterirler; ancak çözücülere, yükseltgenlere ve düşük sıcaklıklara karşı kusursuz bir dirençleri vardır. Kükürtle işlendiklerinde sertleşirler ve yapılarına karbon siyahı, silis, tebeşir vb. gibi dolgu maddeleri katılabilir. Yapılarına karbon siyahı katıldığında iyi bir kimyasal direnç kazanırlar ve bu nedenle yükseltgenmeye karşı üstün bir dayanım göstermesi gereken uygulamalarda doğal kauçuk yerine kullanılırlar. Başlıca kullanım alanları otomobil lastiği yapımı, ayakkabı sanayisi, hortum ve boru üretimi, metal tel ve kabloların kaplanmasıdır.

Sc Anorg. kim. *Skandiyum*'un simgesi.

SCABİNUS a. Tar. Charlemagne döneminde, konta yardım eden ve onun tarafından halkın onayıyla seçilen yargıç. (Scabinuslar, rachimbourgların ve özgür insan genel meclislerinin yerini aldılar. Sayıları yedi ya da on iki olabilirdi.)

SCACCHİT a. (fr. *scacchite;* italyan mineralog *Scacchi*'nin adından). Miner. $MnCl_2$ formülündeki doğal manganez klorür.

SCÆVOLA a. Avustralya'da yetişen, az renkli ya da beyaz çiçekli otsu bitki ya da küçük çalı. (Çiçeğinde yumurtalık iki meyveyapraktan oluşur ve altdurumludur; içinde yalnız iki yumurtacık bulunur; gelişerek kapsül biçiminde bir meyve verir. (80 tür. *Goodeniaceae* familyası.)

SCAEVOLA → MUCIUS SCAEVOLA.

SCAFATİ, İtalya'da komün, Campania'da (Salerno ili), Sarno kıyısında; 33 800 nüf. Besin sanayileri. Kereste sanayisi. Tekstil.

SCALA a. Öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (*Scalidae* familyasının örnek tipleri olan bu hayvanların geri çekilebilen bir hortumları, uzun dokunaçları, tek bir solungaçları, önü güdük uzun bir ayakları vardır; topaca benzeyen kavkısı, sağlam, parlak, çok sargılı, genellikle boylamasına kabarık çizgiler ya da yapracıklarla bezelidir. Etçildirler; bütün denizlerde yaşarlar ve Üçüncü Zaman katmanlarında fosillerine rastlanır.) [Eşanl. SCALARİA.]

SCALA (DELLA) → DELLA SCALA.

Scala di Milano (*La*), Milano'daki lirik tiyatro. 1776'da düklük sarayının bir yangınla yok olması sonucu Milanolular, arşidük Avusturyalı Ferdinand'dan yeni bir tiyatro yaptırmasını istediler. Bunun için Santa Maria alla Scala kilisesi'nin yakınlarında bir yer belirlendi ve mimar Giuseppe Piermarini çalışmaları başlattı. Tiyatro 1778'de Salieri'nin *L'Europa riconosciuta* adlı yapıtıyla açıldı. Rossini, Bellini, Donizetti (operalarının büyük bir bölümü bu tiyatroda temsil edildi) ve Verdi, La Scala'yla en fazla ilişkisi olan bestecilerdi. 1807'den başlayarak sahnenin büyütülmesi için önemli çalışmalar yapıldı; daha sonra da restorasyon çalışmaları gerçekleştirildi (1838). Çevredeki evler yıkılarak binanın dış cephesinin iyice görünmesi sağlandı (1857). Gazla ışıklandırmadan (1860) sonra, La Scala dünyanın elektrikle ışıklandırılan ilk tiyatrosu oldu (1884). 1918-1921 arası kapalıydı; Verdi'nin *Falstaff*'ıyla yeniden açıldı. 15 ağustos 1943 gecesi atılan bombalardan büyük zarar gördü. Yeniden yapılarak 1948'de açıldı. Gelenek-

sel italyan yapıtlarının yanı sıra rus ve alman romantik ve son romantik ve daha sonra fransız izlenimci yapıtları temsil edildi. 1897'de sanat yönetmenliğine atanan Toscanini, tiyatronun ününü erişilmez bir düzeye çıkardı. Toscanini 1929'da görevinden ayrılınca yerine Victor De Sâbata geldi ve bu görevi 1953'e kadar sürdürdü. 1952-1961 arasında, Maria Callas bu sahnede, birçok unutulmuş ya da yeterince tanınmamış italyan yapıtını tanıttı.

SCALARİA a. Zool. SCALA cinsinin eşanlamlısı.

SCALFARO (Oscar Luigi), italyan siyaset adamı (Novara 1918). 1946'da Hıristiyan Demokrat parti'den milletvekili oldu. Moro, Leone ve Andreotti hükümetlerinde Ulaştırma ve sivil havacılık, ikinci Andreotti hükümetinde Eğitim, Craxi hükümetlerinde (1983-1987) İçişleri bakanlığı yaptı. 1987'de Cossiga tarafından hükümeti kurmakla görevlendirildiyse de beş koalisyon partisi arasında uzlaşma sağlanamayınca görevi geri çevirdi. Altıncı Fanfani hükümetinde (1987) İçişleri bakanlığı görevini üstlendi. 1992'de Cossiga'nın yerine cumhurbaşkanı seçildi.

SCALİDAE a. Öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça familyası.

SCALİGER (Joseph Juste), italyanca **Guiseppe Giusto Scaligero,** italyan kökenli fransız hümanist (Agen 1540 - Leiden 1609), Giulio Cesare Scaligero'nun onuncu oğlu. Bordeaux'da, Marc-Antoine de Muret ve Buchanan'dan; Paris'te, Turnèbe'den ders gördü ve protestan oldu (1562). Saint-Barthélemy katliamı'ndan sonra Cenevre'ye çekildi ve iki yıl felsefe dersi verdi (1572-1574). Daha sonra, çağrıldığı Leiden üniversitesi'nde ders verdi. Çok geniş bilgili bir hümanist olan Scaliger, latin yazarları (Varro, Vergilius, Apuleius, Ausona) üzerine açımlamalar ve bir kronoloji incelemesi (*Opus de emendatione temporum,* 1583) yayımladı. Latince şiirler de yazdı (*Poemata omnia,* 1615) ve avrupalı aydınlarla yazışmalarda bulundu. "Dürüst insan" ve okumuşlar dünyasının seçkin bir üyesi olan Scaliger, Juste Lipse ve İsaac Casaubon ile birlikte, çağdaşlarına sağ beğeninin kurallarını öğreten "yüzyılın edebiyat triumvirası" içinde yer alıyordu. Çeşitlilik gösteren yapıtlarından çok, bu gerçek yargılama gücüyle XVII. yy.'ı sürekli olarak etkisi altında tuttu.

SCALİGERİ → DELLA SCALA.

SCALİGERO (Giulio Cesare), italyan doktor ve filolog (Riva del Garda 1484 - Agen 1558). Veronalı Della Scala ailesinden geldiğini ileri sürerdi. Öğretimini Bologna'da yaptı, ardından Verona'ya yerleşti. 1525'te, Agen piskoposu Angelo Della Rovere, Scaligero'yu doktor olarak görevlendirdi. Edebiyat yaşamına, Erasmus'un *Ciceronianus*'unu konu alan acımasız bir yergiyle başladı. 1557'de Cardano'ya ve yapıtı *De subtilitate*'ye saldırdı. Daha sonra Hippokrates üzerine yorumlar, Theophrastos ve Aristoteles üzerine çalışmalar yayımladı. Bu yayınlar, aristotelesçilikle hıristiyan hümanizmini bağdaştırma isteğinin ürünüdür. *Poetice* (1561) adlı yapıtında klasik anlayışın ilkelerini (kuralların gerekliliği, ahlak, türlerin birbirinden ayrılması) belirledi. Öteki yapıtlarından bazıları şunlardır: *De causis linguae latinae* (1540), *İn librum Theophrasti de causis plantarum commentarii* (1556), *İn librum de Somniis Hippocratis commentarius* (1561), *Poemata* (1574), *Epigrammatum liber unicus* (1583), *Epistolae* (1600).

SCALPELLUM a. (skalpel anlamında lat. sözc.). Garip, sülükayaklı kabuklu cinsi. (Bu cinsin üyeleri arasında, normal boylu erdişi bireylerin yanı sıra, bu bireylerin boşluğunda asalak yaşayan ve üremeye katkıda bulunan cüce erkekler de bulunur.)

SCALVİNİ (Giovita), italyan yazar (Botticino, Brescia, 1781 - Brescia 1843). Liberal eğilimi nedeniyle 1821'de tutuklandı, sürgüne gitti. Özellikle Paris'te ve Londra'da yaşadı, 1839'da İtalya'ya döndü. Jacobin yanlısı ve kilise karşıtıydı. Her şeye ilgi duyan Scalvini, Avrupa etkilerine açık modern bir edebiyatın habercisi oldu. Romantik şiirler *(l'Esule, Ultimo carme),* Foscolo ve Manzoni üstünde denemeler yazdı.

SCAMOZZİ (Vincenzo), italyan mimar (Vicenza 1552 - Venedik 1616). Başyapıtı, Lonigo'daki villa Rocca Pisana'dır (1576 dan önce) ve bu yapıda Palladio'nun Rotonda'sına kendi yorumunu getirmiştir. Palladio'nun ölümünden sonra, onun yapıtlarından çoğunu tamamladı. Bunlar arasında, Venedik'teki S. Giorgio Maggiore ve Sabbioneta'da yapacağı tiyatroya esin kaynağı olan, Vicenza'daki Teatro Olimpico (değişmez sahne dekoru, 1585) sayılabilir. 1584'te Venedik'te, Sansovino' nun Libreriası'ndan esinlenerek ama, bir ölçüde yavanlaştırarak Procuratie Nuove' yi yapmaya başladı. 1615'te Venedik'te yayımlanan büyük incelemesi *L'İdea dell' architettura universale* (Evrensel mimarlık düşüncesi) öğretinin akademizmini yansıtır.

SCANDİANO, İtalya'da komün, Emilia' da (Reggio ili), Secchia'nın kolu Tresinaro'nun kıyısında; 20 800 nüf. Ortaçağ'dan kalma şato.

SCANDİCCİ, İtalya'da komün, Toscana'da (Floransa ili), Floransa'nın G.-B.'sında; 53 900 nüf. Tarım merkezi.

Scandinavian Airlines System (SAS), danimarka *Det Danske Lufttartselskab,* norveç *Det Norske Lufttartselskap* ve isveç *A. B. Aerotransport* şirketlerinin birleşmesiyle 1946'da, Oslo'da kurulan iskandinav hava taşımacılık şirketi; bu şirketin bünyesinde bulunan çeşitli ana şirketlerin yarı hissesi devletlere diğer yarısı ise özel girişimcilere aittir. SAS çeşitli alanlarda etkinlik gösterir (lokantacılık, otelcilik, denizyolu acenteliği, sigortacılık.) [Eşanl. İSKANDİNAV HAVAYOLLARI SİSTEMİ.]

Scapa Flow, Orkney takımadalarındaki önemli ingiliz deniz üssü, 1918'deki mütarekeden sonra alman savaş filosu bu üste toplandı. Versailles antlaşması'nın imzalanmasından birkaç gün önce amiral von Reuter, 21 haziran 1919'da filosunu batırmayı başardı.

SCAPHANDRA a. Yumş. bil. Arttansolungaçlı yumuşakça cinsi. (*Scaplandridae* familyasının örnek tipi olan bu hayvanların basit ve basık alın kesiminde büyük bir disk bulunur; dokunaçları yoktur; bedeni bütünüyle kavkısı içine giremez; sarpılı kavkısı, sarmal çizgilerle bezelidir ve önünde iyice geniş çok büyük bir açıklığı vardır. Kuzey yarıküre denizlerinde yaşayan bu hayvanların Kretase devri tabakalarından başlayarak fosillerine rastlanır.)

SCAPHİDİA a. (yun. *skaphidion,* küçük kap'tan). Oval gövdeli, siyah zemin üzerine kırmızı lekeli kınkanatlı cinsi. (*Scaphididae* familyasının örnek tipi.)

SCAPHİOPUS a. Tropikal Amerika'da yaşayan küçük bedenli karakurbağası cinsi. (Yarı çorak savanlarda bulunur ve kısa sağnak yağışlardan sonra oluşan geçici su birikintilerine yumurtlar. Bazı iribaşları, ancak aynı cinsten olan iribaşları yiyerek başkalaşma geçirebilirler. Çamursalkurbağagiller familyasının örnek tipi.)

SCAPHİRHYNCHUS PLATORHYNCHUS a. Mississippi havzasında yaşayan, burnu kürek gibi yassı mersinbalığı. (Tatlısu ıstakozları ve böcek larvalarıyla beslenir; *Acipenseridae* familyası.)

SCAPHİTES a. Kavkısı önce sarmal, sonra geliştikçe önce biraz dik, sonra eğri olan ammonit cinsi. (Orta ve Üst Kretase' de çok yaygındılar. *Scaphitidae* familyasının örnek tipi.)

SCAPHOPODA a. Külah biçiminde kavkılı yumuşakça sınıfı. (Devon devri topraklarından başlayarak fosillerine rastlanan bu hayvanların örnek tipi, *Dentalium* ve benzeri cinslerdir.)

—ANSİKL. *Scaphopoda*'lar bakışımlı, uzun ayaklı hayvanlardır; başları gövdeden ayırt edilemez; ağızları, 8 palpleri, uzun, ipliksi ve geri çekilen dokunaçları, bir dişlidili vardır; erkeği ve dişisi ayrıdır; kavkısı hafifçe eğri, her iki ucu açık bir borudur. Bu hayvanlar karındanbacaklılar ile ikiçenetliler arasında yer alır. Denizde bulunurlar. Hepçildirler. Kuma ya da çamura eğik olarak gömülü yaşarlar.

SCAPHOSOMA a. Mantarlar üzerinde çok yaygın, yumurtamsı biçimli ve kaygan bedenli kınkanatlı cinsi.

Scapigliatura, 1860-1870 yıllarında, merkezi Milano'da olan italyan edebiyat akımı. Cletto Arrighi'nin romanı *La Scapigliatura e il 6 febbraio* (1861) ile yeniden gündeme gelen *scapigliatura* ("bohem") terimi hem liberal burjuvazinin mitoslarından kurtulma isteğini, hem de yeni simgeci duyarlılığın doğuşunu belirtir. Akım özgünlüğünü aynı zamanda dönemin avangard müzik ve resim çevreleriyle olan bağlarına borçludur.

Scapin, eski Théâtre-İtalien'in başkişilerinden biri; Molière, *Scapin'in dolapları*'nda (les Fourberies de Scapin) onu yeniden canlandırdı.

Scapin'in dolapları *(les Fourberies de Scapin),* Molière'in 3 perdelik düzyazı komedisi (1671). *Psyché*'den önce oynanan oyun pek tutulmadı ve Boileau tarafından sert biçimde eleştirildi. Olayın akışı bir satin işleyişini andırır: Scapin aynı zamanda oyun yazarı, düzenleyici ve oyuncudur. Bir komutan gibi davranır ve kişilerle dama taşı gibi oynar. Géronte'un, bu işleyişi bozacağı düşünülerek kapatıldığı torba olayının yarattığı pürüz dışında her şey çizgisel bir doğrultuda gelişir: mantıksal düzen ile başdöndürücü oyun akışı hiçbir zaman bu kadar başarılı bir biçimde birbirini tamamlamamıştır.

SCAPULAE ALATAE a. (kanatlı kürekkemikleri anlamında latince sözcükler). Patol. Kürekkemiklerinin, normalde onları omuza yapışık tutan kasların (özellikle romboit kaslar) zayıflaması nedeniyle, göğüs kafesinden kanat gibi uzaklaşması.

SCARABEİDAE a. Böcbil. YAPRAKDUYARGALIGİLLER familyasının bilimsel adı.

SCARABEUS a. (lat. sözc.; yun. *karabos*'tan) böcbil. Bokböceğigiller familyasının örnek tiplerini içeren cins. (→ BOKBÖCEĞİ.)

—Arkeol. Eski Mısır'da diriliş simgesi kutsal böceği temsil eden kalıplanmış seramik ya da yontulmuş değerli taş. (Yüzlerden biri hayvanın sırtını temsil eder, karın üzerinde ise genellikle hiyeroglif yazılı metinler yer alır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Eski Mısır scarabeusları aynı zamanda mühür ve nazarlık işlevi görürlerdi. Bunlar mühür olarak, kilitlere, mektuplara, kaplara resmi damga vurmak için kullanılırdı. Nazarlık olaraksa, oluşun ve yeniden doğuşun simgesiydi. Scarabeusun eski mısır dilindeki adı *kheper*'dir ve "doğmak, biçimlenmek, belirip ortaya çıkmak" anlamına gelir. Scarabeus başlı eski mısır tanrısı Kheper, hem değişimlerin temel dayanağıdır hem de doğan güneşin somutlaşmış biçimidir. Bu yüzden scarabeus, ölünün yargılanması sırasında ona bilinç ve vicdan hizmeti görmesi için, mumyanın yüreğinin üzerine konurdu. Scarabeusların üretimi, zamanla tam bir "sanayi" halini aldı. Scarebeusların boyu, bilinen örneklerde, 1-12 cm arasında değişmektedir. Bunlar sert taştan olduğu gibi kireçtaşından da yontulmaktaydı; ayrıca fayans örneklere de rastlanmaktadır. Pandantif olarak taşınan, bir kolyenin ortasına yerleştirilen scarabeuslar yüzük taşı olarak da kullanılıyordu. Hiyeroglifle

Lauros-Giraudon

Amenofis III ile kraliçe Tiy'in evliliği anısına yapılmış bir scarabeusun arkayüzü Yeni İmparatorluk, XVIII. hanedan *Louvre müzesi, Paris*

yazılmış metinler hayvanın karnına kazınıyordu: kral adları, yüksek görevli sanları, atasözleri, dilekler, tarihsel olayları anma metinleri. Bu son metinler arasında, "büyük" denilen dizilerde, eski Mısır tarihinin belirli noktalarının bilimsel bakımından son derece yararlı gerçek anlatılar yer alır. Scarabeusların ikonografisi bol ve çeşitlidir. Gerçekte bunlar, üzerine büyüsel -dinsel nitelikli tasvirler yapılan nesnelerdir.

Scaramuccia, aktör Tiberio Fiorilli tarafından canlandırılan ve yaratıcısının ölümünden sonra da varlığını sürdüren Comédie-İtalienne tipi.

SCARBOROUGH, Büyük Britanya'da (North Yorkshire) liman kenti, Kuzey denizi kıyısında; 43 300 nüf. Kent XVI. yy.'da, maden sularının işletilmesi sayesinde gelişti; günümüzde Büyük Britanya'nın başlıca sayfiye yerlerinden biridir. Kentte, yüksek burun üstünde bir şato (XII. yy.) yıkıntısı, XII.-XIV. yy.'da yapılmış bir kilise ve eski evler vardır. Müzeler (özellikle doğa tarihi müzesi). Bahçeler, Hayvanat bahçesi.

SCARBOROUGH, esk. **Port Louis,** Tobago adasının merkezi, güney kıyısında; 2 000 nüf.

SCARFOGLİO (Edoardo), italyan yazar (Paganica, L'Aquila, 1860 - Napoli 1917). Gazeteci, edebiyat eleştirmeni. Makaleleri *Libro di Don Chisciotte*'de toplanmıştır (1885). Napoli'de, karısı Matilde Serao' nun da katkıda bulunduğu gazeteler *(Il mattino)* kurdu. Hikayeleri ve gezi yazıları vardır.

SCARİDAE a. Zool. PAPAĞANBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

SCARİDİUM a. Tatlısu bitkilerinde çok yaygın tekerleklikurt cinsi.

SCARİTES a. Parlak siyah renkli, geniş kafalı (dişli, makas biçiminde, güçlü çenelerle donanır) koşarkınkanatlı cinsi. (Daralan bir bölge göğsü elitra bölgesinden ayırır; ön ayakları kazmaya elverişlidir; yuvasının girişinde pusuya yatarak avlanır. *Scarites buparius*'a Akdeniz kıyılarında sıkça rastlanır. Koşarkınkanatlıgiller familyası; *Scaritinae* altfamilyası.)

SCARLATTİ, italyan besteci aile. —ALESSANDRO (Palermo 1660 - Napoli 1725), 12 yaşında gittiği Roma'da, olasılıkla Carissimi'den ders aldı. 1678'de romanyalı bir kızla evlendi, on çocuğu oldu. İlk operası *Gli Equivoci nel sembiante,* 1679'da Roma'da önce halk önünde, sonra da İsveç kraliçesi Christina'nın önünde sahnelendi. Bunun üzerine Christina onu, capella yöneticiliğine atadı. 1683'e doğru, San Gerolamo della Carità kilisesi'nin capella yöneticisi oldu. 1684'te gittiği Napoli'de, San Bartolomeo'da kendi yapıtlarını *(La Psiche overo Amore innamorato)* temsil eden bir topluluğu yönetti. 1684'te Napoli Krallık capellası'nın başına getirildi. Çok sayıda opera besteledi. 1702'de haziran-ekim arasını oğlu Domenico ile birlikte Floransa'da geçirdi. Ertesi yıl Roma'ya yerleşti, 1707'de Santa Maria Maggiore kilisesi'nin capella yöneticiliğine atandı. 1708 sonunda, Roma'dan ayrılarak Napoli Krallık capellası'ndaki görevine döndü. Bir daha da buradan ayrılmadı. 1715'te papa ona "şövalye" unvanını verdi. Son üç yılını, Napoli'de inzivada geçirdi. Çok verimli bir besteciydi: yaklaşık 115 opera *(L'Onestà negli amori,* 1680; *Gli Equivoci in amore overo la Rosaura,* 1690; *Il Pirro e Demetrio,* 1694; *Il Mitridate Eupatore,* 1707; *Il Tigrane,* 1715; *Telemaco,* 1718; *La Griselda,* 1721); çoğu bir ses ve sürekli bas için olmak üzere 600'ü aşkın kantat, serenatlar, oratoryolar *(Il Martirio di santa Ursula),* missalar, motetler, bir *Aziz Yuhanna' ya göre çile,* oda sonatları, klavsen için toccatalar ve çeşitli parçalar, 12 *Sinfonie di concerto grosso* (1715), sonatlar ve kuramsal kitaplar. Scarlatti'nin çalgı yapıtlarının en iyileri, operalarının uvertürleri ve ritornellolarıdır. Geri kalan çalgı yapıtlarında, biçim ve üslup bakımından tutucudur. Ama vokal yapıtları önemlidir. Arya ve ariettaların özellikleri, plastik güzellikleri ve yeni armonileriyle, şan sanatını doruğa ulaştırdı. Yapıtları son derece ince zevkli ve dengelidir. Alessandro Scarlatti'nin sanatı, opera seria ve kantatın sonunu ve kendisinden sonra yaratıcı gücünü yitiren italyan barok müziğinin en yüksek noktasını simgeler. —Oğlu DOMENİCO (Napoli 1685- Madrid 1757), 1701'de Napoli sarayı'nın orgcusu ve bestecisi oldu, operalar ve dinsel yapıtlar besteledi. 1705'te Venedik'e gitti, Gasparini, Händel ve Roseingrave ile ilişki kurdu. 1709'da Roma' da, Polonya kraliçesi Marja Kazimiera'nın hizmetine girdi. Kraliçe 1714'te Roma'dan ayrılınca Portekiz büyükelçiliği'nin ve Vatikan'da Giulia capellası'nın (1715-1719) müzik yöneticiliğini yaptı. Bu yıllarda Händel ile, org ve klavsen yarışmasına girdi. Orgda Händel, klavsende Scarlatti kazandı. 1719'da, Portekizli João V, Scarlatti'ye Santiago nişanı verdi ve onu, kızı Maria Barbara'nın klavsen öğretmenliğine atadı. Domenico, 1724, 1725 ve 1728'de üç İtalya gezisi yaptı. Maria Barbara, geleceğin İspanya kralı Fernando VI ile evleninceye (1728), Madrid'e yerleşti ve ölümüne değin Maria Barbara'nın hizmetinde kaldı. Domenico operalar, oratoryolar, dinsel yapıtlar, sinfonialar yazdı. Ama en değerli yapıtları, -Maria Barbara'nın onuruna besteleyip- alçakgönüllükle *Essercizi per gravicembalo* (Klavsen için alıştırmalar) diye adlandırdığı 550 klavsen sonatıdır. Her biri, baştan sona aynı tempoda olan ve yinelenen iki bölümden oluşan bu sonatlar, yeni (çoğu kez cüretkâr) bir armoni anlayışını yansıtır; bu yapıtlarda armoni, bazıları ispanyol halk müziğinden alınmış, çok nitelikli ve değişik temaları destekler. Ritim, durmadan yinelenir. Sonatlarının çoğunun, kontrastlarla canlılık kazanmış üslubu, hiçbir zaman basit virtüozluğa kaymamıştır. Bunların karşıtı olan ağır tempolu öbür sonatları, anlatım bakımından gerçek birer şiirdir. İspanya'da Antonio Soler, D. Scarlatti'nin etkisinde kaldı; ama XVIII. yy.'da yapılan birçok yayın sayesinde, en iyi İngiltere'de tanındı. XX. yy.'da D. Scarlatti'nin klavsen yapıtları, A. Longo (1906-1908), R. Kirkpatrick (1953) ve G. Pestelli (1966) tarafından yapılan incelemeler, yayınlar ve kataloglar sayesinde ilgi gördü. Amerikalı klavsenci Scott Ross, D. Scarlatti'nin klavsen sonatlarının tümünü, ilk kez plağa (34 kompakt disk) çaldı [1988].

Scala

Alessandro Scarlatti'nin bir portresinden ayrıntı *Müzik kitaplığı, Bologna*

Casa dos Patudos

Domenico Scarlatti'nin bir portresinden ayrıntı *Casa dos Patudos Alpiarça (Portekiz)*

SCARPA (Antonio), italyan anatomici ve cerrah (Motta di Livenza, Friuli, 1752 - Pavia 1832). Pavia'da anatomi profesörüyken (1783), ant içmeyi reddettiği için Alpötesi Cumhuriyet'in kuruluşu sırasında görevinden alındı, sonra Napoleon I tarafından kürsüsüne iade edildi (1805). 1814'te Pavia Tıp fakültesi yöneticisi iken, hükümetten istediği reformları yapma iznini elde edemediği için istifa etti. Göz hastalıklarını, ayak sakatlıklarını, anevrizmaları, V. kafa siniri çiftini, gangliyonları, sinir ağlarını, vb. inceledi.

Scarpa gangliyonu. Nöroanat. Dalızdan çıkan, işitme sinirleri üzerinde yer alan ve iki kutuplu nöronlardan oluşan sinir düğümü.

Scarpa üçgeni. Anat. Uyluğun üst-iç bölümünde bulunan, üstte uyluk yayı, dış yanda terzi kası *(m. sartorius),* iç-yanda içe yaklaştırıcı kasla *(m. adductor)* sınırlı bir üçgen biçimindeki anatomik bölge. Bacak siniriyle, uyluk atardamar ve toplardamarını içerdiği için çok önemli olan bir alandır.

SCARPA (Carlo), italyan mimar (Venedik 1906 - Tokyo 1978). Faşist dönemde, araştırmalarla değerlendirdiği münzevi bir yaşam sürdü. F. L. Wright ile karşılaşması, onu, organik akım konusunda akıl yürütmeye yöneltti. Proje ve uygulamalarında biçimsel yenilikleri iddiasız öğelerle birlikte kullanması ve ayrıntıları, zevkli, bilgece bir anlayışla işlemesi, bu yönelişin sonucudur. Uygulamalarından çoğu müzecilik alanındadır (Palermo Ulusal galerisi [Abatellis sarayı], 1953-54; Verona'da Castelvecchio müzesi, 1958-1964), ama Altivole'deki San Vito kilisesi'nde Brion ailesinin mozolesi (Treviso ili, 1972) ya da Verona Halk bankası (1973-1978) gibi önemli yapıtları da anılmalıdır.

SCARPA (Tobia), italyan mimar ve tasarımcı (Venedik 1935). Önce Murano cam imalatçıları, özellikle Venini için çalıştı, sonra karısı AFRA ile birlikte lüks mobilyalar yarattı. Bu mobilyalarda, önce kromlu çelik, ardından değerli ahşap ve deri kullandı. Özellikle 1970'te "Soriana" adını verdiği deri koltukları (Cassina) ve çok sayıda konut ve büro mobilyası tasarladı.

SCARPE, Fransa'nın kuzey kesiminde ırmak, sol kıyısından katıldığı Escaut'nun kolu; 100 km. Artois'dan doğar. Arras, Douai ve Saint-Amand-les-Eaux'dan geçerek Belçika sınırı yakınında Escaut'ya kavuşur.

SCARPETTA (Eduardo), italyan oyuncu ve yazar (Napoli 1853 - *ay. y.* 1925). Felice Sciosciammocca rolünde Napoli tiyatro repertuvarının en büyük komedi oyuncularından biriydi. Lehçe kullanarak Eduardo De Filippo tiyatrosu'nun habercisi olan kısa oyunlar ve vodviller yazdı *(Miseria e nobiltà,* 1888; *Santarella,* 1889).

SCARRON (Paul), fransız yazar (Paris 1610 - *ay. y.* 1660). Mans piskoposunun sekreteriydi, 1638'de felç oldu, bürlesk şiir modasını ortaya attı *(le Virgile travesti,* 1648-1652), yergiler kaleme aldı ve ispanyol tiyatrosunu taklit ederek oyunlar yazdı *(Jodelet ou le Valet-maître,* 1645; *Dom Japhet d'Arménie,* 1653; *l'Écolier de Salamanque,* 1655). Molière'i etkileyen *Nouvelles tragi-comiques*'in (1655-1657) yanı sıra, köy komedyenlerini başarıyla betimleyen bir yapıt verdi *(Roman comique,* 1651 ve 1657).

SCARSELLİNO (İppolito SCARSELLA, —denir), italyan ressam (Ferrara ? 1551'e doğr. - *ay. y.* 1620). Ferrara ve Parma manierismoculuğunun içinde yetişti. Veronese'nin son yapıtlarının etkisiyle, Dosso Dossi'nin olağanüstü ve duygusal dünyasına ilgi duydu *(Yıkanan Venüs,* 1586, Borghese galerisi, Roma), daha sonra üslubu Carracciler'inkine yaklaştı.

SCARUS a. (lat. sözc.; yun. *skairein,* zıplamak'tan gelen *skaros*'tan). İskaroz balığı ya da papağanbalığı'nı kapsayan *Sparisoma* cinsinin eşanlamlısı.

SCAT a. (yansıma kökenli, amerikanca sözc.). Anlamlı sözlerin yerini, birtakım hecelerin ve yansımaların aldığı, caza özgü vokal üslup. (Louis Armstrong'un buluşu olan scat üslubuna, aralarında Ella Fitzgerald, Sarah Vaughan, Dizzy Gillespie ve Al Jarreau'nun da bulunduğu müzikçiler tarafından yenilikler eklendi.)

SCATELLA a. Bataklıklarda çok yaygın sivrisinek cinsi. (Kıyısineğigiller familyası.)

SCATOPHAGA a. Sarı ya da kırmızı bedenli, çok kıllı pislik böceği cinsi. (İlkbaharda ve yazın pislikler üzerinde yaygındır. En yaygın türü *Scatophaga stercoraria*'dır. Başka pislikçil böcekleri avlayan etçil bir sinektir. Pislikböceğigiller *[Scatophagidae]* familyası.)

SCATOPHAGUS a. Hint okyanusu-Büyük Okyanus'ta yaşayan kemiklibalık cinsi. (Renkleri canlıdır. Akvaryumseverlerin beğendiği balıklardır. Levrekbalığımsılar takımı; *Scatophagidae* familyası.)

SCATOPSA a. Siyah ve küçük bedenli, saydam kanatlı sinek cinsi. (Larvası çürüyen bitkisel maddelerde gelişir. *Scatopsidae* familyasının örnek tipi.)

SCATTER a. (ing. *to scatter,* dağıtmak). Bir öznenin bir testler dizisinde elde ettiği kısmi sonuçların görece dağılımı. (Kısmi sonuçların homojen olmaması bir psikolojik profil biçiminde gösterilir.)

SCAURUS a. (lat. sözc.; yun. *skauros,* topukları çıkıntılı olan'dan). Elitraları çoğunlukla çıkıntılı, siyah bedenli kınkanatlı cinsi. (Sıcak ve kurak yerlerde yaşarlar. Karaböcekgiller familyası.)

SCAURUS → AEMİLİUS SCAURUS.

SCAZON sıf. (lat. *scazon;* yun. *skadzon,* topal, aksak'tan). Esk. ed. Sondan bir önceki sırada bulunması gereken kısa hecenin yerini uzun bir hecenin aldığı septanariusa ya da senariusa denir.

◆ Bu karakterde yazılmış dize.

SCEATTA a. Anglosaksonlar tarafından, özellikle VII. ve VIII. yy.'da Kent'te basılmış gümüş küçük para.

SCEAUX, Fransa'da kanton (Hauts-de-Seine) merkezi Paris'in G.'inde; 18 202 nüf. (1992). Saint-Jean-Baptiste kilisesi'nde (XVI.-XVIII. yy.), Tuby'nun yaptığı (1680) *İsa'nın vaftizi* adlı heykel öbeği. Şato ve Antony komününe taşan park.
—Güz. sant. XVI.-XVIII. yy.'dan kalma St -Jean-Baptiste kilisesi. XVII. yy.'da Colbert' in yaptırdığı ve XVIII. yy.'ın başında Maine düşesinin burada verdiği şölenlerle ünlenen şatodan geriye yalnızca limonluk, Aurore pavyonu (kubbede Le Brun'ün yaptığı resimler) ve Le Nôtre'un düzenlediği geniş park kalmıştır. 1856'da yeniden yapılan şatoda bugün Île-de-France département müzesi yer alır (tablolar, zengin desen, gravür vb. koleksiyonları; heykeller, duvar halıları, seramikler).

SCELBA (Mario), italyan siyaset adamı (Caltagirone, Sicilya, 1901 - Roma 1991). İtalyan halk partisi'nin kurucusu don Sturzo'nun sekreteriydi (1921); faşizm döneminde avukatlığa döndü (1926). 1941'den başlayarak gizli eylem içinde Hıristiyan demokrasi'nin örgütlenmesine katıldı. Milletvekili seçildi, Posta yönetimi başkanlığına (1945-1947), İçişleri bakanlığına (1947-1953) getirildi. Komünistlere karşı çıktı. Başbakan ve İçişleri bakanı olarak (1954-1955) solun muhalefetiyle karşılaştı, yerini Segni'ye bıraktı. 1960-1962 arası yeniden İçişleri bakanlığına getirildiyse de sola açılma siyasetine düşmanlığı nedeniyle hükümetten uzaklaştırıldı. Temsilciler meclisi (1963) ve senato üyeliği (1968-1983) yaptı.

SCELİDOSAURUS a. (yun. *skelis, -idos,* sarmısak dişi, ve *saura,* kertenkele'den). İngiltere'de Lias devri topraklarında fosillerine rastlanan fosil sürüngen cinsi. (*Nodosaurus*'larla *Stegosaurus*'lar arasında yer alır.)

SCELİONİDAE a. Böcbil. YUMURTAASALAĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

SCELİPHRON a. Tropikal bölgelerde ve Akdeniz bölgesinde çok yaygın zarkanatlı cinsi. (İncebellianigiller [*Sphegidae*] familyası.)
—ANSİKL. *Sceliphron*'lar armut biçiminde karınlıdır; karnı uzun ve ince bir sapla göğse bağlanır *(Sceliphron spirifex).* Ağaç dallarına, duvarlara, evlerin içlerine büyük bir ustalıkla yaptığı topraktan yuvalarını yapıştırır. Felç ettiği örümceklerle beslenir.

SCELLE (Georges), fransız hukukçu (Avranches 1878 - Paris 1961). Hukuk profesörüydü, Milletler cemiyeti'nde Fransa'yı temsil etti, Birleşmiş milletler uluslararası hukuk komisyonu'nu yönetti ve Lahey Uluslararası hukuk akademisi'nin genel sekreterliğini yaptı. Başlıca yapıtları: *Précis de droit des gens* (Devletler hukuku elkitabı) [1934] ve *Théorie juridique de la révision des traités* (Antlaşmaların değiştirilmesine ilişkin hukuk kuramı) [1936].

SCELOPORUS a. Dikenlikertenkele* ortak adıyla bilinen kertenkelelerin cins adı.

SCELOTES a. (yun. *skeios,* bacak, ve *us, otos,* kulak'tan). Tropikal Afrika'da ve Madagaskar'da yaşayan skink cinsi. (Çeşitli türleri, 4 normal ayaklılıkla [5'er parmaklı] ayaksızlık arasındaki bütün ara evrelerden geçer. Skinkgiller familyası.)

SCELSİ (Giacinto), italyan besteci (La Spezia 1905 - Roma 1988). Orkestra için *Rotative* (1929) adlı yapıtının Paris'te Monteux tarafından ilk seslendirişinden sonra adını duyurdu. Viyana'da onikiton tekniklerini inceledi (1935-36), Petrassi ile birlikte Roma'da, çağdaş müzik yapıtlarına yer veren bir dizi konser düzenledi (1937). Savaş yıllarını İsviçre'de geçirdi. Aynı zamanda şair olan Scelsi, 1952'den itibaren, batıni ve mistik öğelerin de karıştığı kesin sonuçlara yöneldi: büyük orkestra ve yükselteçe bağlanmış çalgılar için *Hurqualja* (1960), 16 yaylı çalgı için *O-ho-i* (1966), ses, 12 çalgı ve manyetik bant için *Prânam* (1972).

Scènes de la vie de bohème *(Bohem hayatından sahneler),* H. Murger'in yapıtı. 1848'de *le Corsaire*'de yayımlanan ve birbirlerine kardeş gibi bağlı dört uçarı genç sanatçının gamsız ve mutlu yaşamını canlandıran olaylar dizisi. Toplum kurallarına ters düşen bu bohem hayatını çok yakından bilen yazar, sanatçı hayatının bu "çıraklık dönemi"ni, kalıplaşmamış bir hüzünle canlandırmayı bildi. Bu sevecen ve içten yapıt büyük bir ilgi gördü ve çeşitli sahne yorumlarına konu oldu. Bunlardan biri de Puccini'nin ünlü operası *la Bohème*'dir.

SCENOPİNUS a. Siyah küçük bedenli ortoraf sinek cinsi. (Kanatlarını karnı üstünde düz olarak tutarak evlerdeki camlar üzerinde hareketsiz durur. *Scenopinidae* ya da *Omphralidae* familyasının tek cinsidir.)

SCÈVE (Maurice), fransız şair (Lyon 1501'e doğr. - ay. y. 1560). *Blasons*'da (1536), genellikle kaba bir dille yazılan bu türe özenli bir duyarlılık kattı ve daha o dönemde Lyon'un kültürlü çevrelerinde adını duyurdu. Daha sonra, başyapıtı sayılan *Délie, objet de plus haute vertu*'yü (1544) kaleme aldı: 449 onlu dizeden meydana gelmiş bir canzionere olan bu yapıtında Scève, Pernette du Guillet'yi över. 1562'de ise, bilginin destanı ve bilimsel bir şiir olan *Microcosme*'u yayımladı.

SCHACHT (Hjalmar), alman maliyeci ve iktisatçı (Tingleff, Schleswig 1877 - Münih 1970). 1916'da Nationalbank für Deutschland'ın müdürüydü ve bu bankanın Darmstädter Bank ile birleşmesinde rol oynadı (1922). 1923'te Reich'ın para sorunları ile ilgili dairenin başına getirildi; Mark'ın istikrara kavuşmasını ve yeniden değerlendirilmesini sağladı; 1924'te Reichsbank'ın müdürü oldu ve Young planına karşı çıktığı için 1930'da görevinden ayrıldı. 1930-32'de, Harzburg ulusal cephesine katıldı ve Hitler'in iktidara gelmesi için çalıştı. 1933'te, yeniden Reichsbank'ın müdürlüğüne geldi; 1934-37'de İktisat bakanıydı; 1937-1944 arasında Devlet bakanıydı; alman ekonomisinin ve dış ticaretinin kalkınmasında rol oynadı. Hitler rejimine karşı olduğu için daha 1943' te görevinden uzaklaştırıldı ve 1944'ten 1945'e kadar bir toplama kampında kaldı. Nürnberg mahkemesi'nde aklandı ve alman resmi makamları tarafından enterne edildi. 1953'te kendi bankasını kurdu ve aralarında güney amerika hükümetleri de bulunan birçok hükümete danışmanlık yaptı.

SCHACHT (Joseph), alman asıllı ingiliz doğubilimci (Ratibor, bugün Racibórz, Silezya, 1902 - Englewood, New Jersey, 1969). Freiburg im Breisgau, Königsberg, Oxford, Leiden üniversitelerinde ders verdi. İslam hukuku tarihi konusunda yapıtıyla (1953) tanınır.

SCHACK (Adolf Friedrich, — *kontu*), alman yazar ve koleksiyoncu (Brüsewitz, Schwerin yakınında, 1815 - Roma 1894). Sanatçıların koruyucusu ve becerikli bir koleksiyoncuydu. İspanya'da sanat ve edebiyat tarihiyle ilgili yapıtlar, İran şiirinde çeviriler yayımladı.

SCHACK (Hans Egede), danimarkalı yazar Sengeløse, Seeland, 1820 - Schlangenbad, Almanya, 1859). Gerçekçi romanı *Phantasterne* (1857) romantizm ve bovarizmle bir hesaplaşmadır.

SCHAD (Christian), alman ressam (Miesbach, Bavyera, 1894 - Stuttgart 1982). Önceleri anlatımcı üslupta ağaç üzerine gravürler yaptı; ardından, 1915'ten itibaren, Zürich'te dadacılarla ilişki kurdu, grubun etkinliklerine katıldı. 1918'de, Man Ray'in "rayograph"larına yakın, ilk "Schadographie"lerini gerçekleştirdi. 20'li yıllardaysa, tersine, portrenin ve resim tekniğinin incelenmesine döndü, *Neue Sachlichkeit* akımına (*Modelli kendi portresi,* 1927, özel kol.) bağlanan keskin bir gerçekçiliği benimsedi.

SCHADE (Jens August), danimarkalı yazar (Skive, Viborg ili, 1903 - Kopenhag 1978). Marjinal bir yazar olarak kozmik ve erotik özgün şiir kitapları (*le Violon vivant* [fr. çev.], 1926; *L'Enfer se dissout* [fr. çev.], 1953; *Supra-terrestre* [fr. çev.], 1973), romanlar (*la Symphonie de l'Amour* [fr. çev.]), oyunlar ve oğluyla birlikte anılarını yazdı: *Soixante-Dix Secrets de Copenhague et de sa banlieue* (fr. çev.).

SCHADOW (Johann Gottfried), alman heykelci (Berlin 1764 - ay. y. 1850). Fransız Jean Pierre Antoine Tassaert'in yönettiği Berlin Krallık heykel atölyesi'nde öğrenci oldu. 1785'te Roma'ya gitti ve katolikliğe geçti. Geçici olarak, A. Trippel'in yanında çalıştı. Berlin'e dönünce, Krallık porselen yapımevi'nde çalıştı, ardından Tassaert'in yerine Krallık atölyesi'nin başına geçti. 1790-1800 arasında çoğunlukla mimar Langhans ile birlikte birçok çalışma gerçekleştirdi. Berlin Krallık şatosu'nun süsleme çalışmalarına katıldı. Brandenburg kapısı'ndaki dört atın çektiği savaş arabası (1789-1794), Kont von der Mark'ın mezarı, *Prusya prensesleri Luise ve Friederike*'nin heykel grubu (1796) Goethe'nin büstü (Berlin müzesi), Rostock'daki Blücher ve Wittenberg'deki Luther (1821) anıtları, alman klasikçiliğinin bu ustasının en ünlü yapıtlarıdır. 1815'te Berlin Güzel sanatlar akademisi'ne yönetici olarak atandı. —Oğlu RUDOLF da (Roma 1786 - ay. y. 1822) heykelciydi.

sceatta (gümüş, VII. yy.)
Bibliothèque nationale, Paris

Hjalmar Schacht

Johann Gottfried Schadow
kont vont der Mark'ın mezarı
(XVIII. yy.'ın sonu)
Museumsinsel, Berlin

SCHADOW (Wilhelm VON), alman ressam (Berlin 1788-Düsseldorf 1862), Gottfried'in oğlu. 1810'da, kardeşi Rudolf ile Roma'ya gitti ve Overbeck'in etkisiyle katolikliğe geçti (1814). 1819'da Berlin'e dönünce, Güzel sanatlar akademisi'nde, profesör oldu. Ardından Düsseldorf akademisi'ne yönetici olarak çağrıldı (1826-1859). Lessing, Rethel, Feuerbach öğrencileri arasındaydı. Özellikle dinsel tablolar ve portreler yaptı.

SCHAEBERLE (John Martin), alman kökenli amerikalı gökbilimci (Württemberg, Almanya, 1853 - Ann Arbor, Michigan, 1924). Büyük bir teleskop üreticisi ve iyi bir gök fotoğrafçılığı uzmanıydı. İki kuyrukluyıldız keşfetti (1880 ve 1881).

SCHAEFFER (Claude), fransız arkeolog (Strasbourg 1898 - Saint-Germain-en-Laye 1982). 1929'dan itibaren Res Şemra-Ugarit'te (Suriye) arkeolojik araştırmalara girişti. Burada alfabetik çivi yazılı tabletler buldu. Daha sonra Kıbrıs'ta Engomi'de çalıştı. Collège de France'ta profesör oldu (1954). *Missions en Chypre* (Kıbrıs'ta kazı çalışmaları) [1936], *Cuneiform Texts of Ras Shamra-Ugarit* (Res Şemra-Ugarit çivi yazılı metinleri) [1939], *Ugaritica* (birkaç cilt, 1939-1968) adlı yapıtları kaleme aldı.

Ruszka

Pierre Schaeffer (1952'ye doğru kendisinin icat ettiği, daha sonra Francis Coupigny ile birlikte değişikliğe uğrattıkları yeni "fonojen"in önünde)

SCHAEFFER (Pierre), fransız besteci ve araştırmacı (Nancy 1910). Politeknik okulu'nda öğrenim gördü. Fransız radyosu'na girdi. 1944'te kurduğu deney stüdyosunda, bir dizi sınamadan sonra, somut müziği "icat etti." *À la recherche d'une musique concrète* (Somut bir müzik peşinde) [1952] adlı yapıtında, bunu mizahi bir dille açıkladı. 1949'da Pierre Henry ile birlikte çalışmaya başladı, onunla *Yalnız bir adam için senfoni*'yi (Symphonie pour un homme seul) besteledi (1950). 1951'de radyo bünyesinde kurduğu Somut müzik araştırma grubu, 1958'de Müzik araştırmaları grubu'na dönüştü. 1966'da yayımladığı *Traité des objets musicaux* (Müziksel nesneler üzerine) adlı yapıtında bu araştırmaların dökümünü yaptı. Daha sonra kendini Fransız radyo televizyon kurumu'nun Araştırma servisi'nin canlandırılmasına adadı. (Bu servisi 1960'ta kendisi kurmuştu.) Bu çabasını 1975'e değin sürdürdü. Bu tarihte Araştırma servisi, yerini, Ulusal görsel işitsel enstitüsü'ne bıraktı. Besteleri arasında, somut müziğin ilk örnekleri olan birinci dizi (*Gürültülerin incelenmesi*, 1948; *Meksika flütü*, 1949), Pierre Henry ile birlikte bestelediği ikinci bir dizi (*"Do" tonunda bir şey*, 1949; *Orpheus 51*, 1951), son olarak gerçeküstü efektlerin bulunmadığı, seslerin içrek nitelikleri üzerine kurulmuş anekdotik yapıtların oluşturduğu üçüncü bir dizi (*Etudes aux allures*, 1958; *Étude aux sons animés*, 1958; *Étude aux objets*, 1959) vardır. 1960-1975 arasında bu üretim, kesintiye uğradı. Daha sonra, elektronik seslere dayalı bir dizi parça gerçekleştirdi: *le Trièdre fertile* (1975). Schaeffer, filozof ve araştırmacı olarak, iletişim sorunlarına eğildi: *Machines à communiquer* (İletişim makineleri) [1970].

Anthropos yayınevi

Adam Schaff

SCHAERBEEK, hollandaca **Schaarbeek,** Belçika'da (Brabant, Brüksel-Capitale yönetim bölümü) komün, Brüksel'in kuzey kesiminde sanayi banliyösü; 105 900 nüf. Makine yapımı. Hazırgiyim. Yapı gereçleri. Kimya. Deri. Tütün. Besin sanayileri. Josaphat parkı.

SCHÄFER (Wilhelm), alman yazar (Ottrau, Hessen, 1868 - Überlingen 1952). Süslü bir dil ve çok gelenekçi bir anlayışla uzun öyküler ve romanlar yazdı. Yirmi yılı aşkın bir süre, sanatın kırsal çevrede kök salması görüşünü savunduğu *Die Rheinlande* dergisini yönetti. Saldırgan bir şovenizm coşkusuyla yazılmış *Die dreizehn Bücher der dt. Seele* (1922) adlı yapıtıyla Hitler rejiminin en saygın yazarlarından biri durumuna geldi.

SCHAFF (Adam), polonyalı filozof ve toplumbilimci (Lemberg, bugün Lvov, 1913). Moskova Bilimler akademisi Felsefe enstitüsü'nü bitirdi (1945), ardından Lódz'da ve 1948 yılından başlayarak Varşova'da felsefe dersleri verdi. Nisan 1968'e kadar Birleşik işçi partisi merkez komite üyeliği yaptı. Polonya Bilimler akademisi'ne bağlı Felsefe ve toplumbilim enstitüsü'nün başına getirildi. Bilgi kuramı, dil felsefesi ve mantık konusunda yapıtlar yazdı: *Pojecie i slowo* (Kavram ve sözcük, 1946); *Z zagadnien marksistowskiej teorii prawdy* (Marxçı gerçek kuramının sorunları, 1951); *Wstep do Semantyki* (Anlambilime giriş, 1960). Aynı zamanda toplumsal bilimlerin marxçı kuramla bağlantılı olarak ele aldığı yöntembilimiyle de ilgilendi, bu konuda da yapıtlar verdi: *Wstep do teorii marksizmu* (Marxçılığın kuramına giriş, 1947); *Obiektywny Charakter Praw Historii* (Tarih yasalarının nesnel özelliği, 1955). Bunun dışında Schaff genel felsefe sorunlarıyla da uğraşmıştır: *Filozofia Czlowieka* (İnsan felsefesi, 1961); *Marksizm a Jednostka ludzka* (Marxçılık ve birey, 1965); *Historia i Prawda* (Tarih ve gerçek, 1970); *Strukturalizm i Marksizm* (Yapısalcılık ve Marxçılık, 1974); *Polen Heute* (Bugünkü Polonya, 1983); *Wohin führt der Weg?* (Bu yol nereye gidiyor?, 1985); *Perspektiven des Modernen Sozialismus* (Modern sosyalizmin perspektifleri, 1988).

SCHÄFFER (Bogusław), polonyalı besteci ve kuramcı (Lwów, bugün Lvov, 1929). Polonya'da ilk kez onikiton tekniğini kullandı: *Yaylılar için müzik: Noktürn* (1953). Sonra müzik, görüntü ve jest arasındaki ilişkiler (*Tis-Mw2*, 1963) ve happening (piyano için *Non Stop;* herhangi bir müzik aleti için *Negative Music*, 1972) üzerinde durdu. Ayrıca müzik yazısı ve grafik partisyonlarla ilgilendi (*Free Form n°1*, 1972). Öbür yapıtları arasında, küçük oda orkestrası için *Beş giriş ve bir epilog* (1981) ve kuramsal çalışmaları anılmalıdır: *la Musique nouvelle. Problèmes de la technique de la composition contemporaine* (fr. çev.) [Yeni müzik. Çağdaş besteleme tekniğinin sorunları], 1958; *Introduction à la composition* (fr. çev.) [Bestelemeye giriş], 1976. B. Schäffer, 1963'te Kraków Yüksek müzik okulu'nda besteleme öğretmenliğine atandı.

SCHAFFHAUSEN, İsviçre'de kent, Schaffhausen kantonunun merkezi, Ren' in sağ kıyısında, Ren'in Durach'la birleştiği yerde; 34 000 nüf. Kentin yeri, Hansa döneminde, Zürich ve Sankt Gotthard karayolunda Ren'i aşmak için en çok kullanılan yerlerden biriydi. Irmağın akış gücünden birçok değirmende yararlanıldı ve bir ticaret ve el sanatları kenti gelişti: surlarının yıkılmasına karşın kentin merkezdeki Ortaçağ görünümü, kalesindeki büyük burç, dar sokakları, kalkan duvarlı evleri, küçük kuleleri, dış freskleri (özellikle *Zum Ritter* konağı) ve heykellerle süslü çeşmeleri günümüze kadar gelmiştir. Roman üslubunda katedral (yaklş. 1100'de yapılmış eski manastır binasında). XII.-XVI. yy.'dan kalma Sankt Johann kilisesi. Zengin müze. Ren'in çavlanları üzerinde kurulan hidroelektrik tesisleri sayesinde sanayide önemli bir gelişme sağlanmıştır; demir ve alüminyum metalürjisi, makine ve elektrikli gereçler yapımı, tekstil, saatçilik, kimya sanayisi, seramik, bira fabrikası.

—Tar. 1190'da imparatorluk kenti durumuna gelen Schaffhausen, 1330'da Habsburglar'ın egemenliğine girdi, 1415'te bu egemenlikten kurtuldu ve İsviçreliler'le işbirliği yaptı, 1501'de kanton olarak onların konfederasyonuna katıldı.

SCHAFFHAUSEN kantonu, İsviçre'de kanton, Ren'in sağ kıyısında; 298 km²; 70 000 nüf. Merkezi *Schaffhausen.*

Juralar'ın İsviçre'deki üstleri düzleşmiş kesimiyle Schwaben jurası arasındaki geçiş bölgesinde yer alan Schaffhausen kantonu, Ren'in K.'inde hafifçe yükselen, K.-B.'da eski Ren geçidine (Klettgau) ve K.-B.'da bir çöküntü çukuruna (Hegau) egemen, kireçtaşlı bir platodur (Randen). Doğal koşulları çetin, ormanlarla kaplı plato, rüzgârlardan korunan, kurak çöküntü alanlarıyla (tarım etkinlikleri, Klettgau'nun meyve bahçeleri) çelişkiler yaratır. Ortaçağ'daki ticaret etkinlikleri (Schaffhausen mal yükleme, boşaltma yeriydi) önce kantonda (Ren çavlanları yakınında alüminyum, tekstil, tarıma dayalı besin sanayileri), sonra çevrede (komşu Thurgau, Zürich, Aargau kantonları ve Baden ülkesi) sanayinin gelişmesini sağlamış, birçok duvar saati (sarkaçlı) yapımcısının yöreye göç etmesine neden olmuştur.

—Tar. IV.-V. yy.'da Schwabenliler, ardından Franklar tarafından işgal edilen bölge, 1050'de benedikten Schaffhausen manastırının kurulmasıyla önem kazandı. 1501'de İsviçre'nin 12. kantonu durumuna geldi; 1529'da Reform'un iyice yerleştiği kanton, Huguenotlar'a ve Vaudlular'a kucak açmasıyla ün kazandı. 1831 Anayasası 1851'de liberal yönde değiştirildi.

SCHÄFFLE (Albert), alman siyaset adamı ve iktisatçı (Nürtingen, Württemberg, 1831 - Stuttgart 1903). Tübingen ve Viyana'da politik iktisat profesörlüğü, Avusturya Ticaret bakanlığı yaptı. 1892'den başlayarak *Zeitschrift für die gesamtliche Staatswissenschaft* (Genel siyaset bilimleri dergisi) adlı bir iktisadi bilimler dergisini yönetti ve birçok yapıt yazdı. Bu yapıtları arasında, sosyalist öğretilerini açıkladığı *Die Quintessenz des Sozialismus* (Sosyalizmin özü) [1875] ile organik ve biyolojik bir toplum kuramını savunduğu *Bau und Leben des sozialen Körpers* (Toplumsal bedenin yapısı ve yaşamı) [1875-1878] adlı bir kitap da vardır.

SCHAFFNER (Martin), alman ressam (Ulm 1477/78 - *ay. y.* 1546/1549). 1499-1535 arasında Ulm'da çalıştı. Dürer'den etkilenmeden önce, Zeitblom gibi (belki de onun öğrencisiydi), bir portre ve tarihsel tablo ressamıydı. Titiz ve kesin çizgileri, zarif renklerle yumuşatılmıştır: *Müneccimlerin tapınması*, Nürnberg; *Wettenhausen sunakarkalığı*, 1523-24, Alte Pinakothek, Münih; *Hans Besserer'in portresi*, 1529-30, *ay. y.*

SCHAFFNER (Jakob), almanca yazan isviçreli yazar (Basel 1875 - Strasbourg 1944). Daha iyi bir düzen sağlayacağını sandığı nasyonal-sosyalizme katıldı. Kısmen özyaşamöyküsü olan ve ödünsüz bir gerçekçilikle kaleme aldığı romanlarında (*Konrad Pilater*, 1910; *Johannes*, 1922) ve siyaset, tarih yazılarında toplumla ilgili görüşlerini açıkladı.

SCHALCKEN (Godfried), hollandalı ressam ve gravürcü (Made, Dordrecht yakınında, 1643 - Lahey 1706). S. Van Hoogstraten ve G. Dou'nun öğrencisi oldu. Bir süre İngiltere'de, William III'ün sarayında kaldıktan sonra Lahey'e dönerek gün-

delik yaşam resimleri yaptı: *Tütün içen adam* (Amsterdam), *Yaşlı kadın* (National Gallery, Londra), *Kutsal aile*, *Bir mum ışığının aydınlattığı çift* (Louvre), *Azize Meryem* (Brest).

SCHALL VON BELL (Johann Adam), alman misyoner (Köln 1592 - Pekin 1666). Cizvitti. Çin'e gönderildi ve gökbilim konusundaki bilgileriyle, Çin'de büyük bir ün kazandı. İmparator Tiençi tarafından gökbilim dairesinin yönetimi ve takvim reformuyla görevlendirildi. Şunci döneminde (1644-1661), katolikliğin yayılmasını destekledi. Ricci'den sonra, çağdaş Çin tarihinde en büyük rolü oynayan Avrupalı durumuna geldi. Çince birçok matematik ve gökbilim yapıtı yazdı.

SCHALLY (Andrew), polonya kökenli amerikalı biyokimyacı (Wilno, bugün Vilnius, Litvanya, 1926). Öğrenimini Büyük Britanya'da tamamladı, Kanada'ya, oradan da ABD'ye gitti. Polipeptitler, özellikle de hipotalamus polipeptitleri üzerine yaptığı çalışmalarla ün kazandı ve R. Guillemin ve R. Yalow ile birlikte 1977 Nobel fizyoloji ve tıp ödülü'nü paylaştı.

SCHANDORPH (Sophus), danimarkalı yazar (Ringsted 1836 - Kopenhag 1901). Georg Brandes'in etkisiyle ilk şiir kitaplarında görülen romantizm sonrası görüşten uzaklaştı, taşra yaşamı üzerine gerçekçi öyküleri (*Fra Provinsen*, 1876) romanları ve anı yazılarıyla (*Choses vécues* [fr. çev.], 1889-1898) modernizmin öncüleri arasında yer aldı.

SCHANNE (Margrethe), danimarkalı kadın dansçı (Kopenhag 1921). Danimarka Krallık balesi'nin okulunda Harald Lander'in öğrencisi oldu, *Sylphide*, *Spectre de la rose*'daki genç kız ve *Giselle* rollerinde büyük başarı gösterdi. 1957'de Cenova festivali'nde *Pas de quatre*'da (1845' te Lucile Grahn'ın oynadığı rolde) dans etti.

SCHAPİRO (Meyer), amerikalı sanat tarihçisi (Litvanya'da 1904). Colombia Üniversitesi'nde (New York) profesör. Yayınları (özellikle dergi makaleleri) daha çok Ortaçağ ve modern sanatla (Van Gogh, Cézanne, soyutlama vb.) ilgilidir. Marxçılık, psikanaliz ve semiyolojiye dayanarak, sanat yapıtı ile tarih ve sosyal çevre arasında ilişki kurmuştur.

SCHARDT (Hans), isviçreli yerbilimci (Basel 1858 - Zürich 1931). İsviçre'nin dağlarını inceledi; Jura'nın oluşumunu yalnızca yerçekimi etkisine bağladı.

SCHÄRF (Adolf), avusturyalı devlet adamı (Nikolsburg, bugün Mikulov, Moravya, 1890 - Viyana 1965). Sosyalist parti'nin ılımlı kanadındandı, milletvekilliğine seçildi ve Anschluss'tan sonra yasadışı çalışmaya başladı. 1945'te Karl Renner ile birlikte, partinin yeniden örgütlenmesinde rol oynadı. Devlet bakanlığına (1945), Başbakan yardımcılığına (1946) getirildi, 1957'de ve nisan 1963'te üst üste iki kez Cumhurbaşkanlığına seçildi.

SCHARNHORST (Gerhard VON), prusyalı general (Bordenau, Hannover, 1775 -Prag 1813). Topçu subayı oldu (1780); Hondschoote'de (1793) ve Menin'de (1794) yararlık gösterdi. Prusya'nın hizmetine girdi (1801); soyluluk unvanı aldı ve albaylığa atandı; Berlin'deki Harp okulu'nu yönetti. Auerstedt'te Braunschweig'ın kurmay başkanlığını yaptı (1806, yaralandı); Eylau'da yararlık gösterdi (1807). Generalliğe yükseltildi, Genelkurmay başkanlığına getirildi. Atanmadan, fiilen Savaş bakanlığı yaptı, Orduyu yeniden düzenleme komisyonu başkanı oldu. Kurtuluş savaşlarını göz önüne alarak prusya ordusunun yapısını ve zihniyetini değiştirdi. Kral, Napoléon'dan korktuğu için bu azılı fransız düşmanına yol verdi, ama Scharnhorst, etkinliklerini gizlice sürdürdü ve kralı savaşa sürükleyip (şubat 1813) Prusya'da seferberlik ilan ettirdi. Blücher'in kurmay başkanlığını üstlendi, Lützen'de ağır yaralar aldı (mayıs). Askerlik üzerine incelemeleri vardır.

Scharnhorst ve **Gneisenau**, Birinci Dünya savaşı sırasında, Büyük Okyanus' taki alman filosuna bağlı iki büyük zırhlı kruvazörün adı. Coronel burnunda İngilizler'i yendikten sonra bu iki kruvazör, *Nürnberg* ve *Leipzig* adlı öteki iki küçük kruvazörle birlikte Falkland adalarında batırıldı. — İkinci Dünya savaşı sırasında, Brest'e sığınmalarına rağmen, 1942'de Pas-de-Calais üzerinden Almanya'ya dönmek başarısını gösteren iki alman kruvazörünün adı.

SCHAROUN (Hans), alman mimar (Bremen 1893 - Berlin 1972). Berlin'de İnşaat enstitüsü'nün yöneticisi (1947-1950) ve Technische Universität'ta şehircilik profesörüydü (1946-1960); anlatımcı duyarlılığın kendini gösterdiği çok sayıda plan ve maket yaptı. Savaş sırasında yıkılan mahalleleri yeniden kurma çalışmalarına katıldı ve birçok öğrenci yetiştirdi. En önemli yapıtı ustaca hareketlendirilmiş iç mekânlarıyla Berlin Filarmoni salonu'dur (1956 -1963). Stuttgart'ta, Romeo ve Juliet adlarını verdiği konut yapılan (1955-1959) ve meslek yaşamının sonunda yaptığı Berlin Ulusal kitaplığı da anılmalıdır.

SCHAT (Peter), hollandalı besteci (Utrecht 1935). Yetişmesinde en büyük payı, Pierre Boulez'indir. *Septuor* (1957), orkestra için *Mozaiken* (1959), 6 vurmalı çalgı ve 3 kontrbas için *Signalement* (1961) ve *Labyrinth* (1962) operasıyla ülkesinde avangard müziğin başlıca temsilcileri arasına girdi. 1969'da *Reconstruction* adlı kolektif operanın tasarlanması ve gerçekleşmesinde en önemli rolü oynadı. 1967'de Amsterdam elektro-enstrümantal müzik stüdyosu'nda çalışmaya başladı (*To You*, 1972). 1973'te Amsterdam Elektronik sirki'ni kurdu. Sirk operası *Houdini* (1974 -1976, ilk sahnelenişi: 1977), başka yapıtların yanı sıra, solo, koro ve orkestra için *Houdini Symfonie* (1976) ve *I am Houdini* adlı bale için bir başlangıç oldu. Diğer yapıtları arasında *1. senfoni*'sini (1978; 1979' da gözden geçirdi) ve 5 şarkıcı ve 12 çalgıcı için *Aap verslaat de Knekelgeest*'i (1980) anmak gerekir.

SCHATZMAN (Evry), fransız astrofizikçi (Neuilly-sur-Seine 1920). 1954'te, Sorbonne'da, Fransa'nın ilk astrofizik kürsüsünü kurdu. 1976'da Ulusal bilimsel araştırma merkezi'ne araştırma müdürü olarak atandı. Meudon gözlemevi'nde çalıştı ve 1978'de buradan ayrılarak Nice gözlemevi'ne geçti. Kuramcı, doğa ve yıldızların evrimine ilişkin sorunların uzmanı olan Schatzman, Güneş, yıldız atmosferlerinin, yıldızlardaki termonükleer tepkimelerin, yıldızların dönme, manyetiklik ve evrim düzeyi arasındaki ilişkilerin vb. incelenmesine önemli katkılarda bulundu. Özellikle, beyaz cüce*lerin enerji debisini ve nova*ları düzenleyen olayları açıkladı. Güneş tacının şok dalgalarıyla ısınma mekanizmasını betimledi, Güneş atmosferinde dalgalanmalı devinimlerin varlığını öngördü, Güneş'te bazı kimyasal elementlerin bolluk anomalilerini ve Güneş nötrinolarının zayıf akısını vb. açıkladı.

SCHAUDİNN (Fritz Richard), alman mikrobiyolojist (Röseningken, Doğu Prusya, 1871 - Hamburg 1906). Birhücrelileri, sıtmayı, dizanteriyi inceledi. Başlıca buluşu (E. Hoffmann ile birlikte, 1905) frengi mikrobudur (*Treponema pallidum*).

SCHAUENBURG kontluğu → SCHAUMBURG.

SCHÄUFELEİN (Hans), alman ressam ve gravürcü (Nürnberg 1480'e doğr. - Nördlingen 1539/40). Dürer'in hem öğrencisi, hem iş ortağı. Doğduğu kentte ve Augsburg'da çalıştı. Nördlingen'e yerleşti ve 1515'ten itibaren bu kentin ressamı oldu (Ziegler sunakarkalığı, 1521, S. Georg kilisesi ve müze). Ağaç üzerine gravürler yaptı; bu alanda özellikle imparator Maximilian için çalıştı.

Hans Scharoun
Berlin Filarmoni konser salonu içten görünüm

SCHAUKAL (Richard VON), avusturyalı yazar (Brünn, bugün Brno, 1874 - Viyana 1942). Geleneksel çizgide yapıtlar veren bir ozan, denemeci ve oyun yazarıydı. Ayrıca öyküleri (*Kapellmeister Kreisler*, 1906) vardır.

SCHAUMAN (Frans), finlandiyalı protestan tanrıbilimci ve siyaset adamı (Maaria, Åbo yakınında 1810 - Borgå, bugün Porvoo, 1877). Tanrıbilim profesörüydü (1837-1865), birçok yapıt yayımladı ve Finlandiya Kilisesi reform komitesi üyeliğine getirildi. Bir yurtsever olarak, 1856' da finlandiya halkının siyasal programını yazdı ve 1863'te Landtag'a din adamları temsilcisi seçildi. Borgå piskoposluğuna (1865) ve Landtag'ın doğal üyeliğine getirildi.

SCHAUMBURG ya da **SCHAUENBURG kontluğu**, XI. yy.'da Weser üzerinde Adolf von Sandersleben tarafından kurulan kontluk. Kurucunun soyundan gelen Adolf III'e, 1110'da Holstein kontluğu verildi. Schaumburg kontluğu, Lippe sülalesine geçti. 1807'de Ren konfederasyonu'na katılan kontluk, *Schaumburg -Lippe* adıyla Germen konfederasyonu, ardından Alman İmparatorluğu eyaleti olarak kaldı.

SCHAUMBURG-LİPPE (Wilhelm, *—kontu*), alman prens, askeri, siyasal ve toplumsal kuramcı (Londra 1724 - Bückeburg, 1777). Anglohannover ordusunda hizmet gördü (Dettingen 1743; Yedi Yıl savaşı), portekiz ordusunda reform yaptı (1762), Lippe'de genel askerlik hizmetini örgütledi ve Scharnhorst'u yetiştiren Wilhelmstein askeri okulu'nu kurdu.

SCHAWLOW (Arthur Leonard), amerikalı fizikçi (Mount Vernon, New York eyaleti, 1921). Bell Telephone laboratuvarlarında çalıştı (1951-1961), daha sonra Stanford üniversitesi'nde (Kaliforniya) fizik profesörü oldu (1961). Optik mikrodalga, tayfgözlem, kuvantal elektronik, aşırıiletkenlik konularında araştırmalar yaptı. C. T. Townes ile birlikte çalışan Schawlow, laserin icadına katkıda bulundu. (1981 Nobel fizik ödülü.)

SCHEAT, Kanatlıat* takımyıldızının β yıldızı. Kadiri 2,6. Tayf tipi M2. Uzaklık yaklaşık 220 ıy. Bu yıldız, Kanatlıat karesinin köşelerinden birini oluşturur.

SCHEDE (Paulus), **Melissus** denir, alman hümanist (Mellrichstadt 1539 - Heidelberg 1602). Büyük bir gezgindi, Heidelberg Saray kitaplığı yöneticiliğine getirildi (1586), latince şiirler yazdı, C. Marot ve Th. de Bèze'in mezmurlarını almancaya çevirdi.

SCHEDONİ (Bartolomeo), italyan ressam (Modena 1578 - Parma 1615). Parma prensi Ranuccio Farnese'nin hizmetinde çalıştı; Correggio, Carracci ve il Caravaggio'nun etkisinde kaldı. Gerçekleştirdiği çok sayıda *Kutsal aile* (Louvre, Na-

poli vb.) tablosunda yoğun renkli yüzeyleri ve ışıklı geniş planları yumuşak bir üslupla işler.

SCHEEBEN (Matthias Joseph), alman tanrıbilimci (Meckenheim, Rheinland, 1835 - Köln 1888), Köln'de dogmatik tanrıbilim profesörlüğü yaptı. Skolastiğe dönüşün derin izlerini taşıyan düşüncesi ve bireşim anlayışı, XIX. yy.'ın büyük spekülatif tanrıbilimcileri arasında yer almasını sağladı. Başlıca kitapları: *Natur und Gnade* (Doğa ve İnayet), 1861; *Die Mysterien des Christentums* (Hıristiyanlığın gizemleri), 1865 ve *Handbuch der Katholischen Dogmatik* (Dogmatik tanrıbilim elkitabı) [6 cilt, 1874-1887]. Yapıtının belirgin özelliği, eski din kaynaklarına bir dönüş ve doğaüstüne verilen büyük önemdir (iman ve inayet arasındaki ilişkiler).

H. Bureau-Sygma

Walter Scheel

SCHEEL (Walter), alman devlet adamı (Solingen, Rheinland, 1919). 1946'da Liberal parti'ye (FDP) katıldı. 1953'ten itibaren Bundestag üyeliğine seçildi. 1961-1966 arasında Ekonomik işbirliği bakanlığında bulundu. 1967'de Bundestag başkan yardımcılığına seçildi. Hıristiyan demokratik parti'nin devleti ele geçirmesine ve K. Adenauer'in bütünüyle Batı'ya dönük politikasına karşı çıktı. Liberal parti' nin dinamik bir kuruluş olmasına katkıda bulundu. Ocak 1968'de bu partinin başkanı oldu. Sosyal demokratlarla işbirliği sağlamaya dönük politikası 1969'da bir liberal sosyalist koalisyon hükümetinin kurulmasıyla sonuçlandı ve Hıristiyan demokrat birlik'in sultasına son verdi. 1969' dan itibaren Başbakan yardımcısı ve Dışişleri bakanı olan Scheel, NATO yanlısı görüşlerine rağmen, Şansölye W. Brandt' ın yürüttüğü Ostpolitik'in kararlı bir yandaşı oldu ve iki Almanya arasındaki ilişkilerin ve Doğu ülkeleriyle olan bağıntıların normalleşmesinde önemli bir oynadı. Çoğunluğun Cumhurbaşkanı adayı olan Scheel 15 mayıs 1974'te bu göreve seçildi. 1979'da yeniden adaylığını koymadı.

Larousse

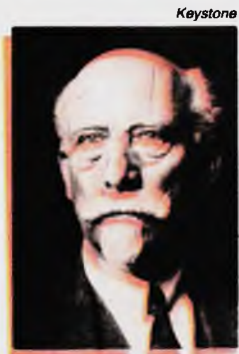
Carl Wilhelm Scheele

SCHEELE (Carl Wilhelm), isveçli kimyacı ve eczacı (Stralsund 1742 - Köping 1786). Kimya öğrenmeye, Göteborg'da bir eczacının yanında başladı ve burada sekiz yıl kaldı. 27 yaşında Stockholm'e, sonra da Uppsala'ya gitti, Bergman onu himayesine aldı; ancak Büyük Friedrich'in ona, Berlin'de önerdiği fizik kürsüsünü reddetti ve 1777'de Köping'e çekildi. 1768'de hidrojeni ayırdı; 1773'te Priestley'den kısa bir süre önce, güherçileden oksijeni, 1774'te, hidroklorik asidin manganez bioksit üzerindeki etkisinden yararlanarak kloru elde etti. Grafitin karbon olduğunu gösterdi, fosforu, gümüş klorini (ışıkta karardığını gözlemle), bariti, sülfürlü hidrojeni inceledi. Ayrıca hidrofluorik asidi ve fluorosilikat asidi (1771), arsinli hidrojeni (1775), hidrosiyanik asidi (1782) keşfetti; bakır arsenite *(Scheele yeşili)* adı verildi. 1773'te gazların, odun kömüründe yüzde tutulmasını keşfetti. Organik kimya alanında, tartarik asidi, ürik asidi, oksalik asidi, laktik, malik, gallik, musik asitleri ayırdı; 1779' da gliserini buldu.

SCHEELİT a. (fr *scheelite;* öz. a. C. W. *Scheele*'den). Miner. $CaWO_4$ formülündeki doğal kalsiyum tungstat. (Kuvadratik sistemde yer alan scheelit bir tungsten cevheridir.)

SCHEEMAECKERS, flaman heykelci ailesi. —PİETER (Anvers 1652 - Arendonk 1714), Verbrunggen'in öğrencisi oldu; birçok dinsel yapıt ve mezar anıtı (marki del Pico'nun Anvers'teki Sint Jan kilisesi'nde bulunan mezarı) gerçekleştirdi. Çok sayıda öğrenci yetiştirdi. Bunlardan, 1719-1770 arasında Londra'ya yerleşen oğlu PİETER GASPAR (Anvers 1691 - *ay. y.* 1781) birçok mezar anıtı yaptı: Shakespeare'in Westminster Abbey'deki heykeli, Shelburn kontunun High Wycombe'daki mezarı.

Keystone

Philipp Scheidemann

SCHEER (Reinhard), alman amiral (Obernkirchen 1863 - Marktredwitz 1928). Tirpitz'in eski yardımcısıydı, açık deniz donanmasının başına geçti (1916, Jutland savaşı). Ağustos 1918'de deniz kuvvetlerinin başına getirildi, donanmaya verdiği bir çıkış buyruğu (ekim) üzerine donanmada ayaklanma çıkınca istifa etti.

SCHEFER (Charles Henri Auguste), fransız doğubilimci (Paris 1820 - *ay. y.* 1898). Çevirmen olarak İstanbul'da bulundu (1853). Paris'te Doğu dilleri okulu'nda farsça öğretmenliği yaptı (1857), daha sonra aynı okulun yöneticisi oldu. On gezginin yapıtlarını birer önsözle birlikte dizi halinde yayımladı. *Voyages d'Outremer* (Denizaşırı geziler) adını taşıyan dizinin ilk kitabı 1432-1433 yıllarında kutsal yerlerde ve Türkiye'de geziye çıkan Bertrandon de la Broquière'in seyahatnamesidir. 1672-1673 yıllarında İstanbul'da bulunan Antoine Galland'ın *Journal*'ını (Hatıralar, 1881, türkçesi N. S. Örik, 1949-1973, 2 c) Bayezit II ve Selim I dönemlerinde Türkiye'ye gelen Théodore S. Castacasin'in *Petit Traité de l'Origine des Turcqz* (Türkler' in menşei hakkında küçük inceleme) adlı eski fransızca yapıtını notlarla Paris'te yayımladı (1896). *Chréstomathie Persane* (İran klasik yazarlarından seçmeler, 1883-1885, 2 c) adlı bir kitabı vardır.

SCHEFFEL (Josef Victor VON), alman şair (Karlsruhe 1828 - *ay. y.* 1886). 175 baskısı yapılan manzum epik - güldürü *Der Trompeter von Säckingen*'i (1854) yazdı; *Ekkehard* (1855) adlı bir tarihsel romanın ve öğrenci şarkıları kitabı *Gaudeamus*'un (1868) yazarıdır.

SCHEFFER (Ary), Hollanda kökenli fransız ressam ve gravürcü (Dordrecht 1795 - Argenteuil 1858). Alman kökenli sanatçı Johann Baptist Scheffer (öl. 1809) ile, 1811'de Paris'e yerleşen hollandalı minyatür sanatçısı Cornelia Lamme'nin oğlu. Güzel sanatlar okulu'nda Guérin'in öğrencisi oldu, sanat yaşamına 1812 Salonu'nda başladı. Konularından (*Géricault'nun ölümü*, 1824, Louvre; *Paolo ile Francesca*, 1835, Wallace Collection) çok, klasiğe öykünen üslubuyla (*Aziz Augustinus ile azize Monica*, 1846, Louvre) romantizmin önde gelen sanatçılarından biri oldu. — Kardeşi HENRY de (Lahey 1798 - Paris 1862) Guérin'in öğrencisi oldu; tarihsel (Versailles) ve dinsel tablolar, portreler gerçekleştirdi.

SCHEFFERİT a. (fr. *schefférite;* alman kimyacı H. T. *Scheffer*'in adından). Miner. Piroksenler grubunda yer alan doğal silikat; demirli ve manganezli bir diopsittir.

SCHEFOLD (Karl), alman arkeolog (Heilbronn 1905). İsviçreliler'ce Eretria'da yapılan kazı çalışmalarını yönetti (1964-1976). Yunan heykelciliği alanında uzmanlaştı. Başlıca yapıtları arasında *Pompejanische Malerei* (Pompei resim sanatı) [1952], *Orient, Hellas und Rom in der archäologischen Forschung seit 1939* (1939'dan bu yana yapılan arkeolojik kazılarda Doğu, Yunanistan ve Roma) [1949] ve ikonografi üzerine birçok araştırma sayılabilir.

SCHÉHADÉ (Georges), fransızca yazan lübnanlı yazar (İskenderiye 1910 - Paris 1989). İlk şiir kitabı *Étincelles*'de (1928) gerçeküstücülüğün etkisinde kaldı, sonra tümü 1952'de *Poésies* adı altında toplanan dört şiir kitabı yayımladı. Bu yapıtın 1968'de yayımlanan yeni basımına *Portrait de Jules* (ilk kez 1954'te N. R. F. tarafından yayımlandı) eklendi, bunu da *Récit de l'an zéro* (1956'da *Mercure de France*'da yayımlandı) izledi. Schéhadé birçok oyun yazdı. Şakacı kahramanların şairce bir tutumla gerçeği aradıkları, temelleri pek belli olmayan bir şiir tiyatrosu kurdu (*Monsieur Bob'le*, 1951; *Histoire de Vasco*, 1956; *l'Émigré de Brisbane*, 1965). Ayrıca bir pantomim özeti yazdı (*L'habit fait le prince*, 1973).

SCHEİBE (Johann Adolf), alman bestecі ve kuramcı (Leipzig 1708 - Kopenhag 1776). Bir org yapımcısının oğluydu. 1740' ta Brandenburg-Kulmbach markgrafının, 1744-1747 arasında Kopenhag sarayı'nın capella yöneticisi, 1769'da ise Kopenhag saray bestecisi oldu. Sayısız dinsel yapıt, oratoryalar, 150 flüt konçertosu, 30'u aşkın keman konçertosu, pek çok senfoni ve oda müziği yapıtı besteledi. *Der critische Musicus* (Müzik eleştirisi) [1737-1740] adlı bir dergi çıkardı (burada J. S. Bach'ın sanatını eleştiren yazılar da yayımladı). Diğer yapıtları: elyazması halinde bir inceleme, *Compendium musices theoreticopracticum* (Müzik kuramı ve uygulaması üzerine) [1730'a doğr.], *Abhandlung vom Ursprung und Alter der Musik* (Müziğin kaynağı ve geçmişi üzerine inceleme) [1754]; *Über die musicalische Composition* (Besteleme üzerine) [1773] vb. Alman yazar Johann Christoph Gottsched'in etkisinde kaldı.

SCHEİBERT (Johann), prusyalı subay (Berlin 1831 - *ay. y.* 1903). İç savaşta konfederelere katıldı, daha sonra Bohemya (1866) ve Fransa'da savaştı (1870). Özellikle İç savaş üzerine askeri yapıtlar yazdı.

SCHEİDEGG, İsviçre'de iki geçitin adı, Berner Oberland'da; 1 961 m yükseltide, Wetterhorn'un eteğinde *Büyük Scheidegg* (Gross Scheidegg); 2 061 m yükseltide, Lauterbrunnen - Griendelwald demiryolu üzerinde *Küçük Scheidegg* (Kleine Scheidegg).

SCHEİDEMANN (Heinrich), alman orgcu ve besteci (Wöhrden, Holstein, 1595'e doğr. - Hamburg 1663). Amsterdam'da Sweelinck'ten ders aldı. Hamburg'daki Sankt Katharina kilisesi'nin orgculuğunu yaptı. Pek çok org (koraller, prelüdler ve fügler, motet transkripsiyonları) ve klavsen parçası ile sürekli bas eşlikli dinsel şarkılar besteledi. Klavye için bestelediği yapıtlarla kuzey almanyalı orgcuları etkiledi.

SCHEİDEMANN (Philipp), alman siyaset adamı (Kassel 1865 - Kopenhag 1939). Sosyalist bir gazeteciydi (1890); Reichstag'da milletvekilliği (1903-1933) yaptı, Birinci Dünya savaşı boyunca hükümetin savaş çabasını destekleyen çoğunluktaki sosyalistlerin liderlerinden biriydi. 1917'de siyaset arkadaşları ve Merkez partisi ile birlikte "ilhaksız barış"ı savundu, ama ekim 1918'de Maximilian* von Baden'in kurduğu hükümette görev aldı. Almanya' da devrimin patlak vermesinden (3 kasım 1918'de Kiel'de) sonra, Karl Liebknecht aynı şeyi yapmasın diye cumhuriyeti ilan etti (9 kasım). Spartakist devrimi bastıran Ebert'in başında olduğu Halk komiserleri kurulu'na girdi. Şubat 1919'da Weimar Cumhuriyeti birinci hükümetine başkanlık etti, ama Versailles antlaşması'nı imzalamamak için 19 haziranda istifasını verdi. Kassel belediye başkanlığı yaptı (1920-1925), nazilerin iktidara gelmesi üzerine sürgünde yaşadı.

SCHEİDT (Samuel), alman orgcu ve besteci (Halle 1587 - *ay. y.* 1654). Amsterdam'da Sweelinck'ten ders aldı. Schütz ve Schein ile birlikte Almanya'da ingiliz-hollanda geleneğinin temsilcisidir. Önce Halle'de orgculuk, sonra Brandenburg markgrafının ve Magdeburg piskoposluğunun protestan yöneticisinin capella yöneticiliğini yaptı. Vokal müzik yapıtlarında italyan konsertan üslubuna özgü öğeler kullanmakla birlikte, Scheidt bunlara tam olarak bağlı kalmadı ve çok korolu eski üslubu da korudu (*Cantiones sacrae*, 1620). Org yapıtlarıyla (*Tabulatura nova*, 3 cilt, 1624), org müziğinin Almanya'daki gelişiminde önemli bir rol oynadı. Fantezilerinde ve füglerinde Sweelinck'in etkisi ile çok temalı italyan ricercare tarzını bağdaştırdı. Şarkı çeşitlemelerinde melodiyi, nota değerleriyle ustaca oynayarak dönüştürürken, koral çeşitlemelerinde melodi çizgisine dokunmadan, koroya eşlik eden partileri dönüştürdü. Bu yöntem XVIII. yy.'a kadar alman müziğinde çok yaygın bir biçimde uygulanmıştır.

SCHEİL (Vincent), fransız doğubilimci (Kœnigsmacker, Moselle, 1858 - Paris 1940). Dominiken tarikatındandır. Kahire arkeoloji heyeti'nin üyesi olarak, 1894'ten başlayarak Mezopotamya'da Sippar (bugün Abu Habba) kazılarını yönetti. Hammurabi kanunları'nın yayımını, çeviriyazısını ve çevirisini (1902) gerçekleştirdi.

SCHEİN (Johann Hermann), alman besteci (Grünhain, Saksonya, 1586 - Leipzig 1630). 1615'te Weimar sarayı'nın capella yöneticisi, 1618'de de Leipzig Sankt Thomas kilisesi'nin müzik yöneticisi oldu. Schein'ın vokal yapıtlarından çok çalgı yapıtları önemlidir. *Venus Krāntzlein* (1609) ve *Musica boscareccia* (1621-1628) adlı yapıtlarında italyan canzonetta ve villanella'sına özgü öğelerden yararlandı. Ama, *Musica boscareccia*'da polifoni, daha ustalıklıdır. *Diletti pastorali*'de (1624) madrigal üslubuna yaklaşırken, *Cymbalum Sionium*'daki (1615) 5-12 sesli dinsel motetlerde XVI. yy. müziğine, özellikle de Lassus'ün müziğine döndüğü görülür. 3-6 sesli *Opella nova*'da (2 cilt), koroya eşlik eden bir ya da iki çalgı ile sürekli bas vardır; Schein ayrıca, korallere özgü atmosferi tümüyle değiştiren güçlü recitativo ve arioso'lar da besteledi. Buna karşılık *İsraelsbrünnlein* (1623) başlıklı motetlerde Monteverdi'nin madrigallerinin etkisi hissedilir. Schein, italyan müziğine özgü tekniklere derin bir bağlılık göstermiştir.

SCHEİNER (Christoph), alman gökbilimci ve matematikçi (Wald, Schwaben, 1575 - Neisse, Silezya, 1650). Görüntünün düzeltilmiş, alanın daha büyük ve gözlemin daha kolay olduğu dışbükey objektif ve gözmercekli ilk astronomi dürbününü onun yaptığı sanılmaktadır. 1611'de, İngolstadt'ta Güneş lekelerini dürbünle gözlemlediğinde, bunları kendinden önce Galilei ve Fabricuis'un fark ettiklerini bilmiyordu; lekeleri, uzun bir süre, renkli bir ekranda inceledi, bu da o zaman için bir yenilikti. *Rosa Ursina* (1626-1630) adlı kitabında yaptığı gözlemleri, Güneş'i, lekelerini ve bunların devinimlerini gösteren haritalarla tamamladı; böylece bu yıldızın da değişimlere uğradığını ve kendi çevresinde döndüğünü gösterdi. Pantografı yaptı (1603). Bir öküz gözünde, retina görüntüsünün oluşumunu gösterdi ve gözmerceğinin göz uyumundaki rolünü ortaya koydu.

SCHEİNER (Julius), alman gökfizikçi (Köln 1858 - Potsdam 1913). Yıldızların devinimini belirlemek için tayfgözlemden yararlandı, bir duyarlıkölçer icat etti ve fotoğraf duyarkatlarının duyarlığını ölçmek için bir ölçek hazırladı *(Scheiner dereceleri)*.

SCHELANDRE (Jean DE), fransız şair (Lorraine'de 1585 - Sousmazannes şatosu 1635). Verdunlü bir subayın oğluydu, edebiyat ve askerlik arasında kararsız kaldı. Edebiyat yaşamı 1608'de *Tyr et Sidon* adlı bir trajediyle başladı, bunu hümanist trajedinin kurallarını kitlenin istekleriyle uzlaştırmaya çalışan ve DANİEL D'ANCHÈRES anagramıyla yayımlanan *Mélanges poétiques* izledi. Bu oyun yirmi yıl sonra yeniden elden geçirilerek iki "günlük" bir traji-komediye dönüştürüldü.

SCHELDE, Escaut'nun hollandaca adı.

SCHELER (Max), alman filozof (Münih 1874 - Frankfurt 1928). Yahudi bir ailenin çocuğu idi, 14 yaşında vaftiz edilerek katolik oldu. Dilthey'in ve tinselci Eucken'in etkisinde kaldı. Doçentlik tezini verdiği (1907) Münih'te Husserl'in görüngübilimini keşfetti. Daha sonra Jena, Münih ve Köln üniversitelerinde profesörlük yaptı. Husserl'in epokhe'sinden yola çıkan Scheler, akılla kavranabilir olan'la öz'ü birbirinden ayırdı ve böylece, başsız-sonsuz ve değişmez değerlerin bağımsız varlığı fikrini savundu. Fakat, insan tarihsel bir varlıktır; a priori ve nesnel değerlerin karşısında kendi duyarlığını zamanla değiştirir: Scheler, Durkheim'ın toplumbilimciliğine karşıdır. Kişiselcilik terimi henüz ortada yokken kişiselci olan Scheler'e, 1925'te katolikliği kesin olarak terk etmesine rağmen, "katolik Nietzsche" denir. Yapıtları: *Der Formalismus in der Ethik und die materiale Wertethik* (Etikte biçimcilik ve değerlerin maddesel etiği), 1913-1916; *Vom Umsturz der Werte* (Değerlerin tersyüz edilmesi), 1919; *Die Stellung des Menschen im Kosmos* (İnsanın kozmostaki yeri), 1928; *Die İdee des ewigen Friedens und der Pazifismus* (Sonsuz barış fikri ve barışçılık), 1931.

SCHELLİNG (Friedrich Wilhelm Joseph VON), alman filozof (Leonberg, Württemberg, 1775 - Bad Ragaz, İsviçre, 1854). Bir papazın oğluydu, Tübingen Üniversitesi tanrıbilim okulu'nda öğrenim gördü, Hegel ve Hölderlin okul arkadaşlarıydı. Hölderlin'le birlikte alman idealizmi için sistemli bir program yazması, hiç kuşkusuz bu döneme rastlar. Gene bu dönemde *Vom İch als Prinzip der Philosophie*'yi (Felsefenin temel ilkesi olarak ben üzerine) ve *Philosophische Briefe über Dogmatismus und Kriticismus*'u (Dogmacılık ve eleştiricilik üzerine felsefi mektuplar) yazdı. 1796-1798 arasında, Leipzig'de öğretmenlik yaptı ve *İdeen zu einer Philosophie der Natur* (Bir doğa felsefesi için düşünceler) [1797] ve *Von der Weltseele*'yi (Evren ruhu üzerine) [1798] adlı yapıtlarını yayımladı. 1799'da Heinz Widerporst' un epikurosçuluğu üstüne yazdığı bir felsefi manzumede, toplumsal ortamın dini havasına karşı mesafeli bir tavır aldı. Goethe'nin dikkatini çeken Schelling, Jena Üniversitesi'ne atandı. 1800'de *System des transcendentalen İdealismus* (Transsendental idealizm sistemi) adlı yapıtını, 1804'te de akademik incelemelerde kullanılacak yöntem üstüne derslerini yayımladı. Bu son yapıtında bilginin bütününe sistematik bir biçim ve somut bir politik -pedagojik temel kazandırmak gerektiğini öne sürdü. Bu arada Würzburg'a giderek orada dersler verdi. 1806'da, Maximilian I tarafından Münih Bilimler akademisi'ne davet edildi. 1809'da, *Philosophische Untersuchungen über das Wesen der menschlichen Freiheit*'ı (İnsan özgürlüğünün özü üzerine felsefi araştırmalar) yayımladı (bu yapıt daha sonra Heidegger tarafından yorumlanmıştır). 1841' de Berlin Üniversitesi'ne davet edildi ve orada Hegel'in felsefesini çürütmeye çalıştı. 1813'te *Die Weltalter*'i (Dünyanın çağları) yayımladı, 1845'te ders vermeyi bıraktı.

Schelling'in düşüncesinin hareket noktası, Fichte felsefesinin bir yorumudur. Schelling, özneyi bir mutlak olarak ele alan eleştiriciliği de, nesneyi bir mutlak haline getiren dogmatizmi de reddeder; ona göre, transsendantal felsefeyi, Spinoza' dan yararlanarak gözden geçirmek; tözün yerine mutlak ego'yu koymak gerekir. O zaman özgürlük, düşünsel bir sezginin nesnesi olarak ortaya konabilir. Gerçekten de, ben bir kavram değil, öncesiz ve sonrasız bir varlık olarak yaşayabilmek için kendisini zamandan koparark dolaysızca ortaya koyan bir edimdir. Eleştirel devrim, böylece daha yüksek bir dogmatizme ulaşmayı olanaklı kılar, çünkü eleştiricilik ile dogmatizm arasındaki savaşım, sonluluk ile mutlak arasında bir çatışmadır ve her zaman da öyle olmuştur. Schelling'e göre mutlak, yeniden saygınlığına kavuşmalıdır. Bu "özdeşlik felsefesi"nin de gerçekte yaptığı, ben ile dünya arasındaki çatışkıyı kuramsallaştırmaktır. Schelling, özdeşlik felsefesini tamamlayan bir doğa felsefesi kurmayı denedi. Bu durumda, yapılacak şey, ortak bilinci aşarak varlığa ulaşabilmek için, mutlağı duyulur dünyadan ayıran mesafenin belirlenmesidir. Böylece doğa, ruhtan önce gelen bir varlık olarak ortaya çıkar ve bir bakıma ona kaynaklık eden ilke olur. Schelling her türlü mekanikçi ya da descartesçı doğa anlayışını reddettiği gibi, dirimselcilik (vitalizm) anlayışını da reddeder. Kant'ın mirası ile Schelling'in yaşadığı dönemin bilimsel düşüncelerinin (Galvani, Lavoisier, Volta) bir sentezi olan bu doğa felsefesi, alman romantizmi üzerinde büyük bir etki yaptı. Schelling'in ana teması kutupluluk fikridir; çünkü doğa, karşıt kuvvetler ilkesine göre kurulmuştur (çekme/itme, pozitif elektrik/negatif elektrik). Doğa felsefesi, böylece doğadan ruha giden yolu izlemeye çalışır. Bu durumda, "özdeşlik felsefesi", doğanın gerçek dünyası ile sanatın ideal dünyasını, Kant'ın *Yargı gücünün eleştirisi*'ndeki (Kritik der Urteilskraft) bakış açısına göre, uzlaştırmaya çalışmak gibi yeni bir yöne girer. Böylece evren, muazzam bir sanat yapıtı, sanat da yaşamın ifadesi olarak ortaya çıkar. Schelling'e göre estetik fikir, doğanın gelişiminin, bu gelişime paralel bir ifadesi gibidir. Evren, maddeden hareketle ruha ulaşan güçlerin sürekli değişimi yoluyla gelişir. Her güç derecesi, başlangıçtaki mutlağın koyu karanlığının giderek bilgiyle biraz daha aydınlanmasıdır. İmdi, fikirler, düşünsel sezginin estetik kip içinde kavrayabildiği kendinde şeylerdir. Fikirleri kavrama yetisi olarak sanat, böylece felsefenin -doğa güçlerini yansıtan bu spekülatif aynanın- en güçlü silahı haline gelir. Bu durumda, doğa felsefesi, ruh felsefesine dönüşür. Schelling, daha sonra, "özdeşlik felsefesi"nin tümtanrıcılığını bir yana bırakarak, bir aşkın Tanrı fikrini geliştirmeye başladı. Artık mutlağa ben demiyor, Tanrı diyordu. Schelling, gerek *Philosophische Untersuchungen*'de (1809), gerekse tamamlanmamış yapıtı *Die Weltalter*' de mutlağın doğuşunu açıklamaya çalıştı. Özgürlüğü, mutlaktan sonluluğa geçişin ilkesi yaptı. Böylece felsefesine tarihselliği soktu. "Tarih, Tanrı'nın zihninden doğmuş epik bir şiirdir ve iki ana bölümü vardır: insanlığın kendi merkezinden yola çıkarak, ondan en uzak noktaya kadar ilerleyişini temsil eden bölüm ve o noktadan tekrar merkeze dönüşünü temsil eden bölüm." Evren bir bakıma mutlağın öncesiz ve sonrasız düşüşü ve bu düşüşün kendini özgürlük olarak keşfedişidir: temel, aslında bir uçurumdur. Bununla birlikte, sonluluk sorunu, bir kötülük metafiziği biçiminde varlığını sürdürür, çünkü özgürlük ancak iyilik ile kötülüğün gücü olarak düşünülebilir. Kötülük, Tanrı'da bulunan bir şeydir, ama Tanrı değildir. Kötülüğü olanaklı kılan, yaşamın kökü olarak ele alınan istektir. Kötülük, insanda, insan Tanrı'dan bağımsız olduğu ölçüde vardır. Yani kötülük, bireysel irade ile evrensel irade arasındaki çatışmanın sonucudur ve yaratma sürecinin zorunlu bir aracısıdır. Bu tür bir sorunsal, insanın varoluşunu, yaşama bağlı olan ve sürekli bir aşılmayı gerektiren bir boğuntu olarak ele almayı olanaklı kılar. Fakat, bu durum da aşılması gereken bir evredir ve bu evrenin aşılması, son felsefede (Schelling'in felsefesi) gerçekleşir. Tanrıdoğum (teogoni) ve insanın dinsel tarihi, bu felsefenin baş öğeleridir. Dünya ile mutlağın gerçek birliği, Hegel'de olduğu gibi, devletin siyasal düzeni içinde değil, dinin manevi düzeni içinde gerçekleşir. Her din, bilinçleri Tanrı'ya yönelten bu tarihin bir uğrağıdır. Bu vesileyle Schelling, bir de mitoloji kuramı geliştirdi. Daha sonra Cassirer'in yeniden ele alacağı bu kurama göre, mitoloji aynı zamanda hem Tanrı'nın öncesiz ve sonrasız oluşum hareketi, hem de tarihsel bilincin ifadesidir.

L. L.

Friedrich von **Schelling**

SCHENECTADY, ABD'de (New York) kent, Mohawk kıyısında, New York'u Büyük Göller'e bağlayan büyük çöküntüde; 68 000 nüf. Sanayi (elektrikli gereçler yapımı, taşıt lastiği, kimya sanayisi) merkezi. Üniversite kolejleri. Araştırma merkezleri (özellikle nükleer enerji üstüne).

SCHENK ya da **SCHENCK** (Johannes), alman besteci ve violcü (Amsterdam 1660-1712'den sonra). Pfalz Seçici prensinin oda müzikçisi oldu (1696). Süitler halinde gruplaştırılmış, sürekli bas eşlikli pek çok viola da gamba parçası ve sonatlar besteledi.

SCHENK (Ard), hollandalı sürat patencisi (Anna Paulowna, Kuzey Hollanda, 1944). 1972 Sapporo Kış olimpiyatları'nda 1 500, 5 000 ve 10 000 m şampiyonu oldu.

SCHERCHEN (Hermann), alman orkestra şefi (Berlin 1891 - Floransa 1966). Önceleri viyolacı olarak etkinlik gösterdi. Sonra Riga, Frankfurt am Main ve Königsberg'de orkestra şefliği yaptı. İsviçre'ye yerleşmek üzere Almanya'dan ayrıldı ve Zürich Radyo orkestrası'nın müzik yönetmeni oldu (1944-1950). 1954'te Gravesano (Ticino) elektroakustik stüdyoları'nı kurdu. Sürekli olarak çağdaş müziği savundu, bu amaçla *Melos* dergisini kurdu. 1919'da Uluslararası çağdaş müzik derneği'nin kurucuları arasında yer aldı (1923).

SCHERER (Wilhelm), alman filolog (Schönborn, Avusturya, 1841 -Berlin 1886). Filoloji olgularına ve edebiyat tarihine (*Geschichte der Deutschen Literatur* [Alman edebiyatı tarihi, 1883]) bilimsel yöntemi uygulayan bir okulun önderiydi.

SCHERFİG (Hans), danimarkalı yazar, gazeteci ve ressam (Kopenhag 1905 - *ay. y.* 1979). Bürlesk ve naif resimleriyle tanındı. Toplumu ve dönemin olaylarını çoğunlukla alaycı bir dille eleştiren yapıtlar yazdı (*Den døde man,* 1937; *Skorpionen,* 1953; *Terminen 1. Ajlegården,* 1975). Ayrıca, denemeleri, gezi yazıları ve çocuk kitapları vardır.

SCHERRER (Paul), isviçreli fizikçi (Sankt Gallen 1890 - Zürich 1969). 1920'den başlayarak, Zürich Politeknik enstitüsü'nde fizik profesörlüğü yaptı. 1916'da, Debye ile birlikte, toz haldeki kristal maddelerin X ışınlarıyla bir çözümlemesine dayanan bir yöntem geliştirdi; bu yöntem, daha sonra sanayi alanında çok önemli sonuçlar verdi.

SCHERZANDO be. (*şaka yaparak* anlamında ital. sözc.). Müz. Hareketli, neşeli bir yorum gerektiğini belirten terim.

SCHERZO a. (*şaka* anlamında ital. sözc.). Müz. Canlı ve neşeli müzik parçası. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. XVII. yy.'ın başında Monteverdi'nin ve başka bestecilerin *scherzo*'ları *(Scher zi musicali)* çok partili dindışı şarkılardı. Bach'ta, sonra da klasiklerde scherzo, bir yapıtın hızlı bir bölümüdür. Sonatta, dörtlüde ve senfonide, ağır tempolu bölümler önce ya da sonra yer alır ve Beethoven'dan başlayarak da, menuet'nin yerini alır. Beethoven'la scherzo, menuet'nin yapısını almış, kimi zaman ikinci bir üçlüyle birleşmiştir (Schumann). Mendelssohn ve Berlioz'da (*Romeo ve Juliet:* "Kraliçe Mab'ın Scherzo'su") scherzo bir peri masalı havasındadır. Chopin ile Brahms scherzo'yu piyano için bağımsız bir parça olarak işlemişlerdir. P. Dukas'nın *Büyücünün çırağı* adlı yapıtı, senfonik bir scherzo'dur.

Scheuermann hastalığı (danimarkalı cerrah Holger Werfel *Scheuermann*'ın [1877-1960] adından), omur gövdelerinin büyüme bölgesinde bozuşma lezyonları gösteren, ergenlik çağı omurga hastalığı. En çok sırt, sonra bel omurlarında olur ve büyüme epifizitlerinden (aseptik osteonekrozlar) sayılır. Erkeklerde ve ergenlik çağında daha sık görülen, klinik olarak pek belirti vermeyen bu hastalık bazen omurga ağrıları ve kamburluğa bağlı duruş bozukluklarıyla ortaya çıkar. Tedavi dinlenme ve yeniden eğitim esasına dayanır.

SCHEVENİNGEN, Lahey'de (Hollanda) mahalle, Kuzey denizi kıyısında. Sayfiye merkezi.

SCHİAPARELLİ (Giovanni Virginio), italyan gökbilimci (Savigliano, Piemonte, 1835 - Milano 1910). Küçük *Hesperia* gezegenini keşfetti (1861). 1866'da birçok göktaşı yağmuru yörüngesinin, bazı kuyrukluyıldızların yörüngeleriyle çakıştığını gösterdi ve buna dayanarak, bu yağmurların kuyrukluyıldız artıkları olduğu sonucunu çıkardı. Gezegenleri gözlemledi ve Mars'ta "kanallar" bulunduğunu öne sürerek bu düşüncesini sonuna kadar savundu.

SCHİAPARELLİ (Elsa), italyan asıllı fransız kadın terzi (Roma 1890 - Paris 1973). 20'li yıllarda gerçeküstücü bir yaklaşımla gerçekleştirdiği trikolarıyla Chanel'in karşısında yer aldı ve birden üne kavuştu. 1934'te modaevini açtı. Sürekli olarak zıtlaşan çarpıcı renk etkileri yaratmaya çalıştı ve değişik malzemeleri bir arada kullandı.

SCHİAVONA a. (ital. sözc.). XVI. yy.'da İtaya'da, özellikle de Venedik'te kullanılan, iki yanı keskin kılıç.

SCHİAVONE (Giorgio ya da Gregorio) → ČULINOVIĆ (Juraj).

SCHİAVONE (Andrija MEDULIĆ ya da Andrea MELDOLLA, — denir), hırvat kökenli italyan ressam ve gravürcü (Zara, bugün Zadar, XVI. yy.'ın başı - Venedik 1563). Venedik'e yerleşti, Giorgone'nin ve Tiziano'nun etkisinde kaldı, fakat, rengin akışkan ve pırıltılı ritimlerle yayıldığı alabildiğine kaprisli ve hareketli bir manierismoculuğun yolunu (gravürlerinde yorumladığı) il Parmigianino'nun yapıtlarında buldu: S. Pietro de Belluno'nun orgunu süsleyen *Muştulama,* Hampton Court'taki *Midas'ın yargısı,* Pinacoteca ambrosiana'daki (Milano) *Müneccimlerin tapınması.*

SCHİCK (Gottlieb), alman ressam (Stuttgart 1776 - *ay. y.* 1812). Paris'te David'in öğrencisi oldu (1798-1802), sonra Roma'ya yerleşti (1802-1811). Tarihsel tablolarının ve mitolojik manzara resimlerinin (*Çobanlar arasında Apollon,* Stuttgart) yanı sıra portreler (*Bayan Dannecker,* Ulusal galeri, Batı Berlin) yaptı.

Schick tepkimesi (macar hekim Bela *Schick*'in [1877-1967] adından), difteriye duyarlı kişileri belirlemeye yarayan deri içi tepkimesi. (Bu tepkimenin artık yalnızca tarihsel bir önemi vardır.)

SCHİCKARD ya da **SCHİCKHARDT** (Wilhelm), alman bilgin (Herrenberg 1592 - Tübingen 1635). Evrensel anlayıştan yanaydı. Tübingen'de İncil ve doğu dilleri (1619), matematik, gökbilim ve tarım dersleri verdi, mekanik, optik ve haritacılık konularında pek çok inceleme kitabı yazdı. Mektuplaştığı Kepler'in dostuydu, onun kuramlarını destekledi, Merkür'ün yörüngesini betimledi (1631) ve Napier logaritmaları üzerinde yeniden çalıştı, gökgünlüğünü hesaplamak amacıyla dişli çarkları bulunan, onluk aktarmalı bir aritmetik makinesi icat etti.

SCHİCKEDANZ (Albert), macar mimar (Biała, Galiçya'da, 1846 -Budapeşte 1915). Budapeşte'deki Bininci yıl anıtı (1896, heykelci G. Zala ile birlikte) ve Güzel sanatlar sarayı (1894, F. Herzog ile birlikte) onun yapıtlarıdır. Resimleri de vardır.

SCHİCKHARDT (Heinrich), alman mimar (Herrenberg, Württemberg, 1558 - *ay. y.* 1634). Özellikle Stuttgart'ta çalıştı ve on iki yıl kadar, o zamanlar Württemberg'e bağlı olan Montbéliard'da yaşadı. Dük Friedrich ile dük Johann-Friedrich'in gözdesi olarak İtalya'ya ve Fransa'ya gitti; askeri yapılar, kilise ve saray planları aracılığıyla Rönesans üslubunu ülkesinde tanıtıp benimsetti. Bu yapılardan en ünlüsü, yalnızca estamplarıyla tanınan, Stuttgart'taki Neue Bau'dur (1778'de yıkıldı).

Schicksalsdrama ("yazgı dramı"), örnekleri Hoffmann ve Tieck'in fantastik hikâyeleriyle Grillparzer'in dramlarına esin kaynağı olan alman dram akımı. Gizemli düşler ya da kehanetler çevresinde dolanan bu yapıtlarda olayların akışı, kahramanları, birbirini izleyen felaketler zincirine sürükleyerek yok olmaya götürür.

SCHİEDAM a. (özel a. *Schiedam*'dan). Hollanda ve Belçika'da yapılan ve ardıç meyvelerle aromalandırılan damıtık alkollü içki.

SCHİEDAM, Hollanda'da (Güney Hollanda) liman kenti, Yeni Maas'ın sağ kıyısında; 72 900 nüf. Silah fabrikası. Tersaneler. Damıtımevleri. Kereste sanayisi. XV. yy.'dan kalma kilise. Belediye müzesi ve Likör müzesi.

SCHİELE (Egon), avusturyalı ressam (Tulln, Viyana yakınında, 1890 - Viyana 1918). Sanatı önceleri Klimt ve Jugendstil'e yakındı. 1910'a doğru keskin ve sinirli çizgileriyle anlatımcılığa* bağlanan kişisel bir üslup geliştirdi. Kendi portreleri (*Ayrık parmaklı kendi portresi,* 1911, Historisches Museum, Viyana), portre ve manzara resimlerinde, erotik ve marazi bir gerginlik görülür. 1915'ten sonra yapıtlarındaki bu gergin hava yumuşar (*Aile,* 1918, Österreichische Galerie, Viyana).

SCHİFAZZO a. (ital. *schifo,* küçük sandal'dan). XIX. yy.'da, Sicilya'da yük taşımada ya da balıkçılıkta kullanılan, 15-35 tonilatoluk, baş ve kıç bodoslamaları içe dönük tekne. (Latin donanımlı olan bu teknede, bir, iki ve kimi kez üç direk bulunurdu.)

Schiff ayracı, hidroklorik asit eşliğinde sodyum bisülfitle rengi giderilmiş sulu fuksin çözeltisi; bir aldehitle temas ettiğinde mor bir renk alan bu ayraç, aldehit işlevi olan cisimleri belirlemekte kullanılır.

Schiff bazları (italyan kimyacı Ugo *Schiff*'in [1834-1915] adından), formülü ArCH=NAr' olan aldiminlerin yaygın adı; aromatik bir aldehitin bir arilaminle verdiği yoğuşma tepkimesi sonunda oluşurlar.

SCHİFFLANGE, Lüksemburg'un güneyinde komün, Esch-sur-Alzette'in D.'sunda; 6 700 nüf. Metalürji.

Schiff-Sherrington olgusu. Nörobiyol. Beyni çıkarılmış bir kedide, omuriliğin bel hizasında kesilmesiyle ön bacaklardaki sertliğin daha da artması. Arka bacakların duysal sinirlerinin kesilmesiyle elde edilemeyen bu olgu, omurilik arka bölgelerinin ön kısımları denetlediğini düşündürmektedir.

SCHİLBEİDAE a. Üyeleri yayınbalığıgillere benzeyen, ama yüzeyde yüzen kemiklibalık familyası. (Bazı türleri saydamdır; bazılarınınsa eti makbuldür.)

SCHİLDER (Paul Ferdinand), avusturyalı hekim ve psikanalist (Viyana 1886 - New York 1940). Özellikle, nörolojinin verileri ile psikanaliz verilerini birleştirip bütünleştirmeye çalışarak vücudun imge yapısını belirlemeye girişti. Başlıca yapıtları: *le Schéma corporel. Contribution à l'étude de la conscience du corps propre* (Beden şeması. Öz beden bilincinin incelenmesine katkı) [1923], *l'Image du corps. Étude sur les forces constructives de la Psyché* (Bedenin imgesi. Psykhe'nin yapıcı güçleri üstüne inceleme) [1935].

Schilder hastalığı. Nörol. Cinsiyete bağlı çekinik geçişli lökodistrofi. Ergenlik çağında ortaya çıkar ve yarı beden ya da bacak felcinin, sağırlık ve körlüğün yanı sıra zihinsel işlevlerde de gerilemeye neden olur. Bazen ön planda olabilen bir böbreküstü bezi yetersizliği de buna eklenebilir.

Anatomik olarak, beyin yarımkürelerinde yaygın bir miyelin kaybı ve sinir sisteminin yanı sıra böbreküstü bezi ve erbezi hücrelerinde de sitoplazma inklüzyonları gözlenir.

Schilder-Foix hastalığı. Çoc. hekim. Normal bir yaşam devresinden sonra ortaya çıkan, ilerleyici özellikte ve felçlere, körlüğe, konuşma bozukluğuna ve yalancı soğanilik sendromuna yol açan, süreğen ve edinsel beyin iltihabı. Ortalama bir yılda ölümle sonuçlanır. (Eşanl. MERKEZİ BEYİN SKLEROZU.)

SCHİLDT (Runar), isveççe yazan finlandiyalı yazar (Helsinki, 1888 - *ay. y.* 1925). Anlatıcının işlevini ve yarattığı eserin geçiciliğini konu alan yapıtlarında ölüm korkusu ve hüzün ağır basar. Çok başarılı öyküleri (*le Retour* [fr. çev., 1919]; *la Forêt des sorciers* [1920]) ve dramları (*la Figurine en bois de gibet* [fr. çev., 1922]) vardır.

SCHİLL (Ferdinand VON), prusyalı subay (Wilmsdorf, Saksonya, 1776 - Stralsund 1809). Jena'dan yaralı kurtuldu (1806), Pomeranya'da bir komando birliği topladı (1807). [Barış olunca bu birlik, Berlin'de kışlayan bir hafif süvari alayı durumuna dönüştü.] Kimseye danışmadan, bu komando birliğiyle Kuzey Almanya'da Napoléon'a karşı ayaklanmaya giriştiyse de, Stralsund' da abluka altına alındı ve öldürüldü.

SCHİLLER (Friedrich VON), alman yazar (Marbach 1759 - Weimar 1805). Askeri cerrah olan babası, genç Friedrich'i tanrıbilim öğrenimine hazırlıyordu; fakat dük Karl Eugen von Württemberg'in zorlamasıyla oğlunu Karlsschule'ye gönderdi. Schiller 1773'ten 1780'e kadar orada yaşadı, önce Solitude şatosu'nda, sonra hukuk ve tıp eğitimi gördüğü Stuttgart'ta oturdu. Okulun askeri disiplininden huzursuzluk duyuyordu; J.-J. Rousseau'ya büyük hayranlığı vardı. Bununla birlikte öğretmenlerinden bazıları ona Homeros, Vergilius, Shakespeare ve Klopstock'u tanıttılar. Mannheim'da oynanan (1782) ilk lirik dramı *Haydutlar** (Die Räuber) büyük başarı kazandı, ama esere canlılık veren başkaldırı ruhu, Württemberg dükünün hoşuna gitmedi. O zamanlar baş cerrah olan Schiller Saksonya'ya gitti; hayranlarından Körner, Leipzig ve Dresden'de onu konuk etti. Bu dönemde birçok dram yazdı: zorbalık yönetiminin iç yüzünü açıkladığı *Die Verschwörung des fiesco zu Genua* (1783), toplumsal önyargılara karşı şiddetli bir saldırı içeren modern konulu burjuva dramı *Kabale und Liebe* (1784) ve son olarak, siyasal ve ahlaksal ülküsünden vazgeçmeksizin daha klasik dengeli dramatik anlayışlara yöneldiği ve insanlığa hizmet amacını güden cumhuriyetçiliği ululaştırdığı *Don* Carlos* (1787).

Schiller 1787'de Weimar'a gitti, orada Herder ve Wieland ile dostluk kurdu; sonra Jena Üniversitesi'ne tarih profesörü olarak atandı (1789). Bir yıl sonra Charlotte von Lengefeld ile evlendi. İdealist tarih felsefesi anlayışına *Geschichte des Abfalls der vereinigten Niederlande von der spanischen Regierung* (Hollanda'nın ispanyol yönetiminden ayrılmasının tarihi) [1788] ve *Otuz Yıl savaşları'nın tarihi* (Geschichte des Dreissigjährigen Krieges) [1791-1793] adlı yapıtlarını bu dönemde yazdı. Bu sırada Kant felsefesini benimsedi ve estetik üzerine yazdığı denemelerinde, güzeli arayış ile ahlaksal yetkinlik arasında bağ kurdu (*Über die tragische Kunst* [Trajedi sanatı üzerine], 1792; *Über Anmut und Würde* [Doğru yol ve onur üzerine], 1793; *İnsanın estetik eğitimi üzerine mektuplar* [Über die ästhetische Erziehung des Meschen in einer Reiche von Briegen], 1793-94; *Über naive und sentimentalische Dichtung* [Naif ve duygusal şiir üzerine], 1795). 1789'dan sonra Fransa'daki gelişmelerden hayal kırıklığına uğradığı için Cumhuriyet'in kendisine verdiği onursal vatandaşlık unvanına pek fazla sevinmedi. Schiller, her türlü yenileşmenin güzele ve iyiye doğru gösterilen çabadan geçtiğini düşünüyordu.

Bu tavrı, o zamana kadar *Haydutlar*'ın aşırı coşkulu yazarına kuşkuyla baktığı sanılan Goethe'nin ona yakınlık duymasını sağladı. Schiller, 1794'te Goethe'yle ancak ölümüyle sona erecek bir dostluk kurdu ve iki ozanın birlikte *Zahme Xenien*'i yazdıkları ve *Die Horen* dergisini yönettikleri Weimar'a gitti. Bu dönemde, çok sayıda lirik eser verdi. Eskiden günün koşullarından kaynaklanan şiirler ve Beethoven'ın *9. Senfoni*'sinde kullandığı *Neşeye övgü'*yü (Lied an die Freude) kaleme almış olan Schiller, alman baladlarının en ünlülerinden birkaçını da yazdı: 1797'de yayımlanan *Der Taucher, Die Kraniche des İbykus, Der Ring des Polykrates*'i *Das Lied von der Glocke* (1799) izledi. Fakat Schiller, şiirini özellikle tiyatroya adadı: yunan trajedilerinin sadeliğiyle (*Die Baut von Messina*, 1803) halk masallarının tadını birleştirerek (*Wilhelm* Tell*, 1804), tarihi kahramanlar aracılığıyla (*Wallenstein**, 1799; *Maria* Stuart*, 1800; *Orleans kızı* [Die Jungfrau von Orléans], 1801) tarihin gidişini kavramaya çalıştı.

Schiller testi (avusturyalı kadın hastalıkları ve doğum uzmanı Walter *Schiller*'in [1887-1960] adından). Kad. hast. Spekulumla incelenen dölyatağı boynunun iyot ve iyodürlü bir çözeltiyle boyanmasını öngören deney. Mukozası normalse, hücrelerin içindeki glikojen nedeniyle boyun kırmızımsı bir renk alır. Renk değişikliği olmaması glikojen bulunmadığını, dolayısıyla mukozanın anormal olduğunu gösterir.

SCHİLLİNG a. Avusturya'nın para birimi (simgesi SCH).

Schilling testi (amerikalı doktor Robert F. *Schilling*'in [doğm. 1919] adından). Fizyol. Radyoaktif kobaltla (^{58}Co ya da ^{60}Co) işaretlenmiş B_{12} vitamininin sindirim kanalından soğurulmasının incelenmesi. Soğurma Biermer kansızlığında bozulur.

SCHİLLİNGS (Max VON), alman besteci ve orkestra şefi (Düren 1868 - Berlin 1933). R. Strauss'un dostuydu. Sırasıyla Bayreuth'ta koro şefi yardımcısı ve şefi (1892), Stuttgart tiyatrosu'nda asistan (1908), sonra yönetici (1912), nihayet Berlin'de Unter den Linden operası'nın yöneticisi (1915-1925) oldu. 1932'de Alman besteciler derneği'nin başkanlığına seçilen Schillings, daha çok senfonik yapıtlar (*Meergrüss; Seemorgen*, 1895; bir keman konçertosu, 1910), oda müziği yapıtları, melodiler ve operalar (*İngwelde*, 1894; *Der Pfeifertag*, 1899; *Moloch*, 1906; *Mona Lisa*, 1915), melodramlar (*Das Hexenlied*, 1904) besteledi. W. Furtwängler onun öğrencisidir.

SCHİMMELPENNİNCK (Rutger Jan), hollandalı siyaset adamı (Deventer 1761 -Amsterdam 1825). Avukattı, Batav Cumhuriyeti'nin hizmetine girdi, Paris'te (1798), Londra'da (1801) ve Amiens barış konferansları'nda (1802), bu cumhuriyeti temsil etti. Napoléon kendisini yürütme yetkisiyle grand pensionnaire olarak atadı (1805); maliyeyi düzeltti, Hollanda krallığı'nın kurulmasından (1806) sonra, kont ve senatör oldu. 1815'ten sonra milletvekili seçildi.

SCHİNDLER (Anton), avusturyalı orkestra şefi ve kemancı (Meedl, Moravya, 1795 - Bockenheim, Frankfurt yakınında, 1864). 1814'te Viyana'ya geldi. Beethoven'ın yakın dostlarındandı. Daha sonra onun yaşamöykusünü yazdı (1840). Sağır olduğu için yazışarak anlaşabilen Beethoven'ın yüzlerce konuşma kâğıdı ondaydı. Bunların bir bölümünü Berlin Krallık kütüphanesi'ne sattı.

Schindler, isviçreli sanayi şirketi. Dünyanın belli başlı asansör ve yürüyen merdiven yapımcılarından biridir.

SCHİNKEL (Karl Friedrich), alman mimar ve ressam (Neuruppin 1781 - Berlin 1841). Berlin'de D. ve F. Gilly'nin öğrencisiydi; 1803-1805 arasında İtalya'da ve Fransa'da gezdi. Mimar olarak sipariş alamadığından, resim çalışmalarına yöneldi ve özellikle, dioramalar, panoramalar, opera ve tiyatro dekorları yaptı. Bu etkinliği sonraki yıllarda da sürdü (1815-1832 arasında *Sihirli flüt*'ün dekorları da içinde olmak üzere 40'ı aşkın sahne tasarımı). 1810'da Prusya yapılar dairesine girdi, 1815'te baş mimarlığa atandı. Bu tarihten başlayarak, Berlin'e yeniklasik çehresini kazandırdı: Neue Wache (askeri mahkeme, 1816), Krallık tiyatrosu (1818), Altesmuseum (1823) vb. Teknik bir adamdan çok dekoratör olan Schinkel, bazı kiliselerinde yenigotik üslubu kullanmış (Werdersche Kirche, Berlin), şatolarında ya da kır evlerinde, seçmeci eğilimi ağır basmıştır.

SCHİNUS a. (lat. *schinus;* yun. *skhinos*, menengiç'ten). Güney Amerika kökenli, hepyeşil yapraklı küçük ağaç ya da ağaççık. (Yalancı karabiber ağacı, *Schinus molle*, Güney Avrupa ve Akdeniz ülkelerinde açık havada süs ağacı olarak yetiştirilir. Kaliforniya'da yolların kenarlarını süslemek için de çok kullanılır. *Anacardiaceae* familyası.)

SCHİNZNACH-BAD ya da **SCHİNZNACH-LES-BAİNS,** İsviçre'de (Aargau kantonu) komün. Aar kıyısında; 970 nüf. Suları romatizma rahatsızlıklarıyla deri hastalıklarına iyi gelen kaplıca merkezi. —Yakınlarında, adını Avusturya hanedanına veren Habsburglar'ın şatosu.

SCHİO, İtalya'da kent, Veneto'da (Vicenza ili) kent, Venedik Önalpleri'nin eteğinde, Bacchiglione kıyısında; 35 800 nüf. Katedral (XVIII.-XIX. yy.); XV. ve XVI. yy.'dan kalma, gotik üslubunda San Francesco kilisesi. Yünlü dokuma sanayisi.

SCHİPA (Tito), italyan şarkıcı (Lecce 1889 - New York 1965). 1911'de şarkıcılığa başladı, daha 1915'te Scala di Milano' da büyük bir başarı kazandı, 1917'de Puccini'nin *la Rondine* operasının ilk oynanışında yer aldı, sonra ABD'de büyük bir ün kazandı. 1932'den sonra tekrar italyan ve avrupa sahnelerine döndü, birçok filmde rol aldı. Şarkı sanatındaki ustalığı ve zarifliğiyle "Tenorlar prensi" diye adlandırıldı.

Schiphol, Amsterdam'ın uluslararası havalimanı, kentin G.-B.'sında.

schipperke köpeği, kısa boylu siyah köpek ırkı. Flaman denizcilerinin can yoldaşıdır, "küçük denizci" anlamındaki adı da buradan gelir.

SCHİRACH (Baldur VON), alman siyaset adamı (Berlin 1907 - Kröv, Koblenz yakınında, 1947). Nazi partisi'ne girdi (1925), Alman gençliğinin başına getirildi (1933), Hitlerjugend, Deutsches Jungvolk ve Bund Deutscher Mädel dışında kalan gençlik örgütlerini ortadan kaldırdı (1937). Viyana Reichsstatthalterliğine atandı (1940), Nürnberg mahkemesi'nde yirmi yıl hapis cezasına çarptırıldı (1946).

Schirmer, 1866'da New York'ta GUSTAV **Schirmer** (Königsee 1829 - Eisenach 1893) tarafından kurulan amerikan müzik yayınevi. Firmanın ilk yayınları, 1861'de New York'taki Kerksieg and Breusing yayınevi'nden satın alınan yayınlardır. —Oğulları RUDOLPH EDWARD (New York 1859- Santa Barbara 1919) ve GUSTAV II (New York 1864 - Boston 1907) ile torunu GUSTAV III (Boston 1890 - Palm Beach 1965), 1921'e kadar şirketin başında kaldılar. Gustav II 1891'de kendi yayınevi olan Boston Music Company'yi kurdu. Schirmer'in kataloglarında, aralarında çağdaş amerikan bestecilerinin de pek çok yapıtının yer aldığı 40 000'den fazla yapıt vardır.

SCHİSMATOGLOTTİS a. Malezya'da yetişen stolonlu otsu bitki. (Çoğunlukla ince uzun olan yaprakları gösterişlidir; çiçekleri, silindirimsi bir yenle çevrili koçan halinde topludur. Yılanyastığıgiller familyası.)

SCHİSTOCERCA a. Göçmen iki türü tarıma büyük zararlar verebilen çekirge cinsi. (Kırçekirgesigiller familyası.)

SCHİSTOSOMA a. Zool. BİLHARZİA'nın eşanlamlısı.

SCHİZOCERUS a. Avrupa'da yaşayan, erkeğinin duyargaları çatallı olan testereineği cinsi. (Larvaları gülgillerde bulunur. Zarkanatlıların testereineğigiller familyası.)

SCHİZODUS a. Paleont. Hemen hemen üçgen kavkısının fosillerine Karbon ve Perm devirlerinde rastlanan ikiçenetli yumuşakça cinsi. (*Trigoniidae* familyası.)

Schiller müzesi, Marbach

Friedrich von Schiller
Ludovika Simanowitz'in pastelinden (1793) ayrıntı
Schiller müzesi, Marbach

SCHİZOHELEA a. Şipir çiçekleri üzerinde çok yaygın sinek cinsi. (*Nematocerax* alttakımı; ısırantitreksinekgiller familyası.)

SCHİZOMİDEA a. Üyelerinin başlığöğsü bölümlü, sternumu üçgen iki levhadan oluşan örümceğimsiler takımı. (Ekvatordaki tropikal bölgelerde yaşayan 35 tür içerir.)

SCHİZONEURA a. Avrupa ve Hindistan'ın Trias devri topraklarında fosilleri bulunan atkuyruğu cinsi.

SCHİZONEURA a. Elma ve armut pamuklubitlerinin cins adı. (Yaprakbitigiller familyası.)

—ANSİKL. Bedeni mumsu beyaz bir havla kaplı olan elma pamuklubiti ya da kanlıbit *(Schiozoneura* [*Eriosoma*] *lanigera)* elma ağaçlarına büyük zarar verir. Kuzey Amerika kökenli bu zararlı, bir karaağaç türü üzerinde *(Ulmus americana)*, XVIII. yy. başında Avrupa'ya geldi ve hızla yayıldı. Ağacı sokarak düğümler oluşmasına neden olan, *Schizoneura*'lar kışı, toprakta, büyük köklerin çıktığı yerde geçirir. Bu zararlıyla mücadele için sabunlu suya ya da bitkisel yağlı eriyiklere alkollü nikotin karıştırarak zararlının bulaştığı yerleri bununla badanalamak gerekir; ayrıca biyolojik mücadele (*Aphelinus mali* ile) de etkili bir yoldur.

Ullstein

general von Schleicher

SCHİZOPETALON a. Lime lime taçyapraklarının tuhaflığı nedeniyle ilginç sayılarak seralarda yetiştirilen Güney Amerika kökenli otsu bitki. (Bil. a. *Schizopetalon walkeri;* turpgiller familyası.)

SCHİZOPHYCEAE → CYANOPHYCEAE.

SCHİZOSTOMA a. Tropikal Amerika'da yaşayan, böcekçil yarasa cinsi. (Bir burun yaprakları, bunun üstünde bir eklenti ve iri kulakları vardır. *Phyllostomatidae* familyası, *Chilonycteriinae* oymağı.)

SCHKOPAU, Almanya'nın Saksonya Anhalt eyaleti sınırları içinde kent, Halle'nin güneyinde. Sentetik kauçuk.

SCHLADMİNG-RAMSAU, Avusturya'da kış sporları (yüksl. 749-1 910 m) ve sayfiye (dağcılık) merkezi, Steiermark'ın batısında Dachstein'in eteğinde, Enns vadisinde; 3 500 nüf.

X

Friedrich Schleiermacher

SCHLAF (Johannes), alman yazar (Querfurt, Halle yakınında, 1862 - *ay. y.* 1941). Holz ile birlikte natüralist kuramı aşırılığa vardıran "tutarlı natüralizm" hareketini başlattı ve ortaklaşa yazılmış *Papa Hamlet* (1889) ve *Die Familie Selicke* (1890) gibi yapıtlarıyla bu anlayıştan örnekler sergiledi. Schlaf, Dostoyevskiy etkisi sezilen bir dram (*Meister Oelze*, 1892), öyküler ve romanlar yazdı, sonra gizemci bir lirizme yöneldi (*Die Suchenden*, 1902).

Schläfli simgesi. Geom. Yüzleri düzgün olan bir çokyüzlüyü gösteren simge. Bu simge E_3 içinde {*n,p*} biçimindedir, *n* her yüzün kenar sayısı, *p* de her köşe etrafındaki yüz sayısıdır. Bu gösteriliş Arkhimedes katı cisimleri için kullanılamazsa da boyutlu herhangi sonlu sayı olan bir uzayın düzgün çokuzamlılarına genişletilebilir. Simge ne olursa olsun, simgesi böyle olan düzgün bir çokuzamlı vardır ve bir benzerlik farkıyla bu çokuzamlı bir tanedir.

SCHLAUN (Johann Conrad), alman mimar ve mühendis (Nörde, Westfalen, 1695 - Münster 1773). B. Neumann'ın öğrencisiydi. Roma'ya, Fransa'ya gitti ve 1725'te, Münster sarayı'nda yapılar yöneticiliğine getirildi. Brühl'de Seçici Clemens-August'un sarayını (1724-1728), Witten ve Eis'ta kiliseler (1729 ve 1732), ve Sögel yakınında Clemenswerth av köşkünü (1737) yaptı. Münster'de, hepsi de barok ve rokoko üslupların bir bireşimi olan St. Clemens hastane ve kilisesini (1744-1754), Erbdrostenhof sarayı'nı (1753 -1757), Residenzschloss'u (1767-1773) gerçekleştirdi.

SCHLEGEL (Johann Elias), alman ozan (Meissen, Saksonya 1719 - Sorø, Danimarka 1749). Tiyatronun tarihi ve eleştirisiyle ilgili çalışmaları vardır. Shakespeare'i Almanya'da tanıttı ve Lessing'e yolu açtı.

SCHLEGEL (August Wilhelm VON), alman yazar (Hannover 1767 - Bonn 1845), Johann Elias Schlegel'in yeğeni. Göttingen'de Bürger'in öğrencisiydi ve Jena Üniversitesi'nde profesör oldu (1798). Goethe ve Schiller'in yönettiği *Die Horen* dergisinde yazıları yayımlandı. Kardeşi Friedrich'le *Athenäum** dergisini kurdu ve Berlin'e yerleşti (1801). Tieck ve Novalis gibi ozanlarla ve Fichte ve Schelling gibi filozoflarla ilk romantik grubu, "Jena romantikleri" grubunu oluşturdu. Madame de Staël'le dostluk kurdu ve onun *Almanya üstüne* (De l'Allemagne) adlı yapıtından etkilendi. 1818'den başlayarak Bonn Üniversitesi'nde ders verdi. Tieck'le birlikte Shakespeare'i (1797-1810), Calderón'u (1803-1809),ayrıca Tasso'yu, Petrarca ve Ariosto'yu almancaya çevirdi. Ozandan çok kuramcı olan Schlegel fransızca kaleme aldığı *Comparaison entre la "Phèdre" de Racine et celle d'Euripide*'i (Racine'in Phèdre'i ile Euripides'in Phaidra'sının karşılaştırması) [1807], *Vorlesungen über dramatische Kunst und Literatur* (Dramatik sanat ve edebiyat üzerine dersler) [1809], *Geschichte der deutschen Sprache und Poesie* (Alman dilinin ve şiirinin tarihi) [1818-19] gibi yapıtlar yayımladı.

Herder'in ve hakkında iki deneme yazdığı Lessing'in görüşlerini benimseyerek, çok yapay, çok dar bulduğu fransız klasikçiliğine ve Schiller'in idealizmine karşı çıktı. Kaynağını yalnızca Ortaçağ şiirinden değil aynı zamanda bütün uygarlıkların doğurduğu büyük şiirsel yapıtlardan da alan romantizm, sanatın ve güzelliğin yüceltilmesine dayanır. Schlegel, resimde, flaman ve alman primitiflerini yeniden keşfetti ve sevdi.

SCHLEGEL (Friedrich VON), alman yazar ve bilgin (Hannover 1772 - Dresden 1829), August Wilhelm von Schlegel'in kardeşi. Göttingen ve Leipzig'de öğrenim görürken klasik filolojiyle ilgilendi. 1796'da Jena'ya kardeşi August Wilhelm'in yanına gitti; romantiklerin çevresine girdi. Berlin'de kardeşiyle *Athenäum* (1798) dergisini kurdu. Romanı *Lucinde* (1799) ve *Athenäum**'da ve sonra *Europa*'da (1803-1805) yayımlanan makaleleri ve denemeleri alman romantik düşüncesine yaptığı belli başlı katkılardır: Fichte'nin etkisi altında, şiirde mutlak idealizmi aradı. Ozanın özgürlüğü, gizemcilik gibi duyusal tatları da, onlara esin olmadan dile getirmeye ve alayı bir kurtarıcı olarak kullanmaya dayanır. 1808'de katolikliği benimsedi ve 1802-1804 yılları arasında Paris'e yaptığı bir yolculuk sırasında sanskritçe ve farsça üzerindeki çalışmalarının sonucu olan denemesi *Über die Sprache und die Weisheit der İndier*'i (Hintliler'in dili ve felsefesi üzerine) ve Viyana şansölyeliğindeki resmi görevleri sırasında, Viyana Üniversitesi'nde verdiği derslerin metni olan *Geschichte der alten und neuen Literatur*'u (Eski ve modern edebiyat tarihi) [1815] yayımladı.

Schleich anestezik karışımı (alman cerrah Carl Ludwig *Schleich*'in [1859 -1922] adından). Genel anestezide kullanılan ve 10 kısım etil klorür, 20 kısım kloroform ve 60 kısım eter içeren renksiz sıvı.

SCHLEİCHER (August), alman dilbilimci (Meiningen 1821 - Jena 1868). Yapıtları, karşılaştırmalı dilbilgisinin en yetkin ürünleridir. *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*'in (Hint-germen dillerinin kısa karşılaştırmalı dilbilgisi, 1861-1862) yazarı olan Schleicher ilk hint-avrupa dilini yeniden oluşturmaya çalıştı ve bu varsayımsal dilde bir şiir bile yazdı. Hegel'den, sonra da Darwin'in ayıklanma kuramından etkilenerek dili doğan, gelişen ve ölen, doğa bilimleri yöntemlerinin uygulanabileceği doğal bir organizma gibi ele aldı. Dilleri sınıflandırma sistemi, botanikteki sınıflandırmadan esinlendi ("Stammbaum Theorie").

SCHLEİCHER (Kurt VON), alman general ve siyaset adamı (Brandenburg 1882 - Neubabelsberg, bugün Potsdam, 1934). Eski prusya askeri geleneği içinde yetişen Schleicher, 1900'de Hindenburg'un komutasındaki 3. muhafız alayına katıldı. Hindenburg'un oğlu Oskar'la yakınlık kurdu. Harp akademisi'ni bitirdikten sonra, kurmay başkanlığında, Groener'in yönettiği "demiryolları bölümü"nde görev aldı (1913). Doğu cephesinde kısa bir görev (1917) dışında başkenti terk etmedi. Groener tarafından siyasal işlerle görevlendirildi ve onun sağ kolu oldu. Cumhuriyeti destekledi (1918) ve eski görevlerine benzer görevler aldı (*Wehrmachtabteilung*' un, yani ordulararası işlerin yöneticisi) [1926], Devlet bakanı yetkileriyle *Ministeramt*'ın genel yöneticisi [1929] oldu; bu görevlerini, von Papen kabinesinde Reichswehr bakanlığına atanana değin (haziran 1932) sürdürdü. Papen istifa edince şansölye görevini de üstlendi. Hindenburg kendisine istediği tam yetkiyi vermeyi reddedince (ocak 1933) yerini Hitler'e bırakmak zorunda kaldı.

Schleicher yönetiminde çalıştığı kişilere (Seeckt, bakan Gessler, Groener, şansölyeler Brüning ve Papen) kendisini vazgeçilmez adam olarak kabul ettirmesini bilmiş, sonra da, oğlu Oskar ile birlikte Hindenburg'u etkileyerek hepsinin ayağını kaydırmıştı. Reichswehr'in başına arkadaşı Hammerstein-Equord'u tayin ettirdi. Partiler ve sendikalar arasında sürtüşmeler yaratmaya çalıştı. Herkesi kandırdı, "Hitler'i törpüleyebileceğini" düşünmüş, sonra Hitler'in rakipleri Röhm ve özellikle Strasser ile yakınlaşmak istemişti. Şiddet hareketlerinin arttığı sırada Reichstag'da bir çoğunluğa sahip olmayan Schleicher gücünü Cumhurbaşkanının verdiği destekten alıyordu; Hindenburg görevden ayrılınca Hitler'in önünde bir engel kalmadı. 30 haziran 1934'teki kanlı tasfiye hareketi sırasında, fırsattan yararlanan Hitler tarafından karısıyla birlikte, Neubabelsberg'deki evinde Gestapo'ca öldürüldü.

SCHLEİCHERA a. (alman botanikçi *Schleicher*'in adından). Yerel olarak ekonomik değer taşıyan (odun, yağlı tohumlar, yenebilir meyveler) Asya ve Avustralya ağacı *(Schleichera trijuga)*. [Bir koşnil *(Taccardia lacca)* bu ağaca yapışır ve lak verir. *Sapindaceae* familyası.]

SCHLEİERMACHER (Friedrich Daniel Ernst), alman tanrıbilimci (Breslau 1768 - Berlin 1834). Rahip ve profesördü; dinsel yaşantıyı konu alan tanrıbilim anlayışını duygu ve sezgiye dayandırdı. Bu belirsiz tanrıbilim *(Schwebentheologie)* Almanya ve Fransa'da (Auguste Sabatier) sert tepkilere yol açtı. Düşmanları, Ferdinand Christian Baur ve David Friedrich Strauss'un tarihsel ve eleştirel metin yorumlamalarıyla ona karşı çıktılar. Schleiermacher'in düşünceleri, inancı bir bilgiden çok bir yaşam olarak gören protestan tanrıbilim akımlarını derinden etkiledi.

Schleissheim şatosu, Münih yakınlarında, Bavyera düklerinin eski konutu. İki kütleden oluşur: Maximilian I'in tamamladığı, XVI.-XVII. yy.'lardan kalma yapı; 1701-1727 arasında Versailles sarayı örnek alınarak yapılan ve Wittelsbachlar'ın resim koleksiyonlarından bir bölümünü (bugün Bavyera Eyaleti koleksiyonları) içeren yapı. Bu resimlerin en güzel örnekleri Münih pinakoteki'nde sergilenmektedir. Schleissheim şatosu'nda barok sanatın etkileri ağır basar.

Schlemihl → PETER SCHLEMİHL.

Schlemm kanalı (alman oftalmolog Friedrich S. *Schlemm*'in [1795-1858] adından). Oftalmol. Gözün sklera oluğunda sklera-kornea ağının derin kısmında bulunan kanal. Göz içi sıvısının akaçlanmasında çok önemli işlevi vardır. Süreğen glokomun oluşmasından da birinci derecede sorumludur.

SCHLEMMER (Oskar), alman ressam ve heykelci (Stuttgart 1888 - Baden-Baden 1943). Sanatı önceleri artizlenimciliğe yakınken, kübizmin (ve Seurat'nın) etkisiyle soyutlamanın sınırında, sağlam yapılı ve kesin bir üsluba doğru gelişti. 1920 -1929 arasında Bauhaus'ta profesörlük yaptı, çeşitli atölyeleri, özellikle de tiyatro atölyesini yönetti. Bu atölyede yeni bir sahne anlayışı (sahne tasarımı, dekorlar, kostümler) geliştirdi, her türlü psikolojiyi bir yana bırakarak anatomik figürlerle mekânın ilişkisi üzerine araştırmalara girişti (*Triadisches Ballet*, 1922). Bu dönemdeki resim ve heykelleri, insan bedeninin temel "plastik özellikleri"ni vermek amacıyla katı bir biçimde sıralanmış geometrik siluetlerle ayırt edilir (*Stada giriş*, 1930, Staatsgalerie, Stuttgart).

SCHLESİNGER (Maurice), alman yayımcı (Berlin 1798 - Baden-Baden 1871). *Allgemeine musikalische Zeitung* gazetesini kuran berlinli yayımcı Adolf Martin Schlesinger'in oğlu. 1815'te Paris'e yerleşti ve 1821'de bir müzik yayınevi kurdu. 1834'te, klasik ve modern yapıtların ucuz baskılarını yayımlamak üzere bir şirket kurdu ve abonelerinin Mozart, Haydn, Weber, Beethoven, Hummel gibi bestecilerin yapıtlarını çok düşük fiyatla elde etmelerini sağladı. Meyerbeer *(Robert le Diable, les Huguenots)* Halévy *(la Juive)*, Berlioz gibi bestecilerin yapıtlarını da yayımladı. Notalarını bastığı bestecilerin tanıtılmasında, sahibi ve yazı işleri müdürü olduğu *Revue et gazette musicale*'den yararlandı. 1846'da yayınevini ve dergisini yayında çalışan Louis Brandus'e sattı. Flaubert, kaprisli ve acaip fantezileri olan Schlesinger'i, *Gönül ki yetişmekte*'deki mösyö Arnoux tipinde canlandırdı.

SCHLESİNGER (Frank), amerikalı gökbilimci (New York 1871 - Lyme, Connecticut, 1943). Yıldızların konumunu belirlemek ve paralaksını ölçmek için fotoğraftan yararlanma düşüncesinin öncülerinden biridir. *General Catalogue of Stellar Parallaxes* (Yıldız paralakslarına ilişkin genel katalog) adlı yapıtının ilk baskısında [1924] 1 870, ikinci baskısında da 7 534 yıldızın paralaksını verdi. 1920'den 1941'e dek Yale üniversitesi gözlemevi'nin müdürlüğünü yaptı, yaklaşık 150 000 yıldızın konumlarını ve devinimlerini veren bir dizi kataloğun yayın çalışmalarını yönetti. Uluslararası gökbilim birliği'nin kurulmasına (1919) katkıda bulundu ve bu kurumun başkanlığını yaptı (1932-1935).

SCHLESİNGER (John), ingiliz film yönetmeni (Londra 1926). İngiltere'de birkaç film çevirdi: *Billy Liar* (1963), *Bir aşk yetmez* (Far From the Madding Crowd, [1967]), ABD'de çevirdiği *Gece yarısı kovboyu* (Midnight Cowboy) [1968 en iyi yönetmen Oscar'ı] ile ünlendi. Bazı filmleri: *Sunday, Bloody Sunday* (1971), *The Day of the Locust* (1974), *Vahşi koşu* (Marathon Man) [1976], *The Falcon and the Snowman* (1984), *The Believers* (1986), *Madame Sousatzka* (1988), *Pasifik tepeleri* (Pacific Heights, [1990]).

SCHLESWİG, danca **Slesvig,** alman ovasının Kuzey denizi'yle Baltık denizi arasında uzantısı olan Jylland yarımadasının güney bölümü.

• TARİH. Yarımadanın öbür kısımları gibi güneyi de Angllar'ın ve Jütler'in Roma Britanyası'na göçmelerinden sonra Danimarkalılar tarafından işgal edildi. Danimarka kralı Godfred, yarımadayı Charlemagne'ın hücumlarına karşı toprak bir duvarla *(Danevirke)* korudu; bu duvar Sli'nin (Schlei) ağzını Eider'inkiyle birleştiriyordu. Charlemagne önce sakson Nordalbingia'sını (sonradan Holstein) Obodritler'e verdi (804); sonra tekrar işgal etti ve burada Saksonlar'ın yaşadığı bir danimarka askeri bölgesi kurmak istedi. Saksonlar'ın görevi Slesvig Danimarkalıları'nı ve Oldenburg ile Mecklenburg Slavları'nı durdurmaktı. Danevirke, doğuda tahkimli Haithabu (Schleswig) [IX. yy.] limanıyla pekiştirildi. Bu liman, daha X. yy.'da, Germanya ile Kuzey Avrupa arasındaki önemli bir ticaret yapılmasını sağlıyordu. Danimarkalılar'la Almanlar arasındaki bir çatışma sonunda (934) Kuşçu Heinrich I, Slesvig prensine, ülkenin hıristiyanlaştırılması işinin Hamburg başpiskoposu tarafından yönetilmesini kabul ettirdi. Ayrıca Danevirke'nin Danimarkalılar tarafından tahkim edilmesi üzerine, güneye doğru bir saldırıyı önlemek için Eider ile Schlei arasında bir germen Schleswig askeri bölgesi kuruldu (950'ye doğr.). Ne var ki, Konrad II, bu bölgeyi Büyük Knud'a bıraktı (1030'a doğr.). Düklüğü o tarihte Danimarka krallık ailesinden gelen subaylar yönetiyordu. Nerdeyse bağımsız valiler olan bu subaylar, toprakların Holstein'a doğru genişletmeye çalıştılar; alman sömürgeleştirmesi ise, bunun tersine Holstein'dan başladı. 1203'te Danimarka kralı Valdemar II, kont Adolf III'ü, Holstein kontluğunu bırakmaya zorladı ve Holstein, Slesvig'e dahil edildi. Ancak Adolf IV (1225 -1239) ülkeyi ayaklandırdı ve Danimarka kralını düklüğü geri vermek zorunda bıraktı (1225); kızı Holsteinlı Mathilde'yi Slesvig dükü Abel (1232-1250) ile evlendirdi. Abel, düklüğü soydan geçen bir prenslik haline getirmek istedi. Bu durum, kardeşi Danimarka kralı Erik Plovpenning ile (1241-1250) büyük bir çatışmaya girmesine yol açtı. Erik'ten sonra tahta çıkan Abel (1250-1252) ölürken, krallığı kardeşine, düklüğü ise Danimarka fief vasalları olacak oğullarına bıraktı. Kardeşi Christof I sonunda düklükleri yeğenlerine verdi. Bunlardan biri olan dük Erik, Slesvig'in veraset hakkıyla kendisine verilmesini sağladı (1261). Ancak 1326'da Danimarka kralı Valdemar III (1326-1330), Slesvig düklüğünü, tahta çıkmasını sağlayan Holstein kontu Gerhard III'e verdi. Ama Gerhard III, tahttan çekilmek zorunda kalınca, 1326'da Valdemar anayasası gereğince düklüğü yeniden geri verdi. Dük ailesi sönünce (1375), Holstein kontu, üzerinde hak iddia ettiği düklüğü topraklarına kattı (1386) ve almanlaştırılmasını hızlandırdı. Holstein-Schaumburg ailesi sona erince, taşra eyaletleri Danimarka kralı Oldenburglu Christian I'i prensliklerin özgün kurumlarına dokunmaması şartıyla dük seçtiler. Holstein ise, imparatorlukta kaldı (1460).

Düklükler savaşından sonra Danimarka tarafından Avusturya ve Prusya'ya bırakılan (Viyana antlaşması, 30 ekim 1864) Slesvig, Gastein antlaşması'ndan sonra (14 ağustos 1865) Prusya tarafından yönetildi ve Avusturya-Prusya savaşı'ndan sonra bu ülke tarafından ilhak edildi (1866). Versailles antlaşması (1919) uyarınca Slesvig'de iki halkoylaması yapıldı. Kuzey kesimde yapılan ilk halkoylamasında (Åbenrå, Haderslev ve Tønder idare bölümleri) Danimarka'ya bağlanma (şubat 1920) güney kesimdeki (Flensburg'un ve Schleswig'in güney bölümü) ikinci halkoylamasında ise Almanya'ya bağlanma desteklendi (mart 1920). Güney Schleswig Almanya'da kaldı. 1949'da Schleswig-Holstein* eyaletinin bir bölümü oldu.

SCHLESWİG, Almanya'da, Schleswig -Holstein eyaleti sınırları içende yer alan liman kenti, Schlei körfezi kıyısında; 30 300 nüf. Gotik üslubundaki katedralde (XIII.-XV. yy.), Hans Brüggemann'ın yaptığı oymalı bir mihrap arkalığı (1521) vardır. Yönetim ve tarım merkezi. —Schlei körfezindeki bir adada, uzun süre düklüğün yönetim merkezi olmuş Guttorp şatosu'nda, önemli bir bölge müzesi vardır.

Schleswig atı, eski Schleswig kökenli, genellikle al donlu ağır alman at ırkı. Ortaçağ'da bir turnuva atı idi. Bu atlar gezinti arabalarına koşulur ve orman taşımacılığında kullanılır.

SCHLESWİG-HOLSTEİN, Almanya'da eyalet (Land), Danimarka sınırında; 15 720 km^2; 2 595 000 nüf. (1990). Merkezi *Kiel*. Eyalet, 1945'ten sonra eski Schleswig, Holstein ve Lauenburg düklüklerinin topraklarından oluşmuştur.

COĞRAFYA

Bütünüyle büyük Kuzey Almanya ovasında yer alan bu eyalet belirgin biçimde Dördüncü Zaman'a ait buzullaşmanın izlerini taşır; İskandinav buzulunun çekilmesi K.-D. yönünde daha yakın bir tarihte gerçekleşmiştir. Bu çekilme olayı genç yer biçimlerini (buzultaşlar, baraj gölleri, kumların yayılması [*Geest*], kumullar, turbalıklar vb.) belirlemiştir. Dördüncü buzul çağı

John Schlesinger

Deutsches Luftbild

Schleswig-Holstein
Schönberg dolaylarında tarım

buzultaşları, K.-G. doğrultusunda Danimarka sınırında Hamburg'un K.'ine kadar bir çizgi oluşturur; bu noktadan sonra çizgi D.'ya doğru çukurlaşarak devam eder. En yüksek yükseltiler 100 m'yi ancak aşar. Atlas okyanusu kıyısı (gel-gitli) Baltık kıyısı (gel-gitsiz) birbirinden farklı özellikler gösterir. Atlas okyanusu kıyı şeridi hem kıyıda hem adalarda bir dizi Marschen'den (polder) oluşur. Fırtınaların etkisinde kalan kuzeydeki Friesland adaları özgün bir dünyadır. Tarım çok yoğundur; eyalet ülkedeki en yüksek randımanın elde edildiği, bölgelerden biridir. Bununla birlikte etkin nüfusun ancak % 3'ü tarımda çalışır. Sanayi ise nüfusun üçte birini kullanır. Başlıca sanayi faaliyetleri: gemi yapımı, makine, taşıt, elektrikli ve elektronik aygıtlar yapımı, kimya, besin ve matbaa. Ayrıca turizm de önemli bir faaliyettir. Kıyılar ekonomik ve kültürel yaşamda belirleyici bir rol oynar. Kriegsmarine'in eski bir limanı olan Kiel bu işlevini değiştirmek zorunda kaldı (üniversite, sanayi). Hansa'nın eski merkezi olan Lübeck 1990 yılına kadar iki Almanya arasında bir sınır kenti oldu. Puttgarden, İskandinavya hattındaki feribotların kalkış ve geliş noktasıdır. Kuzey denizi ile Baltık denizi arasındaki kanalın (1895 yılında açıldı) yanı sıra, Lübeck ile Elbe arasındaki kanalda, eyaletin diğer eyaletlerle ekonomik bağlantısını sağlar. Hansa geleneği, hizmet faaliyetlerinin önemini açıklar; Turizm ve tatil etkinlikleri (otoyollar; Bremen ve Hamburg merkezlerine yakınlık) hızla gelişmektedir. Birçok kıyı kesimi inşaatlarla dolmuş durumdadır.

TARİH

1460'ta, Danimarka kralı Christian I, Slesvig (Schleswig*) dükluğüne ve Holstein kontluğuna kendi adına sahip oldu. Holstein, imparator Friedrich III tarafından düklük haline getirilince (1474), bu iki prenslik, "danimarka düklükleri" adını aldı. Gerçekte, Danimarka fiefi olan Slesvig ve imparatorluk toprağı olan Holstein, bir kral vekilinin otoritesi altında kendi özgün kurumlarını korudular. Bugenhagen kilise kararnamesiyle, bu yörede Reform kabul edildi (1542). 1544'te, kral Christian III topraklarını kardeşleri dük Yaşlı Johan ve Adolf ile paylaştığı sırada Schleswig ve Holstein'in birliği gerçekleşti. Yaşlı Johan'ın ölümünde (1580) kral Frederik II, düklükleri ikiye ayırdı; kraliyete ait bölüm kendi ardıllarına, düklüğe ait bölüm ise dük Adolf'un (1544-1586) ardılları Holstein-Gottorplar'a kalıyordu. Holstein-Gottorp dükü Friedrich III (1616-1659) Danimarka tahtından bağımsız olduğunu ileri sürünce, Danimarka kralı Frederik IV de ondan Slesvig'in kuzeyini alarak, ikinci Kuzey savaşı sonunda bu konudaki mülkiyetini kabul ettirdi (Stockholm ve Frederiksborg antlaşmaları, 1720). Holstein-Gottorp dükünün Pyotr III adıyla Rus çarı olmasından sonra (1762) bunalım daha da arttı. Ancak Slesvig üzerindeki haklarından vazgeçen Yekaterina II bunalımı sona erdirdi. Ama Yekaterina II, Danimarka kralı Christian VII'nin, Oldenburg ve Delmenhorst'u, oğlu Holstein-gottorplu Pavel'e bırakmasını sağlamıştı. (Tsarskoye Selo antlaşması, 1773). Viyana kongresi'nde Holstein ve Lauenburg düklükleri Alman konfederasyonu'na dahil edildiler. Ama, Norveç'i kaybeden Danimarka kralının bu kaybına karşılık, kralın kişisel mülkiyetine verildiler (1815). Bununla birlikte kralın, düklükleri ve özellikle de Slesvig'i krallık topraklarına katma çabaları, Danimarka'yı Eider'e kadar genişletmek isteyen ve "Eider Danimarkalıları" olarak adlandırılan harekete rağmen yerel bir dirençle karşılaştı. Mart 1848'de "Eider Danimarkalıları" kral Frederik VII'den Slesvig'in Danimarka'ya katılmasını istediler. Holsteinlılar savaş sorumluluğunu yüklendiler Augustenborg dükü Christian-August, Prusya'dan ve Germen konfederasyonu'nundan yardım istedi (alman-danimarka savaşı, 1848-1850). Ancak büyük devletlerin müdahalesi *statu quo*'nun muhafazasıyla sonuçlandı (Londra* protokolü, 1852). Kral Frederik VII öldüğünde (1863), ardılı Christian IX'un Slesvig'in krallığa katıldığını ilan etmesiyle düklükler sorunu yeniden ortaya çıktı (1863). Bu karar, Düklükler* savaşı'nın patlamasına yol açtı (1864). Danimarka'nın yenilmesinden sonra, Gastein'de yapılan Avusturya-Prusya konvansiyonu (14 ağustos 1865) Slesvig'in yönetimini Prusya'ya bıraktı. Avusturya'yı yenen Prusya, düklüklere elkoydu (Prag antlaşması, 23 ağustos 1866), bunları Prusya devletine kattı (24 ocak 1867) ve Schleswig-Holstein adıyla tek bir devlet bünyesinde birleştirdi. Bu devlet, 50 000 danimarkalının ülkeyi terk etmesinden sonra, danimarkalı milletvekillerinin protestolarına rağmen yoğun bir germenleştirmeye uğradı; danimarkalı milletvekilleri de, Reichstag'daki yeni alman çoğunluk tarafından saf dışı bırakıldı. Versailles antlaşması'nın (1919) 109. maddesi uyarınca iki halkoylaması düzenlendi (10 şubat ve 14 mart 1920). Bu halkoylamalarının sonunda Kuzey Schleswig yeniden Danimarka'ya katıldı; Güney ise Holstein ile birlikte Schleswig-Holstein adıyla bir Prusya eyaleti oldu. Nazi propagandasıyla, Kuzey Schleswig'in alman azınlığı, Danimarka'nın Almanya tarafından işgalinde (nisan 1940) bahane olarak kullanıldı. 1946'da ingiliz işgal bölgesinde bir Schleswig-Holstein Land'ı kuruldu; 1949'da Almanya'ya dahil edildi ve sovyet işgal bölgesinden gelen göçmenlerin yerleştikleri bir bölge oldu.

SCHLEY (Winfried Scott), amerikalı amiral (Frederick County, Maryland, 1839 - New York 1911). Cervera komutasındaki ispanyol donanmasının Santiago de Cuba'da bozguna uğratılmasında önemli rol oynadı (1898).

SCHLEYER (Johann Martin), alman din adamı (Oberlauda, Baden, 1831 - Konstanz 1912). Volapük adı verilen uluslararası yardımcı dili icat etti (1879).

SCHLICHTIG (Jean Georges), alman kökenli ince marangoz (Aşağı Franken 1736 - Paris 1782). 1765'te Paris'te usta unvanını aldı. Mimari görünümler ve insan figürlerinin yer aldığı çok güzel marketriler gerçekleştirdi; bunlarda, kumaşlar için renkli ağacı, perukalar ve çehreler için de fildişini kullandı.

SCHLICHTING (*baron* Basile DE), rus koleksiyoncu (Petersburg 1875 - Paris 1914). Rusya İmparatorluğu devlet konseyi üyesiydi, 1900'de Paris'e yerleşti. 1914'te Louvre'a bıraktığı koleksiyonlarda minyatürlü kutular ve XVIII. yy.'dan kalma sanat eşyalarının yanı sıra 68 tablo (Sodoma, Tiepolo, Rubens, Boucher, Prud'hon vb.) yer alır.

SCHLICK (Arnolt), alman orgcu ve besteci (? Heidelberg 1460'a doğr. - ? Heidelberg 1521'den sonra). Kördü, org ustasıydı, Heidelberg'de pfalz kontunun hizmetine girdi. Orgun yapılışı ve çalınışı üstüne ilk önemli yapıtı yazdı (*Spiegel der Orgelmacher und Organisten,* 1511) ve org için bestelenmiş parçalardan oluşan bir seçme (*Tabulaturen etlicher Lobgesang...,* 1512) yayımladı; bu seçme, Almanya'da yayımlanan ilk org tablaturalarından biridir.

SCHLICK (Benjamin), danimarkalı mimar (Kopenhag 1796 - Paris 1872). Kopenhag akademisi'nde, ardından Percier ve Fontaine'in yanında öğrenim gördü, 1828'de Paris'te théâtre des Variétés'yi restore etti. *Parallèle des principaux théâtres de Paris* (Karşılaştırmalı başlıca Paris tiyatroları) adlı bir albüm hazırladı.

SCHLICK (Moritz), alman filozof (Berlin 1882 - Viyana 1936), Viyana çevresinin kurucularından. Fizik öğrenimi gördü, daha sonra felsefeye yöneldi; Rostock ve Kiel üniversitelerinde ders verdi. 1922'de, Viyana'da tümevarımsal bilimler felsefesi kürsüsüne atandı. Schlick, dolaysız, doğası gereği başkasına iletilemez olan deneyimle mantık yasalarına bağlı bilimsel bilgi arasındaki ayrıma dayanan bir bilimkuramı (epistemoloji) kurdu. Ama ona göre mantık yasaları dilbilgisi kurallarından başka bir şey değildi. Wittgenstein'ın ve Carnap'ın etkisiyle mantıksal olguculuğun (pozitivizm) savlarını benimsedi ve Viyana çevresinin en etkili üyelerinden biri oldu. Vardığı ilk sonuçları *Allgemeine Erkenntnislehre*'da (Genel bilgi kuramı, [1918]) yayımlandı. Bu yapıtta, bilginin özünü (bilgi sezgi değildir), bir problem olarak düşüncenin özünü (tutarlılık, birlik, apaçıklık, doğrulama) bilimsel araştırmanın gerçeklik karşısındaki sorunlarını (gerçeklik nasıl belirlenebilir, nasıl bilinebilir, özellikle de gerçeklik bilgisi nasıl geçerli kılınabilir) ele aldı ve incelemeyi, evrendeki özdeşliklere dayandığını düşündüğü tümevarımsal bilgiyle tamamladı.

Schlick, sanat ve ahlakla da ilgilendi. Baden'in yenikantçı kuramlarına karşı çıkarak, mutlak değerleri yadsıdı ve iyiliğe dayalı bir hazcı ahlak anlayışı ortaya koydu. Başlıca yapıtları: *Lebensweisheit* (Yaşamın bilgeliği) [1908], *Raum und Zeit in der gegenwärtigen Physik* (Çağdaş fizikte uzay ve zaman) [1917], *Fragen der Ethik* (Etik sorunları) [1930], yaşamının son on yılında yazdıklarını bir araya getiren *Gesammelte Aufsätze 1926-1936* (1938). 22 haziran 1936'da bir ders sırasında öğrencilerinden biri tarafından öldürüldü.

SCHLIEFFEN (Alfred *kont* VON), alman mareşal (Berlin 1833 - *ay. y.* 1913). Süvari birliğinde (1853), 1866 ve 1870'te kurmay heyetinde (Bohemya ve Fransa seferi) görev aldı; bu arada Paris'te askeri ateşe olarak bulundu. 1876-1884 arasında muhafız birliğinin 1. Uhlan alayının komutanlığını yaptı; harp tarihi bölümünü yönetti, 1888'de genel kurmay başkan yardımcısı, ardından Genel kurmay başkanı oldu (1891-1906). Emekliliğinden sonra kendisini strateji tarihine verdi (Friedrich II, 1806-1813 seferleri ve özellikle Cannes çarpışması). 1911'de mareşalliğe yükseltildi. Clausewitz ve Moltke'nin görüşlerini benimseyen ve çağdaş prusya askerlik anlayışının temsilcisi olan Schlieffen saygınlık kazandırdığı genel kurmayın etkinliğini artırdı ve kadrosunu iki katına çıkardı. Strateji anlayışı ("durdurmak ve kuşatmak"), "Cannes çarpışması"nda olduğu gibi, düşmanı kuşatarak yok etmeyi amaçlar. Almanya'nın iki cephede birden bir savaşa girmek zorunda kalacağını düşünen Schlieffen, ordunun harekât kabiliyetini ve gücünü artırmaya çalıştı (üç yeni kolordunun kurulması, 105'lik hafif obüsün kabulü, ağır sahra topçusunun meydana getirilmesi; tren ve muharebenin geliştirilmesi, süvari birliklerinin kullanılması büyük ihtiyat kuvvetlerinin hazır duruma getirilmesi). Fransa'ya saldırmadan önce Rusya'ya karşı ani bir harekâta geçilmesini savunan Schlieffen, daha sonra öncelikle Fransa'yı safdışı bırakmaya karar verdi (1898). 1905 yılı sonunda yazdığı, "küçük" Moltke'nin dikkatine sunduğu ve rus ordusunu durdurmayı, fransız ordusunu da İsviçre'ye kadar püskürtmeyi amaçlayan muhtırası "Schlieffen planı" adıyla bilinir ve bu anlayışı özetler.

E. Bieber-Bildarchiv, -Preussischer Kulturbesitz

mareşal von Schlieffen

SCHLIEMANN (Heinrich), alman arkeolog (Neubukow, Mecklenburg, 1822 - Napoli 1890). Kendi kendine birkaç eski dili ve doğu dilini öğrendi. Rusya'da zahire ticareti sayesinde zenginleşti. 1868'de Yunanistan'a yerleşti. Homeros destanlarında adı geçen yerleri bulmak istiyordu. Truva'nın yeri olduğu sanılan Hisarlık'ta düzenli kazılara başladı (1870). Burada üst üste kurulmuş dört kentin kalıntılarını, bunlardan birinde de Priamos'a ait olduğunu sandığı bir hazine buldu. Daha sonra Mykenai (1876), Orkhomenos (1880),

Tiryns'e (1884) ve İthaki adasına geçerek, Mykenai uygarlığının kalıntılarını ortaya çıkardı. Varsayımlarından birçoğu doğru olmamakla birlikte, yunan arkeolojisinin kurucularından sayılır. Başlıca yapıtları: *İthaka, der Peloponnes und Troja* (İthaki, Peloponisos ve Truva) [1869], *Troja und seine Ruinen* (Truva ve kalıntıları) 1874, Dörpfeld ile birlikte hazırladığı *Mykenae* (Mykenai) [1878] ve *Tiryns* (1886).

SCHLİEREN, İsviçre'de (Zürich kantonu) komün, Limmat vadisinde; Zürich'in K.-B.'sında; 12 900 nüf.

SCHLŒNBACHİA a. (alman ozan *Schlœnbach*'ın adından). İyice çıkıntılı, kavkısı kabarık çizgiler ve yumrularla bezeli ammonit cinsi. (Orta ve Üst Kretase' de yaygın birçok türü vardı. *Schlœnbachiidae* familyasının örnek tipi.)

SCHLOSSER (Julius VON), avusturyalı sanat tarihçisi (Viyana 1866 - *ay. y.* 1938). "Viyana okulu" adı verilen sanat tarihi okulunun en son büyük temsilcisidir. Özellikle, Ortaçağ sanat edebiyatını ele alan Schlosser, *Die Kunstliteratur* (Viyana 1924) adlı yapıtıyla tanınır.

SCHLOTHEİMİA a. (özel a. *Schlotheim*'den). Düz ve diskimsi kavkılı ammonit cinsi. (Kavkının alt yüzü, tam ortada kabarık çizgilerle ikiye ayrılır. Lias katmanının temel özelliğidir. *Schlotheimiidae* familyasının örnek tipi.)

■ **SCHLÖNDORFF** (Volker), alman film yönetmeni (Wiesbaden 1939). Fransa'da I.D.H.E.C.'de öğrenim gördükten sonra Louis Malle'ın, Alain Resnais'nin ve Jean -Pierre Melville'in asistanlığını yaptı. Almanya'ya döndükten sonra *Der junge Törless* (1966) adlı çalışmasıyla uzun metrajlı film çekimine başladı. Ardından *Mord und Totschlag* (1967), *Michael Kohlass* (1968), *Der plötzliche Reichtum der armen Leute von Kombach* (1970), *Die Moral der Ruth Halbfass* (1971), *Saman alevi* (Strohfeuer) 1972), *Katharina Blum'un çiğnenen onuru* (Die verlorene Ehre der K. B., 1975), *Teneke trampet* (Die Blechtrommel, 1979), *Kalpazan* (Die Fälschung, 1981), *Swann'ın aşkı* (Un amour de Swann, 1984), *The Handmaid's Tale* (1988), *Voyager* (1991) filmlerini çevirdi.

SCHLUMBERGER (Jean), fransız yazar (Guebwiller 1877 - Paris 1968). Tanınmış bir protestan aileden gelir. Gide ile birlikte *Nouvelle Revue française*'i kurdu (1909). Romanlar (*le Lion devenu vieux*, 1924; *Saint-Saturnin*, 1931), piyesler (*les Fils Louverné*, 1914), anılar (*Éveils*, 1950; *Rencontres*, 1968) ve denemeler (*Essais et dialogues*, 1937; *Madeleine et André Gide*, 1956) yazdı.

■ **SCHLUMBERGER** (Conrad), fransız fizikçi ve sanayici (Guebwiller 1878 - Stockholm 1936) ve **SCHLUMBERGER** (Marcel), fransız mühendis ve sanayici (Guebwiller 1894 - Le Val Richer 1953). 1927'de Pechelbronn'da bir petrol sondajında gerçekleştirdikleri ölçümlerle, jeolojik oluşumların ve özellikle de hidrokarbon üreten oluşumların özgül elektrik direnciyle belirlenebileceğini gösterdiler. Daha 1929'da bu teknik, iki kardeşin kurduğu petrol hizmetleri şirketinde çalışan mühendisler tarafından, petrol şirketlerinin sondaj araştırmalarında kullanıldı.

Schlumberger Ltd, kökeni, 20'li yıllarda Schlumberger kardeşler tarafından kurulan firmaya dayanan uluslararası şirket. Dünyada petrol sanayisindeki hizmet şirketlerinin öncüsü olan, iş hacminin % 45'ini bu alanda gerçekleştiren Schlumberger, 1970'te Sayaç şirketi'nin gruba katılmasıyla iş alanını büyük ölçüde çeşitlendirdi. 1979'da mikroelektrik alanındaki ilk amerikan üreticilerinden biri olan Fairchild'ı satın alınca, yarıiletkenler ve mikroişlemciler teknolojisini denetimi altına aldı. Schlumberger 1980'den sonra yeni alanlara yöneldi ve bilgisayarla üretim tekniğini uyguladı.

SCHLUSNUS (Heinrich), alman şarkıcı (Braubach 1888 - Frankfurt am Main 1952). Bariton. Berlin operası'nda şarkı söyledi (1917-1945), Bayreuth, Amerika ve Fransa'da büyük ilgi uyandırdı. Büyük bir Verdi yorumcusuydu, ayrıca romantik lied' leri yorumlayarak iki bini aşan konserlerinde Schubert ve Schumann'ı geniş kitlelere tanıttı.

SCHLÜSSELBURG → PETROKREPOST.

SCHLÜTER (Andreas), Dantzig (?) kökenli heykelci ve mimar (1660'a doğr. ? - Moskova ya da Petersburg 1714). Dantzig'de öğrenim gördü, 1681-1694 arasında Varşova'da çalıştı (Wilanów sarayı'nın dekorasyonu), Seçici'nin sarayında heykelci olarak çalışmak üzere Berlin'e çağrıldı. 1695-96'da Fransa ile İtalya'ya gitti; Berlin'de Zeughaus'da heykelci, sonra mimar olarak çalıştı. 1699'dan sonra, Berlin Krallık sarayı'nın (1945'te bombalandı, 1950'de yıkıldı) süsleme çalışmalarına önemli katkıda bulundu. 1702'de Sanat akademisi'nin başına getirildi. Başyapıtı olan Büyük Seçici'nin atlı heykeli 1703'te Lange Brücke'ye, şatonun yakınına yerleştirildi (anıt bugün Charlottenburg şatosu'nun avlusundadır). Schlüter, 1707'de gözden düştü.

SCHLÜTER (Otto), alman coğrafyacı (Witten 1872 - Halle 1959). Tarihçi ve dilbilimci olarak yetişti, akademik kariyeri Berlin ve Halle üniversitelerinde geçti. İlk kez olarak coğrafyayı bir yöre bilimi olarak tanımladı ve böylece çağdaş alman coğrafyasına önemli ölçüde özgünlük kazandırdı. Kendisi de ilksel yöre *(Urlandschaft)* ve ilksel yörenin insan eliyle geçirdiği değişimlerin sonunda ortaya çıkan kültürel yöre *(Kulturlandschaft)* konusunda çalışmalar yaptı.

SCHLÜTER (Poul), danimarkalı siyaset adamı (Tønder 1929). Genç muhafazakârların önderiydi (1951), 1964'ten itibaren milletvekilliği yaptı, 1974'te muhafazakâr partiye başkan seçildi ve bu partiyi yenileyerek ülkenin ikinci büyük siyasal örgütü haline getirdi (1981). Eylül 1982'de, sosyal demokrat Anker Jørgensen'in istifasından sonra Başbakanlığa getirildi ve merkez sağ bir azınlık hükümeti kurdu. Şubat 1984 ve eylül 1987'deki seçimlerden sonra da iktidarda kaldı. Muhalefetin nükleer silahların yasaklanması konusundaki tasarısının yasalaşmasını engelleyemeyince, erken genel seçime gitti. Mayıs 1988'de yapılan seçim sonrası hükümeti kurma görevini yeniden üstlendi. NATO ilkeleriyle ülkesinin nükleer silah bulundurma yasağını bağdaştıran bir dış siyaset benimsedi. 1990 seçimlerinden sonra da başbakanlık görevine devam etti.

SCHMALKALDEN, Almanya'nın Thüringen eyaletinde kent, Thüringer Wald' ın eteğinde, Suhl'un K.-B.'sında; 14 900 nüf. XV.-XVII. yy.'dan kalma şato. Belediye konağı (XV. yy.). Roman ve gotik üslubunda kilise. Turizm ve sanayi merkezi; bıçakçılık, kereste sanayisi; kış sporları gereçleri.
—Tar. → SMALKALDE.

SCHMALLENBERG, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent; 24 700 nüf.

SCHMELLER (Johann Andreas), alman dilbilimci (Tirschenreuth, Yukarı Pfalz, 1785 - Münih 1852). Başlıca yapıtı olan *Die Mundarten Bayerns* (Bavyera lehçeleri) [1821] almancanın lehçeleri üstüne bilimsel araştırmaları başlattı.

SCHMELZER (Johann Heinrich), avusturyalı kemancı ve besteci (Scheibbs, Aşağı Avusturya, 1620'ye doğr. - Prag 1680). İmparatorluk capellası'nı yönetti. Kemancı olarak ün kazandı, Avusturya'da bir keman okulu kurdu ve çalgı süitinin Almanya'ya girmesine katkıda bulundu. Dinsel ve enstrümantal yapıtlar, bale müzikleri besteledi: *Sacro-profanus concentus musicus* ... (2-8 çalgı ve sürekli bas için 13 sonat, 1662), *Arie per il Balletto a Cavallo* ... (1667).

X-Marinie kol.

Volker **Schlöndorff**'un yönettiği *Der junge Törless* (1966) filminden bir sahne

SCHMERLİNG (Anton, *şövalye* VON), avusturyalı siyaset adamı (Viyana 1805 - *ay. y.* 1893). Frankfurt parlamentosu'na milletvekili seçildi, burada Büyük Almanya davasını savundu, imparatorluk naibi arşidük Johann tarafından hükümet başkanlığına getirildi (eylül-aralık 1848). Schwarzenberg kendisini Avusturya'yı Almanya'da temsil etmekle görevlendirdi. Adalet bakanı oldu (1849-1851), jüriyi ve yargıçların güvencesini getirdi ve kendi başkanlığında bir yargıtay kurdu. 1860'ta Başbakan oldu. Şubat 1861 tarihli merkezcilik belgesini yazdı ve Macaristan'ın muhalefetiyle karşılaştı. Bu ülkenin diyetini dağıttı (haziran). 1865'te yerine Belcredi getirildi.

SCHMİD (Bernard) **Yaşlı** (*Fabricius* denir), alsaceli besteci (Strasbourg ? 1535 - *ay. y.* 1592). Orgcuydu, 1577'de çağdaşı bestecilerin 4, 5 ve 6 sesli parçalarını ve motetlerini, alman, italyan ve fransız şarkı ve ilahilerini içeren *Zwey Bücher einer neuen künstlichen Tabulatur... allen Organisten und angehenden İnstrumentisten zu Nutz* (Org ve çalgılar için yeni bir tablatura üstüne iki kitap) adlı bir yapıt yayımladı. —Oğlu BERNARD, **Genç** (Strasbourg 1567 - ? *ay. y.* 1625), aynı kiliselerin orglarında babasının yerini aldı. 1607'de yeni bir tablatura yayımladı.

Schlumberger

Conrad **Schlumberger** (1930'a doğr.)

SCHMİD (Christoph VON), alman yazar (Dinkelsbühl, Bavyera, 1768 - Augsburg 1854). 1791'de papaz, 1827'de Augsburg piskoposluk kurulu üyesi oldu. Gençler için yazılmış kitapları vardır (*Ostereier*, 1816).

SCHMİDT (Johann Friedrich Julius), alman gökbilimci (Eutin 1825 - Atina 1884). Argelander'in asistanıydı, Atina gözlemevi'nin müdürlüğüne atandı (1858). Ay'ın, 1878'de yayımlanan büyük bir haritasını yaptı; 32 856 kraterin yer aldığı bu harita, fotoğraf atlaslarının gerçekleştirilmesine kadar Ay yüzeyinin en eksiksiz gösterimidir.

SCHMİDT (Rodolphe), isviçreli albay (Basel 1832 - öl. 1898). 1887'de albay oldu. Bern'de silah fabrikası müdürlüğü yaptı (1871), isviçre ordusu tarafından kabul edilen mükerrer ateşli Schmidt tüfeğini icat etti (1889).

SCHMİDT (Johannes), alman dilbilimci (Prenzlau 1843 - Berlin 1901). Schleicher' in en tanınmış öğrencisi, 1872'de, bir dilin lehçeleri arasındaki dilbilgisel sürekliliği ortaya çıkaran dilsel dalgalar yayılma kuramını *(Wellentheorie)* önerdi. Ayrıca *Zur Geschichte des İndogermanischen Vokalismus* (Hint-germen dillerinin ses düzeni tarihi üstüne) [1871-1875, 2 cilt] adında bir de kitabı vardır.

Schlumberger

Marcel **Schlumberger** (1930'a doğr.)

SCHMİDT (Wilhelm), alman mühendis (Wegeleben, Saksonya, 1858 - Bethel 1924). Kızdırma yöntemini buharlı lokomotiflere uyguladı ve kendi adını taşıyan bir kızdırıcı tipi icat etti.

SCHMİDT (Wilhelm), alman antropolog ve misyoner (Hörde, Westfalen, 1868 - Fribourg, İsviçre, 1954). 1895-1938 arasında Sankt Gabriel misyonunda (Viyana yakınında) profesörlük yaptı. 1921'den itibaren Viyana Üniversitesi'nde, 1939-1951 arasında da Fribourg Üniversitesi'nde ders verdi. 1906'da *Anthropos* dergisini kurdu. Kültür çevre*si kuramının kurucusudur. Başlıca araştırmaları, Tanrı düşüncesinin doğuşu ve ilkel toplumlarda dinsel tasarımların oluşumu üstünedir. Başlıca yapıtları: *Der Ursprung der Gottes -idee* (Tanrı düşüncesinin kaynağı) [12 cilt, 1912-1955], *Die Sprachfamilien und Sprachenkreise der Erde* (Dünyadaki dil aileleri ve dil alanları) [1926], *Handbuch der Methode der kulturhistorischen Ethnologie* (Kültür tarihi etnolojisi yöntemi elkitabı) [1937].

S. Salgado-Gamma

Helmut Schmidt (1979'da)

SCHMİDT (Franz), avusturyalı besteci (Pressburg, günümüzde Bratislava, 1874 - Perchtoldsdorf, Viyana, 1939). G. Mahler yönetimindeki Viyana Operası orkestrası'nda çellocuydu (daha sonra Viyana Filarmoni orkestrası'nda yine birlikte oldular). Akademie für Musik'te ders verdi. Bruckner geleneğinde 4 senfoni, bazıları sol el için bestelenerek savaşta sakatlanan Wittgenstein'a ithaf edilmiş piyano yapıtları (*Beethoven'in bir teması üzerine çeşitlemeler*, 2 konçerto) bıraktı. Ayrıca, org için Reger tarzında bestelenmiş bir *Chaconne*'u (1925), operaları (Hugo'dan *Notre-Dame*, 1904; *Fredigundis*, 1921), konusunu aziz Yuhanna'nın Vahyi'nden alan bir oratoryosu (*Yedi mühürlü kitap*, 1937) ve bir milliyetçi kantatı (*Almanta'nın yeniden canlanması*, 1931) vardır.

SCHMİDT (Erhard), alman matematikçi (Dorpat 1876 - Berlin 1959). *Mathematische Nachrichten*'i kurdu (1948). Hilbert'in düşüncelerini integral denklemlerde formülleştirerek Hilbert uzayı kavramını ortaya attı ve böyle bir uzayın geometrisini inceledi. Doğrusal cebir alanında, sonsuz bilinmeyenli denklemlerin sonsuz sistemlerini çözdü (1908).

Schmidt dikdüzgülemesi. Ceb. n boyutu sonlu ve 2 den büyük ya da 2 ye eşit bir E Eukleides uzayı içinde, E nin herhangi bir tabanına dayanarak dikdüzgülü bir taban kurulması yöntemi. (Schmidt dikdüzgüleme yöntemiyle E nin dikgen bir $b_1, b_2, ..., b_n$ tabanı ve sonra da

$$\frac{b_1}{\|b_1\|}, \frac{b_2}{\|b_2\|}, ..., \frac{b_n}{\|b_n\|}$$ dikdüzgülü tabanı kurulur.)

Lipnitzki-Viollet

Florent Schmitt (1937'de)

Schmidt dikgenleştirmesi. Ceb. 2 den büyük ya da 2 ye eşit sonlu n boyuttaki bir E Eukleides uzayında, E nin herhangi bir $a_1, a_2, ..., a_n$ tabanına dayanarak bir $b_1, b_2, ..., b_n$ dikgen tabanı elde etme yöntemi; bunda

$$b_1 = a_1$$
$$b_2 = \alpha_{12}b_1 + a_2$$
$$b_3 = \alpha_{13}b_1 + \alpha_{23}b_2 + a_3$$
....
$$b_n = \alpha_{1n}b_1 + \alpha_{2n}b_2 + ... + \alpha_{n-1n}b_{n-1} + a_n$$

olacak biçimde α_{ij} gerçek sayılarını belirlemek sözkonusudur. $b_1b_2=0$ dikgenlik koşulu, yani

$$\alpha_{12}a_1^2 + a_1a_2=0$$

bağıntısı bir tek biçimde α_{12} yi ve dolayısıyla $b_2 (b_2 \neq 0)$ vektörünü belirlemeyi olanaklı kılar. $b_1b_3=0$ ve $b_2b_3=0$ ($b_1b_2=0$ da göz önünde tutulmuş olarak) dikgenlik koşulları, yani

$$\begin{cases} \alpha_{13}b_1^2 + b_1a_3 = 0 \\ \alpha_{23}b_2^2 + b_2a_3 = 0 \end{cases}$$

bağıntıları α_{13} ile α_{23} ü, dolayısıyla b_3 ($b_3 \neq 0$) vektörünü bir tek türlü belirlemeyi olanaklı kılar.

Gerileme ile, bu yöntem yardımıyla, hepsi birden sıfır olmayan $n-1$ tane $b_1, b_2, ..., b_{n-1}$ vektörlerinin belirlenmiş olduğunu varsayalım; son $b_n = \alpha_{1n}b_1 + \alpha_{2n}b_2 + ... + \alpha_{n-1,n}b_{n-1} + a_n$ denklemini b_i ile çarpalım; dikgenlik koşulları göz önünde tutulmuş olarak:

$$b_ib_n = \alpha_{in}b_i^2 + b_ia_n = 0$$

elde edilir, bu bir tek biçimde α_{in} yi ve dolayısıyla $b_n (b_n \neq 0)$ vektörünü belirlemeyi olanaklı kılar.

Böylece belirlenmiş $b_1, b_2, ..., b_n$ ailesi E nin dikgen bir tabanı ve $\frac{b_1}{\|b_1\|}, \frac{b_2}{\|b_2\|}, ..., \frac{b_n}{\|b_n\|}$ ailesi de E nin bir dikdüzgülü bir tabanıdır.

SCHMİDT (Johannes), danimarkalı biyolojist (Sjaelland 1877 - Kopenhag 1933). Yılanbalıklarının başkalaşma evrelerini ve göçlerini açıklığa kavuşturmayı başardı (1920-1922).

SCHMİDT (Bernhard Voldemar), alman optikçi (Naissaar, Estonya, 1879 - Hamburg 1935). 1931'de optik bir sistem icat etti; bu sistem, çok dereceli bir alanda iyi görüntüler veren fotoğraf çekici teleskopların yapımına olanak tanıdı (Schmidt teleskopları). Bu sistemde, küresel bir ayna vardı; aynanın önünde, eğrilik merkezi yakınsak, kenarları da ıraksak, özel biçimde bir düzeltici lam (Schmidt lamı) yerleştirilmişti.

SCHMİDT (Rudolf), alman general (Berlin 1886 - Krefeld 1957). Tank uzmanı, 1937'de I. zırhlı tümene, 1940-41'de 39. zırhlı kolorduya, 1942-43'te II. zırhlı orduya komuta etti. Fakat, disiplinsizlik gerekçesiyle Hitler tarafından ordudan atıldı (eylül 1943).

SCHMİDT (Augusto Frederico), brezilyalı yazar (Rio de Janeiro 1906 - *ay. y.* 1965). Claudel'den ve Kutsal Kitap'tan esinlenen şiirlerinde romantik ve gizemci bir soluk vardır (*Canto do Brasileiro*, 1928; *le Chemin du froid* [fr. çev.], 1964). Ayrıca, hikâyeler (*Paisagens e Seres*, 1950) ve anılar (*Galo Branco*, 1948) kaleme aldı.

SCHMİDT (Arno), alman yazar (Hamburg 1914 - Celle, Aşağı Saksonya, 1979). Savaş yıllarının ve sonrasının Almanyası'nı alaycı bir dille anlattı ve hem Joyce'un uzun öykü tekniklerinden, hem kesin bilimlerin çözümleme yöntemlerinden esinlenen anlatım arayışlarını sürdürdüğü romanlarında ve öykülerinde geleneksel kültürü yerdi (*Leviathan*, 1949; *Aus dem Leben*, 1953; *Das steinerne Herz*, 1956; *Die gelehrtenrepublik*, 1957; *Sommersmeteor*, 1969; *Zettels Traum*, 1970; *Abend mit goldrand*, 1976). Ayrıca, denemeleri (*Nachrichten von Büchern und Menschen*, 1971) vardır.

SCHMİDT (Helmut), alman siyaset adamı (Hamburg 1918). Sosyal demokrat parti üyesiydi (1946); 1953'ten 1962'ye kadar milletvekili, 1965'ten sonra yeniden milletvekili, 1967'de Sosyal demokrat parti'nin parlamento grubu başkanı, 1968'de partinin başkan yardımcısı oldu. Liberallerle işbirliğine karşı olmasına rağmen ekim 1969'daki koalisyon hükümetinde Savunma bakanlığı görevini kabul etti; daha sonra da, temmuz 1972 koalisyon hükümetinde K. Schiller'in yerine Maliye bakanlığına getirildi. W. Brandt'ın istifa etmesi üzerine Sosyal demokrat parti'nin başına getirilen Schmidt, mayıs 1974'te Almanya Federal Cumhuriyeti'nin Başbakanı oldu. Natoculuğu savundu ve Almanya Federal Cumhuriyeti'yle Fransa arasındaki ilişkileri güçlendirdi. 1976 ve 1980 seçimlerinde Sosyal demokrat parti'yi zafere ulaştırdı, ama partisindeki sol kanadın eleştirilerine konu oldu (nisan 1982 Münih kongresi); barışçıların ve çevrebilimcilerin de saldırılarına uğradı; Sosyal demokrat parti'nin Berlin'deki (1981) ve daha sonra da Aşağı Saksonya ve Hamburg'daki (1982) yenilgilerini önleyemedi. Koalisyon ortağı FDP, Schmidt'in sosyal liberal koalisyonun temel ilkelerinden ayrıldığını ileri sürerek desteğini çekti; 1 ekim 1982'de Schmidt, Bundestag tarafından Başbakanlıktan düşürüldü.

SCHMİDT (Maarten), hollanda kökenli amerikalı astrofizikçi (Groningen 1929). 1959'dan başlayarak Wilson ve Palomar tepesinde bulunan gözlemevlerinde çalıştı; önce, Gökada'nın matematiksel bir modelini yaptı; yıldızların ve yıldızlararası maddenin dağılımını kapsayan tüm yararlı gözlem verilerine dayanan bu model, Gökada'nın yapısını ve dinamik özelliklerini daha iyi anlama olanağı sağladı. 1963'te kuazar tayfının çizgilerini belirledi ve bunların büyük ölçüde kırmızıya doğru saptığını buldu: bir Doppler-Fizeau etkisi olarak yorumlanan bu olay, kuazarların çok uzak olduğunun düşünülmesine yol açtı.

SCHMİDT (Josef), polonyalı atlet (Miechowice 1935). İki kez olimpiyat (1960 ve 1964) ve Avrupa (1958 ve 1962) şampiyonu oldu. Üç adım atlamada 17 m sınırını ilk geçen atlet unvanını elde etti.

SCHMİDTBONN (Wilhelm SCHMİDT, **Wilhelm** — denir), alman yazar (Bonn 1876 - Bad Godesberg 1952). İlk piyesi *Mutter Landstrosse* (1901), natüralist dönem sonrasında tiyatroda romantizme bir yenilik getiriyordu. Ayrıca, dramları (*Dergraf von Gleichen*, 1908) ve romanları (*Der dreieckige Marktplatz*, 1935) vardır.

SCHMİDT-ROTTLUFF (Karl), alman ressam ve gravürcü (Rottluff, Chemnitz yakınında, bugün Karl-Marx-Stadt, 1884 - Batı Berlin 1976). 1905'te *Die Brücke*'yi kuranlar arasında yer aldı. Jugendstil, ardından Nolde'nin etkisiyle, renk öğesinin ve karşıtlıkların ağır bastığı zengin anlatımlı, yalınlaştırılmış bir üsluba yöneldi. Ağaç üzerine gravürlerinde (*İki kadın*, 1910) ve tablolarında (*Lofthus*, 1911, Hamburg müzesi), Feininger ve kübizmin etkisiyle, 20'li yılların başına kadar giderek daha güçlü bir biçim kazandırdığı insan figürü ve manzara önemli bir yer tutar (konusunu Eski Ahit'ten alan ağaç üzerine gravürler, 1917-18). Sonra daha dingin bir üsluba yönelmiştir. 1967'de Berlin -Dahlem'de bir *Die Brücke* müzesi kurdu.

SCHMİEDER (Wolfgang), alman müzikolog (Bromberg, günümüzde Bydgozcz, 1901). Franfurt am Main'da kütüphane memuruydu (1946-1963). J. S. Bach'ın yapıtlarının tematik ve sistematik bir kataloğunu yayımladı (1950).

SCHMİTT (Florent), fransız besteci (Blâmont 1870 - Neuilly-sur-Seine 1958). 1900'de Roma büyük ödülü'nü kazandı. Villa Medici'deki ikameti, Avrupa ve Yakındoğu'da sık sık yaptığı geziler yüzünden birçok kez kesintiye uğradı. Debussy, Ravel ve Satie ile dostluk kurdu. O da Satie gibi, keskin bir mizahçıydı. Orkestra yapıtları arasında 2 senfoni, piyano ve orkestra için bir konsertan senfoni, saksofon ve orkestra için *Efsane* (Légende, 1918), *Salammbô* (1925), *Cancunik* (1929), yaylılar için *Janiana* (1943), çello ve orkestra için *İntroït, récit et congé* (1951) vardır. Büyük armoni orkestrası için, virtüozluğa dayanan renkli yapıtlar yazdı: *Selamlık* (1906), *Dionysiaques* (1914 -1925). Oda müziği dalında 6 dörtlü, 3 üçlü (op. 105 no'lusu [1946] önemlidir), beşliler (*Suite en rocaille*, 1935; *Chants alizés*, 1955) ve bir klarinet beşlisi (1953) vardır. Sayısız melodi, dinsel ya da dindışı koro parçaları besteledi: *En bonnes voix* (1938), *À contre-Voix* (1943), *Fables sans morales* (1954), *Liturgies joyeuses* (1951), orglu bir missa (1958); sololar, korolar ve orkestralar için besteleyip Roma'ya gönderdiği *Mezmur XLVIII* (1904), *Savaş şarkısı* (1914), *Auguste Comte'un onuruna 3 şarkı* (1921), *Işık şenliği* (1936), *Gece şarkısı* (Chopin'e od, 1951). Bale müzikleri hazırladı: *la Tragédie de Salomé* (1907), *le Petit Elfe Ferme-l'Œil* (1924), *Oriane et le prince d'Amour* (1938). Ayrıca *Antonius ve Kleopatra* oyunu için bir müzik yazdı (1920). 1922-1924 arasında Lyon operası'nı yönetti ve 1938'den ölümüne değin Ulusal müzik derneği'nin başkanlığını yaptı. Büyük bir orkestralama ustası olan

Schmitt'in müziği, wagnerci sonromantizm ile debussyci izlenimcilik arasında yer alır.

SCHMOLLER (Gustav VON), alman tarihçi, iktisatçı ve siyaset adamı (Heilbronn 1838 - Bad Harzburg 1917). Sırayla Halle, Strasbourg ve Berlin üniversitelerinde ders verdi, 1899'dan başlayarak Prusya Yüksek meclisi üyeliğine getirildi. Yeni tarih okulunun kurucusuydu, 1872'de Sosyal siyaset derneği'nin de kurucuları arasına katılarak bu derneğin en önemli yönetisi durumuna geldi. Başlıca yapıtları: *Zur Geschichte der deutschen Kleingewerbe im 19. Jahrhundert* (XIX. yy. alman elsanatları üzerine), 1870 ve *Die soziale Frage* (Toplumsal sorun), 1918. Ricardo'nun çözümlemesini de eleştirdi.

Schmorl yumrusu (alman doktor Christian Georg *Schmorl*'un [1861-1932] adından). Patol. Scheuermann hastalığında gözlenen ve radyolojik ya da tomografik olarak omur yüzeylerinin düzensizliği biçiminde ortaya çıkan, süngersi kemik dokusu fıtığı. Bazen hafifçe kama şeklinde bir görüntü de verebilir. Omur gövdesinin ön kenarında bulunması klasik "kenar çevresi" görünümüne neden olabilir.

SCHMUCKİ (Norbert), fransız koregraf (Bobo-Diulaso 1940). 1957'de Opéra de Paris bale topluluğuna girdi. 1961'de dansçılık mesleğini bırakarak kendini koregraflığa verdi. Esin gücünü ve yeteneğini bir dizi pas de deux, solo ve bale (*Arachnea*, Paris 1967; *Logos*, Avignon festivali, 1970; *Orestie*, Opéra de Marseille, 1971) yapıtlarında kanıtladı.

SCHMÜCKLE (Gerd), alman general (Bad-Cannstadt 1917). Topçu sınıfındandı, 1939-1945 arasında altı kez yaralandı, esir düştü, esirlikten dönüşünde önce çftçilik, sonra da gazetecilik yaptı, Bundeswehr'e girdi (1956) ve NATO Avrupa kuvvetleri başkomutan yardımcılığı yaptı (1978-1980).

SCHNABEL (Artur), amerikan uyruklu avusturyalı piyanocu (Lipnik 1882 - Morschach, İsviçre, 1951). 1900-1933 arasında Berlin'de yaşadı, Hochschule'de ders verdi (1925-1930) ve ara sıra Pro Arte dörtlüsüne katıldı. 1939'da ABD'ye gitti. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra İsviçre'ye yerleşti, birçok yapıt ve bu arada *My life and music*'i (Hayatım ve müzik) [1961] yayımladı. Beethoven (tek piyano için sonatlarının tümünü birçok kez plağa çalmıştır), Schubert ve Brahms'ı yorumlamadaki ustalığı ve özgünlüğüyle tanındı.

SCHNAPS a. (alm. *Schnaps*). Almanca konuşulan ülkelerde, alkollü damıtık içki.

SCHNEBEL (Dieter), alman besteci ve tanrıbilimci (Lahr 1930). Papaz oldu. 1957 -1963 arasında Kaiserslautern'de, 1963 -1970 arasında da Frankfurt'ta tanrıbilim profesörüydü. 1976'da Berlin Güzel sanatlar okulu'nda deneysel müzik ve müzikbilim öğretmenliğine atandı. İlk yapıtlarında Stockhausen'ın izinden gitti. Daha sonra John Cage'in dizisel müziğe yöneltiği eleştiriden çok etkilendi. Zamanla kişisel besteleme yollarını kabul ettirdi: kolektif besteleme, optik gereçlerin kullanılması, çeşitli akustik yardımcılardan yararlanma, sesin yadsınması, sessiz dil, dinleyicinin katılımı. On iki vokal grup için *Dt 31,6* (1958) ile anlatıcı ve çalgıcılar için *Glossolalie* (1959-1961), sanatının belli başlı özelliklerini çok iyi yansıtırlar: bir metindeki sözcüklerin müzikal amaçlarla kullanılması, insan sesinin bağımsızlık kazanması. Birer dinletme süreci olan *Gehörgäng*'ların kapsamındaki başlıca iki yapıt, projektör, dinleyiciler, manyetik bant, anlatıcı ve vurmalılar için gece müziği *Ki-No* (1963-1967) ve onun kitaplaşmış biçimi *Mo-No* (1969), Schnebel'in, sesi görüntüyle tamamlama düşüncesini açıkça dile getirir. *Maulwerke* (gaga yapıtları) başlıklı dizi (1974), işlenmemiş ve dönüştürülmüş seslerle diapozitif ve film gösterimlerinin bir bireşimi olarak görülmelidir. Sahne yapıtlarından, *Maulwerke*'nin uzantısı olarak tasarlanmış *Körpersprache (Thanatos-Eros II)* [1980], solist ses ve orkestra için *Kantat* (1983) ve *Jowaegerli* (1983) anılmaya değer. Başlıca yazılarını *Denkbare Musik* (Düşünülecek müzik) [1972] başlığı altında bir araya getirdi. Stockhausen'ın yazılarını dört cilt halinde yayımladı. Mauricio Kagel üzerine bir monografi yazdı: *M. Kagel-Musik, Theater, Film* (1970).

SCHNEEBERG ("Kar dağı"), Almanya'da birçok dağın, özellikle Bavyera'daki Fichtelgebirge'nin en yüksek doruğunun (1 051 m) adı.

SCHNEİDER, fransız sanayici aile. — EUGÈNE (Bidestroff 1805 - Paris 1875), 1830 yılında, Ardennes'deki Forges de Bazeilles'in yönetimi ile görevlendirildi, 1836'da, kardeşi ADOLPHE (Nancy 1802 - Le Creusot 1845) ile birlikte, "MM. Schneider Frères et Cie" adı altında, Louis XVI tarafından kurulmuş olan eski Creusot kraliyet dökümhanesini aldı. Demiryolları ve buharlı gemi denizciliğinin gelişmesinin madencilik sanayisine getireceği büyük canlanmayı kavrayan Schneider, mekanik atölyelerini geliştirdi; bunlar, çok geçmeden dünyanın en modern atölyeleri olarak ün saldı. Schneider, Chalon-sur-Saône'da yeni atölyeler de kurdu. İki çalışma, Creusot'nun gelecekteki endüstri yönelimini belirledi: ilk fransız buharlı lokomotifi (1838) ve Fransa'da nehir denizciliği için inşa edilen ilk buharlı gemi (1840). Çelik ortaya çıkar çıkmaz, Eugène Schneider, yalnız çelik rayların üretimini değil, savaş gemileri ve çelik toplar için yumuşak çelikten sac ve çubuk üretimini de gerçekleştirdi. —Oğlu, HENRİ (Le Creusot 1840 - Paris 1898), 1867 yılında Schneider ve Cie'nin müdür yardımcısı oldu, babasının ölümü ile yöneticiliğe yükseldi. 100 tonluk bir şahmerdanla gerçekleştirilebilen yeni dövme yöntemleri sayesinde, silah üretimini ve makine imalatını geliştirdi. —CHARLES (Paris 1898 - Saint-Tropez 1960), 1918'de müdür yardımcısı, 1942'de müdür oldu; grubun fabrikalarının yeniden inşası ve modernleştirilmesi çalışmalarına girişti. Ölümünden sonra, bu işletme, Empain grubunun yönetimine geçti. (→ EMPAİN-SCHNEİDER.)

SCHNEİDER (Gérard), fransız uyruğuna geçmiş isviçreli ressam (Sainte-Croix, Vaud kantonu, 1896 - Paris 1986). Fovlar ve kübistler doğrultusunda birtakım denemelere giriştikten sonra, İkinci Dünya savaşı'nın hemen sonunda lirik soyutlamaya yöneldi; kol hareketinin gücü ve hızından kaynaklanan resimleri, biçim, renk ve mekânın birbirinden ayrılmaz gibi görüldüğü anıtsal işaretler oluşturur.

SCHNEİDER (Marius), alman müzikolog (Haguenau 1903). Barcelona Müzikoloji enstitüsü etnomüzikoloji bölümü'nü yönetti (1944), Köln (1955-1968) ve Amsterdam (1968-1970) üniversitelerinde ders verdi. Avrupa, Afrika ve Kafkasya'da vokal çoksesliliğin kaynakları konusunda ve karşılaştırmalı müzikolojide uzmandı. Ars Nova, ispanyol müziği, müzik ve dil arasındaki ilişkiler, ritim, simgecilik üzerine çalışmaları vardır (*Geschichte der Mehrstimmigkeit* [Çoksesliliğin tarihi], 3 cilt, 1934-1968).

SCHNEİDER (Rosemarie ALBACH -RETTY, **Romy** — denir), avusturyalı sinema ve tiyatro sanatçısı (Viyana 1938 - Paris 1982). Tiyatro oyuncusu Magda Schneider'in kızıydı; sinema yaşamına 1953'te Hans Deppe'nin *Beyaz leylak*'lar'ıyla başladı, ancak 1955'te E. Marischka'nın *Sissi*'siyle bütün dünyada ünlendi; *Sissi tahta çıkıyor* (Sissi, die junge Kaisean), *Sissi kaderine karşı* (Sissi, Schicksalsjahre einer Kaiserin, 1957) filmleriyle ününü sürdürdü. Tiyatroda ve sinemada (*Ludwig*, 1972) yöneticiliğini yapan Visconti ile karşılaşması, mesleğinin belirleyici dönüm noktasını oluşturdu, sanatına yeni bir yön verdi. Çevirdiği pek çok film arasında, *Çarın sevgilisi Katia* (Katia [R. Siodmak, 1959]), *Adadaki savaş* (le Combat dans l'île) [A. Cavalier, 1961], *The Trial* (O. Welles, 1962), *Sen benimsin* (la Pisane) [J. Deray, 1968], *Hayat bağları* (les Choses de la vie) [C. Sautet, 1969], *Sen ve ben* (César et Rosalie) [C. Sautet, 1972], *Lekeli güneş* (le Train [P. Granier -Deferre, 1973]), *Çapkın tilki* (le Mouton enragé [M. Deville, 1973]), *le Trio infernal* (F. Girod, 1974), *Önemli olan sevmek* (L'important, cest d'aimer) [A. Zulawski, 1974], *Ölümü beklerken* (la Mort en direct) [B. Tavernier, 1979], *Garde à vue* (C. Miller, 1981) anılmaya değer.

SCHNEİDERFRANKEN (Joseph Anton) → BO YİN RA.

SCHNEİRLA (Theodore Christian), amerikalı etolojist (Bay City, Michigan, 1902 - New York 1968). Meslek yaşamının hemen hemen tamamını New York Üniversitesi'nde geçirdi. Tropikal Amerika'daki Amazon karıncıları hakkında yaptığı araştırmalarda, dış ortamın davranışların oluşumu üzerindeki etkisini (özellikle koklama uyartılarının kütle hareketlerinin düzenlenmesindeki rolünü) ortaya çıkarmaya çalıştı; bu çalışmalar etoloji kuramının gelişmesine ve epigenezci okulun ortaya çıkmasına önemli katkıda bulundu. Schneirla'nın başlıca yapıtlarından birkaçı: *Principles of Animal Psychology* (Hayvan psikolojisinin ilkeleri) [Meier ile birlikte, 1935], *Levels in the Psychological Capacities of Animal* (Hayvanın ruhsal yeteneklerinin derecesi) [1949], *The Concept of development in Comparative Psychology* (Karşılaştırmalı ruhbilimde gelişme kavramı) [1957].

SCHNELL (Karl), alman general (Sprendlingen 1916). 1939-1945 arasında topçu kuvvetlerinde ve genelkurmayda çalıştı, 1954'te ekonomi üstüne doktora yaptı, 1956'da Bundeswehr'e girdi, Roma'da askeri ataşe oldu, sonra alman genelkurmayında ve NATO'da çalıştı. Orta Avrupa Harekât dairesi başkomutanlığı (1975), daha sonra Bonn'da Savunma bakanlığı müsteşarlığı (1977-1981) yaptı.

SCHNİTGER (Arp), alman org yapımcısı (Schmalenfleth, Oidenburg, 1648 - Neuenfelde, Hamburg, 1719). Yalnız Kuzey Almanya'da değil, tüm Avrupa'da, 100'ü aşkın org yaptı ve onardı. Hamburg'a yakın Neuenfelde'deki atölyesinde, bu kentin beş orgu (Sankt Nikolai) dışında, Bremen, Lübeck, Norden, Frankfurt an der Oder, Groningen kentlerinin ve Prusya kralı Friedrich II'nin Charlottenburg'daki orglarını yaptı. Schnitger'in orgları, tiz ve berrak sesli ek takımlar, çok sayıda takımdan karma ses almayı sağlayan mekanizma ve parlak, pürüzsüz sesleriyle ayırt edilir. —Oğulları JOHANN GEORG JÜRGEN (1690-1733'ten sonra) ve FRANZ GASPAR (1693-1729), Groningen'e yerleştiler ve Zwolle'nin büyük orgunu yaptılar.

SCHNİTZER (Eduard) → EMİN PAŞA.

SCHNİTZLER (Arthur), avusturyalı yazar (Viyana 1862 - ay. y. 1931). 1886'da

Brissac dükü

Eugène Schneider

Romy Schneider ve Michel Piccoli, Claude Sautet'nin yönettiği *Hayat bağları* (1969) filminin bir sahnesinde

X. J.-L. Passek kol.

Viyana'ya hekim olarak atandığında şiirlerini çoktan yayımlamaya başlamıştı. Dramlarında (*Anatol*, 1893; *Liebelei*, 1895; *Zum grünen Kakadu*, 1899; *Der einsame Weg*, 1904; *Professor Bernhardi*, 1912) kimi zaman tarihsel konuları işledi (*Der junge Medardus*, 1910). Bu yapıtlarında duygusallığa kaçan bir gerçekçilik ve alaycı diyaloglar (*Reigen*, 1900) görülür. Eski Viyana'nın hüzünlü ve alaycı havasını canlandıran roman ve hikâyelerinde "iç monolog"dan yararlandı (*Leutnant Gustl*, 1901; *Fräulein Else*, 1924).

SCHNORCHEL → ŞNORKEL.

SCHNORR VON CAROLSFELD (Julius), alman ressam (Leipzig 1794 - Dresden 1872). Viyana'da yetişti, 1817'de Roma'ya gitti ve Nasıralılar grubu'na katıldı. 1831-1867 arasında Münih'te Residenz' de duvar resimleri, özellikle de Nibelungen efsanesi üzerine bir dizi gerçekleştirdi. 1846'da Dresden akademisi'nde profesör oldu. *Bilderbibel* (Resimlerle Kutsal Kitap) [240 desen, 1857-1862] adlı yapıtı halk arasında çok tutuldu.

SCHNURRE (Wolfdietrich), alman yazar (Frankfurt am Main 1920). Tiyatro ve sinema eleştirmeni. Şiirlerinde (*Kassiber*, 1956-1964) ve romanlarında (*Als Vaters Bart noch rot war*, 1958; *Richard kehrt zurück*, 1970) savaş sonrası Almanya'sının hicivli bir tablosunu çizdi. Ayrıca, hikâyeler, radyofonik oyunlar ve çocuk kitapları yazdı. *Der Schattenfotograf* (1978) adlı kitabında, Almanya'nın son savaştan bu yana geçirdiği evrimin bir panoramasını verdi.

U. Seitz-Gray

Arthur Schopenhauer ressamı bilinmeyen bir portreden ayrıntı *Üniversite kitaplığı Frankfurt am Main*

Schober testi (alman hekim *Schober*' in adından). Patol. Bir omurga hastalığında (lumbago, siyatik, spondilartrit) bel omurgasındaki sertleşmenin derecesini ölçmeye yarayan muayene. Ayakta duran hastanın beşinci bel omurunun dikensi çıkıntısı belirlenerek, bunun 10 cm üstündeki bir nokta işaretlenir. Sonra hastadan mümkün olduğu kadar öne eğilmesi istenir. Normal koşullarda iki işaret arasındaki uzaklık 10 cm'den 13 ya da 14 cm'ye çıkar. Sertleşme varsa bu sayı az değişir ya da 10 cm'de kalır.

SCHOBERT (Johann), alman besteci (? Silezya 1735'e doğr. - Paris 1767). 1760 ya da 1761'de Paris'e gitti. Conti prensinin hizmetine girdi. *Le Garde-chasse et le Braconnier* (Av bekçisi ve kaçak avcı) [1765] adlı opera komik dışında yalnızca klavyeli çalgı müziği (sonatlar, senfoniler, konçertolar) besteledi ve bunları 20 opus numarası altında topladı. Parçalarının çoğu keman, keman ve çello, keman ve korno eşliğindedir, ama keman ve korno eşliğindeki parçaları çoğunlukla ad libitum' dur. Genç Mozart, Paris'e ilk iki gidişinde Schobert'i tanıdı ve ondan büyük ölçüde etkilendi.

SCHOEK (Othmar), isviçreli besteci (Brunnen 1886 - Zürich 1957). Sırasıyla koro şefliği, piyanoculuk ve orkestra şefliği (özellikle Zürich ve Sankt Gallen'de) yaptı (1917-1944). Alman romantik geleneği içinde yer alan ve bazen çevrimler halinde düzenlenmiş 400'ün üstünde lied besteledi (Goethe, Heine, Möricke ve Eichendorff'un metinlerinden). Piyano, oda müziği repertuvarı (piyano ve keman için sonatlar, yaylı çalgılar için 3 dörtlü) ve sahne için besteler yaptı. Senfonik yapıtları, konçertolar (keman ve korno için), *Çeşitlemeler* (piyano için), bir *Senfonik bölüm* ve bir *Serenad*'dan oluşur. Ayrıca, aralarında 3 opera bulunan sahne yapıtları (*Venüs*, Mérimée'den, 1920; *Penthesilea*, Kleist'tan, 1925; *Massimilla Doni*, Balzac' tan, 1935; *Das Schloss Dürande*, Eichendorff'tan, 1939), bir sahne müziği (*Erwin und Elmire*, Goethe'den, 1916) ve bir de opera-komik (*Don Ranudo de Colibrados*, 1918) vardır.

SCHOEMAKER (Maurits), belçikalı besteci (Anderlecht, Brüksel, 1890 - Brüksel 1964). Sentetikçiler grubunun kurucularındandır. Melodiler ve koro yapıtlarından başka senfonik yapıtlar besteledi: *Feu d'artifice* (1924), *Breughel* (1928), *Swane* (1933) vb.

SCHOENANTHOS a. (lat. *schoenanthos*; yun. *skhoinanthon; skhoinos*, hasırsazı, ve *anthos*, çiçek'ten). Hoş kokulu bir esans veren sakalotu türü (buğdaygiller).

SCHOENBERG (Arnold) → SCHÖNBERG.

Schœnlein ya da **Schœnlein -Henoch hastalığı** (alman hekim Johann Lukas *Schœnlein* [1793-1864] ve Eduard Heinrich *Henoch*'un [1820-1910] adından). Hematol. Ayakta durmaktan çok etkilenen peteşi tarzında kanamalar, kol ve bacaklarda romatizmal ağrılar yapan, iltihaplı bir kılcal damar hastalığına bağlı, genellikle iyicil purpura. Yalnız kılcal damarlar genişler ve akyuvarlardan oluşan iltihaplı kılıflarla çepeçevre sarılır.

SCHOLA a. (lat. *schola*, toplantı yeri, kolej). Tar. Geç Roma İmparatorluğu ve Bizans'ta, imparatorluk muhafız birliği. (Scholalar akıncı kavimler arasından seçilen 500 atlıdan oluşurdu. Askeri işlevlerini zamanla yitirdiler.)

SCHOLA CANTORUM, müzik öğrenimi gören bir gençler topluluğunu, topluluğun çalıştığı yeri ve bağlı olduğu örgütü, daha sonra da Kilise'ye, özellikle de Papalık capellası'na ve Roma bazilikası' na bağlı şarkıcıları belirten latince sözcükler.

Schola cantorum, Charles Bordes tarafından Paris'te kurulan (1894) ayin şarkıları ve dini müzik okulu. Charles Bordes'in başlıca çalışma arkadaşları, Alexandre Guilmant ve V. d'Indy idi. Öğrencilerden oluşan bir orkestra ile bir koro sayesinde, Monteverdi, Schütz, Lully, Charpentier, Campra, Bach, Rameau, Gluck, Mozart ve daha başka bestecilerin unutulmuş yapıtları gün ışığına çıkarıldı ve eski müziğin yeniden canlanmasına katkıda bulunuldu. Schola cantorum'un basım bürosu, eski müziğin hiç basılmamış metinlerini herkese tanıttı. Kurucularının ölümünden sonra okulda bir bölünme oldu ve bazı profesörler, César-Franck okulunu kurdular (1935).

Schola Salernitana, ünlü Salernitana okulu öğretilerinin özetini veren didaktik tıp şiiri. Başlangıçta 369 dizelik, latince küçük bir şiirdi. Birbirini izleyen eklemelerle *Schola Salernitana* 3 520 dizelik bir bütün haline geldi; bu dizelerden bazıları atasözüne dönüştü. Bunlardan biri uyku saatleri üstüne ünlü beyittir: *Sex horis dormire sat est juvenique seniquе.*
Septem vix pigros: nulli concedimus octo.
"Genç insan ve yaşlı için altı saat uyumak yeterlidir: tembellere, en çok yedi saat; ama hiç kimseye sekiz saat uykuyu uygun görmüyoruz". Ancak daha sonraki beyitler karın üstü ya da sırt üstü olmadığı takdirde istendiği kadar uyumaya izin verir.

Aşırı yemeye karşı sayısız öğütler vardır. Salerno okulunun sağlık bilgisi bütünüyle şu öğütte özetlenmiştir:
Disce parum bibere, sis procul a Venere,
"Kendini az içmeye, şehevi zevklerden uzak durmaya alıştır."

Sık sık kan vermek ise, sağlıklı olmanın temelidir.

Bu küçük şiirin yüz kırk baskısı yapıldı (1474-1846 arasında). Son çevirisi, Ch. Daremberg'in önsözüyle, Meaux de Saint -Marc tarafından dizeleştirilerek yapıldı (1860).

SCHOLDERER (Otto), alman ressam (Frankfurt am Main 1834 - *ay. y.* 1902). Frankfurt'ta öğrenim gördü, iki kez Paris'e gitti, bu kentte Courbet, Manet ve Fantin -Latour ile (Fantin-Latour sanatçıyı *Batignolles atölyesi* adlı tablosunda canlandırdı) tanıştı. Sonra Londra'ya yerleşti (1871 -1899). Güçlü bir üslupta portreler, manzara resimleri, natürmortlar vb. gerçekleştirdi (*Penceredeki kemancı*, 1861, Städel enstitüstü, Frankfurt).

SCHOLLANDER (Donald, **Don** — denir), amerikalı yüzücü (Charlotte, Kuzey Carolina, 1946). Tokyo Olimpiyat oyunları'nda (1964), serbestte dört şampiyonluk kazandı: 100 m ve 400 m serbest, 4×100 m ve 4×200 m serbest, 200 m serbestte 2 dakikanın altına inen ilk yüzücüdür.

SCHOLZ (Wilhelm VON), alman yazar (Berlin 1874 - Konstanz 1969). *Gedanken zum Drama* (Tiyatro üzerine düşünceler) adlı yapıtında yeni klasik bir kuram ortaya koyarak bunu, iki sahne oyununda somutlaştırdı (*Der Jude von Konstanz* [1905] ve *Meroë* [1906]). Daha sonra, özellikle romanlarında (örneğin, *Perpetua* [1926]), mistik esine gittikçe daha fazla yer verdi.

Scholz-Greenfield hastalığı (alman hekim Willibald *Scholz* [doğ. 1889] ve ingiliz hekim Joseph Godwin *Greenfield*'in [1884-1958] adlarından), 2 ila 3 yaşında başlayan ve 3 ila 4 yaşında ölümle sonuçlanan ilerleyici subakut bir beyin hastalığına yol açan, çekinik geçişli, kalıtsal lipit metabolizması hastalığı.

SCHOMBERG (Henri DE), **Nanteuil** ve **Duretal** kontu, **Espinay** markisi, Fransa mareşali (Paris 1575 - Bordeaux 1632). Babasının ölümü üzerine Marche valiliği ve alman süvari birliğinin komutanlığını devraldı; 1601'de İstolni Belgrad'ın (Székesfehérvár) alınmasına katıldığı Macaristan'da Osmanlılar ile savaştı. Limousin tuğgenerali (1608), İngiltere büyükelçisi (1615), tümgeneral (1616), Maliye bakanlığı genel müfettişi (1619-1623) oldu; Richelieu'nün çabalarıyla Louis XIII tarafından Konsey üyeliğine (1624) ve Fransa mareşalliğine atandı (1625). İngilizler'i Ré adasından kovmasında Toiras'a yardımcı olduktan sonra (1627) mareşal Bassompierre ile La Rochelle kuşatmasını yönetti (1627-28). Dük Henri II de Montmorency' nin ayaklanmasını bastırmak üzere Languedoc'a gönderildi ve dükü Castelnaudary'de yendi (1632); ödül olarak Languedoc valiliğine getirildi.

SCHOMBERG (Frédéric Armand, — *kontu*, sonra —*dükü*), Fransa mareşali (Heidelberg 1615 - Boyne yakınları 1690). Otuz Yıl savaşları süresince, önce İsveçliler'le, sonra da Hollandalılar'la ittifak halinde İmparatorluk güçlerine karşı savaştı. 1650'den sonra Fransa kralının hizmetine girdi ve İspanyollar'la savaşarak (Villaviciosa, 1665) büyük başarılar kazandı. Fransa mareşali olarak William of Orange ile çarpıştı (1675). Protestan olduğu için, protestanlara inanç özgürlüğü sağlayan Nantes fermanı'nın iptal edilmesinden sonra Fransa'yı terk etti. İrlanda'da James II ordularıyla çarpışırken öldü.

SCHONGAUER (Martin), alsacelı desinatör, gravürcü ve ressam (Colmar 1450' ye doğr. - Brisach 1491). Augsburglu bir kuyumcunun oğludur. Sanat konusunda ilk bilgilerini büyük bir olasılıkla babasından aldı, Van der Weyden'den etkilendi, 1465'e doğru Colmar'a yerleşti. Rheinland geleneğine bağlı kalan bu değerli ressamın pek az tablosu günümüze ulaşmıştır: başyapıtı *Gül ağaçlı Meryem* (1473, St-Martin kilisesi, Colmar), *Orliac sunakarkalığı* (Colmar müzesi) ve *Kutsal aile* (Viyana), *Nativitas* (Münih), *Müneccimlerin tapınması* (Berlin-Dahlem) konularını işleyen üç küçük pano. 1488'de Brisach'a yerleşti. Katedralde ortaya çıkarılan *Son yargı* freskleri, yörede rastlanmayan dramatik bir yoğunluktadır; bunlar, sanatçının anıtsal yapıtlarından geriye kalan tek örnektir. Ama "Güzel Martin", daha çok gravürleri (kazı kalemiyle yapılmış 150 çalışma) ve elli kadar deseniyle tanınmaktadır. Bunların, çağdaşları, özellikle de Dürer'in ilk dönemi üzerinde büyük bir etkisi oldu. Kompozisyonlarında, kesin çizgi-

ler biçimleri sınırlamakla kalmaz, tablolarda zarif ve aydınlık renklerle belirtilen atmosferi de değerlendirir. Sanatçı, gereksiz çizgilere yer vermekten özenle kaçınarak, aile hayatının tadını ve çeşitli durumların dramatik yoğunluğunu yansıtmayı başarmıştır. Önemli gravür dizileri arasında, *Meryem'in yaşamı, İsa'nın çilesi, Çılgın bakireler meseli* (British Museum) sayılabilir.

SCHOOLCRAFT (Henry Rowe), amerikalı kâşif ve etnograf (Watervliet, New York, 1793 - Washington 1864). Önce Missouri'deki kurşun madenlerini inceledi, sonra general Cass'ı izleyerek Mississippi'nin kaynağına kadar ilerledi ve büyük nehrin kaynağını İtasca gölünde bulduğunu sandı (1832). Amerikan hükümetinin memuru olarak uzun süre Kuzey-batı Kızılderilileri arasında yaşadı ve kültürlerinin tanıtılmasına katkıda bulundu.

SCHOONEBEEK, Hollanda'da komün (Drenthe), Almanya sınırı yakınında; 6 000 nüf. Petrol çıkarımı. Makine sanayileri. Kimya.

SCHOPENHAUER (Arthur), alman filozof (Dantzig 1788 - Frankfurt am Main 1860). 1813'te, *Über die Vierfache Wurzel des Satzes vom zureichenden Grunde* (Yeter neden ilkesinin dört kökü) başlıklı teziyle doktorasını verdi. 1820'den başlayarak Berlin'de profesörlük yaptı. Hegel'e karşı çıkmak istediyse de başarılı olamadı. 1818'de, *Die Welt* als Wille und Vorstellung* (İrade ve tasarım* olarak dünya) adlı yapıtını yayımladı. Schopenhauer'ın felsefesi, özü bakımından, dogmacı metafiziğin yıkıntıları üstünde kurulmuş kötümser bir öğretidir. Görüngüyü (fenomen) bir hayal olarak gören bu kantçı filozofa göre dünya, ölümcül bir tiyatro oyunundan başka şey değildir. Böylece Schopenhauer, alman idealizminin mantıksal sonuçlarını trajik bir anlayış içinde çıkarsamaya çalışır: dünya hazin bir görüntüden başka şey değildir; Kant, bilimsel gerçekliğin sırrını çözerken, algının bilinemez niteliği üzerinde daha iyi düşünmemizi sağlamaktan başka bir şey yapmamıştır. Schopenhauer'de görüngü, tasarım olurken; kendinde şey de, irade halini alır. İrade, yalnızca düşüncenin bir öz niteliği değil, her şeyden önce yaşamın bir ifadesidir; bunun için, o yalnızca bilincin etkinliğine indirgenemez, aynı zamanda bilinçdışını da kapsar: irade bir yaşama isteğidir. Öyleyse, idealist bilinemezciliğin karşısına, kötümser bir tanrıtanımazlığı koymak gerekir. İrade, her türlü varoluş biçiminin bilinçdışı olması dolayısıyla insanın kavradığı şeye indirgenemeyen numen'dir ve felsefenin işi, bir evrenbilim (kozmoloji) olarak kalmak ve böylece tanrıbilimi, yani insanı ayrıcalıklı bir duruma sokan bir Tanrı oluşturmayı bir yana atmaktır: Tanrı yoktur. Bununla birlikte, dünyanın derindeki gizli özünü keşfedebilmek için, zihinsel sezgi deneyimi (bedene ve isteğe ilişkin yaşantılarımıza dayanan benlik duygusu) aracılığıyla tasarımın diş görünüşlerini aşmamız gerekir. Böyle bir varoluşsal yöntem, insanı, somut bireysellik olarak ortaya koyar. Bu birey, çalışmakla geçen bir haftanın acılarıyla, pazar gününün can sıkıntısı arasında gidip gelmeye mahkûmdur. Yoksulların zahmetli emeği ve karnı tok zenginlerin can sıkıntısı bunu gösterir. Bireyin özünü en iyi ancak bencillik ilkesi açıklar; nitekim, ahlakı belirleyen de bu ilkedir. Schopenhauer, *Die beiden Grundprobleme der Ethik* (Ahlakın iki temel sorunu) [1840] ve *Parerga und Paralipomena* (Derme çatma yazılar) [1851] adlı yapıtlarında, kötümser bir merhamet ahlakı ortaya koydu. Ona göre bencillik, bireyin yaşama isteğinin ortaya çıkışından başka bir şey değildir. İnsanları bencillikten, yalnızca, varlıkların kozmik birliğinin bilinci olan merhamet kurtarabilir. Bencillik, kör yaşama isteğinin belirişiyse, merhamet de insanların dayanışma ilkesidir. Buna karşılık, hukukun (tümüyle değerden yoksun erdem) olumsuz ilkesine göre düzenlenen siyasal yaşam, iradenin gücünü azaltmaktan başka şey yapamaz. Öyleyse sorun, acının aşılması sorunudur. Kurtuluşun tek yolu budur ve bunu bilgi değil, sanat sağlar.

Schopenhauer'ın geliştirdiği özgün sanat felsefesi, daha sonra Wagner'i ve genç Nietzsche'yi etkiledi. "Sanat, nesnelerin, akıl ilkesinden bağımsız olarak seyredilmesidir"; estetik seyrediş, bu düzeyde, faydacı tasarımın aşılması, "yaşama isteğinin askıya alınması"dır. Schopenhauer, müziğe mutlak bir ayrıcalık tanır. Gerçekten de, öbür sanatlar, gerçekliğin bozuk birer kopyasından başka şey olmadığı halde, müzik, iradenin yeniden üretilmesi olarak, yaşamın özüdür, yani kavramı ve imgeyi aşan bir evrenselliktir. Schopenhauer'ın başarısı, müziği, bireysel öznenin algısından ayırmasıdır (oysa tasarım metafiziği bu tür bir birey ortaya koymuştu). Dolayısıyla müzik, bilinçdışına giden yoldur. Öbür sanatlardan farklı olarak müzik, iradeyi yinelemez, ancak kendi kendini yineler: o, özü bakımından yineleyicidir. Ama müzik, Wagner tipinde bile olsa, insanlığa kurtuluş getiremez; çünkü, sanatın sağladığı avuntunun ötesinde ölüm, varlığını sürdürür. Bu durumda, felsefe, yaşamın özünün, yani yaşama iradesinden kaynaklanan acının aşılması eylemine dönüşür. Öyleyse sorun, yaşama iradesini reddederek, buddhacıların "nirvana" dedikleri şeye ulaşmaktır. Çilecilik ve seyrediş: "iradeyi yatıştıran" biricik araçlardır.

Unterlinden müzesi

Martin Schongauer
Aziz Antonius ile Jean d'Orliac ve Çocuk İsa'ya tapınan Meryem
Colmar'daki couvent des Antonins sunağı için 1470-1480 arasında gerçekleştirilen *Orliac sunakarkalığı*'ndan iki pano
Unterlinden müzesi, Colmar

SCHORM (Evald), çek film yönetmeni (Prag 1931). Çok iyi bir belgeselciydi; ilk uzun metraj kurgusal filmini *(Každý den odvahu)* 1964'te yaptı. *Perličky na dně* adlı filminin bir bölümünü gerçekleştirdikten (1965) sonra, art arda *Návrat ztracené-hosyna* (1966), *Pět holek na krku* (1967), *Pražské noci* (1968), *Farářův konec* (1968), *Sedmýden, osmá noc* (1969) adlı filmleri gerçekleştirdi. 70'li yıllarda tiyatro ve operaya yöneldi.

SCHORNDORF, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Stuttgart'ın doğusunda; 33 000 nüf.

SCHORR (Friedrich), amerikan yurttaşlığına geçen macar bariton (Nagyvárad 1888 - Farmington, Connecticut, 1953). En iyi Wagner yorumcularından biri olarak kendini kabul ettirdi. 1911'den 1941'e değin *Tetralogie*'deki Wotan rolünü yorumladı, *Nürnbergli usta şarkıcılar*'da da büyük başarı gösterdi. 1943'te sahne yaşamını bıraktı, kendini öğretmenliğe verdi.

SCHORRE a. (hollandaca *schor*, alüvyon'dan). Denizbil. Bir kıyı bataklığının, yalnızca büyük gelgitlerde sular altında kalan yüksek bölümü. (Sertleşmiş, oldukça kuru ve otsu bitkilerle örtülü çamur tabakasından oluşur.)

SCHOTT, XVIII. yy.'ın sonunda BERNHARD **Schott** (Eltville 1748 - Mainz 1809) tarafından kurulan alman müzik yayınevi. Firma, XIX. yy.'da, Bernhard Schott'un oğulları ve torunlarının yönetiminde büyük ün kazandı: JOHANN ANDREAS (1781 -1840), JOHANN JOSEPH (1782-1855), ADAM JOSEPH (1794-1840), FRANZ PHILIPP (1811-1874). Yayınevi Anvers, Brüksel, Paris, Londra, Rotterdam, Leipzig, Frankfurt am Main, Sydney (Avustralya) gibi kentlerde şubeler açtı. Kataloglarında, Beethoven, Rossini, Liszt ve Wagner'in yanı sıra Peter Maxwell Davies, Hamilton, Searle, Tippett gibi çağdaş bestecilerin birçok yapıtının ilk baskısı da yer alır.

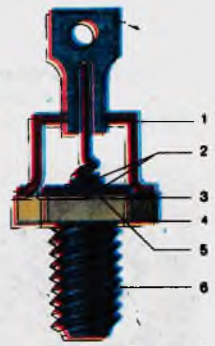
SCHOTT (Wilhelm), alman dilbilgini ve doğubilimci (Mainz 1802 - Berlin 1889). *De İndole Linguage Sinicae Dissertatio* (Çincenin özellikleri üstüne, 1826) adlı doktora teziyle sinoloji çalışmalarına başladı. Berlin Üniversitesi'nde doğu asya dilleri profesörlüğü yaptı. Çin, tibet, moğol, türk dilleri üzerinde çalıştı, özellikle ural -altay dilleri arasındaki yapı benzerlikleri ve ortak sözcükleri belirledi. *Versuch über die tatarischen Sprachen* (Tatar dilleri üzerine bir deneme, 1836) adlı yapıtı, ural-altay dilbiliminin öncüsü sayılır. Bu konuda *Über des altaische oder finnisch -tatarische Sprachengeschlecht* (Altay ya da fin-tatar dilleri üstüne, 1847), *Altaische Studien* (Altay araştırmaları, 1859-1872, 5 fasikül), *Über die Poesie der Türk-Tataren Russlands* (Rusya'daki türk ve tatar şiiri, 1886) gibi incelemelerini yayımladı. *De lingua Tschuwaschorum* (Çuvaşça üzerine, 1841) adlı çalışmasında çuvaşçanın türk lehçelerinden biri olduğunu belirledi. Öteki yapıtlarından bazıları: *Chinesische Nachrichten über die Kanggar und des Osmanische Reich* (Kanggarlar ve Osmanlı devleti üzerine çin bilgileri, 1844), *Älteste Nachrichten von Mongolen und Tataren* (Moğollar ve Tatarlar üzerine en eski bilgiler, 1845), *Über die chinesische Verskunst* (Çin şiir sanatı, 1857).

SCHOTT (Gerhard), alman okyanusbilimci ve coğrafyacı (Tschirma, Greiz yönetim bölümü, 1866 - Hamburg 1961). Hamburg Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. Yapıtları: *Geographie des atlantischen Ozeans* (Atlas okyanusu coğrafyası) [1912] ve *Geographie des indischen und stillen Ozeans* (Hint okyanusu'nun ve Büyük Okyanus'un coğrafyası) [1935].

SCHOTTKY (Walter), alman fizikçi (Zürich 1886 - Pretzfeld, Bavyera, 1976). Seyreltilmiş gaz tüplerindeki elektronlar ve iyonlar, katılar elektroniği ve elektroakustik problemleri konularında yaptığı araştırmalarla tanınır. 1920'de kendi adını taşıyan etkiyi buldu.

Schottky diyodu. Elektron. Bir metal -yarıiletken eklemiyle gerçekleştirilen diyot; eklemin parazit sığası çok küçük olduğundan, yüksek hızda çalışan entegre devrelerin yapımında çok kullanılır.

Schottky etkisi ya da **olayı.** Elektron. Bir elektron tüpünde, doyma akımının yüksek bir alanın etkisiyle artması.

Schottky diyodu
1. Kapak; 2. Kaynaklar; 2. Elektrik kaynağı; 4. Taban; 5. Yarıiletken 6. Sabitleştirme vidası ve katot kontak.

SCHOUWEN-DUİVELAND, Hollanda'da (Zeeland) ada, iki eski adanın birleşmesiyle oluşmuştur; 244 km²; 26 000 nüf. Polderlerle bir kumul şeridinden meydana gelir. Tarım (tahıl, keten, meyve ve sebze) ve turizm.

SCHÖFFER (Peter), alman matbaacı (Gernsheim, Hessen-Darmstadt, 1425'e

Man Ray

Arnold **Schönberg**
Man Ray'ın çektiği fotoğraf

doğr. - Mainz 1502 yada 1503). Mainz'da Gutenberg ve Fust'un atölyesine girdi (1454). Bu ikisi ayrıldığında, Schöffer, Fust'un ortağı oldu ve kızı ile evlendi. Kayınpederi ölünce kuruluşun başına geçti. Satıraralarını ve sayfa kenarına konulan notların ilk düşünen, bölüm başlıklarını ve büyük harfleri renkli olarak ilk basan Schöffer'dir.

SCHÖFFER (Nicolas), fransız uyruğuna geçmiş macar plastik sanatçısı ve kuramcı (Kalocsa 1912 - Paris 1992). 1936'da Paris'e yerleşti. Yapıtlarını konstrüktivizmden esinlenen bir heykelcilik anlayışıyla gerçekleştirdi. 40'lı yılların sonunda sibernetik sanata (*CYPS 1*, 1956) yöneldi, mekân (1948'den itibaren "Spatiodynamisme"), ışık (1957'den itibaren "luminodynamisme") ve zaman (1959 yılından itibaren "chronodynamisme") öğelerini de birer gereç olarak ele aldı. Soyut ve geometrik bir yapıdan (çoğu kez birbirine dik metal çubuklar) hareket eden yapıtlarında biçimler, renkler, ışık kaynakları, hareketler ve (programlanması rastlantıya yer veren çeşitli parametrelere göre) ses, uyum halindedir. Toplumsal düzeyde plastik bir senteze yönelir; sahne (*Kyldex 1*, müziği P. Henry ve koregrafisi A. Nikolais'e ait olan gösteri, Hamburg operası, 1973), mimarlık ve kent (*Tour spatiodynamique et cybernétique*, Liège, 1961; *Tour lumière cybernétique*, Défense için 1963'ten beri hazırlanan anıtsal proje) düzeylerindeki denemeleri bu sentezin kanıtlarıdır. Yazdığı denemeler arasında *la Ville cybernétique* (Sibernetik kent) [1969] ve *la Nouvelle Charte de la ville* (Kent için yeni bir sözleşme] [1974] sayılabilir.

SCHÖFFLER (Paul), alman basbariton (Dresden 1897 - Amersham, Büyük Britanya, 1977). 1926-1971 arasında Dresden ve Viyana operalarında çalıştı. Salzburg, Bayreuth ve ABD'de de sahneye çıktı. Repertuvarında daha çok Mozart, Wagner ve R. Strauss'un yapıtları vardı. Ama aralarında Hindemith'in *Cardillac* ve *Mathis der Maler*, von Einem'in *Der Tod von Danton* (1947) adlı yapıtlarının da bulunduğu birçok operanın ilk temsilinde başrol oynadı.

SCHÖN (Wilhelm, —*baronu*), alman diplomat (Worms 1851 - Berchtesgaden 1933). Danimarka'da (1900), ardından Rusya'da (1905) elçilik yaptı, Dışişleri bakanlığına (1907-1909), Paris elçiliğine (1910) getirildi, 3 ağustos 1914'te Almanya'nın savaş ilanını Viviani'ye teslim etti.

SCHÖNBEIN (Christian Friedrich), alman kimyacı (Metzingen, Württemberg, 1799 - Baden-Baden 1868). İki önemli buluş yaptı: suyun elektrolizi sırasında elde edilen ozon (1839) ve pamuk barutu ile kolodyum (1845).

SCHÖNBERG (Arnold), avusturyalı besteci (Viyana 1874 - Los Angeles 1951). Keman dersleri almış ve sonradan kayınbiraderi olan A. von Zemlinsky ile besteleme teknikleri üzerinde çalışmış olmakla birlikte, kendi kendini yetiştirmiş sayılmalıdır. Wagner ve Brahms'tan etkilendi; daha ilk yapıtlarında, örneğin *Verklärte Nacht* (1899, daha sonra iki kez orkestraladı: 1917 ve 1943) adlı yaylılar altılısında, *Pelleas und Melisande* adlı senfonik şiirinde ya da sololar, anlatıcı, korolar ve büyük orkestra için *Gurrelieder**'de (1900 -1911) Wagner'in çok sık kromatizm kullanmasından esinlendi. 1901-1903 arasında Berlin'de yaşadı, ama çok maddi sıkıntı çekti; sonra Viyana'ya döndü. Yavaş yavaş eksensiz yazıma geçti (op. 10, 2. yaylılar dörtlüsü, 1908). Bu özgür eksensiz dönemin başlıca yapıtları: *Orkestra için beş parça* (1909), *Asma bahçeler kitabı* (1909), *Piyano için üç parça* (op. 11, 1909) ve *Erwartung** adlı monodram (op. 17, 1909; ilk kez 1924'te sahnelendi). İlk resimlerini de, yine bu yıllarda yaptı. Bunları 1910'da Münih'teki Blaue Reiter'de sergiledi. 1911'de *Harmonielehre* (Armoni dersleri) adlı kitabını yazdı. Öğrencilerinden Anton von Webern ve Alban Berg ile yakın dostluk kurdu. Üçü birden, üçüncü Viyana okulunun "üçlü" temelini oluşturdular. Ayrıca ressam Kandinsky, Klee ve Kokoschka ile de arkadaştı. Ses ve küçük bir çalgı topluluğu için 21 şarkılık *Pierrot* lunaire* (1912) adlı melodramıyla tüm dünyanın dikkatini çekti. Burada, özel bir teknikle, insan sesinde şaşırtıcı tını değişiklikleri elde etmiştir *(Sprechgesang)*. 1912-1921 arasındaki dönem Birinci Dünya savaşı tarafından belirlenmiştir. Schönberg'in Avusturya hükümetince silah altına alındığı bu yıllarda besteledikleri az tanınmıştır: *Die glückliche Hand* (dram, 1913; 1924'te sahnelendi), orkestra eşlikli *Dört lied* (1916), *Die Jakobsleiter* (oratoryo, yarım kalmıştır, 1922). Yine bu yıllarda, öğrenci çevresi genişledi, Özel müzik icraları derneği'nde programlar hazırladı. Yurtaşı J. M. Hauer'in yöntemine koşut olarak, kromatik gamın on iki sesinin eşit olarak kullanılmasına dayanan ve "dizisel müzik" olarak nitelenen bir teknik geliştirdi: *Piyano için süit* (op. 25, 1923), *Orkestra için çeşitlemeler* (op. 31, 1928). Berlin Sanatlar akademisi'nde öğretmenliğe atandı (1925). İki opera üzerinde çalıştı. Biri yarım kaldı: *Moses* und Aron*; öbürü de yayımlanmadı: *Der biblische Weg*. Naziler iktidara gelince, önce Paris'e sığındı, daha sonra ABD'ye yerleşti. New York ve Boston üniversitelerinde ders verdi. 1936-1944 arasında Kaliforniya Üniversitesi'nde kürsü sahibiydi. Bu dönemde özellikle dizisel yapıtlar besteledi: keman konçertosu (1936), 4. yaylılar dörtlüsü (1936). Bunları, daha az sistematik bir dille yazdığı yapıtlar izledi (*Napoléon'a od*, 1942). Son yapıtlarından anlatıcı, koro ve orkestra için *Ein Überlebender von Warschau* (op. 46, 1947), korolar için *Dreimal tausend Jahre* (op. 50 a, 1949) ve *De profundis* (op. 50 b, 1950) anılmalıdır. Son yıllarda Thomas Mann ile davalıydı. (Schönberg, Mann'ı, *Doktor Faustus* adlı romanında ad belirtmeden kendi besteleme tekniğini açıklamakla suçlamıştı.)

Brumaire-Ziolo

Schönbrunn şatosu'nun parka bakan cephesi (planı Fischer von Erlach tarafından çizilen şato, 1696-1713 arasında yapıldı)

Schönbrunn, Viyana'nın (Avusturya) güney-batı banliyösünde imparatorluk şatosu, 1683'te yanan eski av köşkü, Fischer von Erlach onun ardından da Pacassi tarafından Habsburglar'ın yazlık oturma yeri olarak yeniden yapıldı: Napoléon, Schönbrunn antlaşması (1805) ile Viyana barış antlaşması'nı (1809) burada imzaladı. Reichstadt dükü burada öldü. Dekorlandırılmış daireler. İmparatorluk arabaları müzesi. Bahçeler.

Schönbrunn antlaşması, 15 aralık 1805'te Napoléon ile Prusya arasında imzalanan ve Neuchâtel ile Ansbach karşılığında Hannover'i Prusya'ya bırakan antlaşma.

SCHÖNEBECK, Almanya'nın Saksonya-Anhalt eyaletinde, Magdeburg'un güneyinde kent, Elbe kıyısında; 44 800 nüf. Makine ve elektrikli gereçler yapımı. Patlayıcı maddeler. Kauçuk. Ayakkabı. Hazırgiyim.

SCHÖNENWERD, İsviçre'de (Solothurn kantonu) komün, Aar kıyısında; 4 750 nüf. XII.-XVII. yy.'dan kalma kilise. Ayakkabı sanayisi. Bally vakfı (mineraloji, Asya etnografyası, yerel tarih koleksiyonları).

schöner Stil, gotik sanatın 1390-1430 arasında zarif bir belirtisi olan uluslararası* üsluba, almanca konuşulan ülkelerde verilen ad. (*Weicher Stil* [tatlı üslup] olarak da anılır. *Schöne Madonnen* [Güzel Madonnalar] adı verilen çokrenkli heykeller bu üsluba bağlanır; bu tür heykellerin ilk örnekleri Bohemya ve Silezya'da 1400'e doğru ortaya çıkmıştır.)

Staatliche Kunsthalle, Karlsruhe

Johann Heinrich **Schönfeld**
Davut'un zaferi
Staatliche Kunsthalle, Karlsruhe

SCHÖNFELD (Johann Heinrich), alman ressam, desinatör ve gravürcü (Biberach 1609 - Augsburg 1683'e doğr.). 1633'e doğru İtalya'ya gitti, 1652'de Augsburg'a yerleşti. Rokokonun habercisi olan hareketli bir üslupla tarihsel tablolar ve büyük sunakarkalıkları gerçekleştirdi (*Bacchus alayı*, Capodimonte galerisi, Napoli).

SCHÖNHERR (Karl), avusturyalı tiyatro yazarı (Axams, Tirol, 1867 - Viyana 1943). Komediler (*Erde*, 1908) ve natüralist tarzda toplumsal tezli dramlar (*Volk in Not*, 1916; *Der Armendoktor*, 1927) yazdı.

SCHÖRNER (Ferdinand), alman mareşal (Münih 1892 - *ay. y.* 1973). 1914'te Bavyera ordusunda yedek subaydı; muvazzaf oldu, İsonzo'da yararlık gösterdi (1917), Fransa'da (1940) ve Yunanistan'da (1941) bir dağ tümenine, Norveç'te bir kolorduya, Kırım'da bir orduya (1944), daha sonra da sırasıyla Ukrayna, Kurzeme, Silezya ve Bohemya'da ordu gruplarına komuta etti. Mayıs 1945'te, Amerikalılar tarafından Bavyera'da tutuklanarak

SSCB'ye teslim edildi, 1955'te esaretten döndü.

SCHRADE (Leo) amerikan uyruklu alman müzikolog (Allenstein 1903 - Spéracèdes, Alpes-Maritimes, 1964). ABD'ye göç etti ve Yale üniversitesi'nde müzik tarihi dersleri verdi (1938). *Creator of Modern Music: Monteverdi* (Çağdaş müziğin yaratıcısı: Monteverdi) adlı bir yapıt yayımladı, Fauvel'in romanından (Gervais du Bus'e mal edilen yapıt) birçok çoksesli müziğin transkripsiyonunu yaptı, *Journal of Renaissance and Baroque Music*'in (Rönesans ve barok müzik dergisi) yönetimine katıldı. *Yale Studies in the History of music* (Yale üniversitesi müzik tarihi çalışmaları) dergisini kurdu ve 1947'den 1958'e kadar yayımladı.

SCHRADER (Franz), fransız coğrafyacı, dağcı ve haritacı (Bordeaux 1844 - Paris 1924). Vivien de Saint-Martin'in başlattığı *Atlas universel de géographie*'nin (Evrensel coğrafya atlası) yayımını sürdürdü, *Atlas de géographie moderne* (Modern coğrafya atlası) [1890], *Atlas de géographie historique* (Tarihi coğrafya atlası) [1893] ve *Année cartographique*'in (Haritacılık yıllığı) [1890-1914] harita yapımlarını yönetti.

SCHRANZ (Karl), avusturyalı kayakçı (Sankt Anton am Arlberg 1938). 1962'de iniş ve kombinede ve 1970'te büyük slalomda dünya şampiyonu oldu.

SCHREBER (Daniel Paul), Saksonya eyaleti istinaf mahkemesi başkanı. Daniel Gottlieb Schreber (1808-1861) adında bir pedagogun oğluydu. Bir psikiyatri kliniğine yatırılan Schreber, 1903'te *Denkwürdigkeiten eines Nervenkranken* (Bir nevropatın anıları) adlı bir kitap yayımladı. Schreber, bu kitabında, yeni bir dünya doğurması için üstün güçlerce kadına dönüştürülmesi biçiminde ortaya çıkan hezeyanını anlatır. S. Freud, bu kitabın bir çözümlemesini yaptı ve araştırmalarının sonucunu *Psychoanalytische Bemerkungen über einen autobiographtisch beschriebenen Falle von Paranoia* (Bir paranoya olayının özyaşamöyküsü üzerine psikanalitik gözlemler) [1911] adı altında yayımladı.

SCHRECKHORN, İsviçre Alpleri'nde (Berner Oberland) doruk, Aar-Gothard kütlesinde, 4 078 m'ye ulaşır.

SCHREİBERSİT a. (fr. *schreibersite;* öz. a. K. Fr. A. von *Schreibers*'den). Miner. Kimi demirli göktaşlarında tanecik ya da pullar halinde bulunan doğal demir ve nikel fosfür.

SCHREİNER (Olive) [Mrs. **Cronwright**], ingilizce yazan, alman kökenli güney afrikalı kadın yazar (Wittebergen, Basutoland, 1855 - Cape Town 1920). Başlangıçta RALPH İRON takma adını kullandı. Ateşli bir idealist ve feministti. Özellikle, *The Story of an African Farm* adlı romanıyla ün yaptı.

SCHREKER (Franz), avusturyalı besteci (Monako 1878 - Berlin 1934). İlk bestelerinden itibaren kendisine bir dinleyici kitlesi edindi (*Psaume CXVI*, 1900; *Flammen*, opera, 1902). Lirik yapıtlarının librettolarını kendisi yazıyordu. Bu yapıtlar tereddütsüzce Richard Wagner'in dramlarıyla karşılaştırılabilecek değerde görüldü (*Der ferne Klang*, 1912; *Das Spielwerk und die Prinzessin*, 1913; *Die Gezeichneten* [Damgalanmışlar], ana yapıtı, 1918; *Der Schatzgräber*, 1920; *İrrelohe*, 1924; *Der singende Teufel*, 1928; *Der Schmied von Gent*, 1932). Ayrıca, *Ekkehard* (1902) için bir uvertür, *Bir büyük opera için prelüd* (1933) besteledi. Wiener Philharmonischer Chor'un kurucusu ve şefi idi. Viyana konservatuvarı'nda (1912-1920), sonra da Hochschule für Musik'te (Berlin) ders verdi. Bu görevinden 1933'te nazilerce uzaklaştırıldı.

SCHRİEFFER (John Robert), amerikalı fizikçi (Oak Park, İllinois, 1931). Manyetiklik alanında uzmanlaştı, John Bardeen ve Leon N. Cooper ile birlikte ortaya koydukları aşırıiletkenlik kuramı, bu bilim adamlarına 1972 Nobel fizik ödülü'nü kazandırdı.

SCHRÖCKEN, Avusturya'da sayfiye ve kış sporları (yüksl. 1 300 - 2 050 m) merkezi, Vorarlberg'de, Allgau Alpleri'nin güneyinde; 220 nüf.

SCHRÖDER (Sophie Charlotte, kızlık adı **Bierelchel**), alman kadın oyuncu (Berlin 1714 - Hamburg 1792). Almanya'da tiyatronun temellerini kuran kişilerden üçünün akıl hocası, eşi ve dostu oldu. Bunlar, Ren ötesinde ilk tiyatroyu kuran oyun arkadaşı Johann Friedrich Schönemann (1704-1782); Konrad Ernst Ackermann* (Almanya'da ilk özel tiyatronun yöneticisi) topluluğunun bir oyuncusu; ve nihayet, bütün hayatı boyunca tiyatro oyunculuğunun bir meslek olarak tanınması ve saygı görmesi için mücadele eden, Conrad Ekhof (1720-1778) adında diğer bir oyuncudur. —Oğlu FRİEDRİCH LUDWİG (Schwerin 1744 - Rellingen 1816), Ernst Ackermann'dan sonra Hamburg'da bir tiyatronun yöneticiliğini üstlendi. İlk kez, yapıtlarını oynattığı yazarlara telif hakkı ödedi. Oyuncu olarak, tiyatroya gerçekçi bir oyun tarzı getirdi.

SCHRÖDER (Friedrich Wilhelm Karl Ernst), alman mantıkçı (Mannheim 1841 - Karlsruhe 1902). Königsberg'de Neumann'dan matematik öğrenimi gördü. 1865'te Zürich Eidgenössisches Polytechnikum'da ders verdi, daha sonra Almanya'ya döndü. Yapıtlarında neredeyse baştan sona, matematiğin temel ilkelerini, özellikle de birleşim analizini, reel değişkenli fonksiyonlar kuramı ve matematiksel mantığın temellerini inceledi. *Vorlesungen über die Algebra der Logik* (Mantıksal cebir üzerine dersler) [1890-1905], bu alandaki en önemli yapıtıdır.

SCHRÖDER (Rudolf Alexander), alman yazar (Bremen 1878 - Bad Wiessee 1962). Ressamlık, mimarlık ve dekoratörlük yaptı, *Die İnsel* dergisini ve *Bremer Presse*'yi kurdu. Klasik hümanizm geleneği çizgisinde şiirler (*Empedokles*, 1900; *Elysium*, 1906) yazdı, 1914'te vatanseverlik duyguları taşıyan yapıtlar verdi. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra protestan rahibi oldu ve şiirlerinde dinsel tinselcilikten esinlenmeye başladı (*Mitte des Lebens*, 1930). "Ballade vom Wandersmann" adlı yapıtında, Hitler Almanyası'yla bağlarını kopardığını gösterdi ve hıristiyan hümanizmi değerlerinin savunucusu olarak ortaya çıktı.

SCHRÖDER (Gerhard), alman siyaset adamı (Saarbrücken 1910 - Kampen, Sylt adası, 1989). Berlin'de iş avukatlığı yaptı (1933); 1943'te nazi partisinden istifa etti ve günah çıkarmayı kabul eden Protestan kilisesi'nde etkinlik göstermeye başladı. Hıristiyan demokrat parti'ye girdi ve onun yürütme komitesine seçildi, 1949'da Federal parlamento'ya girdi. 1953-1961 arası önce İçişleri bakanı, sonra Dışişleri bakanı oldu. Aralık 1966'da yerini, Kiesinger kabinesinde (1966-1969) Başbakan yardımcısı olan Willy Brandt'a bıraktı; ama aynı hükümette Savunma bakanlığı yaptı.

Schröder ameliyatı (alman kadın hastalıkları ve doğum uzmanı Karl Ludwig Ernst *Schröder*'in [1838-1887] adından). Kad. hast. Dölyatağı boynunun kısmen kesilmesi tekniği.

SCHRÖDER-BERNSTEİN TEOREMİ → CANTOR-BERNSTEİN TEOREMİ.

SCHRÖDER-DEVRİENT (Wilhelmine), alman kadın oyuncu ve şarkıcı (Hamburg 1804 - Coburg 1860). Schiller'in *Phèdre*'inde Aricie rolünü oynadıktan sonra, *Sihirli flüt*'teki Pamina rolüyle meslek hayatına başladı (1821). 1823'te *Fidelio*'daki Leonore rolüyle kendini en büyük alman lirik trajedi oyuncusu olarak kabul ettirdi. Wagner, *Rienzi*, *Uçan hollandalı* (Fliegender Holländer) ve *Tannhäuser* (Venüs rolü) operalarını onun için besteledi.

SCHRÖDER-SONNENSTERN (Friedrich SCHRÖDER, —denir), alman ressam (Tilsit 1892 - Berlin 1982). Kendi kendini yetiştirdi, toplumdan uzak kaldı. 40'lı yıllarda, genellikle boya kalemiyle gerçekleştirdiği yapıtları 1959'da gerçeküstücülerin dikkatini çekti. Mitoloji ve mizah simgeleriyle yüklü kompozisyonları, Kötülük'ün yönlendirdiği bir toplum ile insan arasındaki ilişkileri ortaya koyar.

SCHRÖDİNGER (Erwin), avusturyalı fizikçi (Viyana 1887 - *ay. y.* 1961). Zürich'te, daha sonra da Berlin'de profesörlük yaptı, 1927'den başlayarak Berlin Üniversitesi'ndeki Planck kürsüsü'ne başkanlık etti. Nobel ödülü'nü kazandığı 1933 yılında Almanya'dan ayrıldı. Dublin'de, İnstitute for Advanced Studies'de Kuramsal fizik okulu'nun müdürü oldu. 1926'da yayımlanan dört incelemesiyle, kuvantal kuramın tamamlanmasına çok önemli bir katkıda bulundu; bu çalışmalarında, bugün kendi adını taşıyan denklemi ortaya koydu. Schrödinger, modern fiziğin bilimkuramla ilgili sorunlarını da ele aldı ve özellikle biyolojiyle olan ilişkilerini inceledi (*What is Life?* [Yaşam nedir?]).

Schrödinger denklemi, kuvantum fiziğinde bir kuvantal sistemin dalga fonksiyonunu belirleyen, görelilik kuramına uymayan diferansiyel denklem. Heisenberg'in "matrisler mekaniği"ni kurmasından az bir zaman sonra, 1926'da, Schrödinger "Özdeğer problemi olarak kuvantalama" (Quantisierung als Eigenwertproblem) adlı altında dört makale yayımladı. Schrödinger bu yazılarında bir kuvantum sisteminin kararlı hallerinin (yani belirli enerjiye sahip hallerinin) enerjilerinin, kimi koşullarda, diferansiyel bir operatör olarak yazılabilen bir operatörün özdeğerleri olduklarını kanıtladı. Böylece, bu özdeğerlerin araştırılıp saptanması ikinci dereceden kısmi türevli bir denklem olarak ortaya çıkan ve modülünün karesi bir parçacığın t anında x noktasında bulunması olasılığı olarak yorumlanan ve kendine de dalga fonksiyonu denen $\Psi(x, t)$ gibi karmaşık değerli bir fonksiyonun gerçekleştiği bir "dalga denklemi"nin çözümüne indirgeniyordu. Genellikle dalga yorumu denilen bu görüş açısı ile, Heisenberg'in matris yorumu denilen görüş açısı arasında eşdeğerlik olduğu 1926'dan az bir zaman sonra yine Schrödinger tarafından gösterildi. Schrödinger'in dalga fonksiyonu kuramı kuvantum mekaniğinin M. Born tarafından ortaya atılan olasılıkçı yorumuna temel olmuştur, bu bakımdan da kuvantum kuramının başlangıcında egemen olan epistemolojik tartışmaların bir odak noktasını oluşturmuştur. Schrödinger'in kuramının asıl ilginç yönü etkinliğidir: atom ve moleküllerle ilgili bütün ya da hemen hemen bütün hesaplar Schrödinger denkleminin bir çözümünden ibarettir. Öyle ki, uzun zaman boyunca, kuvantum kuramının bir matematik problemine: Schrödinger denkleminin çözümü problemine indirgenmekten ibaret olduğu eğilimi egemen olmuştur.

Aslında Schrödinger kuramı hem bundan çok daha fazla ve hem de çok daha az şey ifade eder. Bu kuram açıkça ifade edilmiş şu belli başlı yaklaşımlara dayanmaktadır:

1. Kuram, en azından maddesel taneciklerin yaratılması ve yok olması olaylarını göz önüne almamaktadır; bu taneciklerin sayısının değişmez olduğu varsayılmaktadır.
2. Maddesel taneciklerin alçak hızlarla hareket ettikleri varsayılmaktadır; bu görelilik kuramına uymayan ama Galilei anlamındaki görelilik ile uyumlu olan bir kuramdır.

Lichtbildwerkstatt

Erwin Schrödinger

3. Kuram, fotonların soğurulması ve yayınlanmasını ancak fenomenolojik bir biçimde kendi çevresine sokabilmektedir. Fakat Schrödinger dalga denklemi kesinlikle bir fotona uygulanamaz; dalga fonksiyonu kavramının yalnızca maddesel bir tanecik için bir anlamı vardır. Bu yaklaşımın koşulları atom ve molekül fiziğinin alanına uymaktadır. Bu, elektronların atom içinde görelilik dışı hızlarla hareket etmelerini sağlayan ve adına ince* yapı değişmezi denilen, değeri düşük (1/137) olan elektromanyetik kuplaj sabitinden ve bu elektronlardan birinin yaratılması ya da yok olmasında ortaya konulması gerekli 1 MeV = 10^6eV mertebesindeki enerjilerin ise, yalnızca 10eV mertebesinde enerjiler gerektiren atom ve molekül süreçleri için kıyaslanamayacak kadar büyük olmasından kaynaklanmaktadır.

SCHRUNS, Avusturya'da (Vorarlberg) kış sporları merkezi, Montafon'da; 2 400 nüf. (yüksl. 690-2 300 m).

SCHUBART (Christian Friedrich Daniel), alman orgcu, besteci ve şair (Obersontheim, Württemberg, 1739 - Stuttgart 1791). Ludwigsburg'da, Württemberg sarayı orgculuğundan, skandal yaratan davranışlarından dolayı kovuldu. Augsburg'da *Deutsche Kronik*'i (1774) kurdu, burada kaleme aldığı kilise karşıtı ve devrimci yazılarından dolayı hapsedildi (1777 -1787). *Sturm* und Drang*'ın en iyi temsilcilerinden biri olarak, siyasal, toplumsal ve halkçı içerikli şiirler yazdı (1785). Yapıtlarından bazıları *(Die Forelle)*, Schubert tarafından bestelenmiştir.

Ackermann

Franz Schubert
Nauer'in bir portresinden ayrıntı
özel kol.

SCHUBERT (Franz), avusturyalı besteci (Viyana 1797 - *ay. y.* 1828). Babası, Viyana'nın dış semtlerinden Lichtental'de oturan bir ilkokul öğretmeniydi. Ondan biraz keman öğrendi. 11 yaşındayken, besteleme konusundaki olağanüstü yeteneği ortaya çıktı. 1808'de burslu olarak saray capellasına girdi. Bu sayede Stadtkonvikt'te ücretsiz öğrenim gördü, 1813'ten başlayarak Salieri'nin derslerini izledi. 1814'te *Gretchen am Spinnrade* ve 1815'te *Erlkönig* başlıklı lied çevrimlerini besteledi ve alman liedi alanında uzmanlaştı. Kısa bir süre öğretmenlik yaptıktan sonra Franz von Schober ile dostluk kurdu. Kont Johann Esterházy'nin kızlarına müzik öğretti (1818).

Schubert tüm yaşamı boyunca para sıkıntısı çekti ve yayıncılar tarafından âdeta sömürüldü. Pek hırsı olmayan, özgürlük düşkünü, alçakgönüllü ve içe kapanık bir insandı; aralarında Mayrhofer ve Bauernfeld gibi şair ve yazarların, ressam Schwind'in ve liedlerinin yorumcusu tenor Michael Vogl'un da bulunduğu dar bir sanatçı çevresiyle kurduğu ilişkiyle yetindi. Yapıtlarından çoğu, sağlığında yayımlanmadı (*Do majör senfoni*'si ancak 1839'da Leipzig'deki Gewandhaus'ta. "bitmemiş" denen 8. senfonisiyse 1865'te Viyana'da çalındı); ustalık yapıtlarından çoğu, yalnızca özel toplantılarda, dostları Lang ya da von Spaun tarafından seslendirildi. Schubert'in yapıtlarına ayrılmış tek konser de, ölümünden birkaç ay önce Viyana'da 1828 martında düzenlendi. Singspiel, opera (*Alfonso e Estrella*, 1822) ve oratoryo alanlarında büyük bir varlık gösteremeyen Schubert, nitelikli orkestra yapıtları (örneğin *Rosamunde* oyununa müzik, 1823), uvertürler ve on senfoni ("Trajik senfoni" denilen *do* minör IV. 1816; "Bitmemiş senfoni" denilen *si* minör VIII. 1822; "Büyük senfoni" denilen *do* majör VII. 1825-1828) bıraktı. Dinsel yapıtları arasında latince motetler *(Salve Regina)*, çoğu büyük çaplı ve etkileyici sekiz missa vardır. Ama Schubert iç dünyasını, en iyi, klasik yapıda 23 piyano sonatı, çok sayıda iki ya da dört el için dans müziği (deutsche Tänze, ländler, valsler vb.), beş parçalık *Klavier*-stücke (1816), altı parçalık *Moments musicaux* (1823-1828) on bir parlak impromptu (1827-28), *Wanderer -Fantasie* (1822) ve dört el piyano için *"Fa" minör fantezi* (1828) ile dile getirmiştir. Üstün yapıtlar olan oda müziği yapıtları içinde, keman-piyano sonatları, arpeggione (bir tür çello) ve piyano için bir sonat (1824), piyanolu iki büyük üçlü (*si* bemol, 1826; *mi* bemol, 1827), on beş dörtlü (bunlardan *Genç kız ve ölüm* 1824 önemlidir), *do* majör bir yaylılar beşlisi (1828) ve yaylılarla piyano için *Alabalık* beşlisi (1819) vardır. Altı yüze yakın liediyle Schubert, Beethoven, Schumann ve Wolf gibi, bu romantik türün büyük ustalarından biri sayılır. Genellikle seçtiği şiirlerin edebi değerine önem vermeyen Schubert, önceleri Müller ve başka küçük yazarların şiirlerini bestelerken sonradan Heine ve Goethe'nin metinlerini yeğledi. Müziği, şiirin duygusal atmosferine uydurmaya dikkat etti ve metindeki imgeleri, genellikle, betimleyici bir piyano eşliğiyle güçlendirdi. Melodi yaratmadaki gücü özellikle, birden çok kıtadan oluşan liedlerinde ve daha serbest yapılı baladlarında belirgindir. Bağımsız parçaları (*Gretchen am Spinnrade, Erlkönig, Alabalık, Genç kız ve ölüm, Serenat, Ave Maria* vb.) dışında, iki önemli çevrimi (*Güzel değirmenci kız*, 1823; *Kış yolculuğu*, 1827) ve son liedlerinden oluşan çevrim (*Kuğunun şarkısı* [Der Atlas, Der Doppelgänger], 1828) ayırt edilir. Gerek vokal, gerek çalgı yapıtlarında, kimi zaman popüler, kimi zaman da titizlikle işlenmiş olan melodinin, yapıtın büyüleyiciliğindeki payı, armoniden daha çoktur. Çoğu kez geniş gelişme bölümlerine yer veren üslubu, majör ve minör garip bir belirsizlik içinde birbirini izlerken, incelikli geçkiler ve son derece kişisel katkılarla dokunur. Schubert'in Mozart'ınkine daha yakın olan müziği, -çağdaşı filozof ve isyankâr Beethoven'ın sanatının tersine- içten, doğal ve şiirseldir.

Reportagebild

Theodore William Schultz (1979'da)

SCHUCHARDT (Hugo), alman dilbilimci (Gotha 1842 - Graz 1927). Halle ve Graz'da profesörlük yaptı. Roman dillerini (*Vokalismus des Vulgärlatiens* [Halk latincesinin ünlü düzeni, 1866-1868, 3 c]; *Romanische Etymologien* [Roman dillerinin kökenbilimi, 1898-99, 2 c]) ve bask dilini (*Baskische Studien* [Bask dili incelemeleri, 1893]) inceledi.

SCHULENBURG (VON), Saksonya ve Brandenburg kökenli alman ailesi. İmparatorluk baronu olan (1563) üyeleri, bir büyük (1728'de kontluk unvanı verildi), bir de küçük (1790'da kontluk unvanı verildi) olmak üzere iki kola ayrıldı.

SCHULLER (Gunther), amerikalı besteci (New York 1925). Kendi kendini yetiştirdi, cazdan esinlenmekle birlikte ara sıra onu dizisel müziğin kazançlarından yararlandırmaya da çalıştı. *Third stream* ("üçüncü akım") denen müzik kavramını geliştirdi; bunu cazla, en işlenmiş ve en ileri müzik eğilimlerinin bir karışımı olarak görüyordu. En ünlü yapıtı (Hamburg, 1966) *The Visitation* operasıdır. Ayrıca, çocuklar için bestelediği *The Fisherman and his Wife* (1970) adlı operasıyla, iki orkestra için bestelenmiş *Deal*'sini sayabiliriz (1978). Son yapıtları: *Champer Symphonly* (1989), *Imporomptus and cadenzar for champer sextet* (1990).

SCHULMAN (Elias), yiddiş dilinde yazan amerikan edebiyatı tarihçisi (Slutsk, Beyaz Rusya, 1907). Yiddiş ve rus edebiyatları uzmanı olan Schulman'ın, ABD'deki yiddiş edebiyatının tarihi (1943) ve Rusya'daki yahudi edebiyatı (1971) üstüne yapıtları vardır.

SCHULTHESS (Edmund), isviçreli devlet adamı (Villnachern, Brugg yakınında, Aargau, 1868 - Bern 1944). Eyalet meclisi üyeliği (1905-1912), federal danışmanlık (1912-1935) yaptı, Birinci Dünya savaşı sırasında Ulusal iktisat, Tarım ve iaşe bakanlıklarını yönetti, daha sonra Sosyal sigortalar kurumu'nu örgütledi; dört kez Konfederasyon başkanlığına getirildi (1917, 1921, 1928 ve 1933).

SCHULTZ (Johannes Heinrich), alman psikiyatr (Göttingen 1884 - Berlin 1970). Otojen alıştırma (*Das autogene Training*, 1932) adlı bir gevşeme tekniğinin kurucusudur.

Schultz yöntemi, hastanın kaslarında kendi istemiyle oluşturduğu tonus değişiklikerinin ortaya çıkardığı "otohipnoz"a dayanan fizik tedavi ve kas gevşemesi yöntemi. Hastanın kendi tedavisine katılmasını ve yardımcı olmasını gerektirir.

SCHULTZ (Theodore William), amerikalı iktisatçı (Arlington, Güney Dakota, 1902). Liberal iktisat okulunun temsilcisi. Tarım sorunları, eğitimin ve beşeri sermaye yatırımının iktisadi değeri üzerinde araştırmalar yaptı. 1979'da, gelişmekte olan ülkeler üzerine yaptıkları incelemelerden dolayı, sir Arthur Lewis ile birlikte Nobel iktisat ödülü'nü kazandı. Başlıca eserleri: *Agriculture in an unstable Economy* (İstikrarsız bir ekonomide tarım) [1945]; *Production and Welfare of Agriculture* (Tarımın sağladığı üretim ve refah) [1950]; *Investment in Human Capital: the Role of Education and Research* (İnsansal sermaye yatırımı: eğitimin ve araştırmanın rolü [1971]; *Human Resources* (İnsansal kaynaklar) [1972], *Restoring Economic Equilibrium*; *Human Capital in the Modernizing Economy* (Ekonomik dengeyi yeniden kurmak: modernize edilmiş ekonomide insan sermayesi) [1990], *The Economics of Being Poor* (Fakir olmanın ekonomisi) [1992].

SCHULTZE (Max), alman biyolojist (Freiburg im Breisgau 1825 - Bonn 1874). 1861'de ilk kez, hücreyi çekirdekli bir protoplazma kütlesi olarak tanımladı. Öne sürdüğü protoplazma kavramını, 1863'te, yaşamın fiziksel temeli olarak açıkladı. Hayvansal ve bitkisel protoplazmalardaki yapı ve fizyoloji benzerliklerini gösterdi. 1865'te *Archiv für mikroskopische Anatomie*'yı (Mikroskobik anatomi dergisi) kurdu. Modern biyolojinin öncülerinden biridir.

SCHULTZE (Bernard), alman ressam, desinatör ve heykelci (Schneidemühl, bugün Piła, 1915). Bir süre informel sanatı benimsedikten sonra, 1956-57'de, yoğun ve renkli bir boyaya kumaş, kâğıt, ip, saman vb. gibi gereçleri katarak kabartmalar yapmaya başladı. Bunlar, 60'lı yılların başında, polyester ve çeşitli gereçlerden, kafesli, üç boyutlu yapılara dönüştü. İnsan, hayvan ve bitki biçimlerinden yararlanarak "Migof" adını verdiği karma yaratıklar gerçekleştirdi (*Migof-Randevu*, 1964) ve gerçek anlamda yerleştirmelere yöneldi (*Çöküş yeri*, 1970).

Schultze barutu, nitrolanmış odun ile baryum nitrattan hazırlanan ve 1865'te Almanya'da üretilen ilk piroksili barutlardan biri.

SCHULZ (Bruno), polonyalı yazar (Drohobycz, günümüzde Drogobıç, 1892 - *ay. y.* 1942). Yahudi kökenliydi. Bütün yaşamı boyunca doğduğu kentin lisesinde resim öğretmenliği yaptı. Gestapo tarafından katledildi. Yaşadığı dönemin bunalımlı havasından kurtulamayan Schulz, günlük olaylardan yola çıkarak sonunda "ucubeliğe" varan ve hezeyan mantığının egemen olduğu bir dünyaya kapı açan öyküler yazdı (*Sklepy Cynamonowe*, 1934; *Sanatorium pod Klepsydra*, 1937).

SCHULZ (Charles Monroe), amerikalı mizah ressamı (Minneapolis, Minnesota, 1922). Başlıca kahramanları Snoopy adlı köpek ile Lucy, Charlie Brown ve Schroeder adlı çocuklar olan, çizgiroman *Peanuts**'ın yaratıcısıdır (1948).

SCHULZE (Franz Joseph), alman general (Salzkotten 1918). Topçu subayı olarak görev yaptı (1940-1945), daha sonra hukuk eğitimi gördü. 1956 yılında Bundeswehr'e girdi, dönüşümlü olarak kıtada ve genelkurmayda hizmet verdikten sonra, bir süre NATO Orta Avrupa harekât dairesi başkanı olarak görev yaptı (1977-1979).

SCHULZE-DELITZSCH (Hermann), alman siyaset adamı ve iktisatçı (Delitzsch 1808 - Potsdam 1883). Prusya parlamentosu'nda milletvekiliydi (1848); vergileri reddetmeyi önerdiği için koğuşturmaya uğradı, ama beraat etti. Halk bankaları ve temel ihtiyaç maddeleri alım kooperatifleri kurdu. *Nationalverein*'ın (1859) kurumlarından biriydi ve işçileri, kapitalist rejimde işbirliği yapılabileceğine inandırdığını ve böylece devrimci eylemden uzaklaştırdığını söyleyen sosyalist Lassalle ile çatıştı. 1863-1866 arasında, işçiler ve zanaatkârlar için bir iktisadi politika kitabı yayımladı.

SCHULZ VAN TREECK (Martin), alman mimar ve şehirci (Berlin 1928). Berlin'de öğrenim gördükten sonra, 1957'de Paris'te J. Ginsberg'in yardımcısı oldu ve çeşitli konut toplulukları için onunla birlikte çalıştı. 1965'te mesleğini kendi hesabına sürdürmeye başladı. Laval'de (1972), Montargis'de (1973), gruplandırılmış bağımsız konutlar, Paris'te piramidi andıran binalar (1969-1974), Laval'de Saint-Nicolas ticaret merkezini (1979 ve sonrası) yaptı.

SCHUMACHER (Heinrich Christian), danimarkalı gökbilimci (Bramstedt, Holstein, 1780 - Altona, Holstein, 1850). Skapen ile Lauenburg arasındaki Meridyen yayını ölçtü, Altona'da bir gözlemevi ve 1882'de *Astronomische Nachrichten* gazetesini kurdu.

SCHUMACHER (Kurt), alman siyaset adamı (Culm, Westfalen, 1895 - Bonn 1952). Württemberg sosyalist milletvekili oldu (1924-1931), sonra Reichstag'a girdi (1930-1933), naziler tarafından enterne edildi (1933-1945). Savaştan sonra Sosyal demokrat parti'yi yeniden örgütledi ve 1946'dan ölümüne kadar partinin başkanlığını yaptı. Bundestag üyesi oldu (1949) Adenauer'in siyasetine karşı muhalefeti yönetti.

SCHUMAN (Robert), fransız siyasetçi (Lüksemburg 1886 - Scy-Chazelles, Moselle, 1963). Uzun yıllar Moselle milletvekili seçildi (1919-1940 ve 1945-1962). Cumhuriyetçi halk hareketinin (MRP) kurucularından ve ilk yöneticilerinden biri oldu. 1946-1947 arası Maliye bakanı, 1947-48 arası Başbakan, 1948-53 döneminde de Dışişleri bakanı olarak görev yaptı. Avrupa birliğinin ateşli bir savunucusu olarak Jean Monnet'nin projelerini devam ettirdi, 1951'de daha sonra Ortak pazar'ı oluşturacak olan Avrupa Kömür çelik topluluğu'nu kurdu. Ancak kurulmasına çok çalıştığı Avrupa Savunma topluluğu gerçekleşmedi. 1955-56 arası Adalet bakanlığı yaptı, 1955'te Avrupa için birlik hareketi' nin başkanlığına getirildi. 1958-1960 arasında Strasbourg'da Avrupa parlamentosu başkanlığı yaptı. Avrupa birliğinin kurucularından biri olarak kabul edilir.

SCHUMAN (William Howard), amerikalı besteci (New York 1910 - *ay. y.* 1992). Sanat yaşamına caz ve varyete müziğiyle başladı, sonra Julliard School' da R. Harris'le birlikte çalıştı ve bu kuruluşun başkanı oldu (1945-1962). Juilliard yaylı çalgılar dörtlüsünün kuruluşuna katkıda bulundu. Lincoln Center'ın (New York) başkanlığını yaptı (1962-1969). Daha çok enstrümantal olan yapıtları arasında 10 senfoni (1935-1976) vardır.

SCHUMANN (Robert), alman besteci (Zwickau 1810 - Endenich, Bonn yakınında, 1856). Çok kültürlü bir yayıncının oğluydu, 1817'de ilk piyano derslerini annesinden aldı ve daha 12 yaşında bestelemeye başladı. Edebiyat ve müzik arasında kararsız, yalnızlıktan hoşlanan, melankoliye yatkın ve aşırı romantik bir yaradılıştaydı; 1828'de bir yandan Leipzig Hukuk fakültesi'ne devam ederken, bir yandan da piyanist F. Wieck'ten ders almaya başladı. Kendi bulduğu bir mekanizma ile çalışmak yüzünden (1831), sol elini kullanamaz duruma geldi. Babasının ölümü ve Ernestine von Fricken'e âşık olması üzerine, bir sinir depresyonu geçirdi (1833). Ancak hemen ertesi yıl kendini toparladı ve *Neue Zeitschrift für Musik*'i kurarak bu dergide Berlioz, Mendelssohn, Liszt, Brahms vb. gibi büyük romantiklerin yapıtlarını incelemeye ve tanıtmaya başladı. 1835'te piyano öğretmeninin kızı ve yetkin bir piyanist olan Clara Wieck'e tutulduysa da, 1840'a kadar beklemek zorunda kaldı ve babasının razı olmamasına rağmen o yıl genç kızla evlendi. Mücadele, bunalım ve umutsuzluk yıllarından sonra, Dresden'e gittiği 1844 yılına kadar süren sakin ve huzurlu bir dönem başladı. O yıl tekrar hastalandı, daha kötümser oldu, manyak davranışları yüzünden çalışmaları aksadı. Oğlu Emil'in ve 1843'te Leipzig konservatuvarı'ndaki piyano ve kompozisyon sınıfını kendisine bırakan dostu Mendelssohn'un ölümüyle (1847), zaten bozuk olan manevi ve ruhsal durumu büsbütün bozuldu, Düsseldorf kentinin müzik yöneticiliğine atanmasına (1850), rağmen, kendini ispritizmaya verdi ve gitgide delirdi. Genç Brahms'ın dostluğuna ve desteğine (1853) rağmen, 27 şubat 1854'te intihara kalkıştı ve ölünceye kadar Endenich akıl hastaları kliniği'nde kaldı.

Yapıtları iki büyük döneme ayrılmaktadır. 1829-1844 arasında ilk göze çarpan çok sayıdaki piyano parçalarıdır. Kısa sütler biçiminde düzenlenen bu parçalar, içtenlikleri, şiirsel ve lirik nitelikleriyle bestecinin kişisel ve romantik üslubunu yansıtırlar. *Variationen über "Abegg"* (1830), *Kelebekler* (1831), *Karnaval* (1835), *Phantasiestücke* (1837), *Senfonik etütler* (1837), *Kinderszenen* (1838), *Hümoresk* (1838), *Fantasiestücke* (1838), *Novelletten* (1838) vd. Bu yapıtlarda Jean-Paul ya da Hoffmann gibi yazarların etkisinin yanı sıra bestecinin daha o zamandan hastalanmaya başladığını gösteren belirtiler de yer alır: çoğunlukla iki hayali kişinin (hayalci Eusebius ile enerjili Florestan) karşıtlığıyla simgelenen kişilik ikileşmesi, hezeyanlar, hummalı ajitasyon vb. 1840 yılında ise Schumann tersine liede ağırlık verdi ve bu türü aynı coşku, aynı ateşli tutkuyla işleyerek ortaya koyduğu kısa fakat son derece etkili parçalarda piyanoya ne Beethoven ne de Schubert'te görülen bir önemlik tanıdı. *Liederkreis* ve *Myrthen*'in yanı sıra çevrimler arasında en önemlileri *Frauenliebe* und Leben* (Chanisso'nun şiirleri) ve *Şair* aşkı'* dır (*Dichterliebe*, Heine). 1841'den başlayarak müzikçi, ufkunu genişletmek ister gibi piyano konçertosunun birinci bölümünü, birinci senfonisini ve sonradan dördüncü senfoni olacak senfonisini besteliyor ve oda müziği repertuvarını üç yaylı sazlar dörtlüsü, piyanolu dörtlü ve piyanolu beşli gibi yapıtlarla zenginleştiriyordu (1842). 1844 -1853 arası ayrı bir dönem olarak ele alınabilir. Bu dönemde hastalığın ilerlemesiyle birlikte, estetik anlayış üslup ve müzik dilinde de büyük bir gelişme görüldü. O güne kadar alışılmış yollara sapmayan bir şair olarak kendini ortaya koyan Schumann bu dönemde de alışılmış kalıplarla (sanat biçimi) ya da yeniklasik bir kontrapuntoyla yetinmek zorunda kalır. Buna örnek olarak pedallı piyano ya da org için *B.A.C.H. üzerine altı füg* (1851) ya da piyano keman için iki sonatı gösterilebilir. Son yıllarda müziği, daha çok durgun ve yinelemeli bir anlayışa yönelirken, güçsüz bir duygusallığın etkisi altında felce uğramış gibidir (*Messen* ve *Requiem*, 1852; keman konçertosu ve piyano için *Gesange der Frühe*, 1853). Schumann'ın ayrıca koro için ya da lirik birçok yapıtı (a cappella korolar, *Das Paradies und die Peri* (1841-1843), *Manfred* ve *Requiem für Mignon*, 1849; *Der Rose Pilgerfahrt*, 1851; *Szenen ans Goethes Faust*, 1844-1853 ve 1849'da tamamlanan *Genoveva* operası) ve orkestra yapıtları dą (dört senfoni; piyano, viyolonsel ya da keman konçertoları; korno ya da piyano için *Konzertstücke* vd.) vardır. Besteciliği kendi kendine öğrenen Schumann, ne Meldelssohn kadar parlak bir orkestralamacıydı, ne de büyük soluklu temaları rahatça geliştirebiliyordu; bu yüzden en iyi yaratıcılık döneminin içtenlikli yapıtları (piyano, oda müziği, lieder), daha çok olağanüstü esinleri ve alman edebiyat ve müzik fantastiğinden taşıdıkları yankıyla etki uyandırır.

SCHUMANN (Clara, kızlık adı **Wieck**), alman kadın piyanocu (Leipzig 1819 - Frankfurt am Main 1896), Robert Schumann'ın eşi ve Friedrich Wieck'in kızı. Evlendikten sonra turnelerinde yalnızca Beethoven, Chopin, Liszt ve Schumann'ın yapıtlarını seslendirdi. Schumann, *la* minör konçertosunu onun için besteledi. Joachim ve Brahms'a yakındı, Frankfurt konservatuvarı'nda ders verdi ve kocasının yapıtlarının basımını yönetti.

SCHUMANN (Elisabeth), amerikan uyruklu alman kadın şarkıcı (Merseburg 1885 - New York 1952). Meslek yaşamına 1909'da Hamburg'da başladı, burada Opera'ya girdi (1909-1919), Viyana operası'nda soprano olarak üne kavuştu ve burada, 1919-1938 arasında, özellikle Mozart ve R. Strauss'un yapıtlarını seslendirdi. En başarılı olduğu alanlardan biri de lied yorumculuğuydu.

SCHUMANN (Maurice), fransız siyasetçi (Paris 1911). M R P'nin (Halkçı cumhuriyet partisi) kurucularındandır, Nord bölgesi milletvekili olarak (1945-1973) Dışişleri bakanlığı müsteşarlığı yaptı (1951 -1954). 1958'de general de Gaulle'ü destekleyerek birçok kez bakanlık yaptı. 1969 -1973 döneminde Dışişleri bakanı oldu. 1974'ten bu yana senatördür.

SCHUMANN (Peter), amerikalı tiyatro yöneticisi (Silezya 1931). Bir süre Almanya'da yaşadıktan sonra 1961'de ABD'ye yerleşerek burada *Bread* and Puppet Theatre*'ı kurdu ve aynı zamanda hem didaktik, hem de anlatımcı bir işleve sahip kuklalar kullanarak tam bir tiyatro gösterisi meydana getirmeye çalıştı.

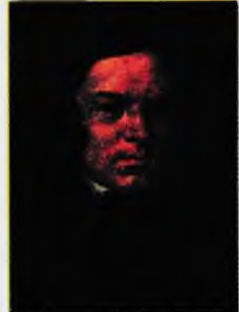
SCHUMANN-HEINK (Ernestine RÖSSLER, — denir), ABD uyruklu çek kadın şarkıcı (Libeň, Prag yakınında, 1861 - Hollywood 1936). Meslek yaşamına 17 yaşında Dresden'de başladı, 1909'da, R. Strauss'un *Elektra*'sında Klytaimnestra'yı oynadı. Berlin operası'nda soprano olarak çalıştı, sonra Bayreuth'te (1896-1914) şarkı söyledi. ABD'ye yerleştikten sonra, 1899-1932 arasında Metropolitan Opera' da sahneye çıktı. Birçok film çevirdi.

SCHUMPETER (Joseph Alois), avusturyalı iktisatçı (Trešt, Moravya, 1883 - Salisbury, Connecticut, 1950). Von Wiezer ve Böhm-Bawerk'in öğrencisiydi; Czernowitz (1909) ve Graz'da (1911) ders verdi; Maliye bakanlığı (1919) ve bankerlik yaptı. Bonn'da (1925) ve daha sonra 1932'den başlayarak ABD'de Harvard'da iktisat profesörüydü. Birçok yapıtı vardır. En önemlileri: *Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung* (İktisadi evrim kuramı) [1912], *Business Cycles* (İş yaşamındaki çevrimler) [1939] ve *Kapitalismus, Sozialismus und Demokratie* (Kapitalizm, sosyalizm ve demokrasi) [1942]. Bunlardan ikincisinde, kapitalist ekonominin evrim sürecini kuramsal tarihsel ve istatistik açıdan inceler ve üst üste gelen üç çevrimin (uzun vade, orta vade, kısa vade) etkileşimine dayandırır. Üçüncüsünde ise, kaçınılması olanaksız ama ona göre üzücü bir şey olan sosyalist düzen ile demokratik yönetim yöntemleri arasındaki ilişkileri saptamaya çalışır. Ölümünden sonra, *History of Economic Analysis* (İktisadi çözümlemenin tarihi) [1954] de yayımladı. Schumpeter'in en önemli katkısı, ekonomik büyüme sürecinde yenilikler yapan girişimcinin rolünü göz önüne sermesidir.

SCHUPO a. (alm. *Schutz*, koruma ve *Polizei*, polis sözcüklerinin kısaltması). **1.** 1920'de, Prusya'da kurulan resmi polis ör-

Paris Match

Robert Schuman (1950'ye doğr.)

Ackermann

Robert Schumann
Hans Best'in yaptığı bir portreden ayrıntı
özel kol.

Harlingue-Roger-Viollet

Joseph Alois Schumpeter

Harlingue-Roger-Viollet

şansölye Schuschnigg

Gerschel

Paul Schutzenberger

Bärenreiter Verlag

Heinrich Schütz
anonim bir minyatürden ayrıntı
Staatbibliothek, Berlin

gütü. **—2.** Bu örgüte bağlı polis memuru.

SCHUR (İssai), rus kökenli alman matematikçi (Mogilev 1875 - Tel-Aviv, 1941). Berlin Üniversitesi'nde çalıştı, ancak 1935'te nazi yönetimi tarafından istifa etmek zorunda bırakıldı. 1900'de hocası Frobenius'un kurduğu grupların gösterimi üstünde çalıştı; bunun yanı sıra matrisleri, cebirsel denklemleri, ıraksak serileri, integral denklemleri, sayılar ve fonksiyonlar kuramını inceledi.

SCHURE (Édouard), fransız eleştirmen ve tarihçi (Strasbourg 1842 - Paris 1929). Wagner'in kuramlarını savundu, *Histoire du "lied"* ("Lied"in tarihi) [1868] ve *le Drame musical* (Müzikal dram) [1875] adlı yapıtlarını yayımladı. Ayrıca, teozofik öğretileri de inceledi (*les Grands İnitiés* [Büyük teozoflar], 1889).

SCHURİCHT (Carl), alman asıllı isviçreli orkestra şefi (Dantzig 1880 - Corseaux, Vevey yakınında, 1967). Wiesbaden tiyatrosu orkestra şefi sonra da müzik direktörü oldu (1922-1944), daha sonra Frankfurt radyosu senfoni orkestrası'nın konuk birinci şefliğini yaptı (1937-1944). İsviçre'ye yerleşti, uluslararası bir üne kavuştu.

SCHURMAN (Anna Maria VAN) → VAN SCHURMAN.

SCHURZ (Carl), alman kökenli amerikalı siyaset adamı (Liblar, Köln yakınında, 1829 - New York 1906). Gazeteci ve kölelik düşmanıydı, Madrid'de diplomatik temsilcilik yaptı (1861), Ayrılık savaşı'na katıldı ve Lincoln tarafından generalliğe getirildi. Missouri senatörlüğü (1869-1875), İçişleri bakanlığı (1877-1881) yaptı, "kayırma sistemi"ne karşı savaşıma girişti, daha sonra *Evening Post* gazetesinin başına geçti (1881-1884).

SCHUSCHNİGG (Kurt VON), avusturyalı siyaset adamı (Riva, Garda gölü, 1897 - Muters, İnnsbruck yakınında, 1977). Avukatlık yaptı, Sosyal hıristiyan parti'den milletvekili seçildi (1927), Adalet (1932-33) ve Milli eğitim bakanı (1933) oldu, Dollfuss' un öldürülmesinden (haziran 1934) sonra şansölyeliğe getirildi. Aldığı güçlü cizvit eğitiminin etkisiyle Dollfuss'un siyasetini sürdürdü. Sosyalistlerin desteğini hiç bir biçimde kabullenmeksizin nazilere karşı çıktı. 1936'da Reich ile ilişkilerini düzeltmeye çalıştı, ama 11 temmuz antlaşması, Seyss-İnquart başkanlığında açıktan açığa Anschluss'u isteyen avusturya nazi partisinin güçlenmesi nedeniyle, olumlu bir sonuç vermedi. Bağımsız Avusturya yanlısı olan Schuschnigg, Habsburglar'ı yeniden tahta çıkarmayı tasarlayınca Hitler'i kızdırdı. Berchtesgaden'e çağrılarak (12 şubat 1938) askeri bir müdahaleyle tehdit edilince, tutuklu nazileri serbest bırakmak ve Seyss-İnquart'ı İçişleri bakanlığına getirmek zorunda kaldı. Giderek yalnız kalan Schuschnigg, çok geç de olsa sola yaklaşarak 9 martta Avusturya' nın özgür kalması konusunda bir halkoylaması yapmaya karar verdi. 11 martta Hitler, halkoylamasından vazgeçilmesini ve Schuschnigg'in istifa etmesini istedi. Uluslararası düzeyde bütünüyle desteksiz kalan Schuschnigg, Seyss-inquart'ın karşısında istifa etmek ve Anschluss'u kabullenmek zorunda kaldı. Dachau toplama kampına gönderildi, Amerikalılar tarafından kurtarıldı ve ülkesine dönmeden önce ABD'de Saint Louis Üniversitesi'nde profesörlük yaptı.

SCHUSS a. (alm. sözc.). Kayakta, en dik yokuştan yavaşlamadan iniş.

SCHUSSENRİED, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde, Biberach (1966'dan bu yana Bad Schussenried denilmektedir) yakınlarında köy, Yenitaş döneminin, Michelsberg kültüründen gelen yerel bir evresine adını veren Tarihöncesi buluntu yeri. İnce çizgi bezekli Schussenried çanak çömleğine Württemberg'deki birçok buluntu yerinde (Lauterach, Goldberg) rastlanır.

SCHUSTER (*sir* Arthur), ingiliz fizikçi (Frankfurt am Main 1851 - Yeldall, Twyford yakınında, Berkshire, 1934). Gökbilim ve matemetiksel fizik konularında uzmanlaştı ve 1888'de Manchester Üniversitesi'nde bir fizik kürsüsünün başkanlığına getirildi. Schuster, 1890'da, yükün katot ışınlarını oluşturan parçacıkların kütlesine bölümü olan *e/m* değerini buldu. Meteoroloji, Yer manyetizması, Güneş fiziği konularında araştırmaların yanı sıra, başta tayfölçüm olmak üzere optik alanında çalışmalar yaptı.

SCHUT (Cornelis), flaman ressam ve gravürcü (Anvers 1597 - *ay. y.* 1665). Rubens'ten etkilendi; tablolarında, güçlü renk ve değer karşıtlıkları, şiddetli ve yoğun çizgiler kullanarak dekoratif etkiler yaratmayı amaçladı (*Yükseliş*, Anvers katedrali'nin kubbesi, 1645-1647).

SCHUTZENBERGER (Paul), fransız kimyacı (Strasbourg 1829 - Mézy, Yvelines, 1897). Collège de France'ta mineral kimyası profesörü oldu (1876), daha sonra Paris'te bulunan Belediye fizik ve kimya okulu müdürlüğüne atandı (1882) ve Bilimler akademisi'ne üye seçildi (1888). Hidrosülfitleri ve selüloz asetatlarını buldu (1869).

SCHÜCKİNG (Levin), alman yazar (Clemenswerth, Westfalen, 1814 - Pyrmont, Hannover, 1883). Konusu doğum yeri Westfalen'de geçen romanlar yazdı.

SCHÜFFTAN (Eugen), alman görüntü yönetmeni (Breslau 1893 - New York 1977). 1947'de amerikan vatandaşlığına geçti ve adını da **Shuftan** olarak değiştirdi. 1929'dan sonra yalnız sinemayla ilgilenmeye başladı: *Menschen am Sonntag* (R. Siodmak), *Die Herrin von Atlantis* (G. W. Pabst, 1932), *Drôle de drame* (M. Carné, 1937), *Sisler rıhtımı* (Quai des brumes [M. Carné, 1938]) adlı filmlerdeki çalışmalarıyla Avrupa'nın usta görüntü yönetmenlerinden biri oldu. ABD'ye göç edince, birkaç filmin (*It Happened Tomorrow*, R. Clair, 1943) yapımında rol aldı. 1947'den sonra hem Avrupa'da, hem Kuzey Amerika'da etkinlik gösterdi ve *le Rideau cramoisi* (A. Astruc, 1952), *la Tête contre les murs* (G. Franju, 1958), *The Hustler* (R. Rossen, 1961), *Trois Chambres à Manhattan* (M. Carné, 1965) adlı filmlerin görüntü yönetmenliğini üstlendi. Kamera ile dekor arasına bir maket yerleştirmeye dayanan bir yöntem geliştirdi (böylelikle film üzerinde optik açıdan bir uyuşum yapılıyordu).

Schüller-Christian hastalığı, HAND-SCHÜLLER-CHRİSTİAN HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.

SCHÜRMANN (Georg Gaspar), alman besteci (İdensen, Hannover, 1672 ya da 1673 - Wolfenbüttel 1751). Hamburg opera ve kilisesinde şarkıcılık yaptı, 1697'de Wolfenbüttel saray capellası yöneticisi oldu. Bir süre Venedik'te kaldı (1701), sonra Meiningen capellası'nı yönetti, daha sonra yeniden Wolfenbüttel'e döndü (1707). Dinsel müzik ve elliden fazla opera (*Cladio ed Agrippina*, 1717; *Die getreue Alceste*, 1719; *Ludovicus Pius*, 1726; *Magnus Torquatus*, 1730) besteledi, opera türünün Almanya'da gelişmesinde önemli bir rol oynadı.

SCHÜTZ (Heinrich), alman besteci (Köstritz, bugün Bad Köstritz, Thüringen, 1585 - Dresden 1672). Landgraf Hessen-Kasselli Moritz, capellasındaki koroculaların arasında farkına vararak, 1609-1612 arasında onu eğitim görmesi için G. Gabrieli'yle birlikte Venedik'e gönderdi. 1617' den ölümüne kadar Schütz, Saksonya Seçicisi'nin capellasında yöneticilik yaptı. Yeni birsesli üslubu öğrenmek isteğiyle, 1628'de yeniden Venedik'e döndü ve orada Monteverdi'yle çalıştı. Özellikle Kopenhag'a birkaç yolculuk yaptı, kralın capellasını yönetmek için Kopenhag'da 1633 ve 1644 arasında üç kez kaldı.

İtalya'daki ilk kalışı sırasında bestelediği bir italyan madrigalleri kitabı (1611) ve alman dilinde ilk opera olan *Dafne* (1627) dahil bazı kayıp sahne yapıtları bir yana bırakılırsa, Schütz'ün mesajı, yapıtların sayısı bakımından olduğu kadar nitelikleri ve Almanya'daki kutsal müzik sanatının gelişmesi içinde tuttukları yer bakımından da, herşeyden önce dinsel bir mesaj olarak kalır. 4 sesli *Cantiones sacrae*'sinde Schütz (1625), her ne kadar Lassus'un birsesli madrigalden kaynaklanan dram müziği perdelikleriyle zenginleştirilmiş çoksesli üslubundan esinlendiyse de, öteki yapıtlarında Gabrieli'nin çoksesliliğini Monteverdi'nin birsesliliğiyle birleştirdi, onları lutherci ayin düzenine uyarladı ve böylece çok belirgin bir alman üslubu oluşturdu. *Psalmen Davids*'deki (1619) konçerto ve hikâye üsluplarının ustası olarak, Paskalya için bestelediği *Auferstehungshistorie* (1623) adlı yapıtıyla alman oratoryosunu yarattı. *Symphoniae sacrae* (I, 1629; II, 1647) ve *Kleine geistliche Konzerte* (1636, 1639) adlı yapıtları, Monteverdi'nin oratoryoya benzeyen bir lirizm ve bir inşatla birleşen katkısını ortaya koyuyordu. *Sieben Worte Jesu Christi am Kreuze* (1645) adlı yapıtı, Gabrieli tarzında enstrümantal bir katılımı, eski motet, recitativo ve birseslilik öğeleriyle birleştirdi. Schütz, bir cenaze müziği (*Musikalische Exequien*, 1636), birçok büyük motet derlemesi, *Geistliche Chormusik* (1648), *Symphoniae sacrae* III (1650), *Zwölf geistliche Gesänge* (1657) ve parlak bir orkestrayla desteklenen recitativolar, arialar ve ikililerle bezenen, kutsal tarih türünün başyapıtı bir *Weihnachtshistorie* (1660-1664) bıraktı. Yaşamının sonuna doğru Schütz, bestelediği üç *Çile* (1665-66) ile arkaik bir üsluba döndü. Koroların azlığı ve çok yalın bir recitativoyla, hiçbir dış öğeye yer vermeyen kutsal dramlardan oluşan a cappella Çile türünün son örnekleri olan bu yapıtlar, Schütz'ün Bach'tan önce dinsel müziğin Almanya'daki en büyük temsilcisi olduğunu gösterir.

SCHWAB (Gustav), alman yazar (Stuttgart 1792 - *ay. y.* 1850). Uhland ve Kerner ile birlikte schwaben* okulunun önde gelen temsilcisiydi. Hafif şiirlerinin ve romanslarının yanı sıra halk tarafından çok sevilen baladlar (*Der Reiter und der Bodensee; Das Gewitter*, 1829) yazdı, Lamartine'den çeviriler yaptı ve Antikçağ efsanelerini içeren *Schönsten Sagan des klassischen Altertum* (Klasik Antikçağ'ın en güzel sagaları) [1838-1840] adlı bir derleme kitabı yayımladı.

SCHWABACH, Almanya'nın Bavyera eyaletinde kent, Nürnberg'in güneyinde; 33 900 nüf. XV. yy.'dan kalma kilise (sanat eserleri). Duyarlı makineler.

SCHWABEN, Almanya'da, bir bölümü Bavyera'da, öbür bölümü Baden-Württemberg'de yer alan tarihi bölge.

İlk önce Keltler'in yaşadığı tarihi Schwaben bölgesi, İ.Ö. I. yy.'da *Süevler* tarafından işgal edildi; sonra Romalılar ele geçirdikleri bu bölgeyi Rhaetia eyaleti yaptılar. III. yy. sonunda buraya yerleşen Alamanlar, Konstanz ve Augsburg piskoposluklarıyla Sankt Gallen (614), Reichenau (724), Murbach (727) vb. manastırlarını kuran irlandalı ya da germen keşişler tarafından hıristiyanlaştırıldılar (VII-VIII. yy.). Charles Martel'e yenildiler (730) ve Karolenjler, Alamanya'ya egemen oldular (746). Kısa Pépin, yerel dükleri ortadan kaldırdı, yerine iki kont geçirdi, ama onlar da IX. yy.'da bağımsızlıklarını ilan ettiler. Germanya kralı Konrad I, kontları önce boyunduruğu altına aldı, sonra da öldürttü (917); Burchard I Kuşçu Heinrich'e kendisini Schwaben dükü olarak kabul ettirmeyi başardı, ama kalıcı bir hanedan kuramadı. İkinci dük Hermann I'in ölü-

münden (950) sonra Büyük Otto, düklüğü Hermann I'in damadı olan öz oğlu Liudolf'a verdi. O tarihten sonra imparatorlar, düklüğü kendi sülalerinin elinde tutmaya çalıştılar; buna rağmen düklük durmadan el değiştirdi. İmparator Heinrich IV, Schwaben'i 1079'da Hohenstaufenli Friedrich I'e bıraktı; o da, Breisgau'yu ve Zürich manastır muhafızlığını damadı Zähringenli Berthold'a vermek zorunda kaldı (1097). Bununla birlikte talih yeni Schwaben sülalesine güldü: bu sülale, dük Friedrich II Barbarossa ile imparatorluk mertebesine yükselirken düklüğü de elinde tuttu.

Schwaben sülalesinin ortadan kalkmasından (1268) sonra imparatorluk hakları, topraklar ve kalan gelirler yukarı ve aşağı schwabenli muhafızlar tarafından yönetildi. Ama Schwaben düklerinin gerçek mirasçısı olan Württemberg kontundan başlamak üzere tüm önemli prensler bunlar üzerinde hak iddia ettiler. Bir karışıklık dönemi başladı. Kendilerini yağmalayan senyörlerden korunmak için kentler birleştiler (ilk Schwaben birliği, 1331). Bu birliğin kurulması üzerine, Württemberg kontları hak iddialarının bir bölümünden vazgeçtiler. 1376'da Ulm yönetiminde başka bir birlik kuruldu. Buna karşılık Habsburglar Schwabenli küçük senyörler birliği'ni (Schlegerler) destekleyince (1360) sürekli bir karışıklık patlak verdi. 1389'da birlikler yasaklandı. Yerel senyörlerin gaspları devam etti. İmparator Friedrich III, Esslingen'de Schwaben meclislerini topladı; bunlar Büyük Schwaben birliği'ni oluşturdu (1488). Federal bir konseyin yönettiği ve 12 000 piyadesi ve 1 200 süvarisi olan bu birlik, genel bir uzlaşma sağladı; aynı zamanda dük Ulrich von Württemberg'i (1519) ve İngolstadt'taki köylü ayaklanmasını (1525) bastırarak Avusturya'nın Güney Almanya'daki üstünlüğünü güvenceye aldı. Ama Reform hareketine karşı çıkması birliğin parçalanmasına yol açtı (1533). 1500-1512'den beri imparatorluğun on bölgesinden biri olan Schwaben, artık iki kampa ayrılmıştı: önderleri Württemberg dükü olan protestanlar ve Avusturya'nın müttefiki katolikler. Schwaben, Westfalen antlaşması'yla (1648) kesin olarak parçalandı. Protestan Schwaben (daha sonraları Württemberg*), piyetizmin Almanya'daki merkezlerinden biri oldu.

SCHWABEN LEHÇESİ a. Schwaben'de konuşulan yukarı almanca lehçesi.

Schwaben okulu, 1815'ten XIX. yy. ortasına kadar Schwaben'de etkinlik gösteren Schwaben asıllı ya da orada yaşayan yazarlar topluluğuna verilen ad. Başlıca temsilcileri: L. Uhland, G. Schwab, J. Kerner, K. Mayer, G. Pfizer ve W. Hauff'tur. (Bölgelerinin halk geleneklerinden esinlenen yalın ve taze soluklu romantizmleri, 1800 yıllarının romantizminden daha yüzeyseldi, ama daha geniş bir okuyucu kitlesi buldu.)

SCHWABEN sülalesi → HOHENSTAUFEN.

SCHWABEN-FRANKEN havzası, Almanya'nın güney kesiminde büyük doğal bölge, Karaorman ile Bohemya kütlesi arasındadır. Bavyera, Baden-Württemberg ve Hessen eyaletleri arasında bölüşülmüştür.

İkinci Zaman'da 1 500-2 000 m kalınlığında kumtaşı, marn ve kireçtaşı yığışmış tortul havzadır. Üçüncü Zaman'da bir dip kıvrımı, K.'de ve ortada havzayı iyice yükseltmiş ve G.'e (Alpler yönünde), G.-D.'ya (Bohemya kütlesi yönünde) doğru bir çarpılma meydana getirmiştir. Tuna'nın güneyinde kalan tüm bölge Miyosen'de deniz altında kalmış, Alp yer şekillerinin iyice aşınmasıyla ortaya çıkan çok kalın bir molas katmanı bu denize çökelmiştir.

Bu jeolojik havza (topografya havzası değildir) bir ova bölgesi oluşturmaz. Kimi bölümleri (Schwaben Jurası) yakınındaki Hercynia kütlelerinden (Karaorman, Bohemya kütlesi) biraz daha alçaktır. Platolar, yer biçimlerinin büyük bölümünü oluşturur.

Yumuşak ve sert katmanların almaşması, yamaç biçimlerinin oluşumunu kolaylaştırmıştır. Az ya da çok düzenli yaylar halinde istiflenen tortul katmanlar, K.-B.'ya bakar ve Karaorman'dan Bohemya kütlesine kadar uzanır. Tuna vadisi dolaylarında Jura dönemi kireçtaşları molas altında kaybolur. Schwaben Jurası, Franken Jurası, Frankenhöhe, Steigerwald vb., arka yamaçları dirençli katmanlardan (kumtaşı ve kireçtaşı) geniş yamaçlar oluşturur. Bohemya kütlesiyle birleştiği yerde yanardağ akıntıları ve kırıklar bulunur. Çukurları Kretase devri ve Üçüncü Zaman oluşumlarıyla dolmuştur (güçlü ırmaklar bu oluşumları az çok yüzeye çıkarır). Schwaben Jurası platosunda yanardağ kökenli yüzey şekillerine rastlanır.

Schwaben-Franken havzası, iktisadı hâlâ daha çok tarıma dayanan bir bölgedir. Toprakların çeşitliliği ve arazinin engebeli olması nedeniyle kırsal yaşam koşulları oldukça çeşitlidir. Schwaben Jurası ile Franken Jurası'nın kireçtaşlı yüksek platoları fundalıklarla kaplıdır. Kumtaşlı düz kesimler genellikle ormanla örtülüdür; oysa işlenen topraklar büyük bölümü lösle örtülü daha alçak platolara bir kırsal kesim görünümü kazandırır. Yamaçların eteğindeki ekili ve verimli çöküntü alanları, bir geçit yeridir; buralarda birçok kent (Nürnberg ve Augsburg en önemlileridir) vardır. Havzanın daha az yüksek olan kuzey -batı kesiminde (Main-Neckar), derine gömülmüş vadilerin ve tepelerin yamaçlarında bağcılık yapılır.

SCHWÄBISCH GMÜND, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Stuttgart'ın doğusunda; 57 000 nüf. Geç roman üslubunda Sankt Johann kilisesi, XIV. yy.'dan kalma hal-kilise tipinde Sankt Kreuz kilisesi ve başka anıtlar; güzel görünümlü Pazar meydanı. Maden arıtma tesisi. Duyarlı makineler. Camcılık. Kuyumculuk. Saatçilik.

SCHWÄBISCH HALL, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Heilbronn'un doğusunda; 32 200 nüf. Eski anıtlar (XV. yy.'dan kalma St.-Michael kilisesi, barok üslubunda belediye konağı ve Pazar meydanı). Ticaret (hayvan) ve sanayi merkezi. Makine, elektrik ve tekstil sanayileri. Doğramacılık. Bira fabrikaları. Maden suları.

SCHWÄBISCHE TÜRKEI (türkç. *Schwaben Türkiyesi*), Macaristan'da bölge, Tuna, Drau ve Balaton gölü arasında; XVIII. yy.'da Türkler'in bu toprakları bırakmasından sonra, alman göçmenleri (Tuna Schwabenlileri) buraya yerleştirildi. Günümüzde Banat ile birlikte, Tuna Schwabenlileri'nin ikinci büyük yerleşme bölgesidir.

Schwachman hastalığı ya da **sendromu,** yapısal hastalık. Pankreas dış salgısı yetersizliği ve buna eşlik eden agranülositoz ile, kalçalar, diz ve kaburgalarda daha belirgin olan bir disostoz ile kendini belli eder.

SCHWAGERİNA a. Karbon devri kireçtaşları arasında fosillerine rastlanan delikli cinsi. (*Fusulinidae* familyası.)

Schwammenauel barajı, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde baraj, Rur üzerinde, Düren'in güneyinde. Su sporları.

SCHWANDORF, Almanya'nın Bavyera eyaletinde kent, Böhmerwald'ın eteğinde, Nürnberg'in doğusunda; 27 700 nüf. Bir termik santralı besleyen linyit yatağı. Alüminyum sanayisi. Seramik (kil çıkarımı). Büro gereçleri. Besin sanayileri.

SCHWANER dağları, Borneo'da dağlar, Endonezya kesiminde. Kapuas ve Barito havzalarını birbirinden ayırır; *Bukit Raca*'da 2 278 m.

SCHWANGAU, Almanya'da yer, Bavyera'nın güney-batısında, Füssen'in doğusunda. Yakınında, XII. yy.'dan kalma eski bir şatonun temelleri üstünde, 1832 yılına doğru yeniden yapılan *Hohenschwangau* (esk. *Schwanstein*) şatosu; kayalık bir tepe üstünde, kral Ludwig II için yapılan (yapımına 1868 yılında başlandı) *Neuschwanstein* şatosu (Ortaçağ feriya üslubu, tiyatro ressamı Christian Jank'ın taslaklarından esinlenerek gerçekleştirilmiştir).

SCHWANN (Theodor), alman doğabilimci (Neuss am Rhein 1810 - Köln 1882). Mayalanmaya canlı yaratıkların neden olduğunu, canlılar olmaksızın mayalanma olamayacağını, mayalanmanın ısıyla ve bazı kimyasal maddelerle durdurulabileceğini gösterdi. Hayvansal organizmanın temelini oluşturan hücre kuramının ilk izleri onunla başlar (1839). Önce Louvain, sonra Liège üniversitelerinde profesörlük yapan Schwann *Mikroskopische Untersuchungen über die Übereinstimmung in der Struktur und dem Wachstum der Tiere und der Pflanzen*'i (Bitkilerin ve hayvanların yapısındaki ve büyümesindeki uygunluğa ilişkin mikroskobik araştırmalar) [1839] yayımladı.

Schwann kılıfı. Nörol. Defalarca kendi üstüne kıvrılarak bir nöronun aksonunu çepeçevre saran ve çevre sinir sisteminde *Schwann hücresi*, merkez sinir sisteminde *oligodendrosit* adı verilen nevroglia hücrelerinin tümü. Bu hücrelerden ikisinin arasındaki değme noktasına *Ranvier boğumu* denir. Schwann kılıfı miyelinsiz olabilir (bu durumda her bir nevroglia hücresi birbirine koşut birkaç aksonu birlikte sarar) ya da sitoplazma zarı üzerinde miyelin biriktirir (bu durumda her aksonun kendine özgü bir miyelinli kılıfı olur).

SCHWANNOM a. (fr. *schwannome*). NÖRİNOM'un eşanlamlısı.

SCHWANTHALER (Ludwig VON), alman heykelci (Münih 1802 - *ay. y.* 1848). Bavyera yeniklasikçiliğinin en başarılı temsilcisidir. Münih'teki *Bavaria*, Frankfurt am Main'daki Goethe anıtı ve Salzburg'daki Mozart anıtı başlıca yapıtlarıdır.

SCHWARTZ (Berthold), **Berthold der Schwarze** de denir, alman keşiş ve mucit (Freiburg in Breisgau 1310'a doğr. - Venedik 1384). Yanlış olarak top barutunun mucidi sayıldı. Venedikliler'in 1380'de kullandıkları bronz topları ilk kez dökmeyi başardı.

SCHWARTZ (Philipp), macar patolog (Werschetz 1894 - ? 1977). Budapeşte Üniversitesi tıp fakültesi'ni bitirdi (1919). Frankfurt / M. Üniversitesi patolojik anatomi enstitüsü'ne profesör oldu (1928). Nazi yönetiminden kaçarak İsviçre'ye gitti (1933). Aynı yıl türk hükümetinin davetlisi olarak İstanbul'a geldi. İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi genel patoloji ve patolojik anatomi enstitüsü'nde ordinaryüs profesör olarak çalışmaya başladı, türk uyruğuna geçti (1948). Türkiye'de patoloji öğretim ve eğitiminin çağdaşlaşmasına önemli katkıları oldu. 1953'te İstanbul'dan ayrılarak Frankfurt / M. Üniversitesi tıp fakültesi patolojik anatomi ordinaryüs profesörü oldu; Amerika'ya gitti (1954). Başlıca yapıtları: *Patolojik anatomi* (1939), *İnsan akciğer verem bilgisine giriş* (1940), *Otopsia tekniği* (R. Rössler ve Muammer Yenerman ile [1944]), *İhtiyarlıkta genel patoloji ve patolojik anatomi* (1947), *Tüberkülozun başlangıç devrinde reenfeksiyon* (1949), *Hipatitislerin patolojik anatomi patogenez ve etiolojisi hakkındaki yeni araştırmalar ve bazı neticeler* (1949).

SCHWARTZ (Delmore), amerikalı yazar (Brooklyn 1913 - New York 1966). Çoğu zaman anlatılarla karışık olan şiiri (*In*

Ch. Vioujar-Gamma

Laurent **Schwartz** (ocak 1982'de)

Avusturya arşivleri

prens Felix zu **Schwarzenberg** bir gravürden ayrıntı

Bernand

Elisabeth **Schwarzkopf**

Dreams Begin Responsibilities, 1938; *Genesis Book I,* 1943; *Summer Knowledge,* 1959), öyküleri (*The World is a wedding,* 1948; *Successful love and other stories,* 1961) ve denemeleri (*The İmitation of Life,* 1941) amerikan yahudi edebiyatının özgün bir akımını temsil eder ve kişi ile dış dünya arasında bir bağ kurmanın zorluğunu vurgular.

■ **SCHWARTZ** (Laurent), fransız matematikçi (Paris 1915). Paris Fen fakültesi'nde diferansiyel ve integral hesap profesörü oldu (1953). École polytechnique'te çözümleme profesörlüğü yaptı (1959-60 ve 1963'ten sonra), Fransa Bilimler akademesi'ne üye oldu (1975), çalışmalarından dolayı, 1950'de Fields madalyasıyla ödüllendirildi: fonksiyonel çözümlemenin büyük bir atılım göstermesini sağladı, fonksiyon kavramını genelleştirdiği *Théorie des distributions* (Dağılımlar kuramı) adlı çalışması hem uyumlu çözümlemenin ve kısmi türevli diferansiyel denklemler kuramının, hem de uygulamalı matematiğin gereksinimlerini karşılar: bu kuram, örneğin Dirac "fonksiyon"unun ya da Fourier dönüşümünün fizikçilerce kullanılmasını sağlamıştır.

Schwartz-Bartter sendromu (amerikalı hekim William B. *Schwartz* ve Frederic C. *Bartter*'in adlarından), patolojik olarak aşırı ölçüde antidiüretik hormon salgılanmasından ileri gelen ve ura benzeyen sendrom (özellikle küçük hücreli bronş kanserleri sırasında rastlanır). Başlıca özelliği hidroelektrolitik düzensizliklerdir. Hiçbir böbrek hastalığı olmadan, kanda sodyum düşüklüğü, düşük kan ve aşırı idrar geçişimi.

Schwartzmann-Sanarelli tepkimesi (amerikalı hekim Gregory *Schwartzmann* [doğm. 1896] ve italyan Giuseppe *Sanarelli*'nin [1864-1940] adlarından). Bağışıkbil. Gram negatif bakterilerin endotoksinine karşı meydana gelen aşırı duyarlılık tepkisi. Ya şırınga edilen noktada ortaya çıkar (damarda nekroz tepkisi) ya da genel olarak belirir (böbrekte, karaciğerde ya da kalp damar sisteminde konjestiyon tepkisi).

Schwarz eşitsizliği (alman matematikçi Hermann Amandus *Schwarz*'ın adından [Hermsdorf, Silezya bugün Sobiecin, 1843 - Berlin 1921]). Ceb. *f*, bir E vektör ℝ-uzayı üzerinde bakışımlı pozitif ikili doğrusal (aynı biçimde bir E vektör ℂ-uzayı üzerinde pozitif bir hermitçi) biçim ise ve φ de eşlik eden ikilenik (aynı biçimde eşlik eden ikilenik hermitçi) biçim ise, bu durumda E nin *x* ve *y* elemanları ne olursa olsun

$$|f(x, y)| \leqslant \sqrt{\varphi(x)\,\varphi(y)}$$

dir.

E, bir skaler çarpımla ve bir Eukleides düzgüsü ile donatılı Eukleides uzayı ise bu durumda

$$|x \cdot y| \leqslant \|x\| \times \|y\|$$

dir.

x ile *y* bağlı vektörler ise eşitlik geçerli olur.

Schwarz eşitsizliği. Mat. çözlm.

$$\left[\int_a^b f(x)\cdot g(x)\cdot dx\right]^2 \leqslant \left[\int_a^b f(x)\cdot dx\right]^2 .$$

$$\left[\int_a^b g(x)\cdot dx\right]^2$$ eşitsizliği, bu eşitsizlik $[a, b]$ üzerinde integrallenebilir *f* ve *g* için doğrudur, eşitlik, ancak *f* ile *g* nin birbiriyle orantılı olması durumunda olur. Bu eşitsizlik cebirdeki Schwarz eşitsizliğinin bir özel halidir.

Schwarz teoremi. Mat. çözlm. $M_0(x_1^0, \ldots, x_n^0)$ nin bir U dolayında tanımlı ve sürekli olan bir $f: \mathbb{R}^n \to \mathbb{R}$ fonksiyonu, U nun bir açık dolayında sürekli birinci kısmi türevleri ve M_0 da sürekli $f''_{x_i x_j}$ ile $f''_{x_j x_i}$ ($1 \leqslant i \leqslant n$; $1 \leqslant j \leqslant n$) ikinci kısmi türevlerini kabul ederse, bu durumda

$$f''_{x_i x_j}(M_0) = f''_{x_j x_i}(M_0)$$

olduğunu ifade eden teorem.

Schwarz türevi. Mat. çözlm. $g = \frac{f''}{f'}$, olmak üzere, $g' - \frac{1}{2} \cdot g^2$'ye eşit fonksiyon. *f* fonksiyonunun bu Schwarz türevi bir eşçizimde değişmezdir.

Schwarz yardımcı teoremi. Mat. çözlm.

$$D = \{z / |z| < 1\}$$

birim dairesi içinde holomorf olan bir fonksiyon $f(0)=0$ ve $|f(z)| < 1$ bağıntılarını gerçeklediğinde

$$|f(z)| \leqslant |z|, \ \forall z \in D$$

elde edildiğini ifade eden teorem. Üstelik $z_0 \neq 0$ için $|f(z_0)| = |z_0|$ ise $\forall z \in D$, $|\lambda| = 1$ olmak üzere $f(z) = \lambda \cdot z$ dir.

Schwarz yöntemi. Mat. çözlm. Çözümün tanım kümesinin daha basit altkümelere bir ayrılmasından yararlanarak kısmi türevli denklemleri üstelemeli çözme yöntemi.

SCHWARZ-BART (André), fransız yazar (Metz, 1928). Romancı olarak yapıtının başlıca teması ırkçılık, yalnızlık ve zulmün yarattığı dramdır (*le Dernier des justes,* Goncourt ödülü, 1959; *la Mulâtresse Solitude,* 1967).

Schwarzbunt, siyah-alaca sığır ırkına Almanya'da verilen ad.

SCHWARZBURG, Orta Almanya'da birbiri içinde yer alan ve 1920'de Thüringen eyaleti topraklarına katılan iki eski prensliğin adı.

SCHWARZE ELSTER, Almanya'nın doğusunda (Saksonya, Brandenburg) ırmak, Elbe'nin kolu (sağ kıyıdan), Lausitz kütlesinden doğar ve Saksonya'nın kuzey kesimindeki Kretase devri ve Üçüncü Zaman tepelerini, sonra büyük buzul ovasını geçer; 188 km.

SCHWARZENBERG, Avusturya'da sayfiye ve kış sporları (yüksl. 696-1458 m) merkezi Vorarlberg'de, Dornbirn'in D.'sunda; 1 400 nüf.

SCHWARZENBERG (Karl Philipp, *prens* ZU), dük **von Krumau,** avusturyalı feldmareşal ve diplomat (Viyana 1771 - ay y. 1820). 1789'da Türkler'e karşı sefere çıktı; Jemmapes'te (1792) ve Valenciennes kuşatmasında (1793) kendini gösterdi. Tuğgeneralliğe, sonra tümgeneralliğe (1799) yükseltildi. Hohenlinden yenilgisinden sonra (1800) ordunun ricatını korudu ve birkaç süvari alayının başına geçerek Ulm'u teslim olmaktan kurtardı. Petersburg'a görevli olarak gönderilen Schwarzenberg, Rusya'yı Fransa'dan ayırmaya çalıştı. Wagram bozgunundan (1809) sonra Paris'e büyükelçi olarak gönderildi; Napoléon'un Marie-Louise'le evlenmesini görüştü. Büyük orduyla (Napoléon ordusu) birlikte Rusya'yı istila edecek avusturya birliğinin komutanlığını üstlendi; Pinsk'i işgal etti, ama Varşova büyük dükluğüne geri çekilmek zorunda kaldı. 1813'te Fransa'yla Rusya arasında barışı sağlamaya çalıştı. Ne var ki, Avusturya'nın savaşa girmesinden sonra koalisyon kuvvetlerine komuta etti. Leipzig'de galip geldi. (16-19 ekim 1813). Arcis-sur-Aube savaşı'ndan (1814) sonra Paris'e yürüdü. 1815'te Haut-Rhin ordularının başına getirildi, sonra Yüksek savaş mahkemesi başkanlığına atandı.

■ **SCHWARZENBERG** (Felix, *prens* ZU), avusturya şansölyesi (Krumau, bugün Český Krumlov, Bohemya, 1800 - Viyana 1852), Karl Philipp'in yeğeni. Napoli'de büyükelçi oldu (1846-1848); Piemonte'ye karşı sefer düzenledi ve kayınbiraderi von Windischgraetz'in desteğiyle şansölye oldu (21 kasım 1848). Karşıdevrim'in önderliğini yaptı. Franz-Joseph'i tahta çıkardıktan sonra kurucu meclisi önce Kremsier'ye nakletti, sonra yeni anayasayı bizzat kaleme alarak kapattı (mart 1849). Bununla birlikte, koşullar nedeniyle bu anayasa askıya alındı ve çok geçmeden de kaldırıldı (31 aralık 1851 tarihli krallık mektubu). Schwarzenberg, Macaristan'da devrimin Jelačić'in emrindeki Hırvatlar ve Paskeviç'in komutasındaki rus birlikleri tarafından bastırılmasını sağladı (Világos, 13 ağustos 1849); İtalya'da, Sardinyalılar'ın Novara'da yenilgısinden (mart 1849) sonra Legazióneler'i işgal ettirdi ve avusturyalı arşidükleri Parma, Modena ve Floransa'da yeniden tahta çıkardı. Almanya'da, imparatorluk tacının Prusya kralına verilmesinden sonra Frankfurt parlamentosu'ndaki avusturyalı milletvekillerini geri çağırdı ve Prusya kralını, sınırlı Birlik'ten vazgeçmek zorunda bıraktı. Bu amaçla, katolik devletlerin birleşerek *Piusverein*'i oluşturmalarını sağladı ve Prusya'nın emellerinden rahatsız olan Saksonya ve Hannover'i ayırdı. Birliklerini Bohemya'ya yığan ve Ruslar'ın desteğini de alarak güçlenen Schwarzenberg, "Prusya'yı önce küçültmek, sonra yıkmak" düşüncesiyle Prusya Başbakanı Manteuffel'i Olmütz'e çağırdı (29 kasım 1850) ve ona Germen konfederasyonu'nun yeniden kurulmasını kabul ettirdi. Ancak, Dresden konferansı'nda (aralık 1850) Prusya'nın ve küçük alman devletlerinin muhalefetiyle karşılaşınca bu konfederasyonu istediği şekilde örgütleyemedi. Avusturya'nın Zollverein'a kabul edilmesini de sağlayamadı. Bununla birlikte, Avusturya'yı eski gücüne kavuşturdu ve Bach ile Stadion' un yardımlarıyla otoriter bir rejim kurdu.

SCHWARZENBERG (Friedrich, *prens* ZU), avusturyalı general (Pressburg yakınında, günümüzde Bratislava, 1800 - Viyana 1870). Prens Karl Philipp'in oğludur. Avusturya'nın hizmetinden ayrılarak (1830), Cezayir seferine katıldı, geziler yaptı ve İspanya'da Carlos yandaşlarının safında yer aldı (1838). Galicia ayaklanmasını bastırmak için geri döndü (1846), Sonderbundlu İsviçreliler'in hizmetine girmek istediyse de önerisi geri çevrildi (1847), Sardinyalılar'a (1848) ve Macarlar'a karşı (1849) savaştı.

SCWARZE PUMPE, Almanya'nın Brandenburg eyaletinde sanayi bölgesi; 3 600 nüf. Önemli linyit dönüştürme kombinası. (→ HOYERSWERDA.)

■ **SCHWARZKOPF** (Elisabeth), ingiliz yurttaşlığına geçen alman soprano (Jarotschin [bugün Jarocin], Poznań, 1915). Sanat yaşamına 1938'de Berlin operası'nda başladı. Çok geçmeden, opera ve operetlerin aranan oyuncuları arasına girdi. Sopranoların ortalama ses alanını, -tiz tarafta- birkaç ses aşabilen Schwarzkopf, 1942'de Viyana'da konser repertuvarına el attı. 1944'te bu kentin operasında sahneye çıktı. Savaştan sonra Columbia plak firmasının müdürü Walter Legge ile evlendi. 1947'den sonra Salzburg'da, Covent Garden'da, La Scala di Milano'da çalıştı. Bu yıllarda Mozart ve R. Strauss'un yapıtlarına eğildi. 1950'den başlayarak, daha çok oyun gücü gerektiren rolleri yorumladı, çağımızın en büyük sanatçılarından biri olarak kendini kabul ettirdi. 1971'den sonra yalnızca resitaller verdi. 1979'da yorum dersleri vermeye basladı.

SCHWARZKOPF (Norman), amerikalı general (Trenton, New Jersey, 1932). Vietnam savaşı'na, Grenada ve Panama'daki askeri harekâtlara katıldı. Körfez* savaşı sırasında (1990-1991) Irak'a karşı girişilen harekâtta çokuluslu kuvvetlere kumanda etti. 1992'de emekli oldu.

SCHWARZSCHİLD (Karl), alman astrofizikçi (Frankfurt am Main 1873 - Potsdam 1916). Göttingen (1901) ve Potsdam gözlemevlerini (1909) yönetti. Yıldız ışıkölçümünde ilk kez fotoğraftan yararlandı. Kuramsal gökbilim alanında, yıldız atmosferlerindeki ısı taşınımında ışınımsal süreçlerin rolünü ortaya koydu ve bu süreçleri betimlemeye yarayan matematiksel yöntemler geliştirdi. Güneş ve kuyrukluyıldız fiziği konusundaki araştırmalarının yanı sıra, yıldız istatistiği alanında çalıştı ve Gökada'mızın yapısının ve dinamiğinin henüz bilinmediği bir dönemde, yakın yıldızların devinimini inceledi. Atom fiziğine katkıları da çok önemlidir: Niels Bohr'un atom tayfları kuramının geliştirilmesi, Stark etkisi kuramı vb. Ancak Schwarzschild, özellikle, genel görelilik kuramına katkılarıyla tanınır (1916): Einstein'ın, küresel bir kütlenin çekim alanı tarafından yaratılan boş bir uzayın eğriliğine ilişkin denklemlerinin ilk doğru çözümünü verdi ve kara delik*lerin varlığını öngördü.

Schwarzschild etkisi. Foto. En belirgin özelliği, karşılıklılık* yasasından bir sapma olan etki.

Schwarzschild yarıçapı. Astrofiz. Çekimsel büzülme eğilimine karşın, dengenin gerçekleşebildiği küresel bir gaz kütlesinin yarıçapının en küçük limit değeri. Yarıçap, Schwarzschild yarıçapına eşit ya da ondan küçük olduğunda, bilinen hiçbir fiziksel kuvvet, sistemin çekimsel çökmesine karşı koyamaz; bu çökme sonucunda da kara delik* oluşur. Genel görelilik kuramı çerçevesinde öngörülen bu etki, sistemin kütlesiyle orantılı olan bir Schwarzschild yarıçapı değerine ulaşır; Güneş kütlesine eşit bir kütle için, bu limit yarıçap 3 km'dir.

SCHWARZWALD, Karaorman'ın almanca adı.

Schwassmann-Wachmann 1 kuyrukluyıldızı, 15 kasım 1927'de alman gökbilimciler *Schwassmann* ile *Wachmann* tarafından Hamburg gözlemevi'nden fotoğraflarla keşfedilen kuyrukluyıldız. Dolanım süresi 5 yıldır. Yörüngesi her zaman Jüpiter ile Satürn'ün yörüngeleri arasında kalır ve bir kuyrukluyıldız yörüngesine göre çok küçük sayılan dışmerkezliğiyle (0,131) öteki kuyrukluyıldızlardan ayrılır. Ayrıca bu kuyrukluyıldız, parlaklığındaki önceden kestirilemeyen ve henüz nedeni açıklanamayan ani sıçramalarla da dikkati çeker.

SCHWAZ, Avusturya'da (Tirol) kent, İnn kıyısında; 10 900 nüf. XV.-XVII. yy. arasında bölgede bakır, cıva ve gümüş çıkarıldı. Yanı başında bir Ortaçağ şatosunun yükseldiği kentte ilgi çekici anıtlar vardır: Fugger ailesinin evi (XV. yy.), Enzenberg sarayı (1700), Fransisken manastırı (XVI. yy.) ve Tirol'ün gotik üslubundaki en büyük kilisesi (sanat yapıtları). Sigara tiryakileri için çeşitli eşyalar. Besin sanayisi. Tekstil. Değirmen taşları.

SCHWECHAT, Avusturya'da (Aşağı Avusturya) kent, Viyana'nın güney-doğu banliyösünde, Tuna'nın sağ kıyısında; 15 000 nüf. Petrol rafinerisi. Viyana'nın havalimanı.

SCHWEDT ya da **SCHWEDT AN DER ODER,** Almanya'nın Brandenburg eyaletinde, Frankfurt an der Oder yöresinde kent; Oder'in sol kıyısında; 47 300 nüf. Petrol boru hattıyla Rusya'dan gelen ham petrolü işleyen rafineri. Petrokimya. Gazete kâğıdı.

SCHWEFELBERGBAD, İsviçre'de (Bern kantonu) kaplıca ve turizm merkezi, Thun'un G.-B.'sında; yüksl. 1 400 m.

SCHWEİGGER (Johann Salomo Christoph), alman fizikçi (Erlangen 1779 - Halle 1857). 1808'de bir elektrometre, daha sonra, 1820'de de, ilk galvanometrelerden biri sayılan bir çoğaltıcı yaptı. 1811'den 1833'e dek, *Journal für Chemie und Physik* adlı derginin yazılarını hazırladı.

SCHWEİNFURT, Almanya'nın Bavyera eyaleti sınırları içinde kent, Main kıyısında; 54 000 nüf. XVI. yy.'dan kalma belediye konağı. Makine (tekstil sanayisi için makineler, bilyalı yataklar), elektrik ve kimya sanayileri. Kereste sanayisi. Besin sanayileri.

SCHWEİNFURTH (Georg), alman gezgin (Riga 1836 - Berlin 1925). Nil ülkeleri, Eritrea ve Suudi Arabistan'da araştırma gezileri yaptı. Kahire Mısır enstitüsü'nü kurdu, Mısır başkentindeki müzeleri yönetti; özellikle, Mısır'la komşuları arasındaki botanik ve jeolojik ilişkileri ve bu çevrelerin uygarlığının tarihini inceledi.

SCHWEİTZER (Johann Baptist VON), alman siyaset adamı (Frankfurt am Main 1833 - Giessbach, Brienz gölü üzerinde, İsviçre, 1875). 1863'te *Allgemeiner deutscher Arbeitverein'e* (Alman genel işçiler birliği) [*ADAV*] girdi ve Lassalle ölünce başkan olarak onun yerini aldı (1864 -1871). *Sozialdemokrat* gazetesini yönetti, 1867-1871 arasında Reichstag'da milletvekilliği yaptı, ancak August Bebel ve Wilhelm Liebknecht ile anlaşamayarak Bismarck'ın siyasetini destekledi. Bunun üzerine ADAV'dan çıkarıldı.

SCHWEİTZER (Albert), fransız hekim, protestan tanrıbilimci, orgcu ve müzikolog (Kaysersberg 1875 - Lambaréné 1965). Strasbourg Üniversitesi'nin Protestan tanrıbilim fakültesi'nde profesörlük (1905 -1913), J. S. Bach derneği'nde (Paris) orgculuk yaptı. 1913'te, Gabon'da Lambaréné hastanesi'ni kurdu ve dünya çapında ün kazandı. Kutsal metinleri yorumlayan ve tanrıbilimsel yapıtları (*Geschichte der Leben Jesu Forschung* [İsa'nın hayatı üzerine araştırmaların tarihi], 1906; *Die Mystik des Apostels Paulus* [Havari Paulus'un gizemi], 1930; *Die Weltanschauung der İndischen Denker* [Büyük hint düşünürlerinin dünya görüşü], 1936) derin bir liberal protestan düşüncenin damgasını taşırlar. Schweitzer, Bach'ın org yapıtlarını baskıya hazırladı (Widor'la birlikte) ve aralarında *J. S. Bach: le musicien-poète* (Bach: şair-müzikçi) [1905] adlı çalışmanın da yer aldığı birçok yapıt bıraktı. (1952 Nobel barış ödülü.) Nobel ödülünü aldığı gün yaptığı *Barış problemi* (Das Problem der Versöhnung) başlıklı konuşma ve *Verfall und Wiederaufbau der Kultur* (1923) adlı yapıtı *Uygarlık ve barış* başlığıyla türkçeye çevrilmiştir.

Schweitzer çözeltisi, $[Cu(NH_3)_4](OH)_2$ formülünde mavi renkli tetraaminbakır II hidroksit çözeltisi; bakırın amonyak eşliğinde havada yükseltgenmesi sonunda elde edilir ve selüloz çözücüsü olarak kullanılır.

SCHWEİZ, İsviçre'nin almanca adı.

SCHWELM, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaleti sınırları içinde kent, Wuppertal yerleşme alanının doğusunda; 31 300 nüf. Makine ve elektrikli gereçler yapımı. Tekstil. Besin sanayisi. Kâğıt. Kauçuk.

SCHWENDENER (Simon), isviçreli botanikçi (Buchs, Sankt Gallen, 1829 - Berlin 1919), likenler üzerine araştırmaları vardır.

SCHWENNİNGEN, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaleti sınırları içinde yer, Neckar'ın doğduğu yerin yakınında, *Villingen-Schwenningen* kentinin bir bölümünü oluşturur.

SCHWERDFEGER (Jean Ferdinand), alman kökenli ince marangoz (öl. Paris 1798). 1760'ta Paris'e yerleşti, 1786'da ustalık payesi aldı. Ertesi yıl, Thomire ve ressam Degault ile birlikte Marie-Antoinette'in mücevher dolabını (Versailles şatosu) yaptı.

SCHWERİN, Almanya'nın Mecklenburg-Vorpommern eyaletinde kent. Schwerin gölü kıyısında; 130 865 nüf. (1989). Mecklenburg-Schwerin büyük düklüğünün eski merkezidir. Gotik üslubunda katedral XIX. yy.'da yeniden yapılan şato. Schwerin ulusal müzesi özellikle düklüğe ait eski resim koleksiyonları bakımından zengindir (XVII. yy. hollanda okulu; Oudry; vb.). Kablo, tekne yapımı, kamyon onarım atölyeleri, kimya, deri işleme, besin sanayisi. Tarım makinaları, plastik, sigara ve seramik —*Schwerin gölü* (63 km²) Stör aracılığıyla Baltık denizi'ne dökülür.

SCHWERİN (Christoph, —*kontu*), prusyalı general (Löwitz, Pomeranya, 1684 - Prag 1757). Mecklenburg-Schwerin dükünün hizmetinden, Prusya dükünün hizmetine geçti (1720), burada feldmareşalliğe yükseltildi (1740). Mollwitz zaferinin kazanılmasını sağladı (nisan 1741) ve Prag kuşatmasında öldürüldü.

SCHWERTE, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Ruhr kıyısında; 46 700 nüf. XVI. yy.'dan kalma belediye konağı; roman ve gotik üslubunda kilise. Demir ve nikel metalürjisi. Otomobil yapımı. Demiryolu gereçleri. Kimya. Besin sanayileri. İplikçilik.

Schwertträger ya da **Schwertbrüderorden,** 1202'de Daugavgriva'da (Dünamünde) Livonya paganlarına karşı haçlı seferi için kurulan şövalye tarikatı. Başlangıçta, 1197'de Bremen'de Riga piskoposu Buxhoevedenli Albrecht* tarafından dinsel bir topluluk olarak kuruldu ve daha sonra İsa Kardeşleri denen askeri bir tarikat haline getirildi. Halk arasındaki *Schwertträger* adı, beyaz cübbeleri üstünde çapraz taşınan (haç biçiminde) kırmızı iki kılıçtan gelir. Örgütlenmeleri Templierler tarikatından, kuralları ise Cîteaux tarikatından alınmıştı. Westfalen ve Saksonya'da taraftar toplayan tarikat şövalyeleri, papaz çömezleri ve keşişlerden oluşuyordu. İlk büyük üstat, Dvina vadisinin fethine girişti. (→ LİVONYA.) Tarikat, güçlenmek için 1237'de Töton şövalyeleri tarikatıyla birleşti ve bu tarikatın özerk bir kolu oldu. *Livonya tarikatı* adını aldı ve kendi büyük üstadını muhafaza etti; en ünlüsü Wolter von Plettenberg'di (1494-1535). Sonuncusu olan Gotthard Kettler, 1559'da çar İvan IV'e yenildi, Livonya'yı Polonya'ya bıraktı, tarikata dünyevi bir nitelik kazandırdı ve Kurzeme'yi, Polonya'nın metbuluğunda kendisine bağlı ve soydan geçen bir düklük haline getirdi (1561).

SCHWİND (Moritz VON), alman ressam ve gravürcü (Viyana 1804 - Münih 1871). Önceleri kitap resimlemeleriyle tanındı. Münih akademisi'nde profesör oldu (1847); 1853'te, Wartburg şatosu'nun, 1869'da da Viyana operası'nın süslemelerini yapmakla görevlendirildi. Nasıralılar okulundan kaynaklanan üslubu, onlarınkinden daha güçlüdür. Konularını edebiyattan (romantik temalar), müzikten, opera librettolarından (*Falkenstein şövalyesi*, 1844, Leipzig müzesi; *Külkedisi* dizisi, 1854; Neue Pinakothek, Münih) aldı.

SCHWİNGER (Julian Seymour), amerikalı fizikçi (New York 1918). Harvard'a profesör oldu. Elektromanyetik alanla fotonun etkileşimleri kuramına yaptığı katkıdan dolayı, Feynman ve Tomonaga ile birlikte 1965 Nobel fizik ödülü'nü paylaştı. Elektromanyetik alanı kuvantalayarak elektronun manyetik momentini hesaplamayı başardı ve bu konuda yapılan deneyle tam bir uyum elde etti.

SCHWİTTERS (Kurt), alman ressam, heykelci ve yazar (Hannover 1887 - Ambleside, Büyük Britanya, 1948). Geleneksel bir eğitim görmekle birlikte, öncü araştırmalardan, özellikle de kübizmden etkilendi. 1918-19'dan başlayarak, biletler, gazete parçaları, ambalaj kâğıtları vb. gibi çeşitli nesnelerle kolajlar gerçekleştirdi. İlk kolaj çalışmalarından birinde görülen

Marilyn Silverstone

Albert Schweitzer (Lambaréné'de)

Keystone

Julian Seymour Schwinger (1965'te Nobel fizik ödülü'nü alırken)

MERZ hecesi, tüm çalışmalarının, şiirlerinin (*Anna Blume*, 1919) ya da plastik yapıtlarının ("Merzbild") genel adı haline geldi. 1920'den itibaren dada akımına (Arp, Hausmann; bu akımın Hannover'deki özgün temsilcisi oldu), yeniplastikçiliğe (Van Doesburg) ve konstrüktivizme bağlandı. *Merz* dergisinde ve çeşitli yapıtlarında, özellikle de Hannover'deki evinin ölçeğindeki anıtsal asamblajı *Merzbau*'da (1921'de başladığı, ancak, İkinci Dünya savaşı sırasında yıkılan bu asamblajın yapımına, Norveç [1937], ardından İngiltere'deki sürgün yıllarında yeniden girişti) bu akımların çeşitli yönlerini ele aldı.

Gamma

Leonardo Sciascia

SCHWOB (Marcel), fransız yazar (Chaville 1867 - Paris 1905). Genç yaşta *Étude sur l'argot français* (Fransız argosu üzerine inceleme) [1889] ile yazarlığa başladı. Sanat, felsefe (Schopenhauer onu derinlemesine etkiledi) ya da edebiyata ağırlık vererek kültürün her alanına ilgi duydu; yunan, latin, ortaçağ ve anglosakson edebıyatlarına özel bir eğilimi vardı. De Foe ya da Shakespeare'den çevirileri vardır, ama özellikle masalları (*Cœur double*, 1891; *le Roi au masque d'or*, 1893), düzyazı şiirleri (*le Livre de Monelle*, 1894), *Spicilège* (1896) adlı derlemesiyle tanınır.

SCHWYZ, İsviçre'de kent, Schwyz kantonunun merkezi, Muota yakınında, Grosser Mythen'in eteğinde; 12 100 nüf. XVIII. yy.'dan kalma, büyük bölümü barok üslubunda Sint Maarten kilisesi, başka anıtlar ve eski konutlar. Yönetim, ticaret ve turizm merkezi.

schwyz ırkı, İsviçre esmer sığırı da denilen sığır ırkı. Adını aldığı Schwyz kantonunda ıslah edilerek geliştirilmiş çok eski bir ırktır. Dayanıklı, iyi uyum sağlayan, bol süt veren schwyz ırkı, Orta ve Doğu İsviçre'deki sığırların yarısına yakın bir kısmını oluşturur. Bu ırk pek çok ülkeye götürülmüştür; Türkiye'de *İsviçre esmer sığırı* adıyla tanınır.

SCHWYZ kantonu, İsviçre Konfederasyonu'nun ilk 4 kantonundan biri. 908 km²; 100 000 nüf. (1991). Merkezi *Schwyz*. Konfederasyon adını ve bayrağını bu kantondan almıştır. İsviçre Önalpleri bölgesinde yer alan kanton, buzul vadileriyle ve göllerle büyük ölçüde yarılmış olan kuzey kesimine doğru alçalır. Başlıca iktisadi etkinlik hayvan yetiştiriciliğidir (esmer sığır ırkı). Zürich çevresinde toplanan sanayi önemsizdir. Sankt Gotthard karayolu sayesinde karayolu ile demiryolu ulaşımı ve turizm gelişmektedir.

—*Tar.* Özgür köylülerin oturduğu Schwyz bölgesi sakinleri daha 1240'ta Friedrich II'den doğrudan doğruya imparatorluğa bağlı bir fief ayrıcalığı sağladılar. 1242-1245'te Uri ve Unterwalden'le yaptıkları bağlaşmalarını 1291'de yenilediler ve bu bağlaşma Konfederasyon'a yol açtı. 1291'den Avusturya'nın zamanla üç kantona zorla kabul ettirdiği egemenliğe son veren Morgarten savaşı'na (1315) kadar Schwyz, Habsburglar'a karşı savaşımda önemli bir rol oynadı. Ayrıca Zürich savaşı'ndaki (1436-1450) harekâtların da başına geçti ve Zürich'e bağlı toprakların sahibi durumuna geldi. Bölge, Reform'a karşıydı. Fransız işgalinden sonra zorla kabul ettirilen Anayasa'yı reddetmeyi kararlaştıran Schwyz kantonu, sıradan bir yönetim bölümü durumuna düşürüldüyse de (1798), Uzlaşma yasası'yla yeniden kanton durumuna getirildi (1803).

Scala

Scipio Africanus
roma bronzundan büst
Ulusal müze, Napoli

SCIACCA, İtalya'da kent, Sicilya'da (Agrigento ili), Akdeniz kıyısında; 34 300 nüf. Sur kalıntıları. Başlangıçta norman (XII. yy.) üslubuyla yapılan, XVIII. yy.'da baroklaştırılan (Gagini'nin heykelleri, XVI. yy.) katedral. Başka kiliseler (XII.-XVII. yy.), saraylar, Sciacca (Antikçağ'daki *Selinunte*) küçük bir kaplıca merkezidir (sıcak sodyum klorürlü sular).

SCIÆNIDAE a. Zool. GÖLGEBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

Scianna sistemi. Hematol. Sc^1 ve Sc^2 antijenlerinin belirlediği alyuvar kan gruplarının tümü.

SCIAPUS a. Nemli yerlerde çok yaygın, *Brachycera* öbeğinden ikikanatlı cinsi. (Uzunbacaklısinekgiller familyası.)

SCIARIDAE a. Gölgelik yerlerde yaşayan, larvası küfler ve çürüyen bitkilerde gelişen sivrisinek familyası. (Bazı türleri yetiştirilen mantarlara zarar verir ya da buğday vb. gibi ekilen bitkilerin saplarını kemirir. "Asker kurtlar" adı verilen *Lycoria* [*Sciara*] *militaris* orman toprakları yüzeyinde binlerce bireylik sürüler halinde dolaşır. Sivrisinekler takımı.)

SCIASCIA (Leonardo), italyan yazar (Racalmuto, Agrigento eyaleti, 1921 - Palermo 1989). Öykü ve roman karışımı kısa polisiye öyküler yazdı, tema olarak mafyayı ve 60'lı - 70'li yılların italyan siyasetini yönlendirmiş olan karışık mekanizmaları seçti (*Il giorno della civetta*, 1961; *Il contesto*, 1971; *Todo modo*, 1974; *Candido ovvero Un sogno fatto in Sicilia*, 1977). Ayrıca kendi roman ve hikâyelerinde anlattıklarına benzeyen ya da bunları doğrulayan tarihsel ya da çağdaş bir dizi anketi (*Atti relativi alla morte di Raymond Roussel*, 1971; *La Scomparsa de Majorana*, 1975; *l'Affaire Moro*, 1978) vardır. Tiyatro yazıları (*l'Onorevole*, 1964; *Recitazione della controversia liparitana dedicata ad A.D.*, 1970; *I Mafiosi*, 1976) da yazdı. Aralarında en önemlileri Pirandello üzerine yapılmış en özgün çalışmalar olan *Pirandello e la Sicilia* (1961) ile *La corda pazza*'nın (1970) da yer aldığı çeşitli denemeler de yazdı.

SCICLI, İtalya'da (Ragusa ili) kent, Sicilya'da, Akdeniz yakınında; 24 000 nüf. Barok üslubunda kiliseler (XVIII. yy.).

Scientific Theory of Culture *(A)* [*Bir bilimsel kültür kuramı*], Malinowski'nin ölümünden sonra yayımlanan yapıtı (1944). İnsanda, evrensel güdülenmelerin bulunduğuna inanan Malinowski kültürü, doğal gereksinimlere verilen toplumsal bir yanıt olarak kabul eder. Ayrıca, işlevselci kuramı ve Frazer üzerine görüşlerini açıklar.

SCILLA, İtalya'da komün, Calabria'da (Reggio ili), Messina boğazı girişinde; 5 500 nüf. Kasaba, Antikçağ gemicilerinin korkulu rüyası *Scylla kayası*'nın her iki yanında kurulmuştur.

SCILLY *(Isles of)*, fr. **îles Sorlingues,** küçük ingiliz takımadaları, Land's End burnunun 40 km açığında, Manş'ın girişiyle Bristol kanalı girişi arasında; 2 400 nüf. *Tresco, Saint Martin's, Saint Mary, Bryher* ve *Saint Agnes* en önemli adalardır. Merkezi *Hugh Town* (Saint Mary adasında). Çok düzenli ve ılıman iklimi, Londra pazarına yönelik çiçek yetiştiriciliğine olanak verir. Turizm gelişmektedir. Bu adaların, Herodotos'un sözünü ettiği *Cassiterides* adaları ya da romalı coğrafyacıların belirttikleri *Sillinae* adaları olduğu sanılır.

SCINCIDAE a. Zool. SKİNKGİLLER familyasının bilimsel adı.

SCINCOMORPHA a. Zool. SKİNKİMSİLER alttakımının bilimsel adı.

SCIOCORIS a. Kumlar arasında bulunan gri bit cinsi. (Kalkanlıyarımkanatlıgiller familyası.)

SCIOPHILA a. *Nematocera* öbeğinden odun sineği cinsi. (Larvası mantarlarda ve çürümüş odunda yaşar. Birçok türü vardır. Mantarsineğigiller [*Mycetophilidae*] familyası.)

SCIPIO ASINA (Cnaeus Cornelius), İ.Ö. 260'ta Duilius'la birlikte konsül seçildi. Kartacalılar'a karşı savaşmak amacıyla ilk roma donanmasının yapımına öncülük etti (Birinci Pön savaşı). 254'te Panormus'u (Palermo) ele geçirdi.

SCIPIO BARBATUS (Lucius Cornelius), Scipio Asina'nın babası, İ.Ö. 298'de konsüllüğe getirildi. Etrüskler'e ve Samnitler'e karşı birçok zafer kazandı. Mezarındaki cenaze övgüsü yazıtı, belli başlı arkaik latince metinlerden birini oluşturur.

SCIPIO Africanus (Publius Cornelius), romalı general (İ.Ö. 235 - Liternum 183), Publius Cornelius Scipio'nun oğlu. Ticino savaşı'nda babasının hayatını kurtardı ve Cannae'de kararlılığıyla kendini gösterdi. 212'de, gerekli yaşa gelmeden önce aedilis oldu. 211'de, cursus honorum kurallarına rağmen İspanya'ya prokonsül olarak gönderildi. Cüretkâr bir baskınla Cartagena'yı aldı ve Kartacalılar'ın elindeki rehineleri kurtardı. Birçok yerli şefin kendisine bağlanmasını sağladı. Hasdrubal'ın İtalya'da Annibal'le buluşmasını engelleyemedi, ama Güney İspanya'yı fethetti ve düşmanlarını Gades'de (Cádiz) kuşattı, sonra kenti aldı ve hatta Afrika'da harekâtlar düzenlemeyi bile tasarladı. 206'da Roma'ya döndü. 205 yılı için konsül seçildiğinde, Kartaca'ya karşı savaşın sürdürülmesine karşılık Sicilya kendisine verildi. İtalyan gönüllüleri sayesinde bir ordu kurdu. Komutanlık görevi uzatılınca Utica yakınlarına çıkarma yaptı (204). Bir kararsızlık, çekişme ve tartışma döneminden sonra Zama zaferini kazanarak (202) İkinci Pön savaşı'na son verdi. 201'de büyük bir zafer töreniyle karşılandı ve *Africanus* unvanını aldı. Senato'daki hasımları, Scipio'nun kazandığı saygınlıktan telaşa kapılan Yaşlı Cato'nun çevresinde küçük bir grup oluşturdular. 199'da *princeps senatus* oldu. 194'te yeniden konsül seçildi ve daha sonra Kartaca'yla Masinissa arasındaki diplomatik sorunları çözmekle görevlendirildi. 190'da legatus olarak kardeşi Lucius ile Asya'ya gitti. Antiokhos III Megas'a karşı düzenlenen muzaffer sefer (Magnesia e pros Sipyloi, 189), fiilen Scipio Africanus'un eseridir. Roma'ya döndükten sonra eski Romalılar'ın kendi ailesine karşı giriştikleri saldırıyla karşılaştı: Scipiolar, Antiokhos'un ödediği 500 talanton savaş ödentisinin hesabını vermemekle suçlanıyordu. Lucius para cezasına çarptırıldı; bir tribunus tarafından yargılanan Africanus ise kendini temize çıkardıktan sonra Liternum'daki malikânesine çekildi.

SCIPIO Asiaticus (Lucius Cornelius) [öl. İ.Ö. 184], öncekinin kardeşi. Scipio Africanus'un seferlerine katıldı. 190'da konsül seçildi, kardeşinin yardımıyla Antiokhos III Megas'a karşı girişilen savaşın komutanlığına getirildi ve bu savaşta zaferle birlikte lakabını da kazandı.

SCIPIO AEMILIANUS (Publius Cornelius), takma adı *İkinci Afrikalı* (İ.Ö. 185 ya da 184 - Roma 129). Paulus Aemilius'un oğlu. Evlatlık olarak *gens Cornelia*'ya girdi ve Scipio Africanus onu, torunu olarak kabul etti. Polybios ve Panaitios'un yanında yetişti ve hellenleşti. Çevresinde toplanan Romalı ve Yunanlılar'a *Scipio'nun çevresi* denirdi. Scipio Aemilianus, genç yaşta savaşta yararlık gösterdi. 168'de Pydna'da, 151'de askeri tribunus olarak İspanya'da bulundu. 149'da kral Masinissa'nın takdirini kazandığı Kartaca kuşatmasına katıldı; kral onu, oğulları arasında krallığını paylaştırmakla görevlendirdi. Roma'ya döndükten sonra, Cato'nun desteğiyle aedilis olmadan 147. yıl için konsül seçildi. Kartaca'yı alarak savaşa kısa sürede son verdi; Afrika eyaletini örgütledi ve Roma'ya törenle girme hakkını elde etti. 142'de yeniden konsül oldu ve sert davrandı. 134'te, Numantia'ya karşı yürütülen savaşı başarıyla sona erdirmek üzere İspanya'ya gönderildi; çok geçmeden Numantia teslim oldu. Roma'ya döndükten sonra reformun yol açtığı karışıklığa ve Tiberius Gracchus'un öldürülmesine karıştı; bu cinayeti haklı buldu ve hem İtalyanlar'a hem oligarşiye dayanarak yasanın kapsamını daraltmaya çalıştı. Odasında, belki de bir cinayet sonucu, ölü bulundu.

SCİPİO NASİCA (Publius Cornelius), lakabı *Serapio* (öl. Bergama İ.Ö. 132). İ.Ö. 138'de konsül seçildi, büyük pontifexliğe getirildi. İ.Ö. 133'te Tiberius Gracchus'u öldürenlerin başındaydı.

SCİSSURELLA a. (lat. *scissura*, yarık'tan). Denizde yaşayan, kavkısının kenarları yarık öndensolungaçlı yumuşakça cinsi. (Hayvanın ileri çıkıntılı bir üstdudağı, kirpikli uzun dokunaçları, dar ve uzun bir ayağı vardır; küçük, kırılgan, beyazımsı, az sargılı bir kavkı içinde bulunur; erişkinlerin kavkısı kenarında derin bir yarık görülür. Günümüzde yaşayan bu yumuşakçanın fosillerine Üçüncü Zaman katmanlarından başlayarak rastlanır. *Scissurellidae* familyasının örnek tipi.)

SCİURİDAE a. Zool. SİNCAPGİLLER familyasının bilimsel adı.

SCİUROMORPHA a. Zool. SİNCABIMSILAR alttakımının bilimsel adı.

SCLERACTİNİA a. Mercan kayalıklarının oluşumunda görev alan, tek tek ya da koloni halinde yaşayan knidliler alttakımı. (Kireçli polipler oluştururlar. *Actinaria* takımı.)

SCLERODERMA a. Bazı erişkinleri kanatlı, bazıları kanatsız olan zarkanatlı cinsi. (Larvası çeşitli kınkanatlılarda asalak yaşar. *Bethylidae* familyası.)

SCLERODERMA a. Bazen domalan yerine kullanılan şapkalı mantar cinsi.

SCLEROPOA a. Özellikle Akdeniz kıyılarında yetişen biryıllık otsu bitki. (Buğdaygiller familyası.)

SCLEROSTOMA a. Çeşitli memelilerin bedeninde asalak yaşayan ipsisolucan cinsi. (Bir türü atta bulunur. *Strongylidae* familyası.)

SCLEROTİNİA a. Bazı türleri *(Sclerotinia fructigena, S. laxa)* meyve ağaçlarında mumya hastalığına neden olan disklimantar. (Daha çok konidi biçimiyle [*Botrytis cinerea*] tanınan *S. fuckeliana* asmada ve çeşitli bitkilerde gri küf hastalığının etkenidir. Başka türleri [*S. sclerotiorum, S. minor*] çeşitli bitkilerde doku sertleştirici hastalıklar yapar; asalağın sardığı organların çürümesine yol açar ve bol beyaz bir miselyum geliştirir.)

SCOLA (Ettore), italyan film yönetmeni (Trevico, Campania, 1931). Önce gazetecilik sonra film senaryoculuğu yaptı ve 1964'te yönetmenliğe başladı. *Dramma della gelosia* (1970) ile tanındı, *Öylesine sevmiştik ki* (C'eramo tanto amati) [1974] ve *Brutti, sporchi et cattivi* (1975) ile ününü perçinledi. *Özel bir gün* (Una giornata particolare) [1977] adlı çalışmasıyla da eşsiz incelikte bir yapıt gerçekleştirdi. Daha sonra değişik türden filmler yaptı: toplumsal yergi alanında *Teras* (la Terrazza) [1979], melodram türünde *Aşk tutkusu* (Passione d'amore) [1981], tarihi masal türünde *Varennes gecesi* (la Nuit de Varennes) [1982]. 1983'te *Balo* (le Bal) ve 1985'te *Macaroni* adlı filmleri yaptı. Son filmleri: *La famiglia* (1988), *Splendor* (1989), *Saat kaç ?* (Che ore è ?) [1989], *Il Viaggio di Capitan Fracass* (1990).

SCOLECOPHİDİA a. Tehlikeli olmayan, ilkel, kazıcı, küçük boylu yılanlar üst familyası. (*Typhlopidae* ve *Leptotyphlopidae* gibi familyaları içerir.)

SCOLİA a. Sıcak ülkelerde yaşayan iri hançerliarı cinsi. (Siyah renkli, sarı ya da kırmızı kuşaklıdır. Larvaları, bokböceklerinin larvalarında asalak yaşar. Çok güçlü bir iğnesi bulunan bu hayvanlar acımasızca sokar. *Scolia flavifrons*'un boyu 4 cm'yi bulur; *Oryctes*'lerde asalak yaşar. *Scoliidae* familyasının örnek tipi.)

SCOLİİDAE a. Böcbil. Üyeleri orta ya da büyük boylu arı familyası. (Hançerliarıgiller adıyla da bilinen bu familyanın üyelerinde bedenin bir bölümü kıllarla kaplıdır. Larvaları yaprakduyargalıgiller familyasının larvalarında asalak yaşar. Zarkanatlılar takımı.)

SCOLİOPTERYX a. Kışı mağaralarda ya da mahzenlerde geçiren pervane cinsi. (Kırmızı-turuncu bedenli, hareli kanatlıdır. Tırtılı, söğüt ve kavak ağaçlarında bulunur. Kukumavpervanegiller familyası.)

SCOLOPACİDAE a. Zool. ÇULLUKGİLLER familyasının bilimsel adı.

SCOLOPENDRELLA a. Küçük bedenli çokbacaklı cinsi. (*Symphyla* takımı.)

SCOLOPLOS a. Kıyılardaki kumlarda yaygın, parlak kırmızı renkli çokkıllı halkalısolucan cinsi.

SCOLOPOSTETHUS a. (yun. *skolops, -opus*, kazık ve *stethos*, göğüs). Özellikle karınca yuvalarında sıkça rastlanan, küçük bedenli bit cinsi.

SCOLOSAURUS CUTLERİ a. (yun. *skolos*, kazık, diken, ve *saura*, kertenkele'den). Kanada'da Sens üstkatı katmanlarında fosillerine rastlanan fosil sürüngen (*Stegosauria* takımı; boyu 4 m.)

SCOLYTİDAE a. Böcbil. KABUKBÖCEĞİGİLLER familyasının bilimsel adı.

SCOLYTUS → KABUKBÖCEĞİ.

SCOMBEROMORUS MACULATUS a. Atlas okyanusu'nun tropikal sularında yaşayan kemiklibalık. (Akdeniz'de de bulunan bu balık ortasuları sever, iyi yüzer, yırtıcıdır. Spor amacıyla avlananların aradıkları türlerdendir. Palamutgiller familyası; boyu 1 m.)

SCOMBRESCOİDAE a. USKUMRUMSUGİLLER familyasının bilimsel adı.

SCOMBRİDAE a. USKUMRUGİLLER familyasının bilimsel adı.

SCONE, İskoçya'da (Tayside) köy, Tay ırmağının sağ kıyısında, Perth'in K.-D.'sunda. Bir pict merkezinin yerinde kurulan ve büyük bir dini merkez olan *Old Scone* köyünü içine alır. Alexander I, 1115'te, burada önemli bir manastır kurdu. İskoçya krallarının çoğu burada, Kenneth I tarafından getirildiği söylenen "Stone of Destiny" üstünde taç giydi. 1296'ta Edward I tarafından Westminster'e götürülen Scone taşı, tahtın altına yerleştirildi. Bugünkü Scone sarayı'nda (1803) birçok eski tarihi eşya vardır.

SCOOTER a. (ing. *scooter*, motorlu trotinet). Küçük çaplı iki, hatta üç tekerleği bulunan, hava direncini en aza indirecek bir biçime sahip, açık kadrolu ve düz taban döşemeli motorlu taşıt. (Silindir hacmi genellikle 50 ile 200 cm^3 arasında değişir.)
—ANSİKL. Scooter, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra İtalya'da gelişti. Tüm Akdeniz havzasına hızla yayılan scooterın gelişimi Fransa'da otomobil, motorlu bisiklet ve motosikletin rekabetiyle 60'lı yılların başında durdu. 70'li yılların sonunda, japon yapımcılar bu taşıt tipinin sürme kolaylığını, kullanışlılığını, güvenliğini ve konforunu iyileştirerek yeniden piyasaya sürdüler. Genel olarak, modern scooterlarda plastik kaplamalı gerçek bir otomobil şasisi bulunur. Motorun ortaya yerleştirilmesi scooterlara daha iyi bir kararlılık ve daha iyi bir yol tutum sağlar. Transmisyon otomatik, marş motoru da elektriklidir. Motosiklete göre en belirgin teknik farklılıklar, tekerleklerin boyutunda (özellikle motosikletin 21 parmak çapındaki tekerleklerine karşı scooter tekerleklerinin çapı 10 parmaktır), gidonla birlikte karoseri kaplamasında, açık kadroda ve düz taban döşemesinde görülür; bu da, scootera motosikletten çok otomobile yakın bir sürme konumu sağlar.

SCOPAEUS a. Kumlar arasında ve dere kenarlarında yaygın kısakanatlıböcek cinsi.

SCOPE a. (ing. sözc.). Sine. GENİŞ* PERDE'nin eşanlamlısı.

SCOPHTHALMİDAE a. Yassıbalıklar takımından, çivisiz kalkanbalığı ve çivilikalkanbalığı gibi balıkları kapsayan kemiklibalık familyası. (Bazı bilim adamları bu familyanın üyelerini dilbalığıgiller familyasına sokar.)

SCOPİDAE a. Zool. ÇEKİÇBAŞGİLLER familyasının bilimsel adı.

SCOPUS dağı, Filistin'de tepe, Kudüs'ün K.-D.'sunda; 915 m. Notre-Dame-de-Mont-Joie tarikatının beşiği (1180). Kudüs -ibrani üniversitesi ve Adasa hastanesi.

SCORDATURA a. (ital. *scordatura, scordare*, akordu bozmak'tan). Müz. Bir çalgıda bir ya da birçok telin akordunda yapılan değişiklik. (Bu işlem parmaklamada herhangi bir değişikliği gerektirmez. Amaç, çalgıyı parçanın makamına daha iyi uyarlamak ya da birtakım ses etkileri elde etmektir.)

SCORDİSCİ, İ.Ö. III. yy.'da Sava ve Tuna kıyılarında yerleşen kelt halk. İ.Ö. 143-106 arasında Romalılar'la sık sık savaştılar. Daçyalılar tarafından püskürtüldüler ve pannonia halkı içinde eridiler.

SCORESBY (William), ingiliz denizci (Whitby, Yorkshire, 1760 - *ay. y.* 1829). Kuzey denizlerinde balina avcılığı yaptı ve 1806'da Svalbard'ın kuzeyinde, henüz ulaşılamamış 81° 30′ kuzey enlemine gitmeye çalıştı. —Oğlu WILLIAM (Cropton, Whitby yakınında, Yorkshire, 1789 - Torquay 1857) 1807'den 1822'ye dek Grönland kıyılarını inceledi ve *Scoresby Sund*'ı keşfetti. Kutup denizciliğinin verilerinden yararlanarak bir bireşime ulaştı.

SCORPAENA a. Tropikal, sıcak ve ılıman denizlerde yaşayan kemiklibalık cinsi. (İskorpitgiller familyası.)
—ANSİKL. Zırhlı kafası dikenlerle donanan, geniş ağızlı, bodur bedenli bu balıklar pek iyi yüzemez; kıyı kesimindeki bitkiler ya da dipteki kayaçlar arasında pusuya yatar; bedeninden sarkan deri parçaları çevre renklere uyduğundan düşmanlarından korunur. Kafasında bulunan, zehir bezleriyle bağlantılı dikenler çok acı veren yaralar açabilir.

Türkiye denizlerinde, *Scarpaena* cinsinin 5 türü yaşar: lipsozbalığı* *(Scorpaena scrofa)*; kırmızı* iskorpit ya da benekli iskorpit *(S. notata)*, iskorpit* *(S. porcus)*; *S. coppei*; *S. maderensis*. Bu balıkların eti beyaz, sert ve lezzetlidir; yalnızca taze olarak tüketilir.

Rhône-Poulenc-Agrochimie

bir kolza sapının içinde sclerotinialar

© Marinie-kol

Sophia Loren ve Marcello Mastroianni yönetmenliğini Ettore Scola'nın yaptığı *Özel bir gün* (1977) adlı filmin bir sahnesinde

Scorpaena cinsinden lipsozbalığı *(S. scrofa)*

Peugeot

scooter (Peugeot modeli SC 80 L [1984])

SCORPAENİDAE a. İSKORPİTGİLLER familyasının bilimsel adı.

SCORPAENİFORMES a. İSKORPİTİMSİLER takımının bilimsel adı.

SCORPİONİDAE a. Zool. AKREPGİLLER familyasının bilimsel adı.

SCORPİONİDEA a. Zool. AKREPLER takımının bilimsel adı.

SCORPİUS, Akrep* takımyıldızının latince adı (kısalt. Sco).

National Portrait Gallery

sir Walter Scott
Edwin Henry Landseer'in bir portresinden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

SCORSESE (Martin), amerikalı film yönetmeni (New York 1942). Toplumsal içerikli polisiye filmlerden (*Bertha Boxcar,* 1972). Sonra, sahne dünyasının kulislerini anlatan müzikal filmler (*New York New York,* 1977) yapmaya başladı, fakat özellikle Amerika'nın kent ve gece yaşamını anlatan konularla, yoksulların, azınlıkların ve sokaktaki adamın Amerikası'na değindi (*Mean Streets,* 1973; *Alice Doesn't Live Here Anymore,* 1975; *Taksi şöförü* [Taxi Driver], 1976; *Öfkeli boğa* [Raging Bull], 1979; *Kahkahalar kralı* [King of Comedy], 1982; *After Hours,* 1985; *Paranın rengi* [The Color of Money], 1986; *New York öyküleri* [New York Stories], 1988; *Günaha son çağrı* [The Last Temptation of Christ], 1988; *Sıkı dostlar* [Goodfellas], 1990; Venedik film festivali en iyi yönetmen ödülü).

SCORZA (Manuel), perulu yazar (Lima 1928 - Mejorada del Campo, Madrid ili, İspanya, 1983). Ülkesinde yaşayan Kızılderililer'in davasını etkin bir biçimde savunduğu için birçok kere mahkûm ve sürgün edildi. Edebiyat yaşamına şiirle başladı. Deneyimlerinden beslenen ve And dağlarında yaşayan beyaz sömürgecilere karşı yüzyıllar boyu verdikleri savaşı dile getiren roman dizisinin ilk yapıtıyla ün yaptı. Öteki romanlarında da aynı gerçek ve gerçeküstücü karışıma, lirik esine rastlanır.

Martin Scorsese

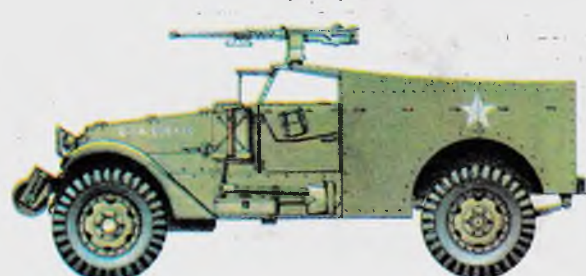
SCOT ya da **SCOTT** (Reginald ya da Reynold), ingiliz cinbilimci (Smeeth? Kent, 1538? - ay. y. 1599). 1594'te büyücülük üzerine yazdığı kitap, bu konunun bir ansiklopedisi niteliğindeydi. Scot'a göre büyücülüğe inanmak, akla olduğu kadar dine de aykırıydı. Olağanüstü olayların, ruhsal bozukluklardan kaynaklanan düzmecilik ya da yanılsamaya bağlanmaları gerekiyordu. Bu nedenle Scot, büyücüler başının özellikle Jean Bodin ve J. Sprenger tarafından haklı gösterilen zulümlerini kınadı. 1597'de İskoçya kralı James VI, cinbilim üzerine bir kitap yazarak, Scot' un kitabına karşılık verdi.

scotch Grey tavuğu, alaca tüylü ingiliz tavuk ırkı. Scotch Grey tavuğu, çok dayanıklı, bol yumurta veren, eti lezzetli bir tavuktur.

SCOTCH-LİGHT a. (ing. sözc.) [tesc. edil. marka]. Reklamc. Reklam panolarını üretmek için kullanılan plastik zarla kaplı çok küçük cam bilyeciklerden oluşmuş yansıtıcı ürün.

SCOTİA denizi (bir geminin adından), Güney Atlas okyanus'unda deniz, Falkland platosuyla Georgia, Sandwich, Orkney ve Güney Shetland takımadaları arasında yer alır. Drake boğazı aracılığıyla Büyük Okyanus'a açılır. Dip topografyası, çok sayıda sırt ve sıradağ (birçok okyanus yayılma merkezini karşılar) nedeniyle karmaşıktır. Antarktika çevresindeki güçlü akıntı, soğuk (0-5 °C) ve az tuzlu suların canlılarla dolmasına yol açar. Antarktika yakınsaması buraya Drake boğazının ortasından girer ve Güney Georgia'nın kuzey-batı'sından çıkar. Kış bankiziyle kaplanan Scotia denizi, Weddell denizi'nde oluşan Antarktika dip sularının en büyük geçiş yollarından biridir.

scout-car

SCOTLAND, İskoçya'nın ingilizce adı.

Scotland Yard, Thames nehri kıyısında Westminster Bridge yakınlarında bulunan Londra polis merkezi. "Scotland Yard" adı, eskiden İskoçya kralının İngiltere'yi ziyareti sırasında misafir edildiği evin adından gelir. Yalnızca Büyük Londra (Greater London) bölgesinde yetkili olan bu polis örgütü, bakan Robert Peel' in girişimiyle kuruldu (1829). Özellikle ağır suç masasının başarısı örgüte dünya çapında ün kazandırdı.

SCOTLAR, Erken Ortaçağ'da İskoçya' yı sömürgeleştiren irlandalı korsan ve serüvencilere verilen ad. Daha sonra bu ad, Britanya adasının kuzeyinde yaşayan ve *Scottish* ("İskoçyalılar") olarak adlandırılanların tümünü kapsamına aldı. Eski İskoçya topluluklarını hıristiyanlaştıran aziz Columba da göçmenler arasındaydı. 843'e doğru scot kral Kenneth MacAlpin, Pict krallığı'nı ilhak etti ve XI. yy.'da yapılan fetihler, Britanya adasının kuzeyinde sağlam bir birliğin kurulmasını sağladı.

SCOTT (Reginald ya da Reynold) → SCOT.

SCOTT (James), **Monmouth** dükü → MONMOUTH.

SCOTT (William), **Stowell** baronu, ingiliz hukukçu (Heyworth, Durham, 1745 - Earley Court, Berkshire, 1836). Yargıçtı, Amirallik mahkemesi yargıçlığına atandı (1798-1827) ve deniz ablukasına ilişkin yasaları yorumlamak zorunda kaldı. Kararları, ingiliz uluslararası hukukunun gelişmesinde büyük bir rol oynadı.

SCOTT (John) 1. **Eldon** kontu, ingiliz siyaset adamı (Newcastle 1751 - Londra 1838), lord Stowell'in kardeşi. 1776'da baroya girdi. 1783'te tory partiden milletvekili seçildi, ikinci Pitt kabinesini destekleyen gruba katıldı. 1793'te genel attorneyliğe getirildi, devrimci ya da devrimci varsayılan entrikalara karşı girişilen bastırmayı yönetti. 1801'de Addington hükümetinde şansölyeliğe yükseldi ve 1827'ye kadar bu görevde kaldı. Şiddetli bir tutucu ve katolik düşmanıydı; siyasette olsun, hukukta olsun, her türlü yeniliği zararlı görüyordu; Wellington'ın yanında, uzlaşmaz tory grubun öncülüğünü yaptı; Six Acts oylaması ve 1816-1819 yıllarındaki öteki bastırıcı önlemler, bu grubun kaygılarını ortaya koydu. Son derece liberal ve katoliklerden yana biri olarak gördüğü Canning'in iktidara gelmesi üzerine, 1827'de istifa etti.

SCOTT (*sir* Walter), iskoç yazar (Edinburgh 1771 - Abbotsford 1832). Hukukçu ve antikacı olan Scott, İskoçya'nın sınır bölgelerinde söylenen baladları derledi (*Minstrelsy of the Scottish Border,* 1802-03) ve ulusal kültürü yeniden canlandırmaya çalıştı (*The Lay of the last minstrel,* 1805; *Marmion,* 1808; *The Lady of the Lake,* 1810). Şiirleri, çağdaşı Byron' ın yapıtları karşısında gölgede kalınca, "tarihsel" romana yöneldi: *Waverley** (1814), *Guy Mannering or the Astrologer* (1815), *The Antiquary* (1816), *Old Mortality* (1816), *The Heart of Midlothian* (1818), *Rob Roy* (1818), *The Bride of Lammermoor* (1819), *İvanhoe** (1819), *Kenilworth** (1821), *Quentin* Durward* (1823), *Woodstock* (1826) adlı yapıtları, ortaçağ düşüncesini siyasal sonuçlarıyla birlikte değerlendirerek modern romanesk anlayışının temellerini atar. Scott'a göre, kendini ulusun hizmetine adamış şövalye, halkın doğal olarak makbul saydığı ve saygı duyduğu insandır. Yazarın, küçük, sıradan insanların gündelik yaşamını anlatış biçimi, Avrupa'yı büyülemiştir. Yayımcısının iflasıyla tüm mal varlığını kaybeden W. Scott, *The Life of Napoleon Buonaparte* (1827), *The Fair Maid of Perth or The Valentine's Day* (1828), *Letters on Demonology* (1830) adlı yapıtlarında yeni "gerçekçilik" in formüllerinden yararlanmıştır.

SCOTT (*sir* George Gilbert), ingiliz mimar (Gawcott, Buckingham yakınında, 1811 - Londra 1878), Victoria döneminde yeni akımın öncüsü. Çok sayıda eski anıtı restore etti ve değiştirdi, St Giles kilisesi'ni (Camberwell, Londra, 1841), Oxford' da ve Cambridge'de iki okul capellasını, Londra'da prens Albert anıtı'nı (1863 -1872), ayrıca St Pancras garını ve konağını yaptı. Aralarında *Personal and Professional Recollections*'ın (Kişisel ve mesleki anılar) [1879] da bulunduğu birçok kitap yayımladı. —Oğulları GEORGE GİLBERT (1839-1897) ve JOHN OLDRİD (1842 -1913) de yenigotik kiliseler yaptılar. — Yeğeni (ya da torunu?) GİLES GİLBERT (1880-1960) Liverpool anglikan katedrali için açılan yarışmayı kazanarak 24 yaşında adını duyurdu. Londra'da Battersea elektrik santralını (1932) ve yeni Waterloo köprüsü'nü (1939-1945) ve daha sıradan bir üslupla Cambridge Üniversitesi kitaplığı'nı (1931-1934) ve Oxford'da Bodleian'ı (1936-1946) yaptı.

SCOTT (Robert Falcon), ingiliz kâşif (Devonport 1868 - Antarktika 1912). Deniz subayıydı ve 1901'de Antarktika'ya bir keşif seferi düzenlemekle görevlendirildi; 1902'de Ross adasıyla kara arasında kışladı. Victoria arazisinde yaptığı bir inceleme, manyetik kutbu belirlemesine olanak verdi (1903). 1910'da Güney kutbu'nu fethetmekle görevli bir seferi yönetti. Şubat 1911'de Amundsen'in keşif heyetiyle karşılaşması, sefere çetin bir rekabet özelliği kazandırdı. Scott, 1 kasım 1911'de on beş adamıyla hareket etti. Ama Norveçli'ye göre on gün gecikmişti. 4 ocak 1912'den itibaren, güç koşullarda, dört arkadaşıyla birlikte kutup platosunda ilerlemeye başladı. 17 ocak 1912'de kutup noktasına ulaşıldı, ama Amundsen aynı yere İngilizler'den bir ay önce varmıştı. Sefer, tüm heyet üyelerinin dönüş yolculuğu sırasında ölmeleriyle sona erdi. Cesetleri, sekiz ay sonra bulundu.

SCOTT (Gabriel), norveçli yazar (Leith 1874 - Tromøya, Arendal yakınında, 1958). Sven Holst-Jensen'in (İskoçya'daki denizcilerin papazı) oğlu. Genç yaşta Norveç'e geldi, *Jernbyrden* (1915) ve *Enok Rubens levnetsløp* (1917) adlı tarihsel roman ikilisiyle kendini kabul ettirdi. Bu yapıtlarında halkın yaşamından canlı tablolar çizen Scott, *Kilden*'de (1918) ilkel ve sağlıklı yaşam biçimini övdü. Hiçbir şeyden nasibini alamamış ve toplum içinde itilip kakılan insanları anlattığı bir dizi hikâye (*Fant,* 1928; *Josefa,* 1930) dışında, gizemcilik ve doğa sevgisiyle dolu yapıtlar (*le Saint* [fr. çev.], 1936; *De vergeløse,* 1938; *Rêve sur rêve* [fr. çev.], 3 cilt, 1940-1947) kaleme aldı.

SCOTT (Cyril Meir), ingiliz besteci ve piyanocu (Oxton, bugün Birkenhead, 1879 - Eastbourne 1970). Piyano için bestelediği melodiler ve parçalarla "İngiliz Debussy" lakabını kazandı. Şair ve doğu felsefesi uzmanıydı. Senfoniler, konçertolar ve operalar (*The Alchemist,* 1925) da besteledi, yazılar kaleme aldı: *Music: its Secret İnfluence through the Ages* (Müzik: çağlar boyunca onun gizli etkisi) [1933; 1958'de tamamladı].

SCOTTİSH a. (ing. sözc.). İskoç kökenli salon dansı.
—ANSİKL. Kibar ve zarif bir dans olan scottish, XX. yy.'ın başında salonlarda büyük bir rağbet görüyordu. Ancak zamanla gözden düştü. Müziği 2/4 ya da 4/4'lük

olan scottish, pas de deux'lerin ya da birçok dansın (özellikle de polka ve valsin) birleşmesinden başka bir şey olmadığı için de birçok fanteziyle yorumlanan bir danstı.

scottish blackface, kötü hava koşullarına ve çok fakir dağlık araziye kolaylıkla uyum sağlayan ve çok dayanıklı iskoç koyun ırkı. İskoçya dağlarında tamamen açıkta yetiştirilir.

SCOTTO (Vincent), fransız şarkı bestecisi (Marsilya 1874 - Paris 1952). Daha 1895'te, *Petite Tonkinoise* ve *Sous les ponts de Paris* şarkılarıyla ün kazandı. Birçok şarkısını ünlü şarkıcılar yorumladı: Mayol *(Elle vendait des petits gâteaux)*, Joséphine Baker *(J'ai deux amours)*, Milton *(la Trompette en bois)*, Mistinguett *(les Mômes de la cloche)*, Maurice Chevalier *(Prosper)*, Tino Rossi *(Marinella)* vb. Ayrıca operet ve film müzikleri de yazdı.

SCOTTO (Renata), italyan soprano (Savona 1933). La Scala di Milano'ya girdi. 1957'de *La Sonnambula*'da Maria Callas'ın yerini aldı ve *Lucia di Lammermoor*'da olduğu gibi *La Traviata* ve *Madame Butterfly*'da da büyük bir başarı kazanarak, ülkesinin en büyük sopranosu kabul edildi. 1975'ten başlayarak daha çok oyun gücü gerektiren rollere yöneldi *(Il Trovatore, Faust, Otello)*.

SCOTTSBLUFF, ABD'de (Nebraska) kent, North Platte'in sol kıyısında; 14 200 nüf. Ticaret merkezi. İ.Ö. 7500-5000 arasına tarihlenen bir kültürü belirleyen saplı bir uç tipinin ("Scottsbluff ucu") ele geçirildiği Tarihöncesi buluntu yeri.

SCOTTSBORO, ABD'de kent, Alabama'nın kuzeyinde, Tennessee kıyısında; 14 800 nüf. Nükleer santral.

SCOTTSDALE, ABD'de kent (Arizona), Phoenix'in doğu banliyösü; 130 070 nüf. (1990).

SCOTUS ERİGENA (John), irlandalı tanrıbilimci (810'a doğr. - 877'ye doğr.). Ortaçağ tanrıbilimi üzerinde büyük etkisi oldu. Düşünce bakımından yeniplatoncu, yetişmesi ve kültürü bakımından augustinusçuydu. Tanrıbilim alanında akla verdiği önem ile, tam bir özerklik içinde ortaya çıkacak olan akılsal (akılcı değil) bir düşünceye zemin hazırladı. Doğa üzerine düşünme konusunda açtığı çığır, felsefe ve tanrıbilimde geniş yankılar uyandırdı. Başlıca yapıtları: *De praedestinationae*, (851) ve *De divisione naturae* (865'e doğr.). Tümtanrıcı görüşler içeren *De divisione*, 1210'da Paris'te ve 1225'te Sens konsili'nde Honorius III tarafından yasaklandı.

SCOTUS (John DUNS) → DUNS SCOTUS.

■ **SCOUT-CAR** a. (ing. sözc.). Sil. Keşifte ya da irtibat ve muhaberede kullanılan, hafif silah ve zırhla donatılmış, hızlı taşıt. (Tekerlekler üzerine monte edilen ve bir makineli tüfekle donatılan scout-car, dört ile altı kişi taşıyabilir.)

SCRABBLE a. (tesc. edil. a.). **1.** 1946'da ABD'de yaratılan rasgele çekilmiş harflerden kelimeler yapmaya ve bunları önceden oluşturulmuş kelimelerle bütünlük teşkil edecek biçimde kafesli bir tablaya yerleştirmeye dayanan harf oyunu. (Puanlar kullanılan harflerin değerine ve kafesteki dizilmelerine göre verilir.) **—2.** Oyuncuya yedi harfini bir seferde yerleştirme olanağını sağlayan birleşim, kelime.

SCRANTON, ABD'de (Pennsylvania) kent, Apalaş dağlarının ortasında, Kuzey Susquehanna'nın kolu olan Lackawanna kıyısında; 88 100 nüf. Antrasit ve bitümlü kömür çıkarımının azalması, bunlara bağlı sanayi kollarının gerilemesine ve sanayi etkinliklerinin değişikliğe uğramasına yol açtı: bugün, tekstil, makine ve havataşıtları yapımı başlıca sanayilerdir.

SCRAPBOOK a. (ing. *scrapbook*, parçalar albümü). Ed. Kolajlardan, işlenmemiş malzemelerin yerleştirilmesinden oluşan yapıt.

SCRATCH sıf. (ing. sözc.). Spor. Golfte, handikaplı bir yarışmada hiç sayı alamayan oyuncu.

■ **SCRİBE** (Eugène), fransız oyun yazarı (Paris 1791 - *ay. y.* 1861). Bir kumaş tüccarının oğluydu, 1820'den 1827'ye kadar bazen başkalarıyla da işbirliği yaparak hareket dolu küçük tiyatro oyunları (*l'Ours et le Pacha*, 1820; *la Loge du portier*, 1823) yazdı. Buna koşut olarak *Valérie* (1822), *le Mariage de raison* (1826) ve *le Mariage d'argent* (1827) gibi yapıtlarla gerçek anlamıyla komediye yöneldi ve toplumun gelişmesinin getirdiği sorunların sahne entrikalarına, tarihinse anekdota dönüştürüldüğü oyunlar (*Bertrand et Raton*, 1833; *la Camaraderie*, 1837; *le Verre d'eau*, 1840; *Adrienne Lecouvreur*, 1849) kaleme aldı. Ayrıca opera ve opera-komik librettoları yazdı.

Scribner's Sons *(Charles)*, 1846'da Charles Scribner tarafından New York'ta kurulan amerikan yayınevi. Edebiyat yayınları, okul kitapları ve gençlik için başvuru ve bilimsel yapıtlar yayımlar.

SCRİBONİA, Augustus'un üçüncü karısı (İ.Ö. 40'ta) ve Julia'nın annesi. Scribonius Libo'nun kızı olan Scribonia, daha önce iki kez evlendiği için Augustus'la evlendiğinde çocuklu bir kadındı. Augustus, uygunsuz davranışları nedeniyle onu boşadı (39).

SCRİBONİUS CURİO (Caius), romalı senatör (öl. İ.Ö. 49). Borçlarını ödeyen Sezar tarafından satın alındı. 50'de pleb tribunusluğuna seçilince, Sezar'a ajanlık etti; Sicilya propraetorluğuna getirildiğinde, Sicilya'dan kovduğu Pompeiliiler'i Afrika'da da izledi ve Juba II'ye karşı giriştiği bir savaşta öldürüldü.

Scripps Institution of Oceanography, La Jolla'da (Kaliforniya) kurulan, Kaliforniya Üniversitesi'ne (San Diego'da) bağlı denizbilim araştırma merkezi.

SCRİPT-WRİTİNG a. (ing. *script -writing*). Harfleri matbaa büyük harflerine yakın, basitleştirilmiş elyazısı türü.

SCRİPULUM a. (lat. sözc.). Romalılar' da onsun 1/24'üne ya da asın 1/288'ine karşılık düşen ağırlık.

SCROBİCULARİA a. Haliçlerdeki kuma gömülü yaşayan, kazıcı, yenilebilir, ikiçenetli yumuşakça cinsi. (*Scrobicularia plana*'nın kavkısı gri ve mat renklidir; çok uzun sifonu yüzeye yayılır. *Scrobiculariidae* familyasının örnek tipi.)

SCROFFA (Camillo), italyan yazar (Vicenza 1526'ya doğr. - *ay. y.* 1565). Alaycı bir bilmişlikle kaleme aldığı yergileri (*Cantici di Fidenzio*, 1562), XVI. ve XVII. yy.'larda ilgiyle karşılanan "fidenziano" türünün doğmasına yol açtı.

SCROFULARİACEAE a. SIRACAGİLLER familyasının bilimsel adı.

SCRUB a. (ing. *scrub*). Coğ. Hepyeşil çalılardan oluşan Avustralya çalılığı. Başta okaliptüsler olmak üzere çok çeşitli bitkileri içerir.

SCRUBBER a. (ing. *scrubber; to scrub*, sürtmek, fırçalamak'tan). Kim. müh. Yıkama kulesinin eski adı.

SCRUPOCELLARİA a. (lat. *scrupus*, taş, kayaç, ve *cellarium*, yiyecekler'den). Kumsallarda çok çeşitli yerlere tutunarak yaşayan, *Flustra*'ya yakın, *Ectoprocta* öbeğinden yosunhayvanı cinsi.

SCUDÉRY (Georges DE), fransız yazar (Le Havre 1601 - Paris 1667). Bir süre askerlik mesleğini denedi ama 1630'da orduyu terk ederek kendini tiyatroya adadı (*le Trompeur puni*, 1633; *la Comédie des comédiens*, 1635). 1636 yılı içinde, aralarında *le Vassal généreux* ve *la Mort de César*'ın da bulunduğu beş trajikomedisi sahnelendi. Fronde olayı sırasında Condé'nin tarafını tuttu ve Rouen'a sürgün edildi. Orada *Alaric ou Rome vaincue* (1654) adında büyük bir destan yazdı.

■ **SCUDÉRY** (Madeleine DE), fransız kadın edebiyatçı (Le Havre 1607 - Paris 1701), Georges de Scudéry'nin kardeşi. Erkek kardeşi Georges'un imzasıyla *İbrahim ou l'Illustre Bassa* (1641) adlı romanını yayımladı. *Artamène ou le Grand Cyrus* (1649-1653) ve *Clélie* (1654-1660) adlı yapıtlarda, gene imzası olmakla birlikte kardeşinin katkısı çok azdır ve bunların Madeleine tarafından yazıldıkları anlaşılmaktadır. Bu iki yapıt, özentili sosyete kesiminin romanesk temellerini oluşturur ve topluluk bu yapıtlarda kendi oyunlarını, cüretlerini, alışkanlık ve yasaklarını bulur. Tutku bir erdem, buna karşılık ilgisizlik de sıradan bir ruhun belirtisi olarak kabul edilir. Tendre* haritası, *Clélie*'de yer almaktadır.

SCUDO a. (ekü anlamında ital. sözc.). **1.** XVI. yy.'dan başlayarak İtalya'da basılan kalkan tipinde gümüş ya da altın sikke. **—2.** 1797'de Fransızlar tarafından kurulan Repubblica Cisalpina'da basılan gümüş sikke.

sculpsit, heykelcilerin ve özellikle gravürcülerin, uzun zaman, yapıtlarında, imzalarının yanına koydukları *yonttu* anlamına gelen lat. sözc. (Çoğu kez *sculpt.* olarak kısaltılır.)

SCULPTOR, Yontar takımyıldızının latince adı (kısalt. Scl).

SCULTETUS (Johan SCHULTES, **Johannes** denir), alman cerrah (Ulm 1595 - Stuttgart 1645). Padova, Venedik ve Ulm'da cerrahlık yaptı ve kırıklarda kullanılan aygıtlar keşfetti.

SCUNTHORPE, Büyük Britanya'da (Humberside) kent, Trent'in D.'sunda; 66 000 nüf. Demir-çelik ve metalürji.

SCUTARİ → İŞKODRA'nın italyanca adı.

SCUTELLE a. (fr. *scutelle*). Üçüncü Zaman'da yaşamış fosil denizkestanesi cinsi. (*Clypeastroida* takımı, *Scutellidae* familyasının örnek tipi.)

SCUTELLİSTA a. Bronzan cinsi. (*Scutellista cyanea* türü üyeleri kırmızıböceklerinde asalak yaşadığından, zeytin zararlısı kabuklubitlerine [*Lecunium*] ve ballıbalsıraya [*Ceroplastes rusci*] karşı biyolojik mücadelede kullanılır. Bronzangiller familyası.)

SCUTELLUM a. Paleont. Ordovices ve Silures devirlerinde fosilleri bulunan, çok geniş pididyum ve glabellalı trilobit cinsi.

SCUTİGERA a. Zool. EV ÇIYANI'nın bilimsel adı.

SCUTUM a. (lat. sözc.). Esk. sil. Romalı lejyonerler tarafından kullanılan dikdörtgen biçimli kalkan.

SCUTUM SOBİESCİANUM, Kalkan* takımyıldızının latince adı (kısalt. Sct).

SCYLİORHİNİDAE a. Zool. KEDİBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

■ **SCYLİORHİNUS** a. Kedibalıklarını içeren kıkırdaklıbalık cinsi. (Kedibalığıgiller familyasının örnek tipi.) [Bk. *ansikl.* böl.] —ANSİKL. Kıyı kesimindeki sığ sularda yaşayan, iki sert yüzgeçli, yumurtlayarak üreyen bu kedibalıklarının bedeni açık renklidir ve üzerlerinde yuvarlak, kahverengi lekeler vardır; bu uyuşuk balıklar akvaryumda beslenebilir ve üreyebilir. Bazı ülkelerde eti yenen *Scyliorhinus*'ların başlıcaları: küçük kedibalığı (*Scyliorhinus canicula;* boyu 150 cm), büyük kedibalığı (*S. stellaris;* boyu 1,50 m).

SCYLLARİDAE a. Geniş ve basık bağalı, çoğunlukla kenarları tırtıklı palet biçiminde çok kısa duyargalı onayaklı kabuklular familyası. (Tropikal ve ılıman bölge sularında çamurlu diplerde yaşarlar. Üyeleri "ayı langustu" ortak adıyla bilinir.)

SCYLLARUS a. (yun. *skyllein*, yırtmak,

Nadar

Eugène Scribe
Nadar'ın çektiği bir fotoğraf

Larousse

Madeleine de Scudéry
Nicolas Henri Jacob'un
bir portresinden
ayrıntı
Bibliothèque nationale, Paris

başlıca Scyliorhinus türleri:
küçük kedibalığı
(Scyliorhinus canicula)

büyük kedibalığı
(Scyliorhinus stellaris)

se

İ. P. S. P. P. P. kol.

Glenn Theodore Seaborg

acı vermek). Denizde yaşayan onayaklı kabuklu cinsi. (Ayı langustu ya da ayı böceği [*Scyllarus arctus*] ve yakın cinslerden birinin üyesi olan *Scyllarides latus* Akdeniz'de bulunur; *Scyllaridae* familyasının örnek tipi.)

SCYMNORHİNİDAE a. KILÇIKSIZYÜZGEÇLİGİLLER familyasının bilimsel adı.

SCYMNORHİNUS a. Atlas okyanusu ve Akdeniz'de yaşayan kıkırdaklıbalık cinsi. (Kuyrukaltı yüzgeçleri yoktur. Türkiye sularında iki türü bulunur: *Scymnorhinus licha* [boyu 150 cm'ye kadar]; *S. rostratus* [boyu 100 cm'ye kadar]. Camgözbalığıgiller familyası.)

SCYMNUS a. Genellikle kızıl ya da siyah bedeni üzerinde kırmızı lekeler bulunan uğurböceği cinsi. (Larvası genellikle bitkibitleriyle beslenir. Uğurböceğigiller familyası.)

SCYPHOZOA a. Zool. GERÇEKMEDÜZLER sınıfının bilimsel adı.

SCYTODES a. (yun. *skytos*, deri). Yumuşak, küçük, beyaz ya da sarı bedenli, üzerinde siyah şeritler bulunan örümcek cinsi. (*Scytodes*'ler evlerde, hangarlarda, mahzenlerde bulunur; Akdeniz bölgesinde, taşların ve ağaç kabuklarının altında yaşar. *Sicariidae* familyası.)

SD (alm. *güvenlik servisi* anlamında *Sicherheitsdienst*'in kısalt.), Himmler'in emri üzerine, 1931'de Reinhard Heydrich tarafından kurulan, nazi partisi ve SS içindeki karşıcasusluk örgütü. 1944 yılı başlarında Abwehr'e katılmakla varlığı sona erdi. (→ GESTAPO.)

SE sıf. (fars. *se*). *Esk.* Üç.

SE a. (ar. *sā'*). Arap abecesinin dördüncü, osmanlı abecesinin beşinci harfi. Ebcet hesabında 500 sayısının karşılığıdır.

-SE → -SA.

Pix

Seattle'den bir görünüm

Se Anorg. kim. *Selenyum*'un simgesi.

SEABEE a. (ing. *sea-bee*'den). Denizc. **1.** Barçların yüzer bir elevatör aygıtıyla yüklendiği, barç taşıyıcı gemi tipi. **—2.** Uzunluğu 29,72 m, genişliği 10,67 m, maksimum çektiği su 3,25 m olan, 850 dedveyt tonluk barç.

SEABORG (Glenn Theodore), amerikalı kimyacı (İshpeming, Michigan, 1912). Mikrokimya alanında uzmanlaştı, 1941'de McMillan ile birlikte plutonyumu keşfetti, bu metali kimyasal bakımdan inceledikten sonra, uranyum pilinden elde etme yöntemlerini ortaya koydu. Daha sonra 1945'te amerikyumu ve curiumu, 1950'de de berkelyumu ve kaliforniyumu elde etti. Dördüncü radyoaktif ailenin, neptunyum ailesinin varlığını gösterdi. McMillan ile birlikte, 1951 Nobel kimya ödülü'nü kazandı.

SEABROOK, ABD'de (New Hampshire) yer, Portsmouth yakınında. Nükleer santral.

SEAFORD, ABD'de kent, Delaware'nin güneyinde; 5 300 nüf. Tekstil merkezi (kimyasal tekstil).

SEAFORTHİA a. Günümüzde ptychosperma denen palmiyenin eski adı.

SEAHAM, Büyük Britanya'da (Tyne and Wear) liman kenti, Kuzey denizi kıyısında, Sunderland'ın G.'inde; 23 400 nüf.

SÉAİLLES (Gabriel), fransız filozof (Paris 1852 - Barbizon 1922). 1898-1913 arasında Sorbonne'da felsefe dersi verdi ve özellikle sanat ve ahlak konularıyla uğraştı. Ona göre "deha, işini insan ruhunda sürdüren doğanın ta kendisi"ydi. Yapıtları: *Essai sur le génie dans l'art* (Sanatta deha üzerine deneme) [tez], 1883; *Histoire de la philosophie: écoles et problèmes* (Felsefe tarihi: okullar ve sorunlar) [P. Janet'yle birlikte], 1887; *Léonard de Vinci* (Leonardo da Vinci), 1892 ve *Ernest Renan*, 1894.

SEA İSLANDS ("Deniz toprakları"), ABD'de (Güney Carolina) kıyı bölgesi, Winyah koyu ile Savannah'ın ağzı arasında. Pirinç ve pamuk yetiştirilen bataklık bir bölgedir. Deniz kabukluları avı.

SEALİBİ, bazı arap yazarlarının mahlası. *Sa'leb*'den (ar. tilki anlamında sözcük), "kürkçü" anlamına gelen ve bu meslekle uğraşanları niteleyen meslek adıdır. EBU MANSUR ABDÜLMELİK BİN MUHAMMET ES- (Nişapur 961 - ? 1038). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. İyi bir öğrenim gördüğü, Nişapur'da müderrislik yaptığı, emir ve vezir çocuklarına ders verdiği ileri sürülür. Başlıca yapıtları: kendi çağdaşlarıyla yakın dönemin şair ve yazarlarını, yapıtlarından örnekleri derleyen *Yetimet üd-dehr fi mehasini ehl il-asr,* buna ek olan *Tetimmet ül-yetime,* aynı nitelikte *Kitabu hass il-nass;* edebiyatta söz sanatlarıyla ilgili *Kitab ün-nihaye fi't-tariz ve'l-kinaye;* EBU MANSUR EL-HÜSEYİN BİN MUHAMMET EL-MERGANİ ES- (XI. yy.). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Gazneli Mahmut'un (öl. 1021) kardeşi Nasr adına yazdığı tek yapıtı *Gurer üs-siyer,* Âdem'den Sebük Tigin'e kadar gelen dönemin tarihini konu edinir. Dört ciltlik yapıtın ancak iki cildi günümüze ulaştı. Eski iran tarihiyle ilgili cilt önem taşır; ABDURRAHMAN BİN MUHAMMET EL-CEZAYİRİ ES- (Cezayir 1386 - Tunus 1468). Kelam bilgini olarak tanınır. Başlıca yapıtları: Kuran tefsiri olan *el-Cevahir ül-hisan fi tefsir il-Kuran,* ahretten söz eden *el-Ulum ül-fahire fi'n-nazari fi umur il-ahire,* ahlakla ilgili *Nübze min el Cami il ümmehat fi ahkâm il-ibadat.*

SEALSFİELD (Karl POSTL, **Charles** — denir), avusturyalı yazar (Poppitz, Moravya, 1793 - Solothurn yakınında 1864). Egzotik romanın başlıca temsilcilerindendi. Charles Sealsfield takma adının K. Postl'a ait olduğu ancak ölümünden sonra ortaya çıktı. ABD ve İsviçre'de yaşadı, serüvenlerini topladığı *Das Kajütenbuch* (1841) adlı yapıtında Metternich'in diktatörlüğüne karşı özgür devlet idealini savundu.

SEALSKİN a. (ing. *sealskin, seal,* fokbalığı ve *skin,* deri'den). Tekst. Hayvan kıllarından yapılan ve özellikle kadın giyim eşyası ve örtü üretiminde kullanılan kadifemsi ingiliz kumaşı.

SEALYHAM-TERRİER a. Başında ve kulakıarında sarı ya da porsuk renginde lekeler bulunan beyaz av köpeği.

SEAMAN (William), ingiliz türkolog ve doğubilimci (? 1606 - Upton-Scudamore 1680). Upton-Scudamore'da papazlık yaptı (1628-1680). İstanbul'da bir süre ingiliz elçisi sir Peter Wyche'ın emrinde çalıştı (1628). Kısa bir Türkiye tarihini ingilizceye çevirdi (bas. 1632). Yeni Ahit'i türkçeye çevirmeye başladı; çevirinin bir bölümü 1659'da, tamamı 1666'da Oxford'da yayımlandı. Bu çalışma uzun süre kendi konusunda tek örnek olarak kaldı. *Grammatica Linguae Turcicae* (Türk dili grameri, 1670) adlı yapıtıyla türkoloji alanında ün kazandı.

SEANS a. (fr. *séance*). **1.** Birlikte çalışan ya da bir şeyi görüşüp tartışan bir kurulun üyelerinin toplantısı; bu toplantının süresi: *Akademi kurulunun bir seansı. Canlı, heyecanlı bir seans. Bu iş, meclisi iki seans süresince uğraştırdı.* **—2.** Bir etkinlik, bir tedavi, bir uğraş için aralıksız harcanan, süresi belirli ve yinelenebilir zaman dilimi: *Size her biri yirmişer dakikalık iki ışın seansı gerekecek. İki seans poker oynamak.* **—3.** Bir gösterinin, bir oyunun vb. süresi; bu gösterinin kendisi: *Oyunun 18.30 seansına iki biletim var*

SEARLE (Humphrey), ingiliz besteci ve müzikbilimci (Oxford 1915 - Londra 1982). Viyana'da Webern'den ders aldı. Daha sonra 1948'e kadar BBC'de çalıştı. 1946'dan başlayarak hemen tüm yapıtlarında onikitonculuktan yararlandıysa da, bu yapıtlarda ve özellikle 5 senfonisinde (1953, 1958, 1960, 1962, 1964) Liszt'e karşı duyduğu hayranlığı gösteren romantik bir etki de vardır. Ayrıca operalar (konusu, Gogol'ün *Bir delinin hatıra defteri* adlı yapıtından alınan *The Diary of a Madman,* 1958; Ionesco'dan alınan *The Photo of the Colonel,* 1964 ve Shekaspeare' den alınan *Hamlet,* 1965-1968), orkestra ve oda müziği parçaları (*Passacaglietta in nomine Arnold Schönberg,* 1949). Birçok kitap ve inceleme yazdı: *The Music of Liszt* (Liszt'in müziği) [1954; 1966'da gözden geçirdi] ve *Twentieth Century Counterpoint* (XX. yy.'da kontrapunto) [1954].

SEARLE (Ronald William Fordham), ingiliz mizah çizeri (Cambridge 1920). Yapıtlarını 1935'ten itibaren yayımlamaya başladı, yapmacıklı ve zarif bir şiirselliği kara mizahla bağdaştıran üslubuyla kendini kabul ettirdi. *Punch* gibi çeşitli gazete ve dergilerde yayımlanan desenlerinde, gravür ve taşbaskılarında, çoğu kez hayvanları kişileştirerek (kediler, salyangozlar, filler vb.) saçma ve gülünç olanı sergiledi ya da acıklı konularıele aldı. Kitap kapakları ve kitap resimlemelerinin yanısıra (1973'ten itibaren) madalyalar da tasarladı.

SEARLE (John Rogers), amerikalı filozof (Denver, Colorado, 1932). J. L. Austin'in görüşlerini benimseyerek dilsel iletişimdeki temel birliğin söylem edimi olduğunu ileri sürdü. En önemli yapıtı olan *Speech Acts, An Essay in the Philosophy of Language*'de (Konuşma edimleri, dil felsefesi üzerine bir deneme) [1969], dilsel iletişimin belirgin niteliği olan çeşitli yönelim türleri üzerinde önemle durarak bir kuram geliştirdi. Berkeley'de ders veren Searle'ün diğer yapıtları: *Expression and Meaning* (1979), *Intentionality* (1983), *Minds, Brains and Science* (1984), *The Foundations of Illocutionary Logic* (1985).

Sears, Roebuck and Co., 1886'da kurulmuş olan amerikan şirketi. Dünyanın en büyük mağazalar zinciri firmasıdır. 1981'de, ABD'nin beşinci ticari bankası olan Dean Witter Reynolds'u ve gayrımenkul simsarlığında uzmanlaşmış en önemli amerikan bankası olan Coldwell Banker'i satın aldı. Grup, ayrıca, mektup ve telefonla satışlar da yapmaktadır.

Seasat, hiperfrekans dalgaları alanında okyanusları gözlemlemede ve incelemede kullanılan amerikan deney uydusu. 1978'de fırlatılan bu araç yalnız 4 ay çalıştı, ama yanal görüşlü ve bireşimsel açıklıklı uzay radarlarının gerçekleşebilirliğini ve yararlılığını gösterdi. Çok iyi çözmeli (hemen hemen yirmi-otuz metre) görüntüler veren bu aygıt tipi meteorolojik koşullar ne olursa olsun gözlem yapmayı sağladı ve özellikle kara ve denizdeki buzları incelemede kullanıldı.

SEAT (*Sociedad Española de Automó-*

viles de Turismo'nun kısaltması), 1950'de kurulmuş, ispanyol otomobil yapım şirketi. Özellikle Fiat markasının lisansıyla arabalar üretir.

SEATO (*SouthEast Asia Treaty Organisation*'un kısalt.), *Güney-doğu Asya antlaşması örgütü*'nün ingilizce adı.

■**SEATTLE,** ABD'de (Washington eyaletinde) kent, 516 260 nüf. (1990); K.'de Everett'ten G.'de Tacoma'ya kadar uzanan aralıklı yerleşme alanı içinde 2 559 164 nüf. (1990). Puget Sound'ın başlıca kolunun D. kıyısında yer alan ve Cascada Range ile Olympic dağları arasında korunmalı bir kent olan Seattle, yanında Rainier dağının yükseldiği (4 392 m) çevresiyle tanınır. Kent, kimi yerleri liman ve sanayi alanı yaratmak için düzleştirilen tepelik bir araziye kurulmuştur. Liman (trafik 14 Mt) Alaska'nın ve Skagway aracılığıyla Yukon'un yanı sıra Japonya'yla da ilişkidedir ve Panama kanalının açılmasından yararlanmıştır. 1940'tan bu yana büyük bir deniz ve hava taşıtları (Everett'te Boeing) yapım merkezidir. Aynı zamanda önemli bir balıkçılık limanıdır. (Alaska'nın sombalığı, ton balığı). Bilim ve sanat müzeleri vardır.

SEB, -bbi a. (ar. *sebb*). *Esk.* Sövme, küfretme.

SEB sıf. (ar. *seb*ᶜ). *Esk.* Yedi.

SEBA sıf. (ar. *seb*ᶜ*a*). *Esk.* **1.** Yedi: *Deva-yı seba* (yedi ilaç; üstübeç, mürdesenk, zift, terementi, balmumu, günlük ve öküzödü karışımından elde edilen ilaç). **—2.** *Seba-yı iklim,* yedi diyar. (İslam inancına göre dünya yedi diyardan oluşurdu.) || *Seba-yı seyyare,* yedi gezegen; Merkür, Venüs, Mars, Jüpiter, Satürn, Neptün ve Plüton gezegenleri.

SEBA ya da **SABA.** Tar. coğ. Yemen'in D.'sunda krallık; başkenti Marib'di. Güzel kokulu bitkilerin ticaretinden elde edilen kârlar, çölün kenarında kurulmuş bu küçük devletin oluşumunu ve gelişmesini açıklar. Seba önceleri bir kabileydi; sonra çevresine başka kabileler toplandı. İ.Ö. 738-685 arasında, Asurlular, Seba hükümdarlarının (ya kabilenin kralları ya da *muharrib,* yani Seba federasyonu'nun şefleriydiler) kabilesini kabul ettiler. Son Seba şefleri Güney Arabistan yazısıyla kaleme alınmış yazıtlar (İ.Ö. V. yy.'dan başlayarak) ve anıtlar bıraktılar: Marib barajı, Marib ve Sirvah tapınağı. İ.Ö. IV. yy.'da ortaya çıkan birleşik krallık, Romalılar'ın deniz yoluyla Arabistan'a gelmeye başladığı İ.S. I. yy.'a kadar gönenç içinde yaşadı. Kabileler arasındaki çekişmeler (İ.S. II.-III. yy.) Seba'nın Himyeriler'in boyunduruğuna girmesine yol açtı.

SEBA DİLİ a. Arapça'nın güney arabistan lehçelerinden biri. Seba devletine medeniyeti ile ilgili araştırmalar sonunda elde edilen kitabeler bu dille yazılmıştır. Bu lehçenin yanında main denilen biri daha vardı. Bu lehçeyle ilgili de birçok kitabe bulunmuştur.

SEBA MELİKESİ → BELKIS.

SEBAG (Lucien), fransız antropolog (Tunus 1934 - Paris 1965). 1960'tan başlayarak doğudaki Pueblo yerlilerinin kökenlerine ilişkin mitleri inceledi (*l'İnvention du monde chez les İndiens Pueblos* [Pueblo yerlilerinde dünyanın yaradılışı], 1971). 1963'te, Güney Amerika'da önce Pierre Clastres'la birlikte Paraguay'ın Guayakiler'i, ardından da tek başına Bolivya'daki Ayoreolar arasında incelemeler yaptı ("le Chamanisme ayoreo", Ayoreo şamanlığı, *l'Homme,* 1965). *Marxisme et Structuralisme*'de (Marxçılık ve yapısalcılık) [1964] etnoloji incelemelerine neden gerek duyduğunu açıkladı.

SEBAHAT → SİBAHAT.

SEBAHR a. Müz. Türk müziğinde XV. yy.'da kullanılmış bir bileşik makam. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SEBAİK çoğl. a. (ar. *sebike*'nin çoğl. *seba*ʾ*ik*). *Esk.* Ergitilip kalıba dökülmüş madenler, külçeler.

Seba-i seyyare (yedi gezegen), Ali Şir Nevai'nin mesnevisi. 5 000 beyit kadar tutan yapıt 1483-1485 yılları arasında, 5 aylık bir sürede yazıldı. İran hükümdarlarından Behram Gûr'un yaşamıyla ilgilidir. Konuyu daha önce Nizami (*Heft peyker* [yedi kat gök]) ve Hüsrev-i Dehlevi (*Heşt behişt* [sekiz cennet]) işlemişti. Nevai, onların yapıtlarında bulduğu kusurları gösterir, öykü tekniği ve mantık açısından eleştirir.

Nevai'nin mesnevisinde hükümdar Behram, resmini görerek gönül verdiği cariye Dilaram'ı sarayına getirtir; bir tartışmada haksızlık edip yanından uzaklaştırdıktan sonra da büyük üzüntüye kapılır. Onu avutmak için yaptırılan 7 köşkte, ayrı ülkelerden gönderilmiş 7 güzelin yanında 7 masal dinler. Sonuncu masaldan Dilaram'ın saraydan ayrıldıktan sonraki serüvenini öğrenir ve onu geri getirtir. Mutlu yıllardan sonra Behram ve ülkesi tufanı andıran yağmurlarda yok olur. Anlatılan masallar ve Behram'ın serüveni doğruluk, iyilik, dostluk gibi kavramları ele alır ve dünyanın geçiciliği düşüncesini savunur.

SEBAK a. (ar. *sebak*). *Esk.* **1.** Ders: *"İki başın ay alnın gencaya verir sebak"* (Yunus Emre, XIII. yy.). **—2.** Ödül. **—3.** *Semak-âmuz,* ders veren, öğreten. || *Sebakdaş,* ders arkadaşı. || *Sebakgâh,* derslik, okul. || *Sebak-hân,* ders okuyan, öğrenci.

SEBASİK sıf. (fr. *sébacique*). Org. kim. *Sebasik asit,* formülü HOCO—$(CH_2)_8$—COOH olan diasit. (Oleik asidin yükseltgenmesi ya da risinoleik asidin alkali ortamda işlenmesi sonunda elde edilen sebasik asit, sanayide polyester ve poliamitlerin hazırlanmasında ara madde olarak kullanılır.)

SEBASTE. Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia bölgesinde kent; Uşak'ın Sıvaslı ilçesine bağlı Selçikler köyünün yerindeydi. Anadolu'nun romalılaştırılması sırasında Augustus tarafından kurulan (İ.Ö. 20) kent, Akmonia ile Eumeneia'yı bağlayan imparatorluk yolu üzerindeydi. Augustus-Gordianus III dönemleri arasında para bastı. Bizans döneminde piskoposluk merkeziydi. Yörede Nezih Fıratlı yönetiminde gerçekleştirilen kazılarda (1966-1978), Selçikler-Tatar yolunun G.'indeki höyükte Bakırtaş, İlk ve Orta Tunç çağlarına ilişkin buluntulara rastlandı. Yörede, ayrıca, lydia tümülüsleri (İ.Ö. V. yy.), roma yazıtları, Bizans döneminden kilise kalıntıları vardır. Burada ele geçen mermerden yapılmış Zeus adak heykeli, İstanbul Arkeoloji müzeleri'ndedir.

SEBASTE (yun. *sebastos,* ulu). Büyük Herodes'in, imparator Augustus onuruna yeniden kurduğu eski Samiriye*'ye verdiği ad.

SEBASTEİA. Tar. coğ. Roma döneminde Sıvas kentinin adı.

■**SEBASTES** a. (yun. *sebastos,* ulu, saygın'dan). Soğuk ve ılık denizlerde yaşayan kemiklibalık. (İskorpitgiller familyası.) —ANSİKL. *Sebastes* (ya da *Helicolemus*) cinsi üyeleri hanibalıklarına benzerler: başları dikenlidir; sağlam pulları ve iri gözleri vardır. Vivipar ürerler. Türkiye denizlerinde bulunan tek türü *Sebastes (Helicolenus) dactylopterus*'tur. Bu hayvanın başında ve bedeninde püskül gibi uzanan dokunaçlara rastlanmaz; boyu 30 cm'ye ulaşabilir.

■ **SEBASTİANİ DE LA PORTA** (François Horace, — *kontu*), Fransa mareşali (La Porta, Korsika 1775 - Paris, 1851). Arcole'da kendini gösterdi (1796). Tuğgeneralliğe (1803), ardından tümgeneralliğe (1805) yükseltildi, Utrecht ordugâh komutanlığına getirildi (1806), daha sonra Fransa elçisi olarak Türkiye'ye geldi (1806). Fransa'ya dönünce (1807), İspanya, Rusya ve Almanya seferlerine katıldı. Askerlik yaşamını imparatorluk muhafız birliği başkomutanı olarak tamamladı (1814).

SEBASTİANO DEL PİOMBO (Sebastiano LUCİANİ, — denir), italyan ressam (Venedik ? 1485'e doğr. - Roma 1547). Giovanni Bellini'nin öğrencisi oldu; üslubu daha sonraları Giorgione'ye yaklaştı. Bu sanatçının Fondaco dei Tedeschi'deki freskleri (1508), özellikle Sebastiano'nun aynı dönemde S. Bartolomeo di Rialto' da gerçekleştirdiği büyük boy aziz figürlerine esin kaynağı oldu. Sebastiano del Piombo'nun Roma'ya karşı duyduğu ilgi bu anıtsal ve görkemli tarzla açıklanabilir. Sanatçı 1511'de bu kente Agostino Chigi' nin yanına gitti. Chigi, Sebastino'yu, Farnesina için *Ovidius'un Metamorphoseis'* inden 8 sahne ile bir *Polyphemos* yapmakla görevlendirdi. Sanatçı Roma'da Michelangelo'dan etkilendi ve onun dramatik gücünü taklit etmeye çalıştı (Viterbo'daki *Pietà*); Roma'daki ressamlara, özellikle de Raffaello'ya Venedik tarzını tanıttı. Raffaello da portrelerinde Sebastiano'dan esinlendi. Papa Clemens VII sanatçıya *Uffizio del Piombo* görevini verdi (lakabı buradan gelir).

SEBASTİANUS (*aziz*), III. yy.'da yaşayan romalı martyr. Roma'da bir Cohors praetorianus başkanıydı, hıristiyan olarak ihbar edildi, ok yağmuruna tutuldu ve öldü sanılarak bırakıldı. Hıristiyan bir kadın tarafından tedavi edildi, yeniden ele geçirildi ve ölünceye kadar kamçılandı.

■ **SEBASTİAO** (Lizbon 1554 - Alcaçar-Quivir 1578), Portekiz kralı (1557-1578); infante Bragançalı João'nun ölümünden sonra doğan oğlu ve kral João III'ün torunu ve ardılı. Şövalye ve mistik ruhluydu, ama biraz istikrarsızdı. En büyük tutkusu haçlı seferleri düzenlemekti. Mağrib'de büyük bir arazi elde etmeye çalıştı. Fas'a düzenlediği başarısız bir seferden (1574) sonra taht üzerinde hak iddia eden ve şerif Abdülmelik'e karşı yardımını isteyen Muhammet'i kabul etti. 17 000 kişilik bir ordu topladı ve Arzila'ya doğru yola çıktı (1578). Ama Alcaçar-Quivir ovasında, Mağribliler karşısında büyük bir bozguna uğradı ve savaşta öldü (4 ağustos 1578). Bununla birlikte, yaygın inanca göre kral ölmemişti ve bir gün halkının başına geçecekti. Yerine, büyük amcası kardinal Henrique geçti.

SÉBASTİEN de Felsztyn ya da **SEBASTİAN z Felsztyna,** polonyalı besteci ve kuramcı (Felsztyn ? 1480'e doğr. - 1543'ten sonra). Bize kadar gelen ve salt dinsel bir nitelik taşıyan yapıtlarının hepsi, *cantus firmus* tekniğine göre yazılmıştır ve 4 sesli polonya çoksesliliğinin en eski örnekleri oldukları sanılmaktadır.

SEBASTOPOLİS HERAKLEOPOLİS. Tar. coğ. Anadolu'nun Pontos bölgesinde kent; Tokat'ın Artova ilçesine bağlı Sulusaray bucağının yerindeydi. Augustus döneminde yeniden kurulduğu ve "Herakleopolis" ek adını, Traianus döneminden başlayarak aldığı sanılmaktadır. Çevrede bu dönemden çok az kalıntı bulunmaktadır (Çekerek ırmağı üzerinde tek kemerli bir roma köprüsü, yazıtlı, yazıtsız taşlar).

SEBAT, -tı (ar. *sebat*). **1.** Bir sözden, bir karardan geri dönmeme, girişilen bir işi sonuna dek götürme. **—2.** *Sebat etmek,* verdiği bir karardan ya da sözden dönmemek, bir işi yarıda bırakmayıp sonuna değin sürdürmek: *Biraz sebat ederseniz, çalışmanızın sonuçlarını alırsınız.*
—*Esk. Sebat u sabr,* dayanıklılık, kararlılık: *"Sebat ü sabrda fûlâd gördüğün gönlüm"* (Fuzuli, XVI. yy.). || *Sebat-ı kadem,* dayanma, ayak direme.

SEBATİ a. (ar. *sebat* ve fars. *-î*'den *sebâtî*). *Esk.* Sözünde ve kararında durma, caymama.

SEBATKÂR sıf. (ar. *sebat* ve fars. *kar*' dan *sebât-kâr*). *Esk.* Sebat eden, kararlı davranan.

SEBATKÂRANE be. (ar. *sebat,* fars. *-kar* ve *-ane*'den *sebâtkârâne*). *Esk.* Direnerek, yılmadan.

Sebastes marinus

Lauros-Giraudon

mareşal **Sebastiani de la Porta**
Wintemalter'in yaptığı
bir portreden ayrıntı
Versailles şatosu

Mario Soares

Sebastiao, Portekiz kralı
Cristóvão de Morais'nın
bir resminden ayrıntı
Eski sanatlar müzesi, Lizbon

SEBATKÂRİ a. (ar. *sebat*, fars. *-kār* ve *-ī*'den *sebatkarī*). *Esk.* Sebatkâr olma durumu.

SEBATLI sıf. Giriştiği işlerde sebat eden kimse için kullanılır; sebatkâr.

SEBATSIZ sıf. Girişimlerinde, eylemlerinde sebat göstermeyen, onları sonuna kadar götürmeyen kimse için kullanılır: *Sebatsız bir gençtir, şimdiye dek sayısız iş değiştirdi.*

SEBATSIZLIK a. Sebatsız olma durumu.

SEBAU *(Uved)*, Cezayir'de ırmak, Büyük Kabiliye'de; 110 km. Curcura'nın kuzey yamacından doğar, derin boğazlardan akar, sonra eski Kabiliye kütlesiyle kıyı sıradağları arasında doğu-batı doğrultusunda uzanan geniş bir çöküntü alanına girer.

SEBAYA çoğl. a. (ar. *sebī*'nin çoğl. *sebāyā*). *Esk.* Savaşta esir düşenler, genellikle de kadın esirler.

SEBAYÜDÜ a. (fars *se*, üç, *bā*, ile ve *dū*, iki; *se-bā-dū*'den). Tavla oyununda zarların üç-iki gelmesi.

SEBBÂB sıf. ve a. (ar. *sebb*'den *sebbāb*). *Esk.* Çok küfürcü, küfürbaz.

SEBBÂBE a. (ar. *sebb*'den *sebbābe*). *Esk.* **1.** İşaretparmağı. **—2.** *Sebbâbe -geza*, şaşkınlıktan parmak ısıran.

SEBBÂH sıf. (ar. *sibāḥat*'ten *sebbāḥ*). *Esk.* **1.** Suda yüzen. **—2.** İyi yüzme bilen, yüzücü.

◆ a. *Esk.* Yüzgeç.

SEBBÂK sıf. ve a. (ar. *sebk*'ten *sebbāk*). *Esk.* Dökümcü, madenleri ergiten, kalıba döken kimse.

Sebbih suresi → ÂLÂ SURESİ.

Sebe suresi, Kuran'ın 34. suresi. Mekke'de inmiştir. 54 ayettir. 15. ayetinde geçen adını, Arabistan'da bir bölgenin ya da burada yaşamış bir kavmin adından alır.

Allah'a hamd ile başlayan surede, Allah'ın bilgisinin genişliği, iyilerin sevapları karşılığında nasıl ödüllendirilecekleri, kötülerin günahları nedeniyle uğrayacakları cezalar anlatılır; ahrete inanmayanlar eleştirilir. Davut ve Süleyman peygamberlerin eriştikleri maddi ve manevi güçten de söz eden sure, Allah'ın sebe halkına birçok nimet ve olanak bağışlamasına karşılık, bu halkın nankörce tutum ve davranışları nedeniyle yok edildiklerini bildirir. Daha sonra putperest Araplar'dan söz edilerek bunların taptıkları putların âciz varlıklar oldukları, sınırsız güç ve olanakların ancak Allah'a özgü olduğu, Hz. Muhammet'in bütün insanlara peygamber olarak gönderildiği ve inkârcıların Kuran ve müslümanlar karşısındaki düşmanca tutumları eleştirilir. Güzel ve yararlı işlerden başka hiçbir şeyin insanı Allah'a yaklaştırmayacağını belirten sure, ahrette kâfirlerin içine düşecekleri zor ve çaresiz durumu anlatan ayetlerle sona erer.

SEBEBİ sıf. (ar. *sebeb* ve *-ī*'den *sebebī*). *Esk.* Nedenle ilgili, nedensel.

SEBEBİYET, -ti a. (ar. *sebeb* ve *-iyyet*'ten *sebebiyyet*). **1.** *Esk.* Bir şeye, bir olaya neden olma, yol açma. **—2.** *(Bir şeye) sebebiyet vermek*, bir şeye, bir olaya neden olmak, yol açmak; sebep olmak.

SEBEK ya da **SOBEK,** eski Mısır'da timsah-tanrı; genellikle timsah olarak betimlenirdi. El-Fayyum'daki Krokodeilopolis'te ve Karun gölü çevresinde demiurgos olarak tapılıyordu; Ptolemaios döneminde kent, Arsinoe adını alınca, buraya yerleşen Hellenler de Sobek'e *(Sukhos)* tapmaya başladılar. Kom-Ombo'da tapınağın yarısı ona ayrılmıştı.

SEBEK KÜLTÜRÜ ya da **SOBEK KÜLTÜRÜ** a. Cebel Silsileh'teki (Asuan, Yukarı Mısır) buluntu yerinde ele geçirilen eşyalarla tanımlanan Yontmataş dönemi endüstri evresi; yan kazıyıcılar, düzeltilmiş dilgiler ve ön kazıyıcılarla ayırt edilir. (Sebek kültürü İ.Ö. 12000 yıllarına tarihlenir.)

SEBEKEMSAF ya da **SOBEKEMSAF** ("tanrı Sebek, koruyucusudur"), XVII. sülaleden iki firavunun adı (İ.Ö. XVI. yy.).

SEBEKHOTEP ya da **SOBEKHOTEP** ("tanrı Sebek razı olsun"), XIII. sülaleden altı firavunun adı (İ.Ö. XVIII. yy.).

SEBEL a. (ar. *sebel*). Esk. patol. **1.** Bulanık görmeye yol açan hastalık. **—2.** *Sebelnâk*, gözüne perde inen, bulanık görmeye başlayan kimse.

SEBEN, Batı Karadeniz bölümünde Bolu iline bağlı ilçe; 11 020 nüf. (1990); 665 km²; 30 köy. Merkezi, Bolu'nun yaklaşık 54 km. G.'inde *Seben*, 4 165 nüf. (1990). Tahıl, elma üretimi.

SEBENNYTOS, mısır dilinde **Tcebnuti**. Tar. coğ. Mısır'da, Nil deltasında kent, Nil'in orta kolu kıyısında. Kentte tanrı Onuris*'e tapılırdı. Kentin hükümdarlarından Nektanebo I, XXX. sülaleyi kurdu ve Sebennytos başkent oldu (firavunlar dönemi Mısırı'nın son başkenti). Manethon'un doğduğu yer olan kentin günümüzdeki adı *Semenud*'dur.

SEBEP a. (ar. *sebeb*). **1.** Bir şeyin olmasına, gerçekleşmesine yol açan, gerektiren, onu oluşturan şey; neden: *Bir savaşın sebepleri.* **—2.** Gerekçe, neden: *Haklı sebeplerim var.* **—3.** Bahane, neden: *İşi yapmamak için sebep aramak.* **—4.** *Sebep olan sebepsiz kalsın*, kötü bir duruma yol açan kimse için kullanılan ilenme sözü. || *Bir şeye sebep olmak*, yol açmak; neden olmak. || *Sebebiyle* → NEDENİYLE.

—*Esk.* **1.** Araç, vasıta. **—2.** *Sebeb-i hayat*, yaşama nedeni, ana baba. || *Sebeb-i terk-i can*, ölüm nedeni. || *Sebeb-i vücud*, varlık nedeni.

—Ed. Aruz vezninde arap abecesine göre iki harften meydana gelen parça. || *Sebeb-i hafif*, bir harekeli ve bir sakin harften meydana gelen parça: *mef* (*mim* + *fe*). || *Sebeb-i sakil*, harekeli iki harften meydana gelen parça: *müte* (*mim* + *te*).

—Huk. Bir işlemin yapılmasındaki hukuksal amaç. || Bir idari işlemin yapılmasındaki neden. || Bir davada tarafların iddialarını dayandırdıkları hukuksal gerekçe. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sebebe bağlı işlem*, geçerli olması hukuksal sebebinin (ifa, alacak, bağışlama) geçerliliğine bağlı olan işlem. (Hukuksal sebebine bağlı olmadan geçerli olan işlemlere de soyut işlemler denir. Örneğin, mülkiyetin devri sebebe bağlı bir işlemdir; mülkiyetin devri işleminin geçerli bir nedene dayanması gerekir. Buna karşılık, alacağın devri soyut bir işlemdir; hukuksal sebebinden bağımsız olarak geçerli sayılır.)

—Müz. Türk müziğinde mertebe, yani usullerin ağırlık ve yürüklük derecelerini, bir başka deyimle usul birimlerinin değerini belirten terim. (Hafif bu anlamda yürüklük belirtir.)

—ANSİKL. Huk. Her hukuksal işlem, bir sebebe dayanır. Roma hukukundan bu yana hukuk öğretisinde benimsenen başlıca üç sebep vardır: ifa sebebi (causa solvendi), alacak sebebi (causa credendi) ve bağışlama sebebi (causa donandi). Bir işlem, borcun yerine getirilmesi amacıyla yapılmışsa ifa sebebi, alacak hakkı elde etmek için yapılmışsa alacak sebebi, bağışta bulunmak amacıyla yapılmışsa, bağışlama sebebi vardır.

İdare hukukunda "sebep" kavramı, daha değişik bir anlam taşır. İdari işlemin sebebi idare organlarını bu işlemi yapmaya yönelten nesnel durumlardır. İdari işlemlerin unsurlarından biri olan sebep açısından üç durum sözkonusu olabilir: 1. İşlemin sebebi yasa ya da başka bir hukuk kuralında belirtilmiştir. Bu durumda idari işlemin yasa ya da öteki hukuk kuralına uygun olması gerekir. Aksi halde idari işlem hukuka aykırı olur. 2. İşlemin sebebi bir hukuk kuralıyla belirtilmiş olmamakla birlikte, hukuk düzeni idari organı bir sebep göstermek zorunda bırakmış olabilir. Bu durumda sebebin gösterilmemiş olması ya da gösterilen sebebin yeterli sayılmaması, idari işlemi sakatlar. 3. İdare, yaptığı işlemin hukuksal sebebini göstermek zorunda bırakılmaz. Bu durumdaki idari işlem sebebe bağlı olmayan işlemdir. Burada, İdare'nin bir takdir yetkisi sözkonusu olur ve işlem geçerli sayılır.

Bir davada tarafların iddialarını dayandırdıkları hukuksal gerekçeler anlamına gelen "sebep" ise, usul hukuku kavramıdır. Bu anlamdaki sebep, davanın dayandığı olayların hukuksal niteliğidir. Örneğin, davacı dava dilekçesinde belirttiği olayları haksız fiil, sebepsiz zenginleşme vb. hukuk kategorilerine sokarak haklılığını iddia eder. Ya da bir işlemin belirli bir sözleşme türü olduğunu ve ona ilişkin kuralların uygulanmasını ister. Aslında davacı ve davalı, hukuksal sebepleri belirtmek zorunda değildirler. Davada belirtilen olaylara uygun düşen hukuksal sebepleri mahkeme belirler ve değerlendirir. Davacı ya da davalının ileri sürdükleri hukuksal sebepler mahkemeyi bağlamaz.

SEBEPLENMEK gçz. f. Bir işten, bir durumdan, dolaylı olarak yararlanmak; geçimini sağlayıcı bir olanak yaratmak: *Fabrikayı bu bölgede kurarsanız, yöre halkı da sebeplenir.*

SEBEPLİ sıf. **1.** Sebebi olan; nedenli. **—2.** *Sebepli sebepsiz*, belirli bir nedeni olmaksızın, bir nedene dayansın ya da dayanmasın: *Sebepli sebepsiz bizi paylardı.*

SEBEPSİZ sıf. Belli bir nedeni olmayan; nedensiz: *Sebepsiz bir korku. Sebepsiz bir ziyaret.*

—Huk. *Sebepsiz zenginleşme*, bir kişinin mal varlığında, haklı nedene dayanmayan artış. (Eşanl. HAKSIZ İKTİSAP.) [Bk. *ansikl.* böl.]

◆ be. **1.** Belli bir nedeni olmaksızın: *Hiç sebepsiz herkesten kuşkulanıyordu.* **—2.** *Sebepsiz kalmak*, zenginliğini yitirerek yoksul duruma düşmek.

—ANSİKL. *Sebepsiz zenginleşme*, borçlar hukukunda sözleşme ve haksız fiilin yanı sıra, üçüncü bir borç kaynağı olarak yer alır. Haksız olarak mal varlığı artan kişiyle yine haksız olarak mal varlığı azalan kişi arasında bir borç ilişkisi doğar. Mal varlığı artan kişi borçlu, mal varlığı azalan kişi de alacaklı olur. Borçlar k.'ndaki düzenlemeye göre, haklı bir neden olmaksızın başkasının zararına mal edinen kişi, onu geri vermek zorundadır. Özellikle, geçerli bir neden olmaksızın ya da gerçekleşmemiş ya da sonradan ortadan kalkmış bir nedene dayanılarak alınmış olan bir şeyin geri verilmesi gerekir (md. 61). Borçlu olmadığı bir şeyi kendi isteğiyle veren kimse, yanılarak kendisini borçlu sanıp verdiğini kanıtlamadıkça, onu geri isteyemez. Zamanaşımına uğramış bir borcun ödenmesi ya da bir ahlaki görevin yerine getirilmesi için verilen şey geri alınamaz (md. 62). Sebepsiz zenginleşmede geri verme borcu, haksız olarak kazanılan şeyin geri verilmesidir. Geri vermekle yükümlü olan kişi iyiniyetliyse, edindiği maldan elinde kalanını vermekle borcundan kurtulur. Geri vermekle yükümlü olduğu şeyi satmışsa, satış tutarını vermek durumundadır. İyiniyetli kişi, geri verdiği şey için yaptığı zorunlu ve yararlı harcamaları karşı taraftan isteyebilir; ancak lüks harcamalarını isteyemez. Geri vermekle yükümlü olan kişi kötü niyetliyse, nedensiz olarak edindiklerinin tümünü geri vermek zorundadır.

Sebepsiz zenginleşmeden dolayı açılacak dava, zarar gören tarafın geri isteme hakkı olduğunu öğrendiği tarihten başlayarak bir yıl ve her durumda bu hakkın doğduğu tarihten başlayarak on yıl geçmekle zamanaşımına uğrar (md. 66).

SEBER (Cemal Süreyya) → CEMAL SÜREYYA.

SEBERGI ya da **SEBERK** a. (fars. *se* ve *berg*'den *se-berg*). Süslem. sant. Üç dilimli yaprak biçiminde süsleme motifi.

SEBES, Romanya'da kent, Transilvanya'da (Hunedoara bölgesi), *Sebes dağları*'nın K.'inde, *Sebes ırmağı* kıyısında; 21 400 nüf. XIII.-XV. yy.'dan kalma roman ve gotik üslubunda kilise. Müze. Tuhafiyecilik. Bıçkıevi. Deri işleme.

SEBET a. (ar. *şübūt*'tan *sebet*). *Esk.* Kanıtlayıcı belge.
—Esk. dilbilg. "Senet sepet" deyimindeki "sepet" kelimesinin aslı "sebet"tir.

SEBH a. (ar. *sebḥ*). *Esk.* Yüzme.

SEBHA a. (ar. sözc.). Jeomorfol. Kuzey Afrika'da su altında kalabilen tuzlu çöküntü. (Eşanl. KEVİR.)
—ANSİKL. Yarıçöl görünümündeki yerlerin ana öğesi olan sebha, çok ince bir su örtüsü ve kenarları mevsimlere ve yağışlara göre değişen, beyazımsı bir tuz tabakasıyla kaplı bir alandır. Bu çanak, yüzeyde yayılma sularından çok, basınçlı yeraltı su örtülerince beslenir: örneğin Şot eş -Şergi ve Şot el-Hodna böyledir. Bu nedenle tatlısu örtülerinde olmak koşuluyla, büyük sebhalar çevresinde artezyen kuyuları açmak yararlıdır. Kurak yaz boyunca killi çamur, yüzeyde kuruyarak kabuk oluşturur; bu kabuktaki çeşitli tuzları, klorür ve alçıtaşı içerikli topraklardan (özellikle Triyas toprakları) geçen bazı sular getirir.

SEBHALE a. (ar. *sebḥale*). *Esk.* "Sübhanallah" sözünü tekrarlama.

SEBHE, Libya'da kent, Fizan'da, Sebhe ilinin merkezi; 35 900 nüf. Vaha. Büyükbaş hayvan yemi. Fransızlar, ocak 1943'te ele geçirdikleri Sebhe'ye komutanlarının adını verdiler (Fort-Leclerc). — *Sebhe ili*, 121 700 nüf. (1988).

SEBHİYE a. (ar. *sebḥ* ve *-iyye*'den *sebḥiyye*). *Esk.* Yüzme.

SEBİ sıf. ve a. (ar. *sebī*). *Esk.* Savaşta esir düşen, esir düşmüş kimse için kullanılır.

SEBİ sıf. (ar. *seb'ī*). *Esk.* **1.** Yedi günde bir tutan sıtma nöbeti vb. için kullanılır. **—2.** Yedi sayısıyla ilgili, yedinci.

SEBİ → SEBY.

SEBİKE a. (ar. *sebīke*). *Esk.* **1.** Eritilip kalıba dökülen maden, külçe. **—2.** *Sebike-i zehebiyye*, altın külçesi.

SEBİL a. (ar. *sebīl*). **1.** Sokaklarda güğümle gezdirilip hayır için dağıtılan içme suyu. **—2.** Hayrat olarak su dağıtmak üzere bir cami yanında, bir külliyeye bağlı ya da bağımsız olarak inşa edilen yapı. (*Sebilhane* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl. Mim.] **—3.** *Esk.* Yol, cadde. **—4.** *Sebil etmek*, bol bol harcamak, bol bol dağıtmak.
—İsl. İslam dininde açları doyurmanın yanı sıra, susuzlara su sağlamak yoluyla yapılan hayır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İsl. Özellikle hac sırasında hacılara su sağlamak (sikaye), en eski dönemlerden beri müslümanlıkta onurlu bir görev sayılmıştır. Hz. Muhammet'in, insan öldüğünde amel defterine sürekli sevap yazılmasına olanak verecek birkaç iyilik arasında, kamu yararına yapılan hayır kurumlarını ve kalıcı harcamaları (sadaka-i cariye) da sayması, müslümanları okul, cami, vakıf vb. kurumlar yanında çeşme ve sebiller yapmaya da özendirmiştir. İslam ülkelerinde hükümdarlar, saraylılar, devlet önde gelenleri, varlıklı kişiler gibi durumları elverişli olanlar cami, mescit, tekke, türbe gibi hayır kurumlarının yanı sıra, özellikle yol boylarında ya da meydanlarda sebil yaptırmaya büyük önem verdiler. Sebillerde, sebili yaptıranlar ya da sebil ile ilgili kişiler, bayram ve kandil günlerinde halka şerbet de dağıtırlardı. Bazı sebillerin içinde, sebili yaptıranların mezarları da bulunur.
—Mim. Anadolu'da sebillerin ilk örnekleri, Selçuklular dönemindendir (Konya'daki Sahipata külliyesi'nde [1258], taçkapının yanlarında yer alan sebiller). Mısır'da XV. yy.'da Memluklar döneminde sebil-küttab (altta sebil, üstte okul) olarak görülen bu yapıtların (Kayıtbay cami medresesi) gelişmiş ve seçkin örnekleriyle osmanlı mimarlığında karşılaşılmaktadır. Mimarileri ve bezemeleriyle dönemlerinin üsluplarını ve beğenisini yansıtan sebillere çoğunlukla XVI. yy.'ın ikinci yarısından sonra rastlanmaktadır (daha öncekiler genellikle ahşap olduklarından günümüze ulaşamamıştır). Bir külliye içinde ya da bağımsız olarak tasarlanan bu yapıların cephe sebili, köşe sebili, pencere biçiminde sebil gibi türleri vardır; ayrıca bağımsız, anıtsal örnekleri de bulunmaktadır. Sebiller genellikle yuvarlak, yarım daire ya da çok köşelidir; geniş saçaklı kubbelerle örtülüdür; cephelerde kemerler içinde tunç ya da demir parmaklıklı pencereler vardır. Cephelerin alt bölümleri çoğunlukla mermer kaplıdır. Günümüze ulaşan en erken örneklerden biri, İstanbul'da Vefa semtindeki Hasankethüda sebili'dir (1565/1566). Yuvarlak kemerli pencereleri tunç parmaklıklıdır; köşelerde mukarnas başlıklı mermer sütunlar vardır. Topkapı surundaki Takkeci sebili (1578) bu türün daha yalın bir örneğidir. Süleymaniye külliyesi'nde, Mimar Sinan'ın türbesiyle bir bütün oluşturan küçük sebil özgün bir örnektir; beş pencereli yapı geniş bir saçak ve kubbeyle örtülüdür. İstanbul Divanyolu'ndaki Kocasinanpaşa sebili (1594) ile Bozdoğan kemeri altındaki Gazanferağa sebili (1599) mimarileriyle XVII. yy. üslubunun öncüleridir: sekizgen planlı yapılarda köşeler mukarnas başlıklı sütunlarla belirginleştirilmiştir; cephelerde tunç parmaklıklı pencereler yer alır, sütunları bağlayan kemer aralıkları mermer kafeslidir. Vezneciler'deki Kuyucumuratpaşa sebili (1606), XVII. yy. sebil mimarlığının klasikleşmiş örneklerindendir. Yapının cepheleri sivri kemerli, mukarnas başlıklı sütunlarla ayrılmıştır. Haseki'deki Bayrampaşa sebili (1634/1635), Eminönü'ndeki Yenivalide külliyesi'nin sebili (1663) de bu üslupta seçkin yapılardır. Divanyolu'ndaki Merzifonlukaramustafapaşa külliyesi'nin sebili (1684), hazire ve dershane-mescitle birlikte düzenlenmiş değişik bir yapıdır. Dolmabahçe'deki Hacıeminağa sebili'nde (1644) ilk kez korinthos başlık benzeri başlıklar kullanılmıştır. Saraçhanebaşı'ndaki Amcazadehüseyinpaşa külliyesi'ndeyse hazire duvarının dışına dört dilimli yarım daire biçiminde bir sebil eklenmiştir. XVIII. yy.'dan sonra zengin bezemeli, gösterişli bir görünüm kazanan sebiller ince işlemeli tunç parmaklıklarıyla da dikkati çekerler. Şehzadebaşı'ndaki Nevşehirlidamatibrahimpaşa külliyesi'nin sebili (1720) Lale devri'nin zengin üslubunu yansıtır ve daha sonraki sebillere örnek oluşturur. Topkapı sarayı'nın dış kapısı önündeki Ahmet III çeşmesi'nin (1728/1729) dört köşesine sebiller yerleştirilmiştir. Saliha Sultan tarafından Azapkapı'da yaptırılan (1733) görkemli meydan çeşmesinin bir cephesinde de öne taşkın bir sebil vardır. Dönemin barok üsluptaki öteki önemli örnekleri arasında Davutpaşa'daki Hekimoğlualipaşa külliyesi sebili (1734), Beyazıt'taki Kaptanıderyaibrahimpaşa sebili (1790), Seyithasanpaşa sebili (1745), Eyüp'teki Şahsultan sebili (1800), Kabataş'taki Kocayusufpaşa sebili (1787) [günümüzde set üstündeki yerine taşındı], Eyüp'teki Mihrişahsultan sebili (1796) belirtilebilir. Fatih semtindeki Nakşıdilvalidesultan sebili (1809) karma üslubuyla dikkati çeker; Mahmut II türbesi'nin hazire cephesindeki sebil ise (1840) empire (ampir) üslubun başarılı örneklerindendir. İstanbul dışındaki önemli sebiller arasında Aydın Cihanoğlu sebili (1782), İzmir Dönertaş sebili sayılabilir.

Sahipata külliyesi'nde taçkapının yanlarındaki sebillerden biri (1258) *Konya*

SEBİL, Mısır'da, Asuan yakınında, Sebil* kültürü'nün ortaya çıkarıldığı ve tanımlandığı Tarihöncesi buluntu yeri.

SEBİL, İçel'in Tarsus ilçesi Çamlıyayla bucağına bağlı belde; 5 366 nüf. (1990). Belediye.

SEBİL KÜLTÜRÜ a. Yukarı Mısır'da (Asuan ili) Üst Yontmataş dönemi endüstri evresi. (Sebil I, moustier endüstrisi özellikleri ve Levallois tekniğinin kullanılmasıyla ayırt edilir. Sebil II'de taş işleme tekniği incelir ve mikrolitik biçimler çoğalır; Kuzey Afrika'daki capsa endüstrisiyle çağdaş olan Sebil III ise küçük boyutlu aletler ve çok büyük ölçüde mikrolit kullanımıyla ayırt edilir.) [Eşanl. SEBİLYEN.]

SEBİLCİ a. **1.** Bir vakıf, bir hayrat tarafından ödenen para karşılığında sokaklarda güğümle su gezdirerek dağıtan kimse. **—2.** Sebilde su dağıtmakla görevli kimse. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ask. tar. Yeniçeri ocağı'nda su gereksinimini karşılamak ve ocağın temizlik hizmetlerini yapmakla görevli personel.
—ANSİKL. Sebilciler, sırtlarına sahtiyandan bir ceket, ayaklarına şalvar giyer, külahlarının üzerine abani sarık sarardı. Sırtlarında sol omuzlarına bir kayışla bağlanmış kırba, ellerinde pirinç ya da bakırdan yapılmış, üzerinde ayet yazılı bir tas olurdu. Kırbaları sakalarınkinden küçüktü, ağızlarına bir de musluk geçirilirdi. Alt kısmı sebilcinin sırtına dayalı dört köşe bir tahtaya oturtulur, su tulumu bu tahtaya demir bir çemberle bağlanırdı. Sebilciler ellerinde tuttukları tasla isteyenlere Kerbela şehitlerinin ruhu için su dağıtır, bu sırada Harabi babanın Kerbelâ şehitleri için yazdığı mersiyeyi okurlardı. Su içenlerden para talep etmez, ama bahşiş verilirse alırlardı.

Nevşehirlidamatibrahimpaşa külliyesi sebili (1720) *İstanbul*

SEBİLHANE a. (ar. *sebīl* ve fars. *ḫāne*'den *sebīl-ḫāne*). **1.** → SEBİL. **—2.** *Sebilhane bardağı gibi dizilmek*, hoşa gitmeyen, aşağılanan kişilerin sıra sıra dizilmesini belirtmek için kullanılır.

SEBİLULLAH sıf. (ar. *sebil* ve *Allah*'tan *sebil-ül-Allah*). Allah yolu, Allah'ın hoşnutluğu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Daha çok "fisebilillah" biçiminde Kuran'da sık sık yinelenir. Sözcüğün geçtiği ayetlerde Allah yoluna yapılan savaşlardan söz edilir; insanları Allah yolundan engelleyenler eleştirilir; müslümanlar Allah yolunda hayırlar yapmaya çağrılır. Müslümanlar, Tanrı hoşnutluğu için yapılan hayırlara "fisebilillah" deyimini kullanırlar (fisebilillah yapılan çeşme, fisebilillah yapılan imaret gibi).

Sebilürreşat, İstanbul'da yayımlanan islamcı dergi. İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra Eşref Edip'in sahipliğinde *Sıratımüstakim* adıyla yayın yaşamına giren derginin yazı kadrosunda Mehmet Akif (Ersoy), Babanzade Ahmet Naim, Halim Sabit (Şibay), Ömer Ferit (Kam),

Mehmet Şemsettin (Günaltay), Ebülula Mardin gibi islamcılar yer alıyordu. 182. sayısından başlayarak *Sebilürreşat* adını alan dergi, modernist islamcıların (Halim Sabit, Mehmet Şemsettin vb.) ayrılmaları üzerine, geleneksel islamın savunuculuğunu üstlendi. Kurtuluş savaşı sırasında Kastamonu, Ankara, Kayseri'de yayımlanan dergi, daha sonra yeniden İstanbul'a taşındı, Eşref Edip yönetiminde ağustos 1963'e kadar düzensiz olarak yayımını sürdürdü.

SEBİLYEN sıf. ve a. (fr. *sébilien*). Tarönc. SEBİL KÜLTÜRÜ'nün eşanlamlısı.

SEBİN sıf. (ar. *sebᶜîn*). *Esk.* Yetmiş.

SEBİNO gölü (rumence *Sebinus*'tan). İseo (İtalya) gölünün başka bir adı.

SEBİSTAN a. (ar. *sibistan*'dan). *Cordia myxa* ile ona yakın bir cins olan *ehretia* türlerinin etli zeytinsi meyvesi. (Bu helmeli meyve eskiden göğüs yumuşatıcı olarak kullanılırdı.)

SEBİT sıf. (ar. *sübūt*'tan *sebit*). *Esk.* Yerine iyice ve sağlam olarak yerleştirilmiş olan.

SEBİYE a. Şiiliğin ismailiye* kolunun öteki adı. (On iki imam inancına karşılık, yedili bir imam sistemini benimsedikleri ve genel olarak yedi sayısını kutsal saydıkları için "yedicilik, yediciler" anlamına bu adla da anılırlar.)

SEBK a. (ar. *sebk*). *Esk.* Herhangi bir madeni eritip kalıba dökme.
—Ed. Divan edebiyatında anlatım, üslup. || *Sebk-i hindi,* divan şiirinde XVII.-XVIII. yy.'larda etkisini gösteren hint-iran kökenli, süslü, güç kavranır anlatım biçimi. (*Sebk-i ısfahani* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Sebk-i mevsul,* divan nesrinde tümcelerin birbirine eklenmesiyle uzayıp giden anlaşılması güç üslup.
—İsl. huk. Yargı ilam ve hüccetlerine hukuki gerçeklerin usulüne uygun olarak geçirilmesi.
—ANSİKL. Ed. *Sebk-i hindi,* Hindistan'da baburlu hint-türk hükümdarların saraylarında farsça yazan hint-iran-türk şairlerinin yapıtlarıyla doğdu, gelişti. Başlıca temsilcileri Saib, Feyzi, Örfi, Şevket, Muhteşem'di. Divan edebiyatında XVII. yy.'da Nef'i, Naili, Neşati; XVIII. yy.'da Şeyh Galip'in yapıtlarında etkisi görüldü. Karmaşık, zihinsel bir şiir yolu olarak tanımlanır. Aşırı süse ve sanat düşkünlüğüne dayanır. Bilmeceyi andıran karışık anlatım öğelerinden, hayallerden, benzetmelerden yararlanır. Günlük yaşamdan uzaklaşmış görünür. Müraat-ı nazir, hüsn-i talil gibi sanatlar çokça kullanılır.

SEBK, -kı a. (ar. *sebk*). *Esk.* **1.** İleri geçme, önde bulunma; önceden ya da eskiden geçmiş olma. **—2.** *Sebk etmek,* geçmişte olmak, eskiden olmak, geçmek.

SEBKAT a. (ar. *sebkat*). *Esk.* **1.** İlerleme, geçme. **—2.** *Sebkat etmek,* geçmek.

SEBKÜRABT, -tı a. (ar. *sebk* ve *rabt*'tan *sebk ü rabt*). *Esk.* Tutarlılık.

SEBLA sıf. (ar. *seblā*). *Esk.* Uzun kirpikli: *Ayn-i sebla* (uzun kirpikli göz).

SEBLET a. (ar. *seblet*). *Esk.* Bıyık.

SEBNİTZ, Almanya'nın Saksonya eyaletinin güney-doğu kesiminde, Çek Cumhuriyeti sınırında kent; 13 000 nüf. Önemli miktarda yapma çiçek üretimi.

SEBORE a. (fr. *séborrhée;* lat. *sebum,* içyağı ve yun. *rhein,* akmak'tan). Der. hast. Derinin yağ bezi ve ter bezi salgılarının anormal artışı.
—ANSİKL. Sebore yüze yağlı bir görünüm verir. Bazı karakteristik hastalıklara neden olur: adi akne*, ilerleyici yaygın alopesi*, seboreit*ler, seboreli egzama*. Sebore, kükürtlü aminoasitler (sistin), asit A vitamini, antiandrojenler, salisilik asit ve rezorsin eriyikleri sürülerek tedavi edilir.

SEBOREİT a. (fr. *séborrhéide*'den). Der. hast. Seboreli deri üzerinde, saçlı deride (sebore miğferi), yüzde ve göğüste (sebore gerdanlığı) görülen pitiryazimsi egzamatit.

SEBOTTENDORFF ya da **SEBOTTENDORF** (Rudolf, *—baronu*), **Adam Glauber** ya da **Glauer**'in takma adı, alman gizbilimci (Hoyerswerda, Oberlausitz, 1875 - İstanbul 1945). Türkiye'de yaşadı ve masonlukla birlikte tasavvufu da benimsedi. 1912'de kurulan ve paganlıkla ari ve yahudidüşmanı ırkçılığa hizmet eden Germen tarikatının bavyera kolu önderiydi, 1917'de aynı ideolojiyi savunan Thule derneği'ni kurdu.

SEBRİNG, ABD'de kent, Florida'nın orta kesiminde, Tampa'nın G.-D.'sunda; 8 700 nüf. Hareket noktası ile bu noktaya dönüş güzergâhı 8,4 km olan otomobil pisti.

SEBT a. (ar. *sübūt*'tan *sebt*). *Esk.* Deftere geçirme, kaydetme, yazma.

SEBT a. (ar. *sebt*). *Esk.* Cumartesi: *Eshab-üs-sebt* (cumartesinin sahipleri, museviler).

SEBT → ŞABBAT.

SEBTİ (Ahmet Bin Cafer), faslı din adamı, ermiş (Septe 1145 - Marakeş 1205). Derin bilgisi, dindarlığıyla tanındı. Bir handa yaşar ve ders verir, azla yetinir, yoksul öğrencilerin giderlerini kendisi karşılardı. Halk onun kerametler gösterdiğine, rüzgârları estirip dindirdiğine inanıyordu. Fas'ta ve Cezayir'de buğday ürününün ilk ölçeği, onun adına yoksullara dağıtılırdı.

SEBU a. (fars. *sebū*). *Esk.* **1.** Testi. **—2.** Şarap kabı. **—3.** *Sebu-yi tehi,* boş testi.

SEBU a. (ar. *sebuᶜ*). *Esk.* Yırtıcı hayvan, canavar.

SEBU *(uved),* Kuzey Fas'ta ırmak; 458 km. Orta Atlas'tan *uved Gigu* adıyla (150 km) doğar, G.-B.'dan K.-D.'ya doğru uzanan bir olukta akar. G.-D.'dan K.-B.'ya yöneldikten sonra Fas ovasına giren ırmağa *Sebu* adı verilmeye başlanır. Önrif kıvrımlarını derin boğazlarla geçtikten sonra İnnauven'i alır. Geniş Garb ovasına girer, burada birçok büklüm çizer ve doğal bir yatakta akar. Bu kesimde sulama ve modern tarım teknikleri pirinç tarımının gelişmesine olanak vermiştir. Uved Sebu, aşağı çığırında ulaşıma elverişlidir.

SEBUÇE a. (fars. *sebū* ve *-çe*'den *sebūçe*). *Esk.* **1.** Küçük testi. **—2.** Küçük şarap kabı.

SEBUH sıf. (ar. *sebḫ*'ten *sebūḫ*). Çok iyi yüzen, yüzücü.

SEBUH EFENDİ Âmâ, ermeni asıllı türk besteci (öl. 1890). Bir süre Muzikayı hümayun'da bulundu. Uzun yıllar Unkapanı'nda bir gazinoda keman çaldı. Oyun havaları ve şarkılar besteledi. Elde bulunan yapıtları: yegâh saz semaisi,hicazkâr sirto, hicazkâr longa, kürdilihicazkâr longa, *Pençe-i gamdan gönül bulmaz reha* (hicazkâr şarkı-aksak), *Sinede muhtac-ı merhem yare var* (hicazkâr şarkı-aksak), *Nîm nigâhla beni yaktın od'una* (hicazkâr şarkı-düyek), *Cihan zülfüne vabeste* (hicaz şarkı-aksak), *Şevketli hünkârım padişahım* (hisarbuselik şarkı-aksak), *Sünbül aldım destime* (hüseyni şarkı-düyek), *Tab-ı ruyinden olur bî-tab-ı tab aftab* (saba şarkı-düyek).

Sebul mesani, Kuran'ın Fatiha suresinin öteki adı ya da yedi uzun sure (Bakara, Ali İmran, Nisa, Maide, Enam, Araf ve ikisinin tek sure olduğunu savunanlara göre Enfal ve Tevbe sureleri).

SEBUN sıf. (ar. *sebᶜūn*). *Esk.* Yetmiş.

SEBÜK sıf. (fars. *sebük*). *Esk.* **1.** Hafif. **—2.** Çabuk, tez, acele. **—3.** Ağırbaşlı olmayan, hafif. **—4.** *Sebük-bar,* yükü hafif olan. || *Sebük-dest,* eli çabuk, eli tez. || *Sebük-dil,* neşeli, sevinçli, kaygısız. || *Sebük-endiş,* derinlemesine düşünmeyen. || *Sebük-himmet,* gayretsiz, hevessiz. || *Sebük-hired,* karar vermekte aceleci, akılsız, tedbirsiz. || *Sebük-hiz,* çabuk hareket eden, çabuk davranan. || *Sebük-inan,* çabuk koşan. || *Sebük-maye,* değeri olmayan, itibarsız, cahil. || *Sebük-mağz,* beyinsiz, akılsız. || *Sebük-mağzane,* akılsızca. || *Sebük-meşreb,* hoppa, hafif. || *Sebük-mizaç,* hoppa huylu, hafif yaradılışlı. || *Sebük-pa* ya da *sebük-pay,* ayağına çabuk olan. || *Sebük-pervaz,* çabuk ve uçucu. || *Sebük-rev,* çabuk giden. || *Sebük-rey,* düşüncesiz. || *Sebük-ruh,* tezcanlı, şen; laubali. || *Sebük-seng,* hafif taş; laubali. || *Sebük-ser,* derin düşünmeyen, bayağı. || *Sebük-seri,* düşüncesizlik. || *Sebük-tuz,* çabuk koşan, ayağına çabuk.

SEBÜK TİGİN (Adil) **Nasrettin,** türk komutan (öl. 997). Gazneli Mahmut'un babası. Kayı boyundan bir aşirete mensup olup, Horasan ve Gazne valisi Alp Tigin'in kölelerindendi. Mansur bin Nuh'un Samanoğulları tahtına oturması üzerine Alp Tigin'le önce Belh'e, ardından Gazne'ye gitti. Alp Tigin'in ölümünden (963) sonra Gazne valisi oldu. Yönetim alanını Toharistan, Zabulistan, Büst, Kâbil ve Gerdiz bölgesine değin genişletmesine karşın, Mansur bin Nuh'a bağlı kaldı. Nuh'un isteği üzerine Horasan valisi Ebu Ali Muhammet Simcuroğlu'yla Herat valisi Faik'e karşı savaş açtı ve oğlu Mahmut'la birlikte onları yenerek (994) "Nasrettin" unvanını aldı. Oğluna da "Seyfüddevle" unvanını veren Nuh, onu Horasan valiliğine getirdi. Horasan'da egemenliğini kabul ettiren ve Simcur ailesinin önde gelen bireylerini tutuklatan Mahmut, Sebük Tigin'in ölümünden sonra bağımsız Gazne devletini kurdu.

SEBÜKİ a. (fars. *sebük* ve *-î*'den *sebükî*). *Esk.* Hafiflik; çabukluk.

SEBY ya da **SEBİ** a. (ar. *seby*). *Esk.* Savaşta esir düşme.

SEBZ sıf. (fars. *sebz*). *Esk.* **1.** Yeşil. **—2.** *Sebz-fam, sebz-reng,* yeşil renkli. || *Sebz-puş,* yeşil elbiseli, matem elbisesi giyen; zahit, dinine bağlı olan kimse.

SEBZE a. (ar. *sebz,* yeşil'den sebze). **1.** Türlerine göre kök, yumru, meyve, tohum ya da yapraklarının yenmesi için yetiştirilen bitki ve bu bitkinin tüketilen kısmı; zerzavat. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Sebze bahçesi,* çoğunlukla çiftliklerin, kasaba ve kentlerin, evlerin, hastane, kışla vb. gibi kalabalık kurumların yakınında yer alan ve ora halkının gereksinimini karşılamak üzere sebze yetiştirilen arazi parçası. || *Kuru sebze,* baklagillerin olgunlaştıktan sonra yenen tohumu (bezelye, fasulye, bakla). || *Yeşil sebze,* devşirildikten hemen sonra ya da konserve halinde dalından koparıldığı andaki tazeliğine yakın bir durumda tüketilen sebze (salata, havuç, karnabahar, pırasa, yeşil fasulye, kuşkonmaz vb.).
—*Esk.* Yeşillik, çimen, çayır.
—Mutf. *Sebze çorbası,* içine çeşitli sebzeler katılarak pişirilmiş çorba. (Kaynamakta olan et suyuna ya da suya çeşitli sebzeler atıp pişirerek yapılır. Pırasa, havuç, şalgam, maydanoz kökü, soğanla terbiyeli yapılanı en yaygınıdır. Çeşitli mevsim sebzeleriyle değişik biçimlerde de hazırlanabilir.) || *Sebze satırı,* sebzeleri ince ince kıymak için kullanılan alet.
—ANSİKL. Sebzeler, yenen kısımlarına göre sınıflandırılabilir:
1. yaprağı yenenler: salata, lahana, ıspanak ya da sadece yaprak sapları yenenler: pazı, yabani enginar, rezene, kereviz;
2. toprak altında kalan kısımlarından kökleri (havuç, pancar, turp, şalgam) ya da yumrusu (yerelması, yumrulu karabaş, patates) yenenler;
3. meyvesi yenenler: domates, patlıcan, biber, kabak, salatalık (hıyar), kavun, karpuz;
4. tazeyken badıçları ya da sadece taneleri ve kuru taneleri yenenler: baklagiller (bakla, bezelye, fasulye);
5. soğanları yenenler: sarmısak, soğan;
6. çokyıllık olup bürgüleri (enginar) ya da sap ve tomurcukları (kuşkonmaz) yenenler.

Üretilen her sebze, geniş ya da dar bir bölgede yetişen yabani bir türden türemiştir. Örneğin, fasulye ve domatesin anavatanı Latin Amerika, bezelye ve kuşkonmazınki Eski Dünya'dır. Uzun süren ayıklama ve ıslah çalışmaları sonucunda insanoğlu kendi gereksinimine uygun olarak evcilleştirdiği bitkilerin ilgili özelliklerini temelli değiştirmeyi başarmıştır. Örneğin, yabani pancardan *(Beta maritima)* yapılan ıslah çalışmaları sonucunda, şekerpancarı, hayvan pancarı, sebzelik pancar ve pazı elde edilmiştir.

Sebzeler, tarlalarda, bostanlarda ve bahçelerde uygun tekniklere göre üç tarzda üretilir. Şekerpancarı ve tahıl örneğinde olduğu gibi, tarlalarda yetiştirilen sebzelere ekim nöbeti uygulanır. Sebze üretiminin geleneksel biçimi bostancılık önemini hâlâ korumakla birlikte küçük işletmelerde, yoğun tarım teknikleri kullanılarak yapılan üretim yaygınlaşmaktadır. Eskiden daha çok kentlerin yakınında yapılan sebze üretimi günümüzde ulaştırma sisteminin yaygınlaşıp hızlanması sayesinde çok uzaklarda da yapılabilmektedir ve bunun için uygun iklim koşullarının bulunduğu yerler tercih edilmektedir. Ürünü koruma gereği duyulmadan tarlalarda, açık havada geniş çapta üretim yapıldığı gibi, mevsim dışında pazara sunulmak üzere sera, plastik tünel gibi korunaklı yerlerde de sebze üretilmektedir.

Türkiye'de sebze ekili alanların toplamı 650 000 hektara yakındır (toplam tarla, bağ, bahçe ve zeytinlik alanlarının % 2,3'ü). Yıllık toplam sebze üretimi de 14 -15 milyon ton arasındadır.

—ANSİKL. Mutf. Sebzeler yiyecek olarak yararlanılan bölümlerine göre altı gruba ayrılırlar; patates, havuç, turp, yerelması, soğan, sarmısak vb. gibi köklerinden yararlanılan sebzeler; pırasa, kuşkonmaz, maydanoz, dereotu gibi sap ve gövdelerinden yararlanılan sebzeler; marul, ıspanak, pazı, yeşil salata, semizotu, roka gibi yapraklarından yararlanılan sebzeler; enginar, karnabahar vb. gibi çiçeklerinden yararlanılan sebzeler; patlıcan, biber, domates, bamya vb. gibi meyvelerinden yararlanılan sebzeler; nohut, fasulye mercimek, bakla vb. gibi tohumlarından yararlanılan sebzeler.

Genellikle sebzelerin kalori değerleri düşük, içindeki su oranı fazladır. Karbonhidratlar sebzelerde kimi zaman nişasta, kimi zaman da şeker ya da selüloz halinde bulunurlar. Protein, köklerde % 2'yi, yağ oranı ise % 5'i geçmez. En fazla protein, tohumlarından yararlanılan sebzelerde bulunur. Sebzelerde bulunan en önemli ve besleyici unsurlar kalsiyum, demir, potasyum vb. mineraller ile A, B, C ve K vitaminleridir. Özellikle yeşil yapraklı sebzeler maden ve vitaminler yönünden çok zengindir. Sebzeler bağırsakları yumuşatır, sindirimi kolaylaştırır. Perhiz yemeklerinin hazırlanmasında başta gelen yiyeceklerdir. Sebzelerin yemeği, salatası, kızartması, haşlaması, çorbası, püresi yapıldığı gibi bazıları çiğ olarak da yenir.

SEBZECİ a. Sebze satan kimse; manav, zerzevatçı.

SEBZECİLİK a. **1.** Sebze satma işi; manavlık, zerzevatçılık. **—2.** Açık havada ya da kapalı alanlarda yapılan sebze üretimi.

—ANSİKL. Sebzecilikte her yıl aynı toprak üzerinde değişik birçok sebze ekimi birbirini izler. Genellikle doğal hava koşullarında, mevsimlere uygun sebzeler ekilerek açık havada, mevsim dışındaysa kötü iklim koşullarından korunmak ve bitkinin gelişimini hızlandırmak için sera, plastik tünel gibi barınaklarda yapılır. Sebzecilik alanları, büyük şehirlerin yakınlarında yer alır, ama ulaşımın günümüzde kolaylaşmış olması nedeniyle uygun hava, sulama ve toprak koşullarının bulunduğu her yerde yapılabilmektedir.

SEBZELİK a. **1.** Sebze bahçesi. **—2.** Buzdolabında, sebze konulan bölüm. **—3.** Soğan, patates vb. koymaya yarayan, tel bir gövde üzerine geçirilen raflardan oluşan mutfak gereci. **—4.** Sebze servisinde kullanılan çukur ve genellikle kapaklı kap.

SEBZENDERSEBZ a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SEBZENDERSEBZİHİSAR a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SEBZENDERSEBZİKADİM a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Günümüze örnekleri ulaşmamıştır.)

SEBZEVAR, İran'da (Horasan) kent, Meşhed'in B.'sında, 129 103 nüf. (1986). Ticaret ve yönetim merkezi. Pamuk ve yün işleme. Un fabrikası.

—Tar. Sebzevar, İran'ın efsaneler çağına ilişkin birçok olayın geçtiği yer olarak tanınır. Rüstem ile Sührab'ın mücadelelerine sahne olan kent merkezindeki meydan, Meydanı divi sefid (beyaz dev meydanı) adını taşır. Bir süre Beyhak bölgesinin yönetim merkeziydi. 1186'da Sultan Şah tarafından işgal edildi. Moğol saldırıları sırasında yıkıma uğradı. 1337'de Abdürrezzak'ın burada kurduğu Serbedarlar hanedanlığına, 1381'de Timur son verdi. Safeviler döneminde onarılan kent, yeniden yönetim merkezi oldu.

SEBZEVAT çoğl. a. (fars. *sebze*'nin ar. çoğl. *sebzevat*). *Esk.* Yeşillikler, sebzeler.

SEBZEZAR a. (ar. *sebze* ve *-zar*'dan *sebzezâr*). *Esk.* **1.** Yeşillik. **—2.** Sebze tarlası, bostan.

SEBZİ sıf. (fars. *sebz* ve *-î*'den *sebzi*). *Esk.* Yeşilli, yeşil renkli.

◆ a. Yeşillik.

SEBZİ a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Örneği günümüze ulaşmamıştır.)

SEBZİHİSAR a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SEBZİN sıf. (fars. *sebzin*). *Esk.* Yeşil renkli, rengi yeşil olan.

SEBZİTAZE a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SECAH BİNTİ HÂRİS, arap Tamim kabilesinden yalancı kadın peygamber (VII. yy.) Annesi hıristiyanlığın yaygın olduğu Taglib kabilesindendi. Secah, bu dine ait birçok şey öğrenmişti. Babasının kabilesi içinde ise islamlık büyük ölçüde yayılmıştı. Hz. Muhammet'in ölümünden sonra Secah, kendisine vahiyler indiğini ileri sürerek peygamberlik savında bulundu (632). Medine'ye Ebubekir'in üzerine yürümeden önce bütün Tamim kabilelerine hâkim olmaya çalıştı. Ancak Ribab ve Amr kabileleri karşısında yenilgilere uğrayınca Yemame'deki yalancı peygamber Museylime ile birleşti. Onunla birbirlerinin peygamberliklerini onayladılar. Bir söylentiye göre, sadece bir anlaşma yaptılar, başka bir söylentiye göre ise evlendiler. Museylime'nin Halit bin Velit komutasındaki islam ordusu tarafından öldürülmesinden sonra Secah islam dinini kabul etti; sessiz bir yaşam sürdü. Muaviye döneminde Tamimler'in bir merkezi olan Basra'ya yerleşti. Cenaze namazını kentteki emevi valisi kıldırdı.

SECAM (fr. *séquentiel à mémoire*'ın kısaltması). Fransa, Suudi Arabistan, Yunanistan, İran gibi çeşitli ülkelerde kullanılan renkli televizyon sistemi. Henri de France adlı mühendis tarafından bulunan bu sistemde her biri üç temel renk işaretinin doğrusal bir bileşiminden oluşan iki renk işareti ile bir ışıltı işareti kullanılır. İki temel renge denk gelen renk işaretleri, frekans modülasyonuyla komşu iki alttaşıyıcı üzerinde, biri tek numaralı satırları, diğeri ise çift numaralı satırların taranması sırasında almaşık olarak iletilir. Alıcıda gerçekleştirilen demodülasyon işlemi sırasında bir çözümleme satırının süresi kadar geciktirilen bir satırın yardımıyla, bir önceki satır sırasında iletilmiş olan renk işaretinin de kullanılabilmesi sağlanır. Üçüncü temel renge denk düşen işaret ise ışıltı işaretinden, iletim yoluyla gelmiş olan iki renk işaretinin ağırlıklı değerleri çıkarılarak elde edilir.

SECAVEND a. (fars. *secâvend*). Kuran'ın, anlamına uygun olarak okunmasını sağlayan ve durakları gösteren işaretler.

—ANSİKL. Kuran okurken anlamını daha belirgin bir biçimde vurgulamak için, ayetlerin neresinde durulması, neresinde durulmaması gerektiğini gösteren bu işaretleri ilk kez kıraat bilgini Ebülfazl Muhammet bin Tayfur es-Secavendi (öl. 1164) kullanmıştır. Secavendi, *Kitab ül-izah fi'l vakf ve'l ibtida* adlı yapıtında, durma (vakf) işaretlerini bazı arap harfleriyle göstermiştir. Bunlardan mim (م) ve tı (ط) harfleri durmanın gerekli olduğunu, cim (ج) durmanın daha uygun olduğunu, ze (ز) ve sat (ص) durulabileceğini gösterir, ayrıca lam-elif (لا) "durmayınız", kıf (قف) durunuz anlamlarına gelir. İki ayrı yerde gösterilen üç noktalardan birinde durulunca ötekinde durulmaz. Ayın (ع) harfi ise, konu bitimini gösterdiğinden bu da bir durma (vakf) işaretidir.

SECAVENDİ (Ebülfazl) Muhammet bin Tayfur), arap yazar (öl. 1164). Tefsir ve arap dili konularında çalışmalarda bulundu. Kuran'ın kıraatında (yüksek sesle okunmasında) vakfe denilen durakların onun tarafından bulunduğu söylenir. Bu konudaki yapıtı *Kitab ül-izah fi l-vakf ve'l ibtida* adını taşır.

SECAVENDİ (Sıracettin ebu Tahir Muhammet), arap din bilgini (XIII. yy.). Hanefi mezhebinin en ünlü fıkıh bilginlerindendir. *El Feraiz üs-Siraciye* adlı yapıtı, miras hukuku konusunda temel yapıtlardandır. Yazarın kendisi buna bir şerh yazdı. Yapıtın, aralarında türkçe ve farsçaları bulunan başka şerhleri de vardır.

SECAYA çoğl. a. (ar. *seciyye*'nin çoğl. *secâyâ*). *Esk.* Karakterler, huylar, tabiatlar.

SECCAC sıf. (ar. *seccac*). *Esk.* Çağlayan.

SECCADE a. (ar. *secde*'den *seccade*). **1.** Üzerinde namaz kılmaya yarayan halı, kilim, bez yaygı vb.; namazlık. (Bk. *ansikl.* böl.). **—2.** 4 m^2'den küçük halılara verilen genel ad. (Bu tip halıların boyutları, genellikle en çok 1,25×2,10 olur.) ‖ *Saf seccadesi*, cami vb. yerlerde topluca namaz kılmak için yan yana sıralanmış mihraplar biçiminde dokunan seccade.

—Tasav. *Seccade nişin* → POSTNİŞİN.

—ANSİKL. Seccade, ilkin hurma dalı, hasır vb.'den yapılıyordu. Daha sonraları bunların yerini kilim, halı, kumaş, şal, vb.'den yapılmış seccadeler aldı. Seccadelerin biçimi, genellikle dikdörtgendir, yüzey mihrap, alınlık, ayetlik ve tabanlık gibi bölümlere ayrılır. Mihrap, seccadenin üst ortasında yer alır ve üst bölümünde mihrap kemeri bulunur. Mihrap kemeri düz, üçgen, basamaklı, dilimli kaş kemer vb. biçimlerde olabilir. Mihrap zemini, mihrabın ortasında yer alır ve üzerinde hayat ağacı, ibrik, çiçekli vazo, madalyon vb. motifler bulunur. Ayetlik, mihrap nişinin üstünde, içine ayet işlenmiş bir büyük ya da iki küçük dikdörtgenden oluşur. Tabanlık ise, namaza dururken ayak basılan bölümdür. Bordür, seccadenin uzun kenarında üç bölümden oluşur. Biri geniş, ötekiler dar olan bordürler stilize bitki motifleri, kûfi yazılar ya da geometrik motiflerle bezelidir.

• Tar. XIII. ve XIV. yy.'larda halıcılığa koşut olarak gelişen seccadelerden günümüze ulaşabilmiş örnek yoktur. Selçuklu sanatıyla osmanlı sanatı arasında bir geçiş dönemi sayılan XV. yy.'da dokunan seccadelerin en ayırıcı özelliği, bezemede geometrik motiflere yer verilmesidir. XVI.

Sivrihisar kilim **seccadesi**
XIX. yy.
Türk ve islam eserleri müzesi
İstanbul

yy.'da selçuklu bezeme biçimi ve tekniğinin yanı sıra ayrı bir teknik ve bezeme anlayışı özellikleri gösteren osmanlı saray seccadeleri ortaya çıktı. İran (sine) düğümü kullanılarak dokunan bu halılarda natüralist bir bezeme biçimi egemendi. Bu tür halıların yapımı XVIII. yy. ortalarına değin sürdürüldü. Erken ve geç dönem osmanlı saray seccadeleri başlıca üç gruba ayrılır. Birinci grubu selçuklu biçemini sürdüren Konya, Bergama seccadeleri oluşturur. Gördes, Kula, Ladik, Kırşehir, Milas, Mucur ve çevrelerinde dokunan halılarsa ikinci grubu oluşturur ve osmanlı saray biçemini yansıtır. Üçüncü gruptaki Uşak seccadeleriyse ilk iki grup arasında geçişi sağlar niteliktedir.

Bergama seccadeleriyle benzerlik gösteren Konya seccadeleri, erken osmanlı döneminin son zamanlarında ortaya çıkmıştır. Dış bordürdeki nişleri karakteristik bir özellik gösteren bu tip seccadelerde genellikle geometrik bezeme kullanılmıştır. Sekizgen motif, Bergama seccadelerinin de en belirgin özelliğidir.

Gördes seccadeleri, mimari öğelerin dekoratif olarak işlendiği, osmanlı saray seccadeleriyle yakın benzerlikler gösteren bir seccade tipidir. Zemin, stilize edilmiş çiçekler ve geometrik bezemelerle süslenmiştir. Renkler canlı ve koyudur. Gördes seccadeleri de kendi içinde gruplara ayrılır. XVI. yy.'ın sonundan XVII. yy.'ın sonuna değin dokunanlar marpuçlu gördes tipindedir. XVII. yy.'ın sonundan XVIII. yy.'ın ikinci yarısına değin dokunan kız gördes, elmas taraklı gördes vb. osmanlı saray seccadelerinin devamı olarak kabul edilir. Bunların karışımı olan melez tipler ve XVIII. yy.'ın sonundan XIX. yy.'ın ilk yarısına değin dokunan, batı etkisinde motiflerin yer aldığı seccadeler de öteki grupları oluşturur. Kula seccadeleri, melez tip gördes halılarıyla benzerlik gösterir. Bunlarda daha çok geometrik bezemelere ve stilize bitki motiflerine yer verilmiştir.

Uşak seccadeleri, geleneksel teknik ve bezeme anlayışını sürdürmesiyle dikkati çeker. Genellikle iki mihraplı ve madalyonludur. En belirgin özelliğini sekiz köşeli yıldız motifi oluşturur. Dokumada gördes düğümü kullanılmıştır. Transilvanya'da bulunan Siebenbürgen'deki bir kilisede rastlandığından *siebenbürgen seccadeleri* adıyla anılan seccadeler, XVII. yy.'da ortaya çıkmıştır. Tek ya da çift mihraplı olan bu seccadelerde bitkisel motifler, kartuşlar, sekiz köşeli yıldızlar başlıca motif özelliklerini oluşturur. Ladik seccadeleri osmanlı saray biçemini yöresel motif ve tekniklerle kaynaştırmasıyla tanınır. Bu tip seccadelerde ayetlik ve tabanlık yoktur. Bunun yerine dikdörtgen bölmeler oluşturulmuş ve bunların içine ladik seccadelerinin karakteristiği olan uzun saplı lale, haşhaş, üçgen çıkıntılar, kancalı baklava motifi vb. yerleştirilmiştir. Kırşehir seccadeleri, gördes ve ladik seccadeleriyle benzerlik gösterir. İlk örnekleri XIX. yy.'da dokunmuştur. Motif ve teknik yönünden öteki seccadelerin kalitesinde değildir. Milas seccadeleri gördes seccadelerini, uşak ve bergama seccadeleri etkisiyle sürdürür; kompozisyonlar melezdir. Daha çok değişik mihrap biçimleriyle dikkati çeker. Dokumada gördes düğümü kullanılmış, motiflerde geometrik bitki motiflerine yer verilmiştir.

Bu yörelerde kimi değişmeler ve yozlaşmalar göstermesine karşın bugün de seccade dokunmaktadır. Seccadelerin çoğu, geleneksel özelliklerini yitirmiştir. Geleneksel yöntem motif ve malzemeyle seccade yapımı için başta Kültür ve turizm bakanlığı olmak üzere çeşitli kuruluşlar çalışmalarını sürdürmektedir.

Seccade, yazmadan da yapılırdı. Seccadelik yazmalarda mihrap bulunur, seccadenin dört tarafı çeşitli motiflerle bezeli olurdu. Genellikle astarlanır, astarla yazma arasına pamuk, bez vb. konarak kapitone yapılırdı. Özellikle İstanbul'un Kandilli semtinde yapılan kalem işi seccadeler ünlüydü. Bunlarda seccadenin bütün yüzeyi çiçeklerle bezeli olur, mihrabın ortasından aşağı sarkan çiçekten bir zincirin ucunda kandil motifi yer alırdı. Bu seccadelerin örneklerine müzelerde ve özel koleksiyonlarda bugün de rastlanmaktadır.

SECCADECİBAŞI a. Kur. tar. Osmanlılar'da padişahın seccadesini namazdan önce yayan, sonra da koruyan saray görevlisi.

SECCADETTİN ya da **SİCADİN,** yezidilerin kutsal kitabı *Kitab ül-cilve*'de adı geçen meleklerden biri. Perşembe günü yaratıldığına inanılan bu meleğe *Melek Cebrail* de denir.

SECCAN a. (ar. *sicn*'den *seccān*). *Esk.* Gardiyan, zindancı.

SECCHİ (Angelo), italyan gökbilimci (Reggio Emilia 1818 - Roma 1878). 1849'da, Collegio Romano gözlemevi'nin müdürlüğünü yaptı, yıldızların tayfgözlemine ilişkin ilkeleri belirledi. Tayflarının görünümüne göre yıldızları sınıflandırma düşüncesini ilk olarak o ortaya attı (1868). Güneş üzerinde etkin gözlemler yaptı, belli sayıda fışkırma* özellikleri keşfetti. Ayrıca, jeomanyetizm ve meteorolojiyle ilgili araştırmalarda bulundu.

SECCHİA, İtalya'da ırmak, Emilia'da, Po'nun kolu (sağ kıyıdan); 172 km (havzası 2 292 km²). Toscana Apenninleri'nden doğan ırmaktan sulamada yararlanılır.

SECDE a. (ar. *secde*). **1.** Tanrı'ya ibadet amacıyla yere yüz koyma. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Secde ayeti*, Kuran'da okunduğu ya da dinlenildiği zaman secde edilmesi gereken on dört ayetten her biri. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Secde etmek, secdeye varmak,* namazda alnı, el ayalarını, dizleri ve ayak parmaklarını yere getirmek. || *Secde-i sehiv,* unutma secdesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Secde-i şükür,* bir nimete erişmekten, mutlu bir olaydan ya da bir kötü durumun ortadan kalkmış olmasından dolayı Tanrı'ya şükretmek için yapılan secde. (Yapılması sevap olan [müstehap] ibadetlerdendir; secde-i tilavet gibi yerine getirilir.) || *Secde-i tilavet,* Kuran okurken ya da dinlerken *secde ayeti* geçtiğinde yapılması gereken secde. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Süslem. sant. *Secde gülü,* Kuran'da secde edilecek ayetlerin yanına, sayfa kenarına yapılan yuvarlak, içi boş motif.

—ANSİKL. Secde, namazın rükünlerinden (namaz içindeki farzlardan) biridir (sücud). Her namazın rekâtlarında rükûdan sonra iki kez secde yapılır. Secdeye kapanırken önce dizler, sonra eller, sonra da alın ve burun yere konur. Secde sırasında en az üç, en çok yedi kez "Sübhane Rabbiyel-âlâ" (Yüce Tanrı'mı bütün eksikliklerden tenzih ederim) duasını okumak sünnettir. İki secde arasında "Sübhanallah" diyecek kadar oturmak gerekir. Hasta ya da özürlü olanlar, başı yere koymak yerine, sehpa gibi bir araç üzerine ya da boşluğa eğilerek (ima) secde edebilirler.

• *Secde ayeti.* Secde ayetlerinin geçtiği sureler şunlardır: Araf (VII, 206), Rad (XIII, 15), Nahl (XVI, 49), İsra (XVII, 107), Meryem (XIX, 58), Hac (XXII, 18), Furkan (XXV, 60), Neml (XXVII, 24), Secde (XXXII, 15), Sad (XXXVIII, 24), Fussılet (XLI, 37), Necm (LIII, 62), İnşikak (LXXXIV, 21), Alak (XCVI, 19).

• *Secde-i sehiv.* Namazın farz ya da vaciplerinden birinin sırasından önce ya da sonra yapılması, bir vacibin unutularak yapılmaması durumunda secde-i sehiv yapılması vaciptir. Böyle bir yanılma durumunda, namazın sonunda oturularak "et-Tahiyat" duası okunduktan sonra sağa ve sola selam verilip (yalnız sağa selam vermek de yeterlidir) yeniden oturulduktan sonra yine "et-Tahiyat" duasıyla öteki dualar okunur ve selam verilerek namaz bitirilir. Secde-i sehvi bilerek yapmamak, namazın bozulmasına yol açmazsa da, yapılmaması günahtır. Ancak unutulması, vaktin dar olması, toplu kılınan namazlarda cemaatin çokluğu nedeniyle karışıklığa yol açabileceği gibi durumlarda secde-i sehiv yapılmayabilir. Namazın ortalarında cemaate katılan kişi, imamla birlikte sehiv secdesini yaptıktan sonra, namazı bitirmek için selam vermeden ayağa kalkar ve namazın kılamadığı önceki bölümünü tamamlar. Sünnetlerdeki herhangi bir yanılgıdan dolayı sehiv secdesi yapmak gerekmez.

• *Secde-i tilavet.* Bu secdeyi yapmak için aptesli olmak gerekir. Secde sırasında ayakta kıbleye dönülür, tilavet secdesi için niyet edilir, eller kaldırılmadan "Allahü ekber" denilerek secdeye gidilir. Üç kez "Sübhane Rabbiyel-âlâ" denildikten sonra "Allahü ekber" denilerek ayağa kalkılır. Vaktinde yapılamayan tilavet secdesi daha sonra kaza edilir.

Secde suresi, Kuran'ın 32. suresi. 30 ayettir. Mekke'de inmiştir. Adı, 15. ayette geçer.

Kuran'ın kesinlikle Tanrı katından olduğunu belirten ayetlerle başlayan surede, Tanrı'nın evreni yaratması ve eksiksiz bir biçimde yönetmesi, özellikle insanın yaratılışı konusunda bilgiler verilir. Buna göre, "O, yarattığı her şeyi en güzel biçimde yapmış, insanı da ilk başta çamurdan yaratmış, sonra onu tamamlayıp biçimlendirerek ona kendi ruhunu üflemiştir" (7-9). Öldükten sonra yeniden dirilmeyi kabul etmeyenlerin ahretteki pişmanlıkları, inananların Allah'a bağlılıkları ve ahrette kavuşacakları nimetler, inananlarla kâfirlerin kesinlikle bir tutulamayacağı gibi konulara da yer veren sure, Hz. Muhammet'e, inkârcılardan yüz çevirmesini ve gelişmeleri beklemesini öğütleyen ayetle son bulur.

SECDEGÂH ya da **SECDEGEH** a. (ar. *secde*, fars. *-gāh* ve *-geh*'ten *secdegāh, secdegeh*). *Esk.* İbadet edilecek, secde edilecek, namaz kılınacak yer.

SECDEGİR sıf. (ar. *secde* ve fars. *-gīr*'den *secdegīr*). *Esk.* Secde eden, secdeye kapanan.

SECENCEL ya da **SECENCELE** a. (ar. *secencel, secencele*). *Esk.* Ayna.

SÉCHEHAYE (Albert), isviçreli dilbilimci (Cenevre 1870 - *ay. y.* 1946). F. de Saussure'ün ilk öğrencilerinden [illegible]'an Séchehaye 1916'da, C[illegible] birlikte öğrencilerin ders [illegible]ndan derledikleri *Genel dilbilim dersleri*'ni (Cours de linguistique générale) yayımladı. *Essai sur la structure logique de la phrase* (Cümlenin mantıksal yapısı üstüne deneme) [1926] adlı yapıtı psikoloji üstüne kurulmuş bir sözdizimini geliştirir.

SECİ a. (ar. *sec*', güvercin ve kumru ötüşü). Ed. **1.** Düzyazıda art arda gelen tüm-

ce öğelerinin ya da birbirini izleyen tümcelerin sonlarındaki uyak. (Bk. *ansikl.* böl.) —**2.** *Metruk seci,* uyaklarından sonra redif* bulunan seci: *"Her sacidın mescudu sensin; her âbidın mabudu sensin"* (Her secde edenin önünde secde ettiği sensin, her tapınanın taptığı sensin) [Sinan Paşa]. Burada *"mescut-mabut"* uyaklı sözcükler (seci), *"-u sensin" ise* redifti. || *Mukayyet* ya da *raptı seci,* uyaklı sözcüklerin başka sözcükler kullanılarak birbirlerine bağlandığı seci: *"Hazretine talip ve visaline ragıp olan kullarına aşk meykedesinden bir küşede makam ve ezel humundan bir cüra-i mey-fam nasip eyle"* (Hazretine ulaşmak dileyen ve sana kavuşmayı isteyen kullarına aşk meyhanesinden bir köşede yer ve sonsuzluk küpünden bir yudum içki nasip eyle) [Sinan Paşa]. Burada *"talip-ragıp"* sözcükleri birlikte "olan" sözcüğüne, *"makam-mey-fam"* sözcükleri de birlikte "nasip" sözcüğüne bağlıdır. || *Murassa* ya da *muvazi seci,* birbirini izleyen tümce öğeleri ya da tümcelerin bütünüyle bakışımlı olduğu seci: *"Hem muhiptir ve hem mahbup, hem taliptir ve hem matlub"* (Hem seven hem sevilendir, hem isteyen hem istenendir) [Sinan Paşa]. || *Mutarraf seci,* uyaklı fakat aynı vezinde olmayan sözcüklerin meydana getirdiği seci: *"Settardır kulların günahını, muciptir mazlumların ahını"* (Kullarının günahını gizleyendir; zulme uğrayanların ahına karşılık verendir) [Sinan Paşa]. Burada *"ah-günah"* uyaklıdır, ancak aynı vezinde değildir. || *Mutlak seci,* uyaklı sözcüklerin birbirine bağlı olmadığı seci: *"İlahi! Her nesnede senden bir nişan var ama binişansın. İlahi! Her mekânda senden bir eser var ama sen bimekânsın."* Burada *"binişansın-bimekânsın"* sözcükleri birbirine bağlı değildir.

—ANSİKL. Seci, Kuran'daki anlatımın belirli özelliklerindendir. Buradan kaynaklanarak arap edebiyatında dinsel yapıtlarda, edebiyat ve tarih türlerinde hatta resmi yazışmalarda seciye büyük ölçüde yer verildi. Belagat kitaplarında seci türleri ve uygulamaya ait kurallar belirlendi. Buna göre etkili olması için seci kısa aralıklarla uygulanmalıdır. Birbirini izleyen iki bölümde eşit sayıda sözcük bulunmasına çalışılmalıdır. Birinci bölümü uzun, ikincisi kısa olan seci daha az etkili hatta kusurlu sayılır. Seci bir amaç değil, anlamı daha iyi yansıtacak bir araç olarak kullanılmalıdır. Arap (Harırı, Maarı), iran (Abdullah el-Ensarı, Zahiri-i Semerkandı, Reşideddin Vatvat, Sadi, Vassaf) edebiyatlarının etkisiyle seci türk düzyazısında (Sinan Paşa, Fuzuli, Nergisi, Veysi, Cevdet Paşa) da geniş biçimde yer aldı. Ancak bu uygulamadaki aşırılıklar türkçeye büyük ölçüde arapça ve farsça sözcüğün girmesine, sanatlı düzyazıda anlamın ikinci plana itilmesine yol açtı. Tanzimat döneminde Meclis-i vâlâ kararıyla resmi yazışmada seci uygulaması kaldırıldı (1846). Namık Kemal eski düzyazının anlaşılmasını güçleştiren bu sanata şiddetle karşı çıktığı halde kendisi de yazılarında sık sık yer verdi. Bu söz sanatının son uygulandığı yapıtlardan biri Y. K. Karaosmanoğlu'nun *Erenlerin bağından* (1922) kitabı oldu.

SECİYE a. (ar. *seciyye*) *Esk.* Yaradılış, karakter, huy.

SECİYELİ sıf. Karakteri sağlam, güvenilen kimse için kullanılır.

SECİYESİZ sıf. Dürüst olmayan, güvenilmez kimse için kullanılır, karaktersiz.

SECKENDORFF (Friedrich Heinrich VON), alman mareşal (Königsberg, Franken, 1673 - Meuselwitz, Altenburg yakınında, 1763). Birçok prensin hizmetine girdi. Utrecht görüşmelerine katıldı ve Berlin imparatorluk elçiliğine getirildi (1726).

SECL a. (ar. *secl*). *Esk.* İçi su dolu olan kova.

SECOND (Jan EVERAERTS, **Jean** — denir), flaman hümanist (Lahey 1511 - Tournai 1536). Brugge'de hukuk eğitimi gördü, doktora yaptı (1533), Toledo başpiskoposunun sekreterliğine getirildi, Karl V'in Tunus seferine katıldı (1534) ve Afrika'da yakalandığı bir hastalıktan öldü. Latince yazdığı küçük erotik şiirlerden oluşan ve XVI. yy.'da sık sık taklit edilen *Basa* adlı bir yapıt yazdı.

SECRÉTAN (Charles), isviçreli filozof (Lozan 1815 - *ay. y.* 1895). 1835'te Basel'de Vinet'ye vekâlet etti, 1836'da Münih'te Schelling'in derslerini izledi. 1837'de *la Revue suisse* adlı dergiyi kurdu ve 1838'de Lozan akademisi'nde profesörlüğe getirildi. 1846'da vaud devrimi sırasında görevinden alındı, ardından 1850-1866 arasında Neuchâtel koleji'nde ders verdi. Daha sonra yeniden Lozan'daki kürsüsüne getirildi. Protestan geleneğe bağlı bir filozof olarak, toplumsal sorunu çözecek anahtarlar gibi gördüğü kişisel özgürlük, dayanışma ve sevginin simgeledikleri değerler üzerinde önemle durdu. Fransızca konuşan protestanlar üzerindeki etkisi, Vinet'nin etkisine benziyordu. Başlıca yapıtları: *la Philosophie de Leibniz* (Leibniz'in felsefesi), 1840; *la Philosophie de la liberté* (Özgürlüğün felsefesi), 1848-49; *Recherches sur la méthode* (Yöntem üzerine araştırmalar), 1857; *la Raison et le Christianisme* (Akıl ve hıristiyanlık), 1863; *Théologie et Religion* (Tanrıbilim ve din); *la Civilisation et la Croyance* (Uygarlık ve inanç), 1887; *le Droit de la femme* (Kadının hakkı), 1888 ve *Études sociales* (Toplumsal incelemeler), 1889.

SECUNDERABAD, Haydarabad (Hindistan, Andhra Pradeş) yerleşmesinde yer. İngilizler'e ait eski askeri merkez.

seç, Zaporog Kazakları'nın siyasal ve askeri örgütü (XVI.-XVIII. yy.); XVI. yy.'ın ilk yarısında Aşağı Dniepr boyunda, Kazaklar'ın *seç* ya da *gorodok* adı verilen müstahkem mevkilerinde kuruldu.

SEÇEN sı. Kim. Seçme işleminin gerçekleştirilmesini sağlayan çözücüler için kullanılır.

◆ a. Seçen madde.

SEÇEN (İslam), türk ciltçi (Priştine 1936). Bir süre Güzel sanatlar eğitimi gördükten sonra İstanbul'a geldi, Devlet güzel sanatlar akademisi'nin cilt ve yazı bölümünü bitirdi. Emin Barın'dan, klasik türk cilt sanatının tüm inceliklerini öğrendi. Süleymaniye kütüphanesi'nin Cilt ve patoloji atölyesi'ni kurdu (1960) ve emekliliğine değin (1988) burada şef olarak görev aldı. Bu arada Devlet güzel sanatlar akademisi'nde (bugün Mimar Sinan üniversitesi) ders verdi (buradaki görevi halen sürüyor). Emin Barın ve Rikkat Kunt ile birlikte Lizbon'da Gulbenkyan vakfı'nın çağrılısı olarak türk-islam yapıtlarının onarımında çalıştı (1969-1970).

SEÇENEK a. Seçilebilir nitelikteki şeylerden, durumlardan her biri; alternatif: *Bu seçeneklerden hiçbiri, soruna köklü bir çözüm getirmiyor. Hiçbir seçeneği yoktu.*

—Mat. *Genelleştirilmiş seçenek,* değişik *r* sonuç verebilen deneme ($r > 2$). || *Genelleştirilmiş yalın seçenek,* birbirinden bağımsız ve aynı olasılık yasasına uyan bağımsız yalın seçenek dizisi. || *Yalın seçenek,* ancak iki sonuç verebilen deneme. || *Yinelemeli genel seçenek,* birbirinden bağımsız ve aynı olasılık yasasına uyan genelleştirilmiş seçenek dizisi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. *Yinelemeli genel seçenek,* her denemede,

$$p_1 + p_2 + \ldots + p_r = 1$$

olmak üzere $p_1, p_2, \ldots, p_r$ olasılıklı sırayla *r* tane $a_1, a_2, \ldots, a_r$ çıkışı olanaklıdır. Bağımsız *n* denemenin art arda gelişinde a_1 in k_1 kez gerçekleşmesi, a_2 nin k_2 kez gerçekleşmesi, ... a_r nin k_r kez gerçekleşmesi olasılığı

$$n = k_1 + k_2 + \ldots + k_r$$

olmak üzere

$$f(k_1, \ldots, k_r; p_1, \ldots, p_r) = \frac{n!}{k_1!\,k_2!\ldots k_r!}\,p_1^{k_1} \cdot p_2^{k_2} \ldots p_r^{k_r},$$

$$0 \leqslant k_i < n$$

dır. Böylece eşolasılıklı altı yüzü bulunan bir zar art arda on iki kez atılırsa, her yüzün iki kez gelmesi olasılığı

$$\frac{12!}{(2!)^6}\left[\left(\frac{1}{6}\right)^2\right]^6 \approx 0{,}0034$$

tür.

SEÇENEKLİ sıf. Seçeneklere dayanan.

—Eğit. *Çok seçenekli program,* programlanmış eğitimde, her bildirim birimi için içlerinden yalnız birinin iyi olduğu bir yanıtlar seçeneğinin önerildiği doğrusal program tipi. (S. L. Pressey'nin önerdiği bu program, *çeşitli kollara ayrılmış program*lar'ın karşıtıdır.)

—Eğit. ve Ruhbil. *Çok seçenekli sorular* (ya da *çok seçenekli sorudizisi*), verilecek cevapların sıralanarak aralarından birini seçmek üzere deneğe önerildikleri sorudizisi biçimi. (Çok seçenekli sorulardan, bilgilerin denetimi için de yararlanılmakta, öğrencinin yalnız doğru yanıtı işaretlemesi gerekmektedir).

SEÇENOV (İvan Mihailoviç), rus fizyolog ve doğa bilgini (Teîyi Stan, bugün Seçenov, 1829 - Moskova 1905). Lomonosov ve Radişçev'in görüşlerini ele aldı ve beynin etkinliklerini deneysel olarak inceleme ye girişti. Yapıtları Pavlov üzerinde büyük etki bıraktı. Seçenov, beynin etkinliğini, hayvan ve insan ruhsallığını tümü ile açıklayan bir refleks etkinliği sayıyordu.

SEÇİ a. Seçmek eylemi; intihap.

SEÇİCİ sıf. **1.** Seçme işini yapan kimse ya da kurul için kullanılır. —**2.** *Seçici kurul,* bir yarışmaya, sınava vb. katılanlar arasından başarılı, üstün olanları ayırmak, seçmek için oluşturulmuş geçici kurul, jüri (*Seçiciler kurulu* da denir): *Seçici kurul toplandı.*

—Jeomorfol. *Seçici aşınma,* FARKLI* AŞINMA'nın eşanlamlısı.

—Nörobiyol. *Seçici duyarlılık,* çeşitli özellikte uyarıları ayırt edebilen ince dokunma duyusu: ovma, sürekli baskı, titreşim, batma, kıl oynatma. (Somesteziyi ilgilendiren bu tip duyarlılık, örtenek ve anatomik yollar üzerine yerleşmiş çeşitli tipte alıcılar ile gerçekleşir. Bu alıcılar düzenli bir biçimde vücudun her bir noktası hakkında beyne bilgi verir.) [Eşanl. EPİKRİTİK DUYARLILIK.]

—Radyotekn. Çeşitli işaretler arasından istenilen seçimi iyi yapan bir radyo alıcısı için kullanılır.

—Tar. İmparatorluk Seçici'siyle ilgili, ona özgü. || *Seçici prens,* bir Seçici'nin büyük oğlu ve veliahtı.

◆ a. **1.** Seçme işini yapan kimse. —**2.** Seçme işlevi gören aygıt.

—Hidr. pnöm. *Devre seçici,* bir akışkanın iki ağzın birinden ya da diğerinden bir üçüncüsüne geçmesini ya da bunun tersini sağlayan, ancak ilk iki ağız arasından geçişine olanak vermeyen almaşık supap.

—Spor. *Tek seçici,* genellikle milli takımları tek başına saptamakla görevli spor adamı. (Bu görev Türkiye'de şimdiye kadar [1989], sadece Eşfak Aykaç*'a verildi [1956]. Aykaç'ın seçtiği türk milli futbol takımı, dönemin en güçlü takımlarından Macaristan'ı İstanbul İnönü stadyumu'nda 3-1 yenerek önemli bir başarı sağladı.)

—Tar. Kutsal İmparatorluk'ta imparatorun seçimine katılan prens ya da piskopos. (Büyük harfle yazılır.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Büyük Seçici,* Brandenburg Seçicisi Friedrich Wilhelm'e verilen ad.

—Teknol. Öğütülmüş ürünleri elemeye yarayan ve genellikle birçok siklondan oluşan makine. (Eşanl. SELEKTÖR.)

—Telekom. Gerek tek bir giriş ile birçok çıkış, gerek birçok giriş ile tek bir çıkış arasında tek bir bağlantı kurmaya yarayan komütatör. || *Bant seçici,* bir radyo alıcısın-

Charles Secrétan

da, frekans bandını seçmeye yarayan seçici. || *Program seçici*, bir radyo ya da televizyon alıcısında, istenen frekans kanalını, dolayısıyla programı seçmeye olanak veren seçici.
—TV. *Resim seçici* → RESİM.
—Yayıncılık. Bir yayınevinde, önerilen elyazmalarını okumak ve değerlendirmekle görevli kişi.
—ANSİKL. Tar. *İmparatorluk seçicileri*. Otto I, 962'de, Karolenj İmparatorluğu'nun mirasçısı olan "Roma İmparatorluğu"nu yeniden kurdu. Onunla birlikte bu imparatorluk, "germen ulusu"ndan (oysa deyim, XV. yy.'da ortaya atıldı) oluştu. Otto ailesine geçen taht, 1024'te vârissiz kaldı. Ren kıyısındaki Oppenheim yakınında toplanan bir germen meclisi, imparator olarak Franken kralı Konrad II'yi seçti. Böylece imparatoru seçme alışkanlığı yerleşti. XI. yy.'dan itibaren imparatorlar, imparatorluk payesini kendi ailelerinin elinde tutmaya çalıştılar, ama seçim sistemi, imparatorluk tahtının veliahtı olan "Romalılar'ın kralı"nı seçmede de uygulandı. İmparatorluk halkları adına düzenlenen seçim, 1024'teki gibi, ilke olarak, imparatorluktaki laik ve ruhani prensler tarafından yapılıyordu. Ama bunlardan bazıları, çok geçmeden özel bir rol oynamaya başladılar. Örneğin, papanın temsilcisi olan Kilise prensi Aachen katedrali'nde yapılan imparatoru kutsama ayininden sorumluydu, yanında da imparatorluk adaylarının listesini hazırlamakla görevli yardımcıları ya da laik prensler vardı. Bu prensler, ilke olarak, tahtın yüksek rütbeli dört subayıydı.
Böylece, imparatorun seçiminde belirleyici rol oynayan başlıca yedi Seçiciyi gösteren bir liste düzenlendi. Üç ruhani Seçici prens (alm. *Kurfürsten*) değişmiyordu: Mainz başpiskoposu, genellikle imparatoru kutsama ayiniyle görevli Germanya dini yetkilisi, Trier ve Köln başpiskoposlarıyla yardımcıları. Dört laik Seçici prens ise değişirdi; önceleri Bavyera, Franken, Saksonya ve Schwaben dükleri bu görevi yapıyordu. 1150'de Franken dükünün yerine Rheinland-Pfalz kontu, Bavyera dükünün yerine de Bohemya kralı getirildi; bir süre sonra Brandenburg markgrafı Schwaben dükünün yerini aldı. XII. yy. sonunda böylece belirlenen ve 1208'de Otto IV'ün kararnamesiyle onaylanan liste, dört yüzyıldan fazla bir süre, Otuz Yıl savaşı'na kadar değişmedi. Liste, Mainz, Trier ve Köln başpiskopos prensleri, Rheinland-Pfalz kontu (seneşal), Saksonya dükü (mareşal), Brandenburg markgrafı ve Bohemya kralından oluşuyordu.
İki kararla Seçici prensler özerklik ve tam bir önem kazandılar.
1338'de Rheuse'de toplanan imparatorluğun başlıca senyörleri bir sözleşme hazırladılar; Frankfurt diyeti tarafından benimsenen sözleşme Frankfurt "Pragmatische Sanktion"una dönüştü; buna göre imparatorluk tacı papadan değil Tanrı'dan geliyordu ve böylece imparatorlukla papa arasındaki bütün ilişkiler koptu. 25 aralık 1356'da imparator Karl IV (1346-1378) Metz'de Altın Mühür'ü imzaladı ve bu, imparator seçiminin temel yasası olarak imparatorluk ortadan kalkıncaya kadar yürürlükte kaldı: Seçiciler, krallarla eşit haklara sahip hükümdar statüsünü kazandılar; bu nedenle de imparatorluğun öbür prenslerinden daha üstündüler: onların parçalanabilir topraklarında mutlak yargı egemenliğine sahiptiler. Seçicilik babadan büyük oğula geçiyordu. Seçiciler, on sekiz yaşında reşit oluyorlardı. İmparatorun seçilmesinden sonra taç giyme töreni Frankfurt'ta düzenleniyordu; bu töreni izleyen şölen sırasında her Seçici yeni imparatora karşı görevlerinin gereğini yerine getirirdi.
Ama Seçicilerin yüksek payeleri, seçimin, XV. yy.'dan itibaren hemen hemen simgesel bir nitelik kazanmasını önleyemedi: Albrecht II'nin seçildiği 1438'den beri tüm imparatorlar Habsburg sülalesinden seçildiler. 1519'da François I gibi dışarıdan seçim yarışına katılanlar boş yere zaman ve para harcadılar. Bununla birlikte din kavgaları, XVI. yy. sonunda ve XVII. yy. başında imparator seçimine eski önemini kazandırmak üzereydi: Saksonya ve Brandenburg Seçicileri lutherciliği benimserken Rheinland-Pfalz seçici, calvinci oldu; Seçicilerden birinin Reform hareketine katılması Habsburglar için yeni bir tehlike demekti. Bunları uzaklaştırmak için Çekler, Ferdinand II'ye karşı Bohemya kralı olarak Pfalz Seçicisi Friedrich I'i seçince, o da böylece iki Seçicilik ele geçirmiş oldu (1619). Otuz Yıl savaşı da bu yüzden çıktı. Friedrich V'i yenen (1623) Ferdinand, Bohemya'yı elinde tutmakla yetinmeyerek Pfalz Seçiciliğini Bavyera dükü̈ne aktardı; Regensburg diyeti bunu onayladı (1629). Protestanların müttefiki olan Fransızlar'ın kazandığı zaferler, Vestfalya antlaşmalarıyla, Bavyera dükünden Seçicilik hakkı alınmadan, Pfalz'a Seçicilik hakkı yeniden verildi. O tarihten itibaren beşi katolik, iki lutherci ve biri calvinci olmak üzere sekiz Seçici vardı. Böylece Habsburglar'ın imparatorluğu kaybetme korkusu kalmıyordu.
İstikrarın yeterince sağlandığını gören Leopold I, 1692'de politikasının gereği, dokuzuncu bir Seçicilik kurarak bu görevi, bir protestan olan Hannover dükü Ernst August'a verdi.
Onuncu bir Seçicilik de 1803'te Hessen-Kassel için düzenlendi. 11 ağustos 1804'te, Fransız İmparatorluğu'nun ilanına cevap olarak Habsburglar, veraset yoluyla kendilerine geçen devletler üzerinde Avusturya İmparatorluğu'nu ilan ettiler. Pressburg antlaşması'yla (26 aralık 1805) Bavyera, Württemberg ve Baden, Bavyeralının Seçici olduğu (!) Kutsal İmparatorluk karşısındaki tüm vasallık bağlarından kurtuluyordu. 12 temmuz 1806'da on altı prens, imparatorluktan ayrılarak Ren konfederasyonunu kurdu. Kutsal İmparatorluk'un sona erdiği 1 ağustosta Napoléon tarafından açıklandı. Hemen arkasından da Seçiciler ortadan kalktı.

SEÇİCİLİK a. Seçici olma durumu; seçmek işi.
—Fizyol. Bazı kimyasal maddelerin belirli hücrelere ya da dokulara bağlanabilme özelliği. (Seçicilikten, özellikle mikropların boya maddelerini seçerek tutmaların bakılarak ayırt edilebilmeleri için bakteriyolojide yararlanılır. Ayrıca seçicilik kimyasal tedavinin temellerinden biridir.)
—Foto. Bazı renkleri az ya da çok soğuran renkli filtrelerin özelliği.
—Kim. Kimyasal bir maddenin dönüşüme uğrayarak belirli bir ürün veren moleküllerinin yüzdesi. (Buna seçimlilik de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Radyotekn. Bir radyo alıcısının, istenen işareti seçebilme gücünü gösteren ayırtedici özelliği. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Seçicilik eğrisi*, f frekansına ayarlanmış bir alıcıya girerken genlikleri aynı olan f ve $f + \Delta f$ frekansındaki iki sinüzoidal işaretin alıcının çıkışındaki genliklerinin oranını Δf frekans farkına bağlı olarak gösteren eğri. || *Değişken seçicilik düzeneği*, bir alıcının kabul ettiği frekans bandının genişliğini gelen işaretlere ya da alım koşullarına göre değiştirmeyi sağlayan düzenek. (İstenen işaretin çevresindeki yayın bozucu etkiler önemli boyutlara ulaşırsa bant genişliği daraltılabilir; ayrıca bir üniversal alıcıyla bant genişliği alınacak işaretin genişliğine uyarlanabilir.)
—Tar. Kutsal İmparatorluk'ta Seçici görevi. (Geçici laik seçicilikler ile Mainz, Trier ve Köln başpiskopos prenslerin sürekli kilise seçicilikleri arasında bir ayrım yapılıyordu.) || Bir Seçicinin yargılama yetkisine bağlı bölge.
—ANSİKL. Kim. Kimyasal maddeler belli koşullarda çoğu kez aynı anda birden çok tepkimeye girebilir. Örneğin karbonmonoksit (CO) bir katalizör eşliğinde hidrojenle metan (CH_4) ya da metanolü (CH_3OH) verir. Başlangıçta n sayıda CO molekülü hidrojenle tepkimeye girer ve bunlardan yalnızca p kadarı dönüşürse 100 p/n yüzdesi dönüşümü gösterir. Tepkimeye giren p kadar CO molekülünden $m<p$ kadarı CH_4, $p-m$ kadarı CH_3OH'a dönüşmüşse, 100 m/p ve 100 $(p-m)/p$ yüzdeleri, CH_4 ve CH_3OH bakımından seçiciliği belirtir; CH_4 ve CH_3OH'a denk düşen verimler, 100 m/n ve 100 $(p-m)/n$'dir.
—Radyotekn. Süperheterodin radyo alıcılarının seçicilikleri temel olarak ara frekans aşamalarına yerleştirilen bantgeçiren filtrelerle sağlanır. Frekans değişiminden önce giriş frekansına ayarlanmış devreler de belli bir katkıda bulunurlar ama bu devrelerin katkıları daha küçük ölçekli ve yakın seçiciliğin sağlanması düzeyinde olur.

SEÇİK sıf. **1.** Kolayca seçilebilen, anlaşılır. **—2.** *Açık seçik* → AÇIK.
—Fels. Descartes'a göre, apaçık ve kesin bir biçimde ortaya çıkan bilgiye denir. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Seçik kavram*, Leibniz'e göre, bu kavram "altını mihenge vuran kuyumcuların onun hakkında sahip oldukları kavrama benzer: kuyumcular bu kavram sayesinde, ayırtedici alametlerine bakarak ve yeterli kontrollere başvurarak altını bütün öteki cisimlerden ayırt ederler. Genellikle birden fazla duyu için ortak olan kavramlar için durum böyledir: örneğin sayı, büyüklük, şekil kavramları ve ruhumuzun duygulanımlarının çoğu ile ilgili kavramlar, -umut ya da korku gibi- ve kısaca, bir *nominal tanımlama*'yla (ki bu yeterli işaretlerin bir sayımından başka bir şey değildir) andığımız bütün şeyler" (*Méditations sur la connaissance* [Bilgi üzerine düşünceler]).
—ANSİKL. Fels. Descartes'a göre bilgi yalnızca açık değil, seçik de olmalıdır. Algılar arasında, "son derece belirgin ve bütün öteki algılardan son derece farklı olan ve bu nedenle de, onu gerektiğince inceleyen bir kimseye açıkça görünenden başka hiçbir şey içermeyen algıya seçik algı diyorum" (*Felsefenin ilkeleri* [Principes de la philosophie], 1, 45).
Bir algı seçik olmaksızın açık olabilir, ama açık olmaksızın seçik olamaz: "Örneğin, bir kimse yakıcı bir acı duyduğu zaman, bu acı hakkında sahip olduğu bilgi ona göre açıktır, ama bundan ötürü her zaman seçik değildir, çünkü genellikle bu acıyı, yaralı yerinde bulunduğunu sandığı şeyin doğası hakkında verdiği yanlış hükümle karıştırır, kendisinde bulunan duygu ya da bulanık düşünceden başka açık hiçbir şey algılamadığı halde, bu acının düşüncesindeki acı fikrine ya da duygusuna benzediğini sanır" (*İlkeler*, 1, 46).

SEÇİKLİK a. Seçik olan şeyin niteliği.
—Dilbil. Açık ve kesin bir biçimde belirlenen kuralları biçimselleştirilebilen bir dilbilgisinin özelliği.
—Fels. Descartes'ta, seçik bir bilginin niteliği. || Leibniz'e göre, doğru olduğu bazı belirtilerle gösterilebilen bir bilginin özelliği.
—Opt. Bir optik alet için, gözle görülebilir bir cismin sırasıyla aletle ve aletsiz olarak gözlemlenmesi sırasında, retinanın aldığı aydınlanmanın oranı. || Bir yıldız sözkonusu olduğunda, aletle ve aletsiz olarak yapılan gözlem sırasında gözün aldığı ışık akılarının oranı. (Yıldızlar için seçiklik temelde objektifin çapına, gözle görülebilir cisimler için de gözmerceği çemberinin çapına bağlıdır.)
—Telekom. Bir televizyon ya da telekopi görüntüsünde ayrıntıların inceliğini ifade eden büyüklük. (Bk. *ansikl.* böl.) || Belirli tipte bir telefon bağlantısında, düzgün olarak alınan, yani tanıtılan ses öğeleri sayısının, iletilen aynı yapıdaki (ancak karşılık ilişkisi olmayan) toplam öğe sayısına oranı. (Seçiklik denemeleri için, örnek listelerden çıkarılan ses öğesi dizilerini tekrarlayan belirli denek gruplarından yararlanılır. Böylece, öğelerin yapısına göre, logatomlar, sesler, heceler, sözcükler, cüm-

leler için seçiklik ayırt edilir.) [Eşanl. NETLİK.]

—ANSİKL. Televizyon ve telekopi aygıtlarında, bir görüntünün tarama satırlarının sayısıyla ayırt edilen düşey ya da enine seçiklik ile bir satırı oluşturan farklı noktaların sayısıyla ayırt edilen yatay ya da boyuna seçiklik olmak üzere iki tür seçiklikten söz edilir. Bu aygıtlarda kullanılan sistemler genellikle ayrıntıların inceliği her iki doğrultuda da aynı olacak biçimde tasarlanır. Elde edilen seçiklik, büyük ölçüde, iletimin sağlandığı frekans bandına bağlıdır. Televizyon aygıtlarında 400'den daha az satıra denk düşen seçikliği düşük sistemlerle, en az 1 000 satıra denk düşen seçikliği yüksek sistemler ayırt edilir. Günümüzde Avrupa'da yaygın olan sistemlerde 625, Amerika'da ise 525 satır kullanılmaktadır.

SEÇİLİŞ a. Seçilmek eylemi ya da biçimi.

SEÇİLME a. Seçilmek eylemi.
—Huk. *Seçilme yeterliği*, seçilebilmek için gerekli niteliklere sahip olma. (Türkiye'de belediye başkanı, il genel meclisi üyesi, belediye meclisi üyesi ve muhtar olabilmek için 25; milletvekili olabilmek için 30; Cumhurbaşkanı olabilmek için de 40 yaşını doldurmuş olmak gerekir.)

SEÇİLMEK → SEÇMEK.

SEÇİLMİŞ sıf. **1.** Bir bütünden seçilerek ayrılmış, alınmış şey için kullanılır: *Seçilmiş şiirler.* **—2.** Aynı türden nesneler arasında yapılan bir seçmeden geride kalan şeyler için kullanılır: *Bu meyveler seçilmiş, sandıkta çürükler kalmış.*

Seçilmiş hikâyeler, Salim Şengil tarafından Ankara'da yayımlanan aylık edebiyat dergisi. Ekim 1947'den başlayarak temmuz 1957'ye değin 66 sayı çıkan dergide, dönemin tanınmış birçok yazarıyla (Orhan Kemal, Memduh Şevket Esendal, Sait Faik Abasıyanık, Halikarnas Balıkçısı [Cevat Şakir] vb.) genç kuşak yazarlarının (Tarık Dursun K., Bilge Karasu, Nezihe Meriç, Vüs'at O. Bener vb.) ilk ürünleri yan yana yayımlanmıştır.

SEÇİM a. **1.** Bir şeyi, bir kimseyi, başka kimselere, başka şeylere yağleyerek seçmek eylemi; bu eylemin sonucu: *Meslek seçimi. Arkadaş seçimi ince iştir. İyi bir seçim yaptınız. Yaptığınız seçimi onaylıyorum.* **—2.** Oylamayla yapılan tercih. **—3.** Kamu işlerinin yürütülmesi için, yurttaşların kendi içlerinden kimi kişileri seçmesi. (Bk. *ansikl.* böl. Anayas. huk. ve Siyas. bil.) **—4.** *Seçim yapmak, seçimini yapmak*, seçmek, kararını vermek.
—Anayas. huk. ve Siyas bil. *Seçim bölgesi*, seçimlerde her muhtarlığa bağlı bölge. || *Seçim çevresi*, seçimlerde çıkaracağı milletvekili sayısı altıya kadar olan her il bölgesi. (Çıkaracağı milletvekili sayısı altıdan çok olan iller, birden fazla seçim çevresine bölünür. Bu seçim çevreleri numara sırasına göre adlandırılır.) || *Seçim dönemi*, seçilen kişilerin görevlerini sürdürdüğü dönem. || *Seçim suçları*, seçimlerin tarafsız ve serbest bir biçimde yapılmasını engelleyen eylemler. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Seçim tutanağı*, seçimin sonuçlarını saptayan tutanak. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Seçim yasakları*, seçim sırasında yapılması yasa tarafından yasaklanan eylemler. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Seçimin yenilenmesi*, kurallara aykırı olarak yapıldığından, iptal edilen seçimin yerine yeni bir seçim yapılması. || *Ara seçimi* → ARA. || *İl seçim kurulu* → KURUL. || *İlçe seçim kurulu* → KURUL. || *Milletvekil seçimi*. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yerel seçimler*, yerel yönetim organlarının belirlenmesi için yapılan seçimler. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yüksek seçim kurulu* → KURUL.
—Bitki patol. *Sağlıklı bitki seçimi*, çiftçilere sağlıklı bitki (fide, fidan, tohumluk vb.) vermek amacıyla yapılan işlemlerin tümü.
—Dilbil. Konuşucunun paradigma eksenı üzerindeki bir birimi seçmek için yaptığı işlem. (*Birleşimler ekseni* olan sintagma eksenine karşıt olarak *seçim ekseni* olarak da adlandırılır.)
—Foto. *Üçrenkli seçim*, renkli bir fototipin, mavi, kırmızı, yeşil bileşenler biçiminde çözümlenmesi işlemi.
—İkt. *Kolektif seçim*, bireysel yeğleme sıralarından hareketle bir toplumsal yeğleme sıralaması yapmaya çalışma. (Kolektif seçim kavramı, K. J. Arrow ve P. A. Samuelson tarafından incelendi.)
—Küm. kur. *Seçim* (ya da *seçme*) *beliti*, kümeler kuramının Zermelo'ya borçlu olduğumuz (1904) temel beliti; buna göre harhangi bir M kümesinin boş olmayan her altkümesine, bu altkümeye ait olan bir ve ancak bir eleman eşlik ettiren bir fonksiyonun varlığını bildirir. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Seçim fonksiyonu*, herhangi bir M kümesinin boş olmayan parçaları üzerinde tanımlı, değerlerini M içinden alan ve M nin boş olmayan her N altkümesi için $\varphi(N) \in N$ olan φ fonksiyonu. [$\varphi(N)$ ye N nin seçkin elemanı denir.]
—Radyotekn. Frekans farklarını kullanarak, istenen işareti, bir radyo alıcısının girişine uygulanan öbür yayın karıştırıcı ya da parazit işaretlerden ayırma.
—Sine. *Yer (mekân) seçimi*, filmin hazırlanması sırasında çekimin yapılacağı dekorların araştırılması.
—Siyas. bil. *Seçim kampanyası*, seçim ya da halkoylaması öncesinde yapılan siyasal çalışmalar (afiş asma, el ilanı dağıtma, toplantı düzenleme, radyo ve televizyon konuşmaları, basın bildirileri); bu çalışmaların serbest olduğu dönem. || *Genel seçim hakkı*, yasa tarafından belirlenen yaş, milliyet ve ehliyet gibi kimi koşullar altında, tüm yurttaşlara tanınan oy verme hakkı.
—Tarım ve Zootekn. *Seçim yapmak*, bitkiler ve hayvanlar arasından üretim için sağlıklı ve üstün nitelikli olanları seçmek.
—Topbil. *Seçim coğrafyası*. Bir ülkenin tümünde ya da bir bölümünde oyların coğrafi dağılımının incelenmesi. (Fransa'da Charles Seignobos ve André Siegfried' in çalışmaları ile ortaya çıkan bu yöntem, seçim toplumbilimi içinde yer alır.) || *Seçim toplumbilimi*, siyaset toplumbiliminin, seçim davranışlarını ve bunları farklı oy sistemleri aracılığıyla koşullandıran etkenleri inceleyen dalı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Zootekn. *Aileye göre seçim*, ortalama en iyi performansı gösteren ailelerin tüm hayvanlarını damızlık olarak seçme yöntemi. (Kullanılan aileler genellikle erkek-dişi kardeş ya da erkek-dişi yarı kardeş ailelerdir.) || *Bireysel seçim* ya da *fenotipe göre seçim*, bireylerin kendi özelliklerine ve performanslarına bakılarak yapılan seçim. || *Döle göre seçim*, DÖL DENETİM'i' nin eşanlamlısı. || *Geri dönüşlü seçim*, belirli bir A ırkından bir damızlığın B ırkından bir damızlıkla çiftleşmesinden doğan en iyi AB ürünü bireyleri damızlık olarak seçme yöntemi. || *Kardeşlere göre seçim*, kardeşlerin ya da (ana ya da baba bir) yan kardeşlerin özelliklerine ve performanslarına göre damızlık seçme yöntemi. (Bu yöntemin etkin olabilmesi için çok sayıda kardeşin hesaba katılması gerekir. Bu da ancak kuşçulukta yapılabilir.) [Eşanl. SİB-TEST.] || *Karma seçim*, birkaç seçim yöntemi, özellikle soya göre, fenotipe göre seçim göz önüne alınarak yapılan damızlık seçimi. || *Soya göre seçim*, ana, baba, dede ve ninelerinin özelliklerine ve performanslarına bakarak seçme yöntemi. (Soya verilen bu önem özellikle atlarda ve köpeklerde geçerlidir. Bununla beraber soya göre seçim, her olguda, bir seçim programının ilk dönemini oluşturur ve seçkin damızlıklar arasında uygun çiftleşmeler seçimin önemini artırır.)

—ANSİKL. Anayas. huk. ve Siyas. bil. Halk egemenliği görüşünden yana olanlara (J.-J. Rousseau) göre her birey, iktidarın bir parçasının sahibi olarak, iktidarı doğrudan doğruya kullanır. Bu durumda yurttaş kitlesi kendi başına yasama, yürütme ve yargı gibi, iktidarın üç temel işlevini yerine getirir. Bu, doğrudan demokrasi olgusudur. Bu işlevlerin yerine getirilişinin güçleşmesi ve giderek olanaksız hale gelmesi üzerine yurttaşlar kendilerini temsil edecek kişileri seçimle belirlemeye başladılar.

Ulusal egemenlik görüşüne göre ise iktidar kolektif, bölünemez ve soyut bir varlık olarak, "ulus"un elindedir. Bu görüşte, ulusal iradenin ortaya çıkarılmasına olanak veren bir yöntemin bulunması sözkonusudur. En iyi yöntemin, seçim olduğu belirlendi; ama o da değişik bir anlam kazandı. Seçim, bir yandan artık her yurttaş için bir hak değil, yalnızca bir işlev sayılmaya başlanırken, öte yandan, her yurttaşın ulusal iradeyi açıklamanın bir aracı olduğu kabul edildi. Ulusal iradeyi yurttaşların seçtiği vekillerin temsil ettiği anlayışı temellendi. Temsilcilerin yurttaşlardan bağımsız oldukları kabul edildi (temsili demokrasi).

Temsili demokrasilerin tümünde, yasama işlevini kullanacak kişiler seçimle belirlenir; yürütme ve özellikle de yargı işlevini kullanacak kişilerin belirlenmesindeyse seçim çok az kullanılan bir yöntemdir.

Türkiye'de siyasal nitelikteki seçim, milletvekili seçimiyle belediye ve muhtarlık gibi yerel yönetim organları seçimlerini kapsar. Seçimleri düzenleyen başlıca yasalar şunlardır: 26 nisan 1961 tarih ve 298 sayılı Seçimlerin temel hükümleri ve seçmen kütükleri hakkında kanun, 10 haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili seçimi kanunu, 18 ocak 1984 tarih ve 2972 sayılı Mahalli idareler ile mahalle muhtarlıkları ve ihtiyar heyetleri seçimi hakkında kanun.

Türkiye'de seçimler serbest, eşit, tek dereceli genel ve gizli oy esaslarına göre ve yargı denetiminde yapılır. Seçmen, oyunu kendisi kullanır. Seçim yasasına göre, her muhtarlık bir seçim bölgesi, her il bir seçim çevresidir. Seçimlerin yapıldığı yılda ay ve gün hesabına bakılmaksızın, yirmi yaşına giren her türk vatandaşı seçimlerde oy verme hakkına sahiptir. Ancak bazı kişiler oy kullanamazlar: örneğin erler, askeri öğrenciler gibi. Ayrıca kısıtlı olanlar ve kamu hizmetinden yasaklı olanlar da seçmen olamazlar. Seçim işleri seçim kurullarınca yürütülür. Önce seçmen kütükleri hazırlanır 26 nisan 1961 tarih ve 298 sayılı yasa'ya göre her seçim bölgesi için bir seçmen kütüğü düzenlenir. Seçmen kütükleri seçmen olan vatandaşlara ilişkin bilgileri kapsar. Seçmen kütüğünde, seçmenin adı soyadı, ana baba adı, doğum yeri, yılı, oturduğu yerin adresi bulunur. Seçmen kütüğüne seçmen bir kez yazılır ve birden çok oy kullanamaz. Kütüğe yazım, görevlilerin yerleşim bölgelerini birer birer gezip seçmenleri görmeleri ile olur. Yazım, bütün Türkiye'de nisan ayının ikinci pazar günü yapılır. Yazım sırasında sabah saat 05.00'ten başlayarak yazımın bittiği açıklanıncaya ya da saat 19.00'a kadar görevlilerden başka kişilerin, bulundukları yerlerden ayrılmaları yasaktır. Seçmen kütükleri, ilgili muhtarlıklarda iki hafta süreyle askıya çıkarılır. Bu süre içinde seçmen kütüklerindeki yanlışların düzeltilmesi ve eksiklerin tamamlanması sağlanır. Seçmen kütüklerindeki kesinleşmiş bilgilere dayanılarak sandık seçmen listeleri çıkarılır. Seçmen kütüğünde kayıtlı her seçmene, hangi seçim bölgesinde, kaç numaralı sandıkta oy vereceğini, seçmen sıra numarasını vb. bilgileri açıklayan seçmen bilgi kâğıdı gönderilir. Seçimlerin temel hükümleri hakkındaki yasa'ya göre, seçimlerde propaganda serbesttir. Propaganda oy verme gününden önceki onuncu günün sabahından başlar ve oy verme gününden önceki günün akşamı saat 18.00'de sona erer. İlçe seçim kurulları, toplu olarak açık yerlerde sözlü propaganda yapılabilecek yeri, günü, sıra ve saati belirler. Seçimlere katılacak siyasi partiler ya da bağımsız adaylar, kapalı yer toplantısı yapabilirler. Ayrıca seçime katılma hakkına sahip partiler, seçimden önceki yedinci günden başla-

yarak oy verme gününden önceki gün saat 18. 00'e kadar radyo ve televizyonda propaganda yapabilirler. Yüksek seçim kurulu radyo ve televizyonda yayın için başvuran partilerin yayın sıra ve zamanını ad çekerek saptar. Seçimlere katılan siyasi partiler ve bağımsız adaylar el ilanı ve her türlü yayın dağıtabilirler. Ancak bunlar üzerinde türk bayrağı ya da dini ibareler bulundurulması, türkçeden başka dil ve yazı kullanılması yaksaktır. Yüksek seçim kurulu başkanlığı, seçim için gerekli araç ve gereçleri ilgili sandık kuruluna verilmek üzere il ve ilçe seçim kurullarına gönderir. Seçim günü, sandık kurulu başkanı ve üyeleri hiçbir etki altında kalmadan çalışacaklarına ant içerler. Sandık kurulları seçimin düzenli geçmesini sağlamak, oy verme işlerini yürütmek, sandıkları açmak, oy pusulalarını saymak ve sonuçları tutanağa geçirmekle görevlidirler. Sandık kurulları oy serbestliğini ve gizliliğini sağlayacak biçimde kapalı oy verme yerleri hazırlar. Yasa, seçim günü, uyulması gereken yasaklamalar öngörmüştür. Oy verme günü alkollü içki satılması, içkili yerlerle, halka açık yerlerde her çeşit içki verilmesi, içilmesi yasaktır. Oy verme günü tüm eğlence yerleri oy verme süresince kapalı kalır. Seçim günü, güvenliği korumakla görevli olanlardan başka, hiç kimse köy, kasaba ve kentlerde silah taşıyamaz. Seçim günü saat 18.00'e kadar radyolar ve her türlü yayın organları tarafından seçim ve seçim sonuçlarıyla ilgili haber verilmesi, tahmin ve yorum yapılması yasaktır. Saat 18.00 ile 21.00 arası radyolarda ancak, Yüksek seçim kurulu tarafından verilen, seçimle ilgili haberler ve bildiriler yayınlanabilir. Saat 21.00' den sonra yayınlar serbesttir.

Seçim günü saat 8'den 17.00'ye kadar geçen zaman oy verme süresidir. Oy verme işi bitince, sandık hazır bulunanların önünde açılır. Çıkan zarflar sayılarak toplam tutanağa geçirilir. Sayılan geçerli oy pusulaları ve öteki belgeler, tutanaklar sandık kurulunun bağlı olduğu ilçe seçim kuruluna teslim edilir. İlçe seçim kurulu ilçe içindeki tüm sandık tutanaklarını birleştirir ve düzenleyeceği tutanağı il seçim kuruluna verir. İl seçim kurulları, bu tutanaklara dayanarak il seçim tutanaklarını düzenler ve birleştirme sonucunu gösteren tutanağı ilan ederler. 10 haziran 1983 tarih ve 2839 sayılı Milletvekili seçimi kanunu seçim sisteminde bazı değişiklikler yapmıştır. Bu yasaya göre, seçilecek milletvekili sayısı 450'dir. Seçim nispi temsil sistemine göre yapılır. Siyasi partilerin seçime katılabilmeleri için, iller toplamının en az yarısında milletvekili sayısı kadar aday göstermeleri gerekir. Bu illerin seçim çevrelerinin herhangi birinde seçilecek milletvekili sayısından eksik aday göstermiş bulunan siyasi partiler, bütün seçim çevrelerinde seçime katılma hakkını kaybeder, yani 38 ilde örgütlenemeyen siyasi partiler seçime katılamaz. Bu koşulu yerine getiren, ancak 38 ilde eksiksiz aday gösteremeyen partiler de seçime katılamazlar. Genel seçimlerde ülke düzeyinde, ara seçimlerde ise seçim yapılan çevrelerin tümünde geçerli oyların % 10'unu alamayan partiler, milletvekili çıkaramazlar. Bunun dışında % 10'luk barajı aşan siyasi partiler, bir seçim çevresinde kullanılan geçirli oyların toplamının, o çevreden çıkacak milletvekili sayısına bölünmesiyle elde edilecek sayıdan az oy almışlarsa, yine milletvekili çıkaramazlar ve elenirler. Seçim kurullarının ya da kurul başkanlarının kesin olmayan kararlarına karşı, seçmenler, siyasi partiler, adaylar ve milletvekilleri itiraz edebilirler. İtirazlar her kurulun bağlı olduğu bir üst kurula yapılır. Seçimlerde görevli olanların işlemlerine karşı şikâyette de bulunulabilir. Şikâyet kabul edilirse, işlem düzeltilir. Seçim yasası, seçimlerin tarafsız bir biçimde gerçekleşmesini sağlamak amacıyla seçim suçlarını ayrıntılı bir biçimde düzenlemiştir. Bu suçlardan bazıları şunlardır: seçim kurullarına karşı cebir ve şiddet kullanmak, hileli işler yapmak, kurulların seçimlerin düzenli geçmesini sağlamak amacıyla aldığı önlemlere uymamak, kurul üyelerinin göreve gelmemeleri, seçime ilişkin araç ve gereçlerin zamanında gönderilmemesi, görevi kötüye kullanmak, seçmen kütüklerinin hazırlanmasını savsaklamak, seçmen kütüğüne birden çok kayıt yapmak, seçmen listelerini değiştirmek, bozmak vb. Yasa, ayrıca oy kullanmaya engel olunmasını da suç kabul etmiştir.

Her türlü seçim işleri için yapılacak giderler, genel bütçeden ödenir. Bunun için gerekli ödenek, Adalet bakanlığı bütçesi içinde gösterilir. Bu ödeneğin harcanmasında ita amiri, Yüksek seçim kurulu başkanıdır. Yerel yönetim organlarından il genel meclisi ve belediye meclisi üyelikleri için yapılan seçimlerde onda birlik baraj uygulamalı nispi temsil sistemi, belediye başkanlığı seçiminde ise çoğunluk sistemi uygulanır. İl genel meclisi üyeleri için, her ilçe bir seçim çevresidir. Belediye başkanı ve belediye meclisi üyeleri seçimi için her belde, yani belediye sınırları içinde kalan yerler, bir seçim çevresidir.

—Küm. kur. Yüzyılın başında kuruculuk özelliği olmayışından dolayı sert biçimde karşı çıkılmış olan seçim belitinin, kümelerin Cantor kuramının tamamlanması için zorunlu olduğu ortaya çıktı. 1940'ta K. Gödel bu belitin, kümeler kuramının öbür belitleriyle tutarlı olduğunu (öbür belitlerin ZF sisteminin kendisinin tutarlı olduğunu varsayarak) tanıtladı. P. Cohen'in elde ettiği bir sonuç 1963'te, çok özgün bir yöntemle *(zorlama)*, seçim belitinin, kümeler kuramının öbür belitlerine göre *bağımsızlığını* kurdu.

—Topbil. Seçim toplumbilimi, yaş, cinsiyet vb. gibi nüfusla ilgili olan; toplumsal ve toplumsal-mesleksel kategori gibi toplumsal-iktisadi gerçeklere dayanan; din, siyasal bağlılık, seçim programları ve konuşmaları vb. gibi ideolojik özellik taşıyan ya da uzun bir zaman dilimi içinde oyların gelişimi, aynı zaman dilimi içinde bunların değişimi (seçim ya da referandum, başkanlık seçimi ya da milletvekili seçimi vb.) gibi tarihsel olaylara dayanan bazı göstergeler ile oy arasındaki karşılıklı ilişkiyi inceler.

SEÇİMLİ sıf. Kim. *Seçimli geçirgen zar*, anyon ya da katyonlar karşısında seçimli bir geçirgenlik gösteren zar.

SEÇİMLİK sıf. Bir kimsenin seçimine bırakılmış, seçimine bağlı şey için kullanılır: *Seçimlik ders.*

SEÇKİ a. ANTOLOJİ'nin eşanlamlısı.
—Kim. Seçme sonunda elde edilen kimyasal madde.

SEÇKİN sıf. **1.** Üstün nitelikleriyle benzerlerinden ayrılan, göze çarpan bir şey için kullanılır: *Seçkin bir sanat yapıtı. Seçkin bir mağaza.* **—2.** Her bakımdan (davranışları, eğitimi vb.) ortalamayı aşan, üstün nitelikli kimse için kullanılır; elit, güzide, mümtaz: *Ülkenin seçkin aydınlarıyla dostluk kurmak. Seçkin bir müzisyen.*
—Ceb. *Abelci olmayan bir G grubunun seçkin altgrubu*, G nin her x elemanı için $H = xHx^{-1}$ elde edilen H altgrubu (yasa çarpımla gösterilmiştir). [*Değişmez altgrup* da denir.] (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ormanc. *Seçkin ağaç*, diğerlerinden ayırt edilmesini sağlayan birtakım nitelikleri olan ve soyunun korunmasında yarar umulan ağaç. (Tohumundan yararlanılır ya da aşı çubuğu, aşı gözü elde etmeye yarar.)
—Zootekn. *Seçkin hayvan*, genetik değeri yeterince yüksek ve kesinlikle belirlenmiş damızlık. ‖ *Seçkin hayvan kütüğü*, bazı hayvan ırkları için yetiştirme kurumlarınca tutulan ve bu ırkların en iyi damızlıklarının kaydedildiği kütük.

◆ **seçkinler** çoğl. a. Toplumca değer verilen kimi nitelikleri sayesinde bir toplumda üstün bir yer tutan azınlık grup: *Seçkinlerin toplumsal ağırlığı.* (Bk. *ansikl.* böl. Topbil.)

—ANSİKL. Ceb. Her G altgrubu en azından {e} ve G seçkin altgruplarını kabul eder. G den bir başka grup içine her eşyapı uygulamasının çekirdeği seçkin bir altgruptur. Bir Abel grubunda bütün altgruplar seçkindir. Bir yerdeğiştirmeler grubunda, ötelemeler altgrubu seçkin bir altgruptur. G nin bir altgrubu, elemanlarının bütün eşleniklerini içerirse seçkindir; dolayısıyla bu altgrup, G nin her özyapı uygulamasıyla değişmez.
—Topbil. Toplumbilime "seçkin" kavramını, bu sözcükle bir topluluğun "üstün" üyelerini kasteden Vilfredo Pareto soktu. Buna göre seçkin, içinde yaşadığı toplumu temsil eder: çeşitli toplumsal etkinlikleri güdümler, topluluğun egemen değerlerini korur ve birliğini simgeler. Ayrıca, seçkinin bileşimi, temsil etmekte olduğu toplumun yapısını ve değişimlerini yansıtır. Dolayısıyla, teknolojik toplumlarda seçkinin bileşimi, geleneksel denen toplumlardakinden çok daha karmaşık ve değişkendir.

SEÇKİN (Ahmet Recai), türk hukukçu (İstanbul 1911 - Ankara 1972). İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi'ni bitirdi (1934). Cenevre Hukuk fakültesi'nde doktora yaptı (1939). Yargıtay üyeliğine seçildi (1952). Yargıtay başkanlığına getirildi (1960). Yüksek seçim kurulu başkanlığı yaptı (1960-1965). Anayasa mahkemesi üyeliğine seçildi (1966). La Haye Adalet divanı üyeliği, Uyuşmazlık mahkemesi başkanlığı görevlerinde bulundu. Başlıca yapıtı: *Yargıtay tarihçesi, kuruluş ve işleyişi* (1967).

SEÇKİNCİ a. Seçkincilik yanlısı kişi.
◆ sıf. Seçkincilikle ilgili olan için kullanılır: *Seçkinci bir eğitim siyaseti.*

SEÇKİNCİLİK a. Zihinsel ve bedensel yetenek açısından bir grubun en iyi öğelerini, geniş kitlelerin zararına, seçme ve yetiştirme amacı güden anlayış ya da siyaset.

SEÇKİNLEŞMEK gçz. f. Seçilmeyi, yeğlenmeyi sağlayacak üstün bir nitelik kazanmak.

SEÇKİNLİK a. Seçkin olan bir kimsenin, bir şeyin niteliği.

SEÇME a. Seçmek eylemi.
—Bors. *Seçme hakkı* → OPSİYON.
—Eğit. *Seçme sınavı*, bir öğretim kurumuna ya da bir işe girmek için başvuranlar arasında istenilen yetenekleri taşıyanları seçip ayırmak amacıyla yapılan sınav.
—Fels. Sartre'da insanın, içinde olduğu duruma bir anlam vermesini sağlayan edim. (Sartre'a göre, seçme özgür olmakla birlikte, biz seçmek zorundayızdır. Sartre şöyle yazar: "Sakat olduğumu seçmeden, yani sakatlığımı 'dayanılmaz', 'küçük düşürücü', "onur kırıcı" vb. gibi görmeden sakat olamam" [*l'Être et le Néant*, 3, 2, 1.].)
—Kim. Yüzde tutunan maddeleri peş peşe uygulanan yıkama yöntemiyle ayırma. (Seçme işleminden kromatografide yararlanılır.)
—Opt. ve Foto. *Seçme gücü*, bir optik aletin, iki yakın noktayı seçik olarak görmeye ya da oluşturmaya olanak veren özelliği.
—Ormanc. *Seçme yöntemi*, toprağı elden geldiği kadar ağaçsız bırakmamak amacıyla ağaçları teker teker ya da küme küme işletmeye dayanan ormancılık yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Spor. Bir yarışmaya katılmaya (genellikle uluslararası) çağrılan yarışçıların belirlenmesi.
—Şarapç. Hasadı yapılan üzümler sıkılmadan ya da küve konulmadan önce salkımlardaki kötü, lekeli ya da küflü tanelerin ayıklanması işlemi.
—Tarım. *Seçme aygıtı*, meyve ve patatesi biçimlerine, yumurtaları ağırlıklarına göre ayırıp sınıflandırmaya yarayan aygıt.
◆ sıf. **1.** Bir bütünden niteliğine bakıla-

rak seçilmiş, ayrılmış şeyler için kullanılır: *Seçme şiirler.* —**2.** Nitelikleri yönünden başkalarından üstün olan kimse ya da şey için kullanılır; seçkin: *Seçme insanlarla arkadaşlık etmek.*

◆ **seçmeler** çoğl. a. Seçilmiş yazılar ya da yapıtlar; müntahabat.
—ANSİKL. Ormanc. Seçme yönteminde, her yaş ve her boydan ağaçları yan yana yaşatmak sözkonusu olduğundan, farklı yaşlarda, rasgele bir ağaç topluluğu yaratmak gerekir. Böyle işlenmiş bir ormanın üretiminin düzgün olması için, her kategoride bulunan ağaçların sayısının kesin normlara bağlanması ve düzgün bir yenilenmeyi sağlamak için de kesimlerin sık yapılması gerekir. Seçme yöntemi daha çok dağlardaki reçineli ormanlar (çam, ladin) için kullanılır.

SEÇMECE a. Tic. Müşterilere, sergilenen malları serbestçe seçme olanağı tanıyan ve satıcının yalnızca ödeme sırasında ya da daha önce müşterinin isteği üzerine müdahalede bulunduğu satış yöntemi.

◆ be. Seçme koşuluyla, seçerek: *Karpuzları, kavunları seçmece satmak.*

◆ sıf. Seçme koşuluyla alınıp satılan meyve için kullanılır: *Seçmece karpuz. Elmalarımız seçmecedir.*

SEÇMECİ a. Seçmecilik yanlısı.

◆ sıf. Seçmeciliğe değgin.

SEÇMECİLİK a. Aralarında bir ayrıcalık gözetmeden çok çeşitli şeyler ya da varlıklarla ilgilenen, gene çok değişik alanlarda bilgi sahibi olan kişinin ve düşünce yapısının özelliği: *Bu adamın resim konusundaki seçmeciliği şaşırtıcı.*
—Fels. Çeşitli sistemlerden en kabule değer görünen savları seçerek bunlardan bir öğreti oluşturma yöntemi; bu yolla ortaya konan öğreti. (Victor Cousin, seçmecilik yöntemini uygulayan en ünlü fransız filozoftur; ancak bu yöntem, yunan-roma Antikçağı'nda da kullanılıyordu.)
—Güz. sant. Özellikle XIX. yy.'da Batı'da geçerli olan ve eski üslupların kullanılması ve uzlaştırılmasına dayanan sanatsal eğilim. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Güz. sant. Günümüzde sanatseverler ve tarihçiler seçmeci tutuma aşağılayıcı bir gözle bakarlar. Ancak eskiden durum böyle değildi; genç sanatçılar hocalarından aldıkları öğütlerle eskileri kopya etmeye, ustaların çizdiği yolu bıkmadan izlemeye yüreklendiriliyordu. Buna bağlı olarak italyan eleştirmen Lomazzo XVI. yy.'ın sonunda resimde kusursuzluğa, Âdem'ini Michelangelo'nun çizdiği ve Tiziano'nun renklendirdiği, Havva'sını da Raffaello'nun çizdiği ve il Correggio'nun renklendirdiği bir *Âdem ile Havva* tablosuyla ulaşılacağını yazmıştı. Bu tutum ne kadar çekici gelse de, çıkmaza girmeye mahkûmdu, çünkü her tür sanatsal yapıtın ayrılmaz bir olgusundan, yani yaratıdan yoksundu. Bu doğrultuda yeniklasikçiliğin kuramcısı Winckelmann, Carracci'ler'in sanatının seçmeci olduğunu ileri sürerken yanlış bir yol izliyordu.
Seçmecilik her dönemde, fakat özellikle XIX. yy.'da Avrupa'da uygulandı.
• *Plastik sanatlar.* 1830-1850 yıllarından XX. yy.'ın ilk çeyreğine kadar kalıplaşmış uzlaşımlar, resmi sanatta klasik ve barok dönemlerin canlı idealinin yerini alırken, seçmecilik, akademiciliğin temel kurallarını güncel bir beğeniye uyarlayarak, resim ve heykelcilikte önemli bir yer tuttu: titiz çalışma, bütün ayrıntılarıyla tamamlanmış yapıtlar, modele sadık kalma, egemen burjuvazinin beğendiği temalar. Antik yapıtlara göre resim yapma, canlı model etütleri, XVII. ve XVIII. yy.'lar ve Rönesans'a başvurular, güzel sanatlar okulları ile akademilerde öğretim veren ustaların "reçeteleriyle" birlikte, ressamlık mesleğinin temelini oluşturdu. Buna karşılık, gündelik yaşam sahnelerinde, tarihsel resimlerde, hatta alegori ve dinsel resimlerde, konu genelde bir ayrıntı niteliğini aldı. İddiasız (fakat bazen aşırı) ve fazla canlılık taşımayan (fakat sağlam olarak kabul edilen değerlere uygun) bu natüralizm, özellikle Fransa'da resim (Delaroche, Couture, Meissonier, Cabanel, Gérôme, Bouguereau, Baudry vb.) ve heykel (Fremiet, P. Dubois, Falguière vb.) alanlarında egemen oldu. (→ AKADEMİ.)
• *Mimarlık.* Sanayileşen ülkelerde XIX. yy.'ın ikinci yarısında egemen olan seçmecilik hareketi, çoğu zaman tarihsel üslupların yenilenmesi ile özdeşleştirildi. (→ TARİHSELCİLİK.) Aslında kaynaklarıyla olduğu kadar amaçlarıyla da ondan ayrılır.
XVIII. yy.'ın başından itibaren, doğanın bir yorumu niteliğinde evrensel ve kalıcı bir güzelliğin varlığını kabul eden klasik öğreti, eleştiriye uğradı. "Modernler", barokları taklit ederek, ilkelerine dokunmadan klasik öğretinin karşısına, rokay üslubun kuralsızlıklarını ve büyük paralar karşılığında edinilen ilginç nesnelerle uyumlu tüm bir uzakdoğu pitoreskini çıkardılar. Bu sanata tepki İngiltere'den geldi. Bu püriten ülkede, palladioculuk geleneği, antik kaynaklara dönüşü kolaylaştırmaktaydı, ancak bu gelenek Ortaçağ'ın pitoresk bakışımsızlığına, pagodaların ve tatar çadırlarının mağrıb köşkleri ve gotik kalıntılarla bir arada bulunduğu ingiliz -çin tarzı bahçelerin görünürdeki özgürlüğüne duyarlı kuzey anlayışı ile yumuşatılmıştı. Karşıt eğilimleri bünyesinde toplalık kavramlarının da değişmesine yol açtı; bu, mimarların çoğunun akademik eğitimin dışında kalmasından dolayı daha da kolaylaştı. Mimarlar gelişmekte olan sektörlerde (ticaret, sanayi, konut) görülmemiş derecede artan siparişleri karşılamak için elde bulunan ve yeniklasikçilerin ürettiği oldukça yüzeysel ve sayıca az grafik belgeleri ve model albümlerini incelemekle yetinmek zorunda kaldılar. Bu yüzden 1840'ta Fransa'da hiçbir üsluba ayrıcalık tanımadan tüm geçmişi incelemeyi amaç edinen *la Revue générale de l'architecture et des travaux publics* adlı derginin yayımlanması olumlu karşılandı. Derginin genç yöneticisi César Daly, ustası Duban'ın çizdiği yolda ilerledi. Çok geçmeden daha akılcı, hatta organik anlayışlara yöneldiyse de Daly, üç çağdaş (*Architecture privée* [Özel mimarlık], 1867, 1872 ve 1877) ve iki geçmişe dönük diziyle (*Motifs historiques* [Tarihsel motifler], XVI.-XVIII. yy.'lar, 1869 ve 1880) model albümlerine katkıda bulundu. Daly'ninkilerin yanı sıra, H. Lefuel'in Louvre'un tamamlanması, V. Calliat'nın Paris Belediye sarayı, Davioud'nun Haussmann şehirciliği üzerine yayınları, hüküm süren Bourbonlar'ın adlarına bağlı fransız üsluplarının bir çeşit özeti niteliğini taşıyan "ikinci empire" üslubu"nun taşrada ve yabancı ülkelerde yaygınlaşmasına yol açtı.
Seçmecilik hiçbir yerde iddialı olduğu kadar evrenselleşemedi; çoğu zaman,

Lauros-Giraudon

seçmecilik
***Venüs'ün doğuşu* (1863)**
Alexandre Cabanel'in yapıtı
Louvre müzesi, Paris

yan bu yeniklasikçilik gene de bir öğreti yi kabul ettirmeye çalıştı. Devrimler sonucu yeniklasikçilik akademilerin yönetiminde söz sahibi olunca, uzlaşmaz bir tutum takındı; ulusçuluğa, ardından egzotizme gönül veren romantikler, yeniklasikçiliğin boyunduruğundan kurtulmak istedikleri zaman uzlaşmazlığı daha da arttı.
Tarih biliminde ve klasik arkeolojide görülen ilerlemeler, toplumların gelişmesine bağlı olmayan ideal bir güzellik kavramını bir süre için kuvvetlendirdi. Buna karşılık Doğu ve Amerika kültürleri ya da sadece Ortaçağ Batı kültürü gibi diğer kültürleri de kapsamaya başladıklarında, bu araştırmalar süratli bir biçimde çoğulcu anlayışlara yönelerek, çeşitli sistemlerden kendilerine göre en geçerli olanı alan Victor Cousin gibi bilim adamları ve filozoflarla uyum sağladılar.
Sanayi devrimi çelişkinin merkezindeydi. O döneme kadar doğadan kaynaklanan güzellik, elde yapılan doğal ürünlerle bir tutuluyordu. Buharlı trenin ekonomi ve toplumları altüst ettiği bir dönemde, "klasik" gelenek sınai gereçlerden yararlanmayı reddetti ya da kendi ilkelerini hiçe sayarak onları gizleyerek kullandı. Aslında artık çok geç kalınmıştı; kalıplanmış gereçler -metal, seramik, alçı ya da karton- çoktan ince yapı işlerini istila etmişti. Süslemedeki bu değişiklik mimaritalyan Rönesans'ına başvurdu. Bu üslubun basmakalıp süs öğeleri Victoria dönemi İngilteresi, Orta Avrupa (Viyana Ring'i) ya da Rusya'da az masrafla uyarlanabiliyor, ABD'de de dökme demire uygulanabiliyordu. Öte yandan, romantiklerin daha önce yaptığı gibi eski ulusal örneklerden de yararlanıldı. Flaman ve germen XVI. yy.'ından alıntılar, pitoresk ve bölgesel üslupların XX. yy.'daki gelişimlerinin habercisi oldu. Kamu yapılarının yaratıcıları özellikle kiliseler için (Marsilya'da Espérandieu, Lyon'daki Fourvière'de Bossan, Paris'teki Sacré-Coeur'de Abadie) bazen daha eskilere uzandılar. Geleneksel bezeme anlayışı taşıyıcı yapıyı tümüyle örtecek kadar ağır basınca, bu yaratıcıların kurdukları bireşimler iyice yadırganmaya başlandı.
Seçmecilik gene de, geçmişi, modaya uydurulan bir tür giysi haline getirerek, tam bir kopma oluşturdu; sanayi yöntemlerinin geleneksel tekniklerin yerini daha çabuk almasına, yeni programların akademik kısırlıktan kurtulmasına olanak verdi. Zaten Gaudet gibi akademicilik yanlıları mimari geçmişin her türlü anlatım biçimine eşit ölçüde değer ve yer verdiğinden, akademicilik XX. yy.'a geçiş döneminde bir üsluplar derlemesine dönüşmüştü.

SEÇMEK g. f. **1.** *Bir şeyi (birçok şeyin içinden, arasından) seçmek,* onu karşılaştırmalar yaparak, zevkini, yargılama yetisini kullanarak benzerlerine yeğleyip ayırmak ve almak: *Kendine bir ayakkabı seçmek. Bu kitaplar arasından en çok ilgi duyduğunuz birini seçin. Meslek seçmek kolay değildir.* **—2.** *Bir kimseyi seçmek,* bir görev, bir makam vb. için, onu, seçim yoluyla saptamak: *En yaşlı üyeyi grup başkanlığına seçmek. Milletvekillerimizi bu yılın ekim ayında seçiyoruz.* **—3.** *Bir kimseyi, bir şeyi seçmek,* bir bütünün içinden belli bir ölçüte en çok uyan kimseleri, şeyleri ayırmak: *Turnuvaya katılacak sporcuları seçmek. Jüri, Türkiye güzelini seçti. Komisyon, bu sergiye gönderilecek yapıtları seçmek üzere toplandı.* **—4.** *Bir şeyi (soyut) seçmek, bir şey yapmayı seçmek,* (birçok olanak arasından) şu ya da bu tutumu almayı yeğlemek, şu ya da bu biçimde davranmaya karar vermek: *Ölümü seçmek. Yalnızlığı seçmek. Suçlamalar karşısında suskunluğu, susmayı seçmek. Gitmeyi mi kalmayı mı seçiyorsun?* **—5.** *Nesne, insan seçmek,* iyilerini özenle ayırmak: *Alıngan bir insanla konuşurken sözcükleri seçmek gerekir. Dost seçmeyi bilmek. Yemek seçmek.* **—6.** *(Bir şey, bir şey yapmak için)* [*nit. sıf.* +] *zamanı seçmek,* onu gerçekleştirmek için uygun bir zamanlama yapmak ya da yapmamak: *Bu izni istemek için uygun bir zaman seçmelisin. Bu iş için çok kötü bir zaman seçmişsin.* **—7.** *Bir şeyi, bir kimseyi seçmek,* onları duyularla, özellikle de görme duyusuyla algılamak: *Ufukta herhangi bir şey seçebiliyor musun? Notaları seçmek. Sağ kulağı sesleri iyi seçemiyor.*
—Kim. Bir maddeyi özel bir çözücünün etkisiyle seçimli olarak sürükleyip ayırmak.
—Opt. Çıplak gözle, noktasal olarak görünen bir nesnenin ayrıntılarını bir aygıt yardımıyla ayırt etmek.
—Spor. ve Oy. Bir yarışta, bir kent, bir bölge, ya da bir ülkeyi temsil edecek adayları saptamak.

◆ **seçilmek** edilg. f. **1.** Nitelikleri nedeniyle benzerleri arasından yeğlenmek: *Kullandığı deyimler her zaman özenle seçilmiştir. Sergilenmek üzere seçilen yapıtlar.* **—2.** Seçim yoluyla bir makama, bir göreve gelmiş olmak: *Milletvekili seçilmek.* **—3.** Şu ya da bu biçimde davranmaya karar verilmek: *Dönem, suskunluğun seçilmemesini gerektiriyor.* **—4.** Uygun bir zamanlama yapılmak ya da yapılmamak: *Bu istekleri gerçekleştirmek için seçilen zaman yanlış.* **—5.** Duyularla algılanmak: *Ufukta hiçbir şey seçilmiyor.*

◆ **seçtirmek** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi seçtirmek,* seçilmesini, ayrılmasını sağlamak; buna izin vermek: *Seçtirirsen bir kilo daha fazla alırım.* **—2.** *Bir kimseyi, bir göreve, bir makama seçtirmek,* onun göreve, o makama seçilmesini sağlamak: *Başkan yardımcılığına yakınlarından birini seçtirmek.*

A. Mingam-Gamma

Cumhurbaşkanı Enver Sedat

SEÇMELİ sıf. Bir seçim yapılmasını olanaklı kılan, bir seçime dayanan şey için kullanılır: *Üniversite sınavlarında seçmeli sorular yer almayacak. Seçmeli dersler.*
—Eğit. *Seçmeli dersler,* bazı dersler arasında, alınıp alınmaması öğrencinin isteğine ve seçimine bırakılmış olanlar. (→ TEMEL* DERSLER, ZORUNLU* DERSLER.)

SEÇMEN a. Bir seçimde oy kullanabilme hakkı bulunan kimse. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Huk. *Seçmen bilgi kâğıdı,* seçmenlere seçim bölgeleriyle sandık ve sıra numaralarını bildiren belge. ‖ *Seçmen kütüğü,* seçmenlerle ilgili kimi bilgileri içeren sicil. (Seçmen kütüğünde seçmenin adı, soyadı, doğum yılı ve yeri, adresi vb. bulunur.) ‖ *Sandık seçmen listesi,* aynı sandık bölgesinde oturan seçmenleri seçmen kütüğü numarası, adı soyadı, ana ve baba adı, doğum yılı, doğum yeri ve adresleriyle birlikte gösteren, seçmenlerin soyadı abece sırasına göre sıralanmış liste. (Sandık seçmen listeleri, oy verme gününden yüz yirmi gün önce, seçmen kütüğünde kesinleşmiş bilgilere dayanılarak, çıkarılır.)
—ANSİKL. 26 nisan 1961 tarih ve 298 sayılı, Seçimlerin temel hükümleri ve seçmen kütükleri hakkında kanun'un 6. maddesine göre, seçimlerin ve halkoylamasının yapıldığı yılda ay ve gün hesabına bakılmaksızın yirmi yaşına giren her türk vatandaşı, seçme ve halkoylamasına katılma hakkına sahiptir. Aynı yasa oy kullanamayacak olanları şöyle belirlemiştir: 1. silah altında bulunan erler, onbaşılar ve kıta çavuşları; 2. askeri öğrenciler; 3. ceza infaz kurumlarında hükümlü ve tutuklu olarak bulunanlar (md. 7). Yasanın seçmen olamayacaklarını belirttiği kişiler de şunlardır: 1. kısıtlı olanlar; 2. kamu hizmetinden yasaklı olanlar (md. 8).

SEÇMENLİK a. Seçmen olma durumu.

SEÇTİRMEK → SEÇMEK.

SEÇUAN → SIÇUAN.

Sed şenliği, eski Mısır'da, Mısır kralları tarafından kutlanan otuzuncu yıl jübilesi. İlk kez kral Udimu (I. sülalenin beşinci hükümdarı: İ.Ö. 3100'e doğr.) döneminde kutlandığı sanılmaktadır. Firavunun tanrısal gücünü kutsayan taç giyme ayininin bir yinelenmesiydi. Çok geçmeden bu bayramın, kutlanmasına karar veren kralın hükümranlığını bir sağlamlaştırma aracı gibi görülerek, hükümdarlığın otuzuncu yılından önce kutlanmaya başlanması olasıdır. Eski krallık ayiniyle ilgili olduğu sanılan Sed şenliği yarışması ve ced* direğinin dikilmesi, Sed şenliğine özgü iki ayindi.

SEDA a. (ar *ṣadā*). **1.** Ses (genellikle ses sözcüğüyle birlikte kullanılır): *Etrafta ses seda yoktu. Sesi sedası çıkmamak.* **—2.** *Esk.* Yankı.
—Denizc. *Seda işareti,* gemiler arasında işaretleşmek ya da sisli havalarda yer belirtmek için düdük, kampana ya da çanla verilen işaret.

SEDA, SEDİ ya da **SEDY** a. (ar. *seda, sedi, sedy*). *Esk.* Göğüs, meme.

SEDAB, SEZAB ya da **SEDEB** a. (ar. *sedāb, sezāb, sedeb*). Esk. bot. Sedefotu.

SEDACET a. (fars. *sāde*'den ar. *sedācet*). *Esk.* **1.** Sadelik. **—2.** *Sedacet-i kelam,* sözün sadeliği. ‖ *Sedacet-i lisan,* dil sadeliği.

SEDAİNE (Michel Jean), fransız oyun yazarı (Paris 1719 - *ay. y.* 1797). Opéra-Comique için başarılı librettolar kaleme aldı (*Rose et Colas,* 1764), "ciddi komedi"nin başyapıtı sayılan *Philosophe sans le savoir* (1765) ve *la Gageure imprévue* (1768) ile tanındı.

SEDALI ya da **SADALI** sıf. (ar. *ṣada*' dan). Sesli.
◆ sıf. ve a. Esk. dilbilg. **1.** Ünlü. **—2.** Titreşimli.

SEDAN a. (fr. *cédant*). Sig. *Sedan şirket,* reasürans şirketine iş veren şirket.

SEDAN, Fransa'da *arrondissement* merkezi (Ardennes), Önardennes çöküntüsünde, Meuse ırmağı kıyısında; 22 407 nüf. (1992). XV.-XVII. yy.'lar arasında yapılan kale. *Château-Bas,* eski Sedan prenslerinin sarayı (XVII. yy.). Çeşitlenmiş sanayi merkezi: tekstil (yün ve kumaş) ve yer kaplama maddeleri, makine yapımı (bayındırlık işleri gereçleri), tarıma dayalı besin sanayisi (bira fabrikası).

Sedan savaşı (1 eylül 1870), fransız birliklerinin Prusyalılar tarafından yenilmesi. Napoléon III'ün tutsak düşmesine ve devrilmesine, Paris'te cumhuriyetin ilan edilmesine yol açan bu yenilgi, savaşın birinci evresini sona erdirdi. (→ FRANSIZ-ALMAN SAVAŞI.)

Sedan yarması (13 mayıs 1940), Meuse kıyısındaki fransız mevzilerinin, Sedan'ın her iki yanından da Wehrmacht tarafından çökertilmesi. Bu gediğin genişletilmesi, alman zırhlı birliklerine Manş'ın kapısını açtı. (→ FRANSA SEFERİ.)

SEDANG a. Sedanglar'ın konuştuğu mon-khmer grubundan dil.

SEDANGLAR, Annam sıradağlarının (Vietnam) kuzeyindeki yüksek yaylalarda yaşayan önçinhindili halk. Ray türü pirinç ekimine koşut olarak, demircilik yapıyor ve silah üretiyorlardı. Şamanlar, önemli bir rol oynuyorlardı.

SEDANOLİK sıf. (fr. *sédanolique*). *Sedanolik asit,* sedanolit türevi asit.

SEDANOLİT ya da **SEDANOLİN** a. (fr. *sédanolide* ya da *sédanoline*). Eczc. Kereviz, rezene ve maydanozda bulunan, idrar söktürücü etkili lakton.

SEDASIZ ya da **SADASIZ** sıf. (ar. *ṣada*' dan). Esk. dilbilg. **1.** Ünsüz. **—2.** Titreşimsiz.

SEDAT a. (ar. *sedād*). *Esk.* **1.** Doğruluk: *"Bünye-i illet-i zehrabe sedâdın mimar"* (Fuzuli, XVII. yy.). **—2.** Doğru ve haklı olan şey.

SEDAT (Enver) [Enver es-Sâdât], mısırlı asker ve devlet adamı (Mit Ebulkum, Menufiye, 1918 - Kahire 1981). 1938'de Askeri akademi'yi bitirdi. Temmuz 1952'de yapılan hükümet darbesinden sorumlu on bir "bağımsız subay"dan biriydi. Yeni rejimin sözcülüğünü yaptı; Devlet bakanı (1955-56), daha sonra Arap sosyalist birliği'nin genel sekreteri (1957-1961) oldu; Millet meclisi'nin önce başkan vekilliği (1957-1960), sonra da başkanlık görevlerini üstlendi (1960-1969). 20 aralık 1969'da Nasır tarafından Cumhuriyet ikinci Başkanlığına atandı. Başkanın ölümünden sonra Sedat, parti, Meclis ve halk tarafından Devlet başkanlığına seçildi (ekim 1970). Fakat kısa bir süre sonra partinin sol kanadı, çok ılımlı bulduğu iç politikasını ve kararsız saydığı dış politikasını eleştirdi. Arap sosyalist birliği merkez komitesi'nde azınlıkta kalan Sedat, Ali Sabri ve Şaravî Cum'a'nın liderliğini yaptığı eğilimi tasfiye etti (mayıs 1971) ve yönetimde büyük bir temizliğe girişti. Daha sonra, Mısır rejimini dört yönde yeniden düzenlemeye girişti: politik yaşamın bir ölçüde demokratlaştırılması (tek parti sisteminin bırakılması), ekonomik özgürlük, Sovyetler Birliği ile ilişkilerin kesilmesi (temmuz 1972'de sovyet uzmanlarının sınırdışı edilmeleri) ve Amerika Birleşik Devletleri ile önce yakınlaşma, sonra bir antlaşma imzalanması, son olarak da İsrail ile barış. ABD Başkanı Carter ve İsrail Başbakanı Begin ile Camp David'de yaptıkları anlaşmalar (eylül 1978), Sedat'ın 1978 Nobel barış ödülü'nü Begin ile paylaşmasını sağladı ama bütün arap dünyasında tepkiyle karşılandı; arap davasına ihanet ettiği ileri sürüldü. Arap birliği ülkeleri Mısır'a karşı cephe aldılar. Mısır'da da aşırı dinci kesim Sedat'a karşı gösteriler düzenledi. Dinci ve siyasal muhalefete sert darbeler indiren Sedat, ekim 1973 savaşının yıldönümü dolayısıyla yapılan askeri geçit sırasında öldürüldü.

Sedat Simavi vakfı ve ödülleri, *Hürriyet* gazetesinin kurucusu Sedat Simavi* adına 1977'de kurulan vakıf ve bu vakıf tarafından yine aynı yıldan başlayarak verilmekte olan ödüller. İlki fen bilimleri, sağlık bilimleri, plastik sanatlar, edebiyat, spor ve gazetecilik olmak üzere altı dalda verilen ödüller, sonraki yıllarda radyo-televizyon ve gençlik ödüllerinin de eklenmesiyle sekize yükseldi. Sonuçları, Sedat Simavi'nin ölüm yıldönümü olan 11 aralık günü açıklanan *Sedat Simavi vakfı ödülleri,* Türkiye'de parasal tutarı en yüksek olan ödüller arasındadır.

SEDAYA çoğl. a. (ar. *sedy*'in çoğl. *sedāyā*). *Esk.* Göğüsler, memeler.
—Esk. zool. *Zat-üs-sedaya* → ZAT.

SEDDE a. (ar. *sedd*'den *sedde*). Coğ. Vadiyi su baskınlarından korumak amacıyla, akarsu kıyısına paralel olarak yapılan bent. (Su kabarmalarını, etkili oldukları yukarı kesimde artırmak gibi sakıncalar doğuran seddeler, olağanüstü bir kabarmaya ya da felaket doğurabilecek bir çökmeye yol açabilir.)
—Denizbil. Deniz kenarındaki (kumsal sırtı), bir gelgit kanalı kıyısındaki ya da bir denizaltı kanyonu kenarındaki kıyı kıvrımı. (Kumlardan ya da çakıltaşlarından oluşan kıyı seddeleri, büyümekte olan kumsallarda bulunur. Gelgit ya da kanyon seddeleri, gelgit kanallarında dolaşan ya da kanyon yataklarına büyük bir hızla inen [türbidite akıntıları], ince gereçlerle yüklü suların düzenli taşması sonucu biçimlenir.)

Şeddi İskender, islam inançlarına ve edebiyatına göre, Yecüc ve Mecüc kavimlerinin saldırılarına karşı İskender Zülkarneyn'in yaptırdığı set. İnanca göre, kıyamete değin bu seddin arkasında kalacak olan Yecüc ve Mecüc kavmi, her gece bu seddin altını kazmaya çalışırlar, ancak Tanrı sabah olmadan onların açtıkları gediği onarır. İskender'le ilgili süryani efsanelerine de konu olan set öyküsü, hollandalı doğubilimci De Goeje'ye göre, gerçekte Çin İmparatorluğu'nun bir bölümünü çevreleyen duvarla bağlantılıdır *(De muur van Gog en Magog).*

SEDDON (Richard John), yeni-zelandalı siyaset adamı (Eccleston, Lancashire, 1845 - denizde 1906). 1863'te Avustralya'ya göç etti, ardından 1866'da Yeni-Zelanda'ya yerleşti ve 1879'da orada Parlamento'ya seçildi; ilkin liberal J. Ballance hükümetinde Maden bakanlığına getirildikten sonra, 1893'te Başbakan olarak onun yerini aldı. Kadınların oy hakkı, küçük çiftçilere yardım ve özellikle koruyucu devlet işlevini başlatan emeklilik sistemi (1898) gibi birçok reforma öncülük etti. Cook takımadalarını ülkesine kattı ve Boerler savaşında İngiltere'yi destekledi.

Sedd ül-Ali barajı → ASUAN.

SEDDÜLBAHİR, Gelibolu yarımadasının G.-B. ucunda Eceabat ilçesine bağlı köy; 383 nüf. (1990). Çanakkale boğazının G. ağzına hâkim bir konumda. Morto limanı ile İlyas burnu arasında. Yakınında, Mehmetçik anıtı.

Seddülbahir istihkâmları, Ege'den Marmara denizi'ne deniz yoluyla yapılacak girişe engel olmak üzere Çanakkale boğazının ve Gelibolu yarımadasının G.'inde yapılan daime tahkimatı. Bu tahkimat ilk kez 1659'da, Çanakkale boğazını kuşatarak, Ege denizi'ne türk deniz ve ticaret gemisi çıkarmak istemeyen venedik donanmasına karşı Köprülü Mehmet Paşa'nın emriyle yaptırıldı. Akdeniz'e inmiş bulunan rus deniz kuvvetlerinin 1770'te Çanakkale boğazına karşı saldırılarını önlemek amacıyla yabancı askeri uzman Baron de Tott tarafından bu tahkimata toplar yerleştirildi ve düşman gemilerinin ateşle karşılanması sağlandı. Ancak bunlar da yeterli görülmeyince Selim III'ün buyruğuyla yaptırılan yeni tabyalarla boğaz savunması biraz daha güçlendirildi (1808). Yabancı deniz kuvvetlerinin geliştirilen modern silah ve gereçlerle daha büyük güce kavuşması üzerine XX. yy. başlarında Ertuğrul ve Orhaniye tabyaları da yaptırılarak Seddülbahir istihkâmlarının kuvvetlendirilmesine çalışıldı. Seddülbahir karşısında, Anadolu kesiminde bulunan Kumkale'de yaptırılan yeni tahkimatla, Çanakkale boğazının girişi yeterli biçimde denetim altına alındı.
Birinci Dünya savaşı'nda İtilaf devletleri'yle girişilen çatışmalarda ingiliz, fransız kuvvetlerinin, Karadeniz'de bulunan rus kuvvetleriyle birleşmelerini sağlamak üzere boğazı geçmek için yaptıkları çeşitli girişimler sırasında Seddülbahir istihkâmlarının, Çanakkale boğazının savunulmasında büyük yararlar sağladıkları görüldü. (→ ÇANAKKALE SAVAŞLARI.)

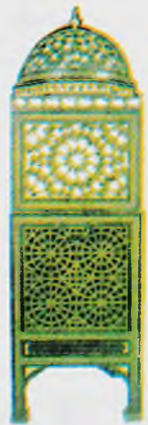
Seddülbahir savaşları, Çanakkale savaşı'nın Seddülbahir cephesinde geçen bölümü. 15 nisan 1915'te Morto limanına çıkarma yapan fransız birlikleri ile Teke burnunun iki yanına çıkarılan ingiliz birliklerinin 26 nisandaki taarruzları püskürtüldü. Seddülbahir'in 2,5 km kuzeyinde Kaptantepe-Bombatepe-Kerevizdere hattını tutan türk birlikleri 28 nisan'da Kirte'yi almak için taarruza geçen fransız-ingiliz kuvvetlerine karşı taarruz ile geri attılar (Birinci Kirte savaşı). Türk kuvvetlerinin 1, 2, 3 ve 4 mayıs geceleri düşmanı denize dökmek üzere yaptıkları taarruzlar, geçen süre içinde takviye alan ve donanmanın ateş desteğinden yararlanan düşmanı mevzilerinden atamadı. Müttefikler'in Alçıtepe'yi almak için giriştikleri 6-8 mayıs (İkinci Kirte savaşı) ve 4-6 haziran (Üçüncü Kirte savaşı) saldırıları da gelişemedi. 21-22 haziranda Kerevizdere'deki türk mevzilerine saldıran Fransızlar geri atıldılar (Birinci Kerevizdere savaşı). İngilizler' in 48 saat süren topçu ateşinden sonra Zığındere'ye yaptıkları saldırı püskürtüldü (Zığındere savaşları, 28 haziran-5 temmuz). Fransız ve ingiliz kuvvetlerinin Kerevizdere'ye 12 temmuzda başlattıkları taarruz da iki gün süren çarpışmalar sonunda durduruldu (İkinci Kerevizdere savaşı). İngilizler'in türk kuvvetlerini kuzeyden kuşatmak için 6 ağustosta başlattıkları harekât sırasında, Seddülbahir'deki kuvvetleri yerinde tutmak için bu cepheye yaptıkları taarruzlar kırıldı. Bölgedeki çarpışmalar siper savaşlarına dönüştü. Sonunda Müttefikler Seddülbahir cephesini 8-9 ocak 1916 gecesi boşalttılar.

SEDEB → SEDAB.

SEDEBİYE a. (ar. *sedeb* ve *-iyye*'den *sedebiyye*). Esk. bot. Sedefotugiller.

SEDEF a. (ar. *şadef*). **1.** Birçok yumuşakça türünün kavkısında bulunan ve sedefçilikte kullanılan, beyaz gökkuşağı pırıltılı, sert madde. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Esk. zool. Midye, istiridye vb. kabuklu deniz hayvanı.
—Müc. *Pina sedefi,* pinaların kabuğundan elde edilen ve donuk parıltısıyla ayırt edilen sedef.
—Zool. *Sedef üretimi,* sedef elde etmek için bu maddeyi yapan yumuşakçaların özel deniz alanlarında üretilmesi.

◆ sıf. Bu kabuktan yapılmış ya da onunla süslenmiş şey için kullanılır: *Sedef kol düğmesi. Sedef çakmak.*
—Güz. sant. *Sedef kakma,* ceviz, abanoz, maun vb. ahşap yapıtların üzerine çeşitli formlarda açılan yuvalara, aynı biçimlerde kesilmiş sedefleri yapıştırarak gömme yoluyla yapılan süsleme. (Yapıştırıcı olarak yumurta akıyla karıştırılıp macun haline getirilen sedef tozu kullanılır. Kimi örneklerde yuvalara yerleştirilen sedefler gümüş bir telle çevrilerek sağlamlaştırılır.) || *Sedef kaplama,* bir ahşabın üzerine sedefleri çeşitli motifler oluşturacak biçimde doğrudan yapıştırarak elde edilen bezeme. (Genellikle el aynaları, çekmeceler böyle süslenirdi. Bu tür bezemede kimi zaman tüm yüzey sedefle kaplanırdı.)
—ANSİKL. Sedef yumuşakçalardan pek çoğunun kavkısının iç tabakasıdır. Bu hayvanların örteneğinin dış epitelyumunca salgılanarak ince yapracıklar halinde üst üste tabakalanır; ana maddesi konkiyolin denilen azotlu bir madde ile kalsiyum karbonat karışımıdır. Çok sayıdaki bu saydam yapracıkların üst üste birikmesi, sedefe özelliğini veren o parlak gökkuşağı renklerini oluşturur. Sedef birçok ikiçenetli yumuşakçadan, özellikle de inci istiridyelerinden elde edilir; çünkü bu istiridyelerde sedef tabakası kalın olur. Çok değişik renklerde sedefler vardır: beyaz, pembe, gri, mavi. Tatlısularda yaşayan *Unio*'larla, göl midyelerinden de *(Anodonta)* sedef elde edilir, ama bunların sedefi pek o kadar parlak olmaz; karındanbacaklı yumuşakçalardan bazılarından (*Turbo*'lar, *Trochus*'lar, *Haliotide*'ler) çok parlak renkli sedefler elde edilir. Kafadanbacaklı yumuşakçalardan *Nautilus*'lar da sedef verir. Sedefin bulunduğu başlıca yerler özellikle zarif incilerin toplandığı yerlerdir: Yeni Kaledonya, Avustralya'nın kuzeyi ve doğusu, Tahiti, Gambier adaları, Meksika'nın Büyük Okyanus kıyıları, Madagaskar. Sedefli karındanbacaklılar, özellikle *Burgau*'lar Büyük Okyanus'un Hint okyanusu'nun ve Kızıldeniz'in tropikal bölgelerinde de bulunur; kırmızı ve yeşil büyük *Haliotide*'lerse Japonya'da boldur.
Ortaçağ'da sedef lüks eşya yapımında kullanılırdı. XVI. yy.'dan başlayarak kullanımı yaygınlaştı: Doğu'daki kullanışı taklit edilerek ev eşyasında, kakma işlerinde kullanılmaya başlandı. XVIII. yy.'da sedef kutular, heykelcikler, tütün tabakaları yapıldı; İtalya'da sedef kakmacılığı moda haline geldi; oymalı, altın işlemeli, kâğıt ve mobilya üstüne kakmalı sedef eşyalar yapıldı. XIX. yy.'daysa daha çok sedefçilikte ve düğme yapımında kullanıldı.
—Güz. sant. Selçuklular'ın ince işlemeli ahşap oymacılığını yeğlemelerine karşılık, Osmanlılar'ın XV. yy.'dan başlayarak abanoz, ceviz, maun, şimşir, santal ağacı vb. üzerine sedef, fildişi, bağa, kemik gibi malzemeleri kakma ya da kaplama yoluyla kullandığı görülmektedir. Mimaride kapı, pencere kanatları, dolap kapakları gibi ahşap öğelerin yanında Topkapı sarayı müzesi, İstanbul Türk ve islam eserleri müzesi ve Anadolu'daki birçok etnografya müzesinde bu türden çeşitli yapıtlar (Kuran ve cüz mahfazaları, rahle, iskemle, beşik, sandık, kutu, çekmece, nalın, el aynası, tabaka, ağızlık, masa, sehpa, bıçak sapı, tüfek kabzası vb.) sergilenmektedir.
XV. yy.'ın ikinci yarısında yapıların ahşap bölümlerine sedef, bağa, fildişi, kemik gibi malzemeler kakılarak zengin kompozisyonlar elde edilmiştir (Amasya Bayezit külliyesi camisi, Balıkesir Zağanos paşa camisi). Sedefkâr denilen sanatçılarca gerçekleştirilen ve sedefkâri diye tanımlanan bu süsleme saraylarda ve konaklarda da uygulanmıştır (Topkapı sarayı kapı ve dolap kapakları, Murat III köşkü). XVI. yy. örnekleri arasında Süleymaniye camisi'nin kapı ve pencere kanatları ve vaaz kürsüsü, Sultanselim türbesi'nin kapısı, Üsküdar Mihrimahsultan camisi'nin kapı ve pencere kanatları belirtilebilir. XVII. yy.'da sedefkâri süslemenin kimi zaman az, kimi zaman da tüm yüzeyi kaplayacak yoğunlukta kullanıldığı görülür (Sultanahmet camisi ve türbesi, Yeni cami ile bu caminin hünkâr kasrı). Topkapı sarayı müzesi hazine dairesi'ndeki Ahmet I tahtı, sedef kakma kıvrıkdallar ve çiçeklerden oluşan zengin ve yoğun bezemesinin yanında, değerli taşlarla süslüdür. Sedefkâri süsleme zaman zaman kayıklarda da kullanılmıştır (İstanbul Deniz müzesi). Bu tür bezemede çeşitli geometrik kompozisyonların yanı sıra, XVIII. yy.'dan sonra lale, karanfil gibi çiçek motiflerine, kıvrıkdallara da yaygın biçimde yer verilmiştir.

sedef kakmalı
Kuran mahfazası
XVI. yy.
*Türk ve islam eserleri müzesi
İstanbul*

SEDEF HASTALIĞI a. Beyaz kalın pullarla kaplı kırmızı plaklarla belirgin deri hastalığı. (Eşanl. PSORİYAZİS.)
—ANSİKL. Sedef hastalığı çok yaygın (nüfusun % 2 ila 3'ünde görülür), tehlikesiz, ama süreğenliği ve nüksetmesiyle can sıkıcı bir deri hastalığıdır. Nedeni belli değildir. Bazen ailevi bir etmen (sedef hastalığı olgularının % 20'si doğrudan ya da yan akrabalarda görülür) ya da ruhsal bir etmen rol oynar (ruhsal gerilim, stres, korku vb.).
Sedef hastalığı kırmızı plakların ve pulların büyüklüğüne göre çeşitli görünümler alır: *damla biçiminde sedef hastalığı, para biçiminde sedef hastalığı.* Sedef hastalığı çoğu zaman iğri büğrü kenarlı geniş plaklardan oluşur. Buna *yaygın sedef hastalığı* denir. Sedef hastalığı bütün vücuda yayılabilir, ama bakışımlı olarak dirseklerde, dizkapaklarında ve kuyrukso-

kumu bölgesinde daha çok görülür. Bir sıyrık ya da bir batma noktasında belirebilir (Koebner olgusu). Eklem kıvrımlarında görülen sedef hastalığı suludur ve intertrigo görünümündedir; el ayası ve tabandaki sedef hastalığı çoğunlukla irinli kabarcıklar halindedir. Saçlı deride ve tırnaklarda da sedef hastalığına rastlanır (dikiş yüksüğü görünümü). Teşhis, pulların sistematik olarak kaşınmasıyla (mum* lekesi) ve bunun arkasından gelen kanama noktalarının belirmesiyle (kanlı çiy ya da Auspitz belirtisi) doğrulanır.

Sedef hastalığının evrimini önceden bilmenin olanağı yoktur. Hastalık birbirini kovalayan nöbetler halinde nüksedebildiği gibi kısa ya da uzun iyileşme sürelerinden (aylar ya da yıllar) sonra da nüksedebilir. İhtilatları nadirdir. Çok kez zamansız bir tedavinin arkasından ortaya çıkan eritrodermiden başka, en önemli ihtilatı iltihaplı tipteki sedef hastalığı romatizmasıdır.

Sedef hastalığının tedavisi sadece belirtileri yok etmeye yöneliktir. Çoğu zaman ani döküntüleri iyileştirmeyi başarır, ama nüksleri önleyemez. İçten alınan ilaçlar genellikle hastalığın ilk ortaya çıkışında etkili sonuç verir. Bunun için etene özütleri, sistin, A vitamini ve özellikle bunun asit türevi olan etretinat (aromatik retinoit) kullanılır. Dıştan tedavi, salisatlı vazelinle, gliserin ve nişasta eklenmiş banyolarla önce lezyonları yok etmeyi (pulları kazımak, çıkarmak) amaçlar. Sonra güçlü indirgenler, ardıç katranı, çeşitli katranlar, eozin kullanılır. Deriden etkili kortikoitlerle yapılan yerel tedavi de yararlı olmaktadır. Dayanılabilir olmak koşuluyla sulandırılmış antimitotik bir çözelti de (klormetin) sürüldüğünde çok kez iyi gelmektedir. Şırınga halinde kullanılan metotreksat ile yapılan kimyasal genel tedavi, kanda ve içorganlarda görülebilecek olan çok tehlikeli ihtilatlardan ötürü, nadir başvurulan bir tedavidir. Püvaterapinin uzun vadede zararsız olup olmadığı henüz belli değildir.

Bazı kaplıcalar da (örneğin Kangal Balıklı ve yılanlı kaplıcaları vb.) sedef hastalığını iyileştirmekte etkilidir. Ama en tehlikesiz ve en iyi tedavinin deniz ve güneş banyoları olduğu söylenebilir.

Osman Seden

Selami İzzet Sedes

SEDEFÇE a. (ar. *şadef* ve fars. *-çe*'den *şadefçe*). *Esk.* Küçük, büyümemiş sedef.

SEDEFÇİ a. Sedef üzerinde çalışan, üstü sedef kakmalı eşyalar yapan kimse.

SEDEFÇİLİK a. Sedef işçiliği, sedef eşya yapımı.

SEDEFE a. İstiridye kabuğu biçiminde motif.

SEDEFİ ya da **SADEFİ** sıf. (ar. *şadef* ve *-î*'den *şadefî*). *Esk.* **1.** Sedefle ilgili. **—2.** Rengi sedefe benzeyen, sedef renkli. **—3.** İçinde sedef bulunan.

SEDEFİŞİ → SEDEFKÂRİ

SEDEFKÂR sıf. ve a. (ar. *şadef* ve fars. *kâr*, *şadefkâr*). *Esk.* Sedefçi, sedef işleyen usta.

—ANSİKL. Osmanlı döneminde bir okul niteliğindeki Hassa mimarlar ocağı'na giren yetenekli bir genç çok çeşitli alanlarda eğitilirdi. Bir mimar adayı, çoğunlukla yapım işlerine ilişkin çeşitli sanatları da öğrenirdi. Bu yüzden sermimarlığa kadar yükselmiş Davut* Ağa, Dalgıç Ahmet* Paşa ve Mehmet* Ağa (bu alandaki başarısıyla Sedefkâr sanını almıştı) aynı zamanda usta birer sedefkârdılar. Dalgıç Ahmet Paşa'nın Mehmet III'ün türbesi için yaptığı Kuran cüzü mahfazası, ince işçiliği ile sedefkârı süsleminin başyapıtlarındandır (Türk ve islam eserleri müzesi).

SEDEFKÂR MEHMET AĞA → MEHMET AĞA Sedefkâr.

SEDEFKÂRİ a. (ar. *şadef*, fars. *kâr* ve *-î*'den *şadefkârî*). *Esk.* Sedefçilik, sedefişi.

SEDEFLENME a. Opt. **1.** Kimi cisimlerin gökkuşağı gibi renkli ışınlar yayımlama özelliği. **—2.** Bu cisimlerin yüzeylerinde görülen ve gökkuşağının renklerini anımsatan yansıma.

SEDEFLİ sıf. Üstü sedefle işlenmiş şey için kullanılır.

SEDEFOTU a. Genellikle çok parçalı, almaşık yapraklı olan ve yapraklarında çok kuvvetli koku yayıcı salgı kesecikleri bulunan, yeşilimsi sarı çiçekli, yarı çalı görünümünde otsu bitki. (Bil. a. *ruta*, sedefotugiller familyası.)

—ANSİKL. Sedefotunun büyük sedefotu *(Ruta chalepensis)* türü Kuzey ve Güney Anadolu'da, dağ sedefotu *(Ruta montana)* Kuzey ve Batı Anadolu'da taşlık, kayalık yerlerde yetişir. Bahçe sedefotu *(Ruta graveolens)* Türkiye'de yabani olarak bulunmaz, ancak bahçelerde yetiştirilir. Bunun kurutulmuş çiçekli dalları uçucu yağ, (% 0,1) reçine ve flavon türevleri (rutin) içerir. Halk hekimliğinde âdet söktürücü, terletici ve iştah açıcı olarak kullanılır. Zehirli olduğundan tehlikeli bir ilaçtır, önerilen doza dikkat edilmelidir. Kurutulmuş yaprak tozları zeytin yağı ile karıştırılarak bir süre güneşte tutulduktan sonra elde edilen sedefotu yağı Anadolu'da karın ağrılarında (özellikle çocuklarda) pamuğa batırılarak karın üzerine sürülür. Yapraklı dallardan damıtma yoluyla elde edilen sedefotu esansı yatıştırıcı ve gaz söktürücüdür, ama yüksek dozda alınırsa zehirlenme yapar.

SEDEFOTUGİLLER a. Genellikle karşıt yapraklı, yaprakları nokta nokta saydam salgı bezli, 4'lü ya da 5'li tipte genellikle erdişi ve düzgün çiçekli, kapsül ya da yumuşak etli, nadiren drupa meyveli ağaç, ağaççık ya da ot biçiminde bitkiler familyası. (Sedefotugiller familyası "turunçgiller"in bulunduğu familyadır: portakal, limon, vb.; ayrıca sedefotu, *dictamnus* ve *jaborandi* de bu familyaya girer; familyada 2 000'den fazla tür bulunmaktadır. Bil. a. *rutaceae*.)

SEDEFSİ sıf. Sedefe benzeyen, sedef renginde ve parlaklığında.

—Anat. *Sedefsi parça*, artkafa kemiğinde büyük deliğin arkasında kalan kısım. || *Şakakkemiği sedefsi parçası*, bu kemiğin sedefsi bölümü.

—Jeofiz. ve Meteorol. *Sedefsi bulut*, kimi zaman, 20 ile 30 km yükseltide görülebilen stratosfer bulutu.

SEDEİNGA, Sudan'da Vadi Halfa'nın yaklaşık 200 km G.'inde ve Soleb'in bir kaç kilometre K.'inde bulunan arkeolojik yer. Bu nübye köyü, Amenofis III'ün karısı kraliçe Tiy'e adanmış küçük bir tapınağa sahiptir. Çok zarar gören kalıntıların ortasında, hathor başlıklı bir sütun yükselir. Köyün hemen yanı başında, tüm dönemlere ait mezarların (Taharka'nın bir piramidi, meroe piramitlerinin kalıntıları) ortaya çıkarıldığı geniş bir nekropolis yer alır.

SEDEN (Osman Fahir, **Osman** — denir), türk film yönetmeni, senaryocu ve yapımcı (İstanbul 1924). Türkiye'de ilk sinema salonlarından birini açan ve ilk özel film yapımevini (Kemal film) kuran sinemacı Kemal Seden'in oğludur. Alman lisesi'ni ve İÜ Hukuk fakultesi'ni bitirdi. İlk senaryosunu *(İstanbul kan ağlarken)* 1951'de yazdı, ilk filmini de *(Kanlarıyla ödediler)* 1955'te yönetti. 1951'den başlayarak Kemal film'in yapımcılığını, senaryo yazarlığını ve yöneticiliğini üstlendi. 1951-55 yılları arasında Lütfi Ö. Akad ile birlikte çalıştı. *Düşman yolları kesti* (1959) adlı çalışmasıyla biçim ustalığını kanıtlayan Seden, bu dönemde büyük kent dramlarının entrikalarını işleyen filmler (*Namus uğruna*, 1960) gerçekleştirdi. 60'lı yıllardan sonra güldürü, polisiye macera güldürüsü ve müzikal filmler yapmaya başladı. Kemal film ile sonradan kurduğu Seden film'i 1973'te kapatarak OFS prodüksiyonu kurdu ve burada senaryo yazarı ve yönetmen olarak çalıştı. 80'li yıllarda arabesk türden örnekler de veren Seden'in başlıca filmleri şunlardır: *İki aşk arasında* (1961), *Mahalleye gelen gelin* (1961), *Aşktan da üstün* (1962), *Ayşecik yavru melek* (1962), *Ne şeker şey* (1962), *Beş şeker kız* (1964), *Affetmeyen kadın* (1964), *Çalıkuşu* (1966), *Sinekli bakkal* (1967), *Batsın bu dünya* (1975), *İnek Şaban* (1978), *Bekçiler kralı* (1979), *Vazgeç gönlüm* (1981), *Yakılacak kadın* (1982), *Telekızlar* (1985), *Yeniden doğmak* (TV, 1987), *Yolpalas cinayeti* (1990), *İki kadın* (1990).

SEDENE çoğl. a. (ar. *sâdin*'in çoğl. *sedene*). *Esk.* Kâbe'nin kapıcıları, hizmetkârları.

SEDENTARİA a. Zool. YERLEŞİKÇOKKILLISOLUCANLAR takımının bilimsel adı.

SEDES (Selami İzzet), türk yazar (İstanbul 1896 - ay. y. 1964). Edebiyat fakültesi'ndeki öğrenimini yarıda bıraktı (1917). Gazetecilik yaptı. Arsen Lüpen (M. Leblanc'dan), Şerlok Holmes (A. C. Doyle'dan) gibi polis romanlarını çevirdi. Aşk romanları (*Geceye âşık* [1922], *Gönül avcısı* [1926], *Küçük hanımın kısmeti* [1933] vd.) yazdı. Bir oyunu (*Üçüzler* [1918]) vardır. Tiyatroyla ilgili yazıları *Tiyatro sanatı* (1935), *Tiyatro konuşmaları* (1936), *Tiyatroya dair* (1938) kitaplarındadır.

SEDESİAS (öl. Babil İ.Ö. 586), Yahuda kralı (İ.Ö. 597-587). Son Yahuda kralıydı. Hükümdarlık döneminin en önemli olayı Kudüs'ün düşmesiydi (587). Gözlerini oyduran Nabukodonosor tarafından Babil'e sürüldü ve tutsaklığının ilk yılında öldü.

SEDGEFLY a. (ing. sözc.). Sinekle avlanan balıkçıların çok kullandığı yapay gereç. (Bu yapay sinek *Phryganea*'ların tam bir taklididir.)

SEDGWICK (Adam), ingiliz yerbilimci (Dent, Yorkshire, 1785 - Cambridge 1873). Londra Jeoloji derneği'nin kurucuları arasında yer aldı, Büyük Britanya'nın Devon ve Silures devirlerini inceledi.

SEDİ → SADA

SEDİD, SEDİDE sıf. (ar. *sedîd*, dişl. *sedîde*). *Esk.* Doğru, adaletli.

SEDİL a. (ar. *sedel*'den *sedil*). *Esk.* Perde, örtü, zar.

SEDİMANTASYON a. (fr. *sédimentation*). Hematol. *Sedimantasyon hızı*, pıhtılaşması önlenmiş bir kan sütunu içinde alyuvarların çökme hızının ölçülmesi.

—ANSİKL. *Sedimantasyon hızı.* İyice belirlenmiş koşullar altında (tüpün boyu ve duruşu, antikoagülanın türü ve miktarı) sedimantasyon hızı alyuvarların sayısına ve serum proteinlerinin (özellikle fibrinojen ve globülinler) miktarına bağlıdır. Birçok hastalıkta (özellikle iltihaplı ve bulaşıcı) globülin miktarı artar, bu da önemli ölçüde alyuvar topakları oluşmasına ve bunların kan sütunu içinde daha hızlı çökmesine ve sedimantasyon hızının artmasına neden olur. Normalde bu hız kadında gebelik ve âdet zamanında ve yaşlılarda daha yüksektir. Milimetre olarak normal sayılar (Westergren metodu) aşağı yukarı şöyledir; erkekte bir saatte 3 ila 5, iki saat sonra 7 ila 12, 24 saat sonra 50'nin altında; kadında 4 ila 7, 12 ila 17 ve 70'in altında.

SEDİMANTOLOJİ a. (fr. *sédimentologie*). Yerbil. ÇÖKELBİLİM'in eşanlamlısı.

SEDİN sıf. (ar. *şedîn*). *Esk.* İri yapılı, toplu, semiz.

SEDİOLO a. (ital. *sediolo*; lat. *sedes*, oturma yerinden). Bir kişilik atlı italyan arabası.

SEDİR a. (ar. *sadr*, oturulacak en iyi yer'den). Arkalığı ve kolu olmayan, duvara dayanan kısmına yastıklar yerleştirilen kanape; divan.

SEDİR a. (lat. *cedrus*; yun. *kedros*, kozalaklı ağaç'tan). Kışın yaprağını dökmeyen, iğne yapraklı, kozalaklı, orman ağacı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Antik. *Sedir yağı*, ardıç ya da sedir

ağaçlarından çıkarılan sıvıyağ; eski Mısırlılar'ın cesetleri tahnit etmekte kullandıkları maddelerden biri.

—Org. kim. *Sedir kâfuru*, SEDROL'ün eşanlamlısı.

—ANSİKL. Genç yaşta piramit görünümünde olan sedir yaşlandıkça güçlü bir gövde ve tablo biçiminde tepe yapar. Yapraklar (3 cm uzunluk) kısa sürgünler üzerinde rozet biçiminde ya da uzun sürgünler üzerinde sarmal dizilir. Kozalak iki yılda olgunlaşır. Bunlar değişik boy ve görünümde olmakla birlikte genellikle fıçı biçiminde ve iridir. Sürgünler üzerinde dikine durur.

Sedirin dört türü vardır: ***Atlas sediri (Cedrus atlantica)***, *Lübnan* ya da *Toros sediri (C. libani)*, ***Himalaya sediri (C. deodara)*** ve ***Kıbrıs sediri (C. brevifolia)***. Bu türler arasındaki farklar, özellikle yaşlı ağaçlarda o kadar azdır ki, birçok botanikçi bunları geniş bir coğrafi alana yayılmış bir tek türün yetişme yeri ırkı ya da çeşidi sayar.

Kuzey Afrika'da Atlas dağlarında yetişen Atlas sediri 1 000 m'den yüksek yerlerde bulunur. Lübnan ya da Toros sediri dolgun gövdeli, kalın dallı, görkemli bir ağaçtır. Halk arasında "katran ağacı" adıyla da tanınır. Güney Anadolu ve Lübnan'da 1 200-2 000 m arasında yaygındır. Değerli odunu çürümeye karşı dayanıklı olduğundan Antikçağ'dan beri bilinir ve çeşitli işlerde kullanılır. Himalaya sediri sivri, büyük, mavi-yeşil yapraklı, sarkık dallı ve çok güzel görünümlü bir ağaçtır; Himalaya, Afganistan ve Belucistan dağlarında 1 300-2 300 m arasında yetişir. Kıbrıs sediri yalnız Kıbrıs'ta bulunur.

Sedirlerin hepsi çok beğenilen süs ağaçlarıdır. Park ve bahçelerde yetiştirilir, mavi renkli olanları daha makbul sayılır.

Sedir tam bir ışık ağacıdır. Toprak istekleri bakımından nazlı değildir; kireçli topraklara iyi dayanır. Gelişmesi toprak derinliği ile orantılıdır, elverişli yerlerde 40 m'ye kadar boy atabilir. Himalaya sediri öteki türlere göre donlara karşı daha duyarlıdır.

Toros sedirinin kök ve gövde odunundan elde edilen katran (sarı katran) kırmızımsı esmer renkte, şurup kıvamında özel ve keskin kokulu bir sıvıdır. Hayvanların deri asalaklarına (kene, bit, sinek vb.) karşı sürülerek kullanılır.

—Parf. Virjinya ve Teksas sedir odunlarından elde edilen uçucu esanslar parfümcülükte geniş ölçüde kullanılır ve sedrolün kaynağını oluşturur. Atlas ve Himalaya sedirlerinden çıkarılan uçucu esansların daha değişik bir bileşimi vardır ve sınırlı bir biçimde kullanılır.

SEDİR adası → SİDEYRİ adası.

Sedir nişanı, 1936'da ihdas edilen Lübnan nişanı. Beş derece. Kenarı yeşil, kırmızı kurdele.

SEDİRLER, Lübnan'da yer, Lübnan dağında, Bşere yakınında. *Sedir korusu*'nun (yüksl. 1 921 m) hemen yanında kurulan kış sporları ve sayfiye merkezi. Bu ağaçlar Lübnan'ın simgesi olmuştur. Bunlar, Kutsal Kitap çağında dağları kaplayan ve gemi yapımında kullanmak ve dışarıya satmak için Fenikeliler'in yoğun biçimde işlettikleri sedir ormanlarının son kalıntılarıdır.

SEDİRLER gölü → CEDAR LAKE.

Sedlitz suyu (Çekoslovakya'da Most bölgesinde bugün *Sedlčany* denen bir yer adından). Müshil olarak kullanılan magnezyum sülfatlı su. *Sedlitz suyu*, magnezyum sülfattır.

SEDOM → SODOM.

SEDONA, ABD'de kent, Arizona'da, Phoenix'in K.'inde; 2 000 nüf. Turizm merkezi.

SEDOV (Leonid İvanoviç), rus fizikçi (Rostov na Donu, 1907). Akışkanlar meka-

gazların dinamiğini, akışmaz akışkanları, esnekliği ve şok dalgalarını inceledi. Mekanikte, benzeşim problemleri üzerinde ve astrofizik konusunda araştırmalar yaptı. 1937'de Moskova Üniversitesi'nde profesör oldu, 1959'dan 1961'e kadar Uluslararası uzay havacılığı federasyonu'na başkanlık etti.

SEDREN a. (fr. *cédrène*). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{24}$ olan, Virjinya sediri ya da ardıcında bulunan seskiterpensel hidrokarbon.

SEDROL a. (fr. *cédrol*). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{26}O$ olan (→ SESKİTERPEN), Virjinya sediri ya da ardıcında bulunan seskiterpensel alkol. (Eşanl. SEDİR KÂFURU.)

SEDRUN, İsviçre'de (Graubünden kantonu) yer, Ön Ren'in (Tavetsch) sol kıyısında, Disentis'in yukarı kesiminde. Sayfiye ve kış sporları merkezi (yüksl. 1 440 m). XV. yy'dan kalma oyma sunağı ve roman üslubunda çanıyla kilise (XVII. yy).

SEDUM a. Damkoruğunun bilimsel cins adı.

SEDÜL a. (fr. *cédule*). Verg. huk. Sedüler gelir vergisi uygulamasında, gerçek kişilerin vergilendirilmesine esas alınan ayrı ayrı irat ve kazançları. (Bu sistemde vergi yükümlüsünün ticari ve sınai kazançları, taşınır ve taşınmaz sermaye iratları vb. çeşitli kaynaklardan sağladığı bütün gelirleri birbirinden bağımsız olarak ele alınır. Ayrı ayrı olarak vergilendirilen bu kişisel gelirler, genellikle objektif randıman vergileri özelliğini taşırlar.)

SEDÜLER sıf. (fr. *cédulaire*). **1.** Sedüle ilişkin. **—2.** *Sedüler gelir vergisi*, gerçek kişilerin çeşitli kaynaklardan sağladıkları gelirleri yarı ayrı matrah alan çözümleyici ve parçacı vergi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Verg. huk. Sedüler gelir vergisi, genellikle kişisel durumlar dikkate alınmadığından, objektif bir vergi karakteri gösterir. Üniter gelir vergilerinde olduğu gibi kişilerin çeşitli kaynaklardan elde ettiği gelirler toplanıp bunun üzerinden vergilendirilmez. Ancak bazı ülkelerde çeşitli gelirler ayrı ayrı bu sedüller üzerinden vergilendirildikten sonra irat ve kazançların toplamı belli bir sınırı aşmış ise toplam üzerinden ayrıca tamamlayıcı vergi de alınmaktadır. Bu ikinci bölümde kişinin subjektif durumları dikkate alınmaktadır. Önceleri Fransa, İtalya, Belçika gibi Türkiye'de de uygulanan sedüler vergiler günümüzde uygulamadan kalkmıştır. (→ ÜNİTER* GELİR VERGİSİ.)

SEDY → SEDA.

SEDYE a. (ital. *sedia*'dan). Hasta ya da yaralı taşımaya yarayan katlanabilir yatak.

SEDYECİ a. **1.** Sedye taşıyıcısı. **—2.** Yaralılar için kullanılan sedyelerin taşınmasında görevli kimse.

SEDYELEME a. Bir hastanın ya da yaralının durumunu kötüleşmeden yerden alınıp taşınmasına olanak veren teknik. (Sedyeleme, sadece yardımcı güçlerin [itfaiye erleri, ambülans görevlileri] gerçekleştirebileceği çok sıkı el becerisi kurallarını gerektirir.)

SEDYELİK sıf. **1.** Sedye ile götürülecek durumda olan hasta için kullanılır. **—2.** *Sedyelik olmak*, ayakta duramayacak, yürüyemeyecek duruma gelmek.

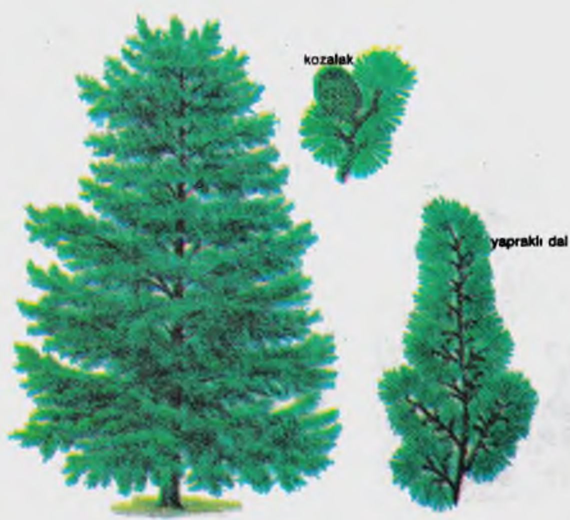
SÉE, Fransa'da (Bocage Normand) kıyı ırmağı. Manş denizi'ne dökülür; 70 km. Halici, Avranches yakınında, Mont-Saint-Michel koyunda son bulur.

SÉE (Henri), fransız tarihçi (Saint-Brice 1864 - Rennes 1936). 1893-1920 arasında Rennes Üniversitesi'nde ders verdi ve önemli iktisat tarihi kitapları yazdı (*Matérialisme historique et interprétation économique de l'histoire* [Tarihsel maddecilik ve tarihin ekonomik yorumu], 1927).

SEEBECK (Thomas Johann), alman fizikçi (Reval, bugün Tallin, 1770 - Berlin 1831). Fizik araştırmalarının yanı sıra hekimlik yaptı. Jena'da Goethe ile dostluk kurdu ve onunla renklere ilişkin bir kuram üzerinde çalıştı. Termoelektriği keşfetti (1821), bu konuyla ilgili yasaları inceledi ve bu yasaları sıcaklıkların ölçümüne uyguladı. Polariskopu da ona borçluyuz.

Seebeck olayı ya da **etkisi.** Elekt. Temas elektromotor kuvvetinin, bir devreyi oluşturan malzemelerin eklemleri arasındaki sıcaklık farkının artan bir fonksiyonu olduğu termoelektrik etki. Seebeck etkili elektrik enerjisi çeviricilerinde, yarıiletken malzemeler ve değişik ısı kaynakları (petrol ve gaz brülörleri, yapay radyoizotoplar) kullanılır. Güçleri birkaç kilowatı geçmeyen bu çeviriciler özellikle deniz işaret şamandıralarını, uzay araçlarındaki donanımları ve kalp uyarıcılarını beslemede kullanılır.

SEEBERG (Peter), danimarkalı yazar (Skydstrup, Jylland, 1925). Kişinin, gerçeğin içinde yer alabilmek (*Fugls Føde*, 1957) ve insanlarla ilişki kurmak (*Hyrder*, 1970) için verdiği savaş, gerçekçi ve simgeci romanları ile öykülerinin (*Eftersøgningen*, 1962) temalarını oluşturur. Ayrıca yaptığı arkeolojik araştırmalar üzerine denemeler yazdı.

sedir
(Atlas sediri)
[*Cedrus atlantica*]

SEEBERGER (Jules), fransız fotoğrafçı (Vienne, İsère, 1872 - Galluis, Yvelines, 1932). Babasının ölümünden (1894) sonra kumaş baskıları için patronlar çizmeye girişti. Kardeşleri HENRİ (Lyon 1874 - Galluis, Yvelines, 1955) ve LOUİS de (Lyon 1876 - Guérard, Seine-et-Marne, 1947) ona katıldı. Ancak, üç kardeş de fotoğrafa karşı büyük ilgi duyuyordu. Jules 1890'dan beri amatör çalışmalar yapıyor, eski Paris'in pitoresk sokaklarını dolaşıyordu. Jules ile Henri 1904'te "Sen kıyıları" sergisine katıldı. 1905'te Henri, 1906'da da Louis, kardeşlerinin fotoğraf atölyesine girdi. Dönemlerinin birer tanığı olarak, gerçeğin keskin bir sanat duygusuyla yumuşatıldığı, o zamanlar geçerli olan resimselciliğin yapaylığından uzak belgesel nitelikte yapıtlar verdiler. 1908'in sonuna doğru, *Mode pratique* dergisi için çalıştılar; şık giyimli modellerin fotoğraflarını ilk kez dış mekânlarda, seçkin yerlerde (parklar, geziler, yarış pistleri vb.) çekerek bu tür fotoğraflar için özel bir donanım geliştirdiler (bunlar ilk muhabir fotoğrafçıların kullandıkları donanımın atası sayılır).

SEECKT (Hans VON), alman general (Schleswig 1866 - Berlin 1936). Piyade subayıydı. Kolordu (Sırbistan 1915), ordular grubu ve cephe (Rusya, Romanya) kurmay başkanı olarak ün kazandı, daha

general von Seeckt (1928'de)

sonra türk genelkurmayını yönetti (1917). Kasım 1918'de devrim içindeki Berlin'e döndü, doğu ordularının dönüşünü düzenledi, barış görüşmelerinde alman askeri heyetini yönetti (1918). İnanmış bir kralcı olmasına rağmen, Kapp darbesi sırasında (1920) Ebert'in sosyalist hükümetini kurtardı ve birlikler arasında kardeş kavgasını önledi. Heeresleitung (ordu yönetimi) görevini üstlendi. 1923-24'te, ayrılıkçı, komünist ve nazi ayaklanmalarını bastırmak için özel yetkilerle donatıldı. Fiili bir diktatörlük uygulayan Seeckt, Almanya'nın hâkimi olarak görüldü, ama Müttefikler, vakit geçirmeden yetkilerini sıkı bir şekilde sınırladılar, 1926'da Kronprinz'in oğullarından birine bir manevraya katılma izni verdiği için görevden alındı; Almanya'ya kabul ettirilen kısıtlamalara karşı mücadele etti. 1930'da Reichstag üyesi oldu, 1932'de yeniden seçildi; bu konuda nazilerle aynı görüşteydi. Daha sonra Çankayşek'in ordusunu yeniden düzenlemek üzere Çin'e gitti.

Reichswehr*'i kuran H. von Seeckt, bu ordunun bütünlüğünü devletin hizmetinde sağlam bir disipline dayandırdı; orduyu siyasal macera girişimlerinden uzak tuttu, eski imparatorluk ordusunun geleneklerini, birlikleri arasında yaydı; orduya kesin olarak saldırıya yönelik bir tatbikat yönetmeliği *(Fug: Führung und Gefecht)* kazandırdı. Bu yönetmelik orduyu, dinamik bir şekilde tank ve uçak kullanımına hazırlıyordu. Versailles antlaşması'na aykırı olarak, büyük kurmay heyetini gizlice korudu ve SSCB'yle gizli bir anlaşma imzaladı (tank ve gaz bombası denemeleri, pilot eğitimi, teknik yardım). Böylece Almanya'yı yeniden silahlanmaya hazırladı. *Gedanken eines Soldaten* (Bir askerin düşünceleri) [1929], Hans von Seeck'in görüşlerini açıklar.

SEEFELD, Avusturya'da (Tirol) iklimi sağlığa yararlı tedavi, kaplıca ve kış sporları merkezi, İnntal ile İsar vadisi arasında, İnnsbruck'un K.-B.'sında; 2 500 nüf. Mukavemet kayağı pisti.

SEEFRIED (İrmgard), alman kökenli avusturyalı soprano (Köngetried, Bavyera, 1919 - ? 1988). Sanat yaşamına 1939'da başladı, 1943'te Viyana operası'na girdi, 1946'dan başlayarak Salzburg'da çalışmakla birlikte, başka birçok ülkede de sahneye çıktı. Mozart ve R. Strauss'un yapıtlarında ve romantik liedlerde uzmanlaştı.

SEEGER (Alan), amerikalı şair (New York 1888 - Belloy-en-Santerre, Somme, 1916). Yabancı lejyonuna girdi. Birinci Dünya savaşı sırasında cephede öldü. Şiirlerinde manevi değerleri yüceltirken savaş gözlemlerine de yer verdi.

SEELAND → SJAELLAND.

SEELAND, Batı İsviçre'de ova, Aar ile Neuchâtel ve Biel gölleri arasında; eskiden bataklık olan ova, ıslah edildi ve yapay çayırlarla örtülü, şekerpancarı tarımı yapılan bir poldere dönüştürüldü.

SEELE çoğl. a. (ar. *sa'il*'in çoğl. *se'ele*). *Esk.* Dilenciler: *"...zihnen ve bedenen çalışmaya mecbur olmak hasebiyle, gerek ıztırari ve gerek ihtiyari bu surete süluk edemeyen seelenin..."* (Ebüzziya Tevfik, XIX. yy.).

SEELER (Uwe), alman futbolcu (Hamburg 1936). Golcü bir santrafordu. 72 kez milli oldu. 1958-1970 arasında dört kez Dünya kupası'nda oynadı.

SEELEY (*sir* John), ingiliz tarihçi (Londra 1834 - Cambridge 1895). XVIII. yy. ingiliz sömürge siyaseti konusundaki yapıtı (*The Expansion of England* [İngiltere'nin yayılması], 1883), emperyalist öğretiyi derinlemesine etkiledi.

SEELİSBERG, İsviçre'de (Uri kantonu) komün, 730 m yükseltide; 530 nüf. Sayfiye merkezi. — Luzern gölünün batı kıyısında, Beckenried (Nidwalden) ve Flüelen (Uri) arasında 9 250 m uzunluğundaki *Seelisberg karayolu tüneli*'nin adı bu komünden gelir.

SEELZE, Almanya'nın, Aşağı Saksonya eyaletinde kent, Hannover'in batı banliyösü; 31 000 nüf.

SEERSUCKER a. (ing. *seersucker,* pamuk krepon). Tekst. Kimi kez poliesterle karıştırılarak dokunan gofreli ya da ince çizgili, pamuklu ekose dokuma.

SEFA a. (ar. *şafa*). **1.** Üzüntülerden, kaygılardan uzak olma, gönül rahatlığı, rahatlık. **—2.** Eğlence. **—3.** *Sefa pezevengi,* eğlence ve zevke aşırı düşkün olan kimse (tkz.). ‖ *Sefasını sürmek,* bir şeyin ya da bir durumun getirdiği olanaklardan, bütün boyutlarıyla yararlanmak: *O evin yapılmasında cefayı biz çektik, şimdi sefasını onlar sürüyor.*
—*Esk.* **1.** Saflık, duruluk. **—2.** *Sefa-bahş,* huzur veren, neşelendiren. ‖ *Sefa-cu,* huzur, neşe arayan. ‖ *Sefa-perver,* neşeli, rahatlık veren. ‖ *Sefa-yab,* neşelenmiş, huzura kavuşmuş. ‖ *Sefa-yı hatır,* iç rahatlığı, huzurlu olma. ‖ *Sefa-yı hilkat,* yaradılışın zevki. ‖ *Sefa-yı visal,* kavuşmanın neşesi: *"Onun sefa-yı visaliyle şair olmuşken/nasıl firakını tasvire iktidarım olur?"* (Tevfik Fikret).
◆ be. *Sefa bulduk,* "sefa geldin, sefa geldiniz" sözüne "teşekkür ederim" anlamında karşılık olarak söylenir. ‖ *Sefa geldin, sefa geldiniz,* bir yere gelmiş olanlara "hoş geldin, hoş geldiniz" anlamında söylenen ağırlama sözü. ‖ *Sefa geldine gitmek,* bir yere yeni yerleşen ya da gittiği yerden dönen birini ziyarete gitmek. ‖ *Sefa sürmek,* dertsiz tasasız, rahat ve eğlenceli biçimde yaşamak.

SEFAHAT, -ti a. (ar. *sefahat*). **1.** Özellikle cinsel hazların doyurulmasına yönelik zevklere, eğlencelere aşırı ölçüde düşkünlük: *Sefahate dalmak. Sefahatin tükettiği bir insan.* **—2.** *Esk.* Servetini ölçüsüz ve gereksiz biçimde harcama; israf etme.

SEFAİN çoğl. a. (ar. *sefine*'nin çoğl. *sefâ'*'in). *Esk.* **1.** Gemiler: *"İçine bir od salar nefsin sefain yakar"* (Niyazi, XVII. yy.). **—2.** Çok çeşitli konuları kapsayan kitaplar. **—3.** *Sefain-i harbiyye,* harp gemileri: *"Sefain-i harbiyyenin ekseri vapur imiş"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). ‖ *Sefain-i kebire,* büyük gemiler. ‖ *Sefain-i tüccariye,* yük ve yolcu taşıyan her türlü gemi.

SEFAKÖY, esk. **Safraköy,** İstanbul'un Küçükçekmece ilçesine bağlı çok mahalleli semt. 1950 öncesinde küçük bir köy iken, bir sanayi ve gecekondu çevresi olarak hızla gelişti, merkezle birleşti.

SEFALANTERA a. Bot. Avrupa'da, ılıman Asya'da ve Kuzey Amerika'da, 1 800 m'ye kadar, dağlık ormanlarda yerde yetişen, yapraklı ve dik saplı, başak biçiminde seyrek çiçekli güzel orkide. (Bil. a. *Cephalanthera,* salepgiller familyası.)

SEFALET, -ti a. (ar. *sefâlet*). **1.** Tam bir yokluğa varacak ölçüde büyük bir yoksulluk durumu: *Bir arkadaşı sefaletten kurtarmak. Sefalete mahkûm olmak. Büyük bir sefalet içinde yaşamak.* **—2.** *Esk.* Değersizlik, düşüklük. **—3.** *Sefalet çekmek,* yokluk ve yoksulluk içinde yaşam sürmek.

Sefaletin felsefesi *(Système des contradictions économiques ou la Philosophie de la misère),* Proudhon'un yapıtı; 1846'da yayımlanan bu yapıtta yazar, işçilerin nasıl üretim araçlarının sahibi olabileceklerini gösteriyor, bunun için kapitalist sistemi yıkmak amacını gütmeden, onu düzeltecek reformlara başvurmalarını öneriyordu. Gerçekten de Proudhon, özel mülkiyeti ve mübadeleyi temel kurumlar olarak görüyordu *Felsefenin* sefaleti* (1847) adlı kitabında Marx, bu yapıtı eleştirdi.

SEFALHEMATOM a. (fr. *céphalhématome*). Kad. doğ. Doğumu izleyen saatlerde yenidoğanın başının yankafa bölgesinde ortaya çıkan şişlik. (Sefalhematom, yankafa kemiklerinin birinde kemikzarı altında toplanan kandan ileri gelir. Birkaç günde kendiliğinden kaybolur ve hiçbir tehlikesi yoktur.)

SEFALİN a. (fr. *céphaline*). Beyin kütlesinden özütlenerek elde edilen gliserofosfoaminolipit. (Formülleri hafif farklı bulunan bir dizi sefalin içerir.)
—Hematol. *Sefalin süresi,* laboratuvarda lipit özütleri katılmış plazmanın yeniden kireçlenme süresini ölçmeye yarayan inceleme.

SEFALODİ a. (fr. *céphalodie;* yun. *kephalodes,* başa benzeyen'den). Yeşil suyosunlu bir likenin yüzeyinde mavi suyosunlarının oluşturduğu ur.

SEFALOJİRİ a. (fr. *céphalogyrie;* yun. *kephale,* baş, ve *gyros,* daire, yuvarlak' tan). Dalız-boyun reflekslerinden yararlanarak, örneğin görme alanı içindeki bir cismi izlemesi için başın, yatay dönme hareketlerinde eşgüdüm ve denetim sağlayan sinirsel eylem süreci (nistagmus).

SEFALOSPORİN a. (fr. *céphalosporine*). G. Brotzu tarafından 1945 yılında bulunan *Cephalosporium acremonium* adlı küf mantarlarının kültürlerinden elde edilen ve yarı sentetik birçok türevi, Gram + ve Gram – pek çok mikrop üzerinde kuvvetli bakterisit etki gösteren antibiyotik.
—ANSİKL. Sefalosporinler, penisilinler gibi, beta laktam sınıfına giren bir antibiyotik grubu oluşturur. Bunlar aminosefalosporanik asidin türevidir. İçlerinden bazıları, penisilinlere aşırı duyarlı kişilerde, çapraz-alerjiye neden olmakla birlikte, alerji yapıcı etkileri ve zehirlilikleri azdır. Yarı sentetik penisilinlere dirençli stafilokoklar üzerinde genellikle etkilidir. Tedavide çok sayıda sefalosporin kullanılır. Bazıları ağız yoluyla alınır (sefaleksin, sefatrizin, sefadroksil). Sefadrin hem ağızdan, hem damardan verilebilir. Bir kısmı ise yalnız iğneyle verilebilir (sefalotin, sefaloridin, sefasetril, sefapirin, sefazolin). "İkinci kuşak" denen ve iğneyle verilebilen sefalosporinler (sefamondol, sefoksitin ve sefuroksim), diğer sefalosporinlere duyarlı olmayan mikropların neden olduğu ağır enfeksiyonlarda kullanılır.

SEFALOTRİP a. (fr. *céphalotribe*'den). Dölyatağı içinde ölmüş bir dölütün çıkmasını kolaylaştırmak amacı ile başının hacmini küçültmek için kullanılan forseps çeşidi. Kullanımı yavaş yavaş terk edilmektedir.

SEFALOTUS a. (lat. *cephalotus;* yun. *kephalotos,* başı olan'dan). Avustralya'da yetişen bataklık bitkisi. (İki çeşit yaprağı vardır; bir kısmı düz ve temrensidir, diğerleriyse esmer renkli tulum biçimindedir ve uçlarında bir kapakçık bulunur. Taşkırangiller familyası.)

SEFARAD a. ve sıf. (İspanya anlamında ibranice sözc.). Akdeniz ülkelerinde yaşayan Yahudiler'e verilen ad. (İbranice *sefardi* [çoğl. *sefardim*] terimi de kullanılmaktadır.)
—ANSİKL. Ortadoğu ve Afrika'daki tüm yahudi topluluklar için kullanılan "sefarad" terimi, gerçekte XV. yy. boyunca zulme uğrayarak İber yarımadasından ayrılmak zorunda kalan İspanya ve Portekiz göçmenlerinin soylarından gelenleri belirtir. Osmanlı İmparatorluğu'na, Kuzey Afrika'ya, İtalya'ya ve daha sonra Fransa, anglosakson ülkeleri ve Amerika'ya yerleşen Sefaradlar, uluslararası ticaretin gelişmesinde önemli bir rol oynadılar. Ladino* dilini konuşurlar ve uluslararası yahudi topluluğunun % 60'ını oluştururlar.

SEFARET, -ti a. (ar. *sefaret*). Uluslarar. huk. **1.** ELÇİLİK'in eşanlamlısı. **—2.** Elçilik binası; sefarethane.
—Esk. ida. *Sefaret tercümanı,* osmanlı ülkesindeki sefarethanelerde çeviri ağırlıklı işler yapan görevlilere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Esk. ida. Sefaret tercümanlarından bir bölümü, daha çok siyasal işlerle uğraşırlar, Osmanlı devletine gönderilecek yazışmaları yönetir, her türlü muhtıra, mektup ve notayı kaleme alırlardı. İşlerin-

de, osmanlı uyruklu ve maaşını sefaretin verdiği bir kâtip de kendilerine yardımcı olurdu. Sefaret tercümanlarının bir bölümü ise gümrük, mahkeme ve öteki devlet dairelerinde sefarethaneyi ilgilendiren işlere bakarlardı. Bunlar, türk giysileri giyerlerdi. Sefarethaneler, daha sonra osmanlı devletinden bu devletin uyruğundan çevirmen çalıştırma izni de aldılar. Çevirmenlerin çoğu beratlıydı, kendileri ve yardımcıları cizye ve her türlü vergi ve rüsumdan muaf tutulurlardı.

SEFARETHANE a. (ar. *sefaret*, fars. *hane*'den). Elçinin ve yanında çalışanların bulunduğu bina; elçilik.

—ANSİKL. Esk. İda. Osmanlı devleti başka ülkelerde elçilikler açmaya Selim III döneminde (1789-1807) başladı. Yabancı ülkelerin elçilikleri ise İstanbul'da Beyoğlu ya da Boğaziçi'nde açılıp etkinlik gösterdiler.

SEFARETNAME a. Ed. ve Tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda elçilerin yolculukları, gittikleri ülkelerin türlü özellikleri, yaptıkları diplomatik görüşmeler vb. konularında, padişaha ya da sadrazama bilgi vermek üzere sundukları yazılı ürün, yapıt.

—ANSİKL. Ed. ve Tar. Osmanlılar padişahların cülusu, şehzadelerin doğumu, savaş ilanı, barış yapılması, dostluk önerisi gibi nedenlerle, yabancı hükümdarlara elçiler gönderirdi. İslam ve hıristiyan ülkelerine giden bu geçici elçilere "fevkalade elçi" deniyordu. Bu elçilerin çoğu, gittikleri ülkelerdeki ilgi çekici olayları, gözlemlerini yazarak ya da kâtiplere yazdırarak geri döndükten sonra padişaha sunarlardı. Kendi siyasal eylemlerini ise devlet sırrı saydıklarından, genellikle yazıya dökmezler, sefaretnamelerde ancak teşrifat konularına yer verirlerdi. 1793'te sürekli ikamet elçiliklerinin kurulmasından sonraki sefaretnamelerde batı diplomasisine ilişkin bilgiler daha çoktur. En eski sefaretnamelerden biri, Viyana elçisi Kara Mehmet Paşa'nın *Viyana sefaretnamesi*'dir (1655). Sefaretnameler arasında üzerinde çok durulanı ve tarihi değeri bakımından en önemlilerinden biri, Yirmisekizçelebi Mehmet Efendi'nin (1720-1721) *Fransa sefaretnamesi*'dir. Ahmet Dürri Efendi'nin İran (1721), Mehmet Efendi'nin Lehistan (1730), Mehmet Emin Bey'in (Paşa) Rusya (1740 -1742), Salim Efendi'nin Hindistan (1744 -1749), Ahmet Resmi Efendi'nin Viyana (1757-1758), Sünbülzade Vehbi'nin manzum bir İran sefaret takrir'i olan *Kaside-i tannane*'si (1776), ikamet elçilerinden Yusuf Agâh Efendi'nin *Havadisname-i İngiltere*'si Moralı Seyyit Ali Efendi'nin Fransa (1797), Yasincizade Abdülvehap Efendi' nin, *Musavver İran sefaretnamesi* (1811) Sadık Rifat Paşa'nın *İtalya sefaretnamesi* (1838) vb. bu türün tanınmış örnekleridir. (→ Kayn.)

SEFARİC çoğl. a. (ar. *sefercel*'in çoğl. *sefâric*). *Esk.* Ayvalar.

SEFAT a. (ar. *sefat*). *Esk.* **1.** Sepet, sele. **—2.** Balık pulu.

SEFATİC çoğl. a. (ar. *seftece, süftece*' nin çoğl. *sefâtic*). *Esk.* Poliçeler.

SEFE (fr. *céphée;* lat. *cepheus*'tan), ana yıldızları (*α, β, γ, δ* ve *τ*), Ejderha ve Koltuk arasında belirgin bir beşgen oluşturan kuzey kutbuna yakın kuzey takımyıldızı. Yalnız en parlak yıldızı *α* Sefe'nin yani *Alderamin**'in 3. kadirden daha büyük bir parlaklığı vardır. *δ* Sefe *sefeitler* denilen değişken yıldızların ilkörneğidir. Parlaklığı, 4,6 ve 3,7 kadir arasında 5,3663 günlük bir dolanım süresiyle değişir. (→ GÖK haritası.)

SEFEH a. (ar. *sefeh*). *Esk.* İsrafa yönelme, yanlışa sapma, akılsızlık.

SEFEİT a. (fr. *céphéide*). Parlaklığı bir gün ile birkaç hafta arasında kademeli olarak belirli bir döneme göre değişen ve ilkörneği *δ* Sefe olan ataryıldız.

—ANSİKL. Sefeitlerin pülsasyonları, bir kez iyonlaşmış helyumun iyonlaşmasından kaynaklanan saydamsızlık değişimine bağlı olarak, atmosferlerinin kararsızlığını yansıtır. Bu kararsızlık, bir yıldızın kırmızı dev evreye doğru gelişimi sırasında oluşur. Sefeitler iki büyük sınıfa ayrılır: çok ışıklı olan ve I. öbekte (genç) yer alan klasik sefeitler; W. Virginis yıldızı tipinde, II. öbek sefeitleri.

Amerikalı Henrietta Leavitt, 1912'de, Küçük Macellan Bulutu'nun sefeitlerini gözlemleyerek, parlaklık değişimleri dönemi ile sefeitlerin ortalama ışınım gücü arasındaki ilişkiyi keşfetti. Bunu izleyen çalışmalar, iki sefeit sınıfının farklı "dönem-ışınım gücü" ilişkisine uyduğunu gösterdi. Bu ilişki bir gökadadışı uzaklık ölçütü oluşturduğu için, gökbilimde önemli bir rol oynar. Gerçekten, kümelerde ve yakın gökadalarda gözlemlenen sefeitlerin, "dönem-ışınım gücü" ilişkisiyle, dönemlerinin belirlenmesi, bunların ortalama ışınım güçlerini ortaya çıkarmayı sağlar; bunun, gözlemlenen sefeitlerin görünür ortalama parlaklığıyla karşılaştırılması da kümenin ya da gökadanın uzaklığını verir. (→ HUBBLE YASASI.)

SEFELE çoğl. a. (ar. *sâfil*'in çoğl. *sefele*). *Esk.* Sefil, alçak kimseler: "*Meşkuk işlerle geçinen sefele gibi geceleri karanlıklar içinde...*" (Cevdet Kudret).

SEFELİN a. (fr. *céphéline*) Org. kim. İpekadan elde edilen $C_{28}H_{38}N_2O_4$ formülünde alkaloit. (İpekanın kusturucu özelliği bu maddeden ileri gelir; metil eterine *emetin** denir.)

Sefeniye, Basra körfezinde, Suudi Arabistan'a ait büyük petrol yatağı; 1961'de ortaya çıkarılan bu yatağın yıllık üretim miktarı 60 Mt'dur.

SEFER a. (ar. *sefer*). **1.** Yolculuk: *Uzun bir sefere çıkmak.* **—2.** Özellikle yurtdışına yönelik askeri harekât; savaşa gitme: *Çaldıran seferi.* **—3.** Sayı belirten bir sözcükle, bir olgunun her bir yinelenişini, bir olayın gerçekleştiği durumların her birini belirtir; defa, kez: *Bu ilacı, günde üç sefer, yemeklerden sonra alabilirsiniz. Ayda birkaç sefer sinemaya gitmek.* **—4.** *Bu, geçen, gelecek vb. sefer,* bir olayın gerçekleşmesini, gerçekleştiği anı, bir durumu belirtir ya da anımsatır; defa: *Gelecek sefer böyle olmayacak. Bu sefer bağışlayalım. Geçen sefer büyük bir hata yapmıştık.*

—Ask. Bir savaş içerisinde belirli bir zamanda ya da alanda, belirli bir amacı hedefleyen, birbiriyle ilgili bir dizi harekât. ‖ *Sefer görev emri,* sefer tertibine dahil personelin, seferberlik duyurusunda nereye gideceğini, ne kadar zamanda birliğine katılacağını, katılacağı birliğin kapalı adını belirten belge. (Sefer görev emri, ilgiliye barış döneminde askerlik şube başkanlıklarınca verilir.) ‖ *Sefer haline geçmek,* savaşa girmek, askeri harekâtlara katılmak ya da barış zamanında manevra yapmak için donanmayla denize açılmak. ‖ *Sefer personeli,* bir birliğin kadrosu düzeyine ya da izin verilen mevcuda çıkarmak için sefer tertibine alınan yedek personel. ‖ *Sefer planı,* savaş hedeflerine ulaşabilmek amacıyla silahlı kuvvetlerin nerede, nasıl ve ne amaçla görevlendirileceğini saptayan, Genelkurmay başkanlığı'nın hazırladığı harekât planı. ‖ *Sefer stokları,* barış döneminde sağlanarak depolanan ve sefer dışında hiçbir nedenle harcanmayan, ancak seferde ikmal maddelerinin akışında olabilecek gecikmelerde, olağanüstü yıpranma durumlarında emirle harcanabilen her sınıf ikmal maddesi stokları. ‖ *Sefer teçhizatı,* askerlerin arazide, muharebe ya da manevralarda taşıdıkları silah, portatif çadır vb. gereçler.

—Ask. denizc. Filo halinde hareket eden savaş gemilerine verilen görev.

—Denizbil. Bir geminin belli bir görev için uzun süre denize açılması.

—Denizc. Bir ticaret gemisinin, yükleme -boşaltma limanlarından ya da bağlama limanından aldığı yükü ya da yolcuları varış limanına götürene kadar yapmış olduğu işlemlerin tümü. ‖ *Sefer hazırlığı,* sefere çıkacak bir gemiyi yakıt, kumanya, tatlı su ve teçhizatla ikmal ederek, sefer koşulları için gerekli hazırlıkları yapma. ‖ *Sefer izni,* bir geminin, tekne, makine, personel, donanım, yakıt, kumanya, sağlık ve can güvenliği bakımından sefere çıkmaya hazır olduğunu belgeleyen ve geminin bağlama limanı yetkililerince yapılan denetimden sonra gemiye verilen izin kâğıdı. ‖ *Sefere çıkmak,* bir gemiden söz ederken, yük ya da yolcusunu aldıktan sonra bağlama ya da yükleme-boşaltma limanından varış limanına doğru yola çıkmak. ‖ *Sefere hazır olmak,* bir ticaret gemisinden söz ederken, yükleme işlemlerini tamamlamak ve bütün resmi formaliteleri yerine getirmek.

—Haritc. *Sefer arşivi,* savaşta gerekli olan harita çoğaltma kalıpları ve basım için kendi kendine yeterli makine, aygıt; kâğıt vb. malzemelerin tümü.

—İsl. huk. Üç gün üç gece ya da daha uzun süreli bir yere gitmek üzere bulunduğu şehrin hududundan çıkma.

—Kur. tar. *Sefer bahşişi* ya da *sefer inamı,* Osmanlılar'da padişahların tahta çıktıktan sonra düzenledikleri ilk sefer öncesi kapıkulu askerlerine dağıttıkları 1 000 akçe tutarındaki bahşiş. (Bunun dışında sefer dönüşü de savaşta başarılı olanlara sefer bahşişi verilirdi.) ‖ *Sefer duası,* yeniçerilerin savaş alanına girdikten sonra her ikindi namazının ardından toplu olarak yaptıkları dua töreni. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Sefer eşmek,* sefere çıkmak. ‖ *Sefer neyamed,* sefere katılmayan kapıkulu askerleri ve tımarlı sipahilerin künye defterlerine "sefere gelmedi" anlamına yazılan terim. (Bu gibi askerlerin ocakla ilgileri kesilir ya da dirlikleri ellerinden alınırdı.) ‖ *Sefer voynukları,* sefere katılmakla yükümlü olan voynuk*lara verilen ad.

—Tasav. İnsan gönlünün Tanrı'ya yönelmesi, sufinin Tanrı'ya doğru çıktığı manevi yolculuk. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Seferder vatan,* nakşibendilik tarikatından salikin dünya tutkularından ve nefsinin isteklerinden arınıp sıyrılması. ‖ *Sefer gülbankı,* mevlevilik tarikatında, tarikata bağlı birinin Konya ya da Mekke'ye gideceği sırada okunan gülbank.

—ANSİKL. İsl. Kuran'ın ilgili ayetleri göz önüne alınarak (II, 184, 185; IV, 101) fıkıh biliminde sefer, bazı ibadetler için özel kolaylıklar tanınmasının nedeni sayılmış ve bununla ilgili düzenlemeler getirilmiştir.

• *Seferle ilgili özel hükümler.* 1. Ramazan ayında sefere çıkan müslüman, dillerse oruç tutmayabilir, başladığı orucu bozabilir. Ancak, bu oruç ya da oruçları sefer dönüşünden sonra uygun bir zamanda kaza etmesi gerekir. 2. Cuma ve bayram namazlarını kılmayabilir. Ancak cuma namazını kılmaması durumunda o günün öğle namazını kılmak zorundadır. 3. Seferin kurban bayramına rastlaması durumunda kurban kesmeyebilir. 4. Olağan olarak bir gün olan mest üzerine mesh etme süresini üç güne çıkartabilir. 5. Vakit namazlarının dört rekâtlı farzlarını ikişer rekât kılmak zorundadır (kasr-ı salat). Akşamın farzıyla vitir namazını yine üç rekât kılar. Duruma göre sünnetleri kılmayabilir.

• *Sefer hükümlerinden yararlanmanın koşulları.* 1. Yolculuğa (sefere) *niyet* edilmesi gerekir. Sefer niyeti gütmediği halde herhangi bir nedenle oturduğu yerden uzaklaşan ya da uzaklaştırılan kişi, seferi sayılmaz. 2. Sefere çıkan kişinin *özgür* olması gerekir. Efendisinden izin almadan yola çıkan köle, komutanından izinli olmayan asker, kocasından izinli olmayan kadın, seferi sayılmaz. 3. En az üç günlük bir yol alacak kişi seferi sayılır. Fıkıh kaynaklarında bir yolcunun yaya olarak günde altı saat ve saatte beş km yol yürüyebileceği göz önüne alınarak sefer uzaklığı yaklaşık 90 km kabul edilmiştir (son za-

manlarda kimi islam din bilginleri seferde uzaklığın değil, sürenin önemli olduğunu, bu nedenle bu sürenin çağdaş taşıtlar göz önüne alınarak yeniden belirlenmesi gerektiğini öne sürmektedirler). Ayrıca, sefere çıkan kişi, kaldığı yerleşim merkezinden ayrıldığı anla birlikte yolculuk hükümlerini uygulamaya başlar ve bunu aynı yere geri gelinceye kadar sürdürür. 4. Yolcunun gittiği yerin kendi vatanı olması gerekir. Bir kişinin, oturduğu yer gibi evi ve ailesinin bulunduğu başka yer de vatanı sayılır. Bu nedenle, oturduğu (ikamet ettiği) yerden bu "ikinci vatanı"na giden kişi, yolculuğu sırasında seferi sayılır ve sefer hükümlerini uygularsa oraya ulaştığı anda yerleşik (mukim) olur. 5. En az on beş gün kalmak niyetiyle bir yere giden kişi de yolculuğu sırasında seferi, gitmek istediği yere vardığında mukim olur. Böyle bir niyeti olmadığı halde herhangi bir nedenle dönüşünü uzatmak zorunda kalan da seferi kabul edilir. Ancak, bu uzatma kararının on beş günden az olması gerekir.

—Kur. tar. Yeniçeri kethüdası, sefer duasına başlamadan önce çadırından çıkarak bir iskemleye otururdu. Yeniçeri ağasının iç ağaları ve adamları, ocak ağalarının maiyetindekiler kethudanın karşısında ayakta bir daire oluşturarak dururlardı. Ordugâhtaki tüm askerler ayağa kalkar, her odanın neferleri çadırlarının önlerine dizilirlerdi. Bu işler bitince ocak yazıcısı yeniçeri kethüdasının yanına gelerek dua eder, dua tamamlanınca herkes bir ağızdan yarım saat kadar "Allah Allah!" diye bağırırdı. Sonra, yine bir ağızdan üç kez "Allah Allah!" diye bağırılır, padişaha, vezirlere, ağalara ve bütün askere zaferin nasip olması dilenir, topluca "Hu!" çekildikten sonra sefer duası tamamlanmış olurdu. Türk askerlerinin, özellikle piyade savaşlarında düşmana saldırırlarken bir ağızdan "Allah Allah!" diye bağırmaları geleneği sefer duasından kalmadır.

—Tasav. Tasavvufta dünya yaşamının geçiciliği, insanın Tanrı'ya doğru giden bir yolculuk (sefer) içinde bulunduğu önemle vurgulanarak salikin bütün eylemlerini bu bilinç içinde gerçekleştirmesi, geçici olan dünya için değil, kalıcı olan tanrısal âleme yükselmek için yaşaması istenir ve bu çabanın tanrısal varlıkta erimeye doğru aşama aşama yükselen bir yolculuk olduğu düşünülür. Özellikle Muhittin Arabi'den sonraki gelişmiş biçimiyle vahdet-i vücutçu tasavvufta bu yolculuğun genellikle dört aşamalı olduğu kabul edilir: *1. Sefer.* Nefsin isteklerinden yüz çevirerek tanrısal eylemlere yönelme. Bu, "kalp makamı"nın sonu ve Tanrı adlarının kulda tecellisinin (tecelliyat-ı esma) başlangıcıdır. Bu sefer sırasında nefsinin çokluk âlemini oluşturan dünyasal eğilimlerini kıran sufi, varlıkların çokluğunda (kesret) tanrısal birliği (vahdet) görür. *2. Sefer.* Tanrı sıfatlarıyla bezenen sufinin aşkın âleme (ufk-ı âlâ) yönelişi. Bu sefer sırasında sufi bütün bilgilerin, bir ve tek olan Tanrı'yı değişik biçimlerde algılamaktan başka bir şey olmadığını anlar. *3. Sefer.* Tanrı'yla birleşme ya da tanrısal birliğe katılma (ayn-ı cem, hazret-i ilahiye) makamı. Tanrı-kul ikiliğinin kalktığı bu sefere *kabe kavseyn* (iki yayın birleşmesi) de denir ve deyim Kuran'dan alınmıştır (LIII, 9). *4. Sefer.* Allah'tan yine Allah'a varma (seyr-i billah anillah) makamı. Bu, yok olmadan (fenâ) sonra ulaşılan ebedi var olma (baka) makamıdır.

Tasavvuf inancına göre, birinci seferin sonunda birlikten (vahdet) çokluğun (kesret) perdeleri kalkar; ikinci seferin sonunda batını bilgilerin çokluk ve çeşitliliğindeki birlik sırrı çözülür; üçüncü seferin sonunda iç-dış (batın-zâir) çelişkisi aşılır; dördüncü seferin sonundaysa birlik ve ayrılık, hak ve halk ikiliği giderilir, çokluk birlikte, halk hakta erimiş olur.

SEFER → SAFER.

SEFERBER sıf. (ar. *sefer,* fars. *-ber*'den *sefer-ber*). **1.** Savaşa hazır duruma getirilmiş ya da savaşa sürülmüş ordu, askeri birlik ya da devlet için kullanılır. **—2.** *(Şeyleri kişileri) seferber etmek,* belirlenmiş bir amaca ulaşmak ya da onu gerçekleştirmek için eldeki tüm olanakları değerlendirmek, kullanmak, bir işi yapmak için kişileri harekete geçirmek, yöneltmek. || *Seferber olmak,* bir işi ya da amacı gerçekleştirmek için tüm olanaklarıyla ve güçleriyle çalışmaya yönelmek.

—Ask. *Seferber olma süresi,* birlik ve kurumlara sefer kadrolarını ve örgütlenmelerini tamamlayabilmeleri için verilen süre. (Bu süre harekât planlarına ve lojistik olanaklara göre saptanır.) || *Seferber olma yeri,* birlik ve kurumların seferber olma hazırlıklarını yapacakları yer.

SEFERBERLİK a. **1.** Ask. ve Huk. Devletin tüm güç ve kaynaklarının, öncelikle askeri güç olmak üzere, savaş gereksinmelerini karşılayacak biçimde hazırlanması, toplanması ve kullanılmasına ilişkin bütün etkinliklerin uygulandığı, hak ve özgürlüklerin bir bölümünün ya da tümünün yasalarla sınırlandırıldığı durum. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu önlemlerin alındığı dönem: *Seferberlikte çekilen güçlükler.* **—3.** Bir alanda başarı sağlamak için bütün olanakları kullanarak yapılan çalışmaların tümü: *Sağlık seferberliği. Eğitim seferberliği.* **—4.** *Seferberlik ilan etmek,* bir ülkedeki silahlı kuvvetlerin tümünü savaşa hazır duruma getirmek ve gerekli hazırlıkları yapmak için duyuruda bulunmak; bir alanda başarı sağlamak için tüm olanakları kullanmak. || *Seferberlik duyurusu,* seferberlik kararının tüm ülkece öğrenilmesi için her türlü basın, yayın araçları ve yerel yönetim örgütleri aracılığıyla yapılan duyuru. || *Seferberlik günü,* birlik ve kurumların seferber olmaya başlayacakları gün. || *Seferberlik hazırlıkları,* devletin tüm güç ve kaynaklarının savunma gereksinimlerini ve savaşın başarıyla sürdürülmesini sağlayacak duruma getirilmesi için barışta ve sefer süresince yürütülen hazırlıklar. || *Seferberlik iş muhtırası,* seferberlik duyurusunda yapılması gereken işleri kimin, nasıl, ne gibi sırayla ve ne zaman yapacağını ayrıntılı biçimde düzenleyen liste. (*Seferberlik takvimi* de denir.) || *Genel seferberlik,* ülkenin bütününde uygulanan ve tüm güç ve kaynakların kullanılmasını gerektiren seferberlik. || *Kısmi seferberlik,* ülkenin bir ya da birden çok bölgesinde uygulanan ve tüm güç ve kaynakların kullanılmasını gerektirmeyen seferberlik.

—Topbil. *Siyasal seferberlik,* bir topluluk bireylerini, siyasal sisteme katılmaları ereğiyle ve genel olarak yeni bir ulusal kimlik tipinin değerlendirilmesi yoluyla birleştirmeyi amaçlayan hareket.

—ANSİKL. Ask. ve Huk. Seferberlik ilanına, savaşı gerektirecek bir durumun baş göstermesi, ayaklanma olması ya da devletin iç ve dış güvenliğinin tehlikeye düşmesi durumunda, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar kurulu kararı ile verilir. Bu konuda Milli güvenlik kurulu'nun da görüşü alınır. Kararda seferberlik uygulamasının başlayacağı gün ve saat belirtilir. Bu karar *Resmi gazete'*de yayımlanır; aynı gün TBMM'nin onayına sunulur. Bakanlar kurulu seferberlik ilanından sonra hazırlıkların uygulanmasına başlar; gerekiyorsa sıkıyönetim ilanına karar verir. Seferberliğin kaldırılması da Bakanlar kurulu'nun kararına bağlıdır (4 kasım 1983 tarih ve 2941 sayılı seferberlik ve savaş hali kanunu).

SEFERCEL a. (ar. *sefercel*). *Esk.* Ayva.

Sefere suresi → ABESE SURESİ.

SEFERİ sıf. (ar. *sefer* ve *-i*'den *seferi*). *Esk.* **1.** Yolculuk ya da seferle ilgili. **—2.** Savaşla ilgili. **—3.** Yolcu olduğu için oruç tutmak gibi din görevlerini yerine getiremeyen kimse için kullanılır.

—Ask. Askeri bir sefer görevi olan: *Seferi kol, birlik; seferi kuvvetler.* || *Seferi kuruluş ve kadro,* kurulu birliklere sefer sırasında kurulacak birliklerin, seferi kadro düzeyine çıkarılması ve seferde lağvedilecek birliklerin bu kadrodan düşülmesiyle oluşturulan kuruluş ve kadro. || *Seferi ordugâh bölgesi,* seferberlik duyurusu alan birlik ve kurumların her türlü ikmal gereksinimlerini tamamlayarak görevi sürdürecekleri emniyeti sağlanmış konma bölgesi.

—İsl. Yolculuğu nedeniyle ibadetlerinde kendisine bazı özel kolaylıklar tanınan kişi. (→ SEFER.)

Seferi Ramazan Bey'in nafile dünyası → NAFİLE DÜNYA.

SEFERİHİSAR, Ege bölgesinde İzmir iline bağlı ilçe; 21 406 nüf. (1990); 364 km; 12 köy. Merkezi, İzmir'in yaklaşık 47 km G.-B.'sında *Seferihisar,* 10 720 nüf. (1990). Tütün, tahıl, zeytin üretimi. Seracılık. Hayvancılık.

SEFERİS (Gheorghios SEFERİADHİS), yunanlı şair ve diplomat (İzmir 1900 - Atina 1971). Paris'te hukuk eğitimi gördükten sonra dışişlerine girdi ve meslek yaşamı Yunanistan'ın Londra büyükelçisi olarak, 1962'de son buldu. İlk kitapçığı (*Strophe,* 1931) Valéry, Toulet ve Laforgue tarzında büyük bir dil ustalığını ortaya koysa da şair, T. S. Eliot'un yapıtının etkisinde ve onun "tarih görüşü" doğrultusunda yazdığı *Mithistorema* (1935) ile ana temalarına kavuştu. Daha sonraki yapıtında (*İmerologhio,* 3 cilt, 1940, 1944, 1955; *Kikle,* 1946; *Tria Kripha Poimata,* 1966) giderek daha ağır ve ciddi bir biçimde, halkı lanetlenmiş gibi geçmişinin ağırlığı altında ezilen, acılı ve karanlık bir Yunanistan görüntüsü çizdi. Önde gelen düzyazı ustası ve eleştirmen olarak yazdığı *Dokimes* (denemeler) ve ölümünden sonra yayımlanan *Mereps*'te (günlük) ortaya koyduğu görüş genişliği ile çağımızın en büyük hümanistlerinden biri olduğunun kanıtladı. (Nobel edebiyat ödülü, 1963).

SEFERİYE a. (ar. *sefer* ve *-iyye*'den *seferiyye*). *Esk.* Savaş durumunda bulunma.

—İkt. tar. *Seferiye vergisi,* Osmanlı döneminde savaş nedeniyle alınan olağanüstü vergi. (Barış zamanında alınan vergiye ise, "hazariye vergisi" denirdi.)

SEFERLİ sıf. Sefere giden, sefere çıkan.

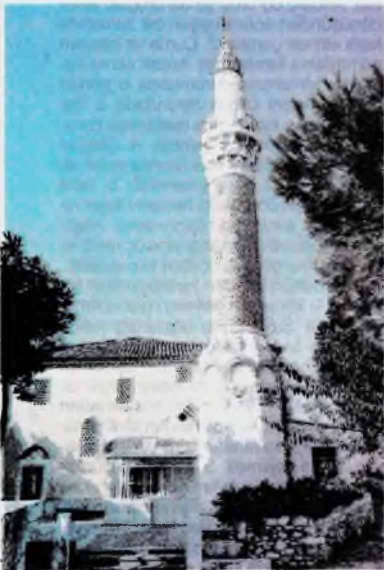
—Kur tar. *Seferli kethüdası,* Osmanlılar'da Seferli ocağı'nın yöneticisi. (Savaşta, seferliler başlarında seferli kethüdası olduğu halde padişahın yanında yer alırlardı. Kethüdanın görevlerinden biri saray mehterhanesini yönetmekti. Bunun dışında seferde padişaha gerekecek olan destar (sarık), havlu vb. eşyayı koruyup saklamak da görevleri arasındaydı. Mehterhane'nin

Yunan büyükelçiliği, Paris

Gheorghios Seferis

Seferihisar İzmir

müzik aletlerinden de onlar sorumluydu.) || *Seferli koğuşu*, Enderun'da görevli seferlilerin koğuşu. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Seferli ocağı*, sarayda acemi oğlanlarının yetiştirildikleri kurum.

—ANSİKL. Osmanlılar'da saray kurumları arasında *seferli koğuşu* kilerci koğuşundan önce, doğancı koğuşundan sonra gelirdi. Önceleri koğuştakilerin görevi yalnızca Enderun'dakilerin çamaşırlarını yıkamakken, koğuş giderek nitelik değiştirdi, bir sanat, spor ve bilim kurumu durumuna geldi. Koğuştan çok sayıda bilgin, hanende, müzik adamı, şair, pehlivan, kemankeş ve nakkaş yetişti. Sarayda gizli toplantıların yapıldığı durumlarda hizmet gören sağır ve dilsiz cüceler de bu koğuştandı. Koğuşta bir derece yükselenler dış görevlerden kapıkulu süvari bölüklerinde, sarayda kilerci koğuşunda görevlendirilirdi. Seferli koğuşu daha sonra kaldırılarak (1831) koğuştakiler hazine ve kiler odalarında hizmet görmeye başladılar.

SEFERLİ, Ordu'nun Akkuş ilçesi merkez bucağında köy; 2 132 nüf. (1990).

SEFERLİK sıf. *Say. sıf.* + *seferlik*, belirtilen kez yetecek miktarda olan şey için kullanılır: *İki seferlik çayımız kaldı.*

SEFERTASI a. **1.** Yemek taşımakta kullanılan, bir sapla ona geçirilmiş bir ya da üst üste dizili birkaç kaptan oluşan takım. **—2.** *Sefertası gibi*, her katında yalnızca bir oda bulunan yüksek ev için kullanılır.

SEFFAK sıf. (ar. *sefk*'ten *seffāk*). *Esk.* Kan dökücü.

SEFİD sıf. (fars. *sefid*). *Esk.* **1.** Beyaz, ak: *"Şimdi yâd ettirir o hülyamı / Ne zaman geçse piş-i çeşmimden / Böyle saf ve sefid bir yelken"* (Tevfik Fikret). *Riş-i sefid* (aksakal). **—2.** *Sefid ü sıyah*, akla kara. —Esk. coğ. *Bahr-i sefid*, Akdeniz.

SEFİD KÛH ("Beyaz dağ"), Pakistan ve Afganistan sınırınca izlenen sıradağ, Hayber geçidinin B.sında; *Sikaram* dağında. 4 761 m. B.'dan D.'ya doğru uzanan sıradağ, K.'de Kâbil ırmağı vadileriyle G.'de Sindhu'nun kolu Kurram arasında yükselir.

SEFİD KÛH, Afganistan'da sıradağ, Firuz Kûh ile Hindu Kuş arasında, Bend-i Türkistan'ın G.'inde; 3 135 m. G.'de Heri Rud vadisinin, K.'de Murgab yukarı vadisinin yanında yükselir.

SEFİDAB ya da **SEFİDAC** a. (fars. *sefidab, sefidâc*). *Esk.* Üstübeç.

SEFİDİ a. (*sefid* ve fars. *-i*'den *sefidi*). *Esk.* Beyazlık, aklık.

SEFİH sıf. (ar. *sefahat*'ten *sefih*). **1.** Sefahate düşkün, malını mülkünü bu yolda harcayan kimse için kullanılır. **—2.** Sefahate, eğlenceye, gece hayatına düşkünlüğü gösteren şey için kullanılır: *Sefih bir hayat.* —İsl. huk. Malını ve parasını boş yere harcayan kişi. (Mecelle'ye göre, sefih kişi, hâkim tarafından hacir altına alınabilir.)

SEFİHANE be. (ar. *sefih* ve fars. *-âne*'den *sefihane*). *Esk.* Bir alçağa yakışır biçimde.

SEFİL sıf. ve a. (ar. *sefâlet*'ten). **1.** Sefalet çeken; yoksul. **—2.** Küçümsenecek, hakir görülecek karakterdeki kimse için kullanılır; alçak: *Her şeyi yapabilecek bir sefil.*

◆ sıf. Görünümüyle sefaleti, yokluğu, yoksulluğu ya da bayağılığı çağrıştıran bir şey için kullanılır: *Sefil bir oda. Sefil giysiler. Sefil bir yaşam.*

SEFİL ALİ, türk halk şairi (Çankırı 1884 - ?). Şabanözü'nün Özbek köyünde yaşayan Hasançavuş oğulları ailesindendi. Okuma yazması yoktu. Ailesi kızılbaş olduğu halde şiirlerinde bu inanç yoluna uzak durdu.

SEFİL MOLLA, asıl adı **Hakkı,** türk halk şairi (Kırıkhan, Hatay, 1869 - *ay. y.* 1934). Belen'de rüştiyede okudu. Şiirlerinde dünya işleri, insan ilişkileri, aşk gibi konuları ele aldı. Öğreniminin etkisiyle halk şiirinin sadeliğinden yer yer uzaklaştı.

SEFİLAN çoğl. a. (ar. *sefil*'in fars. çoğl. *sefilân*). *Esk.* Sefiller.

SEFİLE sıf. (ar. *sefil*'in dişl, *sefile*). *Esk.* Sefalet çeken, yoksul.

◆ a. Aşağılık, alçak kadın.

SEFİLİ, türk halk şairi (XVIII. yy.). Mahmut I dönemindeki Belgrad savaşı'yla (1739) ilgili bir destanı günümüze ulaştı. Bu destanda ordunun kaleye doğru ilerleyişi ve kazanılan zafer hareketli bir anlatımla verilir.

Sefiller *(les Misérables)*, Victor Hugo'nun romanı (1862). 1845 ile 1848'in başı arasında yazılan roman, 1862'de yeniden ele alındı ve tamamlandı. Kitabın amacı, önsözünde açıklanmıştır; "erkeğin, proletarya haline gelip yozlaştırılmasının, kadının aç kalıp düşkünleşmesinin, çocuğun "karanlık" yani cehalet yüzünden "sakatlanmasının" iç yüzünü açığa vurmak. Bir forsa olan Jean Valjean'ın toplumsal cehenneme düşüşünün, ahlaki dirilişinin, aydınlığa doğru yükselişinin öyküsü işte bu temel üzerinde anlatılmıştır. 1848'den önceki ilk biçimiyle adı *les Misères* olması düşünülen yapıt, beş bölüme ayrılır: "Fantine", "Cosette", "Marius", "l'İdylle rue Plumet et l'Épopée rue Saint-Denis", "Jean Valjean". Bu yapıt, çeşitli romanesk biçimlerin sentezini gerçekleştirir: öncülüğünü Eugène Sue'nün yaptığı ayaktakımının melodramı, balzacvari derinlemesine betimleme, efsanevi bir kahramanı konu alan halk sagası, entrikalarla konu dışı öğeleri sırasıyla ele alan didaktik roman. Anlatı, tüm türleri kapsar ve zeminini oluşturan kişiler ve olaylar (Waterloo savaşı, 1832 ayaklanması) aracılığıyla gerçek bir halk destanı ortaya koyar. V. Hugo'nun bu yapıtı, birçok sinemacıya ve özellikle Albert Capellani (1912), Henri Frescourt (1925), Raymond Bernard (1933), Jean-Paul Le Chanois (1958) ve Robert Hossein'e (1982) esin kaynağı oldu.

SEFİLLİK a. **1.** Yoksulluk. **—2.** Alçak, aşağılık bir kimsenin niteliği; alçaklık.

SEFİNE a. (ar. *sefin*). *Esk.* **1.** Gemi. **—2.** Ed. Yaşamöykülerini derleyen bazı yapıtlara benzetme yoluyla verilmiş ad. (Örn. bir tarikata bağlı şairlerin [*Sefine-i nefise-i mevleviye* (Sakıp Dede, öl. 1735)], reisülküttapların [*Sefinet ür-rüesa* (Ahmet Resmi, 1720 -1782)], kaptanıderyaların [*Sefinet ül-vüzera* (Mehmet Hafit, öl. 1811)] yaşamöykülerinin yer aldığı yapıtlar.) **—3.** *Sefine-i Nuh*, Nuh'un gemisi.

SEFİNEHAYITOP a. (ar. *sefine*, fars. *-ha*, çoğl. eki ve türkç. *top*'tan *sefineha-yı top*). Esk. denizc. Top taşıyan savaş gemilerine verilen ad.

Sefine-i nefise-i mevleviye, Sakıp Dede'nin (öl. 1735) mevlevi şeyh ve dervişlerinin yaşamöykülerini içeren yapıtı. *Sefine-i nefise fi menakıb il-mevleviye* diye de anılan yapıt üç bölümden oluşur. İlk bölümde Sakıp Dede'nin kendi dönemine kadar Konya Mevlana dergâhı'nda şeyh olan çelebilerin yaşamları, ikinci bölümde öteki bazı mevlevi tekkelerinde dervişlik etmiş olan kişiler, üçüncü bölümde de daha başka mevlevi dervişlerinin önde gelenleri tanıtılır. Metinlerde adları geçen sufilerin tasavvuf konusundaki görüşleriyle *Mesnevi*'den beyitlere de yer verilir. Yapıt, Mısır'da basılmıştır (1866).

SEFİNEKÂRİ a. (ar. *sefine*; fars. *-kar* ve *-i*'den *sefinekâri*). Esk. ciltç. BEYAZİ ve SIĞIRDİLİ'nin eşanlamlısı.

Sefinet ür-rüesa, Berlin elçiliğinde bulunmuş olan Ahmet Resmi Efendi'nin reisülküttapların yaşamını anlatan yapıtının adı. Koca Nişancı Celalzade Mustafa Efendi'den (1525) başlayarak XVIII. yy.'ın ikinci yarısına değin 66 reisülküttabın yaşamöyküsünü içeren kitap, Süleyman Faik Efendi'nin eklemeleriyle genişletilerek Takvimhanei âmire basımevinde basıldı (1853).

SEFİR a. (ar. *sefir*). **1.** ELÇİ'nin eşanlamlısı. **—2.** *Sefir-i kebir*, büyükelçi (esk.).

SEFİRE a. (ar. *sefir*'in dişl. *sefire*). **1.** Bayan elçi. **—2.** Bir elçinin karısı.

SEFİRLİK a. ELÇİLİK'in eşanlamlısı.

SEFİROT a. (sayı anlamında ibranice *sefira* sözcüğünün çoğulu). Kabalacıların, tanrısal özün özniteliklerini dile getiren on belirtiyi adlandırmak için kullandıkları terim.

Victor Hugo'nun *Sefiller*'inin ilk baskısı (1862) için kitap resimlemesi *Bibliothèque nationale, Paris*

SEFK a. (ar. *sefk*). *Esk.* **1.** Dökme, akıtma. **—2.** *Sefk-i dima*, kan dökme: *"Muharebenin önünü ve sefk-i dimâ vukuunu men'ile..."* (İsmail Suphi, XIX. yy.).

SEFL → SÜFL.

SEFRU, Fas'ta (Fas ili)kent, Seis ovasının güney kenarında, Orta Atlas causseu'nun eteğinde; 28 600 nüf. Bir meyve yetiştirme bölgesinin merkezi.

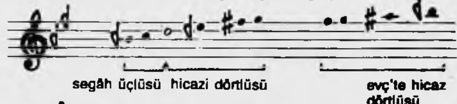
SEFSTRÖM (Nils Gabriel), isveçli kimyacı (İlsbo, Hälsingland, 1787 - Stockholm 1845). Falun'da açılan Senyörler okulu'nun müdürü oldu (1820), vanadyumu keşfetti (1830).

SEFTECE ya da **SÜFTECE** a. (ar. *seftece, süftece*). İkt. tar. Eskiden poliçeye verilen ad.

SEG a. (fars. *seg*). *Esk.* **1.** Köpek, it. **—2.** *Seg-can*, köpek canlı; dayanıklı. || *Seg-beçe*, köpek yavrusu, enik. || *Seg-i divane*, kuduz köpek.

SEGABİ a. (fars. *seğ*, *ab* ve ar. *-i*'den *seğ-abi*). *Esk.* Kunduz.

SEGÂH a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Segâh üçlüsü ile nevâ üzerindeki hicazi dörtlüsünün birleşmesiyle oluşur.)

segâh makamı

SEGÂH ACEM a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SEGÂH ARABAN a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Segâh ile şedaraban makamlarının birleşmesiyle oluşur.)

SEGÂH MÂYE a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Mâye makamının, segâh dizisi ile segâh si perdesinde kalan biçimi.)

SEGÂH MUHAYYER a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SEGÂH PERDESİ a. Müz. Türk müziğinde orta sekizlinin 22. perdesi. (Buselik perdesi önüne bir koma bemolü konularak gösterilir.)

segâh perdesi

George **Segal**
Yatakta oturan kadın (1963)
özel kol.

SEGAL (George), amerikalı heykelci (New York 1924). 1958-1960 yıllarında vermeye başladığı yapıtları asamblaj tekniğine ve pop art'a bağlanırsa da özgün bir nitelik taşır. İnsan figürüne bağlı kalan Segal, alçıdan kalıba döktüğü ve ham haliyle bıraktığı donmuş ve düşsel görünümdeki kişilerini gerçek bir dekor içine yerleştirir (*The Dinner*, 1964-1966, Walker Art Center, Minneapolis), çağdaş kent toplumunun günlük yaşamından sahnelere, mekân ilişkilerine, ışık ve renk öğelerinin çevre içindeki işlevine öncelik verir (*Times Square at night*, 1970, Joslyn Art Museum, Omaha).

SEGALL (Lasar), litvanya kökenli brezilyalı ressam (Vilna, bugün Vilnyus, 1891 - São Paulo 1957). Berlin ve Dresden akademilerinde öğrenim gördü. 1923'e kadar Almanya'da etkinlik gösterdikten sonra Brezilya'ya yerleşti. Anlatımcılığın kübizmin etkisiyle yoğrulmuş mirasından yola çıkarak kendine özgü bir üslup geliştirdi; bir yandan Orta Avrupa'daki Yahudiler'in yaşamını canlandırırken, öte yandan Brezilya halkını ve doğasını yüceltti. Heykel ve gravür alanında yapıtlar verdi, taşbaskı albümlerinin yanı sıra *Vilna anıları*'nı (1919) yayımladı. (São Paulo Çağdaş sanat müzesi.)

Fritz Eschen-Bavaria

Anna **Seghers**

SEGANTİNİ (Giovanni), italyan ressam (Arco, Trento ili, 1858 - Schafberg'de bir dağ evinde, Yukarı Engadin, 1899). Öğrenimini Milano'da Brera akademisi'nde yaptı; Lombardia bölmecilik akımının önde gelen sanatçılarından biri oldu. Gerçekçilikten (*Çitte*, 1886, Galeria nazionale d'Arte moderna, Roma) simgeciliğe geçti (*Yaşam meleği*, Arte moderna galerisi, Milano; *Alpler üçkanatlısı; Doğa, Yaşam, Ölüm*, Segantini müzesi, Saint-Moritz). Graubünden ve Yukarı Engadin manzaralarıyla tanındı. Saint-Moritz'de adına bir müze kuruldu.

SEGAON → SEVAGRAM.

SEGEDİN (Petar), hırvat yazar (Žrnovo, Korčula adası, 1909). Romanlarında doğduğu yeri, gençlik yıllarını ve tedirginliklerini dile getirdi (*Djeca bozjaī*, 1946; *Osamljenici*, 1947). Ülkesinin yazgısına değindiği denemeler (*Sommes-nous tous responsables?* [fr. çev.], 1971) de yazdı.

Giovanni **Segantini**
Kötü anneler
pastel (1897)
Kunsthaus, Zürich

G. Rampazzi

SEGEDİN, Szeged'in türkçe adı.

SEGER (Josef), çek orgcu ve besteci (Repín, Mělník yakınında, 1716 - Prag 1782). Prag'da Svatj Kříš kilisesi'nin orgcusu ve ünlü bir kompozisyon öğretmeniydi, org için dinsel müzik parçaları, toccatalar, prelüdler ve fügler besteledi.

Seger piramidi (alman seramikçi H. *Seger*'in [1839-1893] adından). Isıbil. → PİRAMİT.

SEGESTA. Tar. coğ. Sicilya'da kent, Palermo ile Trapani arasında. Yunan kolonisinden önce kurulmuş olan bir kenttir. Selinus'a, sonra Siracusa'ya karşı savaştı. İ.Ö. V. yy.'da çok zenginleşen kent, Atina'nın müttefiki oldu. Peloponisos savaşı'nda Atina'nın Sicilya'ya, felaketle sonuçlanan, bir sefer yapmasına yol açtı. Kartacalılar'la antlaşma yapmasını cezalandırmak için 307'de Agathokles tarafından alınan ve yıkılan, sonra bir süre *Dikaiopolis* adı verilen Segesta, Roma döneminde eski görkemine kavuştu. Kartaca savaşları sırasında Roma'nın müttefikiydi. Kentte, Romalılar'dan kalma birçok yıkıntı bulunmaktadır: surlar, tiyatro ve dor mimarisinin çok güzel bir örneği olan Ceres tapınağı (bugünkü Calatafimi'nin yakınında).

SEGESTRİA a. Ilıman bölgelerde yaşayan, kahverengi ya da mor renkli ve silindir biçiminde bedenli, iri örümcek cinsi. (*Segestria orentina*, eski duvarlardaki taşların arasında, boru biçiminde barınaklar örer; acımasızca ısırabilir. *Dysderidae* familyası.)

SEGHERS (Hercules), hollandalı ressam ve gravürcü (Haarlem 1589/90 - Amsterdam 1633-1638'e doğr.). G. Van Coninxloo'nun öğrencisiydi. Haarlem, Amsterdam, Utrecht ve Lahey'de kararsız bir yaşam sürdü. Rembrandt ve Ph. Koninck'i etkileyen olağanüstü yoğunlukta on bir tablosu günümüze ulaşmıştır: *Dağ vadisi* (Uffizi, Floransa), *Vadide ırmak* ve *Vadide ırmak ve evler* (Rotterdam), *Rhenen'den görünüm* (Berlin-Dahlem). 54 farklı bakır levhadan çıkma ofortları (geriye yalnızca 180 kadar deneme baskısı kalmıştır) fantastik, hatta dramatik bir hava yansıtır ve çoğunlukla doğu sanatını hatırlatır. Beyaz ya da renkli kâğıda, bazen de tuvale renkli ya da yer yer beyaz mürekkeple basılmış bu yapıtların üstünden sık sık fırça ile geçilmiştir. Bunlar kalabalık manzaralar, ağaç ya da eşya etütleridir (*Üç kitap, Yosunlu ağaç, Kafatası, At*).

SEGHERS (Daniel), flaman ressam (Anvers 1590 - *ay. y.* 1661). Kadife Bruegel'in öğrencisiydi. 1614'te cizvit tarikatına girdi. Böceklerle süslü çiçek demetleri, özellikle de kabartma taklidi madalyonları çevreleyen askı çelenkler yaptı. Bu madalyonları süsleyen dinsel resimler ya da portreler başka sanatçılar tarafından (C. Schut, E. Quellinus vb.) gerçekleştirilmiştir. Ustalıklı ve titiz bir üslupta, zengin renklerle çalışan Seghers'in başlıca Avrupa müzelerinde yapıtları bulunmaktadır. Üslubu birçok sanatçı tarafından taklit edilmiştir.

SEGHERS ya da **ZEGHERS** (Gerard), flaman ressam (Anvers 1591 - *ay. y.* 1651), Daniel Seghers'in kuzeni. İtalya'yı (1611 -1620 arasında), İspanya'yı dolaştı, özellikle Anvers'te çalıştı. Il Caravaggio'dan, sonra da Rubens'ten etkilendi. Daha çok dinsel resimler yapan, çok tutulan bir ressam oldu ve büyük bir resim atölyesinin başına geçti.

SEGHERS (Netty RADVÁNYİ, **Anna,** —denir), alman kadın edebiyatçı (Mainz 1900 - Berlin 1983). İlk hikâyesi (*Aufstand der Fischer von St. Barbara*, 1928) onu hemen üne kavuşturdu. Hitler rejimine karşı olduğundan Fransa'ya (1933), sonra da Meksika'ya göç etti; sürgünde yazdığı yapıtlarında Almanya'nın demokratik ve barışçı geleceğine duyduğu inancı dile getirdi: toplama kamplarındaki alman direnişinin romanı olan *Das siebte Kreuz* (1942), *Transit* (1944) ve 1918'den 1945'e kadar alman siyasi yaşamı üzerine bir roman olan *Die Toten bleiben jung* (1949). 1947'de Alman Demokratik Cumhuriyeti'ne yerleşmek üzere geri döndü, Stalin barış ödülü'nü kazandı (1951) ve öykü kitapları (*Die Kraft der Schwachen*, 1966), yeni romanlar (*Das Vertrauen*, 1968; *Die Überfahrt*, 1970) ve sanatla gerçeğin arasındaki ilişkileri irdelediği denemeler (*Das wirkliche Blau*, 1967; *Glauben an Irdisches*, 1969; *Über Kunstwerk und Wirklichkeit*, 1971) yayımladı.

Lasar **Segal**
Bir çiftin portresi, özel kol.

SEGHERS (Pierre), fransız şair ve yayımcı (Paris 1906 - Créteil, Val-de-Marne, 1987). İlk şiir kitabı *Bonne Espérance*'ın (1938) ardından dergi çalışmalarına (daha sonra *Poésie 1940* adını alacak olan *Poètes casqués*'a [1939]) başladı, 1944'te kendi adıyla anılan yayınevini kurdu. Özellikle Direniş hareketi içerisindeki etkinlikleriyle tanındı. İfade zenginliğiyle dikkati çeken şiirlerinin tümünü *le Temps des Merveilles*'de (1978) toplayan Seghers, ayrıca Sadi'nin *Gülistan*'ını (1974), Hafız'ın *Divan*'ını (1977) ve Ömer Hayyam'ın *Rubailer*'ini (1982) çevirdi, antolojiler (*Livre d'or de la poésie française*, 1961-1969; *le Résistance et ses poètes*, 1974) hazırladı.

Seghers *(Éditions)*, 1944'te Pierre Seg-

Lauros-Giraudon

Çiçekler, Daniel **Seghers**'e mal edilen resim
Güzel sanatlar müzesi, Dunkerque

hers tarafından kurulan fransız yayınevi. Kökeni, 1939'da çıkarılan ve Eluard, Aragon, Char vb.'nin katkıda bulundukları 1940'ta *Poésie 40* adını alan *Poètes casqués* dergisidir *Poètes d'aujourd'hui* (Günümüz şairleri) dizisi 1944'te bir cildin Eluard'a ayrılmasıyla doğdu. Éditions Seghers dağıtım şirketi İnter'i satın aldı ve 1949'da Marabout'nun Fransa dağıtımını kabul etti. 1969'da Laffont'un satın aldığı Seghers ve İnter, İnter-Forum adını aldı.

SEGMAN a. (fr. *segment;* lat. *segmentum,* kesilme'den). Isıl mot. **1.** Bir motorun alt bölümü (karter) ile üst bölümü (silindir kafası) arasında her türlü gaz geçişini önlemek amacıyla, silindir-piston bağlantısının sızdırmazlığını sağlamak için kullanılan esnek metal parça. (Sızdırmazlıklarına rağmen segmanların yukarıdan aşağıya doğru geçirdiği çok az miktardaki gaz akışını belirtmek için, ingilizce "blow-by" sözcüğü kullanılır.) **—2.** *Segman takma,* patlamalı bir motorda, segmanları pistonlar üzerindeki yuvalarına yerleştirme. (Bu segmanlar, ikisi sızdırmazlık, biri yağlama segmanı olmak üzere genellikle üç tanedir ve piston çevresini üç eşit parçaya bölecek biçimde yerleştirilmiştir.) || *Piston segmanı,* bir motor silindirinde, pistonun sızdırmazlığını sağlayan esnek halka. (Piston üzerinde açılmış bir yuvaya yerleştirilir ve çapı piston çapından biraz daha büyüktür. Bir doğurucuya ya da helise göre kesilen piston segmanları genellikle çok özel bir dökme demirden yapılır.) || *Yağ segmanı,* karterdeki yağın emme zamanında yanma odasına girmesini önlemek için, pistonun üst bölümündeki sızdırmazlık segmanları grubunun altına yerleştirilen ve çevresinde halka biçiminde bir yarık bulunan, delikli özel segman.
—Kilitç. Silindirli bir kilitte, armudu gövdeye tespit eden parça.
—Mak. san. *Yağ segmanı,* bir kompresör, bir pompa, içten yanmalı bir motor vb.'de gövde içinde yağ düzeyinin yükselmesini önlemeye yarayan, pistonlara takılı segman.

SEGMANTEKTOMİ a. (fr. *segmentectomie*). Cerr. Akciğer lobunun bir parçasının çıkarılması.

SEGMENT a. (ing. sözc.). Zool. BÖLÜT ve PODİT'in eşanlamlısı.

SEGMENTİNA a. Tabaksalyangozuna benzeyen karındanbacaklı cinsi. (Kavkısının içinde, kavkıyı yarım yamalak bölmelere ayıran yapracıklar bulunur.)

SEGNER (Johann Andreas VON), alman doğabilimci ve matematikçi (Pressburg 1704 - Halle 1777). Önce Göttingen'de, sonra Halle'de hekim ve profesör olarak çalıştı. Bir sıvının serbest yüzeyini, her yanı aynı derecede gergin bir zara benzeterek yarattığı bir kılcallık kuramı önerdi (1752).

SEGNERİ (Paolo), italyan yazar (Nettuno, Roma, 1624 - Roma 1694). Cizvit vaiziydi, büyük perhiz vaazları (*Quaresimale,* 1679) barok belagatin başyapıtlarından biri olarak kabul edilir. Öğreti ve sofuluk üzerine de çeşitli kitaplar (*Concordia tra la fatica e la quiete nell'orazione* [Hitabette huzurla yorgunluk arasındaki ahenk], 1680) yazdı.

SEGNİ, İtalya'da komün, Lazio'da (Roma ili) ve Lepini dağlarında; 8 600 nüf. Volsciler'in eski *Signia* kentidir. İ.Ö. VI. yy.'dan kalma surların kalıntıları. XIII. yy.'da yapılmış kilise. Kimya sanayisi.

SEGNİ (Bernardo), italyan tarihçi ve hümanist (Floransa 1504 - *ay. y.* 1558). Mediciler'in hizmetine girdi (1535), Cosimo dükü tarafından Romalılar'ın kralı Ferdinando'ya elçi olarak gönderildi (1541). Çevirmen ve tarihçiydi, cumhuriyetçi bir eğilim taşıyan *İstorie fiorentine* (Floransa tarihi) [1723] adlı yapıtı, 1527-1555 yıllarını kapsamaktadır.

SEGNİ (Antonio), italyan devlet adamı (Sassari 1891 - Roma 1972). Hukuk profesörüydü, Halk partisi ulusal meclisi'ne seçildi (1924), Sardinya'da hıristiyan demokratlığın yeniden güçlenmesine katkıda bulundu. 1944'te hıristiyan demokrat milletvekili, ardından Tarım bakanı (1946-1951), Milli eğitim bakanı (1951-1954), Savunma bakanı (1958-1959) oldu. 1955-1957 ve 1959-60 arasında Başbakanlık yapan Segni 1962'de de Cumhurbaşkanı seçildi. Aralık 1964'te görevden çekildi ve yerini G. Saragat aldı.

SEGNO (AL) [*işarette* anlamına gelen ital. dey.]. Müz. Parçanın belirtilen işaretten başlayarak tekrar seslendirilmesi anlamına gelen uyarı.

SEGONZAC (André DUNOYER DE) → DUNOYER DE SEGONZAC.

SEGORBE, İspanya'da kent, Levante'de (Castellón de la Plana ili); 7 300 nüf. Keltiberler'in eski *Segobriga* kenti olan Segorbe, Ortaçağ özelliklerini belirgin biçimde korumuştur. XIV. yy.'dan kalma surlar. Katedralde ve katedral eklentilerinde yer alan müzede, *Son yemek* mihrap arkalığı, XV. yy.'dan kalma (bir bölümünü Jacomart yapmıştır), V. J. Masip'in yaptığı önemli bir mihrap arkalığının panoları, resimler ve sanat eşyaları bulunmaktadır.

SEGOVİA, İspanya'da kent, Castilla León'da il merkezi, sierra de Guadarrama'nın kuzey eteğinde, 1 000 m yükseltide; 53 000 nüf. Yönetim ve ticaret merkezi. Besin sanayisi. Gübre. —*Segovia ili,* 6 949 km², 151 208 nüf. (1990). İlin güney-doğu kesimi dağlık (sierra de Guadarrama ve uzantıları), ormanlık ve seyrek nüfusludur. Kuzeye doğru tekdüze platolar Duero ovalarına (kuru tahıl tarımı, koyun yetiştiriciliği) bağlanır.
—Tar. İ.Ö. 80'de kenti ele geçiren Romalılar'a karşı Keltiberler'in direnme merkezi olan Segovia, müreffeh bir arap kenti, ardından birçok Castilla kralının konutu durumuna geldi (XIII.-XV. yy.); XIV.-XVII. yy.'lar arasında, önemli bir sanayi kenti niteliği kazandı (kumaşçılık, kâğıtçılık, darphane).
—Güz. sant. Eresma ve Clamores ırmaklarının birleştiği yerde kayalık bir tepe üzerinde kurulmuş olan eski kentte, kemerli galerileri ve çan kuleleriyle dikkati çeken roman üslubunda çeşitli kiliseler (XII.-XIII. yy.), yapımına 1525'te Juan Gil de Hontañón tarafından (gotik bir plana göre) başlanan bir katedral, roman üslubunda rahip evleri, gotik uslupta senyör kontları, XIX. yy.'da kaba saba bir onarım gören bir krallık Alcazar'ı yer alır. Surların dışında, uzunluğu 800 m'yi geçen çift katlı granit kemerli bir roma su kemeri, Ortaçağ'dan kalma birçok kilise (XV. yy. sonlarında İsabel üslubunda yapılmış Parral hieronymus manastırı kilisesi) bulunur. Güzel sanatlar müzesi.

SEGOVİA (Andrés), ispanyol gitarcı (Linares, Andalucía, 1893 - Madrid 1987). XX. yy.'da klasik gitarın yeniden rağbet kazanmasını sağladı. Castelnuovo-Tedesco, Manén, Moreno, Torroba, Pedrell, A. Roussel, Samazeuilh, Tansman, Rodrigo, Turina, Villa-Lobos gibi besteciler, onun için besteler yaptılar. Aynı zamanda eski repertuarı da yeniden sevdirdi.

SEGRE, Katalonya'da ırmak, Pyrénées-Orientales'dan (Fransa) doğar, Lérida'dan geçer, Ebro'ya kavuşur; 265 km.

SEGRÈ (Emilio), italyan kökenli amerikalı fizikçi (Tivoli 1905 - Lafayette, Kaliforniya, 1989). Roma'da Fermi'nin öğrencisiydi, Palermo Üniversitesi fizik enstitüsü'nün müdürü oldu (1936). 1938'de ABD'ye göç etti. Berkeley'de nükleer fizikçiler ekibine katıldı. Los Alamos'ta çalıştıktan sonra Kaliforniya Üniversitesi'ne döndü (1946). 1937'de, Palermo'da, ilk yapay element teknesyumu, sonra Berkeley'de astatı buldu ve plütonyumun elde edilmesine katkıda bulundu. 1955'te,

Bk. resim sayfa 10290

Berkeley'deki betatron yardımıyla, Chamberlain ile birlikte karşıtprotonu üretti. Bu iki bilim adamı 1959 Nobel fizik ödülü'nü aldı.

Boymans-Van Beuningen müzesi

Hercules Seghers
Vadide ırmak ve evler
Boymans-Van Beuningen müzesi
Rotterdam

SEGREGASYON a. (fr. *ségrégation*). Yerbil. Bir jeolojik oluşumda minerallerin birikmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Jeomorfol. *Buz segregasyonu,* donun etkisiyle, yarıkları dolduran buz kamaları ya da mercek ve yatak biçimindeki saf buz kütlelerinin toprak içinde birikmesi. Buz segregasyonları toprağı şişirerek yol açtıkları basınçlarla, çeşitli yüzey şekillerinin meydana gelmesinde büyük rol oynarlar (örn. yoğurulmuş topraklar, pingolar, tufurlar, poligonal topraklar).
—Mad. oc. Bir metali uçucu klorüre dönüştürmeye dayanan pirometalürji yöntemi. (Uçucu klorür daha sonra kömürle indirgenir.)
—ANSİKL. Yerbil. Magmatik süreçler sırasında bazı ağır magma öğelerinin çökelmesi (örn. olivin, kromit, piroksen vb.), yoğunluğu az olan minerallerin (örn. plajiyoklazlar) magma haznesinin üst kesiminde yüzmesi ya da magmanın bir çatlaklar sisteminden geçerken süzülmesi yoluyla segregasyonlar meydana gelebilir. Bu olaylar, çoğu kez işletilen mineral yataklarının oluşumuna yol açar. Tortul kayaçlarda, pekleşme ve taşoluş evresi sırasında meydana gelen kimyasal değişiklikler de segregasyona neden olur: örneğin çakmaktaşı yataklarının oluşumu, demir sülfürlerin yumrular biçiminde kristalleşmesi, kalsit yumrularının ve jeotların oluşması vb. Başkalaşım kayaçlarında, özellikle gneisslerde

Roger Pic

Andrés Segovia

Segovia
San Esteban kilisesi
(XII.-XIII.; XIII. yy.'dan kalma kule)

Everts-Rapho

İPS-P. P. R. kol.

Emilio Segrè
(1955'te Berkeley'de)

Michel José

Marc Seguin
H. Flandrin'in bir portresinden ayrıntı
özel kol.

görülen açık ve koyu renkli şeritler, başkalaşım tepkimeleri sırasında kimyasal elementlerin segregasyonuyla oluşur.

SEGU KRALLIĞI, Bambara (Mali) devleti. XVII. yy. başında, Kaladian Kulibali'nin yönetiminde doğudan gelen Bambaralar'ın, Soninkeler arasına yerleşmesinden sonra ortaya çıktı. Kulibali'nin oğlu Danfasari, daha sonra başkent olan Segu-Koro köyünü 1820'de kurdu. Krallığın gerçek kurucusu, Biton (1712-1755) adıyla tanınan Mamari Kulibali'dir. Kulibali, meydana getirdiği orduyla Soninkeler'i ve Masasiler'i yendi ve Kaarta'ya sürdü. Ölümünden sonra doğan karışıklık dönemi, kendi adını taşıyan hanedanı başlatan (1770) Ngolo Diara'nın tahta çıkışına kadar sürdü. Diara, Masina'yı, Cenne ve Tombuktu'yu ele geçirdi, ama Mosiler'e yenildi ve 1787'de öldürüldü. Oğulları, iktidar kavgasına düştüler; üstünlüğü Manson ele geçirdi ve *fama* oldu (1790-1808). Krallığı, Beledugu ve Kaarta'yı işgal ederek batıya doğru genişletti. Yerine oğlu Daa (1808-1827) geçti, ama Segu, 1861'de Elhac Ömer tarafından işgal edilene kadar gerilemeye devam etti.

SEGU TUKULOR İMPARATORLUĞU, Tukulorlar'ın dini önderi Elhac Ömer'in 1852'den başlayarak, Senegal ve Nijer arasında kurduğu geniş imparatorluk. Oğlu Amadu, kentin Fransızlar tarafından işgaline kadar Segu'da hüküm sürdüyse de, ancak başlıca kentleri denetimi altına alabildi.

SEGUE, *devam et* anlamına gelen ve icracının daha sonraki bölümü bir önceki bölüm gibi çalmasını belirten ital. sözc.

SÉGUÉLA, Fildişi Kıyısı'nda kent, il merkezi, Buake'nin B.'sında; 11 000 nüf. Ticaret merkezi. Yakınında, elmas yatağı. — *Séguéla ili,* 22 861 km²; 158 000 nüf.

SEGUÍ (Antonio), arjantinli ressam (Cordoba 1934). 1963'te Fransa'ya yerleşti. Keskin bir anlatımcılığı savundu (*Ritos de una dictadura,* 1964). Resim ve gravürlerinde, karikatürsü ve hicivli bir resim anlayışına yöneldi (1966'dan itibaren, kesilmiş ve boyanmış ağaç dizileri; 1970'li yılların sonunda büyük boy pastel tablolar). Yapıtlarında günlük ayrıntılar ve toplumsal gerçeklik iç içedir (*Tarihi yapma sırası sizde,* birkaç versiyon, 1967). Fil temasını işlediği (1972-73) yapıtları ya da tuval üzerine fırçayla gerçekleştirilmiş insansız manzaraları daha ağırbaşlı bir nitelik taşır.

SEGUİDİLLA a. (isp. *seguidilla*). İspanyol edebiyatında ve müziğinde, üçlü ölçülerden oluşan tür. (Cervantes'in zamanında çok sevilen bu tür, XVIII. yy. ispanyol tiyatrosunda sık sık kullanıldı. Günümüzde, şarkı ya da halk dansı biçiminde hayli yaygındır.

SÉGUİER (Pierre), **Gien** kontu, Fransa şansölyesi (Paris 1588 - Saint-Germain-en-Laye 1672). Guyenne yöneticiliği (1621), ardından Krallık mahkemesi başkanlığı (1624) ve Adalet bakanlığı yaptı (1633), daha sonra Fransa şansölyeliğine getirildi (1635) ve Richelieu'ye karşı uysal bir hizmetkâr gibi davrandı. Fronde sırasında Mazarin'e bağlı kaldı. Olağanüstü mahkeme başkanlığında bulundu (1661-1664), Fouquet davasının ilk soruşturmasını yaptı ve Fouquet'nin ölüm cezasına çarptırılmasını istedi. Fransız akademisi'ni himayesine aldı.

SEGUİN (Marc), fransız mühendis (Annonay 1786 - *ay. y.* 1875). Joseph de Montgolfier'nin yeğenidir; öğrencileri mekanikle ilgilendi, 1822'de metal kabloların dayanımı üstüne yaptığı deneylerden sonra kardeşi CAMİLLE (Annonay-Toulon 1852) ile birlikte asma köprüler ilkesini tasarladı; ilkini Rhône'da 1824'te gerçekleştirdi. İcat ettiği duman borulu kazana adı verildi ve bu kazan lokomotiflerde kullanıldı (1827). Saint-Étienne-Lyon demiryolunu yaptı; önemli düzey farklarını aşmak için az eğimli eğri hattan yararlandı, tüneller inşa etti, ray yapımında demir yerine dökmedemir kullandı. Demiryollarının yapımıyla ilgili ilk incelemeleri yayımladı.

SEGUİN (Édouard Onesimus) fransız kökenli amerikalı hekim ve pedagog (Clamecy 1812 - New York 1880). İtard ve Esquirol'un öğrencisidir; 1839'da Paris'te geri zekâlı çocuklar için ilk eğitim kurumunu açtı; bu okul ileride Avrupa ve Amerika'da benzerlerine örnek oldu. 1850'de Amerika'ya yerleşti. Orada, *Traitement moral, hygiène et éducation des idiots* (Geri zekâlıların ruhsal tedavisi, sağlık koşulları ve eğitimi, 1846) adlı yapıtında açıkladığı eğitim yöntemlerini uyguladı. Bu yöntemler P. Pinel'in ruhsal tedavi yönteminden esinlenmiştir; etkinlikleri nesneler dünyasındaki ilişkilerde olduğu kadar kişilerarası ilişkilerde de kişiliğin gelişmesinin temeli sayar. Seguin'e göre oyunlar ve alıştırmalar zihinsel gelişmeyi artırdığından, duyu organlarının etkinlikleri, özellikle dokunma, görme ve işitme duyuları bu yollarla sistematik olarak kolaylaştırılmaktadır. Bu kavram Montessori tarafından yeniden ele alınacaktır.

SEGUÍ RUBİNAT (Salvador), ispanyol anarko-sendika yöneticisi (Lérida 1890 - Barcelona 1923). 1918-1923 arasında, "birleşik" adı verilen sanayi sendikaları çerçevesinde CNT'nin örgütlenmesini sağladı. 1923'te, bir patron teşkilatının kiralık katilleri tarafından öldürüldü.

SEGUNDO (EL-), ABD'de kent, Kaliforniya'da, Los Angeles yerleşmesinde; 13 800 nüf. Petrol rafinerisi. Termik santral.

SÉGUR (Philippe Henri, — *markisi*), Fransa mareşali (Paris 1724 - *ay. y.* 1801). Tuğgeneralliğe (1749), ardından tümgeneralliğe yükseltildi (1760), Yedi Yıl savaşı sırasında yararlık gösterdi. 1780'de Savunma bakanlığına, ardından 1783'te Fransa mareşalliğine getirildi, sürekli bir kurmay subaylar birliği kurdu (1783) ve Saint Germain'in yeniden örgütlenme işini tamamladı.

SÉGUR (Philippe Paul, — *kontu*), fransız general ve tarihçi (Paris 1780 - *ay. y.* 1873), Ségur d'Aguesseau kontu Louis Philippe'in oğlu. Tuğgeneral rütbesiyle (1812) Rusya, Almanya ve Fransa seferlerine katıldı. Krallık kurmay kurumunda tuğgenerallik yaptı (1818), tümgeneralliğe yükseltildi (şubat 1831), ardından Chambre des pairs üyeliğine getirildi (kasım 1831). *Histoire de Napoléon et de la Grande Armée pendant l'année 1812* (1812 yılı sırasında Napoléon ve Grande Armée'nin tarihi) [1824] ve *Mémoires* (Anılar) [1873] adlı iki yapıt yazdı. XIX. yy. sonunda bu iki yapıt, *Un aide de camp de Napoléon (1800-1812)* [Napoléon'un yaveri (1800-1812)] adıyla, bir arada yayımlandı (1894-95).

SÉGUR (Sofiya ROSTOPŞİN, — *kontesi*), fransız kadın edebiyatçı (Petersburg 1799 - Paris 1874). Moskova valisi Rostopşin'in kızı ve kont Eugène de Ségur'un karısıydı. Torunları için yazdığı romanlar bugün de ilgi görmektedir (*les Petites Filles modèles,* 1858; *Bir eşeğin hatıraları* [les Mémoires d'un âne], 1860; *les Malheurs de Sophie,* 1864; *le Général Dourakine,* 1866).

SEGURA, İspanya'da (Murcia) ırmak, Akdeniz'e dökülür; 340 km (havzası 16 079 km²). Mundo ırmağını alır ve derin bir geçitten çıktıktan sonra Murcia ve Orihuela huertalarını besler. Hidroelektrik santralları ve sulama (59 000 ha) barajları.

SÉGUR D'AGUESSEAU (Louis Philippe, — *kontu*), fransız general ve yazar (Paris 1753 - *ay. y.* 1830), Ségur markisi Philippe Henri'nin oğlu. Rusya'ya gönderildi ve orada 1787 ticaret antlaşması görüşmelerini yürüttü. Devlet danışmanlığına (1802), senatörlüğe (1813) ve Chambre des pairs üyeliğine (1814) getirildi, vodviller ve tarihsel yapıtlar yazdı.

SEGUSİAVİ, uzun süre Aedui halkına yanaşmalık ettikten sonra, Lyonnais ve Forez'de yaşamaya başlayan Galya halkı. Roma döneminde *Forum Segusiavorum* (Feurs) ve *Lugdunum* (Lyon), bu halkın yaşadığı bölgede gelişti.

SEĞİRDİM a. (*seğirmek*'ten *seğir-t-ım* > *seğirdim*). *Esk.* **1.** Akın, hücum. — **2.** Değirmene su veren oluğun eğimi.
— Deniz. *Pervane seğirdimi,* fırtınalı havalarda, baş kıç vurma sırasında su dışına çıkan gemi pervanesinin boşta çalışması.
— Esk. denizc. *Seğirdim halatı,* eski savaş gemilerinde, topları lombarlara çekmede ve atış sırasında geri tepmeyi önlemede kullanılan, gemi alabandasındaki mapalara bağlı halat.
— Kur. tar. Osmanlılar'da İstanbul dışındaki mezbahalarda yeniçeriler için kesilmiş etleri alarak Yeniçeri ocağı'na götüren yeniçerilere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Seğirdim aşçı ustaları,* et kesimini gözeten, seğirdim törenlerini yöneten görevli. (Bunların amirleri *aşçıbaşılar* idi. Aşçıbaşıların biri ağabölükbaşlarından, biri eski odalardan, biri de yayabaşlarındandı. Seğirdim aşçı ustaları altı ayda bir saraya ve Paşakapısı'na *kâhı* denilen muska biçiminde içi kıymalı börek ve poğaça sunarak bahşiş alırlardı.) || *Seğirdim aşçıları,* Yeniçeri ocağı'ndaki aşçıların bir bölümüne verilen ad. || *Seğirdim ustaları,* seğirdim neferlerinin başlarındaki görevlilere verilen ad. (Dört kişiydiler. Çırak çıktıklarında yerlerine ya taşra kalelerinden birinin aşçısı atanır ya da seğirdim aşçısı usta olurdu.)
— Mim. *Seğirdim yeri* ya da *seğirdim yolu,* surlarda ve kale bedenlerinin en üst bölümünde yer alan, bir yanı mazgallı yol. (Kalenin avlusundan taş merdivenlerle çıkılan bu yol muhafızların dolaşması, savunma sırasında askerlerin dizilmesi için yapılırdı.)
— ANSİKL. Yeniçeri ocağı'nın günlük et gereksinimi Yedikule ve Edirnekapı'daki mezbahalarda kesilen hayvanlardan sağlanırdı. Otuz kadar hayvana yüklenen etler sağlı sollu dizilen, bir kısmı hayvanların yularlarından tutan seğirdimlerle taşınırdı. Seğirdimlerin arkalarında ve önlerinde kasaplar yer alırdı. Bu biçimde sıralanan alay, seğirdim ustalarının gözetiminde koşar adım Etmeydanı'ndaki tomruğa doğru yola çıkardı. Yolda ilerlerken bunların önünden ya da arkasından geçmek yasaktı; yasağı çiğneyenler yakalanıp idam edilirdi. Etler, tomrukta kasaplara verildikten sonra seğirdim neferleri meydana dizilirlerdi. Meydan şeyhi yüksekçe bir yere çıkıp gülbank çeker ve seğirdimler hızla yerlerinden fırlayarak kendi bölük ya da ortalarının etini kasaplardan kapıp alırlardı. Ete ilk dokunan seğirdimin eti, bağlı olduğu odaya özel bir törenle taşınırdı. Etmeydanı'nda tomrukların yanı sıra seğirdim aşçı ustalarının ve kasapların birer dairesi ve bir de mescit vardı.

SEĞİRDİŞMEK → SEĞİRTMEK

SEĞİRME a. Seğirmek eylemi; bu eylemin sonucu olan.
— Nörol. Dıştan sürekli bir titreme biçiminde görünen ve bir ya da birçok devinim biriminin yinelemeli atımına bağlı olarak kendiliğinden ortaya çıkan kas kasılması. (Bazen belli bir nedene bağlı olmaksızın ortaya çıkabilirse de, bir sinir kökünün ya da bir sinir gövdesinin baskı altında kaldığının belirtisidir ve bir enfeksiyonla ya da bir metabolizma bozukluğuyla aynı zamanda olabilir. Çoğu zaman alt gözkapağında görülür.) [Eşanl. MİYOKİMİ.]

SEĞİRMEK gçz. f. Bedenin bir bölümünden, özellikle de gözkapaklarından söz ederken, kendiliğinden ve yinelenerek hafif hafif oynamak: *Öldürülen geyiğin bacağı hâlâ seğiriyordu. Sağ gözüm seğiriyor.*

SEĞİRTME a. Seğirtmek eylemi.
— Balıkç. Yem yerine tüy takılan kurşunsuz olta. (Daha çok ortasularda ya da yüzeye yakın kesimlerde dolaşan balıkların [zargana, uskumru, kolyoz vb.] avında kullanılır.) || *Seğirtme zoka,* biçimi biraz gemiye benzeyen olta kurşunu.

SEĞİRTMEK gçz. f. Bir kimse sözkonusuysa, yakın bir yere koşar adımlarla, ça-

buk gitmek: *Annesinin kızgın bir sesle kendisini çağırdığını duyunca hemen seğirtti.*

◆ **seğirdişmek** işt. f. *Esk.* Birlikte koşmak, koşuşmak; birlikte emek harcamak: *"Seğirdişdiler kapuya ve Zeliha yırttı Yusuf'un gönleğini"* (Cevahir-ül-esdaf XV. yy.).

SEĞMEN → SEYMEN.

SEHA ya da **SAHA** a (ar. *seḥā*). Esk. anat. Beyin zarı.

SEHAB a. (ar. *seḥab*). *Esk.* **1.** Bulut. *"Bir berk ile bir peri-i dilber / Kaim ya sehab da beraber"* (A. H. Tarhan). **—2.** Karanlık: *"... sehablardan, zulmetlerden saçılan giryelerle ağlar..."* (H. Z. Uşaklıgil). **—3.** Böcek sürüsü. *"... ve halklar üzerinde kitleler teşekkülüne başlamış daha eski sehablar göreceğiz"* (İsmail Subhi, XIX. yy.). **—4.** *Sehab-âlûd,* bulutlu. ‖ *Sehab-ı rahmet,* yağmur bulutu.

SEHABE a. (ar. *seḥabe*). *Esk.* Tek bulut: *"Karşılarında son şua'ı şems ile tenevvüre başlayan sehabeleri işaret eder"* (Tevfik Fikret).

SEHABİ, SEHABİYE sıf. (ar. *seḥab* ve *-ī*'den *seḥabī*, dişl. *seḥabiye*). *Esk.* Bulutumsu, bulutla ilgili.

SEHAİ, SEHAİYE sıf. (ar. *seḥā'i*, dişl. *seḥā'iyye*). *Esk.* Beyin zarına ait, beyin zarıyla ilgili.

SEHAİB çoğl. a. (ar. *seḥab*'ın çoğl. *seḥa'ib*). *Esk.* **1.** Bulutlar: *"Sarışın tıbkı fecr-i nisanın / Mütenevvir sehaib-i güheri"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Sehaib-i emtar,* yağmur bulutları. ‖ *Sehaib-i mefture,* hareketsiz, kımıldamayan bulutlar.

SEHAİYE → SEHAİ.

SEHANET a. (ar. *şeḥānet*). *Esk.* **1.** Kalınlık. **—2.** Sıkılık, katılık.

SEHANET, -ti a. (ar. *seḥānet*). *Esk.* Sıcaklık, hararet.

SEHAVİ (Şemsettin Muhammet bin Abdurrahman), arap yazar (1427-1493). Memluklu devletinin son dönemlerinde Kahire'de adını duyurdu. İbni Hacer'den öğrenim gördü, çeşitli konularda, özellikle islam bilimleri alanlarında yapıtlar kaleme aldı. *Ed-Da-v'ul Lami il-ehli'l Karnı'l Tasi* adlı yapıtı döneminin önemli biyografilerini içerir. XIV. yy.'ın ilk yarısından 1493'e kadar geçen tarihsel olaylarla ilgili, Zehebi'nin *Tarih ül-islam*'ına zeyl olan *Veciz ül-kelam* adlı yapıtı osmanlı-memluk ilişkileri ve Memluklar'ın kurumları hakkında ayrıntılı bilgiler taşır.

Tek yazması İstanbul Köprülü kütüphanesi'nde bulunan bu yapıt, 12 ciltlir ve 1936'da Kahire'de basılmıştır.

SEHAYA çoğl. a. (ar. *seḥā*'nın osm. çoğl. *seḥāyā*). Esk. anat. Beyin zarları: *İltihab-ı sehaya* (beyin zarı iltihabı, menenjit). ‖ *Nezf-i sehaya* (beyin zarı kanaması).

SEH DARB a. Müz. Türk müziğinde kullanılmış 32 zamanlı bir büyük usul. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SEH ENDÂR a. Müz. Türk müziğinde kullanılmış 14 zamanlı ve 5 vuruşlu bir küçük usul. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SEHER a. (ar. *seḥer*). **1.** Sabahın güneşin doğmasından önceki zamanı. **—2.** *Seher yeli,* seher vakti esen hafif yel.

—*Esk. Sehergâh* ya da *sehergeh,* sabahın erken zamanı. ‖ *Seher-hiz* → SEHERHİZ.

SEHER ABDAL, türk halk şairi (XVI. yy.?). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur; ancak bektaşi tarikatından olduğu bilinmektedir. Günümüze ulaşan şiirlerinde bu tarikatın ulularını anar; yolunu yordamını, inançlarını dile getirir.

SEHERHİZ sıf. (ar. *seher* ve fars. *hīz*'den *seher-hīz*). *Esk.* **1.** Sabah esen rüzgâr için kullanılır: *"Bekler hübûb içün o seher-hîz olan saba"* (Tevfik Fikret). **—2.** Erken kalkan, erkenci: *"Her sabah vakti, seher-hîz horoz neden öyle nâle ve feryâd eder bilir misin?"* (Hüseyin Daniş).

SEHERİ, SEHERİYE sıf. (ar. *seḥer* ve *-ī*'den *seherī*, dişl. *seheriyye*). *Esk.* **1.** Sabahla ilgili: *İbadet-i seheriye* (sabah ibadeti). *Mürg-i seher* (bülbül). **—2.** Sabah gibi, sabah kadar taze ve temiz: *"O gün ise beyaz ketenler, seheri tebessümler içinde bulunan bu genç kız..."* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.).

SEHHAKA → SAHHAKA.

SEHHAR, SEHHARE sıf. (ar. *siḥr*'den *seḥḥar*, dişl. *seḥḥare*). *Esk.* **1.** Büyüleyen, büyücü: *"Soruyorlar: Kimin bu iş, bu seher? / Hangi sehhâr-ı mucizin bu füsûn?"* (Tevfik Fikret). **—2.** Büyüleyici, cezbedici: *"Binaenaleyh terbiye ve terbiye-i nefs ya da fevkalâde dil-firib ve sehhar bir takım vesait sayesinde veyahud uzun ve devamlı bir idman ile kabildir"* (Baha Tevfik).

◆ **sehhare** a. *Esk.* Büyüleyici güzellikte kadın.

SEHİ sıf. (fars. *sehī*). *Esk.* **1.** Düz, doğru, muntazam: *"Sen sehî servi gülistânda temâşa için âb / Başdan ayağa göz olmuş dediler ana habâb"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** Fidan gibi boy için kullanılır. **—3.** *Sehi-kad* ya da *sehi-kamet,* fidan gibi düzgün boy: *"Her sehî-kad cilvesi bir seyl-i tufan-ı bela"* (Fuzuli, XVI. yy.). *"Ey sehî -kamet ü şîrîn-güftâr / Bülbül-i vird-i ruhun gerçi hezâr"* (Fıtnat Hanım, XVIII. yy.).

SEHİ BEY, türk yazar, şair (öl. Edirne 1548). Devşirme olduğu, şair Necati'nin yanında yetiştiği belirtilir Bayezit II'nin şehzadesi Mahmut'un (öl. 1507), gene şehzadeliği sırasında Süleyman I'in (tahta çıkışı, 1520) divan kâtipliklerini yaptı. Daha sonra Vakıf mütevelliliklerinde bulundu. *Heşt behişt* (1538) adlı şairler tezkiresi, divan edebiyatında bu türdeki ilk yapıttır. Burada 150 yıla yakın sürede yetişmiş osmanlı şairleriyle ilgili özet bilgilere yer verilir. Kitabını yazdığı sırada 70 yaşlarında olan yazarın konu edindiği şairlerin birçoğu, kendilerini tanıyıp görüştüğü kimselerdi. Daha öncekilerle ilgili olarak da dönemlerine yetişmiş yaşlılardan bilgi toplamıştı. Kitabında 229 osmanlı şairinin yaşamlarını, başlarından geçmiş kimi olayları anlatır; değer yargılarına varır. Öteki tezkirecilere (örn. Latifi, Âşık Çelebi) kaynak oluşturan yapıtın anlatımı yer yer süslü, secili, ancak genelde hareketli ve sadedir. Sehi Bey'in birçok yönden çağına ve kendi yaşamına tanıklık eden şiirleri *Divan*'ında (1545-1547) derlenmiştir. (→ Kayn.)

SEHİL ya da **SEHL** sıf. (ar. *sehl*). **1.** Kolay, basit: *"Kazan ve Ejderhan eyaletlerinin Rusyalıdan ahz u istirdadı emr-i sehl iken..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** *Sehl -ter,* çok kolay, çok basit. ‖ *Sehl-üt-telaffuz,* söylenmesi kolay: *"Müslüman kelimesi, bu anda ahalimizin ahval-i ruhiyesine daha muvâfık ve Türk-Tatar kelime-i mürekkebesinden daha sehl-üt-telaffuz olduğundan..."* (İsmail Suphi).

—Ed. *Sehl-i mümteni,* herkes tarafından benzeri yazılabilecekmiş gibi görünen, fakat taklit edilemeyen ustalıklı yapıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ed. Sehl-i mümteni, yalın anlatımlı, fakat içeriği zengin, etkileyici yapıttır. Sadeliği dolayısıyla benzerinin kolayca meydana getirilebileceği sanılır, ancak bunu başarabilen olmaz. Ziya Paşa, Süleyman Çelebi'nin *Mevlid*'ini böyle bir yapıt sayar: *"Aşk ü sühan onda müctemidir/Baştan başa sehl-i mümtenidir"* (Aşk ve söz onda bir araya gelmiştir; baştan başa sehl-i mümtenidir) [Ziya Paşa].

SEHİM, -hmi a. (ar. *sehm*). *Esk.* **1.** Hisse, pay. **—2.** Hisse bedeli. **—3.** Ok, yayla atılan ucu demirli kamış: *"Vurmuştu beni o sehm-i nekbet"* (A. H. Tarhan).

—Dy. *Sehimler yöntemi,* kurba boyunca hareket eden, değişmez uzunlukta bir kirişe denk düşen sehimleri ölçmeye ve düzeltmeye dayanan demiryolu kurba çizim yöntemi.

—Esk. sil. Ucu sivri demirli değnek ya da bir tür ok.

—Geom. OK'un eşanlamlısı.

—Ger. day. Doğrusal bir kirişin ortalama çizgisinin bir noktasının kirişi zorlayan yükün etkisiyle enine olarak yer değiştirme miktarı. (Bina kirişlerinde yönetmelikler, genel olarak, sehmin açıklığın 1/500' ünden daha büyük olmaması zorunluluğunu getirir.) [Eşanl. OK.] (Bk. *ansikl.* böl.)

—İkt. tar. *Sehim kâğıdı,* Osmanlı döneminde, faizi aydan aya alınmak üzere devlet hazinesine borç olarak verilen para karşılığında alınan resmi senet. (*Sehim* de denirdi.)

—Mak. san. *Bir yayın sehmi,* bir yük etkisiyle sıkışan ya da bükülen bir yayın yüksekliğinde oluşan azalma miktarı.

—ANSİKL. Ger. day. Adi kirişlerde sehim, büyük bölümü ile, eğilme momentinin etkisinden kaynaklanan M momentinin etkisinde biçim değiştiren ortalama çizgisinin 1/R eğriliği, E kirişi oluşturan malzemenin boyuna esneklik modülü, I enine kesitin eylemsizlik momenti olmak üzere,

$\frac{1}{R} = \frac{M}{EI}$, eşitliği ile verilir. Bu bağıntıdan

harekette sehimlerin belirlenebilmesi için, değişik yöntemler geliştirilmiştir. Özellikle *x* apsisinde bulunan kesitin *y (x)* yer değiştirmesinin küçük olduğu göz önünde tutularak

$$\frac{1}{R} = \frac{d^2y}{dx^2}$$

olduğuna dikkat çekilebilir. Böylece

$$\frac{d^2y}{dx^2} = \frac{M(x)}{EI}$$

eşitliği iki defa integre edilerek sehmin *y(x)* değeri elde edilebilir.

SEHİM sıf. (ar. *sehm*'den *sehīm*). *Esk.* Hissedar, hisse sahibi.

SEHİRUS BİCOLOR a. Parlak siyah bedenli, beden kenarları çoğunlukla beyaz toprakkurdu. (Kalkanlıyarımkanatlıgiller familyası.)

SEHİV, -hvi a. (ar. *sehv*). *Esk.* **1.** Yanlış, yanlışlık: *"Birçok da nâsih ve mürettib sehvleri var..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** Yanılma, hata yapma: *"Dün Fuzuli sehv edip geçmiş mey ü mahbubdan"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—3.** *Sehv-i kalem,* kalem hatası, yazım hatası. ‖ *Sehv-i mürettib,* dizici hatası: *"Sehv-i mürettibden okunamayan bizim sefileyi nasıl buldunuz?"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). ‖ *Sehv-i sarih,* açıkça görünen yanlış. ‖ *Sehv-i tertib,* dizgi yanlışı.

SEHL → SEHİL.

SEHL BİN HARUN, iran kökenli arap şair ve yazar (VIII. yy. sonları - IX. yy. başları). İran'dan Irak'a gelerek Basra'ya yerleşti. Abbasi halifesinin sarayına kapılandı. Halife Memun'un (813-817) nedimi oldu. Arap olmayan müslümanların haklarını ve arap müslümanlarla eşitliğini savunan şuubiye akımının savunucuları arasında yer aldı. Öğrencisi Cahiz* (776'ya doğr. - 868 ya da 869) başta olmak üzere birçok arap yazarını etkiledi. Sayısı az olan şiirlerinde anlaşılır bir dil ve akıcı bir anlatım görülür. Başlıca yapıtları: hayvan öykücüklerinden oluşan *Kitab üs-salâ ve afrâ,* elisıkılığın övgüsünü yapan *Risalet ül -buhalâ.*

SEHL EL-TUSTERİ (Ebu Muhammet bin Abdullah), iranlı yazar (Tuster 815 - *ay. y.* 896). Yaşamıyla ilgili ayrıntılı bilgi olmamakla birlikte, bazı kaynaklara göre Bağdat ve Kûfe'ye gitti, sünni inançları benimseyerek tasavvuf ile uğraştı. Sünni olduğu için şii iran sufilerince eleştirildi. Günümüze bazı mecmualarda yer alan pek az yazısı kalmıştır.

J.-P. Coureau-Explorer

Seibal
8 no.'lu stel
geç klasik maya

Lauros-Giraudon

Seignelay markisi
Nattier'nin
bir portresinden ayrıntı
Versailles şatosu

SEHLEN be. (ar. *sehl*'den *sehlen*). *Esk.* **1.** Kolayca, kolay bir biçimde. **—2.** *Ehlen ve sehlen* → EHLEN ve SEHLEN.

SEHM a. (fars. *sehm*). *Esk.* **1.** Korku. **—2.** *Sehmgin* ya da *sehmnâk*, korku veren, korkunç.

SEHM → SEHİM.

SEHPA a. (fars. *se*, üç ve *pa*, ayak; *se-pa*'dan). **1.** *Esk.* Üç ayaklı masa ya da iskemle. **—2.** Üzerine sigara tablası, fincan vb. koymaya yarayan küçük masa. **—3.** Ayaklı desteklere verilen genel ad; çatkı. **—4.** Bir ya da birçok ayak üzerine oturtulmuş, bir ya da birkaç eğik düzlemden oluşan ve okuma, yazmayı vb. kolaylığı sağlayacak yükseklikteki küçük mobilya: *Orkestra sehpası.* **—5.** Bir masanın ya da yazı masasının vb. üzerine oturtulan eğik düzlemli bir tabladan ya da kapağı eğik bir çekmeceden oluşan küçük mobilya. **—6.** Bir müzik aletinin üzerinde yer alan ve üzerine notaların konduğu tahta ya da metalden, açılır kapanır destek. **—7.** Bir kimseyi idam etmek için düzenlenen yer; darağacı. **—8.** *(Bir kimseyi) sehpaya çekmek*, onu asmak, darağacına çekmek.
—Al. tak. Üzerinde çalışılan iş parçasını taşımaya yarayan, birleştirilmiş tahta parçalarından oluşmuş aygıt.
—Bayınd. Geçici bir köprünün tabliyesine dayanak işlevi gören genellikle ahşap parçalardan oluşmuş yapı.
—Binc. Atların atlaması için kurulan engellerde sırıkların dayandığı parça.
—Camc. Cam levhalarını dik konumda tutmaya yarayan metal destek. Kesilen camları nakletmek için hareketli, depolamak içinse sabit olanları kullanılır.
—Deric. → AYAKLIK.
—Foto. STATİF'in eşanlamlısı.
—Foto. ve Sine. Üstüne çekim makinesinin yerleştirildiği genellikle üç ayaklı aksesuar; çekim makinesini sabitleştirmek ya da kameranın bir hareketi (panoramik) sallanmadan yapabilmesi için kullanılır.
—Güz. sant. Ressamın üzerinde çalıştığı tablosunu yerleştirdiği, yüksekliği ayarlanabilir ahşap destek. || Bir tablonun sergilenmesinde kullanılan, daha ağır yapıda, aynı tip düzenek. || *Sehpa resmi*, küçük boyutlu tablo.
—Heykc. Heykelcinin işlediği kil, balmumu ya da alçı kütlesini oturttuğu, üzerinde döner bir tabla olan destek.
—İnş. Onarım işlemlerinde kullanılan bir tür bağın. || Yatay bir levha koymak, bir iskele kurmak için çatı yüzüne yerleştirilen üç ayaklı bir tür masa.
—Marangl. Bir tablaya, plançeteye, iş parçasına vb.'ye altlık görevi yapan ve uçlarından iki eğik ayakla taşınan dar ve uzun bir parçadan oluşan düzenek. (Sehpalar ağaç ya da metal olabilir; sabit ya da katlanabilir tipleri vardır.)
—Nalbantl. *Nallama sehpası*, ön ayak tırnaklarının nallanmasından sonra perçinleme ve törpüleme işlemlerinde kullanılan (biri düz, diğeri yerden 50 cm kadar yüksekte) birleştirilmiş iki ağaç parçasından oluşan sehpa.
—Sil. Bir silah (makineli tüfek, özellikle havan) namlusunun altına takılan ve ters V biçiminde iki ayakla toprağa bastıran destek. || Makineli tüfek gibi kimi silahlarda destek görevi yapan, sökülüp takılabilir düzenek. (Dipçiğe tutturulan sehpa silaha iyi bir kararlılık verir ve nişan alarak atış yapmayı sağlar.)
—Sine. ve TV. *Deveboynu sehpa*, ucuna bir mikrofon yerleştirilen devingen uzun dayanak. Bunun sayesinde mikrofon kameranın çekim alanına girmeden oyuncuların üzerinde tutulabilir.
—Teknol. *Kuyucu sehpası*, üzerine bir makara asılan sacayak türü.

SEHRENK a. (fars. *sehreng*). Esk. dokmc. Bir tür ipekli kumaş. (*Salenk, serenk* de denir.)
—ANSİKL. Üç renk üzerine dokunduğundan bu adı alan kumaşa, dokunduğu yere göre *sehrengi bursa, sehrengi istanbul* vb. adlar verilirdi. Düz, benekli, çiçekli türleri vardı, giysi yapımında kullanılırdı.

SEHTAR a. Müz. Üç telli bir saz. (Rübaba benzer.)

SEHV → SEHİV.

SEHVEN be. (ar. *sehv*'den *sehven*). *Esk.* Yanlışlıkla, yanılarak.

SEHVİYAT çoğl. a. (ar. *sehv*'den çoğl. *sehviyyat*). *Esk.* Yanılgılar, hatalar: *"Sehviyyat-ı lafziyye ve maneviyenin tashihi..."* (Ebüzziya Tevfik).

SEİANUS (Lucius Aelius), Tiberius'un praefectus praetoriumu (Volsinii, bugün Bolsena, Etruria, İ.Ö. 20-16 arası - Roma İ.S. 31). Praefectus praetoriumu olarak (İ.S. 23) Tiberius'un güvenini kazandı ve her yere kendi adamlarını yerleştirdi. İmparatorun yerine geçmek amacıyla, tahtın vârisi Drusus Caesar'ı öldürttü, imparatorun bütün olası ardıllarını uzaklaştırmaya çalıştı. Bunun üzerine Tiberius kendisini Senato'ya tutuklattırıp idam ettirdi (18 ekim 31).

SEİBAL, Guatemala'da (Petén), maya yerleşim merkezi. Kentin gelişmesi orta klasiköncesi dönemde (İ.Ö. 1000-300) başladı ve IX. yy.'a kadar sürdü. Tören merkezi geniş bir düzlük üzerine kuruludur. Yapıların karşısına steller (bunlardan biri İ.Ö. 889 tarihini taşır) yerleştirilmiştir.

SEİBER (Mátyás), ingiliz yurttaşlığına geçen macar besteci ve pedagog (Budapeşte 1905 - Kruger ulusal parkı, Güney Afrika, 1960). Kodály'ın öğrencisiydi, 1935'te İngiltere'ye yerleşti ve 1942'den başlayarak Morley College'da bestecilik dersleri verdi. Genellikle caz etkisinde kalan müziği, Bartók, Berg ve Schönberg'e karşı duyduğu hayranlığın izlerini taşır (Joyce'un yapıtı üzerine bestelenen *Ulysses* kantatı, 1947; 3 yaylılar dörtlüsü, 1924, 1935 ve 1948-1951; *Cazbant ve orkestra için doğaçlamalar,* 1959).

SEİBO (EL) ya da **SANTA CRUZ DE EL SEİBO,** Dominik Cumhuriyeti'nde kent, il merkezi, adanın doğu kesiminde; 12 200 nüf. *El Seibo ili*, 2 989 km²; 161 000 nüf.

seicento *(İt)*, italyan sanat ve edebiyatında XVII. yy.'ı belirtmek için kullanılan deyim.

SEİDEL (Philipp VON), alman matematikçi (Zweibrücken 1821 - Münih 1896). Berlin'de Dirichlet, Encke, Bessel ve Jacobi'nin öğrencisi oldu. Steinheil ile birlikte ışıkölçüm alanında yaptığı çalışmalardan elde ettiği sonuçlar, olasılık kuramıyla geliştirilerek teleskopların ve astronomi fotoğrafçılığının yetkinleşmesini sağladı. Dirichlet'nin başlattığı çalışmaları tamamlayarak Stokes'ten bağımsız olarak bir fonksiyon dizisi ya da serisinin düzgün yakınsaklığı kavramını tanımladı (1847-48).

SEİDEL (Heinrich), alman yazar (Perlin, Mecklenburg, 1842 - Gloss-Lichterfelde 1906). İyimser ve nükteci bir yazardı, sakin ve mutlu bir yaşam idealini gerçekleştirmesini bilen bir küçük burjuva tipini betimleyen, *Leberecht Hühnchen* (1882) ile büyük bir ün yaptı.

SEİDEL (İna), alman kadın yazar (Halle 1885 - Schäftlarn, Münih yakınında, 1974). Heinrich Seidel'in yeğeni. Romanlarında (*Das Labyrinth,* 1922; *Das Wunschkind,* 1930; *Lennacker,* 1938; *Das unverweslïche Erbe,* 1954) dinsel inançlara ve anavatana bağlılık, acı çekmenin ve özverinin değeri gibi geleneksel erdemleri yüceltti. Öykü (*Quartett,* 1963; *Di e Alte Dame und di e Smetterling,* 1964) ve denemelerden sonra *(Frau und Wort,* 1965) bir özyaşamöyküsü yayımladı (1935, 1960, 1962, 1970), fakat bitiremedi.

SEİFERT (Jaroslav), çek şair (Prag 1901 - *ay. y.* 1986). Önce proletarya şairiydi, sonra Nezval ile birlikte "şiirci" avangardın başına geçti (*Na vlach T.S.F.,* 1925). Yaşadığı kent, evren ve tarihsel olayların yankıları, çok kişisel melodik bir lirizm taşıyan şiir kitaplarının temalarını oluşturdu (*Ruce Venušiny,* 1936; *Zhasnete svetla,* 1938; *Mozart v Praze,* 1946). 1948'den sonra her türlü uzlaşmayı yadsıyarak (*Maminka,* 1954; *Praha,* 1958; *Koncert na ostrově,* 1965), ezilen yazarları savundu, Yazarlar birliği'ne başkanlık etti, yabancı ülkelerde gizli yazılar yayımladı, anılarını yazdı, Yetmiş yediler bildirisi'ni imzaladı. (Nobel edebiyat ödülü, 1984.)

SEİFFERT (Max), alman müzikbilimci (Beeskow, Brandenburg, 1868 - Schleswig 1948). 1600-1750 döneminin başlıca müzik tarihçilerinden biridir. *Denkmäler deutscher Tonkunst*'un yayımına katıldı, Sweelinck'in yapıtlarını bastırdı, *Geschichte der Klaviermusik* (Klavye müziği tarihi) adlı bir kitap yazdı. Ayrıca Händel'in ve birçok Kuzey Almanyalı bestecinin yapıtlarının yeni baskılarını yaptırdı. 1903-1914 arasında *Sammelbände der Internationalen Musikgesellschaft* ve 1918'den başlayarak *Archiv für Musikwissenschaft* dizilerini yayımladı.

SEİGNELAY (Jean-Baptiste COLBERT, *—markisi*), fransız devlet adamı (Paris 1651 - Versailles 1690), Colbert'in büyük oğlu. Sürekli olarak Louvois ile çekişti, Mme de Maintenon'un desteğiyle ona kafa tuttu. Bakanlık döneminin (1683-1690) başlıca edimleri, Cezayir'in topa tutulması (1679-1683), Cenova'nın bombalanması (1684, bu bombardımana kendisi de katıldı) ve İngiltere'ye karşı girişilen deniz savaşıydı. Bu savaş sırasında, Tourville, Beachy Head zaferini kazandı (Béveziers, 1690).

Seignette tuzu. Org. kim. İlk kez La Rochelle'de baş eczacı olarak çalışan Élie *Seignette* (1632-1698) tarafından elde edilen potasyum-sodyum tartarat. (LA ROCHELLE TUZU da denir.)

SEİGNOBOS (Charles), fransız tarihçi (Lamastre 1854 - Ploubazlanec 1942). Sorbonne'a profesör oldu (1890), alman tarih okulundan çok etkilendi ve *Histoire de la civilisation* (Uygarlık tarihi) [1884-1886], *Introduction aux études historiques* (Tarih incelemelerine giriş [Ch. Langlois ile birlikte, 1897]) vb. gibi yapıtlar yazdı. "Olgucu" diye adlandırılan ve yalnızca maddi olayı saptamak amacını güden eleştirel yöntemi, özellikle Lucien Febvre ve *Annales* okulu tarafından sert bir biçimde eleştirildi.

SEİ-İ-TAİŞOGUN ("yabancı kavimlere gönderilen general"), VII. yy.'da Aynular'ı püskürtmekle görevlendirilen yüksek rütbeli japon subaylara verilen unvan. Aynular bu dönemde, kuzeyde Honşu adasının üçte birini işgal altında tutuyorlardı. XII. yy.'da bu ad *şogun** olarak kısaltıldı ve Bakufu*'lar çerçevesinde babadan oğula geçmeye başladı.

Seikan tüneli, Japonya'da, Honşu ve Hokkaido adalarını Tsugaru boğazında birbirine bağlayan ve bir bölümü deniz altından geçen demiryolu tüneli. 23 km'si deniz altından olmak üzere yaklaşık 54 km uzunluğundaki bu tünelin yapımına 1971'de başlanmıştı.

SEİLLE, Fransa'nın orta-doğu kesiminde ırmak, Saône'un kolu (sol kıyıdan); 110 km. Lons-le-Saunier'nin D.-K.-D.'sunda, Leutte sıradağlarının eteğinden doğar, B.'ya doğru akar. Louhans'dan geçer, Brenne'i alır ve Tournus'ün G.-G.-D.'sunda Saône'a kavuşur.

SEİLLE ya da **SEİLLE LORRAİNE,** Fransa'da (Lorraine) ırmak, Moselle'in kolu (sağ kıyıdan); 130 km.

SEİN adası, Atlas okyanusu'nda ada (Fransa'da, Finistère'e bağlı bir komün), Raz burnu açığında; 504 nüf.

SEİNÄJOKİ, Finlandiya'da kent, Vaasa'nın G.-D.'sunda; 22 700 nüf. Tekstil. Besin sanayisi.

SEİNE → SEN.

SEİNE-ET-MARNE, Fransa'da (Île-de-France bölgesi) *département;* 5 915 km²; 1 078 166 nüf. (1992). Merkezi *Melun. Département* toprakları Brie'de, Sen ile Marne ırmakları arasında, verimli bir yüksek ovada yayılır. Tarım (şekerpancarı, meyve, sebze) ve hayvancılık (büyükbaş, küçükbaş, domuz) gelişmiştir. Sanayi Paris'e yakın kesimlerde toplanır: tarıma dayalı besin sanayileri, camcılık, kâğıt-karton, dökümcülük, maden işleme, mekanik, elektronik, deniz ve hava taşıtları yapımı, takım tezgâhları vb.

SEİNE-MARİTİME, Fransa'da (Yukarı Normandiya bölgesi) *département;* 6 278 km²; 1 223 429 nüf. (1992). Merkezi *Rouen.* D.'sunda Epte, K.'inde Bresle, G.'inde Sen ırmakları vardır. *Département* topraklarının büyük bölümü pays de Caux'da (Manş denizi kıyılarında son bulan bir platodur) yayılır. Tarım (yem bitkileri, şekerpancarı, keten), hayvancılık ve balıkçılık (özellikle Dieppe ve Fécamp'ta) gelişmiştir. Petrol arıtma, makine, tekstil, kimya, metalürji sanayileri. Nükleer santrallar (Paluel ve Penly'de).

SEİNE-SAİNT-DENİS, Fransa'da (Île-de-France) *département;* 236 km²; 1 381 197 nüf. (1992). Merkezi *Bobigny.* Yer şekilleri bakımından *département* iki kesime ayrılır: K.'deki ovalık kesim; Ourcq kanalının G.'indeki yer yer daha engebeli düzlükler. Sanayi etkinlikleri (metalürji, kimya, makine) önemlidir.

Sein und Zeit *(Varlık ve zaman),* Heidegger'in, felsefesinin ana savlarını açıkladığı ve 1927'de yayımlanan yapıtı. Bu yapıtında Heidegger, varlığın anlamını (varlıkbilim) belirlemeye çalışır; bunu yapmak için de, fenomenolojik çözümlemeden yararlanır. Varlığın kendisinden onun özel yanlarını ayırt eder. Bunlar, tekvarlık *(Seiende)* ve aynı zamanda *varolan* olan *varoluş*'tur *(Dasein).* Tekvarlığı ve onun dünyadaki çeşitli durumlarını uzun uzun inceler, beri yandan da tekvarlığın özünün *dünyada-oluş* olduğu düşüncesine varır. Bu, kendisinde kavranmış, yani dünyaya fırlatılmış ve boğunç duygusu içinde her zaman eksiklik ve yetkinliksiz olarak yaşanan varoluştur. Varoluş, tamamlanışına ve ereğine ancak ölümle kavuşur. Varoluşun varlığı, *ölüm-için-varlık*'tır. Kendi dışına çıkma ve başkalarına karışma konusundaki çabalarına rağmen varolan, her zaman yalnızdır, boğunç içindedir ve ancak yazgısını kabul ederek bir anlam edinebilir. Bunu da, zamanın (tarihçilik), içinden çıktığı hiçliğin ve dünyayı aşabilecek tek şey olan özgürlüğünün bilinciyle gerçekleştirir.

SEİPEL (İgnaz), avusturyalı din ve siyaset adamı (Viyana 1876 - Pernitz, Berndorf yakınında, 1932). Rahip (1899) oldu, Salzburg (1909) ve Viyana'da tanrıbilim profesörlüğü yaptı. Lammasch kabinesinde Sosyal-yardım bakanlığına getirildi (1918). Milletvekili oldu (1919), Kilise'de yüksek görevler aldı, Hıristiyan sosyal parti'nin başkanlığına (1921), daha sonra da Başbakanlığa (1922) getirildi. Milletler cemiyeti'nin desteği ve sıkı ekonomik önlemlerle mali bunalımın üstesinden geldi ve yeni para birimi olarak schilling'i kabul ettirdi. Bir suikast sonucu yaralandı, yerini Ramek'e bıraktı (1924). Yeniden Başbakan oldu (1926), Parlamento'yu dağıtarak seçimlere gitti ve nisan 1927'de yapılan seçimlerde çoğunluğu kazandı; Viyana'daki sosyalist ayaklanmayı (15-16 temmuz 1927) hızla bastırdı. Hastalığı yüzünden istifa etti (1929), daha sonra Dışişleri bakanlığına getirildi (1930).

SEİRA a. Evlerde ve seralarda, çınarların kabukları altında yaygın sıçrarkuyruklu cinsi. (*Entomobryidae* familyası.)

SEİS ya da **SAİS,** Fas'ın iç kesiminde bölge, orta Beht uvediyle İnnauven arasında. Burası, tahıl tarımı ve özellikle bağcılık yapılan düz bir bölgedir; kent nüfusunun büyük bölümü Fas ve Meknes anakentlerinde toplanır.

SEİSAKHTHEİA a. (borçların kaldırılması anlamında yun. sözc.). Solon'un arkhonluk reformu (İ.Ö. 594). Bu reform, toprak ipotekleri sorununu çözen, borçlular üzerindeki bedensel zorlamaya son veren ve alacaklıları tarafından köle olarak satılan Atinalılar'ın yurtlarına geri dönmesini sağlayan bir önlemler bütününü içeriyordu. (Böylece Atina'da alt statüde yurttaş kalmadı ve hektemoroi sınıfı ortadan kalktı.)

SEİSMONASTİ a. (fr. *séismonastie*). Bot. Bitkisel bir organın, herhangi bir sarsıntıya yanıt olarak, sinekkapanın yaprakçıkları gibi hızla hareket etmesi. (Seismonastinin mekanizması yaprakların ya da yaprakçıkların saplarındaki bir turgor değişikliğine dayanmaktadır denebilir. Bu mekanizma haptonastileri meydana getiren mekanizmaya çok yakındır.)

SEİSONİDEA a. (yun. *seison, -onos,* kap). Denizde yaşayan, uzun bedenli tekerleklikurtlar sınıfı. (Üyelerinin tekerleği az gelişmiştir. Döllemeyle ürerler. Kabukluların solungaçlarında dışasalak yaşarlar.)

SEİ ŞONAGON, japon kadın edebiyatçı (? 966 - ? 1020'ye doğr.). Soylu ve eğitim görmüş bir aileden geliyordu. 991'de (ya da 993 ?), imparatoriçe Sadako'nun hizmetine girdi ve 1000 yılında, sahibesinin ölümünden sonra Kyoto sarayı'ndan ayrıldı. Birçok kez evlendiği, yaşlı ve terk edilmiş olarak öldüğü söylenir. Yaşamının ancak sarayda geçen bölümü, bu dönemde yazdığı başyapıtı *Makura* no soşi*'den ("Başucu notları") bilinmektedir. Bu yapıt onu Murasaki Şikibu ile birlikte, XI. yy. japon edebiyatının en büyük düzyazı ustası haline getirdi.

SEİXAL, Portekiz'de (Setúbal yönetim bölümü) kent, Lizbon'un karşısında, Tajo halicinin güney kıyısında; 4 600 nüf. Demir-çelik.

SEİXAS (Carlos DE), portekizli besteci ve orgcu (Coimbra 1704 - Lizbon 1742). Coimbra katedrali'nde, ardından krallık capellasında orgculuk yaptı (1720), org için, orkestra için dinsel müzik yapıtları yazdı, D. Scarlatti'nin klavsen yapıtları yanında, klavsen için çok özgün toccatalar ve sonatlar besteledi.

Sejm, bölünmeler öncesindeki Polonya'da soylu sınıf temsilcilerinin oluşturduğu meclis. —Polonya'da Diyet'in adı.

SEK sıf. (fr. *sec,* kuru'dan). Su katılmamış alkollü içki için kullanılır: *Sek viski içmek.* —Şarapç. İçerdiği şekerin tümü mayalanmayla alkole dönüşen şaraplara denir (sek şaraplar tatlı şarapların ya da likör şaraplarının karşıtıdır.).

◆ be. İçkinin içine su ya da başka bir içki katmadan: *Viskiyi sek içmek.*

-SEK → -SAK.

SEK → TÜRKİYE SÜT ENDÜSTRİSİ KURUMU.

Seka (Türkiye Selüloz ve kâğıt fabrikaları genel müdürlüğü), kâğıt-karton ve selüloz üretiminde uzmanlaşmış, tüzel kişiliği olan, çalışmalarında özerk ve sorumluluğu sermayesiyle sınırlı bir iktisadi devlet teşekkülü. Kuruluşun ilgili olduğu bakanlık Başbakanlık'tır. 1934'te Sümerbank'a bağlı olarak "Kâğıt ve karton fabrikası" adıyla kuruldu. Daha sonra yine Sümerbank'a bağlı olarak "Selüloz sanayii müessesesi" adı altında çalışmalarını sürdürdü. 1955'te 6560 sayılı yasa'yla Sümerbank'tan ayrılarak "Türkiye Selüloz ve kâğıt fabrikaları işletmesi genel müdürlüğü" (Seka) adı altında ayrı bir iktisadi devlet teşekkülü konumuna getirildi. 1983'te 2929 sayılı yasa'yla "Türkiye Selüloz ve kâğıt fabrikaları kurumu" adını, 1984'te yeniden bugünkü adını aldı. Bu değişiklikler sırasında "Bolu Lamine ve lif levha sanayii müessesesi" de Sümerbank'tan ayrılarak Seka'ya bağlandı. Seka'nın başlıca çalışma konuları şunlardır: çeşitli türlerde kâğıt, karton ve mukavva üretmek; her çeşit selüloz, yarı kimyasal hamur ve mekaniksel hamur üretmek; her türlü kereste, yonga levha, lif levha, kontrplak, lamine levha vb. üretmek üzere gerekli orman ürünleri sanayisini kurmak ve işletmek; çalışma konularıyla ilgili makine ve donanımını, yedek parçaları, işletme malzemelerini imal etmek, onarmak ve bakımlarını yapmak, her çeşit ticari ve sınai etkinlikte bulunmak, sigorta acenteliği hizmetlerini yapmak; gerektiğinde fidanlıklar, bitki yetiştirme istasyonları ve ormanlar kurmak ve işletmek; rıhtım, iskele, liman kurmak ya da kiralamak, deniz ve kara taşımacılığı yapmak; gereksinim duyduğu personeli yetiştirmek üzere meslek okulları ya da kurslar açmak, açılmış olanlara yardım etmek vb.

Seka yönetim organı Genel müdürün başkanlık yaptığı beş üyeden oluşan Yönetim kurulu'dur. Üyeliklerin ikisi Devlet bakanlığı'nı, biri Hazine ve dış ticaret müsteşarlığı'nın bağlı olduğu bakanlığı temsil eder, öteki iki üye de Genel müdür idari ve teknik yardımcılarıdır. Seka'nın yetkili ve sorumlu yürütme organı ise Genel müdür, Teknik ve İdari genel müdür yardımcıları ile Daire başkanlıklarından oluşan Genel müdürlük'tür.

Türkiye'de, modern anlamda ilk kâğıt üretimi Seka İzmit müessesesi'nde 1934'te yapımına başlanan 1. Kâğıt fabrikası'nın 1936'da işletmeye açılmasıyla başlamıştır. Müessese 1944'te 2. Kâğıt, odun selülozu, saman selülozu fabrikaları'nı; 1945'te Klor alkali ve paçavra selülozu fabrikaları'nı; 1954'te 3. Kâğıt ve oluklu mukavva fabrikaları'nı; 1960'ta 4. Kâğıt fabrikası'nı; 1961'de 5. Kâğıt fabrikası'nı ve 1963'te Sigara kâğıdı fabrikası'nı işletmeye açarak, 1936'da 10 000 t olan yıllık üretim kapasitesini 150 000 t'a çıkartmıştır. İzmit tesislerinde ayrıca odun, saman ve kendir selülozlarıyla odun ve saman hamuru üretilmektedir. Seka'nın öteki müesseseleri ve kuruluş tarihleri ise şöyledir: Bolu* Lamine ve lif levha sanayii müessesesi (1955), Çaycuma* müessesesi (1970), Aksu* müessesesi (1970), Afyon* müessesesi (1970), Dalaman* müessesesi (1971), Kastamonu* müessesesi (1974), Balıkesir* müessesesi (1984), Akdeniz* müessesesi (1984). Seka Genel müdürlüğü'nün 233 sayılı KHK hükümlerine göre kurulmuş tüzel kişiliği olan bu 9 müessesesinden başka Ankara, İstanbul ve İzmir'de alım-satım müdürlükleri bulunmaktadır. 1936'da kâğıt-karton üretimi 3 000 t olan Seka, özellikle planlı döneme geçişten sonra

Keystone

Monsenyör Seipel

Seka
Aksu müessesesi
Giresun

yapılan tevsiler ve kurulan yeni fabrikalarla hızlı bir gelişme göstererek üretimini 1950'de 45 000 t'a, 1970'te 133 000 t'a, 1980'de 301 000 t'a, 1991'de 403 116 t'a çıkarmıştır. % 100 yerli hammadde ile üretim yapan Seka'nın kullandığı hammaddelerin % 84,5'i orman kaynaklıdır. Geriye kalanın % 10,4'ü kamış, kendir, saman vb. bitkilerden, % 4,1'i de eski kâğıtlardan elde edilen liflerden karşılanmaktadır. Seka tesislerinde odundan elde edilen selüloz, kuruluşun tüm gereksinimini karşılamakta, dışalım yapılmasına gerek kalmamaktadır.

Türkiye'de 1955'e kadar kâğıt-karton üretimi yalnızca kamu kesimi tarafından yapılırken, bu tarihten sonra özel kesimce de üretilmeye başlanmıştır. 1987'de sayıları 31'e ulaşan özel kesim tesisleriyle birlikte Türkiye kâğıt üretim kapasitesi yılda 1 milyonu aşmıştır. Bu durum, Türkiye toplam kâğıt-karton üretimi içinde Seka'nın payının giderek düşmesine yol açmıştır. Nitekim Seka'nın bu payı 1955'e kadar % 100 iken, 1960'ta % 95, 1970'te % 88, 1980'de % 66, 1991'de ise % 47 olmuştur. Seka'nın Mannesman-Sümerbank boru endüstrisi aş'de % 3,6, Sanayi nakliyat aş'de % 10, Dostel alüminyum sülfat sanayii aş'de % 39, Pakistan security papers ltd. şirketi'nde % 10 ve Yibitaş'ta (Kraft torba fabrikası) % 10 katılım payı vardır.

sekbanbaşı
Atatürk kitaplığı İstanbul

SEKAM a. (ar. *sekam*). *Esk.* Hastalık, dert.

SEKAN a. (fr. *séquent*). Mant. DİZİLİŞ'in eşanlamlısı.

SEKANS a. (fr. *séquence*). Çağ. sant. ve Foto. Resimlerin, çoğunlukla zamansal olmayan bir tür anlatı oluşturacak biçimde art arda sıralanması. (Bu türün yaratıcısının Muybridge olduğu söylenebilir; kimi kavramcı ressamlar ve Duane Michals gibi kimi fotoğrafçılar bu türe büyük değer vermişlerdir.)
—Dilbil. DİZİLİŞ'in eşanlamlısı.
—Müz. Ezgisel ya da ritmik bir motifin, gamın değişik derecelerinde yinelenmesi.
—Sine. Filmin kurgusu açısından bir bütün oluşturan plan dizisi.
—Yerbil. ARDALANMA'nın eşanlamlısı.

SEKB a. (ar. *sekb*). *Esk.* Bir sıvıyı dökme, boşaltma.

SEKBAN a. (fars. *sek* ve *-bān*'dan *sekban*). Esk. ask. ve Kur. tar. **1.** Osmanlı ordusunda bir askeri sınıfın adı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Sekban bölüğü,* sekban ortalarını oluşturan birliklerden her birine verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sekban ortaları,* Yeniçeri ocağı'nda 65. orta. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sekban tazıları,* padişahın av köpekleri. (Yaya ya da atlı sekbanlar tarafından beslenip yetiştirilen zağar ve tazılara hassa fırınında özel olarak pişirilen ve *fodla* denilen bir tür pide yedirilirdi. Padişah ile birlikte ava çıkan sekbanların bir görevi de cins bir av köpeği gördüklerinde onu padişah adına satın alarak yetiştirmekti.) || *Sekbanı cedit* → SEKBANICEDİT. || *Sekbanlar çavuşu,* sekbanların komutanı. (Bu sınıf Yeniçeri ocağı içine alındıktan sonra çavuşluk görevi bunlara verildi; ağa bölükleri kurulunca görevden alındılar.) || *Sekbanlar fırını,* padişahın av köpeklerinin yedikleri fodlaları pişiren fırın. (Acemioğlanlar, emekçibaşının gözetim ve denetiminde bu fırında çalışırlardı. Defteri fodla kâtibi tarafından tutulan fırının öteki görevlileri halife, hamurkâr ve sınıfçılar idi.) || *Sekbanlar kâtibi,* sekban ortalarından 18. bölüğün komutanı. (Görevleri sekbanların ulufelerini dağıtmaktı.) || *Sekbanlar kethüdası,* sekban sınıfının en yüksek rütbedeki komutanına verilen ad. || *Kır sekbanı,* görevi tarlalarda hasat zamanı ürünü korumakla görevli olan sekban. (Bunlar yerel yönetimlerce atanır. ücretleri halktan toplanan parayla karşılanırdı.) || *Sarı sekban,* eyaletlerde dirlik ve düzenliği sağlamakla görevli sekbanlara verilen ad. (Bunlara halk arasında *seymen* ya da *seğmen* de denirdi.)
—ANSİKL. Ask. ve Kur. tar. Osmanlı ordusunda sekban sınıfı ilk kez Murat I döneminde (1360-1389) kuruldu. Görevleri önceleri av köpeklerini, genellikle tazı ve zağar cinsinden olanları besleyip yetiştirmek ve padişah ile birlikte ava çıkmaktı. Yıldırım Bayezit döneminde binlerce sekbanın padişahın avlanmasına katıldığı birçok tarihsel kaynakta belirtilir. Sekban ortaları uzun süre Yeniçeri ocağı'ndan ayrı, bağımsız bir ocak olarak etkinliğini sürdürdü. 1451'de, Fatih Sultan Mehmet, Karaman seferi öncesi yeniçerilerin sefer bahşişi istemeleri üzerine kendisine bağlı 7 000 kadar sekbanı Yeniçeri ocağı'na bağladı. İmparatorluk merkezindekilerinin yanı sıra sancak beylerinin ve eyaletlerdeki paşaların buyruğunda ve ayrıca serhat boylarındaki akıncılar arasında da sekbanlar vardı. Serhat boylarında olanların maaşları devlet hazinesinden, ötekilerin bağlı oldukları sancakbeyleri ve beylerbeyleri tarafından karşılanırdı. Sekbanların komutanları sekban bölükbaşıları ve bayraktarlardı. XVII. yy.'da sekban örgütü yozlaştı, bunların büyük bir bölümü leventler ve sarıcalar ile birlikte eşkıyalığa başladılar. Bu nedenle, İstanbul'dan valiliklere gönderilen buyruk uyarınca sekbanların büyük bölümü yakalanarak öldürüldü.
• Sekban bölüklerinden başında kethüdanın bulunduğu bölüğe *Sekbananlar kethüdası* adından *Kethüdayı sekbanan,* 18.'sine *Sekban kâtibi*'nin adından *Kâtibi sekban* denilirdi. 33. bölükte avcı sekbanları görev yaparlardı. *Serşikâr* adı verilen komutanlarının başında bu bölükten olanlar padişah ile birlikte ava giderler, padişahın katıldığı seferlere ise katılmazlardı. Sekban bölüklerinin sekbanbaşıdan sonra gelen üst rütbedeki subayları sekbanlar kâtibi, sekbanlar kethüdası, sekbanlar çavuşu ve saraçbaşı idi. Bunlar padişah ile ava çıktıklarında uzun etekli bir gömlek giyer, bir elleriyle av köpeklerinin tasmalarını tutar, bir elleriyle de ucu gümüşten bir değnek taşırlardı. Süvari sekbanlarına maaş verildiği gibi atları için de bir ödeme yapılırdı.
• Sekban ortaları, Yeniçeri ocağı'nın 65. ortasıydı. Birinci bölüm süvarilerden, ikinci bölüm ise 34 piyade bölüğünden oluşurdu. Ocak ağalarının oğulları genellikle süvari sekbanı olarak görev yaparlardı. Bunlar, Divan'a atla gider, üstlerine kemhadan giysi giyer, başlarına sorguç takarlardı. Her birinin XVII. yy.'ın sonlarına kadar ulufeleri on iki akçe idi; ayrıca üçer çift fodla ve birer okka et alırlardı.

SEKBANBAŞI a. Ask. ve Kur. tar. Osmanlı ordusunda sekban sınıfının komutanı.
—ANSİKL. Fatih Sultan Mehmet'in buyruğunca sekban sınıfı, Yeniçeri ocağı'nın içine alınınca (1451) yeniçeri ağaları sekbanbaşılar arasından seçilmeye başlandı. Ancak, Bayezit II döneminde (1481-1512) bu yolla yeniçeri ağası olan Bayezit Ağa, yeniçerileri ayaklanmaları için kışkırtınca sekbanbaşıların yeniçeri ağalığına atanmalarından vazgeçildi. Bununla birlikte tuğ, arpalık gibi bazı ayrıcalıklarına dokunulmadı. XVI. yy.'ın sonlarına kadar bir derece yükseldiklerinde sancakbeyi olurlarken bu tarihten sonra bu uygulama yapılmadı. Hayrabolu'da zeametleri (yıllık 20 000 akçe), İstanbul'da iki kullukları (Fatih ve Vefa'da), 70-80 akçe kadar gündelikleri vardı. Yeniçeri ocağı'nda yeniçeri ağasından sonra gelirler, törenlerde yeniçeri kâtibinin önünde yer alırlardı. Yeniçeri ağası sefere çıktığında ona vekâlet ederek, İstanbul'da dirlik ve düzeni sağlarlardı. Gerektiğinde seferlere katıldıkları da olurdu. Sekbanbaşılara her üç yılda bir padişahın has ahırından devir atı denilen bir at verilirdi. Günlük fodlaları kırk çiftti. 1584'e kadar Divan'da yeniçeri ağaları ile birlikte yemek yerlerken bu tarihten sonra yeniçeri ağaları için ayrı bir sofra kurulmaya başlandı.

SEKBANBAŞI Koca, türk yazar (öl. İstanbul 1808). Yeniçeri ocağı'ndan yetiştiği bilinmektedir. Bazı kaynaklarda adı "Koca Sekban" olarak da geçer. Padişah Mustafa IV'e sunduğu risaleyle tanındı. (→ KOCA SEKBANBAŞI RİSALESİ.) Yeniçeri ocağı'nın düzenini, çalışmalarını ve hizmetlerini anlatan bu risalenin dili, zamanına göre çok açık ve rahat anlaşılabilir niteliktedir

Sekbanıcedit, Nizamıcedit ocağı'nın yerine Alemdar Mustafa Paşa tarafından oluşturulan askeri kuruluşa verilen ad (1808). Mustafa Paşa, devletin önde gelenleri ve âyan ile yaptığı Senedi ittifak (1807) sonunda Batı ordularını örnek alarak Nizamıcedit'in yerine yeni bir ordu kurma girişiminde bulundu. Ancak, yeniçerilerin olumsuz tepkilerini önlemek için Nizamıcedit yerine, Sekbanıcedit adı kullanıldı. Sekbanıcedit'e, çoğu Rumeli âyanı ile İstanbul'a gelmiş bulunanlar yazıldılar. Üsküdar'daki ve Levent çiftliğindeki kışlalarda öğrenim ve eğitime başlandı. Yine Yeniçeri ocağı'nı gücendirmemek kastıyla yetiştirilmeye başlanan askerlere "Sekizinci ocak" adı ve bir tuğ verildi. Alınan tüm önlemlere karşın Yeniçeri ocağı Sekbanıcedit'in kurulması nedeniyle ayaklandı, Alemdar Mustafa Paşa öldürüldü ve Sekbanıcedit ocağı kapandı (1808).

SEKBE a. (ar. *sekbe*). *Esk.* **1.** Takke. **—2.** Başta oluşan kepek.

SEKENAT a. (ar. *sekne*'nin çoğl. *sekenāt*). *Esk.* **1.** Durma, duruş. **—2.** *Harekât ve sekenat* → HAREKÂT.

SEKENE çoğl. a. (ar. *sākin,* oturan'ın çoğl. *sekene*). *Esk.* **1.** Bir yerde oturanlar, sakinler, ahali: *"İstanbul sekenesinin kadir-danlığı ve bedayi-perverliği hakkında iyi bir fikir vermez"* (Süleyman Nazif). **—2.** *Sekene-i karye,* köyde oturanlar, köy ahalisi.

SEKENGİLLER a. Gündüzleri ya da alacakaranlıkta etkinlik gösteren kelebek familyası. (Başka cinsleri: *Thymela, Heteroptera, Hesperia* vb. Bil. a. *Hesperidae.*)

SEKERAN a. (ar. *sekerān*). *Esk.* Sarhoşluk.

SEKERAT a. (ar. *sekere*'nin çoğl. *sekerāt*). *Esk.* **1.** Sarhoşluk. **—2.** *Sekerat-ül -mevt,* can çekişme sırasında kendinden geçme.

SEKESTRASYON a. (fr. *séquestration*). Patol. *Akciğer sekestrasyonu,* doğuştan akciğer biçim bozukluğu. Bu organın bir bölümünün doğrudan doğruya aorttan ya da dallarından birinden çıkan bir atardamar tarafından beslenmesi ve bu yolla beslenen bölüm içinde bronş kistlerinin varlığı ile kendini belli eder.

SEKESTRUM a. (lat. *séquestrum*). Patol. Bir dokunun içinde kapalı kalan nekrozlu doku parçası.

SEKHMET (*güçlü* anlamında mısır adı), kökeni Letopolis nomosu (Delta) olan ve dişi aslan başlı bir kadın olarak gösterilen mısır tanrıçası. Başlıca tapınma merkezi Ptah ve Nefertum (oğul-tanrı) ile birlikte bir üçlü oluşturduğu Memfis bölgesiydi. Savaşçı tanrıça olarak, kimi zaman Güneş'in düşmanlarını yok eden *Re'nin gözü* durumuna geliyordu; salgın hastalıklar yaymakla birlikte, yatıştığında tedavi de edebiliyordu: hekimler, tanrıça Sekhmet'in rahipleriydi. Sekhmet'in dingin biçimi kedi-tanrıça Bastet'tir.

SE KHONG ya da **SE KONG,** Çinhindi'nde ırmak. Vietnam topraklarında, Huê'nin G.-B.'sında Annam sıradağlarının batı yamacından doğar. Kaynağına yakın bir yerde Laos'a girer, G.'e, sonra G.-B.'ya yönelir ve Kampuçya'ya ulaşır. Se San'la birlikte, Mekong'un kolu Stung Treng ırmağını oluşturur.

SEKİ a. **1.** Ahşap direkleri nemden korumak için altlarına konulan taş altlık; direk ayaklığı. **—2.** Oturulmak üzere yapılmış taş

ya da ahşap set. **—3.** Yamaçlarda merdiven basamağı gibi düzeltilip duvarla pekiştirilen yer; teras, taraça.

—Arkeol. Yenitaş ve Bakırtaş dönemlerinde, evlerde, odaları duvarlar boyunca dolanan, 40-50 cm yükseklikte taştan ya da topraktan set. (Çatalhöyük, Çayönü, Canhasan, Hacılar vb. merkezlerde görülen bu sekilerin kimilerinin içinde insan iskeletleri bulunması, ölülerin bazı yerlerde buralara gömüldüğünü göstermektedir.)

—Coğ. *Seki alnı,* ekili yamaçları keserek birbirini izleyen daha az eğimli alanlara bölen ve düzey eğrilerine paralel uzanan şev. (Seki alınları doğal bir oluşum değildir ve toprak kaymalarıyla mücadele etmek amacıyla köylüler tarafından düzenlenir. Batı Avrupa'da yaygındır.) || *Seki* ya da *taraça tarımı,* yığma ya da örme küçük duvarlarla sahanlıklar şeklinde parçalara ayırarak yamaçlarda düzenlenen tarlalar. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Jeomorfol. Derine doğru aşınım sonucunda yarılmış bir alüvyal örtünün ya da dolgunun kalıntısı. (Eşanl. TARAÇA.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Basamaklı sekiler,* basamaklar biçiminde üst üste sıralanan ve aralarında yüzeyleyen temelle birbirinden ayrılan sekiler. || *İç içe sekiler,* aynı dolgu içinde oluşmuş, aralarında dolgu temeli görülmeyen ve üst seki alüvyonları bir alttaki seki düzlüğünden daha aşağıda devam eden sekiler.

—Mim. Bir pencerenin şevindeki ince uzun taş altlık. (Ortaçağ'ın askeri ya da sivil mimarlığı.) || *Seki altı,* PABUÇLUK ve SAFFİNİAL'in eşanlamlısı. || *Sütun sekisi,* bir sıra sütunu ya da gömme ayağı taşıyan yapı eteği. (Eşanl. STİLOBAT.) [Sütun sekisinin gövdesi, tıpkı ayrık bir ayaklık gibi, genellikle silmeli, eteklikli bir tabana oturur ve üst bölümünde bir korniş ya da korniş silmesi yer alır. Terim, yunan tapınaklarında krepisin silmesiz üst basamağını da belirtir.]

—ANSİKL. Coğ. *Seki* ya da *taraça tarımı.* Her iklimde yapılır: Kuzey Çin'den Endonezya'ya kadar bütün Uzakdoğu'da, Akdeniz ülkelerinde, Zenci Afrika'da. Çok eskiden beri uygulanır: Meksika'da ya da Andlar'da Kolomböncesi dönemlerden kalma seki izlerine rastlanır. Çeşitli tarım sistemlerinde kullanılan sekiler hem ağaç yetiştiriciliğine (Akdeniz ülkelerinde zeytin) hem de tahıl tarımına, bağcılığa ve sulu tarımlara olanak verir: ayrıca toprak kaymalarına karşı etkili bir mücadele aracıdır. Ne var ki bakımı büyük özen gerektirir ve makineli tarıma pek uygun değildir. Bu nedenle genellikle nüfusun yoğun olduğu ve aşırı titizlik gerektiren tarım bölgeleriyle sınırlı kalır.

—Jeomorfol. Sekiler, birbirini izleyen birikim ve yarılma evrelerinin sonucunda oluşur. Oluşumlarını üç temel etken belirler: aşınım sisteminde ve akarsuların yükleriyle debileri arasındaki ilişkide değişikliklere yol açan iklim salınımları; östatizmin etkisiyle taban düzeyinde oluşan değişiklikler (deniz düzeyi alçaldığında, eski alüvyal ovaları yaran bir geriye aşınım dalgası oluşur); son olarak da yerkabuğunun tektonik nedenlerle biçim değişikliğine uğraması.

SEKİ a. Atların ayağında görülen ve bileğe, kimi zaman da dize kadar çıkan beyazlık.

SEKİ, Muğla'nın Fethiye ilçesine bağlı bucak; 7 974 nüf. (1990). 10 köy. Merkezi *Seki,* 2 383 nüf. (1990).

SEKİCİK a. Pedol. Küçük seki ya da kıvrım biçiminde, boyuna eğimi çok zayıf olan, genellikle boyuna eğimi kuvvetli bir yamaç üzerinde oluştuğu için aşınıma pek az uğrayan sırt düzlüğü.

SEKİGAHARA, Japonya'da Gifu (Honşu) il merkezine bağlı köy. Tokugava İeyasu 1600'de bu köyde, iktidarın 1867'ye kadar Tokugava'da kalmasını sağlayan bir zafer kazandı.

SEKİ KOVA ya da **TAKAKAZU,** japon matematikçi (Huzioka? 1642? - Edo, bugün Tokyo, 1708). *Hatubi sanpo* (1674) adlı kitabında on beş problemin çözümünü ortaya koydu; daha önce Savaguçi Kazuyuki (1670), Cu* Şicie'nin bulduğu ve problemleri tek değişkenli cebirsel denklem terimleri olarak göstermeye dayanan "gök elemanı yöntemi"yle çözülemeyeceğini açıklamıştı. Seki yöntemini gizli tuttu; ancak çift kökleri belirlemek için diskriminant kavramını ortaya attı.

SEKİL a. (ar. *sıklet*'ten *sakil*). Tasav. Bektaşi dervişlerinin boyunlarına astıkları taşa verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Bektaşi dervişlerinden suç işleyenin (şeriattan bir taş koparanın) boynuna ceza olarak bu taş asılırdı. Bektaşiler arasındaki bu geleneğin şu efsaneye dayandığı söylenir: Musa peygamber bir gün serinlemek için Nil nehrine girmeden önce elbiselerini çıkarıp bir taşın üzerine koydu. Ancak, taş üstündeki elbiselerle birlikte yuvarlana yuvarlana Mısır'a doğru gitmeye başladı. Musa peygamber elbiselerini almak amacıyla taşın ardına düştüyse de taşa ancak Mısır'da yetişebildi ve çok öfkelenerek elindeki asasıyla taşa on iki kez vurdu. Taş, dile gelerek şöyle konuştu: "Yahudiler, senin için cüzamlıdır dediler. Böyle olmadığını onlara kanıtlamak için elbiselerini kaçırdım. Onlar da seni çıplak görünce cüzamlı olmadığını anladılar." Bu açıklama üzerine Musa taştan özür dileyerek kendisini nasıl bağışlayabileceğini sordu. Üzerinde on iki delik açılmış bulunan taş: "Bu deliklerden birine ip geçirip beni boynuna asarsan seni bağışlarım" dedi. Peygamber Musa da taşın dediğini yerine getirdi.

SEKİLEME a. Sekilemek eylemi; teraslama.

SEKİLEMEK g. f. *Bir yamacı sekilemek,* bir yamaçta sekiler oluşturmak; teraslamak, taraçalamak.

SEKİLİ sıf. **1.** Sekisi olan at için kullanılır. **—2.** Sekilenmiş arazi için kullanılır.

SEKİLİ, Gaziantep'in Nizip ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 116 nüf. (1990). Belediye.

SEKİNCİLİK → KİETİZM.

SEKİNE ya da **SEKİNET** a. (ar. *sekine, sekinet*). *Esk.* **1.** Rahatlama, dinlenme, sakinlik: *"Deminki ihtilaçları yavaş yavaş umulmaz bir sekinete inkılab ediyor"* (Y. K. Karaosmanoğlu). **—2.** İç rahatlığı, huzur: *"Huzur-ı fikr ve sekînet kalbine zerre kadar halel getirmeksizin paşanın huzuruna azimet eyledi"* (Namık Kemal, XIX. yy.).

—İsl. Müslüman kişinin dinsel görevlerini yerine getirmekten duyduğu sevinç; ibadetleri ve öteki dinsel buyrukları ağırbaşlılık ve olgunlukla yerine getirme; insanın Tanrı'yla baş başa olduğunu düşünmekten dolayı yaşadığı ruhsal dinginlik durumu. || *Tabut üs-sekine,* Kuran'da Musa'ya gönderilen "On emir"in içine konulduğu bildirilen sandık (II, 248).

SEKİR ya da **SEKR** a. (ar. *sekr*). *Esk.* **1.** Sarhoşluk, kendinden geçme. **—2.** *Sekr-aver,* sarhoş eden.

—İsl. huk. Sarhoşluk. (Sopa dayağı cezasını gerektiren sekr, aşırı derecedeki sarhoşluktur.) [→ HAD.]

SEKİŞ a. Sekmek eylemi ya da biçimi.

SEKİZ as. say. sıf. **1.** Yedi artı bir: *Sekiz daireli bir apartman.* **—2.** Addan sonra "sekizinci" anlamında bir numaralama, sıralama belirtir: *Sayfa sekiz.*

—Spor. *Sekiz tek,* kürek sporunda sekiz kürekçi ve bir dümencisi olan tekne.

◆ a. 8 rakamı, sayısı (yerine göre ayın günlerini, ev, oda numarasını, saati, yüzdeyi vb. belirtir): *Sekiz kere dokuz kaç eder? Yüzde sekiz ihtimal.*

—Cerr. *Sekiz rakamı sargı,* sekiz rakamı biçiminde yapılan sargı.

Sekiz yükmek *(Sekiz yığın),* buddhacılıkla ilgili uygurca yapıt. Buddha'nın uygurca "sudur" adı verilen vaazlarından (sutra) biridir. Buddhacı din görüşü yanında örneğin ev yapılırken nelere dikkat edilmesi gerektiği gibi yaşamla ilgili öğütleri de kapsar. Sekiz türlü bilinci (sekiz yığın; moğolca çeviride kullanılan ada göre gökyüzünün sekiz türlü belirtisi, ışığı, sekiz ışık demeti) ve buna dayanan madde dünyasının oluşumunu anlatır. Çinceden çevrilmiştir; uygur harfleriyle yüzü aşkın, fakat birçoğu eksik yazma ve basması bulunmaktadır. Kısa tümceleri, açık-seçik anlatımı, zengin sözlüğüyle günümüze ulaşabilen uygurca metinlerin en önemlilerindendir. W. Bang, A. V. Gabain, R. Rahmeti (Arat) tarafından *Türkische Turfan Texte* dizisinin VI. cildi olarak yayımlandı (1934).

SEKİZAYAKLI sıf. Zool. Sekiz ayağı ya da dokunacı olan.

SEKİZAYAKLILAR a. Yumş. bil. Üyelerinde sekiz dokunaç bulunan kafadanbacaklı yumuşakça takımı. (Bil. a. *Octopoda.*)

—ANSİKL. Yumş. bil. Ahtapotları, *Argonauta*'ları ve böcekleri içeren bu takımdaki bireylerin sekiz kolunda, boynuzsu çemberlerle donanmayan, bir ya da iki dizi halinde sıralanan çekmenler vardır. İç kavkıları körelmiştir. Hepsi de denizde yaşar; çoğu denizlerin diplerinde sürünerek yürürken, birçoğu da ortasularda yaşamaya uyarlanmıştır; bazılarıysa binlerce metre derinlikte bulunur; derinlerde yaşayanların saydam olmasına karşın, diğerlerinin bedeni siyahtır, bazek çok gelişmiş ışık organları taşır ve kıyıda yaşayan sekizayaklılarda bulunmayan bir çift sırt yüzgeciyle donanır. Sinir sistemlerinin karmaşıklığı, davranış zenginlikleri sekizayaklıları yumuşakçalar şubesinin en gelişmiş hayvanları haline getirir.

SEKİZDİŞLİGİLLER a. Güney Amerika'da yaşayan, kazıcı, çoğunlukla gececi oklukirpimsilerden kemirici familyası. (Kış mevsimi için yuvasına yiyecek biriktirir. *Degu* ortak adıyla bilinen, Arjantin ve Şili'de yaygın 7 türü vardır. Azı dişlerinde 8 mine kıvrımı bulunduğundan familyaya sekizdişligiller denmiştir. Bil. a. *Octodontidae.*)

Pix

Bali'de (Endonezya) sekiler üzerinde yapılan pirinç tarımı

SEKİZER ül. say. sıf. **1.** Üleştirmede sekiz sayısıyla belirlenen çokluktaki şey için kullanılır: *Sekizer kişilik üç grup oluşturduk.* **—2.** *Sekizer sekizer,* sekizer birimlik öbekler halinde.

SEKİZERLİ → MÜSEMMEN.

SEKİZGEN a. Geom. **1.** Sekiz açısı, dolayısıyla da sekiz kenarı bulunan çokgen. **—2.** *Dışbükey düzgün sekizgen,* açılarının ölçüsü 135° ve dışa çizili çemberinin yarıçapı R ise, kenarları $R\sqrt{2-\sqrt{2}}$ olan düzgün sekizgen. (Alanı $2R^2\sqrt{2}$ ye eşittir.) ‖ *Düzgün yıldız sekizgen,* açılarının ölçüsü 45° ve dışa çizili çemberinin yarıçapı R ise, kenarları $R\sqrt{2+\sqrt{2}}$ olan düzgün sekizgen.

◆ sıf. Geom. **1.** Sekiz açısı olana denir. **—2.** Tabanı sekizgen olan için kullanılır.

sekizli

SEKİZHECELİ sıf. Ed. Hece vezninde kalıp. (Türk halk edebiyatında yaygın hece vezni kalıplarındandır. Bazı türküler, semailer, varsağılar bu kalıpla söylenmiştir. Durakları şöyledir: 4+4, 3+5, 5+3, 6+2, 2+6, 3+3+2.)

SEKİZİNCİ sıra say. sıf. Sekiz sayısının belirlediği sırada yer alan kimse ya da şey için kullanılır: *Sekizinci bölüm. Yarışmada sekizinci oldu.*

SEKİZİNCİ (İbnürrefik Ahmet Nuri), türk oyun yazarı, tiyatrocu (İstanbul 1874 - Ankara 1935). Mekteb-i sultani'yi bitirdikten sonra Karantina idaresi muhasebe kalemi'nde çalıştı; Lozan antlaşması'yla bu idare kaldırılınca emekliye ayrıldı. Tiyatroda oyuncu, yönetmen, oyun yazarı olarak hizmet verdi. 1908'de *Tanin* gazetesinin desteğiyle ve Raşit Rıza, Nurettin Şefkati, Şadi Fikret, Ahmet Muvahhit gibi sanatçıların katılmasıyla kurduğu topluluk, Donanma cemiyeti yararına oyunlar sahneledi. Darülbedayi'nin ilk yıllarında edebi kurul üyeliği yaptı. Kurduğu gezici toplulukla turnelere çıktı; yurtdışında Romanya'ya kadar gitti. 1932'den ölümüne değin Ankara Halkevi sahnesi rejisörlüğünde bulundu. Asıl ünü fransızcadan komedi ve vodvil uyarlamalarına dayanır. Bunlar arasında *Hisse-i şayia* (1920), *Ceza kanunu* (1924), *Sekizinci* (1924) vb., Ahmet Vefik Paşa'nın Molière uyarlamalarından sonra türk gelenek ve göreneklerini, yerel renkleri en başarılı biçimde veren ürünlerdendir.

sekizlik es

Sekizler grubu ("the Eight"), XX. yy. başında, *Ash-can school* ("çöp sepeti okulu") takma adıyla anılan amerikalı gerçekçi ressamlar grubu. (→ ABD, Güz. sant.)

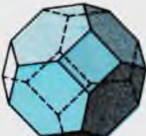

düzgün sekizyüzlü

SEKİZLİ sıf. Sekiz birim içeren şey için kullanılır.

◆ a. Oy. Üzerinde sekiz işareti olan iskambil kartı: *Sinek sekizlisi.*

—Bilş. Davranışı sekize ilişkin olan, tabanı sekiz sayısı olan.

—Bilş. ve Telekom. Sekiz ikili öğe içeren grup ya da çoklu bit. (Genellikle bir sekizli, bir harf, bir rakam ya da başka bir simge gibi bir karakteri gösterir. Sekizli, çoğu kez bilişimde, sözcüklerin uzunluğu, belleklerin kapasitesi vb. için, temel birim olarak kullanılır.)

kesik sekizyüzlü

—Ed. Bentleri sekiz dizeden oluşan şiir (Bk. *ansikl.* böl.)

—Müz. Diyatonik ıskalada aralarında sekiz derece bulunan iki uyumlu ses arasındaki aralık. ‖ Diyatonik ıskalanın sekizinci derecesi. ‖ Çalgı ya da ses için sekiz partili müzik parçası. ‖ Sekiz çalgı ya da şarkıcıdan oluşan topluluk. (Eşanl. OKTUOR, OTTETTO.) ‖ Türk müziğinde birbirini izleyen sekiz yanaşık sesten oluşan dizi. (Bir tam dörtlü, bir tam beşli ya da bir tam beşli, bir tam dörtlü herhangi bir sekizliyi oluşturup bir makam dizisi elde edilir.)

—ANSİKL. Ed. Divan şiirindeki müsemmen*, sekizli nazım biçimidir. Tanzimat'tan sonra Batı örneklerine dayanan sekizliler de yazılmıştır. Örneğin A. H. Tarhan'ın *Makber'*i, uyak düzeni *aa bb aa ca* biçiminde sekizli bentlerden oluşmuştur.

SEKİZLİK a. Müz. Kuyruğunda bir çengel bulunan nota. (Sekizlik, müzik sisteminin ritimsel bölümlerindendir. Değeri bir birliğin sekizde biridir. 3/8'li ölçüde zaman birimini gösterir. İkiye [çift sekizlik], üçe [üç sekizlik] ya da dörde [dört sekizlik] bölünebilir. Birkaç sekizlik art arda geldiği zaman bunlar yatay bir çizgiyle gruplandırılır.) [Eşanl. ÇENGELLİ.] ‖ *Sekizlik es,* süresi bir ikilinin değeriyle eşit bir es'i belirten işaret. (→ ES.)

SEKİZLİK, XVIII. yy.'da La Caille tarafından keşfedilmiş, güney gökkutbunu kapsayan güney takımyıldızı. Bu takımyıldızda yalnız sönük yıldızlar bulunur. (Eşanl. OKTANT.) [→ GÖK haritası.]

SEKİZ-SEKİZ a. İnş. 8×8 mm'lik bağlama merteği.

SEKİZ-SEKİZLİK a. Tekst. Kumaş desinatörlerinin, büyük karelerinin her biri düşey ve yatay sekiz küçük kareye, yani altmış dört eşit parçaya bölünmüş jakar desen kâğıtlarına verdiği ad.

SEKİZYÜZLÜ sıf. **1.** Sekiz yüzü bulunan. **—2.** Sekizyüzlü biçiminde olan.

◆ a. Geom. **1.** Sekiz yüzü olan katı cisim. **—2.** *Düzgün sekizyüzlü,* bütün yüzleri izometrik eşkenar üçgenler olan ve 6 köşesi ile 12 ayrıtı bulunan sekizyüzlü. (İkili küptür.) ‖ *Kesik sekizyüzlü,* 24 köşesi, 36 ayrıtı, 6 kare yüzü ve 8 altıgen yüzü olan Arkhimedes çokyüzlüsü (ya da yarı düzgün sekizyüzlü).

SEKKÂKÎ, asıl adı **Yakup Yusuf,** arap dil ve edebiyat bilgini (Harizm 1131 - Fergana 1229). Gençliğinde maden ustası, hakkâktı. Karmaşık ve sanatlı kilitleriyle tanınmıştı. Bilginlere karşı beslenen saygıyı görünce kendisini bu yönde yetiştirdi. Eski yunan yapıtlarından çevirileri inceledi. Hanefi fıkhında uzman oldu. Dilbilgisi, sözdizimi ve edebiyat sanatlarını konu edinen *Miftah ül-ulum* adlı yapıtı kaleme aldı. Gazvini, bu yapıtın edebiyatla ilgili üçüncü bölümünü ünlü *Telhis ül-miftah* kitabında özetleyip şerhetti. Arap edebiyatıyla ilgili önemli kaynaklardan biri olan bu üçüncü bölümün başka şerhleri de vardır.

SEKKÂKÎ, çağatayca yazan türk şair (Maveraünnehir XIV. yy. sonu - XV. yy. başı). Çağatay şiirinin kurucularındandır. Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Ali Şir Nevai *Mecalis ün-nefais*'te ondan kısaca söz eder. Semerkand'da Timurlular sarayında bulunduğu, özellikle Uluğ Bey'in komutanlarından Arslan Hoca Tarhan tarafından korunduğu ileri sürülmektedir. Eksik bir nüshası British Museum kitaplığı'nda bulunan *Divan'*ı kiril harfleriyle Taşkent'te basıldı (1958).

SEKLÜZYON a. (fr. *séclusion*). Biyol. KAPANMA'nın eşanlamlısı.

SEKME a. **1.** Zıplayarak yürümek eylemi. **—2.** Bir taşın, bir merminin vb. sert bir yüzeye çarparak sıçraması ya da yön değiştirmesi. **—3.** Bir olayın kesintiye uğraması.

—Nörobiyol. Yandan itilerek düşürülmeye çalışılan hayvanda görülen kas kökenli refleks. (Vücut düşürülmek istenen yana doğru sekerek yer değiştirir.)

—Spor. *Çift sekme,* teniste, masatenisinde, topun karşı tarafa gönderilmeden önce oyun alanında iki kez zıplaması.

Sekme barı, Erzurum, Gümüşhane ve çevresinde, erkekler tarafından oynanan bar türü bir halk oyunu. (Oyun, sık yinelenen sekme figürü nedeniyle bu adı almıştır. Açık ve bağlı diziyle oynanır; sert ve çeviklik gerektiren figürleri vardır.)

SEKMEK gçz. f. **1.** Tek ayak üzerinde ya da iki ayak birlikte zıplamak ya da zıplayarak ilerlemek: *Çocuklar sekerek yürümeyi çok severler. Kangurular seke seke yürürler.* **—2.** Atılan bir şeyden söz ederken, su yüzüne ya da sert bir yüzeye çarparak sıçramak: *Attığı taş denizin üstünde beş kere sekti.* **—3.** *(Bir yerden) sekmek,* bir engele çarparak başka bir yöne gitmek: *Seken kurşun yoldan geçen bir çocuğun ölümüne neden oldu.* **—4.** Bir olaydan söz ederken, kesintiye uğramadan sürüp gitmek (genellikle olumsuz biçimiyle): *Haftalık ziyaretleri bugüne kadar hiç sekmedi.*

◆ **sektirmek** ettirg. f. **1.** Sekmesine, sıçrayarak yürümesine yol açmak. **2.** Bir şeyi su yüzeyine ya da sert bir yüzeye birçok kez çarptırarak sıçratmak: *Çocuklar deniz kenarında taş sektiriyorlar.* **—3.** Bir şey yapmayı, bir işi aksatmak (genellikle olumsuz): *Hastalığımda beni ziyaret etmeyi bir gün bile sektirmedi.* **—4.** *Sektirmemek,* büyük bir dikkat içinde olmak: *Alacağını son kuruşuna kadar alır, santim sektirmez.*

SEKMEN a. *Yörs.* Arkalıksız, alçak iskemle; seki.

> **SEKO-** (fr. *séco-;* lat. *secare,* kesmek'ten). Org. kim. Bir moleküldeki karbon iskeletinin koptuğunu gösteren önek. (Örneğin seko-iridoitler, iridoitlerin beş zincirli halkasının kopması sonunda oluşur.)

SEKOBARBİTAL a. (fr. *sécobarbital*). Hipnotik olarak kullanılan kısa etkili barbitürik.

SEKO-İRİDOİT a. (fr. *séco-iridoïde*). Org. kim. Monoterpensel bir grup bileşiğe verilen genel ad; bu bileşiklerde iridoitlerin dimetil -1,2 izopropil-3 siklopentanın 5 zincirli halkası, 1 ve 5 numaralı karbon atomları arasında kopar; dolayısıyla bu bileşikler, dimetil -2,4 etil-3 heksanın türevleridir. (Gentiopikrozit, olöropein, sekologanozit gibi pek çok önemli bileşik ile gentianin, emetin, kinin, ajmalin ve striknin gibi bu bileşiklerden türeyen alkaloitler bu gruba girer.)

SEKOLOGANİN ya da **SEKOLOGANOZİT** a. (fr. *sécologanine* ya da *sécologanoside*'den). Org. kim. Formülü $C_{17}H_{24}O_9$ olan monoterpensel heterozit; bitkilerdeki loganozidin yükseltgen kopması sonunda oluşur; emetin, ajmalin, striknin ve kinin gibi alkaloitlerin öncüsüdür.

SEKONDER sıf. (fr. *secondaire*). Elektron. *Sekonder yayım,* İKİNCİL* YAYIM'ın eşanlamlısı.

SEKONDİ-TAKORADİ, Gana'da liman kenti, Batı bölgesi'nin merkezi; 255 000 nüf. XVI. yy.'da Hollandalılar'ın kurduğu Sekondi-Takoradi artık yeni yerleşmenin başlıca merkezi değildir. Kakao, kereste ve manganez dışsatımı. Balıkları tüketime hazırlama.

SE KONG → SE KHONG.

SEKOS a. (yun. sözc.). Tapınakların en kutsal bölümü. (Yunan tapınaklarında, burada tanrının heykeli; Mısır tapınaklarındaysa kutsal kayık bulunurdu.)

SÉKOU TOURÉ → TOURÉ (Sékou).

SEKOYA a. (lat. *sequoia*). Kaliforniya'da yetişen, yüksek boylu ve çok uzun ömürlü, kozalaklı ağaç. (*Taxodiaceae* altfamilyası.) [Eşanl. WELLINGTONİA.]

—ANSİKL. Sekoyalar 140 m yüksekliğe erişebilir. Küçük, üçgen kesitli, sivri ve kışın dökülmeyen güzel mavi-yeşil yaprakları vardır. Sekoyanın iki türü bilinmektedir: *Sequoia gigantea* [*Sequoiadendron giganteum* da denir] ve ABD'nin batısında yetişen *S. sempervirens.* Sekoyalar, soğuk bölgelerin (Spitzberg) Üçüncü Zaman tabakalarında fosil halinde çok yaygındır. Tohumla çoğalması kolay değildir, fakat çeliklemeyle çoğaltılabilir. *S. sempervirens*'in odunu değerlidir; neme iyi dayanır. Paris'te Jardin des Plantes'ta bulu-

T. Spiegel-Rapho

Kaliforniya'da (ABD) sekoya ormanı

nan 250 cm çapındaki bir sekoya gövdesinin enine kesiti üzerinde 2 000'den fazla yaş halkası sayılabilir.

SEKR → SEKİR.

SEKRAN sıf. (ar. *sekr*'den *sekrān*). *Esk.* Sarhoş: *"Öteden bir yılan çalar ıslık; / Mürg-i elhân hâmûş u sekrândır"* (Tevfik Fikret).

SEKRANİYET a. (ar. *sekrān* ve *-iyyet*'ten *sekrāniyyet*). *Esk.* Sarhoşluk, sarhoş olma.

SEKRE a. (ar. *sekre*). *Esk.* **1.** Sarhoş olma. **—2.** Baygınlık, dalgınlık.

SEKRETER a. (fr. *secrétaire*, geç. lat. *secretarius*'tan). **1.** Postalanacak belgeleri daktilo ve steno ile yazmak, mektupları hazırlamak, evrakları dosyalamakla görevli memur; yazman. **—2.** Kimi toplantılarda görüşmeleri ve alınan kararları yazan görevli: *Oturum sekreteri.* **—3.** Kimi ülkelerde yönetim işlerini yürüten görevli. **—4.** *Genel sekreter,* bir kuruluşun örgütlenme, yazışma ve eşgüdüm çalışmalarını yürüten yüksek görevli.
—Siyas. bil. *Genel sekreter,* kimi partilerde ya da sendikalarda yönetici.
—Uluslarar. huk. *Birleşmiş milletler genel sekreteri,* Güvenlik konseyi'nin önerisi üzerine Genel kurul tarafından beş yıl için seçilen, BM genel sekreterliği'nin yöneticisi.

SEKRETERKUŞU a. İnce uzun bedenli, hafifçe perdeli uzun ayaklı, kafasında uzun bir sorguç bulunan, iri (boyu 1,15 m) kuş. (Gündüzcü, uzun kuyruklu, çengelli gagalı bir kuştur. Üreme biçimi, beslenme rejimi [yılanlar, kemiriciler ve amfibyumlar ağır basar] sekreterkuşunun yırtıcı kuşlar arasında sınıflandırılmasına yol açar. Afrika savanlarında yerde yaşar, yaşama alanını adımlayarak av arar. Yuvasını alçak bir ağacın üstüne yapar. Bil. a. *Sagittarius serpentarius;* sekreterkuşugiller familyası; kartallar takımı.)

SEKRETERKUŞUGİLLER a. Afrika savanlarında yerde yaşayan, çengel gagalı, etçil, uzun bacaklı kuş familyası. (Tek türü sekreterkuşudur. Bil. a. *Sagittariidae;* kartallar takımı.)

SEKRETERLİK a. **1.** Sekreterin yaptığı görev, iş. **—2.** Bir ya da birçok sekreterin çalıştığı yer, büro. **—3.** Yönetimle ilgili çeşitli görevlerin yürütüldüğü yer, bu görevleri yürüten organ. (Eşanl. SEKRETERYA.)
—Uluslarar. huk. *BM genel sekreterliği,* Birleşmiş milletler'in, genel sekreter tarafından yönetilen idari organı.

Sekreterlik meslek lisesi *(Anadolu),* Ankara'da meslek lisesi. Kamu ve özel sektöre ait kurum, kuruluş ve işyerlerinde çalıştırılacak yabancı dil bilen sekreterleri yetiştiren, öğrencileri hem mesleğe hem de yükseköğretime hazırlayan okul, bir yılı hazırlık olmak üzere ortaokul üzerine dört yıl öğretim sürelidir. Öğrenciler son sınıfta yönetim ve ticaret sekreterliği, hukuk sekreterliği, tıp sekreterliği dallarından birini seçerek öğrenimlerini tamamlarlar. Lise, 1987-1988 öğrenim yılından başlayarak 3308 sayılı Çıraklık ve meslek eğitimi kanunu gereğince işletmelerde meslek eğitimi kapsamına alınmıştır. Sözkonusu uygulamada öğrenciler onuncu sınıftan başlayarak haftada iki gün teorik eğitimlerini okulda, haftada üç gün beceri eğitimlerini işyerlerinde görmektedirler.

SEKRETERYA a. (fr. *secrétariat*). SEKRETERLİK'in eşanlamlısı.

SEKRETİN a. (fr. *sécrétine*). Fizyol. Onikiparmakbağırsağında, bağırsak mukozası asit kimüs ile temasa geldiği an oluşan hormon. (Pankreas salgısını ve buna ek olarak safra bağırsak salgılarını başlatır.)

SEKS a. (fr. *sexe*). **1.** Cinsiyet, cinslik. **—2.** Cinsellik.

SEKSAPEL a. (amerikanca *sex-appeal*, *sex,* seks ve *appeal,* çağrı'dan). Bir kimseden, özellikle bir kadından söz ederken, cinsel çekicilik.

SEKSDÜKSİYON a. (fr. *sexduction;* lat. *sexus,* cinsiyet, ve *ductio, ducere,* iletmek). Bakteriyol. Bir cinsel etmen (F etmeni) aracılığıyla iki bakteri arasında gen aktarımını sağlayan mekanizma.
—ANSİKL. Döl etmeni bakteride iki biçimde bulunabilir: sitoplazmada serbest ve bağımsız biçimde (bu durumda aktarılamaz) ya da bakteri kromozomuna bağlı olarak. Kromozoma bağlı olduğunda, taşıyıcı bakteriye, yüksek olasılıkla birleşebilme özelliğini kazandırır: bu bakterilere "ybo" (yüksek birleşme olasılıklı) bakteriler denir. Seksdüksiyon sırasında F etmeni biraz bakteriyofaj gibi davranır. F^+ denen verici bakterinin genomunun bir bölümünü alıcı bakteri F^-'ye aktarır. Transdüksiyona (bir genin bakteriyofajdan bakteriye geçmesi) yakın olan bu olgunun genetik bakımdan farklı sonuçları vardır. Genetikçiler için, özellikle bakterilerin gen haritasının incelenmesinde değerli bir araçtır.

SEKSEK a. (*sekmek*'ten). **1.** Oy. Tek ayak üzerinde sekerek yere çizilen bir şekil üzerinde yassı bir taşı kaydırmaya dayanan çocuk oyunu. [Eşanl. KAYDIRAK.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Tek ayak üzerinde sekerek oynanan bir çocuk oyunu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Seksek oyununda yere tebeşir, kömür vb. ile bir şekil çizilir. Oyuncular bu çizgiler arasına koydukları yassı taşı, çizgilerin üzerine gelmeden tek ayak üzerinde sekerek ilerletir ve geri döndürürler. Taşı çizginin üzerine gelen yanar ve sırasını kaybeder. Taş sırayla birinci, ikinci, üçüncü ve diğer hanelere konularak kaydırılır ve bütün haneleri tamamlayan bir sayı kazanır.
• Aynı adı taşıyan bir başka çocuk oyununda da ilkin bir ebe seçilir. Ebe bir duvar, ağaç vb. önüne çizilen çizginin içinde durur. Burası ebenin kalesidir. Öteki oyuncular çevresini alır, ebeye yakalanmadan kaleye yaklaşır, ebeye dokunurlar. Ebe tek ayağı üzerinde sekerek bunlardan birini yakalamak zorundadır. Bu sırada ayak değiştiremez, öteki ayağını yere basamaz ve kalesinden çıkamaz.

SEKSEN as. say. sıf. **1.** Sekiz kere on: *Seksen kiloluk bir kadın.* **—2.** Addan sonra, "sekseninci" anlamında bir numaralama, bir sıralama belirtir: *Sayfa seksen.*
◆ a. **1.** 80 sayısı, rakamı (duruma göre ev, oda, sokak, otobüs numarası, yüzde vb. belirtir): *Sekseninde bir ihtiyar.* **—2.** *Kez, kere* vb. ilgeçlerle kullanıldığında, pek çok: *Sana seksen kere söyledim gitme diye.*

Seksen günde devrialem *(le Tour du monde en 80 jours),* Jules Verne'in romanı (1873). Zengin ingiliz Phileas Fogg, Reform Club'deki arkadaşlarıyla 80 günde dünya turu yapacağına iddiaya girer. İnsanlar ve doğa öğeleri kendisine karşı birleşmiştir sanki: kendisini haksız yere kovuşturan polis müfettişi Fix, yerlilerin saldırıları, fırtınalar vb. Phileas Fogg'un İngilizler'e özgü soğukkanlılığı, fransız uşak Passepartout'nun becerikliliği ve yazarın mizah yeteneği, İngiliz'in tüm engelleri aşmasını sağlar ve belirtilen günde geri döner.

SEKSENER ül. say. sıf. **1.** Üleştirmede, seksen sayısıyla belirlenen çokluktaki şey için kullanılır: *Seksener kişilik gruplar.* **—2.** *Seksener seksener,* seksen birimlik öbekler halinde.

SEKSENİNCİ sıra say. sıf. Seksen sayısıyla belirlenmiş sırada yer alan kimse, şey için kullanılır: *Sekseninci olmak. Kuruluşun sekseninci yıldönümü.*

SEKSENLİK sıf. **1.** Seksen birimden oluşan ya da seksen birim alabilen şey için kullanılır. **—2.** Yaklaşık seksen yaşında olan ya da öyle görünen kimse için kullanılır: *Seksenlik bir ihtiyar gibi yürüyorsun.*

SEKSİ sıf. (ing. *sexy*). **1.** Cinsel çekiciliği olan kimse; bu kimsenin bedeni, bedeninin bir bölümü, tutum ve davranışları için kullanılır: *Seksi bir kadın, bir erkek. Seksi bir ses. Seksi bir tavırla konuşmasını sürdürdü.* **—2.** Cinsel çekicilik veren ya da taşıyan bir şey için kullanılır: *Seksi bir elbise. Seksi fotoğraflar çektirmek, pozlar vermek.*

SEKSİST sıf. (fr. *sexiste*). Seksizme ilişkin.
◆ sıf. ve a. Seksizm taraftarı.

SEKSİYON a. (fr. *section*). Bölüm, kısım: *Hangi seksiyonda çalışıyorsun? Seksiyon şefi.*
—Biyol. Büyük bir cinsin ya da birbirine çok yakın türler grubunun alt bölümü. (Aynı seksiyondan olan türler genellikle birbirini döllleyebilir; başka seksiyondan olan türlerle ya hiç döllenmez ya da çok döllenir.)

SEKSİYONMAN a. (fr *sectionnement*). Dy. Bir katener hattında, birbirinden elektriksel olarak yalıtılabilen ve pantografların geçişine olanak verecek biçimde temas düzleminin mekanik sürekliliğini koruyan, birbirine yakın iki öğeyi mekanik ve elektriksel olarak ayırmayı sağlayan düzenek.

SEKSİYONÖR a. (fr. *sectionneur*). Dy. Elektrikli cer tesislerinde, yalnız akım geçmediği zaman çalıştırılabilen ve istenildiğinde bir devreyi açıp kapamaya yarayan akım kesme aygıtı.

SEKSİZM a. (fr. *sexisme*). Cinsiyete dayalı ayrımcılık.

SEKSOLOG a. (fr. *sexologue*). Seksoloji uzmanı.

SEKSOLOJİ a. (fr. *sexologie*). Cinselliğe ve onun değişik kökenli (organik, ruhsal, ilişkisel ve sosyo-kültürel) bozukluklarına ilişkin sorunları inceleyen bilim. (Eşanl. CİNSLİKBİLİM.)

kozalaklı dal

dev sekoya *(Sequoia gigantea)*

genç kozalaklar

sekoya *(Sequoia sempervirens)*

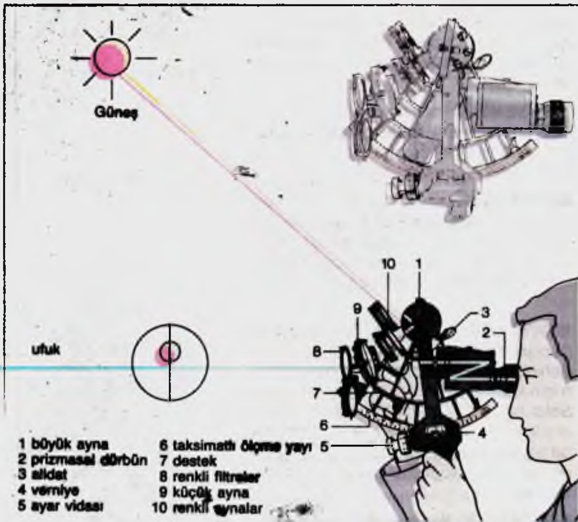
sekreterkuşu

—ANSİKL. Cinselliğe duyulan bilimsel ilgi oldukça yenidir. Tıp, cinselliği bir yandan Kraft-Ebbing ve Havelock Ellis gibi psikiyatrların çalışmalarının ışığında, bir yandan adli tıp sorunları yaratan cinsel sapıklıklarla, öte yandan deri ve zührevi hastalıklar bilimiyle ilgili olarak patolojik açıdan ele almıştır. Bunun dışında cinsellik sadece çocuk dünyaya getirmekten ibaretti.

S. Freud'un çalışmaları cinselliğe çok daha büyük bir alan sağlamıştır. Çocuk cinselliğinin anlaşılması cinsel işlevi salt çocuk dünyaya getirme eyleminden koparıyor ve buna paralel olarak biyolojik ilgi cinselliğin altında yatan fantazmaya doğru kayıyordu. Libido kavramı, Freud'un ruhsal yaşamda cinselliğe verdiği önemli rolün göstergesidir. Modern seksoloji, bir yandan, sosyol antropolojiye ve istatistiklere dayanan çalışmalardan (Kinsey'in amerikalı erkeklerin cinsel davranışı hakkında yaptığı anketler [1948] bu tür çalışmalara kapıyı aralamıştır [örneğin doktor Pierre Simon'un Fransızlar'ın cinsel davranışları üzerine yaptığı araştırma]), öte yandan biyolojik ve deneysel bir yaklaşımdan (laboratuvarda gönüllü çiftler üzerinde W. Masters ve V. Johnson'un yaptığı araştırmalar) yararlanarak İkinci Dünya savaşı'ndan sonra doğmuştur. Basın-yayın organlarınca geniş çapta ele alınan bu çalışmalar, kamuoyunda "normal" cinsel davranış fikrinin yaygınlaşmasını sağladı; çünkü bu normlar bilimsel sonuçlar olarak sunulmuştu. Cinsel sağlık Dünya sağlık örgütü'nün önderliğinde 1974'te yapılan çalışmalar sonucunda resmen şu şekilde tanımlandı: "İnsan kişiliğinin, iletişimin ve sevginin gelişmesini ve zenginleşmesini sağlamak amacıyla cinsel yaratığın bedensel, duygusal, zihinsel ve toplumsal yönlerinin bütünleşmesi". XX. yy.'ın sonunda cinsellik tabu olmaktan çıktı, bir meta haline geldi, başlı başına bir inceleme konusu olarak bireyselleşti ve özel uzmanlar edindi: seksologlar ve seksoterapötler. Bununla birlikte çok yönlü olduğu ve tıp fakültelerinin resmi ve zorunlu ders programlarında yer almadığı halde batılı ülkelerde "psikosomatik" bir yaklaşımla tıp tarafından ele alınmakta (jinekologlar ve psikiyatrlar) ve tedavi yönüne ağırlık verilmektedir.

Laboratuvardaki deneylere dayanarak cinsel birleşmeyi inceden inceye tanımlamış olan Masters ve Johnson'un çalışmaları davranışlara yönelik bir cinsel tedavi halini almıştır: tam bir cinsel eğitim. Bilinçaltını bir kenara bırakan Masters ve Johnson, cinsel bozuklukları, eşler arası ilişkilerde bir işlev bozukluğu biçiminde ele alarak çözümlemektedirler. Hasta çift tedavici çiftle karşı karşıya getirilir, oldukça kısa bir devrede nispeten az seansta, önce cinsel olmayan bedensel temasta bulunmaya, sonra düpedüz cinsel ilişkiye davet edilir. Bu ilk evrelerde tedavi edenlerin rolü (hastalarının vücuduna hiçbir suretle dokunmadan) sözle, bu ilişkilerin olumlu yanlarını belirterek eşleri cesaretlendirmek ve değerlendirmektir, ancak bu evreler tamamlandıktan sonradır ki, tam cinsel ilişki programlanabilir.

Çeşitli cinsel tedavi akımlarının dayandığı temelin bir kutbu Masters ve Johnson'un cinsel tedavi modeli ise, öteki kutbu psikanalitik yaklaşımdır. Bu yaklaşımların en tanınmış olanlarından bir tanesi Helen Kaplan'ınkidir (New York Cornell University). Helen Kaplan, görülen belirtinin anlamı ve cinsel tedavinin gerekçesi hakkındaki görüşleriyle Masters ve Johnson'un tutumunu değişime uğratmıştır. Wilhelm Reich'ın çalışmalarına dayanan bazı yaklaşımlar ise tedavi edenlerin, hastaların vücudu üzerinde bazı girişimlerde bulunmalarına az ya da çok yer verirler.

J. Randier belgesine göre

bir sekstantın işleyişi Bir gökcisminin (burada Güneş) ufka göre yüksekliğini ölçmek için aynanın (9) saydam bölümünden ufuk nişanlanır. Daha sonra ayna (1) tarafından yansıtılan ve önceden alidat (3) yardımıyla filtre (10) tarafından karartılan Güneş görüntüsü ufuk üzerine getirilir. Sekstantın açısı Güneş'in yüksekliğini belirler.

SEKSON a. Anavatanı Saksonya olan bir tür iri av ve savaş köpeğine Osmanlılar'ca verilen ad. (*Samsun* ya da *sansun* da denirdi.)

SEKSONCU a. Kur tar. Yeniçeri ocağı'nın 71. ortasından olanlara verilen ad. (*Samsuncu* ya da *sansuncu* da denirdi.)

—ANSİKL. Yeniçeri ocağı geleneklerine göre padişahın sekson denilen av köpeklerinin bakımı ve eğitimiyle görevliydiler. Köpekleri Tophane'deki bir yaylakta eğitirler, zaman zaman padişah huzurunda av talimi yaptırırlardı.

SEKSONCUBAŞI a. Kur. tar. Yeniçeri ocağı'nda 71. ortayı oluşturan seksoncuların amiri. (*Samsuncubaşı* da denirdi.)

—ANSİKL. Yeniçeri ocağı'nın yüksek rütbeli subaylarından sayılır, turnacıbaşıdan önce, zağarcıbaşıdan sonra gelirdi. Seksoncubaşılar dış hizmete çıkarlarsa yıllık 50 000 akçeden az olmayan zeamet alırlardı. Yükselenleri zağarcıbaşı olurdu.

SEKSOTERAPİ a. (fr. *sexothérapie*). Cinsellikteki işlev bozukluklarını tedavi için başvurulan yöntemlerin tümü.

SEKSOTERAPÖT a. (fr. *sexothérapeute*). Seksoterapi hekimi.

SEKSTANT a. (fr. *sextant;* lat. *sextans*, altıncı'dan). 60° lik (çember uzunluğunun altıda biri) taksimatlı bir ölçme yayı taşıyan ve gözlemci hareketli olmasına rağmen, bir gemiden gökcisimlerinin yüksekliğini ölçmeyi sağlayan aygıt.

—ANSİKL. Gökbil. ve Denizc. Belirli iki doğrultu arasındaki açıyı ölçmek için aynalar yardımıyla bu iki doğrultu çakıştırılır ve taksimatlı bir ölçme yayı üzerinde aynalardan birinin yer değiştirme miktarı ölçülür. İki aynanın çakışması sağlandığında, gemi güvertesindeki gözlemcinin istemdışı hareketleri ne olursa olsun, bu çakışma bozulmaz. Denizde, genellikle görünür varsayılan ufuk (karanlık gecelerde gözlem yapılmaz) ile bir gökcismi (çoğunlukla Güneş) arasındaki açı ölçülür.

Denizci sekstantının ortalama duyarlığı dakika düzeyinde olmasına karşın (yaklaşık 9 mile denk düşen nokta) kabarcıklı sekstantın duyarlığı 10' yı (yaklaşık 15 km'ye denk düşen nokta) geçmez.

SEKSTANT a. (fr. *sextant;* lat. *sextans*'dan). Gökbil. ALTILIK'ın eşanlamlısı.

SEKSTET a. (ing. *sextet*). Müz. → ALTILI.

SEKSTİLYON a. (fr. *sextillion*). Arit. Bir milyon kentilyon, yani 10^{36}.

SEKSTOS O EMPEİRİKOS, yunanlı filozof, hekim ve gökbilimci (İ.S. II.-III. yy.). Büyük bir olasılıkla Midilli'de doğdu; İskenderiye ve Atina'da yaşadı; 180-210 arasında Atina'da kuşkucu okulun başında bulundu. Üç yapıtı bilinmektedir Sekstos o Empeirikos bu kitaplarında stoacı filozofları eleştirir ve kuşkuculuğun ilkelerini ortaya koyar. *Pyrroneioi Hypotyposeis*'te yargıyı askıya alma *(epokhe)* ve ruhun bütünlüğü *(ataraksi)* kuramlarını savundu ve duyusal tasarımların özünden söz etmemekle birlikte bunların önemi üzerinde durdu. Bilimleri (geometri, retorik, gökbilim, dilbilgisi, hekimlik) konu alan *Pros Dogmatikus kai pros Mathematikus* (Dogmatiklere ve matematiğe karşı) adlı yapıtındaysa; kuşkucu ilkeleri uyguladı ve hekimlik alanında, hastalıklı durumları çözümlemekle yetinmek gerektiğini, bu çözümlemenin gerekli ilaçların seçimi için yeterli olduğunu belirtti.

Sekstos o Empeirikos'un önemi, hekimlikte deneyciliği benimsemesinin dışında, özellikle, bilmenin olanaksız olduğunu savunan akademici filizofIar ile, bilmenin ölçütlerini dış dünya ve deneye dayandıran kuşkuculuk arasında ayrım yapmasıdır. Sekstos o Empeirikos'un kuramları hemen hemen aynı dönemde Diogenes Laertios; daha sonraları da Montaigne ve Bayle tarafından yeniden ele alındı ve geliştirildi.

SEKSTUOR a. (fr. *sextuor*). Müz. ALTILI'nın eşanlamlısı.

SEKSÜEL sıf. (fr. *sexuel*). Cinsel.

SEKSÜPAR sıf. (fr. *sexupare;* lat. *sexus*, cinsiyet, ve *pare*, doğurmak'tan). Kendilerinden önceki döllenmesiz üremiş kuşaklardan sadece eşeyli bireyler vererek ayrılan yaprakbitleri için kullanılır.

SEKT a. (ar. *sekt*). *Esk.* Sesini kesme, susma.

—Ed. *Sekt-i melih* (güzel duraklama), aruz vezninde mef'ûlü mefâilün feûlün kalıbının, mef'ûlün fâilün feûlün şekline getirilmesi yolundaki değişiklik.

—ANSİKL. Mef'ûlü mefâilün feûlün (——·· ·—— ·——) kalıbında birinci kalıpçığın son hecesiyle (.) ikinci kalıpçığın ilk hecesinin (.) birleşmesi, bir uzun hece (—) oluşturur; böylece dize bir hece kısalmış olur: Mef'ûlün fâilün feûlün (——— —·— ·——). Kısalan hece dolayısıyla meydana gelen duraklamanın, tekdüzeliği kaldırdığı kabul edilir. Örn.: *"Hulya tepeler hayal ağaçlar/Durgun suda dinlenen yamaçlar"* (Y. K. Beyatlı). Burada ikinci dizede sekt-i melih vardır.

SEKTE a. (ar. *sekte*). **1.** Durma, kesilme: *Kalp sektesi.* **—2.** *Esk.* Zarar, bozukluk. **—3.** *Esk.* İnme. **—4.** *(Bir şeye) sekte vurmak*, kesintiye uğramasına yol açmak, kesilmesine neden olmak. || *Sekteye uğramak*, kesilmek, kesintiye uğramak.

—*Esk.* *Sekte-dar*, zarara uğramış, bozulmuş; bozuk. || *Sekte-i dimagiye*, beyin inmesi. || *Sekte-i kalb* → SEKTEİKALP. || *Sekte-i reeviye*, akciğere kan toplanması.

SEKTEİKALP a. (ar. *sekte* ve *ḳalb*'den *sekte-i ḳalb*). Kalp durması.

SEKTER sıf. ve a. Kendi savunduğu görüşlerden başkasına hoşgörü göstermeyen, dar kafalı bir kimse için kullanılır: *Çok sektersin. Sekter bir politikacı.*

◆ sıf. Darkafalılıktan kaynaklanan, hoşgörüsüzlüğü ortaya koyan bir davranış için kullanılır: *Sekter bir tutum. Sekter bir öğretim.*

SEKTERLİK a. Darkafalılık, hoşgörüsüzlük.

SEKTİRME a. Sektirmek eylemi.

—Ask. ve Sil. Yatık mermi yoluyla atılan bir top mermisinin hedef bölgesindeki araziye çarptıktan sonra sekerek sıçradığı mermi yolu üzerinde, havada patlayarak parçalanması. (Bu amaç için kullanılan mermiler, genellikle hassas ya da tavikli tapalı olup, açıktaki düşman personeline karşı kullanılır.)

SEKTİRMEK → SEKMEK.

SEKTÖR a. (fr. *secteur*). Bölüm, kesim: *Özel sektör. Hayvancılık sektörü.*

—Elektrotekn. Bir elektrik dağıtım ağının alt bölünümü. (Eşanl. ALTŞEBEKE.) || *Bir aygıtı sektöre bağlamak*, bu aygıtı, bir elektrik dağıtım şirketinin sektörüne bağlamak.

—İkt. KESİM'in eşanlamlısı.

—Meteorol. Ilıman bir siklonun her bölmesi. (Her biri bir hava kütlesine denk düşer.)

SEKÜLER sıf. (fr. *séculaire*). Gökbil. *Seküler değişimler,* YÜZYILLIK* DEĞİŞİMLER' in eşanlamlısı.

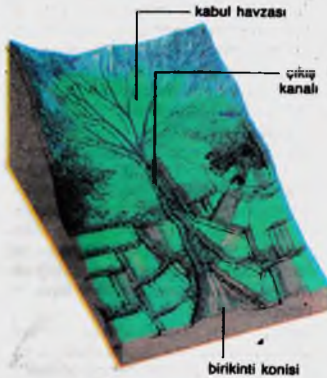
SEL, -lli a. (ar. *sell*). *Esk.* **1.** Sıyırma, yavaşça çıkarma. **—2.** *Sell-i seyf,* kılıç çekme: *"Sell-i seyf ile acem alaylarına doğru at sürer"* (Namık Kemal, XIX. yy.).

-SEL → -SAL.

SEL a. Hızlı ve düzensiz akan, uzunluğu az, şiddetli ve ani kabarmalar arasındaki zamanlarda az çok kuruyan dağ akarsuyu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir tamlayanla kullanıldığında, akar, yayılır, boşalır izlenimini veren şey: *Bir sevgi seli arasında sahneden ayrıldı. Sahneyi bir ışık seli kapladı.* **—3.** *Sel gibi akmak,* sözkonusu suysa, bol, gür biçimde akmak: *Gözlerinden yaşlar sel gibi akıyor;* zamansa çok çabuk geçmek; bir topluluksa, yığınsal biçimde hareket etmek: *Meydana doğru insanlar sel gibi akıyor.* || *Sel gider, kum kalır,* geçici durumlara güvenilmeyeceğini anlatır. || *(Bir yeri) sel götürmek,* oldukça çok yağmur yağmak; aşırı yağmur yüzünden su altında kalmak. || *Sel seli götürmek,* her yeri sel basmak. || *Sele gitti,* bir şeyden söz ederken "gereksiz yere telef oldu, boşa gitti' anlamında kullanılır. || *Seli suyu kalmamak,* bir meyveden ya da yemekten söz ederken, suyu çekilmek, suyu kalmamak. || *İnsan seli,* büyük bir kalabalık.

—Akışkan. mekan. *Sel rejimi,* suyun, açık bir kanalda, akış hızı yüzey dalgalarının ya da çırpıntıların yayılma hızını aştığındaki akışı.

—ANSİKL. Ani ve şiddetli su kabarmalarının sıklığı ve şiddeti, zaman zaman cılız doğal akışları ortadan kaldırır. Bu nedenle "sel" terimi, kurumadan akan her dağ akarsuyu için kullanılmaz. Sel, yukarı kesiminden aşağı kesimine doğru üç farklı bölümden oluşur: çok büyük sağanak yağışların yarattığı sellenmeyi toplayan, huni biçimindeki *kabul havzası;* genellikle çamurlu suların toplandığı, yamaçları derin biçimde yarılmış *akış kanalı;* selin hızlı akışı nedeniyle iri taneli olan yükün bırakıldığı ağızda bulunan *birikinti konisi.* Bu akarsuların

bir selin akışı

yol açtığı zararların büyüklüğü nedeniyle, bir buçuk yüzyıldır, selleri ortadan kaldırabilmek amacıyla birçok önlem alınmaya başlandı: yamaç havzaları yeniden ağaçlandırıldı; selin yatay profili yumuşak eğimli sahanlıklar dizisi biçiminde düzenlenerek taş setler ve büklümler çizen ince ve dar yataklar oluşturuldu. İki çeşit sel rejimi vardır: ana beslenme kaynağı eriyen buzul sularıysa *buzul rejimi,* hem buzul hem kar sularıyla besleniyorsa *buzul-kar* (nivoglasiyer) ya da *kar rejimi.* Yalnızca buzul rejimli sellerde, havzanın en azından % 15-20'si buzullarla kaplı olur ve yıllık debinin % 80-90'ı haziran-eylül arasında gerçekleşir (debinin çok zayıf olduğu aylarsa şubat-mart aylarıdır). Bu rejim, yıllık veriler birbiriyle karşılaştırıldığında büyük bir düzenlilik gösterir.

SEL (Kemal Salih), türk gazeteci (İstanbul 1900 - *ay. y.* 1975). Eczacılık fakültesi'nde öğrenciyken *Tasviri efkâr* gazetesinde başlayan gazeteciliğini Yunus Nadi (Abalıoğlu) tarafından yayımlanan *Yeni gün* gazetesinde sürdürdü. Daha sonra *Cumhuriyet* gazetesinin yazı işleri müdürü oldu (1924). 1925'ten sonra *Haftalık mecmua, Aylık mecmua, Hikâye ve roman gazetesi, Haftada bir gün* adlı süreli yayınları çıkardı. Yazılarından bir bölümünü *Kitap sohbetleri* başlığı altında topladı.

SEL (Niyazi), türk futbolcu ve yönetici (İstanbul 1908 - *ay.y.* 1990). Futbola Fenerbahçe kulübü'nde başladı (1925) ve uzun yıllar sağaçık oynadı (1929-1938). Bu süre içinde 5 kez milli formayı giydi. Futbolu bıraktıktan sonra Fenerbahçe yönetim kurulu'nda görev aldı, bir süre futbol takımının teknik yöneticiliğini yaptı.

SELACHİİ a. Zool. KIKIRDAKLIBALIKLAR sınıfının bilimsel adı.

SELACHİİ a. Bir sınıflandırmaya göre, KÖPEKBALIKLARI altsınıfının bilimsel adı.

SELACIKA çoğl. a. (ar. *selcuk*'un çoğl. *selācıka*). *Esk.* Selçuklular: *Selatin-i selacıka* (Selçuklular'ın sultanları).

SELADON a. (öz. a. *Céladon*'dan). **1.** Soluk yeşil renk. **—2.** Seram. Çin'de imal edilen ve XVII. yy.'dan beri bu şekilde adlandırılan gre ve porselen. (Sırları, yeşil renkleriyle, *Astrée* romanındaki çoban Céladon'un kurdelelerinin rengini çağrıştırıyordu. Sonradan seladon terimi, bu seramiklerin taklitleri için de kullanıldı.) [Bk. *ansikl.* böl.]

seladon
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

—ANSİKL. Seram. İlk seladonlar, çağımızdan hemen önce Anhuei'de imal edildi. Yapımı, Han hanedanıyla birlikte (Yüe krallığı) Cıciang'da sürdü ve tonları mavimsi yeşilden zeytin yeşiline kadar değişen bir renk yelpazesi elde edildi; bu renk gamının tonları sırın içerdiği demir oksitin indirgenerek pişirilmesiyle elde ediliyordu (Vu Yüe krallığı'nın bisiyao'su [gizli parçaları], X. yy.). Süsleme kazılarak ya da kalıpla yapılıyordu. Song devrinde bu üretim Hınan çömlekçilerini etkiledi (Kuzey' in zeytin yeşili seladonları ve 1105-1126 arasında imparatorluk imalatı olan mavi

Giraudon

Longçuan (Cıciang) yapımı **seladon** kâse
Güney Songlar dönemi (1127-1279)
Guimet müzesi, Paris

tonlardaki jular). Kuzey Songları'nın devrilmesinden sonra imparatorluk çömlekçileri Hangcou'ya taşındı. Aynı yıllarda Longçuan (Cıciang) fırınları büyük gelişme gösterdi: açık gri porselen üstüne katıksız yeşil sır kaplama uygulandı. Yüenler zamanında bu fırınların imalatı özellikle Yakındoğu'da çok aranıyordu. Ağır ve sağlam parçalar, sarı yansımalar yapan parlak bir sırla kaplıydı. Seladonlar Kore, Çinhindi, Siyam ve Japonya'da taklit edildi. (Seladonların çince adı: çingci.)

SELADONİT a. (fr. *céladonite*). Miner. Glokoni'ye benzeyen, hidratlı doğal demir ve potasyum silikat. (Seladonit piroksenin ayrışmasıyla oluşur.)

SELAGİNACEAE a. Güney Afrika'da ya da Madagaskar'da yetişen, *selago* cinsi gibi, çiçekleri üstyumurtalıklı ve bitişiktaçyapraklı bitkileri kapsayan familya.

SELAGİNELLA a. Eğreltiye benzeyen bitki. (Daha çok tropikal bölgelerde, nemli ve gölgeli yerlerde yetişen 500'den fazla selaginella türü bilinmektedir. Ilıman bölgelerde yetişen türleri [üç tür] küçük sürüngen bitkilerdir; sapın üzerinde karşılıklı olarak üçgenimsi küçük yapraklar yer alır; damarları dallanmayan bu yapraklar bir spor başağı biçimindedir; bunun dip kısmında iri dişi sporlar [makrospor], tepesinde de küçük erkek sporlar [mikrospor] bulunur.)

SELAHATTİN II (Yusuf el-Melik ün-Nasır) [Halep 1229 - Şam 1260], Şam eyyubi meliki. 1236'da, annesi Dayfa'nın vesayeti altında babasının yerini aldı ve 1250'de, Mısırlılar ailesini ülkelerinden kovdukları sırada, sultan ilan edildi; Mısırlılar'a yenildi, ancak Suriye'de sultan olarak kabul edildi. 1260'ta moğol istilası, devletlerine dalga dalga yayıldı; Şam'da tutsak düştü ve öldürüldü.

SELAHATTİN ADİL PAŞA → ADİL (Selahattin).

SELAHATTİN ENİS → ATABEYOĞLU (Selahattin Enis).

SELAHATTİN EYYUBİ (Tekrit, Irak, 1137/1138 - Şam 1193), Eyyubi devletinin ve hanedanının kurucusu (1174-1193). Ravadiye aşireti reislerinden Şadi bin Mervan'ın torunu, Necmettin Eyüp'ün oğlu. Azerbaycan'ın Dvin kentinden Bağdat'a gelen aileye Musul atabeyi tarafından Tekrit ıkta olarak verildi. Daha sonra Necmettin Eyüp Baalbek valiliğine atanırken, kardeşi Şirkûh da Suriye atabeyi Nurettin Zengi'nin hizmetine girdi. İki kardeş Nurettin'in Şam'ı ele geçirmesinde önemli rol oynayarak Suriye atabeyinin gözüne girdiler. Böylece Necmettin Şam valiliğine getirilirken, Humus da Şirkûh'a dirlik olarak verildi. Daha sonra Mısır'la ilgilenmeye başlayan Nurettin, komutanı Şirkûh'u Haçlılar'a karşı savaşması için fatımi halifesi el-Adit'in hizmetine verirken, Selahattin'i de yardımcısı olarak onun yanına kattı. Buyruğundaki askerleriyle Mısır'ı kısa sürede denetimi al-

Fleming

Selahattin Eyyubi
fatımi okulu minyatürü (1180'e doğr.).
British Museum, Londra

selam veren yeniçeri
Atatürk kitaplığı
İstanbul

tına alan Şirkûh ölünce (1169), yeğeni Selahattin ordu tarafından onun ardılı ilan edildi. Fatımi halifesi Adit de Selahattin'i "el-Melik ün-Nasır" unvanıyla vezirliğe atamak zorunda kaldı. Kendisine karşı çıkan mısırlı ve sudanlı şii askerlerin ayaklanmasını şiddetle bastırdıktan sonra yönetime tam anlamıyla egemen olan vezir Selahattin Eyyubi, Haçlılar'ın bizans donanmasının da yardımıyla yine aynı yıl Dimyat üzerine yaptıkları saldırıları başarıyla püskürttü; ardından karşı saldırıya geçerek Gazze ve Aila kentlerini ele geçirdi (1170); Yemen ve Yukarı Nil seferleri sonunda Kızıldeniz'in iki kıyısını denetimi altına aldı. Halife Adit ölünce de devletin başına geçerek fatımi egemenliğine son verdi (1171). Böylece Eyyubi devletinin ilk hükümdarı olarak fatımi yönetiminin son izlerini ortadan kaldırdı; hutbelerde kendisininkinin yanı sıra abbasi halifesinin adını okutturmakla, islam dünyasında sünni ve şii iki halife bulunması durumuna son verdi. Ancak, Eyyubi devletini tanımayan ve bağımsızlığını onaylamayan eski efendisi Nurettin bin Zengi ile arası açıldı. Bunun üzerine Selahattin de onun Suriye'de izlediği tutuma karşı çıkınca, ikisi arasında bir çatışmanın kaçınılmaz olduğu bir sırada Nurettin öldü (1174).

Nurettin'in çocuk yaştaki oğlu İsmail'in naipliğini elde etmek amacıyla zengi emirleri arasında başlayan savaşımda kendisini ölen atabeyin gerçek mirasçısı sayan Selahattin Eyyubi, Şam'ı aldı; ardından da Nurettin'in dul eşiyle evlenerek Suriye Eyyubiler'de, Musul ve Halep de Zengi sülalesinde kalmak üzere Zengiler'le anlaşmaya vardı (1176). Anadolu selçuklu hükümdarı Kılıç Arslan II ile Haçlılar'a karşı bir dostluk antlaşması yaptı (1180), böylece kuzey sınırlarını güvenceye aldıktan sonra Nurettin'in oğlu İsmail'in ölmesinden yararlanarak Zengiler üzerine yürüdü ve Halep'i ele geçirdi (1183). Yıllık vergiye bağladığı Haçlılar'la 4 yıllık bir barış antlaşması yaptı (1185). Musul'u iki kez kuşatmasına karşın alamadıysa da el-Cezire'yi topraklarına kattı ve İzzettin Mesut Zengi'yi kendisine bağlı bir atabey durumuna getirmeyi başardı (1186). Filistin kralı Baudouin V öldükten sonra yerine geçen Gui de Lusignan'dan yüz bulan vasalı Trablusşam kontu Raimond III, aradaki barış antlaşmasını çiğneyip Şam'dan Mısır'a gitmekte olan büyük bir islam kervanını basarak yağmaladı ve ödemekte olduğu yıllık vergiyi de artık vermeyeceğini duyurdu (1187). Bunun üzerine Haçlılar'a karşı cihat ilan eden Selahattin Eyyubi, türk-arap ayırımı yapmaksızın tüm müslüman savaşçıları ortak bir amaç uğrunda kendi çevresinde topladıktan sonra Taberiye doğrultusunda harekete geçti. Filistin kralı Gui de Lusignan ile kont Raimond komutasındaki haçlı ordusunu Hattin'de yendi ve Taberiye, Nasıra, Samiriye, Sayda, Beyrut, Akkâ, Ramle, Aşkelon, Gazze ve Kudüs kentlerini sırasıyla ele geçirdi (1187). Kudüs'te, Mescidi Aksa'yı 80 yıl sonra yeniden ibadete açtı; kiliselerin çatılarındaki haçları indirttiyse de "Makamı Mukaddese" kilisesinde 4 suriyeli papazın dinsel ayinleri sürdürmesine izin verdi. Daha sonra kuzeye doğru yürüyerek hıristiyanların elinde bulunan Sur, Trablusşam ve Antakya kaleleri dışındaki tüm yerleri kendi topraklarına kattı (1188).

Kudüs'ün müslümanların eline geçmesi üzerine başlayan üçüncü haçlı seferi sırasında (1189-1192) Fransa kralı Philippe ile İngiltere kralı Arslan Yürekli Richard yönetimindeki hıristiyan ordusu Akkâ kalesini kuşattı (1189). Hıristiyan saldırılarına karşı iki yıl direnişini sürdüren kale, sonunda teslim oldu (1191). Akkâ alındıktan sonra Filistin kralına verildi ve Arslan Yürekli Richard ile anlaşmazlık içinde bulunan Fransa kralı Philippe de ülkesine döndü. Haçlılar'ın başında tek kral olarak kalan Richard, Yafa'yı ele geçirdiyse de (1192) gerçek hedefi olan Kudüs'ü Selahattin'den almayı başaramadı. Sonuçsuz savaşlarda ordusu iyice yıpranan ve tahtının tehlikede olduğunu öğrendiği için İngiltere'ye dönmeye karar veren Richard, sonunda Selahattin'le bir barış antlaşması yapmak zorunda kaldı (1192). Buna göre Sur'dan Yafa'ya kadar uzanan kıyı şeridi Haçlılar'da, Kudüs de müslümanlarda kalacak; ancak, hıristiyan hacıların buradaki kutsal yerleri silahsız olarak ziyaret etmelerine izin verilecekti. Ayrıca, Ramle, Gazze ve Aşkelon kaleleri de iki tarafın işine yaramaması için yıkılacaktı. Böylece Filistin'in büyük bölümünü elinde tutarak Filistin-Mısır bağlantısının güvencesini yitirmeyen savaş yorgunu Selahattin, dinlenmek için Şam'a çekildi. Yorgunluğu ağır bir hastalığa dönüşünce de ülkesini oğullarıyla kardeşi arasında bölüştürdü (1193). Onun ölümü üzerine oğullarıyla kardeşi Adil Seyfettin aralarında taht kavgasına başladılar (→ EYYUBİLER.) [→ Kayn.]

selamlık alayı
(ortada Abdülhamit II)

SELAHATTİN ZERKÛB, türk tasavvuf adamı (öl. Konya 1258). Mevlana Celalettin Rumi'nin yakınlarından, mevlevi tarikatının ulularındandır. Yaşamıyla ilgili bilgi azdır. Mevlevilikle ilgili kaynaklarda belirtildiğine göre Konya çarşısında kuyumcuydu. Dükkânda kıvılcımlar saçarak altın döverken, bu görüntü Mevlana'nın bazı tanrısal gerçekleri sezmesine yardım etti. Mevlana, Şems-i Tebrizi'de gördüğü tanrısal halin, onun öldürülmesinden sonra Selahattin'de kendini gösterdiğini kabul etti; onu kendine mürit ve musahip yaptı.

SELAHİYET ya da **SALAHİYET, -ti** a. (ar. *salah* ve *-iyyet*'ten *salahiyyet*). *Esk.* **1.** Yetki: *Selahiyet sahibi olmak. Bir işe selahiyeti olmak.* **—2.** *Selahiyet dairesi,* herhangi bir yetkinin sınırları. || *Selahiyet-i tâmme,* tam yetki.
—Huk. YETKİ'nin eşanlamlısı. || *Selahiyet ihtilafı* → YETKİ* UYUŞMAZLIĞI. || *Selahiyet tecavüzü* → YETKİ* TECAVÜZÜ.

SELAHİYETLİ sıf. *Esk.* Bir konuda yetkisi olan bir kimse için kullanılır; yetkili.

SELAHİYETSİZ sıf. *Esk.* Yetkisi bulunmayan, kendisine yetki tanınmamış kimse için kullanılır; yetkisiz.

SELAHİYETSİZLİK a. Huk. YETKİSİZLİK'in eşanlamlısı.

SELAM a. (ar. *selâm*). **1.** Bir kimsenin, başka bir kimseye yaklaşırken, onunla karşılaştığında ya da onun yanından uzaklaşırken nezaket göstermek için belli bir düzen ve sıra ile yaptığı hareketlerin, söylediği sözlerin tümü: *Bir kimseye selam vermek. Bir kimsenin selamını almak. İçten, kibar, resmi bir selam.* **—2.** Bir kimseye, bir şeye karşı resmi olarak ya da gelenekle öngörülen saygı biçimi; *İzci selamı. Derviş selamı.* **—3.** Bir kimseye doğrudan ya da başkası aracılığıyla iletilen sevgi, saygı, iyi dilek: *Selamını ilettim, çok sevindi.* **—4.** *Selam!,* bir kimseyle karşılaşıldığında ya da ona yaklaşırken söylenen kalıp söz. || *Selam çakmak,* bir kimseye selam vermek (tkz.). || *Selam durmak, selama durmak,* kendisine saygı duyulan birini ya da bir büyüğünü, amirini selamlamak için yolu üzerinde durmak, ayakta selam vermek: *Yolun kıyısına dizilecek, selam duracaksınız.* || *Selam etmek,* uzakta bulunan birine mektup ya da bir kimsenin aracılığıyla esenlik dileğini iletmek. || *Selam olsun,* bir kimseye beslenilen saygı, esenlik dilekleri "ona erişsin" anlamında söylenilen iyi dilek sözü. || *Selam sabah,* selamlaşıp konuşarak hal hatır sorma. || *(Birine) selam söylemek, selam yollamak,* bir kimseye, biriyle esenleme dileği ve haberi göndermek: *Dayım size selam söyledi, yarın gelmenizi istiyor;* birinin gönderdiği selamı başkasına söylemek, iletmek. || *Selam vermek,* namazı bitirirken başı sağa sola çevirmek. || *Selam verdik, borçlu çıktık,* birine küçük bir yakınlık gösteren bir kimseye büyük bir iş yükletilmesi karşısında yakınlık gösteren kişi tarafından duyduğu pişmanlığı belirtmek için söylenir. || *(Biriyle) selamı sabahı kesmek,* bir kimseyle her türlü dostluk ve arkadaşlık ilişkisini kesmek: *O günden sonra onunla selamı sabahı kestim.*
—*Esk.* **1.** Barış, rahatlık. **—2.** Sonu iyi ve hayırlı çıkma. **—3.** Gelip geçici olmayış, bakilik. (Tanrı'nın sıfatlarından). **—4.** Tanışıklık, aşinalık; tanış. **—5.** *Selamun aleyküm* → SELAMÜNALEYKÜM. || *Aleyh-is-selam* → ALEYHİSSELAM. || *Aleyküm selam* → ALEYKÜMSELAM. || *Dar-üs-selam* → DARÜSSELAM. || *Medinet-üs-selam* → MEDİNE.
—Ask. Silahlı kuvvetlere mensup personelin (asker ya da sivil) amirine, üstüne, sancağa, cenazeye ve geçit töreninde töreni kabul eden komutana karşı göstermesi zorunlu saygı hareketi. (Selam, personelin üniformalı ya da sivil, silahlı ya da silahsız bulunduğu duruma göre değişik biçim ve tavırla yapılır.) || *Selam topu* → SELAMLAMA* ATIŞI.
—Denizc. Savaş ya da ticaret gemilerinin birbirleriyle karşılaştıklarında uluslararası yönetmeliklere göre birbirlerine gösterdiği saygılı davranış (kuru sıkı top atışı, mürettebatı çamarivaya çıkarma, bayrağı yarıya indirme vb.).
—İsl. Sözcük, "sağlam, dokunulmamış, eksiklik ve ayıptan arı duru ve uzak olmak" anlamına gelen arapça *selime* fiilinden türetilmiş bir addır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kur. tar. *Selam ağası,* Osmanlılar'da sadrazam ve bazı vezirlerin buyruğunda çalışan, teşrifat ile ilgili görevli. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Selam çavuşu,* Osmanlılar'da padişah ve sadrazamı atlarına bindikleri ve atlarından indikleri sırada alkışlamakla görevli çavuşlara verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Spor. *Silahla selam verme,* eskrimde, sporcuların bir nezaket kuralı olarak, karşılaşmanın başında ve sonunda silahlarıyla birbirlerini selamlamaları.
—Tasav. Sema sırasında dört bölümlük ayin-i şerif'in bölüm aralarında yapılan duraklama. || *Selam başı,* sema ayininde bölümlerden her birinin bitmesine verilen ad.

—ANSİKL. İsl. Tefsirlerde sözcük "Tanrı' nın ceza ve gazabından uzak tutulma" olarak yorumlanır. *Dar üs-selam* ve *sübül üs-selam* tamlamalarındaki "selam"lar ise, Tanrı'nın adlarından biridir. "Selam" sözcüğünden türetilen *selleme* fiili ise, "Hz. Peygamber'e salat ve selam olsun" anlamına gelir.

"Selam" sözcüğüne, cahiliye devrindeki şiir ve metinlerde de rastlandığı gibi, ibranice ve aram dilinde de hem sözcük hem de tümcede özne olarak görülür (selâmâ alâk). Hz. Muhammet selam vermeye ve almaya çok önem verir; selamı meleklerin cennettekileri kutsaması ve onlara dua etmesi olarak kabul ederdi. Namazda selam, şahadetten önce gelir. Salatın tam şekli, oturulmuş olduğu halde başı sağa ve sola döndürürken *es-selamu aleyküm ve rahmetullah* demektir. Selamın islama özgü bir nitelik kazanmasında Kuran'da bu sözcükle ilgili ve bu sözcükten oluşturulan deyimlerin sıkça yer almasının önemli etkisi olmuştur. Hz. Peygamber *es-selamu aleyküm* yerine daha çok *selamun aleyküm* derdi. İslamın ilk dönemlerinden başlayarak ölüler için *aleyk es-selam*, diriler içinse *es-selamu aleyke* denildi. Daha erken dönemlerde *selam*'a ek olarak "ve rahmetullahi ve berekâtuhu" da denilirdi. Mektupların sonunda yer alan *es-selamu* sözcüğü ise "İşte bu kadar" anlamını da içerir. Yine ilk dönemlerde, müslüman olmayanlara selam vermek gerektiğinde *es-selamu alâ men ittaba'a'l-huda* denirdi. Koyu dindar sünniler, yalnızca Hz. Peygamber'e *aleyh is-selam* derler.

Yaygın bir inanca göre selam vermek sünnet, selam almak ise farzdır. Hz. Muhammet, Allah'a ant içerek başladığı bir hadisinde "İman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olmazsınız" dedikten sonra, çevresindekilere, ancak selamlaşarak aralarında sevgi bağı kurabileceklerini belirtir; başka bir konuşmasında müslümanların birbirleri üzerindeki haklarından birinin de selama selamla karşılık vermek olduğunu söyler. Kuran'da da "Kendi evinizden başka evlere, izin alıp ev halkına selam vermeden girmeyiniz" (XXIV, 27) denilir; bir başka ayette de verilen selamı daha güzeli ile ya da hiç olmazsa aynı sözlerle yanıtlamak gerektiği belirtilir (IV, 86). Kuran' da ayrıca cennetliklerin birbirlerini, meleklerin müminleri selamlayacakları bildirilir.

Müslümanlar, geleneksel olarak dualarında Hz. Muhammet'e, aile bireylerine ve arkadaşlarına, öteki peygamberlere, iyi (salih) kullara selam okuyarak onların anılarına saygı ve bağlılıklarını göstermiş olurlar.

—Kur. tar. Selam ağasının görevi, konukları karşılayarak saray ya da konağın selamlık bölümüne almak, sonra da konukların geldiklerini sadrazam ya da vezire bildirmekti. Ev sahibi, konuklarla ya da konuk ile görüşmek isterse bu isteğini saray ağasına söyler ve bundan sonra konuklar ya da konuk huzura kabul edilirdi. Bu tür görevlere kendilerine güvenilen kimseler getirilirdi. Selam ağalığı, saltanatın kaldırılışına kadar sürdü.

• *Selam çavuşları* tören sırasında yolun iki yanına dizilip padişah ya da sadrazamı alkışlarken, maiyetteki öteki görevliler de bir ağızdan "Hu!" çekerlerdi. Padişah ve sadrazam sefere çıkarken, seferden dönerken, Hırkai saadet dairesi'ni ziyarete giderken ve cuma selamlığında da selam çavuşları ve maiyetindekiler aynı görevi yerine getirirlerdi.

SELAM (Sâ'ib), lübnanlı siyaset adamı (Beyrut 1905). İçişleri bakanlığı (1946, 1960-61) yaptı, 1952-1953, 1960-61 yıllarında, bir kez de ekim 1970'te Başbakanlığa getirildi. Beyrut'a bir israil komando saldırısı ve karşı gösteriler sonucu, nisan 1973'te istifa etti. Sünni müslüman olarak lübnanlı müslümanların başlıca önderlerinden biriydi. Bu nedenle 1982'de, Filistinliler'in Beyrut'tan çekilmeleriyle ilgili görüşmelerde önemli rol oynadı.

SELAME BİN MEHMET, türk mimar (XI. yy.). Urfalıdır; büyük selçuklu sultanı Melikşah döneminde Diyarbakır'da gerçekleştirilen yapıların mimarıdır. Diyarbakır Ulu camisi'nde ve Diyarbakır surlarında çalıştığı sanılmaktadır.

SELAMET, -ti (ar. *selâmet*). **1.** Esen olma durumu; esenlik: *Hepinize selamet diliyorum. Allah selametler versin.* **—2.** Korku, tasa ve tehlikeden uzak olma, güvenlikte olma: *Selameti kaçmakta bulmak. Bu insanların selameti için elbirliğiyle gayret göstereceğiz.* **—3.** *Selamete çıkmak*, tüm korku, tehlike ve tasadan kurtularak güvenliğe kavuşmak. || *Selametle*, bir kimseyi uğurlarken söylenen iyi dilek sözü; sağlıcakla, esenlikle: *Evinize selametle varın.*

—Esk. ed. Kusursuz yapıtın düşünce, duygu, beğeni vb. bakımından taşıdığı kabul edilen nitelik: *Selamet-i fikir, selamet-i his, selamet-i zevk.*

—İkt. tar. *Selamet akçesi*, Osmanlı döneminde derbentlerden ve başka geçit yerlerinden geçişlerde alınan vergi. (Geçit resmi, müruriye gibi adlar da verilen bu vergiye halk arasında "toprak bastı parası" denirdi. Verginin miktarı her yerde aynı değildi. İktisap mukataasının konulduğu 1826'da değişikliğe uğrayan bu vergi, Tanzimat'tan sonra kaldırıldı.)

SELAMET ya da **BAHR-SELAMET,** Çad'da ırmak, Şari'nin kolu (sağ kıyıdan). Çad'daki bir yönetim bölümüne (63 000 km^2; 131 000 nüf. [1988] merkezi *Am Timan*) bu ırmağın adı verilir.

Selameti umumiye kulübü, türk siyasal derneği. Çoğunluğu hukuk öğrencisi olan İbrahim Naci, Giritli Ali, Rıza Abut, Pertev Tevfik, Mustafa (Demokrat), Fuat Şükrü (Dilbilen) ve arkadaşları tarafından 1906-1907 yıllarında kuruldu. 1789 Fransız devrimi'nin Kamu selameti komitesi'nden esinlenen dernek Avrupa'da basılan Jön Türk yayınlarını gizlice dağıtma eylemini üstlendi. 1908'de Meşrutiyet'in ilanından sonra serbestçe çalışan dernek üyeleri, 1909'da Osmanlı demokrat fırkası'nın kuruluşuna katılınca derneğin yaşamı sona erdi.

SELAMETLEMEK g. f. *Bir yolcuyu, bir konuğu selametlemek*, onu uğurlamak, geçirmek, yolcu etmek.

SELAMİYE a. Tasav. Celvetiye tarikatının kollarından biri (XVII. yy. ortalarında kuruldu. Adını kurucusu Selami Ali Efendi'nin adından alır. Sünni ilkelere bağlı, zikir ve ibadeti dinin temeli sayan bir tarikattır. Bundan başka *sadiye* tarikatının kollarından biri de aynı adla anılır. Ancak, bu tarikat sünni ilkelerin çoğunu benimsemez.)

—Esk. giy. Selamiye tarikatından olanların giydiği, ipekli kumaştan yapılmış, süslü bir tür takke.

SELAMLAMA a. Selamlamak eylemi, selam verme.

—Ask. Asker kişinin, bir üstüne, bayrağa, cenazeye saygısını göstermek üzere yaptığı kurallara uygun hareket. (Selamlama, sağ el şapkanın sağ kenarına gelecek şekilde kaldırılarak yapılır.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Selamlama atışı*, şehitlerin anılması, devlet başkanının seçilmesi, yabancı devlet başkanlarının karşılanması, ülkeye hizmette bulunmuş kişilerin ya da tarihsel anlamı olan olayların anılması vb. törenlerde top ya da tüfekle, kurusıkı olarak yapılan saygı atışına verilen ad.

—ANSİKL. Ask. Türk silahlı kuvvetleri'nde selamlama el, baş, göz, kılıç, boru vb. ile yapılır. Selamlamada önce ast rütbede olanlar üst rütbeli olanlara selam vermek zorundadır (üstü selamlamayan astlar cezaya çarptırılır). Aynı rütbeden olanlar ya da karşılaşıldığında birbirinin rütbesini fark edemeyenler birbirlerini beklemeden selam verirler. Selamlamada, selam verme biçim ve kurallara her rütbeden askerin tam olarak uyması zorunludur. Selamlama her yerde ve her zaman yapılır, belirli istisnalar dışında farkına varmamak, görmemek gibi özürler geçerli sayılmaz.

Başlıca selamlama biçimleri: *el ile selamlama:* başın açık olmadığı zamanlarda, sağ el, dört parmak bitişik olmak üzere, başparmak ucu işaret parmağının ikinci boğumuna gelecek ve avuç içi yere dönük olacak biçimde şapkanın güneşliğinin kenarına hızla götürülerek yapılır. *Baş ile selamlama:* üstün yanına başı açık olarak giren subay, astsubay, üste yaklaşık üç adım kala esas duruşa geçerek başını boyundan süratle eğip kaldırarak selamlamayı yapar. Bu hareket sırasında gövdenin belden eğilmemesine dikkat edilir. Er ve erbaşlar ise aynı durumda yalnızca esas duruşa geçerek selamlama yaparlar. *Yürüyüş halinde selamlama:* tören geçişinde üstün önünden geçerken baş sert bir biçimde üste doğru çevrilir ve üç adım geçinceye kadar üst gözle izlenir, sonra baş aynı biçimde öne çevrilir. Bu birliğin başındaki komutan ise elle selam verir. Silah ve borularla selamlama ise tören talimatnamesinde belirtilen kurallara göre yapılır.

SELAMLAMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi (araç tümleci +) selamlamak*, bir kimseyle karşılaşıldığında ya da ondan ayrılırken, ona saygısını somut biçimde belirtmek, selam vermek: *Arkadaşını başıyla selamlamak. Dostunu bir el hareketiyle selamladı.* **—2.** *Bir kimseyi, bir şeyi selamlamak*, o kimseyi, o şeyi asker selamıyla ya da bir yönetmelikte öngörülen ya da gelenekleşmiş bir saygı belirtisiyle onurlandırmak: *Bir devlet başkanını top atışlarıyla selamlamak. Oyuncular halkı selamlamak için sahneye geldiler.* **—3.** *Bir olayı, bir eylemi, bir başarıyı vb. selamlamak*, onu, duyulan saygıyı, hayranlığı ve onaylamayı belirterek kutlamak: *Onun kişiliğinde, bu yolda canını feda eden bütün araştırmacıları selamlıyoruz.*

—Ask. Selam verme kurallarını yerine getirmek. || *Tüfekle selamlamak* ya da *silahla selam durmak*, askeri kişileri selamlamak için, tüfekle yapılan, saygı davranışını kurallara uygun olarak yerine getirmek. (Dikkat komutunun ardından "selam dur!" komutu verilir.) || *Bir birliği selamlama durumuna getirmek*, birliği denetlenebilmesi için tören yerinde hazır bulundurmak.

—Denizc. ve Ask. denizc. *Çamariva ile selamlamak*, bir gemi mürettebatından söz ederken, içinde devlet büyüğü bulunan geminin geçtiği bordaya dizilerek üç kere "sağol" diye bağırmak. (SESLE SELAMLAMAK da denir.) || *Karayı selamlamak*, bir gemiden söz ederken, limana girerken top atışıyla kenti selamlamak. || *Sancağı* ya da *sancakları selamlamak*, sancağı ya da sancakları direğe çekerek selamlamak. || *Yelkenle selamlamak*, bir yelkeni birkaç kere indirip basarak selamlamak.

◆ **selamlanmak** edilg. f. Selamlamak eylemine konu olmak: *Konuk devlet başkanı top atışlarıyla selamlandı.*

◆ **selamlaşmak** işt. f. **1.** Karşılıklı olarak birbirine selam vermek. **—2.** Tanışıklığı pek az olmak: *Selamlaşıyoruz, ama henüz adını bile bilmiyorum.*

SELAMLANMAK → SELAMLAMAK.

SELAMLAŞMA a. Selamlaşmak eylemi.

SELAMLAŞMAK → SELAMLAMAK.

SELAMLAYIŞ a. Selamlamak eylemi ya da biçimi.

SELAMLIK a. **1.** Eski türk konak ve köşklerinde erkeklere ayrılan bölüm. (Karşt. HAREMLİK.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Tekkelerde şeyhe ayrılan özel bölüm. **—3.** *Haremlik selamlık olmak* → HAREMLİK.

—Kur. tar. *Selamlık alayı*, Osmanlılar'da padişahlar cuma namazına giderken düzenlenen tören. (*Cuma selamlığı* da denirdi.) [→ CUMA* ALAYI.]

selam ağası
Atatürk kitaplığı
İstanbul

Florepress

Selanik'ten bir görünüm

—ANSİKL. Mim. Evin erkeklerinin oturmalarına, çalışmalarına ve konuklarını ağırlamalarına ayrılan (daha küçük evlerde bu işlevi başoda* üstlenmişti) selamlık bölümüne *selamlık dairesi* de denir. Burası ana yapının içinde yer alabileceği gibi, tümüyle bağımsız da inşa edilirdi. Evin en gösterişli ve özenle döşenmiş bölümü olan selamlık birkaç odalı, kimi zaman iki katlıydı. Burası kadınların oturduğu hareme ya da harem dairesine "mabeyn" denilen ince, uzun bir ara odayla bağlanıyordu. Kadınlar erkek konuklara görünmeden, duvardaki dönme dolap aracılığıyla hizmet ederlerdi.

SELAMNAME a. Ed. ve Tasav. Türk halk edebiyatında âl-i abâyı, on iki imamı, bektaşi tarikatının piri Hacı Bektaş'ı öven şiir. —Alevi ve bektaşilerde muharrem ayini, aşure ve matem törenlerinde, mersiyeden önce okunan dua.

SELAMOTU a. Yörs. Dağ kerevizi *(Levisticum).*

SELAMSIZ sıf. *Selamsız sabahsız*, saygısızca; selam vermeden. ‖ *Selamsızın kızı, oğlu,* karşısındakine selam vermeyen ya da selam vermeyi unutan kimse için kullanılır (tkz.).

SELAMÜNALEYKÜM ünl. (ar. *selam* ve *aley-küm*, sizin üzerinize'den *selāmün aley-küm*). **1.** "Esenlik üzerinize olsun" anlamında kullanılan bir selamlama sözü. **—2.** *Selamünaleyküm kör kadı*, her şeyi dobra dobra ya da aşırı bir toksözlülükle belirten kimseler için söylenen bir uyarma sözü.

—Tar. telm. *Selamünaleyküm kör kadı!*, Osmanlılar döneminde Anadolu'nun bir kazasında görev yapmakta olan bir kör kadı, halkın ikiyüzlülük ve yalancılığından yakınarak sözüne güvenilir birinin huzuruna getirilmesini buyurur. Bunun üzerine bulunup efendinin huzuruna çıkarılan kişi, onu "Selamünaleyküm kör kadı!" diye selamlar. Sonradan halk arasında yaygınlaşan bu söz, gerçekleri yersiz ve zamansız söyleyenler için kullanılan bir deyim olur.

SELAMÜNKAVLEN a. (ar. *selām* ve *ḳavlen*'den *selāmün ḳavlen*). *Esk.* **1.** Sağlık dilemek için kullanılan kalıp söz. **—2.** *Halk.* İnme, felç.

—İsl. *Selamünkavlen*, "esenlik içinde olasın" anlamına arapça deyim. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kuran'daki bir ayetten (XXXVI, 57) alınmış olan *selamünkavlen* deyimi özellikle türkçede çok yaygındır. Günahkâr birine, Tanrı'nın bir cezası olarak verildi diye değerlendirilen bazı hastalıklar (özellikle de, felç) *selamünkavlen* deyimi ile anlatılır ya da böyle bir hastalıktan söz edilirken Tanrı'ya sığınma ve "Tanrı korusun" anlamına da *selamünkavlen* denir.

SELANDER (Sten), isveçli şair, edebiyat ve tiyatro eleştirmeni (Stockholm 1891 - *ay. y.* 1957). *La Ville et d'autres poèmes* (fr. çev.) [1926] ve geleneksel hümanizme inancını açıklayan *Un jour* (fr. çev.) [1931] adlı şiir kitaplarıyla ün yaptı. *La Nuit d'été* (fr. çev.) [1941] ise bilinçaltını araştıran yeni bir esin arayışını yansıtır.

SELANDRE ya da **SELANDRO** a. Haçlı seferi tarihçilerinin söz ettiği, Ortaçağ'da kullanılmış yük gemisi.

SELANGOR, Malaysia'da eyalet, Malezya'da, B.'dan Malakka boğazıyla, K.'den Perak'la, D.'dan Pahang'la ve G.-D.'dan Negri Sembilan'la sınırlıdır; 7 960 km²; 1 878 300 nüf. (1988). Merkezi *Şah Alam.* Doğu kesimini kaplayan, ormanlarla örtülü billurlu dağların eteğinde balıkçılık, pirinç ve yağ palmiyesi tarımı yapılan bir kıyı ovası uzanır. Kauçuk ağacı işletmesi ve kalay kaynakları önemlidir. Serbest sanayi bölgeleri (Sungei Vay, Telok Panglima Garang, Ulu Klang).

—Tar. Selangor, Malakka'nın, daha sonra Johor'un egemenliği sırasında, Klang nehri ile limanı çevresinde oluştu, XVIII. yy.'ın ortalarında bugi şeflerince yönetildi. 1818'de, Büyük Britanya'yla bir ticaret antlaşması imzaladı. 1874'te protektora, 1896'da da Malezya federe devletlerinden biri oldu. XIX. yy.'da kalay madenlerinin gelişmesi çok sayıda çinli göçmeni buraya çekti; bunlar, Kuala Lumpur federal yönetim bölgesi statüsüne kavuşuncaya kadar (1974) devlet nüfusunun yaklaşık yarısını oluşturuyorlardı. 1974'te, devlet merkezi Şah Alam'a taşındı.

SELANİK ya da **THESSALONİKİ,** Kuzey Yunanistan'da liman kenti, *nomos* merkezi, *Selanik körfezi* kıyısında, Makedonya'da Aliakmon ve Vardar (Aksios) vadilerinin ağzında; 706 180 nüf.

Yunanistan'ın ikinci sanayi ve kentsel yerleşim merkezi ve ikinci limanıdır. Antikçağ'da bir akropolis ile düzleştirilmiş deniz kıyısı arasında kurulmuştur; via Egnatia üstünde Roma ile Bizans arasında bir konaktı. Makedonya'nın Ege kıyısındaki çıkış yeri olan kentin Balkan yarımadasında kalan artülkesi, Yugoslavya ve Bulgaristan sınırlarının çizilmesi üzerine küçüldü. 1917'de bir yangından büyük zarar gören, 1922'den sonra Atina'yla sıkı bir yarışa giren kent, başlangıçtaki alanından taşarak K.-B.'da Ghallikos vadisine (modern liman, petro-kimya), K.-D.'da Doğu Makedonya'ya (çimento fabrikası) ve G.-D.'da Khalkidike'ye (yeni oturma semtleri, havalimanı, sayfiye tesisleri) doğru yayıldı. Kent, üniversite tesisleri ile uluslararası fuarın her iki yanında örgütlendi. Çevresindeki bir düzine kadar kasaba düzensiz bir kentleşmenin başlıca göstergesidir.

Kentin idari ve ticari işlevlerine bağlı olan hizmet faaliyetleri (aktif nüfusun % 50'si), kimya, inşaat ve elektrik gereçlerinden sonra tütün ve tekstilin (gerilemede) ağırlıkta olduğu sanayi faaliyetlerini geride bırakır. Nomos'un ve bütün Makedonya'nın zararına gerçekleşen büyüme yine de Atina'nın ağırlığını dengeleyemez. Hidrokarbür dışalımının egemen olduğu ve öteki maddelerde karayoluyla yoğun bir rekabet içinde olan liman trafiğinin dengesiz büyümesi, çoğu kez Kuzey Yunanistan'ın başkenti olarak gösterilen bu kentin oynadığı rollerin geçiciliğini göstermektedir.

—Tar. İ.Ö. 400'lü yıllarda Makedonya kralı Philippos tarafından kurulan kente, daha sonra kral Kassandros, eşi olan Thessaloniki'nin adını verdi (İ.Ö. 316). Romalılar, özellikle Bizans imparatoru İustinianos I döneminde (İ.S. 527-565) zengin bir liman kenti olarak gelişti, önce Latin krallığı'nın (1204-1224), ardından da Epeiros despotluğunun (1224-1246) başkenti oldu. Yeniden Bizanslılar'ın eline geçti (1246). İlk kez Murat I döneminde Çandarlı Hayrettin Halil Paşa komutasındaki türk ordusu tarafından alındı (1374). 1382'den 1391'e kadar Türkler'le Bizanslılar arasında birkaç kez el değiştiren kenti, Yıldırım Bayezit yeniden fethetti (1394). Ankara savaşı'nı (1402) izleyen Fetret* devri'nde Süleyman Çelebi tarafından Bizans'a geri verildi (1404). Bizanslılar da kenti kendilerine yardım etmeleri ve Türkler'e karşı korumaları koşuluyla Venedikliler'e sattılar. Bir aylık bir kuşatmadan sonra kalesini ve kenti ele geçiren Murat II, burasını bir kez daha osmanlı topraklarına kattı (1430). Bir sancağa dönüştürülerek Rumeli eyaletine bağlanan şehre, Türkler "Selanik" adını verdiler. Osmanlı yönetiminde kent ve yöresi hızla türkleşti. XVI. yy.'da ispanyol engizisyonundan kaçarak Türkiye'ye sığınan ve buraya yerleştirilen, sonradan da müslüman olan yahudi kökenli halk (dönmeler, avdetiler) kentte ticaret, dolayısıyla ekonomik refah üstünlüğünü ele geçirdi. XVII. yy.'da Selanik Osmanlı devletinde bir bilimsel araştırma ve çalışma merkezi olarak dikkat çekti. XVIII. yy.'da imparatorluğun yenilik yanlısı öğelerinin yerleştiği ve yeni düşüncelerin üretildiği ilerici bir kent oldu. XIX. yy. sonlarında burada meydana gelen Selanik olayı* (1876) dünya kamuoyunun uzun süre ilgisini çekti. Vilayet örgütlenmesi sırasında (1878) kendi adını taşıyan vilayetin ve 3. Ordu'nun merkezi oldu. Posta-telgraf başkâtibi Talat Bey (Talat Paşa) ve arkadaşları tarafından burada kurulan Osmanlı hürriyet cemiyeti (1906) aracılığıyla Selanik, İttihat ve Terakki cemiyeti'nin önemli merkezlerinden biri durumuna geldi. İkinci meşrutiyet ilan edildikten (1908) sonra kente gelerek yönetimin başına geçen Enver Bey, İttihat ve Terakki cemiyeti'nin genel merkezini buraya taşıdı ve Selanik ittihatçılarca "Mehdi hürriyet" ya da "Kâbei hürriyet" adıyla anılmaya başlandı. 31 Mart* vakası üzerine Meşrutiyet'i kurtarmak için İstanbul'a yürüyen ve Abdülhamit II'yi tahttan indiren Hareket* ordusu'nun öncüleri buradan yola çıktı (1909). Selanik'e sürülen devrik padişah, burada ailesiyle birlikte Alatini köşkü'ne yerleştirildi. Balkan* savaşı'na son veren Bükreş* antlaşması'yla (1913) Yunanistan'a bırakılan Selanik, türk yönetiminden çıktı.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Atatürk'ün Selanik'te doğduğu ev, 10 kasım 1953'ten bu yana, Atatürk müzesi'dir.

M. Levassort

Selanik'ten bir görünüm (1890)

—Arkeol. ve Güz. sant. III. yy.'dan kalma önemli bir sur duvarının günümüze ulaşan bölümüyle çevrili olan kentin K.-D.' sunda akropolis yükselir. Kentin merkezinde, via Egnatia'nın yakınında yer alan agora ve odeon kalıntılarının çok azı ortaya çıkarılmıştır. VI. yy.'a kadar resmi ikametgâh olarak kullanılan sarayın ise büyük bir bölümü ayaktadır. Saray şu bölümlerden oluşmaktaydı: taht salonu olduğu düşünülen sekizgen bir yapı; ana saray binası ile sur arasında kalan hipodrom; sarayla yuvarlak bir yapıyı (bu, kiliseye, ardından camiye dönüştürülen bir imparator anıtmezarıdır) birbirine bağlayan tetrapylon (günümüze ancak yarısı ulaşabilmiş olan bu anıt *Galerius takı* adıyla anılır). Selanik'te bizans dönemi boyunca (V. -XIV. yy.) inşa edilmiş dinsel yapıların büyük bir bölümü çok iyi korunmuştur. Bunlar arasınd[illegible]es konsili'nden (431) sonra yapılan Akheiropoietos bazilikası, kentin koruyucu azizi onuruna inşa edilen Aghios Demetrios bazilikası, mozaiklerinin hemen hemen tümünü koruyan (orta kubbede İsa'nın göğe yükselişi) Aghia Sophia (VIII. yy.), seramik süslemeli tuğla duvar örgüsünün yetkin bir örneğini sunan Panaghia Khalkeon kilisesi (XI. yy.) ve Aghioi Apostoli kilisesi (XIV. yy.) sayılabilir.

Osmanlı döneminin ilk dinsel yapılarını bizans kiliselerinden dönüştürülen camiler oluşturur: Eskicuma camisi (Akheiropoietos bazilikası), Ayasofya (Aghia Sophia), Kasımiye camisi (Aghios Demetrios bazilikası), Hortacısüleymanefendi camisi (Aghios Georgios kilisesi), Kazancılar camisi, İshakiye camisi (Aghios Panteleimon kilisesi), Soğuksu camisi, Yakuppaşa camisi (Aghia Katherina kilisesi), İkişerefeli cami (Arkhangelosi kilisesi), Eskisaray camisi (Elias kilisesi). Selanik'te bunların yanı sıra büyüklü küçüklü pek çok cami ve mescit vardı. XV. yy.'da İshak Paşa'nın inşa ettirdiği Alacaimareti camisi gösterişli bir yapıydı. Hükümet konağı yakınındaki Selimpaşa ya da Saatli cami geç dönem anıtlarındandır. Hamzabey camisi'nin (sonradan sinema ve dükkân haline getirildi) avlusu örtülerek ibadet mekânına katılmıştı; yakınında bir bedesten, çarşılar, hamam, hanlar vardı. Kent dışındaki Yeni cami (1901/1902) bir süre Arkeoloji müzesi olarak kullanıldı. Kentin çeşitli kesimlerinde Mevlevihane, Salı tekkesi, Rıfai tekkesi, Kadirbaba tekkesi, Fethiye tekkesi, İkilüleli tekkesi, Kapı tekkesi bulunuyordu. Osmanlı dönemi yapıları arasında günümüze çok azı ulaşan çeşmelerle hamamlar da önemli yer tutar (Tahtakale, Halilağa [Yahudi], Ayasofya, Bey, Paşa, Yeni, Islahhane, Kule hamamları). Abdülhamit II döneminde yaptırılan Hükümet konağı günümüzde de işlevini sürdürmektedir.

SELANİK a. (öz. a. *Selanik*'ten). [Tamlayan olarak] Selanik'e ilişkin; Selanik ile ilgili.
—Dokmc. *Selanik çuhası*, Selanik'te dokunan bir tür çuha. (Yeniçerilere yılda bir kez çivit rengi selanik çuhası dağıtılırdı, yayabaşılarınki yeşil renkteydi. Bu kumaşları daha çok Yahudiler dokur, buna karşılık tekâlifi örfiye ve avarızı divaniye vergilerinden muaf tutulurlardı.)
—El sant. Lastik örgüye benzeyen, esnek bir örgü türü. (Selanik örgü yapmak için ilk sırada ilmekler bir ters bir yüz örülür. Arka sırada şiş, yüz örülenlerin ortasına batırılarak ilmek alınır, böylece yüz olan ilmekler iki sırada bir örülmüş olur ve bu örgüye esneklik kazandırır. Daha çok atkı, bere vb. eşyaların örülmesinde kullanılan bir örgü türüdür.)
—Mutf. İçine şam fıstığı, fındık, kuru üzüm vb. katılarak hazırlanan bir tür ince ve küçük gevrek. ‖ *Selanik ekmeği*, irmik ve buğday unuyla yapılan bir tür iyi cins ekmek. (İlk kez Selanik'te yapıldığından bu adı aldı.)

SELANİK körfezi ya da **THERMAİKOS körfezi,** Ege denizi'nde körfez, D.'da Khalkidike ile yanı başında Olympos dağının yükseldiği kıyı arasında. İnce Karasu, Vardar ve Ghallikos deltaları körfezi doldurmuştur.

SELANİK KRALLIĞI, IV. haçlı seferinden hemen sonra kurulan ve özellikle Tesalya'nın kuzeyiyle Makedonya'yı (1204 -1224) içine alan latin devleti, 1204'te Monferrato markisi Bonifacio I için kuruldu; aslında kent halkının çağrısı üzerine Bonifacio tarafından kurulduğu sanılmaktadır. İmparator Flandrelı Baudouin I'in bu krallığı kendisinden önce işgal etmeye kalkışmasına kızan Bonifacio, Edirne'yi kuşattı ve kendine Yunanlılar'ın koruyucusu süsü verdi. Edirne kuşatmasını kaldırarak Boudouin'in Selanik'i geri vermesini sağladı, sonra krallığı fethetti. Epeiros'un eski yunanlı despotu bir süre için ona sadık kaldı. Bonifacio, vasallarına, Atina, Thebai, Bodonitsa, Salona ve Negroponte (Eğriboz adası) fieflerini verdi. Hatta, Akhaia* fatihleri olan Guillaume de Champlitte ve Geoffroi de Villehardouin'in saygısını kazandı. Ama İvan II Kaloyan Asen'in yönettiği bir bulgar saldırısı üzerine geri çağrılan Bonifacio, Rodop'ta pusuya düşürülerek öldürüldü (1207). Selanik, ancak bulgar çarının ölmesiyle kurtulabildi.

Naip Biandrateli Oberto, Bonifacio'nun oğlu ve vârisi Demetrios'u, daha büyük olan oğlu Guglielmo lehine tahttan indirmeye ve Latin İmparatorluğu'nun metbuluğunu sarsmaya çalıştı. Bunun üzerine imparator Heinrich, "Lombardlar savaşı"nı başlattı: Selanik'i işgal etti, Demetrios'a taç giydirtti (1209) ve Oberto'yu kovdu. Epeiros despotuyla Bulgarlar'ın yeniden başlayan saldırıları karşısında Demetrios, Batı'dan yardım aramak zorunda kaldı. Despot Theodoros Angelos Dukas Komnenos, uzun bir kuşatmadan sonra Selanik'i ele geçirdi (1224). Demetrios, 1227' de Pavia'da, haklarını imparator Friedrich II'ye bırakarak öldü. Bununla birlikte İstanbullu Baudouin II, 1266'da krallığı Bourgogne dükü Hugues'e verdi; ama Hugues krallığı sürdüremedi. Krallıktan geri kalan yerler (Atina, Bodonitsa), Akhaia prenslerinin egemenliğine girdi.

Selanik olayı, Berlin* memorandumu' na neden olan uluslararası sorun (1876). Resmi makamlara müslüman olmak istediğini bildiren bir bulgar kızı, islam kadınları gibi giyinerek trenle Avrathisarı'ndan Selanik istasyonuna geldi. Ancak, durum, kızın amacını öğrenen bazı hıristiyanlar tarafından telgrafla Selanik'in amerikan konsolosuna bildirildi. Telgrafı alan konsolos da istasyon çevresine Rumlar'la Bulgarlar'dan oluşan 150 kişilik bir kalabalık yığdı. Konsolosun buyruğuyla harekete geçen bu kalabalık, kendisini istasyondan hükümet konağına götürmekle görevli 3 zaptiyenin elinden zorla aldıkları bulgar kızının feracesiyle yaşmağını parçaladı. İslam olduğunu haykıran kızın yardımına koşan birkaç müslüman hırpalandı ve kız da konsolosluk arabasıyla amerikan konsolosluğuna götürüldü. Ertesi gün bunu bir onur sorunu sayarak kızın hükümete teslimini isteyen yaklaşık 5 bin öfkeli müslüman, "Saatli cami" adıyla da anılan Selimpaşa camisi'nde toplandı. Kendilerini öğüt yoluyla yatıştırmak için gelen Selanik valisi Baytar Mehmet Refet Paşa ile yanındaki vilayet görevlilerini caminin medrese odalarına hapseden öfkeli topluluk, daha sonra sokağa döküldü ve amerikan konsolosluğunu basmalarını engellemeye çalışan fransız ve alman konsoloslarını linç etti. Sonunda işe karışan ingiliz konsolosunun aracılığıyla bulgar kızı türk makamlarına teslim edilince, ortalık yatıştı.

Ancak, rus elçisi İgnatiev'in başkanlığında büyük devlet elçilerinin İstanbul' da düzenledikleri toplantıda verdikleri karar uyarınca tüm büyük devletler gerektiğinde karaya asker çıkarmak üzere Selanik limanına birer filo gönderdiler. Çabuk harekete geçen Babıâli, konsolosları öldürenlerden 6 kişiyi hemen idam ettirdiği gibi, olaya karışanların çoğunu şiddetle cezalandırdığı ve valiyi de görevden aldığı için yabancı savaş gemilerinden karaya asker çıkarılmadı. Ancak, Selanik olayı, öteden beri Türkiye'ye karşı tavır almış olan avrupa kamuoyunu, olumsuz yönde daha çok etkilemiş oldu.

SELANİKİ MUSTAFA EFENDİ, türk tarihçi (öl. İstanbul 1600). Divanı hümayun kâtipliği, haremeyn mukataacılığı, divittarlık, silahtarlar ve sipahiler kâtipliği gibi görevlerde bulundu. Ferhat Paşa'nın sadrazamlığı döneminde bir süre ruznamçeci ve Anadolu muhasebecisi olarak görev yaptı. Siyavuş Paşa ve Damat İbrahim Paşa dönemlerinde çeşitli görevlerde bulunan Selaniki'nin, 1563'ten başlayarak 1600'lere değin geçen olayları içeren *Selaniki* tarihi* adlı bir yapıtı bulunmaktadır.

Selaniki tarihi, Mustafa Selaniki'nin osmanlı tarihi. 1563-1600 tarihleri arasındaki olayları içerir. Yapıt, bir tarihten çok bir anı kitabı niteliğini taşır. Yapıtta, yazarın bizzat görerek ve yaşayarak, bu olanakları bulamadığı zaman da güvenilir kişilerden dinledikleri ve yaptığı görev sırasında Divanı hümayun'daki yazılı belgelerden yararlanarak aktardığı bilgiler yer alır. Yapıt, yazarın bizzat katıldığı Zigetvar savaşı'nı ve Gence seferini (1588-1589) ilgilendiren bölüm dışında, genellikle günü gününe tutulmuş notlardan oluşur. Ayrıca saray teşrifatı, atama ve görevden almalarla ilgili önemli bilgiler verir. Yapıtın öteki osmanlı vakayinamelerinden ayrılan bir özelliği de, "hasbıhal" ya da "şikâyet-i rüzgâr" adı verilen bölümlerde dönemin olayları ile ilgili eleştirileri içermesidir. Yapıtın sadece 1563'ten 1593'e kadarki olayların anlatıldığı bölümü basılmıştır (İstanbul, 1281/1864).

SELANİKLİ AHMET EFENDİ Udi, türk besteci (Selanik 1870 - İstanbul 1928). Müzikle küçük yaşta ilgilenmeye başladı. Halepli Şavul Efendi'den nota, matbaacı Ferit Efendi'den de ut dersleri aldı. Hanende Refik Karasu'dan pek çok şarkı öğrendi. 1909'da gönüllü girdiği Hareket ordusu ile İstanbul'a geldi. Balkan savaşı'nda yararlık gösterdi. Savaş sonrasında İstanbul'a yerleşti; öğrenciler yetiştirdi. Kendine özgü üslubuyla çeşitli makamlarda 500'ü aşkın yapıt besteledi. Bunlardan 210 kadarı bilinmektedir. Tanınmış besteleri: *Bir günah ettimse cana suznâk oldum yeter* (suznâk şarkı-ağır aksak), *Yaşamam sensiz efendim bulurum dağ aşarım* (hüzzam şarkı-ağır aksak), *Bir vefasız yâre düştüm hiç beni yad etmiyor* (acemkürdi şarkı-devri hindi), *Görünce ben seni ey mâh* (karcığar şarkı-curcuna).

SELANİKLİ TEVFİK → TEVFİK Selanikli.

SELASE sıf. (ar. *selāse*). *Esk.* **1.** Üç. **—2.** *Selase-i gassale*, eskiden hekimlerin sabahları içilmesini öğütledikleri üç kadeh şarap. ‖ *Şühur-ı selase* → ŞÜHUR.
—Esk. mat. *Selase kaidesi*, orantı kuralı.

SELASET, -ti a. (ar. *selāset*). *Esk.* Anlatımdaki akıcılık, düzgünlük: *"...lisanın safvetine, selasetine de öyle dikkat ve nezaret edebilir"* (H. C. Yalçın).

SELASİL çoğl. a. (ar. *silsile*'nin çoğl. *selāsil*). *Esk.* **1.** Zincirler: *"Başında kuş yuvası börk ayağında selasil su"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Zincirleme sıralanmış, birbiri peşi sıra giden şeyler: *"...ve bunları o gayr-i iradî selasil-i efkâr arasına katarak harekete getiremeyiz mi?"* (Baha Tevfik). **—3.** Sıradağlar. **—4.** *Selasil-i müşgin*, sevgilinin misk kokulu saçı.

SELASİN ya da **SELASUN** sıf. (ar. *selāsīn*, *selāsūn*). *Esk.* Otuz.

SELAT → SALAT.

SELATİN çoğl. a. (ar. *sultān*'ın çoğl. *selātīn*). *Esk.* Sultanlar: *"Nice nice selatinler zebun olur aşk elinde"* (Yunus Emre, XIII. yy.).

Selçuk genel görünüm İzmir

—İsl. *Selatin şeyhliği*, cuma namazından sonra vaaz verme görev ve yetkisi. (*Kürsü şeyhliği* ve *cuma vaizliği* de denir). [Camilerde cuma günleri okunan arapça hutbeyi türkçeye çevirip halka anlatmak amacıyla kurulan *cuma vaizliği*, 1726'dan sonra *selatin şeyhliği* adıyla anılagelmiştir.]
—Mim. *Selatin camisi*, osmanlı sultanları, şehzadeleri ya da padişah kadınları için yaptırılan, büyük boyutlu camilere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. Folk. *Selatin meyhane*, büyük, geniş gedikli meyhanelere Abdülaziz döneminin (1861-1876) son yıllarında verilen ad. (→ MEYHANE.)

—ANSİKL. Mim. Selatin camileri, çoğunlukla çevrelerindeki değişik işlevde yapılarla külliye oluştururlar. Bu camiler birden fazla minarelidir ve sultanlara ayrılmış hünkâr mahfilleri vardır. Edirne'deki Üçşerefeli camı, selatin camilerinin öncüsü olarak nitelenir. İstanbul'daki Fatih külliyesi ise, değişik işlevli yapıları ile selatin külliyeleri geleneğini başlatmış; bu gelenek Bayezit, Şehzade, Süleymaniye külliyeleri ile sürmüştür. Selimiye ve Sultanahmet camileri, selatin camilerinin en görkemli ve büyük boyutlu örnekleridir. Haseki külliyesi, Yeni cami, Laleli camisi, Mihrimahsultan camisi, Valide camisi de, sultan eşlerinin yaptırdığı selatin camileri arasında belirtilebilir. Evkaf nezareti'nin kuruluşuna değin bu tür camilerin vakıfları darüssaade ağalarınca yönetilmiştir.

Münir Nurettin Selçuk

Selatinname ya da **Tevarihi Âl-i Osman,** Bergamalı Sarıca Kemal'in 3 bin ikilikten (beyit) oluşan destansı yapıtı (1490). Bayezit II'nin buyruğu üzerine türkçe kaleme alınmış olan yapıt, genelinde Osmanlı hanedanının yiğitliklerini överken, özellikle de Kayı aşiretinin Anadolu'ya gelişini ve selçuklu hükümdarı Alaettin Keykubat ile tanışmasını anlatır.

Turhan Selçuk ve bir karikatürü

SELAVİ (Şehabettin Ebülabbas), faslı tarih yazarı (Sale 1835 - *ay. y.* 1897). Ülkesinde nasıriye tarikatını kuran bir aileden gelir. Öğrenimini tamamladıktan sonra Fas'ta çeşitli devlet görevlerinde bulundu. Uzak Mağrib devletlerinin tarihi ile ilgili yapıtı *Kitâb ül-istiksal-i ahbar duveli'l mağribi'l aksa* adını taşır.

SELB, Almanya'nın Bavyera eyaletinde kent; 21 800 nüf. Porselen fabrikaları. Makine yapımı.

SELBERG (Atle), norveçli matematikçi (Langesund 1917). Princeton'da profesör oldu (1951). P. Erdös ile birlikte asal sayılar teoreminin temel bir tanıtlamasını yaptı (1948): eğer $\pi(x)$, x'i aşmayan asal sayıların sayısıysa, $\pi(x)$: x log x oranı, x sonsuz olarak arttığında 1'e yaklaşır. 1950'de, Cambridge (Massachusetts) matematikçileri kongresi'nde Fields madalyası'nı kazandı.

SELBİ, SELBİYE sıf. (ar. *selb* ve *-i*'den *selbi*, dişl. *selbiyye*). *Esk.* Olumsuzlukla ilgili

SELBORNE kontları → PALMER (Roundell).

SELBUR a. (ar. *selebe*, bir tür ip'ten). *Esk.* Karda yürüyebilmek için ayakkabı üzerine geçirilen, lif ya da ipten örülmüş, geniş tabanlı giyecek. (Daha çok kılavuzlar tarafından karda kaymamak ya da arkadan gelenlere basacak yer açmak için giyilirdi.)

SELBY, Büyük Britanya'da kent, Ouse kıyısında; 11 600 nüf. Roman ve gotik üsluplarında manastır kilisesi (büyük bölümü XI-XIII. yy.).

SELBY (Hubert), amerikalı romancı (Brooklyn, 1928). *Last Exit to Brooklyn* (1964), *The Room* (1971), *The Demon* (1976), *Requiem for a dream* (1978) adlı yapıtlarında, yasadışılığın ve anarşinin kol gezdiği anakent gerçeğini ele alarak Amerika'nın olumsuz bir betimlemesini yapmaya çalıştı.

SELC a. (ar. *selc*). *Esk.* Kar.

SELCEM a. (ar. *selcem*). Esk. bot. Şalgam.

SELÇİKLER, Uşak'ın Sivaslı ilçe merkez bucağında belde; 2 228 nüf. (1990). Yöredeki Sebaste* kentinde N. Fıratlı yönetiminde kazılar yapıldı (1966-1978).

SELÇUK a. (özel a. *Selçuk Bey*'den). [Tamlayan olarak] Selçuklular'a, selçuklu halkına ilişkin: *Selçuk mimarisi.*

SELÇUK, Ege bölgesinde İzmir iline bağlı ilçe; 27 353 nüf. (1990); 295 km²; 9 köy. Merkezi, İzmir'in 65 km G.'inde *Selçuk* (esk. *Ayasuluğ, Ayasuluk*), 19 412 nüf. (1990). Pamuk, incir, üzüm, zeytin üretimi. Tarihi kalıntılar. Turizm.
—Tar. Malazgirt zaferinden (1071) sonra Anadolu Selçukluları ile Bizanslılar arasında sürekli el değiştiren kent, sonunda Bizanslılar'da kaldı. Anadolu Selçuklu devletinin parçalanıp dağılması üzerine önce Menteşeoğulları (1304), ardından da Aydınoğulları'nın (1308) eline geçti. Aydınoğulları beyliğini ortadan kaldıran Yıldırım Bayezit'in egemenliği altına girdi (1390). Ankara savaşı'ndan (1402) sonra Anadolu beyliklerini yeniden canlandıran Timur tarafından Aydınoğulları'na verildi. Fetret* devri'nde Çelebi Mehmet'in aldığı kent (1411), daha sonra İzmiroğlu Cüneyt Bey'in eline geçti (1413). Murat II tarafından bir kez daha osmanlı topraklarına katıldı (1426) ve Anadolu eyaletinin Aydın sancağına bağlı bir kaza merkezi oldu. İzmir'in giderek gelişmesi ve kıyıda Kuşadası'nın liman etkinliklerini kendine çekmesi sonucu geriledi; sıtma hastalığının da yaygınlaşmasıyla bir köye dönüştü. Vilayet örgütlenmesi sırasında (1878) Aydın vilayetinde İzmir mutasarrıflığının Kuşadası kazasına bağlı bir nahiye durumuna geldi. "Ayasuluğ" adı "Selçuk" olarak değiştirildi (1914). Yunan işgali sırasında (1919-1922) önemli ölçüde yıkıma uğrayan Selçuk, Cumhuriyet'ten sonra bayındırıldı ve gelişim gösterdi. Bugün İzmir iline bağlı bir ilçe merkezidir.
—Mim. Selçuk ilçesi, Efes* kentinin kalıntılarıyla ünlüdür. Ayasuluğ tepesindeki Aziz Yuhanna kilisesi'ni Iustinianos I, burada yaşayıp öldüğüne inanılan Aziz Yuhanna adına yaptırmıştır (VI. yy. ortaları). Üç sahınlı, haç planlı yapının bir bölümü günümüzde onarılmıştır. Kilisenin K'indeki bizans kalesi, Aydınoğulları döneminde elden geçirilerek kullanılmıştır. Çevresi 1,5 km'yi bulan kale on beş burçludur. İçinde XIV. yy.'dan bir cami kalıntısı (Kale camisi) vardır. İlçenin en önemli camisi, Aydınoğulları'ndan İsa Bey'in mimar Ali Bin Müşeymeş el-Dımişki'ye yaptırdığı İsabey* camisi'dir (1374/1375). Beylikler döneminin en anıtsal örneklerinden olan bu cami, Şam Ümeyye camisi ile Diyarbakır Ulu camisi ve artuklu camilerinin üslubunu sürdürmesiyle de dikkati çeker. Aydın-İzmir yolunun kavşağındaki İshakbey camisi'nde kare mekân tonoz bingili bir kubbeyle örtülüdür; son cemaat yeri sonradan eklenmiştir. XIV. yy.'ın ikinci yarısına tarihlendirilen İsabey hamamı, sıcaklığı haç biçimi dört eyvanlı, köşe hücreli hamamlar planındadır; soyunma yeri yıkılmıştır. Üç bölümlü soğukluk ve sıcaklığın ortası kubbelerle örtülüdür.

■**SELÇUK** (Münir Nurettin), türk besteci ve ses sanatçısı (İstanbul 1899 - *ay. y.* 1981). Soğukçeşme askeri rüştiyesi'ni bitirdi. Darülfeyzi musiki cemiyeti'ne girdi (1915). Başhanende Ethem Nuri Bey'den 10'a yakın fasıl meşk etti. Açık konserlere hanende olarak katılmaya başladı (1917). Aynı yıl Darülelhan'a girdi, Zekâi Dedezade Ahmet Efendi'ye (Irsoy) öğrenci oldu. Kadıköy sultanisi'nde okurken, tarım öğrenimi için Macaristan'a gitti. Mütareke' de yurda döndü. Şark musiki cemiyeti' nin kurucuları arasında yer aldı (1918). Üsküdarlı Hoca Ziya Bey'den özel müzik dersleri aldı. Müzikayi hümayun'a hanende olarak mülazım (teğmen) rütbesiyle girdi. Cumhuriyet ilan edilince, aynı rütbeyle, sonra da sivil hanende olarak Riyaseticumhur incesaz heyeti'ne katıldı. 1926'da heyetten ayrılarak İstanbul'a döndü. Sahibinin sesi firmasında plak doldurmaya başladı. Şan, solfej ve piyano öğrenimi için Paris'e gitti (1927). İlk solo konserini İstanbul'da Fransız tiyatrosu'nda verdi (1930). *Allah'ın cenneti, Çoban kızı* ve *Sadullah Ağa* adlı üç filmde oynadı (1930-1935). İstanbul Belediye konservatuvarı türk müziği icra heyeti'nde çalıştı ve türk klasik müziğinin ağır parçalarını 15 plağa okudu. 1976'da emekliye ayrıldı. 14 film şarkısı ve müziği ile çeşitli formlarda 90'a yakın yapıtı vardır. *Ruhsârına ayb etme nigâh ettiğimi* (nihavend nakış yürük semai; güfte Fuzuli), *Zil şal ve gül bu bahçede raksın bütün hızı* (kürdilihicazkâr şarkı; güfte Y. K. Beyatlı), *Yok başka yerin lütfu ne yazdan ne de kışdan* (nihavent şarkı, güfte, B. K. Çağlar), *Âşıka Bağdat sorulmaz ufukları aşar gider* (mahûr şarkı, güfte V. Bingöl) gibi ünlü besteleri vardır.

■**SELÇUK** (Turhan), türk karikatürcü (Milas 1922). Adana Erkek lisesi'ni bitirdi. İlk karikatürü de öğrencilik yıllarında yayımlandı. 1943'te *Akbaba* dergisinin çizerleri arasına girdi. *Aydede, Akis, Yön, Tasvir, Yeni İstanbul, Milliyet, Akşam, Cumhuriyet, Milliyet*, vb. süreli yayınlarda çalıştı. Kardeşi İlhan Selçuk'la birlikte *41 buçuk* (1952) ve *Dolmuş* (1956), bir başka grupla *Karikatür* (1958) ve *Taş-karikatür* dergilerini çıkardı. *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerinde yayımlanan *Abdülcanbaz* adlı çizgi romanı büyük ilgi gördü, tiyatroya aktarıldı. İtalya'da *Il travaso*, ABD'de *Atlas*, İsviçre'de *Die Weltwoche* vb. yabancı dergi ve gazetelerde de karikatürleri basıldı. Bordighera altın palmiye (1956), Ipo Campa (1970), Vercelli (1975), Sedat Simavi vakfı görsel sanatlar (1984) vb. ödüllerini kazandı. Karikatürlerinden ötürü birçok kez kovuşturmaya uğradı, yargılandı. Çalışmalarını *Turhan Selçuk'un karikatür albümü* (1954), *140 karikatür* (1959), *Turhan 62* (1962), *Hiyeroglif* (1964), *Hal ve gidiş sıfır* (1969), *Söz çizginin* (1980), *Klasik sanatın büyük ustası* (1989) adlı albümlerde topladı.

■ **SELÇUK** (İlhan), türk gazeteci, yazar (Aydın 1925). Adana Erkek lisesi'ni, İstanbul Hukuk fakültesi'ni (1950) bitirdi. Bir süre serbest avukat olarak çalıştı. 1952'de kardeşi Turhan Selçuk'la birlikte *41 buçuk*, 1956'da *Dolmuş* mizah dergilerini çıkardı. *Akşam, Tanin, Vatan* gazetelerinde köşe yazarlığı yaptı. 1962'den başlayarak köşe yazarlığını *Cumhuriyet* gazetesinde sürdüren Selçuk, emekçi sınıfların savaşımına yandaş tutumu ve görüşleri nedeniyle birçok kez kovuşturmaya uğradı. Özellikle 12 Mart döneminde cuntacılık savıyla Cemal Madanoğlu, Doğan Avcıoğlu vb. ile tutuklanarak yargılandı, aklandı. Yazılarının bir bölümünü ve çeşitli ülkelere yaptığı gezi notlarını *Güzel amerikalı* (1964), *Uzak komşu Rusya'dan* (1966), *Mustafa Kemal'in saati* (1968), *Sovyetler, İran, Amerika izlenimleri* (1976), *Yeni krallar yeni soytarılar* (1976), *Atatürkçülüğün alfabesi* (1981), *Ağlamak ve gülmek* (1982), *Ziverbey köşkü* (1983), *Düşünüyorum öyleyse vurun* (1984), *Japon gülü* (1989) adlı kitaplarında topladı. Selahattin Yurtoğlu'nun anılarından yararlanarak yazılmış *Yüzbaşı Selahattin'in romanı* (1963-1975, 2 cilt) adlı bir de romanı vardır.

■ **SELÇUK** (Timur), türk besteci ve orkestra yöneticisi (İstanbul 1945). Besteci Münir Nurettin Selçuk'un oğlu. İstanbul Belediye konservatuvarı ve Paris École normale de musique'i bitirdi. Müzik yaşamına amatör olarak lise çağlarında başladı. Galatasaray lisesi vokal grubu adıyla kurduğu orkestrayla Boğaziçi müzik festivali'nde en iyi grup ödülünü aldı (1965). Bir süre Paris'te kalan sanatçı 1965'ten sonra müziğe profesyonel olarak devam etti. *Ayrılanlar için* ilk bestesidir. 1975 Eurovision şarkı yarışmasında, *Seninle bir dakika* adlı parçayla Semiha Yankı'ya eşlik eden orkestrayı yönetti. *Nereye payidar, 804 işçi, Ferhat ile şirin, Şeyh Bedrettin destanı, Tak-Tik, Sakıncalı piyade, Küçük adam n'oldu sana, Rumuz Goncagül* ve *Galieo Galilei* adlı oyunların müzikleri; oda müziği türünde yaylı çalgılar için *Paris mektupları*, soprano saksofon ve yaylı çalgılar için *Saksağan*, üflemeli çalgılar ve arp için *Bentler* vb. *Tarih merdiveni* ve *Mevlana* adlı iki bale süitini; *Kare düşünceler* (popopera); *İstanbul'un çağırdığı su* (belgesel), *Sarıpınar 1915* ile *Üç İstanbul* (TV dizileri), *Hakkâri'de bir mevsim* adlı filmler için fon müzikleri hazırladı.

SELÇUK HATUN, Mehmet I'in kızı (Amasya ya da Merzifon 1407 - Bursa 1485). Çandarlı İbrahim Bey ile evlendirildi (1425). İbrahim Bey'in ölümü üzerine Kastamonu'dan Bursa'ya gitti, Mahmut Bey ile evlendi. Cem-Bayezit çatışması sırasında, Cem tarafından elçi olarak Bayezit'e gönderildi, ama başarılı olamadı. Bursa'da bir cami ile bir imaret, Nilüfer çayı üzerinde bir mihraplı köprü, Edirne'de bir mescit yaptıran Selçuk Hatun, Bursa'da Yeşil türbe'de gömülüdür.

Selçuk üniversitesi, Konya'da yükseköğretim kurumu. 1975 yılında 1873 sayılı yasa'yla kuruldu. Başlangıçta Edebiyat fakültesi ve Fen fakültesi olmak üzere iki fakülteden oluşuyordu. 1983 yılında, yükseköğretim kurumlarını yeniden düzenleyen 2809 sayılı yasa ile üniversitenin yapısı içinde, 8 fakülte, 4 yüksekokul ve 3 enstitü kuruldu. Daha sonra eklenenlerle birlikte, 1993 başında Selçuk üniversitesi'nde, 11 fakülte (Tıp, Diş hekimliği, Fen-edebiyat, Eğitim, Hukuk, İlahiyat, İktisadi ve idari bilimler, Niğde iktisadi ve idari bilimler, Mühendislik-mimarlık, Ziraat, Veteriner), 20 yüksekokul (Niğde Eğitim, Kız sanat eğitimi, Sağlık hizmetleri, Sosyal bilimler, Teknik bilimler, Aksaray, Akşehir, Beyşehir, Çumra, Ermenek, Gülnar, Hadim, Ilgın, Karaman, Konya, Ereğli, Mut, Niğde, Sarayönü, Seydişehir ve Silifke meslek) bulunmaktadır.

SELÇUKİ sıf. (özel a. *Selçuk* ve ar. *-i*'den *selcūki*). *Esk.* Selçuklu, Selçuklular'a ait ya da Selçuk Bey'in soyundan gelen.

SELÇUKİYE sıf. (ar. *selcūki*'nin dişl. *selcūkiyye*). *Esk.* Selçuklu, selçukluya ait: *Memalik-i selçukiye.*

SELÇUKLU a. (özel a. *Selçuk*'tan). [Tamlayan olarak] Selçuklular'a ilişkin, Selçuklular'a ait, Selçuklular'la ilgili olan bir şeyi belirtir: *Selçuklu sanatı, Selçuklu başkenti.*

SELÇUKLU, İç Anadolu bölgesinde Konya iline bağlı ilçe, anakent sınırları içinde yer alır; 202 154 nüf. (1990); 2 bucak, 29 köy. Merkezi *Selçuklu*, 188 224 nüf. (1990).

■ **SELÇUKLULAR,** XI. yy.'da Ortadoğu'da büyük bir imparatorluk kuran türk hanedan. Adını hanedanın ilk üyesi "Selçuk"tan alan Selçuklular'ın İran, Irak, Kirman, Suriye ve Anadolu'da kurdukları devletler 300 yıldan fazla bir süre yaşamıştır.

kökenler

Tarihsel kayıtlar ile para ve damgalardan Selçuklular'ın Oğuzlar'ın Kınık boyundan olduğu anlaşılmaktadır. Selçuklular'ın kökenine ilişkin bilgiler XI. yy. ortalarında Alparslan'ın isteği üzerine yazılan yazarı belirsiz *Melikname*'ye dayanır. Günümüze ulaşamayan *Melikname*'den yapılan aktarmalara göre hanedanın atası Selçuk, Hazar kralının ya da Oğuz yabgusunun subaşısı Dokak'ın oğluydu. 17-18 yaşlarındayken ölen babasının yerini aldı ve kesin olarak bilinemeyen bir nedenle Hazar ya da Oğuz beyinden ayrılarak sınır kenti Cend'e yerleşti. Kısa bir süre sonra müslümanlığı kabul eden Selçuk, bundan sonra şaman Oğuzlar'la savaştı. Efsaneye göre 107 yaşındayken Cend'de öldü. Selçuk'un Oğuzları'nın 1020-1021 yıllarında Selçuk'un oğlu Arslan Yabgu'nun Karahanlılar'ın hizmetinde olarak Buhara yakınında Nur bölgesinde yeniden ortaya çıkıncaya değin ne yaptıkları kesin olarak bilinememektedir. Olasılıkla Selçuk'un 992'de, Samaniler'in yardımına gönderdiği Arslan, Cend'e geri dönmemiş ve Maveraünnehir'de yerleşmişti. Selçuk'un ölümünden sonra, kendisinden önce ölen oğlu Mikail'in oğulları Tuğrul ve Çağrı beylerin önderliğindeki Oğuzlar da Cend'den ayrıldılar ve Arslan Yabgu'nun etkinlik alanı olan Buhara çevresine indiler. Tuğrul ve Çağrı beyler, Selçuk ölünce Oğuzlar'ın başına geçen Arslan Yabgu'nun önderliğini tanımakla birlikte daha çok kendi başlarına hareket ediyorlardı. Samaniler'in ortadan kalkmasıyla Selçuklular, Maveraünnehir'e egemen olan Karahanlılar'la karşı karşıya geldiler. Karahanlı İlig Nasr Han'ın hücumuna uğrayan Tuğrul ve Çağrı beyler yine Karahanlı hanedanından Buğra Han'ın egemenliğindeki Talas bölgesine gittiler. Ancak burada da barınamadılar: Tuğrul Bey çöllere çekilirken, Çağrı Bey Gürcistan seferini yaptı (1016-1021).

Arslan Yabgu'nun önderliğindeki Oğuzlar ise 1020-1021 yıllarında Karahanlı Ali Tigin'in hizmetindeydiler. Ali Tigin'in Buhara'yı zapt etmesi (1021) Karahanlı Yusuf Kadır Han ile Gazneli Mahmut'un arasında bir ittifaka yol açtı. İttifaka karşı koyamayacağını anlayan Ali Tigin bozkıra kaçarken Arslan Yabgu, bir hile sonucu Gazneli Mahmut tarafından esir edildi ve ölünceye kadar kapatıldığı Kalinçar kalesinde kaldı (1025-1035). Arslan Yabgu esir olunca 4 000 çadırlık Oğuzlar'ı Gazneli Mahmut'un izniyle Horasan'a geçerek Serahs, Ferave ve Baverd yörelerinde yurt tuttular.

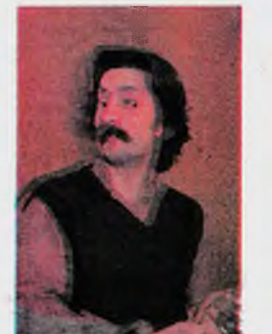
Büyük Selçuklu İmparatorluğu

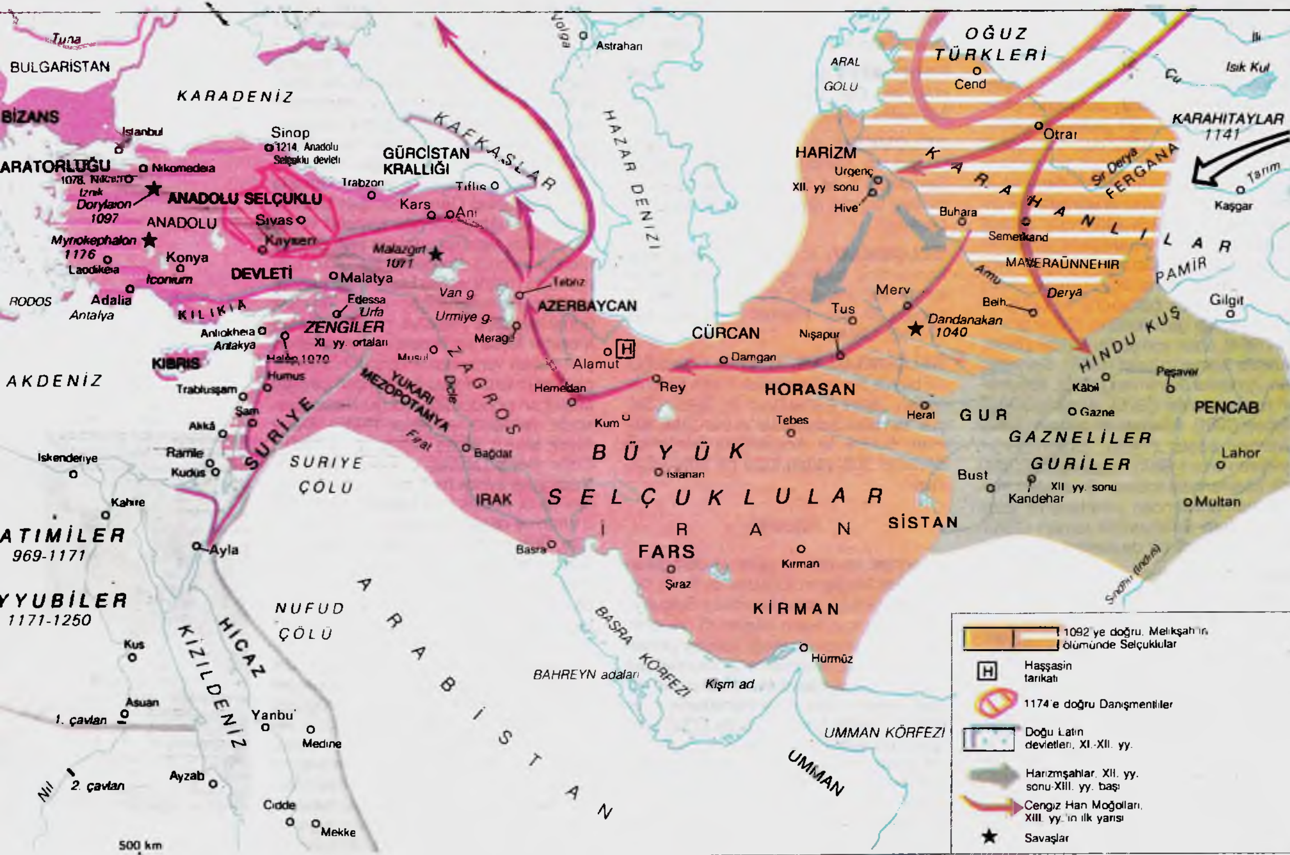
Arslan Yabgu esir edildikten sonra Selçuklular'ın başına Musa Yabgu geçti. Ancak gerçekte Selçuklular'ı yöneten Tuğrul ve Çağrı beylerdi. Bu arada Gazneli Mahmut'un ölümü, yerine Muhammet'in, sonra da Mesut'un geçmesi siyasi durumu değiştirdi. Selçuklular 1032'de Ali Tigin'le ittifak halinde Debusiye'de Harizmşah Altuntaş'ın yönetimindeki gazneli ordusuna karşı savaştılar. Ali Tigin'in ölümünden (1034) sonra Altuntaş'ın oğlu Harun'un çağrısı üzerine Harizm'e geçtiler. Burada eski düşmanları Cend emiri Şah Melik'in baskınına uğrayarak ağır kayıplar veren Selçuklular, yeni katılmalarla kısa sürede toparlandılarsa da dostları Harun'un ölümünden (1035) sonra Harizm'de barınamadılar. Horasan'a göç ettiler ve Ceyhun'u geçerek Nesa'ya geldiler. Sultan Mesut'a Nesa ve Ferave'nin kendilerine yurt olarak verilmesine karşılık hizmetine girmeyi önerdiler; bu öneriyi geri çeviren Mesut'un gönderdiği orduyu Nesa yöresinde yenilgiye uğrattılar (1035). Daha sonra Mesut, Musa Yabgu'ya Ferave'yi, Çağrı Bey'e Dihistan'ı, Tuğrul Bey'e de Nesa'yı ve ayrıca her birine "dihkan" sanını verdi. Ancak yeni katılmalarla sayıları artan ve otlakları yetersiz kalan Selçuklular, Sultan Mesut'tan Merv, Abıverd ve Serahs eyaletlerinin de kendilerine verilmesini istediler. İstekleri kabul edilmeyince de gazneli topraklarında akınlara başladılar ve Mesut'un üzerlerine gönderdiği orduyu Serahs yakınlarında ağır bir yenilgiye uğrattılar (1038). Bu yengiden sonra Selçuklular, sahip oldukları ve ele geçirecekleri ülkeleri aralarında bölüştüler. Tuğrul Bey, Selçuklular'ın başı olarak Nişapur'u; Çağrı Bey, Merv'i; Musa Yabgu, Serahs bölgesini aldı. Tehlikeyi anlayan ve Selçuklular'a karşı bizzat sefere çıkan Mesut, Selçuklular'ı iki kez yenmeyi başardı. Yapılan antlaşmayla Selçuklular işgal ettikleri Nişapur, Merv, Serahs'ı boşaltmayı kabul ettiler. Ancak, Selçuklular antlaşmaya uymadılar; Tuğrul Bey, Nişapur'da, Çağrı Bey Serahs'ta kaldı. Selçuklular'a karşı yeniden harekete geçmek zorunda kalan Mesut; sonunda Merv'in kuzeyinde Dandanakan'da yapılan savaşta tam bir bozguna uğradı (1040). Bu yengiden sonra Horasan'a kesin olarak egemen olan Selçuklular, Tuğrul Bey'i "Horasan emiri" ilan ettiler ve Merv'de yapılan bir kurultayda da eski türk geleneği uyarınca ülkeyi paylaştılar. Tuğrul Bey batıya yönelmek üzere Nişapur'u aldı. Çağrı Bey'e Merv merkez olmak üzere Ceyhun ile Gazne arasındaki bölge, Musa Yabgu'ya Büst, Herat ve Sistan verildi. Çağrı Bey Gazneliler'i Horasan'dan tümüyle uzaklaştırdı, Belh'i, Tuğrul Bey'in yardımıyla da Harizm'i ele geçirdi. Ele geçirdiği yerlerde selçuklu egemenliğinin tanınması koşuluyla Karahanlılar'la bir antlaşma yaptı (1050). Gazneli İbrahim ile Hindu Kuş dağları sınır olmak üzere anlaştı (1059). Çağrı Bey'in oğullarından Kavurd ise ele geçirdiği Kirman'da (1048), Kirman Selçukluları devletinin temellerini attı.

Selçuklular en büyük başarıları Tuğrul Bey'in önderliğinde batı ve güney-batı'da kazandılar. Tuğrul Bey önce Taberistan ve Cürcan'daki yerel hanedanlar ve Ziyariler ve Bavendiler'e boyun eğdirdi (1041-42). Ardından Rey ve Hemedan'ı ele geçirdi. Rey'i başkent yapan Tuğrul Bey, yağmacılıklarını kısıtlamak istediği Türkmenler'i bizans topraklarına yöneltti: 1049'da İbrahim Yınal, Erzurum'a kadar ilerledi ve gürcü prens Liparit'in komutasındaki bizans ordusunu yenerek Liparit'i tutsak aldı. Yerel hanedanları bağımlı kılma yoluyla egemenlik alanını Güneydoğu Anadolu ve Azerbaycan'da genişleten (Güneydoğu Anadolu'daki Mervaniler, Tebriz'deki Revvadiler, Gence'deki Şeddadiler) Tuğrul Bey, 1053'te bizzat Anadolu seferine çıktı. Bergiri ve Ercişi zapt etti, kuşattığı Malazgirt'i ise alamadı.

Tuğrul Bey'in abbasi halifesi ve veziri İbnülmüslime'nin ısrarlı çağrıları sonucu Bağdat'a girişi (1055) ise Selçuklular'ın tarihinde dönüm noktası oldu. Tuğrul Bey

İlhan Selçuk

Timur Selçuk

SELÇUKLULAR
(XI. YY.–XIII. YY.'IN BAŞI)

şii Büveyhiler'in Bağdat'taki egemenliğine son vererek halifeyi koruması altına aldı. Halife, Tuğrul Bey'e "Sultan" ve "Melik ül-maşrık ve'l mağrib" (doğunun ve batının hükümdarı) sanlarını verdi. Bu sanlar ona islam dünyasının siyasal önderliğini ve bütün müslüman topraklarını, özellikle abbasi halifesini tanımayan bölgeleri fethetmek yetkisini veriyordu.

Ancak, bir süre sonra Tuğrul Bey, Büveyhiler'in Bağdat'ı terk eden komutanı Arslan Besasiri'nin selçuklu egemenliğine karşı oluşturduğu Irak ve Mezopotamya'daki arap prenslikleri de kapsayan bir koalisyonla ve hoşnutsuz Türkmenler'in başına geçen İbrahim Yınal'ın İran'da ve Kuzey Mezopotamya'da başlattığı ayaklanma ile karşı karşıya kaldı. Önce İbrahim Yınal'a karşı harekete geçen Tuğrul Bey, onu Rey önündeki savaşta yendi ve öldürttü. Bu arada Besasiri, Bağdat'ı ele geçirmiş, hutbeyi fatımi halifesi adına okutmuş, Tuğrul'u Bağdat'a çağıran vezir İbnülmüslime'yi öldürtmüş ve görevinden uzaklaştırdığı bağdatlı abbasi halifesini bir arap emirin gözetimine bırakmıştı. İran'dan zaferle dönen Tuğrul Bey, Bağdat'ı yeniden ele geçirdi; halifeyi kurtardı ve Besasiri'yi öldürttü (1059). Tuğrul Bey 1063'te öldüğünde Selçuklu İmparatorluğu Ceyhun'dan Fırat'a kadar uzanıyordu. Tuğrul'un ardılı ve Çağrı Bey'in oğlu Alparslan (1063-1072), selçuklu tahtını elde edebilmek için Arslan Yabgu'nun oğlu Kutalmış'la savaşmak zorunda kaldı. Babasından miras kalan Horasan ile amcasından miras kalan İran ve Mezopotamya'ya egemen olan Alparslan ünlü Nizamülmülk'ü vezir atadı. Doğu Anadolu'ya yaptığı sefer Ani'nin zaptı ve Kars'ın selçuklu egemenliğini kabul etmesiyle sonuçlandı (1064). 1067'de Kirman meliki olan kardeşi Kavurt'un ayaklanması ile uğraşmak zorunda kaldı.

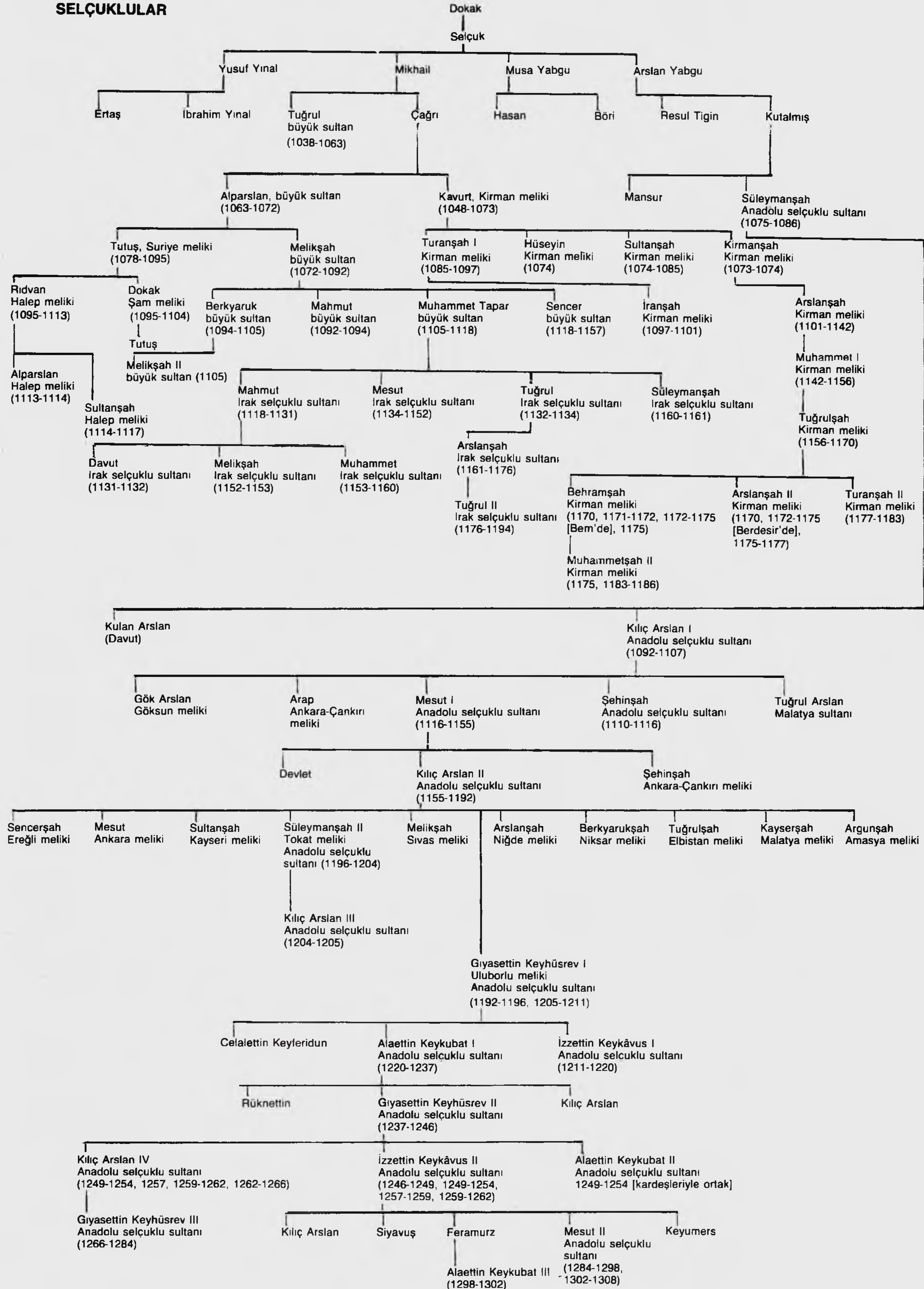
Anadolu'da ise bağımsız türkmen gruplarının akınları sürüyordu. Selçuklu emirlerinden Afşin 1067'de Kayseri'ye başarılı bir akın yapmış, 1070'te ise sultanla bozuşan Erbasgan'ın ardından Marmara kıyılarına kadar ilerlemişti. Akınları durduramayan ve diplomatik görüşmelerle de bir sonuca ulaşamayan Bizans imparatoru Romanos Diogenes 1071 başlarında, Selçuklular'ı Orta Asya'ya sürmek üzere büyük bir ordu ile harekete geçti. Bu sırada Alparslan, Suriye'de, Mısır'daki Fatımiler'e saldırmaya hazırlanıyordu. Bizans imparatorunun Doğu yönünde ilerlediğini duyunca süratle geri döndü ve Bizans'ın sayıca üstün ordusunu Malazgirt'te yok edercesine yenilgiye uğrattı (ağustos 1071). İmparatoru tutsak aldığı yenginin sonunda Alparslan, Anadolu'nun fethine girişmedi. İmparatorla 1 000 000 dinar fidye vermesi, her yıl 360 000 dinar vergi ödemesi ve Bizans'ın son elli yıl içinde müslümanlardan aldığı kaleleri geri vermesi koşuluyla bir antlaşma yaptı. Ancak Romanos Diogenes'in tahttan indirilerek gözlerine mil çekilmesi bu antlaşmayı hükümsüz bıraktı. Bizans askeri gücünün kırılmasından yararlanan Türkmenler, Anadolu'yu fethe başladılar. Malazgirt savaşı'nın ardından Ceyhun'u geçerek Karahanlılar üzerine sefere çıkan Alparslan ise bir kale muhafızı tarafından hançerlenerek öldürüldü (1072).

Alparslan'ın yerine geçen oğlu Melikşah, taht iddiasıyla ayaklanan amcası Kirman meliki Kavurt'u Hemedan yakınlarında Kerç'te yendi ve öldürttü (1073). Fırsattan yararlanarak selçuklu topraklarına saldıran Gazneliler ve Karahanlılar üzerine yürüyerek onları barışa zorladı. Gürcistan'a yaptığı üç sefer (1076-1078/79, 1086) sonunda Karadeniz'e kadar ilerledi, bölgedeki Gürcü krallığı ve Şeddadiler üzerindeki selçuklu egemenliğini pekiştirdi. Öte yandan Suriye'de faaliyet gösteren Atsız, Kudüs ve Şam'ı (1075) selçuklu egemenliğine soktu. Atsız'ın Mısır'daki Fatımiler'e karşı seferi ise bozgunla sonuçlandı (1077). Emir Artuk ise el-Ahsa ve Bahreyn'deki Karmatiler'e selçuklu egemenliğini kabul ettirdi (1077). Melikşah'ın Suriye'ye gönderdiği kardeşi Tutuş, Atsız'ı öldürerek (1079) Suriye Selçuklu devletinin temellerini attı. Halifenin veziri Fahrüddevle bir selçuklu ordusu ile Amid'i alarak Mervaniler'in topraklarını Selçuklu İmparatorluğu'na kattı (1085). Aynı yıl şii eğilimli Ukayliler'in elinde bulunan Musul alındı. 1086'da Suriye seferine çıkan Melikşah, Halep ve Antakya'yı savaşsız aldıktan sonra Akdeniz'e ulaştı. Ele geçirdiği bölgeleri güvendiği türk emirler arasında paylaştırarak fatımi nüfuzunu Mezopotamya ve Suriye'den uzaklaştırdı.

Anadolu'da ise Malazgirt zaferinin ardından türkmen beyleri, Melikşah'ın iradesi dışında fetihlere giriştiler. İznik'i alan Kutalmışoğlu Süleymanşah, Büyük Selçuklular'dan bağımsız Anadolu Selçuklu devletinin temellerini attı. Egemenlik alanını doğu yönünde genişleten Süleymanşah, Halep önlerinde Tutuş ve Artuk'un komutasındaki Büyük Selçuklular'a yenildi ve intihar etti. Melikşah, Süleymanşah'ın İznik'te bıraktığı Ebülkasım'ın üzerine önce Porsuk'u (1090), sonra Bozan'ı (1092) gönderdi. Maveraünnehir üzerine iki sefere (1089, 1090) çıkan Melikşah'ın saltanatının son yıllarında Alamut kalesine yerleşen Hasan Sabbah'ın önderliğindeki İsmaililer, Kûhistan, Isfahan bölgelerinde etkilerini artırmaya başladılar. İsmaililer'e savaş açan vezir Nizamülmülk, ismaili fedaisi bir deylemli tarafından öldürüldü (1092). Melikşah, vezirinden kısa bir süre sonra öldüğünde Selçuklu İmparatorluğu Hindistan'dan Arabistan'ın güney kıyılarına kadar uzanıyordu.

Melikşah'ın ölümünden sonra Selçuklu İmparatorluğu gerek taht kavgaları, gerek bağlı emirlerin bağımsızlık eğilimlerinin güçlenmesi sonucu parçalanma sürecine girdi. Melikşah'ın eşi Terken Hatun, beş yaşındaki oğlu Mahmut'u Isfahan'da sultan ilan ederken; Melikşah'ın büyük oğlu Berkyaruk, Nizamülmülk yandaşları tarafından Rey'de tahta çıkarıldı. Sonuçta Terken Hatun ve Mahmut, Isfahan ve Fars kendilerine bırakılmak koşuluyla Berkyaruk'un sultanlığını tanımak zorunda kaldı-

SELÇUKLULAR

lar (1094). Öte yandan Rakka'yı ele geçirerek sultanlığını ilan eden (1093) ve selçuklu tahtını ele geçirmek için harekete geçen Tutuş, Rey yakınlarında Berkyaruk'a yenildi ve savaş alanında öldürüldü (1095). Ama oğulları köle komutan Tuğ Tigin yönetiminde Şam ve Halep bölgelerinde egemenliklerini sürdürdüler. Doğu'da bağımsızlığını ilan eden ve Horasan'ı ele geçiren Berkyaruk'un amcası Arslan Argun kölelerinden biri tarafından (1095) öldürüldü; Berkyaruk, kardeşi Sencer'i Horasan'a melik atadı.

Bu arada birinci Haçlılar Kılıç Arslan I'in başkenti İznik'i zapt ettikten sonra Anadolu'yu boydan boya geçerek Selçuklular'ın elinde bulunan Urfa ve Antakya (1098) ile Fatımiler'in elindeki Kudüs'ü (1099) işgal ettiler.

1099'da Berkyaruk'un kardeşi ve Gence meliki Muhammet Tapar ayaklandı. 1103'e kadar süren taht kavgası imparatorluğun batı bölgesinin ikiye bölünmesiyle sonuçlandı. Tapar Azerbaycan, Diyarbakır, Musul ve Suriye'de sultan tanındı. Berkyaruk'un ölümünden (1104) sonra Tapar, sultan ilan edilen Melikşah II'yi tahttan indirip (1105) tek başına sultanlığı ele geçirdi; ama imparatorluk artık bütünlükten uzaktı. Sencer Horasan'da fiilen özerkti, bir bölümüne Haçlılar'ın yerleştiği Suriye de aynı durumdaydı. Eyaletlere dağılmış askeri komutanlar kukla selçuklu prenslerin gölgesinde eyaletlerin egemenleri durumuna gelirken Diyarbakır bölgesinde Artuklular, Van gölü çevresinde Ahlatşahlar yerel hanedanlar olarak ortaya çıktılar. Tapar, Haçlılar'la savaşı itaatsiz Musul valilerine bırakırken gittikçe etkilerini artıran ismaililere savaş açtı. Tapar'ın ölümünden (1118) sonra oğlu Mahmut sultan ilan edildi. Ama Horasan'da sultanlığını ilan eden Sencer, Mahmut'un kuvvetlerini Save'de yendi (1119). Büyük sultanlığı ele geçiren Sencer, ülkesinin batısını kendisine bağlı olmak koşuluyla Mahmut'a bıraktı; böylece Irak Selçukluları devleti doğdu.

Maveraünnehir'deki Karahanlılar ile Gazneliler üzerinde etkili bir egemenlik kuran Sencer, 1130'dan başlayarak bazı güçlüklerle karşı karşıya kaldı. Bağlılıklarını sağlamak üzere Karahanlılar (1130), Gazneliler (1135), Harizm (1138) üzerine birer sefer yaptı. Bu sırada Tunguzlar'ın baskısıyla batıya göç eden Karahıtaylar, 1137'de Sencer'in bağlısı Karahanlı Mahmut'u yenilgiye uğrattılar. Karahanlılar'ın yardıma çağırdığı Sencer, Semerkand yakınlarında Katvan'da Karahıtaylar karşısında da yenilgiye uğradı (1141). Bu yenilgi sonucu, Ceyhun'a kadar tüm Maveraünnehir selçuklu egemenliğinden çıktı. Katvan yenilgisinden sonra Horasan'da da sürekli karışıklıklarla karşı karşıya kalan Sencer, 1152'de Belh'e kadar ilerleyen Guriler üzerine başarılı bir sefer yaptı. Bu arada, Karahıtaylar'ın ilerlemesiyle Maveraünnehir'den batıya göç eden Oğuzlar, Toharistan'daki otlaklarda yerleşmişlerdi. Oğuzlar'ı denetim altına tutmakta güçlük çeken Sencer sonunda Oğuzlar üzerine bir sefer yapmak zorunda kaldı; ama yenildi ve tutsak düştü (1153). Oğuzlar başta Merv olmak üzere Horasan kentlerini yağmaladılar. Sencer, 1156'da esaretten kurtuldu, ama imparatorluğu diriltmek için fazla bir şey yapabilme olanağını bulamadı. Onun 1157'de ölümüyle Büyük Selçuklu İmparatorluğu dağıldı.

• *Kirman Selçukluları.* Çağrı Bey'in oğullarından, Kara Arslan Kavurt 1038'de fethettiği Kirman'da büyük sultana bağlı olarak hüküm sürmeye başladı. Arabistan yarımadasının doğu ucu Umman'ı ve Kirman'ın batısındaki Fars'ı (1062) da ele geçiren Kavurt, Melikşah'a karşı giriştiği taht kavgasını yitirerek öldürüldü (1073); ama ardıllarının Kirman'daki egemenliği sürdü. Kavurt'un oğulları Kirmanşah, Hüseyin, Sultanşah ve Turanşah sırasıyla Kirman meliki oldular. Tuğrulşah döneminde (1156-1170) atabeyler yavaş yavaş melikler üzerinde söz sahibi olmaya başladılar. Tuğrulşah'ın ölümünü izleyen taht kavgaları Kirman Selçuklu devletini zayıflattı. Sonunda oğuz beylerinden Dinar, başkent Berdevir'i zapt ederek (1186) Kirman Selçukluları devletine son verdi. Kirman Selçukluları'nın son meliki Muhammetşah II, devletini yeniden canlandırmak için Irak Selçukluları, Harizmşahlar, Salgurlular gibi komşu devletlere başvurduysa da bir sonuç alamadı.

• *Irak Selçukluları.* Sencer'in, Save savaşı'nda (1219) yendiği Mahmut'a kendisini büyük sultan tanıması koşuluyla selçuklu ülkesinin batısını bırakmasıyla selçuklu hanedanının yeni bir kolu Irak Selçukluları ortaya çıktı. Mahmut'un saltanatı, bir yandan kardeşi Mesut'un atabeyi Ay Aba ve Hille emiri Dübeys ile, bir yandan siyasi güç kazanmak isteyen halife Müsterşit'le uğraşmakla geçti. Mahmut'un ölümü (1131) üzerine oğlu Davut, Hemedan'da tahta çıkarılırken, kardeşi Mesut Irak'ta sultanlığını ilan etti. Irak'a müdahale eden Sencer'in Irak selçuklu tahtına çıkardığı Tuğrul'un saltanatı Mesut ve Davut'a karşı verdiği taht kavgalarıyla geçti. Tuğrul'un ölümü (1134) üzerine yerine geçen Mesut, siyasal güç elde etme tutkusundan bir türlü vazgeçemeyen ve bir ordunun başında Hemedan üzerine yürüyen halifeyi esir aldı; halife kısa bir süre sonra bir batını tarafından öldürüldü. Mesut'a karşı düşmanlığı sürdüren yeni halife Raşit, Davut ve İmadettin Zengi ile bir koalisyon oluşturarak Bağdat'ta hutbeyi Davut adına okuttu. Bunun üzerine Mesut, Bağdat'ı kuşattı ve Zengi ile birlikte kentten ayrılan Raşit'in yerine Muktefi'yi halifelik makamına çıkardı. Fars emiri Mengü Bars'ın ayaklanmasını bastıran (1138-1147) ve kendisini baskı altında tutan emirleri Boz Aba, Abbas ve hacip Abdurrahman'ı ortadan kaldıran Mesut'un ölümü (1152) üzerine önce Melikşah, onun yetersiz olduğu anlaşılınca da Muhammet (1153-1160) tahta çıkarıldı. Muhammet, halife Muktefi, kardeşi Melikşah, Mesut'un kardeşi Süleymanşah, Tuğrul'un oğlu Arslanşah ve Azerbaycan atabeyi İldeniz ile uğraşmak zorunda kaldı. Muhammet II'nin ölümünden (1160) sonra tahta çıkarılan Süleymanşah'ın saltanatı ancak birkaç ay sürebildi. Öldürülen Süleymanşah'ın yerine Arslanşah'ı tahta çıkaran İldeniz "büyük atabey" unvanıyla devletin gerçek egemeni durumuna geldi (1161). İldeniz, Selçuklu devletinin yeniden güç kazanmasını istemeyen halifenin kışkırttığı emirlere Arslanşah'ın sultanlığını kabul ettirdi ve Gürcistan'a başarılı bir sefer yaptı. İldeniz'in ölümünden (1175) sonra Arslanşah, kendisini atabey ilan eden İldeniz'in oğlu Pehlivan Muhammet'ten kurtulmak için Azerbaycan'a bir sefer düzenledi. Ancak yolda hastalandı, Pehlivan'ın atabeyliğini kabul ederek devletin yönetimini ona bıraktı. Arslanşah'ın ölümü (1176) üzerine Pehlivan, onun oğlu Tuğrul'u sultan ilan ederek iktidarını korudu. Tuğrul'un sultanlığının ilk yıllarında Pehlivan, Mezopotamya ve Doğu Anadolu'da genişleyen Eyyubiler'i durdurmaya çalıştı. Pehlivan ölünce (1186) kardeşi Kızıl Arslan atabey sıfatıyla Selçuklu devletinin yönetimini eline aldı. Ancak bir süre sonra Tuğrul, Kızıl Arslan ile mücadeleye girişti. Halifenin desteğini sağlayan Kızıl Arslan, Tuğrul'u ele geçirerek hapsetti (1190). ama ertesi yıl, Kızıl Arslan bir suikast sonucu öldürülünce Tuğrul tahtını yeniden ele geçirdi. Halife bu kez Horasan'da güçlü bir devlet kuran harizmşah Tekiş'i, Selçuklular'a karşı savaşa kışkırttı. 1194'te yapılan savaşta Tuğrul öldü ve Büyük Selçuklular'ın uzantısı niteliğindeki Irak Selçukluları devleti sona erdi.

• *Suriye Selçukluları.* Melikşah'ın Suriye'ye gönderdiği kardeşi Tutuş, Suriye emiri Atsız'ı öldürdükten sonra onun yönetimindeki Suriye kentlerini ele geçirerek Selçuklular'ın Suriye kolunu kurdu (1078). Melikşah'ın ölümünden sonra Büyük Selçuklu tahtı için giriştiği mücadelede hayatını kaybeden (1095) Tutuş'tan sonra oğullarından Rıdvan Halep'e, Dukak ise Şam'a egemen oldular. Böylece Suriye Selçukları iki melikliğe bölünmüş oldu. Rıdvan ve Dukak birbirleriyle ve komşuları müslüman emirlerle mücadele ettiler. 1098'den sonra da Antakya, Urfa ve Kudüs'ü ele geçiren Haçlılar'a karşı oluşturulan koalisyonlara katıldılar. Dukak'ın ölümünden (1104) sonra Suriye Selçukluları'nın Şam kolunun yerini atabey Tuğtigin'in kurduğu Böriler hanedanı aldı. Rıdvan'ın ölümünden sonra Halep melikliğinin başına 16 yaşındaki oğlu Alparslan el-Ahras geçti. Ama yönetim hadım atabey Lülü'nün elindeydi. Lülü, Şam atabeyi Tuğtigin'le ilişki kuran Alparslan'ı öldürterek (1114) yerine altı yaşındaki kardeşi Sultanşah'ı çıkardı. Sonunda halkın çağrısı üzerine, Halep'in yönetimine elkoyan artuklu İlgazi, Halep Selçuklu melikliğine son verdi (1117).

Anadolu Selçukluları

"Rum Selçukluları" ya da "Türkiye Selçukluları" da denilen Anadolu Selçukluları, hanedanın Arslan Yabgu kolundan gelir. Türkler'in Anadolu'ya sokulmaları Malazgirt savaşı'na (1071) değin giderek içerlere sokulan akınlar biçiminde olmuştu (1029, 1043, 1045'teki akınlar, Gümüştigin ve Afşin'in etkinlikleri [1067-1071]). Bu akınlardan sonra akıncılar, doğudaki karargâhlarına dönmüşler ve bu ülkeye yerleşmeye çalışmamışlardı. Malazgirt savaşı'yla Bizans'ın askeri gücünün çökertilmesi birbirlerinden bağımsız askeri şeflerin yönetimindeki Türkmenler'in yoğun biçimde Anadolu'ya yerleşmelerine yol açtı. Anadolu Selçuklu devletinin kurucusu Süleymanşah (Arslan Yabgu'nun torunu, Kutalmış'ın oğlu) ve üç kardeşinin nasıl ve hangi sıfatla Anadolu'ya geldikleri tartışmalı bir konudur. Bunlardan ikisi fatımi halifesinin hizmetinde Selçuklular'a karşı savaşırken tutsak düştü ve Isfahan'a Melikşah'a gönderildi (1074). Süleymanşah ve ağabeyi Mansur Anadolu'daki etkinliklerinde Bizans'taki taht kavgalarından geniş ölçüde yararlandılar. Önce Anadolu'da Mikhael XVII'ye karşı bir ayaklanmayı yöneten Nikephoros Botaniates'i, daha sonra Nikephoros Melissenos'u desteklediler. Bu arada Melikşah'ın, Anadolu'ya gönderdiği komutanı Porsuk, Mansur'u öldürdü, ama başka bir şey elde edemeden geri döndü. Bizans'taki taht kavgasını Aleksios Komnenos'un kazanması (1081) üzerine Süleymanşah, Melissenos'un korunmasını Türkler'e bıraktığı kaleleri, bu arada karargâhı İznik'i terk etmedi. Böylece İznik, Anadolu Selçuklu devletinin başkenti oldu. Aleksios, Süleymanşah'la bir anlaşma yaparak (1081) zaten elinde bulunan Anadolu'da onun egemenliğini tanımak zorunda kaldı. Doğu'ya yönelen Süleymanşah, 1082-1084 arasında Tarsus, Adana, Masisa, Anabarza ve bütün Kilikia'yı zapt etti. Antakya'ya savaşsız giren (1085) Süleymanşah, Halep'i kuşattığı sırada Tutuş ve Artuk'un yönetimindeki büyük selçuklu kuvvetlerine yenildi ve intihar etti (1086). Süleymanşah'ın Kilikia fethine çıkarken İznik'te bıraktığı Ebülkasım, Bizans'la antlaşmayı bozarak egemenlik alanını Marmara ve Boğazlar yönünde genişletti. Anadolu'daki Türkmenler'i denetimi altına almak isteyen Melikşah'ın Ebülkasım'ın üzerine gönderdiği Porsuk (1090) ve Bozan (1092) İznik'i kuşattılarsa da ele geçiremediler. Bağışlanmak için Isfahan'a giden ve dönüş yolunda Bozan tarafından öldürülen (1092) Ebülkasım'ın yerini kardeşi Ebülgazi Hasan Bey aldı. Bu sırada Melikşah'ın ölümü üzerine Süleymanşah'ın Isfahan'da tutuklu bulunan oğlu Kılıç Arslan serbest kaldı ve İznik'e giderek babasına halef oldu (1192). Ancak Kılıç Arslan'ın egemenlik alanı yalnızca İznik ve çevresini kapsıyordu. İzmir ve çevresinde Çaka Bey, Amasya, Tokat, Niksar bölgesinde Daniş-

mentliler, Diyarbakır bölgesinde Artuklular, Erzincan ve çevresinde Mengücükler bulunuyordu. Bizans'la ittifak yapan Kılıç Arslan doğuya yöneldi ve Mezopotamya ile Anadolu yaylasını birbirine bağlayan bir merkez konumundaki Malatya'yı kuşattı. Ama, bu sırada Anadolu'ya geçen birinci Haçlılar İznik'i kuşattılar. Malatya kuşatmasını kaldırarak geri dönen Kılıç Arslan, İznik'in Haçlılar'ın eline geçmesini engelleyemedi. Haçlılar kenti müttefikleri Bizans'a devrettiler. Kılıç Arslan, Haçlılar'ı Danişment Gazi ve Kayseri egemeni Hasan Bey ile birlikte Eskişehir'de karşıladı; ama durduramadı. Daha sonra Konya üzerinden Suriye'ye yönelen Haçlılar'a karşı yıpratma savaşları verdi. Haçlı seferlerinin Selçuklular, dolayısıyla Türkler açısından en önemli sonucu Türkler'i kıyılardan içerdeki yaylalara çekilmeye zorlaması oldu. Birinci haçlı fırtınası geçtikten sonra Konya'yı başkent yapan Kılıç Arslan, Bizans'la ittifak yaptıktan sonra yeniden doğuya yöneldi. Elbistan ve Maraş'ı aldıktan sonra, 1103'te Danişment Gazi'yi bozguna uğrattı. Danişment Gazi'nin ölümünden (1105) sonra da Malatya'yı ele geçirdi. Ardından Büyük Selçuklular'ın nüfuz alanındaki Harran ve Musul'a girdi. Bu, hanedanın iki kolunu karşı karşıya getirdi. Büyük selçuklu sultanı Muhammet Tapar'ın Musul valisi Çavlı, artuklu İlgazi ve Halep selçuklu meliki Rıdvan'ın desteğiyle Kılıç Arslan'ı Habur ırmağı kıyısında yendi. Kılıç Arslan Habur ırmağını atıyla geçmek isterken boğularak öldü (1107).

Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra Anadolu Selçuklu tahtı bir süre boş kaldı. Sultanın tahta geçmesi beklenen yetişkin oğlu Şehinşah, Habur savaşı'nda tutsak düşmüştü. Konya'da onun naibi durumunda olan Hasan Bey bulunuyordu. Kılıç Arslan'ın küçük oğlu Tuğrul Arslan ise Malatya'da annesi tarafından sultan ilan edilmiş, böylece Malatya'da özerk bir selçuklu melikliği doğmuştu. Türkler'i Ege kıyılarından içerilere süren Bizans'a karşı akınlar düzenleyen Hasan Bey, Muhammet Tapar'la kurduğu iyi ilişkiler sonucu Şehinşah'ın serbest bırakılmasını sağladı. Konya'ya döndükten (1110) sonra, ilk iş olarak Hasan Bey'i öldürten Şehinşah da bizans topraklarına saldırılar düzenlemeyi sürdürdü. Şehinşah'ın komutanı Monoluğ 1113'te Ulubat, Çanakkale boğazı kıyıları ve Edremit'e ulaşan akınlar yaptı. Aleksios, Türkmenler'e karşı 1113 ve 1116'da iki kez sefere çıkmak zorunda kaldı. Sonunda Afyon yakınında Şehinşah ile Aleksios arasında bir antlaşma imzalandı. Ama kısa süre sonra Şehinşah'ın kardeşi Mesut, kayınpederi danişmentli Melik Gazi'nin yardımıyla selçuklu tahtını ele geçirdi (1116). 1142'ye kadar Danişmentliler'in himayesinde saltanat süren Mesut, bu tarihten sonra Danişmentliler arasında başlayan taht kavgalarından yararlanarak sınırlarını genişletti: Ankara ve Çankırı'yı, ardından Ceyhan ve Elbistan bölgesini topraklarına kattı. Böylece Anadolu'da üstünlük Danişmentliler'den Selçuklular'a geçti. Konya'yı kuşatan Bizans imparatoru Manuel ile bir antlaşma yapan Mesut, ikinci Haçlılar'ı Eskişehir yakınında yendi (1147). 1149'da Haçlılar'ın elinde bulunan Maraş'ı, 1151'de Behisni, Keysun, Antep ve Raban'ı zapt etti. Bütün danişmentli kollarını kendisine bağımlı kılan Mesut, Kilikia'daki Ermeniler üzerine de iki sefer yaptı (1153, 1154). Mesut'un oğlu ve ardılı Kılıç Arslan II (1155-1192) saltanatının ilk yıllarında kardeşi Çankırı ve Ankara meliki Şehinşah, Sıvas danişmentli meliki Yağıbasan ve atabey Nurettin Zengi ile savaşmak zorunda kaldı. Öte yandan Kilikia'dan dönerken (1159) Kılıç Arslan'a bağımlı Türkmenler'in saldırısına uğrayan Bizans imparatoru Manuel, Selçuklular'a bir darbe indirmeye karar verdi. Bizans imparatoru, Şehinşah ve Yağıbasan ittifakıyla karşı karşıya kalan Kılıç Arslan, Bizans'a yanaştı; önemli ödünler vererek Bizans'la bir anlaşma yaptı (1162). Böylece Anadolu'daki rakipleri karşısında serbest kalan Kılıç Arslan, Melikşah'ın elindeki Ankara ve çevresini, Malatya dışında da tüm danişmentli topraklarını ele geçirdi (1164 -1174). 1175'te Anadolu Selçuklu devletinin Bizans'la ilişkileri yeniden bozuldu ve 1176'da Manuel büyük bir ordunun başında Konya üzerine sefere çıktı. Ama bu ordu, Myriokephalon'da Selçuklular tarafından yok edilircesine yenilgiye uğratıldı. Bu yenilgi Bizans'ın Türkler'i Anadolu'dan çıkarma umutlarının sonu oldu. Myriokephalon'dan sonra doğuya yönelen Kılıç Arslan, Danişmentli Emir Gazi'nin 1124'te Tuğrul Arslan'dan aldığı Malatya'daki Danişmentli koluna son verdi (1178).

Kılıç Arslan'ın 1186'da ülkesini on bir oğlu arasında paylaştırması taht kavgalarına ve devletin zayıf düşmesine yol açtı. Alman imparatoru Friedrich Barbarossa' nın yönettiği üçüncü Haçlılar selçuklu topraklarından geçerken Türkmenler'in saldırılarıyla karşılaştılar. Kılıç Arslan'ın fiilen Konya'ya egemen olan büyük oğlu Melikşah ile Ankara meliki Mesutşah, Akşehir'de Haçlılar'ı durdurmaya çalıştılarsa da başarılı olamadılar. Konya'ya giren (1190) Haçlılar, kenti yağmaladılar. Kılıç Arslan bir an önce Suriye'ye varmak isteyen Barbarossa ile bir antlaşma yaptı. 1192'de ölen Kılıç Arslan'ın yerine geçen küçük oğlu Gıyasettin Keyhüsrev I, kardeşlerine sultanlığını kabul ettiremedi ve tahtını Rüknettin Süleymanşah'a bırakmak zorunda kaldı (1196). Kardeşlerine boyun eğdirerek devletin birliğini yeniden kurmayı başaran Süleymanşah'ın ölümü (1204) üzerine küçük yaşta selçuklu tahtına çıkarılan oğlu Kılıç Arslan II kısa bir süre tahtta kalabildi. Kılıç Arslan'ı devirerek selçuklu tahtına ikinci kez çıkan (1205) Gıyasettin Keyhüsrev I, Antalya'yı ele geçirerek (1207) Anadolu Selçuklu devletine bir deniz kapısı açtı. Bu arada dördüncü Haçlılar'ın İstanbul'u işgal etmeleri (1204) üzerine Theodoros Laskaris, İznik İmparatorluğu'nu, Komnenos soyundan gelen David ve Aleksios kardeşler de Trabzon Rum İmparatorluğu'nu kurdular. Bizans ağırlık merkezinin Anadolu'ya kayması bizans -selçuklu anlaşmazlığını keskinleştirdi. İstanbul'daki Haçlılar ile bir antlaşma yapan Gıyasettin Keyhüsrev, Laskaris'le Menderes kıyısındaki Antiokheia'da yaptığı savaşta hayatını kaybetti (1211). Oğlu İzzettin Keykâvus I, Laskaris'le var olan sınırlara karşılıklı saygı ilkesine dayanan bir anlaşma yaptı. Bundan sonra babasının siyasetini izleyerek denize açılan kapıları genişletmeye ve Kilikia, Suriye, Yukarı Mezopotamya'da selçuklu etkisini güçlendirmeye çalıştı. 1214'te Sinop'u zapt ederek Anadolu Selçuklu devletini Karadeniz'e çıkardı.

Selçuklu sultanlarının en büyüğü Alaettin Keykubat I (1220-1237), Kolonoros kalesini ele geçirerek Alaiye (Alanya) adıyla kışlık merkez yaptı (1221). 1221-1225 arasında Silifke kalesine kadar Akdeniz kıyısı, Mut ve Ermenek selçuklu topraklarına katıldı. Akdeniz'de durumunu sağlamlaştıran Keykubat, Trabzon İmparatorluğu'nun Karadeniz'deki ticari ve siyasi üstünlüğüne son vermeye yöneldi. Kırım'a yapılan denizaşırı sefer, Sudak'ta selçuklu korumasının kurulmasıyla sonuçlandı (1225). Böylece kuzey-güney ticaret yollarının güvenliğini sağlayan sultan, gittikçe yaklaşan moğol tehlikesine karşı sınırlarını doğu yönünde genişletti. Amid ve Hısnıkeyfa Artukluları'nı kendisine bağımlı kıldı ve Kâhta, Adıyaman ve Çemişkezek'i selçuklu topraklarına kattı (1227). 1228'de Mengücükler'in elinde bulunan Erzincan'ı aldı. Celalettin Harizmşah'ı, Erzincan yakınlarında Yassıçimen'de yendi (1231), ardından Erzurum'u ele geçirdi. Ahlat'ı zapt etmesi (1232), Selçuklular'ı Eyyubiler'le karşı karşıya getirdi. Eyyubiler'i Harput yakınlarında yenen Selçuklular, Harput'u ele geçirerek buradaki Artuklu koluna son verdiler. Alaettin Keykubat öldüğünde (1237) Anadolu Selçuklu devleti, Eskişehir'den Ağrı dağına kadar uzanıyordu ve Kilikia Ermenileri ile Trabzon İmparatorluğu'nu kendisine bağlı duruma getirmişti. Gıyasettin Keyhüsrev II (1237-1245) Amid'i alarak (1240) Anadolu Selçuklu devletini en geniş sınırlarına ulaştırdı. Ne var ki bu sırada Selçuklular'ın dışladığı Türkmenler'in Kefersut, Adıyaman, Samsat bölgesinde başlattığı ayaklanma devletin zayıflığını ortaya çıkardı. Amasya'yı ele geçirdikten sonra Konya üzerine yürüyüşe geçen Türkmenler, Kırşehir yakınlarında Malya ovasında yok edildiler. (→ BABAİLER AYAKLANMASI.) Bundan kısa bir süre sonra Baycu'nun komuta ettiği moğol kuvvetleri Anadolu sınırını geçtiler. 1242-43 kışında Moğollar, ihanetin de yardımıyla Anadolu'nun kapısı Erzurum'u zapt ettiler; baharda da Anadolu'yu işgale başladılar. Selçuklu kuvvetlerini Kösedağ'da ağır bir yenilgiye uğratan (1243) Moğollar Sıvas, ardından Kayseri'yi ele geçirdiler. Moğollar'la yapılan barış sonunda Anadolu Selçuklu devleti moğol koruması altına girdi.

Gıyasettin Keyhüsrev II'nin ölümü (1246) üzerine selçuklu tahtına on bir yaşındaki oğlu İzzettin Keykâvus II çıkarıldı. Ancak iktidarın gerçek sahibi vezir Şemsettin Isfahani idi. Sultanın Moğolistan'a gönderdiği kardeşi Kılıç Arslan'ın oradan sultanlık yarlığı ile dönmesinin yarattığı bunalım, Gıyasettin Keyhüsrev II'nin oğulları İzzettin Keykâvus II, Kılıç Arslan IV ve Alaettin Keykubat II'nin birlikte saltanatıyla sonuçlandı. Bu arada Şemsettin Isfahani öldürüldü. Üç kardeşin atabeyi sıfatıyla Celalettin Karatay, bir yandan Moğollar'la iyi ilişkiler kurmaya çalışırken, bir yandan da ülkenin birliğini korumaya çalıştı. Karatay' ın (1254), ardından da Moğolistan'a büyük hanın yanına gitmekte olan Keykubat II'nin ölümü üzerine başlayan taht kavgasını Kılıç Arslan kaybetti ve hapsedildi (1254). Böylece tek başına sultan olan Keykâvus II, Anadolu'da kışlamak isteyen Baycu'ya Sultan hanı yanında yenildi ve İznik'e sığındı. Ancak, Bizans'tan sağladığı kuvvetlerle Konya'ya döndü ve Baycu'nun selçuklu tahtına çıkardığı Kılıç Arslan'ı Kayseri'ye çekilmek zorunda bıraktı (1257). Moğollar'ın desteklediği Kılıç Arslan ile Türkmenler'e dayanan Keykâvus II arasındaki mücadele Keykâvus II'nin İstanbul'a kaçmasıyla sonuçlandı (1262). Bu sırada Moğollar yanında büyük nüfuz kazanan Muinettin Pervane, devletin gerçek yöneticisi durumuna geldi. 1262'den Pervane'nin 1277'de öldürülüşüne kadar geçen süre, Anadolu Selçuklu devletinin çöküşünde özel bir dönemi kapsar. Muinettin, önce İzzettin Keykâvus II'yi destekleyen Türkmenler'i bir ölçüde etkisizleştirmeyi başardı. Trabzon Rum İmparatorluğu'nun, Selçuklu devletinin içine düştüğü karışık durumdan yararlanarak ele geçirdiği (1259) Sinop'u geri aldı (1265) ve ıkta olarak kendisine verilmesini sağladı. Bağımsızlık belirtileri gösteren Kılıç Arslan IV'ü boğdurttu ve yerine küçük yaştaki oğlu Gıyasettin Keyhüsrev III'ü tahta çıkardı (1266). Huzurun ve düzenin bir oranda sağlanması, ticaretin yeniden canlanmasına ve Anadolu'nun bozulan ekonomik koşullarının bir ölçüde düzelmesine yol açtı. Bu, Moğollar'ın isteklerinin daha kolay karşılanması sonucunu doğurduğu gibi, iş başındakilere servet yığma olanağı da sağladı. Sahip Ata Fahrettin Ali, Pervane, Cacaoğlu Nurettin vb. emirler tarafından yaptırılan mimarlık yapıtları bu zenginlik sonucu ortaya çıktı. Dönemin kaynaklarında Pervane dönemi sükûn ve refah dönemi olarak nitelenir. Ancak, giderek durumu sarsılan Pervane, Moğollar ve onların düşmanı Memluklar arasında ikili bir siyaset izlemeye başladı. 1276'da selçuklu-moğol rejimine karşı ayaklanan Niğde emiri Hatiroğlu, ele geçirilerek öldürüldü, ama Hatiroğlu'nun müttefikleri Karamanoğulları mücadeleyi sürdürdüler. Pervane'nin ve Karamanlılar'ın Anadolu'ya davet ettiği memluk sulta-

nı Baybars, Moğollar'ı Elbistan'da yendikten sonra Kayseri'ye girdi (nisan 1277). Ancak, Tokat'a çekilen Pervane'den umduğu desteği göremeyen Baybars geri döndü. Bu sırada, Karamanoğulları Konya'yı ele geçirerek, İzzettin Keykâvus II' nin "Cimri" adıyla tanınan oğlu Alaattin Siyavuş'u sultan ilan ettiler. Baybars'ın ardından büyük bir orduyla Anadolu'ya gelen Abaka Han, Muinettin Pervane'yi Memluklar'la ilişki kurmakla suçlayarak idam etti ve Anadolu'nun yönetimini sultandan çok üstün mevkideki moğol prenslere bıraktı. Konya'yı ele geçiren Karamanoğlu Mehmet Bey ve Cimri yakalanarak öldürüldüler. Ama, Karamanoğulları, Eşrefoğulları, Germiyanoğulları moğol yetkilileri ve onların gölgesindeki selçuklu sultanlarını sürekli uğraştırdılar.

1282'de Ahmet Teküdar Han, selçuklu ülkesini Keyhüsrev III ile İzzettin Keykâvus II'nin oğlu Mesut II arasında paylaştırdı. Teküdar'ı öldürerek ilhanlı tahtını ele geçiren Argun, Mesut II'yi tek başına sultan atayarak Erzincan'da bulunan Keyhüsrev III'ü öldürttü (1284). Mesut II, Anadolu' da bağımsız devlet kurmak için ayaklanan moğol komutanı Baltu'ya katıldığı için azledildi (1298). Yerine getirilen Alaettin Keykubat III, eşrafı soymaya kalkıştığı için azledilince, İran'da bulunan Mesut II ikinci kez selçuklu tahtına çıkarıldı (1302). Ama gerçek otorite yeni ilhanlı hanı Olcaytu' nun Anadolu'ya gönderdiği İrencin Noyan'ın elindeydi. Mesut III'ün 1308'deki ölümü ile Anadolu Selçuklu devletinin son bulduğu genellikle kabul edilir. Bazı yazarlar, selçuklu saltanatının Timurtaş'ın Selçuklu hanedanının mensuplarını öldürttüğü 1318'e kadar sürdüğünü ileri sürerler.

KURUMLAR VE TOPLUMSAL YAPI

Horasan'da kurulan Selçuklu devleti, bu müslüman çevrede doğal olarak islami geleneklere, özellikle gazneli örneğine göre biçimlendi. Büyük sultan (sultanülâzam) unvanını taşıyan selçuklu sultanı bütün imparatorluğun sahibi ve mutlak yöneticisiydi. Sultanın çevresinde saray muhafızları "candar"ların başı "emir-i candar", "hacip" (çoğulu hüccab) denilen mabeyinciler, saray ahırlarının sorumlusu "emir-i ahur", yemek tadıcısı "çaşnigir", içki tadıcısı "şarabdar", avlanmayı düzenleyen "emir-i şikâr", sancak taşıyıcısı "emir-i alem" gibi hemen hepsi farsça unvanlar taşıyan saray görevlileri bulunuyordu.

Devlet işlerinin görüşüldüğü en yüksek organ vezirin başkanlığındaki "Divan-ı âlâ" denilen divandı. Bu divanın altında da daha çok devlet dairesi niteliğinde Divan-ı inşa (Divan-ı tuğra), Divan-ı işraf, Divan-ı ârız, Divan-ı istifa gibi ikinci derecede divanlar bulunuyordu. Ayrıca posta ve haber alma örgütü Divan-ı berid, şeriat dışındaki davalara bakan Divan-ı mezalim gibi divanlar da vardı.

Küçük yaşta eyaletlere atanan şehzadelerin eğitimleri "atabey"lere bırakılmıştı. Atabeylik türk-islam dünyasına Selçuklular'ın getirdiği yeni bir kurumdu. Eyaletleri, atabeyi oldukları şehzadeler adına yöneten atabeyler, devletin çöküş döneminde büyük güç elde ettiler. Selçuklular'ın yeni getirdiği kurumlardan biri de kentlerin güvenliğini sağlayan "şihna" idi.

Ülkeyi ailenin ortak malı sayan türk geleneği uyarınca eyaletlerin hanedan mensuplarına ve askeri komutanlara ıkta edilmesi Büyük Selçuklu devletinin, eyaletlerin büyük ölçüde merkezin denetiminden çıkması ve irsi eyalet yöneticilerinin varlığı anlamında "feodal" bir nitelik kazanmasına yol açtı.

Anadolu Selçukluları'nda devlet örgütü büyük ölçüde Büyük Selçuklu örneğine göre düzenlenmişti. Siyasi ve askeri hizmetler Büyük Selçuklular'da olduğu gibi türk kökenli askeri kastın tekelinde idi. Resmi dil farsçaydı ve yönetsel hizmetler içinse İranlılar'dan yararlanılıyordu. Moğol egemenliği öncesinde Anadolu selçuklu vezirleri hiçbir zaman Büyük Selçuklular' da ve öteki islam ülkelerinde olduğu gibi kudret kazanamadılar. Başka islam devletlerinde bulunmayan "pervane" adlı sivil görevlinin vezire yakın önem taşıdığı görülmektedir. Yine Büyük Selçuklular'da bulunmayan "naip" adlı görevlinin, sultanın yokluğu ya da hastalığı sırasında geçici olarak mı, yoksa sürekli olarak mı görev yaptığı bilinmemektedir. Atabeylere Anadolu Selçukluları'nda da rastlanırsa da bunlar, Büyük Selçuklular'da kazandıkları güce hiçbir zaman ulaşamamışlardır.

Eyaletlerin yönetimi "subaşı" denilen askeri valilerin sorumluluğundaydı. Anadolu Selçukluları eyaletlerin yöneticilerinin Büyük Selçuklular'da olduğu gibi özerklik kazanmasına ve hanedanlar kurmalarına izin vermediler. Ülkeyi ailenin ortak malı sayan türk geleneği de Anadolu Selçukluları'nda sınırlı bir uygulama buldu. Türkmen toplulukların ise oldukça özerk, kendilerine özgü bir düzenleri vardı. Anadolu Selçukluları'nın Büyük Selçuklular ve öteki islam devletlerinden ayrıldıkları bir nokta da toprağın büyük bölümünün devlet mülkiyetinde bulunmasıydı.

Selçuklu ordusu başlangıçta yalnızca Türkmenler'den oluşuyordu. Sonraları devletin sınırları genişledikçe ordu, türkmen geleneklerinden uzaklaşarak can alıcı bölümü köle kökenli profesyonel askerlere dayanacak biçimde yeniden düzenlendi. Daha Tuğrul ve Alparslan döneminde selçuklu ordusunda dört binin üstünde köle asker bulunuyordu ve belli başlı komutanlar köle kökenliydiler. Küçük yaşta toplanan ve iyi bir askeri eğitim gören köle askerler sultanın en gözde savaşçılarını oluşturuyordu.

Melikşah döneminde Ortaçağ'ın en büyük askeri gücü durumuna gelen selçuklu ordusu, doğrudan sultana bağlı "gulamanı saray"; her an savaşa hazır hassa ordusu; meliklerin, şahnelerin askerleri; bağlı devletlerin kuvvetleri ve kendi beylerinin yönetimindeki Türkmenler'den oluşuyordu.

KÜLTÜR

Selçuklular'ın egemen oldukları alanlarda siyasi birliği gerçekleştirmeleri ticaretin ve iktisadi durumun hızla gelişmesine yardımcı oldu. Ticaret yollarının denetim ve güvenliğinin sağlanması kent yaşamının gelişmesine bilim ve sanatların ilerlemesine yol açtı.

Sünniliğin koruyucusu olan Selçuklular, XI. yy.'ın sonlarından başlayarak ihtilalci şii ideolojiye dayanan ismailirelle mücadele ettiler. İran'da ve Suriye'de birçok müstahkem mevkiyi ele geçiren; gizliliğe, yoğun propagandaya ve bireysel teröre dayalı çalışma yöntemleriyle selçuklu ülkesi içinde tehdit ve anarşi unsuru olan ismailileri Selçuklular bir yandan kuvvet kullanarak yok etmeye çalışırken bir yandan da sünni ideolojiyi güçlendirmeye çalıştılar. Nizamülmülk'ün art arda açtığı medreselerle (Nizamiye medreseleri) dini öğrenim bir programa bağlanarak devlet himayesine alındı. Bağdat, Basra, Isfahan, Herat, Nişapur, Merv, Belh, Amul, Musul ve Taberistan'da zengin vakıf gelirlerine ve kütüphanelere sahip medreseler kuruldu. Çağın en ünlü sünni bilginlerinin ders verdiği bu medreseler sünni inancın yayılması ve yerleşmesine hizmet ettiği gibi devlet görevleri için sünni kadrolar da yetiştirmekteydi.

İslam dünyasının büyük fıkıh, kelam, tefşir ve hadisçilerinden birçoğu Selçuklular döneminde yetişti (Kuşeyri, Gazali, Ebülmeali, Abdülmelik, Cüveyni, Şehristani, Zemahşeri, Fahrettin Razi). Sünniliğin dört mezhebinden hanefiliği benimseyen Selçuklular, hıristiyanlara karşı hoşgörülü, öteki sünni mezheplere karşı hayli tarafsız davrandılar. Ancak kendilerinden önce de var olan hanefiler, şafiiler, hanbeliler ve kerramiler arasındaki çatışmaların dışında kalamadılar.

Selçuklular aynı hoşgörüyü sufilik ve tarikatlar açısından da sürdürdüler. Şeriatın katı kuralları yerine duyguya ağırlık veren sufiler, Türkmenler üzerinde daha etkili oluyorlardı. Ünlü bilgin Gazali şeriat ile tasavvufu uzlaştırarak islam sufiliğinin temellerini kurmayı başardı. Ahmet Yesevi tarafından kurulan ve türk şamanizminden esintiler taşıyan yesevilik, Türkler'in islamlaşmasında ve babailik, haydarilik, bektâşilik gibi Anadolu'da gelişen dinsel akımlar üzerinde etkili oldu.

Sufilik kentlerde ortaya çıkan fütüvvet üzerinde de etkili oldu. Kent alt tabakalarından gelen gençlerden oluşan ve kendilerine "fityan" ya da "ayyarun" adı verilen fütüvvete bağlı kimseler merkezi yönetimin denetimi sağlayamadığı dönemlerde zenginlere yönelmiş bir korku havası yaratıyorlardı.

Selçuklular döneminde din bilginleri yanında Sait bin Hibetullah, ibni Cezele gibi hekimler, Ömer Hayyam, Muhammet Beyhaki gibi matematikçiler yetişti. Ömer Hayyam ve Ebülmuzaffer el-İsfizari, İbni Necip el-Vasıti gibi astronomlar "Takvim-i Melikşahi" denilen bir takvim hazırladılar. Sultan Sencer adına bir zic yazan el-Hazini, Merv'in boylamına göre sabit yıldızların yerlerini saptadı.

Anadolu, Büyük Selçuklular'ın egemenlik kurduğu İran, Irak ve Suriye'den farklı olarak hıristiyan halkın çoğunlukta olduğu ve islami geleneklerin bulunmadığı (Doğu ve Güneydoğu Anadolu dışında) bir ülkeydi. Ancak, Malazgirt savaşı' nı izleyen yoğun türk göçleri sonucu birkaç yüzyıl içinde türkleşti ve Türkiye diye anılmaya başlandı. Kırsal alanların türkleşmesinin göçebe ve yarı göçebe Türkmenler'in eseri olduğu genellikle kabul edilir. Öte yandan göçebe olsun olmasın türk başbuğları fethettikleri kentlere yerleştiler ve kentler öteki müslüman ülkelerde olduğu gibi siyasal, iktisadi ve kültürel merkezler durumuna geldiler. XIII. yy.'da ekonomik yaşamın canlanması kentlerin ve kentsel yaşamın daha da gelişmesi sonucunu doğurdu. Kentler, çoğalan cami, medrese ve tekkeleri, islam bilginleriyle birer islam kenti görünümü aldılar. Daha çok esnaf arasında yayılan "ahilik"se kentsel yaşamın önemli bir öğesiydi.

Moğol istilasının İran'ı güvensiz duruma getirmesi, Doğu'dan çok sayıda bilgin ve dervişin Anadolu'ya göç etmesine ve Anadolu'da zengin bir kültürel yaşamın doğmasına yol açtı. İbni Arabi, Necmettin Razi gibi ünlü sufiler bir süre Anadolu'da yaşadılar. İbni Arabi'nin izleyicisi Sadrettin Konevi tüm yaşamını Konya'da geçirmiş ve büyük saygınlık kazanmıştı. Belh'ten gelen Bahaettin Velet, Alaettin Keykubat I'in çağrısı üzerine Konya'ya yerleşmiş ve ölünceye değin burada müderrislik yapmıştı. Bahaettin Velet'in oğlu Mevlana Celalettin Rumi yönetici seçkinler ve çeşitli kentsel çevreler arasında büyük ün sahibiydi.

Kırsal bölgelerde yaşayan ve kentli müslümanlarca dışlanan Türkmenler ise başka bir toplumun ve kültürün temsilcisiydiler. Kendilerine göre bir islamlık anlayışları olan Türkmenler, daha çok islam öncesi türk şamanlarını hatırlatan türkmen babalarının etkisi altındaydılar. Kentli müslümanlarla Türkmenler arasındaki karşıtlığı açıkça ortaya koyan "babailik*" hareketinde şiilik, islam öncesi türk inançları, eski yerli inançların etkili olduğu görülmektedir. Ortodoks islamlığa karşıt gelenek Anadolu'da Hacı Bektaş Veli, Sarı Saltuk, Barak Baba gibi şeyhler aracılığıyla sürdü. (→ Kayn.)

EDEBİYAT

Selçuklu devletinde resmi yazışmalar farsçaydı. Vezir Nizamülmülk'ün devlet yönetimiyle ilgili yapıtı *Siyasetname* bu dilde kaleme alınmış, farsça yazan şairler selçuklu saraylarında korunmuştu. Özel-

SELÇUKLULAR'DA SANAT

B. N., Paris

Tuğrul Bey döneminde Basra'da bastırılmış dinar altın (1056)
Bibliothèque nationale, Paris

likle Melikşah, Sultan Sencer gibi hükümdarlar Ömer Hayyam, Muizzi, Enveri vb. gibi şairlere yakın ilgi gösterdi. Arslanşah'ın oğlu Tuğrul II, Nizami'ye yardımlarda bulundu. Sadi yapıtlarını salgurlu atabeyi Ebubekir ile oğlu veliaht Sa'd II'ye sundu. Ezraki, Herat valisi Togan Şah'ın nedimiydi. Türkçe yapıtlardan günümüze ulaşabilenler ise Anadolu'da ancak XIII. yy.'da kaleme alınmış az sayıda üründür. Anadolu'da Bizanslılar'a karşı savaşan gazilerle ilgili tarihsel anılar çevresinde dinsel-destansı geniş bir sözlü edebiyat *(Battalname*, Danişmentname*, Saltukname*)* oluştu. Bu yapıtların Selçuklular döneminde yazıya geçirilmiş en eski biçimleri (örn. İzzettin Keykâvus II'nin isteği üzerine münşi İbni Alâ tarafından yazılan *Danişmentname* [1245]) sonradan kayboldu. Böyle kayıp yapıtlar arasında Gülşehri'nin *Mantık ut-tayr*'ında sözünü ettiği manzum *Şeyh San'an kıssası*, Şeyyat İsa'nın *Salsalname* adlı kahramanlık öyküsü vb. de bulunmaktadır. Önemli bir kültür merkezi olan selçuklu taht kenti Konya'da farsça yapıtlar okunuyor, bu dilde yeni ürünler veriliyordu. Çok az türkçe şiiri bulunan Mevlana Celalettin Rumi'nin başlıca yapıtları (*Mesnevi, Divan-ı kebir* vb.) farsçadır; oğlu Sultan Velet farsça mesnevilerinde *(İbtidaname, Rebabname)* türkçe bölümlere yer vermiş, türkçe bazı gazeller de yazmıştır. Halk şiirinin dindışı doğa, aşk, kahramanlık gibi konulardaki örnekleri yazıya geçmiş değildir Halk dili ve anlatımıyla şiir söyleyen Yunus* Emre, tasavvuf konularını işlerken dinsel inancı, geniş halk topluluğunun kavrayabileceği yolda dile getirmiş ve derin bir insan sevgisini yansıtmıştır. Arap-iran edebiyatlarına ait vezin (aruz vezni), tür (gazel, kaside, mesnevi), iran mitolojisine ve islam dinine dayanan kahramanlar, öyküler ilerde divan* edebiyatı adını alacak geleneğin bu dönemdeki ilk örneklerini besledi. Bu ortak gereçle dinsel (Ahmet* Fakih'in *Çarhname*'si, Şeyyat* Hamza'nın *Yusuf ile Züleyha*'sı) yapıtlar yanında dindışı konular (Dehhani*'nin şiirleri) da işlendi.

GÜZEL SANATLAR

Selçuklular döneminde başta mimarlık olmak üzere çini, süsleme, hat, minyatür, maden, halıcılık vb. sanatlarda önemli yapıtlar üretilmiştir. Büyük Selçuklu ve onu izleyen Anadolu Selçukluları dönemlerinde Orta Asya'dan Anadolu içlerine değin çok geniş bir alanı kaplayan ülkelerde birçok saray, cami,mescit, imaret, han, kervansaray, hamam, darüşşifa, medrese, türbe, kümbet, kale yapılmıştır; ancak bunların çoğu daha sonraki istilalar ve moğol akınlarıyla ortadan kalkmıştır. Karahanlı ve gazneli mimarlığına dayanan, İran'ın ve daha sonra da Anadolu'nun geleneksel mimarisiyle de yoğrulan bu dönemin yapılarında önemli yeniliklerle karşılaşılmaktadır.

• *Büyük Selçuklu dönemi. Camiler.* Bu dönemde geliştirilen dört eyvanlı ve mihrap önü kubbeli cami şeması daha sonra çok geniş bir alanda uygulanmıştır. Albert Godard'ın çalışmaları İran'daki selçuklu mimarlığının ortaya çıkarılmasında ve tanınmasında önemli rol oynamıştır. Dönemin mimarlık alanındaki ilk önemli örneklerinden biri Isfahan'daki Mescidi* Cuma'dır. En önemli bölümleri Melikşah döneminde gerçekleştirilen (1080) bu cami otuza yakın yazıtından da anlaşılacağı üzere sürekli eklemeler ve değişikliklerle günümüze ulaşmıştır. Mihrap önü kubbeli yapıya, daha sonra dört eyvanlı avlu bölümü eklenmiştir. İran'da selçuklu camilerinde gözlenen bu denemeleri ilk kez tek bir planda birleştiren yapı ise Zevare'deki Mescidi Cuma'dır (1135/1136). Karahanlı kervansaraylarında ve gazneli saraylarında (Leşker*i Bazar) uygulanan dört eyvanlı avlu şeması mihrap önü kubbesiyle birlikte önce bu yapıda değerlendirilmiştir (bu şema daha sonra İran, Orta Asya ve Anadolu'daki birçok yapıya örnek olmuştur). Ancak bu şema mihrabın her yandan görülmesini engellediğinden çeşitli yerlere mihraplar yapmak gerekmiştir. Eyvanların çok yüksek görünmemesi için revaklar iki katlı yapılmıştır. Ardistan'daki Mescidi Cuma da (1160) bu gruptandır ve İran'daki selçuklu camilerinin en göze çarpan yapıtlarındandır. Bu üç caminin selçuklu mimarlığının gelişimini yansıtmaları açısından, türk mimarlık tarihinde önemli yerleri vardır. Gülpayegân camisi (1108-1118), Gazvin'deki Mescidi Cuma (1113 ya da 1119), Haydariye mescidi ve Barsiyan mescidi (1134) bu türden, büyük kubbeli anıtlardır. Bunların dış görünüşleri, içlerinin zenginliği karşısında yalın kalmaktadır. Selçuklular İran'da ince, uzun silindirik gövdeli minareleri yeğlemişlerdir. Bunların en eski örneklerinden biri Damgan Mescidi Cuma'sının 1058 tarihli minaresidir; düz silindirik gövde tuğlaların değişik biçimlerde dizilmesiye elde edilen baklava ve geometrik motifler ve kûfi kabartmalı yazıt kuşağıyla süslenmiştir (Selçuklular'ın ilk çini bezemeli minarelerindendir). Daha sonra yapılanlar bu biçimi geliştirip, zenginleştirmiştir (Save Mescidi Meydan minaresi, Gülpayegân camisi'nin minaresi, Devletâbâd minareleri, Kaşan Mescidi Cuma'sı, Barsiyan mescidi'nin minaresi).

Anadolu'da, Büyük Selçuklular'a bağlanan Diyarbakır (1091), Siirt (onarım 1129) ve Bitlis (onarım 1150) Ulu camileri çeşitli onarım ve eklemelerle özgünlüklerini yitirmiştir. Üç camide de Anadolu dışı etkiler belirgindir (çiçekli kûfi yazıtlar, mihrap önü kubbesi vb.).

Medreseler. Selçuklular'ın islam mimarlığına kazandırdıkları önemli bir yapı türünü oluşturan medreseler bu dönemde geniş bir devlet örgütü biçiminde düzenlenmiş, yöneticiler bu öğretim kurumundan yetişmiştir. Bunların ilk örnekleri Nişapur, Bağdat, Tus, Isfahan, Belh, Herat, Horasan, Musul, Rey, Merv, Hargird gibi büyük kentlerde kuruldu. Dönemin ünlü veziri Nizamülmülk'ün girişimleriyle yaptırıldıklarından Nizamiye diye anılan bu medreselerin en önemlilerinden biri Bağdat'taydı (bitimi 1067). Ancak zaman içinde ve moğol istilalarıyla ortadan kalkan bu medreselerden yalnızca Hargird ve Rey kentlerindekiler bir ölçüde bilinmektedir. 1087'de yaptırıldığı sanılan Hargird medresesi'nde A. Godard'ın gerçekleştirdiği araştırmalarla kare planlı avlu çevresinde dört eyvanın bulunduğu saptandı (yazıtı Tahran müzesi'ndedir). Rey'de ortaya çıkarılan ve XI. yy.'a tarihlendirilen medresenin de dört eyvanlı olduğu belirlenmiştir. Bu bulgulardan yola çıkarak öteki nizamiye medreselerinin de aynı şemada olduğu sanılmaktadır. Anadolu'da Büyük Selçuklular'a bağlanan medrese örneği bulunmamaktadır.

Türbeler. Selçuklu sultanları, eşleri, vezirleri ve dönemin önde gelenleri için yaptırılan türbeler ve kümbetlerin gelişimi de karahanlı ve gazneli yapılarına bağlanır. Bu dönemde İran'da ve Orta Asya'da yapılmış anıtmezarlar genel çizgileriyle dört köşeli, çok köşeli ya da silindirik gövde üzerine kubbe ya da içten kubbe dıştan piramit ya da konik külah örtülüdür. Dönemin ilk önemli örnekleri arasında Eberkûh'taki, sekizgen gövdeli, kubbeli Kümbetiali (1056), Damgan'daki silindirik gövdeli, konik külahlı Çihil Duhteren (Kırkkızlar) kümbeti (1056) belirtilebilir. İran'daki selçuklu yapılarının tuğladan olmalarına karşılık Kümbetiali'nin taştan oluşu ilgi çekicidir; gövdenin üst bölümünü zengin bir mukarnas kuşağı dolanır. Tahran'ın B.'sında, Harakan bölgesindeki, köşeleri yuvarlak kuleli, sekizgen gövdeli, tuğla kubbeli iki kümbet, mimarileri, yazıtları ve bezemeleriyle dikkati çeken önemli anıtlardır. D.'daki kümbet zencanlı mimar Muhammet bin Mekki'nin yapıtıdır (106[illegible]); dıştaki tuğla ve yazı bezemeleri, içteki kalem işleri ilginçtir. 1093 tarihli ikinci kümbet gene zencanlı Ebül Meali bin Mekki'nin eseridir; bu da dıştan öteki kümbetin ölçüsünde zengin bezemelidir. Demavend'de bulunan ve aynı gruba sokulan bir kümbet (XI. yy.) düşey çizgilerinin belirginliği, içten kubbe, dıştan piramit çatılı oluşuyla bunlardan ayrılır. Dehistan'da, Meşhed denilen mezarlıktaki kümbetler (XII. yy. başları), yalın tuğla mimarilerine karşılık, değişik planlarıyla dikkati çekerler. Silindirik ya da yukarıya doğru daralan sekizgen gövdeler yarım silindir ya da dik köşeli kulelerle bölünmüştür, cephelerde sivri kemerli, yüzeysel nişler vardır; önlerinde alçak bir eyvan biçiminde giriş mekânı bulunur. Afganistan'ın Cüzcan bölgesinde, Sar-i Pul'da bulunan Yahya bin Zeyd ile İmam Kalan'ın kümbetleri (XI. yy. sonu - XII. yy. başları) çok zengin yalancımermer süslemeleri, nesih ve çiçekli kûfi yazılarıyla ilgi çeker. Horasan bölgesindeki türbelerde de belirgin bir gelişme gözlenebilmektedir: Serahs'taki Ebül Fazl, Mihne'deki Ebu Sait, Serahs yakınındaki Yartı, Merv'deki Muhammet bin Zeyd türbeleri. Serahs'taki Ebül Fazl türbesi'nde (XI. yy. sonu) ilk kez iç içe çift kubbeyle karşılaşılmaktadır. Yartı kümbeti ise (1098), yonca biçimi tonoz bingileri ve zengin mimari süslemeleriyle dikkati çeker. Merv'deki ünlü Sultansencer* türbesi (1157), selçuklu türbe mimarlığının başyapıtıdır. Merage'deki Kümbet-i Surh ya da Kümbet-i Kırmız (1147) kare planıyla karahanlı türbelerine dönüşü simgeler; sekiz köşeli piramit çatıyla örtülü yapı, geometrik düzenli, ince tuğla örgüler arasına yerleştirilmiş firuze çinilerle bezenmiştir. 1197 tarihli Kümbet-i Kabud ise sekizgen gövdesiyle farklı bir görünümdedir, köşeler silindirik payelerle yuvarlaklaştırılmıştır. Tüm yüzeyleri kaplayan yıldız geçme motifler firuze çinilerle zenginleştirilmiştir. Urmiye gölünün B.'sındaki Se kümbet (1184) dıştan silindirik, içten kare planlıdır, mukarnaslı taçkapı nişi zengin geometrik süslemelidir. Hemedan'daki Kümbeti Aleviyan'da (XII. yy. sonu), Karahan-

Siirt Ulu camisi (onarım 1129) çini süslemelerden ayrıntı

Taş medrese (1250)
Akşehir-Konya

Alaettin camisi (XII. yy. ortaları)
Konya

Alaettin camisi (1223)
taçkapısı
Niğde

lılar'ın Özkent kentinde bulunan türbelerindeki cephe mimarisi geleneğine dönülmüştür (bu yapının yalancımermer süslemeleri dönemin en gelişmiş ve zengin örnekleridir). Selçuklu türbe mimarlığının gelişimini yansıtan bir başka yapı Tus'da İmam Gazali'ye bağlanan türbedir (1111); dışa taşkın giriş eyvanı, kare planlı, kubbeli ana mekânı ve arkaya doğru uzanan tonoz örtülü üç bölümden oluşan planıyla dikkati çeker. Bu yapı türünün geliştiği önemli merkezlerden biri de K. Azerbaycan'daki Nahçıvan kentidir. Mimar Acemi bin Ebubekir'in yapıtı olan Müminehatun kümbeti (1186) buradaki türbelerin en görkemlisidir. İçten silindirik, dıştan on iki köşeli olan tuğla kümbetin piramit çatısı yıkılmıştır. Yapıyı üstten firuze çinili kûfi yazı kuşağı ile mukarnaslı bir friz dolanır. Hiç boşluk bırakmayacak ölçüde süslü olan cephelerde, dikdörtgen silmeler içinde dilimli kemerlerle sonuçlanan mihrap benzeri nişler yer alır. Bu yapı, iki yanında silindirik minareler yükselen sivri kemerli bir taçkapıyla girilen (bugün yıkılmıştır) bir alan içinde bulunuyordu. Horasan'daysa otağlardan esinlenen bir türbe mimarlığıyla karşılaşılmaktadır: Radkan'daki tuğla örgülü Milıradkan kümbeti (XIII. yy. başı), 22 m yüksekliğinde silindirik gövdeli, içten kubbe, dıştan konik çatılıdır. Tüm gövde derin yivlerle 36 yuvarlak dilime ayrılmıştır. Konik külah firuze renkli çinilerle kaplıdır. Kişmar kümbeti de benzer mimaridedir, ancak yivler almaşık olarak yuvarlak ve dik kenarlıdır.

Kervansaraylar. Karahanlılar'ın (Ribatı Melik, Dayhatun ve Dehistan kervansarayları) ve Gazneliler'in (Ribatı Mahi) geliştirdiği kervansaray mimarisi Selçuklular'da da anıtsal boyutlarda sürmüşür. Damgan -Simnan yolunda, Ahvaz'daki Ribatı Anuşirvan (XI. yy.) kare planlı, kale sağlamlığında bir yapıdır; köşeler silindir, duvarlar yarım silindir biçiminde kulelerle güçlendirilmiştir. Dört eyvanlı avlu, payeli revaklar ve bunların ardında da tonoz örtülü, uzun mekânlarla çevrilidir. Üç köşede dört eyvanlı, küçük kubbeli ayrı mekânlar yer alır. Nişapur-Sebzevar yolundaki Ribatı Zafarani (günümüze ulaşmadı) çok daha gelişmiş bir plana sahipti; kare planlı yapının köşeleri kulelidir, dört eyvanlı bakışık düzendeki avlunun çevresinde tek tek sıralanmış odalar yer alır. Horasan'da, Meşhed-Serahs yolu üzerindeki Ribatı Şerif (1114/1115) olgun, bakışık planı ve zengin bezemeleriyle dıştan kaleyi, içten bir sarayı andırır. Art arda yerleştirilen iki büyük bölümden meydana gelen kervansarayda, her iki bölümde de dört eyvanlı şema uygulanmıştır.

Saraylar. Selçuklular'dan günümüze sağlam olarak ulaşmış saray yoktur, ancak imparatorluğun merkezi olan Merv'deki sarayın (XI. yy.) 45×39 m boyutlarında, 50 odalı gösterişli bir yapı olduğu bilinmektedir. D.'daki ana girişten dört eyvanlı ana avluya geçiliyordu ve bunun yanında cephesi yarım sütunlarla süslü bir bölüm bulunuyordu.

Süsleme ve öteki sanatlar. Büyük Selçuklu dönemi yapılarında birbirini kesen sekizgenlerden meydana gelen dörtlü düğümler, altıgenlerin kesişmesinden doğan geometrik motifler, kûfi ve nesih yazılar, yalancımermer süslemeler yaygın olarak kullanılmıştır. Rey kazılarında ortaya çıkarılan yalancımermerden yapılmış, ayakta ve oturur biçimde erkek ve kadın figürlerinin saray ve köşklerde süs öğesi olarak kullanıldığı sanılmaktadır (New York Metropolitan müzesi). Ayrıca kuş, boğa, ejderha, sfenks, griffon, aslan, çift başlı kartal figürleri de vardır. Sultan Tuğral II'nin adı ve sanlarının yazılı olduğu panolarda (Pennsylvania müzesi) rumi ve palmetlerle doldurulmuş yıldız ve haç motifli zemin üzerinde, hükümdarı elinde içki kadehiyle gösteren bir saray sahnesi yer alır. Boston müzesi'nde bulunan yalancımermer kabartmalarda da süvariler, oynayan figürler vardır. Dönemin yapılarında çini de süs öğesi olarak kullanılmıştır (Damgan Mescidi Cuma, Kazvin Mescidi Cuma, Merage Kümbet-i Surh, Kümbet-i Kabud, Nahçıvan Müminehatun kümbeti vd.).

Selçuklular'la birlikte islam maden sanatında parlak bir dönem yaşanır. Sasani ve erken islam maden sanatında kullanılan altın, gümüş ve tuncun yanında pirincin de yer alması, Selçuklular'ın bu sanata getirdiği önemli bir yeniliktir. Özellikle tunç ve pirinç yapıtlar yeni tekniklerle, zengin ve gösterişli bir biçimde bezenmiştir. XII. yy. ortalarında Horasan'da ajur ve madene başka bir maden kakma teknikleri büyük bir başarıyla uygulanmıştır. Kap türleri de çeşitlilik kazanmıştır. İnce işçilikleri ve üstün teknikleriyle dikkati çeken bu yapıtların örnekleri dünyanın çeşitli müzelerinde ve özel koleksiyonlarda (Atina Benaki müzesi, New York Metropolitan müzesi, Boston Fine Arts müzesi, Washington Freer Gallery of Arts, Londra British museum, Batı Berlin Devlet müzesi, Londra Victoria and Albert müzesi, Leningrad Ermitaj müzesi, İstanbul Topkapı sarayı ile Türk ve islam eserleri müzeleri, Kahire Harari koleksiyonu, Kopenhag David koleksiyonu vd.).

Araştırmacılar İran halıcılığının Selçuklular'la başladığını öne sürerler.

• *Anadolu Selçuklu dönemi.* Büyük Selçuklu İmparatorluğu'nun parçalanmasından sonra, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde ortaya çıkan ilk türk beylikleriyle (Artuklular, Danişmentliler, Saltuklular ve Mengücükler) bir hazırlık evresi geçiren Anadolu-türk sanatı, XIII. yy. başlarında öteki islam ülkelerinden farklı bir görünüm kazanmaya başlamıştır. Anadolu'da iki yüzyıla yakın bir süreci kapsayan ve Orta Asya kökenli türk göçebe sanatının izlerini taşıyan bu sanat, mimarlıktan bezemeye ve el sanatlarına değin damgasını vurmuştur. D.'dan getirilen öğelerle Anadolu'nun yerel gereçleri ve geleneksel teknikleri birleşerek yeni bir bireşime ulaşılmaya çalışılmış, ancak kesin bireşim osmanlı sanatıyla gerçekleşmiştir.

XIII. yy.'dan başlayarak Anadolu mimarlığında söz sahibi olan Anadolu Selçukluları cami, medrese, türbe, tekke-zaviye, kervansaray, han, hamam, köşk, saray, köprü gibi değişik işlevlerde birçok yapı üretmişlerdir. Bu yapıların çoğu devletin merkezi olan Konya ve çevresinde bulunmaktadır.

Camiler. XIII. yy. selçuklu camilerinin çoğunda, kimi küçük ayrılıklarla, örtü düzeni çok ayağa oturan şema uygulanmıştır. Dönemin ilk önemli yapısı XII. yy. ortalarından kalma Konya Alaettin* camisi'dir. Kimi eklemeler ve değişikliklerle günümüze ulaşan bu yapı çok ayaklı, düz damlı D. bölümü, mihrap önü kubbeli, düz çatılı eyvanı, mihrap duvarına koşut dört sahınlı, düz çatılı B. bölümü, iki renk taş örgülü, geometrik düğümlerle bezeli taçkapısıyla büyük selçuklu ve artuklu camilerinin özelliklerini sürdürür. Abanoz minber, çini mozaik süslemeli kubbe ve mihrap caminin mimari açıdan en ilgi çeken bölümleridir. Niğde Alaettin camisi'nde (1223) dönemin tüm özellikleri izlenebilmektedir: kesme taştan yapı, mihrap duvarına koşut üç sahınla, mihrap duvarı önündeki kubbeli üç bölümden oluşur. Ortadaki kare mekân geçmişin avlusunu anımsatır. Taçkapı ve mihrap yıldızlar, geometrik geçmeler, rozetler, zincir ve örgü motifleriyle zengin bir biçimde bezenmiştir. Sekizgen kaide üzerinde yükselen kalın, silindirik gövdeli, damalı minare daha sonra ilk osmanlı yapılarında da uygulanmıştır (Edirne Üçşerefeli cami). Malatya* Ulu camisi ise (1224), mihrap önü kubbesi, eyvanı, ortası havuzlu iç avlusu, tuğla mimarisiyle, İran'daki Mescidi Cuma camileri-

Huandhatun külliyesi (1235-1238)
Kayseri

Burmalıminare camisi (XIII. yy. ortaları)
Amasya

nin geleneğini sürdürür. Tuğladan mihrap önü kubbesi Isfahan'daki Mescidi Cuma ve öteki selçuklu camilerinde olduğu gibi üç dilimli yonca biçiminde tonoz bingilere oturtulmuştur. Kayseri'deki Huandhatun* külliyesi (1235-1238), Anadolu Selçukluları'nın, cami, medrese, kümbet ve hamamdan oluşan ilk yapı topluluğu olması açısından önemlidir. Camide, mihrap önü kubbesi, önündeki eyvanı, aydınlık fenerli orta sahnı ile Malatya Ulu camisi'nin şeması kimi değişikliklerle uygulanmıştır. Gene Kayseri'deki Hacıkılıç camisi (1249) cami ile medreseyi revaklı bir avlu çevresinde birleştiren ilginç bir örnektir; çok ayaklı şemanın yinelendiği cami mihrap duvarına dikey beş sahınlıdır, mihrap önü kubbelidir. Mihrap duvarına dikey uzanan üç sahınlı (ortadaki daha geniştir) Amasya Burmalıminare camisi'nde çok ayaklı cami şeması bazilika planından etkilenmiştir. Amasya Gökmedrese camisi'nde de (1266-1267) benzer bir plan uygulanmıştır. Bu yapı cami ve medreseyi uyumlu bir biçimde birleştiren tasarımı, ön cephedeki yalınlaşmayı belirleyen bezemeleriyle de önemlidir. Develi Ulu camisi (1281), Mazgirt Eltihatun camisi (1256), Bünyan Ulu camisi (1266), Akşehir Ulu camisi (ilk yapımı XIII. yy. başları) bu grupta belirtilebilecek öteki örneklerdir. Sinop Ulu camisi (ya da Alaettin camisi), mihrap duvarına koşut, enine gelişen iki sahınlı planı, revaksız avlusuyla G.-D. Anadolu'daki ilk türk camilerini (özellikle Şanlıurfa Ulu camisi) andırır. Bu yapıların tümünde ana gereç taştır.

Anadolu selçuklu camilerinde örtü düzeni ağaç direklere oturan camiler de önemli bir grup oluşturur. Anadolu dışı bir geleneği sürdüren bu yapılarda da ana şema fazla bir değişiklik göstermez. Konya Sahipata camisi (1258), Afyonkarahisar Ulu camisi (1272, onarım 1341), Sivrihisar Ulu camisi (XIII. yy. ortaları), Ankara Aslanhane* camisi (XIII. yy. sonu), Beyşehir Eşrefoğlu camisi (1299) bu türün özgün örnekleridir. Bu yapılar zengin kalem işleri, çini mozaik süslemeleriyle de dikkati çekerler.

Anadolu selçuklu mimarlığında, dinsel yapıların önemli bir grubunu, çoğu Konya'da bulunan mescitler oluşturur: Taş mescit (1215), Beşarebey mescidi (1219), Erdemşah mescidi (1220), Küçükkaratay mescidi (1248), Sırçalı mescit (XIII. yy. ikinci yarısı), Hocahasan mescidi (XIII. yy.), Beyhekim mescidi (XIII. yy. sonları), Akşehir Küçükayasofya mescidi (1235), Harput Alacamescit (1279), Akşehir Güdükminare mescidi (1226). Genellikle kare ya da dikdörtgen planlı, tek kubbeli (kimileri düz çatılı), önlerinde tonozlu ya da düz çatılı girişleri (son cemaat yerinin öncüsü) bulunan bu yapılar kubbeye geçiş öğeleri (türk üçgenleri, zik zak tuğla dizili tonoz bingiler), çini (Sırçalı mescit, Beyhekim mescidi) ve taş (Taş mescit) süslemeleriyle de ilgi çekerler.

Medreseler. Anadolu selçuklu mimarlığının en özgün anıtları olarak nitelendirilen medreseler iki ana şemaya göre gelişmiştir: kapalı avlulu ya da kubbeli medreseler, açık avlulu medreseler. Orta avlunun büyük bir kubbeyle örtüldüğü birinci grup hankâh, tekke, zaviye vb. dinsel yapılara da örnek olmuştur. Bu grubun en eski tarihlilerinden biri olan Sincanlı Boyalıköy medresesi (1210), iki katlı, oldukça bakışık düzendeki, dengeli mimarisiyle dikkati çeker. Atabey Ertokuş medresesi (1224), dört sütuna oturan ortası açık merkezi kubbesi, yanlardaki revaklı bölümleri, büyük eyvanın yanlarında yer alan ve ilk kez bu yapıda uygulanan kubbeli mekânları (daha sonra sık sık kullanıldı), bitişiğindeki kümbetiyle birlikte daha gelişmiş bir örnektir. 1251 tarihli Konya Karatay medresesi (mimarisinin yanı sıra zengin çini mozaik bezemeleriyle de bir başyapıttır), günümüze ancak bir bölümü ulaşabilen ve çifte minareli anıtsal taçkapısıyla dikkati çeken İnceminareli medrese (1260-1265), dengeli planıyla bu iki yapıyı izleyen Çay medrese (1278), iki renkli taştan taçkapısı, köşe kuleleri ve türbesiyle farklı bir görünümü olan Kırşehir Cacabey medresesi (1272) bu gruba giren belli başlı anıtlardır.

Açık avlulu medreseler revakları, kat ve eyvan sayısına göre kimi farklılıklar gösterirler. Bu gruba giren en eski tarihli medrese Kayseri'deki Çiftemedrese*'dir (1205). Medrese ve şifahane olarak düzenlenen dört eyvanlı yapı, Anadolu-türk sanatının en eski hastanelerinden olması açısından da önem taşır. Sıvas Keykâvus darüşşifası (1217) da dört eyvanlı, revaklı avlulu, darüşşifa-medrese türündendir, boyutlarının büyüklüğü ve çini mozaikleriyle de ilgi çeker. Konya Sırçalı* medrese'de (1242) iki katlı, bakışık düzende bir şema kullanılmıştır. Dönemin öteki açık avlulu medreseleri arasında Huandhatun külliyesi'nin medresesi, Akşehir Taş medrese (1250), Kayseri Seracettin (1237), Avgunu (XIII. yy. ilk yarısı) ve Sahibiye (1268) medreseleri belirtilebilir.

XIII. yy.'ın ikinci yarısında moğol istilasından sonra daha değişik bir tasarımla karşılaşılmaktadır. Bu yapılar özellikle taçkapı üzerindeki çifte minareleri, zengin bezemeleriyle dikkati çeker. Avlunun ana eksenleri üzerine eyvanlar yerleştirilmiş, girişin karşısındaki ana eyvan tüm iç mekâna egemen olacak biçimde tasarlanmıştır. Bu grubun en önemli iki örneği Tokat ve Sıvas'taki Gökmedrese*'dir. Özellikle Sıvas'taki üç medrese (Gökmedrese, Buruciye, Çifteminareli medreseler) görkemli ön cepheleri, uyumlu mimarileri, zengin taş ve çini mozaik süslemeleriyle Anadolu Selçuklu sanatının klasikleri arasında nitelenirler. Erzurum Çifteminareli* (Hatuniye) medrese de planı ve bezemeleriyle klasik üslubun özelliklerini yansıtır.

Türbeler, kümbetler. Bir külliyeye bağlı olarak tasarlanan ya da bağımsız olan türbe ve kümbetler çoğunlukla çok köşeli planlı, taştan yapılardır. Bunlar genellikle İran'daki büyük selçuklu kümbetleri gibi içten kubbe, dıştan piramit ya da konik çatılıdır; İran'dakilerden farklı olarak tabana doğru genişleyen bir kaide üzerinde yükselirler; kaideden yuvarlak ya da çok köşeli gövdeye geçişte üçgen prizmalar kullanılır. Yalnızca silmelerle yetinilen ya da tümüyle bezemesiz örneklerin yanı sıra, ince taş işlemeli olanlar da vardır. Bu dönemden günümüze ulaşan en eski tarihli örnek Konya Alaettin camisi'nin avlusundaki Kılıçarslan kümbeti'dir (XII. yy.). Bu yapı yalın, on köşeli gövdesi, piramit biçimi külahı, taş ve çini bezemeleri, hafif sivri kemerli niş içindeki Bursa kemerli kapısıyla dönemin özelliklerini yansıtır. Yanındaki sekizgen gövdeli Yarım kümbet de (1219) dönemin ilk örneklerindendir. Benzer mimarideki yapılar arasında Kayseri Çiftemedrese'nin eyvanlarından birinde yer alan Gevher Nesibe Sultan'a ait türbe (1206), Sıvas Keykâvus darüşşifası'nın G. eyvanındaki İzzettin Keykâvus'un tür-

Küçükayasofya mescidi
tavan bezemeleri (1235)
Akşehir-Konya

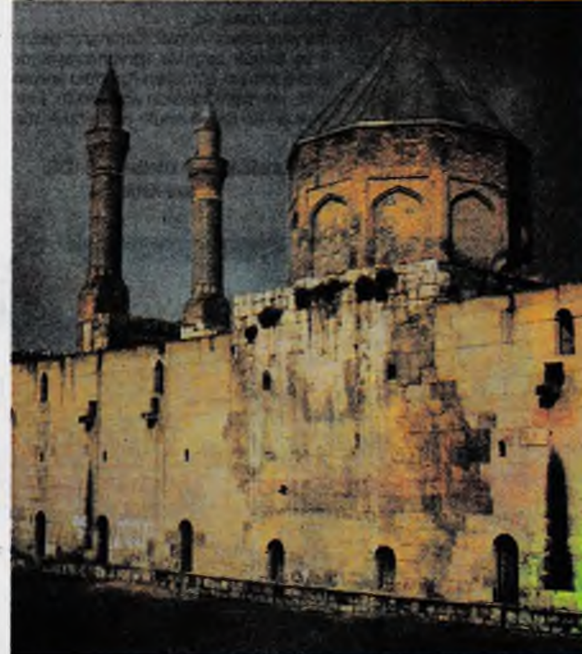

Güdükminare mescidi (1226)
Akşehir-Konya

Karatay medresesi
taçkapısından ayrıntı (1251)
Konya

Dagli Orti

Sıvas'ta Keykâvus türbesi (1217)
[arkada solda, Çifteminareli
medrese'nin minareleri (1271)]

Çifte kümbetler (XIII. yy. sonu)
Ahlat

besi (1219) belirtilebilir. Tercan'daki Mamahatun* kümbeti ise (XIII. yy. başı) değişik mimarisiyle Anadolu'da benzeri bulunmayan bir örnektir; daire biçimi bir duvarla (iç yüzünde sivri kemerli on bir niş vardır) çevrili türbenin silindirik gövdesi ve konik külahı yuvarlak dilimlidir. Büyük Selçuklular'a özgü tuğla bezemeler, burada taşa uygulanmıştır. Boyalıköy Kureyşbaba kümbeti (XIII. yy. başı), Atabey Ertokuş kümbeti (1223), Tokat Alitusi türbesi (1234), Kayseri Mahperihuandhatun kümbeti (1238), Çifte kümbet (1247), Kırşehir'deki Melikgazi kümbeti (XIII. yy.), Cacabey türbesi (1272), Kayseri Döner kümbet (1276) [geometrik ve bitkisel bezemelerinin yanı sıra insan, hayvan ve efsanevi yaratıklardan oluşan figürlü kabartmalarıyla da dikkati çeker], Erzurum Çifteminareli medrese kümbeti, tonoz örtüsü ve dikdörtgen planlı ana mekânı, panolar halinde düzenlenmiş palmet kabartmalarıyla ötekilerden farklı bir görünümde olan Amasya Turumtay türbesi (1278) belirtilebilecek pek çok örnekten birkaçıdır. Dönemin mezar mimarisini yansıtan önemli merkezlerden biri Ahlat*'tır. XIII. yy.'da altta oturtmalık, üstte merdivenlerle çıkılan bir eyvandan meydana gelen mezar yapıları da vardır: Seyitgazi Ümmühanhatun türbesi, Afyonkarahisar Boyalıköy türbesi, Kastamonu Âşıksultan türbesi, Konya Gömeçhatun türbesi vd.

Kervansaraylar-hanlar. Karahanlı, gazneli ve büyük selçuklu kervansaraylarının ana şemasını sürdüren Anadolu kervansarayları yazlık denilen açık avlulu, kışlık diye anılan kapalı avlulu ya da bu iki türü birleştiren büyük boyutlu yapılardır. Selçuklu sultanlarınca gerçekleştirilen ve sayıları dokuzu bulan sultan hanları Anadolu taş mimarisinin görkemli örnekleridir. Aksaray-Kayseri yolunda Alay han (XII. yy. ikinci yarısı), Konya-Aksaray arasındaki Sultan han (1229), Antalya-Isparta yolundaki Evdir han (1214-1218), Kayseri-Sivas arasındaki Sultan han (1232-1236), Alanya yolundaki Alara han (1232), Kayseri-Malatya arasındaki Karatay han (1240-1241), Antalya-Alanya arasındaki Şarapsa han (1236-1245), Konya-Akşehir arasındaki Horozlu han (1246-1249), Akşehir-Çay yolundaki İshaklı han (1249), Akşehir-Afyonkarahisar arasındaki Çay han (1278/1279) Anadolu'daki yüzü aşkın kervansaraydan birkaçıdır. Moğol istilasından sonra büyük boyutlu sultan hanlarının yapımı durmuştur. Anıtsal boyutlardaki selçuklu hanlarının son örneği Iğdır'daki Iğdır han'dır (XIII. yy. sonu). Bu kervansaraylar kulelerle güçlendirilmiş sağlam duvarları, gösterişli taçkapıları, revaklı avluları, avlu ortasında yer alan köşk-mescitleri, değişik işlevde mekânlarıyla Anadolu selçuklu mimarlığının gelişimini en iyi yansıtan yapılardır.

Saraylar-köşkler. Anadolu Selçukluları' nın saray ve köşkleri, Anadolu dışı örnekler kadar görkemli olmasalar da, özellikle bezemeleriyle dikkati çekerler. Bu yapılarda da ana şema dört eyvanlı avlu tasarımına dayanmaktadır. Genellikle tuğla ya da moloz taştan inşa edildiklerinden günümüze ulaşamayan bu yapılar, kazılarda ortaya çıkanlan buluntulara göre çiniler, alçı kabartmalar, duvar resimleri ve mozaiklerle süslüydü. Dönemin usta sanatçılarının ürünü olan bu bezemelerdeki insan, hayvan ve kuş figürlerinin gerçekçi bir anlayışla ele alındığı görülür. Özellikle Beyşehir gölünün kıyısındaki Kubadâbâd* sarayı (1226-1236), Kayseri'deki Keykubadiye* köşkleri (1224-1226), Haydarbey* köşkü (XIII. yy. ikinci yarısı) ve Erkilet Hızırilyas* köşkü (1241/1242), dönemin sivil mimarlığının özgün örnekleridir.

Hamamlar. Anadolu Selçukluları'ndan günümüze ulaşan çok az sayıdaki hamam yapılarının bir bölümü külliyelere (Huandhatun külliyesi, Sahipata külliyesi), bir bölümü de kervansaraylara (Sultan han, Karatay han, Ağzıkara hanı) bağlıdır. Sultan han'ın hamamı beş bölümlü daire planlı mimarisiyle dikkati çeker. Huandhatun külliyesi'nin çifte hamamı, haç biçimi dört eyvanlı, zengin çini bezemelidir. Kayseri Kölük hamamı (onarım 1210), Kümbet hamamı (XIII. yy.), Sultan hamamı (XIII. yy. başları), Alanya İçkale hamamı (XIII. yy. başı), Alara kalesi hamamı (1224/1225), Tokat Pervane hamamı (1275), Kastamonu Cemalettinfrenkşah hamamı ile Vakıf hamamı (XIII. yy. ikinci yarısı) belirtilebilecek öteki örneklerdir. Dönemin hamam mimarisi düzenindeki ılıcaları arasında Yoncalı köyü ılıcası (Kütahya), Ilgın kaplıcası (1236, onarım 1267) anılabilir. Kaluyan el-Konevi'nin yapıtı olan Ilgın kaplıcası hamam mimarlığının ilginç örneklerinden olup 1838'de onarılmıştır.

Köprüler. Anadolu Selçukluları askeri, stratejik, ekonomik ve toplumsal gereksinimlere bağlı olarak köprü yapımına da önem vermişlerdir. Bunlar genellikle bir büyük ana gözlü, eş büyüklükte açıklıklardan oluşan, üstü düz ya da iki yana eğimli yapılardır. Dönemin köprüleri genellikle sivri kemerlidir. Köprü gözlerinin düz bir eksen üzerinde yer alması ve bakışık olmayan tasarımlar da dönemin özellikleridir. Yapı gereci çoğunlukla taş ve bir ölçüde tuğladır. Kayseri Tekgöz köprüsü (1202), Afyonkarahisar Altıgöz köprüsü (1209), Ankara Akköprü (1222), Akşehir-Ilgın arasındaki Argıthan köprüsü (1243), Tokat Yeşilırmak köprüsü (1250), Kırşehir Kesikköprü (1251), mimarisi, kemer biçimi ve bezemeleriyle dikkati çeken Erzurum Çoban (Pasinler) köprüsü (1271-1297), biri 17, ötekisi 2 gözlü iki bölümden oluşan Sıvas Kesikköprü (XIII. yy.), Erkilet-Boğazlıyan yolunda bulunan, 15 gözlü, 150 m uzunluğundaki Çokgöz köprüsü (XIII. yy.) ve Amasya kentinde, Yeşilırmak üzerinde yer alan köprüler (Huandhatun, İltekingazi, Sultanmesut köprüleri) bu yapı biçimine verilebilecek örneklerdir.

Süsleme ve çeşitli sanatlar. Anadolu Selçukluları'nda özellikle taş, çini, yalancımermer üzerine işlenmiş birbirini kesen sekizgenlerden, altıgenlerden, yıldızlardan doğan çeşitli geometrik motifler, dörtlü düğümler, gamalı haçlar, mukarnaslar, rozetler, madalyonlar, palmet, lotus, kıvrıkdallar, rumiler, hatayiler, kûfi ve nesih yazılar yaygın biçimde kullanılmıştır. Bunların yanı sıra insan, melek ve hayvan (aslan, kartal, çift başlı kartal, ejder, boğa, geyik vb.) figürleriyle sıkça karşılaşılmaktadır. Uygur-Turfan resimlerini anımsatan insan figürleri yuvarlak yüzlü, çekik gözlü, küçük ağızlı, ince burunlu tiplerdir. Bir elinde kadeh ya da mendil tutan, bağdaş kurmuş biçimde oturan (türk oturuşu) hükümdar motifine çinilerde, yalancımermer kabartmalarda, maden sanatında rastlanmaktadır.

Yapılarda özellikle taçkapılar yoğun bezemeye sahne olmuştur. İçte ise mihrap, duvarların bir bölümü, kubbeler renkli sırlı tuğla ve çini mozaik süslemelidir. XIII. yy. başlarında alçakkabartma tekniğinde daha yalın görünümlü olan motifler, XIII. yy. ortalarından sonra daha zenginleşmiş, değişik türden motifler kimi zaman hiç boş yer bırakmayacak biçimde bir arada kullanılmıştır. XIII. yy.'ın sonlarına doğru bezeme yüksekkabartma tekniğinde, abartılı barok bir üslup kazanmıştır.

XIII. yy.'da büyük bir gelişme gösteren

Kubadâbâd sarayı kalıntıları (1226-1236)
Beyşehir-Konya

Sultan han (1229)
Aksaray

Anadolu selçuklu çini sanatı, başlangıçta teknik ve motifleriyle İran'daki büyük selçuklu sanatına bağlanan minai tekniğindeydi (Konya Kılıçarslan II köşkü). Kubadâbâd kazılarında ortaya çıkarılan perdahlı ve sıraltı tekniğinde hazırlanmış yıldız ve haç biçimindeki çiniler renkleri (firuze, mor, yeşil, mavi) ve motifleriyle (çeşitli hayvan ve insan figürleri) bu sanatın özgün örnekleridir. Keykubadiye köşklerindeyse sıraltı tekniğinde, figürsüz, sekizgen, dörtlü düğümler, kıvrıkdallarla süslü çiniler kullanılmıştır. Dinsel yapılarda çini mozaik tekniği uygulanmıştır (Sıvas Keykâvus darüşşifası, Konya Karatay medresesi, Sırçalı medrese vd.). Bizans'taki mozaik süslemenin yerini alan çini mozaik tekniği Beylikler ve Osmanlı dönemlerinde bir ölçüde kullanıldıktan sonra ortadan kalkmıştır.

Anadolu selçuklu maden sanatında bölgeden bölgeye değişen teknikler ve süslemelerle karşılaşılmaktadır. İbni Bibi ve İbni Batuta'nın sözünü ettikleri altın ve gümüş yapıtlardan günümüze ulaşan örnek yoktur. Çoğu tunç ve pirinçten yapılmış örneklerde Artuklu bölgesinde Musul okulu etkisiyle kakma tekniğinin uygulandığı, başta Konya olmak üzere öteki atölyelerdeyse İran Selçukluları gibi değişik tekniklerin ayrı ayrı ya da bir arada denendiği görülmektedir.

Kündekâri, yalancı kündekâri, oyma, kabartma, ajur teknikleriyle süslü minberler, vaaz kürsüleri, kapı ve pencere kanatları, rahleler, sandukalar vb. Anadolu Selçuklu ahşap işçiliğinin başyapıtlarıdır (Konya Alaettin camisi, Siirt Ulu camisi, Ankara Aslanhane camisi minberleri, Kayseri Ulu camisi ile Ankara Hacı hasan camisi'nin kapıları, Mevlana Celalettin Rumi' nin sandukası vd.). Ağaç direkli camilerin sütunları, ahşap tavanları ve sütun başlıkları zengin kalem işleriyle dikkati çeker (Afyonkarahisar ve Sivrihisar Ulu camileri, Beyşehir Eşrefoğlu camisi).

Selçuklular'la Anadolu'ya gelen düğümlü halıların en önemli örneği Konya Alaettin camisi'nde bulunmuştur (İstanbul Türk ve islam eserleri müzesi). Mısır'da Fustat kazılarında ele geçen selçuklu halı parçaları bunların dışsatımının da yapıldığını kanıtlamaktadır. Bu halılarda okunamayacak ölçüde stilize edilmiş kûfi yazı bordürleri, geometrik motiflerin yanı sıra çok stilize edilmiş bitkisel kökenli geometrik bezemeler ve stilize hayvan figürleri kullanılmıştır. (→ Kayn.)

Selçukname, selçuklu tarihiyle ilgili iki yazarın yapıtı: —Zahirettin Nişaburi'nin *Selçukname*'si, Büyük Selçuklular'la Irak Selçukluları'nın Tuğrul bin Arslan'ın tahta çıkışına kadarki tarihini içerir. Ravendi *Rahat üs-südûr*, Reşidettin Fazlullah *Câmi üt-tevârîh* ve Hafız Ebrû *Zübdet üt-tevârîh* adlı yapıtlarında Zahirettin'in *Selçukname*'sinden geniş ölçüde yararlandılar. —Bursalı Ahmet bin Mehmet'in *Selçukname*'si. Selçuklular'ın kısaltılmış nitelikteki bir tarihidir. Türkçe olarak yazılmış bu yapıtın arapçadan çeviri gibi gözükmesinin nedeni bu konudaki arapça yapıtlara fazlaca dayanmasından kaynaklanır. Yapıt, başta Ebülhasan Ali bin Nasır'ın *Ahbâr üd-devleti ir-Selçukiyye* (türkçe çevirisi Necati Lugal, Ankara, 1943), İbnülcevzi'nin *el-Muntazam*, İbnülesir'in *el-Kâmil fi't tarih*, İmadettin Isfahani'nin *Zubdet ün-nusre e nuhbet ül-usre* (türkçe çevirisi Kıvamettin Burslan, İstanbul, 1943) adlı arapça yapıtlarına dayanılarak yazılmıştır. Bursalı Ahmet'in *Selçukname*'si Erdoğan Merçil tarafından günümüz türkçesine çevrilerek yayımlandı (*Tercüman 1001 temel eser*, İstanbul, 1977).

SELDEN (John), ingiliz tarihçi (Salvington, Sussex, 1584 - Londra 1654). 1618'de yayımladığı *History of Tithes*'te (Öşürler tarihi) öşürlerin bir tanrı yasası gereği değil, yalnızca insan hukuku gereği olduğunu (dolayısıyla değiştirilebileceğini) gösterdi. 1623'te milletvekili seçildi, Buckingham'ı suçladı ve iddianameyi hazırlayan Onikiler komisyonu'nda yer aldı. *Mare clausum seu de dominio maris libri duo* (1635) adlı yapıtında Grotius'un açık denizlerde seyir özgürlüğü kuramını çürütmeye çalıştı.

SELE → SERE.

SELE a. (fr. *selle;* lat. *sella*, oturulacak yer'den). **1.** Bisiklet ya da motosiklette yaylı oturma yeri. **—2.** *Arka sele*, bir motosiklette selenin arkasına yerleştirilmiş ikinci oturma yeri.

SELE a. (ar. *selle*). **1.** Yayvan sepet. **—2.** *Sele zeytini* → ZEYTİN.

SELE, İtalya'da ırmak, Campania'da, Tirren denizi'ne dökülür; 64 km. Önapennin tepelerinden doğar, vahşi bir vadinin tabanında G.-B.'ya yönelir ve Salerno körfezine ulaşır. Ağzında kabartmalı metopelerle süslü bir yunan Heraion'u bulundu.

SELEB a. (ar. *seleb*). *Esk.* **1.** Soygun, gasp yoluyla kazanılan şahsi eşya. **—2.** Savaş aleti.

SELEBİ-PİKWE, Botsvana'nın doğu kesiminde kent, Francistown'ın G.-G.-D.'sunda; 46 490 nüf. (1988). Havalimanı. Nikel ve bakır madenleri.

SELEF a. (ar. *selef*). *Esk.* **1.** Herhangi bir iş, mevki ya da meslekte birinden önce bulunmuş kimse. **—2.** Daha önce yaşamış, ata, cet, soy. **—3.** *Halef selef olmak* → HALEF.

SELEFİYE a. İsl. Dinsel dogmaları yorum ve saptırma yapmaksızın olduğu gibi kabul eden kelam ve akaid mezhebi. (Eşanl. SELEF MEZHEBİ.)

—ANSİKL. Ehl-i sünnet-i hassa (ehl-i sünnetin özel kesimi) diye de tanınan selefiye, Hz. Muhammet ve sahabenin inanç konularında benimseyip açıkladıklarını hiçbir değişikliğe uğratıp yorumlamadan kabul ederek müteşabih (anlamı kapalı) dogmaların anlamları üzerinde tartışmaktan kaçınan ve tartışanları da şiddetle eleştiren tutucu bir mezheptir. Tabiîn*, mezhep imamları, büyük fıkıhçı (fakih) ve hadisçiler (muhaddisler) selefiler içinde gösterilir. X. yy.'da Eş'ari* ve Matüridi*'nin bilimsel çalışma ve çabalarıyla, ehl-i sünnet kelam bilimi kuruluncaya kadar tüm ehl-i sünnet bilginleri selefiye içinde yer almışlardır.

Mutezile* mezhebinin akaid konusundaki akılcı görüşlerine karşı çıkan selefiye bilginlerinin görüşleri şu ilkelere dayanır: 1. *takdis:* Tanrı'yı yüceliğine ve yetkinliğine yaraşmayan nitelendirmelerden ırak tutmak (tenzih etmek); 2. *tasdik:* Tanrı'nın ad ve sıfatlarını Kuran ve hadislerde geçtiği biçimiyle, aynen benimseyerek bunlar hakkında herhangi bir yorumdan kaçınmak; 3. *acz:* insanın Kuran ve hadislerdeki müteşabih (kapalı) anlatımları anlama ve yorumlamadaki yetersizliğini benimsemek; 4. *sükût, imsak* ve *kef:* müteşabih dogmaları açıklamak amacıyla zihin yormaktan, soru sormaktan ya da başkalarıyla tartışmaya girmekten kaçınmak; 5. *marifet ehlini teslim:* kapalı dogmalar hakkında Hz. Peygamber, sahabe ve öteki yetkililerin açıklamalarını olduğu gibi benimsemek.

Selefiye akidesini X. yy.'dan sonra özellikle hanbelilik mezhebine bağlı olan din bilginleri savundular. Dinsel konularda islam dininin ilk dönemlerindeki inanç biçimini olduğu gibi sürdürmeyi amaçlayan selefiye, özellikle geniş halk tabakalarının inançları açısından en anlaşılır ve sağlıklı yol olarak görülmüştür. Ancak, zamanla islam dünyasında gelişen ve çeşitlenen bilimsel ve felsefi akımlar, kelam bilginlerini selefiye mezhebinden uzaklaşmaya ve yeni durumlar karşısında yeni çözümler aramaya zorlamıştır. Bununla birlikte, selefiye mezhebi bilginleri, yine de ehl-i sünnet kelamcılarından büyük bir saygı görmüşlerdir. Selefiyeye en yoğun eleştiriler, daha çok, mutezile inancını savunanlardan gelmiştir.

halı
XIII. yy.
Türkistan eserleri müzesi İstanbul

Kesikköprü (1251)
Kırşehir

SELEFKİLER, İ.Ö. 312/305'ten 64'e kadar Asya'da hüküm süren hellenistik hanedan. Kurucusu olan Makedonyalı Seleukos I (321'de Babylonia satrapı, 305'e doğru kral), diadokhos Antigonos Monophthalmos'u yendi ve egemenliğini Hindistan'dan Akdeniz'e kadar yaydı. Akdeniz'le ilişkisini korumak için Antakya'ya yerleşti ve Lysimakhos'u yendikten sonra (281) Küçük Asya'daki ve Boğazlar'daki yunan kentlerini işgal etti; ardılları, bu kentler için Lagos, Antigonos ve Attalos hanedanlarıyla mücadele ettiler. İç Anadolu, yerli (Pontos, Bithynia vb.) ya da yunan (Bergama'da Attaloslar) hanedanların ortaya çıkması üzerine Selefkiler'in egemenliğinden kurtuldu. Selefkiler'in, İpsos zaferi (301) sırasında elde ettikleri haklara dayanarak Koile Syria'yı istemesi Mısır'la birçok savaşa yol açtı; Mısır, uzun süre Suriye limanlarının büyük bölümünü ve gemi yapımı için gerekli ormanları elinde tuttu, ama sonunda Paneion savaşı'ndan (200) sonra bu bölgeyi kaybetti. Doğu'da hanedanın kurucusundan intikal eden Asya toprakları çok geniş ve Antakya'dan çok uzaktı. İran'da serüvenciler, sadece ilk Selefkiler'in egemenlikleri altına alabildiği (Diodotos'un Baktriası) ve birçoğu daha önce Antiokhos I'in ölümü üzerine (280-261) fiilen bağımsızlığını kazanmış devletler kurdular. Çeşitli hellenistik hanedanlar arasındaki rekabetten yararlanan yunan kentleri dışında Selefki devletinin gücü Suriye'de toplanmıştı (Mezopotamya ve Fırat'la deniz arasındaki bölge), bu nedenle Selefki devletine *Suriye krallığı* adı da verilmiştir.

Sınırları değişen ve toprakları durmadan daralan bu devletin ayırtedici özelliği egemenliği altındaki halkların ve uygarlıkların çeşitliliğiydi. Devletin birliğinin korunmasına sadece iki öğe katkıda bulunuyordu: hanedan ve hellenizm. Kral, sadece *khora* (toprak) sınırları içinde mut-

tunç kandil zarfı
(1280-81)
Etnografya müzesi Ankara

lak egemendi; bu topraklar üzerindeki otoritesi, fetih hakkına dayalıydı. Öbür yerler, metbu kralları ve hanedanları (Doğu'da ve Küçük Asya'da), halkları (Yahudiler gibi etnik topluluklar) ve yunan sitelerini ya da hellenleşmiş siteleri kapsayan bir ittifak ülkesiydi. Yunanlılar'la Doğulular, kralın ilahi erdemlerine saygı duydukları için ona tapıyorlardı. Ama aslında kralın despotluğunu ancak kendi yumuşaklığı ya da krallık zayıfladığında ortaya çıkan güçsüzlüğü sınırlayabiliyordu. Debdebeli, sıkı teşrifat kurallarına bağlı bir saray erkânı, hükümdarın çevresini oluşturuyor ve kralın dostları hükümet rolünü oynuyorlardı. Başlıca iktidar aracı olan ordunun mevcudu hiçbir zaman 90 000 kişiyi geçmez ve kısa sürede bu sayının altına inerdi. Etkinliği, uzmanlaşmış yunanlı ya da barbar birlikleriyle takviye edilen makedonyalı falanjlara dayanıyordu. Filler çok önemli bir rol oynuyordu (Hindistan'dan getirilen ve Suriye'de Apameia'da eğitilen 150 kadar fil). Savaş donanması, gerektiğinde, "müttefik" fenike ve yunan sitelerinden sağlanırdı. İmparatorluk ya da hiç değilse imparatorluğa doğrudan bağlı eyaletler, üç genel hükümet halinde bir araya geçen satraplıklara bölünmüştü (Fırat'ın doğusundaki *yüksek satraplıklar* gibi). Karmaşık bir idari sistem, kralın topraklarından sağlanan gelirlerle farklı uyrukların ya da müttefiklerin ödedikleri çeşitli vergilerin birbirine karıştığı bir maliye sistemini yönetiyordu. Attike sistemine bağlanmış olan altın ve gümüş paralar İskender zamanından kalmaydı.

Selefkiler hanedanı, hellenizmi tüm imparatorluğa yaydı ve nüfuzu, fiili egemenliğinden kısa sürede kurtulan bölgelerde de (Baktria, Parth ülkesi) sürdü. Hellenleştirmeyi teşvik etmek için, hükümdarlar, İskender'in yaptığı gibi ve khora'nın zararına, yunan ve barbar dünyasına bağlı insanların, eşyaların, biçim ve düşüncelerin iç içe geçtiği potalar olan özerk siteler kurdular: Antakya, Laodikeia, Apameia, Pieria Seleukeia'sı, Beroia (Halep), Europos (Dura); daha D.'da Dicle Seleukeia'sı, Eulaios kıyısında Seleukeia (Sus), Margiane İskenderiye'si (Merv). Aslında bu sitelerin bazıları daha eski bir kentin değişikliğe uğraması ya da yeni ama yakın bir yere nakledilmesi sonucu ortaya çıkmıştı. Ne var ki, her yeni kuruluşla birlikte anıtlarda ve sanat ürünlerinde, beşeri ortamda, kuramlarda ve kültürde de bir değişiklik meydana geliyordu. Konumları elverişli olan bu sitelerin çoğu, Selefki krallığı'ndan sonra da yaşadılar, Roma İmparatorluğu'nun faal merkezleri oldular ve bir bölümü, XX. yy.'a kadar yoğun bir iktisadi, kültürel ve hatta dini merkezler olarak kaldılar. Ama genellikle hellen uygarlığı, yerel ayaklanmaları kolaylaştıran ve Arsakiler'in, sonra Sasaniler'in İran'da hızla yayılmalarını açıklayan geleneksel kültürlerin sürekliliğini gizleyen bir cila görünümündeydi. Akdeniz'le Uzakdoğu arasındaki kervan trafiğinden yararlanan Selefkiler'in efsanevi zenginliği, daha sonraları Roma'yı etkileyen debdebeli bir saray yaşamına olanak vermişse de, hükümet ve ordu, ilk selefki krallarının ölçüsüz tasarılarını gerçekleştirmede yetersiz kaldı.

Aile rekabetlerinin yol açtığı ve Parthlı Arsakes, Baktrialı Diodotos II ve Bergamalı Attalos I'in, kral unvanı alarak Selefkiler'den koptukları güç bir dönemden sonra Antiokhos III (223-187), Raphia'da Ptolemaios IV'e yenilmesine (217) rağmen, otoritesini ismen de olsa Hindistan'a kadar yaymasını sağlayan büyük doğu seferine giriştiğinde (212-204 arasında) devleti bütünüyle yeniden canlandırır gibi göründü. Paneion zaferiyle Koile Syria'yı geri alarak itibarını artırdı. Ama Avrupa'ya girdiğinde (196) Roma'nın müdahalesine yol açtı (192) ve Roma tarafından Halys (Kızılırmak) ve Toroslar'ın ötesine püskürtüldü (Thermopylai, 191; Magnesia e pros Sipyloi, 189) ve ordusunun mevcudu sınırlandı (Apameia*, 188). Artık Akdeniz havzasındaki savaşlara müdahaleye cesaret edemeyen Selefkiler, Demetrios I'in ölümünden (150) sonra artan hanedan içi aile kavgalarını körükleyen roma diplomasisinin kötü yöntemlerine katlanmak zorunda kaldılar. 250'ye doğru İran'da görülen Parthlar* kralları Mithridates I zamanında (171-138) bölgenin fethini tamamladılar; Antiokhos VII'nin (138-129) yenilmesi ve ölümü üzerine Selefkiler, Mezopotamya'yı kesin olarak kaybettiler ve böylece devletin doğu sınırları Fırat'a kadar geriledi (129). Önce Antiokhos IV Epiphanes'in (175-164) otoriter önlemlerine karşı ayaklanan Yahudiler, daha sonra Filistin'i egemenlikleri altına almaya giriştiler (→ İBRANİLER VE MAKABİLER); Roma'nın hoşgörüsünü sağlayarak her selefki hükümdarına karşı çıkarak ve Aleksandros İannaios (İ.Ö. 103-76) zamanında bağımsız bir devlet kurarak taht üstünde hak iddia eden herkesi sistemli bir şekilde desteklediler. Onları örnek alan birçok kent; İ.Ö. II. yy. sonunda bağımsızlığını kazandı. Hanedan çok kötü bir şekilde sona erdi: Demetrios I'in soyundan gelen iki kol, Ermenistan kralı Tigranes'in Suriye'yi ellerinden almasına (83) kadar birbirleriyle acımasızca savaştılar. Roma saldırısı krallığı kurtardı, arap önderlerin kışkırttığı ve taht üzerinde hak iddia eden iki selefki (Antiokhos XIII (69-64) ve Philippos II (68-64) kendilerini kabul ettirecek güçten yoksundular Pompeius, onları tahttan indirdi ve Suriye'yi bir roma eyaleti yaptı (64-63).

SELEK sıf. *Halk.* Cömert, eli açık.

SELEK (Sabahattin), türk yazar (Erbaa 1921 - İstanbul 1990). Bursa Askeri lisesi'ni (1939), Kara harp okulu'nu (1943) bitirdi. Daha sonra ordudan ayrılarak Bursa'da *Ant* dergisini çıkardı. Gazetecilik ve yayıncılık yaptı. 1960'ta Basın ilan kurumu'nun kurucuları arasında yer aldı, 1972'ye değin kurumun genel müdürü oldu. Bu görevden ayrıldıktan sonra bir özel okul kurdu. CHP genel merkez kontenjan adayı olarak milletvekili seçildi (1973-1977). *Anadolu ihtilali* (1963-1965), *İnönü'nün hatıraları* (1969, 1988), *Milli mücadele* (1970-1971) adlı kitapları yayımlandı.

SELEKLER (Hamit Macit), türk şair, hukukçu (Antalya 1909 - Ankara 1974). Ankara Üniversitesi hukuk fakültesi'ni bitirdi. Adalet bakanlığı'na bağlı görevlerde çalıştı. Son görevi Yargıtay ve Yüksek hâkimler kurulu üyeliğiydi. *Sulh ve diğer şiirler* (1944), *İyilik* (1956) kitaplarında genellikle hece vezniyle yazılmış, yurt güzelliklerini, sevgiyi konu edinen şiirleri yer alır.

SELEKSİYON a. (fr. *sélection*). Biyol. AYIKLANMA'nın eşanlamlısı.

SELEKTÖR a. (fr. *sélecteur*). Tarım mak. Harmandan sonra taneleri temizlemeye yarayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Teknol. SEÇİCİ'nin eşanlamlısı.
—ANSİKL. Selektör, temizlenecek karışımın üzerine hava üfleyen bir vantilatör ile sarsak eleklerden oluşur. Hafif pislikler üflenen havayla atılır, taneler alta geçer, iri taş toprak da eleklerin üstünde kalarak ayıklanmış olur. Benzer düzenekler biçerdöverlerde de bulunur.

Selektör, su değirmeninden sonra icat edilen tarım makinesidir. Çin'de çağımızın başlangıcından beri kullanılmakta iken, Avrupa'da XVII. yy.'ın sonunda ya da XVIII. yy.'ın başlarında ortaya çıkmıştır. Çıkış yeri kesin olarak bilinmemektedir (Avusturya, Hollanda ?). Batı Avrupa'da kullanımı XVIII. yy.'ın sonlarında yaygınlaşmıştır. Öğütmeden on beş yüzyıl sonra, kalburlamanın makineleşmesi, 1786'da icat edilen harman makinesinin habercisi olmuştur. Hasadın makineleşmesi ise 1820 yıllarının sonuna doğru gerçekleşmiştir.

SELEM a. (ar. *selem*). İsl. huk. Peşin para verip, sonradan malı almak üzere yapılan satış sözleşmesi.

SELEMİYE, bazı kaynaklarda **Selimiye,** Suriye'nin B. kesiminde Hama'nın yaklaşık 30 km G.-D.'sunda Asi nehrinin kollarından birinin vadisinde kent; 21 700 nüf. Osmanlı döneminde Suriye vilayetinin Hama sancağına bağlı kaza merkeziydi. Bizans dönemi kalıntıları.

SELEN a. *Yörs.* Ses, gürültü.

SELENAT a. (fr. *sélénat*). Org. kım. Selenik asidin tuzu.

SELENDİ, Ege bölgesinde Manisa iline bağlı ilçe; 25 415 nüf. (1990); 751 km^2; 39 köy. Merkezi, Manisa'nın 158 km D.'sunda *Selendi.* 6 773 nüf. (1990). Tahıl, baklagiller, meyve. Hayvancılık. Bakır, kurşun, çinko yatakları.

SELENDİ çayı, Ege bölgesinde akarsu; yaklaşık 65 km. Simav dağlarının D. kesiminden doğar, G.-B.'ya yönelerek Selendi yakınlarından geçer ve Gediz nehrine dökülür. Sel rejimi gösterir; ortalama akımı 3,1 m^3/sn; ocakta en çok (20 m^3/sn), eylülde en az (0,1 m^3/sn) su geçirir. Bazı yıllar yaz mevsiminde kuruduğu gözlenmiştir.

SELENE. Yun. mit. Ay'ın kişileştirilmiş biçimi, Yıldız ateşi Hyperion'un kızı, Helios' un kız kardeşi. Gümüş bir arabayla gökyüzünde dolaşan bir kadın olarak temsil edildi.

SELENGA, Moğolistan'da doğan ve Rusya'ya girdikten sonra bir delta oluşturarak Baykal gölüne dökülen ırmak; 1 024 km (havzası 447 000 km^2).

SELENİA BİLUNARİA a. Görünüşü mevsimden mevsime değişen, girintili çıkıntılı kanatlı pervane. (Tırtılı çeşitli ağaç ve ağaçcıklarda yaşar. Mühendispervanegiller familyası.)

SELENİK sıf. (fr. *sélénique; sélénium'*dan). Anorg. kim. Formülü SeO_3 olan bir anhidrit ile buna denk düşen H_2SeO_4 formülünde bir asit için kullanılır.

SELENİL a. (fr. *sélényle*). Anorg. kim. Formülü SeO olan ikideğerli kök. (Örneğin *selenil klorür* [$SeOCl_2$].)

SELENİPEDİUM a. Güney Amerika'da yerde yetişen orkide. (Salkım halindeki çiçekleri büyüktür ve nalın biçiminde bir üst taçyaprağa sahiptir; yandaki taçyapraklar çoğunlukla oldukça uzun, yumurtalık üç bölmeli, yapraklar uzun ve kılıcımsıdır.)

SELENİSEREUS a. (lat. *selenicereus*). Meksika kökenli süs kaktüsü. (Bu cinsin 20 kadar türü vardır; hepsi gece çiçek açar.)

SELENİT a. (fr. *sélénite*). Anorg. kim. **1.** Selenit asidinin tuzu. **—2.** *Selenit anhidriti,* formülü SeO_2 olan oksit. ‖ *Selenit asidi,* selenit anhidritinden türeyen H_2SeO_3 formülünde asit. (Eşanl. SELENYÖZ ASİT.)

SELENİT a. (fr. *sélénite;* lat. *selenites'*ten). Yerbil. Büyük kristalli alçıtaşı türü.

SELENLİ sıf. Sesbil. **1.** Gerçekleştirilmesi sırasında engelin en aza indiği ünsüz (örn. akıcılar, genizsiller ve glideler). [Karşt. SELENSİZ.] **—2.** Bir hecenin merkezini ya da doruk noktasını oluşturabilen sesçil birim.

SELENODEZİ a. (fr. *sélénodésie*). Ay toprağı üzerindeki önemli noktaların tümünü, gökcismine bağlı tek bir karşılaştırma sistemi içinde saptamaya dayanan, Ay yüzeyi jeodezisi. (Selenodezide, gökcisminin yıldız fonu üzerindeki fotoğraflarından, Ay yörüngesindeki uydularla alınmış yakın görüntülerden ve lazerle doğrudan yapılan Yer-Ay ölçümlerinden yararlanılır.)

SELENODONT sıf. (fr. *sélénodonte*). Zool. Azıdişlerinde yeniay biçiminde loplar bulunan memeliler için kullanılır. (Bu diş-

lerin minesi ve dentini girintili çıkıntılıdır; öyle ki, aşındıkları zaman çiğneme yüzeyinde dört yeniay [bunların bakışım ekseni enlemesine ve eksen doğrultusu çenelerde birbirinin tersinedir] ortaya çıkar. Gevişgetirenler selenodonttur.)

SELENOETER a. (fr. *sélénoéther*). Org. kim. Formülü RSeR′ olan, tiyoeterlere benzeyen ve duyarlı organik bireşimde kullanılan bileşiklerin genel adı; formüldeki R ve R′, alkil köklerini gösterir.

SELENOFEN a. (fr. *sélénophène*). Org. kim. Tiyofene benzeyen ayrıkhalkalı sıvı bileşik.

SELENOFENOL a. (fr. *sélénophénol*). Org. kim. Formülü C_6H_5SeH olan ve duyarlı organik bireşimde sıkça kullanılan selenol.

SELENOFOSFAT a. (fr. *sélénophosphate*). Anorg. kim. Formülü M_3PSe_4 olan tuzların genel adı; selenyumun oksijeni ornatması sonunda ortofosfatlardan türerler.

SELENOFOSFÜR a. (fr. *séléniophosphure*'den). Anorg. kim. Fosfor ve selenyumun yanı sıra üçüncü bir element içeren bileşiklerin genel adı.

SELENOGRAFİ a. (fr. *sélénographie*). Gökbil. AYÇİZİM'in eşanlamlısı.

SELENOL a. (fr. *sélénol*). Org. kim. Formülü RSeH olan, tiyollere benzeyen ve duyarlı organik bireşimde kullanılan bileşiklerin genel adı; formüldeki R, bir alkil kökünü gösterir. (Eşanl. SELENOMERKAPTAN.)

SELENOMERKAPTAN a. (fr. *sélénomercaptan*). Org. kim. SELENOL'un eşanlamlısı.

SELENOSİYANİK sıf. (fr. *sélénocyanique*). Anorg. kim. *Selenosiyanik asit*, formülü HSeCN olan asit; bir selenyum atomunun bir oksijen atomuyla yer değiştirmesi sonunda siyanik asitten türer.

SELENOSİYANOJEN a. (fr. *sélénocyanogène*). Anorg. kim. Formülü $(SeCN)_2$ olan katı madde.

SELENOSÜLFAT a. (fr. *sélénosulfate*). Anorg. kim. Formülü M_2SO_3Se olan tuzların genel adı; bir selenyum atomunun bir oksijen atomuyla yer değiştirmesi sonunda sülfatlardan türerler.

SELENOSÜLFÜR a. (fr. *séléniosulfure*'den). Anorg. kim. Bir sülfür ile bir selenürden oluşan bileşik.

SELENSİZ sıf. Sesbil. Gerçekleştirilmesi ses oluğunun bir noktasında kısmen ya da tümüyle bir kapanma sonucu sağlanan ünsüzler için kullanılır. (Kapantılı ve daraltılılar selensiz kategorisini oluşturur.) [Karşt. SELENLİ.]

SELENTERELER a. (fr. *cœlentéré;* yun *koilos*, oyuk ve *enteron*, bağırsak'tan) *Esk.* Işınsal bakışımlı, sindirim boşluğu nun bir ucu kapalı, diploblastik hayvanlar şubesi. (Selentereler şubesi, birbirinden çok farklı iki öbek içeriyordu; knidliler ve taraklılar. Günümüzde yalnızca knidlileri içerdiğinden selentereler ve knidliler* terimleri eşanlamlı hale gelmiştir.

SELENÜR a. (fr. *séléniure*'den). Anorg. kim. **1.** Selenyumla başka bir elementten oluşan bileşik. **—2.** Hidroselenik asidin tuzu. **—3.** *Hidrojen selenür,* HİDROSELENİK* ASİT'in eşanlamlısı.

SELENYÖZ sıf. (fr. *sélénieux*'den). Anorg. kim. *Selenyöz asit,* SELENİT* ASİDİ'nin eşanlamlısı.

SELENYUM a. (fr. *selenium*'dan). Kim. Elementlerin dönemli tablosunda VIB kolonunda yer alan ve kükürtle benzerlikler gösteren ametal. (Simgesi Se olan kimyasal element.)

Atom numarası : 34
Atom kütlesi : 78,96
Özgül kütlesi : 4,79 g/cm³
Erime sıcaklığı : 217 °C
Kaynama sıcaklığı: 685 °C
Yükseltgenme dereceleri : −2, +4, +6
Elektron biçimlenmesi : [2, 8,18] $4s^2$ $4p^4$
İzotopları: 70-84
Doğal izotopları :
^{74}Se:% 0,87; ^{76}Se:% 9,02; ^{77}Se: % 7,58; ^{78}Se: % 23,52; ^{80}Se: % 49,82; ^{82}Se: % 9,19

—ANSİKL. Selenyum 1817'de Berzelius tarafından sülfürik asidin üretim artıkları içinde bulundu. Kükürt gibi pek çok allotropik türü olan bir katıdır. En yaygın biçimi, metal görünümündeki *kristalleşmiş gri* selenyumdur. Diğer türlerinden birinin, yaklaşık 100 °C'ta ısıtılması sonunda oluşur. Yoğunluğu 4,8'dir; 217 °C'ta erir, yaklaşık 685 °C'ta koyu kırmızı dumanlar çıkararak kaynar. İyi bir ısı ve elektrik iletkenidir. Işık karşısında özgül direnci düşer. Ayrıca eritilmiş selenyumun aniden soğutulması sonunda oluşan *camsı* bir selenyum vardır; bu, 4,3 yoğunluğunda, ısı ve elektriği iyi iletmeyen, karbon sülfürde hafifçe çözünen koyu kahverengi, parlak bir katıdır. Hafifçe ısıtıldığında, 4,5 yoğunluğundaki *kristalleşmiş kırmızı* selenyuma dönüşür. Selenyumun son türü, *kırmızı amorf* selenyumdur; selenit asidinin indirgenmesi sonunda küçük yumakçıklar biçiminde (selenyum çiçeği) çöker.

Selenyum kimyasal bakımdan kükürde benzer. Havada mavi bir alevle yanarak selenit anhidriti (SeO_2) verir; kükürt, fosfor, hidrojen ve halojenlerle bileşir. Metallerle, sülfürlerin izomorfu olan selenürleri verir. Sıcakta nitrik asitle tepkimeye girerek selenit asidini meydana getirir. Doğada çoğunlukla kükürtle birlikte bulunur; metallerle birleşmiş olarak selenürler biçiminde görülür; selenürlerin en önemlisi, bir bakır ve kurşun selenür olan *zorgit*'tir. Selenyum doğal sülfürlerin kavrulması sırasında oluşan dumanlardan, sülfürik asit bireşiminde kurşun odaların çamurlarından, özellikle de bakırın arılaştırılması sırasında, meydana gelen anot çamurundan özütlenir.

Selenyum, camları renklendirmede ve ışılelektrik hücrelerde (fotosel) kullanılır. Metal selenyumun elektrik iletkenliği, ışık karşısında 200 kez artar. Ayrıca duyarlı demir-selenyum katmanlı hücrelerde fotovoltaik bir etki gösterir. Öte yandan demir-selenyum sisteminden doğrultucularda geniş ölçüde yararlanılır. Gerçekten de almaşık bir gerilim farkı uygulandığında akım, demirden selenyuma, ters yönde olduğundan daha kolay geçer. Selenyumdan kserografi ile radyografide de (selenyumlu plakalar) geniş ölçüde yararlanılmaktadır.

• *Selenyum bileşikleri.* Selenyum, hidrojenle sıcakta doğrudan bileşme ya da bir asidin bir metal selenür üzerine etkimesi sonunda elde edilebilen hidrojen selenürü (H_2Se) oluşturur. Hidrojen selenür ya da hidroselenik asit, −42 °C'ta sıvılaşan, suda çözünen mide bulandırıcı bir gazdır. Kimyasal özellikleri bakımından kimi benzerlikler gösterdiği hidrojen sülfürden daha zehirlidir.

—Der. hast. *Selenyum sülfür,* pitiriazis versikolor ile saçlı derinin seboreli hastalıklarının tedavisinde kullanılır.)

—Zootekn. Selenyum, hayvansal dokularda eser miktarda bulunur. Yükseltgenmeyi önleyici olduğundan, hayvanların beslenmesine yarayan bitkilerde bu elementin çok kalmaması ya da az bulunması ağır bozukluklara yol açar. Eksiklik riskleri, çok özel beslenme koşullarına bağlıdır.

SELENYUMLU sıf. Anorg. kim. Bileşiminde selenyum bulunan bir cevher, bir alaşım için kullanılır.

SELERİFER a. (fr. *célérifère*). Aynı düzleme yerleştirilmiş ve üstüne oturulabilen bir tahta parçasıyla birleştirilmiş aynı yükseklikteki iki tekerlekten oluşan taşıt aracı. (1790'da Sivrac kontu tarafından icat edilen selerifer bisikletin en eski şeklidir. 1816'da ortaya çıkan *draisienne*'den de önce gelir. Sürücü selerifere ata biner gibi oturur ve sırasıyla sağ ve sol ayaklarıyla yerden destek alarak ilerlerdi. Bazı tarihçiler seleriferin XVIII. yy.'ın sonunda ortaya çıktığını kabul etmezler.)

SELES (Monica), macar asıllı sırp tenisçi (Novi Sad 1973). 9 yaşında Yugoslavya küçükler, 10 yaşında Avrupa küçükler şampiyonu oldu. 1986'da ABD'ye yerleşti. 1990'da Roland-Garros'ta şampiyon olduğunda 16,5 yaşındaydı. 17 yaşında dünya sıralamasında bir numaraya yükselerek, bu unvanı alan en genç tenisçi oldu. Üç defa Roland-Garros'ta (1990, 1991, 1992), üç defa Avustralya Uluslararası açık tenis turnuvası'nda (1991, 1992, 1993), bir defa da Flashing Medow'da (1991) şampiyon oldu, 1990 ve 1991'de Masters turnuvası'nı kazandı. 1993 başında bir maç sırasında saldırıya uğrayarak yaralanması, bir süre spordan uzak kalmasına neden oldu.

Monica **Seles**

SELESTİN a. (fr. *célestine*). Miner. Doğal stronsiyum sülfat.

—ANSİKL. $SrSO_4$ formülündeki selestin, özgül ağırlığı 3,92 ile 3,97, sertliği ise 3 ile 3,5 arasında değişen doğal stronsiyum sülfattır. Normal olarak beyaz olan rengi çoğu zaman maviye çalar. Ortorombik sistemde prizmalar halinde kristalleşir ve birçok değişiklik gösterir. Selestin çeşitli biçimlerde bulunur: *yapraksı selestin*'in rengi beyazdan kırmızı ve maviye kadar değişir; *iğnemsi selestin* tıkız selestinin çatlaklarını doldurur; *lifsi selestin,* birbiriyle birleşmiş liflerden oluşur; *tıkız* ya da *kalkerli selestin,* rengi gri beyazdan sarı beyaza kadar değişen yuvarlak kütleler biçimindedir. Selestin Sicilya'daki kükürt yataklarında önemli miktarlarda bulunur.

SELEŞTİRMEK g.-f. Sesbil. Söyleyişte bir sesi [s]'ye dönüştürmek.

SELET a. (fr. *sellete*). Dy. Ray pateni ile travers arasına yerleştirilen ve özellikle kurbalarda ray pateninin uyguladığı yanal kuvvetleri daha iyi dağıtmaya yarayan metal plaka.

SELEUKEİA. Tar. coğ. Özellikle Seleukos I Nikator tarafından kurulan çeşitli doğu kentlerinin ortak adı: **Seleukeia Sidera,** Anadolu'nun Pisidia bölgesinde kent; Isparta'nın 15 km kadar K.-K.-D.'sunda Selef diye anılan kesimdedir. Pisidia'nın K.'indeki askeri yolun savunması için kuruldu. İ.S. I. yy.'da *Claudio Seleuceia* adını aldı (bu ad Claudius II dönemine değin paralar üzerinde görülür). Surların G.-D. köşesi, tiyatro, Roma döneminden yapı parçaları, yeraltı oda mezarları, Karia türü kaya mezarları başlıca kalıntılardır; — **Seleukeia Trakheia** ya da **Kalykadnos Seleukeiası,** Anadolu'nun Taşlık Kilikia bölgesinde, Kalykadnos (bugün Göksu) nehrinin sağ kıyısında kent. İ.Ö. 296-280 arasında kurulduğu sanılıyor. İ.S. 72'de Roma'nın Kilikia eyaletinde yer aldı ve gelişti. IV. yy.'da İsauria'nın başpiskoposluk merkezi oldu. Yörede 1980'de Çelik Topçu yönetiminde kazılara başlandı. Bugün *Silifke;* — **Euphrates üzerindeki Seleukeia,** Zeugma* kentine Selefkiler dönemine verilen ad; — **Pieria Seleukeiası,** Antiokheia'nın (Antakya) liman kenti, Orontes (Asi) ırmağının ağzının K.'inde kurulmuştu. Kent, Amanos dağlarının yamaçlarıyla Orontes nehrinin buluştuğu yere, basamak basamak yükselen teraslar halinde inşa edilmişti. Hanedan üyelerinin gömülü olduğu kent, Antiokheia'nın deniz ulaşımını denetim altına alabilmek amacıyla Ptolemaios III Euergetes tarafından işgal edildi, ancak Antiokhos III tara-

fından geri alındı ve Roma dönemine değin Selefkiler'de kaldı (İ.Ö. 64). Vespasianus (İ.S. I. yy.) ve Constantius II (IV. yy.) dönemlerinde bayındırlık çalışmalarıyla gelişti. Traianus ve Valens zamanında deniz üssü olarak kullanıldı. Sasani (VI. yy.) ve arap (VII. yy.) istilalarıyla yıkıldı. G.-B.'daki aşağı kent, K.-D.'daki yukarı kent ve tepedeki akropolisten oluşan yerleşmeden günümüze çok az kalıntı (surların bir bölümü, agora kapısı, Hellenistik dönemden dor düzeninde tapınak, Vespasianus kanalı, lahitler, kaya mezarlar) ulaşmıştır. Teraslar halinde yerleştirilmiş lüks roma evlerinin mozaik döşemelerinden örnekler Hatay Arkeoloji müzesi'nde sergilenmektedir; —**Pamphylia Seleukeiası,** Antalya'nın Manavgat ilçesinde, Bucakşeyhler (esk. Bucakşıhlar) köyü yakınında kent. 1973-1979 arasında Prof. Jale İnan yönetiminde gerçekleştirilen kurtarma kazılarında, kentin agorasında, Orpheus ile Antikçağ'ın ünlü yunanlı devlet adamlarını, düşünürlerini ve sanatçılarını betimleyen çok güzel mozaikler ortaya çıkarıldı (Antalya Bölge müzesi'nde sergilenmektedir); —**Tigris Seleukeiası,** Dicle ile Fırat nehirlerini bağlayan kanalın bulunduğu kesimde, Babil'e 70 km uzaklıkta kent. Seleukos I Nikator'un kurduğu ilk kentlerden biri olan yerleşme Babil'in yerini almıştır. Hindistan, Arabistan ve Batı'dan gelen kervan yollarının kavşağında, Hindistan deniz yolu ile Fırat ve Dicle nehir yollarının birleştiği noktada bulunduğundan hızla zenginleşti; Hindistan ve Batı ürünlerinin Ortadoğu'daki en önemli antreposu durumuna geldi. Ancak Dicle ırmağının karşı kıyısındaki parth başkenti Ktesiphon'un gelişmesiyle geriledi. Romalılar tarafından işgal edilip yakıldıktan sonra yerini Bağdat aldı; — **Eulaios (Karun) Seleukeiası,** Seleukos I Nikator'un Sus* kentine verdiği ad; — Tralles* kentinin Selefkiler dönemindeki adı.

SELEUKİS. Tar. coğ. Suriye'de Asi ırmağının aşağı kesiminde bölge. Seleukeia'nın dört kentini (Pieria, Antiokheia, Apameia ve Laodikeia) kapsıyordu.

B. N. Paris

Seleukos I Nikator
oyma antik akik
iki katlı sardoniks
Bibliothèque nationale, Paris

SELEUKOS I Nikator ("Galip"), makedonyalı general (Europos İ.Ö. 355'e doğr. -Lysimakheia yakınında 280), Babylonia satrapı (321-316 ve 312-305) ve Selefkiler hanedanının kurucu kralı (305'e doğr.-280). İskender'in komutanıydı. Baktria hanedanından birinin kızı olan Apama'yla evlendi (325), hetaireia süvarilerine komuta etti, ama İskender'in ölümünden sonra hiçbir yer elde edemedi (Babil'in paylaşımı, 323). Bununla birlikte, Mısır seferi (321 yazı) sırasında yardım ettiği Perdikkas'ın öldürülmesi olayından sonra Babil satraplığını aldı (Triparadisos' un paylaşımı, 321). 317'de Kardialı Eumenes'e Suriye'den Susiane'ye ve Babylonia üzerinden İran'a gitmesine izin verdi, ama Eumenes'in yenilmesinden (316) ve Antigonos Monophthalmos tarafından idam edilmesinden sonra, kudretinden endişelendiği Antigonos Seleukos I'in elinden Babylonia'yı aldı. Selukos, ona karşı Kassandros, Lysimakhos ve yanına sığındığı Ptolemaios'la ittifak kurdu ve Antigonos'a bir ültimatom gönderdi. Kıbrıs'ta üslenen yüz gemilik donanmasıyla yaptığı birkaç başarısız deniz harekâtından sonra Ptolemaios'un, Antigonos Monophthalmos' un oğlu Poliorketes karşısında zafer kazanmasına yardımcı oldu (Gaza, 312). Seleukos, Babylonia'yı aldı, Susiane ve Media'ya boyun eğdirdi (312), Demetrios'un bir saldırısını püskürttü ve kesin olarak Babil'e döndü, ama 311 barışı'nda, Antigonos Monophthalmos'a buraya sahip olduğunu kabul ettiremedi. Demetrios'un ve Antigonos'un generallerinin saldırılarını püskürttü (310-308). İskender'i taklit ederek Hindistan'a kadar bir sefer düzenledi, ama Pencab'ı, Arakhosia'nın bir bölümünü ve Gedrosia'yı, Maurya Çandragupta'ya bıraktı. Daha sonra İran ve Baktria'ya boyun eğdirdi. 305'te kendini kral ilan etti. Kassandros ve Lysimakhos'un müttefiki olan Seleukos I, Antigonos Monophthalmos'a karşı zafer kazanılmasına yardımcı oldu (301). İyiliğini gördüğü Ptolemaios I'le Koile Syria üzerine çekişmekten vazgeçen Seleukos, sadece Yukarı Suriye'yi işgal etmekle yetindi ve başkentini biraz kuzeye, Antiokheia'da (Antakya) kurdu; böylece bir deniz ayağına sahip oldu, ama Doğu'dan çok uzaklaştığı için krallığının dengesini bozdu.

O tarihte Ptolemaios'la Kassandros'un müttefiki olan Lysimakhos arasında bir yakınlaşma meydana gelince Seleukos, Demetrios'la geçici olarak uzlaştı, ama mücadele çok geçmeden yeniden başladı. Eski müttefiklerine kavuşan Seleukos Kilikia'yı ilhak etti (289-288). Bir süre sonra Demetrios, Kilikia'yı geri aldı, ama teslim olmak zorunda kaldı (285) ve Seleukos tarafından kapatıldığı bir şatoda 282'de öldü. Diğer yandan, oğlu Agathokles'in öldürülmesinden sonra Lysimakhos'un içine düştüğü hanedan karışıklıklarından yararlanan Seleukos, Agathokles'in intikamcısı olarak ortaya çıktı. Aralarında Bergama'nın da bulunduğu bazı kent valilerinin desteğinden emin olan ve Lysimakhos' un hazinesini (1 000 talanton) koruyan Philetairos, Toroslar'ı aşarak Küçük Asya' ya girdi. Kyropedion'da Lysimakhos'u yendi ve öldürdü (281), ama Küçük Asya' nın kuzeyini ele geçiremedi. İskender'in birleşik imparatorluğunu kendi adına kurmak üzereydi; hatta Trakya ve Makedonya'yı işgal etmek amacıyla Boğazlar'ı bile aştı, ama öldürüldü. Antiokhos I tarafından Zeus "Nikator" adıyla tanrılaştırılan Seleukos I, diadokhos'ların sonuncusudur. Onunla birlikte İskender'in imparatorluğunu tek bir hükümdarın elinde toplama umudu da bütünüyle ortadan kalktı; ama bu imparatorluğun coğrafi temellerini attı ve güçlü Selefki devletinin yapısını belirledi.

SELEUKOS II Kallinikos ("Büyük Muzaffer") [İ.Ö. 265'e doğr.-226], selefki kralı (İ.Ö. 246-226), Antiokhos II'nin ilk karısı Laodike'den olma oğlu. Babasının Lagos hanedanından Ptolemaios III Euergetes'in kız kardeşi Berenike'yle yeni bir evlilik yapmasından sonra Saray'dan uzaklaştırıldı. Ancak, yine de tahtı ele geçirmeyi başardı. Ancak kız kardeşi Berenike ile onun küçük çocuğunun haklarını koruyan Lagos hanedanından Ptolemaios III Euergetes'le çatıştı. Berenike ve oğlu kısa bir süre sonra öldürülmüşlerdi (Üçüncü Suriye savaşı İ.Ö. 246'ya doğr.-241). Seleukos geçici bir süre için elden çıkan Kilikia' yı ve Kuzey Suriye'nin iç kısımlarını tekrar ele geçirdi, ancak Mısırlılar'dan Pieria Seleukeiası'nı ve fenike limanlarını alamadı. Kardeşi Antiokhos Hieraks, bu durumdan yararlanarak, yunan kentlerinin özerkliklerini kabul ettirdikleri Anadolu'nun yönetimini ele geçirdi.

İki kardeş arasında savaş başladı, Ankyra'da Antiokhos Hieraks'a yenilen Seleukos Galatlar'dan yardım istedi; küçük oğlunu Anadolu'da bıraktı ve Baktrialı Diodotos II ve Arsakes hanedanlıklarının bağımsızlıkları ilan ettikleri Batı'ya gitti. Parthlar'ı geçici olarak Batı'ya püskürtmeyi başardı, ancak Antiokhos Hieraks'ın Antakya'da Asi üzerinde başlattığı yeni bir ayaklanma üzerine tekrar Suriye'ye gitmek zorunda kaldı. Antiokhos Hieraks mağlup edildi ve 227-226'ya doğru öldü, ama bu sefer kardeşi de, Galatlar'ı yenen Bergamalı Attalos I'le savaşmak için hazırlanırken ortadan kayboldu.

SELEUKOS III Soter Keraunos (öl. İ.Ö. 223), Selefkiler hanedanından kral (İ.Ö. 226-223). Seleukos II'nin büyük oğlu ve ardılı. Bergama kralı Attalos I'e karşı bir sefer düzenledi, bu sefer sırasında subaylarından biri tarafından öldürüldü.

SELEUKOS IV Philopator (öl. İ.Ö. 175), Selefki kralı (İ.Ö. 187-175), Antiokhos III'ün ikinci oğlu. Ağabeyi Genç Antiokhos'un erken ölümü üzerine babasının yerine tahta geçti. Yönetimi babasıyla birlikte yürüttü (188). Genç Antiokhos'un karısı ve her ikisinin de kız kardeşi olan dul Laodike ile evlenerek Makedonya ile yakınlık kurdu ve imparatorluğunun gücünü ve birliğini pekiştirmeye çalıştı. Bu durum muzaffer Roma'yı kızdırdı ve Seleukos en küçük oğlu Demetrios'u Roma'ya rehin verdi ve ağır bir savaş tazminatı ödemek zorunda kaldı. Filistin'de yeniden otoritesini kurmaya çalıştı, bakanlarından Heliodoros'u Kudüs tapınağı hazinesini ele geçirmekle görevlendirdi. Heliodoros başarı sağlayamadı ve dönüşünde kralı öldürdü; ama öldürülen kralın kardeşi Antiokhos IV Epiphanes, tahtı gasp eden Heliodoros'u uzaklaştırdı.

SELEUKOS V Nikator (ö. İ.Ö. 125), Selefkiler hanedanından kral (İ.Ö. 125). Demetrios II'nin büyük oğlu. Annesi Kleopatra Thea'dan izin almadan krallık tacını giydi. Annesi bunun üzerine kendisini hemen kardeşi Antiokhos VIII Philometor Gryphos'a öldürttü.

SELEUKOS VI Epiphanes Nikator (öl. Mopsuestia İ.Ö. 95), Selefkiler hanedanından kral (İ.Ö. 96-95). Antiokhos VIII Philometor Grypos'un oğlu. Hanedanın Demetrios II'den gelen krallık kolundandı. Kendisini 95'te tahttan uzaklaştıran Antiokhos X ise, krallığın Antiokhos VII'den gelen kolundandı. Seleukos VI, Sicilya'da Mopsuestia halkı tarafından yakılarak öldürüldü.

SELEUKOSLAR → SELEFKİLER.

Selevir barajı, Afyon ilinde, Kali suyu üzerinde kurulu baraj. Sulama amacıyla yapılan baraj 1975'te işletmeye açıldı. Barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, normal su kotunda (1 092,50 m) su toplama hacmi 70 milyon m^3, göl alanı 5,04 km^2, sulama alanı 8 000 ha'dır.

SELF a. (*nefis, ben* anlamına gelen ing. sözc.). Psikan. M. Klein'da, tüm kişiliğin duygu ve itkilerini belirten terim; "ben" terimiyse daha çok kişiliğin yapısını belirtir. (Nesne, iyi ve kötü olarak ikiye yarıldığında, self de ikiye yarılır ve yarılarak ayrılan parçaları birbiriyle çatışmaya girebilir.)

SELF-ACTİNG a. (otomatik anlamında ing. sözc.). Tekst. İplik çekiminde kullanılan arabalı vargel makinesi.

SELF-GOVERNMENT a. (kendi kendini yönetme anlamında ing. sözc.). Bir halkın ya da bir ülkenin kendini yönetebilme yeteneği, özellikle federal devlet içindeki federe bir topluluğun ya da federal nitelikte olmayan tekçi devletin içindeki yerel bir topluluğun özerkliği.
—ANSİKL. Esas olarak sömürgeleştirilen ülkelere uygulanan bu ingiliz siyasi örgütlenme ilkesi, sömürge halkı tarafından seçilen yetkililere, iç politikanın sorumluluğunu bırakıyor, ancak Taç'a ait yetkileri (maliye, savunma ve diplomasi) onların dışında tutuyordu. Self-government rejimi, bugün hâlâ Channel adaları gibi bağımsızlığına kavuşmamış ve Taç'a bağlı yerlerde uygulanmaktadır.

SELF-İNDÜKTANS a. (fr. *self-inductance*). ÖZİNDÜKTANS'ın eşanlamlısı.

SELFSERVİS a. (ing. *self-service*, kendi kendine hizmet'ten). **1.** Bir satış işleminde, satışla ilgili tüm evreleri bir satıcının aracılığı olmaksızın alıcının kendi başına gerçekleştirdiği satış yöntemi. **—2.** Bu tür bir satış yönteminin uygulandığı işletme.

SELF-TRİMMER a. (ing. sözc.). Denizc. Ambarlarının yan cidarlarının alt bölümü, yükün otomatik olarak istiflenmesini sağlayan eğik bir düzlem oluşturan dökme yük gemisi.

SELGAS Y CARRASCO (José), ispanyol yazar (Lorca, Murcia, 1822 - Madrid 1882). Lirik şiirler (*la Primavera,* 1850 ve *El Estio*), romanlar (*Una Madre,* 1883) ve çağdaş töreler üstüne denemeler yazdı.

El Padre Cobos adlı günlüğünde cumhuriyet yönetimini şiddetle eleştirdi (1868-1870).

SELGE. Tar. coğ. Anadolu'da, Pisidia bölgesinin G.'inde, Pamphylia bölgesinin K.'inde kent; kalıntıları Antalya'nın Manavgat ilçesi Beşkonak bucağına bağlı Altınkaya (esk. Zerk) köyünün yakınındadır. Eurymedon (Köprüçayı) vadisinde yer alan kentin B.'sında Sagalassos, G.'inde Aspendos kentleri bulunuyordu. Efsanelere göre Kalkhas tarafından kuruldu, daha sonra Lakedaimonialılar'ın kolonisi oldu İ.Ö. V. yy.'da Aspendos'unkilere çok benzeyen para bastı. Güçlü, savaşçı bir halk olan Selgeliler çeşitli yönetimler boyunca bağımsızlıklarını korumayı başardılar. Büyük İskender'in yanında yer alıp onunla bir antlaşma yaptılar (İ.Ö. 333). İ.Ö. 220'lerde Pednelissos'u kuşattılar, ancak bu kuşatma selefki kralı Akhaios ve komutanı Garsyeris tarafından güçlükle önlendi; Garsyeris'e karşı kentlerinin akropolisini (Kespedion) başarıyla savundular. Roma döneminin başlangıcında bağımsızlıklarını korudularsa da bir süre sonra Galatia kralı Amyntas'a bağlandılar. İ.S. III. yy. sonlarına değin para bastılar. Strabon, Selgeliler'i Pisidia bölgesinin en dikkate değer, ilginç halkı olarak niteler; kentin zenginliğini, şaraplarını, zeytinlerini över, burada yetişen süsen bitkisinden elde edilen merhemin masajda kullanıldığını bildirir.

XIX. yy.'ın başlarından beri araştırmacıların ve gezginlerin (A. Schoenborn [1842], E. T. Daniell, G. Hirschfeld [1872], K. G. Lanckoronski [1884-1885], H. Rott [1906]) ilgisi çeken kalıntılar üç tepeye yayılmıştır (akropolis, surlar, tiyatro, stadion, gymnasion, agora, iki tapınak, stoa, sarnıç, mezarlar, su kemerleri). İki tepe arasında yer alan konumuyla dikkati çeken tiyatro İ.S. III. yy.'da yenilenmiştir ve kentin en sağlam yapısıdır. (→ Kayn.)

SELH a. (ar. *selḫ*). *Esk.* **1.** Yüzme, derisini çıkarma. **—2.** Bir arabi ayın son günü: "*...iç şarabı, çünkü benden ve senden sonra, bu kamer daha pek çok zamanlar, selhinden gurresine ve gurresinden selhine gidib gelecektir*" (Hüseyin Daniş). →Ed. Başkasının şiirini aynı anlamda başka sözcükler kullanarak değiştirme ve kendine mal etme.

SELHHANE → SALHANE.

Selhin, G. Arabistan'da Marib*'de Saba krallarının oturduğu berkitilmiş saray. Bu sarayın adına G. Arabistan'daki yazıtlarda rastlanır. Hükümdar İlişarah Yahzib'in yazıtında Gumdan ve Sirvah sarayları ile birlikte sayılır. Bu sarayın yapımına ilişkin çok çeşitli efsaneler vardır; bunlardan birine göre bu saray Belkıs ile evlenen Hemdan kralı Zu Bata için cinler ve şeytan tarafından yetmiş yılda inşa edilmişti. Bir başka söylentiye göre himyeri hükümdarlarından birinin buyruğuyla seksen yılda yapılmıştı. Kimileriyse Hz. Süleyman tarafından Belkıs için yaptırıldığına inanırlar. Bir efsaneye göre, bu sarayda Belkıs'ın görkemli bir tahtı bulunuyordu. İslamlıktan sonra habeş istilaları sırasında (526) yıkıldı.

SELİB sıf. (ar. *selb*'den *selîb*). *Esk.* **1.** Soyulmuş, soyguna uğramış. **—2.** Aklı başından alınmış.

SELİGMANİT a. (fr. *seligmannite,* özel a. G. *Seligmann*'dan). Miner. Ortorombik sistemde yer alan, doğal bakır ve kurşun arsenosülfür; bournonit'le izomorftur.

SELİGMANN (Kurt), amerikan uyruğuna geçmiş isviçreli ressam ve gravürcü (Basel 1900 - Sugar Loaf, New York, 1962). 1934'ten itibaren gerçeküstücülere bağlandı. Düşsel bir nitelik taşıyan resimlerinde, büyücülükten, Ortaçağ cinbiliminden ve arma simgelerinden esinlendi. Aynı zamanda gerçeküstü nesneler yaptı (kadın bacaklı bir tabure olan *Ultra-meuble,* 1938). Savaştan sonra düşsel bir klasikçiliğe yöneldi.

SELİH, Suriye'de hüküm sürmüş olan eski arap kabilesi (V. yy.) IV. yy. sonlarında hıristiyanlığı kabul eden kabile, Suriye'de reisleri Numan bin Amr yönetiminde Bizans devletine bağlı bir emirlik kurdu. Daha sonra bölgesel çıkarlar yüzünden anlaşmazlığa düştükleri Gassaniler'le savaşmaya başladılar. Uzun süren bu savaşlar sonunda ağır yenilgiye uğrayan Selihler, Suriye'de egemenliği ele geçiren Gassaniler'in yönetimi altına girdiler. Suriye üzerine yürüyen müslüman arap askerlerine karşı Bizanslılar'ın yanında savaştılar. Suriye müslümanlarca fethedildikten (635) sonra büyük bölümü bizans topraklarına göçen kabile, orada birliğini yitirerek dağıldı.

SELİKA a. (ar. *selīḳa*). *Esk.* **1.** Güzel yazma ya da söyleme yeteneği. **—2.** *Selika-dar, selikamend, selika-şiar,* deha sahibi; zevkli; iyi huylu.

SELİM sıf. (ar. *selāmet*'ten *selīm*). *Esk.* **1.** Doğru, kusursuz, eksiksiz; hastalıksız: "*Sen anınçün fikre varma ol selim*" (Ahmedi, XIV. yy.). **—2.** *Selim-ül-bal, selim-ül-kalb,* temiz yürekli, iyi niyetli. ‖ *Akl-ı selim* → AKLISELİM. ‖ *Zevk-i selim* → ZEVK. —Tıp. Ağır sonuç doğurmayan; dokuncasız olan; iyicil.

SELİM, Doğu Anadolu bölgesinde Kars iline bağlı ilçe; 29 245 nüf. (1990); 1 011 km²; 53 köy. Merkezi, Kars'ın 31 km G.-G.-B.'sında *Selim,* 2 937 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı. Hayvancılık.

SELİM I Yavuz (Amasya 1470 - Sırt, Çorlu, 1520), türk padişahı (1512-1520). Fatih Sultan Mehmet'in torunu, Bayezit II ile Dulkadıroğulları'ndan Ayşe Hatun'un oğlu. Babasının sancakbeyliği sırasında dünyaya geldi. Bayezit II'nin dört oğlu Amasya sancakbeyi veliaht şehzade Ahmet, Teke ve Hamit sancakbeyi şehzade Korkut, Karaman sancakbeyi şehzade Şehinşah ve Trabzon sancakbeyi şehzade Selim arasındaki taht kavgası, daha babalarının sağlığında başladı. Sadrazam Hadım Ali Paşa tarafından da desteklenen Amasya sancakbeyi veliaht Ahmet, Selim'in 14 yaşındaki oğlu şehzade Süleyman'ın (sonradan Kanuni) Bolu sancağına atanmasını İstanbul'a giden yolun üzerinde bulunduğu gerekçesiyle istemeyince, şehzade Süleyman Kırım'da Kefe sancakbeyliğine gönderildi (1509). Yine aynı yıl bu kez de şehzade Korkut İstanbul'a daha yakın olmak için Teke'den Manisa sancakbeyliğine alınmasını istedi. Bu isteği kabul edilmeyince de maiyetiyle birlikte memluk hükümdarı Kansu Gavri'ye sığındı. Ancak sadrazam Ali Paşa'nın aracılığıyla affedildikten sonra yeniden Teke sancağına döndü. Babasının veliaht şehzade Ahmet lehine tahttan çekilmeye karar verdiğini öğrenen ve gerektiğinde Edirne ile İstanbul üzerine yürüyebilecek bir durumda bulunmak için Rumeli sancaklarından birine atanmasını isteyen Trabzon sancakbeyi şehzade Selim, bu başvurusunun reddedilmesinin ardından, oğlu Süleyman'ı ziyaret bahanesiyle Karadeniz'den gemilerle Kefe'ye geçti (1511). Kayınpederi olan Kırım hanı Mengli Giray'dan da yardım görerek 20 bin kadar askerle Edirne üzerine yürümeye başladı. Bu arada, kardeşi Selim'in Kırım'dan Rumeli'ye geçtiğini duyan şehzade Korkut da İstanbul'a yakın olmak için hemen yola çıkıp Manisa sancakbeyliğini işgal etti. Sancağın başsız kalmasını fırsat bilen Teke alevileri, Şahkulu denen safevi yandaşı dedenin önderliğinde yönetime karşı ayaklandılar. Şahkulu ayaklanmasını bastırmakla görevlendirilen sadrazam Hadım Ali Paşa, veliaht şehzade Ahmet'le güçbirliği yapmak için geldiği Amasya'da ona, Şahkulu'na karşı kazanılacak bir zaferden sonra tahta çıkarmak için söz verdi. Bu arada, Kefe'den Edirne üzerine yürüyen şehzade Selim, Çukurçayır'da babasının ordusuyla karşılaştı. Şehzadeye Rumeli'de Semendire (Smederevo) sancağı verilerek, babayla oğul arasında bir barış yapıldı. Bu barıştan sonra padişah İstanbul'a, şehzade Selim de Semendire' ye doğru yola çıktı. Öte yandan, ayaklanmacılara karşı yapılan Gökçay savaşı'nda sadrazam Ali Paşa ölünce, veliaht şehzade Ahmet'in bozguna uğrayan düşmanı izleyeceği yerde kaçıp Amasya'ya dönmesi, onu askerin gözünden düşürürken, ordu tam anlamıyla şehzade Selim yanlısı oldu. Bu sırada, Karaman sancakbeyi şehzade Şehinşah eceliyle öldü. Bunun üzerine Semendire yolundan geri dönen şehzade Selim, Edirne'yi işgal etti. Burada hükümdarlığını ilan ederek hazineyle yönetime elkoyduğu gibi, cezaevlerini açtırdı ve kendi adına görevliler atamaya başladı; sonra da 30 bin kişilik ordusuyla İstanbul üzerine yürüdü. Ancak, Uğraşderesi* savaşı'nda babasının kuvvetlerince bozguna uğratıldı ve Kefe'ye kaçarak canını güçlükle kurtarabildi. Savaştan sonra İstanbul'a dönen Bayezit II, şehzade Ahmet'i tahta çıkması için başkente çağırdı. İstanbul'a girmek üzere Maltepe' ye gelen şehzade Ahmet, yeniçerilerin ayaklanarak Üsküdar'la İstanbul arasında her tür bağlantıyı kestiklerini, şehzade Selim lehinde gösteriler düzenlediklerini, Babıhümayun önünde toplanıp sadrazam Hersekzade Ahmet Paşa'yı azlettirdiklerini ve yerine Koca Mustafa Paşa'nın atanmasını sağladıklarını haber alınca, İstanbul'a, Anadolu'ya egemen olduktan sonra girmeye karar verdi, Maltepe'den geri döndü. Ordusuyla Konya üzerine yürüyüp ölen Şehinşah'ın oğlu ve ardılı şehzade Mehmet'ten kenti teslim aldı. Burada padişahlığını ilan edip, babasının yolladığı elçiyi bile öldürtünce, yeniçerileri yatıştırmak amacıyla kendisine Semendire sancakbeyliği geri verilen şehzade Selim'in Kırım'dan Rumeli'ye gelmesine izin çıktı. Bu arada, Anadolu'yu ele geçiren ağabeyi Ahmet'ten korkan Korkut, gizlice İstanbul'a gelerek Yeniçeri ocağı'na sığındı. Yeniçeriler'den sadece Selim tahta çıktığı takdirde canına dokunulmayacağına ilişkin güvence alan şehzade, daha sonra saraya gidip elini öptüğü babasından af diledi. Bu karmaşık durumun bir çözüme kavuşmasını isteyen yeniçeriler, ikinci kez Babıhümayun önünde toplanıp aleviler karşısında yeterli cesareti gösteremeyen Ahmet ile büyük bir bilim adamı olmasına karşın iyi bir savaşçı olmadığı gibi, çocuğu da bulunmayan Korkut'u değil de şehzade Selim'i başlarında padişah olarak görmek istediklerini açıkça bildirdiler (1512). Bayezit II'ye isteklerini zorla kabul ettiren yeniçeriler, hemen ardından da şehzade Selim'i İstanbul'a çağırdılar. Parlak bir törenle karşılanıp İstanbul'a giren şehzade Selim, Yenibahçe'de kendisi için kurulan otağa geldi. Durum bu aşamadayken bile tahtında ölmek istediğini söyleyerek direnişini sürdüren Bayezit II, çekici vaatlerle kandırmaya çalıştığı oğluyla pazarlığa girişti. İşin uzaması üzerine yeniçerilerle sipahilerin saray önünde yaptıkları gösterilere halk da katılınca, vezirler padişaha saltanattan çekilmesini önerdiler. Çaresizliğini anlayan yaşlı ve hasta Bayezit, 42 yaşındaki oğluna tahtını bırakmak zorunda kalırken, Selim I de dokuzuncu osmanlı padişahı olarak tahta çıktı (1512). Yeni saray'dan Eski saray'a geçen eski padişah, oradan da doğum yeri olan Dimetoka'ya giderken, güçlü bir söylentiye bakılırsa, Yavuz'un buyruğuyla zehirletilerek yolda öldürüldü.

Kendisine biat eden kardeşi Korkut'u yeniden Manisa sancakbeyliğine atayan Yavuz Sultan Selim, ardından Anadolu'da padişahlığını ilan etmiş olan ağabeyi şehzade Ahmet'in üzerine yürüdü. Malatya taraflarına kaçan şehzade Ahmet'in bıraktığı Amasya'yı ele geçirerek Davutpaşazade Mustafa Bey'i buranın sancakbeyliğine atadı. Sadrazam Koca Mustafa Pa-

Giraudon

Selim I
XVI. yy. minyatürü (ayrıntı)
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

şa'nın önerisiyle kışı geçirmek için Bursa'ya çekilen Yavuz, burada Ahmet'in bir baskınla Amasya'yı tekrar ele geçirdiğini, sancakbeyi Mustafa Bey'in de ona katıldığını ve Koca Mustafa Paşa'nın bu düzende parmağı olduğunu öğrenince, sadrazamı idam ettirerek yerine Hersekzade Ahmet Paşa'yı getirdi. Saltanatına rakip istemeyen padişah, Anadolu'yu istila eden büyük amcaları Ahmet'ten korkup kendisine sığınan 7-21 yaş arası 5 yeğenini acımasızca öldürttü. Yakalatarak Bursa'ya getirttiği Manisa sancakbeyi şehzade Korkut'u da burada boğdurttuktan (1513) sonra karşısında ağabeyi Ahmet'le onun oğulları dışında rakip kalmadığını gördü. Yavuz'un kendi devlet adamlarının ağzından sahte mektuplar yazdırarak kışkırttığı ve padişahlığa özendirdiği şehzade Ahmet, sonunda 30 bin kişilik bir orduyla Bursa üzerine yürüdü. Tuzağına düşürdüğü şehzadeyi Yenişehir'de yenerek (1513) tutsak alan Yavuz, onu da hemen idam ettirdi. Ahmet'in büyük oğlu Osman bu savaşta ölürken, geriye kalan 5 oğlundan 3'ü İran'a, ikisi de Mısır'a sığındı. Safevi hükümdarı Şah İsmail'den kendisine sığınan osmanlı şehzadelerinin teslimini isteyen padişah, bu isteğinin geri çevrilmesini bahane ederek çoktandır tasarladığı İran seferine çıktı (1514). Yenişehir ovasında yığınağını tamamlayan 150 000 kişilik türk ordusu, Konya-Sivas-Yassıçimen üzerinden Erzincan'a ulaştı. Burada, geri dönmek isteyen bazı komutanlara kanarak onların sözcülüğünü üstlenen Karaman beylerbeyi Hemdem Paşa, dostluğuna güvendiği padişahın gazabına uğrayıp idam edildi. Erzurum geçildikten sonra, kimi komutanların da özendirmesiyle geri dönmek isteyen yeniçeriler ayaklandılar. Büyük bir soğukkanlılıkla ayaklanmacı askerlerin ortasına atılan ve çok etkileyici bir konuşma yaparak bu hareketi yatıştırmayı başaran Yavuz Sultan Selim, Tebriz üzerine yürüyüşünü sürdürdü. Çaldıran* meydan savaşı'nda (23 ağustos 1514) iran ordusunu ağır bir yenilgiye uğratarak Safeviler'in başkenti Tebriz'e girdi. Isfahanlı, güzel sesli müezzin Hafız Mehmet'le sonradan padişahın nedimi olan oğlu Hasan Can, Timur'un torunu Bediüzzaman Mirza gibi ünlülerin de aralarında bulunduğu bin kadar bilim adamı ve sanatçıyı Tebriz'den İstanbul'a gönderdi. Tüm İran'ı fethetmek düşüncesinde olan Yavuz, askerin olumsuz davranışlarını göz önünde tutarak Amasya'da kışlamak üzere geri döndü. Amasya yolunda yeniçerilerin yağmacılığa kalkışmalarını sadrazamın beceriksiz tutumuna bağlayarak çadırını başına yıktırdığı Hersekzade Ahmet Paşa'yı azledip yerine Dukakinzade Ahmet Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Amasya'da kışladığı sırada Şah İsmail'in barış istemiyle gönderdiği 4 elçiyi zindana attırdı; İstanbul'a dönmek için yeniden ayaklanan yeniçerileri kışkırtığını öğrendiği sadrazam Dukakinzade Ahmet Paşa'yı da kendi eliyle hançerleyerek öldürdü (1515). Baharda, Amasya'dan yeniden Doğu seferine çıktı ve Kemah kalesini fethetti; yazın da Hadım Sinan Paşa komutasındaki bir orduyu Maraş'la Elbistan üzerine gönderdi. Memluklar'ın müttefiki Alaüddevle Bozkurt'u Turnadağ* savaşı'nda yenerek 4 oğluyla birlikte idam ettiren Sinan Paşa, Dulkadıroğulları beyliğini osmanlı topraklarına kattı. Bu zaferden sonra İstanbul'a dönen Selim I, İran seferi sırasında yeniçeri ayaklanmalarından sorumlu olan vezir İskender Paşa, sekbanbaşı Balyemez Osman Ağa, kazasker Tacizade Cafer Çelebi gibi kişileri idam ettirdi ve yeniçeri ağalarının bundan böyle saraydan atanmalarına ilişkin bir kanun çıkardı. Türk donanmasının Akdeniz'de venedik ve ispanyol donanmalarından üstün duruma gelmesini sağlamak için eskiden bizans tersanesinin bulunduğu Haliç kıyısındaki mezarlıkları kaldırtarak Fatih'in kurmuş olduğu İstanbul tersanesini 160 kızaktan oluşan büyük bir tersaneye dönüştürdü. Diyarbakır eyaletinin merkezi olan Amid kalesini fetheden Bıyıklı Mehmet Paşa'yı Diyarbakır beylerbeyliğine, bir kez daha azlettiği Hersekzade Ahmet Paşa'nın yerine de Hadım Sinan Paşa'yı sadrazamlığa atadı (1516). Dulkadıroğulları beyliğini ortadan kaldırdığından beri Osmanlılar'a karşı savaş hazırlıklarını sürdüren Memluklar'a karşı gecikmeden harekete geçmenin zamanı geldiğini düşünen Yavuz, 70 bin kişilik bir ordunun başında Mısır seferine çıktı. Memluk hükümdarı Kansu Gavri'yi Mercidabık savaşı'nda (24 ağustos 1516) yenerek Suriye, Filistin ve Lübnan'ı ele geçirdi; Mercidabık* savaşı'nda ölen Kansu Gavri'nin yerine geçen Tomanbay'ı da Ridaniye* savaşı'nda (22 ocak 1517) bozguna uğratarak Mısır'ı osmanlı topraklarına katarken, 267 yıllık Memluk devletine de son vermiş oldu. Ridaniye zaferinin ardından parlak bir törenle Kahire'ye giren Yavuz Sultan Selim, memluk sultanlarının elinde oyuncak olan son abbasi halifesi Mütevekkil'den halifeliği devraldı. Böylece Selim I'den başlayarak sonuna kadar tüm osmanlı hükümdarları padişahlığın yanı sıra halifelik unvanını da taşıdılar. Mardin kalesi alındıktan, Doğu Anadolu ile Kuzey Irak'ın fethedilmesi tamamlandıktan sonra, devletini yeniden canlandırma çabasında olan son Mısır hükümdarı Tomanbay'ın ardına düşen Yavuz, onu yakalatıp idam ettirerek yeni ele geçirdiği bu topraklarda denetim ve huzuru sağlamayı başardı. Bu arada, "Mekke şerifi" de denen Hicaz emirinin Hareneyn'in (Mekke ile Medine) anahtarlarını oğlu aracılığıyla Yavuz Sultan Selim'e teslim etmesi üzerine, Hicaz da osmanlı topraklarına katılmış oldu. Memluklar'ın Halep valisiyken, onlardan yüz çevirip osmanlı hizmetine giren Hayırbay'ı Mısır valiliğine atayan padişah, buradan Suriye'ye geçti. Orada, Mısır seferine başından beri karşı çıktığı ve askeri savaştan soğutmak için çaba harcadığı gerekçesiyle Ridaniye savaşı'nda şehit düşen Sinan Paşa'nın yerine atanmış sadrazam Yunus Paşa'yı idam ettirdi. Venedik egemenliğindeki Kıbrıs'a haber salarak şimdiye kadar memluk sultanlarına ödedikleri haracı bundan böyle osmanlı hazinesine ödemeleri gerektiğini bildirip Kıbrıs dukalığını yıllık vergiye bağladı. Osmanlı hizmetine giren kölemen beylerini hoş tutma siyasetini sürdürerek bunlardan Canberdi Gazali'yi Kudüs valisi yaptı. Üçüncü veziri Piri Mehmet Paşa'yı sadrazamlığa getirdi ve buyruğuna verdiği bir miktar askerle Şah İsmail'e karşı gönderdi (1518). İkinci kez barış istemiyle kendisine başvuran Şah İsmail'in elçisini İstanbul'a gönderip Yedikule zindanına attırdı. Bu arada, Safevi devletini kesin olarak ortadan kaldırmak için hazırlıklara girişti. Ancak, yeniçerilerle Rumeli askerinin yorgunluk bahane ederek karşı çıkmaları yüzünden bu düşüncesinden vazgeçip İstanbul'a dönmeye karar verdi. İbni Habeş adlı bir alevi şeyhinin Lübnan'da çıkardığı önemli ayaklanmayı bastıran Canberdi Gazali'yi Şam valiliğine, Akkoyunlu sülalesinden Korkmazoğlu Mehmet Bey'i de Lübnan sancakbeyliğine getirdi. İpek ticaretinde İran'ı baltalamak için kesin bir ibrişim yasağı koyduktan sonra İstanbul'a geldi. Buradan Edirne'ye giden padişah, macar, venedik ve ispanyol elçileriyle yeni barış koşullarını görüşürken, kendisini mehdi ilan eden Bozoklu Celal adında bir şeyhin çevresine topladığı 20 bin kişiyle yönetime karşı ayaklandığını haber aldı (1519). Elbistan sancakbeyi Şehsüvaroğlu Ali Bey ile Rumeli beylerbeyi Ferhat Paşa'yı Anadolu'daki bu ilk celali ayaklanmasını bastırmakla görevlendirdikten sonra, kendisi de her olasılığa karşı İstanbul'a döndü. Ferhat Paşa'yı beklemeden Celaliler'in üzerine yürüyen Şehsuvaroğlu'nun ayaklanmayı tek başına bastırmayı başararak Bozoklu Celal'in kesik başını İstanbul'a göndermesi ve böylece padişahın gözüne girmesi, Rumeli beylerbeyinin kıskançlıktan ona kin bağlamasına yol açtı.

Öte yandan, Cezayir'de hükümdarlığını ilan eden Barbaros Hızır Reis (sonradan Barbaros Hayrettin Paşa), İstanbul'a gönderdiği bir elçi aracılığıyla padişaha bağlılığını bildirdi. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim de Barbaros'a Cezayir beylerbeyi unvanını vererek Cezayir'i doğrudan bir osmanlı eyaleti durumuna getirdi. Bosna'ya ani bir baskın düzenleyen Macarlar'ın İzvornik (Svornik) sancakbeyi Hacı Mustafa Bey'i şehit etmeleri üzerine bunun öcünü almak için Macaristan seferine karar veren Selim I, İstanbul'dan Edirne'ye doğru yola çıktı (1520). Ancak, daha önce hamamda sıktırdığı sırtındaki olgunlaşmamış habis çıban azarak şirpençeye dönüşünce, Sırt köyünde kurulan otağında konaklamak zorunda kaldı ve hekimlerce uygulanan tüm iyileştirme çabalarına karşın öldü. Tahtın tek mirasçısı durumunda bulunan oğlu Süleyman I ardılı oldu.

Babasına karşı ayaklanarak tarih sahnesine çıkan Yavuz'un, padişah olduktan sonra belki kendi öz babasından başlayıp kardeşleriyle yeğenlerini, ana tarafından dedesi olan Dulkadıroğulları beyi yaşlı Alaüddevle'yi, birçok vezir ve sadrazamı öldürttüğü için kanlı bir saltanata damgasını vurduğu söylenebilir. Ancak, babasını devirerek zorla tahta çıktığında Osmanlı devleti doğudan ve güneyden iki büyük tehlikenin tehdidi altındaydı: İran'da Şah İsmail'in kurmuş olduğu şii Safevi İmparatorluğu ve Kilikia'yı bile denetiminde tutan Mısır Memlukları. Bunun farkında olan Yavuz Sultan Selim, dış düşmanları ortadan kaldırma savaşımına girişmeden önce içte bütünlüğü sağlamak için tasarılarına karşıt olarak gördüğü tüm engelleyici öğelere karşı aşırı sertlikte önlemler alma gereğini duydu. Dik başlı yeniçeri zorbaları, fırsatçı devlet adamları başta olmak üzere ülkede çok kan döküldüyse de alınan sonuçlar bunların boşuna olmadığını kanıtladı. Doğuyu Safeviler'den, güneyi Memluklar'dan temizleyerek Anadolu'da türk birliğini sağlamayı başaran Yavuz, Çaldıran zaferiyle de şii tehlikesini bir darbede İran sınırının ötesine attığı gibi, yeniden büyük bir tehlike oluşturma olasılığını da kırdı. Anadolu'da alevi inanışlı 40 000 kişiyi öldürttü. Safevi devletini tam anlamıyla ortadan kaldıramadıysa da Şah İsmail'in resmi devlet dini ilan ettiği şiiliğe karşı koyu bir islamcılık siyaseti izleyip sünniliğin önderliğini yaparak şiiliğin osmanlı topraklarına yayılmasına izin vermedi. Doğu Anadolu, Kuzey Irak, Lübnan, Suriye, Filistin, Mısır ve Hicaz'ı topraklarına katan Osmanlı devleti, "demir pençeli padişah" denen Yavuz öldüğünde öncesine oranla iki katından çok genişlemiş durumdaydı.

Gerçek bir savaşçı olduğu için kısa süren saltanatında at üstünde düşmana kılıç sallamaktan bayındırlık işleriyle uğraşmaya pek zaman ayıramadı. Bilginlere, şairlere değer verir; tarih, tasavvuf konularıyla ilgilenirdi. Şam'da Muhittin Arabi için türbe, cami, imaret, Konya'da Mevlana dergâhına su tesisi yaptırmasında bu ilginin payı vardır. Kemalpaşazade, Ali Cemali gibi bilginler yakın çevresinde bulunuyordu. Farsçayı çok iyi biliyordu; bu dilde yazılmış *Divan*'ı vardır (bas. 1890, 1904; türkç. çev. 1946). *Selimi* mahlasıyla türkçe gazel ve musammatları, Mahremi'nin bir gazeline tahmisi günümüze ulaşmıştır. İstanbul'da Sultanselim camisi'nin yanındaki türbesine gömülüdür. (→ Kayn.)

Giraudon

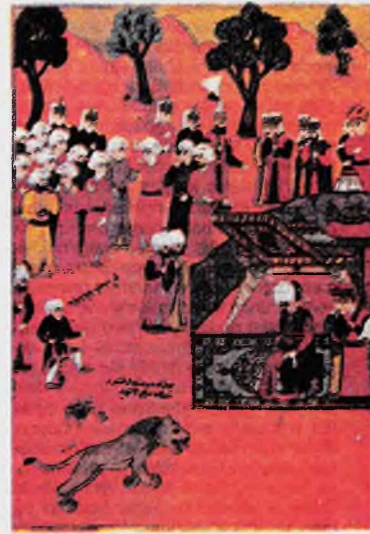
Selim II
XVI. yy. minyatürü (ayrıntı)
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

SELİM II **Sarhoş, Sarı** (İstanbul 1524 - *ay. y.* 1574), türk padişah (1566-1574). Yavuz Sultan Selim'in torunu, Kanuni Sultan Süleyman ile rus asıllı Hürrem Sultan'ın oğlu. Sarayda çok iyi bir öğrenim gördükten sonra Kütahya, ardından da Karaman sancakbeyliğine atandı. Bu dönemde şi-

ire, özellikle de içkiye düşkün bir şehzade olarak tanındı. Kardeşleri Mehmet ve Bayezit ile birlikte babasının Budin seferine katıldı (1541). Kanuni'nin ikinci İran seferi sırasında (1548) annesinin önerisiyle saltanat kaymakamlığında bulundu. Şehzade Mehmet'in ölümünden bir süre sonra Manisa sancakbeyliğine gönderildi. Katıldığı Nahçivan seferi sırasında veliaht şehzade Mustafa Çelebi'nin Konya Ereğlisi yakınında babasının buyruğuyla öldürülmesine tanık oldu (1553). Şehzade Cihangir'in de aynı yıl ölümü üzerine Kanuni, hayatta kalan son iki oğlunun kendisine olan bağlılıklarını denemek amacıyla Selim'i Manisa'dan Karaman, Bayezit'i de Kütahya'dan Amasya sancakbeyliğine atadı (1556). Büyük şehzade Selim babasının buyruğuna hemen uyarken, küçük şehzade Bayezit'in bu karara bir süre direndikten sonra yeni görevine gitmesi, padişahın Selim'e eğilim göstermesine yol açtı. Bu arada, Lala Mustafa Paşa'nın da iki kardeşi sinsice birbirine karşı kışkırtması üzerine, aldatıldığını düşünerek hazırlıklarını tamamlayan şehzade Bayezit, 20 bin kişilik bir kuvvetle Konya üzerine yürüdü. Kanuni'nin üçüncü vezir Sokullu Mehmet Paşa komutasında yardımına gönderdiği birliklerle gücünü artıran şehzade Selim, kardeşini Konya ovasında karşılayarak yenilgiye uğrattı (1559). Bunun üzerine 4 oğlunu da yanına katıp İran'a sığınan şehzade Bayezit, orada onlarla birlikte öldürülünce (1561), Selim tahtın tek mirasçısı olarak kaldı. Öte yandan, Konya savaşı'ndaki başarısından ötürü Selim' in kızı Esmahan Sultan'la evlendirilerek ödüllendirilen ve böylece veliaht şehzadenin damadı olan Sokullu Mehmet Paşa, ayrıca sadrazamlığa da getirildi (1565). Kanuni'nin Zigetvar seferi sırasında ölmesi üzerine sancakbeyi bulunduğu Kütahya'dan İstanbul'a gelen Selim II, burada 11. osmanlı padişahı olarak tahta çıktı (1566). Kanuni'nin ölümünü ordudan gizlemiş olan sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın çağrısına uyarak İstanbul'dan Belgrad'a gitti. Ordunun başında Zigetvar'dan Belgrad'a gelen Sokullu, yeni padişahı askerin karşısına çıkararak Kanuni'nin 48 gündür gizli tutulmuş olan ölümünü açıkladı. Belgrad'dan İstanbul'a dönerken, babasının koyduğu içki yasağını kaldırdığını duyuran Selim II, bu yasağın sürmesinden yana olan Rumeli kazaskeri Hamit ile Anadolu kazaskeri Perviz efendileri azletti. İstanbul'da yeniçerilerin başkaldırma girişimleri üzerine unutmuş görünerek vermek istemediği cülus bahşişini dağıtmak zorunda kaldı. Sana'nın İmam Mutahhar'ın eline geçmesiyle başlayan Yemen sorununun (1567) çözümünü sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'ya bırakarak sarayına çekildi. Daha sonra Edirne'ye giden padişah, burada değerli armağanlarla kendisini ziyarete gelen iran elçisi Şahkuluhan'ı kabul etti; Avusturyalılar'la 8 yıllık bir barış antlaşması yapılmasını onayladı; Mimar Sinan'a Edirne'deki Selimiye camisi'nin yapımını başlattırdı (1568). Sumatra sultanı Alaettin'in Portekizliler'e karşı kendisinden islam dünyasının halifesi olarak yardım istemesi üzerine Mısır kaptanı Kurtoğlu Hayrettin Hızır Bey'i Sumatra seferiyle görevlendirdi; böylece türk egemenliği Okyanusya'ya dayandı (1569). Sokullu ile birlikte Selim II de babası gibi Kırım Hanlığı'nı kullanarak Moskova prensliğinin genişlemesini engelleme siyaseti izledi. Ancak, bu amaçla gerçekleştirilen Astrahan (Ejderhan) seferi, Don-Volga kanalını açarak Karadeniz'le Hazar denizi' ni birleştirme girişimi sonuçsuz kaldı. Bu arada, Fransa ile İstanbul'da Kanuni'den sonra ikinci kapitülasyon anlaşması imzalandı (1569). Sokullu'nun karşı çıkmasına karşın, şeyhülislam Ebussuut Efendi'nin verdiği fetvaya dayanarak Kıbrıs seferini açan padişah, Lala Mustafa Paşa'yı serdarlığa (ordu komutanlığı), üçüncü vezir Piyale Paşa'yı da donanma komutanlığına getirdi (1570). Venedik egemenliğindeki Kıbrıs adası fethedilerek osmanlı topraklarına katılırken (1571), kaptanıderya Müezzinzade Ali Paşa komutasındaki türk donanmasının yine aynı yıl İnebahtı* (Lepanto) deniz savaşı'nda Kutsal ittifak devletlerinin haçlı donanmasınca yok edilmesi üzerine, Akdeniz'de Yavuz Sultan Selim döneminde başlayan türk üstünlüğü sona erdi. İstanbul tersanesinde yeni bir donanmanın yapımına başlanmasını buyuran Selim II, meydana getirilen bu donanmanın kaptanıderyalığına atadığı Kılıç Ali Paşa'yı Akdeniz'de dosta-düşmana karşı bir gösteri seferine çıkmakla görevlendirdi (1572). Ertesi yıl Kutsal ittifak'tan ayrılarak 300 bin duka altını savaş tazminatı ödemeyi kabul eden Venedik Cumhuriyeti'yle bir barış antlaşması imzalandı (1573). İspanya ile süren savaşta, Tunus İspanyollar'dan geri alındı. Osmanlı yönetimine karşı ayaklanarak İbrail, Bender, Akkerman gibi kaleleri ele geçiren voyvoda Ioan'ı kesin bir yenilgiye uğratan, sonra da tutsak alıp boynunu vurduran vezir Ahmet Paşa, Boğdan'da türk egemenliğini pekiştirdi (1574). Bu arada, Edirne'de dünyanın mimarlık başyapıtlarından biri olan Selimiye camisi'nin yapımı tamamlandı. Sarayından çıkmayı pek sevmeyen ve son zamanlarda devlet işleriyle artık hiç ilgilenmeyen Selim II, içkili olarak gittiği hamamda ayağı kayıp kafa üstü mermer zemine düşünce öldü. Büyük oğlu Murat III ardılı oldu (1574).

Sefere hiç gitmeyen ve İstanbul'da ölen ilk osmanlı padişahı olan Selim II, içkiye, eğlenceye, özellikle Boğaziçi âlemlerine çok düşkündü. Ancak, siyasal kişiliği hiçlikle tanımlanamayacağı gibi, devlet işlerine hiç karışmadığı ve her şeyi Sokullu' ya bıraktığını söylemek de doğru olmaz. Sokullu'ya karşın Kıbrıs seferini başlattı; Lala Mustafa ile Özdemir Osman paşaları devletin en yüksek konumlarına yükseltti. İnebahtı bozgunundan sonra yeni türk donanmasının oluşmasında başlıca etken oldu. Murat II'den başlayarak özen gösterilmesi bakımından tüm osmanlı şehzadeleri gibi çok iyi bir öğrenim ve eğitim gördüğünden, döneminin aydın kişilerinden biri olarak ünlü şairler arasında yer aldı. Şehzadeliğinden başlayarak şairlere, bilginlere ilgi gösterdi; sarayında Sami, Hatemi, Ferahi, Ferdi, Nigârî, Nihani gibi şairlere yer verdi. Gelibolulu Âli, Ebussuut Efendi gibi bilginleri korudu. Ulemaya cülus bahşişini ilk kez o verdi. *Selîmi* mahlasıyla divan edebiyatı yolunda yazılmış ustalıklı şiirleri vardır. Ayrıca, delikanlılık çağında sadece bir spor olarak kemankeşlikle uğraştığı için çektiği yayı en ünlü pehlivanların bile çekemediği söylenir. Ayasofya'daki türbesinde gömülüdür. (→ Kayn.)

Selim II ya da **Sultanselim külliyesi,** Konya'nın Karapınar ilçesinde yapılar topluluğu; Mimar Sinan'ın eseri olan külliye cami, medrese, kervansaray, arasta, çeşme ve hamam yapılarından oluşur (kervansaray ve arasta günümüze ulaşamamıştır). Selim II tarafından bir menzil yeri olarak Sultaniye adıyla kurulan Karapınar'ın çekirdeğini meydana getirir. Sinan'ın ölçülü ve uyumlu yapılarından olan cami gri mermer, sarımsı küfeki ve göktaşı denilen koyu gri taştandır. Selatin camisi olduğundan tek şerefeli iki minaresi vardır. Mukarnas başlıklı mermer sütunları bağlayan kemerlerle dışa açılan son cemaat yeri beş kubbelidir. Kare planlı ana mekân küresel bingilere oturan kubbeyle örtülüdür. Mukarnas dolgulu mihrap ve beyaz mermerden minber klasik üslupta yalın örneklerdir. Taçkapı üzerindeki istiridye motifli mermer kavsara 1808 onarımında konmuşur (yapı 1847'de de elden geçirilmiştir). Avludaki, altı sütuna oturan konik çatılı şadırvanın 1595/1596 tarihli yazıtı vardır. L biçiminde sıralanmış kubbeli mekânlardan oluşan medrese avlunun K.-B. kesimindedir. Sokağın karşısındaki moloz taş örgülü hamam (Valide hamamı) çok yıkıktır.

Selim II'nin Üsküdar Haramidere'de avlanması (1596-1600)
Şehname
Topkapı sarayı müzesi kitaplığı, İstanbul

SELİM III Halim (İstanbul 1761 - *ay. y.* 1808), türk padişah (1789-1807). Mustafa III ile gürcü kökenli Mihrişah Sultan'ın oğlu. Sarayda, hoşgörülü bir padişah olan amcası Abdülhamit I'in gözetiminde iyi bir öğrenim ve eğitim gördü. Özellikle müzik ve edebiyatla ilgilenen veliaht şehzade Selim, arapça, farsça ve fıkıh öğrendi.

Abdülhamit I'in ölümü üzerine (1789) Rusya ve Avusturya'ya karşı sürdürülen 1787-1792 savaşı sırasında tahta çıkan Selim III, veliahtlığından beri tasarladığı köklü yenileştirme hareketlerini bu savaşın bitimine kadar ertelemek zorunda kaldı. Revan köşkü'nde düzenlediği bir toplantıda vezirlerine hiçbir gerçeğin kendisinden gizlenmemesini buyurdu. Bu kesin buyruğuna karşın Fokşan ve Boza (Buza) bozgunlarının ardından Belgrad'ın avusturya birliklerince işgal edildiğini kendisine bildirmekten çekinen sadrazam Cenaze Hasan Paşa'yı görevden alıp yerine Cezayirli Palabıyık Gazi Hasan Paşa'yı getirdi. Yaş* antlaşması'yla (1792) başlayan barış döneminde artık iyice bozulmuş olan Yeniçeri ocağı dışında düzenli, yeni bir ordu kurmaya karar verdi. "Nizamıcedit" adlı bu ordu, batı orduları gibi eğitilecek, Avrupalılar'ın geliştirdiği çağcıl silahlarla yeni savaş taktiklerini uygulayacaktı. Başlangıçta 12 000 kişiden oluşan bu ordu, Avrupa'dan getirtilen subayların ve askerlik uzmanlarının gözetiminde İstanbul'da ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde eğitilmeye başlandı. Masraflarını karşılamak için de geleneksel osmanlı kuruluşlarından ayrı olarak, tımar vb. bazı vergi

Gamma

Selim III
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

Selim II külliyesi camisi (1569)
Karapınar, Konya

dışı akarları kapsayan "iradı cedit" adlı yeni bir gelirler hazinesi oluşturuldu (1793). Yine batılı teknisyenlerin gözetimi altında, modern silah ve cephane yapan fabrikalar kuruldu; türk subaylarını eğitmek amacıyla teknik okullar açıldı. Ayrıca, ıslahat hareketlerine ayak uyduramayan yaşlı sadrazam Melek Mehmet Paşa azledilerek yerine İzzet Mehmet Paşa getirildikten (1794) sonra yönetim mekanizmasını yenilemek için bazı girişimlerde bulunulduysa da bu çabanın başarı oranı düşük oldu. Öte yandan Yeniçeri ocağı'nın Nizamıcedit'e karşı düşmanca bir tavır takınması üzerine kimi vezirlerinin önerisiyle yeni ordunun kullanım alanını ve sayısını sınırlı tutan padişah, böylece ıslahat konusunda ilk geri adımını atarak ödün vermek zorunda kaldı (1795). Bu arada, zamanının büyük bölümünü bağımsız davranışlara yönelen Afrika'daki Garp ocakları, yerli beyler elinde kalan Mısır, buyruk dinlemeyen Cezzar Ahmet Paşa'nın egemen olduğu Suriye, kölemen yönetimi altına giren Bağdat ve yöresi, Vahhabiler'in dinsel bir yönetim kurdukları Necit sorunlarına; Anadolu ve Rumeli'de derebeylik hevesine kapılan âyandan güçlü kişilerin, özellikle Pazvantoğlu'nun çıkardığı ayaklanmaları bastırma uğraşılarına ayıran Selim III (1797), Mısır seferine çıkan Napoléon Bonaparte'ın İskenderiye'yi ele geçirmesi üzerine (1798), İngiltere ve Rusya ile anlaşarak Fransa'ya savaş ilan etti. Mısır'dan Suriye'ye yönelen Bonaparte, burada Cezzar Ahmet Paşa'nın savunduğu Akkâ kalesini kuşattı (1799). Akkâ'yı alamayan Napoléon ülkesine döndükten sonra yapılan türk-fransız barışıyla (1802), Mısır'da savaş sona erdi. Ancak, bu kargaşa ortamından ve oralardaki türk kuvvetlerinin azlığından yararlanarak Taif'i kuşatan Vahhabiler Mekke'ye girdiler (1803). Durumun kötüye gitmesinden korkup görevden ayrılan Kör Yusuf Ziya Paşa'nın yerine bostancıbaşı Hafız İsmail Paşa sadrazamlığa getirildi; Mısır'da büyük nüfuz kazanan Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın Mısır valiliği onaylandı (1805). Öte yandan, Nizamıcedit'in iyice güçlenerek kökleşmesini, İstanbul'la Anadolu'dan sonra Rumeli'de de kurulmasını isteyen padişah, 25 bin nizamıcedit askerini Karaman beylerbeyi Kadı Abdurrahman Paşa komutasında Rumeli'ye gönderdi. Aslında Nizamıcedit'e karşı olan sadrazam Hafız İsmail Paşa, veliaht şehzade Mustafa ile gizlice anlaşarak Rusçuk âyanı Tirsinikli İsmail Ağa'ya yolladığı adamlar aracılığıyla onu direnişe çağırdı. Böylece öteki Rumeli âyanlarını da çevresine toplayan Tirsinikli, Edirne üzerine yürüdü. Yeniçeri ocağı'yla ilmiye sınıfının ve bazı tutucu devlet adamlarının da bu gizli girişime katılmaları üzerine durumun çok ciddi bir ayaklanma hareketine dönüştüğünü gören Selim III, bir görevi de başına buyruk Rumeli âyanını cezalandırmak olan Kadı Abdurrahman Paşa'yı Tekirdağ'dan geri çevirdi. Nizamıcedit askerinin çekilmesinden sonra iyice azıtan ayaklanmacılar, Tekirdağ'a kadar ilerledilerse de önderleri Tirsinikli'nin öldürülmesi üzerine yerine Alemdar* Mustafa Paşa'nın Rusçuk âyanı olması, Eğribozlu İbrahim Paşa ile Serez âyanı İsmail Bey'in olumlu çabaları ve bu hareketi başlatan Hafız İsmail Paşa'nın azledilerek Keçiboynuzu İbrahim Hilmi Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi sonucu, ayaklanma İstanbul'a sıçramadan yatıştırıldı. Ancak, buyruğunda 30 bin kişilik bir nizamıcedit kuvveti bulunan padişahın duygusal davranarak tutuculara ikinci kez ödün vermek gibi bir zayıflık belirtisi göstermesi, yenilikçileri düş kırıklığına uğrattı (1806). Bu arada, Rusya, Avusturya ve Devrim Fransası hesabına çalışan ajanların kışkırttığı sırp milliyetçileriyle Pazvantoğlu'nun ayaklanarak Belgrad'ı işgal etmeleri (1806), yeni bir Türk-Rus savaşı (1806-1812), Selim III'ü, ordusunun büyük bölümünü oluşturan Yeniçeri ocağı'yla anlaşmak zorunda bıraktı. Öte yandan, Memleketeyn'in (Eflak-Boğdan) Rusya'ya ve Çanakkale boğazının İngiltere'ye teslimini isteyerek Çanakkale boğazı'nı zorlayan ingiliz donanmasının İstanbul önlerine gelmesi; Vahhabiler'in Hicaz'ı istila etmesi; İskenderiye'nin İngilizler'e teslim olması; Rusya seferindeki ordudan sürekli kötü haberler alınması gibi olumsuz olaylar da halkın padişaha olan güvenini sarstı (1807). Şiddetli bir muhalefetle karşılaştığında hemen sinen, kendi başlattığı yenilik hareketlerini, özellikle Nizamıcedit ordusunu her zorluğa karşın destekleyecek güçten yoksun olan Selim III, veliaht şehzade Mustafa ile işbirliği yapan sadaret kaymakamı Köse Musa Paşa ve şeyhülislam Topal Ataullah Efendi'nin başında bulunduğu tutucuların düzenledikleri Kabakçı* Mustafa ayaklanması'nı da elinde olanak varken engellemekten kaçınınca, tahttan indirildi (1807). Nizamıcedit askerini dağıttıktan sonra sarayda hapse atılan Selim III'ün yerine geçen amcaoğlu Mustafa IV (1807-1808) tarafından yönetilen tutucular, yenilik hareketlerine son verdiler ve ıslahatçıların çoğunu öldürdüler. Ancak, sağ kalan ve Rusçuk* yaranı diye anılan bazı yenilikçiler, Alemdar Mustafa Paşa'nın çevresinde toplanarak Selim'i yeniden tahta çıkarmak için çalışmalara başladılar. Bu amaçla ordusunun başında İstanbul'a giren Alemdar Mustafa Paşa, önce Babıâli'yi, ardından da Topkapı sarayı'nı bastı (1808). Önlem alarak sarayın iç kapılarını hemen kapattıran Mustafa IV, tahtı yitirmemek için de eski padişahla kardeşi Mahmut'un (sonradan Mahmut II) öldürülmesini buyurdu. Odasını basan cellatlara karşı kendisini elindeki neyle savunmaya çalışan Selim III öldürülürken, damdan kaçırılan şehzade Mahmut güçlükle kurtuldu. Selim III, Laleli'de babası Mustafa III'ün yaptırdığı cami yanındaki türbesine gömüldü. Mahmut II, tahttan indirilen ağabeyi Mustafa IV'ün yerine padişah oldu (1808).

Doğu ve batı kaynaklarında "büyük yenilikçi" diye tanımlanan Selim III, aslında sanatçı ruhlu kişiliğine uygun olarak çok duygulu, ince, duyarlı ve lakabından da anlaşılacağı gibi yumuşak huylu (halim) bir padişahtı. Koca bir imparatorluğu çekip çevirmek için gerekli sertlikten, kararlılıktan ve siyasal esneklikten yoksun bulunması, bir bakıma kendi acı sonunu hazırlayıcı eksiklikler oldu. Müzik ve şiirle yakından ilgilendi. Tanbur ve ney çalar, sarayında Sadullah Ağa başta gelmek üzere dönemin ünlü müzik adamlarının katıldığı çalışmalar sürdürülürdü. Hamparsum ve Abdülbaki Nasır Dede onun döneminde nota sistemleri oluşturarak birçok besteyi yazıya geçirdiler. Aralarında suzidilara, şevkefza, evcara makamları da yer alan 14 yeni makam oluşturdu; sanat değeri çok yüksek besteler yaptı: Suzidilara mevlevi âyini ve peşrevi, hafif beste *("Çin-i gisusuna zincir-i teselsül dediler")*, nakış yürük semai *("Ab ü tabıyla bu şeb haneme canan geliyor")* vb. Mevlevi tarikatını benimsemişti. Sık sık Galata mevlevihanesi'ne giderek ayin dinler, şair Şeyh Galip'le söyleşilerde bulunurdu. *İlhami* mahlasıyla yazdığı şiirleri *Divan*'ında derlenmiştir. (→ Kayn.)

SELİM DEDE, Selim III'ün bestelediği dini yapıtlarda kullandığı mahlas.

SELİM GİRAY I Hacı, (öl. Bahçesaray 1704), Kırım hanı (1671-1678; 1684-1691; 1692-1699; 1702-1704). Bahadır Giray'ın oğlu. Adil Giray'ın ölümü üzerine Kırım hanı oldu (1671). Birinci Lehistan seferine çıkan Mehmet IV ve kazak hetmanı Doroşenko ile birlikte Podolya eyaletinin merkezi olan Kamaniçe (Kameniec) kuşatmasına katıldı (1672). Aldığı yenilgiler karşısında barış isteyen Lehistan kralının başvurusu üzerine arabuluculuk yaparak Podolya eyaletini Osmanlı devletine bırakan Bucaş antlaşması'nın imzalanmasını sağladı. Mehmet IV'ün ikinci Lehistan seferi sırasında Ukrayna'ya saldıran Ruslar, kazak hetmanı Doroşenko'nun merkezi olan Çehrin kalesini kuşatınca, onu kurtarmakla görevlendirildi ve rus kuşatmasından kurtardığı Doroşenko ile birlikte türk ordugâhına döndü (1674). Ancak, daha sonra Türkler'den yüz çeviren Doroşenko, Çehrin'i Ruslar'a teslim etti (1677). Bunun üzerine Kırım hanı Selim Giray'la Lehistan serdarı Şeytan İbrahim Paşa kaleyi geri almaya gönderildi. Sefer başarısızlıkla sonuçlanınca, İbrahim Paşa azledilirken, Kırım hanlığından alınan Selim Giray'ın da yerine Murat Giray getirildi (1678). Türk ordusunun Viyana kuşatması sırasında (1683), kesin sonucun alındığı Almandağı* (Kahlenberg) savaşı'na katılmamak gibi haince bir davranışta bulunan Murat Giray, ceza olarak tahtından indirilip Bulgaristan'a sürüldü ve Selim Giray I, ikinci kez Kırım hanlığına atandı (1684). Kutsal* birlik devletlerine karşı serdar Boşnak Süleyman Paşa ile birlikte Lehistan cephesinde çarpışan Selim Giray, Eflak ve Boğdan'ı ele geçirmeye uğraşan Lehistan kralı Jan III Sobieski'yi iki kez (1684, 1685) yenilgiye uğrattı; oğullarından Azamet Giray komutasında gönderdiği 30 bin kişilik bir orduyla Kamaniçe kalesini leh-rus kuvvetlerinin kuşatmasından kurtardı (1688); Kırım üzerine yürüyen büyük bir rus ordusunu Urkapı'da (Perekop) bozguna uğratarak püskürttü (1689). Rumeli'de de başarılı savaşlar yapan Selim Giray, daha sonra geldiği Edirne'de sadrazam Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa ile birlikte yeni bir seferin hazırlıklarına girişti (1690). Ancak, Avlonya'nın (Vlorë) Venedikliler'den geri alınışı sırasında anlaşmazlığa düştüğü Fazıl Mustafa Paşa tarafından azledilmesi üzerine hanlığı amcasının oğlu Saadet Giray II'ye bırakmak zorunda kaldı (1691). Salankamen* savaşı yüzünden önce Saadet Giray (1691), ardından da Safa Giray (1692) tahttan uzaklaştırıldıktan sonra üçüncü kez hanlığa getirilen Selim Giray, Orta Macaristan kralı Tökeli İmre ile birlikte sadrazam Bozoklu Mustafa Paşa'nın ordusuna katılarak Belgrad'ın avusturya birliklerinin kuşatmasından kurtarılmasında önemli rol oynadı (1693). Yeni sadrazam Sürmeli Ali Paşa ile birlikte sonuç alınamayan Petrovaradin kuşatmasında bulundu (1694). Mustafa II'nin Avusturya seferine katıldı ve Lippa (Lipva) kalesinin geri alınması sırasında büyük yararlık gösterdi (1695). Aynı yıl Rusya çarı Petro I'e karşı kazandığı zaferle Azak kalesini kuşatmadan kurtardı. Kahramanca savunduğu Azak kalesinin Karlofça* antlaşması'yla (1699) Ruslar'a verilmesi üzerine tahtını kendi isteğiyle büyük oğlu Devlet Giray II'ye bırakarak hanlıktan çekildi. Karlofça barışı'nı bozarak ganimet amacıyla rus topraklarına akınlar düzenlemeye başlayan Devlet Giray azledildi (1702) ve babası Selim Giray I dördüncü kez Kırım hanı oldu. Ölümü üzerine oğullarından Gazi Giray III yerine geçti (1704).

SELİM GİRAY II (öl. Bahçesaray 1748), Kırım hanı (1743-1748). Kaplan Giray'ın oğlu. Amcası Selamet Giray II'nin hükümdarlığı döneminde (1740-1743) kalgay (veliaht) ilan edildi. Onun ölümü üzerine ardılı oldu (1743). Nadir Şah'ın Kars kuşatması sırasında (1744), Kafkas seraskeri Hacı Ahmet Paşa ile güçbirliği yaparak kentin kurtarılmasına katkıda bulundu. Kağaverd bozgunu üzerine (1745) anlaşamadığı yeni Kafkas seraskeri Yeğen Mehmet Paşa'nın komutasında az sayıda kırım askeri bırakarak ülkesine döndü. Arabulucu olarak gösterdiği çabalar sonucunda Türkler'le İranlılar arasında Kerden barışı yapıldı (1746). Ölümünden sonra amcasının oğlu Arslan Giray ardılı oldu (1748).

SELİM GİRAY III (öl. Vize, Kırklareli, 1786), Kırım hanı (1764-1767; 1770-1771). Fetih Giray II'nin oğlu. Amcası Kırım Giray'ın ilk saltanatı döneminde (1758-1764) kalgay ilan edildi. Gürcistan'da 7 yıldır sürüp giden İmereti (Açıkbaş) prensliğinin

başlattığı ayaklanmayı bastıramadığı için azledilen Kırım Giray'ın yerine hanlığa getirildi (1764). Mustafa III'ün istediği Rusya seferinin açılmasına karşı çıkması üzerine hanlıktan alınarak İstanbul'a çağrılırken, amcalarından Arslan Giray ikinci kez han oldu (1767). 1768-1774 Türk-Rus savaşı'nın bir evresi olan Kartal* savaşı'nda (1770) bozguna yol açanlardan biri olduğu gerekçesiyle azledilen Kaplan Giray II'nin yerine ikinci kez hanlığa atandı. Kırım'ı istilaya girişen rus kuvvetleri önünden kaçarak İstanbul'a sığındı (1771) ve Vize'de kendisine ayrılan çiftliğe çekildi.

SELİM MEHMET PAŞA, türk asker ve vezir (öl. İstanbul 1872). Kaldırılan Yeniçeri ocağı'nın yerine kurulan Asakiri mansurei Muhammediye'ye girdi (1826). Ferik rütbesiyle Sayda valiliğine atandı (1841). Vezir payesiyle Maraş (1842), Üsküp (1845), Kastamonu (1847), Şehriboz (1849) valiliklerinde bulundu. Anadolu ordusu müşiri oldu (1851). Kırım savaşı sırasında (1853-1856) Batum'u rus kuvvetlerine karşı savundu. Hassa ordusu müşirliğinden (1857), 4. Ordu komutanlığına (1865) gönderildi. Emekliye ayrıldı (1868) ve İstanbul'a yerleşti.

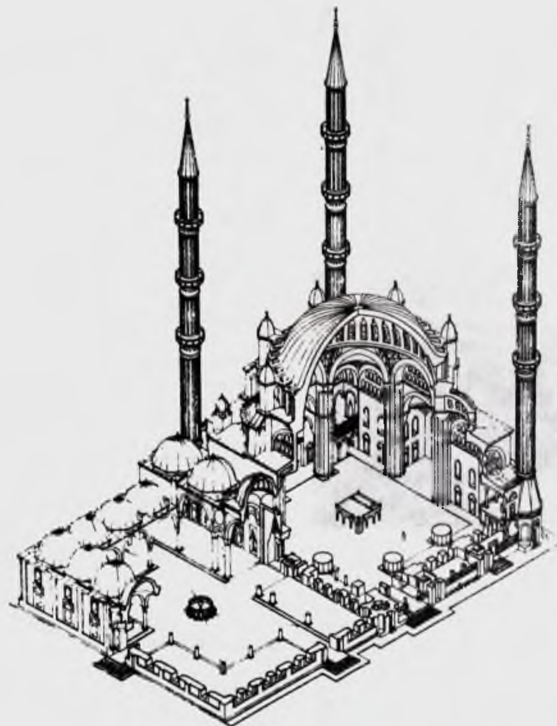
SELİM PAŞA, türk asker ve yönetici (öl. İstanbul 1888). Mektebi ulumu harbiye'nin ilk mezunlarından biri olarak (1848) öğrenimini tamamlamak için Avrupa'ya gönderildi. Yurda dönüşünde öğretim üyesi olarak atandığı Mühendishane'de köprücülük ve lağımcılık dersleri verdi. Mühendishane'nin Harbiye'ye taşınmasında önemli rol oynadı. Ferik rütbesiyle Mühendishane (1870) ve Harbiye (1878) nazırı oldu. Tophane meclisi üyeliğine getirildi (1884) ve bu görevi sırasında öldü. Harbiye'de ders kitabı olarak okutulmuş olan *Ameliyat-ı muhasara, Lağımcılık, Köprücülük* adlı kitapların yazarıdır. Ressam Halil Paşa'nın babasıdır.

SELİM PAŞA (Mehmet) → MEHMET SELİM SIRRI PAŞA Benderli.

SELİM SABİT EFENDİ, türk eğitimci (Vize, Edirne, 1829 - İstanbul 1910). Medrese öğrenimini tamamlayıp icazet aldıktan sonra Darülmuallimin'i bitirdi (1893). Altı yıl kaldığı Paris'te (1893-1899) türk öğrenciler için açılan Mektebi osmani ve Muratya mektebi'nde türkçe dersleri verdiği gibi fizik, kimya öğrenimi gördü. Türkiye'ye dönüşünde bir süre Gümrük idaresi ve Nafıa nezareti'nde çalıştıktan sonra Galatasaray sultanisi ikinci müdürlüğü, Maarif meclisi üye ve başkanlığı, Encümeni teftiş ve muayene başkanlığı yaptı. Darülmuallimin'de metodoloji ve psikoloji dersleri verdi. Belagat, mantık, coğrafya gibi çeşitli konularda ders kitapları yayımladı, Türkiye'de pedagojinin yayılıp yerleşmesinde etkin rol oynadı.

SELİM SATI PAŞA, türk yönetici (Manastır ? - İstanbul 1847). Askeri eğitimini Mısır'da tamamladı. Nizip savaşı sırasında osmanlı hizmetine geçerek miralay rütbesiyle hassa ordusunda görev aldı (1833). Başarılı hizmetleri dolayısıyla Mektebi ulumu harbiye (Harp okulu) nazırlığına atandı (1837) ve kısa bir süre önce kurulmuş olan bu okulun disiplinli, ciddi bir öğretim eğitim kurumu düzeyine gelmesinde önemli rol oynadı. Askeri şûra başkanlığı ve Aydın valiliği de yaptı.

SELİM SIRRI PAŞA, türk yönetici (Yanya 1800 - Belgrad 1848). Tepedelenli Ali Paşa'nın torunu, Veliyüttin Paşa'nın oğlu. Tepedelenli Ali Paşa'nın ölümünden (1822) sonra bir süre Diyarbakır'da sürgün yaşadı. Daha sonra Kafkasya seraskeri olan Rauf Paşa'nın yanında hacegânlık rütbesiyle hizmet gördü. Anadolu'da bazı sancaklarda mütesellimlik görevinde bulundu. 1829'da ikinci tezkereci, 1832'de maliye tezkerecisi oldu. Feshane müdürlüğü, İzmir muhassıllığı, Erzurum defterdarlığı, Maliye meclisi üyeliği yaptı. Son görevi Belgrad muhafızlığıydı.

Selim camisi (1569-1575)
kesit
Edirne

SELİMAN höyüğü, Adana'nın Osmaniye ilçesinin Toprakkale bucağında höyük. Yörede Roma ve Bizans dönemlerinden buluntulara rastlanmıştır.

SELİME, Aksaray'ın Güzelyurt ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 2 318 nüf. (1990). Köyün yakınındaki kilise, mimarisi ve freskleriyle hıristiyanlık döneminin ilginç örneklerindendir.

SELİMİ a. (Yavuz Sultan *Selim*'in adından). Esk. giy. Padişah ve devlet erkânının resmi günlerde giydiği kesik koni biçimli bir tür kavuk. (*Selimi kavuk* da denirdi.)
—ANSİKL. İlkin Yavuz Sultan Selim tarafından giyildiğinden bu adı alan selimi, yaklaşık 65 cm boyunda, tepesi düz bir kavuktu. Üst kısmı, başa geçen kısmına oranla daha genişçe olur, beyaz tülbent sarıkla kullanılırdı. Padişahların yanı sıra sadrazamlar serdar tayin edilip sefere çıkarken padişaha veda ziyaretinde, divan günlerinde; vezirler divan günlerinin yanı sıra kentte teftişe çıktıklarında, huzura kabul edildiklerinde ve bayramların üçüncü günü yapılan Eyüp Sultan ziyareti sırasında bu kavuğu kullanırlardı.

SELİMİYE, Muğla'nın Milas ilçesine bağlı bucak; 16 527 nüf. (1990); 24 köy. Merkezi *Selimiye*, 3 480 nüf. (1990).

SELİMİYE, İstanbul'un Anadolu yakasında, Haydarpaşa ile Üsküdar arasında semt, Selim III döneminde Selimiye camisi'nin ve Selimiye kışlası'nın yaptırılmasından sonra önem kazandı (XIX. yy. başı).

SELİMİYE a. (*Selimiye* semtinin adından). Esk. dokmc. İpek, pamuk ipliği karışık olarak dokunan brokar* türü bir kumaş. (Üsküdar'da Ayazma camisi çevresindeki dokuma tezgâhlarında dokunur, giyisilik olarak kullanılırdı. Bazı kaynaklarda bu kumaşın yalnızca saray haremindeki kadınlar için dokunduğu belirtilir.)

SELİMİYE, esk. **Eskiantalya,** Antalya'nın Manavgat ilçesine bağlı köy iken, yakınındaki Side antik kenti nedeniyle gelişerek belde oldu; 11 333 nüf. (1990).

Selimiye camisi
içten görünüm
Edirne

Selimiye camisi, Edirne'de osmanlı mimarlığının başyapıtı olarak nitelenen cami; Selim II döneminde, Mimar Sinan'ın seksen yaşında gerçekleştirdiği (1569 -1575) ve "ustalık eserim" diye tanımladığı bu yapı, dünya mimarlığının da önde gelen anıtlarındandır. Kentin merkezinde Sarıbayır ve Kavak meydanı denilen yerde bulunan cami (daha önce bu kesimde Bayezit I'in sarayı vardı) çok uzaklardan görülebilen konumuyla da dikkati çeker. 2 475 m²'lik bir alan üzerinde, 1 575 m²'lik bir yer kaplayan yapı en geniş mekâna kurulmuş camilerden biri olarak nitelenir. Sinan bu yapıda daha önce Rüstempaşa camisi'nde denediği, sekiz ayağa oturan merkezi kubbe şemasını anıtsal ölçülerde uygulamış, kubbe 6 m genişliğindeki kemerlerle bağlanan, dördü bağımsız sekiz payeye dayandırılmıştır (bu payeler yapının dışında sekiz ağırlık kulesi olarak devam eder). Yerden kilit taşına kadar 43,28 m yüksekliğinde (kubbe kaidesiyle kilit taşı arasındaki yükseklikse 15,86 m'dir), 31,28 m çapındaki kubbe, 45×36 m'lik bir alanı örter. Dışa taşkın mihrap ise yarım kubbeyle örtülüdür. Yapıya kubbe kasnağındaki otuz iki, cephelerdeki altı sıra halinde yerleştirilmiş çok sayıda pencereyle aydınlık bir görünüm kazandırılmıştır.

On sekiz kubbeyle örtülü revaklarla çev-

Selimiye camisi (1801-1805)
İstanbul

rili büyük avlu hemen hemen camiyle aynı boyutlardadır; ortasında on iki köşeli, ince işlemeli, mermer şadırvan vardır. Büyük merkezi kubbenin köşelerine üçer şerefeli, yivli, 70,89 m yüksekliğinde dört ince minare yerleştirilmiştir; bunlar bir yandan yapıya estetik bir görünüm kazandırırken, öte yandan kubbenin baskısını hafifleten öğeler olarak tasarlanmıştır. Giriş yönündeki minarelerin şerefelerine tek yoldan, öteki minarelerdeyse her şerefeye birbirini görmeyen ayrı yollardan çıkılır.

Cami mimari özelliklerinin yanı sıra, taş, mermer, çini, ahşap, sedefkâri ve kalem işleri açısından da başyapıt niteliğindedir. Klasik üsluptaki mihrap ve minber, mermer işçiliklerinin inceliğiyle dikkati çeker. Ana mekânın ortasında, büyük kubbenin altında yer alan müezzin mahfili, dilimli kemerlerle bağlanmış on iki mermer sütuna oturur; altında tek parça mermerden fıskıyeli bir havuz vardır. Mihrabın solundaki hünkâr mahfilinin ve müezzin mahfilinin kıvrıkdallar, lotus ve palmet motifli kalem işlerinin bir bölümü özgündür. Mihrabın sağında, hünkâr mahfilinin karşısında yer alan kitaplığın alçı tavanı da döneminin zengin kalem işleriyle süslüdür. Duvarlar pencerelere dek, XVI. yy. İznik çinilerinin en güzel örnekleriyle kaplıdır; özellikle hünkâr mahfilinin çinileri çeşitlilikleri, motif ve renk zenginlikleriyle öteki bölümlerdekilerden daha niteliklidir (bunların bir bölümü 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı sırasında sökülerek Moskova'ya götürülmüştür).

Dış avluda yer alan darülkurra, darülhadis, sübyan mektebi ve medrese küçük boyutlu tasarlanarak caminin anıtsallığını gölgelememeleri sağlanmıştır. Medrese ince görünümlü revaklı avlusu ve şadırvanıyla dikkati çeker (günümüzde Edirne türk-islam eserleri müzesi). 73 tonoz örtülü bir yolun iki yanına sıralanmış 124 dükkândan oluşan, 255 m uzunluğundaki arasta Murat III tarafından, camiye gelir sağlamak amacıyla eklenmiştir; mimarı Davut Ağa'dır. Evliya Çelebi bu yapının kavaflar çarşısı olduğunu bildirir.

Selimiye kışlası (1800)
İstanbul

Selimiye camisi, İstanbul'un Selimiye semtinde Selim III tarafından yaptırılan cami (1801-1805); Marmara denizi'ne hâkim bir tepe üzerinde kışla camisi olarak inşa edilen yapı, hamamı, sübyan mektebi, muvakkithanesi ve şadırvanı ile bir külliye oluşturur. Geniş bir avlu içinde yer alan barok üsluptaki caminin iki katlı, beş tonoz örtülü son cemaat yeri Ayazma camisi'ni anımsatır. Son cemaat yerinin iki yanında iki katlı hünkâr daireleri vardır. Büyük, yuvarlak kemerli cepheler kesme küfeki taşından örülmüştür. Ana mekânı örten büyük kubbe köşelerde küçük kubbeli ağırlık kuleleriyle desteklenmiştir. Dış cephelere ince görünümlü kuş köşkleri yapılmıştır. Ana mekân, K.'deki kadınlar mahfili dışında kare planlıdır. Tonoz örtülü mihrap dışa taşkındır. Girişin sağındaki hünkâr mahfili tonoz örtülü, yaldızlı kafeslidir. Somaki mermer mihrap ve minber büyük ve gösterişlidir. Duvarları alt pencerelerin üzerinden yeşil zemin üstüne altın yaldızlı yazı kuşağı dolanır. Bu kuşağın üst bölümü ve kubbe yaldızlı ve renkli kalem işleriyle süslüdür. Tek şerefeli, yivli gövdeli barok üsluptaki iki minare 1823'te yıkıldıktan sonra onarılmıştır.

Selimiye kışlası, İstanbul'da Selimiye semtinde Osmanlı döneminin en büyük kışlası; Selim III döneminde Nizamıcedit askerleri için Krikor Amira Balyan'a ahşap olarak yaptırıldı (1800). Daha önce burada 1555'te Kanuni Sultan Süleyman'ın inşa ettirdiği, XVII. yy.'dan sonra terk edilen ve Selim III döneminde yıktırılan (1794) Üsküdar ya da Kavak yazlık sarayı ile yakınında Yazıcılar kışlası vardı. 1807 yeniçeri ayaklanmasında yakılan bu kışla, Mahmut II döneminde kâgir olarak yenilenmeye başlandı (1828); Abdülmecit döneminde tamamlandı (1842-1853). İstanbul'a ve Marmara'ya hâkim geniş ve eğimli bir alanda yer alan kışlanın her cephesinde eğime uygun olarak kat sayısı farklıdır. Dikdörtgen planlı büyük bir avluyu (burada yazıtsız, barok üslupta bir çeşme vardır) çevreleyen yapının köşelerinde yedi katlı, barok üslupta kuleler bulunmaktadır. Marmara cephesi 267 m, yan cepheler 200 m uzunluğundadır. Cepheler, duvar payeleriyle, her katta üçer pencere olacak biçimde, eş uzunlukta bölümlere ayrılmıştır. Dış cephede büyük odalar (228 adet), iç cephede geniş koridorlar yer alır. Kalın duvarlı ana yapı beşik çatı, kuleler dilimli kubbeciklerle örtülüdür. Kadıköy ve Boğaz taraflarındaki kapılardan birinde Mahmut II'nin 1828 tarihli, ötekisinde Abdülmecit'in 1854 tarihli yazıtları vardır. Abdülmecit'in yazıtının bulunduğu cephenin sağındaki kule Florence Nightingale müzesi'dir. Kırım savaşı sırasında (1853-1856) hastane olarak kullanılan kışla, Birinci ve İkinci Dünya savaşlarında orduya ayrıldı; bir süre tütün deposu oldu, daha sonra askeri okula dönüştürüldü (1959). 1963'te onarılarak I. Ordu karargâhı haline getirildi.

SELİMMOLLAZADE ABDÜRRAHİM EFENDİ Seyit → ABDÜRRAHİM EFENDİ (Seyit) Selimmollazade.

Selimname, Selim I'in (Yavuz) yaşamını ve yaptıklarını anlatmak amacıyla kaleme alınmış tarihsel-destansı yapıtların ortak adı. Geniş anlamda monografi türünün bir benzeri olan bu yapıtlar, XV. yy. sonlarıyla XVI. yy. başlarına ilişkin olaylara ışık tutan birer belge olmanın yanı sıra, dönemin edebiyat zevkini ve anlayışını yansıtan nesir ve nazım örnekleridir. Ancak selimnamelerin hepsi Selim I'in döneminde ve yazanların görgü tanıklığına dayanarak yazılmış yapıtlar olmayıp, içlerinde XVII. yy.'da yazılmış olanları da vardır. Başlıcaları: —En eskisi olan İshak Çelebi'nin *Selimname*'si, Yavuz'un daha şehzadeliğinde Trabzon'dan Kefe'ye gelişinden (1510) başlayarak Rumeli'ye geçmesi ve başında babasının bulunduğu orduyla Çorlu'da savaşa tutuşması (1511) ve Bayezit II'nin tahttan indirilerek kendisinin hükümdar olmasına değin geçen olayları anlatır. Yazılış tarihi 1512 ile 1514 arasıdır. —Keşfi'nin yapıtında Bayezit II'nin üstüne yazılmış bir ağıtı, Selim'in İran ve Mısır'a yaptığı seferler hakkında verdiği bilgiler izler. 1521'de yazılmıştır. —İdrisi Bitlisi'nin 1519'da başladığı ve daha sonra oğlu Ebülfazl Mehmet Efendi tarafından tamamlanan farsça yapıtı; şehzade Selim'in doğuşundan, valiliğinden ve Gürcistan savaşlarından söz eder, ayrıca tahta çıkmasından ölümüne değin geçen olayları görgü tanıklığıyla belgelendirir. —Kemalpaşazade (İbni Kemal) Beyazıt II'nin son zamanlarıyla oğullarının arasındaki hükümdarlık kavgalarından başlayarak Çaldıran savaşı'nı ayrıntılı olarak anlatır, ayrıca Şah İsmail ve şiilik hakkında da önemli bilgiler verir. —Celalzade Mustafa Çelebi'nin *Selimname*'sinin temel özelliği, olayları hikâye etmekle kalmayıp ilişkilerin gerisindeki neden-sonuç bağlantılarına da açıklama getirmeye çalışmış olmasıdır. *Meâsir-i Selim Hani* adlı yapıtın 1560'tan sonra yazıldığı sanılmaktadır. —Selim I'in hizmetinde bulunmuş olan Muhyi Çelebi'nin Çaldıran savaşı ve bu savaşta şehit olan Hasan Paşa'yla Malkoçoğlu Tur Ali Bey hakkında verdiği bilgiler kadar, İran seferinin Batı'daki yankılarına ilişkin bilgiler de önemlidir. —Şükrü Bitlisi'nin yapıtı, Kanuni Sultan Süleyman üstüne yazılmış bir kasideyle başlar ve Selim I'in yaşamını ayrıntılı olarak anlatır. —Sucudi'nin İshak Çelebi'nin *Selimname*'sini tamamlayıcı nitelikteki yapıtı, Memluklar'a karşı açılan seferin sonuna değin gelir. —Sadi bin Abdül-Müteal de 1511'den başlayarak Çaldıran seferini, ayrıca Kanuni'nin İbrahim Paşa'yla görüşmesini anlatır. —Kadızade'nin (Kebir bin Üveys) *Gazavat-ı Sultan Selim* adlı farsça kitabında, kendisinin de katılmış olduğu Mısır seferi geniş bir biçimde ele alındığı gibi Çerkezler hakkında da bilgiler bulunmaktadır. —Ali bin Muhammet el-Lahmi'nin arapça yapıtında Selim I dönemine ilişkin belli başlı olaylardan başka rüyalara da yer verilmiştir. —Şiri'nin *Tarih-i feth-i Mısr* adlı manzum yapıtı öteki *Selimname*'lerden pek farklı değildir. —Edai-i Şirazi'nin şehname biçiminde kaleme aldığı 3 517 beyitlik farsça yapıtı, İran ve Mısır'a düzenlenen seferleri anlatır, Kanuni'nin tahta çıkışıyla sona erer. —Hoca Sadettin Efendi'nin XVI. yy.'ın ikinci yarısında yazdığı yapıt, *Tac üt-tevarih*'in bir devamı niteliğinde olup, sarayda uzun yıllar hizmet görmüş olan babası Hasan Can'dan dinlediklerine göre kaleme alınmış, ayrıca Kemalpaşazade'nin Nil ırmağında davar sulayan askerlerden dinlediği bir türküyle Selim I'in Fatih'in resmini çizen bir ressam hakkındaki düşünceleri de eklenmiştir. —Şükri-i Bitlisi'nin yapıtını yer yer özetleyip nesre çeviren (1620) Yusuf, 1517'den sonra Mısır'da valilik yapanların da bir listesini yapıta ekledi. Anılan bu yapıtlara ek olarak Senai, Hayati, Şuhudi, Arifi (Fethullah Arif Çelebi) gibi şairlerin de *Selimname* ya da *Şehname* yazdıkları bilinmektedir. Ayrıca, Yahya Kemal Beyatlı'nın da kısa bir *Selimname*'si bulunmaktadır. *Eski şiirin rüzgârıyla* (1962) kitabında yer alan bu *Selimname* 10'ar beyitlik 7 bentten oluşan bir terkibibenttir. Bentlerde sırayla Selim I'in Çaldıran seferine başlayışı, Tebriz'e doğru sefer edişi, Çaldıran meydan savaşı, zaferden sonra ülkede birlik ve bütünlüğün kuruluşu, Mercidabık meydan savaşı, Ridaniye savaşı, padişahın ölüm yolculuğu konu edinilir. "Çaldıran (1514) ve Mısır (1517) zaferlerinin kazanıldığı" dönemin diliyle kaleme alınan ve eski edebiyattan derin izler taşıyan bu destansı şiirde "Başlayış", "Sefer" vb. gibi adlar taşıyan bentlerin sonunda "tuğlar" redifli vasıta beyitleri yer alır. (→ Kayn.)

SELİMOĞLU (Zeyyat), türk öykücü (İstanbul 1922). İÜ hukuk fakültesi'ni bitirdi. Bir süre avukatlık yaptı; baba mesleği olan armatörlükle uğraştı. Yakından tanıdığı gemicileri, gemi yaşamını, denizi konu edinen öyküleriyle tanındı. Kahramanları en güç koşullara direnmeyi başarırlar, yaşama sevincini yansıtırlar. Başlıca yapıtları: *Direğin tepesinde bir adam* (1969, S. Faik hikâye armağanı), *Koca denizde iki nokta* (1973, TDK öykü ödülü), *Bir şarkı gibiydi* (1987), *Aramızdaydı o gün* (1990), *Martılar adası* (1990).

SELİMOVİĆ (Mehmet Meša), sırp yazar (Tuzla, Bosna, 1910 - Belgrad 1982). 1966'da *Derviş ve ölüm* adlı yapıtıyla tanındı. Çağdaş aydın insanlar olan kahramanlarını Bosna'nın geçmişine yerleştirerek, onların ahlak değerlerini, yaşamın ve iktidarın gerçekleriyle karşı karşıya getirdi (*la Forteresse* [fr. çev.], 1970).

SELİMPAŞA, İstanbul'un Silivri ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 8 401 nüf. (1990). Belediye. Marmara denizi kıyısında sayfiye yeri.
—Arkeol. Köyün 2,5 km B.'sında, yeni İstanbul-Edirne karayolunun yakınındaki höyükte, D. H. French tarafından yüzey araştırmaları yapıldı (1964). Bu araştırmalarda Truva I, Trakya ve Bursa yöresi örnekleriyle benzerlik gösteren İlk Tunç çağ çanak çömlek parçalarıyla, Antikçağ ve bizans seramik parçaları ele geçti.

SELİNTİ a. **1.** Sel sularının sürüklediği çerçöp. **—2.** Sokaklardan dere gibi akan yağmur suları. **—3.** Sel sularının açtığı yol; sel yatağı.

SELİNUS. Tar. coğ. Sicilya'nın güney-batı kıyısında yunan sitesi. İ.Ö. 628'e doğru Megara Hyblaia halkı tarafından kuruldu ve yüksek bir refah düzeyine ulaştı. 409'da Kartacalılar'ın yıktığı, daha sonra Hermokrates'in yeniden inşa ettiği kent, Kartaca nüfuzunda kaldı; 250'de Kartacalılar tarafından ikinci kez yıkıldı, sonra onarıldı. İ.Ö. VI. yy.'ın başında, akropolisle onun yakınındaki iki tepe tapınaklarla kaplıydı. Kentte yer alan yedi tapınaktan Apollon'a adanmış olan "G" tapınağı, yunan mimarlığının en iddialı tasarımıydı (113,34×54,05 m). Düzenli bir plana göre inşa edilmiş olan kent, Gorgo Cotone ile Modione arasındaki bir plato üstünde, akropolisin güney mahallesinden çok uzaklara kadar yayılıyordu. Modione'nin ötesinde, Malophoros tapınağı'nın yükseldiği etrafı çevrili kutsal bir alan bulunur.

SELİNUS, bugün **Gazipaşa.** Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Kilikia bölgesinde kıyı kenti. İ.Ö. 197'de Antiokhos III'ün eline geçti. Traianus İ.S. 117'de burada öldükten sonra bir süre *Traianopolis* adıyla anıldı. Hıristiyanlık döneminde Seleukeia başpiskoposluğuna bağlı piskoposluk merkezi oldu.

SELİS sıf. (ar. *selāset*'ten *selis*). *Esk.* Akıcı, düzgün söz için kullanılır.
—Ed. Türk halk edebiyatında aruz vezninin fâilâtün fâilâtün fâilatün fâilün (—·—— —·—— —·—— —·—) kalıbıyla söylenmiş şiir. (Hece vezninin 15'li kalıbına uyar; gazel, murabba, muhammes, müseddes gibi biçimlerde olabilir.)

SELİT sıf. (ar. *selṭ*'ten *selīṭ*). *Esk.* Ağzı bozuk, küfürlü konuşan.
◆ a. Zeytinyağı.

SELİT a. (fr. *célite*). Yapay Portland çimentosu klinkerlerinin bileşenlerinden biri.

Selivanoff tepkimesi. Biyokim. Ketozları ortaya çıkaran ve miktarlarını belirleyen (rezorsinol yardımıyla kırmızı renk oluşumu) özgül renkli ayıraç.

SELKİ, Konya'nın Hüyük ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 126 nüf. (1990). Belediye.

SELKİRK, Kanada'da (Manitoba) kent, Red River kıyısında, Winnipeg'in K.-D.'sunda; 10 000 nüf. Demir-çelik. Manitoba Deniz müzesi.

SELKİRK (Alexander), ingiliz denizci (Largo, Fife, 1676 - denizde 1721). Kaptanı ile kavga ettiği için, kendi isteğiyle Más á Tierra adasına (Juan Fernández takımadaları) bırakıldı (1704). O zamanlar ıssız olan bu adada 1709'a kadar tek başına yaşadı, sonunda bir gemi (kılavuzu Dampier, kaptanı Woodes Rogers) tarafından kurtarıldı. Rogers'in seyahatnamesini okuyan Defoe, *Robinson Crusoe*'sunu Selkirk'in serüveninden esinlenerek yazdı.

SELKİRK dağları, Kanada'nın (İngiliz Kolombiyası) batısında sıradağlar, Kayalık dağlar'ın B.'sında, Columbia ırmağının bir büküümü içinde G.'den K.'e doğru uzanır. En yüksek noktası *Sir Sanford* dağıdır (3 533 m).

SELKİS, genellikle başında akrep taşıyan bir kadın olarak simgelenen mısırlı tanrıça. Lahdi koruyan dört tanrıçadan biriydi.

SELKUP a. Samoyed dili; Taz ve Ket arasında, yaklaşık 3 000 kişi tarafından konuşulur.

SELKUPLAR → SAMOYEDLER.

SELLAH a. (ar. *selḫ*'ten *sellāḫ*). *Esk.* Kasaplık hayvanları kesip yüzen kimse.

SELLAİT a. (fr. *sellaïte;* mineralog Q. *Sella*'nın adından). Miner. Kuvadratik sistemde yer alan doğal magnezyum fluorür.

SELLAL (Abdullah), yemenli asker ve devlet adamı (Irak'ta 1917). Ordu kurmay başkanıydı (1962), İmam Ahmet bin Yahya ölünce (eylül 1962), devrimci bir konseyin başına geçerek Zeydi yönetimini devirmeyi (27 eylül) ve iktidarı ele geçirmeyi başardı. Devrimci konsey, kısa sürede bir cumhuriyet örgütledi (31 ekim 1962). Tüm yetkileri kendi eline alan Sellal (18 eylül 1966), monarşistlerin ve sürgündeki ılımlı cumhuriyetçilerin ikili muhalefetiyle karşılaştı ve temsil yetkisi bazı arap devletleri arasında tartışma konusu oldu. 5 kasım 1967'de, Moskova'ya gitmek üzere Bağdat'ta olduğu bir sırada, ılımlı bir hükümet darbesiyle yönetimi devrildi.

SELLARS (Roy Wood), amerikalı filozof (Egmondville 1880 - Ann Arbor, Michigan, 1973). *Critical Realism* (Eleştirel gerçekçilik) [1916] adlı yapıtında klasik gerçekçilikten ayrılmakla birlikte idealizme karşı çıkan bir görüşü (eleştirel gerçekçilik) savundu. *Evolutionary Naturalism*'de (Evrimsel doğalcılık) [1922], gerçeklik üstüne maddeci ve evrimci bir kuram geliştirdi. Ayrıca, *The next Step in Democracy*'de (Demokraside bundan sonraki adım) [1916] ve *The next Step in Religion*'da (Dinde yeni adım) [1918] adlı yapıtlarında hümanist bir sosyalizmden esinlenen ahlaksal ve dinsel dünya görüşlerinin öncülüğünü yaptı. "Hümanist manifesto"nun (1930) başlıca esinleyicilerinden biri oldu.

SELLARS (Wilfrid), amerikalı filozof (Ann Arbor, Michigan, 1912), Roy Wood Sellars'ın oğlu. Deneyciliğin ve ortak duyunun "veri denen mit"ini eleştirdi ve bir tür bilimsel gerçekçilik görüşünü savundu. Bu görüşe göre, bilim tamamlandığında gerçekliğin doğru bir imgesini sağlar duruma gelecektir. Yapıtları: *Science, Perception and Reality* (Bilim, algı ve gerçeklik) [1963], *Philosophical Perspectives* (Felsefi perspektifler) [1967], *Science and Metaphysics* (Bilim ve metafizik) [1968], *Essays in Philosophy and its History* (Felsefe ve felsefe tarihi üzerine denemeler) [1974].

SELLASİA. Tar. coğ. Peloponisos'ta, Lakonia'da, Eurotas yakınında yunan kenti. Stratejik önemi nedeniyle sık sık yerle bir edildi. Kral Kleomenes III komutasındaki sparta ordusu, kral Antigonos II Doson'un makedonyalı falanjları ile Akhaia birliği kuvvetleri tarafından burada yok edildi (İ.Ö. 222).

SELLA TURCICA a. TÜRK EYERİ'nin eşanlamlısı.

SELLE a. (ar. *selle*). *Esk.* Koyun, keçi sürüsü.

SELLE a. (ar. *selle*). *Esk.* Sele, sepet.

SELLE, Fransa'nın kuzey kesiminde ırmak, Escaut'nun kolu (sağ kıyıdan). Cateau-Cambrésis'ten geçer ve Denain'e kavuşur.

SELLE (Thomas), alman besteci (Zörbig, Saksonya, 1599 - Hamburg 1663). Hamburg'ta kilise müzik yönetmenliği yaptı. Çok sayıda yapıt verdi ve yapıtlarının çoğu elle yazılmış olarak kaldı. Bunlardan bazıları: 3 sesli *Concertatio castalidum* ve 3 sesli *Deliciae Pastorum Arcadiae* (1624); *Monophonetica*, liedler (1636), dinsel koraller ve koralar. *Aziz Yuhanna'ya göre çile* (1643) adlı yapıtı, XVII. yy.'ın ilk yarısında bestelenen en önemli çilelerden biridir.

SELLE kütlesi, Haiti Cumhuriyeti'nin güney kesimini oluşturan uzun yarımadanın başlangıcındaki dağlık kütle; 2 680 m.

SELLEBÂF a. (ar. *selle* ve fars. *bāf*'tan *selle-bāf*). *Esk.* Sepetçi, sepet vb. ören ya da satan kimse.

SELLEM ünl. (ar. *sellem*). *Esk.* "Selamete erdirsin" anlamında dualarda geçer.

SELLEMEHÜSSELAM be. (ar. *selle-meh-üs-selām*). İzin almadan, uluorta, çekinmeden.

SELLENME a. Jeomorfol. ve Hidrol. Bir sağanak (ya da kar erimesi) sonucunda, suların bir yamaçta ani ve geçici olarak akması.
—ANSİKL. Sellenme, gerek toprak yüzeyinin suyla şişerek geçirimsizleşmesi *(doyma sellenmesi)*, gerekse çarpan yağmur damlalarının etkisiyle yüzeydeki toprakların parçalanarak doymamış toprak yüzeyini cilalaması *(çarpma sellenmesi)* sonucunda oluşur. Kaynağı ne olursa olsun, benzer biçimler ve etkiler gösterir; yaygın olarak iki tip sellenme görülür: örgülü ağ biçiminde yaygın sellenme (ing. *rill-wash*); bu ağları izleyen sular birkaç santimetre kalınlığında ince bir tabaka halinde birleşebilir (ing. *sheet-wash*). İkinci sellenme tipini suların etkinliği zamanla değişebilen aşınım oluklarında toplanarak çizgisel olarak aktığı yataklı sellenme meydana getirir. Bu sellenme türlerinin göreli önemi, çeşitli etkenlerin karmaşık bileşimine bağımlıdır: yağışların şiddeti, eğim değeri, bitki örtüsünün yoğunluğu, toprak yüzeyinin özellikleri. Bu veriler öylesine yaygındır ki, sellenme dünyanın bütün bölgelerinde hatta en kurak bölgelerde bile görülür. Bu

Keystone

Abdullah Sellal

Publi-Aer-Foto

Selinus
"E" tapınağı
(Hera tapınağı?; İ.Ö. V. yy.)
[sağda, "F" ve "G" tapınaklarının kalıntıları]

akış biçiminin genellikle toprağın bitkilerle örtülme oranı % 60'lık kritik değerin altına düşünce ortaya çıktığı düşünülür. Böylece insan aşınım etkeni işlevi yapar, çünkü bitki örtüsünün yok edilmesi ya da yalnızca bozulması bile sızmayı engelleyerek sellenmeyi kolaylaştırır. Bu morfojenik sürece karşı en etkili savaşım yöntemi ağaçlandırmadır.

SELLÉS Y ÁNGEL (Eugenio), ispanyol oyun yazarı (Granada 1842 - Madrid 1926). Edebiyata 1878'de boşanma üzerine tumturaklı bir oyun (*El Nudo gordiano*) ile başladı, daha sonra toplumsal içerikli oyunlar (*Las Vengadoras*, 1884; *Vida publica*, 1885; *La Mujer de Lot*, 1896) yazdı.

SELLİSTERNİUM a. (lat. sözc.; *sella*, sandalye, ve *sternere*, yaymak'tan). Esk. Rom. Heykelleri sandalyeler üzerine konan tanrılar onuruna düzenlenen şenlik.

SELLOİ, Epeiros'taki Dodone tapınağının rahiplerini belirten yunanca sözcük. Bu rahipler doğayla sıkı bir ilişki içinde kalmak amacıyla yalınayak dolaşırlardı.

SELMA, ABD'de (Alabama) kent, Alabama kıyısında, Montgomery'nin B.'sında; 26 700 nüf. Ticaret ve tarım merkezi.

SELMAN REİS, türk denizci (öl. Aden 1527). Bayezit II döneminde Burak Reis' in şehit düştüğü Sapienza (1499) ve Navarin'in fethiyle sonuçlanan Modon (1500) deniz savaşlarına katıldı. Denizcileri çok seven ve koruyan Manisa sancakbeyi şehzade Korkut'un hizmetine girdi (1501). Babasına küsen şehzade Korkut'la birlikte Mısır'a sığındı (1509). Affedilen şehzade ile Türkiye'ye döndü (1510). Şehzadenin tahtı ele geçiren kardeşi Selim I tarafından öldürülmesinden (1513) sonra Korkut yanlısı olarak tutuklanmaktan korktuğu için yeniden Mısır'a kaçtı ve memluk hükümdarı Kansu Gavri'nin hizmetine girdi. Süveyş'te yeni bir tersane kurdu (1515). Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferini zaferle sonuçlandırması üzerine (1517) buyruğundaki türk denizcileriyle birlikte kaçtığı Cidde'de, limanı Portekizliler'e karşı savundu. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Mısır ıslahatıyla görevlendirilen sadrazam Makbul İbrahim Paşa tarafından Portekizliler'e karşı Süveyş limanı merkez olmak üzere kurulan Mısır kaptanlığına getirildi (1525). Genişletip yenileştirdiği Süveyş tersanesinde yapılan 45 parçalık bir donanmanın başında Yemen seferine çıkan Selman Reis, Aden'i ele geçirdi (1527). Hint seferine hareket edeceği sırada kendi denizcilerinden biri tarafından öldürülmesi üzerine, yeğeni Bayramoğlu Mustafa Reis Mısır kaptanı oldu.

SELMAN SAVECİ, asıl adı **Cemalettin Muhammet,** iranlı yazar (Save [esk. Savec] 1309 - ? 1376). İyi bir öğrenim gördü. Vezir Reşidettin'in oğlu Gıyasettin'in, ilhanlı hükümdarı Ebu Sait'in, Celayirli hükümdarı Hasan-ı Büzürg ile oğlunun ve torunlarının hizmetinde bulundu; bunlar için kasideler yazdı. Celayirli hükümdarlarıyla Bağdat, Tebriz ve Save'ye gidip geldi. Başlıca yapıtları: bir *Sakiname*'nin de yer aldığı *Divan*, türk şairi Ahmedi'nin aynı adla çevirdiği *Cemşid ü Hurşit* mesnevisi, Sultan Üveys'in ölen bir dostu karşısındaki duygularını dile getiren *Firakname*.

SELMAN-I FARİSİ ya da **SELMAN-I PÂK,** sahabe (Isfahan ? - Medayin 656 ?). Yaşamıyla ilgili bilgiler genellikle söylentilere dayanır. Anlatılanlara göre, çocukluğunda hıristiyanlığı benimseyerek ailesinin yanından ayrıldı. Değişik kişilerden öğrenim gördü. Suriye'deyken ölüm döşeğindeki öğretmeni ona Hz. Muhammet'in ortaya çıkacağını haber verince gittiği Arabistan'da esir edilerek bir Yahudi' ye satıldı. Onunla birlikte Medine'de islam dinine girdi; Hz. Muhammet tarafından özgürlüğüne kavuşturuldu. Medine kuşatıldığında kentin çevresine hendek kazılmasını o önerdi. Hz. Muhammet'i tıraş ettiği için berberlerin piri sayılır. Bundan dolayı da fütüvvet örgütünün ululan arasında yer alır. Şiiler, Ali ile ilgili birçok hadisi onun aktardığını ileri sürer. Mezarı Kerbela'yı ziyaretten dönenlerin uğrak yeridir.

Selmanpak savaşı, Birinci Dünya savaşı sırasında Irak cephesinde türk birlikleriyle ilgili kuvvetleri arasındaki çarpışma (22 kasım 1915). Kut ül-amare'ye giren ingiliz komutanı general Townshend, daha sonra Bağdat'ı almak amacıyla 16 km'lik bir cephe üzerinden saldırıya geçti. Alman mareşali von der Goltz (Golç Paşa) komutasındaki türk ordusuyla Dicle kenarında bulunan Selmanpak kasabası önlerinde karşılaşan Townshend, sabahın erken saatlerinden akşama kadar süren şiddetli savaş sonunda yenilgiye uğrayarak kuvvetlerinin üçte birini yitirmiş durumda Kut ül-amare'ye çekilmek zorunda kaldı. General Townshend, Selmanpak zaferi üzerine Kut ül-amare'yi kuşatan türk ordusuna yaklaşık 6 ay direndikten sonra, tüm kuvvetleriyle birlikte teslim oldu.

SELMEK a. Müz. Türk müziğinin en eski bileşik makamlarından biri. (Rast makamının hüseyni geçkili bir şeklidir ki, yine rast [sol] perdesinde kalır. Kaybolmaya yüz tutan bu makamı R. Fersan canlandırmak istemişse de tutulmamıştır.)

SELMEKBÜZÜRG a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SELMEKHİCAZ a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SELMEKHÜSEYNİ a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SELMEKIRAK a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Örneği günümüze ulaşmamıştır.)

SELMEKISFAHAN a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SELMEKİKEBİR a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Örneği günümüze ulaşmamıştır.)

SELMEKİSAGİR a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SELMEKKÜÇEK a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Örneği günümüze ulaşmamıştır.)

SELMEKRAST a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Örneği günümüze ulaşmamıştır.)

SELMEKREHAVİ a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SELMEKZENGÛLE a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SELOBİYOZ a. (fr. *cellobiose*'den). Org. kim. Formülü $C_{12}H_{22}O_{11}$ olan diholozit; selülozun hidrolizi sırasında oluşabildiği gibi iki molekül β-glukozun yoğuşma tepkimesi sonunda da meydana gelir.

SELOFAN a. (ing. *cellophane;* tesc. edil. a.). Polim. J. E. Brandenberger'in 1911'de bulduğu ince selüloz hidrat zarı.

—ANSİKL. Polim. Selofan iki aşamada elde edilir: 1. ilk aşamada odun hamurundan *viskoz* hazırlanır; bunun için odun hamuru önce sulu sodyum hidroksit çözeltisinin etkisiyle alkali selüloza, alkali selüloz ise daha sonra karbon sülfür etkisiyle selüloz ksantata dönüştürülür. Ksantat, ağdalı kolloidal bir çözelti verdiği sodyum hidroksit katılmış su içinde çözündürülür; 2. ikinci aşamada ise viskozdan *selüloz* elde edilir. Bu amaçla viskoz, uzun bir yarıkla sona eren bir huniden basınç etkisi altında geçirilerek bir asit banyosuna fışkırtılır; ksantat burada bozunur ve selüloz, hidratlanmış biçimde açığa çıkar. Böylece elde edilen ince zar durumundaki ürün sülfürlü katışkı maddelerinden arındırılarak beyazlatılır ve yıkanır, sonra % 7'lik sulu gliserol çözeltisi içinden geçirilerek plastikleştirilir; böylece ince zarın kuruduktan sonra kırılgan duruma gelmesi önlenmiş olur. Selofan, üretim sırasında doğal olarak renksizdir; ama kimi boyarmaddeler katılarak renklendirilebilir.

Selofan, kurutma tamburlarından ilk çıktığı biçimiyle de kullanılabilir (normal selüloz). Bununla birlikte geçirimsiz duruma getirmek üzere çoğu kez bir plastikle kaplanır; kaplama genellikle ısıl yapışır bir teknikle uygulanır. Plastik kaplama, zarın bir ya da iki yüzüne birden nitroselülozlu ya da bileşiminde çeşitli eşpolimerler bulunan bir verniğin sürülmesiyle yapılır. Selofan tek başına ya da polietilen, polipropilen vb. gibi aynı ya da değişik türden bir başka zarla birleştirilmiş olarak da kullanılabilir.

Kırılma indisi 1,52 olan selofanın yoğunluğu yaklaşık 1,5'tir. Çekme dayanımı uzunlamasına 110-120 MPa, enine 50-60 MPa'dır. Selofan filmleri, kâğıttan daha az yanıcıdır. Gaz geçirgenliği çok düşüktür, ama su ya da suda çözünen gaz ya da buharları çok geçirir. Su etkisiyle şişen filmleri, son derece esnektir, ama kuruduğunda çeker. Bu özelliğinden yararlanılarak iyice yapıştıkları cam ya da porselen kap ya da şişelerin sıkıca kapatılmalarında kullanılır.

SELOİDİN a. (fr. *celloïdine*). Ana maddesi kolodyum olan katmanının içinde uygun özellikte gümüş tuzları bulunan ve doğrudan karartmayla fotoğraf görüntüleri elde etmede kullanılan kâğıt. (Eşanl. KOLODYUM KÂĞIDI.)

SELOSOMİ a. (fr. *célosomie*, yun. *koilos*, oyuk, ve *soma*, *-atos*, vücut'tan). Vücut çeperlerinin, bazı göğüs ve karın organlarını çıplak bırakacak biçimde biraz ya da tamamen yok olmasıyla belirgin ucubelik. Buna daha başka çeşitli anomali ve şekil bozuklukları da eşlik eder.

SELOTEYP a. (tesc. edil. a. *Cellophane*, şeffaf kâğıt ve *tape*, şerit'ten). Yapıştırma işlerinde kullanılan saydam, bir yüzü yapışkan şerit.

SELP a. (ar. *selb*). *Esk.* **1.** Zorla alma, gasbetme, kapma. **—2.** Ortadan kaldırma, iptal etme. **—3.** İnkâr etme. **—4.** *Selp etmek*, bir şeyi zor kullanarak almak, kapmak, ortadan kaldırmak, yok etmek, kaçırmak.

—Esk. fels. Olumsuzlama.

—İsl. huk. Bazı hastalıklar nedeniyle kişinin iş göremez duruma gelmesi. (Selp durumunda eda ehliyeti ortadan kalkar, kişi sınırlı ehliyetli olur.)

SELSAL a. (ar. *selsāl*). *Esk.* Serin ve içimi güzel su.

SELSEBİL a. (ar. *selsebil*). Cennette bulunduğuna inanılan bir çeşmenin adı. Kuran'da "Cennette bir kaynak vardır ki ona Selsebil adı verilir" (LXXVI, 18) denilmektedir.

—Mim. Bahçeleri ya da evleri süslemek için yapılan, alt alta yerleştirilmiş ve yukardan aşağıya doğru büyüyen oymalı yalaklardan oluşan bir çeşme türü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Mim. Bağımsız olabileceği gibi, bir duvara bitişik, oymalı mermer ayna ve kimi zaman dilimli yalaklardan meydana gelen selsebiller, süs öğesi olmalarının yanı sıra, yalaklardan aşağı süzülüp alttaki havuzda toplanan suların çıkardığı ses ve verdikleri serinlikle dinlendirici bir etkiye sahiptir. Osmanlı mimarlığında XVIII. yy.'dan başlayarak barok ve rokoko üsluplarda selsebiller yapılmıştır (Topkapı sarayı Arzodası, Beylerbeyi sarayı). Özellikle Boğaziçi'ndeki saray, yalı ve köşklerin bahçelerinde ve divanhanelerinde zarif selsebiller vardı. Geleneksel Diyarbakır ve Şanlıurfa evlerinin avlularında da selsebiller, ana öğelerden biriydi.

Seltz suyu (Prusya'da asitli bir su kay-

nağının bulunduğu köyün adı *Selters'* ten). Doğal gazlı ve asitli su. (Basınç altında karbondioksit basılarak yapay yoldan gaz katılan doğal suya da *Seltz suyu* denmektedir. Türkiye'de bu yolla elde edilen suya madensuyu adı verilir.)

SELUKWE, Zimbabve'de kent, Gweru' nun G.-D.'sunda. Krom çıkarımı. Ticaret ve turizm merkezi.

SELUL, biri Huzaa, öteki de Hevazin kabileler topluluğuna bağlı iki ayrı arap kabilesinin ortak adı: —Huzaa'ya bağlı olanı, Yemen'den Hicaz'a göçerek Mekke'ye yerleşti (V. yy.) ve burada Kâbe'nin koruyucusu oldu. Daha sonra Adi, Hirmiz ve Hubşiye olarak üç aşirete ayrılan kabile, Kâbe'nin anahtarlarını Kureyşliler'e sattı (VI. yy.). Mekke'de nüfuzu giderek artan Kureyş'in hizmetine giren Selul kabilesinden Kurz bin Alkame, Hicret sırasında Hz. Muhammet'in saklandığı mağaranın ağzına kadar gelerek burada örümcek ağını görünce geri dönmekle islam tarihinde adından söz ettirdi. —Hevazin kabileler topluluğundan olan Selul kabilesi, Mekke'nin kuzeyinde on aile grubuna bölünmüş olarak ve göçerkonar bir yaşam düzeni içinde varlığını sürdürdü. Peygamber'in sahabesinden olan ve halife Ömer döneminde (634-644) Basra kadılığı yapmış bulunan İmran bin Hüseyin, ünlü şairlerden Kuseyyir Azza ile Cinni Uceyr bu kabiledendi.

SÉLUNE, Fransa'da (Bocage Normand) kıyı ırmağı, Manş denizi'ne dökülür; 70 km. Halici Mont-Saint-Michel koyunda sona erer.

SELÜLAZ a. (fr. *cellulase*). Biyokim. Bazı otçulların bağırsağınca salgılanan ve selülozun sindirilmesini sağlayan enzim.

SELÜLİT a. (fr. *cellulite*). Patol. Bağdokusunun, özellikle derialtı hücre dokusunun iltihabı. Selülit genellikle yüzeysel olup vücudun her tarafında ya da bazı yerlerinde, butlarda ve böğürlerde görülür. Çok zaman inatçı nevraljiler, ağrılı ve az ya da çok sınırlı sertliklerle kendini belli eder. Şişman ve hiperfolikülinli kadında daha sık görülür. Su ve yağ birikimi dokuları gerer, altderiden başlayıp daha derinlere doğru ilerleyen fibroz sistemin irkilmesine neden olur. Deri elle büzüldüğünde, selülit yüzeysel olarak "portakal kabuğu" adı verilen bir görünüm alır. Şişmanlıkla mücadele ve masaj selülit tedavisinin temelidir.

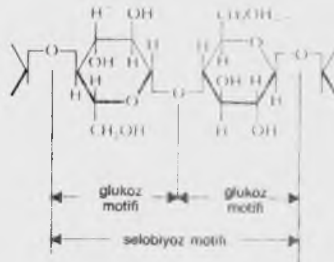
SELÜLOİT a. (amerikanca *celluloid'* den, tesc. edil. a.). Bileşiminde yaklaşık % 11 azot bulunan nitroselüloz ile kâfurdan elde edilen plastik madde.
—ANSİKL. 1870 yılına doğru bulunan Selüloit, insan eliyle üretilen ilk plastik maddedir. Plastikleştirici rolü oynayan kâfur, nitroselülozu ışılparçalanmaya karşı korur. Selüloit yüksek bir tokluğu, iyi bir rezilyansı ve neme karşı yeterli direnci olan bir malzemedir. Çok çabuk tutuşması ve ısıl direncinin çok düşük olması yüzünden sınırlı bir kullanımı vardır. Fışkırtılarak kalıplanamaz, ancak odun gibi işlenir. Renklendirmek için anorganik pigmentler katılabilir; fildişi taklidi eşya, tarak ve düğme yapımında kullanılır.

SELÜLOLENFATİK sıf. (fr. *cellulolymphatique*). Dokubil. *Selülolenfatik doku,* lenf oluşumlarını saran bağdokusu.

SELÜLOZ a. (fr. *cellulose*). Bitkisel hücrelere destek eden makromolekülü doğal madde. (Bk. *ansikl.* böl. Biyokim.)
—Kim. ve Polim. Temel olarak selülozdan oluşan kimyasal kâğıt hamurunun yaygın adı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Selüloz giderici madde,* selülozu bozunduran ürün.
—ANSİKL. Biyokim. Bitkisel zarlar, hücre gençken, sitoplazma tarafından salgılanan selülozdan oluşur. İkincil zarda uzun selüloz zincirleri yalancı billurlar halinde sıralanır: bu zincirlerden yüz kadarı bir "temel lifçik" (fibril) oluşturur ve bunlardan yirmi kadarı da pek çok hidrojen bağıyla birbirine kenetlenerek, yaklaşık 300 Å çapında bir "mikrofibril" meydana getirir. Böylece hücrenin çevresinde arka arkaya birçok tabaka bırakır: mikrofibriller burada, her tabakada sarmallık yönü değişen sıkışık helezonlar halinde yer alır. Birincil zarda, pektin ve hemiselülozlardan oluşan harç daha bol olduğundan mikrofibriller daha gevşek ve daha az düzenli bir ağ oluşturur. Hücre boyunca büyüme, hidrojen bağları kısmen kopan mikrofibriller arasına yeni moleküllerin katılmasıyla olur.
—Kim. ve Polim. Selüloz, bileşiminde % 92-95 oranında bulunduğu pamuk elyafının en önemli bileşenidir. Pamukta eşmerkezli katmanlar biçiminde konumlanmış çok ince lifçikler halinde dağılmış olarak bulunur. Selüloz lifçikleri doğrusal selüloz makromolekülleri ile boş merkezlerin az-çok düzgün bir biçimde sıralanmasına denk düşen hem kristalli hem de amorf bölgeler içerir. Selüloz, lifsi diğer doğal maddelerde genellikle lignin, anorganik maddeler, kimi zaman reçineler, tanenler, yağlı maddeler, boyarmaddeler vb. gibi çok değişik maddelerle bileşmiş olarak bulunur. Odundan elde edilen selüloz, diğer selüloz türevlerinin hazırlanmasında en çok kullanılan bir maddedir. İki yolla elde edilir: birinci yöntemde odun lifleri, su ya da su buharıyla uygulanan bir işlemden sonra mekanik olarak ayrılır; bu yolla kimi kâğıt ve karton çeşitlerinin yapımında kullanılan "mekanik" ya da "yarı kimyasal hamurlar" hazırlanır; ikinci yöntemdeyse, sodyum hidroksitle yapılan ve lignini ayırarak kahverengi ya da beyaz bir hamurun elde edilmesini sağlayan kimyasal bir işlemden yararlanılır. Sodyum sülfürün yerinde (in situ) hidroliziyle sodyum hidroksit veren daha denetimli işlemlerle, çok daha az parçalanmış ve "sülfatlı kimyasal hamur" adı verilen bir selüloz elde edilir. Ligninin özütlenmesi, ayrıca kalsiyum bisülfit etkisiyle gerçekleştirilir; geriye kalan selüloz "sülfitli kimyasal hamur"u oluşturur.

Teknik selülozlar, uzlaşma gereği α -selüloz oranlarıyla, yani % 17,5'lik sodyum hidroksit içinde çözünmeyen ham selüloz yüzdeleriyle belirtilir. Selüloz oranı, linters pamuklarında (uzun liflerin çırçırlanmasından sonra kütle üzerinde kalan kısa lifler) % 97-98, ham odunda % 60-80, sodyum hidroksitli hamurlarda % 50-80, sülfatlı hamurlarda % 60-85 ve bisülfitli hamurlarda % 83-88'dir.

Selüloz, kapalı formülü $(C_6H_{10}O_5)_n$ olan bir poliholozittir. Açık formülü aşağıdaki şekilde gösterilmiştir:

Selülozun polimerleşme derecesi (zincir başına ortalama glukoz motifi sayısı) keten, pamuk ya da kenevir gibi doğal elyafta 10 000 düzeyindedir. Bu, 1 500 000 - 2 000 000 arasında bir molar kütleye denk düşer. Selülozun kristalleşmiş bölgelerinin X-ışın kırımını ve kızılaltı tayfçekimle incelenmesi, monoklinik sistemde bir kristal yapısının olduğunu ortaya koymuştur.

Doğal selülozun yoğunluğu dokusuna göre değişir ve yaklaşık 1,55'tir. Çekme kuvveti altında, % 2 kadar tersinir bir uzamaya denk düşen kısa bir esneklik alanı gösterir. Tek başına bir pamuk ya da keten lifinin kopma yükü, 80-90 kg kuvvet/mm² arasında değişir; lifin içerdiği su oranına bağlı olarak çok değişken olan bu yük, selülozun polimerleşme derecesi yükseltgen ya da hidrolizleyici işlemlerle indirgendiğinde oldukça düşer. Selüloz yaklaşık 180 °C'ta sarararak kırılgan duruma gelir ve daha sonra da bozunur.

Doğal selüloz, zincirlerinin alkol işlevleri arasında pek çok hidrojen bağı köprülerinin kurulması nedeniyle suda ve seyreltik alkali çözeltilerde çözünmez. Bununla birlikte kuru selüloz nem çeker ve bağıl nem oranına bağlı olarak bir miktar su tutar. Bağıl nem % 65 ise, pamuk 20 °C'ta % 7-8,5 oranında su bağlar.

Selüloz, tuzlu çözeltilerde az-çok şişer; şişme, çinko klorür ya da baryum tiyosiyanat gibi kimi tuzların sıcak ve derişik çözeltilerinde gerçek bir dağılmaya dönüşebilir. Selüloz ayrıca Schweitzer çözeltisi denen tetraaminbakır II hidroksit gibi kimi komplekslerin sulu çözeltilerinde soğukta çözünür.

Selüloz, soğuk ve seyreltik alkali çözeltilerden etkilenmez; ancak bu çözeltiler sıcakta selülozun esmerleşmesine yol açar. Soğuk ve derişik sodyum hidroksit çözeltilerinin etkisi altında aşırı bir şişme ve kısmi bir baz bağlanması olayı gözlenir. Alkali selülozlar suyla ayrıştırıldığında *merserize selüloz* gibi yenilenmiş (rejenere) selülozlar elde edilir. Seyreltik anorganik asitler, selüloz zincirlerinin hidroliz etkisiyle kopmasına yol açar. Bu etki ne kadar uzun sürer, asidin derişimi ve sıcaklık ne kadar yüksek olursa, meydana gelen parçalanma ürünlerinin polimerleşme dereceleri de o kadar düşük olur. Derişik sülfürik asitle işleme sokulup suyla yıkandıktan sonra, besin maddelerinin ambalajlanmasında kullanılan ve belirgin bir geçirmezliği olan sülfatlı kâğıtlar ya da bitkisel parşömen kâğıtları elde edilir. Çok derişik anorganik asitler, özellikle su giderici bir madde yanında, selülozun alkol işlevleri üzerine etki ederek *nitroselüloz** gibi selüloz esterlerini verirler. Selüloz, organik asitlerden doğrudan etkilenmez, bu nedenle asitlerin anhidritleri kullanılır. Organik asitlerin anhidritleri selüloz üzerine etkidiğinde *asetatlar* gibi esterler ya da *asetopropiyonatlar, asetobutiratlar* gibi karma selüloz esterleri meydana gelir.

Klor, hipokloritler, hidrojen peroksit ve ozon gibi pek çok yükseltgen, selüloz üzerine etki edebilir. Aynı etkiler pamuklu dokumaların ağartılması ve yıkanması sırasında da görülür.
—Zootekn. "Selüloz" teriminin anlamı, hayvan besleme uzmanlarınca çoğu zaman genişletilerek bitkisel zarın tümünü ifade eder. Gerçekte bitkisel zarın ancak % 20 ila 80'i selülozdur, geri kalan yarı -selülozlardan, pektik maddelerden ve odunözünden oluşur.

İster dar, ister geniş anlamda alınsın, selüloit üstün yapılı organizmaların sindirim sistemlerinin salgıladığı enzimlerle parçalanamaz. Tersine, bazı sindirim boşluklarında, özellikle gevişgetiren hayvanların kalınbağırsağında, körbağırsağında ve işkembesinde pek bol olan mikroorganizmalarla parçalanır. Üstün yapılı yaratıkların, yeryüzünde büyük bir enerji kaynağı oluşturan selülozlardan yararlanma yeteneği, böylece doğrudan doğruya bu sindirim depolarının gelişmesine bağlıdır. Bu nedenle insan, kümes hayvanları, domuz, köpek gibi hayvanlar selülozu az sindirir, oysa gevişgetirenler, işkembeleri sayesinde, tek mideli hayvanlar (atgiller) çok gelişmiş kalınbağırsaklı ve körbağırsaklı mideleri sayesinde yedikleri yemlerdeki selülozun önemli bir kısmını sindirirler. Bununla beraber, selülozun sindirimi hiçbir zaman tam değildir ve bu nedenle besinlerin selüloz oranındaki farklar, hayvancılıkta, bitkisel besinlerin hayvansal ürünlere dönüşmesinde etkili olan başlıca etmendir. Bunlardan başka, selüloz, mineralleri, suyu, safra tuzlarını vb. soğurma yeteneği sayesinde bazı sindirim işlevle-

rine yardımcı olur ve safra ya da balast rolü ile de sindirim sisteminin hareketini ve besin maddelerinin bağırsaklarda ilerlemesini kolaylaştırır.

SELÜLOZCU sıf. ve a. Selülozu sindirebilen mantarlara, bakterilere ve protistlere denir.

SELÜLOZİK sıf. (fr. *cellulosique*). Kim. Selüloz niteliği taşıyan ya da bileşiminde selüloz bulunan bir madde için kullanılır.
—Boyac. *Selülozik vernik*, temel olarak uçucu bir çözücü içinde (alkol-eter, aseton, esterler...) çözünmüş selüloz nitrat ya da selüloz asetattan oluşan, bileşiminde ayrıca ürünün daha az kırılgan olmasını sağlayan plastikleştiriciler bulunan vernik. (Metaller, tahta, dokuma parçaları üzerine uygulanabilen bu vernikler hem daha çabuk kururlar, hem de kimi fiziksel ya da kimyasal etkenlere karşı yüksek bir direnç gösterirler.)

SELVA a. (ar. *selvā*). *Esk.* **1.** Bal. **—2.** Tih sahrasında manna denilen kudret helvasıyla birlikte Allah tarafından İsrailoğulları'na verildiğine inanılan bıldırcına benzer kuş.

SELVA (Giannantonio), italyan mimar (Venedik 1753 - *ay. y.* 1819). Fenice tiyatrosu'nu yaptığı (1788-89) Venedik'te ve aralarında Padova ve Verona'nın da bulunduğu pek çok yerde yeniklasikçiliği temsil etti.

SELVAGENS adaları, Madeira takımadasında ıssız adacıklar.

SELVET a. (ar. *selvet*). *Esk.* **1.** İç huzuru, esenlik. **—2.** Mutluluk.

SELVİ → SERVİ.

SELVİ → SEVLİEVO.

SELVİ (Cevdet), türk sendikacı ve siyaset adamı (Eskişehir 1943). Ortaöğrenimini bitirdikten sonra kiremit fabrikasında işçi olarak çalışmaya başladı (1959). Bir yandan da Akşam tekniker okulu'nda öğrenciliğini sürdürdü. 1963'te öğrenimi bitince Eskişehir Hava ikmal merkezi tayyare fabrikası'na işçi olarak girdi, Harp-İş sendikası'nda yöneticilik yaptı. Askerlik sonrasında Kütahya Azot sanayii'nde çalışmaya başladı. Petrol-İş Kütahya şube başkanlığına (1972), Petrol-İş teşkilatlanma sekreterliğine (1973), aynı sendikanın genel başkanlığına (1978) seçildi. Sendikacılık yaşamı boyunca Türk-İş içinde sosyal demokrat sendikacılık hareketinin öncüleri arasında yer alan Selvi, sendikacılığın yanı sıra aktif siyasetle de ilgilenerek SODEP kurucuları içinde yer aldı. 1983'te adaylığı Konsey tarafından reddedildi, 1987'de Eskişehir'den milletvekili seçildi. Bunun üzerine, yasa gereği, sendikacılıktan ayrıldı. 1991'de aday olduysa da parlamentoya giremedi. Aynı yıl SHP genel sekreteri seçildi.

SELVİÇE a. Denizc. Gemi donanımındaki bütün hareketli ip ve halatlara verilen genel ad. (Eşanl. MÜTEHARRİK ARMA.) || *Selviçe armadorası*, çarmık boncuklarının yerleştirildiği ağaç çerçeve. || *Yedek selviçe*, fırtınalı havalarda takviye olarak kullanılan selviçe.

SELVİLİK → SERVİLİK.

SELVİM ya da **SİLVİM** a. *Yörs.* Dokmc. Dokuma tezgâhlarında, dokumanın sarıldığı ağaç merdaneye Anadolu'nun bazı yörelerinde verilen ad.

SELVİNSKİY (İlya Lvoviç) rus şair (Simferopol 1899 - Moskova 1968). Konstrüktivizm kuramcısıydı, şiirlerinde (*Uliyalayevşçina*, 1927), dramlarında (*Komandarm 2*, 1928) ve şiir biçiminde yazılmış romanlarında (*Puştorg*, 1929) cesur biçimsel arayışlarla iç savaş ve NEP temalarına değinmeye çalıştı. Sonradan ulusal geçmişin dönüm noktaları üzerine düşüncelerini dile getiren klasik trajediler (*le Chevalier Jean* [fr. çev.], 1937; *Russie* [fr. çev.], 1944-1957) yazdı.

Gilbert Warin-Thomson C.S.F.

Havre (Fransa) limanındaki semafor

Selwig ve Lange türbini, merkezkaç ilkesine göre çalışan düşey eksenli bir sıkma makinesine benzer selüloz nitrolama aygıtı.

SELWYN dağları, Kanada'da sıradağ, Yukon'un doğusunda; en yüksek tepesi 2 972 m. Mackenzie dağlarına paralel uzanır.

SELYARAN a. Bayınd. MAHMUZ'un eşanlamlısı.

Selye uyum sendromu (kanadalı hekim Hans *Selye*'nin [1907-1982] adından), organizmada travmadan, cerrahi müdahaleden ya da daha geniş anlamda stresten sonra meydana gelen değişikliklerin tümü. Organizma bu değişiklikler sayesinde sözkonusu etkilerin fizyopatolojik sonuçlarına bir dereceye kadar dayanabilir.

SELYMBRİA. Tar. coğ. Silivri'nin Antikçağ'daki adı; adından bir trak yerleşmesi olduğu anlaşılmaktadır. İ.Ö. VII. yy. ortalarında megaralı göçmenlerin eline geçti. Alkibiades komutasındaki atina ordusunca haraca bağlandı (İ.Ö. 410-409).

SEM, -mmi a. (ar. *semm*). *Esk.* **1.** Zehir, ağı: *"Çeşmimden akan sirişk-i pür-sem"* (A. H. Tarhan). **—2.** *Semm-i helahil, semm-i katil*, öldürücü zehir.
—Ed. *Sem-i babili* (babil zehiri), divan şiirinde şarap. (İçkinin hem öldürdüğü, hem de hayat verdiği yolundaki yakıştırmadan kaynaklanan bir benzetmedir.)
—Esk. kim. *Semm-ül-far*, sıçanotu, fare zehiri.
—İsl. Allah'ın işitme sıfatı. (Allah'ın başlangıçsız ve sonsuz sıfatlarındandır. Kuran'ın birçok ayetinde geçer. İslam inancına göre, Allah en gizli sesleri, özellikle açık ve gizli dua ve zikirleri duyar.)

SEM → SEMİ.

SEM a. (fr. *sème*). Dilbil. **1.** Sözlüksel bir birimin anlamına bileşen olarak katılan en küçük anlamlı birim. (Eşanl. İM, ANLAMSAL ÖZELLİK) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Sem çözümlemesi*, kendisini oluşturan semleri göz önünde tutarak bir sözlüksel birimin anlamsal bileşimini ortaya koymayı amaçlayan çözümleme.
—ANSİKL. Anlatım düzlemiyle (gösteren) içerik düzlemi (gösterilen) arasında bir eşbiçimlilik bulunduğu ilkesinden yola çıkan yapısal anlambilim, sözlüksel birimlerin gösterilenini en küçük öğelerine, semlere ya da anlamsal özelliklere ayrıştırmaya çalıştı. Bu öğeler, paradigma ekseninde ardışık karşılaştırmalara dayanan bir çözümlemeyle elde edilir. Terimlerin tümü bir mikrosistem oluşturur. Örneğin akrabalığa ilişkin sözcük dağarcığında, birimler üç boyuta göre karşıtlaşır: belli bir bireye (ben) göre "kuşak", "cinsiyet", "soy"; baba K+1 (birinci dereceden yukarı kuşak), + E (erkek), S1 (dolaysız soy ilişkisi) imleriyle nitelendirilirken, erkek kardeş K+O, +E+S2'ye (yakın soy) çözümlenir. Sözlüksel birimin en küçük bileşenleri, avrupa kökenli sem çözümlemesi ya da amerikan kökenli bileşen çözümlemesi çerçevesinde yer alınmasına göre, sem demeti ya da bileşen formülü denilen ve sıra düzeni göstermeyen bir bütün oluşturur.

SEM (Georges GOURSAT, — denir), fransız karikatürcü (Périgueux 1863 - Paris 1934). Paris aydın çevrelerini ve revaçta olan yerleri (Longchamp, Deauville, Monte-Carlo vb.) zarif ve yergili bir bakış açısıyla çizdi. Yapıtları bireşimci bir çizgi ve özgün düzenlemelerle ayırt edilir.

SEMA a. (ar. *semā'*). *Esk.* İşitme, duyma.
—Tasav. Mevlevi dervişlerinin kudüm, ney, nısfiye gibi çalgıların eşliğinde, özel giysileriyle dönerek yaptıkları toplu ayin. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sema çıkarmak*, mevleviliğe yeni giren dervişin sema yapmayı öğrenmek için uyguladığı eğitim. (Sema çıkarma, tekke matbahında üzerinde pirinç çivi bulunan geniş ve cilalı bir tahta üzerinde olur. Semayı öğrenen dervişe *semazen* denir). || *Sema dedesi*, sema öğretmekle görevli mevlevi. || *Sema meşki*, tarikata yeni girenlere sema öğretme. || *Sema tahtası*, üzerinde sema çıkarılmaya çalışılan, pirinç çivi çakıllı, cilalı büyük tahta. (Semazen adayı, bu çiviyi sol ayağının başparmağı ile yanındaki parmağının arasına geçirerek bir merkez çevresinde dönmeye çalışır.) || *Sema tekbiri*, semayı öğrenen dervişe şeyh tarafından *sikke* denilen başlık giydirilirken okunan dua ve tekbir. || *Sema-ı rah*, mevlevilerin yolda yürürlerken yaptıkları sema. (Bu sema, Konya'da Mevlana türbesini ziyarete giderken yapılırdı.)
—ANSİKL. Mevlevilikte, bir tarikat uygulaması olarak ilk kez Mevlana tarafından benimsenen sema, Sultan Velet tarafından belli bir düzen ve kurallara bağlanarak son biçimini aldı.
Sema töreni için hazırlanan dervişler, tennurenin üzerine geniş bir yelek (destegül) giyer, başlarına "sikke" denilen konik silindir biçiminde başlık koyar, semahanede *divan* durarak şeyhi beklerler. Şeyhin sırtında hırka, başında *destar* denilen yeşil ya da siyah sarık sarılı sikke vardır. Şeyh geldikten sonra namaz kılınır ve *Mesnevi*'den bir ders okunur. Makam postuna oturan şeyh dua eder. *Mutrib* (saz heyeti) yerindeki dervişlerden biri ayağa kalkarak *Divan-ı kebir*'den bir naat okur. Neyzenbaşının ney taksiminden ve o gün için belirlenen makamda bir peşrev çalındıktan sonra şeyh ve semazenler ayağa kalkar, salat okuyarak sema yerinde ağır adımlarla üç tur dolaşırlar. Ardından mutribler, yine *Divan-ı kebir*'den bestelenmiş *Ayin-i şerif*'i çalar, ayinhanlar da okurlar. Bu sırada semazenler hırkalarını çıkarır, birer birer şeyhin huzuruna gelerek niyaz ettikten sonra semaya başlarlar. Sema sırasında sağ avuçları yukarıya, sol avuçları aşağıya açılmıştır. Bu durum, "Hak'tan aldığını halka verme" anlamını taşır (feyz-i akdes). Sema bitiminde oturularak hırka giyilir. Bir *aşr-ı şerif* okunur; ardından duacı dede dua eder. Daha sonra ayağa kalkılır ve şeyh *gülbank* okur. Dervişler bir ağızdan yüksek sesle "hu" çekerler. Şeyh ise sesli olarak (cehri) kendilerine selam verir; bu selamı aşçı dede yanıtlar. Şeyh, postunda niyaz eder; dervişler de bu niyaza katılırlar. Tören, şeyhin semahaneden ayrılmasıyla son bulur. (→ Kayn.)

SEMA a. (ar. *sümüvv*, yüksek olma'dan *semā'*). Gökyüzü, gök: *Semanın rengi. Semaya uzanan eller.*
—Esk. *Sema-pare*, gök parçası. || *Sema-yı laciverd* ya da *sema-yı laciverdi*, lacivert renkteki gökyüzü.

SEMACET a. (ar. *semācet*). *Esk.* **1.** Çirkinlik, kötü görünüş. **—2.** Kaba söyleyiş, yakışıksız söz. **—3.** *Semacet-i ibtida*, söz başlangıcındaki çirkinlik, kötülük.
—Ed. *Semacet ül-tahallüs*, kasidenin giriş bölümünde (nesip, teşbip, girizgâh) yer alan çirkinlik. (Övüleni daha çok yüceltmek için öveni alabildiğine küçülten yersiz benzetmelerden, abartmalı tezatlardan vb. ileri gelir. Bu yolda özellikle Iran şiirinde aşırılığa varılmıştır.)

SEMADİREK → SEMENDİREK.

SEMAEN be. (ar. *semā'*'dan *semā'en*). *Esk.* Duyarak, işiterek.

SEMAFOR a. (fr. *sémaphore*). Dy. Bloksistemde kullanılan durdurma işareti; mekanik işaretlemede, gece kırmızı bir ışıkla birlikte kullanılan, yatay olarak yerleştirilmiş bir koldan, ışıklı işaretlemedeyse kırmızı bir ışıktan oluşur. (Kapalı semafor makiniste işaretten önce "dur" komutunu verir. Yalnız ışıklı otomatik bloksistemde, makiniste "dur" uyarısını aldıktan sonra kapalı semaforu geçme izni verilmiştir; ancak bu durumda makinist kanton sonuna kadar görerek seyire uymak zorundadır.)
—Denizc. Görünürdeki gemilerle haberleşmek için bir kıyı üzerine kurulmuş işaretleşme merkezi. (Sayıları git gide azalan

semaforlar günümüzde basit birer gözetleme merkezine dönüşmüştür; haberleşme ve kontrol işlemleri özel radar merkezlerinden yürütülmektedir.) ‖ *Semafor bekçisi* → SEMAFORCU.

SEMAFORCU a. Denizc. Bir semaforun bakım ve çalışmasından sorumlu kimse. (SEMAFOR BEKÇİSİ de denir.)

SEMAH → SAMAH.

SEMAHANE a. (ar. *semaᶜ* ve fars. *ḫāne*'den *semāᶜ-ḫāne*). Mevlevi tekkelerinde sema ayini yapılan özel bölüm: "...*öteden beri yalnız semahane için istediğiniz mahalli bari uydurmak, yani mülk olmak sebebiyle bir çaresi bulunmak üzere...*"(Ebüzziyya Tevfik).

—ANSİKL. Tasav. Semahaneler genellikle dörtgen biçiminde bir mescit görünümündeydi. Genişliği, bulunduğu semtin nüfusuna göre değişirdi. Mevlevi semahanelerinin dört yanında oturulacak yerler bulunur, kısa parmaklıklarla çevrili orta alan, sema ayininin yapılmasına ayrılırdı. Asıl semahane olan bu parmaklıklı alana ana kapıdan birkaç adım ilerideki semahane kapısından girilirdi.

Semahanede, ana kapıdan girildiğinde, tam karşıya gelen duvarda bir *mihrap* yer alırdı. Parmaklıklı alanın dışında kalan bölümünün sağ yanı ve bunun devamı olan ön taraf tümüyle keçe kaplıydı ve "ayin-i şerif"i izlemeye gelenler (züvvar) için ayrılırdı. Sol taraftaysa dergâhın kurucusu, şeyh ve dedelerinin sandukaları bulunurdu.

Asıl semahane olan orta alana girildiğinde tam karşıda ve parmaklıkların içinde şeyhin *kırmızı post* serili makamı, bunun sağında ve solunda iki kürsü vardı. *Mesnevi-i şerif kürsüsü* denilen sağdaki kürsüde mesnevihan *Mesnevi*'den ezbere parçalar okur, *Mevlevi-i şerif kürsüsü* adı verilen soldaki kürsüde ise kari-i mesnevi bulunur, mesnevihanın ezbere okuduğu *Mesnevi*'nin bir bölümünü unutması durumunda elindeki kitaptan devamını okuyarak ona yardımcı olurdu. Parmaklık içindeki orta alan, kolaylıkla sema yapılması için cilalı (mücella) tahtalarla kaplanırdı.

Ana kapının sağındaki ve solundaki iki merdivenle çıkılan balkonun bir bölümünde semaya katılmayan tarikat bağlıları (muhipler), bir bölümünde ayini izlemeye gelen konuklar oturur; bir bölümündeyse neyzenbaşı ile kudümzenbaşının postları bulunur ve ayin sırasında mutrip heyeti (neyzenler ve kudümzenler) balkonun bu bölümünde yer alırlardı. İstanbul'daki semahanelerde balkonda bir de ayrı merdivenle çıkılan hünkâr mahfili yer alırdı. Kadın izleyiciler için de ayrı bir balkon vardı ve burası sık parmaklı kafeslerle örtülü olurdu.

Semahanenin duvarlarında lafza-i celal (Allah), Muhammet, Aşere-i mübeşşere, Mevlana, Şems-i Tebrizi ve Sultan Velet' in adları yazılı levhalar bulunurdu.

SEMAHAT, -tı a. (ar. *semāḥat*). *Esk.* Cömertlik, el açıklığı; iyilikseverlik: "*Osmanlı milletinin şu fakr-i haliyle beraber ita-yı iânâtdeki semahat-i vatanperveranesini isbat eder*" (İsmail Suphi).

SEMAHATLÜ sıf. (ar. *semāḥat*'ten). Kur. tar. Osmanlılar'da bazı üst düzey görevlilerinin unvanı.

—ANSİKL. Bu unvan, şeyhülislamlarla Rumeli ve Anadolu kazaskerliği payesini kazananlara verilirdi. Tüm resmi yazışmalarda, şeyhülislam ya da kazaskerin adından önce bu unvan yazılırdı. Ancak, şeyhülislamlara yazılan yazılarda bu sıfatın başına "devletlü" sözcüğü de eklenerek "devletlü semahatlü" denirdi. Bu yazışma geleneği saltanatın kaldırılışına kadar sürdü.

SEMAİ sıf. (ar. *semāᶜ* ve *-ī*'den *semāᶜī*). *Esk.* Bir kurala bağlı olmayan, işitilerek öğrenilen sözcük için kullanılır.

—Ed. Halk şiirinde heceyle ya da aruzla söylenmiş iki ayrı nazım biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Ayaklı semai*, mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün (·——— ·——— ·——— ·———) kalıbıyla söylenmiş dizeleri mefâîlün mefâîlün (·——— ·———) kalıbında birer ziyade mısra izleyen semai. (*Yedekli semai* de denir.)

—Folk. *Semai kahveleri* → ÇALGILI* KAHVE.

—Sey. oy. Gölge oyununda, göstermelik gergiden kaldırıldıktan sonra Hacivat'ın söylediği şarkı.

—ANSİKL. Ed. Hece vezniyle söylenmiş semai, duraklı ya da duraksız 8 hecelidir. 3-5 dörtlükten oluşur. Uyak düzeni koşma gibidir. Sevgi, doğa, güzellik gibi konuları işler. Kendine özgü ezgisiyle okunur. Aruzla söylenmiş semai ise mefâîlün mefâîlün mefâîlün mefâîlün (·——— ·——— ·——— ·———) kalıbıyla gazel, murabba, muhammes, müseddes gibi biçimlerdedir.

SEMAİ → SEMAVİ.

SEMAİ a. Müz. Türk müziğinde iki anlamda kullanılan bir terim. (Birincisi, vals de denilen 3/4'lük usulü belirtir. İkincisi ise bir formdur. Dindışı ve sözlü yapıtlara özgü olan semai formu, ağırsemai ve yürüksemai usulleri ve bu usullerin çeşitli mertebeleriyle ölçülür.)

SEMAİYE sıf. (ar. *semāᶜī*'nin dişl. *semāᶜiyye*). *Esk.* Duymaya, işitmeye dayalı, belli bir kuralı olmayan: *Kelimat-ı semaiye.*

SEMAİYE → SEMAVİYE.

SEMAİYİHARBİ a. Müz. Türk müziğinde eskiden cengiharbi usulüne verilen ad.

SEMAİYİRAKS → AKSAKSEMAİ.

SEMAN be. (ar. *semᶜ*'den *semᶜan*). *Esk.* **1.** İşiterek, duyarak. **—2.** Dinleyerek. **—3.** *Seman ve taaten*, başüstüne, emredersiniz.

SEMAN sıf. (ar. *s̱emān*). *Esk.* **1.** Sekiz. **—2.** *Seman-aşere*, on sekiz. ‖ *Sahn-ı seman*, sekiz medrese; Fatih'in kurduğu, dinsel bilimlere özgü medreselere verilen ad.

SEMAN a. (fr. *cément*). Anat. Diş köklerini kaplayan sert doku. (Seman, *semantoblast* denen çokgen yüzlü hücrelerden oluşur; dişi diş yuvasına bağlayan lifler bunun üzerine yapışır.)

—Metalürj. Bir metalle temas halinde ısıtıldığında kendi kendine ayrışarak yüksek sıcaklıkta elementlerinden birinin ya da daha fazlasının metalin yüzey bölümüne yayınmasını sağlayan madde. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Metalürj. Semantasyonu gerçekleştirmek için katı, sıvı ve gaz semanlar kullanılır:

—*katı semanlar*, organik maddelerin tozları, odun kömürü, karbonatlar ve ferrosiyanürlerden oluşur; en çok kullanılanı, bileşiminde % 60 odun kömürü, % 40 baryum karbonat bulunan *Caron semanı*'dır;

—*sıvı semanlar*, ana maddesi siyanür olan (% 75 sodyum siyanür, % 25 sodyum karbonat) karbürleyici ergimiş alkali tuzlardan oluşur;

—*gaz semanlar*, karbonmonoksit ile gaz halinde hidrokarbonlardır (kokhane gazı, su gazı, propan). Nitrürlemede, sıcakta etkin azot ile hidrojene ayrışan amonyak gazı kullanılır.

SEMAN ya da **SEMANİ**, Arnavutluk' ta ırmak, Devoll ve Osum'un birleşmesiyle oluşmuştur; 252 km. Myzeqeje ovasının sulanması için kurulmuş biriktirme barajı.

Seman köşkü → ATATÜRK KÖŞKÜ.

SEMANET a. (ar. *semānet*). *Esk.* Semizlik, besili olma.

SEMANG a. Semanglar tarafından konuşulan mon-khmer öbeğinden dil.

SEMANGLAR, MENİKLER ya da **MENİLER,** malay yarımadasında yaşayan negrito halk. Tayland'da Semanglar'a Ngoklar da denilir. Mon-khmer gruba katıldıkları, trampayla olduğu kadar toplama ve avla da geçinen birkaç bin kişi kaldıkları sanılır. Dıştanevli klanlardan oluşan babasoylu ve babayerli bir toplumsal düzenleri vardır, bu düzen içinde evlilik öncesi cinsel ilişkilere ve poligamiye izin verilir. Köyün günlük yaşamında şamanın rolü yalnız dinsel değil, siyasal bir nitelik de taşır.

SEMANİ → SEMAN.

SEMANİN ya da **SEMANÛN** sıf. (ar. *s̱emān*'dan *s̱emānin*, *s̱emānūn*). *Esk.* Seksen.

SEMANİYE sıf. (ar. *s̱eman* ve *-iyye*'den *s̱emāniyye*). *Esk.* Sekiz.

Semaniye medresesi, Osmanlılar'da yunan felsefesinin ve islam düşünce sistemi ile felsefesinin ayrı ayrı okutulduğu, kıyaslama ve tartışma yöntemlerine bir ölçüde yer verilen, bu amaçla da haşiye-i tecrit, şerh-i mevakif, hidaye, ekmel vb. fıkıh kaynaklarının okutulduğu medreseye verilen ad.

SEMANTASYON a. (fr. *cémentation*). Kim. müh. Çözeltide iyon durumunda bulunan bir metali bir başka metal yardımıyla çökeltme.

—Camc. Cam yüzeyini ince bir metal tuzu tabakasıyla kaplamak işlemi; bu işlemden sonra gerek bir renklendirme, gerek yüzeyin fizikokimyası özelliklerini değiştirmek için düşük bir sıcaklıkta pişim yapılır.

—Metalürj. Metal bir parçanın kütlesi içine semanın bir ya da daha fazla elementinin yayınması sağlayarak bu parçaya özel nitelikler kazandırmak *(öz semantasyonu)* ya da yayınmayı parçanın dış katmanlarıyla sınırlı tutarak, yüzey özellikleri iç özelliklerinden farklı bir ürün elde etmek için *(yüzeysel semantasyon)* bir metal parçasını semanla temas halinde ısıtma. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Semantasyon çeliği*, bileşimi bakımından semantasyon işlemine yatkın çelik. ‖ *Semantasyonla kaplama*, elektrik enerjisi kullanmaksızın çözelti içinde yalnızca kimyasal yer değiştirme yoluyla bir metali başka bir metal katmanıyla kaplama tekniği (beyazlatma, kalaylama, bakır kaplama, çinko kaplama). [Eşanl. HİDROMETALOPLASTİ.]

—Yerbil. Çözünmüş tuzların bir yeraltı su örtüsünün üst sınırına çökmesi. ‖ *Semantasyon bölgesi*, su dolaşımının önemli olduğu hidrostatik düzeyin biraz altında, su dolaşımının önemli olduğu yerde bulunan semantasyon sonunda oluşan bölge. (Bu bölge kireçtaşlarında özellikle gelişmiştir.)

—ANSİKL. Metalürj. En çok kullanılan semantasyon tipi dişli takımları, miller, kamlar, akslar vb. gibi çeşitli makine parçalarının yüzeyini sertleştirmek amacıyla karbonla çeliğe uygulanan yüzeysel semantasyondur.

Semantasyon sanayide özellikle yumuşak çeliklere uygulanır; böylece iç bölümü sünek, ama karbonla zenginleştirilen semanlı yüzeyi sert ve aşınmaya karşı dayanıklı olan bir alaşım elde edilir. Bu sonuca ulaşmak için yumuşak çelik, seman'la temas halinde 900 °C'a dek ısıtılır. Bu sıcaklıkta yüzey austeniti karbon bakımından zenginleşerek birkaç saat sonra % 0,8 oranında karbon içeren sert bir çelik durumuna gelir. Daha sonra parça yüzeyine çok sert bir martensit yapısı kazandırmak için suverme işlemi uygulanır.

İşlem sırasında uzun süre yüksek sıcaklık altında tutulan austenit tanelerinin aşırı büyümesini önlemek ve özellikle suverilmiş sert bir yüzeysel yapı elde etmek için bileşiminde % 0,10-0,15 karbon, % 2 nikel, kimi zaman % 0,5 krom ve % 0,2 molibden bulunan ve "semantasyon çelikleri" denen çelikler kullanılır. Semantasyondan sonra bu tür çeliklere ancak bir kez suverme işlemi uygulanabilir, oysa yumuşak adi çelikleri çifte suverme işleminden geçirmek gerekir; birinci suverme işlemi, çeliğin aşırı ısınmış özüne eski özelliklerini yeniden kazandırır, ikincisiyse yüzeysel bir sertliğin elde edilmesini sağlar.

Karbon bakımından büyük ölçüde zenginleşmiş çelik kalınlığı denen semantasyon kalınlığı, işlem sıcaklığına ve parçanın bu sıcaklık altında tutulma süresine bağlı olarak 3 mm'ye dek çıkabilir (derin semantasyon).

Kullanılan semanın cinsine göre pek çok semantasyon türü vardır.

Katı semantasyon sanayide giderek daha az uygulanmaktadır; bu yöntemle işlenecek parçalar, ana maddesini karbonun oluşturduğu katı bir semanla temas halinde sızdırmaz bir kasa ya da semantasyon kasasına yerleştirilerek fırına sürülür. Böylece 850 °C'ta 25 saat süren bir işlemden sonra semantasyon kalınlıkları 3 mm'ye ulaşan yüksek kalınlıklar elde edilir; ama parçaların daha sonra basit ya da çifte su verme işleminden geçirilmesi için yeniden ısıtılmaları gerekir.

Sıvı semantasyon ya da *siyanürleme*' de seman olarak temel maddesi alkali siyanürler olan tuz çözeltileri kullanılır. Sıvı semantasyon katı semantasyondan daha hızlı gelişir ve düşük bir semantasyon kalınlığı gerektiren (en çok 0,3 mm) küçük parçalarda kullanılır.

Gaz semantasyonu ya da *gazla semantasyon*'da karbürleyici bir gaz karışımından (karbonmonoksit, hidrokarbonlar) yararlanılır, bu yöntem, özellikle seri halinde üretilen büyük parçalara (otomobil sanayisi) uygulanır. İşlenecek parçalar, önce sürekli ya da kesikli geçişli fırınlarda ısıtılır, sonra kokhane ya da su gazı üreteçlerinden elde edilen semantayıcı bir gaz içine daldırılır. İşlemi hızlandırmak için semantasyon gazına kimi zaman propan ya da amonyak gazı katılır. (→ KARBONİTRÜRLEME.)

Elektrolitik semantasyon'la yaklaşık 950 °C'ta, ergimiş tuz banyosuna (alkali ya da toprak alkali karbonatların karışımı) katot olarak yerleştirilen parçaların semantasyonu yapılır.

Bir parçanın her yanı semantasyon işleminden geçirilmeyecekse, karbürleyici her türlü etkiden korunması gereken bölümlerin yüzeyleri elektrolitik kaplama (bakır kaplama) yoluyla ya da özel boyalarla kapatılır.

Karbon temasında yapılan klasik semantasyon dışında demir alaşımlarını korozyona karşı korumak ya da bu alaşımlara özel mekanik nitelikler kazandırmak için parçaların yüzeyine çeşitli ametal ya da metal elementlerini yayındırmak mümkündür. Semantasyon azotla yapıldığında *nitrürleme**, karbon ve azotun aynı anda birlikte etki ettirilmesi yoluyla uygulandığında *karbonitrürleme**, alüminyumla gerçekleştirildiğinde *kalorizasyon**, kromla yapıldığında *kromlama**, çinkoyla uygulandığında *sherardizasyon**, borla gerçekleştirildiğinde *borlama**, silisyumla yapıldığında *silisleme** adını alır; ayrıca berilyum, zirkonyum, tungsten vb. gibi pek çok başka metalle de semantasyon işlemi uygulanmaktadır. Öte yandan bakırlı alaşımların semantasyonu çinko, kadmiyum tungstenle yapılır.

Yükseltgen semantasyon, pik döküm parçalarını oksit ya da karbonatlardan oluşan bir seman temasında işleyerek temper dökme demiri (dövülebilir dökme demir) elde etmeye yarayan bir karbür giderme işlemidir. (→ TEMPERLEME.)

SEMANTEM a. (fr. *sémantème*). Dilbil. Bir sözlük birimi sememinin tüm özgül anlamsal özelliklerini bir araya getiren oluşturucu öğe.

SEMANTİK a. (fr. *sémantique*). Dilbil. ANLAMBİLİM'in eşanlamlısı.

SEMANTİT a. (fr. *cémentite*'ten). Metalürj. Demirkarbür (Fe_3C).

—ANSİKL. Karbon çelikte ve beyaz dökme demirde semantit biçiminde bulunur. Ancak, karbonun en kararlı biçimi bu değildir; tavlama işlemiyle grafite dönüştürülebilir (gri dökme demir). Ama çelikte hemen her zaman semantit vardır. Bileşiminde % 6,7 oranında karbon bulunan semantit çok sert, manyetik ve son derece kırılgandır. Çelikteki semantitte, her zaman manganez, kimi kez de krom ve molibden gibi karbürleştirici elementler bulunur.

SEMANTOBLAST a. (fr. *cémentoblaste*'tan). Dokubil. Diş semanını oluşturan hücre.

SEMANTRON a. (mühür, damga anlamında yun. sözc.). Bir tokmakla vurulan ve dindarları toplamak için bazı Doğu manastır ya da kiliselerinde çan yerini tutan asma tahta levha.

SEMANÜN → SEMANİN.

SEMAR a. (ar. *şemār*). Esk. Meyve, yemiş.

SEMARANG, Endonezya'da liman kenti, il merkezi, Cava'nın kuzey kıyısında, 1 269 000 nüf. Cava'nın merkezinde bir ticaret pazarı olan Semarang, muson rüzgârlarına açıktır. Tarım ürünleri satışı, çeşitli sanayiler (cam, ayakkabı, elektrikli gereçler, tekstil, gemi yapımı).

SEMASİRE çoğl. a. (ar. *simsār*'ın çoğl. *semāsire*). Esk. Simsarlar, tellallar.

SEMAVAT çoğl. a. (ar. *semā*'nın çoğl. *semāvāt*). Esk. Gökler.

—Esk. gökbil. Gök katlarının genel adı.

—Tasav. Dinsel ve ahlaksal çabalarla olgunlaşan insan ruhunun geçtiği aşamalar. (Tasavvuf inancına göre ibadet, zühd, riyazet, zikir gibi erdemlerle arınan ve gelişen, irfanla bilgelik ve yetkinlik kazanan ruhlar, Tanrı ile insan arasındaki semavatı aşarak Tanrı'ya ulaşır; böylelikle çokluktan birliğe [kesretten vahdete] geçmiş olur.)

SEMÂVE, Irak'ta (Divaniye ili) kent, Şatt ül-Hille ile Şatt ül-Hindiye'nin Fırat'a kavuştuğu yerin aşağısında kurulan köprüden karayolu ve demiryolu geçer; 25 000 nüf. Ticaret merkezi.

SEMAVER a. (rus. *samo*, kendi kendine ve *varit*, kaynamak'tan *samovar*). Çay suyunu ısıtmakta kullanılan, ortasında bir baca ve ocak düzeni bulunan ya da elektrikle çalışan, bakır, pirinç vb. madenlerden yapılmış musluklu kap.

—ANSİKL. Semaver genellikle ortası şişkin bir kurna biçimindedir. Ortasından boylu boyunca baca geçer. Bacanın alt bölümünde korları koymaya yarayan bir ızgara bulunur. Üstten konan su, bacanın çevresinde toplanır. Altta bir sıcak su musluğu vardır. Demlik, semaverin üzerine yerleştirilir. Sıcak su sağlaması yanında çayı sıcak tutmaya da yarar. Rusya ve Ortadoğu ülkelerinde yaygın olan semaver, Türkiye'de de kullanılmaktadır.

J.-C. Chabrier

semaver
Tula yapımı (Rusya) gümüş, XX. yy. başı özel kol.

SEMAVİ ya da **SEMAİ** sıf. (ar. *sema*' ve *-i*'den *semāvi*, *sema i*). **1.** Göğe ait, gökle ilgili, göksel. **—2.** Tanrısal, ilahi.

SEMAVİYE ya da **SEMAİYE** sıf. (ar. *semavi*, *sema i*'nin dişl. *semāviyye*, *semā iyye*). Esk. **1.** Göğe ait, göksel: *Alaim-i semaviye* (gökle ilgili, gökten gelen işaretler, belirtiler). **—2.** Tanrısal, kutsal: *Ahkâm-ı semaviye* (tanrısal hükümler). *Kütüb-i semaviye* (kutsal kitaplar; Tevrat, Zebur, İncil, Kuran).

SEMAZEN a. (ar. *semā*ʿ ve fars. *zen*'den *semā*ʿ*-zen*). Tasav. Sema eden derviş.

—ANSİKL. *Sema tahtası* denilen ve ortasında bir çivi bulunan tahta üzerinde *semazenbaşı* ya da onun uygun gördüğü bir kişinin gözetiminde yetiştirilirdi. Semazen olmak isteyen, avucuna biraz tuz alarak tam bir saygıyla bu tahtanın başına gelir, önce baş keserek niyazda bulunur, sonra sol dizini bükerek çöker, çiviyi öpüp avucundaki tuzu çivinin çevresine serper, ayağa kalkarak yine baş kesip tahtanın üstüne çıkar ve sema etmeye başlardı. Sema sırasında çiviyi sol ayağının başparmağı ile yanındaki parmağı arasına geçirir, sol kolu üstte olmak üzere kollarını göğüs üzerine çaprazlama bağlayarak avuçlarıyla omuzlarını tutar, sağ ayağını geriye doğru iterek sol ayağı üzerinde olduğu yerde dönmeye başlardı.

Sema öğrenimine yeni başlayana (müptedi), ilk gün üç, ikinci gün beş çarh (dönme) yaptırılır, sonraki günlerde bu sayı giderek artırılırdı. Bir süre sonra semazen adayı derviş, sırasıyla *kol açma*, *direk tutma*, *çarh atarak yürümek* (dönmek) gibi sema yöntemlerini bir bir öğrenirdi. Sema eğitimini tamamlayan derviş sıkı bir sınavdan sonra semazenler arasına alınırdı.

semazenler

SEMAZENBAŞI a. Tasav. Mevlevi tarikatında sema ayinini yöneten dede. (Ayini şerif sırasında semahanede dolaşarak sema edenlerin birbirlerine çarpmamalarını, ayin düzenine uymalarını sağlardı. Bunlar, deneyimli, sema bilgi ve becerisi en iyi olanlar arasından seçilir, sema sırasında hırka giyerlerdi.)

SEMBOL, -lü a. (fr. *symbole*). Bir niteliğin, soyut bir şeyin canlı ya da cansız göstergesi, simge: *Bayrak vatanın sembolüdür.*

—Ask. *Birlik sembolü*, Silahlı kuvvetler içindeki çeşitli kuvvet, sınıf ve silahlar arasındaki ayrımı kolaylıkla sağlamak, görevli personelin ilk bakışta tanınmasını kolaylaştırmak amacıyla Kıyafet kararnamesi'nde belirtilen çeşitli işaretler. (Birlik sembolleri, üniformalarda, er ve erbaşların omuz başlarına dikili olarak, subay ve astsubaylarda ise ceketin sol üst cebine asılı olarak bulunur. Birlik sembolleri, üniformaların dışında, birlik dosya ve yazılarında da kullanılır.)

—Fels. SİMGE'nin eşanlamlısı.

SEMBOLİK sıf. (fr. *symbolique*). **1.** Sembol niteliği taşıyan ya da sembollerle anlatılan bir şey için kullanılır; simgesel: *Sembolik bir figür. Sembolik bir dil.* **—2.** Gerçek bir değer taşımayan, ancak bir niyeti, amacı belirten bir şey için kullanılır: *Ücretlerde sembolik bir artış.*

—Mant. *Sembolik mantık* → BİÇİMSEL* MANTIK.

SEMBOLİST sıf. (fr. *symboliste*). SİMGECİ'nin eşanlamlısı.

SEMBOLİZM a. (fr. *symbolisme*). SİMGECİLİK'in eşanlamlısı.

SEMC sıf. (ar. *semc*). Esk. Çirkin.

SEME sıf. ve a. **1.** Sersem, ahmak. **—2.** *Seme tavuk*, bir kimsenin ahmaklığını belirtmek için söylenen aşağılama sözü.

SEMEK a. (ar. *semek*). Esk. Balık.

SEMELE. Yun. mit. Trakya kökenli yeraltı tanrıçası, Kadmos ile Harmonia'nın kızı. Zeus ona âşık oldu; tanrıyla ilişkisinden Dionysos doğdu. Semele, Zeus'u gücünün tüm parlaklığı ile görmek istedi, ancak onun yıldırımının ateşiyle yanıp kül oldu.

SEMELEŞMEK gçz. f. Ahmaklaşmak, aptallaşmak.

SEMELİDAE a. Uzun ya da yuvarlak kavkısı zarsı bir kutikulayla kaplı olan ikiçenekli yumuşakçalar familyası. (Eosen'den bu yana hemen hemen bütün denizlerde yaşayan bu ailenin başlıca cinsleri *Abra* ve *Semele*'dir.)

SEMEM a. (fr. *sémème*). Dilbil. Sem bütününden oluşan anlamsal birim. ("İskemle" sememini [oturmak için], [ayaklı], [arkalıklı], [tek kişilik] sememleri oluşturur.)

SEMEN a. (ar. *semen*). Esk. **1.** Paha, fiyat, değer, eder. **—2.** *Semen-i rayic*, geçerli fiyat, rayiç, bedel.

—Huk. Satılan malın karşılığı olarak, alıcının ödemeyi yüklendiği para. (Semenin para olması gerekir. Bu, türk parası olabileceği gibi, yabancı para da olabilir. Alıcı kesin olarak malı ısmarlamış, ancak satış parası belirlenmemişse, satım ısmarlamanın yapıldığı gün ve yerdeki piyasa fiyatı üzerinden yapılmış sayılır.)

—İsl. huk. *Semen-i hal*, satış anında peşin olarak ödenen bedel. ‖ *Semen-i müsemma*, tarafların rızalarıyla belirledikleri bedel.

SEMEN a. (fars. *semen*). *Esk.* **1.** Yasemin: *Berg-i semen* (yasemin yaprağı). **—2.** *Semen-ber,* göğsü yasemin gibi beyaz olan sevgili. || *Semen-bû,* yasemin kokulu. || *Semen-fam,* yasemin renkli. || *Semen-sa,* yasemin gibi, yaseminimsi, yasemine benzer.

SEMEN a. (ar. *semn*'den). *Esk.* **1.** Semizlik. **—2.** Tereyağı. **—3.** *Semen peyda etmek,* etlenip butlanmak, şişmanlamak.

SEMEND a. (fars. *semend*). *Esk.* **1.** Al ve kır arası donu olan at. **—2.** Güzel ve çevik at: *"Zihni semend-i mülayim ki hüsn-i reftan-ı Unutturur dil-i uşşaka cilve-i yâri"* (Nefi, XVII. yy.). **—3.** *Semend-i hama,* çevik bir at gibi olan kalem.

SEMENDER a. **1.** Biraz hantal gövdeli, parlak siyah derili ya da canlı sarı lekeli, vivipar, çoğunlukla böcekçil amfibyum (Kuyruklular takımı; semendergiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Eşit ayaklı, kaburgalı, ortakulağı bulunmayan, ama başka özellikleriyle gerçek semenderlerden ayrılan başka kara kuyruklularına verilen ad.

—Mit. İran mitolojisine göre, ateşten yaratılan ve ateşte yaşayabilen efsanevi hayvan. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Gerçek semenderlerin obruk artlı omurları; çok büyük kaburgaları, yaygın, zehirli, deri kökenli salgıbezleri vardır; dölleme içerde gerçekleşir: dişi, erkeğin spermatoforlarını dışkı deliğinin dudaklarıyla alır. Semenderler gececi, avcı, çeşitli omurgasızlarla beslenen hayvanlardır. Benekli semender'in (*Salamandra salamandra;* boyu 24 cm) bedeni siyah zemin üzerine sarı ya da turuncu lekelidir. Siyah semender ya da Alp semenderi (*S. atra;* boyu 13 cm) Alpler'de ve Juralar'da yaşar. Her iki tür de vivipardır. Benekli semender, hâlâ dış solungaçları bulunan, gelişmesini suda tamamlayan larvalar doğurur; siyah semender ise başkalaşmalarını tamamlamış yavrular yapar. Amerika'daki semenderler üç familyada toplanır: semendergiller (*Diemictylus* cinsi); akciğerleri bulunmayan *Plethodontidae*'; kütağızlıgiller. Dev japon semenderi (*Megalobatrachus japonicus;* boyu 1,60 m'yi, ağırlığı 40 kg'ı bulur; gizlisolungaçlıgiller familyası) bütün yaşamını suda geçiren, yarı başkalaşmalı, ilkel bir kuyrukludur. Çin'de buna benzeyen ama daha küçük bedenli bir tür daha vardır: dev çin semenderi *(M. davidianus);* Amerika'nın en iri semenderi gizlisolungaçlı semender' in boyu 60 cm'yi ender geçer.

benekli semender
(Salamandra salamandra)

—Mit. Ateşe tapan iran halkınca kertenkeleye benzer bir hayvan olarak düşünülen semenderlerin ateşi söndürebileceğine inanılırdı. Özellikle ocak ve ateşle ilgili eşyalar üzerine, semender motifi işlenirdi. Bu mitolojik öğe daha sonra iran ve türk edebiyatında da sıkça kullanıldı; divan edebiyatında [illegible]

SEMENDERGİLLER [illegible]

SEMENDİRE → SMEDEREVO.

SEMENDİREK ya da [illegible]

yun. **Samothraki,** Ege denizi'nin kuzey bölümünde (Meriç *nomos*'u) yunan adası. Trakya ile İmroz arasında; 178 km²; 3 000 nüf. merkezi kuzey-batı kıyısı yakınındaki *Semendirek.* Yükseklik *Fengari dağı*'nda 1 648 m'ye erişir. Ada, göçler nedeniyle oldukça ıssızlaşmıştır.

—Tar. Ada çok eskiden beri tapınmaya adanmıştı, İ.Ö. VIII. yy.'da buraya yunan kolonlar yerleşti. Büyük Tanrılar tapınağı, Hellenistik dönemde çok büyük bir gelişme gösterdi. Bu dönemde Makedonya ve Mısır kralları, tapınağa karşı cömertlik göstermekte yarışıyorlardı. (Ptolemaios II ve kız kardeş karısı, tapınak içinde Ptolemaion'u ve yeni bir tapınma binası olan Arsinoeion'u yaptırdılar.) Fetihten sonra seçkin Romalılar, Kabeiroi gizemlerini öğrenmeye büyük önem verdiler ve ada IV. yy.'a kadar refahını korudu. Ortaçağ'da sırasıyla Bizans devletinin, Venedik Cumhuriyeti'nin ve cenevizli Gattilusio ailesinin yönetiminde kalan ada, Fatih Sultan Mehmet döneminde Çanakkale boğazı ağzındaki İmroz, Taşoz, Limni ile birlikte sadrazam Mahmut Paşa ve donanma komutanı Has Yunus Bey tarafından alınarak osmanlı topraklarına katıldı (1456). Girit seferinin açılmasıyla başlayan Türk-Venedik savaşı (1645-1669) sırasında Bozcaada ve Limni ile birlikte bir ara Venedikliler'in eline geçen Semendirek, ertesi yıl Çanakkale boğazını düşman donanmasının ablukasından kurtaran sadrazam Köprülü Mehmet Paşa tarafından geri alındı (1657). Balkan* savaşı'nda yunan donanmasınca işgal edildi ve türk yönetiminden çıktı (1913).

SEMENDİREK zaferi ya da **Samothraki Nikesi,** Louvre'da bulunan, Hellenistik dönemden kalma (İ.Ö. II. yy.'ın başı) yunan mermer heykeli. Bir kadırganın pruvasında yer alan bu kanatlı kadın figürünün, Demetrios I Poliorketes'in kazandığı bir deniz zaferinin anısına yapıldığı sanılmaktadır. Heykel, 1863'te Semendirek adasında, parçalanmış bir durumda bulundu. Gövde ve kanatların güçlülüğü ve hareketi, rüzgâr tarafından kamçılanan kumaş kıvrımlarının güzelliğiyle heykelcilik sanatının en ünlü başyapıtları arasında yer almaktadır. (Sağ eli 1950'de bulundu.)

SEMENKHARE, XVIII. mısır hanedanından kral (İ.Ö. 1354'e doğr.). Amenofis IV'ün (Akhenaton*) damadı (onun kızı Meritaton'la evlenmişti). Amenofis onu ardılı ve iktidar ortağı yaptı. Semenkhare, Tel el-Amarna* hükümdarınca yetkileri alınan Amon rahipleriyle görüşmek üzere Teb'e gitti. Bu ortak iktidar, en çok üç yıl sürdü ve iki hükümdar birbiri ardından öldü. Semenkhare ölünce bacanağı Tutankhamon (Akhenaton'un damatlarından ikincisi) Mısır tahtına çıktı.

SEMENOV-TYAN-ŞANSKİY (Pyotr Pyotroviç), rus coğrafyacı (Urusovo, Lipetsk oblastı, 1827 - Petersburg 1914). Berlin'de Ritter'in öğrencisi oldu, rus coğrafyacılığının kurulmasında ön planda rol oynadı. Yaptığı keşif araştırmalarıyla (Orta Asya) büyük saygınlık kazandı, 40 yılı aşkın bir süre Petersburg Coğrafya derneği'nin başında gösterdiği etkinlik de bu saygınlığı pekiştirdi. Coğrafya araştırmalarını aynı zamanda hem fiziksel ortamın incelenmesi, hem bölgenin betimlenmesi, hem de toplumsal etkinlik yönünde geliştirdi. 1860'lı yıllarda, Serfler için özgürlük komitesi'nin başkanı oldu.

SEMENTİT → SEMANTİT.

SEMENYAKA (Lyudmila), rus dansçı (Sen Petersburg 1952). Kirov'un okulundan mezun oldu (1970), Kirov'la dans etti, M. Lavrovskiy'le evlendikten sonra Bolşoy balesi'ne girdi (1972). Yüksek düzeyli bir sanatçı ve duyarlı bir yorumcu olarak, [illegible] *Aşk efsanesi,* [illegible]

SEMEOSTOMAE a. (yun. *semeion,* işaret, kanıt ve *stoma, -atos,* ağız'dan). Ağız deliğinde 4 dudak bulunan, manubriyumu 4 "kol" (ya da dudak dokunaçları) biçiminde genişlemiş, şemsiyesi birçok kısa dokunaçla çevrili medüzler alttakımı (ropalyumları karşılayan 8 oyuntusu vardır. Alttakım, medüzlerin günümüzdeki dev türlerini içerir: denizanası, çapı 4 m'yi bulan *Cyanea capillata* ve *Pelagia noctiluca.* Gerçekmedüzler sınıfı).

SEMER a. (yun. *samari*'den). **1.** Yük hayvanlarının sırtına yerleştirilen, ağaç iskeletli yastık. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Hamalların yük taşırken kullandığı deriden yapılma sırt yastığı. **—3.** *Arg.* Kıç, arka. **—4.** *Semer otu,* bataklıklarda yetişen, kurutulunca esneklik kazanan, semer ve palan yapımında kullanılan ince, uzun, yuvarlak bir bitki. (Eşanl. PALAN OTU.) || *(Bir hayvana) semer vurmak,* yük hayvanının sırtına semer koyup bağlamak, onu semerlemek. || *Semeri devirmek,* bir yere kabaca uzanıp yatmak (arg.).

—Al. tak. ARKALIK'ın eşanlamlısı.

—Ask. tar. *Semer devirmek,* Yeniçeri ocağı mensuplarının bir orta'dan öteki ortaya geçmesi. (Semer devirmek, ocak geleneğine göre, ayrıldığı ortaya hakaret etmek sayılırdı.)

—Bayınd. Asma köprülerde, kulelerin tepesinde kabloları taşıyan parça.

—Folk. *Semer kapamak,* evlenme isteğini ana babaya belli etmek amacıyla ineğe semer vurmak. (Anadolu'nun bazı yörelerinde evlenmek istediğini açıkça söyleyemeyen gençler, dileklerini bu biçimde duyururlar.)

—İnş. *Duvar semeri,* bir bölme duvarının üst bölümünde, kâgir yapıyı yağmura ve su sızıntılarına karşı koruyan tek ya da iki eğimli bölüm. (Eşanl. HARPUŞTA.) —Bir duvarın tepesinde çıkıntılı bölüm.

—Tarım. *Semer küfesi,* yük hayvanının sırtında semere bağlanarak taşınan küfe.

—Yerbil. Yukaç.

—Zool. Yersolucanında ve ona yakın cinslerde, baştan pek uzakta olmayan ve yumurta topağı için gerekli sümüksü maddeyi salgılayan şişkin bölüm.

—ANSİKL. Semer at, katır, eşek, deve gibi yük hayvanlarının sırtına vurulur. Kazılarda çıkan buluntulardan ve duvar kabartmalarından, Mısır, Mezopotamya ve Anadolu uygarlıklarının yük taşımak için hayvanın sırtına bir araç yerleştirdikleri bilinmektedir. Semer, Araplar ve İranlılar tarafından da kullanılmış ve onlardan Türkler'e geçmiştir. Semer yapımında ağaç, çuval ve saz gibi malzemelerden yararlanılır. Ağaç iskelet üçgen biçimindedir. Sırta gelen iç tarafı sazla doldurulur; üst tarafı da semer ağaçları denen ahşap küçük çubuklarla çatılmış, buna deri ya da çadır bezi geçirilmiştir. Hayvanın omuzlarına denk gelen yerde yük bağlamaya yarayan öne doğru iki kol bulunur. Yükü saran ip, hayvanın sağrısı üstüne gelen bölümdeki kancalara bağlanır ve kollarda düğümlenir. Semeri bağlamak için kolan, kayış ya da kaytan adı verilen sağlam şeritler kullanılır. Bu şeritlerin uçları, kaburgalardan biri üstünde tokalanır.

SEMER a. (ar. *şemer*). *Esk.* **1.** Meyve, yemiş: *Diraht-ı semer* (meyve ağacı). *Secere-i bi-semer* (meyvesiz ağaç). **—2.** Ürün, verim, fayda. **—3.** Sonuç, nihayet, netice, bitim: *İktitaf-ı semer* (sonuç elde etme, sonuç alma).

Colette Masson

Lyudmila Semenyaka
Kuğu gölü'nde
(Bolşoy baleleriyle)
[Congrès sarayı,
Paris, mart 1977]

duvar semerleri

—Esk. bot. *Semer-i ar'ar,* ardıç, ardıç meyvesi. || *Semer-i bakli,* baklaya benzer, baklamsı meyve. || *Semer-i fakir,* kapçıklı meyve. || *Semer-i inebi,* üzüme benzer, üzümsü meyve. || *Semer-i mücevvez,* buğdaysı meyve.

SEMER a. (ar. *semer*). *Esk.* Gece sohbeti, gece meclisi.

SEMERAT çoğl. a. (ar. *semere*'nin çoğl. *semerāt*). *Esk.* **1.** Meyveler, yemişler, **—2.** Yararlar, verimler. **—3.** Sonuçlar.
—İkt. tar. Osmanlı devletinde mülk, toprak ve mukataalardan sağlanan irat ve gelirler. (Mukataalar dağıtılırken vezirlere de verilir, onlar da kendilerine verilen bu mukataaları mültezimlere daha yüksek bir fiyatla devrederlerdi. Aradaki bu fiyat farkına "semerat" denirdi.)

SEMERCİ a. Semer yapan ve / ya da satan kimse.

SEMERCİLİK a. Semer yapma işi.

SEMERE a. (ar. *semere*). **1.** İstenilen sonuç; verim: *Bir çalışmanın semeresini almak. Alınan önlemler kısa sürede semeresini verdi.* **—2.** *Esk.* Yemiş, meyve, ürün.
—*Esk. Semere-dar,* yemiş veren; verimli. || *Semere-i fuad,* gönül meyvesi; çocuk, evlat.
—Huk. *Medeni semere,* bir eşyadan hukuksal bir ilişki sonucu elde edilen (örneğin: kira, faiz vb.) gelir. || *Tabii semere,* bir eşyadan doğal olarak elde edilen ürün. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tabii semereler, asıl eşyadan ayrılıncaya kadar, onun bütünleyici parçası sayılır (Türk med. k. md. 620). Bu nedenle asıl eşya üzerindeki mülkiyet, irtifak ve rehin gibi ayni haklar, tabii semereleri de kapsar. Örneğin, ürün tarladan alınıncaya kadar tarla sahibinin mülkiyetinde kalır. Ancak bir malın intifa (yararlanma) süresi içinde olgunlaşan semereleri, intifa hakkı sahibinin olur (Türk med. k. md. 728). Tabii semereler asıl eşyadan ayrılınca onun bütünleyici parçası olmaktan çıkar ve bağımsız olarak bir ayni hakkın konusu olabilir.

SEMERELİ sıf. Verimli.

SEMERKAND, Özbekistan'da kent, büyük Zeravşan vahasında; 566 000 nüf. (1989). Tarıma dayalı sanayiler (özellikle pamuk). Gübre. Turizm.
—Tar. Soğd'un başkenti *Marakanda*'yı İskender, İ.Ö. 329'da ele geçirdi. Daha sonra Araplar tarafından fethedilen (712) kent, Samaniler yönetiminde (IX.-X. yy.'lar) parlak bir dönem yaşadı. 1220'de Cengiz Han tarafından yakılıp yıkıldı, XIV. yy.'da Timur burayı başkent yapınca yeniden canlandı. 1500'de kenti ele geçiren Özbekler, başkentlerini Buhara'ya taşıdılar. Semerkand, 1868'de Ruslar tarafından alınarak Türkistan genel yönetim bölgesine katıldı. 1924'ten 1930'a kadar Özbekistan SSC'nin başkenti oldu.
—Güz. sant. Semerkand'ın K.'inde ünlü Efrasiyab kentinin kalıntıları bulunmaktadır. Moğol istilalarıyla (XIII. yy.) ortadan kalkan bu kentten günümüze yalnızca seramikler ulaşmıştır. Timur döneminde yönetim merkezi olan Semerkand görkemli yapılarla donatılmış, Timur Bağı Dilküşa denilen bir bahçe içinde bir saray yaptırmıştı. Bu sarayın duvarlarının Hindistan savaşlarını betimleyen resimlerle süslü olduğunu Babur yazmaktadır. Timurlu mimarlığının önemli yapıtlarından olan türbelerin bir bölümü de Semerkand'dadır. Şah Zinde türbeleri diye anılan bu yapılar, bir tepeye yükselen basamaklı bir yolun iki yanında yer alırlar. Bunların dikkati çeken özelliği selçuklu camileri ve medreseleri gibi kubbeli ve taçkapılı oluşlarıdır. Kentteki türbelerin en anıtsal ve görkemli örneği kuşkusuz Timur'un türbesi olan Gur*-Emir'dir (1405). Kentin bir başka önemli yapısı Bibihanım* medresesi'dir (1399-1404); yapı camisi, revaklı avlusu, çifte minareli taçkapısı ve mavi-beyaz renkte sırlı tuğla süslemeleriyle dikkati çekiyordu. Timur'un torunu Uluğ Bey de kentte bir medrese (1417-1420) ve gözlemevi yaptırmıştır; medreseden günümüze yalnızca kapı revakıyla bunun karşısındaki eyvan ulaşmıştır. Tüm bu yapılar zengin sırlı tuğla bezemelidir. Kentin ünlü rigistanının üç yanında Uluğ Bey, Şir Dâr (1610) ve Tillâ Kâri (XVII. yy.) medreseleri yer alır. Semerkand'daki öteki önemli yapılar arasında Hâce Abdi türbesi ve medresesi ile, Çoban Ata türbesi belirtilebilir. Kent ayrıca semerkandi denilen kâğıdı ve halılarıyla ünlüydü.

SEMERKANDİ sıf. Kâğıtç. Eskiden Semerkand kentinde yapılan esmer renkli, kalın, sağlam bir kâğıt türü. (Muallim Cevdet'in incelemelerine göre, XVI. yy.'da İstanbul'da kullanılan kâğıtlardan biriydi.)

SEMERLEMEK g. f. *Bir yük hayvanını semerlemek,* onun sırtına semer bağlamak; semer vurmak.
◆ **semerlenmek** edilg. f. Sırtına semer vurulmak.

SEMERLENMEK → SEMERLEMEK.

SEMERLİ sıf. Sırtına semer vurulmuş yük hayvanı için kullanılır.

SEMERSİZ sıf. Sırtında semer bulunmayan yük hayvanı için kullanılır.

SEMERU, Cava'da (Endonezya) yanardağ, adanın en yüksek doruğu (3 676 m). Hem lav hem de kızgın küller püskürtür.

SEMET a. Yörs. Anadolu'nun bazı yörelerinde gelin alayı tarafından düzenlenen, yumurtayı vurma eğlencesi. (Gelinin kapısı önüne bir yumurta konur, on, on beş metre mesafeden silah atılır; yumurtayı vurana çeşitli armağanlar ya da para verilir.)

Semetey destanı, Kırgızlar'ın ulusal manzum destanı. Manas*'ın oğlu Semetey'in serüvenlerini konu edinir. Destan kahramanı, babasının ölümünden sonra Buhara'da Temir Han'ın yanında yetiştirilir, Talas'a dönerek ülkesinde siyasal birliği kurar, akrabalarından İlyas Han tarafından öldürülür. Destanın bazı bölümleri, manasçı Tınıbek'ten derlenerek yayımlandı (1925).

SEMEVEL BİN ADİYA, musevi kökenli olduğu ileri sürülen arap şair (Teyme yakınında el-Eblak VI. yy.). Yaşamını el-Eblak hisarının emiri olarak sürdürdü. Şair İmrülkays, babasının öcünü almak için giriştiği mücadelede Hire hükümdarı el-Münzir'den kaçarken Semevel'e sığınmıştı; Bizans sarayına sığınmak üzere de buradan ayrılırken kızıyla yeğenini ve değerli eşyalarını onun korumasına bıraktı. Semevel düşman eline düşen kendi oğlunun gözleri önünde öldürülmesine karşın bu emanetleri korudu. Ona ait olduğu ileri sürülen şiirler Şeyhu (L. Cheikho) tarafından yayımlanan *Divan*'dadır (1909).

SEMFİL sıf. (fr. *symphile*). Semfili halinde yaşayan böcek (özellikle de kınkanatlı böcek) için kullanılır.

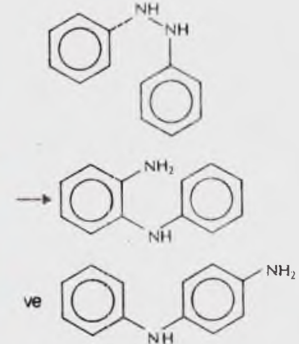
SEMFİLİ a. (fr. *symphilie*). Böcbil. Karıncalarla termitlerde görülen ortakyaşarlık biçimi. (Bu ortakyaşarlık biçiminde konak böcek, konuk böceğe [karınca ya da termit] büyük bir özenle bakar ve onu besler.)

SEMHİDİ (Nurettin Ebülhasan Ali bin Abdullah), arap tarihçi (Semhud, Yukarı Mısır, 1440 - Medine 1506). İlköğrenimini Semhud'da tamamladıktan sonra, Kahire'ye gitti ve tanınmış bilginlerden ders aldı, buradaki ünlü velilerden sufilik hırkası giydi. Hacca gitti ve Medine'de yerleşti. Başlıca yapıtları: *el-İktifâ' bi-ahbâri dâr il-Mustafâ* (Medine tarihi); bu yapıtın özetlenmiş biçimi olan *Hulasât ül-vefâ;* aptes alma koşullarından söz eden *Risâletun fî şurût il-vuzû.*

SEMİ -m'i a. (ar. *sem'*). *Esk.* **1.** İşitme, ses duyma. **—2.** Kulak verme, dinleme. **—3.** Kulak: *"Tekrîr ederdi sem-i hayalimde bî-mesîl / Bir aks-i can-rübâ"* (Tevfik Fikret).
—Esk. ruhbil. *Sem-i mülevven,* renkli işitme.

SEMİ sıf. (ar. *semi'*). *Esk.* **1.** İyi işiten, işitme duyusu kuvvetli olan. **—2.** İşitmeyle ilgili.
◆ a. **1.** Tanrı'nın adlarından biri. **—2.** *Semi-üd-dua,* duayı işiten; Tanrı.

SEMİDİN a. (fr *semidine*). Org. kim. **1.** Formülü $H_2N—C_6H_4—NH—C_6H_5$ olan, hidrazobenzenden semidin konum değiştirmesi yoluyla elde edilen orto-amino-difenilaminler ile para-aminodifenilaminlerin yaygın adı. **—2.** Orto-aminodifenilaminler ile para-amino-difenilaminlere benzeyen ve bakışımlı diarilhidrazinlerden semidin konum değiştirmesi sonunda elde edilen diaminlerin genel adı. (Semidin konum değiştirmesi, şu denklemle gösterilebilir:

Semidin konum değiştirmesi, benzidin konum değiştirmesiyle birlikte görülür ve onun gibi asitli ortamda çok hızlı gelişir. Bu,

S. Held.
Semerkand rigistanı sınırlayan üç medrese (XV.-XVII. yy.)

çevrelhalkalı bir yeniden düzenlenme tepkimesidir.)

SEMİEN, Etyopya'da yanardağ kütlesi, Begameder ilinde; lavın kalınlığı (Oligosen devri bazaltları) burada bazen 2 000 m'ye yaklaşır. Etyopya'nın en yüksek doruğu Ras Daşen'de 4 550 m'yi bulur. Ender bulunan bir faunayı korumak için (Abisinya dağ keçisi, Semien kurdu ve *Rosalia alpina*) burada bir doğal park düzenlenmiştir.

SEMİGALLİA, Letonya'da, Riga'nın güneyinde tarihi eyalet.

SEMİH, SEMİHA sıf. (ar. *samāhat*'ten *samih*, dişl. *samiha*). *Esk.* Cömert, eliaçık.

SEMİKARBAZİT a. (fr. *semi-carbazide*'den). Org. kim. Formülü $H_2N{-}NH{-}CO{-}NH_2$ olan ve hidrazine benzeyen baz; 96 °C'ta erir, aldehitler ile ketonların semikarbazonlar biçiminde tanınmasında kullanılır.

SEMİKARBAZON a. (fr. *semi-carbazone*'dan). Org. kim. Genel formülü $RR'C{=}N{-}NH{-}CO{-}NH_2$ olan bileşiklerin genel adı; semikarbazidin aldehit ve ketonlarla (RCOR') verdiği yoğuşma tepkimesi sonunda oluşur, aldehit ve ketonları tanımada da kullanılır.

SEMİLLON a. (fr. *sémillon*). Fransa'da Gironde ve Dordogne yörelerinde yetiştirilen asma. (Üzümleri kurşuni çürüklüğe [*Botrytis cinerea*] çok dayanıklıdır. Hemen hemen ülkenin bütün ünlü beyaz şarapları bu tatlı üzümlerden yapılır.)

SEMİN, SEMİNE sıf. (ar. *semen*'den *semin*, dişl. *semine*). *Esk.* Değerli, pahalı: *Dürr-i semin* (değerli inci). *"Döküldü son katarat-ı semine-i rahmet"* (Tevfik Fikret).

SEMİN, SEMİNE sıf. (ar. *semn*'den *semin*, dişl. *semine*). *Esk.* Semiz, şişman, yağlı.

SEMİNER a. (fr. *séminaire*). **1.** Çok kalabalık olmayan bir grubun, bir öğreticinin ya da bir sunucunun yönetiminde bir sorunu incelemek, araştırmak üzere etkin bir biçimde katılarak yaptıkları çalışma; grup çalışması. (Eşanl. TOPLUÇALIŞMA.) **—2.** Bir konuyla ilgili bilgi vermek ve onlar üzerinde tartışmak amacıyla düzenlenen toplantı. **—3.** Ders çalışma saati.
—Hırist. Din adamı olmak isteyenlerin eğitim gördüğü okul.

SEMİNOLLER, daha çok ABD'nin doğu kıyısında yaşayan Kuzey Amerika Kızılderilileri. Birçok kez katliama uğradılar (1835-1842), sonra Florida'da özel bir bölgeye sürüldüler. Bugün de hâlâ orada yaşarlar. Toprakları üstünde sanayi işletmelerinin kurulması, yeni bir kültür edinmelerine yol açtı.

SEMİNOM a. (fr. *séminome*). Patol. Erbezinin sperma üreten bölümünde oluşan kötücül ur. Yumurtalıkta ve mediyastende de türeyebilir. (Seminom, erbezi kanserleri içinde en az kötücül olanıdır, çünkü ışın tedavisine çok duyarlıdır.)

SEMİPALATİNSK, Kazakistan'da kent, İrtiş ırmağının kıyısında, büyük bir makineleşmiş tarım bölgesinde; 334 000 nüf. (1989). Tarıma dayalı besin ve makine sanayileri. Çimento fabrikası. 1854'te Dostoyevskiy'nin sürgün olarak yaşadığı eski kale.

SEMİR a. (ar. *semir*). *Esk.* Arkadaş; geceleri konuşulup dertleşilen dost.
◆ sıf. Niteliği olan, nitelikli: *meali-semir* (yüksek nitelikli).

SEMİRAMİS, yunan efsanesinde doğulu kraliçe. İlk Asur kralı Ninos'tan dul kaldı ve oğullarının yerine yönetimi ele alarak Babil'i kurdu. Doğu'nun büyük bir bölümünü ele geçirdi. Oğlu Adad-nirari III'ün yerine hükümdarlık yapan (810-806) Asur kraliçesi Şammu-ramat'ın efsaneleştirilmiş biçimidir.

SEMİREÇİYE, Orta Asya'da, Kazakistan ve Kırgızistan sınırları içinde kalan bölge. Balkaş gölüyle Çungarya Alatavı ve Tien Şan arasında yer alır; yedi ırmak bölgeyi sular.

SEMİRGİN sıf. Tembellikten yağ bağlayan, semiren ya da semizliği nedeniyle ağır hareket eden kimse için kullanılır.

SEMİRMEK gçz. f. Besili, yağlı bir duruma gelmek; kilo almak; kalınlaşmak, şişmanlamak, semizlemek.
◆ **semirtmek** ettirg. f. Bir kimsenin, özellikle bir hayvanın şişmanlamasını, yağ bağlamasını sağlamak; semizletmek.
—Su ür. kül. Etlerinin glikojen bakımından zenginleşmesi için istiridyelere elverişli koşullar sağlayarak beslemek.
—Zootekn. Hayvanları besili duruma getirmek, semizletmek.

SEMİRTME a. Semirtmek eylemi.

SEMİRTMEK → SEMİRMEK.

SEMİS a. (lat. sözc.). Romalılar'da, 6 ons ağırlığındaki yarım as. (Sözcük İmparatorluk döneminin *yarım aureus*'unu ve Anastasios I'in altın *solidus*'unu da belirtirdi.)

SEMİY, SEMİYE sıf. (ar. *ism*'den *semiyy*, dişl. *semiyye*). *Esk.* Adları aynı olan, adaş.

SEMİYOGRAFİ a. (fr. *sémiographie*). Haritc. Haritaya ilişkin bilgilerin bir işaret sistemiyle belirtilmesi.

SEMİYOLOJİ a. (fr. *sémiologie*). Dilbil. **1.** F. de Saussure'e göre, göstergelerin toplumsal yaşam içindeki yaşamlarını inceleme konusu yapan bilim. (Eşanl. GÖSTERGEBİLİM.) **—2.** SEMİYOTİK'in eşanlamlısı.
—Haritc. *Grafik semiyoloji*, grafik işaretlerin, ifade ettikleri bilgilere bağlı olarak incelenmesi. (Haritacılıkta kullanılan siyah ve beyaz işaretlerin görsel ve psikolojik algılanışı temel problemini ve renklerin kullanımının değişik yönlerini ele alır.)
—Tıp. Teşhis ve prognoza ilişkin bilgi edinmek üzere hastalıkların belirtilerini inceleyen tıp dalı.

SEMİYOTİK a. (fr. *sémiotique*; yun. *semeiotike*, *semeiun*, bir göstergeyle belirtmek'ten). **1.** Bireyler ya da topluluklar arasında bildirişimi sağlayan çeşitli gösterge dizgelerinin üretim, işleyiş ve algılama biçimlerine ilişkin genel bilim. (Eşanl. SEMİYOLOJİ, GÖSTERGEBİLİM.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** (Bir sıfat ya da tamlayanla) bu bilimin bildirişimin özel bir alanına uygulanması (böylece sinema, hayvanların bildirişimi, el-kol hareketleri semiyotiğinden söz edilir).
—Psikogenet. *Semiyotik işlev*, edinsel olarak algılanabilir ya da algılanamaz herhangi bir gösterileni (durum ya da nesne), ayrımlaşmış bir gösteren (gösterge, simge) aracılığıyla belirtme yetisi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Semiyotik teriminin kullanımı, 60'lı yıllardan sonra, insan bilimlerinde yaygınlaştı. Antikçağ'da ve değişik klasik dönemlerde dilbilgicilerin kural ve kullanım üstüne, retorikçilerin dilin inandırma ya da estetik etkileri üstüne ileri sürdükleri düşünceler, matematikçilerle mantıkçıların evrensel ve kesin nitelikli biçimsel diller yaratma olanaklarına ilişkin çalışmaları ya da filozofların dilin kökeni ve düşünceyle ilişkileri konusundaki (Platon'un *Kratylos*'undan Cassirer'e dek) çabaları bu genel ve dallar üstü bilimin ilk temellerini oluşturdu. Semiyotik, özellikle ABD'li filozof Ch. S. Peirce ile cenevreli dilbilimci F. de Saussure'ün çalışmalarıyla kuruldu. Saussure semiyolojiyi "göstergelerin toplumsal yaşamdaki yaşamını inceleyen bir bilim" diye tanımladı. Yazı, sağır-dilsiz abecesi, simgesel ayinler, nezaket kuralları, askeri işaretler ve kuşkusuz dünyada konuşulan tüm diller Saussure'e göre semiyolojinin inceleme alanına girer. Saussure'ün etkisiyle kimi batı dillerinde önce semiyoloji (göstergebilim) terimi kullanıldı, ardından bu terimle birlikte, ingilizce *semiotics*'ten kaynaklanan semiyotik terimi de yaygınlaştı. Semiyotik ya özel ve iyice belirlenmiş bir alanı (görsel semiyotik, devimsel semiyotik, hayvanların iletişimini inceleyen semiyotik, edebiyat semiyotiği, müzik semiyotiği vb.) belirtmeye ya da kimi araştırmacılarda, genel bir kuram çerçevesinde belirgin karşıtlıklar kurmaya yaradı: örneğin E. Benveniste, sözceleme bağlamlarından bağımsız olarak göstergenin anlamlama biçimlerini belirten "semiyotik" ile göstergenin söylevdeki, somut sözceleme bağlamındaki anlamlama biçimlerini belirten "semantik"i karşıtlaştırdı. Saussure'de yalın bir tasarı niteliği taşıyan semiyotik, Peirce'te ya da Ch. Morris'te daha karmaşık bir biçime büründü. Ch. Morris semiyotiği üç dala ayırdı: göstergenin bildirişime katılanlarla bağıntılarını inceleyen pragmatik; göstergelerin kendi aralarındaki bağıntı türlerini inceleyen sözdizim; göstergelerle nesnelerin bağıntı türlerini inceleyen anlambilim.

Genel amaçlı bir bilim olarak semiyotiğin (ya da semiyolojı) ilk işi inceleme konusunu tanımlamaktır: bu bilim dalı, insanın olduğu yerde toplum vardır, toplumun bulunduğu yerde de bireyler ya da gruplar arası bildirişim her zaman göstergeler (ya da simge ya da belirtkeler) yardımıyla gerçekleşir varsayımı uyarınca, kültür olgularının bütünüyle mi (örneğin mitler) uğraşacaktır (geniş kapsamlı tanım) ya da yalnızca (dar kapsamlı tanım): a) vericinin (ya da vericilerin) niyetiyle ya da bildirişimin karşılıklı olma özelliğiyle (ikili konuşma olasılığı) yönlendirilen olgular ve tanımlarla mı ilgilenecektir? Bu durumda, doğal olaylar, belirtiler (örn. bir ateşin varlığını "belirten" duman ya da bir iltihap belirtisi olan yüksek ateş) bir yana bırakılır. Bu olgular belli uzmanlık alanlarının inceleme konusudur (tıbbi semiyoloji, mantikeler, çeşitli fizyognomoniler); b) bildirişime katılanların öğrenmeleri gereken belli sayıda göstergenin (bir sözlük) varlığıyla yönlendirilen ve tanımlanan olgularla mı uğraşacaktır? c) gene öğrenilmesi gerekli, göstergelerin aralarında birleşme olanaklarını sınırlayan belli sayıdaki kuralların (sözdizim) varlığıyla yönlendirilen ve tanımlanan olgularla mı ilgilenecektir? d) bildirişime katılanların, değişik somut durumlara uyarlanmış sonsuz sayıda bildiri üretme olanağıyla yönlendirilen ve tanımlanan olgularla mı uğraşacaktır? Sınırlı araçları sonsuz biçimde kullanma, insanı semiyotik bir hayvan olarak tanımlama olanağı verir. Tüm oyunlar ve doğal diller bu ölçütlere uyar.

Buna karşılık, belirli alanlara ilişkin kimi belirtke dizgeleri (karayolu yasası, denizcilik işaretleri, giyim modası, törenler, hayvan dilleri vb.) ya karşılıklı bilgi aktarımı olmadığından (bir trafik levhasının ilettiği bir kısıtlamaya başka bir trafik levhasıyla cevap verilmez), ya kimi dizgelerin bir sözlüğü bulunmasına karşılık sözdizimi olmadığından (iki ayrı trafik levhasının birbirine eklenmesi, bu levhaların her birinin anlamından bağımsız özgün bir bildiri oluşturmaz), ya yaratıcı üretkenliğin bulunmamasından (değişmeyen ayinler) ya da tersine yaratıcı üretkenliğin sonsuzluğundan (her bireysel kullanımın kendi sözlüğünü ve sözdizimini oluşturduğu yazınsal bildiriler) bu ölçütlerin ancak bir bölümüne uyarlar. Genel semiyotiğin amaçlarından biri de, bu tür ölçütlere, özellikle de, bir gösterge, yani anlamlandırma kuramının ölçütlerine dayanarak gösterge dizgelerinin bir tarihini ve tipolojisini yapmak, gerektiğinde oluşturumunu kolaylaştırmak (yapay diller, betimleyici üst diller) ya da kimi dallara inceleme araçları sağlamak (gösteren dizgelerinin çocuk tarafından edinimi üstüne incelemeler; yetişkinlerde bu dizgelerin bozulması [örn. sözyitimleri] üstüne incelemeler) ve böylelikle de kültürlerin bir tipolojisini yapmaktır (İ. Lotman). Eksiksiz olmak için bu tarihlerin ve

tipolojilerin ayrıca göz önünde tutmak zorunda bulunduğu öğeler şunlardır: a) her dizgede çeşitli gösterge, gösterge-belirtke (ya da semptomlar, belirtiler), gösterge-ikon (gösterilen nesneyle örnekseme ya da benzeşme yoluyla işlevlerini yerine getiren resimler, çizimler) ve gösterge-simgeler (nedensiz, saymaca bir dizge için de salt ayrılıklarla işlevlerini yerine getiren sözcüğün dar anlamıyla göstergeler) adı verilen alt türler arasındaki aşamalanmayı düzenleyen başat öğeler; b) değişik gösterge dizgeleri arasındaki artıkbilgi ya da çevirilebilirlik biçimleri (doldurma, çeviri, aktarım); bu noktada tüm bilimsel etkinlikler bir yeniden yazım bütünü, her hangi bir düşünce konusunda, anlaşılabilirliği artırıcı nitelik taşıyan bir dizgeden başka bir dizgeye geçiş olarak kabul edilirse bu varsayım, semiyotiği bir tür genel bilimkuramına dönüştürmeye çabalar.

Genel semiyotiğin amaçlarından bir başkası da, dilin (dolayısıyla da dilbilimin) semiyotik içindeki yerini tanımlamaktır: birinci varsayıma göre (Saussure, Peirce) dil, bir gösterge dizgesinden başka bir şey değildir; ikinci varsayıma göre (R. Barthes), her gösterge dizgesi, insan dili tarafından düşünülebildiği (ve düşünülmesi gerektiği), yeniden oluşturulabildiği ve "yorumlanabildiği" ölçüde (E. Benveniste) dilin yapılarına bağımlıdır. Bu yaklaşım, dilbilimi semiyotiğin bir dalı gibi değil, semiyotiği yönlendiren bir örnek olarak değerlendirir.

1960'tan 1980'e dek birçok insanbilimi (Kutsal Kitap yorumundan folklor incelemesine, oyun çözümlemesinden psikanalize dek) semiyotik kökenli bir bakış açısı ve betimleme yöntemini benimsedi. Bu tutum da, sözkonusu bilim dallarının yenilenmesine yol açtı.

—Psikogenet. J. Piaget'ye göre, tasarımın üretici işlevi "simgesel"den çok "semiyotik" olarak nitelendirilmelidir. Bu görüş, tasarımı üreten göstergelerin, dildeki gibi, saymaca ve kolektif (simgeler) olduğu görüşünü içerir. Oysa dil edinimi, önemine karşın, semiyotik işlevin özel bir biçiminden başka bir şey değildir. Bu işlev, çocuk iki yaşına gelince, bazı davranış biçimleriyle kendini gösterir. Bu davranışların tümü edinsel olmayan bir nesne ya da olayın tasarımlarını içerir ve en önemlileri de simgesel oyun, sonradan öykünme, zihinsel imge, resim ve temel işlevi edinsel olmayan durumların tasarımı olan dildir. Semiyotik işlev, düşünce alanını edinsel gerçeklikten kurtararak çok genişletir. Buna karşılık, gerçeğin anlıksal yapısına bürünen semiyotik işlev, kendi başına eylemlerin özümsenmesini sağlayamaz. Bu özümseme, somut işlemlerin 7-8 yaşına doğru ortaya çıkmasıyla gerçekleşir.

semizotu (*Portulaca oleracea*)

SEMİZ sıf. Besili ve yağlı: *Semiz bir inek, bir koyun.*

SEMİZ ALİ PAŞA → ALİ PAŞA Semiz, Semin, Kalın.

SEMİZLEMEK ya da **SEMİZLEŞMEK** gçz. f. Semiz duruma gelmek; şişmanlamak, yağlanmak.

SEMİZLEŞMEK → SEMİZLEMEK.

SEMİZLİK a. Semiz olma durumu; tav.

▪ **SEMİZOTU** a. Ilıman bölgelerde yetişen almaşık ya da karşıt, etli ya da silindirimsi yapraklı biryıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (Çiçeklerinde 2 çanakyaprak ve bütünüyle serbest, eflatun, sarı, pembe ya da kırmızı 4 ila 6 taçyaprak bulunur. Meyvesi kapaklı kapsül biçimindedir. Bahçe semizotu [*Portulaca oleracea*] bahçelerde yetiştirilir ve sebze olarak tüketilir. Oksalik asit içerdiğinden hafif mayhoştur.)

—ANSİKL. Mutf. Semizotunun yaprak ve saplarından kıymalı, pirinçli yemek, taze yapraklarından salata yapılır. Vitamin ve mineraller yönünden zengin, kalorisi düşük bir besindir.

SEMİZOTUGİLLER a. Genellikle çok kalın, düz ya da silindirimsi yapraklı, düz gün erdişi çiçekli, nadiren dibi odunsu olan otsu bitkiler familyası. (Çiçeklerde çanakyapraklar taçyapraktan azdır [4 ila 6]; meyveler kapsül biçimindedir; başlıca cinsleri; *portulaca, claytonia, montia.*)

SEMLİKİ, Zaire ve Uganda'dan geçen ırmak, Edward gölüyle Mobutu gölünü birbirine bağlar; yaklş. 250 km.

SEMMAK a. (ar. *semek,* balık'tan *semmāk*). *Esk.* Balıkçı.

SEMMANİYE-İ HALVETİYE a. Halvetiye tarikatına bağlı "bekriye-i halvetiye" nin bir kolu. (Şeyh Muhammet bin Abdülkerim el-Medeni es-Semmani [öl. 1775] tarafından kurulan tarikatın adap ve erkânı Halvetiye'ninki gibidir.)

SEMMELWEIS (İgnác Fülöp), macar hekim (Buda 1818 - Viyana 1865). Pasteur'ün buluşlarından önce loğusahümmasının bulaşıcı ve mikroorganizmalara bağlı olduğunu kanıtladı ve kireç tuzlarının koruyucu özelliğini ortaya çıkardı. Yaşamı boyunca değeri anlaşılmadı ve bir akıl hastanesinde öldü.

SEMMERİNG, Doğu Alpler'de (Avusturya) geçit, 980 m yükseklikte, Steiermark'taki Mürz vadisiyle Aşağı Avusturya'daki Leitha vadisini birbirine bağlar; Viyana'dan Trieste ile Zagreb'e giden demiryolu buradan geçer. Geçidin yakınında Steinhaus am Semmering'de (yüksl. 1 000 m) ve Spital'de (yüksl. 778 m) kış sporları merkezi.

SEMMES (Raphaël), amerikalı denizci (Charles County, Maryland, 1809 - Mobile 1877). İç savaş sırasında güneyci korsanların en gözüpeklerinden biriydi. *Alabama* gemisine komuta etti, buradaki serüvenlerini *Memoirs of Service Afloat during the War between States* (Amerika İç savaşı sırasında deniz kuvvetlerinde görev yapanların anıları [1869]) adlı kitabında anlattı.

SEMMİ sıf. (ar. *semm* ve *-ī*'den *semmī*). *Esk.* **1.** Zehirle ilgili. **—2.** Zehirli.

SEMMİYET a. (ar. *semm* ve *-iyyet*'ten *semmiyyet*). *Esk.* Zehirli olma özelliği, zehirlilik.

SEMMUR a. (ar. *semmūr*). Esk. zool. Samur.

SEMMURİYE a. (ar. *semmūr* ve *-iyye*'den *semmūriyye*). *Esk.* Susamurugiller (fr. *mustélidés* karşılığı olarak kullanılmıştır).

SEMMYO a. (japonca sözc.). Antikçağ Japonyası'nda (VII. yy.) büyük siyasal olayları bildiren ve halka yüksek sesle okunan imparatorluk bildirisi.

SEMN → SEMEN.

SEMNONLAR (lat. *Semnones*). Esk. coğ. Süevler grubundan germen halkı. Elbe ile Oder arasında yaşıyorlardı. İ.Ö. II. yy.'dan sonra, belki de Alamanlar'la karışarak tarih sahnesinden silindiler.

SEMO. Rom. mit. Sabin kökenli cin. (*Semonlar*'a arvalis kardeşler tarafından yakarılırdı. *Semo Sancus* onlardan biriydi.) [→ SANCUS.]

SEMOİS, Belçika ve Fransa'dan geçen ırmak, Meuse'un kolu (sağ kıyıdan); 198 km.

SEMONİDES Sisamlı ya da **Amorgoslu,** iambikos ölçüsünü kullanan yunanlı şair (İ.Ö. VII. yy.). Sisam adasında doğdu, kendi adasından koloninin başına geçerek Amorgos'a yerleşti. Çoğu zaman lirik şair Keoslu Simonides ile karıştırıldı ve Eskiler'in yergici kötümserliklerinden dolayı beğendiği iambikos dizelerinden oluşmuş şiirler yazdı. Bu şiirlerden günümüze, kadınları, çeşitli hayvan türlerine benzeterek yeren yüz dolayında dize kaldı.

SEMO SANCUS → SANCUS.

SEMPACH, İsviçre'de burg (Luzern kantonu). *Sempach gölü (Sempacher See)* kıyısında. İsviçre'nin sekiz kantondan oluşan konfederasyonunun kuvvetleri, burada, Avusturya dükü Leopold'u yendi ve konfederasyonun ulusal kahramanı Arnold von Winkelried, dükü öldürdü (1386).

SEMPATEKTOMİ a. (fr. *sympathectomie*). Cerr. Sempatik sinir sisteminin bir sinirini, bir gangliyonunu ya da zincirini kesme ameliyatı. Yerel ya da yaygın bir damar genişlemesi sağlamak amacıyla boyun, sırt ya da bel bölgelerinde uygulanabilir.

—ANSİKL. • *Bel sempatektomisi.* Omurların yanındaki sempatik zincirin bir parçasını kesmektir. Bu ameliyatın başlıca sonucu o taraftaki bacağın damarlarının genişlemesidir. Atardamar iltihapları (arterit) müdahalenin başlıca nedenidir.

• *Boyun-sırt sempatektomisi.* Kollarda arterit olduğu zaman uygulanır.

• *Atardamar çevresi sempatektomisi.* Bir atardamarı fibroz kılıfına kadar açmakla yapılır. Böylece sempatik lifler kesilmiş olur. Bu ameliyat giderek yerini bel sempatektomisine bırakmaktadır.

SEMPATİ a. (fr. *sympathie;* lat. *sympathia;* yun. *sympatheia,* duygusal kaynaşma'dan). **1.** İki insanın arasında karşılıklı yakınlıktan ve benzerliklerden oluşan içten ilgi, sevgi: *Aralarında derin bir sempati vardır.* **—2.** Bir kimsenin başka bir insana duyduğu içten ve sıcak doğal eğilim; yakınlık: *Bir kimseye sempatisi olmak. Bir kimseye sempatiyle yaklaşmak. Bir kimseye sempati duymak, sempati beslemek. Bir kimsenin sempatisini kazanmak.* **—3.** *Bir partiye, bir düşünceye vb. sempati duymak,* o partiye, onun temsil ettiği şeye yakınlık, eğilim duymak; o düşünceyi olumlu bulmak: *Liberallere, liberal düşüncelere sempati duymak.*

—Tıp. Bir organda zedelenme ya da bozulma olduğu zaman benzerinde ortaya çıkan değişiklik. (Bir böbreğin bozulması ödünleyici olarak öteki böbreğin aşırı çalışmasına neden olur. Bunun tersine, bir gözün zedelenmesi, öteki gözde de lezyona neden olabilir [sempati oftalmisi].)

—Tıp tar. *Sempati tozu,* güneşte kavrulmuş hidratlı demir sülfatın toz haline getirildikten sonra arapzamkı ile karışımından elde edilen görgül ilaç. Batı'da, XVII. yy.'da yaraların iyileştirilmesinde eşsiz kabul edilirdi. (Gizbilimciler bu ilacın uzaktan da tedavi etme yeteneğine sahip olduğuna ve bunun da yaralardan çıkan pansumanları bu madde ile ovalamakla gerçekleşeceğine inanırlardı.)

SEMPATİK sıf. (fr. *sympathique*). **1.** Sevgi, dostluk duygusu uyandıran bir kimse, onun davranışı için kullanılır; sevimli, cana yakın: *Sempatik bir genç. Sempatik bir yüz.* **—2.** Yakınlık duyulan, kabul edilebilir: *Sempatik bir yaklaşım değil.* **—3.** Hoşa giden, sevimli bir şey için kullanılır: *Sempatik bir toplantı.*

—Nörol. *Sempatik gangliyon,* iki vejetatif gangliyon tipinden biri. ‖ *Sempatik sinir sistemi,* yaşatkan (vejetatif) sinir sisteminin iki kısmından biri, yani gangliyon öncesi sinir lifleri, omuriliğin göğüs bölümü ile bel bölümünün ilk üç omurundan çıkan kısmı. (Eşanl. ORTOSEMPATİK SİNİR SİSTEMİ.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Patol. *Sempatik tepkiler,* bulundukları yerler çok değişik olduğu halde, birbiriyle bağlantısı çok sıkı olduğu için, biri belirir belirmez öteki de beliren hastalıklar.

◆ a. Nörol. Sempatik sinir sistemi. (BÜYÜK SEMPATİK de denir [esk.].)

—ANSİKL. Nörol. Parasempatik sinir sistemi gibi sempatik sinir sistemi de (→ PARASEMPATİK mad.'deki şema) bir gangliyon öncesi nöronla bir gangliyon sonrası nörondan oluşur; gangliyon öncesi nöron kolinerjiktir ve sempatik gangliyonun içinde sona erer (genellikle omur önünde), gangliyon sonrası nöron çoğu zaman noradrenerjiktir, doğrudan doğruya içorganlara kumanda eder. Sempatik sistemin

omurilikteki merkezleri, omuriliğin göğüs ve bel bölümlerinde bozmaddeden bir sütunda yer alır: orta-yan iç sütun.

Sempatik sistem şu organlara kumanda eder: göz (gözbebeği daralmasına ve ekzoftalmiye neden olur); tükürük bezleri (salgının azalması); deri (kıl dikelmeleri, damar büzülmesi, terleme); kalp (kasılma gücünde hızlanma ve artma); akciğerler (bronş genişlemesi); karındaki içorganlar (bağırsak iletimine azalma); idrar torbası (işeme sayısında çoğalma); böbreküstü bezi (adrenalinin serbest hale gelmesiyle kan şekerinin düşmesi ve kalp atımlarının hızlanması).

Sempatik sistemin etkilerinin tümü, sindirim işlevlerinde azalmayla ve bir stresin harekete geçmesine ya da yanıtlanmasına hazırlıkla (bronşlarda genişleme, kalp atımlarında hızlanma, kan şekeri yükselmesi) ilgilidir.

SEMPATİKOMİMETİK sıf. ve a. (fr. *sympathicomimétique*). Nörobiyol. SEMPATOMİMETİK'in eşanlamlısı.

SEMPATİKOTONİ a. (fr. *sympathicotonie*). Nörol. Belirtileri sempatik sistem düzeyinde özellikle belirgin olan nörovejetatif güçsüzlük.

SEMPATİZAN sıf. ve a. (fr. *sympathisant*). Üyesi olmasa da bir partinin, bir örgütün görüşlerini benimseyen bir kimse için kullanılır; duygudaş: *Birçok sempatizanın da katıldığı bir toplantı.*

SEMPATOBLASTOM a. (fr. *sympathoblastome*). Nörol. Yapı elemanları, sempatik sistemin dölütteki taslaklarının yapısına benzeyen kötücül ur. (Çoğunlukla, böbreküstü bezi özeğinde ve sempatik gangliyonlarda görülen bir urdur.) [Eşanl. SEMPATOM.]

SEMPATOM a. (fr. *sympathome*). SEMPATOBLASTOM'un eşanlamlısı.

SEMPATOMİMETİK sıf. (fr. *sympathomimétique*). Nörobiyol. Sempatik sinir sisteminin etkilerini artırabilen maddeye denir. (Eşanl. SEMPATİKOMİMETİK.)

◆ a. Sempatomimetik madde.

—ANSİKL. Bazı maddeler (doğrudan sempatomimetikler) agonist etki yaratır, yani alıcılar üzerinde etki gösterir: α_1 (fenilefin ya da metaraminol, tansiyon düşüklüğüne neden olur), α_2 (klonidin, merkez sinir sistemi alıcılarını etkileyerek tansiyon düşüklüğü yapar), β_1 (izoproterenol, kalp pompasının etkinliğini güçlendirir), β_2 (salbutamol, ileri derecede bronş genişletici olduğundan astım tedavisinde kullanılır). Trisiklik tansiyon düşürücüler, monoaminoksidaz tutuklayıcılar, amfetaminler gibi diğer sempatomimetikler sinapslardaki aracıların miktarını çoğaltırlar.

SEMPÉ (Jean-Jacques), fransız desinatör (Bordeaux 1932). 50'li yılların başından itibaren, çeşitli dergilerde (*l'Express, Paris-Match* vb.) ya da albüm halinde yayımlanan yapıtlarında, belirleyici ayrıntıları yakalayan keskin bir gözlem yeteneğini esnek ve yalın bir desenle bağdaştırdı, saçma, karmaşık bir dünyayı, belli bir sevecenlikle yergili bir biçimde yansıttı, tek başına bireyin de (*le Petit Nicolas* [60'lı yılların başında Goscinny ile birlikte hazırladığı albümler], *Monsieur Lambert* vb.), kitlelerin de (*Rien n'est simple, Tout se complique, la Grande Panique, Sauve qui peut* vb.) bu dünyadan sıyrılamayacaklarını vurguladı.

SEMPER (Gottfried), alman mimar (Hamburg 1803 - Roma 1879). Münih akademisi'nde öğrenciyken, bir düello sonunda Paris'e kaçmak zorunda kaldı; burada Gau ve Hittorff'tan Antikçağ mimarlığında duvar yüzeylerinin çokrenkliliğiyle ilgili kuramın temellerini öğrendi. Bu kuramın doğruluğunu kanıtlamak için 1831-1834 arasında İtalya, Yunanistan ve Sicilya'da çalıştı. Dresden akademisi'nde profesörlüğe atandı, bu kentte Opera'yı ve pinakoteği yaptı. 1848 ayaklanması'nın başarısızlığa uğramasından sonra İngiltere'ye sığındı, ardından 1856'da Zürich Politeknik okulu'nun mimarlık bölümünü yönetmeye çağrıldı. Bayreuth'teki Wagner tiyatrosu için çeşitli çizimler yaptı. Meslek yaşamının son yılları Viyana'da geçti (1871). Burada, yeni imparatorluk şatosunun ve Burgtheater'in planlarını hazırladı. Hem seçmeci, hem işlevselci bir mimar olan Semper'in, A. Loos ve modernist mimarlık üzerinde büyük etkisi oldu.

SEMPOZYUM a. (fr. *symposium;* lat. *symposium;* yun. *symposion*). Özel, bilimsel bir konuyla ilgili uzmanların düzenlediği toplantı ya da seminer.

SEMPRONİA, romalı kadın (İ.Ö. II. yy.), Tiberius Sempronius Gracchus'un kızı, Gracchuslar'ın kız kardeşi, Scipio Aemilianus'un karısı.

SEMPRONİUS ASELLİO (Publius), romalı asker tribunus (İ.Ö. II.-I. yy.'lar). Numantia savaşı'na (İ.Ö. 133) katıldı ve çağının bir tarihini yazdı. Bu yapıttan günümüze birkaç parça kalmıştır.

SEMPRONİUS TUDİTANUS (Caius), romalı konsül (İ.Ö. 129). Etkin biçimde siyasetle uğraştı, ayrıca resmi görevleri konu alan bir yapıt kaleme aldı.

SEMPRUN (Jorge), castilla diliyle ve fransızca yazan ispanyol yazar (Madrid 1923). 1939'da Paris'te sürgünde yaşamaya başladı, İspanyol komünist partisi militanı oldu (1964'te partiden çıkarıldı), Buchenwald'a sürüldü ve bağlanmış kişi yaşamından esinlenen özyaşamöyküsel yapıtlar (*Ölüme yolculuk* [le Grand Voyage, 1963]; *la Deuxième Mort de Ramón Mercader,* 1969; *Autobiographie de Federico Sánchez,* 1978; *l'Algarabie,* 1981) yazdı. Aralarında Costa-Gavras'ın *Z* (1968) ve *İtiraf* (l'Aveu) [1969] adlı filmlerinin de yer aldığı birkaç senaryo yazdı.

SEM TOB DE CARRİÓN, ispanyol şair (Carrión de los Condes 1290'a doğr. - 1369'a doğr.). Castilla diliyle yazan ilk yahudi yazar. Kral Zalim Pedro döneminde yaşadı ve ona *Proverbios morales* adlı bir kitap adadı; bu anıtsal yapıt ispanyol edebiyatında özdeyişsel şiirin en eski örneklerinden biridir. Hıristiyanlığı kabul etti. Yapıtları arasında *Danza de la muerte*'yi (1360) özellikle anmak gerekir.

SEMPTOM a. (fr. *symptôme*). Tıp. BELİRTİ'nin eşanlamlısı.

SEMPTOMATOLOJİ a. (fr. *symptomatologie*). BELİRTİBİLİM'in eşanlamlısı.

SEMRA sıf. (ar. *esmer*'in dişl. *semrā*). *Esk.* Esmer.

SEMSEYİT a. (fr. *semséyite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal kurşun antimonsülfür.

SEMT, -ti a. (ar. *semt*). **1.** *Esk.* Yan, taraf, bölge. **—2.** Bir şehrin, belli özellikleri olan, kendi içinde bir bütün oluşturan bir yerleşim bölgesi; mahalle: *Alsancak, İzmir'in gözde semtlerindendir. Bu semtte ev kiraları çok yüksek.* **—3.** *Semtine uğramamak,* bir yere gitmekten özellikle kaçınmak: *Bütün gün gezer, atölyenin semtine bile uğramazdı;* bir kimseyle olan ilişkisini, dostluk ve yakınlığını kesmek: *Bu olaydan sonra dostları, yakınları da semtine uğramadı.*

—Esk. gökbil. GÜNEY AÇISI'nın eşanlamlısı. ‖ *Semt-i kadem, semt-ün-nazir* ya da *nazir-i semt-ür-res,* ayakucu. ‖ *Semt-ür-res,* başucu.

SEMUD a. Kuran'da adı geçen eski bir kavim. Tarihsel belgeler bu kavmin sami soyundan olduğunu, Hicaz'ın Hicr bölgesinde yaşadığını, uzun süre Asurlular'ın egemenliğinde kaldığını belirtir. Hicr ve yöresindeki kayalıklarda bulunan yazıtların bunlardan kalma olduğu sanılır. İ.Ö. V. yy.'ın ortalarından sonra bu kavim tarih sahnesinden silinmiştir.

Kuran'da Semudlar ile ilgili çok sayıdaki ayette bildirildiğine göre, Allah bu kavme bir uyarıcı ve peygamber olarak Salih'i gönderdi; ancak, Salih'e inanmamaları ve ona karşı kötülük yapmakta direnmeleri üzerine korkunç bir gürültü ve sarsıntı ile gelen bir yıkım sonucu yok olup gittiler.

SEMUH sıf. (ar. *semāhat*'ten *semūh*). *Esk.* Çok cömert, çok veren: *Nasuh-i semuh* (çok öğüt veren).

SEMUM a. (ar. *semūm*). *Esk.* Samyeli, sıcak rüzgâr: *"Bâd-ı semûmî yakdı nihal-i sebâtımı"* (Tevfik Fikret).

SEMUR KATI a. Yerbil. Lias dizisinin katı. (Eşanl. SİNEMÜRİYEN.) [→ KATMANBİLİM.]

SEMYONOV (Nikolay Nikolayeviç), rus kimyacı (Saratov 1896 - ? Moskova 1986). Sen-Petersburg Araştırma enstitüsü'nün müdürlüğünü yaptı (1931); 1944'te, Moskova enstitüsü'nün başına getirildi ve bu kurumu yeniden düzenledi. Kimyasal tepkimelerin kinetiği üzerine çalışmalarıyla, sir C. Hinshelwood ile 1956 Nobel kimya ödülü'nü paylaştı.

SEMYONOVA (Marina Timofeyevna), rus dansçı (Sen-Petersburg 1908). Bolşoy'da (Moskova) en büyük rus dansçılarından biri olarak kabul edilen bir solocuydu; *Kuğu gölü, Uyuyan güzel, la Bayadère, Raymonda, Don Quijote* gibi yapıtları yorumladı ve 1935'te Serge Lifar'la birlikte, Paris operası'nda *Giselle*'i oynadı. 1946 yılından başlayarak Bolşoy'da ders verdi.

SEN k. adl. 2. tkl. k. **1.** Kendisine söz söylenen kişinin vurgulanması durumunda kullanılır (vurgulama dışında fiile eklenen 2. tkl. k. eki konuşulanı belirtmekte yeterlidir): *Sen, benimle gel! Sen bana karşı gelemezsin. Sen gidersen hiç kimsem kalmayacak. Konuşan sensin, biliyorum.* ‖ *Seni,* 2. tekl. k. adılının yükleme durumu: *Buradan seni görebilirim. Seni sordum, "gelmedi" dediler.* ‖ *Sana,* 2. tekl. k. adılının yönelme durumu: *Sana teşekkür ederim. Bunu sana ayırdım.* ‖ *Sende,* 2. tekl. k. adılının bulunma durumu: *Kitabımı sende unutmuşum.* ‖ *Senden,* 2. tekl. k. adılının çıkma durumu: *Senden bunu beklemezdim. Onlar senden önce geldiler.* ‖ *Senin,* 2. tekl. k. adılının tamlayan durumu: *Bu paket benim mi? —Evet senin. Senin komşun olduğunu söyledi.* ‖ *Seninki,* 2. tekl. kişiye ait olan şeyi, kimseyi belirtir: *Seninki daha güzel olmuş, doğrusu kıskandım. Seninki aradı, geç gelecekmiş.* ‖ *Sence,* sana göre: *Sence bu yaptığı doğru mu?* ‖ *Sensiz,* sen olmadan: *Sensiz bu ev hiç çekilmiyor. Oraya sensiz gitmem.* **—2.** *Sen ağa, ben ağa, bu ineği kim sağa?,* bir işi yapmaktan kaçanlara, onu başkasına yıkmaya çalışanlara şaka yollu söylenen bir uyarı sözü. ‖ *Sen ben davası, sen ben kavgası,* bir konu üzerinde uyuşmazlığa düşülmesi, görüş birliğine varılmaması durumunda bunun nedenini belirtir. ‖ *Sen bilirsin, siz bilirsiniz,* "nasıl gerekirse, nasıl uygun düşerse öyle yap" anlamında söylenir. ‖ *Sen sağ ben selamet,* bir işin olumlu ya da olumsuz sonuçlanması durumunda "artık yapılacak bir şey kalmadı" anlamında kullanılır. ‖ *Sana göre hava hoş,* bir olay ya da durumdan "zarar görecek olan sen değilsin, dilediğin gibi konuşabilirsin" anlamında söylenir. ‖ *Sana pişmişse bana kotarılmış,* "iş ya da sorun bu aşamaya gelmekle seni olumsuz yönde etkilemiyorsa beni hiç etkilemez" anlamında kullanılır. ‖ *Sana yalan bana gerçek,* söylenilen bir şeyin inanılacak gibi olmadığı, ancak söyleyenin bunun doğru olduğuna kesinlikle inandığı durumlarda söylenir. ‖ *Sende o göz var mı?,* → BEN'DE O GÖZ VAR MI? ‖ *Seni gidi seni, seni seni,* "çok yaramaz, çok haylaz ve çok kurnazsın" anlamında şaka yollu söylenir: *Seni gidi seni, anlıyorum ne demek istediğini.* ‖ *Senin aradığın kantar Bursa'da kestane tartar,* bir kimsenin her-

hangi bir iş için önerdiği yöntemin uygulanma olanağı bulunmadığını anlatmak için kullanılır. || *Senin gönlün Döndü ile Dö-ne'de benim gönlüm inek ile danada,* "eğilim ve isteklerimiz birbiriyle bağdaşmaz, yollarımız ayrı" anlamında kullanılır. || *Seninki (tatlı) can da benimki, elinki patlıcan mı?,* bir kimsenin yapmaktan kaçınıp bir başkasına yüklemeye çalıştığı bir iş karşısında "kendin için uygun görmediğin bir işi benim için istemen doğru mu? senin canın benimkinden daha mı değerli?" anlamında söylenir.

SEN ya da **SEİNE,** K.-D. Fransa'da ırmak; 776 km. Langres platosundan doğar, önce K.-B.'ya yönelerek Champagne'ı sular; sonra B.-G.-B.'ya dönerek Yonne ırmağını alır; en sonunda K.-B.'ya döner, Melun, Gorbeil-Essonne, Paris ve Rouen'den geçerek Le Havre'ın güneyinde Manş denizi'ne dökülür. Çeşitli kanallarla başka havzalara bağlanan Sen, büyük iktisadi değer taşır.

SEN a. Bazı Uzakdoğu ülkelerinin (Japonya, Kampuçya, Endonezya) ufaklık parası.

SEN (Mrinal), hintli film yönetmeni (Doğu Bengal, bugün Bangladeş, 1923). İlk filmlerini 1956'da yaptı, fakat 1969'da gerçekleştirdiği *Bhuvan Shome* "yeni hint sineması"nın başlangıç noktasını oluşturdu. Sonraki çalışmaları (*İnterview* [1970], *Padatik* [1973], *Chorus* [1974]) ise politik ve polemik içerikli filmlerdir. Daha sonra toplumsal ve psikolojik temalara eğilir: *Mrigayoa* (1976), *Oka oorie Katha* (1977), *Parasuram* (1978), *Ekdin pratidin* (1979), *Akaler Sandhane* (1980), *Çaalçitra* (1981), *Kharic* (1982), *Khandar* (1984), *Genesis* (1986), *Ek Din Achanak* (1988), *City Life* (1990).

Camera Press

Don Stephen Senanayake (1951'de)

SENA a. (ar. *senā*). *Esk.* Şimşek parıltısı.

—Esk. bot. Baklagillerden, yaprakları ve meyvesi sürgün ilacı olarak kullanılan bir ot. || *Sena-yı Hindi,* Hindistan'da yetişen sena. || *Sena-yı kâzib,* yabani sinameki. || *Sena-yı Mekki,* Mekke senası; sinameki. || *Sena-yı Mısr,* Mısır senası.

SENA a. (ar. *senā*). *Esk.* **1.** Övme, övüş. **—2.** *Sena etmek,* övmek. **—3.** *Sena-gû, sena-han, senakâr, sena-ver,* öven, metheden, övücü.

SENA (Jorge DE), portekiz kökenli brezilyalı yazar (Lizbon 1919 - Santa Barbara, Kaliforniya, 1978). Şiirlerindeki (*Perseguição,* 1942; *Pedra Filosofal,* 1950; *Metamorfoses,* 1963; *Exorcismos,* 1972) büyük ustalık, romanlarındaki (*Novas Andanças,* 1966; *Os Grão-Capitães,* 1976; *Sinais de Fogo,* 1979) gerçekçilikle koşut olarak gelişir. Denemeler (*Dialèctiques théoriques de la littérature* [fr. çev.] ve *Dialectiques appliquées à la littérature* [fr. çev.], 1978) de yazdı.

SENABİK çoğl. a. (ar. *sünbük*'ün çoğl. *senābik*). *Esk.* Toynaklar.

SENABİL çoğl. a. (ar. *sünbüle*'nin çoğl. *senābil*). Esk. bot. Başaklar.

SÉNAC DE MEİLHAN (Gabriel), fransız yönetici ve yazar (Versailles 1736 - Viyana, Avusturya, 1803). Savunma bakanlığı levazım dairesi başkanlığına getirildi (1776), sonra 1791'de ülkeden ayrıldı. Yapıtları: Necker'in görüşlerini eleştirdiği *Considérations sur les richesses et le luxe* (Zenginlik ve gösteriş üzerine düşünceler), 1787 ve *Considérations sur l'esprit et les mœurs* (Genel eğilim ve gelenek üzerine düşünceler), 1787.

SENAD → SENAT.

SENAİ, asıl adı **Hasan, Hakim Senai** de denir, iranlı şair, tasavvuf adamı (Gazne 1072 ?- *ay. y.* 1131). Babası gazne hükümdarı Mesut III'ün (hükümdarlığı: 1099 -1114) veziri Sikatülmülk'ün hizmetindeydi. Bilgili bir devlet memuru ve din adamı olarak yetiştirildiyse de şairliği yeğledi. Ancak geçirdiği ruh hastalığı saraya kapılanmasını önledi. Söylentiye göre, Sultan İbrahim'e (ya da Gazneli Mahmut'a) yazdığı kasideyi saraya götürürken hamam külhanında yaşadığı, şarap tortusuna düşkün olduğu için Külhani-i Layhar adıyla anılan meczupla karşılaşmış, onun sözleri üzerine kaside yazarlığını bırakmıştı. Bu olay divan şiirinde dünya nimetlerine sırt çevirmenin bir örneği olarak anılır. *Kârname-i Belh* adlı yapıtındaki yergilerinin yarattığı tepkiler dolayısıyla bu kentte, Gazneliler'e yergileri yüzünden de doğduğu kentte tutunamadı. Uzun süre (1111 -1127) yaşadığı Serahs'ta horasanlı ünlü din adamı kadı Muhammet es-Serahsi tarafından korundu. Herat, Nişapur, Meşhed'de bulundu. Son yıllarını geçirdiği Gazne'de yazdığı *Hadikat ül-hakika* adlı yapıtı dolayısıyla dinsizlikle suçlandı; düştüğü güç durumdan ancak bağdatlı bilginlerin fetvalarıyla kurtuldu. Farsça tasavvufi mesneviler yazma çığırının kurucusu, Attar ile Mevlana Celalettin Rumi'nin yapıtlarının öncüsüdür. Nitekim Mevlana, "Attar ruh idi, Senai de onun iki gözü. Biz Senai ile Attar'dan sonra geldik" demiştir. Yapıtları: *Dıvna, Kârname-i Belh* (dönemin ileri gelenlerinin hatalı işlerini yeren mesnevi), *Seyr ül-ibad ile'l-mead* (ruhun yolculuklarından söz eder, Dante'nin *İlâhi komedya*'sını andırır), *Hadikat ül-hakika* (tasavvuf ve ahlakla ilgili büyük ölçekli mesnevi; akıl, bilim, nefis gibi konular öykülerle açıklanır), *Işkname* (İbn-i Sina'nın *Aşkın mahiyeti hakkında risale* yapıtından esinlenmiştir).

SENAM a. (ar. *senām*). *Esk.* **1.** Hörgüç: "...*zerrin reht ü senâm ile müzeyyen dil -keş-endam Mısrîler ve Hindûlar...*" (Ebüzziya Tevfik). **—2.** Merkez, bir şeyin ortası. **—3.** *Senam-ün-naka,* deve hörgücü.

—İsl. *Sure-i senam ül-Kuran,* Kuran'ın ilk suresi; Fatiha suresi.

SENANAYAKE (Don Stephen), sri lankalı siyaset adamı (Colombo 1884 - *ay. y.* 1952). 1931-1947 arasında Tarım bakanlığı, 1942'den sonra Danıştay başkanlığı yaptı, Büyük Britanya'nın sadık dostuydu, Seylan'ın Japonya'ya karşı savaşını yönetti. 26 eylül 1947'de Başbakanlığa atandı, yeni dominyonun kuruluşuna (4 şubat 1948) ön ayak oldu. Kendisine "Seylan'ın babası" unvanı verildi.

SENANAYAKE (Dudley Shelton), sri lankalı hukukçu ve siyaset adamı (Colombo 1911 - *ay. y.* 1973), Don Stephen Senanayake'nin oğlu. Babasının hükümetinde Tarım bakanlığı yaptı; onun ölümü (1952) üzerine Başbakan, Savunma bakanı ve Dışişleri bakanı oldu; ancak 1953'te iktidarı bıraktı. Bununla birlikte, Birleşik ulusal parti, kendisini parti başkanlığına getirdi (1958), Senanayake böylece mart -temmuz 1960'ta hükümetin yönetimini yeniden ele aldı. 1965-1970 arasında, Sri Lanka'da bütün sağ güçleri bir araya getiren bir hükümette yeniden Başbakan, Dışişleri bakanı ve Savunma bakanı oldu.

SENANCOUR (Étienne PIVERT DE), fransız yazar (Paris 1770 - Saint-Cloud 1846). Babası rahip olmasını istiyordu. Kurtulmak için İsviçre'ye kaçtı. Rousseau'nun ve ansiklopedici ideologların etkisinde kaldı. Felç bütün vücuduna yayılırken yazdığı *Oberman** adlı romanda, bir ideolog olarak dünya ile uyumsuzluğunu inceledi. Son yıllarında çektiği acılara kızının özverisi sayesinde katlanan Senancour dinsizdi ve "yüzyılın hastalığı"nı, bir akıl ve gönül hastalığı olarak görüyordu.

SENAPATİ (Fakir Mohan), oriya dilinde yazan hintli yazar (Mallikaşapur, Balasor yakınında, Orissa, 1843-? 1918). Kendi kendini yetiştirdi, gazeteci oldu. Sanskrit destanlarının çevirilerini içeren önemli bir şiirsel yapıt bıraktı. Çağdaş oriya edebiyatının babası olarak kabul edildi, XIX. yy. Orissa'sının toplumsal ve ekonomik evrimine tanıklık eden romanlar (*Çaman ata Guntha,* 1901) ve öyküler yazdı.

SENAPS a. (fr. *cénapse*). Biyokim. Macheboeuf (1928) tarafından protein ve lipit birliklerine (lipoproteinli senapslar) ya da protein ve glusit birliklerine (glikoproteinli senapslar) verilen ad. (Senapslar organizmadaki lipitlerin çözünebilen ve taşınabilen biçimlerdir.)

SENARİST a. (fr. *scénariste*). Senaryo yazarı; senaryocu.

SENARİUS a. (lat. *senarius*). Ed. Latinler'de yunan şiirindeki üç ölçülü iambikosu karşılayan altı iambikos ayağından oluşmuş dize.

SENARMONTİT a. (fr. *sénarmontite;* fransız mineralog H. de *Sénarmont*'un adından). Miner. Kübik sıstemde yer alan, Sb_2O_3 formülündeki doğal antimon oksit.

SENARYO a. (ital. *scenario*'dan). Çevrilecek filmi anlatan yazılı metin. (Diyalogları da içeren senaryo yazınsal biçimi ve öykünün planlara değil de sahnelere bölünmüş olmasıyla kurgulamadan ayrılır.)

—İkt. Bir iktisadi durumun evrimi sırasında, bir dönemden ötekine değişen temel verilere göre ve değiştirilmesi ya da giderilmesi olanaksız bazı kısıtlamalar altında uygulanan çözümleme yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Bir ülke ekonomisinin şu ya da bu büyüklüğünü değiştirecek (onun karakteristik büyüklükleri arasında kurulmuş zorunlu ilişkileri göz önünde tutarak) bir karar alındığı zaman, bunun nasıl bir olaylar zincirine yol açacağını ve ne gibi so-

Beaujard

Sen nehri Paris yakınlarında

nuçlar elde edilebileceğini göstermek için, iktisadi çözümleme alanında senaryo yöntemi kullanılır. Örneğin dış ticaret açığının iç tüketimin artış oranına bağlı olarak büyüyüp büyümeyeceğini araştırmak için bir senaryoya başvurulabilir.

SENARYOCU a. Senarist.

SENARYOCULUK a. Senaryo yazarlığı.

SENARYOLAŞTIRMAK g. f. *Bir öykü-yü, bir romanı, bir oyunu vb. senaryolaştırmak,* senaryo haline getirmek.

SENAT ya da **SENAD** a. (ar. *senād*). Ed. Divan şiirinde uyağın kurala aykırı durumlarından biri.
—ANSİKL. Ed. Uyağın son harfinden (revi) önceki elif, vav, ye harflerinin (ridf) birbirinden farklı olması kusur sayılır. Buna göre örneğin *mâr* (mim-elif-re), *mîr* (mim-ye-re), *mûr* (mim-vav-re) sözcükleri uyaklı değildir.

SENATO a. (lat. *senatus; senex,* yaşlı' dan). **1.** Antikçağ'da, çeşitli siyasal meclislere Roma'da, Kartaca'da, Bizans'ta verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl. Esk. Rom.) **—2.** Parlamenter rejimlerde ikinci meclis ya da yüksek meclis. **—3.** Senatörlerin toplandığı yer.
—Anayas. huk. ve Siyas. bil. *Cumhuriyet Senatosu,* Türkiye'de, 1961 Anayasası'nın benimsediği sistemde, yasama meclisinin ikinci kanadı. (Yasama organı Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu'ndan oluşuyordu. C. Senatosu genel oyla seçilen yüz elli üyeyle Cumhurbaşkanınca seçilen on beş üyeden kuruluydu. Milli birlik komitesi'nin eski üyeleri de C. Senatosu'nun doğal üyesiydiler.)
—Eğit. Üniversitelerde rektörün başkanlığında, rektör yardımcıları, dekanlar ve her fakülteden kurullarınca üç yıl için seçilecek birer öğretim üyesi ile rektörlüğe bağlı enstitü ve yüksekokul müdürlerinden oluşan kurul. (Senato, üniversitenin akademik organıdır. Başlıca görevleri, üniversitenin bütününü ilgili yasa ve yönetmelik taslaklarını hazırlamak, üniversitenin yıllık eğitim-öğretim programını ve takvimini inceleyerek karara bağlamak, bir sınava bağlı olmayan fahri akademik unvanlar vermek ve üniversite yönetim kuruluna üye seçmektir.)
—Rom. tar. *Senato prensi* (lat. *princeps senatus*), Roma'da senatörler listesinin başında yer alan kimse.
—Tar. Bazı hansa kentlerini içine alan ortak yönetim (örneğin Hamburg senatosu). || Bazı ülkelerde eskiden son kararı veren mahkemeyi oluşturan meclis (örneğin Nice senatosu). || Eski Venedik Cumhuriyeti'nde en önemli yönetim organı. (XIII. yy.'da kuruldu, XV. yy. sonunda Büyük konsey'in girişimiyle toplanan ve 1-3 yıl arasında görev yapan yaklaşık 300 üyeyi kapsayacak kadar genişledi. Özellikle dış politikayı yönetti. Donanmanın donatımı, orduların toplanması bu organa bağlıydı; aynı zamanda ekonomik yaşamı, maliyeyi ve idareyi denetliyordu.) || Eski rejim Rusya'sında idari ve adli organ (1711-1917). [1711'de Büyük Petro tarafından yüksek adalet ve sivil, askeri ve mali idare organı olarak kurulan Senato, bakanlıkların ihdas edilmesi üzerine bazı yetkilerini yitirdi (1802) ve böylece yüksek mahkeme ve idari denetim organı rolü oynadı. Senatörler, imparator tarafından hiyerarşinin (*çin*) ilk üç kademesinde yer alan sivil ya da askerler arasından seçilirdi.]
—ANSİKL. Esk. Rom. Başlangıçta Senato aile reislerini, yani Roma'nın ilk zamanlarında *pater*'leri bir araya getiren yürütme organıydı. Senatörler dinsel bakımdan icraatlarına tam bir etki kazandıran *auctoritas*'a sahiptiler. Cumhuriyet döneminde yaklaşık 300 üyeden oluşan Senato Roma yaşamının tüm önemli olaylarına müdahale etti. Beş yılda bir censorlar tarafından seçilen üyelerden oluştu. Censorlar, resmi liste (*album*) üstünde ekleme ya da çıkarma yapabiliyor ve yeni üyeleri eski magistratuslar arasından seçiyorlardı. Senatörler, *princeps senatus*'un manevi otoritesi altında yerine getirdikleri görevlere göre hiyerarşik olarak dağılırlardı. *Senatus consultumlar*'la getirdikleri ilkeler, gerçek yasalar olarak kabul edilirdi. Roma'ya yeni kültlerin gelmesini gözler ve bunları elemeden geçirirlerdi. Sitenin hazine muhafızlığı görevini de (*aerarium Saturni*) yerine getirirlerdi. Askeri seferler için gerekli kredileri dağıtırlardı. Sürekli ve toplanması kolay bir organ olduğu için Senato önemli bir role sahipti. Ülkeyi yönetir ve Roma politikasının sürekliliğini sağlardı. İkinci Kartaca savaşı Senato'yu, Annibal'a karşı direnişin merkezi haline getirdi; bu gelişmeden sonra senatörler büyük bir saygınlık kazanarak Cumhuriyet yönetimini bütünüyle ellerine aldılar. Magistratuslarla promagistratusların gücünü sınırladılar; *tribunatus plebis*'i, eyalet valilerini ve mahkemeleri denetimleri altına aldılar. Siyasal bunalıma, iç savaşa, Cumhuriyet sonunda bazı tasfiyelere rağmen Senato, tüm saygınlığını ve etkisinin büyük bölümünü korudu.

İmparatorluk döneminde Senato'ya yalnızca en azından 1 milyon sestertius'u olan ve imparator tarafından seçilen eski magistratuslar girebiliyordu. Senato, bütünüyle imparatorun denetimine girdi ve iktidarı paylaşıyor görünerek (Senato'ya bağlı eyaletler [*provincia senatoria*], bronz para basımı) ancak *dignitas*'ını kurtarmaya çalıştı. *Auctoritas*'ı, Senato'ya, bunalım durumunda oynadığı önemli rolü sürdürme olanağını verdi (örneğin, Domitianus' un tahta çıkması için Nerva'yı *princeps senatus* seçti). Etkisi, muhaliflerini (Neron, Domitianus, Commodius vb.) kötü imparatorlar olarak kabul ettirebilecek kadar büyüktü. Senato, Roma İmparatorluğu sona erene kadar varlığını korudu ve rolü (Doğu Roma İmparatorluğu'nun kurulmasından itibaren) en eski geleneklerin koruyucusu olan bir Roma belediye konseyinin rolüne indirgendi.

SENATÖR a. (fr. *sénateur*). Senato üyesi.

SENATÖRLÜK a. Senatörün görevi ya da orunu.

SENATUS CONSULTUM a. Esk. Rom. **1.** Roma Senatosu'nun fikrini dile getiren ve uygulamayı magistratuslara bırakan belge. (Senato'nun *auctoritas*'ı, bu belgeye yasa gücü kazandırırdı.) **—2.** *Senatus consultum ultimum,* Cumhuriyet'in son döneminde Senato'nun, magistratuslara hal ve şartların gerektirdiği olağanüstü önlemleri alma yetkisi veren kararı.

SENAYA çoğl. a. (ar. *şeniyye*'nin çoğl. *şenāyā*). *Esk.* Ağzın ön kısmındaki dört kesici diş.

SENAYİT a. (fr. *senaïte;* brezilyalı mineralog J. da Costa *Sena*'nın adından). Miner. Heksagonal sistemde yer alan doğal manganez demir ve kurşun titanat.

SENBERNAR a. (fr. *saint-bernard;* [*Büyük*] *Saint-Bernard* geçidi'nin adından). İri ve kuvvetli bir köpek ırkı. (Az ya da çok uzun tüylü olmak üzere çeşitleri vardır; rengi alacadır [kırmızı ve beyaz]. Dağda yolunu kaybeden yolcuları kurtarmasıyla ünlüdür).

SENC sıf. (fars. *senciden,* tatmak'tan *senc*). *Esk.* "Tartan"; "ölçen", "değerlendiren" anlamında bileşik sözcükler yapar: *nükte-senc* (yerinde, zamanında nükte yapan, nükteden anlayan), *sühan-senc* (yerinde söz söyleyen, söyleyeceği sözü tartan) vb.

SENCER (Muizzettin) [Sincar 1086-Merv 1157], büyük selçuklu sultanı (1118-1157). Melikşah'ın oğlu. Babasının ölümünden (1092) sonra hükümdar olan ağabeyi Berkyaruk tarafından Horasan genel valiliğine atandı. Öteki ağabeyi Muhammet Tapar zamanında da sürdürdüğü bu görevde, Karahanlılar'ı ve Gazneliler'i selçuklu egemenliği altına alarak devletin doğu sınırlarının güvenini sağladı. Muhammet Tapar'ın ölümünden (1118) sonra, yeğeni Sultan Mahmut'u Save savaşı'nda yenerek üstünlüğünü kabul ettirdi ve büyük selçuklu tahtına oturdu; Mahmut'a Irakı acem ve Irakı arap topraklarını verdi. Egemenlik alanı Orta Hindistan'dan Doğu Türkistan'a, Hint denizi'nden, Anadolu'ya değin uzanan Sencer, devleti yeniden düzenlemeye ve güçlendirmeye yöneldi. Mahmut'un ölümü üzerine halife ile anlaşarak Irak Selçukluları'nın başına geçmek isteyen amcası Mesut'u, Dinever'de yendi (1132) ve Irak tahtına yeğeni Tuğrul'u oturttu. Ancak öteki yeğeni Davut'la anlaşan Mesut, Tuğrul'u yendi, Tuğrul'un ölümünden sonra Sencer'in rızasıyla Irak tahtına geçti. Sencer, yıllık vergisini ödemeyerek baş kaldıran Gazne hükümdarı Behram Şah'a (1136), ardından Harizm'e bir sefer yaparak bağımsızlık belirtileri gösteren bağlısı Harizmşah Atsız'a (1138) boyun eğdirdi. Maveraünnehir'e giren Karahıtaylar'a karşı savaş açtıysa da yenildi (Katvan savaşı, 1141). Bu yenilgi Selçuklular için ağır bir darbe oldu. Maveraünnehir, Karahıtaylılar'ın denetimi altına girdiği gibi bağlı devletlerde ve bazı kavimlerde kıpırdanmalar başladı. Sencer, yeniden ayaklanan Harizmşah Atsız'ı itaat altına almak için Harizm'e iki sefer yapmak zorunda kaldı (1143-1148). Gazne'yi tahrip eden Gur sultanı Alaettin Cihansuz'u Herat yakınında yendi ve tutsak aldı (1152). Ama ayaklanan Oğuzlar karşısında beklenmedik bir yenilgiye uğradı ve tutsak düştü (1153). 1156'ya değin Oğuzlar'ın elinde tutsak kalan Sencer, özgürlüğüne kavuştuktan kısa bir süre sonra ölünce Büyük Selçuklu İmparatorluğu parçalandı. (→ Kayn.)

SENCİDE sıf. (fars. *senciden*'den *sencīde*). *Esk.* **1.** Tartılmış, ölçülü: *"Kadrin anlar yok bilir yok her dür-i sencidenin / Çarsû-yı kabiliyette tarazu kalmamış"* (Nabi, XVII. yy.) **—2.** Yerinde, ölçülüp tartılmış söz için kullanılır.

SENCİLEYİN be. (*sent cileyin*). Senin gibi, sana benzer.

SENDAİ, Japonya'da kent, Honşu adasında, Tokyo'nun 350 km K.'inde, Büyük Okyanus kıyısında, Miyagi ilinin merkezi; 918 378 nüf. (1990); yerleşme alanında yaklaşık 1,5 milyon. Eski bir feodal kent ve el sanatları merkezi olan Sendai, modernleşme çabası içindedir. Kültür, sanat ve bankacılık merkezi olan kent, Tokyo ile Sapporo'nun arasında yer alır, Kuzey Japonya'nın en önemli merkezidir.

SENDAN ya da **SİNDAN** a. (fars. *sindān*'dan ar. *sendān*). *Esk.* Örs.

SENDANİ sıf. (ar. *sendān* ve *-ī*'den *sendānī*). *Esk.* Örse benzeyen, örs gibi: *Azm-i sendani* (kulaktaki örskemiği).

SENDEL a. (fars. *sendel*). *Esk.* Sandal, kayık.
—Esk. bot. Santal ağacı.

SENDELEME a. Sendelemek eylemi.

SENDELEMEK gçz. f. **1.** Dengesini yitirerek düşer gibi olmak: *Bir taşa çarparak sendelemek. Yürürken, birden başı döndü, sendeledi, olduğu yere oturuverdi.* **—2.** Beklenmedik bir olay karşısında şaşırmak, büyük sarsıntı geçirmek.

Sen de mi oğlum!, lat. *Tu quoque, fili!,* söylendiğine göre, Sezar'ın, katilleri arasında Brutus'u da görünce acıyla haykırdığı söz. (Brutus'un annesi Servilia, diktatörün büyük bir tutkuyla sevdiği kadınlardan biriydi.)

senbernar

SENDER (Ramón José), ispanyol yazar (Chalamera, Huesca, 1902 - San Diego 1982). Rif savaşı'na katıldı ve bu savaşı anlatan bir roman yazdı (*Imán, novela de la guerra de Marruecos*, 1930) yazdı ve büyük bir başarı kazandı, aynı başarıyı *Mister Witt en el cantón*'da (1935) da yineledi. Cumhuriyet ordusunda iç savaşa katıldı; ardından Meksika'ya, sonra ABD'ye sürgün gitti, burada Albuquerque Üniversitesi'nde ispanyol edebiyatı dersleri verdi. Kara mizahı pitoresk coşkuyla kaynaştıran yapıtında, özgürlüğü tutkuyla kutsadı ve insan yazgısının alaycı bir betimini yaptı (*Contraataque* 1938; *Crónica del Alba*, 1942; *El rey y la reina*, 1947; *El verdugo afable*, 1952; *Los cincos libros de Adriadna* 1957; *Requiem por un campesino español*, 1960; *La aventura equinocial de Lope de Aguirre*, 1968; *Zu, el ángel anfibio*, 1971; *La Mirada inmóvil*, 1980). Ramón Sender 1976'da ülkesine döndü.

SENDESMOKORYAL sıf. (fr. *syndesmochorial*). Zool. Dölyatağı epitelyumunun embriyon koryonunca sindirildiği ve bu nedenle koryonun doğrudan doğruya ananın bağdokusuyla temasa geldiği etenelenme için kullanılır. (Gevişgetirenlerin kotiledonlu etenesinde olduğu gibi.)

SENDİK a. (fr. *syndic*; geç lat. *syndicus*, yun. *syndikos*, bir davada birini koruyan, destekleyen'den). Bir birliğin, bir kuruluşun, bir ortaklığın, bir alacaklar grubunun, vb. haklarını gözetmekle görevli kimse.

SENDİKA a. (fr. *syndicat*). **1.** Üyelerinin ortak mesleki çıkarlarını savunmak için kurulmuş örgüt. **—2.** *İşçi sendikası*, işçilerin ortak mesleki çıkarlarını savunmak için kurulmuş örgüt. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *İşveren sendikası*, işverenlerin ortak çıkarlarını korumak üzere kurulmuş örgüt. ‖ *Sarı sendika*, işçilerin çıkarlarıyla işverenlerin çıkarlarını uzlaştırmaya ve işçilerin işverenlerden bağımsız bir siyaset izlemelerine engel olmaya çalışan sendikalara verilen ad.

—Tar. Fransa'da, Ancien Régime döneminde, köylerin yönetim düzeni. (Köy topluluklari, "syndic" adı verilen temsilciler tarafından temsil edilen aile reislerinin düzensiz aralıklarla toplanmasıyla oluşan köy genel meclisince yönetilmekteydi.)

—ANSİKL. İş huk. Doğuşu ve tarihsel gelişimi açısından, birer işçi kuruluşu olan sendikalar, sanayi devrimiyle ortaya çıktı. Fabrikaların kurulmasına paralel olarak sayıları gittikçe artan işçiler, ortak çıkarlarını savunmak için "sendika" denen örgütlerde bir araya geldiler.

Sendikaların Türkiye'deki gelişmesi de, sanayileşmeyle birlikte oldu. Sendikalarla ilgili yasa kurallarının her zaman siyasal bir ağırlığı vardır. Bu nedenle sendikalarla ilgili kurallara anayasalarda da yer verilir. Türkiye'de sendika ve sendika kurma hakkı Anayasa ve Sendikalar kanunu ile düzenlenmiştir. Anayasa'ya göre işçiler ve işverenler, üyelerinin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için, önceden izin almaksızın, sendikalar kurma hakkına sahiptirler (md. 52). Sendikalarla ilgili daha ayrıntılı düzenlemeler, 5 mayıs 1983 tarih ve 2821 sayılı Sendikalar kanunu'nda yer alır.

Sendikalar kanunu, işçi sendikalarının, işkolu esasına göre bir işkolunda ve Türkiye çapında faaliyette bulunmak amacıyla bu işkolundaki işyerlerinde çalışan işçiler tarafından kurulacağını öngörür (md. 3). Değişik işkollarında en az beş sendika bir araya gelerek "konfederasyon" denen üst kuruluşları meydana getirirler. Sendika ve konfederasyonlar, tüzel kişiliğe sahip kuruluşlardır. Sendikaların ve konfederasyonların zorunlu organları: genel kurul, yönetim kurulu, denetleme kurulu ve disiplin kuruludur (md. 9). Sendikalara üye olmak ya da üyelikten çıkmak serbesttir; hiç kimse sendikaya üye olmaya veya olmamaya zorlanamaz. İşçiler sendikaya aidat öderler. İşçi sendikasına işçinin ödeyeceği aylık üyelik aidat tutarı, bir günlük çıplak ücretini geçemez (md. 23). Sendikaların çalışma hayatına ilişkin faaliyetleri şunlardır: 1. toplu iş sözleşmesi yapmak; 2. toplu iş uyuşmazlıklarında, ilgili makama, arabulucuya, hakem kurullarına, iş mahkemelerine ve öteki yargı organlarına başvurmak; 3. üyelerinin haklarını temsil etmek; 4. greve karar vermek ve onu yönetmek. Sendikalar siyasal amaç güdemezler, siyasal çalışmalarda bulunamazlar; siyasal partilerle ilişki kuramaz ve işbirliği yapamazlar (md. 37). İşçiler ve işçi sendika ve konfederasyonları işveren kuruluşlarına, işverenler ve işveren kuruluşları da işçi sendika ve konfederasyonlarına üye olamazlar (md. 38).

Sendikaların başlıca gelir kaynakları şunlardır: 1. üyelerinden aldıkları aidat; 2 konser vb. eğlencelerden elde edilen gelir; 3. bağışlar; 4. mal varlığı gelirleri (md. 40). Sendikalar, devlet ve öteki kamu kuruluşlarıyla kamu kurumu niteliğindeki meslek kuruluşlarından, vakıf ya da siyasi partilerden bağış ve yardım alamazlar. Sendika ve konfederasyonlar, kendilerinin veya Türkiye Cumhuriyeti'nin üyesi olduğu uluslararası kuruluşlardan başka dış kaynaklardan, Bakanlar kurulu'ndan izin almadıkça, yardım ve bağış kabul edemezler. Sendikalar gelir kaynaklarını amaçları dışında kullanamazlar. Devlet, sendika ve konfederasyonları idari ve mali bakımdan denetler. Konfederasyonlar da, üye sendikaların gelir ve giderlerini denetleyebilirler.

SENDİKACI a. **1.** Sendikacılık yapan kimse. **—2.** Sendikada çalışan kimse.

◆ sıf. Sendika ve sendikacılıkla ilgili.

SENDİKACILIK a. **1.** Ortak çıkarlarını savunmak üzere, aynı meslekte çalışan kişileri bir araya getirme amacını güden hareket. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Sendikaların eylemi. **—3.** Bir kimsenin sendika içindeki eylemi. **—4.** Ulus yaşamında sendikaların bir rol oynaması amacını güden öğreti.

—ANSİKL. İşçi sendikacılığı, tarihi boyunca, ulusal ve siyasal koşullar içinde sanayi işçiliğinin ve üretim tekniklerinin hızlı değişmelerine uyum sağlamak zorunda kaldı. Ülkelere ve çalışma alanlarına (işkollarına) göre farklı sendikacılık gelenekleri ortaya çıktı. Günümüz sendikacılığı, bu çeşitli gelenekler arasındaki, çoğu kez sert geçen tartışmalarla beslendi. Büyük Britanya, Fransa ve ABD'de kurulan ilk sendikalar yerel temeller ve çoğu kez vasıflı belirli meslek dalları üzerinde örgütlendi.

• XIX. yy.'dan başlayarak üç büyük sendikacılık geleneği ortaya çıktı.

Korporatist gelenek. Meslek esasına dayanan bölgesel ve ulusal düzeyde federasyonların kurulmasını teşvik etti. Eski loncaların izinden giderek ilk ortaya çıkan meslek odaları gibi korporatif sendikacılık da daha çok, makine kullanımının ve liberal sanayinin yaygınlaştırdığı proleterleşmeye karşı kendini savunan, nitelikli işçileri harekete geçirdi. Meslek sendikaları o dönemde ayda işçinin bir günlük ücreti tutarında aidat alıyorlardı. Kuruluşlarından beri, bu sendikalar yalnız üyelerinin ücretleri ve çalışma koşullarıyla değil, aynı zamanda mesleğe (işe) alınmanın denetimiyle de ilgileniyorlardı. ABD'deki American Federation of Labor (AFL), 1955'te Congress of İndustrial Organizations (CİO) ile birleşene kadar, ilke olarak, meslek sendikalarının korporatif biçimdeki örgütlenmesiydi.

Reformcu gelenek. Bu geleneği sürdüren sendikalar, toplumun kapitalist örgütlenme biçimini eleştirmezler, devlet ve özel sektör kuruluşlarındaki yetkililerle yalnızca en iyi koşullar içinde pazarlık yapma yollarını araştırırlar. Sendika federasyonları, her meslekteki işçileri, sanayi kollarına göre gruplandırır. Bu tür sendikacılık, sosyal güvenlik ve iş yasalarının iyileştirilmesi için toplu iş sözleşmeleri ve ulusal çapta büyük pazarlıklar yapmaya dayanır. Anglosakson sendikaların çoğu, çeşitli sanayi dallarını etkileyen iktisadi sorunlarda uzman profesyonel kadroları ve gerektiğinde etkin grevleri örgütleyebilecek önemli mali kaynaklarıyla, bu tür sendikacılıkta çok ustalaştılar. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra batılı sendikaların çoğu, reformcu bir stratejiyi benimsediler.

Devrimci gelenek. XIX. yy.'ın sonunda Fransa ve Almanya'da çok canlı olan devrimci sendikacılık geleneği, sınıf dayanışmasını geliştirmek ve kapitalist sistemi devirecek koşulları yaratmak için her meslekten işçiyi bir araya getirmekten yanadır. O dönemde genel grev, devrimci sendikacıların burjuva sınıfını yıkmak için seçtikleri bir amaçtır. Çoğunlukla devrimci sendikacılık, antimilitarist düşüncenin sıkı bir savunuculuğunu yapar ve K. Marx'ın "işçilerin vatanı yoktur" yolundaki sözünü benimser. (Sendikalar, "işçi sınıfının gerçekten özgürlüğüne kavuşmasını öngören amaçları doğrultusunda bir örgütlenme ocağı olarak hareket etmelidirler" [*Uluslararası işçi birliği kararı*, Cenevre kongresi, eylül 1866].)

Birinci Dünya savaşı'nın ilanı ve genel seferberlik, devrimcilerin sendika hareketi içindeki etkisini zayıflattı.

• Sendikayla işçi partileri arasındaki ilişkiler konusunda, sendikacılık tarihinde, dört büyük görüş vardır.

Anarko-sendikacılık, sendikaların her tür siyasal partilerden kesin olarak bağımsız olmasını savunur. Bu görüş, üretimin bizzat işçiler tarafından denetlenmesinden yana olduğundan, sendikaların kendi içinde "temel" girişimlerinde önceliklere sahip olmasını ileri sürer. Bu anlayış içindeki sendikaların federasyon ve konfederasyonları, ilke olarak, eşgüdüm işlevi görürler. Anarko-sendikacılığın en güçlü örnekleri Fransa, İtalya ve İspanya'da görülür. Fransa'daki tüm işçi sendikalarının statüsü, Genel iş konfederasyonu'ndan (CGT) ve 1906 Amiens kurallarından sonra, görüşlerine yakın her tür siyasal partilerden, kuramsal olarak, tümüyle bağımsızdır.

"Trade-union"culuk, bir işçi partisi aracılığıyla ya da sendika örgütünü doğrudan doğruya temsil edecek üyelerle Parlamento'da sendikalist bir siyasetin temsil edilmesi esasına dayanır. İngiltere'deki Labour Party, 1906'da kurulduğunda, sendikaların sosyal nitelikli yasa önerilerini Parlamento'da savunmalarına olanak sağlayan, 29 trade-union üyesi Parlamento'da temsil edildi.

Sosyal demokrat çözüm, işçilerin siyasal dilekleri konusunda sosyalist partiye öncelik ve üstünlük tanıma esasına dayanır. Sendika ile parti arasında bir işbölümü vardır. Sendikalar, iktisadi mücadeleleri yönetir, partiler de işçi hareketlerine görüş açıları verirler. Gotha'da Alman sosyal demokrat parti birinci kongresi dolayısıyla toplanan sendika konferansı şu savları ileri sürdü: 1. işçilerin görevi, siyaseti sendikalardan uzak tutmaktır; 2. işçilerin manevi yükümlülüğü, proletaryaya elverişli iktisadi ve siyasal konum sağlayabilecek tek parti olan, sosyal demokrat partiye girmektir.

Leninci çözüm, sınıf mücadelesi içinde komünist partiye yönetici bir rol verir. Sendika bir kitle örgütüdür. Bu örgüt marxçı kurama dayanan doğru bir siyaset geliştirebilecek yetenekte değildir. Parti, militanları aracılığıyla, siyasetini sendikaya kabul ettirmelidir. Sendikanın, parti ve işçi kitlesi arasında bir "aktarma kayışı" olmasından, ancak bu anlamda söz edilebilir. Öteki anlamda, militan işçileri ortaya çıkarmak ve onları deneyden geçirmek anlamında, komünizmin bir ilkokulu olarak sendikacılıktan söz edilebilir. Böylece Lenin, bir yandan sendikaların korporatist ve gerici yönünü belirtirken öte yandan bu örgütlerin birçok işçi için "tam bir örgüt

süzlükten ilkel, aşağı, en basit ve erişilmesi en kolay örgütlenme biçimine ilk kez" bir geçiş oluşturduklarını kabul ediyordu (*Komünizmin çocukluk hastalığı* [...], mayıs-haziran 1920.)

Bunların dışında, dinsel esaslara dayanarak örgütlenen sendikaları belirtmek gerekir. Bu şekilde örgütlenen Avrupa'daki tüm katolik sendikalar, yüzyılın başından bu yana, Kilise'nin sosyal öğretisini uygulamaya geçirmek amacıyla ortaya çıktılar.

ABD'de etnik azınlıkların bir baskı grubu oluşturmaya başlamalarıyla sendikaların gitgide daha çok zenci, meksikalı ve porto rikolu üyeler aldıkları görülüyor.

Nihayet, tek partili rejimlerde iktidara yardımcı olan, merkezileşmiş ve devlet aygıtıyla kaynaşmış kuruluşların, işçi sendikacılığı geleneği içinde sözünün edilip edilemeyeceği sorulabilir. 1980 ağustosundan bu yana, Polonya'daki "Dayanışma" sendikası Doğu bloku ülkeleri içinde gerçekten bağımsız sendikaların ortaya çıkabilme sorununu gündeme getirmektedir.

• *Türkiye*'de, işçilerle ilgili kuruluşların kökeni loncalar döneminde "Orta sandığı" ya da "Teavün sandığı" adlarıyla kurulan bazı yardım sandıklarına kadar uzanır. Ancak, bunlar bir işçi örgütü olmaktan çok uzaktır. 1871'de kurulan Ameleperver cemiyeti, bazı araştırmacılara göre, ilk işçi örgütü olarak kabul edilmekteyse de, bu kuruluş da Batı'dan etkilenen aydınların işçilere yardım etmek amacıyla kurdukları bir yardım sandığı olmaktan öteye geçemedi. Sanayileşme sürecine geç giren bir ülke olan Türkiye'de, XIX. yy.'ın sonunda tek önemli işçi örgütü, 1894'te kurulan Osmanlı amele cemiyeti oldu. Ne var ki, Abdülhamit'in baskı döneminde Tophane işçilerince gizli olarak çalışmaya başlayan bu örgüt, uzun ömürlü olamadı. 1895'te derneğin yöneticilerinin tutuklanması üzerine dağıldı. Osmanlı devletinde, dernek kurma hakkı İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra tanındı. Bu dönemin göreli özgürlük ortamı içinde işçiler birbiri ardınca grevler yapmaya başladılar. Özellikle 1908 yılının eylül ve ağustos aylarında yoğunlaşan bu grevlerin çeşitli baskı yollarıyla engellenmek istenmesi, işçi örgütlenmesine önemli kısıtlamalar getiren Tatil-i eşgal kanunu'nun çıkarılması (1909), çeşitli işçi örgütlerinin kurulmasını önleyemedi. Bu dönemde, 1895'te kapatılan Osmanlı amele cemiyeti'nin kurucularından bir bölümü, 1908'de, Osmanlı terakki-i sanayi cemiyeti'ni kurarken; çeşitli işçi kesimlerince de Mürettibin-i osmaniye cemiyeti, Dersaadet tramvay işçileri cemiyeti, Şark şimendiferleri müstahdemin teavün cemiyeti vb. birçok işçi örgütü daha kuruldu. 1910 yılı ortalarında, başta İstanbul ve Selanik olmak üzere İzmir, Zonguldak, Kavala ve Drama gibi büyük kentlerde demiryolu, tütün, maden ve yükleme işçileri; marangozlar, fırıncılar, terziler, matbaa işçileri, kunduracılar, pamuk ipliği büküm cüleri vb. çeşitli kuruluşlarda örgütlenmişler, Selanik'te Sosyalist işçi federasyonu'nu (Selanik Sosyalist amele heyet-i müttehidesi) oluşturmuşlardı. Ancak, önce Birinci Dünya savaşı'nın çıkması, ardından başlayan Kurtuluş savaşı işçi eylemlerinin gerilemesine, örgütlerin dağılmasına neden oldu. Kurtuluş savaşı sırasında ancak iki işçi örgütü vardı: Türkiye İşçi derneği (1913-1922), Beynelmilel işçiler ittihadı (1920-1923). Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye İşçi derneği'nin öncülüğüyle Türkiye Dernek birlikleri ittihadı kuruldu, ancak başarılı olamadı. Bunu İzmir İktisat kongresi öncesinde Milli türk ticaret birliği'nin desteğiyle İstanbul Umum amele birliği'nin kuruluşu (1923) izledi. Birlik, kongreye işçilerin temsilcisi olarak katıldı. Bu kongrede, işçilere dernek (sendika) kurma hakkı tanındı, Tatil-i eşgal kanunu'nun işçiler yararına yeniden gözden geçirilmesi ve amele yerine işçi sözcüğünün kullanılması kararı alındı. İstanbul Umum amele birliği daha sonra Türkiye Amele birliği olduysa da, 1924'te feshedildi. Bunun üzerine İstanbul'da çeşitli derneklerin bir araya gelmesiyle Amele teali cemiyeti kuruldu. Özellikle iş yasası tasarıları konusunda işçilerin görüşlerinin saptanmasında etkinliği olan cemiyet, 1925'te Şeyh Sait ayaklanması üzerine çıkartılan Takrir-i sükûn kanunu'na karşın varlığını bir süre koruyabildi; ancak 1928'de hükümetçe kapatıldı. Bu dönemde, ayrıca, İşçi tesanüt ve teavün cemiyeti, Silahtarağa elektrik fabrikası işçileri cemiyeti, İstanbul Umum deniz ve madenkömürü tahmil ve tahliye işçileri cemiyeti vb. örgütler de varlıklarını koruyamadılar. Takrir-i sükûn kanunu ile tüm grevler yasaklandı, 1933'te Ceza kanunu grev yapanlara uygulanan cezaları ağırlaştıracak yönde değiştirildi, 1936'da çıkartılan İş kanunu ile sendika özgürlüğü konusunda önemli kısıtlamalar getirildi. Daha sonra, 3512 sayılı Cemiyetler kanunu'nda değişiklik yapılarak "sınıf esasına dayalı dernek kurma yasağı" getirildi. Böylece, Türkiye'de İkinci Dünya savaşı sonuna kadar işçilerin sendikalarda örgütlenmesi olanaksız hale geldi.

Türkiye, 1945'te Birleşmiş milletler'e dolayısıyla da Uluslararası çalışma örgütü'ne (İLO) üye olunca, bazı yasaların kaldırılması ya da değiştirilmesi zorunlu oldu. İlk olarak, 1946'da çıkartılan 4919 sayılı yasayla Cemiyetler kanunu'nda yer alan sınıf esasına dayalı dernek kurma yasağı kaldırıldı. Bu yasağın kaldırılmasının hemen ardından çok sayıda işçi sendikasının yanında Türkiye İşçiler derneği, İstanbul İşçi sendikaları birliği, Türkiye Deniz işçileri sendikaları birliği gibi dernek ve birlikler kuruldu. Bu dönemde, kurulan sendikaların sayısı altı ay gibi çok kısa bir süre içinde yüze ulaştı. Bu gelişmeler, hükümetin 17 aralık 1946'da sıkıyönetim kararıyla içlerinde İstanbul İşçi sendikaları birliği'nin de bulunduğu birçok sendikayı siyaset yaptıkları gerekçesiyle kapatmasına yol açtı. 1947'de "İşçi ve işverenler sendikası ve sendika birlikleri hakkında kanun" adıyla Türkiye'de ilk sendikalar yasası çıkarıldı. Bu yasada grev, toplu sözleşme hakları yer almıyor, ayrıca sendikaların siyasetle uğraşmaları da yasaklanıyordu. Bu sendikacılık anlayışı, türk çalışma yaşamına " 1947 sendikacılığı" adıyla geçti. Sendikalar yasası, özellikle grev hakkı konusunda önemli tartışmalara yol açtı. Dönemin muhalefet partisinin (DP) programında grev hakkına yer vermesi, işçilerin desteğini sağlamasında etkin bir rol oynadı. 1948'de, iktidarın (CHP) görüşlerini benimseyen İstanbul İşçi sendikaları birliği'nin kurulması üzerine grev hakkı yanlısı bir grup tekstil işçisi, önce Hür mensucat sanayii işçileri sendikası'nı, ardından da Hür işçi sendikaları birliği'ni kurdular. Ancak, 1950'de seçimleri kazanarak iktidara gelen DP hükümeti, programında yer alan grev hakkının tanınmasına daha sonra karşı çıktı. 1950 sonrasında işçi örgütlenmesi açısından en önemli olay, kuşkusuz, 1947'den beri sendikacılığın konfederasyon düzeyinde örgütlenmesi düşüncesini gerçekleştiren Türk-İş'in (Türkiye İşçi sendikaları konfederasyonu) kuruluşu oldu (1952).

27 Mayıs 1960 hareketiyle, sendikacılık açısından çağdaş ve yeni bir dönem başladı. 1961 Anayasası'yla sağlanan temel hak ve özgürlükler arasında tüm çalışanlar için sendika özgürlüğü (m. 46), işçilere toplu pazarlık ve grev hakkı (m. 47) tanındı. Ancak Anayasa'da grev hakkının kabul edilmesine karşın, İş kanunu'nda grev yasağı sürüyordu (m. 72). İşçiler yeni bir yasa çıkartılması için çeşitli girişimlerde bulundular. Bu arada işverenler de örgütlenerek Türkiye İşveren sendikaları konfederasyonu'nu (TİSK) kurdular (1962). Bir yıl sonra 274 sayılı "Sendikalar kanunu" ile 275 sayılı "Toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt kanunu" 24 temmuz 1963'te *Resmi gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Türk-İş, 24 temmuz gününü işçi bayramı olarak ilan etti. 274 sayılı yasa, sendikaların baskı grubu olarak etkinlikte bulunabilecekleri ilkesini kabul ediyor, yalnızca siyasi partilerle organik bağ kurmasını yasaklıyordu (m. 16). Kamu çalışanlarına ise sendika kurma hakkı vermekle birlikte, grev ve toplu sözleşme yapma haklarını tanımıyordu. Bu son madde, türk çalışma yaşamında memur ve işçi tanımı konusunda yıllar süren tartışmalara yol açtı.

1966'da toplanan Türk-İş VI. Genel kurulu için hazırlanan raporda Türkiye'de sendikacılığa en uygun politikanın "partilerüstü politika" olduğu açıklandı. Bu görüşe karşı çıkan bazı Türk-İş üyesi ve bağımsız sendika yöneticileri Türkiye Devrimci işçi sendikaları konfederasyonu'nu (DİSK) kurdular. DİSK, Türk-İş'in savunduğu 1947 sendikacılık anlayışının tersine "demokratik sınıf ve kitle sendikacılığı anlayışı"nı benimsedi.

Türk-İş içinde 1960'larda başlayan görüş ayrılıkları DİSK'in kuruluşundan sonra da sürdü. DİSK'in kuruluş aşamasında Türk-İş yöneticilerinin sendikal anlayışına karşı çıkarak, kısaca SADA olarak adlandırılan "Sendikalar arası dayanışma anlaşması" yapan bir grup sendikacı, 1970'lerde önce "Dörtler" sonra da "On ikiler" adlarıyla anılan sosyal demokrat muhalefeti oluşturdular. 1970'te, 274 ve 275 sayılı yasaların 1312 sayılı yasa'yla değiştirilerek sendikal örgütlenmeler konusunda bazı kısıtlamalar getirilmesi, 15-16 haziranda İstanbul ve Kocaeli'nde büyük bir işçi yürüyüşü yapılarak protesto edildi. Daha sonra bazı siyasi partilerin Anayasa mahkemesi'ne başvurmaları üzerine 1317 sayılı yasa'nın birçok maddesi iptal edildi.

1963'te, 274 ve 275 sayılı yasaların yürürlüğü girmesiyle hızla gelişen sendikal örgütlenme 12 Mart 1970 ara döneminde grev ve lokavtların büyük ölçüde yasaklanması ve toplu sözleşme düzeninin askıya alınmasıyla duraklama dönemine girdi. 1973 seçimleriyle ara dönemden çıkılınca DİSK hızla gelişmeye başladı. Bu arada sendikal kesimde DİSK ve Türk-İş dışında MİSK ve Hak-İş adlı iki işçi konfederasyonu daha kuruldu. 1980'e gelindiğinde ülkede toplam 743 sendika vardı. 1 ocak ile 12 eylül 1980 arasında 424 işyerinde yapılan grevlere 84 432 işçi katılmıştı. 12 Eylül hareketiyle sendikal etkinlikler durduruldu, DİSK ve MİSK'in yönetimi kayyumlara verildi, DİSK yöneticileri yargılanmak üzere tutuklandı. Daha sonra çıkartılan 2364 sayılı "süresi sona eren toplu iş sözleşmelerinin sosyal zorunluluk hallerinde yeniden yürürlüğe konulması hakkında kanun" ile Yüksek hakem kurulu uygulamasına geçildi. Böylece 1982 Anayasası ve 2821 ve 2822 sayılı yasalarla çalışma yaşamına yeni bir çerçeve getirildi. Bu düzenlemeler sendikaların işlevlerini azaltırken devletin çalışma yaşamına müdahalesini artırdı. Bu arada Hak-İş konfederasyonu'nun bloke edilen mal varlığı serbest bırakıldı. DİSK yöneticileri uzun süre tutuklu olarak yargılandılar ve çeşitli cezalara çarptırıldılar. Ancak Türk Ceza kanunu'nun 141. ve 142. maddeleri kaldırıldıktan sonra, 1991 yılında Askeri Yargıtay tarafından aklandılar.

SENDİKAL sıf. (fr. *syndical*). **1.** Sendikaya, sendikacılığa ilişkin. **—2.** *Sendikal hak*, aynı meslekten kişilere tanınan sendika kurma hakkı; sendikalarla ilgili yasal ve tüzel hakların tümü.

Sendikalar federasyonu *(Dünya)*, ekim 1945'te Paris kongresi'nde ingiliz Trades Union Congress (TUC) ve sovyet sendikalarının girişimiyle, Uluslararası sendikalar federasyonu ve Kızıl sendikalar enternasyonali'nin yerine kurulan, uluslararası sendika örgütü. Merkezi Prag'da olan federasyon, başlangıçta, hıristiyan sendikalarla American Federation of Labor (AFL) dışında, hemen hemen tüm dünya sendikalarını içine alıyordu. Dün-

ya sendikalar federasyonu'na, özellikle komünist sendikacıların savundukları sınıf ve kitle sendikacılığı anlayışı egemendi. Confédération générale du travail (CGT) üyesi Louis Saillant, Dünya sendikalar federasyonu'nun genel sekreteri oldu ve 1969 yılına kadar bu görevde kaldı; 1969'da yerini başka bir CGT'li olan Pierre Gensous aldı. Federasyon, ocak 1949'da Marshall planına karşı çıktı; bu planı destekleyen sendikalar (örneğin, ingiliz TUC) bu sırada federasyondan ayrıldı. 1970'li yıllarda, genellikle komünist sendikacıların yönetimindeki kimi ulusal konfederasyonlar (fransız CGT, italyan Confederazione generale italiana del lavoro [CGIL]), federasyonun içinde çoğunlukta olan sosyalist ülke sendikalarına karşı eleştirel bir tavır içine girdiler; 1978 yılında CGT, federasyon üyeliğini korumakla birlikte Pierre Gensous'yu genel sekreterliğe aday göstermedi. Bu göreve, o zamana kadar başkan olan uruguaylı E. Pastarino seçildi, başkanlığa da macar S. Gáspár geldi. 1982 yılında genel sekreter olan sudanlı İbrahim Zekeriya'nın yerini, 1990 yılında rus Aleksandr Jarikov aldı. 1991 yılında Dünya Sendikalar federasyonu'nun, 142 milyonu eski sovyet cumhuriyetlerinde olmak üzere toplam 190 milyon üyesi vardı.

Scala

Seneca
Rubens'in Anvers'deki evini süsleyen büst

SENDİKALAŞMA a. **1.** Sendikalaşmak eylemi; sendikalı hale getirme. **—2.** *Sendikalaşma oranı,* belirli bir işletme ya da işkolunda sendikalı olarak çalışanların buradaki tüm işçi sayısına oranı.

SENDİKALAŞMAK gçz. f. **1.** Bir iş kolunda sendikalar örgütlemek. **—2.** Çalışanları sendikalara sokmak.

◆ **sendikalaştırmak** ettirg. f. *Bir işyerini sendikalaştırmak,* orada bir sendika örgütü oluşturmak.

SENDİKALAŞTIRMAK → SENDİKALAŞMAK.

SENDİKALI sıf. ve a. Herhangi bir sendikaya bağlı işçi ya da sendikası olan işyeri için kullanılır.

SENDİKALİST a. (fr. *syndicaliste*) → SENDİKACI.

SENDİKALİZM a. (fr. *syndicalisme*) → SENDİKACILIK.

SENDİKASIZ sıf. ve a. Sendikası olmayan bir işyeri, herhangi bir sendikaya üye olmamış bir işçi için kullanılır.

SEN DOKİ, seramiköncesi anlamına gelen ve seramiğin ortaya çıkmasından önceki tarihöncesi japon kültürlerini belirten japonca terim (Bu döneme ilişkin araştırmalar 1949'da başlamıştır, ancak İ.Ö. 32000 ile 10000 yılları arasına kronolojik olarak tarihlendirilen 133'ü aşkın buluntu yeri bilinir).

SENDROM a. (fr. *syndrome;* yun. *syndrome,* yarışma'dan). Tıp. **1.** Belirli patolojik bir durumla ilgili olan, hepsi birlikte göz önüne alındığında teşhis koymaya yarayan belirtilerin tümü. **—2.** *Biyolojik sendrom,* patolojik bir durumu belirgin hale getiren biyokimyasal, fiziksel, serolojik ve bakteriyolojik değişikliklerin tümü. ‖ *Klinik sendrom,* patolojik bir durumda rastlanan klinik belirtilerin tümü. ‖ *Kötücül sendrom,* savunma mekanizmalarında bir gevşemeye neden olan mikrobun özellikle aşırı etkinliğine bağlı olarak, bulaşıcı bir hastalıkta ortaya çıkan çok ağır belirti.
—Nörol. *Kol sinir ağının üst kökü sendromu,* DUCHENNE-ERB TİPİ FELÇ ya da SENDROM'un eşanlamlısı.
—Psik. *Dış etken sendromu* → ETKİ* SENDROMU.

Larousse

Alois Senefelder
Nicolas Henri Jacob'un bir resminden yola çıkılarak yapılan bir taşbaskı çalışmasından ayrıntı
Bibliothèque nationale Paris

Sendzimir hadde tezgâhı, amerikalı mühendis *Sendzimir*'in sac, şerit ve levha gibi düz ürünlerin sürekli üretimi için geliştirdiği özel hadde tezgâhı.

Sendzimir yöntemi, çelik sac ve şeritleri sürekli galvanizleme* yöntemi; bu yöntem, yağ gidermenin ardından çelik sac ya da şeritleri çinko banyosundan geçirmeden hemen önce bu parçaların yüzeyin hazırlamasını sağlayan bir ısıl işleme dayanır. İşlem sırasında ayrıca soğuk haddeleme yağlarını gideren bir ısıtma uygulanır; bunu indirgen bir atmosferde (sentetik amonyağın krakinginden elde edilen hidrojen) sıcaklığın hızla yükseltilmesi (aranan özelliklere göre kristalleştirme [723 °C] ya da normalleştirme [900 °C] sıcaklıklarının üzerine çıkarma) izler; daha sonra 500 °C'ta bir soğutma uygulanır.

SENE a. (ar. *sene*). Yıl: *Bu sene çok yağış oldu. Geçen sene, gelecek sene. Senede bir kere toplanırız. Üç senedir İstanbul'da yaşıyorum. 1453 senesi.*
—Esk. *Sene-be-sene,* yıllar yılı, yıllar geçtikçe. ‖ *Sene-i devriye* → SENEİDEVRİYE. ‖ *Re' s-i sene,* yılbaşı.
—Esk. takvim. *Sene-i efrenciye, sene-i miladiye,* miladi yıl. ‖ *Sene-i hicriye,* hicri yıl. ‖ *Sene-i hicriye-i şemsiye,* 23 eylül 622 tarihinden başlayan ve güneş yılı hesabına dayanan takvim. ‖ *Sene-i kameriye,* kameri yıl. ‖ *Sene-i kebise,* artıkyıl. ‖ *Sene-i rumiye,* rumi yıl. ‖ *Sene-i şemsiye,* güneş yılı.
—Gökbil. YIL'ın eşanlamlısı.

Senear-Usher sendromu (amerikalı Francis Eugene *Senear* [1889-1958] ve kanadalı Barney *Usher* [doğ. 1899] adlı dermatologların adından). Der. hast. Yavaş gelişen sebore tipinde pemfigus çeşidi.

SENECA, ABD'de (Illinois) yer, Chicago'nun G.-B.'sında; 2 000 nüf. Nükleer santral.

SENECA (Lucius Annaeus), **Baba Seneca** ya da **Hatip** denir, latin yazar (Córdoba İ.Ö. 60'a doğr. - Roma İ.S. 39 dol.) İ.Ö. 43'te Roma'ya geldi ve söz sanatı öğrenimi gördü. Doğum yeri Córdoba'ya yaptığı birkaç yolculuk dışında, ömrünün sonuna kadar Roma'da yaşadı. Söz sanatına ilişkin 10 kitaplık yapıtını *(Controversiae et suasoriae)* oğulları Annaeus Novatus'a ve filozof Seneca ile şair Lucanus'un babası Mela'ya adadı; bu kitaplar, söz sanatı okullarında işlenen konuları içermektedir. Düşsel söylevlerin çeşitli bölümlerini düzenleme, kalıp ve kanıtları kullanma sanatlarıyla ilgili olarak verdiği kurallar, hıristiyanlık dönemi başında sözbilimcilerin eğitimi hakkında ilginç bir tanıklık oluşturur.

SENECA (Lucius Annaeus), **Filozof Seneca** denir, latin filozof (Córdoba İ.Ö. 2'ye doğru-İ.S. 65). Öncekinin oğlu. Çok genç yaşta Roma'ya gitti; orada stoacı Attalus ile pythagorasçı Sotion'un derslerini izledi ve Sotion'un çileci yaşam tarzını benimsedi. Kendini zorladığı mahrumiyetler yüzünden sağlığı bozulunca, babasının isteği üzerine, benimsediği yoldan vazgeçti. Mısır'a bir yolculuğun ardından, Caligula döneminde siyasete yöneldi, fakat bir süre questorluk yaptıktan sonra siyaseti bırakarak kendini edebiyata verdi ve kısa sürede Roma'da büyük bir üne kavuştu. Claudius döneminde, Messalina tarafından Caligula'nın kız kardeşlerinden birinin âşığı olmakla suçlanarak, Korsika'ya sürgün edildi ve sekiz yıl (41-48) orada yaşadı. Messalina'nın ölümünden sonra Roma'ya çağrıldı ve Claudius'un yeni karısı Agrippina'nın sayesinde Neron'un öğretmenliğine getirildi. Neron'un tahta çıkışını izleyen ilk yıllarda Seneca, danışman olarak çalıştı. Ancak itibarının azaldığını ve imparatorun ihtiraslarını dizginleyemeyeceğini görünce, 62'de görevinden çekildi ve ömrünün son yıllarında ahlak üzerine düşüncelerini içeren birçok yapıt yazdı. 65'te, Pison suikastına katılmakla suçlanınca, Neron'un emriyle bilek damarlarını keserek intihar etti.

Seneca'nın yapıtlarından ancak bir bölümü bize kadar ulaşmıştır; bu yapıtların çeşitliliği ve çokluğu, filozofun düşünsel canlılığını olduğu kadar, kolay yazarlığını ve çelişkilerini de yansıtır; hırslı bir kişi olmasına ve lüks içinde yaşamasına rağmen, Seneca, çileciliğin ve dünya nimetlerine sırt çevirmenin savunusunu inandırıcı bir biçimde yapmayı başarmıştır. Mesleğinin ilk döneminde kaleme aldığı *Consolationes*'in (Avunmalar) dışında, yanlış olarak diyalog diye adlandırılan ve ahlaki konularda yol göstermeyi amaçlayan pek çok felsefi incelemesi vardır (*De Providentia* [Tanrı üstüne], *De Tranquieltate* animi* [Ruhun dinginliği üstüne], *De clementia** [Acıma üstüne], *De beneficiis** [İyilikler üstüne]). Bununla birlikte, Seneca'nın başyapıtı, *Epistulae* morales ad Lucilium*'dur (Lucilius'a ahlaki mektuplar); Seneca bu yapıtında yenilenmiş ve kendi deneyimleriyle zenginleştirilmiş bir stoacılık olan bilgelik anlayışının özünü açıklar. Seneca, 7 kitaptan oluşan *Quaestiones naturales* (Doğa incelemeleri) adlı bilimsel incelemesinden ve bir siyasal hiciv olan *Apocolocynthosis**'den (Balkabağına dönüşme) başka trajediler de kaleme aldı; bunlardan 9'u günümüze ulaşmıştır (*Troades, Medea*, Phaedra, Œdipus* vb.). Buna karşılık, birçok felsefi incelemesi, söylevleri ve şiirleri kaybolmuştur.

Seneca, ahlak üstüne düşüncelerinin belli başlı temalarını stoacılıktan alır; bununla birlikte, başka felsefi sistemlerden de karşısındakini ikna edeceğine inandığı fikirleri almaktan çekinmez. Gerçi Romalılar onun aşırı cilalı üslubunu, kompozisyon kusurlarını eleştiriyorlardı, ama Seneca'nın felsefi incelemelerindeki kimi kez özentili ve abartılı "barok" nesri, genellikle, onun huzursuz ve mistik yaradılışının çeşitli yönlerini yansıtan felsefi kanıtlarını başarıyla dile getirir.
—İkonogr. Napoli müzesi'nde bulunan ve eskiden Seneca'ya ait olarak bilinen bronz büst (İ.Ö. III. ya da II. yy.), muhtemelen kinik bir filozofun ya da yunanlı bir şairin büstüdür. Buna karşılık, III. yy.'a ait bir kopya olan, Berlin müzesi'ndeki çift başlı hermesin Seneca'yı canlandırıyor olması daha olasıdır (ikinci baş Sokrates'indir). Seneca'nın ölümü de, L. Giordano, Rubens (Münih), C. Vignon (Louvre), Delacroix (Palais-Bourbon kütüphanesi) gibi ressamlara esin kaynağı olmuştur.

SENECALAR, eskiden İroquoilar Birliği'ne bağlı Kuzey Amerika Kızılderilileri.

SENEDAT çoğl. a. (ar. *sened*'in çoğl. *senedat*). *Esk.* Senetler.

Senedi İttifak, Osmanlı İmparatorluğu'nda Mahmut II döneminde, merkezi hükümetle Anadolu ve Rumeli âyanları arasında yapılan sözleşme (7 ekim 1808). Mahmut II'nin tahta çıkarılmasıyla sadrazamlığa atanan Alemdar Mustafa Paşa ve onu destekleyen "Rusçuk* yâranı", merkezdeki siyasal gücü ele geçirdiler. Ancak imparatorluğun taşrası, "âyan", "vücuh", "hanedan" adlarıyla anılan derebeyler tarafından paylaşılmış durumdaydı. Alemdar ve Rusçuk yâranı merkezi otoriteyi taşraya yaymak ve yenilik programını uygulamaya koyabilmek için merkez ile taşra arasında bir uzlaşma aramak gereksinimini duydular. Kendisi de eski bir âyan olan Alemdar'ın çağrısı üzerine İstanbul'a gelen âyanlarla, merkezi yönetimin temsilcileri (devlet ileri gelenleri, valiler, ulema) Kâğıthane köşkü'nde bir toplantı (Meşveret-i amme) yaptılar. Toplantıya katılan âyan sayısı kesin olarak bilinememektedir. Asım, Şanizade ve Cevdet tarihlerinde, yedi âyanın adı geçer. Ancak bunların sayısı yediden fazla olmalıdır. Âyan her ihtimale karşı beraberlerinde küçük birer ordu getirmeyi de ihmal etmemişti.

Yapılan görüşmelerde varılan sonuçlar "Senedi ittifak" adı verilen sözleşme ile saptandı ve imzalanıp mühürlendi. Senedi ittifak, sözleşmeyi gerektiren durumun kısaca açıklandığı bir başlangıç, yedi "şart"tan oluşan asıl metin ve bir ekten oluşuyordu. Senedi ittifak'taki şartların özü, âyanın merkeze sadakat sözü, mer-

kezin de âyana güvence vermesiydi. Senedin sonundaki eke göre de her yeni sadrazam ve şeyhülislam senedi imzalamak ve uygulamakla yükümlü olacaktı.

Senette merkez bürokrasisini temsil eden 21 imzaya karşılık âyanı temsil eden 4 imza (Çapanoğlu Süleyman, Serezli İsmail, Çirmen mutasarrıfı Mustafa, Karaosmanoğlu Hacı Ömer) bulunuyordu. Âyanların bir bölümü toplantı sürerken, bağımsızlıklarının sınırlanacağı endişesiyle memleketlerine dönmüşlerdi. Öte yandan padişah da hanedanların haklarını babadan oğula geçecek biçimde tanıyan bu senedi, saltanat haklarına bir tecavüz olarak değerlendirmiş ve isteksizce onaylamıştı.

Senedi ittifak, imzalanmasından kısa bir süre sonra, bir yeniçeri ayaklanması (Alemdar* vakası) sonucu Alemdar Mustafa Paşa'nın ölümü ve Rusçuk yâranı'nın tasfiyesiyle unutuldu ve hükümsüz kaldı. Mahmut II, âyanı birer birer ortadan kaldırarak ya da etkisizleştirerek merkezi yönetimi güçlendirmeyi başardı.

Senedi ittifak, hukukçular ve tarihçiler tarafından çeşitli biçimlerde değerlendirilmiştir. Bazılarına göre Senedi ittifak, saltanat haklarına kendi dışından bir sınırlama getirmesi nedeniyle anayasalı monarşiye gidişte ilk adım olarak değerlendirilir. Bazılarına göre ise, derebeylerin zorba yönetimini meşrulaştıran bir utanç belgesidir. (→ Kayn.)

■ **SENEFELDER** (Alois), çek mucit (Prag 1771 - Münih 1834). Kendi metinlerini basmanın yollarını arayan bir tiyatro yazarıydı, taşbaskıyı icat etti. Önceleri gravüre yakın olan bu yöntem, 1799'da özgün tekniğine kavuştu. *A complete course of Lithography* (Tüm yönleriyle taşbaskı) [1818] adlı yapıtı yazdı.

SENEGAL, Batı Afrika'da ırmak; 1 700 km. Atlas okyanusu'na dökülür; İki ana kolu, Gine'den gelir: Futa-Calon'da doğan Bafing; Bure'nin B.'sında, Saréani gölcüğünden doğan Bakoy. Bu iki ırmağın Bafoulabé'de birleşmesiyle, G.-D.'dan K.-B.'ya doğru, oldukça derine gömülmüş bir vadide akan Senegal oluşur; kayalık mahmuzlar yer yer Senegal'in yatağını tıkayarak Gouina ile Félou çavlanlarını ve çağlayanlarını meydana getirir. Sol kıyıdan başlıca doğu kolu olan Falémé, Kayes ile Bakel'in aşağısında sol kıyıdan Senegal'e kavuşur. Bakel'in aşağısında Senegal, ovada, D.'dan B.'ya doğru akar. Daha da aşağıda ırmak, önce bir iç delta oluşturur, sonra kumlu kıyı şeridiyle karşılaşınca hemen hemen kıyıya paralel (K.'den G.'ye doğru) akmaya başlar. Aşılması güç ve tehlikeli bir ağız oluşturarak Saint-Louis'nin aşağısında denize dökülür (ağzı, akıntıların etkisiyle sık sık yer değiştiren bir setle tıkalıdır). Düz dipli mavnalar Podor'a ve sular yüksek olduğunda Matam ve Kayes'e kadar ulaşırlar. Suyun yıllık yükselmesi çok düzenlidir; haziran-ocak arasında gerçekleşen su yükselme sırasında suyun yüksekliği, Kayes'te 8-12 m arasında değişir.

■ **SENEGAL,** Batı Afrika'da devlet, Atlas okyanusu kıyısında; 197 000 km^2; 7 517 000 nüf. (1991). Başkenti *Dakar*. Resmi dili *fransızca*.

COĞRAFYA
doğal çevre

Ülkenin tamamı düz ve az yüksektir. Yalnız Doğu Senegal Futa-Calon (en yüksek noktası 581 m) dağ kollarını oluşturan kumtaşlı platolarla ve doleritli ve granitli küçükdağ kütlelerle engebelidir. Buralarda, İkinci ve Üçüncü Zaman'da oluşmuş killi kumtaşlı geniş bir plato (kuzey-batı'sı eski ve sabit kumullarla, bazı kesimleriyse demirli kabuklarla örtülüdür) uzanır. Kuzeyde Senegal vadisi, orta kesimlerde ölü vadiler (Ferlo), güneyde Gambiya ve Casamance vadileri bu platoyu parçalar. Alçak ve kumlu kıyı, Cap Vert yarımadasını oluşturan tortul ve volkanik engebelerle kesilir.

İklimin tekdüzeliği, engebeler nedeniyle bozulur. İç kesimde sürekli yüksek olan sıcaklıklar kıyı kesimlerinde biraz azalır. Muson rüzgârlarının getirdiği yağışlar, güneyden kuzeye doğru giderek azalır: Ziguinchor yılda 1 550 mm yağış alırken bu miktar Podor'da 330 mm'dir; yağışlı mevsim güneyde 7 ay (nisan-ekim), kuzeyde 3 aydır (temmuz-eylül). Yağmurlar çok düzensizdir; sözgelimi Senegal 70'li yıllarda büyük kuraklık çekmiştir. Irmaklar tropikal rejimlidir: yağmur mevsiminin ardından sular yükselir, kurak mevsimlerdeyse sular azalır.

Bitki örtüsü ve fauna yağış dağılımının etkisindedir. Güney-batı'daki Aşağı Casamance'ta yağ palmiyelerinin yayıldığı büyük ormanlar uzanır. Güney-doğu ve orta kesimler Sudan bölgesi özelliklerini taşır: fillerin, su aygırlarının, antilopların, aslanların ve sırtlanların barındıkları, kapok ağaçlarının, baobabların yükseldiği, geniş, ağaçlı savanlar. Bütün kuzey kesimiyse yer yer buğdaygillerin ve akasya ağaçlarının bulunduğu, ceylan ve çakalların yaşadıkları bir bozkırla kaplıdır; kuşlar (birçoğu göçmen 230 tür) ve maymunlar ülkenin her yanına yayılır.

nüfus

Senegal'de yirmi kadar etnik grup vardır, bu grupların en etkin olanları kuzey-batıda ve kentlerde yaşayan Uolofların (% 43,7), orta kesimlerin batısında yaşayan Sererler (% 14,8), Cap Vert'de yaşayan Lebular, Senegal vadisinde yaşayan Tukulorlar, Aşağı Casamance'ta yaşayan Diolalar ve bütün iç kesimlerde dağınık olarak yaşayan Pöller. Senegalliler'in % 84'ü müslüman % 16'sı hıristiyandır (özellikle katolik); ancak animizm hâlâ geçerlidir. Her etnik grubun kendi dili vardır, ama uolof dili Senegalliler'in çoğunluğunca anlaşılır ve konuşulur; fransızca, yönetim ve eğitim dilidir.

Nüfus eşit olmayan bir biçimde dağılmıştır. Ülkenin doğusundaki bölümün üçte ikisinde nüfus yoğunluğu km^2'de 10 kişinin altındadır. Kırsal alanlarda nüfus yoğunluğunun en yüksek olduğu merkezleri Aşağı Casamance, Orta-Batı ya da yerfıstığı havzası ve Senegal vadisidir. Cap Vert yarımadasında nüfus yoğunluğu km^2'de 1 000 kişiyi geçer. Bu durumu başkent Dakar'ın bütün kırsal alan üstündeki çekici etkisi açıklar. Kırsal alanlardan kentlere toplu göç, kentleşme oranının yüksekliğinin göstergesidir (% 39). Ülkenin Dakar dışındaki önemli yerleşim merkezleri şunlardır: Thiès, Kaolack, Saint-Louis, Ziguinchor, Diourbel, Louga ve Tambacounda.

Nüfus artışı yüksektir; gayri safi doğum ve ölüm oranları ‰ 46 ve ‰ 20 olarak değerlendirilmektedir; doğal büyüme hızı % 2,6'dır (bu da 27 yıl içinde nüfusun iki katına çıkacağı anlamına gelir).

ekonomi

Etkin nüfusun % 76'sının uğraşısı olan *tarım* temel kesimdir. Ağır ve hafif (demirli tropikal) topraklar üstünde bütün ülkede yağışa dayalı ekim uygulanır; topraktan alınan verim çok değişkendir. Suların çekilmesine dayalı olarak gerçekleştirilen ekim Senegal vadisine özgüdür, sulu tarımsa Aşağı Casamance, Cap Vert ve Senegal vadisinde yapılır.

Ancak üretim yetersizdir. Yılda yaklaşık 1,4 Mt darı (1989), 100 000 t pirinç elde edilir. Senegal her yıl 200 000 t pirinç ve 100 000 t buğday dışalımı yapmak zorundadır. Sanayi bitkileri, giderek azalmakta olan ve üretim miktarı 500 000 ile 900 000 t arasında oynayan yerfıstığı, pamuk (15 000 - 40 000 t) ve şekerkamışıdır (700 000 t). Günümüzde görülen gelişme, teknik bir ilerlemeyle belirginleşir: koşum hayvanlarıyla yapılan tarım, etkin tarımsal malzeme kullanımı ve ürünlerdeki çeşitlilik (daha verimli darı ve kocadarı çeşitleri, mısır, domates). Hayvancılık Casamance'ta, yerfıstığı havzasında ve Senegal vadisinde yerleşik olarak yaşayan köylüler ve Sahil bozkırlarıyla ırmak arasında yaşayan ya da yaylaya çıkan usta çobanlar olan Pöller tarafından yapılır. Büyük kuraklıktan sonra yeniden oluşturulan toplam hayvan varlığı 1989'da 2,67 milyon sığır, 5 milyon koyun ve keçi, 208 000 at ve 490 000 domuz olarak tahmin edilmektedir.

Deniz balıkçılığı % 80'i küçük esnaf olmak üzere, son derece uygun koşullardan yararlanılarak gerçekleştirilir: kıta sahanlığının genişliği, ekvator karşı akıntısıyla değişimli olarak Kanarya adalarından gelen soğuk akıntıların olması. Başlıca balık türü, ton balığıdır.

Enerji kaynakları kıttır. Kömür yoktur, hidrokarbonlar azdır (kalın yağ elde edilen hidrokarbon yatakları), güneş enerjisi, Senegal ve Gambiya ırmakları üstünde düzenleme projeleriyle özellikle hidro-

SENEGAL

elektrik konusunda ilerisi için umut vermektedir.

Madencilik'te fosfat üretimi gelişmiştir. Senegal fosfat elde edilen ülkeler arasında 10. sıradadır (2 445 000 t): Taïba'da kalsiyumfosfat, Thiès yakınlarında alüminyumfosfat. Kaolack'taki tuzlu bataklıklardan yaklaşık 150 000 t ham tuz elde edilir. Doğu Senegal'de bir demir madeni yatağı vardır (600 Mt rezervlik).

JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

EKONOMİ

Sanayi kesimi, Senegal'den elde edilen hammaddelerin işlendiği sanayilerden (yağcılık, balık konserveciliği, domates salçası fabrikaları, şeker fabrikaları), tekstil sanayisinden (taneleme, haddeleme, basma, konfeksiyon, dokuma, boyama), gübre üretiminden ve dışalıma bağlı sanayilerden oluşmuştur. Besin (bisküvi yapımı, süt fabrikaları, unculuk, biracılık); kimya (boya, plastik, eczacılık ürünleri, petrol rafinerisi), metalürji (kazancılık ya da bakırcılık, gemi onarımı, tarım araçları, otomobil montajı, madensel yapılar).

Sanayi etkinliği finansal ve coğrafi yoğunlaşmayla belirgindir: firmaların % 21'i, toplam iş hacminin % 88'inin ve sanayi yatırımlarının da % 88'inin gerçekleştirildiği yer Cap Vert'dir.

Ülke içi ulaşım her mevsimde kullanılabilen 13 000 km'lik bir ulaşım ağıyla sağlanır, bunun 2 500 km'si asfalt yoldur. Demiryolu ağı (Dakar'dan Saint-Louis ve Bamako'ya kadar 1 000 km) ve ırmak taşımacılığı gerilemekte, ülke içi hava taşımacılığıysa gelişmektedir. Ülkedeki bütün kentlerin Dakar ile havayolu bağlantısı vardır.

Turizm etkinliğinde güneş ve plajların yanı sıra, geleneksel uygarlıkların çekiciliği, doğal parklar ve koruma alanları da önemli rol oynar.

Dış ülkelerle kurulan ticari ilişkilerde büyük bir çeşitlilik göze çarpar: Fransa hem müşteri (dışsatımın % 38,7'si), hem de satıcı (dışalımın % 31'i) olarak ilk sırayı alırken, geriye kalan toplam dışalım ve dışsatım hacmi içinde AT'nin payı artmaktadır. Nijerya ve Gabon'dan petrol; Tayland'dan pirinç sağlanır. Diğer Afrika ülkeleriyle ticaret çok zayıftır. Senegal özellikle yerfıstığı (yağ ve pastalar), fosfat, balık ürünleri (taze ve konserve), dışsatımı yapar. Besin maddeleri, tüketim malları, çeşitli araç-gereçler ve petrol dışalımı yapar. Toplam dışsatımın dışalımı karşılama oranı yaklaşık % 50 düzeyindedir. Bir ölçüde de olsa, bu dış ticaret açığının kapatılması için Senegal ve Gambiya'nın karaborsayı kaldırmaları, her iki ülke topraklarında bulunan Casamance bölgesi sorununa bir çözüm getirmeleri, özellikle de Gambiya ırmağı vadisinin değerlendirilmesini birlikte gerçekleştirmeleri gerekmektedir.

TARİH

Sine-Saloum bölgesine yayılmış olan ve mezar olarak kullanıldığı sanılan megalitler (çoğunlukla daire şeklindedirler) buralarda artık ortadan kalkmış insan topluluklarının yaşadığını gösterir.

Senegal vadisinde kalabalık topluluklar yaşamış ve melezleşmeler meydana gelmiştir. Tekrur krallığı ile Falémé kıyısındaki Namandiru krallığı, büyük bir olasılıkla Gana'nın egemenliği altına girdiler. Sererler'in, Tekrur'a yerleşen Pöller'in müslümanlığı kabul ettikleri sırada bugünkü yerlerine geçtikleri sanılıyor. Mali İmparatorluğu zamanında Malinke ilerlemesi, halk-

ların birbirine karışmasına yol açmıştır.

Dyolof krallığı'nın, XIV. yy. başında Ndiadian Ndiaye tarafından kurulduğu sanılıyor. Bu krallık 1549'da parçalanmış olabilir (Cayor, ayrılmış ve buranın kralı Amari Fall, Baol'u ele geçirmişti). Pöl ve manding asıllı Koli Tenguela destanının, XV. yy. sonunda ortaya konduğu ileri sürülebilir. Masina ya da Kingui'den gelen Tenguela, kuvvet kullanarak Senegal vadisine yerleşti. Ölümünden (1535-1540'a doğr.) sonra, yayılma XVIII. yy.'a kadar sürdü. Çekişmeler sonucunda kovulan nyanthio kral ailesine bağlı Guelovarlar, XIV. yy.'da Sine'yi, XV. yy. sonunda da Saloum'u ele geçirdiler. Mağribliler'in, Futa ve Valo (Senegal'in aşağı vadisi) üzerindeki baskısı güçlenmeye başladı.

Portekiz'in hizmetindeki venedikli Ca' da Mösto, Cap Vert'e 1456 ya da 1460'ta ulaştı. 1617'de Hollandalılar Senegal'e ayak bastılar ve Gorée'de iki kale inşa ettiler. Bu arada İngilizler ve Fransızlar da Senegal ırmağı ağzını taradılar. Fransızlar, 1677'de, İngilizler'in 1815'e kadar ellerine geçirmek istedikleri Gorée'yi aldılar. Senegal halicinde ticari amaçlı ilk fransız yerleşmesi 1639'da, Ndar (daha sonraki Saint-Louis) ise, 1659'da kuruldu. Ama zamk ticaretinin büyük bölümü hâlâ Portendick üzerinden yapılıyordu. O kadar önemli olmayan köle ticareti gibi bu ticaret de, imtiyazlı şirketlerin elindeydi. Hindistan şirketi'nin, Senegal'de, André Brüe ve Pierre David gibi nitelikli temsilcileri vardı. André Brüe, Senegal ve Falémé kıyısında kaleler yaptı, ama Gambiya vadisine sağlam bir şekilde yerleşemedi. David onun izinden gitti, ama İngiltere'yle rekabet Gorée ve Saint-Louis'nin 1758'de bu ülke tarafından alınması şeklinde kendini gösterdi. 1783'te imzalanan Versailles antlaşması bu kentlerle birlikte Albreda kentinin de Fransa'ya geri dönmesini sağladı. Fransız devrimi ve çatışmaların yeniden başlaması, sözkonusu kentlerin tekrar kaybedilmesine yol açtı (Gorée 1800'de, Saint-Louis 1809'da).

Irmağın aşağı kesiminde Mağribliler'in etkisi giderek arttı. Torodo Abdülkadir, Futa'da eski Denianke hanedanını devirdi ve yerine bir tukulor konfederasyonu kurdu (1776). Bu arada zenci krallıklar, iç kavgalar yüzünden parçalandı.

Viyana antlaşması'yla (1816), "Senegal ve Senegal'e bağlı yerler" Fransa'ya geri verilirken köle ticareti de yasaklandı. Irmağın vadisini değerlendirmeyi amaçlayan vali Schmaltz'ın (1816) ve daha sonra Roger'nin (1821) çabaları başarısızlığa uğradı. 27 yılda birbirini izleyen 23 vali "vergi"nin ödenmesine ve saint-louisli köle tüccarlarıyla ticarethanelerin çatıştığı geleneksel köle ticaretine göz kulak olmaktan başka bir şey yapamadılar. Yerfıstığı, zamkın yerini almaya başladı; Gorée geriledi.

Vali Bouet-Willaumez'in icraatı, sömürgeyi sarstı (1842-1844). Protet (1850-1854) Podor'u kalkındırdı ve Tukulorlar'ı yendi (1854). Gorée yeniden canlandı ve güneye yöneldi. General Faidherbe'in gelişi (1854), yayılma politikasına hız kazandırdı. Kuzeyde Mağribliler'e karşı mücadele, Valo'nun işgaline ve nüfuz alanının gelişmesine (Ngoye, 1858; Toro, 1859-60) yol açtı, aynı zamanda Medine karakolunun kurulması ırmağın yukarı kesiminin kapatılmasını sağladı (1859'da Elhac Ömer'in, daha sonra Nijer üzerine yürüme politikasına yol açan başarısızlığı). Kıyı, Senegal' den Saloum'a kadar boyunduruk altına alındı ve birleştirildi, 1857'de Dakar kuruldu, Casamance az ya da çok denetlendi. Cayor, ancak 1865'te boyun eğdi ve 1870'te Lat Dior'a geri verildi ve 1885'te kesin olarak ilhak edildi; Futa 1891'de, Baol 1894'te ve Dyolof 1895'te Senegal topraklarına katıldı. Kral Sine, 1877'de fransız himayesini istedi. On yıl sonra tüm güney bölgesinde otorite kurulmuştu; sadece Casamance, XX. yy. başına kadar bunun dışında kaldı. Demiryolu ve telgraf, Senegal'in birleşmesini kolaylaştırdı; kuzeyden güneye doğru gelişen yerfıstığı tarımı da bu gelişmelerden yararlandı.

1895'te, merkezi Dakar olarak belirlenen Fransız Batı Afrikası genel valiliği kuruldu. Bu valilik doğrudan Senegal'i yönetti. Senegal valiliği, 1902'de kuruldu ama Senegal, öbür sömürgeler içindeki ayrıcalıklı yerini korudu, 1872'de Saint-Louis, Dakar ve Gorée, 1880'de Rufisque'e kendi içinde tam yetkili komün statüsü verildi ve kendi sakinlerine fransız yurttaşlığı verme hakkı tanındı. 1904'ten itibaren karma komünler kuruldu. Genel konsey (1879), küçümsenmeyecek bir rol oynadı; Senegal Millet meclisi'nde temsil edildi. Katoliklik ancak Serer ülkesiyle Casamance'ta yayılabildi ve müslümanlık karşısında azınlıkta kaldı.

1945'te iki senegalli milletvekili, Léopold Sédar Senghor ve Amadu Lamine Gueye, Fransız birliği'nin kurulmasına aktif olarak katıldı. 1956 tarihli taslak yasayla ve 1958 referandumundan sonra Senegal aynı yıl Topluluk içinde cumhuriyet oldu. Senghor bir federasyon kurulmasını önerdi; bu federasyona Senegal'den başka sadece Mali katıldı (ocak 1959'dan ağustos 1960'a kadar). 1960'ta ülke bağımsızlığına kavuştu ve Senghor Cumhurbaşkanı seçildi. Senghor'un partisi Senegal İlerici birliği siyasal yaşama egemen oldu; Başbakanlığa parti üyesi olan Mamadu Dia getirildi. Çeşitli partiler yasaklandı ve aralık 1962'de Senghor'la Dia'nın arası açıldı; Dia, birkaç bakanla birlikte ağır bir hapis cezasına çarptırıldı. Mali'yle uzlaşmanın sağlandığı 1963'te bir başkanlık rejimi kuruldu. Öbür partileri içine alan Senegal İlerici birliği 1966'da tek parti oldu. Toplumsal ve ekonomik güçlüklerin yanı sıra Senghor'u Fransa'nın peşinden gitmekle eleştiren öğrencilerin giriştiği eylemlerin (1969'da üniversite kapatıldı) yol açtığı karışıklıklar yer yer patlak verdi.

1970'te, Devlet başkanınca atanmak ve ona karşı sorumlu olmak üzere Başbakanlık görevi ihdas edildi ve Abdu Diuf'a verildi. Cumhurbaşkanı yetkilerini korudu, ama Meclis bir gensoru önergesini onaylama yetkisine sahipti. 1973'te yeniden seçilen Senghor, ertesi yıl, aralarında Mamadu Dia'nın da bulunduğu siyasi mahkûmları affetti; 1976'da yeni bir anayasa reformu gerçekleştirdi. Buna göre, Cumhurbaşkanı öldüğü ya da görevini yapamaz durumda olduğu takdirde, Başbakanın, otomatik olarak Cumhurbaşkanı olması öngörülüyordu. Ayrıca Senegal İlerici birliği'nden başka iki partiye daha izin verildi: Abdulaye Vade'nin yönettiği işçi eğilimli Senegal Demokratik partisi ve Machemut Diop'nun yönetimindeki marxçı-leninci Afrika Bağımsızlık partisi. 1978 başkanlık ve milletvekili seçimlerini, Senghor ve Senegal İlerici birliği kazandı. Sağ eğilimli Senegal Cumhuriyetçi hareketi'ne 1978'de izin verilirken çeşitli kuruluşlar üzerindeki yasak kalkmadı. Başkan Senghor, 1 ocak 1981'de istifa edince yerine Abdu Diuf geçti. Nisanda yeni bir anayasa değişikliğiyle çok partililik yasallaştı. Nisan 1983'te Başbakanlık makamının kaldırılması, Başkan Abdu Diuf'un iktidarını güçlendirdi.

Ekim-kasım 1980'de bir senegal birliği, hükümetin, Libya kaynaklı olduğu ileri sürülen bir isyan girişimini bastırmasına yardım etmek için Gambiya'ya gönderildi. Temmuz 1981 sonunda Banjul'da başlatılan bir darbe denemesi üzerine yeniden müdahale eden senegal ordusu, bir hafta içinde duruma hâkim oldu. 17 aralık 1981'de, bir Senegambiya* konfederasyonu kuruldu; böylece iki ülkenin orduları birleştirildi, ekonomik ve parasal bir birlik kuruldu; konfederasyon iki ülkenin politikaları arasında eşgüdümü sağladı. Senegal Cumhurbaşkanı konfederasyonun da başkanı oldu. Dış politikada Senegal, Gine-Bissau'nun bağımsızlığı için verdiği mücadeleler sırasında Portekiz dışında, Fransa ve Batı'yla her zaman iyi ilişkiler içinde oldu. Gine'yle ilişkiler, 1960'larda çok istikrarsızdı; 1973-1978 arasında bütünüyle koptu. Afrika Birliği örgütü içinde Senegal, ılımlı ülkeler grubuna dahildir. Kuraklık ülkeyi büyük ölçüde etkiledi. İMF ile yapılan standby anlaşmalarıyla kredi olanakları sağlandı. Kredi açan yedi Batı ülkesi, üç milyar doları bulan dış borçları uzun vadeye bağlamayı kabul etti (1987). 1988'de yapılan seçimlerde oy kaybeden Sosyalist parti iktidarda kalabildi; Cumhurbaşkanı Abdu Diuf da yeniden seçildi. Senegal-Gambiya konfederasyonu başarılı olmadı ve 1989'da bozuldu. Aynı yıl etnik topluluklar arasında patlak veren çatışmalar yüzünden Senegal ile Moritanya'nın arası açıldı. Yerel seçimlerden sonra 1991' de muhalefet temsilcileri de hükümete alındı. Başkan Abdu Diuf şubat 1993'te yeniden cumhurbaşkanlığına seçildi.

SENEGAL BAĞIRTLAKKUŞU a. Batı ve Kuzey-doğu Afrika'da, Güney-batı Asya'da yaşayan bağırtlakkuşu.

SENEGAL YUYUSU a. Batı Afrika'da yaşayan, gri kafalı, yeşil ve sarı bedenli, kolayca evcilleştirilebilen papağan. (Bil. a. *Poicephalus senegalus;* papağangiller familyası.)

SENEGALİ a. (özel a. *Senegal*'den). Kuşçuların, Afrika kökenli olsun ya da olmasın, *Astrilda* cinsinden bütün küçük ötücükuşlara verdikleri ortak ad. (Dokumacıkuşugiller familyası.)

SENEGALLİ sıf. ve a. Senegal halkından olan.

SENEGAMBİYA, Batı Afrika'da, Senegal ile Gambiya'yı içine alan kesim. Bu iki devlet 1981-1989 arası *Senegambiya konfederasyonu*'nu oluşturdular.

SENEK a. *Halk.* Çam ağacından yapılmış su testisi.

SENELİK sıf. **1.** *Say. sıf.* + *senelik*, belirtilen sayıda seneyi kapsayan etkinlik; seneyle belirtilen süre ya da yaşı, seneyle belirtilmek istenen canlı için kullanılır; yıllık: *İki senelik bir gezi. Bir senelik ömrü kaldı. Yirmi senelik ağaçlar.* **—2.** Bir sene üzerinden hesaplanan ya da her sene yinelenen şey için kullanılır; yıllık: *Senelik kira bedeli. Senelik çalışma çizelgesi. Senelik izin. Senelik toplantı.*

—İkt. tar. *Senelik nema*, eskiden yıllık faize verilen ad.

◆ a. Bir şeyin sene boyunca toplam değeri; yıllık: *Evini seneliği elli milyona kiraladı.*

SENENDEC, İran'da kent, Kürdistan ilinin merkezi; 207 500 nüf. (1986). İran Kürdistanı'nın başlıca merkezi olan Senendec bir tarım pazarıdır.

SENESİOİK sıf. (fr. *sénécioïque;* lat. *senecio, -onis*, kanaryaotu'ndan). Org. kim. *Senesioik asit*, formülü $(CH_3)_2C = CH - CO_2H$ olan metil-3 butenoik ya da dimetilakrilik asidin yaygın adı; pek çok bitkide, özellikle kanaryaotunda bulunur.

SENESTEZİ a. (fr. *cénesthésie;* yun. *koinos*, ortak, ve *aisthesis*, duyu'dan). Nörol. Duyu organlarının yardımı olmadan her insanın kendi vücudunu belli belirsiz duyması.

SENESTOPATİ a. (fr. *cénesthopathie*). Psik. Belli bir organa bağlanan ya da bağlanmayan, nesnel bir organik temelden yoksun ve gerçek olmadığı da bilinen ağrı algısı ya da çoğu kez basit bir rahatsızlık duygusu. (Bu özellik, senestopatiyi psikozlardaki senestezik sanrılardan ayırır. Senestopatiler, nevrozlu hipokondride sık sık görülür ve bir nesnesel libido geri çekilmesini belirtir. Bu durumda, organlara libido aktarımı, özerotizmin yarattığı kabahatlilik ve sadik dürtülerin ön plana çıkması dolayısıyla boğuntuya yol açar.)

SENEŞAL a. (fr. *sénéchal*). Tar. **1.** Kral

sarayında yüksek rütbeli görevli. **—2.** Krallık mahkemesi yargıcı. **—3.** Bir senyörün mahkeme yargıcı. **—4.** *Büyük seneşal*, bir hükümdar ya da prens sarayındaki bir tür kâhya. || *Fransa büyük seneşali*, kral ikametgâhının başkâhyası.

SENEŞALLİK a. **1.** Bir seneşalin yargı alanı. **—2.** Seneşalin başkanı olduğu mahkemenin bulunduğu yer. **—3.** Bu mahkemenin kendisi.

SENET a. (ar. *sened*). **1.** Bir borcu ya da hukuksal bir eylemi saptamak için düzenlenen imzalı belge. (Eşanl. BELGİT.) [Bk. *ansikl.* böl. Huk.] **—2.** Güçlü bir kanıt sayılan söz; güvence: *Çok dürüst bir insandır, sözü senettir.* **—3.** *Senet sepet*, senet yerine geçebilecek benzeri bir belge, sözleşme: *Aramızda senet sepet yok, her şey karşılıklı güvene dayanıyor.* || *Senet veririm*, "bu işin böyle olduğunu ya da olacağını kesinlikle biliyorum, senin de inanmanı isterim" anlamında kullanılır.

—*Esk.* Dayanılacak şey, dayanak.

—Bank. *Senetler cüzdanı hesabı*, banka şubelerinde iskonto edilen ve satın alınan ticari senetlerin, hazine bonolarının, satın alınan hisse senedi ve tahvil faiz kuponlarının vb. izlenmesinde kullanılan ve her zaman aktifte yer alan hesap. (Tahsil olunacak çekler, satın alınmış kuponlar, hazine bonoları, iskonto senetleri, muhabirlerdeki senetler, teminatlı senetler vb. için ayrı ayrı açılan hesaplar, senetler cüzdanı hesabının alt bölümlerini oluşturur.) || *Senetler servisi*, bankalarda senetlerle ilgili işlemleri yapmakla görevli servis. (Bu servisin yaptığı başlıca işler senet iskonto etmek, banka portföyündeki ticari senetleri reeskont etmek, ticari senetler üzerinde borçlu cari hesabı açmak, şube ve muhabirlerle kişilerden gelen senetleri tahsil etmek, ciranta ve aval yoluyla imza vermek ve kabul kredisi açmaktır.) || *Beklemeye alınan senetler*, bir banka tarafından iskonto edilmiş, ama henüz vadesi gelmemiş senetler || *Bir ticari senedin dayanağı*, o senedin belgelendirdiği borcun kaynağı. (Dayanağı olmayan bir senet geçersizdir.)

—Esk. denizc. *Senedi bahri*, eskiden liman reisleri tarafından verilen ve bir ticaret gemisinin kime ait olduğunu gösteren belge.

—Huk. ve Tic. huk. *Adi senet*, ticari ya da resmi niteliği olmayan senet. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Emre yazılı senet*, BONO'nun eşanlamlısı. || *Emtia senetleri* → EMTİA. || *Gelir ortaklığı senedi*, köprü ve baraj gibi tesislerin, mülkiyeti ilgili kamu kuruluşlarına ait olmak koşuluyla, gelirlerine ortak olma hakkı sağlayan, hamiline yazılı senet. (Bu senetlerin geliri, ilgili kurumun gelirinden sağlanır. Senetlerin satışına aracılık yapan bankalar, senetleri paraya çevirmeyi üstlenirler. Türkiye'de bu tür senetlerin ilk uygulanışı Boğaziçi köprüsü ve Keban barajı gelir ortaklığı senetleriyle yapıldı.) || *Hamiline yazılı senet* → HAMİL. || *Hatır senedi* → HATIR. || *Hisse senedi* → HİSSE. || *Kambiyo senedi* ya da *ticari senet*, bono, poliçe ve çek biçimindeki senetlerin ortak adı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Makbuz senedi* → MAKBUZ. || *Nama yazılı senet*, belirli bir kişi adına yazılı olan ve onun emrine kaydını içermeyen, ayrıca yasaca emre yazılı senetlerden sayılmayan senet. (Bir senedin nama yazılı bir senet sayılması için, bir kişinin adına yazılı olması ve "emre" kaydının bulunmaması gerekir. Ama bu senet, yasal olarak emre yazılı senetlerdense, yalnızca emre kaydını içermemesi yeterli değildir; emre olmadığının ya da nama düzenlendiğinin ayrıca belirtilmesi gerekir.) || *Resmi senet*, resmi organlar tarafından düzenlenen ya da onaylanan senet. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İkt. tar. ve İsl. huk. *Sened-i hakani*, tapu senedi. (Osmanlı devletinde, Tanzimat'a kadar taşınmaz mallardan "mülk" olanlar için şer'iye mahkemelerinde kadılar tarafından düzenlenen "hüccet"; vakıf malları için de mütevelliler tarafından hazırlanan belgeler verilirdi. Tanzimat'tan sonra ise sened-i hakani verilmeye başlandı.)

—Muhs. *Ticari senet*, bir alacağı temsil eden, ciro edilmek suretiyle başkasına devredilebilen ve belli bir miktar parayı belli bir tarihte ödeme yükümlülüğünü dile getiren yazılı belge. (Poliçe, emre yazılı senet [bono], varan [rehin senedi] ticari senet kavramına girer. Çek, ayrı bir ticari senet kategorisi oluşturur, çünkü, öteki ticari senetler her şeyden önce bir kredi aracı oldukları halde, çek esas bakımdan bir ödeme aracıdır. Ticaret dilinde, ticari senetlere genellikle "ticari evrak" adı verilir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Huk. Senet, bir kanıtlama aracıdır. Türk hukukunda senet, en önemli kanıttır. Hukuksal işlemler, kural olarak, yalnızca senetle kanıtlanabilir. Bir hakkın doğumu, düşürülmesi, devri, değiştirilmesi, yenilenmesi, ertelenmesi, ikrarı ve itfası amacıyla yapılan hukuki işlemlerin, yapıldıkları zamanki miktar veya değerleri beş bin lirayı geçtiği takdirde senetle ispat olunması gerekir (Huk. us. muh. k. md. 288). Senede bağlı her tür iddiaya karşı yapılacak savunmaların da senede ya da öteki kesin kanıtlara dayanması gerekir; senede karşı tanık dinletilemez. Senet, kesin bir kanıttır. Senetle kanıtlanması zorunlu bir hukuksal işlem öteki kesin kanıtlarla (ikrar, kesin hüküm) kanıtlanabilir, ancak tanıkla kanıtlanamaz. Senetle kanıtlama zorunluluğu yalnız hukuksal işlemler içindir. Hukuksal eylemler tanıkla da kanıtlanabilir. Hukuksal işlemlerin senetle kanıtlanması zorunluluğunun da kimi istisnaları vardır. Senet alınmasının olanaksız olduğu kimi durumlarda, hukuksal işlemlerin tanıkla kanıtlanabileceği kabul edilmiştir. Bunun dışında, yakın hısımlar arasındaki hukuksal işlemlerle senede bağlanması gelenek olmayan kimi işlemler için, tanıkla kanıtlamaya olanak tanınmıştır.

• *Kambiyo senedi* ya da *ticari senet*. Türk ticaret kanunu'nda bono, poliçe ve çek kambiyo senetleri başlığı altında toplanmıştır. Ticari senetler de denen bu tür senetlerin ortak özellikleri şunlardır: 1. kambiyo senetlerinde yazılı hak, senetten ayrı olarak ileri sürülemeyeceği gibi başkalarına da devredilemez; 2. kambiyo senetleri yasal olarak emre yazılı senetlerdir; 3. kambiyo senetlerinde senet ve hak sıkı bir biçimde iç içe girmiş olduğundan senet hamiline ancak senedin hükümsüzlüğüyle ilgili ya da senetten anlaşılan defiler ileri sürülebilir, alacaklıyla borçlu arasındaki ilişkiye ait defiler ileri sürülemez; 4. kambiyo senetlerinin yasada öngörülen belirli biçimlerde düzenlenmesi gerekir; 5. bu tür bir senette imzaları bulunan kişiler, senedi elinde bulundurana karşı müteselsil olarak sorumludurlar; 6. kambiyo senetleri ciro yoluyla tedavül ederler; 7. bu tür senetlere bağlı alacakların takibi ve zamanaşımı özel kurallara bağlıdır. (→ BONO, ÇEK, POLİÇE.)

• *Adi senet*. Resmi bir organ tarafından düzenlenen senetler ve ticari senetler dışındaki senetler, "adi senet" sayılır. Adi senetlerin içeriği ve biçimi konusunda yasal bir sınırlama yoktur; senette nelerin bulunması ve biçiminin nasıl olması gerektiği yasada belirtilmemiştir. Ancak bir senedin, belgelediği hukuksal işlem konusunda belirli bilgiyi içermesi ve altının da imza edilmiş olması gerekir. Aslı imza edilmiş telgraf metni, senet sayılabileceği gibi imzalanmış mektup da senet olabilir. Senet altındaki imzanın sahibi imzasını kabul etmezse mahkemenin araştırma yaparak, gerçekten ona ait olup olmadığını saptaması gerekir. Bunun için tarafları dinler, senedi imza ettiği iddia edilen kişiye imza attırır, yazı yazdırır ve bunlarla senet altındaki imzayı karşılaştırarak karar verir, gerekirse bilirkişiye başvurur.

• *Resmi senet*. Genel olarak noterler tarafından düzenlenen ya da onaylanan senetlerdir. Ancak öteki resmi kuruluşların düzenledikleri senetler de resmi senet sayılır. Örneğin: tapu sicil memurluğunca düzenlenen taşınmaz mallara ilişkin satış sözleşmesi gibi. Bunun dışında, mahkeme önünde ikrar olunan adi senetler de resmi senet sayılır. Resmi senetler, adi senetlere oranla daha kuvvetli kanıtlama aracıdırlar. Resmi senede dayanan kişi, bunun doğru olduğunu kanıtlamak zorunda değildir. Bu senedi kabul etmeyen tarafın senedin sahte olduğunu kanıtlaması gerekir. Resmi senetler, sahteliği kanıtlanıncaya kadar kesin kanıt sayılırlar.

—Muhs. Muhasebede, *alacak senetleri* ya da tahsil edilecek senetler ile *borç senetleri* ayrımı yapılır. "Alacak senetleri hesabı", bilançonun aktifinde paraya çevrilebilir değerler arasında gösterilir ve kuruluş tarafından, müşterilerinden olan alacaklarını mobilize etmek için düzenlenmiş bütün senetler bu hesabın borcuna geçirilir. Senetlerin, vadelerinde tahsil edilmek ya da iskonto edilmek için bir bankaya verilmek üzere çıkışları yapıldığında, çıkış değerleri aynı hesabın alacağına geçirilir. "Borç senetleri" hesabı ise, bilançonun pasifinde kısa vadeli borçlar arasında gösterilir ve işletmenin mal sağlayıcılarınca düzenlenen ve genellikle onun tarafından kabul edilen bütün senetler, bu hesabın alacağına geçirilir. İşletmenin üstlendiği taahhütlerin rasyonel bir biçimde izlenebilmesi için, "borç senetleri" hesabı, vadeler ve senetler ödeneceği bankalar itibariyle altbölümlere ayrılabilir.

SENET, Esneh'in eski adı.

SENETEYN a. (ar. *sene*'nin ikili çoğl. *seneteyn*). *Esk.* İki yıl.

SENETLEŞMEK gçz. f. Bir kimseyle, karşılıklı senet alıp vermek.

SENETLİ sıf. **1.** Senedi olan, senede bağlanmış olan: *Senetli bir satış.* **—2.** *Senetli sepetli*, bir işin söze değil, yazılı belgelere bağlanarak yapıldığını belirtmek için kullanılır.

SENETSİZ sıf. **1.** Senedi olmayan, senede bağlanmamış. **—2.** *Senetsiz sepetsiz*, bir işin yazılı bir belgeye yaslandırılmadan, salt sözle yapıldığını belirtmek için kullanılır: *İstediği parayı senetsiz sepetsiz hemen vermişti.*

SENEVAT çoğl. a. (ar. *sene*'nin çoğl. *senevat*). *Esk.* Yıllar, seneler.

SENEVİ sıf. ve a. (ar. *sünaî*'den *senevi*). *Esk.* **1.** İkici; bir hayır yapan, bir de şer işleyen iki Tanrı olduğuna inanan.

SENEVİ, SENEVİYE sıf. (ar. *sene* ve *-i*'den *senevi*, dişl. *seneviyye*). *Esk.* Yıllık: *irad-ı senevi* (yıllık gelir). *Varidat-ı seneviye* (yıllık gelirler).

SENEVİYYET a. (ar. *senevi*'den *seneviyyet*). *Esk.* İkicilik, iki yaratıcı bulunduğunu ileri süren mecusi inancı.

SENEVOL a. (fr. *senevol*, *şaneve*, sinapis'ten). Org. kim. İZOTİYOSİYANAT'ın eski eşanlamlısı.

—Eczc. Hardal yakısında kullanılan ve bu suretle tahriş edici etkisinden yararlanılan keskin kokulu ve acı lezzetli kükürtlü bileşik. (Yakıdaki kara hardal unu nemli ve ılık ortamda kalınca alilsenevol salıverir. Senevoller, turpgillerdeki uçucu yağları oluşturur. Bu uçucu yağlar aslında canlı bitkide bulunmayıp kurtulmaları sırasında enzimlerin etkisiyle meydana gelir.)

SENFL (Ludwig), isviçreli bestecı (Basel? 1486 ya doğr. - Münih 1543). 1520'ye kadar Maximilian I'in capellasında, ardından Bavyeralı Wilhelm IV'ün sarayında çalıştı. Yapıtları, hemen hepsi de latince ve İsaak ile Josquin Des Prés'yi anımsatan eski kuruluşta (kanonlar, eşzamanlı metinler) 4 sesli 6 missa, en az 200 motet ve yaklaşık 300 lied'den oluşur. XVI. yy.'ın en büyük isviçreli müzikçisi olarak kabul edilmesine rağmen, sağlığında çok az yapıtı basılmıştır.

SENFONİ a. (fr. *symphonie;* lat. *sym-*

phonia; yun. *symphonia,* seslerin uyumu'ndan). Her çalgı partisini yorumlayanların çokluğu ve tınıların çeşitliliğiyle belirginlik kazanan orkestra sonatı. (Bk. *ansikl.* böl.) —Müz. Yunan müziğinde, kakışmanın (diafoni) karşıtı olarak uyum. || *Konçertante senfoni,* senfoni türüyle konçerto türünün birleştikleri orkestra yapıtı. (Solocularla birlikte yorumlanan bu senfoni, XVIII. yy.'ın ikinci yarısında özellikle Fransa'da çok tutuldu ve Saint-Georges, Davaux, Cambini, Pleyel, Gossec gibi bestecilerin bu ülkedeki dinsel konserlerde çalınan yapıtları Mozart'ı bir süre etkiledi.)

—ANSİKL. Senfoninin gelişme hareketi İtalya'da başladı, Milano, Paris ve Mannheim'da zenginleşti, Haydn, Mozart ve Beethoven'la birlikte Viyana'da en yüksek düzeyine çıktı. *Sinfonia* adı, ilkin çalgılar için bestelenen yapıtlara (uvertür, ritournelle) verildi. Vivaldi, Albinoni ve özellikle Sammartini ve Boccherini sayesinde, bu biçim genişledi ve değişti. Fransa'da Delalande'ın *Symphonies pour les soupers du roi*'ları (Kralın akşam yemekleri için senfoniler), bir çalgısal yapıtlar süitinden başka bir şey olmamakla birlikte, yavaş ve hızlı bölümlerin birbirini izlemesi, uzun süre dansa bağımlı kalan senfonide sık sık kendini gösteren bir özellik durumuna geldi. 1750 yılları yöresinde Davaux, Guénin, Gossec, Gaviniès, Leduc, Saint-Georges, vb. bestecilerle birlikte, fransız senfonisi doğdu. 1770'e doğru Paris'te konçertante senfoni büyük bir başarıyla gelişirken, XVIII. yy. ortasında Viyana (Monn, Wagenseil) ve Mannheim (Stamitz, Richter, Cannabich) okulları biçim, çalgılandırma ve ayırtılar konusunda yenilikler getirdiler. Yüzyılın ikinci yarısında Carl Philipp ve Johann Christian Bach, bu araştırmalardan yararlandılar. Haydn, klasik senfoniyi özgül biçimine kavuşturdu: dört bölüm kabul etti, orkestrayı genişletti, çalgısal renkler aradı, gelişim bölümlerini güzelleştirmeye çalıştı. Londra'da bestelediği on iki senfoniyle, bu sanatın doruk noktasına ulaştı. J. Ch. Bach ve Haydn'dan yola çıkan Mozart, birçok etkiyle zenginleşerek, *mi* bemol majör, *sol* minör ve ("Jüpiter" denilen) *do* majör son üç senfonisini ortaya koydu. Bu yapıtlarda orkestralama ustalığıyla, uyum atılganlığı, ritim kıvraklığı ve dramatik duygu birleşiyordu. Beethoven'ın senfonileriyle, romantik senfoni başladı. Beethoven, klasik biçime bağlı kalmakla birlikte onu genişletti, bölümlerin sırasını değiştirdi, menuet'yi çıkartarak yerine scherzo'yu geçirdi, orkestraya üfleme çalgıları ekledi, insan sesini kattı, fugatolar ve çeşitlemelerle gelişim bölümünü büyük ölçüde genişletti. Mozart'ın estetiği ve Beethoven'ın estetiği arasında Schubert kendi estetiğini geliştirdi. Mendelssohn ve Schumann, Beethoven'ın estetiğine bağlı kaldılar. Dördüncü senfonisinde Schumann, çevrimsel temalardan yararlandı. Berlioz *(Symphonie fantastique),* Liszt *(Faust, Dante)* ve R. Strauss *(Symphonie domestique)* gibi müzikçilerle senfoni, edebi bir programdan başlayarak düzenlenen senfonik şiire doğru yöneldi. Yeniklasik Brahms, Bruckner, Çaykovskiy, Dvořák, Mahler, Prokofyev, Sibelius, Şostakoviç, Vaughan Williams'ın senfonileri, bazen gösterişli boyutları, anlatımcılıkları, temalarının ve çalgıcılar sayısının bolluğu (Mahler, *10 Sinfonien*) dışında, gerçekten yeni öğeler getirmekten uzak kaldılar. Çevrimsel temalar kullanımına yeniden başlayan César Franck, Lalo, Saint-Saëns *(Symphonie avec orgue,* 1886) ve V. d'Indy *(Symphonie sur un chant montagnard,* 1886) sayesinde senfoni, Fransa'da Chausson, Dukas ve Magnard gibi izleyiciler buldu ve Ropartz, Roussel, Honegger, Milhaud, Rivier, Messiaen, Jolivet, Dutilleux vb. müzikçilerin yapıtlarıyla XX. yy.'da da sürdü. Basitliğe doğru bir dönüş, hatta XVIII. yy.'ın pastişi, birçok yapıtı etkiledi (Bizet, Prokofyev, Britten) ve romantiklerin orkestra taşkınlıklarına tepki olarak, XX. yy. başlangıcında, küçük boyutlu ya da küçük bir topluluğa yönelik oda senfonilerinin (Kammersymphonie, sinfonia da camera, sinfonietta) bestelenmesine yol açtı (Schönberg, Webern, Stravinski, Milhaud, Migot).

Senfoni no. 3, İlhan Usmanbaş'ın yedi bölümlük senfonisi (1978-1979). Bölümler teknik anlatım ve yapı bakımından birbirlerinden çok farklı olmakla birlikte, beş sesli bir öğe bütünleştirici rol oynar. Her bölümde ya bir büyük uygu, ya sürekli bir devinim odağı ya da bütün ses alanına yayılan bir parçalanma öğesi olarak kullanılır. Bölümlerin kimi homofon, kimi de heterofon ve rastlantısal bir yapı gösterirken kiminde vurma çalgılar, kiminde sadece yaylılar ön plana gelir. Konser seslendirilişinde en az üç bölüm çalınabilir ve bölümlerin sırası değiştirilebilir. İlk kez Gürer Aykal yönetiminde Cumhurbaşkanlığı senfoni orkestrası tarafından çalınmıştır (1980).

İstanbul Senfoni orkestrası

Senfoni orkestrası *(Cumhurbaşkanlığı),* Kültür bakanlığı'na bağlı bir sanat kuruluşu olarak yönetilen ve Ankara'da sürekli çalışan orkestra. Kuruluşu Mahmut II dönemine kadar dayanır. 1828'de Mehterhane kaldırılarak onun yerine batılı anlamda bir mızıka olan Muzikayı hümayun kuruldu. Mehterhane'den ve Enderun'dan aktarılan sanatçılardan oluşan Muzikayı hümayun önceleri yalnız marşlar, opera uvertürleri ve potpurileri çalmakla görevliydi. Bando niteliği taşıyan bu topluluk, daha sonra Makamı hilafet mızıkası adıyla senfonik orkestraya dönüştü. Cumhuriyet döneminde, Muzikayı hümayun yerini İstanbul konservatuvarı ile Ankara'da Musiki muallim mektebi'ne bıraktı. Atatürk'ün emriyle, Zeki Üngör yönetiminde Ankara'ya taşındı. 1933'e kadar Riyaseticumhur musiki heyeti adıyla çalıştı. Daha sonra Riyaseticumhur filarmoni orkestrası, 1958'de çıkan bir yasayla Cumhurbaşkanlığı senfoni orkestrası adını aldı.

1935'te Türkiye'ye gelen Dr. Ernst Praetrorius, Cumhurbaşkanlığı senfoni orkestrası'nı sağlam temellere oturtarak, verimli bir düzeye çıkardı. Onun ölümünden sonra Hasan Ferit Alnar, Hans Hörner, Hermann Scherchen, Van Remoortel, Hans Rosbaud, Norman Delmar, Robert Lawrence, Walter Geohr, George Weldon, Robert Wagner, Hayme Tauber, Helmuth Thierfelder, Hans Benda, Bruno Bogo, Gotthold E. Lessing ve Adnan Saygun, Ulvi Cemal Erkin, Necil Kâzım Akses, Cemal Reşit Rey, Nevit Kodallı, Ferit Tüzün, Hikmet Şimşek, Gürer Aykal, Tadeusz Strugala gibi yabancı ve yerli şeflerin yönetiminde uluslararası bir sanat kuruluşu haline geldi. Orkestra ilk şef Zeki Bey'in (Üngör) yönetimi altında 1917'de Mabeyni hümayun, 1926'da Riyaseticumhur filarmoni orkestrası, 1958'den sonra da Cumhurbaşkanlığı senfoni orkestrası olarak yurtdışında birçok ülkede konserler verdi.

SENFONİK sf. (fr. *symphonique*). **1.** Senfoniyle ilgili, senfoniye değgin. **—2.** *Senfonik orkestra,* bütün çalgı sınıflarının yer aldığı büyük topluluk. (SENFONİ ORKESTRASI da denir.)

Senfonik bölümler, Cengiz Tanç'ın *Soyutlama senfonik bölüm no. 1, Çağrışımlar no. 2, Sentez no. 3* ve *Yankılar no. 4* adlarını verdiği bir dizi senfonik bölüm. C. Tanç'ın senfonik bölümleri form ilgisinden çok, bestecinin kişisel üslup eğilimlerinin ortaya çıkardığı birer biçim anlayışına dayanan ve XX. yy.'a özgü senfonik bir dil içerir. Bunlardan *Çağrışım no. 2,* J. Perison yönetiminde Cumhurbaşkanlığı senfoni orkestrası (1974), *Sentez no. 3,* İgor Kuljevic yönetiminde İspanyol K.T.V. senfoni orkestrası (1980) ve *Yankılar no. 4,* Gürer Aykal yönetiminde Cumhurbaşkanlığı senfoni orkestrası (1981) tarafından ilk kez seslendirilmiştir. C. Tanç yapıtlarında, halk müziklerinin çokseslendirilmesinden, ses öğesinin bir renk ve tını kavramı olarak ele aldığı atonal anlayışlara kadar varan çeşitli tekniklerle çalışmaktadır.

Senfonik çeşitlemeler *(Variations symphoniques),* César Franck'ın piyano ve orkestra yapıtı (1885). Birincisi Beethoven, ikincisi Bach anlayışında iki temaya dayanan bu çeşitlemelerle besteci, serbest prelüd (1. tema), altı çeşitleme (2. tema) ve çan çalgısından (majör makamında 1. tema) oluşan üç bölüm çerçevesinde, koral ve çeşitleme arasında bir bireşim kurar.

Senfonik etüdler *(Études symphoniques),* Robert Schumann'ın piyano çeşitlemeleri (op. 13, 1834-1837). *Études en forme de variations* (Çeşitlemeler biçiminde etüdler) adıyla yeniden düzenlendi (1852). Bu çeşitlemelerde virtüozluk, tını arayışları ve lirik anlatım, dikkate değer bir biçim ve estetik çeşitliliğiyle (kontrapunto, kanon, marş, rondo, etüd, romantik çağrıştırma vb.) birleşiyordu.

SENFTENBERG, Almanya'nın Brandenburg eyaletinde kent, Cottbus'un güney-batısında, Saksonya sınırı yakınında; 30 500 nüf. Linyit. Camcılık. Çelik fabrikası. Yapı gereçleri.

SENFTENBERGİA a. (öz. a. *Senftenberg*'den). *Schizeaceae* familyasındaki bitkilere benzeyen fosil eğrelti.

SENG a. (fars. *seng*). *Esk.* **1.** Taş: *"Hacetle sengdir biliruz sovma'a zahid"* (Mehmet Tevfik, XIX. yy.). **—2.** *Seng ü sebu,* taş ve testi; kıran ve kırılan. || *Seng-a-seng,* taşı çok olan. || *Seng-dil,* acımasız, taş yürekli: *"Gönlüm evin yıkub gider ol yâr-ı seng-dil"* (Ahmet Paşa, XIX. yy.). || *Seng-endaz,* taş atan; iğneli, kinayeli söz söyleyen. || *Sengistan, sengsâr, sengzar,* taşlık, taşı bol yer: *"Macerası senkzare dönen aylar gibi vadi-i uzletinde hamûşuz tevekkülün"* (Y. K. Beyatlı). *"Benim kim sengsar-i mihnetim bazar-i aşk içre / bela dayın çeken Ferhad ile hem senk dutmuşlar"* (Fuzuli, XVI. yy.). || *Seng-lâh* → SENGLAH. || *Seng-pare,* taş parçası. || *Seng-puşt,* kaplumbağa. || *Seng-riz,* taş atma, taşlama, taşlanan. || *Seng-rize,* küçük taş, çakıl. || *Seng-ru,* taş yüzlü; arsız, yüzsüz, utanmaz. || *Seng-tıraş,* taş yontucusu: *"Seng-tıraşın maharet-i sanatı doğrusu calib-i dikkattir"* (Ebuzziya Tevfik, XIX. yy.). || *Seng-i asiyab,* değirmen taşı. || *Seng-i felahan,* sapan taşı. || *Seng-i hara,* sert taş; mermer || *Seng-i imtihan,* mihenk taşı; deneme, sınav. || *Seng-i kabir,* mezar taşı. || *Seng-i makzuf,* atılmış taş. || *Seng-i melamet,* sitem, yergi: *"Sınmadın seng-i melametden per ü balun senin"* (Fuzuli, XVI. yy.). || *Seng-i mihenk,* mihenk taşı. || *Seng-i Musa,* mihenk taşı; bileyi taşı. || *Seng-i musalla,* musalla taşı: *"Hakan-ı merhûmun cenazesi saray avlusuna çıkarıldı, seng-i musalla üzerine konuldu"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). || *Seng-i sebük,* hafif taş, tartı, ölçü, ağırlık. || *Seng-i siyah,* Kâbe duvarlarında bulunan siyah renkli taş; mihenk taşı.

—Tar. *Seng-i ibret,* Topkapı sarayı'nda Orta kapı'nın önündeki dikili taş. (Eskiden idam edilenlerin kesik başları halkın görüp ib-

ret alması için bu taşın üzerine konularak sergilenirdi. Tanzimat'tan sonra seng-i ibret ve bu yöntem kaldırıldı.)

SENGAİ, gerçek adı **Gibon,** japon keşiş ve ressam (Mino ili 1750 - 1837). 11 yaşında zen keşişi oldu, uzun süre Japonya'yı dolaştıktan sonra Kyuşu adasında, Hakata'daki Şofuku-ci manastırı'na yerleşti. 1811'de bağımsız yaşamak için manastırdan ayrıldı. İddiasız ve mizahi konuları, çizgisinin akıcılığı ve doğallığıyla birlikte, Sengai'nin zen hakkındaki derin bilgisini gösterir.

SENGER UND ETTERLİN (Ferdinand VON), alman general (Tübingen 1923). Babası da generaldi. Doğu cephesinde savaştı (1941-1944) ve bir kolunu kaybetti. Hukuk doktorası yaptı, 1956'da Bundeswehr'e girdi. 1970'te generalliğe yükseltilerek Schulze'nin yerine NATO Orta Avrupa bölgesi komutanlığına getirildi (1979-1983).

SENGHOR (Léopold Sédar), senegalli devlet adamı ve yazar (Joal, Dakar yakınında, 1906). Serer kabilesindendir. Saint-Esprit rahipleri tarafından eğitildi, dilbilgisi dalında asistanlık sınavını verdi (1935); Paris'te Antil kökenli çevrelerle ilişki kurdu ve böylece zencilikle ilgili kendi görüşünü geliştirdi (Césaire ve Léon Damas ile 1934'de *Etudiant noir*'ın kurulması). Çeşitli liselerde ve savaştan sonra da Denizaşırı Fransası Ulusal okulu'nda (1948-1958) öğretmenlik yaptı; 1945'te Kurucu meclis'te Senegal milletvekili olarak siyasi hayata atıldı, bir sonraki yıl Milli meclise seçildi ve Konsey başkanlığı, Devlet bakanlığı (1955-56), sonra da fransız hükümeti danışman milletvekilliği (1959-60) yaptı. Senghor Senegal'de belediye danışmanı, sonra Thiès belediye başkanlığı (1956) görevlerini üstlendi; aynı zamanda genel danışman (1947-1952) ve Fransız Batı Afrikası'nın başdanışmanı (1947-1959) oldu. Lamine Gueye ile birlikte İşçi enternasyonali'nin Fransa şubesi'nin senegal bölümü lideriyken 1948'de oradan ayrıldı ve kendi partisi olan Senegal Demokratik bloku partisi'ni kurdu, diğer taraftan Millet meclisi'nde Denizaşırı bağımsızlar grubuna (1957'de Afrika konvansiyonu haline geldi) girdi. Senegal Demokratik bloku 1956'da seçimleri kazandı; Senegal Halkçı blok adını alan parti, 1958'de sosyalistlerle birleşerek Senegal İlerici birliği'ni oluşturdu. Hükümet konseyi başkan yardımcılığı yapan Senghor, Fransız Batı Afrikası'nın çeşitli devletleri arasında federasyon ilişkilerinin devamı için çalıştı; başarılı olamayınca da, 1959'da Mali Federasyonu'nun oluşturulmasını (Sudan Cumhuriyeti [eski Fransız Sudanı] ile birlikte) kabul etti, ama federasyon 1960 ağustosunda dağıldı. Senghor, eylül ayında Senegal Cumhurbaşkanı seçildi. 1962'de Başbakan Mamadu Dia ile işbirliğine son vererek iktidarı tümüyle ele geçirdi ve 1963 Anayasası'nı yürürlüğe koydu. 1968, 1973 ve 1978'de tekrar seçilerek 1 ocak 1981'de çekildi ve yerine Abdu Diuf geçti. Bundan sonra tüm Afrika'yı kapsayacak bir sosyalizm kurmak için çalıştı.

Léopold Senghor'un edebi yapıtları arasında en önemlileri şiir kitaplarıdır: *Chants d'ombre*, 1945; *Hosties noires*, 1948; *Ethiopiques*, 1956; *Nocturnes*, 1961; *Lettres d'hivernage*, 1973; *Elégies majeures*, 1979. Bir şiir antolojisi (*l'Anthologie de la nouvelle poésie nègre et malgache de langue française*) [Jean-Paul Sartre'ın ünlü *Orphée noir*'ı (1948) bu kitabın önsözüdür] ve *Liberté I, II, III, IV* adı altında topladığı deneme ve konferansları (1964; 1971; 1977; 1983) da vardır. Mart 1984'te Fransız akademisi'ne kabul edilen ilk afrikalı oldu.

Francolon-Gamma

Léopold Sédar Senghor

senkop

SENGİERİT a. (fr. *sengiérite*'den). Miner. Ortorombik sistemde yer alan hidratlı bakır ve uranyum vanadat.

SENGİN sıf. (fars. *seng*'den *sengin*). *Esk.* **1.** Taştan, taştan yapılma: *Dil-i sengin* (taştan, katı yürek). **—2.** Ağır, yavaş.
—Müz. Türk müziğinde yürüksemai usulünün ağır mertebesi için ağır yerine kullanılan terim.

SENGLAH a. (fars. *seng* ve *-lāh*'tan *senglah*). *Esk.* Taşlık yer: *"Sadece senglahın ıslah olunmuş ve başdan başa genişletilmiş"* (F. Köprülü).

Sengoku-cidai ("savaşan ülke çağı"), Japonya'da 1489'dan 1600'e kadar iç savaşın hüküm sürdüğü dönem. Portekizliler Japonya'ya bu dönemde girdiler (1542) ve hıristiyanlık Japonya'daki en büyük gelişmesini bu dönemde gösterdi.

SEN GOTAR → SZENT-GOTTHÁRD.

SENİGALLİA, İtalya'da liman ve sayfiye merkezi, Marche'da (Ancona ili), Adriya denizi kıyısında; 40 100 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. XVIII. yy.'ın sonunda yeniden yapılmış katedral ve diğer anıtlar.

SENİH (Süleyman), türk şair (Bursa 1823 - İstanbul 1900). Bir süre Divanı hümayun kalemi'ne, Maarif-i adliye mektebi'ne ve Mektubi kalemi'ne devam etti. Çeşitli görevlerde bulunduktan sonra Mülkiye tekaüt sandığı nazırlığından emekliye ayrıldı. *Divan*'ı basılmıştır (1859).

SENİHA SULTAN, Abdülmecit'in baş ikbali Nalandil Hanım'dan doğan kızı (İstanbul 1851 - Nice 1931). Damat Halil Rifat Paşa'nın oğlu Mahmut Celalettin Paşa ile evlendi (1850). Bu evlilikten Sabahattin (prens) ve Lütfullah (prens) adlı iki oğlu dünyaya geldi. Osmanlı hanedanı ile birlikte Türkiye'den ayrılarak (1924) Fransa'ya yerleşti.

SENİLİZM a. (fr. *sénilisme*). Patol. Erken ihtiyarlama.

SENİOR (Nassau William), ingiliz iktisatçı (Uffington, Berkshire, 1790 - Londra 1864). 1825'te Oxford'da kurulan ilk iktisat kürsüsünün profesörü oldu ve ilk iktisat el kitabı sayılan *An Outline of the Science of Political Economy* (Politik iktisat biliminin ana hatları) [1836] adlı yapıtını yazdı. Bugün genellikle saf iktisadın kurucusu olarak kabul edilen Senior, bütün öğretisini şu dört koyuttan çıkardı: 1. en az emekle en çok tatminin araştırılması; 2. nüfusun çoğalması; 3. sanayide üretkenliğin gitgide artması; 4. tarımın orantılı olmayan randımanı. "Sakınma" adı altında tasarruf kavramını iktisada sokmuş olduğu söylenebilir.

SENİR, Isparta'nın Keçiborlu ilçesi merkez bucağında belde; 3 032 nüf. (1990).

SENİRKENT, Akdeniz bölgesinde Isparta iline bağlı ilçe; 24 388 nüf. (1990); 600 km²; 8 köy. Merkezi, Isparta'nın 76 km K.'inde *Senirkent*, 10 738 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, üzüm. Halı dokumacılığı.

SENİT a. *Yörs.* Üzerinde hamur yoğrulan ya da et kesilen tahta.

SENİY, -yyi sıf. (ar. *sünüvv*'den *seniyy*). *Esk.* **1.** Yüce, ulu. **—2.** *Seniyy-ül-cevanib*, etrafı yücelikle sarılmış olan.

SENİYA (ES-), Cezayir'de komün, Oran'ın banliyösü; 36 000 nüf. Havalimanı.

SENİYE a. (ar. *sinn*'den *seniyye*). *Esk.* Ağızda, öndeki dört kesicidişe verilen ad.

SENİYE sıf. (ar. *seniyy*'in dişl. *seniyye*). *Esk.* Yüce, yüksek: *İrade-i seniye* (yüce buyruk).

SENJ, Hırvatistan'da liman kenti, Adriya denizi'nin kuzey kıyısında; 5 000 nüf. Roma kilisesi, XVII. yy.'da barok üslubu görünümü kazandırılmış eski katedral. Sur kalıntıları. Eski evler. 1558'de yapılmış *Nehaj* kalesinin içinde müze.

Senjorj hastanesi → AVUSTURYA SENJORJ HASTANESİ.

SENKENDAZ a. (fars. *seng* ve *endāz*'dan *seng-endāz*). Esk. mim. Kale duvarlarının ve surların üst bölümünde yer alan cumba biçiminde çıkma (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ sıf. Esk. sil. *Senkendaz mancınık*, düşmanın kale duvarına ya da surlara yaklaşmasını önlemek amacıyla ağır taşların atılmasında kullanılan bir tür mancınık. (Top gibi görev yapan senkendaz mancınıklar, ateşli silahların bulunuşundan sonra terk edildi.)
—ANSİKL. Mim. Kâgir ya da ahşap olan senkendazların altındaki açıklıktan, kalenin ya da surların dibine kadar yaklaşan düşmanın üzerine ağır taşlar atılır ya da kızgın yağ dökülürdü. Ayrıca kale kapılarının üstlerine de savunmayı güçlendirmek amacıyla senkendazlar yapılırdı. Anadolu'da Roma ve Bizans dönemlerinde inşa edilen kalelerin hemen hemen tümü senkendazlıdır. İstanbul surlarında da bu savunma öğeleri kullanılmıştır.

SENKLİNAL a. (fr. *synclinal*). Yerbil. **1.** Bir kıvrımda, iki kanat katmanlarının aşağıya doğru büküldüğü çukur bölüm. (Jeoloji haritasında, senklinalin merkezinde dizinin en yeni birimi vardır.) **—2.** *Tünemiş senklinal*, senklinal taban yükseltisinin, üst katmanları aşınmış komşu antiklinal tepelerinin yükseltisinden daha fazla olduğu evrik engebe biçimi.
◆ sıf. Org. kim. İki karşılaştırma bağının kendi aralarında yaklaşık 60°'lik ikidüzlemli bir açı oluşturduğu yalın bir bağ çevresindeki yerleşme için kullanılır.

SENKLİNORYUM a. (fr. *synclinorium*). Yerbil. Bütünü senklinal bir görünüm alan, altkoşut kıvrımlar birliği.

SENKLİTİZM a. (fr. *synclitisme;* yun. *sygklinein*, beraber eğmek'ten). Kad. doğ. İki şakak çıkıntısının leğenin yatay düzlemiyle aynı hizada bulunduğu dölüt başı konumu.

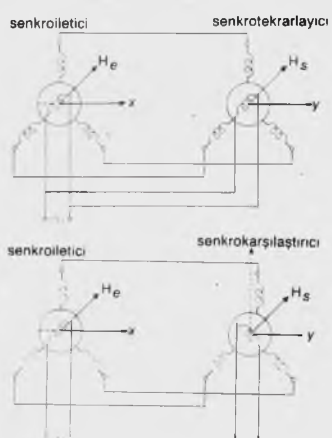
SENKOP a. (fr. *syncope*). Ed. DÜŞME'nin eşanlamlısı.
—Müz. Bir kuvvetli zamanı bir zayıf zaman ya da bir zamanın zayıf bölümü üzerine uzatarak kaydırmaya dayanan ritim usulü.

SENKOPLU sıf. Senkop olarak yazılmış bir ritim için kullanılır.

SENKRETİZM a. (fr. *syncrétisme*) → BAĞDAŞTIRMACILIK.

SENKROMAKİNE a. (fr. *synchromachine*'den). Elektrotekn. **1.** Rotor sargısı almaşık akımla beslenen ve benzer bir makineye bağlandığında uzaktan doğrusal ya da açısal algılamaya olanak veren küçük senkron makine. **—2.** Bir mekanizmanın, mekanik olarak bağımsız giriş ve çıkış millerinin göreli açısal konumunu uzağa ileten makine.
—ANSİKL. Senkromakineler, çoğu kez, çiftler halinde kullanılır ve bir hattın uçlarına yerleştirilir. Bu makinelerden, "verici"

SENKROMAKİNE ÖRNEKLERİ

senkrotekrarlayıcının rotoru senkroileticinin rotorunun oluşturduğu H_e'ye koşut H_s manyetik alanına uyarlanmıştır.

Küçük açısal sapmalar için senkrokarşılaştırıcının rotor sargısı uçlarındaki gerilim açısal sapmayla orantılıdır; sıfır sapma için, senkrokarşılaştırıcının rotoruyla senkroileticinin rotoru arasında 90° lik bir kayma vardır.

denen biri almaşık akımla beslenen hareketli bir rotor taşır, statorda ise 120° ile yerleştirilmiş üç sargı bulunur. Bu sargılarda indüklenen akımlar rotorun açısına bağlıdır ve bu nedenle rotorun açısal konumunu belirler. Rotorun sapmasını otomatik olarak bulmak için, bu akımları "alıcı" denen özdeş bir senkromakinenin akımlarıyla karşılaştırmak yeterlidir; bu sapmanın kendisi, sıfırlanmasını sağlayacak bir etkiyi başlatabilir.

SENKROMEÇ a. (ing. *synchromesh*). Oto. **1.** Dişli düzeninin küçük eş dişlilerinin, kavramaya sokmadan önce, aynı çevresel hızda dönmesini sağlayan düzenek. **—2.** Her zaman kavrama durumundaki helisel dişli düzenli modern vites kutularında, dişli düzeni takımının, bağlı olması gereken mille aynı hızda dönmesini sağlayan düzenek.

SENKROMİZM a. (fr. *synchromisme*). Amerikalı ressamlar M. Russell ve S. Macdonald-Wright tarafından Paris'te 1912'de başlatılan ve 1916'ya kadar gelişen resim hareketi (Delaunay ve Kupka'nın çalışmalarına yakın bir renk dinamizmi üzerine kurulu soyut araştırmalar).

SENKRON sıf. (fr. *synchrone*, geç. lat. *synchronus;* yun. *sygkhronos*'tan). EŞZAMANLI'nın eşanlamlısı.
—Elektrotekn. *Senkron makine,* EŞZAMANLI* MAKİNE'nin eşanlamlısı.

SENKRONİ a. (fr. *synchronie*) Dilbil. → EŞZAMANLILIK.

SENKRONİK sıf. (fr. *synchronique*) Dilbil. → EŞZAMANLI.

SENKRONİZASYON a. (fr. *synchronisation*). Elektrotekn. EŞZAMANLAMA'nın eşanlamlısı.

SENKRONİZE a. (fr. *synchroniser,* eşzamanlı duruma getirmek'ten). *Senkronize etmek*, eşzamanlı duruma getirmek.

SENKRONİZM a. (fr. *synchronisme;* yun. *sygkhronismos; sygkhronidzein*, çağdaş olmak'tan). Eşzamanlı olma durumu. (Eşanl. EŞZAMANLILIK.)

SENKRONİZÖR a. (fr. *synchroniseur*). Etol. Periyodik değişiklikleri, bir canlı varlığın etkinlik ritmini ayarlaması için ölçü olan dış ortam etmeni.
—ANSİKL. Etol. Etkinlik ritmini düzenleyen iç öğe çeşitli senkronizörler sayesinde belirli bir periyot sağlar. Gündüz ve gecenin art arda gelişi karada yaşayan türlerin çoğunluğunda sirkadiyen bir ritimden gece-gündüz ritmine geçiş için gerekli ölçü noktalarını verir. Bu noktaların birbirini izleyen etkisi, ritmin periyodunu bütün yıl boyunca 24 saate eşit tutmayı sağlar. Oysa, etkinlik ve dinlenme evrelerinin süresi, bulunulan enleme göre, mevsim değişikliklerine, güneşin doğuş ve batış saatlerine bağlı olarak değişir.
Kıyılarda yaşayan türler için başlıca senkronizörler, almaşık periyotları (tidal ritim) ve genlik devreleri (yarım ay ritmi) ile belirgin gelgitlerdir. Mağaracıl türler için, senkronizasyon etkeni çoğunlukla nemlilik periyodudur.
—Saatç. *Elektrikli ve elektronik saatleri senkronlaştırma,* bir saat grubunun uyumlu bir biçimde çalışmasını sağlamak için elektrik işaretleri yayımlamaya dayanan işlem.

SENKRONOSKOP a. (fr. *synchronoscope*). EŞZAMANGÖZLER'in eşanlamlısı.

SENKROSİKLOTRON a. (fr. *synchrocyclotron*). Tem. parç. EŞZAMANLI* ÇEVRİMSEL HIZLANDIRICI'nın eşanlamlısı.

SENKROTRON a. (fr. *synchrotron*). Tem. parç. EŞZAMANLI* HIZLANDIRICI'nın eşanlamlısı.
—Astrofiz. ve Fiz. *Senkrotron ışıması*, bir manyetik alan içinde hareket eden elektronların yayımladığı elektromanyetik ışıma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Astrofiz. Senkrotron ışımasının yayım mekanizması çok sayıda gökcisminin (renkküre püskürtülerine eşlik eden büyük patlamalar sırasında Güneş*, süpernova* kalıntıları, pulsar*lar, radyogökada*lar ve kuazar*lar) radyoelektriksel yayım temelini oluşturur.
—Fiz. Eşzamanlı hızlandırıcılarda ya da çarpışma halkalarında hızlandırılan elektronlar, senkrotron ışıması yayımlayabilir. Örneğin, 3,3 m yarıçaplı bir yörünge üzerinde 10^9 elektronvolta (1 GeV) dek hızlandırılan $2{,}2 \cdot 10^{11}$ elektron, bu biçimde 13 kW'lık bir güç yayımlar. Elde edilen yeğinlik, klasik X ışını kaynaklarıyla elde edilenden yüzlerce kez büyüktür. Bu şekilde üretilen fotonların enerji dağılımı, 400 eV'tan (30 Å'lük bir dalga boyu) yaklaşık 3 keV'a dek yayılır. Bu değerler elektronların, kızılaltıdan γ ışınlarına dek dalga boylar elde etmeye olanak veren enerjisiyle birlikte artar. Işıma, elektronların doğrultusu çevresinde çok yoğundur. Önceleri, çembersel hızlandırıcıların bir sakıncası olarak düşünülen bu ışımanın, çeşitli bilimsel uygulamalara özellikle uygun olduğu ortaya çıkmıştır. Bunun üzerine hızlandırıcılar, bu ışımayı daha verimli biçimde üretmek ve kullanmak için düzenlenmiş ve ek donanımlarla donatılmıştır. Daha sonraları makineler özellikle bu amaca uygun olarak tasarlanmıştır. Bu makinelerde yararlı ışıma, çoğu kez, almaşmalı olarak yerleştirilmiş iki tip mıknatısla üretilir. Bu iki mıknatıs tipinden wigglers (ing. *to wiggle*, kımıldatmak'tan) adı verilenleri yeğin alanlı birkaç almaşmalı kutup taşır ve ışımanın yeğinliğini ve enerjisini artırmaya olanak verir. Evirici adı verilen öbür mıknatıslarda fotonların çok ince bir tutam halinde ve girişim olayları sayesinde hemen hemen monokromatik olarak yayımlanmalarını sağlayan onlarca kutup bulunur. (Bk. *şekil.*) Bu kaynakların, özellikle X ışını ve morötesi ışın biçiminde kullanımı, kataliz, arayüzeyler, biyolojik yapılar, metalürji vb. gibi çeşitli alanlarda, maddenin incelenme yöntemlerine önemli ölçüde çeşitlilik ve yenilik getirmiştir. Bu kullanım, tıpta ve entegre devrelerin minyatürleştirilmesinde de birtakım gelişmelere olanak vermiştir.

SENKUANG a. Güney-doğu Asya ve Yeni Gine'de yetişen ve *Yeni Gine cevizi* de denen ağaç.

SENLİBENLİ sıf. Aralarında yakınlık, teklifsizlik bulunan kimseler için kullanılır, samimi: *Senlibenli iki komşu.*
◆ be. **1.** Samimi olarak ya da teklifsiz bir biçimde: *Senlibenli görüşmek. Senlibenli konuşmak.* **—2.** *Senlibenli olmak,* resmiyetten uzak, teklifsizce görüşmek, konuşmak: *Herkesle senlibenli olma.*

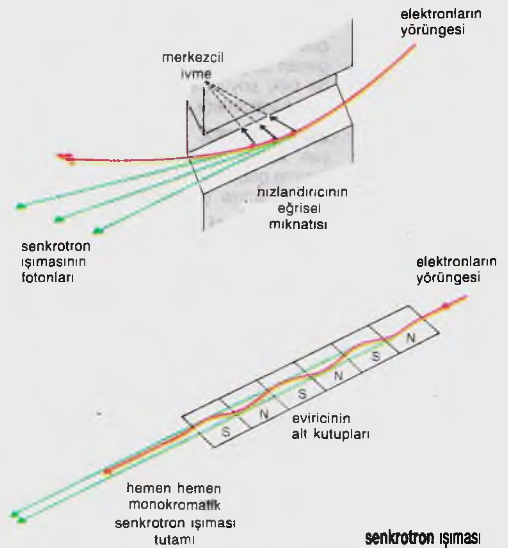
SENNA (Ayrton), brezilyalı otomobil yarışçısı (São Paulo 1960). Üç kez üst üste dünya şampiyonluğunu kazandı (1988, 1990, 1991).

SENNAR ya da **SANNAR,** Sudan'da kent, Bahrülazrak kıyısında (Bahrülazrak ili); 10 000 nüf. Fung krallığının eski başkenti. Şeker fabrikası.

SENNE → ZENNE.

SENNEP (Jean Jacques Charles PENNES, —denir), fransız karikatürcü (Paris 1894 - Saint-Germain-en-Laye 1982). Meslek yaşamına *Rire* ve *Sourire*'de başladı; 1920'den itibaren siyasal yaşamı yansıtan karikatürler çizdi. Birçok albümü vardır: *Histoire de France* (1930), *le Milieu* (1934), *Vichy* (1943), *Dans l'honneur et la dignité* ve *la Guerre en chemise noire* (1944), *Départ à zéro* (1947). Resimlemeler de yaptı.

SENNETT (Michael SINNOTT, **Mack** —denir), amerikalı film yönetmeni (Danville, Kanada, 1880 - Hollywood 1960). Sinemada bürlesk güldürünün yaratıcısıdır. Aktörlük yaparken D. W. Griffith'in yardımıyla ilk filmini gerçekleştirdi (1912). Aynı yıl Keystone Company'yi ve bir süre sonra Griffith ve Thomas Ince ile birleşerek Triangle adlı yapım şirketini kurdu. Sennett, Fatty, Buster Keaton, Harold Lloyd, Harry Langdon ve oyunculuğa Keystone'da başlayan Charles Chaplin gibi yetenekli güldürü sanatçılarını çevresinde topladı. Ayrıca Hollywood'un ilk "gagman"leri olan ve güldürü öğeleri bulmakta uzmanlaşmış bir senaryocu grubundan da yararlandı. Mack Sennett yapımcılığını ve yönetmenliğini tek başına kendisinin üstlendiği ve güldürü sinemasının klasikleri arasında yer alan çok sayıda kısa metrajlı film çevirdi. 1915'te "bathing girls" ya da "bathing beauties" olarak adlandırılan ve Birinci Dünya savaşı'nın "pin-up girls"leri olan genç yüzücü kızlar topluluğunu kurdu ve tanıttı.

senkrotron ışıması

SEN-NO RİKYU, japon çay ustası (Kyoto 1522-1591). Çay töreninin ilkelerini düzenleyerek ona felsefi ve toplumsal bir anlam kazandırdı. Bilinmeyen nedenlerle Hideyoşi tarafından ölüm cezasına çarptırıldı. Kyoto'da, kentin XIV. yy.'da kurulan ve en kutsal tapınaklarından biri olan Daitoku-ci'ye gömüldü.

ŠENOA (August), hırvat yazar (Zagreb 1838 - ay. y. 1881). Lirik ve epik şiirler, çok sayıda eleştiri ve özellikle tiyatro incelemeleri yazdı. Hırvat edebiyatında romantizmden gerçekçiliğe geçişin ifadesi olan toplumsal içerikli öyküleri ve tarihsel romanları (*Seljačka buna,* 1877) ile tanındı. Çağdaş hırvat düzyazısının gelişmesine katkıda bulundu.

SENOBİYUM a. (lat. *cenobium*'dan; yun. *koinos*, ortak, ve *bios*, yaşam). *Volvocales* grubundan birçok suyosunu türüne özgü olan ve gerek sayıca, gerek biçimce belirli bir koloni çeşidi oluşturan hücreler topluluğu. (Bir senobiyumdaki hücreler çoğu zaman 2^n sayıdadır: 16, 32 ... Çoğalma hücrelerin ikiye bölünmesiyle ya da sporlanmayla sağlanır.)

yönetmenliğini Mack Sennett'in (1912'ye doğr.) yaptığı bürlesk filmlerin birinden bir sahne

SENOGENETİK sıf. (fr. *cénogénétique*'ten; yun. *kainos*, yakın zaman, ve *genan* doğurmak). Biyol. Bir hayvan ya da bitki soyunda yakın zamanda oluşmuş karakterlere denir.

SENOGENEZ a. (fr. *cénogenèse;* yun. *kainos*, yakın zaman, ve *genesis*, üretme gücü'nden). Biyol. Yeni karakterlerin oluşması. (Eşanl. DEĞİŞİKLİK.)

SENOGRAFİ a. (fr. *scénographie*). Tiyat. SAHNE* TASARIMI'nın eşanlamlısı.

SENOİ DİLLERİ, Güneydoğu Asya dil ailesinin Malakka alt öbeğine bağlı diller. Orta (Semai), Doğu (Jah Hut) ve Kuzey (Temiar) kollarına ayrılır; çok sayıda lehçesi bulunan Güney Senoi dilleri ise, bazı dilbilimcilerce Semel dilleri adıyla ayrı bir öbekte toplanır. Senoi dilleri Malezya'da yaklaşık 10 000 kişi tarafından konuşulur. Özellikle iç kesimlerde yaygın olmakla birlikte, Kuala Lumpur'un güneyindeki kıyı bölgesinde de bu dilleri konuşanlara rastlanır.

SENOİLER, Malakka yarımadasında ve Endonezya'nın Sumatra adasındaki Siak kıyı ovaları boyunca yaşayan, Vedda etnik grubundan halk. 1960'larda sayılarının 20 000-27 000 bin arasında olduğu tahmin edilen Senoilerin izlerine Endonezya'nın doğu adalarında da rastlanır.

Malakka yarımadasında yaşayan Senoiler, Mon-Khmer dilleriyle akraba olduğu ya da bu dillerden büyük ölçüde etkilendiği belli olan bir dili konuşur. Sumatra'da yaşayanlar ise Minangkabauların dilini ve anayerli örgütlenme biçimini benimsemişlerdir. Bölgeye geldiklerinde kuru tarım yöntemlerini geliştirmiş olduklarını, komünal evlerde yaşadıklarını ve belli bir siyasal örgütlenmeleri olduğunu gösteren işaretler vardır. Manyok ve pirinç tarımıyla uğraşan Senoiler, avcılık, balıkçılık ve yiyecek toplayacılığı da yaparlar. Yarımadadaki komşuları olan Malaylar ve Semanglar (Ngolar) gibi üflemeli silahlar ve zehirli oklarla avlanırlar. Sepetçilikte çok ustadırlar: buna karşılık dokumacılık ya da metal işlemeciliği yapmazlar.

SENOMANİYEN KAT, Üst Kretase (Tebeşir) kayaçlarının dünya ölçeğinde rastlanan standart bölümü ve bu kayaçların çökeldiği zaman dilimi (Kretase Dönemi yaklş. 136-65 milyon yıl önce). Senomaniyen Kat kayaçları, Albiyen Kat'ın üzerinde ve Türoniyen Kat'ın altında yer alır. Senomaniyen, Üst Kretase'nin en alt katıdır: tanıtıcı ammonit fosilleriyle ayırt edilen ve daha kısa zaman dilimlerine karşılık gelen çeşitli alt katlara ayrılır.

SENONİYEN a. (fr. *sénonien; Sens*'den). Yerbil. SENS ÜSKATI'nın eşanlamlısı.

SENONLAR, biri Galya'da, diğeri İtalya'da yaşayan iki eski kelt kabilesi. Aynı halkın iki kolu da olabilirler. Bugün Fransa'nın Seine-et-Marne, Loiret ve Yonne illerini (*département*) oluşturan topraklarda yaşayan Galyalı Senonlar İ.Ö. 53-51 arasında Julius Caesar'a karşı savaştılar. Sonradan Lugdunensis adlı Roma eyaletine bağlandılar. Başlıca kentleri daha sonra Senones adını alan Agedincum'du.

Öteki Senonlar büyük olasılıkla İ.Ö. yaklş. 400'de Alpler'i aşarak İtalya'ya geçtiler ve Umberleri (Umbri) topraklarından sürerek Ariminum (Rimini) ve Ancona arasındaki doğu kıyılarına yerleştiler. İ.Ö. 391'de Etruria'yı (bugün Toscana) fethedip Clusium'u (bugün Chiusi) kuşattılar. Clusium'un yardım çağrısına uyan Roma'nın savaşa müdahale etmesi, Galyalıların İ.Ö. 390'da Roma'yı ele geçirmesine yol açtı. Yapıtlarında bundan hiç söz etmeyen Polybios'un tersine Livius ve Diodoros Sikeliotes, Senonların Roma'yı alan Galyalılara önderlik ettiklerini yazarlar. Senonlarla Roma arasındaki çarpışmalar sonraki yüzyıl boyunca sürdü. Senonlar İ.Ö. 283'te Publius Cornelius Dolabella'ya yenilerek bölgeden sürüldüler. Topraklarının bir bölümünde yeni koloniler kuruldu, bir bölümü ise Roma yurttaşlarına arazi olarak bağışlandı.

SENORİTA a. (isp. *señorita*, genç bayan). Dış sargısı tek tütün yaprağından oluşan küçük puro.

SENOZİT a. (fr. *cénosite*). Miner. KAİNOZİT'in eşanlamlısı.

SENOZON a. (fr. *cénozone*). Yerbil. Fosil içeriği (fauna, flora) doğal bir bütün oluşturan katmanlar topluluğu. (Bir senozon incelendiğinde ortamla ilgili önemli bilgiler elde edilebilir.)

SENOZOYİK, ÜÇÜNCÜ ZAMAN olarak da bilinir, jeolojik kronolojide, Yer yüzeyindeki yaşamda gerçekleşen köklü dönüşümlerle birbirinden ayrılan başlıca üç zamandan üçüncüsü. Senozoyik, memeliler ve kapalıtohumlular çağı olarak kabul edilir. Senozoyik zaman, Mezozoyik (İkinci) zamandan (yaklş. 225-65 milyon yıl önce) sonra gelir. Buna göre Senozoyik zaman, 65 milyon yıl öncesinden günümüze kadarki dönemi kapsar ve Tersiyer dönem* ile Kuvaterner döneme* ayrılır. Bu iki dönem de kendi içlerinde Paleosen, Eosen, Oligosen, Miyosen ve Pliyosen ile Pleyistosen ve Holosen bölümlere ayrılmıştır.

Tersiyer (Üçüncü) dönem (yaklş. 65-2,5 milyon yıl önce), dağoluşum olaylarının gerçekleştiği bir evre oldu. Yerkabuğundaki büyük tektonik hareketler bugünkü Kuzey Amerika'daki sıradağların, And, Alp, Kafkas ve Himalaya dağlarının oluşumuna yol açtı. Günümüzdeki volkanik bölgeler de, bu dönemde gerçekleşen yerkabuğu yükselmelerine eşlik eden yanardağ etkinliklerinin ürünüdür.

Tersiyer dönemde bitkilerin evrimi yeryüzünün görünüşünü önemli ölçüde değiştirdi. Mezozoyik zamanda egemen bitki örtüsünü oluşturan açıktohumlular yerlerini büyük ölçüde kapalıtohumlulara bıraktı. Kapalıtohumlu bitkiler buz takkesinin bulunmadığı Kuzey Kutup bölgesi'nde ortaya çıktı ve güneye doğru yayılarak yeryüzünü kapladı. Kapalıtohumluların dağılımında büyük dağ sıralarının konumu önemli bir rol oynar. Dağlar genel olarak Avrasya'da doğu-batı doğrultusunda, Amerika ve Güneydoğu Asya'da ise kuzey-güney doğrultusunda uzanır. Pleyistosen bölümün (yaklş. 2,5 milyon-10 000 yıl önce) büyük buzullaşma çağlarından sonra buzullar çekilmiş, ama bitkilerin birçoğu dağ engelleri yüzünden geri dönememişti. Buna karşılık bitkiler Amerika ve Güneydoğu Asya'da yeniden kuzey bölgelerine yayıldılar.

Tersiyer dönemin en önemli biyolojik gelişimi memelilerin evrimidir. Mezozoyik zamanda küçük ve ilkel memeliler vardı. Ama bunların çoğu Mezozoyik zamanın sonunda dinozorlarla birlikte yok oldu. Memelilerin yalnız, daha sonra dallanarak çeşitlenecek iki temel grubu, keseliler ve eteneli memeliler varlıklarını sürdürdü. Kıtaların kayması memelilerin evrimini köklü bir biçimde etkiledi. Avustralya'nın Tersiyer dönem boyunca öbür kıtalardan yalıtılmış olması keseliler grubunun burada rekabetten uzak kalmasını, büyük bir tür zenginliğine ulaşarak değişik ekolojik nişleri doldurmasını sağladı. Güney Amerika'ya ise keselilerin yanı sıra özelleşmiş bazı eteneli memeliler de ulaşmıştı. Keseliler arasında diğer memelilerle birlikte yaşamayı başaran grupların bulunmasına karşın, eteneli memeliler çok daha başarılı bir gelişim gösterdi.

Paleosen bölümde (yaklş. 65-54 milyon yıl önce) hem Eskidünya'da hem de Yenidünya'da memelilerin evrimi hız kazandı, ortaya çok çeşitli gruplar çıktı. Bunlar arasında kemericiler, etçiller, toynaklı hayvanlar ve maymunlar yer alıyordu. Kuvaterner (Dördüncü) dönem (yaklş. 2,5 milyon yıl öncesinden günümüze) başlarında, dik durabilen, kol ve bacak uzunluğu günümüz insanına yakın ilk insangiller ortaya çıktı. Fosil buluntular insana benzer en eski türlerin Doğu ve Güney Afrika ile Endonezya'da evrimlendiğini göstermektedir. Bu insangillere ait fosiller çeşitli aletlerle birlikte bulunmuştur.

Kuvaterner dönem boyunca buzulların art arda ilerleyip gerilemesi kuzey yarıküre'de gelişen bitki ve hayvan varlığını derinden etkiledi. İlk insangillerin yanı sıra diğer gruplardan birçok tür buzullar nedeniyle yer değiştirmek zorunda kalırken, bazı hayvanlar değişen iklim koşullarına uyarlandı. *Homo erectus* Avrupa ve Asya'da alet kullanmayı geliştirdi. *Homo neanderthalensis* bu aletleri daha yetkin bir duruma sokarken, soğuktan korunmayı ve mağaralarda barınmayı da öğrendi. Würm Buzul çağında ortaya çıkan *Homo sapiens* Fransa ve İspanya'da, daha o zamandan başlayarak, mağara duvarlarını bezemeye başladı.

SEN-PETERSBURG, 1914-1924 arası **Petrograd,** 1924-1991 arası **Leningrad,** Rusya'da liman kenti, Baltık denizi'nde, Finlandiya körfezi'nde, Neva ırmağı deltasında; 4 779 000 nüf.

• COĞRAFYA. Çarlık Rusyası'nın eski başkenti Sen-Petersburg, bugün de rus kentleri hiyerarşisindeki yerini korumaktadır; ne var ki düşünsel ve sanatsal ge-

Sen-Petersburg'dan bir görünüm Griboyedov kanalı ve Voziojdeniye kilisesi (1883-1907 arasında Parland tarafından yapılmıştır)

lişmesi ve yeniliklere yönelme yeteneği yönetme görevlerinden ağır basmaktadır. Sen-Petersburg, bir kültür merkezi olarak ününü, zengin bir sanat kalıtına (müzeler [örneğin Ermitaj], tiyatrolar [örneğin Kirov], kütüphaneler), bilimsel araştırmaların sürekli gelişmesine (üniversite, Bilimler akademisi) borçludur. Değişik dallara yönelik (makine, kimya, besin sanayileri ve hafif sanayiler) büyük bir sanayi merkezi olan Sen-Petersburg, gelişmiş bir teknolojiyi (takım tezgâhlar, elektrikli ve elektronik gereçler, duyarlı optik aygıtlar, ecza sanayisi) devreye sokarak sanayi ürünleri üretiminde başarı kazanır. Ülke çapında ve dış ticaret konusunda en önemli ulaşım kavşaklarından biridir (ticaret limanı [buna önemli bir tersane de eklenir], uluslararası havalimanı). Finlandiya körfezindeki Neva deltasının adaları üzerinde kurulmuş kent, Amirallik sarayı, Kışlık saray ve Petropavlovsk kalesi çevresinde eşmerkezli çemberler halinde gelişmiş bir plana göre kurulmuştur. Güney yönündeki ekseni, Amirallik sarayı'nı Moskova garına bağlayan Nevskiy'in en güzel görünümüdür. Klasik düzen, mimarinin anıtsal niteliği ve yeşil alanlar bu tarihsel kente çok değerli bir kentçilik kalıtı kazandırmaktadır.

1754-1762 arasında B. Francesco Rastrelli tarafından **Sen-Petersburg**'da yapılan Kışlık saray

Sen-Petersburg'daki Kışlık saray'da Giacomo Quarenghi'nin yaptığı "Büyük Taht salonu" da denen Svyatoy Georgiy salonu

İkinci Dünya savaşı'nda Almanlar'ın kanlı kuşatmasına karşı direnen kent, daha sonra hızla yeniden yapıldı. Yeni konut semtleri ve sanayi tesisleri yerleşmeyi büyük ölçüde genişletti: Sen-Petersburg, nüfus ve iktisadi ağırlık bakımından Rusya'nın ikinci büyük kentidir.

• TARİH. İngriyalılar'ın (ya da Yjortsıy) yaşadıkları Neva ırmağı deltası, Rusya'yı Avrupa'ya açılan bir pencereye ve Baltık denizi'nde bir limana kavuşturmak isteyen Büyük Petro tarafından 1703'te fethedildi. Geleceğin Sen-Petersburg'unun ilk taşı mayıs 1703'te kondu. 1712'de Sen-Petersburg, Rusya'nın başkenti oldu. Yelizaveta Petrovna ve Yekaterina II döneminde çok sayıda binanın yapıldığı kent, Nikolay I döneminde bugünkü muhteşem görünümünü aldı.

XVIII. yy.'ın sonunda kentin nüfusu 220 000 dolayındaydı. Rus dış ticaretinin büyük bölümünün gerçekleştiği (İngiltere'ye külçeler halinde demir dışsatımı) Sen-Petersburg, Kronştadt'la birlikte başlıca askeri liman durumundaydı. Büyük sanayi merkezi haline gelen (tekstil, gemi ve makine yapımı) kent, XIX. yy.'ın ikinci yarısında hızla gelişti (Putilov, Nobel, Obuhov fabrikaları). Kanal boylarına ve Neva kıyısına saraylar ve aristokrat konakları yapılırken, öte yanda yoksul işçi mahalleleri kuruldu. 1897'de 1 297 000 olan kent nüfusunun 150 000'i işçiydi.

Dekabristlerin ayaklanmalarına sahne olan (1825) Sen-Petersburg, 1905 ve 1917 devrimlerinde belirleyici bir rol oynadı. 1914'te adı Petrograd'a dönüştü, geçici hükümetin (mart-ekim 1917), sonra ekim-kasım 1917'de Lenin'in başkanlığında kurulan halk komiserleri sovyetinin (Sovnarkom) merkezi oldu. Mart 1918' deki alman saldırısında, Sovnarkom yeniden Rusya'nın başkenti yapılan Moskova'ya yerleşti. Yudeniç tarafından tehdit edilen (1919), devrim ve iç savaş yıkımlarının yanı sıra 1921'deki kıtlığın harabeye dönüştürdüğü Sen-Petersburg, yeniden kuruldu ve gelişti. 1924'te Leningrad adını aldı. Stalin döneminde, özellikle de Zinovyev (1921-1926), Kirov (1926-1934) ve Jdanov'un (1934-1948) başkanlık ettikleri Komünist parti şehir komitesi bünyesinde, ölüm olaylarıyla sonuçlanan şiddetli siyasal kavgalar oldu; Jdanov'un ölümü üzerine 1949'da burada son bir temizleme harekâtı yapıldı. İkinci Dünya savaşı sırasında kent, eylül 1941'de, güneyde Schlüsselburg'u alan Wehrmacht tarafından (9 eylül), kuzeydoğudaysa, Karelya'daki Finlandiya birlikleri tarafından kuşatıldı. Yalnızca buz tutmuş Lagoda gölü üzerine kurulan bir demiryolu iç kesimle bağlantıyı sağlıyordu. Bu kuşatma ancak ocak 1943'te kırıldı (Schlüsselburg'un yeniden kuşatılması), 13 ocak 1944'teki rus saldırısıyla da Almanlar kesin olarak püskürtüldü. Ülkedeki rejim değişikliğinden sonra, 1991'de kentin adı tekrar Sen-Petersburg oldu.

• GÜZEL SANATLAR. Kentin kuruluşu, rus sanat tarihinin bir dönüm noktasıdır. Kent planlarının hazırlanmasında çar yabancı mimarlara başvurdu ve rus mimarlarını yetiştirmeleri için Batı'ya yolladı; gerekli işgücünü sağlayabilmek amacıyla, imparatorluk sınırları içinde, bu kent dışında kalan bölgelerde her türlü taş bina yapımını yasakladı (1714 ukazi). Sen-Petersburg'un merkezi önce Neva'nın sağ kıyısında gelişti; surlarla çevrili bu yeni metropolün odak noktası, Amirallik binasıydı. Hollanda barok üslubunun etkisini taşıyan ilk yapılar isviçreli Domenico Trezzini (1670-1734) tarafından gerçekleştirildi. Kenti İsveçliler'den korumak amacıyla 1703'te yapılan Petropavlosk kalesi, katedral (1714-1733), Svyatoy Aleksandr-Nevskiy manastırı (1716) ve Oniki kolejler binası (1722-1742), bu mimarın yapıtıdır. Kunstkamera'da (1718-1734) bugün Bilimler akademisi'nin ve Lomonosov müzesi'nin çeşitli bölümleri bulunmaktadır. Başkentin genel planını fransız mimar Leblond tasarladı, Versailles'dan esinlenerek üç geniş cadde öngördü; bunların en önemlisi Nevskiy perspektifi'ydi. Rusya'ya gelişinden iki yıl sonra 1719'da ölmesi üzerine, tasarıları gerçekleştiremedi. Fransa'da yetişmiş bir italyan sanatçısı olan Rastrelli, çariçe Yelizaveta döneminde Sen-Petersburg'un mimari çehresini belirledi. Kışlık saray (bugün Ermitaj*'a bağlıdır) [1754-1762], Smolnıy manastırı (1748-1764), Vorontsov, Stroganov ve Aniçkov (bugün kent müzesi) sarayları, rus barok üslubunun başlıca temsilcisi sayılan bu mimarın yapıtlarıdır. XVIII. yy.'ın ikinci yarısından XIX. yy. ortalarına kadar, yeniklasikçilik ağır bastı. J.-B. Vallin de la Mothe'un, A. F. Kokorinov'la birlikte gerçekleştirdiği Güzel sanatlar akademisi (1764-1772) ve Yekaterina II'nin koleksiyonlarını barındırmak amacıyla Kışlık saray'ın bitişiğinde yaptığı Küçük Ermitaj (1764-1767) bu üsluptadır. Daha sonra, çariçe, Falconet'den Büyük Petro'yu at üstünde gösteren bir heykel yapmasını istedi; sanatçı bu heykeli öğrencisi M. A. Collot ile birlikte gerçekleştirdi. İ. Starov ve A. Kvasov, Neva'nın ve kanalların kıyılarını granitle kapladılar (1764-1788). İtalyan mi-

marı Rinaldi yalın bir Louis XVI üslubundaki Mermer saray'ı (bugün Tarih akademisi) inşa etti (1768-1785). Yeniklasik üslubun en tipik temsilcisi sayılan italyan Quarenghi, kentteki 1780'li yıllardan kalma en dikkate değer yapıların birkaçını gerçekleştirmiştir: Devlet bankası, Ermitaj tiyatrosu, Bilimler akademisi. Aynı mimar, 1806-1808 yılları arası, Rastrelli'nin Smolnıy enstitüsü çalışmalarını tamamladı. Starov, Svyatoy Aleksandr-Nevskiy manastırı katedrali'ni (1776-1790) ve bugün üniversite olarak kullanılan Tavrida sarayı'nı (1783-1788) inşa etti. Voronihin, kubbe ve yarım daire biçimindeki revakında Roma'daki San Pietro'dan esinlendiği Kazanskaya Bogomater katedrali'ni yaptı (1801-1811). Zaharov, Amirallik binası'nın Empire üslubunda yeniden yapım tasarısını hazırladı (1806-1823). Aleksandr I de fransız mimarlar kullandı: Thomas de Thomon (1754-1813) Denizcilik borsası'nı inşa etti (1805-1810); Ricard de Montferrand, Svyatoy İsak katedrali'ni (1819-1858) gerçekleştirdi; Kışlık saray meydanı'nın ortasında yükselen pembe granitten Aleksandr sütunu da (1829-1834) onun yapıtıdır. İtalyan kökenli mimar K. Rossi, kenti Empire üslubunda geniş yapı topluluklarıyla süsledi: Mihail sarayı ya da Mihailovskiy Drorets (1819-1825, bugün Rus müzesi); Kışlık saray'ı bir yanından çevreleyen yarım daire planlı genelkurmay binası; Senato ve Sinod'un (1829-1833, bu iki yapı tarihi arşivleri barındırmaktadır) sınırladığı anıtsal meydan ile Kışlık saray arasında yer alan zafer takı. A. Stakenschneider, K. Thon, L. von Klenze gibi alman mimarların çar Nikolay I döneminde yaptıkları binalar ciddi bir görünüme sahiptir. XIX. yüzyılın ikinci yarısı ve XX. yüzyılın başlarında, önce seçmecilik, sonra "modern style" binalar yaygınlaştı.

SENS, Fransa'da *arrondissement* (Yonne) merkezi, Champagne'ın güney kenarında, Sénonais'de, Yonne kıyısında; 27 755 nüf. (1992). Makine, inşaat, trafik ışıkları, kablo, kereste sanayileri. Gotik üslupta yapılmış Saint-Étienne katedrali (XI. yy.) Katedral müzesi. Kent, galyalı Senonlar'ın eski başkenti *Agendincum*'dur.

SENSÉE, Fransa'da (Flandre) ırmak, Escaut'nun kolu (sol kıyıdan); 60 km.

SENSEİ a. (japonca sözc.). Uzakdoğu sporlarında hoca, usta.

SENSEN a. Ağız kokularını gidermek için çiğnenen baharlı bir madde.

SENSİPİTAL sıf. (fr. *sincipital*). Böcbil. *Sensipital levha,* halkalısolucanların trokofor larvasındaki çok kıllı ve kalın sırt parçası.

SENSUNTEPEQUE, Salvador'da kent, Cabañas yönetim bölgesinin merkezi; 9 000 nüf.

SENS ÜSKATI a. Yerbil. Kretase sisteminin üskatı; Saintonge ve Champagne katlarını içerir. (Eşanl. SENONİYEN.)

SENTA, Sırbistan'a bağlı Voyvodina özerk bölgesinde kent, Tisza vadisinde; 24 700 nüf. Tarım pazarı ve sanayileri. Mobilyalar.

SENTAGMA → SİNTAGMA.

SENTAGMATİK → SİNTAGMATİK.

SENTAKS a. (fr. *syntaxe*). Dilbil. SÖZDİZİM'in eşanlamlısı.

SENTAKSİK sıf. (fr. *syntaxique*). SÖZDİZİMSEL'in eşanlamlısı.

SENTEM a. (fr. *synthème,* yun. *synthema,* bağıntı'dan). Dilbil. A. Martinet'de "sözdizimsel açıdan yalın bir monem özelliği taşıyan ama iki ya da ikiden çok anlamlı birimden oluşan söylem kesiti" (örn. türetme ve bileşik sözcükler).

SENTETAZ a. (fr. *synthétase*). Biyokim. A.T.P.'yı enerji kaynağı olarak kullanarak bireşim tepkimelerini katalizleyen enzimler grubunun (ligazlar) genel adı.

SENTETİK sıf. (fr. *synthétique;* yun. *synthetikos*'tan). BİREŞİMSEL'in eşanlamlısı.

Sentetikçiler, 1925'te bir araya gelen, Paul Gilson'un öğrencisi yedi belçikalı besteciden (René Bernier, Gaston Brenta, Théo de Joncker, Robert Otlet, Marcel Poot, Maurice Schoemaker, Jules Strens) oluşan grup. Bildirgelerinde, "modernizmle eski kuşakların birikimini birleştiren" bir sanat yapma yolundaki kararlarını savunuyorlardı. Ortaklaşa bir piyano parçaları albümü çıkardılar.

SENTETİZÖR a. (fr. *synthétiseur*). Müz. → SİNTİSAYZIR.
—Radyotekn. FREKANS BİREŞTİRİCİ*Sİ'nin eşanlamlısı.
—Sesbil. Sözün sentezini yapmayı sağlayan aygıt ya da sistem.

SENTEZ a. (fr. *synthèse;* lat. ve yun. *synthesis*'ten). **1.** Özel bir alana ilişkin değişik bilgilerin tutarlı, düzenli ve bağdaşık bir bütün olarak birleştirildiği zihinsel işlem; bireşim. **—2.** Bu birleştirilen bilgiler bütününün sözlü ya da yazılı olarak sunuluşu: *Cumhuriyet tarihi üzerine bir sentez.* **—3.** Ed. Değişik kökenli öğeleri kendinde toplayan, birleştiren varlık ya da nesne: *Doğu ve Batı kültürünün kusursuz bir sentezi.*
—Biyol., Fels., Kim. ve Petrogr. BİREŞİM' in eşanlamlısı.

Sentez, Ateş Benice'nin gerçekleştirdiği 35 mm'lik çizgifilm (1983). İnsanlar arasındaki iletişim eksikliği temasını işleyen film, Antalya Film şenliği'nde Altın portakal ödülü'nü kazandı (1983).

SENTİGRAFİ → SİNTİGRAFİ.

SENTİMORGAN → SANTİMORGAN.

SENTİNUM. Tar. coğ. İtalya'da günümüzdeki Sassoferrato'nun (Umbria), yakınında kent. Burada Etrüsk, Samnit ve Umbrialılar Romalılar karşısında bozguna uğradı. Roma devrine ait *municipium.*

SENTRİOL → SANTRİOL.

SENTROMER → SANTROMER.

SENTROPLAZMA → SANTROPLAZMA.

SENTROSFER → SANTROSFER.

SENTROZOM → SANTROZOM.

SENUFOLAR, Fildişi Kıyısı, Mali ve Burkina Faso'da yaşayan, yaklaşık bir buçuk milyon kişiden oluşan voltalı halk. Tarımcılık (pirinç, darı), hayvancılık ve avcılık yapan Senufolar, sıkışık köyler ya da dağınık köycükler içinde bir araya gelir, anasoylu ve babayerli (nafara alt grubunda anayerli) reislikler biçiminde örgütlenir. Dini düşüncelerinin zenginliği ve yeni yetişen erkeklerin topluluğa kabul törenleri için yaptıkları maske ve benzeri eşyaların niteliğiyle tanınırlar.

SENUSİ (Muhammet bin Ali ES-) → SENUSİLER.

SENUSİLER ya da **SÜNUSİLER,** arapça **Senusiye,** adını, 1791 yıllarında Mostaganem yakınında doğan, kurucusu Muhammet bin Ali es-Senusi'den alan büyük müslüman tarikatı. Ebu Talib'in soyundan geldiğini ileri süren bir ailenin çocuğu olan Senusi, kadiriye tarikatına girdiği kendi memleketinde, daha sonra tayyibiye tarikatına girdiği Fas'ta gördüğü öğrenimini, Mekke'de tamamladı. Burada, kadiriye-idrisiye tarikatının kurucusu, Ahmet bin İdris el-Fasi'nin (öl. 1837) öğrencisi oldu. Fasi ölünce tarikat bölündü, Muhammet Senusi bu kollardan birinin başkanı oldu ve Mekke yakınlarındaki Ebu Kubeys dağı üzerinde, 1837'de tarikatının ilk zaviyesi'ni kurdu. Daha sonra Sirenayka'ya gitti ve orada, birçok zaviye (biri Derne yakınında ve bir diğeri Trablus ve Mısır sınırlarındaki Cerabub vahasında [1855]) kurdu. Bu vahada, azat edilmiş kölelerle tarım yaptı. 1859' da burada öldü. Oğlu Muhammet el-Mehdi tarikatın reisi oldu ve Cerabub'u bir propaganda merkezi haline getirdi. 1895 Muhammet el-Mehdi Cerabub'u terk ederek Kufra vadisine gitti. Daha sonra 1899'da, Borku'nun kuzey-doğusunda Guro'ya geçti ve 1902'de orada öldü (Kanem ve Tibesti'nin fransız işgaline direnen Muhammet eş-Şerif'in oğlu el-Mehdi'nin yeğeniydi). Ahmet eş-Şerif onun yerine geçti. Birinci Dünya savaşı'nda, Libya'yı yeni fetheden İtalyanlar kıyıya çekilmek zorunda kalınca, Senusiler Mısır sınırlarında İngiltere'ye (1915-16) ve Sahra'da Fransa'ya karşı mücadele ettiler. Tunus'un güneyinde ve Agades önünde başarısızlığa uğradılar (1916-17) ve Libya'ya çekildiler. 1917'de Muhammet el-Mehdi'nin oğlu İdris başa geçti. İtalyanlar Libya'yı yeniden ele geçirdiler. 1919'da ve 1920'de İdris onlarla anlaşmaya vardı. Kufra'nın İtalya tarafından işgali senusi iktidarına son verdi (1931). 1930'da tarikat feshedildi ve mallarına elkondu. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, Libya, İdris'in yararına (İdris* I) [aralık 1950] krallık olarak kuruldu. İdris I, 1969'da devrildi. (→ LİBYA.)

SENUSRET → SESOSTRIS.

SENÜROZ a. (fr. *cénurose*). Vet. DELİBAŞ'ın eşanlamlısı.

SENYÖR a. (fr. *seigneur;* lat. *senior, -oris,* yaşça büyük'ten). **1.** Toprağı olan derebeyi. **—2.** Eski Fransa'da yüksek bir mevkisi olan soylu.
—Tar. *Savaş senyörü,* 1916-1927 arasındaki karışık dönem sırasında, kendisi için göreli olarak özerk bir fief oluşturan çinli vali. ‖ *Senyörler meclisi,* eskiden bazı ülkelerde yalnızca soylulardan oluşan yasama meclislerine verilen unvan. ‖ *Senyörün hakkı,* genellikle ilk gece hakkıyla özdeş olarak tanımlanan hak.

SENYÖRİAJ a. (fr. *seigneuriage*). İkt. **1.** Parası uluslararası mübadelelerde kullanılan (günümüzde dolar) bir ülkenin durumu. **—2.** Bir paraya, kendi öz değerinden daha büyük değer tanımak biçimindeki uygulama. (İtibari paranın [kâğıt para] ortaya çıkmasından sonra terim, pratikte kesin anlam taşımaz olmuştur.)

SENYÖRLÜK a. Tar. **1.** Bir erkeğin, senyörü olduğu toprak üzerindeki hakkı, erki, yetkesi. **—2.** Topraktan ayrı olarak, bir toprak üzerindeki feodal haklar, tabilik ve metbuluk ilişkileri. **—3.** Üzerinde senyörlük erkinin yerine getirildiği toprak. **—4.** Ortaçağ'da İtalya'da kent yönetimi (örn. Floransa senyörlüğü).
—ANSİKL. *Fransa'da senyörlük.* Kökeninde derebeylik*'e bağlanırsa da, fief'ten farklıdır ve Ancien Régime'in sonunda yalnızca *soylu toprak* anlamına geliyordu. Ortaçağ'da iki tür senyörlük vardı: *mülk senyörlüğü*'nde senyör, toprağı işleyen köle ya da özgür kişilerden vergi ya da angarya talep eden, yargı ve asayiş haklarını giderek genişleten bir toprak sahibiydi; diğeri ise, yalnızca toprak mülkiyetiyle sınırlı değildi, otoritenin giderek zayıflaması karşısında senyör, belli bir toprağın tümü üzerinde yönetim ve yargı yetkisine sahip olmuştu.
• *İtalyan senyörlüğü.* Senyörlük (ital. *signoria*) Ortaçağ İtalyası kentlerinde en üst düzeydeki yönetici sınıfı oluşturuyordu. XIII. yy.'da komünlerde meydana gelen bunalımı çözmek için ortaya çıktı ve çeşitli türlere ayrıldı: hayatı boyunca görevde kalan bir baş yargıç ya da halk yöneticisinin tek ve resmi yüksek görevi (Milano'da Visconti, Verona'da Ezzelino da Romano); uzun bir süre yetkisini kullanan askeri bir komutanın egemenliğini (Alessandria'da Monferrato sülalesinden

Guglielmo VII); etkin bir yurttaş (Floransa'da Mediciler) tarafından ele geçirilen fakat belli bir unvanı olmayan, eski komünal kuruluşların yanı sıra ortaya çıkan ve güçlü bir yurttaş (örn. Floransa'da Mediciler) tarafından belli bir unvan olmaksızın elde edilen yetke ya da kendini zorla kabul ettirmeyen fakat bir komünün, koruyucu bulmak ve içerde bir hakem sahibi olmak amacıyla kendini sattığı ya da verdiği kudretli bir yabancı kişiliğin (imparatorluk naibi, papa ya da kral) görevi. Senyörlük sahibi, erklerin tümünü elinde tutmaya, görevinde ömür boyu kalmaya ve komşu kentleri de sahiplenmeye çalışırdı. Bu niteliklerinden dolayı XIV.-XV. yy.'larda senyörler, prenslerle bir tutuldu. Venedik senyörlüğü ise, bir dogeluk, Küçük Konsey ve Quarantia'nın üç şefini içeren bir yönetim örgütüydü.

SEO DE URGEL, katalanca **La Seu d'Urgell,** İspanya'da kent; Katalonya'da (Lérida ili) Segre'nin yukarı vadisinde, Andorra vadilerinin güney ağzında; 10 200 nüf. Raimundus adında lombardialı biri tarafından 1175'e doğru bitirilen granitten yapılmış roma üslubunda katedral; XII. yy.'ın sonundan kalma büyük manastır avlusu. Turizm merkezi. Piskoposluk, Urgel piskoposu fransız Cumhurbaşkanıyla birlikte Andorra'nın ortak prensi durumundadır.

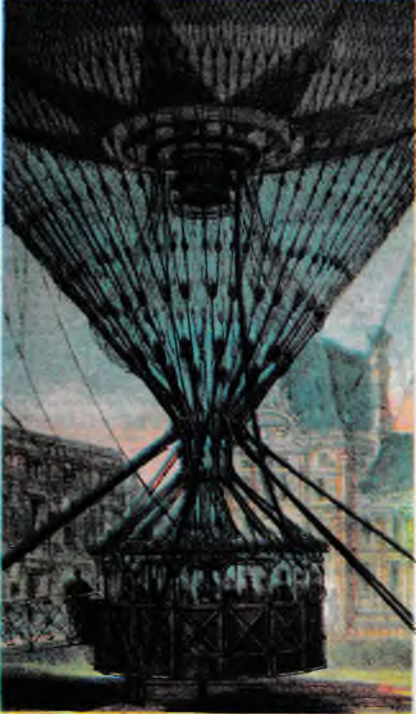
SEPA a. (fars. *se,* üç ve *pā,* ayak'tan *se-pā,* üç ayaklı). *Esk.* Sehpa.

SEPAL a. (fr. *sépale*). Bot. ÇANAKYAPRAK'ın eşanlamlısı.

SEPARATÖR a. (fr. *séparateur*). Sütç. *Pıhtı separatörü,* taze hamurlu peynirlerin yapımında, merkezkaç kuvvetinden yararlanarak pıhtıyı peynir suyundan ayırmaya yarayan aygıt.

Sepe, D. Anadolu bölgesinin bazı yörelerinde, özellikle Bitlis ve çevresinde oynanan halay türü bir halk oyunu. Bağlı diziyle oynanan oyunun en belirgin özelliği, sağ ayağı öne doğru üç kez salladıktan sonra sol ayakla yapılan duraklama figürüdür

Larousse-Maison Martinez

Tissandier kardeşlerin yere bağlı buharlı büyük balonunun **sepeti** (Paris, 1878-79) Albert Tissandier'nin resmi

SEPEK a. Değirmen taşının eksenine verilen ad.

SEPELEK ya da **SEPEREK** → SERSEM* SEPELEK.

SEPET a. (fars. *seped*). **1.** Sazdan, kamıştan, ince dallardan vb. esnek şeylerden ya da başka bir maddeden (plastikten, metalden vb.) yapılan, değişik nesneler koymaya, taşımaya ya da toplamaya yarayan saplı ya da kulplu kap (genellikle kullanılma amacını belirten bir tamlayanla kullanılır): *Çamaşır sepeti. Yumurta sepeti. Elişi sepeti. Ekmek sepeti.* **—2.** *Say. sıf.* + *sepet,* bir sepetin alabileceği miktar: *Bir sepet incir toplamak, yemek.* **—3.** *(Bir kimseye) sepet havası çalmak,* bir kimsenin işine son vermek; sepetlemek, yol vermek (arg.). ‖ *Sepette pamuğu olmamak,* bilgi dağarcığı boş olmak. ‖ *Senet sepet* → SENET. ‖ *Karamursal, karamürsel sepeti,* önemsiz, değersiz bir şey ya da bir kimse.

—Aktar. Genellikle yüksekte bakım çalışmaları yapan bir operatörü korumaya ve istenilen düzeye çıkarmaya yarayan, hava direnci azaltılmış, tekne biçiminde kaldırma aygıtı. (Bu aygıt hidrolik devrelerle düşen ve yatay düzlemde hareket eden bir kolun ucuna tespit edilir ya da yapıların cephesi boyunca kablolara asılır.) ‖ *Aktarma sepeti,* genellikle kıvrılabilir tutamaklarla donatılmış, kafesli metalden aktarma gereci. (Kimi zaman çeşitli parçaların süzülmesinde ya da daldırılmasında kullanılan bu gereç çoğu kez tutamaklarından havai bir konveyöre asılır.) ‖ *Tekerlekli sepet,* süpermarketlerde malları koymaya ve taşımaya yarayan tekerlekli el arabası.

—Arıc. Ekin saplarından ya da sazdan örülmüş arı kovanı.

—Balıkç. Sorgun dalı, saz, galvanizli demir tel ya da plastik maddeden yapılmış, balık yakalamaya yarayan aygıt. (Eşanl. KİRTİL.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ Yengeç, böcek, vb. gibi iri kabukluların avlanmasında kullanılan, sorgun dalı, kestane dalı, plastik madde ya da madensel kafeslerden yapılan aygıt. (Bazıları kubbe biçimindedir ve üst bölümünde bir giriş bulunur; bazılarıysa boru biçimindedir ve her iki ucunda bir giriş hunisi bulunur.)

—Bayınd. İçine kum ya da çakıl doldurulan, metal iskeleti kasa. (Birbirlerine bağlanmış sepetlerin yüzeyi, bir akarsuyun şevlerini korumak için kusursuz bir kaplama oluşturduğu gibi, hidrolik bir tesisin yapımı sırasında sızdırmaz bir kılıf yaratmak için bir batardo öğesi işlevini de görebilir.) [Bk. *ansikl.* böl. Su işler.]

—Bisikç. Tek bir tekerlek üstüne monte edilmiş, oturma yeri olan ve bir motorsiklete eklenen karoserli araç.

—Bür. ger. *Evrak sepeti,* işlem görmek üzere bekleyen mektup ve belgelerin, bir çalışma masası üzerinde düzenli bir biçimde yerleştirilebilmeleri için kullanılan ve metal, tahta ya da plastikten yapılmış kenarları alçak sepet çeşidi. ‖ *Kâğıt sepeti,* eski kâğıtların, ambalajların vb. içine atıldığı tahta, metal, plastik ya da deriden kap.

—Esk. giy. Eteklerin kalçalar üzerinde kabarık durmasını sağlayan ve balina ya da kamış çemberlerle donatılmış içetek. (→ SEPETLİ* ELBİSE.)

—Ev eşy. Bir bulaşık makinesinde, bulaşıkların konduğu plastik kaplı metal telden, sürülebilen bölme. ‖ *Kızartma sepeti,* kalaylanmış telden yapılmış ve yiyecek maddelerini kızgın yağa daldırmaya yarayan, kulplu ya da saplı kap.

—Havc. Bir balonun altına asılan ve balonculari, motoru, safrayı ve donanımları taşıyan, genişliği yüksekliğinden fazla korkuluklu platform. (Güdümlü balonlarda sepet profillendirilmiş kapalı bir kabin biçimindedir.)

—İkt. *Alışveriş sepeti,* bir evin temel harcamaları ve bakımı için ayrılan ve geçim bedelinin hesaplanmasında kullanılan birim.

—İkt. tar. *Sepet tımarı,* Osmanlı devletinde, sahibinin mirasçı bırakmadan ölümüyle sahipsiz kalmış tımar. (Bu tımarlara âit kâğıtlar, tevcih yapılıncaya kadar bir sepet içinde bulundurulduğu için bu adla anılırdı.)

—Karş. anat. *Solungaç sepeti,* kuyruksuz amfibyumların iribaşlarında, boyun deri kıvrımından oluşan, dış solungaçları saran ve spirakulumla dışarıya açılan boşluk.

—Mim. *Sepet kulpu kemer* → SEPETKULPU. ‖ *Başlık sepeti,* sütun başlığının, bilezikle abak arasında yer alan başlıca bölümü. (Eşanl. KALATHOS.) [Başlık sepeti terimi, özellikle korinthos sütun başlığı ve XIII. yy. gotik mimarlığının yaprak ve dallardan oluşan başlıkları için kullanılır.)

—Mim. ve Süslem. sant. İçinde çiçekler ya da meyveler bulunan yüksek ve dar bir külah biçimindeki bezeme. (XVIII. yy.'ın ayırtedici motiflerinden biridir.)

—Oy. Bazı şans oyunlarında daha önce kullanılmış kâğıtların atıldığı delik (şimendifer, otuz ve kırk, banka).

—Spor. Basketbolda çembere geçirilmiş altı açık ağ.

—Süslem. sant. Louis XVI tarzında dekoratif öğe. ‖ *Sepet işi,* sorgun dalı örgüsüne benzeyen süsleme biçimi.

—Tar. *Sepet ardından gelme,* yeniçerilikle ilişkileri bulunmadığı halde bir yolunu bularak ocağa girmiş olanlar için kullanılan deyim. (→ SAPLAMA.) ‖ *Sepet kültürü,* Anasazi* amerind kültürünün bir evresi; basket makers kültürü de denir.

◆ sıf. **1.** Sepet gibi örülerek yapılmış: *Sepet beşik.* **—2.** *Sepet kafalı,* akılsız, beyinsiz. ‖ *Sepet sandık,* ince dallardan örülerek yapılan, genellikle meşinle kaplı bir tür sandık.

—El sant. *Sepet örgü,* eşit sayıda ilmek gruplarını birbiri arasından geçirerek yapılan sepet görünümlü örgü.

—Mim. *Sepet başlık,* yarım küre ya da yarım küreye yakın kesitte, hasır benzeri bezemeyle süslü bizans sütun başlığı.

—Nöroanat. *Sepet hücre,* beyincik korteksinde bulunan çokkutuplu hücre. (Bu hücreler Purkinje hücrelerinin hemen üzerindeki tabakada yer alır.)

—ANSİKL. Sepet kamış, saz, ince söğüt dalı vb.'den örülür. Başlıca bölümleri dip, kollar, simit adı verilen dip takviyesi, kenar denen üst kısım takviyesi ve dilim denen ara kısımdır. Örgü malzemesi dip dibe bitişik olarak örülmüşse *dolgulu,* aralıklıysa *delikli sepet* adını alır. Genellikle alttan başlayarak örülür. Kullanılacağı yere göre yayvan, ince uzun, kulplu, kapaklı vb. türleri vardır.

—Balıkç. Balık avlama sepetinin giriş kesiminde, iç bölümü huni gibi sivrileşerek son bulan bir ağız vardır. Balık akıntı yönünde gelerek bir kez sepete girdimi artık dışarı çıkabilmesi olanaksızdır. Yakalanan balıkların çıkarılabilmesi için sepetlerde özel bir kapak bulunur.

Fiorepress

bir yapı cephesinin bakım çalışmalarında kullanılan asılı **sepet**

Alinari-Giraudon

sepet
Versailles şatosu'nda "porselen" salonu denilen mekândaki ahşap duvar kaplamasından ayrıntı
Louis XV üslubu

sepet

Marc Garanger

Sacilor

Gironde ırmağı üzerinde Verdon-sur-Mer ön limanının terminal rıhtımı inşaatında kullanılan palplanşlı **sepetler** (Bordeaux özerk limanı, 1975'e doğr.)

D. Destable-musée de l'Homme

sepetçilik
(greden küçük bir küpü saran) örgü kılıf Tlingit Kızılderilileri'nin sanatı Sitka (Alaska) *musée de l'Homme, Paris*

—Su işler. Rıhtımların ve yanaşma ya da bağlama kulelerinin yapımında büyük sepetler kullanılması, günümüzde yaygın bir uygulamadır. Kesintisiz rıhtımlar gerçekleştirmek için, toprağın uyguladığı itkilere ve palamarların çekmesine dayanabilecek, uygun boyutlarda bitişik sepetler kullanılır.Her sepetin silindirsel bir kılıfı bulunur. Bu kılıf, çoğunlukla, birbirlerine kenetlenmiş yassı, metal palplanşlardan oluşur. Palplanşlar, yapının bulunduğu yerin zeminine çakma yoluyla gömülür. Böylece oluşturulan hücreler, çeşitli gereçlerle (özellikle kum) doldurulur ve üstleri genel bir döşeme plağıyla örtülür.

Bu yöntem, yassı palplanşları haddeleme ve kenetleme tekniklerinde gösterilen ilerleme sayesinde gelişmiştir, çünkü sepete doldurulan gereçlerin uyguladığı itki nedeniyle palplanşlar çok önemli çekme kuvvetlerinin (derzin her metre tulu için 400 ton-kuvveti bulur) etkisi altındadır.

Ayrık kuleler sözkonusu olduğunda, sac ya da betonarme sızdırmaz tabanlı silindirler karada yapılarak, bunlar yüzdürme yoluyla kullanım yerine götürülebilir ve burada batırılabilir.

SEPETÇİ a. Sepet yapan ve /ya da satan kimse.
—Sepetç. *Sepetçi bıçağı*, ağaç kamaların ve sorgun yongalarının genişliğini eşitlemeye yarayan sepetçi aleti.

SEPETÇİK a. Küçük sepet.
—Anat. *Solungaç sepetçiği*, yuvarlakağızlılarda, uzunlamasına birleşeklerle birbirine bağlanmış solungaç yaylarından oluşan ve kafatasının yutak bölümüne desteklik eden iç iskeletin tümü.

Sepetçiler köşkü
İstanbul

—Böcbil. İşçi arıların art bacaklarında, altbacak bölümünün dış yüzünde bulunan ve çiçektozu yumağını doldurmaya yarayan uzunca çukur. (Çiçektozu yumağı "tarak" denen bir dizi eğik kıl yardımıyla yerinde tutulur.) || Bazı kınkanatlılarda, özellikle hortumlukınkanatlılarda, altbacağın ucunda bulunan ve ayağın gövdeye bağlanmasına yarayan oyuk.
—Zool. 1. *Hydroida* sınıfı üyelerinin (knidliler) kolonilerinde gonangiumları saran ve koruyan bölüm. 2. Dişi *Argonauta*'ların salgıladığı, yumurtayı taşımaya yarayan kavkı. (İnsanı yanıltacak kadar ammonit kavkısına benzeyen bu dış oluşumun asıl kavkılarla hiçbir ortak yanı yoktur.)

Sepetçiler kasrı, İstanbul'da Topkapı sarayı'nın dış bahçesinde, Sirkeci demiryolu ile Sarayburnu arasında köşk. Murat III döneminde sadrazam Sinan Paşa tarafından Davut Ağa'ya yaptırılan (1591-1592) köşkün yerinde daha önce Bayezit köşkü bulunuyordu. Sepetçiler köşkü'nün yapımında Dalgıç Ahmet Paşa ile nakkaşbaşı Lütfü Ağa da görev almıştı. *Kasrı Alisinanpaşa* adıyla da anılan köşkün bulunduğu kesimde, bizans surları 20 m genişlikteki yapıyı taşıyacak biçimde yüksek bir platform haline getirilmişti. Ağır payeler üzerinde kemerler ve tonozlara oturan yapı, kapalı ve açık divanhaneleriyle dört eyvanlı planlıydı ve ahşap kubbeyle örtülüydü. Sultan İbrahim (1643) ve Mahmut I (XVII. yy. ortaları) dönemlerinde önemli onarımlar geçirdi. 1913'te ecza deposu, bir süre sonra da askeri sevkıyat deposu oldu. 1955'te yol yapımı sırasında yıkılma tehlikesi atlattı; 1960'ta bir fırtınada ahşap kubbesi uçtu. 1970'te başlatılan onarım çalışmaları, bir aradan sonra 1978-1983 arasında bitirildi ve bina 1991'de Uluslararası Basın merkezi olarak düzenlendi. Başbakanlık basın yayın ve enformasyon İstanbul il müdürlüğü de burada hizmet vermektedir.

SEPETÇİLİK a. Sepet yapma ve/ya da satma işi.
—ANSİKL. Sepet genellikle sorgun ya da hinthurmasının ince ve esnek, bütün ya da yarılmış dalları örülerek yapılır.

Birçok türü bulunan sorgun ağacının ve rottingin yanı sıra sepetçilikte, söğüt, kestane, fındık barut ağacı, saman sapı, böğürtlen, rafya, kamış, sırasında kontrplak halinde kullanılır plastik maddelere (Naylon) yer verilir. Kaba, ince sepetçilik işleri vardır.

Çok eskilere dayan bu imalat günümüzde büyük gelişme göstermiştir. Tahılların dövülmesinde tınaz maklnesinin gelişmesiyle kalburun kullanımı ortadan kalktı. Eskiden sepetçilik, malların piyasaya sürülmesi ve tarım, bahçe, bağ ve balıkçılık ürünlerinin taşınması gereksinimini karşılıyordu. Oysa ambalajlama konusunda, tahta ve karton ambalajlar karşısında sepetçilik geriledi. Bununla birlikte ince sepetçilik ürünlerinde, özellikle de çiçekçilik malzemelerinde (ahşap iskeletlerin hasır örgüyle kaplanması) gelişme görüldü. Rottingden sandalye ve koltuklar da sepetçilik tekniğiyle üretilmektedir.

• *Türkiye'de sepetçilik,* Anadolu'nun birçok yöresinde (Konya, Kastamonu, Kocaeli, Trabzon, Rize, Edirne, Kırklareli vb.) bölgesel ağaç ve bitkilerden yararlanılarak bugün de sürdürülen bir el sanatıdır. Sepetçilik, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde, özellikle Trakya bölgesinde yaşayan çingenelerin de başlıca geçim kaynaklarındandır. Kullanılacağı yere göre çeşitli boy ve biçimlerde yapılır. Meyve sepetleri genellikle ince, uzun ve koni biçimindedir. Rize'de yapılan sepetlerden çay ve fındık taşımaya yarayan ve *toka* adı verileni, bele asılarak kullanılır ve sapsızdır. Özellikle Trabzon yöresinde yapılan ve *garnal* adı verilen sepet ise yürürken kolaylık sağlaması için ortası boğumlu olarak yapılır; alttan dolaşan ve yanlarda sağlamlaştırılan çember biçimli bir sapı vardır.Konya'da yapılan, kuru erzak ya da taze üzüm taşımada kullanılan sepetler *kölemen sepeti* adıyla bilinir. Kocaeli'nin Karamürsel ilçesi ve çevresinde yapılan sepetlerse boyutlarının küçüklüğüyle tanınır. Sepetler örülürken üzerine değişik motifler uygulanabilir. Sepet örgüsüyle sandalye, koltuk, kutu vb. değişik eşyalar da yapılmaktadır.

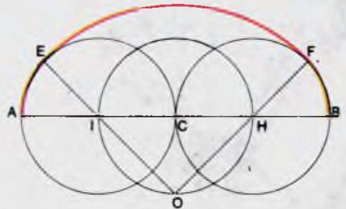
SEPETÇİOĞLU (Mustafa Necati), türk yazar (Zile, Tokat, 1932). İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi türk dili ve edebiyatı bölümü'nü bitirdi (1956). Türkiye Kızılay derneği neşriyat müdürü, Milli eğitim basımevi müdürü, Derleme müdürü oldu; emekliye ayrıldı. Türkçü ve islamcı görüşe dayanan edebiyat yapıtlarıyla tanındı. Bir dizi romanında destansı bir anlatımla Türkler'in Anadolu'ya yerleşmesiyle başlayan dönemin tarih ve uygarlık gelişimini konu edindi: *Kilit* (1971), *Anahtar* (1937), *Kapı* (1973), *Konak* (1974), *Çatı* (1974) vd. Çağdaş toplum ve ahlak sorunlarını ele alan romanlar yazdı: *Cevahir ile Sadık Çavuş'un buğday kamyonu* (1977) vd. Oyunları vardır: *Büyük Otmarlar* (Zürich'te Üniversitelerarası tiyatro festivali en iyi oyun ödülü [1968]; bas. 1970). *Gece vaktinde gündönümü, Karanlıkta mum ışığı* (1978) yapıtlarıyla Türkiye Milli kültür vakfı kültür armağanı'nı kazandı.

Sepetçioğlu zeybeği, Kastamonu ve çevresinde erkekler tarafından oynanan, türkülü, zeybek türü bir halk oyunu. Oyun konusunu ilin Araç ilçesi Boyalı bucağında yaşamış, sepetçilikle geçinen Osman adlı bir yörük gencinden almıştır. Oyunun eşlik ezgisi de Osman'a yakılan ağıt niteliğindedir. Sepetçioğlu Osman, konulan ağır vergilere karşı çıkıp beyi öldürür ve dağa çıkar Sözlüsüyle evlenir, ama babası gibi kötü olan beyin oğlu karısıyla anasını rehin alıp, ortaya çıkmazsa onları öldüreceğini söyler. Sepetçioğlu karısını ve anasını kaçırır, ama dağda kuşatılarak öldürülür. Bir başka anlatıya göre de beyin kızını kaçırdığı için zindana atılır, İstanbul'da yargılandıktan sonra idam edilir.

Oyunun figürleri bir tür yiğitlik gösterisi niteliğindedir. Figürler Sepetçioğlu'nun haksızlığa karşı çıkışını, direnişini ve yiğitçe dövüşmesine karşın öldürülmesini simgeler.

SEPETİBA, Brezilya'da liman, Rio de Janeiro banliyösünde, *Sepetiba koyu* kıyısında. Petrol terminali.

SEPETKULPU a. İnş. *Sepetkulpu kemer* ya da *tonoz*, çokmerkezli eğrisel bir profili olan, basık kemer ya da tonoz. (Fransız Rönesansı boyunca bu biçim çok rağbet görmüştür.)

sepetkulpu kemer: AB doğrusu üzerine I,C ve H merkezli üç eşit çember çizildikten sonra AE ve BF yay parçaları I ve H üzerine, EF yayı O üzerine merkezlenir

SEPETLEME a. Sepetlemek eylemi.

SEPETLEMEK g. f. **1.** *Meyveleri, sebzeleri sepetlemek*, onları sepete yerleştirmek. **—2.** *Arg. Bir kimseyi sepetlemek*, onu yanından hoş olmayan bir biçimde uzaklaştırmak; başından savmak, kovmak.

◆ **sepetlenmek** edilg. f. **1.** Sepete yerleştirilmek. **—2.** *Arg.* Bir yerden hoş olmayan bir biçimde uzaklaştırılmak; kovulmak.

SEPETLENMEK → SEPETLEMEK.

SEPETLEŞME a. Cerr. Bir urun büyümesi sonucunda itilmiş olan bir içorganın damarlarının sepet biçimini alması.

SEPETLİ sıf. **1.** Sepeti olan. **—2.** *Senetli sepetli* → SENETLİ.
—Esk. giy. *Sepetli elbise* ya da *fistan*, içine sepet giyilerek eteklerinin kabarık durması sağlanmış bir tür kadın elbisesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Esk. giy. 1718'de Fransa'da, Devrim'e kadar sürecek olan bir moda ortaya çıktı; bu, önce etek altına giyilen ve birbirlerine kurdelelerle bağlanmış kamış çemberlerden oluşan konisel kesit biçiminde bir kafesti. 1723'ten bu yana çemberli içetek haline gelen sepet, kalça hizasında genişledi. Saray giysilerinde sepetler geniş, kent giysilerinde ise daha az hacimliydi. XIX. yy. ortalarında, Fransızlar'ın Malakoff zaferi nedeniyle İstanbul'da verdikleri balodan sonra Osmanlılar'da da moda oldu. İlkin ermeni ve rum kadınlarınca kullanıldı ve *malakoff tuvalet* ya da kısaca *malakoff* dendi. Osmanlılar bu giysiye içliğinin biçimi nedeniyle *sepetli fistan* adını verdiler.

Lauros-Giraudon

sepetli elbise (XVIII. yy.)
Claude-Louis Desrais'nin yapıtına göre Voysard'ın bir gravüründen ayrıntı
Carnavalet müzesi, Paris

SEPETLİK sıf. Sepet yapmaya uygun: *Sepetlik kamış.*
◆ a. Eskiden göbekle kasık arasındaki bölgeye verilen ad. (*Karın sepetliği* de denirdi.)

SEPETLİVAR a. Etçil balıkları avlayanların yemlerini canlı olarak saklamak için kullandıkları küçük sepet.

SEPETTOPU a. Basketbol.

SEPİ a. Deri, post ya da kürkleri kullanılabilecek duruma getirmek için uygulanan işlemlerin tümü. (Eşanl. TABAKLIK.)
—Kürkç. *Kürk sepisi*, kürkçülükte kullanılan derilere çürümezlik kazandırmak için uygulanan kimyasal işlemlerin tümü. — Daha geniş anlamda, ham bir deriyi sepilenmiş bir kürke dönüştürmek için uygulanan tüm kimyasal ve mekanik işlemler

SEPİA a. Mürekkepbalığının cins adı.

SEPİCİ a. Derileri sepileyen kişi. (Eşanl. TABAK.)

SEPİCİLİK a. Derilerin sepilenme işlemlerinin tümü.

SEPİD sıf. (fars. *sepid*). *Esk.* Beyaz, ak: *Çeşm-i sepid* (donuk gözlü, gözlerinin feri kaçmış). *Zemin-i sepid* (beyaz yer).

SEPİDEDEM a. (fars. *sepide* ve *dem'* den *sepide-dem*). *Esk.* Sabah aydınlığı: *"Sepide-dem ki kalem çekdi mânî-i gülzâr / Pür oldu levh-i çemen-şemselerle nakş-ı nigâr"* (Vasfi, XVI. yy.).

SEPİDİA a. Çölde yaşayan kınkanatlı cinsi. (Sert ve sarımsı örteneği üzerinde sivri kabarcıklar vardır. Karabböcekgiller familyası.)

SEPİK, Yeni Gine'nin kuzey-doğu'sunda ırmak, aşağı çığırı büyük bir bataklık ovasını az da olsa akaçlar; yaklş. 1 100 km.
—Güz. sant. ve Arkeol. Sepik vadisinin sanatsal ürünleri, Melanezya'nın en zengin ve en çeşitlilerinden olarak kabul edilmektedir. Vadide ve onun kollarında yer alan bölgeler kendilerine özgü birer üslup geliştirdiler. Büyük önder kulübelerinin boyalı duvarları, direk ve kirişleri ya da pişmiş topraktan mahya süslerinde olduğu kadar, tören maskeleri, boyalı ya da oymalı ağaç eşyaların (ev eşyaları, kayıkların burun kısımları, davullar vb.) süslemelerinde de bu durum gözlemlenir.

Bk. resim sayfa 10352

SEPİLEME a. **1.** Deriyi sepilemek eylemi. **—2.** Kılları yolunmuş deriyi, sepilenmiş deri haline getirmek için uygulanan işlemlerin tümü. (Eşanl. TABAKLAMA.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—3.** *Yeniden sepileme*, önceden sepilenmiş bir deriye, özelliklerini değiştirmek için yeni bir sepileme işlemi uygulamak.
—ANSİKL. Nemli halde yumuşak olan memeli hayvan derileri, kurutulunca boynuzsu bir sertlik kazanarak kullanılamayacak duruma gelir. Tarihöncesi dönemlerden başlayarak insanlar yemek için öldürdükleri hayvanların derileriyle de ilgilenmişlerdir; deri işlemekte kullanıldığı sanılan bazı aletlerin bulunması bu düşünceyi doğrulamaktadır. Bu derilerin dumana tutularak ya da yağlı maddelerle işlendikleri sanılır. Sözkonusu yöntemler günümüzde de ilkel topluluklar tarafından hâlâ uygulanır. Ancak eski uygarlıklar (Hitit, Babil, Asur ve Mısır) bitkisel ve şaplı sepilemeyi biliyorlardı; Yunanlılar ve Romalılar da bu sepileme yöntemlerini uyguladılar. Plinius, kuzey ülkelerinden akdeniz ülkelerine yayılan, iç yağıyla yapılan sepilemeden de (güderileme) söz eder. XIX. yy.'ın sonuna kadar sepileme yöntemleri Romalılar'ın uyguladıkları yöntemlerden belirgin bir farklılık göstermedi; deri imalatı, belli sırları olan bir el zanaatı olarak kaldı. Gerçek gelişme, sanayi çağının başlaması, sepilemeye kimyanın girmesi ve bazı işlemlerin mekanikleşmesiyle sağlandı. Kestane ağacı taneninin bulunması (1845) ve bu ağaçtan tan hulasası hazırlanması (1867), ardından kebraço hülasasının yapılarak (1878) sülfitlenmesi (1897) sonucunda, sepilemeyi büyük ölçüde çabuklaştıran maddeler elde edildi. Aynı zamanda mekanik dolap-

Bk. resim sayfa 10352

lama makinelerinin kullanılmasıyla da hızlı sepileme yöntemleri gelişti (1892). 1858'e doğru krom tuzlarının sepileme özelliklerinin bulunması ve 1890'dan başlayarak sanayiye uygulanmasıyla önemli gelişmeler elde edildi. Böylece eldivencilikte kullanılan deriler dışında tüm öteki derilere bitkisel ya da şaplı sepileme yerine kromla sepileme uygulanmaya başlandı. Daha sonra, suni tanenlerin bulunması ve bu tanenlerle yapılan sepileme sayesinde bitkisel sepileme daha hızlandı; öte yandan, formolun sepileyici özelliğinin ortaya çıkarılmasıyla eldivencilikte kullanılan yıkanabilir derilerin yapımı sağlandı. Sepileme için birçok aldehitin kullanılması sözkonusu oldu. Başta glutaroldehit olmak üzere birçok organik bileşim denendi. Mineral tuzlardan, krom tuzlarından başka, demir ve zirkonyum tuzlarının da sepileme için kullanılması öngörüldü. Yalnız zirkonyum tuzları sanayi alanında kullanıldı.
• *Sepileme yöntemleri.* Her tür sepilemeden önce tüm deriler bir hazırlama işleminden geçirilir. Buna "ırmak çalışması" denir ve yapılan işlemler bütün sepileme türleri için hemen hemen aynıdır. Bu işlem sırasında, deriler suda ıslatılır, kılların gevşemesi için kirece yatırılır, yolma ve etleme işlemlerinden sonra kireçler giderilir. Bütün bu işlemlerden sonra altderi, yani kullanılacak kısım kalır. Bitkisel sepileme daha çok büyükbaş hayvan derisine, özellikle ayakkabı için tabanlık kösele yapımında kullanılan derilere uygulanır. Geçen yüzyılın sonuna kadar, bu tür sepileme öğütülmüş meşe kabuğuyla yapılırdı; elde edilen madde doğal haliyle ya da soğuk suya yatırıldıktan sonra kullanılırdı. Bu şekilde elde edilen sepi şerbetinde tanen oranı az olduğundan, sepileme işlemi çok yavaş gerçekleşir. Yavaş sepileme denen bu tür, tanen oranı gittikçe artırılarak üç aşamada uygulanır: ilksepileme*, önsepileme*, havuz aşaması. Son aşamada deriler, silindir şeklinde ağaç teknelerde ya da yere gömülü havuzlarda tanen tabakaları arasına istif edilir ve burada 9-12 ay süreyle bırakılır. Hızlı sepilemede, meşe kabuğundan başka sepileyici maddeler, özellikle derişik hulasalar halinde kebraço ya da kestane ağacı kullanılır. Bu durumdaki deri, bir aylık somlamadan sonra "dolap"ta ek bir sepileme işlemi görür. Kromla sepileme yöntemi daha çok dana, düve ve oğlak derileri gibi ayakkabı yüzü olarak kullanılan küçük derilere (vidala, glase) ya da koyun derisine (elbiselik) uygulanır. Bu yöntemle deriler, bir sepi dolabında bazik krom sülfat eriyikleriyle birkaç saat içinde sepilenir. Çok daha eski bir yöntem olan şapla sepileme eldivencilikte kullanılan derilere uygulanır. Yağlarla sepileme ya da güderi sepisi eldivencilikte, kıncılıkta, ortopedide ve ev işlerinde kullanılan (kurulama) derileri işlemede uygulanır.
Sepilemeden sonra elde edilen ham derilere "kaba deri" denir. Bunlar henüz kullanılacağı işe uygun görünüş ve özellikleri kazanmış değildir. Bu özellikler, gerektiğinde uygulanan boyama ve yağlama işlemleriyle yalnızca mekanik olarak yapılan işlemleri içeren tamamlama çalışmalarının uygulanmasıyla kazandırılır. (→ DERİ.)

SEPİLEMEK g. f. **1.** Hayvan derilerini meşe kabuğu tozuyla işleyerek dayanıklılık kazandırmak ve işlenmiş deri haline getirmek; tabaklamak. **—2.** Hayvan derilerini işlenmiş deri yapmak için çeşitli sepileme maddeleriyle (bitki hulasaları, madensel tuzlar ya da organik maddeler, vb.) işlemek; tabaklamak.
—Deric. *Şaplı sepilemek*, keçi, koyun ve diğer dayanıksız derileri şapla tabaklayarak temizlemek.
◆ **sepilenmek** edilg. f. Kullanılabilecek duruma gelmek için sepi işleminden geçirilmek; tabaklanmak.

SEPİLENMEK → SEPİLEMEK.

SEPİLİ sıf. Sepilenmiş deri, post vb. için kullanılır.

SEPİOİDEA a. MÜREKKEPBALIKLARI takımının bilimsel adı.

SEPİOLA a. (küçük mürekkepbalığı anlamında lat. sözc.). Üyeleri mürekkepbalığına oldukça yakın, kafadanbacaklı yumuşakça cinsi. (*Sepiolidae* familyası.)
—ANSİKL. *Sepiola* cinsi üyeleri, arka kesimleri yuvarlak, bedenin her iki yanından çıkan yüzgeçleri kelebek kanatları biçiminde yuvarlaklaşmış, kısa bedenli, küçük mürekkepbalıklarıdır. Hızla sararabilen ya da kızarabilen bu hayvanlar, avlarını gözetlemek için kendilerini dibe gömerler. Bütün sıcak ve ılık denizlerde bulunurlar. Birçok türü mürekkep cebinde bulunan organlar aracılığıyla ışık üretebilir. *Sepiola*'lar (özellikle de Akdeniz'de bulunan *Sepiola rondeleti* ve *S. intermedia* ile *S. atlantica*) yenebilir.

SEPKEN a. (*sepmek*'ten). **1.** Serpilen şey. **—2.** → SULUSEPKEN.

SEPKİ a. Nalbantl. Ocağın ısısını artırmak için ateşe su serpmekte kullanılan,

Lauros-Giraudon

sepetkulpu kemerler
(Dampierre-sur-Boutonne şatosu, XVI. yy.'ın ilk yarısı)

Erwan Quémére-Marina -C. E. D. R. I.-CNEXO

bir gemiye yüklenmiş **sepetlivarlar**

Ch. Lenars

Sepik vadisinden bulunmuş ganimet baş
Nationalmuseet, Kopenhag

J. Thomas-Explorer

Sepik vadisindeki bir kulübede heykeller

Azenstarck-Rapho

sepileme etleme işlemi (Annonay sepicisi [Ardèche])

uzun bir demir çubuktan ve bu çubuğun ucuna bağlı saman ya da hasır demetinden oluşan alet.

SEPMEK g. f. Serpmek, saçmak: *"Ol iğri çekerse ko doğruya sap / Ol od yandırırsa su üstüne sep"* (Süheyl ü Nevbahar, XIV. yy.).

◆ gçz. f. Geçmek, bulaşmak: *Çıban her tarafa septi.*

SEPPUKU a. (japonca sözc.). HARA-KİRİ'nin eşanlamlısı.

SĘP SZARZYŃSKİ (Mikołaj), polonyalı şair (1550'ye doğr. - Wolica 1581). Ülkesine soneyi getirdi, özellikle dinsel esinli *Rythmes et vers polonais* (fr. çev.) [1601] adlı yapıtıyla barok sanatın habercisidir.

SEPTARİA a. Güney Asya'da Hint okyanusu ve Büyük Okyanus adalarında yaşayan öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (*Neritidae* familyası.)

SEPTARİA a. (fr. *septaria;* lat. *septum,* çit'ten). Yerbil. Kalsit ya da kimi zaman kuvars ve alçıtaşı kristalleriyle dolmuş büzülme yarıkları olan ve killi katmanlarda bulunan kireçli yumru.

SEPTE, Kuzey Afrika kıyısında İspanya'ya bağlı kent, Cebelitarık'ın karşısında; 69 000 nüf. (1990). Yüksek sierraların eteğinde bulunan kent, dar ve kayalık bir yarımadanın kenarındadır.

—Tar. Fenikeli *(Abyla),* yunan *(Heptadelphos)* romalı *(Septem Fratres)* ve son olarak bir arap kenti *(Sabta)* olarak, her zaman önemli bir rol oynadı. Tarık bin Ziyad yönetiminde İspanya'ya saldıran Araplar, Cebelitarık boğazını Septe'den hareket

kromla **sepilemede** düve derisine uygulanan işlemlerin şeması

Deri teknik merkezindeki belgelerden

HAM DERİ
IRMAK ÇALIŞMASI
ıslatma ya da suya basma
yolma kireçleme
etleme
kireç giderme
TOLA DERİ
SEPİLEME
salamura-sepileme
camda kurutma
açkıya koyma
sıkma
krom sülfat eriyiği
sodyum karbonat eriyiği
yeniden sepileme boyama-yağlama
salamura
tıraşlama
yarma
DERİ
NEMLİ DERİ ÜZERİNDE TAMAMLAMA İŞLEMLERİ
KURU DERİ ÜZERİNDE TAMAMLAMA İŞLEMLERİ
mekanik işlemler
sıkma
vakumda kurutma
nemlendirme
açma
zımparalama-toz alma
bitirme
ütüleme
HAZIR DERİ
ütüleme
peluş
tutturma
tabanca
yüzey ölçümü; bu deriler metre kare ile ölçülen yüzeylerinin büyüklüklerine göre satılır

ederek geçtiler (711). Çeşitli müslüman hanedanlar arasında el değiştirdikten sonra 1415'te Portekizliler'in eline geçen Septe, 1640'ta bir ispanyol presidiosu durumuna geldi ve Faslılar'ın tüm çabalarına rağmen (1674-1701 arasında Mülay İsmail, bu kenti kuşattı), bir ispanyol presidiosu olarak kaldı. Melilla gibi Septe de, Tanca ve Cebelitarık ticaret ve yolcu limanlarıyla rekabet edebilmek amacıyla, ispanyol hükûmeti tarafından serbest şehir ve açık liman olarak ilan edildi.

SEPTE boğazı, Cebelitarık* boğazına, kıyısındaki Septe (Ceuta) kenti nedeniyle eskiden verilen ad.

SEPTEMVİR a. (lat. *septem*, yedi ve *vir*, insan). Esk. Rom. Yedi kişilik bir kurulun (*septemvir epulonum* [*epulo*], *septemvir agris dividendis, septemvir judiciis exercendis* vb.) üyesi olan magistratus.

SEPTEMVRİ, türkç. **Sarımbey,** esk. **Saranyovo,** Bulgaristan'ın orta kesiminde, Meriç nehrinin yukarı çığırında, Pazarcık'ın (türkç. Tatar Pazarcık) 18 km B.'sında kasaba. Tarım ürünleri ile ünlü bir yörenin merkezi. Osmanlı döneminde D. Rumeli eyaletinin Tatar Pazarcık sancağına bağlıydı.

SEPTENARİUS sıf. (lat. *septem*, yedi'den). Ed. Latin şiirinde Yunanlılar'daki dört ölçülü katalektikosun karşılığı olan yedi buçuk ayaklı dizeye denir.

◆ a. Aynı teknikle yazılmış dize.

SEPTERİON a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Delphoi ve Tempe'de düzenlenen ve Apollon'un yılan Python'u öldürmesini simgeleyen şenlikler.

SEPTET a. (fr. *septet*). Yedi caz müzikçisinden oluşan topluluk.

SEPTİKOPİYOHEMİ a. (fr. *septicopyohémie;* yun. *septikos*, septik, *pyon*, irin, ve *haima*, kan'dan). Patojen bakterilerin ikincil olarak organizmanın çeşitli bölgelerine yerleşip irinli odaklar meydana getirmesiyle belirgin septisemi çeşidi.

SEPT-İLES (les), Fransa'da, Bretagne'da (Côtes-du-Nord, Perros-Guirec komünü) küçük takımada; başlıca yedi adadan oluşur. En önemli adası Moines adasıdır. Kuş rezervi.

SEPT-İLES, Kanada'da (Québec) liman kenti, Saint Lawrence ırmağının sol kıyısında, *Sept-İles takımadası*'nın karşısında; 29 000 nüf. Yeni-Québec (Wabush, Labrador City, Schefferville) demir madenlerinin ulaşımını sağlayan demiryolunun son istasyonu. Madenin zenginleştirilmesi ve dışsatımı.

SEPTİLYON a. (fr. *septillion*). Bir milyon sekstilyon (10^{42}).

SEPTİMANİA. Tar. coğ. Başlangıçta *Béziers* topraklarıydı (*colonia Septimanorum Baeterrae*). Bu ad, özellikle Ortaçağ'ın başlarında, Güney Galya'nın kıyı kesimini belirtmek için kullanıldı. Uzun süre müslüman akınlarına maruz kalan bölge, 759'da Frank krallığı'na bağlandı. Sonra düklüğe, ardından da markiliğe dönüştü (başkenti *Narbonne*).

SEPTİMER geçidi, İsviçre (Graubünden kantonu) Alpleri'nde geçit, Albula vadisiyle (Ren havzası) ve Como gölünün bir kolu olan Maira'nın vadileri arasında; 2 311 m. Antikçağ'da ve Ortaçağ'da çok kullanılan bu geçit araba ulaşımına elverişli değildi ve günümüzde de değildir.

SEPTİMİUS GETA (Publius) → GETA.

SEPTİMİUS SEVERUS (Lucius Pertinax) [Leptis Magna 146 - Eburacum, bugün York, 211], Roma imparatoru (193-211). İllyria ordusunca Carnuntum'da imparator ilan edildi. Roma'ya görkemli bir biçimde girişinin ardından Senato'ca da tanındı. Pertinax'ın öldürülmesinden sorumlu tuttuğu praetor cohors'larının dağıtılmasını ve onların yerini eyalet birliklerinin almasını emretti. Sonra ordularca ona rakip gösterilenleri etkisiz bırakmaya, Asya ve Suriye'ye (İssos zaferi, 194) kadar giderek imparatorluğunu hızla yeniden fethetmeye çalıştı. 194'te öldürtmüş olduğu Pescennius Niger'in Bizans'taki yandaşlarını da ortadan kaldırdı ve kentin surlarını yıktırdı (196). Bretagne'daki lejyonlarca imparator ilan edilen Clodius Albinus'u Lyon'da yenilgiye uğrattı (197). Roma'ya döndükten sonra teröre başvurarak ve "roma halkının düşmanları"nı katlederek rakiplerinden kurtuldu. 197-202 arasında, Doğu'da Parthlar'a karşı bir sefer başlattı, Ktesiphon'a ulaştı ve Mezopotamya eyaletinin üzerinde baskısını kurdu. Daha sonra Roma'da kaldı. Afrika kökenli olan, Emesus başrahibinin kızı Julia Domna ile evlenen Septimius Severus, çevresine Suriyeliler'i aldı ve sarayını doğulu aydınların toplandığı bir yer haline getirdi. Hukukçu, eski bir devlet memuru ve senatördü; kraliçenin nefret ettiği praetorium praefectus'u Plautus'u azlederek yerine jurisconsultus Papinianus'u geçirdi, birçok yasanın yanı sıra, Senato'nun zararına şövalye sınıfının yetkilerini artıran bir yasa çıkardı; müsadereler yoluyla maliyeyi ve imparatorluk tahsisatını güçlendirdi ve *fiscus*'tan ayrı bir tahsisat olan *ratio privata*'yı kurdu. Septimius Severus yeni yapılar (Severus takı), iaşe ve ordu için çok para harcadı ve ordunun eyaletlerden toplanmasını sağladı. Kendisi de çevresindekiler de, o dönemde hızla yaygınlaşan doğu kültlerine hoşgörü gösterdiler; hıristiyanlığın güç kazanmasını engellemek amacıyla 202'de yayımladığı bir açıklama, martyrlerin (azize Perpetua ve azize Felicitas) ortaya çıkmasına yol açtı. Septimius Severus 208'de, oğulları Caracalla ve Geta ile birlikte iskoç dağlıların akınlarına son vermek amacıyla Britanya'ya gitti. Bu sefer sırasında öldü.

SEPTİSEMİ a. (fr. *septicémie;* lat. *septicus*, çürüyüp kokuşmuş olan, ve yun. *haima, -atos*, kan'dan). Patojen bakterilerin yığınla ve art arda kana karışmasından ileri gelen genel enfeksiyon.

—ANSİKL. Septisemi, uzmanlaşmış bir hastane ortamında acil tedaviyi gerektiren ağır bir enfeksiyondur. Kandan yapılan mikrop üretimi, bakterilerin kana geçtiğini ispatlayabildiği gibi, bunların türünü ve antibiyotiklere karşı duyarlılıklarını da saptamaya yarar. Giriş kapısına göre üç çeşit septisemi ayırt edilir:
1. *tromboflebite bağlı septisemi:* başlangıç noktası, deri ya da mukoza enfeksiyonundan (yara, septik düşük, kateterizm ya da sonda) gelen mikropların yerleştiği toplardamardaki bir pıhtıdır;
2. *lenf yolları septisemisi:* başlangıç noktası, içlerinde mikrobun çoğaldığı, üredi ği lenf bezleridir, dağılma kan yolu iledir; örnek olarak tifo ve bruselloz gösterilebilir;
3. *endokardit:* giriş kapısı değişik olabilen mikroplar önce kalbe yerleşir, orada endokart üzerindeki pürtüklerde çoğalır, sonra da kana karışır.

Antibiyotiklerle yapılan tedavi, gerek giriş kapılarındaki bakterileri öldürerek, gerek dolaşımdaki kanda bulunan bakterileri yok ederek ve çeşitli organlardaki septik metastazları engelleyerek prognozu geniş çapta değiştirmiştir.

—Vet. *Yenidoğan septisemisi,* buzağılarda, taylarda, yavru domuzlarda, kuzularda, çeşitli mikroplardan (*Escherichia coli, salmonella, streptococcus, brucella*) ileri gelen akut bir hastalıktır. Mikropların başlıca giriş yolları, sindirim sistemi mukozası ve göbek yarasıdır. Genç hayvanlarda görülen başlıca septisemi çeşitleri bronkopnömoni, akut enterit ya da poliartrittir. Yenidoğan buzağı septisemisi bu hayvanlarda görülen ölümlerin başlıca nedenidir.

SEPTİSİT sıf. (fr. *septicide;* lat. *septum*, bölme, ve *caedere*, öldürmek'ten). Bot. Bazı kapsüllerin açılma tarzına denir. (Böyle kapsüllerde olgunlaşan tohum kabının ışınsal çeperleri, meyveyapraklarını birleşme çizgisinden açılıp ikiye bölünmesini sağlamak üzere iki yaprakçığa ayrılır [çiğdem, yüksükotu, tütün].)

SEPTİSİZM a. (fr. *scepticisme*). Fels. KUŞKUCULUK'un eşanlamlısı.

SEPT-LAUX, Fransa'da (Belledonne) kütle parçası, Fransız Alpleri'nde (İsère). Buzulların biçimlendirdiği kütle birçok göl (*laux*) içerir ve en yüksek yeri Rocher Blanc'dır (2 928 m).

SEPTOMYCETES a. Asklımantarlar ile bazitlimantarların tümü.

SEPTOPLASTİ a. (fr. *septoplastie*). Cerr. Eğri olan burun bölmesinin düzeltilmesi. Burun kemiğinin biçimini düzeltmek için yapılacak olan bir burun plastiği ameliyatıyla bir arada gerçekleştirilebilir.

SEPTORİA a. Çeşitli türleri bitkilerde hastalık yapan ilkel mantar.

SEPTORİYOZ a. (fr. *septoriose*'dan). *Septoria* cinsi mantarlardan ileri gelen ve çoğunlukla yapraklar üzerinde esmer lekelerle beliren, çeşitli bitki hastalıklarına verilen ad. (Kereviz septoriyozu *Septoria apii* türünden ileri gelir.)

SEPTOTOMİ a. (fr. *septotomie*). Cerr. Burun bölmesinin eğriliğini düzeltmek amacıyla buradaki kemik-kıkırdak bölmenin bir parçasını ya da tümünü çıkarma ameliyatı.

SEPTUM a. (*çit* anlamında lat. sözc.). Zool. **1.** Polipöbeklerinde iç çeperden başlayıp hayvanın çevresine uzanan ve mercansı knidlilerde merkeze ulaşmayan ışınsal kireçli yapracıkların her biri. —**2.** *Solungaç septumu, Enteropneusta*'larda, iki solungaç şeritçiğini ayıran örtenek bölümü.

—Karş. anat. *Burun septumu,* iki koklama keseciğini birbirinden ayıran kalburkemiği parçası. ‖ *Enine septum,* arka perikart bölmesinin ön kısmı. ‖ *Gözçukurları arası septum,* iki gözçukurunu birbirinden ayıran iskelet lamı. ‖ *Kulakçıklar arası septum,* dört ayaklı omurgalılarda ana kulakçık boşluğunu ikiye bölen dikey lam. ‖ *Soğancık septumu,* amfibyumlarda aort soğancığını ikiye bölen dikey lam.

—Nöroanat. *Saydam septum,* beyin dokusunda bulunan ve sinir hücreleriyle sinir liflerinden oluşan ve yukarıdaki beyin orağı ile aşağıdaki ve öndeki nasırlı cisim arasında yer alan düz ve yaygın bölge. (İnsanda bu bölge pek iyi bilinmiyor; hayvanda ise bu bölgenin uyarılmasıyla bir esenlik doğduğu sanılıyor.) ‖ *Septum toplardamarı,* saydam septumun içindeki toplardamar.

—Tem. parç. Bir hızlandırıcıda, parçacık demetinin yolu üzerindeki elektrostatik ya da manyetik alanın sınırını oluşturan tel ağ ya da metal yaprak. (Alanın egemen olduğu taraftan geçen parçacıklar böylece demetten ayrılmış olur.)

SEPTUVOR a. (fr. *septuor*). Müz. YEDİLİ'nin eşanlamlısı.

SEPÚLVEDA (Juan Ginés DE), ispanyol tarihçi ve tanrıbilimci (Pozoblanco, Córdoba, 1490'a doğr. - *ay. y.* 1573). *De rebus gestis Caroli Quinti* (Karl V tarihi) adlı bir yapıtı ve birçok başka kitabı vardır. Las Casas'ın sömürgeleştirici savlarına karşı *Democrates alter* adlı bir yapıt yazarak, 1550'de resmi bir tartışmaya yol açtı. Geniş bir kültüre sahipti, hellenizmden aldığı görüşlere dayanarak köleliği haklı göstermeye çalıştı. İmparator tarafından bir araya getirilen tanrıbilimcilerin ona hak vermemeleri üzerine birçok kitabı yasaklandı ya da yayımlanamadı (*Democrates alter,* ancak 1892'de yayımlanabildi).

SEPYA a. (lat. *sepia*, mürekkepbalığı, mürekkep'ten). **1.** Mürekkepbalığının karın bezlerince hayvanın kaçışını gizlemek için salgılanan siyah sıvı. (SÜBYE, SUPYA da denir.) —**2.** *Sepya kemiği,* mürekkepbalığı kemiği.

Atlas-Photo

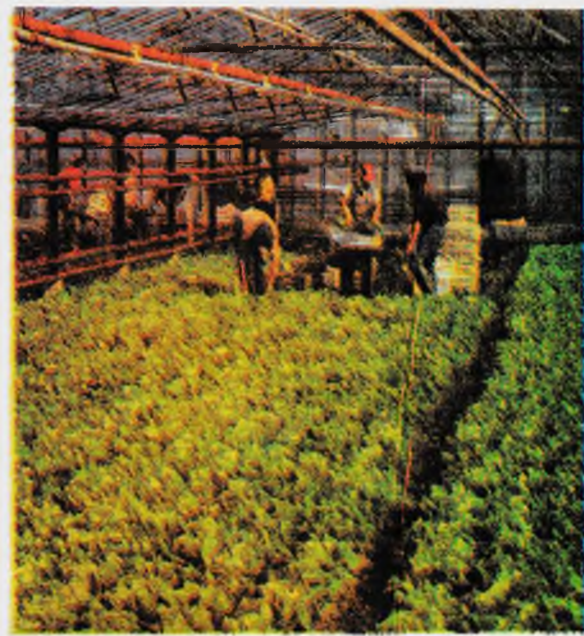

Septimius Severus
bir bronz sikkenin önyüzü
İ.S. II. yy.

Rhône-Poulenc Agrochimie

buğday yapraklarında septoriyoz

Photothèque de Barbizon

camlı serada marul üretimi

—Güz. sant. Mürekkepbalığından çıkarılan ve resim ile lavi tekniğinde kullanılan (özellikle XVII.-XIX. yy. arasında) az çok koyulukta kahverengi boya. || Bu gereçle yapılan resim ya da lavi.

SEQUANİ ya da **SEQUANİUSLAR,** Kelt Galyası'nda, Saône'un suladığı bölgede yaşayan halk (bölgenin başlıca kenti *Vesontio* [Besançon]). Aedui halkının yardımıyla Arvernler'i yendiler ve Sezar'a sürekli karşı koydular. Geç İmparatorluk döneminde toprakları *Maxima Sequanorum* adı verilen eyaleti oluşturdu.

SEQUEİRA (Domingos António DE), portekizli ressam (Lizbon 1768 - Roma 1837). Bir süre Roma'da kaldıktan (1788 -1795) ve Lizbon yakınlarındaki bir manastırda yedi yıl inzivaya çekildikten sonra, kralın ressamı olarak João VI'nın sarayında çalıştı. 1823 karşıdevrimi sonucu Paris'e (1824), ardından Roma'ya (1826) göç etti. Özellikle dinsel resimleri ve portreleriyle tanındı (Lizbon Ulusal müzesi).

Sequoia National Park, ABD'de ulusal park, 1890'da Kaliforniya'da, Sierra Nevada'nın güneyinde, Whitney dağının B.'sında yetişen büyük sekoyaları koruma altına almak için kuruldu; 1 560 km². 1940'ta buraya yüzölçümü 3 428 km² olan Kings Canyon National Park eklendi.

Sequoyah, ABD'de (Tennessee) nükleer santral, Tennessee vadisinde.

SEQUOYAH, cherokee abecesinin mucidi (Taskigi, Tennessee, 1760 - San Fernando yakınları, Meksika 1843). Bir avrupalıyla cherokee kızılderilisi bir kadının oğlu olan Sequoyah annesinin ailesiyle birlikte yaşadı ve tuzak avcısı oldu. Bir av kazası sonucunda sakat kalınca, kendini, hecelere dayalı bir yazı sistemi oluşturmaya adadı; bulduğu sistem Cherokeeler tarafından hâlâ kullanılmaktadır.

sera
Yıldız parkı İstanbul

SER a. (fars. *ser*). *Esk.* **1.** Baş, kafa: *Ser-i galtan* (kesik, kopartılmış baş). **—2.** Bir topluluğun önderi, başkanı. **—3.** Doruk, tepe. **—4.** Son, uç nokta. **—5.** *Ser verip sır vermemek*, sağlam karakterli güvenilir bir kimse olmak. || *Serden geçmek, serini vermek*, bir dava ya da düşünceye hayatını adamak, o yola baş koymak. **—6.** *Ser ü bün*, başlangıç ve bitiş, bir şeyin aslı. || *Ser ü çeşm*, zevkle, memnuniyetle. || *Ser ü pa*, baştan aşağı, tamamen: *"Ben kimim bir fakır-i ser ü pâ"* (Fuzuli, XVI. yy.). || *Ser ü saman*, bir şeyi yapmak ya da oluşturmak için gerekli olan araç, gereç. || *Ser-ağaz* → SERAĞAZ. || *Ser-aheng* → SERAHENK. || *Ser-amed* → SERAMED. || *Ser-a-pa* → SERAPA. || *Ser-asker* → SERASKER. || *Ser-azad* → SERAZAD. || *Ser-balin*, baş yastığı. || *Ser-baz* → SERBAZ. || *Ser-be-ceyb* → SERBECEYB. || *Ser-be-mühr*, ağzı mühürlü. || *Ser-be-ser*, baş başa, baştan başa, büsbütün. || *Ser-be-sücud*, secde eden. || *Ser-be-zanu*, düşünce ve üzüntüden başı önüne, dizlerine düşen. || *Ser-be-zemin*, başını büyük bir saygı ve huşu ile yere eğen kimse. || *Ser-beha*, diyet. || *Ser-bend*, başa bağlanan file, türban, sarık. || *Ser-beram*, uç vermiş, baş göstermiş. || *Ser-berg* → SERBERG. || *Ser-berhat*, uysal. || *Ser-best* ya da *ser-beste*, başı bağlı; örtülü, gizli. || *Ser-bevvabin*, kapı tutan, mabeyinci. || *Ser-bülend* → SERBÜLENT. || *Ser-bürehne*, başı açık. || *Ser-büride*, başı kesilmiş. || *Ser-çeşme* → SERÇEŞME. || *Ser-dar* → SERDAR. || *Ser-defter*, defterin başında yazılı olan; en başta olan, ileride olan. || *Ser-dümen* → SERDÜMEN. || *Ser-efgen*, bağlılık uğruna kendini ölüme atan, başını veren. || *Ser-efgende* ya da *ser-efkende*, baş eğen. || *Ser-efraz* ya da *ser-firaz* → SEREFRAZ. || *Ser-engüşt* → SERENGÜŞT. || *Ser-füru* → SERFÜRU. || *Ser-gerdan* → SERGERDAN. || *Ser-gerde* → SERGERDE. || *Ser-germ* → SERGERM. || *Ser-geşte* → SERGEŞTE. || *Ser-giran* → SERGİRAN. || *Ser-güzeşt* → SERGÜZEŞT. || *Ser-han* → SERHAN. || *Ser-hat* → SERHAT. || *Ser-hayl* ya da *ser-i hayl* → SERHAYL. || *Ser-heng* → SERHENG. || *Ser-hoş* → SARHOŞ. || *Ser-kâr* → SERKÂR. || *Ser-kâtib* → SERKÂTİP. || *Ser-keş* → SERKEŞ. || *Ser-kûb* → SERKÛB. || *Ser-kûçe* → SERKÛÇE. || *Ser-kurena* → SERKURENA. || *Ser-kûy* ya da *ser-i kûy* → SERKÛY. || *Ser-levha* → SERLEVHA. || *Ser-maye* → SERMAYE. || *Ser-menzil* ya da *ser-i menzil* → SERMENZİL. || *Ser-mest* → SERMEST. || *Ser-mu* ya da *ser-i mu* → SERMU. || *Ser-muharrir* → SERMUHARRİR. || *Ser-muze* → SERMUZE. || *Ser-müneccim* → SERMÜNECCİM. || *Ser-mürettib* → SERMÜRETTİP. || *Ser-name* → SERNAME. || *Ser-nigûn* → SERNİGÛN. || *Ser-nüvişt* → SERNÜVİŞT. || *Ser-paş* → SERPAŞ. || *Ser-penah* → SERPENAH. || *Ser-puş* → SERPUŞ. || *Ser-rişte* → SERRİŞTE. || *Ser-sam* → SERSAM. || *Ser-sebük* → SERSEBÜK. || *Ser-sebz* → SERSEBZ. || *Ser-şar* → SERŞAR. || *Ser-şikeste* → SERŞİKESTE. || *Ser-ta-ser* → SERTESER. || *Ser-tabe-pa* → SERTABEPA. || *Ser-tabe-ser* → SERTABESER. || *Ser-tab* → SERTAB. || *Ser-tabib* → SERTABİP. || *Ser-tac*, baş tacı; çok sevilen. || *Ser-tak* → SERTAK. || *Ser-tiz* → SERTİZ. || *Ser-vakt* → SERVAKT. || *Ser-zede* → SERZEDE. || *Ser-zeniş* → SERZENİŞ. || *Ser-i balin*, hastanın başucu. || *Ser-i bar*, bostan korkuluğu. || *Ser-i dar*, darağacının üstü. || *Ser-i divar*, duvarın üstü. || *Ser-i eşcar*, ağaçların tepesi. || *Ser-i pa*, ayak başparmağı. || *Ser-i zebun*, dilin ucu.

—Kur. tar. ve Ask. tar. *Ser bölük* → BÖLÜK* BAŞI. || *Ser çavuş* → BAŞÇAVUŞ. || *Ser gulamı baki* → BAŞ* BAKİ KULU. || *Ser mimaranı hassa* → MİMARBAŞI. || *Ser müezzin*, Osmanlılar'da saray müezzinlerinin başı. (Önemli bir görev olan ser müezzinliğe, sesi güzel ve müzik alanında bilgisi geniş kişiler getirilir, atamaları padişah tarafından yapılırdı.) || *Ser oda* → ODABAŞI. || *Ser piyade* → YAYABAŞI. || *Ser revvakin* → ÇAŞNİGİRBAŞI. || *Ser rihtegân* → BAŞ USTA. || *Ser şikâri* → AVCI* BAŞI. || *Ser topi* → TOPÇUBAŞI. || *Ser tulumbacıyanı dergâhı âli* → TULUMBACILAR.

SERA ya da **SER** a. (fr. *serre*, lat. *serare*, kapatmak'tan, *sera*, kapalı, kilitli yer). Bitkilere, korumasız yetiştirildikleri yerlerde bulabilecekleri elverişli yaşama koşullarını sağlamak üzere yapılan, yarı saydam çeperli hafif yapı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fiz. *Sera etkisi*, güneş ışınlarını geçiren bir çeperle yalıtılmış bir ortamın, sözkonusu çeperin kızılaltı ışımaya karşı geçirgen olmaması nedeniyle ortamın içinde yalıtılmış bulunan cisimlerin yayımladıkları kızılaltı ışımanın etkisiyle ısınması olayı. (Sera etkisi mimarlar tarafından birçok güneş evinde kullanılmaktadır.)

—Meteorol. *Sera olayı*, Güneş'in yeryüzüne gönderdiği ısı enerjisinin, atmosferin seçici soğurması sayesinde tutulması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Seraların kullanılması Avrupa ile tropikal ülkeler arasında ilişkilerin kurulduğu çağda (XV. yy.'ın sonu) başlar. En eski seranın Padova Botanik bahçesi'nde kurulduğu sanılmaktadır.

Seraların yapımı, bunları oluşturan çeperlerin hem yalıtkan, hem saydam olma özelliğine dayanır. Eskiden toprağın ya da bir duvarın ısıyı geçirmemesinden yararlanmak için "yere gömülü" ya da "duvarla çevrili" tipte yapılırlardı. Hangi tipte olursa olsun hepsinin üzeri camla kaplıydı. Günümüzde camın yerini plastik maddeden örtüler almaktadır. "Bölmeli" denen seralar birbirine bitişik sera bölmelerinden oluşur. "Tünel" biçimli seralar yarımküre kesitli ve uzundur. Nihayet, "tırtıl" tipi seralar biçim bakımından bir öncekiyle özdeştir, ama daha dar ve alçak olduğundan bunların içinde ayakta durulamaz.

• *Soğuk seralar.* Küçük donlardan korkan bitkilerin (örneğin vapurdumanı, kasımpatı) ya da sıcaktan hoşlanmayan bitkilerin (ceneralya, siklamen) korunduğu seralardır. Sıcaklığın 0 °C'ın altına düşmesini önleyecek kadar ısıtılırlar.

• *Ilık seralar.* Yarı tropikal Avustralya ve Güney Çin bitkileri (kuyrukçiçeği, begonya, kauçuk, kentia vb.) için sıcaklığı 10 ila 15 °C arasında tutulan seralardır.

• *Sıcak seralar.* Tropikal ve ekvatoral bitkileri barındırmaya yarar; sıcaklık 30 °C'a erişebilir, ama 15 °C'ın altına düşmemelidir. Yani güçlü bir ısıtma sistemini gerektirir; ayrıca ortamdaki nemi korumak için de çok su gereklidir. Kroton, kardeşkanı, pandanus sıcak sera bitkileridir.

• *Çoğaltma seraları.* Alttan ısıtılan, funda toprağı ya da kumla beslenen ve kapalı yerde çelikleme yapmaya yarayan camekânlı seralardır.

• *Katlama seraları.* Boyutları, tesisleri, havalandırma ve sulama sistemleri katlanacak bitkiye göre değişir. (Örneğin üzüm ya da şeftali serası, gül serası, açalya serası, siklamen serası.)

• *Sebze seraları.* İkinci Dünya savaşı'ndan sonra önce Hollanda'da (Westland), sonra Fransa, Belçika, İngiltere ve bütün Avrupa'da sera altında büyük çapta sebze üretimine girişildi. Buralarda ilke olarak kışın marul, ilkbahar, yaz ve sonbaharda domates ve hıyar, aynı zamanda biber, turp, kavun ve çeşitli çiçek türleri de yetiştirilir. Verim m²'ye domates için 15 kg, hıyar için 30 kg, çilek için 4 kg, biber için 8 kg dolayındadır.

Türkiye'de seraların toplam alanı 5 000 hektarın üzerindedir. Bunun büyük bir bölümü Antalya ve İçel illerimizdedir. Muğla, İzmir ve İstanbul da seracılığın yaygın olduğu illerdir.

—Meteorol. *Sera olayı.* Güneş'in yayımladığı kısa dalga boylu ışınımlar atmosfer-

deki gazlar tarafından soğurulmaz. Bunlar yeryüzüne ulaşarak sıcaklığı yükseltir. Ancak yerin yayımladığı 10 μm dolayındaki uzun dalga boylu ışıma ise su buharı ve karbondioksit tarafından soğurulur ve tekrar yeryüzüne gönderilir. Sonuç olarak, atmosfer, morötesini ve görünür ışınları geçiren, ancak kızılaltı ışınları tutan, cam bir sera görevi yapar.

SERA ya da **SERAY** a. (fars. *serā, se-rāy*). *Esk.* **1.** Saray. **—2.** Büyük konak. **—3.** Hükümet konağı. **—4.** *Seray-i serair -i muhabbet,* sevgi gizlerinin sarayı.

SERA sıf. (fars. *serāyiden,* şarkı söylemek'ten *serā*). *Esk.* "Söyleyen" anlamıyla bileşik sözcükler yapar: *midhat-sera* (öven, övücü), *nağme-sera* (şarkı söyleyen), *nale-sera* (inleyen), *suhan-sera* (konuşan, söz söyleyen) vb.

SERA a. (ar. *sera*). *Esk.* **1.** Toprak: *Fevk -es-sera* (yeryüzü, zemin). **—2.** *Eyn-es -süreyya ve-s-sera,* "aralarında yerle gök kadar fark vardır" anlamında kullanılır.

SERA a. (fr. *cérat;* lat. *ceratum; cerare,* balmumu ile ovuşturmak'tan). Eczc. Haricen kullanılan, yumuşak kıvamlı ve esas maddesi balmumu ve sıvı yağ olan preparat. İçine damıtık su gibi sıvı ve deri kremlerinde kullanılan ispermeçet gibi katı maddeler katılabilir. Sera tek başına kullanılabildiği gibi deri preparatlarında sıvağ olarak da kullanılır. Genellikle iyi dayanılabilir bir ilaçtır.

Sera, Tibet buddhacılığının Lasa yakınında yer alan dört büyük manastırından biri. 1419'da Tsong-kha-pa'nın kardeşince kurulan yapı "sarı takkeliler" tarikatına (Dge-lugs-pa) aittir. Gerçek bir kent görünümünde olan Sera'da binlerce keşiş yaşamıştır. Birçok tapınma yeri, duvar resimleriyle süslü üç kitaplık ve Potala sarayı'nın çatılarını andıran yaldızlı ve eğrisel çatılı birçok yapı içerir.

SERABİ sıf. (ar. *serāb* ve *-ī*'den *serabī*). *Esk.* **1.** Serapla ilgili. **—2.** Seraba benzeyen, serap gibi: *"Bâzîce-i âmâl ederek hep sademâtı / Bir mehd-i serâbîde çocuklar gibi yattık"* (Tevfik Fikret).

SERABİL çoğl. a. (ar. *sirbāl*'in çoğl. *serābil*). *Esk.* Gömlekler.

SERABİSTAN a. (ar. *serab* ve fars. *-istān*'dan *serābistān*). *Esk.* **1.** Serap görülen yer. **—2.** Dünya.

SERABİT ÜL-HADİM, Sina'da, Eski İmparatorluk'tan Ramses dönemine kadar Mısırlılar tarafından işletilen türkuvaz ve bakır madenleri alanında arkeolojik buluntu yeri. Geriye Hathor'a adanmış bir tapınak, kayalara oyulmuş tapınma yerleri, hiyeroglif ve önsami yazılı yazıtlar kalmıştır.

SERACI a. **1.** Sera yapan kimse. **—2.** Serada turfanda sebze yetiştiren kimse.

SERACILIK a. **1.** Sera yapma işi. **—2.** Serada sebze yetiştirip satma işi.

SERAÇE a. (fars. *serā*, saray ve *-çe*'den *serāçe*). *Esk.* Küçük saray: *"Timsali seraçe-i hayalin, / Revzenleri mâî tülle mestûr"* (Tevfik Fikret).

SERAFİM a. (ibranice sözc.). Din. İşaya'da (VI, 2-6) Yehova'nın tahtı önünde duran ve hıristiyan geleneğe göre en yüksek dereceli melekler arasında yer alan melek.

SERAFİMOVİÇ (Aleksandr Serafimoviç POPOV, —denir), rus yazar (Nijekurmoyarskaya 1863 - Moskova 1949). Demokratik harekete bağlıydı, konularını işçilerin yaşam koşullarından aldığı öykülerinde (*Sables* [fr. çev.], 1908; *la Ville de la steppe* [fr. çev.], 1912) kapitalizmi köktencilikle suçladı. Devrimden sonra savaş üzerine yazdığı epik öykülerinde bolşeviklerin oynadığı örgütleyici rolü övdü (*Jeleznıy Potok,* 1924) ve kolektifleştirme üzerine denemeler yazdı.

SERAFİN Sarovalı, rus ortodoks aziz (Kursk 1759 - Sarova, Gorki'nin 150 km G.'inde, 1833). Sarova'da keşişlik, ardından staretslik yaptı; XIX. yy. başında Rusya'da, manastır yaşamının yeniden doğması ve gizemciliğe dönüş akımını başlattı.

SERAFİN (Tullio), italyan orkestra şefi (Rottanova di Cavarzere, Venedik, 1878 - Roma 1968). Teatro Reale'de (1934 -1943), ardından Roma operası'nda (1962) sürekli şeflik ve sanat yöneticiliği yaptı. Verona'da keşfettiği Maria Callas ile birlikte birçok italyan operasını tanıtmaya çalıştı.

SERAĞAZ a. (fars. *ser* ve *āğāz*'dan *ser-āğāz*). *Esk.* Yeniden, baştan başa.

SERAH a. (ar. *serāh*). *Esk.* Eşini boşama.

SERAHENK a. (fars. *ser* ve *āheng*'den *ser-āheng*). *Esk.* Çalgıcı takımının başı.

SERAHOR a. (fars. ahır kâhyası anlamında *ser-āhūr*). Esk. ask. Osmanlılar'da ilk dönemlerde, özellikle sınır bölgelerinde ordu bir yerden başka bir yere giderken taşıma ile ilgili her türlü işleri yapan yardımcı askerlere verilen ad. (Bunlar, ücretli değil mükellef [yükümlü] idiler ve gerektiğinde bölgedeki hıristiyan halktan seçilirlerdi. Bir görevleri de su baskını, yer sarsıntısı vb. doğal afetlerde yıkıma uğrayan yerlerin onarımında çalışmaktı.)

SERAHS. Tar. coğ. İran'da Meşhed ve Merv arasında eski kent; arap ve iranlı coğrafyacılar kuruluşunu Keykâvus, Efrasiyab ve Zülkarneyn'e bağlarlar. Halife Memun'un ünlü veziri Fazl bin Sehl burada doğmuş ve burada öldürülmüştü. İslam fıkhı bilginlerinden Ebubekir Muhammet Serahsi* ve halife Mutezit'in hekimi ve matematikçisi Ahmet bin el-Tayyib de bu kentte doğmuştu.

SERAHSİ, asıl adı **Ebubekir Muhammet,** arap fıkıh bilgini (Serahs [Meşhed ile Merv arası] 1009 ? - Fergana 1090). Türk soyundan geldiği de ileri sürülür. Karahanlılar döneminde Buhara'da es-Sugdi, el-Bezzaz gibi islam devletler hukuku bilginlerinden ders gördü. Uzun yıllar fıkıh bilgini Helvani'nin derslerini izleyerek yetişti. Şems ül-eimme (İmamların güneşi) diye anılan Helvani'den sonra, "İkinci Şems ül-eimme" diye tanındı. Hukuk uygulamalarındaki bozuklukları, haksız vergileri eleştirdiği için Buhara'da tutuklanarak Özkent'e (Uzcend) gönderildi. Burada 15 yıl kadar süren hapis yaşamı sırasında ders verdi ve yapıtlarını yazdı. Mahpusluğu sona erince kitaplarını yazmayı Fergana'da sürdürdü. Başlıca yapıtları: *el-Mebsut* adlı 30 ciltlik şerh, eş-Şeybani'nin yapıtlarına (*Ziyâdât, Ziyâdât üz-ziyâdât, Cami-i sagir, Cami-i kebir*) şerhler, *Şerh ül-Siyer ül-kebir, Usul-i fıkh.*

SERAİNG, Belçika'da (Liège ili) komün, Meuse kıyısında; 60 887 nüf. (1991). Demir-çelik. Makine sanayileri. —Val-Saint-Lambert*de eski bir manastırda kristal eşyalar.

SERAİR çoğl. a. (ar. *serīre*'nin çoğl. *serā'ir*). *Esk.* Sırlar, gizli şeyler: *"... vâcibül -ihfa olan bazı serair-i devleti ağyara duyurmuş olmağla..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

SERAİRHANE a. (ar. *serā'ir* ve fars. *ḫāne*'den *sera'ir-ḫāne*). *Esk.* **1.** Sırlar evi. **—2.** *Serairhane-i tabiat,* tabiatın gizinin saklı olduğu yer.

SERAK a. (provence dilinde sözc; halk lat. *seraceum,* klasik lat. *serum,* kesilmiş sütün suyu'ndan). Bir buzulun parçalanmasıyla oluşan buz kütlesi.
—ANSİKL. Coğ. Seraklar, buzul yataklarının eğimi birdenbire artan kesimlerinde karmakarışık öbekler halinde bulunur. Aşılmaları genellikle güç ve tehlikelidir. Serak bölgeleri, hızlı evrim geçirmiş kesimlerdir; serak çavlanlarına burada sık rastlanır; buzul gözle görülen bir kayaç tepesi üzerinde parçalandığında bu çavlanlar çok tehlikeli olur. Serakların oluşumu, ha-

M. Mathelin

Sera manastırı ana tapınak (XV. yy.)

reketleri ve çavlanları, buzulun akışına ve bu akışı niteleyen iç buz farklarına bağlıdır; bu nedenle seraklar herhangi bir anda meydana gelebilir: bu durum hem önlem almayı engeller, hem de serak tehlikesini sürekli kılar.

SERAM sıf. (fr. *cérame;* yun. *keramos* vazo kil). *Seram gresi,* kütlesi camlaşmış ince gre.

SERAM, Endonezya'da ada, Molük adaları öbeğinde, K.'deki Seram denizi'yle G.'deki Banda denizi arasında. Hindistancevizi, saguağacı ve balıkçılık başlıca geçim kaynaklarıdır. Kereste işletmeleri. Kuzey-doğu kıyısında Bula ve Nif'te petrol yatakları.

SERAMAC a. (fars. *seramāc*). *Esk.* Boyunduruk.

SERAMED sıf. (fars. *ser* ve *āmed*'den *ser-āmed*). *Esk.* İleri gelen, başta bulunan, başkan.

SERAMEDAN çoğl. a. (fars. *ser-āmed*'in çoğl. *ser-āmedān*). *Esk.* Başta bulunanlar, ileri gelenler: *"Azdır serâmedân-ı kelâmın semaları"* (Y. K. Beyatlı).

SERAMİK a. (fr. *céramique;* yun. *keramos,* kil'den, *kerameikos,* kilden). **1.** Killerin, suyla karıştırıldıklarında, plastik özellikleri olan, kolayca biçimlendirilebilen bir hamura dönüşme, pişirildikten sonra da sert, sağlam ve değişmez bir yapı kazanma özelliklerine dayalı çömlek üretme sanatı. (Bk. *ansikl.* böl. Güz. sant.) **—2.** Çanak çömlek. **—3.** Seramik gereç.
—Seram. *Seramik değirmeni,* seramik yapımında kullanılacak hammaddeleri öğütme ve ufaltma işleminde kullanılan aygıt. (Dışı kalın sac, içi sileks ya da granit taş örgülü, silindirik bir gövdeden oluşur. İki bilyalı bir yatağa yatay bir eksende bağlanan bu gövdenin üzerinde, doldurma ve boşaltma işlemleri için küçük bir kapak vardır.)

◆ sıf. **1.** Seramik hamurundan yapılan: *Seramik fayans, lavabo. Seramik takılar.* **—2.** Ne metal ne de organik ürünler olan işlenmiş malzemeler için kullanılır.
—ANSİKL. Seramik malzemelerin günümüzdeki bilimsel tanımlaması şöyledir: "Seramikler, çoğul olarak kullanıldığı zaman, m[illegible]iler ve alaşımları hariç, kimyasal açıdan anorganik olan, genellikle yüksek ısıda işlemlerle elde edilen ürün ya da maddelerin tümüdür. 'Seramik' terimi tekil olarak da kullanılabilir; o zaman metalik olmayan anorganik bir katı maddeyi tanımlayan bir sıfat olur. Seramik-metal karışımı ya da az miktarda organik malzeme içeren bileşimler çok zaman seramik malzeme olarak değerlendirilir."

• *Geleneksel seramikler.* Öncelikle cam*ları, hidrolik bağlayıcı*ları (çimento, kireç) ve sac üstüne emayları saymak ge-

pişmiş toprak ürünler

marn ve kil

doğal renklenme (kırmızı ya da sarı)

kiremitler, tuğlalar (dolu, boşluklu tuğlalar ve kaplama tuğlaları)
asmolenler ve kaplama levhaları
gaz boruları
baca tuğlaları
çatı kaplama aksesuarları
akaçlama boruları
döşeme karoları
pervazlar ve sırlı karolar
çanak çömlek (saksılar, mutfak eşyaları, süs eşyaları)

ateşe dayanıklı (refrakter) ürünler

refrakter killer
çiğ ve pişmiş (şamot)
silisli maddeler ve diğerleri

yüksek sıcaklıklara dayanım

işlenmiş ve işlenmemiş ürünler

tüm sanayiler için

elektrik fırınında eritilen ürünler

cam ve demir-çelik sanayisi için

sinterlenmiş ürünler

parçalar (refrakter, nükleer enerji için, uçak reaktörleri) aşınmaya dayanıklı ürünler

ısı yalıtım malzemeleri

fırın ve boru yalıtımı

fayanslar

kil, kaolen, kuvars ve katkı maddeleri

saydam ya da opak bir emayla kaplı

silisliler
masesi doğal olarak renkli olanlar
ince fayanslar

sofra takımları
dekoratif parçalar
kaplama karoları

greli ürünler

camlaştırılabilir kil, kaolen, feldispat, kuvars vb

masesi bir verniklе ya da tuzlu bir sırla kaplanmış ürünler

döşeme karoları
gre borular
kimya sanayisinde kullanılan greler (kimyasal etkenlere karşı yüksek direnç)
gre çanak çömlek
ince gre

porselenler

kaolen, beyaz pişen kil, feldispat, kuvars
frit, talk, kemik vb
katkılı ya da katkısız

saydam bir emayla kaplı camlaştırılmış şamot yarısaydam (2 mm)

camlı ya da fritli (gevrek)
fosfatlı

sofra takımları
sanat eşyaları

feldispatlı

sofra takımları
elektrik parçaları ve yalıtkanları
teknikte ve laboratuvarda kullanılan parçalar

magnezyumlu porselenler ve steatit

elektrik malzemesi

sıhhi seramikler

çiğ ve pişmiş killer (şamot), silis
gre seram
beyaz pişen kil
kaolen, feldispat, silis
sıhhi porselen ve vitreous

hafifçe renklendirilmiş mase

gre seram

saydam, kimi zaman renkli bir emayla kaplı beyaz mase

sıhhi porselen ve vitreous

sıhhi tesisat gereçleri (eviye, lavabo, klozet, küvet vb.)

ayırtedici özellikler
ürünler

M. A. Jourdain'e göre

Lauros-Giraudon

kırmızı figürlü yunan seramiki
çömlekçi Kalliades'in yaptığı, Duris'in resimlediği kupa
pişmiş toprak
Yunanistan, İ.Ö. V. yy.
Louvre müzesi, Paris

Lauros-Giraudon

boyalı bezekli pişmiş toprak vazo
kedigillerden oluşan friz ve çiçek motifleri
İran, Tepe Sialk
IV. binyıl
Louvre müzesi, Paris

mavi sırlı pişmiş toprak heykelcik
su bitkileriyle bezeli suaygırı
Mısır, Orta İmparatorluk, XI. hanedan
Louvre müzesi, Paris

Réunion des musées nationaux

SERAMİK ÜRÜNLERİN SINIFLANDIRILMASI

Maeght galerisi

Josep Llorens Artigas'ın bir vazosu (1969)
gre
özel kol.

rekir. Eskiden beri bilinen diğer seramikler pişmiş hamurun yapısına göre iki sınıfa ayrılır.

—*Gözenekli seramik ürünler*'in kırıkları topraksı, hamurları geçirgendir. Bu türde olanlar şöyle sıralanabilir:
1. içindeki demir oksit oranına göre kırmızının çeşitli tonlarında görünen, geçirgen seramikler: pişmiş topraklar (terra cotta) ya da kurşunlu sırla örtülü seramikler, toprağın rengini gizleyen kalay oksitli opak emayla kaplı kalaylı fayanslar;
2. yüksek ısıya dayanıklı refrakter ürünler;
3. pişmiş topraklardan daha yüksek derecede pişen ve saydam bir emayla kaplı olan ince fayans gibi, ince ve beyaz geçirgen seramikler.

—*Geçirimsiz seramikler.* Bunların özellikleri daha yüksek derecede pişerek camlaşmalarından kaynaklanır. Bu türdekiler şöyle sıralanabilir:
1. masesi sert ve opak olan gre-seramlar;
2. masesi sert, beyaz ve yarı saydam olan porselenler. Bunlar kendi aralarında ikiye ayrılır: masesi ve sırı feldispattan ya da feldispat ile kireç karışımından oluşan sert porselenler ve masesinde yapay bir eritici (frit) ya da fosfat bulunan ve kurşunlu bir sırla kaplanan yumuşak porselenler;
3. sıhhi porselenler ("vitreous"), camsı ürünler serisinde greyle porselen arasında yer alırlar; pişim tarzları ve görünümleriyle ince fayansla porselen arası ürünlerdir.

Geleneksel seramik maselerinin ortak ana malzemesi ve plastikleştirici, özlüleştirici öğeleri kildir. Kilin başlıca türü olan kaolen beyaz seramiklerde, ince fayansta ve porselende kullanılır. Bu kile plastik olmayan malzemeler (kum, kuvars, şamot gibi sertleştiriciler) ve maseyi camlaştıran feldispat, tebeşir gibi eriticiler katılır.

Maseler, duruma göre, ıslatıcılar, karıştırıcılar ya da öğütücü değirmenlerde, malzemelerin sulu olarak karıştırılmasıyla elde edilir. Su fazlası, vakumlu preslerle, kimi zaman da kısmi kurutmayla giderilir.

Bu şekilde hazırlanan topraklar, ya dökümlerde sıvı ya da barbotin olarak işlenir ya da preste az nemlendirilerek basılır ya da plastik çamur kıvamında kullanılır. Bu son durumda başvurulan başlıca yöntemler şunlardır: çekim (çarkta), elde ya da kalibre makinesinde yapılan mulaj (biçim verme) ya da inşaat malzemeleri yapımında günden güne daha çok kullanılan haddeleme.

Biçimlendirilen ve kurutulan parçalar, süreksiz ya da sürekli fırınlarda pişirilir. Her parça, üzerindeki dekorda kullanılan boyaların türüne göre, bir, iki ya da birçok kere fırına girer. İlk pişimi alçak derecede yapılan porselen, fırından emayı kolayca tutabilecek kıvamda, gözenekli olarak çıkar. Porselen daha sonra, daha yüksek derecede pişirilir ve kesin özelliklerini bu pişimden sonra kazanır. Ama üzerinde yaldız ya da sırüstü boyalar varsa, üçüncü bir pişime girmesi gereklidir. Sırlanmamış fakat ilk pişiminde derecesini bulan parçalara "bisküvi" denir.

Sıradan çanak çömlekler ve seramik parçaları genellikle açıkta ve alevlerin etkisinde kalacak biçimde pişirilir. Buna karşılık ince çanak çömlekler, fayanslar ve porselenler, örtülü olarak, yani kasetler içinde fırına yerleştirilir. Bir seramiği pişirmek demek, gerekli sıcaklığa varmak değil, gerektiğinde pişim sırasında değiştirilebilecek belli bir atmosfer içinde, önceden saptanmış bir ısıl çevrime uymaktır.

Dekor, sıraltı ya da sırüstü renkli oksitlerden, sırın kendisini ya da toprağı (astar, angob) renklendirerek yapılır. Sırlı seramikler genellikle ya sıraltıyla ya da renkli sırlarla bezenir; ince fayans ve fosfatlı ingiliz yumuşak porseleninde daha çok sıraltı kullanılır; bununla birlikte, sırüstü ve renkli sırlarla (majolika) da çalışanlar çoktur. Sert porselen hemen her zaman sırüstüyle işlenir ve bu iş için de alçak derecede camlaşan renklerden yararlanılır; ama sıraltı dekor, renkli topraklar, renkli sırlar, emaylar vb. de kullanılabilir.

Seramik boyalarında bileşikleri kullanılan başlıca metaller şunlardır: yeşiller, turkuvazlar, kırmızılar için bakır; koyu maviler için kobalt; morlar için manganez; yeşiller, pembeler, mercan kırmızıları için krom; sarılar için antimuan; kahverengiler ve kırmızılar için demir; sarılar için uranyum; beyazlar için kalay ya da zirkonoksit; erguvanlar, karmenler, pembeler ve leylaklar için metalik biçimiyle altın. Bu oksit ve karbonatları birbiriyle karıştırarak, sonsuz tonlar elde edilebilir.

• *Yeni seramikler,* oksitler, karbürler, nitrürler, borürler, silisürler gibi birçok gruba ayrılabilir. Genelde bunlar kimyasal bakımdan ikili bileşikler olan, tozlardan sinterlenerek elde edilen ürünlerdir; oysa geleneksel silikatlı seramikler değişik oranlardaki oksit karışımına denk düşerler.

Oksitler: bunlardan sert ve ateşe dayanıklı malzemeler (alümin Al_2O_3, silis SiO_2, zirkon ZrO_2, glusin BeO), dielektrikler ($BaTiO_3$), manyetik ferritler (Fe_3O_4), nükleer enerji yakıtları (UO_2) sayılabilir.

Karbürler: özellikle silisyum karbür SiC (ateşe dayanıklı ve aşındırıcı), tungsten karbür WC (kesme takımları) kullanılır.

Nitrürler: 1970'ten bu yana "termomekanik" seramiklerin (motorların ateşleme donanım parçaları), özellikle de silisyum nitrürün (Si_3N_4) ve SiAlON bileşiklerinin, bor nitrürün (BN) [hepsi farklı allotropiler gösterir] gelişimine tanık olunmaktadır.

Borürler: bunlar çok sert ve aşındırıcıdır (B_4C...).

Silisürler: korozyona karşı yüksek bir direnç gösteren malzemelerdir ($MoSi_2$...).

Yeni seramikler arasında sermet*leri ve yapısında seramik bir evrenin yer aldığı diğer karma malzemeleri de saymak gerekir. Yeni seramiklerin elektrik (iyonlara karşı yalıtkan ya da iletken), manyetik (ferrimanyetik), mekanik (sertlik, yüksek direnç), ısıl (ateşe dayanıklılık), kimyasal (düşük tepkinlik) özelliklerine bağlı olarak pek çok kullanım alanı vardır.

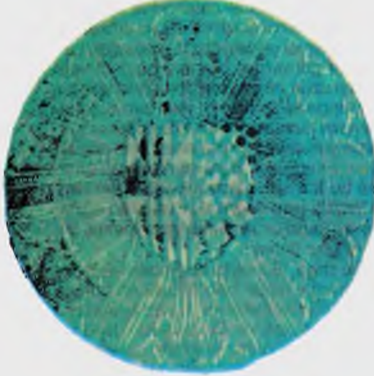
—Güz. sant. Seramik, ısıya ve kötü hava koşullarına dayanma özelliğiyle uygarlıkların en iyi tanıklarından biridir. İlk kez Yenitaş döneminde ortaya çıktı: Tuna bölgelerinde görülen şeritli seramik; kabartma bezekli, perdahlı siyah seramik (palafitta-

lar, özellikle de Cortaillod seramiği); kazıma bezekli seramik (Chassey konaklama yeri). Boyalı seramikler IV. binyıl'da aynı anda, üsluplaştırılmış bezemelerle Mısır (Gerze seramikleri) ve Mezopotamya'da (Samerra, Sus) ortaya çıktı. Bu tür boyalı bezemeler Yunanistan'da, Mykenai'de geometrik bir üslup olarak, Girit'te de (ilk, orta ve son minos) daha natüralist bir nitelik kazanarak devam etti. Zaten Yunanlılar daha sonraları, seramik ressamlığında ustalaşarak, birçok kupa ve vazoyu, önce geometrik motiflerle, sonra da siyah ve kırmızı figürlerle süslediler. İtalya'da Etrüskler "bucchero nero" adıyla anılan derinliğine karartılmış ve madeni bir görünüm verilmiş bir seramik türü ürettiler; İ.Ö. III. yy.'da bunun yerini, "Arezzo çanak çömleği" adı verilen, mühür baskılarla bezeli, ince, kırmızı bir seramik aldı. Bu seramik türü daha sonra Roma döneminde

R. Michaud

sırüstü boya bezekli pişmiş toprak
İran, Sus, IX. yy. *(Bastan müzesi, Tahran)*

Réunion des musées nationaux

perdahlı ispanyol-mağrib fayansı (1428)
Navarralı Blanca'nın armasıyla süslü tabak
Ulusal seramik müzesi, Sèvres

Galya'ya yayıldı (La Graufesenque, Lezoux) ve "sigillatus" adını aldı. Seramiği sugeçirmez kılmak için kili saydam ya da ışıkgeçirmez bir tabakayla kaplama fikri yine Antikçağ'da doğdu. Mısır'da, Eski İmparatorluk'tan başlayarak ve İran'da (Sus'taki sırlı tuğlalar) bu teknik uygulandı. İslamiyet döneminde Ortadoğu'da, sırlama tekniği kurşunlu ya da silisli alkali sırlarla gelişti. Ortaçağ'da Batı'da da sırlı çanak çömlek üretiliyordu; XVI. yy.'da, Bernard Palissy'nin, Beauvaisis ve Saintonge çömlekçilerinin çalışmalarıyla, bunların gereç ve renklerinin niteliği yükseldi.

Fayansın ortaya çıkmasına yol açan beyaz ya da ışıkgeçirmez, kalaylı sırın yanı sıra (sırlı ve bezekli çömleklere sıvı halinde ince bir metal tabaka sürerek elde edilen) perdah Ortadoğu'da bulundu. Bu teknikler XIII.-XVI. yy. arasında Akdeniz' in tüm kıyılarına, özellikle de İspanya'ya (Paterna fayansları, perdahlı ispanyol -mağrib Málaga ve Manises fayansları)

Réunion des musées nationaux

"el öpme", çokrenkli porselen
Meissen, XVIII. yy. *(Louvre müzesi, Paris)*

yayıldı. Fayans sanatının yaygınlaştığı İtalya'da, bu tür seramiklere "majolica" adı verildi ve XV. yy.'dan başlayarak Floransa (Della Robbialar ile), Faenza, Siena, Deruta, Gubbio, Castel Durante, Urbino önemli üretim merkezleri haline geldi, bunlar XVI. yy.'da daha da gelişti. Yine bu dönemde Hollanda (Anvers, Rotterdam) ve Fransa'da (Lyon, Rouen, Nîmes, Montpellier) ilk fayans atölyeleri açıldı. Ancak, Delft (Hollanda), Nevers, Rouen ve Moustiers'deki (Fransa) büyük fayans merkezleri XVII. yy.'dan başlayarak gelişti. Bunları, Lille, Saint-Cloud, Sinceny vb. izledi. Almanya'da Delft'in etkisiyle, Frankfurt, Hanau, Ansbach gibi yerlerde fayans atölyeleri açıldı. XVIII. yy.'ın ortasında, birçok yapımevi, önceden pişirilen sırın üzerine renk atarak yeniden pişirme tekniğinden yararlandılar. Daha XVII. yy.'ın sonunda Delft'te, İtalya'da ve Almanya'da-*Hausmaler*'ler tarafından- uygulanan bu teknikte, renkler çeşitlendirilerek ve yaldız kullanılarak porselen taklidi fayanslar üretilebiliyordu. "Alçak derecede" fayans denen bu tür fayansların en önemli üretim merkezleri Strasbourg, Marsilya, Sceaux ve Niederwiller'di. XVIII. yy.'ın sonunda, ince ingiliz fayanslarının ithalatının artması, fransız fayanslarının ticaretinin sonunu getirdi.

Tang hanedanı döneminde (618-907) Çin'de ortaya çıkan porselen, Avrupa'da Ortaçağ'dan beri tanınıyordu; buna karşılık büyük miktarlarda porselen ithali ancak XVI. yy.'da, Portekizliler'ce gerçekleştirildi. Bu dönemden başlayarak Çin porseleninin beyazlığı ve yarı saydamlığı taklit edilmeye çalışıldı. Floransa'da, yapay yumuşak bir porselen türünden birkaç örnek üretildi (Medici porseleni). XVII. yy.'ın sonunda Fransa'da, Rouen, ardından Saint-Cloud fayansçıları yumuşak porselenin gerçek anlamda üretimine geçtiler. Bunun sonucunda, Chantilly (1725), Mennecy (1735) ve Vincennes'de (1738) yapımevleri kuruldu. Vincennes yapımevi 1756' da Sèvres'e taşındı. Sèvres'e tanınan tekel ayrıcalığı başka üretim merkezlerinin kuruluşunu engelledi. Porselen üretimi İngiltere'ye (Chelsea, 1745'e doğru), Avusturya yönetimindeki Hollanda'ya (Tournai, 1750), İtalya'ya (Capodimonte, 1743) vb. yayıldı.

Aue'deki kaolen yataklarının bulunmasından sonra, alman kimyacı Böttger, Çin porselenlerini andırır ilk sert porseleni 1709'da Meissen'de (Saksonya) üretti. Meissen porseleni o denli tutuldu ki, hemen ardından başka sert porselen fabrikaları açıldı: örneğin, Almanya'da Höchst, Nymphenburg, Frankenthal, Berlin, Avusturya'da Viyana, İtalya'da Venedik. Fransa'daysa, ancak Saint-Yrieix'deki (Limousin) kaolen yataklarının bulunmasından sonra, Sèvres'de (1768), ardından Limoges'da (1771) ve Paris yöresinde (Paris porseleni) sert porselen üretimine geçildi. Bu üretim XIX. yy.'da artarak daha sınai bir niteliğe büründü.

İ.Ö. III. yy.'a doğru, Çin'de ortaya çıkan gre sanatında Avrupa'da Kuzey ülkeleri uzmanlaştı. Bu sanat Avrupa'da Ortaçağ' ın sonlarında görülmeye başlandıysa da asıl gelişimini, Rheinland (Köln, Siegburg, Raeren) ve Fransa'daki (Beauvaisis, ardından Saint-Vérain [XVII. yy.]) merkezlerin ortaya çıkışıyla gerçekleştirdi. XIX. yy.'da, Carriès, Chaplet, Delaherche gibi seramikçiler, Uzakdoğu greleri üzerine araştırmalara girişerek bu tekniğin yeniden yaygınlaşmasını sağladılar. Günümüzde gre, sanat seramikçilerinin ayrıcalıklı gereci haline geldi. Buna karşılık, bezeme ve pişirme yöntemlerinin çeşitlenmesi, hamurların karmaşıklığı, yeni yeni yaratılara yol açtı. Öte yandan, bireysel yapıtlar ortaya koymaya çalışan seramikçiler, çağdaş ressamlarla sıkı bir işbirliğine gittiler. Ressamlar da aynı şekilde sanatsal seramik ürünlerine ilgi duydular (Gauguin'in pişmiş toprak ve greleri, Dufy, Rouault, Vlaminck'in fayansları, Picasso'nun seramikleri vb.).

• *Anadolu*. Anadolu'da seramik yapımının geçmişi Yenitaş dönemine değin inmektedir (Çatalhöyük, Hacılar, Beycesultan, Demircihöyük vb.). Bu yapıtlar bezemelerinin yanı sıra, biçimleri ve üstün teknikleriyle dikkati çekerler. (→ ÇÖMLEKÇİLİK.)

Anadolu Selçukluları'nda perdahlı ya da minai tekniğinde seramiklere rastlanmaz. Bu dönemde firuze sıraltına siyah renkle yapılmış rumi, palmet, lotus ve geometrik motiflerle süslü seramikler üretildi. Bunların yanı sıra motiflerin, fırınlanmadan önce seramik üzerine kazıma yoluyla yapıldığı (sgraffitto) örnekler vardır; bunlar daha sonra yeşil, sarı, kahverengi sırla kaplanarak fırınlanmıştır. Bu seramiklerde bitkisel ve geometrik motiflerin yanında insan, hayvan ve kuş figürleri de kullanılmıştır (İstanbul Arkeoloji müzeleri, Çinili köşk, Milet ve Adıyaman müzeleri).

Osmanlı döneminde XIV. ve XV. yy.'larda kırmızı hamurlu, beyaz astar üzerine mavi, lacivert, firuze ve mor renkli, sıraltı tekniğiyle bezenmiş İznik seramikleri (Milet* işi) çoktur. Daha çok çukur kâse ve tabaklardan oluşan bu tür seramiklere B. Anadolu'daki öteki beyliklerde de rastlanır; genellikle ortası bitkisel ya da geometrik motiflidir, kenarlardaysa ışınsal bezemeler yeğ tutulmuştur. İlk dönem osmanlı seramikleri arasında astar* boya tekniğiyle bezenmiş örnekler de vardır. Bu teknikle bezenmiş örneklerin bir bölümü sırlıdır. XV. yy.'da beyaz hamurlu, rumi, hatayi, lotus, palmet motifli mavi-beyaz seramikleri görülür. Bunların işçilikleri ve motifleri daha ince, renkleri ve sırları daha parlaktır. Haliçişi* işi diye adlandırılan seramikler de bu gruba girer. XVI. yy.'ın ortalarından sonra, yanlışlıkla Şam işi diye adlandırılan seramiklerin yapımı başladı. Mat ve soluk renkli (mor, zeytin yeşili), doğalcı çiçek (lale, gül, sümbül) motifleri bu türün belirgin özelliğidir. Gene bu dönemde ortaya çıkan ve Rodos* işi diye tanınan İznik seramikleri vardır. Sıraltı tekniğiyle süslenmiş bu seramiklerde motiflerin dış çizgileri siyahla belirtilmiş, içleri koyu yeşil, firuze, beyaz ve mercan kırmızısı ile boyanmıştır; bu grupta da doğalcı çiçek motifleri başlıca bezeme öğeleridir. XVII. yy.'da önemini yitirmeye başlayan İznik çini ve seramik atölyelerinin yerini Kütahya atölyeleri almıştır. Kütahya* işi seramikler mavi, kırmızı, sarı, mor ve yeşil renklidir. Sıraltı tekniğiyle bezenmiş, sert beyaz hamurlu bu seramiklerin yapımı, nitelikleri bozulmakla birlikte XIX. yy.'da da sürmüştür. XVIII. yy.'da bölgesel özellikler gösteren Çanakkale işi seramikler ortaya çıkar. Kırmızı hamurlu, sıraltı tekniğiyle bezenmiş bu seramiklerin XIX. yy. örneklerinde yelkenli gemi ya da mimari motifler kullanılmıştır. (→ ÇİNİ, PORSELEN.)

Cumhuriyet döneminde seramik sanatı yurtdışına gönderilen sanatçıların (İsmail Hakkı Oygar*, Hakkı İzet*, Vedat Ar*) yurda dönüşlerinde gerçekleştirdikleri çalış-

Lauros-Giraudon

Oribe fırınından gelen gre sake şişesi
Japonya, XVI. yy. sonu-XVII. yy. başı
Guimet müzesi, Paris

Çanakkale **Seramik** fabrikası
Çan

malar ve Devlet güzel sanatlar akademisi müdürü Namık İsmail Bey'in girişimleriyle bu akademinin Tezyini sanatlar bölümüne bağlı bir seramik ve çini atölyesinin kurulmasıyla gelişmeye başladı. Bu atölyeyi kurma görevi İsmail Hakkı Oygar'a verildi. Sonraki yıllarda Ankara Kimya sanat enstitüsü'ne bağlı bir seramik bölümü öğretime başladı (1951), Ankara Gazi terbiye enstitüsü'nde bir seramik atölyesi kuruldu, 1957'de İstanbul Devlet tatbiki güzel sanatlar yüksekokulu seramik bölümü açıldı. Bu arada Avrupa'da öğrenim gören sanatçıların etkisiyle geleneksel türk-islam sanat anlayışından uzaklaşıldı ve Batı'da gelişen akımların etkisinde yapıtlar gerçekleştirildi. Akademik öğ-

serander
Artvin yöresi

retimin yanı sıra Füreya* Koral, Sadi Diren* gibi ünlü seramikçilerin açtığı atölyelerde birçok sanatçı yetişti. Seramik sanayisinin gelişimine koşut olarak bu sanat alanında çalışan çok sayıda atölye açıldı. Mediha Akarsu, Nasip İyem, Hamiye Çolakoğlu, Jale Yılmabaşar (Ertugan), Melike Kurtiç (Abasıyanık), Alev Ebüzziya, Atilla Galatalı, Beril Anılanmert, Erdinç Bakla, Ayfer Karamani, Hakkı Karayiğitoğlu, Candeğer Fürtun, Filiz Özgüven Galatalı, Göngör Güner, Neşat Fehmi Erdoğdu vd. sanatçılar yurtiçinde ve yurtdışında açtıkları sergiler ve gerçekleştirdikleri yapıtlarıyla türk seramikçiliğinin gelişimine katkıda bulundular.

• *Türkiye'de seramik sanayisi* kurulması konusunda ilk çalışmalara, 1935'te uygulamaya konulan ilk Beş yıllık sanayi planı'nda rastlanır. Ancak, bu çalışmalar İkinci Dünya savaşı nedeniyle bir sonuç vermemiş ve seramik üretimi Kütahya seramikçiliğiyle sınırlı kalmıştır. Savaş sonrasında, İstanbul'da küçük seramik atölyeleri kurulmuş, ancak, asıl seramik sanayisinin kurulması ve gelişmesi özel kesim tarafından ilk olarak 1942'de Kartal'da (İstanbul), daha sonra ise, 1958'de Levent'te (İstanbul), 1960'ta Çan'da (Çanakkale), 1963'te Tuzla'da (İstanbul), 1970'te Alemdar'da (İstanbul) kurulan seramik fabrikalarında ve Sümerbank'ın 1967'de Bozüyük (Bilecik) ile 1968'de Yarımca'da (Kocaeli) açtığı tesislerde fabrika üretimine geçilmesiyle gerçekleşmiştir. Türkiye seramik sanayisinde büyük üretim kapasitesine sahip başlıca kuruluşlar şunlardır: zemin ve duvar seramiği üretiminde Çanakkale seramik fabrikaları aş, Kalebodur seramik sanayii aş, Söğüt seramik sanayii aş, Ege seramik sanayii aş, Çimento ve toprak sanayii (Çitosan) genel müdürlüğü Bozöyük işletmesi; sağlık gereçleri üretiminde Eczacıbaşı seramik fabrikaları aş, Orta Anadolu seramik sanayi ve ticaret aş, Toprak seramik aş, Çitosan genel müdürlüğü Yarımca işletmesi; sofra ve süs eşyası üretiminde Gorbon-Işıl. Bunlardan Kale porselen, Yarımca porselen ve Çanakkale seramik aynı zamanda elektroporselen de üretmektedir. Bu büyük tesislerin yanı sıra sanatsal ve estetik yönde üretime ağırlık veren küçük seramik atölyeleri de etkinlik göstermektedir. 1991'de, Türkiye seramik sanayisi üretimi, 10 700 t sofra ve süs eşyası, 562 500 t yer ve duvar döşemesi, 68 200 t sağlık gereçleri, 6 100 t elektroporselen ürünü olmak üzere toplam 647 500 t olmuş, yurtiçi talep ise 501 300 t olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl 103,3 milyar TL değerinde 171 300 t seramik ürünü dışsatımı, 54,1 milyar TL değerinde de 25 200 t seramik ürünü dışalımı yapılmıştır (1988 yılı fiyatlarıyla).

SERAMİKÇİ a. **1.** Seramik sanatçısı. **—2.** Seramik satan kimse.

SERAMİKÇİLİK a. **1.** Seramikçinin sanatı. **—2.** Çömlekçilik.

SERAMİKLEŞTİRMEK ettirg. f. Camc. Özel bir ısıl işlemle bir camı, seramik benzeri kristallenmiş bir ürüne (camseramik) dönüştürmek.

SERAMİKÖNCESİ sıf. Seramiğin ortaya çıktığı evreden hemen önce gelen Yenitaş evresine denir.

SERAMİT a. (fr. *céramide*'den). Biyokim. Bir yağ asidine amit bağı ile bağlanmış olan sfingosin molekülü (sfingolipitlerin alkolü).

SERAMOPLASTİK sıf. (fr. *céramoplastique*). **1.** Tuğla ya da taş ve tuğla karışımı bir duvarın yüzeyini süslemekte kullanılan ve kalemle işlenebilen pişmiş topraktan bir tuğla türüne denir. **—2.** Seramoplastik tuğlayla gerçekleştirilen dekor için kullanılır.

—ANSİKL. Seramoplastik tuğla, yarattığı renk ve kabartı etkisi nedeniyle kullanılır. Diziler biçiminde yerleştirilip kimi zaman da yontulduğunda karmaşık desenler oluşturur: zikzaklar, âşıkyolları, kûfi harfler. Seramoplastik tuğlalar verniklenip çeşitli renklere boyanarak dama tahtası gibi şeritlerle duvar yüzeyini süsler. Bu bezeme türü XI. yy.'dan başlayarak Ortaçağ islam mimarlığında, Selçuklular'da ve Bizanslılar'da yaygın olarak kullanılmıştır. İstanbul'da Tekfur sarayı'nda ve Fenari İsa camisi'nde, Fokis'teki Kastoria ve Aghios Lukas kiliselerinde, Yunanistan'da Arta ve Mistra'da, Moldavya'da Hirlaü'da seramoplastik bezeme örneklerine rastlanır. Fransa'daki Puy katedrali de, bu bezeme tekniğinin uygulandığı güzel bir örnektir.

SERANDER a. Geleneks. mim. Anadolu'da, Doğu Karadeniz bölümüne özgü bir yapı türü. (Serin, havadar bir yapı olan serander, ahşap ayaklar üzerine kurulmuş, kendisi de ahşaptan, beşik çatılı bir depodur. Tahıl, fındık, gibi ürünlerin saklandığı bu yapıların en güzel örnekleri Trabzon, Rize, Giresun ve Artvin'de bulunmaktadır.)

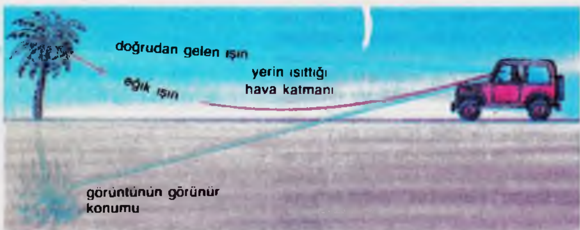
SERAO (Matilde), italyan kadın yazar (Patras 1856 - Napoli 1927). Kocası E. Scarfoglio ile birlikte birçok gazete kurdu. Konusunu Napoli'nin yoksul mahallelerinden alan ve abartılı ve göz yaşartıcı kırkı aşkın roman ve öykü (*La Virtù di Cecchina*, 1884; *Il Ventre di Napoli*, 1884; *Il Paese di cuccagna*, 1890) yazdı.

SERAP a. (fars. *serāb*). **1.** Işık ışınlarının atmosferde kırılmasından kaynaklanan ve çöllerde kolayca gözlemlenen optik yanılsama. (Uzaktaki bir cisme bakarken, cisimden başka, bunun sanki bir su örtüsünün yüzeyinden yansıyormuş gibi ters görüntüsü de görülür.) **—2.** Hayal, düş.

—ANSİKL. Opt. Uzaktaki cisimlerin, özellikle günün en sıcak saatlerinde, sanki cisimle gözlemci arasında bir su örtüsü ya da gözlemci yaklaştığında uzaklaşan hayali bir göl varmış gibi ters görüntü verdikleri uzun zamandan beri gözlenmiştir.

Monge serap olayını, yerle temas eden havanın ısınması sonucunda yoğunluğun önce yükseklikle birlikte artacağına dikkati çekerek açıkladı. Buna göre, bir ışık ışınının bu katman içinde izlediği yolun dışbükeyliği yere doğru olur ve ışının eğimi de ışın sanki bir aynadan yansıyormuş gibi tersine döner.

Bu olaya, Güneş'in doğrudan etkisiyle çok ısınan, hiçbir bitki örtüsünün bulunmadığı kumsallarda ve düz geniş alanlarda çok sık rastlanır. Su havadan daha sıcaksa, serap deniz üzerinde de görülür ve Güneş'in batarken çeşitli şekiller almasına neden olur. Aynı şekilde, bulunduğumuz enlemlerde de, yazın Güneş yeri iyice ısıttığı zaman asfalt bir yol üzerinde serap gözlemlenebilir.

serap olayının ilkesi

SERAPA be. (fars. *ser*, *-ā-* ve *pā*'dan *ser-ā-pā*). *Esk.* Baştan ayağa, bütünüyle: *"Kadın mütecessis serâpa kulak kesilmiş olduğu halde..."* (Ahmet Rasim).

SERAPEİON a. (yun. sözc., geç lat. *Serapeum*). Arkeol. **1.** Eski Mısır'da Apis boğalarının gömüldüğü nekropolis. **—2.** Eski Yunanistan'da Serapis tapınağı.

—ANSİKL. Auguste Mariette 1850-51'de Memfis serapeionunu ortaya çıkardı. Nekropolis'in yeraltı dehlizlerinde, büyük boyda (içlerinde en ağırı 70 t) 24 lahit (granit ya da bazalt) bulunuyordu. Memfis'in tanrısı Ptah'ın kutsal hayvanları olan Apis boğaları, birer Osiris'e dönüşmelerini sağla-

Giraudon

Memfis **serapeion**unda ele geçen mezar steli (üst bölümünde, kral Amasis'in Apis boğasına tapınması betimlenmiştir) kireçtaşı, XXVI. haneden *(Louvre müzesi, Paris)*

yan görkemli törenlerle buraya gömülmüştü. Serapeion, özellikle Yeni İmparatorluk mezarlarının yer aldığı geniş bir mezar kompleksidir. Ramses II'nin oğlu Memfis büyük rahibi Khaemuast'ın ölüsü burada bulunmuştur (cesedin yanında ele geçen değerli takılar bugün Louvre müzesi'ndedir). Ptolemaios I döneminde Osiris Apis ile özdeşleştirilen Serapis'in kültünün gelişmesiyle serapeion önemli bir etkinlik merkezi haline geldi. Mısırlılar ve Yunanlılar buraya hacca gelmeye başladılar. Serapeionda, mucizevi tedavileriyle ün salmış bir sanatoryum kurulmuştu. Ayrıca, dünyadan el etek çekmiş bir topluluk buraya yerleşmişti. Serapeionun girişinin önüne sfenksli bir dromos eklendi, şair ve filozofların heykelleriyle süslü yarım daire biçiminde bir yapı inşa edildi. Çok sayıda stelin ele geçirildiğini de belirtmek gerekir. Serapis tapınaklarına gelince, hellenistik ve roma dünyalarında hemen hemen her yerde bu tür tapınaklar inşa edildi. Bunların en önemlisi İskenderiye'de kurulmuştu. Yunanlı Parmeniskos' un eseri olan bu yapı dev boyutlardaydı ve kentin güneyindeki alçak bir tepenin üzerinde yükseliyordu. Tanrının heykeli Bryaksis'in elinden çıkmaydı. Önce hellenizmin, ardından da çoktanrıcılığın merkezi olan tapınak, İ.S. 391'de yıkılıp yakıldı. Bugün yapıdan geriye, "Diocletianus sütunu" adıyla anılan bir sütun kalmıştır.

SERAPERDE a. (fars. *serā* ve *perde*'den *serā-perde*). *Esk.* **1.** Saray perdesi. **—2.** Konaklarda haremle selamlığı ayırmak için konan perde. **—3.** Padişah çadırı, otağ.

SÉRAPHİNE ya da **SÉRAPHİNE de Senlis** (Séraphine LOUIS, — denir), fransız kadın ressam (Arsy, Oise, 1864 - Clermont 1942). Senlis'de hizmetçiyken gerçekleştirdiği Meryem'e ithaf edilmiş naif resimleri 1912'de W. Uhde tarafından keşfedildi. Çiçek, yaprak, meyve, deniz kabukları vb.'nin birbirine karıştığı şeffaf ve canlı renkli resimler yaptı. Yaşamının son yıllarını, 1934'te girdiği akıl hastanesinde geçirdi.

SERAPİAS a. Akdeniz havzasında yetişen, iki tam yumrulu yer orkidesi. (Yaprakları bütündür; çiçekleri şarap kırmızısı ya da grimsi kırmızı renkte ve başak biçiminde topludur.)

Serapion kardeşler *(Die Serapionsbrüder)*, E. T. A. Hoffmann'ın öykü kitabı (1819-1821): altı arkadaş, ilki kendilerine koruyucu aziz olarak seçtikleri aziz Serapion'un yortusunda olmak üzere, zaman zaman toplanarak birbirlerine aşırı bir düşsellik *(Nussknacker und Mäusekönig, Die Bergwerke zu Falun)* ile en titiz gerçekçiliğin *(Das Fräulein von Scudéri, Meister Martin der Küfner)* bir arada bulunduğu öyküler anlatırlar.

SERAPİS ya da **SARAPİS,** Ptolemaioslar dönemi mısır tanrısı; niteliği ve kökeni oldukça esrarlıdır. Eski bir geleneğe göre, kral Ptolemaios I Soter, birgün rüyasında genç ve insanüstü boyda bir tanrı gördü. Bu tanrının, Sinop kentinde tapınılan bir Hades heykeli olduğu anlaşıldı. Ptolemaios, epeyce uğraştıktan sonra Sinop hükümdarını kutsal heykeli kendisine vermeye razı etti. İskenderiye'de bir tapınak yapıldı ve buraya konulan heykel, mucizeler göstermeye başladı. Sinoplu Hades'e Serapis adı verildi. Bu, sanıldığına göre, ölen ve tanrılaşan Apis için mısır dilinde kullanılan User-Hapi adının (Osiris ve Apis adlarının bileşimi) yunanca karşılığıdır. Olay, muhtemelen İ.Ö. 286 ya da 278 yılında meydana geldi. Başka bir geleneğe göreyse, bu tanrı Sinop kökenli olmayıp, Babil kökenlidir. Ne olursa olsun, öyle anlaşılıyor ki Serapis, Ptolemaios'un tanrıbilimcilerinin bir icadı olmasa bile, geleneksel Mısır diniyle bütünleşmemiş bir halk kavramının, Mısırlılar ile Yunanlılar'ı birleştirebilecek bir din durumuna getirilmesi amacına hizmet etti. Serapis, aynı zamanda hem yunanlı ölüler tanrısı Hades, hem kurtarıcı tanrı Dionysos, hem de Mısırlı Osiris ile ortak yanları olan bir iyileştirici (hastalıkları) tanrı olarak ortaya çıktı. Serapis dininin asıl merkezi Memfis'teydi. Bu din, yunan-roma dünyasında, İsis dininin yanı sıra geniş ölçüde yayıldı ve Osiris dininin yerini aldı. Roma' da, İmparatorluk döneminde, Campo Marzio'da İsis'e ayrılmış İseum'un yanında, bir de Serapeion bulunuyordu.

SERAR ya da **SİRAR** a. (ar. *serār, sirār*). *Esk.* **1.** Kameri ayın en son gecesi. **—2.** Bir soyun en iyisi, en seçkini.

SERARGİRİT a. (fr. *cérargyrite*). Miner. AgCl formülünde doğal gümüş klorür. (Kübik sistemde yer alan serargirit'in özgül ağırlığı 5,6'dır. Tıkız kütleler ya da balmumu gibi bıçakla kesilebilen küçük kristaller halinde bulunur.)

SERARİ çoğl. a. (ar. *sürriye*'nin çoğl. *serari*). *Esk.* Cariyeler.

SERASER be. (fars. *ser* ve *-ā-*'dan *ser-ā-ser*). *Esk.* Baştan başa, boydan boya, tamamen.
—Esk. dokmc. Som sırma ve ipekle dokunmuş bir tür kumaş. (Hilat ve kürk kabı yapımında kullanılırdı. Yeniçeri ağası gediklileri de bu kumaştan kuşak sararlardı.)

SERASİME sıf. (fars. *serāsime*). *Esk.* Sersem, şaşkın.

SERASİMEGİ a. (fars. *serāsime* ve *-ī*'den *serāsimegī*). *Esk.* Sersemlik.

SERASKER a. (fars. *ser* ve ar. *ʿasker*'den *ser-ʿasker*). Esk. ask. **1.** Osmanlılar'da sadrazamın dışında orduya komuta eden vezire verilen unvan. **—2.** Yeniçerilik kaldırıldıktan (1826) sonra kurulan Asakiri mansurei Muhammediye ordusunun komutanına verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Serasker kuşaklıları* → AĞA GEDİKLİLERİ.
—ANSİKL. Seraskerlik makamı, önceleri ağa kapısındayken 1836'da günümüzdeki (1989) İstanbul Üniversitesi merkez binasında etkinlik gösteren Eski saray'ın seraskerlik makamı olarak kullanılan bölümüne taşındı. Seraskerin 1845'e kadar bir görevi de yangınlara karşı gerekli önlemleri almak ve İstanbul'da dirlik düzenliği sağlamaktı. Osmanlılar'da ilk serasker, 1826-1827 arası bu görevi yapan Hüseyin Paşa, son serasker unvanını taşıyan da Mehmet Rıza Paşa (1891-1908) oldu. İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra seraskerlere *harbiye nazırı* denilmeye başlandı.

SERASKERLİK a. (fars. *ser* ve ar. *asker, ser-asker*'den). Ask. tar. **1.** Seraskerin yaptığı görev, bulunduğu makam. **—2.** *Seraskerlik beratı*, serdarıekrem sıfatıyla sefere çıkmakla görevlendirilen sadrazama verilen padişah fermanı.

SERATAN → SARATAN.

SERATOGLOS a. (fr. *cératoglosse;* yun. *keras, -atos,* boynuz, ve *glossa*, dil'den). Anat. Dili oluşturan kaslardan dilkasının arka demeti.

SERATOZAMYA a. (fr. *ceratozamia*). Meksika kökenli küçük ağaç. (Çok kısa olan gövdesi büyük tüysü yapraklar taşır. Avrupa'da ılık seralarda yetiştirilir. Bil. a. *ceratozamia; cycadaceae* familyası.)

SERAVİL a. (ar. *serāvil*). *Esk.* **1.** Şalvar. **—2.** Don, külot.

SERAVİLAT çoğl. a. (ar. *serāvil*'in çoğl. *serāvilāt*). *Esk.* Şalvarlar, külotlar.

SERAY → SERA.

SERAYA çoğl. a. (ar. *seriyye*'nin çoğl. *serāyā*). *Esk.* Küçük askeri müfrezeler: *"Kemal bu mevzuu büyütmüş, içerisine muharebeler, serâyâlar ve bilhassa bütün diğer eserlerinde olduğu gibi..."* (Baha Tevfik).

SERAYDAR a. (fars. *serāy* ve *dār*'dan *serāydār*). *Esk.* Büyük konak ya da saraylarda mutfak işlerine bakan kimse.

Lauros-Giraudon

Séraphine
Kırmızı ağaç (1927-28)
Art moderne ulusal müzesi
Paris

SERAYENDE sıf. (fars. *serāyiden*, şarkı söylemek'ten *serāyende*). *Esk.* Şarkı okuyan, şarkıcı.

SERAZAT sıf. (fars. *ser* ve *āzād*'dan *ser-āzād*). *Esk.* **1.** Hür, bağımsız, başına buyruk: *"Ben yaradılışımın meyelânına uygun hür serâzât, hudutsuz bir ufka muhtaçtım"* (Neyzen Tevfik). **—2.** Dertsiz, gamsız: *"Dünyâ-yı dûnu bahşederek dünyaevîle-re / Dîvân-ı Cem de rind-i ser-âzâd olun dedi"* (Y. K. Beyatlı).

SERAZİN a. (fr. *cérasine;* lat. *cerasus*, kiraz'dan). **1.** Kiraz zamkının bileşenlerinden biri olan meta-arabik asit. **—2.** Sinir dokusunu, özellikle beyni oluşturan serebrozitlerden biri.

SERB a. (ar. *serb*). *Esk.* **1.** İçyağı. **—2.** Bağırsakları saran yağ tabakası. **—3.** Çekiştirme.

SERBAN, Afyonkarahisar'ın Sincanlı ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 657 nüf. (1990). Belediye.

SERBAZ sıf. (fars. *ser* ve *bāz*'dan *ser-bāz*). *Esk.* Cesur, korkusuz.
◆ a. Eskiden, İran'da bir asker sınıfı.

SERBAZAN çoğl. a. (fars. *ser-bāz*'ın çoğl. *ser-bāzān*). *Esk.* Korkusuz kimseler, cesurlar.

SERBAZİ a. (fars. *ser-bāz* ve *-ī*'den *ser-bāzī*). *Esk.* Korkusuz olma, korkusuzluk: *"... yahud tam bir serbazi halinde bırakılır"* (H. C. Yalçın).

SERBECEYB sıf. (fars. *ser, -be-* ve *ceyb*'den *ser-be-ceyb*). *Esk.* Utangaç, alçakgönüllü.

SERBEDARİLER, İran'ın Esterabad ve Horasan eyaletlerinde hüküm sürmüş bir şii aile. Şihabettin ya da Tacettin Fazlullah Baştini Cüveyni Alevi'nin soyundan gelen ailenin büyük oğlu Emir Hace Abdürrezzak, İlhanlılar devletinin bir memuruydu. İlhanlılar'ın zayıflamasından yararlanarak, mayıs 1337'de Esterabad ve Horasan eyaletlerini ele geçirip bağımsızlığını ilan ettiyse de temmuz 1338'de öldürüldü. Yerine geçen kardeşi Sultan Vecihüttin Hoca Mesut da ağustos 1344'te öldürüldü. Bundan sonra da tahta geçen aile bireylerinin saltanatı kısa sürdü. Bunlardan Necmettin Aliyül Müeyyet, 1365'te başa geçti ve 1381'e değin on altı yıl hüküm sürdü. Ancak, 1374'ten başlayarak bağımsızlığını yitirdi ve Timur'un bir eya-

let valisi haline geldi. 1381'de Timur tarafından görevden alınarak Semerkand'a çağrıldı, beş yıl sonra da burada öldürüldü.

SERBELLONİ (Gabrio), italyan komutan (Milano 1508 - *ay. y.* 1580). Malta şövalyesi ve Macaristan priore'siydi; Karl V'in (1546), ardından Mediciler'in (1555) hizmetinde çalıştıktan sonra Felipe II'nin emrine girdi, Napoli krallığı'na ait kalelerin tahkimatını üstlendi (1565) ve İnebahtı savaşı'na katıldı (1571). Sicilya kral naibi olarak Tunus'u savundu, esir düşerek İstanbul'a götürüldü. Serbest bırakıldıktan sonra Hollanda'da don Juan'ın yardımcılığını yaptı.

SERBEST, -ti sıf. (fars. sözc.). **1.** Bir şeyi yapıp yapmamakta özgür olan, herhangi bir izne, denetime, koşula bağlı olmayan bir kimse için kullanılır; erkin, özgür: *Tanık, konuşup konuşmamakta serbesttir.* **—2.** Artık hapis, tutsak olmayan bir kimse için kullanılır: *Sanık serbesttir, gidebilir.* **—3.** Hareketleri herhangi bir şeyle engellenmemiş olan bir şey, bir kimse, bedenin bir bölümü için kullanılır: *Sol elim serbest, bavulumu kendim taşıyabilirim. Piston kolu serbest.* **—4.** Özel, sınırlayıcı bir koşula bağlı olmayan bir şey için kullanılır: *Serbest piyasa ekonomisi. Serbest nazım.* **—5.** Aslıyla arasında belli bir ayrım bulunan şey; özellikle de asıl metne bağlı kalınmadan yapılan çeviri, uyarlama, yorum için kullanılır: *Serbest çeviri. Bu gece TV'de izleyeceğimiz film ünlü bir romanın serbest bir uyarlaması.* **—6.** Herhangi bir ücret ödemeyi gerektirmeyen bir şey için kullanılır: *Giriş serbesttir.* **—7.** Belli bir zamanı dilediği gibi kullanabilen, belli bir süre içinde meşgul olmayan bir kimse için kullanılır: *Bugün serbestim. Saat beşten sonra serbest misin?* **—8.** Boş olan, geçişe açık bir yer; istendiği gibi değerlendirilebilen bir zaman dilimi için kullanılır: *Sağ taraf serbest, geçebilirsin. Serbest bir günümde istediğin yere gideriz.* **—9.** Herhangi bir yere, sözleşmeyle bağlı olmayan kimse için kullanılır: *Gazeteden ayrıldı, serbest yazar olarak çalışıyor.* **—10.** Başkalarıyla ilişkilerinde tedirginlik, sıkılganlık göstermeyen bir kimse; bu kimsenin tutumu için kullanılır. *Serbest bir çocuk, düşüncelerini rahatça söyleyebiliyor.* **—11.** Hafifmeşrep, hoppa bir kadın için kullanılır. **—12.** Nişan, evlilik vb. ile tarafları bağımlı kılmayan bir ilişki için kullanılır: *Serbest beraberlikten yana olmak.* **—13.** *Serbest çalışma, serbest meslek,* resmi ya da yarı resmi iş ve mesleklerin dışında kalan tüm işler, meslekler. || *Birinin, bir şeyin serbest dolaşımı,* bir şey için serbestçe yapılabilme, özellikle ülkeden ülkeye geçme; biri için bir ülkeden diğerine özgürce geçebilme olgusu: *Malların serbest dolaşımı. İşçilerin serbest dolaşımı.*

—Binc. *Serbest çalışma,* engel atının bir manejde ya da kulvarda binicisiz olarak engelleri atlaması ve bu çalışmayı sürdürmesi.

—Bot. *Serbest organ,* yalnız tabanıyla bağlı olan ve benzer ya da farklı hiçbir organla kaynaşmamış bulunan organ. (Serbest yumurtalığa üstdurumlu yumurtalık denir; çanak ve taçyaprakları halka dizilişli çiçeklerde bu parçaların serbestliği *ayrı* öneki ile belirtilir: serbest taçyapraklı çiçeklere *ayrıtaçyapraklılar* denir vb.)

—Dalga ve titr. *Serbest salınım,* bir düzenekte, bütün dış etkiler ortadan kaldırıldığında varlığını sürdüren salınım.

—Dy. *Serbest yol,* bir yol bölgesine giren trenin öngörülen hız dışında hiçbir kısıtlama olmaksızın yoluna devam edeceğini bildiren işaret. || *Serbest yolu izleme,* bir treni başka bir trenin daima serbest yol işareti alabileceği bir uzaklıktan izlemesi.

—Ed. Uzunlukları eşit olmayan ve uyakları değişirlik gösteren dizelere denir; tüm ölçübilim (prozodi) kurallarından sıyrılmış dizeler için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Serbest müstezat,* müstezadı andıran, ancak dizelerdeki aruz kalıpları kurala bağlı olmadan seçilen ve sıralanan şiir biçimi. (→ MÜSTEZAT.) || *Serbest nazım* ya da *serbest şiir,* vezin ve uyak bakımından kurallara bağlı olmayan şiir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Etol. *Serbest ritim,* ritmik eşzamanlama işaretleri bulunmayan bir çevrede yetişmiş bireyde yerleşen ve devam eden dönemsel etkinlik biçimi.

—Fiz. Hiçbir kuvvetin ya da etkileşimin etkisi altında olmayan bir fiziksel nesne için kullanılır. || *Ortalama serbest yol,* belli bir ortamda hareket eden serbest ya da hemen hemen serbest parçacıkların (örneğin bir gaz içindeki moleküller, iletken bir katı cisim içindeki elektronlar vb.) belli tipteki ardışık iki çarpışma arasında katettikleri ortalama uzaklık. (Fiziğin çeşitli alanlardaki gereksinimlere göre, ortalama serbest yol bütün etkileşimler için tanımlanabileceği gibi [toplam ortalama serbest yol], çarpışma ya da kapılma gibi tek bir etkileşim tipine göre de tanımlanabilir [çekirdek fiziği]. 0 °C sıcaklıkta ve normal atmosfer basıncında gazların ortalama serbest yolu 10^{-7} m dolaylarındadır.)

—Fizs. kim. Bileşmiş durumda olmayan kimyasal bir element, bir madde için kullanılır.

—Hidrol. *Serbest menderes,* alüvyal bir ovada aşağı çığıra doğru yer değiştiren bir akarsuyun gömülmeyen büklümü. || *Serbest örtü,* yeryüzünden geçirimsiz bir katmanla ayrılmayan bir tür su örtüsü.

—Huk. *Serbest bölge,* bir devletin siyasal sınırları içinde, ancak gümrük sınırları dışında bırakılan belirli alan. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Serbest meslek* → MESLEK.

—İkt. *Serbest girişim sistemi,* özel girişimler kurmak ve yönetmek özgürlüğüne dayanan, ancak bu girişimlerin, mesleki ve devletçe konulmuş ve serbest rekabetin korunmasına yönelik kurallara uymasını ve gerektiğinde tüketicilere sunulan ürünlerin nitelik denetiminden geçirilmesini kabul etmesini zorunlu kılan iktisadi rejim. || *Serbest servis,* müşterinin malın çıkış kasalarına taşınmasına varıncaya kadar, satış işleminin bütün aşamalarını, satıcının hiçbir müdahalesine gerek kalmaksızın, kendi başına yerine getirmesini sağlayan satış yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Serbest ticaret,* gümrük vergilerinin kaldırılmasını ve uluslararası alışverişlerin özgürce yapılmasını savunan iktisadi sistem. (Eşanl. SERBEST DEĞİŞİM; karşt. anl. KORUMACILIK.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Toptancı serbest servis,* imalatçılara, ikinci elden satıcılara ve perakendecilere yönelik malların satışında uygulanan serbest servis (bunlar, satın aldıkları malları kendileri gelip görür ve bedelini peşin öderler). [Bk. *ansikl.* böl.]

—Jeomorfol. *Serbest menderes,* bir akarsuyun, düz bir bölgede biçimlenen ortalama yatağında yer değiştirebilen, gömülmemiş menderesi.

—Koregr. *Serbest dans,* akademik kuralların baskısı dışında kalan, çıplak ayak ve bir tünikle yapılan, İsadora Duncan'ın öncülük ettiği dans türü (serbest dans hem Michel Fokine'i, hem de modern dance'in öncülerini etkilemiştir); sosyete dansında, ritme bağlı kalmakla birlikte, adımların ve figürlerin serbestçe yapıldığı dans.

—Mat. *Serbest aile,* bir E vektörel K-uzayının $\sum_{i=1}^{p} \lambda_i x_i = 0$ ise $\lambda_1 = \lambda_2 = \ldots = \lambda_p = 0$ olan $(x_i) i \in [1, p]$ elemanlarının sonlu ailesi. (Serbest olmayan bir aileye bağlı*'dır denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Serbest indis,* tansör hesabında, bir tansörün monom biçimindeki kısa yazılışında, toplama yapılmayan indis. ($\sum_{j=1}^{n} a_i^j b_j$ ifadesi kısa olarak $a_i^j b_j$ biçiminde yazılır, i bir serbest indis, j de bir sağır indistir.) || *Serbest modül,* bir taban kabul eden bir A halkası üzerinde tanımlanmış E modülü. (Tabanı *n* elemanlı ise, E ye *n* ranklı ya da *n* boyutlu serbest denir.) || *Bir E vektör uzayının serbest parçası,* E nin I=[1, p] den E içine, i ye, $(x_i) i \in [1, p]$ bir serbest aile olmak üzere, x_i yi eşlik ettiren bir *f*(I) parçası.

—Meteorol. *Serbest hava* ya da *atmosfer,* atmosferin, 3 km'den daha yüksekte yer alan ve yerin ısıl ve mekanik etkilerinden etkilenmeyen bölümü.

—Sesbil. Bir son ünlü, bir açık hece için kullanılır. (Karşt. ENGELLİ.)

—Spor. *Serbest atış,* hentbolda 7 m atışını gerektirmeyen kuraldışı davranışlarda verilen ceza atışı. || *Serbest atış çizgisi,* hentbolda kalenin merkez noktasına 9 m, kale sahasını belirleyen çizgiye 3 m uzaklıkta bulunan kesik kesik çizgi. || *Serbest figür,* jimnastik, artistik patinaj vb. gösterilerde, yarışmacıların, zorunlu hareketlere karşın kendilerinin yaptıkları program dışı figür. || *Serbest güreş,* tutuşu vücudun baş bölgesinden ayak tabanlarına kadar yapılabilen güreş stili. (Bu stil minder güreşinde uygulanan iki stilden biridir.) || *Serbest program,* jimnastik, artistik patinaj vb. yarışmalarda, yarışmacıların belirledikleri yarışma programı. || *Serbest vuruş,* futbolda ve çim hokeyinde kuraldışı hareketlere verilen ceza vuruşu. (Futbolda serbest vuruş, *direk serbest vuruş* [tek vuruş] ve *endirekt serbest vuruş* [çift vuruş] olmak üzere iki türlü uygulanır. Hakem, rakibe kasıtlı yapılan kuraldışı harekete direkt, öteki kuraldışı hareketlere ise endirekt serbest vuruş cezası verir. Direkt serbest vuruşta top doğrudan kaleye atılarak gol yapılabilir. Endirekt serbest vuruşta ise yapılamaz; vuruşu yapan oyuncunun dışında topa mutlaka herhangi bir oyuncunun daha vurması gerekir.) [Eşanl. FRİKİK.]

—Tıp. *Serbest hekimlik,* resmi herhangi bir hastane, dispanser ya da sağlık ocağına bağlı olmadan özel muayenehanelerde yapılan hekimlik.

—Zootekn. *Serbest yemleme,* hayvanların sürekli olarak erişebildikleri yemleri, serbestçe ve istedikleri miktarda yemelerini sağlayan besleme tekniği. || *Serbest yemleme donanımı,* bu besleme biçimi için tasarlanmış donanımlar (yemlikler, silolar, yalaklar ya da engeller vb.).

◆ a. Spor. Serbest güreş.

◆ be. **1.** Bağımlılık gerektiren bir duruma karşıt olarak, bağımsız, özgür bir biçimde: *Bir kimseyi serbest bırakmak. Serbest dolaşmak. Serbest kalmak.* **—2.** Herhangi bir yere sözleşmeyle bağlı olmadan: *Serbest çalışmak.* **—3.** Rahat, sıkılganlık, tedirginlik duymadan: *Serbest konuşmak, davranmak.*

—Dy. *Serbest bırakmak,* bir yol bölgesine girişi yasaklayan işareti, duruştan önce serbest yol konumuna getirmek.

—ANSİKL. Ed. Ölçülerin, uyakların La Fontaine'de olduğu gibi düzenliliğini korumakla birlikte serbest biçimde sıralandığı *klasik serbest dize* ile hemen hemen tüm geleneksel kurallardan bağımsız, uyumlu ve ahenkli bir düzyazıdan pek farkı bulunmayan *modern serbest dize*'yi birbiriyle karıştırmamak gerekir.

• Serbest nazım. Türk halk edebiyatında altay şamanlarının duaları, *Dede Korkut hikâyeleri,* masal tekerlemeleri gibi yer yer hece veznine uyan parçalarda serbest söylenmiş ya da zamanla aşınarak kurallı nazımdan uzaklaşmış örnekler görülür. Batı etkisindeki türk edebiyatında serbest nazma yönelik ilk uygulamalar aruz vezniyle serbest müstezat denemeleridir (Örn. Resim yaparken [Tevfik Fikret, 1897], Elhan-ı şita [Cenap Şahabettin, 1897], Yolları [Ahmet Haşim, 1908], Şair-i Âzam [A. H. Tarhan, yay. 1922]). Benzer denemeler hece vezniyle de yapıldı (Gemiciler [E. B. Koryürek, 1915]). Aruz veznine ve hece veznine bağlı kalmadan uzunlu kısalı dizelerin serbestçe sıralandığı şiirin ilk örneklerini sovyet şiirinden esinlenerek N. H. Ran verdi (Açların gözbebekleri, 1922); onun ilk kitabından (*835 satır,* 1929) sonra bu yolu izleyenler görüldü. Öte yandan dönemin alman şiirinin etkisiyle E. B. Lav

da aynı yolda şiirler yayımladı (S.O.S., 1931). O. V. Kanık, O. Rifat, M. C. Anday'ın 1937'den sonra yayımladıkları ürünlerde ve ortak kitaplarındaki (*Garip**, 1941) uygulama ise yer yer fransız şiirinden etkiler taşır. Bu şiirde serbest nazım konuşma dilinin doğal söyleyiş özelliklerini yansıtmakta büyük ölçüde yardımcı oluyordu. Başlangıçta tepkiler yaratan bu uygulamalar 1940'tan sonra gelişen yeni şiirin ortak nazım tekniğinin temelidir.

—Etol. Serbest ritim dönemi doğal ritim dönemine yakındır. Bu ritmin sürmesi, "biyolojik saat" adı altında toplanan fizyolojik ve biyokimyasal mekanizmaların varlığına bağlıdır. Ritmin peridyodunun uğradığı değişiklikler Aschoff* tarafından belirlenmiş ve kurallara bağlanmıştır.

Serbest ritim olgusu çeşitli türden periyodik etkinlikıer bakımından açıklığa kavuşturulmuştur. Örneğin, gece-gündüz ritmi, serbest ritme dönüşünce sirkadiyen ritim olur ve kuşlarla memelilerde deneysel olarak yıllarca sürebilir. Bir sirkadiyen ritim, aralıklı olarak büyüyen omurgasızlarda da yerleşebilir. Serbest ritim olgusu bazı gelgit, ay ve yıl ritimleri için de belirlenmiştir. İnsan türünde de, bireyler dış kaynaklı eşzamanlama işaretlerinin bulunmadığı durumlarda kaldıkları zaman, bu serbest ritim tepkisi görülür. Bu olgu, M. Siffre'in yeraltı mağaralarında yaptığı deneylere dayanılarak A.R. Reinberg'in çalışmalarıyla ortaya konmuştur. İşeme ya da sıcaklığın ayarlanması ve genel davranış etkinliği gibi bazı fizyolojik işlevler, Aschoff kurallarında belirtilenlere uygun değişiklikler göstermektedir.

—Huk. Serbest bölgeler genel olarak dış ticareti, yabancı sermaye girdisini desteklemek ve artırmak amacıyla kurulur. Serbest bölgeler gümrük sınırı dışında bırakıldığı için buraya giren mallardan gümrük vergisi alınmaz ve gümrük işlemleri uygulanmaz. Türkiye'de serbest bölgelerin kurulacağı yer ve bunun sınırlarının belirlenmesi, yönetimi, faaliyet konuları ve işletmesiyle ilgili kurallar 6 haziran 1985 tarih ve 3218 sayılı Serbest bölgeler kanunu'yla düzenlenmiştir. Bu yasaya göre, serbest bölgelerin yer ve sınırını belirleme yetkisi Bakanlar kurulu'na aittir. Ayrıca serbest bölgelerin kamu kurum ve kuruluşlarınca, yerli ya da yabancı gerçek ya da tüzel kişilerce kullanılmasına, işletilmesine de Bakanlar kurulu izin verir (md 2). Serbest bölgelerle Türkiye'nin öteki yerleri arasında yapılacak ticaret, dış ticaret rejmine bağlıdır. Bu bölgelerdeki işlemlerle ilgili her türlü ödemeler dövizle yapılır. Türkiye'deki serbest bölgeler, konuları bakımından iki gruba ayrılmıştır: 1. Sanayi serbest bölgeleri: Aliağa-Nemrut serbest bölgesi, Adana-Yumurtalık serbest bölgesi. 2. Ticaret serbest bölgeleri: Antalya serbest bölgesi, Mersin serbest bölgesi.

—İkt. • Serbest ticaret öğretisi, XVIII. yy.'da müdahaleci sistemlere bir tepki olarak ortaya çıktı. Bu öğretiye, fizyokratlarda, D. Hume'da ve A. Smith'de rastlanır. En kesin biçimiyle Ricardo ve Stuart Mill'in yapıtlarında açıklanmıştır. Bu yazarlarda, uluslar arasında ticaret serbestliği, uluslararası işbölümü temeline dayanır; bu işbölümü, her ulusu en yetenekli olduğu ve en ucuza mal edebileceği malların üretiminde uzmanlaştırır.

XIX. yy.'da, İngiltere'de Cobden ve Manchester birliği, Fransa'da Bastiat ve M. Chevalier tarafından savunulan serbest ticaret, özellikle 1860 fransız-ingiliz antlaşması'nın imzalanması sırasında başarıya ulaşır gibi göründüyse de, o tarihten sonra İkinci Dünya savaşı'na kadar sürekli olarak geriledi. Ama savaş sonrasında uluslararası ekonominin yeniden düzene konulması, serbest ticaret konusundaki yeniklasik kuramların, özellikle Heckscher-Ohlin kuramlarının da etkisiyle, serbest ticaretin uygulanma alanını yeniden genişletti. Bunınla birlikte, bazı genel ya da kesimsel bunalımlar sırasında, hem [illegible] hem de sanayileşmiş olanlar tarafından sorumlu tutulmaktan geri kalmadı. Böylece, 1974 iktisadi bunalımı karşısında, 80'li yılların başında, gerilemeden zarar gören birçok ülkede, bir tür yenikorumacılık eğiliminin ortaya çıktığı görüldü.

• *Serbest servis.* Müşteri, mağazanın içinde serbestçe dolaşır, ilgilendiği malları seçer ve mağazaya girerken kendisine verilen bir örnek sepet ya da arabalara koyarak çıkıştaki kasalara kadar götürür. Bu mağazalarda satıcı yoktur, yalnızca rafların yeniden düzenlenmesinden sorumlu görevliler vardır. Bununla birlikte, bazı durumlarda malların satışı, müşterilere bazı önerilerde bulunacak (onarım-dekorasyon vb.) uzman bir kişinin varlığını gerektirebilir. Ama genellikle sistemin işleyişi, gerek satın almaya dayanır: müşterinin satın alma girişimi sunma, afişleme ve malları türlerine göre ayırma yöntemleriyle kolaylaştırılır. Müşteriler, çıkıştaki kasalara doğru yönlendirilerek bütün aldıklarının bedelini ödemeleri sağlanır. İlk serbest servis mağazaları 1916'da ABD'de görüldü, Avrupa'ya ise daha geç bir tarihte girdi. Yaygın bir biçimde tüketilen mallar için bu satış yöntemi çok uygun görünmektedir.

• *Toptancı serbest servis.* Bunun bir biçimi de, örnek üzerinden serbest servistir. Burada, müşteri malı deponun içinde dolaştırmaz, delikli kartlardan yararlanarak reyonlar arasında seçimini yapar. Siparişin hazırlanması ve faturalanması bu delikli kartlar aracılığıyla olur. Mallar hemen alınıp götürülebilecek biçimde bir yükleme yerinde müşteriye teslim edilir. Toptancı serbest servis yöntemi baharat (kuru, sıvı), tekstil, ilaç, oyuncak, kâğıt ve kitap alanlarında bağımsız ya da aralarında gönüllü ticaret zinciri kurmuş tüccarların ve perakendeci gruplarının girişimleri sonucu ortaya çıktı. Ödemenin peşin olması teslim giderlerini gerektirmemesi nedeniyle, toptancı serbest serviste düşük kâr marjları (iskonto) uygulamak (bu arada küçük siparişlerin ortaya çıkardığı sorunlara çare bulmak koşuluyla) olasıdır.

—Mat. *Serbest aile.* Bir vektör uzayının serbest ailelerinin araştırılması, bir vektör uzayının tabanının araştırılmasıyla ortaya çıkar; bir serbest ailenin bütün alt aileleri de serbesttir ve E, değişmeli bir K cismi üzerinde sonlu boyuttaki bir vektör uzayı ise, E nin bütün serbest maksimal aileleri E nin bir tabanıdır; E nin her serbest parçası ve doğuranı da E nin bir tabanıdır.

Serbest cumhuriyet fırkası, Serbest fırka da denir, 1923'ten sonra CHP'ye karşı kurulan siyasal partilerden ikincisi (birincisi, Terakkiperver cumhuriyet fırkası'ydı [1924]). CHP içinde ve dışında gelişen muhalefet hareketinin kanalize edilmesi ve resmileştirilmesi amacıyla, Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'in (Atatürk) direktifi üzerine kurulan parti, eski başbakanlardan, o sıralarda Paris büyükelçisi olan Ali Fethi Bey'in (Okyar) başkanlığında, 12 ağustos 1930'da çalışmalarına başladı. Partinin kurucuları ve tümü de milletvekili olan yöneticileri şöyleydi: genel sekreter Nuri Bey (Conker), yönetim kurulu üyeleri Senih, Nakiyettin, Tahsin (Uzer), Haydar (Yuluğ), Ahmet (Ağaoğlu), İbrahim Süreyya (Yiğit), Dr. Reşit Galip, Refik İsmail, Mehmet Emin (Yurdakul), Süreyya Paşa (İlmen). Merkezi İstanbul'da bulunan SF, *Son posta* ve *Yarın* gibi bazı yayın organlarınca da desteklendi ve kısa sürede geniş halk kitlelerince benimsendi. Ancak, partinin faaliyete geçmesinden kısa bir süre sonra, genel başkanı Fethi Bey'in İzmir'e gelişi sırasında meydana gelen olaylar, özellikle de CHP binasının taşlanması, TBMM'de büyük tartışmalara yol açtı. CHP gibi laikiği savunmak, Cumhuriyet ilkelerine ve devrimlerine bağlı kalmak koşuluyla kurulan partiye, gericilerin sızmasından endişelenen Fethi Bey, Meclis'te de ağır hücumlara uğraması karşısında 17 kasım 1930'da SF'yi feshetti.

SERBESTANE be. (fars. *ser-best* ve *-āne*'den *ser-bestāne*). *Esk.* Özgürce, serbest olarak.

SERBESTÇE be. Serbest bir biçimde; serbest olarak: *Serbestçe dolaşmak, gezmek. Serbestçe karar vermek.*

SERBESTİ a. (fars. *ser-best* ve *-ī*'den *ser-bestī*). *Esk.* Serbestlik: *Hareket serbestisi.*

Serbesti, İkinci meşrutiyet'ten sonra Mevlanzade Rıfat Bey tarafından önce İstanbul'da, sonra Paris'te yayımlanan haftalık gazete. "Meşrutiyeti idareye ve bila tefriki cins ve mezhep, Osmanlılar'ın hukukuna hadim gazete" altbaşlığıyla çıkan gazetenin başyazarı Hasan* Fehmi, ittihatçıları eleştiren bir yazısından ötürü, Galata köprüsü üzerinde öldürüldü (5 nisan 1909). Yayınına şubat 1913'te son veren *Serbesti*, günlük olarak yeniden, başkanlığını Mevlanzade Rıfat'ın yaptığı Radikal avam fırkası adına yayımlandı (1918-1919).

SERBESTİYET, -ti a. (fars. *ser-best* ve ar. *-iyyet*'ten *ser-bestiyyet*). Tar. Osmanlı devletinde, fransızca "liberte" sözcüğünün karşılığı olarak, ilk kez resmen Tanzimat fermanı'nda kullanılan terim.

SERBESTKUYRUKLUYARASAGİLLER a. Bütün tropikal bölgelerde mağaralarda, ağaç kovuklarında, ambarlarda koloni halinde yaşayan yarasa familyası. (Kuyruk dibi patagyum içine girmiştir. Elli kadar türü vardır. Birçok türü kokulu bir salgı çıkarır. Bil. a. *Emballonuridae.*)

SERBESTLEMEK gçz. f. İşten, kalabalıktan, para darlığından vb. kurtulmak, rahatlamak.

SERBESTLEŞME a. Cev. hazl. **1.** Bir mineral madde bileşenlerinin kırma ya da öğütme yoluyla ayrışması. **—2.** *Bir cevherin serbestleşme boyutu*, içerdiği değerli minerallerin serbestleşmesi için cevherin öğütülmesi gereken boyut. (Eleğin göz boyutuna bakarak serbestleşme gözü de denir.)

SERBESTLİK a. **1.** Hareketlerinde, kararlarında izne ve denetime bağlı olmama durumu; özgürlük: *Ona tanınan serbestlik hiçbirimize tanınmadı. Büyük bir serbestlik içinde yetişmek.* **—2.** Sınırlayıcı, özel herhangi bir koşula bağlı olmayan şeyin durumu: *Nazımda serbestlik. Düşünce, fikir serbestliği. Piyasa ekonomisinde serbestlikten yana olmak.* **—3.** Tedirginlik, sıkılganlık duymayan bir kimsenin durumu; davranışlarının özelliği; rahatlık: *Bu çocuğun serbestliği beni şaşırtıyor.*

—Fizs. mekan. *Serbestlik dereceleri sayısı*, birbirine bağlı biçim değiştirmeyen katı cisimlerden oluşan bir sistemde, cisimlerin birbirlerine göre konumlarını belirleyebilmek için bilinmesi gereken minimum bağımsız skaler parametre sayısı. (Biçim değiştirmeyen bir T katı cismine göre hareket eden yine biçim değiştirmeyen bir S katı cisminden oluşan bir sistemde, bilinmesi gereken serbestlik derecesi sayısı 6 – *l*'dir; burada *l*,S ile T arasındaki bağ sayısını göstermektedir. Örneğin bütünüyle serbest bir katı cismin, ağırlık merkezinin konumunu ve cismin yönelimini belirten 3'er koordinata denk düşen 6 serbestlik derecesi bulunur. Her serbestlik derecesi cismin koordinat sisteminin belli bir ekseni doğrultusunda ötelenme hareketi yapabilmesine ya da dönebilmesine denk gelir. 3 ayrı eksen üzerinde dönebilen, fakat ötelenme hareketi yapamayan küresel bir cismin 3 serbestlik derecesi vardır.

—İkt. *İktisadi serbestlik*, iktisadi gereksinimlerin tahminini konu alan her türlü işletmeyi kurmak ve yönetmek, her türlü mesleği seçmek ve her türlü sözleşmeyi yapma hakkı.

—İstat. *Serbestlik derecesi*, istatistikte değişik anlamlarda kullanılan bir terim. Çoğu durumlarda, Gözlem sayısı-Doğrusal kısıtlama sayısı biçiminde tanımlanır. (Doğrusal kısıtlama sayısı genellikle ana dağı-

lıma ilişkin kestirilecek parametre sayısına eşit olur. Örneğin, *n* birimlik bir örnekleme dayanarak ana dağılımın ortalaması μ kestirilecekse $\Sigma x_i = nx$ kısıtlamasından ötürü serbestlik derecesi $n-1$ olur.)
—Mat. *Ki-iki'li bir yasanın serbestlik derecesi sayısı*, bu yasanın bağımsız rastlantı değişkenlerinin sayısı.

SERBÜLENDAN çoğl. a. (fars. *ser -bülend*'in çoğl. *ser-bülendan*). *Esk.* Başta gelenler, ileri gelenler, yüce kişiler.

SERBÜLENDİ a. (fars. *ser-bülend* ve *-î*'den *ser-bülendî*). *Esk.* Yücelik, ululuk.

SERBÜLENT sıf. (fars. *ser* ve *bülend*'ten *ser-bülend*). *Esk.* Yüce, üstün.

SERBÜLENT a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Günümüze örnekleri ulaşmamıştır.)

SERC a. (ar. *serc*). *Esk.* Eyer: *Serc-i feres* (at eyeri).
—Esk. anat. *Serc-i tereki*, ense kemiğinin üstündeki çukur.

SERCAMBİ (Giovanni), italyan yazar (Lucca 1374 - *ay. y.* 1424). Doğduğu kent Lucca'nın bir kroniği (1164'ten 1424'e kadar) ile *Dekameron*'un yapısını taklit eden ve yerel toplumsal törelerin tarihiyle ilgili çok değerli belgesel niteliği olan bir öykü (elyazmalarına göre 100 ya da 155) kitabı kaleme aldı.

SERCHİO, İtalya'da ırmak, Toscana'da, Tirren denizi'ne dökülür; 110 km. (havzası 1 400 km²). Apenninler'den doğan Serchio Garfagnana'yı sular ve Lucca'ya geçer. Kıyı ovasında Arno'ya doğru bir kanal yapılmıştır.

serçe
(Passer domesticus)
[dişi (solda) ve erkek]

SERÇE a. **1.** Avrasya'daki kentlerde ve kırsal kesimde çok yaygın, *Passer* cinsinden ötücükuşların ortak adı. (Dokumacıkuşugiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Serçe kadar*, çok küçük. ‖ *Serçe parmak* → SERÇEPARMAK. ‖ *Serçe pehlivan*, çok zayıf ve güçsüz kimse (tkz.).
—Binc. *Serçe kulak*, iyi bakımlı, yelesi güzel taranmış ve ufak kulaklı at.
—Esk. giy. *Serçe yuvası*, bazı fes giyme biçimlerinde fesin önünde oluşan çukurluk. (*Yâr tekmesi* de denir.)
—ANSİKL. Türkiye'nin hemen her yerine, özellikle de kentlere yayılan gerçek serçeye *(Passer domesticus)* bütün Avrasya ve K. Afrika'da rastlanır; ayrıca bu kuş, insan eliyle K. ve G. Amerika'ya, Avustralya'ya, Yeni-Zelanda'ya vb. yerlere de götürülmüştür. Erkeğindeki siyah gerdanlık çift oluşturma döneminde yok olur. Ağaçlara olduğu kadar, duvar kovuklarına ve pencere köşelerine de yuvar yapar. Daha çok tohumlarla beslenirse de böcek, meyve ve kent insanlarının artıklarını da yer. Türkiye'de dağ serçesi *(P. montanus)*, bataklık serçesi *(P. hispaniolensis)* türlerine de rastlanır.

Serçe, Anadolu'nun çeşitli yörelerinde kadın erkek birlikte ya da yalnız kadınlar tarafından oynanan bir halk oyunu. Figürleri serçenin hareketlerini temsil eder; sekme, en sık yinelenen figürdür.

SERÇE BAYKUŞU a. Soğuk bölgelerde ya da dağlardaki kozalaklı ormanlarında yaşayan küçük baykuş. (Bil. a. *Glaucidium passerinum;* baykuşgiller familyası.)

SERÇE LİMANI batığı, Marmaris'in G.-B.'sında, Kalaba burnu ile Değirmen burnu arasındaki küçük koyda ortaya çıkarılan gemi batığı. Prof. George Bass yönetiminde gerçekleştirilen sualtı kazılarında (1977-1979), 33 m derinlikte saptanan iki direkli, yelkenli bir gemi batığında, XI. yy. islam ve bizans cam sanatına ilişkin çok çeşitli parçalar (koku ve kozmetik şişeleri), yağ ve şarap amforaları, metalden mühür baskılar (bulla), tunçtan kılıç sapı, çeşitli hayvan kemikleri ele geçti (buluntular Bodrum Sualtı arkeoloji müzesi'ndedir). Cam buluntularının bir bölümü fatımi halifeleri Hâkim Biemrillah (996-1021) ve ez-Zahir'in (1021-1036) dönemlerine tarihlendirilmiştir.

SERÇEBAŞI a. Güney Afrika kökenli, küçük ve dar yapraklı, başak biçiminde sarımtırak küçük çiçekli süs çalısı. (Bil. a. *passerina; thymeleaceae* familyası.)

SERÇEDİLİ a. KUŞOTU'nun eşanlamlısı.

SERÇEPARMAK a. Elin, başparmaktan başlayarak sonuncu ve en küçük parmağı.

SERÇEŞME a. (fars. *ser* ve *çeşme*'den *ser-çeşme*). *Esk.* **1.** Pınar, kaynak, suyun başı. **—2.** Subaşı, komutan. (Bu anlamda *sübaşı* "askerin başı" sözcüğü subaşı biçimini aldığından kalıp halinde farsçaya çevrilerek osmanlıcada uydurulmuştur.)

SERÇİN a. (fars. *serçin*). *Esk.* Mekiğin dili.
—İkt. tar. *Serçin reçin resmi*, Osmanlı devletinde kesilen hayvanlar için alınan vergi. (Ayrı bir mukataa olan bu vergiyle toplanan gelirler, mukataa hazinesine verilirdi. Vergiye, İstanbul ve Rumeli'de "serçin derçin resmi"; Anadolu ve Arabistan'da "mürde baçı" ya da "zebhiye resmi" adı verilirdi. Sonraları, yalnızca "zebhiye resmi" adı kullanıldı. İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra hayvan kesim işleri belediyeye verilince bu vergi de kaldırıldı.)
◆ sıf. Seçme, seçkin.

SERÇİNİ a. (fars. *ser* ve *çini*'den *ser -çini*). Kur. tar. Osmanlılar'da saray mutfaklarında pişiricilerin başına verilen ad.

SERD sıf. (fars. *serd*). *Esk.* **1.** Soğuk: *"Bir ıztırab-ı serd ile titrer mükevvenât / Altında karların"* (Tevfik Fikret). **—2.** Sert, katı. **—3.** Kaba, çirkin.

SERD a. (ar. *serd*). *Esk.* **1.** Birbiri ardınca ve düzgün söz söyleme biçimi. **—2.** *Serd etmek* → SERDETMEK.

SERDAB ya da **SERDABE** a. (fars. *serd* ve *āb*'dan *serd-ab, serd-abe*). Esk. mim. **1.** Sıcak havalarda oturulan, serin yeraltı odası. (Kimi Ortadoğu ülkelerinin geleneksel konut mimarlığında görülen serdaba Anadolu'da pek rastlanmaz). **—2.** Osmanlı saraylarında, iki yanında birer oda bulunan sofa.
—Arkeol. Mastabalarda, tapınma odasına dar bir yarıkla açılan, ölünün heykelinin konduğu bölüm. (Çeşitli ayinler yoluyla yeniden canlanarak yaşadığı kabul edilen serdabdaki heykel sayesinde mezar sahibi varlığını sürdürür ve böylece canlılar dünyasıyla ilişkisini koparmaz.)
—Kur. tar. *Serdab âlemleri*, osmanlı saraylarının serdab bölümünde yapılan sazlı eğlence. (Müziğe büyük ilgi duyan Selim III döneminde bu eğlenceler sıkça yapılırdı.)

SERDADE sıf. (fars. *ser* ve *dāde*'den *ser -dāde*). *Esk.* Baş gösteren, beliren.

SERDAR a. (fars. *ser* ve *dar*'dan *ser -dar*). **1.** Kur. tar. Osmanlılar'da ordu komutanlarına verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Mısır'da, hıdiv ordusunun başında bulunan ingiliz subayın unvanı. ‖ *Serdar-ı ekrem* → SERDARIEKREM. ‖ *Kır serdarı*, Osmanlılar'da kentler arasındaki yollarda güvenliği sağlayan görevli. ‖ *Yeniçeri serdarı*, Osmanlılar'da eyaletlerdeki yeniçerilerin başı.
—Esk. ida. *Serdarlık beratı*, sefere serdarıekrem olarak katılan sadrazam ve vezirlere verilen padişah fermanı. (*Seraskerlik beratı* da denirdi.)
—ANSİKL. Padişah, bir serdarlık fermanı ile bu göreve atama yapardı. Serdarlığa atanan, padişahın huzuruna kabul edilir, kendisine kılıç, sorguç, hançer gibi armağanlar verildiği gibi hilat (kürk) da giydirilirdi. Sefere, buyruğuna verilen bir saltanat sancakları, yeniçeri, cebeci, topçu ve süvari birlikleriyle çıkardı. Tüm sefer hazırlıkları serdar tarafından yapılırdı. Serdarın göreve atamak, görevden almak, zeamet ve tımar vermek gibi geniş yetkileri vardı. Yanlarında XVII. yy.'a kadar tuğra çekilmiş boş ahkâm kâğıtları bulunur, bunlar yetişmezse kendileri de tuğra çekebilirlerdi. Parasal işler serdarın buyruğuna verilen bir defterdar ya da hazine kâtibi tarafından yürütülürdü. Seferde serdar divan kurma yetkisine de sahipti. Sefer sırasında yaptıkları tüm işlemlerin hesabını sefer dönüşü hükümet merkezinde padişaha verirlerdi.

SERDARBULAK, D. Anadolu bölgesinde Büyük Ağrı ve Küçük Ağrı volkan konilerini ayıran boyun; yükseltisi 2 700 m'yi aşar. Konargöçerlerin yararlandığı su kaynağı.

SERDARIEKREM a. Kur. tar. Sefere katılmayan osmanlı padişahının yerine, başkomutanlığa getirilen sadrazama verilen unvan.
—ANSİKL. Yetkileri serdarlarınkinden çok daha genişti. Darphane ve Tersane'dekilerin dışındaki üst düzey tüm devlet görevlileri kendisi ile birlikte sefere katılır, hükümet merkezinde vekillerini bırakırlardı. Ordu ile birlikte Divanı hümayun kayıtları ile atamaların ve görevden alınmaların yazıldığı defterler de götürülür, sefer sırasında gerekli tüm atamalar, görevden alınmalar, verilen sürgün ve idam cezaları serdarıekremin buyruğu ile ve padişaha sorulmadan yapılıp uygulanırdı. Sefer sırasında bütün eyalet valileri serdarıekremin buyruğuna verilirlerdi. Tanzimat'tan sonra serdarıekrem unvanı asker sınıfından başkomutanlar için kullanıldı.

SERDARİ Şarkışlalı, Âşık Hacı ya da **Hacı Emmi** denir, türk halk şairi (Şarkışla 1834/1835 - *ay. y.* 1931). Okuma yazma bilmezdi. Geçimini topraktan sağladı. "Deli Kadı" diye bilinen kişinin kızını Adana'ya kaçırmıştı. Şarkışla'ya dönünce yakalanarak Sıvas hapishanesi'ne götürüldü; karısı da başkasıyla evlendirildi. Serdari bundan sonra birkaç evlilik yaptı. Şiirlerinde gönül serüvenleri, toprak adamlarının geçim sıkıntılarını anlattı; adaletsiz yönetimi yeren taşlamalar söyledi.

SERDARLI, rumca **Tziaos,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

SERDAROĞLU (Emin Bülent), türk şair (Halep 1886 - İstanbul 1942). Galatasaray lisesi'ni bitirdikten sonra Reji idaresi, Elektrik ve tramvay şirketi, İstanbul Liman idaresi gibi kuruluşlarda çalıştı. Fecri ati topluluğunun kurucularındandı. Titiz bir işçiliğe dayanan, ses zenginliği gösteren şiirlerinde gizemli görünümler canlandırarak doğayı anlattı ("Gurbet geceleri", "Çöl"). Bazı şiirlerinde ise toplumsal, siyasal konuları ele aldı; geri kalmış Doğu'nun kendini kurtarması gerektiğini heyecanla dile getirdi ("Hatif diyor ki", "Kin"). Şiirleri ölümünden sonra bir araya getirildi: *Emin Bülent'in şiirleri* (S. Z. Aktay, 1943), *Fecri ati şairleri: Emin Bülent* (R. N. Evrimer, 1958).

SERDAROĞLU (Ümit), türk arkeolog (İstanbul 1932). Ankara Dil ve tarih-coğrafya fakültesi arkeoloji bölümü'nü bitirdi (1957). Bir süre aynı fakültede asistan olarak çalıştıktan sonra Almanya'da Heidelberg Üniversitesi'nde iki yıl görev aldı. Ankara Devlet mimarlık ve mühendislik akademisi'ni bitirerek mimar oldu (1973). Ankara Dil ve tarih-coğrafya fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalıştı. 1978'de İzmir Ege üniversitesi güzel sanatlar fakültesi'nde Tarihsel çevre koruma ve restorasyon bölümü'nü kurdu (1978) aynı yıl profesör oldu. ODTÜ Keban projesi çerçevesinde Kalaycıktepe*, Kalecikler*, Kiliseyazısı* kazılarını yönetti. Kibyra (Gölhisar) kenti ve çevresinde yüzey araştırmaları yaptı (1971 -1974). Aşağı Fırat Atatürk barajı göl alanında kalan kültürel varlıkların saptanması ve tescili çalışmalarını gerçekleştirdi (1975 -1978). Assos* (Behramkale) kazılarını yönetmeye başladı (1981). Başlıca yapıtları: *Arkaik dönem ion mimarlığı* (1963); *Lykia*

ve Karia'da Roma çağı tapınak mimarlığı (1969); *Aşağı Fırat havzasında araştırmalar* (1978).

SERDETMEK g. f. (ar. *serd*'den). *Esk. Bir şeyi serdetmek,* ileri sürmek.

SERDENGEÇTİ a. (fars. *ser*'den). Fedai.

—Esk. ask. Osmanlı ordusunda fedai ve gönüllü askerlere verilen ad. (*Ölüm eri* ya da *dalkılıç* da denirdi.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Esk. giy. *Serdengeçti kavuğu,* serdengeçtilerin giydiği, tüylerle süslü bir tür kavuk.

—ANSİKL. Serdengeçti birliklerinin görevleri, düşmana baskın düzenlemek, düşman ordusu içine beklenmedik saldırılarda bulunarak karşı tarafın moralini çökertmek, kuşatma sırasında bir kalenin ele geçirilmesi için ön harekâtı gerçekleştirmek, düşman kuşatmasının yarılmasında öncülük etmek, düşmanın her türlü yığınağını ortadan kaldırarak savaş gücünü azaltmak vb. idi. Osmanlılar'da özellikle XVI. yy.'ın sonlarına kadar sayıları az olmasına karşın, serdengeçti birlikleri ordunun en vurucu gücüydü ve kendilerine verilen görevleri yaşamları pahasına yerine getirmeden, amaçlarına ulaşmadan geri dönmezlerdi. Bu görevde bulunup da sağ kalabilenler 3-5 akçe tutarında terakki* alır, bir ayrıcalık belirtisi olarak *serdengeçti kavuğu* denilen bir başlık giyer, *serdengeçti ağası* unvanıyla çevrelerinde saygınlık görürlerdi. Önceleri serdengeçti birliklerine yalnızca yeniçeriler arasından seçme ile asker alınırken ocak bozulunca İstanbul dışında da bayrak açılarak serdengeçti toplanmaya başlandı. Serdengeçtilerden başarılı olanlara çeşitli görevler (yayabaşılık, bölükbaşılık, zağarcılık, sekbanlık, sipahilik, kapıcılık) verilirdi. Büyük başarı elde edenlerden sancakbeyliğine getirilenler de olurdu. Serdengeçti birliklerine yazılanlara bu durumu belgeleyen ve *ulufe senedi* anlamına gelen memhur (mühürlü) bir belge verilirdi. Son dönemlerde bazı çıkarcılar, bu belgeyi alıp satarak, yeniçeri esamilerinde olduğu gibi bunu bir ticaret konusu durumuna getirdiler.

SERDENGEÇTİLİK a. *Esk.* Fedailik.

SERDERRE-Yİ HAR → HAZAR KAPILARI.

SERDİ a. (fars. *serd* ve *-ī*'den *serdī*). *Esk.* **1.** Soğukluk: *"Bu kar, bu kış, bu serdî-i hava ki titretir seni, / Şu incimad-ı âteşin ki yaktı ruh-ı gülşeni"* (Tevfik Fikret). **—2.** Sertlik: *"Çocuk dargın tebessümlerle aynımıştı pîşimden; / O dem bir serdî-i muhrik bütün ezhan soldurdu!"* (Tevfik Fikret).

SERDİCA. Tar. coğ. Sofya'nın Antikçağ'daki adı.

SERDİRMEK → SERMEK.

SERDİVAN, Sakarya'nın merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 27 598 nüf. (1990). Belediye.

SERDÜMEN a. Denizc. ve Ask. denizc. **1.** Ticaret denizciliğinde, dümen kullanmakla görevli, deneyimli ve bilgili tayfa. **—2.** Donanmada, kurs görmüş, rütbe almış ve bir deniz aracını yönetebilecek yeteneğe sahip er. (Bunlar, limanlarda gemilerin servis motorlarını da kullanırlar.)

SERE ya da **SELE** a. Açık durumdayken başparmağın ucuyla işaretparmağının ucu arasındaki uzaklık.

—Hat. Tuğrada, asıl metnin yazılı olduğu alt bölüm. (Bu bölümde padişahın ve babasının adları bulunur. İlk kez Mehmet II' nin tuğralarında görülen sere dörtgen biçimindeyken, Selim II döneminde üstü daralarak üçgen bir forma dönüşmüş, daha sonra kaidesi yuvarlaklaşmış, Mahmut II döneminde de son biçimini almıştır.)

◆ sıf. *Say. sıf.* + *sere,* belirtilen sayı kadar, bu uzunluğa eşit olan: *İki sere iplik.*

SEREBELLEKTOMİ a. (fr. *cérébellectomie;* lat. *cerebellum,* beyincik, ve yun. *ektomē,* keserek çıkarma'dan). Nörol. Beyinciğin kesilerek çıkarılması.

SEREBROZİT a. (fr. *cérébroside*'den). Biyol. Sinir hücrelerinin bileşenlerinden biri. (Hidrolizlenince bir şeker, yağ asitleri ve azotlu bazlar verir.)

SEREF a. (ar. *seref*). *Esk.* Boş yere harcama, israf.

SEREFEND, Lübnan'da Sayda'nın 13 km güneyinde arkeolojik yer. Kutsal Kitap'ta adı geçen antik *Sarepta* (I *Krallar* XVII) bir fenike kentiydi. Ortaya çıkarılan katmanlardan, Fenikeliler'in Fenike'deki günlük yaşantılarıyla ilgili bilgiler elde edilmiştir; bu da oldukça ender bir durumdur, çünkü bilinen büyük fenike kentleri Hellenistik, Roma ya da Bizans (Tır) dönemlerine, hatta Ortaçağ'a (Sidon) aittir. Serefend'de Kartaca'nın büyük tanrıçası Tanit'e adanmış küçük bir tapınak ortaya çıkarıldı. Tapınakta heykelcikler, fildişi ya da pişmiş topraktan 200 kadar adak eşyası ele geçirildi.

SEREFRAZ ya da **SERFİRAZ** sıf. (fars. *ser, efrāz* ve *firāz*'dan *ser-efrāz, ser-firāz*). *Esk.* **1.** Başkaldıran, asi. **—2.** Seçkin, başkalarının arasından seçilen, ayırt edilen.

SEREGİ (László), macar dansçı ve koreograf (Budapeşte 1929). 1958 - 1969 arasında Budapeşte operası'nda karakter dansçılığı yaptı. 1965'ten başlayarak birçok opera-bale yarattı ve 1968'de ilk büyük yapıtı olan *Spartacus*'u ortaya koydu (müzik Haçaturyan). 1970'te kendi ilk *Orman prensi* ve *Büyük mandarin* versiyonlarını sahneledi (partisyonlar Béla Bartók). 1972'de *Sylvia* (müzik Léo Delibes), ardından 1975'te ressam Tivadar Csontváry Kosztka' nın yapıtından esinlenen *Sedir* (müzik Frigyes Hidas) düzenlemelerini yaptı.

SEREGNO, İtalya'da kent, Lombardia' da (Milano ili), Brianza'da; 37 800 nüf. Mobilya. Tekstil sanayisi.

SEREKA çoğl. a. (ar. *sarik*'ın çoğl. *sereka*). *Esk.* Hırsızlar.

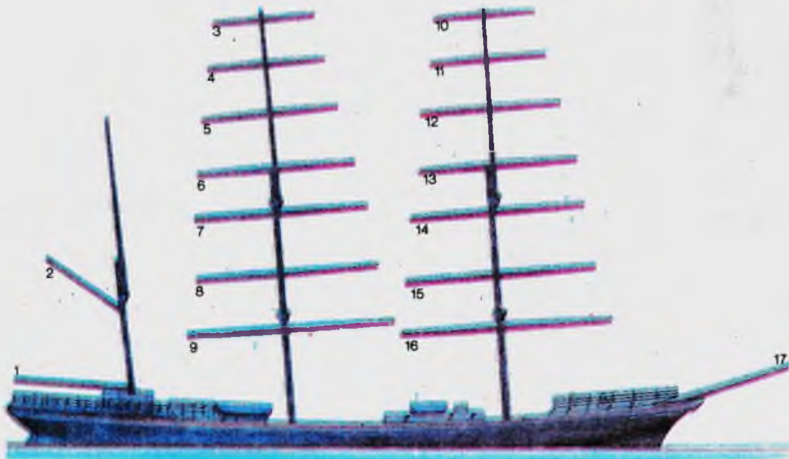
SEREMBAN, Malaysia'da kent, Malezya'da, Negri Sembilan'ın merkezi, Linggi kıyısında, Kuala Lumpur'un yaklaşık 60 km G.-D.'sunda; 202 790 nüf. (1990). Kalay ve kauçuk üretimi yapılan bir bölgenin ticaret merkezi.

SEREMBE (Giuseppe, **Zef** —denir), arnavutça yazan italyan şair (San Cosmo Albanese, Cosenza, 1843 - São Paolo, Brezilya, 1901). "Rilindja" adlı arnavut rönesans hareketinin en iyi temsilcilerindendir. Bourbonlar'a düşman bir italyan yurtseveri olan Serembe, Arnavutlar'ın osmanlı egemenliğinden kurtulması yolunda çaba gösterdi.

SEREMONİ a. (fr. *cérémonie*). **1.** Tören. **—2.** Genellikle resmi yer ve işlerde uyulması gereken kuralların tümü. **—3.** Resmiyeti çağrıştıran şey, merasim: *Bu seremoniye ne gerek vardı.*

SEREN a. Denizc. **1.** Yelkenli gemilerde, üzerlerine yelken açmak ya da sancak çekmek için direklere yatay olarak hamaylılarından bağlanan, uçları ince, genellikle silindirsel gönder. (Direklerin ön yüzüne çarmıklarla tutturulan serenler, taşıdıkları yelkenlerin adıyla belirtilir.) **—2.** Üzerine yelken açılan gönder, giz ya da bumbalara verilen genel ad. **—3.** *Seren alt başı,* üzerine latin yelkeni açılan serenin alt bölümü. || *Seren alt makarası,* kontra iskotalar ile yelken iskotalarının donatılması için, seren hamaylılarının altlarına kapele edilmiş makara. || *Seren bosası,* sereni hamaylısından direğe asmada kullanılan ve bir kilitle seren hamaylısındaki mapaya kilitlenen zincir ya da halat askı. || *Seren boyu,* bir serenin bir cundasından diğer cundasına kadar olan mesafe. || *Seren cundası* → CUNDA. || *Seren kaplaması,* serenlerin hamaylılarını kuvvetlendirmek için, buralara çember ya da cıvatalarla bağlanan ağaç kaplama. || *Seren serene gelmek,* iki gemiden söz ederken, serenlerinin cundaları birbirine değecek kadar yaklaşmak. || *Seren tirizi,* LAMBASA' nın eşanlamlısı. || *Seren üstü tornosu,* serenlerin hamaylılarına yan yana tutturulan ve bunları indirip kaldırmada kullanılan tek dilli makara. (Genellikle çift olarak kullanılır.) || *Seren vardavelası,* dört köşe yelkenlerin serenleri boyunca eşit aralıklarla yerleştirilen ve halka geçirilerek donatılan halat ya da demir çubuk. (Yelkenler seren yakalarından bu vardavelalara bağlanır, ayrıca yelken açma ve toplamada mürettebat bu vardavelalara tutunarak çalışır.) || *Seren yakası,* dört köşe yelkenlerin serenlere bağlanan üst kenarı. || *Sereni kavança etmek,* tiramola ederken, üzerine yelken açılmış bir sereni direğin öteki tarafına geçirerek, yelkeni bir bordadan diğerine aktarmak. (Eşanl. SERENİ AŞIRTMAK.) || *Alt seren,* bir direkteki serenlerin en altta bulunanı. || *Ana seren,* üzerine trinket, mayıstra ve foa yelkenleri açılan seren. || *Eğik seren,* üzerine brigantin yelkeni açılan ve ait olduğu direğe eğik olarak takılan seren. || *Gabya sereni,* kabasorta donanımlı gemilerde, gabya çubukları üzerine kaldırılan seren. || *Kare yelken sereni,* üzerine kare yelken açılan ve ait olduğu direğe yatay olarak takılan seren. || *Kuru seren,* üzerine yelken açılmamış seren. || *Yan sereni,* sakin havalarda, kabasorta donanımlı gemilerde yelken yüzeyini artırmak için ana seren cundalarından sürülen ve üzerine yan yelkenleri açılan se-

abaşo gabya yelkeni sereni
1. Gabya yelkeninin iskota halatları;
2. İskota halatı makarası;
3. Abaşo gabya yelkeni yakasının istinga halatı makarası;
4. Marsipet;
5. Seren cundası;
6. Gabya yelkeni;
7. Gabya yelkeninin iskota halatı palangaları;
8. Abaşo gabya yelkeninin iç istinga halatı;
9. Abaşo gabya yelkeninin dış istinga halatı.

üç direkli bir yelkenlinin serenleri
1. Randa bumbası;
2. Randa gizi;
3. Grandi kontrato babafingo sereni;
4. Grandi kontra babafingo sereni;
5. Grandi babafingo sereni;
6. Grandi abaşo babafingo sereni;
7. Grandi gabya sereni;
8. Grandi abaşo gabya sereni;
9. Grandi sereni;
10. Pruva kontrato babafingo sereni;
11. Pruva kontra babafingo sereni;
12. Pruva babafingo sereni;
13. Pruva abaşo babafingo sereni;
14. Pruva gabya sereni;
15. Pruva abaşo gabya sereni;
16. Pruva sereni;
17. Cıvadra.

ren. || *Yarım seren*, sübye donanımlı yelkenlilerde, üzerine randa yelkeni, pik yelkeni ve velena açılan seren.
—İnş. Bir döner merdivende basamak boyunlarını taşıyan eksenel kütle (basamakları sereni taşıyan merdivende, basamakların üst üste gelmesi sereni oluşturur). [Eşanl. MERDİVEN ÖZEĞİ.] || *Asma seren*, iki kat arasında seren oluşturan ve sahanlıklar düzeyinde kesintiye uğrayan ahşap parça. || *Küpeşteli seren*, küpeşte işlevi gören bir tür silmeyle donatılmış seren.
—Marangl. Kapılarda birine menteşe, öbürüne kilit takılan düşey dikmelerden her biri.

SERENA (La), Şili'de kent, il ve bölge merkezi, río Elqui'nin denize döküldüğü yerde; 116 738 nüf. (1990). Tipik ispanyol özellikleri taşıyan eski bakır pazarı. Kauçuk sanayisi. Makine sanayileri.

SERENA, romalı prenses (öl. Roma 410). Theodosius'un yeğeni ve manevi kızı; onun isteği üzerine Stilicho ile evlendi. Stilicho'ya yardımcı oldu ve önemli bir siyasal rol oynadı. Stilicho'nun öldürülmesinden sonra Roma'ya kaçtı. İmparatorun kız kardeşi Placidia, Serena'yı, kenti ele geçirmek üzere Alarik'i yardıma çağırmakla suçladı; bunun üzerine Serena hapsedildi, daha sonra da öldürüldü.

Nisa Serezli

SERENAD a. (fr. *sérénade;* ital. *serenata*, sakin gece'den). Geceleyin birinin penceresi altında, ona iltifat etmek amacıyla verilen konser.
—Müz. Birkaç bölümden oluşan çalgısal ya da bir veya birkaç çalgının eşlik ettiği vokal yapıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Müz. Ortaçağ'da serenad, ut, gitar ya da mandolinle eşlik edilen vokal bir besteydi. XVII. yy.'da, lirik (kantat ve opera) ve gelişmekte olan senfonik (sinfonia) sanatın etkisiyle çeşitli görünümlere, bu arada birkaç bölümlü salt çalgısal bir yapıt görünümüne büründü. XVIII. yy.'da operalarda yer aldı. Mozart serenadı, bazen büyük çapta senfonik bir yapıt durumuna getirdi. Beethoven, kendi oda müziğinde ona da yer verdi. Romantik dönemde ve XIX. yy. sonuna kadar serenad, özgül bir lied biçimi (Schubert, Brahms, R. Strauss, Wolf), özgül bir ezgi biçimi (Fauré, Duparc) ve önemli bir orkestra yapıtıydı (Brahms, Çaykovskiy, Dvořák). XX. yy.'da serenad, çalgıların sayısı bakımından olduğu kadar (Debussy, Roussel, Jolivet), sesin kullanımı (Stravinski) veya çalgılarla birleştirilmesi (Britten, Schönberg) bakımından da, son derece serbest anlayışta bir müzik türü olarak kabul edildi.

SERENCAM a. (fars. *ser* ve *encām*'dan *ser-encām*). *Esk.* **1.** Bir olayın sonu: *"Ben bunları düşünürken meğer beni bekleyen ne âkıbetler, ne serencamlar varmış?"* (Neyzen Tevfik). **—2.** Başa gelen durum, baştan geçen bir olay.

SEREND a. Müc. Koyu kırmızı renkte, yakut benzeri değerli bir taş.

SERENDAZ sıf. (fars. *ser* ve *endāz*'dan *ser-endaz*). *Esk.* **1.** Başını vermekten çekinmeyen, korkusuz, çevik. **—2.** Kendini beğenmişlik ya da nazlanma nedeniyle başını iki yana oynatan.

SERENDAZ a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Örneği günümüze ulaşmamıştır.)

Serengeti, Tanzaniya'nın kuzeyinde ulusal park, yaklaşık 15 000 km²'lik bir alanı kaplar.

SERENGÜŞT a. (fars. *ser* ve *engüşt*'ten *ser-engüşt*). *Esk.* Parmak ucu.

SERENİ (Vittorio) italyan yazar (Luino, Varese, 1913 - Milano 1983). İlk şiirlerindeki (*Frontiere*, 1935-1940) kapalı anlatımdan vazgeçti ve *Diario d'Algeria*'dan (1947) başlayarak, şiirlerinde çağdaş yaşamın getirdiği sıkıntıları işledi (*Gli Strumenti umani*, 1965; *Un posto in vacanza*, 1973) görülür.

SERENK → SEHRENK.

Serenler zeybeği, Burdur ve çevresinde oynanan türkülü, zeybek türü halk oyunu. En önemli özelliğini yere çift diz vuruşu figürü oluşturur. Bu figüre başka zeybeklerde rastlanmaz. Hareketli ve kıvrak bir halk oyunudur. Isparta ve çevresinde karşılıklı iki kişi tarafından da oynanmaktadır.

SERENOA-REPENS a. Florida kumsallarında yetişen ve siyah zeytine benzer meyve veren küçük ağaç.
—ANSİKL. Meyvelerin lipidosterollu özütü yağ asitleri ve yağ asidi esterleri, triterpen ve çeşitli steroller içerir. Belirlenmemiş çok küçük miktarlardaki bazı öğelerle bu cisimlerin görevdeşliği özüte, prostat ve sperma kesecikleri düzeyinde çevresel antiandrojen bir etki sağlar. Bu etkinin yanı sıra konjestiyon azaltıcı bir etki de görülür. Özüt prostat adenomunun işlevsel belirtilerinin tedavisinde kullanılır.

SERERCE a. Batı atlantik öbeğinden nijer-kongo dili; Sererler tarafından konuşulur.

SERERLER, yaklaşık 1 milyon nüfuslu Senegal halkı. Toprakların yönetimini hem çoban, hem de rahip olan laman'ın üstlendiği bir toprak sistemi içinde, tarımı (pirinç, darı, hintdarısı) ve sığır yetiştiriciliğini birlikte yürütürler. Hükümetçe verilen ve ekilmiş arazide yarı dağılmış geniş aileleri bir araya getiren topraklarda yaşarlar. Aralarından bir bölümü, bir yaşlılar meclisi yardımıyla ülkeyi yöneten yerel başkanlardan başka hiçbir güç tanımazken, diğerleri ulof kökenli bir krallıkla bütünleşmiştir. Anasoylu olan Sererler, bir yandan babayerli, öte yandan dayıyerlidirler. Ayrıntılı toplumsal katmanlaşmaları (aristokrasi, savaşçılar, sıradan insanlar, köleler, içtenevli zanaatçı toplulukları [griotlar, demirciler, vb]), köylü yığını ve efendiler kastı biçiminde bir sınıflaşmaya doğru gelişmektedir.

SERESVABİ a. (fars. *ser* ve ar. *esvāb* ve *-ī*'den *ser-esvābī*). Kur. tar. → ESVAPÇIBAŞI.

SERETAN ya da **SERATAN** a. (ar. *seraṭān*). Esk. zool. **1.** Yengeç. **—2.** *Seretan-ı bahri*, deniz yengeci.
—Esk. gökbil. Yengeç burcu. || *Seretan medarı*, yengeç dönencesi.
—Esk. tıp. Yenirce hastalığı.

SEREYAN a. (ar. *sereyān*). *Esk.* Bulaşma, yayılma, sirayet.

SEREZ ya da **SİROZ,** Yunanistan'da kent, Makedonya'da, nomos merkezi, Strymon vadisi kenarında; 41 000 nüf. Tekstil sanayisi. Tütün. —*Serez nomos'u*, 3 970 km²; 203 000 nüf.
—Tar. Murat I'in Çirmen* zaferinden (1371) sonra Makedonya'nın fethine girişen Türkler, kenti Sırplar'dan aldılar (1373). Evrenos Bey'e zeamet olarak verilen Serez ve yöresine Saruhan'dan getirtilen Yörükler yerleştirilerek kentin türkleştirilmesine girişildi. Rumeli'deki Şeyh Bedrettin Simavnalı* ayaklanmasının son evresine sahne olan kentte yakalanan Simavnalı, burada Çelebi Mehmet I'in huzurunda yargılanarak idam edildi (1420). Selanik'in fethinden (1430) sonra Serez, Rumeli eyaletinin Selanik sancağına bağlı bir kaza merkezi oldu. Trabzon Rum İmparatorluğu, Fatih tarafından osmanlı topraklarına katılıp ortadan kaldırıldıktan (1461) sonra, son imparator David Komnenos ve ailesi Serez'e sürüldüler. İtalya ve Adriya seferi dönüşünde Kanuni, İstanbul'a doğru yola çıkmadan önce bir süre burada konakladı (1537). Selim III döneminde (1789-1807) Rumeli'de etkinlik gösteren "dağlı eşkıyası", üçer-beşer yüz kişilik çeteler halinde basıp yağmaladıkları Serez için büyük bir tehlike olmaya başladılar. Pazvantoğlu* ayaklanmasına da katılan bu dağlı eşkıyası, sonunda Eğribozlu İbrahim Paşa ile güçbirliği yapan Serez âyanı İsmail Bey tarafından etkisiz duruma getirildi (1806). Vilayet örgütlenmesi sırasında (1878) Serez, bir mutasarrıflık olarak Selanik vilayetine bağlandı. Büyük devletlerin hazırlayıp Babıâli'ye verdikleri "Mürzsteg programı" gereğince 5 jandarma bölgesine ayrılan Makedonya ıslahat alanından biri olan Serez'e fransız subayları atandı ve Jandarma okulları müfettişliğine de bir alman subayı getirildi (1903). Balkan* savaşı'nın (1912-1913) ilk evresinde bulgar, ikinci evresinde de yunan kuvvetlerince işgal edilen Serez, Londra* antlaşması'yla (30 mayıs 1913) Yunanistan'a bırakıldı. Lozan* antlaşması (24 temmuz 1923) hükümleri uyarınca Serez'de yaşayan Türkler'in büyük bölümü (yaklaşık 40 bin kişi) anadolulu Rumlar ile değiştirildi.

SEREZİN a. (fr. *cérésine;* lat. *sera*, balmumu ile fr. *résine*, reçine'nin kaynaştırılmasından). Org. kim. Balmumuna benzeyen ve ozokeridin sülfürik asitle verdiği tepkime sonunda oluşan madde. (Soğuk alkolde çözünmez ve balmumu yerine kullanılır.)

SEREZLİ (Nisa), soyadı **Aşkıner,** türk tiyatro ve sinema oyuncusu, çevirmen (İstanbul 1928 - *ay.y.* 1992). Lozan Üniversitesi mimarlık bölümü'nü bitirdi. Gençlik tiyatrosu ve Oda tiyatrosu'nda oynadı. 1961'den sonra Dormen topluluğu'nda *Fare kapanı*, *Tapılacak kadın*, *Sokak kızı İrma*, vb. oyunlarda sahneye çıktı. Bir mevsim Ayfer Feray'la çalıştıktan (1968-1969) sonra, Tolga Aşkıner'le evlenerek kendi tiyatrosunu kurdu. *Şahane züğürtler* ve *Tatlı kaçık*'taki rolleriyle 1963 ve 1964'te İlhan İskender armağanı'nı, *Töre* oyunundaki rolüyle 1978'de Ankara Sanatsevenler derneği ödülü'nü kazandı. Birçok oyunu türkçeye çevirdi.

SERF a. (lat. *servus*, köle). Feodal toplumda bir toprağa ve bir senyöre bağlı kişi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tar. *Mihrap serfi*, *kilise serfi*, Ortaçağ'da kendi isteğiyle Kilise'nin hizmetine giren kimse. (Bu hizmet, bazı yükümlülükler kabul edilerek ve ödentiler verilerek yerine getiriliyor ve "serf" sözcüğüne rağmen herhangi bir özgürlük yoksunluğu içermiyordu.)
—ANSİKL. Ortaçağ serfinin statüsü antik kölelikten doğrudan doğruya kaynaklandığı halde, ona karşıt olarak ortaçağ serfi, daha başlangıçta işleyeceği bir toprağa kavuşmuştur. Fransa'da "serf" denilen erkek ve kadınlar kendilerine ait değillerdi, hepsi de onlar üzerinde sınırsız bir erke sahip bir efendinin malıydı. Efendi, onları başkasına verebilir ve satabilirdi. Serfler, efendinin her emrine boyun eğmek zorundaydılar; "hizmetlerinin" sınırı yoktu ve ilkece, bunların herhangi bir karşılığını alma hakları da bulunmuyordu. Efendinin erki, serflerin sahip olabileceği her şeyi kapsardı. Sahip oldukları şeyleri efendilerinin izni olmadan kullanamadıkları gibi, öldüklerinde mirasları da efendiye kalırdı. Çocukları da efendinin malıydı. Serflik durumu verasetle geçerdi ve bölgesel geleneklere göre çoğu zaman anne tarafından geçtiği kabul edilmişti. Bundan ötürü serf, efendisinin izni olmadan evlenemezdi. Nihayet serfler özgür insanlar topluluğundan dışlanmışlardı: askeri seferlere katılmazlar, halk mahkemeleri toplantılarında bulunamazlar; köy cemaatinin ortak topraklarına giremezlerdi. Kilise, serfin din adamı olmasını kabul etmezdi. Yalnız efendinin özgür kararı bir insanı serflik durumundan çıkarabilirdi. Serfin özgür bir insan olmasını sağlayan azat edilme, resmi ve toplumsal bir törenle gerçekleşirdi.
Serfliğin XI. ve XII. yy.'larda fransız ülkelerinde daha iyi bir duruma geldiği sanılmaktadır. Hıristiyanlık, tüm toplumsal yapının içine sızarak serfe bazı kişisel nitelikler verdi ve örneğin evliliğine dinsel bir değer kazandırdı. Diğer taraftan, birçok serf, işlenen bir araziye yerleşti ve böyle-

ce efendinin ekonomik vesayetinden geniş ölçüde kurtuldu; çalışmalarının meyvesini özgürce kullandı; hizmetleri belirlenmiş yükümlülüklerle sınırlandı. Ayrıca, serflerin komşuları özgür köylüler üzerinde, banlık hakkı adı verilen bir tür özel erk ağırlığını hissettirdi ve bu erk, köylüleri serflerinkine çok benzeyen bir hizmeti yerine getirmek zorunda bıraktı. Bu durum öylesine gelişti ki köylü kitlesindeki statü farklılıkları, yavaş yavaş silindi; köleliğin hukuki tanımlaması birçok ilde yok oldu ve köylü toplulukları özel yükümlülüklerle belirginleşen kişisel bağımlılıklara boyun eğer duruma girdi: "chevage" (genellikle miktarı az olan, fakat bağımlılığın simgesi olarak kabul edilen yıllık nakit vergi); "mainmorte" (veraset üzerinden alınan kesenekler); "formariage" (bağımlılar grubunun dışında gerçekleşen evlilikler üzerinden alınan kesenek); nihayet "taille arbitraire" (erkine bağlı köylülerin menkul malları üzerinde efendinin gerçekleştirdiği kesenekler). Hep birlikte ya da tek başına kölelikten kurtarma olayları, giderek, köylü kesiminin gittikçe daha geniş bir bölümünü yükümlülüklerinden kurtardı. O dönemlerde bu bağışıklıklardan yararlanamayan köylülere "serf" denildi. Sonuç olarak, XIII. yy.'da birçok fransız ilinde, ölçüleri chevage, mainmorte, formariage ve taille arbitraire olan yeni bir serflik türünün varlığı kabul edildi. Roma hukukunun yeniden canlanması, hukukçuların kölelik durumuna Antikçağ köleliğinin bazı özelliklerini tanımalarına (özellikle "glèbe"e [toprak keseneği] bağlama) neden oldu. Bu yönüyle serflik durumu devam etti ve Ortaçağ'dan sonra da varlığını sürdürdü; son izleri, bazı bölgelerde ancak 1789'da yok olabildi.

SERFAUS, Avusturya'da (Tirol) kış sporları merkezi, İnn ırmağının yukarı vadisinde, Landeck'in aşağısında (yüksekliği 1 427 - 2 377 m); gotik üslubunda iki kilise.

SERFİRAZ → SEREFRAZ.

SERFİRAZ HANIM, Abdülmecit'in gözdesi (öl. İstanbul 1905). Padişahın kadınları arasında en çok sevdiği ve yüz verdiği gözdesi olarak istediği yerlerde dolaşır, dilediğini yapar ve hiç kimse ona ses çıkaramazdı. Kimi zaman padişahı bile yanından kovan Serfiraz Hanım, dikbaşlılığı kadar savurganlığıyla da ünlüydü. İkisi erkek (Osman Safiyettin ve Süleyman efendiler), biri kız (Bedia Sultan) olmak üzere 3 çocuk dünyaya getirdi. Altıncı ikballikten ikinci ikballiğe (1855) yükseldiyse de, son zamanlarda gözden düştüğü için, kadın efendiler arasında yer alamadı. Yıldız kasrı'nda öldükten sonra Yahya-efendi mezarlığındaki şehzade ve kadınlar türbesine gömüldü.

SERFİRAZİ a. (fars. *ser-firāz* ve *-ī*'den *ser-firāzī*). *Esk.* **1.** Yükseklik. **—2.** Rütbe ya da makam bakımından yükseklik, ilerilik.

SERFÜRU a. (fars. *ser* ve *fūrū*'dan *ser-fūrū*). *Esk.* **1.** Baş eğme, söz dinleme. **—2.** *Ser-fūru-bürde,* baş eğmiş, düşünceye dalmış.

SERGÂH a. Geleneks. mim. Ankara ve çevresindeki evlerde hayat*a verilen ad.

SERGE (Viktor Lvoviç KİBALÇİŞ, **Victor** —denir), fransızca yazan rus devrimci ve yazar (Brüksel 1890 - Mexico 1947). Özgürlükçü Fransızlar'la ilişki kurdu, Komintern örgütüne üye oldu, karşı görüşte olduğu için SSCB'de hapse atıldı (1933 -1935). *L'Affaire Toulaev* (1948) gibi romanlarıyla *l'An I de la révolution russe* (1930), *Destin d'une révolution* (1937) ve *Mémoires d'un révolutionnaire* (1951) gibi denemelerinde, iki savaş arası devrimci hareketinin deneyimini yansıttı.

SERGEL ya da **SERGELL** (Johan Tobias), alman kökenli isveçli heykelci (Stockholm 1740 - *ay. y.* 1814). Larchevêque'in öğrencisi oldu, onun tarafından 1759'da Paris'e götürüldü; 1767-1778 arasında Roma'da kaldı, Gustaf III'ün gözde heykelcisi oldu. Sanatçı, İsveç yeniklasikçiliğini temsil eder (Stockholm'da Descartes'ın anısına dikilen heykel ve Gustaf III'ün heykeli). Füssli'nin bu dostunun desenlerinde büyük bir serbestlik gözlemlenir.

SERGEN a. **1.** Satışa sunulan malların sergilendiği yer; raf, camekân, vitrin vb. **—2.** Geleneks. mim. Türk evlerinde pencere ve kapı üstlerinden odaları dolanan ahşap raflara çeşitli yörelerde verilen ad.
—Balıkç. SERGİ'nin eşanlamlısı.

SERGEN, Kırklareli'nin Vize ilçesine bağlı bucak; 4 591 nüf. (1990); 3 köy. Merkezi *Sergen,* 2 168 nüf. (1990).

SERGERDAN sıf. (fars. *ser* ve *gerdān, dönen*'den *ser-gerdān*). *Esk.* Başı dönen, sersem, şaşkın.

SERGERDE a. (fars. *ser* ve *gerde*'den *ser-gerde*). *Esk.* Bir toplulukta elebaşı, başkan: *Sergerde-i eşkıya* (haydutların başı).
—Kur. tar. Osmanlı ordusunda savaşa gönüllü olarak katılanların reisi durumunda olanlara verilen ad. (Sözcük, Yeniçeri ocağı'nın kaldırılmasından [1826] sonra kurulan *zaptiye* örgütünde *binbaşı* anlamında kullanıldı. İmparatorluğun son dönemlerinde ise kır eşkıya reislerine *sergerde* denildi.)

SERGERDELİK a. (fars. *ser-gerde*'den). *Esk.* Elebaşılık.

SERGERM sıf. (fars. *ser* ve *germ*'den *ser-germ*). *Esk.* **1.** Kızgın, öfkeli. **—2.** Sarhoş. **—3.** *Sergerm-i bade,* içkiden sarhoş olmuş. || *Sergerm-i aşk,* aşktan sarhoş olmuş.

SERGERMİ a. (fars. *ser-germ* ve *-ī*'den *ser-germī*). *Esk.* **1.** Sarhoşluk. **—2.** Kızgınlık.

SERGESTES a. Ortasularda yaşayan onayaklı kabuklu cinsi. (*Sergestidae* familyası.)

SERGEŞTE sıf. (fars. *ser* ve *geşte*'den *ser-geşte*). *Esk.* Sersem, şaşkın: *"Âşık-ı sergeşte-halim, bi-kararım doğrusu"* (Kul Ahmet, XIX. yy.).

SERGEŞTEGÂN çoğl. a. (fars. *ser -geşte*'nin çoğl. *ser-geştegān*). *Esk.* Başı dönenler, sarhoşlar, şaşkınlar.

SERGEŞTEGİ a. (fars. *ser-geşte* ve *-ī*'den *ser-geştegī*). *Esk.* Şaşkınlık, sarhoşluk.

SERGEY Radonejskiy, rus ortodoks aziz (Rostov yakınında 1321'e doğr. -Troytse -Sergiyevskaya Lavra, günümüzde, Zagorsk, 1391). Tatar istilasıyla yoksullaşmış soylu bir ailenin çocuğuydu, 20 yaşında ormana, inzivaya çekildi. İlkel rahiplikten ve belki aynı zamanda bizans kezikiacılığının yeniden canlanmasından esinlenen *pustinniki* ("çöl sakinleri") hareketinin bir temsilcisi ve çok geçmeden de önderi oldu. Kendisine birtakım tilmizler katıldı ve Sergey, istemediği halde, bir cemaat kurmak zorunda kaldı (1340'a doğr.). Ortodoksluk için bir yenilik olarak, tarikatını Teslis'in himayesine verdi (Troytse-Sergiyevskaya Lavra). Sergey, temaşayla eylemi birleştirdi. Zayıfları güçlülere karşı korudu, ülkenin Moskova çevresinde birleşmesini teşvik etti, veliki knyaz Dimitri Donskoy'un tatar boyunduruğunu kırmasına (Kulikovo savaşı, 1380) yardımcı oldu. Sergey'in etkisiyle manastırlar birer kültür merkezi durumuna geldi ve bir resim okuluna beşiklik etti. Bu okuldan Andrey Rublev, ünlü Teslis ikonasında, Sergey'in ruhani kimliğini bütün derinliğiyle canlandırdı. Günümüzde Troytse-Sergiyevskaya Lavra manastırı, rus ortodoksluğunun kalbi olmaya devam etmektedir.

SERGEYEV (Nikolay Grigoryeviç), rus kökenli dansçı ve bale yönetmeni (Petersburg 1876 - Nice 1951). Petersburg İmparatorluk tiyatrosu'nun solocu ve yönetmeniydi (1904), bu kuruluşun genel yönetmenliğine getirildi (1914), devrimden sonra da Rusya'dan ayrıldı. Mariynskiy tiyatrosu repertuvarının yirmiyi aşkın bale çeviriyazısını da (Stepanov sisteminde) birlikte götürdü ve bu balelerin büyük bir bölümünü Rus baleleri (*Uyuyan güzel,* 1921), Paris operası (*Giselle,* 1924) ve Vic Wells Ballet için (*Coppelia,* 1933; *Fındıkkıran, Kuğu gölü,* 1934) yeniden sahneye koydu. Riga'da bale yönetmenliği yaptı (1922-1924), Paris'te bir dans okulu yönetti, ardından İnternational Ballet topluluğuyla ortaklaşa çalıştı.

SERGEYEV POSAD, 1930-1991 arasında **Zagorsk,** Rusya'da kent, Moskova'nın K.-D.'sunda, Yaroslavl karayolu üstünde; 115 000 nüf. Elektromekanik. Boyalar. Optik. Hazırgiyim.
—Güz. sant. XIV. yy.'da aziz Sergey Radonejskiy tarafından kurulan, XIV.-XVII. yy. arasında önemli bir kültür merkezi olan Troytse-Sergiyevskaya Lavra manastırı en önemli anıtsal bütündür. A. Rublyov ve S. Uşakov gibi en büyük ikona ressamları burada çalıştılar. Başlıca yapılar: ikonostasını Rublyov'un yaptığı Troytski Sobor (1422'ye doğr.); Boris Godunov'un mezarının bulunduğu Uspenskiy Sobor (1559-1585; XVIII. yy.'dan kalma 98 m yüksekliğinde çan kulesi); hastane, Zimin kardeşler tarafından zengin bir biçimde süslenen krallık sarayı (*Çertogi,* XVII. yy. sonu). Manastır günümüzde rahip okulu ve tanrıbilim akademisi olarak kullanılmaktadır, bir kısmı kent müzesine (ikonalar, eski kült eşyaları, halk sanatı vb.) dönüştürülmüştür.

SERGİ a. **1.** Satışa sunulmak üzere bir yere dizilen, yığılan, sıralanan ürünlerin tamamı; bu ürünlerin sergilendiği tabla: *Meyve, sebze sergisi.* **—2.** Gezip görülmek üzere sergilenen ürünlerin, sanat yapıtlarının tümü; bu tür şeylerin sergilendiği yer: *Fayans sergisi. Resim, seramik sergisi. Karikatür sergisi. Bir sergiye gitmek.* (Bk. *ansikl.* böl. İkt. ve Güz. sant.) **—3.** Kimi ürünlerin güneşte kurutulmak üzere serildiği, dizildiği yer: *Tütün sergisi.* **—4.** *Halk.* Yaygı, kilim. **—5.** *Sergi açmak,* bir sanatçıdan söz ederken, yapıtlarını bir yerde sergilemek: *Ünlü seramikçi beşinci sergisini açtı.* || *Sergi sarayı,* içinde belli zamanlarda sergi açılan büyük yapı. || *Sergi sermek,* bir şeyi göstermek, bir ürünü kurutmak amacıyla düz bir yere dizmek, sermek.
—Balıkç. Balıkçının oltarını sıraladığı direk ya da gergi. (Eşanl. SERGEN.)
—İkt. tar. Osmanlı devletinde, Hazine'den alacaklı olanlara verilen ve ödenecek paranın miktarını gösteren belge. (İkinci meşrutiyet'e kadar [1908] olan dönemde, mali sıkıntı içinde olan Hazine, borçlarını parça parça ödemek üzere alacaklılarına "sergi" adlı bir belge vererek ödeme yapıldıkça borç miktarından düşüyor, borçların tümü ödenince verilen sergi geri alınıyordu.) || *Sergi ferçi,* Hazine'nin birden çok alacaklı için düzenlediği ve üzerinde her alacaklıya olan borç miktarını ayrı ayrı gösterdiği sergi. || *Sergi halifesi,* sergi kaleminde çalışan memurlara verilen ad. || *Sergi kalemi,* sergileri hazırlamak ve bunlarla ilgili işleri yapmakla görevli daire. || *Sergi nazırı,* sergi kalemini yönetmekle görevli kişi.
—Tekst. Açık havada mal satan tüccarların, mallarını korumak için kullandıkları kalın örtü bezi. (Kendir ya da jütten yapılmış kaba dokumalardır.)
—ANSİKL. • İkt. ve Güz. sant. Büyük sergiler bölgesel, ulusal ya da uluslararası özel (belli bir sanayi dalı, belli bir iktisadi kesim ya da belli bir grup) ya da evrensel (tüm ülkelerin etkinliklerinin tümüne açık) olabilir. Sergiler ayrıca açılış sıklıklarıyla da tanımlanabilir (yılda bir, iki ya da üç yılda bir düzenlenen vb.).
Türkiye'de ekonomik alanda açılan ilk sergi, Sergi-i umumi-i Osmani'dir (1863). XIX. yy.'ın ikinci yarısında, Avrupa'nın büyük kentlerinde ardı ardına açılan ve mo-

Éditions du Seuil

Victor Serge

Cercle d'Art

aziz Sergey Radonejskiy
Uspenskiy Sobor katedrali
(Kremlin, Moskova)
ikonostasından ayrıntı
(usta Dionysos, 1481'e doğr.)

da haline gelen sergilerden esinlenerek düzenlenen ve zamanında hayli yankı uyandıran bu serginin hazırlanmasında dönemin Maarif nazırı Mustafa Fazıl Paşa'nın önemli katkıları oldu. Sultanahmet meydanı'nda 30 bin ingiliz lirasına mal olan bir sergi binası yaptırıldı ve yurdun her köşesinden isteklilerin sergiye katılımını sağlayabilmek için çeşitli kolaylıklar sağlandı. Ayrıca Avrupa ülkelerinden sergiye katılacak olanlara da gümrük bağışıklığı tanındı. Beş ay süreyle açık tutulan sergi on üç bölümden oluşuyordu. Bu bölümlerde her çeşit tarım ürünleri, yağ, bal, un, şeker ve tatlılar; ham ve külçe maden örnekleri; altın ve gümüş işlemeler; kanaviçe, çevre, oya, sırma süslemeleri gibi çeşitli el işlemeleri; deri, sahtiyan, kösele, kürk örnekleri; çeşitli yayın ve harflerle taş baskısı kitap, risale, cilt ve hakkâk işleri vb. bulunuyordu. Bu sergiden sonra Sultanahmet sanayi mektebi'nde (1874), Çemberlitaş'ta Maarif dairesi'nde (1875) daha küçük çapta olmak üzere birer sergi daha açıldı. Bu arada, Osmanlı devleti yurtdışında da 1851 ve 1862 Londra sergileri, 1865 Paris sergisi, 1893 ve 1905 tarihlerinde ABD'de (Chicago) açılan tarım ve sanayi ürünleri sergileri gibi birçok sergiye katıldı. Cumhuriyet dönemindeyse ilk sergi 1923'te toplanan İzmir İktisat* kongresi'nde alınan karar üzerine, aynı yıl İzmir'de açılan "9 eylül yerli mallar sergisi" oldu. Her yıl yinelenen ve ticari açıdan önemli bir yeri olan bu sergiden başka, 1927'de Ankara'da açılan ve daha çok kültürel ve sosyal amaçlara yönelik etkinliklere ilişkin olan ders araçları sergisi, İsmetpaşa kız enstitüsü elişleri sergisi, kitap sergisi vb. sergiler düzenlendi. İzmir yerli mallar sergisinin 1933'te ulusal bir fuar, daha sonra da uluslararası bir fuar niteliği kazanmasını izleyen yıllarda tarım ve sanayi ürünlerini tanıtma amaçlı sergiler belirli aralıklarla düzenlenmekle birlikte, ülkenin birçok yerinde il ya da bölge düzeyinde açılan ticari amaçlı fuarlar giderek önem kazandı.

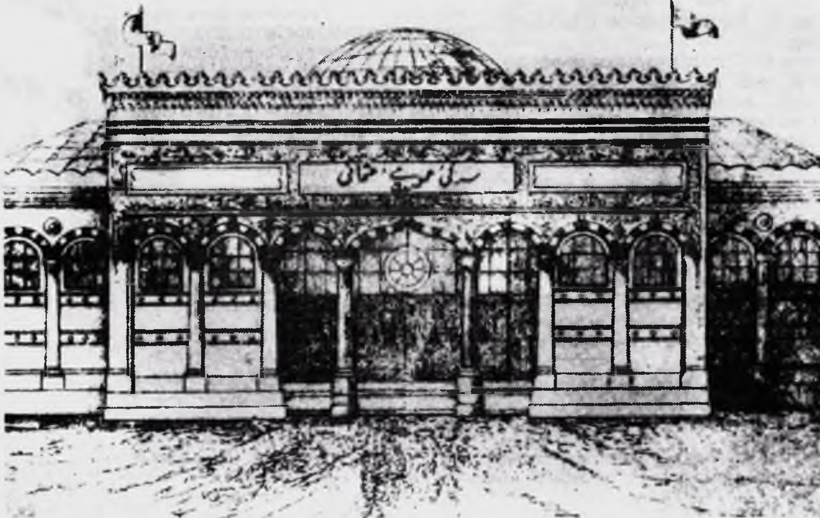
• *Uluslararası sergiler.* Sergilere yabancı mallar kabul etmeyen fransız korumacılığına karşın, serbest dolaşımcı İngiltere sınai gelişimine uygun olan Birinci uluslararası ve evrensel sergiyi (Londra, 1851) düzenlemiştir. Tıpkı Eiffel kulesi gibi Crystal Palace da ilk evrensel sergileri simgeleyen büyük mimari yapıtlarından biridir. XX. yy.'da ülke ya da firmalara ayrılmış olan ve çoğunlukla oldukça iddialı prestij yapıtları görünümündeki pavyonlar uygulaması ortaya çıkmıştır (1929'da Barcelona'da Mies van der Rohe'nin alman pavyonu, 1958'de Brüksel'de Le Corbusier' nin Philips pavyonu vb.). Konuların "İnsanların dünyası" (Montréal, 1967) ya da "İnsanlık için gelişme ve uyum" (Osaka, 1970) gibi genel konular olmasına rağmen, bu sergilerde çoğunlukla uluslararası düzeyde ancak birbirlerine rakip, güçlü sanayi grupları yer almaktadır.

1928'de kurulan ve 1948'de değişikliğe (Paris konvansiyonu) uğrayan *Uluslararası sergiler ofisi* tarihleri saptar. Uluslararası bir serginin süresi altı aydır; aynı ülkede yapılacak ve çağrı yapılan ülkelerin pavyon kurmaya zorunlu oldukları birinci kategori (ikinci kategoride kabul isteğe bağlıdır) sergiler arasında on beş yıllık bir süre geçmesi gereklidir.

1851 yılından bu yana düzenlenmiş büyük uluslararası sergiler şunlardır: New York (1853), Paris (1855), Londra (1862), İstanbul (1863), Dublin (1865), Porto (1865), Paris (1867; Champ-de-Mars'ta ve Billancourt adasında; Sen nehri üzerindeki ilk gezinti tekneleri seferleri), Londra (1871), Lima (1872), Viyana (1873), Şili -Santiago (1875), Philadelphia (1876), Paris (1878; Trocadéro sarayı'nın yapılması), Sydney (1879), Melbourne (1880), Amsterdam (1883), Louisville (1883), Boston (1883), Anvers (1885), New Orleans (1885-86), Manchester (1887), Bombay (1887), Adelaide (1887), Yekaterinburg (1887), Barcelona (1888), Kopenhag (1888), Melbourne (1888), Brüksel (1888), Paris (1889; 33 milyon ziyaretçi; Makineler galerisinin ve Eiffel kulesi'nin yapılışı), Londra (1890), Moskova (1891), Chicago (1893), Anvers (1894), Madrid (1894), San Francisco (1894), Brüksel (1897), Paris (1900; Alexandre-III köprüsü'nün, Champs Élysées'deki Grand Palais ve Petit Palais'lerin yapılışı), Glasgow (1901), Hanoi (1902), Saint Louis (ABD) [1904; Louisiana'nın alınışının yüzüncü yılı nedeniyle düzenlenmiştir ve "Louisiana Purchase Exposition" diye bilinir], Liège (1905), Milano (1906), Brüksel (1910), Gent (1913), San Francisco (1915; Panama kanalı'nın inşaatının tamamlanmasını kutlamak amacıyla), Riga (1921), Rio de Janeiro (1922-23), Paris (1925; modern endüstrilere ve dekoratif sanatlara ayrılmıştır), Philadelphia (1926), Barcelona (1929), Liège ve Anvers (1930), Chicago (1933-34), Brüksel (1935), Paris (1937; Grand Palais'deki Buluşlar sarayı'nın açılması), San Francisco (1939), New York (1939-1940), Brüksel (1958), Montréal (1967), Osaka (1970), Sevilla (Amerika'nın keşfinin 500. yıldönümü dolayısıyla Keşifler çağı sergisi, 1992).

• *Sanat sergileri.* Gerçek anlamda ilk sanat sergileri 1667'de Fransa'da düzenlenmeye başladı. Bu tür sergiler XVIII. yy.'larda giderek gelişti. (→ SALON*). Sanayi devrimiyle birlikte fuar ve sergiler yaygınlık kazandı ve ülkelerin birbirleriyle yarıştıkları, bilgi alışverişi yaptıkları bir yer haline geldi. Böylece uluslararası bir nitelik kazanan sergilerde sanatlara ayrılmış özel bölümler açıldı. XIX. yy.'ın sonuna doğru, yeni müzecilik olanaklarıyla donatılmış bilimsel nitelikli sergilerde belli bir sanatçı, bir dönem ya da bir üslup konusunda eldekilerin tümünü bir araya getirerek, tarihsel ve eleştirel bir incelemeye tabi tutma eğilimi ortaya çıktı; bu eğilim XX. yy.'da gelişerek sürdü. Bu tür sergiler sanat eseri ya da dehaya körükörüne tapma yerine karşılaştırma yoluyla yapıtları, sanatsal, toplumsal, siyasal ve tarihsel çevrelerine oturtma olanağını sağladı. Çağdaş sanat alanında, belirli aralıklarla yinelenen sergiler açılmaya başladı: 1895'ten bu yana iki yılda bir düzenlenen Venedik sergisi ya da dört yılda bir Kassel'de açılan sergi (öncü bir nitelik taşıyan Kassel sergisi, 1955'ten sonra *Documenta* adını aldı). Günümüzde galeri*ler sanat pazarını ele geçirmeye ve geliştirmeye çabalamaktadır; müzeler ise geniş kapsamlı öğretici sergilere yönelmiştir. Öte yandan, sanat ve sanatın işlevi konusunda çok farklı görüşleri savunan ve eskinin manifesto sergileri çizgisini sürdüren karma sergiler düzenlenmektedir.

Türkiye'de Mühendishanei* berrii hümayun'un kurulması (1795), Türkiye'de Batı'ya dönük resim anlayışının çekirdeğini oluşturur. Sanayii nefise mektebi'nin (sonra Güzel sanatlar akademisi) kuruluşuna (1882) değin geçen süre içinde, buradan yetişen ve bir bölümü de eğitim için

Sergi-i umumi-i osmani binası (1863)
Sultanahmet-İstanbul

1900 Evrensel sergisi için Paris'te Champ-de-Mars'ta inşa edilen Elektrik sarayı gravür
Bibliothèque nationale, Paris

Avrupa'ya gönderilen "asker ressamlar" tarafından düzenlenen ilk karma serginin 1873'te açıldığı biliniyor. Bu sergide Şeker Ahmet Paşa, Halil Paşa ile Mühendishane ya da Harbiye çıkışlı olmayan Osman Hamdi Bey gibi türk ressamlardan başka, bazı yabancı sanatçıların yapıtları da bulunuyordu. Bu sanatçılar iki yıl sonra ikinci toplu sergilerini açmış, 1880'de de İstanbul'daki azınlıkların kurduğu ABC adlı bir kulübün düzenlediği sergilere katılmışlardır. Ancak, 1873'ten önce de doğrudan doğruya resimle ilgili olmayan birtakım sergilerin açılmış olduğu bilinmektedir. 1863'te açılan Sergi-i osmani'yi sonraki yıllarda kız rüştiyeleriyle Darülmuallimat mezunlarının elişi sergileri izlemiştir.

XIX. yy.'da Sanayii nefise mektebi'nin ilk mezunlarını vermesinden sonra açılan diğer karma sergiler dikkate alınmazsa, Türkiye'de ilk kişisel resim sergisini açan yine Şeker Ahmet Paşa oldu. 1900'de Pera Palas otelinde açılan bu sergi, doğal olarak öteki sanatçıları da harekete geçirdi. 1908'de kurulan Osmanlı ressamlar cemiyeti, yayımladığı dergi aracılığıyla resim zevkinin ve kültürünün daha geniş halk kesimlerine ulaştırılmasına çalışırken, bir yandan da Galatasaraylılar yurdu'nda (daha önce İtalyanlar'ın Società operaia derneğinin lokali) 1914'ten başlayarak açtığı düzenli sergilerle yeni arayışların, yeni akımların ve yeni tekniklerin tanınmasına büyük ölçüde olanak sağladı. Elde kesin bir bilgi olmamakla birlikte, İstanbul dışındaki ilk resim sergisi, Cumhuriyet'in ilanından sonra, Müstakil ressamlar ve heykeltıraşlar birliği'nce Ankara'daki Etnografya müzesi'nde açılan (1927) sergi olarak kabul edilmektedir. Bu sergi toplu bir estetik görüşü yansıtmaktan çok, çeşitli eğilimlerin oluşturduğu serbest bir sanat kürsüsü niteliğindeydi. 1933 yılının eylül ayında Zeki Faik İzer'in öncülüğünde kurulan "D grubu", ilk sergisini 8 ekimde Beyoğlu'nda Narmanlı hanı altındaki bir mağazada açtı. Altı sanatçının katıldığı sergi, daha sonra yeni sanatçıların gruba girmesiyle genişleyerek Dağcılık kulübü, Galatasaraylılar yurdu, Komedi tiyatrosu, Fransız konsolosluğu gibi çeşitli yerlerde düzenli aralıklarla yinelendi. Ancak, çağdaş sanatın çeşitli akımlarını temsil etmelerine karşın tek ve ortak bir sanat anlayışına bağlı olamayan D grubu sanatçıları, 1947'de açılan sergiden sonra dağıldılar.

Güzel sanatlar akademisi resim bölümü başkanı olan Léopold Lévy'nin atölyesinde çalışan bazı genç sanatçılar da (Nuri İyem, Ferruh Başağa, Avni Arbaş, Selim Turan, Fethi Karakaş, Haşmet Akal vb.) 1940 yılı başlarında "Yeniler grubu"nu oluşturdular ve ilk sergilerini 28 martta Gazeteciler cemiyeti'nin Beyoğlu'ndaki lokalinde açtılar. Bu sergide yer alan yapıtların hemen tümü aynı konuyu (İstanbul limanından görünümler) işledikleri için bu sanatçılar sonradan "Liman ressamları", sergileri de "Liman sergileri" diye anıldı. Yeniler, 1950'li yılların ortalarına değin on kadar sergi açmalarına karşın ilk başlarda savundukları toplumcu gerçekçi çizgiden yavaş yavaş ayrıldılar. Üyelerinden Avni Arbaş, Selim Turan, Nejat Devrim Paris'e gitti, bazıları da başlangıçtaki sanat anlayışlarının tam tersi sayılan soyut ve figürcü olmayan uygulamalara yöneldiler.

1940 sonrası türk resmini etkileyen bir olay da İstanbul'da bir Devlet resim ve heykel müzesi'nin açılması, ardından Devlet resim ve heykel sergisi'nin gerçekleştirilmesidir. 1936 yılında Güzel sanatlar akademisi'nde açılan *Elli yıllık türk resim ve heykel sergisi,* bu alanda bir müze gereksinimini gündeme getirmişti. Bunun üzerine Atatürk'ün buyruğuyla Dolmabahçe sarayı'nın veliaht dairesi bu amaçla düzenlenerek, 20 eylül 1937'de Devlet resim ve heykel müzesi olarak açıldı. Daha önce, Cumhuriyet'in onuncu yılı dolayısıyla, ekim 1933'te Ankara'da *Kurtuluş savaşı ve devrimler* konusunda bir "İnkılap sergisi" düzenlenmişti. Ancak, tanınmış ressamların yapıtlarına yer veren bu sergiden sonra CHP hükümetlerinin, halkevleri politikası kapsamında yurdun çeşitli yörelerine gönderdiği ressamların ürünlerini ödüllendirdiği sergiler de açılmıştı. Böylece plastik sanatlar alanında devlet desteğinin önemi ön plana çıktı, sonuçta Ankara sergievi'nde ilk Devlet resim ve heykel sergisi açıldı (ekim 1939). Bu ilk sergiye katılan sanatçılardan Zeki Kocamemi'ye birincilik, Turgut Zaim'e ikincilik ödülü verildi. Devlet sergisi ödülleri kısa zamanda sanatçılar arasında bir prestij konusu haline geldi. Ancak 1970'lerden başlayarak önemini gittikçe yitirdi. Düzenlemede ortaya çıkan aksaklıkların ve bürokratik engellerin yanı sıra seçici kurulların sanatsal ve nesnel ölçütlerden uzaklaşması, özellikle de ödüllerin parasal değerinin özendirici olmaktan çıkması gibi nedenlerle sanatçıların büyük bir bölümü özel kuruluşlarca düzenlenen sergilere yönelmeyi yeğledi.

Yine 1940'larda halkevleri sanat kollarının öncülüğünde Ankara ve İstanbul'da ilk toplu karikatür sergilerinin açıldığı görülür. Bu sergiler genellikle Ramiz Gökçe ve Cemal Nadir Güler ağırlıklıydı. Sonraki yıllarda genç sanatçılar da eşit biçimde temsil edilme olanağını bulmuşlardır. 1966'da Paris Türk kulübü'nün aracılığıyla Paris Güzel sanatlar akademisi salonunda ilk kez yabancı ülkede bir sergi gerçekleştirildi. İkinci sergi, Pakistan'daki turizm ataşeliğinin girişimiyle açıldı. Karikatürcüler derneği'nin kurulması (1970) üzerine türk karikatürcüler uluslararası karma sergilere daha sık katılmaya ya da yabancı ülkelerde kişisel sergiler açmaya başladılar.

Günümüzde reklam ve tanıtma amacıyla ayrıca yabancı ülkelere giden deniz, hava ulaşım araçlarında da resmi ya da özel kuruluşlar tarafından değişik konularda seyyar sergiler düzenlenmektedir.

Sergi, Ferruh Doğan'ın karikatür albümü (1974). Çeşitli süreli yayınlarda çıktıktan sonra bir albüm haline getirilen karikatürlerde 12 mart 1971'den sonraki ara rejim döneminde türk toplumunun ve aydınlarının çektiği sıkıntılar yansıtılır.

SERGİCİ a. Mallarını sergileyerek satan kimse.

Sergiden tablolar *(Bir)* [*Kartinki svıystavki*], Musorgskiy'in ressam Viktor Hartmann anısına bestelediği piyano süiti (1874). Bu yapıt, "promenade" temasıyla bir tablodan ötekine geçen ziyaretçinin izlenimlerini canlandırır. Güçlükleri nedeniyle piyanistlerin uzun süre çalmadıkları bu süit, Maurice Ravel'in ustaca bir orkestralamasından (1922) sonra programlarında sık sık yer almaya başladı.

SERGİEVİ a. Özellikle sanat yapıtlarının sergilenmesi için düzenlenmiş yer; yapı.

■**Sergi-i umumi-i osmani,** İstanbul'da Sultanahmet meydanında açılan ilk osmanlı yerli eşya fuarı (1863). Yaklaşık 30 bin altın harcanarak ülkenin her yanından getirilen sanayi ve sanat ürünlerinin sergilenmesine özen gösterildi. Sonraki yıllarda (1867,1874,1875,1893 ve 1905) başka yerlerde de benzeri sergiler açıldı.

Sergi-i umumi-i osmani madalyası, Sergi-i umumi-i osmani'ye katılanlara verilmek üzere altın, gümüş ve bakırdan bastırılan madalya Yazıları hattat Abdülfettah Efendi'nin, resimleri Robertson'un eseridir. İlk seride bastırılanların önyüzünde, defne dalı içinde Abdülaziz'in tuğrası, altı bölüme ayrılan arkayüzündeyse, her bölümde tarım ürünlerini simgeleyen motifler vardır. İkinci seride bastırılanların önyüzünde hilal içinde osmanlıca "Tanrı yardımına dayanan, Osmanlı devleti sultanı Abdülaziz Han" yazısı, arkayüzünde serginin açıldığı yapının resmi yer alır.

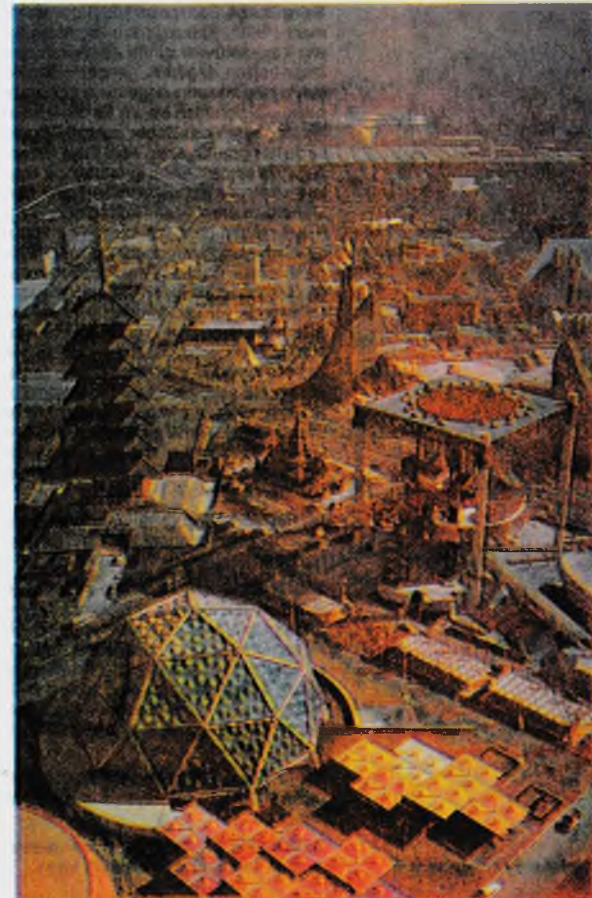
SERGİLEME a. Sergilemek eylemi; teşhir.

Kanuni Sultan Süleyman sergisi (1988)
Metropolitan Museum of Art Washington D.C.

SERGİLEMEK g. f. **1.** *Bir ürünü (bir yerde) sergilemek,* onu görülebilecek bir yere koymak; teşhir etmek: *Malları vitrinde sergilemek.* **—2.** *Bir sanat yapıtını sergilemek,* bir sergi açarak halka göstermek, teşhir etmek: *Tablolarını bir resim galerisinde sergilemek.* **—3.** *Bir şey sergilemek,* onu göstermek, sunmak: *Takımımız arzulanan futbolu sergileyemedi.* **—4.** *Bir şeyi (soyut) sergilemek,* bir şeyi ayrıntılarıyla ortaya koymak; bir şeyden söz ederken, onu göstermek, anlatmak: *Olayın iç yüzünü sergilemek. İki sevgili arasındaki karmaşık ilişkiyi sergileyen bir film.*

Rapho

Osaka (Japonya) Evrensel sergisi'nden (1970) genel görünüş

◆ **sergilenmek** edilg. f. Halka sunulmak; açıklanmak, ortaya konulmak.

SERGİLENİŞ a. Sergilenmek eylemi ya da biçimi.

SERGİLENMEK → SERGİLEMEK.

SERGİLEYİŞ a. Sergilemek eylemi ya da biçimi.

SERGİN sıf. ve a. **1.** Bir yere serilmiş, yayılmış olan şey için kullanılır. **—2.** Hastalanıp yatağa düşmüş kimse için kullanılır. **—3.** *Sergin vermek,* hastalanıp yatağa düşmek.

SERGİN a. (fars. *sergin*). *Esk.* Gübre.

SERGİOS (öl. 638), İstanbul patriği (610-638), Herakleios'un başlıca yardımcısı. İstanbul'u Avarlar'a karşı savundu (626). Monotelizm'e öncülük ettiği için, *Akathistos* adı verilen ilahi ona mal edildi.

Sergios ve Bakkhos kilisesi → KÜÇÜKAYASOFYA.

SERGİPE, Doğu Brezilya'da eyalet, São Francisco ırmağının denize döküldüğü yerin G.'inde; 21 994 km²; 1 516 064 nüf. (1990). Merkezi *Aracaju.*

SERGİRAN sıf. (fars. *ser* ve *girān*'dan *ser-girān*). *Esk.* **1.** Sersem, şaşkın. **—2.** Sarhoş.

SERGİRANİ a. (fars. *ser-girān* ve *-ī*'den *ser-girani*). *Esk.* Şaşkınlık; sarhoşluk.

SERGİUS *(aziz)* [Suriye'de - öl. Roma 701], 687-701 arasında papa. Conon ölünce papalığa seçildi, 15 aralık 687'de kutsandı. Aquileia ayrılığına son vermeyi başardı; Pippinidler'in misyonerlik çabaları ve İngiltere kilisesi'yle ilgilendi.

SERGİUS ORATA, romalı mimar (İ.Ö. I. yy.). Roma hamamlarının, zemin altından geçirilen sıcak havayla ısıtılması (hypocauston) yönteminin, onun buluşu olduğu sanılmaktadır.

SERGÜZEŞT, -ti a. (fars. *ser* ve *güzeşt*'ten *ser-güzeşt*). *Esk.* Bir kimsenin başından geçen olaylar dizisi; serüven, macera.

Sergüzeşt, Samipaşazade Sezai'nin romanı (1889). Kafkasya'dan kaçırılmış bir esir kızın serüveni içinde esirlik kurumu, insan hakları, özgürlük, gençlerin sevdikleriyle evlenmelerini engelleyen toplumsal baskı gibi sorunları ele alır. Birkaç kez sahip değiştiren esir Dilber, satıldığı konaklarda hor görülür, ezilir; Asaf Paşa'nın konağında ressam Celal'le aralarında başlayan aşk, ailenin baskısıyla karşılanır. Son efendisi mısırlı tüccarın konağından kaçmaya çalışan genç kız, bunun bir kurtuluş olamayacağını fark edince kendini Nil nehrine atar. Babası Sami Paşa'nın konağındaki gözlemlerinden yararlanan yazar, romanında yer yer gerçekçi yöntemi uygulamıştır. Birçok tasvir, gerçekçi nitelik taşır. Kişilerin konuşmaları kimi yerde çok sade ve gerçeğe uygundur. Cariye ile paşazadenin aşkı, psikolojik çözümlemelere ortam oluşturur. Yapıtta, Ahmet Mithat Efendi-Namık Kemal geleneğini sürdüren yönler (rastlantılar, duygulu sahneler, abartmalar, yazarın gözlemciliği bırakması vb.) de pek çoktur. (→ Kayn.)

SERHADDAT çoğl. a. (fars. *ser* ve ar. *ḥadd*'in çoğl. *ser-ḥaddāt*). *Esk.* Sınırlar, hudutlar.

SERHADDİ a. (fars. *ser* ve ar. *ḥadd* ve *-ī*'den *ser-ḥaddı*). Esk. giy. Osmanlılar'da, önde gelen devlet adamlarının giydiği bir tür samur kürk. (Serhaddiyi, hazinedarbaşı, kilercibaşı, saray ağası, Galatasaray ağası, saray kethüdası gibi, hazine vekili muhasip ağaları, babüssaade gediklileri denen ve darüssaade ağası tarafından atanan görevliler giyerdi.)

SERHAN a. (fars. *ser* ve *ḫān* 'dan *ser-ḫān*). *Esk.* Şarkı söyleyenlerin başı, baş hanende.

SERHANE a. Müz. Peşrev ve sazsemailerinde I. hane için kullanılan terim.

SERHAS a. (fars. *serḫas*). Esk. bot. **1.** Eğreltiotu. **—2.** *Serhas-ı müzekker,* erkek eğrelti.

SERHASİYE a. (ar. *serḫas* ve *-iyye*'den *serḫasiyye*). Esk. bot. **1.** Eğreltiotugiller. **—2.** *Serhasiye-i kebire,* kral eğreltisi.

SERHAT, -ddi a. (fars. *ser* ve ar. *ḥadd*'den *ser-ḥadd*). *Esk.* Sınır, hudut.
—Esk. ask. *Serhat kulu,* Osmanlılar'da sınırlara yakın bölgelerde ya da sınır kalelerinde görevli, doğrudan devlete bağlı askerlere verilen ad. (*Serhatlı* da denirdi.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Osmanlılar'da sınır boylarındaki sancak ve eyaletlerde iki askeri kurum vardı. Bunlardan biri (serhat kulları) doğrudan devlete, öteki eyaleti yöneten beylerbeyine ya da sancağı yöneten sancak beyine bağlıydı. Serhat kulu adı altında doğrudan devlete bağlı olanlar azap, sekban, lağımcı, müsellem ve hisarlı denilen beş askeri sınıfa ayrılırdı ve bunların her birinin reisleri ayrıydı. Bu askeri güçler, bulundukları bölgenin stratejik önemine göre düzenlenirdi. Mahmut II dönemi (1808-1839) ile birlikte sınır boylarındaki tüm askeri güçler doğrudan devlete bağlandı.

Serhat barı, Ağrı ve çevresinde, erkekler tarafından oynanan bar türü bir halk oyunu. Oyunun figürleri mertliği ve yiğitliği simgeler. Oyuncular, ellerini aşağıda birleştirerek ya da birbirlerinin beline dolayarak bağlı dizi oluştururlar. Bir tür yiğitlik gösterisinin sergilendiği oyun, oldukça devinimlidir.

Serhat türküleri → RUMELİ TÜRKÜLERİ.

SERHATKÖY, rumca **Philia,** KKTC'de Lefkoşa ilçesine bağlı köy.

SERHATLI ya da **SERHATLU** a. (fars. *ser* ve ar. *ḥadd; ser-ḥadd*'den). Ask. tar. SERHAT* KULU'nun eşanlamlısı.
—Esk. giy. Osmanlılar'da, yolculuğa çıkan devlet görevlilerinin giydiği giysi. || *Serhatlı mesti,* sınır boylarında görevli askerlerin giydiği, boyu dizkapağına değin çıkan uzun konçlu mest.

SERHATLIK a. (fars. *ser* ve ar. *ḥadd; ser-ḥadd*'den). Esk. giy. Yeniçerilerin savaş zamanında giydikleri yandan kopçalı uzun konçlu ayakkabı. (Yeniçeri ocağı'nın kaldırılmasından sonra kurulan Nizamıcedit ordusunda, subayların giydiği kırmızı ayakkabıya da aynı ad verildi.)

SERHATLU → SERHATLI.

SERHATTAR a. (fars. *ser,* ar. *ḥadd,* fars. *dar; ser-ḥadd-dar*dan).Esk. ask. Sınır muhafızı.

SERHAYL a. (fars. *ser* ve *ḫayl*'dan *ser-ḫayl*). *Esk.* **1.** Kervan, kafile başı. **—2.** Baş, başkan, lider. **—3.** *Serhayl-i şeyatin,* şeytanların başı.

SERHENDİ (Ahmet Faruki), **İmam Rabbani** denir, arap mutasavvıf (Türkistan 1563 - *ay. y.* 1626). Halife Ömer'in soyundan geldiğini ileri sürüyordu. Hace Bakibillah Muhammet'e bağlandı; daha sonra da nakşibendiliğin iki önemli kolundan "müceddidiye"yi (öteki kol "halidiye"dir) kurdu. Hz. Peygamber'in bir hadisine dayanarak kendisini "Hicret'in ikinci bin yılında (1591'de başlayan dönem) islam dinini yenileyen kişi (Müceddid-i elf-i sani)" diye tanıttı. Varlık birliği (vahdet-i vücut) inancını benimseyerek evreni Tanrı ile bir ve aynı sayan görüşe karşı çıkıyor, Tanrı'nın karşısında evrenin gerçek bir varlığı olduğunu ileri sürüyordu. Görüşlerini *Mektubat* (oğlu Muhammet Masum'un mektuplarıyla birlikte, Müstakimzade Süleyman Sadettin tarafından türkçeye çevrildi, 1860), *Kitab ül-enhar il-erbaa* yapıtlarında dile getirdi.

SERHENG a. (fars. *ser* ve *heng,* alay, asker'den *ser-heng*). **1.** Kur. tar. Osmanlılar'da Divanı hümayun çavuşlarına verilen ad. (Anadolu Selçukluları'nda sultanların alkışçıları bu adla anılırdı. Osmanlılar döneminde aynı görevi yapan divan çavuşlarına *serhengânı divanı hümayun* denildi.) **—2.** Orduda öncü birlik.

SERHENGÂN çoğl. a. (fars. *serheng'* in çoğl. *serhengān*). *Esk.* Çavuşlar, kavaslar, yasakçılar.

SERHENK a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Örneği günümüze ulaşmamıştır.)

SERHOŞ → SARHOŞ.

SERHOŞANE be. (fars. *ser-ḫoş* ve *-āne*' den *ser-ḫoşāne*). *Esk.* Sarhoş gibi, sarhoşçasına.

SERHOŞİ sıf. (fars. *ser-ḫoş* ve *-ī*'den *ser-ḫoşi*). *Esk.* Sarhoşluk.

SERİ a. (fr. *série*). Belli bir kurala, bir ölçüte göre birbiri ardından gelen şeylerin oluşturduğu bütün; dizi: *Seri numarası.*
—Çekird. fiz. *Radyoaktif seri,* RADYOAKTİF AİLE*'nin eşanlamlısı.
—Giy. Ticari ölçülere göre gerçekleştirilen giysilerin tümü.
—İkt. Üretilmesi optimum iktisadi koşulların yerine getirilmesini gerektiren bir malın, üretilen birimlerinin toplam sayısı. (Bu kavram, stokların yönetimi bakımından çok önemlidir. Bir malın her biriminin maliyet fiyatı, onun bir kerede satın alınan ya da üretilen miktarına bağlıdır. Satıcı bulma, sipariş verme, teslim alma ve stoklamayla ilgili sabit giderler, satın alınan serinin tümü üstüne dağılır. Buna karşılık, mali giderlerle stoklama giderleri, serinin büyüklüğüyle orantılıdır. Üretimin ancak birkaç günlük tüketimi karşıladığı ya da satıcı önemli miktarlar için indirim yapmayı kabul ettiği durumlarda, iktisadi seri uygulaması yapılmaz.)
—İstat. *İstatistik seri,* derlenen verilerin dökümü sonucu, bir rakam tablosuna geçirilen verilerin tümü. (İstatistik seriler arasında, bir değişkenin zaman boyunca aldığı değerlerin dizisi olan zaman serilerinin ayrı bir yeri vardır.)
—Mat. çözlm. Terimleri, gerçek ya da karmaşık terimli bir (u_n) dizisinin terimleri olan, sonsuz

$$u_0 + u_1 + ... + u_n + ... = \sum_{n=0}^{\infty} u_n$$

toplamı. (Bu durumda genel terimi u_n olan, (u_n), $[u_n]$ vb. ile gösterilen bir seri sözkonusudur.) || *Bir seriyi incelemek,* bunun yakınsak ya da ıraksak olup olmadığını belirlemek. || *Fonksiyon serisi,* genel terimi, ℝ nin bir açık aralığı ya da ℂ nin bir açık dairesi üzerinde tanımlanmış bir fonksiyon olan seri. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Org. kim. Karbon atomlarının sayısı ile hidrojen atomlarının sayısı arasında belli bir oran bulunan organik bileşiklerin oluşturduğu dizi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ormanc. *İşletme serisi,* aynı işletme ve kesim tarzının uygulanabilmesi için toprak ve iklim koşullarıyla birlikte ağaç türlerinin de oldukça homojen olduğu orman bölümü.
—Oy. *Seri çekmek,* bilardoda, birbirini izleyen sayılar yapmak.
—Pulc. Aynı ad altında çıkarılan pulların her değerinden oluşan bir takım.
—Spor. Bazı yarışmalarda, birinci gelenlerin final yarışlarına kalma hakkını elde ettikleri başlangıç yarışları. (Özellikle atletizm, yüzme ve kürek yarışlarında seri yarışlar yapılır.) || Tenis ve masatenisinde, benzer klasta sporcuları bir araya getiren kategori.
—Tic. *Seri sonu,* ortak nitelikleri olan bir dizi malın, satış sezonu sonunda tüccarın elinde kalan bölümü.

◆ sıf. **1.** Bir dizi oluşturacak biçimde birbiri ardınca sıralanan: *Seri biletler.* **—2.** Bir fabrikanın, bir atölyenin uzunca bir süre aynı iş üzerinde çalıştığı üretim tipi için kullanılır: *Seri imalat.*
—Elekt. *Seri bağlama,* birçok düzeneği, tümünden aynı akım geçecek biçimde bağlama.

—Elektrotekn. *Seri motor,* indükleyici sargısı, indüvi sargısına seri bağlı motor.
—Fotogram. *Seri resim,* seri resim alımı ile elde edilen resimlerden her biri. || *Seri resim alımı,* büyük bir yüzeyin; birbirine koşut alım kolonları boyunca ve dönüklük, ileri, yana eğiklik değerleri en çok ∓3 grad olan hava kameralarıyla, % 56-%90 ileri, %20-%30 yan bindirmeli olarak ardışık resimlerinin alınması.
—ANSİKL. Mat. çözlm. ve Topol. Kimi hallerde, tanım sorunundan ya da başka sorunlardan kurtulmak için serinin terimlerinin, örneğin u_0 ın dışta bırakılması yoluna gidilir. Bir seriyi incelemek için, serinin başından, sonlu ve saptanmış sayıda terim bir yana bırakılabilir. Bununla birlikte kullanılan toplam alma yöntemine dikkat etmek yerinde olur: örneğin, bir serinin en çok, verilmiş bir sayıya eşit sayıdaki ardışık terimleri yeniden gruplara ayrılamaz (dilimleme yoluyla toplam alma), genel terimin de sıfıra gitmesi gereklidir; bu durumda serinin ne doğası (yakınsaklık ya da ıraksaklık), ne de yakınsak olması halinde toplamı değişir.

Fonksiyon serisi halinde, terim terime integralleme ya da türevleme için sakınca bulunmaktadır. Terim terim türevleme şu üç koşul birlikte sağlanırsa olanaklıdır: 1. $\forall n \in \mathbb{N}$, u_n türevlenebilir; 2. (u_n) serisi yakınsaktır; 3. (u'_n) düzgün yakınsaktır. Bu durumda

$$\frac{d}{dx}\left[\sum_{n=0}^{\infty} u_n(x)\right] = \sum_{n=0}^{\infty} \frac{du_n(x)}{dx}$$

formülü elde edilir.

Seri kavramının bir genelleştirimi, değişmeli ayrık bir G topolojik grubu üzerinde olanaklıdır. Bu grubun bileşim yasası toplama ile gösterilirse, genel terimi x_n olan seri $((x_n), (S_n))$ ikilisi olarak tanımlanır, burada (x_n), G nin elemanlarından oluşan dizi, (S_n) de

$$S_n = \sum_{p=0}^{n} x_p, \quad \forall n \in \mathbb{N}$$

terimlerinden oluşan dizidir. Daha sonra, genel terimi x_S olan katlı seri kavramıyla, $((x_s), (S_s))$ ikilisi genelleştirilebilir, burada $(x_s)_{s \in \mathbb{N}^p}$ G nin elemanlarından oluşan bir dizi, J de $\mathbb{N}^p$ sonlu parçalar kümesini taramak üzere $S_J = \sum_{s \in J} x_s$ dir. $(x_s)_{s \in \mathbb{N}^p}$ ailesi toplanabilirse, kötü bir deyimle katlı seri yakınsıyor denir.

Yakınsak*, ıraksak* ve yarı yakınsak* seri ayrımı yapılır. Bir serinin yakınsak mı yoksa ıraksak mı olduğunu belirlemek için, Cauchy* ya da d'Alembert* ölçütleri ya da kuralları uygulanabilir. İlginç özel seri halleri, almaşık*, geometrik, uyumlu* seriler ve Riemann vb. serisidir. u_n genel terimi gerçek ya da karmaşıksa seriye sayı serisi denir, bunu üstten sınırlayan* seriyle incelemek olasıdır. Fonksiyon serileri arasında kimileri temel rol oynar; tam* seriler, Laurent* serileri, trigonometrik* seriler (ya da daha özel olarak Fourier* serileri). İki seriye dayanarak bunların toplamı* ve çarpımı* tanımlanabilir.
—Org. kim. Seri kavramı ilk kez organik bileşikleri, türedikleri hidrokarbonların ayırtedici özelliklerine göre sınıflandırmayı tasarlayan Gerhardt tarafından ortaya atıldı. Bu sınıflandırmada, bir parametre içeren genel bir formül, her seriyi ayrı ayrı belirtmekteydi: örneğin doymuş hidrokarbonlar serisi C_nH_{2n+2} (n tamsayı), alkenler serisi C_nH_{2n} (Gerhardt döneminde henüz bilinmeyen halkasal yapının olmaması koşuluyla) formülleriyle gösterilmişti. Bu durumda parametresi n olan benzeşik (homolog) seriler sözkonusuydu. Gerhardt ayrıca n nin değişmez, p ninse değişken bir parametre olduğu ve C_nH_{2n-2p} biçiminde gösterilebilen izolog serilerin bulunduğuna da işaret etmişti.

Bu sınıflandırma artık yalnızca alifatik (düz zincirli bileşikler), alisiklik (kapalı zincirli bileşikler), aromatik (aromatik özellik gösteren kapalı zincirli bileşikler) ve ayrıkhalkalı (ayrıkatomlar içeren kapalı zincirli bileşikler) serileri ayırt etmekte kullanılır.

SERİ sıf. (ar. *serî'*). Hızlı, çabuk, süratli: *Seri adımlarla yürümek. Seri bir hareketle çantayı kaptı.*
—*Esk. Seri-ül-cevelan,* hızlı dolaşan. || *Seri-ül-hareke, seri-üs-seyr,* hızlı giden: *"Sadaret müsteşarlığına ise seri-ül-hareke bir zatın tayini lazım gelirdi"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). || *Seri-ül-infial, seri-üt-teessür,* çabuk gücenen, kırılan: *"Reşid Paşa sehl-ül-iğal ve seri-ül-infial idi"* (Ali Fuat). *"Eski derilerinin altından nisbeten yüz kat seri-üt-teessür bir nesc hasıl olmuştur"* (Y. K. Karaosmanoğlu). || *Seri-ül-intikal,* çabuk anlar, kavrama yeteneği fazla olan. || *Seri-üz-zeval,* çabuk kaybolan, süreksiz.
—Ask. *Seri atış,* bir topçu birliği, top ya da otomatik silah tarafından aralıksiz olarak yapılan atışa verilen ad. (Karşt. TEK* ATIŞ.)
—Med. us. huk. *Seri yargılama usulü,* adi yargılama usulünün hızlandırılmış biçimi. (Kısa sürede karar verilmesi gereken davalar için benimsenmiş bir yargılama yöntemidir. Bu yöntemde taraflara delillerini sunmaları için bir kez süre verilir ve verilen süreler öteki yargılama yöntemlerine göre daha kısadır.)
◆ a. Ed. Aruz vezninde bahir. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ be. Hızlı, çabuk, süratli bir biçimde: *Seri konuşmak, yürümek, okumak.*
—ANSİKL. Ana biçimi hemen hemen hiç kullanılmayan müstef'ilün müstef'ilün fâilâtü'dür (—·—·—·—·—). Müstef'ilün ve fâilâtü cüzlerinin uğradığı değişikliklerle aynı bahirden farklı vezinler türemiştir. Bunlardan türk edebiyatında kullanılanlar şunlardır: müfteilün müfteilün fâilün (—··— —··— —·—), müstef'ilün müstef'ilün fâilün (——·— ——·— —·—), mefâilün mefâilün (·—·— ·—·—).

İbni Tabataba ile birleşip Kûfe'yi aldı. İbni Tabataba Kûfe'de halife ilan edildi. Seri bin Mansur, Irak ve Arabistan valisi Hasan bin Sehl'in üzerine yolladığı kuvvetleri yenilgiye uğrattı. Tabataba'nın ölümünden sonra daha da güçlenerek Kûfe'de kendi adına para bastırdı. Basra'yı ele geçirdiği gibi Yemen, Mekke, Fas ve Ahvaz'a kuvvetler gönderdi. Bağdat üzerine yürümeye hazırlanırken Herseme bin Ayan'ın komutasındaki halife ordusuyla Sarsar yakınlarında giriştiği savaşta yenildi. Kaçtığı Sus'ta yakalanarak idam edildi.

SERİA sıf. (ar. *serî'*'in dişl. *serî'a*). *Esk.* Hızlı, süratli.

SERİA, Brunei sultanlığı'nda liman. Petrol terminali. Değerli bir petrol yatağında rafineri ve petrokimya. Havalimanı.

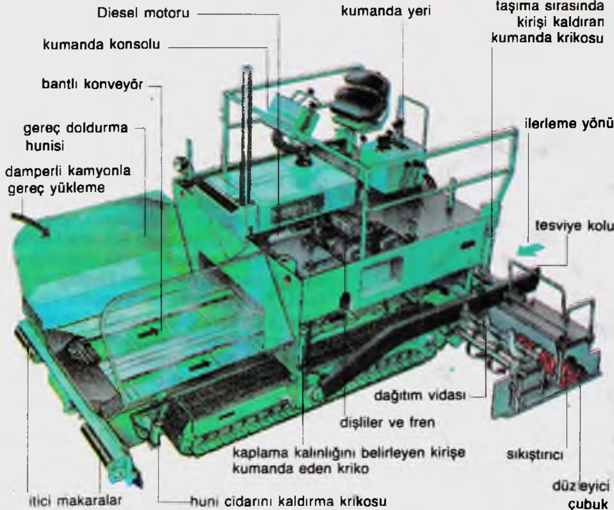
SERİAN be. (ar. *serî'*'den *serî'an*). *Esk.* Çabuk olarak, süratle, hemen.

SERİCA a. Gri ya da kızıl renkli ipeksi örtenekli, ince bacaklı, kabarık gövdeli bokböceği cinsi. (*Serica holosericea* grimsi renkli, *S. brunnea* kızıl bedenli ve kahverengi kafalıdır. Yaprakduyargalıgiller familyası.)

SERİCİ a. **1.** Bayınd. Karayolları üzerine bitüm ya da katran sermeye yarayan aygıt. **—2.** İlerlerken katı ya da sıvı gereçleri, özellikle hidrokarbonlu bağlayıcıları düzenli bir biçimde sermeye ve dağıtmaya yarayan özdevinimli alet ya da bir çe-

Vögele belgesine göre

bir ayarlı **sericinin** ekorşesi ve çalışma şeması

Ammann

ayarlı **serici**

SERİ (Hakem bin Yusuf), arap vali (öl. Mısır 820). Abbasi halifesi Memun tarafından Mısır valiliğine getirildiyse de (816) aynı yıl buyruğundaki kuvvetlerin kendisine karşı ayaklanması üzerine görevinden alınarak hapsedildi. Ancak, yerine atanan valiye karşı da ayaklanma çıkınca, hapisten alınıp yeniden valiliğe atandı (1917). Ölümüne kadar kaldığı valiliği sırasında kendi adına gümüş ve altın para bastırdı.

SERİ BİN MANSUR (Ebüssereya), arap komutan (öl. Sus 815). Şeybani kabilesinin önde gelenlerindendi. Hürremiler ile Ermeniye'de savaştıktan sonra Halife Memun'un (813-817) komutanı Herseme bin Ayan'ın saflarına katıldı. Memun ile önceli Emin arasındaki taht kavgasında Memun'u tuttu ve emirliğe yükseldi. Herseme'ye karşı ayaklandı; Ali soyundan

NN

serif örnekleri

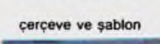
SERİGRAFİ

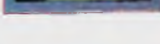
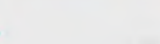
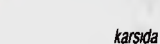

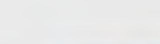
raklenin ve karşı raklenin işleyişi

çerçeve ve şablon

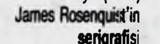
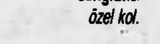

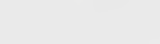

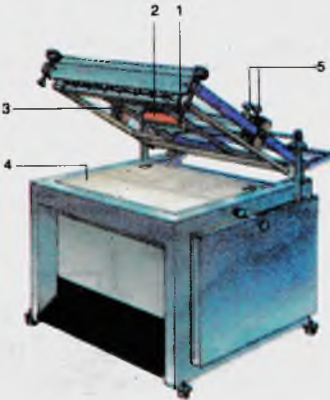
çerçeve

açık delikler

tıkalı delikler

kiciye uyarlanabilir düzenek. || *Ayarlı serici*, kaplanmış ve kullanıma hazır gereçleri yol üzerine döken, tesviye eden, pürüzsüz bir duruma getirerek tokmaklayan ve ardında bitmiş karayolunu bırakan makine. (Eşanl. FİNİŞER.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Ayarlı mıcır serici*, karayolu üzerine düzenli bir biçimde mıcır sermeye yarayan, çekilen ya da özdevinimli aygıt.

—ANSİKL. Bayınd. En yaygın biçimiyle ayarlı serici, tırtıllar ya da lastikler üzerinde, dakikada birkaç metre hızla ilerleyen ve kaplanmış sıcak gereci bir huniye boşaltan kamyonları iten bir traktörden oluşur. Bir aktarma bandı ve yatay bir vidayla geriye aktarılan ve titreşim uygulanan sıcak gereç, kendisine istenen profili veren yönlendirilebilir bir plaka altından kayar: çekici merkezine eklemlenmiş bir çerçeveye bağlı olan bu plaka, önceden yapılmış karayoluna dayanır. Bu düzenek, karayoluna uygun profilin verilmesini sağlar. Plaka bir yoklayıcı, gerili bir ip ya da laser ışınıyla da yönlendirilebilir.

karşıda yarı-otomatik pres

1. Rakle; 2. Karşı rakle; 3. Çerçeve; 4. Emici delikli keçe; 5. Rakle ve karşı rakle taşımalıklarının ayar vidası.

A. Morain

Marilyn (1974) James Rosenquist'in serigrafisi *özel kol.*

SERİF a. Matbaac. Karakterlerin düşey ya da yatay bölümlerinin altına ya da üstüne konulan belirleyici şekil. (Tipografi karakterlerinin sınıflandırılması Francis Thibaudeau tarafından, ancak seriflerin biçimlenmesinden sonra gerçekleştirilmiştir.)

—ANSİKL. Matbaac. Taş üzerine yazıtlarda kullanılan karakterler, eşit kalınlıkta basit çizgiler halinde (çubuklar) büyük harflerdi. Yunanlılar bu karakterlere, bacakların alt ve üstlerini yatay bir çizgiyle donatarak, hoş bir değişiklik kazandırdılar. Serifin ilk biçimi böyle ortaya çıkmıştır. Romalılar karakterlerinin uçlarına üçgen biçimi vererek buna yeni bir şekil kazandırdılar. Bu da serifin ikinci biçimidir (romen büyük harfleri).

SERİFOS, Kyklades'in batı bölümünde yunan adası; 73 km²; 1 000 nüf.

SERİGRAF a. (fr. *sérigraphe*). Tekst. Tekstil elyafına, özellikle de ipeğe uygulanan çekme denemelerinde kullanılan ilk ölçme düzeneğine başlangıçta verilen ad.

SERİGRAFÇI a. Serigrafi işi yapan.

SERİGRAFİ a. (fr. *sérigraphie*). **1.** Üzerine delikli bir dokuma gerilen bir çerçeveden meydana gelmiş bir şablon yardımıyla gerçekleştirilen baskı yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu yöntemle elde edilmiş ürün.

—ANSİKL. Serigrafi, delikli resim kalıbıyla benzerlik gösterir. Delikli bir dokuma (ipek, naylon kumaş ya da metal dokuma) üzerinde, basılacak resme karşılık gelen delikler açık bırakılır ve geri kalanlar bir zamk çözeltisi ya da lakla tıkanır. Bu şekilde hazırlanan şablon, taşımalık ya da süslenecek cisim üzerine aparatlanır. Kauçuk bir rakle yardımıyla yayılan mürekkep açık bırakılmış deliklerden baskı yapılacak yüzeyin üzerine geçer.

Çeşitli şablon hazırlama yöntemleri vardır: zamk ya da lakla tıkama, filmle poz verme, ısılmekanik kopyayla bir jelatin katmanını taninleme. Bu baskı tekniği basittir ve herhangi bir taşımalık (kâğıt, metal, plastik, ağaç, fayans ve cam, kumaş) üzerine, özel mürekkep ya da boyalarla (seramik boyaları, fluorışıl boyalar, PVC kökenli boyalar vb.) bir ya da birçok renkte baskı yapmayı sağlar.

Uzun zamandan bu yana zanaatta (kumaş üzerine baskı) ve sanatta (amerikalı sanatçılarda 1830'dan bu yana) uygulanan, ayrıca reklam yayınlarında kullanılan bu baskı tekniği, İkinci Dünya savaşı'nın sonundan itibaren birçok sanatçının ilgisini çekti. Bu teknikteki gelişmeler ve olasılıklar (fotoğraf kalıbı çekme, mükemmel incelikte renk düzgünlüğü gerçekleştirme) çok çeşitli biçemsel uygulamalar gerçekleştirmeyi sağlar. Serigrafi pop art sanatçıları (Warhol ve özellikle Rosenquist) tarafından olduğu kadar kinetik sanatçıları (Vasarely vb.) ya da afiş tasarımcıları tarafından da kullanılmıştır. Böylece Fransa'da, 1968 mayıs-haziranında, doğallığı ve etkililiği teknik kullanımının basitliği ve çabukluğuyla desteklenmiş yapıtlar ve 70'li yıllarda da sanatçıların sokak için yaptığı eserler (Malassisler'in gerçekleştirdiği *Allende* afişi, 1973; Ernest Pignon-Ernest'in yapıtları vb.) ortaya çıktı.

SERİK, Akdeniz bölgesinde Antalya iline bağlı ilçe; 84 755 nüf. (1990): 1 353 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 62 köy. Merkezi, Antalya'nın 33 km D.'sunda *Serik*, 23 106 nüf. (1990). Tahıl, pamuk, turunçgiller, zeytin üretimi.

SERİKAT, -tı a. (ar. *serikat*). **1.** İsl. huk. Çalınmış mal. **—2.** *Serikat-ı muhtelife*, bir ya da birkaç kişiye ait ayrı yerlerde bulunan malları çalma. (Yapılan her hırsızlık had cezasının uygulanmasına elverişli değilse, hırsızlıkların tümünün ceza toplamı had cezasının uygulanmasını gerektirse bile serikatı muhtelifeye had cezası uygulanmaz.) || *Serikatı müttehide*, aynı yerde bulunan ve ayrı kişilere ait olan malları çalma. (Çalıntı mallardan her birinin değeri had cezasını gerektirmese bile, toplam değeri haddi gerektiriyorsa, bu durumda suçluya had cezası uygulanır.)

SERİKÛY → SERKÛY.

SERİL sıf. (fr. *cérylique*'ten) Org. kim. *Seril alkol*, $C_{26}H_{53}OH$ formülünde alkol; Çin ve carnauba balmumunda serotik asit esteri biçiminde bulunur; 79 °C'ta erir, 305 °C'ta kaynar ve suda çözünmez.

SERİLEME a. Terz. Seri üretim için standart bedenlere uygun olarak ve temel bir patrona göre, örnek patronların hazırlanması. (Serileme elle, çizimin belli noktalarında değerlerin artırılmasıyla ya da otomatik olarak bir bilgisayarla yapılabilir.)

SERİLİ sıf. *(Bir şeye, bir yere) serili*, ona, oraya serilmiş olan şey için kullanılır: *Masaya serili mavi bir örtü. Yere serili duran kilimler*

SERİLİK sıf. Oto. ve Bisikç. Çabuk hızlanabilen bir motorun, bir taşıtın niteliği.

SERİLME a. Serilmek eylemi.

SERİLMEK → SERMEK.

SERİM a. **1.** Edebi, özellikle dramatik bir yapıtın, bazen birkaç sahnesine yayılabilen ve içinde konunun açıklandığı kısmı, başlangıcı. (Bk. *ansikl.* böl. Ed.) **—2.** Bir bestede, temanın ve çeşitli tema öğelerinin ilk olarak sunulduğu (füg, sonat biçiminde parça, tema ve çeşitlemeler vd.) bölüm. || *İkinci serim*, bir bestenin sonunda, serim bölümünün kısmen ya da tümüyle tekrarlanması.

—Geom. *Bir* $A_0A_1, \ldots, A_n$ *çokgeni*'nin, kimi $S_0, S_1, \ldots, S_n$ izometrileriyle elde edilen çokgen çizgi, örneğin

$$\bigcup_{i=0}^{n-1} [A_i^{[i]} A_{i+1}^{[i+1]}],$$

gibi burada $A_0^{[0]} = A_0$

ve $A_i^{[i]} = S_{i-1} \circ S_{i-2} \circ \ldots \circ S_0(A_i)$ dir.

[Bu gösteriliş, verilen bir çokgen içine çizilmiş, en küçük çevreli çokgenlerin araştırılmasında kullanılır; çokgen, S_i ler için, kenarlarının ya da kenarların $S_{i-1}, \ldots, S_0$ larla elde edilen ardışık görüntülerinin taşıyıcılarına göre bakışımlarla verilir.]

—ANSİKL. Ed. Geleneksel dramaturgi yapıtlarında sergileme, değişik biçimler alır ve yapıtın birinci evresini oluşturur. İşlevi, konu, olayın ayrıntıları, kişilerin karakteri ve özgünlükleri konusunda seyirciye bilgi vermektir. Antikçağ şiir sanatında buna protasis deniyordu. Bu terime değişik dönemlerde yapılmış kuramsal tartışmalarda kimi zaman rastlanır. Klasik kuramcılara göre, serim "eksiksiz", kısa, ilginç ve "inandırıcı" olmalıdır. Serim, monolog ve kahraman ile sırdaşı arasında diyalog şekillerinde olabilir; kimi zaman olayla karışır. Çağdaş dramatik anlayış, serimin kısıtlayıcı kalıplarını kırmaya ve zorunlu bilgileri daha açık bir biçimde seyirciye iletmeye çalışır.

SERİMU → SERMU.

SERİN sıf. Hafifçe soğuk olan bir şey için kullanılır: *Serin bir hava. Serin bir rüzgâr. Serin bir ilkbahar sabahı. Serin hava size iyi gelecektir. Bu oda yazın bile serin olur.*

—Tarım. *Serin toprak*, daima bir miktar nem taşıyan toprak. (Bu nitelik çoğunlukla toprakta önemli oranda koloidal öğeler bulunmasından ileri gelir.)

SERİN a. (fr. *sérine*). Biyokim. Glukoz yapıcı, alkol işlevli $HOCH_2—CH(NH_2)—CO_2H$ formüllü aminli asit. (İpek fibroininde ve fosfoproteinlerde [süt kazeini, yumurta sarısı fosvitini] bol olarak bulunur. Pek çok proteolitik enzimin [tripsin, kimotripsin] ve hidrolitik enzimin [alkali fosfatazlar, asetilkolinesterazlar] katalitik noktalarında yer alır. Kompleks fosfatitlerin bireşiminin başlangıcıdır. L-serin ya da S-serin CH_2OH'nin yerini bir başka grubun almasıyla L-serinden türeyen bütün doğal aminoasitlerin salt biçimlenmesi için karşılaştırma bileşiğidir.) [Kısalt. SER.]

SERİNCE sıf. Biraz ya da oldukça serin.

SERİNG (Paul) → LÖWENTHAL (Richard).

SERİNGA a. Kuzey yarıküre'nin ılıman bölgelerinde yetişen karşıt yapraklı ağaççık. (Çiçekleri erdişi, büyük ve kokulu,

dörtlü ya da beşli tipte, tek ya da salkım halindedir. Meyve kapçık biçimindedir. Birçok türü bahçelerde yetiştirilir. Taşkırangiller familyası.)

SERİNHİSAR, Ege bölgesinde Denizli iline bağlı ilçe; 23 560 nüf. (1990); 4 köy. Merkezi, Denizli'nin 39 km G.-D.'sunda *Serinhisar*, 17 112 nüf. (1990).

SERİNKANLI sıf. Duygularına hâkim olan, kolay kolay öfke ve heyecana kapılmayan kimse için kullanılır; soğukkanlı.

◆ be. Duygularına kapılmadan; soğukkanlı: *Serinkanlı davranmak*.

SERİNKANLILIK a. Duygularına hâkim olma durumu; soğukkanlılık.

SERİNLEMEK gçz. f. **1.** Hava, atmosfer sözkonusuysa, olduğundan daha düşük, ancak soğuk olmayan bir sıcaklık derecesine inmek, hafifçe soğumak: *Havalar sonbahar sonuna doğru iyice serinler.* **—2.** Bir kimse sözkonusuysa, bir serinlik duymak, ferahlamak: *Duş alarak serinlemek. Serinlemek'için soğuk bir şey içmek.* **—3.** *İçi, yüreği serinlemek*, sıkıntıdan, üzüntüden vb. kurtulmak, rahatlamak, teselli bulmak.

◆ **serinlenmek** dönşl. f. Serinlik duymak, serinlemek.

◆ **serinletmek** ettirg. f. **1.** Sıcaklık derecesini düşürerek serin duruma getirmek: *Bu yağmurlar havayı biraz serinletti.* **—2.** *Bir kimseyi serinletmek*, çok ısınmışken hoş bir serinlik duymasını sağlamak: *Bu buzlu bira onu biraz olsun serinletmişti.*

SERİNLENMEK → SERİNLEMEK.

SERİNLEŞMEK gçz. f. Serinlemek.

SERİNLETMEK → SERİNLEMEK.

SERİNLİK a. **1.** Biraz soğuk, sıcaklık derecesi düşük olan ya da hafif soğuk izlenimi uyandıran bir şeyin durumu: *Sonbahar akşamlarının serinliği. Yontma taştan yapılmış bir evin serinliği.* **—2.** Serin hava: *Güneş batınca ortalığa bir serinlik çöktü.* **—3.** *(Bir yere) serinlik vermek*, sıcaklığını azaltarak serin bir duruma getirmek. ‖ *(Bir kimsenin yüreğine, içine) serinlik vermek*, acısını, sıkıntısını azaltarak onu ferahlatmak, avundurmak.

SERİNUS a. Afrika, Kanarya adaları, Madeira ve Asor adalarında birçok türü yaşayan, yeşil ya da sarı tüylü, kısa ve kalın gagalı, küçük bedenli ötücükuş cinsi. (İspinozgiller familyası; *Carduelinae* oymağı.)
—ANSİKL. Kanarya adaları kökenli olduklarından "kanarya" ortak adıyla da anılan bu kuşlar XV. yy.'da Avrupa'ya getirildi. Kanarya meraklıları melezleme yoluyla bu kuşların, farklı boyda, yapıda ya da renkte, farklı şarkılı birçok çeşidini elde ettiler. Türkiye'de doğada rastlanan iki türü vardır: kanarya *(Serinus canaria)* ve *S. Pusillus.* Afrika'da rastlanan *Serinus* türleri arasında, kafeste üreyen *S. mozambicus* kanaryaseverlerin beğendiği bir türdür.

SERİNYOL ya da **SERİNYEL,** Hatay'ın merkez ilçesine bağlı bucak; 32 156 nüf. (1990); 16 köy. Merkezi *Serinyol*, 13 046 nüf. (1990).

SERİOGRAF a. (fr. *sériographe*). Damarlarda yapılan bir araştırma sırasında kısa aralıklarla ve hızla bir dizi radyografi yapmaya yarayan aygıt.

SERİOGRAFİ a. (fr. *sériographie*). Radyol. Seriograf kullanılarak dizi halinde röntgen filmi çekilmesi.

SERİR a. (ar. *serīr*). *Esk.* **1.** Taht. **—2.** Yatacak yer, döşek. **—3.** *Serir ü efser,* taht ve taç. ‖ *Serir-ara*, tahtı süsleyen; padişah. ‖ *Serir-nişin*, tahtta oturan, padişah. ‖ *Serir - i mecruhin*, yaralı hastaların yatağı.
—Esk. gökbil. *Serir-i felek*, Büyükayı takımyıldızı.
—Kur. tar. Oturan kişinin onuru ve yüceliğini belirtmek için osmanlı padişahlarının makam koltuklarına verilen ad.

SERİR a. (fr. *serir*). Jeomorfol. Çakıl ve kumla kaplı çöl ovası.

SERİR, Libya'da, petrol üretilen yönetim bölümü. (Marsa el-Hariga limanına boruhattıyla bağlanır.)

SERİRE a. (ar. *serire*). *Esk.* **1.** Sır, gizli şey; gizli düşünce, durum. **—2.** *Serire -dan*, sırrı, gizi bilen.

SERİRİ a. (ar. *serir* ve *-ī*'den *serīrī*). Esk. tıp. Klinik, hasta bakılan yer.

SERİRİYAT, -tı a. (ar. *serīrī*'den çoğl. *serīriyyāt*). Esk. tıp. **1.** Klinik. **—2.** *Seririyat-ı dahiliye*, dahiliye kliniği. ‖ *Seririyat-ı hariciye*, hariciye kliniği.

SERİSİMETRE a. (fr. *séricimètre*'den). Tekst. Bir ipek ipliğinin esnekliğini ve tokluğunu ölçmede kullanılan aygıt.

SERİSİN a. (fr. *séricine*). Org. kim. İpekte yaklaşık % 20 oranında bulunan bir bileşen; yüksek oranda serin içeren bir protein ailesinden oluşur. (Serisin sıcak suda çözündüğünden, pişirme denen bir işlemle fibroinden ayrılır.)

SERİSİT a. *(séricite)*. Miner. Mikalar ailesinde yer alan, muskovit türünden, doğal silikat. (İpeksi ve buruşuk bir görünümü vardır ve serisitli şistlerin bileşiminde büyük miktarda bulunur.)

SERİSİTOŞİST a. (fr. *séricitoschiste*). Petrogr. Şistlilik düzlemi içinde yer alan ve yüzeyine parlak bir görünüm veren küçük beyaz mika kristalleri bakımından zengin yapraksı kayaç. (Serisitşistler, yeşil şist fasiyesinin ortaya çıkış koşulları içinde oluşur.)

SERİT a. (fr. *cérite*). Miner. Çoğunlukla kahverengi ya da kırmızı kütleler halinde bulunan, hidratlı doğal seryum, kalsiyum ve demir silikat.

SERİÜLHEZEC a. Müz. Türk müziğinde XV. yy.'da kullanılmış, hezec usulünün yürük bir şekli.

SERİYE a. (ar. *seriyye*). Ask. tar. Mevcudu yüzle dört yüz arası seçkin erden oluşan birlik.

SERİYYÜSSAKATİ (Ebülhasan Seri bin Mugallis **ES-**), arap tasavvuf adamı (Bağdat 776 ? - *ay. y.* 871 ?). Bağdat'ta elbisecilik yapıyordu. Dükkânına gelen Maruf ül-Kerhi'nin etkisiyle tasavvufa ilgi duydu; ondan ders aldı. Kendisi de kız kardeşinin oğlu Cüneyt-i Bağdadi'nin yetişmesinde etkili oldu. Tanrısal aşka, bilime, erdeme değer verirdi; ibadete titizlik gösterir, dünya malından uzak dururdu.

SERJ a. (fr. *serge*). **1.** Zemin örgüsü serj armürden oluşturulmuş, 2/2 dimi örgüde dokunan kumaş. (Kamgarn iplikten tek renkte dokunan serjler genellikle pantolonluk kumaş olarak kullanılır. Ayrıca % 100 yün ya da % 45 yün, % 55 polyester karışımı kamgarn ipliklerden orta gramajda dokunan serjler de vardır. % 100 yün vigurö iplikten düz renkli olarak dokunan ve elbiselik olarak kullanılan desenli serjler de üretilir. **—2.** Yüzeyinde ince verev fitiller bulunan kumaşları dokumada kullanılan armür. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Serjin armür raporu karedir. Kart üzerine işaretleme, birinci atkı ipliğini kaldırarak ve birinci atkının geçmesi için diğerlerini indirerek ve bu işlem tüm diğer atkılara uygulanarak gerçekleştirilir; ancak her keresinde 1 atkı sayısına eşit atlama yapılır. Bu yolla elde edilen ve atkı ipliği genellikle kumaş yüzeyinde belirgin olan serj armürlere, *atkı etkili serj* denir. Çözgünün ve atkının işlevleri sırasıyla değiştirilerek, *çözgü etkili serj* elde edilir.

SERJANİA a. Almaşık yapraklı, salkım halinde toplu sarımsı çiçekli, tırmanıcı ve sarılgan ağaç ya da ağaççık. (Meyvesi merkezi bir eksene yapışık üç samardan oluşur. Çoğu tropikal Amerika'dan olmak üzere 190 türü bilinmektedir. *Sapindaceae* familyası.)

SERJET a. (fr. *sergette*'ten). Tekst. Hafif ve ince yünden dar olarak dimi armürde dokunmuş serj.

SERK a. (fr. *cerque;* yun. *kerkos*, kuyruk'tan). Çeşitli erişkin böceklerin gövdesinin arka bölümünde (II. bölüt) ya da bazı kınkanatlı larvalarının ardında (9. bölüt) bulunan çift uzantı.
—ANSİKL. Serkler bir ya da birçok parçadan oluşabilir. Ait olduğu halkanın sırt kısmına (tergit) bağlıdır. Kulağkaçanlarda değişikliğe uğrayarak, bu böceklere özel bir görünüm kazandıran kaba kıskaçlara dönüşmüştür. Bazı kanatsız böceklerde ve çeşitli larvalarda iplik biçiminde ve çok uzun olabilir.

SERKÂR a. (fars. *ser* ve *-kār*'dan *ser -kār*). *Esk.* Bir işin başında bulunan kimse; müdür, kâhya vb.

SERKARYA a. (lat. *cercaria;* yun. *kerkos*, kuyruk'tan). Asalak yapraksolucanlarının larva evrelerinden biri. (Bu evrede larva, kuyruğu yer değiştirmede görev alan küçük bir kelebeğe benzer.)
—ANSİKL. Serkarya genellikle 1 mm'den küçüktür. Bir arakonakta asalak bulunan ve *redia* denen bir önceki asalak evresinden doğar. Erişkin karaciğer kelebeğinin bütün organları (özellikle iki çekmen ve çatal sindirim borusu) bunda da vardır. Kuyruk eklentisinden yararlanarak yüzer, bir bitkiye tutunarak burada kistleşir *(metaserkarya)* ve genellikle memeli bir yaratık olan kesin konağı tarafından otla birlikte geleceği zamanı bekler.

SERKÂTİP a. (fars. *ser* ve ar. *kātib*'ten *ser-kātib*). *Esk.* Başkâtip, mabeyincibaşı.
—Kur. tar. *Serkâtib-i hazreti şehriyari* → BAŞKÂTİP.

SERKEŞ sıf. (fars. *ser*, baş ve *keş*, çeken'den *ser-keş*). Dikbaşlı, baş kaldıran, saygısızlık eden kimse için kullanılır.

SERKEŞANE be. (fars. *ser-keş* ve *-āne*'den *ser-keşāne*). *Esk.* Dikbaşlılıkla, serkeşlikle, edepsizce.

SERKEŞİ a. (fars. *ser-keş* ve *-ī*'den *ser -keşī*). *Esk.* İnatçılık, dikbaşlılık, edepsizlik.

SERKEŞLİK a. Serkeş bir kimsenin niteliği; bu kimsenin yapabileceği davranış; kafa tutma, başkaldırma, saygısız davranma.

SERKİN (Rudolf), amerikalı piyanist (Eger, bugün Chep, 1903 - Guilford, Vermont, 1991). Meslek yaşamına Berlin'de konser piyanisti olarak başladı (1920) ve kemancı Adolf Busch ile sık sık birlikte çaldı. 1939'da ABD'ye yerleşti ve Philadelphia'daki Curtis Institute'te ders verdi, ardından bu kuruluşun sanat yönetmenliğine getirildi (1968-1977). Bach'tan büyük alman romantiklerine kadar birçok besteciyi kapsayan bir repertuvarı vardı.

SERKLAJ a. (fr. *cerclage*). Cerr. **1.** Kemik parçalarını telle sararak kırık kemiği tutturma tekniği. (Serklaj çoğunlukla madeni bir tel kullanılarak yapılır ve özellikle dizkapağı ve dirsek kırıklarında uygulanır.) **—2.** Bir iplikle makatın çapını daraltmaya yarayan cerrahi müdahale. (Bu ameliyata özellikle çocuktaki makat sarkmalarında başvurulur.) ‖ *Dölyatağı boynu serklajı*, dölütün zamansız atılmasını önleme amacı ile dölyatağı boynunu sıkıca kapama ameliyatı. (Serklaj, kıstağın açık kaldığı ya da önceleri canlı dölüt düşüklerinin bilindiği hallerde 4. aydan itibaren uygulanır. Kalın bir naylon iplik mukoza altından geçirilerek ameliyat dölyolu içinden yapılır. İplik doğumdan önce makasla kesilerek çıkarılır.)

SERKOSPORİYOZ a. (fr. *cercosporiose*'dan). *Cercospora* cinsi mantarların neden olduğu bitki hastalığı.
—ANSİKL. Pek çok bitki (yerfıstığı, pancar, kereviz, maydanoz, havuç...) özgül serkosporiyozlara yakalanabilir. Bu hastalıklar-

seringa

Serinus mozambicus

dan en önemlisi, klorozlu bir ayla ile çevrili gri, oval lekelerle belirginleşen ve hızla yayılan, muz ağacı serkosporiyozudur. Bu hastalığa karşı yağla karıştırılmış mantar ilaçları kullanılır (yağların da ayrıca koruyucu etkisi vardır).

SERKÛB a. (fars. *ser* ve *kūb*'dan *ser-kūb*). *Esk.* **1.** Başa bir şeyle vurma. **—2.** Başa vurulacak nesne.

SERKÛÇE a. (fars. *ser* ve *kūçe*'den *ser-kūçe*). *Esk.* Sokak başı.

SERKURENA a. (fars. *ser* ve ar. *kurenā*'dan *ser-kurenā*). *Esk.* Başmabeyinci.

SERKÛY a. (fars. *ser* ve *kūy*'dan *ser-i kūy*). *Esk.* Sokak, mahalle başı.

SERLEVHA a. (fars. *ser* ve ar. *levḥā*'dan *ser-levḥā*). *Esk.* Yazı başlığı.
—Süslem. sant. Eski yazma kitapların ilk sayfasının üst kesiminde yer alan tezhipli başlık. (Mehmet II döneminde serlevhalar, sayfanın enince uzanan dikdörtgenler biçimindeydi. Daha sonra, ucu ince tığlarla biten mihrap biçimini aldı.)

SERLİANO a. (ital. *serliano*, özel a. *Serlio*'dan). Mim. Sağında ve solunda dikdörtgen biçiminde iki açıt bulunan ve üzengi taşları bu açıtların lentolarıyla oluşturulan beşik kemerli açıt. (Roma'ya özgü bir düzenleme olan serliano, Serlio ve Palladio tarafından, daha sonra da yeniklasik mimarlarca taklit edilmiştir.)

SERLİO (Sebastiano), italyan mimar, heykelci ve kuramcı (Bologna 1475 - Lyon ya da Fontainebleau 1554 ya da 1555). Uzun süre Roma'da kaldıktan sonra, 1531'de Venedik'e yerleşti ve 1537'de yedi kitaplık ünlü incelemesi *l'Architettura*'yı (Mimarlık) yayımlamaya başladı. Raffaello ile Peruzzi'nin üslubunu geliştirerek, antik düzenlere dayanan, ama güzel, özgün ve bol çeşitli bir mimarlığın ilkelerini yaydı. Kabartma ve ışık-gölge etkilerinin ön plana çıktığı uyumlu bir şebeke gibi ele alınan yüzeye verilen önemle bu tasarımlar, Venedik zevkiyle bağdaşıyordu. 1541'de Serlio, Fransa'ya çağrıldı, Fontainebleau'da çalıştı (Grand Ferrare konağı, 1544-1546, önemli bölümü yıkıldı) ve kuşkusuz Ancy-le-Franc şatosu'ndaki çalışmalara katıldı.

SERM a. (ar. *şerm*). Ed. Aruz vezninde *feulün* (·——) cüzünden *fa'l* (—) cüzünü oluşturmak. (Feûlün cüzünden baştaki fe, sondaki nun harfleri atılırsa geriye *ûl* cüzü kalır; bunun yerine aynı değerdeki *fa'l* kullanılır.)

SERMA a. (fars. *sermā*). *Esk.* Kış, soğuk.

SERMADİDE sıf. (fars. *sermā* ve *dīde*'den *sermā-dīde*). *Esk.* Donmuş, çok üşümüş: *Mar-ı sermadide* (kış geçirmiş yılan; tecrübeli, kurnaz adam).

SERMAYE a. (fars. *sermāye*). **1.** Bir kimsenin, bir ailenin ya da bir işletmenin sahip olduğu ve gelir getirebilen mal varlığı. (Eşanl. KAPİTAL, ANAMAL.) **—2.** Bir şeyin mal oluş fiyatı; maliyet: *Sermayesine satışlar.* **—3.** Bir kimsenin sahip olduğu maddi ya da manevi zenginlikler: *Bilgi, en gerekli sermayedir. Bütün sermayem bir bavul giysi ve bir yataktan ibarettir.* **—4.** *Arg.* Genelevde çalışan kadın. **—5.** *Bir işe sermaye koymak*, o işe parasını, malını ya da emeğini yatırmak. ‖ *Sermayeyi kediye yüklemek*, "elindeki avucundaki tüm parasını yiyip bitirmek ya da bir işte zarar ederek batmak" anlamında şaka yollu söylenir: *Böyle gidersen, yakında sermayeyi kediye yüklersin.*
—Bors. *Sermaye payını yükseltme*, bir işletmede hissedarların ya da ilgili kişilerin, başlangıçta yatırdıkları sermayeye bir pay eklemeleri.
—İkt. *Sermaye bütçesi* → YATIRIM* BÜTÇESİ. ‖ *Sermaye değerinin düşürülmesi*, sermayenin bir bölümünün budanması ya da aktiften çıkarılması yoluyla kalan bölümünün daha verimli bir biçimde işletilmesinin sağlanması. (Bu işlem çeşitli biçimlerde yapılabilir: fabrikaların kapatılması ve bazen düşük fiyatla satılması, üretim araçlarından bir bölümünün geri çekilmesi yoluyla sermayenin yok edilmesi, eskimiş donanımın kullanım sürelerinin kısaltılması, henüz kullanılmakla birlikte başkalarına oranla yeterince verimli olmayan bir araç ya da makinenin çürüğe çıkarılması.) ‖ *Sermaye hesabı*, ödemeler bilançosunda uzun (bir yıldan fazla) ya da kısa (bir yıldan az) süreli uluslararası sermaye akımlarının yer aldığı bölüm. (Ülkeden sermaye çıkışları ödemeler bilançosunda sermaye hesabının borcuna, sermaye girişleriyse alacağına geçirilir.) ‖ *Sermaye kaçışı*, sermaye sahibinin, sermayesini, başka bir ülkede yatırım yapmaktan çok, kendi ülkesindeki vergilerden, para ya da ekonomi politikasından korumak amacıyla yurtdışına çıkarması ya da orada tutması. ‖ *Sermaye (yoğunluk) katsayısı*, bir üretim sürecinde kullanılan sermayeyle belli bir dönem içinde elde edilen üretim arasındaki oran. (Sermaye-hâsıla oranı da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Sermaye yoğun üretim*, emek, sermaye ve topraktan oluşan üç temel üretim etmeninden, sermayenin ağırlıklı olarak kullanıldığı üretim süreci. ‖ *Sermaye yoğunlaşması*, sermayenin hızlı bir biçimde emeğin yerini almasının sonuçlarını belirten kavram. ‖ *Sermayenin marjinal etkinliği*, Keynes'te, "bir sermayeden, varlığı süresince, beklenen randımanların oluşturduğu yıllık getiriler serisine uygulandığında, bu getirilerin güncel (aktüel) değerini sermayenin arz fiyatına eşit kılan güncelleştirme (aktüelleştirme) oranı"nı belirten kavram. ‖ *Sermayenin organik bileşimi*, belli bir teknik düzeydeki üretim araçları stokunda cisimleşmiş olan emek miktarı. ‖ *Sermayenin yeniden devreye sokulması*, dış ticaret bilançosu fazlalık veren bazı ülkelerin fazla paralarının uluslararası iktisadi topluluğun emrine verilmesi. (Bu terim, özellikle 70'li yıllarda OPEC ülkelerinin dolar fazlalıkları için kullanılmıştır.) ‖ *Sermayeyi denetimde tutma*, bir şirket sermayesinin yabancı hissedarların denetimine girmesini önlemek amacıyla bir grup hissedarın şirketi kendi denetiminde tutması. ‖ *Emek-sermaye ortaklığı*, toplumsal sorunu, emekçilerin işletme kârlarından pay alması (işletme yönetiminin, sermayedarların ya da bunların temsilcilerinin elinde kalması koşuluyla) yoluyla çözmeyi amaçlayan bazı siyaset adamlarının ileri sürdükleri formül. ‖ *Entellektüel sermaye*, bir ya da birden fazla kişinin ulusal ekonomi alanında edinilmiş ya da özümsenmiş, üretime yararlı olabilecek bilgilerinin tümü. ‖ *Gerçek sermaye*, üretim ve değişim araçlarını oluşturan maddi servetlerin tümü. ‖ *Mali sermaye*, bazı grupların (çoğu kez bankalar, bazen de holdingler) işletmelerin sermayesinde sahip oldukları ve bu işletmeleri yönetmelerini ya da denetlemelerini sağlayan katılım payları. ‖ *Parasal sermaye*, teknik sermayeyi oluşturan malların, para birimi olarak belirtilen değeri; kullanılabilir fonların tümü. ‖ *Taşınabilir sermaye*, alınıp satılabilen kıymetli evraktan (hisse senetleri, tahviller vb.) oluşan sermaye. ‖ *Teknik sermaye*, ÜRETİM MALLARI*'nın eşanlamlısı. ‖ *Toprak sermayesi*, bir tarım işletmesini oluşturan toprakların tümü. ‖ *Ulusal sermaye*, bir ülkedeki özel ve tüzel kişilerin net aktiflerinin toplamı.
—İkt. düş. tar. *Sermayenin değersizleşmesi*, kapitalist "artıdeğer" doğurucusu olmayan, yani "artıdeğerden yoksun" bir kamu iktisadi kesiminin gelişmesini açıklamak amacını güden, marxçı esinli iktisadi kavram (özellikle, iktisatçı Paul Boccara tarafından işlenmiştir). [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Değişken sermaye*, bir üretim için zorunlu olan insan emeğinin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Değişmez sermaye*, bir üretim için zorunlu olan malların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İşl. ikt. *Sermaye devir oranı*, yatırılan sermayenin toplam ciroyla ilişkisini gösteren oran, bir başka deyişle, şirket sermayesinin yıllık satış hacmine oranı. ‖ *Sermaye hesabı*, bankalarda ve çeşitli işletmelerde ortaklar tarafından taahhüt edilen sermaye miktarlarını gösteren ve pasifte yer alan hesap. (Kuruluş anında ya da sermaye artırımı sırasında taahhüt edilen sermaye miktarı "ödenmemiş sermaye" hesabına borç, "sermaye" hesabına alacak yazılır. Taahhüt edilen sermaye fiilen ödenince ödenmemiş sermaye hesabı kapatılır.) ‖ *Sermaye indirimi*, bir şirket sermayesinin muhasebe değerini, hisse senetleri nominal değerinin düşürülmesi, iptali ya da borsadan satın alınması yoluyla azaltma eylemi. (Bu işleme, genellikle, bir ya da birkaç hesap yılı boyunca zarara uğranması durumunda başvurulur.) [Çoğu kez, sermaye indirimini bir sermaye artırımı izler.] ‖ *Sermaye payı*, bir ortaklığın kuruluş anında ya da daha sonra ortaklardan her birinin koyduğu sermayenin toplam sermayeye oranı. ‖ *Döner sermaye*, işletme değerleri, nakte çevrilebilir değerler ve kullanılabilir değerlerin, kısa vadede ödenmesi gereken değerlere oranla gösterdiği fazlalık. (Pozitif bir döner sermaye, işletme için bir güvenlik öğesidir.) ‖ *Esas ya da nominal sermaye*, bir ortaklığın kuruluşunda ortaklar tarafından taahhüt edilen sermaye. (Türk Tic. k. anonim şirketlerde, esas sermayenin dörtte birinin, şirketin kuruluşu sırasında ödenmesini zorunlu tutmuştur.)
—Mil. muhs. *Gayri safi sabit sermaye oluşumu*, bir ülkede belli bir dönemde (genellikle bir yıl) üretim birimleri tarafından (kamu-özel) üretilen dayanıklı yatırım mallarının tümü. (Yatırımları belirten, gayri safi sabit sermaye kavramının bir özelliği de kullanım süresi bir yılı aşan yatırım harcamalarını göstermesidir. Milli muhasebede yatırım harcamalarının yalnızca yurtiçinde gerçekleştirilen bölümüne gayri safi yurtiçi sabit sermaye oluşumu, yurtiçi ve yurtdışı yatırım harcamalarının tümüneyse gayri safi sabit sermaye oluşumu denir.)
—Tarıms. ikt. *Toprak sermayesi*, bir tarım işletmesini oluşturan toprakların satış değeri. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tic. huk. Bir ticari işletmeye ya da ortaklığa konan para ya da mal. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Sermaye artırımı*, yasada öngörülen usullere uyularak anonim ortaklık esas sermayesinin yükseltilmesi. (Bk. *ansikl.* böl. ‖ *Sermaye azaltılması*, yasada öngörülen usullere uyularak anonim ortaklık esas sermayesinin nominal olarak indirilmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Sermaye piyasası*, hise senedi ve tahvil gibi menkul değerlerin alınıp satıldığı piyasa. ‖ *Sermaye şirketleri*, sermaye öğesinin büyük önem taşıdığı, şirket işlerinin yürütülmesinde kişilerin geri planda kaldığı şirketlere verilen ad. (Kişi öğesinin ön planda bulunduğu şirketlere de, "kişi şirketleri" denir. Adi, kolektif ve komandit şirketleri kişi, anonim ve limited şirketler ise sermaye şirketleri grubunda yer alırlar.) ‖ *Sermayesi paylara bölünmüş komandit ortaklık* → KOMANDİT* ORTAKLIK.
—Uluslarar. ikt. *Sermaye hareketleri*, Türkiye ile yabancı ülkeler arasındaki ödemeler dengesinde yer alan fasıllardan biri.
—Verg. huk. *Sermaye kazançları*, bir kişi ya da işletmenin sahip olduğu sermayenin belli bir dönem içinde ortaya çıkan değer artışı. ‖ *Sermaye kazançları vergisi*, sermaye kazançlarından alınan vergi. (Sermaye kazançları bir gelir fazlası yarattıkları için, servet vergisi gibi ayrı bir vergi konusu yapılmayarak gelir vergisi içinde vergilendirilmektedir. Türkiye'de, 1982'den başlayarak taşınmazların değer artış kazançları, vergi dışı bırakılmıştır. Kısa vadeli [1 yıl] taşınır sermaye kazançları ise gerçekleşme esasına göre vergilendirilmektedir.)
—ANSİKL. İkt. İnsan, ürettiği malları, alet ve makineler kullanarak üretir. Bu alet ve makinelere, dolaylı mallar, üretim malları,

sermaye malları ya da teknik sermayeler denir. Teknik sermaye, binlerce yıl boyunca ancak küçük bir rol oynadı; çünkü, onun harekete geçirilmesi için gerekli enerji, insandan ve evcil hayvanlardan ve bazen de doğadan (rüzgâr, akarsu) elde ediliyordu, Ama XIX. yy.'dan beri makineleşme, iktisadi gücün simgesi durumuna geldi ve teknik sermayenin üretime katılımı aralıksız arttı. Avusturyalı iktisat ve maliyeci Böhm-Bawerk, teknik sermayeyi, üretime götüren dolambaçlı ama elverişli yol diye tanımlar. Teknik sermayeyi, daha önce üretilmiş araçlarla üretilen ve bir ek üretkenlik sağlama gücüne sahip olan bir dolaylı mal saymak da olanaklıdır.

• *Üretim etmeni olarak sermaye.* Bir işletmede kullanılan ve o işletmenin bilançosunun aktifinde gözüken sermayeler ikiye ayrılır: *sabit sermayeler* ve *dolaşan sermayeler.* Sabit sermayeler, birçok üretim işleminde hizmet görürler (makineler, binalar vb.); üretim süreci boyunca hep oldukları yerde kalırlar; fiziksel ve iktisadi bakımdan yavaş yavaş yıpranırlar. Bu nedenle sabit sermayeler, daha sonra yerlerine yenileri konulabilmesi için yavaş yavaş amorti edilirler. Dolaşan sermayelerse, daha ilk kullanışta tüketime uğrar ya da bir başka mala dönüşürler (hammaddeler, enerji, para vb.). Ama aynı bir malın niteliği, ele alındığı etkinlik dalına ve işletme ya da ulusal ekonomi açısından göz önüne alınmasına göre değişebilir: örneğin, taşınmaz bir mal, bir emlak satıcısının malvarlığı içinde yer aldığında, dolaşan sermaye, bir işletme tarafından satın alındığı zamansa sabit sermayedir; otomobil, bir taksi şoförü için sabit sermaye, bir aile için dayanıklı bir tüketim malıdır. Bir işletmenin yönetimi bakımından, sabit sermayelerle dolaşan sermayeler arasında birçok fark vardır. Bir yandan, bu ikl çeşit sermaye, üretimin maliyetine aynı biçimde yansımaz; dolaşan sermayenin randımanı, onun rotasyon hızına, sabit sermayenin randımanıysa onun kullanılış oranına bağlıdır. Sabit sermayenin en yüksek randımanı, bol ve düzenli bir üretimi gerektirir; dolaşan sermayenin yönetimiyse, stokların sürekli gözetimini zorunlu kılar. Öte yandan, bu iki tür sermayenin likidite derecesi de aynı değildir. Çok büyük bir sabit sermayenin varlığı, üretim temposunda aşırı değişiklikler olduğunda işletme için ağır kayıplara uğrama tehlikesi doğurur. Gittikçe artan sabit sermaye kullanımı, ekonominin, konjonktür değişikliklerine daha çok uyumsuzluk göstermesine yol açar.

• *İşletmenin sermayesi ve mülkiyeti: muhasebe sermayesi ve hukuksal sermaye.* Bir işletmenin aktifleri, bilançoda aktifin üç klasik faslında gösterilir: "sabit değerler", "işletme değerleri" ve "kısa vadede paraya çevrilebilir ya da disponibl değerler". Bunların pasifteki karşılığı, "öz sermaye ve karşılıklar" hesabıdır *Öz sermaye,* kurucu ya da kurucuların katkılarından, karşılıklar da bu katkılarda gerektiğinde yapılan artışlardan oluşur ve ikisi birden *muhasebe sermayesi*'ni oluştururlar. Muhasebe sermayesi, işletmenin net aktifinin değerini göstermez; onun yanı sıra bir de *ödünç alınmış sermaye*'nin bulunduğunu belirtmek gerekir. Bu ödünç alınmış sermaye hukuksal bakımdan işletmenin risklerine katılmamakla birlikte, yatırılmış sermayeyle aynı rolü oynar.

Hukuksal bakımdan, işletmeye katılan sermayelerin kaynağı, XIX. yy.'dan beri köklü bir değişikliğe uğradı. Büyük kapitalizmin gelişmesinden önce, öz sermaye işletmenin kurucu sahibi tarafından sağlanmakta ve işletmenin yönetiminde hiçbir dış hissedar yer almamaktaydı. Sermaye, işletmeyle özdeşleşmekte ve sermaye sahibinin tüm işletme gelirlerini alması normal görülmekteydi. Büyük kapitalizm gelişmeye başladığı zaman, işletmenin kişisel niteliğini sürdürdüğü durumlarda, sermaye sahibi, işletmenin sahibi olarak kaldı ve gelirleri almayı sürdürdü: bu durumda, girişimciyle sermaye yatırımcısı arasındaki özdeşlik olduğu gibi kaldı. Ama büyük işletmelerin çalışması için gerekli sermayelerin giderek önemli miktarlara ulaşması, girişimciyle sermaye yatırımcısının işlevlerinin birbirinden ayrılmasına yol açtı. Nitekim bir anonim şirkette, herhangi bir hissedar kuramsal olarak sahip olduğu yönetim hakkını çoğu kez uygulamada kullanmamaktadır. Hisse senedi, yani bir sermaye payını temsil eden senet giderek yalnızca gelir getiren bir kıymetli evrak niteliğini almaktadır.

• *Sermaye katsayısı.* Bu konuda, *ortalama sermaye katsayısı* (K/Y) ile *marjinal sermaye katsayısı*'nı (dK/dY) ayırmak gerekir. Birincisi, kullanılan sermayeyle elde edilen üretimi; ikincisiyse, kullanılan sermayenin -yani yatırımın- büyümesiyle buna karşılık gelen ürün büyümesi arasındaki ilişkiyi gösterir. Gelişmiş ülkelerde, sermaye katsayısı 3 dolayındadır. Belli bir üretim dalı düzeyinde, iktisadi kesimlerin sermaye katsayıları da hesaplanır. İlk büyüme modellerinde kullanılan katsayı, milli gelirde belli bir büyüme oranını gerçekleştirmek için gerekli yatırım oranını belirlemeye yarıyordu (nüfus büyümesi de hesaba katılmak koşuluyla).

Türkiye'de, planın hazırlanmasında temel alınan ekonometrik modellerde değişik tipte sermaye katsayıları kullanılır. *Teknik üretim katsayısı*, tüketilen bir mal miktarıyla (girdi) bu tüketim sırasında üretilen bir birim başka mal (çıktı) arasındaki orandır. Sanayilerarası değişimler tablosunda, katsayılar *(a, i, j)* belli bir sanayi dalı ya da kesiminde *(j)* bir birimlik üretim için tüketilen, başka bir sanayi dalı ya da kesimine *(i)* ait ürün miktarını gösterir. Birim katsayıları *(a, i, j)* matrisinin tersyüz edilmesiyle tersine katsayılar ya da talep katsayıları *(b, i, j)* matrisi elde edilir; *(b, i, j)* katsayısı, nihai kullanımlar için bir birimlik malı *(j)* karşılamak için gerekli mal *(i)* üretimini gösterir.

—İkt. düş. tar. Kapitalizmin temellerinden birinin de sermayenin, "ödenmemiş" emek ürünü bir "artıdeğer"den yararlanması olduğu kabul edilirse, sermaye birikiminin, bu artıdeğerin sermayeye göre nispi payını giderek azaltacağı, yani artıdeğer oranının giderek düşeceği söylenebilir. Buradan, bir kamu kesimi, bir de özel kesim olmak üzere iki kesim bulunmasının önemini anlamak olasıdır. "Artıdeğerden yoksun" bir kesim olan kamu kesiminin varlığı (çünkü, en az verimli etkinlikleri devlet kendi üstüne alır), özel kesimin daha çekici bir artıdeğer oranına sahip olmasını olanaklı kılar. Sermayenin değersizleşmesi tezinin özellikle üzerinde durduğu olay budur.

Depresyon dönemleri, sermayenin değersizleşmesinin özellikle geliştiği dönemler olarak görünmektedir: 1850'den önce (Kondratiyev çevriminin düşüş evresi), devlet büyük etkinlikleri, ulaşım, eğitim işlerini konu alan programlar uygulayarak, özel sermayenin kâr oranında nispi bir artış sağlamak için gerekli koşulları yarattı. 1873'e doğru (yeni bir Kondratiyev düşüş evresi başlangıcı), yeni bir sermayenin değersizleşmesi olayı ortaya çıktı: iktisadi etkinlik ve eğitim harcamaları dört kat, bayındırlık işleri harcamaları iki kat, devlet borçlarıysa hissedilir ölçüde arttı. 1914'ten sonra aynı eğilim yeniden baş gösterdiyse de, bu kez isteyerek olmadı, çünkü Birinci Dünya savaşı, yol açtığı kitlesel yıkımlarla çok büyük bir sermaye değersizleşmesi oluşturdu. (→ BİRİKİM, KAPİTALİZM, ARTIDEĞER.)

• *Değişken sermaye.* Marx'a göre, "sermayenin emek gücüne dönüşen bölümünün değeri ... üretim süreci içinde değişir. Sermayenin bu bölümü hem kendi eşdeğerini, hem de buna ek bir fazlalık, bir artıdeğer üretir. Sermayenin bu bölümü hiç durmadan değişmez bir büyüklükten, değişken bir büyüklüğe dönüşür. Bunun için, bu bölüme sermayenin değişen bölümü ya da kısaca *değişken sermaye (variables Kapital)* adını veriyoruz" (*Kapital,* 1, 3, 8). Marx'ın buluşlarının temelini, sermayenin içeriğiyle ilgili bu katkı oluşturur. İşin değeri ya da artıdeğer kavramları bu tanımdan kaynaklanır. Sermayenin bu bölümünün değişken niteliğini iyice belirtmek için Marx bunu "canlı emek" diye tanımlar.

• *Değişmez sermaye* ise, Marx'a göre, "sermayenin üretim araçlarına, yani hammaddeler, yardımcı maddeler ve iş araçlarına dönüşmüş olan bölümünün değeri, üretim süreci içinde değişmez. Bunun için bu bölüme biz, sermayenin değişmeyen bölümü ya da kısaca *değişmez sermaye (konstantes Kapital)* adını veriyoruz" (*Kapital,* 1, 3, 8). Bu tanımlamanın elverişli yanı, sabit sermaye (makineler, binalar vb.) ve dolaşan sermaye (üretimle bütünleşen hammaddeler, yarı işlenmiş maddeler) kavramlarını aynı ad altında birleştirmesidir. Demek ki değişmez sermaye, bir maddi servetler kümesidir. Marx, buna "ölü emek" de der.

—Tarıms. ikt. Toprak, tarımda temel üretim aracıdır Sanayi sermayesinin (makineler vb.) aksine, toprak, ancak sınırlı miktarda sahip olunabilen ve çiftçi tarafından düzene sokulmuş olsa bile -Hollandalılar'ın denizden kazandıkları topraklar gibi ünlü bazı istisnalar bir yana- insan etkinliğinin ürünü olmayan bir maldır. Bu farklar, toprakla sermaye arasında temelli bir ayrım oluşturur ve toprağı sermayeden ayrı bir iktisadi kategori durumuna getirir. Bu karşıtlık, bunların sağladığı gelirlerin niteliğinde de kendini gösterir: toprağın geliri rant, sermayenin geliri kârdır. Bununla birlikte, bir tarım işletmesinin topraklanna *toprak sermayesi* denilmesi âdet olmuştur, çünkü toprak, piyasada alınıp satılabilen bir maldır.

—Tic. huk. Türk ticaret k.'nun 139. maddesi ticaret ortaklıklarına sermaye olarak konabilecek değerleri şu şekilde sıralamıştır: 1. para, alacak, kıymetli evrak ve her tür taşınır; 2. imtiyaz ve ihtira beratları ve alameti farika ruhsatnameleri gibi sınai haklar; 3. her tür taşınmazlar; 4. taşınır ve taşınmazların yararlanma ve kullanma hakları; 5. kişisel emek; 6. ticari itibar; 7. ticari işletmeler; 8. telif hakları, maden ruhsatnameleri gibi iktisadi değeri olan öteki haklar. Borçlar k.'nun 521. maddesinde de sermaye ile ilgili bir hüküm vardır. Buna göre, her ortak para, mal, alacak ya da emek olarak ortaklığa bir sermaye koymakla yükümlüdür. Her ortak, kurallara uygun olarak düzenlenmiş ortaklık sözleşmesiyle koymayı taahhüt ettiği sermayeden dolayı ortaklığa karşı borçludur(Türk tic. k. md. 140). Ortaklık, her ortağın sermaye koyma taahhüdünü yerine getirmesini isteyebileceği gibi, gecikme nedeniyle uğradığı zararın giderilmesini de isteyebilir; süresi içinde konmayan sermaye paraysa, sermayenin ödenmesi gereken günden başlayarak yasal faizin de ödenmesi gerekir. Sermaye olarak ortaklığa alacaklarını devretmiş olan bir ortak, alacakları ortaklık tarafından tahsil edilmiş olmadıkça sermaye koyma borcundan kurtulmuş olmaz (Türk. tic. k. md. 142).

• *Sermaye artırımı.* Anonim ortaklığın esas sermayesinin artırılmasına, genel kurul karar verir. Ancak çeşitli imtiyazları olan değişik türden hisse senedi sahipleri varsa bu hisse senedi sahiplerinin de özel bir toplantı yaparak sermaye artırımı kararı almaları gerekir (Türk tic. k. md. 391). Sermaye artırımının değişik yolları vardır. Bunlardan biri yeni sermaye taahhüt ederek yapılan artırımdır. Yasaya göre esas sermayeye karşılık olan hisse senetlerinin bedelleri tümüyle ödenmedikçe, yeni hisse senetleri çıkararak sermaye artırımına gidilemez (Türk tic. k. md. 391). Sermaye artırımının başka bir yolu, pay sahiplerinin taahhütlerinin artırılmasıdır. Bu tür artırma ortaklık paylarının itibari değerlerinin yükseltilmesiyle olur. Yedeklerin esas sermayeye çevrilmesi de bir sermaye artırımı yo-

ludur. Ancak bu artırma anonim ortaklığın mal varlığında bir artış meydana getirmez. Bu işlem yalnız bilançodaki kalemlerde bir değişiklik yaratır; yedekler esas sermayeye katılmış olur.

• *Sermaye azaltılması.* Çeşitli amaçlarla yapılır. Başlıcaları esas sermayenin ihtiyaçtan fazla olması ve bilançodaki zararın kapatılmasıdır. Sermaye azaltılması payların itibari değerlerinin azaltılması yoluyla yada pay sayısının azaltılmasıyla yapılır. Payların itibari değerlerinin azaltılmasında her payın itibari değeri aynı oranda düşürülür. Pay sayısının azaltılması, payların birleştirilmesi ya da bir kısım payların yok edilmesiyle gerçekleştirilir.

Sermaye birikimi *(Die Akkumulation des Kapitals),* Rosa Luxemburg'un yapıtı (1913). Yazar bu yapıtında, kapitalizmin gelişmesinin, işçi sınıfı dışındaki sosyal tabakaların sömürülmesinin şiddetlenmesini olduğu kadar, emperyalist sömürünün genişleyip yayılmasını da özünde taşıdığını gösterir.

Sermaye piyasası kurulu (SPK), Türkiye'deki sermaye piyasasını düzenleyen 30 temmuz 1981 tarihli ve 2499 sayılı Sermaye piyasası kanunu ile kurulan tüzel kişiliğe sahip kamu kuruluşu. Kurul, biri başkan, biri başkanvekili olmak üzere yedi üyeden oluşur. Yetkilerini kendi sorumluluğu altında bağımsız olarak kullanır. Merkezi Ankara'dadır. Gerekli gördüğü yerlerde büro açar, ilgili olduğu bakanlık, Maliye ve Gümrük bakanlığı'dır. Başlıca görev ve yetkileri şunlardır: menkul hizmet arz eden kuruluşların çalışmalarını denetlemek; kamunun aydınlatılmasını sağlamak için, genel ve özel nitelikte kararlar almak, bilanço, kâr ve zarar tablosu, yıllık raporlar vb. hakkında standartlar saptamak ve bunları yayın yoluyla duyurmak; sermaye piyasasında etkinlik gösteren kuruluşları, işlem gören menkul değerleri izlemek; Sermaye piyasası kanunu'na bağlı kuruluşların ve halka arz edilen her türlü menkul değerin kaydını tutmak; bu kanun hükümleri gereğince kendisine verilen bilanço, yıllık rapor ve denetim raporları ile öteki belgeleri incelemek, gerekli gördüğü konular hakkında denetçilerden ayrıca rapor istemek, sonuçları değerlendirmek ve ortaklık mali durumunda tehlike sayılacak belirtilerin saptanması durumunda ortaklığın dikkatini çekmek; iç ve dış ekonomik gelişmelerin sermaye piyasası üzerindeki etkileri, piyasada ortaya çıkan sorunlar hakkında araştırma yapmak, ilgili bakanlığa bilgi vermek.

Hüseyin Sermet

SERMAYECİ → SERMAYEDAR.

SERMAYEDAR sıf. ve a. (fars. *sermāye* ve *dār*'dan *sermāye-dār*). Bir girişime para yatırmış olan kimse. (→ KAPİTALİST.)

SERMAYELİ sıf. Sermayesi olan.

SERMAYESİZ sıf. ve be. Sermayesi olmayan; sermayesi olmadan.

SERMAYESİZLİK a. Sermaye yokluğu.

SERME a. Sermek eylemi.

SERMEDİ, SERMEDİYE sıf. (fars. *sermed* ve ar. *-ī*'den *sermedi*, dişl. *sermediye*). *Esk.* Sonsuz, ebedi, ölümsüz.

SERMEDİYET a. (fars. *sermed* ve *-iyyet*'ten *sermediyyet*). *Esk.* Süreklilik, devamlılık, ölümsüzlük.

SERMEK g. f. **1.** *Bir şeyi (bir yere) sermek,* onu uzunlamasına, enlemesine bir yerin, bir şeyin üzerini örtecek biçimde yaymak: *Yere halı sermek. Masanın üstüne bir örtü sermek. Duvarı boyamadan önce yere kâğıt sermek.* **—2.** *Bir şeyi sermek,* kıvrılmış, katlanmış bir şeyi açmak, yaymak: *Yatakları sermek.* **—3.** *Çamaşırı, çamaşırları sermek,* kuruması için bir yere asmak, yaymak. **—4.** *Bir şeyi (bir yere) sermek,* kurutmak için bir yüzeye dağıtarak yaymak: *Dama bulgur, tarhana sermek.* **—5.** *Malları, çeyizleri vb. (bir yere) sermek,* onları görülmek, satılmak üzere bir yere dizmek, yerleştirmek, sergilemek. **—6.** *Bir kimseyi (yere) sermek,* onu devirmek, düşürmek, boylu boyunca yatırmak: *Harika bir sol vuruşla rakibini yere serdi.* **—7.** *Tkz. Bir şeyi sermek,* onunla ilgilenmemek, onu önemsememek, boşlamak, savsaklamak: *Ödevlerini, işlerini sermek.* **—8.** *Bir şeyi (soyut) bir kimsenin, gözlerinin önüne sermek,* bir şeyi tüm yönleriyle ortaya koymak, açıklamak: *Gerçeği tüm çıplaklığıyla gözlerinizin önüne serdim.* **—9.** *Sere serpe,* yayılıp dağılarak, geniş geniş açılıp dökülerek, sıkışmadan: *Herkes evin bir köşesine sere serpe uzandı. Yer çok, sere serpe oturun.*
—Geom. *Bir çokgeni sermek,* kimi izometriler yardımıyla bu çokgenin serimini yapmak.
—Kâğ. san. Boyalı kâğıt üreten fabrikalarda, bir kâğıt rulosunu, boyamadan sonra yayarak kurutmak.

◆ **serdirmek** ettirg. f. Sermek, yaymak eylemini yaptırmak.

◆ **serilmek** dönüşl. f. **1.** Bir yere uzanmak, yayılmak; uzanıp kalmak: *Divana serilmiş, uyukluyor. Kapının önünde kayıp, kaldırıma serildi.* **—2.** *Serilip serpilmek,* büyüyüp gelişmek: *Bir yılda bayağı serilip serpildi;* kollarını bacaklarını açarak rahat bir biçimde yatmak. || *Serilip yatmak,* boylu boyunca uzanarak rahatça yatmak.

◆ **serilmek** edilg. f. *Bir yere serilmek,* bir şey sözkonusuysa, yayılmak: *Çamaşırlar serildi. Yere boydan boya halılar serilmişti. Çeyizler serilecek.*

SERMENZİL a. (fars. *ser* ve ar. *menzil*'den *ser-menzil*). *Esk.* Durak yeri.

SERMEST sıf. (fars. *ser* ve *mest*'ten *ser-mest*). *Esk.* **1.** Sarhoş. **—2.** *Sermest-i gurur,* gurur sarhoşu.

SERMESTANE be. (fars. *ser-mest* ve *-āne*'den *ser-mestāne*). *Esk.* Sarhoşça, sarhoş gibi, başı dönmüş olarak.

SERMESTİ a. (fars. *ser-mest* ve *-ī*'den *ser-mestī*). *Esk.* Sarhoşluk.

SERMET a. (fars. *sermed*). *Esk.* Süreklì, sonsuz olma.

SERMET a. (fr. *cermet; cér[amique]*, seramik ve *mét[al]*, metal'den). Metalürj. Yapısında metal bir faz bulunan seramik iskeletli malzeme.
—ANSİKL. Yüksek verimli gaz türbinlerinin (uçak motorları) gelişmesinden bu yana, yüksek sıcaklıkta çalışmaya dayanabilecek nitelikte malzemelerle ilgili araştırmalar, ısıya karşı dayanırlıkları karbür, borür, özellikle de oksitlerle sağlanan ürünlere yöneldi. Yalnız sinterleme, yani daha önce iyice sıkıştırılmış (preslenmiş) toz halindeki bileşenlerin, ergime başlangıç sıcaklığının altındaki bir sıcaklıkta pişirilmesiyle uygulanan topaklaştırma işlemiyle çeşitli ürünler hazırlanabilmektedir; bu ürünlerin en önemlileri bileşiminde % 70 alümin ile % 30 krom bulunan sermetler, temel bileşenleri krom, titan ve zirkonyum borürler olan sermetler ve titan karbürle kobalt bir bağlayıcıdan elde edilen sermetlerdir. Bu ürünler yüksek sıcaklıklarda kusursuz özellikler gösterir; bunlar çekmeye karşı mekanik dayanım, yüksek sıcaklıklarda çok düşük akma ve kimyasal karalılıktır.

SERMET (Hüseyin), türk piyanist (İstanbul 1955). Ankara Devlet konservatuvarı'nda piyano öğrenimine başladı (1965). Üstün yetenekli çocukların yurtdışında eğitimlerine olanak sağlayan yasa kapsamına alınarak Fransa'ya gönderildi. Öğrenimini Paris'te Conservatoire National superieure de musique'te sürdürdü. Ecole Normale superieure de musique' ten diploma aldı. Paloma O'Shea (1976), İspanya'da Juan (1981), Milano'da Ettore Puzzoli (1981) ve İtalya'da Francesco Paulo Neglia (1983) yarışmalarında birincilik ödüllerini kazandı. Günümüzde (1989) Monako prens Rainier III Müzik akademisi'nde piyano dersleri vermektedir.

SERMİMAR a. (fars. *ser* ve ar. *mi'mār*'dan *ser-mi'mār*). Osmanlı döneminde Hassa mimarlar ocağı'nın yönetimini üstlenmiş baş mimar. (Şehreminliğine bağlı olan sermimarın yönetiminde çok çeşitli sanat alanlarından kişiler çalışırdı. Mimar Sinan, Davut Ağa, Sedefkâr Mehmet Ağa, Kasım Ağa dönemin ünlü sermimarlarıdır)

SERMİN a. Dokmc. Mekikli dokuma tezgâhlarında, dokunan kumaşı sarmaya yarayan, bir tarafı dişli kalın merdane.

SERMU ya da **SERİMU** a. (fars. *ser* ve *mū*'dan *ser-mu*, *ser-i mu*). *Esk.* Kıl ucu.

◆ sıf. Miktarca pek az bir şey için kullanılır.

SERMUHARRİR a. (fars. *ser* ve ar. *muharrir*'den *ser-muharrir*). *Esk.* Başyazar.

SERMUZE a. (fars. *ser* ve *mūze*'den *ser-mūze*). *Esk.* Çizmenin üstüne giyilen lastik, ayakkabı.

SERMÜNECCİM a. (fars. *ser* ve ar. *müneccim*'den *ser-müneccim*). *Esk.* Müneccimbaşı.

SERMÜRETTİP a. (fars. *ser* ve *mürettib*'den *ser-mürettib*). *Esk.* Başdizgici, dizgi servisinin başı.

SERNA (Ramón GÓMEZ DE LA) → GÓMEZ.

SERNAKKAŞ a. (fars. *ser* ve ar. *nakkāş*'tan *ser-nakkāş*). Osmanlı saray atölyesinde çalışan nakkaşları yöneten kişi; nakkaşbaşı.

SERNAME a. (fars. *ser* ve *nāme*'den *ser-nāme*). *Esk.* **1.** Yazı başlığı; mektup başlığı. **—2.** Başlangıç yazısı, önsöz. **—3.** Bir topluluğun başı, lideri.

SERNAYİ ya da **SERNEYZEN** a. Müz. NEYZENBAŞI'nın eşanlamlısı.

SERNİGÛN sıf. (fars. *ser* ve *nigūn*'dan *ser-nigūn*). *Esk.* **1.** Ters dönmüş, başaşağı, altüst edilmiş. **—2.** Bahtsız, talihsiz.

SERNÜVİŞT a. (fars. *ser* ve *nüvişt*'ten *ser-nüvişt*). *Esk.* **1.** Alınyazısı, mukadderat. **—2.** Bir yazının başlığı.

SEROAGLÜTİNASYON a. (fr. *séro-agglutination*). Bağışıkbil. Mikropların ya da hücrelerin bir serumdaki aglütininlerle aglütinasyonu.
—ANSİKL. Seroaglütinasyon, özgüllüğü nedeniyle birçok hastalığın teşhisinde kullanılır. Hastanın serumu bilinen mikroplar üzerinde kullanılırsa buna serodiyagnostik adı verilir. Eğer, tersine, hastanın mikrobu serumdan ayrılabilir de özgül antikorları bilinen bu serumlar kullanılırsa, mikrobun türü seroaglütinasyon ile de belirlenebilir; o zaman bu bir serotipidir.

SEROANATOKSİTERAPİ a. (fr. *séro-anatoxithérapie*). Ted. Serumla aşılama. Çok yüksek dozda özgül bir serum şırıngasına aynı özgüllükte küçük dozda bir anatoksin eklenerek yapılır ve birkaç gün ara ile birkaç kez yinelenir (tetanos, difteri).

SEROCKİ (Kazimierz), polonyalı besteci (Toruń 1922 - Varşova 1981). İlkin folklordan esinlendi, sonra yeniklasikçiliğe yöneldi (senfoni nº 1, 1952; soprano, bariton, koro ve orkestra için senfoni nº 2, 1953). 1956'dan sonra Polonya'da dizisel-ciliği ilk benimseyenlerden biriydi (12 üfleme, 5 telli ve 4 vurmalı çalgı için *Segmenti*, 1961). Ardından, Stockhausen'in *Klavierstück XI*'inden esinlenen piyano için *A piacere* (1963), büyük orkestra için *Fresques symphoniques* (1964) ve *Niobe* (1966) ile *Poèmes* (1969) gibi vokal yapıtlar besteledi. Yaşamının son on yılı boyunca, tını parametresine gitgide her şeyden daha çok önem vererek, yalnız çalgısal müzik besteledi (büyük orkestra için *Dramatic Story,* 1970; piyano, orkestra ve elektronik gereç için *Pianophonie,* 1976-1978).

Fabbri

Giovanni **Serodine**
Sanatçının babasının portresi (1628)
Caccia müzesi, Lugano

SERODİNE (Giovanni), Roma okulundan isviçreli ressam (Ascona, Ticino, 1594 ya da 1600 - Roma 1631). Yoğun ve karmaşık bir boya hamuru kullanarak gerçekleştirdiği cüretkâr düzenlemeleri ve ışık etkileriyle il Caravaggio'nun üslubunu sürdürdü (*Aziz Laurentius'un iyilikseverliği*, San Lorenzo fuori le Mura için yapılmıştır; bugün, Latina ilindeki Valvisciolo manastırı'nda; *Sanatçının babasının portresi*, Lugano müzesi; *Meryem'in taç giymesi*, Ascona kilisesi).

SERODİYAGNOSTİK a. (fr. *sérodiagnostic*). Bağışıkbil. Enfeksiyonların bağışıklığa ilişkin özelliklere bakılarak teşhisi yöntemi. Aşılanmış ya da mikroplu bir hastalığa yakalanmış insan ya da hayvanın serumunun, sorumlu enfeksiyon etkeninin antijenleriyle birleşebilme niteliğine dayanır. Kullanılan yönteme göre, ya doğrudan doğruya görülebilen bir tepkime (seroaglütinasyon, jel halinde antijen çökelmesi vb.) ya da dolaylı bir tepkime (aglütinasyon tutukluğu, dolaylı immünofluoresans, radyoimmünolojik tepkime, enzimli bağışıklık tepkimesi vb.) ortaya çıkar.
—ANSİKL. Serodiyagnostiğin ilkesi, hastaların ya da aşılı kimselerin serumunda ya da biyolojik öteki sıvılarında (beyin -omurilik sıvısı, sinovya sıvıları vb.) enfeksiyondan sorumlu mikroba karşı oluşmuş özgül antikorların saptanmasıdır. Bu antikorların miktarları, hastalığın başlangıcından ya da aşılamadan sonra düzenli aralıklarla birçok kez saptanır. Hastalığın yeni mi eski mi, gelişmekte mi yoksa iyileşmekte mi olduğunu gösteremeyeceği için bir tek ölçümün fazlaca bir değeri yoktur.
Serodiyagnostik için çeşitli yöntemler kullanılır: seroaglütinasyon, bazı antikorların (İgM ve İgG) özel antijenlerle birleşerek topaklar yapabilme niteliğinden yararlanır (örneğin salmonellozlarda Widal serodiyagnostiği, brüsellozlarda Wright serodiyagnostiği vb.); serodiyagnostik başka yöntemlerle de uygulanabilir: jel halinde antijen çökelmesi (virüs hepatit serodiyagnostiği), immünofluoresans (treponematoz serodiyagnostiği), komplemanın bağlanması ya da saptırılması, hematoaglütinasyon vb. Yeni geliştirilmiş teknikler serodiyagnostikleri önemli ölçüde özgülleştirerek yaygınlaştırma olanağı sağlamıştır: radyoimmünolojik, özellikle immünoenzimatik doza, tespiti.

SEROKSİLİN a. (fr. *céroxyline;* lat. *cera,* mum, ve yun. *ksylon,* odun'dan). Ormanc. And dağlarında yetişen bir palmiyeden *(Ceroxylon andicola)* elde edilen ve sanayide kullanılmaya (cila, vernik, mum vb.) elverişli olan bitkisel mum.

SEROLA a. Daha çok güney denizlerinde rastlanan, bedeni diskimsi, eşayaklı kabuklu cinsi.

SEROLİT a. *(cérolite).* Miner. Sarımsı beyaz renkte serpantin türü.

SEROLOJİ a. (fr. *sérologie*). Serumların, bunların niteliklerinin ve uygulanma alanlarının incelenmesi.
—ANSİKL. Seroloji özellikle, mikrop ya da başka kökenli antikorların serumda ya da organik sıvılarda araştırması demektir. Hastalık etkeninin saptanamadığı ya da çok güç saptanabildiği birçok hastalığın teşhisinde kullanılır: frengi, hidatik kist, enfeksiyonlu mononükleoz, sıtma vb. 7.7.1985 tarihli Evlendirme yönetmeliğinde zührevi bir hastalığa yakalanmış olmak evlenmeye engel gösterilmekteyse de bunun için doğrudan doğruya muayene zorunluğu konmamıştır. Ancak eşlerden birinin isteği ile serolojik muayene yapılabilir. Kullanılan tekniklerin sayısı en az iki olmalıdır; biri topaklaşma testi, öbürü komplemanın bağlanması ya da immünofluoresans testi.
Seroloji aynı zamanda, bulaşıcı bir hastalığa karşı bağışıklık tepkisinin oluşmasında antikor rolü oynayan çeşitli immünoglobülinlerin niteliklerini saptamaya ve miktarını ölçmeye de yarar. Örneğin bir İgM antikorunun varlığı bir primoenfeksiyon tepkimesini gösterir; önceden (doğal yoldan ya da aşı yolu ile bağışıklık kazanmış bir kişide meydana gelen ikincil bir tepkime ise İgG sınıfından antikorların miktarında artış yaratır. Bu ayırım, gebe kadında ananın primoenfeksiyonu hallerinde dölütü olası bir tehlikeden korumak için kızamıkçık ya da toksoplazmozu serolojik olarak saptamada sık kullanılmaktadır.

SEROMÜKOİT a. (fr. *séromucoïde*'den). Biyokim. *α seromükoit,* OROZOMÜKOİT'in eşanlamlısı. || *β seromükoit,* hemolitik durumlarda kaybolan kan glukoproteini. (Eşanl. HEMOPEKSİN.)

SEROPEGYA a. (fr. *ceropegia;* yun. *keropegia*'dan). Güney Afrika, Sri Lanka ve Hindistan kökenli, dip kısmı genişçe borumsu çiçekli, tırmanıcı otsu ya da çalımsı bitki. (Seropegyalar özgün ve güzel çiçekleri için sıcak seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. İpekotugiller familyası.)

SEROPROFİLAKSİ a. (fr. *séroprophylaxie*). Önleyici, koruyucu serum tedavisi.

SEROSERÖZ sıf. (fr. *séro-séreuse*). Cerr *Seroseröz dikiş,* karın içi bir organın kesiğini (özellikle apandisin güdük kısmı) karın boşluğundan ayırmak amacıyla yapılan dikiş.

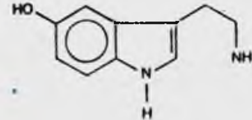
SEROTERAPİ a. (fr. *sérothérapie*). Enfeksiyonlara, zehirlenmelere ya da hayvan zehirlerine karşı savaşmak ya da bunları önlemek için bağışıklık yaratıcı insan ya da hayvan serumlarının kullanılmasına dayanan tedavi yöntemi.
—ANSİKL. Seroterapi Pasteur'ün buluşlarından esinlenmiş ve Richet ile Héricourt' un (1888-89), Bertin ve Picq'in (1890), özellikle Behring ve Kitasato'nun (1890), sonra da Roux ve Yersin'in (1894) çalışmalarından doğmuş ve giderek sıradan bir tedavi yöntemi haline gelmiştir. Aşıyla tedavinin aksine, derhal ve kısa süreli edilgin bir bağışıklık sağlar.
Günümüzde, serum tedavisi, çok zaman, tam serumlarla değil, sözkonusu patojen etkene karşı ileri derecede özgül ve saflaştırılmış immünoglobülinlerle hazırlanmış ilaçlarla yapılmaktadır. İyileştirici serum tedavisinin başlıca uygulama alanları toksik hastalıklar (tetanos, difteri, botülizm) ya da hayvan zehirleridir (yılan ısırması, arı, akrep sokmaları); etkisinin az olması ve tepkilere yol açmasından ötürü (serum hastalığı) önleyici olarak kullanımı gün geçtikçe azalmaktadır.

SEROTİK sıf. (fr. *cérotique*). Org. kim. *Serotik asit,* formülü $CH_3(CH_2)_{24}COOH$ olan bir yağ asidi; 78 °C'ta erir; arıların balmumunda melisik asitle birlikte serbest durumda, Çin balmumunda serilik asit esteri biçiminde bulunur.

SEROTİN sıf. (fr. *sérotine;* lat. *serotinus,* geç kalmış'tan). Kad. doğ. *Serotin zar,* dölyatağı ile plasenta arasındaki desidua parçası.
◆ a. Kad. doğ. Serotin zar.

SEROTİPİ a. (fr. *sérotypie*). Bağışıkbil. Bakterilerdeki antijen etmenlerinin seroloji yöntemiyle belirlenmesi.

SEROTONİN a. (fr. *sérotonine*). Biyokim. Sinir sistemine özgü kimyasal aracı olarak atardamar hipertansiyonu sırasında ve anafilaksi afetlerinde rol oynayan dokusal triptofan metaboliti ($C_{10}H_{12}N_2O$ formüllü hidroksi-5 triptamin ya da enteramin).
—ANSİKL. Serotonin bağırsağın bazı kromafin hücrelerinde, trombositlerde, mastositlerde ve merkezi serotoninerjik sistemlerde bulunmuştur. Serotonin, 5 konumunda 5 hidroksi triptofan ile hidroksillenmiş, sonra 5HT'de bir başka enzimle karboksil kaybetmiş aminli asit olan triptofandan bireştirilir.

Sinaps keseciklerinde depolanır, sonra sinir akımı ile açığa çıkarak alıcılara gidip yapışır. Daha sonra dağılımla, sinapsöncesi alımla ve enzimlerle parçalanarak (monoamino-oksidaz ile 5 hidroksi-indolasetik aside yükseltgenme) etkisizleşmesi sağlanır.
Serotoninin sinapslardaki etkisi, 3'5'A.M.P. denen ikinci hücreiçi mesajın bireşimini artırmak olabilir; fakat fizyolojik cevabı farklı olabilen birçok serotoninerjik alıcı tipleri vardır.
Bazı sinirsel yapılarda (hipotalamus, talamus) serotonin uyarıcı bir etki yapar, oysa başka yapılarda (omurilik, ağsı oluşum, beyin korteksi) tutuklayıcı etki gösterir.

SEROTONİNERJİK sıf. (fr. *sérotoninergique*). Nörobiyol. *Serotoninerjik sistem,* aracısı serotonin olan nöron grubu. (Eşanl. ENDOLAMİNERJİK SİSTEM.)
—ANSİKL. Nörobiyol. Nöronların serotonin içeren gövde kısımları beyinsapında bulunur; bunlar orta çizgi üzerinde bulunan ve çoğunlukla "rafe çekirdeği" adıyla anılan tek çekirdeklerdir. Serotoninerjik lifler uçbeynin orta demeti aracılığıyla hipotalamusa, bölme çekirdeklerine, alın korteksine, kanal çevresi bozmaddeye, talamusun orta bölgelerine doğru dağılırlar. Denizatı, dizsi cisimler, çizgili cisim, koklama soğancığı ve bademcik yoluyla ayrı ayrı dağılmalar da vardır. Nihayet en arkadaki çekirdekler omuriliğe doğru gider. Serotonin ve bir polipeptit, özellikle P maddesi ya da TRH (Thyrotropin Releasing Hormon) içerebilen rafe nöronlarında iki sinirsel aracıdan oluşan ortaklaşa bir iletişimin varlığı ortaya çıkarılmıştır.
Bu dağınık yayılmalar yüzünden serotoninerjik sistemin işlevleri çok çeşitlidir: örneğin, uykuyu indükleme ve omurilikte ağrının kontrolü.

SEROV, Rusya'da kent, Ural dağlarının doğu yamacında, Sverdlovsk'un K.'inde; 104 000 nüf. (1989). Bir maden bölgesinde metalürji merkezi. Kereste sanayisi. Beton. Besin sanayileri.

SEROV (Aleksandr Nikolayeviç), rus besteci (Petersburg 1820 - *ay. y.* 1871). Kendi

kendini yetiştirmiş bir Wagner hayranıydı, eleştirmen Stasov'un desteğinden yararlandı ve 1853'ten başlayarak ilkin Gogol' ün yapıtından bestelediği *Bir mayıs gecesi* adlı (sonradan yok ettiği) operasını, ardından *Yudit* (1863) ve *Rogneda* (1865) operalarını temsil ettirdi. Bununla birlikte gerçek kişiliği, bazı dinsel yapıtlar dışında, Stravinski'yi haber veren *la Puissance du mal* (Kötülüğün gücü) adlı (karısı ve N. F. Solovyev tarafından tamamlanan) yapıtında (1871) dile geldi.

SEROV (Valentin Aleksandroviç), rus ressam (Petersburg 1865 - Moskova 1911). Repin'in öğrencisi oldu, Bastien-Lepage ve A. Zorn'dan etkilendi. Daha çok portreleriyle tanındı; ancak, dekoratif resimler (*Europa'nın kaçırılması*, 1910, Tretyakov galerisi) ve resimlemeler de yaptı.

B. N., Paris

Alexandre Alberto da Rocha
Serpa Pinto
Bibliothèque nationale
Paris

SEROV (Vladimir Aleksandroviç), rus ressam ve desinatör (Emmaus, Tver ili, 1910 - Moskova 1968). Daha çok tarihsel nitelikli olan yapıtları, toplumcu gerçekçiliğin tipik birer örneğini oluşturur (*Sovyet iktidarını ilan eden Lenin*, 1947; *Kışlık sarayın alınması*, 1954; *Saldırıdan önce*, 1957). Güzel sanatlar akademisi'nin ve Sanatçılar birliği'nin başkanlığını yapmıştır.

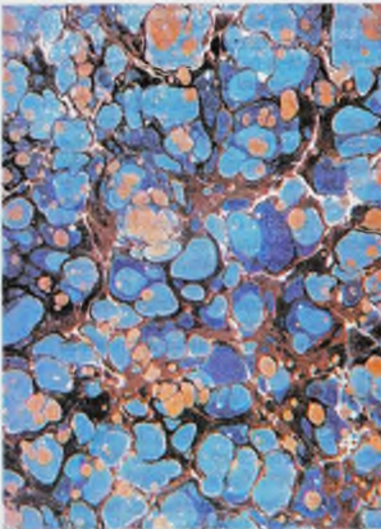
SEROVO KÜLTÜRÜ a. Rusya'da, İrkutsk'un K.'indeki Angara vadisinde ortaya çıkarılan Tarihöncesi kültür evresi. Bu Alt Yenitaş dönemi grubunun avcı toplayıcıları, rengeyiği boynuzundan bu hayvanın ilgi çekici heykelciklerini yapmışladır (İ.Ö. 3000-2500).

SEROW a. Güney-doğu Asya'da ve Japonya'da dağlarda 3 000-4 000 m yükseklikler arasında yaşayan, *Capricornis* cinsinden dağ antiloplarının ortak adı. (Gorala benzerse de boyu daha yüksektir: cıdago yüksekliği 80 cm. Boynuzlugiller familyası; *Caprinae* oymağı.)

SEROZİTE a. (fr. *sérosité*). **1.** Anat. Seröz boşluklarca salgılanan ve oralarda toplanan sıvı. **—2.** Patol. Bileşimi lenfe çok yakın ve onun gibi pıhtılaşabilen ve kabarcıklarda, ödemlerde, asitlerde vb. toplanan sıvı.

SERÖZ sıf. (fr. *séreuse*). **1.** Patol. Serozite özelliklerine sahip olan. **—2.** Anat. *Seröz zar*, vücuttaki bazı organları ve doğal boşlukları saran ince zar. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ a. Seröz zar.
—ANSİKL. Seröz zarlar genellikle ağızsız torba biçimini alan iki tabakadan oluşur. Tabakalardan biri organın dışını sarar; öteki ise organın bulunduğu boşluğun yüzünü kaplar. Seröz zarlar çeperleri yağlayan ve organların devinmesini kolaylaştıran bir sıvı salgılar. Seröz zarlar genellikle şöyle sınıflandırılır: 1. *içorgan seröz zarları* (periton, plevra, perikart); 2. *eklem ve kiriş seröz zarları* (sinovialar da bunlardan sayılır); 3. *seröz keseler* (derialtı keseler ya da kirişlerin, kasların, kemiklerin vb. arasında bulunan kesecikler).

Mustafa Düzgünman'ın
serpmeli ebrusu
Uğur Derman kol.

SERPANTİN a. (fr. *serpentin*, yılanı andıran'dan). Eğlencelerde kullanılan, kendi çevresine dolanmış, fırlatıldığında açılan, uzun, ince ve renkli kâğıt şerit.
—Isıbil. Boyutları sınırlı bir kap ya da bir hacim içine çok uzun bir boru yerleştirmek için helis ya da sarmal biçiminde sarılmış ardışık kıvrımlar halinde döndürülen dirsekli boru. (Serpantinler çeperlere gömülü borularla gerçekleştirilen ışımayla ısıtmada çok sık kullanılır.)
—Miner. Peridotun ve diğer minerallerin bozunması sonucunda oluşan amorf ya da kristalleşmiş hidratlı magnezyum silikatlara verilen ad. (Farklı renkte ve yapıda birçok türü vardır: antigorit*, krizotil*, yeşilimsi ve yarısaydam soy serpantin.) ‖ *Bilecik serpantini*, Bilecik'e bağlı Abbaslık köyü yakınlarında çıkarılan, sarı yeşil renkli, siyah benekli serpantin türü; Anıtkabir'in iç kaplamalarında kullanılmıştır.

SERPANTİNİT a. (fr. *serpentinite*). Anhidr ferromagnezyumlu başlangıç minerallerini (peridotlar ve piroksenler) yok ederek gelişen serpantin grubu minerallerinden oluşan kayaç.

SERPANTİNLEŞME a. Yerbil. Ferromagnezyum cevherinin hidrotermal etkiyle serpantine dönüşmesi.

SERPA PİNTO (Alexandre Alberto DA ROCHA), portekizli kâşif (Tendais, Viseu ilçesi, 1846 - Lizbon 1900). Hermenegildo Capelo ve Roberto İvens'in Zambezi ve Kongo seferlerine katıldıktan sonra, batı-doğu bağlantısını kurmayı kararlaştırdı ve Güney Afrika'nın bu bölgesine giren ilk Avrupalı oldu (1877-1879). 1885'te Mozambik limanlarından biriyle Nyassa gölü arasında bir ticaret yolu açmakla görevlendirildi, Mozambik ve Angola'yı Atlas okyanusu'ndan Hint okyanusu'na kadar uzanan tek bir ülke durumuna getirmeye çalıştı. Bu politika, Cape'tan Kahire'ye kadar uzanan bir imparatorluk kurmak isteyen İngilizler'i kızdırdı. Nitekim 1890'da İngilizler, Portekiz'in girişimlerini kesin olarak engellediler.

SERPAŞ a. (fars. *ser* ve *paş*'tan *serpāş*). *Esk.* **1.** Topuz, çomak, gürz. **—2.** Savaşta giyilen başlık.

SERPELEMEK gçz. f. Yağmur ya da kar sözkonusuysa, seyrek ve ince ince damlalar, tanecikler biçiminde yağmak.

SERPENAH a. (fars. *ser* ve *penāh*'tan, *ser-penāh*). *Esk.* Miğfer, başlık, tolga.

SERPENÇE a. (fars. *ser* ve *pençe*'den *ser-pençe*). *Esk.* Güçlü, kuvvetli, korkusuz kimse.

SERPENÇEGİ a. (fars. *ser-pençe* ve *-ī*'den *ser-pençegī*). *Esk.* Güçlülük, kuvvetlilik.

SERPENE a. *Yörs.* **1.** Asma hereği. **—2.** *Serpene biçimi*, düzgün olmayan kâse biçiminde budamayla oluşturulan asma biçimi. (Güneydoğu Anadolu bölgesinde uygulanır.)

SERPENS, Yılan* takımyıldızının latince adı (kısalt. Ser).

SERPET a. (fr. *serpette*). Asmaları ve meyve ağaçlarını budamak için kullanılan küçük budama satırı. (Serpet, budama satırında olduğu gibi vurularak değil, normal bıçak gibi bastırılarak kullanılır.)

SERPİCİ a. Sıcaklık belli bir değeri geçince kendiliğinden açılarak su akıtan, bu özelliğiyle yangın tesisatında kullanılan bir araç.

SERPİERİT a. (fr. *serpiérite;* italyan sanayici G. *Serpieri*'nin adından). Miner. Ortorombik sistemde yer alan hidratlı doğal bakır ve çinko sülfat.

SERPİLME a. Serpilmek, gelişmek, büyümek eylemi.

SERPİLMEK → SERPMEK.

SERPİLMEK gçz. f. Bir çocuktan söz ederken, büyümek, gelişmek.

SERPİNTİ a. **1.** Dökülen, akan, boşalan bir sıvının çevresine sıçrattığı damlalar: *Bir fıskıyenin, bir çağlayanın, dalgaların serpintileri.* **—2.** Azar azar, hafif hafif yağan yağmur ya da kar: *Öğlenden sonra hafif bir serpinti vardı.* **—3.** Bir şeyin, bir durumun kendisine oranla etkisinin azalmış olduğu bölümü: *Radyoaktif serpinti. Amerika'daki mali bunalım serpintileri buralara kadar geldi.*
—Nük. müh. *Radyoaktif serpinti*, RADYOAKTİF DÖKÜNTÜ*'nün eşanlamlısı.

SERPİNTİLİ sıf. Fiz. İnce bir bölünme halindeki bir sıvı ya da bir katı içeren bir fiziksel sistem için kullanılır.

SERPİŞTİRME a. Serpiştirmek eylemi.

SERPİŞTİRMEK g. f. *Şeyleri serpiştirmek*, rasgele oraya buraya atmak; dağıtmak.
◆ gçz. f. Kar, yağmur vb. sözkonusuysa, hafif hafif yağmak: *Kar serpiştiriyor.*

SERPME a. Serpmek eylemi.
—Graf. sant. Taşbaskı desinatörünün, düzensiz noktalamalar yoluyla bir değer elde etmek için, taşbaskı taşı ya da çinkosunun bazı bölümlerine, bir elek ve küçük bir fırça yardımıyla attığı lekeler bütünü.
—Metalürj. Toz halindeki emayı, önceden uygun sıcaklığa dek ısıtılmış bir dökme demir parçasının yüzeyine elekle yayma işlemi.
—Tarım. Bir maddeyi toprağın yüzeyine (gübreler) ya da tarım bitkilerinin üzerine (pestisitler) genellikle düzenli biçimde saçma. ‖ *Elle serpme*, her defasında oldukça büyük bir alana yayılacak kadar tohumu avuçlayıp atarak ekme işlemi. (Elle serpme, çizgi, ocak ya da küçük püskürtmeler biçiminde ekim karşıtıdır.) [Bk. *ansikl.* böl.]
◆ sıf. **1.** Serpilmiş durumda olan: *Serpme benler.* **—2.** Serpilerek ya da püskürtülerek yapılan: *Serpme sıva.*
—Balıkç. *Serpme* ya da *saçma ağ*, balık avlamak için elle ve yayarak atılan, kenarına kurşunlar dizilmiş, koni biçiminde ağ. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mutf. *Serpme hamur*, un, tuzlu su ve yumurtayla hazırlanmış hamuru parçalara ayırıp eritilmiş yağda beklettikten sonra yassıltıp elde döndürerek açılan hamur. ‖ *Serpme hamur böreği*, serpme hamuru parçalara ayırıp ortasına kıymalı ya da peynirli iç koyduktan sonra kızartarak yapılan börek.
—Süslem. sant. *Serpme altın*, serpme yoluyla yapılan küçük noktalardan oluşan yaldız süsleme.
—ANSİKL. Balıkç. Serpme ağının çevresi 15-20 m, yüksekliği 3-4 m'dir. Sivri ucunda ya da dibinde, ağı tutup atmaya yarayan uzun bir ip bulunur; ağın sonundaki en geniş bölüme *ağız* denir. Üç çeşit serpme vardır: *basit serpme* (gözleri basit ve birbirine eşittir); *torbalı serpme* (kurşunları ağa içten bağlanır; kurşunlar torbaları oluşturan yuvarlak bir altşerit biçiminde dizilir); *halkalı serpme* (ortasında kurşunlara bağlanan iplerin geçtiği bir halka vardır). Serpme, kıyıdan ya da tekneden atılır: balıkçı bir eliyle ağın katlanmış durumdaki dibiyle serpmenin ipini, öbür eliyle kurşunların oluşturduğu yuvarlak kesimi tutar; ustaca bir hareketle ağı yayarak balıkların üzerine fırlatır.
—Tarım. Elle serpme ilkel bir teknik değildir. Tümüyle sürülmüş bir tarlayı, yani tarlanın karasaban ya da pullukla sürülmüş olmasını gerektirir ve tohum ekme makinesinin (mibzer) kullanılmadığı yerlerde

uygulanır. Elle serpme, başka ekim tekniklerine göre elemeğinde ekonomi sağlarsa da fazla tohum tüketimine neden olur. Uygulaması ancak elemeğinin ucuz olduğu yerlerde elverişlidir. Elle serpme, tohum ekme makineleri yaygınlaştıkça ortadan kalkmaktadır.

SERPMEK g. f. **1.** *(Bir yere) bir şey serpmek,* onu saçarak atmak: *Tarlaya tohum serpmek. Tavuklara yem serpmek. Baygın bir kimsenin yüzüne su serpmek.* **—2.** *(Bir şeye) bir şey serpmek,* onu bir şeye eklemek, üzerine ince bir tabaka halinde dökmek: *Bir et parçasının üzerine biraz tuz ve karabiber serpmek.*
—Çiçekç. *Su serpmek,* yüzeysel nem sağlamak amacıyla bir süzgeçle ya da puarlı çok ince bir şırıngayla bitkilerin üzerine su püskürtmek. (Körpe filizlere, genç fidanlara ve tropikal sera bitkilerine bu şekilde su serpilir.)
—Teknol. Kimi bölgelerine önceden bir yapıştırıcı sürülmüş bir yüzey üzerine, koruyucu ya da dekoratif bir kaplama oluşturmak amacıyla, küçük metal parçacıklar, pullar, lifler, pigmentler ve boyarmaddeler püskürtmek.

◆ gçz. f. Kar, yağmur vb. sözkonusuysa, ince ince yağmak; serpelemek.

◆ **serpilmek** edilg. f. Serpmek eylemine konu olmak: *Bardaklara doldurulan salebin üzerine tarçın serpilmişti. Önceden çamaşırlara biraz su serpilirse, ütü kolay oluyor.*

◆ **serptirmek** ettirg. f. Serpmek eylemini yaptırmak.

Serpmeli ebru, herhangi bir ebru üzerine fazla öd katılmamış boyaya batırılan fırça ile serpme biçiminde yapılan ebru. (Ödün azlığından boyalar dağılmadan nokta nokta kalır. Boya yerine neft serpildiğinde de *neftli ebru* denir.)

SERPOTTA (Giacomo), italyan heykelci ve yalancımermer ustası (Palermo 1656 - *ay. y.* 1732). Bir yalancımermer zanaatçıları ailesinden gelen Serpotta, Palermo kiliselerini büyük bir ustalık taşıyan kabartmalar ve heykellerle süsledi (S. Zita ve S. Lorenzo capellaları; S. Domenico kilisesi'nin bitişiğindeki Rosario capellası).

SERPTİRMEK → SERPMEK.

SERPUHOV, Rusya'da kent, Moskova'nın G.'inde, Nara ile Oka'nın kavuştukları yerin yakınında; 144 000 nüf. (1989). Gözlemevi. 1967'den beri, eşzamanlı 70 GeV proton hızlandırması çalışmaları yapan nükleer araştırma merkezi. Tekstil sanayileri. Elektromekanik. Petrol maddeleri. Kâğıtçılık. Mobilya. 1556'da, Korkunç İvan'ın emri üzerine, Tatarlar'ı durdurmak için yapılan kale; 7 m yüksekliğindeki kale duvarlarından dört kule vardır va aralarından geçilen, iyi korunan kapılar bulunur.

SERPULA a. Salgıladığı kireçle yaptığı bir boru içinde yaşayan çokkıllı halkalısolucan cinsi. (Dokunaçlarından birinin ucunda bulunan bir kapakçık aracılığıyla borunun ağzını kapatabilir. Deniz yumuşakçalarının kavkıları üzerinde bol bulunan *Serpula* borularına çakıltaşları üzerinde de sıkça rastlanır. Yerleşikçokkıllısolucanlar takımı.)

SERPUŞ a. (fars. *ser* ve *pūş*'tan *ser-pūş*). *Esk.* Başlık, takke, başa giyilen şey.
—Esk. giy. Osmanlılar'da Mahmut II dönemine değin kullanılan her türlü kadın ve erkek başlığına verilen genel ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Esk. giy. Osmanlılar'da çok çeşitli serpuşlar kullanılmıştır. Bunların başlıcaları: kavuk, külah, fes, takke, taç hotoz, tepelik vb.'dir. Bunlardan özellikle kavuk, külah ve takkenin çeşitli adlar taşıyan birçok türü vardı (kallavi*, mücevveze*, şebkülah*, külah*ı seyfi vb.). Mahmut II döneminde fesin resmi bir başlık niteliği kazanmasına karşın, halk arasında poşu, takke vb. başlıkların kullanımı sürdü. Cumhuriyet döneminden sonra şapka, her türlü serpuşun yerine resmi başlık olarak kabul edildi.

SERPUŞE ya da **SERPUŞENE** a. (fars. *ser* ve *pūşe, puşene*'den *ser-pūşe, ser-pūşene*). *Esk.* Başörtüsü.

SERRA a. (ar. *serra'*). *Esk.* **1.** Rahatlık, bolluk, kolaylık. **—2.** *Serra ve darra,* genişlik ve darlık.

SERRA a. Coğ. Portekizce konuşan ülkelerde DAĞ'ın eşanlamlısı.

SERRA, XIV. yy.'ın ikinci yarısında Barcelona'da resim sanatına egemen olmuş iki ressam kardeşin, JAUME ile PERE'nin adı. R. Destorrents'ten miras aldıkları hoş ve rahat üsluplarıyla Siena okuluna bağlanırlar.

SERRA (Narciso SÁENZ-DÍEZ), ispanyol yazar (Madrid 1830 - *ay. y.* 1877). Coşku ve mizah dolu töre komedileri *(La Boda de Quevedo, El Amor y la gaceta, A la puerta del cuartel)* ve şiirler *(Poesías líricas,* 1848; *Leyendas, cuentos y poesías,* 1877) yazdı.

SERRA (Renato), italyan yazar (Cesena, Forli yakınında, 1884 - Podgora, Gorizia yakınında, 1915). Edebiyat eleştirmenliği yaptı, Carducci'nin tilmiziydi, *La Voce* dergisinde yazdı; *Saggio sul Pascoli* (1910), *Le Lettere* (1914), *Scritti* (1938) adlı yapıtları kaleme aldı.

SERRA (Richard), amerikalı heykelci (San Fransisco 1939). Kullandığı gereç ve biçimlerle, 1965-66'dan başlayarak, hem yoksul sanata, hem de minimal sanata yakın düşen bir üsluba yöneldi (eritme ve dökme kurşun yapıtlar [1968-69], kurşun levha ve çubuklardan oluşan yapıtlar [1968-1971], çelik yapıtlar vb.). Özellikle 70'li yılların anıtsal uygulamalarında (*Terminal, piece for Documenta VI,* 1976-77), bir ölçüde de kimi video yapıtlarında, kullanılan deneysel yöntemlerin, yer ve durum ilintilerinin altı çizilmiştir.

SERRAC a. (ar. *serrāc*). *Esk.* Saraç.

SERRA DO MAR → MAR *(serra do).*

SERRAİ, Serez'in yunanca adı.

SERRANİDAE a. HANİGİLLER familyasının bilimsel adı.

SERRANO Y DOMÍNGUEZ (Francisco), **Torre** dükü, ispanyol mareşal ve siyaset adamı (İsla de León, bugün San Fernando, Cádiz, 1810 - Madrid 1885). General, liberal milletvekili, Savaş bakanı (1844) ve İsabel II'nin gözdesiydi; Narváez O'Donnell ayaklanmasına (1854) katıldı, Küba (1859-1862) ve Madrid başkomutanı oldu. O'Donnell'in ölümünden sonra Liberal birlik'in önderliğini üstlendi, İsabel II'nin iktidardan uzaklaştırılmasında rol oynadı (eylül 1868) ve geçici hükümeti kurdu. Cortes'ce kral naibi seçildi (1869), demokratik bir anayasa çıkarttı, Katalonya ve Aragón'daki ayaklanmaları bastırdı, sonra onu Meclis başkanlığına atayan kral Amedeo'yu tanıdı (ocak 1871). 1874'te İspanyol Cumhuriyeti'nin Başbakanlığına getirildi.

SERRANO SÚÑER (Ramón), ispanyol siyaset adamı (Zaragoza 1901). Katolik halk hareketinde Gil Robles'in yardımcısıydı. José Antonio Primo de Rivera ile birleşti. Devrim sırasında Madrid'de tutuklandıysa da kaçtı (1937) ve kayınbiraderi Franco'ya katıldı. Franco tarafından İçişleri bakanlığına atandı. Falanj'ın genel sekreterliğine (ocak 1938) ve Falanj siyasal cuntasının başına getirildi (ağustos 1939). Roma ve Berlin yolculuklarından sonra, basın ve propaganda işlerini (1939), ardından Dışişleri bakanlığını yönetti (ekim 1940-eylül 1942). Yüksek rütbeli subayların eleştirileri karşısında, yerini general Gómez Jordana'ya bıraktı, ardından 1944'te siyasetten çekildi.

SERRATİ (Giacinto Menotti), italyan siyaset adamı (Spotorno, Savona, 1876 -Asso, Lombardia, 1926). Sosyalistti, 1915'te *Avanti!* gazetesinin başına getirildi. Savaşa karşı çıktı, uluslararası Zimmerwald (1915) ve Kienthal (1916) konferanslarına katıldı ve 1917'de hapse atıldı. Livorno kongresi'nde (1919) İtalyan sosyalist partisi (PSİ) onun önerisi üzerine Komünist enternasyonal'e katıldı. Ancak 1921'de, PSİ'nin sol kanadı İtalyan komünist partisi'ni (PCİ) kurmayı kararlaştırdığında, kendi partisinin başında kaldı; 1924'te PCİ' ye katıldı.

Scala

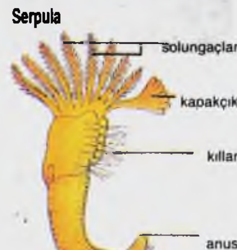
Giacomo **Serpotta**
İnebahtı savaşı
yalancımermer yüksekkabartma
Santa Zita capellası, Palermo

SERRATİA a. (fr. *serratia*). *Enterobacteriaceae* familyasına ait Gram negatif basillerden oluşan bakteri cinsi. (Uzun zaman konaklarıyla yardımlaşarak [ortakçı] yaşayan bakteriler sayılan serratialar günümüzde, yoğun tedavi uygulanmış ya da bağışıklık sistemleri zedelenmiş hastalarda fırsat buldukça hastalık yapan mikroplar olarak görülmektedir. Bazı türleri koyu kırmızı bir pigment üretir.)

SERRATULA a. (lat. *serratula,* küçük testere'den). Bazı türleri kayalar arasında, bazıları nemli çayırlarda biten ve 1,20 m boyuna erişebilen, kırmızı çiçekli, çokyıllık, otsu bitki. (Bazı türleri bahçelerde yetiştirilir. Bileşikgiller familyası.)

SERRATUS sıf. (lat. *serratus,* dişli). Kenarı testere dişleri gibi kesilmiş olan eski paralar için kullanılır. (Örneklerine Suriye, Kartaca ve Roma Cumhuriyeti denarius dizilerinde rastlanabilir.)

Serpula

Serpula'nın çok büyütülmüş hali

SERRE, Fransa'nın kuzeyinde ırmak, Oise'ın kolu (sol kıyıdan); 112 km.

SERRE (Jean-Pierre), fransız matematikçi (Bages, Pyrénées-Orientales, 1926). Collège de France'ta profesör oldu (1956), özellikle sayılar kuramı ve cebirsel topoloji alanında incelemeler yaptı. 1952'de, H. Cartan ile birlikte, demetler kuramından yola çıkarak karmaşık analitik uzaylar kuramını 1952'de yeniden formülleştirdiği için 1954'te Fields madalyası'nı kazandı. Bu

Bk. resim sayfa 10378

teknikler, cebirsel katlı uzayların (J.-P. Serre anlamında) ve Grothendieck'in şemalar kuramının (1957) bulunmasını sağladı. Serre, cebirsel geometriye ve topolojiye katkılarından dolayı 1985 Balzen vakfı ödülü' ne değer görüldü.

SERRENA a. İspanya dağlarında, özellikle Castilla, Estramadura ve Andalucía' da yetiştirilen, et üretimine elverişli, beyaz ya da açık renkli, iri gövdeli ve uzun kıllı keçi. Pirene keçisinin bir çeşididir.

SERRES (Michel), fransız filozof (Agen 1930). Leibniz üzerine tezini (*le Système de Leibniz et ses modèles mathématiques* [Leibniz'in sistemi ve matematiksel modelleri], 1968) yayımladıktan sonra,

Nadar

Francisco **Serrano y Domínguez**
Nadar'ın fotoğrafı

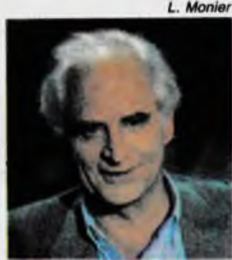
Hermès (1969-1977) dizisinde özgün bir bilimler tarihi çalışmasına girişti. Dışa kapalı bilgi alanları üzerine tümüyle işlevsel betimlemeler yapmaktan kaçınarak, daha çok farklı bilgi alanlarının birbiriyle ilişkisini ele aldı. Serres'e göre bu ilişkiler hiçbir a priori'ye bağlanamaz; bunlar daha çok bir alandan öbürüne geçerken ortaya çıkan geçişler, aktarmalar, karşılıklı göndermeler, yer değiştirmelerden kaynaklanırlar: *la Communication* (İletişim) [1969], *l'Interférence* (Karşılıklı gönderme) [1972], *la Traduction* (Çeviri) [1974], *la Distribution* (Dağılma) [1977] ve *le Passage du Nord-Ouest* (Kuzey-Batı geçidi) [1980], kesinlik ile düş arasında özgürce seçme olanağı tanıyan bu yaklaşımın çıkış noktalarıdır. Jules Verne'in romanlarını çözümleyerek o dönemin bilimini aydınlatan *Jouvences sur Jules Verne* (1874) ile *la Naissance de la physique dans le texte de Lucrèce*'te (Lucretius'un metninde fiziğin doğuşu) [1977] de aynı yaklaşım görülür. Michel Serres *Esthétiques sur Carpaccio* (Carpaccio üzerine estetik görüşler) [1975] ile sanata, *Genèse* [1982] ve *Rome, le livre des Fondations* (1983) ile bütünlüklü felsefi düşünceye yöneldi. Diğer bazı yapıtları: *le Parasite* (1980), *Détachement* (1983), *les Cinq Sens* (1985), *Statues* (1987), *le Contrat naturel* (1990).

L. L.

Jean-Pierre Serre (1984'te)

L. Monier

Michel Serres (1983'te)

SERRET (Joseph Alfred), fransız matematikçi (Paris 1819 - Versailles 1885). Bilimler akademisi üyesiydi (1860), Collège de France'ta gök mekaniği (1861), Sorbonne'da da diferansiyel ve integral hesap profesörü (1863) oldu, Galois'nın gruplar kuramına açıklık getirdi ve bu kuramın tanınmasını sağladı, ayrıca çok sayıda kitap yayımladı. Diferansiyel geometri alanında Cauchy'nin, uzay içindeki eğrilerin iç ve yerel özelliklerini incelemeyi konu alan çalışmalarını izleyerek temel Serret -Fresnel formüllerini tanıtladı (1852-53).

SERRİŞTE a. (fars. *ser* ve *rişte*'den *ser-rişte*). *Esk.* İpucu, tutamak.
—Ed. Halk hikâyelerinde kahramanın karşılaştığı bir durumu kavraması, bir olayın iç yüzünü anlaması için kullandığı anahtar bilgi, ipucu.

SERRİVOMER a. (modern bilimsel lat. *serrivomer;* klasik lat. *serra,* testere ve *vomer,* saban demiri'nden). Kuzey Atlas okyanusu'nda yaşayan, yılansı bedenli, çeneleri uzun bir gaga biçiminde uzamış kemiklibalık cinsi. (İki dizi dişle donanan damağı uzun bir çıkıntı oluşturur. *Serrivomer beani* 50-3 000 m derinlikler arasında bulunur. *Serrivomeridae* familyasının örnek tipi, boyu 70 cm'ye kadar).

SERROMYİA a. Nemli yerlerdeki çiçekler üzerinde yaygın böcekçil sivrisinek cinsi. (Isırantitreksinekgiller familyası.)

SERSAM sıf. (fars. *ser* ve *sām*'dan *ser-sām*). *Esk.* Sersem.
◆ a. Esk. tıp. İnsana sersemlik veren bir hastalık.

S. N. C. (F. F. C. C. kol.)

yönetmenliğini Jean-Luc Godard'ın yaptığı *Serseri âşıklar* (1959) filminin bir sahnesinde Jean Seberg ve Jean-Paul Belmondo

SERSAR sıf. (ar. *sersār*). *Esk.* **1.** Serseri. **—2.** Çok konuşan, geveze.

SERSEBÜK sıf. (fars. *ser* ve *sebük*'ten *ser-sebük*). *Esk.* Akılsız, deli.

SERSEBZ sıf. (fars. *ser* ve *sebz*'den *ser-sebz*). *Esk.* **1.** Yeni yetişmiş, taze, toy. **—2.** Talihli, şanslı.

SERSEBZİ a. (fars. *ser, sebz* ve *-ī*'den *ser-sebzī*). *Esk.* **1.** Tazelik. **—2.** Talihlilik.

SERSEFİL sıf. (*sefil*'den pekiştirilerek). Aşırı ölçüde yoksul kimse, bunu gösteren şey için kullanılır: *Sersefil bir çocuk. Sersefil bir hayat.*
◆ be. Çok yoksul olarak: *Sersefil yaşamak. Sersefil ortada kalmak.*

SERSEM sıf. ve a. (fars. *ser,* ve *sām,* hastalık; *ser-sām*'dan). **1.** Zihni karışmış, bilinci ve algılaması zayıflamış kimse için kullanılır: *Gürültüden sersem gibiydim.* **—2.** Düşünmeden, dikkatsizce davranan kimse için kullanılır; aptal: *Ne sersem çocuk, anahtarı yine içerde unutmuş. Sersem, önüne bak, bardakları devireceksin.* **—3.** *(Bir kimseyi) sersem etmek, serseme çevirmek, serseme döndürmek,* onu ne yapıp ettiğini bilemez duruma getirmek; sersemletmek. ‖ *Sersem sepet, sersem sepelek, sersem seperek,* sersemliği üzerindeyken: *Erkenden kalkıyor,* sersem sepet su getirmeye gidiyordu.* ‖ *Uyku sersemi,* uykudan henüz uyanmış, uykusunu, mahmurluğunu üzerinden atamamış kişi için kullanılır: *Sabahın köründe uyku sersemi yola koyuldular.*

SERSEM ALİ BABA, türk halk şairi (öl. Kırşehir 1569). Hacı Bektaş tekkesi'nde baba oldu (1551); ölünceye değin bu makamda kaldı. Adını taşıyan nefesler vardır. Ancak bunların hepsinin aynı kişiye ait olduğu kesin değildir.

Sersem kocanın kurnaz karısı, Haldun Taner'in üç perdelik oyunu. Tanzimat dönemi türk tiyatrosu ve tiyatro adamlarını günümüze bağlayan belgesel nitelikte bir yapıt olmanın yanı sıra, bu sanatın sahnede yansımayan evrensel yönlerini de vermeyi dener. Tomas Fasulyeciyan kumpanyasının 1876'da Bursa'da oynadığı Molière'in *Georges Dandin* komedisinden yola çıkarak, aynı oyunun üç ayrı evredeki üç değişik yorumunu ele alan yazar, bu arada Bursa valisi Ahmet Vefik Paşa'nın, tarihsel konumunu da sahneye getirerek tiyatroya sahip çıkan devlet anlayışıyla tiyatrodan korkan devlet anlayışını karşılaştırır. Yapıt, ilk kez 1969-1970 döneminde Çetin İpekkaya'nın yönetiminde Münir Özkul, Suna Selen, Meriç Başaran vb. tarafından Bizim tiyatro'da oynandı, TDK (1972) ödülü'nü kazandı.

SERSEMCE sıf., be. Sersem bir kimseye özgü, ona yakışan şey, eylem için kullanılır: *Sersemce bir laf. Sersemce bir görüş. Sersemce davranmak. Sersemce konuşmak.*

SERSEMLEME a. Patol. Başdönmesine yakın durum. (Hasta etrafındaki her şeyin döndüğünü sanır. Özellikle Ménière başdönmesinin başlangıcında ve beyin damarlarında bozukluk olması hallerinde rastlanır. Yarım daire kanallarının işlev bozukluklarına bağlı olduğu sanılmaktadır.)

SERSEMLEMEK gçz. f. Bir kimse sözkonusuysa, bilinci, algılama gücü, ayırt etme yetisi zayıflamak: *Düşmenin etkisiyle sersemlemişti. Gürültüden, kalabalıktan sersemlemek.*
◆ **sersemletmek** ettirg. f. *Bir kimseyi sersemletmek,* onun sersemlemesine neden olmak, yol açmak; onu serseme çevirmek: *Salondaki uğultu beni sersemletti.*

SERSEMLEŞMEK gçz. f. Eylemlerinin sonuçlarını düşünmeksizin hareket etmeye başlamak: *Bu çocuk son günlerde iyice sersemleşti.*

SERSEMLETME a. Sersemletmek eylemi.
—Kasapl. Kasaplık hayvanların kesiminde, kesimden önce hayvanların duyarlılığının yok edilmesi için uygulanan ilk işlem.

SERSEMLETMEK → SERSEMLEMEK.

SERSEMLİK a. **1.** Bilincin ve olgunun zayıflaması durumu: *Kafamda bir sersemlik var.* **—2.** Düşüncesizce ve dikkatsiz davranma durumu: *Yine sersemliğin üzerinde.* **—3.** Akılsızca, budalaca davranış: *Sersemlik etme, bu iş kaçırılacak iş değil.* **—4.** *Uyku sersemliği,* uykudan yeni kalkmış bir kimsenin mahmurluğu.

SERSERİ sıf. ve a. (fars. *serserī*). **1.** Sürekli oturduğu bir evi, belli bir geliri, bir işi olmayan, aylak aylak dolaşan bir kimse için kullanılır; hayta, başıboş, avare: *Kenar mahalle serserileri. Peşine takılan serseriyi polise şikâyet etti.* **—2.** Ne yapacağı belli olmayan, amaçsızca, sorumsuz bir biçimde yaşadığı düşünülen bir kimse için kullanılır: *Serseri, geceyarısı "sizi çok özledim" diyerek çıktı geldi.* **—3.** *Tkz.* Sevilen bir kimseye takılmak için laf arasında ya da ondan söz ederken söylenen söz.
◆ sıf. **1.** Belli bir hedefi olmayan kurşun, mayın vb. için kullanılır: *Serseri bir kurşunla yaralanmak. Serseri mayın.* **—2.** *Serseri mayın gibi,* amaçsızca, avare avare.

Serseri âşıklar *(À bout de souffle),* yönetmenliğini Jean-Luc Godard'ın yaptığı fransız filmi (1959). Bir araba hırsızı (Jean -Paul Belmondo) motosikletli bir polisi öldürür ve Paris'te amerikalı bir genç kızın (Jean Seberg) yanına sığınır. Fakat kız onu ele vererek ölümüne neden olur. Filmin bilinçli olarak kışkırtıcı bir anlatıma sahip olması, aşırı serbestliği ve dönemin sinema anlayışına karşıt bir örnek oluşturması, başarısını sağlarken geniş tartışmalara da yol açtı. Ayrıca bu çalışmasıyla J. - L. Godard yeni dalga olarak adlandırılan akımın öncülerinden biri durumuna geldi.

Serseri yahudi *(le Juif Errant),* Eugène Sue'nün romanı; *le Constitutionnel*'de tefrika edildi, sonra 10 cilt olarak yayımlandı (1844-45). Çağın sosyalist eğilimli basınının etkisini yansıtan roman, siyasal -toplumsal anlamlarla kuşatılmış olmakla birlikte, sömürülen işçi sınıfını simgeleyen Yahudi imgesi her türlü ruhbilimsel gerçekliğini yitirerek melodram kahramanları kadar basit çizgilere indirgenmiştir. Sue, bu hikâyesini 1849'da sahneye de uyarladı.

SERSERİCE sıf., be. Serseri, başıboş, avare bir kimseye özgü, ona yakışır bir şey, sorumsuzca rahatsız edecek biçimde yapılan bir davranış için kullanılır: *Serserice bir hayat. Serserice davranmak. Serserice ona buna laf atmak.*

SERSERİLEŞMEK gçz. f. Serseri bir kimseye özgü davranışlarda bulunmaya başlamak; serseri olmak: *Her geçen gün biraz daha serserileşiyor.*

SERSERİLİK a. **1.** Belli bir amacı olmadan, başıboş, avare dolaşma, yaşama. **—2.** Serseri bir kimsenin niteliği. **—3.** *Serserilik etmek,* serserice davranmak, aylak aylak dolaşmak.

SERSERİYANE be. (fars. *serserī* ve *-āne*'den *serseriyane*). *Esk.* Serserice.

SERSU, Cezayir'de yüksek ova, Uarsenis kütlesinin G.'inde, Şelif ve Mina'nın yukarı çığırları arasındadır. Eskiden, göçebe sürüleri için bir yayla bölgesi olan ova, bir tahıl tarımı ve hayvan yetiştiriciliği (özellikle at) bölgesi olmuştur; Tihert (Tiaret) burasının ticaret merkezidir.

SERŞAR sıf. (fars. *serşār*). **1.** *Esk.* Dopdolu, taşkın, ağzına kadar dolu. **—2.** Sınırı aşan, aşırı giden; fazla, çok fazla.

SERŞARİ a. (fars. *serşār* ve *-ī*'den *serşārī*). *Esk.* Doluluk, taşkınlık.

SERŞİKESTE sıf. (fars. *ser* ve *şikeste*'den *ser-şikeste*). *Esk.* Başı, uç kısmı kırık olan.

SERT, -ti sıf. **1.** Kesilmesi, katlanması, bükülmesi, bölünmesi vb. zor olan, yumuşak olmayan şey için kullanılır; katı: *Granit sert bir maddedir.* **—2.** Esnekliği az olan, kolayca eğilip bükülmeyen şey için kullanılır: *Sert kösele. Sert bir yay.* **—3.** Katlanılması, dayanılması güç bir şey için kullanılır: *Sert bir iklim. Dışarda sert bir rüzgâr esiyordu. Sert bir kış.* **—4.** İçindeki etkin madde oranı yüksek dozda olan bir şey, bir karışım için kullanılır: *Sert bir tütün. Sert içkiler.* **—5.** Hoşgörüsü, bağışlaması olmayan bir kimse için kullanılır; katı: *Sert bir baba.* **—6.** Kırıcı, incitici bir şey için kullanılır: *Bu ölçüde sert yanıtlar vermesi onu çok üzdü. Sert bir söz.* **—7.** Hırçınlık, kızgınlık, öfke yansıtan şey için kullanılır: *Soruları sert bir sesle yanıtlamak. Sert bir bakış.* **—8.** Çok katı, titiz, sıkı bir yönetmelik, bir yasa, bir rejim vb. için kullanılır: *Yönetmelik hükümleri çok sert. Sert bir rejim.* **—9.** Güçlülük, kararlılık belirten şey için kullanılır: *Sert adımlarla yürümek.* **—10.** Ani bir dönüşü gerektiren dönemeç, viraj için kullanılır; keskin: *Sert bir viraj.* **—11.** Özellikle siyasal alanda hiçbir uzlaşmaya yanaşmayan bir kimse, bir topluluk için kullanılır; katı: *Parti sert tutumunda kararlı. Örgütün en sert kanadı.*
—Arkeol. *Sert üslup,* eski Yunanistan'da, İ.Ö. V. yy.'ın ilk çeyreğinde gelişen sanatsal üslup. (Sert üslup seramikte, kırmızı figürlerin ortaya çıkışı, çizgilerin ve düzenlemenin sağlamlığı, duruşların ve giysi kıvrımlarının zarifliğiyle, heykelde de oranların dengesi, arkaik gülümsemenin anısını taşıyan kişilerin ölçülü yüz anlatımıyla ayırt edilir. Vazo ressamlarının en çok yapıt verdikleri üsluplardan biri olan sert üslup, daha sonra ortaya çıkan anıtsal duvar resminde ulaşılan yüksek niteliğin habercisi oldu.)
—Binc. *Sert ağızlı,* atın, ağzındaki kantarmaya dayanarak binicinin direktiflerine sert hareketlerle cevap vermesi. || *Sert omuz,* atın katı, hareketlere uyamayan omuzları. Bu durum atın yalnız art ayak hareketleriyle yürümesine yol açar. || *Sert sürüş,* atı gereğinde sertçe ve mahmuz kullanarak ileri sürme.
—Denizc. *Sert deniz,* Beaufort* ölçeğine göre 7-8 derece arasında esen rüzgârla kabaran deniz. (Dalga tepeleri oluşur ve köpükler kesif şeritler halinde rüzgâr yönüne savrulur.)
—Dokubil. Patolojik karakterde sklerozlaşmış doku ya da organ karşıtı olarak gelişme sırasında normal olarak sertleşmiş hayvansal ya da bitkisel dokulara ve organlara denir.
—Esk. dilbilg. *Sert samit,* sert ünsüz.
—Fiz. *Sert ışın,* kısa dalga boylu ve dolayısıyla büyük enerjili, girgin bir X ışını için kullanılır.
—Güz. sant. Fazla kuvvetli, kuru ve kopuk bir çevre çizgisi, fırça darbesi ya da desen için denir. || Çiğ, şiddetli ve yumuşaklıktan yoksun bir renk tonu için denir.
—İnş. *Sert taş,* çok yoğun (2 350 - 2 580 kg/m^3) ve yüksek dayanımlı (500-1 100 kg/cm^2), cilaya elverişli kireçtaşı.
—Kâğ. san. *Sert hamur,* odunözü tümüyle giderilmemiş hamur. || *Parlatılmış sert karton,* yaş karton makinesinde üretilen, yoğun, sert, düzgün ve suya dayanıklı karton. (Parlatılmış sert karton çeşitli sanayi uygulamalarında ve inşaatlarda ahşabın yerine kullanılır.)
—Marangl. *Sert ağaç,* zor işlenen, sık dokulu, iyi cila tutan, kayın, dişbudak, ceviz, meşe vb. gibi yerli, maun, abanoz, pelesenk vb. gibi yabancı ağaçlara verilen ad.
—Metalürj. Karbon oranı yüksek bir adi çelik için kullanılır. || *Sert manyetik alaşım,* kalıcı mıknatıslanması çok güçlü olan alaşım. (Örneğin suverilmiş sert çelik, sürekli mıknatıs alaşımları.)
—Orm. san. *Sert odun,* genellikle yumuşak olan kozalaklı ağaç odununa karşıt olarak yayvan yapraklı ağaçların sıkı odunu. (Genellikle sertliği 6 ila 9 arasında olan oduna sert, 3 ila 6 arasında olana yarı sert, 9'un üzerinde olana çok sert denir [en sert odunda 20'ye erişir].)
—Patol. Parmakla basmaya direnç gösteren ve bir çalkantı duyulmadığı halde esneklik izlenimi veren, gergin görünümlü bazı doku, apse ve urlara denir. || *Sert nabız,* esneklik ve yumuşaklıktan yoksun nabız. || *Sert şankr,* frengi şankrı.
—Pedol. *Sert kabuk,* çoğunlukla koloidal silisle çimentolanmış, kurak toprakların pek derin olmayan bölümlerinde, sıkça görülen sert ve kırılgan katman ya da kat.
—Psik. *Sert uyuşturucu,* bedensel ve ruhsal bir bağımlılığa yol açan doğal ya da bireşimsel psikotrop madde.
—Seram. *Sert hamur,* kolay erimeyen, bu nedenle de yüksek sıcaklıkta pişime dayanıklı seramik hamuru. Bu işlemden sonra hamur büyük bir direnç kazanır, kimi zaman da kısmen (greler) ya da tümüyle (sert porselen) camlaşır, yumuşak hamur ise aksine, düşük sıcaklığa dayanabilir.
—Sesbil. Kasların aşırı gerilmesiyle üretilen ve damakla sürtüşme alanının daraldığı ünsüz için kullanılır. || *Sert damak,* damağın ön kesiminde bulunan eklemleme bölgesi.
—Spor. *Sert dönüş,* kayakçının, kayaklarının yönünü ayaklarını bükerek aniden değiştirmesi.
—Su işler. İçinde çözelti olarak büyük miktarda kalsiyum tuzları bulunan su için kullanılır.
—Süslem. sant. ve Heykc. *Sert taş,* küçük heykellerin yapımında, mühürcülükte ve mozaikte kullanılan ince dokulu taş ya da mermer.
—Tüt. Nikotin oranı % 2 ve daha yukarı olan tütünlerin içim özelliği için kullanılır.
—Yerbil. Kendisini çevreleyen arazilere göre daha zor biçim değiştiren bir kayaç ya da kayaç düzeyi için kullanılır. (Eşanl. KOMPETAN.) || *Sert kayaç,* öğeleri bir çimentoyla birleşmiş sağlam tortul kayaç.
◆ be. **1.** Dayanılması güç biçimde: *Rüzgâr sert esiyor.* **—2.** Acımasız, hoşgörüsüz, kırıcı biçimde: *Çocuklara böylesine sert davranmaya hakkın yok.* **—3.** Ani, sarsıcı biçimde: *Virajı çok sert almak.*

SERT (Josep Maria), ispanyol ressam (Barcelona 1874 - *ay. y.* 1945). 1899'da Paris'e yerleşti, duvar süslemesinde uzmanlaştı, Tiepolo ya da Berruguete gibi ustalardan miras aldığı güçlü bir üslupla büyük boyutlu çalışmalar vb. yaptı. (Cenevre'deki Milletler sarayı'nı ve Vich katedrali'ni vb. süsleyen resimler [katedraldeki resimler 1936'da tahrip olmuş ve sanatçı tarafından yeniden yapılmıştır].)

SERT (Josep Lluís), ispanyol mimar (Barcelona 1902 - *ay. y.* 1983), Josep Maria Sert'in yeğeni. Öğrenimini doğduğu kentte yaptıktan sonra, Le Corbusier ile çalışmak için Paris'e gitti (1929). Barcelona'da G.A.T.E.P.A.C. grubu'nu kurdu, çeşitli konutlar inşa etti (Bloc evi, 1934), daha sonra ABD'ye göç etti (1939). Bu ülkede, Gropius'un ardından Harvard Üniversitesi'nin mimarlık bölümünün başına geçti. ABD'nin Bağdat büyükelçiliği, Maeght vakfı'nın (1962-1964) Saint-Paul-de-Vence'taki, Miró vakfı'nın da (1972-1975) Barcelona'daki binaları başlıca yapıtlarıdır. 1947-1956 arasında C.I.A.M.'ın (Modern mimarlık uluslararası kongreleri) başkanı oldu; "akdenizli" olarak nitelendirilen ve Gaudí'ye duyduğu hayranlıkla birlikte postmodernizmin habercisi olan bir işlevselciliği savundu.

SERTAB a. (fars. *sertāb*). Esk. ciltç. Klasik türk ve islam ciltlerinde, mikleb ile alt kapak arasındaki parça. (Sertab sayfaların yan kenarlarını koruduğu gibi, mikleb de hareketlilik sağlar. Ayet ve beyit yazılı örnekleri vardır.)

SERTABEPA ya da **SERTABEPAY** be (fars. *ser, tā-be* ve *-pā, pay*'dan *ser-ta-be-pā, ser-tā-be-pāy*). *Esk.* Baştan ayağa, büsbütün, tamamen.

SERTABESER be. (fars. *ser* ve *tā-be*'den *ser-tā-be-ser*). *Esk.* Baştan başa, uçtan uca.

SERTABİP a. (fars. *ser* ve *tabīb*'den *ser-tabīb*). *Esk.* Başhekim.

SERTAK a. (fars. *ser* ve ar. *ṭāk*'tan *ser-ṭāk*). Esk. mim. **1.** Revak kemerlerinin, kapının önünde yer alan daha geniş ve yüksek tutulan orta bölümü, baş kemer. **—2.** Eski saray, köşk ve konakların üst katında bulunan, çevresi açık, cihannüma benzeri mekân.

SERTÃO. Coğ. Az nüfuslu, yaygın yöntemlerle yapılan hayvancılığın, az üretken besin maddeleri tarımına ağır bastığı kuşak. (Bu terim özellikle Brezilya'nın Nordeste bölgesinin yarı-kurak kesimi için kullanılır ve burada yaşayanlara *sertanejos* adı verilir.)

SERTARİK a. Tasav. Mevlevi tarikatında çelebinin yardımcısı. (Çelebi Efendi Konya'dan ayrıldığında mukabele dışındaki tarikat yönetimine sertarik bakardı.)

SERTASER → SERTESER.

SERTAVUL geçidi, Konya'yı Karaman üzerinden Mut ve Silifke'ye bağlayan karayolunun Karaman'ın G.'inde Toros dağlarını aşarken izlediği yüksek geçit (1 630 m).

SERTDOKU a. Bot. Bitkilerin odunlaşmış destekdokusuna verilen ad.

Zekeriya Sertel

SERTEL (Mehmet Zekeriya), türk gazeteci (Usturumca, Makedonya, 1890-Paris 1980). İstanbul Hukuk mektebi'ni bitirdi; Sorbonne Üniversitesi'nde toplumbilim, Columbia Üniversitesi'nde gazetecilik öğrenimi gördü. Türkiye'ye döndükten sonra bir süre Basın-yayın genel müdürlüğü yaptı (1923). *Resimli ay*'ı yayımladığı sırada bazı yazılarından ötürü İstiklal mahkemesi'nde yargılanarak hüküm giydi. 1930'da *Son posta,* 1936'dan başlayarak *Tan* gazetelerini çıkardı. *Tan*'da, "Günün meseleleri" başlığı altında çıkan yazıları nedeniyle birçok kez yargılandı. Tek parti yönetimine, alman faşizminin Türkiye'deki işbirlikçilerine karşı eşi Sabiha Sertel'le birlikte takındığı tutum nedeniyle, gazetesinin basıldığı basımevinin kışkırtılmış gruplar tarafından yakılmasından sonra (1945) eylemli gazeteciliği bıraktı. Yaşamını 1968'e değin Azerbaycan'da, 1980'e değin de Fransa'da geçirdi. 1977'de Türkiye'ye gelmesine izin verildi. *Milliyet* gazetesinde yayımlanan "Nâzım Hikmet' in son yılları" başlıklı yazı dizisinin yol açtığı tartışmalar nedeniyle yeniden yurtdışına çıktı. Bu dizi daha sonra kitap halinde de yayımlandı (1979). Basılmış öteki yapıtları: *Mavi gözlü dev* (1968), *Hatırladıklarım* (1968).

SERTEL (Sabiha), türk gazeteci (Selanik 1898-Bakü 1968). Balkan savaşı'ndan sonra ailesiyle İstanbul'a geldi. 1917'de gazeteci Mehmet Zekeriya (Sertel) ile evlenerek ABD'ye gitti ve Columbia Üniversitesi'nde toplumbilim öğrenimi gördü. Aynı tarihlerde gerek ABD'de kurduğu derneklerle, gerek Türkiye'de *Büyük mecmua*'ya yazdığı yazılarla Kurtuluş savaşı'nı destekledi. 1924'ten başlayarak *Resimli ay, Resimli perşembe, Tan, Görüşler* vb. süreli yayınların yönetimine katıldı, yazarlığını ve başyazarlığını yaptı. Yazılarından ötürü birkaç kez tutuklandı ve hapse girdi. Tan olayı'ndan (4 aralık 1945) sonra, aktif yazarlıktan çekildi, bir süre sonra da Zekeriya Sertel'le birlikte yurtdışına çıktı. Türkiye'ye dönmesine izin verilmediği için yerleştiği Bakü'de öldü. Başlıca yapıtları: *Fikret-Akif kavgası* (1941), *Tevfik Fikret* (1946), *Roman gibi* (1970).

SERTEL (Necla), türk tiyatro oyuncusu (İstanbul 1902 - *ay. y.* 1970). Sahneye çıkan ilk türk kadınlarındandır. 1923'te, "Ziya'nın tiyatrosu" adlı gezginci bir toplulukta sanat yaşamına atıldı. Bu topluluğun dağılması üzerine çağrıldığı Ertuğrul Muhsin ve arkadaşları topluluğunun Ferah sineması'nda oynadığı *Renkli fener* oyunundaki rolüyle dikkati çekti. 1925'ten başlayarak girdiği İstanbul Şehir tiyatro-

su'nda 1960'lı yılların ortalarına değin çalıştı. *Tebeşir dairesi*'ndeki bayan Çang, *Katil*'deki Marta Lee, *Eski şarkı*'daki Deli Zehra vb. rolleriyle başarılarını sürdürdü.

SERTELMEK gçz. f. **1.** Bir şey sözkonusuysa, sertliği, direnci artmak. **—2.** Bir kimse sözkonusuysa, sert davranışlarda bulunmaya başlamak: *Yaşadıkları nedeniyle iyice sertelmişti artık.*

SERTER (Süreyya Hidayet), türk hekim (İstanbul 1884 -*ay. y.* 1945). Askeri tıbbiye'yi bitirdi (1905). Rüsumat kimyagerliği sınavını kazanarak kimyager oldu (1906). Gülhane hastanesi kimya muallimliğine atandı (1910). Balkan savaşı sırasında ampul ve komprime imalathanelerini yönetti. Birinci Dünya savaşı'nda İstanbul ve İzmir'de ordu için idrofil pamuk ve sulfate de soude üretiminde görev aldı. Gülhane hastanesi II. Dahiliye kliniği ve polikliniği'nin başına getirildi (1927); başhekim oldu (1934). Genelkurmay başkanlığı sıhhiye müfettişiyken tümgeneral rütbesiyle emekliye ayrıldı (1943). Atatürk'ü tedavi eden hekimlerdendi.

SERTESER ya da **SERTASER** be. (fars. *ser* ve *-te-* ya da *-tā-*'dan *ser-te-ser, ser-ta-ser*). *Esk.* Baştan başa, bütünüyle, tam olarak: *"İşte gerdûn gezüb rûy-i cihânı serteser"* (Fuzuli, XVI. yy.). *"Hayatını sertaser işgal eden zaaf-ı teessüsün verdiği endişe-i memat ile alnı çizilmiş..."* (H. Z. Uşaklıgil).

SERTİFİKA a. (fr. *certificat*). Resmi belge: *Öğrenim sertifikası. Mevduat sertifikası. Bu kursta her kur sonunda bir sertifika veriliyor.*

—Eğit. Bir öğrenimi başarı ile tamamlayanlara, bir kurs ya da toplu çalışmaya katılıp, başarıyla bitirenlere verilen belge.

—Havc. *Sertifika verme,* uluslararası sivil havacılık yetkililerinin, bir uçağın ayırtedici özelliklerini doğrulamak için uyguladıkları işlem.

SERTİZ sıf. (fars. *ser* ve *tīz*'den *ser-tīz*). *Esk.* Sivri uçlu; keskin: *Tig-i ser-tiz* (keskin kılıç).

SERTLENMEK gçz. f. *(Bir kimseye) sertlenmek,* bir kimse sözkonusuysa, (bir kimseye karşı) sert bir tutum takınmak.

SERTLEŞEBİLİR sıf. Yapış. Fiziksel ya da kimyasal bir etki sonucunda, çevre sıcaklığında ya da sıcakta (ısılsertleşebilir yapıştırıcı) sertleşen bir yapıştırıcı için kullanılır.

SERTLEŞME a. Sertleşmek eylemi.

—Boyac. Polimerleşme, yükseltgenme, çeşitli kimyasal tepkimeler ya da kurumayla sert bir tabakanın oluşması.

—Hidr. bağl. Harçlarda ve betonlarda, kohezyonun ve dayanımın giderek artması.

—Metalogr. Plastik biçim değiştirme işleminden geçirilmiş bir metalin dayanım ve sertliğinin artması (kalıcı biçim değiştirme).

—Orm. san. Çok hızlı yapılan yapay kurutma işlemi sırasında ağacın yüzeylerinin kuruyarak katılaşması. Ağacın her yerinin aynı oranda kurumasına engel olduğundan iç kısımlarda gerilime ve bu yüzden çatlaklara neden olur.

—Patol. Bir dokunun, iltihap, skleroz, ur, kireçlenme ya da kemikleşme yüzünden katılaşması. || *Bağdokusu sertleşmesi,* KSEROZ'un eşanlamlısı. || *Kovucuklu cisimlerin plastik sertleşmesi,* kovucuklu cisimleri saran kılıfın fibroz dokuya dönüşmesi. Kamış dikleştiğinde biçim bozukluğuna neden olur.

—Polim. Kimi polimerlerden söz ederken önpolimer durumundan ağlaşık bir polimer durumuna geçme. (Örneğin sıvı ya da hamursu epoksit reçinelerine poliaminlerin katılması, bu maddelerin sertleşmesini sağlar.)

—Res. Bir ürünün (boya, vernik vb.), sıvı durumdan katı duruma geçmesi.

—Yapış. Donma sıcaklığının 100 °C'ın altında ya da üstünde olmasına göre, bir yapıştırıcının, ortamın sıcaklığını yükseltmeden soğukta (çevre sıcaklığında), sıcakta ya da normal sıcaklıkta sertleşmesini sağlayan süreç.

SERTLEŞMEK gçz. f. **1.** Bir şey sözkonusuysa, yumuşaklığını, esnekliğini yitirmek, sert bir duruma gelmek: *Deniz suyunun etkisiyle sertleşen halat. Spor yapmaktan sertleşen kaslar.* **—2.** Bir kimse sözkonusuysa, sert, kırıcı bir tavır almak: *Babam son zamanlarda iyice sertleşti, bize nefes aldırmıyor. Davranışların birdenbire neden sertleşti?* **—3.** Kişiler ya da topluluklar arasındaki ilişkiler sözkonusuysa, kırıcı, sert, gergin, her an patlamaya hazır bir duruma gelmek: *İki ülke arasındaki ilişkiler giderek sertleşiyor. Uluslararası siyasal ortam bu olay nedeniyle sertleşti. Toplantının havası birdenbire sertleşti.* **—4.** Bir şey sözkonusuysa, hırçınlık, kızgınlık, öfke yansıtan bir durum almak: *Konuşma giderek sertleşti.* **—5.** Bir kimse, bir topluluk vb. sözkonusuysa, herhangi bir konuda daha uzlaşmaz, daha sert bir tutum içine girmek: *Giderek sertleşen parti. İktidarın ekonomik tedbirleri sertleşiyor.* **—6.** Soğuk, rüzgâr vb. bir atmosfer olayı sözkonusuysa, gücünü, etkisini artırmak, dayanılmaz bir duruma gelmek: *Kış giderek sertleşiyor. Sertleşen rüzgâr, yoğun kar yağışı getirdi.* **—7.** Erkeklik organı sözkonusuysa, ereksiyon anında belli bir katılığa ulaşmak, ereksiyona geçmek.

—Yapış. Bir sıvı yapıştırıcıdan söz ederken, fiziksel ya da kimyasal etkiyle (örneğin, ağlaşma, yoğuşma, polimerleşme, yükseltgenme, vulkanizasyon, pelte, uçucu bileşenlerin buharlaşması vb.) sert ve dayanıklı maddeye dönüşmek.

◆ **sertleştirmek** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi sertleştirmek,* onun sert, katı bir duruma gelmesine neden olmak, sertleşmesini sağlamak. **—2.** *Sesini, tavırlarını vb. sertleştirmek,* ona kırıcı, sert bir nitelik vermek: *Sesini sertleştirerek karara karşı çıktı.* **—3.** *Bir ortamı, bir ilişkiyi vb. sertleştirmek,* onu sert, gergin, her an patlamaya hazır duruma getirmek: *Yakın komşusuyla ilişkilerini sertleştiren bir ülke. Bu tutum siyasal ortamı sertleştiriyor.*

SERTLEŞMEZLİK a. Seksol. *Kamış sertleşmezliği,* cinsel ilişkide bulunurken, kamışın sertleşmemesi (ya da sertleşmenin kısa sürmesi). [Bu bozukluk çeşitli nedenlere dayanabilir: kişinin normal bir cinsel yaşam sürmemiş olması (nevrozlu, her türlü cinselliğe kayıtsız ya da sapık), duygusal bir sarsıntıya tepki göstermesi ya da organik bir bozukluk olması (glusit metabolizması bozukluğu, alkolizm, sinir ya da damar hastalıkları).]

SERTLEŞTİRİCİ sıf. Sertleşmeyi sağlayan şey için kullanılır.

—Boyac. Kullanım sırasında, ayrı ayrı bileşenler olarak verilmiş bir ürüne, yapısal sertleşmeyi ve tabaka oluşumunu gerçekleştirmek üzere katılan madde.

—Hidr. bağl. *Yüzey sertleştiricisi,* yüzey sertliğini ve aşınmaya karşı dayanımı artırmak için sertleşmiş betonun yüzeyine sürülen ürün.

—Polim. Kimi sentetik reçine türlerinde kütlesel olarak katılaşmayı kolaylaştıran madde.

—Seram. Bir kil ya da hamurun plastikliğini azaltan maddeye denir.

—Yapış. Sertleşmeyi başlatmak ve/ya da denetlemek için bir yapıştırıcıya katılan ve bu yapıştırıcının ayrılmaz bir bölümünü oluşturan madde.

SERTLEŞTİRME a. Sertleştirmek eylemi.

—Camc. Cama uygulanan ve yüzeyini baskı altına alarak mekanik direncini arttıran ısıl ya da kimyasal işlem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Metalürj. Çeliklere sertlik özelliği kazandırmak üzere uygulanan işlem. || *Sertleştirme karbonu,* dokusal sertleştirme işlemi sırasında sertleşmeyi sağlayan karbon. || *Sertleştirme sıcaklığı,* hızlı soğutma işleminden önce austenitleme işleminin yapıldığı sıcaklık. || *Yapısal sertleştirme alaşımı,* suverme ve menevişleme işlemiyle üstün mekanik özellikler kazandırılan ve temel olarak alüminyumdan oluşan alaşım.

—Seram. Bir hamurun plastiklik derecesini, plastik olmayan maddeler katarak azaltma.

—ANSİKL. Camc. *Isıl sertleştirme,* önceden yumuşama sıcaklığına getirilmiş camın güçlü hava püskürtmeleriyle ani olarak soğutulmasıdır. Yaklaşık 6 mm kalınlığındaki düz camlara uygulanan bu yöntem yüzeylerin biçim değiştirmesini doğuran güçlü bir gaz konveksiyonu gerektirdiğinden 2 mm'ye eşit ya da daha az kalınlıktaki büyük boyutlu camlara zorlukla uygulanır. Isıl bakımdan kararlı ve uçucu olmayan sıvılarla ısıl değişimli sertleştirme belirli ölçüde bu zorluğun üstesinden gelmektedir. *Kimyasal sertleştirme* camı, camın alkali iyonlarından daha iri alkali iyonlar içeren erimiş tuz banyosuna daldırmaya dayanır. Banyonun daha iri iyonlarıyla (örneğin K^+) camın daha küçük iyonları (örneğin N^+) arasında meydana gelen iyon değişimi camın yüzeysel tabakalarını baskı altına alır. Bu yöntem ısıl sertleştirmede meydana gelen kuvvet gradyanlarından çok daha güçlülerini doğurduğundan çok daha ince camların sertleştirilmesini sağlar. Böylece kendi üstlerine çelik yapraklar gibi katlanabilen ince cam yapraklar elde edilebilir. Ne yazık ki bu yöntem günlerce süren işlemleri gerektirmektedir. İnce sertleşmiş cam, otomobil güvenlik malzemesi olarak önemli bir rol oynar. Sertleştirilmiş ya da yapraklı ön cam yapımında yaygın olarak kullanılan camlar, yüksek ağırlıklarına bağlı eylemsizlikten ve buna bağlı olarak cam kırıklarından dolayı kazalarda ciddi tehlikelere yol açar. Esnek ve dayanıklı ince camların plastik maddeden yapraklarla birlikte kullanımı başın ön cama çarpması durumunda yavaşlama etkilerini önemli ölçüde azaltır.

SERTLEŞTİRMEK → SERTLEŞMEK.

SERTLİK a. **1.** Sert olan, darbelere, çarpmalara, basınca karşı dayanıklılık gösteren ya da esnekliği az olan bir şeyin niteliği: *Bir taşın sertliği. Köselenin sertliği.* **—2.** Dayanılması güç olan bir şeyin niteliği: *Bölgede iklimin sertliği hayatı zorlaştırır. Doğal koşulların sertliği.* **—3.** Sert, acımasız bir kimsenin, bir davranışın niteliği; kırıcı, sert, acımasız davranış; şiddet, husumet: *Babasının sertliğinden her zaman yakınır. Sorunu sertlikle halledemezsin. Sertlik politikası izlemek.* **—4.** İçindeki etkin madde oranı yüksek olan bir şeyin niteliği: *Bir içkinin sertliği. Suyun sertlik derecesi.*

—Akust. *Akustik sertlik,* üzerine bir kuvvetin uygulandığı bir delik açılmış bir oyukta yer alan hacim elemanında, ortamın delik yüzeyinde yer değiştirmesiyle bu kuvvet arasındaki oran. (Akustik sertlik, akustik esnekliğin tersidir.)

—Aşındc. Topaklaştırılmış bir aşındırıcının sertliğinin, yani çalışırken tanelerini bir arada tutan kuvvetin bir harfle uzlaşmalı gösterimi. (Sertlik, topaklaştırıcının türüne ve oranına bağlı olarak abecesel sıraya göre A'dan Z'ye doğru artar.)

—Ger. day. Bir malzemenin, içine bir başka malzemenin girişine dayanım derecesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Güz. sant. Uyum, kıvraklık, yumuşaklıktan yoksunluk.

—Kâğ. san. Bir kâğıt hamurunda odunözünün giderilme derecesi.

—Mak. san. *Bir yayın sertliği,* helisel bir yaya etkiyen eksenel kuvvetin, bu durumda ortaya çıkan uzunluk değişimine oranı.

—Metalürj. Bir döküm parçasında sanki elmas gömülmüş gibi son derece sert ve işlenmeye karşı kimi güçlükler çıkartan metalsel özür. (Sertlik, ayrışık bir metalin kusulmasından kaynaklanır.)

—Nörol. *Beyin-omurilik zarı kökenli sertlik*, omurga, ense ve bacak kaslarında ortaya çıkan ağrıkesici kasılma. (Beyin-omurilik zarı sendromunun başlıca belirtisidir.)

—Su işler. *Sertlik gidermek* → YUMUŞATMAK. || *Bir suyun sertlik derecesi*, sudaki kalsiyum ve magnezyum tuzlarının oranı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ger. day. Sertlik yapı ve kimyasal bileşim değişimlerine çok duyarlı, kullanışlı bir karşılaştırma büyüklüğü olması nedeniyle çoğu kez ölçülerek saptanır. Ancak bilimsel tanımı yoktur: elde edilen rakamlar deneysel ve özel bir ölçme biçimine ilişkindir.

• *Metallerin sertlik ölçümü.* Metalin ya da alaşımın hafifçe parlatılmış bir yüzeyine belirli bir yük altında, çok sert özel çelikten bir bilya (Brinell yöntemi) ya da piramitsi bir elmas (Vickers yöntemi) uygulanır. Bu durumda parça üzerinde, Brinell yönteminde küre kapağı, Vickers yönteminde ise piramit biçiminde, kalıcı bir iz oluşur. Bu izin yüzeyi, etkiyen kuvvet ortadan kalktıktan sonra, kolayca belirlenir ve sertlik yükün (kgf), iz yüzeyine (mm^2) oranıyla belirtilir; bu oran, çap ile HB ya da HV sertliği arasındaki bir eşleme tablosu yardımıyla elde edilir.

Bir Brinell makinesine sığmayacak kadar büyük parçaların sertliğini ölçmek için, Turpin karşılaştırmaya dayanan bir yöntem geliştirmiştir: çok sert bir bilya, denenecek parça ile sertliği bilinen bir numune arasına yerleştirilir; bir çekiç darbesiyle, çapları sertliklerle ters orantılı iki iz elde edilir. Bir başka yöntem, belirli bir delicinin oluşturduğu iz derinliğini ölçmeye dayanır: en yaygın iki ölçek, Rockwell C sertliği (HRC) için 150 kgf altında elmas koni ya da Rockwell B sertliği (HRB) için, 100 kgf altında, 1/16 parmaklık bilyadır.

Üçüncü bir yöntem hareketli bir düzeneğin sıçrama yüksekliğini ölçmeye dayanır: Shore C ya da D sertliği (ShC ya da ShD). Bütün bu yöntemler sınaidir (milimetrenin onda biri düzeyinde iz çapları). Çok küçük yükler (1 ile 500 gf) altında. Vickers elması ya da Knoop elması tipinde bir deliciyle elde edilen sertliğe *mikrosertlik* adı verilir (10 mikrometre düzeyinde iz çapları).

• *Minerallerin sertlik ölçümü.* En eski sertlik belirleme yöntemi, mineralleri sınıflandırmak için kullanılan Mohs ölçeğiyle verilmiştir; bu ölçekte bulunan her mineral, kendinden önce gelen tüm mineralleri çizer ve kendini izleyen mineraller tarafından çizilir (talktan elmasa dek). Kireçtaşlarının sertliği, bunların yoğunlukları ve kopmaya dayanımları saptanarak bulunur. Bunlar, yoğunluklarının 1 470 kg/m³'ten 2 730 kg/m³'e ve dayanımlarının 50 kgf/m²'den 1 820 kgf/m²'ye dek değişmesine bağlı olarak, en gevrek taştan en sert taşa dek, 1 ile 14 arasında sınıflandırılır.

• *Ahşap malzemelerin sertlik ölçümü.* Kuru ağaçtan yapılmış 2 cm kalınlığındaki bir numunenin "halkalı" (radyal) yüzü üzerine, 5 saniye boyunca, 200 kgf'lik bir yük altında, 3 cm çapındaki çelik bir silindir uygulanır. Sertlik, mm cinsinden ifade edilen iz derinliğinin tersine eşittir ("Chalais-Meudon" standardı adı verilen üniversal standart, 1949).

—Su işler. Sudaki kalsiyum ve magnezyum tuzlarının oranına *toplam sertlik derecesi*, kalsiyum tuzlarının oranına *kalsiyum sertlik derecesi*, kalsiyum ve magnezyum sülfatları ve klorürlerinin oranına *kalıcı sertlik derecesi*, kalsiyum ve magnezyum bikarbonatları ve karbonatlarının oranına da *geçici sertlik derecesi* adı verilir. Bir su örneğinin sertlik derecesi, aranan sertlik derecesine denk gelen bir pH ayarlamasından sonra, gerek kalıcı bir köpük elde edilinceye kadar sabun katarak, gerek renkölçümle belirlenir.

SERTLİKÖLÇER a. Elekt. Bir yalıtkanın dielektrik sertliğini belirlemeye yarayan aygıt.

—Teknol. Sertlik ölçümünde kullanılan aygıtların genel adı.

SERTLİKÖLÇÜM a. Su işler. Bir suyun sertliğinin belirlenmesi. (Eşanl. HİDROTİMETRİ.)

SERTOĞLU (Mithat), türk tarihçi, yazar (İstanbul 1915). İstanbul Üniversitesi türkoloji ve şarkiyat bölümlerini bitirdi (1940). Uzun yıllar edebiyat öğretmenliği, 1960'tan sonra Başbakanlık arşivleri genel müdürlüğü yaptı. İstanbul Üniversitesi'nde sonçağ tarihi, osmanlı medeniyeti ve müesseseleri dersleri verdi. Başlıca yapıtları: *Osmanlı tarihi ansiklopedisi* (1958), *Resimli büyük İstanbul ansiklopedisi* (1968), *Peygamberler tarihi* (1969), *Türk zaferleri ansiklopedisi* (1972), *Topkapı sarayı'nda gündelik hayat* (1974), *Osmanlı Türkleri'nde tuğra* (1975).

Sertoli sinsityumu (italyan fizyoloğu Enrico *Sertoli*'nin [1842-1910] adından). Dokubil. Erbezi içinde sperma kanalcıklarının en dış katını oluşturan sinsityum tabakası. Kanalcığın içinde, sinsityuma yapışık olarak spermatogoniler, merkeze doğru gidildikçe de spermatosit I'ler, spermatosit II'ler, spermatitler ve tam merkezde, spermatozoitler bulunur.

SERTORİUS (Quintus), romalı general (Nursia İ.Ö. 123'e doğr.-İspanya'da İ.Ö.72). İlkin avukatlık yapıyordu, sonra Aix-en-Provence savaşı'na katıldı, ardından İspanya'da kendini gösterdi. 91'de quaestorluğa getirildi. Marius grubuna katıldı, Roma'ya onunla birlikte döndü. Marius ölünce, Sulla yeniden ortaya çıktı ve Sertorius İspanya'ya geçti (83); ancak, Sulla yanlılarının saldırısı üzerine orada da tutunamadı. 80'de Lusitanialılar, Sulla yanlılarına karşı savaşmak için ondan yardım istediler. Hitabet ve siyasetteki ustalığı, sahip olduğu askeri saygınlık, İspanya'da çok kalabalık olan italyan göçmenlerin ona katılmasına yol açtı. İyi davrandığı ve zora başvurmadan kendisine katmaya çalıştığı İspanyollar ile de çok iyi anlaştı. İspanya'da kendine, roma kurumlarını yerleştirdiği gerçek bir devlet kurdu. 50'de Baetica'ya Sulla tarafından vali olarak gönderilen Q. Caecilius Metellus, ona karşı adım adım savaştı ve 75'te Pompeius ile birleşti. Kendine olanak sağlamak için Sertorius, Mithridates ile birleştiyse de (75), sürdürdüğü gerilla savaşı Pompeius ve Metellus'un başarılarını önleyemedi. Siyaseti ve yırtıcılığıyla İtalyanlar'ı ve İspanyollar'ı kendisinden uzaklaştırdı ve yardımcısı Perpenna'nın kışkırtmasıyla kendi subayları tarafından öldürüldü. Böylece kendini kurtardığını sanan Perpenna, Sertorius'un belgelerini Pompeius'a teslim ettiyse de Pompeius onu öldürttü.

SERTOP a. Esk. denizc. Osmanlı donanmasında çavuştan büyük bir aşama.

SERTTABAKA a. SKLERA'nın eşanlamlısı.

SERTULARİA PUMİLA a. Kalınlaşmış peridermli *(Calyptoblastea)*, sesil polipleri iki sıra halinde dizilen, koloni oluşturan, hidralar öbeğinden yakıcıkapsüllü. (*Leptolidea* takımı.)

SERTÜRNER (Friedrich Wilhelm), alman eczacı (Neuhaus, Paderborn yakını, 1783-Hameln 1841). 1806'da mekonik asidin keşfini açıkladığı "*Afyonun analizi*" adlı bir kitap yayımladı. 1812'de gallik ve tartarik asit konularındaki çalışmalarını açıkladı. 1817'de fransız eczacı J. F. Derosne*'un 1803'te afyondan elde ettiği cismi inceleyerek onun baz karakterini gösterdi, "morphium" (morfin) adını verdiği bu bazın tuzlarını hazırlayıp tanımladı. 1831'de koleradan korunma konusunda bir broşür yayımladı.

SERTZAR a. Anat. Üç beyin-omurilik zarının en dışta olanı. (Eşanl. DURA-MATER.)

—ANSİKL. Karş. anat. Tüm omurgalılarda sinir dokusu kökenli bir iç zar (leptomeninks) ve mezoderm sklerotomundan türeme mezanşim hücrelerinden doğan bir dış zar (sertzar) bulunur. Sertzar kafatasının ya da omurga kanalının iç yüzünü kaplar. İçinde yağla yüklü ve kemiklibalıklarda çoğunlukla pigmentli bağdokusu bulunan bir aralıkla leptomeninksten ayrılır.

—Nöroanat. Sertzar, beyin zarlarının en kalını ve en dayanıklısıdır. Kafatasının içinde kemiklerin yüzeylerini kaplar ve kemikzarını oluşturur. Uzantıları merkez sinir sisteminin değişik yapılarını birbirinden ayırır: 1. iki beyin yarımküresi arasındaki *beyin orağı;* 2. beyinciği beynin artkafa lobundan ayıran *beyincik çadırı;* 3. yatay olarak uzanan ve türk eyerini oluşturan *hipofiz çadırı;* 4. iki beyincik yarımküresini birbirinden ayıran *beyincik orağı.* Omurilik düzeyinde sertzar, kemiğe yapışmaz, içinde yağ ve damarlar bulunan epidural aralığı oluşturur. Omuriliğin kuyruksokumu bölgesinde, içinde atkuyruğunun yer aldığı bir kese oluşturur.

Kan sertzar ile kemik arasında toplandığında sertzar üstü (omurilik düzeyinde epidural), beyinle sertzar arasında toplandığı zaman sertzar altı hematomlar meydana gelir.

SERULEUM a. (fr. *céruléum*'dan). Boyac. **1.** Kalay oksit ve kobalt oksitten oluşan, ışığa dayanaklı, resim yapmakta kullanılan kobalt içerikli madeni boyamaddesi. (Eşanl. GÖK MAVİSİ.) **—2.** Çok zehirli bir boyamaddesi olan ve resim boyası yapımında ve süslemede kullanılan bazik bakır arsenyat.

SERULOPLAZMİN a. (fr. *céruloplasmine*'den). Biyokim. Serum bakırının % 95'ini taşıyan α_2 glikoprotein. (Oksidaz özelliklerinden yararlanılarak miktar belirlemesi yapılır [normal olarak litrede 0,3 g dolayındadır]. Wilson hastalığı [bakır metabolizmasının genetik bozukluğu] sırasında oranında önemli bir düşme görülür.)

SERUM a. (lat. *serum*, süt suyu). Hematol. Kan pıhtılaştıktan sonra pıhtıdan sızan sıvı ya da merkezkaçlanmış fibrinsiz kanın yuvarlardan ayrılan sıvı kısmı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Eczc. *Yapay serum*, kan serumu ile aynı geçişme basıncına sahip tıbbi çözelti (örneğin serum fizyolojik, serum glukoze). || *Saflaştırılmış serum*, uygulamada meydana gelebilecek yan etki riskini azaltmak için, plazmadan, gerekli olmayan proteinlerin büyük bir kısmının ayrılması suretiyle elde edilen serum. || *Tedavi serumu*, insandan ve başta at olmak üzere çeşitli hayvanlardan elde edilen ve tedavide kullanılan serum. Bunlar normal serumlar olabileceği gibi, bazı hastalıkların mikroplarına karşı etki gösteren ve artan dozlarda antijen verilerek elde edilen bağışık serumlar ya da başka işlemler uygulanmış serumlar da olabilir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kad. doğ. *Kanlı serum şişliği*, yeni doğmuş çocuğun tepesinde görülen ve deri ile kafatası kubbesinin arasına kan sızmasından ileri gelen şişlik. (Dölüt kafasının, uyum sağlama, biçimlenme, kalıp alma olaylarının bir işaretidir. İlk doğumda daha belirgin olmakla beraber, her doğumda az çok varlığını korur. Birkaç gün içinde kendiliğinden kaybolur.)

—Patol. *Serum hastalığı*, yabancı bir serumla tedavi edilmekte olan bir hastada ortaya çıkabilen belirtilerin tümü (ateş, eklem ağrıları, deri döküntüleri vb.). [Bugün kullanılan serumlar immünoglobülinler bakımından ileri derecede saflaştırılmış olduklarından tam güvenlidirler.]

—Ted. *Serum ile aşılama*, aşıya özgül bir serum katılarak yapılan aşı. (Serum şırıngası derhal edilgin bir koruma sağlar, ama bu etki kısa sürerse de onunla birlikte verilen aşıdan elde edilecek etkin bağışıklık oluşuncaya kadar zaman kazandırır (örneğin tetanosta). || *Serum ile tedavi*, kuluçka devresindeki bulaşıcı bir hastalığın belirtilerini hafifletmek amacıyla serum verilerek yapılan tedavi.

Lauros-Giraudon

Paul Sérusier
Dokumacı (1887)
Haubergier müzesi, Senlis

—Tıp. *Antilenfositer serum* (A.L.S.), lenfositlerin bağışıklık etkinliğini azaltabilen ya da yok edebilen serum. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Eczc. Serumların imalat ve satışı için Sağlık ve sosyal yardım bakanlığı'ndan izin alınması gerekir. Bazı serumlar liyofilize (soğukta kurutulmuş) şekildedir ve kullanılacağı zaman çözücü eklenerek çözelti haline getirilir. Piyasaya verilmeden önce serumların özgüllükleri, etkinlikleri, zararsızlıkları birçok deneyle saptanır ve diğer imalat kontrolleri yapılır. Etken madde miktarları, aynı koruyucu etkiyi gösteren standart serumlarla karşılaştırılarak belirlenir ve mililitrede enternasyonal ünite olarak ifade edilir.

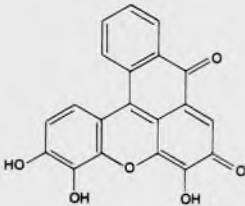
Antitoksik serumlar mikropların salgıladıkları toksinleri nötralize eder (difteri serumu), bazı serumlar ise doğrudan doğruya mikroplar üzerine etki gösterir (menengokok serumu).

Başlıca serumlar şunlardır: botülizm serumları (A, B, C, D ve E tipleri vardır), difteri, kangren, kuduz, tetanos ve çeşitli zehir (yılan, akrep, vb.) serumları.

Veteriner eczacılığında da her hayvan cinsine göre ayrı ayrı serumlar hazırlanır.

Serumlar, ışıktan korunarak +2 ile +10 °C arasında saklanmalıdır.
—Hematol. Kan serumu, plazmadan sadece fibrinojenin yokluğu ile ayrılır. Pıhtılaşma olgusu fibrini çöktürerek plazmayı ikiye ayırır, fibrin lifleri kan yuvarlarını sararak pıhtıyı meydana getirir. Serumun kimyasal bileşimi birçok hastalığın evrimi sırasında değişikliğe uğrar. Serum, çok miktarda albumin içeren sarı bir sıvıdır. İçinde albüminlerden başka azotlu maddeler (üre, aminoasitler, kreatin, ürik asit), glusitler (glukoz), lipitler (yağ asitleri, fosfoaminolipitler, steroller), mineral iyonlar (sodyum, potasyum, kalsiyum, demir) bulunur.

Serum bunlardan başka çok çeşitli maddeler, özellikle enzimler içerir. Bu çeşitli maddelerin miktarı, yaşa, cinsiyete, zamana ve patolojik durumlara göre değişebilir. Serumun kimyasal çözümlemesi, biyokimya ile serolojinin önemli bir bölümünü oluşturur.
—Tıp. *Antilenfositer serum.* Çeşitli lenf organlarından elde edilen insan lenfositleri ile bir hayvanda (örneğin at) bağışıklık sağlayarak üretilir. A.L.S.'nin içinde, lenfositin yüzeyindeki antijenlere karşı bir dizi antikor vardır. Bu serum özellikle, geç kalmış aşırıduyarlılık tepkimelerini tutuklar. A.L.S.'nin etkisinin en önemli belirtisi kanda lenfositlerin azalmasıdır. Etkisi, özellikle timüsten gelen hücrelerin, yani T lenfositlerinin üzerinde görülür. Uygulamada, insanda organ nakli sırasında, greflerin ömrünü uzatmak amacıyla immünodepresör olarak kullanılır, ama yan etkilere de neden olur.

serülein

serval (*Leptailurus serval*)

SERUMAGA (Robert), ugandalı yazar (1939). Tiyatro oyunları (*A play,* 1968; *Elephants* [ilk adı *The fish net*], 1969; *Majangwa,* 1971) ve bir romanı (*Return to the shadows,* 1969) yazdı.

SERUMALBÜMİN a. (fr. *sérumalbumin*). Kan serumu albümini. (Elektroforezle ayrılabilen bir holoproteindir.)

SERUMGLOBÜLİN a. (fr. *sérumglobuline*). Kan serumu globülini.

SÉRURIER (Jean Philibert, *kont* —), Fransa mareşali (Laon 1742 - Paris 1819). Yedi Yıl savaşı'na, sonra Devrim dönemi savaşlarına katıldı ve Wurmser ile Mantova'nın teslim antlaşmasını imzaladı (1797). Invalides'in yöneticisi (1804), Chambre des pairs üyesi (haziran 1814) oldu, Yüz Gün döneminin ardından gözden düştüyse de, 1819'dan sonra mareşal rütbesiyle yeniden göreve döndü.

SÉRUSİER (Paul), fransız ressam (Paris 1864-Morlaix 1927). Öğrenimini Julian akademisi'nde yaptı. Bonnard, Vuillard, Denis, Ranson, Vallotton'un dostuydu. 1888'de Pont-Aven'de karşılaştığı Gauguin'in kuramlarını bu sanatçılara aktardı. Nabi grubunun kuramcılarından biri oldu. Volpini kahvesinde açılan bireşimci sergiye (1889) katıldı. 1889-90'da Gauguin ile birlikte Pont-Aven ve Pouldu'ye, 1891'de de Jan Verkade ile birlikte Huelgoat'a gitti. Beuron manastırı dinsel sanat okulunun dinsel simgecilik ve kutsal oranlar anlayışından etkilendi. Duvar süslemelerinde (Châteauneuf-du-Faou vaftizhanesi) ve sehpa resimlerinde (*Duvar halısı,* 1924, Paris kenti Art moderne müzesi) bu simgeciliği uyguladı. Lugné-Poe ve P. Fort'un tiyatro denemelerine katıldı, Ranson akademisi'nde ders verdi ve 1921'de *A.B.C. de la peinture* (Resmin A.B.C.'si) adlı kitabı yayımladı.

SERÜLEİN a. (fr. *céruléine*). Org. kim. Formülü $C_{20}H_{10}O_6$ olan ve antrakinona benzeyen boyarmadde; galleinden su giderilerek elde edilir; ipek, yün ve pamuk için mordan gerektiren mavi ya da yeşil boyarmadde olarak kullanılır.

SERÜVEN a. **1.** Bir ya da daha çok kişiyi ilgilendiren, tuhaf ya da şaşırtıcı nitelikte, beklenmedik olay; hikâye, macera: *Garip bir serüven. Acıklı bir serüven. Bu yolculuk sırasında çeşitli serüvenler yaşadılar. Serüvenlerle dolu bir gün yaşamak.* **—2.** Bir ya da birçok kişinin katıldığı, güçlüklerle, tehlikelerle, bilinmezliklerle dolu girişim, yolculuk; macera: *İlk çocuğun serüvenleri. Serüven dolu bir yaşam.* **—3.** Tehlikesi büyük ve başarısı kuşkulu her tür girişim: *Artık serüvene girmeyecek kadar deneyimliydi. Ülkeyi serüvene sürüklemek.* **—4.** Çoğu zaman yüzeysel ve geleceği olmayan aşk ilişkisi; macera: *Bir gençlik serüveni.* **—5.** *Serüven aramak,* sonu belli olmayan, heyecanlı, tehlikelerle dolu bir yaşam istemek: *Ya başına geleceklerden haberi yok ya da serüven arıyor.* ‖ *Serüven filmi, romanı,* pek çok hareketli olayları, serüvenleri içeren tür. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ed. *Serüven romanı.* Serüven romanı, okurun sürekli olarak ilgisini çekmeyi amaçlar. Bunun için çoğunlukla okuru şaşırtacak olayları art arda sıralar. Anlatılan serüvenler, bazen, uzak ülkelere yapılan uzun yolculuklar sırasında yaşanmıştır. Hırsızlık, cinayet, casusluk olaylarına yer verilir. Roman kahramanı tehlikeli durumlarla karşılaşır ve bunlardan olağanüstü yetenekleri, gücü, zekâsı, rastlantıların yardımıyla kurtulur. Türk edebiyatındaki ilk serüven romanları Ahmet Mithat Efendi'nin *Hasan Mellah* (1874), *Hüseyin Fellah* (1875), *Süleyman Musli* (1878) gibi yapıtlardır. Bu romanlardaki serüvenlerin bazıları İspanya-Cezayir gibi uzak ülkelerde, bazıları, Haçlı savaşları dönemi gibi tarihsel zamanlarda geçer. Namık Kemal' in *Cezmi*'sinde (1880) de tarihsel serüvenler anlatılır. M. Turhan Tan, A. Ziya Kozanoğlu gibi yazarların tarihsel serüven romanları ise edebiyatın kapsamı dışında kalır. (→ TARİHİ* ROMAN.) Serüven romanları bazen serüvenin yaşandığı çevreye yönelik siyasal ve ideolojik bir bakışı yansıtır. Örneğin, Müfide Ferit'in (Tek), konusu Türkistan'da geçen *Aydemir*'i (1918) türkçülük anlayışıyla temellenmiştir. Geniş okur kitlesine ulaşmayı amaçlayan piyasa romanları arasında aşk ilişkilerini heyecanlı serüvenlerle birleştirenler vardır. Bunlar arasında, örneğin Esat Mahmut Karakurt'un *Vahşi bir kız sevdim* (1926, Makedonya'da bulgar komitacıların giriştiği eylemler sırasında geçer), *Çölde bir İstanbul kızı* (1926, Yemen'de geçer), *Allahaısmarladık* (1936, Kurtuluş Savaşı'nda geçer), *Dağları bekleyen kız* (1936, Ağrı ayaklanması sırasında geçer) gibi romanları anılabilir. Refik Halit Karay'ın *Türk prensesi Nilgün* (1950), *Mapa melikesi Nilgün* (1952), *Nilgün'ün sonu* (1961) romanları doğu saraylarının, büyük otellerin, turistik gemilerin gözalıcı dekoruna dayanır. Cengiz Dağcı'nın *Korkunç yıllar* (1956), *Yurdunu kaybeden adam* (1957) gibi romanlarında Kırım Türkleri'nin yaşamına ve İkinci dünya savaşı'na tanıklık edilir. Toplumsal sorunları konu edinen çağdaş türk romanında ise, Yaşar Kemal'in uzun bir dizi oluşturan *İnce Memed*'indeki (4 cilt, 1955-1987) serüven öğeleri dışında serüven romancılığının yaygın uygulama alanı bulduğu pek söylenemez.

SERÜVENCİ sıf. Serüven arayan, serüven yaşamayı seven, serüven düşkünü kimse için kullanılır; maceracı, maceraperest.

SERÜVENCİLİK a. Serüven arama eğilimi, serüven düşkünlüğü; maceracılık.

SERÜVENLİ sıf. Tehlikeler, güçlükler, olağandışı olaylarla dolu olan şey için kullanılır; maceralı.

SERÜVENSİZ sıf. Serüven içermeyen; basit, sıradan.

SERÜZİT a. (fr. *cérusite*). Miner. Ortorombik sistemde yer alan, $PbCO_3$ formülünde doğal kurşun karbonat; bir kurşun cevheri olarak değerlendirilebilir.

SERV a. (fars. *serv*). *Esk.* **1.** Servi: *"Ne serve bakmadadır şimdi gözlerim ne güle"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** Sevgilinin boyu. **—3.** *Serv-kad,* servi boylu: *"Serv-kadlerle tekellümde lebâleb yaran"* (Nedim, XVIII. yy.). ‖ *Serv-i çeman,* salına salına, edayla yürüyen sevgili: *"Bağda gördüğümüz serv-i çeman ancak bu"* (Nedim, XVIII. yy.). ‖ *Serv-i hıraman,* nazlı nazlı, sallanan servi; salınarak yürüyen sevgili: *"Kangı gülşen gül-büni, serv-i hıramanınca var / Kangı gül-bün üzre gonce lâl-i handânınca var"* (Fuzuli, XVI. yy). ‖ *Serv-i naz,* dalları yana sarkmış servi; uzun boylu sevgili. ‖ *Serv-i revan,* yürüyen servi; uzun boylu, endamlı sevgili: *"Azm-i bağ eylemiş ol serv-i revan ey güller"* (Fuzuli, XVI. yy.). ‖ *Serv-i sehi,* düzgün biçimde büyümüş iki daldan ibaret olan servi; güzelin boyu. ‖ *Serv-i ser-efraz,* yüksek servi. ‖ *Servi-i simin,* gümüş servi, ay ışığının denizdeki aksi: *"...ömrünün gidişinden mehtabın initafıyle serv-i siminler içinde kalmış bir nehrin güzerânını seyreder gibi, lezzet buluyor..."* (Ebüzziya Tevfik).

Serva padrona (*La*) [*Hizmetçi kızdan hanımefendi*], G. B. Pergolesi'nin intermezzosu (Napoli 1733). Yapıt, aynı bestecinin *Il Prigionier superbo* adlı "opera seria"sına perdearası işlevi görmek için bestelenmişti. 1746'da Paris'te ayrı olarak temsil edildi ve gerek bestesinin, gerek kişilerinin yalınlığıyla büyük bir ilgi gördü.

SERVAKT a. (fars. *ser* ve ar. *vakt*'ten *ser-vakt*). *Esk.* **1.** Kimsenin bulunmadığı, boş

oda. **—2.** Yalnız, başbaşa görüşme yapılacak yer.

SERVAL a. Afrika'nın dönenceler arasında kalan kesiminde yaşayan yabanıl kedi. (Bil. a. *Leptailurus serval;* kedigiller familyası; omza kadar boyu 60 cm.)
—ANSİKL. Serval, uzun bacaklı, iri kulaklı, kısa kuyruklu bir hayvandır. İki çeşit postu vardır: birincisi, kularengi zemin üzerine yanları siyah lekelidir; öbürüyse samanrengi zemin üzerine uzunlamasına şerit biçiminde sıralanan lekelidir (bunların karışımından oluşan ırklara da rastlanır). Serval, savanlarda, galeri ormanlarında yaşar, çok iyi koşar ve sıçrar. Kemiriciler ve kurbağalarla beslenir. Kürkü pek makbul değildir.

SERVANCE balonu, fr. **Ballon de Servance,** Güney Vosges'da (Fransa) doruk, Vosges ile Haute-Saône *départe-ment*'larının birleştiği yerde; 1 216 m. Kayak.

SERVAN DE GERBEY (Joseph), fransız general (Romans 1741 - Paris 1808). Tuğgeneralliğe yükseltildi ve Savunma bakanlığına getirildi (9 mayıs 1792), gönüllülere yeni bir çağrıda bulundu ve Paris önünde 20 000 federelik bir ordugâh kurulmasını kabul ettirdi. Tümgeneralliğe yükseltildi, Pireneler ordusunun başına getirildi (eylül 1792). Girondinler'in suç ortağı olarak tutuklandı, Abbaye'de gözaltına alındı (1793). Serbest bırakılınca (1795), İspanya sarayında elçi olarak barış görüşmelerinde bulunmakla görevlendirildi (temmuz 1795). Fransa'ya döndüğünde, Midi'deki eşkıyalık olaylarını bastırmak üzere olağanüstü yetkilerle donatıldı (1800). Teozof olarak, daha önce *Ansiklopedi*'ye bazı katkılarda bulunmuştu.

SERVANDONİ (Giovanni Niccolo), italyan mimar, dekoratör ve ressam (Floransa 1695 - Paris 1766). Roma'da, Pannini'den resim, Rossi'den mimarlık ve dekorasyon dersleri aldı; ilk başarılarını Lizbon'da kazandıysa da, 1728'de Paris'e yerleşti ve orada Opéra'yı dekore etti. 1732'de kralın mimarlığına getirildi ve açılan yarışmayı kazanınca St-Sulpice kilisesi'nin cephesini, orglar tribününü ve Vierge capellası'nı yapma görevi kendisine verildi (1733-1745). İssy-les-Moulineaux papaz okulu'nu; Coulanges-la-Vineuse kilisesi'ni (1737), Lyon manastırı'nın ve Sens katedrali'nin sunaklarını da yaptı. Sahne tasarımcısı olarak şenlik dekorları hazırlaması için Avrupa'nın çeşitli yerlerinden (1749'da Londra, 1760'ta Viyana, Polonya kralının sarayı vb.) çağrıldı, hatta bir tiyatronun planlarını yapması istendi (Dresden, 1755). Bu etkinlikleriyle Servandoni, rokay sanatının ustalarından sayılır. Oysa, St-Sulpice kilisesi'ndeki uygulamaları bu üsluba gösterdiği tepkiyi yansıtmaktadır.

SERVAN-SCHREİBER (Émile), fransız gazeteci (Paris 1888 - Veulettes-sur-Mer, Seine-Maritime, 1967). *l'Illustration*'da röportaj muhabirliği (1932-1967), birçok mali gazetede köşe yazarlığı yaptı, 1958-1963 arasında *les Échos*'yu yönetti (1908'de kardeşi ROBERT ile birlikte kuruluşuna katılmıştı). Basın birliği'ni kurdu (1964).

SERVAN - SCHREİBER (Jean-Jacques), fransız gazeteci ve siyaset adamı (Paris 1924). Mendès France'ın çalışma arkadaşıydı (1952-1955), 1953' te F. Giroud ile birlikte *l'Express* dergisini kurdu. Milletvekili (1970-1978), Radikal parti'nin başkanı (1971-1979) oldu, kısa bir süre Reformlar bakanı olarak görev yaptı (1974). Bazı yapıtları: *Amerika meydan okuyor* (le Défi américain, 1967), *le Défi mondial* (1980), *Le choix des juifs* (1988), *Passions* (1991).

SERVANTİT a. (fr. *cervantite;* İspanya' daki *Cervantes* yerleşim biriminin adından).Miner. Sb_2O_4 formülündeki doğal antimonoksit.

SERVAZAD a. (fars. *serv* ve *āzād*'dan *serv-azād*). *Esk.* **1.** Düzgün ve uzun servi. **—2.** Sevgilinin boyu.

SERVENDAM sıf. (fars. *serv* ve *endām*' dan *serv-endām*). *Esk.* Servi boylu.

SERVER a. (fars. *server*). *Esk.* **1.** Bir topluluğun başı, başkanı. **—2.** *Server-i enbiya, server-i kâinat,* peygamberlerin, evrenin en büyüğü, Hz. Muhammet.

SERVERAN çoğl. a. (fars. *server*'in çoğl. *serverān*). *Esk.* Başlar, başkanlar, ulular.

SERVERİ a. (fars. *server* ve *-i*'den *serveri*). *Esk.* **1.** Başkanlık. **—2.** Ululuk.

SERVER PAŞA, türk yönetici (İstanbul 1821 -*ay. y.*1886). Hariciye nezareti'nde çeşitli görevlerde bulundu. 1850'den başlayarak Viyana, Paris ve Petersburg elçiliklerinde çalıştı. 1860'ta Ticaret nezareti müsteşarlığına, 1867'de Girit valiliğine atandı. Bir süre sonra İstanbul şehremini (belediye başkanı) oldu. 1869 temmuzuna değin süren görevi sırasında Darüşşafaka'nın kurulmasında, İstanbul'da tramvay taşımacılığının gerçekleştirilmesinde, belediye örgütünün yeni baştan düzenlenmesinde, kentin yeni caddelere ve parke döşenmiş sokaklara kavuşturulmasında önemli rol oynadı. Birinci Mahmut Nedim Paşa hükümetinde Hariciye nazırı olarak yer aldı. Paris büyükelçiliği, Şûrayı devlet üyeliği, Nafıa dairesi başkanlığı ve Nafıa nazırlığı gibi görevlerde bulundu. 1876 Anayasası'nın kabulünden sonra Âyan meclisi üyesi, ardından başkanı oldu. İkinci kez Hariciye nazırlığı sırasında (1877-1878), İngiltere elçisinin isteği üzerine görevden alındı. Aynı yıl Ticaret ve Dahiliye nazırlığına getirildi. 1885'te Adliye nazırı oldu. Bu görevde bulunduğu sırada öldü.

SERVET, -ti a. (ar. *servet*). **1.** Bir kimseye ya da bir ortaklığa ait mal varlığı; zenginlik, varlık: *Tüm servetini yitirmek. Hiçbir kişisel serveti olmamak. Servet yapmak.* **—2.** Çok büyük, önemli miktardaki para: *Tabloların hepsi birer servet değerinde. Bir şey için bir servet ödemek. Bu işten bir servet kazandı.*
—*Esk. Servet-i akl,* akıl varlığı, akıllı olma. ‖ *Servet-i ilmiye,* bilimsel zenginlik, bilgi çokluğu.
—Deniz huk. *Deniz serveti* → DENİZ.
—Mil. muhs. *Doğal servet,* bir ülkedeki ekonomik üretim birimlerinin mal varlığının gerçek ve mali aktiflerinin net değeri. ‖ *Ulusal servet,* bir ulusun maddi ve maddi olmayan mallarının tümü.
—Verg. huk. *Servetin dış belirtileri,* bir yükümlünün yaşam biçiminin öğeleri içine giren zenginliklerin dışa yansıması. (→ HAYAT STANDARDI* ESASI.)

SERVET (Miguel), **Miguel de Vilanova** ve **Serveto** adıyla da tanınan ispanyol hekim ve tanrıbilimci (Tudela, Navarra ya da Villanueva de Sigena, Huesca, 1511 - Cenevre 1553). Toulouse'da hukuk okudu, birçok yer dolaştı ve hekim oldu. Teslis hakkındaki geleneksel inanca karşı çıktığı *De Trinitatis erroribus* (Teslis inancının yanlışlığı, 1531) ve Teslis ile birlikte ilk günah ve kefaret öğretisini reddettiği *Christianismi restitutio* (Hıristiyanlığın onarılması, 1553) adlı yapıtlarında hem katoliklerin, hem protestanların kabul edemeyecekleri görüşler öne sürdü. Fransa'daki engizisyondan kıl payı kurtularak Cenevre'ye iltica etti, orada tutuklanarak Calvin'in de belirleyici rol oynadığı bir yargılamadan sonra sapkın sayılarak ateşte yakıldı. Reform anlayışına aykırı olan bu hoşgörüsüzlük, Calvin'in manevi mirasçılarında üzüntü yarattı ve bunlar 1909'da Cenevre'de Miguel Servet'nin anısına bir anıt diktiler.

SERVET BEY (Hacı Salihoğlu Süleyman), soyadı **Orkun,** türk siyaset adamı (Trabzon 1881-İstanbul 1943). İstanbul'da Fen ve Hukuk fakültelerini bitirdi. Hâkimlik, Milli eğitim müfettişliği, Trabzon lisesi müdürlüğü ve mutasarrıflık yaptı. Meclisi mebusan'a seçildi (1912,1914-1918). Mütareke döneminde Rize mutasarrıfıyken İstanbul hükümeti'nce görevinden alındı. Milli mücadeleyi destekleyen ilk Trabzonlular arasında yer aldı. Erzurum kongresi'ne katıldı; Heyeti temsiliye'ye seçildi. Sivas kongresi'nin toplanmasına karşı çıktı. Mustafa Kemal Paşa ile görüş ayrılığına düştü; siyaseti bıraktı. Samsun'da tütün ticaretiyle uğraştı. Daha sonra İstanbul'a yerleşti.

SERVET YESARİ, türk besteci (İstanbul 1872 -*ay. y.* 1943). Kazasker Yesarizade Mustafa İzzet Efendi'nin torunu. Galatasaray sultanisi'ni ve Hukuk mektebi'ni bitirdi. Savcılık, avukatlık ve uzun süre Beyoğlu 3. noterliği yaptı. *Sende varken böyle tatlı hüsn ü ân* (bestenigâr sengin semai) ve *Bir hadise var can ile cânân arasında* (hisarbuselik curcuna) adlı şarkıları ünlüdür.

Servet-i fünun → EDEBİYAT-I CEDİDE.

Servet-i fünun, Ahmet İhsan Tokgöz' ün İstanbul'da yayımladığı dergi (27 mart 1891-26 mayıs 1944). D. Nikolaidi'nin sahibi olduğu *Servet* gazetesinin haftalık eki olarak çıkmaya başladı; teknikle ilgili bilgilere; sağlık konularına, öğretici, eğlendirici yazılara yer veren resimli bir yayındı. 256. sayısında (7 şubat 1896) yönetimini Tevfik Fikret üstlendikten sonra Halit Ziya (Uşaklıgil), Cenap Şahabettin, Mehmet Rauf, Hüseyin Cahit (Yalçın), Ahmet Şuayip gibi şair ve yazarların katılmasıyla Edebiyat*-ı cedide ya da Servet-i fünun edebiyatı diye adlandırılan hareketin organı oldu. 553. sayıda Hüseyin Cahit'in P. Locombe'dan çevirdiği "Edebiyat ve hukuk' adlı makale yüzünden verilen jurnal üzerine derginin kapatılması (3 ekim 1901) bu topluluğun da dağılmasıyla sonuçlandı. 22 kasım 1901'de yeniden çıkmaya başlayan dergide, uygulanan baskı yüzünden tümüyle edebiyat dışındaki konulara yer verildi. İkinci meşrutiyet'ten sonra kendilerini Edebiyat-ı cedide'nin izleyicisi sayan Fecr*-i ati topluluğunun (1909-1912) yazıları burada yayımlandı. Mahmut Sadık tarafından bir süre aynı adla bir günlük gazete çıkarıldı (1914-1917). Yayımını aralıklarla sürdüren dergi, yazı devriminde (1 681. sayısında) [1928] *Resimli uyanış* adını aldı. 1940'ta 50. yıldönümü sayısı yayımlandı (2 275. sayı). Son dönemde dergi çevresinde toplanan genç yazarlar (Oktay Akbal, Fahir Onger, Cavit Yamaç vd.), *Servet-i fünun*'u Ahmet İhsan'ın ölümünden sonra da bir süre yaşattılar (1942-1944).

SERVİ ya da **SELVİ** a. (fars. *serv*'den). **1.** Sürgünlere bitişik pul biçiminde hepyeşil yapraklı, kozalak meyveli ağaç ya da ağaççık. (Bil. a. *cupressus;* servigiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Servi boylu,* ince, uzun boylu kimse için kullanılır. **—3.** Bazı oyunlarda, özellikle pokerde, başka kart almama.
—Ed. Divan şiirinde sevgilinin boyuyla ilgili benzetme öğesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Hayv. Eşmerkezli ya da dışmerkezli çıkışları nedeniyle çevredeki kıllardan farklı görünen kıl çizgisi ya da tutamı. (Bu özellik atlarda tanıtma işaretlerindendir.)
—ANSİKL. Süs bitkisi olarak yetiştirilen, mezarlıklara ve tapınakların yakınına dikilen servilerin birçok türü vardır. Türkiye' de yetişenler arasında başta *adi servi (Cupressus sempervirens)* gelir. Boyu 20 -30 m'ye yaklaşabilen bu servi türü sütun ya da piramit biçiminde yükselen bir ağaçtır. Sürgünleri dört köşelidir. Pul yapraklarının sert tarafları çıkıntılıdır. Ortalarında uzun bir çukurluk ve yağ bezleri bulunur. Kozalağı yuvarlak, 2-3 cm çapındadır. Odunu çok dayanıklı ve güzel kokuludur. Akdeniz ikliminin egemen olduğu tüm bölgelerde yaygın olarak yetişir, Karadeniz kıyılarında da yer yer görülür. *Piramit servi* (*C. sempervirens* var. *pyramidalis*) Türkiye'de orman ve bahçe ağacından çok mezarlık ve cami avlularına dikilen bir türdür. *Dallı servi* (*C. sempervirens*

B. N. Paris

Miguel Servet
Christian Fritsch'in bir gravüründen ayrıntı, (XVIII. yy.)
Bibliothèque nationale, Paris

var. *horizontalis)* Türkiye'de doğal olarak en çok yetişen türdür. Akdeniz bölgesinde karaçam, fıstık çamı ya da kızıl çamla birlikte ağaçlandırmada kullanılması uygun türdür. Rüzgâra çok dayanıklıdır. Anavatanı Kuzey Amerika olan *Arizona servisi (C. arizonica)* makasa gelip kırpılarak biçimlendirebildiğinden parklarda (İstanbul) süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir. İnce dalları kırmızımsı kahverengi, anavatanı Kaliforniya kıyıları olan *kokulu servi* de *(C. goweniana)* parklarda (İstanbul) yetiştirilen bir türdür. Ülkemizde bulunmayan *Monteri servisi (C. macrocarpa), Meksika servisi (C. lusitanica), Himalaya servisi (C. torulosa), Keşmir servisi (C. cashmeriana), ağlayan servi (C. funebris), Çin servisi (C. duclouxiana)* diğer başlıca servi türleridir.

—Ed. Sevgili ince, uzun boyu, salınarak yürüyüşü bakımından serviye benzetilir. Ancak sevgilinin boyu posu, serviyi de kıskandıracak kadar güzeldir: *"Çemende seyr ettikçe yüce boyuyla ol dilber/Günüden titremek tutar revan serv-i hiramanı"* (Çimenlikte yüce boyuyla sevgili dolaştıkça, salınan serviyi hasetten titreme tutar) [*Mecmuat ün-nezair,* Musa]. Servinin bağda, çimenlikte, su kıyısında bulunduğu anlatılır; bundan dolayı, gül ve öteki çiçeklerle birlikte anılır. Âşığın gönlü ya da gözyaşı, su gibi sevgilinin ayağına doğru akar. Kıyamet günü bütün yaratıklar doğrulup ayağa kalkacağı için serviyle kıyamet arasında ilişki kurulur: *ceo"Saye veş kaldım ayakta rahm edip almaz elim/Ol kıyamet serv-kad canan elinden el gıyas"* (Gölge gibi ayak altında serili kaldım, acıyıp da elimden tutmuyor; o servi boyuyla kıyameti hatırlatan sevgilinin elinden kurtulmama bir yardım eden çıksın) [Hayali].

—Halk hek. Servi ağacının yeşil iken toplanıp kurutulan kozalakları *(sempervirens, pyramidalis, horizontalis)* tanen ve uçucu yağ içerir. Peklik verici, ateş düşürücü, idrar söktürücü, kan kesici etkisi vardır. Eskiden beri çocukların gece işemelerinde kullanılır. Kozalak özünden hazırlanan merhem ve fitiller basur memelerine dıştan sürülür. Dekoksiyon ayak kokusuna karşı kullanılır.

meyve

servi

SERVİ, Bingöl'ün Genç ilçesine bağlı bucak; 11 891 nüf. (1990); 29 köy. Merkezi *Servi,* 2 858 nüf. (1990).

SERVİÇEN EFENDİ, asıl adı **Serope Vicenyan,** ermeni asıllı türk hekim (İstanbul 1815 - *ay. y.* 1987). Paris Üniversitesi tıp fakültesi'nde okudu; öğrenimini Pisa Üniversitesi'nde tamamladı (1840). Paris'e giderek idrar yolları hastalıkları konusunda çalışmalar yaptı; 1842'de İstanbul'a döndü. Seraskerlik hekimi, sonra da başhekim oldu. Mektebi tıbbiyei şahane'de adli tıp, fizik dersleri verdi; iç hastalıkları konusunda özel kurslar düzenledi. Kırım savaşı'na katıldı. Cemiyeti tıbbiyei şahane'ye başkan seçildi (1858). Meclisi tıbbiyei mülkiye ve Sıhhiyei umumiye üyesi olarak uzun yıllar hizmet verdi. Sivil eczacılar için çıkartılan Beledi ispençiyarlık nizamnamesi'ni hazırladı; Kızılay'ın kurucu üyeleri arasında yer aldı; 1878'de Tıp fakültesi'ndeki görevinden emekliye ayrıldı.

SERVİEN (Abel), **Sablé** ve **Boisdauphin** markisi, fransız devlet adamı ve diplomat (Grenoble 1593-Meudon 1659). Krallık mahkemesi yargıçlığı (1624), Guyenne yöneticiliği (1627), Bordeaux parlamentosu birinci başkanlığı ve Savunma bakanlığı yaptı (1630-1636). Cherasco antlaşması'nı görüşenlerden biriydi (1631). 1643'te Avaux kontu ve Longueville düküyle birlikte Münster kongresi'ne elçi atandı ve Westfalen antlaşmaları görüşmelerine katıldı. (Fr. akad., 1634.)

SERVİGİLLER a. Servi ve ardıç ağacı gibi kozalaklı ve reçineli ağaçlar familyası. (Servigiller, bazı botanikçilere göre, çamgillerin bir familyası, bazılarına göre de bir oymağıdır.) [Bil. a. *Cupressaceae.*]

SERVİKARTROZ a. (fr. *cervicarthrose*). Omurganın boyun bölgesi eklemlerinde meydana gelen artroz.

—ANSİKL. Servikartroz lezyonları çoğunlukla boyun bölgesinin aşağı kısmında görülür. Damarlara ve sinirlere büyük yakınlığı olmasından ötürü, kemiklerdeki biçim bozuklukları (daralmalar, çıkıntılar [osteofitler]) baskı ve tahriş yolu ile çeşitli bozukluklara neden olurlar. Bunlar arasında en sık görülenler şunlardır: boyun hizasında siyatiğin karşılığı sayılabilecek olan boyun-kol nevraljisi; boyun ağrıları; sırt ve göğüs ağrıları; başağrıları; başdönmeleri; vazomotor kökenli akroparezi denilen ağrılı el karıncalanmaları; kürekkemiği-kol kemiği eklemi periartriti tipinde omuz ağrıları ya da dirsek ağrıları, hatta Barré -Liéou sendromu denilen omurilik baskıları.

SERVİKOTOMİ a. (fr. *cervicotomie;* lat. *cervix, -icis,* boyun, ense, ve yun. *tome,* kesmek'ten). Cerr. **1.** Boynun ön yüzünde yapılan kesim. **—2.** Dölyatağı boynunda yapılan kesim.

SERVİLER a. Çamgiller familyasından olan servi, mazı ya da ardıç gibi açıktohumlu ağaç ya da ağaççıklar oymağı *(Cupressineae).*

SERVİLİK a. Servi ağaçlarının sıkça bulunduğu yer.

SERVİLİUS CAEPİO (Quintus), romalı siyaset adamı (öl. İzmir, İ.Ö. I. yy.). 105'te prokonsüllüğe getirildi, Kimberler'in istilası sırasında Galya'ya gönderildi; Toulouse'daki tapınakları yağma etti ve yabancı kavimlere yenildi. Kutsal yerlere karşı saygısızlıkta bulunduğu için halk tarafından kınandı.

SERVİLİUS GLAUCİA (Caius), romalı tribunus (öl. Roma, İ.Ö. 100). Pleb tribunusuydu, yasal düzenlemeleri gözden geçiren ve *quaestiones*'i şövalyeler yararına düzenleyen *lex Servilia repetundarum*'un kabul edilmesini sağladı. Senato aristokrasisine karşı mücadelesinde tribunus Apuleius* Saturninus'u destekledi; bir ayaklanma sırasında onunla birlikte öldürüldü.

SERVİOTU a. Akdeniz bölgesinde yetişen ve yavşana benzeyen kokulu bitki. (Yaprakları almaşık dizili ve dişlidir; borumsu çiçekleri, dalların ucunda, uzun saplı sarı kömeçler halinde toplu bulunur. Çok kokulu, tüylü ve sık dallı serviotu [*Santolina chamaecyparissus*] sıcak durumdaki bahçelerde yetiştirilir; akenlerinin solucan düşürücü, âdet söktürücü ve yara iyi edici özellikleri vardır. Bil. a. *Santolina;* bileşikgiller familyası.)

SERVİS a. (fr. *service*). **1.** Bir restoranda, bir dükkânda, bir otelde müşterilere hizmet etmekle görevli bir kimsenin işi; bu işi yerine getirme biçimi: *Yemek servisi, oda servisi. Çabuk, özenli bir servis.* **—2.** Bir yiyeceği, içeceği sunma: *Çay servisini yapayım mı, yoksa daha erken mi?* **—3.** Bir kişi için sofraya konan yemek takımı (Bazı servisler, biçimleriyle boyutlarından dolayı, belirli bir yiyecek türüne özgüdür: *tatlı, balık servisi*): *Konuğumuz için sofraya bir servis daha koyun.* **—4.** Bir kurumun, bir kuruluşun vb. belirli işlevleri olan organlarından her biri; bu organda görevli kimselerin tümü; bunların çalışma yeri: *Bir şirketin muhasebe servisi. Servis şefi. Bütün servis onları konuşuyor.* **—5.** Bir kuruluşta ya da bir işletmede çalışanları işyerine getirip götüren taşıt; servis arabası: *Servis şoförü. Servisi kaçırmak.* **—6.** *Servis kapısı,*kimi yapılarda dışarıdan getirilen şeylerin içeri alındığı ya da hizmetlilerin kullandığı giriş kapısından ayrı kapı. || *Servis tabağı,* yemeğin sofraya getirildiği büyük tabak. || *Servis takımı,* yemek dağıtımında kullanılan büyük kaşık, çatal, bıçak, kepçe vb. araç gereç. || *Servis yapmak,* sofrada oturanların yemeklerini dağıtarak onlara hizmet etmek.

—Ask. *Servis yolu,* herhangi bir engelle karşılaşıldığında ya da koşullar gerektirdiğinde kullanılan yol.

—Bayınd. *Servis yolu,* ana yolların kenarında zorunlu durumlarda kullanmak üzere düzenlenmiş hizmet yolu. || Bir işletmenin hizmet birimleri için özel olarak düzenlenmiş yol. || *Servis yolu ağı,* tek amacı, araçları ve yayaları ana yol sınırlarından konut toplulukları yakınına ulaştırmak olan ve yalnızca sınırlı bir bölgeye hizmet eden yollar bütünü.

—Denizc. Gemilerin kendi aralarında ya da karayla bağlantılarını sağlamak için küçük teknelerle yapılan hizmet. || *Servis botu,* demirli bir gemi ile kıyı arasında ya da iki gemi arasında bağlantı sağlayan kürekli ya da motorlu küçük tekne. || *Servis hızı,* bir ticaret gemisinin seferini sürdürdüğü en ekonomik hız. || *Servis ücreti,* servis hizmeti gören tekneye ödenen ücret.

—Eşy. *Servis arabası,* sofrayı kurarken ya da toplarken ya da bir lokantada müşteriye yemek çeşitlerini sunarken kullanılan, tekerlek üzerine oturtulmuş kat kat raflardan oluşan masa.

—Mim. *Servis penceresi,* tabakları ve sofra takımlarını geçirmek için mutfakla yemek odası arasındaki bölme duvarında bırakılan kapaklı boşluk.

—Oto. Otomobillerin bakımını, onarımını yapan ticari kuruluş. || *Yetkili servis,* belli markadaki otomobillerin belli süreler içinde bakımını yapan ve gerektiğinde onaran ticari kuruluş.

—Spor. Teniste, masatenisinde, voleybolda oyuna başlama atışı. (Servis, özellikle tenis ve masatenisinde çok önemli bir kozdur; servisin güzelliği ve etkililiği doğrudan bir sayı kazandırabileceği gibi, servisi karşılayan oyuncunun topu istediği gibi karşılayamaması da, karşı taraf için sayı getirici bir hücum olanağı yaratır.) || *Servis atmak,* tenis, masatenisi, voleybol vb. sporlarda topu ağın üzerinden karşı tarafa göndererek oyuna sokmak. (Teniste, servis atan oyuncu, topu servis dörtgenine düşecek biçimde atmak zorundadır. İki servis atma hakkı vardır. Tenis ve masatenisinde top ağa dokunarak düşerse, servis yeniden atılır; voleybolda bu durumda top karşı tarafa verilir. [Bu duruma *net* denir.])

—Tic. *Servis dahil,* bazı otel ve lokantalarda, ilan edilen fiyatların servis ücretini de kapsadığını belirten deyim.

—Ulaş. *Servisten çıkma* ya da *servisten çıkarma,* vagon, lokomotif, otobüs gibi taşıma araçlarının bakım ve onarım gibi işler için geçici olarak hizmetten alınması. || *İşletme, malzeme ve manevra, yol ve bina servisleri,* bir demiryolu işletmesine bağlı hizmet birimlerinden her biri.

—ANSİKL. Antikçağ'da servisin tek zengin parçasını kupalar oluşturuyordu. Çatal, yalnızca tabaktan yiyecek almaya yarardı; kaşığın biçimi bugünkünün aynıydı. Çatal XIII. yy.'da ortaya çıktı, ama uzun süre yalnızca meyve yemek için kullanıldı; et elle yeniyordu. XVI. yy.'ın sonuna doğru çatal kullanımı yaygınlaştı; servis, içinde bir çatal, bir bıçak, bir de kaşık bulunan bir kılıftan oluşmaya başladı. VI. yy.'da kullanılmaya başlanan sofra örtüsü XII. yy.'da yaygınlaştı. Peçete kullanımıysa XVI. yy.'da yaygınlık kazandı. Ortaçağ'ın ilk yüzyıllarında soyluların sofralarında kullanılan içme kapları, altın ve gümüş bezemeli boynuzlar, kil, fayans, altın, gümüş ve özellikle kristal hanaplar ve kupaları; çeşitli güğümler, su kapları, sıvı ölçüm kapları vb. değerli maddelerden yapılıyor ve özenle biçimlendiriliyordu. XVIII. yy.'dan başlayarak sofra gelenekleri bugünkü biçimini almaya başladı.

Türkler'de, bugünkü anlamda servisin kullanılması, XVIII. yy. sonlarında yoğunlaşan batı etkisiyle başladı, ilkin saray ve konak çevrelerinde, daha sonra büyük

kentlerde yaygınlaştı. Yer sofrasının yerini masa, sofra örtüsünün yerini masa örtüsü, tahta kaşıkların yerini kemik, maden vb.'den yapılmış çatal, bıçak, kaşık takımı; güğümlerin yerini sürahiler aldı. Porselen, seramik ya da madenden yapılmış servis tabakları, cam ya da maden bardaklar, kâseler servisin tamamlayıcı öğeleri oldu. Batılı anlamda sofra kurma Cumhuriyet döneminden sonra daha da yaygınlaştı. Bununla birlikte, Anadolu'nun birçok yöresinde geleneksel sofra düzeni, bugün de sürdürülmektedir. Sofra örtüsü üzerine yerleştirilen tahta ayak üzerine konan siniye tek kap içinde yiyecekler konmakta ve aynı kaptan yemek yenmektedir. Kaşık başlıca servis öğesidir. Peçete olarak dize alınan sofra örtüsü ya da yağlık adı verilen büyükçe mendiller kullanılmaktadır. Ayran güğümü, su testisi servisin tamamlayıcı öğeleridir.

SERVİSÇİ a. Spor. Teniste, masatenisinde, voleybolde vb. topu oyuna sokan oyuncu.

SERVİSİT a. (fr. *cervicite*). Kad. doğ. Dölyatağı boynunun iltihaplanması hali.
—ANSİKL. Servisitler ikiye ayrılır: dölyatağı boynunun iç yüzündeki bezli mukozayı ilgilendiren *endoservisitler* ve görünen dış yüzünü (sazan burnu) ilgilendiren *eksoservisitler*. Aslında normal boynun sazan burnu parçası nadiren iltihaplanır: o da ancak ektropi ya da ektropiyon denilen ve normal epitelyum örtünün anormal bezli epitelyuma dönüşmesiyle belirginleşen bir distrofi durumu varsa olabilir.

SERVİSTAN a. (fars. *serv* ve *-istān*'dan *servistān*). *Esk.* Servilerin bulunduğu yer; servilik.

SERVİUS TULLİUS, altıncı Roma kralı (efsaneye göre İ.Ö. 578-535). Ocrisia adlı bir köle kadının ve efsaneye göre krallık evi "lar"ının oğluydu, Yaşlı Tarquinius'un sarayında yetişti ve kızıyla evlendi, hiçbir engelle karşılaşmadan onun yerine geçti; damadı Tarquinius Superbus tarafından öldürüldü; Tarquiniuslar'a karşı olan halk, yardımsever bir kral olarak onun anısını sürdürdü. Anlatılageldiğine göre, Romalılar'ı zenginliklerine göre centurialara ayırmış (Servius anayasası), nüfus kütüğünü, parayı, Fortuna'ya ve Aventino Diana'ya tapınmanın benimsenmesini ve büyük bir surun (Servius duvarı) yapılmasını da gerçekleştirmişti. Gerçekte bu reformların çoğu çok daha sonraları yapılmıştır.

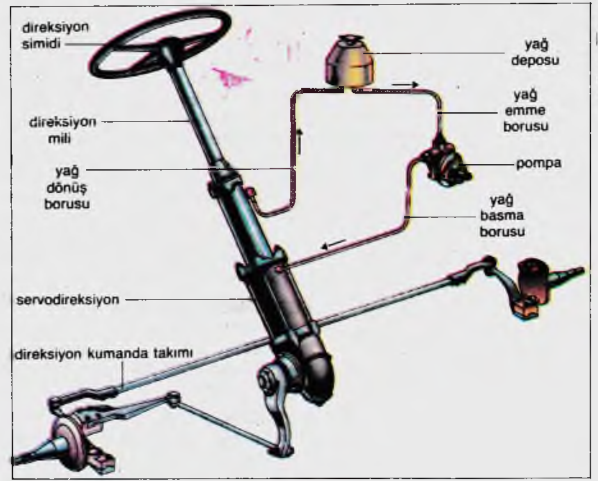
SERVODİREKSİYON a. (fr. *servodirection*). Karayolunda ya da her türlü arazide kullanılan motorlu bir taşıtın direksiyon sistemi; sürücü tarafından elle yapılan etki bir servokumandayı harekete geçirir, bu kumanda da, etkiye bağlı olarak ek bir kuvvet çifti halinde istenilen manevranın gerçekleştirilmesine yardım eder. (Sürücü, devindirici tekerleklerin manevrası için gereken dikkat ve duyarlığı gösterir, ancak harcayacağı gücün büyük bir bölümünden kurtulmuş olur.) [HİDROLİK DİREKSİYON da denir.]
—ANSİKL. Servodireksiyon, pnömatik ya da hidrolik olabilir. Direksiyon simidi tarafından harekete geçirilen direksiyon mili, supaplar yardımıyla pnömatik ya da hidrolik devreyi bir silindirle bağlantıya sokar. Hareket yönüne göre, bu silindirin pistonu, yüzlerinden biri ya da diğerine basınç yapar ve bir çubuk yardımıyla direksiyon ana kumanda takımını uygun yön içinde harekete geçirir. Sistem, sürücünün direksiyon simidi üzerine uyguladığı güce tamamen orantılı olan bir basınç sayesinde, direksiyonun gerektirdiği tüm özellikleri koruyacak biçimde çalışır. Sistemin arızalanması durumunda, direksiyon hidrolik olmayan bir direksiyon gibi çalışır.

SERVOFREN a. (fr. *servofrein*). Sürücünün fren pedalına uyguladığı kuvvete bağlı olarak fren balatalarına ek bir enerji kazandıran, frenlerin çalışmasını sağlayan servokumanda.
—ANSİKL. Yapımcılar, ilk önce, M. Birkigt (Hispano Suiza arabaları) ve L. Renault' nun tasarladığı gibi, yalnız mekanik düzenekleri düşünmüşlerdi. Her iki durumda da, transmisyon milinden aldığı kinetik enerjiyi koruyan bir disk, özel bir kavrama sayesinde, enerjisinin bir bölümünü aktardığı fren terazi kolu miliyle bağlantıya giriyordu.
Dewandre sistemi gibi alçak basınçlı servofren, 1920 ve 1930 yıllarından bu yana hızlı ve ağır arabalara, Westinghouse sistemi ise 10 CV'lere (Citroën) uygulanır. Bütün durumlarda, bu sistem, yüzlerinden biri belirli bir hareket yasasına göre giriş borusu içindeki alçak basınçla ilişkiye geçen bir pistonun yer değiştirmesiyle çalışır.
Alçak basınçlı servofren, 1960'tan sonra çok yaygın bir kullanım alanı buldu ve hafif taşıtlarda kullanılan frenleme sistemlerinin merkez silindiriyle birleştirildi.
Ağır taşıtlarda kullanılan sıkıştırılmış havalı servofren, motorun tahrik ettiği bir pompayla beslenen bir depodaki basınçlı havadan yararlanır. Ayrıca, hidrolik servofrenler de vardır; bu sistemlerde, fren yağı borusu içinde oluşan ilk basınç, motorun tahrik ettiği yüksek basınçlı bir yağ pompasından (depolu ve regülatörlü) gelen yüksek basınç altındaki bir yağ devresinin yardımıyla artar.

SERVOKRİKO a. Sil. Bir füzeyi harekete geçiren bir pistonla (hidrolik ya da elektrikli) donatılmış organ.

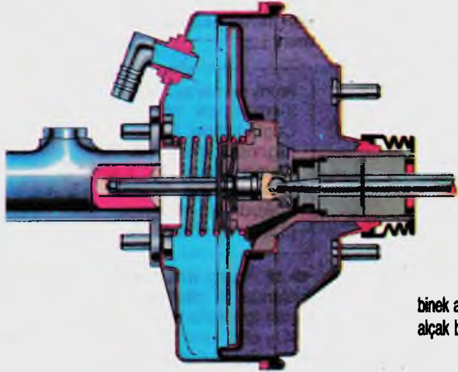
SERVOKUMANDA a. (fr. *servocommande*'dan). Siber. Bir elle kumanda sistemi ile kumanda edilen aygıt arasına, elektriksel, hidrolik ya da pnömatik bir dış kaynağın enerjisinden yararlanarak hareket için gerekli enerjiyi sağlama amacıyla yerleştirilen mekanizma.
—Teknol. *Servokumanda düzeneği,* GÜÇ* YARDIMLI KUMANDA DÜZENEĞİ'nin eşanlamlısı.

SERVOMEKANİZMA a. (fr. *servomécanisme*'den). Siber. Çıkış büyüklüğü mekanik türden olan otomatik denetim sistemi.

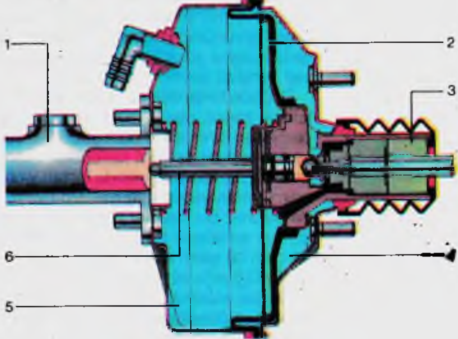
Calzoni belgesine göre

bir hizmet taşıtının **servodireksiyonu**

maksimum frenleme konumunda

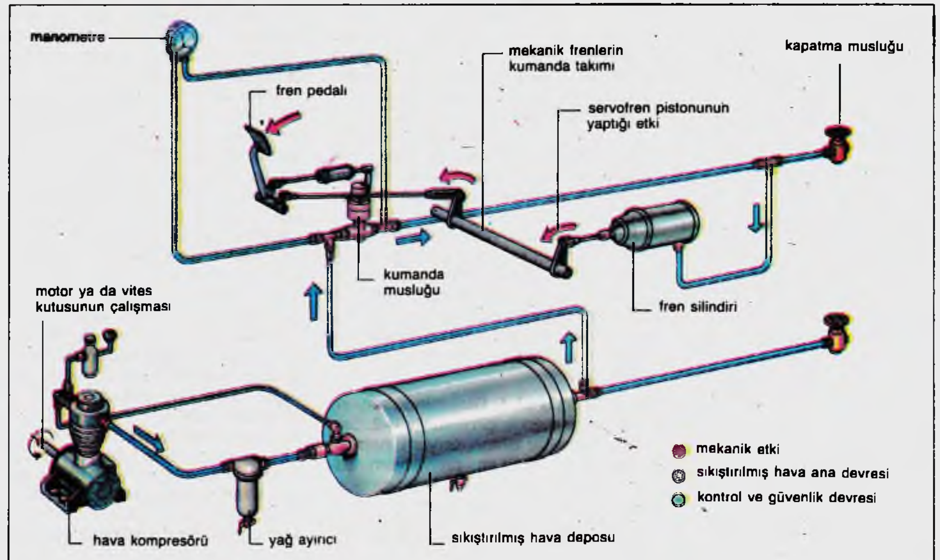
binek arabalarında kullanılan alçak basınçlı **servofren**

A.T.E. belgesine göre

serbest konumda

alçak basınçlı servofren:
1. Merkez silindiri;
2. Odaları ayırma diyaframı;
3. Hava giriş filtresi;
4. Hava basıncıyla bağlantı sağlayan oda;
5. Motorun alçak basınç etkisinde kalan oda;
6. Merkez silindirinin itme çubuğu.

ağır taşıtlarda kullanılan sıkıştırılmış havalı bir frenleme devresindeki servofren

—ANSİKL. Servomekanizmalar, otomatik denetim sistemleri ailesindendir. En yaygın olanları, doğrusal ya da açısal uzaktan kumandalar, takım tezgâhları için otomatik denetimli kopya düzenleri, doğrusal ya da açısal hız ayarlayıcıları ve bobinaj makinelerinde tel ya da şerit gerilimi ayarlayıcılarıdır. Ayrıca, sacın kalınlığını değişmez tutmak için, hadde tezgâhı silindirlerinin otomatik hız ve konum denetimini de saymak gerekir. "Mekanizma" sözcüğü, geniş anlamıyla ele alınırsa, servomekanizma kavramı, otomatik denetim kavramıyla özdeşleşir.

SERVOMOTOR a. (fr. *servomoteur*'den). Siber. Bir otomatik denetimde ya da ayarlama sisteminde, son ya da ara etkileyici rolü oynayan elektriksel, hidrolik ya da pnömatik motor.

SERVOVALF a. (fr. *servovalve*'den). Açılıp kapanmasını otomatik olarak denetlemeye yarayan otomatik bir kumanda düzeneği taşıyan hidrolik valf.

SERYUM a. (fr. *cérium;* mitolojik a. *Ceres*'ten). Anorg. kim. Lantanitler grubundan metal. (Simgesi Ce olan kimyasal element.)

Atom numarası: 58
Atom kütlesi: 140,12
Özgül kütlesi: 6,67
Ergime sıcaklığı: 799 °C
Kaynama sıcaklığı: 3 426 °C
Yükseltgenme derecesi: +3, +4
Elektron biçimlenmesi:
[2,8,18,18] $4f^2 5s^2 5p^6 6s^2$

◆ sıf. Anorg. kim. *Seryum III*, Ce_2O_3 formülünde bir oksit ile üçdeğerli seryum tuzları için kullanılır. ‖ *Seryum IV*, formülü CeO_2 olan oksit ile dörtdeğerli seryum tuzları için kullanılır.

—ANSİKL. Seryum, lantanitler grubunun en çok tanınan bir metalidir. Oksidini Berzelius 1814'te buldu. Metal olarak tek başına Muthmann tarafından elde edildi. Demir görünümünde sert bir metaldir. Havada kolayca yükseltgenir, suyu yavaş yavaş ayrıştırır, seyreltik asitlerde çözünür.

Doğada lantanitler serisinden öteki metallerle karışık olarak bulunur. Belli başlı cevherleri birer silikat olan gadolinit, serit ve özellikle bir seryum fosfat olan monazittir; monazidin bileşiminde lantan ve neodimyumun yanı sıra az miktarda toryum da bulunur. Bu metaller sülfürik asitle tepkimeye sokularak ayrılır. Uzun ve karmaşık olan bu işlem sonunda seryum IV oksit (CeO_2) elde edilir; arı seryum ise klorüründen elektroliz yoluyla hazırlanır.

• *Seryum bileşikleri.* Seryumun kimyası, kalsiyumun kimyasıyla kimi benzerlikler gösterir. Bununla birlikte seryum, renksiz *seryum III* tuzları ile turuncu ya da sarı renkli *seryum IV tuzları* verebilir.

Seryum III oksit, (Ce_2O_3) uçuk sarı renkli bir tozdur; 1 700 °C'ta erir, havada ısıtıldığında yükseltgenir; seryum IV oksidin indirgenmesi sonunda elde edilir. Seryum III oksit, seryum klorür ($CeCl_3$) gibi seryum III tuzlarının bazik bir oksididir.

Seryum IV oksit (CeO_2) susuzken beyazdır; buna denk düşen tuzları, seryum IV tuzları ile özellikle seryum sülfattır [$Ce(SO_4)_2$].

• *Kullanım alanları.* Auer beklerinin akkor manşonlarında parlaklığı artırdığı için bileşiminde % 1-2 oranında seryum IV oksit katılan torya (ThO_2) kullanılır. Seryum IV sülfat fotoğrafçılıkta işe yarar. Ana bileşeni demir ve seryum olan bir başka alaşımı *(ferroseryum)*, çakmaktaşı yapımında kullanılır.

SERYUMLU sıf. **1.** Bileşiminde seryum bulunan bir madde için kullanılır. **—2.** *Seryumlu topraklar,* lantan, seryum, praseodimyum, neodimyum, prometyum, samaryum metallerinden ya da bu metallerin oksitlerinden oluşan grup.

SERZEDE sıf. (fars. *ser* ve *zede*'den *ser-zede*). *Esk.* **1.** Ortaya çıkmaya başlamış, uç vermiş. **—2.** Başına vurulmuş, tekdir edilmiş. **—3.** *Serzede-i zuhur olmak,* birden ortaya çıkıvermek.

SERZENİŞ a. (fars. *ser,* baş ve *zeniş,* vuruş'tan *ser-zeniş*). **1.** Bir kimsenin kırgınlığa, hoşnutsuzluğa yol açan bir davranışını onun yüzüne vurma, bunun için ona sitem etme. **—2.** *Serzenişte bulunmak,* bir şeyi, bir kimsenin yüzüne vurmak, ona sitem etmek.

—*Esk. Serzeniş-i rüzgâr,* zamanın, devrin serzenişi; kaderin cilvesi.

SERZENİŞKÂR sıf. (fars. *ser-zeniş* ve *-kâr*'dan *ser-zenişkâr*). *Esk.* Başa kakan, sitemde bulunan.

SERZENİŞKÂRANE be. (fars. *ser-zenişkâr* ve *-âne*'den *ser-zenişkarâne*). *Esk.* Başa kakarcasına, sitem ederek.

SERZERGERAN a. (fars. *ser* ve *zer-ger,* kuyumcu'nun çoğl. *ser-zer-gerân*). Osmanlı saray örgütünde kuyumcubaşılara verilen ad.

SES a. **1.** Akustik bir dalganın oluşturduğu işitme duyumu. (Bk. *ansikl.* böl. Akust. ve Müz.) **—2.** Bu yolla oluşan işitme duyumları bakımından her tür akustik titreşim: *Tiz ses. Bir müziğin uyumlu sesleri.* **—3.** İnsan gırtlağındaki ses tellerinden çıkan titreşimlerin kulakta yarattığı etki. (Bk. *ansikl.* böl. Fizyol.) **—4.** Hayvanların gırtlağından ya da başka organlarından çıkan titreşimlerin kulakta yarattığı etki. (Bk. *ansikl.* böl. Vet.) **—5.** İnsan sesinin müzikal amaçlarla, bir şarkı üretmek için kullanılması. (Bk. *ansikl.* böl. Müz.) **—6.** Niteliği, tınısı bakımından değerlendirilen bir çalgı, bir alet tarafından seslerin, müzik parçalarının vb. çıkarılması, yayınlanması, tekrarlanması: *Gümüş flüt, iyi ses çıkarır.* **—7.** Bir kimseye özgü ya da bir isteği, bir heyecanı, fiziksel bir durumu vb. yansıtan ses çıkarma, konuşma, şarkı söyleme biçimi: *Onun sesini binlerce ses arasından bile tanıyabilirim. Sesi bugün bir tuhaftı. Şarkı söylemem için hiç ısrar etmeyin, bende ses yoktur.* **—8.** Bir aygıtın ses gücü, şiddeti: *Televizyonun sesini açar mısın? Sesi yükselt. Radyonun sesini kıs.* **—9.** Bir kimsenin, özellikle de bir topluluğun duyguları, düşünceleri, istekleri vb.: *Gençliğinin, üniversitenin, işçinin sesi. Kamuoyunun sesine kulak vermek.* **—10.** İnsana yol gösteren, esin veren, bilmediklerini sezdiren şey: *Aklın sesini dinle. Vicdanın sesine uymak.* **—11.** Ses sanatçısı: *Caz dünyasının en etkileyici seslerinden biri. Karşınızda büyük ses.* **—12.** Kimliği belirlenmeksizin konuşan kimse: *Salonun arkalarından bir ses "size katılmıyorum" dedi. Yolsuzluklara karşı yükselecek hiçbir ses olmayacak mı?* **—13.** *Ed.* Bir şeyin çıkardığı ses: *Ağaçlarda rüzgârın sesi. Çatıda yağmurun tekdüze sesi.* **—14.** İşitmeyle ilgili sanrı: *Cinayeti işlemeden önce bir ses ona "bu adamı mutlaka öldürmelisin" demiş.* **—15.** (Tamlayan olarak) özellikle sinema, radyo, televizyon vb. ile ilgili ses kayıt ve yenileme tekniklerinin tümünü belirtir: *Ses kaydı bozuk bir film. Ses operatörü.* **—16.** *Ses çıkarmamak, ses etmemek,* hoş olmayan bir şeyi ya da durumu hoş görerek bir şey dememek, itiraz etmemek: *Başlangıçta oğlunun savurganca harcamalarına ses çıkarmadı.* ‖ *Ses çıkmamak,* bir konuyla ilgili olarak, bir kimseden ya da bir yerden bir haber gelmemek: *Geziye biz de katılırız dediler ama onlardan bir daha ses çıkmadı.* ‖ *Ses etmek,* seslenmek. ‖ *Ses kesilmek,* artık duyulmaz olmak: *Ses önce yavaşladı, sonra hepten kesildi.* ‖ *Ses seda çıkmamak,* hiçbir tepki gelmemek, hiçbir haber duyulmamak: *Sorduk ama onlardan hiçbir ses seda çıkmadı.* ‖ *Ses seda kesilmek, ses seda kalmamak,* tam bir sessizlik çökmek. ‖ *Ses seda yok,* "hiçbir haber alamadık, hiçbir haber gelmedi" anlamında söylenir. ‖ *Ses soluk,* gürültü patırtı: *Az sonra ortalıkta ses soluk kalmadı;* haber: *Nicedir kardeşinden ses soluk yoktu.* ‖ *Ses vermek,* bir çağrıya karşılık vermek; bir sesi çıkarmak. ‖ *(Bir kimsenin) sesi, sesi soluğu çıkmamak,* bir konuda hiçbir şey söylemeyerek susmak. ‖ *Sesi ayyuka çıkmak,* çok yüksek sesle bağırmak. ‖ *Sesini çıkarmamak,* düşündüğünü söyleyememek, bir şey söylemekten kaçınmak. ‖ *Sesini kesmek,* sözkonusu konuşmakta olan bir kimseyse, artık bir şey söyleyemez olmak: *Onların geleceğini görünce sesini kesti;* bir kimseyse, konuşan birini susturmak, artık söyletmemek: *Sorduğu sorularla sesini kesti.* ‖ *Sesini yükseltmek,* yüksek ve kızgın bir sesle söylemek: *Sesini niçin yükseltiyorsun, sadece öğrenmek için sormuştum.*

—Akust. *Ses dalgaları,* ses titreşimleriyle cisimlerde oluşturulan dalgalar. ‖ *Ses titreşimleri,* ses çıkaran cisimlerin titreşmesiyle oluşan ve cismin çevresindeki havayla yayılan titreşimler.

—Biyol. *Ses kalınlaşması,* ergenlik çağında sesin tınısında, perdesinde ve gücünde meydana gelen değişiklik. (Oğlan çocuklarında çok açık seçik görülür.)

—Böcbil. *Ses organı,* ağustosböceğinin ötme organı. Çınlama bölümünü oluşturan bir boşluğun altındaki gergin ve titrek bir zardan oluşur.

—Denizbil. ve Jeofiz. *Ses dalgası yayınlayıcısı,* SULU KANON*'un eşanlamlısı.

—Dilbil. *Ses uyumu,* bir sesbirimin (ünlü ya da ünsüz) yakın bir sesbirimle benzeşmesi. (→ ÜNLÜ* UYUMU, ÜNSÜZ* UYUMU.)

—Ed. *Ses yinelemesi* → YİNELEME.

—Elektroakust. *Ses kaseti,* ses kaydetmek ve kayıtlı sesleri dinlemek için kullanılan kaset. (Genel olarak, video kasetiyle olası bir karıştırma sözkonusu olmadığında, yalnızca *kaset* adı verilir.) [Eşanl. ODYOKASET.] ‖ *Ses yükseltme,* bir kaynağın ses gücünü, az çok büyük bir alana ses yayını yapmak amacıyla artırma; bu artırma özellikle elektronik yükselteçler ve hoparlörler yardımıyla gerçekleştirilir. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Yapay ses,* tayf yapısı ortalama insan sesinin tayf yapısına denk düşen karmaşık ses.

—Elektron. *Ses frekansı,* işitilebilir frekanslar bandının, seslerin iletimi ya da üretilmesi için kullanılan bölümünde yer alan frekans. (Ses frekansları bandının sınırları göz önüne alınan iletim ya da ses üretim sistemine bağlıdır; telefon için 300 ile 3 400 Hz arası, yüksek nitelikli ses iletimleri için 40 ile 15 000 Hz arası.)

—Fizyol. *Ses oluşumu,* ses çıkarmayı ve daha genel anlamda konuşmayı sağlayan, fizyolojik ve nörofizyolojik etmenlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fizyol. ve Patol. Bazı organlardan gelen ve değişiklikleri patolojik bir durumun belirtisi olan ses olgularının tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mim. *Ses pancuru,* bir çan kulesinde, çanı korumak ve sesini yere doğru yöneltmek için, geleneksel örtü öğeleriyle ya da betonarme olarak yapılan, lamalardan oluşmuş düzenek.

—Müz. Bir ses ya da çalgı parçasında, her seslendiriciye ayrılan parti. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Parac. *Sesi tam para,* çıkarması gereken sesi çıkaran madeni para. ‖ *Sesi ve ağırlığı tam para,* halis sikke, yani alaşımının kalitesi sesiyle ve ağırlığı terazide ölçülerek kontrol edilmiş madeni para. ‖ *Bir sikkeye ses verdirmek,* kalp veya kusurlu (iç boşluklar) olup olmadığını anlamak için madeni veya taştan bir satıh üzerinde bir sikkeyi çınlatmak.

—Patol. *Ses kısıklığı,* sesin tınısında, tonlamasında ve perdesinde değişiklik meydana gelerek bozulması. (Bir gırtlak hastalığından ileri gelir.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Çift tonlu ses,* DİPLOFONİ'nin eşanlamlısı.

—Rad., TV. *Ses arşivi,* radyo ya da televizyon yapımcıları tarafından kullanılmak üzere, gürültü ve ses efektleri kayıtlarının konduğu arşiv.

Bazı hayvanların sesleri

ağustosböceği	*cırlar*	kedi	*miyavlar*
aslan	*kükrer*	kırlangıç	*öter, cıvıldar*
at	*kişner*	koç	*meler*
ayı	*homurdanır, bağırır*	koyun	*meler*
bıldırcın	*öter*	köpek	*havlar*
boğa	*böğürür*	kaplan	*kükrer, hırlar*
bülbül	*öter*	kuğu	*öter*
çakal	*ulur*	kumru	*kuğurdar, gurlar*
çulluk	*öter*	kurbağa	*vıraklar, öter*
deve	*bozlar*	kurt	*ulur*
domuz	*homurdanır*	leylek	*takırdar, lak lak eder*
eşek	*anırır*	manda	*böğürür*
fil	*bağırır*	öküz	*böğürür*
geyik	*böğürür*	ördek	*vak vak der, bağırır*
güvercin	*kuğurdar, gurlar*	saksağan	*öter*
hindi	*glu glu der*	serçe	*cik cik der, cıvıldar*
horoz	*öter*	sırtlan	*ulur*
inek	*böğürür*	sülün	*öter, bağırır*
karga	*gaklar*	tavuk	*gıdaklar, gurk gurk der*
kaz	*tıslar, bağırır*		
keçi	*meler*	yılan	*ıslık çalar*

—Sesbil. Somut gerçekleşmesi bakımından ele alınan dilin sesçil birimi (ünlüler ve ünsüzler). ‖ Bir sesbirimin, sesçil bağlama göre değişen somut gerçekleşmesi. ‖ *Ses değişimi*, DEĞİŞİM'in eşanlamlısı. ‖ *Ses düşmesi*, bir sesin sözcüğün başında, içinde ya da sonunda söylenmez olması (*ısıcak > sıcak; arslan > aslan; çift > çif*). ‖ *Ses kakışması* → KAKOFONİ.

—Sine. *Ses bandı* ya da *ses kuşağı*, üzerine sesin kaydedildiği boş film parçası.

—Sine. ve TV. *Ses mühendisi*, çekim sırasında ses kaydından sorumlu teknisyen. (Ayrıca ses bandının hazırlanmasıyla ilgili teknik işlemlerin uygulanmasından sorumludur.)

—Telekom. Bir telefon ağının, komütasyon işlemlerinin durumunu belirtmek için iletildiği işitilebilir işaret. ‖ *Çevir sesi*, bir kaydedicinin hatta bağlı ve çağırma numarası kabul etmeye hazır olduğunu ve abonenin, dilediği numarayı oluşturmaya davet edildiğini bildiren ses.

—Zool. *Gizil ses*, hayvanlarda sesaltı ve sesötesi frekanstaki titreşimlerin yayımına ve algılanmasına dayalı iletişimi sağlayan ses. ‖ *Hayvan sesi*, bir hayvan tarafından çıkarılan ve türüne özgü olan ses: *Havlama köpeğin sesidir.* (Bk. *ansikl.* böl. Etol. ve tablo.) ‖ *Ses kesesi*, kuyruksuz kurbağaların ağız boşluğunun tabanında, ya altta ortada (tek) ya da altta yanlarda (çift) bulunan ve ses üretimi için hava deposu ve öttürücü rolü oynayan çok esnek bölge. (Eşanl. HAVA KESESİ.)

—ANSİKL. Akust. Bir cismin ancak titreştiği zaman bir ses yayımladığı kolaylıkla gözlemlenebilir. Bu titreşimler hava aracılığıyla kulakzarına iletilir; kulakzarı da aynı anda titreşmeye başlayarak titreşimlerini kulak kemikçiklerine, oradan da işitme siniri dallarının son bulduğu iç kulağa iletir. Ses yalnız havada değil, genel olarak bütün maddesel ortamlarda (katı, sıvı ya da gaz) yayılır; ancak boşlukta yayılmaz. Sesin yayılma hızı ortama bağlıdır. Sesin 0° C'ta havada yayılma hızı 331 m/sn'dir (Paris Bilimler akademisi'nin 1822' de, Regnault'nun da 1864'te yaptığı ölçümler). Bu hız normal sıcaklıkta 1° C'lık bir sıcaklık artışı için yaklaşık 0,6 m/sn kadar artar. Sesin yayılma hızı diğer gazlarda aynı büyüklük düzeyindedir (birkaç yüz m/sn). Bu hız sıvılarda daima km/sn düzeyindedir: 8° C sıcaklığındaki suda 1 435 m/sn'dir (Colladon ve Sturm'un 1827'deki ölçümleri). Katılarda sesin hızı birkaç km/sn'dir (çelikte 5 km/sn).

Sesler üç özelliğe göre birbirinden ayırt edilir:

1. *yükseklik* pes bir sesi tiz bir sesten ayırt etmeyi sağlayan niteliktir. Sesin yüksekliği, ses kaynağının titreşimlerinin frekansına bağlıdır. Tiz sesler yüksek frekanslı titreşim hareketlerinden, pes sesler de alçak frekanslı titreşim hareketlerinden kaynaklanır. Bununla birlikte kulak ancak frekansları yaklaşık 16 ile 16 000 Hz arasında olan, yani 10 oktavlık sesleri algılayabilir;

2. *yeğinlik* kuvvetli bir sesi zayıf sesten ayırt etmeyi sağlayan niteliktir. Yeğinlik ses titreşimlerinin genliğine bağlıdır. Bununla birlikte bu genlik çok düşükse, kulak sesi algılayamaz. Kulağın algılayabileceği sesin minimum yeğinliğine "işitme eşiği" denir. Bunun tam tersine ses titreşimlerinin yeğinliği gittikçe artırılırsa, işitme son derece rahatsız edici olmaya başlar. Kulağın dayanabileceği son sınır olan maksimum yeğinliğe "ağrı eşiği" denir;

3. *tını* farklı iki kaynaktan çıkan iki sesi ayırt etmeyi sağlayan niteliktir. Ses, terimin akustik anlamıyla "müzikal" ise, yani dönemli bir titreşim hareketinden doğmuşsa, sesin armonikler adı verilen basit seslerin üst üste binmesi olarak düşünülebileceği kanıtlanır. Armoniklerin frekansları "armonik 1" adı verilen temel bir sesin frekansının tam katlarıdır. Böyle bir sesin tınısı onu oluşturan çeşitli basit armonik seslerin göreli yeğinliğine bağlıdır.

—Elektroakust. *Ses yükseltme.* Her ses yükseltme donanımı, üç temel bölümden oluşur: modülasyon kaynakları, yükselteçler ve hoparlörler. Modülasyon kaynağı olarak, doğrudan yayın için bir ya da birçok mikrofon ve kaydedilmiş sesler için elektrik okuyuculu pikap ya da teyp kullanılır. Bu kaynakların birinden ya da birçoğundan gelen modülasyon gerilimi uygun biçimde yükseltilir. Yükselteç çıkışında elde edilecek güç, salonun hacmine ya da seslendirilecek alanın yüzölçümüne olduğu kadar, bu salon ya da alanı sınırlayan yüzeylerin soğurma özelliklerine de bağlıdır. Küçük bir konferans salonu, ancak on watt düzeyinde bir güç gerektirir; buna karşılık, büyük bir stadı seslendirmek için kilowattlar düzeyinde güç gereklidir.

—Etol. Hayvanlar belli davranışlarla birlikte ses çıkarırlar. Omurgalılarda, hem bir toplulukta yer alan bireyler arasındaki bağlılığı (temas sesi, çağrı sesi), hem de topluluktaki bireylerin düşmandan korunmak için çevreye dağılmasını (uyarı sesi, tehdit sesi, korku sesi) sağlar.

—Fizyol. Ses oluşumu için bir enerji kaynağı, titreşim yapabilen bir organ, bir rezonans boşluğu ve bunların tümüne kumanda eden ve aralarında eşgüdüm sağlayan bir sinir sistemi gereklidir.

Enerji kaynağı, soluk verme sırasında basınç altında dışarı atılan havadır. Basınç akciğerlerin esnekliği ve solunum kaslarının kasılmasıyla sağlanır.

Normal insan sesi, belirli bir basınç altında akciğerlerden çıkan havanın gırtlaktan geçerken buradaki ses tellerini art arda titreştirmesiyle oluşur. "Glot" denen açıklığı sınırlayan ve birbirine bakan iki yatay kas kıvrımından oluşan bu ses telleri müzik aletlerinin telleri gibi titreşmezler; sesin çıkarılmasında en önemli rolü gırtlak hareket siniri oynar; örneğin bir kişi *do* sesi çıkardığında ses tellerine saniyede 259 uyarı ileterek onları 259 kez kasar ve böylece glottan aynı sayıda hava geçişi ve geniz-ağız boşluğunda basınç artışı sağlar. Soluk verme kaslarıyla desteklenen (ki en büyük pay karın kaslarınındır) bu glot -altı basınç normal günlük konuşmada 10 cm, şarkıda 30 cm, söylevlerde 50 cm ve opera müziğinde 150 cm su basıncı değerine ulaşır.

Bir yandan dişlere ve damağa değdirilen dil, öte yandan dudaklar, *yardımcı titreşim organları* olarak sessiz harflerin oluşumunu sağlar; fısıltı ve ıslık seslerinin kaynağıysa yalnız bunlardır.

Rezonans davulları sabit boşluklar (burun boşlukları ve sinüsler) ile hareketli boşlukları (ağız ve yutak) kapsar; bunlar armonikleri hafifleterek ya da yükselterek sesleri değiştirir; sesin başlangıçta ya da sonda az ya da çok sert çıkmasını etkileyerek insan sesinin eklemlenmesine özgü inişli çıkışlı ara sesleri oluşturur.

Ses oluşumunu sağlayan *sinir sistemi'* nin merkezi soğaniliktedir; bu merkez solunum, gırtlak ve ağız-yutak sinirleri aracılığıyla solunum kaslarının çalışmasını düzenler; gırtlak kaslarının, ağız ve yutak kaslarının eşgüdümlü çalışmasını sağlar; soğanilikteki merkez de, otomatik hareketleri düzenleyen ve insanlarda, sol Sylvius kanalının her iki yanındaki beyin kabuğu kısmının yönettiği merkezi bozçekirdeklerin denetimi altındadır.

Ortaya çıkan seslerin fiziksel özellikleri tüm bu öğelerin değişik oranlarda etkili olmasına bağlıdır:

Seslerin yeğinliği (genlik) göğüs kafesinin yarattığı basınca ve ses tellerinin bu basınca gösterebileceği dirence bağlıdır.

Sesin yüksekliği (frekans) ses tellerinin boyutlarına, gerilimine ve seselim (rezonans) davullarının boyutlarına bağlıdır. Çocuklarda ve kadınlarda küçük olan teller ve boşluklar tiz sesler çıkarır, yetişkin erkekte ise teller ve boşluklar çok geliştiği için kalın ses verir. Bir bireyde, boşluklar, o bireyin çıkarmak istediği seslere göre uyarlanır: kalın ses için yutak ve gırtlağın aşağı inmesiyle büyür; tiz sesler için, gırtlak-yutak sisteminde yükselme olur.

İnsan sesinin inceliği-kalınlığı iki oktav arasında (sıradan insanlar) ya da daha fazla olabilir (şarkıcılar). Bu incelik-kalınlık derecesinin yüksekliğine göre, en kalından en inceye doğru sesler şöyle sıralanır: *bas, bariton, tenor, kontralto, mezzosoprano, soprano.*

Sesin tınısı (çeşitli armoniklerin miktarı) önce glot sesine, yani ses tellerinin yarattığı sese (larenjit ve ergenlik çağındaki ses değişmesi bunu bozar), sonra da rezonans davullarına (ağız, yutak ve burun boşlukları) bağlıdır ("hımhımlama" burun tıkanıklığından ileri gelir).

Ses perdesinin *çeşitlenme*'si seslerin yeğinliğinin, yüksekliğinin ya da tınısının tedrici değişmesidir.

Eklemlenme, çeşitlenen sese, aynı yeğinlikteki "geçici" ani değişikliklerin katılmasıyla özellik kazanır.

—Fizyol. ve Patol. *Kalp sesleri.* Dinleme sırasında, normal olarak birbirlerinden küçük bir sessizlik aralığıyla (0,2 sn) ayrılan iki ses ve bunun ardından uzun bir sessizlik (0,3 sn) duyulur, birinci ses kalındır, karıncık sistolundan doğar; ikinci ses, açık ve kısadır, sigmoit kapakçıkların kapanmasından doğar. Bu seslerde herhangi bir değişiklik (üfürüm, ikileşme, dörtnal sesi, sürtünme sesi, aritmi) genellikle bir kalp hastalığının belirtisidir. Dinlemekle duyulan anomalilerin nereden geldiği, lezyonların yeri hakkında bilgi verir.

Solunum sesleri. Akciğer parankimasının göğüs çeperiyle temas halinde olduğu her yerde, hem soluk alınırken, hem soluk verilirken çok hafif bir üfürüm duyulur: bu tam bir üfürümden çok bir hırıltı-

dır, bundan ötürü kesecik fısıltısı adını alır. Bu çeşit hırıltılar akciğer alveollerinin açılmasından ileri gelir.

Patolojik değişiklikler. Plevrada bir sıvı ya da gaz kütlesinin varlığı, kesecik fısıltısının azalmasına ya da kaybolmasına neden olur, işitilen üfürümler, havanın gırtlaktan geçerken, gırtlak kapağında yarattığı üfürümün anormal yankılanmasından ileri gelir. (Duyulan çeşitli üfürümler, boru, boşluk, küp ve plevra üfürümleridir.)

Patolojik sesler. Plevra hışırtıları, iltihaplı iki plevra tabakasının birbirine sürtünmesinden doğar (bundan ötürü pürüzlüdür); raller, hava yollarında patolojik salgıların bulunduğuna işarettir; bronşlarda iltihap varsa bu sesler hırıltılı, akciğer dokusunda yoğunlaşma varsa çıtırtılıdır; madeni tınlama ise büyük plevra boşluğunda gaz toplandığı zaman duyulur.

Damar sesleri. Boyun bölgesinde (karotis) ve kasık bölgesinde (uyluk) damarlarda duyulan seslerdir; buralarda bir üfürüm duyulması, bu damarların kısmi tıkanmasının önemli bir belirtisidir.

Kas sesleri. Fizyolojik tetanos durumundaki bir kas, sarsılmaların birleşmesi sonucu, saniyede 30 ila 35 titreşimin yarattığı bir ses çıkarır.

Başka sesler. Bir hasta muayene edilirken, ancak boş mideden gelirse patolojik bir anlam taşıyan mide çalkantısı, bağırsaklardaki hava-sıvı karışımının çıkardığı gurultular gibi sindirim yolu sesleri de duyulabilir. Gebe kadında karnın dinlenmesi dölütün kalp seslerini duyma olanağını sağlar.

—Huk. *Ses bandı.* Ceza yargılamasında kanıtlama araçları sınırlı olmadığından yargıç her şeyi kanıt olarak inceleyebilir. Bu nedenle, ses bantlarının kanıt olarak incelenmesi de, genel olarak, kabul edilmektedir. Ancak, ses bantlarının yargılama hukukundaki kanıt değeri iki açıdan tartışılmaktadır: 1. teknik olarak, bu araçlarla sağlanmış bilgilerin doğruluğu ve sesin kime ait olduğunun saptanmasındaki güçlükler; 2. ilgilinin bilgisi dışında yasal yöntemlerle saptanmamış bantların hukuksal değeri.

Hukuk yargılamasında ise, ses bantları ancak yardımcı kanıt olabilir. Ses bantları, senetle kanıtlanması gereken hukuksal işlemlerde kanıt olarak kabul edilemez.

—Müz. Müzikal seste tını, müzikçilerin çok bağlı oldukları ruhsal bir içeriğin taşıyıcısıdır ve temel sesle bu sesin armoniklerinin karışmasından oluşur. Kulak terbiyesi sonucunda, bir müziği dinlerken, sesin bütünlüğü kavranabilir. Ses ve armoniklerinin aynı anda algılanması tınıyı meydana getirir. Bu tınıya yüklenen estetik ve duygusal nitelikler müziğin varmak istediği sonucu oluşturur.

• *Bir bestenin partisi.* IX. yy.'da ana ses, yukarısına eklenen ikinci bir sesten ayrıldı. Bundan sonra, yapıtların çokseslilik yapısı da karmaşıklaştı. Birkaç sesi üst üste getirmek yaygınlaştı ve önce vokal, sonra da çalgı müziğinin kontrapunto kurallarını belirledi *(ricercare; invention, füg).* XVI. yy.'da vokal çoksesliliğin her partisi, o partiyi yüklenen sesin kapsamıyla (tessitura) adlandırıldı: *cantus, altus, contraltus, tenor* ve *basus.* XIX. yy.'da üslup ne olursa olsun, bir koronun ses alanları tizden pese doğru şöyle sıralanıyordu: *soprano, mezzo-soprano, alto* ya da *kontralto, tenor, bariton* ve *bas.*

• *Şarkıyı üreten ses.* Bir ses tınısıyla ayırt edilir. İnsan morfolojisine göre değişen (kafatası rezonatörlerinin durumu) bu tını her şarkıcıya göre değişir; ayrıca her sesin kendine özgü bir kapsamı vardır. Bu iki parametrenin özgünlüğü seslerin kullanımı ya da sınıflandırılması bakımından kesin normlara ulaşmayı olanaksız kılar. Bununla birlikte bu iki parametre de yüzyıllar boyunca gerekli görülmüştür. XVIII. yy.'da yarattığı kişilere göre, bir ses tiplemesi kurmayı ilk deneyenlerden biri Mozart'tır. Ama bu tipleme hem çok karmaşıktır, hem de seslerin kendi aralarında birbirlerine geçmelerini engelleyemez. Gerçekten de tarih boyunca öylesine kendine özgü sesler görülmüştür ki, bu sesleri ayırt etmek için sahiplerinin adıyla adlandırmak şart olmuştur (bariton Martin gibi). Verdi ve Wagner, şarkıcılarına pek ödün vermemiş ve kapsamları bir hayli genişletmişlerdi. Bu davranışın kaynağında, sesi değişik bir biçimde kullanma isteği vardı: böylece şarkıcı ''bel cento''dan kesinlikle kopuyor, daha doğal (*Falstaff*) ya da daha dramatik (*Die Walküre*) bir inşat üslubuna yaklaşıyordu (bu gelişme son biçimini Sprechgesang'da buldu). Schönberg'in *Pierrot lunaire*'inden sonra insan sesi besteciler tarafından kendi olanaklarının çok ötesinde kullanılmaya başladı. Şarkıcılardan istenilen gerek soluk, gerek ses kaslarının kullanımı bakımından vücudun daha çok seslendirmeye katılmasıydı. Nitekim birtakım besteciler, sesi yalnız şarkı söylemek için değil, haykırmak, konuşmak, mırıldanmak için de kullanmaktadırlar.

—Patol. Ses kısıklığında, ses tellerinin esnekliğindeki azalma yüzünden ses boğuk, donuk ve değişik perdeli olur ve çeşitli farklılıklar gösterir: ıslıklı, çatırtılı, boğuk (tahta, düdük, takırtı sesi). Daha ileri evrede sesler eklemli değil üfürümlü çıkar (geğirti sesi). Gırtlak hastalıklarının çoğunda ses kısıklığı gözlenir: akut ve süreğen iltihaplar, urlar ve felçler.

—Vet. Hayvanlarda sesin özellikleri hem gırtlağın iç yapısına bağlıdır (onların gırtlağında ses telleri basit ve az çıkıntılı, glotun üst ve alt kısmı az engebelidir), hem ötüm boşluklarının, burun deliklerinin ve burun boşluklarının konumuna bağlıdır; ayrıca ağız ve yutağın yapısı da önem taşır.

Hayvanlarda diyatonizm ıskalasının insanlardan daha az geniş olması, ses aygıtının, nispeten ilkel olmasından ileri gelir. Ses, onu çıkaran aygıtın zedelenmesi yüzünden, bazen bozulur ya da yok olur. Bazı hastalıklarda, ses özel bir tını ya da karakter alır ki, bazen teşhis için çok değerli bir bulgudur. Sağır-dilsizlik hayvanlarda oldukça ender olmakla beraber, köpekte görülmüştür.

—Zool. Omurgalılarda ses hemen hemen daima, titreşebilen solunum yolları öğelerinin üzerinden geçen hava akımıyla çıkarılır; bu durum suda yaşayan omurgalılarda da (balinalar) böyledir. En iyi bilinen istisna, gagasını vurarak ses çıkaran leylektir. Havada (yarasa) ya da suda (balinagiller) sesüstü dalgalar yayma iletişimden çok yankıyla yönelmeye, yer bulmaya yarar. Omurgasızlarda sesli işaretler, elitraların birbirine sürtülmesiyle (cırcırböceği, çekirge), vücuttaki bir boşluğun üzerinde gerili karın zarlarının titreştirilmesiyle çıkarılır.

Ses, İkinci meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde çıkan bazı süreli yayınların ortak adı: —Hasan Basri tarafından Balıkesir'de yayımlanan haftalık haber gazetesi (1918-1919). —Yaşar Çöl tarafından İstanbul'da yayımlanan haftalık gazete. 1938 sonlarına doğru dört sayı çıktıktan sonra kapandı. 1939 ortalarından başlayarak Yusuf Ahıskalı tarafından aylık fikir ve sanat dergisi olarak yeniden yayımlandı. Zaman zaman kapalı kalan ya da *Yeni ses* adıyla yayımlanan dergi, ''İşçiler birleşiniz'' başlıklı bir yazı nedeniyle 1953 yılında süresiz olarak kapatıldı. Yazarları arasında Suphi Nuri İleri, Abidin Dino, Sadri Ertem, Abidin Nesimi, Nâzım Hikmet (Nurettin Eşfak takma adıyla) vb. bulunuyordu. —Şevket Rado'nun yönetiminde İstanbul'da yayımlanan haftalık magazin dergisi. Hayat yayınları aş tarafından 1961'de çıkarılan dergi, uzun yıllar sinema magazin dergiciliğinin öncülüğünü yaptı; düzenlediği kapak yarışmaları türk sinemasına yeni oyuncuların kazandırılmasını sağladı.

Ses opereti, operet ve müzikli oyunlar oynamak için İstanbul'da kurulan topluluk (1942). Beyoğlu'ndaki Ses sinemasında Ekrem ve Cemal Reşit Rey'in *Havacıva* operetiyle perdelerini açan topluluğun yönetmeni Avni Dilligil'di. Kadroda Semiha Berksoy, Halide Pişkin, Renan Fosforoğlu, Hulusi Kentmen, Muammer Karaca vb. sanatçılar bulunuyordu. 1947 yazında salon sahibiyle çıkan anlaşmazlık üzerine dağılan topluluk, bir süre sonra *Yeni ses opereti* adını aldı.

Ses sese karşı *(Point Counter Point),* A. Huxley'in romanı (1928). Bu deneysel ''düşünce romanı''nın müzikal yapısı Birinci Dünya savaşı ertesinde ingiliz aydınlarının geniş bir tablosunu çizme olanağı verir; roman dünyayı ancak düşüncelerin kurtaracağı yolundaki düşüncenin artık bırakıldığını göstermektedir.

Ses ve öfke *(The Sound and the Fury),* William Faulkner'ın romanı (1929). Yapıt, boğucu bir ritimle anlatılan, bir müzik şemasına göre kopuk kopuk monologlarla iç içe geçen nesnel betimlemelerden oluşur. Üç kardeş (biri hadım bir geri zekâlı, öteki kız kardeşine duyduğu aşktan ötürü intihar etmiş, üçüncüsüyse akıllı geçinen ve kolayca aldatılan biri) yaşamlarının en önemli anını anlatırlar; romanın havası kitabın Shakespeare'in *Macbeth*'inden alınmış olan adını doğrular: ''Bir budalanın anlattığı bir öyküdür bu, ses ve öfke dolu, ama anlamdan yoksun bir öykü.''

SESALANI a. Genel olarak ses ıskalasının ya da bir insan sesinin ya da bir çalgının kapsamını, en pesten en tize kadar oluşturan üç bölümden her biri. Pes ses alanı, orta ses alanı, tiz ses alanı diye üçe ayrılır. (Eşanl. REGİSTER.)

SESALTI sıf. Hızı ses hızından daha düşük olan.

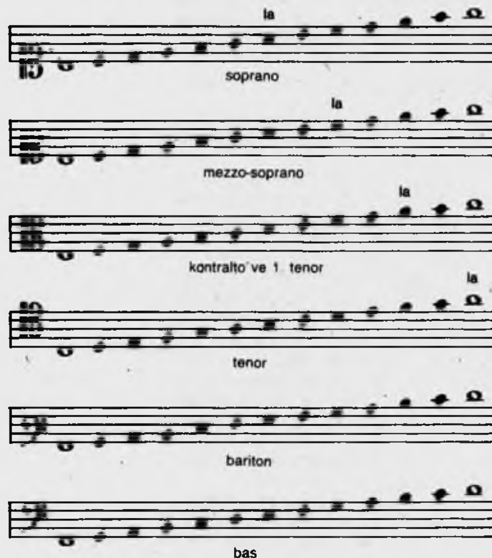
—Akust. *Sesaltı titreşim,* sesle aynı yapıda, ancak kulağın algılayamayacağı kadar düşük frekansta titreşim. (Sesaltı titreşimler, frekansları yaklaşık 20 Hz'in altında olan titreşim hareketlerinden doğar.)

SESAMİA a. Tırtılı buğdaygillerin sapı içinde yaşayan gecekelebeği cinsi. (*Sesamia vuteria* ya da *S. nonagrioides* mısıra, *S. cretica*'ysa kocadarıya büyük zarar verir; kukumavpervanegiller familyası.)

SESAMOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Paphlagonia bölgesinde, Karadeniz kıyısında kent; daha sonra Amastris adını aldı. (Bugün *Amasra.*)

SÉ SAN, Vietnam'da ve Kampuçya'da ırmak, Mekong'un kolu (sol kıyıdan). Annam sıradağlarından doğar, havzası daha güneyde olan Sé Khong'u (sağ kıyı-

çeşitli seslerin genişliği

la: diyapazonun la notası

dan) alarak Stung Treng ırmağını oluşturur.

SESBANUS a. (lat. *sesbanus;* farsça *sisabān*'dan). Tropikal bölgelerde yetişen bileşik yapraklı, kırmızı ya da sarı çiçekli çalı ya da otsu bitki. (Bileşik yaprakları oluşturan yaprakçıklar çok sayıda ve küçüktür; çiçeklerse yaprakların koltuğundan çıkar ve az sayıda çiçek bileşik bir çiçek halinde toplu bulunur. Kelebekçiçekligiller familyası.)

SESBİLGİSEL sıf. Sesbilgisine ilişkin; sesbilgisinde işlevi olan.

SESBİLGİSİ a. **1.** Dilin sesçil öğelerinin ve sözlü bildirişim süreçlerinin bilimsel incelemesi. **—2.** Bir dildeki sözcüklerin söyleyişlerini saymaca göstergelerle belirtme. (Eşanl. FONETİK.)

—ANSİKL. Sesbilgisinin çözümleme düzeylerini belirlemek için sözlü bildirişim zincirinin şematik bir gösteriminden yola çıkmak gerekir. İlk halka, konuşucunun söyleyeceklerini dilsel bilgilere göre düzenlediği beyinsel etkinliktir (zincirin dilsel düzeyi). Ardından bu bilgiler devindirici sinirler aracılığıyla, söz organlarını (ses telleri, dil, damak eteği, çene, dudaklar) yöneten kasları uyarmak için gerekli yerlere aktarılır. Söz edimi sırasında sinir-kas etkinliklerini ve bunların sonucu olan eklemlemeleri incelemek çözümlemenin ikinci aşamasını (fizyolojik düzey) oluşturur. Söz organlarının biçim değiştirmesi ciğerlerden gelen hava akımının ses oluğundaki akışında değişikliklere yol açar. Aerodinamik değişimler, çevredeki havada ses dalgalarının yayılmasını sağlar. Bu yolla üretilen sesli belirtkelerin fiziksel özelliklerini araştırma incelemenin üçüncü aşamasını oluşturur: akustik düzey. Konuşucunun ses oluğundan çıkan dalgalar hem dinleyiciye ulaşır, hem de konuşan bireyin kulağına gelir. Böylece, kendini dinleyen konuşucu, her aşamada ses üretiminin niteliğini denetleyebilir ve gerekli düzeltmeleri yapabilir. Dinleyicideyse etki, ses dalgaları işitim aygıtına ulaşınca fizik (ya da akustik) düzeyde başlar, işitme mekanizmalarının harekete geçerek bilgileri beyne iletmeleriyle fizyolojik düzeyde sürer. Zincir, dinleyici, konuşucunun bildirisiyle aktarılan biçim ve yapıları belirleyip birleştirdiğinde, dilsel düzeyde son bulur.

Demek ki, fizyolojik düzeyde iki ayrı etkinlik sözkonusudur: işitim ve dinleme. Bunlar, söyleyiş sesbilgisiyle işitim sesbilgisinin inceleme alanına girer.

• *Söyleyiş sesbilgisi.* Söyleyiş sesbilgisi, konuşma sırasında devreye giren çeşitli organları belirlemek ve ses malzemesinin tutarlı bir sınıflamasını yapmak için anatomiyle fizyolojinin verilerini kullanır. Söz ediminde üç organ bütünü görev üstlenir: seslemeye gerekli aerodinamik enerjiyi sağlayan solunum sistemi; titreyen organın (ses telleri) bulunduğu gırtlak; yutak üstü eklemleyiciler (dil, damak eteği, dudaklar ve çene). Sesçil kesitlerin geleneksel söyleyiş tanımı üç ölçüte dayanır: havanın gırtlak üstü boşluklardan akış biçimi, çeşitli gırtlak üstü söyleyiş organlarının konumu ve ses tellerinin etkinliği. Bu üç ölçüt, sesçil kesitlerin ünlülerle ünsüzlerin söyleniş biçimini ve söyleniş noktasını tanımlama olanağı verir. Ünlü sesler kategorisinde söyleniş biçiminin tanımı, damak eteğinin (kalkıksa ağızsıl ünlü, inikse genizsil ünlü) durumuna, dille damak tepesi arasındaki açıklığa (kapalı ya da açık ünlü, yüksek ya da alçak ünlü) ve dudakların hareketine göre (yuvarlak ya da düz ünlü) yapılır. Ünlü söyleyiş yerinin tanımı, ağız boşluğunun ön-arka boyutuna göre dil ucunun bulunduğu yere dayandırılır: böylece ön (ya da ince) ünlüler art (ya da kalın) ünlülerden, kimi zaman da, damaksıl ünlüler, orta ve artdamaksıl ünlülerden ayrılır. Ünsüzleri ünlülerden ayıran özellik, hava akımının ses oluğundan geçtiği sıradaki engeldir: bu engel, kapantılı ünsüzler çıkartılırken bir an tümü kapsar; daraltılı ünsüzlerdeyse bu engel yarımdır; yanünsüzlerin gerçekleştirilmesi sırasında ses oluğunun orta kesimi tıkanır, hava dilin yanlarından çıkar; yarıkapantılı ünsüzlerde, ses oluğunun tümü kapanır ve açılır; engelin kesintili özelliği (hızlı bir ritimle yinelenen kapanmalar) makaralı ünsüzleri ortaya çıkarır. Genizsil ünsüzlerde, ses oluğunun kapanmasının yanı sıra damak eteği de açılır. Bu çeşitli ünsüzlerin üretimi ses tellerinin titreşimleriyle birlikte olursa, ünsüzlere ötümlü (ya da titreşimli) denir. Bunun tersi olduğunda, ötümsüz (ya da titreşimsiz) ünsüzler sözkonusudur. Bu değişik ölçütler ünsüz söyleyiş biçimini tanımlamaya yarar. Söyleyiş yeri (dudaklar → dudaksıl, dişler → dişsil, dişyuvası → dişyuvasıl vb.) ve söyleyiş organı (dudaklar, dilin değişik kesimleri: ucu, sırtı ya da kökü) da sınıflandırmayı tamamlamak için göz önünde tutulur.

Ses organlarının betimlenmesindeki ve sesçil kesitlerin sınıflandırılmasındaki, neredeyse durağan nitelikli bu anlayış, günümüzde yerini daha devingen bir araştırma anlayışına bırakmaktadır. Sesleme fizyolojisinde, söz edimine katılan tüm bileşenlerin göz önünde tutulmasına dayanan üretim modelleri oluşturmaya yönelinmiştir. Bu bileşenler, sinirsel-fizyolojik, kassal, aerodinamik ve akustik niteliklidir. Bu yeni yönelim, nörolengüistikin dil etkinliği sırasında sinirsel süreçlerin rolüne ilişkin katkıları ve söz edimini gözlemleme olanağı veren deneysel (optik ve elektronik) tekniklerin gelişmesiyle daha da canlanmıştır. Örneğin, gırtlağın işlevsel araştırması son derece gelişkin yöntemler (stroboskopi, strobosinematografi, glotografi, elektromiyografi, ultrasonografi, fotokinetografi) kullanılarak gerçekleşebilir. Ses çıkarma sırasında görülen aerodinamik parametrelerdeki değişimlerin ölçümü (gırtlakaltı ve ağız içi basınçlar, genizsil ve ağızsıl hava akımı) giderek daha kesin olarak yapılabilmektedir. Gırtlaküstü eklemleyiciler incelenirken radiosinematografi, söz zincirindeki ortak eklemlenme etkilerini ortaya çıkarır. Dinamik elektropalatografi araştırmacıya yalnızca söyleyişlerin dural bir gösterimini sağlayan palatografinin ve palatofotografinin yerini aldı. Elektromiyografiyse seslemeye katılan kasların hareketleri hakkında bilgiler verir.

• *İşitim sesbilgisi.* Bu terim, sesbilgisi araştırmalarının birbirinden ayrı iki alanını içerir. Birinci alan, sesbilgisi uzmanının sesçil birimleri belirleyip sınıflandırmak için yalnızca kendi kulağından yararlandığı çalışmaları içerir. Bu deneysel gözlem yönteminden kaynaklanan izlenimsel terimler kimi zaman söyleyiş terimleriyle aynı anda kullanılmaktadır. Kapantılı ve daraltılı terimlerinin karşılığı olan patlamalı ve sürtüşmeli terimleriyle, akıcı, titrek, ıslıklı, hışırtılı sıfatları artık kullanım dışı kalmış izlenimsel bir işitim çözümlemesinden kaynaklanır. İkinci alan, sesçil birimlerin algılanışını aydınlatmayı amaçlayan daha modern incelemeleri içerir. Örneğin, ünlülerle ünsüzlerin algılanış türlerini araştırma, titrem değişimlerinin algılanma eşiklerini, sürenin, frekansın, yeğinliğin algılanma eşiklerini tanımlama ya da bu değişik parametrelerin, sözlü bildirinin genel işitimsel kavranmasındaki etkileri bu incelemeler çerçevesinde yer alır. Daha genel bir biçimde, kulağın ses sürekliliğini nasıl yorumladığını ortaya çıkarmak sözkonusudur. Bu araştırmalar, dilin işitimsel algılamasını destekleyen işlevsel olguları açıklamaya yarayacak kuram ve modeller yaratmayı amaçlar. Sözkonusu araştırmalar deneysel psikoloji, fizyolojik akustik yöntemlerini (etkileşim testleri, bireylerin tepki sürelerinin incelenmesi, örtülü ses tekniği, elektronik filtraj vb.) kullanır.

• *Akustik sesbilgisi.* Söz akustiği, ses aygıtındaki akustik üreticilerin işleyişini açıklamaya çalışır. Bu üreticiler, sözün ses dalgalarını çıkarırlar. Söz akustiği ayrıca ses dalgalarının fiziksel özelliklerini, ses dalgalarının havadaki aktarım biçimini inceler. Ayrıca, söz belirtkesinin fiziksel özellikleriyle dil kurallarının işleyişi arasında kurulabilen bağıntıların gerçek özelliğini tanımlamak da bu dalın ilgi alanına girer. Bu bakış açısında, araştırmalar özellikle dil birimlerinin belirlenmesine ve anlaşılmasına yarayan akustik belirtilerin (söyleyiş biçim ya da yerinin belirtkeleri, titremlemenin prozodik parametrelerindeki değişimler) ortaya çıkarılmasına yöneliktir.

Ünlü seslerin çıkartılması sırasında, gırtlaktan geçen hava akımındaki değişimlerin yol açtığı ses tellerindeki titreşimler, temel bir nota (temel titrem) ve çok sayıda armonik içeren karmaşık bir dalga yayar. Bu gırtlaksal dalganın bileşenleri, sonradan ses oluğu tarafından değiştirilir. Ses oluğu, kendine özgü titreşim frekanslarına denk düşen armonikleri büyültüp ötekileri yok ederek (aktarım işlevi) akustik bir filtre işlevi görür. Ses oluğu 17,5 cm uzunluğunda, bir ucu kapalı (gırtlak), öteki ucu açık (dudaklar) bir boruya benzetilebilir. Bu tür bir borunun özelliği 500 Hz, 1 500 Hz ve 2 500 Hz (1/4, 3/4 ve 5/4 dalga) değerinde sabit titreşim frekanslarıdır. Söz ediminde söyleyiş öğelerinin yer değiştirmesi, ses oluğunun biçimini ve hacmini, böylece de her gerçekleşmede değişen titreşim frekanslarını etkiler.

Aktarım işleviyle ayrıcalıklı bir konuma giren armoniklere oluşturucu adı verilir. Ek bir tınlatıcı katılması (geniz boşluğu) yeni titreşimler (genizsillik oluşturucuları) ve karşı tınlatıcılar, çıkarılırken ses oluğunun önemli biçimde kapanmasını gerektiren ünsüzlerde çok sık görülür. Tınlama olgusu titreşimsiz ünsüzlere de uygulanır. Bu durumda, organların birdenbire açılması (kapantılı) ya da daralmasıyla (daraltılı) ortaya çıkan gürültünün bileşenleri, gırtlak üstü tınlatıcılar tarafından büyütülür. Ünlüler, düzenli oluşturucu bir yapının varlığıyla nitelenir. Frekans eşelinde ilk üç oluşturucunun görece değeri: pes ya da tiz, yoğun ya da dağınık, bemolleşmiş ya da bemolleşmemiş vb. sınıflandırmasına olanak verir. Ünsüzleri ünlülerden ayıran yan daha az enerji (ya da yeğinlik) ve gürültüdür. Gürültünün süresi, frekansı ve enerjisi ünsüzlerin akustik sınıflamasında göz önünde tutulması gereken belirtilerdir. Bunlara, önemli işlevi açıkça kanıtlanan (lokus kuramı) geçişlerin (ünlüden ünsüze geçerken ya da tersi durumlarda, tınlama frekanslarının dereceli değişimleri) yönünü ve temposunu da eklemek uygundur. Akustik sesbilgisinin gelişimi, söz belirtkesinin üç boyutlu akustik gösterimini (frekans, süre, yeğinlik) gösteren spektograf ya da sonagrafın icadıyla (1946) çok yakından ilişkilidir.

Daha yeni çözümleme teknikleri ve aletler bugün çok kesin sonuçlara ulaşılmasını sağlamaktadır. Vurgunun, titremin ve titremlemenin dilsel biçimlerinin gerçekleştiği fiziksel değişkenlerin incelenmesi (süre, temel frekans ve yeğinlik) melodi ve yeğinlik detektörlerinin katkısından çok yararlanmıştır. Bir akustik parametreyi ötekilerden bağımsız olarak değiştirme ve böylece bu değişimin işitsel sonuçlarını doğrulama olanağı veren söz sentetizörlerinin bulunması belirtke araştırmalarını çok kolaylaştırmıştır. Örneksemeli sentez (ses organlarının işleyişini elektrik devrelerle yapay biçimde gösterme) ses oluğunun biçim değiştirmelerinden kaynaklanan akustik etkileri değerlendirmek ve oluşturucularla boşluklar arasındaki bağıntıyı kurmak için kullanılır. (→ Kayn.)

SESBİLİM a. **1.** Doğal dillerin ses dizgelerinin bilimsel incelemesi. (Eşanl. FONOLOJİ.) **—2.** Bir doğal dilde ses dizgelerini belirleyen ilkeler ya da kurallar bütünü. **—3.** Bir üretici dilbilgisinin, bir sesçil gösterimi sözdizim tarafından üretilen yüzeysel yapılara bağlayan bölümü. (Eşanl. SESBİLİMSEL BİLEŞEN.)

—ANSİKL. Sesbilimin özgül katkısı, belli sayıda ayrık öğelerin (sesbirimler) dökü-

münden kalkarak oluşturulmuş gösterim türlerini araştırmaya ve incelemeye dayanır. Sesbilimsel öğelerin bu ayrık niteliği, ister sinirsel itkiler, sinirsel-kassal etkinlikler, eklemleme hareketleri, ses dalgalarının yayılması, isterse işitim mekanızmaları sözkonusu olsun, bütün öbür düzeylerde kesintisiz nitelik taşıyan sesçil olgularla karşıtlaşmalarına yol açar.

Bu karşıtlığı açıkça ilk ortaya koyan hintli dilbilgici Patancali'dir (yaklaşık İ.Ö. 150). Patancali'ye göre, her dilsel birimde, bir sürekli değişmeyen kendilikle (sphota) bu kendiliğin somut ve değişken gerçekleşmesini (dhvani) birbirinden ayırmak gerekir. Yazı kullanımında da, hiç değilse simgelerin ideogramlar gibi değil de, sözcükleri hece hece kesen fonogramlar gibi kullanılmaya başlanmasından sonra, aynı kavramın örtük biçimde bulunduğu söylenebilir. Ancak, abecesel yazının ünlü ve ünsüzler için ayrı simgeler kullanarak gelişmesi bile usçul bir dilsel çözümlemeden çok bir dizi tarihsel rastlantıdan kaynaklanır. Ama bu gelişme sesbilimsel düşünceyi yüzyıllar boyunca derinden etkilemiştir. Sesle bu sesi yazıya aktaran simge arasındaki ayrım Antikçağ'dan beri bilinir: Yunanlılar'da "stoiekhon" ve "gramma", Romalılar'da "elementum" ve "littera".

1873'te, Dufriche-Desgenettes'in Paris Dilbilim derneği'ne almanca "Sprachlaut"un karşılığı olarak önerdiği "fonem" (sesbirim) sözcüğünün benimsenmesi, tıpkı evrensel sesçil çevriyazı dizgelerinin, özellikle H. Sweet ve P. Passy'nin çalışmalarıyla gelişmesi gibi kuşkusuz sesbilimsel düşünceye kolaylık sağlamıştır. Ama modern sesbilimin gerçek kalkış noktası W. D. Whitney ile J. Baudouin de Courtenay'nin ve sonra da özellikle F. de Saussure'ün çalışmaları olmuştur. Saussure'e göre bir dil "her biri kesin biçimde sınırlı ve sayıları belirli bir birim oluşturan ses öğeleri dizgesi" içerir. Bu düşünce, 30'lu yıllarda, Prag dilbilim çevresi'nin üyeleri N. Trubetzkoy ve R. Jakobson kadar, İngiltere'de D. Jones, Fransa'da A. Martinet ABD'de E. Sapir ve L. Bloomfield ya da Danimarka'da L. Hjelmslev tarafından olmak üzere tüm yapısalcı okullar tarafından benimsenmiştir.

Bir sesbilimsel gösterim demek ki en küçük sesçil öğelerin çizgisel bir kesiti olarak düşünülmüştür: bunlar dilin sesbirimleridir. Sesbilimin görevi temelde, belli bir dildeki sesbirimlerin listesini oluşturmak, bunların bağlamsal değişkelerini (ya da sesbirimsel değişkelerini) belirlemek ve bu sesbirimleri akustik ya da söyleniş özelliklerine göre sınıflandırmaktır.

Bloomfield'in "ayırıcı özellikler" adını verdiği bu özelliklerin incelenmesi Jakobson'u, bir sesbilimsel gösterimin gerçek en küçük öğelerini sesbirimlerin değil, özelliklerin oluşturduğu düşüncesine yöneltti. Ayrıca Jakobson, o zamana dek çok yanlı olarak nitelenen /p-t-k/ ünsüzlerinin söyleyiş yeri gibi etkenlerin bile bağımsız iki karşıtlığa ayrılabileceğini kanıtladı: ince/kalın ve pes/tiz. Jakobson'un kuramının bir başka sonucu da, özelliklerin evrensel bir dizini bulunduğunu düşünme olanağıydı. Bu dizinde yer alan özellikleri her dil kendi sesbilimsel dizgesinin oluşturucuları için kullanır.

Ayırıcı özellikler kuramı, üretici ve dönüşümsel dilbilgisi kuramına doğal olarak katıldı. Davranışçılığın etkisi altında nesnellik kaygısıyla yalnızca doğrudan gözlemlenebilir verileri inceleyen çağdaş amerikan dilbilimine tepki olarak dili evrensel nitelikli, insan türüne özgü bilimsel bir yeti biçiminde tanımlamayı amaçlayan Chomsky'nin kuramı anlıkçıdır: çocuk konuşmayı, okuma ya da saymayı öğrenir gibi değil, doğuştan gelen bir dizgenin olgunlaşmasıyla, yürümeyi ya da görmeyi öğrendiği gibi öğrenir. Dil sözkonusu olduğunda bu dizgenin parametrelerini deneyle saptar. Ayırıcı özellikler kuramının evrensel yanının dilbilimin böyle ele alınmasına çok uygun düştüğü kolayca görülür. 60'lı yıllarda özellikle Noam Chomsky ve Morris Halle tarafından geliştirilen üretici sesbilgisi dilbilgisinin oluşturucularından biri gibi tasarlanmıştı. Bu kuram iki sesbilimsel gösterim düzeyi öngörür: dizgesel sesbirimler düzeyi (yapısalcıların sesbirimlerine denk düşen ve dilin sözlüksel girişlerini tanımlayan) ve dizgesel sesbilgisi düzeyi (sıkı bir sesçil çevriyazıya denk düşen düzey). Yapısalcıların sesbirimlerine denk düşen (Chomsky'nin "sınıflandırılmış sesbirimler" dediği) gösterim düzeyinde, bir örnekle açıklanabilecek bir sorun vardır. Birçok avrupa dilinde, bir sıfatın anlamı latince *in*'den türeme bir önek aracılığıyla değiştirilebilir. Dizgesel sesbirimler düzeyinde bu önek/in/ olarak gösterilebilir. Sıfat bir ünsüzle başlarsa, /n/ genellikle bir sonraki ünsüzle aynı söyleyiş yerinde genizsil bir ünsüz olarak gerçekleştirilir (yani [p] ya da [b] önünde [m], [f] ya da [v] önünde [m], [k] ya da [g] önünde [ŋ], vb.). Burada sözkonusu olan, hemen hemen tüm dillerde eşdeğerlileri bulunabilen sıradan bir benzeşim olayıdır. Oysa, dile göre, bu bağlamsal değişkelerden bazıları sesbirimleri oluşturur, oysa ötekiler yalnızca sesbirimsel değişkelerdir. Ama bu durumda ya biri sesbirime, öteki sesbirimsel değişkelere ilişkin iki ayrı benzeşim kuralı gerekir ya da, birçok üretici-dönüşümcünün yaptığı gibi, "sınıflandırılmış sesbirimler" düzeyinin gerçek bir dizgesel gösterim düzeyi olmadığı sonucuna varmak gerekir.

N. Chomsky ile M. Halle'nin yapıtı *The Sound Pattern of English*'te (1969) geliştirilen üretici sesbilimin "standart kuramı"na göre, gösterim iki boyutlu bir matristen oluşur ve kesinlikle çizgiseldir. Bu matriste çizgiler ayırıcı özellikleri, kolonlar da ardışık kesitleri gösterir. Oysa, J. R. Firth'ün prozodik kuramı, K. Pike'ın tagmem kuramı ya da Z. Harris'in bileşen çözümlemesi gibi öteki sesbilim kuramları, titrem, ünlü uyumu, vurgulama, titremleme, hece yapısı vb. gibi çizgisel bir gösterime katılması güç olan prozodi ya da parçaüstü olguları ele almışlardır.

Günümüzde tam evrim içinde olan üretici sesbilim özelliği, sesbilimsel gösterimlerdeki çizgisellik engelinin yadsınması ve John Goldsmith'in özkesitsel sesbilimi (burada gösterimi, bağımsız, ama birbirine bağlı "katlar" oluşturur), Mark Liberman'ın metrik sesbilimi (ikili dallanmalar içeren sesbilimsel yapılara yer verir) ya da Elisabeth Selkirk'in sesbilimsel kategorilere ilişkin çalışmaları gibi çizgisel olmayan model arayışlarıdır (→ Kayn.)

SESBİLİMCİ a. Sesbilimle uğraşan dilbilimci. (Eşanl. FONOLOG.)

SESBİLİMSEL sıf. **1.** Sesbilime ilişkin olan, sesbilimde bir işlevi olan için kullanılır. **—2.** *Sesbilimsel abece* → FONETİK ABECE. **—3.** *Sesbilimsel bileşen*, SESBİLİM'in eşanl.

SESBİRİM a. Bir sözcenin sesçil gerçekleşmesinde niteliği bir dizi ayırıcı özellikle belirlenen, en küçük, kesintili öğe. (Eşanl. FONEM.)

—ANSİKL. Her dilde sesbirimlerin sayısı kısıtlıdır (ortalama olarak dillerde 20-50 arasında sesbirim vardır). Bu öğeler ardışık biçimde bir araya gelerek sözcelerin gösterenlerini oluşturur ve söz zincirinin değişik noktalarında, sözceleri birbirlerinden ayırmak için birbirleriyle karşıtlaşırlar. Bir sesbirim, değişik sesler tarafından somut biçimde gerçekleştirilebilir (değişkeler ya da sesbirimsel değişkeler) ve böylece hepsi bu sesbirimi dilin öteki sesbirimleriyle karşıtlaştıran ortak özellikler içeren açık bir kategori oluşur.

Her sesbirim, belirgin ya da ayırıcı denen her dile özgü ve öteki sesbirimlerden ayrılmasını sağlayan özelliklerden oluşur. Bu özellikler tek başlarına değil, eşanlı birleşimlerle gerçekleşir: örn. türkçedeki /s/ sesbirimi aynı zamanda ünsüz, dişsil, sürtüşmeli ve ötümsüzdür.

SESBİRİMBİLİM a. Sesbilimin, sesbirimleri ve ayırıcı özellikleri inceleyen bölümü.

SESBİRİMCİK a. Dilbil. Sesbirimi oluşturan özellik ya da tanıtıcıların her biri.

SESBİRİMSEL sıf. **1.** Sesbirime ilişkin olan, sesbirim düzeyine bağlı olan şey için kullanılır. **—2.** *Sesbirimsel değişke*, bir sesbirimin belirli bir sesçil çevredeki özel gerçekleşmesi. (BİRLEŞİMSEL, BAĞLAMSAL ya da DURUMSAL DEĞİŞKE de denir.)

SESÇİL sıf. **1.** Dilin sesbilgisi açısından ele alınan seslerine ilişkin olan: *Bir dilin sesçil evrimi.* **—2.** Dildeki sesleri ilgilendiren: *Sesçil abece. Sesçil yazı.* **—3.** Yazıda her sesi bir harfle karşılamak amacını güden yazım için kullanılır: *Sesçil yazım.*

SESÇİLLEŞTİRMEK g. f. Bir dilin yazımını o dilin ses düzenine uyarlamak.

SESÇİZER a. Sesbil. Sesçizimler elde etmeye yarayan aygıt. (Sesbilgicilerin sesçizer kullanımı ve sesçizimleri incelemeleri, konuşmanın işitimsel belirtilerini ortaya çıkarma ve işitim özellikleri kuramını oluşturma alanında büyük katkılar sağladı.) (Eşanl. SONAGRAF.)

SESDEYİŞBİLİM a. Sesbilim, dilbilim ve deyişbilimin sınırlarında yer alan dal. Sesdeyişbilim, dilin izlenimsel ve anlatımsal işlevlerinin incelenmesini amaçlar. Bunların yanı sıra konuşucunun özelliklerini (yaş, cinsiyet, yerel ve toplumsal kökenler) ve çeşitli sözlü bildiri türlerini (siyasal söylev, tanıtım söylevi vb.) de inceler. Seslerin simgeselliği, edebiyat metinlerinin ses uyumu ve ritmi gibi konular da bu alanın incelemeleri arasında yer alır.

SESDİZİM a. Sesbil. Konuşmadaki bir belirtkenin işitimsel oluşturucularını üç boyutlu (zaman, frekans, yeğinlik) gösteren çizim. (Eşanl. SONAGRAM.)

SESDÜZENİ a. Bir dilin evriminin belli bir dönemine ilişkin sesçil özelliklerin bütünü.

SESELİ a. Bot. → HOROZGÖZÜ.

SESGEÇİRMEZ sıf. Sesleri sönümleyen bir malzeme, bir düzenek için kullanılır.

SESIŞILDAMA a. Fiz. Çözünmüş gazlar içeren ve sesötesi titreşimlerin etkisinde bulunan bir sıvının oluşturduğu ışık yayımı. (Bu sesötesi titreşimlerin şiddeti yeterliyse, sıvıda bir kavitasyon olayı oluşur; bu nedenle minik gaz kabarcıkları kendilerini akkor hale getiren çok yüksek bir sıcaklığa erişir.)

SESİA a. (yun. *ses*, küçük kurt, böcek larvası'ndan). Küçük bedenli kelebek cinsi. (Gövdesini saran sarı [ya da kırmızı] ve siyah halkalarıyla, saydam kanatlarıyla yabanarısına ya da asalakarılara benzer. Tırtılı ağaç ve ağaççıkların gövdesinde, dallarında ya da bazı bitkilerin köklerinde yaşar. Frenküzümü camkanatlısı [*Sesia tipuliformis*] türü Türkiye'de yaygındır. Açtığı dehlizlere kalsiyum karbür sıkılarak bu böceklerle mücadele edilir. Camkanatlıgiller [*Sesiidae*] familyası.)

SESİA, İtalya'da ırmak, Piemonte'de, Po'nun kolu (sol kıyıdan) 138 km. Monte Rosa kütlesinin bir buzulundan doğan Sesia, Borgosesia yakınındaki ovaya girmeden önce Önalpler'i geçer. Aşağı çığırından sulama.

SESİBİR a. Müz. İki sesin ya aynı yükseklikte ya da bir ya da birkaç oktav aralıkla aynı anda çıkarılması.

SESİDİ a. (fr. *cécidie*). Zarkanatlı bir böceğin ya da bir yaprak bitinin bitkilerde meydana getirdiği ur, mazı (meşe mazısı, gül uru, asma uru vb.). Bu urlar akarlar, ipsisolucanlar, asalak mantarlar, bakteriler gibi değişik organizmalarca da yaratılabilir ve o zaman entomosesidi, akarosesidi, nematosesidi, mikosesidi ve bakteriyosesidi gibi adlar alır.

SESİİDAE a. Böcbil. CAMKANATLIGİLLER familyasının bilimsel adı.

SESİL sıf. Zool. Hemen hemen hepsi suda yaşayan ve bir desteğe tutunan hayvanlar için kullanılır. (Sesil fauna ile vajil, fauna [yani gezici hayvanlar] karşıt sayılır.)

SESKİKARBONAT a. (fr. *sesquicarbonate*). Anorg. kim. BİRBUÇUKKARBONAT' ın eşanlamlısı.
—ANSİKL. Eczc. Amonyum seskikarbonat ya da tıbbi amonyum karbonat, $(NH_4)_3H(CO_3)_2$ formüllüdür. Bronş salgısını düzenleyici ve idrar söktürücü etki gösterir. Potas ya da kireçle karıştırılırsa amonyak salıverir ve uçucu ingiliz tuzlarını oluşturur.

SESKİLİNEER sıf. (fr. *sesquilinéaire*). Ceb. BİRBUÇUKDOĞRUSAL'ın eşanlamlısı.

SESKİOKSİT a. (fr. *sesquioxyde*). Kim. BİRBUÇUKOKSİT'in eşanlamlısı.
—Eczc. *Hidratlı* ya da *jelatinsi demir seskioksit*, arsenik anhidrit zehirlenmelerinde kullanılan panzehir.

SESKİTERPEN a. (fr. *sesquiterpène*). Org. kim. **1.** Formülü $C_{15}H_{24}$ olan ve trimetil- 2, 6, 10 dodekandan türeyen hidrokarbonların genel adı. **—2.** Bu hidrokarbonlardan türeyen bileşiklere verilen genel ad.
—ANSİKL. Seskiterpenler, bitki ve hayvanlar âleminde rastlanan doğal bileşiklerin önemli bir sınıfını oluşturur. Bu bileşiklerin tümü, bu tür bir maddenin biyosentezi sırasında oluşan ilk seskiterpensel bileşiğin, yani *farnezol**'ün pirofosforik asit esterinin dönüşmesi sonunda meydana gelir.
Bu bileşiklerin çoğu uçucu esansların kokulu bileşenleridir; bu nedenle parfümcülük ve kokulu besin sanayisinde önemli bir rol oynar. Santonin, trikodermin gibi kimileri ise tedavide kullanılır. Farnezol, tüm triterpenlerin öncüsüdür.

SESKLO ya da **SESKLON**, Yunanistan'da, Tesalya'da, Volos yakınlarında bir höyükten oluşan arkeolojik yer; Balkanlar'da Orta Yenitaş döneminde (İ.Ö. V. binyıl) görülen bir kültüre adını vermiştir. Açık renk kilden yapılmış seramikler kimi zaman kırmızı boyalı geometrik motiflerle süslenmiştir; pişmiş toprak heykelcikler, ellerini göğsüne götüren çıplak kadınları temsil eder.

Ekdotike Athenon-Ziolo

Sesklo'da bulunmuş geometrik süslemeli seramik vazo İ.Ö. V. binyıl
Ulusal müze, Atina

SESLEM a. HECE'ye karşılık olarak önerilen sözcük.

SESLEMEK g. f. *Yörs.* Dinlemek, kulak vermek.
◆ gçz. f. Avc. Koşu köpeği için kullanıldığında, av sırasında havlamak. (Ferma köpekleri için önemli bir kusurdur.)

SESLEMYUTUM a. Sesbil. İki kez söylenmesi gereken bir sesbirimi (ya da sesbirim öbeğini) dışlamaya dayanan söyleyiş yanlışı (örn. *pazarertesi* yerine *pazartesi*).

SESLENDİREN a. Bir konserde ses ya da çalgı partilerinden birini seslendiren sanatçı. (Eşanl. İCRACI.)

SESLENDİRİŞ a. Seslendirmek eylemi ya da biçimi.

SESLENDİRME a. **1.** Seslendirmek eylemi. **—2.** Çekimden sonra sesin film üzerine geçirilmesi. **—3.** Özellikle sinemada, radyoda, televizyonda vb. ses kaydı ve yayını ile ilgili yöntemlerin tümü: *Seslendirme uzmanı.*
—Müz. Müzik yapıtlarını sese dönüştürmek, yorumlamak biçimi, eylemi.
—Sine. DUBLAJ'ın eşanlamlısı. || Bir sinema filmine ses ekleme. (Bir filmin ses öğeleri üç kategoride sıralanır (diyaloglar, doğal sesler [gürültü], müzik) ve kayıtları ayrı bantlarla gerçekleştirilir. Her kaset birbiriyle en uyumlu duruma getirildikten sonra, miksaj sırasında tek bir banta aktarılır. || *Seslendirme donanımı*, özellikle büyük bir ses gücüyle seslerin yayımını sağlayan gereçlerin (amplifikatörler, hoparlörler vb.) tümü.
—ANSİKL. Seslendirmede birbirinden ayrı iki öğeyi göz önünde bulundurmak gerekir: teknik, yani müzik notasının doğru olarak sese dönüştürülmesi; yorum, yani anlatım niteliklerinin tümü. Bu nitelikler şöyle sıralanabilir: ritim ve tempo, atakıar, sesin çıkarılması, tuşe, eklemleme, müzik cümlesinin oluşturulması, nüanslar ve toplu müzikte partiler arasındaki denge. Seslendirme yüzyıllar boyunca birçok değişikliğe uğramıştır; başlangıçta tempo, nüans vd. gibi işaretler olmadığından herseslendirici müzik parçasını dilediği gibi yorumlayabilir. XVII. yy.'da müzik terimlerinin belirlenmesi kişisel girişimleri sınırlandırdı. XIX. yy.'dan bu yana, sayıları artan tempo ve nüans işaretleri, seslendirmeyi en küçük ayrıntılarına kadar belirlemiştir. XX. yy.'ın ikinci yarısında ortaya çıkan rastlantısal müzik, icracıya müzik yapıtının gelişmesini etkileyecek kadar büyük bir özgürlük tanımaktadır.

SESLENDİRMEK g. f. Sesli kılmak: *Bir filmi seslendirmek.*
—Sine. Bir sinema filmine ses eklemek.
◆ **seslendirilmek** edilg. f. Seslendirmek eylemine konu olmak.
—Sine. *Seslendirilmiş film*, sessiz film olarak çekilen ve daha sonra bir ses bantı eklenen film.

SESLENİM a. Dilbil. Bir yaratığı (kişi, hayvan, kişileştirilmiş nesne) dilsel bir bildirinin alıcısı olarak göstermeye yarayan yöntem. (Örn. *Ey insanlar!*)
—Dilbil. Seslenim durumundaki sözcük, sözün yöneltildiği varlığı gösteren dilbilgisel işlev (örn. *Ali, buraya gel!*'de "Ali").

SESLENİŞ a. Seslenmek eylemi ya da biçimi.

SESLENME a. **1.** Seslenmek, ses çıkarmak eylemi. **—2.** Sözünü bir kimseye bir topluluğa yöneltmek; hitap.
—Dilbil. Dolaysız bildirişimde konuşucunun karşısındakini çağırmasını sağlayan sözcük. (Özel adlar, akrabalık terimleri, *baba, sayın* gibi kimi özgül sözcükler.) || *Seslenme durumu*, çekimli dillerde, özellikle yunanca ve latincede, seslenimi, doğrudan çağrıyı dile getiren durum. (Eşanl. VOKATİVUS, VOKATİF.)

SESLENMEK gçz. f. **1.** *Bir kimseye seslenmek*, uzaktaki bir kimsenin dikkatini çekmeye çalışmak; onu yüksek sesle çağırmak; ünlemek: *Pencereden seslenmek. Annen sesleniyor, duymuyor musun? Karşı kaldırımda yürüyen bir arkadaşına seslenmek.* **—2.** Bir kimseye bir şey söylemek için sesini çıkarmak; ses vermek: *Kapıyı dakikalardır çalıyorum, neden seslen miyorsun?* **—3.** *Bir gruba, bir topluluğa seslenmek*, onlara yönelik bir konuşma yapmak, sözü onlara yöneltmek; hitap etmek: *Kalabalık bir yurttaş topluluğuna seslenen parti başkanı.* **—4.** *Bir kimsenin, bir topluluğun vicdanına, sağduyusuna vb. seslenmek*, o kimseyi, o topluluğu duygulandırmaya, etkilemeye çalışmak: *Sizin sağduyunuza seslenmek istemiştim. Bir toplumsal felaketin önlenmesi için kamu vicdanına seslenmek.*

SESLEYİCİ sıf. Ses çıkarırken devreye giren organlar için kullanılır.

alantolakton — β-kadinen — β-karyofilen — α-humulen — sedrol — sedren — α-kopaen — α-kübeben — helenalin — laktusin — longifolen — paçulol — pikrotoksinin — β-santalen X=H, β-santalol X=OH — santonin — şellolik asit — trikodermin X=CH_2 R=$COCH_3$, trikotesin X=CO R=$COCH{=}CHCH_3$ — turmeron — zingiberen — α-vetivon — β-vetivon

SESKİTERPENLER

SESLİ sıf. **1.** Sesi olan. **—2.** ... *sesli*, sesi belirtilen nitelikte olan: *İnce sesli bir kadın.*
—Foto. *Sesli kurgu*, sesli bir kayıtla eşlenmiş diyapozitiflerin gösterilmesine dayanan görsel-işitsel program.
—Sine. • *Sesli film*, seslerin (konuşmalar, müzik, gürültü) kaydını içeren film.
◆ be. Yüksek sesle, duyulacak biçimde: *Lütfen sesli konuşmayın.*

◆ sıf. ve. a. Dilbil. ÜNLÜ'nün eşanlamlısı.

SESLİLİK a. Akust. ÖZNEL AKUSTİK YEĞİNLİK*'in eşanlamlısı.

SESLİTAŞ a. Petrogr. → FONOLİT.

SESOSTRİS ya da **SENUSRET,** XII. hanedandan üç mısır firavununun ortak adı (İ.Ö. XX.-XIX. yy.). — **Sesostris I,** naip prenslerden biriydi, sonra hükümdar oldu (İ.Ö. 1970-1936). *Sinuhe'nin öyküsü*'nde (Bir çağdaşın anıları) ondan söz edilir. Siyasal ve idari bakımdan, babasının çizdiği akıllı yolu izledi; dışta, Nübye'yi ve Kuş ülkesini egemenliği altına almaya çalıştı. Oğlunu tahta ortak etti. — **Sesostris II** (İ.Ö. 1906-1888), bu aileden tüm krallar gibi, ülkeyi el-Fayyum yakınındaki ikametgâhından ve Memfis kentinden yönetti. Moeris gölünde yapılan büyük bayındırlık çalışmaları sırasında İllahun yakınlarına yerleşti. — **Sesostris III** (İ.Ö. 1887 -1850), Byblos'u korudu ve göçebelerin bir akınını Şhem yakınında dağıttı. Nübye'de, birbirini izleyen dört seferle Sudan'dan gelen zenci toplulukların yerleşmesini durdurdu ve mısır egemenliğinin 2. çavlana kadar güçlü bir biçimde yayılmasını sağladı; hatta, 3. çavlan yakınındaki Kerma'da bir mısır ticaret acentası kuruldu.

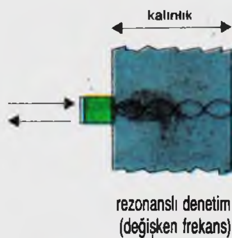
SESÖLÇER a. Akust. Belirli niteliklere göre, işitilebilir frekanslar alanında, akustik bir basıncın ya da yeğinliğin düzeyini ölçmeye yarayan aygıt. (Eşanl. SONOMETRE.)

—ANSİKL. İlk sesölçerler titreşen tellerden oluşan ve seslerin yüksekliğini belirlemeye yarayan aletlerdi. Alet içi boş bir kutu ile her biri bir ucundan kutuya çakılmış bir çiviye tutturulan tellerden meydana geliyordu. Her tel hafif bir eğim yaparak sabit iki eşiğin üzerinden geçiyor ve öbür ucundan, kutuya çakılmış bir burguya bağlanıyordu; bu burgu bir anahtarla döndürülerek tel istenildiği kadar geriliyordu. Telin titreşen bölümü iki eşik arasında bulunan bölümdü. Ayrıca, hareketli bir başka eşik de titreşen bölümün boyunu sınırlayabiliyordu. Böylece birçok telin çıkardığı ses karşılaştırılabiliyor, bir telin boyu ya da gerginliği değiştirildiğinde çıkan sesin nasıl değiştiği incelenebiliyordu.

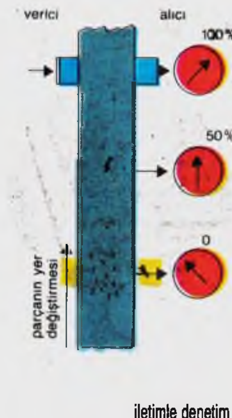
Günümüzdeki sesölçerler, bir mikrofon, yükselteçler ve kadranı desibel cinsinden taksimatlandırılmış bir gerilimölçerden oluşur. Göstergesinin işitme duygusunu tam olarak verebilmesi için aletin duyarlığının kulağınkine eşit olması gerekir. Bu yüzden sesaltı ve sesüstü titreşimlerin giderilmesi ve gösterge ibresinin sapmasının da kulak duyarlığının maksimum olduğu frekans bölgesinde artırılması zorunludur. Bu sonuçlar dengeleme filtreleri adı verilen ve A, B ya da C harfleriyle gösterilen filtrelerle elde edilir. Bu durumda sesin yeğinlik düzeyleri dengelenmiş debisel cinsinden belirtilir ve dB(A), dB(B), dB (C) olarak gösterilir; buradaki A, B ya da C harfleri kullanılan dengeleme eğrisine denk düşer.

SESÖLÇÜM a. Akust. Sesölçer yardımıyla seslerin yeğinliğini ya da kaynağını karşılaştırmalı olarak inceleme. (Eşanl. SONOMETRİ.)

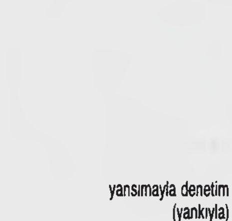
SESÖTESİ TİTREŞİMLER

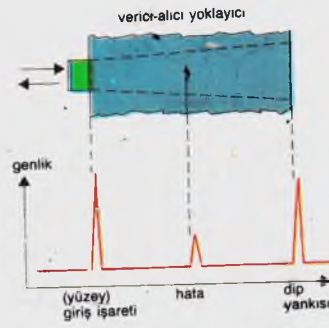

rezonanslı denetim (değişken frekans)

iletimle denetim

yansımayla denetim (yankıyla)

SESÖTESİ sıf. Frekansları yaklaşık 20 kHz den büyük olan ve yüzlerce kilohertz'e dek erişebilen titreşimler için kullanılır.

■—Akust. *Sesötesi titreşim,* sesle aynı yapıda, ancak frekansı işitilebilir en yüksek frekanstan daha yüksek titreşim. (Eşanl. ULTRASON.) [Bk. *ansikl.* böl. Akust. ve Metalürj.]

—İşlem. *Sesötesi titreşimlerle işleme,* işlenecek parça ile frekansı 20kHz, genliği milimetrenin yüzde birkaçı düzeyinde olan uzunluğuna esnek titreşim hareketi yapan bir biçimlendirme aleti arasına aşındırıcı bir madde konularak gerçekleştirilen işleme yöntemi. (Eşanl. ULTRASONLA İŞLEME.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Akust. Sesötesi titreşimler madde içinde seslerin işitilebilirlik sınırından (yaşa göre 15 ile 20 kHz) daha yüksek frekanslarda oluşur. Sınır frekansı binlerce kilohertz düzeyindedir. Bu titreşimleri üretmek ya da algılamak için elektrik enerjisini akustik enerjiye, akustik enerjiyi de elektrik enerjisine dönüştürme yöntemleri kullanılır; bu işlemlerde piezoelektriklik ve manyetik daralma olaylarından yararlanılır. Sesötesi titreşimlerin çok çeşitli uygulama alanları vardır.

İlk uygulamalar, Birinci Dünya savaşı süresince denizaltı gibi engellerin saptanmasında gerçekleştirildi. Sesötesi titreşimlerin bu alandaki olanaklarını gösteren Langevin'dir. Buna göre kısa süreli bir darbe bir kaynak tarafından ortama gönderilir; bu darbe engelden yansıyarak kaynağın bulunduğu noktaya geri gelir ve burada algılanır. Ölçülen gidiş geliş süresi kaynak ile engeli ayıran uzaklığı hesaplamaya olanak verir. Seyir sistemlerinde kullanılan sonar *(sound navigation and ranging)* bu ilkeye dayanır. Öte yandan bu yöntem, balık sürülerinin, işaret şamandıralarının vb. yerlerini saptamaya da olanak verir.

Sesötesi titreşimlerden yararlanan ekografi yöntemi çok gelişmiştir. Tıpta kullanılan bu yöntem ekotomografi kesitleri yardımıyla insan vücudunun içinin görüntüsünü vermeye yarar. Yarasa gibi kimi hayvanların sesötesi titreşimler yayımlayabilmek ya da bunları algılayabilme özelliği vardır; böylece önlerindeki engelleri algılayarak yönlerini bulabilirler. Sesötesi titreşimlerin sınai denetim alanında birçok uygulaması vardır: bir malzeme yüzeyinin incelenmesi, bir parça içindeki hataların saptanması, malzemelerin kalınlığının ve madde içinde boyuna titreşimin yayılma hızının ölçümü. Bu son ölçüm esneklik modülünü belirlemeyi sağlar.

Mekanik ve ısıl etkileri nedeniyle sesötesi titreşimler kimyada ve biyolojide de kullanılır. Kaynağın doğurduğu belli bir gücün ötesinde, sıvı madde içinde küçük gaz boşluklarıyla ortaya çıkan kavitasyon olayları görülür. Sesötesi titreşimler, böylece, kararlı emülsiyonlar üretmeye, karışımlar yapmaya, kurum gibi tanecikleri pıhtılaştırmaya, bir sıvı içine yerleştirilmiş parçaların yüzeylerini temizlemeye de olanak verir. Bunlardan, biyolojide bakterilere karşı savaşta tarım besin sanayisinde de sütü sterilize etmede yararlanılır.

Sesötesi titreşimlerin optik yayılma özellikleri akustik mikroskop*ta ya da hologramlar elde etmede kullanılır.

—İşlem. *Sesötesi titreşimlerle işleme.* Bir sıvı içerisinde asıltı halinde bulunan çok küçük bor ya da silisyum karbür, elmas ya da alümin tanelerinden oluşan aşındırıcı, parçayı aşındırır; parça içersine doğru yavaş yavaş giren takım, kendi biçiminde bir oyuk oluşturur. Tamamen mekanik olan bu yöntem elektriksel ya da ısıl iletkenliği ne olursa olsun bütün malzemelere uygulanabilir. Malzeme ne kadar kırılgansa bu yöntem o kadar etkilidir; parça üzerine uygulanan basınç çok küçüktür ve tanecikleri gittikçe küçülen aşındırıcılar kullanılarak milimetrenin yüzde birinden daha küçük duyarlıklara erişilebilir.

—Metalürj. • *Sesötesi dalga,* maddesel bir ortamın, özellikle sesötesi denemede kullanılan esnek titreşimi. (Sesötesi dalganın yayılması, bir dalga boyuyla belirlenir. Çeşitli yayılma biçimleri vardır; bunlar boyuna dalgalar, enine dalgalar, Rayleigh dalgaları denen yüzey dalgaları ve ince saclarda oluşan Lamb dalgalarıdır.)

• *Sesötesi titreşim.* Sesötesi titreşimlerden metal bir parça içindeki özürlerin belirlenmesinde yararlanılır. Bu, sanayide en çok kullanılan tahribatsız inceleme yöntemidir. Algılayıcılar 0,5-10 MHz'lik frekanslarla beslenen kuvarslı ya da oksitli piezoelektrik alıcı ve yayıcı yoklayıcılardır. Titreşimlerin dalga boyu, dalgaların yaklaşık 6 000 m/sn'lik bir hızla yayıldığı çelikte, 1 MHz için 6 mm'dir (sudaki yayılma hızı ise 1 500 m/sn'dir). Metal parçalarla kuplaj (temas) ince bir yağ filmi ya da suyla sağlanır.

İletimle denetleme, alıcı ve yayıcı yoklayıcılarla yapılır; metal üzerinde ayrı ayrı yerlere yerleştirilen alıcı ve yayıcı yoklayıcıların çalışma ilkesi, metal içinde yayınan dalgaların iç hatalar tarafından az ya da çok sönümlenmesine bağlı olarak ortaya çıkan farklılıkları algılamaya dayanır.

Yansımayla denetleme (yankı yöntemi), alıcı-yayıcı bir yoklayıcıyla yapılır (bu yöntem, parçanın yüzlerinden birine ulaşılamadığı durumlarda bile kullanılabilir); böylece özür derinlemesine saptanabilir.

Değişken frekanslı rezonansla denetim, malzeme kalınlığının ya da kalınlığı bilinen bir malzemede sesin yayılma hızının ölçülmesini sağlar. Sesin boyuna yayılma hızı *c* biliniyorsa, $E = c^2d$ bağıntısından (d = malzemenin yoğunluğu), E esneklik modülü hesaplanabilir. Otomatikleştirilmiş yankı yöntemi, klasik tarama yöntemlerinden yararlanarak örneğin bir sactaki özürlerin dağılım haritasının çıkarılmasını sağlar.

SESSA AURUNCA, İtalya'da kent, Campania'da (Caserta ili), Önapenninler' in yakınında; 24 000 nüf. Roma yıkıntıları (tiyatro, kaplıcalar). Tarım ve ticaret merkezi.

SESSEL sıf. Sesbil. **1.** Dilin seslerine, konuşma diline ilişkin olan. **—2.** *Sessel birim* ya da *öğe,* ünlü ya da ünsüzleri oluşturan parçasal birim.

SESSİONS (Roger), amerikalı besteci (Brooklyn 1896 - Princeton 1985). Smith College ve Cleveland Üniversitesi'nde ders verdikten sonra, 1925-1933 arasında Avrupa'da kaldı ve R. Strauss, Schönberg, Berg ve Stravinski'den etkilendi. ABD'ye dönünce Princeton (1935-1944, sonra 1953-1965), Berkeley (1966-67) ve Harvard'da (1968-69) ders verdi. Yapıtlarının başlıca özelliğini, çok işlenmiş bir kişisel üsluba doğru gelişen bir yeniklasikçilik oluşturur. Başlıca yapıtları: 2 opera (*The Trial of Lucullus,* B. Brecht'in yapıtından, 1947; *Montezuma,* 1963); 9 senfoni (1927-1978); keman (1935), piyano (1956) ve oda orkestrası için (1972) konçertolar; ezgiler, koro parçaları ve aralarında 2 dörtlü (1936-1951), 3 piyano sonatı (1930, 1946,1965) ve bir de yaylı çalgılar beşlisi (1958) bulunan oda müziği parçaları.

SESSİZ sıf. **1.** Susan ya da gürültü yapmayan bir kimse; ses çıkarmadan yapılan, gürültüsü olmayan bir şey için kullanılır: *Çok sessizsin, bir şeyin yok ya. Çocuklar bugün sessizdiler. Sessiz okuma. Sessiz adımlar.* **—2.** Çok konuşmayan uysal bir kimse için kullanılır: *Kendi halinde sessiz bir kız.* **—3.** Gürültü çıkarmayan ya da gürültüsü az olan bir alet için kullanılır: *Sessiz bir taşıt. Bu havalandırma aleti çok sessizdir.* **—4.** Sesten, gürültüden uzak bir yer için kullanılır: *Sessiz bir kütüphane, bir ev, bir oda. Sessiz bir sokakta oturmak.* **—5.** Ed. Söze dönüştürülemeyen bir duygu, bir tutum için kullanılır: *Bakışlarındaki sessiz yakarışı görmezden geldi.* **—6.** *Sessiz sakin,* kendi halinde, hiçbir şeye karışmayan, sakin: *Evinde, kitaplarının arasında sessiz sakin yaşıyor.* ‖ *Sessiz yürüyüş,* bir tutum ya da uygulamayı haksız

bularak ona karşı çıktığını göstermek için sessiz olarak topluca yapılan yürüyüş.
—Patol. Sesini kullanamayan ya da geçici olarak sesi çok kısılmış olana denir.
—Sine. *Sessiz sinema,* sinema tarihinde yalnızca sessiz filmlerin yapılabildiği dönem. (Konuşmalar ara yazılarla verilirdi. Bu filmler büyük salonlarda orkestranın, daha mütevazı salonlardaysa bir piyanistin çaldığı müzik eşliğinde gösterilirdi. 1927-1929 yıllarında sesli sinemanın ortaya çıkışıyla yalnız amatörler sessiz film yapımcılığını sürdürdüler.) || *Sessiz film,* sesli bant içermeyen film.
—Tıp. Hiçbir klinik belirti vermeyen ura ya da hastalığa denir.
—Tiyat. *Sessiz oyun,* bir oyunda bir oyuncunun konuşmadan duygularını dile getirdiği bölüm. || *Sessiz rol, kişi,* elinde söyleyecek metni bulunmayan kişinin yaptığı rol. || *Sessiz sahne,* konuşmadan, jestler ve mimiklerle duygularını anlatan, haberleşen bir ya da birkaç kişilik bölüm.

◆ be. **1.** Ses ve gürültü çıkarmadan; sessizce: *Sessiz gülmek. Yemek sessiz ve sakin geçti. Saatlerce sessiz durmak. Sessiz çalışan bir makine.* **—2.** *Sessiz kalmak,* yanıt vermemek, suskun durmak; sesi duyulmamak ya da bir konuya değinmemek, o konudan söz etmemek: *Bütün zorlamalara karşın sessiz kalmayı yeğledi. Yıllarca sessiz kalan bir yazar. Gazeteler, kaçakçılık konusunda sessiz kaldılar.* || *Sessiz sedasız,* kimsenin haberi olmadan, sessiz ve gürültüsüz bir biçimde: *Bütün eşyayı sessiz sedasız dışarı taşıdılar.*

◆ sıf. ve a. Dilbil. → ÜNSÜZ.

SESSİZ KUĞU a. Zool. Avrupa ve Asya'nın büyük bölümünde yaşayan kuğu. (Tüyleri bembeyaz, gagası parlak kırmızımsı, ayakları gri-siyahtır. Boynu kalın ve "S" biçimindedir. Göçmen, gezici ve hepçildir. Bil. a. *Cygnus olor;* ördekgiller familyası.) [Eşanl. KEMERİ KUĞU.]

SESSİZCE be. **1.** Ses çıkarmadan, gürültü yapmadan: *Konuşmayı sessizce dinlemek.* **—2.** Düşüncelerini, duygularını açığa vurmadan ve özellikle yakınmadan, karşı çıkmadan: *Suçlamaları sessizce kabullenmek. Acılara sessizce katlanmak.*

SESSİZLEŞMEK gçz. f. Sessiz duruma gelmek; sessiz olmak: *Çocuklar gidince ortalık birden sessizleşti. O olaydan sonra içine kapandı, iyice sessizleşti.*

SESSİZLİK a. **1.** Ses duyulmayan bir yerin durumu; sükûnet: *Sessizlikte çalışmak. Kırların sessizliği. "İnsan, günlerin nasıl geçtiğini anlayamıyor" diye sessizliği bozdu.* **—2.** Susmak, hiçbir şey söylememek olgusu: *Ortalığa bir ölüm sessizliği çöktü.* **—3.** Sessiz bir kimsenin niteliği: *Ağırbaşlılığı ve sessizliğiyle dikkati çekerdi.*
—Havc. *Sessizlik konisi,* ÖLÜ* KONİ'nin eşanlamlısı.

SESSON → ŞUKEİ SESSON.

SESŞAMANDIRASI a. Denizbil. Kırılma yöntemiyle yapılan sondajlarda kullanılan sismik şamandıra.

SESŞU (Oda Toyo, —denir), japon keşiş ve ressam (Bitçu bölgesi, Okayama ili, 1420 - Yamaguçi 1506). Kyoto'da Şubun'un yanında resme başladı; 1467 - 1469 arasında Çin'de kaldı, bu süre içinde, Ming (Cı okulu) ve Song (Ma-Şia okulu) dönemleri manzara resminin manevi temellerini keşfetti. Japon lirizmiyle yeniden bağ kurarak çin kökenli tekrenkli resim sanatına kişisel bir hava getirdi; çok sayıda izleyicisi oldu.

SESTAO, İspanya'da kent, Bask ülkesinde (Vizcaya ili), Bilbao ile Portugalete arasında, Bilbao ırmağının kıyısında; 40 400 nüf. İspanya'nın ilk ağır metalürji merkezi. Tersaneler.

SESTERTİUS a. (lat. sözc.; *semis,* as'ın yarısı ve *tertius,* üçüncü'den). Cumhuriyet ve İmparatorluk dönemlerinde basılan roma parası.

Şogakukan

—ANSİKL. Denariusun bir bölümü olan sestertius, önceleri bir gümüş paraydı. Üzerinde 2 1/2 as, ya da çeyrek denarius anlamına gelen bir değer işareti taşıyordu. İç savaş sırasında (İ.Ö. 91-90'da) ve Sezar döneminde (47-44 arasında) olmak üzere düzensiz aralıklarla basıldı. Augustus, İ.Ö. 19'da, 25 g ağırlığında 4 as'lık pirinçten yeni bir sestertius bastırdı. İmparatorluk dönemi sestertiusu değişik tiplerde olmak üzere, III. yy. sonuna kadar bastırıldı; sonra da hesap parası olarak kaldı.

SESTEŞ → EŞADLI.

SESTEŞLİK a. Bitişik iki nota arasında tonlama farkının olmaması. (Sesteşliği elde etmek için notalardan biri yarım ton yukarı, öbürü yarım ton aşağı çekilecek biçimde değişimlenir. Böylece ikisini ayıran bir tonluk aralık giderilmiş olur. Örneğin *Do-re.*)

SESTİNİ (Domenico), floransalı nümismat (Floransa 1750'ye doğr. - *ay. y.* 1832). Birçok sikke ve madalya koleksiyonu kataloğu ve bilimsel inceleme kaleme aldı.

SESTİUS (Quintus) → SEXTİUS.

SESTİUS CALVİNUS (Caius) → SEXTİUS.

SESTUS Khaironeialı → SEXTUS.

SESTO FİORENTİNO, İtalya'da kent, Toscana'da (Floransa ili), Floransa'nın K.'inde; 45 000 nüf. Ticaret ve sanayi merkezi. Porselen imalathanesi.

SESTODOZ a. (fr. *cestodose*). Şeritler sınıfından yassısolucanlardan ileri gelen asalak hastalığı. (İnsanda bu solucanların hem erişkinleri, hem larvaları hastalık yapar: erişkin bağırsak şeritlerinin [insan asalağın kesin konağıdır] yaptığı tenyazis ve bunların larvalarının dokulara yerleşmesinden [insan bu durumda arakonaktır] ileri gelen ağır hastalıklara ekinokokoz [hidatik kist], sistiserkoz vb. denir.)

SESTON a. (fr. *seston*). Biyol. Su içinde edilgin olarak yüzen canlı organizmaların ve taneciklerin tümü. (Sestonlar *plankton* [yüzen canlı organizmalar], *pleuston* [rüzgâr gücüyle yüzeyde kalan canlı organizmalar], *tripton* [organik bozunma ürünleri] olmak üzere üçe ayrılır.)

SESTOS. Tar. coğ. Gelibolu yarımadasında (antik Trakya Khersonesos'u), Hellespontos'un (Çanakkale boğazı) K. kıyısında kent; kalıntıları Yalova köyünün yakınında, Akbaş limanı denilen kesimdedir. Hellenistik ve Roma dönemlerinde önemsiz bir yerleşmeyken, İustinianos'un burada bir kale yaptırmasıyla önem kazandı (kalenin taşları Mehmet II döneminde Kilitbahir kalesinin yapımında kullanıldı). Sestos, Hero ile Leandros'un aşklarıyla (Leandros sevgilisine ulaşmak için her gece Abydos'tan Sestos'a yüzerdi) ve Kserkses'in Hellespontos'u geçmesini sağlayan gemilerden oluşan köprüyle ünlüdür. Yörede çeşitli yazıtlar, paralar, seramik parçaları bulundu.

SESTO SAN GİOVANNİ, İtalya'da kent, Lombardia'da (Milano ili) Milano'nun kuzey banliyösünde; 96 000 nüf. Sanayi (yüksek fırınlar ve demiryolu araçları; elektrik gereçleri) merkezi.

SESTRİERE, İtalya'da kış sporları ve sayfiye merkezi, Piemonte de (Torino ili) Chisone'nin kaynağında Montgenèvre geçidinin yakınında; 760 nüf.

SESTRİ LEVANTE, İtalya'da kent, Liguria'da (Cenova ili) *Riviera di Levante* kıyısında; 21 400 nüf. Sayfiye merkezi.

SESÜSTÜ a. Elektronların kristal bir kafeste, elektromanyetik salınımların etkisiyle oluşturduğu çok yüksek frekanslı (100 milyon Hz'i aşan) titreşimlere verilen ad. (Bu olayı, bir safir kristali içinde girişim yapan iki laser demetinin kesişmesi sayesinde, ABD'li Townes bulmuştur.)

◆ sıf. **1.** Hızı, sesinkinden büyük olan. **—2.** Ses hızından yüksek hızlara ilişkin. (Sesüstü bir hızla hareket eden bir cismin havada oluşturduğu ardışık sarsıntılar bu cismin arkasında kalır. Bunların enerjisi, hemen hemen noktasal bir cisim için, tepesi hareketli cismin bulunduğu yer olan bir koni üzerinde yoğunlaşır; buna şok dalga*sı denir.)
—Havc. 5'e eşit ya da 5'ten büyük (yani büyük yükseltide, yaklaşık 5 000 km/sa) bir Mach sayısına denk düşen hızlar ve hızlarda yer değiştiren araçlar için kullanılır. (Geliştirilmekte olan sesüstü güdümlü mermiler vardır. Öte yandan uzay mekiği* tipinde yeniden kullanılabilir uzay araçları atmosfere dönüşlerinde sesüstü planörler oluştururlar.)

SESYAKINI sıf. **1.** Ses hızına yakın (daha küçük ya da daha büyük) hızlar için kullanılır. (Eşanl. TRANSSONİK.) **—2.** *Sesyakını ray,* gerçek atmosferde aerodinamik denemeler için, füzelerle harekete geçirilmiş ve sesyakını hızlarla hareket eden bir arabayı taşıyan ray.
—ANSİKL. "Sesyakını" niteleyicisi, özellikle, ses duvarının aşılmasıyla ilgili sorunların incelenmesine özgü deneysel tesisler için kullanılır. Sesaltı ve sesüstü akıntıların özellikleri arasındaki farklar yeryakını alanda çok özel deney teknikleri gerektirir. Sesyakını bölgenin 0,8 den 1,2 ye kadarki Mach sayıları arasında bulunduğu kabul edilmektedir ki bu da düşük yükseklikte ve 15°C'ta 975 ile 1 475 km/sa demektir. Sesyakını hızlar aralığı "sıkıştırılabilirlik girişi" ile belirginleşmektedir. Bunun belirgin nitelikleri kaldırma kuvveti katsayısındaki ani düşüş, sürüklenme katsayısındaki büyük artış ve uçağın kanadı üzerine etki eden aerodinamik kuvvetlerin bileşkesinin uygulandığı noktanın gerilemesidir.

SESYILMAZ (Burhan), **Hafız Burhan**

Sesşu
Ama no Haşidate'den görünüm
Kültür varlıklarını koruma komisyonu
Tokyo

B. N., Paris

bir **sestertius**un
(Neron'un baş resmini taşıyan)
önyüzü
Roma baskısı
bronz, İ.S. 64-66
Bibliothèque nationale, Paris

denir, türk ses sanatçısı (İstanbul 1897 - Ankara 1943). Abdülhamit II'nin silahşorlarından Tüfekçi Ahmet Bey'in oğlu. Kocamustafapaşa rüştiyesi'ni bitirdi. Genç yaşta hanende olarak Muzıkayı hümayun'a girdi. İsmail Hakkı Bey, Lemi Atlı ve Zeki Arca'dan müzik dersleri aldı. Müezzinlik, hafızlık, mevlithanlık yaptı. Birçok türk filminin müziğini hazırladı. Özellikle okuduğu gazel türünde şarkılarla tanındı. Şarkı, ninni ve gazelleri büyük ilgi gördü. Abdülhak Hamit'in *Makber* adlı yapıtından alıp bestelediği mersiyesi ile ünlüdür.

SESYİTİMİ a. Sesin kaybolması.
—ANSİKL. Sesyitimi bir gırtlak iltihabından (basit larenjit, tüberküloz, sifilis) ileri gelebileceği gibi urlardan ve sinir felçlerinden de (gırtlak hareket siniri) ileri gelebilir. Bazen görünür bir nedeni yoktur; buna histerik sesyitimi denir. Trakeotomi ve total larenjektomiden sonra daima sesyitimi olur.

SESYOLU a. Sine. Film üzerinde ses kaydına ayrılmış yer. (Optik ses kaydında sesyolu 35 mm'lik filmlerde, görüntü ile bir delik sırası arasında bulunur; 16 mm'lik filmlerde bir delik sırasının yerini alır. Manyetik ses kaydında ise sesyolları ya filmin uç kenarına ya da deliklerin iki yanına yerleştirilmiştir [35 ve 70 mm'lik filmlerde].)

SESYON a. (fr. *cession*). Sig. Sedan* şirketin reasürans şirketine devrettiği iş.

SEŞ a. (fr. *seiche*). Hidrol. Bir havuzda, küçük bir körfezde ya da gölde, rüzgârın, uzun soluğan dalgaların ya da atmosfer basıncının etkisiyle denge konumundan kayan yüzeyin serbest salınımı. (Sallanma, yer değiştirmenin sıfır olduğu düğüm çizgilerinin her iki yanında gerçekleşir. Dalgalanma dönemleri birkaç dakikadan yaklaşık 1 saat ya da daha fazlasına kadar artar; diplerde ve kıyılarda bu dönemleri belirleyen biçimlenme, seşi doğuran nedenlerdir.)

irlanda seteri

SET, -ti (esk. **-ddi**). a. (ar. *sedd*). **1.** Toprak kaymasını önlemek, suyu biriktirmek, suyun etkisinden korunmak, akışına yön vermek amacıyla yapılan kalın duvar. **—2.** Bulunulan yerden daha yüksekte yer alan düzlük. **—3.** Yamaçlarda basamak biçiminde düzeltilen ve duvarla pekiştirilen düzlüklerden her biri; seki. **—4.** Geçişi önlemek için çekilen duvar ya da oluşturulan engel: *Çin seddi.* **—5.** *Set çekmek,* toprağın kaymasını ya da suyun akmasını önlemek amacıyla duvar yapmak; bir işin, davranış ya da isteğin gerçekleşmesine engel olmak, onu önlemek.
—*Esk.* **1.** Kapama, engelleme, örtme. **—2.** *Sedd-i ahenin,* demir engel. || *Sedd-i bab,* kapıyı örtme, kapama. || *Sedd-i Çin,* Çin seddi. || *Sedd-i hail,* engelleyen set. || *Sedd-i ırmak,* nehir üzerine yapılan set. || *Sedd-i nutk,* konuşmayı kesme, susturma, susma. || *Sedd-i rahne,* gediği, eksiği kapama. || *Sedd-i ramak,* ölmeyecek kadar az şeyle geçinme: "*... sabık padişah-ı dil-agâh hazretleri tarafından bazı ataya zuhuriyle sedd-i ramak olunur iken...*" (Ebüzziya Tevfik).
—Bot. *Bitki seti,* Güney Sudan'ın bataklık çanağında suların akışını engelleyen bir baraj oluşturan küçük bitki öbeği.
—Denizbil. *Set başı,* kıyı şeridinde katmanlanmış, düzeyleri birbirinden az farklı çıkıntılar; kumsal basamakları kabarık denizin art arda ulaştığı düzeyleri gösterir ya da hızı azalan fırtanaların bıraktığı döküntülerden oluşur. || *Set resifi* ya da *mercan seti,* bir lagon aracılığıyla kıyı çizgisinden ayrılan mercan kayalığı. || *Buzul* ya da *buz seti,* açık denize doğru yüzer bir sahanlık halinde uzanan bir buzulun cephesindeki buz yalıyarı. || *Kumsal, önkumsal* ya da *kıyıönü seti,* kıyının genel yönüne paralel ya da eğik olarak uzanan, soluğan tarafından oluşturulmuş sedde. (Bu betimleyici ortalama parametreler, metre [yükseklik], dekametre [genişlik] ve hektometre [uzunluk] olarak ölçülür.)
—Denizbil. ve Deniz yap. Kıyıya paralel uzanan tortul sığ dip; soluğanın, kıyı yakınında birçok sıra halinde silindirsel kütleler biçiminde devrilmesi; bu devrilmenin meydana geldiği bölge. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Elektroakust. *Mini müzik seti,* yüksek sadakatli, küçük boyutlu müzik seti. || *Müzik seti,* bir kaynak (radyo, pikap, teyp ya da kaset okuyucu), gerektiğinde düzeltici öğeler, bir yükselteç öğesi ve ses üretici öğeler (bafıllar ya da akustik kutular) içeren, ses röprodüksiyon sistemi.
—Ev eşy. *Sofra seti,* sofra örtüsünün yerini tutan, tabak altına yerleştirilen küçük örtülerden oluşan takım.
—Hidrol. Bir akarsuda kıyıya dik olarak yerleştirilen ve suyun sürüklediği gereçlerin bir bölümünü tutarak aşınımı engelleyen, kazıklar, palplanşlar ya da taşlarla yapılmış sedde. (Akarsu yataklarını bu yöntemle düzenleme tekniği, XIX. ve XX. yy.'da Batı Avrupa'nın büyük ırmaklarında uygulandı ve çok iyi sonuçlar verdi. Ancak çok geniş ırmaklarda pek etkili olmadı.) || *Kıyı seti,* suyun akış doğrultusunda yapılan set.
—Jeomorfol. *Doğal alüvyon seti,* bir akarsuyun yatağının kıyısında alüvyon malzemesinin birikmesiyle oluşan kıvrım. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Müz. Bir caz kulübünde her orkestraya ayrılan süre. (Müzikçiler bir gecede aşağı yukarı 3/4 saatlik üç ya da dört set çalarlar.)
—Sil. Ateşli bir silahın namlusu içinde iki yivi ayıran çıkıntı. || Poligonlarda ya da kapalı atış yerlerinde, normal atış doğrultusundan sapabilecek mermileri durdurmak için kurulan düzenek.
—Sirk. Seyircileri pistten ayıran küçük parmaklık ya da çit.
—Spor. Voleybol, tenis ve masatenisi karşılaşmalarının her bir bölümü. (Voleybolda normal bir set 15, masatenisinde 21 ve teniste 6 sayıdan [15, 30, 40, 50, avantaj ve set] oluşur. Bir seti kazanabilmek için bir takımın ya da oyuncunun ötekinden en az iki sayı fazla alması gerekir. Yoksa, örneğin voleybolda durum 14-15 ise, 14-16; 15-16 ise, set 15-17 vb. oluncaya kadar uzar.) || Bazı sporlarda, karşılaşmanın bir bölümü. (Teniste, bir setin kazanılması en az 6 oyunu [her oyun bir oyuncunun dört hata yapmasıyla tamamlanır. İlk hata 15, ikinci hata 30, üçüncü hata 40 puan sayılır ve dördüncü hatayla rakibe 1 oyun verilmiş olur. 6 oyun alan tenisçi ise 1 set kazanır], masatenisinde 21 sayı, voleybolde 15 sayı elde etmeyi gerektirir. Bir seti kazanmak için rakipten genellikle 2 oyun (→ tie-break) ya da her zaman 2 sayı fazla alınmış olmalıdır.
—Su ür. kül. İki istiridye havuzu arasındaki sınırı belirleyen toprak büğet.
—Tarım. *Set çekme,* bir araziyi suların etkisinden korumak amacıyla toprakla ya da toprakla desteklenmiş bir ya da bir kaç sıra çitle sınırlama.
◆ sıf. Denizc. *Set güverte,* gemilerin, pervane şaftı tünelinden kaynaklanan ambar hacmi kaybını kapatmak için, makine dairesinin arkasındaki ana güverteye eklenen belli yükseklikte güverte.
—ANSİKL. Denizbil. ve Deniz yap. Setler, konumlarına göre şu adları alırlar: önkıyı seti (güçlü soluğanların ve güçlü tortul gereç geçişlerinin etkisinde kalan alçak kıyıların kenarındaki kum oku), kıyı ya da ağız seti (ırmak akıntılarıyla deniz dalgalarının karşılaştığı bölgede). Durallık açısından göç eden ya da duran setlerden söz edilir. Setler deniz ulaşımı için çok zararlıdır ve ortadan kaldırılmaları pahalı çalışmalar gerektirmektedir.
Sığ dipleri oluşturan setler arasında bir geçidi açık tutmak, setlerin kıyıdan gelen gereçlerle mi ya da bir halicin girişi önünde mi oluştuğuna bağlı olarak değişik yöntemlerle sağlanabilir. Kıyı gereçleriyle oluşmuş setler için, akıntıların etkisiyle ya da soluğanın kıyıya yaptığı etkiyle yığışan çökelleri açığa atma yolları aranır. Bu amaçla kıyıda, hemen hemen kıyıya dik, gemilerin girebileceği derinlikteki yerlere kadar uzanan mendirekler yapılır. Bu düzenlemeler sonucunda limanın dışında, kıyı ile mendirekler arasındaki bölge giderek dolar. Çökeller mendireklerin ucuna kadar ulaştığında, yeni gelen çökeller onların çevresinden dolaşarak limanın içine girer. Bu aşamada yapılabilecek iki iş vardır: ya mendirekler uzatılır ya da taraklama yapılır (Zeebrugge). Eğer gereçler tek bir yönde yer değiştiriyorsa, ya yeni gelen gereçler soğurularak ve püskürtülerek ya da taraklama yapılarak çökeller aşındırılan yana doğru aktarılabilir. (Batı Afrika, Hindistan'ın doğu kıyıları.)
Haliç setlerine gelince, bunlar daha çok gelgit akıntılarıyla oluşur. Bu durumda, ya halicin kıyılarına seddeler yaparak (bazen bunlar alçak mendireklerle açıklara kadar uzatılır) ya da yönleri iyice hesaplanıp belirlenmiş yeni geçitler açarak gelgit akıntıları etkilenir. Haliçlerde yapılan çalışmalar, akıntıölçerler ve bulanıklıkölçerlerle ölçmeler yapılmasını gerektirir ve küçültülmüş modeller üzerinde yapılan deneylerle tamamlanır.
—Jeomorfol. *Doğal alüvyon setleri.* Bunlar, kabarmalar sırasında, akıntının yerel olarak yavaşlaması ve böylece taşıma gücünün azalması sonucu oluşur. Akarsu yatakları boyunca görülen bu yavaşlamanın nedeni de, suyun derinliğinin yamacı aşarken azalması ve ana yatağı işgal eden bitki örtüsüdür. Yatağın hafifçe derinleşmesi ya da kabarmanın şiddetinin azalması yüksek alüvyon setlerinin su yüzüne çıkması için yeterlidir. Bu setler, insan topluluklarını henüz su yüzüne çıkmamış alüvyon ovalarına çeker. Deltalarda bulunan alüvyon setlerinde de yer yer köyler kurulmuştur.

SETA a. (lat. *saeta,* sert kıl'dan). Bot. Yosunlarda ve ciğeryosunlarında spor kapçığını taşıyan sapçık.
—Zool. Çokkıllıların parapotları üzerinde bulunan, kitinden oluşmuş sert kıl.

SETALI sıf. Biyol. **1.** Bir ya da birçok seta taşıyan. **—2.** *Setalı delik,* bazı böceklerin alnında yer alan ve içerisinde bir seta bulunan büyük delik.

SETAN a. (fr. *cétane*). Org. kim. Formülü $CH_3—(CH_2)_{14}—CH_3$ olan ve ketenin hidrojenlenmesi sonunda elde edilen heksadekanın yaygın adı.
—Petr. san. *Setan indisi,* Diesel motorlarında kullanılan bir yakıtın tutuşmaya yatkınlığını gösteren ve çözümlenecek yakıtla aynı tutuşma kalitesindeki bir referans karışımındaki (*n*-setan ve heptametilnonan ya da alfametilnaftalen bileşiği) setanın hacim bakımından yüzdesine eşit olan uzlaşmalı ölçek sayısı.
(Tutuşma süresi ne kadar kısaysa, setan indisi o kadar yüksek olur.)

SETAR a. Dut ağacından yapılmış, teknesi yuvarlak ve bombeli, İran kökenli ut. (Ceviz ağacından imal edilen ve telden yapılmış 25 perdesi bulunan sapında, sağ elin işaretparmağıyla tımbırdatılan 4 tel vardır. Setar solo çalgı, bir şarkıcıya eşlik çalgısı, ender olarak da topluluk çalgısı olarak kullanılır.)

SÈTE, Fransa'da kanton (Hérault) merkezi; 41 916 nüf. (1992). Languedoc'un tek önemli limanı ve Akdeniz ile Thau gölü arasında turistik bir kenttir. XVIII. yy'dan kalma kaleler. Paul-Valéry belediye müzesi, Kuzey Afrika'ya giden yolcuların gemiye bindiği liman, hatta bir ticaret limanıdır.

SETEKSONYUM a. (fr. *céthéxonium*'dan). Org. kim. Tuzları yerel antiseptik olarak kullanılan benzil setil dimetil amonyum katyonunun yaygın adı. (Bakteri öldürücü ve pek çok mikrop üzerinde çoğalma önleyici bir etkisi olan seteksonyumdan, ayrıca ıslatıcı ve sızıcı bir etken olarak yararlanılır. Ezcacılıkta gözdamlası, dişeti ve ağız ilacı [kollutuar], ayrıca tablet olarak

kullanılır. Hekimlikte yara ve tıbbi gereçleri dezenfekte etmekte işe yarar.)

SETER a. (ing. *setter; to set*, bulup yerini göstermek'ten). Uzun tüylü ingiliz ferma köpeği ırkı.

—ANSİKL. Üç seter ırkı bilinmektedir: *ingiliz seteri*, av köpeklerinin en güzellerinden biridir, yumuşak hareketlerle ve yere yapışık olarak koşar, çok kuvvetli koku duyusu vardır; çeşitli renklerde olur (siyah ve beyaz, sarı ve beyaz, kahverengi ve beyaz, beyaz, siyah ve kızıl); *irlanda seteri*, koyu kırmızı, kahverengi ile parlak taze kestane rengi arası tüylü, gürbüz ve dayanıklı bir hayvandır, özellikle bataklık avını sever; *Gordon seteri*, bu ırkı üreten Gordon düklerinin adını taşır, siyah üzerine kızıl benekli tüyleri vardır; uzun süreli avlara dayanıklıdır; yumuşak başlı olması nedeniyle kolay yönetilir.

SETESDAL, Güney Norveç'te vadi, kuzeyden güneye uzanır ve Kristiansand'da sona erer.

SETH, Mısır tanrısı, kuşkusuz Ombos (Yukarı Mısır'da II. nomos) kökenlidir. Hayvan ya da hayvan başlı insan biçiminde gösterilir: niteliği kesin olarak bilinmemektedir. Başlangıçta, Fırtınalar ve Çöller tanrısı (doğanın haşin ve kısır güçlerinin tanrısı) olan Seth, Osiris* efsanesindeki rolüyle şer kuvvetlerinin bir simgesi durumuna geldi (çoğu kez taşıdığı çatal kuyruk, Osiris ile Horus'un rakibini vuran stilize edilmiş bir ok biçimindedir). Fakat Seth, aynı zamanda, Yiğitlik tanrısıdır; Güneş kayığının burnunda mızrağını Re'nin düşmanlarına saplarken gösterilir. Seth, savaşçı hükümdarlar olan ramseslerin koruyucusuydu. Bu yüzden ramsesler Delta'da onun dinini yaymaya özen gösterdiler. Asyalılar Seth'i Baal ile, Yunanlılar da Typhon ile özdeşleştirdiler.

SETHE (Kurt), alman mısırbilimci (Berlin 1869 - ay. y 1934). Berlin'de profesör oldu (1923). Mısır, demotike ve kıpti filolojilerinde uzmanlaştı. Birçok metin derlemesi (özellikle *Piramit metinleri*) yayımladı.

SETHİ → SETİ.

SETHLANS, Hephaistos ile bir tutulan ve Perugia'da tapılan etrüsk Ateş tanrısı.

SETHON ya da **SETON** (Alexander), iskoçyalı simyacı (?-öl. Krakow 1604). Simya taşını yapmayı başardıktan sonra Avrupa'da yolculuklara çıktığı, pek çok maddeyi birbirine dönüştürdüğü söylenir Dresden'de, Saksonya Seçicisi Christian II, sırrını elde edebilmek için ona işkence ettirdi. Sethon, Sendivogius sayesinde hapisten kurtulduysa da, kısa süre sonra öldü. Sethon'un yazılarının Sendivogius tarafından ortak takma adları olan Cosmopolite imzasıyla yayımlandığı söylenir.

SETİ ya da **SETHİ,** XIX. hanedandan iki firavunun adı. — **Seti I** (İ.Ö. 1312-1298), Ramses I'in oğludur. Kenan ülkesinde ve Fenike'de mısır egemenliğini yeniden kurdu; daha sonra Libya'dan gelen bir istila hareketini püskürttü ve Kadeş kalesi (Asi ırmağı kıyısında) önünde hitit ordusuna karşı önemli bir zafer kazandı. Böylece Mısır'ın kudretini yeniden kabul ettiren Seti I, o tarihten sonra topraklarını değerlendirmeye önem verdi, özellikle de Nübye'deki altın madenlerini işletme politikasını yeniden ele aldı. Bayındırlık işlerine girişti: Abydos'ta yedi ayrı kutsal bölümü (biri ona adanmıştı) bulunan bir tapınak yaptırdı; tapınağın arkasında hükümdarın boş mezarı (Osireion) yükseliyordu. Seti I'in Krallar vadisindeki asıl mezarı çokrenkli alçakkabartmalarının güzelliğiyle ünlüdür Yerine oğlu RAMSES II geçti. — **Seti II** (İ.Ö. 1210-1205), kral Mine-ptah-Siptah'ı devirdi,onun dul karısı kraliçe Tausert ile evlendi ve öncellerinin yaptırdığı anıtları yıktırdı.

SETİF → STİF.

SETİL- (fr. *cétyl-*; lat. *cetus*, balina' dan). Org. kim. Bir molekülde setil kökünün ($C_{16}H_{33}$) bulunduğunu gösteren önek.

SETİL a. (fr. *cétyle*). Org.kim. **1.** Formülü $CH_3—(CH_2)_{14}—CH_2—$ olan ve setil alkolde bulunan heksadesil kökünün yaygın adı. **—2.** Ketonlara bir elektron katılması sonunda oluşan $RR'\overset{\ominus}{C}—O^{\ominus} \leftrightarrow RR'\overset{\ominus}{C}—O^{\ominus}$ formülündeki serbest köklerin genel adı. (Kimi durumlarda tayfgözlemsel yöntemlerle algılanabilen bu kökler, ketonların metallerle indirgenmesi sırasında ortaya çıkan ara ürünlerdir. || *Setil alkol*, formülü $CH_3—(CH_2)_{14}—CH_2—OH$ olan heksadekanol-1'in yaygın adı; beyaz balina yağında palmitik asit esteri biçiminde bulunur; cilde sürüldüğünde kadifemsi bir yumuşaklık verir.

SETİNA a. Kuyumc. **1.** Bilezik, yüzük vb. üzerine kalemle yapılan çizgilerden oluşan süs öğesi. (*Dalgalı taraklama* da denir.) **—2.** Kuyumculukta, bilezik, yüzük vb. üzerine çizgi motifleri yapmakta kullanılan bir tür kalem.

SETİR, -tri a. (ar. *setr*). *Esk.* **1.** Örtme, kapama, gizleme. **—2.** *Setir etmek* → SETRETMEK. || *Setr-i avret* → SETRİAVRET. || *Setr-i hakikat*, doğruyu gizleme, gerçeği saklama. || *Setr-i hicran*, üzüntüyü gizleme: *"Savt-ı billûri, cûy-i pür-safvet / Setr-i hicrana bulmuyor kudret"* (Tevfik Fikret). || *Setr-i hüsn*, güzelliği gizleme. || *Setr-i uyub*, kusurları örtme, gizleme.

SETİR, SETİRE sıf. (ar. *setr*'den *setir*, dişl. *setire*). *Esk.* **1.** Örtülü, kapalı. **—2.** Namuslu, iffetli.

◆ **setire** a. *Esk.* Örtü.

SETLİÇ a. (Çek cumhuriyeti'ndeki *Sedlitz* köyünün adından). **1.** İç sürdürücü bir tür madensuyu. **—2.** İçine karbonat katılarak köpürtülmüş limonata.

SETO, Japonya'da kent, Honşu adasında (Aiçi ili), Nagoya'nın K.-D.'sunda; 126 343 nüf. (1990). XIII. yy.'dan beri porselen sanayisi merkezi. Çay töreniyle birlikte burada, parlak siyah ya da kahverengi ya da bazen sarı (*ki-seto* [sarı seto]) bir kabukla kaplı kahverengimsi kızıl kumtaşı eşyalar üretimi gelişti.

SETON → SETHON.

SETO NAİKAİ, açık deniz kolu. D.'sunda Büyük Okyanus ve Kore boğazı, B.'sında Japon adaları (Honşu, Şikoku ve Kyuşu) arasında. D.'sundaki Kii, B.'sındaki Şikoku ve Bungo boğazları Büyük Okyanus'a geçme olanağı verir; Şimonoseki boğazı K.'deki Honşu ile G.'deki Kyuşu arasında Japon denizi'ni Kore boğazına bağlar. Birçok eski kalenin sıralandığı Japon denizi kıyılarına egemen sarp yamaçlarda düzenlenmiş taraçalarda tarım yapılır. Japon denizi'nin adalar ve adacıklarla dolu en güzel kesimleri bir ulusal park içinde (660 km²) toplanır. Deniz kirliliği balıkçılığın hacmini azaltmıştır. Kıyılarda birçok sanayi ve yoğun yerleşim bölgesi gelişmiştir.

SETR → SETİR.

SETRE ya da **SETRİ** a. (ar. *setr*'den *setre* ya da *setri*). Esk. giy. Osmanlılar döneminde avrupa modasına uygun ceketlere verilen ad. (Batı etkisinin yoğunlaştığı XIX. yy.'da kullanılmaya başlanan avrupa kesimi ceketlerin değişik türleri vardı. Bunlardan en çok kullanılanı, resmi toplantılarda da giyilen istanbulindi. *Alaturka setre* de denen istanbulinin yerini Abdülhamit II döneminde redingot aldı.) || *Setre pantolon*, avrupa modasına uygun ceket pantolon; takım elbise.

SETRETMEK g. f. (ar. *setr* ve *etmek*' ten). *Esk. Bir şeyi setretmek*, onu gizlemek, örtmek.

SETRİ → SETRE.

SETRİAVRET a. (ar. *setr* ve *ʿavret*'ten *setr-i ʿavret*). *Esk.* Saklanması gereken, ayıp sayılan yerini örtme.

—İsl. namaz kılınırken bedenin dince görülmesi haram olan yerlerini kapatmak. (Setr-i avret namazın farzları arasında yer alır. Erkeklerde göbekten aşağı ve dizkapaklarından yukarısı; kadınlarda eller, yüz ve ayaklar dışındaki bedenin bütün yerlerinin örtülmesi farzdır.)

SETRİMONYUM a. (fr. *cétrimonium*' dan). Eczc. Bakterisit ve temizleyici özelliklerinden dolayı kullanılan dörtlü amonyum bileşiği. (Çözelti ve krem şeklinde yaraların dezenfekte edilmesinde, iltihaplı dermatozlarda, ellerin ve cerrahi malzemenin aseptik hale getirilmesinde kullanılır.)

SETTAR sıf. (ar. *setr*'den *settar*). *Esk.* **1.** Örten, kapatan, gizleyen: *"Sakla sırrını kim settâr olasın"* (Abdal Musa, XIII. yy.). **—2.** *Settar-ül-uyub*, kusurları, günahları örten, bağışlayan anlamında Tanrı için kullanılır.

SETTÉ CAMA, Gabon kıyısında büyük denizkulağı, Port-Gentil'in G.'inde.

SETTE COMUNİ ("Yedi Komün"), İtalya'da (Vicenza ili) küçük bölge, günümüzde Asiago yönetim bölümünü oluşturur. Kireçtaşlarından oluşan, en yüksek doruğu Cima Dodici'de 2 341 m'ye ulaşan, karst olaylarının (ünlü mağaralar) gözlendiği bir senklinal bölgenin büyük bölümünü kaplar. Hayvancılık.

SETTEMBRİNİ (Luigi), italyan yurtsever ve yazar (Napoli 1813 - ay. y. 1876). Suikastçı ve *Unita d'italia* adlı gizli örgütün kurucularındandı. 1851'de hüküm giydi ve arkadaşlarıyla birlikte Amerika'ya gönderilmek üzere gemiye bindirildi, ancak oğlunun yardımıyla Cobh'ta serbest bırakıldı (1859) ve İrlanda'ya sığındı. 1860'ta İtalya'ya döndü ve Napoli Üniversitesi'nde edebiyat dersleri vermeye başladı (1861). Edebiyat tarihiyle ilgili yapıtlar, siyasal yazılar ve özellikle anılarını (*Ricordanze della mia vita*) [1879'da yayımlandı] kaleme aldı.

SETTERLİND (Bo), isveçli yazar (Växjö 1923). Doğayı yücelten şiirleriyle (*Poèmes de Gotland* [fr. çev.], 1963) çağının en büyük gizemli şairleri arasında yer alır (*Voyage intérieur* [fr. çev.], 1948; *Efface le nuage sur ton front* [fr. çev.], 1979). Ayrıca dinsel içerikli tiyatro oyunları (*Credo* [fr. çev.], 1969), romanlar (*Tabou* [fr. çev.], 1954) ve Amerika üzerine bir yergi (*la Boîte de Pandore* [fr. çev.], 1957) yazdı.

SETTET, Fas'ta kent, il merkezi; yukarı Şeviye platolarının kenarında; 42 300 nüf. Kent XVII. yy.'da kurulmuştur; burada hâlâ Mulay İsmail'in kurdurduğu kasaba görülebilir. Tarım pazarı. —*Settet ili*, 9 750 km²; 769 000 nüf. (1988).

SETTİMO TORİNESE, İtalya'da komün, Torino'nun banliyösünde, Torino'nun K.-D.'sunda; 43 500 nüf. Kimya, metalürji ve makine sanayileri. Plastikler.

SETÚBAL, Portekiz'de liman kenti, yönetim merkezi, Sado halicinin kuzey kıyısında; 77 000 nüf. 1491'de D. Boitac tarafından alınmış, gotik üslubunda manuel üslubuna uygun gövdesi kolonlarla birlikte (bu manastır binalarında municipium müzesi) eski İsa manastır kilisesi. Özellikle XVI. yy.'da yapılmış, XVIII. yy. azulejo dekorlarıyla süslü S. Julião ve S. Maria da Graça kiliseleri. Kent bir ticaret ve kimya merkezidir. —*Setúbal yönetim bölümü*, 5 064 km²; 798 900 nüf. (1989).

SETULA a. (lat. *setula*, küçük kıl). Bot. Çeşitli kaktüslerde bulunan, olta iğnesi biçiminde ve son derece kırılgan dikenli iğne.

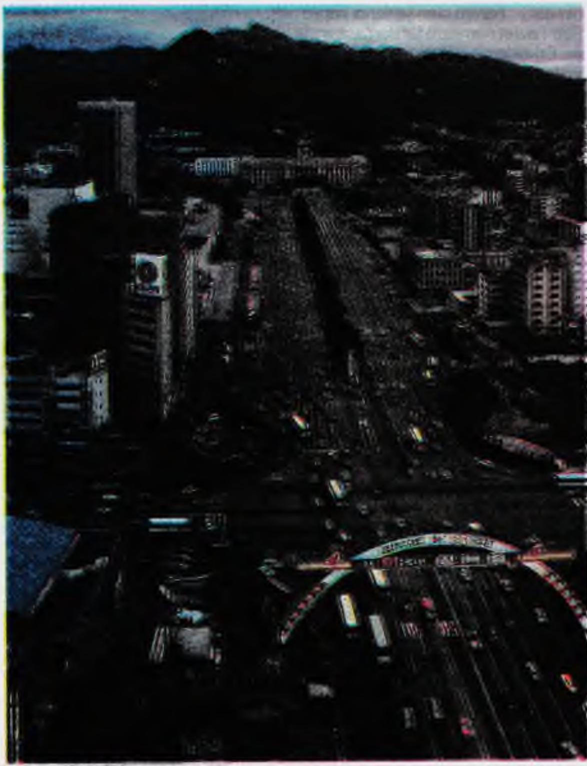
SEU D'URGELL (*La*) → SEO DE URGEL.

Seuil (*Éditions du*), 1936'da Jean Bardet (1910-1983) ve Paul Flamand (doğm. 1909) tarafından kurulan fransız yayınevi. En büyük çıkışını 1944'te yapan yayınevi, özellikle, edebiyat yapıtlarıyla insan ve toplum bilimleri çalışmalarının yayımına yöneldi. Birçok dizi yayımlamakta ve dergiler çıkarmaktadır.

Lauros-Giraudon

Seti I
çokrenkli bir kabartmadan ayrıntı
Yeni İmparatorluk, XIX. hanedan
Arkeoloji müzesi, Floransa

G. Boutin-Explorer

Seul'den bir görünüm

SEUL, Güney Kore'nin başkenti, Han ırmağı ağzının yukarısında; 10 627 790 nüf. (1990). Kuzey-güney ve doğu-batı yönlerinde bir dama tahtası planına göre, çin kentleri örnek alınarak düzenlenmiştir. Japon işgali sırasında (1910-1945), G.'de, gar çevresinde, Han'a kadar uzanan alanda yeni mahalleler oluştu; aynı dönemde geniş caddeler ve yeni rejimin taş yapıları da gerçekleştirildi. Kırsal kesimden gelen göç ve ekonomideki gelişme, kentin nüfusunu 342 000'den (1925) 950 000'e (1940) yükseltti. Japonlar'ın bozguna uğramasından ve Kore Cumhuriyeti'nin başlıca yarımadasının (1950 ve 1951'de komünist birliklerce istila edildi) paylaşılmasından sonra Amerikalılar'ın işgal ettiği Seul, Güney Kore hükümetinin merkezi olarak kaldı.

1951'den sonra da büyümeye devam eden Seul, japon işyeri merkezlerinin genişlemesinden başlayarak Asya'nın en dinamik kentsel görünümlerini sunmaktadır. Asma otoyollar, 20 ya da 30 katlı yapıları, geniş konut siteleri, metro (1974'ten sonra) ülkenin iktisadi gelişmesini vurgular. Sürekli gözden geçirilen bir şehircilik planı, 60 km uzaktaki İnçon limanına doğru kenti genişletmektedir; oysa Han'daki Yoido adası (bentlerle donatılmıştır) 150 000 kişiyi barındırabilir. Kol gücü akımı, büyük bir tüketim pazarının bulunması ve hükümet, Seul'ü etkin bir sanayi bölgesinin (Japonlar'ca geliştirilmişti) odağı haline getirdi. 1960'a kadar hafif sanayinin (kauçuk, giysiler, ayakkabı, cam ve seramik) merkezi olan kentte, kıyıya doğru ağır sanayi tesisleri (kimyasal gübre, çimento, petrokimya, taşıma gereçleri) kurulmaktadır; gerekli enerji İnçon aracılığıyla getirilen petrolden sağlanmaktadır.

—Tar. ve Arkeol. XI. yy.'da Han ırmağı kıyısında kurulan Seul, XVI. yy.'da, Li hanedanı döneminde, Kore krallığı'nın başkenti oldu. Li hükümdarları kenti surlarla kuşattılar ve Pekin İmparatorluk sarayı'nı örnek alarak, Kyongbok*, ardından Çangdök ve Toksu saraylarını yaptırdılar. XIX. yy.'ın sonunda ve XX. yy.'ın başında yeniden yapılmış olmalarına karşın bu saraylar ilk inşa edildikleri dönemin mimari özelliklerinden izler taşır. Günümüzde bunlar müze ve park olarak halka açılmıştır.

SEUME (Johann Gottfried), alman yazar (Poserna, Weissenfels yakınında, 1763 - Teplitz 1810). Önce Kanada'da askerlik yaptı, sonra Leipzig'de dil dersleri verdi. Büyük bir gezgindi, Siracusa'ya yaya gitti (1801-02) ve bu gezisi sonunda, onu üne kavuşturan *Spaziergang nach Syrakus*'u (1803) yazdı. *Mein Sommer 1805* (1806) adlı yapıtında da Rusya ve İskandinavya' ya yaptığı bir gezisini anlattı.

SEUPHOR (Fernand Louis BERCKELAERS, **Michel** —denir), belçikalı yazar ve desinatör (Borgerhout 1901), 1965'te fransız vatandaşlığına geçti. Çok genç yaşta geometrik soyutlamayı savundu, Anvers' te *Het Overzicht* ("Panorama", 1921-1925) adlı dergiyi, 1929'da da Paris'te "Cercle et Carré" grubunu kurdu. Şiirleri ve romanları (*les Evasions d'Olivier Trickmansholm*, 1939) yanında sanat (*l'Art abstrait, ses origines, ses premiers maîtres* [Soyut sanat, kökenleri, ilk ustaları], 1949; *Dictionnaire de la peinture abstraite* [Soyut resim sözlüğü], 1957; *la Sculpture de ce siècle* [Bu asrın yontusu], 1959; *la Peinture abstraite, sa genèse, son expansion* [Soyut resim, doğuşu, gelişimi], 1962; *le Style et le Cri* [Üslup ve haykırış], 1965 vb.) ve en çok beğendiği sanatçılar (Mondrian, Arp vb.) üzerine yazılar kaleme aldı. Hem hesaplı hem de doğal nitelikteki grafik çalışmalarında (1932'deki "tek doğrusal" resimler), 1951'den başlayarak birbirine koşut yatay çizgiler içerisine boşluklar bırakarak elde edilen şekillerin, harflerin ve imlerin oluşturduğu çoğu kez siyah beyaz "boşluklu resimler" ağır bastı (*Orpheus'un ölümü*, 1964, Art moderne ulusal müzesi, Paris).

SEURASAARİ, Finlandiya körfezinde ada, Helsinki'nin açığında. Yeniden yapılan eski ahşap evlerin bulunduğu açık hava müzesi. El sanatları merkezi.

SEURAT (Georges), fransız ressam (Paris 1859 - *ay. y.* 1891). Öğretisini renklerin bölünmesine ve optik karışıma dayandıran yeniizlenimciliğin kurucusu olan bu sanatçı, yedi yıl içinde olağanüstü yapıtlar ortaya koymayı başardı. Aman-Jean ile birlikte 1878'de École nationale supérieure des Beaux-Arts'a (H. Lehmann'ın atölyesine) girdi; dördüncü izlenimci sergiden (1879) çok etkilendi. Bağımsız olarak çalıştı, iyi bir desenci olduğunu ortaya koyan yapıtlar verdi (*Kara düğüm*, 1882, özel kol.; *Aman-Jean'ın portresi*, 1883 Salonu, Metropolitan Museum, New York). 1883-84'te, Lyon müzesi'nin süsleme çalışmalarında Puvis de Chavannes'a yardım etti. Kuramsal ve plastik araştırmalara büyük ilgi duyan Seurat, 1876'dan başlayarak, Chevreul'ün bulduğu renklerin eşzamanlı karşıtlığı yasalarını ve Delacroix'nın kuramlarını inceledi. Piero Della Francesca'nın fresklerinin Güzel sanatlar okulu'nda sergilenen kopyalarına ilgi duydu. 1881'de, Ogden N. Rood'un *Modern Chromatics* (Modern renk bilgisi) adlı incelemesinin fransızca çevirisini, ardından Heinrich W. Dove, Maxwell, Helmholtz'un yazılarını ve Humbert de Superville'in *Essai sur les signes inconditionnels dans l'art* (Sanatta koşulsuz göstergeler üstüne deneme) adlı kitabını okudu. 1884 Salo-

Lauros-Giraudon

Georges Seurat
Banliyö (1883)
Troyes müzesi

Lauros-Giraudon

Profilden poz veren model (1887)
Louvre-Orsay müzesi, Paris

nu'na kabul edilmeyince bağımsızların ilk sergisine katılan *Asnières'de suya girenler* adlı yapıtındaki anıtsallık, açık renkler ve titreşimler, sanatının güçlü ve özgün niteliğini ortaya koyar. Bağımsızlar grubunun toplantılarında, Signac, Dubois-Pillet, Cross, Angrand ile tanıştı. Bu sanatçılar ve Pissarro ile oğlu Lucien, Seurat'nın geliştirdiği yeni resim tarzını büyük bir coşkuyla benimsediler: Chevreul'ün renkser çemberinin kullanımına dayanan renk noktalarının optik karışımıyla elde edilen "renk-ışık etkileri" (*le Bec du Hoc*, Tate Gallery). *Grande* Jatte'da yazın bir pazar günü* (1884-1886, Art Institute, Chicago), sekizinci ve son izlenimci sergide skandala yol açan bu yeni üslubun bir manifestosu niteliğini taşır. Bu dönemde Seurat, *İntroduction à l'esthétique scientifique* (Bilimsel estetiğe giriş) [1885] adlı incelemeyi kaleme alan Ch. Henry ile tanıştı ve Honfleur (1886), Port-en-Bessin (1888), Le Crotoy (1889), Gravelines'de (1890) yazları gerçekleştirdiği manzara resimlerinde, her yıl Brüksel'de Yirmiler grubunda ve Bağımsızlar Salonu'nda (*Poz veren kadınlar*, 1887, Barnes vakfı; *Sirk geçidi*, 1887-88, Metropolitan Museum) sergilediği çalışmalarında, Henry'nin "her çizgi simgeseldir" savını uyguladı. *Sirk geçidi*'ndeki yatay çizgiler dingin bir hava yansıtırken, *Chahut* (1889-90, Kröller-Müller müzesi) ve *Sirk*'teki (tamamlanmamış, Louvre-Orsay müzesi) [→ TASLAK] vereylemesine çizgiler sevinci çağrıştırır.

1891 Bağımsızlar Salonu'nun açılışından az sonra Seurat, iltihaplı anjinden yaşamını yitirdi. Bazı anlaşmazlıklar sonucu uzaklaştığı yeniizlenimciler grubu, sanatçının ölümünden büyük üzüntü duydu. Signac, *D'Eugène Delacroix au néo-impressionnisme* (Eugène Delacroix'dan yeniizlenimciliğe) [1899] adlı incelemesini onun anısına ithaf etti. Tüm bölmecileri (Belçika'da H. Van de Velde, Hollanda'da Toorop, İtalya'da Segantini ya da Gaetano Previati vb.) büyük ölçüde etkileyen Seurat'nın sanat anlayışı, fütürist ve kübistleri, ardından De Stijl grubu ve Bauhaus konstrüktivistlerini de etkileyerek çağdaş sanatın kilittaşlarından biri oldu.

SEUREN (Günter), alman yazar (Wickrath 1932). "Yeni gerçekçilik" akımına bağlıdır. Şiirler (*Winterklavier für Hunde*, 1961), romanlar (*Das Kannibalenfest*, 1968) ve radyo oyunları yazdı.

SEVA sıf. (ar. *sevā'*). *Esk.* Eşit, denk.

SEVABIK çoğl. a. (ar. *sābıka*'nın çoğl. *sevābıḳ*). *Esk.* **1.** Geçen şeyler, geçmiş durumlar. **—2.** Geçmişte işlenen suçlar, sabıkalar.

SEVABİT çoğl. a. (ar. *sābite*'nin çoğl. *sevābit*). *Esk.* Sabit, konumu değişmeyen gökcisimleri.

SEVAD a. (ar. *sevād*). *Esk.* **1.** Karalık, siyahlık: *"Âlem-i sevdada ol mirac-i seyr-i vahdetim / Kim sevad-ı kâkülündür leyle-i isrâ bana"* (Namık Kemal, XIX. yy.). **—2.** Karanlık: *"Timurun sevâd-ı saltanatı dahi sel gibi gelip geçtikten sonra..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—3.** Karalama, müsvedde: *Teksir-i sevad* (boş yere yazı yazma, karalama yapma). **—4.** Uzaktan karaltı halinde görülen topluluk, kalabalık. **—5.** Şehir dışındaki ağaçlık yerlerin ya da bostanların karaltı halinde görünen silueti. **—6.** *Sevad-ı azam* ya da *sevad-ül-azam*, ulu şehir; Mekke. || *Sevad-ı müslimin*, islam topluluğu. || *Sevad-ül-kalb*, kalbin ortasında bulunduğuna inanılan kara leke. || *Sevad-ül-vech*, yüz karası.

—Esk. anat. *Sevad-ül-ayn*, gözbebeği. || *Sevad-ül-batn*, karaciğer.

◆ sıf. Kara, siyah.

SEVADHAN sıf. (ar. *sevād* ve fars. *ḫān'* dan *sevād-ḫān*). *Esk.* Yazı okuyabilen, yazıyı sökebilen.

SEVAFİL çoğl. a. (ar. *sāfil*'in çoğl. *sevāfil*). *Esk.* **1.** Aşağılık kimseler, alçaklar. **—2.** Yüksekliği az olan, alçak yerler.

SEVAGRAM, esk. **Segaon,** Hindistan'da (Maharaştra) yer, Nagpur'un yaklş. 70 km G.-B.'sında. Gandhi, 1936'da kurduruğu bu yerleşmeyi örnek köy olarak tasarlamıştı.

SEVAHİL çoğl. a. (ar. *sāhil*'in çoğl. *sevāḥil*). *Esk.* Kıyılar, su ve deniz kenarları: *"Memleket-i mezkûrenin sevâhili silsile nisbetle selsiyân derecesinde denizler ihâta etmiştir ki..."* (Ahmet Mithat, XIX. yy.).

SEVAHİR çoğl. a. (ar. *sāḥire*'nin çoğl. *sevāḥir*). *Esk.* Büyücü kadınlar.

SEVAİ a. (ar. *sevā'ī*). Esk. dokmc. **1.** Bir tür ipekli kumaş. (Giysi, kuşak vb. yapımında kullanılan iyi cins bir kumaştı. Desenine ve kullanılan renklere göre sakızlı, allı, direkli, beyazlı vb. adlar alırdı.) **—2.** *Telli sevai*, altın ya da gümüş tellerle dokunmuş desenli sevai.

—Giy. *Sevai kuşak*, sevaiden yapılmış kuşak. (Osmanlılar döneminde babası, amcası, dayısı gibi yakınları tarafından gelinin beline bağlanırdı.)

SEVAİM çoğl. a. (ar. *sā'ime*'nin çoğl. *seva'im*). *Esk.* **1.** Başıboş çayıra salınan hayvanlar. **—2.** Zekâtının verilmesi gereken koyun, keçi, deve gibi çifttırnaklı hayvanlar.

SEVAKIB çoğl. a. (ar. *ṣaḳıbe*'nin çoğl. *ṣevāḳıb*). *Esk.* Parlak yıldızlar.

SEVAKIT çoğl. a. (ar. *sākıṭ*'ın çoğl. *sevāḳıṭ*). *Esk.* **1.** Düşenler, düşmüş olanlar, düşükler. **—2.** *Sevakıt-ı fatiha*, fatiha suresinde bulunmayan harfler.

SEVAKİ çoğl. a. (ar. *sākıye*'nin çoğl. *sevāḳī*). *Esk.* Su arkları.

SEVAKİN çoğl. a. (ar. *sakin*'in çoğl. *sevākin*). *Esk.* Bir yerde yerleşmiş bulunanlar, orada oturanlar.

SEVAL (Nevin), türk tiyatro oyuncusu (İstanbul 1920 - Adana 1958). Ortaöğrenimini yarıda bırakarak İstanbul Şehir tiyatrosu'na girdi (1939). *Ayyar Hamza*, *Yaprak dökümü*, *Üç kız kardeş*, *Kadınlar mektebi*, *Kral Oidipus*, *Brand* vb. oyunlarındaki başarılı kompozisyonlarıyla dikkati çekti. 1955-1956'da Küçük sahne'de *Keçiler adası*, *Çayhane*, *Arsenik* gibi oyunlarda rol aldı. *Şehvet kurbanı*, *Kızılırmak-Karakoyun*, *Yayla kartalı*, *Parmaksız Salih* vb. filmlerde de rol alan sanatçı, ölümünden önce Adana Şehir tiyatrosu'nda çalışıyordu.

SEVALİF çoğl. a. (ar. *sālif*'in çoğl. *sevālif*). *Esk.* Geçmiş olanlar, mazide kalanlar.

SEVALİS çoğl. a. (ar. *ṣāliṣe*'nin çoğl. *ṣevāliṣ*). *Esk.* Üçüncü olanlar.

SEVAM, -mmı çoğl. a. (ar. *sāmme*'nin çoğl. *sevāmm*). *Esk.* Zehirli hayvanlar.

SEVAMONO a. Konusunu kentsoylularin, hatta halkın çağdaş yaşamından alan, bir kabuki gösterisinin ya da ningyo-corurinin programında yer alan japon oyunu.

SEVANİ çoğl. a. (ar. *ṣaniye*'nin çoğl. *ṣevānī*). *Esk.* **1.** Saniyeler. **—2.** İkinci olanlar, ikinci derecede olanlar.

SEVANİH çoğl. a. (ar. *saniḥa*'nın çoğl. *sevāniḥ*). *Esk.* İçe doğanlar.

SEVAP a. (ar. *ṣevāb*). **1.** İlahi yasaları, dinsel buyrukları yerine getirme: *Sevap işlemek. Sevaba girmek.* **—2.** Tanrı'nın ödüllendireceğine inanılan davranış: *Yoksullara yardım etmek sevaptır.* **—3.** Hayırlı bir davranış karşılığında Tanrı tarafından verileceğine inanılan ödül: *Üç aylarda oruç tutmanın sevabı büyüktür. Sevap kazanmak.* **—4.** *Sevabına*, hayır olsun diye, karşılık beklemeden.

—İsl. Tanrı'nın kullarının iyilik ve ibadetine vereceği karşılık; Tanrı tarafından ödüllendirileceğine inanılan ibadet. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kuran'da *sevap* sözcüğü on üç ayette geçer ve ayetlerin tümünde *dünya* ya da *ahiret nimetleri*, *yararları* anlamında kullanılır. Bu ayetlere göre Allah, isteyene dünya sevâbını (nimet ve yararını), isteyene de ahret sevabını verir. İslam inancına göre, yalnız dünya nimet ve yararlarını isteyip de ahret sevabına ilgi göstermeyenler büyük bir yanılgı içindedirler. Kuran, "Tanrımız, hem dünyada iyilik hem de ahrette iyilik ver" diyenlerden övgü ile söz eder (II, 201).

İnsanın Tanrı katındaki değerini yükselten ve ona ahret nimetlerini kazandıracak olan bütün olumlu eylemleri de genellikle *sevap* kabul edilir. İslam bilginleri bu açıdan sevap sayılan eylemleri "et-Tazim li-emrillah" (Allah'ın buyruğuna saygı) ve "eş-Şefkat-ü alâ halkıllah" (Allah'ın yarattıklarını sevme) biçiminde iki temel bölüme ayırırlar. Buna göre, Allah'a saygı niyetiyle yapılan ve Allah ile kul arasında kalan namaz, oruç, zikir, dua, tövbe, sabır, şükür gibi tutum ve davranışlar yanında; çıkar gözetmeyen, Tanrı hoşnutluğu ve insan sevgisine dayanan; insanların sağlık, mutluluk ve refahına, maddi ve manevi gelişmesine yarayan her türlü hayırlar da sevap olan işler arasında yer alır. Tüm bunlara karşın, sevap sözcüğü, bütün bu ibadet ve hayırlar arasında, daha çok farz olmadığı halde *gönüllü olarak yapılanlar* için kullanılır.

SEVATI çoğl. a. (ar. *sāṭı'*'nın çoğl. *sevāṭı'*). *Esk.* Yüksek ve belirli olan şeyler.

SEVATİR çoğl. a. (ar. *sāṭūr*'un çoğl. *sevāṭīr*). *Esk.* Büyük bıçaklar, satırlar.

SEVB a. (ar. *ṣevb*). *Esk.* **1.** Giysi, elbise. **—2.** Bez.

SEVDA a. (ar. *esved*'in dişl. *sevdā*). **1.** Bir kimseye duyulan tutku düzeyine varan sevgi, aşk. **—2.** Bir şey, bir şeyi yapmak, gerçekleştirmek için duyulan heves, aşırı istek; tutku: *Yurtdışına gitme sevdasından vazgeçmedi. Zengin olma sevdası. Hâlâ kendini kanıtlama sevdasında.* **—3.** *Sevda çekmek*, birine gönlünü kaptırmak, aşırı ölçüde tutkun olmak; âşık olmak. || *Sevdasına düşmek*, bir şeyi gerçekleştirmeyi, elde etmeyi amaçlayarak o yönde çalışmak.

—*Esk.* **1.** İnsanın bedeninde bulunduğu ve yaradılışını etkilediğine inanılan dört hılttan biri. **—2.** Çok siyah, kara. **—3.** *Sevda-cu*, sevgi arayan. || *Sevdager*, *sevdakâr*, sevdalı. || *Sevda-penah*, sevginin sığınağı: *"ilelebed... iki rûh-ı muâşıkın bu ümid, / Bu vad-i mugfel sevdâ-penâh kalbi idi"* (Tevfik Fikret). || *Sevda-perest*, tutkun, düşkün. || *Sevda-perver*, sevgiyi artıran. || *Sevda-zede*, sevda yüzünden kötü duruma düşmüş.

SEVDA MİRZA MUHAMMET RAFİ, hintli şair (Delhi 1713 - Laknav 1781). Şiirlerini anadili olan urduca yazdı ve kısa sürede bu dilin en usta şairleri arasında yer aldı. Kaside ve gazellerinin yanı sıra, hicivleri ile de tanındı. Laknav hükümdarı tarafından kendisine *melik üş-şuara* unvanı verildi.

SEVDALANMAK gçz. f. **1.** *(Bir kimseye) sevdalanmak*, (ona) âşık olmak, sevdaya tutulmak. **—2.** *Bir şeye sevdalanmak*, ona aşırı ölçüde ilgi duymak, güçlü biçimde bağlanmak: *Kitaplara sevdalandığında on iki yaşındaydı.*

SEVDALI sıf. ve a. **1.** Bir kimseye aşkla bağlanmış kimse için kullanılır; âşık, vurgun. **—2.** Bir şeye aşırı ölçüde tutku, bağlılık duyan kimse için kullanılır: *O yıllarda, müzik sevdalısı bir gençti.*

SEVDAVİ, SEVDAVİYE sıf. (ar. *sevdā* ve *-ī*'den *sevdavī* dişl. *sevdāviye*). *Esk.* **1.** Sevda ile ilgili. **—2.** Melankolik, kuruntulu. **—3.** Eski tıpta hastalığa sebep olan dört hılttan biri olan sevda ile ilgili (bütün ruhsal ve mikrobik hastalıklar sevda ile ilgili sayılırdı): *Maraz-ı sevdavi.*

SEVDAYİ, türk şair (öl. Kırklareli 1514'ten sonr.). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. *Sehi tezkiresi*'nden Kırklareli'nde kadılık yaptığı ve

Nevin Seval

orada öldüğü anlaşılmaktadır. *Divan*'ında (İstanbul Üniversitesi merkez ktp. T. 759/5) naat ve gazelleriyle birlikte Şehzade Korkut (öl. 1513) için kasideleri bulunmaktadır. *Leyla ile Mecnun* mesnevisi (1514; Cambridge Üniversitesi ktp.) vardır.

SEVDE BİNTİ ZEM'E, Hz. Muhammet'in ikinci eşi (öl. Medine 643 ya da 674). Kureyş kabilesinin Beni Amr kolundandır. İslam dinini ilk kabul eden kadınlardan Şemus'un kızıdır. Müslüman olduktan sonra ilk eşi ve amcasının oğlu Sekran bin Amr'dan dul kalmıştı. Hatice'nin ölümü (619) üzerine Hz.Muhammet onunla evlendi. Bedir savaşı'nda müslümanlar tarafından öldürülen kardeşi Abd ile esir düşen akrabalarına gözyaşı döktüğü için Peygamber kendisini boşadı. Ancak mahşer günü Peygamber'in eşi sıfatını taşımak isteği kabul edildi; Nisa suresi'nin bununla ilgili ayeti indi. Halife Ömer döneminde (634-644) kendisine maaş bağlandı ve Hayber'in gelirinden de pay aldı. Yoksulları korur, eliaçık davranır, çevresinde çok sevilirdi.

Refik Ahmet Sevengil

SEVDİCEĞİM a. "Sevgilim" anlamında kullanılan sevgi sözü.

SEVDİRMEK → SEVMEK.

SEVEBAN a. (ar. *sevebān*). *Esk.* Hastalığın iyileşmesi, sağlığın düzelmesi.

SEVECEN sıf. Sevgi, şefkat dolu bir kimse; sevgiyi ve şefkati gösteren tutum için kullanılır; şefkatli, müşfik: *Sevecen bir anne, bir eş. Sevecen bir bakış. Sevecen sözler söylemek.*

SEVECENLİK a. Yumuşak davranışlar ve sıcak bir ilgi ile açığa vurulan sevgi; yakınlık, şefkat.

SEVEN (Mehmet), **Hacı Mehmet** ya da **Hafız Mehmet** denir, türk din adamı (İstanbul ? - *ay. y.* 1934'ten sonr.). Medrese öğrenimi gördü; Koska'daki Darüttalim adlı okulda okudu. Cami imamlığı, ortaokul öğretmenliği yaptı. *İçtihat*'ta ve dönemin başka dergilerinde çağdaş görüşle din konularını ele alan yazıları yayımlandı. Cumhuriyet döneminde Yavuzselim'de açılan imamhatip okulunda kelam ve tarih dersleri okuttu. Göztepe camisi'nde türkçeye çevrilmiş ayetlerle ilk kez namaz kıldırdı. Yeniliğe açık, ilerici din adamı olarak tanındı.

SEVENGİL (Refik Ahmet), türk yazar (Bingazi, Libya, 1903 - İstanbul 1970). Gazetecilik, yabancı okullarda edebiyat öğretmenliği yaptı. İstanbul Şehir meclisi üyesi (1930-1938), Tokat milletvekili (1943 -1946) seçildi. 1950'den sonra Basın yayın genel müdürlüğü radyo dairesi müdürü, TRT yönetim kurulu üyesi (1964-1968), TRT genel müdür danışmanı (1968-1970) olarak çalıştı. Radyoda divan (bas. *Eski şiirimizin ustaları* [1964]) ve halk (bas. *Yüzyıllar boyunca halk şairleri* [1965], *Çağımızın halk şairleri* [1967]) edebiyatıyla ilgili söyleşiler yaptı. Türk tiyatrosu tarihiyle ilgili geniş incelemeler yayımladı: *Yakın çağlarda türk tiyatrosu* (2 c, 1943), *Türk tiyatrosu tarihi* (5 c, 1959-1968). Öteki yapıtları: *İstanbul nasıl eğleniyordu* (1927), *Çıplaklar* (roman, 1936), *Açlık* (roman, 1937), *Hüseyin Rahmi Gürpınar* (1944) vd.

Gino Severini
Annelik (1916)
Museo dell'Accademia Etrusca
Cortona

Lauros-Giraudon

SEVENOAKS, Büyük Britanya'da kent, Londra'nın G.'inde, North Downs'da; 18 100 nüf. XV. yy.'dan kalma Knole şatosu, XVII. yy.'ın başında büyütülmüş ve kraliçenin haznedarı Thomas Sackville tarafından Elizabeth üslubunda süslenmiştir (mobilya, ingiliz okulu ressamlarının tabloları).

Sever hastalığı, amerikan cerrah James W. *Sever* tarafından 1912'de tanımlanan, gelişme çağına özgü kemik bozukluğu. Topukkemiğinin arka çıkıntısında olur. Genellikle iki taraflı olarak, özellikle erkek çocuklarda 8-12 yaş arasında ortaya çıkar. Yürürken ortaya çıkan bir topuk ağrısıyla belirebileceği gibi, bir travma sonucunda fark edildiği de olur. Topuk radyografilerinde çıkıntının kemik çekirdeğinin yapısında bir yapı değişikliği fark edilir. Herhangi bir sakatlık bırakmadan kendiliğinden iyileşir.

SÉVERAC (Déodat DE), fransız besteci (Saint-Félix-de-Caraman 1872 - Céret 1921). Paris'te Schola cantorum'da çalıştı (1897 -1907). 1907'de Roussillon'a yerleşti ve ün kazanmaya pek de önem vermeyerek bu bölgeye karşı duyduğu bağlılıktan esinlenen yapıtlar besteledi. Orkestra yapıtları (*Nymphes au crépuscule*, 1901) ve fransızca ya da languedoc lehçesinde bestelediği ezgiler (*Flors d'Occitania*, 1913), genellikle *le Chant de la terre* (1901) gibi derlemeler içinde toplanan görkemli piyano yapıtları karşısında sönük kaldı.

SEVERİ (Francesco), italyan matematikçi (Arezzo 1879 - Roma 1961). Özellikle cebirsel geometri alanında çalıştı ve Castelnuovo ile Enriques'in düşüncelerini geliştirdi. İzdüşüm geometrisiyle sayısal geometride yeni sonuçlar elde etti; bunun yanı sıra, cebirsel yüzeyler geometrisini derinleştirdi ye bu bilim dalını herhangi bir boyuttaki cebirsel katlı uzaylar geometrisini de kapsayacak biçimde genelleştirdi.

Severinghaus monogramı. Fizyol. Atardamar kanındaki oksijenin kısmi basıncı bilindiğinde, pH ve ısı hesaba katılarak atardamar kanının oksijene doyma derecesini ölçmeye yarayan çizelge.

SEVERİNİ (Gino), italyan ressam (Cortona 1883 - Paris 1966). Roma'da Balla'nın yaydığı bölmecilik tekniğini Boccioni ile birlikte öğrendi, (1906'da yerleştiği Paris'te) kübizmden etkilendi, fütürizm hareketine katıldı; resimde devingenlik arayışı içinde renk denemelerine ve yapıyla ilgili araştırmalara girişti (*Tabarin balosunun dinamik hiyeroglifi*, 1912, Museum of Modern Art, New York). Resimlerinde ağır basan kübist etkinin izleri (*"G. Verdi -Otello" defterli natürmort*, 1919, Belediye müzesi, Lahey), 20'li ve 30'lu yılların gerçekçilik dalgasıyla silindi, ancak 1945'ten sonra yeniden ortaya çıktı. Sanatçı, mozaik çalışmaları da yaptı.

SEVERİNO *(aziz)*, Noricum havarisi (öl. 482'ye doğr.). Doğu'da keşişti, sonra Tuna bölgesinde oturan paganları hıristiyanlaştırmaya gitti ve birçok manastır kurdu. Ölümünden altı yıl sonra, tilmizleri Severino'nun cesedini Napoli'ye taşıdılar; X. yy.'dan beri burada dini bir saygı görmektedir. Severino'nun, tilmizi Engippins tarafından yazılan yaşamöykūsü, hajiyografi yazarlarınca bu türün örnek yapıtı sayıldı.

SEVERN, Büyük Britanya'da ırmak, Wales'in orta kesiminden doğar, Shrewsbury, Worcester, Gloucester'i sular ve uzun bir haliç oluşturarak Bristol kanalında son bulur; 290 km (havzası 11 266 km²).

SEVERN, Kanada'da (Ontario) ırmak, Hudson körfezine dökülür; yaklş. 980 km.

SEVERNAYA DVİNA, Rusya'da ırmak. Suhona ve Yug'un (Veliki Ustyug) birleşmesinden meydana gelir; bunlara Kotlas'ta Vıyçegda ırmağı kavuşur; daha sonra sağ taraftan Pinega, sol taraftan da Vaga'yı alarak Arhangelsk'i geçer ve dört kol halinde Beyaz deniz'e dökülür; 744 km (havzası 357 000 km²). Üzerinde önemli miktarda kereste taşınır.

SEVERNAYA ZEMLYA ("Kuzey Toprağı"), Rusya Federasyonu'nun kuzey kesiminde, Krasnoyarsk bölgesinde takımada, Taymıyr yarımadasının kuzeyinde, 78° ve 82° kuzey enlemleri arasında yer alır; yaklaşık 37 000 km². Sibirya'nın en kuzey noktası olan Çelyuskin burnundan Vilkitski boğazıyla ayrılan takımada, dağlık bir adalar dizisi oluşturur, dört büyük ada ile birçok küçük adadan meydana gelir. Takımadanın en kuzeydeki noktası Arktiçeski burnu'dur, en yüksek yeri 965 m'ye ulaşır. Kuzeydeki adaların hemen hemen hepsi bir buz tabakasıyla örtülüdür; dağınık bitki örtüsü yosunlar ve likenlerden oluşur. Sadece en güneydeki ada, birkaç yüz metre denize egemen olan taşlık bir platodan oluşmuştur; buzlar bu adanın sadece bir bölümünü kaplar.

SEVERODONETSK, Ukrayna'da kent, Donbas'ta, Kramatorsk'ta; 131 000 nüf. (1989). Plastik sanayileri. Metalürji. Besin sanayileri.

SEVERODVİNSK, Rusya'da kent, Arhangelsk'in B.'sında, Beyaz göl kıyısında; 249 000 nüf. (1989). Otomobil yapımı. Kereste sanayisi. Hazırgiyim. Besin sanayileri.

SEVEROMORSK, Rusya'da liman kenti, Murmansk'ın K.-D.'sunda; 46 000 nüf. Balıkçılık ve konservecilik. Nükleer denizaltı üssü.

SEVEROURALSK, Rusya'da kent, Kuzey Urallar'ın doğu yamacında, zengin bir maden bölgesinde (demir, boksit); 30 000 nüf.

SEVERSKY (Alexander Procofieff De), rus asıllı amerikalı mühendis ve havacı (Tiflis 1894 - New York 1974). 1918'de ABD'ye göç etti. Birçok uçağın ilkörneğini yaptı, amerikan havacılığının ilerlemesinde katkıda bulundu; jiroskopik güverte aygıtları yaptı ve uçuş sırasında ikmal tekniğini buldu.

SEVERUS (Flavius Valerius) [İllyria'da - öl. Roma 307], Roma imparatoru (306 -307). Diocletianus'un imparatorluktan feragat etmesi üzerine Sezar ilan edildi (305), Constantius I Chlorus ölünce de Augustus oldu (306). Maxentius'a karşı yürüdü, ama askerleri tarafından terk edilince yakalandı ve öldürüldü.

SEVERUS (Libius) [Lucania'da - öl. Roma 465], Batı Roma imparatoru (461 -465). Ricimer tarafından Majorianus'un yerine getirildi, ama gerçek iktidar gücüne sahip olamadı.

SEVERUS ALEXANDER (Marcus Aurelius) [Arca Caesarea, Fenike, 205 ya da 208 - Germanya 235], Roma imparatoru (222-235). Kendisini evlat edinen kuzeni Elagabalus'un yerine geçti. Anneannesi Julia Maesa ve annesi Julia Mammaea'nın yardımından ve Paulus, Modestinus ve özellikle Ulpianus gibi hukukçuların öğütlerinden yararlandı. Severus Alexander'in imparatorluk dönemi, daha önceki imparatorlar gibi, bazı hukuki, mali ve askeri reformlara rağmen, entrikalar, ayak-

lanmalar ve cinayetlerle (Ulpianus'un praetorlar tarafından öldürülmesi) geçti. Doğu'da, Sasaniler'in Pers hanedanı kurucusu Ardaşir I ile savaşmak zorunda kaldı: çetin bir seferden sonra, İran tehlikesini bertaraf etmeyi başardı (232). Roma'da zafer törenleriyle karşılanan Severus Alexander, ardından Germenler ile savaşmak için Ren kıyılarına gitti (234); trakyalı subay Maximinus'un yönettiği askeri bir ayaklanma sırasında öldürüldü.

SEVERUSLAR, romalı hanedan (193 -235); imparator Septimius Severus, Caracalla, Geta, Elagabalus ve Severus Alexander bu hanedandandılar.

SEVERYANLAR ("Kuzeyliler"), eski Doğu Slavları kabilesi. X.-XI. yy.'larda bu kabile Desna, Dniepr, Sula ve Seym vadilerinde yaşıyordu.

SEVESO, İtalya'da kent, Lombardia'da (Milano ili), Milano'nun K.'inde; 17 500 nüf. Temmuz 1976'da bir kimya fabrikasında çıkan yangın dioksin kaçağına neden oldu.

SEVGEN (Özcan), türk bariton (Balıkesir 1929 - İzmir 1983). Ankara Devlet konservatuvarı'nı bitirdikten (1952) sonra, bir yıl La Scala'da eğitim çalışması yaptı. 1954'ten başlayarak Devlet operası'nda önce tenor *(Lucia, Palyaço, la Traviata),* daha sonra bariton partilerini seslendirdi. Bulgaristan'da (1960) ve Romanya'da (1964) konuk sanatçı olarak *Tosca, Otello, Rigoletto*'da oynadı, ayrıca Münih (1967) Radyo ve televizyonu'nda resitaller verdi. Sahne çalışmalarını 1969'dan sonra İstanbul Devlet opera ve balesi'nde sürdürdü, aynı zamanda İstanbul Devlet konservatuvarı klasik türk müziği bölümü'nde şan öğretmenliği yaptı. *Rigoletto, Salome, il Trovatore, Midas'ın kulakları, Sevil berberi, Manon Lescaut, Carmen, Madam Butterfly, Figaro'nun düğünü, İnci avcıları* vb. operalarda başrol oynadı.

SEVGEND a. (fars. *sevgend*). *Esk.* Yemin, söz verme, ant.

SEVGİ a. **1.** Bir kimseyi, bir başkasına yakın ilgi ve sevecenlik göstermeye, gereğinde özverili davranmaya iten duygu: *Anne sevgisi. Kardeş sevgisi. Sevgiden yoksun büyümek. Öğrencilerine sevgi ve sabır gösteren bir öğretmen. İnsan sevgisi.* **—2.** Aşk, tutku: *Ona olan sevgisini yıllarca gizledi. Sevgisi gözlerinden okunuyor.* **—3.** Bir kimsenin bir şeye duyduğu tutkunluk, düşkünlük: *Kitap sevgisi.* **—4.** Bir şeye (soyut) kendini adama; ona duyulan bağlılık: *Allah sevgisi. Vatan sevgisi.* **—5.** *Sevgi beslemek,* bir kimseye karşı ilgi ve bağlılık duymak, sevmek.

SEVGİLİ sıf. **1.** Büyük bir sevgi, şefkat, bağlılık duyulan bir kimse ya da bir şey için kullanılır: *Sevgili dostunun yanında kendini rahat hissediyordu. Sonunda sevgili yurduna kavuşmuştu.* **—2.** Nezaket belirten bazı kalıplarda ve hitaplarda kullanılır: *Sevgili meslektaşım. Sevgili anneciğim ve babacığım.*

◆ a. **1.** Aralarında aşk ilişkisi bulunan iki kişi; bunlardan birine göre öteki; yar: *İki sevgili birlikte kaçmayı tasarladılar. Bir sevgilisi olmak. Sevgilisiyle buluşmak.* **—2.** *Sevgilim,* sevilen bir kimseye söylenen hitap sözü: *Sevgilim, bana da su getirir misin?*

—ANSİKL. Ed. Divan edebiyatında sevgilinin güzelliği, âşığa ilgi göstermeyişi, rakip ile ilişkisi vb. en yaygın temalar arasındadır. XV. yy.'a kadar bu türkçe sözcük arapça-farsça eşanlamlarının yanı sıra kullanılmayı sürdürdü: *"Yüz çevirdin benden ey sevgili yârim neyledim / Neyledim iki cihanda ihtiyarım neyledim"* (Şemsi). Zamanla sözcüğün yabancı eşanlamlıları *(dost, yar, canan, habib, mahbub-mahbube)* yaygınlaştı; bu anlamda sevgilinin güzelliğini belirten sözcüklere *(hub),* benzetmelere *(nigâr, sanem, afet, dilber)* yer verildi. Divan şairinin sevgilisi bütün güzellikleri kendinde toplar: yüzü aya, yanağı güle, teni gümüşe, boyu fidana vb. benzetilir. (→ GÜZEL.) Sevgiliden söz edilirken iran mitolojisine, efsanelere, dinsel motiflere, hatta Kuran ayetlerine dayanıldığı olur: *"Senin bu ayet-i hüsnün eğer kâfirlere inse / Diye kâfirler amenna ki la hallaka illa hu"* (Senin bu güzelliğinin ayeti eğer kâfirlere inerse onlar "iman ettik ki ondan başka yaratıcı yoktur" desinler.) [Şeyhi]. Sevgilinin güzelliği Tanrı vergisidir; Tanrı'nın güzelliği onda belirmiştir. Âşığa karşı acımasızlığı, rakip ile gezip eğlenerek âşığı üzmesi sık sık konu edinilir.

SEVİ a. Aşk.

SEVİCİ sıf. ve a. Eşcinsel kadın; lezbiyen.

SEVİCİLİK a. Kadın eşcinselliği; lezbiyenlik.

SEVİG (Muammer Raşit), türk hukukçu (Yemen 1885 - İstanbul 1973). Galatasaray lisesi'ni (1904), İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi'ni ve Paris Hukuk fakültesi'ni bitirdi. İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi'ne öğretim üyesi atandı (1913). Beyrut ve Şam üniversitelerinde hukuk dersleri verdi. Şebinkarahisar milletvekili seçildi (1915). İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi devletler hususi hukuku profesörü oldu. Bir süre Ticaret ve Ziraat nezareti müsteşarlığı, *İleri* gazetesinde başyazarlık yaptı. Yeniden İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi kamu hukuku profesörlüğüne getirildi (1921). Lahey Hakem divanı üyeliği (1925), İstanbul Üniversitesi rektörlüğü yaptı (1930). İstanbul Hukuk fakültesi'nde kurulan Devletler hukuku enstitüsü'nün ilk müdürü oldu. 1955'te emekliye ayrıldı. Başlıca yapıtları: *Devletler hususi hukuku* (1937), *Türkiye Cumhuriyeti kanunlar ihtilafı kaidelerinin sentezi* (1941), *Devletler umumi hukuku* (1945).

SÉVIGNÉ (Marie DE RABUTIN-CHANTAL, *—markizi*), fransız kadın edebiyatçı (Paris 1626 - Grignan 1696). 1644'te köklü bretagnelı bir aileden gelen Sévigné markisi ile evlendi. 25 yaşında dul kaldı ve tüm sevgisini çocuklarına ve özellikle kızına yöneltti. Kızı 1669'da Grignan kontu ile evlenince Mme de Sévigné'nin mektuplarının sayısı hatırı sayılır bir biçimde arttı; 1671 ile 1696 arasında yazdığı 1 500 mektubun en büyük bölümü kızına yolladığı mektuplardı. Bu mektuplarında konuşma dilinin parlak üslubunu kullandı ve böylece kesin, güçlü, canlı bir mektup dili yarattı; ayrıca düzyazının hareketine bir salon konuşmasının hafifliğini katmayı da başardı. Mektuplarının dört bir tarafa yayıldığını ve en iyilerinin değişik isimler altında kopya edildiğini biliyordu. Mme de Sévigné kızına mektup yazmanın, isteklerine, onu gidip görmekten daha iyi cevap verdiğinin bilincindeydi; böylece kızına ilişkin kaygılarını yazıda yücelterek kendi sorunlarına yanıtlar arıyordu.

SEVİK a. (ar. *sevik*). *Esk.* Kavut ve un karışımından yapılan yol azığı.

Sevil berberi *(le Barbier de Séville ou la Précaution inutile),* Beaumarchais'nin komedisi (Théâtre-Français, 23 şubat 1775). Oyundaki beylik kıskanç yaşlı koca teması, diyalogların canlılığı ve bir dizi uyuşmazlıkla yeni bir yapı kazanmıştır. Örneğin genç Rosine sevecen olduğu kadar kurnazdır, yaşlı Bartholo beklendiğinden daha az budala, çapkın Lindor aynı zamanda bir ispanyol soylusu ve berber Figaro da entrikacı uşak işlevi ile ahlakçı özgürlüğü birlikte yürüten bir tiptir. İkinci perdede Bazile'in iftira üzerine tiradı yer alır.

Sevil berberi ya da *Almaviva ossia l'inutile precauzione,* Rossini'nin 2 perdelik opera buffası. Beaumarchais'nin yapıtına dayanarak, librettosunu Sterbini'nin yazdığı bu opera, ilk kez 1816'da Roma'da, ardından 1819'da Paris'te oynandı. 1872'de Paisiello, aynı konu üzerine bir opera besteleyerek büyük bir başarı kazandı.

SEVİLEN (Mehmet Muhittin) → HAYALİ* KÜÇÜK ALİ.

SEVİLLA, İspanya'da kent, Guadalquivir'in kıyısında, aynı adı taşıyan ilin ve Andalucía'nın merkezi ve İspanya'nın dördüncü kenti; 678 218 nüf. (1990).

• COĞRAFYA. Kentte sanayi gelişmiştir (tarıma dayanan sanayi, besin, tekstil, kimya, tarım makineleri, hava taşıtları ve metalürji, fayans). Guadalquivir'in Marismas ve Campiñas sınırındaki Sevilla (boğa yetiştiriciliği), aynı zamanda yönetim, ticaret ve turizm merkezidir. *—Sevilla ili,* 14 001 km^2; 1 616 512 nüf. (1990). Güneye doğru sierraların az nüfuslu engebeleriyle sınırlanmış, kuzeyde ağaç tarımı yapılan tepelerle çevrilmiştir; Genil ırmağı boyunca verimli ovalar yer alır. Guadalquivir ovasında yapılan tarım piyasa koşullarına göre belirlenir (tahıl, pa-

B. N., Paris

Severus Alexander'in baş resmini taşıyan bronz madalyon
Bibliothèque nationale, Paris

Lauros-Giraudon

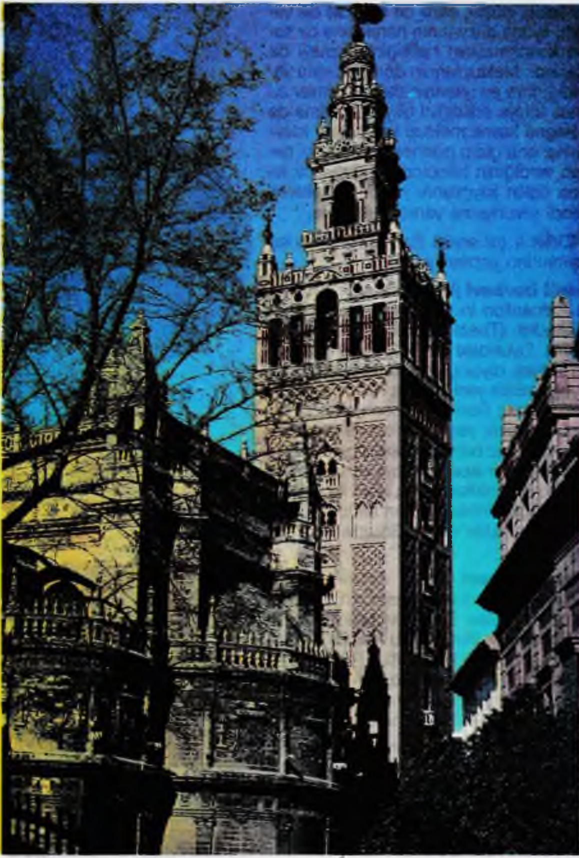

Sévigné markizi Robert Nanteuil'ün çizdiği portreden ayrıntı
Carnavalet müzesi, Paris

Sevilla'dan genel görünüm

Vaulter-Decool

Oronoz-Ziolo

1184-1196 arasında minare olarak yapılan Giralda kulesi (1568'de Hernón Ruiz tarafından yükseltildi)

SEVİLLA'DA SANAT

muk, şekerpancarı, ayçiçeği). Sevilla'nın aşağısında, batakıklı alçak ovalarda (las Marismas) çeltik ekimi yapılır. Guadalquivir'in K.'inde il sierra Morena'nın bir parçasını içine alır (bakır, çinko ve kurşun madenleri).

• TARİH. Bir İber kenti olan *Hispalis*, Okyanus'a 100 km uzaklıkta, Betis (Guadalquivir) ırmağının dirseğinde, ırmağın tahıl ve bodur bitkilerin yetiştirilmesine elverişli zengin bir ovadan geçtikten sonra, çayırlık ve sebze bakımından zengin alçak bir bataklık vadiye girdiği noktada kurulmuştu. Sezar'ın fethettiği Hispalis, Roma eyaleti Betica'nın yönetim merkezi durumuna geldi. Hıristiyanlık, romalılaştırmayı yoğunlaştırdı; vizigot krallarının egemenliği altında Leandros, ardından İsidoro de Sevilla gibi büyük piskoposlar, VI.-VII. yy.'larda kenti roma kültürünün tüm Batı'daki en canlı örneği durumuna getirdiler.

Arap fethi (712), hıristiyan hümanizminin bu merkezini yıkıma uğrattı. Sevilla, Córdoba (Kurtuba) emevi halifesine bağımlı bir kent durumuna düştü. Halifenin devrilmesinden (1031) sonra, Tavaif-i Mülük krallıklarından biri olan Abbasiler krallığı'nın başkenti durumuna geldi ve bu sayede az çok refaha kavuştu. Bu nedenle Murabıtlar, tüm müslüman İspanya üzerinde egemenlik kurdukları zaman, kentin varoşlarını hıristiyan akınlarından korumak için üçüncü bir sur yapmak zorunda kaldılar. XII. yy.'ın sonunda Murabıtlar'ın yerini alan Muvahhitler, kenti anıtlarla süsleyerek Sevilla'yı sağ kıyıdaki varoşuna bağlayan sağlam bir tombaz köprüsü yaptılar ve 300 tonluk gemilerin çıkabildikleri bu limanı, Guadalquivir üzerindeki gemiciliğin başlangıç noktası durumuna getirdiler.

1248'de Castilla kralı Fernando III'ün Sevilla'yı fethetmesiyle kent değişikliğe uğradı ve bütünüyle kentten çıkarılan müslüman halkın yerini castillalı şövalyeler, Franklar (yani Kuzey Avrupa hıristiyanları), gemileri Atlas okyanusu'na sık sık gidip gelen Cenovalılar, Cenovalılar ile rekabet eden Katalanlar, Yahudiler ve bir süre sonra da egemenliğini kabul eden Mağribliler aldı. Irmak boyunca uzanan surun her iki yanında, çok etkin bir kıyı mahallesi gelişti. Böylece Sevilla, hem Castilla krallarının 1492'ye kadar Granada krallığı'nı yeniden fethetmek için gönderdikleri donanma ve orduları silahlandırdıkları bir kale, hem de krallığın en önemli ticaret merkezi durumuna geldi.

XIII. yy.'dan sonra Sevilla, kuzey ülkelerine çeşitli Andalucía (Endülüs) ürünleri ihraç etmeye ve portekiz balıkçılık ürünleri, doğu baharatı ve kuzey çuha ve kumaşları ithal etmeye başladı. Bu ticaret Katalanlar'ın ve özellikle Cenovalılar'ın elindeydi. XV. yy.'da, türk ilerlemesi karşısında Cenova'nın kendi etkinlik merkezlerini Doğu'dan Batı Akdeniz'e doğru aktardığı sırada, Akdeniz yollarıyla Atlas okyanusu yollarının kavşak yerinde bulunan Sevilla, cenova ticaretinin en önemli noktalarından biri durumuna geldi. Floransa bir deniz devleti olunca, Floransalılar da Cenovalılar'ı taklit etti. 1492'de Kristof Kolomb, gemilerini Sevilla'da donattı. Floransalı Amerigo Vespucci, karşı kıyıdaki yeni dünyayı bulanların anlatılarını Mediciler'in Sevilla'daki şubesinde dinledi ve Sevilla'dan yola çıkarak, sonradan kendi adının (Amerika) verileceği bu kıtanın yeni dünya olduğuna iyice inandı.

Bunun üzerine Castilla ve Aragón krallıklarıyla ispanyol Amerika arasındaki bütün bağlantılar, bu bağlantıların tekelini elinde tutan Sevilla aracılığıyla kuruldu. Ticaret, buradaki *Casa* de Contratación'* da merkezileşti; gemicilik bilgileri *piloto mayor* tarafından toplanıyor, anlaşmazlıklar özel bir mahkemede yargılanıyor, Hazine vergileri burada alınıyor, burada bir akademi kuruluyor ve Amerika'da ihdas edilen bütün piskoposluk merkezleri, çok geçmeden başpiskoposluğa yükseltilen Sevilla piskoposluğu'na bağlanıyordu. Amerika'nın yeni ürünleri olsun, kalyonlarla taşınan Almadén cıvası sayesinde çıkarılan Peru altını ve Potosí gümüşü olsun, İspanya ve Avrupa'ya Sevilla'dan yayılıyordu. XVI. yy.'da kentin nüfusu, en azından 300 000 kişiye yükseldi.

XVIII. yy.'da Casa de Contratación'un Felipe V tarafından gemilerin yüklendiği Cádiz'e nakledilmesi (mayıs 1717) ve Carlos III'ün ticaret serbestliğine izin vermesiyle gerileme başladı. Sevilla, bir tekel tarafından korunan haliç limanı olarak, Cádiz ile başa çıkamadı ve XIX. yy.'dan başlayarak Cádiz, ayrıca Amerika'daki ispanyol sömürgelerinin bağımsızlık kazanmalarının, bunların eski anayurtlarıyla olan iktisadi bağlantılarını da gevşettiği bir sırada, birçok ön liman gibi üstünlüğü kendi eline geçirdi.

• GÜZEL SANATLAR. Eski kentte, arap döneminden başlayarak yapılmış birçok önemli anıt yer alır: Muvahhitler döneminden kalma eski ulu caminin (günümüze özellikle caminin dev minaresi Giralda* kalmıştır) yerine XV. yy.'dan itibaren inşa edilen katedral (birçok sanat yapıtıyla doludur); arap, gotik ve rönesans tarzı sarayların yan yana yükseldiği krallık malikânesi Alcázar (güzel bahçeler); "Altın kule" denilen XIII. yy.'dan kalma Muvahhitler dönemi kulesi; S. Ana de Triana kilisesi (XIII. yy.) ve birçok Ortaçağ kilisesi (bunlardan bazıları mücear döneminde yapılmış camilerdir ve minarelerini korumuşlardır: S. Marcos, S. Catalina, S. Pedro, Omnium Sanctorum,S. Marina, S. Gil); mücear döneminden kalma fayanslarla süslü bir taçkapısı olan, XV.-XVI. yy.'a ait S. Paula rahibeler manastırı; XVI. yy.'dan kalma belediye sarayı ve Lonja; birçok eski saray ve ev, özellikle de XVI. yy.'dan kalma Casa de Pilatos (azulejolar ve diğer süslemeler, roma müzesi) ve Casa de las Dueñas; XVI.-XVIII. yy. arasında yapılmış olan ve bazıları klasik ya da barok mimarlığın başyapıtları sayılan çok sayıda kilise ve bina: Sangre hastanesi (XVI.-XVII. yy.), içinde yer alan Valdès Leal ve Murillo'nun tablolarıyla ünlü düşkünlerevi la Caridad, Üniversite capellası, eski cizvit koleji (XVI. yy. sonu; XVII. yy.'dan birçok tablo), barok üslupta S. José kilisesi, churrigueresco üslupta XIII. yy.'dan kalma taçkapısıyla San Telmo sarayı vb. XIX. yy.'da yeni semtlerde geniş caddeler, gezinti yerleri ve parklar açıldı.

María Luisa parkı'nda il arkeoloji müzesi: Tarihöncesi (El Carambolo definesi, İ.Ö. VIII. yy.) ve Roma dönemi arkeolojisi. Özellikle altın çağ (Pacheco, Herreralar, Roelas, özellikle de Zurbarán, Murillo, Valdès Leal) ve XIX. yy. (Esquivel, José Gutiér-

Schneiders-Ziolo

plaza de España'da María Luisa parkı'nın karşısındaki yapılardan bir görünüm (XX. yy.'ın başı)

rez de la Vega, Gonzalo Bilbao) ispanyol ve Sevilla ressamlarının tablolarından oluşan zengin koleksiyonlar barındıran Güzel sanatlar il müzesi.

SEVİLME a. Sevilmek eylemi.

SEVİLMEK → SEVMEK.

SEVİM a. (*sevmek*'ten *sev-im*). Bir kimseyi, bir şeyi sevdiren özellik.

SEVİM (Yaşar), türk basketbolcu, yönetici ve hentbol antrenörü (Göksun, Kahramanmaraş, 1948). Genç yaşta basketbola başladı. Gaziantep Çınarlı, Ankaragücü, Almanya'da ASV Köln 07 Bergheim, Yenişehir, Altınordu ve İstanbul bankası Yenişehir takımlarında oynadı. Gazi üniversitesi Beden eğitimi ve spor yüksek okulu'nda öğretim üyesi olarak görev aldı (1974). Türkiye'de Hentbol federasyonu'nu kurdu (1976) ve ilk başkanlığını üstlendi. 1987'ye kadar Türkiye hentbol milli takımlar teknik direktörlüğünü yaptı. İstanbul bankası yenişehir (1974-1984), Erkutspor (1984-1986), Etispor (1986-1993) hentbol takımlarını çalıştırdı. Basketbol, hentbol ve antrenman bilgisi konularında kitaplar yazdı.

SEVİMLİ sıf. **1.** Davranışları, sözleri ya da dış görünüşü hoşa giden, çevresinin sevgisini kazanan bir kimse, göze hoş görünen bir şey için kullanılır; şirin, sempatik: *Sevimli bir çocuk. Ağırlamaktan zevk aldığımız sevimli bir konuk. Sevimli bir yüz. Sevimli bir ev.* **—2.** Önemli bir değer taşımasa da çekici olan, hoşa giden, bir şey için kullanılır; hoş: *Sevimli bir film.*

SEVİMLİÇİÇEK a. Floks çiçeklerine benzer güzel çiçekli bitki. (Birçok türü, hareli yaprakları için ılıman seralarda yetiştirilir. Bil. a. *Eranthemum*, ayıpençesigiller familyası.)

SEVİMLİLEŞMEK gçz. f. Sevimli duruma gelmek.

◆ **sevimlileştirmek** ettirg. f. Sevimli duruma getirmek, sevimli göstermek.

SEVİMLİLEŞTİRMEK → SEVİMLİLEŞMEK.

SEVİMLİLİK a. Bir kimsenin ya da bir şeyin hoşa gitmesini, sevilmesini sağlayan özelliği.

SEVİMSİZ sıf. **1.** Hoşa gitmeyen, itici, soğuk bir kimse için kullanılır: *Sevimsiz bir çocuk.* **—2.** Görsel açıdan hoş olmayan, itici bir şey için kullanılır: *Sevimsiz bir oda.* **—3.** Hoşa gitmeyen, rahatsız edici bir duygu uyandıran bir şey için kullanılır; tatsız: *Aramızda çok sevimsiz bir konuşma geçti.*

◆ be. İtici, hoş olmayan bir biçimde: *Sevimsiz görünmek. Bir şeyi sevimsiz bulmak. Sevimsiz davranmak.*

SEVİMSİZLEŞMEK gçz. f. Sevimsiz duruma gelmek.

SEVİMSİZLİK a. Hoşa gitmeyen, itici gelen bir şeyin, bir kimsenin özelliği.

SEVİN a. (fr. *sevin*). Tırtıllara ve çiğneyici böceklere karşı kullanılan ve sindirim yoluyla antikolinesteraz etki gösteren kimyasal böcek ilacı. (Fungisitlerle birlikte yapışkan toz halinde kullanılır. Zehirlenme halinde panzehiri atropin sülfattır.)

SEVİN (Nurettin), türk yazar (İstanbul 1900 - *ay. y.* 1975). Darülmuallim'i bitirdikten sonra İngiltere'de Bath tiyatro okulu'nda öğrenim gördü. Liselerde ve Siyasal bilgiler fakültesi'nde ingilizce, Devlet konservatuvarı'nda diksiyon dersleri verdi. İngiliz edebiyatından çeviriler (Shakespeare, O. Wilde, B. Shaw) yayımladı. Oyunları (*Alexius'un sancıları*, 1968; *Nilüfer*, 1968), geleneksel türk tiyatrosuyla ilgili incelemeleri (*Türk gölge oyunu*, 1968) vardır.

SEVİN (Cemil), türk basketbolcu (Ankara 1929). Basketbola öğrenim yıllarında başladı. Döneminin en teknik basketbolcuları arasında yer aldı. 33 kez A milli takımı formasını giydi.

SEVİNÇ a. **1.** Bir isteği, bir dileği gerçekleşen, gerçekleşmek üzere olan ya da çok hoşlandığı bir şeyle karşılaşan bir kimsenin duyduğu süresi sınırlı haz; eksiksiz ve yoğun bir mutluluk duygusu: *Büyük bir sevinç duymak. Sevincini göstermek. Sevinçten deliye dönmek.* **—2.** *Sevinç gözyaşları dökmek*, sevinç veren bir olay ya da haberin etkisiyle ağlamak. ‖ *Sevinci kursağında kalmak*, ortaya çıkan bir engel ya da kötü bir olay yüzünden sevinemez duruma düşmek. ‖ *Sevinçten uçmak*, aşırı ölçüde sevinmek. ‖ *Yaşama sevinci*, yaşamaktan, yaşamdaki yükümlülükleri yerine getirmekten duyulan neşe ve haz.

SEVİNÇ (Hasan), türk güreşçi (Tokat 1936). Güreşe genç yaşta doğduğu yerde başladı. Sporu bıraktığı 1970 yılına kadar serbest güreşte 61 kez milli oldu. Bu süre içinde 57 kg'da Balkan şampiyonasında birinci (1965), Toledo'daki Dünya şampiyonasında ikinci (1966), Avrupa şampiyonasında birinci (1967) geldi. Güreşi bıraktıktan sonra antrenörlük yaptı.

SEVİNÇLİ sıf. **1.** Sevinç içinde olan bir kimse için kullanılır: *Ailesine kavuşacağı için çok sevinçliydi.* **—2.** Sevinç veren bir şey için kullanılır: *Sevinçli bir haber almak. Sevinçli bir gün.*

SEVİNDİRİCİ sıf. Sevindiren, sevinç uyandıran: *Sevindirici bir olay. Sevindirici bir haber.*

SEVİNDİRMEK → SEVİNMEK.

SEVİNİŞ a. Sevinmek eylemi ya da biçimi.

SEVİNME a. Sevinmek eylemi.

SEVİNMEK gçz. f. *(Bir şeye, bir şey için) sevinmek*, (bir şeyden dolayı) sevinç, neşe, haz duymak: *Sizi yeniden gördüğüme seviniyorum. Geldikleri için seviniyorum. Ona bu haberi vereceğime seviniyorum. Başardım diye seviniyordu.*

◆ **sevindirmek** ettirg. f. *Bir kimseyi sevindirmek*, onun sevinç duymasını sağlamak: *Bu haber herkesi sevindirdi. Çocukları sevindirmek için hediyeler almak.*

SEVİR a. (ar. *sevr*). *Esk.* Öküz, boğa. —Esk. gökbil. Boğa burcu.

SEVİR (lat. *sevir*; *sex*, altı ve *vir*, insan'dan). Rom. tar. **1.** Şövalye tavlalarındaki yüksek rütbeli altı subaydan her biri. **—2.** *Augustus seviri, divus Augustus* kültü için oluşturulan rahip kurullarının üyesi (Augustus, ölümünden sonra tanrılaştırıldı).

SEVİŞ a. Sevmek eylemi ya da biçimi.

Sevişler barajı, Manisa ilinde Yağcılar çayı üzerinde kurulu baraj; 1981'de işletmeye açıldı. Sulama amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, normal su kotunda (162,10 m) su toplama hacmi 127 milyon m^3, göl alanı 6,05 km^2, sulama alanı 7 000 ha'dır.

SEVİŞME a. Sevişmek eylemi.

SEVİŞMEK → SEVMEK.

SEVİY, SEVİYE sıf. (ar. *seviyy*, dişl. *seviyye*). *Esk.* **1.** Düz, doğru: *Turuk-ı seviye* (düz yollar). **—2.** Eşit, denk.

SEVİYE a. (ar. *seviyy*'den *seviyye*). **1.** Bir şeyin yatay düzleme göre yüksekliği, yükseklik derecesi; düzey: *Havuzdaki su seviyesi.* **—2.** Bir şeyin ya da bir kimsenin başkalarına oranla değeri; düzey: *Bir toplumun kültür, eğitim seviyesi. Onun, bunları kavrayabilecek seviyede olduğunu sanmıyorum.*

—*Esk. Seviye-i ma*, su düzeyi. ‖ *Ale-s-seviye*, aynı düzeyde.

—Esk. ruhbil. *Seviye-i zihniye*, zihin düzeyi.

—Elektroakust. ve Telekom. DÜZEY'in eşanlamlısı.

—Isıbil. *Seviye göstergesi*, DÜZEY* GÖSTERGESİ'nin eşanlamlısı.

SEVİYE → SEVİY.

SEVİYELİ sıf. Üstün bir nitelik, bir değer taşıyan kimse ya da şey için kullanılır: *Seviyeli bir insan. Seviyeli bir toplantı. Seviyeli bir konuşma, tartışma.*

SEVİYEN be. (ar. *seviyy*'den *seviyyen*). *Esk.* **1.** Tekdüze. **—2.** Eşit olarak, aynı düzeyde.

SEVİYESİZ sıf. Nitelik olarak düşük; değersiz; bayağı, adi: *Seviyesiz bir insan. Seviyesiz bir konuşma.*

SEVİYESİZLİK a. Seviyesiz, değersiz olan bir kimsenin, bir şeyin niteliği; seviyesiz bir kimseye yakışır davranış.

SEVİYET -ti a. (ar. *seviyy*'den osm. *seviyyet*). *Esk.* Eşitlik, denklik, birlik.

SEVK, -kı a. (ar *sevk*). **1.** Bir kimseyi, bir şeyi bir yere göndermek eylemi: *Takviye kuvvetlerinin doğuya sevki gecikiyor. Malların uçakla sevki.* **—2.** *Bir şeyi, bir kimseyi, bir grubu bir yere sevk etmek*, onları bir yere göndermek: *Cepheye asker sevk etmek.* **—3.** *Bir kimseyi bir şeye sevk etmek*, onu bir eyleme, bir duruma yöneltmek, sürüklemek: *İşsizlik bu insanları yasadışı yollara sevk ediyor. İçinde bulunduğu mutsuzluk onu karamsarlığa sevk etti.* **—4.** *Sevk olmak*, gönderilmek.

—*Esk. Sevk-ı tabii* → SEVKITABİİ

—Ask. *Sevk barutu*, silahın ateşleme iğnesinin, kovan üzerindeki kapsüle çarpmasıyla yanmaya başlayarak merminin hedefe gönderilmesini sağlayan madde. ‖ *Sevk çemberi*, namludan çıkan merminin havada takla atmasını önlemek, mermiye namlu içerisinde setler yardımıyla dönüş verebilmek amacıyla merminin dip tarafında bulunan bakır çember. (Bakırdan yapılmasının amacı, setler tarafından kesilerek dönme hareketini sağlaması içindir.) ‖ *Sevk muhtırası*, Silahlı kuvvetler personeli ile çeşitli askeri malzemenin Devlet demiryolları ya da Denizyolları araçlarıyla taşınabilmesi için yetkili komutanlıkça doldurulan basılı belge. (Askerlik şubeleri ya da eğitim merkezleri dağıtım erlerini, gidecekleri yöne tren ya da gemi varsa, "sevk muhtırası" vererek gönderirler. Yükümlüler, bu belgeyle ücretsiz seyahat ederler. Taşıma bedeli Milli savunma bakanlığı'nca Ulaştırma bakanlığı'na ödenir. Gidilecek yöne tren ya da gemi yoksa bu muhtıra düzenlenmez; otobüs bileti ücreti yükümlüye nakden ödenir.) ‖ *Sevk pusulası*, askere alınarak sevk işlemi tamamlanan erat hakkındaki kişisel bilgilerin belirtildiği, askerlik şubeleri tarafından doldurulan belge. (Eratın katılacağı birlikteki künye defterine işlenmek üzere düzenlenen sevk pusulasında erin adı, soyadı, baba adı, adresi, askere sevk tarihi ile sivil mesleği gibi bilgiler bulunur.) ‖ *Sevk ve idare*, harekâtı manevranın gereklerine ve durumun gelişimine uydurmak amacıyla özel bir alanda (ulaştırma, ikmal, muhabere) yapılan komuta. ‖ *Ateş sevk ve idaresi*, bir mevziyi korumak ya da bir saldırıyı desteklemek için komutan tarafından ateş yeteneklerinin kullanılması. ‖ *Birliklerin sevk ve idaresi*, komutan tarafından verilen görevleri komuta ettiği birliklerle beraber yerine getirmek amacıyla sorumlu komutanın savaşta aldığı kararlar dizisi.

—Ask. havc. Yeni uçakları, harekât bölgesinde bulunan hava üslerine doğru göndermek işlemi. (İkinci Dünya savaşı sırasında ABD'de yapılan uçakların Avrupa'ya sevki, Atlas okyanusu'nu aşan uçuşlarda büyük bir deneyim kazanılmasını sağlamıştır: amerikan şirketi *Air Transport Command* bu yolla 269 000 uçağı Müttefikler'e teslim etti.)

—Binc. Binicilik sporunda süvarinin dizgin, baldır ve ağırlık yardımıyla ata istek ve emirlerini bildirmesi ve atı ileri sürmesi. ‖ Koşum halindeki araba atına ise arabacının bir dizgin aracılığıyla isteklerini iletmesi.

—Sil. *Sevk çemberi*, yivli ateşli silahlarda, hava akımını, yani namlunun atım yatağı ile mermi arasındaki boşluğu ortadan kal-

Hasan Sevinç

dıran sistem. (Yivlere oturması için yeterince yumuşak ve kopmaları önlemek için yeterince dayanıklı bir metalden yapılmış bir çemberle donatarak, mermiye, namlu atım yatağının çapından az daha büyük bir çap verilir. Çember, yivlere oturarak gaz kaçaklarını da önler.)

SEVKITABİİ a. (ar. *sevḳ* ve *ṭabīʿī*'den *sevḳ-i ṭabīʿī*). *Esk.* İçgüdü: *"Her oturduğu yeri pisleyip başka bir yer arayan mahlûkların sevk-i tabiîleri bu ayardadır"* (Y. K. Beyatlı).

SEVKIYAT ya da **SEVKİYAT** a. (ar. *sevḳ* ve *-iyyāt*'tan *sevḳiyyāt*). Ask. Silahlı kuvvetlere ait personel, silah, araç ve her türlü ikmal maddesinin toplanmaları ya da bulundurulmaları istenilen bölgeye gönderilmesi.

—ANSİKL. Herhangi bir harekâtın yürütülebilmesinde sevkıyatın düzenli yapılması önemli rol oynar. Küçük birliklerin yaya olarak sevkıyatının yanı sıra, personelin ve ikmal maddelerinin sayısının büyük olduğu durumlarda deniz ya da demiryolu araçlarından yararlanılır. Ayrıca havayolu ile de sevkıyat gerçekleştirilebilir. Savaş durumunda birlik ve teçhizatı stratejik ve taktik açıdan en uygun yere ulaştırabilmek için ülke çapında sevkıyat ağı kurulur. Bu sistemle öncelikle savaşa girecek birlikler, daha sonra da geniş çaplı sevkıyat maddeleri yığınak bölgelerine ulaştırılır. Barış dönemindeki sevkıyat etkinlikleri ise terhis, toplu izin gibi eratın gönderilme işlemlerinde serbest ya da kafile düzeni halinde yapılır.

SEVKULCEYŞ a. (ar. *sevḳ* ve *ceyş*'ten *sevḳ-ul-ceyş*). *Esk.* Strateji: *"Bir muhalefet fırkasının sevkülceyşini idare eden ve Türkiye vatandaşlığı hukukuna... sahip olan bir adamdı"* (Y. K. Karaosmanoğlu). *"Elhâsıl Fransız ve İngiliz kumandanları sevkülceyş fennine muvafık hareket edemediler"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

—Esk. ask. STRATEJİ'nin eşanlamlısı.

SEVLİEVO, türkç. **Selvi,** Bulgaristan' da kent, Kocabalkan'ın kuzey eteğinde; 21 000 nüf. Makine sanayileri.

SEVM a. (ar. *sevm*). *Esk.* Satılık bir şeyin değerini belirleme.

—İsl. huk. Mal sahibinin malını satılığa çıkarması, mal almak isteyen kimsenin satın almak istemesi. || *Sevm-i nazar,* satılık malı görmek ya da göstermek isteme. || *Sevm-i şira,* bir kimsenin malını satılığa çıkarması ve satış fiyatını belirlemesi.

SEVME a. Sevmek eylemi.

SEVMEK g. f. **1.** *Bir kimseyi, bir hayvanı sevmek,* ona sevgi, şefkat, bağlılık duymak: *Annesini, arkadaşlarını, çocuklarını sevmek. Atlarını çok sevmek.* **—2.** *Bir şeyi (soyut) sevmek,* ona tutkuyla bağlı olmak, çok değer vermek: *Tanrı'yı, ülkesini sevmek.* **—3.** Bir kimseyi sevmek, ona âşık olmak, aşkla bağlanmak, gönül vermek: *Onu karşılıksız bir aşkla sevdi.* **—4.** *Bir şeyi sevmek,* ondan haz duymak, hoşlanmak, tat almak; bir şeyi tadına vararak yemek, içmek: *Okumayı sevmek. Dans etmeyi, araba kullanmayı sevmiyor. Onun gülüşünü seviyorum. Klasik müzik dinlemeyi severim. Çikolatayı, çayı, kahveyi sevmek.* **—5.** *Bir şeyi, bir yeri sevmek,* bir bitkiden söz ederken, yetişmesi için o şeye gereksinimi olmak; yeri, yetişme koşullarına uygun olmak: *Bu bitki güneşi sever. Menekşe yerini sevmedi, çiçek açmıyor.* **—6.** *Bir kimseyi, bir hayvanı sevmek,* onu okşamak. **—7.** *Sevsinler,* hoşa gitmeyen, yadırgatıcı bir davranışta bulunanlar için alay yollu söylenir.

◆ **sevdirmek** ettirg. f. **1.** *(Bir kimseye) bir şeyi sevdirmek,* birinin o şeye sevgi duymasını, o şeyle ilgilenmesini sağlamak: *Bana matematiği bu kitap sevdirdi. Öğrencilerine fiziği sevdiren bir öğretmen.* **—2.** *Kendisini sevdirmek,* bir kimseden söz ederken, başkalarının kendisine sevgi duymasını, kendisiyle ilgilenmesini sağlamak: *Girdiği her çevrede kendisini sevdiren bir genç. Çalışkanlığıyla kendisini hocalarına sevdirdi;* bir çocuktan, bir hayvandan söz ederken, okşanmasına izin vermek: *Bizim kedi çok huysuzdur, kendisini hiç sevdirmez.*

◆ **sevilmek** edilg. f. **1.** Bir kimsenin sevgisini, beğenisini kazanmış olmak: *Çok sevilen bir kişiydi.* **—2.** Bir şeyden söz ederken, yeğlenmek, rağbet görmek, istenmek: *Sevilen, aranan bir marka.*

◆ **sevişmek** işt. f. **1.** Karşılıklı olarak birbirini sevmek, çok iyi anlaşmak, iyi geçinmek: *Seviştikleri belli ama bu fazla sürmez, ayrılırlar.* **—2.** Cinsel ilişkide bulunmak; aşk yapmak.

Sevmek sanatı *(Ars amatoria),* Ovidius'un hıristiyanlığın başlangıç yıllarında yayımlanmış olan şiiri. Baştan çıkarma teknikleri üzerine erkeklerin olduğu kadar kadınların da kullanabileceği bir inceleme niteliğindeki yapıt öğretici şiir sanatının bir parodisidir.

SEVORTYAN (Ervand Vladimiroviç), ermeni asıllı rus türkolog (Kırım, Yalta, 1901 - Moskova 1978). Öğrenimini Kırım pedagoji enstitüsü'nün kırım-tatar dili ve edebiyatı bölümü'nde yaptı. Moskova'da Dilbilim enstitüsü'nde görev alarak çalışmalarını türkoloji alanında yoğunlaştırdı (1931). *Poryadok slov v Rasprostranennom predlojenii Sovremennogo Anatoliysko-Turetskogo Literaturnogo Yazıka* (Çağdaş Anadolu edebi türk dilinde uzun cümlede sözlerin sırası) adlı teziyle doktorasını verdi (1935). Moskova'da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği İlimler akademisi dilbilim enstitüsü'nde baş uzman olarak çalışmaya başladı (1936). Moskova Üniversitesi doğu dilleri enstitüsü'nde türk dili lehçeleri üzerinde uzmanlaşan öğrencilerin çalışmalarını yönetti. Anadolu ve azeri türkçeleriyle, Kırım tatarcası alanında yayınlar yaptı: *Fonetika Turetskogo Literaturnogo yazıka* (Türk edebi dilinin fonetiği, 1955), *Affiksı Glagoloobrazovaniya v Azerbaydjanskom Yazıke. Opıt Sravnitel'nogo İssledovaniya* (Azeri dilinde fiil yapımı ekleri. Karşılaştırmalı araştırma denemesi, 1962), *Affikst İmennogo Slovoobrazovaniya v Azerbaydjanskom Yazıke. Opıt sravnitel'nogo İssledovaniya* (Azeri dilinde isim yapımı ekleri. Karşılaştırmalı araştırma denemesi, 1966). Türk lehçelerinin söz yapımı, kökbilgisi sorunları üzerinde durdu: *Probnie satat'ik Etimologiçeskomu Slovaryu Tyurkskih Yazıkov* (Türk dillerinin kökbilgisi sözlüğü, 1966), *Etimologiçeskiy Slovar Tyurskih Yazıkov* (Türk dillerinin kökbilgisi sözlüğü, 3 c, 1979).

Sevr antlaşması, Osmanlı devletinin Mondros* mütarekesi'nden (1918) sonra İtilaf devletleri'yle imzaladığı barış belgesi (10 ağustos 1920). Birinci Dünya* savaşı'ndan birleşikleri Almanya, Avusturya -Macaristan ve Bulgaristan'la birlikte yenik olarak çıkan Osmanlı devleti, İtilaf devletleri (İngiltere, Fransa, İtalya, Amerika, Japonya, Yunanistan, Sırbistan) tarafından Paris* barış konferansı'na çağrıldı (22 nisan 1920). Eski sadrazamlardan Ahmet Tevfik Paşa (Okday) başkanlığında Dahiliye nazırı Reşit Bey (Rey), Maarif nazırı Fahrettin Bey (Rumboyoğlu) ve Nafia nazırı Cemil Paşa'dan (Topuzlu) oluşan bir heyet konferansta Osmanlı devletini temsil etmek üzere yola çıkarıldı. Ancak, İstanbul hükümeti Paris barış konferansı' na çağrıldıktan 8 gün sonra (30 nisan) Anadolu'da TBMM hükümetinin kurulduğu ve Osmanlı devletiyle yapılacak bir barışın türk ulusunca kurulan bu bağımsız yönetimi kesinlikle etkilemeyeceği Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) tarafından tüm Avrupa devletlerine duyuruldu. İtilaf devletleri bu bildiriye karşın, Ankara hükümetini konferansa çağırmadılar. Öte yandan, Fransa'ya giden osmanlı delegelerine Paris barış konferansı'nın antlaşma koşulları bildirildi (10 mayıs). Koşulları çok ağır bulan türk heyeti görüşmeleri kesip İstanbul'a döndü. Bunun üzerine İtilaf devletleri, son osmanlı padişahı Mehmet (Vahdettin) VI'ya İstanbul'daki işgal komutanları aracılığıyla baskı yaparak ve Ege bölgesindeki istilacı yunan kuvvetlerini saldırıya geçirtip Balıkesir, Bursa, Uşak'ı işgal etmelerine göz yumarak (22 haziran) sadrazam Damat Ferit Paşa'nın önerilen barış koşullarını İstanbul hükümetinin kabul etmeye hazır olduğunu kendilerine bildirmesini sağladılar (25 haziran). Ancak, Ankara hükümeti bundan bir hafta önce (18 haziran) Misakı milli'ye sadık kalınacağını, türk topraklarının parçalanmasına izin verilmeyeceğini tüm dünyaya bir kez daha duyurdu. Öte yandan, Damat Ferit Paşa'nın âyandan Bağdatlı Hadi Paşa başkanlığında Paris'e gönderdiği Rıza Tevfik (Bölükbaşı) ve Bern büyükelçisi Reşat Halis beylerden oluşan osmanlı heyeti, Sevr antlaşması'nı imzaladı (10 ağustos 1920). İmzalanmadan önce (22 temmuz) Mehmet VI başkanlığında toplanan Saltanat şûrası tarafından da kabul edilmesine karar verilen Sevr antlaşması'nın başlıca hükümleri: 1. sınırlara ilişkin koşullar: tüm Arabistan'la birlikte Irak, Ürdün, Filistin İngiltere'ye; tüm Suriye ile birlikte Güneydoğu Anadolu bölgesi (Urfa, Mardin, Gaziantep, Kahramanmaraş) Fransa'ya; Antalya başta olmak üzere Akdeniz bölgesi İtalya'ya; Büyükçekmece gölüne kadar uzanan Trakya bölgesinin batısında kalan topraklarla birlikte İmroz (Gökçeada), Bozcaada ve Ege bölgesi (Salihli, Akhisar, İzmir, Ödemiş, Tire, Söke, Afyonkarahisar, Kütahya) Yunanistan'a bırakılacaktır; ancak, Ege bölgesi resmen osmanlı egemenliğinde kalmakla birlikte Osmanlı devleti yönetim yetkisini Yunanistan'a devredecek, bölgede yerel bir meclis kurulacak ve antlaşmanın uygulamaya girmesinden en az 5 yıl sonra bu meclis bölgenin kesin olarak Yunanistan'a katılmasını isteme hakkına sahip bulunacaktır; Doğu Anadolu' da sınırlarını ABD Başkanı Wilson'ın saptayacağı bağımsız bir Ermenistan, ayrıca, bu antlaşmanın uygulamaya giriş tarihinden bir yıl sonra da yine Doğu Anadolu' da bir kürt devleti kurulacaktır; öte yandan, İstanbul merkez olmak üzere İzmit, Bursa, Balıkesir, Çanakkale'yi de kapsayan Boğazlar bölgesinde Türkiye'nin de katılacağı bağımsız bir yönetim oluşturulacak ve kendine özgü bir bayrağı olacak bu yönetimin parasal işlerini Büyük Britanya, Fransa ve İtalya'nın üyesi bulunduğu bir komisyon yürütecek, türk üyeler ancak danışma niteliğinde olan görüşmelerde oy kullanabilecekleri gibi, devletin bütçesini de bu komisyon düzenleyecektir; İstanbul yine resmen Osmanlı devletinin başkenti olarak kalacak, padişah ve hükümeti bu barış antlaşmasının hükümlerine uydukları sürece burada oturacak, aksi takdirde tüm yetkilerinden yoksun bırakılarak ellerinden alınacaktır; 2. siyasal ve toplumsal koşullar: herhangi bir osmanlı yurttaşı (özellikle azınlıklar) hiçbir engelle karşılaşmadan dilediği İtilaf devletinin uyruğuna girebilecektir; savaşlar yüzünden ya da başka nedenlerle yerlerinden ayrılmış olan azınlıklar geri dönebilecek ve uğradıkları zararlar Osmanlı devleti maliyesi tarafından ödenecektir; azınlıklar okul, yetimevi, kilise gibi toplumsal ve dinsel kuruluşlar açmakta özgür olacaklardır; yabancı okul ya da yüksekokul mezunu azınlıklar osmanlı ülkesinde parlamento etkinlikleri başta olmak üzere her işi serbestçe yapabilecekler, bu uygulamanın kurallara uygun biçimde sağlanması İtilaf devletleri'nce denetlenecektir; 3. askerliğe ilişkin koşullar: Osmanlı devletli silahlı kuvvetlerini sayıca azaltacak, 35 bini jandarma, 15 bini özel birlik, 700'ü de padişahı korumakla görevli güvenlik alayı olmak üzere sadece 50 700 kişilik bir askeri güç bulundurulacaktır; İtilaf devletleri'nin denetiminde görev yapacak olan jandarma birlikleri top kullanamayacak, yalnız kendilerine ayrılan bölgelerin dirlik ve düzeninden sorumlu olacak

ve İtilaf devletleri'nin izni olmaksızın tahkimat yapamayacaklardır; türk deniz kuvvetleri savaş gemisi olarak 600 tonilatodan küçük 6 torpido ve 7 gambot kullanabilecek, 1 600 groston üstündeki tüm deniz araçları İtilaf devletlerinin buyruğuna verilecektir; 4. ekonomik koşullar: yürürlükte kalacak olan kapitülasyonlardan İtilaf devletleri ile birlikte Romanya, Portekiz ve Ermenistan da yararlanacaktır; İtilaf devletleri Türkiye'nin parasal durumunu yeniden düzenlemek ve refah düzeyini yükseltmek amacıyla bir komisyon oluşturacak, Osmanlı devleti bu komisyonun onaylamadığı mali önlemleri almayacaktır; gümrükler genel müdürü komisyonca atanacak ve görevinden alınabilecektir; devletin para sistemi, Osmanlı bankası ve Düyunu umumiye ile işbirliği yaparak çalışacak olan bu komisyon tarafından düzenlenecektir: Düyunu umumiye dışındaki gelirlerden önce türk topraklarında bulunan İtilaf devletleri askerlerinin tüm giderleri, sonra savaştan zarar gören İtilaf devletleri uyruklularının zararları, daha sonra da Osmanlı devletinin gereksinimleri karşılanacaktır.

Yunanistan'dan başka hiçbir devletin, padişah Vahdettin'in bile onaylamadığı Sevr antlaşması, Kurtuluş* savaşı'nın türk ulusu adına zaferle sonuçlanması üzerine geçersiz sayıldı. Sevr'i kökünden bozan Lozan* antlaşması'yla (24 temmuz 1923) Hatay dışında bugünkü egemenlik sınırlarını elde eden Türkiye, kapitülasyonları da kaldırdı. (→ Kayn.)

SÈVRE NANTAİSE, Fransa'da (Poitou ve Nantes) ırmak, Loire'ın sol kıyıdan kolu; 126 km. Clisson ile Vertou'dan geçer ve *Nantes*'ta (adı buradan gelir) sona erer.

SÈVRE NİORTAİSE, Fransa'da (Poitou) kıyı ırmağı: 150 km Saint-Maixent ile Niort'dan geçer, daha sonra Poitou bataklığında yavaş yavaş akar.

SÈVRES ya da **SEVR,** Fransa'da kanton (Hauts-de-Seine) merkezi, Sen ırmağının sol kıyısında, Paris'in güney-batı banliyösünde; 22 057 nüf. (1992). Ulusal imalathane. Ulusal seramik müzesi. Ulusal seramik yüksekokulu.

■ **Sèvres** *krallık, imparatorluk,* sonra *ulusal yapımevi.* 1756'da, Vincennes'deki (Fransa) krallık yumuşak porselen fabrikası Sèvres'e taşınarak, Sèvres yapımevi adını aldı. Pek çok yetenekli sanatçı sayesinde (kuyumcu Duplessis, heykeltraş Falconet, Boizot ve birçok ressam) yapımevi büyük bir gelişme gösterdi: sert porselenin yanı sıra yumuşak porselen de (renkli zeminler daha çok tutuluyordu) 1800'e kadar imal edildi. XIX. yy.'ın başında, Brongniart*'ın yönetiminde, renklerin ve altının kullanımında büyük bir ustalığa ulaşılması figürlü bezemelerin çoğalmasını sağladı. XIX. yy.'ın ikinci yarısında bunlara yeni teknikler eklendi (yapıştırma hamurlar, "hamur üzerine hamur" ve "alevli" seramik). Günümüzde yapımevi César, Lalanne, Savin ve Hadju, Mathieu, Poliakoff, Zao Wou-ki gibi sanatçılarla da işbirliği yapmaktadır.

SÈVRES (Deux-), Fransa'da (Poitou-Charentes bölgesi) *département;* 5 999 km^2; 345 965 nüf. (1992). Merkezi *Niort.* Hâlâ büyük bölümü kırsal kesimden oluşan *département,* 1946'dan beri nüfus bakımından yavaş bir gelişme gösterdiyse de, kırsal kesim kantonlarının nüfusu azalmaya devam etmektedir. Sanayileşme (özellikle yerel ürünleri değerlendiren tarıma dayalı besin sanayisi ağır basar) her zaman yetersiz kalmıştır.

SEVRET, -ti a. (ar. *sevret*). *Esk.* **1.** Öfke, kızgınlık, sertlik. **—2.** Savaş, dövüş. **—3.** Hükümdarların kudreti. **—4.** Tezlik.

SEVSEN a. (ar. *sevsen*). Esk. bot. Susam.

SEVÜK (İsmail Habip), türk edebiyat tarihçisi, yazar (Edremit 1892 - İstanbul 1954). İstanbul Hukuk mektebi'ni bitirerek (1914) Kastamonu lisesi'ne edebiyat öğretmeni oldu. Kurtuluş savaşı'nı destekleyen *Açıksöz* (Kastamonu), *İzmir'e doğru* (Balıkesir) gazetelerinin başyazarlığını yaptı. Adana maarif müdürüyken (1928 -1936) *Maarif* ve *Memleket* dergilerini çıkardı. Sinop milletvekili oldu (1943-1946). Son görevi Galatasaray lisesi öğretmenliğiydi. Tanzimat'tan sonraki türk edebiyatını konu edinen incelemeleri coşkulu, gösterişli, süslü anlatımıyla dikkati çekti. Bu yapıtlar özellikle Milli edebiyat akımı yazarlarını geniş okur topluluğunun tanıyıp sevmesini sağladı. Yapıtları: *Türk teceddüt edebiyatı* (1922), *Edebi yeniliğimiz* (1932), *Edebiyat bilgileri* (1943), *Avrupa edebiyatı ve biz* (1940-1941, 2 c). Gezi notlarını ve anılarını *Tuna'dan batıya* (1935), *O zamanlar* (1936), *Atatürk için* (1932), *Yurttan yazılar* (1943) adlı kitaplarda topladı.

SEVÜKTEKİN (Kâzım), türk asker, siyaset adamı (Diyarbakır 1877 - Ankara 1949). Harbiye'yi bitirdi (1896). Osmanlı-Yunan (1897), Balkan (1912-1913), Birinci Dünya (1914-1918) savaşlarına katıldı. 1918'de rütbesi albaydı. 1921'de Anadolu'ya geçerek Kurtuluş savaşı komuta kadrosunda görev aldı, Sivrihisar ve havalisi komutanı oldu. 8. Tümen komutanlığına getirildi. 1922'de mirlivalığa (tüm general) terfi etti. 5. Kafkas tümeni komutanlığı, yeniden 8. Tümen komutanlığı yaptı. 1927'de isteğiyle emekliye ayrıldı. Diyarbakır (1928 -1948) ve Mardin (1946-1949) milletvekili olarak TBMM'de yer aldı. İstiklal madalyası sahibidir.

SEVVAB sıf. ve a. (ar. *şevb*'den *şevvāb*). *Esk.* Elbise satan, elbiseci.

Sewanee Review, South University'de (Sewanee, Tennessee eyaleti) 1892'den başlayarak üç ayda bir yayımlanmakta olan dergi. En eski amerikan edebiyat dergisidir ve esas olarak güney kültürünün yeniden yorumlanması ve bu kültürün ABD'deki önemi üzerinde durur. Modern ve çağdaş edebiyat eleştirisinin yenilenmesi hareketleri sırasında derginin yönetimini Allen Tate üstlenmişti (1944 -1946).

SEWARD, Alaska'da liman kenti, Kenai yarımadası kıyısında; 1 800 nüf. Balıkçılık. Alaska demiryolunun bitiş noktası. Turizm (avcılık ve balıkçılık) merkezi.

SEWARD (William Henry), amerikalı siyaset adamı (Florida, New York eyaleti, 1801 - Auburn, New York eyaleti, 1872). New York eyaleti valiliği yaptı (1839-1843). 1849'da ve 1864'te senatör seçildi. Kongre'de kölelik aleyhtarı partinin önderi oldu Kaliforniya ve Yeni Meksika konusunda varılan Clay uzlaşmasına katkıda bulundu (1850). Dışişleri bakanı oldu (1861 -1869), Güney'le çıkan anlaşmazlıkta Lincoln üstünde yumuşatıcı bir etkide bulundu ve hatta ingiliz gemisi *Trent*'le Avrupa' ya giderken yakalanan güneyli iki görevlinin serbest bırakılmasını sağladı. Dış politikada Monroe doktrinini uyguladı, Fransa'nın Meksika'ya müdahalesini protesto etti (1864), Alaska'yı Rusya'dan satın aldı (1867).

SEWARD yarımadası, Alaska'nın batısında yarımada, Bering boğazı kıyısında. Başlıca kenti *Nome,* güney kıyısında.

SEXTANS a. (lat. sözc.). Asın altıda biri ya da on ikide ikisi değerinde roma parası.

SEXTANS, Altılık* takımyıldızının latince adı (kısalt. Sex).

SEXTİUS ya da **SESTİUS CALVİNUS** (Caius), romalı konsül (İ.Ö. 124). Pronkonsül'ken Salluvii halkını yendi ve 123'te Roma'ya törenle girdi. *Aquae Sextiae*'yi (bugünkü Aix-en-Provence) kurdu.

SEXTİUS ya da **SESTİUS** (Quintus), romalı filozof (doğm. İ.Ö. 70'e doğr.). Yunanca kitaplar yazdı. İleri sürdüğü ahlak öğretisi, özdeyişlerini bir araya getiren kitabının daha sonra yanlışlıkla hıristiyan yapıtı sanılmasına yol açtı. Oğlu Quintus Sextius Niger gibi yenipiythagorasçıydı. Kural olarak bir tür etyemezci çileciliği benimseyen bir mezhep kurdu. Bu "Sextii mezhebi" birçok tilmiz yetiştirdi; bunların en ünlüsü İskenderiyeli Sotion'dur.

SEXTUS ya da **SESTUS Khaironeialı,** İ.S. II. yy.'da yaşamış stoacı filozof. Plutarkhos'un yeğeni ve Marcus Aurelius' un öğretmenlerinden biriydi. Günümüze ulaşmış beş ahlak kitabı vardır. Bunlar, Diogenes Laertios nüshası temel alınarak ilk kez Henri Estienne tarafından yayımlandı.

SEXTUS TARQUİNİUS → TARQUİNİUS.

SEYAHAT, -ti a. (ar. *seyāḥat*). **1.** Uzak bir yere inceleme ya da gezip görme amacıyla yapılan yolculuk; gezi: *İtalya seyahati. İş seyahati.* **—2.** *Seyahat etmek,* uzak yerleri gezip dolaşarak görmek, yolculuk etmek.

—Havc. *Seyahat hızı* ya da *rejimi,* bir uçağın, uçuşun büyük bir bölümünde gözlemlenen ve minimum yol zamanının (hızlı seyahat), katedilen en büyük uzaklığın ("yakıt ikmali yapmaksızın" uzun seyahat), maksimum uçuş zamanının ("yakıt ikmali yapmadan alınabilecek" uzun yol seyahati) ya da en düşük işletme maliyetinin (ekonomik seyahat) araştırılması gibi çeşitli ölçütlerle belirlenen hızı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Huk. *Seyahat ve yerleşme özgürlüğü* → ÖZGÜRLÜK.

—Sig. *Seyahat sigortası,* bir gezi sırasında olabilecek kazalara karşı, ferdi kaza teminatı ile bagaj sigorta teminatı veren sigorta.

—Tic. huk. *Seyahat acentası* → ACENTA. ‖ *Seyahat çeki* → ÇEK.

—ANSİKL. Havc. Seyahat rejiminde, güç (ya da itme kuvveti) % 10 ile 50 oranında azaldığından, motorlar maksimum rejimin altında çalıştırılır. Sesüstü uçaklarda, hızlı iki seyahat rejimi vardır: biri, "yüksek sesaltında", yani ses hızının biraz altında, diğeri ise ses hızının 2 ile 2,1 katı düzeyinde hızlardır. Klasik nakliye uçaklarının, genellikle 400 ile 650 km/sa (pervaneli uçaklar) ya da 800 ile 900 km/sa (jet uçakları) arasında değişen bir seyahat hızı vardır.

Seyahat tabloları *(Reisebilder),* Heinrich Heine'ın yapıtı (1826-1831). Heine'ın gördüğü şeylerden çok kendi ruhunu anlattığı, tinsel, fantastik ve acı veren düşlerle dolu hikâyeler içerir (*Büyük trampet* [Das Buch Le Grand], *Harz dağları gezisi* [Harzreise]).

SEYAHATNAME a. (ar. *seyāḥat* ve fars. *nāme*'den *seyāḥat-nāme*). Bir yazarın, gezginin gezip gördüğü yerleri, izlenimlerini anlattığı kitap. (Daha çok eskiden kullanılırdı.) [→ GEZİ.]

Seyahatname, Evliya* Çelebi'nin gezilerini anlattığı 10 ciltlik yapıtı. 1630'dan başlayarak 50 yılı aşan bir sürede gerçekleşen gezilerin 1. cildi İstanbul ve çevresine ayrılmıştır; 2. ciltte Mudanya, Bursa, İznik, Trabzon, Anapa; 3. ciltte yazarın Üsküdar'dan başlayarak Şam'a uzanan bir yolculukta gördükleriyle Edirne, Bulgaristan; 4. ciltte İstanbul'dan Van'a giderken gördükleri, İran; 5. ciltte Tokat, Gelibolu, Boğdan, Belgrad, Lehistan, Üsküp; 6. ciltte Macaristan, Almanya; 7. ciltte Avusturya, Rusya, İsveç, Hollanda; 8. ciltte Girit, Selanik, Rumeli; 9. ciltte Batı Anadolu, Ege adaları, Mekke, Medine; 10. ciltte Mısır, Sudan, Habeşistan anlatılır. Yapıt, Osmanlı İmparatorluğu'nun XVII. yy.'daki yaşamını, kentleri, yapıları, etnografyayı, halk inançlarını, söylentileri, kültürü, siyasal ve tarihsel olayları zengin ayrıntılarıyla konu edinir. Yalın bir dille, hareketli bir anlatımla kaleme alınmıştır. Okurun ilgisini sürekli olarak canlı tutacak yazarlık hünerlerine (abartmalar, şaşırtıcı olaylar, şa-

Lauros-Giraudon

Sèvres yapımevi
Rusya imparatoriçesi Yekaterina II'nin yumuşak porselenden servis tabağı, 1779'a doğr.
Ulusal seramik müzesi, Sèvres

Lauros-Giraudon

Sèvres yapımevi
Berry düşesi tarafından ısmarlanmış, sert porselen bir takımdan fincan ve altlığı, Charles X dönemi
Dekoratif sanatlar müzesi, Bordeaux

kalar, dramatik sahneler) sık sık yer verilmiştir. Yazarın adım adım gezdiği yerlerle ilgili gözlemleri yanında başkalarından dinledikleri, kitaplardan okudukları da yer alır. Türlü yerlerde Kazvini, Makrizi, Taberi, Zehebi, Celalzade Salih, Gelibolulu Âli, Solakzade gibi yazarlardan; yunanca, latince, macarca tarihlerden, Atlas minor, Mappa mundi (*Seyahatname*'de Papa munta) gibi kaynaklardan yararlandığını belirtir. Yapıtın ilk 6 cildi Necip Asım'ın gözetiminde Pertev Paşa kütüphanesi yazması temel alınarak *İkdam* gazetesi sahibi Ahmet Cevdet tarafından bastırıldı (1896-1900). 6. cildin basımını Dr. Karacson denetledi, Macar bilimler akademisi yardımda bulundu. 7. ve 8. ciltler Kilisli Rifat gözetiminde Beşir Ağa kütüphanesi nüshası temel alınıp öteki yazmalarla karşılaştırılarak Türk tarih encümeni'nce (1928), 9. ve 10. ciltler Maarif vekâleti'nce (1938) yayımlandı. İlk 2 cilt J. von Hammer tarafından ingilizceye çevrildi: *Narrative of travels in Europe, Asie and Africa* (1834-1850, 3 c). Yapıttan zaman zaman seçmeler, sadeleştirmeler yapıldı: *Müntehabat-ı Evliya Çelebi* (1840, 1846, 1847, 1862 bas.), R. E. Koçu (1943, 1951, 5 c), M. N. Özön (1944-1945, 3 c), Z. Danışman (1969-1976, 15 c), Atsız (1971-1972, 2 c) yayımları vd.

SEYBUZ *(uved-)*, Doğu Cezayir'de uved; 225 km. Uved Seybuz, *uved Şer* adıyla, Ayn el-Beyza yakınında Konstantın şotları çöküntüsünden doğar. Birkaç çöküntüyü (bu arada Gelma havzası) geçtikten sonra, Numidia sıradağlarının D.'ya doğru uzantısı olan yükseklikleri dar ve derin boğazlarla aşar. Annaba ovasına girer ve Akdeniz'e dökülür.

SEYCHELLES adaları, Hint okyanusu'nda takımadalar, Madagaskar'ın K.-D.'sunda, otuz kadar ada ile pek derin olmayan geniş bir denizaltı seti üzerinde yüzeye çıkan altmış kadar yanardağ kökenli adacıktan ve mercan adacığından oluşur; 408 km^2; 70 000 nüf. (1991). Başkenti *Victoria*, takımadaların başlıca adası olan Mahé adasındadır (yüzölçümün üçte birinden fazlasını kaplar ve nüfusun dörtte üçünü barındırır). Bu adalarda çay, vanilya, kopra, tarçın üretilir. Balıklavalar. Bu geleneksel etkinliklere turizm (dış ticaret açığının önemli bir bölümünü kapatır) de eklenir.

—Tar. 851'den itibaren arap tüccarlar tarafından bilindiği sanılan ve X.-XV. yy.'lar arasında bu tüccarların uğrak yeri olduğuna kuşku bulunmayan Seychelles adalarına 1502'de Portekizliler geldiler. 1609'da da İngilizler tanımını yaptılar. Mascareignes adaları valisi olan Mahé de La Bourdonnais'nin isteği üzerine adalarda araştırma gezisi yapan (1742-1744) Lazare Picault, Mahé'yi (bu adaya kendi adını verdi) ve Praslin'i ayrıntılı bir biçimde inceledi. Adalara, maliye genel müfettişi Jean Moreau de Séchelles'in adı verildi ve Morphey, 1 kasım 1756'da herhangi bir tesis kurmaksızın adalara Fransa adına sahip çıktı. P. Poivre burada baharat tarımını başlattı ve 1770'te Bourbon'dan kolonlar gelerek yerleşti. 1778'de koloni, Mahé'deki bir kral temsilcisi tarafından yönetilmeye başlandı.

1811'de İngilizler tarafından işgal edilen Seychelles adaları, 1814'te onların denetimine girdi. Fransız döneminin son yılları, Quéau Quincy'nin çabalarıyla büyük bir refah dönemi oldu (pamuk tarımı); bu dönem 1822'de sona erdi. Köle ticaretinin yasaklanmasını, önce "çıraklık" şekli altındaki köleciliğin (1835) sonra da tümüyle köleciliğin (1839) ortadan kaldırılması izledi. Bu durum plantasyonların gerilemesine ve hindistancevizi tarımının gelişmesine yol açtı. Kopra ve vanilya, daha sonra da tarçın, adaların zenginleşmesini sağladı. Seychelles adaları 1903'te, doğrudan doğruya (Mauritius aracılığıyla olmaksızın) ingiliz tahtına bağlandı, ama Birinci Dünya savaşı adaların yıkımına yol açtı.

İkinci Dünya savaşı'ndan sonra sosyal reformlar yapıldı. 1948 de oluşturulan vergili seçim sisteminin yerini, 1967'de genel oya dayanan seçim sistemi aldı. 1970'te adalara iç özerklik tanındı. James R. Mancham'ın başkanlığındaki Seychelles Democratic Party (SDP), önceleri, France Albert René'nin liderliğindeki rakibi Seychelles People's United Party' nin (SPUP) savunduğu bağımsızlık düşüncesine karşıyken sonunda bu isteğe katıldı ve 28 haziran 1976'da bağımsızlık ilan edildi. Cumhurbaşkanı seçilen J. R. Mancham, 5 haziran 1977'de, Batı'yla daha sınırlı ilişkilerden ve sosyalist bir politikadan yana olan Başbakanı France Albert René tarafından devrildi. Seychelles halkının ilerici cephesi (SPPF) adını alan SPUP, tek parti haline geldi; Anayasa 1979'da yeniden ele alınıp değiştirildi. Cumhurbaşkanı René haziran 1979'da yeniden seçildi, ama 25 kasım 1981'de, Güney Afrika'dan gelen bir komando birliğinin giriştiği bir hükümet darbesi denemesine maruz kaldı. 1982'de askeri bir ayaklanma hükümete sadık kuvvetlerce bastırıldı. 1983 ve 1987'deki seçimlerden sonra da tek yasal parti, Halkın ilerici cephesi iktidarını sürdürdü. Cumhurbaşkanı René (1984 ve 1989) yerini korudu. 1991'de çokpartili düzene geçildi ve genel bir liberalleşme hareketi başladı. 1992'de yeni bir anayasa hazırlamak üzere kurucu meclis seçildi.

SEYDA (Mehmet), türk yazar (İstanbul 1919 - *ay. y.* 1986). Pertevniyal lisesi'ndeki öğrenimini yarıda bırakarak geçimini sağlamaya koyuldu. Zonguldak'ta kömür işletmesinde, Divriği madeninde, İstanbul belediyesi'nde, Basın-ilan kurumu'nda çalışarak emekli oldu. Yaşamının çocukluğundan başlayan aşamaları, kalabalık ailesi içindeki ilginç kişiler, ilişkiler, kahramanlarını etkileyen cinsel dürtüler, iş çevreleri, tanık olduğu toplumsal olaylar öykü ve romanlarını besledi: Roman: *Yaş ağaç* (1958), *Ne ekersen* (1958), *Cinsel oyun* (1960), *Bir gün büyüyeceksin* (1966, Doğan kardeş çocuk romanı armağanı birincilik ödülü), *Yanartaş* (1970, TRT sanat ödülleri yarışması başarı ödülü) vd. Öykü: *Beyaz duvar* (1962), *Zonguldak hikâyeleri* (1962), *Başgöz etme zamanı* (1963, Sait Faik hikâye armağanı) vd. Gözleme dayanan gerçekçi anlatımı, zamanla kişilerin iç dünyasına, bunalımlarına daha çok yöneldi; özgür çağrışımlardan yararlanarak bilinçaltını yansıtırken alışılmış tümce yapısını kıran bir anlatım yolunu denedi: *İhtiyar gençlik* (1971, May edebiyat ödülü), *İçe dönük ve atak* (1973, TDK ödülü).

SEYDHİSFJÖRDHUR, İzlanda'nın doğu kıyısında liman kenti; Norveç, Faerøerne'ler ve İskoçya'yla bağlantıyı sağlar. Balıkçılık.

SEYDİ ALİ REİS, türk denizci (İstanbul 1498 ? - *ay. y.* 1562/1563). Sinoplu bir aileden gelmedir. Dedesi Mehmet II zamanında tersane kethüdalığında, babası Hüseyin Ağa da darüssınaa kethüdalığında bulunmuşlardı. Kendisi de tersanede reis olarak çalıştı, 1522'deki Rodos seferinden başlayarak türk donanmasının Akdeniz'deki bütün etkinliklerine katıldı. Preveze savaşı'nda donanmanın sol kanadına komuta etti. Azaplar kâtibi, tersane kethüdası, hassa donanması reisi oldu. Piri Reis'in ölümü (1554) üzerine Basra'da kalan donanmayı Süveyş'e getirmekle görevlendirildi. Bu olay onun yaşamının da dönüm noktası oldu. Basra'dan Kızıldeniz'e girince Sufar açıklarında portekiz donanmasıyla karşılaştı. Kötü hava koşulları ve bazı gemilerin isabet alarak batmaları üzerine yeniden Umman denizi'ne dönmek istedi, ancak patlayan fırtına yüzünden Hindistan kıyılarına sürüklendi. Bir süre Surat hâkimi Hüdavent Han'ın yanında kaldıktan sonra gemileri, silah ve cephaneyi ona satıp Mısır yeniçerileri kethüdası Mustafa, tüfekçiler serdarı Ali Ağa, Yetim Ali Çelebi ve 50 kadar adamıyla Ahmetabad'a doğru karadan yola çıktı. Gucerat, Sind, Horasan, Maveraünnehir, İran üzerinden uzun bir yolculuk yaparak 1557'de İstanbul'a döndü. Geçtiği yerlerde gördüklerini ve karşılaştığı olayları, türkçenin ilk gezi anıları yapıtı sayılan *Mir'at ül-memâlik* adlı kitabında topladı ve bu kitabını Edirne'de Kanuni'ye sundu. Kanuni denizcilikteki başarısızlığından ötürü kendisini affederek müteferrikalığa atadı, bir süre sonra da Diyarbakır tımar defterdarlığına getirildi. Zamanının önde gelen bilginleri arasında da yer alan Seydi Ali Reis, XIX. yy.'ın sonlarından başlayarak birçok yabancı dile de çevrilip basılan bu kitabından başka, çeşitli arapça ve farsça kaynaklardan yararlanarak denizcilik ve gökbilim alanında da *Mir'at-i kâinat*'ı yazdı, ayrıca Ali Kuşçu'nun *Fethiye*'sini *Hulasat ül-hey'e* adıyla türkçeye çevirdi ve Çağmini'yle Kadızade Rumi'den yararlanarak yeni eklerle genişletti. Ancak onun en önemli yapıtı, kısaca *el-Muhit* olarak anılan *el-Muhit fi ilmi'l-eflak ve'l-buhur*'dur. Bu kitabı Hindistan'dayken yazdığı sanılmaktadır. XIX. yy.'da avrupalı bilim adamlarının dikkatini çeken bu yapıttan XVII. yy.'ın bilginlerinden Kâtip Çelebi geniş ölçüde yararlanmış, özellikle Cava, Sumatra, Seylan gibi Uzakdoğu ülkeleriyle ilgili bilgileri *Cihannüma*'ya aynen aktarmıştır. Seydi Ali Reis'in şiirler de yazdığı bilinmektedir. Tezkirelerde kendisi hakkında kullanılan "Kâtibi-i rumi" adından esinlenerek "*Kâtibi*" mahlasıyla yazdığı şiirlerinden bazıları günümüze değin ulaşmıştır. (→ Kayn.)

SEYDİ suyu ya da **SEYİT suyu,** antik **Parthenios,** Sakarya'nın en uzun kaynak kolu; yaklaşık 108 km. Yazılıkaya platosu G.'inde Şaphane dağından inen kolların birleşmesiyle oluşur, geniş bir yay çizerek Seyitgazi'den geçer ve Çifteler'in

Ch. Lenars

Seychelles adalarındaki
La Digue adasından bir görünüm

D.'sunda Sakarya nehrine kavuşur. İlkbahar yağmurları ve kar suları ile beslenir. Ortalama akımı 2,5m^3/sn. Martta en çok (ort. 5 m^3/sn), ağustosta en az (ort. 0,06 m^3/sn) su geçirir.

SEYDİLER, Batı Karadeniz bölümünde Kastamonu iline bağlı ilçe; 6 306 nüf. (1990); 17 köy. Merkezi, Kastamonu'nun 29 km K.'inde *Seydiler*, 3 245 nüf. (1990).

SEYDİM, Çorum'un merkez ilçesine bağlı bucak; 14 885 nüf. (1990); 31 köy. Merkezi *Seydim*, 2 100 nüf. (1990).

SEYDİŞEHİR, Konya'nın Akdeniz bölgesinde kalan kesiminde ilçe; 83 218 nüf. (1990); 2 207 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 38 köy. Merkezi, Konya'nın 100 km G.-B.'sında *Seydişehir*, 42 737 nüf. (1990). Meyve, sebze. Sanayi. Ticaret. Seydişehir alüminyum tesisleri.

—Arkeol. ve Mim. Yenitaş dönemine değin inen bir yerleşmeyi içeren Suberde* höyüğü, ilçe sınırları içindedir. Seyitharun camisi ve türbesi'nin XIV. yy. başlarında yaptırıldığı sanılmaktadır. Uzunlamasına dikdörtgen planlı cami, on ahşap sütunla üç sahna ayrılmıştır. Ahşap tavan XIX. yy.'daki onarım sırasında kiremit çatıyla örtülmüştür. Dışa taşkın, kesme taştan taçkapının sağındaki Seyitharun türbesi iki katlı, kare planlı bir yapıdır. Kaide ve gövde taş, dıştan piramit biçimi külahla örtülü olan kubbe tuğla örgülüdür. Taçkapının solundaki kesme taştan kare gövdeli, piramit biçimi külahlı kümbet Rüstem Bey'e aittir. Bunun arkasında Seyit Harun'un ailesinin gömülü olduğu kümbet yer alır. Seydişehir-Konya yolu üzerindeki Seyfettinferruh hanı'nı 1215'te Seyfettin Ferruh Bey yaptırmıştır; günümüzde çok yıkıktır.

Seydişehir alüminyum tesisleri, Konya ilinin Seydişehir ilçesinde kurulu entegre tesislerde boksit cevherinden alüminyum üretimi yapan Etibank'a bağlı kuruluş. Türkiye'de alüminyum sanayisinin kurulmasına yönelik çalışmalar 1960'tan sonra başladı. 1962'de MTA, Seydişehir'in Mortaş ve Doğankuzu yörelerinde uygun nitelikte boksit rezervi bulunduğunu saptadı. 1965'te bu rezervler Etibank'a devredildi. 1967'de, boksit cevherlerini işleyecek alüminyum tesislerini kurmak amacıyla, TC hükümeti adına Etibank genel müdürlüğü ile SSCB hükümeti adına Tiajpromexport firması arasında proje, araç-gereç, donanım ve teknik yardım konularında 15 yıl süreli ve % 2,5 faizli, 62 milyon dolarlık bir ticaret anlaşması imzalandı. 1969'da tesislerin yapımına başlandı. Kendi alanında Türkiye'nin en büyük sanayi kuruluşu olan Seydişehir alüminyum tesisleri, Boksit işletmesi, Alümina ve Alüminyum fabrikaları, Haddehane, Dökümhane ve Alüminyum sülfat fabrikası ile yardımcı bölümlerden oluşmaktadır. Alümina fabrikası 1972'den başlayarak bölüm bölüm işletmeye alınmış, 1973 sonunda tam kapasiteye ulaşmıştır. Alümina üretiminin büyük bir bölümünü işleyerek sıvı alüminyuma dönüştürecek Alüminyum fabrikası'nda ilk sıvı alüminyum üretimi 1974'te gerçekleşmiş, ikinci, üçüncü ve dördüncü elektrolizhanelerin devreye girmesiyle de 1977'de yapımı tamamlanmıştır. Dökümhane 1974'te, Haddehane profil bölümü ile sıcak levha bölümü 1976'da, soğuk levha ve folyo bölümleri 1979'da işletmeye açılmış, 1980'de de 45 000 ton/yıl kapasiteli Alümiyum sülfat tesisi üretime başlamıştır. Yılda 500 000 ton alümina, 60 000 ton primer alüminyum üretim kapasitesine sahip olan Seydişehir alüminyum tesisleri'nde sıvı alüminyum dökümhanede işlenerek bir bölümü, piyasadaki talebe göre, profil, sıcak levha ve folyo üretilmek üzere haddehaneye gönderilmekte; kalanı da çeşitli tipte külçeler halinde satışa çıkarılmaktadır. Kuruluşun yardımcı bölümleri Tamir-bakım atölyeleri, Buhar santralı, Kompresör istasyonu, Oksijen-nitrojen birimi, Asetilen üretim bölümü, Elektrik birimleri, Su isale hattı ve sirkülasyon birimi ile laboratuvarlardan oluşur. Tesiste, 9'u memur, 4 917'si işçi ve 512'si sözleşmeli olmak üzere toplam 5 438 kişi çalışmaktadır.

Seydişehir termik elektrik santralı, Seydişehir alüminyum tesislerine enerji sağlamak için kurulan gaz türbinli elektrik santralı. 15'er MW gücünde 8 birimden oluşan santralın ilk üç birimi 1972'de, öteki birimleri ise 1973 ve 1974'te işletmeye açıldı. Kullanılan yakıt türü motorindir. Toplam gücü 120 MW, yıllık üretim kapasitesi 480 milyon kWsa olan tesisin yılda 170 bin ton olan yakıt gereksinimi Mersin ve Aliağa rafinerilerinden tankerlerle getirilerek sağlanır.

SEYDLİTZ (VON), silezyalı soylu aile; en önemli üyeleri şunlardır: FRIEDRICH WILHELM, prusyalı general (Kalkar 1721 - Ohlau 1773). Friedrich II'nin süvari kuvvetlerini yeniden düzenledi; Rossbach (1757) ve Zorndorf (1758) muharebelerinde saldırılarıyla zaferin kazanılmasında kesin bir rol oynadı; —WALTHER (Hamburg 1888 - Bremen 1976), alman general. Paulus ordusunun bir koluna komuta etti, Stalingrad kuşatmasına zamanında son verilmesini önerdi (kasım 1942). Esir düştü ve esirliği sırasında, savaşa son vermek amacıyla askerleri kaçmaya çağırdığı için gıyaben ölüme mahkûm edildi. 1945'ten sonra Alman Demokratik Cumhuriyeti hesabına çalışmayı reddetti. Bir sovyet mahkemesi tarafından mahkûm edildi, 1955'te serbest bırakıldı. Almanya Federal Cumhuriyeti'nin bir mahkemesi tarafından itibarı iade edildi.

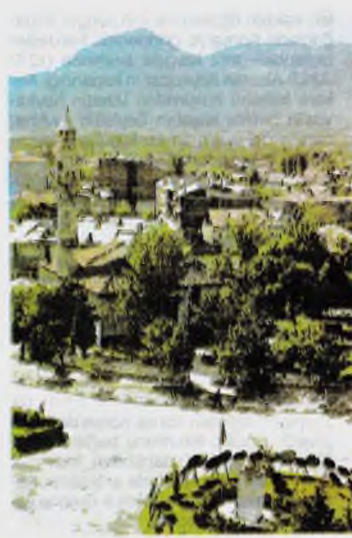
SEYEK a. (fars. *se*, üç ve *yek*, bir'den *se-yek*). Tavlada biri üçü, diğeri biri gösteren zar çifti.

SEYELAN a. (ar. *seyelân*). *Esk.* **1.** Akma, akış, akıntı: *"Saniha kalbinde seyelan eden zehri hissetmekle beraber onun vücûduna imkân vermemek istiyordu"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** *Seyelan-ı tabii*, doğal akış: *"... ağzından rakamlar bir seyelan-ı tabii ile akıyordu..."* (H. Z. Uşaklıgil).
—Esk. coğ. Sellenme.
—Esk. fiz. Akı.
—Esk. tıp. *Seyelan-ı dem*, kan akması. ‖ *Seyelan-ı dümu*, gözyaşı akıntısı. ‖ *Seyelan-ı ebyaz, seyelan-ı meni*, meni akıntısı. ‖ *Seyelan-ı enf*, burun akıntısı. ‖ *Seyelan-ı leben*, sütün memeden kendiliğinden akması. ‖ *Seyelan-ı üzn*, kulak akıntısı.

SEYF a. (ar. *seyf*). *Esk.* **1.** Kılıç: *"Bazan durur selâmına bir kışla nâgihân / Bir seyf-i amirane parıldar—Selam dur!"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Seyf-i meslul*, kınından sıyrılmış kılıç: *"Devr-i Sultan Selim'i yazmak için / Seyf-i meslûl kıldı hâmesini"* (Y. K. Beyatlı). ‖ *Seyf-i mütelemmi*, parıldayan kılıç. ‖ *Seyf-i sarim*, keskin kılıç. ‖ *Seyf-ullah*, Allah'ın kılıcı. ‖ *Seyf-üd-din*, dinin kılıcı.
—Süslem. sant. Tezhipte, altını kâğıda sürmek için kullanılan bir tür bıçak.

SEYF BİN Zİ YEZEN, arap komutan (VI. yy.). Yemen'de Himyeri kabilesindendir. İstilacı habeş kuvvetlerini Yemen'den dışarı atmak için ayaklandı. Bizanslılar yardım isteğini kabul etmeyince sasani hükümdarı Hüsrev I Anuşirvan'a başvurdu. Ülkesindeki hapishaneleri boşaltarak on bin kişiye yakın bir ordu oluşturan Hüsrev I, bu orduyu Vahrez adlı birinin komutasında Yemen'e yolladı. Habeş valisi Mesruk yenilerek habeş kuvvetleri Yemen'den çıkarıldı. Seyf, belli bir vergi verme koşuluyla Anuşirvan tarafından Yemen valiliğine getirildi. Ancak, bir süre sonra Habeşler Seyf'i pusuya düşürerek öldürdüler.

SEYFE gölü ya da **SİFE gölü,** İç Anadolu bölgesinin Orta Kızılırmak bölümünde sığ ve tuzlu göl; 15 km². Kırşehir'in 10 km kadar G.-D.'sunda, eski temeli Neojen çökelleri ile örtülü bir çukurluğun en alçak yerini kaplar. Az yağışlı bir yörede bulunduğu için, özellikle yazın alanı daralır ve büyük kesimi tuzlu bir bataklığa dönüşür. G. kıyısında bir tuzla vardır.

Seydişehir genel görünüm
Konya

Seyfert gökadaları, ilk kez, 1943'te, astrofizikçi Carl K. *Seyfert* (1911-1960) tarafından incelendiği için, onun adını alan etkin çekirdekli gökadalar kategorisi. Bunlar, özellikle çok ışıklı bir çekirdeği olan sarmal gökadalardır; görünür alandaki ışınım güçleri normal gökadalarınkine yakın olmakla birlikte, kızılaltı bölgesinde çok daha güçlü ışınım yayıcısıdırlar. Kimi Seyfert gökadaları, görünür ışıktan daha enerjili ışıma yayıcılarıdır. Son olarak bu gökadalar, çekirdeklerinden kaynaklanan ve normal gökadalarda algılanandan daha güçlü radyoelektriksel dalgalar yayımlar. Seyfert gökadalarının tayfı, normal gökadaların tayfından, binlerce km/sn'lik hızlara ulaşan gaz hareketleriyle açığa çıkan yeğin ve çok geniş yayım çizgilerinin varlığıyla ayrılır. Bu gökadalar, normal gökadalar ("sakin evre") ile kuazarlar* ("çok etkin evre") arasında, bir gökadanın yaşamındaki bir etkinlik evresiymiş gibi görünürler.

SEYFETTİN → MELİK ÜL-ADİL (EL-).

SEYFETTİN AY-ABA, selçuklu emir (öl. Kayseri 1223). Komutanlardan biri olarak katıldığı Alaşehir (Philadelphia) savaşı'nda Gıyasettin Keyhüsrev I'in şehit edilmesi üzerine selçuklu ordusu bozulunca, Bizanslılar'a tutsak düştü (1211). İzzettin Keykâvus I'in Anadolu selçuklu tahtına çıkmasını fırsat sayan imparator Laskaris tarafından serbest bırakılarak Alaşehir savaşı yüzünden iki devlet arasında bozu-

Seydişehir alüminyum tesisleri

lan ilişkileri düzeltmesi için zengin armağanlarla Konya'ya gönderildi. Kardeşler arasındaki taht kavgası sırasında (1212 -1213) Alaettin Keykubat'ın kapandığı Ankara kalesini hükümdarı İzzettin Keykâvus'la birlikte kuşatan Seyfettin Ay-Aba, canına dokunulmaması koşuluyla teslim olmayı kabul eden Keykubat'ı yanına katarak Malatya'daki Minşar kalesine götürüp hapsetti (1213). İzzettin Keykâvus'un Sinop (1214), Karaman, Ereğli ve Antalya (1216) seferlerine katıldı. Ermeniler'e karşı kazanılan zaferlerin ardından çaşnigir (1218), Halep seferinden (1219) sonra da beylerbeyi (başkomutan) oldu. İzzettin Keykâvus ölünce (1220), daha önce hapse götürdüğü Alaettin Keykubat'ın hükümdar olmasını sağladı ve onu Minşar kalesinden gidip getirdikten, elinden de kendisine dokunmayacağına ilişkin bir ahitname aldıktan sonra Konya'da tahta çıkardı. Ancak, tutumunu beğenmediği Alaettin Keykubat'ı tahtından indirmek üzere öteki bazı emirlerle anlaşarak hazırladığı planın ortaya çıkması üzerine yakalandı ve idam edildi.

SEYFETTİN BAHERZİ, Şeyh-i Âlem (Şeyh ül-Âlem) ya da **Hace-i Fethabadi** de denir, horasanlı tasavvuf adamı, kübreviye tarikatı şeyhi (Baherz, Horasan, 1190 - Fethabad 1261). Herat ve Nişapur'da öğrenim gördü. Hive'de Şeyh Necmettin Kübra'nın (öl. 1221) müridi oldu; onun elinden dervişlik hırkası giydi. Şeyhinin halifesi olarak gönderildiği Buhara'da, çevresine pek çok mürit topladı. Dönemin moğol yöneticilerinden büyük saygı gördü. Ölümünden sonra Fethabad'daki külliyesi ve zengin vakıfları bulunan türbesi halkın ve sofilerin önemli bir ziyaret yeri oldu. *Şerh ül-esma, Vakayi ül-halvet* gibi arapça yapıtlarıyla farsça rubaileri *(Risale der ışk)* günümüze kaldı.

SEYFETTİN BERKUK → BERKUK (el-Melik üz-Zahir Seyfettin).

SEYFETTİN EBÜLHASAN (Ali bin Bekir el-Amidi), arap din bilgini (Diyarbakır 1156 - Şam 1234). Bağdat ve Şam'da öğrenim gördü. Bir ara Mısır'da bulundu. Önce hanefi mezhebindeyken, daha sonra şafii mezhebine girdi. *el-İhkâm fi usul il-ahkâm, Müntehe's-süul fi'l-usûl* gibi yapıtları vardır.

SEYFETTİN TORUMTAY, selçuklu emir (öl. Amasya 1282). Moğollar'a karşı Kösedağ* savaşı (1243) yenilgisinden sonra perişan selçuklu ordusuyla Konya'ya döndü. Anadolu selçuklu hükümdarı Gıyasettin Keyhüsrev II tarafından Kilikia seferine çıkmakla görevlendirildi. Tarsus kalesini kuşattığı sırada sultanın ölüm haberini alınca (1246), kuşatmayı kaldırarak geri döndü. Babasının ardılı olan İzzettin Keykâvus II'ye karşı onun kardeşi Rüknettin Kılıç Arslan IV'ü destekledi. İki kardeş arasındaki Aksaray savaşı'nda (1249) yenilgiye uğrayan Kılıç Arslan'la birlikte İzzettin Keykâvus kuvvetlerince tutsak alındı. Vezir Celalettin Karatay'ın çözüm formülü olarak ortaya attığı 3 kardeşin (İzzettin Keykâvus II, Kılıç Arslan IV ve Alaettin Keykubat II) birlikte tahta çıkmaları önerisinin kabul edilmesi üzerine affedilerek serbest bırakıldı. Celalettin Karatay ve Alaettin Keykubat II'nin ölmesi üzerine iki kardeş arasında yeniden başlayan taht kavgasında Kılıç Arslan IV'ün yanında yer alarak onun tek başına tahta egemen olmasını sağladı ve beylerbeylikle (başkomutanlık) ödüllendirildi (1259). Hatıroğlu Şerafettin ayaklanması sırasında (1276) ayaklanmacıların ve Memluklar'ın yanında yer aldığı gerekçesiyle Moğollar tarafından tutuklandı. Moğollar'ın Anadolu selçuklu tahtına getirdikleri Gıyasettin Keyhüsrev III'ün aracılığıyla hapisten kurtuldu (1277). Karamanoğulları'nın başlattığı Cimri* ayaklanmasının bastırılmasında önemli rol oynadı; ödül olarak Amasya kendisine ıkta olarak verildi. Yeni selçuklu hükümdarı Gıyasettin Mesut II'ye bağlılığını bildirmek için yola çıkmaya hazırlanırken öldü.

SEYFİ sıf. (ar. *seyf* ve *-î*'den *seyfî*). *Esk.* **1.** Kılıçla, askerlikle ilgili. **—2.** Kılıç biçiminde olan.
—Tasav. *Seyfi kolu*, fütüvvet* kuruluşlarında kılıçla savaşacak biçimde yetiştirilen gençler topluluğu.

SEYF-İ SARAYİ, türk şair (Saray, Altınordu, XIV. yy.). Öğrenimini Harizm'de yaptı; Mısır'a yerleşti. İran şairi Sadi'den yaptığı yer yer telif niteliği gösteren *Gülistan* çevirisiyle (1391; 1954 [F. N. Uzluk]; tıpkıbasımı 1978 [A. F. Karamanlıoğlu]) tanınır. Kıpçak türkçesi özelliklerini yansıtan bu yapıtından başka harizm ve altınordu şairlerine nazireleri de vardır.

SEYFİYE a. Tar. Osmanlı devletinde Yeniçeri ocağı ortadan kaldırıldıktan (1826) sonra, yerine kurulan yeni ordu örgütünde (Asakiri mansurei Muhammediye) görev yapan subayların oluşturduğu askeri sınıf. (Seyfiyeden olanlarla mülkiye ve ilmiye mensupları arasındaki eşdeğer rütbelerin konumu her yıl "meratibi mülkiye ve askeriye" adıyla çıkarılan ve protokol sırasını gösteren resmi çizelgeyle yeniden düzenlenerek belirlenirdi. Sıralama, rütbe ya da payenin alınış tarihine göre yapılırdı.)

SEYFRİED (İgnaz Xaver VON), avusturyalı besteci ve orkestra yönetmeni (Viyana 1776 - *ay. y* 1841). Mozart'ın öğrencisi, Beethoven'ın dostuydu, singspiel'ler (*Die Ochsenmenuette*, 1823) ve Kutsal Kitap'tan esinlenen dramlar besteledi. 1832'de, kendisi de birçok eklemelerde bulunarak, *Ludwig van Beethovens Studien im Generalbass, Contrapunkt und in der Compositionslehre* (Ludwig van Beethoven'ın rakamlıbas [bas şifre] kontrapunto ve beste üzerine incelemeleri) adlı bir yapıt yayımladı.

SEYFULİN (Sadvakas, **Saken** —denir), kazak yazar (Akmolinsk bölgesi, bugün Tselinograd, 1894 - Alma-Ata 1939). Köy öğretmeniydi, demokratik harekete ilgi duydu, ilerici şiirler (*Jours enfuis* [fr. çev.], 1914) yayımladı ve 1917'den sonra idari görevler aldı. Tiyatro yapıtları (*la Route du bonheur* [fr. çev.], 1917; *les Faucons rouges* [fr. çev.], 1920), cüretli bir yenilikçilikle kaleme aldığı şiirleri (*Pégase indompté* [fr. çev.], 1922; *Sovietstan*, 1926; *Sur les vagues de la vie* [fr. çev.], 1928) ve özellikle iç savaşı anlattığı özyaşamöyküsel romanı (*Âpre Chemin, passage ardu* [fr. çev], 1927) ile Kazakistan devrimci edebiyatının öncüsüdür.

SEYFULİNA (Lidya Nikolayevna), rus kadın yazar (Verhneyuvelski, bugün Çebarkulski, Çelyabinsk, bölgesi 1889 - Moskova 1954). Hikâyelerinde kaba bir gerçekçilikle devrimin, Sibirya köylüleri arasında yarattığı uyuşmazlıkları ve yüzyıllar süren baskının sona ermesiyle bilinçlerde oluşan kopukluğu anlattı (*Humus*, 1922; *Virineya*, 1924).

SEYFULLAH PAŞA, türk asker (İlisu, Dağıstan, 1852 - İstanbul 1909). Kurmay yüzbaşı rütbesiyle Harbiye'yi bitirdi (1873). Doksanüç harbi'ne fırka erkânıharbi ve Abdülkerim Paşa'nın yaveri olarak katıldı (1877-1878). Savaştan sonra bir süre askeri okullarda öğretmenlik yaptı, Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde askerlik konularında çalışmalarda bulundu. Atina ataşemiliterliğine atandı (1885). Ertesi yıl Tesalya Yenişehiri başkonsolosluğuna getirildi. Türk-Yunan savaşı'na erkânıharp olarak katıldı (1897). Savaşın ardından paşalığa yükseldi. Yenişehir mutasarrıfı ve sınır müfettişi olarak görev yaptı. Ferik ve birinci ferik rütbesine yükseldi. Kosova, Yanya, İşkodra valiliği ve komutanlığında bulundu.

SEYFÜDDEVLE (Ebülhasan Ali bin Abdullah), Hamdaniler'in Halep kolunun kurucusu (öl. Halep 967). Babasının Bağdat'ta çıkan bir kargaşalık sırasında öldürülmesinden (929) sonra Hamdaniler'in başına geçen ağabeyi Nasırüddevle Hasan tarafından yetiştirildi. Nasırüddevle'nin Musul ve çevresinde hamdani egemenliğini güçlendirmesine yardımcı oldu. Ağabeyine başkaldıran Aliyüd Deylemi bin Cafer'i Erzen kalesinde teslim olmaya zorlayarak (935) adını duyurdu ve kısa bir süre sonra da Amid (Diyarbakır) çevresinin yönetimini eline geçirdi. 937'de Bizans'ın doğu ordularına komuta eden Kurkuas'ı Hısnıziyat (Harput) kalesi dolaylarında ağır bir bozguna uğratıp Yeşilırmak vadisi içlerine değin yaptığı akınlar sırasında Kolanea'yı (Şebinkarahisar) tahrip etti. Beridiler'in Bağdat'a yürümeleri üzerine İbni Raik'le birlikte halife Muttaki'nin yardımına koştuysa da, başarılı olamayarak halifeyi de alıp Musul'a döndü. İbni Raik'in burada öldürülmesinden sonra Muttaki, Hasan'ı "Nasırüddevle" unvanıyla emirülümeralık makamına getirdi; Ali'ye de "Seyfüddevle" unvanını verdi. Emir Tüzün'ün halifeye katılmasıyla Beridiler'in Bağdat'tan çıkarılmalarına karşın, türk askerlerinin direnmesi sonucu iki kardeş Bağdat'tan ayrıldılar. 944'te İhşidiler'in valisi Osmanülkitabi'nin elinden Halep kalesini alan Seyfüddevle, burada Hamdaniler'in Halep kolunu kurdu, Hadım Kâfur'u da yenerek Şam'ı fethetti. Bunun üzerine harekete geçen İhşidiler'in önderi Muhammet bin Togaç Seyfüddevle'ye Şam'ı bırakması koşuluyla barış önerisinde bulundu; bu önerisi kabul edilmeyince Şam halkını kışkırtıp Seyfüddevle'nin kente girmesini engelledi. Humus'a çekilmek zorunda kalan Seyfüddevle, Muhammet bin Togaç'la Kınnesrin'de tutuştuğu savaşı da yitirdi, elindeki toprakları, hatta Halep'i ona terk etmek zorunda kaldı. Bununla birlikte kendisini bağışlayan Muhammet bin Togaç, onu kızı ya da yeğeniyle evlendirdi, ayrıca Halep, Humus ve Antakya'nın yönetimini de ona bırakıp Şam'a çekildi. Muhammet'in ölmesini fırsat bilen Seyfüddevle, 946'da Şam'ı alıp Mısır'a yürüdü. Ancak Ramle'de Muhammet'e bağlı kuvvetlere yenilince Bizanslılar'a karşı Mısır'ı koruması koşuluyla Kuzey Suriye'deki egemenliğini sürdürmesine izin verildi. Böylece Hamdaniler'in nüfuz alanını genişletmek için bizans topraklarına göz diken Seyfüddevle, 948'den ölümüne değin sürecek savaşlarda önceleri oldukça başarı kazandıysa da, durum sonraları aleyhine döndü. Kazandığı toprakları geri verdiği gibi, Ortaçağ'ın en önemli kültür ve bilim merkezlerinden biri olan başkenti Halep'i de yitirdi (962). Bu arada, ülkede patlak veren ayaklanmalarla uğraşırken Tarsus ve Misis başta olmak üzere kalelerinden birçoğu da Bizanslılar'ın eline geçti. Böylece bizans askerleri Suriye içlerinde ilerlemeye başladılar. Kendi komutanları arasında patlak veren anlaşmazlıklar ve çekişmeler sonucu gücünü iyice yitirdi. Halep'te ölen Seyfüddevle'nin cenazesi Meyyafarikin'e (Silvan) götürülerek annesinin türbesine gömüldü.

Seyfülmüluk hikâyesi, masal öğeleri ağır basan bir halk hikâyesi. Mısır sultanı Asım bin Safvan'ın oğlu Seyfülmüluk ile Bediül Cemal'in aşk serüvenini konu edinir. Bu serüven Meclisi adlı Çağatay şairinin farsçadan çevirdiği *Seyfülmüluk ve Bediülcemal-i Perizat* adlı manzum yapıtta anlatılmıştır (1553). Tek yazması Paris'te Bibliothèque nationale'de bulunan yapıt, Kazan'da (1839), Urumçi'de (1985) basılmıştır. Hikâye, halk kitaplarına da konu olmuştur. Yapıtta Seyfülmüluk'un görmeden âşık olduğu sevgilisine kavuşuncaya kadar Çin'de Babil'de, Serendip'te, Maymunlar adası'nda, denizlerde geçirdiği serüvenler birbirini izler. Kahramanın çocukluk arkadaşı Sait'in başından geçenlerin hikâyesi, olayları zenginleştirir. Hz. Süleyman'ın tılsımlı yüzüğü, sandığa hapsedilmiş dev, devlerle perilerin savaşı, maymunlar padişahı, itbaş şahı vb. hikâyede yer alan masal motifleri arasındadır. (→ Kayn.)

SEYHAN, Akdeniz bölgesinde Adana iline bağlı ilçe, anakent sınırları içinde; 672 121 nüf. (1990); 32 köy. Merkezi *Seyhan*, 642 321 nüf. (1990).

SEYHAN nehri, antik **Saros,** Akdeniz bölgesinde akarsu; 560 km; 20 731 km²'lik geniş bir alanın sularını akaçlar. İki büyük kaynak kolun birleşmesiyle oluşur. Bunlardan B.'daki Zamantı ırmağı İç Anadolu'da Uzunyayla'dan doğar; ikincisi ise Akdeniz bölgesinin iç kesiminde kaynağını Tahtalı dağların D. yamaçlarından alan ve bu yukarı çığırında Sarız çayı adı ile bilinen Göksu ırmağıdır. Toros sıralarını derin vadilerle yararak geçen bu iki ana kol, Güllüce dağı G.'inde birleşerek Seyhan adını alır. Sağ kıyısından bol su geçiren önemli akarsularla (Eğlence, Gürgün, Çakıt) beslenir. Adana'dan geçtikten sonra oluşumunda başlıca rolü oynadığı Çukurova'da G.-B.'ya dönerek belirgin bir çıkıntı oluşturan Deli burnunda Akdeniz'e dökülür. Yağmur ve eriyen kar suları ile beslendiğinden ilkbahar aylarında en yüksek düzeye çıkarken, yazları alçalarak, eylülde en düşük düzeye iner. Ortalama akım 182 m³/sn; en yüksek akım 280 m³/sn; en düşük akım 100 m³/sn. Taşkınları önleme ve sulama amacıyla nehrin Çukurova'ya girdiği yerde aynı adlı baraj kurulmuş, ova kesiminde setler ve sulama kanalları yapılmıştır.

Seyhan barajı ve hidroelektrik santralı, Adana ilinde Seyhan ırmağı üzerinde kurulu baraj ve hidroelektrik santralı. 1956'da işletmeye açıldı. Sulama ve elektrik enerjisi üretme amaçlarıyla yapılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, normal su kotunda (67 m) su toplama hacmi 1 200 milyon m³, göl alanı 67,82 km², sulama alanı 174 000 ha'dır. Kurulu gücü 59 MW olan santralın yıllık üretimi 350 milyon kWsa'tir.

SEYHUN → SİR DERYA.

SEYHUN (Kemal Niyazi), türk kemençe sanatçısı ve besteci (Akkâ 1885 - İstanbul 1967). Üsküdarlı Ziya Bey, Tophaneli Sabri Bey, Kanuni Garbis, Kemani Aleksan Ağa ve Udi Nevres Bey'den usul ve makam dersleri aldı. Ankara ve İstanbul radyoları ile İstanbul Belediye konservatuvarı türk musikisi icra heyeti'nde çalıştı. Hicazkâr saz semaisi ile güftesi Y. K. Beyatlı'nın olan *Gece Leylâ'yı ayın on dördü* (segâh-düyek) adlı bir fantezisi vardır.

SEYHUN (Âdem Vecdi), türk besteci (İstanbul 1915 - *ay. y.* 1984). Ziya Santur'dan nota, usul, keman ayrıca santur dersleri aldı. İstanbul Belediye konservatuvarı türk müziği icra heyeti'ne ut sanatçısı olarak girdi (1944). Bir süre sonra H. S. Arel'in isteği üzerine viyolonsel çalmaya başladı. 1959'da icra heyetinden ayrıldı. İstanbul radyosu'nda solo ve topluluk programlarında görev aldı; radyoda repertuvar kurulu üyeliğinde bulundu. Çeşitli makamlarda saz eserleri ve şarkıları vardır.

SEYİD → SEYİT.

SEYİDE ya da **SEYYİDE** a. (ar. *seyyid* in dişl. *seyyide*). *Esk.* **1.** Saygıdeğer kadın. **—2.** Prenses, kraliçe. **—3.** Hz. Muhammet'in soyundan gelen kadın.

SEYİR, -yri a. (ar. *seyr*). **1.** Sürme, ilerleme biçimi; gidiş, yürüyüş: *Olayların seyri. Hastalığın seyri.* **—2.** Bir yerden bir yere gitmek üzere yola çıkma, yolculuk, sefer: *Seyir halindeki gemiler. Seyir defteri.* **—3.** Eğlenmek amacıyla bakma, hoşlanarak, hayranlıkla bakma: *Bu saatlerde denizin seyrine doyum olmaz.* **—4.** Bakmaya değer, eğlendirici durum ya da şey: *Herkes işin seyrinde, kimsenin aldırdığı yok.* **—5.** *Seyir etmek* → SEYRETMEK. ‖ *Seyre dalmak*, bir şeye ilgi ve dikkatini yoğunlaştırarak bakmak.

—*Esk.* *Seyr ü sefer* → SEYRÜSEFER. ‖ *Seyrgâh*, gezme, gezinti yeri. ‖ *Seyr fi-l-menam*, uyurgezerlik.

—Denizc. Bir geminin bir limandan başka bir limana gitmek üzere yola çıkması, yolculuk, sefer. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Seyir astsubayı*, savaş gemilerinde, seyir kamarasının bakımından, köprüüstünün seyre hazırlanmasından sorumlu astsubay. ‖ *Seyir belgesi*, bir sınıflandırma şirketi tarafından onarımdan çıkan bir gemiye verilen ve geminin seyredebilecek durumda bulunduğunu ve şirketin kayıt defterinde her zaman birinci sınıf nitelikte kayıtlı olduğunu gösteren belge. ‖ *Seyir izin belgesi*, bir geminin, personel, teçhizat, yakıt, kumanya, tekne ve makine yönünden eksiksiz olduğunu ve seferi güvenlik içinde tamamlayabileceğini gösteren belge. ‖ *Seyir mesafesi*, bir geminin hareket limanı ile varış limanı arasında, seyir rotalarına göre katetmesi gereken, deniz mili cinsinden mesafe. ‖ *Seyir muhabere zabiti*, bir gemide radyoyla iletişimi sağlayan zabit. ‖ *Seyir subayı*, köprüüstünde görevli olan ve gemi rotasıyla ilgili bütün hesapları yapan subay. ‖ *Seyir süresi*, bir geminin katettiği yolun süresi. ‖ *Seyir vardiyası*, seyir halindeki bir gemide nöbet görevi. (→ VARDİYA.) ‖ *Seyir yarıçapı*, bir geminin alabileceği azami yakıtla yapabileceği seyir süresinin yarısına eşit olan zamana denk düşen mesafe. ‖ *Seyre devam etmek*, seyir halindeki bir gemiden söz ederken, hava muhalefeti, arıza ya da bir herhangi bir nedenle geçici olarak bir mevkide bir süre bekledikten sonra yeniden yola çıkmak. ‖ *Seyre elverişli yarıdaire*, rüzgârın dönme yönü, siklonun yer değiştirme yönünün tersi olan ve bu nedenle de rüzgârın daha az kuvvetli estiği alçak basınç merkezinin bir bölümü. (Seyre elverişli yarıdaire "tehlikeli yarıdaire"nin karşıtıdır.) ‖ *Seyre elverişlilik*, tasarlanan yolculuk için tamamen donatılmış, normal tehlikelere karşı koyabilecek ve yükünü güvenlik içinde taşıyabilecek bir geminin durumu. ‖ *Seyre uygunluk*, seyretmenin olanaklı olduğu bir su yolunun kalitesi. ‖ *Açık deniz seyri*, okyanuslarda, büyük denizlerde yapılan seyir. (Geminin mevki kontrolü, gökcisimlerinin gözlemlenmesiyle edilen mevki daireleriyle ve gelişmiş elektronik seyir yardımcılarıyla yapılır.) ‖ *Dar sularda seyir*, boğazlarda, kanallarda ve seyre elverişli nehirlerde, bu geçitlerin özelliklerine göre belirlenmiş kurallara uyarak yapılan seyir. ‖ *Dış sularda seyir*, uluslararası sularda, uluslararası seyir kurallarına uygun olarak yapılan seyir. ‖ *Dümen suyunda seyir*, öndeki gemiyle aynı rotayı kullanarak, belli bir mesafeden aynı hızla yol alarak yapılan seyir. ‖ *İç sularda seyir*, nehirlerde, göllerde ve kanallarda yapılan seyir. ‖ *Kılavuz seyri*, yol boyunca izlenen kıyı, fener ve şamandıra gibi seyir yardımcılarından yararlanarak yapılan seyir. ‖ *Orsa seyir*, yelkenli bir geminin rüzgârı iskele ve sancak baş omuzluktan alarak yaptığı seyir. ‖ *Pupa seyri*, yelkenli bir geminin rüzgârı pupasından alarak yaptığı seyir. ‖ *Rüzgâra göre seyir*, yelkenli bir teknenin, esiş yönüne göre rüzgârı kullanarak yaptığı seyir. (Rüzgârın esiş yönüne göre yapılan belli başlı beş seyir türü vardır: rüzgârı sancak ve iskele baş omuzluktan kullanarak yapılan seyre *orsa seyir*, kemere gerisinden alınan rüzgârla yapılan seyre *laçka borina seyir*, sancak bordadan gelen rüzgârla yapılan seyre *apazlama seyir*, rüzgârı kıç omuzluklarda geride kullanarak yapılan seyre *pupa seyri*, rüzgârı tam kıçtan alarak yapılan seyre de *boci seyri* denir.)

—Dy. Bir trenin, lokomotifin ya da herhangi bir demiryolu taşıtının demiryolu üzerinde gerçekleştirdiği her tür hareket. ‖ *Görerek seyir*, makinistin, çıplak gözle gördüğü yol bölümünü dikkate alarak bir katardan, bir "dur" işaretinden ya da bir engelden önce durabilecek biçimde hızını ayarlayarak treni ilerletmesi. (Makinist, kapalı bir semaforu geçtikten sonra bu işareti izleyen kantarın sonuna kadar görerek seyire uymak zorundadır.) ‖ *Tip seyir*, bir yandan düzenli yakıt tüketimini (elektrikli cerde, soğurulan yeğinliğin sınır değerini), öbür yandan katarın tonajını, hattın profilini vb. göz önüne alarak incelenen ve trenin zaman tarifesini düzenlemeye olanak veren tren hareket modeli.

—Havc. ve Uz. havc. SEYRÜSEFER'in eşanlamlısı.

—İkt. tar. *Seyir akçesi*, Osmanlı devletinde, yeniçeri kaleminde işe yeni başlayan kişilere girişlerinde ödenen para. (Bu kişilerden, başlangıçta yazı işleri verilmeyip yalnızca çalışmaları izleyerek işlerin nasıl yapıldığını öğrenmeleri istendiğinden ödenen paraya bu ad verilmişti.)

—Sey. oy. *Seyr ü temaşa*, seyirlik oyun, gösteri.

—Tasav. *Seyrü süluk*, tarikata giren Tanrı yolcusunun (salik) Tanrı'ya varmak için yaptığı manevi yolculuk. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Denizc. *Deniz seyri.* • *Teknik.* Deniz seyri üç değişik evreden oluşur: belirli bir noktaya doğru alınacak yolun öğelerini (doğrultu ve hız) önceden hesaplama; tahmini punt tayiniyle rota tutma; "punt tayini"nde uygulanan değişik yöntemlerle mevki kontrolü.

Deniz haritaları, geminin su çekimine, iyi ve kötü hava kuşaklarına, elverişli ya da elverişsiz akıntılara, "görüş alanı" içindeki noktalara, ortodromiyi izleyerek alınacak yol kazancına ve seyre kapalı bölgelere göre tutulacak rotayı saptamayı sağlar. Rota açısı bir kez saptandıktan sonra, rotayı değerlendirmek, yani ters yönde oluşabilecek çeşitli arızi sapmaları düzelterek, dümenciye izleyeceği pusula rotasını vermek gerekir. Mekanik itmeli gemilerde, hız optimal yakıt tüketimine göre ayarlanır.

"Tahmini punt", saptanan rotayla tutulan rotayı karşılaştırmak için izlenmekte olan rotayı tayin etmeye dayanır. Pusula rotası, rüzgâr ve akıntıdan kaynaklanan sapma düzeltmelerine eklenir, mıknatıslıktan kaynaklanan rotadan sapma ve manyetik sapma değerleri ise her zaman rastlantısaldır. Paraketeyle elde edilmiş katedilen uzaklığa gelince, güvenirliği paraketeyi kullanan kimsenin deneyimine bağlıdır. Ortalama kerteriz ve katedilen olası uzaklık, harita üzerine her an "tahmini" punt koymayı sağlar; bunun çevresine belirsizlik çemberi çizildiğinde geminin bütün olası puntları elde edilir.

Tahmini puntun belirsizlik bölgesini azaltmak için, olası bütün durumlarda, değişik yöntemlerden yararlanarak daha doğru bir punt hesabı yapmak gerekir: kerterizlerle karaya göre punt koyma, astronomik gözlemlerle (yükseklik doğrusu) açıkta punt koyma, radyogonyometriyle kerteriz alma, radarla kerteriz alma, hiperbolik ağlar (Decca*, Loran* vb.) ya da uydularla yayın ağları üzerinde konumlandırma. Böylece "düzeltilmiş" bir punttan yola çıkarak yeni bir rota saptanır ve tahmini punt tayiniyle konumlar yeniden belirlenir.

Pervaneli gemilerin seyri, yelkenli gemilerin seyrine göre çok basittir, çünkü yel-

Seyhan barajı

RÜZGÂRA GÖRE SEYİR

kenlilerin seyri rüzgâr doğrultusunun (hıza göre tutulacak en iyi rota) ve rüzgâr kuvvetinin (ortalama hızı tahmin etmek zordur) değişimlerine bağlıdır. Günümüzde, Doppler tipi paraketelerin duyarlılığı ve cayropusulayla rota tutma, büyük gemilerde oldukça duyarlı bir tahmini punt tayini sağlar.

Tutulan rota ile geminin yararlandığı (özel bir bilgisayar yardımıyla) bütün konumlandırma araçlarıyla puntların doğruluğunu denetlemeye dayanan birleşik seyir, seyir personeline ek bir üstünlük sağlar.

• *Deniz trafiği ve yolları.* Kısa mesafeli (Manş geçişi), turistik (gezi) ya da sportif amaçlı seyirlerin dışında, günümüzde seyir pratik olarak yalnız yük trafiğine dayanır. Uluslararası deniz trafiği 1991'de 4 025 Mt olarak gerçekleşmiştir (1970'te 2 500, 1980'de 3 700); bunun büyük bir bölümü, en azından hacim olarak, dış değişim"lere dayanır. Yaklaşık 400 M tonilatoluk bir ticaret filo"su tarafından sağlanan bu toplam değişimde, petrolün payı, cevher (özellikle demir), kömür ve tahıla oranla yaklaşık olarak yarıdan fazladır. Büyük değişim yolları, böylece petrol üreten Ortadoğu'ya, Batı Avrupa'ya, Japonya'ya ve ABD'ye bağlar. Bu sanayileşmiş devletler, öncelikle metal cevherler (Batı Afrika ve Latin Amerika'dan demir, toksit ya da kimi kez Latin Amerika ve Avustralya'dan alümin) ve kömür (dışsatımcı ülke olarak yalnız ABD) satın alırlar. Bu nedenle bu devletlerin Batı Avrupa kıyılarında, Honşu'nun doğusunda ve ABD'nin güneyinde çok iyi araçlarla donatılmış limanları vardır. Gemi boyutlarının büyümesi (petrolün etkisiyle), Kuzey Atlas okyanusu'ndaki etkin değişim yollarının korunmasına karşın Cape yolunun ortaya çıkmasına katkıda bulunmuştur.

Nehir seyri ya da *iç sularda seyir.* • *Tarihçe.* Bu seyir yöntemi, tekerleğin icadından çok önce, ilk olarak ağaçları yüzdürme, sonra sallarla seyretme biçiminde kullanılmıştır. Bu iki seyir tipi, nehir üzerinde yalnız akıntı yönünde seyretmeye olanak veriyordu. Çok daha iyi profillendirilmiş ve bu nedenle suya göre deplasmanı çok daha kolay olan gemilerin kullanılması bu seyir güçlüğünü ortadan kaldırmayı sağladı.

Loire, Rhône, Sen ve Ren gibi nehirler çok çabuk, büyük bir etkinliğe ulaştı; bu nehirlerin kimileri günümüzde de etkinliklerini sürdürmektedir. Diğer taşıma araçları arasındaki rekabet, önce, fazla önemli olmayan su yollarında yapılan seyirleri terk etmeye, sonra, kapak araları XII. yy.'da eğik düzlemlerle birbirine bağlanan ve üzerinden gemiler geçirilen kanallar inşa etmeye neden oldu. XVI. yy.'da, eklüzlerin ve daha sonra gemi elevatörlerinin inşa edilmesi, bir kapak arasından diğerine geçmek için gemilerin sudan çıkmasını önledi. (→ KANAL.)

Eğim nedeniyle, üzerinde serbest akıntılı seyrin çok zor olduğu su yollarında, önce, gemilerin geçebilmesi için dar geçit-

İÇ SULARDA SEYİR

Ren üzerinde alman bandıralı itici ve barçlar

Bay Shipbuilding (Manitowoc)

Amerika'daki Büyük Göller'de seyretmek üzere düzenlenmiş cevher gemisi (deplasman 61 000 t; hız: 15 deniz mili)

lerle donatılmış sabit setler kullanıldı. Ancak XIX. yy.'da, seyredilebilir su yollarının yatakları düzeltilmeye başladı; önceleri birkaç kol halinde akan nehir debisi tek bir geçit içinde birleştirildi, sonra hareketli setler ortaya çıkınca bu kollar kanallar içine alındı.

Düzgün profilli ve oldukça zayıf eğimli büyük nehirler, sınırlı düzenlemeler sayesinde serbest akıntılı nehirler olarak kullanılabilir. Bu duruma, koyarının aşağı çığırında Ohio'yla birleşen Mississippi'de, Lauterbourg fransız alman sınırının aşağı çığırında Ren'de, Don ve Volga nehirlerinin kimi bölümlerinde rastlanır.

Eğim çok fazla ya da nehrin debisi yetersiz olduğunda, kanal içine alınmış nehir ya da ırmaklar kolay bir seyir sağlar. Bu durum, Fransa'da Ren, Rhône, Sen, Moselle, Saône gibi önemli su yollarında görülür.

• *Teknik sorunlar.* İtme kuvveti, Diesel motorlarıyla tahrik edilen bir ya da birçok pervanenin su içinde dönme etkisiyle sağlanır. Bu düzenek, ya arkasına halatlarla bağlanmış yük taşıyabilen tekneler çeken römorkörlere, ya birbirlerine sıkıca bağlanmış barçları iten iticilere ya da yük ve yolcu taşımada kullanılan, kendinden motorlu gemilere yerleştirilebilir.

• *Yolcu taşıma.* Dört biçimde görülür:
1. köprü bulunmayan yerlerde ya da uzun nehir kıvrımlarını dolaşmamak için akarsuları, lagünleri, gölleri geçiş: bu durumda, karayolu araçlarının taşınmasını sağlayan araba vapurlarından (kendinden motorlu ya da kıyıdan çekilen) ya da kürekli ya da motorlu teknelerden yararlanılır;
2. üçüncü dünya ülkelerindeki kara taşıma araçlarının yetersizliğini kapatmak için nehir boyunca ya da göllerde yapılan taşıma;
3. kara taşıtlarına yakın hızda seyir araçlarının ortaya çıkışı (ayaklı tekneler, hava yastıklı gemiler);
4. bireysel (house-boatlar) ya da toplu nehir gezilerine yeniden ilgi duyulmasıyla birlikte turizmin gelişmesi (bu da, ikinci derecede önemli, önemsiz ya da önemini kaybetmekte olan su yollarının yeniden kullanılmasını sağladı).

• *Nehir filoları ve trafik.* Nehir filoları, römorkörler ya da iticiler tarafından çekilen ya da itilen taşıyıcı gemilerden su yollarının genişliğine göre değişen boyutlarda kendinden motorlu teknelerden oluşur. İkinci Dünya savaşı'ndan bu yana, taşıyıcı gemileri itme, yedekte çekmenin yerini almıştır. Mississippi gibi çok büyük nehirlerin üzerinde, itilerek götürülen konvoyların taşıma kapasitesi 70 000 t'a ulaşabilir. Ayrıca, deniz gemileriyle, bu çok büyük nehirler (Amazon, üzerinde akıntıya ters yönde yapılan ve son yıllarda, özellikle Mississippi üzerinde, nehir ağzında barç taşıyıcı gemilere yüklenen 370-850 t'luk küçük barçların kullanıldığını da belirtmek gerekir.

Sınırlı sayıda ülkenin dışında, nehir filolarının taşıma kapasiteleri iyi bilinmemektedir; bu ülkeler, sahip oldukları su yolu ağının uzunluğuna göre şu şekilde sıralanabilir: eski sovyet cumhuriyetleri toplu halde (138 900 km), Amerika Birleşik Devletleri (41 403 km), Almanya (6 780 km), Fransa (6 324 km), Finlandiya (6 057 km), Hollanda (4 832 km), Polonya (3 019 km), İtalya (2 557 km), Romanya (1 659 km), Büyük Britanya (1 631 km), Macaristan (1 622 km), Belçika (1 517 km), Bulgaristan (471 km), vb. Üçüncü dünya ülkeleri hakkında ise bilinen kesin hiçbir istatistik yoktur. Avrupa'da, birçok ülkeden geçen Ren, Moselle, Tuna nehirleri üzerindeki trafik uluslararası anlaşmalarla düzenlenmiştir. Almanya-Hollanda sınırındaki Ren trafiği, 1978 yılında doruk noktasına ulaşmış (141,5 Mt) ve o zamandan bu yana, yavaş da olsa belli bir gerileme göstermiştir.

• *Ekonomik sorunlar.* Diğer kara taşıma araçlarına oranla yavaş olmasına karşın, nehir seyri, daha az kirletici olan ve genel olarak, yalnız teknik maliyet fiyatlarıyla yetinildiğinde taşınan ton başına daha ucuza gelen bir enerji tasarrufu olarak ortaya çıkar.

Ancak nehir seyri, tarife konusunda, genellikle, demiryollarının rekabetiyle, nehir armatörlüğünün bölünmesiyle ve iş organizasyonu eksikliğiyle karşılaşır.

—Tasav. Bir mürşide bağlanan sufinin tarikat ilkelerine uyarak manevi yolculuğa çıkması, tanrısal gerçeğe kavuşmadan (vuslat) önce *makam* denilen aşamalardan geçerek yol alması genellikle *seyir* diye adlandırılır. Melamet ehli arasında seyrü süluk cezbe ve sohbetle, öteki tarikatlardaysa Allah'ın *esmayı hüsna*'sından (güzel adlarından) bazılarını mürşidin buyruğu yönünde müridin zikretmesiyle gerçekleştirilir. Bu ilkelere göre manevi olarak yol almaya "seyrü süluk görmek", bu yolu bitirmeye de "seyrü süluku tamamlamak" ya da "Fatiha çekmek" denir.

Tasavvuf düşüncesine göre yolculuğun yönü bakımından genellikle iki seyir vardır: 1. *nüzuli seyir,* varlığın, her şeyin özü ve kaynağı olan Tanrı birliğinden (ehadiyet) doğarak olanaklar ve çokluklar dünyasına inmesi; 2. *uruci seyir,* birincinin tersine, sınırlı varlığın çokluklar ve olanaklar dünyasından çıkarak mutlak, bir ve sonsuz olan zorunlu (vahip) varlığa doğru yükselmesi. Bu, parçanın (cüz) bütüne (kül) dönmesi, kendi bağımsız varlığını onun zorunlu varlığında eritmesi demektir.

Seyrü sülukun aşılması gereken şu dört "makam" ya da "konağı" vardır: 1. *seyr illallah* (Allah'a yolculuk), *sefer-i evvel* de denilen bu aşamada salik zikir, nafile ibadet ve riyazet gibi çabalarla beşeri isteklerden sıyrılarak tanrısal iradeye teslim olur; nefsinin istediği yolda değil, Allah ve Hz. Peygamber'in buyruklarına göre yaşar. Bu, sonlu bir yolculuktur; çünkü salik, bu yolculuk sırasında sonlu varlıklar içinden geçmektedir; 2. *seyr fillah* (Allah'ta yolculuk), birinci yolculukta Tanrı'ya ulaşan salikin Tanrı niteliklerini kazanmış olması sürecidir. *Sefer-i sani* de denilen bu aşamada salik, *cem* makamına ulaşmış, *ilm-i ledünnü* (Allah'ın sırlarını içeren gönül bilgisi) kazanmış, sonlu varlığın niteliklerinden sıyrılmıştır. Tanrı'nın celal ve cemal nitelikleri sonsuz olduğundan bu makam da sonsuzdur; 3. *seyr maallah* (Allah ile birlikte yolculuk), ikiliğin ortadan kalkacağı bu makamda kulda olan her şey tanrısaldır. *Sefer-i salis* ve *fark badelcem* de denilen bu makama ulaşan salik, bütün eylemlerin "ihsan" bilinciyle ve her an Allah ile birlikte olduğunu düşünerek yapar; 4. *seyr anillah* (Allah'tan yolculuk), *Sefer-i rabi* de denilen bu yolculuk, Hak'tan halka dönmedir. Vuslattan sonra her zaman Hak ile birlikte ve halk içinde olma makamı olan bu aşamada salik, Hak'tan aldığını halka verir; taliplerin irşadı ve eğitilmesiyle uğraşır. Bu aşamayı tamamlayan salike "fatiha çekilerek" icazet verilir ve kendisine *müntehi-i kâmil* (son amaca ulaşmış yetkin kişi) denilir.

Seyir hidrografi ve oşinografi dairesi, Deniz kuvvetleri komutanlığı'na bağlı olarak çalışan ve seyir, hidrografi, deniz haritacılığı ve oşinografi alanlarında askeri, iktisadi ve bilimsel çalışmalar yapan kuruluş. Önce Mesahayı bahriye şubesi adıyla kurulan (1909), 1911'de Haritayı bahriye ve Seyri sefain şubesi adını alan bu daire, 1949'da Hidrografi dairesi adı altında çalışmalarına devam etti. Bu dairenin adı da 1972'de Seyir hidrografi ve oşinografi dairesi olarak değiştirildi.

Daire, deniz, göl ve iç su yollarında suyun doğal niteliklerini, derinliğini, akıntı ve anaforlarının yön ve hızlarını saptar, açık deniz, boğaz ve geçitlerle, liman ve kıyılardaki işaretleri gösteren deniz haritalarını, seyir güvenliğiyle ilgili bilgileri içeren kitap ve atlasları hazırlayıp yayımlar. Ayrıca Deniz kuvvetleri için gerekli olan her tür seyir aygıtını sağlar ve onarır; liman, mendirek, sualtı kabloları, akaryakıt boruları ve köprüler için en uygun yerleri saptar; deniz, kara ve hava kuvvetlerinin atış eğitimi yapacağı alanları radyo, televizyon ve basın aracılığıyla denizcilere duyurur.

SEYİRCİ a. **1.** Bir olayı, bir eylemi görerek tanık olan kimse; izleyici: *Kavga şiddetlendikçe seyirciler de artıyordu.* **—2.** Bir töreni, gösteriyi, bir oyunu vb. izleyen kimse: *Futbol seyircisi. Tiyatro seyircisi.* **—3.** Seyretmekle yetinen, eylem ya da olaya katılmayan kimse, tanık; izleyici: *Ben yalnızca seyirciyim, oyuna katılmayacağım.* **—4.** *Bir şeye seyirci kalmak,* bir olay ya da durum karşısında hiçbir tepki göstermeden salt bakmakla yetinmek: *Bu kötü gidişe karşı seyirci kalamayız, bir şeyler yapmamız gerekir.*

SEYİRLİK sıf. **1.** Seyre değer; seyir amacı taşıyan. **—2.** *Seyirlik oyun,* karagöz, kukla, ortaoyunu gibi halkın bir yere toplanarak seyrettiği, genellikle beceriye ve görsel anlatıma dayanan eğlendirici oyun.

SEYİS a. (ar. *siyāset,* at bakıcılığı'ndan *sā'is*). Binc. Atın tımarı, yıkanması gibi tüm temizlik işlerine ve yemlenmesine bakan görevli.

SEYİSHANE a. (ar. *sāyis* ve fars. *ḫane'* den *sayis-ḫane*). *Esk.* **1.** Yolculuk eşyasının yüklendiği ve seyisin sürdüğü hayvan. **—2.** *Seyishane beygiri,* yolculuk eşyasını taşıyan beygir.
—Esk. ask. *Seyishane parası,* Osmanlılar'da sefere katılacak yeniçerilerin, malzemesini taşıyacak atı satın alması için oda sandığından sağladığı para.

SEYİSLİK a. Atın tımarı ve bakımı işi; at bakıcılığı.

SEYİT a. (ar. *seyyid*). *Esk.* **1.** Bir topluluğun ileri gelen kişisi; efendi, ağa, başkan. Hz. Muhammet'in soyundan olan kimse. **—2.** *Seyyid-i kâinat* (evrenin efendisi), *seyyid-i nev-i beşer* (insanların efendisi), *seyyid-ül-afak* (ufukların efendisi), *seyyid-ül-beşer* (insanların en hayırlısı), *seyyid-ül-ebrar* (hayır sahibi olanların, iyilerin efendisi), *seyyid-ül enam* (halkın ulusu), *seyyid-ül-enbiya, seyyid-ül-mürselin* (peygamberlerin en seçkini), *seyyid-ül-kevneyn* (iki cihanın ulusu, efendisi), *seyyid-üs-sakaleyn* (insan ve cinin peygamberi), Hz. Muhammet.
—İsl. Hz. Muhammet'in soyundan gelen kişi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Seyid-i kâinat* (evrenin efendisi), Hz. Muhammet. ‖ *Seyid-i nev-i beşer* (insan türünün efendisi), Hz. Muhammet. ‖ *Seyid ül-enbiya* (peygamberlerin efendisi), Hz. Muhammet.
—ANSİKL. Sözcük, Kuran'da bir ayette (XII, 25) tekil olarak, Yusuf peygambere gönül veren Züleyha'nın kocası için, bir ayette (XXXIII, 67) çoğul (sadeh) olarak bir topluluğun ileri gelenleri anlamına kullanılmıştır. Bu son anlamıyla hadislerde de geçer. Bu hadislerden birinde Hz. Muhammet "Bir topluluğun seyidi, o topluluğun hizmetçisidir" der. Bütün müslümanlar, Hz. Muhammet'i müslümanların en büyüğü kabul ettiklerinden onu "seyyidina" (efendimiz) diye anarlar. İslam dünyasında genellikle halife Ali'nin oğlu Hüseyin'in soyundan gelenler için "seyit" unvanı kullanılır. Ayrıca, tarikat zincirlerini Hüseyin'e bağlayan tarikatlarda şeyhler, bazı tanınmış edebiyatçılar ve şairler de seyit unvanını alırlar. Osmanlılar'da seyitler, halife Ali'nin öteki oğlu Hasan'ın soyundan gelen "şerif"lerden ayrı olduklarını belirtmek için başlarına sarı sarık dolarlardı.

SEYİT ABDULLAH PAŞA → ABDULLAH PAŞA (Seyit).

SEYİT ABDÜRRAHİM MUHİP EFENDİ → ABDÜRRAHİM MUHİP EFENDİ.

SEYİT AHMET ASIM EFENDİ Antepli → MÜTERCİM ASIM.

SEYİT AHMET PAŞA Müftüzade, türk yönetici (İçel ? - Şam 1824). Silifke müftüsünün oğluydu; İçel'de mütesellim-

lik yaptı. 1802'den başlayarak çeşitli yerlerde muhafızlık, mutasarrıflık görevlerinde bulundu. 1812'de Mora valisi oldu. Bursa, Kocaeli, Halep valiliklerinden sonra kısa bir süre kaptanıderyalıkta (1818) bulundu. Bu görevden ayrılınca yeniden valiliğe atandı. Şam'da görev yaparken öldü.

SEYİT ALİ EFENDİ Moralı → MORALI ALİ EFENDİ.

SEYİT ALİ PAŞA Baş hoca, türk matematikçi (öl. İstanbul 1845). Hüseyin Rıfkı Efendi'den sonra Mühendishane'de baş hoca sıfatıyla istihkâm ve geometri dersleri verdi (1817-1830). Hoca İshak Efendi'nin ölümünden (1834) sonra yeniden aynı göreve atandı. *Mahrutiyat* (1841) ve *İstihkâmat-ı cesime* (1843) adlı iki yapıtı vardır. Ayrıca Ali Kuşçu'nun *Fethiye*'sinden özetleyerek bazı eklerle genişlettiği *Mirat ül-âlem* adlı kitabı yayımlanmıştır.

SEYİT BEY, türk hukukçu, siyaset adamı (İzmir 1873 - İstanbul 1924). Medrese öğreniminden sonra Hukuk mektebi'ni bitirdi. İkinci meşrutiyet'te İzmir mebusu (1908), bir süre sonra (1910-1918) Âyan üyesi oldu. Cumhuriyet'in ilanından önceki Beşinci icra vekilleri heyeti'nde (1923) Adliye vekili olarak yer aldı. Bu görevini, Cumhuriyet döneminin ilk kabinesi olan Birinci İnönü hükümetinde de (1923-1924) sürdürdü. Darülfunun'da öğretim üyeliği de yapan Seyit Bey, her ikisi de 1924'te basılan *Hilafet ve hâkimiyet-i milliye* ve *Hilafetin mahiyet-i şeriyyesi* adlı kitaplarında, hilafetin kaldırılabileceği, bunun din yönünden bir sakınca taşımadığı görüşünü savundu. TBMM'deki konuşmalarıyla da hilafetin kaldırılmasına karşı çıkan muhalefet grubu üzerinde büyük ölçüde etkili oldu.

SEYİT FEYZULLAH EFENDİ → FEYZULLAH EFENDİ Seyit, Hacı.

SEYİT HİMYERİ (Ebu Haşim İsmail bin Muhammet), arap şair (Basra 723 - Vasıt 789). Ünlü yergi şairi Yezit'in torunu olan Seyit Himyeri, aşırı şiilerin keysaniye koluna bağlıydı. Ancak Muhammet el-Hanefiye'nin dönüşü konusunda keysaniye yandaşlarından ayrılıyordu. O, bu dönüşün (racaa), insan şeklinde ve hayvan vücutlarında cisimleşerek (tenasuh) iki türlü olacağına inanıyordu. Böyle düşünmesine karşın abbasi halifelerine kasideler yazmış ve onlar tarafından ilgiyle karşılanmıştı. Yalın bir dille yazdığı şiirlerinin toplandığı *Divan*'ı günümüze ulaşmamıştır.

SEYİT MAHMUT HAYRANİ → MAHMUT HAYRANİ (Seyit).

SEYİT MUHAMMET SAİT EFENDİ → HALET EFENDİ.

SEYİT SEYFULLAH → NİZAMOĞLU.

SEYİT suyu → SEYDİ suyu.

SEYİT ŞERİF CÜRCANİ → CÜRCANİ (Ali bin Muhammet EL-).

Seyitgazi
ön planda seyitbattalgazi külliyesi
Eskişehir

SEYİT VEHBİ, asıl adı **Hüseyin,** türk şair (İstanbul yaklş. 1674 - *ay. y.* 1736). Anasının ailesinin Hz. Muhammet soyundan geldiği kabul edildiği için *Seyit* diye anılır Döneminin ünlü bilginlerinden ders görerek yetişti. 1696'dan sonra İstanbul'da, Tebriz ikinci kez alınınca (1625) orada, Manisa ve Halep'te kadılık yaptı. Nabi'ninki gibi yaşam deneylerinden öğütler çıkaran, Nedim'inki gibi yaşamın güzelliklerinden söz eden gazelleri vardır. Ayasofya'daki Ahmet III çeşmesi (1723) için padişahın düşürdüğü tarih dizesini tamamlayarak yazdığı kaside, bu çeşmenin üzerindedir. Yer yer manzum bölümleri olan mensur *Surname*'si (1720), Ahmet III'ün dört şehzadesinin sünneti, üç sultanın düğünü dolayısıyla düzenlenen eğlencelerden söz eder. Bu yapıtta dönemin yaşamı, gelenek görenekleri, seyirlik oyunlar, gösteriler, esnaf alayı vb. canlı bir biçimde anlatılır. Sadrazam İbrahim Paşa'nın emriyle kaleme aldığı *Sulhiye* (1718), Pasarofça antlaşması'nı konu edinir. Manzum kırk hadis çevirisi vardır.

SEYİT YAHYA ŞİRVANİ, halveti tarikatının iranlı ikinci piri, kurucusu (öl. 1464). Halveti tarikatının ilk piri; kurucusu Ömer ül-Halveti'dir. Ondan bir süre sonra, Seyit Yahya Şirvani, Şirvan'da bu tarikatı yeniden canlandırdı. Ünü, bulunduğu bölgenin sınırlarını aşıp Anadolu'ya da yayılınca, Dede Ömer Ruşeni, Muhammet el-Erzincani ve Alâettin-i Karamani gibi kişiler onun yanına giderek tarikat terbiyesi aldılar ve halvetiliği Anadolu'da yaydılar. Seyit Yahya'nın tasavvufla ilgili farsça birkaç küçük risalesi vardır.

SEYİTGAZİ, İç Anadolu bölgesinin Yukarı Sakarya bölümünde Eskişehir iline bağlı ilçe; 24 765 nüf. (1990); 1 502 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 46 köy. Merkezi, Eskişehir'in yaklaşık 41 km. G.-G.-D.'sunda *Seyitgazi*, 3 223 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, baklagiller üretimi. Bor mineralleri, perlit yatakları.
—Arkeol. ve Mim. Yörede Phrygialılar'dan kalma kaya anıtları, Bizans döneminden sur ve manastır kalıntıları vardır. Kent mezarlığında Roma, Bizans, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden mezarlar bulunmaktadır. Bizans döneminde volkanik bir tepeye kurulmuş olan Seyitgazi kalesi, daha sonra da onarılarak kullanılmıştır. XIII. yy. başlarında yapılan ve çeşitli eklemelerle günümüze ulaşan Seyitbattalgazi külliyesi cami, türbe, medrese, imaret, hankâhtan oluşur. Bir avlu çevresinde yer alan yapıların en önemlisi camidir (Bayezit II döneminde, 1511'de onarıldı). XIII. yy.'da ortaya çıkan eyvanlı türbelerin ilk örneklerinden olan Eyvan türbe'nin Alaettin Keykubat tarafından, annesi Ümmühan Hatun için yaptırıldığı sanılmaktadır. Sonradan türbeye revaklı bir avlu ve tekke eklenmiştir. Ümmühan Hatun'un yaptırdığı sanılan hamamın sekizgen planlı sıcaklığı, yıldız biçiminde sekiz hücrelidir. Evliya Çelebi'nin XVI. yy.'da inşa ettirildiğini yazdığı kervansaray dikdörtgen planlı, uzun, kâgir bir yapıdır.

Seyitgazi müzesi, Seyitbattalgazi külliyesi'nin medrese ve imaret bölümlerinde açılan müze (1970). Yöreden derlenen arkeolojik ve etnografik yapıtların sergilendiği müzede, Phrygia ve Roma dönemlerinden çeşitli heykelcikler, lahitler, seramikler, cam eşyalar, çeşitli derviş eşyaları (şamdanlar, tabaklar, halılar, kilimler, kaplar vb.) bulunmaktadır.

Seyitler barajı, Afyon ilinde Seyitler suyu üzerinde kurulu baraj. 1962'de işletmeye açıldı. Sulama amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, normal su kotunda (1 047,75 m) su toplama hacmi 40 milyon m³, göl alanı 4,90 km², sulama alanı 2 950 ha'dır.

SEYİTÖMER, Kütahya'nın merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 348 nüf. (1990). Belediye. Linyit yatakları. Termik santral.

Seyitömer termik elektrik santralı, Kütahya ilinde, Seyitömer linyit havzasında bulunan düşük nitelikli linyit ve linyit tabakası üzerindeki marnı yerinde değerlendirerek elektrik enerjisi elde etmek amacıyla kurulan termik elektrik tesisi. Başlangıçta, her biri 150 MW gücünde 3 birimden oluşan santralın ilk iki birimi 1973'te, üçüncü birimi 1977'de yılda toplam 32 milyar 900 milyon kWsa elektrik enerjisi üretim kapasitesiyle işletmeye açıldı. 1985'te 150 MW gücünde dördüncü birimin eklenmesiyle toplam kurulu gücü 600 MW'a, yıllık elektrik enerjisi üretim kapasitesi de 3 milyar 800 milyon kWsa'a ulaştı. Santralın kömür alma, hazırlama, buhar üretim ve kül atma tesisleri fransız Stein industrie şirketi'nce; türbin, jeneratör, su arıtma tesisleri italyan GİE şirketi'nce gerçekleştirildi. Tesisin çalışmaya başlamasından bir süre sonra havzadaki marn rezervi tükendi.

SEYL a. (ar. *seyl*). *Esk.* **1.** Sel: *"Seyl itdi gözüm yaşın ol ırmağ arasında"* (Vasfi, XVI. yy.). **—2.** Şiddetle gelen şey. **—3.** *Seyl-averd,* selle gelmiş olan. ‖ *Seylgâh,* sel yatağı; dünya. ‖ *Seyl-hiz,* coşkun sel için kullanılır. ‖ *Seyl-ram,* selin köpüre köpüre akması. ‖ *Seyl-i bela,* felaket seli. ‖ *Seyl-i kasîr,* düz yerlerden kaynayan akarsu. ‖ *Seyl-i sirişk,* gözyaşı seli: *"Ey Fuzuli, ahıdup seyl-i sirişk ağlayalı"* (Fuzuli, XVI. yy.). ‖ *Seyl-ül-arim,* Seba şehrini batıran sel felaketi.

SEYLAB → SEYLAP.

SEYLABE a. (fars. *seylabe*). *Esk.* **1.** Sel suyu, sel gibi akan su: *"Seylabelerle şerhalanır sine-i cibal / Her şerha bir bahar-ı hayat ihtiva eder"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Seylabe-i aşk,* aşk seli; büyük aşk. ‖ *Seylabe-i eşk,* gözyaşı seli. ‖ *Seylabe-i hun,* kan seli: *"Seylabe-i hun ederse tuğyan"* (A. H. Tarhan).

SEYLAN → SRİ LANKA.

SEYLAN BAYKUŞU a. Zool. Anadolu'da, Güney ve Güney-batı Asya'da yaşayan baykuş. (Köylerin ve suyun yakınındaki ağaçlıkları sever: gündüzleri sık ağaçlıklara gizlenerek geçirir. Balıklar ve yengeçlerle beslenir. Bil. a. *Ketupa ceylonensis;* baykuşgiller familyası.)

SEYLAN DİLİ a. Hint-ari dili; Sri Lanka'da 12 milyonu aşkın kimse tarafından konuşulur.
—ANSİKL. Orta hintçeden kaynaklanan bir prakrit olan seylan dilinin tarihi elde çok belge bulunduğu için iyi bilinir: bu belgelerin en eskileri II. yy.'dan kalmadır. Bunlar buddhacı metinlerdir (yorumlar, masal çevirileri, şiirler). XIII. yy.'ın ikinci yarısından sonra, uyak dörtlükler biçiminde yeni bir şiir, *gi* adı verilen ve uyaksız vezinlere dayalı eski şiir türüne karşıt olarak gelişmiştir. Bu şiir anlayışı bugün de varlığını sürdürmektedir. Aynı dönemde eski şiir metinleri yorumlara ya da *sanne*'ye konu olmuştur.
Şiirin tersine düzyazıda büyük değişimler görülmez. Art arda gelen portekiz, hollanda, ingiliz istilalarından önce, XV. yy.'da edebiyat son parlak dönemini yaşamıştır: Kalidasa'nın *Meghadutam* üslubuna dayalı mesaj şiirleri, *sandesa.* 1600 ile 1800 arasında seylan edebiyatı ülkenin dağlık iç kesimlerinde Kandy krallığı'nda yaşadı.
XIX. yy.'da, dine ve folklora dayalı seylan edebiyatının yanı sıra zengin bir misyoner edebiyatı da ortaya çıktı. 1950'li yıllardan sonra, gerçekçi, hatta toplumcu -gerçekçi etkiler taşıyan yeni edebiyat okulları doğdu. Bunlar arasında, Martin Wickramasinghe, Madavela Ratnayake, W. A. de Silva, T. S. İllangaratne, Alwis Perera, Siri Munasinghe, G. B. Senanayake gibi romancı ve şairler anılabilir.

SEYLANİ a. (öz. a. *Seylan* ve ar. *-î*'den *seylânî*). *Esk.* Seylantaşı.

SEYLANLI sıf. ve a. Sri lankalı.

SEYLANLILAR, Sri Lanka adası nüfusunun yüzde 70'inden fazlasını oluşturan halk. Seylanlılar'ın adaya İ.Ö. I. binyıl'da yerleştikleri sanılır. Dağlık bölgelerde tarım yaparak geçinen Kandy Seylanlıları geleneklerini korumayı başarmışlarsa da, ovalarda yaşayanlar Batılılar'ın etkisinde kalmışlardır. Çoğu buddhacıdır. Kastlar halinde örgütlenmişlerdir.

SEYLANTAŞI → ALMANDİT ya da ALMANDİN.

SEYLAP a. (fars. *seylāb*). *Esk.* **1.** Sel, taşkın: *"Gözleri yaşı müdâm seylâbdudur"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). **—2.** *Seylab-ı gam*, gam seli: *"Ah kim bu çeşm-i giryan akıdub seylab-ı gam / Çarh gibi dilde daim devr eder dâlâb-ı gem"* (Vasfi, XVI. yy.).
—Sig. *Seylap sigortası*, ırmak, dere ve kanalların taşması ve olağanüstü yağışlar nedeniyle ortaya çıkan sel ya da taşkının doğrudan yol açtığı hasarlara karşı sigorta.

SEYMEN ya da **SEĞMEN** a. (fars. *segbān*, osmanlı sarayında av köpeklerinin bakımı ve yetiştirilmesiyle görevli kimseden). Folk. Bayram, düğün vb. özel günlere ve toplantılara, karşılama törenlerine, yerel giysilerle atlı ve silahlı olarak katılan kimse. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Seymen alayı*, seymenlerin oluşturduğu topluluk.
—Esk. kur tar. → SEKBAN.
—ANSİKL. Folk. Anadolu'nun bazı yörelerinde, düğün alayına katılacak seymenler, bir gece önce toplanıp sabaha değin eğlenirler. Düğün günü topluca alayın önünde yer alır, gelinin kapısı önünde çeşitli zeybek oyunları oynarlar. Cirit vb. çeşitli spor oyunları düzenledikleri, kimi tehlikeli gösteriler sergiledikleri de olur. Bu gelenek özellikle Ankara, Tokat, Kayseri, Kırşehir, Kahramanmaraş ve Gaziantep yörelerinde bugün de yaşatılmaktadır.

SEYMEN ya da **SEYMENLİ,** bulgarca **Marica,** Bulgaristan'da kent. Meriç nehri ile Sazlıdere'nin kavşağı yakınında. Harmanlı'nın 15 km K.-B.'sında. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Rumeli-i Şarki vilayetinin Eski Zağra sancağına bağlı bir yerleşmeydi.

SEYMOUR (ailesi), kökeninin Fatih William'ın saint-maur-sur-loirelı bir silahşörüne dayandığını ileri süren Wiltshire'a yerleşmiş ingiliz soylu aile. —Sir JOHN **Seymour,** (1476'ya doğru - 1536), on çocuğu oldu. Bunlardan bazıları Henri VIII'in üçüncü karısı ve İngiltere kraliçesi JANE* **Seymour;** İngiltere koruyucusu ve Somerset dükü EDWARD*, **Seymour of Sudeley** baronu THOMAS'dır. Somerset dükü unvanı, Seymour ailesi mensupları için 1660 yılında yeniden ihdas edildi. Seymour ailesinden olanlar aynı zamanda kontluk unvanını da taşırlar.

SEYMOUR (Edward), **Hertford** kontu ve 1. **Somerset** dükü (3. ihdas), İngiltere kral naibi (1500'e doğr. - Londra 1552), Jane Seymour'un ağabeyi. Kız kardeşinin Henry VIII'le evlenmesi sayesinde yıldızı parladı. 1544'te Kuzey komutanlığına getirildi ve İskoçya üzerine başarılı sindirme akınları yaptı. Enıştesinin ölümü (1547) üzerine naiplik meclisine kendisini koruyucu olarak (naip) tayin ettirdi. Gittikçe karışan toplum koşulları içinde, protestan Reform'unu şiddete başvurmadan gerçekleştirmek ve gerek XVI. yy. mali krizi, gerek kentsel kapitalizm ile *enclosure*"lerin gelişmesi yüzünden büyük acı çeken halk tabakalarını rahatlatmak istedi. Protestanlığa olan sempatisi kıta ülkelerinden İngiltere'ye büyük bir mülteci akınına yol açtı ve bu arada çeşitli tarikatlar da gelip ülkeye yerleşti. Ancak 1549'da gittikçe artan zorluklar Seymour'un düşmesine neden oldu. Anarşinin hızlanmasını engellemek için hazırladığı *Book of Common Prayer* (Dua kitabı) bazı protestanlarca yetersiz görüldü, katoliklerse kitabı aşırı bularak Cornwall'de ayaklandılar. Seymour'un İskoçya'yla anlaşma önerileri sonuç vermedi ve 1547'de Pinkie'de elde edilen büyük zafere rağmen fransız etkisi komşu krallıkta üstünlük sağladı. E. Seymour'un yeni iktisadi görüşlere düşmanlığı zengin sınıfları kaygılandırmakla birlikte, Norfolk köylülerinin ayaklanmasını engelleyemedi. Rakibi Dudley, bu ayaklanmadan faydalanarak Seymour'u devirdi. Naipliği kaybederek bir süre hapis yatan Seymour, sonunda yeniden naiplik meclisine kabul edildi (1550), ancak artık siyasal bir rol oynayamadı. Buna rağmen, halk tarafından sevilmesi rakiplerini rahatsız etti. 1551'de hapse atıldı, ölüm cezasına çarptırıldı ve idam edildi.

SEYMOUR (Jane) → JANE SEYMOUR.

SEYMOUR SUDELEYLİ (Thomas, *baron*) [1508'e doğr. - Londra 1549], Jane Seymour'un kardeşi. 1547'de lord büyük amiral oldu. Catherine Parr'la evlenmesi ihtiraslarını alevlendirdi. Gücünü artırmak için Batı korsanlarıyla anlaştı. Çevirdiği entrikalar ailesinin düşmanlarına onu tutuklatmak ve ihanet suçuyla ölüm cezasına çarptırmak olanağını verdi ve dolayısıyla naibin (Koruyucu) durumunu sarstı.

SEYMOUR (*sir* Michael), ingiliz amiral (Plymouth 1802 - Londra 1887). 1856-1859 arasında Çin denizi'ndeki filoya komutanlık etti. Kanton'un alınmasına katkıda bulundu ve Pekin hükümetini görüşme masasına oturmaya zorladı.

SEYMOUR (Frederick Beauchamp Paget), **Alcester** lordu, ingiliz amiral (Londra 1821 - *ay. y.* 1895). Akdeniz donanması başkomutanı oldu (1880-1883). İskenderiye bombardımanını ve Mısır kıyılarındaki deniz harekâtını yönetti (1882). 1883-1885 arasında Amirallik birinci lordluğu görevinde bulundu.

SEYMOUR (Lynn Springbett, **Lynn —denir**), kanadalı dansçı (Wainwright, Alberta, 1939). Royal Ballet'te solocuydu (1958), yıldız dansçı durumuna geldi (1959), K. MacMillan (Anna Frank'ın günlüğünden esinlenen *The Burrow*, 1958; *le Baiser de la fée*, 1960; *The İnvitation*, 1960; *İmages of Love*, 1964), F. Ashton (*les Deux Pigeons*, 1961) ve J. Cranco'nun (*Card Game*, 1966) balelerini yorumladı ya da yeniden oynadı. Batı Berlin operası'nda yıldız dansçılık yaptı (1966-1969),ardından Royal'e dönerek Jerome Robbins'in *Dances at a Gathering* adlı yapıtının Londra temsilini yorumladı (1970). New York'ta American Ballet Theatre topluluğuyla birlikte Alvin Ailey'nin *Flowers*'ını oynadı (1971). Yeniden Royal Ballet ile birlikte *Anastasia*'nın (Kenneth MacMillan, 1971) baş rolünde, *Laborintus* (Glen Tetley, 1972) ve *A month in the country* (F. Ashton, 1976) adlı yapıtlarda oynadı. Münih Opera balesi'nin sanat yönetmenliğine getirildi (1978).

SEYMOURİAMORPHA a. (özel a. lord *Seymour*'dan). Üyelerinin fosillerine Texas'ta (ABD) Perm katmanında rastlanan alttakım. (Amfibyumlarla sürüngenler arasında yer aldığından bazen amfibyumlar [*Stegocephalia*] bazen de sürüngenler [*Cotylosauria*] arasında sınıflandırılır.)

SEYNE-SUR-MER (La), Fransa'da (Var) kanton merkezi, Toulon'un güneybatı banliyösü, Toulon limanı kıyısında; 60 567 nüf. (1992). Tersaneler.

SEYR → SEYİR.

SEYRAN a. (ar. *seyrān*). **1.** Gezme, gezinti. **—2.** Göz gezdirme, seyretme. **—3.** *Seyran etmek, eylemek*, gezmek, dolaşmak. || *Seyrana çıkmak*, gezintiye çıkmak. || *Seyrangâh*, gezinti yeri, gezi.

SEYRANİ Ispartalı, asıl adı **Ahmet,** türk halk şairi (XIX. yy.). Bir süre Kahire'deki Kaygusuz dergâhı'nda bulundu. "Seyahat destanı"nda konu edindiği illeri gezdi. İki kez hacca gitti. Evlenerek Isparta'ya yerleşti. Everekli Seyrani*'den önce ün kazanmıştı. Ancak Everekli, zamanla onu gölgede bıraktı. İki şairin şiirleri arasında birbirine karışanlar oldu. (→ Kayn.)

SEYRANİ Everekli ya da **Develili,** asıl adı **Mehmet,** türk halk şairi (Everek, Kayseri, 1807 - *ay. y.* 1866). Bir süre medresede okudu; Abdülmecit döneminde İstanbul'da bulundu. Bazı taşlamalarının uyandırdığı tepki yüzünden memleketine geri döndü. Sevgiyi ve doğayı konu edinen koşmalar, [illegible]emailer yanında alevi-bektaşi edeb[illegible]tkisini sürdüren tasavvufi, ahlak[illegible] şi[illegible]öyledi. Ancak ona geniş ün ka[illegible]ürünler kaba sofuları, adaletsiz [illegible]ileri, haksızlıkları konu edinen taş[illegible]maları oldu. Aruz vezniyle, ustaca yazılmış şiirleri de vardır. (→ Kayn.)

SEYREK sıf. Kendisini oluşturan öğeler arasında fazla aralık bulunan; gür, sık, bol, yoğun olmayan şey için kullanılır: *Seyrek saçlar. Seyrek dişler. Çorak tepelerdeki seyrek ağaçlar. Kumaşın dokusu çok seyrek.*
—Ask. tar. *Seyrek ordugâh*, osmanlı ordusunun harekât ve manevralarda, konma yerlerinde, aralarında genişçe aralıklar bırakarak oluşturduğu ordugâh.
—Biyocoğ. *Seyrek bitki örtüsü*, toprağı bütünüyle kaplamayıp yer yer çıplak kesimler bırakan bitki örtüsü. (Eşanl. AÇIK BİTKİ TOPLULUĞU.)
—Bot. Çiçekleri birbirinden çok aralıklı duran bileşik çiçeklere denir (seyrek salkım, talkım vb.).
—Tekst. Atkı iplikleri arasından ışık geçiren, gevşek örülmüş bir kumaş için kullanılır. || *Seyrek dokuma*, gerek kötü bir bağlama atkısı kullanılması, gerek yanlış dinkleme sonucu atkı iplikleri aşırı aralıklı kalmış dokuma.
—Topol. Sık olmayan bir E metrik uzayının bir A parçası için kullanılır, yani $\overline{B}(a, r)$, *a* merkezli ve *r* yarıçaplı bir kapalı yuvar gösterdiğine göre:

$$\exists a \in E \quad \text{ve} \quad r \in \mathbf{R}^{+*} / \overline{B(a, r)} \cap A = \varnothing$$

elde edilir.

◆ be. **1.** Büyük zaman aralıklarıyla; ender, arada sırada: *O buraya pek seyrek gelir. Bu bölgede kar çok seyrek yağar.* **—2.** Aralıkları geniş tutarak: *Fideleri seyrek dikmek.*

SEYREKÇE sıf., be. Biraz seyrek ya da seyrek olarak.

SEYREKLEŞME a. Seyrekleşmek eylemi.

SEYREKLEŞMEK gçz. f. **1.** Giderek uzayan aralıklarla yer almak; seyrelmek: *Evler buradan sonra giderek seyrekleşiyor.* **—2.** Bir bütünden söz ederken, öğelerinden bir bölümünü yitirmek; seyrelmek: *Saçları seyrekleşmişti.* **—3.** Giderek uzayan bir zaman aralığıyla bölünmüş olmak; seyrelmek: *Ziyaretleri seyrekleşti.*
◆ **seyrekleştirmek** ettirg. f. Seyrekleşmesini sağlamak ya da buna yol açmak.

SEYREKLEŞTİRME a. Seyrekleştirmek eylemi, seyreltme.

SEYREKLEŞTİRMEK → SEYREKLEŞMEK.

SEYREKLİK a. Seyrek olan bir şeyin durumu; niteliği: *Saçların seyrekliği.*
—Tekst. Bir kumaşın yüzeyinde görülen ve dokuma işlemi sırasında atkı ipliklerinin aşırı aralıklı atılmasından kaynaklanan hata.

SEYRELİR sıf. Bir gaz ya da bir çözelti sözkonusuysa seyrelmeye yatkın olan için kullanılır.

SEYRELME a. Seyrelmek eylemi.
—Kim. Bir gaz için yoğunluğun azalması, düşmesi olayı; daha az yoğun duruma gelme: *Havanın yüksek dağda seyrelmesi.*

SEYRELMEK gçz. f. **1.** Aralarındaki

Fleming

Edward Seymour
Somerset dükü
bir portreden ayrıntı
XVI. yy.
ingiliz resim okulunun
yapıtı

Colette Masson

Lynn Seymour
(ve Rudolf Nureyev)
Giselle'de
(Spor sarayı,
Paris, şubat 1977)

uzaklık ya da zaman aralığı çoğalmak; seyrekleşmek. **—2.** Öğelerinin bir bölümünü yitirmek; seyrekleşmek: *Saçları seyreldi.*
—Kim. Gaz bir madde sözkonusuysa daha az yoğun duruma gelmek: *Atmosfer, yükseltinin artmasına bağlı olarak seyrelir. Seyrelmiş gazlar.*

◆ **seyreltmek** ettirg. f. **1.** Şeyler arasındaki uzaklığı açmak; iki olay arasındaki süreyi uzatmak, seyrekleştirmek: *Fidanları seyreltmek. Ziyaretlerini iyice seyreltti.* **—2.** *Bir sıvıyı seyreltmek,* bir sıvıya, bir miktar su ya da başka bir sıvı katarak yoğunluğunu, derişimini azaltmak: *Alkolü suyla seyreltmek.*
—Kim. *Bir gazı seyreltmek,* yoğunluğunu azaltmak, basıncını düşürmek.
—Su ür. kül. Besleme alanındaki istiridye sayısı yoğunluğunu azaltmak için istiridyelerin bir bölümünü başka yere aktarmak.

SEYRELTİK sıf. Fizs. kim. Çözünmüş madde oranı az olan ya da bir sıvının katılmasıyla derişimi düşürülen bir çözelti için kullanılır: *Seyreltik sülfürik asit. Seyreltik asit.*

SEYRELTİKLİK a. Kim. Bir çözeltinin hacminin çözünen maddenin kütlesine oranı; seyreltik olma durumu.

SEYRELTİLME a. Seyreltilmek eylemi.

SEYRELTİLMEK edilg. f. Kım. Bir miktar su ya da herhangi bir sıvı katılarak daha az yoğun duruma getirilmek, derişimi düşürülmek.

SEYRELTME a. Seyreltmek eylemi.
—Fizs. kim. Çözücünün miktarını artırarak çözünen maddenin derişimini azaltmak eylemi. (Seyreltme, deriştirmenin tersidir.) || *Seyreltme yasası,* OSTWALD YASASI'nın eşanlamlısı.
—Ormanc. Alıkonan ağaçların gelişmesini kolaylaştırmak üzere, fidanlıktaki ya da arazideki ağaçların bir kısmını kesme işlemi.
—Tarım. Bir tarlada, özellikle pancar tarlasında, genç bitkilerden bir kısmını çıkarmak amacıyla yapılan işlem. (Eskiden pancarın çok çekirdekli yumak tohumları kullanılırdı, çekirdeklerin her birinden ayrı bir filiz çıkardı. Çapa kullanılarak elle yapılan seyreltme, en uygun sıklığı sağlamak için fazla olan bitkilerin dipten kesilip çıkarılmasını gerektirirdi. Hassas ekin makinelerinin ve tek çekirdekli tohumların kullanılmasıyla makineli tarım yapılan ülkelerde bu işlem artık ortadan kalkmıştır. || Bir tarlada kalan bitkilerin daha iyi gelişmesini sağlamak üzere bitkilerin bir kısmını çıkarma işlemi. || Alıkonan meyvelerin gelişmesini kolaylaştırmak için, meyve ağaçlarındaki (özellikle şeftali ve elma), genç meyvelerin bir kısmını koparıp atma işlemi. || *Yaprak seyreltme,* güneş ışık ve ısısının meyvelere erişmesini sağlamak için ağacın bazı yapraklarını koparıp atma işlemi.
—Tarım mak. *Seyreltme makinesi,* ekim çizgisi üzerinde gereğinden fazla bulunan fideleri düzenli aralıklarla çıkarıp atmaya yarayan makine.

SEYRELTMEK → SEYRELMEK.

SEYRELTMELİ sıf. Soğut. san. *Helyum -4 (^4He) içinde Helyum-3 (^3He) seyreltmeli derinsoğutucu,* birkaç milikelvin düzeyindeki sıcaklıkların elde edilmesinde kullanılan ve helyumun izotop çözeltilerinin özelliklerinden yararlanan derinsoğutucu.
—ANSİKL. Soğut. san. Yeterince düşük sıcaklıkta (0,87 K'den daha az), sıvı halindeki ^3He ve ^4He karışımı, biri ^3He bakımından zengin bir çözelti, öbürü seyreltik bir çözelti olmak üzere iki faza ayrılır. Sıcaklık azaldıkça denge haline denk düşen derişimler de değişir ve 40 milikelvin'in altında, zengin faz hemen hemen yalnızca ^3He'den oluşurken, seyreltik fazın derişimi bir sınır değere (yüzde 6,4 ^3He atomu) yaklaşır. Bu da sıvı He'un salt sıfır dolayında bile önemli miktarda ^3He çözebileceğini gösterir. Salt sıfıra yakın sıcaklıklarda ^4He eylemsiz bir ortam gibi davranır ve ^3He atomlarının derişik fazdan seyreltik faza geçişi ^3He'ün buharlaşmasına eşdeğer olur. Soğutmayı sağlayan da bu "buharlaşma"dır. Buharlaşma sırasında, ^3He'ün çevresinden çektiği ısı miktarı, yani soğutma gücü, bir saniyede bir fazdan diğerine geçen ^3He miktarına bağlıdır. Salt sıfırda, ^3He'ün buhar basıncının üstel olarak sıfıra yaklaşması nedeniyle bu sıcaklıklarda ^3He'ün doğrudan buharlaştırılmasıyla elde edilen debi çok düşük kalır, buna karşılık aynı sıcaklıklarda ^4He içinde çözünen ^3He'ün debisi çok daha yüksek olur. Doğrudan buharlaştırma yerine seyreltmeden yararlanmanın üstünlüğü de buradadır.

SEYRETME a. Seyretmek eylemi.

SEYRETMEK g. f. (*seyir etmek > seyretmek*). **1.** *Bir şeyi seyretmek,* ona bilinçli olarak bakmak, onu algılamak; ona hayranlıkla bakmak: *Manzarayı seyretmek. Güneşin batışını seyretmek. Yağmuru seyretmek.* **—2.** *Televizyon, film, oyun, gösteri vb. seyretmek,* onun seyircisi durumunda olmak; onu izlemek: *Televizyonda maç seyretmek.* **—3.** *Bir olayı, bir durumu vb. seyretmek,* ona karışmadan bakmak: *Bir kavgayı seyretmek.* **—4.** *Seyret,* umulmadık, beklenmedik bir şeyin olacağını belirtir.

◆ gçz. f. **1.** Bir araç sözkonusuysa, yol almak, ilerlemek: *Karayollarında seyreden araçlar. Gemi açık denizde seyrediyor.* **—2.** Bir hastalık vb. sözkonusuysa, sürmek, devam etmek: *Hastalık ateşli ve ağrılı seyrediyor.*
—Denizc. Bir gemiden söz ederken, yol almak, ilerlemek. || *Akıntıya, gelgite karşı seyretmek,* bir gemiden söz ederken, akıntıya ya da gelgite karşı yönde yol almak.

SEYREYLEMEK g. f. (*seyir eylemek > seyreylemek*). *Esk.* Bir şeyi seyretmek.

SEYRÜSEFER a. (ar. *seyr* ve *sefer*'den *seyr ü sefer*). Gidişgeliş, trafik: *Vasıtaları seyrüseferden menetmek.*
—Havc. Uçakların, uzay taşıtlarının pilotaj tekniği. (Eşanl. SEYİR.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Seyrüsefer personeli,* uçak mürettebatını oluşturan kimse (*yer personeli*'nin karşıtı). [Bk. *ansikl.* böl.]
—Ulaş. *Seyrüsefer güzergâhı,* taşıt araçlarının bir yerden bir yere gitmek için izlemeleri gereken yol. || *Seyrüsefere koyma,* demiryolu işletmesinde bir vagonun ya da bir malın gideceği yere ulaştırılması için yapılan işlemlerin tümü.
—ANSİKL. Havc. *Hava seyrüseferi.* Uçağın tespit edilmiş bir hedefe belirlenen saatte ulaşabilmesi için uyması gereken doğrultuyu, yükseltiyi ve hızı saptamaya dayanır. Pilot yeri görüyorsa, bilinen ya da harita üstünde saptanmış bir dizi işaret üzerinden uçmakla yetinebilir: "görerek" seyrüsefer denilen bu uçuş, ingilizce VFR *(Visual Flight Rules)* kısaltmasına denk düşer. Yerdeki işaretler hatalıysa ya da görünmüyorsa, "tahmini olarak" seyrüsefer gerçekleştirilebilir. Bu nedenle, pilotun, uzun aralıklar boyunca aerodinamik bir hızla ve sabit rotayla uçması, hız ya da rotada meydana gelen her değişikliği ve bu değişikliklerin saatini kaydetmesi gerekir. Böylece uçağın havaya göre yörüngesini yeniden oluşturabilir. Ama bu hava, yere göre hareketli olduğundan, uçağın yere göre hızı, aerodinamik hız ile rüzgâr hızının geometrik bileşkesidir. Uçağın katettiği yolu harita üzerine çizebilmek için, seyrüsefer personelinin, gerek meteorolojik bilgilerle, gerek uçaktan yapılan kimi gözlemlerle rüzgâr hızını belirleyebilmesi ya da tahmin edebilmesi gerekir.
Modern teknikler, çok sık olarak *aletli uçuş* yapmayı sağlar (IFR, ingilizce *Instruments Flight Rules*'in kısaltması); bu uçuşta, uçaktaki donanımlar, pilota, dışarıya görmeksizin çeşitli yöntemler sayesinde yalnız uçağın yönelimini (yunuslama, kayma, dönüş) değil, uzaydaki konumunu da her an saptama olanağı verir. En basit sistemler, uçaktaki bir radyo alıcısının çerçevelerinin ya da anten gruplarının doğrultucu özellikleri sayesinde yerdeki bir vericinin doğrultusunu saptamayı sağlayan radyogonyometri'den yararlanır. Heryönlü radyofarlar, uçağın, büyük çemberin bir yayı üzerinde yer almasını sağlar (ortodromi). Değişik vericilerden yayımlanan işaretler birleştirilerek, kestirme yöntemiyle az ya da çok belirgin bir konum elde edilir. Kullanılan en yaygın sistemler Decca* ve Loran*'dır. Aletli seyrüsefer için donatılmış uçakların çoğunda ayrıca, yerden yayımlanan ve uçak tarafından harekete geçirilen bir işaretin varış süresini ölçmeye yarayan uzaklık ölçen düzenekler ile tam yükseltiyi belirlemeyi sağlayan yükseltiölçüm radyosondaları da bulunur. Son olarak, çok yoğun rotalar üzerinde, yönlendirilmiş demetli radyoelektrik bıykınlar ve radyofarlar, bu demetler üzerinden geçen pilotun konumunu duyarlıkla bulmasını sağlar.
Bu değişik işaretlerin ve yöntemlerin kullanılması giderek daha otomatik hale gelmektedir; astronomik seyrüsefer artık pratik olarak kullanılmamaktadır. Buna karşılık iki yöntem hızlı bir gelişme göstermektedir; seyrüsefer uydularınca yayımlanan işaretlerin kullanılması ve özellikle eylemsizlikle seyrüsefer. (→ ÖZGÜDÜM, EYLEMSİZLİKLE *güdüm.*)
Tamamen bağımsız olan eylemsizlikle seyrüsefer, uçağın yükseltisi, yaptığı manevralar, sis ve görüş koşulları ne olursa olsun çok etkilidir ve bu özellikleri nedeniyle de askeri havacılıkta kullanılır. Eylemsizlik sistemleri Atlas okyanusu'nu geçen bir uçağın karşı kıyıya 1 km'den az bir sapmayla ulaşmasını sağlar. Radyoelektrik güdüm düzeneklerinden alınan bilgilerle eylemsizlik sisteminin yeniden düzenlenmesi, hemen hemen hatasız bir seyrüsfer duyarlığı kazandırır.
• *Seyrüsefer personeli.* Havacılıkta, seyrüsefer personeli, *seyrüsefer hizmet personeli* (kabin şefi, stewardlar, hostesler) ve *seyrüsfer teknik personeli* (pilotlar, mühendisler, telsiz operatörleri) olarak ikiye ayrılır.
Askeri havacılıkta, seyrüsefer personeli listesinde, uçak ya da helikopter pilotu, telsizci, makine teknisyeni, gösteri paraşütçüsü, hava piyade paraşütçüsü, hava sevkıyatçısı, uçak gözlemcisi ve uçak makineli tüfekçisi brövelerine sahip olanlar yer alır.
—Uz. havc. *Uzay seyrüseferi.* Uzayda hareket eden taşıtların konumunu ve yörüngesini saptama, yerçevresi yörüngeler çizen cisimler ya da gezegenlerarası uzayda yer değiştiren uzak sondalar izlendiğine göre değişik yöntemlerle gerçekleştirilir. Yakın uzay cisimlerinin (birkaç bin kilometrenin altında bir uzaklıkta) konumunu saptamada, optik gözlemlerden (gece çekilen fotoğraflar), radardan ya da araç geriyansıtıcılarla donatılmışsa, laserle uzaklölçümden yararlanılır. Araçtan gelen işaretlerin çözümlenmesi (özellikle Doppler-Fizeau etkisinin ölçümü), aracın hızı hakkında bilgi verir. Bu alanda kullanılan yeni bir teknik de, aracın seyrüsefer uydularından aldığı sinyalleri çözümleyerek kendi konumunu hesaplamasına ve sonucu yerdeki izleme istasyonlarına iletmesine dayanır (bu amaçla, bir radyofrekans ya da laser yükseltiölçeri kullanılabilir). Uzakta bulunan sondaların konumunu ve yörüngesini saptama, alınan işaretlerin çözümlenmesiyle gerçekleştirilir (Yer/sonda arasındaki gidiş-geliş süresini ve taşıtın göreli radyal hızının oluşturulduğu Doppler-Fizeau etkisini ölçme). Bir gezegenin yakınında yer alan ve fotoğraf çekme sistemleriyle donatılmış sondaların gezegene göre konumu, Yer'e iletilen [illegible] üzerindeki gezegenin görünüşüne (açısal çap, sınır çizgisinin ya da uy-

duların konumu) bakarak belirlenir.

SEYSATİT a. (fr. *ceyssatite,* Fransa'da Puy-de-Dôme bölgesindeki küçük bir köyün adı *Ceyssat*'dan). Deri hastalıklarında kullanılan silisli toprak. (Seysatit diyatomelerin silisli kabuklarından oluşan bir tozdur. Yüzden kıl alma işleminde ("peeling") kullanılan rezorsinli Unna ağdasının bileşimine giren çok kurutucu bir maddedir.)

SEYSS-İNQUART (Arthur), avusturyalı siyaset adamı (Stannern, Jihlava yakınında, 1892 - Nürnberg 1946). Viyana'da avukatlık yaptı (1921), naziler safında militan bir Anschluss yanlısı olarak çalıştı; Danıştay üyesi oldu (1937). Hitler-Schuschnigg görüşmesinden sonra İçişleri ve Güvenlik bakanlığına atandı (şubat 1938). Anschluss'un hazırlayıcısı sıfatıyla, önce şansölye (11 mart), arkadan da Avusturya statthalter'i (15 mart 1938 - 1 mayıs 1939) oldu. Polonya'da Frank'ın yardımcılığına (ekim 1939) ve Hollanda toprakları komiserliğine (mayıs 1940) getirildi. Nürnberg mahkemesi tarafından savaş suçlusu olarak ölüm cezasına çarptırıldı.

SEYŞEL adaları → SEYCHELLES adaları.

Seytek destanı, Kırgızlar'ın ulusal destanı. Manas destanı'nın bir koludur; Manas'ın torunu Seytek'in serüvenlerini konu edinir: destanda Semetey'i öldüren İlyas Han, onun karısı Ayçörek'le evlenir. Semetey'in oğlu Seytek büyüyünce babasının öcünü alarak esir büyükannesi Kanıkey'i kurtarır; parçalanmış ülkesini birliğe kavuşturur.

SEYVE-VİLLARD a. Bağc. Fransız asma ıslah kurumlarınca üretilen ve doğrudan doğruya üzüm veren birçok melez asmanın ortak adı. (En önemlileri, daha çok Midi'de yetiştirilen 12375 [beyaz villard], 18283 [garonnet], 18315 [siyah seyve-villard] çeşitleridir.)

SEYYAB (Şakir EL-) [Bedr Şâkir es-Seyyâbi], ıraklı şair (Caykur 1926 - Kuveyt 1964). Aşırı kötümser bir havayla yazılmış pek çok şiirinde (*Fleurs fanées* [fr. çev.], 1947; *Mythes* [fr. çev.], 1950; *les Armes et les enfants* [fr. çev.], 1954; *la Chanson de la pluie* [fr. çev.], 1960; *İkbal* 1965; *la Cithare du vent* [fr. çev.], 1971; *l'Aube de la paix* [fr. çev.], 1974) sadeleştirilmiş bir teknik ve yumuşatılmış bir nazım dikkati çeker.

SEYYAF sıf. (ar. *seyf*'ten *seyyāf*). *Esk.* **1.** Kılıç yapan, kılıç ustası. **—2.** Kılıçlı.

◆ a. *Esk.* Cellat.

SEYYAH a. (ar. *seyāhat*'ten *seyyāḥ*). *Esk.* Uzak yerleri gezip görmek için yolculuğa çıkan kimse; gezgin.

—Tasav. Bektaşi ve mevlevi tarikatlarında canlardan birine bir süre için gezi izni vermek. (*Seyahat vermek* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Bektaşi ve mevlevi tekkelerinde işlediği bir kabahat ya da suçtan dolayı cezalandırmak ya da görgüsünü artırmasını sağlamak amacıyla zaman zaman canlara gezme izni verilirdi. Bektaşi tekkelerinde bir canın eline ekmek verilmesi, mevlevilerde de ayakkabısının ters çevrilmesi ona seyyah verildiği anlamına gelirdi. Bu yollarla kendisine seyyah verildiğini anlayan derviş niyaz eder ve tekkeden ayrılır; başka hiçbir tekkeye de uğramaz, cezası bitince ya ayrıldığı tekkeye ya da bir başka tekkeye dönerdi. Mevlevilikte tekkeyle tümden ilişkisi kesilenler de olur ve bu uygulamaya "serü pay" denirdi.

SEYYAHİ, türk halk şairi (XVII. yy.). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Girit savaşı'yla (1645) ilgili 12 şiiri, bu savaşa katılanlar arasında bulunduğunu gösterir.

SEYYAHİN ya da **SEYYAHÛN** çoğl. a. (ar. *seyyāh*'ın çoğl. *seyyahin, seyyahūn*). *Esk.* Gezginler.

SEYYAL, -li sıf. (ar. *seyelan*'dan *seyyal*). *Esk.* Akan, akıcı: *"Dilersen bir gölge, dilersen bir hayalet gibi seyyâl ol"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

—Esk. fiz. AKIŞKAN'ın eşanlamlısı.

SEYYALAT, -tı çoğl. a. (ar. *seyyāl*'in çoğl. *seyyālāt*). *Esk.* Sıvılar, akıntılar.

SEYYALE a. (ar. *seyyāl*'den *seyyāle*). *Esk.* **1.** Akan şey, akıntı, sıvı: *"İsmail Tayfur, kulaklarını yırtan, kalbinden bir seyyale-i zehirnâk akıtan bu sözlerin medhûş ve makhûru olmuş gibi gayri müteharrik dinliyordu"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** *Seyyale-i berkiye,* elektrik akımı: *"Zihni ise seyyale-i berkiye süratile cevelan halinde bulunduğundan..."* (Namık Kemal, XIX. yy.).

—Esk. fiz. AKIŞKAN'ın eşanlamlısı.

SEYYALLİK a. (ar. *seyyāl*'den). *Esk.* Akıcılık.

SEYYAN → SİYYAN.

SEYYANEN → SİYYANEN.

SEYYAR sıf. (ar. *seyr*'den *seyyār*). **1.** Etkinliğini ya da mesleğini bir yerden bir yere gidip, belli aralıklarla aynı yere dönerek sürdüren kimse ya da örgütlenmiş bir topluluk için kullanılır; gezici: *Seyyar satıcı. Seyyar kütüphane. Seyyar hastane.* **—2.** Kolayca istenen yere taşınabilecek biçimde yapılmış şey için kullanılır; portatif, açılır kapanır: *Seyyar karyola.* **—3.** *Seyyar satıcı,* değişik yerlerde satış yapan, yerleşik bir satış yeri bulunmayan, sattıklarını alıcıların bulunduğu yere götürerek satışa sunan kimse.

—Ask. *Seyyar mutfak,* silahlı kuvvetlerde çeşitli amaçlarla (tatbikat, muharebe, intikal) hareket halinde bulunan birliklerin sıcak yiyecek gereksinimini karşılamak için kullanılan taşınabilir mutfak.

—Ask. tar. *Seyyar kule,* kuşatma sırasında kale duvarlarına yanaştırılarak kullanılan, içerisi silahlı personelle dolu savaş aracı.

—Aydınlt. *Seyyar lamba,* bir sapı olan ve uzun, yumuşak bir kabloyla bir prize bağlanan taşınabilir aydınlatma düzeneği.

—Esk. giy. Fesin tepesine dikilen püskülün hareketli durumu. (Tepeden geçme olan fes püskülü, belli bir yerde durmayıp başın hareketine göre yer değiştirdiğinden, püskülün bu durumuna *seyyar* denirdi.)

—Tic. *Seyyar satıcı,* belirli bir işyeri olmayan, dolaşarak çeşitli yerlerde satış yapan kimse. (Seyyar satıcılar, yasalara göre esnaf sayılmaktadır. Öteki esnaflar gibi, seyyar satıcıların da "ticareti sermayesi ile birlikte bedensel çalışmalarına dayanır" ve "gelirleri tacir niteliğini kazanmalarına yetmeyecek kadar sınırlıdır". Seyyar satıcıları denetleme görevi belediye zabıtalarına verilmiştir.) ‖ *Seyyar satış,* sabit bir yeri olmayan ve evlerde ya da sokaklarda müşteri bulmaya çalışan satıcıların yaptığı satış.

—Tic. huk. *Seyyar tüccar memuru,* bir tüccarın, işletme merkezinin dışındaki işlemleri yapmak için yetki vererek görevlendirdiği kişi. (Seyyar tüccar memuru, bir tür ticari vekildir. İşletme adına sattığı malın bedelini almak, makbuz ve süre vermek yetkisi vardır. Bu yetkinin sınırlanması iyi niyet sahibi üçüncü kişilere karşı geçerli değildir [Borçlar k. md. 454].)

SEYYARAT çoğl. a. (ar. *seyyāre*'nin çoğl. *seyyārāt*). *Esk.* Gezegenler: *Seyyarat-ı gayri meriye* (ancak rasat dürbünüyle görülebilen gezegenler).

SEYYARE a. (ar. *seyyār*'dan *seyyāre*). Esk. gökbil. Gezegen: *"Merih ve Zühre gibi komşu seyyarelere gitmek tasavvuruna düşülürse kilometreler milyonlara varır"* (Mahmut Sadık).

SEYYİ sıf. (ar. *seyyi'*). *Esk.* Uygunsuz, kötü.

SEYYİAT, -tı çoğl. a. (ar. *seyyi'e*'nin çoğl. *seyyi'āt*). *Esk.* Kötülükler, günahlar: *"... bir kısmı da vakıa devr-i sâbık bakiyye ve seyyiatından ise de..."* (İsmail Suphi).

—ANSİKL. İsl. Kuran ve hadislerde günahlar çoğunlukla ahret azabını gerektiren kötülükler, Tanrı'nın yasakladığı işler anlamında ve "hasenat"ın (iyilikler) karşıtı olarak kullanılır. Kuran'da bir kötülüğün ardından iyi bir iş (hasene) yapılırsa Allah'ın bu kötülüğü bağışlayacağı belirtilir: "Kuşkusuz iyilikler kötülüklerin günahını ortadan kaldırır" (XI, 114). Bir başka ayette ise şöyle denir: "Yasakladığımız büyük günahlardan (kebair) kaçınırsanız, biz de sizin seyyiatınızı bağışlarız" (IV, 31).

SEYYİB a. (ar. *seyyib*). *Esk.* Dul ya da bekâreti bozulmuş kadın. (Yanlış olarak SEYYİBE biçiminde de kullanılmıştır.)

SEYYİBAT a. (ar. *seyyib*'in çoğl. *seyyibāt*). *Esk.* Dul ya da bakire olmayan kadınlar.

SEYYİBE → SEYYİB.

SEYYİD → SEYİT.

SEYYİDAN a. (ar. *seyyid*'in ikili çoğl. *seyyidān*). *Esk.* Hz. Muhammet'in iki torunu; Hasan ve Hüseyin.

SEYYİDE → SEYİDE.

SEYYİDİ sıf. (ar. *seyyid* ve *-i*'den *seyyidi*). *Esk.* Efendiyle, en önde gelenle ilgili.

◆ ünl. "Ey benim efendim" anlamında hitap sözü.

SEYYİE a. (ar. *seyyi'*'den *seyyi'e*). *Esk.* **1.** Kötülük, fenalık: **—2.** Günah, suç. **—3.** Kötü bir işin sonucu, bedeli: *"Hakikat daima acıdır İmam Efendi dedi, bu acılığa katlanmazsanız seyyiesini çekersiniz, daha büyük ıztıraplara uğrarsınız"* (R. N. Güntekin).

◆ sıf. Kötü, fena: *Amal-i seyyie* (kötü işler).

—Din. Günah, kötülük. (→ SEYYİAT.)

SEYYİT (Ahmet Lütfi EL-) [es-Seyyit Ahmet Lütfi] mısırlı yazar ve siyaset adamı (Berkayn 1872 - Kuveyt 1963). Hukukçu (1894), gazeteci, ulusçu milletvekili. 1908'de kurulan Kahire Üniversitesi rektörlüğüne getirildi. Milli eğitim bakanı (1928) daha sonra da senatör (1941) oldu. Ölümüne kadar Kahire akademisi başkanlığını yaptı. Çağdaş Mısır'ın en parlak adlarından biri sayılır. Ansiklopedik nitelikte birçok yapıt bıraktı: *Méditations sur la philosophie, la littérature, la politique et la sociologie* (fr. çev.) [Felsefe, edebiyat, siyaset ve toplumbilim üzerine düşünceler], 1946.

SEYYİT NUN, türk bestecı (Diyarbakır ? - ay. y. 1714). Mehmet IV döneminde üne kavuştu. Enderunı hümayun'da baş hanende oldu. Diyarbakır'da kendisine tımar verilerek emekliye ayrıldı. Eski güfte mecmualarında 100'e yakın yapıtı kayıtlıdır.

SEZA sıf. (fars. *sezā*). *Esk.* **1.** Uygun, layık: *"Seza mıdır ki ola böyle pây-mâl-i gubâr"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** *Sezavar* → SEZAVAR.

SEZAB → SEDAB.

SEZABİYE a. (ar. *sedāb, sezāb* ve *-iyye*'den *sezābiyye*). Esk. bot. Sedefotugiller.

SEZAİ Gülşeni, asıl adı **Hasan,** türk tasavvuf adamı, şair (Gördes [Korent], Mora, 1669 - İstanbul 1738). Mora'nın Venedikliler tarafından alınması (1687) üzerine İstanbul'a geldi; Mukabele kalemi'nde çalışmaya başladı. Tasavvufa ilgi duyarak halvetiliğin bir kolu olan gülşeni tarikatına girdi. Şeyh Âşık Musa hankâhında hizmet etti; vakıf kiralarını toplamakla görevlendirildiği için Cabi (tahsildar) Dede Efendi diye anıldı. Edirne'de Şeyh Vehbi Dede Efendi dergâhına postnişin oldu. İstanbul'da Küçükpazar'da, sonraları Sezai tekkesi diye anılan Mehmet Lali Fenai tekkesinde ölümüne kadar 38 yıl şeyhlik yaptı. Tarikatın kendi adıyla anılan sezaiye kolunun kurucusudur. *Sezai* mahlasını ona halvetiliğin mısriye kolunu kuran Niyazi-i Mısri vermişti. *Divan*'ında (bas. 1840; yeni bas. 1985), divan edebiyatı ve tekke edebiyatı özellikleri birleştirilerek tasavvuf konuları işlenir. Oğluna, bazıları kadın olan müritlerine, devlet adamlarına yazdığı mektuplarının derlendiği *Mektubat*'ında

(bas. 1872) tarikat yaşamı, tarihsel olaylar, dönemin ünlüleriyle ilgili bilgiler, tasavvufla ilgili görüşler yer alır. Niyazi-i Mısri'nin bir gazeli için şerhi vardır.

Sezai Türkeş-Fevzi Akkaya şirketler topluluğu → STFA.

SEZAİYE a. Tasav. Halvetiye tarikatına bağlı gülşeniyenin bir kolu.
—ANSİKL. XVIII. yy.'ın başlarında Hasan Sezai-yi Gülşeni tarafından kuruldu. Edirne'den yayılan sezaiyenin bu kentte ve İstanbul'da tekkeleri vardı. Sünni bir tarikattı; halvetiliğin bütün inanç, ilke, toplu ve sesli (celi) zikr geleneğini benimsemişti. Kurucusu şair olduğundan sezaiye ayinlerinde nefes ve ilahiler de okunurdu.

SEZAR a. (lat. *Caesar*). **1.** Sezar'ın ailesinden imparator. **—2.** Daha sonra, tüm roma imparatorlarına, ardından germen imparatorlarına verilen unvan.
—Tar. *On iki sezar,* Suetonius'un *On iki Sezar* (De vita XII Caesarum) adlı yapıtından alınan deyim; Sezar'ı ve Roma'nın ilk on bir imparatorunu (Augustus, Tiberius, Caligula, Claudius, Neron, Galba, Otho, Vitellius, Vespasianus, Titus ve Domitianus) belirtir.
—ANSİKL. Sezar'ın anısına tüm Roma imparatorları Sezar adını aldılar. Hadrianus'tan başlayarak imparator, ardılına "sezar" unvanını verdi. Diocletianus, imparatorluk topraklarını ikinci bir "augustus"la paylaştıktan sonra iki yardımcı imparator adadı. Bunlardan her biri, "sezar" unvanıyla, bir augustusun egemenliğinde, imparatorluğun bir bölümünü yönetiyordu.

Scala

Sezar
eski Farnese galerisi'nden gelme mermer büst
Napoli Ulusal müzesi

SEZAR (Caius Julius CAESAR), romalı devlet adamı (Roma İ.Ö. 100 ya da 101 - ay. y. İ.Ö. 44). Aineias'ın oğlu İulius'un ve İulius aracılığıyla Venüs'ün soyundan geldiğini ileri süren bir patricius ailesindendi; Marius ile evlenen halası İulia tarafından pleb çevrelerine de bağlıydı. Sulla, Sezar'a, karısı Cornelia'yı (diktatörün düşmanı Cinna'nın kızı) boşamasını emretti: Sezar, bu emre uymayınca Asya'ya gitmek zorunda kaldı (82-78). Sulla ölünce (78) Roma'ya dönen Sezar, siyaset mesleğinde ilk adımlarını atmaya başladı. Ancak isteklerinin gerçekleşmesini önleyen iki engel vardı: Senato ve Pompeius. Bu engelleri ortadan kaldırmak için Sezar, ikisinin de nüfuzunu kırabilecek tek güç olan halka dayandı. Propagandayla işlediği ve aedilis curulis sıfatıyla (65 sonbaharı) düzenlediği görkemli oyunlar sayesinde gönlünü çeldiği pleb, Sezar'ın cursus honorum basamaklarını tırmanmasına yardım etti, 68'de quaestor, 65'te aedilis curulis, 63'te Büyük pontifex *(pontifex maximus),* 62'de de praetor oldu. Siyaset alanındaki bu yükselişini, gösteriş hayranı Crassus kolaylaştırdı. Crassus'un giriştiği komplonun başarısızlığa uğraması (66-65), Sezar'ın rakiplerinin demagojik vaatleri, Catilina ile kurduğu ittifak, tasarılarını aksattıysa da, halk arasındaki saygınlığının artmasını ve Senato'nun karşı çıkmasına meydan vermeden, yasalara rağmen, Marius'un heykelini Capitolium'a yeniden koymasını (65) engelleyemedi. Aynı biçimde, Catilina, 64 ve 63 konsül seçimlerinde uğradığı çifte yenilgi üzerine Senato'ya karşı ayaklanmayı tasarladığında Sezar bu komplonun manevi sorumluluğundan kurtulamadı, ama Catilina'nın ilerlemesini önleyecek kadar ustaca davrandı ve onun suç ortaklarına karşı bağışlayıcı davranarak yeni taraftarlar edindi.

Bununla birlikte, üzerine kuşku çekmemek ve yeniden servet edinip büyük miktardaki borçlarını ödemek ve özellikle büyük bir askeri komutanlık (Roma'da siyasi iktidar olmanın vazgeçilmez koşulu) elde etmek amacıyla kendisini España Ulterior propraetor'u tayin ettirdi ve bu eyalette bazı askeri harekâtları yönetti (61-60).

Ustaca yürütülen bir propaganda kampanyasıyla abartılan kolay zaferlerle İspanya'dan döndüğünde törenlerle karşılanan Sezar, alacaklısı olan ve büyük borçları nedeniyle onunla ilgilenen Crassus'a ve 61'de Doğu'dan döndüğünde ordusunu terhis etme gafletinde bulunduğu için İtalya'da tamamen tecrit edilmiş durumda olan Pompeius'a, mevki ve gelirleri paylaşmak amacıyla yeminli özel bir siyasal ortaklık kurmayı önerdi (temmuz 60): bu, Sezar'ın, 59'da konsüllüğe seçilmesini sağlayan birinci triumvirlikti. Hızla çıkarttığı yasaların etkinliği Sezar'a pleb'in desteğini (iki tarım yasası, Pompeius'un emekli askerleriyle Roma'nın en yoksulları yararına İtalya'nın *ager publicus*'unun [kamu toprakları] paylaştırılmasını tamamladı), Senato'nun denetimini (tutanakların yayımlanması) ve eyaletlerin sevgisini (valilerin hesap vermekle yükümlü tutulması) kazandırdı. Ayrıca, Pompeius'un Doğu'da yaptıklarının onaylanmasını sağladı. Görev süresi sonunda kendisini, beş yıl süreyle ve 4 lejyonla İllyria, Gallia Cisalpina ve Transalpina prokonsüllüğüne tayin ettirdi. Gallia Transalpina'nın fethinin uzun bir süre gerektirdiğini gören Sezar, 56'da birinci triumvirliği beş yıl için yeniledi (Lucca anlaşması) ve prokonsüllüğünü de aynı süre için uzattı. Pompeius da aynı yetkileri İspanya için alırken, Crassus Suriye'nin ve Parthlar'a karşı savaşın yönetimini üstlendi (bu savaş sırasında öldü [53]).

Sezar'ın Galya'yı seçmesi çok isabetliydi: bu ülkenin zenginliğini bilmeyen yoktu; Roma'nın en amansız düşmanları olan Galyalılar'ı yenmesiyle elde edeceği saygınlık Sezar'ı Roma'nın en önemli kişisi durumuna getirecekti. Sezar'ın Galya savaşları üstüne *(De bello Gallico) Commentarii** adlı yapıtı sayesinde onun bu seferleri hakkında geniş bilgi sahibi bulunuyoruz.

Sezar, bu ülkeye, Galyalılar'ın çağrısı üzerine müdahalede bulunma kurnazlığını gösterdi. 58'de Ariovistus komutasındaki germen istilası yüzünden göç eden Helvetler'in tehdit ettiği Aedui halkının yardımına koştu. Sırasıyla Helvetler'i ve Süevler'i yendi, sonra Galya'ya yerleşti (58); komutanları Crassus ve Labienus'un yardımıyla bölgeyi sistemli bir biçimde işgal etmeye başladı. Sırasıyla, Belçikalılar'a ve Sen ile Loire arasında oturan halka (57), Armorica (Venetler'e karşı kazanılan zafer) ve Aquitania (56) halklarına boyun eğdirildi. Hatta 55'te ve 54'te, İngiltere'ye çıkmayı bile denedi.

Sezar'ın girişimleri iki tehlikeyle karşılaştı: önce Eburonlar ile Treviri halkının isyanı (54-53), sonra da özellikle galya halklarının Vercingetorix'in yönetiminde genel ayaklanması (Gergovia) [52]. Galyalılar başlangıçta birkaç başarı elde ettilerse de auvergneli önder sonunda Alesia'da teslim olmak zorunda kaldı. 51'de, Uxellodunum'un da (Quercy'de) teslim olmasıyla Galya savaşı sona erdi. O tarihten sonra Sezar'ı mutlak iktidardan ayıran tek engel Pompeius'tu. İsyancıların yol açtığı karışıklıklardan (Clodius'un öldürülmesi) korkan Senato'nun tek konsül olarak atadığı (52) Pompeius, Galya fatihine Roma'ya sıradan bir yurttaş gibi girmeyi kabul ettirebilecek kadar kendini güçlü görüyordu. Sezar, buna karşılık ondan, kendisiyle birlikte komutanlıktan ayrılmasını ya da comitia'nın toplanmasına kadar eyaletiyle birliklerinin kendisine bırakılmasını istedi (halk meclisleri karşısında ikinci kez konsül seçilmeye çalışacaktı). Senato'nun, bu isteğe cevap olarak, konsülleri Sezar'a karşı sınırsız yetkiyle donatan bir *senatus consultum ultimum*'u oylayıp kabul etmesi (7 ocak 49) üzerine Sezar, İtalya ve Cisalpina arasında sınır oluşturan Rubico'yu aşarak Roma üzerine yürüdü (12 ocak 49): böylece, nasıl olup bittiğini yeni *Commentarii*'den *(De bello civili)* öğrendiğimiz bir iç savaş başladı ve 49'dan 45'e kadar sürdü.

Pompeius, acele Yunanistan'a kaçtı, Sezar da İtalya'yı işgal etti (ocak-şubat 49), Pompeius'a bağlı ispanya ordusunu yendi (ağustos), ayaklanan Marsilya'yı işgal etti (eylül sonu). Sezar, bundan sonra savaşın yönünü Balkanlar'a çevirdi, Pompeius'u Pharsala'da bozguna uğrattı (48), onu Mısır'a kadar izledi; Pompeius, orada kral Ptolemaios Auletes'in emrindeki bir centurio tarafından öldürüldü. Ama Sezar, rakibinin katilini cezalandırdı, Mısır tahtını kraliçe Kleopatra'ya verdi, İskenderiye isyanını bastırdı ve Doğu'yu yeniden örgütledi (47). Pompeius'un son yandaşlarını da Afrika'da Thapsus'ta (46), İspanya'da Munda'da (45) yendi. Eylül 45'te Roma'ya döndü, Akdeniz dünyasının ve Cumhuriyet'in tartışmasız hâkimi olarak beşinci zaferini kutladı (ekim 45).

O tarihten sonra Sezar, Roma'yı mutlak hükümdar olarak yönetmeye başladı: zaferlerinin sağladığı saygınlık, yine zaferleri sayesinde birlikleri üzerinde kurduğu otorite, masraflı zafer törenleri kutlamasını, roma halkına unutulmaz şölenler ve gösteriler düzenlenmesini sağlayan sınırsız serveti, iktidarının gerçek kaynaklarını oluşturdu.

Ama Sezar, iktidarını meşru bir cumhuriyetçi çerçevede sürdürme bilgeliğini gösterdi. Yeni unvanlar almadı. Normal olarak birkaç magistratusun paylaştığı yetkileri üstlenmekle yetindi. 63'ten beri roma dininin pontifex maximusu olan Sezar, ayrıca kendisine bazen diktatörlük (49 ve 47), bazen konsüllük (48 ve 46), bazen de her iki görevi birden (45 ve 44) -önce sınırlı bir süre için (46'da on yıl), sonra ömür boyu (14 şubat ya da 1 mart 44)- verdirerek, yasa çıkarma ve kurumlarda reform yapma olanağını elde etti. Üç yıl için töreler praefectusu olarak (46), fiilen bir censorun yetkilerini elinde topladı ve senatörlerin listesini düzenledi. Ayrıca "tribunus kutsallığı" edindi (44'te). Senato'nun oyladığı birçok yasa ona sınırsız yetkiler kazandırdı: savaş ve barışa karar verme, patricius unvanı sunma yetkisi. Konsülleri ve öbür magistratusların yarısını atayan, eyalet hükümetlerini paylaştıran, yasa kuvvetinde kararnameler çıkaran, halk meclislerini ve Senato'yu istediği zaman toplayan Sezar, olağanüstü ün ve onur kazandı: her zaman fatih giysisi (erguvan libas ve defne dalı) giyebiliyor, altın bir tahtta oturuyor, kendi başresmini taşıyan paralar bastırıyordu; ayrıca yılın bir ayına kendi adını (temmuz=İulius) verdi. Hatta Quirinus tapınağı'na onun bir heykeli dikildi; sanıldığına göre, bu tapınakta ona İupiter İulius adıyla bir tanrı gibi tapınılıyordu. En yüksek yetkilerle donatılan Sezar, birkaç ayda çok büyük işler yaptı, Cicero gibi eski hasımlarını bağışlayarak iç savaşa son verdikten sonra, devlet kurumlarında önemli reformlar yaptı. Halkın desteğini yitirmemek için şenlikleri çoğalttı; ama roma hazinesinin, felakete yol açacak bir demagoji içinde yok olmasını önlemek için bedava buğday tahsis edilen kişilerin sayısını 150 000 olarak dondurdu, büyük toprak sahiplerini topraklarında kölelerin yanı sıra özgür insanlar da çalıştırmakla yükümlü tuttu ve özellikle de emekli askerleri için roma kolonileri (başta Narbonensis'te) kurdu. Ayrıca, boşanmayı ve lüksü sınırlandırarak eski aile geleneklerini yaşatmaya çalıştı.

İleriye yönelik önemli siyasal önlemler de aldı: Senato'yla halk meclislerinin yetkileri azaltıldı; şövalyeler bundan böyle adli görevleri senatörlerle paylaşır oldular; sayıları 900'e çıkarılan senatörler artık taşralılardan ve centuriolardan da seçilebiliyordu. Sezar, magistratusların sayısını çoğaltırken (40 quaestor, 6 aedilis, 16 praetor), yetkilerini azalttı. Bir *hükümdarlık yasası* çıkartarak ortalığı karıştıran dernekleri yasakladı; takvimde değişiklik yaptı. Nihayet, birçok taşralıya (özellikle Galya'da) yurttaşlık hakkı tanıdı. Kartaca ve Korinthos'ta koloniler kurarak romalı proleterlerin zengin ülkelere göçünü teşvik etti ve böylece Roma'nın iki eski büyük rakibine yeniden kalkınma olanağı sağlayarak geniş görüşlülüğünü kanıtladı. Öte yandan, ihtirasları tatmin olduğundan si-

yasi düşmanlarını bağışladı; sürgündeki hasımlarının oğullarına haklarını geri verdi ve eski Pompeius yandaşlarını önemli görevlere getirmekten çekinmedi. Yeni bir dünyanın doğmakta olduğunu fark edebilen herkesi kendine ve programına bağlamak istedi. Yolsuzluklarla her yerde mücadele etti, hatta taşralıları mali şirketlerin yolsuzluklarına karşı korudu. Ama diktatörlüğün, cumhuriyetin beşiği Roma için yeterli olduğunu gören Sezar, krallığın beşiği olan Doğu için yeterli olmadığını da anlıyordu, çünkü 44 yılının başında savaşmaya hazırlandığı Parth kralından üstün olmak için en azından kral olması gerekiyordu. Ne var ki, kendisine gereğinden fazla güvenen Sezar, tasarılarının ve bunların görkemli bir biçimde gerçekleşmeye başlamasının (Lupercalia şenlikleri, 15 şubat 44) yol açtığı devrimci gelişmenin neden olduğu korku ve düşmanlık duygularının derinliğini fark edemedi. Bir kez, yaveri Antonius tarafından Sezar'ın başına krallık tacının konulmasına roma halkının hoşnutsuzluğu engel oldu. Roma dışında kral unvanını almak istediği zaman, Cassius ve evlatlığı Brutus'un yönettiği bir cumhuriyetçi komplo hazırlandı. Yalnızca biri öldürücü olan otuz beş hançer darbesi yiyen Sezar, 15 mart 44'te Senato'da Pompeius'un heykelinin dibinde can verdi.

Sezar, intikam peşinde koşan eski Pompeius yandaşlarıyla ihtiraslarını tatmin edemeyen ya da tutumunun düş kırıklığına uğrattığı bazı yandaşlarının birleşik gücüne yenilmiştir. Önderleri, programları olmayan fesatçılar, Sezar'ı öldürmekle yalnızca Parthlar'ı kurtarmış oldular. Sezar'ın düşüncesi onunla birlikte ölmedi; çok ihtiyatlı bir biçimde örtülmüş olarak, vasiyetnamesiyle evlat edindiği yeğeninin oğlu Augustus'un tasarısında yaşadı. Augustus da onun gibi tüm cumhuriyetçi magistratuslukları kendinde toplayarak principatusluğu kurdu.

—Ed. Sezar, adını taşıyan edebi anıtın ilk taşını, Galya savaşı (*De bello Gallico*, İ.Ö. 52-50) ve iç savaş (*De bello civili*, İ.Ö. 44) üstüne *Commentarii**'siyle bizzat kendisi koymuştur. Antikçağ'dan beri hem edebi, hem de siyasi bir efsane haline gelen Sezar bazen hayranlık (Sallustus, Vergilius, Horatius, Tacitus), bazen de öfke (Catullus, Lucanus) uyandırdı. Suetonius'ta *(On iki Sezar'ın yaşamı)* ve Plutarkhos'ta *(Ünlü adamların yaşamı)* canlı ve çekici bir insan olan Sezar, Marcus Aurelius'ta ahlaki bir kişiliğe büründükten sonra, Ortaçağ'da ve saray edebiyatında efsanevi bir kahramana dönüşür. Dante, Petrarca (*Trionfi* [Zaferler]) ve Marc Antoine Muret ile (*Julius Caesar*, 1552) birlikte yeniden ete kemiğe bürünen Sezar, Shakespeare'de (*Julius Caesar*, 1600'e doğr.) eşi görülmedik güçte ve derinlikte bir kişilik kazanır. Corneille'e göre (*La Mort de Pompée*, 1643), Sezar âlicenap ve madrigaller yazmakta usta bir hükümdar, Voltaire'e göreyse (*la Mort de César*, 1735) duygusal bir prenstir. La Rochefoucauld'nun saygıyla yücelttiği, Pascal'in acıdığı, Rousseau'nun aşağıladığı Sezar, Hegel'e göre tarihte tikel ile evrensel'in uyuştuğu mutlu bir anı temsil eder. Bir ara, Sezar'ın yerini Napoléon* efsanesi aldı. Sezar'ı bir bilge ve iradesine tam anlamıyla egemen bir kişi olarak gören Nietzsche'ye rağmen, modern yazarlar onun kahraman görüntüsü karşısında daha az duyarlı davranarak bu görüntüyü acımasızca sakatladılar: G.B. Shaw, *Sezar ve Kleopatra*'sında (Caesar and Cleopatra) [1899] ve özellikle B. Brecht, *Bay Jül Sezar'ın işleri*'nde (Die Geschäfte des Herrn Julius Caesar) [1957], dünya fatihini pek sıradan nedenlerle davranan ve mali sıkıntılar içinde bunalan bir kişi olarak gösterdi.

—İkonogr. Genç Sezar'ın aslına uygun bir portresi yoktur. Ona en çok benzediği ileri sürülen tek heykeli musei Capitolini'dedir: bu heykel Sezar'ı, zırh ve *paludamentum* giymiş, başı sola dönük ve sağ elinde yuvarlak bir cisim tutar biçimde gösterir. Louvre müzesi'nde, Paros mermerinden bir Sezar heykeli vardır; geriye atılmış başı musei Capitolini'deki heykeli oldukça andırır. Ne Napoli müzesi'ndeki zırhlı heykel, ne de villa Albani'deki, aslına uygun sayılabilir. Antik büstler içinde en önemlilerinden biri de Napoli müzesi'ndekidir; bu büst, eski Farnese galerisi'nden gelmedir. Diğerleri başka müzelerdedir. Berlin müzesi'ndeki büst ve ihramlı heykel, Sezar'ı en iyi temsil eden yapıtlar olarak kabul edilir, ancak diktatörün yüz çizgilerini bilebilmek için özellikle onun, büyük bir gerçekçilikle yapılmış olan paralarına bakmak yerinde olur.

—Tar. telm. • *Sezar'ın hakkını Sezar'a,Tanrı'nın hakkını Tanrı'ya verin,* İncil'den (Matta, XXII, 21) sözler; kendisine, roma işgaline karşı direnenlerce Roma'ya boyun eğmenin yüzkarası bir işareti olarak görülen Sezar'a vergi ödemenin caiz olup olmadığını kurnazca bir yaklaşımla soran Farisiler'e İsa'nın verdiği yanıt. İsa, roma parası üstünde imparatorun portresinin bulunduğuna dikkati çekerek kendisine kurulan tuzaktan kurtuldu: olumlu bir yanıt verseydi, işgalciyle geçici bir uzlaşmayı ilke olarak kabul edenlerin safında yer alacaktı; olumsuz bir yanıtla da roma yönetiminin gözünde siyasal bir kışkırtıcı (daha sonra Pilatus'un huzurunda yargılanması sırasında İsa bununla suçlandı) olacaktı. İsa tartışmayı daha yüksek bir düzeye çıkardı: Krallığı, bu dünyada değildi. İncil'deki anlatım, herkese hak ettiğinin verilmesi gerektiğini belirtmek için kullanılır.

• *Sezar'ın karısından kuşkulanılmamalıdır,* Plutarkhos'un anlattığına göre (*Hayatlar** [Bioi paralleloi], XI, "Sezar'ın yaşamı"), kadınlara ayrılmış bir tören sırasında Sezar'ın karısı Pompeia'nın dairesinde yakalanan Clodius'un bu davranışı yüzünden hakkında dedikodu çıkarılan karısını boşayan Sezar, kendisini haklı göstermek için bu sözü söylemişti. Bu söz, bir kimseyi kuşku uyandıracak bir davranışta bulunmaması için uyarmakta kullanılır.

Sezar *(On iki)* [*De vita XII Caesarum*], Suetonius'un İ.S. 120'ye doğru yayımlanmış yapıtı. Sezar'dan Domitianus'a Sezarların yaşamlarını konu alan bir kitaptır. Suetonius, Hadrianus'un sekreteri olduğu için birçok ayrıntıyı bilebilecek durumdaydı. Yapıtta kronoloji belirsizdir ve imparatorlardan çok kişilikler vurgulanmıştır. Bununla birlikte, Suetonius, gerçek bir tarihçinin yeteneklerine de sahipti: ayrıntılar konusunda çok titizdi, otantik belgelere büyük önem verdi ve bunları kendi özgün metinlerine aktardı.

SEZARCILIK a. (öz. a. Sezar'dan). Otoriterlikle demokrasiyi bağdaştıran siyasal iktidar biçimi. (Tanrısal bir kişi tarafından tek başına kullanılan siyasal iktidar, halkoylamasına başvurmayla meşrulaştırıldı. Fransa'da Birinci ve İkinci İmparatorluk dönemi, sezarcılığın örnekleri olarak kabul edilir. Sezarcılıkla bonapartçılık arasında çok az bir fark vardır.)

SEZARPAPACILIK a. (*sezar*[*cılık*] ve *papacılık*'tan). Hükümdarın, Kilise'nin tinsel gücünü denetlemeye hakkı olduğunu savunduğu yönetim biçimi; böyle bir yönetim biçiminin haklılığını savunan kuram. (Sezarpapacılık terimi, özellikle Constantinus'un Hıristiyan İmparatorluğu, Bizans İmparatorluğu ve Kutsal İmparatorluğu için kullanılır.)

SEZARYEN a. (fr. *césarienne;* lat. *caesar,* annesinin içinden kesilerek alınan çocuk; *caedere,* kesmek'ten). Dölütü çıkarmak amacıyla dölyatağını yarma ameliyatı.

—ANSİKL. Eskiden yalnız anne öldüğünde, sonraları anne için hayatı bir tehlike sözkonusu olduğunda uygulanan sezaryenin gerekliliği dölüt rahatsızlıklarını önlemek için gitgide artmaktadır. Örneğin batılı ülkelerden Fransa'da ortalama olarak doğumların % 8 ila 15'i sezaryenle yapılmaktadır. Karın derisi göbek altında, yukarıdan aşağıya doğru orta çizgiden ya da çatı kemiği üstünde, yatay olarak kesilir (Pfannenstiel kesim). Dölyatağının açılması, deri kesimi dikkate alınmaksızın, bu organın alt bölümünün dikey ya da yatay olarak kesilmesiyle gerçekleştirilir. Dölyatağı soğurulabilen bir maddeden yapılmış iplikle, yer yer dikilerek kapatılır ve yara yeri, önceden kaldırılan peritonla örtülür. Bu örtme nedbeyi periton boşluğundan ayırır.

—Vet. Evcil memeli hayvanlarda çoğu zaman uygulanan sezaryen, kısrakta çok nazik bir ameliyattır. Et sığırlarında, buzağıların vücut yapısı nedeniyle sıklıkla başvurulan bir yöntemdir, bu türde, sezaryen yerel anestezi ile yapılır.

SEZARYENLİ sıf. Sezaryen ameliyatı geçirmiş kadın için kullanılır.

SEZAVAR sıf. (fars. *seza,* ve *-var*'dan *sezavar*). *Esk.* Uygun, yarışır, değer: "... *defter-i âmâlinde ittihaz ettiği uslub-ı ifade bi-hakkın sezavâr-ı takliddir*" (Ebüzzıya Tevfik).

SEZAVARİ a. (fars. *sezavar* ve *-i*'den *sezavar*). *Esk.* Uygunluk, layıklık.

SEZDİRME a. Sezdirmek eylemi.

SEZDİRMEK → SEZMEK.

SEZENEL (Kenan Tevfik), türk hekim (İstanbul 1885 - *ay. y.* 1942). Askeri tıbbiye'yi bitirdi (1904). Berlin Üniversitesi tıp fakültesi'nde kadın hastalıkları ve doğum ihtisası yaptı. Dönüşte seririyatı viladiye (kadın doğum kliniği) muallimliğine getirildi. Berlin'e gitti (1932); Prof. Bumm ve Strassmann'ın yanında çalıştı; Avrupa'da çok uygulanan evipan ve pantothal anestezikleri üzerinde araştırmalar yaptı. Türkiye'ye döndü (1933); İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi kadın doğum kliniğinde yaptığı bir fibrom ameliyatında Türkiye'de ilk kez evipan narkozunu kullandı. Başlıca yapıtları: *Tedris-i emraz-ı nisaiye* (1911), *Hastabakıcılık* (Refik Münir Keskingille [1927]), *Lohusalık intanları* (1935).

SEZER (Musa), türk futbolcu (İstanbul 1914 - *ay. y.* 1981). Futbola öğrenim gördüğü Darüşşafaka lisesi'nde başladı. Karagümrük, Galatasaray, Ankaragücü ve Mamak Maskespor'da yer aldı. Tekniği çok yüksek bir orta saha oyuncusu olarak kendisini kabul ettirdi. 3 kez milli oldu. Futbolu bıraktıktan (1953) sonra bir süre Galatasaray'da antrenörlük, ardından spor yazarlığı yaptı.

SEZER (Necdet) türk hekim (Kıbrıs 1907 - İstanbul 1971). İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi'ni bitirdi (1930); göz hastalıkları mütehassısı oldu (1936). Malatya Trahom hastanesi'nin başhekimliğini yaptı (1936 -1942). İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi göz hastalıkları kliniği'nde doçent olduktan (1942) sonra fakülteye bağlı Trahom hastanesi'nin direktörlüğüne getirildi (1950). Profesör Hulusi Behçet'in tanımladığı Behçet hastalığı'nın virüsünü buldu. Tıp literatürüne *Sezer virüsü* olarak geçen bu buluştan sonra *Sezer metodu* adı verilen epidemik keratokonjonktivitis adlı göz hastalığının virüsünü, yumurta zarından üretmeyi başardı. Dünya sağlık teşkilatı eksperler komitesi'ne seçildi (1954); profesör oldu (1960). Cerrahpaşa tıp fakültesi'nin kuruluşu sırasında, Göz hastalıkları kliniği başkanlığına getirildi (1967); ölümüne değin bu görevde kaldı. Başlıca yapıtları: *Oftalmolojide günün konuları* (1947); *Karanlık adaptasyon* (1947).

SEZGİ a. **1.** Gerçeğin, akılyürütmeye ve deneye başvurmaksızın doğrudan doğruya elde edilen bilgisi. (Bk. *ansikl.* böl. Fels.) **—2.** Bir olayın olacağını ya da olduğunu hissettiren usdışı, kanıtlanamaz duygu; önsezi, sezi: *Sezgileri güçlü olmak. Seninki sadece bir sezgi. İlk andaki sezginize fazla güvenmeyin.*

—Dilbil. Bir dilin dilbilgisini özümsemiş bir

konuşucunun, o dilde üretilen sözceler üstüne geçerlik, dilbilgisellik yargıları ileri sürmesini sağlayan yeti.
—ANSİKL. Fels. Sezgiye bağlı bilgi, kanıtlanmaya gerek göstermeyen dolaysız bilgidir. Örneğin Aristoteles'te, sezgi, ilkeleri kavramayı olanaklı kılan bir bilgi türüdür: "Sezgisel düşünce *(nus)*, kanıtlaması bulunmayan tanımları kavrar" (*Nikomakhos ahlakı* [Ethika nikomakheia], 5, 8). Kavramın bu anlamı varlığını sürdürdü. Nitekim, Descartes'ta sezgi, şeylerin dolaysız ve kesin bilgisidir, zihnin başta gelen işlemlerinden biridir: "Böylece herkes, var olduğunu, düşündüğünü, üçgenin yalnızca üç çizgiyle, kürenin tek bir yüzeyle tanımlandığını ve buna benzer başka şeyleri -ki bu şeyler çoğu kimsenin, böylesine kolay şeylerle zihnini meşgul etmek istemediği için, tahmin edemeyeceği kadar çoktur- hep sezgiyle bilir" (*Aklın idaresi için kurallar* [Règles pour la direction de l'esprit], 3).
Marx, sezgiyi eleştirir: "Gelmiş geçmiş bütün maddeciliğin -Feuerbach'ınki de içinde olmak üzere- başlıca kusuru, nesneyi, gerçekliği, duyulur dünyayı, ancak nesne ya da sezgi biçiminde kavraması; somut insan etkinliği olarak, praksis olarak, öznel olmayan bir biçimde kavramamasıdır" (*Feuerbach üstüne* tezler).
Poincaré sezgiyi, bilim alanında, yargı kadar güvenilir bulur: "Bize gizli ilişkileri, uyumları keşfettiren şey, bu duygudur; bu matematiksel sezgidir" (*Science et Méthode* [Bilim ve Yöntem]) ve daha sonra şunu ekler: "Mantıkla kanıtlarız, *sezgi* ile icat ederiz" *(ay. ypt.)*.
Bergson'da sezgi, içgüdüsel bir bilgi anlamı kazanır; ama Bergson buna, nesneyi içten kavrayan, ona bağlanmayı sağlayan sanatsal bir anlam da katar: "Bir nesnenin içine nüfuz ederek onun sahip olduğu biricik ve dolayısıyla anlatılması olanaksız şeyle özdeşleşmeyi sağlayan *zihinsel sempati* türüne *sezgi* denir" (*Introduction à la métaphysique* [Metafiziğe giriş], 1903).
Kant'ta sezgi *(Anschauung)*, bilgi sürecinin hem başlangıç, hem de varış noktasıdır: "Bir bilgi, her ne biçimde ve her ne araçla nesnelerle ilişkili olursa olsun, nesnelerle dolaysızca ilişkiye giriş tarzı ve bütün düşüncenin bir amacın aracı gibi bu ilişki üzerinde toplanması, sezgidir. [...] Nesneler bize duyarlılık aracıyla *verilir, sezgiler* yalnızca duyarlılıktan gelir; ama bu nesneleri *düşünen* anlıktır ve kavramlar anlıktan doğar" (*Salt aklın eleştirisi* [Kritik der Reinen Vernunft], 1,1). Hegel, Kant'ın sezgiye tanıdığı bu olumlu role karşı çıkar. Gerçekten de, Hegel'de sezgi, olumsuz bir anlam taşır ve romantik akıldışıcılığın sergilediği katı kavramcılığı bir yana itmek isteğini dile getirir. Hegel'de sezgi, aynı zamanda, bilginin ilk biçimini -negatif özünün hareketiyle dolaysızlıktan kurtulacak olan ilk bilgi biçimi- belirtir; nihayet, bu sürecin sonunda, dolaysız verinin, kendi gerçeği içinde anlamını bildirir: "Zaman sezgiyle kavranılan saf dış kendindeliktir, yalnız sezgiyle algılanan kavramdır; bu kavram kendi kendini kavradığında, zaman biçimini ortadan kaldırır, sezgiyle kavranılmış olduğunu kavrar ve hem kavranılan, hem de kavrayan sezgi olur" (*Tinin görüngübilimi* [Phänomenologie des Geistes], "Mutlak bilgi").

İsmet **Sezgin**

SEZGİCİ sıf. Mant. **1.** Sezgiciliğe ilişkin. **—2.** *Sezgici mantık,* klasik mantıktan önemli bazı farklarla ayrılan mantık. (Özellikle, çifte yadsıma yasasını $[\neg\neg p \rightarrow p]$ kabul etmez.)

◆ sıf. ve a. Sezgicilik yanlısı kimseye denir.
—Ruhbil. *Sezgici düşünce,* J. Piaget'ye göre 4-6 yaş arasında (önişlemsel dönem) ortaya çıkan ve dolaysız benzerlik ilişkileri (bağlama) üzerine kurulu bir akılyürütme biçiminde kendini gösteren zihin yapısı.

SEZGİCİLİK a. Mant. Matematiksel özlüklerin ancak sezgi yardımıyla kurulabileceğini ileri süren mantık öğretisi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fels. Bilgiyi sezgiye dayandıran öğreti.
—ANSİKL. Mant. Hollandalı mantıkçılar Brouwer, Weyl ve Heyting tarafından geliştirilen sezgicilik (gerçi bazı temel düşünceleri Kronecker tarafından da savunulmuştu), her şeyden önce XX. yy.'ın başında matematiğin en temelli yanlarını sarsan çatışkılara bir karşılık olarak ortaya çıktı. Brouwer'in ana düşüncesi şuydu: matematikçiler ve özellikle de Cantor'un kümeler kuramı üzerinde çalışanlar, ancak sonlu kümeler sözkonusu olduğu zaman geçerli sayılabilecek bazı akılyürütme tiplerini, hiç pervasızca sonsuz alanlara da yaydılar. Bu akılyürütme türlerinin başında, aristotelesçi üçüncü şıkkın olmazlığı ilkesi gelir. Bu ilkeye göre,herhangi bir önerme ancak $A \vee \neg A$ (A ya da A-değil) olabilir. $\forall x \varphi(x)$ tipi bir önermeyi alalım; burada x sonsuz bir alanı, örneğin gerçek sayılar kümesi R'yi kapsıyor olsun. Bu önermenin -doğru sayılması durumunda- bir çelişkiye vardığını varsayalım. Üçüncü şıkkın olmazlığı ilkesine göre, bu önerme yanlış olursa, onun inkârı,yani $\exists x \neg\varphi(x)$ doğrudur. φ özelliğine sahip bir gerçek sayının var olması gerekir, ama biz bu gerçeğin ne olduğunu bilecek ya da onu inşa etmeye yarayan geçerli bir yöntemi belirleyebilecek durumda değiliz. Brouwer'e göre, böyle bir şey kabul edilemez: matematiksel bir nesnenin var olarak düşünülebilmesi için, ona kurucu bir biçimde erişmemizi sağlayan bir araca sahip olmamız gerekir. O halde, üçüncü şıkkın olmazlığı ilkesinin uygulama alanı sonlu kümelerle sınırlı tutulmalı, matematikte kurucu yöntemlerle yetinilmeli ve edimli sonsuzu işe karıştıran akılyürütmeleri kullanmaktan vazgeçilmelidir. Brouwer, antinomilerin çaresini, matematiğin köklü bir tedavisinde görüyordu: kontrolsüzce çoğalması paradokslara yol açan bir sürü akılyürütmenin matematikten çıkarılıp atılması gerekir. Brouwer, bu noktada Hilbert okulunun itirazıyla karşılaştı. "Gökbilimci için teleskop ne kadar gerekliyse, matematikçi için de üçüncü şıkkın olmazlığı ilkesi o kadar gereklidir" diyen Hilbert okulunun amacı, programında açıkladığı gibi, klasik matematiğin elden geldiğince büyük bir bölümünü ve özellikle de Cantor'un kümeler kuramını (dışına atılmayı asla kabul edemediği "cennet"ini) çelişkilerden korumaktı. Bu yüzden, sezgicilikle Hilbert okulu arasında çok şiddetli bir tartışma çıktı (Hilbert çizgisinde yer alan Bourbaki, sezgici okuldan söz ederken, "herhalde salt tarihi değer taşıyan bir okul olarak kalacaktır" diyordu). Sezgicilikle birlikte ortaya çıkan bu tartışma ortamı, günümüzde büyük ölçüde yatışmış durumdadır; sonuculukla sezgicilik, "kurulabilircilik" yolunda girişilmiş büyük bir teşebbüsün iki cephesi olarak görünüyor: ikinci Gödel teoreminden sonra, Gentzen, sezgicilikte geçerli bazı yöntemler kullanarak aritmetik için bir özyeterlilik kanıtlaması ortaya koydu. Gödel, sezgici aritmetiğin özyeterliliğinin, klasik aritmetiğin özyeterliliğiyle eşdeğerde olduğunu gösterdi (1932).

SEZGİLİ sıf. **1.** Sezgiyle edinilmiş, sezgiye dayanan. **—2.** Sezme gücü gelişkin olan kimse için kullanılır.

SEZGİN (İsmet), türk siyaset adamı (Aydın 1928). İstanbul Yüksek İktisat ve Ticaret okulu'nu bitirdi, bir süre banka memuru olarak çalıştı. DP döneminde Aydın'da belediye başkanlığı (1955-1960) yaptı. AP'den milletvekili seçildi (1961) ve yasama görevini 1980 askeri darbesine değin sürdürdü. Demirel hükümetlerinde Gençlik ve spor bakanı (1969-1971) ve Maliye bakanı (1979-1980) olarak yer aldı. 1980 ertesi siyaset yasağı kapsamına alındı. DYP'nin kuruluş çalışmalarına gizlice katıldı; 1987'de yasak kalkınca parti yönetiminde görev aldı. 1987 ve 1991 seçimlerinde DYP Aydın milletvekilliğini kazandı. 1991'de kurulan DYP-SHP koalisyon hükümetinde İçişleri bakanlığı yaptı. Cumhurbaşkanı seçilen Demirel'in yerine DYP başkanlığına adaylığını koyduysa da, Tansu Çiller karşısında seçimi kaybetti (haziran 1993).

SEZGİSEL sıf. Sezgiyle ilişkili, sezgiden kaynaklanan şey için kullanılır: *Sezgisel bir bilgi.*
—Fels. *Sezgisel bilgi* ya da *bilim,* Spinoza' ya göre, düşünülen şey ile düşünen şey arasındaki tam uygunluk.
—ANSİKL. Fels. Sezgisel bilgi Spinoza'nın üç türe ayırdığı bilginin en yüksek derecesidir. Sezgisel bilgi, Tanrı'nın bazı yüklemlerinin biçimsel özünün upuygun fikrinden, şeylerin özünün upuygun bilgisine doğru ilerler" (*Etika,* 2, 40, scolie 2). Ruh, şeyleri, Tanrı'nın özü gereği var olan şeyler olarak kavrar: "Ruhumuz kendini ve cismi bir tür sonsuzluğa sahip şeyler olarak gördüğü ölçüde, zorunlu olarak Tanrı'nın bilgisine sahip olur ve Tanrı'da var olduğunu bilir ve kendini Tanrı'yla birlikte kavrar" (*Etika,* 5, 30, scolie). Demek oluyor ki ruh, bir anlamda, sezgisel bilginin sebebidir: "Işık, kendi bilgisini kendisinde taşır" (*Etika,* 2, 43, scolie). Gerçekte sezgisel bilgi, bu bilgiye götüren düşünce çabasının ve zihin egzersizin sonucu olmaktan çok başlangıcıdır: bu bilgiye ulaştığımızda, onun bizde en baştan beri var olduğunu görürüz. Zamana bağlı dil bunu ifadeye uygun değildir. Ruhun"âdeta sonsuzdan beri var olmaya ve şeyleri kavramaya başladığı"nı söyleriz; oysa aslında, ruhun sonsuzdan beri bir ışıkla aydınlandığını, ama bu ışığı sonradan bilmeye başladığını söylememiz gerekirdi. Eğer birinci tür bilgiden üçüncü tür bilgiye doğru bir gelişme ve ilerleme varsa bu, zihin gücünün giderek hayalgücüne dayanan bilgiye özgü atalete hükmedebilecek duruma gelmesindendir. "Ruh, yalnız açık ve seçik fikirlere sahip bir ruh olarak değil, bulanık fikirlere sahip bir ruh olarak da varlığını korumaya çalışır" (*Etika,* 3, 9). Bu "sürecin" sonunda ruh, daha yüksek bir yetkinliğe ulaşır; bu yetkinliğin bilinci tanrısal mutluluktur: "Bir kimse bu tür bilgide ne kadar yükselirse, kendini ve Tanrı'yı o kadar iyi bilir, yani o kadar yetkin ve mutlu olur (*Etika,* 5, 31, scolie).

SEZİ a. Sezgi.

SEZİLMEK → SEZMEK.

SEZİN a. (fr. *césine*). Anorg. kim. Formülü CsOH olan sezyum hidroksit. (Sezin, sodyum hidrokside benzeyen, ancak ondan daha güçlü olan bir bazdır.)

SEZİNDİRMEK → SEZİNMEK.

SEZİNLEME a. Sezinlemek eylemi; sezme.

SEZİNLEMEK g. f. *Bir şeyi (soyut) sezinlemek,* sezer gibi olmak; sezmek: *Burada garip bir şeyler olduğunu sezinlemişti. Bir felaketi sezinlemek.*

SEZİNMEK g. f. Sezinlemek.

◆ **sezindirmek** ettirg. f. Sezinletmek.

SEZİŞ a. Sezmek eylemi ya da biçimi.

SEZME a. Sezmek, sezgi yoluyla anlamak, kestirmek eylemi.

SEZMEK g. f. Bir şeyi, bir şeyin olduğunu ya da olacağını sezgilerine dayanarak kestirmek, tahmin etmek, anlamak: *Hiçbir kanıt olmasa bile ben bu işte bir hile seziyorum. Bu teklifi reddedeceğini sezmiştim. Aralarında anlaşmazlık olduğunu sezmiş miydin?*

◆ **sezdirmek** ettirg. f. Bir kimsenin dolaylı olarak bir şeyi anlamasını sağlamak: *Bu yakınmalarla parasız kaldığını sezdirmek istiyordu.*

◆ **sezilmek** edilg. f. Sezgi yoluyla anlaşılmak, kestirilmek.

SEZON a. (fr. *saison*). **1.** Yıl içinde belirli aralıklarla yinelenen etkinlikler dönemi; mevsim: *Sinema sezonu açılıyor. Turizm sezonu.* **—2.** Belli bir alanda etkinliğin en üst düzeye ulaştığı dönem; mevsim: *Sezon bitti sayılır. Bir üründe ölü bir sezon yaşamak.*

SEZONLUK sıf. Yıl içinde yalnızca belli dönemlerde gerçekleştirilen, yalnızca bir sezonu kapsayan şey için kullanılır; mev-

simlik: *Sezonluk iş. Sezonluk işçiler arıyor.*

Sezuan'ın İyi İnsanı (*Der Gute Mensch von Sezuan*), Bertolt Brecht'in piyesi (1939'da yazılmış, 1943'te oynanmıştır): çaresiz kalan bir kadın, düşman bir dünyada çocuğunun geleceğini güven altına alabilmek için kendisine acımasız bir kuzen icat eder ve katı, kinik bir insan gibi görünmeye çalışır.

SEZYUM a. (fr. *césium;* lat. *caesius,* mavi'den; çünkü tayfında bu renkten iki çizgi bulunur.) Anorg. kim. Potasyuma benzeyen alkali metal. (Simgesi Cs olan kimyasal element.)

Atom numarası : 55
Atom kütlesi : 132,905
Özgül kütlesi : 1,9 g/cm^3
Erime sıcaklığı : 28,4 °C
Kaynama sıcaklığı : 671,4 °C
Yükseltgenme derecesi : +1
Elektron biçimlenmesi:
[2-8-18-18] $5s^2 5p^6 6s^1$
İzotopları (kütle sayısı) : 125-145
Kararlı izotopu : 133 (% 100)

—ANSİKL. Bunsen ile Kirchhoff'un 1861'de tayf çözümlemesi yardımıyla rubidyumla aynı anda buldukları sezyum, tüm doğal elementlerin en elektropozitifi olan, uçuk sarı renkte, yumuşak bir metaldir Kolayca yükseltgenir, soğukta suyu ayrıştırarak hidrojen ve yakıcı bir hidroksit olan sezini (CsOH; sezyum hidroksit) verir. Tuzları potasyum tuzlarıyla eşyapılıdır. Kimi maden sularında, lepidolitte, trifilinde, Elbe adasında çıkarılan polusitte az miktarda bulunur. Sezyum, eritilmiş klorürünün vakum altında kalsiyumla ayrıştırılması ve elde edilen ham metalin damıtılması yoluyla hazırlanabilir. Kimi fotosellerin yapımında kullanılır.

Sf. Müz. *Sforzando*'nun kısaltması.

SFAGNUM a. (lat. *sphagnum;* yun. *sphagnos*'tan). Turbalıklarda yetişen yosun.
—ANSİKL. *Sfagnum* cinsi bitkilerin 3 ila 8 dallı sapları vardır ve dallar yapraklıdır; dalların bir kısmı yaygın, diğerleri sarkıktır. Yapraklarda iki çeşit hücreden oluşan bir tek hücre tabakası bulunur: hücrelerin bir çeşidi büyük ve saydam, öteki çeşidi küçük ve birincilerden farklı olarak kloroplastlıdır. Ölü olan büyük hücrelerin çeperleri üzerinde sarmal kalınlıklar ve büyük miktarda su soğurmalarını sağlayan bir delik bulunur. Köksü uzantıları olmadığı için sfagnumlar suyu yalnızca yaprakları ile soğururlar. Çürümeleriyle turbanın oluşumuna katkıda bulunurlar. Bunlar çok uzun ömürlü bitkilerdir: dipleri ölürken tepeleri uzamaya devam eder. Sfagnumlar bir sünger gibi suyu depolarlar; bu özelliklerinden dolayı çiçekçiler onları, özellikle orkide yetiştiriciliğinde kullanılırlar.

SFAKS, Tunus'ta liman kenti, Gabes körfezinin K. kıyısında, Kerkenna adalarının karşısında, il merkezi; 232 000 nüf. (1990). Ülkenin ikinci büyük kenti ve Güney Tunus'un anakenti olan Sfaks, bir yönetim, ticaret (geniş zeytinlikler [geriliyor] ve meyve bahçelerinin bulunduğu büyük bir bölgenin ortasında) ve aynı zamanda da bir sanayi (Gafsa bölgesinde çıkarılan ve liman trafiğinin en büyük bölümünü oluşturan fosfatlı gübre) kentidir. —*Sfaks ili,* 665 000 nüf. (1990).
—Güz. sant. Ulu cami IX. yy.'da kuruldu. Sık sık elden geçirilmesine ve genişletilmesine karşın yapı, Tunus'taki ilk islam sanatını çok iyi temsil eden bir örnektir. Sur duvarları IX. yy.'dan kalmadır.

SFALERİT a. (fr. *sphalérite*). BLEND'in eşanlamlısı.

SFASEL a. (fr. *sphacèle;* yun. *sphakelos,* çürüme'den). Patol. Vücuttan atılmakta olan ölü doku.

Riby-Pix

Sfaks limanından bir görünüm

SFEN a. (fr. *sphène*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan, $CaTiSiO_5$ formülünde doğal kalsiyum silikotitanat. (Eşanl. TİTANİT.)

SFENKS a. (fr. *sphinx;* lat. *sphinx,* yun. *sphigks, -iggos*'tan). Mısır, ardından yunan mitolojilerinin masalsı figürü.
—ANSİKL. Mit. İnsan başlı bir aslan olan sfenks, başlangıçta eski Mısır'ın mitsel bir figürüydü. Bunların en eskisi olan Gize sfenski (Kefren piramidinin doğusunda, İ.Ö. 2500'e doğr.), *nemes* başlığını (krallık simgesi) giymiş Kefren'in başıyla yatar durumda bir aslan gövdesinden oluşur. Nekropolisin bekçisi olarak, onu olası saldırılara ya da kötü güçlere karşı korumakla görevlendirilmiştir. Aynı zamanda hükümdarlık erkinin iyileri koruyan, isyancıları korkutan bir simgesidir.
Yeni İmparatorluk döneminden (İ.Ö. 1580'e doğr.) başlayarak, tanrılar da, sfenks biçimini alarak kendi tapınaklarının bekçiliğini yaptılar: Amon'a adanmış Karnak ve Luksor tapınaklarının önünde, iki yanı (bu tanrının kutsal hayvanı olan) koç başlı sfenkslerle süslü yollar yer alır. Her sabah doğan güneşin ilk ışıklarının aydınlattığı Gize sfenksi, bu dönemde Harmakhis (ufuktaki Horus) adıyla güneş tanrısıyla özdeşleştirildi.
İyiliksever ve koruyucu bir tanrı olan Mısır sfenksi, anlayış bakımından, Yunanlılar'ın zalim dişi sfenksinden çok farklıdır. Yunanlılar'a göre sfenks, Typhon ile Ekhidna'dan doğan ve Khrysippe'yi kaçırdıktan sonra cezasız kalan Laios'un yüzünden Thebaililer'den öç almak üzere bir tanrı tarafından gönderilmiş bir canavardı. Sfenks, Thebai dolaylarında bir yere yerleşerek yolcuların yollarını keser ve onlara bilmeceler sorardı, bilmecelerine cevap veremeyenleri parçalayıp yutardı. Ancak Sfenks, bir kâhinden, doğru cevap aldığı an öleceğini öğrenmişti: cesaret ve bilgeliğiyle büyük bir ün yapmış olan Oidipus* canavarla karşılaştı ve onu yendi.
Oidipus ile sfenks miti, canavarın yunan uygarlığında ne kadar yaygın olduğunu gösterir. Arkaik dönem yunan heykel sanatında sfenks çoğu kez Naksoslular'ın simgesel hayvanı olarak ortaya çıkar: Delos, Delphoi müzelerindeki sfenksler, Akropolis müzesi'ndeki sfenks. Ksanthos

Bk. resim sayfa 10418

mezarının (British Museum) alınlık tablalarında ve Sidon'da bulunmuş Lykia* lahdi'nde (İ.Ö. IV. yy., İstanbul Arkeoloji müzeleri), ardından mezar stellerinde ve etrüsk sanatında da sfenks teması işlendi.

Sfenks steli, Gize (Mısır) sfenksinin bacakları arasında ortaya çıkarılan granit stel. Üzerine, genç prens Tutmosis'in (İ.Ö. 1425-1408 arasında hüküm sürecek olan Tutmosis IV), başından geçen serüveni anlatan bir yazıt kazınmıştır: prens Memfis yakınında, çölde avlanırken, Sfenks'in yanında uykuya dalar. Sfenks, düşünde onunla konuşur ve heykelini kumdan çıkartırsa krallığı prense vermeyi vaat eder (Amenofis II'nin oğlu olan Tutmosis'in tahtın asıl vârisi olmadığı anlaşılıyor). Bu geleneğin, Nero döneminde de devam ettiği sanılmaktadır: gerçekten de imparatorun ilk işlerinden biri Sfenks'i kumdan temizlemek olmuştur.

SFENOİDİT a. (fr. *sphénoïdite*). Patol. Temelkemiği sinüsünün iltihabı.

SFENOİT a. (fr. *sphénoïde*'den). TEMELKEMİĞİ'nin eşanlamlısı.

SFEROKOBALTİT a. (fr. *sphérocobaltite*). Miner. Doğal kobalt karbonat.

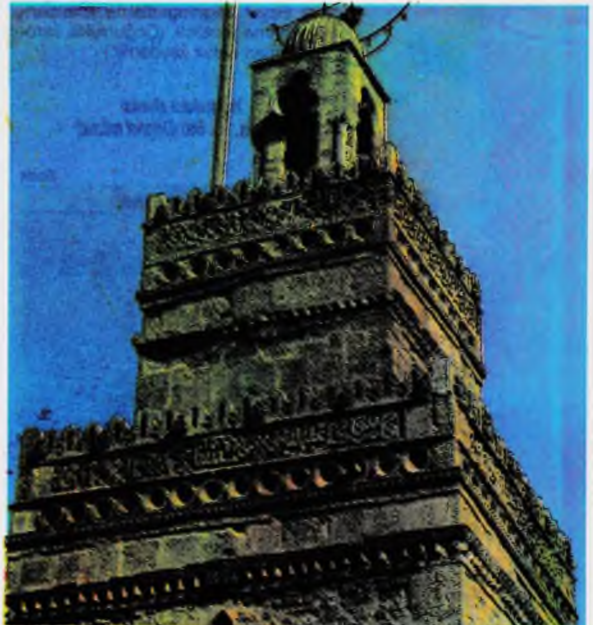
SFEROLİT a. (fr. *sphérolite*). Yerbil. Işınsal ya da eşmerkezli olarak yerleşmiş kristallerden oluşan, az ya da çok küresel biçimli küçük kütle. (Sferolitler ya bir oyuğun dolmasıyla ya da bir magma camının yeniden kristalleşmesiyle oluşur.)

SFEROSİT a. (fr. *sphérocyte*). Hematol. Normal alyuvardan daha küçük fakat aynı hacimde olan ve merkezi de çevresi kadar koyu bulunan küremsi bir bilye görünümünde alyuvar. (Bazı hemolitik anemilerde rastlanır.)

SFEROSİTOZ a. (fr. *sphérocytose*). Hematol. **1.** Kanda sferosit bulunması. **—2.** *Kalıtsal sferositoz,* MİNKOWSKİ-CHAUFFARD HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.

SFERULİT a. (fr. *sphérulite*'ten). Polim.

M. Levassort

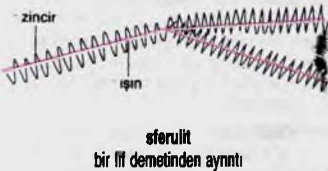
Sfaks
Ulu cami'nin minaresinden (X.-XI. yy.) ayrıntı

Giraudon

Gize (Mısır) sfenksi
Eski İmparatorluk, IV. hanedan

Bir polimer kütlesinde kristalleşmiş alanların yoğunlaştığı bölge.
—ANSİKL. Kutuplayan bir mikroskopta çapraz nicoller arasında yapılan bir inceleme, bunların genellikle çok iyi sınırlanmış, kolları bir kutuplayıcı ile çözümleyiciye koşut bir Malta haçı biçiminde kesilmiş tam küresel alanlar olduğunu ortaya koymuştur. Bu, küçük kristallerin ışınsal birleşmelerinin ayırtedici bir özelliğidir. Her sferulit, merkezi bir noktadan doğan bir lif demetinden oluşur. Sferulitlerin boylan, özellikle kristalleşme koşullarına bağlıdır.

sferulit
bir lif demetinden ayrıntı

SFİGMOGRAF a. (fr. *sphygmographe*). Fizyol. Nabız atışlarını kaydetmeye yarayan alet.

SFİGMOGRAFİ a. (fr. *sphygmographie*). Fizyol. Sfigmografla nabız atışlarını kaydetme yöntemi. (Çoğunlukla karotisten alınan nabız kaydedilir.)

Naksoslular sfenksi
mermer, İ.Ö. 560 *(Delphoi müzesi)*

Scala

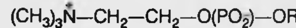
SFİGMOGRAM a. (fr. *sphygmogramme*). Fizyol. Sfigmografla elde edilen nabız eğrisi.

SFİGMOMANOMETRE a. (fr. *sphygmomanomètre*'den). TANSİYON* ALETİ'nin eşanlamlısı.

SFİNGOLİPİDOZ a. (fr. *sphingolipidose*). Nörol. Genellikle otozomal çekinik olarak geçen ve bir enzim eksikliğinden ileri gelen aşırı lipit yüklenme hastalığı. (Arilsülfataz A eksikliği metakromatik lökodistrofiye, heksozaminidaz eksikliği Tay -Sachs hastalığına ve serebrozit beta -galaktozidaz eksikliği küremsi hücreli lökodistrofiye, yani Krabbe hastalığına yol açar.)

SFİNGOLİPİT a. (fr *sphingolipide*'den). Biyokim. Alkol (burada sfingosin) ile yağ asidi arasındaki bağ bir amit bağıyla sağlanan kompleks lipit. (Fosforlu sfingolipitler [sfingomiyelinler], fosforsuz sfingolipitler [sfingosidolipitler ya da serebrozitler ya da galaktolipitler] diye ikiye ayrılır.)

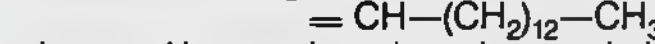
SFİNGOMİYELİN a. (fr. *sphingomyéline*'den). Org. kim. Kolin ile bir N-açil sfingosinin, genel formülü

$$(CH_3)_3\overset{+}{N}{-}CH_2{-}CH_2{-}O(PO_2^-){-}OR$$

olan fosforik asit esterlerinin yaygın adı; sinir hücrelerinin aksonlarında bulunur.

SFİNGOSİN a. (fr. *sphingosine*'den). Org. kim. Genel formülü

$$HOCH_2{-}CHNH_2{-}CHOH{-}CH{=}CH{-}(CH_2)_{12}{-}CH_3$$

olan, canlıların zarlarında serin ve palmitik asit aldehitinden oluşan amino-2 oktadeken-4 diol-1,3'ün yaygın adı; N-açilli türevlerine sfingomiyelinlerde, serebrozitlerde ve gangliozitlerde fosforik asit esterleri biçiminde rastlanır.

SFİNGOZİDOLİPİT a. (fr. *sphingosidolipide*'den). Biyokim. Fosforsuz sfingolipit.

SFİNKTER a. (lat. *sphincter;* yun. *sphigkter*'den). **1.** Büzgen değirmi kaslara verilen ad. (→ BÜZGEN.) **—2.** *Sfinkter bozuklukları,* sinirsel kökenli işeme ya da dışkı çıkarma bozuklukları. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. • *İşeme bozuklukları.* Çalışması beyin kabuğundaki merkezlere bağımlı olan ve otomatik işemede tutukluk yapan çizgili kaslı sfinkterin yetersizliği zorunlu ve sıkı işlemelerle ortaya çıkar. İdrar torbasının gevşemesine neden olan ve sinir merkezi omuriliğin sağrı bölümünde bulunan düz kaslı sfinkterin yetersizliği ise gerçek bir idrar kaçırmaya neden olur.
• *Dışkı çıkarma bozuklukları.* Anusu çevreleyen sfinkterin felci dışkının tutulamamasına yol açar. Sfinkter bozuklukları omurilik ve at kuyruğu lezyonlarında, beyin lezyonlarında, koma halinde ve bazen de yalnız yaşlılığa bağlı olarak görülür. Anus çevresindeki çatlaklar da çoğu zaman anus sfinkterinin kasılmasına neden olur.

SFİNKTEREKTOMİ a. (fr. *sphinctérectomie*). Cerr. Bir sfinkterin (büzgenkas) kesilip çıkarılması.

SFİNTU GHEORGHE, Romanya'da kent, Transilvanya'da, Covasna yönetim bölgesinin merkezi; 55 200 nüf. Gotik üslubunda kilise (XV. yy.). Arkeoloji ve tarih müzesi. Tekstil sanayileri. —Yakınlarında, *Ariuşd*'ta yapılan kazılarda, Yenitaş devrinden kalma birçok eşya bulundu.

SFİNTU GHEORGHE, Romanya'da yer; adı Tuna deltasına verilen güney kolunun ucunda.

SFORZA ailesi, Romagna'da Milano dükleri hanedanını (1450-1535) kuran Cotignola kökenli ünlü aile. Başlangıçta ATTENDOLO adını taşıyan aile, daha sonra ilkin MUZIO ya da GIACOMO ATTENDOLO'nun (Cotignola 1369 - Pescara yakınında 1424) lakabı olan "Sforza" adını aldı. Daha 13 yaşında askerlik mesleğine giren Muzio, Perugia'nın, Milano'da Gian Galeazzo Visconti'nin hizmetinde, ardından Milano ve Pisa'ya karşı Floransa'nın hizmetinde, sonra da Ferrara'da Este ailesinden Niccolo III'ün hizmetinde condottieroluk yaptı. Daha sonra Napoli'nin fethinde Anjoulu Luigi II'ye yardım etti ve başkomutanlığa getirildi. Kraliçe Giovanna II döneminde, büyük seneşal Pandolfello Alopo'nun rekabetiyle karşılaştı (1414), ardından papanın kışkırtmasıyla Napoli'yi fethetmek isteyen Anjoulu Luigi III'e yardım etti (1420), daha sonra Aragónlu Alfonso V'in yandaşlarıyla savaşmakta olan kraliçe Giovanna'nın hizmetine döndü. — FRANCESCO I (San Miniato 1401-Milano 1466), öncekinin evlilik dışı oğlu; babası ölünce Giovanna II adına Napoli'yi kuşattı. Ardından Venedik ve papa Eugenius IV'e karşı Milano dükü Filippo Maria Visconti'nin hizmetine girdi ve Marche'yi papanın elinden aldı (1434). Milano dükünün tek kızı Bianca Maria'yla evlendikten (1441) sonra, kayınbabası tarafından savaşlardan uzakta tutulunca Venedik'e yaklaştı. Papa Nicolaus V'in desteğini kazandı ve Milano dükünün ölümünden sonra kente bir kurtarıcı gibi girerek düklüğünü ilan ettirdi (1450). Bunun üzerine sağlam ittifaklar kurdu (Cosimo de Medici, Charles VII ve 1464'te Cenova üzerindeki haklarını ona bırakan Louis XI) ve Lombardia'ya yerleşti (Lodi barışı, 1454). Milano'nun gelişmesini destekledi, kenti yapılar ve yapıtlarla güzelleştirdi (canale della Martesana, Ospedala Maggiore) ve bilginleri, edebiyatçıları, özellikle İstanbul'dan kaçan Yunanlılar'ı (Konstantinos Laskaris) sarayında topladı. —GALEAZZO MARIA (Fermo 1444 - Milano 1476), Francesco'nun oğluydu, diplomatik görevlerde bulunduktan ve Louis XI'e yardım ettikten sonra, 1466'da dük olarak babasının yerine geçti. Sanat heveslisiydi, Bramante'yi Milano'ya getirtti. Bir cinayete kurban gitti. —GIAN GALEAZZO (Abbiategrasso şatosu 1469 - Pavia 1494), Galeazzo Maria'nın oğluydu, annesi Bona di Savoia'nın naipliği altında hüküm sürdü. Naipliği eline geçiren (1480) ve milanolu ileri gelenlerin kendisini tahta çıkarmalarını sağlayan (1494) amcası Ludovico* il Moro tarafından bertaraf edildi. —FRANCESCO (Milano 1491 - Fransa'da 1512), Gian Galeazzo'nun *Duchetto* (küçük dük) lakaplı oğlu; Louis XII tarafından Fransa'ya götürüldü ve Marmoutier rahipliğine getirildi. —MASSIMILIANO (1493-Paris 1530), Ludovico'nun oğluydu, babası devrilince Almanya'ya sığındı, papa Julius II sayesinde ve İsviçreliler'e verilen çeşitli ayrıcalıklar karşılığında düklüğü geri aldı. Marignano'da François I'e yenildi (1515), devletlerini ona bıraktı ve son günlerini Fransa'da geçirdi. —FRANCESCO II (1495-1535), Ludovico'nun ikinci oğluydu,

o da sürgünde yaşadı. 1521'de Leo X ve Karl V tarafından düklüğüne yeniden kavuşturuldu. Germen imparatorluğu askerleri tarafından bir süre Como'ya sürüldü (1526-1529), sonra bir kez daha elde ettiği düklüğü, ölünce Karl V'e geçti.

SFORZA (Carlo, *kont*), italyan diplomat ve siyaset adamı (Montignoso 1872 - Roma 1952). 1920-21 yıllarında Dışişleri bakanlığı yaptı ve Yugoslavya ile Rapallo antlaşması (kasım 1920) görüşmelerini yönetti. Paris büyükelçiliğine atandı (1922), faşizmin iktidara gelmesi üzerine istifa etti ve yurtdışında yaşadı. 1943'te İtalya'ya döndü ve yeniden Dışişleri bakanlığına getirildi (1947-1951). Bir Avrupa federasyonu kurulmasını önerdi.

SFORZANDO be. (kuvvetlendirerek anlamında ital. sözc.). Sesin bir nota ya da bir notalar grubu üzerinde kısaca kuvvetlendirileceğini belirten yorum terimi. (*Sforzando* sözcüğü *sforz* ya da kısaca *Sf* olarak yazılır.)

SFORZA RIARIO (Caterina), Galeazzo Maria Sforza'nın evlilik dışı kızı (1463'e doğr. - Floransa 1509). 1473'te İmala senyörü, ardından Forli senyörü olan Girolamo Riario'yla evlendi. Kocasının öldürülmesinden (1488) sonra oğlu Ottaviano'nun, naibeliğini yaptığı Forli senyörlüğü üzerindeki haklarını kabul ettirmek için Ravaldino şatosundaki bir kuşatmaya karşı koydu. Giovanni de Medici'yle evlendi (1496'ya doğr.). Yeni bir kuşatmadan sonra, Alexander VI Borgia tarafından devletleri elinden alınınca, Toscana'ya çekildi.

SFRANDZİS (Georgios), bizanslı kronikçi (İstanbul 1401 - Korfu 1478). Yüksek saray görevlisi; İstanbul'un fethinden (1453) sonra Türkler'den kaçıp Peloponisos'a sığındı, sonra girdiği bir manastırda Palaiologoslar'ı öven, İstanbul üzerine *Khronikon* adlı bir kitap yazdı.

SFUMATO a. (ital. sözc.). Cisimlerin atmosfer içinde uzaklaştıkça aldıkları farklı görünümleri, renk ve ışıkta derece derece yapılan küçük değişiklikler yoluyla vermeye dayanan resim tekniği. (XV. yy. sonu ve XVI. yy. italyan ressamlarına [Leonardo da Vinci, Correggio, Andrea del Sarto] özgü bir teknik olan sfumato, XIX. yy.'da yeniden kullanılmaya başlandı [Prud'hon].)

SGAMBATİ (Giovanni), italyan piyanist ve besteci (Roma 1841 - *ay. y.* 1914). Liszt'in öğrencisiydi, İtalya'da wagnerciliği savundu ve bir *Requiem* (1896 -1908), iki senfoni, bir piyano konçertosu, bir yaylı çalgılar dörtlüsü ve iki de piyanolu beşli besteledi.

Sganarelle, Molière'in, bir perdelik manzum komedisi (1660). *Gülünç kibarlar*'dan (les Précieuses ridicules) sonra fars türüne bir dönüş niteliğinde olan oyunda, Mascarille kişisi Molière tarafından oynanan ve daha karmaşık bir kişi olan Sganarelle yararına tamamen terk edilmiştir. Molière, büyük bir başarı kazanan bu oyunda, sık sık döneceği kıskançlık temasını işlemeye girişmiştir.

Sganarelle, Molière'in yarattığı, oyunlarında çoğunlukla kendisinin oynadığı ve değişik görevler (en tanınmışları aldatılan koca, Don Juan'ın uşağı vb.) yüklediği komik kişi (*Hekim uçtu* [le Médecin volant], 1647; *Sganarelle ou le Coçu imaginaire*, 1660; *Kocalar mektebi* [l'École des maris], 1661; *Don Juan* [Don Juan], 1665; *Sevda hekimi* [l'Amour médecin], 1665; *Zoraki hekim* [le Médecin malgré lui], 1666). Tüm oyunu fizyonomiye dayalıdır.

SGRAFFİTTO a. (ital. *sgraffitto*, sıyrılmış, çizilmiş). Güz. sant. Genellikle bir rengin çeşitli tonlarını kullanarak, freske yakın bir teknikle yapılan duvar süslemesi. (Düz renge boyanan yüzeye beyaz bir sıva çekilir; daha sonra bu sıva belli bir desene göre kazınarak alttaki boya ortaya çıkarılır; yarım tonlar sıvaya yalnızca tarama çizgileri çekilerek elde edilir).

'S GRAVENHAGE → LAHEY.

'S GRAVESANDE → GRAVESANDE.

sh Mat. çözlm. *Sinüs hiperbolik*"in simgesi.

SHAANXİ → ŞAANŞİ.

SHABANİ ya da **ŞABANİ,** Zimbabve' nin eski adı.

SHABİK'EHCHEE, ABD'de (New -Mexico), Chaco Canyon'da tarihöncesi yerleşme. Anasazi* geleneğinde "Basket makers III" döneminin ayırtedici bir örneği olan ve yirmi kadar konut içeren bu köyde, daha o zaman (İ.S. 475-775) evcilleşmiş olan köpeklerle avcılık yapan çiftçi toplulukları (mısır, kabak ekimi) yaşıyordu.

SHACKLETON (*sir* Ernest Henry), ingiliz denizci ve kâşif (Kilkee, İrlanda, 1874 - Güney Georgia 1922). 1901'den 1903'e kadar Scott'ın gezisine katıldı, daha sonra Güney kutbuna ulaşmayı denemek için para topladı. 1907'de Ross adasında bir üs kurdu ve ocak 1909'da kutbun 197 km yakınına, 88° 23' enlemine ulaştı. Yolun bu son bölümünü 1911'de Amundsen tamamlamayı başardı. 1914'te, Shackleton yeniden Antarktika'ya doğru yola çıktı, ancak gemisi Weddell denizi'nin buzlarına çarparak parçalandı (ekim 1915). Gemi mürettebatı Güney Shetlandlar'da bir adaya sığındı. Shackleton, bir balina gemisiyle Güney Georgia'ya ulaşarak yardım getirmeyi başardı. 1921'de yeniden Antarktika'ya doğru yola çıkan Shackleton, gemisinde kalpten öldü.

SHADOW-BOXİNG a. (ing. sözc.). Spor. Boksta, çalışma sırasında ya da karşılaşmanın ısınma aşamasında hareketlerin hızını ve uyumunu artırmak amacıyla tek başına yapılan uygulama. (*Gölge boksu* da denir.)

SHADWELL (Thomas), ingiliz oyun yazarı (Santon Hall, Norfolk, 1642'ye doğr. - Londra 1692). Ben Jonson'ın tilmiziydi, Molière'e hayranlık duydu. Saray şairi ve kralın tarihçisi olarak Dryden'in yerini aldı (1688) [*Epsom-Wells*, 1672; *The Squire of Alsatia*, 1688]. Cilalı bir üslupla yazılmış, ama özde kaba olan komedileri, Jonson'ın üslubu ile Fielding döneminin gerçekçi kurgusu arasında bir geçiş oluşturur.

SHAFTESBURY (Anthony ASHLEY COOPER, 1. —*kontu*, 7. —*kontu*) → ASHLEY COOPER.

SHAFTESBURY (Anthony ASHLEY COOPER, 3. —*kontu*), ingiliz filozof (Londra 1671 - Napoli 1713), 1. Shaftesbury kontu Anthony Ashley Cooper'ın torunu. Avam kamarası (1695), daha sonra da Lordlar kamarası'na seçildi, özellikle, en önemli bölümü *Characteristics of Men, Manners, opinions and times* (İnsanların, davranışların, düşüncelerin ve çağların özellikleri) [1711] adlı yapıtta bulunan felsefi yazılarıyla tanındı. Bir duygu filozofu olarak insan doğasına güveniyordu. Shaftesbury'nin fikirleri aydınlanma çağı, özellikle de doğal bir dinin varlığına inan düşünürler üzerinde etkili oldu: sözgelimi Diderot *Essai sur le mérite et la vertu* (Başarı ve erdem üzerine deneme) adlı yapıtında büyük ölçüde Shaftesbury'den esinlenmiştir.

SHAGARİ (Alhaji Shehu), nijeryalı devlet adamı (Yabo, Sokoto bölgesi, 1925). İlkokul öğretmeniydi, 1954'te federal Parlamento'ya seçildi. 1959'da yeniden seçilerek Bakanlığa getirildi ve bağımsızlıktan sonra da 1966'ya kadar Bakan olarak kaldı. 1971-1975 arasında Maliye bakanlığı yaptı, daha sonra Dünya bankası ve Uluslararası para fonu genel müdürlüğüne getirildi. 1977'de Kurucu meclis'e girdi ve Nijerya Ulusal parti (NPN) başkanlığına yükseldi, 11 ağustos 1979'da Nijerya Başkanlığına seçildi (Başkanlığı 16 ağustosta ilan edildi) ve 1 ekim 1979'da göreve başladı. Ağustos 1983'te Başkanlığa yeniden seçildiyse de 31 aralıkta askeri bir darbeyle devrildi.

SHAHE → ŞAHI.

SHAHN (Ben), amerikan uyruğuna geçmiş rus ressam ve fotoğrafçı (Kovno, bugün Kaunas, 1898 - New York 1969). 30'lu yıllarda çoğu kez karikatür nitelikli bir toplumsal gerçekçiliğe bağlı kalarak ("Sacco ile Vanzetti'nin çilesi" dizisi, 1931-32, Museum of Modern Art ve Whitney Museum, New York), fotoğrafa ve kitap resimlemesine yakın düşen bir grafik üslupta basitleştirilmiş bir sanat anlayışı ortaya koydu ve bu anlayışı onu 50'li yıllarda hemen hemen geometrik bir şematizme götürdü. "Federal Arts Project" çerçevesi içinde, birçok duvar süslemesi yaptı. Fotoğrafçı olarak, Farm Security Administration ekiplerine katıldı (1935-1940) ve insanoğlunun sıkıntılarını ölçülü bir üslupla aktaran görüntüler bıraktı.

Bk. resim sayfa 10420

SHAKER a. (ing. *shaker, to shake*, sallamak'tan). Soğutulmuş olarak sunulmak üzere içinde buzla kokteyl malzemelerinin çalkalandığı çift çeperli kapalı maşrapa.
—Tar. Törensel dansları nedeniyle, bir amerikan mezhebi üyelerine takılan ad; 1774'te Ann Lee tarafından kurulan bu mezhep artık kaybolmuştur.

SHAKESPEARE (William), ingiliz oyun yazarı (Stratford-on-Avon, Warwickshire, 1564 - *ay. y.* 1616). Toprak sahibi köklü bir aileden gelen bir anneyle, kürkçüler ve eldivenciler loncasına üye bir babanın oğludur. Meslek yaşamının ilk yıllarında büyük başarı gösteren baba Shakespeare, Stratford belediye başkanlığına seçilecek kadar sevilip sayılmış, ne var ki, davaların altında ezilerek ve doğal iyimserliğinin kurbanı olarak, sonunda iflasa sürüklenmişti. Sekiz çocuğun üçüncüsü olan William Shakespeare, Stratford'daki ünlü Grammer School'da öğrenim gördü. Kimileri, kısa bir süre Oxford Üniversitesi'

Giraudon

Francesco I Sforza
Bonifacio Bembo'nun yaptığı portre
Brera pinakoteki, Milano

G. Sappa-C.E.D.R.I

Prag'daki bir evin cephesini süsleyen sgraffittolar (1610'a doğr.)

Fleming-National Portrait Gallery

sir Ernest Henry Shackleton
Reginald Grenville Eves'in yaptığı bir portreden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

Ben Shahn

Rehabilitation Clients, Boone County Arkansas (1935)
Ben Shahn'ın çektiği fotoğraf
Foggart Museum
Harvard University
Cambridge, Massachusetts

ne de devam ettiğini öne sürerler. On sekiz yaşında, kendisinden sekiz yaş büyük Anne Hathaway ile evlendi; tarımcı bir ailenin kızı olan Anne'den, üç yıl içinde üç çocuğu oldu. Kurduğu aile yaşantısı, Shakespeare'i düzenli bir öğrenim görmekten alıkoydu. Yazarın 1592'ye kadar nerede, nasıl yaşadığı konusunda hiçbir bilgi yoktur. XVII. yy.'a kadar uzanan ve akla yatkın gelen bir geleneğe göre, bu dönemde taşrada ilkokul öğretmenliği yapmıştır. Bir başka gelenekse, sir Thomas Lucy'nin arazisinden bir alageyik çaldığını ve Lucy'den uzaklaşmak için Stratford'dan ayrılmak zorunda kaldığını ileri sürer ki, bu varsayım artık çürütülmüştür: Shakespeare'in gençlik yıllarında, sir Thomas Lucy'nin ne alageyikleri, ne de arazileri vardır.

Shakespeare'in ilk oyunlarını taşra kumpanyaları için yazdığı düşünülebilir. 1592'de Londra'da bulunmakta, oyuncu ve oyun yazarı olarak bir ölçüde tanınmaktadır. Robert Greene'in *Greenes Groatsworth of Witte, Bought With a Million of Repentance* (1592) adlı yapıtındaki küçümseyici telmih ve Henry Chettle'ın aynı yıl yayımlanan ve Shakespeare'in "nitelikli insanlar" tarafından korunduğunu öne süren kitabındaki övgü dolu sözler bunu kanıtlamaktadır. Gerçekten de yazar, 1594'te genç Southampton kontu Henry Wriothesley ile kalıcı bir dostluk kurmuş, *Venus and Adonis* (1593) ve *The Rape of Lucrece* (1594) adlı iki şiiriyle, *Sonnets*'in (1593-1597 arasında yazıldığı sanılmaktadır) büyük bir bölümünü konta ithaf etmiştir. *Henry VI*'nın ikinci ve üçüncü bölümlerini Shakespeare'in yazdığı kabul edilirse, 1591 yılının, yazarın tiyatro yaşamında belirleyici bir tarih, bir dönüm noktası olduğu söylenebilir. Gerçekten de, uğradığı çeşitli değişikliklere rağmen, dramda,

William Shakespeare'i betimlediği sanılan .
bir portreden ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

Fleming-National Portrait Gallery

Shakespeare'in tarzına çok uyan, hem duygusal, hem de gülünç bir karakterin izlerine rastlanır. Yazarın, o yıllarda pek revaçta olan tarihsel dramın yanı sıra, henüz yeni boy gösteren komedi türüne de el attığı (*Yanlışlıklar komedyası* [Comedy of Errors, 1592'ye doğr.]), 1594'te isimsiz olarak basılan *Titus Andronicus* (1593-94) ile kara dramı denediği sanılmaktadır. *Titus Andronicus* ile *Kral III. Richard faciası* (Richard III) [1592-93] adlı yapıtlarda Marlowe'un etkisi açıkça görülmektedir. Öte yandan Marlowe da, *İkinci* Edward* (The Troublesome Raigne and Lamentable Death of Edward the Second, King of England) adlı yapıtında Shakespeare'in *Henry VI*'sından esinlenmiştir.

Bu ilk oyunlarda, Shakespeare'in dehası henüz belli belirsizdir. Genç yazarın 1592-1594 arasında Kuzey İtalya'da yaşadığı (belki Southampton kontuyla birlikte) öne sürülmekte, bu yıllar, veba salgını nedeniyle Londra tiyatrosu'nun kapanmasına denk düştüğünden, bu tahmin inandırıcı bulunmaktadır. Oysa, bu varsayımın tek gerçek dayanağı, Shakespeare'in bu yıllarda, konusu İtalya'da geçen ve oldukça kesin topografya ayrıntılarına yer veren bir dizi oyun yazmış olmasıdır. Yazarın, bu ayrıntıları Londra'da yaşayan bir İtalyan'dan öğrenmiş olması da olasıdır: Giovanni Florio adlı yazar ve çevirmenle tanıştığı ve koruyucusu kontun evinde onunla görüştüğü bilinmektedir. Kont Wriothesley, Shakespeare'e karşı son derece cömert davranmıştır. Yazar, belki de, lord Chambellan'ın kumpanyasındaki hisselerini bu eliaçıklığa borçludur. Shakespeare'in edebiyat yaşamı, James I döneminde *King's Men* (kralın hizmetkârları) adını alan bu *Chamberlain's Men*'in tarihiyle neredeyse özdeşleşir. Sarayda baş tacı edilen kumpanya, hep bolluk ve refah içinde yaşamış, Shakespeare de hiç aralıksız oyunlar yazmıştır. En az bin altı yüz sonesi bulunduğu düşünülürse, bu çalışma, yazarı şiirden uzaklaştırmamıştır. Soneler, o dönemde moda olan kalıp ve kurallara uymakla birlikte, bu tür şiirde genellikle rastlanmayan bir hüznü yansıtır. Başarılı bir dram yazarının hüznü tanıyıp dile getirmesinde de yadırgatıcı bir taraf olmamalıdır. Günümüze kadar ulaşan belgeler ve arşiv kayıtları, Shakespeare'in 1596'da aile ocağına ve ana yurduna döndüğünü göstermekte, oğlu Hammet'in ölüm tutanağının yanı sıra, askeri koleje yazdığı ve armaların ailesine teslimini istediği dilekçe de bu belgeler arasında yer almaktadır. 1597'de ve izleyen yıllarda yazar, yaşamını Londra'da sürdürmekle birlikte, Stratford'da bir ev satın almıştır.

1599 ortalarından 1601'e, yani Essex kontunun İrlanda'ya gidişinden, uğradığı başarısız suikasta kadar uzanan dönem, Shakespeare'in edebi üretimindeki kararsız evreyle çakışır. Gücünün bilincinde olan yazar, iddialı işlere girişmek konusunda tereddüt içindedir. Nitekim, bu dönemde, üç komedi yazmakla yetinmiştir: *Kuru gürültü* (Much Ado About Nothing) [1598'e doğr.], *Beğendiğiniz gibi* (As You Like İt) [1599'a doğr.] ve *On ikinci gece* (Twelfth Night or What you will) [1600'e doğr. - 1601]. Elizabeth döneminin sonuna doğru Shakespeare, tüm gücünü ve yeteneğini tarihsel dramlar yazmaya seferber etmiş, *Richard II, Henry IV* ve *Henry V* ile büyük başarıya ulaşmıştır. Aynı dönemde yazılan *Windsor'un şen kadınları* (The Merry Wives of Windsor) da komedi türünde başarılı bir üründür. Yazar *Titus Andronicus* ile kanlı trajedi türünü de denemiş, ancak, dehasını kullanarak birtakım değişikliklere uğratmakla birlikte hâlâ eski yöntemlerden yararlanmakla yetindiği için, trajedileri, tarihsel dramları kadar başarılı olamamıştır. *Romeo ve Juliet* (Romeo and Juliet) [1594-95] ve *Julius Caesar* (1599) da benzer niteliklerde yapıtlardır. Seneca'nın ilk trajedilerini andıran *Hamlet** (1601) adlı yeni trajedisiyse, bu çerçevenin dışına çıkar. Yazarın söylemek istedikleri -düşüncenin ürettiği kaçınılmaz sofizmler karşısında Hamlet' in tutkulu itirazları- onu, yeni ve daha serbest bir biçim benimsemeye zorlamıştır. Shakespeare'in *Hamlet*'i yazdığı yıl (1601) gerçekleşen ve Essex'in başarısız ayaklanmasını izleyen büyük felaket, şairin koruyucusunun yaşamını bir süre altüst etti. Aslında Shakespeare de, ayaklanmadan bir gün önce *Richard II*'yi okumayı kabul etmekle komployu desteklemiş oluyordu. Kraliçeye karşı çıkan hizip Elizabeth ile Richard arasında bir yakınlık kurdu; komploculara göre kralın tahttan uzaklaştırıldığı sahne, kraliçenin de tahttan uzaklaştırılması için bir başlangıç olmalıydı. Bununla birlikte, komplonun ortaya çıkanlmasından sonra, Shakespeare' in kumpanyasına dokunulmadı. Ama, Horatio'nun, ölmek üzere olan Hamlet'e söylediği son sözler ("İyi geceler tatlı prens ve uçan melekler şarkılar söyleyerek seni huzurla yatacağın yere götürsünler"), ünlü eleştirmen Malone'a göre, Essex'in darağacında (25 şubat 1601) söylediklerine ("Canım gövdemden ayrıldığı zaman, ruhumu almaları ve onu gökyüzünün sevincine ulaştırmaları için meleklerini gönder bana") bir telmihtir.

Hiç kuşku yok ki, Shakespeare'in, James I'in saltanatının başında, yani 1603'e doğru yazdığı piyesler, onun büyük bir bunalım içinde olduğunu gösterir. *Troilos ile Kressida* (Troilus and Cressida), *All's Well that Ends Well, Kısasa Kısas* (Measure for Measure) adlı oyunlarda ironi ve tiksinti vardır. Buna karşılık *Othello, Kral Lear* (King Lear) ve *Macbeth*'te bu tür belirsizlikler yoktur; somut bir kötülüğün gizemini gün ışığına çıkaran ve yaşamın çok sadık bir tablosunu çizen bu üç büyük trajediden her birinin "bir budala tarafından anlatılan gürültü ve öfke dolu, anlamdan yoksun bir masal" olduğu söylenebilir (*Macbeth*, V, 5,27). Bu üç trajedide tutkular, üç temel karakter, çok uzak bir dönemin insanları olan Lear ve Macbeth ile, bir afrikalı olan Othello aracılığıyla incelenir. *Antonius ile Kleopatra*'da (Antony and Cleopatra) açıkça Macbeth'in etkisi görülür; kişilikleri ve zihniyetleri birbirine taban tabana zıt iki sevgilinin öyküsü olan bu neredeyse romantik trajedide, sevgililer biri öbürüne yaşamı pahasına bir yücelik kazandırmayı başarıncaya kadar birbirlerine eziyet ederler. *Coriolanus*'da da, neredeyse çocuksu bir yücegönüllülüğe sahip ve bölünmemiş temel bir karakter ele alınır (kahramanın karakteriyle, annesinin macchiavellici karakteri tam bir karşıtlık oluşturur). Buna karşılık *Atinalı Timon*'da (Timon of Athens), Shakespeare, daha önce *Kral Lear*'da işlediği nankörlük temasına döner.

Ancak bu son oyun taslak halinde kalmıştır; belki de Shakespeare bu sırada, hakkında hiçbir şey bilmediğimiz bir hastalığa yakalanmıştı; ama ne olursa olsun bu hastalığın şairi derinden etkilediği kesindir. Shakespeare bu sırada dinsel bir bunalım geçirmiş olmalıdır, çünkü son oyunlarının, özellikle de *Fırtına*'nın (The Tempest) çizgisi hıristiyancadır. Richard Davies adlı bir papaz, XVII. yy.'ın sonlarına doğru Shakespeare'in "papacılık"ı, yani Roma katolikliğini benimsediğini söylemiştir; Shakespeare'in babasının katolik olduğu sanılıyor, çünkü babasının adı "inkârcılar"ın, yani Anglikan kilisesi'nin artan etkisine karşı çıkmaya çalışan katoliklerin kayıtlı olduğu bir listede geçmektedir. 1559'da Shakespeare'in kumpanyası "The Globe"adlı bir tiyatro (Herakles'in sırtında taşıdığı yerküreden ve şu cümleden: "*Totus mundus agit histrionem* [Herkes bir oyuncudur]" esinlenerek bu ad verilmişti) kurmuştu. 1609'un sonbaharında Shakespeare Blackfriars adlı kapalı tiyatroyla ilgilenmeye başladı ve çalışmalarını burada sürdürdü. Bu tiyatrolardan birinde, belki de her ikisinde hissesi vardı; o dönemdeki adıyla kumpanyanın "housekeeper"ları arasındaydı; 1603'ten

sonra adı oyuncular arasında geçmemekle birlikte, oyun yazması ve bunların sahnelenmesi için çalışması da kumpanyanın faaliyetlerine yeterli bir katkı sayılmış olabilir.

Shakespeare'in son yıllarını huzur içinde geçirdiği Stratford'da kesinlikle yerleştiği tarihi aşağı yukarı 1610 olarak belirleyebiliriz. 1613'te, genç oyun yazarı John Fletcher ile birlikte son oyunu *The Two Noble Kinsmen*'i kaleme aldı. Hakkında anlatılanlar ve vasiyetnamesi, Shakespeare'in köylüler ve yöredeki aristokratlarla ilişkilerinin iyi olduğunu gösteriyor; bu dönemde yaşadığı sıkıntılar daha çok kızları Susan ve Judith ile ilgili sorunlardan kaynaklanmış olmalıdır. Bazıları Shakespeare'in Ben Jonson ve Drayton ile birlikte katıldığı bir âlemden sonra öldüğünü iddia ederler; ama Shakespeare'in kişiliği o kadar ortadadır ki, bu varsayımı çok kuşkuyla karşılamak gerekir. Büyük bir olasılıkla Shakespeare aniden ölmemiştir; çünkü vasiyetnamesini yazmaya ocak ayında başlamış, 25 martta, yani ölümünden bir ay önce de tamamlayıp imzalamıştır.

Çağdaşlarının ifadelerinden anlaşıldığına göre Shakespeare, yapıtları üzerinde uzun uzun duran bir yazar değildir. Ama tiyatroya uygulanırken oyunlarında birçok kısaltma yapılmasını doğal karşılamak gerekir. Shakespeare'in dramlarını başka yazarlarla işbirliği yaparak yazdığını ileri süren kötü niyetli eleştirmenlerin yanı sıra, kimi uzmanlar da Shakespeare'in cahil bir oyuncu olduğunu, adının bir takma ad olarak kullanıldığını ve bu dramların Francis Bacon ya da Oxford kontu gibi bilgili bir kişi tarafından yazıldığını inatla savunmuşlardır. Ama her ne kadar Shakespeare'in yaşamı üzerine bildiklerimiz yeterli sayılamazsa da, Elizabeth döneminin birçok yazarı için de durumun böyle olduğunu (Ben Johnson hariç) kabul etmek gerekir. En şaşırtıcı nokta vasiyetnamesinde Shakespeare'in yapıtlarından hiç söz etmemiş olmasıdır.

SHALE a. (ing. *shale*, şistli kil). Yerbil. Çok ince tanelerin istiflenmesinden oluşan tortul kayaç (özellikle marn ya da kil).

SHALER (Nathaniel Southgate), amerikalı yerbilimci ve coğrafyacı (Newport 1841 - Cambridge, Massachusetts, 1906). Harvard üniversitesi'nde profesörlük yaptı, ABD Yerbilim bürosu'na üye oldu. En önemli kitapları şunlardır: *The İnterpretation of Nature* (Doğanın yorumu) [1893], *The İndividual: a Study of Life and Death* (Birey: yaşam ve ölüm üstüne inceleme) [1900], *Man and the Earth* (İnsan ve dünya) [1905] vb.

Sham-Rage a. (ing. *sham rage; sham*, yapmacık, ve *rage*, hiddet'ten). Nörobiyol. Hipotalamus uyarıldığı ya da beyin korteksinin tutuklayıcı etkisinden alıkonduğu zaman hayvanlarda gözlenebilen saldırgan tipte davranış olguların tümü. (Bu durum saldırgan davranışların ortaya çıkışında hipotalamusun önemli rolü olduğunu gösterir.)

SHANDAO → ŞANDAO.

SHANG → ŞANG.

SHANGQİU → ŞANGÇİU.

SHANG YANG → ŞANG YANG.

SHANHAİGUAN → ŞANHAİGUAN.

Shanhaijing → ŞANHAİCİNG.

SHANKLİN, Büyük Britanya'da sayfiye yeri, Wight adasının doğu kıyısında; 7 500 nüf.

SHANNON, İrlanda'nın başlıca ırmağı; 368 km (haliçiyle birlikte); havzası 15 700 km². Kuzey İrlanda ile İrlanda Cumhuriyeti sınırından doğan Shannon, Lough Allen'den geçtikten sonra G.'e yönelir ve orta ovayı akaçlar. Lough Ree'den ve Lough Derg'den geçer. Bu kesimde havzasının kireçtaşlı yapısı, yatağının kıvrımlı olmasına ve zaman zaman genişleyip daralmasına yol açar. Lough Derg'in aşağı kesiminde eğimin artması, ırmak üstünde birçok hidroelektrik santralının kurulmasına olanak vermiştir. Uzunluğu yüz kilometreyi bulan Shannon halici, Luimneach'ta başlar.

Shannon, Luimneach'ın (İrlanda) havalimanı, bu kentin B.'sında. Avrupa'nın en batısındaki havalimanıdır. —Yakınında, sanayi (elektronik) bölgesi.

SHANNON (Claude Elwood), amerikalı matematikçi (Gaylord, Michigan, 1916). W. Weaver ile birlikte bilişim* kuramını ortaya attı.

SHANTOU → ŞANTOU.

SHANXİ → ŞANŞİ.

SHANZHONG → ŞANCONG.

SHAOGUAN → ŞAOGUAN.

SHAOXİNG → ŞAOŞİNG.

SHAOYANG → ŞAOYANG.

SHAPE (*Supreme Headquarters Allied Powers Europe*'un [Avrupa Müttefik yüksek komutanlığı karargâhı] kısalt.), NATO'nun Avrupa'daki müttefik güçlerinin en yüksek karargâhı. 1951'de Rocquencourt'a (Fransa) kurulan SHAPE, Fransa'nın NATO Entegre askeri komutanlığı'ndan çekilme kararından sonra 1967'de Casteau'ya (Belçika) taşındı. SHAPE ya da SACEUR'un (*Supreme Allied Commander Europe*) komutanlığını şu amerikalı generaller yaptı: Eisenhower (1951), Ridgway (1952), Gruenther (1953), Norstad (1956), Lemnitzer (1963), Goodpaster (1969), Haig (1974), Rogers (1979), Galvin (1987). Avrupa Müttefik komutanlığı'nın (CAE) en yüksek genelkurmayı olan SHAPE, savunma planları hazırlamak ve savaş durumunda kendisine gerekecek olan güçlerin eğitimini denetlemekle görevlidir. Sorumluluk bölgesi dört komutanlığa ayrılır. Kuzey Avrupa Müttefik kuvvetleri (AFNORTH): Norveç, Danimarka, Kuzey Almanya (genel karargâhı Oslo'da); Orta Avrupa Müttefik kuvvetleri (AFCENT): Almanya, Elbe'den Avusturya ve İsviçre sınırlarına kadar (genel karargâhı Brunssum'da [Hollanda]); Güney Avrupa Müttefik kuvvetleri (AFSOUTH): İtalya'nın kuzeyinden Yunanistan ve Türkiye'ye kadar (genel karargâhı Napoli'de); Birleşik Krallık hava kuvvetleri (UKAİR): hava sahasını kapsar (genel karargâhı İngiltere'de High Wycombe'da). SHAPE'e 14 ulus katılır. ABD, Almanya, İspanya, Belçika, B. Britanya, Danimarka, Hollanda, İtalya, Kanada, Lüksemburg, Norveç, Portekiz, Türkiye ve Yunanistan. Fransa'nın yalnızca bir irtibat heyeti vardır.

SHAPİRO (Karl), amerikalı yazar (Baltimore 1913). Edebiyat dergileri *(Prairie Schooner)*, eleştiriler (*Beyond Criticism*, 1953; *İn Defense of İgnorance*, 1960) yayımladı. *White-Haired Lover* (1968) adlı şiir kitabında, her türlü kültürel ve edebi dogmadan sıyrılarak gösterişli bir üsluba yöneldi.

SHAPLEY (Harlow), amerikalı fizikçi (Nashville, Carthage yakınında, Missouri, 1885 - Boulder, Colorado, 1972). H. N. Russell ile birlikte tutulmalı değişken yıldızları araştırdı. Sefeit*lerin bu grupta yer almadığını ve pülsasyonlu yıldızlar olduğunu gösterdi. Daha sonra, 1914'ten 1921'e değin, Kaliforniya'da Wilson tepesindeki gözlemevinde gökbilimci olarak çalıştı ve o dönemde bilinen küresel küme*leri inceledi; kısa bir süre önce Henrietta Leavitt* tarafından ortaya konan sefeitlerin dolanım süresi-ışınım gücü bağıntısını ölçtükten sonra, bu kümelerin uzaklığını belirlemeyi başardı. Böylece, bu kümelerin tümünün, yassı bir daire halinde toplanmış bir yıldız kütlesi çevresinde küresel muazzam bir sistem oluşturduklarını gösterdi. Ayrıca, Güneş'in bu dairenin dışına doğru bir yerde bulunduğunu saptayarak Gökada'mıza ilişkin yeni bir görüş ortaya attı; ancak Gökada ile Evren'i özdeşleştirme hatasına düştü. Cambridge'te Harvard College gözlemevi'nin müdürü oldu (1921-1952), bu kuruluşu geliştirdi ve ona uluslararası bir görünüm kazandırdı. Hubble, başka gökadaların da olduğunu ortaya koyunca göğün geniş bölgelerini fotoğraflardan yararlanarak keşfetmeye çalıştı; binlerce yeni galaksi buldu ve bunların kümeler halindeki dağılımını gösterdi. Özellikle Macellan* bulutları'nı inceledi ve 1938'de, biri Fourneau takımyıldızında, öteki Yontar takımyıldızında olmak üzere, bizimkine komşu iki cüce gökada keşfetti. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Unesco'nun kurulmasında etkin biçimde görev aldı.

SHARKA → ŞARKA.

SHARON, ABD'de (Pennsylvania) kent, Shenango kıyısında; 19 000 nüf. Çelik fabrikası. Elektrik gereçleri.

SHARP (Granville), ingiliz insansever ve gazeteci (Durham 1735 - Londra 1813). Köleliğin kaldırılmasını savundu, mahkemelerden şu ünlü kararın çıkmasını sağladı: "Bir köle ingiliz topraklarına ayak bastığı an özgürdür" (1772). Köleliğin kaldırılması yolunda savaşım veren derneğin kurucularındandır (1787).

SHARP (William), iskoçyalı yazar (Paisley 1856 - Santa Maria di Maniace, Sicilya, 1905). Rossetti ile Yeats'ın dostuydu; kelt efsanelerinin hoş ve hüzünlü bir versiyonunu FIONA MACLEOD adıyla yayımladı (*The Mountain Lovers*, 1895; *The Sin-Eater*, 1895; *The Washer of the Fjord*, 1896; *The Divine Adventure*, 1900).

Sharp sendromu. Der. hast. İltihaplı sklerodermi.

Sharpey lifleri, kemikzarından çıkarak kemik dokusunun içine giren, kireçleşmiş ya da kireçleşmemiş bağdokusu lifleri.

SHASHİ → ŞAŞİ.

Shasta, ABD'de (Kaliforniya) biriktirmeli baraj, Sacramento ırmağı üstünde, Redding'in yukarı kesiminde; yüksekliği 183 m, uzunluğu 1 055 m'dir. Sacramento vadisi sulama ağının beslenmesini düzenler ve bir hidroelektrik santralını besler.

SHASTA dağı, ABD'de dağ, Kaliforniya'nın kuzeyinde, en yüksek noktası 4 316 m olan sönmüş bir yanardağdır.

SHAW (Richard Norman), ingiliz mimar (Edinburgh 1831 - Londra 1912). Tüm yapıtları göz önüne alındığında seçmeci diye nitelendirilebilecek Shaw, önce "Victorian Gothic" üslubunu uyguladı (Yorkshire'daki Bingley'de Trinity Church, 1866; Lyon'da ingiliz kilisesi, 1868). Daha sonra, özellikle Webb'den etkilendi ve kır evlerinde, sanatçı stüdyolarında ve "queen Anne" üslubundaki New Zealand Chambers'da (City of London'da, 1872, yıkılmıştır) ortaçağ ve klasik halk geleneğini güncelleştirmeye çalıştı. 1890'a doğru, o zamana kadar uyguladığı şık ve zarif üsluplar karışımından uzaklaşarak anıtsal bir klasikçiliği seçti (Piccadilly Hotel, Londra, 1905). "Shaw tarzı", Chelsea ya da Kensington'da, XX. yy.'a geçiş döneminde amerikan konutunun eğilimlerini müjdeler.

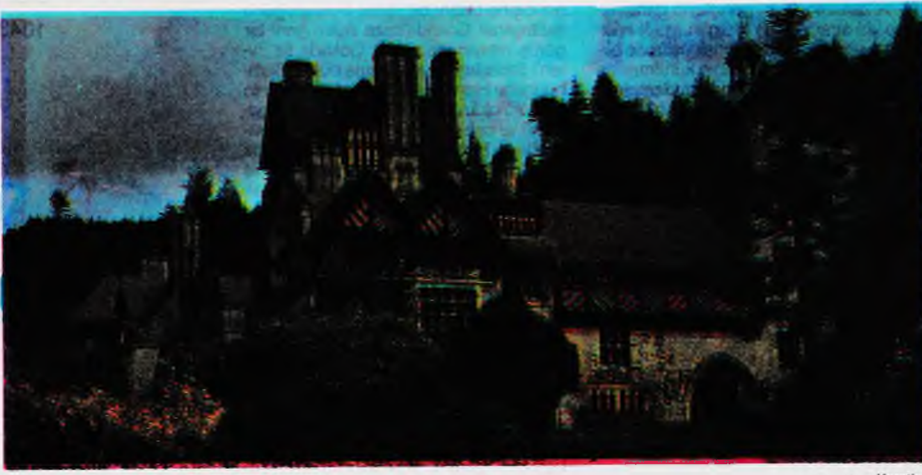
Bk. resim sayfa 10422

SHAW (George Bernard), irlandalı yazar (Dublin 1856 - Ayot Saint Lawrence, Hertfordshire, 1950). İrlanda protestan gentry'sindendi. Kendi kendini yetiştirdi, gazetecilik yaptı, Shelley, Marx, S. Butler ve Darwin'in etkisiyle sosyalizmi benimsedi, *Fabian Society* (1884) bildirisini kaleme aldı ve sık sık toplantılara katılarak bütün biçimleriyle sermayenin millileştirilmesini savundu. *İmpossibility of anarchism* (Anarşizmin olanaksızlığı) [1891], *Fabianism and the Empire* (Fabiancılık ve İmparator-

Magnum

George Bernard Shaw

Kersting

Richard Norman Shaw Rothbury yakınında (Northumberland) Cragside malikânesi (1870'e doğr.-1880)

luk) [1900] ve *Genç bir kadına sosyalizm ve kapitalizm üstüne öğütler* (The İntelligent Woman's Guide to Socialism and Capitalism, 1928) adlı yapıtlarında insanlığın sosyalizm ve komünizm yolunda ilerlemesi üzerinde durdu ve İngiltere'de insanların yaşam koşullarını geliştirmek için izlenmesi gereken yolu ayrıntılarıyla gösterdi. İlk romanları (*An Unsocial socialist*, 1884; *Cashel Byron's Profession*, 1886) ile "gençlik" romantizmine sırt çevirdi. Shaw, Wilde gibi bir kibar âlemi mizahçısı olarak ün yapmakla birlikte aşk için hayatını tehlikeye atmamıştır. Oyunları "eğlenceli", "can sıkıcı" ve "püritenler için" olmak üzere üç grupta toplanır. Kahramanlık ve militarizm temasının ele alındığı *Silahlar ve Kahraman* (Arm and the Man, 1894), aşk ve evlilik konusunu işleyen *Candida* (1894), burjuva konformizmini ele alan *Hiç belli olmaz* (You never can tell, 1899) bunlardan ilk grubu oluşturur. İlk oyunu *Widowers' Houses* (1892), fahişeliğin işlendiği *Madam Warren'in mesleği* (Mrs. Warren's Profession, 1902) ise "sıkıcı" oyunlar arasında yer alır. İnsan doğasındaki soyluluk ve doğallıkla çatışma halindeki dinsel kuralların ikiyüzlülüğünün ortaya konduğu *The Devil's Disciple* (1897), insanların ve emperyalizmin adaletinin yerildiği *Captain Brassbound's Conversion* (1900), akıl ve iradenin duygusallığa baskın çıkışının anlatıldığı *Sezar ile Kleopatra* (Caesar and Cleopatra, 1901) da "püritenler için" yazılmış oyunlardır. *John Bull's Other İsland* (1904), *İnsan, üstüninsan* (Man and Superman, 1905), *Yüzbaşı Barbara* (Major Barbara, 1905), *Doktorun derdi* (Doctor's Dilemma, 1906), *Pygmalion** (1913), *Back to Mathusalem* (1920), *Saint* Joan* (1923) adlı yapıtlarında insanüstülüğe duyduğu giderek büyüyen özlemi ve yaşama güdüsünü yüceltti. Zengin bir söz dağarıyla ele aldığı konuya doğrudan yönelen G. B. Shaw, doksan yaşına kadar yazmaya devam etti. Oyunlarını yorumlayan aktristlerden miss Patrick Campbell ile yazışmaları sahneye uyarlandı (1957). [1925 Nobel edebiyat ödülü.]

SHAW (İrvin), amerikalı yazar (New York 1913 - Davos, İsviçre, 1984). Oyunlar (*Bury the Dead*, 1936), romanlar (*Genç Arslanlar* [The Young Lions]), 1948; (*Two Weeks in another Town*, 1960; *Beggarman, Thief*, 1979) yazdı. Kabataslak çizilmiş kişiler aracılığıyla büyük toplumsal, ideolojik ve dinsel karşıtlıkları betimlemeye çalıştı.

SHAWİNİGAN, Kanada'da (Québec) kent, Québec ile Montréal arasında, Trois-Rivières'in K.'inde; 23 000 nüf. Saint-Maurice ırmağının aşağı kesiminde çağlayanların üstünde kurulan santralda üretilen hidroelektrik enerjiyi değerlendiren bir sanayi kentidir (metalürji, kimya, tekstil).

SHAWN (Edwin MYERS SHAWN, **Ted** —denir), amerikalı dansçı ve koregraf (Kansas City, Missouri, 1891 - Orlando, Florida, 1972). Papazlık mesleğinden vazgeçerek, bireyin gelişmesi bakımından zorunlu gördüğü erkek dansına yöneldi. Ruth Saint Denis ile evlendi (1914) ve onunla birlikte ilk büyük amerikan dans okulu olan Denishawn School'u kurdu (1915). Yapıtlarında, tam anlamıyla amerikan temalarından yararlandı. R. Saint Denis'ten ayrılınca (1932) bir erkek dans topluluğu kurdu ve bu topluluk için birçok koregrafi düzenledi (*Kinetic Molpai*, 1935). İlk dans festivali olan Jacob's Pillow (Massachusetts) festivali'ni gerçekleştirdi. Başlıca yapıtları: *Fundamentals of a Dance Education* (Dans eğitiminin temel öğeleri) [1935]; *Every Little Movement* (Her küçük hareket) [1954]; *33 Years of American Dance* (Amerikan dansının 33 yılı) [1959] ve *Ruth Saint Denis: Pioneer and Prophet* (Ruth Saint Denis: Öncü ve peygamber) [1963].

SHAWNEELER, Kuzey Amerika'daki Great Plains'in doğusunda yaşayan algonkin Kızılderililer. Sosyopolitik örgütlenmeleri, her biri babasoylu soyzinciri kurallarına uyan ve ayrı bir siyasal ve bölgesel birimi simgeleyen 5 klan alt grubuna bölünen iki eşit grup halinde bir dağılıma ve kesin bir biçimde ya sivil ya da askeri yaşama yönelik etkinliklerin saptanmasına dayanıyordu. Günümüzde Oklahoma'da yaşayan Shawneeler, birçok eski dinsel• uygulamalarını korumaktadırlar.

SHE → Şı.

SHEARER (Norma), amerikalı kadın oyuncu (Montréal, Kanada, 1900 - Los Angeles 1983). Meslek hayatına Hollywood' da *The Stealers* (1920) ile başladı ve 1939'a kadar birçok filmde oynadı. En ünlü filmleri arasında *The Divorce* (R. Z. Leonard, 1930), *Miss Barrett* (S. Franklin, 1932), *Romeo ve Juliette* (G. Cukor, 1936), *Marie-Antoinette* (W. Van Dyke, 1938) sayılabilir.

SHEARER (Sybil), kanadalı dansçı ve koregraf (Toronto 1918). ABD'de çağdaş dansın en önemli temsilcilerinden biriydi, birçok dansçı yetiştirdi. Önce Humphrey-Weidman topluluğu'nun Solistiydi, 1941' den başlayarak Agnes De Mille'le çalıştı ve Kurt Jooss'un balesi için *Drums Sound in Hackensack*'ı düzenledi. 1942'den başlayarak tek başına gösteriler düzenledi ve 1959'da kendi Sybil Shearer Company topluluğu'nu kurdu. Topluluğun dağılmasından sonra, dans filmleri üzerinde çalıştı.

SHEARER (Hugh Lawson), jamaikalı siyaset adamı (Martha Brae 1923). Gazetecilik, milletvekilliği (1955-1959), senatörlük (1961-1966) yaptı, 1967'de Başbakan oldu. 1972 yılı seçimlerinde Michael Norman Manley karşısında yenildi.

SHEARER (Moira), ingiliz dansçı ve sahne sanatçısı (Dunfermline, İskoçya, 1926). Sadler's Wells Ballet'de yıldız dansçılığa yükseldi (1944) ve F. Ashton'ın *Symphonic Variations* (1946) ve *Cendrillon* (1948) gibi yapıtlarıyla *Giselle*'de kendini kabul ettirdi. Ancak asıl ününü sinemada kazandı (*The Red Shoes* [Kırmızı patikler], 1948).

SHEBOYGAN, ABD'de (Wisconsin) kent, Sheboygan ırmağının Michigan gölüne döküldüğü yerde; 48 100 nüf. Michigan gölü kıyısında liman. Besin (süt ürünleri) sanayileri. Kereste sanayisi.

SHECKLEY (Robert E.), amerikalı yazar (New York 1928). Bir süre Kore'de orduda görev aldıktan sonra, 1952'den itibaren özellikle öykü yazarı olarak kendini bilim-kurguya adadı. Alaycı, sevecen yapıtında kimi zaman bürlesk öğelere yer verir.

SHEELER (Charles), amerikalı ressam (Philadelphia 1883 - Dobbs Ferry, New York, 1965). Önceleri fovizme yakın düşen bir anlayışta yapıtlar verdi. Daha sonra, fotoğrafçılık deneyimlerinin izlerini taşıyan, şematik ve soğuk bir resim sanatına yöneldi. Kompozisyonlarının (*Klasik manzara, Kırmızı nehirde fabrika*, 1931, özel kol.) temel öğeleri, modern sanayi görünümünün biçimlerine özgü olan basitleştirilmiş çizgiler, düzlemler ve hacimlerdir; bunlar *Precisionism*'in ayırtedici özellikleridir

SHEERNESS, Büyük Britanya'da (Kent) liman kenti, Sheppey adasının kuzey kıyısında, Thames ırmağı halicinin ağzında; 13 700 nüf. Müstahkem mevki.

SHEEROOT a. Birmanya'da içilen bir çeşit büyük puro.

SHEET-FLOOD a. (ing. sözc.; *sheet*, örtü ve *flood* taşkın'dan). Hidrol. ÖRTÜ* HALİNDE SELLENME'nin eşanlamlısı.

SHEET-WASH a. Hidrol. Bitki örtüsüyle kaplı araziler üzerinde yağmur sularının yaygın bir biçimde sellenmesi.

Sheffer çizgisi, kimi kez "almaşan değilleme" denen: "P|Q, ancak P ile Q birlikte doğru değilken doğrudur" ile ayırt edilen önerme eklemi. Sheffer çizgisinin, kendisi yardımıyla tanımlanabilen bütün öbür eklemler gibi ilginç özelliği bulunmaktadır. Örneğin ┐P, P|P ye eşdeğer ve PVQ, (P|P)|(Q|Q) ya eşdeğerdir.

SHEFFİELD, B. Britanya'da (South Yorkshire yönetim bölümü), Don ırmağının vadisinde, Pennin sıradağları yakınında; 526 600 nüf. (1989). Sheffield, XVI. yy.'dan beri, usta işçileri, çeliğe su vermede ve çeliğin bilenmesinde kullanılan Penninler'in çok ince kumları ve asitli suları sayesinde hem bıçakçılıkta, hem de gümüş sofra takımları yapımında önemli bir merkez oldu. Uzakdoğu' nun rekabeti, bu sanayileri büyük ölçüde

Sheffield'den bir görünüm

Allan Cash-Pix

etkiledi. Önceleri İsveç ve İspanya'dan alınan çelik, giderek Sheffield'de üretilmeye başlandı ve üretim yöntemleri B. Huntsman, R. Hadfield, H. Bessemer gibi bilim adamlarınca yetkinleştirildi. Bir demir -çelik merkezi haline gelen Sheffield, demir hurdalarının elektrikli fırında işlenmesiyle elde edilen özel çelik alanında uzmanlaştı. Kuzey-doğu banliyösünde (Rotherham, Doncaster) metalürji gelişti. Müzeler (örneğin City Museum [bıçakçılık, gümüşçülük]).

SHEFFİELD, ABD'de (Alabama) kent, Tennessee ırmağı kıyısında; 12 000 nüf. Alüminyum.

SHEFFİELD (John), **Buckingham** ve **Mulgrave** dükü, ingiliz siyaset adamı (1649-1720). Tanca seferine komutanlık yaptı (1680). James II ve özellikle kendisini Buckingham dükü ve Privy Council lordu (1703) yapan kraliçe Anne tarafından birçok unvanla taltif edildi. 1710'da Başbakan oldu. Hannover hanedanının iktidara gelmesi üzerine muhalefete geçti (1714).

SHEHU ya da **CHEHOU** (Mehmet), arnavut siyaset adamı (1913 - Tiran 1981). Komünist bir militan olarak direnişe katıldı ve 1946'da ordu kurmay başkanlığına yükseldi. 1948'de parti siyasal büro üyeliğine, bakanlar kurulu başkan yardımcılığı ve İçişleri bakanlığına, 1954'te de Başbakanlığa getirildi. Aralık 1981'deki "intihar"ı (resmi yoruma göre), parti içinde ciddi görüş ayrılıklarının varlığını ortaya koydu. 1969'da Paris'te *Bataille pour la libération de Tirana* (Tiran'ın kurtuluş savaşı) adlı bir yapıt yayımladı.

SHELBURNE (William PETTY FITZMAURİCE, *—kontu*) → PETTY FITZMAURİCE (William).

Shell Oil Company, 1923 yılında faaliyete geçen amerikan petrol şirketi; ABD'de, İngiltere-Hollanda şirketi Royal* Dutch-Schell'in çıkarlarını korumak için kuruldu (sermayenin % 69'unu elinde tutmaktadır). ABD pazarının beşinci büyük kuruluşudur. Shell Oil Co of Canada Ltd. sermayesinin % 50'sini denetlemektedir. Çok sayıda katılımıyla motor yağlarının ve petrol ürünlerinin yanı sıra araba tekerleği, elektrik akümülatörü ve çeşitli otomobil aksesuarları ticareti yapar. Petrol arıtımı, dağıtımı ve petrokimya sanayisi alanlarında da etkinlik göstermektedir.
Türkiye'de Shell, N. V. Turkse Shell, Raffinaderij Shell Mersin N. V. ve The Shell Co of Turkey Ltd. adlı üç şirketten oluşan bir grup halinde çalışır. Her üç şirketin de sermayesi % 100 Shell'e aittir.
N. V. Turkse Shell. Petrol arama ve üretimi işleriyle uğraşan bu şirket, 1954'te Petrol kanunu'nun kabulünden sonra Türkiye'de çalışmaya başladı. İlk arama kuyusunu 1956'da Trakya'da açtı, ancak, buradan bir sonuç alamayınca çalışmalarını G.-D.'ya kaydırdı. İlk kez Diyarbakır'da (Kayaköy) petrol buldu (1960). Turkse Shell işletme ruhsatına sahip bulunduğu petrol alanlarının yanı sıra Diyarbakır'ın K.-B.'sında Silvan-Sinan'da ve Siirt'in 100 km güneyindeki Cizre'de de TPAO ile ortak ruhsata sahiptir. Kuruluşundan günümüze kadar, % 100'üne sahip olduğu 6 alanda açmış olduğu geliştirme ve üretim kuyularından 150'sinde petrol çıkarılmakta ve günde ortalama 14 429 bin ton ham petrol üretilmektedir. Elde edilen ham petrol, Botaş tarafından. işletilen 400 km uzunluğundaki Pirinçlik-Dörtyol boruhattı ile taşınmaktadır. 1992 yılı itibariyle Shell'in üretimi, Türkiye'nin toplam yerli ham petrol üretiminin % 18'ini oluşturmaktadır.
Raffinaderij Shell Mersin N. V., ise Turkse Shell'in ürettiği ham petrolün arıtım işlerini üstlenmiştir. 1962'de Mersin'de kurulan Ataş* rafinerisi'nde % 27 paya sahiptir. Shell 1992 yılında toplam 1 milyon ton ham petrol arıtmıştır.
The Shell Company of Turkey Ltd. Türkiye'de 1923'de faaliyete geçen bu şirketin çalışma konuları akaryakıt ve madeni yağ satışları, Türkiye'ye gelen yabancı havayollarına ait uçaklara yakıt sağlamak, gerek transit gerekse transit olmayan deniz araçlarına yağ satışlarını kapsamaktadır. Ürünler, çoğunluğu işleticilere ait olan 596 servis ve benzin istasyonu aracılığıyla satılmakta, ayrıca, sanayi ve inşaat kesimindeki büyük kuruluşlara doğrudan satış yapılmaktadır. Atatürk barajı ve yeni E6 ekspres karayolu gibi büyük projelerin ürün gereksinimini de doğrudan karşılayan şirketin tüm satışları ülkenin çeşitli yörelerine dağılmış 14 depo ya da ikmal noktasından yapılmaktadır. 1992'de 2 milyon ton akaryakıt ve 60 000 ton yağ pazarlamıştır. Madeni yağların hemen tümü Shell Derince tesislerinde harmanlanmaktadır. Firma, Türkiye'de kimyasal maddeler konusunda da başlıca üç alanda etkinlik göstermektedir. Bunlar sınai kimyasal maddeler (çoğunlukla solventler), tarım ilaçları (pamuk zararlılarına karşı kullanılan ilaçlar vb) ve tüketim mallarıdır (sheltox vb.).

Shell Transport and Trading Company Limited *(The)*, 1897'de petrol taşımacılığı, ticareti ve çeşitli petrol şirketlerinin finansmanı için kurulan ingiliz şirketi. Önceleri Sunda takımadasından inci kabuğu taşımak üzere kuruldu, daha sonra Borneo adasının Hollanda'ya bağlı olan topraklarında büyük petrol yataklarını işletmeye başladı ve böylece petrol taşımacılığına yöneldi. Ardından bu işletmelerin finansmanıyla ilgilendi; Shell Transport adını alarak holdinge dönüştü ve Royal* Dutch-Shell sermayesinin % 40'ını aldı.

SHELLEY (Percy Bysshe), ingiliz şair (Field Place, Horsham, Sussex, 1792 - denizde, La Spezia, 1822). Bir baronetin oğluydu; Eton'da eğitim gördü, *The Necessity of Atheism* (Tanrıtanımazlığın gerekliliği) [1811] adlı yergisinden dolayı Oxford'dan atıldı ve babası tarafından reddedildi, Londra'ya gitti, orada kız kardeşlerinin gizlice verdikleri parayla geçindi. Kız kardeşlerinin Harriet Westbrook adlı bir arkadaşını baştan çıkardı ve nikâhlandı. İrlanda'da ayaklanmayı kışkırttı ve Göller bölgesi, York ve ilk büyük şiiri *Quenn Mab*'i (1813) yazdığı Wales'te kaldı. Harriet'ten ayrıldı ve Godwin'in kızı olan 15 yaşındaki Mary Godwin'i baştan çıkardı (1814). İsviçre'de Byron ile tanıştı, Harriet'in intiharından ve mahkemenin iki çocuğunu onun sorumluluğuna bırakmayı reddetmesinden sonra İtalya'ya yerleşmeye karar verdi. *Alastor or the Sprit of Solitude*'de (1816), pişmanlığın neden olduğu idealist bir özkıyımın acımasız bir çözümlemesini yaptı. Mary ile evliliğinden hemen sonra (1818), *The Revolt of İslam* (1816-1818) ve *Prometheus* Unbound* (1820) adlı yapıtlarında kadın ile erkeğin beraberliğini, kurtarıcı bir ilişki olarak kutsadı ve umudunu "Doğu"ya bağladı. Bu yapıtlarda sınavdan geçirilen kahraman zorba ile özdeşleşir. Aşka, toprağa, insanlığı cezbeden geleceğin gölgesine sığınmakla, insanoğlu, zinadan ve ırza geçmekten suçlu olan babayı ve onun yasasını tecrit ederek (*The Cenci**, 1819) kendinde (bu kinin son bulmasıdır) ve dolayısıyla çevresinde kurtuluşu bulacak, babanın terk edilen heykeli de kendiliğinden çökecektir. Özverinin ve başarının reddi atılımı serbest bırakır *(Ode to a Skylark)*; sağanak *(Ode to West Wind)*, gelecekleri tarafından mıknatıslanmış gibi çekilen nesnelerin dansını canlandırır ve kimlikleri yok eder. Aynı dönemde, kendisi de Shelley gibi gnostisizm ve yeniplatonculukla beslenmiş olan Helmholtz da, dünyayı raksettiren, görünmez güçler dediği manyetizmanın yasalarını buluyordu; hareketsizlik her zaman yanıltıcıdır: tek gerçek düzen akışkanlık ve çekimdir; bunların aşkla billurlaşması coşkun şairi kemiren saydamlık arzusunun temelidir. Kurtuluş buzların çözümlenmesi demektir. Dünyanın hakkı yenmiş yasa koyucusu olan şair (*The Defence of Poetry*, 1821), aşırı yaşam (verem) yüzünden için için kemirilse bile, aşkın sesini ve yeniden kavuştuğumuz akışkanlığın cesaretini kendinde bulur. Eriyip dağılmaktan bayılmaya, coşkudan göz kararmasına kadar, hayat her yönüyle bir burgaçtır. Aynı zamanda *Sensitif*'teki terk edilmiş bahçe gibi, ruhunu verdiği zaman terk edilmenin yazgısından kurtulamayacağını bilen ölümcül (*The Triumph of Life*, 1822), ama yeni bir yaşamı hazırlayan ölümle de aydınlığa kavuşan gösteriştir. Şiddete karşı çıkmanın ve sosyal baskılara direnmenin havarisi olan Shelley, Lerici açıklarında bir deniz fırtınasında öldü. Byron'un da hazır bulunduğu bir törenle cesedi kumsalda yakıldı.

SHELLEY (Mary WOLLSTONECRAFT, Mrs.), ingiliz kadın edebiyatçı (Londra 1797 - *ay. y.* 1851). Usçu düşünür William Godwin ile feminist Mary Wollstonecraft'ın kızı; 1814'te Shelley tarafından kaçırıldı, onun sürgündeki yaşamını paylaştı ve 1818'de onunla evlendi. Bir felsefe ve korku romanı olan *Frankenstein*, or the Modern Prometheus*'u (1818) yazdı. Bu romanında özellikle eğitim sorununu gündeme getirdi; hikâyeler, yolculuk öyküleri (*History of a six Week's tour*, 1817), romanlar (*The Last man*, 1826; *The fortunes of Perkin Warbeck*, 1830) yazdı ve ölümünden sonra Shelley'in *Posthumous Poems* (1824) ve *Poetical Works*'ü (1839) ile düzyazı yapıtlarını yayımladı (1840). Günlüğü ve mektupları şair üzerine değerli bilgiler verir.

Shelley testi, bir kişinin özgül bir alerjene karşı duyarlılığını in vitro araştırmaya yarayan seroloji deneyi. Bazofil çokçekirdeklilerde meydana gelen değişikliklere dayanır.

SHELTER-DECK a. (ing. *shelter-deck*, gölge güverte'den). Ana güvertesi üzerinde, diğerlerinden daha küçük bir güverte bulunan bir ticaret gemisinin düzenlenişi; bu gemiye verilen ad. (Shelter-deckli bir gemide, üst güverte, tonaj güverteleri denilen açıklıklarla donatılmıştır ve bu güvertenin kapalı bölümleri sızdırmaz değildir. Güverte arası açık bölmelerle donatılmıştır ve tonaj hesabında açık alan olarak değerlendirilir. Shelter-deckler hafif malzemeden inşa edilir ve fribordları üst güverteden değil, ana güverteden itibaren hesaplanır.)

SHELTON (Robert Marvin), amerikalı ırkayrımcısı lider (Tuscaloosa 1929). "United Klans of America"nın imparatorluk büyücüsü seçildi. Bu kuruluşu Ku* Klux Klan'ın en önemli örgütü haline getirdi.

Shenandoah ulusal parkı, ABD'de ulusal park, Virginia'nın orta-batı'sında; 783 km². İçinde *Shenandoah ırmağı* geçer.

SHEN CONGWEN → ŞIN TSONGVIN.

SHENDAO → ŞINDAO.

SHEN FU → ŞIN FU.

SHEN GUA → ŞIN GUA.

SHEN NONG → ŞIN NONG.

SHENSTONE (William), ingiliz şair (Halesowen, Worcestershire, 1714 - *ay. y.* 1763). Bahçıvanlık ve pitoresk üzerine kuramsal incelemeler ve birçok şiir kitabı yazdı (*Elegies*, 1743-1746; *Songs and Ballads*, 1745; *Odes*, 1748).

Shenyan → Şınyen.

SHENYANG → ŞINYANG.

SHENZHEN → ŞINCIN.

SHEN ZHOU → ŞIN COU.

SHENZONG → ŞINZONG.

SHEPARD (Francis Parker), amerikalı yerbilimci ve jeomorjoloji uzmanı (Brookline, Massachusetts, 1897 - La Jolla, Kalifornia, 1985). La Jolla'da Scripps İnsti-

Fleming-National Portrait Gallery

Percy Bysshe Shelley
Amelia Curran'ın yaptığı portreden ayrıntı (1819)
National Portrait Gallery, Londra

J.-P. Leloir

Archie Shepp (1967'de)

Fleming-National Portrait Gallery

Richard Brinsley Butler Sheridan John Russell'ın bir pastelinden ayrıntı (1788) *National Portrait Gallery, Londra*

B. N., Paris

John Sherman

tution of Oceanography'de denizaltı problemleri alanında uzman olarak çalıştı. *Submarine Geology* (Denizaltı yerbilimi, 1948) gibi klasik yapıtlar yazdı.

SHEPARD (Alan Bartlett), amerikalı pilot ve astronot (East Derry, New Hampshire, 1923). US Navy'de pilot oldu, 1959'da NASA tarafından seçilen ilk astronot grubu içinde çalıştı. 5 mayıs 1961'de Mercury* kabiniyle uzaya giderek ilk amerikalı astronot unvanını aldı. 1971'de, uzay gemisi Apollo 14'ün kaptanı olarak bir süre Ay'da kaldı. 1974'te NASA ve US Navy'den ayrılarak bir sanayi firmasının başına geçti.

SHEPARD (Sam), amerikalı oyuncu ve tiyatro yazarı (Fort Sheridan, İllinois, 1943). Amerikan kültürünün mitlerini sahnede sergiledi: Batı (*Operation Sidewinder,* 1970), rock müziği (*The Tooth of Crime,* 1972), Hollywood (*Angel of Crime,* 1978). Sinemada senaryo yazarlığı yaptı (*Zabriskie Point* [M. Antonioni], 1969; *Paris, Texas* [W. Wenders], 1984) ve birçok filmde oynadı (*Days of Heaven* [T. Malick], 1978; *Country* [Richard Pearce], 1984).

Shepherd deneyi. Metalürj. Karbon oranı yüksek takım çeliklerinin sertliğini ölçmek amacıyla yapılan özel deney.

Shepherd kırılma yüzeyi tanesi. Metalürj. Su verilmiş sert çeliklerin tane iriliklerine göre sıralanmış on adet kırılma yüzeyinden oluşan ve takım çeliklerinde tane iriliklerinin değerlendirilmesine yarayan karşılaştırma dizisi.

SHEPP (Archie), amerikalı caz saksofoncusu (Fort Lauderdale, Florida, 1937), 1960'ta ilk kayıtlarını piyanist Cecil Taylor ile birlikte yaptı ve çok geçmeden kendini free cazın önderlerinden biri olarak kabul ettirdi. Trompetçi Bill Dixon ile birlikte çaldı; Don Cherry ve John Tchicai ile New York Contemporary Five'ı kurdu. 1965'te New York'ta bir konser dizisinin gerçekleştirilmesine katkıda ve bu dizi New Thing'in halka sunulan ilk büyük gösterisini oluşturdu. Zenci halkın savaşımına son derece bağlı olan bu müzikçi, 1972'den başlayarak afrika-amerikan müziğin kaynaklarına parlak bir dönüş yaptı ve bu dönüş eski büyük "metin"leri "yeniden okuma"sına ve cazın en ünlü adlarıyla hesaplaşmasına yol açtı. Müzikçi etkinlikleri dışında Archie Shepp, aralarında *The Communist* adlı oyunun da bulunduğu birçok oyun ve Cal Massey ile birlikte, *Lady Day: A Musical Tragedy*'nin müziğini yazdı. Başlıca kayıtları: *Four For Trane,* 1964; *Fire Music,* 1965; *Mama Too Tight,* 1966; *Blasé,* 1969; *Attica Blues,* 1972; *Force* (Max Roach'la düo olarak), 1976; *Goin' Home,* 1977; *Attica Blues Big Band,* 1979.

Sheppard düzeltmeleri → SÜREKLİLİK DÜZELTMESİ*'nin eşanlamlısı.

SHEPSTONE (*sir* Theophilus), ingiliz sömürge yöneticisi (Westbury on Trym, Gloucestershire, 1817 - Pietermaritzburg, Natal, 1893). 1820'de Güney Afrika'ya yerleşti, Natal'ın alınması ve örgütlenmesinde önemli bir rol oynadı, bu ülke yerlileriyle ilgili işlerin sorumluluğunu yüklendi (1856 -1877). Zulular'ın yarattığı güçlükler üzerine 1876'da olağanüstü yetkilerle donatıldı ve bu yetkilere dayanarak Transvaal'i ilhak etti (1877). Uzlaşma bilmez tutumu, Boerler arasında şiddetli tepkilere yol açtı.

Sherard yöntemi. Metalürj. Çelik ya da dökme demir parçalarının çinkoyla semantasyonu. (Buna Sherard süreci de denir.) [Eşanl. SHERARDİZASYON.]

—ANSİKL. Sherard yöntemi, sıkıca kapatılmış sabit ya da döner bir kasa içine yerleştirilen parçaların ince çinko tozu ve diğer katkı maddelerinden oluşan bir semanla temas halinde ısıtılmasına dayanır. Sıcaklık 350-500 °C arasında değişir. Bu yöntemle boyutlarını değiştirmeden parçalara, korozyona karşı kusursuz bir direnç, parlatmaya elverişli, güzel gri mat bir görünüm kazandırılır.

SHERARDİZASYON a. (fr. *shérardisation;* yöntemin bulucusu *Sherard Cowper Cowles*'in adından). Metalürj. SHERARD* YÖNTEMİ'nin eşanlamlısı.

SHERATON (Thomas), ingiliz süsleme sanatçısı (Stockton on Tees, Durham, 1751 - Londra 1806). *Designs for Furniture* (Mobilya tasarımları) [1790], *The Cabinet-Maker' and Upholsterers' Drawing Book* (İnce marangozluk ve döşemecilik çizim kitabı) [1791], *The Cabinet Dictionary* (Marangozluk sözlüğü) [1803] adlı yapıtlarında klasik sayılabilecek ingiliz mobilyalarının üretimini anlatır. R. Adam ve Louis XVI üslubundan etkilenen Sheraton zarif ama biraz soğuk, pürüzsüz biçimler tasarladı. Mobilyalarının (kendi yaptığı çok azdır) süslemeleri çoğunlukla boyalıdır.

SHERBORNE, Büyük Britanya'da (Dorset) kent, Yeo kıyısında; 9 000 nüf. Eski sakson katedrali (XI. yy. sonunda benedikten manastırı oldu; XII. yy. sonunda ve XV. yy.'da yeniden yapıldı; dikey üslupta koro yeri). Başka anıtlar ve eski konutlar.

SHERBRO adası, Sierra Leone kıyısında ada, Freetown'ın G.-D.'sunda, *Sherbro* ırmağı vadisinde, rutil yatağı.

SHERBROLAR, Sierra Leone'de yaşayan bir halk topluluğu. Yaklaşık 300 000 kişiden oluşan bu halk, dil bakımından zenci dalın atlantik altgrubuna bağlıdır. Tarım ve avcılıkla geçinen Sherbrolar, sıkışık küçük köyler halinde yaşarlar Eskiden anasoylu olmalarına rağmen, bugün babasoylu ve babayerlidirler. Köy düzeyinde siyasal otorite, yaşlılar meclisine dayanan bir başkan tarafından kullanılır. Üst düzeyde siyasal otorite, küçük reisliklerde toplanır.

SHERBROOKE, Kanada'da (Québec) kent, Montréal'in D.'sunda, Magog ırmağının ağzında; 130 000 nüf. (1986). Üniversite. Ticaret ve sanayi. Metalürji. Makine ve tekstil sanayileri. Hazırgiyim. Kereste sanayisi ve kâğıt hamuru imalatı. Kauçuk. Deri. Besin sanayileri, Magog ırmağı üstünde hidroelektrik santralı ve yakınında bakır ile amyant çıkarımı.

SHERBROOKE vikontu → LOWE (Robert).

SHERİDAN (Richard Brinsley Butler), ingiliz oyun yazarı ve siyaset adamı (Dublin 1751 - Londra 1816). İleride evleneceği kızı kaçırdı (1772), sonra büyük bir hırsla sahneye yöneldi (*The Rivals,* 1775; *The Duenna* opera-komiği, 1775), Drury Lane tiyatrosu'nu satın aldı, *The School for Scandal* (1777) ve *The Critic* (1779) adlı oyunlarıyla kendini kabul ettirdi. 1780'de Parlamento'ya girdi ve whigler iktidara gelince Dışişleri'nde Devlet sekreteri (1782) ve Hazine sekreteri (1783) görevlerine getirildi. Warren Hastings olayında, kamu yaşamının ahlaki yönleri üzerinde durmaya çalıştı ve ingiliz parlamento hitabeti tarihinde ünlü bir iddianame okudu. Tüm servetini kumarda kaybetti, Kotzebue'den esinlendiği *Pizarro* (1799) adlı oyununda ingiliz liberalizminin, gösterişli aristokrasiden bozgunun getirdiği çöküşe sürüklenişini anlattı.

SHERİDAN (Philip Henry), amerikalı kuzeyli general (Albany, New York, 1831 - Nonquitt, Massachusetts, 1888). İrlanda asıllı olan Sheridan, Amerikan İç* savaşı sırasında süvari subayı olarak yararlık gösterdi. Louisiana, Texas ve Missouri (1869) eyaletlerinin askeri komutanlıklarını yaptı. Sherman'dan sonra Birlik ordusu başkomutanlığına etirildi.

SHERİFF a. (ing. *sheriff*) → ŞERİF.

Sherlock Holmes → HOLMES (Sherlock).

SHERMAN (William Tecumseh), amerikalı general (Lancaster, Ohio, 1820 - New York 1891). Meksika savaşı'na katıldı (1846 -1848), bankacılık işlerinde çalışmak üzere ordudan ayrıldı, ancak Ayrılık savaşı' nın başında kuzeyli saflarda yeniden orduya döndü. Bull Run'da yenildiyse de (1861), Shiloh'ta yendi (1862). Grant'tan sonra Mississippi bölgesi Birlik orduları' nın başına geçti (1864), ardından Chattanooga'dan başlayarak Atlanta'ya kadar sürdürdüğü yakıp yıkıcı bir yürüyüşe girişti. 1869'da Birlik orduları başkomutanlığına getirildi ve 1884'te emekliye ayrıldı. İkinci Dünya savaşı sırasında, bir amerikan tankına Sherman adı verildi.

SHERMAN (John), amerikalı siyaset adamı (Lancaster, Ohio, 1823 - Washington 1900), William Tecumseh Sherman'ın kardeşi. Avukattı (1844), milletvekilliğine seçildi (1854), Lincoln grubuna katıldı ve senatörlüğe getirildi (1861), kuzeyli kuvvetlerin örgütlenmesiyle uğraştı, daha sonra yenik eyaletlerin imarı için önlemler önerdi (1866). Bilgili bir maliyeciydi, greenback*'lerin bir bölümünü dolaşımdan kaldıran ve 1879'da altın paritesine dönülmesini öngören bir yasanın çıkarılmasını sağladı (1875). 1877 -1881 arasında Hayes'in Hazine bakanlığını yaptı, daha sonra tröstlere karşı bir yasa (*Sherman* Act*) ve gümüş külçelerinin devletçe satın alınmasını durdurmamakla birlikte gümüş para basılmasını durduran *Silver Purchase Act*'ı önermekle ünlendi (1890). Korumacıydı, McKinley'nin gümrük tarifelerini destekledi, McKinley tarafından Dışişleri bakanlığına getirildiyse de (1897), İspanya'ya karşı savaşa girmemek için istifa etti (1898).

Sherman Act, rekabete engel olacak her tür girişimi yasaklayan, 1890 tarihli amerikan yasası. Yasanın getirdiği yasaklama, eyaletler arası ticaret ve dış ticaretle ilgiliydi; tarım alanını kapsamıyordu. Yasa, 1914 yılında *Clayton Act*'la tamamlandı; 1950 yılında değişikliğe uğradı (tröstlere karşı yasalar).

SHERMARKE (Abdirachid Ali), somalili devlet adamı (Haradere 1919 - Las Anod 1969). 1959'da milletvekili, 1960 -1964 arasında Başbakan; 1967 yılında Somali Demokratik Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı oldu. Ülkesini güçlü bir orduyla donattı. Mart 1969 seçimlerini kazandı, askerlerin hükümet darbesi yapmalarından birkaç gün önce öldürüldü.

SHERRİNGTON (*sir* Charles Scott), ingiliz fizyolojist (Londra 1857 - Eastbourne 1952). J. H. Jackson ile birlikte modern nörolojinin kurucusudur. Sinapsları inceledikten sonra omurilik köklerinin bölgesel dağılımını keşfetti, derin duyuya bağlı kas reflekslerini tanımladı ve bunların ayrımını yaptı. Hareketlerdeki eşgüdüm mekanizmalarını, deserebrasyon katılığını, beyin korteksinin topografyasını belirledi. Nörolojide refleks kavramının ve bütünleşmenin önemini gösterdi.

İntegrative Action of the Nervous System (Sinir sisteminde bütünleşme eylemi, 1906) ve *Reflex Activity of the Spinal Cord* (Omuriliğin refleks etkinliği, 1932) adlı iki kitapta özetlediği çalışmalarıyla 1932 yılında Nobel tıp ödülü'nü kazandı.

SHERRY a. (ing. sözc.). Jerez şarabına İngilizler'in verdiği ad.

SHERRY, İspanya'daki Jerez de la Frontera kentinin ingilizce adı.

'S-HERTOGENBOSCH → HERTOGENBOSCH-(S').

SHERWOOD (Vladimir Osipoviç), ingiliz asıllı rus mimar, heykelci ve ressam (1832-Moskova 1897). Moskova'da Tarih müzesi'ni (1875-1881, A. Semenov ile birlikte), Plevne kahramanları anıtını (1887) ve N. Pirogov anıtını (1897) gerçekleştirdi. Çeşitli portreler çizdi ve büstler yaptı. —Oğlu LEONİD VLADİMİROVİÇ, rus heykelci (Moskova 1871 - Sen-Petersburg 1954), Paris'te Rodin ile çalıştı (1899-1900); tanınmış yapıtları: *Nöbetçi* (1933) adlı çalışması ve yazar A. Radişçev (1918) ile A. Herzen'in (1919) büstleridir.

SHETLAND a. (öz. a. *Shetland*'dan). **1.** Shetland adalarındaki koyunların yününden yapılmış dokuma ya da örgü. **—2.** Bu yünle örülmüş kazak.

SHETLAND ya da **ZETLAND adaları,** Büyük Britanya'ya bağlı takımadalar,

İskoçya'nın K.-D.'sunda, 60° K. enleminde; 1 425 km². Yüz kadar adadan oluşur; başlıcaları şunlardır: Mainland, Yell, Fetlar ve Unst. Bu adalar, aşınma sonucu yıpranmış, Dördüncü Zaman buzullaşmasıyla biçimlenmiş (fiyordlar), yağışlı ve serin iklimli, fundalıklarla kaplı verimsiz topraklı, Kaledonya çevriminde oluşmuş dağ kütlesi parçalarıdır. Uzun süre tek geçim kaynağı hayvancılık ve balıkçılık olan Shetland, Kuzey denizi'ndeki petrol yataklarından gelen iki denizaltı petrol boruhattının ulaştığı çok büyük bir petrol terminalinin (Sullom Voe) kurulması sayesinde hızla kalabalıklaştı (1971'de 17 300 nüf. 1981'de 26 700).

SHETLAND adaları *(Güney)*, Büyük Britanya'ya bağlı takımadalar, Güney yarıküre'nin askutupsal enlemlerinde, Antarktika yakınında: 4 662 km². Graham arazisi kıyılarına paralel bir ada yayı biçiminde uzanan, kıtadan Brunsfield boğazıyla ayrılan Güney Shetland adaları üzerinde Şili ve Arjantin de hak iddia etmektedir.

Shetland midillisi, Shetland adaları kökenli midilli ırkı. (Çok sık kıllı, çok bol yeleli, kısa boylu [1,07 m'den kısa], çok dayanıklı bir ırktır. Çocukları biniciliğe alıştırmaya çok elverişli bir midillidir.)

SHEYENNE, ABD'de ırmak, Red River'ın kolu, Kuzey Dakota'nın orta-doğu kesimini akaçlar; 325 km.

SHİ → Şİ.

SHİCKSHOCK dağları, Kanada'da platolar (Québec), Gaspé yarımadasında, en yüksek noktası Jacques-Cartier dağında 1 268 m. Bir bölümü Gaspé eyalet parkı içinde yer alır.

SHİELD (William), ingiliz besteci (Swalwell, Durham, 1748 - Londra 1829). *Rosina* (1782) ve *The Woodman* (1791) gibi birçok opera-komik yazdı ve çeşitli ülkelerin halk müziğiyle yakından ilgilendi. Bir ingiliz hükümdar için bestelenen od (1818) onun eseridir.

SHİELS (George), irlandalı yazar (Ballymoney, Antrim yakınında, 1886 - *ay. y.* 1949). Kanada'da sürgün yaşadıktan sonra Ulster Literary Theatre'ı kurdu, ve Abbey Theatre'ın resmi yazarı oldu (*Bedmates*, 1923; *The Summit*, 1941).

SHİFTER a. (ing. *shifter*). Dilbil. YÖNLENDİRİCİ'nin eşanlamlısı.

SHİGA → ŞIGA.

SHİGELLA a. İnsanda basilli dizanteriye neden olan ve Gram negatif basillerden oluşan bakteri cinsi. (Örnek tipi *Shigella dysenteriæ*, Shiga basilidir; *Enterobacteriaceæ* familyası.)

SHİ HUANGDİ → Şİ HUANGDİ.

SHİJAK, Arnavutluk'da kent, Tiran'ın B.'sında. Ticaret ve tarım merkezi. Besin sanayisi. Yapı gereçleri. Eski sırp yerleşme merkezi.

Shiji → ŞİCİ.

SHİJİAZHUANG → ŞİCİACUANG.

Shijing → ŞİCİNG.

SHİKE → ŞIKI.

SHİLLİNG a. (ing. *sözc.*). **1.** Kenya, Uganda, Somali ve Tanzaniya'nın para birimi. **—2.** Sterling'in 1/20'i değerindeki eski bölümü; shilling de 12 peniye bölünürdü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Bu para Henry VII Tudor zamanında italyanca *testone*'den alınan *testoon* adı altında basıldı; 1603'te bir fermanla germen kökenli *chelin* ya da *sheling* adını aldı.

SHİMMY a. (ing. sözc.). Birinci Dünya savaşı'ndan sonra çok ilgi gören amerikan kökenli dans. (Shimmy bir fox-trot havasıyla dans edilirdi, ama ritim çok daha kesikti. Dizler bükülmediği için yukarıdan aşağıya doğru, kendine özgü bir dalgalanma olur ve ritim vurgusu gövdenin üst tarafıyla yapılırdı.)

SHİNKOLOBWE, Zaire'de (Şaba) kent. Pehblend (radyum ve uranyum) yatağı.

SHİP-MONEY a. (ing. sözc.). Eski ingiliz vergisi.
—ANSİKL. Plantagenetler tarafından konan ship-money, savaş ya da savaş tehlikesi durumunda, filoların donatılması için kıyı kent ve kontluklarından alınırdı. 1628'de Charles I, bu vergiyi tüm ülkeden toplayarak halkın hoşnutsuzluğuna yol açtı. Kendisine parlamento denetimi dışında kaynaklar sağlamak amacıyla, hiçbir haklılığı olmadan, 1634, 1635 ve 1636 writleriyle bu vergiyi zorla kabul ettirdi. Bu keyfi yöntem, hoşnutsuzluğu körükledi ve Hampden'ın bu vergiyi ödemeyi kabul etmemesi içten bir hayranlık uyandırdı. 1641'de Uzun parlamento'nun aldığı ilk önlemlerden biri, ship-money'i kaldırmak oldu.

SHİPPİNGPORT, ABD'de (Pennsylvania) yer, Midland'ın hemen yukarısında Ohio ırmağı kıyısında, Pittsburgh'un K.'inde. Nükleer santral.

SHİPSHAW, Kanada'da (Québec) ırmak, Saguenay ırmağının kolu (sol kıyıdan); 160 km. Hidroelektrik tesisi.

SHİPTON (Eric Earle), ingiliz kâşif ve dağcı (Hatton, Sri Lanka, 1907 - Ansty, Wiltshire, 1976). Kenya ve Ruvenzori'nin ve Kenya dağındaki Nelion kütlesinin fethine katıldı (1929). Himalaya'da, o zamana kadar ulaşılan ve en yüksek doruk olan Kamet'e tırmandı (1931) ve Nanda Devi' nin yolunu açan keşiflere katıldı. 1933, 1935, 1936 ve 1938'de İngilizler'in düzenlediği Everest seferlerinde yer aldı ve 1951'de bu dağın Nepal yamacına tırmanan ve ulaşan ilk kişi oldu.

SHİRE a. (ing. *shire*). Büyük Britanya adalarında büyük yönetimsel birim. (Günümüzde "yönetim bölümü"yle eşanlamlı olarak kullanılır.)

SHİRE a. (ing. *shire* [*horse*], ağır koşum atı). İngiltere'nin orta kısımlarında yetiştirilen ve çok eski bir ingiliz ırkından gelen ağır at.

SHİRE, Malavi'de ırmak, Malavi gölünün gideğeni Zambezi ırmağının kolu (sol kıyıdan); 402 km. Hidroelektrik tesisleri (Nkula Falls, Tedzani).

SHİRLEY (James), ingiliz oyun yazarı (Londra 1596 - *ay. y.* 1666). Kırkı aşkın oyun (*The Traytor*, 19631; *Hyde Park*, 1632; *The Contention of Ajax and Ulysses*, 1659), iki cilt roman yazdı. James I ve Restoration dönemlerinin Elizabeth tiyatrosundan etkilendi.

Shisanling → Şisanling.

SHİ TAO → Şİ TAO.

SHİZONG → ŞİZONG.

SHİ ZU → Şİ ZU.

Shizuishan → Şizueişan.

SHKODËR → İŞKODRA'nın arnavutça adı.

SHKUMBİN, Arnavutluk'ta ırmak; 146 km. 2 357 km²'lik bir havzayı akaçlar.

SHNEUR (Zalman) → ŞNEUR (Zalman).

SHOCKLEY (William Bradford), amerikalı fizikçi ve teknisyen (Londra 1910 - Palo Alto, Kaliforniya, 1989). 1936'da Bell telefon şirketi'ne girdi, 1953'te kuruluşun tranzistor bölümü şefi oldu. İkinci Dünya savaşı sırasında amerikan deniz kuvvetleri için denizaltıların algılanması konusunda araştırmalar yaptı. J. Bardeen ve W. H. Brattain ile birlikte, yarıiletkenler üzerine incelemeleri ve tranzistor yapımı için 1956 Nobel fizik ödülü'nü aldı.

SHODDY a. (ing. sözc.). Tekst. **1.** Fazla keçeleşmemiş dokuma ve triko parçalarının didilmesiyle elde edilen bir tür yün. **—2.** Bu yünle üretilen dokuma.

SHOLES (Christopher Latham), amerikalı mucit (Mooresburg, Pennsylvania, 1819 - Milwaukee, Wisconsin, 1890). 1867' de Samuel Soulé ve Carlos Glidden'le birlikte ilk pratik yazı makinesini geliştirdi, ancak makinenin üretimine 1873'te Remington tarafından geçildi.

Shore skleroskopu. Metalürj. Hareketli bir donanımı sıçratarak sertlik ölçmeye yarayan aygıt. Delicisi elmas olan bu aygıtta 0-140 arasında doğrusal bir derecelendirme bulunur; bu derecelendirmede 100 Sh *C* sertliği, su verilmiş sert çeliklere denk düşer. Oldukça hızlı uygulanan bu deneyle, hemen hemen tahribatsız bir ölçme yapılır. Taşınabilen bu aygıt, sökülmelerine gerek kalmadan özellikle hadde merdanelerinin sertliklerini ölçmede kullanılır.

SHOREA a. (İngiltere'nin Hindistan valisi, Teignmouth lordu J. *Shore*'dan). Hindistan'dan Filipinler'e kadar yüze yakın türü yaygın olarak yetişen ve birçoğundan yararlı kereste elde edilen büyük ağaç. (*Dipterocarpaceae* familyası.)
—ANSİKL. Hint ormancıları ağaçlandırma ve kereste üretimi için *Shroea robusta*'ya (yerel adı sal) büyük önem vermektedirler. Shoreanın birçok türü, çoğu aynı familyadan olan diğer bitkilerle birlikte, "damar" ya da "dammar" adıyla bilinen ticari reçinelerin kaynağıdır. Bunların tohumlarında kakao yağına benzeyen ve insan beslenmesinde kullanılan, hatta sabunculuk için de ilginç olan bir yağ bulunur. Küspesi hayvan beslenmesinde kullanılır. *S. stenoptera*'nın yağı "Borneo içyağı" adıyla bilinir.

SHOREHAM-BY-SEA, Büyük Britanya'da (West Sussex) kent, Brighton'un B.'sında, Adur ırmağının ağzı yakınında; 18 000 nüf. XIII. ve XIV. yy.'da önemli bir liman olan Shoreham-by-Sea, günümüzde, yalnızca birkaç metalürji tesisinin bulunduğu güzel bir sayfiye merkezidir. Bazı bölümleri gotik üslubunda yapılmış Norman döneminden kalma kilise.

SHORT (James), büyük britanyalı optikçi (Edinburgh 1710 - Londra 1768). Ünlü bir teleskop yapımcısıydı (binden çok teleskop gerçekleştirdi), gökbilim gözlemleri yaptı ve Güneş'in tanelenmesini buldu (1748).

SHORTBREAD a. (ing. *shortbread*, kumlu'dan). Çok yağlı hamurla yapılan bisküvi. (İskoç spesiyalitesi.)

SHORTENİNG a. (ing. *shortening*, yağlı madde'den). Bisküvilere gevreklik vermek için kullanılan yağlı madde.

SHORTER (Wayne), amerikalı saksofoncu ve caz bestecisi (Newark, New Jersey, 1933). Art Blakey'nin Jazz Messengers topluluğu'nda kendini tanıttıktan sonra, 1946'da Miles Davis topluluğu'na girdi. 1971'de avusturyalı piyanist Joe Zawinul'la birlikte, Weather Report topluluğu'nu kurdu. 1980'de eski arkadaşları F. Hubbard, H. Hancock, T. Williams ve Ron Carter'la birlikte, V. S. O. P. grubuna katıldı. Bazı kayıtları: *Speak No Evil* (1964), *Juju* (1967), *Super Nova* (1969), *Weather Report* (1971), *Heavy Weather* (1977), *Etcetera* (1981), *Atlantis* (1986) ve *Phontom Navigator* (1987).

Shorthorn ırkı, Durham yönetim bölümü kökenli ingiliz sığır ırkı. (Adı boynuzlarının kısalığından gelir [*Short*, kısa, *horn*, boynuz].) Başka birçok ırkla melezleştirilip çok iyi kasaplık bir ırk haline getirilmiştir. Çabuk gelişir, karkas verimi yüksektir,

Associated Press

William Bradford Shockley (1983'te)

Shorthorn ırkı boğa

besi tutmaya çok elverişlidir. Sayısı her yerde azaldığı gibi Büyük Britanya'da da çok azalmıştır. *Durham ırkı* olarak da anılır.

SHORT TON a. (ing. *short*, küçük ve *ton*, ton'dan). 2 000 pound'a (yaklaşık 907 kg) eşdeğer amerikan kütle ölçüsü birimi. (AMERİKAN TONU da denir.)

SHOSHONELER ya da **SHOSHONİLER,** Kuzey Amerika'daki Great Plains Kızılderilileri; uto-aztek bir dil konuşan, özellikle İdaho topraklarında, Kuzey Nevada ve Kuzey Utah'ta yaşayan bu Kızılderililer, bugün koruma bölgelerine yerleştirilmişlerdir. Shoshoneler, özgül bir otoriteye bağlı olmayan, kız kardeş ailesi çokkarılılığının, çokkocalılığın ve kayınalmanın sık sık görüldüğü ikiyanlı soyzincirli aile toplulukları biçimindeki bir dağılıma göre örgütleniyorlardı. Eskiden avcılık (tavşan) ve toplamaya dayanan ekonomileri, 1700'den başlayarak yeni bir kültür tipinin etkisine girdi. Kendini ilkin atın kullanılmasıyla, ardından bizon avcılığının başlamasıyla gösteren bu kültür, savaşçı değerlerin yüceltilmesine dayanan dinsel törenlerle somut bir görünüm kazandı.

SHOTWELL (James Thomson), amerikalı siyaset adamı ve tarihçi (Strathroy, Ontario, 1874 - New York 1965). Columbia Üniversitesi'nde profesörlük yaptı (1908 -1942), uluslararası ilişkiler tarihi uzmanıydı, 1919'dan başlayarak *Economic and Social History of the World War* (Dünya savaşının iktisadi ve toplumsal tarihi) adlı bir çalışmanın yayımını yönetti (1921-1940 arasında yayımlanan 150 cilt). Buna koşut olarak, birçok da yapıt yazdı. Başlıcaları: *The Religious Revolution of Today* (Günümüzde dinsel devrim), 1913; *An Introduction to the History of History* (Tarihin tarihine giriş), 1922; *Heritage of Freedom* (Özgürlüğün mirası), 1934; *The United States in History* (Tarihte Amerika Birleşik Devletleri), 1956; *The Long Way to Freedom* (Özgürlüğe giden uzun yol), 1960. 1917'den başlayarak Başkan Wilson'ın danışmanlığını yaptı ve iki dünya savaşı arasındaki dönemde Milletler cemiyeti'nin çalışmalarına katıldı.

SHOU → ŞOU.

show-homer güvercini, ingiliz güvercin ırkı. Büyük, uzun kafası, yuvarlak tepesi ve altçenesini örtecek kadar kıvrık üstçenesi bu güvercine çok özgün bir görünüm verir.

SHP, Sosyaldemokrat halkçı parti'nin kısa yazılışı. (→ SOSYALDEMOKRAT HALKÇI PARTİ.)

SHQİPËRİA, Arnavutluk'un arnavutça adı.

SHRAPNELL ya da **SHRAPNEL** → ŞARAPNEL.

SHREVEPORT, ABD'de (Louisiana) kent, Güney Red River üstünde ulaşımın başlangıç noktasında; 198 530 nüf. (1990). Zengin bir tarım, ormancılık ve petrol bölgesinin ticari ve mali merkezi. Petrokimya. Kereste sanayisi. Pamuk. Üniversite kolejleri.

SHREWSBURY, Büyük Britanya'da kent, Salop'un merkezi, Severn kıyısında; 56 200 nüf. XI.-XIII. yy.'dan kalma şatonun yıkıntıları. Gotik üslubunda Saint Mary kilisesi (vitraylar). Roman ve gotik üslubunda eski manastır (XIX. yy.'da yapılmış koro yeri). Birçok eski ev. Müzeler. Makine ve elektrik sanayileri.

SHROPSHİRE → SALOP.

shropshire-down ya da **shropshire ırkı,** southdown ırkından türeme ingiliz koyun ırkı. Düzgün yapılı, çok koyu renk başlı ve ayaklı, oldukça ince yapağılı bir ırktır. Yalnız gözlerini ve burun ucunu açıkta bırakan bol ve uzun yünü hayvana çok özel bir görünüm verir.

SHUİ → ŞÜEİ.

SHUİTONGKOU → ŞÜEİTONGKOU.

SHUL, Karmel* dağı iskeletleri denilen iskeletlerin bulunduğu mağara.

SHULTZ (George), amerikalı siyaset adamı (New York 1920). Sanayi ilişkileri profesörlüğü yaptı (1957-1968). Nixon'ın başkanlığı döneminde Çalışma bakanı (1969-1970), İş yönetimi ve bütçe genel müdürü (1970-1972), Hazine bakanı (1972 -1974), İktisadi politika konseyi başkanı (1973-1974) oldu. Watergate olayının dışında kaldı. Cumhuriyetçiler iktidardan uzaklaşınca Ortadoğu'da büyük ihaleler üstlenen çokuluslu inşaat şirketi Bechtel Corp. yönetiminde görev aldı; şirket başkanlığına kadar yükseldi. Haziran 1982'de A. Haig'in istifasından sonra Başkan Reagan tarafından Dışişleri bakanı atandı. Ocak 1985'te SSCB Dışişleri bakanıyla Cenevre'de buluşarak orta menzilli nükleer füzeler, stratejik silahlar ve uzay silahları konusunda SSCB ile ikili görüşmelerin başlatılmasını kararlaştırdı. İrangate olayı ortaya çıktıktan sonra olayla ilgisi olmadığını, olayı kasım 1986'da öğrendiğini, İran'a silah satılmasına hep karşı çıktığını ileri sürdü. Ortadoğu için ABD'nin önerdiği barış planını Suriye, Ürdün, Mısır ve İsrail yetkilileriyle görüşerek kabul ettirmeye çalıştı (şubat, mart 1988). 14 nisan 1988'de SSCB, Afganistan ve Pakistan Dışişleri bakanlarıyla SSCB'nin Afganistan'dan çekilmesini öngören ve bu ülkede barışın sağlanmasını güvence altına alan anlaşmaları imzaladı. FKÖ önderi Yaser Arafat'a, kasım 1988'de Birleşmiş milletler genel kurulu'nda yapacağı konuşmayı engellemek için, ABD'ye giriş vizesi verdirmedi. Bush'un Başkan seçildikten sonra kurduğu hükümette görev almadı (ocak 1989).

SHUMWAY (Norman Edward), amerikalı cerrah (Kalamazoo, Michigan, 1923). 1964'te Stanford Üniversitesi kalp-damar cerrahisi servisi şefi oldu; 1968'de, Amerika Birleşik Devletleri'nde birinci, dünyada dördüncü olarak insanda kalp naklini gerçekleştirdi. Shumway, açık kalp cerrahisinde, özellikle kalp kapakçıları ameliyatlarında büyük ilerlemeler sağladı.

SHUN → ŞUN.

SHUNDİ → ŞUNDI.

SHUNT a. (ing. *shunt*). Dağc. ve Mağarabil. Rapel ile inişte sporcunun kendini sağlamca bağlamasını sağlayan madeni aygıt.

SHUNZHİ → ŞUNCİ.

SHUSWAPLAR, Kuzey Amerika'da kızılderili halk. İngiliz Kolombiyası'nın orta ve güneyindeki topraklarda (Kanada) yaşarlar. Salish diliyle ortak özellikler gösteren lehçeler konuşurlar. Shuswaplar ırmaklarda balıkçılık (som balığı) ve avcılık (fok, balina) yaparak beslenirler.

SHUTE (Nevil Shute NORWAY, **Nevil** —denir), ingiliz yazar (Ealing, Londra yakınında, 1899 - Melbourne, Avustralya, 1960). Değerli bir pilot ve uçak mühendisiydi. İşgalci teması onu büyülüyordu; insanlığın geleceğiyle ilgili giderek büyüyen bir korkuyu yansıtan romanlarında, anlatım kurgusu ile teknik bilgiyi bir araya getirdi (*Marazan*, 1926; *Ruined City*, 1938; *What Happened to the Corbetts*, 1939; *A Town Like Alice*, 1950).

SHUTTLE-CAR a. (ing. *shuttle*, mekik ve *car*, araba'dan). Mad. oc. VARGEL'in eşanlamlısı.

Shylock, Shakespeare'in *Venedik Taciri*'nin (The Marchant of Venice) başlıca kişisi. Acımasız bir tefeci olan Shylock, onu küçümseyen hıristiyanlardan öcünü almak ister, fakat soylu olmayanın ya da kötülüğün yerilmesi gerektiğine inanan ortaçağ geleneğine uygun olarak sonunda çıkmaza düşer. Shylock'un Yahudiler için yaptığı savunma, ingiliz tiyatrosunun bu en öfkeli peri masalına trajik bir boyut katar.

Shy ve Dragger sendromu. Nörol. Ortostatik tansiyon düşüklüğü ile başlayan ve çoğunlukla bunun yan sıra yaşatkan sinir kökenli belirtiler (anhidroz, cinsel iktidarsızlık, idrar torbası bozuklukları) ile ekstrapiramidal kökenli belirtiler, özellikle parkinson sendromu gösteren, ayrıca bunlara beyincik-piramidal yol, yalancı soğanilik ve bazen amiyotrofi belirtileri de eklenebilen sinirsel hastalık. Bu sendrom omuriliğin yan boynuzları ile locus niger'in ağır bir bozukluğuna bağlıdır.

-SI [-Sİ, -SU, -SÜ]. **1.** Yapım eki. Ad soylu sözcüklerden benzerlik, yakınlık belirten adlar ve sıfatlar türetir: *ağsı* (ağ-sı), *kadınsı* (kadın-sı), *erkeksi* (erkek-si), *bulutsu* (bulut-su), *çocuksu* (çocuk-su), *köksü* (kök-sü), vb. **—2.** Ad soylu sözcüklerden fiiller türetir: *yansımak* (yan-sı-mak), *ansımak* (an-sı-mak), *yadsımak* (yad-sı-mak), *yüksünmek* (yük-sü-n-mek), vb.

SIAB çoğl. a. (ar. *şa'b*'dan *şı'ab*). *Esk.* Güç, çetin şeyler.

SIBAG a. (ar. *şıbğ*'dan *şıbāğ*). *Esk.* **1.** Boya. **—2.** Yaradılış, huy.

SIBG, SABG ya da **SIBGA** a. (ar. *şıbğ*, *şabğ*, *şıbğa*). *Esk.* **1.** Kumaş, vb.'nin boyandığı boya. **—2.** Hıristiyanların vaftizi. **—3.** Din, mezhep. **—4.** İspirto, eter içinde eritilmiş boya maddesi.
—İsl. *Sıbgatullah*, Allah'ın dini. (Kuran'da "Biz Allah'ın dinine girdik. Başka hangi din Allah'ın dininden güzeldir" anlamındaki ayette geçer [II, 138].)

SIBT a. (ar. *sıbt*). *Esk.* Torun.

SIBT İBNÜLCEZVİ → İBNÜLCEZVİ (Şemsettin Ebülmuzaffer Yusuf bin Kızoğlu).

SIBTEYN a. (ar. *sıbt*'ın ikili çoğl. *sıbṭeyn*). *Esk.* **1.** Hz. Muhammet'in iki torunu, Hasan ve Hüseyin. **—2.** *Sıbteyn-i Mükerremeyn*, Hasan ile Hüseyin.

SIBYAN çoğl. a. (ar. *şabī*'nin çoğl. *şıbyān*). *Esk.* Erkek çocuklar. (SÜBYAN da denir.)
—Ask. tar. *Sıbyan bölükleri*, 1832'de İstanbul'daki Selimiye kışlası'nda süvari subayı yetiştirmek amacıyla açılan okul. (Mahmut II'nin görevlendirdiği hassa müşiri Ahmet Fevzi Paşa tarafından açılan okulun ilk öğrencileri, Selimiye'deki Hassa ordusu'nun 19-21 yaşları arasındaki erlerinden seçildi. Öğrenciler bir yandan askeri eğitim yaparken, bir yandan da tabur imamları ve okuma yazma bilen subaylarca öğretime tabi tutulurdu. Erler, eğitim ve öğretim sonunda, gösterdikleri başarıya göre onbaşı, çavuş ya da subay olarak görevlendirilirdi.)

Sıbyan ya da **sübyan mektepleri,** Mekâtibi sıbyaniyye de denilen geleneksel osmanlı ilköğretim kurumları. Çoğu, camilerle iç içe ya da yan yanaydı. "Ümmet" eğitimi temeline dayalı bir eğitim verirdi. Tanzimat'ın ilanından (1839) sonra bu okullara ilişilmeden, iptidai* denilen yeni ilkokulların açılması yolu izlendi. Çok ilkel koşullarda eğitim-öğretim veren sıbyan mekteplerinin iyileştirilmesi işi, ancak İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra ele alınabildi. Tek derslikli olan bu okullar ücretliydi. Sabahtan ikindiye kadar aralıksız ders yapılır, bütün sınıflar bir arada okurdu. Görülen başlıca dersler elifba, Kuran, ilmihal ve hesaptı. Amaç, hatim indirmek, okuryazar olmaktı. Dayak, bu okullar için olağan bir araçtı. (→ FALAKA.)

SICACIK sıf. (*sıcak-cık* > *sıcacık*). Yeterli ve hoşa giden bir sıcaklığı olan: *Sıcacık bir yatak. Sıcacık bir çorba. Sıcacık bir oda.*

SICAK sıf. **1.** Sıcaklığı, beden sıcaklığına oranla daha yüksek olan; sıcaklık duyumu oluşturan bir şey için kullanılır: *Sıcak bir banyo yapmak. Sıcak bir çay iç-*

mek. Radyatörler sıcak. **—2.** Çok ısı yaydığı sırada güneş için ya da atmosfer sıcaklığının görece yüksek olduğu bir dönem, bir mevsim, bir bölge için kullanılır: *Sıcak yaz güneşi. Sıcak bir gün. Çok sıcak bir yaz geçiriyoruz. Sıcak ülkelere gitmek.* **—3.** Isıyı toplayan ve tutan bir yer için kullanılır: *Evin en sıcak odası.* **—4.** İçten bir sevgi, dostluk, yakınlık gösteren bir kimse; sevgiyi, dostluğu, yakınlığı gösteren bir şey için kullanılır: *Sıcak bir insan. Ne sıcak bakışları var. Sıcak bir onay. Sıcak bir ilgi. Sıcak bir uğurlama.* **—5.** Çok hareketli, çalkantılı ya da çetin bir olay, bir eylem için kullanılır: *Sıcak savaş. Ekonomik açıdan sıcak bir dönem.* **—6.** İnsanı saran, göze ve kulağa hoş gelen, haz ve huzur duyuran bir şey için kullanılır: *Kırmızı, sarı, turuncu sıcak renklerdir. Bu sanatçının sıcak bir sesi var.* **—7.** *Sıcak olmak,* sıcak artmak, fazlalaşmak || *Sıcak renkler,* kırmızı, turuncu, sarı renklere ve bunların tonlarına verilen ad. || *Sıcak yüz göstermek,* bir kimseye yakınlık göstererek karşılamak.

—Isıt. havld. *Sıcak hava üreteci,* sıcak hava elde etmeye yarayan ve dolaşımı genellikle doğal yollarla (vantilatör kullanmadan) sağlanan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Metalürj. *Sıcak biçimlendirme,* homojen bir ısıtmadan sonra bir parçaya belli bir biçim vermeyi amaçlayan işlem. || *Sıcak dövme,* pudlaj fırınlarından çıkarılan demir kütüklerindeki gözenekleri sıkıştırma ya da dövme yoluyla gidermek eylemi. (İşlem sırasında ayrıca metal yüzeyindeki arıtma cürufları da uzaklaştırılır.) || *Sıcak dövmek,* pudlaj ya da arıtma fırınlarından çıkışta demiri dövmek ya da biçimlendirmek. || *Sıcak haddeleme,* metal parçaları yüksek sıcaklıklarda homojenleştirdikten sonra haddeleme işlemi.

—Nalbantl. *Sıcak nallama,* tırnağa tam olarak uyması için nalı iyice kızdırarak çakma.

—Nük. müh. Yüksek derecede radyoaktif bir madde ya da böyle bir maddeyi içeren yer için kullanılır ve önlemler almak ve ekranlama donanımları kurmak zorunluluğunu belirtir.

—Teknol. *Sıcak nokta,* bir cismin, çok yüksek bir sıcaklığa getirilmiş, çok küçük boyutlu parçası. (Mekanik bir parçanın sürtünmesinde, ısınma düzgün değildir: çoğu kez sıcak noktalar ortaya çıkar.)

—Tekst. *Sıcakta bekletme,* bir tepkinin sürekli emdirme ve sıkmayla uygulandığı ve dokumanın daha sonra tepkimenin gerektirdiği süre boyunca sarılı durumda kaldığı terbiye işlemi.

—Tıp. *Sıcak nodül,* teşhis amacıyla verilen izotopu (özellikle tiroit bezinde) özel bir yoğunlukla tespit eden nodül.

—Uluslarar. huk. *Sıcak takip,* bir kıyı devletin gemisinin, karasularında suç işleyen yabancı devlet gemisini, kıyı sularında başlamak ve kesintisiz olmak koşuluyla, açık denizde de izleme ve durdurup arama yetkisi. (Bu yetki tanınmazsa, açık denizlerin özgürlüğü ilkesine göre, açık denize ulaşan suçlu gemi cezasız kalmış olur.) [Eşanl. HOT PURSUİT, KESİNTİSİZ İZLEME.]

◆ be. **1.** Sıcak olarak: *Hastalıktan yeni kalktın, sırtını sıcak tut. Çorbayı sıcak içmek.* **—2.** Yakınlık, ilgi duyduğunu gösterir biçimde: *Ona daha sıcak yaklaşabilirdin.*

◆ a. **1.** Yüksek ısı; hararet: *Sıcakta dolaşma. Dışarıda korkunç bir sıcak var.* **—2.** Hamam. **—3.** *Sıcak basmak, bastırmak,* hava aşırı ölçüde ısınmak. || *Sıcağı sıcağına,* üstünden zaman geçmeden ya da geçirmeksizin; heyecan verici ya da üzücü, kötü bir olayın olduğu anda: *Bir eleştiriyi sıcağı sıcağına yanıtlamak.*

—ANSİKL. Isıt. havld. Bir sıcak hava üreteci başlıca şu bölümlerden oluşur: bir yanma odası; yanmış gazların dışarı atıldığı bir boru; içinde yanmış gazların dolaştığı ve havanın ısıtıldığı uygun biçimde bir ısıtma yüzeyi bulunan ve çoğunlukla da bir reküperatörle tamamlanan bir ısı değiştiricisi; sıcak hava borularının başlangıç noktasını oluşturan bir ısı dağıtım odası ve ısı değiştiricisine gönderilecek soğuk havanın girişini sağlayan bir oda.

SICAKÇA sıf. Sıcağa yakın, biraz sıcak.

SICAKKANLI sıf. **1.** Ortalama beden sıcaklığı değişmez olan ve içinde bulunduğu çevrenin sıcaklığına bağımlı olmayan hayvanlara (memeliler ve kuşlar) denir. **—2.** Sevimli, cana yakın, çabuk dostluk kuran bir kimse için kullanılır.

◆ a. Değişmezısılı hayvan.

SICAKKANLILIK a. Sıcakkanlı bir kimsenin niteliği.

—Zool. En geniş sınırlar içinde, dış ortamın sıcaklığı ne olursa olsun iç ortamın (kan ve lenf) sıcaklığı hep aynı kalan hayvan türlerinin (kuşlar, memeliler) özelliği. (Karşt. SOĞUKKANLILIK.)

—ANSİKL. Sıcakkanlılık, bütün organlara, özellikle sinir sistemine, iklime bağlı olmayan bir hızda çalışma olanağı verir; tam sıcakkanlılar kışın bir gevşeklik ya da uyuşukluk hali göstermezler. Ayrıca, bir sıcakkanlı canlının tüm biyokimyasal tepkileri, vücutları özgül sıcaklığını koruduğu sürece (insan için 37 °C) en iyi uyumu gösterir. Buna karşılık, özgül sıcaklıktan 2 ya da 3 derecelik sapma (aşağı düşme ya da yukarı çıkma) ölüme yol açabilir, oysa öriterm* bir organizma çok daha önemli sıcaklık sapmalarına dayanır.

Sıcakkanlılığın sürekliliği ancak enerji harcanmasını gerektiren fizyolojik bir çaba pahasına (soğuğa ya da sıcağa karşı mücadele) sağlanabilir; yalnız her türe özgü olan *ısıl durağanlıkta* (dinlenme halindeki giyinik insan için 20 °C) buna gerek yoktur. (→ BAZAL* METABOLİZMA.) Isıl durağanlığın sıcaklığı iç sıcaklıktan daima çok düşüktür, bu da sıcakkanlı bir organizmanın sürekli bir enerji akımı içinde işlediğini gösterir.

Isıoluş (termogenez) alınan besinlerin sindirilmesi sonucunda ortaya çıkan metabolitlerin hücre içinde sürekli yanması, özellikle karaciğer ve kaslarda bu maddelerin parçalanması ile sağlanır; nitekim kan bu organlara girdiği zamankinden daha sıcak çıkar. *Isıyitimi* (termoliz) yaşatkan sinir sistemince inceden inceye ayarlanır ve özellikle deri düzeyinde gerçekleşir; atardamarcıkların büzülüp genişlemesi, titreme, ürperme (derinin diken diken olması), terleme vb. bu işte önemli rol oynar; ayrıca akciğerler de aynı işi görür (köpeğin soluması). Tüm sıcakkanlılar sıcaklık ayarlanmasını kendi davranışlarıyla kolaylaştırırlar: insan giyinir, oturduğu yeri ısıtır, sıcak yiyecekler alır ya da tersine, terleme ile yitirdiği suyu yerine koymak için su içer; kuşların pek çoğu kışın sıcak iklimlere göçer, memeliler kış postuna bürünür ya da toprağın içindeki inlerine çekilir. *Kış uykusuna yatan* türler bir süre sıcakkanlılıktan vazgeçerek kış süresince aktif yaşamdan çekilirler.

SICAKLAŞMAK gçz. f. Bir şey ya da bir yer sözkonusuysa, sıcak ya da daha sıcak duruma gelmek; ısınmak, kızmak: *Hava günden güne sıcaklaşıyor.*

◆ **sıcaklaştırmak** ettirg. f. *Bir şeyi sıcaklaştırmak,* onun sıcaklaşmasını sağlamak, onu sıcak duruma getirmek.

—Res. Bir resme daha sıcak bir renk tonu vermek.

SICAKLAŞTIRMAK → SICAKLAŞMAK.

SICAKLIK a. **1.** Sıcak olan bir şeyin durumu, özelliği, etkisi; hararet: *Radyatörün sıcaklığı balmumunu eritti. Bir kimsenin bedeninin sıcaklığını hissetmek.* **—2.** Bir araçla ya da aygıtla ölçülebilen ısı derecesi: *Sıcaklık kaç derece?* **—3.** İçten bir sevgi, dostluk, yakınlık ya da coşku gösteren bir kimsenin tutumunun niteliği; yakınlık, içtenlik: *Onun sıcaklığını her zaman aradı. Gülüşündeki, dostluğundaki sıcaklık.*

—Boyac. Kırmızı, portakal rengi ya da bazı sarıların egemen olduğu renk örgüsünün niteliği. (Renk örgüsünde *sıcak tonlar, soğuk tonlar*'a karşıt olarak kullanılır.)

—Elektrotekn. *Sıcaklık katsayısı,* elektriksel bir büyüklüğün (özgül direnç, elektriksel geçirgenlik vb.) sıcaklığa bağlı değişim katsayısı. (Örneğin θ_a, oda sıcaklığı civarında, metallerin elektriksel özgül direnç değişim yasası şöyle yazılır: $\rho_\theta = \rho_\theta a[1+\alpha(\theta-\theta_a)]$. Bakır ve kullanılagelen metaller için, α sıcaklık katsayısı $4 \cdot 10^{-3} \cdot K^{-1}$ düzeyindedir.)

—Fizyol. *Isısal yansızlık sıcaklığı,* sıcakkanlı bir canlının temel metabolizmasının minimumdan geçtiği çevre sıcaklığı. (Giyinik insan için 18 °C ila 20 °C, çıplak insan için 26 °C'tır.) || *Vücut sıcaklığı,* insan ya da hayvan bedeninin sıcaklık derecesi. (Bk. *ansikl.* böl. Patol., Fizyol. ve Zootekn.)

—Kad. hast. *Sıcaklık yöntemi,* yumurtlama zamanını ve döllenmenin olamayacağı devreyi belirlemek için sabahları ölçülen vücut sıcaklığına dayalı gebeliği önleme yöntemi.

—Meteorol. ve İklimbil. Bizde göreli sıcak ve soğuk duyumu uyandıran ve termometre gözlemleriyle kesin olarak değerlendirilen hava koşullarının tümü. (Bk. *ansikl.* böl. Bot., Meteorol. ve İklimbil.)

—Mim. Türk hamamlarındaki en sıcak bölüm. (Roma hamamlarındaki *caldarium*' un karşılığıdır. Hamamların çoğunlukla en gösterişli bölümü olup zemini mermer kaplıdır. Genellikle zengin bezemeli kubbeyle örtülüdür. Çevresini, üzerinde belirli aralıklarla kurnaların bulunduğu mermer sekiler dolanır. Ortada mermer göbek taşı vardır. Türk hamamları, sıcaklığın çevresinde yer alan köşe hücreleri ve halvetlere göre sınıflandırılır.)

—Nörobiyol. *Sıcaklık duyumu,* deri örtüsündeki ve vücut içindeki sıcaklık değişikliklerini anlama ve algılamaya ilişkin genel duyarlılık alanı. (Sıcaklık duyumu kısmen bilinçlidir [bu takdirde talamustan geçip beyin kabuğuna ulaşan yollarla iletilir], kısmen de bilinçsizdir [sıcaklık ayarlamasını sağlamak için hipotalamusa ulaşır].)

—Opt. ve Foto. *Renk sıcaklığı,* kara cismin ışıma enerjisinin tayf dağılımını ve kara cisimle karşılaştırıldıklarında kimi kaynakların yayımladığı ışığın tayf bileşimini tanımlayan değer. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Siber. ve Telekom. *Gürültü sıcaklığı,* bir ikiuçlunun karmaşık empedansının gerçek bölümüne eşit saymaca bir direncin, uçlarda kullanılabilir ve ikiuçlunun aynı frekans bandındaki gürültü gücüne eşit bir ısıl gürültü gücü elde etmek için sahip olması gereken termodinamik sıcaklık.

—Termodin. Bir sistemin, kendine temas edildiğinde duyulan sıcaklık ya da soğukluk duyumuna bağlı olarak gelişen olayları nicel olarak belirleyebilmek için kullanılan ve sistem ne kadar sıcaksa o kadar büyük değer alan ayırtedici deneysel büyüklüğü. (Bk. *ansikl.* böl. Ölçbil. ve Termodin.) || *Termodinamik sıcaklık,* T ile gösterilen ve T ve T+ Δ T sıcaklıklarında bulunan iki ısı kaynağı arasında tersinir bir Carnot çevrimine göre çalışan bir sistemin yaptığı ΔW işi ile sıcak kaynaktan soğuk kaynağa geçen Q ısı miktarı arasında geçerli olan $\Delta W/Q = \Delta T/T$ Carnot bağıntısıyla tanımlanan ve suyun üçlü noktasına 273,16 değeri denk düşecek biçimde bir anlaşmaya dayanan ölçülebilir büyüklük. (SI sıcaklık birimi kelvin'dir [simgesi K].) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Bot. Sıcaklık bitkiler üzerinde gerek ortalama derecesi, gerek değişikliğinin genliği ve ritmi ile etkili olur. Soğuk, ılıman, tropikal vb. bitki toplulukları bulunduğu gibi, bu büyük topluluklar içinde, yerel sıcaklık koşullarına göre değişik bitki toplulukları da bulunabilir (örneğin dağlarda gün yönü ve kuz yönü bitkileri). Bundan başka, çok iyi sınırlanmış küçük alanların doğal düzeni de birtakım dar iklim koşulları yaratabilir (kar koyakları).

Öte yandan sıcaklık ortalama değerleri, gündelik, mevsimlik, hatta yıllık ritmi ile bitkinin tüm fizyolojik işlevlerini etkiler: beslenme (fotosentez), solunum, terleme, büyüme, üreme vb. (→ UYKU, TERMOPERİYOT.)

—Fizyol. ve Zootekn. Vücut sıcaklığı bakımından hayvanlar iki gruba ayrılır: kuşlar ve memeliler gibi vücut sıcaklığı sabit olanlar (sıcakkanlılar) ve vücut sıcaklığı değişken olanlar; bu ikincilerde vücut sıcaklığı çevredeki sıcaklık değişimlerine az ya da çok sıkı uyar ("soğukkanlı" denen omurgalılar ile omurgasızlar).

İnsan sıcakkanlı bir yaratıktır; normal vücut sıcaklığı hafif gece-gündüz farkları ve kadında âdete bağlı değişiklikler dışında 37 °C dolayındadır.

Kış uykusu*na yatan hayvanlar (dağsıçanı, yarasa...) yazın sıcakkanlı, "kış uykusu" sırasında soğukkanlıdır.

Normalde evcil hayvanların makattan ölçülen vücut sıcaklığı türlere göre şöyledir:

Atgiller (at, eşek, katır)	37,5 °C ila 38 °C
Sığırlar (bir yaşın üzerinde)	38,5 °C
Koyun ve keçi	39 °C ile 40°C
Domuz	39 °C ila 39,5 °C
Köpek ve kedi	38,5 °C ila 39 °C
Tavşan	39,5 °C
Kuşlar	40,5 °C ila 42,5 °C

—Meteorol. ve İklimbil. Hava sıcaklığı düşey doğrultuda üç temel etkene bağlı olarak değişir: adiyabatik sıkışma ve genişleme; yoğuşma ya da buharlaşma yoluyla ısının açığa çıkması ya da soğurulması; ışınım süreçleri. Troposferin serbest havasında ışınımlar çok az soğurulup çok az yayımlandığı için ışınım olayları önemsizdir. Temel rolü termodinamik süreçlerle (özellikle gizli ısının açığa çıkması) birlikte gelişen adiyabatik değişimler oynar. Bu nedenle havanın sürekli olarak karışması adiyabatik ile psödoadiyabatik değerler arasında düşey bir gradyana (100 m'de 0,6 °C) yol açar. Buna karşılık troposferin üstünde ışınım olayları daha ağır basar. Havanın bileşenlerinden biri belirli bir ışınımı soğurur soğurmaz her defasında sıcaklık yükselir.

Yer düzeyinde hava sıcaklıklarının dağılımı birleşik dört etki dizisine bağlıdır: ışınım; zeminin iç konveksiyon hareketleri ile özgül ısısı ve iletkenliği; adveksiyon; suyun hal değişiklikleri sonucu ısının açığa çıkması ya da soğurulması.

1. *Güneş ışınımı*'nın bir yandan gün boyunca, öte yandan kıştan yaza doğru artması her bölgede sıcaklığın günlük ve yıllık değişiminin genel gidişini gösterir. Aynı şekilde tropiklerarası enlemlerden kutup enlemlerine doğru ısı düşüşü, alınan ışınımın yeğinliğiyle açıklanır. Bulutluluk oranının fazla olması, hem alınan ışınımı (Güneş) hem de kaybedilen ışınımı (Yer'in ışınımı) azaltarak sıcaklığın gece ve gündüz boyunca sabit kalmasına yol açar. Buna karşılık açık havada, toprak gün boyunca kızgın olmasına karşılık gece ısısını kaybeder ve bu durum hava sıcaklığını etkiler: Sahra'da, öğleden sonra sıcaklık 50 °C düzeyindeyken gece, sıfırın altına düşer. Çok bulutlu bölgelerde (örneğin ekvator) bu düzensizlikler görülmez (sıcaklık hemen hemen sabittir). Kar, yüksek albedosu nedeniyle Güneş'e rağmen gündüzleri genellikle düşük, geceleriyse çok düşük sıcaklıklara yol açar (uzun dalgalar gamında yeğin yayıcı güç).

2. *Zemin özellikleri*, karalarda sıcaklıkların yazın daha yüksek, kışın daha düşük ve her mevsim karalarda denizlerden daha değişken oluşunu açıklar. Konveksiyon hareketleriye çalkalanan okyanus gerçekten de büyük bir kütle üzerinde alınan ışınımı toplar; oysa karalarda ısınma ve soğuma, kalınlığı fazla olmayan düşey bir tabakaya bağlıdır. Denizin düzenleyici rolü ve karalar üzerindeki hızlı değişimler bundan kaynaklanır.

3. *Adveksiyon*, genellikle gezegenin farklı noktalarında ya da aynı noktasında belirli bir süre içinde gözlemlenen değişiklikleri açıklar. Bu değişiklikler ışınımla belirlenen genel gidişe eklenir; hatta kimi önemli etkileri tersine çevirebilir. Örneğin okyanuslardan esen batı rüzgârlarının etkisinde kalan bütün iklimlerde, Güneş ışınımının ilkbaharda, sonbahardan daha yeğin olmasına rağmen ilkbaharlar sonbaharlardan daha serin geçer. Bu anomali deniz sularının ısıl rejimini yansıtır (suyun ilkbahardaki sıcaklığını kışınki kadar düşük, sonbahardaki sıcaklığını da yazınki kadar yüksek tutan değişim eylemsizliği). Aynı şekilde günlük ortalama sıcaklıklar en sıcak ve en soğuk iki mevsim arasında düzenli olarak artmaz ve azalmaz. Yıllık eğrideki inişler ve çıkışlar, "belli tarihe bağlı olmayan ısı sapmaları"nı oluşturan sıcak ya da soğuk adveksiyonları gösterir. Yerküredeki iklimlerin çoğunu çevredeki hava kütlelerinin adveksiyonu belirler.

4. *Gizli ısı*, yoğuşma (yağmur), hatta süblimleşme ya da don (kar ve kırağı) olaylarıyla açığa çıkar ve kimi zaman da önemli bir rol oynar. Ekvatorda çoğu zaman kapalı olan bir gökyüzüne rağmen sıcaklık yüksektir; çünkü bol yağmurlar yoğuşan suyun her gramı için 600 kalori bırakır. Ilıman kuşaktaki siklon bölgelerinde, bu etki denizdeki adveksiyonun etkisiyle birlikte soğuk mevsimde de sıcaklığın yükselmesine yardım eder. Kaliforniya'daki Sierra Nevada dağlarının doruklarında, kış boyunca gece sıcaklığını düşüren bir kar örtüsüne rağmen, gündüz buharlaşma yoluyla kaybolan sıcaklığı, yoğuşma ve süblimleşme yeniden yerel ortama kazandırır. Bu bölgede ormanların sık oluşundan kaynaklanan yoğun nem, gecelerin göreceli olarak yumuşak geçmesini sağlar (0 °C dolayında sıcaklıklar); oysa kurak ovalarda termometre çok çabuk −10 °C ya da −20 °C'a iner. Bunun tersine, gün boyunca su kütlelerinden ve nemli topraktan alınan buharlaşma ısısı, havanın çevredeki bölgelere göre daha serin olmasına yol açar (göller, vadiler, çayırlar). Bu etki suyun ısıl eylemsizliğinden kaynaklanan aynı yöndeki etkiye eklenir.

Kutup bölgeleri dışında gözlemlenen en düşük sıcaklıklar (Verkhoyansk'ta −69,8 °C), hem ışınımının (kış antisiklonunda ve sürekli kutup gecelerinde) hem de adveksiyonun (kutup kökenli hava kütleleri) bir sonucudur. En yüksek sıcaklıklar (Kaliforniya'daki Ölüm vadisi'nde 56,6 °C) kıtalar üzerinde bulunan yarıtropikal yüksek basınç hücrelerinde görülür (açık havadaki güneş ışınımı ile çok çabuk kavurucu hale gelen karasal zemin).

—Opt. ve Foto. *Renk sıcaklığı*, Kelvin (K) cinsinden ifade edilen renk sıcaklığı, akkor bir lambanın ya da Güneş ışığı gibi kesiksiz bir ışığı (ancak, örneğin kesikli bir tayfı olan fluorışıl lambanın ışığı gibi değil) olan ışığın tayf bileşimini (dolayısıyla rengini) belirler. Renk sıcaklığı arttığında ışığın ışınımları gittikçe kısalır. Nitekim, bir mum ışığının renk sıcaklığı 1 920 K, 100 W'lık bir lambanınki 2 870 K, yüksek gerilimli bir stüdyo lambasınınki 3 200 K, Güneş ışığınınki 6 000 K ve gökyüzünün renk sıcaklığı 12 000 K değerindedir.

—Ölçbil. SI termodinamik sıcaklık birimi, suyun üçlü nokta (katı-sıvı-buhar dengesi) sıcaklığının 1/273,16'sına eşit olan kelvindir (simgesi K). 273,15 değeri buzun erime noktası olan 273,15 K ile suyun normal kaynama noktası olan 373,15 K arasında 100 K'lik bir aralık elde edebilmek için seçilmiştir. Böylece *Celsius sıcaklığı* $t = T - 273,15$ K bu iki değişmez noktadan (yüzdelik sıcaklık ölçeğindeki sıfır noktası ve yüz noktası) hareket edilerek tanımlanmış eski yüzdelik sıcaklık ölçeğiyle uygulamada çakışır. Celsius sıcaklığı Celsius derecesi (simgesi °C) olarak ifade edilir.

Termodinamik tanımından yola çıkarak sıcaklığın ölçülmesi zor bir işlemdir. Bununla birlikte, uygulamada sıcaklığın sık termodinamik ölçekten olabildiğince az sapan bir ölçekte, duyarlı ve yinelenebilir olarak ölçülmesi gerekir. Bunun için, 1968 yılında toplanan Ağırlıklar ve Ölçüler genel konferansı'nda bir *uluslararası pratik sıcaklık ölçeği* tanımlanmıştır. Bu ölçek, *tanımın değişmez noktaları*'na (çeşitli maddelerin [hidrojen, neon, oksijen, su, çinko, gümüş, altın] erime, kaynama ya da üçlü noktalarına denk düşen yinelenebilir denge sıcaklıkları) ve bu sıcaklıklara göre taksimatlandırılmış belirli ölçü aletlerine dayanır; değişmez noktalar arasında bu aletlerden okunan değerlerle uluslararası pratik sıcaklığın değerleri arasındaki bağıntı içdeğer biçme formülleriyle belirlenmiştir. Bu ölçekte aşağıdaki aletlerden yararlanılır: 13,814 ile 630,74 °C arasında platin dirençli termometre; 630,74 °C ile 1 064,43 °C arasında sodyumlu platin/ platin ısılçifti; 1 064,43 °C'ın üzerinde ise, Planck ışınım yasasına dayanan monokromatik optik pirometre.

Yeni ölçek, her defasında, o zamana kadar bilinen en iyi termodinamik sonuçlarla uyumlu hale getirildiğinden uluslararası pratik sıcaklık ölçeği, 1927'de ve daha sonra 1948'de tanımlanan benzer ölçeklerin yerini almıştır.

—Patol. İnsanda vücut sıcaklığı, arabeyinde bulunan ısı ayarlayıcı bir aygıt tarafından sabit tutulur. Aygıtın dengesi, organizmaya sokulan ya da organizmada oluşan zehirlerle bozulabilir. Bu dengesizlik iki yönlü olabilir: kimi zaman anormal bir sıcaklık düşüşü yapar (hipotermi) ve düşüş kolerada 33 °C'a kadar inebilir; kimi zaman da anormal bir sıcaklık yükselişi yapar (hipertermi), yani insanın ateşi yükselir ve 42 °C'a, hatta 43 °C'a ulaşabilir. Sıcaklık eğrisinin bilinmesi klinikte çok kıymetli bilgiler sağlar. Bu eğriyi elde edebilmek için hastaların derecesi günde iki ya da üç kez alınır (sabah saat 8'de, akşam saat 17'de alınması yeğlenir). Elde edilen sıcaklık dereceleri, derece kâğıdı denen bir kâğıt üzerine işlenir, bu noktaların birleştirilmesiyle hastanın sıcaklık (ateş) eğrisi ortaya çıkmış olur.

—Termodin. Farklı sıcaklıktaki iki cisim birbirleriyle temas ettirilirse daha sıcak olan cisim her ikisinin sıcaklıkları eşit oluncaya kadar öbürüne ısı verir. Artık aralarında ısı alışverişi olmayan bu cisimlerin sıcaklıkları sabit kalır. Bu duruma ısıl denge adı verilir. Termodinamiğin "aynı bir üçüncü cisimle ısıl denge halinde bulunan iki cisim kendi aralarında da ısıl denge halindedir" şeklinde ifade edilen sıfırıncı ilkesi böylece sıcaklığın varlığını ortaya koyar. O halde ısıl denge halinde bulunan iki cismin ortak bir özelliği vardır: bu iki cismin sıcaklıklarının değeri aynıdır. Sıcaklık termodinamikte çok önemli rol oynayan yeğin* bir büyüklüktür.

Bir sistemin sıcaklığı istatistiksel açıdan da tanımlanabilir. (→ İSTATİSTİKSEL *mekanik.*) Sıcaklık maddenin atom ölçeğindeki bileşenlerinin çalkalanmalarına bağlıdır. Gerçekten de herhangi bir cismin atomları ya da molekülleri sürekli hareket halindedir. Bunların ortalama kinetik enerjileri ne kadar büyükse cismin sıcaklığı da o kadar yüksektir. (→ *Enerjinin* EŞDAĞILIMI.)

Sıcaklık görüngübilimsel bir biçimde de tanımlanabilir. Gerçekten de cisimlerin sıcaklığa bağlı olarak değişen çok sayıda özelliği vardır (bir cisim ısıtıldığında birim kütlesinin hacmi artar, elektriksel direnci değişir vb.). Sıcaklığı nicel olarak tanımlayabilmek için bu özelliklerden biri seçilebilir. Böylece deneysel bir sıcaklık ölçeği yardımıyla bir etalon termometre elde edilir. XVII. yüzyıldan bu yana bu şekilde hareket edilerek otuza yakın sıcaklık ölçeği tanımlanmıştır.

• *Yüzdelik ölçek* (1742). Sabit iki noktanın sıcaklıklarına istenilen değerler verilebilir. Yüzdelik sıcaklık ölçeğinde normal 1 atmosfer basıncı altında erimekte olan buzun sıcaklığına 0 derece, kaynamakta

olan suyun sıcaklığına 100 derece değerleri verilmiştir. Bu ana sıcaklığın değeri 0 ile 100 arasında kalan bir sayı ile belirtilir. Bu amaçla etalon bir termometre meydana getirebilmek için fiziksel bir olayın seçilmesi gerekir. Fiziksel olay olarak sabit basınçta tutulan bir akışkanın (cıva, seyreltilmiş gaz) genleşmesi seçilir ve bunun sıcaklıkla orantılı olduğu kabul edilir. Uygulamada birbirinden farklı birçok akışkan hemen hemen aynı sıcaklıkları verir; öyle ki bunların hangisinin seçilmiş olduğu belirtilmez. Bununla birlikte bu şekilde tanımlanan sıcaklığın etalon termometrenin meydana getirilmesi için seçilen olaya bağlı olduğu da bir gerçektir.

• *Fahrenheit ölçeği* (1720). Burada da aynı ilke uygulanmış ancak farklı sabit noktalar seçilerek erimekte olan buzun sıcaklığına 32 °F ve insan vücudunun sıcaklığına 96 °F değerleri verilmiştir. Bu ölçekte 0 derece, doymuş tuzlu su ve buz karışımının sıcaklığıdır ve o dönemde gerçekleştirilmiş en düşük sıcaklıktır.

Yüzdelik sıcaklık (t_C) ve Fahrenheit sıcaklığı (t_F) için birini diğerinin fonksiyonu olarak veren aşağıdaki eşitlikler geçerlidir:

$$t_F = 32 + 1{,}8 t_C ;$$
$$t_C = \frac{t_F - 32}{1{,}8}.$$

• *Mutlak sıcaklık.* Sıcaklığın bir cisme özgü özelliklere bağlı olarak tanımlanması yeterli değildir. Bu nedenle cisimlerin özelliklerine bağlı olmayan bir sıcaklığın tanımlanması istenmiş ve bu sıcaklığa salt sıcaklık adı verilmiştir. Böyle bir sıcaklığın tanımlanması ısı makinelerinin verimlerinin Sadi Carnot tarafından incelenmesinden sonra olanaklı olmuştur. Carnot iki kaynaklı bir ısı makinesinin maksimum veriminin iki ısı kaynağı arasında bir Carnot* çevrimi çizen makinenin verimine eşit olduğunu göstermiştir. Ayrıca maksimum verim yalnız iki kaynağın sıcaklıklarına bağlıdır ve zorunlu olarak

$$\rho_{max} = 1 - \frac{f(t_2)}{f(t_1)}$$

şeklindedir. Burada $f(t_2)$, t sıcaklığının herhangi bir fonksiyonu olan $f(t)$ ye soğuk kaynağın sıcaklığının değeri taşınarak, $f(t_1)$ ise sıcak kaynağın sıcaklığının değeri taşınarak elde edilen fonksiyonları gösterir.

Salt sıcaklığı tanımlayabilmek için f fonksiyonu mükemmel gazlar yasası (p basıncı, V hacmi ve T sıcaklığı göstermek üzere) basitçe pV/T= değişmez yazılabilecek biçimde seçilmiş ve buradan

$$\rho_{max} = 1 - (T_2/T_1)$$

elde edilmiştir.

• *Kelvin ölçeği.* Böylece tanımlanan mutlak sıcaklık ölçeğinde sıcaklıklar sabit bir çarpanla çarpılabilir. Bu nedenle sabit bir nokta için sıcaklığın değerinin saptanması yeterlidir. Aynı zamanda SI ölçeği olan Kelvin sıcaklık ölçeğinde suyun üçlü noktasının sıcaklığı 273,16 K'e eşittir. Bu seçimle, 1 Kelvinlik bir sıcaklık aralığı yüzdelik sıcaklık ölçeğindeki 1 dereceye eşdeğer olur. İstatistiksel entropinin tanımlanmasında kullanılan k Boltzmann değişmezinin değeri seçilirken istatistiksel mekanikte tanımlanan sıcaklığın Kelvin sıcaklık ölçeğindeki sıcaklıkla aynı olması sağlanmıştır.

Denge halindeki bir cismin Kelvin sıcaklığı daima pozitiftir. Bir başka deyişle, salt sıfır sıcaklığından daha düşük bir sıcaklık yoktur.

• *Celsius ölçeği.* Günlük yaşamda daha çok kullanılan Celsius ölçeği Kelvin ölçeğinden hareket edilerek

T Celsius = T Kelvin – 273,15

eşitliğiyle tanımlanır. Uygulamada Celsius ölçeği ile eskiden kullanılan yüzdelik sıcaklık ölçeği birbirinden ayırt edilemez (buzun erime sıcaklığı= 0 °C; suyun kaynama sıcaklığı=100 °C; suyun üçlü noktasının sıcaklığı=0,01 °C).

• *Eksi sıcaklıklar.* Kimi durumlarda bir sistem tanımlanırken sıcaklığının eksi olduğu belirtilir. Örneğin, atomların çeşitli spinlerine denk düşen düzey topluluklarında evirtim varsa, yani spini yüksek enerjiye denk düşen atomların sayısı spinleri daha düşük enerjiye denk düşen atomların sayısından çok ise, böyle bir durumla karşılaşılır. Bu durumda bu topluluklar bazen sıcaklığın eksi olduğu bir Maxwell-Boltzmann* dağılımı aracılığıyla betimlenebilir. Yalnız spinlerin sıcaklıklarının eksi olduğu fakat atomların orta bir sıcaklıkla gösterilen çalkantı hareketlerine devam etmekte oldukları belirtilmelidir. Spinlerin, sistemin diğer serbestlik dereceleriyle etkileşimi, kendi aralarındaki etkileşim yanında çok küçükse oldukça uzun bir zaman aralığında eksi bir sıcaklığa denk düşen spin düzeylerindeki toplulukların kararlı olduğu bir konum gözlenebilir. Yeterince beklenirse, karşılıklı etkileşimler sonucu sistem, düzeylerin topluluğunun artı sıcaklıklı bir Maxwell-Boltzmann dağılımına denk düşen bir denge haline doğru kendiliğinden evrimleşir.

• *Düşük sıcaklıklar.* Tersinmez adiyabatik genişleme sürecinin (Joule-Thomson etkisi) uygulanması, geçen yüzyıl sonunda, en güç sıvılaşan gazların sıvılaştırılmasını sağladı: oksijenin (90,2 K, Cailletet, Fransa, 1877), hidrojenin (20,2 K, Dewar, İngiltere, 1898) ve son olarak helyumun (4,2 K, Kamerlingh Onnes, Hollanda, 1908) sıvılaştırılması.

Sıvılaştırılmış bu gazlar düşük basınçlarda kaynatılarak normal basınç altındaki buharlaşma sıcaklıklarından daha düşük sıcaklıklar elde edilebilir. Böylece helyumun $4{,}7 \cdot 10^{-6}$ atmosfer basıncında kaynatılmasıyla 0,71 K sıcaklığına ulaşılabilmiştir (Keeson, Leyde, 1932). Bu sıcaklık, uygulamada, sıvılaştırılmış gazların çabuk buharlaştırılması yöntemiyle ulaşılabilecek maksimum sınırı oluşturur (bununla birlikte aynı yöntem daha uçucu olan helyum 3'e uygulandığında, 0,21 K sıcaklığı elde edilmiştir).

Öte yandan, başka yöntemlerle de daha düşük sıcaklıklara inilebilir: helyum 3'ün aşırı-akışkan haline getirilmiş helyum 4 içinde çözünmesiyle 6 mK'lik bir sıcaklığa ulaşmak ve bu sıcaklığı korumak olanaklı oldu (Doubna laboratuvarı, 1969).

1933 yılından bu yana paramanyetik bir kristalin sıcaklığı adiyabatik mıknatıslık giderme yöntemiyle düşürülebilmektedir. Bununla birlikte bu yöntem ancak mıknatıslık giderme işleminde, önce cisim çok düşük sıcaklıklara kadar iyice soğutulmuşsa etkili olabilir. 1973'te bu yöntemle 0,86 mK sıcaklığı elde edilmiş ancak sıcaklık korunamamıştır. Adiyabatik nükleer mıknatıslık giderme yöntemi daha etkilidir; bakır çekirdekleriyle gerçekleştirilen bu yöntemle 38 μK sıcaklığına inilmiş ve bu sıcaklık korunabilmiştir (1980).

Çok düşük sıcaklıkların gerçekleştirilmesi önce maddenin salt sıfır dolaylarındaki özelliklerini tanımak, sonra da bu özelliklerden uygulamada yararlanmak açısından büyük bir önem taşır. Bu bakımdan kimi metallerin ve alaşımların çok düşük sıcaklıklarda gösterdikleri aşırı iletkenliğin yakın bir gelecekte elektronik ve elektroteknik alanlarında önemli uygulamalara yol açacağı söylenebilir.

• *Yüksek sıcaklıklar.* Sıcaklığın yöresel olarak çok kısa bir süre için yaklaşık 50 000 K'e kadar çıkabildiği darbe dalgalarındaki patlama tepkimeleri bir yana bırakılırsa, büyük ölçüde eksotermik olan kimyasal tepkimelerden (yani yanma tepkimelerinden) fırınlarda 2 000 K'i, bazı alevlerde 3 000-4 000 K'i aşmayan sıcaklıklar elde edilebilir. İndüklemeli elektrik fırınlarında da ulaşılan bu sonuncu sıcaklıklar güneş fırınlarında aşılmıştır.

Oysa 1950'den bu yana büyük ölçüde iyonlaşmış ve iletkenliği çok büyük olan ortamlardan meydana gelen plazma*lar kullanılarak çok daha yüksek sıcaklıklar elde edilebilmiştir. İçindeki madde şiddetli bir ark kullanılarak (ark plazması hamlacı) ya da yüksek frekanslı bir indüklemeyle (yüksek ferkanslı plazma hamlacı) iyonlaştırılan plazma hamlaçları yaklaşık 50 000 K'e varan sıcaklıklar elde etmeye olanak verir. Bu sıcaklıklar metallerin kesilmesi, en yüksek sıcaklıklara dayanabilen malzeminin işlenmesi ve sesüstü koşullarında uçuş yapan araçların incelenmesi vb., gibi birçok alanda kullanılabilir.

Bir atom bombasının patlaması sırasında ortaya çıkan ve kimi durumlarda 30-40 milyon dereceye erişebilen daha yüksek sıcaklıklar birkaç laboratuvarda kontrollü nükleer kaynaşma üzerine yapılan araştırmalarda ya manyetik alanda sınırlandırılmış plazmalar yardımıyla ya da yüksek güçlü laserler kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Bununla birlikte günümüzde bu sıcaklıkların yalnız çok küçük bir hacim içinde ve son derece kısa bir sürede gerçekleştirildiğine, buna karşılık içlerinde sürekli olarak nükleer kaynaşma tepkimeleri meydana gelen yıldızlarda daha yüksek sıcaklıkların oluştuğuna dikkati çekmek gerekir.

SICAKLIKÖLÇER a. TERMOMETRE'nin eşanlamlısı.

SICAKLIKYAZAR a. TERMOGRAF'ın eşanlamlısı.

SIÇAN a. **1.** Kemirgen memeli hayvanların pek çoğuna, özellikle *Rattus* cinsinden olanlara, sıçangiller ve cırlaksıçangiller gibi birçok ayrı familyanın üyelerine günlük dilde verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Sıçan, fare deliğe sığmamış, bir de kuyruğuna kabak bağlamış,* bir kimse birinin yanında sığıntı olmasına karşın yanına birini de alması durumunda söylenir; bir kimsenin üstüne aldığı bir işi başaramayacak durumdayken bir yeni işi daha üstlenmesi karşısında alay yollu kullanılır. ‖ *Sıçan deliği bin altın,* bir tehlike karşısında "kaçıp gizlenilecek yer yok" anlamında söylenir. ‖ *Sıçan deliğine paha biçilmez olmak,* güç ve tehlikeli koşullar içinde sığınacak bir yer bulmakta çok güçlük çekmek. ‖ *Sıçan deliğine düşse başı yarılır,* bir yerde ya da evde yiyecek, kullanılacak hiçbir şeyin bulunmadığını belirtmek için söylenir. ‖ *Sıçan kırı* → SIÇANKIRI. ‖ *Sıçan kuyruğu* → SIÇANKUYRUĞU. ‖ *Sıçan olmadan çuval delmek,* bir konuda gerekli bilgileri öğrenmeden ya da öğrenmeye yeni başlamışken üstün işler yapmaya kalkışmak. ‖ *Sıçan otu* → SIÇANOTU. ‖ *Sıçana dönmek,* tepeden tırnağa ıslanmak.

—El sant. *Sıçan kulağı,* kulak biçimli bir tür oya motifi.

—Teknol. *Sıçan kuyruğu eğe,* biçimi nedeniyle bu şekilde adlandırılan ve delikleri büyütmeye, yarıyuvarlak eğenin giremeyeceği yuvarlak bölümleri işlemeye yarayan yuvarlak eğe.

—Zool. Boyu posuyla ve biçimiyle sıçana yakın ve benzer olan bazı memeli hayvanlara verilen ad. ‖ *Sıçan köpeği,* sıçan avlayan köpek. ‖ *Hortumlu sıçan, Petrodromus* cinsi üyelerinin ortak adı. ‖ *Karoo sıçanı, Parotomys* cinsinden (*Otomyinae* oymağı) bir türün adı. ‖ *Su sıçanı, köstebek sıçanı,* bir yersıçanı çeşidi. ‖ *Yeleli sıçan,* Doğu Afrika'da ağaçların üzerinde yaşayan, başparmağı öteki parmaklarını karşılayan, uzun kıllı, yuvarlak başlı, gececi sıçan.

—ANSİKL. Sıçan ortak adıyla bilinen kemirgen türlerinin sayısı 500'e yakındır ve bu adla çok değişik hayvanlar belirtilmektedir. Örneğin günlük dilde kullanılan "bambu sıçanı" terimi, hem bambular içinde yaşayan ve onlarda yuvalanan *Hapalomys longicaudatus* (sıçangiller familyası), hem bambuların altında toprakta yuvalanan, *Rhizomys* cinsinin üç türü ve *Cannomys badius* (köstebeksıçanıgiller familyası) için kullanılır (bunların hepsi Güney-Doğu Asya'da yaşar). Aynı şekilde postunda çok sert kıllar ya da dikenler bulunan birçok kemirgen türüne "dikenli sıçan" adı verilir: örneğin Afrika'da ve Ortadoğu'da yaşayan *Acomys* cinsi üyeleri,

Ryukyu adasında yaşayan *Tokudaia osimensis* (bunların ikisi de sıçangillerdendir), Tropikal Amerika'da yaşayan *Neacomys*'ler (cırlaksıçangiller familyası) ve Güney Amerika'da yaşayan dikenlisıçangiller familyası üyeleri.

Rattus cinsinin pek çok türü bilinirse de bunların ikisi çok yaygındır: göçmen sıçan ya da göçmen keme *(R. norvegicus)* ve büyük bir olasılıkla XII. yy.'da Yakındoğu'dan Batı Avrupa'ya yayılarak veba salgınlarını da beraberinde buralara götüren ev sıçanı ya da ev kemesi *(R. rattus)*.

Orta Asya kökenli olan ve XVII. yy.' da deniz ulaşımı yoluyla bütün dünyaya yayılan göçmen sıçan, kendisinden daha ufak ve daha az doğurgan olan ev sıçanının yavaş yavaş ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Ama ev sıçanı tropikal ülkelerde hâlâ yaygındır. Gemilerde ve kentlerde sıçanları yok etmek için alınan sıkı önlemler sayesinde ev sıçanı sayısı önemli ölçüde azalmıştır; ama sıçanlar, günümüzde de, insanlar için tehlikeli olan birçok bulaşıcı hastalığın taşıyıcısıdır ve depolanmış yiyecek maddelerine büyük ölçüde zarar vermektedir.

Sıçan adıyla anılan diğer türler arasında şunlar sayılabilir: Gambiya sıçanı (*Cricetomys gambianus;* sıçangiller familyası), Güney Afrika'da yaşayan ve lezzetli eti için aranan çok büyük bir hayvandır (boy 90 cm); memelilerin en küçüklerinden biri olan (7 g ağırlığa 13 cm uzunluk), buğdaygillerle beslenerek Avrupa'dan Doğu Sibirya'ya kadar bütün ülkelerde bulunan ekin sıçanı (*Micromys minutus;* sıçangiller familyası); Afrika'da Sahra'nın güneyinde yarı sucul bir yaşam süren bataklık sıçanları (*Pelomys* ve *Stomys* cinsleri; sıçangiller familyası); Gambiya sıçanı gibi avurdunda ağzına açılan keseler bulunan avurdukeseli sıçan (*Saccostomus campestris;* sıçangiller familyası).

• Sıçan avlamak için alıştırılmış orta ya da küçük boy her çeşit köpeğe "sıçan köpeği" denir. Bunların çoğu ingiliz köpek ırklarındandır. Teriyelerin birçoğu, içgüdüsel olarak küçük kemirgenleri avlamaya yatkın olduğundan çoğu zaman teriye cinsi köpeklere "sıçan köpeği" denir.

ekin sıçanı
(Micromys minutus)

ev sıçanı
(Rattus rattus)

Gambiya sıçanı
(Criceotmys gambianus)

SIÇAN höyük, Kangal ilçesinin (Sıvas) G.-B.'sında, Uzunyayla'da höyük; 1945'te Kılıç Kökten tarafından yapılan araştırmalarda saptandı. Yörede İlk Tunç çağa tarihlendirilen çanak çömleklerin yanı sıra, hitit seramiklerine benzer buluntulara rastlandı.

SIÇAN PİRESİ a. Böcbil. İnsan piresine benzeyen, ama daha açık renkli ve küçük bedenli pire. (Veba basilinin başlıca taşıyıcısı ve sıçan şeridinin arakonağıdır. Bil. a. *Xenopsilla cheopis.*)

SIÇANCIL a. Zool. FARECİL'in eşanlamlısı.

SIÇANDİŞİ a. El sant. Kumaş kenarına uygulanan bir tür antika.*
—Marangl. *Sıçandişi birleştirme,* diş derinliği fazla olmayan ve özel freze bıçaklarıyla açılan en ve boy birleştirme tekniği.
—Mobc. Süs olarak koltukların kenarına geçirilen ve diş biçiminde çıkıntıları olan şerit.
—Süslem. sant. Sedefkâride iki düz çizgi arasında küçük kare sedef parçacıklarından oluşan bezeme biçimi.
—Tuhf. Bazı çorapların üst kısmına yapılan ajurlu desen.

SIÇANGİLLER a. Eski Dünya'da hemen her yerde bulunan ve her ortama uyarlanabilen kemirgen hayvanlar familyası. (Örnek tipi sıçandır. En önemlisi *Murinae* olmak üzere 6 oymağa ayrılan yaklaşık 460 tür kapsar. Bil. a. *Muridae;* sıçanımsılar alttakımı.)

SIÇANIMSILAR a. Sıçan gibi kemirgenleri kapsayan alttakım. (9 familyada toplanan 1 100'den fazla tür [yani günümüzde yaşayan kemiricilerin üçte ikisi] kapsar; bu familyaların en önemlileri cırlaksıçangiller [hamster], sıçangiller [sıçan], araptavşanıgiller [araptavşanı], bambusıçanıgiller [bambu sıçanları] ve yediuyuklayangiller [yediuyuklayan] familyalarıdır. Bil. a. *Myomorpha.*)

SIÇANKIRI sıf. Sıçan tüyünü andıran, fümeye yakın kül rengi; bu renkte olan şey için kullanılır.

SIÇANKUYRUĞU a. Balıkç. Sinekle balık avında kullanılan, genellikle ipek ve naylondan, örülerek hazırlanmış olta. (Sıçankuyruğunun orta kesimi nispeten kalındır ve uçlara doğru gidildikçe bu kalınlık azalır.)

SIÇANKUYRUK a. Uzunkuyruklubalıkgiller familyasından kemiklibalık.

SIÇANLIK a. *Yörs.* Yeni doğmuş bebeğe, kırkı çıktıktan sonra götürüldüğü evlerden verilen yumurta, mendil, şeker vb. küçük armağanlar. (Anne ve çocuk, kırk hamamından sonra yakınlarını ve kutlamaya gelenleri ziyaret ederler. Bu ziyaret sırasında ev sahibi kadın, çocuğa bir mendil içinde birkaç yumurta, şeker vb. verir; alnına, saçlarına uzun yaşaması, saçları ağardığında da bugünkü gibi sağlıklı olması dileğiyle un sürer. Bazı yörelerde ev sahibi bunları yapmazsa evindeki eşyaları sıçanların yiyeceği yolunda bir inanış vardır.)

SIÇANOTU a. Halk arasında arseniğe verilen ad.

SIÇANYOLU a. Lağım yolu; yeraltı yolu.
—Ask. *Sıçanyolu basınç yuvası,* lağım savaşında, bir patlamanın tahrip etkisinin duyulduğu yer.

SIÇIRGAN sıf. İshale tutularak her yeri pisleten hayvan için kullanılır: *Sıçırgan bir kedi.*

SIÇIRGANLIK a. Sıçırgan olma durumu.

SIÇMA a. Fizyol. Dışkının vücuttan dışarı atılması.
—ANSİKL. Sıçma eylemi başlangıç noktasını, dışkının birikip toplanması ile gerilen gödenbağırsağından alan bir refleksle gerçekleşir. Dışkının boşaltılması makat büzgenkasının gevşemesi ve gödenbağırsağı ampulünün kasılması ile tamamlanır.

SIÇMAK gçz. f. **1.** Dışkıyı doğal yolla dışarı atmak. **—2.** *Bir şeye, bir şeyin içine sıçmak,* onu çok kötü bir duruma getirmek, bozmak, berbat etmek: *Arabanın içine sıçmışsınız.* **—3.** *(Bir kimseyi) sıçıp sıvamak,* çok öfkelenerek ağır küfürler savurmak. ‖ *Sıçtı Cafer bez getir,* bir kimsenin büyük bir pot kırdığını, bir işi berbat ettiğini belirtmek için söylenir.

SIÇRAMA a. **1.** Sıçramak eylemi. **—2.** Kasların gerilip yay gibi açılmasıyla vücudun ani bir hareketle yerden yükselip havalanması. (Bk. *ansikl.* böl. Biyol.) **—3.** Aradaki evreleri atlayarak başka bir düzeye, dereceye, duruma, ana geçiş.
—Ask. Muharebe eden bir birliğin ilerleyişinin birbirini izleyen evrelerinden her biri.
—Astrofiz. Bir gökcisminin, özellikle Güneş'in ışımasındaki ani ve geçici artış. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bilş. Bir programda, bir dallanma komutunun yürütülmesi sırasında uygulanacak bir sonraki komutun adres ya da etiketinin belirtilmesiyle işlem sırasının bozulması. ‖ *Koşullu sıçrama,* bir programda, sadece bir koşul sağlandığında gerçekleşen sıçrama; bu koşulun sağlanıp sağlanmadığı bir ifadenin hesabıyla anlaşılır. ‖ *Koşulsuz sıçrama,* bir programda, koşul denemesi olmaksızın gerçekleştirilen sıçrama.
—Ger. day. *Sıçrama katsayısı,* bir cismin, kendine çarpan hareketli katı cisme, aldığı kinetik enerjiyi ne ölçüde geri verdiğini belirten mekanik ayırtedici nitelik. (Eşanl. SIÇRAMA REZİLYANSI.)
—Gezbil. Bir gezegenin manyetosferinde, manyetik alanın kuvvet çizgileri boyunca ve ayna noktaları arasında kapanlanmış parçacıkların enlem içinde yaptığı gel-git hareketi.
—Hidrol. *Yüzeysel sıçrama,* serbest yüzeyli bir akışta, sel rejimli akıştan durgun akışa geçiş sırasında, su düzeyinin ani yükselişi. (Yüzeysel sıçrama görünüşte, yüzeysel bir burgaçla kendini gösterir. Büyük güçleri dağıtabilir ve bu nedenle, hidrolik donanımlarda kullanılır: barajlar.)
—Jeomorfol. İri alüvyal taneciklerin sıçrayarak yer değiştirmesi. (Asıltı halde taşınamayacak kadar iri artıkları etkiler ve akıntının hızı belli bir eşiği aştığında meydana gelir. Rüzgârın etkisiyle kum, her zaman sıçramayla taşınır; yalnızca limonlar asıltı halde taşınır.)
—Mat. çözlm. *Bir* f *fonksiyonunun bir* x_0 *noktasındaki sıçraması,* $|f\, x_0+0) - f(x_0-0|$ gerçek sayısı. (Sıçrama sıfırsa *f* için x_0 da bir süreklilik değeri tanımlanabilir.)
—Metalürj. *Sıçramayla yapılan sertlikölçüm,* bir donanımın belli koşullarda esnek sıçramasından yararlanılarak yapılan sertlik deneyi.
—Oy. JUMP'un eşanlamlısı.
—Sirk. Dörtnala giden ya da duran bir ata çeşitli biçimlerde sıçramaya dayanan manej çalışması ya da sirk cambazlığı ‖ *Sıçrama ipi,* provalar sırasında ata binenlerin kemerine bağlanarak düşmelerini engelleyen ip. (İpin öteki ucu at eğitimcisinin elindedir. Tespit edildiği makara sisteminden dolayı çoğu zaman "mekanik" adını alır.) ‖ *Sıçrama tahtası,* sahne arkasından başlayarak pistin girişine kadar uzanan hafif eğimli ve ucu hafifçe yukarı doğru kalkık, esnek, uzun ve geniş tahta. (Sıçrama tahtası, pistin ortasında yer alan insanların, hayvanların ve arabaların üzerinden takla atarak geçen akrobatların gerekli hızı alabilmelerinde kullanılırdı. Eskiden birçok sirk gösterisi, topluluğun tüm sanatçıları tarafından gerçekleştirilen sıçrama tahtası atlayışı ile sona ererdi.) ‖ *Yerde sıçrama,* sirk oyuncularının başka bir partöner (taşıyıcı), bir tramplen ya da bir sıçrama tahtası tarafından fırlatıldıkları zaman gerçekleştirdikleri cambazlık gösterisi.
—Spor. Oyun alanına çarpan topun yeniden havalanması. ‖ Uzun ve yüksek atlama dallarında sporcunun hız aldıktan sonra vücudunu yerden ayırmak için yaptığı kas hareketi. ‖ *Sıçrama bacağı,* sporcunun yerden destek alarak atlamayı gerçekleştirmesini sağlayan bacak (öteki bacağa *"serbest bacak"* denir).
—Zool. *Sıçrama aygıtı,* bir hayvanın (örneğin böcek) sıçramasını sağlayan aygıt.
—ANSİKL. Astrofiz. Güneş sıçramaları, özellikle renkküresel bir püskürtünün ortaya çıkışına tacın gösterdiği tepki olarak gözlemlenir. Uzay araştırmalarının başlangıcından bu yana, yeğinliği ve süresi değişken çok sayıda sıçrama tipi, elektromanyetik tayfın bütün erişilebilir bölgelerinde kaydedilmiştir.
—Biyol. Sıçrama, bütün öteki yer değiştirme tarzlarının tersine, tek bir harekettir, bir özdeş hareketler dizisi değildir. Art arda gelen başlıca iki evreden oluşur: hayvanın sıçrama aygıtını gerdiği hazırlık evresi ve aygıtı ani olarak açtığı yapım evresi; sonrası (havada çizdiği yol ve yere konuş) tamamen edilgendir; ancak, sıçrayışı süzülme uçuşuna dönüştüren bir perde açabilenlerde (uçanbalık, uçan maki, uçan agama) ya da yere değişi denetleyebilenlerde (kedi) bu edilgenlik görülmez.

Sıçrama organı genellikle, uzun, kuvvetli ve kalın kaslı ve Z biçiminde katlanabilen ardışık parçalı arka bacaklardan olu-

şur (çekirge, kedi, tavşan, kurbağa, kanguru). Kimi havyanlarda birkaç çift bacak sıçramaya katılır (pire, talytrus, sıçrayan örümcekler). Yılanlar vücutlarının bütün arka kısmını açarak, balıklar kuyruk kısmını suya vurarak sıçrar. Çeşitli kuşlar (serçe) yerde sıçrayarak ilerler. Taklaböceği (kınkanatlı böcek) mükemmel bir sıçrama düzeneğine sahiptir. Fakat, özel bir düzeneği olmasa da, koşabilen her hayvan sıçramayı da bilir. Sıçramayı yer değiştirmede kullanmayan türler için sıçrama, avları yakalama (kedi, pars) ya da kaçma (dağkeçisi) aracıdır.

SIÇRAMAK gçz. f. **1.** Bir yüzeyle ya da yerle bağlantısını keserek yukarıya doğru fırlamak: *Olabildiğince yükseğe sıçramak. Kedi, masanın üzerine sıçradı.* **—2.** Bir heyecanın, yoğun bir duygunun ya da bir sesin, bir gürültünün etkisiyle irkilmek, zıplamak: *Uykudan sıçrayarak uyanmak. Ani bir zil sesiyle sıçradım.* **—3.** Bir şey sözkonusuysa, havaya fırlayıp düşmesine neden olan bir hareketle savrulmak; (sıvı için) savrulup değdiği yerde leke bırakmak: *Bardak yere düştü ve kırıldı, sıçrayan bir cam kırığı gözüne battı. Eteğime çamur sıçradı. Duvara sıçrayan kan damlaları.* **—4.** Bulunduğu yerden başka bir yere atlamak, geçmek, orayı da etkisi altına almak, yayılmak: *Yangına sobadan sıçrayan bir kıvılcım neden olmuştu. Yangın karşı çatıya sıçradı. Yanağındaki sivilce dudağına da sıçradı.*

◆ **sıçratmak** ettirg. f. **1.** Bir kimsenin sıçramasına, irkilmesine neden olmak. **—2.** Bir şeyin fırlamasına, bir yerden bir yere atlamasına yol açmak. **—3.** Bir sıvının bir kimseye (üstüne), bir yere sıçramasına yol açmak: *Yoldan geçenlere çamur sıçratan bir araba.*

SIÇRAMALI sıf. Sıçramayla olan, yapılan.
—Astrofiz. *Sıçramalı yıldız,* parlaklığında görülen sayısız sıçramayla belirginleşen değişken* yıldız türü. (Eşanl. PARLAMALI YILDIZ.)
—Nörol. *Sıçramalı iletim,* sinirsel akımın miyelinli aksonlar boyunca iletilme tipi. (İyon aktarmaları her Ranvier boğumunda, miyelinsiz aksonlardaki gibi sürekli değil kesintili olur.)

SIÇRARHORTUMLUGİLLER a. Afrika'da yaşayan böcekçil memeli hayvanlar (örn. hortumlu sıçan gibi) familyası. (Bil. a. *Macroscelididae*).
—ANSİKL. Sıçrarhortumlugiller öteki böcekçillere pek az benzer: iri gözleriyle, sıçramaya özgü uzun art bacaklarıyla onlardan ayrılır ve etenelenme özellikleriyle tupayalara yaklaşır. Çevik ve hareketli yirmi kadar türü, Güney Afrika'nın *(Maoroscelides)* ve Kuzey Afrika'nın *(Elephantulus)* yarı çöl bölgelerinden tropikal ve ekvatoral ormanlara değin *(Petrodromus* ve *Rhynchocyon)* her ortamda bulunur.

SIÇRARKUYRUKLULAR a. Çok ilkel karakterli, kanatsız ve başkalaşmasız böcekler takımı. (Kanatsızböcekler altsınıfı; Devon devrinden beri yaşamaktadırlar. Bil. a. *Collembola*.)
—ANSİKL. Sıçrarkuyrukluların başlıca özellikleri şöyle sıralanabilir: duyargaları dört eklemlidir, bileşik göz yoktur; karın sadece altı bölütten oluşur (dördüncüsünde, genellikle sıçramaya yarayan çatal bir uzantı vardır.) Çoğunda ne trake, ne de Malpighi borucu bulunur. Birçoğu yosunların, kabukların ya da taşların altında yaşar. Yonca piresi *(Sminthurus viridis)* yoncaya zarar verir. Orman topraklarında bol bulunan sıçrarkuyruklular, humus maddesini karıştırarak, mantar sporlarını taşıyarak, mikroorganizma dengesini sağlayarak vb. çok önemli rol oynarlar.

SIÇRARSIÇANGİLLER a. Amerika'da yaşayan, "keseli fare" gibi dörtayak üzerinde yürüyen, "kanguru sıçanı" gibi arka ayakları uzun olan ve sıçrayarak ilerleyen türleri kapsayan kemiriciler familyası. (Kazıcı, gececi, hepçil [bitkiler ağır basar], kış uykusuna yatan ya da kurak mevsimi uyuşuk halde geçiren hayvanlardır. Bil. a. *Heteromyidae;* sincabımsılar takımı.)

SIÇRATMA a. Sıçratmak eylemi.

SIÇRATMAK → SIÇRAMAK.

SIÇRAYAN ÖRÜMCEK a. Yerkürenin sıcak ve ılıman bölgelerinde yaşayan, sıçrayıcı örümceklerin ortak adı. (Gerçek sıçrayan örümcekler [*Myrmarachne*], uzun bedenli, pek iri olmayan [6-7 mm] hayvanlardır. *Myrmarachne formicaria* kızıl ve sarı bedenlidir; bataklık yerlerde yaşar. Sıçrayanörümcekgiller familyasının örnek tipi.)

SIÇRAYANÖRÜMCEKGİLLER a. Sıçrayan örümceklerle yakın cinsleri içeren familya. (Bil. a. *Salticidae*.)
—ANSİKL. Büyük sıçrayanörümcekgiller familyasında binlerce tür, yüzlerce cins bulunur. Bunlar orta irilikte ya da küçük örümceklerdir (4-10 mm); bedenleri, parlak canlı renklerde olur; güneş altında avlarını kovalayarak yakalarlar. Çoğu çevik hareketlerle sıçrar, ağaçlarda, otlar arasında, duvarlarda ya da kayaçlarda bulunurlar. Bazı türlerinin dış görünümü giderek temel besin kaynakları olan karıncalara benzemektedir.

SIÇRAYANSIÇANGİLLER a. Uzun kuyruklu, ön ayakları uzun kemiriciler familyası. (Avrasya'daki *Sicista*'ları, Çin ve Kuzey Amerika'daki sıçrayan fareleri içerir. Bil. a. *Zapodidiae;* sıçanımsılar takımı.)

SIÇRAYAN TAVŞAN a. Zool. Afrika'da, Sahra'nın güneyinde yaşayan küçük kemirici. (Arka ayakları çok güçlüdür. Gececi ve kazıcıdır. Kangurular gibi sıçrayarak yer değiştirir. Bil. a. *Pedetes capensis; Pedetidae* familyası.)

SIÇRAYICI a. Böcbil. Çekirge ve cırcırböceği gibi, arka bacakları sıçramaya uygun olan düzkanatlıböcek.
—Sirk. Kendi kendine, bir tramplen aracılığı ya da taşıyıcı adı verilen başka bir oyuncunun sağladığı fırlatma hızıyla sıçrayan cambaz.

◆ sıf. Zool. Normal yer değiştirme biçimi sıçrama tarzında olan hayvan için kullanılır.

SIÇRAYIŞ a. **1.** Sıçramak eylemi ya da biçimi. **—2.** Bir kimsenin ya da bir hayvanın bacaklarını gerip yeri iterek gerçekleştirdiği zıplama hareketi: *Bir sıçrayışta duvarı aştı. İki metrelik bir sıçrayış.*

SIÇUAN ya da **SICHUAN,** Orta Çin'de il; 569 000 km²; 107 218 000 nüf. (1989). Merkezi *Çıngdu.*

Çin'in en kalabalık ve aynı zamanda en tipik özelliklere sahip ilidir. Orta kesimini oluşturan 300-700 m yükseltideki ova ve tepe (kırmızı kumtaşı nedeniyle Batılılar tarafından "Kızıl havza" adı verilir) yüksek sıradağlarla çevrilidir: B.'da, Tibetliler'in yaşadığı Sıçuan Alpleri (7 590 m), G.'de Yünnan platolarının kenarı, K.'de Daba Şan dağları (3 000 m'den yüksek), D.'da ili Yangzi Ciang ovalarından ayıran Vu Şan dağları; Yangzi Ciang ırmağı bu dağları yararak geçer. Korunmalı konumu nedeniyle havzada çok yumuşak bir iklim (Çıngdu'da ocak ayında 8 °C) hüküm sürer; yılın on bir ayında bitki yetişir. Yaklaşık 1 m yağmur düşer. Havzanın verimliliği, yakın bir zamanda çok modernleştirilen bin yıllık bir kanal şebekesi sayesinde, ilkbaharda eriyen kar sularını ve yıllık yaz taşkınlarını kullanarak bilimsel bir biçimde yapılan sulamadan (özellikle Min'den itibaren) ileriye gelir.

Taraçalanmış tepelerde yazın pirinç ve kışın buğday üretilir; daha yükseklerde yazın patates ve mısır, kışın sebze ya da buğday ekimi yapılır. Çukur alanlarda tütün, yerfıstığı ve kolza, tepelerde dut ağacı, çay ya da portakal yetiştirilir. Çıngdu ovasında yılda birkaç kez ürün alınır, hektar başına 10 t'a kadar pirinç üretilir. Bu çok verimli tarımın yanında çeşitli el sanatları ile önemli birkaç kaynağa dayalı modern bir sanayi vardır: özellikle B.'da ve Çongçing yakınında (Taifu'da) kömür, havzada demir, Zigong'da kayatuzu, Nançong'da Cialing Ciang kıyısında fosfat, bakır, doğal gaz ve petrol. Cinşa Ciang kıyısındaki büyük Pancihua demir-çelik merkezinden başka, Sıçuan'ın iki büyük kenti olan Yangzi Ciang kıyısındaki Çongçing ile havzada, özellikle Çıngdu'da (demir-çelik, makine ve madencilik aletleri yapımı; petrokimya) çok büyük sanayi tesisleri kurulmuştur; il merkezinde özellikle ipek dokuma fabrikaları ile besin sanayi işletmeleri vardır.

Çok sayıda akarsu üstünde birkaç baraj kurulmuştur; ama ili G.'den geçen ve Min'le birleştiği yerden itibaren seyire elverişli olan Yangzi Ciang ırmağında Çong-

M. Pell

Sıçuan'da çay bahçeleri ve pirinç tarlaları

çing'in aşağı kesiminde seyir çok zorlaşır. Burada, akıntının çok tehlikeli olduğu Yiçang boğazları ancak 5 000 t'luğa kadar gemilere elverişlidir. İlin ülkeyle temel ulaşım bağlantısı iki büyük demiryoluyla yapılır: biri Çıngdu'nun K.'inden Baoci ve Şi'an, öbürü G. yönünde, Çongçing'den Gueiyang ve Liucou'ya doğru.

SIÇUAN Alpleri, Çin'de Sıçuan ile Yünnan sınırlarında görkemli bir ağ oluşturan dağlar. Bu sıradağlarda ortalama yükseklik 5 000-6 000 m'dir. Yangzi Ciang, Yalong ve başka ırmaklar burada, yaklaşık 2 000 m yükseltide boğazlar açmışlardır.

SIÇUAN SU SOREKSİ a. Tibet'te suda yaşayan, perdeli ayaklı soreks (Bil. a. *Nectogale elegans;* soreksgiller familyası; *Crocidurinae* oymağı.)

SIDAK a. (ar. *şıdāk*). *Esk.* Yüzgörümlüğü.

SIDDIK, SIDDIKA sıf. (ar. *şıdk*'tan *şıddıķ*, dişl. *şıddıķa*). *Esk.* Hep doğruyu söyleyen, verdiği sözü tutan.
—İsl. İlk islam halifesi Ebubekir'in unvanı. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ **sıddıka** a. *Esk.* **1.** Hz. Muhammet'in karısı Ayşe. **—2.** İsa peygamberin annesi Meryem. (SIDIKA biçiminde kadın adı olarak kullanılır.)
—ANSİKL. Ebubekir, Hz. Muhammet'i içtenlikle onayladığı (tasdik), ayrıca dürüstlük ve doğru sözlüğü ile tanındığı için müslümanlar arasında "Ebubekir es-Sıddık" diye tanınır; onun soyundan geldiklerini öne sürenler de kendilerini "sıddıkiler" diye tanıtırlar.
Kuran'da İdris (XIX, 56), İbrahim (XIX, 41) ve Yusuf (XII, 46) peygamberler için "Sıddık", Meryem için de "Sıddıka" unvanları kullanılır, genel olarak doğru sözlü ve içtenlikle inanmış olanlara "sıddıklar" denilir (IV, 69; LVII, 19).

SIDDIK BİN MAHMUT, türk mimar (XIII. yy.). Anadolu Selçukluları'nın en önemli yapılarından biri olan Niğde Alaettin camisi onun eseridir (1223).

SIDDIKA → SIDDIK.

SIDDİKA → AYŞE.

SIDIKA → SIDDIKA.

SIDK, -dkı a. (ar. *şıdķ*). **1.** Doğruluk, gerçeklik. **—2.** Açık yüreklilik, her türlü kötü düşünceden uzak olma. **—3.** Birine, bir şeye yürekten bağlanma, sadakat. **—4.** *(Birinden) sıdkı sıyrılmak,* bir kimseden soğumak, tiksinmek, ona karşı duyduğu inancı ve güveni tümüyle yitirmek: *Bu davranışına tanık olduktan sonra ondan sıdkım sıyrılmıştı.* **—5.** *Sıdk-ı derun,* yürek temizliği. || *Sıdk u kizb,* doğruluk ve yalan. || *Sıdk u sebat,* doğruluk ve sebat, yürekten bağlanma ve bu bağlılığı sürdürme.
—Ed. *Sıdkını tahkik,* halk şairlerinin "âşık" unvanını kazanmak için verdiği sınav. (Usta bir âşık, dinleyiciler önünde, verdiği uyağı kullanarak, adayın doğaçtan bir şiir söylemesini isterdi; bunu başaranların sıdkı tahkik edilmiş [doğruluğu araştırılmış] olur, söylediği şiirlerin kendisine ait olduğu kabul edilirdi.)
—İsl. Sözcük, içtenlikle inananlar ve tüm söz ve davranışlarında doğruluğu ilke edinenler için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kuran'da bu gibilerden "sıddıklar" diye söz edilir ve Allah katında en yüksek derecelere ulaşan dört grup insan arasında peygamberlerden sonra sıddıklar sayılır (IV, 69). Hz. Muhammet de "Sizi doğruluktan (sıdk) başka hiçbir şey kurtaramaz"; "Allah, beni doğruluk (sıdk) sayesinde kurtuluş ve başarıya ulaştırdı. Benim ilkem, yalnız doğru olanı konuşmaktır" der. Bu nedenle islam ahlakçıları "sıdk" erdemine büyük önem verirler ve değişik tutum ve davranışlara göre bu erdemi üç bölümde ele alıp incelerler: 1. *kalp ve niyette sıdk* (doğruluk), iyi niyet ve içtenliğe (ihlas) dayanmayan hiçbir amelin makbul olmayacağı islam dininin ana ilkeleri arasında yer alır. Bununla ilgili olarak Hz. Muhammet'in şöyle bir hadisi örnek gösterilir: "Ödemek niyeti olmadan borçlanan kişi, hırsızdır"; 2. *konuşmada sıdk,* bu konuda ise Hz. Muhammet şöyle der: "Kendiniz için tehlikeli ve zararlı görseniz bile doğruluğu (sıdk) izleyiniz; çünkü, gerçekte sıdk esenlik yoludur. Yaralı görseniz bile yalandan sakınınız; çünkü gerçek tehlike yalandır"; 3. *amelde sıdk,* islam ahlakçıları bunu, insanın ödevlerini hakkıyla yerine getirmesi, eylemlerinin dinsel ve ahlaksal yasalara uygun düşmesi biçiminde açıklarlar.

SIFAK a. (ar. *şıfāķ*). Esk. anat. Kasların üzerini kaplamak suretiyle onları koruyan ince zar.

SIFAT a. (ar. *vaşf*'tan *şıfat*). **1.** Bir kimsenin toplumsal, medeni ve tüzel durumu, birisine belli bir biçimde davranma hakkını veren nitelik; san: *Milletvekili sıfatı ona dokunulmazlık hakkı kazandırıyor.* **—2.** Nitelik. **—3.** *Tkz.* Bir kimsenin çehresi, dış görünüş: *Sıfatında hayır yok.* **—4.** *Sıfatıyla,* belli bir sanın, görevin verdiği hakla: *Şu anda seninle bir amir sıfatıyla değil, bir arkadaş olarak konuşuyorum.*
—Dilbil. Varlığın, nesnenin ya da gösterilen kavramın bir niteliğini belirtmek (niteleme sıfatı ya da yalnızca sıfat) ya da bir adı söyleme katmak için (belirtme sıfatı) kullanılan sözcük. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sıfat öbeği,* bir sıfat çevresinde oluşan öbek. (örn. *Ali, oğlu nedeniyle çok gururlu* tümcesinde sıfat öbeği *gururlu* sıfatıyla *çok* belirtecinden oluşur.) || *Sıfat tamlaması,* sıfatın birlikte kullanıldığı adla oluşturduğu tamlama.
—Med. us. huk. Bir davada davacı ya da davalı olma durumu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Dilbil. Sıfat, birtakım özelliklerle donanmış dilbilgisel bir kategori oluşturur. Türkçede sıfatlar addan önce kullanılır.
Anlamsal açıdan, niteleme sıfatı bir niteliği dile getirir; tözü belirtmek için töze eklenen ikincil bir niteliktir. Niteleme sıfatları içinde, varlığın ya da nesnenin bir niteliğini belirten (büyük, soğuk, kötü vb.) gerçek anlamdaki niteleme sıfatlarıyla da türevleri olan ve nitelenen adla sıfatın türediği ad arasında bir bağıntı bulunduğunu gösteren (*madeni, devrimci, kimyasal* vb.) bağıntı (ilişki) sıfatları ayırt edilebilir; bu tür sıfatlar teknik ve bilimsel terimlerde çok sayıdadır.
Sıfat, cümlede çeşitli işlevler üstlenebilir. Belgeç olarak bir ad öbeğinin bir öğesini oluşturur ve belirleyici bir yancümleye eşdeğer olarak değerlendirilebilir *(Siyah kedi uyuyor. Siyah olan kedi uyuyor.).*
Sıfatlar ek fiille kullanıldığında yüklem görevindedir *(Kedi siyahtır. Hava güzel.).* Niteleme sıfatları bir fiilden önce kullanıldıklarında ise belirteç işlevindedir *(Güzel konuşuyor.).* Belgeç olarak bir ad öbeği oluşturan sıfat, tözünü belirttiği adın anlamını da yüklenerek ad işlevinde kullanıldığı gibi (*Bugün ben bir GÜZEL [güzel kız] gördüm.*), iyelik ekleriyle ve çoğul ekiyle birlikte ad işlevinde kullanılabilir. *Güzeli (güzel olan şey) çirkinden (çirkin olan şeyden) ayırmak. İyisini (iyi olan şeyi) almak. İyilerle kötülerin savaşımı.*
Sıfatların karşılaştırma dereceleri vardır: Bunlar kimi edatlarla (eşitlik: *aslan kadar kuvvetli*), ya da kendilerinden önce gelen kimi belirteçlerle (karşılaştırma: *daha güzel;* üstünlük: *en güzel*) yapılır.
Ayrıca kimi ekler (güzel-CE, acı-MSI, sarı-MTIRAK) sıfatlarda yakınlık, benzerlik; kimi ekler de (küçü-CÜK [küçük-cük], küçü-CEK [küçük-cek], ufa-RAK [ufak-rak]) küçüklük belirtirler.
Bir sıfatın ilk hecelerinin belli seslerle kapanıp sözcüğe eklenmesiyle de sıfat pekiştirilir (*sapsarı, masmavi, bomboş, çırçıplak, çırılçıplak* vb.)
Belirtme sıfatlarının sayısı niteleme sıfatlarınınkine oranla kısıtlıdır; bunlar, işaret, belgisiz, sıra, soru sıfatları olarak ayrılırlar. Bu sıfatlar ad işlevinde kullanıldıkları zaman, işaret adılı, belgisiz adıl, soru adılı diye adlandırılır. Sayı sıfatları da ad ekleriyle, ad işlevinde kullanılabilir *(İkisi [iki çocuk] de aynı boyda.).*
—Med. us. huk. Sıfat, dava hakkıyla davanın tarafları arasındaki ilişkidir. Davacılık sıfatı, kural olarak, hak sahibine aittir. Örneğin, alacak davası alacak hakkı sahibi tarafından açılabilir. Başka biri tarafından açılırsa, dava sıfat yokluğundan reddedilir. Alacak davası ancak borçluya karşı açılabilir. Bu davada davalı olma sıfatı yalnız borçluya aittir. Bir davada sıfat yokluğu davanın reddini gerektirir. Yargıç tarafların davacı ya da davalı sıfatı bulunup bulunmadığını kendiliğinden araştırır.

SIFÂT çoğl. a. (ar. *şıfat*'ın çoğl. *şıfat*). *Esk.* Sıfatlar.
—Esk. dilbilg. *Sıfât-ı adediye,* sayı sıfatları. || *Sıfât-ı istifhamiye,* soru sıfatları. || *Sıfât-ı işariye,* işaret sıfatları. || *Sıfât-ı kıyasiye,* bir kurala bağlı olarak oluşturulan sıfatlar. || *Sıfât-ı mübheme,* belgisiz sıfatlar. || *Sıfât-ı tavsifiye,* niteleme sıfatları. || *Sıfât-ı tayiniye,* belirtme sıfatları. || *Sıfât-ı terkibi,* sıfat takımları.
—İsl. Allah'ın aşkın nitelikleri. || *Sıfât-ı celaliye,* Allah'ın dünyadaki kötülük, yıkım gibi insanlar için olumsuz olayların kaynağı olan sıfatları. (→ CELAL.) || *Sıfât-ın cemaliye,* Allah'ın kullarına bağışladığı iyilik ve nimetlerinin, her türlü güzellik ve esenliklerin kaynağı olan sıfatları. (→ CEMAL.) || *Sıfât-ı fiiliye,* Allah'ın yaşatma, yaratma, rızık verme gibi eylemlerini ifade eden nitelikleri. || *Sıfât-ı haberiye,* Kuran ve hadislerde bildirilen ve mecaz anlamda anlaşılması gereken "Allah'ın eli", "Allah'ın yüzü" gibi nitelemeler. || *Sıfât-ı selbiye,* Allah hakkında zıt anlamını ortadan kaldıran ve yalnız ona özgü olan sıfatlar: *kıdem* (varlığının başlangıcı olmaması), *baka* (varlığının sonunun olmaması), *muhalefet ün-li'l-havadis* (varlığının başka varlık ve olaylara benzememesi) gibi. || *Sıfât-ı sübutiye,* başka varlıklar için de geçerli olmakla birlikte, en yetkin biçimde Allah'ta bulunan sıfatlar: *hayat, bilim, semi* (duyma), *basar* (görme), *kudret, kelam* (konuşma), *irade, tekvin* (yapma, yaratma) [*Sıfât-ı zatiye* de denir].

SIFATFİİL a. Hem fiil, hem de sıfat özellikleri taşıyan kişisiz fiil biçimi. (Eşanl. ORTAÇ, PARTİSİP.)
—ANSİKL. Türkçede sıfatfiil fiil köküne getirilen eklerle yapılır. Bu ekler bir cümlenin temel cümleye sıfat olarak katılmasını sağlar. Bunlar, aynı zamanda eylemin geçtiği zamanı da belirtir. -AN (yer göste r-EN çocuk), -R/-MAZ (gök gürültüsünü andırIR bir ses, akıl alMAZ bir olay), geniş zamanı; -ACAK (hastaya bakACAK bir yardımcı aramak), gelecek zamanı;-MIŞ (atılMIŞ eşyalar), -DIK (işitilmeDİK sözler), geçmiş zamanı belirtir. -ASI, eyleme istek, ya da kötü bir dilek anlamı katar (kapanASI gözler).
Sıfatfiilden sonra gelen ad, genellikle fiilin (yancümlenin) öznesidir *(Çocuk gitti. Giden çocuk),* bir başka deyişle, nitelediği kendi öznesidir. Öznesi bir ad tamlaması olan cümlelerin, sıfatfiil ekleri olarak yancümle durumuna geçmesi halinde fiilimsi, özneyi değil, öznenin tamlayanını niteler *(Adamın gözleri kamaştı. Gözleri kamaşan adam.).* Çoğu kez sıfatfiil, kendinden sonra gelen ve nitelediği öznesinin anlamını da yüklenerek ad işlevinde kullanılır: *Çalışan (kişi) kazanır. Yarışmaya katılacaklar (katılacak kimseler) adlarını yazdırsın.* -DIK ve -ACAK'la kurulan sıfatfiiller, iyelik ekleriyle çekimlenebilir; bu durumda bu iyelik eki, özneyi belirtir, nitelediği ad ise nesnesidir *(Ben bir söz verdim. Verdiğim söz.).* Bu iki ekle kurulan ve iyelik eki alan sıfatfiiller ad işlevinde kullanılabilir ve ad durum ekleriyle tümcede yer alırlar *(Ne gün gelECEĞİNİ bildirmedi. GelDİĞİNDEN haberim yoktu.).*

SIFATLANDIRMAK g. f. *Bir şeyi, bir kimseyi sıfatlandırmak,* o şeye, o kimseye herhangi bir sıfat vermek.

SIFATLAŞTIRICI a. Dilbil. Bir terimin ad kategorisinden sıfat kategorisine geçmesini sağlayan biçimbirim (genellikle de bir sonek). [Örneğin *-sel* eki *bilim* sözcüğünü *bilimsel*'e dönüştürür.]

SIFATLAŞTIRMA ya da **SIFATLAŞMA** a. Dilbil. **1.** Bir ada bir sıfat değeri vermeye dayanan süreç. (*Taban fiyat*'ta *taban* sıfatlaştırılmıştır.) **—2.** Bir dizimi sıfat dizimine çeviren dönüşüm (örn. *TÜRKİYE'NİN tarımı → TÜRK tarımı*).

SIFATLAŞTIRMAK g. f. Dilbil. Bir ad dizimini sıfat dizimine dönüştürmek.

Sıffin savaşı, halife Ali ile Muaviye arasında yapılan savaş (657). Adını, Fırat nehri kıyısında, Rakka'nın batısındaki bir alandan alır. Savaşın gerçek nedeni Suriye valisi Muaviye'nin, daha Osman'ın sağlığında halifeliğe göz dikmiş olmasıdır.

Halife Osman öldürülünce (656) yerine Ali'nin seçilmesine karşın, Şamlılar halife olarak Muaviye'yi tanıyıp kendisine biat ettiler. Cemel* vakası'nın ardından Kûfe'ye çekilen Ali, Osman'ın katillerini kendisine teslim etmesi yolunda Muaviye'nin yaptığı öneriyi kabul etmedi. Muaviye, Amrübnülas'ın desteğini de sağlayarak Ali'nin üzerine yürüdü. İki ordu, Sıffin'de karşı karşıya geldi. Barış için gösterilen girişimler sonuçsuz kalınca kanlı bir çarpışma başladı. Ali'nin komutanı Eşter, Muaviye' nin kuvvetlerini karargâhlarına kadar geri çekilmek zorunda bıraktı. Bu durum karşısında Muaviye, kaçmayı düşünmeye başladığı bir sırada Amrübnülas'ın öğüdüyle bir hileye başvurarak ordusunun öncülerinin mızraklarına *Mushaf*'tan sayfalar astırdı. Öncü askerler Ali'nin kuvvetleri karşısında "Kitabullah ile hükme davet ederiz" diye bağırarak anlaşmazlığın savaş yoluyla değil, hakem yoluyla çözülmesini önerdiler. Bu durum, çoğu saf ve bilgisiz olan Ali'nin askerleri arasında karışıklık yarattı. Askerlerin büyük bölümünün baskısı sonucu Ali'nin komutanı Eşter geri çekildiği gibi kimin halife olduğunun hakem yoluyla saptanması kabul edildi. Ebu Muse'l-Eşari Ali'nin, Amrübnülas da Muaviye'nin hakemi oldu. Ezruh'ta yapılan görüşmeler sonunda, Ebu Muse'l -Eşarı'nin oyuna getirilmesi üzerine halifeliğe, Ali'nin yerine Muaviye seçildi. (→ Kayn.)

SIFIR a. (ar. *sıfr*, boş). **1.** ℕ doğal sayılar kümesinin en küçük elemanı ve ℕ içinde ardılı bulunmayan tek eleman; bu sayıyı gösteren rakam. (Bk. *ansikl.* böl. Arit.) **—2.** Yokluğu belirten değer, nicelik, sayısal ölçü: *Serveti sıfıra indi.* **—3.** *Tkz.* Saygınlığı, önemi, değeri olmayan kimse ya da şey; hiç: *Yaptıklarından sonra artık o benim için sıfırdır. Elindekini avucundakini harcadın, sonuç ne, sıfır.* **—4.** *Sıfır numara tıraş*, saçların kökünden kesilmesi, kazıtılması. || *Sıfıra sıfır, elde var sıfır*, bütün çalışmaların boşa gittiğini, hiçbir sonuç alınmadığını belirtmek için söylenir. || *Sıfırdan başlamak*, bir işe, kendi yeteneğinden ve gücünden başka hiçbir şeye sahip olmadan başlamak. || *Sıfırı tüketmek*, tümden yok olmak. || *Morali sıfıra inmek*, cesareti kırılmak, yıkılmak, çökmek.

—Arit. Boş kümenin kardinali.

—Balis. *Yer sıfır noktası*, nükleer bir merminin havada patlaması sırasında, nükleer başlığın patlama noktasının yer yüzeyine olan düşey izdüşümü. (Nükleer patlamadan kaynaklanan ve uzaklaşıldıkça azalan hasarlar yer sıfır noktasına göre hesaplanır.)

—Ceb. Toplama gruplarının etkisiz (0 ile gösterilen) elemanı. || *Sıfır matris*, bütün elemanları sıfıra eşit olan matris. (Bu, matrislerde toplama için etkisiz eleman sıfır matristir.) || *Sıfır polinom*, bütün katsayıları sıfır olan polinom. || *Sıfır vektör*, bir vektör uzayı için etkisiz eleman. || *Bir A değişmeli grubunda sıfır böleni*, halkanın, toplama yasasıyla 0 ile gösterilen etkisiz elemanından başka $ab = 0$ olan a ve b elemanlarından her biri. (ℤ nin sıfır böleni yoktur, çünkü ℤ de $ab = 0$ ise bu durumda ya $a = 0$ ya da $b = 0$ dır. ℤ / 6ℤ de, $\dot{2}$ sınıfı ve $\dot{3}$ sınıfı sıfır bölenleridir çünkü $\dot{2} \times \dot{3} = \dot{0}$ dır.) || *Bir polinomun sıfırı*, KÖK'ün eşanlamlısı. || *Bir toplama yasasıyla donatılmış bir kümenin sıfır elemanı*, genellikle 0 ile gösterilen etkisiz eleman. || K (X) *in* [K *değişmeli cisim*] *bir* f *oransal kesrinin sıfırı*, K nin f de ornatılabilen α elemanı, öyle ki f ye eşlik eden oransal fonksiyon α için sıfır olur. || *Oransal bir fonksiyonun* (aynı biçimde *bir polinomun*) *sıfırı*, eşlik eden oransal kesrin (aynı biçimde polinomun) sıfırı.

—Denizc. *Hidrografik sıfır* ya da *sıfır kodu*, deniz haritalarına geçirilecek derinlikleri ölçmek ve gelgit yıllıklarında gösterilecek su yüksekliklerini hesaplamak için göz önüne alınan referans düzlemi. (En alçak deniz düzeyine [Fransa'da olduğu gibi], yarım günlük gelgitlerin görüldüğü alçak denizlerin ortalama düzeyine [Büyük Britanya, Belçika, Japonya], alçak denizlerin ortalama düzeyine [ABD (Atlas okyanusu kıyısı), Arjantin, Norveç], günlük gelgitlerin görüldüğü alçak denizlerin ortalama düzeyine [ABD (Büyük Okyanus kıyısı)] karşılık gelebilir.)

—Dilbil. Birimlerin birbirlerine göre tanımlandığı bir dizgede, belirgin özellik değeri kazanan biçimsel ya da anlamsal bir özelliğin yokluğu.

—Elektroakust. *Akustik sıfır*, KARŞIOLUŞTURUCU'nun eşanlamlısı.

—Geom. E_1, E_2, ... afin uzaylarının, ölçüsü sıfır değerinde olan bir parçası için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İkt. *Sıfır büyüme oranı*, temel özelliği gelişmeme, emek piyasasında düşük denge, belli başlı iktisadi büyüklüklerde durgunluk olan ekonomik durum.

—İstat. *Sıfır varsayımı*, varsayım sınamalarında, ana dağılımın bir parametresinin bir standart değere eşit olduğunu, özel olarak da iki parametre arasındaki farkın "sıfır" olduğunu öne süren H_0 varsayımı.

—İşl. ikt. *Sıfır toplamlı muhasebe işlemi*, gelir-gider dengesi üzerinde hiçbir etkisi olmayan salt biçimsel muhasebe işlemi.

—Küm. kur. Yapılı bir kümede, toplama ile gösterilen bir iç bileşim yasasının etkisiz elemanı.

—Mat. çözlm. *Bir* f *fonksiyonunun sıfırı*, $f(x) = 0$ denkleminin çözümü.

—Ölçbil. *Sıfır göstergesi*, ölçtüğü büyüklüğün hemen hemen sıfıra eşit olduğunu göstermeye yarayan, son derece hassas ölçü aleti. || *Mekanik sıfır*, elektrikli bir ölçü aygıtında, elektriksel organlar akımla beslenmediği zaman, ibrenin ya da spotun önünde durduğu taksimat çizgisi.

—Sesbil. *Akustik sıfır*, KARŞIOLUŞTURUCU'nun eşanlamlısı.

—Tem. parç. *Sıfır noktası enerjisi*, kuvantal kuramda, sıfır sıcaklıkta, yerleri saptandığı anda kuvantonlara eşlik eden sıfır olmayan kinetik enerji. (Bu durum, klasik kuramda mutlak sıfırdaki tam hareketsizlik durumunun tersidir.)

—Termodin. *Sıfır noktası*, eriyen buzun Celsius sıcaklık ölçeğinde 0°C, termodinamik sıcaklık ölçeğinde de 273,15 K değerindeki bir sıcaklığa denk düşen sıcaklığı. || *Mutlak sıfır*, termodinamik sıcaklığın sıfır olduğu, yaklaşılabilen ancak erişilmesi olanaksız olan hal. (Bu hal −273,15 °C'lık bir sıcaklığa denk düşer.)

—ANSİKL. Arit. Sıfır sayısını göstermeye yarayan 0 rakamı, ondalık sayılamada zorunludur. Gerçekten, seçilen sayılama tabanı ne olursa olsun bu sayılama, daima 10 ile ve bunun ardışık katları olan 100, 1 000 vb. ile gösterilir; ayrıca, 0 rakamı, 11, 101, 110 örneklerinde olduğu gibi sayıların farklılıklarını belirtmek için gereklidir.

—Geom. Sıfır olarak şunlar nitelendirilebilir:

1. d afin ya da vektörel bir yarıdoğru olmak üzere $\{\widehat{d, d}\}$ sınıfına eşit yarıdoğrular çifti açısı;

2. $(\widehat{d, d})$ sınıfına eşit ve çoğu kez 0 ile gösterilen yarıdoğrular ikilisi açısı [önceki gibi 0 açı denen bu ikili, ters açıların toplaması için bir etkisiz elemandır, ama, ayrıca bu, $(\mathcal{A},+)$ değişmeli grubunun etkisiz elemanıdır];

3. kendini tanımlamaya yarayan iki yarıdoğrunun çakıştığı bir açı kesmesi; buna sıfır kesme denir;

4. p bir afin yarıdüzlem olmak üzere $\{\widehat{p, p}\}$ sınıfına eşit ikidüzlemli çifti; buna sıfır ikidüzlemli denir;

5. iki ucu çakışık bir doğru parçası; buna sıfır doğru parçası denir;

6. bir sıfır doğru parçası denklik sınıfına karşılık olan uzunluk, buna da sıfır uzunluk denir.

Sıfır ve sonsuzluk *(Darkness at Noon)*, Arthur Koestler'in romanı (1940); komünizmden kaynaklanan çeşitli ruhbilimsel durumlar. "Dava uğruna" birtakım düşsel cinayetlerle kendini suçlamaya zorlanan bir idealist, Rus devrimi'nin doğurduğu ümitlerin düşkırıklığıyla sonuçlanışı.

SIFIRCI sıf. *Arg.* Sınavlarda, öğrencilere sürekli olarak çok düşük notlar, genellikle de sıfır veren öğretmen için kullanılır.

SIFIRKUVVETLİ sıf. Ceb. *Bir A halkasının sıfırkuvvetli elemanı*, A nın $a^n = 0$ bağıntısını gerçekleyen sıfırdan farklı n doğal tamsayısının var olduğu a elemanı. (Sıfırdan farklı sıfırkuvvetli bir eleman bir sıfır bölenidir.)

SIFIRLAMA a. Ölçbil. **1.** Bir ölçü aletini ya da algılayıcısını sıfır konumuna ayarlamak işlemi. **—2.** Hassas bir aleti, özel vidalar yardımıyla normal denge konumuna getirme. **—3.** Termometrelerin sıfır noktasını belirlemek için gereken işlemlerin tümü. (SIFIR AYARI YAPMA da denir.) || *Sıfırlama aleti*, göstergesi sıfırın üzerine geldiğinde iki büyüklüğün eşit olduğunu gösteren alet. || *Sıfırlama yöntemi*, ölçülecek büyüklüğü, bir sıfır göstergesiyle, bir "denge" oluşturulduğunda bu büyüklüğü bilinen bir bağıntıyla bağlı olduğu bir ya da birkaç etalon büyüklükle karşılaştırmaya olanak veren ölçme yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ölçbil. *Sıfırlama yöntemi*. Sıfırlama aleti eşit kollu bir terazidir; kefelerinden birinin üzerine konulan kütlelerin toplamı öbür kefesinin üzerine konulan cismin kütlesine eşit olduğu zaman, terazinin ibresi boşken bulunduğu konuma gelir. Sıfırlama yöntemi elektrikte, en önemli örneğini Wheatstone köprüsünün oluşturduğu ölçü köprülerinde kullanılır; bu aletle, eşkenar dörtgen biçiminde bağlanmış iki elektrik direnç çiftinin oran eşitliği, hassas bir galvanometrenin sıfır göstergesi işlevi gördüğü köşegenlerin birinden geçen akımın sıfırlanmasıyla belirlenir.

SIFIRLAMAK g. f. Mat. Bir ifadede, bilinen ya da bilinmeyen nicelikler içeren bir denklemde ya da bir eşitsizlikte bütün terimleri yalnızca bir yanda toplayarak öbür yana sıfır yazmak.

SIFIRLAYICI a. Bir işlemi sıfırlamaya yarayan aygıt, mekanizma.

—Ceb. *Soldan bir A-modülünün bir x elemanının sıfırlayıcısı*, A nın $\lambda x = 0$ olan λ elemanlarının kümesi. (Bu küme A nın bir sol idealidir.) || *Bir* f *işlemcisinin sıfırlayıcı polinomu*, $Q(f) = 0$ olan Q polinomu. (E sonlu boyutta bir vektör uzayı ise, Cayley -Hamilton teoremine göre, E nin her içyapı uygulaması kendi ayırtedici polinomunu sıfırlayıcı olarak kabul eder.)

SIGAÇA → SİGAÇO.

SIGAR ya da **SİGAR** a. (ar. *sığar*). *Esk.* **1.** Küçük olma, ufak olma. **—2.** *Sıgar-ı cirm*, yapının, bedenin küçüklüğü. || *Sıgar-ı cürm*, suçun hafifliği. || *Sıgar-ı sin*, yaş küçüklüğü.

SIGAR ya da **SİGAR** çoğl. a. (ar. *şagir'* in çoğl. *şigar*). *Esk.* **1.** Küçükler. **—2.** Gençler, küçük çocuklar. **—3.** *Sıgar ve kibar*, küçükler ve büyükler.

SIĞ sıf. **1.** Derinliği az olan su kütlesi için kullanılır: *Deniz burada çok sığdır. Sığ su-*

larda yüzmeyi sevmiyorum. **—2.** Bir şeyin derinliğine inemeyen bir kimse, derinliği olmayan, yüzeyde kalan bir şey için kullanılır: *Sığ bir yazar. Sığ düşünceler. Sığ bilgiler.*
—Denizc. *Sığ liman,* gelgite açık bir limanda, deniz çekildiğinde gemilerin yüzmesi için yeterli derinliği olmayan ön liman.
—Su derinliği, belirli bir draftan daha fazla su çeken gemilerin girip çıkmasına yeterli olmayan liman. || *Sığa düşmek,* bir gemiden söz ederken, yanlış rota ya da makine ve dümen arızası nedeniyle kontrolden çıkarak akıntı ve rüzgâr etkisiyle sığlık bir yere sürüklenmek.

SIĞA a. Akımın, gerilimin zamana göre türevine oranı. (SI'de sığa birimi farad'dır [simge F].) [Eşanl. KAPASİTE.] (Bk. *ansikl.* böl. Elekt.)
—Arit. *Bir dalgalı sayının sığası,* dalgalı sayının eşçarpanını oluşturan rakamların sayısı. (Sığaya dalgalı sayının uzunluğu da denir; 3, 508 × 10^2, sığası 4 olan bir sayıdır.)
—Bilş. Bir bilgisayarın, sökülüp takılabilir yardımcı bellek birimi. || *Bellek sığası,* bir belleğe kaydedilebilen ve bit, karakter, sekizli birim, sözcük cinsinden ifade edilebilen bilgi miktarı. (Merkezi bellekler için çoğu kez 2^{10} yani 1 024 öğe değerindeki K birimi kullanılır: 4 K sözcüklük bir bellekte 4 096 sözcük bulunur.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Elekt. *Sığa katsayısı,* denge halindeki *n* elektrik iletkeninden herhangi birine ilişkin Q_i yükünün, iletkenlerin V_j gerilimine bağlı olarak ifadesinde sözkonusu olan pozitif (C_{ij}) katsayısı:

$$Q_i = \sum_{j=1}^{n} C_{ij} V_j .$$

|| *İdeal sığa,* içinden geçen akım, uçlarındaki gerilimin zamana göre türeviyle orantılı olan temel ikiuçlu.
—Elektrotekn. Bir akümülatörün, boşalma sırasında verebileceği, genellikle amper-saat cinsinden ifade edilen elektrik miktarı. (Akümülatörün boyutlarına bağlı olan bu miktar, aynı öğe için, boşalma ne denli yavaşsa, o denli büyüktür.) [Eşanl. KAPASİTE.]
—Teknol. Belli bir hacmi sınırlayan ve içinde bir süreç gerçekleşen kap.
—Telekom. *Bir hattın, bir bağlantının, bir iletim sisteminin sığası,* bağımsız iletim yolları sayısı ya da sağlanabilen birbirinden ayrı görüşme sayısı. (Eşanl. KAPASİTE.) || *Bir iletim yolunun sığası,* bir saniyede, kabul edilebilir bir hata yüzdesiyle iletilebilen maksimum temel bilgi sayısı. (Bir yolun sığası, bant genişliğiyle ve yola etkiyen öz gürültünün düzeyiyle belirlenir.) || *Bir kablonun sığası,* kablonun içerdiği çift sayısı. || *Bir kodun sığası,* kodun temsil etmeye olanak verdiği bilgi, örneğin karakter sayısı. (Bu sayı, kodun kabul ettiği kod devşirimi sayısına eşittir.)
—ANSİKL. Bilş. Manyetik şerit ya da disk biçimindeki bir bellek sığası, bir fişliğin bir bölümünü, bütün bir fişliği ya da birçok fişliği içerebilir. Bellek sığası üzerine işaretlenmiş kayıtlar olan "etiketler"den, ilk kayıtlar gibi kimileri, işletim sisteminin sığayı tanımasına yararken öbürleri fişlikleri sınırlar ya da bunlara ilişkin çeşitli bilgileri (yapı bilgileri ya da geçerlik tarihleri) betimler.
—Elekt. Ayrık bir iletkenin, yani öbür tüm iletkenlerden uzaklaştırılmış bir iletkenin sığası, bunun Q yükü ile V potansiyeli arasındaki değişmez orandır: $C = \frac{Q}{V}$. Sığa iletkenin yapısından ve ağırlığından bağımsız ama biçimine, boyutlarına ve içinde yer aldığı ortama bağlıdır.
Bir sistem içindeki bir iletkenin sığası, alanında bulunan bütün öbür iletkenlerin potansiyeli sıfır olduğunda, yükünün potansiyeline oranıdır; bu sığa yalnız sözkonusu iletkenin biçimine değil, komşu iletkenlerin biçim ve konumlarına da bağlıdır.
Bir kondansatörün sığası, yükünün, armatürleri arasındaki potansiyele oranıdır: $C = \frac{Q}{V_1 - V_2}$. Düzlemsel bir kondansatörün sığası, $C = \frac{\varepsilon S}{d}$ bağıntısıyla verilir; burada S, bir armatürün yüzeyi, *d* armatürler arasındaki uzaklık ve ε, armatürler arasındaki ortamın elektriksel geçirgenliğidir.
Farad, 1 voltluk bir potansiyele getirildiğinde yükü 1 coulomb olan bir iletkenin sığasıdır. Farad son derece büyük bir birim olduğundan (Yer'in sığası 1/1 000 farad bile değildir) bunun askatları olan *mikrofarad* (10^{-6} farad), *nanofarad* (10^{-9} farad) ve *pikofarad* (10^{-12} farad) kullanılır. (→ KONDANSATÖR.)

SIĞACIK, İzmir'e bağlı Seferihisar ilçe merkezinin 5 km kadar B.'sında aynı addaki körfezin kıyısında küçük yerleşme. Yakınında antik kalıntılar.

SIĞACIK körfezi, Ege denizi kıyısında, Seferihisar ilçe merkezinin B.'sında, B.'da Koraka burnu ile D.'da Doğanbey burnu arasında geniş girinti. Kıyılarında turistik kuruluşlar.

SIĞAÇO ya da **SIĞAÇA** a. Marangl. Kaptırma* da denen kollu testere.

SIĞALA → SIĞLA.

SIĞAMAK g. f. Sıvamak.

SIĞAMSAL sıf. Fizyol. Boru biçimindeki organlarda ortaya çıkan ve bunların içeriğinin ilerlemesini sağlayan kasılmalara denir. (Eşanl. PERİSTALTİK.)
—ANSİKL. Sığamsal hareket refleksle olur. Başta idrar yolları (böbrek çanağı, üreterler) ve özellikle sindirim kanalı olmak üzere tüm boşaltım organlarında olan bir harekettir. Sindirim sisteminde, bir noktada başlayarak uzunlamasına olarak gitgide çeşitli kısımlara yayılan ve besin kütlesini ilerleterek *sığamsal dalgayı* gerçekleştiren bir dizi halkasal kasılmalarla ortaya çıkar. Bunun tersinin sözkonusu olduğu kusmada ise hareket *ters sığamsal*'dır.

SIĞAMSALLIK a. Fizyol. Sığamsal kasılma hareketi.

SIĞAÖLÇER a. Elektrotekn. Kondansatörlerin sığasını ölçmeye yarayan aygıt. (Eşanl. KAPASİMETRE.)

SIĞDENİZ sıf. ve a. Denizbil. **1.** Deniz düzeyinin alçak olduğu sıradaki kıyı çizgisiyle kıta platformunun dış kenarı arasında kalan az derin deniz kesimi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu alanda yaşayan bütün organizmalar ya da çökelen oluşuklar için kullanılır. (Genellikle kırıntılı oluşuklardan meydana gelen sığdeniz çökelleri, çok farklı kalınlık ve evrede olabilir. Evreler arasında yanal geçişler ve çökelme kesintileri sıktır.) **—3.** Kıta platformunu kaplayan kıyı denizi. (Derinliklerin azlığı, açık denizle ulaşım kolaylıkları, düşey karışma hareketlerinin [gelgit, çalkantı] sıklığı, kıta ya da sığdeniz kökenli tortulların bulunması, su bilançosunun yapısı, sığdenizlere son derece özgün fiziksel özellikler kazandırır ve bu özellikler çeşitli sığdenizlerde farklılıklar gösterir. Bu denizler yüze çıkmış kara parçalarının içlerine ve aralarına sokulması, yüzeydeki ya da derindeki mineral yataklarına ulaşma kolaylığı, deniz dibinin zenginliği nedeniyle, büyük ulaşım yolları, zengin maden yatakları ve etkin balıklavalar oluştururlar.
—ANSİKL. En derin yerlerine kadar ışık alan sığdeniz kesiminin derin deniz diplerinin hemen üstünde kalan bölümüne *okyanusal kesim* denir. Okyanusların en üretken tabakaları olan sığdeniz tabakaları, genellikle renkleriyle birbirlerinden ayırt edilir: sığdeniz kesiminin rengi yeşil ağırlıklı, okyanusal kesimininkiyse mavi ağırlıklıdır. Bu iki kesim ortasu bölgesini oluşturur.

SIĞDIRILMAK → SIĞMAK.

SIĞDIRMAK → SIĞMAK.

SIĞIN a. Alageyik.

SIĞINAK a. **1.** Kötü havadan, güneşten, herhangi bir tehlikeden korunmak amacıyla girilebilen yer; melce: *Yağmurda sığınak işlevi gören bir ağaç. Bombardımana karşı yapılmış bir yeraltı sığınağı.* **—2.** Güç bir anda ya da durumda korunmak ya da teselli bulmak amacıyla başvurulan, sığınılan kimse ya da şey: *Tek sığınağım evim ve ailemdir. Yalnızlık onun için dış dünyanın saldırısına karşı bir sığınak oldu.*
—Ask. Tahkimatlarda birlikleri, yiyecek içeceği ve silahları yerleştirmek için kullanılan, aktif ya da pasif amaçlı, güçlendirilmiş bölüm. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Savunm. Sığınaklar, yalnızca korunmaya yönelik *pasif sığınak* ve ayrıca atış için delikleri bulunan *aktif sığınak* olmak üzere ikiye ayrılır. Her türlü arazi arızalan ve yapılar, personel ve gereç için birer sığınaktır.
Uçaklar tarafından yapılan bombalamaların artması, iki dünya savaşı sırasında sivil halk için, birçok sığınağın düzenlenmesi ve yapılmasını gerektirmiştir. Atom bombalarına karşı kullanılan sığınakların amacı, halkı ve savaşanları, mekanik, radyoaktif ya da nükleer silahların termik etkilerinden (ani patlama etkileri ve sonradan kendini gösteren yangın ve radyoaktif etkiler) korumaktır.
Tahrip ve yıkıma karşı kullanılan sığınaklarda amaç, özellikle mekanik etkilere karşı koruma sağlamaktır. Bunlar genellikle yeraltında bulunan ve değişik büyüklükte sığınaklardır. Duvarların, tavanın ve tabanın kalınlıkları, sağlanmak istenilen dayanıklılığa bağlıdır. Bu dayanıklılık da, çeşitli etkenlerin yanı sıra korunmak istenilen patlayıcının gücüne ve sığınağın bulunduğu yerin, sıfır noktasına uzaklığına bağlıdır. Yerde ya da az bir yükseklikte patlayan 5 Mt'luk bir patlayıcı için, sıfır noktasından belirli uzaklıktaki sığınağın kalınlıkları, aşağıdaki yüksek basınçlara dayanmaya olanak vermelidir:

UZAKLIK (km)	YÜKSEK BASINÇ (bar)
1,5	10
2,6	3,5
4,3	1
8,2	0,3
13,2	0,14

3,5 bar'lık bir yüksek basınç, insan için öldürücüdür; 1 bar, kulak zarının yırtılmasına ve 0,14 bar ise mahzenlerin çökmesine yeter. Çok pahalıya mal olan bu sığınaklar, yalnızca özel durumlar için tasarlanabilir.
Serpintiler'e karşı kullanılan sığınaklarda amaç, özellikle nükleer bir patlamadan kaynaklanan radyoaktif serpintilere karşı koruma sağlamaktır. Kurma (prefabrik) sığınaklar da vardır, fakat en akılcı ve en ucuz çözüm, ışınıma karşı yeterli koruma sağlayabilen bina bölümlerini kullanmaktır.

Sığınak *(Kutsal)* [*Sanctuary*], William Faulkner'in romanı (1931). Ölüme koşan bir içki kaçakçısının (bootlegger) boyunduruğuna giren bir kız öğrencinin düşüşünü işleyen bu yapıtta, André Malraux'nun deyişiyle, polisiye roman, trajedi düzeyine ulaşır. Bu gangsterler ve ahlaksal yozluklar dünyasında, kökten gelen bozukluklar ve sefalet, en çarpıcı anlatım yolu olarak seçilen boğucu ve şiddet dolu bir ortamda sergilenir.

SIĞINDIM (Hasan Reşat), türk hekim (İstanbul 1884 - *ay. y.* 1971). Mektebi tıbbiyei mülkiye'yi bitirdi (1905). Deri hastalıkları ve frengi üzerinde çalışmalar yaptı. Şam tıbbiyesi müdürlüğü ve fizyoloji muallimliğiyle görevlendirildi (1913). Buradan Beyrut tıbbiyesi müdürlüğü ve muallimliğine atandı; sonra İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi dahiliye müdürlüğü ve fizyoloji

muallimliğine getirildi (1916). Üniversite reformunda kadro dışı kaldı (1933). Afganistan'da tıp fakültesi kurma görevini üstlendi; fakülte ilk mezunlarını verdikten sonra İstanbul'a döndü. Haydarpaşa Numune hastanesi cildiye mütehassıslığına atandı (1941). Berlin'deki çalışmaları sırasında o zamana değin bilinmeyen, leucémie monocytare adı verilen bir lösemi buldu; bu buluşuyla dünya tıp literatürüne geçti. Başlıca yapıtları: *Frengı, bel soğukluğu* (1924); *Dürus-ı seririye-i cildiye frengi* (1926).

SIĞINIK a. Başka bir ülkeye sığınmış olan kimse; mülteci.

SIĞINILMAK → SIĞINMAK.

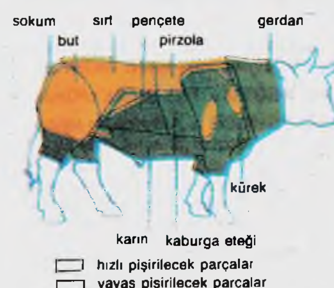
SIĞINIŞ a. Sığınmak eylemi ya da biçimi.

SIĞINMA a. Korunmak için bir yere, bir kimseye sığınmak eylemi.
—Bayınd. *Sığınma cebi,* yayaları trafikten korumak için bir köprü tabliyesinin uzunluğu boyunca birçok noktada bırakılan geniş bölüm.
—Denizc. *Sığınma limanı,* bir geminin rotası üzerinde yer almayan, ancak yolculuk sırasında meydana gelen önemli avaryaları onarmak ya da beklenmedik durumlardan dolayı yetersiz kalan yakıt, su, yiyecek gereksinimlerini karşılamak için zorunlu olarak girilen liman.
—Uluslarar. huk. *Sığınma hakkı,* vatandaşı olduğu devletin kovuşturmasına uğrayan bir kişiye yabancı bir devlet tarafından tanınan oturma izni. (Eşanl. İLTİCA HAKKI.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Uluslarar. huk. Eski Yunan'da, *asylia* sözcüğü iki farklı ayrıcalığı belirtiyordu. Bir kimseye bir ya da birden çok yabancı site tarafından verilen *asylia,* o kimseyi ve mallarını, bunu veren kentler ya da onların hakları karşısında güvence altına alıyordu. Bu ayrıcalık, elçilere ve oyunlara katılan atletlere tanınıyordu. Dinsel *asylia*'nın, yani bazı tapınaklara tanınan sığınma hakkının kökeninde ise, tanrılara karşı saygı ve korku yatıyordu. Roma İmparatorluğu'nda, birçok kez kötüye kullanılmasından sonra bu ayrıcalık, Tiberius döneminde birkaç belirli tapınakla sınırlandırıldı. Sığınma hakkı geleneği, hıristiyan kiliselerinde de korundu ve imparatorlar tarafından da bazı kısıtlamalarla kabul edildi.
Villers-Cotterêts emirnamesi (1539), yalnızca kraliyet konutlarına, elçilik konutlarına (diplomatik sığınma) ve tapınağa sığınma hakkı tanıyordu. Diplomatik sığınma, o zamandan bu yana, Latin Amerika dışında, önemini kaybetti; Latin Amerika'da ise XX. yy.'da bu uygulamayı düzenleyen çok sayıda sözleşme yapıldı. Diplomatik sığınma, kimi zaman ciddi olan bazı uyuşmazlıklara yol açtı. Uluslararası adalet divanı, Peru eski Devlet başkanı Haya de la Torre'ye, Kolombiya büyükelçilik konutlarına sığınma hakkı verilmesi yüzünden Kolombiya ile Peru'yu karşı karşıya getiren uyuşmazlığı karara bağladı (20 kasım 1950 ve 13 haziran 1951 kararları).
Yabancı bir devlete sığınma hakkı, her devletin ulusal yasalarına ve özel sözleşmeler uyarınca uluslararası hukuka dayanır. Bu hak, ilke olarak yalnızca siyasal nedenler yüzünden kovuşturulan kimselere tanınır -bu niteleme çoğunlukla eleştirilir-; hava korsanlığının cezalandırılması sözleşmelerinin uygulanması için, "hava korsanları"na sığınma hakkının tanınmaması gerekirdi. Ama bu konuda siyaseti hukuktan üstün tutan bazı devletler, uluslararası hukuk karşısında, bu "suçlu"ların sığınağı haline gelmiştir.

SIĞINMAK gçz. f. **1.** *Bir yere sığınmak,* bir tehlikeden, rahatsızlık veren bir şeyden kaçmak, korunmak, güvenlik içinde olmak için bir yere girmek, saklanmak: *Birdenbire yağmur boşanınca bir kulübeye sığındık.* **—2.** *Bir kimseye (yanına) sığınmak,* korunmak için bir kimseye başvurmak; onun yardımını ummak: *Dayaktan korunmak için annesine sığındı. Evsiz kalınca bir akrabasının yanına sığındı.* **—3.** *Bir ülkeye sığınmak,* genellikle politik bir nedenle, kendi ülkesinden kaçıp bir başka ülkeye gitmek; iltica etmek. **—4.** *Bir şeye (soyut) sığınmak,* bir eylemde, bir etkinlikte bir güçlükten, bir sıkıntıdan kurtulmanın yolunu bulmak: *Zoru görünce yalana sığınmak. Sorunlarını unutmak için düşlere sığınmak;* bir şeye güvenmek, ondan yardım ummak, beklemek: *Bir kimsenin hoşgörüsüne sığınmak.*
—Denizc. Bir gemiden söz ederken, kötü hava koşulları nedeniyle ya da bir arızanın giderilmesi amacıyla en yakın limana girmek.
◆ **sığınılmak** edilg. f. Sığınmak eylemi yapılmak.

SIĞINTI a. Bulunduğu yerde varlığı fazla görülen, istenmeyen kimse: *Bir kimseyi sığıntı gibi görmek. Kendini sığıntı gibi hissetmek.*

SIĞIR a. *Bos* cinsinden, boynuzlu, büyükbaş evcil hayvanların genel adı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kasapl. *Sığır eti,* inek, öküz, manda gibi büyükbaş kasaplık hayvanlardan elde edilen et. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mutf. *Sığır kebabı,* küçük doğranmış sığır etini pişirip, üzerine kendi suyunda pişmiş sebze püresi dökülerek hazırlanan bir tür tencere kebabı. (Sebze püresi yerine üzerine beşamel sos dökülerek de yapılır.) ‖ *Sığır söğüş,* soğuk olarak yenen haşlanmış sığır eti dilimleri. ‖ *Strogonofl* ya da *Stroganov usulü sığır,* soğan ve mantarla kavrulup krema karıştırılarak hazırlanan ince ve uzun doğranmış küçük et parçalarından oluşan yemek (rus mutfağı).
—Tarım. *Sığır gübresi,* sığır dışkısı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Bugünkü evcil sığırlar yabani sığırın evcilleştirilmesiyle ortaya çıkmıştır. Evcil sığırların atası olduğu sanılan yabani sığırın *(Bos primigenius)* soyu XVII. yy.'ın ortalarına doğru tükenmiştir. Evcil sığırların bugün iki türü vardır: sırtı düz olan avrupa sığırı *(Bos taurus)* ve sırtı hörgüçlü olan hint sığırı ya da zebu *(Bos indicus).* Birinci türden olanlar daha çok ılıman bölgelerde bulunur ve ıslah edilmiş pek çok ırkı vardır. Zebular ise sıcak iklime uyarlanmıştır. Dönenceler arası bölgelere özgü olarak sığır sürülerinin çoğunluğunu oluşturur. Tropikal bölgelerde ve uygun bulunan yörelerde her iki türün karakterlerini taşıyan yeni ırklar meydana getirmek amacı ile birtakım ıslah çaprazlamaları da yapılmıştır. İlk amerikan sığır ırkı olan Santa Gertrudis ırkı, bir zebu sığırı olan brahman ırkı ile bir avrupa sığır ırkı olan shorthorn ırkının melezlenmesinden doğmuştur. Çok eskiden beri evcilleştirilmiş olan sığırlardan değişinim ve ıslah ve bunların gereği olan seçme ve ayıklama uygulamalarının sonucu olarak yeni birçok ırk ortaya çıkmıştır. Elde edilen ırkların bazıları süt verimi için (jersey, holştayn, friz vb.), bazıları et verimi için (shorthorn, hereford, angus vb.), bazıları hem süt, hem et verimi için (shorthorn, red polls, esmer ırk vb.) geliştirilmiş, hatta bir kısmı bu ırklardan ayrı olarak, işe elverişli güçleri nedeniyle tarım ve çeki işleri için oluşturulmuştur (boz ırk gibi). Sığırlarda, doğumdan 6. ayın sonuna kadar olan erkek ve dişi yavrulara *buzağı;* 6 aylıktan 12 aylığa kadar olan erkek ve dişi genç sığırlara *dana;* 12 aylıktan 30 aylığa ya da doğum yapana kadar olan dişilere *düve;* bu yaştan sonra ve doğum yapanlara *inek;* 12 aylıktan 2 yaşına ya da damızlıkta kullanılana kadar, enenmiş erkek sığırlara *tosun,* enenmemiş ve damızlıkta kullanılan erkeklere *boğa;* 2 yaştan yukarı enenmiş erkeklere *öküz* denir. Öküzler 2-3 yaşlarına doğru işe koşulur. Bunlar ağır işlerde, yavaş olmalarına rağmen daha güçlü ve dayanıklıdır. Son yıllarda tarımda makineleşmenin yaygınlaşması nedeniyle öküzün eski önemi kalmamıştır. Bugün için sığırlar süt ve et verimleri için üretilmektedir. Sığırlarda toplam 32 diş vardır. Üstçenenin ön tarafında kesicidiş bulunmaz. Altçenede ise önde 8 tane kesicidiş vardır; hayvan otları bu dişlerle üst damağın önü arasına sıkıştırarak kopartır. Dört yarım çenede 6'şar tane azıdişi vardır. Kesicidişler ile öndeki üçer azıdişi önce süt dişi olarak çıkar, sonra düşer ve bunların yerine kalıcı dişler gelir. Art azıdişleri değişmez.
Sığır üretiminde, erken gelişen ırklarda düveler 18-20 aylık, geç gelişen yerli ırklarda 22-24 aylık olunca boğaya verilir. Boğalar erken gelişenlerde 15-18 aylık, geç gelişenlerde 18-22 aylık iken aşıma sokulur. İneklerde kızgınlık hali 15-36 saat devam eder ve aşım bu arada yaptırılır. Herhangi bir nedenle gebe kalmamış olan inek ortalama 21 gün sonra yeniden kızgınlık gösterir ve yine çiftleştirilir. Gebelik ortalama 280 gündür. Doğumdan sonra ilk kızgınlık 21-28 gün sonra görülür. Genel olarak inekler 8-10 ve nihayet 12 yaşına gelinceye kadar (6-9 yavru yapıncaya kadar) damızlıkta tutulur. Boğalar 6-8 ve en çok 10 yıl aşımda kullanılabilir. Türkiye'de sığırlar az sayıdaki birkaç yabancı ırk dışında, geniş ölçüde yerli ırklardan oluşur: doğuda Doğu Anadolu kırmızısı, Orta Anadolu'da yerli kara sığır, Güney Anadolu'da sarı sığır, Batı Anadolu'da ve Trakya'da boz ırk. Bu yerli ırklardan başka esmer sığırlar, siyah-alaca frizler (holştayn), jersey, hereford, angus, angler, simmental gibi dışardan getirilmiş yabancı ırklar da yetiştirilmektedir. Bunlar arasında özellikle esmer sığırlar yerli ırkların süt ve et verimlerinin ıslahında ötedenberi kullanılmaktadır ve yararlı görülmeleri nedeniyle bunların sayısı diğer yabancı ırklardan fazladır. DİE verilerine göre Türkiye'de 1991 yılında 11 973 000 baş sığır bulunuyordu. Sağılan sığır (inek) sayısı ise 6 097 000 kadardı.
—Kasapl. Erkek ya da dişi tüm büyükbaş hayvanların eti sığır adı altında satılır.
Gövdenin içinde, yumuşaklık açısından büyük farklılıklar gösteren çeşitli kaslar gözlenir, bu da parçaları kuru havada hızlı bir biçimde (biftek, ızgara, kebap), ya da nemli bir ortamda az ya da çok uzun süreli pişirmeyi (buğulama, haşlama) gerektirir. Karkasların parçalara ayrılması, ülkelere, hatta bölgelere göre değişir. Parçalara verilen adlar için de durum aynıdır. Belli bir parçada bir bölümden ötekine, yapı (kas, yağ, fire oranları) ya da etlerin niteliği bakımından, fiyat farklılıkları yaratan bir değişkenlik gözlenir; örneğin kontrfilenin uç bölümleri, orta kısımlarına oranla daha az değerlidir.
Aynı türden parçalarda sığır etinin niteliği (yumuşaklık, renk, lezzet) cinslerin birbirinden çok farklı oluşları, beslenme farklılıkları ve kesimhaneye gönderilen sığırların kökenlerinin (et üretimi için yetiştirilenler ya da cinslerin iyileştirilmesinde kullanılan damızlıklar) değişik olmasından dolayı farklılıklar gösterir. Düşük nitelikli hayvanlar (fazla yaşlı ya da bedenleri kusurlu olanlar) kasaplıkta değil, dönüştürme endüstrisinde (sosis, sucuk gibi işlenmiş et ürünleri) kullanılır. Tüketici tarafından zaten çeşitli biçimlerde değerlendirilen etleri nitelik düzeylerine göre sınıflan-

sığırın çeşitli vücut kısımlarının adları

dıran resmi bir sistem yoktur. Bununla birlikte, çoğunlukla en iyi etlerin 3-4 yaşlarındaki sığırlardan ve iyi bir semirme durumu gösteren düvelerden elde edildiği konusunda görüşler birleşir. Genç hayvanlardan yumuşak, ancak daha açık renkli ve daha az lezzetli etler elde edilmesine karşın, süt veren damızlık ineklerden daha renkli, yapı olarak daha sert ve genellikle lezzeti daha belirgin etler elde edilir.

—Tarım. Sığır gübresi tarla ve bahçeler için hem toprağı iyileştirici, hem verimi artırıcı bir gübredir. Eskiden mordanları sabitleştirmek için boyacılıkta kullanıldığı gibi, ağaçların yaralarını kaplamak ya da başka yere dikilecek bitkilerin köklerini sararak korumak için de kullanılırdı. Fakat Türkiye'de en başta gelen kullanım alanı tezek yapmaktır. Bu kullanım, ormanı ve kömürü ya da akaryakıtı kıt olan ülkelerde de yaygındır. Sığır gübresi örgü ve sıva yapmak için samanlı harcın bileşimine de girer. Bokböceği gibi böcekler sığır gübresinin altında uygun bir yaşam ortamı bulur.

sığırcık
(Sturnus vulgaris)

Doğu Afrika **sığırcıkı**
(Spreo superbus)

SIĞIRCI a. Sığır yetiştiren kimse.

SIĞIRCIK a. Avrupa ve Orta Asya'da yaşayan, koyu renk tüylü, beyaz benekli (özellikle kışın), kısa kuyruklu, *Sturnus* ve *Spreo* cinsinden ötücükuşların ortak adı. (Sığırcıkgiller familyası.)

—Zootekn. *Sığırcık güvercini*, Almanya kökenli küçük süs güvercini ırkı. (Tüyleri sığırcığınki gibi beyaz beneklidir.)

—ANSİKL. Sığırcıklar böcek larvaları, kurtçuklar, yumuşakçalar, meyveler, taze sürüngenlerle beslenir; bu nedenle meyve yetiştiricilerinin düşmanıdır. Kalabalık topluluklar halinde ağaçlarda yuva yapar ve yaşama alanlarını büyük gürültü çıkararak savunurlar. İkinci kuluçka döneminden sonra yavaş yavaş Akdeniz kıyılarına giderler. Amerika'ya ve birçok adaya götürülmüş olan sığırcıklar buralarda yaşamaya uyarlanmışlardır. Türkiye'de bulunan başlıca türleri: siyah tüylü, erguvani ve yeşil parıltılı sığırcık *(Sturnus vulgaris)*; daha çok Asya'da bulunan, orta irilikte, göçmen, çoğunlukla kafeste yetiştirilen, yazın Batı Avrupa'ya kadar gelen pembe sığırcık ya da su sığırcığı *(S. roseus)*; Güney Avrupa, Akdeniz adaları ve Kuzey-batı Afrika'da bulunan siyah sığırcık *(S. unicolor)*.

SIĞIRCIKGİLLER a. Eski Dünya'da yaşayan, çoğunlukla koyu renk tüylü, ince ve düz gagalı ötücükuşlar familyası. (İyi uçarlar. Daha çok böcek yemekle birlikte hepçildirler. Sığırcıkgiller familyası, sığırcık, pembe sığırcık vb. gibi türleri kapsar. Bil. a. *Sturnidae*.)

sığırdili
(Anchusa officinalis)

SIĞIRDİLİ a. Tarla ve orman kenarlarında ve harabelerde biten mavi ya da mor çiçekli bitki. (Bil. a. *anchusa;* hodangiller familyası.)

—ANSİKL. Sığırdili Kuzey ve Batı Anadolu bölgelerinde yetişen çokyıllık otsu bir bitkidir. Bitki nitrat tuzları ve az miktarda alkaloit içerir. Yaprak ya da çiçekleri halk hekimliğinde idrar söktürücü ve terletici olarak kullanılır.

SIĞIRDİLİ a. Ciltç. BEYAZİ ve SEFİNEKÂRİ'nin eşanlamlısı.

—Ed. CÖNK'ün eşanlamlısı.

—Tüt. Uzunluğu genişliğinin 3 katı ya da daha fazla olan ve yaprak uç açısı 25° dolayında bulunan tütün yaprağı.

SIĞIRDİLİGİLLER a. Kimi botanikçilerce hodangiller familyasına verilen ad.

SIĞIRGÖZÜ a. *Yörs.* Arnika, öküzgözü.

SIĞIRGÜDEN a. Afrika'da ve İspanya'da bol bulunan, sığır sürüleriyle bir arada yaşayan, beyaz balıkçıl. (Böcekçildir. Türkiye'de "öküz balıkçılı" adıyla da bilinir. Bil. a. *Bubulcus ibis*, balıkçılgiller familyası.) [Eşanl. ŞAFAK BALIKÇILI.]

sığırkuyruğu
(Verbascum thapsus)

SIĞIRKUYRUĞU a. Pamuğumsu bir havla kaplı biryıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *verbascum;* sığırkuyruğugiller ya da sıracagiller familyası.)

—ANSİKL. Sığırkuyruğunun, hepsi Eski Dünya'da yetişen yüzlerce türü vardır; bunlardan 230 kadarı Türkiye'de bulunur ve bir kısmı yalnız Anadolu'ya özgüdür. Sığırkuyrukları parlak sarı ya da beyaz çiçekli, tüylü büyük yapraklı, yüksek boylu (50-200 cm) otsu bitkilerdir. Kırlarda, çayırlarda ve yol kenarlarında bol bulunur. Bazı sığırkuyruğu türlerinin (örneğin *Verbascum sinuatum*) tohumları balıklar için zehirlidir. Bu türlerin tohumları biraz etle karıştırılıp ezilerek suya atılırsa balıkları uyuşturur ve uyuşan balıklar kolayca tutulur. Ama yavru balıkların topluca ölmesine neden olduğundan çok zararlı bir avlanma yöntemidir. Bazı sığırkuyruğu türlerinin (*V. phlomoides, V. densiflorum, V. thapsus* vb.) kurutulmuş çiçekleri ve yaprakları halk hekimliğinde balgam söktürücü ve göğüs yumuşatıcı olarak kullanılır.

—Boyac. Sığırkuyruğundan, doğal boyamacılıkta şap ve paslı çivilerle kaynatılarak sarı boya elde edilir; bu boya pamuk ve yün ipliklerinin boyanmasında kullanılır.

SIĞIRKUYRUĞUGİLLER a. Sığırkuyruğu gibi bitişiktaçyapraklı ve maskeli çiçekli bitkiler familyası. (Botanikçilerin çoğu sığırkuyruğugilleri sıracagiller familyasına sokar. Bil. a. *verbascaceae*.)

SIĞIRLAR a. Boynuzlugillerden evcil sığır, bizon, manda, yak, nilgau ve kudu gibi hayvanları kapsayan oymak. (Bil. a. *Bovinae*.)

SIĞIRSAZI a. Lifsi köklü, şerit yapraklı, yuvarlak kömeçler halinde toplu bulunan yeşilimsi bireşeyli çiçekli su ya da bataklık bitkisi. (Bil. a. *sparganium; typhaceae* familyası ya da *sparganiaceae* familyasının örnek tipi.)

SIĞIRSİNEĞİ a. Böcbil. Yumurtalarını sığırların bedeni içine bırakan sinek. (Yumurtalardan çıkan ayaksız larvalar, sığırın derisini delip toprağa düştükten sonra larva evresini tamamlar. Bil. a. *Tabanus bovinus;* sığırsineğigiller familyası.)

SIĞIRSİNEĞİGİLLER a. Ortoraf sinekler familyası. (Başlıca cinsleri: *Tabanus, Chrysops, Pangonia* vb. Bil. a. *Tabanidae*.)

SIĞIRTENYASI a. Zool. Kurtçuğu sığırda, ergini insanların incebağırsağında yaşayan tenya. (*Aptesbozan* adıyla da bilinen bu hayvan çiğ ya da az pişmiş sığır etinden insana bulaşır. Uzunluğu 4-12 m'yi bulabilir. Bil. a. *Taenia saginata; Taenidae* familyası.) [Eşanl. SİLAHSIZ TENYA.]

SIĞIRTMAÇ a. Sığır güden kimse; sığır çobanı.

SIĞIŞMAK gçz. f. Şeylerden, kimselerden söz ederken, bir yere, bir şeye güçlükle sığmak, ancak sığmak: *Biz bu eve sığışamayız. Üç kişi arabada ön koltuğa sığıştık.*

◆ **sığıştırmak** ettirg. f. Güçlükle sığdırmak.

SIĞIŞTIRMAK → SIĞIŞMAK.

SIĞLA ya da **SIĞALA** a. **1.** Çin'de, Kuzey Amerika'da ve Anadolu'da yetişen ve yaralama sonucu gövdesinden bir balsam (sığla yağı) elde edilen boylu ağaç. (Bil. a. *liquidambar; hamamelidaceae* familyası.) [Eşanl. AKARAMBER, TIGALA.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Sığla yağı*, sığla ağacının gövdesi yaralanarak sızdırma yoluyla elde edilen balsam. (*Sığala yağı* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Sığlalar kışın yaprağını döken ağaçlardır. Yaprakları ince ve uzun saplı, 3-7 lopludur; lopların kenarları keskin dişlidir. Çiçekler bireşeyli ve taçsızdır. Erkek çiçekler dalların ucunda salkım biçiminde, dişi çiçekler sarkık ve toparlak başak biçiminde bulunur. Kapsül biçimindeki meyveler bir çeşit kozalak halinde toparlaktır. Her kapsülün içinde 1-2 tane küçük tohum bulunur.

Sığlalar Üçüncü Zaman'dan beri var olan bitkilerdir. Bütün dünyada altı türü vardır. Bunlardan üçü önemlidir: Anadolu sığlası *(Liquidambar orientalis)*, Amerika sığlası *(L. styraciflua)*, Formoza sığlası *(L. formosana)*.

Anadolu sığlası 20 m kadar boylanabilen, çınar görünüşünde bir ağaçtır. Muğla'nın korunaklı ve sulak bölgelerinde (Köyceğiz, Marmaris, Fethiye, Milas) küçük topluluklar halinde yetişir. Kapladığı alan yaklaşık olarak 5 000 ha dolayındadır. Amerika ve Meksika'da yetişen Amerika sığlası hem sığla yağı, hem sığla reçinesi verir. Sığlaların bütün türleri park ve bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilmektedir.

• *Sığla yağı.* Sığlaların gövdesi ilkbaharda yaralanarak sızması sağlanır. Yazın gövde özel bıçaklarla kazınarak balsam ve kabuklar alınır; bunlar 10-30 dakika kaynar suda tutulur; sıkılarak balsam kabuklardan ayrılır. Balsamı alınmış kabuklara "günlük" denir. Sığla yağı esmer renkte, bal kıvamında, hoş kokulu ve acı lezzetli bir maddedir. Antiseptik, asalak öldürücü (özellikle uyuzböceğine karşı) ve balgam söktürücü etkileri dolayısıyla halk hekimliğinde, koku tutucu olarak da parfümcülükte kullanılır. Sığla yağı eski devirlerden beri bilinen bir balsamdır. Fenikeliler bunun ticaretini yaparlardı. Eski Mısırlılar bunu mumya hazırlamakta kullanırlardı. Eskiden sünnetten sonra yaranın iyileşmesi için balla karıştırılıp sünnet yarasına bağlanırdı. Türkiye'nin ihraç ürünlerindendir. Yılda 80-90 ton kadar üretilir.

SIĞLAŞMAK gçz. f. Derinliği azalmak: *Deniz ileri doğru gittikçe sığlaşıyor.*

SIĞLIK a. **1.** Sığ olan bir şeyin niteliği: *Kıyıların sığlığı.* **—2.** Yüzeysel olan bir şeyin, bir derinliği olmayan bir kimsenin özelliği.

—Denizbil. Su düzeyinin hemen altında bulunan ya da sular çekildiğinde yüzeye çıkan düz tepeli küçük tümsek. (Açıklarda, bu tümsekler normal sığlıklarla karıştırılabilir.) [Eşanl. TOPUK, BANK.] (Bk. *ansikl.* böl. Denizbil. ve Coğ.) ‖ *Kaya sığlığı*, kıyı sularında görülen az derin kayalık kesim.

—Denizc. Denizin fazla derin olmayan ve seyir için tehlike oluşturan bölgesi.

◆ sıf. Sığ olan yer için kullanılır.

—ANSİKL. Denizbil. ve Coğ. Bir sığlık kayaçlarda oyulabilir.(→ TEHLİKELİ KAYALIK.) ya da döküntü çökellerinin (kum sığlığı) ya da organizma çökeltilerinin (mercan sığlığı) birikmesiyle oluşur. Sığlıklar derinlerde ve çeşitli konumlarda yer alabilir: okyanus sırtlarının ve denizaltı dağlarının dorukları (örneğin Meteor Büyük sığlığı); kıta sahanlıklarının dış bölümü (Newfoundland Büyük Sığlıkları); gelgitin ve etkin soluğanların etkisindeki kıyı kesimleri (Kuzey denizi sığlıkları); haliçlerin girişleri. Kıyılar yakınında, tortul kökenli sığlıklar hareketlilikleri ve yükselmeleri nedeniyle, deniz ulaşımı için sürekli tehlike oluştururlar.

SIĞMAK gçz. f. **1.** *Bir şeye, bir yere sığmak*, onun içine, oraya girebilmek: *Elbiselerim dolaba sığmıyor.* **—2.** *Bir şeye (soyut) sığmak*, ona uygun olmak (genellikle olumsuz cümlelerde): *Bir insanı karalamak insafa sığmaz. Bu yaptıkların akla mantığa sığar mı?*

◆ **sığdırılmak** edilg. f. Sığdırmak eylemine konu olmak.

◆ **sığdırmak** ettirg. f. *Bir şeyi (bir yere, bir şeye, içine) sığdırmak*, onu bir kabın, bir şeyin içine bütününü alacak biçimde yerleştirmek: *Küçücük bir valize hem giysilerini hem de bütün ayakkabılarını sığdıramadı.*

—Matbaac. Belirlenmiş sınırı aşması durumunda, sözcük aralarını daraltarak ya da metnin bazı yerlerini atarak dizgiyi verilen ölçüye uygun biçimde yerleştirmek.

SIĞRI burnu, rumca **Sigrion**, Ege denizi'nde Midilli adasının B. kıyısında, K.

-B.'ya doğru uzanan çıkıntı. Adını, aynı addaki yerleşmeden alır.

SIHAF çoğl. a. (ar. *sahfe*'nin çoğl. *sıhaf*). *Esk.* Düz ve geniş kaplar.

SIHHAT, -ti a. (ar. *sıhhat*). **1.** Sağlık esenlik: *Sıhhati yerinde olmak. Sıhhat haberlerinizi beklerim.* **—2.** Doğruluk, gerçeklik: *Bir havadisin sıhhat derecesinden kuşku duymak.* **—3.** *Sıhhatler olsun,* tıraş olanlara ya da hamamdan çıkanlara söylenen iyi dilek sözü.
—*Esk. Sıhhat ve içtimai muavenet vekâleti,* Sağlık ve sosyal yardım bakanlığı.
—Ed. telm. *Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi* → DEVLET.

SIHHATLİ sıf. Sağlıklı: *Sıhhatli bir bebek. Sıhhatli bir cilt. Sıhhatli bir ömür sürmek. Sıhhatli fikirler, kararlar Sıhhatli bir dostluk.*

◆ be. Sağlıklı bir biçimde: *Sıhhatli yaşamak. Sıhhatli düşünmek.*

SIHHATNAME a. (ar. *sıhhat* ve fars. *name*'den *sıhhat-name*). Ed. Divan edebiyatında bir büyüğe, geçirdiği hastalıktan kurtulup sağlığına kavuşması üzerine sunulan kaside.

SIHHİ sıf. (ar. *sıhhat*'ten *sıhhi*). **1.** Sağlıkla ilgili: *Sıhhi tedbirler.* **—2.** Sağlığa uygun: *Sıhhi bir kumaş. Sıhhi bir ev.*
—Ask. *Sıhhi tahliye* → TAHLİYE. ‖ *Sıhhi yardım istasyonu,* muharebede tabur ve alaylar tarafından açılan, hasta ve yaralılara ilk yardımın yapıldığı sağlık ünitesi.
—İnş. *Sıhhi tesisat,* bir yapıda temiz ve pis su döşemi.

SIHHİYE a. (ar. *sıhhi* ve *-iyye*'den *sıhhıyye*). *Esk.* **1.** Sağlık işlerinin tümü. **—2.** Sağlık işlerini yürüten daire. **—3.** *Sıhhiye vekâleti,* Sağlık bakanlığı.
—Ask. Sıhhiye sınıfından olan askeri personel: *Sıhhiye subayı, sıhhiye astsubayı, sıhhiye eri.* ‖ *Sıhhiye sınıfı,* silahlı kuvvetler personelinin sağlık, diş bakım ve tedavisiyle veterinerlik hizmetlerini yürüten ve bunlarla ilgili her türlü malzeme ve teçhizatın ikmalini yapan yardımcı sınıf. (*Sağlık sınıfı* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Sıhhiye birlikleri,* sıhhiye sınıfına ait çeşitli sağlık tedavi ve ikmal hizmetlerinin yürütülmesi için kurulan birlik. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. *Sıhhiye sınıfı,* barışta ve seferde hasta ve yaralı personelin zamanında bakım ve tedavisiyle silahlı kuvvetler personelinin ve aile bireylerinin sağlık kontrolünün ve bu hizmetleri yürütecek sıhhiye personeline ait birliklerin eğitim ve yetiştirilmeleriyle birlikte, bulaşıcı hastalıklara karşı koruma önlemlerini almakla görevlidir.

Muharebe sırasında dost ya da düşman ayırımı yapılmaksızın hasta ve yaralı personelle esir ve mülteci kamplarındaki kişilerin sağlık hizmetlerini yürütmek de bu sınıfın görevleri arasındadır. Bunlardan başka, düşmanın biyolojik etkinliklerinin saptanmasıyla da görevlidir. Bu amaçla, kimyasal ve biyolojik savaşa karşı her tür aktif ve pasif koruma önlemlerinin, kimyagerlerle işbirliği yaparak yürütülmesi de görevleri içersinde bulunur.
• *Sıhhiye birlikleri.* Muharebe alanında, cephe hattından başlayarak gerilere doğru çeşitli komutanlık düzeyinde görevlerini sürdüren sıhhiye birliklerinin verecekleri sağlık hizmetleri şöylece özetlenebilir: savaş nedeniyle hastalanan ya da yaralanan askeri personelin cephe hattındaki ateşten korunan bir "yaralı yuvası"nda toplanması, yaralıların üzerlerinde sürekli olarak taşıdıkları "harp paketleri" kullanılarak yaraların sarılması ve kan kaybının durdurulmasının sağlanması; bunların daha gerilerdeki tabur ve alay tabipleri tarafından açılmış bulunan ilk yardım istasyonuna taşınarak, tümen ve daha üst komutanlıkların sağlık tesislerine ve askeri hastanelerine gönderilmesinin sağlanması.

SIHHİYECİ a. Sağlık memuru, sağlık görevlisi.

—Ask. Silahlı kuvvetlerde, sağlık hizmetleriyle görevli sınıfa mensup personel. (Tabur ve alayların sıhhiye müfrezelerinde, çeşitli birliklerin sağlık hizmetlerini yürütmekle görevlendirilen personelle savaşta hasta ve yaralıları gerideki sağlık kuruluşlarına taşıyan erlere de "sıhhiyeci" denir.)

SIHHİYÛN çoğl. a. (ar. *sıhhi*'nin çoğl. *sıhhiyyûn*). *Esk.* Hekimler.

SIHR a. (ar. *sıhr*). *Esk.* **1.** Evlilikler yoluyla akraba sayılan kişi, hısım. **—2.** Evlilik yoluyla kurulan akrabalık, hısımlık.

SIHRİ sıf. (ar. *sıhr* ve *i*'den *sıhri*). Evlenmeyle oluşan akrabalık için kullanılır.
—Med. huk. *Sıhri hısımlık* → HISIMLIK.

SIHRİYET, -ti a. (ar. *sıhr* ve *-iyyet*'ten *sıhriyyet*). *Esk.* Erkekle kadının evlenmelerinden ötürü iki tarafın aileleri arasında oluşan akrabalık, dünürlük.
—İsl. huk. Hısımlık. (Evlenmede, karının kan hısımlarıyla koca, kocanın kan hısımlarıyla karı arasında meydana gelen hısımlık.)

SIHYEVN. Tar. coğ. Ortadoğu'da iki yer adı: 1. → SİON. 2. Suriye'nin K.'inde Lazkiye'nin D.'sunda, Akdeniz kıyısına yakın kale. İbnülesir ve Yakut, kalenin her yandan derin uçurumlar ve üç sıra surla çevrili olduğunu yazmaktadır. Haçlı seferleri sırasında kale uzun süre Franklar'ın elinde kaldı. 1188'de, Selahattin Eyyubi tarafından zapt edildi.

SIK sıf. **1.** Birbirine çok yakın öğelerden oluşan bir şey için kullanılır: *Sık örgü. Sık bir orman. Sık saçların kuruması uzun sürüyor. Sulak çayırdaki sık otlar.* **—2.** Sürekli yinelenen: *Bu sık ziyaretler artık beni sıkmaya başlamıştı.*
—Ask. tar. *Sık ordugâh,* osmanlı ordusunda birliklerin konma, toplanma ve hazırlık bölgelerinde birbirlerine çok yakın biçimde yerleştirilmeleriyle oluşan ordugâh düzeni. (*Yaklaşık ordugâh* da denir.)
—Biyocoğ. *Sık orman,* sık yapraklı ekvator ormanı. ‖ *Sık bitki örtüsü,* KAPALI BİTKİ* TOPLULUĞU'nun eşanlamlısı.
—El sant. *Sık iğne,* tığ işlerinde, tığı işlentiye sık aralıklarla batırıp, çıkan ilmeği tutturarak yapılan iş. (Kenarlarda, motif uygulamalarında ya da motif aralarında kullanılabilir.) [*Sık ilmek* de denir.]
—Küm. kur. *Sık küme,* en az iki eleman içeren sıralı M kümesi, öyle ki bir M nin her x ve y eleman ikilisi için, M nin $x < z < y$ biçiminde bir başka z elemanı vardır. (Oransal sayılar kümesi sıktır; $\mathbb{N}$ doğal tamsayılar kümesi sık değildir.) [Eşanl. YOĞUN KÜME.]
—Ormanc. *Sık ağaçlık,* ağaç tepeleri birbirine değecek kadar sık olan ağaçlık. ‖ *Sık çalılık,* bitkilerin, dal ve sürgünlerin karmakarışık birbirine girdiği çalılık. ‖ *Sık orman,* oldukça sık ağaç, ağaççık ve çalıların bir arada bulunduğu, özellikle yarı tropikal bitki örtüsü tipi.
—Topol. Bir E kümesinin bir A parçası için kullanılır, öyle ki A nın $\bar{A}$ kapanışı E ye eşittir. (Örneğin $\mathbb{Q}$, $\mathbb{R}$ içinde sıktır.) [Kimi kez YOĞUN ya da HER YERDE SIK da denir.]

◆ be. **1.** Çok sayıda ve aralıksız olarak: *Fideleri sık dikmek.* **—2.** Kısa aralıklarla, her zaman: *Ne yazık ki bu hastalık bölgemizde çok sık görülür. Sık kullanılan bir sözcük.* **—3.** *Sık sık,* her zaman, birçok kez: *Ona yolda sık sık rastlardım. Sık sık birlikte olurlardı.*

SIKACAK a. **1.** Bir nesneyi iki ağırlık arasında mekanik olarak sıkıştırmaya yarayan aygıt. **—2.** Suyunu çıkarmak amacıyla meyveleri sıkmaya yarayan araçlara verilen genel ad: *Limon sıkacağı.* **—3.** Çamaşır sıkmaya yarayan aygıt: *Çamaşır makinesinin sıkacağı bozuldu.*

SIKBOĞAZ a. *Sıkboğaz etmek,* bir kimsenin düşünmesine, şu ya da bu biçimde davranmasına olanak vermemek, ona baskı yapmak; sıkıştırmak: *Yarına kalsın, beni sıkboğaz etmeyin.*

SIKÇA be. Oldukça sık, sık olarak.

SIKI sıf. **1.** İçinde yer alana göre, boyutları küçük olan, onu sıkan şey için kullanılır; dar: *Pantolonun beli çok sıkı.* **—2.** İyice sıkılmış; içi sıkıştırılarak doldurulmuş bir şey için kullanılır: *Sıkı bir düğüm. Paketin ipleri çok sıkı. Sıkı bir yastık.* **—3.** Zorlu, güçlü: *Sıkı bir yumruk.* **—4.** Titiz, hoşgörüsüz ve katı bir biçimde uygulanan şey için kullanılır: *Bir yapıtın sıkı bir eleştirisini yapmak. Sıkı önlemler almak. Sıkı bir perhize girmek.* **—5.** İlkelerine bağlı, hoşgörüsüz kimse için kullanılır; katı, sert: *Müdürümüz çok sıkı, bize nefes aldırmıyor. Ailesi çok sıkıdır, her yere ancak onların izniyle gidebilir.* **—6.** Zaman açısından olanak tanımayan, yoğun: *Bugünlerde işler çok sıkı.* **—7.** *Arg.* Hoşa giden, beğenilen ya da alanının iyilerinden olan kimse için kullanılır: *Sıkı bir öğrenci. Sıkı güreşçidir.* **—8.** Cimri, hasis. **—9.** *Sıkı ağızlı* → AĞZI* SIKI. ‖ *Sıkı elli* → ELİSIKI. ‖ *Sıkı fıkı,* çok samimi, yakın: *Kısa sürede sıkı fıkı dost oldular.*
—Ceb. *Sıkı eşitsizlik,* eşitliği dışta bırakan eşitsizlik. (Kendi doğal sıralarıyla donatılmış olan $\mathbb{N}$, $\mathbb{Z}$, $\mathbb{Q}$ ya da $\mathbb{R}$ içinde sıkı eşitsizlik $<$ ile gösterilir.) ‖ *Sıkı kapsama,* bir kümenin bir başka küme içinde, bu ikisinin eşitliğini dışta bırakan kapsanması. ‖ *Sıkı kapsanmış,* kapsanmış olan, ama eşit olmayan. ‖ *Sıkı küçük (büyük),* küçük (büyük) olan, ama eşit olmayan.
—İnş. *Sıkı taş,* çok sert ve cilaya elverişli kireçtaşı. (Sıkı taşın özgül ağırlığı genellikle 2 580 kg/m³'ün, ezilme dayanımı 1 080 kgkuvvet/cm²'nin üstündedir; sertlik indisi 8-14 arasındadır.)
—Yerbil. Yapısında boşluklar bulunmayan bir kayaç için kullanılır.

◆ be. **1.** Sıkıca: *Sıkı giyinin, hava çok soğuk.* **—2.** İyice sıkarak: *Denkleri sıkı bağlamak.* **—3.** *Sıkı basmak,* güçlü davranmak, direnmek. ‖ *Sıkı durmak,* güçlü, dayanıklı olmak; dikkatli bulunmak. ‖ *Sıkı sıkı,* adamakıllı, tam olarak, iyice: *Kapıyı, pencereyi sıkı sıkı kapadı.* ‖ *Sıkı tutmak,* bir şeyi önemsemek, onu yakından izlemek: *İşlerini sıkı tutar, kimseye bırakmaz.*

◆ a. **1.** Zorlayıcı, güç durum: *Sıkıya gelememek. Sıkıyı görünce kaçtı.* **—2.** *Sıkı sıkıya,* çok sıkı biçimde; sımsıkı; iyice, tekrar tekrar: *Unutmaması için çocuğa sıkı sıkıya tembihledi.* ‖ *Sıkıya gelmek,* üstesinden gelemeyeceği güç bir durumla karşılaşmak: *Sıkıya geldi mi işi yarıda bırakır.* ‖ *Sıkıysa,* yapabilirse, kendine güveniyorsa: *Sıkıysa o konuyu açsın da görelim* (arg.).
—Esk. sil. Ağızdan dolma ateşli silahlarda, barut, kurşun ya da saçmayı sıkıştırmak üzere kullanılan bez, kâğıt vb. malzemeye verilen ad.‖ *Kuru sıkı* → KURUSIKI.
—Mak. san. *Sıkı geçirmek,* iki makine parçasını bir sıkı geçmeyle birleştirmek. ‖ *Sıkı geçme,* iç parçanın bir kotunun, dış parçanın bir kotundan biraz büyük olduğu geçme. —İki parçanın, tutmalı geçmeyle birleştirilmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Mak. san. • *Sıkı geçme.* Bir sıkı geçme, silindirsel ya da konik olabilir. Silindirsel sıkı geçmede, erkek parçanın boyutu, içine gireceği dişi parçanın boyutundan biraz daha büyük olmalıdır. Yerleştirme bir kuvvet etkisiyle (çekiçle ya da preste uygulanan) ya da ısıl biçim değiştirmeden yararlanarak (dişi parçayı ısıtarak genleştirme ya da erkek parçayı soğutarak daraltma) gerçekleştirilir. Konik sıkı geçme, koninin açısı, göz önüne alınan malzemelerin sürtünme açısından küçük olduğundan, basit bir zorlamayla gerçekleştirilir (bu sıkı geçme tipi özellikle, bir takımı bir takım tezgâhının iş miline bağlamak için kullanılır).

SIKICA be. Oldukça sıkı; iyice: *Bir kimseye sıkıca sarılmak. Pencereyi sıkıca kapatmak.*

SIKICI sıf. Sıkıntı veren; tekdüzeliğiyle, bezginliğe, usanca yol açan bir şey, bir

dişi çiçekler

erkek çiçekler

sığırsazı

kimse için kullanılır: *Sıkıcı bir gün geçirmek. Sıkıcı bir yolculuk. Sıkıcı bir metin, ders, kitap. Sıkıcı bir insan.*

SIKIDENETİM a. Sansür.

SIKIDÜZEN a. Bir toplulukta belli bir düzenin olması için uyulması gerekli kurallar bütünü; disiplin.

SIKILAMA a. Sıkılamak eylemi.
—İnş. Mekanik yollarla kaldırılması gereken bir yükün çevresine halat bağlama.
—Mad. oc. Patlayıcı maddeleri lağım deliğine yerleştirdikten sonra, patlama etkisini artırmak ve güvenlik koşullarını iyileştirmek için deliğin içini moloz maddelerle doldurma. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sıkılama çubuğu*, patlayıcı madde lokumlarını lağım deliğine yerleştirmede ve sıkılama maddesini sıkıştırmada kullanılan ağaç ya da plastik çubuk. || *Sıkılama maddesi*, lağım deliğine gerekli patlayıcı madde yerleştirildikten sonra, deliğin geri kalan bölümüne sıkıştırılan, geri tepme önleyici madde. (Sıkılama maddesi olarak, genellikle silindir biçiminde uzun kil lokumları ya da sondajdan çıkan kayaç kırıntıları kullanılır.)
—ANSİKL. Mad. oc. Taşkömürü ocaklarında grizunun ve kömür tozlarının patlayıcı aleviyle tutuşmasını önlemek için sıkılama zorunludur. Bu işlem ya elle yoğrulan kil lokumlarıyla, ya kâğıt kartuşlar içine yerleştirilmiş moloz tozlarıyla ya da içi su dolu plastik kartuşlarla yapılır.

Fransa Madenkömürü işletmeleri

bir patlayıcı madde lokumunun, sıkılama çubuğuyla lağım deliğine yerleştirilmesi

SIKILAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi sıkılamak*, güçlü bir biçimde sıkmak, iyice sıkıştırmak. **—2.** *Bir dolma tüfeği, bir tabancayı vb. sıkılamak*, onu ağızdan doldurup sıkıştırmak. **—3.** *Bir kimseyi sıkılamak*, onu konuşmaya, bir şey yapmaya zorlamak, bunaltmak sıkıştırmak.

SIKILAŞMAK gçz. f. Sıkı duruma gelmek
—Yerbil. İncelmiş (buna bağlı olarak da içindeki organizmaların yoğunluğu anormal ölçüde artmış) fosilli bir katman için kullanılır. || *Sıkılaşmış çökel*, çökelimi uzun bir sürede gerçekleşmiş çökel.

SIKILGAN sıf. Özellikle yabancı kimselerin yanında kendini rahat hissetmeyen, utangaç, çekingen bir kimse için kullanılır.

SIKILGANLIK a. Sıkılgan bir kimsenin niteliği.

SIKILIK a. **1.** Sıkı olan şeyin niteliği. **—2.** Cimri bir kimsenin tutumu, karakteri.
—Mak. san. Birbirine sıkı geçmeyle bağlanmış iki makine parçasının kotları arasındaki fark.

SIKILMA a. **1.** Sıkılmak eylemi. **—2.** Utanma ve çekinme duygusu; hicap: *Sende sıkılma yok mu?*

SIKILMAK → SIKMAK.

SIKILMAZ sıf. Ayıplanacak, kınanacak bir işi, bir hareketi utanmadan yapan kimse için kullanılır; utanmaz, yüzsüz.

SIKILMAZLIK a. Sıkılmaz, utanmaz bir kimsenin niteliği.

SIKIM a. **1.** Kapalı bir elin aldığı miktar: *Üç beş sıkım çiğköfte yemek.* **—2.** Bir kezde sıkılan miktar. **—3.** Ateşli silahlarda, bir atış için yeterli olan miktar: *İki sıkım barutu kalmıştı.*

SIKIMLIK a. **1.** Sıkım. **—2.** *Bir sıkımlık canı olmak* → BİR.

SIKINMAK → SIKMAK.

SIKINTI a. **1.** Bir güçlüğün, bir engelin, bir eksikliğin, vb. yol açtığı geçici üzüntü, hoşnutsuzluk: *Bir sıkıntın mı var, üzgün görünüyorsun.* **—2.** İşsizliğin, güçsüzlüğün, tekdüzeliğin, ilginç bir şey bulamamanın yarattığı bunalım; ruhsal yorgunluk, bezgınlik, boşluk duygusu: *Köyde sıkıntıdan patlıyorum, yapacak hiçbir şey yok.* **—3.** Fiziksel ya da ruhsal bir rahatsızlık: *Biraz sıkıntısı var, çok güç nefes alıyor. Sık sık üstüne bir sıkıntı geliyor. Sıkıntı geldi, biraz pencereyi açar mısın?* **—4.** Parasızlığın yol açtığı güç durum: *Bu ay çok sıkıntıdayım, bana biraz borç verebilir misin? Büyük para kaybına uğramak onu sıkıntıya soktu. Sıkıntıya düşmek.* **—5.** Bir kimsenin, bir şeyin insana yüklediği ağırlık, yük; verdiği hoşnutsuzluk: *Bir kimseye sıkıntı vermek. Sıkıntı olmak.* **—6.** *Sıkıntı basmak*, canı çok sıkılmak, içi daralmak: *Bu saatlerde sıkıntı basar, ne yapacağını bilmezdi.* || *Sıkıntı çekmek*, güç koşullar içinde ya da yoksul yaşamak: *Çocukluğunda çok sıkıntı çekmişti.*
—Tıp. *Kalp sıkıntısı, solunum sıkıntısı*, kalbin ve solunum sisteminin akut işlev yetersizliği.

SIKINTILI sıf. **1.** Üzüntü, sıkıntı veren, can sıkan bir şey için kullanılır: *Sıkıntılı bir iş bu, nasıl sıyrılacağımı bilmiyorum.* **—2.** Sıkıntısı olan kimse için kullanılır.

SIKINTISIZ sıf. Sıkıntısı olmayan. Sıkıntı vermeyen.

SIKIŞABİLİRLİK a. Fiz. Cisimlerin, bir basınç artışı etkisiyle hacim azaltma özelliği.

—ANSİKL. Fiz. $\chi_T = -\frac{1}{v}\left(\frac{\partial v}{\partial p}\right)_T$ niceliğine, *izoterm sıkışabilirlik katsayısı* adı verilir; burada *v* cismin hacmi, $\left(\frac{\partial v}{\partial p}\right)_T$ durum denklemi *v* (*p*, *T*) nin, basınca göre, kısmi türevidir. Bu katsayı her zaman pozitiftir. Adiyabatik sıkışabilirlik katsayısı da aynı şekilde tanımlanır.
• *Gazlar.* Gazların sıkışabilirliği çok yüksektir; belli sıcaklıkta ideal bir gazın kapladığı hacim basınçla ters orantılıdır; $\chi_T = \frac{1}{p}$ bağıntısı vardır. Bu model ancak kritik noktadan uzak sistemler için doğrudur. Özellikle atmosfer basıncı yakınlarında hidrojen ve helyum dışında, bütün gazlar sıkıştırılabilir. Gazlar, çok fazla sıkıştırıldıklarında sıvılarınkine benzer özellikler kazanır. Nitekim, 3 000 atmosfer altında, oksijenin sıkışabilirliği, hemen hemen alkolünkine eşittir.
• *Sıvılar.* Bunların sıkışabilirliği, gazlarınkinden çok daha düşüktür ve basınçla az değişir. 0 °C'ta, χ_T 10^{-9}m²/N (10^{-4}atm^{-1}) düzeyindedir.
• *Katılar.* Hidrostatik bir basınç (katının bütün yüzlerine düzgün olarak dağılmış basınç) etkisindeki katıların sıkışabilirliği, sıvılarınkinden çok düşüktür: $\chi_T 10^{-11}$ m²/N (10^{-6}atm^{-1}) düzeyindedir.
Bu arada, kristal yapılarından dolayı, amorf olmayan katıların durumu biraz farklıdır. Bunlar tekeksenli bir gerilme etkisiyle biçim değiştirebilir.

SIKIŞIK sıf. **1.** İşlerin yoğunluğuna karşılık zamanın kısıtlı oluşunu vurgulamak için kullanılır: *İşler çok sıkışık, nefes alamıyoruz. Bankaların en sıkışık saatleri. Bugün çok sıkışığım, telefon edemem ama yarın onu kesinlikle arayacağım.* **—2.** Parasal açıdan güç durumda olan kimse için kullanılır: *Bu ay çok sıkışığız, hafta sonlarında dışarı çıkamayız.* **—3.** Yoğun bir kalabalık, yoğun biçimde süren bir etkinlik için kullanılır: *Trafik bu saatlerde çok sıkışıktır.*

SIKIŞIKLIK a. Sıkışık olma durumu.

SIKIŞMA a. Sıkışmak eylemi.
—Bayınd. *Hava sıkışması*, bir tünelin altında seyreden taşıtların havayı basma etkisi.
—Kad. doğ. *Gebe dölyatağının sıkışması*, küçük leğen içinde dölyatağının sıkışıp kalması. (Retroversiyon olgularında gebeliğin üçüncü ayında meydana gelebilir.) || *Plasenta sıkışması*, dölyatağının zamansız kasılması yüzünden plasentanın dölyatağında kalması. (Doğum sırasında kanamaya sebep olabileceğinden yapay boşaltmayı gerektirebilir.)
—Patol. *Bağırsak sıkışması*, bir bağırsak kıvrımının normal, patolojik ya da ameliyat sonrası oluşmuş bir deliğe girerek tıkanması.
—Petr. san. Zaman içinde kayaçların oturmasının doğal etkisiyle, tıkız bir durumun oluşması.
—Tıp. *Omur sıkışması*, omurlararasındaki normal eklem aralığının daralması.
—Yerbil. *Tektonik sıkışma*, kararlı bir taşküre levhasının malzemesini etkileyen izotrop litostatik basınç. (Tektonik rejimde sıkışma hali anizotrop bir özellik kazanır ve maksimum, orta ve minimum [üçeksenli sıkışma] üç ana bileşene ayrılarak bir sıkışma elipsoiti oluşturabilir.)

SIKIŞMA-GENLEŞME a. Elektron. ve Telekom. Bir işarete, iletimden önce uygulanan sıkıştırmadan ve işaretin ilk biçimini vermek amacıyla, iletimden sonra uygulanan genleştirmeden oluşan işlem. (Ses ve müzik işaretleri, bir andan öbürüne, çok büyük güç değişimleri gösterir ve gürültünün gücü, bir iletim yolunun her noktasında hemen hemen değişmez kalır.)

SIKIŞMAK gçz. f. **1.** Bir topluluk ya da birden fazla şey sözkonusu olduğunda, birbirleri üzerine yığılmak, sıkışık, tıkanık durumda olmak, dar bir yere sığışmak: *Çocuklar bu sınıfta çok sıkışacaklar. Biraz daha sıkışalım, arkadaş da otursun. Trafik tam bu noktada sıkışıyor.* **—2.** Baskı yaratan iki şey ya da şeyler arasında kalmak, kısılmak: *Parmağı kapıya sıkışmak. Kazada sürücü koltukla direksiyon arasında sıkışıp kalmıştı.* **—3.** Bir şeyden söz ederken, kımıldamaz, oynamaz duruma gelmek, hareket etmez olmak: *Çekmece sıkışmış, açılmıyor.* **—4.** Bir kimseden söz ederken, güç, sıkıntılı bir durumda kalmak, parasal sıkıntısı olmak, başı sıkışmak: *Ne zaman sıkışırsa annesini arar. Bu ay çok sıkışırsam senden borç alırım:* **—5.** Bir kimseden söz ederken, tuvalete gitmek ihtiyacı duymak. **—6.** *Kalbi, göğsü sıkışmak*, kasılmak, daralma, çarpıntı duymak. **—7.** *Paraya sıkışmak*, nakit para sıkıntısı içinde olmak. || *Bir şeyin arasına, bir şeyine belli bir miktar para sıkışmış*, tamiri için belirtilen miktarda para ödendiğini belirtmek için kullanılır: *Buzdolabının motoruna elli bin lira sıkışmış.*

◆ **sıkıştırmak** g. f. **1.** *Bir şeyi, bir kimseyi sıkıştırmak*, belli bir yere daha çok sayıda sığmalarını sağlamak amacıyla nesneleri, insanları birbirine iyice yaklaştırmak: *Sınıftaki sıraları sıkıştırmak. Yeni gelenlere yer açmak için masada oturanları sıkıştırmak.* **—2.** *Bir şeyi başka iki şeyin arasına sıkıştırmak*, sıkı durması için her iki yandan onu bastırmak: *Piposunu dişlerinin arasına sıkıştırmak. Demiri mengenenin iki kolu arasına sıkıştırmak.* **—3.** *Bir şeyi (bir yere) sıkıştırmak*, bir şeyin baskıyla iki şey arasında kalmasına yol açmak: *Parmağını kapıya sıkıştırmış.* **—4.** *Bir şeyi sıkıştırmak*, gevşek ya da yerinden oynamış bir şeyi sıkı bir duruma getirmek: *Paketin bağını sıkıştırmak, Vidaları sıkıştırmak.* **—5.** *Bir şeyi bir yere sıkıştırmak*, genellikle dar bir yere uygun bir bi-

çimde yerleştirmek: *Sehpayı köşeye sıkıştırabilirsiniz.* **—6.** *Bir kimseyi bir yere sıkıştırmak,* onu itmek, serbestçe hareket edemez bir duruma getirmek: *Bir yayayı duvarın köşesine sıkıştıran sürücü.* **—7.** *Bir şeyi belli bir zamana sıkıştırmak,* sınırlı, görece kısa bir zaman dilimi içinde gerçekleştirilmeye çalışılan işler arasına bir olay, durum, eylem vb. sokmak, sığıştırmak: *Bu kadar iş arasında bir de gitar kursu sıkıştıramam.* **—8.** *Bir kimseyi sıkıştırmak,* onu acele davranmaya, çabuk olmaya zorlamak: *Beni sıkıştırma, daha fazlası elimden gelmez;* yanıt vermede, karar vermede güç bir duruma sokmak; köşeye sıkıştırmak: *Gazeteciler basın toplantısında onu çok sıkıştırdılar;* onu bir köşeye kıstırarak mıncıklamak (tkz.). **—9.** *Bir kimseyi bir şey yapması için sıkıştırmak,* o kimseyi zorlamak, yapması için üstelemek: *Ailesi doktora yapması için onu sıkıştırıyor.* **—10.** *Bir şeyi, bir kimsenin eline, avucuna sıkıştırmak,* onu yavaşça, sezdirmeden bir kimseye vermek, tutuşturmak: *Eline birkaç kuruş sıkıştır, istediğini kolayca yap.*

—Avc. Koşucu köpeklerden söz edildiğinde, havlayarak yaban domuzunu zorlamak. || Av köpeğinden söz edildiğinde, av hayvanını uzun süre kovalayarak kıstırmak.

—Bayınd. Killi-kumlu topraklardan oluşan bir yapıya (kanal şevleri, su biriktirme seddeleri, bir havuzun tabanında sızdırmazlık katmanı) sızdırmazlık kazandırmak için sıkıştırıcı bir silindir yardımıyla bu yapıyı tıkız duruma getirmek.

—Bayınd. ve Mad. oc. Sıkıştırma işlemini uygulamak.

—Çiçekç. *Bitkinin dibini sıkıştırmak,* yeni dikilmiş bir bitkinin köklerini ve çevresindeki toprağı dikeleçle sıkıca bastırmak.

—Hidr bağl. *Betonu sıkıştırmak,* bir iç vibratör yardımıyla betonun akışkanlığını artırmak ve bünyesindeki boşlukları gidererek tıkız ve dayanıklı olmasını sağlamak.

—Metalürj. *Kumu sıkıştırmak,* dökümcülükte bir modelin etrafına hazırlanan bir çerçeve ya da bir maça kutusu içine yerleştirilen kumu, hem bu araçlarla temasını sağlamak hem de gerekli olan tıkızlığı vermek üzere sıkıştırmak. (Sıkıştırma basınç, hızla fırlatma, sarsma ve titreşimle yapılabildiği gibi parmakla, ayakla ya da bir el aletiyle de yapılabilir.)

—Spor. *Bir yarışçıyı sıkıştırmak,* bir koşuda, yarışmacının koşu alanını engelleyerek hızını azaltmak ve geçmesini engellemek.

—Tarım. Toprağı merdane ile bastırmak. || Toprak çok nemli iken üzerinden bir tarım aracı ya da bir taşıt geçirerek fiziksel durumunu bozmak. (Böylece sıkıştırılmış olan toprak tıkızlaşır ve köklerin girmesini güçleştirir. Toprağın derinliğindeki tıkızlaştırılmış tabaka bir sürme, işleme vb. tabanı oluşturur.)

◆ **sıkıştırılmak** edilg. f. Sıkıştırmak eylemine konu olmak.

—Elektroakust. *Sıkıştırılmış montaj,* işitsel ya da görsel kayıt ortamını geçiş olmaksızın keserek ve birleştirerek elde edilen işlem.

—Metalürj. *Sıkıştırılmış çelik,* külçe dökümünden hemen sonra presle sıkıştırma işleminden geçirilen çelik; bu işlem ürünün özelliklerinin geliştirilmesini sağlar.

SIKIŞMAZ sıf. Fiz. Hacmi, basınç artışıyla azaltılamayan bir madde için kullanılır.

SIKIŞMAK → SIKMAK.

SIKIŞTIRICI a. Bayınd. **1.** Araziyi sıkıştırmada kullanılan toprak düzleştirme makinesi. (En çok kullanılan türü, lastik tekerlekli ve özdevinimli sıkıştırıcıdır. Agregaların türüne ve istenen etki derinliğine göre lastiklerin basıncı değiştirilerek bunların zemine uyguladıkları basınç azaltılıp artırılabilir. **—2.** *Titreşimli sıkıştırıcı,* toprakları tokmaklamada ve sıkıştırmada kullanılan ve sıçrayarak yer değiştiren makine. (Titreşimli sıkıştırıcı 10-15 cm'lik sıçramalarla hareket eder ve dakikada 60-70 sıçrayış yapar. Yerle temas eden yüzeyi çok dar olduğundan, özellikle karayolu ya da demiryolu dolguları gibi geniş olmayan işlerde kullanılır.)

—Mak. san. KOMPRESÖR'ün eşanlamlısı.

—Sil. Nükleer maddeleri merkezcil bir kuvvetin etkisinde bırakarak konsantre etmek için kimi nükleer silahlarda kullanılan karmaşık düzenek. (Bu, yüksek bir basınca yol açan katı bir kimyasal patlayıcının patlamasıdır.)

—Soğut. san. KOMPRESÖR'ün eşanlamlısı.

—Telekom. Kazancı giriş işaretinin ortalama gücüyle, bu işarete bir sıkıştırma uygulayacak biçimde değişen yükselteç.

SIKIŞTIRICI-GENLEŞTİRİCİ a. Telekom. Bir iletim hattı girişinde yer alan bir sıkıştırıcı ve hat çıkışında, işaretin ilk biçimini vermeye yarayan, ilişkin bir genleştiriciden oluşan bütün.

SIKIŞTIRILMAK → SIKIŞMAK.

SIKIŞTIRMA a. **1.** Bir basınç uygulayarak bir şeyi bir yere sığdırmaya çalışmak, iki şey arasında kıstırmak eylemi. **—2.** Bir şeyi sabitleştirme: *Sıkıştırma aygıtı.* **—3.** Baskı yapma, zorlama.

—Bayınd. Basınç, titreşim ya da darbe uygulama yoluyla bir toprağın içindeki havayı çıkararak kuru yoğunluğu artırmayı amaçlayan işlem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Cerr. Özellikle ödemle savaşmada, varislere ve eklem içi su toplamalarına karşı sık kullanılan cerrahi yöntem. (Gaz bezi parçaları ile yapılan sıkıştırma, cerrahi müdahaleler sırasında meydana gelen yaygın kanamaları önlemek için kullanılır. Parmakla yapılan sıkıştırma, yalnız parmaklarla, çok zaman bir atardamar kanamasını, bu kanama travmadan ya da ameliyattan olsun, kısa süre durdurmada büyük yarar sağlar.)

—Ciltç. Çekiç vurmalı baskı ya da hidrolik baskıyla bir cildi düzeltmek ve tıkız duruma getirmek için yapılan işlem.

—Çiçekç. Bahçelerde gevşek toprakları daha sıkı hale getirmek üzere ayakla ya da bir tokmakla bastırma işlemi.

—Elektron. ve Telekom. *Bir işareti sıkıştırma,* bir işaretin ortalama düzey değişimlerini otomatik olarak azaltma; bu işlem, değişken kazancı, işaretin ortalama gücü ne kadar düşükse, o kadar büyük olacak şekilde işaretle kumanda edilen bir yükselteç yardımıyla gerçekleştirilir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Hidr. bağl. Tıkızlığını artırmak ve olası çatlakları kapatmak için bir gereci (harç, beton, alçı) sıkıştırmak işlemi.

—Isıbil. *Buharı mekanik olarak yeniden sıkıştırma,* bir çözeltiyi buharlaştırırken (çözünenin deriştirilmesi ya da çözücünün damıtılması), buharlaştırıcıda oluşan buharı almaya ve bu buharı çözeltinin ısıtılmasında dış buhar yerine kullanmak üzere sıkıştırmaya dayanan yöntem. (Bu yöntem buharın gizli ısısını geri kazanmaya olanak verir; bunun tersi sözkonusu olduğunda buharı, bir kondansör içinde değersizlenmiş enerji biçiminde boşaltmak gerekir. Tarım-besin, kimya, kâğıt, metalürji sanayilerinin yanı sıra, deniz suyunun tuzunu gidermede de bu yöntemden yararlanılır.)

—Isıl. mot. İki zamanlı bir motor çevriminin birinci, dört zamanlı bir motor çevriminin ikinci zamanı. (Sıkıştırma, hacimsel sıkıştırma oranıyla ifade edilir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Hacimsel sıkıştırma oranı,* doğrusal ya da döner pistonlu bir motorda, emme zamanı sonunda silindire giren karışımın kapladığı en büyük hacmin, sıkıştırma zamanı sonunda kapladığı en küçük hacme oranı. (Piston kursunun silindir içinde oluşturduğu hacim V, sıkıştırma zamanı sonunda silindir içinde kalan ölü hacim v ise, E hacimsel sıkıştırma oranı $(V+v)/v$'ye eşittir. Uygulamada, hacimsel sıkıştırma oranı yerine, "sıkıştırma oranı" deyimi daha yaygın olarak kullanılır. Kumandalı ateşlemeli benzin motorlarında hacimsel sıkıştırma oranı 7,8/1 ile 11/1 arasındadır; bu oran, Diesel motorlarında 16/1 ile 22/1 arasında değerler alır.)

—Metalürj. Döküm kumunu sıkıştırmak eylemi. || Dökümcülükte bir kalıbın çeşitli parçalarını ya da bir kalıba dökülen kumu presleme işlemi. || Toz metalürjisinde bir kalıp ya da bir matris içine yerleştirilen tozu basınçla topaklaştırma. || *Sıkıştırma presi,* sıkıştırma işleminde kullanılan aygıt. || *Hatalı sıkıştırma,* yetersiz sıkıştırma; bu sıkıştırmanın yol açtığı özür. || *Sıcak sıkıştırma,* tozları sinterleme anında ya da sinterlemeden hemen sonra sıkıştırarak topaklaştırma işlemi. (Bu yöntem sert ve elmaslı alaşımlar gibi özel ürünleri biçimlendirmek için kullanılır; bu nedenle sinterleme fırınına bağlı özel tesislerin kurulmasını gerektirir.) || *Soğuk sıkıştırma,* ortam sıcaklığında sıkıştırmayla yapılan kalıplama. (Eşanl. BRİKETLEME.)

—Nalbantl. *Nal sıkıştırma,* nalın ayağa tam olarak oturmasını sağlamak için çakılan mıhların uç kısımlarını iyice çekerek nalı yerleştirme.

—Patol. *Sıkıştırma belirtileri* (ya da *bozuklukları*), bir organın gerek iltihap, gerek ur ya da su toplaması, gerek dıştan gelen bir baskı yüzünden artması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Polim. *Sıkıştırma çarpanı,* kalıplanmış bir eşyanın yoğunluğunun bu eşyanın yapımında kullanılan malzemenin görünür yoğunluğuna oranı.

—Soğut. san. *Buhar sıkıştırmalı çevrim,* soğutmada kullanılan termodinamik çevrim. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Buhar sıkıştırmalı makine,* böyle bir çevrimden yararlanan soğutma donanımı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Teknol. *Çöp sıkıştırma,* boşaltılan çöpleri özel makinelerle olabildiğince sıkıştırmaya dayanan yöntem. (Bu işlem denetimli boşaltma alanındaki son yeniliklerden biridir. Sıkıştırılmış çöp katmanlarının yüksekliği 12 m'ye ulaşabilir. Bu durumda, çöpler havasız ortamda bir dönüşüme uğrar; bu da, sonradan gerikazanılabilen, metan bakımından zengin bir gazın açığa çıkmasına neden olur.)

—Yapış. Zamk filminin sertleşme sürecinde, yapıştırılacak yüzeyleri basınç yoluyla iyice tespit etmeye dayanan yapıştırma evresi.

—ANSİKL. Bayınd. Sıkıştırma işlemi, bir agreganın görünür hacmini azaltmayı, dolguları oturtmayı ve zeminle temel için daha yüksek bir dayanım elde etmeyi sağlar. Zemindeki su oranı Proctor deneyiyle belirlenen optimal bir değere ulaştığında yoğunluk en yüksek değeri bulur. Genellikle özdevinimli olan sıkıştırma makineleri kendi ağırlıklarıyla (toprağı yoğuran tekerlekli sıkıştırıcılar, tokmak ayaklı silindirler) ya da titreşim (titreştirerek sıkıştıran silindirler, titreşimli plaklar) ve içtitreşim uygulayarak çalışırlar; bir tokmaktan ya da kimi zaman serbestçe düşen bir kütlenin yarattığı darbeden de yararlanılır.

—Elektron. ve Telekom. Sıkıştırma ve genleştirme'nin amacı, işaret gücünün, gürültü gücüne oranını, işaretin en zayıf

Richier

lastik tekerlekli sıkıştırıcı

olduğu anlarda artırmaktır; bu işlemler yayın gücünde önemli bir ekonomi yapmaya olanak verdikleri uzun mesafeli telefon tekniğinde hemen hemen sistematiktir. Yükselteçlerin kazancı bir yasaya göre ve işlenecek işaretlerin yapısına bağlı olarak belirlenen bir zaman değişmeziyle değişir; ses işaretleri için zaman değişmezinin süresi, bir hecenin süresi düzeyindedir.

—Isıl. mot. Doğrudan püskürtmeli bir Diesel motorunda sıkıştırma, yakıt karışımının tutuşmasını sağlar. Benzin motorlarındaysa yanma odasındaki gazların sıcaklığını artırır ve aynı zamanda yanmanın kimyasal koşullarını değiştirir. Çevre sıcaklığında patlayıcı olmayan karışımlar sıkıştırıldıklarında patlayıcı duruma gelirler. Öte yandan yanma hızlanır ve sıcaklık artar; böylece iyi bir ısı verimi sağlanır. Son olarak, daha yüksek bir sıkıştırma oranı, pistonun hızını yükseltir ve böylece, birim kütle başına büyük güç elde etmek için gerekli koşul olan motorun rejim hızını artırmaya olanak verir.

Sıkıştırma oranı, büyük ölçüde, kullanılan yakıtın oktan sayısına bağlı olan vuruntu olayı ile sınırlıdır.

—Patol. Sıkıştırma hem organın kendisini, hem komşu organları etkileyebilir. Kanalların ya da damarların sıkıştırılması sıvıların dolaşımını güçleştirir ve uç taraftaki yollarda genişlemeye neden olur. Sinirlerin sıkıştırılması, gittikçe artan ağrılara ve sonunda felçlere neden olur. Organların sıkıştırılması çalışmalarını engeller. Kol ve bacaklarda sıkıştırma belirtileri özellikle kanı durdurmak için konan bir bağdan ya da alçıdan sonra ortaya çıkar, şişlik, morluk ve karıncalanma yapar. Sıkıştırma kaldırılmazsa kangren meydana gelebilir. Bacaklarda sıkıştırma belirtileri leğendeki bir ura bağlı olabilir; mediastindeki organların urla ya da göğüs içinde su toplanmasıyla sıkıştırılması, solunum güçlüğü, ağrılar, öksürük, yutma güçlüğü, ses kısıklığı ve göğüs kafesi toplardamarlarında şişkinlik yapar. Karın içi organların sıkışması ağrılara, bağırsak bozukluklarına ve idrar etme bozukluklarına neden olur. Kafatası içi ya da omurga içi urlar ve su toplanması ise ağır sinirsel bozukluklara (yarı felç, paraplejiler, koma vb.) neden olur.

—Soğut. san. *Buhar sıkıştırmalı çevrim.* En basit biçimiyle böyle bir çevrim dört evreden oluşur: soğutucu akışkanın düşük basınçta ve düşük sıcaklıkta buharlaşması, meydana gelen buharın sıkıştırılması, bu buharın yüksek basınçta sıvılaştırılması ve sıvının genişlemesi. Daha düşük sıcaklıklarda soğutma yapabilmek için birkaç sıkıştırma ve genişleme aşamasından oluşan daha karmaşık çevrimlerden yararlanılır.

• *Buhar sıkıştırmalı makine.* Böyle bir donanımda soğutucu akışkan, buharlaştırıcı adı verilen bir ısı değiştiricisinde, hal değişimi için gerekli ısıyı soğutulacak ortamdan çekerek buharlaşır. Buhar, bir *kompresör*'le emilerek, bir dış akışkanla (hava ya da su) soğutulan ikinci bir ısı değiştiricisine (kondansör) yüksek basınçta ve sıcaklıkta basılır ve burada soğuyarak yoğuşur. Bu doymuş sıvı, bir *soğutucu akışkan deposu*'nda toplandıktan sonra bir *genişleme valfi*'nden geçişi sırasında daralmayla bir genişlemeye uğrar ve bu sırada soğuyarak kısmen buharlaşır, ardından da buharlaştırıcıya girer.

SIKIŞTIRMAK → SIKIŞMAK.

SIKIT, -ktı a. (ar. *sıkt*). *Esk.* **1.** Düşük çocuk, ölü doğan çocuk. **—2.** *Sıkt-üz-zend,* çakmaktan çıkan kıvılcım.

SIKIYÖNETİM a. Huk. Ciddi bir ulusal tehlike karşısında hükümete geniş yetkiler sağlayan ve kamu düzeninin korunmasında sivil idare yerine askeri makamlara yetki veren olağanüstü yönetim biçimi. (Eşanl. ÖRFİ İDARE.)

—ANSİKL. Sıkıyönetim, Anayasa'da öngörülen olağanüstü yönetim usullerinden biridir. Sıkıyönetime ilişkin yasal düzenlemeler, Anayasa ve 1402 sayılı Sıkıyönetim yasası'nda yer alır. Ayaklanma, savaş ya da şiddet hareketlerinin yaygınlaşması gibi durumlarda Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar kurulu, süresi altı ayı aşmamak üzere yurdun bir ya da birden fazla bölgesinde veya bütününde sıkıyönetim ilan edebilir (Anayasa md. 122). Sıkıyönetim ilanından önce, Milli güvenlik kurulu'nun görüşü alınır. Sıkıyönetim kararı derhal *Resmi gazete*'de yayımlanır ve aynı gün Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onayına sunulur. TBMM gerekli görürse, sıkıyönetim süresini kısaltabilir, uzatabilir ya da sıkıyönetimi kaldırabilir (Anayasa md. 122). Sıkıyönetimin her defasında, dört ayı aşmamak üzere uzatılması, TBMM'nin kararına bağlıdır. Sıkıyönetim ilanının doğurduğu önemli hukuksal sonuçlardan biri yürütme kuvvetinin (hükümetin) yetkilerinin genişlemesidir. Sıkıyönetim süresinde, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar kurulu, sıkıyönetim halinin gerekli kıldığı konularda kanun hükmünde kararname çıkarabilir. Sıkıyönetim ilanının başka bir sonucu da, zabıta yetkilerinin sivil makamlardan askeri makamlara geçmesidir. Sıkıyönetimin ilanıyla bölgedeki tüm zabıta kuvvetleri, sıkıyönetim komutanının emrine girer. Sıkıyönetim, yurttaşların temel hak ve özgürlüklerini sınırlayabilir; kimi özgürlüklerin kullanılması izne bağlanabilir ya da durdurulabilir. Yargı alanında ortaya çıkan sonuç, kimi suç sanıklarının sivil mahkemeler yerine, askeri mahkemelerde yargılanmalarıdır. Bunun için sıkıyönetim ilan edilen bölgelerde sıkıyönetim askeri mahkemeleri kurulur.

Sıkıyönetimin yürütülmesi ve sıkıyönetim komutanlarının görev ve yetkileri, 4 mayıs 1971 tarih ve 1402 sayılı Sıkıyönetim yasası ile ayrıntılı bir biçimde düzenlenmiştir. Türkiye'de, 29 ekim 1923'te Cumhuriyet'in ilanından, son sıkıyönetim uygulamasının bittiği 19 temmuz 1987 tarihine kadar geçen süre içinde, toplam 25 yıl 9 ay 11 gün süreyle sıkıyönetim uygulaması yapılmıştır.

• *Sıkıyönetim askeri mahkemesi,* Milli savunma bakanlığı'nca gerekli görülen sıkıyönetim bölgelerinde kurulan askeri mahkeme. Bu mahkemeler, bulundukları yerin sıkıyönetim askeri mahkemesi olarak adlandırılırlar; birden çok olmaları halinde numaralanırlar. Görev ve yetkileri, Sıkıyönetim kanunu'nda ayrıntılı olarak düzenlenmiştir (md. 15).

SIKKIM, Hindistan Cumhuriyeti'nde eyalet, Doğu Himalayalar'da, Nepal ile Bhutan arasında; 7 300 km²; 316 000 nüf. Merkezi *Gangtok.* Sıkkım, Tista'nın akaçladığı dağlık bir bölgedir. En eski halkı Lepçalar (ilk yerlileri) ve yüksek vadilerdeki Tibetliler'dir. 1890'dan bu yana gelen Nepalliler, hindu dininden olanların ve nepal dili konuşanların sayısal üstünlüğü ele geçirmelerine yol açtı. Pirinç ve mısır başlıca tarım ürünleridir.

• TARİH. Sıkkım, tibetli bir aile tarafından Himalaya'da kurulan bir prensliktir (1641). Hindistan'la arasında bir bağlantı oluşturduğu Tibet'e uzun süre sadık kalan Sıkkım, İngilizler'le ilişki kurdu (1817). Darciling'i Sıkkım'dan satın alan İngilizler (1839), daha sonra sıradağın güney kolunu Sıkkım'ın elinden aldılar (1849). Prensliğin stratejik önemi, Londra'nın himayesini zorla kabul ettirmesine yol açtı (1861-1888 arasında). Londra'nın himayesi, Çin tarafından tanındı (1890). Sıkkım kralı (ços-rgyal),

Türkiye'de ilan edilen sıkıyönetimler:

—Doğu'da şeyh Sait ayaklanması üzerine (Muş, Bingöl, Elazığ, Siirt, Diyarbakır, Mardin, Tunceli, Urfa, Bitlis, Van, Hakkâri, Malatya, Erzurum illerinde)	24.2.1925 - 23.12.1927
—Kubilay olayı üzerine (Menemen, Manisa ve Balıkesir'de)	1.1.1931 - 9.3.1931
—İkinci Dünya savaşı üzerine (İstanbul, Kırklareli, Edirne, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli'nde)	20.11.1940 - 23.12.1947
—6/7 Eylül olayları üzerine (İstanbul, Ankara ve İzmir'de)	7.9.1955 - 7.6.1956
—1960 öğrenci olayları ve 27 Mayıs hareketi üzerine (İstanbul ve Ankara'da)	28.4.1960 - 1.12.1961
—20/21 Mayıs olayları üzerine (İstanbul, Ankara ve İzmir'de)	21.5.1963 - 20.7.1964
—15/16 Haziran işçi olayları üzerine (İstanbul, Kocaeli merkez ve Gebze'de)	16.6.1970 - 16.9.1970
—12 Mart hareketinin ardından (İstanbul, Kocaeli, Sakarya, Zonguldak, İzmir, Eskişehir, Ankara, Adana, Hatay, Diyarbakır ve Siirt illerinde)	26.4.1971 - 26.9.1973
—Kıbrıs harekâtı üzerine (İstanbul, Ankara, Tekirdağ, Kırklareli, Edirne, Çanakkale, Balıkesir, Manisa, İzmir, Aydın, Antalya, Muğla, Adana, İçel ve Hatay illerinde)	20.7.1974 - 2.9.1975
—Irak iç savaşı nedeniyle (Diyarbakır, Hakkâri, Mardin ve Siirt illerinde)	27.3.1975 - 27.3.1975 (TBMM onaylamadı)
—Yaygın şiddet hareketleri üzerine (Adana, Ankara, Bingöl, Elazığ, Erzincan, Erzurum, Gaziantep, İstanbul, Kahramanmaraş, Kars, Malatya, Sıvas, Urfa, Adıyaman, Hakkâri, Diyarbakır, Mardin, Siirt, Tunceli, İzmir, Hatay, Ağrı illerinde)	26.12.1978 - 12.9.1980
—12 Eylül hareketi üzerine (tüm yurtta)	12.9.1980 - 19.7.1987

İngilizler'le işbirliğinde bulunmayı reddettiği için ölünceye (1914) kadar devlet tutsağı sayıldı. Ardılı Taşi Rnam-rgyal, daha 1918'de yetkilerini yeniden elde etti. 1950' de Hindistan, Sıkkım'ın himayecisi olarak Büyük Britanya'nın yerini aldı. 1973'te patlak veren kanlı gösteriler, 1963'ten başlayarak kral olan Palden Thondup Rnam-rgyal'in Hindistan'dan yardım istemesine yol açtı. 1974'te krallığın feshedilmesiyle Hindistan'a bağlanan Sıkkım, 26 mayıs 1975'te Hindistan'ın 22. eyaleti durumuna geldi.

• GÜZEL SANATLAR. Sıkkım kültürü, komşusu Bhutan'ınki gibi, tibet kültürüne ve ortak dinleri lamacılığa ayrılmaz bir biçimde bağlıdır. Mimarlık, manastır ve çörten*lerden oluşur. Ancak, Tibet'te olduğu gibi, üsluplardaki süreklilik ve anıtların birçoğunun yıkılmış olması, her tür kronolojik incelemeyi engellemektedir. Sıkkım sanatının en eski örnekleri, Tibet örneklerine sıkı sıkıya bağlı kalınarak yapılmış çörtenleri süsleyen XV. yy. alçakkabartmalarıdır. Manastırların en eskisi Dubde, en kutsalı da Taşi Dhing'dir (Padma Sambhava'nın bir süre burada kaldığına inanılır). Bu manastırların yapım tarihi bilinmemektedir; ancak bunlar, duvar resimleriyle ünlü Pemyantse manastırı gibi, XVIII. yy.'ın başında yeniden yapılmışlardır. Tapınaklarda, tapınma odalarında ve çörtenlerde, Tibet'te olduğu gibi sırasıyla hint, nepal ve çin etkilerinin görüldüğü duvar resimleri, boyalı yalancımermer tanrı heykelleri ve sıkkım bronz ustalarının teknik becerilerini gösteren bronz yapıtlar (heykelcikler ve ayin eşyaları) vardır. Sıkkım bronz ustaları, günümüze kadar (Rumtek) eski töresel üretim geleneğini korumuşlardır.

SIKKIN sıf. Canı bir şeye sıkılmış olan kimse, sıkıntıyı gösteren bir şey için kullanılır: *Canının sıkkın olduğu her halinden belli. Sıkkın bir sesle cevap verdi.*

SIKKINLIK a. Sıkkın olma durumu.

Sıklama → GECEGÜN.

SIKLAMAK gçz. f. **1.** *Iklaya sıklaya* → IKLAMAK. **—2.** *Esk.* Ağlamak, sızlamak. **—3.** *Esk.* Islık çalmak.

SIKLAŞMAK gçz. f. Sık duruma gelmek; sıkça yinelenmek, sık sık ortaya çıkmak: *Fideler sıklaştı. Elektrik kesintileri sıklaştı.*

◆ **sıklaştırmak** ettirg. f. **1.** *Şeyleri sıklaştırmak,* aralıklarını azaltarak sık duruma getirmek: *Fideleri sıklaştırmak.* **—2.** *Bir şeyi, bir şey yapmayı sıklaştırmak,* sayısını artırmak; yinelemek: *Adımlarını sıklaştırmak. Gidiş gelişlerini sıklaştırmak.*

◆ **sıklaştırılmak** edilg. f. Sık duruma getirilmek.

SIKLAŞTIRILMAK → SIKLAŞMAK.

SIKLAŞTIRMA a. Sıklaştırmak eylemi.
—Matbaac. Belli bir uzunluğa, daha fazla karakter sığdırmak amacıyla, aralıkları dar tutma ve boşlukları azaltma işlemi.

SIKLAŞTIRMAK → SIKLAŞMAK.

SIKLET, -ti a. (ar. *sıķlet*). **1.** Ağırlık: *Bu sıklette güreşecek yarışmacılar henüz belirlenmedi.* **—2.** Yük: *Bu tahta bu sıkleti çekmez.*
—*Esk.* **1.** Sıkıntı. **—2.** *Sıklet-aver,* sıkıcı, bıktıran, usandıran. || *Sıklet-keş,* yük taşıyan, ağırlık taşıyan, ağırlık çeken.
—Ask. *Sıklet merkezi,* savaşta, temel stratejik görevi olan ve bir ordunun en önemli ve çok iyi donatılmış bölümü. || *Sıklet merkezi yapmak,* belirli bir yer ve zamanda düşman üzerinde üstünlük sağlamak amacıyla yeterli muharebe gücü, lojistik destek ve ateş desteğini kesin sonuç yerinde ya da bölgesinde bir araya getirmek.
—Esk. fiz. *Sıklet merkezi,* ağırlık merkezi. || *Sıklet-i izafiye,* yoğunluk. || *Sıklet-i mutlaka,* mutlak ağırlık. || *Sıklet-i zatiye,* özgül ağırlık.
—Spor. Boks, güreş ve halter gibi bireysel sporlarda sporcuların ağırlıklarına göre kategorileri. || *Ağır sıklet,* 75-91 kg arasındaki sporcular. || *Hafif sıklet,* 57-60 kg arasındaki sporcular. || *Horoz sıklet,* 51-54 kg arasındaki sporcular. || *Orta sıklet,* 67-75 kg arasındaki sporcular. (*Super-welter* de denir.) || *Sinek sıklet,* 48-51 kg arasındaki sporcular. (En hafif sıklet.) || *Süper ağır sıklet,* 91 kg'dan daha ağır sporcular. (En ağır sıklet.) || *Tüy sıklet,* 54-57 kg arasındaki sporcular. || *Velter sıklet,* 60-67 kg arasındaki sporcular. || *Yarı ağır sıklet,* 75-81 kg arasındaki sporcular.

SIKLIK a. **1.** Sık öğelerden oluşan; sürekli yinelenen bir şeyin özelliği: *Ağaçların sıklığı.* **—2.** Belirli bir süre içinde bir şeyin, bir eylemin, bir olayın yinelenme sayısı: *Bir sözcüğün kullanım sıklığı.*
—Bot. *Sıklık oranı,* herhangi bir türün bir bitki topluluğu içindeki oranı.
—Dilbil. Bir metinler bütününde bir dilsel öğenin kullanılma sayısı. (Kullanılabilirlik ölçütüyle birlikte sıklık ölçütü temel sözlüklerin hazırlanmasına yarar.)
—Elektrotekn. *Sargı sıklığı,* bir solenoitin sarım sayısının, uzunluğuna oranı.
—İstat. *Sıklık çokgeni,* bir histogramda, sıklıkları gösteren dikdörtgenlerin üst tabanlarının orta noktalarını birleştirerek elde edilen ya da kesikli bir değişkene ilişkin, koordinatları x_i değerleriyle f_i sıklıkları olan, noktaları birleştiren kırık çizgi. (Bk. *ansikl.* böl. Biyol.) || *Sıklık dağılımı,* nicel bir özelliğin gözlem değerleriyle bunların sıklıklarından ve/ya da sıklık oranlarından oluşan çizelge. || *Bir sınıfın sıklığı,* bir özelliğin o sınıfa giren değerlerini gösteren birey sayısı. || *Bir sınıfın sıklık oranı,* sınıf sıklığının gözlem sayısına oranı. || *Birikimli sıklık çokgeni,* absisi her sınıfın üst sınırı, ordinatı birikimli sıklık ya da sıklık oranları olan noktaları birleştirerek elde edilen diyagram. || *Kesikli nicel bir özelliğin bir değerinin sıklığı,* bir örneklemde, özelliğin o değerini gösteren birey sayısı. (Kimi zaman "salt sıklık" da denir.) || *Kesikli nicel bir özelliğin bir değerinin sıklık oranı,* bu değerin sıklığının örneklemin boyutuna (gözlem sayısına) oranı. (Salt sıklıktan ayırmak için "göreli sıklık" da denir.)
—Küm. kur. Sıralı sık bir kümenin özelliği.
—Olasıl. *Sürekli bir rastlantısal değişkenin olasılık sıklığı,* bu rastlantısal değişkenin dağılım* fonksiyonunun, varsa türevi.
—Ruhdilbil. *Bir dilin sıklık ortalaması,* bir dildeki harflerin belirme sıklığının istatistiksel tahmini. (Bu deyim, bilgi kuramının kavramlarını kullanan rastlantısal bir dil modeline gönderme yapar.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Tekst. Bir dokumanın, bir ölçü biriminde bulunan çözgü ipliklerinin sayısı. (Bir dokumanın sıklığı 1 cm üzerinden hesaplanır.)
—ANSİKL. Biyol. Örneğin, aynı türden, çok sayıda erişkin sineklerin toplam uzunluklarını ele alalım. Absis üzerinde (yatay eksende) cm olarak belirtilen boyları gösterelim. Bunlar sınıflardır. Bu doğru üstünde, her boy için, uzunluğu o boydaki birey sayısına orantılı dik doğrular çizelim. Ordinatların uçlarını birleştirince bir sıklık çokgeni elde ederiz. Egemen değer, sıklığı en fazla olan sınıfa karşılık gelir. Bu değere göre, çokgen simetrik olabilir ya da olmayabilir. Tek egemen değerli (tek maksimumlu) ya da çok egemen değerli olabilir. Bu son durum, kütlelerin karışımına işaret eder.
—Ruhdilbil. Örneğin, sıfır sıklık ortalaması türkçe abecenin 29 harfinin aynı kullanım olasılığı bulunan rasgele bir harf dizisini gösterebilir. 1 sıklık ortalamasında harfler, dildeki sıklık oranlarına göre ortaya çıkar. 2 sıklık ortalamasında, harf çiftlerinin sıklığı önemlidir. 5 sıklık ortalamasında anlamsız harf dizileri elde edilir, ama bu dili bilen biri harf dizisinin sözcüklere çok benzediğini anlayabilir. Dilin sıklık ortalaması, harflerin yerine, aynı olabilirlik ilkeleri uyarınca birim olarak seçilen sözcüklerle de yapılabilir.

SIKMA a. Sıkmak eylemi.
—Al. tak. *Sıkma takozu,* mengenenin çenelerı arasına, eğelenecek parçanın çenelerin basıncıyla biçim değiştirmemesi amacıyla ya da bu parçanın eğeleme sırasında hareket etmesi isteniyorsa, parçanın dayanması için yerleştirilen tahta parçası.
—Anat. *Sıkma kası,* bazı kanalları ya da delikleri çember şeklinde sıkmaya yarayan kas. || *Dölyolu sıkma kası* (giriş sıkma kası ya da vulva sıkma kası da denir), dölyolunun yan çeperinde bulunan çift kas. || *Yutak sıkma kasları,* üst, orta ve alt olmak üzere üç tane olan ve karşıt yandakilerle orta çizgide birleşen düz kaslar. (Yutmada önemli rol oynarlar.)
—Çamaşır. Durulandıktan sonra bir çamaşırın elle, çamaşır makinesinde ya da ayrı bir çamaşır sıkma makinesinde suyunu giderme işlemi. (Bk. *ansikl.* böl. Ev ekon.)
—Deric. Sepileme işleminden sonra, derideki fazla miktarda suyun, üzeri keçe kaplı çift silindirli bir sıkma aleti yardımıyla mekanik bir biçimde alınması için deri üzerine uygulanan işlem. (Bu işlem, başka işlemleri yapabilmek için gereklidir: yarma, tıraşlama, kurutma.)
—Esk. giy. Üst kısmı bol, ağı körüklü, dizkapağından aşağısı bacakları saracak biçimde dar bir tür potur. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ev eşy. *Çamaşır sıkma makinesi,* açılıp kapanabilen bir kapak altına yerleştirilmiş bir sıkma tamburundan oluşan ve suyun dönme hareketiyle boşaltma deliklerinden bir tekneye aktarılması, oradan da çekim yoluyla akıp gitmesiyle çamaşırın sıkılmasını sağlayan elektrikli ev aleti.
—Mak. san. Mekanik bir organın, bir parçaya ya da bir parçalar bütününe, özellikle işlenmeleri ya da birleştirilmeleri sırasında yer değiştirmelerini önlemek amacıyla uyguladığı basınç.
—Mutf. Bir besin maddesinin suyunu sıkarak çıkarmak.
—Tarım. Sularını çıkarmak için meyveleri basınç altına alıp sıkıştırma işlemi.
—Teknol. Bir ürünü ıslatan sıvıyı, bir kuvvet alanı etkisiyle gidermeye dayanan işlem. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tekst. Bir tekstil ürünündeki boyarmadde ya da apre fazlasını gidermek için bu ürüne uygulanan işlem.
—Yağ. mad. Yağlı bir hammaddenin içerdiği yağı sıkarak çıkarmak eylemi.

◆ sıf. Suyu çıkarılmaya elverişli meyve için kullanılır: *Sıkma portakal.*
—Esk. giy. *Sıkma baş,* kadınların bir baş bağlama biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Esk. giy. Sıkmanın paçası çok dar olduğundan yan kısmına küçük bir yırtmaç açılır, giyildikten sonra bu yırtmaç üç düğmeyle kapatılırdı. Selim III döneminde Nizamı cedit askerleri ve küçük rütbeli subaylar; Mahmut II döneminde Asakiri mansurei Muhammediye askerleri sıkma giyiyorlardı. Mavi çuhadan yapılan sıkmanın yerini bir süre sonra avrupa kesimi pantolon aldı.
• *Sıkma baş* yapmak için üçgen biçiminde katlanan başörtüsü uzun kısmı alna gelecek biçimde başa sarılır, uçları bağlanıp baş çevresinde dolanarak düğüm yapılır. Arkada kalan üçgen uç başörtüsünün arkasına sıkıştırılır. Sıkma başta kulaklar ve saç görünmez.
—Ev ekon. Bir çamaşır makinesinde, üç ya da beş dakika süreyle ve büyük bir hızla dönen tambur, çamaşırları iç yüzeylerine fırlatır, suyu da bir hazneye gönderir (su buradan bir boşaltma pompası ya da çamaşır sıkma makinesinde olduğu gibi emme yoluyla boşalır). Sıkma hızı sıkılacak tekstillerin cinsine göre makineyi kullanan tarafından ayarlanabildiği gibi, önceden seçilen bir programa göre de ayarlanabilir. Dakikada 300-850 dev. olan sıkma hızı, çamaşır

sıkma makinesinde 1 500 dev./dk'ya ulaşabilir.
—Teknol. Sıkma çoğu kez, sıkılacak madde, büyük hızla döndürülen bir sepete yerleştirilerek gerçekleştirilir. Merkezkaç kuvvetin etkisiyle, sıvı sepetin dışına atılır ve gerekiyorsa bir kap içinde toplanabilir. Nitekim, takımları bir yağ huzmesiyle soğutulan ve yağlanan kimi makinelerin (freze tezgâhları, torna tezgâhları vb.) ürettiği metal talaşlarına bu işlem uygulanarak bunların üzerinde kalan yağlar geri kazanılabilir.
Çamaşırhanelerde, çamaşırlar, suyun olabildiğince akıp gitmesine olanak veren kauçuk merdanelerden geçirilerek kurutulur. Aynı şekilde sıkma, bir sıvı emdirilmiş çeşitli ürünlere de (kumaşlar, deriler vb.) uygulanır.

SIKMAÇ a. Sıkıştırıcı, kompresör.

SIKMAK g. f. **1.** *Bir şeyi sıkmak,* onu kavrayan bir şeyi daraltarak üzerine bir basınç uygulamak: *Bileklerimi bu kadar sıkma, canımı acıtıyorsun.* **—2.** *Islak bir şeyi sıkmak,* içindeki sıvıyı çıkarmak için bir basınç uygulamak: *Çamaşırları sıkmak.* **—3.** *Bir meyveyi, bir bitkiyi sıkmak,* bir basınç uygulayarak suyunu ya da yağını çıkarmak: *Portakal, limon sıkmak. Kenevir tohumlarını sıkıp yağını çıkarmak.* **—4.** *Bir şeyin suyunu sıkmak, bir meyvenin suyunu sıkmak,* basınç uygulayarak suyunu almak, çıkartmak: *Süngerin suyunu kovaya sıkmak. Bir limonun suyunu sıkmak.* **—5.** *Bir kimseyi (kollarında, göğsünde) sıkmak,* onu kendi bedenine dayayarak kollarını çevresine dolamak: *Çocuğunu kollarının arasında sıktı. Küçük kız, bebeğini göğsüne dayamış sıkıyordu.* **—6.** *Birini, bedenin bir yerini, bir bölümünü sıkmak,* bir giyim eşyasından söz ederken, bedenin o bölümüne basınç yapmak, dar gelmek: *Kemer belimi sıkıyor. Sağ ayakkabısı ayağını sıkıyor, canını acıtıyordu.* **—7.** *Bedenin bir bölümünü sıkmak, kendini sıkmak,* o bölümün öğelerini birbirine yaklaştırıp bastırmak; kaslarını gergin tutmak: *Dişlerini sıkmak. İğne olurken kendini sıkmak.* **—8.** *Kurşun sıkmak,* ateşli bir silahın tetiğini çekip boşaltmak: *Üç el kurşun sıkmak.* **—9.** *Bir yere bir şey sıkmak,* bir sıvıyı damlacıklar halinde püskürtmek: *Böceklere ilaç sıkmak.* **—10.** *Bir bağı sıkmak,* çevresine dolandığı şeyi daha sıkı sarması için boyunu kısaltmak, germek: *Kemerini sıkmak. Kravatının düğümünü sıkmak.* **—11.** *Bir kimseyi sıkmak,* o kimsede ilgi uyandırmamak, onu usandırmak, bezdirmek: *Film beni son derece sıktı. Bu tartışma onu sıkıyordu.* **—12.** *Bir kimseyi (araç tümleci +) sıkmak,* bir kimseden söz ederken, birini rahatsız, huzursuz etmek: *Yeter artık, sorularınla babanı sıkma.* **—13.** *Bir kimseyi sıkmak,* bir kimse sözkonusuysa, birini baskı altında tutmak: *Çocuğu çok sıkıyorsun, o artık büyüdü, kararlarını kendisi verebilir.*
—El sant. BOĞMAK'ın eşanlamlısı
—Fırınc. Hamur sözkonusuysa sertleşmek, kabarmamak.
—Oy. Bir sonraki oyuncuya, ona yarayacak bir kâğıt atmamak.
—Teknol. Bir sıvı (yağ, benzin vb.) emdirilmiş maddelere sıkma işlemi uygulamak.
—Yağ. mad. Yağlı bir hammaddedeki yağı, sıkma işlemiyle çıkarmak ya da bir karışımın (örneğin stearin ya da olein) sıvı ve katı bileşenlerini sıkma işlemiyle ayırmak.

◆ **sıkılmak** dönşl. f. **1.** Sıkıntı, bezginlik duymak, bunalmak: *Boş oturmaktan sıkıldı, iş arıyor. Burada sıkıldık, başka bir yere gitsek. Yalnızlıktan sıkılmak.* **—2.** Utanmak, çekinmek: *Sana söylemeye sıkılmış, evlenmek istediğini benim anlatmamı söyledi.* **—3.** *Bir kimseden sıkılmak,* ondan, varlığından tedirgin olmak; ondan çekinmek, utanmak: *Bu adamdan çok sıkıldım, bir daha randevusuz görüşmek istemiyorum. Benden mi sıkılıyorsun, bak şurada biz bizeyiz.* **—4.** Geçim zorluğu çekmek, para sıkıntısına düşmek: *Çocuklar okurken biraz sıkıldılar, şimdi durumları iyi.*

◆ **sıkılmak** edilg. f. **1.** Bir şeye herhangi bir amaçla bir basınç uygulanmak, suyu, yağı çıkarılmak: *Bu tür çamaşırlar sıkılmadan kurumaya bırakılmalı. Portakallar sıkıldı mı?* **—2.** Bir silahın tetiği çekilip boşaltılmak: *Dışarda üç el kurşun sıkıldı.*

◆ **sıkınmak** dönşl. f. **1.** Kendini sıkmak, zorlamak. **—2.** *Ikına sıkına* → IKINMAK. ‖ *Ikınıp sıkınmak* → IKINMAK.

◆ **sıkışmak** işt. f. *El sıkışmak,* karşılıklı olarak birbirinin elini sıkmak.

SIKMALIK a. Sıkmaya uygun: *Sıkmalık portakal.*

Sıksara, D. Karadeniz bölgesinde, özellikle Trabzon ve çevresinde oynanan horon türü bir halk oyunu. Yalnız erkekler tarafından ya da kadın erkek birlikte oynanan hareketli bir oyundur. Bazı farklılıklarla Artvin, Gümüşhane yörelerinde de oynanır.

SIKT → SIKIT.

SIKTIRMA a. Mad. oc. Cıvatalama yoluyla gerçekleştirilen bir tahkimatta, somun ile kayaç arasına yerleştirilen, birkaç santimetre kalınlığında ve birkaç desimetre kare kesitinde ağaç parçası.

SIKTIVKAR, Rusya'ya bağlı Komi Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti, Rusya'nın kuzey kesiminde, Vıyçegda kıyısında, Vyatka'nın K.'inde; 233 000 nüf. Orman işletme merkezi (kâğıt, karton ve selüloz üretimi). Tersaneler. Besin sanayileri. Hazırgiyim. Deri işleme.

-SIL [-SİL, -SUL, -SÜL]. Yapım eki. Ad soylu sözcüklerden genellikle sıfat görevinde kullanılan sözcükler türetir: *varsıl* (var-sıl), *dişsil* (diş-sil), *yoksul* (yok-sul), vb.

SILA a. (ar. *vaşl*'dan *şıla*). **1.** Bir süre ayrı kaldığı memleketine, yakınlarına kavuşma. **—2.** Gurbetteki bir kimseye göre, doğup büyüdüğü ve özlemini çektiği yer: *Sıla hasreti çekmek.* **—3.** *Sıla hastalığı* → DAÜSSILA. ‖ *Sılaya gitmek,* bir süre ayrı kaldığı evini, barkını, yurdunu görmeye gitmek.
—*Esk.* **1.** Ulaşma, bitişme. **—2.** Hediye, armağan.
—Esk. dilbilg. *Sıla sıygası,* ulaç, zarf-fiil.
—İsl. *Sıla-yı rahim,* akrabalık bağlarını sürdürüp yaşatma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Bu konuyla ilgili hadislerde Hz. Muhammet, akrabalık bağlarının yaşatılmasına büyük değer verdiğini dile getirir; akrabaları ile ilişkilerini kesen, onlarla maddi ve manevi ilişkilerini koparanları şiddetle eleştirerek bunun büyük günahlardan (kebair) olduğunu belirtir. Bir kudsi hadiste Hz. Muhammet, Allah'ın şöyle buyurduğunu bildirir: "Ben Allah'ım, Rahman'ım; (akrabalık anlamına gelen) "rahm" sözcüğünü kendi adımdan (Rahman'dan) türettim. Bu nedenle kim akrabalık bağlarını yaşatırsa ben de o kuluma ilgimi yaşatırım; akrabalık bağlarını koparanlardan ben de ilgimi keserim."

SILACI a. Memleketinden ayrı düşen ya da bir süre ayrı kaldığı memleketine dönerek yakınlarına kavuşan kimse; gurbetçi.

SILAN (Necmettin Sahir), türk gazeteci ve siyaset adamı (Edirne 1896 - İstanbul 1992). Trabzonlu Hacı Ali Mollazade ailesindendir. Hukuk mektebi'ni bitirdi. Osmanlı mebusan ve Âyan meclisleri kâtipliğinde bulundu. Kurtuluş savaşı yıllarında TBMM yazıişleri ve evrak kalemi müdürlüğü, Cumhuriyet'ten sonra Başbakanlık özel kalem müdürlüğü (1923-1927) yaptı. *Yenigün, Hâkimiyeti milliye, Tanin, İleri* gibi bazı gazetelerde cumhuriyet rejiminin felsefe ve ilkelerini tanıtan yazılar yazdı. Bingöl (1948) ve Tunceli (1948 -1960) milletvekili olarak TBMM'de bulundu.

SILAT çoğl. a. (ar. *şıla*'nın çoğl. *şılat*). *Esk.* **1.** Sılalar. **—2.** Armağanlar, bahşişler, hediyeler.

SILAY (Tevfik Fikret), türk siyaset adamı (Konya 1890 - Ankara 1959). İstanbul Hukuk mektebi'ni bitirdi; çeşitli yerlerde yargıç olarak çalıştı. 1927'de Konya'dan milletvekili seçildi. Celal Bayar ve Refik Saydam hükümetlerinde Adalet bakanı olarak bulundu (1939). TBMM başkanvekilliği (1947-1948), CHP genel sekreterliği (1947- 1950) yaptı.

SILAY (Celal), türk şair (Bursa 1914- İstanbul 1974). Bursa'da Askeri ortaokul'u, İstanbul'da özel bir liseyi bitirdi. Gazetecilik yaptı; sanat dergileri (*Esi, Doğu ve batı, Yeni insan*) yayımladı. Şiirlerinde insanın düşüncesindeki soruları, içindeki tutkuları sergiledi. Sözcüklerin birbirleriyle ilişkilerindeki, hecelerin dizilişindeki ses olanaklarından geniş ölçüde yararlandı. Şiir kitapları: *Acaba* (1945), *Boşlukta duran taş* (1949), *Zaman ile yarış* (1956) vb. Sanat sorunlarıyla ilgili denemeleri: *Değinmeler* (1966), *Kişi-birey* (1967), *Yorum* (1968).

SIMA ÇİEN ya da **SİMA QİAN,** çinli yazar (İ.Ö. 145 - İ.Ö. 86). İmparatorun büyük tarihçisi. Çin edebiyatının ilk tarihsel yapıtı olan 130 ciltlik Tarihsel anılar'ın *(Şici)* yazarıdır. Çin hanedanı ve Hanlar'ın başlangıcı üzerine en önemli bilgi kaynağı olan, imparatorluk yıllıklarıyla, Asya halklarıyla ilgili monografilerin ve özyaşam öykülerinin yer aldığı *Şici,* aynı zamanda üslup sadeliği, anlatımdaki soyluluk ve gücüyle klasik düzyazının başyapıtlarından biridir.

SIMA GUANG, çinli siyaset adamı ve tarihçi (1019-1086). Büyük bir ulusal tarih kitabı yazdı: *Zici tongcien* (Hükümetler için evrensel ayna).

SIMA ŞİANGJU ya da **SİMA XİANGRU,** çinli şair (Çıngdu İ.Ö. 179 - Muling İ.Ö. 117). Düzyazı ve şiir karışımından oluşan fu* türünün en ünlü yazarlarındandır. *Zişu Fu* ve *Şanglin Fu*'da imparatorluk parklarını ve avlarını betimledi.

SIMAH a. (ar. *şımah*). *Esk.* **1.** Kulak, kulak deliği. **—2.** *Sımah-ı can,* can kulağı.
—Esk. anat. *Sımah-ı bevli,* penisin ucundaki delik.

SIMAK g. f. *Esk.* **1.** *Bir şeyi, bir kimseyi, sözünü sımak,* onu kırmak: *Urdular ayağın sıdılar* (Tebareke tefsiri, XIV. yy.). *Uruz babasının sözünü sımadı* (Dede Korkut kitabı, XIV. yy.). **—2.** *Bir şeyi sımak,* onu bozmak: *Hiçbir kişi Tanrı buyruğunu sımadı* (Münteha, XV. yy.). **—3.** *Bir kimseyi, bir topluluğu sımak,* onu yenmek, mağlup etmek: *Çün müslümanlar kâfir leşkerin sıdılar, kovmağa başladılar* (Siyer-i Darir, XIV. yy.).

◆ **sındırmak** ettirg. f. *Esk.* **1.** *Bedenin bir bölümünü, bir şeyi sındırmak,* onun kırılmasına, parçalanmasına yol açmak: *Benim belimi sındıranlar onlardır* (Cevahir -ül-ahbar, XV. yy. - XVI. yy.). **—2.** *Bir şeyi (soyut) sındırmak,* onun bozulmasına neden olmak: *İçersin andı gine sındırırsın* (Şehname tercümesi, XVI. yy.). **—3.** *Bir kimseyi, bir topluluğu sındırmak,* onları yenmek, yenilgiye uğratmak: *Han galip olup anları sındırdı* (Velayetname-i Hacıbektaş, XV. yy.).

◆ **sındırılmak** edilg. f. Sındırmak eylemine konu olmak.

◆ **sınmak** edilg. f. **1.** Kırılmak, parçalanmak, paramparça olmak: *Bu kafes sınsa idi uça idim / Sohbetinden kuzgunun kaça idim* (Mantık-ut-tayr, XIV. yy.). **—2.** Güçsüzleşmek, zayıf düşmek, acizleşmek: *Aşkta ne var eğer sındım ise / Aşk ile kim sınanadı uğraşu ben* (Yunus Em-

re divanı, XIII.-XIV. yy.). **—3.** Büyük bir yenilgiye uğramak, yenilmek: *Bedir gazasında çerileri sındı, peygamber gaalip geldi* (Tefsir-i Ebilleys tercümesi, XIV.-XV. yy.).

SIMAM, SIMAME a. (ar. *şımām, şımāme*). *Esk.* Tıpa, tıkaç.
—Esk. tıp. Kan damarlarında tıkanıklığa yol açan kan pıhtısı.

SIMSIKI sıf., be. (*sıkı*'dan pekiştirilerek). Çok sıkı, iyice sıkarak: *Sımsıkı bir düğüm atmak. Bir şeyi sımsıkı sarmak. İpi sımsıkı bağlamak.*

SIMT a. (ar. *sımṭ*). *Esk.* **1.** Arka arkaya sıralanmış, nesne, dizi. **—2.** *Sımt-ı lülü*, inci dizisi.

SINAAT, -ti a. (ar. *şınāʿat*). *Esk.* **1.** El ustalığına dayanan belirli iş, zanaat. **—2.** Öğrenim yanında pratik yapmayı da gerektiren, deneyime dayalı meslek. **—3.** Ustalık, beceriklilik, hünerlilik.

SINÂÂT çoğl. a. (ar. *şınaʿat*'ın çoğl. *şınaʿāt*). *Esk.* **1.** Zanaatlar. **—2.** Hünerler, maharetler, ustalıklar.

SINAB a. (ar. *şınāb*). *Esk.* Hardal.

SINAİ → SANAYİ.

SINAİ sıf. (ar. *şınāʿī*). **1.** Sanayiye ilişkin şeye denir: *Sınai etkinlik. Sınai teknik. Sınai üretim. Sınai ürün.* **—2.** Üzerinde fabrikalar, sanayiler kurulu yere denir: *Sınai bölge. Sınai kent.*
—*Esk.* **1.** Sanat ya da zanaatla ilgili. **—2.** Yapay, doğal olmayan.
—İkt. *Sınai daralma*, bir sanayi kesiminde çalışanlar sayısının azalması. || Bir bölgenin, bir ülkenin sanayi üretiminde azalma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İşl. ikt. *Sınai imalat aşamaları*, bir üretim sürecinde, hammaddeden piyasada satılan işlenmiş maddeye geçmeyi sağlayan yukarı ve aşağı evrelerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kamu mal. *Sınai bütçeler kuramı* → BÜTÇE.
—ANSİKL. İkt. Tüketim ve donanım malları üretimi süreçlerinde güçlü bir teknik ilerleme oranı, sıradan tüketim malları talebinin gelir esnekliğinde kısa ya da uzun vadede bir azalışla birleştiğinde, ikincil* kesimde istihdam edilen işgücünün miktarında (ya da toplam hacminde) bir düşüşe yol açar. Öte yandan, hizmetler talebinde güçlü bir gelir esnekliği, üçüncü kesim etkinliklerindeki göreceli bir teknik ilerleme oranı düşüklüğüyle (bu eğilim bilişimin ve telematiğin devreye sokulmasıyla, kısa ya da uzun vadede tersine çevrilebilir) birleştiğinde, üçüncü kesim etkinliklerinde ve istihdamında daha hızlı bir gelişme doğurur. Arz bakımından, üretim etkinliklerinin düşük ücretli ülkelere doğru kayması da gelişmiş ülkelerin sanayi etkinliklerindeki düşüşün nedeni sayılabilir.
—İşl. ikt. Bir sanayi grubunun stratejisini imalat aşamaları kavramına göre düşünmek, hammaddelerin sağlanmasından ve bütün dönüşüm evrelerinin gerek teknik, gerek mali denetiminden ürünün son satışına kadar tüm üretim zincirini göz önünde bulundurmak demektir. Burada sözkonusu olan şey, etkinliklerin birbiri üstüne eklenmesi değil, grubun çeşitli dallarından kaynaklanan hammadde, ürün ve tekniklerin değerlendirilmesi yoluyla işbirliği etkilerinin araştırılmasıdır. Sınai imalat aşamaları kavramı, daha genel olarak, ulusal çapta bir sanayi politikasının belirlenmesi ve yürütülmesi için de kullanılır. Bu kavram, sanayilerarası değişim (mübadele) süreçlerinde yukarı ve aşağı ilişkilere de planda yer verir: örneğin, kereste sanayisinde imalat aşamaları kavramı; ormanların mülkiyeti, üretimi ve işletimini, bıçkı ve kereste fabrikalarını, kâğıt hamuru ve kâğıt-karton üretimini vb. birlikte kapsar.

Sınai kalkınma bankası *(Türkiye)* [TSKB], Türkiye'de yeni özel sanayi işletmelerinin kurulmasına, var olan kuruluşların genişletilmesi ve modernleştirilmesine yardımcı olmak, yabancı ve yerli özel sermayenin ülkede kurulan ya da kurulacak olan özel sanayi işletmelerine katılımlarını kolaylaştırmak, sermaye piyasasının gelişmesine katkıda bulunmak amacıyla kurulan özel sermayeli kalkınma bankası. 1950'de hükümetin ve Dünya bankası'nın (Uluslararası imar ve kalkınma bankası [İBRD]) desteği ve büyük bölümü ticaret bankaları tarafından karşılanan 12,5 milyon TL sermayeyle kuruldu. Bankanın kurucu ortakları ve sermaye payları şöyledir: Türkiye İş bankası (% 25), Osmanlı bankası (% 16), Yapı ve kredi bankası (% 12), İstanbul Ticaret borsası (% 8), İstanbul Ticaret ve sanayi odası (% 8), Türk ticaret bankası (% 4), Selanik bankası (% 4), Türkiye Garanti bankası (% 3,8), ötekiler (% 19,2). Bankaya 1976'da iki yabancı ortak İnternational finance corporation (İFC) % 10,8 ve Fidelity international bank ‰ 8 payla katıldı. Ancak, bu ortaklar, daha sonraki sermaye artırımlarına katılmadıkları için pay oranları giderek düştü. 1987'de bankanın en büyük ortağı % 35,8 payla Türkiye İş bankası'ydı. Banka, özel kesim sanayi kuruluşlarına sabit kıymetlerinin en çok % 60'ı oranında orta ve uzun vadeli krediler vermekte, bu kuruluşlara gerektiğinde sermaye katılımında bulunmakta, yeni girişimleri desteklemekte ve teknik yardım sağlamaktadır. Kredilerin teminatı, genellikle kurulacak işletmenin ipoteğidir. Bazı durumlarda, tesis dışındaki taşınmazların ipoteği ve banka teminat mektubu da kabul edilmektedir. TSKB, ayrıca yurtdışından sağlanan mali kaynakları ve teknik yardımları ülkedeki girişimcilere ve sanayi kuruluşlarına aktarma işlevini de üstlenmiştir. Banka, uluslararası finans kurumlarından, özellikle, Dünya bankası ve bu bankanın birer şubesi olan Uluslararası finans şirketi (İFC) ve Uluslararası kalkınma birliği (İDA) ile Avrupa Yatırım bankası ve Alman teknik kredileri'nden (KFV) önemli ölçüde kaynak sağlamaktadır. TSKB, Türkiye'de türk lirası kredileri yanında özel kesim sanayi kuruluşlarına döviz kredisi de veren tek mali kuruluştur. Bu kredileri, uygulanmak istenen projenin kârlılık derecesi ve ödeme olanaklarını dikkate alarak 5-10 yıl gibi vadelerle vermekte, projenin gerçekleşeceği tarihe göre bir süre saptamakta ve bu süre içinde yalnız faiz almaktadır. 1990 sonu itibariyle toplam özkaynakları 139,4 milyar TL, tümü orta ve uzun vadeli olmak üzere dağıttığı krediler toplamı 1,075 trilyon TL olan TSKB, mevduat kabul etmemektedir. Merkezi İstanbul'da olan bankanın üç şubesinde toplam 397 kişi çalışmaktaydı.

Sınai yatırım ve kredi bankası ao (SYKB), Türkiye'de kurulu ya da kurulacak olan özel sanayi kuruluşlarına orta vadeli yatırım ve işletme kredisi sağlamak, yerli ve yabancı özel sermayenin Türkiye'de özel kesim tarafından kurulacak sanayilere katılımlarını özendirmek ve ülkede menkul değerler piyasasının kurulup gelişmesine yardımcı olmak amacıyla kurulan özel sermayeli kalkınma bankası. 1315 sayılı kararname'yle Türkiye İş bankası, Osmanlı bankası, Akbank, Türkiye Garanti bankası, Türkiye Vakıflar bankası ve Türkiye Kredi bankası olmak üzere altı ticaret bankası tarafından 1963'te kuruldu. 1966'da, Türkiye Kredi bankası tasfiye olduğu için ortak sayısı beşe indi. Merkezi İstanbul'da olan bankanın şubesi yoktur. Bankanın ortağı olan kurucu bankalar, kuruluş anında mevduatlarının (bankalar arası mevduat dışında) % 1'ini ve bu tarihten sonra mevduatlarında gerçekleşecek olan artışın % 5'ini (bankalar arası mevduat dışında) SYKB'ye uzun süreli fon olarak aktarmayı kabul ve taahhüt ederek bankaya fon yaratmışlardır. SYKB, bu fonlardan başka dış kaynaklardan da yararlanmaktadır. Başlangıçta özel sanayi kuruluşlarına yalnız işletme sermayesi için kredi veren banka, daha sonra, yatırım kredilerine ağırlık vermeye başlamıştır. Krediye teminat olarak, ipotek ya da ortak bankaların teminatı istenmektedir. 1990 sonu itibariyle tümü orta ve uzun vadeli olmak üzere dağıttığı krediler toplamı 426,3 milyar TL, özkaynakları 41,2 milyar TL olan banka, mevduat kabul etmemektedir.

SINAİYE sıf. (ar. *şınaʿī*'nin dişl. *şınaʿiyye*). *Esk.* **1.** Yapay, yapma: *Ezhar-ı sınaiye* (yapma çiçekler). **—2.** Sanatla ilgili. **—3.** Sanayiyle ilgili: *Mamulat-ı sınaiye* (sanayi ürünleri).

SINAMA a. Sınamak eylemi; deneme, tecrübe.
—Siber. Bir sanayi sürecinin çalışmasını bir sınayıcı yardımıyla izleme.

SINAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi, niteliklerini sınamak*, değerini, dayanıklılığını vb. denetlemek üzere denemeden geçirmek, üstünde denemeler yapmak, denemek: *Bir ürünün sağlamlığını sınamak.* **—2.** *Bir kimseyi, niteliklerini sınamak*, bir şeye, bir ölçüte dayanarak onun zihinsel, tinsel değerini, niteliklerini, duygularını ölçmek, değerlendirmek, sınavdan geçirmek: *Birisinin cesaretini sınamak. Bir dostun bağlılığını sınamak.*
◆ **sınanmak** edilg. f. Kimi denemelerden geçerek değerini kanıtlamış olmak: *Sınanmış arkadaşlıklar. Sınanmış teknikler.*
◆ **sınatmak** ettirg. f. Sınanmasını sağlamak.

SINANMAK → SINAMAK.

SINATMAK → SINAMAK.

SINAV a. **1.** Bir öğrencinin, bir adayın bilgi derecesinin kontrol edilmesi ve yeteneklerinin değerlendirilmesi için yapılan yoklama; imtihan: *Bir sınava hazırlanmak. Sınavdan geçmek. Ehliyet almak için yazılı ve uygulamalı sınavlara girmek.* **—2.** Bir kimsenin dayanıklılığını, direncini, sabrını vb. ortaya koyan durum: *Bu benim için iyi bir sınav oldu.* **—3.** *Sınav açmak*, bir işe ya da bir yere alınacaklar için sınav düzenlemek. || *Sınav vermek*, başarmak, bir sınavdan geçmek. || *Sınava çekilmek*, sözkonusu bir kimseyse, bilgi derecesi ölçülmek. || *Sınava girmek*, bir kimse sözkonusuysa bir konu ya da alanla ilgili bilgisinin ölçülmesi için yapılan yoklamaya katılmak: *Sınava gireceklerin listeleri kapıya asılmış.*

SINAYICI a. Elektron. Elektronik devre öğelerini, mikroişlemcileri vb.'yi sınamaya yarayan aygıt.
—Siber. Otomatik ya da otomatik olmayan bir sanayi süreci yönlendirme donanımında, sürecin ayırtedici nitelikteki büyüklüklerine eşlik eden algılayıcıları dönemsel olarak sorgulamaya olanak veren aygıt ya da yazılım.

SINDI a. *Halk.* Makas.

SINDIRAN, Ankara'nın Haymana ilçesine bağlı Yenice bucağının merkezi; 3 721 nüf. (1990).

SINDIRGI a. (*sınmak*, kırmak'tan *sındır-gı*). *Esk.* Bir ordunun bozguna uğradığı yer.

SINDIRGI, Marmara bölgesinin G. kesiminde Balıkesir iline bağlı ilçe; 52 004 nüf. (1990); 1 433 km²; merkez bucağı dışında 2 bucak, 65 köy. Merkezi, Balıkesir'in 60 km G.-D.'sunda *Sındırgı*, 9 511 nüf. (1990). Tahıl, tütün üretimi. Dokumacılık. Bor tuzu yatakları.

SINDIRILMAK → SINMAK.

SINDIRMAK → SINMAK.

SINDİD sıf. ve a. (ar. *şındīd*). *Esk.* İleri gelen, başkan, önder.

SINGIN sıf. **1.** *Esk.* Kırık, parçalanmış ya da dağılmış bir şey için kullanılır. **—2.** *Yörs.* Sinmiş, korkutulmuş kimse için kullanılır. **—3.** *Yörs.* Çekingen, ürkek. **—4.** *Yörs.* Üzgün, düşünceli, kederli.

SINIF a. (ar. *şınf*'tan). **1.** Yaşa, bilgi derecesine ya da bazı durumlarda öğretilen

ana konuya göre ayrılan öğretim bölümü: *Kaçıncı sınıftasın? Hazırlık sınıfı. Orta birinci sınıf. Fen sınıfı. Edebiyat sınıfı.* **—2.** Aynı bölümde, aynı düzeyde bulunan belirli sayıdaki öğrenciden oluşan şubelerin her biri; aynı şubedeki öğrencilerin tümü: *İkizler aynı sınıfta değiller, ayrılmaları daha uygun görüldü; biri 6 A'da, öteki 6 B'de. Bütün sınıf cezalandırıldı. Sınıf arkadaşı.* **—3.** Aynı şubedeki öğrencilerin ders gördüğü oda, salon; derslik, dershane: *Aydınlık, geniş bir sınıf. Sınıfa girmeden önce sıraya dizilmek.* **—4.** Sanat eğitiminin, belli bir düzeye, özel bir dala, belirli bir hocaya vb. göre ayrılan bir bölümü: *Belediye konservatuvarındaki solfej sınıfı.* **—5.** Ortak yönleri olan şeylerin, kişilerin vb. bir araya getirilip sıralanmasıyla oluşturulan küme, takım, kategori: *Ayrı bir sınıf oluşturmak. Aynı sınıfa girmek. Belirli bir okuyucu sınıfına seslenmek.* **—6.** Tarihsel, sosyal ya da siyasal ölçüte göre belirlenen insan topluluğu: *Esnaf sınıfı.* **—7.** Niteliklerine ve değerlerine göre kişilerin ya da nesnelerin yerleştirildiği sıra: *İkinci sınıf bir otel.* **—8.** *Sınıf atlamak,* toplum içinde bulunduğu sınıftan daha üst bir sınıfa geçmek. || *Sınıf geçmek,* bir üst sınıfa devam hakkını kazanmak. || *Sınıfta çakmak,* sınıfta kalmak (arg.). || *Sınıfta kalmak,* bir üst sınıfa devam hakkı alamamak.

—Arit. *Modülo bir* n *tamsayısı kalan sınıfı,* ℤ üzerinde tanımlanmış modülo *n* uygunluğuna ilişkin ve $x \equiv y \pmod{n}$ ile gösterilen (*x*, modülo *n*, *y* ye uygundur biçiminde okunur) eşdeğerlik sınıfı. (Modülo bir *n* tamsayısı kalan sınıflarına modülo *n* tamsayılar da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Ask. Silahlı kuvvetlerde birlik ve kuruluşların, bunlara bağlı personelin özel nitelik, silah ve etkinlik alanlarını belirleyen ve görevleriyle ilgili olarak yapılan bölümlemeye verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sınıf okulu,* herhangi bir askeri sınıfla ilgili bilgi ve deneyimin artırılması için kurs hizmeti veren okul. (Takım komutanından tugay komutanına kadar her düzeyde personel bu okullardaki kurslardan yararlanır.)

—Belgl. Biçim ya da içerik bakımından ortak ölçütlere sahip belgeleri bir araya getiren bir bütünün parçası, bir sınıflandırma kategorisi.

—Biyol. Hayvan ya da bitki şubelerindeki büyük bölümlerden her biri. (Sınıflar bazen altsınıflara ayrılır ve genellikle birçok takım içerir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Denizc. Yatçılıkta, bir açık deniz yat yarışına katılan değişik tipteki tekneleri hızları ve kaliteleri bakımından karşılaştırmayı sağlayan bir formülle elde edilen ve doğrusal birim (metre ya da ayak) halinde ifade edilen uzlaşmalı boyut. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sınıf handikabı,* bir açık deniz yarışına katılan genellikle farklı hız ve kalitedeki yarış yelkenlilerinin birbirleri için oluşturduğu handikap. (Bu handikap, uzlaşmalı bir kotlama sistemine göre hesaplanır.) || *Tekne sınıfı,* aynı anda yarıştırılabilmeleri için karşılaştırılabilir yeterince ayırt-edici özellikler taşıyan yelkenlilerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Dilbil. Aralarında bir ya da daha çok ortak özellik bulunan ve belirli bir bağlamda birbirlerinin yerini alabilen dilsel birimler bütünü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Ad sınıfı,* ada özgü zorunlu bir ekin varlığıyla kendini gösteren ve yinelenen dilbilgisi kategorisi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Eğit. *Sınıf öğretmeni,* bir sınıftan ya da şubeden sorumlu öğretmen.

—Elektron. *A, B ve C sınıfları,* elektron tüplerinde, çalışma noktalarıyla belirlenen yükseltme rejimleri.

—Esk. Rom. Magistratuslarca denetlenen, hukuksal bir statüsü bulunan, resmen tanınmış topluluk. Bu statüye göre bir sınıfa, çoğu kez tekelini elinde tuttuğu bazı görevler verilirdi. (Seçme ya da seçilme hakkını kazandıracak kadar vergi ödemek, bir sınıfa girebilmenin yeterli olmasa da zorunlu koşuluydu. Senatörler, şövalyeler, kâtipler sınıfına giriş bu koşula bağlıydı.)

—Geom. *Bir düzlem eğrinin sınıfı,* düzlemin keyfi bir noktasından bu eğriye çizilebilen teğetlerin sayısı. || *Cebirsel bir yüzeyin sınıfı,* bu yüzey açılabilir değilse bunun keyfi bir doğrudan geçen, açılabilir ise keyfi bir noktadan geçen teğet düzlemlerinin sayısı.

—İda. huk. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İstat. *Değerlerini I gibi belli bir aralıkta alan bir nicel özelliğe ilişkin sınıf.* Sınıflardan her biri, özelliğin I'nın bir bölmelemesini oluşturan değerlerini içerir. (Bir sınıfta yer alan değerlerin aynı oldukları, genellikle de sınıf ortasına eşit oldukları kabul edilir.) || *Sınıf ortası,* bir sınıfın üst sınırıyla alt sınırının aritmetik ortalaması. || *Sınıf sınırları,* bir sınıfın alt ve üst sınırı. (Hangi sınırın o sınıfa ait olduğunu belirtmek gerekir.)

—Küm. kur. Kimi kez KÜME'nin eşanlamlısı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Denklik sınıfı,* üzerinde bir $\mathfrak{R}$ *denklik bağıntısı* tanımlanmış bir M kümesi içinde, M nin, elemanları arasından birine, örneğin *x* e eşdeğer olan bütün elemanlarını içeren parçası. (Bu *modülo* $\mathfrak{R}$ eşdeğerlik sınıfı $\dot{x}$ ile gösterilir ve *x* de sözkonusu olan bu sınıfın temsilcisidir.)

—Mant. Tümü bir ya da birçok ortak özelliğe sahip ve yalnız kendileri bu durumda olan nesneler topluluğu. || *Enüst sınıf,* bir başka sınıfın öğesi olmayan sınıf. || *Sınıflar hesabı,* mantığın sınıfları, sınıfların bağıntılarını ve sınıflar konusunda saptanabilen işlemleri inceleyen bölümü.

—Mat. çözlm. *Bir fonksiyonun sınıfı,* bu fonksiyonun kabul edebildiği en yüksek basamaktan sürekli bir türevin basamağı. (Bu basamak *k* ise fonksiyon C^k sınıfındandır denir.)

—Ormanc. *İşletme sınıfı,* birinci derece orman bölümlemesi. (Bir işletme sınıfında birçok seri bulunabilir. Bir ormanda işletme sınıflarının sınırlarını çizmeye yarayan çeşitli ölçütler vardır. Ağaç toplulukları için yayvan yapraklı ağaçlar sınıfı ile reçineli ağaçlar sınıfı arasında ayrım yapılır; işletme yöntemi bakımından koru sınıfından ve koru-altı baltalık sınıfından söz edilir; son olarak, orman için güdülen amaç bölümleme için de geçerlidir: bu takdirde koruma sınıfından, artistik sınıftan söz edilecektir.)

—Tar. Roma yurttaşlarının servetlerine ya da toplumsal durumlarına göre dağılımı.

—Topbil., Siyas. bil. ve Fels. Marxçılara göre, iktisadi süreç içinde tuttukları yerle, bu yerin sonucu olarak bazı ortak özelliklerle (yaşama biçimi, çıkarlar, kültür) ve bir başka sınıfın üyesi olan öteki bireyler karşısında belli bir topluluğa bağlı olma bilinciyle birbirine bağlanan bireyler topluluğu. || *İşçi sınıfı,* sahipleri olmadıkları, yönetiminde hiçbir payları bulunmayan bir üretim sistemine bağlı ve bundan dolayı emek güçlerini bu üretim sisteminin zilyet ya da yöneticilerine satmak zorunda kalan ücretli işçiler topluluğu. || *Sanayi sınıfı,* Saint-Simon'a göre, toplumdaki öteki insanların yaşamalarını sağlayan bağımsız toplumsal grup. || *Sınıflar savaşımı* → SAVAŞIM. || *Toplumsal sınıf,* toplum içinde tarihsel olarak belirlenmiş bir yere sahip ve kendini yaşama biçimi (konut, eğitim, iş vb.) ve ideolojisiyle gösteren bireyler grubu. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yönetici sınıf,* kurumsal ya da kurumsal olmayan bir biçimde toplumsal yaşamın çeşitli görünümlerinde bir karar ya da yönlendirme gücüne sahip ve bu bakımdan topluluğun evrimi üzerinde etkili oldukları kabul edilen bireyler topluluğu.

—ANSİKL. Arit. Modülo *n* uygunluk bağıntısı şöyle tanımlanır: iki *x* ve *y* elemanı, eğer $x - y$, *n* nin katı ise ya da modülo *n* ($n \neq 0$) Eukleides bölmesinde aynı kalanı verirse uygundurlar. Öyleyse *n* tane modülo *n* kalan sınıfı vardır; bunlar $\dot{0}, \dot{1}, \dot{2}, \ldots, \widehat{n-1}$ ile gösterilir. Bu bağıntıya ilişkin, $\frac{\mathbb{Z}}{n\mathbb{Z}}$ ile gösterilen

$$\{\dot{0}, \dot{1}, \dot{2}, \ldots, \widehat{n-1}\}$$

bölüm kümesi, modülo *n* kalan sınıfları kümesidir. ℤ de toplama ve çarpma, modülo *n* uygunluk bağıntısıyla bağdaşır ve $\frac{\mathbb{Z}}{n\mathbb{Z}}$ bölüm kümesi üzerinde ($\dot{+}$ ve $\dot{\times}$ ile gösterilen) toplama ve çarpma işlemleri tanımlanır:

$$\dot{x} \dot{+} \dot{y} = \widehat{(x+y)} \quad \text{ve} \quad \dot{x} \dot{\times} \dot{y} = \widehat{xy},$$

bu işlemler $\frac{\mathbb{Z}}{n\mathbb{Z}}$ yi değişmeli bir birim halka yapısıyla *n* asal bir sayı ise, bir cisim yapısıyla donatır.

—Ask. Silahlı kuvvetleri oluşturan kara, deniz, hava ve jandarma kuvvetlerindeki sınıflar temel olarak ikiye ayrılır: 1. muharip sınıflar; 2. yardımcı sınıflar. Her kuvvetin kendi görev alanına ilişkin birbirinden farklı sınıflar bulunmakla birlikte, muharip ve yardımcı sınıflar da kendi aralarında bölümlere ayrılır (örn. muharip sınıflarda istihkâm, muhabere, piyade; yardımcı sınıflarda, levazım, bando, ulaştırma, öğretmen, personel, tabip, mühendis, hâkim vb. gibi sınıflar bulunur).

Kara kuvvetlerindeki muharip sınıflar piyade, süvari, tank, topçu, istihkâm, muhabere; deniz kuvvetlerindeki muharip sınıflar güverte, makine, layn, deniz piyade, deniz istihkâm; hava kuvvetlerindeki muharip sınıflar, pilot, seyrüsefer, hava yer, hava piyade, istihkâm, füze muhaberedir.

—Biyol. Soyut karakterine rağmen sınıf kavramı çoğu kez geniş bir türler grubuna çok kesin sınırlar çizmeyi sağlar; örneğin aynı sınıftaki türlerin hepsi belirli bir karakter taşır ve yalnız onlar o karakteri taşır: bütün kuşlarda ve yalnız onlarda tüy vardır; bütün böceklerde ve yalnız onlarda her biri eklemli bir çift bacak taşıyan üç halkalı bir gövde vardır; bütün birçeneklilerde ve yalnız onlarda tekçenekli bir embriyon vardır, vb. Bazı sınıfların "doğal" karakteri onları belirleyen addan anlaşılır: kuş, eğrelti, kırkayak, vb. adları bilim sınıfları tanımlamadan çok önce de vardı ve hemen hemen bütün dillerde böyledir.

—Denizc. Yatçılıkta, sınıfın kübik kapasiteyle hiçbir ilişkisi yoktur. Yarış yatları, İOR *(International Offshore Rule)* sınıfı denilen, uluslararası bir sınıflandırma sistemiyle belirlenmiş sekiz sınıfa ayrılır. Bu kural, her yelkenliye, performanslarına uygun bir handikap vermek için her yelkenlinin ayırt-edici özelliklerini göz önüne almayı sağlayan bir matematik formülüne başvurur. Bu formül (ya da *rating*) aşağıdaki biçimde ifade edilmiştir (1933'te):

$$\frac{L + 2d + \sqrt{S} - F}{2{,}37};$$

burada L, geminin uzunluğunu, *d*, zincir ile tekne çevresi arasındaki farkı, S, yelken yüzeyini, F, ortalama fribordu gösterir.

• *Tekne sınıfı.* Yelken yarışında, tekneler, aşağıdaki biçimde sınıflara ayrılır: yalnız yarışlarda kullanılan yelkenliler, yarışçıların şanslarını eşitlemeyi sağlayan bir formülle, yani ratingle belirlenmiş bir kodlama sistemine göre ölçülür. Formülün sonucu, teknenin gerçek uzunluğuyla yalnız dolaylı bir ilişkisi olan ve metre ya da ayak cinsinden ifade edilen bir rakam verir. Bir sınıfta yer almak için, yelkenlinin, önceki sınıfların en alt sınırına olabildiğince yaklaşan bir ratingi olmalıdır. Bu nedenle gemi inşa mühendisliği, boyutlar üzerinde değişiklik yaparak, ancak ratingin, saptanmış sınırın içinde kalmasına dikkat ederek yelkenliler çizmek zorundadır. Bu tip bir sınıf formülüne uyan yelkenliler, kısıtlanmış sınıf içinde yer alırken, aynı plana göre inşa edilen yelkenliler bir ilkörnek sınıfı oluştururlar.

—Dilbil. Göz önünde bulundurulan ortak

özelliklere göre, bir bütünce incelemesinden biçimsel, sözdizimsel, anlamsal vb. sınıflar çıkartılabilir. Örneğin, *küçük köpek yürüyor* türünden bir cümlenin incelenmesi sıfat, ad ve fiil sınıflarını belirleme olanağı verir.

Güneş içiyor cümlesinin dilbilgisel aykırılığı, ad sınıfında, canlılar alt sınıfıyla cansızlar alt sınıfını vb. ayırma olanağı verebilir. Dilin dizimsel ve/ya da dizisel ekseninde dağılımları özdeş dilsel birimleri sınıflara ayırma dil çözümlemesinin tüm düzeylerinde uygulanabilir; sözkonusu sınıflara ayırma işlemi, "sözcük türü" kavramının inceleyemediği olguları açıklama ve bulanıklıkları giderme olanağı vermiştir.

• *Ad sınıflı dillerde* (zenci Afrika dillerinin, özellikle de bantu dillerinin büyük bir bölümü) tüm adlarda zorunlu bir ek, genellikle de, adların her birinin sınıfını belirten bir önek (sınıflandırıcı denir) bulunur. Bu ek, adla (ya da adılla) bağıntılı her sözcüğün önünde yinelenir. Sözcük dağarcığındaki bu dağılım (kimi dillerde sınıf sayısı 20'ye ulaşır) kimi zaman pek açık olmayan anlamsal ölçütlere bağlıdır: insana ilişkin canlı, suya, bitkiye ilişkin canlı; araç, küçültme vb.

—İda. huk. Devlet memurları kanunu'na göre memurlar on sınıfa ayrılır: 1. genel idare hizmetleri; 2. teknik hizmetler; 3. sağlık hizmetleri ve yardımcı sağlık hizmetleri; 4. eğitim ve öğretim hizmetleri; 5. avukatlık hizmetleri; 6. din hizmetleri; 7. emniyet hizmetleri; 8. yardımcı hizmetler; 9. mülki idare amirliği; 10. milli istihbarat hizmetleri (md. 36).

—Küm. kur. Küme kavramı yerine onunla birlikte kullanılan bu "sınıf" deyiminin daha geniş bir anlamı vardır. Her iki kavramın birlikte var olduğu von Neumann -Bernays kümeler kuramında, bütün kümeleri içeren sınıftan söz edilebiliyor. (Bu sınıf bir küme değildir. [→ CANTOR ÇATIŞKISI.]) Bu durumda sınıf, herhangi bir koşulun genişletmesidir: her $\mathscr{P}(x)$ özelliği için, yerinde olarak, bunu sağlayan elemanların sınıfından söz edilebilecektir.

—Topbil., Siyas. bil. ve Fels. Marxçıların "sınıf" ve "toplumsal sınıf" kavramlarını tanımlamak bakımından kazandıkları önem nedeniyle bu iki kavram genellikle birbirine karıştırılmaktadır. Gerçekte bu kavramlar, marxçılığın ortaya çıkmasından önce de vardı. Saint-Simon'un sanayi sınıfı üzerine verdiği tanımın satır aralarında, bu kavramları oluşturan bazı öğeler ortaya çıkıyordu. Saint-Simon şöyle yazıyordu: "Sanayi sınıfının birinci sırada yer alması gerekir, çünkü bütün sınıfların en önemlisidir; çünkü, bütün öteki sınıflardan vazgeçebilse bile, hiçbir sınıf ondan vazgeçemez; çünkü, varlığını kendi öz güçleriyle, kendi kişisel çalışmasıyla sürdürür. Öteki sınıfların onun için çalışmaları gerekir, çünkü onlar birer yaratıktır ve varlıklarını sanayiye borçludurlar; kısacası, her şeyi yapan sanayi olduğuna göre, her şeyin sanayi için olması gerekir" (*l'Avenir de l'industrie* [Sanayinin geleceği], 1).

Marxçı sınıf anlayışını hazırlayan öğeleri bu çözümlemeden çıkarabiliriz: sınıflar arasındaki karşıtlık, gerek sınıfların kendi oluşumlarını, gerek bir sınıfa bağlılığı belirleyen ortak özellikleri saptamak için en belirleyici etkendir. Marxçılığın katkısı, üretim biçimi kavramının, özellikle kapitalist üretim biçimi kavramının ortaya konmasını sağladı. Gerçekten de Marx'a göre insanlık tarihi, sınıflar savaşımı tarihidir; özellikle kapitalist sistemde sınıflar savaşımı, iki sınıf arasında, egemen sınıf olan burjuvazi ve proletarya arasında yapılır. Daha önce iki karşıt sınıfı, Antikçağ'da efendiler ve köleler, feodal rejim döneminde senyörler (soylular) ve köylüler oluşturuyorlardı.

Lenin, sınıf kavramı üzerine şu tanımı önerdi: "Tarihsel olarak belirlenmiş bir toplumsal üretim sistemi içinde tuttukları yere, üretim araçlarıyla (çoğu zaman yasayla saptanıp benimsenen) ilişkilerine ve bunun sonucu yararlandıkları toplumsal zenginliklerin elde edilme yollarına ve büyüklüğüne göre birbirinden ayrılan geniş insan topluluklarına sınıf denir" (*Büyük girişim; "Komünist cumartesiler" konusunda cephe gerisindeki işçilerin kahramanlığı*, Moskova, temmuz 1919).

Böylece Lenin, ortaya üç ölçüt koydu: üretimdeki yer, üretim araçlarıyla mülkiyet ilişkileri ve toplumsal iş örgütlenmesinde oynanan rol. Bu üç ölçüt, aynı işlevi görmezler. Evrimin, tarihin olasılığı üçüncü ölçütten kaynaklanır, çünkü sınıf mücadelesinin somut konusu bu ölçütün kendisidir.

Marx'a göre, "sınıfsız toplum" denilen sosyalist toplumda sınıf kavramı ortadan kalkar. Marxçı bakış açısından Lukács, daha çok Marx'ın anladığı anlamda *sınıf bilinci* üzerinde durdu. Ancak burjuvazinin sınıf bilincini "yanlış" bilinç olarak tanımlarken, proletaryanın sınıf bilincini "doğru" bilinç olarak tanımladı; çünkü proletaryanın tarihsel rolü, sınıflı toplumun ortadan kaldırılmasıydı ve bundan dolayı proletarya, tüm toplumun çıkarlarını simgeliyordu. Bu çözümleme, tüm marxçılar tarafından benimsenmedi.

Marxçılarla Max Weber ya da Talcott gibi toplumbilimciler arasında anlaşmazlığa yol açan sorun, toplumları oluşturan ve katman, tabaka vb. adlar verilen çeşitli toplumsal kategorilerin sınıf olup olmadıkları sorunudur. Marxçılara göre, eğer toplumların içinde ikiden çok sınıf kabul edilir, eğer sanayi toplumunda köylülerden, işçilerden, müstahdemlerden, patronlardan, aydınlardan vb. hep sınıf olarak söz edilirse, kavramın asıl belirleyicisi olan iktisadi savaşım etkeni ortadan kalkar. Bu nedenle, bir yandan marxçıların bağlandıkları okul, öte yanda XX. yy. okulları, yani alman Max Weber okulu ve amerikan (Wright Mills, Talcott Parsons) okulu olmak üzere, iki okul kümesini birbirinden ayırmak gerekir. XX. yy. okulları sınıf tanımına, ideolojik bir bakış açısı sokmakta, örneğin Max Weber "sınıfsal durum" kavramını önermektedir.

Bu alman toplumbilimciye göre her toplumda iktisadi, toplumsal ve siyasal düzeylere karşılık düşen birçok hiyerarşi vardır. Bu bakış açısından Marx'ın, burjuvazi ve proletarya gibi karşıt sınıfları, yalnız iktisadi alan içerisinde tanımlanmaktadırlar. Ayrıca Weber, sınıfsal bir durumun incelenmesine, toplumsal düzeye göre saygınlık statüsü ve siyasal düzey de dikkate alınırsa, parti gibi iki öğenin daha eklenebileceğini düşünür.

Böylece Weber sonrası toplumbilim, toplumsal sınıfların kimliğini saptamak amacıyla iktisadi, toplumbilimsel ve siyasal nitelikteki üç yaklaşımı her zaman birleştirmeye çalışırsa da sonuçların kaçınılmaz bir biçimde örtüşebildiklerini kabul etmez ve bunların gözlemciye göre değiştiklerini ileri sürer.

SINIFLAMA a. SINIFLANDIRMA'nın eşanlamlısı.

SINIFLAMAK g. f. SINIFLANDIRMAK'ın eşanlamlısı.

SINIFLANDIRICI a. Dilbil. Özellikle bantu dillerinde, sözcüğün hangi ad sınıfından olduğunu belirtmek için kullanılan ek.

SINIFLANDIRILMAK → SINIFLANDIRMAK.

SINIFLANDIRMA a. Sınıflara, türlere ayırmak eylemi, bölümleme; bölümleme sistemi; tasnif (Eşanl. SINIFLAMA): *Bu sınıflama, sınıflandırma hangi ilkelere göre yapıldı.*

—Aşındc. Öğütmeden sonra aşındırıcı tanelerini iriliklerine göre, gerek kesin ve kontrol edilmiş boyutlarda gözleri olan eleklerden geçirerek, gerek çok ince taneler için tortulaşma hızlarını ölçerek ayırma.

—Bakteriyol. *Bakteri sınıflandırması*, bakterilerin sınıflandırılmasını sağlayan yöntemlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Belgl. Belgeleri ve yapıtları belli bir düzene göre seçme ve sıralama işi. (Birkaç çeşit sınıflama vardır: alfabetik sınıflama [harflerin alfabetik sırasına göre], sayısal sınıflama [belgeler, geliş sırasına göre numaralanır ve sınıflanır], konu ya da alana göre sınıflama. Sonuncu sınıflama belgelerin araya katılmasına olanak verir; bu sayısal sınıflamada olanaksızdır.) || *Onlu sınıflama*, amerikalı Melvil Dewey'in bulduğu insan bilgilerini on sınıfa ayıran konu sınıflaması; her sınıf on alt gruba ayrılır vb. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Evrensel onlu sınıflama*, P. Otlet ve H. La Fontaine'in Dewey'in onlu sınıflamasından hareketle geliştirdiği ve bu sınıflamaya biçim, yer, dil, ırk ve kronoloji ortak alt grupları eklediği sınıflama. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Bes. san. Besin maddelerini özellikle taneleri, meyveleri, sebzeleri, yumurtaları imalat standartlarınca öngörülen kategorilere (çap ya da ağırlık) ayırma işlemi.

—Biyol. Canlı varlıkların aşama sıralı gruplar halinde dağılımı (kimi gruplar türün altbölümleridir [alttür, çeşit, coğrafi ırk, kültivar...], kimileri birçok türü kapsar [cins, familya, takım, sınıf, şube ve gerekirse bunların arasında oymak, altfamilya, üstfamilya, alttakım, üsttakım, altsınıf vb.]). [Bk. *ansikl.* böl.] || *Sosyal sınıflandırma*, canlı türler arasında, yalnız görünüm benzerliklerine göre değil, bilinen soyoluşsal yakınlık derecesine göre yapılan sınıflandırma sistemi.

—Camc. *Cam sınıflandırması*, camın ve özel olarak düz camın kabul edilebilirlik normlarına göre belirlenmiş kalitelere göre sınıflandırılması. (Kategori ve normların tümü, camın kalitesini sayılandırmayı ve kullanımını belirlemeyi sağlayan *asli sınıflandırma baremini* oluşturur.)

—Deniz huk. *Sınıflandırma sertifikası*, sınıflandırma kuruluşlarınca yaptırılan bilirkişi incelemesinden sonra, gemilerin niteliklerini belirtmek üzere verilen belge. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sınıflandırma şirketi*, geminin ticari ve yapısal özelliklerini, sefere elverişlilik durumunu deniz sigorta şirketlerine bildiren kuruluş. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İda. huk. Belirli bir mülkü özel bir hukuksal statüye (tarihi yapı vb.) sokan idari karar.

—İstat. *Sınıflandırma hatası*, sürekli bir değişkene dayanarak yapılan sınıflamada, sınıfı temsil ettiği kabul edilen değerlerin sayısal veri olarak kullanılmalarından ileri gelen hata. || *Otomatik sınıflandırma*, bir birey kümesinde, birtakım hesap yöntemleriyle, iç içe bir dize bölmelemeyi sağlayan yöntemler kümesi. (Çok boyutlu veri çözümlemesinin bir kolu olan otomatik sınıflama yöntemleri, genellikle, sonuçların dahi iyi yorumlanmasını sağlayarak faktör çözümlemesini tamamlarlar. Başlıca üç gruba ayrılırlar: yükselen, düşen ve bölmeleyen yöntemler.) || *Verilerin sınıflandırması*, bir olayın toplam değişim alanını belli sayıda eşit aralıklı sınıflara bölmek ve sonra aynı sınıfa düşen tüm gözlemleri bir araya getirmekten oluşan işlem. Değişkenin bir sınıftaki her değeri, sınıf ortasını veren değere eşit kabul edilir.

—Kâğ. san. ELEME'nin eşanlamlısı.

—Kim. müh. Bir malzemeyi boyut, yoğunluk, eşdeğerlik, biçim vb. gibi belirgin herhangi bir niteliğine göre bölümlere ayırma. || Farklı boyutlarda tanelerden oluşan bir beslemede, taneleri belli bir boyutun altında ve üzerinde olmak üzere iki ayrı gruba ayırma. (Bu işlem, sınıflandırılması istenen malzemenin bileşenlerinin bir akışkan içindeki farklı yer değiştirme hızlarından yararlanılarak yapılır. Bu nedenle ya bir yerçekim alanı içinde ya da merkezkaç bir alan içinde uygulanır.)

—Metalürj. *Hidrolik sınıflandırma*. AKIŞKANLA AYIRMA*'nın eşanlamlısı.

—Tarım. *Sınıflandırma makinesi*, çeşitli tarımsal ürünleri (yumurta, meyve, yumru vb.) ağırlıklarına ve büyüklüklerine göre ayırmaya yarayan makine.

—Zool. ve Bot. Uluslararası kongrelerde kabul edilmiş olan ve hem zooloji hem botanik alanında temel alınan kurallara göre hayvanların ve bitkilerin bağdaşık bi-

çimde adlandırılması. (Bu kurallar ilk kez 1867'de belirlenmiştir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Bakteriyol. Bakteriler birhücreli organizmaların hayvanlar âlemi (protozoa) ile bitkiler âlemi (mikroskobik mantarlar ve yosunlar) arasında yer alan bölümüdür. Hem DNA'ya, hem RNA'ya sahip olmakla virüslerden ayrılır, çünkü virüsler yalnız bir tip nükleik asit içerir.

Basit sınıflandırmalar bakterilerin anatomik yapısını, özellikle çeperlerinin bileşimini ve düzenini göz önünde bulundurduğu gibi (bu sayede, basit bir boyama ve optik mikroskopla yapılan bir inceleme, dış zardan yoksun, yalın kat, kalın çeperli Gram pozitif bakteriler ile, iki katlı bir dış zarla kaplı Gram negatif bakteriler arasında ayırım yapılabilir), fizyolojilerini (aerobi ya da anaerobi), hatta metabolizmalarını ya da besin gereksinimlerini vb., son olarak da hastalık yapma güçlerini göz önüne alır.

Günümüzde *fenotipe dayalı sınıflandırma* yöntemleri (istatistik yöntemlerle analojiye dayalı gruplandırma yapmayı sağlayan, standart kültür koşullarıyla ya da katılan bazı ayıraçlarla ifade edilen, birtakım büyük fizyolojik karakterlerin incelenmesi) kullanıldığı gibi *genotipe dayalı sınıflandırma* yöntemleri de kullanılır (aynı tür bakteriler içinde değişmez olan, adenin + timin bağına göre guanin + sitozin oranının ölçümü ve farklı bakteri döllerinin DNA'sı arasındaki benzeşikliğin kromozom melezlemesi yöntemleriyle ölçümü).

—Belgl. • *Onlu sınıflandırma.* Bu sınıflama tarzı önce, 1895'te Brüksel Uluslararası kaynakça konferansı tarafından benimsendi; Konferans, Belçika hükümetiyle anlaşarak bir uluslararası kaynakça enstitüsü kurulmasını kararlaştırdı. Birkaç hükümetin paraca desteklediği bu enstitü uluslararası bir kaynakça repertuvarı hazırladı.

Onlu sınıflandırmada bütün bilim dalları on ana konuya ayrılır: 0, genel; 1, felsefe; 2, din, tanrıbilim; 3, sosyal bilimler ve hukuk; 4, filoloji, dilbilim; 5, matematik ve doğa bilimleri; 6, uygulamalı bilimler, teknoloji; 7, güzel sanatlar; 8, edebiyat; 9, tarih ve coğrafya.

Bu temel konuların her biri on alt gruba ayrılır: sözgelimi 7, güzel sanatlar sınıfı; 70, genel yapıtlar; 71, peyzaj ve bahçeler; 72, mimarlık; 73, heykel ve nümismatik; 74, desen, bezekleme; 75, resim; 76, gravür; 77, fotoğrafçılık; 78, müzik; 79, eğlence, oyun, spor alt gruplarını içerir. Bu alt grupların her biri kendi içinde ona ayrılır; sözgelimi 33, ekonomi politik alt grubu: 330, genel yapıtlar; 331, sermaye, işgücü, ücretler; 332, banka, para, kredi vb.

Brüksel Uluslararası kaynakça enstitüsü değişmez bir sınıflamalar kataloğu yayımlamaktadır. Kaynakça bilginlerince (Léopold Delisle, Ch.-V. Langlois, H. Le Soudier, G. Fumagelli vb.) eleştirilmesine rağmen bu sınıflama birçok kütüphanede ve çok sayıda kaynakça indeksinde uygulandı.

• *Evrensel onlu sınıflandırma.* P. Otlet ve H. La Fontaine, Dewey'in onlu sınıflandırmasını süreli yayınlarda çıkan makaleleri konu alan daha gelişmiş bir sınıflamaya uygularken, böylesi bir çalışma için bu sınıflandırmanın yeterince esnek olmadığını fark ettiler ve ortak alt grupları sınıflama tekniğinde simgeler kullanarak daha öncekilerden ayrıldılar: kronolojik bölünmeler için tırnak işareti (" "), diller için eşittir işareti (=), ırklar için parantez içinde eşittir ve bu işareti izleyen ilgili rakam (= 44), kaynakça biçimi için parantez içinde 0' dan önce gelen bir rakam. Daha sonra, görüşleri gösteren bölünmeler için nokta ve bu işareti izleyen sıfır (.0), ve analitik bölünmeler için tire işareti (-) gibi yeni simgeler eklendi. Evrensel onlu sınıflandırma, bazen konular arasındaki iki bağlantıyı ifade edebilir — hiyerarşik ya da içerme bağıntısı ve tüm öbür tipler için geçerli "genel" bağıntı. Çok nadir kullanılan bir bağıntıyı ifade eden başka bir yöntem de toplama işaretiyle (+) anlatılan toplama işlemi olabilir.

Evrensel onlu sınıflandırma, 4 no.'lu sınıf dışında Dewey'in onlu sınıflandırmasının aynı temel alt gruplarını korudu; bu 4 no.'lu sınıf Dewey tarafından dilbilim-filolojiye ayrılmıştı. Dilbilim-filolojinin edebiyattan ayrılması bir sakınca yaratıyordu; işte bu nedenle, önemli incelemelerden sonra mart 1962'de 4 no.'lu sınıfın bırakılması (halen boş) ve 8 no.'lu sınıfın dilbilim-filolojiye ayrılması kararlaştırıldı; bu sınıf 1962'den önce edebiyatı kapsıyordu. Uluslararası düzeyde kullanılan evrensel onlu sınıflandırma, içermelerden oluşan hiyerarşik bir sınıflandırmadır. Pozitivist bir dönemin gereksinimlerine yanıt veren bu sınıflandırma, bilim ya da alt-bilim dallarından çok inceleme konularına ağırlık veren çağdaş eleştiri çağına pek uygun değildir.

—Biyol. Sınıflandırma, başlangıçta, aynı grup içinde sıralanan türler arasında, gözlemlenmesi kolay, tek benzerliğe dayanıyordu. Örneğin Linné çiçekli bitkileri erkekorganların sayısına göre sınıflandırıyordu. Bu sınıflandırma tarzı bugün, söz gelimi sırtipinin varlığı gibi organlaşmanın en genel ve en eski çizgilerine göre bir dağılım lehine terk edilmiştir. Bu *belirleyici karakterler* büyük grupları belirler ve grubun bütün türlerinde bulunur. Altbölümler, böyük gruptaki türlerin ancak bir kısmının özelliği olan ve *bağımlı* denen başka karakterlere göre belirlenir. Gözlemler, aynı gruptaki türlerin çoğunlukla, aralarında hiçbir nedensellik bağı olmayan birçok ortak karaktere sahip olduklarını göstermektedir (geviş getirenlerin boynuzları, işkembesi ve toynakları, birçeneklilerin üçüz bakışımı, bütün omurgasızlarda altı bacağın bulunması, kanatlı olma vb.).

Bu gerçeklere dayanılarak, tanımlanmış olan grupların *doğal* oldukları, yani onların karakteristik özelliklerini taşıyan ortak atalardan türemiş ve uyum sağlayıcı bir evrim geçirerek çeşitli biyotoplara ayrılmış akraba türlerini bir araya getiren gruplar olduğu söylenebilir. Toplulukların biyokimyasal, serolojik, genetik, biyocoğrafi ve istatistik çözümlemesi, ayrıntılı sınıflandırmanın sonuçlarını pek çok noktada doğrulamıştır.

• *Bitki sınıflandırması.* Bitkileri bilimsel olarak sınıflandırma denemeleri ilkin yunan uygarlığı ile ortaya çıktı (Aristoteles [İ.Ö. 384-322], Teophrastes [İ.Ö. 372-287]). İ.S. 60 yılına doğru Dioskurides (İ.S. I. yy.) ve Yaşlı Plinius (İ.S. 23-79) bitkiler üzerinde o zamana kadar bilinen verileri bir araya getirmeye çalıştılar ve bunun sonunda Dioskurides 700'e yakın türü sıraladı.

XVI. yy.'da bitkileri kitaplarda ve botanik bahçelerinde sınıflandırma gereği ortaya çıktı. Bir kısmı tohumların özelliklerine dayanan (örneğin Cesalpin [1519 -1603]), birçok sistem öne sürüldü. XVII. yy.'da Ray (1627-1705) birçenekliler ile ikiçenekliler arasındaki ayrımı ortaya çıkardı. Tournefort (1656-1708) ortak karakterleri olan türleri cinslerde ve familyalarda topladı. İsveçli botanikçi Linné (1707-1778) bu konudaki olağanüstü etkisiyle XVIII. yy.'a damgasını vurdu. 8 000'den fazla türün, günümüzde de kabul gören tanımlarını ona borçluyuz. Onun her türe verdiği latince iki adın biri cinsi, diğeri türü belirlemektedir. Bu ikili adlandırma bugün uluslararası düzeyde kullanılmaktadır. Ama onun erkekorganların sayısına ve konumuna dayanan yapay sınıflandırması tamamen terk edilmiştir.

Pyrame de Candolle (1778-1841) o dönem için çok ilginç sayılabilecek bir Fransa florası yayımladığı gibi, bütün dünyadaki familyaları, cinsleri ve türleri tanımlamaya çalıştığı dev bir yapıt daha yayımladı: *Prodrome.* Kriptogramları üç gruba ayıran ve damarlı bitkiler ile damarsız bitkiler arasında ayırım yapan ilk botanikçi oldu.

İngiliz Robert Brown (1773-1858) ilk olarak kapalıtohumlular ile açıktohumlular arasındaki farklılığı ortaya koydu. Fransız Bernard Jussieu (1699-1777) ile doğal sınıflandırmanın ilkeleri açıklığa kavuştu: karakterler arasındaki eşgüdüm ve bağımlılık. Adolphe Brongniart (1801-1876), Paris'teki Jardin des Plantes'ın botanik okuluna uzun zaman temel olan bir sınıflandırma önerdi. Fakat, modern büyük sınıflandırmalar W. Hofmeister (1824-1877) ve J. Sachs (1832-1897) tarafından yapıldı.

Evrimci görüşlerin zaferinden sonra, XIX. yy.'ın son botanikçileri türler arasındaki akrabalığı ortaya çıkarmaya çalıştılar ve soy zinciri kavramı, sınıflandırmalarda hem karakterlerin incelenmesine (öncelikle de cinsel karakterleri) hem jeolojik çağlar boyunca meydana gelen evrime dayalı düzeltmeler yapılmasını zorunlu kıldı.

Yeni sınıflandırmalar arasında, A. Engler'in (1884-1930) ve K. Prantl'ınki (1849 -1893) pek çok botanik enstitüsünce kabul edilmiş durumdadır. Bu sınıflandırma birçeneklileri ikiçeneklilerden önceye alır ve bu ikinci grubun içinde de evrimin archichlamydea'dan metachlamydea'ya doğru olduğunu kabul eder.

Pek çok araştırmacının benimsediği J. Hutchinson (1884-1972) sınıflandırmasına göre, odun saplı bitkiler en eski bitkilerdir ve otsu bitkiler bunlardan türemiştir; tek çiçekli bitkiler daha eskidir, şemsiye ya da kömeç çiçekliler daha sonra ortaya çıkmıştır.

• *Hayvan sınıflandırması.* Bitkilerin sınıflandırması gibi bu sınıflandırma da ilk olarak memelileri, kuşları, balıkları ve balinalarla kafadanbacaklıları tanımlayan Aristoteles tarafından ele alındı. Ondan sonra az çok değer taşıyan bir yapıtla karşılaşabilmek için ta XIII. yy.'ı beklemek gerekti (Vincent de Beauvais [1190'a doğr. -1264], Albertus Magnus [1193'e doğr. -1280]), ve ancak Rönesans'ta, ingiliz E. Wotton (1492-1555) ve fransız Rondelet (1507-1566) ile sınıflandırma kaygıları kendisini göstermeye başladı. Sistematiğin gerçek babası, ikili adlandırmayı getiren Linné'dir; onun koyduğu esaslar sayesinde A. Valenciennes (1794-1865) balıkları, C. Duméril (1774-1860) sürüngenleri tanımladı ve sınıflandırdı. Fakat şimdiki ve fosil Hayvanlar âleminin tümü ancak Cuvier'nin (1769-1832) ilginç çalışmaları ile modern sınıflandırma düzenine kavuştu. Cuvier yumuşakçaları, eklemlileri (eklembacaklılar) ve ışınlıları (derisidikenliler) açıkça birbirinden ayırdı ve omurgalılar için şube kavramını yarattı. Bununla birlikte, doğal soy zincirlerinin aranması ile sınıflandırma üzerinde de etki gösteren hayvan türlerinin evrimi kavramı Cuvier'siz ve Cuvier' ye karşı yaygınlaştı. Günümüzde, evrim zincirinin parçalarını birleştirebilmek için araya yapay hayvanlar icat edip sokmaktan çekinmeyen Haeckel'in aşırılıklarından sonra, bugünkü benzerliğe ve olası akrabalığa yer veren daha görgül sınıflandırmalara ulaşıldı. Bugün omurgalıları derisidikenlilere ve stomocorda grubuna yaklaştırmak (tümü birlikte deuterostomia'yı oluşturur), halkalısolucanlarla yumuşakçalar arasında yakınlık bulmak, vücudun yalnız sert kısımlarını değil, sinir sistemini de hesaba katmak, nihayet aralarında çok az yakınlık bulunan türler arasında beklenmedik "yakınlıklar" bulup ortaya çıkarmak için çaba harcanmaktadır.

—Deniz huk. Ticaret gemileri sınıflandırma kuruluşlarınca belirli sınıflara ayrılır. Gemilerin sınıflandırılması için birçok şirket kurulmuştur. Bunların en önemlilerinden biri ingiliz Lloyd's Register of Shipping'dir. Kimi ülkelerde bu işleri yürüten resmi kuruluşlar da vardır. Bir kaza geçiren geminin tamir edilmesinden sonra yeniden sınıflandırma sertifikası alması gerekir. Ticaret gemileri belirli zamanlarda sınıflandırma kuruluşlarının denetiminden geçerler. Bu denetim, tekneyle ilgili olabileceği gibi, makineyle de ilgili olabilir. Çeşitli denetimler vardır: yıllık denetim, ara denetimi, gemi teknesinin sınıf yenileme denetimi, mekanik kısımların özel

denetimi, sınıf uzatma denetimi, hasar ve onarım denetimi vb. Birinci sınıf özelliklerini kaybeden eskimiş gemiler ikinci ya da üçüncü sınıfa ayrılırlar. Bu durumda ödenecek sigorta primleri de yükselir.

Türk hukukunda sınıflandırmayla ilgili yasal düzenlemeler, 10 haziran 1946 tarih ve 4922 sayılı, Denizde can ve mal koruma hakkında kanun'da yer alır. Bu yasaya göre, ulusal ve uluslararası tanınmış sınıflandırma kurumlarından verilmiş geçerli belgesi olan gemilere, belgesinde yazılı süre ve görev için, ayrıca denetleme yapılmadan denize elverişlilik belgesi verilir (md. 5).

—Zool. ve Bot. Eskiden karmaşık dolaylamalarla (çokterimli) adlandırılan ve ayrı türler sayılan canlı varlıklar, sistemi genelleştiren Linné'den beri, birincisi türün içinde yer aldığı cinsi, ikincisi türü gösteren iki latince adla belirtilmeye başlandılar. Bu bilimsel adlandırmaya *ikili adlandırma* adı verildi. İkili adlandırmanın başlıca kuralları şunlardır:
1. cins adı bileşik kökenli olsa bile tek bir sözcüktür: bu sözcük ya latincedir ya da latinceleştirilmiştir (doğa bilimcilerinin latincesi, yunanca köklerden ya da çağdaş dillerden kaynaklanır);
2. tür adları yalın ya da bileşik olabilir; istisna durumlar dışında, cins adının dilbilgisi bakımından cinsi neyse ona uydurulur. Tür adları başlıca üç kökenden gelir;
a) türün biyolojik bir özelliğini (biçim, renk, yaşama alanı, davranış vb.) gösteren bir ad ya da sıfat: *cordiformis* (ipsi), *coeruleus* (mavi), *parisiensis* (parisli), *cursor* (koşucu) vb;
b) yerli adlar ya da yakın yahut benzer bir cinsin adı: *Prunus mahaleb* (mahaleb eriği) vb;
c) türün adandığı kişinin adı. (O zaman ad, daima adın -in hali anlamını taşımak üzere latince *-i* ya da *-ii* sonekini alır: *cuvieri, tolunayi* vb., ama baş harfi büyük olmaz. Aynı ad bir kişiye ya da bir yere ait olabilir: Saint-Pierre adası için *Saint-Pierri* denmez, *sancti-petri* denir; ayrıca yer adından kurallara uygun olarak türetilen bir sıfat da kullanılır Lyon yerine, *lugdunensis.*) Bazen bu adlar açıklayıcı olabilir: özel adlar *(Nector, Massena)* ya da cins adlar (*cor* [kalp], *calcar* [mahmuz]); ayrıca cins adları bileşik ad da olabilir (*mica auri, cor anguinum* vb.);
3. özgül sıfatların baş harfi küçük yazılır; cins adları daima büyük harfle başlar;
4. ikili adlar italik yazılır. Türün özelliklerini tanımlamış olan kişinin ya da kişilerin adının kısaltılmış hali tür adına eklenir. Örneğin *Cicindella gallica* Brul. (*Cicindella* cinsinden bu türe *gallica* adını vermiş olan doğa bilimcinin adı olan *Brulle*'nin kısaltması); *Rosa alpina* L. (Linné);
5. bir cins altcinslere ayrılırsa, eski ad cinsin ilk tipini içeren alt bölüme verilmelidir;
6. familya adları, hayvanlarda, örnek tip olan cinsin latince adına *-idae* takısı eklenerek yapılır. Örneğin *Falco, Falconidae; Felis, Felidae; Coluber, Colubridae.* (Türkçe familya adlarında cinsin adına - *giller* takısı eklenir. Örneğin, kartal, kartalgiller, kedi, kedigiller.) Bitkiler için familya adları, aynı koşullarla bilimsel adlarda cinsin adına - *aceae,* türkçe adlarda gene *-giller* takısı eklenerek yapılır. Oymak adları *-ini* ya da *-inae* ile sona erer: *Carabidae,* familya; *Carabini,* oymak. Takım adları genellikle *-ales* ya da *-formes* takısı alır (türkçede *-ler, -lar* takısı). Öbeklerin hiyerarşisi de şöyledir: çeşit, tür, altcıns, cins, altoymak, oymak ya da altfamilya, familya, üstfamilya, alttakım, takım, üsttakım, altsınıf, sınıf, altşube, şube. Örnek olarak benekli kertenkeleyi *(Lacerta ocellata)* alalım: bu hayvan omurgalılar şubesinin sürüngenler sınıfının, *sauria* takımının, kertenkeleler alttakımının, kertenkelegiller familyasının, *Lacerta* cinsindendir; tür adı *ocellata*'dır (benekli);
7. sınıflandırma kuralları öncelik yasasına da uyar ve böylece her takson için daha önce yayımlanmış ve kullanılmış en eski adın (kurallara uygun olmak koşuluyla) korunmasına olanak verir.

SINIFLANDIRMAK g. f. **1.** *Şeyleri sınıflandırmak,* yöntemli bir biçimde sınıflara, türlere ayırmak; bölümlemek, tasnif etmek: *Bilgileri sınıflandırmak.* (Eşanl. SINIFLAMAK.) **—2.** *Şeyleri, hayvanları, bitkileri vb. (bir şeye göre) sınıflamak, sınıflandırmak,* öğelerini, ortak özellikleri olan birer tür, birer sınıf oluşturan kümelere ayırmak; bölümlemek, tasnif etmek: *Sözcükleri "fiiller", "sıfatlar" "adlar" diye sınıflandırmak.*
—Belgl. Belgeleri, önceden belirlenmiş bir düzene göre ayıklamak ve sıralamak.

◆ **sınıflandırılmak** edilg. f. Sınıflara, türlere ayrılmak, ayrılmış olmak; bölümlenmek, tasnif edilmek: *Bu hayvanlar üç küme halinde sınıflanırlar, sınıflandırılırlar.* (Eşanl. SINIFLANMAK.)

SINIFLANDIRMALI sıf. Psik. *Çok sınıflandırmalı sınama,* kavramsal düşüncedeki karışıklıkları ortaya çıkarmaya yönelik akıl testi.

SINIFLANMA a. Sınıflanmak eylemi.

SINIFLANMAK edilg. f. SINIFLANDIRILMAK'ın eşanlamlısı.

SINIFLAŞMA a. Sınıflaşmak eylemi.

SINIFLAŞMAK gçz. f. Bir topluluğun üyeleri arasında sınıf farklılıkları oluşmak.

SINIFLAYICI a. Sınıflama işlevi gören.
—Antropol. *Sınıflayıcı akrabalık,* aralarında hiçbir akrabalık bağı olmayabilmesine rağmen, özneyi toplumsal bakımdan kendini bağlı hissettiği kimselere bağlayan ve biyolojik olmayan akrabalık. (Örneğin birçok tekdoğrusal toplumda koşut yeğenler, erkek ve kız kardeşler olarak sınıflandırılır. "Hawaiili" denilen sistemlerde her birey, kendi etnisinde yaşayan ve annesinin kuşağından olan her kadına "anne" diyebilir.)
—Kâğ. san. AYIRICI ELEK*'in eşanlamlısı.
—Kim. müh. Sınıflama yapmaya yarayan aygıt. (Sınıflayıcı, uzun ve hafifçe eğik bir borudan oluşur; bu borunun tabanına yerleştirilen taraklar ya da sonsuz bir vida en iri parçacıkların yukarı çıkarılmasını sağlar) || *Hidrolik sınıflayıcı,* en iri parçacıkları bir su akımı yardımıyla ayıran sınıflayıcı. || *Pnömatik sınıflayıcı,* en iri parçacıkları bir hava akımıyla ayıran sınıflayıcı.

SINIFLI sıf. Üyeleri arasında sınıfsal farklılıklar bulunan topluluk için kullanılır: *Sınıflı toplumun oluşumu.*

SINIFSAL sıf. Toplumsal sınıfa ilişkin.

SINIFSALLIK a. Sınıfa ilişkin olma durumu.

SINIFSIZ sıf. Sınıfsal bir ayrımlaşmanın olmadığı düşünülen toplum için kullanılır.

SINIK sıf. *Esk.* **1.** Kırılmış olan şey için kullanılır; kırık: *Cihande bir sınık saksıdan ötrü / Güherlerim ziyana satmışam ben"* (Yunus Emre divanı, XIII.-XIV. yy.). **—2.** Yenilmiş, yenilgiye uğramış, yenik.

◆ a. Bir şeyin kırılmış olan yeri; kırık.

SINIKÇI a. Kırıkçı, çıkıkçı.

SINIR a. (yun. *synoran*'dan). **1.** Bir ülkenin topraklarını egemenliğini sürdürdüğü yetki bölgesini ayıran, belirleyen çizgi; hudut. (Bk. *ansikl.* böl. Uluslarar huk.) **—2.** Bitişik iki ülkeyi, iki bölgeyi, iki araziyi vb. ayıran çizgi; hudut: *Bu nehir iki köy arasında sınır oluşturur. Sınır komşusu.* **—3.** Bir alanı çevreleyen, bir uzaklığın başlangıcını ve/ya da sonunu belirleyen çizgi: *Oyun alanının sınırlarını çizmek. Bir tarlanın sınırlarını çit çekerek belirtmek.* **—4.** İki şey arasındaki ayrım, ayrılma noktası: *Düşle gerçek arasındaki sınır.* **—5.** Bir zaman diliminin başını ve/ya da sonunu belirleyen ya da içine alan şey: *Bana ayrılan sürenin sınırlarını geçmedim.* **—6.** Bir eylemin, bir etkinin, bir durumun vb. aşamayacağı nokta: *Gücünün sınırlarının farkına varmak. Sabrımın sınırındayım.* **—7.** *Sınır çekmek, sınır çizmek,* sınırını belirlemek, saptamak; bitimini, sona erişini belirtmek: *Onların vahşetine, kabalığına sınır çizilemez.* || *Bir kimseyi sınır dışı etmek,* bulunduğu ülkede yaşama hakkı tanımayarak onu başka bir ülkeye zorla göndermek. || *Sınırda,* iki şeyin ayrım noktasında. || *Sınırı aşmak,* ileri gitmek, ölçüsüz ve saygısızca davranmak. || *Bir şeyin sınırını, sınırlarını aşmak,* kabul edilebilir olanın ötesine gitmek. || *Sınırlarını bilmek,* zihinsel, bedensel yeteneklerini bilmek. || *Her şeyin bir sınırı vardır,* her şeyin bir ölçüsü vardır, her şey yapılamaz.
—Arkeol. *Sirk sınır taşı,* koşu yerinin sonuna dikilen ve koşucuların geçmesi gereken büyük taş. || *Bin adımlık sınır taşı (milliarium),* aralarında bin adımlık bir mesafe (=1 481,50 m) bırakılarak roma yolları boyunca dikilen taşlardan her biri; askeri alanların ya da askeri hizmetlere ayrılan bölgelerin sınırlarını belirten taşlardan her biri.
—Bank. *Avans sınırı,* belli bir süre için, bir avanstan yararlanan bir müşterinin hesabındaki borcun erişebileceği en yüksek miktar.
—Bilkur. *Sınır çekme sorunu,* deneysel bilimler ile "sözde bilimler"i ve özellikle metafiziği birbirinden ayırt etmemizi sağlayacak bir ölçüt bulma sorunu.
—Ceb. *Bir sıra bağıntısıyla donatılı bir* E *kümesinin alttan sınırlanmış bir parçasının alt sınırı,* A nın alt sınırlarının (varsa) Inf_E A ile gösterilen en büyüğü. (Alt sınır A ya aitse buna A nın en büyük elemanı denir.) || *Bir sıra bağıntısıyla donatılı bir* E *kümesinin üstten sınırlanmış bir parçasının üst sınırı,* A nın üst sınırlarının (varsa) Sup_E A ile gösterilen en küçüğü. (Üst sınır A ya aitse buna A nın en büyük elemanı denir.)
—Coğ. *Öncü sınır,* özellikle tarıma elverişli toprakların değerlendirilmesine henüz tamamıyla başlanmamış olan ülkelerde, henüz tarıma açılmamış bölgeleri eskiden beri tarım yapılan bölgelerden ayıran kuşağa verilen ad.
—Coğ. ve Tar. *Doğal sınır,* bir coğrafya öğesinin (özellikle de bir akarsuyun ya da dağın) oluşturduğu sınır. (Alışveriş yöntemlerindeki, ulaşımdaki ve silahlardaki gelişme, devletler arasındaki bu sınır kavramının önemini, büyük ölçüde azaltmıştır.)
—Çevrebil. *Çevresel sınır genliği,* ortamdaki ölçülebilir etmenlerden her birinin, bir türün büyümesine ve çoğalmasına olanak veren minimum ve maksimum değeri arasındaki genlik. (Çevresel sinir genliğinin çok büyük olması, bir türün değişik koşullara uyarlanmasını kolaylaştırır ve nazik türlere göre daha geniş alanlara yerleşmesini sağlar. Çevresel sınır genliği büyük olan bitkilere her mevsime dayanıklı bitkiler denir. Hayvanlardaysa *öriyes* ya da kesin ayrımla *öriterm, örihalin* vb. türlerden söz edilir.) || *Yayılış alanı sınırı,* ötesinde belirli bir hayvan ya da bitki türünün hiç ya da hemen hemen hiç bulunmadığı bir alanın ideal sınırı. (Okyanus kıyılarında yaşayan türler için, gelgit olayı ve günlük su kaplama süreleri ile bağıntılı kesin bir sınır bulunduğu görülür; dağlarda yükseklik üst düzeyinin, dar vadilerde güneşlenme süresinin getirdiği sınırlar da bitkiler için kesin netlikte sayılabilir.)
—Dilbil. Yan yana iki birim (heceler, biçimbirimler, dizimler, cümleler) arasındaki çizgiyi belirten ve genellikle |+| ya da |#| simgeleriyle yazılan sınırlayıcı dilsel özellik. || *Dilsel sınır,* bir lehçeden bir başka lehçeye, bir dilden başka bir dile geçişin gerçekleştiği varsayımsal çizgi.

Kıta çevresi bütününden oluşan bir kıta **sınırı** örneği:
a, çukurlarla kesilmiş kıvrımlı bir ada yayı; *b,* okyanusal kabuğun yayın altına dalması ve burada yayılmasından doğan bakışımsız bir adaönü çukuru.

sınırlama (sibernetik)

—Fiz. *Tayf sınırı*, tayfölçümde kullanılan ENERJİ DÜZEY*i'nin eşanlamlısı.
—Ger. day. *Yorulma sınırı*, yinelenen kuvvetler etkisindeki bir parçanın hemen hemen sonsuza dek taşıyabileceği yükün maksimum değeri.
—Gökbil. *Sınır çizgisi*, Güneş sistemi'ndeki bir gökcisminin, bir başka gökcismi tarafından aydınlatılan bölümü ile karanlık bölümünü ayıran çizgi.
—Huk. İki araziyi birbirinden ayıran işaret. || *Sınır dışı etme*, yabancı uyruklu birini ülkeyi terk etmeye zorlayan idari önlem. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İstat. *Olasılık sınırı*, olasılık hesabından çıkarılan gerçek değere ilişkin aralığı belirlemek üzere, kestirilen bir değere verilen en küçük ve en büyük sayı.
—Jeomorfol. *Kıta sınırı* (*kıta kenarı* da denir), çukurlardan ya da derin bir biçimde alçalmış havzalardan ve kimi zaman üzerinde adalar bulunan eşiklerden oluşan

Bk. şema sayfa 10447

çok çeşitli bir topografya gösteren kıvrımlı ya da kırıklı kıta kenarı türü.
—Kamu mal. *Bütçe sınırı*, bir bütçe bölümü ya da hazine hesabı içinde özel ya da belirli harcama kategorisi. || Özel gelirler ya da giderler kategorisinin, bütçenin bir faslı ya da hazine özel hesabı içinde gösterilmesi.
—Mat. çözlm. *Sınır problemi*. $\bar{U}$ dan (U, $\mathbb{R}^n$ nin ya da türevlendirilebilir bir katlıuzayın açığı) bir topolojik uzay içine *f* uygulamalarının araştırılmasından oluşan problem; bu *f* uygulamaları ve bunların türevleri, U nun sınırı üzerinde verilen kimi koşulları gerçekleyecek biçimde kısmi türevli bir denklemin çözümleridir. (Dirichlet* ve Neumann* problemleri sınır problemleridir. Sınır problemleri mekanikte, fizikte vb. önemli rol oynamaktadır, bunların çözümleri sayısal çözümlemenin etkin ve önemli bir kolunu oluşturur.) || D *üzerinde sayısal bir fonksiyonun en büyük alt sınırı*, $m = \inf_{x \in D} f(x)$ olan *m* gerçek sayısı. || *İntegralleme sınırı*, integralleme aralığının sınırı. || D *üzerinde sayısal bir fonksiyonun en küçük üst sınırı*, $M = \sup_{x \in D} f(x)$ olan M gerçek sayısı. [$\mathbb{R}$ nin bir doğru parçası üzerinde sürekli her fonksiyon, burada sınırlıdır ve sınırlarına erişir.]
—Med. huk. *Sınır işareti*, özel mülkiyet konusu bir taşınmazın sınırlarını gösteren işaret. (Birbirine bitişik taşınmazlar arasındaki sınır ya sahiplerinin anlaşmalarıyla ya da mahkeme kararıyla belirlenir. Başkasına ait bir taşınmazın sınır işaretlerinin dikkate alınmaması, taşınmaza saldırı sayılır. Bu durumda, taşınmazın sahibi müdahalenin önlenmesi davası açarak haklarının korunmasını isteyebilir.)
—Metalogr. İki ayrı taneyi birbirinden ayıran yapısal çizgi. || *Faz* ya da *arafaz sınırı* kimyasal bileşimleri farklı olan iki tane arasındaki sınır. || *Tane sınırı*, bir alaşımdaki aynı metal fazın taneleri arasındaki sınır.
—Metalürj. *Alttane sınırı*, iyi yönlenmemiş bir kristalde dislokasyonların pek yoğun olmayan bir biçimde sıralanması.
—Ormanc. *Sınır ağacı*, ormanın ya da kesim bölgesinin kıyısında çevreyi oluşturan düz çizgi üzerinde yer alan ağaç. || *Bölme sınır yolu*, parselleri sınırlamak ve odun taşıyan araçların geçişini sağlamak üzere açılmış 1,50 ila 4 m genişliğinde orman yolu. || *Orman sınırı*, bir ormanın çevresini belirleyen çizgi (devlet ormanlarında, sınır taşlarıyla ya da hendeklerle belirlenir). [Bk. *ansikl.* böl.]
—Ölçbil. *Bir ölçü aletinin maksimum* ya da *minimum ölçüm sınırı*, ölçülecek büyüklüğün, ölçme sonuçlarında kabul edilebilir maksimum hatadan büyük bir hataya neden olmayacak maksimum ya da minimum sınır değeri.
—Ruhbil. *Sınır yöntemi*, uyartıyı tam algılanabilir ya da tam algılanamaz bir duruma gelinceye değin değiştirmeye dayanan yöntem.
—Sesbil. Anlamlı bir birimin başlangıç ya da sonunu gösteren özellik.
—Telekom. *Bir telgraf alıcısının bozulma sınırı*, bir telgraf işaretinin, bu işaretin belli bir verici tarafından doğru olarak çevrilmesiyle hesaplanabilen en büyük bozulma derecesi.
—Topol. Bir A kümesinin sınır noktalarının, kimi kez A^* ya da Fr(A) ile gösterilen kümesi.

$$[A^* = (\complement A)^* \text{ et } A^* = \bar{A} \cap \overline{\complement A}.]$$

|| A *nın sınır noktası*, her dolayının, A ile olduğu gibi A nın tümleci ile de boş olmayan bir kesişimi bulunan nokta. || *Bir* K *kompaktının yönlü sınırı*, parça parça diferansiyellenebilir Γ_i kapalı yollarından oluşan sonlu küme, öyle ki her $t \mapsto \Gamma_i(t)$ uygulamasıyla, değişik iki noktanın görüntüleri de (*t* nin tanım doğru parçasının başlangıcı ya da bitimi olması hali dışında) değişiktir ve "bir Γ_i nin diferansiyellenebilir bir γ yayı *t* nin artan yönünde dolaşıldığında, K nin iç noktaları devamlı solda ve dış noktaları da sağda kalır". (Γ, $\mathbb{C}$ nin parçası olan bir D tıkızının yönlü bir sınırı olduğunda, ω, D içinde kapalı bir biçim ise $\int_\Gamma \omega = 0$ dır.)
◆ sıf. Sınır işlevi gören.
—Opt. *Sınır açı* ya da *gelme açısı*, ışık bir ortamdan daha kırıcı bir ortama, örneğin havadan suya geçerken, kırılan ışının normal ile yapabileceği en büyük açı. (Bu açı, aynı zamanda bir ışık ışınının saydam bir ortamdan geçip daha az kırıcı bir başka ortama girebileceği en büyük gelme açısıdır. Gelme açısı, sınır açıdan daha büyük olduğunda ışık tam yansımaya uğrar.)
—Org. kim. *Sınır formül*, mezomer bir bileşiğin gerçek yapısını yaklaşık olarak tanımlamakta kullanılan açık formül.
—ANSİKL. Huk. 15 temmuz 1950 tarih ve 5683 sayılı, Yabancıların Türkiye'de ikamet ve seyahatleri hakkında kanun'a göre, İçişleri bakanlığı'nca ülkede kalması genel güvenliğe, siyasal ve idari gereklere aykırı sayılan yabancıların, belirli bir süre içinde Türkiye'den ayrılmaları istenir. Bu süre içinde Türkiye'yi terk etmeyenler sınır dışı edilebilirler (md. 19). Bu yasada öngörülen sınır dışı etme kararını almaya, İçişleri bakanlığı yetkilidir (md. 21).
—Ormanc. 20 milyon ha genişlikte olan ve % 99'u devlet mülkiyetinde bulunan Türkiye ormanlarının sınırları ve alanları, orman idaresince belirlenir; başta orman mühendisleri olmak üzere hukukçulardan ve ziraat mühendislerinden oluşan sınırlama ve kadastro kurulları, 1939'dan beri orman alanının 12 milyon ha'nı sınırlayabilmiş ve devlet adına tapuya tescil edebilmiştir. Ancak Orman içi ve orman kenarı yerleşmeler, tarla açmalar, makilik halindeki eski orman alanlarının dağılımı gibi nedenlerle ve çeşitli yıllarda çıkarılan orman kanunları ile orman sınırları (çevreleri) önemli değişikliklere uğramış ya da değişmiştir. Bu bakımdan sınırlama ve kadastro çalışmalarının daha uzun yıllar devam etmesi gerekmektedir.
—Uluslarar. huk. Devletler arasındaki sınır, doğal (dağlar, ırmaklar vb.) ya da yapay (trigonometrik işaret noktaları) olabilir. Çoğunlukla uzlaşma yoluyla ya da bir yargıç ya da hakem tarafından saptanır. Sınırları saptamada belirli bir ilke yoktur. Bununla birlikte, Latin Amerika ve Afrika' da *uti possidetis* ya da sömürgecilerin saptamış oldukları sınırları koruma ilkesi uygulanmıştır. Dağlar için, gerek su bölümü çizgisi gerekse tepe çizgisi, *doğal sınır* olarak kabul edilir. Irmaklarda sınır, genellikle geçidin orta çizgisi üzerinden geçer. Bu çizgi iki kıyıya paralel ve her ikisine eşit uzaklıktadır. Aynı kural, istisnalar dışında sınırda bulunan göllere de uygulanır. Karasuları*nın sınırlarının saptanması özel kurallara bağlıdır.

Sınır, ABD tarihinde, "vahşi alanlar" ile "uygarlık" arasındaki temas bölgesinde yer alan ve nüfusu artan bölgeler. Bu nedenle Sınır, 1890'da, Sayım bürosu ABD' de hiçbir bölgenin artık bu tanıma uymadığını ilan ettiği ana kadar durmadan doğudan batıya doğru kaydı. Daha 1893'te tarihçi Frederick Jackson, Sınır'ın amerikan uygarlığı üzerindeki etkisi sorununu ortaya attı. Ülkedeki demokrasi, bireycilik ve refah, doğuşlarını Sınır'a mı borçluydu? Tartışma bir sonuca bağlanmadı. Ancak Sınır, düşünceler üzerindeki etkisini sürdürdü ve ABD tarihinin özgün yanını oluşturdu.

SINIRDAŞ sıf. Bir ülkeyle, bir bölgeyle, ortak sınırı olan iki ülke için kullanılır.
—Patol. İki değişik doku sınırında yer alan olguya ya da lezyona denir.

SINIRDAŞLIK a. Sınırdaş olma durumu.

SINIRDURUM a. Psik. ve Psikan. Normal öğelerle bir arada bulunan psikoz, nevroz ve karakter bozukluklarının birleşimiyle belirginlik kazanan patolojik kişilik yapısı. (Eşanl. BORDERLINE.)
—ANSİKL. Psikanaliz kuramına dayanan bu kavram, nevroz ve psikoz arasında yer almak eğilimi gösteren ve her kuramcıya göre değişik klinik betimlemelere yönelten kaypak bir kavramdır. Bozukluklar genellikle ancak geridönüşlü imgesel bir etkinliği kolaylaştıran durumlar (psikoterapi, oyunlar, desenler, yansıtmalı testler) sayesinde açıkça saptanabilir. Psikopatolojik bakımdan ortak özellikler şunlardır: iyice farklılaşmış bir benliğin oluşmasını engelleyen erken narsislik belirtileri, anaklitik tipte bağlantılar, denetimden çıkmış bir saldırganlık, melankolik nitelikte olmamakla birlikte bir kendi içine kapanmaya ya da başarısızlık davranışlarına yol açabilen yoğun bir çöküntülü yaşantı.

SINIRLAMA a. Sınırlamak eylemi.
—Siber. Ölü bölgesi bulunan bir özeğri için, aralarında, çıkış büyüklüğünün sıfıra eşit kaldığı iki giriş büyüklüğü arasındaki fark. (Sınırlama, ölü bölgenin genliğidir; bu kavram, ölü bölgeli, artı-sıfır üç düzeyli bir özeğri için, özellikle ilginçtir.) || Ölü bölgeli bir ayarlama özeğrisi için aralarında etki işaretinin sıfır olduğu iki yönerge değeri arasındaki fark.
—Telekom. Bir işaretin ani değerlerinin, bu değerler saptanmış bir eşiği aştığında, belli bir yasaya göre azaltıldığı işlem. || *Genlik sınırlama*, bir işareti, biri pozitif öbürü negatif iki değer arasında sınırlama.
—Topogr. Bir sınırı belirleme.

SINIRLAMAK g. f. **1.** *Bir yeri sınırlamak*, bir şeyden söz ederken, bir başka şeyin sınır çizgisini oluşturmak, bir şeyin nerede başladığını, nerede bittiğini belirlemek: *İki su arkının sınırladığı araziyi satın aldı.* **—2.** *Bir şeyi (bir şeyle) sınırlamak*, ona bir sınır koymak, bir sınır içinde tutmak, kısmak; sınırlandırmak: *Yetkililer otoyol üzerindeki hızı saatte 50 km ile sınırladılar.* **—3.** *Bir kimseyi, eylemini vb. sınırlamak*, davranışlarının belli bir sınırı aşmasını önlemek; onu sınırlandırmak, kısıtlamak, engellemek: *İçki konusunda kendisini sınırlamayı bilmiyor. Bir kimsenin yetkisini sınırlamak.*
—Bilş. Bir veri kümesinde, bir bitler ya da karakterler dizisinin sınırlarını belirtmek.
—Geom. Sınırını belirtmek. || Sınır olarak bir çizgiyi ya da yüzeyi kullanmak. || Bir geometrik yerin belirlenmesinde, analitik geometride elde edilen cebirsel denklemin, eşdeğeri olmayan gerektirmelerle yapılan bir akılyürütme sonucu, aranan noktalar kümesini artık ayırt etmez duruma geldiğinde, kısıtlayıcı koşulları göz önünde tutmak. (Bu geometrik yerin sınırlandığından söz edilir.)
—Mat. çözlm. *Alttan sınırlamak*, bir alttan sınırlayan belirlemek. || *Üstten sınırlamak*, bir üst sınır belirlemek.
—Teknol. Bir aygıtı (motor, supaplar vb.), olanaklarının maksimumuna erişmesini önleyecek biçimde ayarlamak.
—Topogr. Planı alınacak bir arazi parçasının sınırlarını belirlemek amacıyla sınır işaretlerini yerleştirmek.

◆ **sınırlanmak** edilg. f. **1.** Sınırları belirlenme, belirlenmiş olmak. **—2.** Bir kimseye, bir şeye belli sınırlar konmak, kısıtlanmak: *Sınırlanan özgürlükler.*

◆ **sınırlandırmak** ettirg. f. *Bir şeyi sınırlandırmak*, ona bir sınır koymak, bir sınırın içinde tutmak; sınırlamak, kısıtlamak.

◆ **sınırlandırılmak** edilg. f. Sınırlandırmak eylemine konu olmak.
—Huk. *Sınırlandırılmış hükümler,* yasada sınırlı olarak sayılmış olan, yargıç tarafından kıyas yoluyla genişletilemeyen hükümler. (Buna karşılık, örnek olarak sayılmış hükümler, kıyas yoluyla genişletilebilir.)

SINIRLANDIRICI sıf. Sesbil. *Sınırlandırıcı işlev,* SINIRLAYICI* İŞLEV'in eşanlamlısı.

SINIRLANDIRILMAK → SINIRLAMAK.

SINIRLANDIRMA a. Sınırlandırmak eylemi.

SINIRLANDIRMAK → SINIRLAMAK.

SINIRLANMA a. Sınırlanmak eylemi.

SINIRLANMAK → SINIRLAMAK.

Sınırlar savaşı, 1914 ağustosunda fransız ve alman orduları arasında yapılan ilk çarpışmalar. Almanlar bu çarpışmalar sonucunda sağ kanatlarında üstünlük sağlayarak (Belçika ve İngiltere'nin geri çekilmesi, Fransa'nın Charleroi yenilgisi) Paris yolunu açtılar. Cephenin geri kalan kısmında Fransızlar'ın (Morhange) ve Almanlar'ın (Grand Couronné de Nancy) uğradığı yenilgiler dengeyi sağladı.

SINIRLAYAN sıf. Ceb. *Sıralı bir* E *kümesinin bir* A *altkümesinin alttan sınırlayan elemanı*, <, E üzerinde bir sıralama bağıntısı olduğuna göre E nin, $\forall x \in A$, $a < x$ olan a elemanı. (Alttan sınırlayan elemanların en büyüğüne [varsa] A nın E içindeki en büyük alt sınırı denir.) || *Sıralı bir* E *kümesinin bir* A *altkümesinin üstten sınırlayan elemanı*, E nin, $\forall x \in A$, $x < a$ olan a elemanı (<, E üzerinde bir sıra bağıntısı göstermektedir). [Üstten sınırlayanların en küçüğüne, varsa, A nın E içinde en küçük üst sınırı denir.]
—Mat. çözlm. Gerçek bir (v_n) serisini (aynı biçimde dizisini), bir başka gerçek (u_n) serisi (aynı biçimde dizisi) için, belirli bir n_0 sırasından başlayarak $u_n \leqslant v_n$ olduğu zaman nitelemede kullanılır. || Terimleri gerçek pozitif sayılardan oluşan bir (v_n) serisini, terimleri karmaşık sayılardan oluşan (u_n) serisi için, (v_n), $(|u_n|)_{n \in N}$ modülleri serisinin üstten sınırlayanı olduğu zaman nitelendirmede kullanılır. (Terimleri karmaşık sayılar olan bir seri mutlak yakınsaksa, üstten sınırlayan yakınsak bir seri kabul eder.) || Gerçek bir (v_n) serisini ya da dizisini, bir başka gerçek (u_n) serisi ya da dizisi için, belirli bir n_0 sırasından başlayarak $u_n \geqslant v_n$ olduğu zaman nitelendirmede kullanılır.

◆ a. Ceb. *Alttan sınırlayan,* alttan sınırlayan eleman. || *Üstten sınırlayan,* üstten sınırlayan eleman.
—Mat. çözlm. *Gerçek bir* (u_n) *dizisinin alttan sınırlayanı,* $\exists n_0 \in N / \forall n > n_0,\ u_n \leqslant M$ olan m gerçek sayısı. || *Gerçek bir* (u_n) *dizisinin üstten sınırlayanı,*

$$\exists n_0 \in N / \forall n > n_0,\ u_n \geqslant m$$

olan M sayısı.

SINIRLAYICI sıf. Sınırlayan, sınır içine alan şey için kullanılır: *Özgürlükleri sınırlayıcı kararlar.*
—Biyol. *Sınırlayıcı etmen,* bütün etmenlerin elverişli olması halinde dahi, kendi çok küçük ya da çok büyük etkinliği ile, bir canlı varlığın bir ortamda yerleşmesini ya da fizyolojik bir işlevin yapılmasını, tek başına engelleyen yahut kısıtlayan etmen.
—Sesbil. Sözcük ya da biçimbirim gibi anlamlı bir birimin sınırlarını (başı ya da sonu) belirtmeye yarayan seçgil ya da prozodik öğeler için kullanılır. (Örneğin, modern yunancada soluklamanın sınırlayıcı bir işlevi vardır, çünkü yalnız sözcüklerin başında görülür. Değişmeyen vurgulu dillerde de, otomatik olarak vurgulu birimin başını ya da sonunu belirttiği için, vurgunun sınırlayıcı bir işlevi vardır.) || *Sınırlayıcı işlev,* sınırlayıcı bir öğenin gerçekleştirdiği işlev. (SINIRLANDIRICI İŞLEV de denir.)

◆ a. Sınırlayan şey.
—Bilş. Bir veri kümesinde, bitişik bit ya da karakter dizilerini ayırmak için kullanılan simge. (Eşanl. AYIRICI.)
—Elektrotekn. *Aşırıgerilim sınırlayıcısı,* aşırıgerilimlerin genliğinin belirli bir değeri aşmasını önlemeye yarayan koruma aygıtı. (Çoğu kez yanlış olarak, GERİLİM SINIRLAYICISI denen, bir aşırıgerilim sınırlayıcı, ya bir eklatör ya da bir parafudrdur.)
—Hidr. pnöm. *Hidrolik* ya da *pnömatik debi sınırlayıcısı,* bir akışkanın debisini ayarlamaya yarayan aygıt; bu aygıtta genellikle akışkanın içinden geçmeye zorlandığı bir ağız bulunur; akışkanın debisinin ayarlanması, ağzın iç çeperlerinden belli bir uzaklıkta tutulan ve gerektiğinde ağzı bütünüyle kapatabilecek konik bir erkek parçayı ağzın içine az ya da çok sokarak gerçekleştirilir. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mak. san. Bir büyüklüğün (kurs, hız, kuvvet, kuvvet çifti vb.), belli bir değeri aşmasıyla ortaya çıkabilecek tehlikeli sonuçları önlemeye yarayan mekanik ya da elektrikli düzenek. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Telekom. İşaretleri sınırlamaya yarayan, doğrusal olmayan düzenek. || *Genlik sınırlayıcısı,* işaretlerin genliğini sınırlamaya yarayan düzenek. || *Modülasyon sınırlayıcısı,* kazancı, girişe uygulanan bir ses işaretinin belli bir düzeyine dek değişmez kalan ve bunun ötesinde, çıkış işareti asla bu düzeyi aşmayacak biçimde azalan yükselteç.
—ANSİKL. Hidr. pnöm. Akışkanın içinde yer alan ve filtrelerden geçmeyi başaran katı yabancı maddeler debi sınırlayıcısını tıkama eğilimi gösterir. Bu nedenle akışkan ters yönde akıtıldığında konileri açılan, böylece de kendi kendilerini temizleyebilen debi sınırlayıcıları yapılmıştır. (Bu tür debi sınırlayıcıları tek yönlüdür ve genellikle çıkış ya da depoya dönüş devresine yerleştirilir.)
—Mak. san. Bir türbinde, yükü ayarlamaya olanak veren ayarlanabilir bir büteden oluşmuş bir pala açıklığı sınırlayıcısı bulunabilir. Bu düzenek her zaman, normal hız aşıldığında su ya da buhar gelişini kapamaya olanak veren bir hız sınırlayıcısına ya da ambale olma sınırlayıcısına bağlıdır.

SINIRLI sıf. **1.** Sınırları belirlenmiş olan. **—2.** Sınırlanmış olan, dar sınırlar içinde yer alan bir şey için kullanılır: *Tirajı sınırlı bir yayın. Sınırlı olanaklara sahip olmak. Yetkileri sınırlı bir yönetici.* **—3.** Zihinsel yetenekleri az, fazla yaratıcı olmayan kimse için kullanılır: *Oldukça sınırlı bir film yönetmeni.*
—Astrofiz. *Sınırlı ışıma kaynağı,* sınırları belirgin, ayrık ışıma kaynağı.
—Ceb. *Sınırlı küme,* bir sıra bağıntısıyla donatılmış bir kümenin, hem üstten hem de alttan sınırlanmış parçası. || *Alttan sınırlı küme,* bir sıra bağıntısıyla sıralanmış bir kümenin alttan sınırlanmış parçası. (N nin her parçası alttan sınırlanmıştır.) || *Sıralı bir* E *kümesinin alttan sınırlı parçası,* E nin yine E içinde en az bir alttan sınırlayan kabul eden parçası. || *Sıralı bir* E *kümesinin üstten sınırlı parçası,* E nin, yine E içinde en az bir üstten sınırlayan kabul eden parçası. || *Üstten sınırlı küme,* bir sıra bağıntısıyla donatılmış bir kümenin, üstten sınırlanmış parçası.
—Huk. *Sınırlı ehliyet,* kişinin eksik yetenekli olması durumu. (Temyiz kudretine sahip küçüklerle kısıtlılar, sınırlı yeteneğe sahiptirler. Bunlar yasal temsilcilerinin onayı olmadıkça borç altına giremezler. Karşılıksız edinimde ve kişiye sıkı olarak bağlı hakların kullanmada bu onay gerekli değildir. Sınırlı yetenekli olanlar haksız fiillerinden doğan zarardan sorumludurlar.) [Eşanl. MAHDUT EHLİYET.] || *Sınırlı sorumluluk,* belirli bir mal varlığıyla sınırlandırılmış sorumluluk. (Örneğin, komandit ortaklıklarda komanditer ortağın sorumluluğu sınırlıdır; koyduğu ya da taahhüt ettiği sermaye miktarını aşamaz.) [Eşanl. MAHDUT MESULİYET.]
—Mat. çözlm. *Sınırlı fonksiyon,* bir E kümesinden bir F kümesine f fonksiyonu, öyle ki f (E), F nin cebirsel ya da topolojik anlamda sınırlı bir parçasıdır. || *Sınırlı değişimli fonksiyon,* bir $[a, b]$ kümesi üzerinde tanımlı fonksiyon, öyle ki $[a,b]$ nin her $(x_i)_{0 \leqslant i \leqslant n}$ altbölünüm için $\sum_{i=0}^{n-1} |f(x_{i+1}) - f(x_i)|$ üstten sınırlıdır. (Bu toplamların üst sınırına, f nin $[a, b]$ üzerinde toplam değişimi denir. Tekdüze fonksiyonlar sınırlı değişimlidir.) || *Alttan sınırlı dizi,* bir alttan sınırlayan kabul eden dizi. || *Alttan sınırlı fonksiyon,* $\exists M \in \mathbb{R} / \forall x \in D_f$ (D_f, f nin tanım kümesini göstermektedir), $f(x) \geqslant m$ olan f: $\mathbb{R} \to \mathbb{R}$ fonksiyonu. || *Üstten sınırlı dizi,* bir üstten sınırlayan kabul eden dizi. || *Üstten sınırlı fonksiyon,* $\exists m \in \mathbb{R} / \forall x \in D_f$ (D_f, f nin tanım bölgesini göstermektedir), $f(x) \leqslant M$ olan f: $\mathbb{R} \to \mathbb{R}$ fonksiyonu.
—Topol. *Sınırlı pozitif ölçü,* $x \mapsto 1$ değişmez fonksiyonunun, μ-integrallenebilir olduğu μ pozitif ölçüsü. (Bu kavram, μ^+ ile μ^- sınırlı ise gerçek bir ölçüye ve Re (μ) ile Im (μ) sınırlı ise karmaşık bir ölçüye genişletilir.) || *Bir* (E, d) *metrik uzayının sınırlı parçası,* E nin $\sup_{(x,y) \in A \times A} \{d(x, y)\}$ nin sonlu olduğu A parçası: || *Bir topolojik vektör uzayının sınırlı parçası,* $\vec{0}$ ın her dolayında, pozitif k oranlı bir homotetiyle homotetiği bulunabilen parça.

◆ be. Sınırlı bir biçimde; sınırlı olarak: *Ücret artışları sınırlı kaldı.*

SINIRSIZ sıf. **1.** Sınırlanmamış, önceden belirlenmiş bir sınırı olmayan bir şey için kullanılır: *Sınırsız bir güvence. Sınırsız yetki.* **—2.** Bütün sınırları aşan, pek çok, sonsuz: *Sınırsız istekler. Sınırsız bir aşk. Sınırsız bir mutluluk.*
—Bot. Sayısı belirli ya da sabit olmayan çiçek kısımlarına denir. || *Sınırsız çiçek durumu,* uç çiçeği bulunmayan ve ekseni sınırsız büyüyebilen çiçek durumu. (Salkım bir sınıfsız çiçek durumudur.)
—Huk. *Sınırsız sorumluluk,* bir kişinin tüm mal varlığıyla sorumlu olması durumu; belirli bir mal varlığıyla sınırlandırılmamış sorumluluk.

SINIRÜSTÜ, rumca **Sinkrasis,** KKTC' de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

SINMAK → SIMAK.

SINV a. (ar. *şınv*). *Esk.* **1.** Bir kökten çıkan dallardan her biri. **—2.** Erkek evlat; erkek kardeş.

SIPA a. **1.** Eşek yavrusu. **—2.** *Tkz.* Küçük erkek çocuk.

SIPA a. (fars. *se-pā,* üç ayaklı'dan). **1.** Üç ayaklı iskemle; sehpa. **—2.** Satıcı tablasının ayağı. **—3.** Sıvacıların, boyacıların kullandıkları iskele. **—4.** El sant. Üzerinde yazma kurutulan dört ayaklı tezgâh.

SIPT İBNÜLCEZVİ → İBNÜLCEZVİ (Şemsettin Ebülmuzaffer Yusuf bin Kızoğlu).

SIR, -rrı a. (ar. *sırr*). **1.** Gizli tutulması, bilenin açıklamaması gereken şey; giz: *Bu olay aramızda sır olarak kalsın. Bir arkadaşına sırrını açmak.* **—2.** Bir şeyin, en gizli, en gizemli, en derinde kalan kısmı; giz: *Doğanın henüz çözülemeyen sırları.* **—3.** Bir şeyin gizli yönü, gizem, esrar: *Sürekli kapalı tutulan bir odanın sırrını aramak, çözmek.* **—4.** Bir alanda bilinmesi çok güç olan, yalnızca o konunun uzmanlarınca bilinen yön: *Şiirin, modern tiyatronun sırları.* **—5.** Bir şeyi başarmak için elde edilmesi gereken, gizli, az bilinen ya da güç yol: *Genç kalışınızın sırrı nedir? Mutluluğun, uzun bir beraberliğin sırrı.* **—6.** *Sır kâtibi,* bir kimsenin gizli yazılarını yazan ya da bütün gizli işlerini bilen kimse (esk.) || *Sır küpü,* birçok sırrı bilmesine karşın bunları hiç kimseye söylemeyen kimse. || *Sır tutmak, sır saklamak,* gizli kalma-

sı gerekli bir şeyi açığa vurmaktan ya da başkasına söylemekten kaçınmak: *Sana bir sır vereceğim ama kimseye söylemeyeceksin.* || *Sırra kadem basmak*, ortalıkta görünmez olmak.

—Esk. *Sırr-ı icad*, yaradılışın gizli nedeni. || *Sırr-ı Hüda*, Tanrı sırrı, gizi: *"Bir sırr-ı Hüdadır ki gönül açar kitabı / Bir nokta-i mevhumeye kor muhtasar eyler"* (Namık Kemal, XIX. yy.). || *Sırr-ı dehan*, ağzın sırrı: *"Düşma cana dillere sırr-ı dehanın taş edip"* (Nedim, XVIII. yy.).

—Ask. *Askeri sır*, ilgili ve yetkili personel dışındakilerin bilmemesi gereken gizli askeri bilgiler. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Bors. *Meslek sırrını kötüye kullanma*, görevleri ya da meslekleri gereği olarak bir şirketin işleri hakkında özel bilgilere sahip olan ve henüz kamuya mal olmamış bu bilgilerden yararlanarak borsada kârlı işlemler gerçekleştiren kimselerin işledikleri suç. (Bu gibi kimseler, hapis ya da para cezasına çarptırılırlar.)

—Folk. *Sır olma*, ansızın ortadan kaybolup uzun süre görünmeme. (Halk öykülerinde sık rastlanan bir motiftir. Ermiş kişi ya da Hızır, öykü kahramanına yardımcı olduktan sonra ansızın ortadan kaybolur. Kimi öykülerde ermiş kişinin ya da Hızır'ın yardımıyla, kahramanın sır olarak zor durumlardan kurtulduğu da olur.)

—Huk. *Devlet sırrı*, devletin güvenliğiyle iç ve dış siyasal çıkarları açısından gizli kalması gereken bilgi. || *Meslek sırrı*, bir meslek ve sanatın yapılması dolayısıyla öğrenilen bilgi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kur. tar. *Sır kâtibi*, Osmanlılar'da padişah ile Babıâli arasındaki bazı özel yazışmaları taşıyan görevliye verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tasav. İnsan gönlünde bulunan ve başkalarınca bilinemeyen tanrısal gerçek. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sır etmek*, daha çok bektaşı ve mevlevi tekkelerinde duyulması istenilmeyen bir düşünce ya da olayı saklamak. || *Sır olmak*, ölmek. || *Sırr-ı istiva*, mevlevilerde bazı taçların kenarına takılan siyah şerit. (Bu şerit, *külahı seyfi* ya da *kılıcı taç* denilen taçlara takılır ve taçları tanrısal coşkuyla cezbeye kapılanlar giyerlerdi.) || *Sırr-ı kader*, insanlarca bilinemeyen Tanrı yazgısı. || *Sırr-ı rububiyet*, evrenin her yanında var olan ve insanlar tarafından bilinip çözülemeyen tanrısal sır. || *Sırr-ı tecelliyat*, Tanrı'nın evrendeki ve insan gönlündeki tecellileri ile ilgili sırlar. (Sufilere göre, gönül gözü açık olanlar, evrendeki her varlıkta ve kendi ruh dünyalarında Tanrı varlığının işaretlerini sezerler.) || *Sırr us-sır*, yalnız Tanrı'nın bileceği gerçeklerin özü.

—ANSİKL. Ask. Gelecek bir savaşta uygulanması beklenen plan ve programlar, güdecekleri amaçlar, kullanılacak çeşitli türdeki silah, araç ve gereçler, taktik sistem ve gelişmelerle bunların performans ve etki alanları hakkındaki bilgi ve sayılar, meydana çıkacak yeni silahlara karşı alınacak çeşitli karşı önlemler için geliştirilen stratejik ve taktik kavramlar, dokümanlar, fotoğraflar, haritalar vb. askeri kayıtlar ve evraklar, askeri sır sayılır.

Girişilmek zorunda kalınacak bir savaşı kazanmak için gerekli her tür savaş araç ve gereçleriyle bunların sayılarının ve bulunduruldukları yerlerle etki alanlarına ait bilgilerin sızdırılmaya meydan verilmeden saklı tutulması, başarı için büyük önem taşır. Özellikle hizmete konarak baskın etkisi yaratabilecek yeni silahların nitelik ve niceliklerinin saklılığı ön koşul kabul edilir.

Yalnız yakın komşu devletlere karşı değil, bütün dünya devletlerine karşı gizli tutulması gereken askeri sırlar hiçbir yabancı devlete, dost ya da müttefik bile olsa, sızdırılamaz. Askeri sırları açıklayan ya da sızdıranlar Türk ceza kanunu'nun 137. ve Askeri ceza kanunu'nun 55., 56. maddeleriyle cezalandırılır.

—Huk. Bir kimse, resmi mevki ve sıfatı veya meslek ve sanatı gereği, başkasına ait bir sır öğrenir ve haklı bir neden olmadan bunu açıklarsa, üç aya kadar hapis ve ayrıca ağır para cezasıyla cezalandırılır (Türk cez. k. md. 198).

—Kur. tar. İlk zamanlar, telhis* denilen özel yazışmalar, sır kâtibi durumundaki babüssaade ağası tarafından padişah ile Babıâli arasında getirilip götürülürdü. Bu işi 1703'ten sonra Arzhane'de, "sır kâtibi" adı verilen görevliler yapmaya başladılar. Önemli bir görev olduğundan, bilgili ve güvenilir kişiler sır kâtipliğine atanırlardı. Tanzimat'ın ilanından (1839) başlayarak sır kâtipliği görevini mabeyn başkâtipleri üstlendiler.

—Tasav. Tasavvuf, bir anlamıyla tanrısal sırları kavrayabilme çabasıdır. Sufilere göre, asıl gerçekler görünürlerin ötesindeki sırlardır; bu sırlara da salik ancak kendisini Tanrı yoluna adayarak ulaşır. İnsanda ruh sevgi alanı, kalp marifet (tanrısal bilgi) alanı, sır da müşahade (aşkın gerçekleri sezme) alanıdır.

Mevlevilikte sırrın bir de biçimsel alanı vardır. Örneğin, dedenin içinde bulunduğu hücrenin anahtarı kilidin üzerinde, koridora açılan pencerenin perdesi de açıksa hücreye girilebilir; kilit üzerinde anahtar yoksa ve perde de kapalıysa bu duruma mevlevilikte "sır" denir, hücreden içeriye girilmezdi.

SIR a. Pişmiş topraktan eşyanın ya da yapı gereçlerinin üzerine çekilen, saydam ya da donuk, renkli ya da renksiz, koruyucu camsı tabaka. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Camc. Aynaların kalaylanmasında kullanılan kalay amalgamı. || Ayna yapmak üzere düz cam yüzeyine kaplanan metal katmanı.

—Seram. *Sır altı tekniği*, bisküvi halindeki seramiklerin özel seramik boyalarıyla bezendikten sonra, üzerlerine sır çekilerek fırınlanması yoluyla gerçekleştirilen süsleme tekniği. (Bu teknikte desenler koyu renkle yapılır, firuze ya da yeşil sırla kaplanır. XV.-XVI. yy. osmanlı çini ve seramikleri bu teknikle hazırlanmıştır.) || *Sır üstü tekniği* → PERDAH. || *Mat sır*, parıltısı, yansıması olmayan donuk yüzeyli sır. || *Renkli sır tekniği*, sır içine renk veren oksitlerin katılmasıyla elde edilen sırlı boyalarla gerçekleştirilen süsleme tekniği. (Bu teknikte motiflerin dış çizgileri sırsız siyah boya ile [tahrir boyası] belirlendikten sonra, içi bu renkli sır boyalarıyla doldurulur, üzerine sır çekilmeden fırınlanır. Siyah çizgiler renkli sırların birbirine karışmasını önler. *Bölmeli* ya da *mineli* teknik de denilen bu yöntem, XV. yy.'da erken osmanlı çini ve seramiklerinde uygulanmıştır.) || *Şeffaf sır*, parlak, saydam sır.

—ANSİKL. Seram. Sırların bileşimi, kapladıkları hamurun doğasına ve elde edilmek istenen görünüme göre değişir. Sırlar hamurun camlaşabilme derecesine yakın bir ısıda eriyebilmeli ve pişme genleşme katsayısına yakın bir katsayıya sahip olmalıdır. Genellikle feldspat ağırlıklı sırlara, istenen erime derecesine göre değişen bir oranda kuvars ve başka elemanlar da (potas, tebeşir, kaolin, vb.) katılabilir. Bazı sırların kurşunlu yapısı (yumuşak porselenler) çok yüksek ısıya dayanmaz. Sırlar renksiz ya da oksitler sayesinde renkli olabilir: örneğin kobalt oksidiyle mavi elde edilir. Süsleme, sır altı olarak, pişmemiş toprağa uygulanabilir; bu durumda süsleme, sırla aynı zamanda yüksek ateşte pişer, bu da renk paletini sınırlar; ya da daha önce pişmiş sır üstüne camlaşabilir renklerle uygulanabilir ve kullanılan renklere göre daha alçak ateşte bir ya da birkaç pişirimle sabitleştirilebilir. Sırlama daldırma, serpme ya da püskürtme yoluyla olur.

SIRA a. (yun. *seira*). **1.** Aynı çizgi üzerinde yan yana ya da art arda yer alan kişilerin ya da şeylerin oluşturduğu dizi: *Öğrencileri sıraya dizmek. Sıradakiler, lütfen konuşmayınız. İlk sıra bir adım öne çıksın. Bahçeye iki sıra domates fidesi dikmek. Bir sıra inci gerdanlık.* **—2.** Bir kümede belli bir düzene göre dizilmiş öğelerin yeri, düzeni: *Sırayla say. Hepsini söyledim ama sıralarını şaşırdım. Adayları yaş sırasına göre sınava almak. Küpleri boy sırasına dizmek.* **—3.** Kendisine verilen önem ya da değere göre, bir kişinin ya da bir şeyin benzerleri arasında aldığı yer: *Çağdaş yazarlar arasında ön sıralarda yer alır. Sorunlar arasında ilk sırayı işsizlik alıyor.* **—4.** Belli bir düzene uyularak yapılacak şeylerde bir kimsenin, ötekilerden önce ya da sonra, eyleme geçeceği an: *Herkes sırayla düşündüğünü söyleyecek. Şimdi sıra sizde, konuşabilirsiniz.* **—5.** Belli bir düzene uyularak yapılacak bir şeyin yapılma anı: *Sıra salonda, şimdi orayı boyayacağım.* **—6.** Arkalıklı ya da arkalıksız, birden fazla kişinin oturmasına elverişli uzun oturak; bank: *Parktaki sıralardan birine oturmak.* **—7.** Önünde yazı yazmaya yarayan bir bölüm bulunan oturma yeri: *Çocuklar, sıralarınıza oturun. Milletvekilleri sıralara vurarak konuşmacıyı protesto ettiler.* **—8.** Ardı, arkası, peşi, yanı sıra, izleyerek: *Bir kimsenin peşi sıra gitmek.* **—9.** *Bu, şu, o sıra, sıralar,* sözkonusu zamanda, tarihte: *O sıralar İzmir'deydik.* **—10.** *Sıra dayağı*, birçok kişiye birbiri ardınca teker teker atılan dayak: *Söyleyin, yoksa hepinizi sıra dayağına çekerim.* || *Sıra olmak*, dizilerek düzenli bir sıra oluşturmak: *Sıra olun, bekleyin.* || *Sıra savmak, sırasını savmak*, bir işte kendisine düşecek görevi yerine getirmiş olmak: *Ben sıramı savdım, başkaları gitsin.* || *Sırası*, bir şeyin uygun anı; zamanı: *Gitmenin hiç sırası değil. Şimdi bu lafların sırası mı? Tam sırası.* || *Sırası düşmek*, bir şeye uygun gelecek zaman ve ortam doğmak: *Sırası düşünce neden böyle yaptıklarını sorar, öğrenirim.* || *Sırası gelmek*, uygun zaman ve ortam doğmak: *Sırası gelince ben gerekli açıklamayı yaparım*; başka birinden sonra sıra birinin ya da başka bir şeyin olmak: *Saat ona doğru nöbet sırası bize geliyor.* || *Sırası gelmişken*, "bu konu üzerinde konuşurken, fırsat düşmüşken" anlamında söylenir: *Sırası gelmişken bunu da söyleyeyim.* || *Sırasına getirmek*, uygun zamanını bulmak. || *... sırasında*, olduğu zaman: *Olay sırasında ben orada değildim.* || *Sırasında*, yerine göre, gerektiği zaman, gerekirse, yerinde ve zamanında: *Sırasında insan susmayı da bilmeli.* || *Sırasını kaybetmek*, bir bebekten ya da çocuktan söz ederken, herhangi bir neden yüzünden uyku ve meme zamanını şaşırmak. || *(Bir şeyi) sıraya koymak*, sıralamak, düzenlemek. || *İşleri sıraya koymak*, sırayla yapmak. || *Sırasıyla*, sırası gelince, bir sıra gözeterek: *İşleri sırasıyla yapmak.*

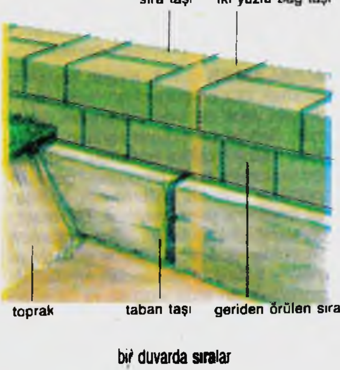
—Ask. *Sıra harici batarya, bölük, süvari bölüğü*, eskiden, bir birliğin çeşitli hizmetlerini yerine getiren alt birlik (günümüzde *hizmet birliği* denir). || *Kıdem sırası*, subay ve astsubayların rütbelerine, nasıp tarihlerine göre kıdem kitabında aldıkları yer.

—Belgl. *Sıra numarası*, yapıtların ya da belgelerin bir kitaplıkta bulunmasına ve tasnifine yarayan simge; bu simgeyi taşıyan belge. (Bu, bir numara, bir harf ya da her ikisi olabilir.) Halen kütüphanelerde en çok kullanılan sıra numaraları evrensel onlu tasnife göre yapılmıştır.

—Bilş. *Sıra şeması*, bir programdaki işlemlerin sırasını gösteren bilgi-işlem düzenleme şeması. || *İş sırası*, işlenmek üzere, birbiri ardına bilgisayara verilen bağımlı ya da bağımsız programlar kümesi.

—Coğ. Birbirine bağlı, aynı yönde dizilmiş fiziksel engellerin oluşturduğu bütün. || *Pusukayalar, kayalıklar sırası*, az ya da çok uzun bir engel oluşturan pusukayalar dizisi.

—Dilbil. Zincirleme işlemiyle bir araya getirilen öğeler dizisi. || *Sözcüklerin sırası*, sözcüklerin cümle içinde dilbilgisel işlevleri açısından zamansal (konuşma dili için) ya da uzamsal eksendeki (yazılı dil) dizi-

bir duvarda sıralar

liş düzeni. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Dilbilg. *Sıra noktalar* (.....), bir alıntıda, atlanmış bölümler olduğunu belirtmek için kullanılan işaret. (Sayıları sınırlı değilse de beş ya da yedi olarak saptanabilir ve ayraç içinde de kullanılabilir.)
—Folk. *Sıra oyuncuları* → KELLE.
—İc. ifl. huk. *Sıra cetveli,* haczedilen malların satışından elde edilen paranın tüm alacaklıların alacaklarını karşılamaması halinde, icra dairesinin alacaklı kişilerin sırasına ilişkin olarak yaptığı cetvel. — İflas idaresinin, alacak ve istihkak iddialarına ilişkin incelemesinden sonra düzenlediği, iflas alacaklılarının alacaklarını ve sırasını gösteren cetvel. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İnş. Aynı yükseklikte yatay ya da eğik olarak yerleştirilmiş taş ya da tuğla dizisi. (İki yüzlü bağ taşları duvarla aynı kalınlıkta sıralar oluşturur. Toprak düzeyinde, temel üzerindeki ilk sıra genellikle biraz geriden örülür.) ‖ *Sıra taşı,* en uzun kenarı duvar yüzünden görülecek biçimde yerleştirilen örgü öğesi. (Eşanl. DİZİ TAŞI.) ‖ *Etek sırası,* dere, mahya ya da eğik mahya üzerini örtecek biçimde yerleştirilen düz tuğla dizisi.
—İstat. *Sıra istatistikleri yöntemleri,* sayısal değerleri dışlayarak, gözlemlerin yalnız sınıflama sıralarını göz önünde tutan istatistik yöntemler. (Klasik örneği, sıralararası bağlılaşım katsayısıdır. Bu yöntem, iki ayrı düzeltmen tarafından okunan aynı sınav kâğıtlarının sıralanmasındaki uygunluğu değerlendirmek için çok kullanılır: düzeltmenlerin sınıflamaları ne denli yakınsa bu katsayı da o denli yüksek çıkar. Sıralara göre istatistik yöntemleri, gelişmesini, 1907 doğumlu ingiliz istatistikçi Maurice George Kendall'a borçludur.) ‖ *Sıralar arası bağlılaşım katsayısı,* doğrusal bağlılaşım katsayısında, sayısal değerler yerine, sınıflama sıraları konarak elde edilen bağlılaşım katsayısı. [Ölçülemeyen büyüklükler için *r* harfiyle gösterilerek aşağıdaki formülle tanımlanır:

$$r = 1 - \frac{\Sigma d^2}{N(N^2 - 1)}.$$

Formüldeki *d* sıradan sapmaları, N sıra sayısını gösterir.]
—İşlem. *Sıra işleme,* aynı işlemi birçok parça üzerinde, ara vermeksizin, ardışık olarak gerçekleştirmeye olanak veren işleme yöntemi.
—Mat. çözlm. *Sıra değiştirimi teoremi,* çok değişkenli bir fonksiyonun türlü kısmi türevlerinin alındıkları sıranın önemi olmadığını, yalnız hesaplanan bütün türevlerin göz önüne alınan noktada ya da bölge üzerinde sürekli olmaları gerektiğini bildiren teorem.
—Oy. Dama ve satrançta eğik ya da düşey hane dizisi.
—Örg. Şiş ya da tığ örgüsünde aynı çizgi üstüne art arda atılan ilmik dizisi. ‖ Alma ilmikli örgülerde, tek bir örgü sistemiyle oluşturulan bindirmeli ya da atlamalı ilmik sırası. (Birçok sıranın bir araya gelmesi örgünün bağlantısını oluşturur). ‖ Atma ilmikli örgülerde aynı tarak tarafından yönlendirilen ipliklerle düşey bir sıra oluşturan bindirmeli ya da atlamalı ilmik grubu. (Çeşitli tarakların oluşturduğu sıralar atma ilmikli örgülerin bağlantısını meydana getirir.)
◆ sıf. **1.** Sıra, dizi halinde: *Bir sıra ağaç.* **—2.** Sıradan: *Sıra malı. Sıra işi mal.*
—Dilbil. Bir bütün içindeki bir öğenin sırasını belirten bir sayı sıfatı için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Dilbil. Belli bir dilde sözcüklerin sırasından söz etmek, önce dilbilgisi kategorilerinin sıralanışını ve özellikle, bağlam dışı (kural cümleleri) ele alınan yalın belirtme cümlelerinde gerçekleştiği biçimiyle üstlendikleri işlevleri belirtmeye ve sonra da bağlam ve anlatımsallık uyarınca olabilecek değişimleri göstermeye dayanır. Dil dizgelerine göre, sözcüklerin sırasıyla dilbilgisel işlevler arasındaki ilişki değişiklik gösterir. Örneğin, işlevi gösteren soneklerin oluşturduğu durumsal belirti dizgeleri içeren ad çekimli dillerdeki sözcüklerin sırası, fransızca ya da ingilizceye göre daha esnektir.
Bununla birlikte, durumsal olmayan dillerde, değişim olguları cümlenin statüsünü etkileyebilir (örn. yazılı fransızcada, soru cümlelerinde öznenin sırası değişebilir: *Il vient* "geliyor" / *Vient-il?* "geliyor mu?") ya da cümlede üstü kapalı biçimde kabul edilen ya da önvarsayılan bilgi alanına giren olguları gösterebilir.
Yalın ya da bileşik sıra sayı sıfatları, asıl sayı sıfatlarına *-ıncı, -inci, -uncu, -üncü* soneklerinin katılmasıyla yapılır (*birinci, onaltıncı, yüzüncü* vb.). Bu sıfatlar, ya belirledikleri adın ya da bir ad işlevi üstlendikleri söylemsel bağlamın gönderme yaptığı varlık ya da nesnelerin sırasını gösterme olanağı verir: *Soldan birinci sokak. Birinci sınıf çok zordur.*
—İc. ifl. huk. Sıra cetveli, haciz yoluyla yapılan icra takibinde, yalnız haczedilen malların satış tutarının tüm alacaklıların alacaklarını karşılayamaması halinde düzenlenir. İflas yoluyla takipte ise her durumda sıra cetvelinin düzenlenmesi gerekir. Haciz yoluyla yapılan takipte bu sıra cetveli kesinleşmeden, icra memuru paraları paylaştıramaz. Sıra cetveline dayanarak yapılan paylaştırmada imtiyazlı alacaklılar alacaklarını tam olarak alırlar. Öteki alacaklılar ise alacaklarının ancak bir bölümünü alabilirler (İc. ifl. k. md. 100, 140, 206). İflas idaresi, alacaklıların kaydı için yasada belirtilen süre (bir ay; md. 219/2) geçtikten sonra, İcra iflas k.'nun 206. ve 207. maddelerinde yazılı hükümlere göre alacaklıların sırasını gösteren bir cetvel düzenler (md. 232). İflas idaresi bu cetveli iflas dairesine verir ve durumu alacaklılara ilan eder.

SIRABAŞI a. Folk. → HALAYBAŞI.

SIRACA a. Soğuk apse iken sürekli akarcaya dönüşen, sonra nedbeleşen, tüberküloz kökenli süreğen boyun adenitine verilen ad. (Modern tedavi yöntemleri apselerin akarcaya dönüşüp nedbeleşmesini önlemektedir.)
—ANSİKL. Sofu Robert II'ye (996-1031) kadar uzandığı sanılan ve kralları "keramet sahibi krallar", hekim krallar durumuna getiren bir inanışa göre, kutsallaştırma ayini sırasında ovuldukları kutsal yağın etkisiyle Fransa kralları, sıracalı hastaları mucizevi bir biçimde iyileştirmek gücünü kazanıyorlardı. Sıracayı iyileştirme gücünü kral, her şeyden önce kutsallaştırma ayini sonunda ve büyük dinsel bayramlar (Noel, Paskalya, vb.) sırasında kullanıyordu. Hastalara dokunan ve yüzleri üzerinde istavroz çıkaran kral, bu sırada XVI. yy. ortasına doğru kesin biçimini alan şu formülü yineliyordu: "Sana kral dokunuyor, Tanrı iyileştiriyor". İngiltere'de de görülen bu âdet, Fransa'da Ancien Régime'in sonuna kadar sürdü ve kendi kutsanma gününde Charles X tarafından da yinelendi (1825).

SIRACAGİLLER a. Aslanağzı, yüksükotu ve nevruzotu gibi bitişiktaçyapraklı bitkileri kapsayan familya. (Bil. a. *scrofulariaceae.*)
—ANSİKL. Sıracagillerde çiçekler erdişidir; çiçek çanağı düzensiz ve çoğunlukla 5 dişlidir; 4-5 eşitsiz loplu olan taç bazen iki dudaklıdır; yumurtalık üstdurumlu ve iki bölmelidir; meyvesi kapçık ya da çatlamayan etli meyve biçimindedir. Familyada yukarıda adı geçen bitkilerden başka başlıca şu cinsler yer alır: *sığırkuyruğu, pantufla çiçeği, sıracaotu, veronika, melampir, pavlonya, bitotu.* (*Personales* takımı.)

SIRACALI sıf. Sıracası olan kimse için kullanılır.

SIRACAOTU a. Dörtköşe saplı, almaşık yapraklı, çoğunlukla pis kokulu çokyıllık otsu bitki. (Yeşilimsi mor ya da sarı çiçekleri bileşik salkım biçiminde topludur. Yumrulu sıracaotu [*Scrophularia nodosa*] tıbbi bitki ticaretinde ve homeopatide idrar söktürücü ve yara iyi edici olarak kullanılır. 120 tür; sıracagiller familyası.)

SIRACETTİN URMEVİ (Ebülsena Mahmut), Selçuklu dönemi din bilgini (öl. Konya 1283). Bağdat'ta Nizamiye medresesi'nde okudu. Musul medresesi'nde ders verdi; Konya'da kadılık yaptı. Din adına yöneltilen katı eleştirilere karşı hoşgörülü hükümlerle koruduğu çağdaşı Mevlana'nın cenaze namazını da o kıldırdı (1273). Gazan Han tarafından bütün Anadolu'nun kadısı (kazi ül-kudat) ilan edildi (1278). Fıkıh ve mantıkla ilgili yapıtları vardır; bunlardan *Metali ül-envar*'ı Kutbettin Razi (öl. 1364/1365) şerh etti.

SIRACI a. Bir müzikli eğlencede esas çalgı takımı gelmediğinde ya da geciktiğinde şarkı söyleyerek ya da çalgı çalarak bu boşluğu dolduran kimse.
—Esk. sey. oy. Osmanlılar döneminde çengilere eşlik eden çalgıcılara verilen ad. (Çengiler teşkilata bağlı esnaftandı. Kol adı verilen çengi kumpanyalarında kol başı, yardımcısı, on iki oyuncu kadın ve dört kişilik bir çalgıcı grubu bulunuyordu. Sıracı adı verilen bu çalgıcılardan biri keman, biri çifte nara, ikisi de tef çalardı.)

SIRADAĞ a. Yerbil. Sıkışmış ve kıvrılmış yerkabuğu bölgesi. (Yerkabuğunun bu kısalması iki taşküre levhasının birbirine yaklaşması sonucunda meydana gelir.)
—ANSİKL. Yerbil. Bir sıradağ dağoluşum döngüsü sırasında meydana gelir. Yeni sıradağlarda (Alp döngüsü) engebe belirgindir; eski sıradağlar ise (Hercynia, Kaledonya, hatta Cambriaöncesi döngüleri) aşınarak düzleşmiştir.
Çeşitli sıradağlar şu ölçütlere göre birbirinden ayrılır: kıta ve okyanusa göre konumları (kıtaiçi ya da kratoniçi sıradağlar [Meksika sierraları, Fas Atlasları gibi], kratonçevresi sıradağları [Büyük Okyanus kenarı sıradağları]); kıvrılmaya katılan yerkabuğu malzemesi (yalnızca kıtasal kabuğu içeren sıradağlar [And tipi] ve okyanusal kabuğu da içeren sıradağlar [Alp tipi ya da jeosenklinal sıradağlar, özellikle mezoje sıradağları]); yaklaşan levha tipi (dikey [Andlar] ya da kaymayla birlikte meydana gelen verev dalma-batma sıradağları [Kaliforniya'da Coast Ranges]), okyanusal kenetli çarpışma sıradağları ya da kabuğun makaslandığı aşırı çarpışma sıradağları (dar anlamda bir yandan Alp tipi, öte yandan Himalaya tipi sıradağlar).

SIRADAN sıf. Hiçbir özgün yönü bulunmayan şey, kimse için kullanılır; alelade, bayağı: *Sıradan bir film. Sıradan bir yazar.*
◆ be. Kimseyi dışta bırakmayarak; sırayla: *Hastalık hepimizi sıradan kırıp geçirdi.*

SIRAEVLER çoğl. a. Cepheleri ve planları birbirine çok benzeyen ya da aynı olan, aynı yan duvarları paylaşan ve küçük bir alanda yoğun yerleşmeye olanak verecek biçimde art arda sıralanan konutların oluşturduğu dizi.

SIRAKEMERLER çoğl. a. Mim. **1.** Revak, kemerli galeri: *Rivoli sokağı'nın sırakemerleri.* **—2.** *Büyük sırakemerler,* bir kı-

Ph. Hinous-Connaissance des arts

Bologna'da via Zamboni'nin sırakemerleri

lisenin ana sahnında ilk katı oluşturan ve bu sahınla yan sahınlar arasında bağlantı sağlayan sırakemerler.

SIRALAÇ a. Kâğıt ve belgelerin belli bir sınıflanmaya göre saklandığı dosya ya da dolap; klasör.

SIRALAMA a. Sıralamak eylemi; bu eylemin sonucu: *Sıralamada en üstte yer almak.*

—Bilş. Bilgileri, belli bir sıraya göre sınıflandırma işlemi. ‖ Bir işlemin, bir programın çeşitli evrelerine, belirli bir sıraya göre kumanda etme. ‖ *Bellek sıralaması,* bir bilgisayarda, erişim zamanı ya da sığa ölçütlerine göre yapılan bellek sınıflandırması. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *İşleyen sıralaması,* işleyenlerin, sözkonusu oldukları aritmetik ve lojik ifadelerin hesaplanabilmesi için göz önüne alınması gereken göreli öncelik sırası. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Geom. *Sıralama beliti,* her doğru üzerinde, birbirine karşıt iki sıralama bağıntısı tanımlanabildiğini ifade eden düzlem geometri beliti. (Bunların gösterilişleri "den önce gelir" için $\preccurlyeq$ ve "den sonra gelir" için $\succcurlyeq$ dir. Bu bağıntılardan biriyle donatılmış doğruya, yönlü denir.)

—Küm. kur. *Sıralama bağıntısı,* bakışımlı ($\forall x, x \prec x$), geçişli ($\forall x \forall y \forall z, ((x \prec y$ ve $y \prec z) \Rightarrow x \prec z))$ ve tersbakışımlı ($\forall x \forall y, ((x \prec y$ ve $y \prec x) \Rightarrow x = y))$ olan bağıntı. ‖ *Sıralama tipi,* eşyapılı (ya da benzer) tam sıralanmış bir küme sınıfının temsilcisi. (Örneğin ω ile gösterilen $\mathbb{N}$ nin sıralama tipi [*kesikli* sıralama], η ile gösterilen $\mathbb{Q}$ nün sıralama tipi [*sık* sıralama] ve λ ile gösterilen $\mathbb{N}$ nin sıralama tipi [*süreli* sıralama] vardır. Cantor sıralama tiplerinden bir aritmetik geliştirmiştir.) ‖ *İyi sıralama,* bir E kümesi üzerinde tanımlanmış sıra bağıntısı, öyle ki E nin boş olmayan bir parçasının, bu bağıntı için bir en küçük elemanı vardır. (Bu durumda E iyi sıralanmıştır denir.) [*Zermelo*'ya borçlu olduğumuz *iyi sıralama teoremi* (1904), *seçme beliti*'ni kullanarak her kümenin iyi sıralanabildiğini ortaya koyar.] ‖ *Yarı sıralama* (aynı biçimde *tam sıralama*), üzerinde tanımlandığı E kümesinin yarı sıralanmış (aynı biçimde tam sıralanmış) olduğu $\prec$ iyi sıra bağıntısı.

—Matbaac. *Sayfa sıralaması,* basılı bir yapıtın baskı kalıpları içerisindeki sayfa dağılımının teknik ya da ekonomik zorluklar göz önüne alınarak belirlenmesi işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Bilş. • *Bellek sıralaması.* Bu sıralamanın gerekçesi erişim zamanı en hızlı ve aktarma hızı en yüksek olan belleklerin aynı zamanda en pahalı ve çoğu kez uçucu bellekler olmasıdır. Bu nedenle, büyük miktarda bilgi depolayabilmek için daha ucuz belleklerin kullanımına başvurulur ve bilişim sisteminin elektrik şebekesine bağlı olmadığı anlarda, bilgi arşivleyebilmesi için uçucu olmayan belleklerden yararlanılır. Merkezi birim tarafından işlenebilmek için, bir bilgi, sözcük düzeyinde adreslenebilir, yüksek yetkinlikte bir bellek içinde (merkezi bellek) yer almalıdır; depolanmak için bilgi, manyetik şerit gibi, bilgisayardan ayrı bile olabilen, daha düşük yetkinlikteki bir belleğe aktarılır. Sıralama şu şekilde yapılır: iç kütükler, manyetik çekirdekli ya da elektronik yarı-iletkenli merkezi bellek, seçmeli erişimli, manyetik yardımcı bellekler (diskler, tamburlar), sıralı erişimli bellekler (manyetik şeritler), delikli kartlar. İşletim sistemlerinin temel bir rolü de, bu bellek sıralamasını yönetmek ve çeşitli düzeyler arasındaki bilgi alışverişini sağlamaktır.

• *İşleyen sıralaması.* Uzun bir matematiksel simgeleme geleneğinden kaynaklanır, çoğu kez sözdizimsel açıdan anlaşılmaz ve bağlama bağlıdır. Programlama dilleri alanında, işleyenlerin birbirlerine oranla öncelik sırasını, kesin biçimde tanımlamak gerekli olmuştur. Dillere bağlı olabilen sıralama azalan öncelik sırasına göre, genelde şu biçimdedir:

× / (çarpma, bölme)
\+ − (toplama, çıkarma)
< ≤ = ≥ > (bağıntı işleyenleri)
VE, YA DA, DEĞİL (mantık işleyenleri)

Bir ifadede parantezlerin kullanımı, işleyenlerin hesaplanma sırasını kesin olarak belirtmeye olanak verir, tersi durumda sıralama öncelikleri göz önüne alınır: $a + b \times c$, sanki $a + (b \times c)$ biçiminde yazılmış gibi hesaplanır, yani önce $a + b$ toplamı değil $b \times c$ çarpımı hesaplanır ve bunun sonucu daha sonra a ile toplanır.

—Matbaac. Bir sayfa sıralaması şemasında şunlar göz önünde bulundurulur: kitabın dizgisi; bobin ya da tabaka halindeki kâğıtların boyutlarını ve basılmış kitapların bitmiş sayfa boyutlarını belirleyen standartlar; formaların sayfa sayısını (4, 8, 12, 16, 20, 24, 28, 32, 36, 40, 48 ..., 64 ...) sınırlandırmak amacıyla kullanılan kâğıdın yapısı ve gramajı; baskı makinelerinin kâğıt boyu özellikleri.

Tipografinin geleneği (dizgi ve baskı) nedeniyle sayfa sıralaması, uzun süre tek bir işlevle sınırlandırılmıştır: dizgi sayfalarını benimsenen kırma yöntemine göre düzenlemek, basıma girmeyen parçaları, baskı tabakasının kırılmasıyla elde edilen formanın sayfaları düzgünce numaralanacak, düzenli ve dengeli kenar boşlukları elde edilecek biçimde, kenarlara bölüştürmek. Bu şekilde bir araya getirilmiş ve bir kalıp çemberine sıkıştırılmış sayfalar bütünü bir tipografi kalıbı oluşturur.

Sayfa sıralaması, benimsenen baskı yöntemi ne olursa olsun, yapım şeması içinde yer alır. Ofset ve endüstriyel çukurbaskı tekniklerinde sayfalar, saydam bir zemin üzerine, maketteki talimatlara göre tespit edilmiş filmlerden bir araya gelen bir kalıp halindedir; bu bütün, baskı levha ya da silindirlerinin kopyasını çıkarmaya yarayan *montaj*'ı oluşturur.

Kalıp ya da montajlarda, kitabı oluşturan formaların her birinin ilk sayfasının altında bir sıra işareti ya da numarası ve harmanlamayı kolaylaştırmak amacıyla formaların dış kıvrımları üzerine konulmuş kesim işareti bulunabilir.

Bir önlü arkalı baskı kalıbının ya da montajının, içinde formanın ilk sayfası (ön) bulunanına "ön yüz", ikinci sayfası (arka) bulunanına "arka yüz" ya da "ikinci yüz" denir. Ön ve arkanın sayfaları aynı baskı kalıbında bir araya gelirse sayfa sıralamasına *yarımtabaka, önlü arkalı* ya da *revoltalı* denir.

Çokrenkli baskı çalışmaları, titiz bir sayfa sıralaması ve montaj işlemleri sırasında kullanılan krosların, renklerin birbiri üzerine iyice oturmalarını sağlayacak biçimde titizlikle konulmasını gerektirir.

SIRALAMAK g. f. **1.** *Kişileri, şeyleri sıralamak,* düz bir çizgi oluşturacak biçimde yan yana dizmek: *Öğrencileri sıralamak. Sandalyeleri duvar kenarına sıralamak. Kitapları raflara sıralamak.* **—2.** *Şeyleri sıralamak,* belirli bir düzene göre yerleştirmek, dizmek; düzenlemek: *Mektupları tarihlerine göre sıralamak. Bir katalogda yapıtları konularına göre sıralamak. Sözcükleri abecesel düzene göre sıralamak.* **—3.** *Sözcükleri, sayıları, kanıtları* vb. *sıralamak,* art arda yazmak ya da söylemek: *Ödevinde yalnızca boş, anlamsız sözcükler sıralamış. İsteklerini sıralayınca gözümüz korktu. Bir kimsenin suçlarını sıralamak.*

◆ gçz. f. Küçük bir çocuktan söz ederken, tutunarak yürümeye başlamak, tutunarak yürümek: *Daha yürümedi ama sıralıyor.*

◆ **sıralanmak** edilg. f. **1.** Kişilerden, şeylerden söz ederken, bir çizgi oluşturacak biçimde yerleştirilmek, dizilmek: *Kitaplar düzgün sıralanmış. Duvarın yanına sıralanmış taburelere oturduk.* **—2.** Şeylerden söz ederken, belirli bir düzene göre yerleştirilmek, düzenlenmek: *Fişler abecesel olarak sıralandı.* **—3.** Sözcüklerden, sayılardan vb. söz ederken, art arda söylenmek ya da yazılmak: *Aşağıda sıralanan noktalara özellikle dikkat edilecektir.*

◆ **sıralatmak** ettirg. f. Sıralamak, dizmek, düzenlemek eylemini yaptırmak.

SIRALANABİLİR sıf. Mat. Sıralanabilip bu sıraya dayanılarak bir sıra bağıntısı kurulabilen.

SIRALANMA a. Sıralanmak eylemi.

—Denizbil. Biyolojik döküntülerden oluşan alçak sırtların dizilmesi. (Sırtların düz bir çizgi üzerinde sıralanmasının nedeni yığışan tortulların hep aynı yönden gelmesinin sonucudur. Her tür derinlikte incelendiklerinde, sıralanmanın şerit biçiminde ya da çeşitli destek noktalarının aşağısıyla bağlantılı etekler biçiminde olduğu görülmektedir.)

—Siber. Bir ardışıl otomatik sistem programı evrelerinin birbirini izlemesi.

SIRALANMAK → SIRALAMAK.

SIRALATMAK → SIRALAMAK.

SIRALAYICI a. Bilş. Delikli kartları, belli bir karşılaştırma sistemine göre sınıflandırmaya ya da elemeye olanak veren elektromekanik makine.

—Hidr. pnöm. Ardışık bireysel hareketlerden oluşan otomatik çevrimleri gerçekleştirmeye yarayan pnömatik kumanda aygıtı.

—Siber. ve Bilş. İster sınai ya da evde kullanılan ardışıl bir makine, ister bir aritmetik işleyen ya da bir bilgisayar olsun, programı kayıtlı ardışıl bir otomatik sistemin kumanda organı.

SIRALI sıf. **1.** Belli bir sıraya, düzene konmuş, sıralanmış, dizilmiş: *Kitaplar sıralıdır, lütfen karıştırmayınız.* **—2.** Yere, zamana, konuya uygun olan. **—3.** *Sıralı sırasız,* zamanın ve yerin uygun olup olmadığını düşünmeden; yerli yersiz: *Sıralı sırasız bize gelir, saatlerce oturURdu.*

—Bilş. *Sıralı bellek,* yazma-okuma kafaları önünde fiziksel olarak yer değiştiren ve dolayısıyla, rasgele erişimli belleklerin tersine, ardışık olarak okunabilen bilgiler içeren bellek. ‖ *Sıralı fişlik,* kayıtlı öğelerin birbirini izlediği ve ancak sıralarına göre erişilebildiği fişlik. ‖ *Sıralı işleme,* işlemlerin, aralarından ikisi asla eşanlı olmayacak biçimde kesin olarak birbirini izlediği işleme. ‖ *Dizinlenmiş sıralı fişlik,* her öğenin, kendisine seçmeli erişime de olanak veren bir anahtara ya da dizine sahip olduğu sıralı fişlik.

—Ceb. x *in artan* (aynı biçimde *azalan*)

kuvvetlerine göre sıralanmış bir x belirsizli polinom, terimler, x değişkeninin üslerinin artan (aynı durumda azalan) kuvvetlerine göre sıralanmış olmak üzere $a_0+a_1x+\ldots+a_nx^n$ (aynı durumda $a_nx^n+\ldots+a_1x+a_0$) biçimine konmuş olan polinom.

—Çevrebil. *Sıralı değişim*, bir ekosistemin zaman içinde geçirdiği canlı ve cansız değişimler dizisi. (Eşanl. SÜKSESYON.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Dilbilg. *Sıralı cümle*, biçim ve anlam (bağımlı sıralı cümle) ya da yalnızca anlam (bağımsız sıralı cümle) bakımından birbirine bağlı cümlelerden oluşan cümle.

—Küm. kur. *Sıralı* (ya da *sıralanmış*) *küme*, üzerinde bir sıralama bağıntısı tanımlanmış küme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Çevrebil. Sıralı değişimler birincil ve ikincil olarak ikiye ayrılır. *Birincil sıralı değişimler* el değmemiş ve yeni oluşmuş sitler üzerinde yerleşir (buzulların ya da denizin çekilmesiyle açığa çıkan yerler, yanardağ birikintileri vb.); *ikincil sıralı değişimler* de büyük bir âfetin ya da değişikliğin (yangın, tarla açılması, çığ vb.) ekosistemi etkilemesinden sonra ortaya çıkar. Bir sıralı değişimin süresi, klimaks*a bağlı bir orman için binlerce yılı bulabileceği gibi bazı kıyı bölgelerinde plankton organizmalarının yerleşmesi için birkaç saate kadar inebilir.

Ekosisteme ilk yerleşen organizmalara ve türlere öncü* denir; bunların gereksinimleri genellikle azdır, ama bunlar başka türlerin yerleşebilmesi için ortamı yeterince değiştirebilirler. Bir kayanın yüzüne ya da bir yıkıntıya ilk yerleşen organizma olarak likenler bunun iyi örneğidir. Sıralı değişimin son aşaması klimaks*tır; sıralı değişim zamanı içinde bu aşamaya doğru ne kadar fazla ilerlerse, yapısı o kadar karmaşık olur, çeşitliliği de o kadar artar, bu da ona daha iyi bir denge sağlar.

Çevrebilimciler ancak çok kısa sürelere yayılan verilere sahip olduklarından ve bazı sıralı değişimler ise binlerce yıl sürdüğünden, bir sıralı değişimin bütün aşamalarını doğru olarak saptamak çoğunlukla pek zordur. Bununla birlikte, palinoloji* ile başka tarihleme teknikleri (karbon 14, fosillerin incelenmesi) bazı geçmiş aşamaları oldukça kesin bir biçimde yeniden oluşturmayı sağlar.

—Küm. kur. Sıralı bir kümeye, boş olmayan her parçası bir en küçük eleman içerirse *iyi sıralı* (ya da *iyi sıralanmış*) denir, kümenin ne $a<b$ ne de $b<a$ biçiminde olan bir (a, b) ikilisi varsa buna *kısmi* (ya da *yarı*) *sıralı* denir. (a ve b elemanlarına, göz önüne alınan sıralama bağıntısı için karşılaştırılamaz denir), son olarak karşılaştırılamaz eleman ikilileri yoksa *tümel* (veya *tam* ya da *doğrusal*) *sıralı* denir. Bir kümenin parçaları arasında kapsama bağıntısı, karmaşık sayıların kümesi üzerinde "ancak ve ancak $Re(z) \leq Re(w)$ ve $Im(z) = Im(w)$ ise $z<w$ dir" ile tanımlanan $<$ bağıntısı tanım kümelerinin kısmi sıralanmış olduğu bağıntılardır. $<$ bağıntısı ile iyi sıralanmış olan bir küme, aynı zamanda bu bağıntıyla tam sıralanmıştır (bunun için iki elemanlı her parçanın bir en küçük elemanı bulunduğunu belirtmek yeterlidir).

SIRALIOLUŞ a. Biyol. Embriyonun her hücresine özgü genetik programın doğrudan ifadesi olmayan, buna karşılık, hücrelerin birbirini etkilemesine bağlı olan, öyle ki embriyondaki normal yerinden deneysel olarak uzaklaştırılan dokuya gelişme olanağı vermeyen ve bireyoluşun (ontogenez) bütün yönlerini içeren oldukça genel kavram. (Sıralıoluş kuramı ancak hayvanlar âleminin bir bölümünde gözlemlenen embriyonsal düzenleme olaylarını açıklar.) [Eşanl. EPİGENEZ.]

SIRAM SIRAM sıf. **1.** Sıra oluşturacak biçimde. **—2.** *Sıram sıram dizilmek*, sıralar oluşturacak biçimde art arda ya da yan yana gelmek.

SIRASIZ sıf. **1.** Sırası bozuk olan, sıralı olmayan; düzensiz. **—2.** Zamanında, gerektiğinde değil de uygun olmayan bir anda meydana gelen bir şey için kullanılır; yersiz, zamansız: *Sırasız bir istek. Sırasız bir ziyaret.* **—3.** *Sırasız ölüm*, genç bir kimsenin ölümü: *Allah sırasız ölüm vermesin.*

SIRAT, -tı a. (ar. *şırat*). *Esk.* **1.** Din. Kıyamet gününde cehennem üzerine kurulacağına ve üzerinden geçilmesi çok zor olacağına inanılan köprü. (Allah'ın cennete girmelerini uygun gördüğü müminler sırat köprüsünü kolaylıkla geçecek; inançsız ve günahkârlar ise, geçemeyerek cehenneme düşeceklerdir.) **—2.** Çok dar yol, keçiyolu.

SIRATAŞLAR a. Arkeol. Birbirine koşut sıralar halinde dikilmiş menhir dizileri. (En ünlüleri Bretagne'daki [Morbihan] 3 km'ye yakın bir uzunluğa yayılmış olan Carnac sırataşlarıdır.)

Sıratımüstakim, İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra İstanbul'da yayımlanan islamcı dergi. 182. sayısından başlayarak *Sebilürreşat** adını aldı.

SIRAZBALIĞI a. Zool. Bıyıklıbalık*'a bazı yörelerde verilen ad.

SIRBİSTAN, sırpça **Srbija**, Yeni Yugoslavya'daki iki cumhuriyetin en genişi ve en kalabalığı; 88 361 km²; 9 833 000 nüf. (1989). Merkezi *Belgrad*. Halkı mütecanis olan asıl Sırbistan'la (55 968 km²; 5 846 000 nüf.) iki özerk ilden (Voyvodina* ve statüsü halkının özel ulusal bileşiminden kaynaklanan Kosova*) oluşur.

COĞRAFYA

Asıl Sırbistan (Uža Srbija), Morava ve Timok havzaları ile Posavina'nın bir bölümünü içine alır. Ovalardan çok tepeler ve orta

4 sayfalık iki kalıp halindeki bir formanın standart sayfa **sıralaması**: 2 sayfa önyüz ve 2 sayfa arkayüz

8 sayfalık iki kalıp halindeki bir formanın standart sayfa **sıralaması**: 4 sayfa önyüz ve 4 sayfa arkayüz

16 sayfalık iki kalıp halindeki bir formanın standart sayfa **sıralaması**: 8 sayfa önyüz ve 8 sayfa arkayüz

32 sayfalık iki kalıp halindeki bir formanın standart sayfa **sıralaması**: 16 sayfa önyüz ve 16 sayfa arkayüz

24 sayfalık iki kalıp halindeki bir formanın standart sayfa **sıralaması**: 12 sayfa önyüz ve 12 sayfa arkayüz

sayfa **sıralamasında** yapım şeması

yükseklikte dağlardan oluşan, B.'da Dinar sıradağları ile D.'da Koca Balkan ve Rodop arasında yapısal bir geçiş özelliği gösteren bir bölgedir. Belgrad yerleşim alanından başka, Sırbistan'ın en canlı bölümünü, zengin bir tarım bölgesi (tahıl, hayvancılık, bağcılık, meyve yetiştiriciliği) olmasının yanında Makedonya, Yunanistan ve Bulgaristan'a giden bir geçiş yolu olan Morava ekseni oluşturur; bu yol üstünde Niş (elektronik), Svetozarevo (kablo), Kragujevac (otomobil) ve Smederevo (demir-çelik) gibi sanayi kentleri vardır. Terk edilmekte olan çevre dağlarda, Bor ve Majdanpek bakır madenleri gibi ayrı ayrı sanayi merkezleri vardır.

TARİH

En geç VII. yy. sonundan başlayarak D.'da İbar, G.-B.'da Neretva, B.'da Bosna ve K.'de Sava nehirleriyle sınırlanan dağlık bir bölgeye yerleşen Sırplar*, o dönemde *župan*'lar tarafından yönetilen küçük prenslikler biçiminde örgütleniyorlardı. Bazen bu županlardan biri, otoritesini öteki županlara da kabul ettirerek *büyük župan* durumuna geliyordu. Bizans vesayeti ve bulgar isteklerinin tehdidi altında yaşayan Sırplar, kendilerini ancak IX. yy. sonunda Raška (Eski Sırbistan) prensleri, ardından oldukça geniş bir prenslik kuran Časlav (X. yy.) ile birlikte göstermeye başladılar. Ne var ki, X. yy. sonu ve XI. yy. başında sırp topraklarının büyük bir bölümü, çar Samuil'in Bulgar İmparatorluğu içinde kaldı. Daha sonra ağırlık merkezi Zeta'ya (bugünkü Karadağ) doğru kaydı. Ortaçağ'da sırp devleti, Nemanjićler hanedanının kurucusu olan büyük zupan Stefan Nemanja (1170'e doğr.-1196) ile birlikte ortaya çıktı. Basileus Manuel I Komnenos'un ölümünden (1180) sonra bağımsızlık kazanan Stefan, egemenliğini G.-B.'ya doğru yaydı, 1196'da küçük oğlu Stefan I Nemanjić (1196-1227) yararına tahttan çekildi ve Simeon adıyla keşişliğe başladı. Ölünce de (1200), büyük oğlu Vuk ayaklandı. Kardeşlerinin (aziz Sava) iki rakibi uzlaştırması üzerine Stefan, Batı'ya yaklaşarak papa Honorius III'ün bir legatusundan taç giydiyse de (1217), 1220'de bu kez ortodoks ayin usulüne göre Stefan Prvovenčani ("ilk taç giyen") adıyla yeniden taç giydi ve aziz Sava da münferit bir Sırp ortodoks kilisesi'nin kurulmasını sağladı. Nemanjić I'in ölümüyle bir karışıklık dönemi başladı ve bu dönem boyunca tahtta, oğulları Radoslav (1227-1234), bulgar ve macar ikili baskısıyla birlikte Moğollar'ın baskısına da karşı koymak zorunda kalan Stefan Vladislav (1234-1243), ardından Stefan IV Uroš I (1243-1276) birbirini izledi. Stefan V Dragutin, babasını devirdiyse de (1276) çok geçmeden kardeşi Stefan VI Uroš II Milutin (1282-1321) yararına tahttan çekildi (1282). Krallığını Adriya denizi'ne ve G.'e doğru genişleten Stefan VI Uroš II Milutin, K.-B.'da Mačva topraklarını elinde tutan ve Macarlar tarafından korunan yeğeniyle (Vladislav) karşı karşıya geldi. Stefan VIII Uroš III Dečanski (1321-1331), Köstendil'de Bulgarlar'ı yendiyse de (1330), çok geçmeden oğlu Stefan IX Uroš IV Dušan (1331-1355) tarafından devrildi. Balkan yarımadasında bir imparatorluk kuran Dušan, B.'da Korinthos körfezine ve Arnavutluk'a kadar yayıldıysa da, Selanik ve İstanbul karşısında başarısızlığa uğradı. Dušan bu imparatorluğa bir yasalar derlemesi (Dušan yasası) kazandırır ve Kilise bir patriklik durumuna gelirken, Ortaçağ'ın sırp devleti en parlak dönemine erişti. Onun ölümünden sonra Dušan'ın oğlu, son Nemanjić ve ikinci çar olan Stefan X Uroš V (1355-1371), soyluların yol açtığı anarşiye ve son derece farklı öğelerden oluşan imparatorluğun parçalanmasına karşı koyamadı. Türkler, Makedonya soylularına karşı giriştikleri Çirmen savaşı'nı kazandılar (1371). Stefan X ölünce, yerine bir soylu olan Lazar Hrebeljanović geçti ve çok geçmeden Kosova savaşı'nda Türkler'e yenildi (1389). Birkaç prenslik varlığını sürdürdü, ancak Stefan Lazarević (1389-1427) ve Đurad Branković'in (1427-1456) Macarlar'dan sağladıkları himayeye rağmen haraca bağlanmaktan kurtulamadı. Hatta Stefan Lazarević Macarlar'dan, ilk kez bir sırp prensliğinin başkenti durumuna gelen Belgrad'ı bile aldı (1412), ancak Macarlar, Belgrad'ı geri aldılar ve Türkler, fetihlerine yeniden başladılar: 1441'de Sırbistan'ın çok büyük bir bölümü boyun eğdi ve 1459'da başkent Smederevo (Semendire) teslim olmak zorunda kaldı. Bazıları Türkler'i desteklemeye kadar giden soylular ya öldü ya da göç etti. Bu yenilgiler üzerine söylenen epik şarkılar, XIX. yy.'a kadar sırp yurtseverliğini besledi. Sırbistan kralları, özellikle bizanslı ustaların gelmesinden yararlanarak, birçok manastır yaptırdılar (Gračanica, Dečani vb.). Sürü hayvanları ve madenler, yurttaşları sırp bölgelerinde koloniler kuran Dubrovnik'ten yapılan dışsatımları besledikleri için, iktisadi yaşam gelişti.

Türk egemenliği altına giren Sırplar, tımar rejimine bağlandılar ve genç çocukların devşirilerek islamlaştırılmaları ve yeniçeri birliklerine yazılmaları yoluyla osmanlı ordusunda görev yapmaya başladılar. Bununla birlikte, 1459'da kaldırılan Sırp ortodoks kilisesi patrikliği, 1557-1765 arasında Osmanlılar tarafından yeniden kuruldu ve böylece sırp geleneklerini koruyup, Sırplar ve iktidar arasında aracılık hizmetinde bulunabildi. Ancak köylüler, özellikle Avusturyalılar bu bölgeleri istila ettikleri zaman dağa çıkarak *(haydutlar)* ayaklandılar. 1688'de Sırbistan'da, Avusturya'nın girişimiyle türk egemenliği sona erdiyse de, 1690'da Türkler geri gelerek bu kez Tuna'nın G.'ine yerleştiler ve Belgrad bir sınır kalesi durumuna getirildi. Bir kısım halk avusturya bölgelerine doğru çekildi ve 1690'da 30 000 sırp aile, patrik Arsenius Crnojević yönetiminde Kosova'dan ayrılarak Voyvodina'ya yerleşti. Sırbistan'ın K.'ini Avusturyalılar, 1718 (Pasarofça antlaşması) - 1739 (Belgrad antlaşması) arasında işgal ettilerse de, varlıkları iyi karşılanmadı; daha sonra Belgrad'ı yeniden işgal ettiler (1789-1791). Bunun üzerine Sırplar, Küçük Kaynarca antlaşması'ndan (1774) beri koruyucuları olan Rusya'ya yöneldiler.

1793'te Sırbistan, belli bir özerklik elde ettiyse de 1804'te yeniçerilerin aşırılıkları bir ayaklanmaya yol açtı. Türkler ile savaşmakta olan Ruslar, bu ayaklanmayı destekledi. Ayaklanmanın önderi Karayorgi, Türkler'in elindeki bölgeleri ve Belgrad'ı aldıktan sonra, Ruslar'ın Türkler ile barış yapmaları (Bükreş antlaşması) üzerine kaçmak zorunda kaldı (1813). Ancak Miloš Obrenović'in önderlik ettiği yeni bir ayaklanmayla (1815), belli bir özerklik sağlandı. Türkler'e bağlılıktan yana olan Miloš, sultan tarafından vâris prens olarak tanınmasını (1830), sipahilerin geri çekilmesini ve altı sancağın kendisine geri verilmesini sağladı. Ancak prensin despot mizacı, yerel önderleri incitti. Rusya ve Osmanlılar tarafından desteklenen yerel önderler, ilkin bir anayasa yapılmasını, ardından Miloš'un tahttan çekilmesini (1839) sağladılar; Miloš'un ikinci oğlu Mihailo da (1839-1842), Aleksandr Karayorgiyeviç tarafından devrildi (1842-1858). Aleksandr'ın hükümdarlık döneminde prenslikte, bir Medeni kanun kabul edildi (1844), adalet sistemi ve eğitim yeniden düzenlendi. Dış ilişkiler alanında bakan Garašanin, öteki Sırplar ile bir dayanışma siyaseti izledi ve Napoléon III Fransası'yla yakınlık kurdu. 1856 Paris kongresi'nde Sırbistan'a, büyük devletlerin güvencesi verildi. Ancak çok geçmeden Aleksandr, Avusturya ve Osmanlılar karşısındaki siyaseti nedeniyle tahttan indirildi (1858). Bunun üzerine yeniden tahta çıkan Milos (1858), çok geçmeden yerini oğlu Mihailo'ya bıraktı (1860-1868). Mihailo, türk garnizonlarının bulundukları kentlerden ayrılmalarını sağladı (1867). Karadağ'a yaklaşmaya çalıştı. Ancak hasımları tarafından öldürüldü. Ardılı olan yeğeni Milan Obrenović'in (1868-1889) küçüklüğü sırasında ve Ristić'in naipliği döneminde, son derece mutlakıyetçi bir anayasa ilan edildi (1869). 1875'te Milan, Bosna-Hersek asilerini destekledi ve Türkler'e karşı saldırıya geçti. Sırplar'ın uğradıkları yenilgilere rağmen statu quo rus müdahalesiyle korundu (İstanbul barışı). Berlin kongresi'nde (1878) Sırbistan, tam bağımsızlık kazandı ve G.'e doğru (Niş, Pirot) yayıldı. 1882'de krallık durumuna geldiyse de, kral Milan avusturya etkisi altında kaldı. Birliğini sağlayan Bulgaristan'a saldırdı (1885) ve yenildi; ancak statu quo, Avusturya tarafından yeniden kuruldu (Bükreş antlaşması, 1886). Bu başarısızlığa, özel yaşamıyla ilgili rezaletlerin de katılması üzerine, çok geçmeden tahttan çekilmek zorunda kaldıysa da, oğlu Aleksandr'ın hükümdarlık döneminde (1889-1903) etkisini sürdürdü. Doğmakta olan radikal partinin önderlik ettiği bir ayaklanmadan sonra 1888'de liberal bir anayasa kabul edildiyse de, kralın otoriter siyaseti (1901 Anayasası), toplumsal durumuna uygun olmayan bir evlilik yapması, ülkenin Avusturya karşısında bağımsızlıktan yoksun oluşu, kralın ve karısının Kara el adlı gizli bir örgüt içinde toplanan subaylar tarafından öldürülmelerine yol açtı (1903). Yeni kral Petar Karayorgiyeviç (1903-1921), demokratik bir rejim kurarak ve Avusturya karşısında kararlı bir siyaset izleyerek (sırp domuzlarının ihracat ablukasına karşı 1906 Domuzlar savaşı) Sırplar'ı, hatta Yugoslavlar'ı aynı devlet içinde bir araya getirmek düşüncesini yeniden canlandırdı. Bosna-Hersek'in Avusturya tarafından ilhakını (1908) kabul etmek zorunda kaldıysa da çok geçmeden Türkiye'ye saldırmak üzere balkan ülkeleriyle (Yunanistan ve Bulgaristan) bir ittifak antlaşması yaptı. Birinci Balkan savaşı (1912-13) Türkler'in Avrupa'dan çekilmesine yol açtıysa da, Müttefikler, Makedonya'nın paylaşılması üzerinde anlaşmaya varamadılar. Bunun üzerine İkinci Balkan savaşı'nda (1913) Sırbistan, Yunanistan ve çok geçmeden Romanya, Bulgaristan ile karşı karşıya geldiler; yenilen Bulgaristan, Makedonya'nın büyük bir bölümünün Sırbistan'a ve Yunanistan'a verilmesini kabul etmek zorunda kaldı (Bükreş antlaşması, ağustos 1913). Sırbistan ayrıca, Yeni Pazar sancağının bir bölümünü de ele geçirdi. Avusturya, bu sırp siyasetine karşıydı. Saraybosna'da Franz-Ferdinand'ın öldürülmesi (28 haziran

1914), Sırbistan'ı suçlamak için bir bahane yarattı; verilen ültimatoma boyun eğmeyi kabul etmeyen Sırbistan, kendini Birinci Dünya savaşı içinde buldu. İlkin başarılı bir biçimde direndiyse de, ekim 1915'te, Bulgaristan'ın savaşa girmesinden sonra yenildi. Başında kral olmak üzere ordu, Adriya denizi'ne doğru geri çekilmek zorunda kaldı; hükümet Korfu'ya yerleşti, ardından ikinci bir müttefik cephesinin açıldığı Selanik'e geçti. Kral hastalanınca prens Aleksandr, gücünü gitgide artırarak subaylara karşı harekete geçti (Kara el önderlerine karşı, ölüm cezasına çarptırılmalarıyla sonuçlanan Selanik davası). 1918'de Sırplar'ın, Hırvatlar'ın ve Slovenler'in, Avusturya-Macaristan egemenliğine verilen toprakları ve Karadağ'ı Sırbistan krallığı'na katan bir krallıkları kuruldu. 1929'da Yugoslavya adını alan bu krallık, sırp Karayorgiyeviç hanedanı tarafından yönetildi. 1945'ten sonra bir Sırbistan Cumhuriyeti oluşturuldu ve Yugoslavya'da kurulan sosyalist federatif devlete katıldı.

1980'lerin sonuna doğru Yugoslavya dağılma sürecine girerken sırp milliyetçiliği tırmanışa geçti. Eylül ve Kasım 1988'de, Kosova ve Voyvodina'daki sırp azınlığı desteklemek için Belgrad'da gösteriler düzenlendi. Mart 1989'da yeni anayasa ilan edildi. Temmuzda Komünist parti Sosyalist parti adını aldı. Aralık 1990'da yeni anayasaya göre cumhurbaşkanlığı ve parlamento seçimleri yapıldı. Sosyalist parti lideri Slobodan Milosevic cumhurbaşkanı seçildi. Mayıs 1991'de iç savaş başlayınca, Sırpların denetiminde olan federal ordu Slovenler'e ve Hırvatlar'a karşı harekete geçtiyse de başarı sağlayamadı, sonunda Slovenya ve Hırvatistan'ın bağımsızlığı kabul edildi. Nisan 1992'de Sırbistan ve Karadağ yeni Yugoslavya Federatif Cumhuriyeti'ni kurdular. Aynı yıl, Bosna-Hersek Sırpları'nı Boşnaklar'a karşı desteklediği için BM örgütü yeni Yugoslavya'ya, ticaret ve petrol ambargosu koydu. "Büyük Sırbistan" ülküsünü gerçekleştirmeye girişen devlet başkanı S. Milosevic, aralık 1992'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimini kazanarak tekrar devlet başkanı oldu.

EDEBİYAT

• *Ortaçağ*. Sırp edebiyatı Ortaçağ'da gelişti. Bizans'tan ya da Batı'dan gelmiş dinsel ve din dışı (menakıpnameler, düzmece metinler, romanlar) yabancı yapıtların uyarlamaları yaşamöyküsü *(zitije)* türünü yarattı. Aziz Sava (1175-1235) XII. yy.'ın başlarında babası Stefan Nemanja'nın kendisine seçtiği dinsel addan hareketle *Aziz Simeon'un hayatı*'nı kaleme aldı. Bunu Domentijan (1254) ve Todor (1330'a doğr.) adlı keşişlerin yazdıkları yaşamöyküleri izledi. XIV. yy.'ın sonunda başlayan osmanlı egemenliğinde uzun süre yalnızca din adamları tarafından yazılmış yaşamöyküleri görüldü: Grigorije Camblak'ın (1365-1420'ye doğr.) *Vie d'Étienne de Decani*'si (fr. çev.), Filozof Konstantin'in *Vie du despote Etienne*'i (fr. çev.) [1431] ya da Yaşlı ve Genç Danilo'nun yapıtları. Son hükümdar yaşamöyküleri patrik Pajsije tarafından XVII. yy.'ın başında yazılmıştır. Şiir XIV. yy.'ın ortasında ortaya çıkmışsa da kalıcı bir tür olmamıştır (Jefimija, Uzun Stefan).

• *Macaristan'daki sırp kültür merkezi*. XVII. yy. başında kitleler halinde Macaristan'ın güneyine göç eden Sırplar, edebiyatta yeni bir atılım başlattılar. Yabancı bir devletin bünyesinde kendi kimliklerini korumak için özellikle Dj. Branković (*Chroniques slavo-serbes* [fr. çev.]), P. Julinac (*Histoires* [fr. çev.]) ve özellikle Jovan Rajić'in (1726-1801) yapıtlarında olduğu gibi ulusal geçmişe yöneldiler. Orfelin (1726-1785) geniş bir okuyucu kitlesine yönelik öğretici ve yurtsever nitelikteki edebiyatı başlattı ve ilk sırp dergisini kurdu (1768). XVIII. yy.'ın sonuna doğru edebiyat, Aydınlanma çağı düşünürlerinin akılcı felsefesini benimseyen Dositej Obradović (1742-1811) ile doğrudan batılı düşüncelere açıldı. Joseph II'ye ve İngiltere'ye hayran olan Obradović öğretici incelemelerini, masallarını ve anılarını, din farkı gözetmeksizin Tuna ırmağıyla Adriya denizi arasındaki kesimde yaşayan tüm yurttaşları tarafından benimsenmesini istediği bir dille kaleme aldı. Yurtsever yazar, yaşamının son günlerinde Karayorgi'ye karşı ayaklanan Sırplar'a katıldı.

• *Sözlü edebiyat ve dil reformu*. Ortaçağ edebiyatı slavon sırpçası (eski slav dilinin sırpça değişkesi) ile kaleme alınmıştı. Macaristan'daki yazarlar slavon rusçasını benimsemişlerdi, sonra da bozulmuş, kararsız bir dil ön plana çıkmıştır. Daha sonra Vuk Karadžić (1787-1864), XIX. yy.'ın ilk yarısında konuşma dilini yazı dili olarak kabul ettirmeyi başardı, sözlü edebiyat yapıtlarını topladı. Karadžić'in sırp halk şarkılarını yayımlaması, daha önce 1774'te Venedikli Fortis tarafından yayımlanan ve Goethe tarafından almancaya, sırasıyla Nodier, Mérimée, Nerval vb. tarafından fransızcaya çevrilen *Hasanaginica* adlı baladı bilen Avrupa romantikleri tarafından ilgiyle karşılandı. Karadžić'in derlediği kahramanlık türküleri çevrimi tüm sözlü sırp edebiyatı içerisinde en özgün olanıdır. Bu şiirler kimi zaman gizemciliğin etkisindedir, kimi zaman da sert bir mizahla süslü ortak bir yurtsever öz taşırlar. Acımasızlığın yanı sıra bağışlayıcılığa ve adalet kavramına da yer verilmiştir. *Gusla* eşliğinde şarkısını söyleyen halk şarkıcısı kuralları kesin bir nazımdan yararlanmayı ve böylece büyük bir anlatım gücüne ulaşmayı bilir. Dilbilimci Djura Daničić (1825-1882) sırp-hırvat dili üzerine çalışmalarıyla Vuk Karadžić'in reformuna katkıda bulundu ve 1877'den başlayarak Akademi'nin sırp-hırvat sözlüğünün yayımına başladı.

• *Romantizm*. Şarkıların dili ve şiirsel yapısı romantik yazarları büyük ölçüde etkiledi. Bu yazarların tüm yapıtları, tıpkı Karadžić'in yaptığı gibi esasını halkın yaşamında aradıkları bir ulusal duygudan izler taşır. Anı yazarı M. Nenadovic sırp ayaklanmasıyla ilgili anılarını anlatır. Sima Milutinovic (1791-1847) gizemli bir coşkunlukla ulusallığı yüceltir, ama şiirleri çoğu kez karamsardır. XIX. yy.'ın ilk yarısının en büyük şairi olan Karadağ piskopos-prensi Petar II Petrovic Njegos (1813-1851) sözlü şiir öğelerini özgün ve güçlü bir yapıt halinde toplamayı başarmıştır. Düşüncesinin karamsarlığı onu umutsuzluğa ya da güçsüzlüğe değil, doğanın birinci ilkesi olarak kabul edilen mücadeleyi övme olayına götürür: başyapıtı *les Lauriers de la montagne* (fr. çev.) [1847] sırp ve Karadağ yurtseverliğinin adeta kutsal kitabı olmuştur.

Daha sonraki kuşak bir yandan ulusal düşünceyi dile getirirken öte yandan, modellerini Byron'dan Petőfi'ye, Avrupa'nın büyük romantik şairleri arasından seçmeye daha çok eğilimlidir. Bu kuşakta yer alan şairler özellikle Macaristan'daki Sırplar arasından çıkmış şairlerdir: önce *Poèmes* (fr. çev.) [1846] adlı yapıtının yayımlanması Karadžić'in reformunun ve düşüncelerinin hedefine ulaşmış olduğu görüşünü benimseten eleji şairi Branko Radičević (1824-1853) ile sonra S. Miletić'in canlandırdığı Genç sırp hareketinden *(Omladina srpska)* geniş çapta etkilenmiş olan üretken ve verimli J. Jovanović (1833-1904), sözünü esirgemeyen, ama içedönük Djura Jakšić (1832-1878), sırp şiirinin modern şiire yönelişinin habercisi düş şairi Laza Kostić (1841-1910).

Öykücü S. M. Ljubisa da Karadağ bölgesini anlattığı nitelikli yapıtlar vermiştir.

• *Gerçekçilik*. XIX. yy.'ın başında dikkat çeken yazarlar Macaristan'daki Sırplar arasından çıkmış yabancı kökenli kişilerse de, bu çevre yine de edebiyat yaşamının merkezi oldu. Karadzic'e karşı da olsa, ilgisiz de kalsa birçok yazar sırp geleneğine ya da Obradovic'in akılcılığına sadık kaldı. Çıkardığı dergi *Letopis* bugün hâlâ Sırbistan'ın önemli edebiyat dergileri arasında yer alan *Matrica srpska* (1826) adlı kültür derneği Macaristan'da (Peşte, sonra Novi Sad) kuruldu. J Subotić'in retoriğe dayalı şiiri ya da L. Mušicki'nin yeni klasik şiiri, M. Vidaković' in "tarihsel" romanları büyük ilgi gördüler. 1930'dan sonra, bu çevrenin gelenekleriyle beslenmiş olan şair Jovan Sterija Popović (1806-1856) ünlü töre komedileri yazdı. İlk, belki de en büyük gerçekçi sırp düzyazıcısı Jakov İgnjatović (1822-1889) de yine bu kuşakta yer alır. 1860 ile 1888 arasında yayımlanmış ve isteyerek pikaresk bir hava verilmiş romanlarında J. İgnjatović Macaristan'daki sırp küçük burjuvazisini ve çöküşünü anlatır. Sırbistan'da da 1870'li yılların başlarında, bağımlı bir gerçekçiliği yücelten ve sosyalizmin öncüsü olan deneme ci ve edebiyat eleştirmeni Svetozar Marković (1846-1875) ortaya çıktı. M. Glišić ve J. Veselinović daha çok konusunu kırsal kesimden alan hikâye ve roman türünde ürünler verdi. Lazar Lazarević (1851-1890) kişisel duyarlığını, kaybolmak üzere olan ataerkil bir evrenin erdemlerini yüceltmenin arkasına gizledi. Gerçekçi, ama Marković'in toplumsal görüşlerine karşı olan yazarlardan Stevan Sremac (1855-1906) kasabalı satıcıların yaşamını mizah havasıyla anlattı. Simo Matavulj (1852-1908) doğduğu yöre Dalmaçya'nın ve Karadağ'ın törelerini alaylı bir dille işledi, S. Rankovic kırsal yaşamla ilgili anımsamalarına belli belirsiz bir açıklama getirirken, R. Domanovic siyasal yergiler yazdı. Gerçekçi anlayış XX. yy.'da bosnalı hikayeci Petar Kocic (1877-1916), dalmaçyalı romancı Cipiko (1869-1923), hikâyeci V. Petrovic (1844-1967) ve komedilerinde Branislav Nusic (1864-1938) gibi para ve iktidar hırsı içerisindeki Belgrad burjuvazisini anlatan yazarlarla sürdü. Duygularının tutsağı olmuş tutkulu insanların acılarını zekice bir lirizmle anlatan romancı, hikâyeci, oyun yazarı B. Stankovic (1875-1927) gerçekçi geleneğe bağlıdır.

• *Modern şiir*. XIX. yy.'ın sonlarında Batı'ya (özellikle Fransa) yönelik üniversite

SIRBİSTAN
XIX. YY. - XX. YY. BAŞI

öğretim üyelerinin (Jovan Skerlić [1877-1914], B. Popović) tepkisi gerçekçiliğin ihmal ettiği şiire yeni bir atılım kazandırdı. Yanlış anlaşılmış Kostić diye biri sayılmayacak olursa, yalnızca Vojislav Ilić (1860-1894) temada ve prozodide bir yenileme hareketine kalkıştı ve yapıtları, sayıları fazla kabarık olmamakla birlikte, modern sırp şiirinin hareket noktasını oluşturdu. A. Santić'in şiirleri XIX. yy. şiiriyle yakınlık gösterirken, Milan Rakić (1876-1938) ve özellikle J. Dučić simgecilere yakındır.

• *Çağdaş dönem.* Sırp edebiyatı eleştirel bir düşünce çabası ve şii[illegible] aracılığıyla Avrupa öncü hareketine k[illegible] Birinci Dünya savaşı'nı izleyen gür[illegible] sırp edebiyatı Batı'dan gelen ak[illegible] [illegible]aha çok açıldı. Denemeci ve öykuc[illegible] [illegible]ekulić'in çevresindeyse bir edebiyat grubu oluştu. Kozmopolit kültürün büyük gezgini R. Petrović, yeni fikirlerin yayılmasına yardımcı oldu, başına buyruk bir sanatçı olan S. Vinaver ise değer yargılarını sarstı. On üç kişiden oluşan bir grup Belgrad'a gerçeküstücülüğü getirdi, M. Ristić, M. Dedinać, D. Matić, A. Vuco vb. bunlar arasında yer alır. M. Crnjanski, şiirlerinde, sonra sıkıntının egemen olduğu romanlarında, XX. yy. sırp edebiyatının en özgün üsluplarından birini yarattı. Ruhbilimci yazar ve ahlakçı İvo Andrić (1892-1975), genellikle mekân olarak doğum yeri Bosna yöresini kullandığı hikâyelerinde ve romanlarında acımasız bir açıklıkla, devraldıkları miras, duyguları ve çevreleri yüzünden acı çeken kişileri işledi. D. Vasić de özgün ve alaycı bir hikâyecidir. D. Maksimović geleneksel bir şiirle hümanist görüşlerini dile getirir. Buna koşut olarak, savaş sonrasında ön plana çıkan yazarların oluşturduğu toplumsal ve militan nitelikte bir edebiyat ortaya çıktı. Bu edebiyatın en gözde ideologları R. Zogovic ve M. Djilas adlı Karadağlılar'dır. Şiir ve öykü sürdürülen mücadeleyi ya da ülkedeki yeniden yapılanmayı (C. Minderovic) yüceltir. Bununla birlikte, edebiyat kendisine zorla kabul ettirilmiş olan sosyalist gerçekçiliğin kalıplarından kısa sürede kurtuldu. 1951'de D. Cosic, köylü anlayışıyla devrimci disiplin arasındaki uyuşmazlığı anlatarak "ak ve kara" adı verilen tekniğe son verdi, ulusun geleceğinden duyduğu kaygıları dile getiren ve aynı köylü ailesini bu kez çağdaş tarihin önemli anlarında ele alan geniş freskler çizdi. D. Cosic, partizanlık deneyimlerini konformizme kaçmadan anlatan A. İsakovic'e öncülük etti; B. Copic, savaş hikâyelerini mizahla yumuşatırken, romancı M. Lalic, doğduğu yöre Karadağ'ın geleneksel değerlerine yakın göründü. Eski gerçeküstücü Oskar Davico (doğm. 1909) öncü tekniklerden yararlanarak devrimci tutkuyu işledi. 1960'tan sonra yayımlanan yapıtların ideolojik bağlardan kurtulduğu görülür. M. Bulatovic erotizm ve kara mizah karışımı bir hava içerisinde, yoksul kesimden seçtiği tiplerin sevecenliğini ve acımasızlığını yansıtır. Meša Selimović (1910-1982) siyasetle karşı karşıya kalan aydın kesimin dramını Osmanlı dönemindeki Bosna'ya aktarır. R. Konstantinović, B. Pekić, M. Kovač ve özellikle D. Kiš'in temsil ettikleri çok "avrupai", entellektüel bir akım, toplumsal düzenin kurbanları durumundaki mevkilerinden olmuş kişileri işleyen yenigerçekçilik akımıyla birleşti. Sırp sinemasındaki "kara dalga" akımının etkilediği bu yeni gerçekçiliğin en önemli temsilcisi hiç kuşkusuz Dragoslav Mihailović'tir (doğm. 1928). Şiir de aynı özgür yolu izledi: B. Miljković'in yapıtları ve 1961'deki intiharı onu bağımlı şiirin simgesi haline getirdi. İ. Lalić klasik eğilimde şiirler yazarken, S. Raičković geleneksel biçimi benimseyen bir lirizm geliştirdi, M. Pavlović ile V. Popa ise folklor ve gerçeküstücülüğü birlikte kullandılar.

Sırçalı medrese (1242) *Konya*

GÜZEL SANATLAR

→ YUGOSLAVYA.

Sırbistan seferi, 1914-15'te Sırbistan'da yapılan askeri harekâtlar. Ağustos 1914'te saldırıya uğrayan Putnik komutasındaki sırp kuvvetleri avusturya-macaristan kuvvetlerini püskürttü ve bu kuvvetlerin ellerine geçirdikleri (kasım) Belgrad'ı geri aldı (aralık). Ancak Bulgaristan'ın savaşa girmesinden sonra, Mackensen'in saldırısı (ekim 1915) üzerine Arnavutluk yoluyla geri çekilmek ve kral Petar'la birlikte gemilere binerek Korfu, Korsika ve Bizerte'ye gitmek zorunda kaldılar. Bizerte'de yeniden toparlanan sırp birlikleri, Makedonya* savaşı'na katıldı.

SIRCI a. Camc. Camları sırlayan işçi

SIRÇA a. **1.** Cam, camdan yapılmış. **—2.** *Sırça işleri,* camdan yapılmış boncuk, süs eşyası vb.

—Deric. Kılları ya da yünü alındığında deseni görülebilen, gözenekleri ve hayvanın kendine özgü nitelikleriyle ayrımlanan bir derinin yüz kısmı. (Sırça tarafına karşıt olarak derinin kaslarla temas halinde olan kısmına *et kısmı* denir. ‖ *Sırça giderme,* yağlı sepilemeden sonra tıraşlama makinesiyle, güderilenmiş derilerin yüzündeki kalıntıları toplama işlemi. ‖ *Düzeltilmiş sırça,* zımparalama sırasında sırçasının bir bölümü tahrip olmuş ve çeşitli bitirme işlemleri sonucu aynı yüzünde yeni bir sırça oluşturulmuş deri. ‖ *Tam sırça,* yüz kısmını üst deri alındığındaki şekliyle koruyan ve zımparalama işlemi sırasında hiçbir üstderi pulunun hasar görmediği deri. ‖ *Uzunlamasına bölünmüş sırça,* bir derinin ikiye ya da çeşitli kalınlıkta bölünmüş sırça kısmı.

—Seram. Seramik ve çini yüzeyindeki sırın, fırınlanmadan önceki sıvı durumu. ‖ *Sırça çekmek* ya da *sır çekmek,* seramik ya da çininin üzerini akıtma, daldırma ya da püskürtme yoluyla sırça ile kaplamak. ‖ *Sırça gömlek,* seramik üzerindeki parlak ve şeffaf astar. ‖ *Sırça kaynatmak,* belirli karışımlarla elde edilen sırçayı ateşhanedeki yalaklarda eritmek. ‖ *Sırça kazımak,* sırça çekilen seramiklerin, fırınlama sırasında raflara yapışmalarını önlemek amacıyla ayaklarındaki sırçayı bıçak ile kazımak. ‖ *Sırça silmek,* sırça çekilmiş seramiklerin ayaklarındaki sırça fazlalıklarını ıslatılmış süngerle almak. ‖ *Kesik sırça,* yapıştırıcı olarak eklenen un bulamacının uzun süre kaldıktan sonra bozulması sonucu akışkanlığını yitiren sırçaya Kütahya atölyelerinde verilen ad. ‖ *Kirli sırça,* seramiklerin daldırma yöntemiyle sırlanmalarından sonra sırça kazanının dibinde kalan ya da sırça çekilmiş seramiklerin tabanlarından ya da ayaklarından kazınan ve silinen artık sırçalara verilen ad.

◆ sıf. **1.** Camdan yapılmış şey için kullanılır: *Sırça kadeh.* **—2.** *Sırça köşkte oturan başkasına, komşusuna taş atmamak,* maktan sakınması gerektiğini vurgulamak için kullanılır.

Sırça köşk ya da **Sırça saray,** zengin çini bezemelerinden ötürü Topkapı sarayı içindeki Çinili* köşk'e verilen ad.

SIRÇAALTI a. Derinin yüzeyinde, parlak ya da camsı tabakanın tahrip olduğu bölüm.

SIRÇALI höyüğü, Konya'nın 50 km kadar G.'inde höyük; 1941'de Remzi Oğuz Arık yönetiminde gerçekleştirilen araştırmalarda saptandı. Yörede hitit, phrygia ve klasik dönem seramikleri bulundu.

Sırçalı medrese, Konya'da selçuklu medresesi; Gıyasettin Keyhüsrev II döneminde, Alaettin Keykubat'ın lalası, emir Bedrettin Muslih tarafından yaptırıldı (1242). Adını zengin çini mozaik bezemelerinden alan, kesme taştan, iki katlı (üst kat yıkılmıştır), bakışık planlı, açık avlulu yapı, klasik selçuklu medreselerinin ilk ve en önemli örneklerindendir. Dışa taşkın taçkapı geometrik bezemeleri, mukarnaslı iki küçük penceresiyle değişik görünüşlüdür. Giriş eyvanının karşısındaki ana eyvanın G. duvarında çinili mihrap, eyvanın D. ve B.'sında da kubbeli dershaneler yer alır. Eyvan kemerinin içinde yapının mimarı Muhammet bin Osman el-Benna el-Tusi' nin adı yazılıdır. D. ve B.'da bakışık düzende mekânlar vardır. Girişin sağında bulunan Bedrettin Muslih'in türbesi, zikzak tuğla örgülü kubbeyle örtülüdür, kubbenin ortası çinilerle kaplıdır. 1955'te onarılan medrese, selçuklu, beylikler ve osmanlı mezar taşlarının sergilendiği, Mezar anıtları müzesi'ne dönüştürülmüştür.

SIRDAŞ a. Bir kimsenin sırlarını paylaştığı kimse, sır ortağı.

—Bank. *Sırdaş hesap* → MEVDUAT* SERTİFİKASI.

—Tiyat. Klasik sahne yapıtlarında, başrol oyuncularının yakınları arasında yer alan ve gerektiğinde onların ruhsal durumlarını, iç çatışmalarını, düşünce ve duygularını seyirciye aktaran oyun kişileri; bunların rolü. (*Britannicus*'taki Narcisse, *Phèdre*'deki Oenone ya da *Dom Juan*'daki Sganarelle tipleri vb. bu işlevi yerine getirmektedir. Çağdaş tiyatroda sırdaş rolü, daha çok vodvil ve bulvar oyunlarında, hizmetçi, uşak, sekreter vb. rollerde görülür.)

SIRDAŞLIK a. Sırdaş olma durumu.

SIRF be. (ar. *şırf*). **1.** Yalnız, salt, ancak: *Sırf bu kitabı alabilmek için tüm kitapçıları dolaştım. Sırf kendinizi düşünüyorsunuz.* **—2.** Tümüyle, baştan aşağı: *İddiaları sırf hayal mahsulü.*

—İsl. huk. *Sırf mahlul,* Osmanlı devletinde ölen kişinin mirasçılarının, miras ya da tapu yoluyla geçen hakkı kabul etmemeleri. (Bu durumda mal hazineye kalırdı.)

SIRIK a. **1.** Uzun ve kalınca sopa, değnek: *Fasulye sırığı. Sırıkla badem silkelemek.* **—2.** *Sırık domatesi,* dalları sırıkla havada tutulan, iri, etli, düzgün meyve veren bir domates türü. ‖ *Sırık fasulyesi,* sırığa bağlanarak yetiştirilen fasulye türlerine verilen ad. ‖ *Sırık gibi,* zayıf ve çok uzun boylu kimseler için alay yollu kullanılır. ‖ *Sırık hamalı,* taşıyacağı yükleri sırığa geçirerek taşıyan hamal.

—Folk. *Tulumba sırığı,* tulumbacıların yangın söndürme tulumbasını taşımada kullandıkları sırık. (Sırık, tulumba sandığının uygun yerine geçirilerek tulumbacılar tarafından omuzlanıp koşar adım taşınırdı.)

—Ormanc. Genellikle yuvarlak kesitli ince uzun odun parçası. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Sirk. Çeşitli denge ve asılma hareketleri için kullanılan akrobat donatımı. (Bk. *anskl.* böl.) ‖ *Sırık cambazı,* sabit ya da portatif bir sırıkla gösteriler yapan denge ustası cambaz. ‖ *Denge sırığı,* ip canbazlarının yüksekte ip üzerinde yürürken ellerinde taşıdıkları, dengelerini sağlayan

dalında, çubuğu geçmek için kullanılan uzun sopa. (Başlangıçta, sırık, tahta ya da bambudan, esnek ve dayanıklı uzun bir sopaydı; sonra, hafif madenden yapılmaya başlandı, bugün ise cam elyaftan yapılmaktadır; uzunluğu 4 m ile 5 m arasında değişir. || Kayakçının yukarı tırmanmak için tuttuğu uzun ve sağlam teleski parçası. || *Sırıkla yüksek atlama*, yatay bir çubuğu bir sırık yardımıyla geçmeye dayanan atletizm yarışması.
—ANSİKL. Folk. Sırık, cambazlıkta ve eski Türkler'de bazı dinsel törenlerde kullanılırdı. Cambazların kullandığı sırıklar uzun olur, ip üzerinde yürürken denge sağlamaya yarardı. Şaman inanışlarına bağlı eski Türkler'de, bazı kabilelerin şamanları, ellerinde üzeri renkli bezler ve çıngıraklarla süslü sırıklar taşır, dinsel tören sırasında bunu kullanırlardı. Sırık çeşitli hayvan derilerinin, özellikle at derilerinin içine samanla doldurarak yapılan totemlerde de kullanılırdı. (→ BAYDARA.)
—Ormanc. Sırıklar baltalıkların en düzgün sürgünlerinden ya da daha doğrusu koru ormanında seyreltme yapılırken aralama kesimlerinden elde edilir. Ya öylece ya da uygun boylarda kesilerek iskele ve merdiven gibi şeylerin yapımında ya da daha kısa boyda kesilerek maden direği, yonga odunu ya da çit kazığı yapımında kullanılır.
—Sirk. Bazı sırıklar cambazlar tarafından omuzda, alında, ayak tabanları üzerinde ya da karında (sağlam bir kemere tutturulmuş küçük bir yastık sayesinde) taşınır. Taşıyıcının dikey olarak tuttuğu sırık üzerine çıkan cambazlar çeşitli akrobatik gösteriler gerçekleştirirler. Ayrıca yere çakılı sabit akrobat sırıkları da vardır. Bu tür sırıklar çok yüksek ve denge uzmanına gerekli hareketleri yapabilme olanağı verebilecek esnekliktedirler.

SIRIKÇI a. Spor. Sırıkla atlayan sporcu.

SIRIKLAMAK g. f. **1.** Fasulye, domates vb. bitkilerin dallarını desteklemek için diplerine sırık dikmek. **—2.** *Arg.* Bir şeyi çalmak, aşırmak.

SIRIKLIK a. Ormanc. **1.** Alt dalları doğal olarak dökülmüş olan ve gövde çapı ortalama 10 cm'den küçük bulunan aynı yaşta ince ağaçlardan oluşan koru ormanı. **—2.** Ortalama gövde çapı 10 cm'den küçük olan, genç, ince ağaç.

SIRILSIKLAM sıf. ve be. (*sırsıklam*'dan bir derece daha pekiştirilerek *sır-ıl-sıklam*). **1.** Bir kimsenin, bir şeyin iyice ıslandığını vurgulamak için kullanılır: *Üstü başı sırılsıklamdı. Sırılsıklam ıslanmak.* **—2.** *Sırılsıklam âşık* → SIRSIKLAM* ÂŞIK. || *Sırılsıklam olmak* → SIRSIKLAM* OLMAK.

SIRIM a. **1.** Sicim kalınlığında, uzun kesilmiş yumuşak deri parçası. **—2.** *Sırım gibi*, ince yapılı güçlü, kuvvetli kimse; bu kimsenin bedeni için kullanılır: *Yetmişindeydi ama sırım gibiydi.*
—Saraç. Çoğunlukla dana derisinden yapılan, saraçların koşum parçalarını dikerek birleştirmekte kullandıkları çok ince şerit.

SIRIMAK g. f. *Yörs.* **1.** Yorgan, şilte vb. bir şeyi iri ve aralıklı dikişlerle dikmek. **—2.** Bir şeyi sağlam ve sıkıca dikmek.

SIRIMBAĞI → DAFNE.

SIRIMÇİÇEK a. Bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilen, Çin kökenli ağaççık. (Bil. a. *Loropetalum chinensis;* acıfındıkgiller familyası.)

SIRITIK sıf. Sürekli sırıtan kimse için kullanılır; sırıtkan.

SIRITKAN sıf. Sürekli sırıtmayı alışkanlık edinmiş kimse için kullanılır; sırıtık.

SIRITKANLIK a. Sırıtkan olma durumu.

SIRITMA a. Sırıtmak eylemi.

SIRITMAK gçz. f. **1.** Dişlerini göstererek küçümseyici, alaycı bir biçimde ya da aptalca gülmek: *Orada sırıtıp duracağına bana yardım et. Biz sırtımızı döner dönmez arkamızdan sırıttı.* **—2.** Kimi öğelerden, renklerden söz ederken, bulunduğu yere uymamak, çirkin görünmek, göz zevkini bozmak: *Bu yeşil mavilerin yanında sırıttı. Düğmeleri beyaz iplikle dikme, sırıtır.*

SIRLAMA a. Sırlamak eylemi.
—Camc. Düz camların sırlanmasında yüzeylerden biri üzerine kalay amalgamı konur ve uygulanan basınçla cıvanın fazlası atılarak, amalgamın cam üzerine yapışması sağlanır. Cam karpuzların sırlanması kalay, kurşun ve bizmut amalgamıyla yapılır.
—Seram. Camlaşabilir bir sıvanın (mine, sır), parlaklık ve sugeçirmezlik sağlamak amacıyla bir seramiğe uygulanması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Seram. Sırlama, parçanın ilk pişiriminden sonra yapılır. Çeşitli sırlama yolları vardır; asıltı halindeki bir sır banyosuna daldırarak yapılan sırlama en yaygın yoldur. Ayrıca, parçaya sır bulamacını dökerek sırlama ya da sırın bir tabancayla püskürtülmesi de başvurulan yöntemlerdir. Elekten serpmeyle sırlama ve fırça ya da süngerle sırlama daha az uygulanır.

SIRLAMAK g. f. *Bir şeyi sırlamak*, sırla kaplamak; sır sürmek.

◆ **sırlanmak** edilg. f. Sırla kaplanmak, sır sürülmek.
—Tasav. Cenazeyi gömmek. (Sufilere göre, insan tanrısal görünüşler, sırlar taşıyan bir varlıktır. Ölüm ise, madde dünyasından ayrılıp tanrısal evrene geçerek *gözden kaybolmaktır.* Bu nedenle bir cenazeyi gömmek, onu insan gözünden gizlemek için yapılan bir *sırlama*'dır.)

SIRLANMA a. Sırlanmak eylemi.

SIRLANMAK → SIRLAMAK.

SIRLI sıf. Sır sürülmüş, sırla kaplanmış şey için kullanılır: *Sırlı çanak.*
—İnş. *Sırlı kiremit*, bir sırla kaplandığı için pişmiş topraktan farklı bir renk alan kiremit. (Düz ya da oluklu türleri Fransa'nın bazı bölgelerinde, Kuzey Afrika'da ve Japonya gibi kimi Asya ülkelerinde kullanılmaktadır.)

SIRLIOĞLU (İhsan) → İHSANİ.

SIRMA a. **1.** İşlemede kullanılan altın suyuna batırılmış ince gümüş tel. (Giysilerin ve çeşitli örtü vb. ev eşyalarının işlenmesinde kullanılan sırma, dış etkenlerden çok çabuk etkilenir. Bu nedenle iyi korunması, nemli ortamda bulundurulmaması gerekir. Giysi ya da örtüyü katlarken de sırmaların birbirine değmemesi için arasına kâğıt vb. konur; aksi halde çok çabuk kararır.) **—2.** Giysi süslemede kullanılan sarı renkli ince şerit. **—3.** Giysi süslerini tutturmaya yarayan ve üzerinde iki ya da üç pirinç tırnağı bulunan pamuk bağcık. **—4.** *Tkz.* Rütbe gösteren sarı şerit. **—5.** *Sırma püskül*, üzeri sırmayla sarılmış iplikten yapılan püskül. || *Sırma tırtıl* → KILAPTAN.
—Ciltç. *Sırma işlemeli cilt*, deri üzerine sırma ile çeşitli motiflerin işlenmesiyle yapılan cilt.

◆ sıf. **1.** Sırma ile işlenmiş. **—2.** Sırma görünümünde olan. **—3.** *Sırma saç*, altın sarısı renginde saç.

SIRMAKEŞ a. (türkç. *sırma*, fars. *keş'ten*). *Esk.* Gümüş vb. madenleri haddeden geçirerek sırma biçimine sokan kimse.

SIRMAKEŞANE a. (türkç. *sırma*, fars. *keş* ve *hane*'den). *Esk.* Sırma yapılan işyeri.

SIRMALI sıf. Sırmayla işlenmiş şey için kullanılır: *Sırmalı gömlek.*
—El sant. *Sırmalı işleme*, tek renkli ipekle yapılan ve kenar çizgisi yönünde metalle yeniden işlenen çok ince nakış (terzilikte ve mobilyacılıkta kullanılır).

SIRNAŞIK sıf. **1.** Bir kimseyi rahatsız ettiğine, sıktığına aldırmaksızın, ondan sürekli ve ısrarlı biçimde istekte bulunan ve bu eylemde direten kimse için kullanılır: *Sırnaşık bir dilenci.* **—2.** Bir kimsenin yakasını bir türlü bırakmayan, yanından ayrılmamakta direnen bir kimse için kullanılır.

J. M. Loubat - Vandystadt

sırıkla yüksek atlama

SIRNAŞIKÇA sıf. ve be. Sırnaşık bir kimseye yakışan; sırnaşık biçimde.

SIRNAŞIKLIK a. **1.** Sırnaşık bir kimsenin niteliği. **—2.** Can sıktığına, rahatsız ettiğine aldırmadan isteğinde direnme; bir kimsenin yanından ayrılmama: *Sırnaşıklık etmek.*

SIRNAŞMAK gçz. f. Sırnaşıkça davranmak.

SIRNENA GORA, türkç. **Karadağ**, Bulgaristan'da dağ, Sredna Gora'nın doğu kesimini oluşturur. Balkan dağlarına paralel uzanır ve G.'de "Güller Vadisi"nin yanı başında yükselir: 800-1 200 m.

SIRP sıf. ve a. (slavca *srb*, orak'tan *sırp*). Sırbistanlı.

Sırp ayaklanması, Sırplar'ın osmanlı egemenliğinden ayrılmak amacıyla başlattıkları silahlı hareket. Dört "dayı"nın yönetiminde yerel bir güç olan Belgrad yamakları, her olayda kendilerine karşı Sırplar'ı kollayan Belgrad muhafızı Hacı Mustafa Paşa'yı öldürüp sırp kıyımına giriştiler (1797). Bunun üzerine Türkler'in "Karayorgi" dedikleri Czerny Yorgi ya da Yorgi Petrović adlı bir domuz çobanının önderliğinde ayaklanan Sırplar, Pazvantoğlu* ile güçbirliği yapıp Avusturyalılar, sonra da Balkanlar'da Slavlar'ın koruyucusu rolünü oynayan Rusya'dan yardım alarak (1804) ayaklanma hareketini iyice yaygınlaştırdılar. Ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen Bosna valisi Ebubekir Paşa, yamaklara karşı ayaklanmacı Sırplar'la işbirliği yaparak Belgrad'ın aşağı ve yukarı kalelerini geri aldı; kaçan dayıları kovalatıp yakalattı ve idam ettirdi (1806). Ancak, bu kez de Karadağlılar'ı ayaklandıran Ruslar, Pazvantoğlu aracılığıyla Sırplar'ı da yeniden ayaklanmaya özendirdiler. Osmanlı yönetimine karşı yeniden ayaklanan Sırplar, kalelere rus bayrakları çektiler; İstanbul'a gönderdikleri delegeler aracılığıyla Babıâli'den tüm Sırbistan kaleleriyle bir-

likte iki bin kuruş da tazminat istediler. Babıâli'nin ayaklanmacılar üzerine gönderdiği Niş valisi Hafız Paşa'yı yenilgiye uğratan Sırplar, Semendire'yi (Smederevo) ele geçirerek burada ilk icra komitesini kurdular ve tüm sırp gençlerini silah altına çağırdılar. Ayaklanmacıların üstüne yeni kuvvetler süren Osmanlı devleti, Pazvantoğlu ile Sırplar karşısında bunların da başarılı olamaması ve Rusya'nın savaş tehditlerinin giderek tehlikeli boyutlara ulaşması yüzünden Belgrad'da bir muhasılla 150 türk askeri bulundurmak ve yılda 800 bin frank haraç almak koşuluyla asilerle barış yapmak zorunda kaldı. Ancak, bu anlaşma Selim III tarafından onaylanmadığı ve Sırbistan kaleleri de kendisine teslim edilmediği için saldırılarını sürdüren Karayorgi, Belgrad'ı ele geçirerek birçok müslümanı öldürtüp evlerini de yağmalattı. Bu başarısı üzerine iyice yüreklenen Kara Yorgi, Pazvantoğlu'nun desteğine ve başlayan Türk-Rus savaşı'nın (1806-1812) yarattığı genel kargaşa ortamına da güvenerek savaşımını Sırbistan'ın bağımsızlığına kadar sürdüreceğini açıkladı. Ancak, Pazvantoğlu'nun ölümünden (1807) ve Bükreş* antlaşması'ndan (1812) sonra da Rusya ile Avusturya'nın desteğini yitiren Karayorgi tek başına kaldı. Sırp ayaklanmasını bastıran sadrazam Hurşit Paşa, artık canını kurtarmaktan başka bir şey düşünmeyen Karayorgi'yi Avusturya'ya sığınmak zorunda bıraktıysa da (1813) kötü yönetim yüzünden ayaklanma hareketleri bir süre sonra yeniden başladı.

Sırp-Bulgar savaşı → BALKAN SAVAŞLARI.

SIRPÇA a. Sırp-hırvat dilinin Sırbistan'da konuşulan biçimi.

SIRP-HIRVAT DİLİ a. Güney öbeğinden slav dili.

—ANSİKL. Güney Slavları'nın en önemli dili olan sırp-hırvat dili Sırbistan, Hırvatistan, Bosna-Hersek ve Karadağ'da yaşayan halkın çoğunluğunun anadilidir. Slovenya ve Makedonya'da da ikinci dil olarak kullanılır. Adlarını, her lehçedeki soru adılı *ne?*nin (*kaj, ča, što*) biçiminden alan üç lehçe öbeği vardır: Hırvatistan'ın kuzey-batısında, Dalmaçya kıyılarında, Adriya denizi'ndeki kimi adalarda konuşulan kajkavca, Batı Hırvatistan'da konuşulan, çakavştina lehçesi ve Sırbistan ile Hırvatistan'ın büyük bölümüne yayılmış olan stokav dili. Modern edebiyat dili, XIX. yy.'ın başında stokav diline dayanılarak, Sırbistan'da V. Karadzic ve Hırvatistan'da L. Gaj tarafından geliştirilmiştir. Katolik Hırvatlar ile ortodoks Sırplar, iki ayrı dilin sözkonusu olduğunu kanıtlamak için lehçelerindeki önemsiz yerel ayrılıkları abartmaktan hoşlanırlar. Gerçekte, az sayıda sözlüksel ayrılık bulunmasına ve iki değişik abece (Hırvatistan'da latin, Sırbistan'da kiril) kullanılmasına karşın, bir tek dil sözkonusudur.

SIRPLAR, Güney Slavları'nın (ya da Yugoslavlar'ın) bir kolunu oluşturan halk. Sırplar, ırkdaşları Hırvatlar ve Slovenler'le birlikte, Karpatlar'ın kuzeyindeki ülkelerinden ayrılıp Tuna nehrinin sağ kıyısına yerleştiler (İ.S. VI.-VII. yy.'lar). Bu Slavlar, romalı halklara egemenliklerini, dillerini ve uygarlıklarını kabul ettirdiler. Bir dizi dilbilimsel değişiklikle hırvat topluluğuna bağlanan Sırplar, giderek siyasal egemenliklerin ve Kiliselerin etkisiyle onlardan farklılaştılar. *Zupanlar* ya da *knyazlar* (prensler) tarafından yönetilen sırp kantonları bir araya gelerek büyük *zupanlar* tarafından yönetilen geçici devletler kurdular: Zeta (→ KARADAĞ), Hum (→ HERSEK), Bosna, Raska. Raska daha sonra Sırbistan krallığı oldu.

SIRPSINDIĞI, Edirne'nin merkez ilçesinde bucak; 3 917 nüf. (1990); 7 köy. Merkezi *Sarayakpınar,* 230 nüf. (1990).

Sırpsındığı savaşı, Murat I döneminde akıncı beylerinden Hacı İlbey komutasındaki Türkler'le Macaristan kralı Lajos I'in yönetiminde birleşmiş olan macar, sırp, bosna, eflak askerlerinden oluşan haçlı ordusu arasında Edirne yakınlarında yapılan çarpışma (1364). Papa Urbanus V'in özendirmesiyle Balkan devletleri ve prenslikleri Macaristan kralı Büyük Lajos I'in başkanlığında anlaşarak birleştiler. Böylece Lajos, Bizanslılar'la Bulgarlar dışında öteki balkan kralları ve prenslerinin buyruğuna verdiği 60 bin kişilik bir orduyla Edirne üzerine yürüyüşe geçti. Haçlılar'ın Edirne üzerine yürümelerinden kaygıya kapılan Rumeli beylerbeyi Lala Şahin Bey, Anadolu'da bulunan Murat I'den yardım istediği gibi, Hacı İlbey'i de 12 bin kişilik bir kuvvetle keşif hareketine gönderdi. Düşman ordusunun gece hiçbir güvenlik önlemi almaksızın Sırpsındığı'nda konakladığını gören Hacı İlbey, sıradan bir keşifle yetinmeyerek ani bir baskın hareketine girişti. Karanlıkta şaşkına dönen ve birbirini kırarak kaçışan haçlı ordusu askerlerinin büyük çoğunluğu Meriç'te boğulurken, bazı prenslerle komutanlar da kılıçtan geçirildiler. Bu panik ve bozgun ortamı içinde Lajos, her nasılsa canını kurtarıp ülkesine dönmeyi başardı. Ancak, Hacı İlbey'in kazandığı bu zaferin başarısını çekemeyen Rumeli beylerbeyi Lala Şahin Bey, onu zehirleterek öldürdü. Böylece Balkanlar'da türk egemenliğinin temellerini atan bu parlak zafer, bir cinayetle son bulmuş oldu.

SIRRAN ya da **SIRREN** be. (ar. *sırr*'dan *sırran, sırren*). *Esk.* Gizli olarak, gizlice.

SIRRI, asıl adı **Mehmet Emin,** türk şair (Eğriboz 1794 - ?). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. *Divan*'ında (Köprülü kütüphanesi, Asım Bey bölümü, no. 422/1) Eğriboz istila edilince (1842) Tekirdağ'a göçtüğünü belirtir. Bektaşi tarikatındandı. Bu tarikatın inançlarını konu edinen nefesleri vardır.

SIRRI EFENDİ (Hasan) **Hafız,** türk hattat (İstanbul 1836 - *ay. y.* 1907). Süleymaniye medresesi müderrislerinden Mehmet Emin Efendi'nin oğludur. Genç yaşta hafız oldu; Raufi dergâhı şeyhinden sülüs ve nesih yazı öğrenip icazet aldı, Kazasker Mustafa İzzet Efendi'den yazının inceliklerini öğrendi. Aklâm-ı sittede Hafız Osman okuluna bağlı kaldı. Mevlevi tarikatına girerek dinsel musikiyle ilgilendi, bir süre Sümbülefendi dergâhı'nda zakirbaşı oldu. Sülüs ve nesih yazı ile küçük boy levhalar ve kırk sekiz adet küçük ve büyük boy hilye-i saadet yazdı.

SIRRI EFENDİ (Ali) **Şeyh,** türk hattat (Bursa 1853 - İstanbul 1905). Şeyh Galip Efendi'nin oğludur. Özel eğitim gördü. Bursa'da İncirlice'de Eşrefzade Rumi ve Ulu cami yakınındaki Ahmedülgazzi dergâhlarında şeyhlik yaptı. Mevlevi şeyhlerinden Bursalı Zeki Dede ile iranlı hattat Sahibkalem'den nestalik yazı meşk etti ve bursalı hattat Hasan Efendi'den icazet aldı. Aklâm-ı sitteyi de bilmekle birlikte nestalik yazıda ustaydı. Bursa'daki Ulu cami'de, Murat II camisi'nde, Kavaksuyu çeşmelerinde, Bandırma'da Haydarçavuş camisi'nin şadırvanında, Ahmedülgazzi dergâhı'nın pencere üstlerinde yazıları vardır. İstanbul'da Karacaahmet mezarlığı'nda gömülüdür.

SIRRI PAŞA (Selim), türk yönetici (Yanya 1800 - Belgrad 1847). Tepedelenli Ali Paşazade Veliyüttin Paşa'nın oğlu. Bir süre Rauf Paşa'nın yanında çalıştı. Hacegânlık rütbesini aldı. Anadolu ve Rumeli'de mütesellim ve voyvoda olarak bulundu. Maliye tezkirecisi, feshane nazırı, İzmir muhassılı oldu. Erzurum defterdarlığı, ulâ sınıfı evveli rütbesiyle Ayvalık kaymakamlığı gibi görevlerde bulunduktan sonra vezir rütbesiyle Belgrad muhafızıyken öldü.

SIRRI PAŞA Giritli, türk yönetici (Kandiye, Girit, 1844 - İstanbul 1895). Bir süre Girit valiliği kaleminde çalıştıktan sonra İstanbul'a geldi. Burada medrese öğrenimini tamamlayıp Yanya ve Aydın'da mektupçu muavinliği, Prizren ve Tuna'da mektupçuluk yaptı. Çeşitli merkezlerde mutasarrıf ve vali olarak bulundu. Diyarbakır valiliğinden İstanbul'a döndükten kısa bir süre sonra öldü. İmam Fahrettin-i Razi' nin *Tefsir-i kebir*'ine dayanarak Kuran'dan bazı surelerin çevirisi ve tefsirini içeren yapıtları bulunmaktadır: *Sırr-ı Kuran, Sırr-ı furkan, Sırr-ı tenzil, Sırr-ı istiva, Ahsen ül -kasas* vb.

SIRRİ, SIRRİYE sıf. (ar. *sırr* ve *-î*'den *sırri*, dişl. *sırriyye*). *Esk.* Gizlilikle ilgili, gizil.

◆ sıf. ve a. Mistik.

SIRRİLİK a. (ar. *sırri*'den). *Esk.* **1.** Gizlilik. **—2.** Gizemcilik, mistisizm.

SIRRİYE → SIRRİ.

SIRRİYÛN çoğl. a. (fars. *sırri*'nin çoğl. *sırriyyûn*). *Esk.* Mistikler.

SIRROLMAK gçz. f. (ar. *sırr*'dan). Bir şey, bir kimse sözkonusuysa, aklın alamayacağı biçimde görünmez olmak, kaybolmak, yok olmak.

SIRSIKLAM sıf. **1.** Çok ıslak, çok ıslanmış: *Eve döndüğünde sırsıklamdı. Üstü başı sırsıklam.* **—2.** *Sırsıklam, sırılsıklam âşık,* delicesine, tüm varlığıyla âşık. ‖ *Sırsıklam, sırılsıklam olmak,* adamakıllı ıslanmak.

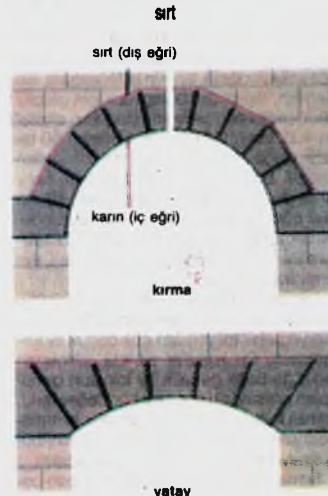
◆ be. Çok ıslanmış olarak: *Eve sırsıklam geldi.*

SIRSIZ sıf. Sırlanmamış, sırla kaplanmamış şey için kullanılır: *Sırsız testi.*

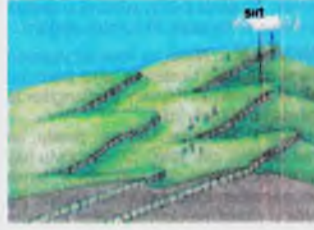
SIRT, -tı a. **1.** Yukarıda omuzlar ve ense, aşağıda leğen arasında kalan gövde bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir organın arka tarafı. **—3.** Kesici araçların kesmeyen yanı: *Bıçağın sırtı.* **—4.** Bir dağ, bir tepe yamacının üst bölümü: *Emirgân sırtları.* **—5.** Üst, arka (iyelik ekiyle): *Sırtında kalın, siyah bir palto vardı.* **—6.** Bir şeyin üstü, üstte kalan yüzü: *Elinin sırtıyla dudağını silmek.* **—7.** *(Bir kimseye) sırt çevirmek,* birini önemsememek, ona değer vermemek. ‖ *(Bir şeye) sırt çevirmek,* bir şeyi değersiz, geçersiz bularak ona uymamak, bağlı kalmamak: *Bu tür törelere sırt çevirmişler, yeni bir yaşama biçimine yönelmişlerdi.* ‖ *Sırt sırta,* sırtları birbirine değecek biçimde: *Sırt sırta oturmak.* ‖ *Sırt sırta vermek,* sözkonusu birden çok kimseyse işbirliği, güçbirliği yaparak yardımlaşmak, dayanışmak: *Sırt sırta verdik mi, yenemeyeceğimiz güçlük yoktur* ‖ *Sırt üstü* → SIRTÜSTÜ. ‖ *Sırtı kaşınıyor,* uygunsuz davranışlarda bulunarak dayak yemeyi hak edenler için kullanılır. ‖ *Sırtı pek,* kalın giysi giyinmiş olan. ‖ *Sırtı sıra,* birbirinin ardından, peşinden. ‖ *Sırtı yere gelmemek,* yenilmemek, alt olmamak. ‖ *Sırtı yufka,* ince giysi giymiş olan. ‖ *Sırtında, yumurta küfesi yok ya!,* eski tutumunu, düşünce ve yönünü hemencecik değiştiriveren, verdiği sözden kolayca cayan kimseler için kullanılır. ‖ *Sırtından atmak,* bir kimsenin, bir şeyin sorumluluğunu üzerine almamak, başından savmak. ‖ *(Birinin) sırtından çıkarmak,* yapılan bir harcamayı onun kesesinden ödetmek, ona yüklemek. ‖ *(Bir kimsenin) sırtından geçinmek,* geçimini o kimsenin kazancıyla sağlamak, onun asalağı olarak yaşamak. ‖ *(Birinin) sırtından (para) kazanmak,* bir kimsenin olanaklarını kullanarak para sağlamak: *Yapmam, kimseye sırtımdan para kazandırmam.* ‖ *(Birine) sırtını dayamak, birine sırtını vermek,* güçlü birinin desteğine, koruyuculuğuna güvenmek, ondan güç almak: *Sırtını zengin babasına dayamıştı.* ‖ *(Birinin) sırtını yere getirmek,* sözkonusu güreşçiyse, hasmını sırtüstü yere yatırarak yenmek; yenilgiye uğratmak, üstün gelmek.

—Al. tak. Üzerinde bir kanal bulunan ve bir testerenin sırtını güçlendirmede kullanılan tahta ya da metal parça. ‖ Bir eğe başlığında, ince bir eğeyi tutan metal parçaların her biri.

—Anat. *Sırt geniş kası*, sırtın tüm alt bölümünü örten, yassı, yüzeysel kas. ‖ *Sırt omurları*, yukarıda boyun, aşağıda bel omurlarıyla eklemleşen on iki omur. Göğüs kafesinin arka kısmını oluşturur ve kaburgalara desteklik eder. ‖ *Sırt uzun kası*, birinci sırt omurundan başlayıp omurganın iki tarafında boylu boyunca uzanan, uzun kas şeridi.
—Ask. *Sırt çantası*, askerler ve kampçılar tarafından sırtta taşınan ve içine gereksinim duyulan eşyanın konduğu çanta.
—Bayınd. Bir köprü tabliyesinin üst yüzeyi.
—Bes. san. Sığırın sırt kısmından çıkarılan ve "biftek" adı verilen etlerden yapılan pastırma. (Orta yağlı ve yumuşak olan sırt, en iyi pastırma türlerindendir.)
—Bot. Bir organda eksene karşıt olan yüzeye denir. İkiçenekli bitkilerde yaprakların alt yüzü sırt yüzüdür.
—Böcbil. *Sırt damarı*, böceklerde bedenin sırt kısmında orta çizgide yer alan ve kalp görevi yapan kasılgan boru. (Sırt damarı kanı arkadan öne doğru iter.)
—Camc. *Aynanın sırtı*, aynanın arka yüzü.
—Ciltç. Cildin ön ve arka kapağını bağlayan yan bölüm. (Klasik ciltlerde sırt düzdür; yazı ya da bezeme yoktur.) ‖ *Sırt kâğıdı*, bir yüzü dikilmiş durumdaki kitabın sırtına, öbür yüzüyse ciltlenen kitabın sırt kartonuna yapıştırılan kâğıt. —Sanayi ciltçiliğinde, kılıflamadan önce cildin sırtına yapıştırılan kâğıt şerit. ‖ *Sırta toplamak*, kambura işleminden sonra içbükey bir durum alan önağzın düz bir duruma gelmesi ve kırpma işleminin yapılabilmesi için bir kitabı bükmek. ‖ *Bütün sırtlı* ya da *sabit sırtlı cilt*, cilt kapağı sırtının dikilmiş formalara yapışık olduğu cilt. ‖ *Kırma sırtlı cilt*, cilt kapağı sırtının, dikilmiş formalara yapışmadığı cilt. ‖ *Kordonlu sırt*, üzerindeki kordonları kabartma biçiminde olan cilt sırtı. ‖ *Uzun sırt*, üzerinde, görünür biçimde kordon bulunmayan kitap sırtı. ‖ *Yalancı sırt*, cildin sırt kaplama malzemesinin üzerine yapıştırıldığı karton.
—Coğ. Bir dağın iki yamacını ayıran çizgi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Denizbil. Çoğu kez iki okyanus havzasını birbirinden ayıran, dar, uzun ve dik yamaçlı yükseklik. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ Bütün bir okyanus boyunca uzanan dağ sistemi. ‖ *Basınç sırtı*, bankizde basınç etkisiyle oluşan ve basınç eksenine dik açı yaparak uzanan çizgisel kabartı. (Genellikle basınç sırtlarının yanında çatlaklar da bulunur.) ‖ *Dalga sırtı*, dalganın (ya da soluğanın) yüksek kesimi. ‖ *Sırt katı*, bir okyanus sırtının en yüksek ve eksenel bölümü. (Atlantik tipi sırtların orta bölümünde, ıraksayan levhaların arasında açılmış dar bir çukur bulunur.)
—Foto. *Sırt katmanı*, bir duyarlı yüzey dayanağının arkasına sürülen katman.
—İnş. **1.** Bir kemerde ya da bir tonozda içbükey alt bölüm olan *karın*'ın tersine, dışbükey, üst yüzey. ‖ *Kırma sırt*, bir ya da birkaç eğik yüzey oluşturan sırt. ‖ *Koşut sırt*, eğrisi, karın eğrisiyle eşmerkezli olan sırt. ‖ *Yatay sırt*, tonozu yatay bir düzlemle sona erdiren sırt. **—2.** Açık bir ocakta dip duvarı. ‖ *Eğik sırt*, bir şömine hunisinin üst yüzeyi.

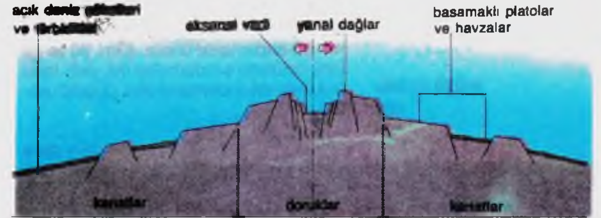

—Jeomorfol. *Antiklinal sırt*, dirençli kayaçlardan oluşan tepesi olduğu gibi kalmış *(ilksel sırt)* ya da aşınarak incelmiş *(incelmiş sırt)* bir antiklinalin oluşturduğu dağ. (Antiklinalin tepesinde oyulmuş bir çukur içinde aşınımla belirmiş benzer yüzey şekline *türemiş sırt* denir.) ‖ *Üçgen sırt*, dirençli ve dirençsiz katmanlardan oluşan bir antiklinalin ya da kubbemsi yapının yamaçlarında, enine vadilerin yarılmasıyla meydana gelen, tepesi antiklinal eksenine bakan, üçgen biçiminde monoklinal sırt.

üçgen sırtlar

—Kürkç. *Sırt çizgisi*, bir derinin sırtındaki, genellikle daha koyu orta çizgi. (Derinin en güzel bölümü burasıdır.)
—Meteorol. *Barometre sırtı*, eşbasınç haritası üzerinde yüksek basıncı gösteren en yüksek nokta.
—Nalbantl. *Örs sırtı*, örsün arka bölümü; demirci bu tarafta çalışır.
—Oto. Bir lastiğin yuvarlanma tabanı üzerindeki girinti ve çıkıntıların tümü. (Eşanl. DIŞ ALANI.)
—Oy. *Sırtı kara*, tavlada büyük çiftlere (düşeş, dübeş) verilen ad.
—Patol. *Sırt ağrısı*, anatomik olarak, boyun dibi (birinci sırt omuru) ile bel omurgasının başlangıcı (birinci bel omuru) arasında duyulan ağrı. Nedenleri çok çeşitlidir (travma, enfeksiyon, artroz). Sırt ağrıları, komşu içorganlardaki (sindirim sistemi, akciğer-plevra) hastalıkların belirtisi de olabilir. ‖ *Sırt artrozu*, sırt omurları arasındaki eklemlerde görülen artroz.
—Sesbil. Ağız boşluğunda kalkan dil sırtının etkin katılımıyla gerçekleşen bir ünsüz için kullanılır.
—Spor. *Sırt çaprazı*, güreşte bir oyun. (Güreşçi, kollarını rakibinin koltuk altından geçirerek göbeğinin üzerinde sıkıca kenetler. Rakip, havaya kaldırılıp taşınarak tuşla sonuçlanabilecek bir durum ortaya çıkarılır.)
—Yerbil. *Sırt düzlüğü*, bir yamaçta, iki dik eğim arasında kalan daha yumuşak eğim. (Sırt düzlükleri, yamacın oyulduğu iki dayanıklı katman arasında yumuşak bir katmanın ortaya çıkmasından ileri gelebilir; eski bir aşınım düzeyinin kalıntısı da olabilirler.)
—Zool. *Sırt yüzgeci*, balıklarda ve balinalarda sırt çizgisi üzerinde bulunan ve genellikle düzgün yüzmeye yarayan yüzgeç. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Zool. ve Zootekn. Bedeni ikiyanlı bakışım gösteren bir hayvanda, karnın ya da alt yüzün karşıt yanında bulunan üst bölüm. (Zooteknisyenler dörtayaklılarda cidago ile sağrı ve iki yanda kaburgalar arasında kalan bölüme sırt derler.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Zootekn. Hayvanlarda omuz başından kuyruğa kadar uzanan beden bölümü. ‖ *Sırt-karın düzlemine göre bakışım*, hayvanlarda yatay bir düzleme göre değil, sırttan ve karından geçen dikey bir düzleme göre olan bakışım.
—ANSİKL. Anat. Sırt, omurların dikensi çıkıntılarından oluşan orta dikey çizgiyle bakışımlı iki bölüme ayrılır. On ikinci omura kadar yukarıda göğüs kafesinin arka duvarını, aşağıda karnın arka duvarını oluşturur.
—Coğ. Bir dağı, en alçak noktada bir boğaz oluşturarak komşu dağlara bağlayan sırtlar, bu dağın başlıca sırtlarıdır. Bazı ikincil sırtlar, doğrudan vadiye sokulur; dik eğimli olduklarında genellikle *mahmuz* adını alırlar. Sırtlar, yamaçlar kadar dik olmadıkları, çığ ya da kayması açısından daha az tehlikeli oldukları ve sundukları çok güzel manzaraları nedeniyle dağcıların doğal tırmanma yollarıdır.
—Denizbil. Sırtları iki öbekte toplamak mümkündür: depremsiz sırtlar ve okyanus sırtları (ya da okyanus alanının ortasındaysa okyanus ortası sırtları). Okyanus sırtları, dünyayı 60 000 km'yi aşan bir uzunluk boyunca kuşatan, oluşum halinde bir denizaltı dağsırası meydana getirirler. Bunlar Arktika'dan Kuzey Amerika'nın batısına kadar kesim kesim izlenirler. Atlas okyanusu'nda, sırtlar üzerinde volkanik kökenli takımadalar (İzlanda, Asor adaları) yer alır; sırtlar Hint okyanusu'na girer ve Aden körfezinin girişine kadar uzanır; Réunion adası hizasında bundan ayrılan bir kol önce Hint okyanusu-Antarktika sırtını, sonra Doğu Büyük Okyanus sırtını oluşturur. Buna enine kırıklarla (kırık kuşakları) ötelenmiş olan doruk çizgisi, ortalama 2 500 m derinliktedir; yani ortalama okyanus diplerinden 2 km kadar yüksektirler. Sırtlar, birbirinden uzaklaşan ve araya volkanik kökenli oluşukların sokulması (okyanus tabanlarının yayılması) nedeniyle büyüyen iki taşküre levhası arasındaki ıraksama kuşakları boyunca sıralanır. Yayılma hızı, iki tip okyanus sırtı ayırt edilmesine olanak sağlar.
Atlantik tipi sırtlarda hareket yavaştır (yıllık yayılma hızı birkaç santimetre). Bunlar yeni açılan bir okyanusun eksenel konumunda yer alırlar. Hareketsiz kenarlarla sınırlı kıtaların çevresine yarı paralel olarak uzanırlar. Sırtın en yüksek bölümü (sırt katı), tabanında alçak ve çatlaklı tepeler bulunan bir orta vadiyle birbirinden ayrılan bir çift doruk dizisinden oluşur. Yan kesimleriyse (kanatlar katı), basamak basamak alçalan ve üzerlerinde bazen denizaltı dağları da bulunan platolardan oluşur.
Büyük Okyanus ya da Pasifik tipi sırtları daha hızlı hareket eder (yıllık yayılma hızları 10 cm ya da daha çok). Eskiden açılmış ve okyanusal kabuğun dalma-batma kuşaklarında batması sonucu küçülme eğilimi gösteren bir okyanustaki sırtlar, okyanus alanının ortasında değildir. Hem bol, hem kolayca yayılmış lavlar, eksenleri boyunca belirsiz bir çukurun bulunduğu kemer biçimli geniş kabartılar oluşturur. Galapagos adaları bölgesinde ve Kaliforniya körfezinin girişinde batiskaflarla yapılan dalışlar (Cyana, Alvin), garip

yavaş sırt

hızlı sırt

şekillerin (lav "gölleri" ve sütunları, çokmetalli sülfür bacaları ve tepeleri) varlığını ve derin sularla beslenen sıcak su kaynakları çevresinde ("vahalar") yoğun bir dip yaşamı bulunduğunu ortaya koymuştur.

—Zool. Işınsal bakışımlı hayvanlarda (örneğin knidliler ya da derisidikenliler) sırt ve karın terimleri yerine ağız yüzü (ağız bulunan yüz) ve anus yüzü (bir anus bulunsun bulunmasın ötekine karşıt olan yüz) terimleri kullanılır. İkiayaklı hayvanlarda, ayakta duruş halinde gövdenin arkada kalan yüzüne sırt denir. Karada ya da sığ sularda yaşayan hayvanlarda sırt genellikle çevreyle renkteş olduğundan hayvanı düşmanlarının gözünden saklar. Ayrıca su hayvanları hep avlanma tehlikesi içinde olduklarından kalın bir dış iskeletle donanırlar (kabukluların başlığöğsü, böceklerin tergiti, kaplumbağaların ve tatuların bağası, karıncayiyenin ve kirpinin dikenleri). Bazı türlerse yumurtalarını (kuyruksuz kurbağalar) ya da yavrularını (örümcekler) sırtlarında taşırlar.

benekli sırtlan
(Crocuta crocuta)

• *Sırt yüzgeci.* Sırt yüzgeci sadece etten olabileceği gibi bağdokusuyla destekli de olabilir (balinaların, ilkel kemiklibalıkların yağdokulu sırt yüzgeci). Balıklardaki, sırt yüzgeçleri, iskelet olarak çok değişik yapıda ışın ya da kılçık taşır: kireçleşebilen ya da kemikleşebilen ışınsal, eğri, boynuzsu ya da yassı kılçıklar. Kemiklibalıklarda sırt yüzgeci, hiç değilse ön bölgesinde, yumuşak kılçıklarla (yumuşakyüzgeçliler) ya da kemikleşmiş kılçıklarla *(Acanthopterygii)* desteklenmiş olabilir. Çoğu balıklarda 1, 2 ya da 3 sırt yüzgeci bulunur; uskumrugillerde sırt yüzgecini değişik sayıda pinnulalar (tek ışınlı yüzgeççikler) izler. Yapışkanbalıklarda sırt yüzgecinin ön bölümü bir tutunma çekmenine dönüşmüştür. *Ceretiidae* familyası üyelerinde sırt yüzgecinin ön kılçığı illiciyum biçiminde uzanır ve ucunda yalancı yem görevi yapan etli bir uzantı taşır. Yembalıklarında, zehirli bezler, ön sırt yüzgecinin bazı dikenli kılçıklarına bağlıdır.

çizgili sırtlan
(Hyæna hyæna)

—Zootekn. Düzgün bir sırt uzunlamasına çok hafif çukurca, iki yana doğru genişçe ve bacaklara göre de uzunlukça orantılı olmalıdır. Atta iyi bir sırt hafifçe çukur, yeterince geniş, çeki ya da yük hayvanı ise kısa, binek hayvanı ise uzun olmalıdır. Sırt-bel çizgisi fazla çukur olan ata "çukur belli" denir. Sırt düz ya da tümsek ise "katır sırtı" ya da "balık sırtı" denir. Sırt çizgisi eğik de olabilir, öne eğik olana "dalıcı sırt", arkaya eğik olana "yatık sırt" adı verilir. Eğer yanlar çok dikse ya da eğikse sırt "keskin"dir. İnişli çıkışlı ise "çifte sırt" sözkonusudur.

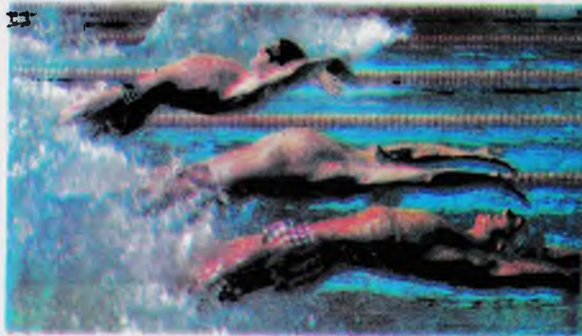
SIRTARMAK gçz. f. **1.** Bir yerden, bir şeyden aldığı güçle bir şeye karşı koymaya, direnmeye hazırlanmak. **—2.** Sırıtmak.

SIRT-ARTDAMAKSIL sıf. Sesbil. Dil sırtının damak eteği yönüne doğru kalkmasıyla gerçekleşen bir ünsüzün eklemleme noktası için kullanılır.

◆ sırt-artdamaksıl ünsüz. (Örn. [k] ve [g] ince ünlülerle sırt-damaksıl *(kil, gel)*, kalın ünlülerle sırt-artdamaksıl *(kul, guguk)* olurlar.

sırtüstü yüzmede çıkış

Tony Stone

SIRTÇI a. Yükü sırtında taşıyan hamal.

SIRT-DAMAKSIL sıf. Sesbil. Dil sırtının sırt damak yönüne doğru kalkmasıyla gerçekleşen bir ünsüzün eklemlenme yeri için kullanılır.

SIRTIKARA a. Zool. Kofanadan küçük lüfere bazı yerlerde verilen ad.

SIRTKÖY, Rize'nin Çayeli ilçesi merkez bucağında köy; 1 528 nüf. (1990).

SIRTLAMA a. Sırtlamak eylemi.

—Cerr. Yapıştırmak üzere iki anatomik yapıyı yüzeylerinin büyük bir kısmıyla birbirine yaklaştırma amacıyla yapılan cerrahi dikiş.

SIRTLAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi sırtlamak,* onu taşımak için sırtına almak: *Siz de şu kutuların bir kısmını sırtlayın da hepsini bir kerede taşıyalım. Dolabı sırtlamak.* **—2.** *Bir şeyi, bir kimseyi sırtlamak,* bir işin, bir kimsenin sorumluluğunu, yükünü üzerine almak: *Projenin bütün yükünü o sırtladı. Kimseyi sırtlayacak durumda değilim.*

SIRTLAN a. Afrika ve Asya'da yaşayan, daha çok leşle beslenen, arka kısmı basık, etçil, memeli hayvan. (Sırtlangiller familyasının örnek tipi.)

—ANSİKL. Sırtlanlar, kızıl sarı postlu, esmer benekli, gür yeleli, büyük boylu hayvanlardır. Ayakları dört parmaklıdır; tırnakları pençenin içine çekilmez. Dişleri, iliği çıkarıp yiyebilmek için kemikleri kırıp ufalayacak kadar güçlüdür. Sırtlanlar gececidir, sürü halinde ava çıkar, yaralı ve hasta hayvanlara saldırır, leş için akbabalarla çekişir ve kadavraları toprağa gömerler. Üç sırtlan türü vardır: çizgili sırtlan *(Hyæna hyæna)* Hindistan'dan Arabistan'a ve Somali'den Fas'a kadar bulunur; omuz başına kadar yüksekliği 75 cm, ağırlığı 40 kg kadardır. Esmer sırtlan *(Hyæna brunnea)* Afrika'da Zambezi'nin güneyinde yaşar ve denizin attığı leşleri aramak için kumsallarda dolaşır. Benekli sırtlan *(Hyæna [Crocuta] crocuta)* Sahra'nın güneyinde bütün Afrika'da bulunur ve daha iridir: omuz başına kadar 90 cm boy, 80 kg ağırlık. Ayrıca öteki iki türe göre daha gezicidir ve çoğu zaman canlı hayvanlara saldırır.

Sırtlan İni mağarası. Arkeol. İçel'in Silifke ilçesine bağlı Taşucu bucağında, denizden 20-30 m yükseklikte mağara. 1957'de İ. Kılıç Kökten tarafından burada yapılan araştırmalarda Üst Yontmataş döneminden, çakmaktaşından yapılmış çeşitli aletler bulundu.

SIRTLANGİLLER a. Sırtlanı ve Proteluş cinsi üyelerini kapsayan etçil memeliler familyası. (Bil. a. *Hyænidae.*)

SIRTÜSTÜ be. **1.** Sırtı yere gelecek biçimde: *Yatağa sırtüstü uzanmak.* **—2.** *Sırtüstü yatmak,* hiçbir iş yapmadan rahatça bir yaşam sürmek.

—Spor. Yüzmede bir stil ve bu stilde yapılan yarış. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Spor. Sırtüstü yüzmede, beden düz olarak su üstünde bulunur. Omuzlar kalkık, baş göğse doğru çekik ve hemen hemen yarısı su içindedir. Kollar art arda baş üzerinde suya vurulur. Eller kürek görevi görür. Kol ve bacak hareketleri birbirine bağlıdır. Bir tam kol hareketinde bacaklar 3 kez yukarı ve aşağıya doğru vurulur. Bu stile *sırtüstü kravl* da denir. Sırtüstü yüzme XX. yy.'ın başında doğmuş ve günümüze kadar büyük gelişmeler göstermiştir. Avrupa'da 100 m sırtüstü 60 sn'nin altında yüzülmektedir. Bu stilde 100 ve 200 m'de (ayrıca 400 m karışık yüzmede) yarışmalar yapılmaktadır.

SIRTÜSTÜCÜ a. Spor. Sırtüstü stilde uzmanlaşmış erkek ya da kadın yüzücü.

SISKA sıf. **1.** Kemiklerinde hiç et, yağ bulunmayan bir canlı varlık ya da bedeninin bir bölümü için kullanılır; çok zayıf, cılız: *Sıska çocuklar. Sıska bir köpek. Sıska bacaklar.* **—2.** *Esk.* Karın boşluğuna su dolmuş olan kimse için kullanılır. **—3.** *Sıska olmak,* karın boşluğu suyla dolmak, karnı şişmek (esk.). ‖ *Sıskası çıkmak,* aşırı biçimde zayıflamak, sıskalaşmak: *Açlıktan, uykusuzluktan sıskası çıkmıştı.*

SISKALAŞMAK gçz. f. Kemikleri görünecek kadar çok zayıflamak, sıskası çıkmak: *Günden güne sıskalaşıyor.*

SISKALIK a. Kemikleri çıkacak kadar zayıflamış bir kimsenin, bir hayvanın bedeninin durumu.

SITKI Sıvaslı, türk halk şairi (Sıvas XVIII. yy.'ın ikinci yarısı - XIX. yy.'ın ilk yarısı). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Koşmalarının yanı sıra gazelleri de olduğundan, az çok öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Erzurumlu Emrah Sıvas'a geldiğinde onu dinlemiş; bilgisini, sanatını bir şiirinde övmüştü. Koşmalarında sevgi, umut, özlem, vefasızlık gibi konuları işledi.

SITKI MEHMET EFENDİ Ebezade, türk yönetici (? 1762 - ? 1825). Medrese öğrenimini tamamladıktan sonra müderris (1798), Edirne payesi ile Mekke mollası (1813), ardından nakibüleşraf ve İstanbul kadısı oldu. Anadolu payesini aldıktan (1820) sonra yeniden nakibüleşraflığa (1821), ertesi yıl da Anadolu kazaskerliğine getirildi. Aynı yıl azledildi ve Merzifon'a sürüldü (1822). Üçüncü kez nakibüleşraflığa getirilip (1823) Rumeli payesini aldıktan sonra Rumeli kazaskerliğine atandı (1824).

SITKI PAŞA (İsmail), mısırlı siyaset adamı (Kahire 1884 - Neuilly-sur-Seine 1950). Hizb aşşa'b adlı parti'nin desteğiyle ve parlamento dışından kurduğu hükümetle Mısır'ı yönetti (1930-1933).

SITKI (Atıf Muhammet Necip), mısırlı siyaset adamı (doğ. 1930). Paris'te hukuk ve maliye öğrenimi gördü. Kahire Üniversitesi'nde maliye profesörü oldu (1958-1973). Paris'te kültür ataşeliğinde (1973-1980). Kahire'de ekonomi ve mali işler komitesi başkanlığında (1980-1985) bulundu. 1986'da başbakanlığa getirildi.

SITMA a. **1.** Dişi anofellerin sokmasıyla bulaşan *plasmodium* cinsinden kan asalaklarından ileri gelen hastalık. (Eşanl. MALARYA.) **—2.** *Sıtma görmemiş,* gür ve kalın ses için kullanılır. ‖ *Sıtma tutmak,* sıtma nöbeti başlamak; herhangi bir nedenle titremeye başlamak.

—Biyokim. *Sıtma pigmenti,* HEMOZOİN'in eşanlamlısı.

—ANSİKL. Çok eskiden beri bilinen bu hastalığın alyuvarlara yerleşen bir kan asalağından ileri geldiği 1880'de, Laveran tarafından bir sıtmalının alyuvarlarında bulunan sıtma mikrobundan anlaşıldı. Asalağın kan emici dişi anofellerle bulaştığı 1895'te Ross tarafından saptandı.

Hepsi *plasmodium* cinsinden olan dört tür asalak sıtma yapar: *Plasmodium falciparum* (öldürücü olabilen tek tür budur), *P. malariae, P. vivax, P. ovale.*

Dünyanın en büyük yerleşik bulaşıcı hastalığı olan sıtma, özellikle tropiklerarası bölgelerde yaygındır. Hastalıkla karşı karşıya bulunan insan sayısı bir milyar sekiz yüz milyon olarak tahmin edilmektedir. Bu dağılım, hastalığın bulaşması için gerekli olan anofellerin varlığına bağlıdır: anofelin 400 kadar türü vardır; bunların 60 tanesi doğal aracı, bunun da 20 kadarı önemli aracıdır (sıtma nadiren kan nakli ile ya da kirli bir şırınga ile bulaşabilir); Afrika dört plasmodium türünün bulunduğu tek anakaradır, buna karşılık *P. falciparum* ile *P. vivax* özellikle Asya'da ve Latin Amerika'da bulunur.

Hastalığın kökünü kazımak için yürütülen geniş çaplı kampanyalara rağmen, sıtma yılda bir milyondan çok çocuk öldürmektedir. Bu koşullar altında, sıtmadan farklılığa bağlı genetik bir lokusun genotipleri arasındaki seçmeli her değer farkı, sıtmalı toplum üyelerinin genetik evriminde üyelerin ortalama seçmeli değerini büyütmeye doğru bir eğilim yaratacaktır.

Sıtma aralıklı gelen ateşlerle (nöbet) be-

lirir (klasik olarak özel ritim şöyledir: *P. falciparum*, *P. vivax*, *P. ovale* için 24 saat ateşsiz ara ile iki ya da üç günde bir gelen sıtma; *P. malariae* için dört günde bir gelen sıtma), ayrıca anemi, dalak büyüklüğü, bazen ağır genel durum bozuklukları ortaya çıkar. Sıtmanın, *P. falciparum* ile ilk bulaşmasından (kötü bir sonuca varabileceğinden ötürü acil durum olarak kabul edilir) başka daha birçok klinik şekli vardır: alyuvar dışı devresinde asalağın dokularda sürekli kalmasıyla açıklanabilen şizogonik yeniden canlanma sıtması, hastalığın yerleşik olduğu bölgelerde iyi bir tedavi görmemiş kişilerde rastlanan içorgan sıtması, hemoglobinürili sarılıklı sıtma gibi.

Sıtmaya kesin teşhis boyalı kanın (kalın damla) mikroskopta muayenesi ve bazı olgularda dolaylı immünofluoresans gibi sero-immünolojik muayenelerin yapısı ile konur. Klasik tedavinin (kinin, sentetik sıtma ilaçları) yanı sıra, bu tedaviye asalağın direnç kazanmasından ötürü, farmakoloji araştırmaları, meflokin ya da Çin yavşanı *(Artemisia annua)* özütü gibi yeni ilaçlar kullanmaya yönelmiştir.

Dünya Sağlık Örgütü'nün 1992'de düzenlediği ve 102 devletin katıldığı toplantıda, başta Afrika, Latin Amerika ve G. Asya ülkeleri olmak üzere yüzden fazla ülkede yaşamakta olan, dünya nüfusunun % 40'ının (2,2 milyar kişi) sıtma tehdidi altında olduğu saptandı, 1993-2000 dönemi için yeni bir strateji benimsenmesi ve sıtma savaşının hızlandırılması kararlaştırıldı. Kolombiyalı ve ispanyol bilim adamlarının bulduğu bir aşının 1993 başlarında açıklanan olumlu sonuçları, bu mücadelede yeni umutlar uyandırdı.

SITMA AĞACI → OKALİPTÜS.

SITMABİLİM a. Sıtmayı inceleyen hekimlik dalı. (Eşanl. MALARYOLOJİ.)

SITMABİLİMCİ a. Sıtmabilim uzmanı.

SITMALAMA a. Patol. *Sıtmalama tedavisi*, tedavi amacı ile bir kişiye (genellikle genel felç olan hasta) sıtma asalağı aşılama.

SITMALI sıf. **1.** Sıtmaya yakalanmış kimse için kullanılır. **—2.** Sıtmanın yaygın olduğu yer için kullanılır; sıtmalık.

SITMALIK sıf. Sıtmanın yaygın olduğu yer için kullanılır.

SIVA a. **1.** Bir yüzey üzerine oldukça kalın, sürekli bir katman halinde uygulanan, genellikle macun kıvamında ya da yarı akışkan, beyaz ya da renkli karışım. **—2.** Bir yapının yüzeylerini korumak ya da bezemek için bu yüzeylere uygulanan ince alçı ya da harç katmanı. (Bk. *ansikl.* böl. İnş. ve Boyac.) **—3.** *Sıva vurmak*, bir duvarı sıvamak, sıvayla duvarın yüzeyini düzgünleştirmek.
—Güz. sant. *İnce sıva*, henüz kurumamışken üzerine fresk yapmaya elverişli, iyice tesviye edilmiş ve perdahlanmış ince sıva tabakası.
—İnş. ve. Boyac. *Kaba sıva*, düzgün olmayan bir duvar yüzeyini düzlemek ve ince sıvaya hazırlamak için uygulanan ilk kat sıva. || *Kenetli sıva*, üzerine çiviler çakılmış ahşap bir çatkı yüzeyine ince bir katman halinde uygulanan karılmış alçı. || *Nem kesici sıva*, duvarları nemin bozucu etkilerinden korumak için uygulanan sıva. || *Püskürtme sıva*, akışkan bir harcı çok yüksek basınç altında sıkıştırılmış hava yardımıyla püskürterek uygulanan sıva. || *Taraklı sıva*, kesme taş üzerindeki pürtükleri andıracak biçimde yapılan sıva. || *Tirol sıvası* ya da *serpme sıvası*, harcı bir süpürge yardımıyla püskürterek uygulanan kaba sıva.
—Yerbil. Kayaçlar üzerinde ince bir zar oluşturan kimyasal kökenli mineral birikim. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İnş. ve Boyac. Sıvaların başlıca işlevi duvarları neme karşı korumak ya da onlara dekoratif bir görünüm kazandırmaktır. Kâgir bir yüzey sözkonusu olduğunda, alçı, kireç ya da çimento esaslı sıvalar kullanılır. Ana bileşeni alçı olan sıvalar, özellikle iç duvarlara; kireç harçlı, takviyeli harçlı ve çimento harçlı sıvalar dış duvarlara uygulanır. Geleneksel sıvalar, çentilerek pürüzlü duruma getirilmiş, temiz bir yüzey üzerine iki ya da daha çok kat halinde, mala, süpürge ya da sıva makinesi yardımıyla uygulanır. Son kat, prizden ya da sertleşmeden önce, farklı dokular elde edecek biçimde, mekanik olarak işlenebilir. Sıva priz yapmadan önce, tırfille düzlenip perdahlanabilir, silinebilir. Sertleştikten sonra da, yüzeye bucarda vurulabilir ya da perdah yapılabilir. Kalıplı beton duvarlarda ya da önüretimli öğeler sözkonusu olduğunda, sıva ile duvar aynı anda dökülür.

Boyacılıkta sıva, geniş lamalı sıvama bıçağıyla ya da benzer bir aletle uygulanır. Binalarda geleneksel olarak en çok kullanılan sıva türü, çinko beyazından ya da titan beyazı ve litopondan oluşan karışıma bir miktar kalsiyum karbonat katılarak elde edilen yağlı sıvadır. İkinci bir işlemle düzleştirilmeyen yağlı sıvaya "astar" adı verilir ve alçı üzerine uygulanır. Çok kuru olmayan bir yüzey üzerine, zeminin "nefes almasına" olanak vermek için sulu sıva ya da emülsiyon sıva uygulanmalı, sıvama işlemini zımparalama izlemelidir.
—Yerbil. Karst bölgelerinde karbonat yüklü yeraltı suları mağaraların ve çatlakların çeperlerine kristalleşmiş kalsit sıvalar bırakır. Kurak ve yarıkurak bölgelerde, kayaçlarda bulunan su, yoğun bir biçimde buharlaşır ve kayaçların yüzeyine çözünmüş tuzları bırakır (özellikle demir ve manganez oksitler); böylece kayaçlar, siyahımsı kahverengiden morumsu kahverengiye doğru çeşitli renklerde bir "çöl verniği"yle kaplanır.

SIVACI a. Duvar sıvayan işçi.

SIVACIKUŞU a. Kısa ve güçlü bacaklı, uzun gagalı, kısa kuyruklu, *Sitta* cinsinden ötücükuşların ortak adı. (Sıvacıkuşugiller familyası; uzunluğu 14 cm.)
—ANSİKL. Sıvacıkuşunun üç türü bilinir. Bunlardan en yaygını sıvacıkuşu *(Sitta europæa)*, bütün Avrasya'ya yayılır, yerleşik ve yalnız yaşar, yüksek ağaçları sever, ağaçların gövdesini dikey olarak dolaşarak (kuyruğundan destek almaz) yakaladığı böceklerle, tohumlarla ve sürgünlerle beslenir. Bir harçla ağzını bir ölçüde kapattığı ağaç kovuklarında yuva yapar. En küçük türü Korsika sıvacıkuşudur *(S. whiteheadi)*. Balkanlar'la İran arasında yaşayan kaya sıvacıkuşu *(S. neumayeri)* yarı çorak, kayalık yerlerde dolaşır.

SIVACIKUŞUGİLLER a. Düz gagalı, kısa kuyruklu, sağlam bacaklı, genellikle böcekçil ve ağaççıl, çoğunlukla yerleşik yaşayan ötücükuşlar familyası. (Bil. a. *Sittidae*.)

SIVACILIK a. Sıva yapma işi.

SIVACIYAN (Kınar), **Kınar Hanım** diye bilinir, ermeni asıllı türk tiyatro oyuncusu (İstanbul 1876 - *ay. y.* 1950). Fasulyeciyan topluluğu sanatçılarından Bercuhi Hanım'ın kızı. 1890'dan başlayarak ilk kez, aynı toplulukta *Körün oğlu* adlı piyesle sahneye çıktı. Uzun yıllar turnelerde çalıştı; 1901'de Mınakyan'ın kadrosunda yer aldı ve kısa zamanda başrol oyunculuğuna yükseldi. 1908'den sonra bazı amatör topluluklarda oynadı; Rupen Binemeciyan'la *Yeni osmanlılar* tiyatrosu'nu kurdu. Darülbedayi'nin açılmasından sonra sahne çalışmalarını bu kurumda sürdürdü. 1940'lı yıllarda bir ara Muhsin Ertuğrul, Raşit Rıza Samako ve Şadi Fikret'le çalıştı. Ancak Mınakyan'ın yanında edindiği oyunculuk anlayışını ve biçemini yenileyemediğinden, eski ününü koruyamadı.

SIVAĞ a. Eczc. İlacın alınmasını sağlamak için içine katılan nötr madde. (Merhem, krem, losyon gibi dıştan kullanılan preparatlarda ve fitillerde, sıvağ seçimi, ilaca dayanmayı ve ilacın organizmaya girişini kolaylaştırmak suretiyle, ilacın etkisi üzerinde de rol oynar.)

SIVALAMAK g. f. Bir yere sıva sürmek, sıvamak.

SIVALI sıf. (*sıva*'dan). Sıvanmış olan ya da sıvası belli bir nitelikte olan.

SIVALI sıf. (*sıvamak*'tan). Sıvanmış, yukarı toplanmış kol ya da paça için kullanılır.

SIVAMA a. Sıvamak eylemi.
—Metalürj. İnce çeperli ve eksenel bakışımlı metal parçaları döner bir mandren ve bir çark yardımıyla soğukta biçimlendirme işlemi. (Gerçek sıvama, dairesel bir plakanın döner bir mandren üzerine bir itici yardımıyla yavaş yavaş ve aynı kalınlıkta kaplanması ilkesine dayanır. Kullanılan araçlar son derece basittir, bu teknik tencereler, leğenler, parabolik yansıtıcılar vb. gibi küçük parçaların seri üretiminde, derin soğuk çekme tekniğine yeğlenir.) || Eksenel bakışımlı, ince ve düz bir metal levha ya da ara ürünü döner bir mandren üzerine bastırarak biçim değişikliğine uğratma yoluyla şekillendirme. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. Üstü sıvanmış gibi kaplanmış: *Sıvama pırlanta bir bilezik.*
—Süslem. sant. *Sıvama altın*, kat kat sürülen altın süsleme. (Tek kat sürülene *sürme altın* denir.) || *Sıvama şemse*, zeminine altın sürülmüş cilt üzerine yapılan şemse. || *Sıvama yaldız*, her yanı, boşluk bırakılmadan yaldızlanmış süsleme.

◆ be. **1.** Sıvanmışçasına. **—2.** Ağzına kadar; silme: *Bardağı sıvama doldurmak.*
—ANSİKL. Metalürj. Sıvama yöntemiyle yassı disklerden, dövülmüş ya da kıvrılarak kaynakla birleştirilmiş sac çemberlerden, dövme ya da sactan kaynaklama yoluyla elde edilmiş ara ürünlerden, özellikle de dövme, sıcak dövme kalıplama ya da soğuk çekme işlemiyle önceden hazırlanmış parçalardan doğrusal ya da eğrisel doğuruculu içi oyuk dönel parçalar elde edilir.

Sıvama işleminde kullanılan makineler, klasik torna tezgâhlarından daha sağlamdır. Bu makinelerde torna kaleminin yerini mandrenin eksenine göre çapça birbirine tam karşıt yönde yerleştirilmiş suverilmiş çelikten iki tekercik ya da ikisi takım işlevi gören, üçüncüsü ise parçayı tam olarak yerinde tutmaya yarayan ve aralarında 120°'lik bir açı bulunan üç tekercik almıştır. Kumanda hemen her zaman hidrolik bir sistemle yapılır.

İşlenecek sac levha ya da ara ürün bir gezer punta yardımıyla bir mandrenin önyüzüne yerleştirilir; mandrenin dış biçimi, elde edilecek parçanın iç yüzeyine denk düşer. Mandren, ara ürün ve gezer punta üçlüsü, yatay bir eksen çevresinde döndürülür. Sac levha ya da ara ürün, mandrenin üzerine dayanacak biçimde sıkıştırılır ve böylece yavaş yavaş incelerek mandrenin biçimini alır. İşlem bir ya da daha çok pasoda yapılır.

• *Sıvamayla silindirsel parçaların hazırlanması.* Duyarlı olarak uygulanması en zor olan bu yöntem, iki biçimde gerçekleştirilir.

Doğrudan sıvama ya da *uzamayla sıvama* da denen doğrudan yöntemde ara ürün faturalı bir çember biçimindedir ve teknik olarak kendinden daha uzun silindirsel bir mandrenin önüne yerleştirilir. Uzama, metalin tekerciklerin ilerleme yönünde akmasıyla gerçekleşir.

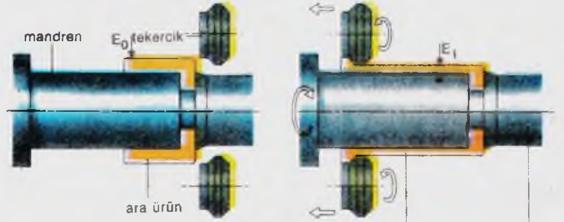
Geri fışkırtmayla sıvama ya da *fışkırtma kalıplamayla sıvama* da denen ters yöntemde ara ürün faturasız, borumsu basit bir çember biçimindedir ve silindirsel mandrenin faturasına karşı ayna dibine büte biçiminde yerleştirilir. Çember, tekerciklerin etkisi altında tekerciklere ters yönde uzar. Bu yöntemle mandrenden daha uzun silindirsel parçalar elde edilebilir.

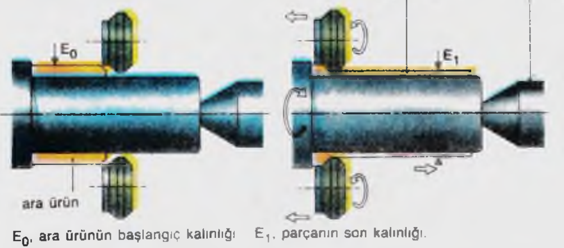
• *Sıvamayla eğrisel parçaların hazırlan-*

sıvacıkuşu *(Sitta europæa)*

Korsika sıvacıkuşu *(Sitta whiteheadi)*

E_0, ara ürünün başlangıç kalınlığı E_1, parçanın son kalınlığı.

sıvama

ması. Doğrudan yöntemin uygulandığı bu işlemde, elde edilmek istenen parçalara uygun biçimde mandrenler kullanılır. Eğrisel bir mandren üzerinde sabit kalınlıkta bir sac levhadan bir parça işlendiğinde değişen kalınlıkta bir parça elde edilir; çünkü elde edilen son kalınlık, sözkonusu noktada doğurucunun teğetinin bu parçanın dönme ekseniyle yaptığı açıya göre değişir. Bundan dolayı, sabit kalınlıkta eğik bir parça elde etmek için her yeri aynı kalınlıkta olmayan bir sac levha kullanmak gerekir. Buna bağlı olarak kalınlığı her noktada kesin belirlenmiş bir sac levhadan, kalınlığı çeşitli kuvvetlere göre değişen eğik parçalar elde edilebilir.

Sıvama, metalürjik bakımdan önemli bir biçim değişikliğinin yanı sıra malzemede ileri derecede kalıcı kristalografik bir doku oluşumuna yol açar.

Sıvama tekniği, uzay havacılığı sanayisinin istemlerine bağlı olarak hızlı bir gelişme gösterdi; bu teknikle kaynak yapmaksızın ve malzeme kaybına yol açmadan ateşe dayanıklı çelikler, hafif alaşımlar, paslanmaz çelikler vb. gibi çeşitli malzemelerden çok ince kalınlıkta ve çok büyük boyutlarda dönel parçalar elde edilebilmektedir. ABD'de bu teknikle uzunluğu 10 m'ye dek ulaşan 2-3 m çapında özel amaçlı büyük uzay araçlarının konik başlıkları üretilmekte, bu parçaların kalınlıkları yaklaşık 1 mm ile birkaç cm arasında değişmektedir.

değişen kalınlıkta eğrisel sıvama Sabit kalınlığı E_0 olan bir sac levhadan eğrisel bir mandrenle, parçanın dönme ekseni ile doğrucu arasındaki $\alpha_1, ..., \alpha_n$ açısına bağlı olarak değişen $E_1, ..., E_n$ kalınlığında bir parça elde edilir

SIVAMACI a. Metalürj. Sıvama yönteminin uygulandığı işlerde çalışan nitelikli işçi.

SIVAMAK g. f. **1.** *Bir yeri sıvamak*, üzerini sıvayla kaplamak, örtmek: *Bir duvarı sıvamak*. **—2.** *Bir şeyi bir yere sıvamak*, harcı, sıvayı vb. bir yere sürmek, yaymak; bir şeyi bir yere sıvar gibi bulaştırmak: *Duvardaki yarıklara çimento sıvamak. Reçeli her tarafa sıvadı*. **—3.** *Bir şeyi bir şeyle sıvamak*, bir yüzeyi bir şeyle kapamak, kaplamak: *Tavanı alçıyla sıvamak*. **—4.** *Bir kimseyi sıvamak*, ona küfretmek. (arg.) —Metalürj. Sıvama işlemiyle bir biçim elde etmek. || Metal parçaları, çok sert döner tekerciklerle uygulanan basınç etkisi altında kalıcı biçim değişikliğine uğratarak taslaklarını çıkarmak ve gerektiğinde işlemek.

◆ **sıvanmak** edilg. f. Üzeri sıvayla ya da sıva yerine kullanılan bir gereçle kaplanmış olmak: *Duvarlar sıvandı, sıra yağlıboyada*.

◆ **sıvatmak** ettirg. f. *Bir yeri, bir şeyi sıvatmak*, onu sıvayla ya da sıvaya benzer bir maddeyle kaplatmak.

SIVAMAK g. f. *Paçasını, kolunu sıvamak*, giysilerinin paçasını ya da kolunu çekerek ya da kıvırarak yukarı toplamak: *Elbisesinin kollarını sıvayıp çamaşıra girişti*.

◆ **sıvanmak** edilg. f. Çekilerek, kıvrılarak yukarı toplanmak.

◆ **sıvanmak** dönşl. f. Bir işe hazırlanmak, girişmek: *Oyunculuktan sonra yönetmenliğe sıvanmak*.

◆ **sıvatmak** ettirg. f. Sıvamak eylemini yaptırmak.

SIVANMA a. Sıvanmak eylemi. —Kuyuc. Yumuşak bir kil katmanından geçişi sırasında kuyu açma takımının tamamen kille kaplanması.

SIVANMAK → SIVAMAK.

SIVAS (58), İç Anadolu bölgesinin Yukarı Kızılırmak bölümünde il; 767 481 nüf. (1990); 28 488 km² ile Türkiye'nin Konya ve Ankara'dan sonra üçüncü geniş ili; merkez ilçe dışında 16 ilçe, 27 bucak, 1 275 köy. Merkezi *Sıvas*, 221 512 nüf. (1990).

Büyük kesimi Yukarı Kızılırmak bölümünde yer alan il toprakları K.'de Karadeniz, G.-D.'da D. Anadolu bölgelerine de taşar. D. Anadolu'da birbirine kenetlenen dağ sıralarının B.'ya doğru bir elin parmakları gibi açıldığı ve aralarına plato ve havzaların girdiği bir alanda yer alan ilin K. ve G. kesiminde dağların yükseltisi yer yer 2 500 m'yi aşar. K.'de tektonik bir hattı izleyen Kelkit vadisinin G.'inde Kızıldağ (3 025 m), Köse dağları (D.'da 2 812 m) ve onun G.'inde birbirinden ayrı kütleler oluşturan Tekeli dağı (2 649 m), Yıldız dağı (2 552 m) gibi engebeler yükselir. İlin G. kesiminde ise G.-B.-K.-D. doğrultusunda Tecer dağları (Bey dağı 2 802 m, Çengellidağ 2 596 m) ve onun G.'inde Behramçalı (2 313 m) ve Yama dağı (2 735 m) birbirine koşut iki sıra halinde uzanırlar. Bu iki sıra, daha alçak Uzunyayla ile birbirinden ayrılır. İlin orta kesimi ise K.'de Akdağlar (Karababa doruğu 2 327 m) ile G.'de Tecer dağları arasında G.-B.'ya açık daha alçak bir alanla kaplıdır. Bu çukur alanı ilin en büyük akarsuyu olan Kızılırmak izler. Jeolojik bakımdan K.'de Pontidler, G.'de Toridler arasında, Anatolid adı verilen tektonik birimin sınırları içinde yer alan il toprakları karmaşık yapılı kıvrımlı dağlar ve bunların arasında daha genç, genellikle Neojen yaşlı çökellerle kaplı çukur alanlardan oluşur. Bazıları tuz ve jips yatakları da içeren bu genç tortullar, özellikle Kızılırmak'ın izlediği çukur alan çevresinde erime ile meydana gelmiş yüzey şekillerine (jips karstı) ve suları acı bazı kaynakların ve akarsuların oluşmasına neden olmuştur. Tuzlu birer sığ su birikintisi olan Tödürge ve Büyükgöl de bu çukur alanının K.-D. kesimindedir. Dağ sıralarının yapısında billurlu şistler, Birinci ve İkinci Zaman oluşukları ile çeşitli volkanik kayaçlar (andezit, ofiyolit) en geniş yeri kaplar. Yer yer granit sokulumları da görülür. K. Anadolu fayı boyunca uzanan Kelkit oluğu birinci derecede bir deprem alanıdır. Sıvas ili, yıllık sıcaklık farkları çok, kışları soğuk ve karlı, yağış bakımından oldukça fakir bir kara ikliminin etkisindedir. Kışlar ilin iç kesimlerine gidildikçe daha da soğuk geçer (ocak ort. K.'de Suşehri 1,2 °C; ortada Sıvas − 3,6 °C; daha G.'de Kangal − 5,4 °C). Yaz sıcaklıkları ise her yerde 18-20 °C dolayındadır (temmuz ort. Suşehri 20,7 °C; Sıvas 19,7 °C; Kangal 18,2 °C). Yöresel farklar, ölçülen en düşük sıcaklıklarda da görülür (Suşehri − 13,2 °C; Sıvas − 34,4 °C; Kangal − 32 °C). En çok yağış ilkbaharda düşer, ama yıllık yağış tutarı azdır (Suşehri 420 mm; Sıvas 411 mm; Kangal 505 mm). Dağlar arasındaki bazı çukurlarda bu değer daha da düşer (Gürün 327 mm). Bu iklim koşulları nedeniyle ilin çukur alanları, ağaç topluluklarının ancak akarsular boyunca görüldüğü bozkırla kaplıdır. Ormanlara özellikle K.'deki daha yağışlı dağların yüksek kesimlerinde rastlanır. Başlıca orman ağacı türleri düşük sıcaklıklara uyan sarıçam ile meşelerdir.

Sıvas ilinde nüfus yoğunluğu (km²'ye 27 kişi) Türkiye ortalamasının çok altındadır. Nüfus artışı, bütün ülkede olduğu gibi yüksek ise de, ilin kasaba ve köylerinden büyük kentlere yönelen iç göç nedeniyle hiç hissedilmez (1985'te 772 209 olan il nüfusu 5 yıl içinde 4 728 kişi azalarak 1990'da 767 481 kişiye inmiştir). Kentleşme oranı yüksek değildir; nüfusun ancak % 49,7'si kentsel yerleşmelerde yaşar; bu nüfusun % 58 kadarı il merkezinde toplanmıştır. İlçe merkezleri, nüfusları 3 000-23 000 arasında olan küçük kasabalardır. Tarım ve hayvancılık, kırsal kesimin başlıca gelir kaynağıdır. Bu geniş ilin her yıl ancak ortalama % 15 kadarında ekim yapılır. Bunun da % 96'sı, başta buğday olmak üzere tahıllara ayrılmıştır. Kapladıkları alan bakımından tahılları, baklagiller ve sanayi bitkileri (başta şekerpancarı) izler. Çok sayıda koyun ve sığır yetiştirilir. İl genel tarımsal üretim değerinin yaklaşık % 53 kadarı hayvancılık ve hayvan ürünlerinden sağlanır. Sıvas, jeolojik yapısının bir sonucu olarak çok çeşitli maden yataklarına sahiptir (demir, fluorit, barit, nikel, kurşun, krom, amyant ve talk); bunların en önemlisi 1938'de işletilmeye başlanan ve Türkiye demir cevheri üretiminin 2/3'sini sağlayan Divriği demir yataklarıdır. Fazla gelişmemiş olan sanayinin merkezi Sıvas kentidir (besin, çimento sanayisi, Devlet demiryolları fabrikası). İç Anadolu'yu Doğu Anadolu'ya ve Karadeniz kıyılarını Güneydoğu Anadolu'ya bağlayan yollar üzerinde bulunan ilin eskiden beri ulaşım bakımından önemli bir konumu vardır. Bu önem demiryolu ağının yapılması ile daha da artmıştır (→ Kayn.)

SIVAS, antik **Sebastela, Megalopolis,** İç Anadolu bölgesinin Yukarı Kızılırmak bölümünde kent; aynı addaki ilin merkezi; 221 512 nüf. (1990). Ankara'dan karayolu ile 441 km uzaklıkta.

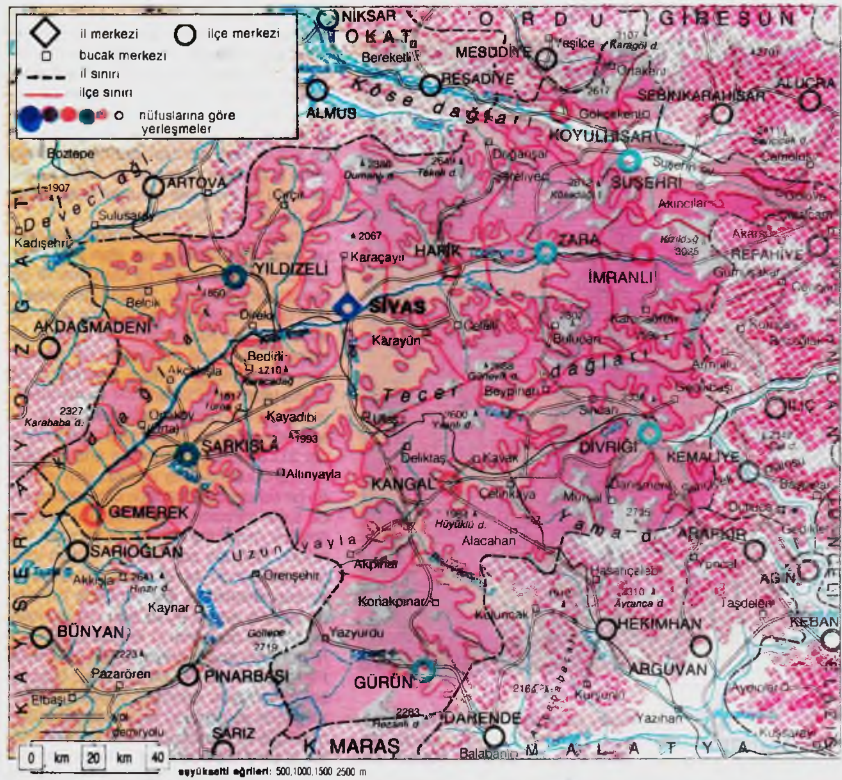
• COĞRAFYA. İlkçağlardan beri işlek ticaret yolları üzerinde önemli bir yerleşme olan Sıvas, Kızılırmak nehrinin 3 km kadar K.'inde, gerideki platolara doğru hafif bir eğimle yükselen bir alanda kurulmuştur. Kentin eski çekirdeği Kızılırmak'a kavuşan Tavra suyunun iki yakasında, Atatürk, İsmetpaşa ve Kepenek caddelerinin kavşağındaki meydanın çevresinde yer alır. Çoğu Selçuklu döneminden kalma birçok tarihi yapılar ile resmi binalar ve Atatürk anıtı bu kesimdedir. Günümüzde yıkıntıları kalmış ve bir park haline dönüştürülmüş olan eski kale de bu merkezi kesimin G.-B.'sında daha yüksek bir tepe üzerindedir. Başlıca iç ve ticaret merkezi, Tavra suyunun D.'sunda G.'e doğru uzanan Atatürk caddesinin iki yanındadır. Kent, Cumhuriyet döneminde eski çekirdeğin çevresinde, özellikle B.'ya doğru genişlemiştir; istasyon ve stadyum bu kesimdedir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde, kendi adını taşıyan vilayetin merkezi olan Sıvas, 45 000 nüfuslu canlı bir ticaret kentiydi. Birinci Dünya savaşı sırasında nüfus kaybına uğradı. Kent nüfusu, 1935'te 33 890'a inmişti. Demiryolu ağına bağlanması ve karayollarının düzenlenmesi üzerine, kent nüfusu 50'li yıllardan başlayarak hızlanan bir tempoyla arttı; 1950'de 52 234 olan nüfus; 1960'ta 93 368'e; 1970'te 133 979'a; 1980'de 172 864'e, 1985'te 198 553'e ulaştı. 1990'da ise 222 000'e yaklaştı. İlin başlıca sanayi kuruluşlarının bulunduğu Sıvas, aynı zamanda parlak tarihine uygun olarak günümüzde de önemli bir kültür merkezidir (Cumhuriyet üniversitesi).

• TARİH. Uzun bir geçmişi bulunan ve konumu nedeniyle önemini sürekli koruyan kent, Anadolu'da ilk siyasal birliği kuran Hitit İmparatorluğu'nun egemenlik sınırı içine alındı. Asurlular'dan sonra Hurriler, Sakalar ve Medler'i yönetimleri altına alan

Persler'in (İ.Ö. VI. yy.) eline geçti. Pers devletini yıkan Büyük İskender, burasını kendi imparatorluğuna kattı (İ.Ö. IV. yy.). Onun ölümüyle başlayan Hellenistik* dönemde önce merkezi Kayseri olan Kappadokia, sonra da Pontos krallığı'na geçti. Pontos kraliçesi Pythodoris'in "Sebasteia" adını verdiği kent, Roma (İ.Ö. I. yy.), imparatorluğunun ikiye bölünmesi üzerine de (İ.S. 395) payına düştüğü Bizans (Doğu Roma) devletinin yönetimine girdi. Bizanslılar'ın "Sebastos" adıyla andıkları kent, VII. yy.'ın ilk yarısında Sasaniler, ikinci yarısında da Araplar tarafından yağmalanarak yıkıma uğratıldı. Malazgirt* savaşı'ndan (1071) sonra emir Danişment Gazi' nin Bızanslılar'dan aldığı Sıvas, Danişmentliler beyliğinin topraklarına katıldı (1084). Danişmentli beyi Zünnun'u öldürterek topraklarını ele geçiren Kılıç Arslan II tarafından Anadolu Selçuklu devletinin egemenlik sınırı içine alındı (1174). Kösedağ* savaşı'ndan (1243) sonra Moğollar' ın eline geçerek yağmalandı. İlhanlılar döneminde (1256-1353) yeniden kalkınan Sıvas, bu devletin Anadolu'ya gönderdiği genel valiler tarafından, Kayseri ile birlikte yönetim merkezi olarak kullanıldı. Böylece İlhanlılar'ın Anadolu'daki en büyük kentlerinden biri durumuna gelen Sıvas, ilhanlı valisiyken bağımsızlığını ilan ederek Eretna beyliğinin kurucusu olan Alaettin Eretna'nın yönetimi altına girdi (1344). Bir süre sonra Eretnaoğlu Mehmet Bey'i tahtından uzaklaştırarak Eretna beyliğine son veren ve yerine kendi beyliğini kuran Kadı Burhanettin'in başkenti oldu (1381). Ancak, Kadı Burhanettin, akkoyunlu Karayülük Osman Bey ile yaptığı savaşta tutsak düşerek öldürülünce (1398), kenti Yıldırım Bayezit'e teslim eden Sıvas halkı, böylece osmanlı egemenliğine girdi. Anadolu üzerine yürüyen Timur, 18 günlük bir kuşatmadan sonra ele geçirdiği Sıvas'ı yağmalattı ve kentin surlarını yıktırttı (1400).

Ankara* savaşı'ndan (1402) sonra başlayan Fetret* devri'nde (1402-1413) bir süre Kadı Burhanettin'in damadı Mezit Bey' in yönetiminde kalan kent, Anadolu'nun büyük bölümüne egemenliğini kabul ettiren şehzade Çelebi Mehmet (sonradan Mehmet I) tarafından yeniden osmanlı topraklarına katıldı (1404). Fatih Sultan Mehmet döneminde ortaya çıkan karaman veraseti yüzünden başlayan osmanlı -akkoyunlu çekişmesi sırasında akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan kuvvetlerince işgal edildiyse de (1464) Otlukbeli* savaşı'ndan (1473) sonra yeniden osmanlı egemenliğine girdi ve bir eyalet merkezi oldu. Bayezit II döneminin sonlarında başlayan Şahkulu ayaklanmasını bastırmakla görevlendirilen sadrazam Hadım Ali Paşa, ayaklanmacılarla Sıvas yakınında yapılan Gökçay savaşı'nda şehit düştü (1511). Bu sefere katılan şehzade Ahmet'in kendilerini izlemeyişinden yararlanan ayaklanmacılar da İran'a geçerek Şah İsmail'e sığındılar. İran seferine çıkan Yavuz Sultan Selim, Çaldıran* savaşı'ndan önce son ordu yoklamasını Sıvas'ta yaptı (1514). Çaldıran zaferinden sonra da Kemah'tan Sıvas'a gelerek Memluklar'dan önce ortadan kaldırılmasını gerekli gördüğü Dulkadiroğulları beyliğinin üzerine Hadım Sinan Paşa komutasında 13 bin kişilik bir kuvvet gönderdi ve Turnadağı* savaşı'yla (1515) bu beyliğin de osmanlı topraklarına katılmasını sağladı. Anadolu'da ilk celalı ayaklanmasını çıkaran Bozoklu Şeyh Celal'in yolunu Sıvas yakınlarında keserek kuvvetlerini yenilgiye uğratan Şehsüvaroğlu Ali Bey, onun kesik başını da buradan İstanbul'a gönderdi (1519). Kanuni döneminde Anadolu'da çıkan ve Sıvas'ın da zarar gördüğü Baba Zünnun (1526) ile Kalenderşah (1527) ayaklanmalarını sonunda sadrazam İbrahim Paşa bastırdı. Irakeyn seferine çıkan Kanuni, ordusuyla birlikte 4 gece Sıvas'ta konakladı (1534). Şehzade Bayezit'i Konya* savaşı'nda (1559) yenen şehzade Selim (sonradan Selim II), ordusuyla birlikte İran sınırına doğru çekilen kardeşinin yolunu kesmek için yardımına gönderilen üçüncü vezir Sokullu Mehmet Paşa'yı Sıvas'ta bekledi. İran'da idam edilen şehzade Bayezit ile 4 oğlunun cesetleri Gazvin'den Sıvas'a getirilerek burada toprağa verildi (1561). Sadrazam ve serdarıekrem Özdemiroğlu Osman Paşa, komutasına verilen 200 bin kişilik orduyu geçici ordugâhı yaptığı Sıvas'ta toplayarak İran seferine çıktı (1585). Mehmet III döneminde Anadolu'da yeniden başlayan celali hareketlerinden Karayazıcı ayaklanması sırasında (1600-1601) kent, eşkıyanın baskın ve yağmaları sonucu oldukça zor günler yaşadı. Öldürülen Osman II'nin (Genç Osman) öcünü almak için Abaza Paşa'nın Anadolu'da başlattığı ayaklanmaya (1622) Sıvas beylerbeyi Tayyar Mehmet Paşa da katılınca (1623), kent ayaklanmacıların karargâhlarından biri durumuna geldi. Ancak, Karasu savaşı'nda (1624) ayaklanmacılara karşı hükümet kuvvetlerinin başındaki sadrazam ve serdarıekrem Çerkez Mehmet Paşa ile güçbirliği yapan Tayyar Mehmet Paşa, Sıvas'ı Abaza Paşa yanlılarından temizledi. Revan seferine çıkan Murat IV, top naklinde hatalı bulduğu Sıvas beylerbeyi Boşnak Ali Paşa'yı kent meydanında astırarak idam ettirdi (1635). Doğu seferine çıkan sadrazam ve serdarıekrem Bayram Paşa, ordu merkezini Diyarbakır'dan Sıvas'a taşıdı (1637). Sultan İbrahim döneminde İstanbul hükümetine başkaldıran Halep valisi Nasuhpaşazade Hüseyin Paşa, Sıvas'ı da ele geçirdikten sonra İstanbul üzerine yürüyerek Bulgurlu'ya kadar geldiyse de burada bir hileyle tuzağına düştüğü sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa tarafından öldürülünce ayaklanmacılar dağıldı (1643) ve Sıvas valiliğine atanan Varvar Ali Paşa kentte dirlik ve düzeni yeniden sağladı. Ancak, padişah, Anadolu beylerbeyi İpşir Paşa'nın Sıvas'ta bulunan güzel eşinin kendisine gönderilmesini buyurunca, Varvar Paşa da yönetime karşı ayaklandı ve üzerine gönderilen İpşir Paşa tarafından yenilgiye uğratılıp yakalanarak idam edildikten sonra kent yeniden hükümet kuvvetlerinin eline geçti (1648). Abaza Paşa'nın yeğeni olarak celalilerle bağlantısını sürdüren İpşir Paşa da Sıvas valiliğine atandı. Böylece yönetim bozukluğu yüzünden bir eşkıya uğrağına dönen kentte ardı arkası kesilmeyen ayaklanmalar, İpşir Paşa'dan sonra da sürdü. Sıvas'a mütesellim olarak atanan Abdullah Paşa, kenti eşkıyadan arındırdıysa da (1773) onun yerini alan valiler döneminde halkın şikâyetleri arttı. Yasadışı yollarla halktan haraç almaya kalkışan ya da düzensizliğe arka çıkıp halkın soyulmasına ses çıkarmayan Sıvas valilerinden Deli Ömer, Vezir, İsmail, İvaz, Ahi Mehmet, Zaralıoğlu Ahmet, Çapanoğlu Ahmet ve Ali paşalar idam edilerek cezalandırılmalarına karşın, bunun bir yararı görülmediği gibi, kötüye doğru gidişin hızlanması sonucu kent iyice geriledi. Mahmut II döneminde Sıvas valisi Baba İbrahim Paşa, yöreyi haraca kesen âyandan Yusuf ve Hafız Veliyettin paşaları ortadan kaldırarak kentte bir bakıma huzur sağladıysa da (1813) baş gösteren büyük bir veba salgını (1814) şehir halkını dehşete düşürdü. Âyandan bazılarınca desteklenen Deli Mahmut adlı bir zorbanın kentin yönetim

Sıvas
genel görünüm

Sıvas
Gökmedrese (1271)
taçkapı

merkezlerini basarak başlattığı ayaklanma, vali Galip Paşa tarafından kısa sürede bastırıldı (1817). Bu olaydan sonra oldukça huzura kavuşan kentte bu kez de papazların aracılığıyla kışkırtılan hıristiyan halk olumsuz yönde etkinliklerde bulunmaya başladı. Özellikle Ayastefanos* ve Berlin* antlaşmalarının (1878) ardından Ermeniler bağımsız bir yönetim kurmak için Osmanlı devletinden Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Elaziz (Elazığ), Harput vilayetleriyle birlikte Sıvas'ı da istediler. Ermeni komitecilerin, merkezlerden biri Sıvas olmak üzere amaçlarını gerçekleştirmek için kurdukları "Hınçak" ve "Taşnak" adlı terör örgütleri bu vilayetlerde ayaklanma hareketlerine giriştiler. Abdülhamit II'nin Erzincan'daki 4. Ordu müşiri Zeki Paşa aracılığıyla kürt aşiretlerinden oluşturduğu Hamidiye alayları, bu ayaklanma hareketlerini etkisiz duruma getirmeyi başardı (1895). Ancak, Birinci Dünya savaşı'ndan hemen önce Rusya'nın girişimi ve İngiltere ile Fransa'nın da bu isteğe katılması üzerine İttihatçılar'ın sadrazamı Sait Halim Paşa Yeniköy'deki yalısında Doğu Anadolu'nun (Vilayatı Şarkiye) yabancı müfettişlerce ıslahına ilişkin sözleşmeyi imzaladı (1914). Buna göre Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır bölgesi genel müfettişliğine norveçli binbaşı Hoff ve Trabzon, Erzurum, Sıvas vilayetleri genel müfettişliğine de Hollanda sömürgeleri yöneticilerinden Westenek seçildi. Ancak, savaşın patlak vermesi sonucu bu ikisi de işe başlama olanağını bulamadan ülkelerine döndüler. Mondros* mütarekesi'nden (1918) sonra Kurtuluş* savaşı'nın hazırlık döneminde Samsun'dan Sıvas'a gelen Mustafa Kemal (Atatürk) Paşa, kentte birkaç gün kaldı; Erzurum dönüşü de burada Sıvas* kongresi'ni topladı (4 eylül 1919) ve Ankara'ya gitmek üzere şehirden ayrıldı (18 aralık). Cumhuriyet'ten sonra Sıvas, kendi adını taşıyan ilin merkezi oldu. (→ Kayn.)

• ARKEOLOJİ ve MİMARLIK. Merkez ilçe sınırları içindeki Maltepe* höyüğü yörenin İlk Tunç çağ evresine ışık tutarken, Topraktepe*, Hititler dönemindeki konumunu aydınlatır.

Selçuklular'dan başlayarak gelişen kent özgün mimari anıtlarıyla dikkati çeker. Ortaçağ kentini kuşatan bizans surları Selçuklular döneminde onarılarak kullanılmıştır. Timur'un yazıcısı Şerafettin Yezdi bu korunaklı surların D., K. ve G.'den hendeklerle çevrili olduğunu ve yedi kapısı bulunduğunu yazar. Timur zamanında bir bölümü yıktırılan surlar, Osmanlılar döneminde onarılmıştır, ancak günümüzde tümüyle ortadan kalkmıştır. Toprakkale üzerinde yer alan iç kale Selçuklular döneminde daha eski temeller üzerinde kurulmuştu. Evliya Çelebi kalenin iki kapısı olduğunu, içinde bir cami, ambar, sarnıçlar ve muhafızların kaldığı yapılar bulunduğunu yazar (günümüzde ancak kimi kalıntılar görülebilir). Biraz daha K.'de olan ve içinde bir paşa sarayı, bir cami ve medrese bulunan Paşa kalesi de günümüze ulaşmamıştır.

Anadolu'nun en eski camilerinden olan ve kentin merkezinde yer alan Ulu cami, son dönemlere değin bir danişmentli yapısı olarak biliniyordu. 1955'te gerçekleştirilen onarım sırasında bulunan bir yazıt, caminin 1197'de Kızıl Arslan bin İbrahim tarafından buradaki daha eski bir caminin yerine yaptırıldığını ortaya koymuştur. Bir başka yazıt ise 1213 tarihlidir ve minarenin yapımıyla ilgili olduğu sanılmaktadır. Bir avlu içinde yer alan, düz ahşap tavanlı caminin 31×51 m boyutlarındaki ana mekânı, mihrap duvarına dikey uzanan, sivri kemerli on bir sahına bölünmüştür. Onarımdan önce, tuğla mihrabın arkasında görülen, geometrik motifli taş mihrap ilk yapıdan kalmaydı. Önünde son cemaat yerinin varlığını gösteren iki dış mihrap vardır. Cami biri mihrap ekseninde, ikisi yanlarda yer alan üç kapıyla avluya açılır; avlu da üç kapılıdır. Mihrap duvarının D. köşesindeki minare günümüze ulaşan en özgün bölümdür. Her cephesinde sivri kemerli nişler bulunan sekizgen kaide üzerinde yükselen silindirik gövde saç örgüsü biçiminde düzenlenmiş tuğla örgülüdür. Gövdenin tüm ortasında ve şerefe altında firuze çinilerle süslü kûfi yazıt kuşakları yer alır. 1525 ve 1597'de onarılan camiye, ayrıca vali Mehmet Paşa döneminde bir şadırvan eklenmiştir.

Ortaçağ'ın önemli bilim ve kültür merkezlerinden olan Sıvas'ta, mimarileri ve bezemeleriyle dikkati çeken anıtsal medreseler bulunmaktadır. Dönemin başlıca tıp medreselerinden ve darüşşifalarından olan Keykâvus* darüşşifası'ndan (1217), günümüze yalnızca darüşşifa ulaşmıştır. Dört eyvanlı, revaklı avlulu medreseler planındaki yapının gamalı haç, sekizgen yıldızlar ve altıgenlerden oluşan süslemeleri Büyük Selçuklu dönemi etkilerini yansıtır. Çinileriyle de ilgi çeken yapının sağ eyvanı İzzettin Keykâvus I'in türbesidir. Mimar Kaluyan'ın yapıtı olan Gökmedrese* (1271/1272), çifte minareli, zengin taş süslemeli görkemli taçkapısı, dört eyvanlı olgun planı, çini bezemeleriyle Anadolu medreselerinin en önemli örneklerindendir. 1271'de Muzaffer Burucirdi'nin yaptırdığı Buruciye* medresesi de, bakışık düzendeki, dört eyvanlı, iki katlı mimarisiyle klasik Anadolu medreselerindendir (günümüzde Sıvas müzesi). İlhanlı veziri Şemsettin Muhammet Cüveyni'nin yaptırdığı (1271) Çifteminareli* medrese de iki katlı ve bakışık düzende eyvanlıydı (günümüze yalnızca yivli minareli anıtsal taçkapının yer aldığı ön cephesi ulaştı). Sekizgen planlı Ahiemirahmet türbesi'nin (1233), kesme taş örgülü duvarlarını saçak altından yazıt kuşağı dolanır. Selçuklu dönemi yapıları arasında köprüler de bulunmaktadır; Sıvas-Malatya yolu üzerindeki Eğriköprü, biri 12, ötekisi 6 gözlü iki bölümden oluşan 173, 20 m uzunluğunda bir yapıdır. Biri 17, ötekisi 2 gözlü iki bölümden meydana gelen, ilçenin 10 km G.-B.'sındaki Kesikköprü (XIII. yy.) 1875'te ve XX. yy. başlarında onarılmıştır.

Eretnalılar döneminde Şeyh Hasan Bey için yaptırılan (1374) ve Güdük* minare olarak anılan türbe, iri üçgenlerle kare kaideye oturtulan, tuğla örgülü, çini süslemeli silindirik gövdeli değişik mimarisiyle dikkati çeker. Kadıburhanettin türbesi (1398), 1966'daki onarım sırasında, kesme taştan dört sütuna oturan tek kubbeli bir anıtmezara dönüştürülmüştür.

Osmanlı dönemi anıtları daha yalındır. Koca Sinan Paşa'nın yaptırdığı Meydan camisi (1564) kesme taştandır; dikdörtgen planlı cami eğimli çatıyla örtülüdür. Karşısındaki Meydan hamamı (XVI. yy.) dört eyvanlı, kubbeli bir yapıdır (günümüzde çok yıkık). 1580 tarihli Kale camisi Sıvas valisi Mahmut Paşa dönemindendir (bu vali kentte ayrıca bir han ve medrese yaptırmıştı). A. Gabriel'e göre, bu cami Paşa kalesi'ndeki eski bir caminin yerine inşa edilmiştir. Kareye yakın dörtgen planlı yapı, kalem işi süslemeli kubbeyle örtülüdür. Tek şerefeli minaresi tuğla örtülüdür. Behram Paşa'nın oğlu Mustafa Bey'in yaptırdığı (1589) Aliağa camisi de tek kubbelidir; üçlü yonca biçiminde kemerli mihrabı mukarnas dolguludur. Alibaba camisi'nin (1792) kubbesi, dıştan ahşap çatıyla örtülüdür. Yeni cami ya da Mahkeme camisi (1770/1771), Paşa camisi (1805/1806), İzzetpaşa camisi (1816/1817), Saitpaşa camisi (1819) kentin öteki osmanlı anıtları arasında belirtilebilir. 1573'te, Sıvas valisi Behram Paşa'nın yaptırdığı Behrampaşa hanı, açık bir avlu çevresine iki kat halinde yerleştirilmiş bölümlerden oluşur, girişin karşısında büyük bir ahır vardır. Günümüzde de işlevini sürdüren, çifte hamam planındaki Kurşunlu hamam da (1576) bu vali döneminde yaptırılmıştır.

Keykâvus darüşşifası, Buruciye medresesi, Çifteminareli medrese, Kale camisi ile çevre düzenlemesi sırasında ortaya çıkarılan roma hamamı kalıntılarının bulunduğu kesim günümüzde sit alanıdır.

Atatürk'ü sivil giysili olarak ayakta gösteren tunçtan heykel, Nusret Suman'ın yapıtıdır (1964).

Sıvas Dörteylül Atatürk müzesi, Sıvas kongresi'nin toplandığı Sıvas sultanisi'nde açılan müze. Kongrenin yapıldığı salon ve Atatürk'ün çalıştığı ve yattığı oda özgün biçimiyle korunmuştur. Müzede Sıvas kongresi'ne ilişkin çeşitli fotoğraflar ve belgeler de sergilenmektedir.

Sıvas halayı, Sıvas ve çevresinde oynanan halay türü halk oyunlarına verilen genel ad. (En tanınmışları *Temirağa, Abdurrahman halayı, Madımak, Köy halayı, Üç ayak, Karkın halayı, Düz halay* ve *Arnavut halayı*'dır.)

Sıvas halısı, Sıvas ve çevresinde üretilen el dokuması halı. Sıvas'ta halıcılığın geçmişi Selçuklular'a değin uzanır. Sıvas halılarının en önemli özelliği, tümüyle yün, sık dokulu ve ince havlı olmalarıdır. Çözgü ipliği çok bükümlü ve ince olduğundan dm^2'deki ilme sayısı fazladır. Sık dokulu olması için her sıradan sonra kirkitle sertçe vurularak ilmeler sıkıştırılır. Yumuşak olması için de her iki sırada bir ilmeler taranır. Daha çok iran (sine) düğümle dokunan Sıvas halılarında, selçuklu ve iran halıları desen karakterinin izleri görülür, desenine göre *lalezar, çeşmibülbül, yılanlı, çamurlu* vb. adlar alır. Dokunduğu yörenin adını taşıyanlar da vardır. Sıvas halılarının bir ayırıcı özelliği de desende zıt renklerden kaçınılmasıdır. En az on iki renk kullanılarak dokunan Sıvas halılarında en çok görülen renkler lacivert, kırmızı ve tonlarıdır. Ekstra adı verilen Sıvas halılarında dm^2'deki düğüm sayısı en az 3 490, hav yüksekliği 3,5-4,5 cm'dir. Öteki Sıvas halılarında düğüm sayısı 2 425, hav yüksekliği 4-5,5 cm arasındadır.

Sıvas havaalanı, Sıvas ilinde, kent merkezine 23 km uzaklıkta, tarifesiz iç hat seferlerine açık havaalanı. Sivil ve askeri amaçlarla kullanılan alan, 1944'te işletmeye açıldı. Alanın pist kapasitesi yılda 8 760 iniş-kalkış, terminal kapasitesi 300 000 yolcudur (1990'da toplam 806 iniş-kalkış, 2 525 yolcu).

Sıvas kongresi, Kurtuluş savaşı sırasında Sıvas'ta toplanan ulusal kongre (4 -11 eylül 1919). Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) Sıvas'ta ulusal nitelikte bir kongre toplanmasına ilişkin kararını, Erzurum kongresi'nden (23 temmuz - 7 ağustos) önce, 22 haziran 1919'da yayımladığı Amasya genelgesi'nde açıklamıştı. Erzurum kongresi, Şarki Anadolu müdafaai hukuk cemiyeti Erzurum şubesi'nce düzenlenmiş bölgesel bir kongreydi ve kararları doğu illeri ile sınırlıydı. Sıvas kongresi ise tüm ülkenin ve ulusun geleceği ile ilgili kararlar alacaktı.

Sıvas kongresi, 4 eylülde 20-25 kadar delegenin katılımıyla açıldı. Bu sayı daha sonra katılanlarla 38'e yükseldi. Mustafa Kemal Paşa, Rauf Bey (Orbay), Bekir Sami Bey, Raif Efendi (Dinç), Fevzi Efendi (Fırat), Refet Bey (Bele) kongreye Şarki Anadolu müdafaai hukuk cemiyeti heyeti temsiliyesi adına katılmışlardı. Vilayet ve livaları temsil eden delegeler şunlardı: İsmail Fazıl Paşa, İsmail Hami Bey (Danişmend), Hikmet Bey (Fırat) [İstanbul]; Başağazade Yusuf Bey (Başkaya), Necip Ali Bey (Küçüka), Dalamanlı Ahmet Şükrü Bey, Hakkı Behiç Bey (Bayiç) [Denizli]; Macit Bey (Alaşehir); İbrahim Süreyya Bey (Yiğit) [Manisa]; Mehmet Tevfik Bey, Abdurrahman Dursun Bey (Çorum); Yusuf Bahri Bey (Yozgat); Tatlızade Nuri Efendi, Sami Zeki Bey (Kastamonu); Salih Sıtkı Bey, Mehmet Şükrü Bey, Bekir Bey (Afyonkarahisar); Ahmet Nuri Bey, Osman Nuri Bey, Asaf Bey (Bursa); Halil İbrahim Bey, Bayraktarzade Hüseyin Bey, Hüsrev Sami Bey (Kızıldoğan) [Eskişehir]; Mustafa Efendi (Soylu) [Niğde]; Dellalzade Hacı Osman Efendi (Nevşehir); Halit Hami Bey (Bor); Ömer Mümtaz Bey, Nuh Naci Bey, Ahmet Hilmi Bey (Kalaç); Kara Vasıf Bey (Gaziantep); Boşnakzade Süleyman Bey (Samsun); Mazhar Müfit Bey (Kansu) [Hakkâri].

Kongre Mustafa Kemal Paşa'nın "davet sahibi" sıfatıyla yaptığı açış konuşmasından sonra başkanlık sorununu görüştü. İsmail Fazıl Paşa'nın "herkesin sırayla başkanlık etmesi" yolundaki önerisini reddeden kongre, Mustafa Kemal Paşa'yı başkan seçti. Kongrenin gündeminde belli başlı iki madde bulunuyordu. Bunlar Erzurum kongresi'nde kabul edilen tüzük ve bildiri ile bazı delegelerin Sıvas'ta hazırladığı manda sorununa ilişkin muhtıraydı. Ancak gündem maddeleri üç gün sonra ele alınabildi. Bu ilk üç günün nasıl geçtiğini Mustafa Kemal Paşa şöyle anlatmaktadır: "Üç gün ittihatçı olmadığımızı tespit etmek lüzumu ile yemin formülü hazırlamakla; padişaha ariza yazmakla ve kongrenin açılışı münasebetiyle gelen telgraflara cevap vermekle ve bilhassa kongre siyasetle uğraşacak mı uğraşmayacak mı zemininin münakaşasıyla geçti."

Dördüncü gün (7 eylül) kongre, Erzurum kongresi kararlarını ve tüzüğünü bölgesel yanlarından arındırarak bütün Anadolu ve Rumeli'yi kapsayacak biçimde genelleştirdi. Şarki Anadolu müdafaai hukuk cemiyeti'nin adı "Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk cemiyeti" olarak değiştirildi. Erzurum kongresi nizamnamesinin Heyeti temsiliye'ye ilişkin "Heyeti temsiliye, Şarki Anadolu'nun heyeti umumiyesini temsil eder" ibaresi de "Heyeti temsiliye vatanın heyeti umumiyesini temsil eder" biçimini aldı. Kongre ayrıca Erzurum kongresi'nin müdafaa kararını pekiştirdi (her türlü işgal ve müdahalenin ve bilhassa rumluk ve ermenilik teşkili gayesine matuf harekâtın reddi hususlarında da müttehiden müdafaa ve mukavemet esası kabul edilmiştir).

Ertesi gün, kongre İstanbul delegesi İsmail Hami Bey'in hazırladığı ve birçok delegenin imzaladığı "Manda" ile ilgili muhtırayı görüştü. İstanbul'daki bazı aydın çevrelerce benimsenen ve kongrede de İsmail Hami, Refet Bey, Bekir Sami Bey, Rauf Bey, İsmail Fazıl Paşa tarafından savunulan amerikan mandası görüşü uzun tartışmalara yol açtı. Görüşmeler sırasında muhtıra sahipleri muhtıralarını geri aldılar. Rauf Bey'in önerisi üzerine Amerikan kongresi'ne, ülkedeki hüküm süren durum ve koşulları yerinde incelemek üzere bir komite gönderilmesini isteyen bir telgraf çekilerek sorun kapatıldı. Böylece manda sorunu askıya alındı ve Kurtuluş savaşı'nın akışı içinde bir daha önemli bir gündem maddesi olmadı.

Kongrenin önemli kararlarından biri de, Ali Fuat Paşa'yı Garbi Anadolu umum kuvayı milliye komutanlığına atamasıydı. Böylece kongre, kendisini ülkeyi yönetmeye yetkili bir organ olarak ortaya koyuyordu. *İradei* milliye* adıyla bir gazetenin çıkarılmasına karar veren kongre, vatanın heyeti umumiyesini temsil edecek bir "Heyeti temsiliye" seçtikten sonra, aldığı kararları ulusa ve tüm dünyaya duyuran bir bildiri yayımlayarak çalışmalarını tamamladı. Bildiride şu esaslar yer alıyordu:

1- Osmanlı devleti ile İtilaf devletleri arasında imzalanmış olan mütarekenamenin imza olunduğu 30 ekim 1918'deki sınırlarımız içinde kalan ve her noktası ezici islam çoğunluğuyla meskûn olan osmanlı ülkesi toprakları ve osmanlı toplumu bölünmez ve hiçbir nedenle birbirinden ayrılmaz bir bütün teşkil eder. Osmanlı ülkesinde yaşayan tüm müslümanlar, birbirlerine karşı saygı ve fedekârlık duygularıyla dolu ırksal ve toplumsal haklarıyla, bölgesel şartlarına saygılı öz kardeştirler.

2- Osmanlı toplumunun bütünlüğünün ve ulusal bağımsızlığın sağlanması ve hilafet ve saltanatın korunması için milli kuvvetleri etkin ve milli iradeyi egemen kılmak esastır.

3- Osmanlı ülkesinin herhangi bir parçasına karşı vaki olacak müdahale ve işgale ve özellikle vatanımız içinde bağımsız birer rumluk ve ermenilik oluşturulması amacına yönelik hareketlere karşı Aydın, Manisa, Balıkesir cephelerindeki ulusal mücadelede olduğu gibi birlik içinde savunma ve direniş geçerli esas kabul edilmiştir.

4- Öteden beri birlikte yaşadığımız tüm gayri müslim unsurların her türlü hukuki eşitlikleri tamamıyle saklı olduğundan, sözkonusu unsurlara siyasal egemenlik ve toplumsal düzeni bozacak imtiyazlar verilemez.

5- Osmanlı hükümeti dış baskı karşısında memleketimizin herhangi bir parçasını terk ve ihmal etmek zorunda bulunduğu takdirde, hilafet ve saltanat vatan ve milletin korunması ve bölünmezliğini sağlayacak her türlü önlem ve karar alınır.

6- İtilaf devletleri'nce mütarekenamenin imzalandığı 30 ekim 1918 tarihindeki sınırımız içinde kalıp, müslümanların büyük çoğunluğu ile meskûn olan, kültürel ve medeni bütünlüğü müslümanlara ait bulunan mülki bütünlüğümüzün taksimi görüşünden tamamen vazgeçmekle bu topraklar üzerindeki, tarihsel, ırksal, dinsel ve coğrafi haklarımıza uyulmasını ve buna aykırı girişimlerin iptaline ve bu suretle hak ve adalete dayalı bir karar alınmasını bekleriz.

7-Ulusumuz insani ve uygar gayeleri kutlar ve teknik, sınai ve iktisadi hal ve ihtiyacımızı takdir eder. Bu yüzden devlet ve ulusumuzun iç ve dış bağımsızlığı ve vatanımızın bölünmezliği saklı kalmak koşuluyla 6. maddede açıklanmış sınırlar içinde milliyet esaslarına saygılı ve memleketimize karşı istila emeli beslemeyen herhangi bir devletin teknik, sınai ve iktisadi yardımını memnuniyetle karşılarız ve bu adil ve insani şartları kapsayan bir barışın da derhal karara bağlanması insanlığın selameti ve âlemin sükûnu adına ulusal duygumuzdur.

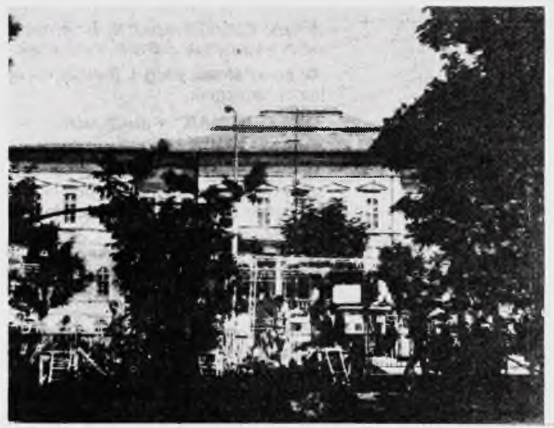
8- Ulusların kendi kaderini bizzat saptadığı bu tarihi devirde İstanbul hükümetinin de ulusal iradeye boyun eğmesi zorunludur. Çünkü ulusal iradeye dayanmayan herhangi bir hükümetin kendi kendine aldığı kararlar ulusça kabul edilmeyeceği gibi haricen de geçerli olmadığı ve olamayacağı şimdiye kadar geçen olaylar ve sonuçlar ile sabit olmuştur. Bu yüzden ulusun içinde bulunduğu feci durum ve endişeden kurtulmak çarelerine bizzat başvurmaya gerek kalmadan osmanlı hükümetinin, ulusal meclisi hemen ve zaman kaybetmeden toplaması ve bu suretle ulusun ve memleketin kaderi hakkında alacağı tüm kararları ulusal meclise sunması zorunludur.

9- Vatan ve ulusumuzun maruz kaldığı zulüm ve elemler ile tamamen aynı gaye ve amaçla ulusal vicdandan doğan vatani ve ulusal cemiyetlerin birleşmesinden oluşan genel kitle bu kez "Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk cemiyeti" unvanıyla adlandırılmıştır. Bu cemiyet her türlü particilik akımlarından ve kişisel ihtiraslardan tamamen arınmıştır. Müslüman vatandaşlarımız bu cemiyetin doğal üyeleridirler.

10- Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk cemiyeti'nin 4 eylül 1919 tarihinde Sıvas şehrinde toplanan genel kongresi tarafından kutsal gayeyi izlemek ile genel teşkilatı yönetmek için bir "Heyeti* temsiliye" seçilmiş ve köylerden vilayet merkezlerine kadar tüm ulusal teşkilat birleştirilmiştir.

İstanbul hükümeti Sıvas kongresi'nin çalışmalarını başından beri engellemeye çalıştı. Elazığ valisi Ali Galip, kongreyi basıp dağıtmak, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarını tutuklayıp İstanbul'a göndermekle görevlendirildi. Ancak Mustafa Kemal Paşa'nın aldığı önlemlerle bu komplo boşa çıkarıldı. (→ ALİ GALİP OLAYI.)

Sıvas kongresi, tüm ulusal örgütleri Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk cemiyeti çatısı altında birleştirmiş, Erzurum kongresi kararlarını tüm ülke için genelleştirmiş, manda sorununu kapatmış, böylece ulusal hareketi daha güçlü bir konuma getirmişti. Kongrenin kapanmasının ardından, ulusal hareketin baskısı sonucu, Damat Ferit Paşa hükümeti istifa etmek zorunda bırakıldı; onun yerini alan Ali Rıza Paşa hükümeti ile Amasya'da yapılan görüşmeler sonunda Sıvas kongresi kararlarının ve Heyeti temsiliye'nin tanınması sağlandı. Sıvas kongresi'nin seçtiği Heyeti temsiliye, Mustafa Kemal Paşa'nın başkanlığında ülkenin gerçek yöneticisi durumuna geldi.

Sıvas kongresi'nin yapıldığı bina (1919)

Sıvas müzesi, önce Gökmedrese'de (1934), daha sonra da Buruciye medresesi'nde (1967) açılan müze. Medresenin odalarında ve eyvanlarında yöreden derlenmiş çeşitli arkeolojik ve etnografik yapıtlar sergilenmektedir. Üç bölüm halinde düzenlenen bu yapıtlar arasında Sıvas'ın ünlü gümüş işleri (kemerler, bilezikler, süs eşyaları), selçuklu ve osmanlı bakır işleri, tekke eşyaları, silahlar, geleneksel giysiler, cam ve seramik eşyalar, el sanatlarından çeşitli örnekler, roma, bizans, selçuklu ve osmanlı lahitleri ve mezar taşları bulunmaktadır.

SIVAŞMAK gçz. f. **1.** *(Bir yere) sıvaşmak,* bir şeyden söz ederken, bir yere bulaşmak: *Yağ her yana sıvaştı.* **—2.** Bir şeyden söz ederken, cıvımak, yapışıp bulaşacak bir duruma gelmek.

◆**sıvaştırmak** ettirg. f. **1.** Bulaştırmak. **—2.** Sıvışık bir duruma getirmek.

SIVAŞTIRMA a. Sıvaştırmak eylemi.

SIVAŞTIRMAK → SIVAŞMAK.

SIVATMAK → SIVAMAK.

SIVAZLAMAK g. f. *Bir şeyi sıvazlamak,* üzerinde elini okşar gibi yavaş yavaş gez-

dirmek: *Yüzünü sıvazlamak. Bir kimsenin sırtını sıvazlamak. Sakalını sıvazlamak.*

◆ **sıvazlatmak** ettirg. f. Sıvazlamak eylemini yaptırmak.

SIVAZLATMAK → SIVAZLAMAK.

SIVI sıf. ve a. **1.** Üstü yatay bir biçimde düzlem olmak üzere bulunduğu kabın şeklini alan, akan ve akma eğilimi olan cisim; mayi: *Su, saydam, kokusuz bir sıvıdır.* **—2.** *Sıvı yağ* → SIVIYAĞ.

—İklimbil. *Sıvıya çevirme katsayısı,* katı yağışların, eriyerek suya dönüşmesi halinde elde edilecek sıvı yağış miktarına oranı.

—Kim. Normal basınç ve sıcaklıkta sıvı halde bulunan madde; her türlü sıvı bileşik: *Su saydam ve renksiz bir sıvıdır.*

—Metalürj. *Sıvı çelik,* pota ya da teknede hazırlanmış çelik. || *Sıvı metal,* sıvı hale getirilen metal. || *Sıvı metal basıncı,* bir sıvı metal sütununun birim yüzeye yaptığı basınç.

—Petr. san. *Sıvı doğal gaz,* bir doğal gaz yatağında bulunan ve yerüstü tesislerinde sıvılaştırılan hidrokarbonlar. (Sıvı doğal gaz, özellikle doğal benzin yani gazolin, yoğuşkular, propan, butan ve etandan oluşur.)

—Sabunc. *Sıvı sabun şişesi,* çoğunlukla küre biçiminde ve bir eksen çevresinde dönen sıvı sabun dağıtıcısı.

—Soğut. san. *Sıvı deposu,* SOĞUTUCU AKIŞKAN DEPO*SU'nun eşanlamlısı.

—Termodin. İçinde bulunduğu kabın şeklini alan, ancak hacmi belirli olan cisim. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tıp. *Organik sıvı,* organizma içinde dolaşan ya da onun tarafından salgılanan sıvı (kan, plazma, lenf, beyin-omurilik sıvısı, idrar, ter vb.).

—Tuzc. *Ana sıvı,* tuzla tavalarındaki deniz suyunun, buharlaşma ile başlangıçtaki suyunun büyük kısmını kaybettikten ve içerdiği tuzun büyük kısmı dibe çöktükten sonra üstte kalan suya denir. Ana sıvılar magnezyum, potasyum ve brom gibi elemanların suda çok eriyen tuzlarını içerir. Bu sıvılar tavalardan, tuzun hasadından önce boşaltılır. Bazen özel işlemlere tabi tutularak bu ana sıvılardan brom ve magnezyum tuzları elde edilir.

—ANSİKL. Termodin. Sıvı haldeki maddeler gaz halinde olduklarından çok daha yoğundur. Gerçekten de bu maddelerde moleküller arasındaki uzaklık katılardakiyle aynı düzeydedir. Ancak, katıların tersine, sıvılarda moleküller düzenli değildir ve ısıl çalkalanmalardan doğan hareketler rasgele ve katılardakine oranla daha önemlidir. Moleküller arasındaki uzaklık küçük olduğundan etkileşim kuvvetleri göz ardı edilemez; sıvıların çok az sıkıştırılabilmelerinin nedeni de budur. Sıvılar katılaşabilir (→ KATILAŞMA) ve buharlaşabilir. (→ BUHARLAŞMA.) Tüm sıvıların belli bir akışmazlıkları vardır.

SIVIK sıf. **1.** Yoğunluğu, kıvamı az şey için kullanılır; cıvık. **—2.** Yılışık, sırnaşık kimse için kullanılır; cıvık.

SIVILAŞMA a. Sıvılaşmak eylemi.

—Fiz. *Sıvılaşma eğrisi,* bir faz diyagramında, tekfazlı sıvı bir bölgeyi, bir sıvı ve bir katı çözelti içeren ikifazlı bir bölgeden ayıran eğri.

—Kim. Gaz ya da katı bir madde sözkonusu olduğunda, sıvı durumuna geçme.

SIVILAŞMAK gçz. f. Bir gaz ya da katı bir madde sözkonusuysa, sıvı durumuna geçmek, geçmiş olmak: *Belli bir sıcaklıkta sıvılaşan, sıvılaşmış olan gaz. Sıcakta sıvılaşmış katran.*

◆ **sıvılaştırmak** ettirg. f. Bir gaz ya da bir katıyı sıvı durumuna getirmek: *Havayı sıvılaştırmak.*

◆ **sıvılaştırılmak** edilg. f. Sıvı durumuna getirilmek: *Sıvılaştırılmış petrol gazı.*

SIVILAŞTIRILMAK → SIVILAŞMAK.

SIVILAŞTIRMA a. Sıvılaştırmak eylemi.

—Karb. kim. Doğal kömürü hidrojenin etkisiyle sıvı hidrokarbonlu ürünlere (sentetik petrol, motor yakıtı, yağlayıcılar) dönüştürme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Sabunc. Sabun üretiminin son aşamalarından biri; bu aşamada hem sabunun arılaştırılması, hem de daha sonra uygulanacak mekanik işlemeye elverişli koşulların oluşturulması sağlanır.

—Soğut. san. Gazları kritik sıcaklıklarının altında bir sıcaklığa kadar soğutarak sıvı hale getirme yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl. Soğut. san. ve Petr. san.)

—ANSİKL. Karb. kim. *Kömürün sıvılaştırılması.* Kömürden sıvı hidrokarbonlar elde etme düşüncesi, 1913'e değin uzanır (Bergius, Almanya). Bu düşünce ilk kez İkinci Dünya savaşı sırasında Almanya'da, son yıllarda ise Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Sasol fabrikaları) uygulama alanına konmuştur. Bununla birlikte sıvılaştırma yöntemlerinden hiçbiri günümüzde sanayide sürekli olarak uygulanabilen bir tekniğe dönüşememiştir, çünkü hem üretim olarak verim çok düşüktür (1 t sıvı ürün elde edebilmek için 4 t kömür gerekir), hem de kullanılan teknikler pek güvenilir değildir.

Bilinen yöntemlerin tümü, dolaylı ve doğrudan hidrojenleme yöntemleri olarak iki gruba ayrılır:

—*dolaylı hidrojenleme yöntemleri.* Hammadde olarak gazlaştırmanın ilk üç aşaması sonunda oluşan sentetik doğal gazı işleyen bu yöntemler, bireşim yoluyla sıvı ya da gaz halinde hidrokarbon üretmekte kullanılır. Dünyada yalnız Güney Afrika Cumhuriyeti'nde (Sasol) uygulanan Fischer -Tropsch yöntemi, bunlardan biridir;

—*doğrudan hidrojenleme yöntemleri.* Hidrojenin genellikle bir katalizör eşliğinde gaz (kömür bir hidrojen akımı içine toz halinde püskürtülür) ya da sıvı fazda (kömür bir çözücü içine asıltı halinde püskürtülür) kömürle doğrudan tepkimeye sokulmasına dayanır. ABD'de sürdürülen araştırmaların tümü bu yöntemlerin, çoğunlukla da sıvı fazda (H—COAL, SRC,EDS) uygulananların üzerinde yoğunlaşmıştır; gaz fazda uygulanan yöntemlerden özellikle Rockwell'in hızlı hidrojenleme yöntemi önemlidir.

—Soğut. san. Bir gazın sıvılaştırılabileceği T sıcaklığı gazın bulunduğu P basıncına bağlıdır. Hal değişimi için gazdan, gazın T sıcaklığındaki ve P basıncındaki buharlaşma gizli ısısına eşit miktarda ısı çekmek gerekir. Sıvılaştırmanın gerçekleştirilebileceği T ve P değerleri çiftleri kümesi gazın yoğuşma ya da sıvının buharlaşma eğrisini meydana getirir. Bu eğrinin üst sınırını kritik nokta (bu noktanın üzerindeki sıcaklık ve basınç değerlerinde saf madde yalnızca gaz halinde bulunabilir), alt sınırını ise üçlü nokta (bu noktanın altındaki sıcaklık ve basınç değerlerinde saf madde gaz ya da katı halde bulunabilir, fakat sıvı halde bulunamaz) oluşturur.

T_c kritik sıcaklığı T_0 çevre sıcaklığından daha büyük olan her gaz T_0 sıcaklığında gerçekleştirilen izoterm bir sıkıştırma ile sıvılaştırılabilir; bunun için T_0 sıcaklığındaki buharlaşma gizli ısısına eşit miktarda ısı çekmek yeterlidir. Buna karşılık, T_c kritik sıcaklığı T_0 çevre sıcaklığından küçük olan gazları sıvılaştırabilmek için önce T_c sıcaklığından daha düşük bir sıcaklığa kadar soğutmak gerekir.

Gazın kritik sıcaklığı küçükse bu ön soğutmanın birkaç aşamada gerçekleştirilmesi gerekebilir. Bu tür gazlar önce T_c kritik sıcaklığı T_0'dan daha büyük olan bir akışkanın yardımıyla T_0 sıcaklığında sıkıştırılır ve sıvılaştırılır. Bu sıvı, katılaşmasını önlemek için üçlü nokta basıncının üzerinde kalan bir basınç değerine kadar genişletildiğinde, yoğuşma eğrisi boyunca T_0 sıcaklığından T_1 sıcaklığına kadar soğur. Sıvı eriştiği bu son basınçta buharlaştırılırsa T_1 sıcaklığında ısı çekerek çevresini soğutur. Buhar sıkıştırma*lı soğutma çevrimi bu ilkeye göre çalışır. Nitekim kritik sıcaklığı T_0'dan küçük fakat T_1'den büyük olan bir gaz, T_1 sıcaklığında sıkıştırılarak sıvılaştırılabilir ve genişletildikten sonra da daha düşük bir T_2 sıcaklığında buharlaştırılabilir. Böylece, aşamalı olarak bütün gazlar kritik sıcaklıklarından daha düşük bir sıcaklığa kadar soğutulabilir. Bu yönteme *kaskat sıvılaştırma yöntemi* adı verilir.

Yüksek bir enerji verimi elde etmeye olanak verse de erişilecek sıcaklığın düşük olması durumunda çok karmaşık bir devrenin yanı sıra çok sayıda kompresör ve ısı değiştiricisi kullanmayı gerektirdiğinden kaskat sıvılaştırma yöntemi nispeten az kullanılır. Bununla birlikte bu yöntem birbirini izleyen üç aşamadan oluşan ve etkin akışkan olarak örneğin, sırasıyla propan, etilen ve metan kullanılan kimi doğal gaz sıvılaştırma birimlerinde uygulanır. Basitliği, dolayısıyla da güvenilirliği ve maliyetinin düşüklüğü nedeniyle günümüzde tümleşik kaskat çevrimlerini kullanma yoluna gidilmektedir. Böyle bir çevrimde etkin akışkan olarak metan (T_c=190 K), etan (T_c=305 K), propan (T_c=370 K), butan (T_c 425 K) ve pentandan (T_c=470 K) oluşan bir hidrokarbon karışımı kulla-

Sasol

1955'te üretime geçen Sasol (Güney Afrika Cumhuriyeti) kömür **sıvılaştırma** kompleksinden bir görünüm

nılır. Bu akışkan bir tek kompresör yardımıyla çevre sıcaklığında sıkıştırılırsa, akışkanın ancak çok küçük bir bölümü sıvılaşır. Fakat sıvılaşan kısım ayrılır ve genişletilerek buharlaştırılırsa geriye kalan gaz fazından ısı çekilebilir ve böylece soğutulan gazın bir bölümü bir sonraki aşamada sıvılaştırılabilir. Böylece, aşamalı olarak başlangıçtaki karışımın en zor yoğuşturulabilen kısmını sıvılaştırmak için gerekli sıcaklığa erişilebilir. Bu aşamalar sırasında buharlaşan kısımlar yeniden dolaştırılmak üzere kompresöre gönderilir.

Kritik sıcaklığı daha da düşük olan oksijen (T_c=155 K), azot (T_c=126 K), hidrojen (T_c=33 K) ve helyum (T_c=5,2 K) gibi gazları sıvılaştırmak için gerekli ön soğutma aynı ilkelerden hareket edilerek gerçekleştirilir. Bu amaçla daha kolay sıvılaştırılabilen (yani kritik noktası daha yüksek olan) akışkanların kullanıldığı bir ya da birkaç ön soğutma çevriminden yararlanılabileceği gibi sıvılaştırılacak gazın kendisi de kullanılabilir. Gazın kendisinin kullanılması durumunda sıcaklık, tümleşik kaskat çevrimde olduğu gibi, sıcaklık sözkonusu gazın kritik sıcaklığının altına düşürülmedikçe kısmi sıvılaşmanın gerçekleştirilemeyeceği açıktır. Fakat burada ya bir pistonlu genişletme makinesiyle ya da çoğunlukla bir türbinle çevreye iş yaparak genişletilen gazın oluşturduğu soğutucu etkiden yararlanılır. Çevre sıcaklığında bir ön sıkıştırmaya uğratılan gazın küçük bir bölümü, ayrılarak bir türbinde genişletildikten ve böylece sıcaklığı düşürüldükten sonra gazın geride kalan bölümünün, yani ana gaz akımının birinci aşamada soğutulmasında kullanılır. Bundan sonra ana akımdan ayrılan ikinci bir kol genişletilerek ana akımın daha düşük bir sıcaklığa kadar soğutulmasında kullanılır ve bu işlem gazın sıcaklığı kritik sıcaklığının altına düşünceye kadar sürdürülür. Sıvılaşma sonuncu genişleme sırasında oluşur. Teknolojik nedenlerle, bu sonuncu işlemin dışarıya iş vermeksizin basit bir daralmayla (Joule-Thomson genişlemesi ya da serbest genişleme) gerçekleştirilmesi yeğlenir.

Bu noktada gazların sıvılaştırılması için kapalı bir devrede Stirling çevrimine göre çalışan derinsoğutucuların yararını belirtmek gerekir. Bu makineler tek bir aşamada 80 K'i bulabilen bir T sıcaklığında sürekli olarak soğutma yapabilirler. Gaz halinde kalan etkin akışkan (hidrojen ya da helyum) T_0 çevre sıcaklığında bulunan bir sıkıştırma odası ile T sıcaklığında bulunan bir genleşme odası arasında gider ve gelir. Bu iki oda, içinde katı bir dolgu maddesi bulunan ve art arda sıralanan dilimleri birbirinden ısıl bakımdan yalıtılmış olan bir rejeneratörle birleştirilmiştir. Genişledikten sonra T sıcaklığında bulunan akışkan, rejeneratörün, sıcaklıkları kademeli olarak T_0 değerine kadar sürekli olarak ilerleyen dilimlerini soğutur. T_0 sıcaklığında yeniden sıkıştırılan gaz rejeneratörün içinden ters yönde akıtılır ve daha önce soğutmuş olduğu rejeneratör dilimlerine ısı verek genişleme odasında, başlangıçtaki T sıcaklığına erişir. Burada çevreye iş vererek genişleyen gaz, çevreden ısı çekerek istenilen soğutmayı gerçekleştirir. İki aşamalı bir derinsoğutucuyla helyum sıvılaştırılabilir. Dağıtıcı supabı bulunmayan böyle bir makine çok az yer kaplar.

—Petr. san. Metanın sanayisel ölçekte sıvılaştırılmasına ilk kez, 1964'te Büyük Sahra'da bulunan Hassi R'Mel yataklarından 600 mm çapında bir boruhattıyla beslenen Arziv tesislerinin hizmete girmesiyle başlandı. Birbirini izleyen üç soğutma aşamasından yararlanılan bu tesislerde soğutma gittikçe daha uçucu olan bir hidrokarbon yardımıyla gerçekleştiriliyordu. −37 °C sıcaklıkta kaynamakta olan propan gazı ile soğutmanın birinci aşamasında buharlaştırıcıdan çıkan propan gazı bir türbokompresörde yeniden sıkıştırıldıktan sonra sıvılaştırılır ve kapalı çevrimde yeniden kullanılır. Soğutulan doğal gazdan önce su, daha sonra da ağır hidrokarbonlar sıvı halde ayrılır. İlke olarak birinci aşamaya benzeyen ikinci aşamada soğutucu akışkan olarak etilen kullanılır ve gaz −100 °C'a kadar soğutulur. Üçüncü ve sonuncu aşamada soğutucu akışkan olarak metanın kendisi kullanılarak metanın sıvılaşma sıcaklığı olan −161 °C'ın elde edilmesi sağlanır. Sıvılaştırılan gaz yalıtılmış tanklarda depo edilerek daha sonra metan gemilerine yüklenir.

G. D. F. belgesine göre

bir doğal gaz **sıvılaştırma** hattının klasik şeması

doğal gazı Tealarc yöntemiyle **sıvılaştırma** hattının şeması

Technip belgesine göre

doğal gazı Tealarc yöntemiyle **sıvılaştırma** hattının şeması

SIVILAŞTIRMAK → SIVILAŞMAK.

SIVIRYA be. *Arg.* **1.** Alabildiğine: *Bugünlerde satışlar sıvırya gidiyor.* **—2.** Sürekli olarak.
—Denizc. Bir filikada, hamlacılar ile pruvacılar arasında kürek çeken kürekçiler. ‖ Gemici dilinde, herhangi bir işi ara vermeden yapma.

◆ sıf. Ağzına kadar dolu olan şey için kullanılır: *Kayık sıvırya balık dolu.*

SIVISEVER sıf. Fizs. kim. Belli bir sıvı ortamda kolloidal asıltılar oluşturabilen bir madde için kullanılır. (Pek çok makromolekül madde ya da iyonlaşabilir yüzeysel gruplar taşıyan daha büyük boyutlu bileşikler, suya karşı sıvısever özellikler gösterir; bunlar örneğin fiziksel kimyada kimi lateksler ile doğru misel*ler, biyokimyada protein yuvarları, nükleik asitler ve bu tür bileşenlerin bir araya gelmesi sonunda oluşan virüsler vb. gibi maddelerdir.) [Eşanl. LİYOFİL.]

SIVISEVMEZ sıf. Fizs. kim. Sıvısever olmayan bir madde için kullanılır. (Eşanl. LİYOFOB.)

Sıvış ya da **sıviş yılı,** güneş yılına (şemsi) göre her otuz üç yılda bir azalan yıl. (Ay'ın hareketlerine göre düzenlenen kameri yıl, güneş yılına göre her otuz üç yılda bir yıl geri kalır. Osmanlılar'da mali işler kameri yıla göre düzenleniyordu. Bu durumun hazineye zarar verdiği anlaşılınca güneş [şemsi] takvimine geçildi.)

SIVIŞIK sıf. **1.** Cıvık, yapışıp bulaşabilecek nitelikte. **—2.** Bir kimseyi rahatsız, tedirgin ettiği halde bir türlü yanından ayrılmayan bir kimse için kullanılır; sırnaşık, cıvık.

SIVIŞMAK gçz. f. **1.** Bir şeyden söz ederken, bulaşmak, sıvaşmak. **—2.** *Tkz.* *(Bir yerden) sıvışmak,* bir yerden habersizce gitmek, kaçmak: *Geceleri herkes uyuyunca evden sıvışıyor Kavga çıkacağını anlayınca sıvıştı.*

SIVIYAĞ a. Normal sıcaklıkta sıvı durumda olan, suda çözülmeyen, çeşitli yerlerde kullanılan (evde, sanayide, eczacılıkta) bitkisel, hayvansal ya da mineral yağ.

SIYAG çoğl. a. (ar. *şıġa*'nın çoğl. *şıyaġ*). Esk. dilbilg. **1.** Kipler. **—2.** *Sıyag-ı inşaiye,* dilek kipleri. || *Sıyag-ı muhtelife,* çeşitli kipler.

SIYAGAT a. (ar. *şıyāġat*). *Esk.* Kuyumculuk.

SIYAH çoğl. a. (ar. *şayḥa*'nın çoğl. *şıyāḥ*). *Esk.* **1.** Bağırmalar, haykırışlar. **—2.** *Sıyah-ı matem,* matem haykırışları, feryatları.

SIYAM a. (ar. *şıyam*). *Esk.* Oruç: *Hal-i sıyam* (oruç hali, oruçlu olma). *Şehr-i sıyam* (oruç ayı, ramazan).

SIYANET, -ti a. (ar. *şıyanet*). *Esk.* **1.** Koruma, saklama, muhafaza etme: *"...müessesatı daha ziyade ahlakî sıyanet maksadını takip ederler"* (H. C. Yalçın). **—2.** *Sıyanet etmek, sıyanet eylemek,* korumak, gözetmek: *"Genç adam ölümün nişanlısını başka aşklardan, başka kalplerden sıyanet edeceğini düşünüyor..."* (H. E. Adıvar).

SIYAS çoğl. a. (ar. *şıyşa*'nın çoğl. *şıyaṣ*). *Esk.* **1.** Kaleler. **—2.** Sığınılacak yerler. **—3.** Köşkler.

SIYGA a. (ar. *şıġa*). Esk. dilbilg. **1.** Kip. **—2.** *Sıyga-yı ihbariye,* haber kipi. || *Sıyga-yı inşaiye,* dilek kipi. || *Sıyga-yı iltizamiye,* istek kipi. || *Sıyga-yı rabtiye,* "gelip", "gidip" gibi ulaç çekim kipi. || *Sıyga-yı şartiye,* şart kipi.

SIYIRDIM a. *Yörs.* Dokmc. Atkı* ipliğine bazı yörelerde verilen ad.

SIYIRGA a. Harmanda samanı bir yere toplamaya ya da kar küremeye yarayan araç.

SIYIRGI a. Diskli pullukta, disklere yapışan toprakları temizlemeye yarayan parça.
—Ormanc. *Yörs.* Kesilmiş ağaçların kabuğunu soymak için kullanılan soyma demiri.
—Saraç. Saraçların deri şeridini yumuşatmak için kullandıkları maşa biçiminde şimşir araç; deri, aletin kolları arasından geçirilir.

SIYIRICI a. Benzer bir taşıyıcı içinde hareketli, yivli bir demir halkadan oluşan takoz. (Sıyırıcı, hareketli parça, sabit parça üzerine sürtülerek kullanılıyordu.) [Eşanl. RAKLE.]
—Cev. hazl. Sınıflandırma aygıtının, içinden ürün akan bölümü. (Bir durultucu ya da bir kıvamlaştırıcı, asıltı halinde katı maddeler içeren suyla sürekli olarak beslenir; burada bir durulma meydana gelir; sıyırıcı, daha az katı madde içeren az yüklü suyu boşaltır. Bu boşaltma kutusunun karşıtıdır.)
—Mak. san. Yapılan işe göre, çekme parçanın ya da artığın, yükselmesi sırasında zımbaya ya da zımbalama takımları dişikalıbına yapışık kalmasını önlemek ve bu dişikalıp içinde sıkışmış, biçimlendirilmiş parçayı çıkarmak için, kesme preslerinin takımlarına eklenen mekanik organ.
—Petr. san. Sıyırma yoluyla sıvı hidrokarbonları toplamada kullanılan düzenek.
—Tarım. mak. Toprak işleme aletlerine yapışıp kalan toprağı sıyırıp atmak için kullanılan bir çeşit kaşık ya da bıçak. || *Gübre sıyırıcı,* hayvan yetiştirilen binalarda betondan yapılmış uzun çukurlardaki dışkıları kazıyarak temizlemek için kablo, zincir ya da çubukla yerde sürüklenerek çekilen çelik lama. (Kolları "V" biçimindeki delta tipi sıyırıcı ve bir çeşit orta ray üzerinde çekilen düz çubuklu sıyırıcı olmak üzere iki türü vardır.)
◆ sıf. Sıyırma işlevi gören.
—Aktar. *Sıyırıcı konveyör,* kapalı bir şasi içinde çalışan ve toz halindeki ürünleri taşımada kullanılan konveyör; bu konveyörün bandı, sıyırıcılarla donatılmış bir zincir sisteminden oluşur. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Metalürj. *Sıyırıcı köprü,* hadde makinelerinde kullanılan, külçeleri bir zımba yardımıyla külçe kalıplarından çıkararak penslerle Pit fırınlarına sürmeye yarayan kaldırma aygıtı.
—ANSİKL. Aktar. *Sıyırıcı konveyör* Taşıyıcı bölüm, devindirici bir öğeden, tahrik tekerleklerinden, bir germe öğesinden ve belli sayıda sıyırıcı taşıyan tahrik zincirinden oluşur; bunların tümü, alt bölümünde bir kayma tabanı bulunan bir şasi içinde yer alır. Konveyör, şasinin üst bölümüne yerleştirilmiş bir huniden beslenir; ürün sıyırıcılar tarafından alınmadan önce kayma tabanına düşer, sonra çıkış oluğuna doğru sürüklenir. Mekanik sıyırıcı konveyörlerden başka, sarsıntılı sıyırıcı konveyörler ve pnömatik sıyırıcı konveyörler de vardır.

SIYIRMA a. Sıyırmak eylemi.
—Arkeol. Bir iskeletin etini ayırma işlemi, geleneği. (Vendrest [Seine-et-Marne] mezarlarındaki iskeletler üzerinde gerçekleştirilen çalışmalar, sıyırmanın Yenitaş döneminden başlayarak uygulandığını kanıtladı.)
—Cev. hazl. *Sıyırma ürünü,* hidrolik sınıflandırma işlemiyle elde edilen ince ürün.
—Deric. *Sıyırma makinesi,* deri sıyırmak ya da işlemek için kullanılan makine.
—Metalürj. *Sıyırma kepçesi,* çinko, bakır, kalay, kurşun gibi ergitilmiş kimi metallerin üzerinde oluşan cürufu almakta kullanılan bir tür kepçe.
—Tekst. Soymuk elyafını çıkarmada, demetler halindeki tekstil hücrelerini bitkinin odunsu kısmından ayırmak amacıyla uygulanan mekanik işlem. (Bk. *ansikl.* böl.) || Çift kat olması gereken bir ipliğin tek kat olması sonucu, dokumalar üzerinde görülen üretim hatası. || *Sıyırma makinesi,* keten sıyırmada kullanılan ve çürütülmüş keteni iyice döverek sıyırmak için mekanik kanatlarla donatılmış döner tamburlardan oluşan makine.
—ANSİKL. Tekst. Sıyırma, havuzlama (çürütme) işleminden sonra uygulanır ve kırma ile dövme işlemlerinden meydana gelir. Elle sıyırma, çürütülmüş sap demetlerini, düşey bir tahtaya açılmış bir yarık içine yerleştirerek ve bunları elle (keten tokmağıyla) ya da bir çarka tespit edilmiş birçok keten tokmağıyla döverek uygulanıyordu. Günümüzde, sapları kıran, üst üste yerleştirilmiş kanallı silindirlerden oluşan sıyırma makineleri kullanılır. Bu saplar daha sonra, ardışık darbelerle kenevir ve keten saplarını elyaftan ayıran metal kanatlı iki döner tambur arasından geçirilir.

SIYIRMAK g. f. **1.** *Bedenin bir yerini, derisini sıyırmak, bir şeyi, bir şeyin yüzeyini sıyırmak,* hızlı bir sürtünme ile deriyi zedelemek, hafifçe kaldırmak ya da yırtmak; bir şeyin yüzeyinden parça kaldırmak ya da yüzeyini çizmek: *Dikenli teller bacaklarımı sıyırdı. Çanta yaparken bıçak kaydı, deriyi sıyırdı.* **—2.** *Bir şeyi* (*araç tümleci* +) *sıyırmak,* bir katmanını bir araç kullanarak kaldırmak: *Yoğurdun kaymağını sıyırmak.* **—3.** *Bir şeyi* (*araç tümleci* +) *sıyırmak,* kazıyarak, silerek vb. ya da bir araç üzerinde içinde bulunan her şeyi almak: *Tabağını iyice sıyırdı. Bir kemiği sıyırmak. Kazanın dibini sıyırmak.* **—4.** Bir şeyin üstündeki örtüyü almak, açmak, indirmek vb.: *Elbisenin askısını hafifçe sıyırmak.* **—5.** *Kılıcı, bıçağı vb. sıyırmak,* onu kınından hızla çekerek çıkarmak. **—6.** *Bir kimseyi, kendini bir şeyden sıyırmak,* onu, kendini bir güçlükten, zor bir durumdan çıkarmak, kurtarmak: *Bu işten iyi sıyırdı. Onu bu işten sıyırmak çok güç.* **—7.** *Sıyırıp, sıyırtıp geçmek,* hızla geçen bir şeyden söz ederken, bir şeyin çok yakınından ya da ona hafifçe değerek geçmek.
—Cerr. Yüzeysel olarak üst tabakayı çıkarmak.
—Deric. Bitmiş bir deride parlak bir yüzey ve temiz bir sırça elde etmek için deri üzerinde yolma-kireçleme işleminden sonra kalan üstderi kırıntılarını, kireç kaymağı ve kıl artıklarını ayıklamak. || *Deriyi sıyırmak,* derinin yüzeyinden ince bir tabakayı kabuk gibi kaldırmak.
—Elektrotekn. Bir kablonun yalıtkan kılıfını çıkarmak.
—Fiz. *Sıyıran gelme,* 90°'nin çok az altında bir gelme açısına denk düşen gelme.
—Petr. san. Durgun suyun ya da denizin üzerinde yüzen sıvı hidrokarbonları toplamak.
—Tekst. Odunsu kısımları ayırmak için, tekstil bitkilerinin sapını dövmek ya da kırmak.
—Tıp. *Sünnet derisini sıyırmak,* sünnet derisini kamışın köküne doğru çekerek kamış başını meydana çıkarmak. (Sünnet derisini sıyıramayanlarda fimozis vardır.)
◆ **sıyırtmak** ettirg. f. Bir şeyden bir parça kopartmak ya da üzerinin soyulmasına, yırtılmasına neden olmak: *Elini makineye sıyırttı.*
◆ **sıyrılmak** (*sıyırılmak* > *sıyrılmak*) dönşl. f. Bir şeyden sıyrılmak, güç, tehlikeli bir durumu herhangi bir zarar görmeden atlatmak, kendini kurtarmak: *Kargaşadan sıyrılmak. Şirket bu güçlükten nasıl sıyrılacak?*
—Jeomorfol. *Sıyrılmış engebe,* kendi yapısını meydana getiren oluşumlardan daha az dayanıklı oluşumların altında fosilleşen ve bunların farklı aşınımının süpürülmesiyle ortaya çıkan engebe.
—Jeomorfol. ve Denizbil. *Sıyrılmış kıyı,* geri çekildiğinde gevşek malzemenin süpürüldüğü ve altta bulunan daha dayanıklı bir yapının ortaya çıktığı kıyı. (*Sıyrılma* süreci kıyı çizgisinin düzensiz bir görünüm almasına yol açar.)
◆ **sıyrılmak** edilg. f. Sıyırmak eylemine konu olmak.

SIYIRTMA a. Sıyırtmak eylemi.

SIYIRTMAK → SIYIRMAK.

SIYRIK a. **1.** Az derin yüzeysel yara: *Dikenler arasından geçerken bacakları sıyrık içinde kalmış. Kazayı tek bir sıyrık bile almadan atlatmak.* **—2.** Bir şeyin yüzeyindeki sıyrılmış yer.
◆ sıf. **1.** Utanması, arlanması olmayan. **—2.** Sıyrılmış olan.

SIYRILMA a. Sıyrılmak eylemi.
—Jeomorfol. Bir engebe biçiminin, bu biçimi fosilleştiren uyumsuz bir örtüden ayrılması.
—Jeomorfol. ve Denizbil. Sıyrılmış bir kıyı şeridinin oluşmasına yol açan süreç.
—Ruhbil. *Sıyrılma koşullanması,* bir hayvan ya da insanın hoşa gitmeyen bir uyartıyı yok etmeyi öğrendiği koşullanma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ruhbil. *Sıyrılma koşullanması.* Bu koşullanmada bir yer değiştirme yer alabilir ya da almaz; örneğin bir levyeye basan bir hayvan, eğer bu levyeye bastığı anda acı veren bir uyartı yok oluyorsa, bu koşullanmaya sıyrılma koşullanması adı verilir. Her güdülenimin bir gerilime, örneğin bir yoksunluğa tekabül ettiğini ileri süren öğretilerde, sıyrılma koşullanması bütün koşullanmaların modeli sayılır ve tüketilecek bir uyartıyı aramak biçiminde ortaya çıkan bütün koşullandırmalar da buna dahildir.

SIYRILMAK → SIYIRMAK.

SIYRINTI a. **1.** Kapta kalan yemek artığı. **—2.** *Yörs.* Kumaşın kenarından kesilen ensiz, uzun parça.

> **-SIZ [-SİZ, -SUZ, -SÜZ].** Yapım eki. Ad soylu sözcüklere gelerek yoksun olma ya da bulunmama anlamı veren sıfatlar türetir: *akılsız* (akıl-sız), *anlamsız* (anlam-sız), *korkusuz* (korku-sız), *bilgisiz* (bilgi-siz), *görgüsüz* (görgü-süz) vb. (Kimi sözcüklerde kalıplaşmış biçimde kullanıldığı da görülür: *suratsız, kuşkusuz, soysuz, tabansız, yüreksiz, beyinsiz* vb.)

SIZAK a. Dağlarda, kaya çatlaklarından sızan su.

SIZDIRILMAK → SIZMAK.

SIZDIRMA a. Sızdırmak eylemi.

—Arıc. *Bal sızdırma*, balı petekten ayırma. (Peteklerin bozulması istenmiyorsa, yani petekler yeniden kovanda kullanılacaksa sızdırma işlemi bal sızdırma [süzme] makinesinde yapılır. Balı sızdırmak için peteklerin üzerindeki ince balmumu tabakası bir bıçakla ya da arıcı tarağıyla sıyrılır, sonra çerçeveli petekler sızdırma makinesine yerleştirilir. Makinenin kolu hızla çevrilerek peteklerdeki bal merkezkaç kuvvetiyle sızdırılır. Evlerde sızdırma işlemi makinesiz yapılır. Peteğin üzerindeki ince balmumu bozulduktan sonra çerçeve eğik olarak bir tepsiye konur. Sıcak bir yerde bir süre bırakılan petekteki balın tamamı tepsiye sızar.) || *Bal sızdırma makinesi*, çerçeveli kovanlardan alınan peteklerden, peteği bozmadan merkezkaç kuvvetiyle balı sızdırmaya yarayan aygıt.

—Su işler. *Sızdırma çukuru*, SOĞURMA* ÇUKURU'nun eşanlamlısı.

—Sütç. Peynircilikte, peynir suyunu ayırma işlemi. || *Sızdırma çubukları*, yumuşak hamurlu peynirler hazırlanırken pıhtının süzülmesini kolaylaştırmak üzere kalıplarla kalıplama masası arasına yerleştirilen ensiz ve ince tahta demeti.

SIZDIRMAK → SIZMAK.

SIZDIRMAZ sıf. Denizc. Bağlantı yerlerinden su sızdırmayan bir tekne için kullanılır. || *Sızdırmaz bölme*, yan bölmelere sızdırmaksızın içine su alabilecek biçimde düzenlenmiş bölme. || *Sızdırmaz kaporta*, sızdırmaz bölme perdesindeki bir açıklığı sıkıca kapatan metal kaporta.

SIZDIRMAZLIK a. Sıvıları sızdırmayan bir şeyin durumu, niteliği; sugeçirmezlik. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Saatç. Kol saati kutularının toz, nem ve su geçirmeme özelliği. (Gerçek dalgıç saatlerinde sızdırmazlık, 400 mm cıva yüksekliğine denk düşen alçak basınçta, suda ise 30 barlık basınca denk düşen 300 m derinliğe kadar sağlanmıştır. Genel olarak geçirmezlik düzeyi 2 ile 4 bar [20 ile 40 m] arasındadır. Kol saatlerinde sızdırmazlık yoluyla korunan başlıca bölümler şunlardır: cam, kurma kolu, butonlar, kutu.

—ANSİKL. Mak. san. İçinde bir akışkan dolaşan organlarda (pompalar, vanalar, karterler vb.) sızdırmazlık problemleri ortaya çıkar; bu problemler parçaların sabit ya da birbirlerine göre hareketli olmalarına bağlı olarak farklı biçimlerde çözülür.

Sabit bir bağlantıda, geometrik biçimleri birbirine tam olarak uyan iki parçanın (örneğin koni üzerine koni) teması iyi bir sızdırmazlık sağlar; fakat bunun için temas yüzeylerinin kusursuz olması gerekir; yüzey hatalarını karşılamak için çoğunlukla iki parça arasına bir conta yerleştirmek yeğlenir. Bir vida dişi, etrafına kendir sarılarak ya da üzerine plastik maddeden (örneğin tetrafluoretilen) bir şerit dolanarak sızdırmaz hale getirilir.

Geçmenin, arada bir boşluk bırakılarak yapılması gerektiği hareketli bir bağlantıda, sözkonusu hareketin bir öteleme hareketi ya da bir dönme hareketi olmasına bağlı olarak sızdırmazlık farklı biçimde elde edilir: ya bir ya da birkaç uygun conta ya da birinci halde, bir garnitür kullanılır. Kaçağın tamamen ortadan kaldırılması olanaksızsa, halka biçiminde girintiler, dolambaçlı yollar, labirentler (piston segmanları) vb. yardımıyla basınç düşmesi oluşturularak, akışkan saptırıcılar üzerinde çevreye doğru savrularak ya da bir karşı basınç uygulayarak kontrol edilir.

Özellikle rulmanların çalışması bakımından gerekli olan çevre tozlarına karşı sızdırmazlık gresli oyuklar, labirentler ya da dudakları dışa dönük contalarla sağlanır.

SIZGIT a. *Yörs.* Anadolu'nun bazı yörelerinde kavurmaya verilen ad. (→ KAVURMA.)

SIZI a. **1.** Bedenin herhangi bir yerinde duyulan, için için süren hafif ağrı: *Dişimdeki sızı geçmedi. Bu mevsimde dizlerindeki sızılar artıyor.* **—2.** Ruhsal acı; ıstırap: *O günün anısı içinde bir sızı olarak kaldı.*

SIZICI a. Sesbil. İşitsel ve izlenimsel terminolojide, havanın dar bir delikten akışıyla ortaya çıkan kesintisiz bir gürültüyle gerçekleştirilen ünsüz. (*Daraltılı* da denir.)

—Yerbil. Daha geniş bir bütün içinde yer alan mineral, petrografik ya da yapısal elementler için kullanılır.

SIZICILAŞMA a. Sesbil. Kapantılıdan daraltılıya dönüşerek bir ünsüzün eklemleme biçiminin değişimi. (Örneğin, ispanyolcada [b], [d], [g] kapantılılarının ünlülerarası konumda [β], [ð], [γ] daraltılılarına dönüşmesi. Sızıcılaşma bir eklemsel zayıflama belirtisidir.) || Özellikle iki ünlü arasındaki ünsüzleri etkileyen ve kelt dillerinin evriminde önemli bir işlevi olan ünsüzlerin zayıflama olgusu (örn.: titreşimsiz kapantılı [p] den, titreşimli kapantılı [b] ye, bundan da daraltılı [β] ya geçiş).

SIZILDANMAK gçz. f. Sızlanan bir sesle konuşmak, sızlanmak, yakınmak.

SIZILI sıf. Bedenin sızlayan yeri için kullanılır: *Sızılı dizlerini ovmak.*

SIZILTI a. **1.** Sızlanma, yakınma, şikâyet. **—2.** Hoşnutsuzluk.

SIZIM a. (*sızmak*'tan *sız-ım*). **1.** *Sızım sızım sızlamak*, çok sızlamak, sızı yapmak: *Dizlerim sızım sızım sızlıyor.* **—2.** *Sızım sızım sızlanmak*, çok şikâyet etmek, yakınmak: *Sızım sızım sızlanması sinirlerimi bozuyor*

SIZINTI a. Sızıp akan şey: *Yağ sızıntısı. Damdaki sızıntının nedenini bulamadık.*

—Bot. Doğal olarak ya da yaralanma sonucu bir bitkiden sızan sıvı.

—Coğ. Bir kaynağın çayırlıkta yol açtığı hafif akış.

—Fizyol. İltihapsız bir yüzeyden (deri, mukoza, seroza) sızan ve kan plazmasındaki ya da vücut boşluklarındaki bazı elemanların geçişim sonucu dışarı sızmasından ileri gelen sıvı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Metalürj. Döküm sırasında kalıbın birleştirme yerlerinden dışarı kaçan erimiş durumdaki metal.

—Patol. *İltihaplı sızıntı*, bir iltihap sürecinde damar dışına sızan seröz ya da fibrinli sıvı. (Rivalta tepkimesi iltihaplı ve iltihapsız sızıntıları birbirinden ayırt etmeye yarar.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Res. *Işık sızıntısı*, bir tabloda, iki cisim arasından geçerek bir üçüncüsünü ya da birçok başka cismi aydınlatan ışık.

—Termodin. Bir kazanın supaplarında ya da bir buhar makinesinin contalarında meydana gelen önemsiz miktardaki buhar kaçağı.

—ANSİKL. Fizyol. İltihapsız sızıntılar su, madensel tuz, çok az oranda protit ve glusit içerir. Çok protit ve hücre (lökosit) içeren iltihaplı sızıntıların tersine bu sızıntılar seröz keselerin kayganlığını sağlar. Rivalta tepkimesi bunlarda negatiftir.

—Patol. İltihaplı sızıntılar, yüksek oranda protit içermeleriyle ve damar çeperlerinden kan elemanlarının (akyuvarlar) deri ya da mukoza yüzeyine çıkmasıyla iltihapsız sızıntılardan ayırt edilir. Bunlar deri üzerinde (sızma), dokularda (ödem), komşu boşluklarda (plevra [plörezi], perikart [perikardit], karınzarı [assit]) toplanır. Rivalta tepkimesi bu sızıntılarda pozitiftir.

SIZINTILI sıf. Patol. Sızıntı yapan hastalıklar için kullanılır.

SIZIR, Sivas'ın Gemerek ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 7 388 nüf. (1990). Belediye.

SIZIRMAK g. f. *Esk. Bir şeyi sızırmak*, eritmek, sızdırmak, süzmek: *"Çok geçirmiş zamaneden çağlar / Yükler altında sızırıp yağlar"* (Şeyhi, XV. yy.).

—El sant. *Yörs.* Kalhanede ham bakırı eritmek.

SIZLAMAK gçz. f. **1.** Bedenin bir bölümü sözkonusuysa, orada bir sızı duymak: *Dişi, dizleri sızlamak.* **—2.** Sızlanmak, yakınmak: *Ağlayıp sızlamak.*

◆ **sızlanmak** dönşl. f. Bir çare, bir avuntu bulmak umuduyla, bir şeyden duyduğu hoşnutsuzluğu, acıyı, üzüntüyü vb. anlatıp durmak; ağlaşmak, yakınmak: *Ne zaman, ne de para bulamıyorum diye sızlanıyor. Bütün gününü sızlanarak geçiriyor.*

◆ **sızlatmak** ettirg. f. **1.** Sızlamasına neden olmak. **—2.** *Yüreğini, içini vb. sızlatmak*, bir kimseye üzüntü vermek.

SIZLANMAK → SIZLAMAK.

SIZLATMAK → SIZLAMAK.

SIZMA a. **1.** Bir sıvının, bir cisimdeki boşluklardan yavaşça geçmesi. (Bk. *ansikl.* böl. Bayınd. ve Hidrol.) **—2.** Genellikle siyasal ya da sendikal bir kuruluşun dağıtılması ya da denetim altına alınması için bu kuruluşlara görevli insan sokmaya dayanan taktik.

—Ask. Özellikle piyade sınıfınca düşmanla temas durumunda ve taarruzda kullanılan, düşman ateşiyle dövülmeyen bölgelerden ve arazi arızalarından olabildiğince yararlanarak düşman mevzisinin içerisine ve yakınına mümkün olduğu ölçüde gizli olarak girmeyi amaçlayan ilerleme biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Hidrol. Yerçekiminin etkisiyle suyun doymuş bir gözenekli arazide devinimi. || *Sızma suları*, topraktan geçerek bir su tablasına ulaşan sular. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kad. hast. *Sızma testi*, evlilikte kısırlık halinde kullanılan test. (İn vitro olarak kocanın atmığı ile kadının dölyatağı boynu akıntısını karıştırmaya dayanır. Mikroskopla yapılan muayene, spermatozoitlerin sümüksü akıntıya nasıl girdiğini incelemeye yarar. Çapraz sızma testi, kocanın atmığını tanık bir akıntıyla ve kadının akıntısını tanık bir atmıkla karıştırarak art arda incelemeyi sağlar.)

—Madoc. *Sızma yatağı*, genellikle eski başkalaşım arazilerinde arakatmanlaşmış ya da dağılmış az ya da çok yayınık kükürtlü yatak.

—Metalürj. Bir döküm parçası üzerinde metal ve kumun karışımından oluşan yüzeysel özür. (Süngerimsi ama son derece yapışkan olan bu özür, genellikle parçanın içbükey bölümlerinde kumun direncinin ve yoğunluğunun yetersiz olmasından kaynaklanır.) || *Metal sızması*, bir döküm parçasında pürüzlü fazla kalınlık olarak görülen ve kum ile ergimiş metalden oluşan yerel yüzeysel özür. (Tam olmayan bir fırınlama, kullanılan kumun kötü kaliteli olması ya da kalıbın aşırı ölçüde sıkıştırılması metal sızmasına yol açabilir.)

—Petr. san. Ham petrolün yavaş yavaş bir kayaç örneğinin ya da bir arazinin yüzeyine az miktarda çıkması.

◆ sıf. Sızma yoluyla elde edilen: *Sızma yağ.*

—ANSİKL. Ask. Her türlü "taarruzi manevra" biçiminde uygulanabilen sızma hareketi, haber elde etmek, mevzi derinliklerindeki kritik arazi parçalarını ele geçirmek, düşman ihtiyatlarını muharebe dışında tutmak, komuta ve ateş destek araçlarını, lojistik tesisleri tahrip etmek amaçlarından biri ya da birkaçını sağlamak için yapılır. Sızma, ayrıca, kıta intikallerinde kullanılan bir yürüyüş türü ve ilerleme tekniğidir.

—Bayınd. Sızmanın, gerek su kayıpları, gerek mesnet yapılarında (seddeler, barajlar) yarattığı sorunlar nedeniyle havuzların ve kanalların yapımında önemle göz önünde bulundurulması gerekir. Bu olgunun yol açabileceği zararı önlemek için sızdırmaz kaplamalardan yararlanılır, dolgu malzemesinin seçimine ve sıkıştırılma niteliğine özen gösterilir, püskürtme yöntemi de kullanılabilir.

—Hidrol. Yağmur suları, geçirimsiz bir katmanla ya da bir yeraltı su tablasıyla karşılaşıncaya kadar geçirgen ya da gevşek (kum, çakıl, arena) ve çatlak araziden sızar. Sular, gevşek bir arazinin tümünü kapladığında birikerek bir su tablası, çatlak bir katmanın boşluklarını doldurduğunda ise yerel bir su düzeyi oluşturur. Sızma olayı, kayacın geçirgenlik derecesine, çatlak-

ların ya da yarıkların çokluğuna ve su miktarına bağlıdır. Yağışlar çok bol olduğunda en geçirgen kayaç bile doyarak geçici bir süre için geçirimsiz duruma gelebilir. Sızma olayıyla yağışların bir bölümü depolanır, depolanan bu su çekik zamanında akarsuya verilir ve böylece rejimin düzenlenmesi sağlanır. Bunun yanı sıra sızma, bir akarsuyu yoksullaştırabilir. Sızma suları özellikle arıdır.

SIZMA, Konya'nın Selçuklu ilçesi, Sille bucağına bağlı belde, 2 251 nüf. (1990). Köyün yakınında 1941'de Remzi Oğuz Arık yönetiminde gerçekleştirilen araştırma gezisi sırasında saptanan höyüğün yüzeyinde, İlk Tunç çağ, Hitit ve Klasik dönemlerden seramik parçaları ele geçti.

SIZMACILIK a. Kimi örgütler, özellikle de partiler ve sendikalar tarafından benimsenen ve üyelerinden bazılarını başka bir örgüte sokarak onların eylem ve hedeflerini saptırmak amacını güden taktik.

SIZMAK gçz. f. **1.** *Bir yerden sızmak,* bir sıvıdan söz ederken, bir maddenin ya da bir cismin gözenekleri arasından, neredeyse fark edilmeyecek bir biçimde geçerek (bir yere) akmak: *Duvardan su sızıyor. Fıçıdan sızan yağı temizlemek.* **—2.** *Bir yerden bir yere sızmak,* aralıklardan içeri girmek: *Panjurlardan sızan güneş ışınları.* **—3.** *Bir gruba, bir yere sızmak,* bir topluluktan, bir kimseden söz ederken, oraya, onların arasına gizlice girmek: *Birlikler düşman saflarına sızdılar. Yönetim kuruluna bazı kışkırtıcılar sızdığı söyleniyor.* **—4.** Gizli tutulan bir bilgi sözkonusuysa, alınan önlemlere karşın bilmemesi gereken kimselerce duyulmak: *Bu haber kimden sızdı? Oradan hiçbir bilgi sızmıyor.* **—5.** *Bir yere sızmak,* habersizce, fark ettirmeden gitmek; sıvışmak: *Onları uyutup birer birer dışarıya sızdık.* **—6.** *Tkz.* Aşırı alkolden, uyuşturucudan ya da yorgunluktan uyuyakalmak.
—Metalürj. Dökümcülükte, sıvı bir metalden söz ederken bir kalıp kumunun kütlesi içine işlemek.

◆ **sızdırmak** ettirg. f. **1.** *Bir sıvıyı sızdırmak,* bir şey sözkonusuysa, bir sıvıyı fark edilmeyecek bir biçimde geçirmek, onun geçmesine izin vermek: *Tavandaki çatlak yağmur sularını sızdırıyor. Lamba gaz sızdırıyor.* **—2.** *Bir şeyi sızdırmak,* eritip süzerek temiz bir duruma getirmek: *Yoğurdu sızdırmak.* **—3.** *Bir haberi, bir bilgiyi vb. sızdırmak,* onu bilmemesi gerekenlere gizlice iletmek, duyurmak: *Bilgi sızdırmak. Planları sızdıran bir casus yakalandı.* **—4.** *Bir kimseyi sızdırmak,* sızmasına, uyuyup kalmasına neden olmak. **—5.** *Bir kimseden para sızdırmak,* ondan türlü bahanelerle ya da şantaj yoluyla para çekmek: *Ailesinden para sızdırmak.*
—Sütç. Peynircilikte, süt serumunu pıhtıdan ayırmak.

◆ **sızdırılmak** edilg. f. **1.** Eritip süzülerek temiz bir duruma getirilmek. **—2.** Bir bilgiden, bir haberden söz ederken, onu bilmemesi gerekenlere duyurulmak, bildirilmek: *Çok gizli ve önemli planlar sızdırıldı.*

SIZMALI sıf. Camc. ve Metalürj. Metal sızması hatalarına benzer düzensizlikler gösteren bir metal ya da bir cam için kullanılır.

SIZRAN, Rusya'da kent. Samara yakınında, Volga kıyısında; 179 000 nüf. Bir petrol ve doğal gaz üretim havzasının merkezi. Takım tezgâhları. Tarım ve petrol sanayisi gereçleri. Asfalt üretimi. Besin sanayileri.

si

Sİ a. (lat. *S[ankte] I[ohannes]*, aziz Johannes). Müzik notası. *Do* gamının yedinci derecesi.

Sİ sıf. (fars. *sī*). *Esk.* **1.** Otuz. **—2.** *Si vü dü,* otuz iki.
—Tasav. Varlık türlerini özünde topladığına ve kutsal olduğuna inanılan sayı.
—ANSİKL. Hurufilik* tarikatında otuz iki harften her birinin ayrı ayrı anlamları olduğuna inanılır. Hurifelere göre en yetkin varlık olan insan, otuz iki harften oluşan ve tüm evreni kendi özünde taşlayıp yansıtan bir yapıdadır. Otuz iki harf, insanın yüzünde okunur. Hurifiler ayrıca Simurg denilen masal yaratığının (hayvanının) da otuz renkli olduğuna ve otuz kuşu kendi özünde yansıttığına inanırlar. Otuz ve otuz iki sayılarını kutsal kabul eden başka tarikatlar da vardır.

Sİ Anorg. kim. *Silisyum*'un simgesi.

Sİ, Uluslararası birim sisteminin kısaltması.

-Sİ → -SI.

SİA ya da **SEA** a. (ar. *vüsᶜat*'tan *siᶜa, seᶜa*). *Esk.* **1.** Genişlik, bolluk. **—2.** Takat, güç. **—3.** *Sia-yı hal,* rahat yaşama, bolluk.
—Esk. fiz. Kapasite, sığa.
—Esk. gökbil. *Sia-yı magrib,* güneşin ufuk çizgisinde battığı nokta ile gerçek batı noktası arasındaki uzaklık. || *Sia-yı maşrık,* güneşin ufuk çizgisinde doğduğu nokta ile gerçek doğu noktası arasındaki uzaklık.

SİA → OSİA.

Sia testi (amerikalı hekim R. H. P. *Sia*'nın [1895-1970] adından), serum öglobülinlerinin damıtık suda çökeltilerek meydana çıkarılması. Bu test özellikle makroglobülinemide (Waldenström hastalığı) pozitiftir.

SİAÇEN, Keşmir'de büyük buzul, Karakurum'da, Gaşerbrum'un G.-D.'sunda, uzunluğu yaklaşık 70 km.

SİAK, Endonezya'da ırmak, Sumatra adasında; 350 km. Doğu ovasını geçer ve Padang adasının karşısındaki Malakka boğazına geniş bir delta oluşturarak dökülür.

SİA KANGRİ, Karakurum'da doruk, Baltistan'da (Pakistan); 7 422 m. Doruğa ilk kez alman H. Ertl ile A. Höcht ulaştı (1934).

SİALİA a. Kuzey Amerika'da yaşayan, üyeleri karatavuğa benzeyen ötücükuş cinsi. (Tüylerinde mavi renk ağır basar. Karatatavukgiller familyası; *Phœnicurinae* oymağı.)

SİALİDAE a. Üyeleri ilkel özellikler taşıyan böcek familyası. (Larvaları etçildir ve yavaş akan sularda yaşar, karınlarının yanlarında bulunan ipliksi, uzun solungaçlarla solurlar. Erişkinleri dinlenirken kanatlarını dam çatısı gibi tutarlar.)

SİALİS a. Kahverengi bedenli, esmer kanatlı böcek. (*Megaloptera* takımı; *Sialidae* familyasının örnek tipi.)

SİALK tepe → SİYELK tepe.

SİALKOT, Pakistan'da (Pencab ili) kent, Lahor'un K.'inde; 302 009 nüf. Ticaret ve sanayi (hafif metalürji [cerrahlık araçları ve spor araç-gereçleri], tekstil, kauçuk, müzik aletleri, seramik) merkezi. Üniversite kolejleri.

SİAMON, XXI. hanedandan firavun (İ.Ö. 1000-984). Aslen, Tanis kentindendi (Delta). Edom prensliği'ne yardım etti, yahudi kumandan Yoav'ın Edom'da sürdürdüğü katliamdan kaçan edomlu prens Hadad konuğu oldu. Kenan'da savaştı ve Gezer kalesini ele geçirdi. Filistin ve güçlü kral Süleyman ile iyi ilişkiler kurdu: onun, Siamon'un kızlarından biriyle evlendiği sanılmaktadır (Siamon drahoma olarak Gezer kalesini verdi).

SİAO-T'OUEN, Anyang*'ın eski adı.

SİATOZOİT a. (fr. *cyathozoïde*'den). *Thaliacea* öbeğinden gömleklilerin yumurtasından çıkan eşeysiz birincil birey. (Siatozoit tomurcuklanarak koloninin ilk 4 askidizoitini verir; eşeysiz olan bu bireyler de tomurcuklanma yoluyla daha sonra eşeyli bireyleri üretir.)

SİATYUM a. (lat. *cyathium*'dan). Sütleğenlerin sık çiçeklerden oluşan toplu çiçekliği.
—ANSİKL. Siatyum bir çiçek kümesidir; sadece dişiorgandan oluşan dişi çiçek ortada, bükülgen bir sapın ucundadır; erkek çiçekler eklemli tek erkekorgan halindedir ve her birinin yanında pulcuk biçiminde küçük bir bürgü yaprakçığı bulunur (çiçek kılıfı). Çiçeklerin bağlantı yerini saran bürüm yeniay biçiminde dört pulcuktan oluşur; bu genel düzenden dolayı siatyum uzun süre tek bir çiçek sanılmıştır.

SİAYE a. (ar. *siᶜāye*). İsl. huk. **1.** Kölenin, kitabet bedelini, yani özgürlüğünü satın alma bedelini ödeyebilmek için çalışması. **—2.** *Siaye-i milk,* kazancı mevlasının (sahibinin) mülkü sayılan kölenin çalışması. || *Siaye-i zaman,* kazancı mevlasının (sahibinin) mülkü olmayan kölenin yalnız kendi borcunu ödemek için çalışması.

SİAYET, -ti a. (ar. *siᶜayet*). *Esk.* Dedikoduculuk, koğuculuk, çekiştirme.

SİB a. (fars. *sib*). *Esk.* **1.** Elma. **—2.** *Sib-i zenahdan, sib-i zahan, sib-i zenah,* sevgilinin çenesi. || *Sib ü sücud,* birinden himaye umarak küçük bir armağan verme.

SİBA çoğl. a. (ar. *sebūᶜ*'nun çoğl. *sibāᶜ*). *Esk.* Canavarlar, yırtıcı ve vahşi hayvanlar.

SİBAB a. (ar. *sibāb*). *Esk.* Sövme, küfretme.

SİBAHAT ya da **SEBAHAT** a. (ar. *sibāḥat, sebāḥat*). *Esk.* Yüzme.

SİBA'İ (Yusuf **EL-**) [Yusuf es-Siba-i], mısırlı yazar (Kahire 1917). Kraliyet ordusunda subay, edebiyat ve sanatın korunması ile görevli Yüksek konsey'in sekreterliğini yaptı. Yapıtları geri planda Eski Kahire'nin kalabalık ara sokaklarını kullandığı kırk kadar roman (*Terre d'imposture* [fr. çev.], 1948; *On m'a rendu mon cœur* [fr. çev.], 1954) ve bir tiyatro oyunundan (*Derrière les coulisses* [fr. çev.]) oluşur.

SİBAK, -kı (ar. *sibak*). *Esk.* **1.** Herhangi bir şeyin geçmişi. **—2.** Bağlantı, bağ. **—3.** Söz ya da yazının başı. **—4.** *Sibak u siyak* → SİYAK.

Ackermann

Jean **Sibelius**
Mitterfelner'in yaptığı bir portreden ayrıntı (1913) *özel kol.*

SİBELİUS (Johan Julius Christian, **Jean** —denir), finlandiyalı besteci (Hämeenlinna 1865 - Järvenpää 1957). Müzik eğitimini Helsinki (1886-1889), Berlin (1889-90) ve Viyana'da (1890-91) yaptı. İlk büyük yapıtı olan soli, koro ve orkestra için *Kullervo* senfonisini, Viyana'da tasarladı. *Kalevala* efsanesinden esinlenen bu senfoninin ilk dinletisiyle (Helsinki, 1892), Finlandiya'da üne kavuştu. Ulusal-romantik dönem denilen ilk yaratıcılık dönemi boyunca, ülkesinin özgürlük isteğini destekledi. Ünlü *Finlandia*'dan (1899) başka, senfonik şiiri *En Saga* (1893; 1901'de düzeltildi), *Lemminkainen süiti* (1895) [ünlü *Cygne de Tuonela*, bu süitin ikinci parçasından başka bir şey değildir], *le Roi Christian II* için sahne müziği (1898), piyano ezgi ve yapıtları, son olarak da bireysel ve efsanevi romantizmden esinlenen senfoni nº 1 (1899) ile kolektif ve ulusal romantizmden esinlenen senfoni nº 2 (1902) bu ilk dönemin ürünleridir.

Sibelius 1904'te Helsinki'nin otuz kilometre kadar kuzeyindeki Järvenpää'ya yerleşti. Ancak bu inziva köşesine yerleşmesi, yabancı ülkelerde birçok turne yapmasını da engellemedi. Bu dönemde yapıtları gitgide evrensellik ve klasikçiliğe, içsellik ve yoğunlaşmaya doğru yöneldi. Keman konçertosundan (1903; 1905'te düzeltildi) ve *Kuolema* için sahne müziğinden (1903) sonra (*Valse triste* bu sahne müziğinden çıkarıldı) senfoni nº 3, güçlülük ve duruluğuyla gerçek bir manifestodur. *Pelléas et Mélisande* için sahne müziği (1905), *la Fille de Pohjola* (1906) ve

Chevauchée nocturne et lever de soleil (1907) senfonik şiirleri bu senfoni çevresinde yer alır. Bu yapıtları, *Voces intimae* yaylı çalgılar dörtlüsü (1909) ve soprano ve orkestra için *Luonnotar* şiiri (1910-1913), *Barde* (1913) ve *Aallottaret* (1914) senfonik şiirleri (özellikle senfoni n° 4 [1911] gibi) Sibelius'un en katı ve en radikal yapıtları arasında yer alan birçok partisyon izledi. Dördüncü senfoninin trajik havası, senfoni n° 5'in (1915; 1916 ve 1919'da düzeltildi) sonundaki zafer marşıyla yanıtlanır.

Birinci Dünya savaşı sonrası dönemde Sibelius, dört önemli yapıt daha besteledi: güçlü makam renkleri taşıyan senfoni n° 6 (1923), tek bölümlü senfoni n° 7 (1924), Shakespeare'in *Fırtına*'sı (The Tempest) için bir sahne müziği (1925-26) ve *Tapiola* senfonik şiiri (1926). Bu orman şiirinin sonunda belki de daha sonraki 30 yıllık suskunun anahtarı olan korkunç bir tufan betimleniyordu. 1929-1933'e doğru bir sekizinci senfoni tamamlandıysa da daha sonra yok edildi.

Janáček ve Bartók gibi Sibelius da germen etkisinden kurtulmak için debussyci panzehire başvurdu. Statik ile dinamiklik arasında, başka pek az kişinin yapabildiği bir bireşim yapmayı başararak organik müzik biçimi kavramını kökünden değiştirdi.

ŞİBENİK, türkç. **Şebenek,** ital. **Sebenico,** Hırvatistan'ın güney-doğusunda kent, Adriya denizi kıyısında, Krka ırmağının ağzında; 30 000 nüf. Sanayi (alüminyum metalürjisi; elektrokimya) ve ticaret (kiraz likörü) merkezi. Kereste ve boksit dışsatım limanı.

—Tar. XII. yy.'da Macarlar'ın elinde olan Šibenik, 1412 - 1797 arasında Venedik'in eline geçti. Birçok türk hücumuna direnen önemli bir kale oldu. 1797-1805 ile 1813 -1918 arasında Avusturya egemenliğine giren kent daha sonra Yugoslavya'ya bağlandı.

—Güz. sant. 1066'da hırvat kral Petar Krešimir tarafından kurulan Šibenik'in yanı başında Sveta Ana ve Sveti Jovan kaleleri yükselir. Kent genel olarak XV.-XVII. yy.'lardaki görünümünü korumuştur. Yapımına italyan ustalarca gotik üslupta başlanan ve yapım çalışmaları Juraj* Dalmatinac, sonra da Nikola Firentinac tarafından sürdürülen Sveti Jakov katedrali (1431 -1555) [katedrale rönesans özelliğini bu iki mimar kazandırmıştır]. Kentte yer alan gotik manastırın (XIV. yy.) kitaplığında tezhipli kodeksler (XI.-XIV. yy.) ve 1500'den önce basılmış kitaplar. Belediye müzesi (tarihöncesi, sanat, etnografya vb.)

SİBERECHTS (Jan), flaman ressam (Anvers 1627 - Londra 1703'e doğr.). Önceleri italyan üslubuna öykünen hollandalı sanatçıların (Both, Berchem, Dujardin) etkisinde kaldı. Sonra, titiz bir üsluba yönelerek daha parlak renkleri benimsedi ve "flaman köylü kadınının ressamı" durumuna geldi. Brüksel Krallık güzel sanatlar müzeleri'nde bulunan *Ava çıkış* (1684) başyapıtı olarak kabul edilir.

SİBERNASYON a.(ing. *cybernation*). **1.** Bilgisayarların, otomatik sistemlerle birlikte kullanımı. **—2.** Elektronik makineler yardımıyla, hızla teknolojik bir yaşantı içine giren insan'ın, yakın gelecekteki yaşamını sibernetik yönetimle düzenlemeyi ve kişi-toplum ilişkilerini bu sistemle değerlendirerek geliştirmeyi amaçlayan bilim dalı.

SİBERNETİK a. (fr. *cybernétique;* yun. *kybernetike, kybernan,* yönetmek'ten). Teknolojik, biyolojik, sosyolojik ve ekonomik sistemlerde, kumanda ve iletişim süreçlerini incelemeye dayanan bir amaca doğru yönlendirilmiş etki bilimi.

—ANSİKL. Yunanlılar daha ilk çağlarda yönetme sanatını biliyorlardı, ve nitekim Platon'un birçok söylevinde "sibernetik" terimine rastlanır. Filozof "yönetmek" fiilinin derin anlamını açığa çıkarmayı başarmış ve bunu, bir geminin ya da bir savaş arabasının idaresinden, insanların yönetilmesine dek uzanan çok çeşitli örneklerle açıklamıştır. Dolayısıyla Platon, bir amaca doğru yönlendirilmiş tüm etki süreçlerinin, yönetilen sistemin gerçek değişimiyle geribeslemeli bir sistemdeki arzu edilen değişimini karşılaştırmaya dayanan temel yapısını sezinlemişti. Bir cismi tutmak isteyen insan, bu cismin konumuyla elinin konumu arasındaki farkı gözlemler ve merkezi sinir sistemi, bu farkı azaltmak amacıyla kol kaslarına kumanda eder. Ayrıca, biyolojik servomekanizma, kimi sinirsel düzensizliklerin etkisiyle kararsız hale gelebilir: bu durumda hareket kesintiye uğrar. Bize daha yakın bir tarihte, 1914'te, Torres Quevedo *Otomatik kontrol üzerine bir deneme* adlı kitabında "otomat" adını verdiği otomatik makinelerden şöyle söz eder: "Bu otomatların *duyu organları* olacaktır: termometreler, dinamometreler, pusulalar, çalışmalarını etkileyebilecek koşullara karşı duyarlı aygıtlar. Otomatların *kolları* ve *bacakları,* yani yapmakla yükümlü oldukları işlemleri gerçekleştirmelerini sağlayacak makineleri, aygıtları ve bunların çalışmaları için gerekli *enerjileri* bulunacaktır. Ayrıca, otomatların *ayırt edebilme* güçlerinin olması gerekmektedir ki aldıkları ya da almış oldukları izlenimleri göz önünde bulundurarak istenen işlemin gerçekleştirilmesi için gerekli komutları verebilsinler (otomatik kontrolun asıl amacı da budur).

İkinci Dünya savaşı sırasında, Massachusetts Teknoloji enstitüsü'nün radar uzmanları tarafından birleşik bir otomatik denetim kuramı geliştirilmiştir. Bu uzmanlar, elektrik filtreleri ve geribeslemeli yükselteçler üzerindeki bilgilerini, hava savunma radarlarının eksenini hedefe doğru yönlendirmek ve topu atış hesaplayıcısının hazırladığı komutlara göre kumanda etmekle yükümlü, yüksek yetkinlikteki servomekanizmaların tasarımına uygulamışlardır.

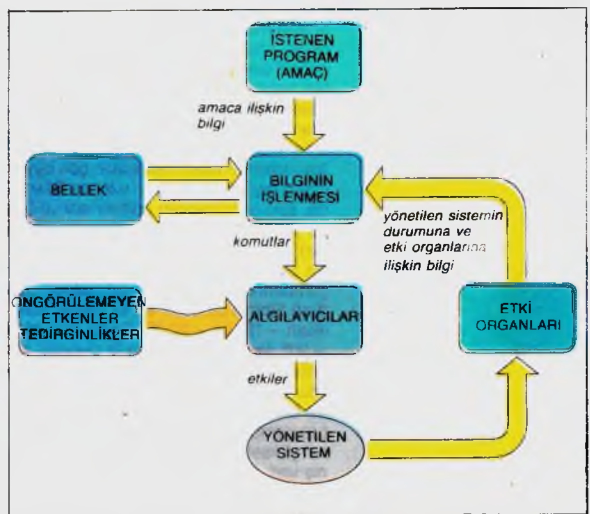
Fizikçiler, elektronikçiler ve mekanikçiler arasında kurulan bu bilgi alışverişi savaştan sonra, Princeton'da (New Jersey), Institute for Advanced Study'de matematikçi Norbert Wiener'in düzenlediği seminerlerde, biyologların, genetikçilerin, fizyologların, psikologların, nörofizyologların, sosyologların ve iktisatçıların da katılımıyla sürdürüldü. Böylece gelişmeye başlayan bu büyük entelektüel hareket, Norbert Wiener'in 1948'de yayımlanan ilk yapıtı *Cybernetics, or Control and Communication in the Man and the Machine* (Sibernetik ya da insan ve makinede kontrol ve iletişim) ve birkaç yıl sonra yayımlanan *Cybernetics and Society* (1950) [Sibernetik ve toplum] ile somutlaştı. Wiener bu yapıtlarında, bütün etki süreçlerinin yapısal bütünlüğünü ve bir güdümlü merminin yönlendirilmesinden, kandaki karbondioksit oranının ayarlanmasına dek uzanan çok farklı süreçler arasındaki benzerlikleri ortaya koydu.

Sibernetik hareketin, modern bilim üzerindeki birleştiri etkisi, görünümleri otomatik kontrolü ve bilişimi anımsatan çok çeşitli bilim dallarının ortaya çıkışıyla belirginleşti. Nitekim, genetik süreçler modellenirken, hem otomatik denetim sistemlerinin şemasından hem de ardışıl otomatik sistemlerin şemasından yararlanılır.

Bu arada, maddesel sistemlerle yaşam mekanizmaları arasındaki benzerlikler, yine de birtakım temel farklar taşır. Örneğin sinir sisteminin çalışmasıyla bilgisayarların çalışması arasında hiçbir ortak nokta yoktur. (→ *elektronik* BEYİN.) Nitekim biyolojik ayarlamalar, teknik ayarlamalardaki gibi genlik değişimleriyle değil, yapısal parametrelerin değişimiyle yapılır. Dolayısıyla sibernetiğin katkısı, yöntembilimden çok, bir bilim dalından öbürüne doğrudan bilgi aktarımına olmaktadır.

SİBERNETİKÇİ a. Sibernetik uzmanı.

SİBERNİN a. (fr. *cybernine*). Hipotalamustan elde edilen maddelere R. Guillemin tarafından verilen ad. (Siberninler ya da "yöneten maddeler", peptit olup birçok hücresel işlevi kontrol eder ve davranış üzerine etkili olurlar.)

sibernetik bir sistemin genel şeması

SİBEVEYH (Amr bin Osman bin Kanber), arap dilbilgisi uzmanı (Beyza, Şiraz bölgesi, İran, 750 - Şiraz 795). Basra'da eğitim gördükten sonra, Bağdat'a yerleşti ve halife Harunurreşit'e, Araplar'ın *el-Kitâb* adını verdikleri dilbilgisi incelemesini sundu. Temel nitelikli olan bu yapıt, aralarında Ebülhasan'ın yirmi ciltlik yorumu da bulunan çeşitli yorumlara yol açtı. Sibeveyh rakibi Kisaî'nin kıskançlığından kaçmak için Bağdat'ı terk etmek zorunda kaldı. Çeşitli şairlerden bölümlerin yer aldığı, şiir sanatı üzerine bir incelemenin yazarı olduğu da söylenir.

SİBİ, Pakistan'da kent, Belucistan'da, Keta'nın G.-D.sunda; 13 300 nüf. Keta ile Sindhu (İndus) vadisi (Sukkur) arasında karayolu ve demiryolu uğrağı.

SİBİDUNDA. Tar. coğ. Anadolu'nun Pisidia bölgesinde kent; Antalya'nın Korkuteli ilçesine bağlı Bozova (esk. Zivint) bucağının yerinde bulunuyordu. Yörede kentin adının yer aldığı, Marcus Aurelius ile Gordianus III dönemleri arasında bastırılmış sikkeler ve yazıtlar ele geçti.

SİBİLAN sıf. (fr. *sibilant;* lat. *sibilans, -antis, sibilare,* ıslık çalmak'tan). Pnömol. **1.** Islık sesi çıkaran. **—2.** *Sibilan ral,* tiz tonlu ral. (Bronşlar kapalı olduğu ya da salgı ürünleriyle tıkandığı zaman [özellikle bronşitlerde] duyulur.)

SİBİR → SİBİRYA.

SİBİR Hanlığı → SİBİRYA Hanlığı.

SİBİRLER → SABARLAR.

SİBİRYA, rusça **Sibir,** Rusya'nın en büyük coğrafi bölgesi, 12 765 000 km²'lik bir alan kaplar. Adının geleneksel anlamıyla Sibirya, kuzeyde Kuzey Buz denizi, güneyde Kazakistan, Moğolistan ve Çin sınırı arasında, Ural dağlarından Büyük Okyanus'a kadar uzanır. Dar anlamda Sibirya, iktisadi bölgeler olan *Batı Sibirya* ile *Doğu Sibirya*'yı, Rusya'nın Uzakdoğu'daki topraklarını oluşturan ve Büyük Okyanus'ta kıyısı bulunan bölgeleri içine alır.

COĞRAFYA

Avrupa Rusyası'nın önemli merkezlerinden uzakta bir kenar bölgesi olan Sibirya, genişliğinin (Çelyabinsk'ten Vladivostok'a 7 500 km) ve insan yaşamı için elverişsiz biyoiklimsel ortamların yarattığı olumsuzluklarla karşı karşıyadır. Stratejik önemi çok büyük olan bölge Rusya'nın en büyük enerji ve maden kaynaklarını kapsar; bu kaynakların harekete geçirilmesi, Rusya'nın iktisadi gücünün

ana kaynağını oluşturmaktadır. Bölgenin değerlendirilmesinde, nüfus yetersizliği, coğrafi çevrenin yarattığı güçlükler ve üretim, taşıma maliyetlerini artıran, özgün tekniklerle donanımların yaratılmasını zorunlu kılan uzaklık engelleriyle karşılaşılır. 50 °K. enleminin ötesinde, K. yarıkürenin su düzeyi üzerinde kalan toprakların çok büyük önem taşıdığı kesiminde uzanan Sibirya'da, aşırı ısı farklılıkları göstermesi ve çok az yağış almasıyla (en çok yağışı yazın alır) nitelenen her çeşit soğuk karasal iklim görülür. Kışları uzun sürmesi (kutup çemberinde yaklaşık 4-9 ay), şiddetli don (Batı Sibirya'da ocak ayı ortalama sıcaklıkları – 15° ile – 20 °C. Doğu Sibirya'da – 30° ile – 40 °C arasında değişir), kar örtüsünün inceliği, Batı Sibirya'nın güney ucu dışında, toprağın sürekli donmuş halde bulunduğunu (merzlota) gösterir. Kutup çemberinin K.'inde ve Doğu Sibirya'nın yüksek platolarıyla dağlarında en geniş yeri, biyolojik kaynakları (ren sürüleri için yazlık otlaklar) sınırlı tundralar kaplar. Batı Sibirya'da ladin ve sarı çam ormanlarında biyolojik kaynaklar (kürk hayvanları) bakımından daha zengin olan Doğu Sibirya'da melez (çama benzer bir ağaç) ormanlarından oluşan tayga, ülkedeki kereste üretiminin dörtte üçüncü sağlar ve Sibirya'nın büyük bölümünü kaplar. Batı Sibirya'nın güney kesimi ağaçlı bozkır ve bozkırlar (kara toprakları tarım için iyi bir temel oluşturur) içinde kalır.

Sibirya'nın akaçlanmasını üç büyük hidrografya havzası gerçekleştirir: Obi, Yenisey, Lena. Kuzey Buz denizi yönünde akan sular, ırmakların aşağı kesimlerinden çok yukarı kesimlerinde meydana gelen buz çözülmesi sırasında çok büyük su baskınlarına yol açar. Yazın üç ay boyunca ulaşıma elverişli olan Sibirya ırmakları, ulaşılması zor bu bölgelere girişi sağlayan başlıca eksenlerdir.

Çeşitli etnik kökenlerden gelen avcılık ya da havyancılıkla geçinen dağınık küçük topluluklar oluşturan yerli halk, zaman içinde Ruslar'ın gelmesiyle gerilemiştir. Her ne kadar XIX. yy. sonunda köylüler yöreye yerleşmişlerse de, Sibirya'ya insanların yoğun biçimde yerleşmesi ve iktisadi gelişme sovyet yönetimi döneminde başladı.

İlk beş yıllık planlarla başlatılan sanayileşme, işgücünün sıkı denetimi ve korkunç bir insan kaybı pahasına, yığın yığın insanın bölgeye göç ettirilmesi temeline oturtulmuştur. Tüm büyük şantiyeler, insan kaynağını tasfiyelerden ve sürgünlerden sağlayan çalışma kampları sayesinde gerçekleştirildi. Zorunlu çalışma uygulamasının, 1950'lerin sonundan başlayarak yumuşatılması, Sibirya'ya göç sorununu ivedilikle çözme gereğini ortaya koydu. Yaşam koşullarının sertliğini dengelemek için bir maddi teşvik siyaseti (daha yüksek ücretler, ek tatil) uygulanması, konut, çeşitli tesis ve hizmetler ve beslenme koşullarını iyileştirme çabasının yeterli olmaması nedeniyle etkisiz kaldı. İşgücünü çekme ve özellikle de kalıcı hale getirme güçlükleri, sorumluları, geliştirilecek kaynaklar arasında tercih yapmaya yöneltti: maden çıkarma ve madenlerin ilk dönüştürülme işlemiyle sınırlı kalan sanayi, Sibirya bölgelerinin enerji ve hammadde sağlama alanında uzmanlaşmasına yol açtı.

• *Batı Sibirya.* Toprakları (2 427 200 km²), genişliği eşit olmayan iki fiziki birim üstünde yayılır: Batı Sibirya ovası (önemli hidrokarbon yataklarının bulunduğu bataklık bir tortul alandır) G.'de, eteğinde Kuznetsk madenkömürü havzası bulunan Altay kütlesi. Burası, hem Sibirya bölgelerinin en kalabalığı (13 milyon nüf.), hem de iktisadi gelişme (çok çeşitli kaynaklara dayanması sayesinde) açısından Sibirya'nın en eski ve en dengeli bölgesidir. Boş alan düzenlemesi, burada, Transsibirya boru-hattı üzerinde yoğunlaşan sık nüfuslu bir koridorun (geçen yüzyılın sonunda bu koridordan başlayarak tarım alanları belirlendi), G.'de, Barabinsk ve Kulunda bozkırlarında yayılan bir tarım alanı kuşağının ve Uzak güney-doğu'da, Altaylar'ın eteğinde, ilk beşyıllık planlar sırasında kurulan sanayiyi geliştirme kutbunun (Kuznetsk) sıralanmasını sağladı. Yarı çorak bozkırların bakir topraklarının tarıma açılması, 35 milyon hektarlık bir alana yayılan bölgesel tarım etkinliğini güçlendirdi. Batı Sibirya, besin gereksinimini öz kaynaklarından karşılayan tek Sibirya bölgesidir (tahıl üretimi). Ülkenin en önemli madenkömürü havzası (ülke üretimin büyük bir kısmı burada elde edilir) olan Kuznetsk, çeşitli demir-çelik ürünleri ve bölgesel gelişme için gerekli donanım mallarını sağlar. Enerji ve hammadde kaynağı olan kömür sayesinde birçok üretim kolu gelişmiştir: demir-çelik ve makine yapımı, demir dışı madenler metalürjisi, karbonkimyası. Üretim çeşitliliğinin az olduğu ve maden kentlerinde (Novokuznetsk, Kemerova) gelişmenin durduğu Kuznetsk, eski bir sanayi bölgesi görünümündedir. Sibirya ırmakları kıyısında ve büyük demiryolu eksenleri üzerinde kurulmuş ulaşım kavşakları olan büyük kent merkezleri, Sibirya bölgesinin beynidir. Makine yapımında, kimya ve besin sanayilerinde uzmanlaşmış olan Novosibirsk, tüm Sibirya bölgesinin anakent alanı olmasını sağlayan yönetimsel, kültürel ve bilimsel kurumları kapsar. Orta Obi petrol havzasının değerlendirilmesinde destek merkezleri görevi yapan Omsk, Tyumen ve Tomsk'a petrol arıtma tesisleri ve petro-kimya sanayisi kurulmuş ve buralarda donanım malları üretimi gelişmiştir.

Batı Sibirya, ülkenin başlıca hidrokarbon üretim bölgesi olmuştur (petrolün % 58'i, gazın % 47'si). 1960'lı yıllarda keşfedilen Orta Obi petrol (Samotlor) yataklarıyla Büyük Kuzey'in doğal gaz (Urengoy) yatakları, çok çetin doğal koşullu bir çevrede, iklimi sert ve toprağı bataklık insansız bir bölgede, altyapı ve gereç bakımından pahalı yatırımlar yapılarak işletilmeye başlandı. İş merkezleri kuruldu (Surgut, Nijnevartovsk); petrol ve gaz boruhatları, üretim alanlarını Avrupa bölümündeki tüketim bölgelerine bağladı. Sibirya doğal gazı bazı Avrupa ülkelerine ve Türkiye'ye satılmaktadır.

• *Doğu Sibirya.* Daha geniş (4 122 800 km²) olan toprakları, yer biçimi bakımından üç büyük öbeğe ayrılır. G.'de Sayan dağları ve Baykal gölünü çevreleyen sıradağlar, Kaledonya ve Hercynia devrinde kıvrımlanmış kuşakları çevreler. Orta kesimde yer alan, ortalama yükseltisi 500 -700 m arasında değişen Orta Sibirya platosu, eski Sibirya platformunun (Anabar kalkanı) yüzeye çıkmasıyla oluşmuştur. K.'de Bıyrranga sıradağları, Taymıyr yarımadasının ana çatısıdır. Kışları uzun ve şiddetli olan çok sert iklim koşulları, güneyde Baykal gölünün her iki yanındaki ve Yukarı Yenisey kıyısındaki havzaları tarıma açma olanaklarını sınırlamaktadır. Yenisey ve sağ kıyıdan katılan kollarının (Aşağı Tunguska, Orta Tunguska, Angara) büyük vadileri sayesinde, geniş, ama hemen hemen ıssız ormanlık alanlar değerlendirilebilmektedir. Büyük Kuzey'de bir tek iktisadi etkinlik merkezi kurulmuştur; burada yer alan ve Yenisey kıyısındaki Dudinka limanına bağlanan Norilsk metalürji kombinasında çeşitli demir dışı madenler (bakır, nikel, platin, kobalt) işlenmektedir. İki büyük bölge merkezi, güney kesimindeki tarımsal değerlendirme çalışmalarını örgütlemektedir: Krasnoyarsk ve İrkutsk. Başlangıçta askeri karakol ve yönetim merkezi olan bu iki kent, enerji üretiminin ağır bastığı bir bölgede, sanayi alanındaki büyük gelişmeden destek alarak hem yönetim hem de ulaşım işlevlerini sürdürmektedir. Angara-Yenisey bölgesi, üretim güçlerinin örgütlenmesinde yeni bir biçimin deneme alanı oldu: bölgesel üretim kompleksleri. Maliyeti düşük hidroelektrik enerjisi üretimi, alüminyum elektrometalürjisinin gelişmesinde ve ağaç işleme sanayilerinde (selüloz, kâğıt hamuru) ana etkendir. Dev hidroelektrik santralları ve sanayi komplekslerinin yanında yeni kentler (Bratsk, Üst-İlimsk) kurulmuştur. İrkutsk, bu kentlerin kurulmasında bir destek noktası görevi yapmıştır. Krasnoyarsk ise, Sayanlar kompleksi ile Kansk-Açinsk linyit havzasında kurulan kompleks için aynı görevi yüklenmiştir.

Sibirya
İrkutsk'un batısında bir köy
P. Koch-Rapho

TARİHÖNCESİ VE ÖNTARİH

Sibirya'da önemli tarihöncesi ve öntarih kültürleri yaşandı. Bazı dönemlerde Sibirya, Büyük Okyanus kıyısından Baltık kıyılarına kadar uzanan ve Güney Rusya'yı da kapsamına alan bir alanı etkileyebildi. Ayrıca G.'de Eski Doğu, Kuzey İran, Hindistan ve Çin'le temas kurdu. Son olarak,

Dupaquier-Atlas-Photo

uzun nehirlerin kolaylaştırdığı ilişkiler sayesinde, Arktika kıyısında doğan ve yeni zamanlara kadar sürüp giden kuzey kültürlerinin oluşmalarına da katkıda bulundu. Tarihöncesi Sibirya, uzun bir dönem buzlar altında kaldı. Bu yüzden donmuş mamutlarıyla ün kazandı. 1977'de Kirgiliah ırmağı kıyısında bulunan genç mamut, olduğu gibi kalmıştı. İ.Ö. 24000-22000'e doğru İrkutsk bölgesindeki Malta kültürü, dünyanın en eski sanatlarından birini yarattı (mamut dişinden ya da rengeyiği boynuzundan yontulmuş kadın heykelcikleri ve başka küçük yontular). K. ve G. Sibirya arasında, ormanlarda yaşayan hayvancıların, bozkırlarda yaşayan hayvancıların ve dağlık vadilerde yaşayan yerleşik tarımcıların kültürleri, sürekli bir ilişki içindeydi. B.-D. arasındaki birçok geçiş yolu, kuralların ve tekniklerin aktarılmasını sağladı. İ.Ö. I. binyıl sırasında bu geçiş yollarından biri, yüzyıllar boyunca Uzakdoğu ve Batı Asya arasındaki ticari mübadelelerin yapıldığı ünlü "ipek yolu" durumuna geldi. Başlıca üç yapım ve dağılım merkezi oluştu. Merkezde Afanasiyevo*, Andronovo* ve Tagar kültürlerinin birbirini izledikleri Minusinsk* havzası, metalürjinin Orta Asya ve Uzakdoğu'daki yayılmasında olduğu gibi, hayvan betimlemeleri üslubunun ortaya çıkmasında da önemli bir rol oynadı. Örneğin Pazırık*'taki, Karadeniz kıyılarının iskit mezarlarıyla çağdaş (İ.Ö. VI.-IV. yy.) büyük prens kurganları burada, Altay'ın K.'inde bulundu. D.'da Baykal merkezi, Glaskovo ve Şivera'nın Bakırtaş dönemi ve bunu izleyen Hinski, İsakovo, Serovo ve Kitoy Yenitaş kültürleriyle, bir yandan Güney Mançurya, Saholin, Kore ve Japonya ile Yakutistan'a kadar etkisini gösterirken, bir yandan da Çin Yenitaş döneminin gelişmesine katkıda bulundu. B.'da Kelteminar ve Tazabagriab kültürlerinin, K.'deki Andronovo kültürüyle ilişki içinde, Ural nehri yoluyla Karelya'ya kadar yayıldıkları Aral denizi merkezi ise, Beyaz deniz ve Hint okyanusu arasındaki bağlantıyı sağladı.

TARİH

• *Göçebe imparatorluklar dönemi.* İ.Ö. III. yy. sonunda Şiongnular'ın koruyuculuğunda ilk Hun konfederasyonu kuruldu. Hunlar, Yukarı Yenisey'e erişti ve moğol-türk halk toplulukları, eski kafkas halklarının yerini aldı. Minusinsk'ten başlayarak Orta Yenisey'e kadar yayılan Taştıyk kültürü (İ.Ö. I. yy.-İ.S. V. yy.) böyle gelişti. İ.S. II.-IV. yy.'larda Şianbeiler, Hun İmparatorluğu'nu egemenlikleri altına aldılar.

VI. yy.'dan başlayarak, Tele ve Tucüeler' in korumasıyla kurulan göçebe türk aşiret konfederasyonları, Altay ve Sayan dağlarına yakın bölgeleri (Obi ve Yenisey'in yukarı bölgeleri) işgal ettiler. Bugünkü Güney Sibirya'da yaşayan türk halkları (Altaylar, Tuvalar, Hakaslar ve Şorlar), onların torunları olarak kabul edilebilirler. Daha VIII. yy.'da bu adla anılan Yenisey Kırgızları, son derece gelişmiş bir tarım yapıyor ve kendilerine özgü bir yazı kullanıyorlardı. 840'ta Kırgızlar, Moğolistan'daki Uygur İmparatorluğu'nu yıktılar. Daha D.'da, Baykal bölgesinde, İ.S. I. binyıl boyunca Kurıykanlar (Guliganlar) yaşadı.

Batı Sibirya, kazak ve rus bozkırlarındaki halk hareketlerinin etkisine uğradı. Hunlar tarafından sürülen göçebeler, ağaçlı bozkırlara ve ormanlara girerek, tüm I. binyıl boyunca arkaik yaşama biçimlerini koruyan İrtiş ve Aşağı Obi'deki orman kabileleriyle -büyük bir olasılıkla Hantıylar' ın ve Mansiler'in ataları- ilişki kurdular. VI.-VIII. yy.'larda bugünkü Kazakistan'ın K.-D.'sundaki ağaçlı bozkırları işgal eden Yugralılar, XIII. yy.'da Moğollar tarafından itilen türk halkların akınıyla K.'e doğru püskürtüldüler.

Uzakdoğu'da Tunguzlar, Moğolistan, Mançurya ve Doğu Sibirya kabilelerini güçlü bir krallık içinde birleştirmek başarısını gösterdilerse de, Bohai (VII. yy. sonu -X. yy. başı) adını taşıyan bu krallık, Çitanlar tarafından yıkıldı. Öteki Tunguzlar, varlıkları VII. yy.'dan başlayarak belgelenen Amur ve Usuri havzasının Curçenler'i, fetihlerini G.'e doğru yönelttiler ve devirli olarak Çin'i istila ettiler. Kuzey bölgelerde, Arktika ve Kamçatka'da avcı ve balıkçı kabileler, ilkel gelişme aşamalarında kaldılar ve Demir çağı aşamasına ancak istisnai olarak ulaştılar. Kamçatkalılar ya da İtelmenler, Koryaklar ve Eskimolar, Avrupalılar'la ilişki kurdukları döneme kadar kendi yenitaş kültürlerini sürdürdüler. Samoyedler yavaş yavaş K.'e doğru sürüldü.

XIII. yy.'da tüm Güney Sibirya, Cengiz Han'ın kurduğu Moğol İmparatorluğu'na katıldı. Cuçi'nin oğullarına verilen batı kesimindeyse, XV. yy.'da bağımsız bir hanlık olan Sibirya ya da Sibir Hanlığı kuruldu.

• *Rus sömürgeleştirmesi.* Daha XII. yy.'da Novgorodlular, Peçora ve Yugra adını verdikleri Ural'ın kuzeyi arasında yer alan kuzey bölgeleri işlemeye başladılar. Egemenlikleri altına aldıkları yugralı aşiretler, onlara özellikle kürk olarak bir vergi ödüyorlardı. XV. yy.'dan başlayarak Sibirya'da, Moskova da seferlere girişti. Aşağı Obi' de bazı yugralı aşiretlere boyun eğdirdi ve kesin olarak Novgorod'un yerini aldı (1478).

XVI. yy.'da Moskova devleti, Sibirya hanı Küçüm'e karşı Yermak seferini (1579 ya da 1581-82) düzenleyen Stroganovlar'ın girişimlerini destekledi ve 1598'de Küçüm kesin olarak yenildi. Sibirya'nın işgali, bu zaferden sonra sistemli bir biçimde sürdürülebildi. Tyumen (1586), Tobolsk (1587), Mangazeya (1601), Tomsk (1604), Yeniseysk (1619) ve Krasnoyarsk'ta kaleler kuruldu. 1630'lu yıllarda sömürgeleştirme, Angara ve Lena vadilerinde sürdürüldü

Sibirya
Çita yakınındaki Karimskaya havzası

B.N., Paris

Sibirya
altta
Berezovo voyvodasının ostrogunu (müstahkem karakol),
en altta
Berezovo'daki prens Menşikov (imparatoriçe Yekaterina'nın gözdesi) hapishanesini gösteren iki XVIII. yy. gravürü
Bibliothèque nationale, Paris

Harlingue-Roger-Viollet

XX. yy. başında Sibirya'ya giden bir sürgünün üstü aranırken

(Yakutlar'ın egemenlik altına alınması). 1639'da Ohotsk denizi'ne ulaşan Ruslar, 1630-1640 yıllarında Baykal'daki Buryatlar'ı egemenlikleri altına aldılar ve 1661'de İrkutsk'u kurdular. Bu yüzden 1640-1650 yıllarında, Amur bölgesinin işletilmesine girişildi. Bununla birlikte Ruslar, bu bölgeden vazgeçmek ve Nerçinsk antlaşması'yla (1689) Çinliler'e bırakmak zorunda kaldılar. 1764'te, biri yönetim merkezi Tobolsk olan Batı Sibirya eyaleti, öteki yönetim merkezi İrkutsk olan Doğu Sibirya eyaleti olmak üzere iki eyalet kuruldu. 1860'ta Rus İmparatorluğu, Usuri ve Amur bölgelerini topraklarına kattı (Pekin antlaşması).

Sibirya'daki rus sömürgeleştirmesi birkaç aşamada gerçekleşti. Kazaklar ve tüccar ya da girişimciler memurlara, Moskova devletinin voyvoda ve askerlerine öncülük etti. Yerlileri haraca *(yasak)* bağlayan bu memurlar, ticaret üzerinden, özellikle kürk ticaretinden vergi aldı, müstahkem karakollar *(ostrog)* ve kentler kurdu. Daha sonra serflik yükümlülüklerinden kaçan köylüler, özellikle Batı Sibirya'ya yerleşti. Gene de sömürgeleştirme sınırlı kaldı; çünkü 1880'e kadar hükümet, Ural ötesine yönelik göçe pek yandaş görünmüyor ve gidişlerin çoğu gizlice yapılıyordu. Sibirya'ya ayrıca sürgün ve kürek cezalarına çarptırılan kimseler de gönderildi.

XIX. yy.'ın son yıllarından başlayarak ve XX. yy. başında Sibirya'ya göç, Vitte ve Stolıypin tarafından desteklendi (1896'da bir göç bürosu açıldı). Transsibirya demiryolunun yapılması (1891-1904), Güney Sibirya'nın değerlendirilmesini sağladı. 1900'den sonra sürgünlerin sayısında büyük bir azalma görülmesine rağmen, nüfus hızla arttı ve 1897'de 5,7 milyonken (870 000'i yerli), 1913'te 10 milyona yükseldi (1 milyonu yerli). Yenilikçi zihniyette bir halk olan girişken ve bireysel işletmeye bağlı Sibiryalılar ya da *Sibiriyaki* böyle oluştu.

• *1917 devrimi'nden sonra.* Sibirya devrimden sonra beyaz orduların (çek lejyonu, Kolçak kuvvetleri) egemenliğine girdi. 1919 sonbaharında Kızıl ordu, Sibirya'da ilerlemeye başladı ve 1920 baharında doğu bölgelerine ulaştı, Uzakdoğu Cumhuriyeti (başkenti Verhneyudinsk [bugün Ulan Ude], ardından Çita) kuruldu ve bu cumhuriyete dayanan bolşevikler, beyaz ordulara ve Japonlar'a karşı savaştı. Japonlar, Habarovsk (şubat 1922) ve Vladivostok'u (ekim 1922) boşaltmak zorunda kaldı. Kasım 1922'de bu cumhuriyetin toprakları Rusya Federal Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'ne katıldı. Federal Rusya Cumhuriyeti içinde, Yakutistan (1922) ve Buryat (1923) özerk cumhuriyetleriyle birlikte, çeşitli özerk bölge, arazi ve yönetim bölgeleri kuruldu.

ASKERİ TARİH

1918-1921 arasında Sibirya, kurulmakta olan Kızıl ordu ve muhalifleri arasında birçok çarpışmaya sahne oldu. Kızıl ordu'nun muhaliflerini, Kolçak çevresinde toplanan "beyazlar", G. M. Semenov gibi yerel zorbalar ve bir de eski avusturya-macar tutsaklarıyla Rusya'da kurulan ve Vladivostok'a kadar kendine yol açmak için Transsibirya demiryolu hattını zorla eline geçiren çekoslovak kolordusu oluşturuyordu. Çekler tarafından yüzüstü bırakılan Kolçak, 1920'de Sovyetler tarafından kurşuna dizildi. Aralarında general Janin misyonunun da olduğu müttefik misyonlar, Doğu Sibirya'yı Sovyetler'in egemenliğinden kurtarmaya çalıştılarsa da başaramadılar.

İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Sibirya, bir yandan bazen açık bir çatışmaya giriştikleri Çin'le olan ortak sınırları, öte yandan Amerika kıtasına göreli yakınlığı nedeniyle, ikili bir stratejik önem kazandı. Sibirya'da birçok üs (havaüsleri, güdümlü araçlar fırlatma üsleri) ve radar şebekesi kuruldu.

EDEBİYAT

• *Rusça edebiyat.* XVII. ve XVIII. yy.'da vakanüvislerin hazırladığı (*Esipov kroniği,* 1636), ancak XIX. yy.'da I. Kalaşnikov'un (1797-1863) töre romanları ve P. P. Erşov'un (1815-1869) hicivli şiiriyle gerçekten ortaya çıkan sibirya edebiyatı, sürgün edilen dekabristlerin ve halkçılığın etkisi altında, İ. V. Omulyevskiy, V. Miheyev, N. Naumov'un (1838-1901) hikâye ve dizeleriyle toplumsal sorunları irdelemeye başladı. Bu yapıtlarda, özerklik (N. Yadrintsev, 1842-1894) ve demokratik talepler (A. Novoselov, G. Sibiriyak) doruğa ulaştı. Önce, iç savaş temasını işleyerek *Sibiriyaskiye Ogni* dergisi çevresinde toplanan yazarlardan V. Zazubrin (1895-1938), F. Berezovskiy, L. Seyfulina, K. Urmanov ve K. Sedıyh, Sibirya'nın geçmişi üzerine giriştikleri anketin sonucunda (V.I. Şişkov [1873-1945], E. Fyodorov, S. Sartakov), sanayileşmeyi ve kolektifleştirmeyi (E. Permitin, A. İvanov, A. Koptelov, G. Markov) bir kurtarıcı olarak iyimserlikle selamladılar. Bununla birlikte, bugün sibirya düzyazısı, gelişme yollarını yeniden tartışma (S. Zalıygin), insanın çevreyle olan ilişkisini yeniden değerlendirmeye (V. P. Astafiev [doğm. 1924], V. Çivilihin, O. Kuvayev, V. Şugayev) ve giderek otantikliğini koruyan tek kültür olarak değerlendirilen köylü kültürünü yüceltme (Mojayev, Şukşin, Rasputin) yolundadır.

• *Sibirya halklarının edebiyatları:* Sibirya halklarının XIX. yy. başına kadar zengin bir sözlü edebiyat geleneği bulunuyordu. (Yakutlar'ın *Olonho*'su). Yerli aydınların da yardımıyla (Yakut Oyunskiy ve Kulakovskiy, buryat Namsarayev), yazılı şiirin, daha sonra da düzyazının folklor temeline dayandırılması devrimden sonradır. Buryat edebiyatı, şair Galsanov, oyun yazarı Baldano, nesir yazarları Tumunov ve Tsıydendambayev'le, yakut edebiyatı romancı Mordinov, Erilik-Eristin ve şair S. Danilov'la gelişmiştir. Bununla birlikte, yerel edebiyat dallarında da, Udegey Kimonko, mansi şair Şestalov, Nivh Sangiy, Nenets Laptsuy, Çukçi Rıytheyu gibi rus temalarıyla ulusal esini birleştirmeyi başaran özgün yazarlar bulunmaktadır.

SİBİRYA ya da **SİBİR Hanlığı,** Cuci ulusu'nun kuzey kısmında bulunan türk hanlığı. Hanlığın arazisi, batıda Tura ırmağından doğuda Barabinsk bozkırlarına ve Obi ırmağına kadar bütün Batı Sibirya'yı kaplamaktaydı. Sınırları kuzeyde tundra bölgesine, güneyde bugünkü Kazakistan bozkırlarına ulaşmaktaydı. Hanlığın başkenti, Çinga-Tura (bugünkü Tyumen) kentiydi; sonra onun yerini İrtiş üzerindeki Kaşlıyk kalesi aldı. Hanlığın nüfusu taygada oturan ural-uygur kabileleri (Hantıylar, Mansiler) ile doğudaki animist ve güneydeki müslüman Türkler'den (Nogaylar, Kazaklar) oluşmaktaydı. Hanlığın ekonomik refahı, değerli kürk ticaretine dayanıyordu; bu kürkler Buhara'ya, Kazan'a, oradan da Osmanlı İmparatorluğu ile safevi İran'a ihraç ediliyordu. Sibirya Hanlığı'nın siyasal tarihi pek az bilinmektedir. 1220'de kırgız hanlarından Mamık'ın oğlu Tayboğa'nın, Cengiz Han'ın kendisine verdiği topraklar üzerinde kurduğu hanlık, XVI. yy. başında Altınordu devletinin yıkılmasından sonra bağımsız bir hanlık oldu. 1480'lerden başlayarak Şeybaniler'in saldırılarına uğrayan hanlık, 1555'te rus vasallığını kabul etmek zorunda kaldı. 1563'te hanlığın yönetimi Yadigâr Han'ı öldüren Şeybaniler'den Küçüm Han'ın eline geçti. 1581'de Yermak'ın yönetimindeki Kazaklar Sibirya'ya girdiler. Küçüm Han 1598'de kesin olarak yenildi ve Sibirya Ruslar'ın eline geçti.

SİBİRYA ARDIÇKUŞU a. Zool. Kuzey Sibirya'dan başlayarak güneye doğru hemen hemen bütün Asya'ya yayılan ardıçkuşu. (Göçmendir. Geniş yapraklı ormanları sever. Larvalar, böcekler ve omurgasızlarla beslenir. Bil. a. *Turdus sibiricus;* karatavukgiller familyası.)

SİBİRYA BÜLBÜLÜ a. Erkeğinin boğazında parlak kırmızı bir leke bulunan, Sibirya'da yaşayan bülbül. (Bil. a. *Luscinia calliope;* karatavukgiller familyası.)

SİBİRYA denizi *(Doğu),* Kuzey Buz denizi'nde sığ deniz, Yeni Sibirya takımadaları ile Vrangel adası arasında; 660 000 km². Geniş (800 km) ve az derin (ortalama 10-40 m) olan kıta sahanlığı, kara ve buzul tortullarıyla kaplıdır. B.'da bataklık ve deltalı (İndigirka, Kolima), D.'da kayalık olan alçak kıyılar, hızlı bir değişim geçirdi. Tuzu azalmış (‰ 10-30 arası) sular G.'de mevsimlik, K.'de sürekli bankizlerle kaplıdır. Akıntılar bu bankizleri D.'ya, kıyıların yakınlarına taşır ve B.'ya doğru dönerek kıta kenarına yaklaştırır. İklim koşullarının sertliği ve buzlanma, ırmak ağızları dışında, faunanın gelişmesini önler. Kolima maden ve altın havzalarının deniz yoluyla ulaşımını sağlayan Ambarçik (yazın 15 000 nüf.), Kuzey deniz yolu üstünde bir uğrak iskelesidir.

SİBİRYA KAZI a. Sibirya ve çevresinde yaşayan, kışı Aral gölüyle Hazar denizi'nde geçiren kaz. (Türkiye'de ender görülür ve avcılar "mavzer" adını verdikleri bu hayvanı ördek sayarlar. Daha çok deniz kıyısını sever. Gerdanı ve kursağı pas kırmızısıdır. Bil. a. *Branta ruficollis;* ördekgiller familyası.) [Eşanl. KIZIL BOYUNLU KAZ.]

SİBİRYA takımadaları *(Yeni),* rusça **Novosibirskiye Ostrova,** Rusya'nın Sibirya kıyısının K.'inde bulunan büyük takımadalar, Laptev denizi'yle Doğu Sibirya denizi arasında; 35 000 km². Başlıca üç bölüm ayırt edilir. En büyüğü, Kotelnıy (yüksl. 320 m) adasıyla çok daha düz olan Fadeyev adasını içine alan kuzeydeki takımada grubudur. Lyahov adalarından (Büyük ve Küçük Lyahov adası) oluşan güney grubundan Sannikov boğazıyla ayrılır. Lyahov adaları da kıtadan Laptev boğazıyla ayrılır. Asıl Yeni Sibirya adası, takımadaların üçüncü elamanını oluşturur ve Blagoveşçensk boğazıyla ayrıldığı Fadeyev adasının D.'sunda yer alır. Tundrayla kaplı olan bu adalarda çok sert bir iklim hüküm sürer: sıcaklık ocak ayında −28° ile −30 °C ve temmuzda da +1° ile +3 °C arasında değişir.

SİBİRYALILAR, tüm yerli sibirya halkları. Türk-Moğollar, Fin-Ugurlar, Paleoasyalılar ya da Paleosibiryalılar ve Tunguzlardan oluşan bir milyondan az kişiden ibarettir. Özellikle Altaylılar*, Buryatlar*,

Yakutlar* ve Hakaslar'dan oluşan Türk-Moğollar göçebe hayvan yetiştirici ya da avcı-balıkçıdırlar. Yaylacılık alanlarının azalması, zamanla yerleşik düzene geçmelerine yol açtı. Zengin bir sözlü edebiyatı olan fin-ugur kökenli bütün kabile ve klanlar, bir meclisten yardım gören bir hükümdarın otoritesi altındaki, dıştanevli ve babasoylu iki büyük fratriye bağlıdırlar. Balıkçılık ve ren yetiştiriciliğiyle geçinirler. Başlıca Fin-Ugurlar; Ostyaklar*, Vogullar, Samoyedler* ve Laponlar*'dır. Özellikle Gilyaklar ya da Nivhler, Koryaklar*, Çukçiler*, Kamçatkalılar* ya da İtelmenler, Yukagirler*, Lamutlar, Ketler tarafından temsil edilen paleosibirya halkları, büyük kolektif avlar düzenlerler (memeli deniz hayvanları), toplumsal düzenleri kamp ya da köy yaşamına dayanır, temel öğesi ayıya tapınma olan şamanlık âdetlerine sahiptirler.

Ulçalar, Udegeyler, Oroçlar ve Negidallar'la akraba olan Tunguzlar*'da bazen kanbağları, bazen de toprak bağları ön plana çıkar; toplumsal düzenleri, aralarında kanbağı bulunan dıştanevlenmeli klanlara dayanır, avcılık (Obi, İrtiş ve Ohotsk denizi arasında) ve hayvancılık yaparlar. Sovyet kolektifleştirme hareketi bazı geleneksel yapılarını köklü bir değişikliğe uğrattı; nitekim, bu dönemde lehçelerin birleştirilmesi, kiril abecesinden türetilmiş abecelerle yazılan edebi dillerin ortaya çıkmasına yol açtı. Günümüzde birçok küçük halk topluluğu, köylerde balıkçılık yaparak ya da ren geyiği yetiştirerek yaşamaktadır.

SİBİTİ, Kongo'da kent, Brazzaville'in batı-kuzey-batısında, Lékoumou bölgesinin merkezi.

SİBİU, Romanya'da kent, Transilvanya'da, yönetim bölümü merkezi, 182 893 nüf. (1991). Eski kalenin kuleleri ve burçları (XIII.-XVI. yy.). XIV.-XV. yy.'dan kalma gotik üslubunda kilise. Barok üslubunda kilise (XVIII. yy.). Müzeler (en önemlisi (XVIII. yy.'da inşa edilmiş Brukenthal sarayı müzesidir: arkeoloji ve tarih; halk sanatları; süsleme sanatları; güzel sanatlar: Avrupa okulu ve rumen okulu ressamlarının [XV.-XX. yy.] yapıtları.) Sanayi merkezi (otomobil parçaları, takım tezgâhları ve tarım gereçleri, deri işleme, tekstil). —*Sibiu yönetim bölümü,* 5 422 km^2: 494 965 nüf. (1989).

—Tar. Romalılar tarafından kurulan kent, XII. yy.'da bir sakson kolonisi *(Hermannstadt)* durumuna geldi. Önemli bir ticaret merkezi olan Sibiu, Habsburglar tarafından ilhak edildi (1699), 1918'de Romanya'ya katıldı.

SİBİUDA (Ramon), ispanyol filozof (Barcelona ? - Toulouse 1436). Papazlık mesleğine girdi, sanat, tıp ve tanrıbilim doktoru oldu, Toulouse Üniversitesi'nde ders verdi ve söylendiğine göre bu üniversitenin rektörlüğünü yaptı (eğer 1424-1426 arasında bu üniversitede rektörlük yapan Sevène adlı kişi o ise). Özellikle, 1484'te yayımlanan ve Montaigne tarafından fransızcaya çevrilen (1569) *Theologia naturalis sive Liber creaturarum* adlı yapıtıyla ünlüdür. Hıristiyanlığı savunan bu yapıt, papalığın yasak kitaplar listesine sokuldu. Bunun, 1498'de *Viola animae* ya da *De natura hominis* adıyla yayımlanan bir özeti de yine Montaigne tarafından çevrildi. Montaigne, *Denemeler*'inin (Essais) II. kitabının XII. bölümünde Ramon Sibiuda için bir "savunma" ("Apologie de Raymond Sebon") yazdı ve burada şüpheciliğin bütün kanıtlarının yoğun bir özetini yaptı.

SİBLEY (Antoinette), ingiliz dansçı (Bromley, Kent, 1939). 1961'de klasik repertuvar yorumcusu olarak Royal Ballet' nin yıldızı durumuna geldi, K. MacMillan' ın *Symphony*'sini (1963), F. Ashton'ın *The Dream*'ini (1964) ve J. Cranko'nun 1 ve 4 no.'lu *Brandenburg konçertoları*'nı oynadı. Birlikte oynadığı Anthony Dowell'la, pas de deux'lerde eşsiz bir başarı kazandı (F. Ashton'ın *Meditations for Thaïs*'i, 1971; K. MacMillan'ın *Pavane*'ı, 1974). Royal Ballet topluluğu'nda, Frederick Ashton (*Monotones*, 1966; *Enigma Variations*, 1968) ve Kenneth MacMillan'ın birçok yapıtında (*Anastasia*, 1971; *Triad*, 1972; *Manon*, 1974) oynadı. Londra'da Jerome Robbins'in *Dances at a Gathering* (1970), *Afternoon of a Faun* (A. Dowell, ardından R. Nureyev'le birlikte, 1971) ve *In the Night* adlı yapıtlarında dans etti. 1979'da sahneyi bıraktı.

SİBO, kısa yazımı **So,** firavun Bokkhoris'in (XXIV. hanedan, İ.Ö. 720-715) hükümdarlığı döneminde yaşayan mısırlı general. Firavun tarafından, aralarında birleşmiş olan filistin prenslerini Asurlular'a karşı desteklemek üzere, bir ordunun başına getirildi, fakat Raphia'da yenilerek kaçmak zorunda kaldı.

SİBOLGA, Endonezya'da liman kenti, Sumatra'nın batı kıyısında, Tapanuli koyu kıyısında; 39 000 nüf. Rüzgârdan iyi korunan limanından kereste, kauçuk ve hindistanceviziçi dışsatımı yapılır.

SİBONEYLER → CİBONEYLER.

SİB-TEST a. Zootekn. KARDEŞLERE GÖRE SEÇİM*'in eşanlamlısı.

SİBU, Saravak'ta (Malaysia) liman kenti, Borneo adasında, Racang ve İgan ırmaklarının kavşağında; 111 000 nüf. (1988). Kauçuk, kereste ve karabiber ticareti. Havalimanı.

SİBUT, esk. **Fort-Sibut,** Orta Afrika Cumhuriyeti'nde kent, Kemo-Gribingui ilinin merkezi, Bangi'nin K.-D.'sunda; 6 700 nüf.

SİBUTU, Filipinler'de ada, Sulu takımadalarının G.-B.'sında, Borneo yakınında.

SİBYLLA a. (yun. ve lat. sözc.). Antik. **1.** Özellikle Apollon'dan esinlenen kâhin kadın. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Sibylla kehanetleri,* çeşitli dönemlere ait kehanetlerin, yahudi ya da hıristiyanlarca yayımlanmış derlemesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sibylla kitapları,* Cumae sibyllasına mal edilen kehanetlerin Roma döneminde yapılmış derlemesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. En tanınmışları Erythrai ve Cumae sibyllalarıdır. Daha sonraki kaynaklarda (Varro) sayılarının 10'u aştığı görülür. Çoğu derlemeler halinde bir araya getirilmiş çeşitli kehanetler onlara mal edilir. Vergilius, Cumae sibyllasının mağarasından söz eder; *Sibylla* kitapları*'nın Cumae sibyllasından esinlenilerek yazıldığına inanılırdı.

• *Sibylla kehanetleri.* İ.S. VI. yy.'a ait olduğu sanılan, günümüze ulaşmış bir derleme bazen bu ad altında, bazen de *Sibylla kitapları* olarak anılır. Kitap, yunanca yazılmış, yahudi-hıristiyan esinli karmaşık kehanet ve yergilerden oluşur. Bu metinler özellikle İ.Ö. II. yy. - İ.S. III. arasında meydana gelen olaylarla ilgilidir.

• *Sibbylla kitapları.* Geleneğe göre, *Sibylla kitapları* adlı derlemenin, yaşlı bir kadın (Cumae sibyllası?) tarafından Tarquiniuslar'dan birine satıldığına inanılırdı. Capitolium'da korunan bu metinler pagan Roma'nın tek kutsal kitaplarıydı. Çok ender durumlarda, bir kehanet elde etmek amacıyla onlara başvurulurdu. İ.Ö. I. yy.'da yandıktan sonra bu metinler, değişik kökenli çeşitli kehanetlerle zenginleştirilerek yeniden oluşturuldu. Bunların Roma'ya yabancı (yunan, etrüsk) bir nitelik taşıdıkları kesin gibidir.

—İkonogr. Ortaçağ tanrıbilimcileri sibyllaları hıristiyanlığın pagan dünyasındaki habercileri olarak gördüler. Vincent de Beauvais on tanesinin adını sayar: Pers, Libya, Delphoi, Kimmer, Erythrai, Cumae, Samos, Hellespontos, Phrygia, Tibur sibyllaları. XV. yy.'da bunlara iki sibylla daha eklendi: Europe ve Agrippa. Gotik sanatta sibylla figürlerine sıkça rastlanır. Meryem ile Çocuk İsa'yı imparator Augustus'a gösterdiğine inanılan Tibur sibyllası birçok ressama esin kaynağı oldu: Van der Weyden (Nativitas çokkanatlısının bir kanadı, Berlin), K. Witz (Basel çokkanatlısının bir panosu, Dijon müzesi), A. Caron (Louvre). Michelangelo Sistina capellası'nın tavanına beş, Raffaello da S. Maria della Pace' ye (Roma) dört sibylla resmi yaptı. Il Domenichino resimlerinde birçok kez Cumae sibyllasını canlandırdı (Roma, Modena); il Guercino, Pers (Roma) ve Samos (Floransa) sibyllalarını, G. Reni ise Cumae sibyllasını ve kendi hayal gücüyle yarattığı bir dizi sibyllayı (Floransa, Brüksel, Viyana, Cenova) betimledi. Rouen (Beurre kulesi'nin oymaları) ve Auch (XVI. yy. başlarına ait vitray dizisi) katedrallerinde de sibyllalar görülmektedir.

SİBYLLE (1150'ye doğr. -1190), Kudüs kraliçesi (1186-1190), Kudüs kralı Amauri I'in kızı. Guglielmo di Monferrato'dan dul kalınca 1180'de Gui de Lusignan'la evlendi ve onu, öz oğlu Baudouin'ın yerine Kudüs kralı yapmak istedi. Sonunda oğlu, Baudouin V adıyla kral oldu, fakat kısa süre sonra öldü. O zaman Sibylle kraliçe oldu (1187). Hattin bozgunu ve Kudüs' ün kaybedilmesinden sonra yetkileri geri alındı. Akkâ kuşatması sırasında da öldü.

SİBYNİA a. (yun. *sibynion,* küçük mızrak'tan). Bodur bitkilerde yaşayan hortumlukınkanatlı cinsi. (Hortumluböcekgiller familyası.)

SİBYNOPHİNAE a. (yun. *sibynes,* mızrak, ve *ophis,* yılan'dan). Güney-doğu Asya'da, Madagaskar'da ve Güney Amerika'da karada yaşayan, küçük bedenli suyılanları oymağı. (üyeleri bambu ormanlarında bulunur ve kertenkelelerle beslenir. Suyılanıgiller familyası.)

SİCA a. (lat. sözc.). Antik. Rom. Haydut ve katillerin (sicarius) silahı olarak kabul edilen ve Trakyalılar tarafından kullanılan kıvrık hançer.

SİCA (Vittorio DE) → DE SİCA (Vittorio).

SİCADİN → SECCADETTİN.

SİCAL çoğl. a. (ar. *secl*'in çoğl. *sical*). *Esk.* İçi suyla dolu olan kovalar.

SİCAMBRİ, Germanya'da halk; Ren'in doğu kıyısında, Sieg ile Lippe arasındaki bölgeye yerleşmişti. Ülke İ.Ö. 55'te Sezar tarafından yakılıp yıkıldı. Sicambri halkı Tiberius'a yenildi (İ.S. 8) ve büyük bölümü Galya'ya yerleşti.

SİCANİ. Esk. coğ. Güney ve Batı Sicilya'nın ilk halkı. Adanın adının buradan geldiği sanılır. Sikullar'a boyun eğmişlerdi, ama Sicani ve Sikullar'ın aynı halk olduğu da ileri sürülür.

Cumae sibyllası
Michelangelo'nun 1508-1512 arasında gerçekleştirdiği Sistina capellası tavan fresklerinden ayrıntı

Scala

SİCARD (Roch Ambroise CUCURRON, —denir), fransız eğitimbilimci (Le Fousseret 1742 - Paris 1822). Din adamı oldu, Bordeaux Sağır-dilsizler okulu'nu yönetti, daha sonra abbé de l'Épée'nin yerine okulun Paris'teki şubesinin başına geçti (1789).

SİCARD (Jean), fransız hekim (Marsilya 1873 - Paris 1929). Tifonun kan incelemeleriyle teşhisi konusundaki çalışmalarında Widal ile işbirliği yaptı (1896). Radyografide saydamsızlık sağlamak için iyotlu yağ şırıngaları kullandı (Forestier ile birlikte) ve ağrıların tedavisinde sinirlerin alkolle yatıştırılmasını önerdi. Varislerin sertleştirici şırıngalarla tedavisini ona borçluyuz.

Sicard deneyi. Radyol. DİSKORADİKÜLOGRAFİ'nin eşanlamlısı.

Sicard yüz spazmı → PARASPAZM.

SİCARDO (öl. 839), **Benevento** dükü (832-839). Sicone dükünün (öl. 832) oğlu. Sicilya'daki Araplar ile savaştı. Amalfi'yi fethetti. Zorbalığının yol açtığı birçok komployu gaddarca bastırdı ve öldürüldü.

SİCARİİDAE a. Örümcek familyası. (*Haplogynes* bölümü.)

SİCA SİCA, Bolivya'da (La Paz yönetim bölgesi) yer, La Paz'ın G.-G.-D'sunda, Arica'da son bulan petrol boruhattının kenarında. Hayvancılık (koyun, lama).

SİCCA VENERİA. Tar. coğ. Numidia'da roma kolonisi, Bagradas yakınında, Fenike âdetine göre buradaki Venüs tapınağı'nda kutsal fahişeler barınırdı. (Günümüzde El Kef.)

SİCHUAN → SIÇUAN.

SİCİL, -lli a. (ar. *sicill*). **1.** Resmi belgelerin genellikle tarih sırasıyla kaydedildiği defter; kütük. **—2.** Görevlilerin çalışma ve başarı durumlarıyla ilgili bilgilerin işlendiği dosya: *Sicili iyi, kötü bir memur.* **—3.** *Sicil amiri,* emrinde çalışan kişilerin üst dereceye yükselmeleri konusunda görüş bildirmeye yetkili amir. || *(Bir kimseye) sicil vermek,* bir işte üst düzeyde bir görevli sözkonusuysa, emrinde çalışan birinin, bir üst aşama için yeterli olup olmadığını gerekli makama bildirmek.

—*Esk. Sicill-i ahval,* devlet memurlarının resmi işlerle ilgili özgeçmişleri bulunan dosya.

—Ask. *Sicil numarası,* harp okullarını başarıyla bitiren subaylarla meslek okullarını tamamlayan astsubaylara, ayrıldıkları sınıf ve silahı, bitirdikleri yılı, kendi dönemi içerisindeki derecesini belirtmek amacıyla verilen kütük kayıt numarası. (Bu numaranın başında okulunu bitirdiği yıl, mensup olduğu sınıfı ya da silahı ile döneminde aldığı başarı derecesi yazılır. "1965 -P.28" gibi bir sicil numarasından, sahibinin 1965'te Harp okulu'nu piyade subayı olarak bitirdiği, aynı dönem arkadaşları içerisinde 28. olduğu anlaşılır.)

—Basın. KÜNYE'nin eşanlamlısı.

—Huk. Kimi hakların ve hukuksal durumların yazıldığı resmi defter. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Adli sicil* → ADLİ. || *Gemi sicili* → GEMİ. || *Nüfus sicili* → NÜFUS* KÜTÜĞÜ. || *Tapu sicili* → TAPU. || *Ticaret sicili* → TİCARET.

—Kamu mal. *Vergi sicili,* yükümlülerle ilgili bilgilerin, ödediği vergi ve vergi cezalarının sistematik bir biçimde kaydedildiği çizelgeler.

—Tar. *Sicill-i ahval-i memurin,* Osmanlılar'da devlet memurlarıyla ilgili sicillerin tutulması için kurulan (1879) daire. (Burada her memurun özgeçmişi kütük defterine yazılarak kendilerine birer sicil numarası verilirdi.)

—ANSİKL. Huk. Sicil kayıtlarının hak doğurucu ya da açıklayıcı bir işlevi vardır. Kimi kayıtlar, hak doğurucu işlev görür. Örneğin, taşınmaz mallar üzerindeki mülkiyet hakkı, ancak tapu siciline kayıtla doğar. Buna karşılık kimi sicil kayıtlarının yalnızca açıklayıcı bir işlevi vardır; bir hak doğurmaz, daha önce doğmuş bir hakkı kanıtlamaya yarar. Örneğin, taşınmaz mallar üzerindeki kişisel hakların (kira vb.) doğması için bu hakların tapu siciline kaydedilmesi gerekli değildir. Bu kayıtlar yalnızca sözkonusu hakların kanıtlanmasına yarar. Kural olarak, sicil kayıtlarını ilgili herkes inceleyebilir. Aksi kanıtlanıncaya kadar, resmi sicillerdeki kayıtların doğru olduğu kabul edilir.

SİCİLİANA a. Üçlü bir ölçüye dayanan sallantılı tempoyla yazılmış, şiirsel ya da pastoral nitelikli ses ya da çalgı bestesi. (Daha XIV. yy.'ın sonunda bilinen ve Sicilya kaynaklı olduğu sanılan bu tür, XVII. yy.'ın sonunda ve XVIII. yy.'da çok yaygındı. Sonatlarda ve konçertolarda ya da operalarda iki hızlı bölüm arasında yer alır [Corelli, A. Scarlatti, Vivaldi, J. S. Bach, Händel, Leclair]. Kimi romantiklerle modernler [Chausson, Fauré, Duruflé] sicilianayı orta tempolu ve anlatımlı bir bölüm olarak kullanmışlardır.)

SİCİLİANO (Enzo), italyan yazar (Roma 1934). Denemeler (*Puccini,* 1976; *Vita di Pasolini,* 1978) ve Henry James ile Thomas Mann'ın çizgisinde romanlar (*La Notte matrigna,* 1975) yazdı. Diğer bazı yapıtları: *La Voce di Otello* (1982), *Diamante* (1984), *La letteratura İtalina* (3 cilt; 1986, 1987, 1988), *Cuore e fantasmi* (1990), *Carta Blu* (1992).

SİCİLLAT çoğl. a. (ar. *sicill*'in çoğl. *sicillât*). *Esk.* **1.** Resmi evrakların kaydedildiği defter, siciller. **—2.** Memurların durumlarını bildiren dosyalar.

—Hat. Bir yazı üslubu.

SİCİLLİ sıf. **1.** Sicil defterine işlenmiş olan. **—2.** Suçu, resmi kayıtlara, sicile geçmiş kimse için kullanılır; sabıkalı, müseccel.

Sicill-i osmani, Mehmet Süreyya'nın osmanlı devletiyle ilgili yaşamöyküleri kitabı (*Sicill-i osmani yahut Tezkire-i meşahir-i osmaniye,* 4 c, 1890-1898). Devletin kuruluşundan XIX. yy.'a kadar gelen padişahları, sarayda ve devlet hizmetinde görev yapanları (sadrazam, şeyhülislam, vezir, reisülküttap vb.) konu edinir.

SİCİLMÂSA ya da **SİCİLMÂSE.** Tar. coğ. Fas'ta Tefilalet'in merkezi kent; Fas kentinin yaklş. 315 km G.-D.'sunda, Büyük Sahra'nın kenarında, Vadi Ziz'in kıyısında yer alıyordu. Günümüzde çok yıkıktır.

—Tar. Kentin bulunduğu yerin Antikçağ'dan beri yerleşme alanı olduğu sanılmaktadır; ancak arap coğrafyacı El-Bekri, Sicilmâsa'nın 757/758'de Miknase Berberileri'nce kurulduğunu, çevresindeki Ziz ve Tudga kentlerinin çökmesine neden olduğunu yazar. Kent, 771/772'de Beni Midrar'ın egemenliğine girdi. Muhammet bin -el Feth döneminde en parlak dönemini yaşadı. VII.-IX. yy.'larda haricilik direnişinin önemli merkezlerinden olan kent, 977'de Magravalılar'ın reisi Hazrun bin Falful bin Hazar'ın kurduğu emirliğin başkenti oldu (977). Bu emirlik 1054'te Murabıtlar tarafından ortadan kaldırıldı (1054). XII. yy.'dan başlayarak sürekli savaşlara ve ayaklanmalara sahne olan Sicilmâsa, Muvahhitler'in ve Meriniler'in egemenliğinde kaldı. XVI. yy.'ın ilk yarısında çıkan bir ayaklanmada yıkıma uğradı ve halk çevredeki köylere ve kalelere sığındı. Bundan sonra kumlar altında kalıp harabeye dönüştü.

SİCİLYA, ital. **Sicilia,** Akdeniz'de İtalya'ya ait ada, 9 ilden (Agrigento, Caltanissetta, Catania, Enna, Messina, Palermo, Ragusa, Siracusa ve Trapani) oluşan bölge; merkezi *Palermo;* 5 196 822 nüf. (1991).

COĞRAFYA

Sicilya, Akdeniz'in en büyük adasıdır (25 708 km²). Üçgen biçimindeki bu ada küçük takımadalarla (Lipari ya da Eolia, Ustica, Egadi, Pantelleria, Pelagie) uzanır ve yarımadadan yalnızca 3 km'lik Messina boğazıyla ayrılır. Ada simetrisiz bir bütün görünümündedir: K.'de bir sıradağ (Peloritani, Nebrodi, Madonie dağları), ortada killi ve kalkerli geniş tepelik alanlar (yüzölçümünün dörtte üçü), G.'de kalkerli platolar; bu platoların D.'sunda Etna yanardağı yükselir (3 345 m). Kıvrılma hareketleri, yanardağ püskürmeleri, yer sarsıntıları Sicilya'yı durmadan tehdit eder. Adada, yaz sıcağı ve özellikle kuraklıkla belirlenen bir akdeniz iklimi hüküm sürer.

Akdeniz'in ortasında, Roma'nın eski bir buğday deposu olan Sicilya bugün yoksulluk ülkesidir. Uzun süre birbirini izleyen sömürgeleştirmeler adanın ilkel bir toplumsal yapı içinde kalmasına yol açtı. Yoksulluk ve işsizlik Sicilyalılar'ı göç etmek zorunda bıraktı. Bununla birlikte önemli bir nüfus vardır (nüfus yoğunluğu km²'de 191 kişi). Tarım öncelikli yerini korumaktadır: iç kesimlerde yoğun tahıl üretimi, kıyılarda bağcılık (Marsala), meyve ağaçları (badem), sebze ve turunçgil yetiştiriciliği. Balıkçılık (ton) gerilemektedir. Sanayi, orta derecede gelişmiştir. Kükürt ve tuz çıkarma gerilemektedir. Makine sanayisi (Termini İmerese) önemli değildir. Buna karşılık petrol çıkarma (Gela, Ragusa [İtalya petrol üretiminin % 90'ı]) kimya sanayisinin (Augusta, Milazzo) kurulmasına olanak vermiştir. Kültür ve deniz turizmi, ünlü merkezleriyle (Taormina) çok gelişmiştir. 1948'den beri özel bir statüsü olan Sicilya, 9 ile bölünmüştür. İl merkezleri adanın başlıca kentlerini oluşturur. İç kesimdeki kentler (Enna, Caltanissetta, Ragusa) silik kalmıştır. En canlı kentler, kıyı kentleridir: bununla birlikte Trapani, Agrigento, Siracusa kentleri Catania, Messina ve özellikle de Sicilya'nın merkezi olan Palermo'ya göre ikinci plandadır.

TARİH

• *Kökenler.* Sicilya'ya ilk insanlar, würm buzullaşması sırasında, Pleyistosen döneminin sonuna doğru geldi. Trapani, Levanzo adası, San Teodoro (Üst Yontmataş), Termini İmerese ve Corrugi di Pachino (Ortataş), Stentinello (Yenitaş) başlıca tarihöncesi istasyonlardır. Yenitaş döneminden, tahkim edilmiş köy kalıntıları ve geometrik üslupta kazıma bezekli (bu bezeklerin daha gelişmiş olanlarına, Conca d'Oro kültürüne özgü çan biçimli kâselerde rastlanır) bir seramik türü (Stentinello) kalmıştır. D.'da sikul kültürü, B.'da da Sicani halkı kültürünün ayırt edildiği Bakırtaş ile tarihi çağlar arasındaki dönemde, dört evre saptandı. Bir giriş odası bulunan yeraltı mezarları, birçok bronz eşya ve figürlü sahnelerle geometrik bezeklerin bir arada görüldüğü resimli vazolar bu döneme tarihlenir. Tarihi çağların başında adada (o zaman adı *Trinacria*'ydı) yaşayan Elimi halkı, Sicani halkı ve Sikullar üzerine pek az şey bilinmektedir.

• *Fenike ve yunan kolonileri dönemi.* Sicilya çok geçmeden dış kökenli iki uygarlığın buluşma noktası haline geldi. Adaya ilk olarak Fenikeliler (İ.Ö. IX. yy.'ın ikinci yarısı), ardından, adanın zenginliğine (tahıl, şarap, zeytinyağı, kereste, kükürt vb.) kapılan Yunanlılar (İ.Ö. VIII. yy.'ın ikinci yarısı) yerleşti. Balıkçılık kolay, limanlar çok elverişliydi. Yunanlılar, yanaşılması kolay doğu kıyılarına yerleştiler ve Panormos, Solus, Himera, özellikle de Motye'ye yerleşmiş olan Fenikeliler'in tersine hem yerleşim kolonileri, hem de ticaret merkezleri kurdular. Naksoslular ve daha önce İtalya'ya yerleşmiş olan Khalkisliler, İ.Ö. 735'e doğru Etna'nın eteğindeki Naksos'u, çok geçmeden de, biri tarım kenti, öteki de etkin bir liman olan Leontinoi (Lentini) ve Catania'yı kurdular. Zancle, boğazı koruyordu; daha sonra Himera, kuzey kıyısına iyice yerleşerek fenike yerleşmeleriyle rekabete başladı. Korinthoslular Siracusa'yı kurdular; Siracusa, İ.Ö. VII. yy.'dan başlayarak yoğun sanayi ve ticaret etkinliği sayesinde Sicilya'nın en önemli kenti olmaya adaydı. Megaralılar, Megara Hyblaia'

S. Held

Sicilya
Caltagirone civarında tarım alanları

yı kurdular; bu kent de, Herakleia Minoa' nın yakınında, büyük tapınaklarıyla ünlü Selinus'u kurdu. Son olarak Rodoslular ve Giritliler Gela'yı (İ.Ö. 690'a doğr.), Gela da Akragas'ı (Agrigento) kurdu. Genelde yunan yerleşmeleri adanın iç kesimlerine uzanamadı. Buna karşılık, kıyı, ilkin fenike, sonra da kartaca egemenliğinde kalan batı ucu dışında, yunan kentleriyle doldu. Koloniler, Büyük* Yunanistan'dakiler gibi çok zengindi. Toprak, öncülerin soyundan gelen burjuvazinin eline geçerken, yerli halk ve yeni gelenler bir kent proletaryası oluşturdu. Bu proletaryanın yarattığı karışıklık, iç kavgalara ve birçok yerel tiranın birbirini izlemesine yol açtı. Bu tiranların bilinen en eskisi Leontinoili Panaitios (İ.Ö. 608'e doğr.), zalimliği bakımından en ünlüsü de Agrigentolu Phalaris'tir. Bunlar genellikle, ilkin Gela'ya, ardından Siracusa'ya yerleşen (İ.Ö. 485-478) ve Akragas (Agrigento) tiranı Theron'un kızıyla evlenen Gelon gibi başarılı strategoslardı.

Gerçekten de kentler genellikle savaş halindeydi (komşuluk kavgaları; Dorieus' un, Elimi halkıyla bağlaşan Kartacalılar' la Herakleia'da savaşıp yenilmesi). Tiranlar Sicilya'yı kendi çıkarlarına göre birleştirmek istiyor ve birbirleriyle savaşarak Kartacalılar karşısında hellenizm davasını güçten düşürüyorlardı. İ.Ö. V. yy.'da, Persler'in asıl Yunanistan'a meydan okuduğu sırada, Kartaca tehlikesi belirginlik kazandı. Kartaca, Sicilya'daki Yunanlılar'a şiddetle saldırarak Himera'yı kuşattıysa da, Gelon'un savaş kurnazlıkları karşısında tam bir yenilgiye uğradı (İ.Ö. 480). Sicilya'nın yunan etkisindeki kesiminin neredeyse tümünü kendi buyruğu altında birleştiren ve Siracusa devletini kuran Gelon'un yaptıkları, Hieron I tarafından tamamlandı. Ancak çok geçmeden, askeri zorunlukların ortadan kalkması üzerine tiranlık rejimi yıkıldı. Geriye birçok sorun kaldı. İşsiz paralı askerlerin bir kenara çekilmeleri, takviye olarak çağrılan ve becerikli Duketios'un koruyuculuğunda federasyon biçiminde örgütlenen Sikullar'ın yola getirilmeleri gerekti (Noai, İ.Ö. 450); etrüsk korsanlar uzaklaştırıldı (İ.Ö. 454 -453). Bütün bu olaylar, Siracusa'nın hegemonyasını pekiştirmesine yol açtı. İ.Ö. 450'ye doğru Siracusa toprakları, adanın dörtte birini kaplıyordu. Tehlike karşısında kalan öteki kentler, Atina'yla birleştilerse de Atinalılar'ın Sicilya seferi (İ.Ö. 414-413), Spartalı Gylippos'un cesur müdahalesi karşısında, örgüt ve komuta birliğinin yokluğu nedeniyle başarısızlıkla sonuçlandı.

IV. yy.'la birlikte, Selinus'la savaşmakta olan Segesta tarafından çağrılan Kartacalılar yeniden ortaya çıktı. Selinus ve Himera'yı yakıp yıkan (İ.Ö. 408) Kartacalılar, Akragas'ı ele geçirdi. Bu kez de işe bir tiran müdahale etti; Siracusa strategosluğuna getirilen Büyük Dionysios*, iktidara yerleşmeyi, düzeni sağlamayı ve henüz özgür olan yerli toplulukları vesayetini kabul ettirmeyi başardı. Büyük Dionysios, İ.Ö. 390 -379 arasında Güney İtalya'daki Kroton'u (Crotona) ve 6 000 km² toprağı ilhak etti ve geniş bir imparatorluğun yöneticisi olarak öldü. Kartaca'ya karşı izlediği etkili savunma mevzileri siyasetini, ardılları da sürdürdü. Hatta tiranlığı yeniden güçlendiren Agathokles, Afrika'ya başarılı bir sefer düzenledi (İ.Ö. 310). Bununla birlikte. Romalılar ile Kartacalılar'ı karşı karşıya getiren Birinci pön savaşı sırasında Kartaca, adanın yarısını işgal etti. Pyrrhos'un Sicilya seferi, büyük sonuçlar vermeyen bir harekât oldu (İ.Ö. 278-276).

• *Roma Sicilyası.* Kartacalılar'ın kesin olarak adadan çıkarılması (Birinci pön savaşı) ve Marcellus'un Siracusa'yı almasıyla (İ.Ö. 212) Sicilya, Roma egemenliği altına girdi; bunun sonucunda ada, bir roma eyaleti ve Roma'nın buğday ambarlarından biri durumuna geldi. Birçok kent, özgür ya da bağlaşık site statüsünü korudu. Siracusa'ya bağlı topraklar haraç vermeye devam ettiler (Hieron yasası); ancak artık haracı Roma alıyordu. Sicilya derinlemesine hellenleşmiş, bu etki Sikullar'a da yayılmıştı. Buğday tarlalarında çalışan geniş köle toplulukları iki kez ayaklandı (İ.Ö. 135 ve 104). Kötü anılar bırakan Verres yönetimi döneminde (İ.Ö. 73-71), kıyılardaki korsan baskınlarına son vermek gerekti. İç savaş sırasında Sextus Pompeius'un Sicilya'daki varlığı, adayı Roma'dan koparak iktisadi etkinliğini güçten düşürdü. Sicilya'yı romalılaştırma ve kalkındırmaya girişmenin ihtiyatlı bir davranış olduğunu düşünen Augustus, adada yeni koloniler kurdu (Palermo, Siracusa, Taormina, Catania). Ancak bu girişim adanın, imparatorluk dönemindeki göreli gerilemesine engel olamadı. İ.S. 276-278'de Sicilya, istilacı kavimlerin saldırısına uğradı. 440'ta Vandallar'ın işgal ettiği ada, yeniden Afrika yörüngesine girdi. Daha sonra Geiserich, Sicilya'yı Odoaker'e bıraktı. Belisarios, 535'te adayı Ostrogotlar'dan geri aldı. Yüzyıllar boyunca Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlı kalan Sicilya, bir strategos tarafından yönetildi.

• *Ortaçağ'dan 1860'a kadar Sicilya.* Daha 652'de Sicilya, ilk sarazen baskınıyla karşılaştı. 827'den başlayarak Araplar, adanın fetih ve sömürgeleştirilmesine giriştiler (831'de Palermo'nun, 878'de Siracusa'nın alınması) ve onu bir emirliğin başkenti durumuna getirdiler. Müslüman ülke, B.'da Mazara, G.-D.'da Noto ve K.-D.'da da hıristiyanların sığındıkları Demone olmak üzere üç "vadi"ye ayrıldı. İyi bir yönetime kavuşan müslüman Sicilya, X. yy.'da mutluluk ve refah içinde yaşayarak Palermo'da bir islam kültür ve sanat merkezi oluşturdu. Ancak feodal yapılar sonucu yetkilerin dağılması, etnik ve dinsel anlaşmazlıklar, adayı dayanıksız bir duruma getirdi. 1059'da papa Nicolaus II, Güney İtalya'ya yerleşen Roberto Guiscardo'yu "gelecekteki Sicilya dükü" olarak tanıdı. Kardeşi Ruggero 1061'de Messina'yı, 1071'de Catania'yı ve 1072'de Palermo'yu onun adına ele geçirdi ve Roberto'nun tüm ada üzerindeki metbuluğunu tanıdı. Fetih, 1091'de tamamlandı. Norman egemenliği döneminde Sicilya, mülklerini ada dışına yayan zengin ve güçlü bir krallığın merkezi durumuna geldi. İslam yasa ve uygulamalarına karşı saygılı davranan Normanlar, çevrelerine yunan, arap ve lombard danışmanlar toplayarak, Sicilya'ya son derece değişik öğelerden oluşan bir uygarlık parlaklığı kazandırdılar. Evlilik yoluyla krallık, Hohenstaufen ailesine geçti (Heinrich I'in taç giymesi, 1194). Friedrich II'nin ölümünden (1250) sonra papa, Anjoulu Carlo I'e Sicilya kralı olarak taç giydirdi (1266). Ancak Sicilya ayaklanmasından sonra Anjou-

Giraudon

Sicilya kralı Anjoulu Carlo I'e taç giydiren papa Clemens IV (1266) Pernes-les-Fontaines'deki (Fransa) Ferrande kulesi'ni süsleyen bir freskten (XIII. yy.) ayrıntı

luiar tahttan uzaklaştırıldı ve Sicilyalılar Aragonlu Pedro III'ü kral ilan ettiler (1282). Bunun üzerine Trinacria krallığı adını alan Aragón Sicilyası, yarımada krallığından ayrıldı ve bu durum, Büyük Alfonso V yarımada krallığını fethederek ilk İki* Sicilya kralı oluncaya (1442) kadar sürdü. Kral ölünce (1458), iki krallık yeniden ayrıldı ve İki Sicilya krallığı resmi olarak ancak 1816' da, Savoia (1713-1718) ve Avusturya (1718 -1734) egemenliklerinden, ardından 1799 -1802 ve 1806-1815 aralarında adaya sığınan Bourbonlar'ın (1734-1860) egemenliğinden sonra yeniden kurulabildi. (→ NAPOLİ *krallığı* ve İKİ SİCİLYA *krallığı.*)

• *İtalyan Sicilyası.* 1860'ta Sicilya, halkoylaması yoluyla İtalya krallığı'na katıldı. Yoksulluk ve Mafia yüzünden birçok felakete uğrayan Sicilya'ya, italyan parlamentosu özel bir özerklik statüsü tanıdı (1948). Buna göre bir "bölgesel cunta", tek dereceli kamu oylamasıyla seçilen bir Bölgesel konsey denetiminde, bazı hükümet yetkilerini kullanmaya başladı. İktisadi güçlükler ve işsizlik, ilkin Sicilya'da kurulması öngörülen bir demir-çelik kompleksinin Calabria'da kurulmasından sonra, 1970'te bölgesel hükümetin istifasına yol açtı. Devlet ve Mafia arasındaki savaşımın çetinliği, 1982'de Kilise'nin müdahalesi ve (aralarında polis şefi general Dalla Chiesa'nın öldürülmesi de olan) birçok cinayetle belirginlik kazandı.

ARKEOLOJİ VE SANAT

Arkaik ve klasik dönem sicilya uygarlığında en önemli etkeni Yunanlılar'ın koloni kurmalarında, bir ölçüde de Kartaca etkilerinde aramak gerekirse de, adada yaşayan Sikullar ve Sicani halkıyla ilişkiler, hemen ardından da karışmalar, Doğu Akdeniz'den gelen katkılara özel bir renk kazandırdı.

• *Şehircilik.* Kolonlar özgünlüklerini ilk başta kentlerini kurmakta gösterdiler: Miletli Hippodamos'tan çok önce, tanrılara adanmış kesimlerin, özel konut mahallelerinin ve kamu bölümlerinin birbirinden ayrıldığı düzenli bir şehircilik anlayışı ortaya koydular. Kamuya ayrılmış bölümler, baştan beri, Yunanistan'da bile henüz bilinmeyen bir zenginlik ve genişlikteydi (Megara Hyblaia ve Selinus kazıları). Surların yapım tarihleri çözülmesi güç sorunlar ortaya koyar: birçok kez elden geçirilmiş ve İkinci pön savaşı sırasında Romalılar'ın ilerleyişini durdurmuş olan Euryalus şatosu, Yaşlı Dionysios zamanında geliştirilen ve İ.Ö. I. yy. ortalarına kadar çeşitli değişikliklere uğratılan savunma mimarisine iyi bir örnektir.

• *Mimarlık.* Batı koloni üslubu daha çok dor esinliydi; ancak, bu üslupta, arkaik dönemin izlerine, özellikle de pişmiş toprak yapı süslerinde, zengin ve pitoresk bir görünüm sağlamaya yönelik zarif ayrıntılara da yer verildi. Daha sonraları ionia etkisi ağır bastı. Kentlerin zenginliği sonucu, buralarda yaşayanlar İ.Ö. VI. yy.'ın sonuyla V. yy.'dan başlayarak, geniş kapsamlı inşaat programlarıyla dine bağlılıklarını sergilemeye yöneldi. Tiyatroların sayısı da oldukça fazladır.

Başlıca yerleşmeler ve içerdikleri en önemli yapılar şunlardır:
Agrigento. Arkaik tapınak, İ.Ö. VII.-VI. yy.; A tapınağı (Herakles), İ.Ö. VI. yy. sonu; D tapınağı (Hera), İ.Ö. V. yy. başı; Zeus tapınağı, İ.Ö. 470 (406'da daha tamamlanmamıştı); İ tapınağı (Dioskurlar), İ.Ö. V. yy. (Roma döneminde elden geçirildi), F tapınağı (Concordia), İ.Ö. 440; Demeter, Artemis, Asklepios, Poseidon tapınakları (son ikisi İ.Ö. V. yy.'dan kalmadır); Phalaris dua yeri (İ.S. I. yy.); Theron'un mezarı, İ.S. I. yy.;
Eryks (Erice). Birçok kez değişikliğe uğratılan arkaik Venüs Erycina tapınağı;
Gela. Dor düzeninde iki tapınak, İ.Ö. VI. yy.; surlar;
Herakleia Minoa. Tiyatro;
Himera. İ.Ö. 480'den sonra yapılmış dor düzeninde tapınak;
Megara Hyblaia. Arkaik dönemden hellenistik döneme kadar çeşitli kalıntılar;
Segesta. İ.Ö. 430'dan kalma tapınak (tamamlanmamış), tiyatro;
Selinus. A tapınağı, İ.Ö. 490-480; B tapınağı (Hellenistik dönem); C tapınağı (Demeter), İ.Ö. VII. yy. sonu-İ.Ö. VI. yy. başı; D tapınağı (Herakles), İ.Ö. 570-554; E tapınağı (Hera?), İ.Ö. V. yy. başı; F tapınağı (Athena?), İ.Ö. 560-540; G tapınağı (Apollon), İ.Ö. 550-480 (İ.Ö. 409'da daha tamamlanmamıştı). Bunlara, arkaik Malophoros tapınağı ile çeşitli küçük tapınakları da eklemek gerekir.
Siracusa. Arkaik Apollon tapınağı ve Artemis Olympieion tapınağı, İ.Ö. VI. yy. başı; Athena tapınağı, İ.Ö. V. yy.; Hieron II sunağı; tiyatro, İ.Ö. V. yy.'ın ilk yarısı (elden geçirildi); roma amfitiyatrosu, İ.Ö. II. yy.
Taormina. Yunan tiyatrosu, İ.Ö. III. yy. (Roma döneminde elden geçirildi), odeon, Serapis tapınağı, sukemeri;
Tindari. Yunan tiyatrosu, İ.Ö. III.-II. yy. (elden geçirildi); bazilika, İ.S. I. yy.

• *Heykel.* Bu tapınaklardaki metoplar Sicilya heykel sanatının en iyi örneklerini oluşturur: Palermo Ulusal müzesi, Selinus atölyesinden çıkma yapıtlarla doludur. Bunlar arasında özellikle, *Perseus ile Gorgo, Herakles ile Kerkopes* (İ.Ö. VI. yy. başı) ve yaklaşık İ.Ö. 450'den kalma *Amazon ile mücadele eden Herakles, Zeus ile Hera, Aktaion ile Artemis, Bir devle mücadele eden Pallas* sayılmaya değerdir. Başlangıçta naif nitelikli ve metopun çerçevesine bağlı olan üslup, daha sonraları patetik bir anlatımcılığa doğru gelişti.

Heykel alanındaki diğer yapıtlar arasında, Selinus (Castelvetrano'da) ve Agrigento (mermer, İ.Ö. VI. yy. sonu) ephebosları, Siracusa koçu (bronz, Palermo müzesi) ve Agrigentolu Perillos'un döktüğü efsanevi Phalaris boğası sayılabilir.

• *Süsleme sanatları.* Korinthos'tan, sonra da Atina'dan ithal edilen ürünler, seramik alanında nitelikli taklitlere yol açtı. Bu taklitler, hellenleşmiş yerli halkta daha kabadır. Kuyumculuğun yanı sıra, sicilya sikkeciliğinde de, Eumenes, Euainetos, Kimon gibi büyük ustalarla, antikçağ sanatının en yetkin örnekleri verildi. Siracusa serileri (yunuslarla çevrelenmiş Arethusa başı, arkayüzde quadrigae) çok ünlüdür.

Yapılan birçok kazı, yunan kolonlarla yerli halklar arasındaki ilişkilerin önemini ortaya koydu: yunan kolonileri, uzun zaman sanıldığı gibi yalnızca kıyı şeridiyle sınırlı kalmamış, aksine adanın 20-30 km içine doğru yayılmıştı: Monte Saraceno gibi yerleşmelerde arkaik dönem yunan nekropolisleri ve tapınakları bulundu. Daha içerilerdeyse, daha yavaş bir etkileşim sözkonusudur: İ.Ö. V. yy.'ın sonuna kadar nekropolislerde, yunan ürünlerinin yanı sıra yerli seramiğe de rastlanmaya devam edilir.

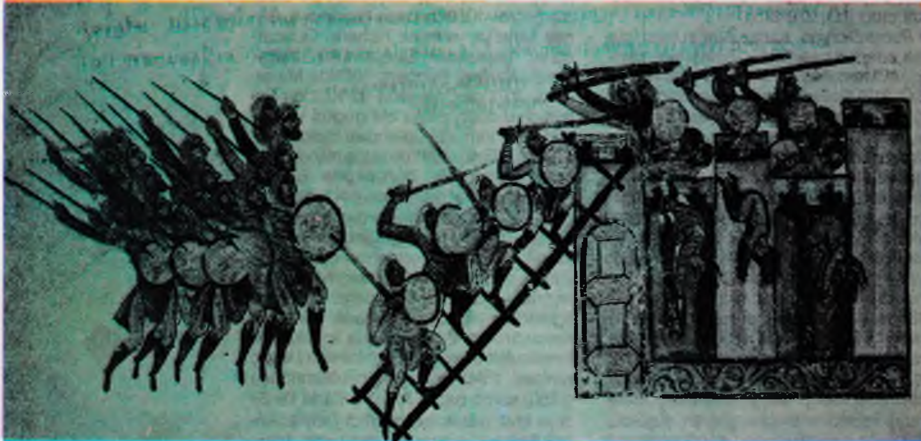
• *İslam sanatı.* Sicilya, islam sanatının geniş ölçüde yayıldığı topraklardan biri oldu; ancak, yeniden hıristiyanların eline geçen tüm ülkelerde olduğu gibi, burada da arap uygarlığından günümüze hemen hemen hiçbir şey kalmamıştır. Yalnızca Palermo, küçük sarayları, özellikle de Saray capellası ile (resimli tavanlar) o dönemin anısını yansıtır. Buna karşılık, bugün bile birçok norman anıtı, islam dünyasının uygarlığa açılan izlerini taşır. Palermo dışında, Chiaramonte ve Monreale'de bu etkiler belki de daha güçlüdür. Sicilya'ya ait olduğu öne sürülen eşyaların nereden geldiği her zaman kesin olarak bilinememektedir; buna karşılık, oymalı ve resimli fildişleriyle, o zamanlar çok yaygın bir ünü olan kumaş atölyelerinden çıkan çeşitli ürünlerin (Palermo krallarının taç giyme törenleri sırasında gyidikleri pelerinler, XII. yy.) bu ülkede yapıldığı neredeyse kesindir.

Sicilya atı, Sicilya kökenli binek atı ırkı.

Sicilya çıkartması (1943). Paraşütçülerden sonra, XV. ordular grubundan ingiliz-amerikan tümenleri (Alexander) 10 temmuz 1943'te 200 000 italyan ve iki alman tümeni tarafından savunulan adaya çıktılar. Sıkışan İtalyanlar ve Almanlar, Messina'ya giden yolu kapamak için sa-

878'de Araplar'ın Siracusa'ya hücumu Ioannes Skylitzes'in kroniğinin XIV. yy.'dan kalma bir yunan elyazmasını süsleyen bir minyatürden ayrıntı
Ulusal kitaplık, Madrid

Ulusal kitaplık, Madrid

vunmalarını Etna yönünde yoğunlaştırmaya çalıştılar. Palermo (22 temmuz) ve Catania'nın (5 ağustos) düşmesinden sonra Almanlar adayı boşaltmaya karar verdiler ve 90 000 Alman ve İtalyan'ı Calabria'ya geçirmeyi başardılar. Ada ayın 17'sinde Müttefikler tarafından tümüyle işgal edildi.

Sicilya ipekliler, ipeğin, Sicilya'ya IX. yy.'da, Bizanslılar tarafından getirilmesinden sonra, bu ülke, XI. ve XII. yy.'larda büyük bir etkinlik göstererek, bütün Akdeniz havzası'na yayılan ipekliler üretti. XIII. yy.'dan sonra dokunan kumaşları, en güzel italyan ve bizans dokumalarından ayırt etmek zordur. Müzelerde birçok örneği saklanan bu ipeklilerin en ünlüleri, Viyana'da Schatzkammer'de bulunan, Palermo krallarına ait taç giyme giysileridir.

SİCİLYA KATI a. Yerbil. Pleyistosen dizisinin, Mindel buzullaşmasının sonuyla Riss buzullaşmasının başı arasında yer alan ve yaklaşık 300 000 yıl süren katı. (Eşanl. SİSİLİYEN.)

SİCİLYA LEHÇESİ a. Sicilya'da konuşulan güney italyanca lehçesi.

Sicilya okulu, Dante tarafından övülen (*De vulgari eloquentia*, I, XII, 2-3) ve ünlü *Magna Curia* (Palermo ve Messina) uygarlığı ile imparator Friedrich II'ye (1194 -1250) bağlanan ilk özgün italyan okulu. Taşra şiirinin çevriyazısını temel alarak sicilya lehçesini sanatsal bir yaklaşımla üsluplaştıran okulun en ünlü temsilcileri, özellikle imparatorun kendisi, oğlu Enzo, Pietro Della Vigna, Giacomo da Lentini, Rinaldo d'Aquino, Guido delle Colonne, Giacomino Pugliese ve Cielo d'Alcamo' dur.

'verts-Rapho

Segesta'da dor düzeninde tapınak
İ.Ö. V. yy. sonu

Tholy-Rapho

SİCİLYA'DA ARKEOLOJİ VE SANAT

Piazza Armerina yakınında
Casale villası'ndan bir görünüş
İ.S. III.-IV. yy.

Giraudon

karşı karşıya duran
khimairalar ve kartallar
Sicilya ipek atölyelerinde dokunmuş
bir lampasın ayrıntısı, XIII. yy. sonu
Dokuma tarihi müzesi, Lyon

SİCİLYALI sıf. ve a. Sicilya adası halkından olan.

SİCİM a. **1.** Bükülmüş ya da kablo bükümü verilmiş birçok iplikten meydana gelerek sürekli uzunlukta bir yapı oluşturan ve bağlamaya, tutturmaya vb.'ye yarayan ürün; kınnap. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Sicim gibi*, yağmurun ya da gözyaşlarının akışındaki sürekliliği vurgulamak için kullanılır: *Sicim gibi bir yağmur yağıyordu. Gözyaşları sicim gibi akıyor.*

—El sant. *Sicim işi*, çıkarılacak desene göre, çin iğnesi tekniğiyle sabitleştirilen sicimle sağlamca bir bez üzerine yapılan nakış (Boulogne işi, kafes işi vb.). [Günümüzde, bu gerece, duvar kaplamalarında ya da dekoratif panoların yapımında yer verilir.]

—ANSİKL. Sicim doğal (keten, kenevir, jüt, sisal) ya da sentetik (poliolefinler) hammaddelerden elde edilir. Sicim, iki ya da daha çok ipliğin bükülmesiyle oluşturulur. Kimi uygulamalarda birçok adi sicim bir arada bükülerek kablo bükümü sicimler de gerçekleştirilir. Üretimden sonra sicimler, ana maddesi nişastalı malzemelerden oluşan bir zamka batırılarak aprelenir. Sicimler piyasaya sürülmeden önce genellikle yumaklar haline getirilir. Samanları ve otları demetlemede ve sıkıştırmada kullanılan sicimler bükülmüş tek kat iplikten oluşur.

SİCİMOĞLU (Halil), türk güreşçi (Yıldızeli, Sıvas, 1889 - *ay. y.* 1934). Babası pehlivan Sicim Celal tarafından yetiştirildi. Karakucak güreşinde döneminin en başarılı güreşçileri arasında yer aldı. Birinci Dünya savaşı'nda tutsak edilerek götürüldüğü Moskova'da çariçenin huzurunda düzenlenen bir karşılaşmada rus şampiyonunu yendi. Savaştan sonra Türkiye'ye dönerek güreş yaşamını sürdürdü.

SİCİSTA a. İskandinavya ile Çin arasındaki bölgede yaşayan küçük kemirici cinsi. (Kayın ormanlarında, bozkırlarda ve çayırlarda bulunur. Gececi ve ağaççıldır. Sıçrayansıçangiller familyası.)

SİCKERT (Walter), ingiliz ressam ve gravürcü (Münih 1860 - Bath 1942). Danimarkalı ressam Oswald Sickert'in (1828-1885) oğluydu, Slade School'da eğitim gördü ve Whistler'in öğütlerini aldı. Degas ve J.-E. Blanche ile dost oldu, 1889'da Londra'da ingiliz izlenimcilerinin ilk sergisini hazırladı. 1905'ten başlayarak Camden Town'a yerleşti, bu adı taşıyan ve 1913'te London Group adını alacak olan grubu kurdu. Gündelik yaşam sahnelerinde (*Old Bedford tiyatrosu*, 1897'ye doğr., Walker Art Gallery, Liverpool), portre ve manzaralarında (Dieppe, Venedik, Brighton vb.) izlenimcilik ve anlatımcılığı bağdaştıran bir üslup kullandı.

Sidamara lahdi
İ.S. II. yy.
Arkeoloji müzesi İstanbul

SİCKİNGEN (Franz VON), alman şövalye (Ebernburg 1481 - Landstuhl 1523). İmparatorluğun, Franz I'in, birçok alman prensinin, Metz burjuvalarının hizmetinde bulundu, kendini Reform'un koruyucusu ilan etti ve Luther'i Worms diyet meclisi sırasında korudu. Ulrich von Hutten tarafından kışkırtılınca Roma'ya karşı alman isyanının başına geçti. 1522'de Trier başpiskoposunun topraklarına saldırdı (şövalyeler savaşı), ama geri püskürtüldü ve sürgüne mahkûm edildi. Kendi şatosu olan Landstuhl'da kuşatıldı ve ölümcül bir yara aldı.

SİCN a. (ar. *sicn*). *Esk.* Cezaevi, zindan.

SİCUS a. Yazın devedikenleri üzerinde çok yaygın sinek cinsi. (Yumurtalarını uçarken yabanarıları üzerine bırakır; larvaları zarkanatlıların asalağıdır. Kalınkafalısinekgiller familyası.)

SİCYOS a. (yun. *sikyos*, hıyar). Amerika, Avustralya ve Okyanusya'nın sıcak bölgelerinde yetişen tırmanıcı otsu bitki. (Sicyoslar, lopları az ya da çok belirgin almaşık yapraklı, biryıllık otsu bitkilerdir; bireşeyli olan küçük ve beyazımsı çiçeklerinde çan biçiminde bir taç bulunur.)

SİÇANG KOH ya da **SİÇANG,** Tayland'da ada, Bangkok'un G.-G.-D.'sunda, Bangkok'un ön limanı. 17 ocak 1941'de Tayland'ın Kampuçya'ya saldırmasından sonra, bir fransız filosu tayland savaş gemilerine saldırarak yenilgiye uğrattı.

SİDA a. Afrika, Asya, Avustralya ve Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişen otsu, çalımsı ya da ağacımsı bitki.(Yaprakları almaşık dizili ve az ya da çok tırtıklıdır; çiçekleri çok büyük ve çeşitli renkte olup 5'li tiptedir. Bu cinsin 100 kadar türünden bazılarının saplarından dokuma elyafı elde edilir. Ebegümecigiller familyası.)

SİDAD a. (ar. *sidād*). *Esk.* Şişe tıpası, tıkaç.
→Esk. tıp. Tampon.

Side tiyatrosu
İ.S. II. yy.

SİDAMARA. Tar. coğ. Anadolu'nun Lykaonia bölgesinde kent; Konya'nın Ereğli ilçesi Ayrancı bucağına bağlı Ambar köyünün yerinde bulunuyordu. Burada ortaya çıkarıldığı için *Sidamara lahdi* diye anılan ve İstanbul Arkeoloji müzeleri'nde sergilenen roma lahdi (İ.S. II. yy.), 3 m'yi aşan yüksekliğiyle bu türün en büyük boyutlu örneklerindendir. Lahdin uzun ve kısa yüzlerindeki figürlerin kimileri, korinthos düzeninde sütunlarla ayrılmış nişler içinde heykel görünümünde işlenmiştir.

SİDAMO, Etyopya'nın güney ucunda il; 116 700 km²; 4 490 392 nüf. (1990). Merkezi *Auassa.*

SİDDHANTA, birçok anlamı olan sanskritçe sözc.: 1) bilimler ve felsefe öğretileri üzerine sanskritçe incelemelere verilen genel ad; 2) bir okulun ortodoks öğretisi, yani kendisine yöneltilen eleştirileri çürüttükten sonra sağlamlığını kanıtlamış bir öğreti; 3) Hindistan'ın güneyinde yaygın olan Tamil Nadu felsefe okulu *Şaivasiddhanta*'nın kısaltılmış adı. (Siddhanta'nın en eski yapıtları sanskritçedir ve Paşupata okulu ile başka bazı tarikatın şiva okullarına dayanır. Daha sonraki yapıtlar ise tamil dilinde yazılmıştır. Bu felsefe, *Veda*'ların otoritesini tanır, ama bu kutsal kitapları birçok bakımdan kendi dinsel öğretisinin ışığında yorumlar. Bu sisteme göre üç gerçek ve ölümsüz töz vardır: *pati*, yani her şeyde içkin olmakla birlikte, aşkın bir varlığa sahip olan tanrı Şiva ya da Upanişadlar'ın *sat-cit-ananda*'sı; *paşu*, yani yetkin niteliklerle donatılmış olan, ama bilgisizlik ve bilgisizlikten doğan başka nedenlerce sınırlanmış olan ruh; *paşa*, yani bilgisizlik, *karma* ve *maya* [hayal] gibi ruhu tutsak eden zincirler. Ruhun, öz kişiliğini tanımasını ve Şiva'yla ilişkisini kavramasını sağlayan tanrısal bilgi *paticnana* ise, ancak Şiva sayesinde elde edilebilir.)

SİDDHARTHA, "ermiş kişi" anlamına gelen ve *Buddha Gautama*'ya verilmiş unvanlardan biri.

SİDDHİ, sanskritçe sözc.; şu anlamlara gelir: 1) ermişliğin son aşaması, amacı; 2) yogilerin ve diğer keşişlerin elde edebildiği normal üstü güçler.

SİDDONS (Sarah KEMBLE, Mrs.), ingiliz kadın trajedi oyuncusu (Brecon, Wales, 1755 - Londra 1831). John Philip ve Charles Kemble'in kız kardeşi. Aktör William Siddons ile evlendi (1773). 1775'te Garrick'in çağrısı üzerine Drury Lane'e geçti, 1782'de geri döndü ve 1803'ten başlayarak Covent Garden'da oynamaya başladı. Tüm trajedi kahramanlarını büyük bir başarıyla canlandırdı. Catherine of Aragon *(Henry VIII)* ve özellikle lady Macbeth rolleriyle başarının doruğuna ulaştı. Heykelcilikle de uğraştı. Gainsborough tarafından yapılan portresi Londra National Gallery'deki başyapıtlardan biridir.

SİDE, esk. **Selimiye,** Antalya'nın Manavgat ilçesine bağlı belde; 11 300 nüf. (1990). Belediye.

SİDE, Tar. coğ. Anadolu'nun Pamphylia bölgesinde önemli bir antikçağ kenti; kalıntıları Antalya körfezinin D. kıyısında, Manavgat ilçesine bağlı Side (esk. *Selimiye*) beldesi ve çevresinde yer alır. Attaleia'nın (Antalya) kuruluşuna değin yörenin başlıca liman kentiydi.
—Tar. Strabon'a göre Side bir aiolis kenti olan Kyme tarafından İ.Ö. VII. yy.'ın ikinci yarısında kuruldu. Arrhianos buraya yerleşen Kyme halkının kısa süre sonra yunancadan farklı, büyük bir olasılıkla Pamphylia bölgesinin yerel dilini kullanmaya başladığını belirtir. Günümüzde de yeterince çözümlenememiş bu dile sikkelerde ve yaklaşık İ.Ö. III. yy.'a tarihlendirilen ikidilli yazıtlarda rastlanmıştır. Kentin nar anlamına gelen adı da Anadolu'ya özgüdür. Bu yüzden burasının çok daha eski bir yerleşme alanı olduğu (Eusebios Side'nin İ.Ö. 1405'te kurulduğunu yazar) sanılmaktadır. Yunanca ancak Büyük İskender'den sonra kentin resmi dili olmuştur (İ.Ö. 333). Büyük İskender'e savaşmadan teslim olan kent, onun buraya bir garnizon yerleştirmesine de izin vermiştir. İ.Ö. III. yy.'da Side önce Ptolemaioslar'ın, daha sonra da Selefkiler'in egemenliğine girdi. İ.Ö. 190'da Side açıklarında Antiokhos III ile Roma'nın desteklediği Rodoslular arasında büyük bir deniz savaşı oldu. İ.Ö. II. yy.'da güçlenen kilikialı korsanlar, İ.Ö. 67'de Pompeius tarafından yenilgiye uğratılmalarına değin Side'yi üs olarak kullandılar. Kent İ.Ö. II.-I. yy.'larda Roma ile yakın ilişkilerinden yararlanarak parlak bir dönem yaşadı (Side'nin D.'ya uzantısının uç noktasını oluşturan güzel duvarların bu dönemden kaldığı sanılmaktadır). İ.S. II.-III. yy.'larda eyalet merkezi oldu, deniz ticareti ve köle alım satımıyla zenginleşti, görkemli yapılarla donandı. Ancak III. yy. sonlarına doğru ve IV. yy.'da, özellikle Isaurialı dağ kavimlerinin saldırılarıyla zayıfladı, bir iç duvarla yerleşim alanı daraltıldı. V.-VI. yy.'larda piskoposluk merkezi olarak yeniden gelişmeye başladı, eski sınırlarına ulaştı. Ancak VII.-IX. yy.'lardaki arap akınları kentin çökmesine neden oldu.
—Arkeol. Yörede ilk araştırmalar XIX. yy. sonlarında Niemann ve Petersen yönetimindeki avusturya ekibince gerçekleştirildi. 1947-1966 arasında Prof. A. M. Mansel'in sürdürdüğü sistemli kazılar ve onarım çalışmaları, daha sonra Prof. J. İnan tarafından yürütülmüştür (1973-1975, 1983'te Apollon tapınağı'nda yeniden başlayan kazı ve restorasyon çalışmalarına 1991 yılında ara verilmiştir.) 1982'de Ü. İzmirligil'in başkanlığında, Side müzesi'nce başlatılan kazı, restorasyon ve çevre düzenlenmesi etkinlikleri (tiyatro, agora) ise devam etmektedir.
Kentin ilk parlak döneminde (İ.Ö. II. yy.) yapılan surların D. kesimi oldukça sağlamdır; deniz yönündeki surlar Roma ve Bizans dönemlerinde önemli onarımlar geçirmiştir. Yarımadanın boynundaki bölüm IV. yy.'da yapılmıştır. K. uçtaki ana kapı Perge ve Sillyon'dakilere benzer; burada da at nalı biçiminde avlunun duvarları sütunlar, nişler içinde heykeller ve kabartmalarla süslüdür. Ana kapının dışındaki nymphaion da (İ.S. II. yy.) Aspendos'takine benzer; yapının üç katlı cephesi nişler içinde yer alan heykeller ve kabartmalarla süslüydü (III. yy.'da onarıldı). Aynı döneme tarihlendirilen on bölümlü, 32 km uzunluğundaki su kemerleri Melas (Manavgat) çayından kente su sağlıyordu. III. yy.'ın ilk çeyreğinde önemli ölçüde onarılan bu kemerlerin bir bölümü günümüzde de sağlamdır. Ana kapıdan kente ulaşan, korinthos düzenindeki sütunlu caddelerden biri G.'e, ötekisi (günümüzde de kullanılmaktadır) agoraya uzanıyordu. Bu yolun sağ yanında kutsal çeşmeli bir yapı yer alır (V.-VI. yy.'lar); solundaysa avlu çevresine dizilmiş odalardan oluşan peristylon planında evler vardır (İ.Ö. II.-I. yy.'lar). İ.S. II. yy.'ın birinci yarısına ya da ortalarına, Antoninuslar dönemine tarihlendirilen Side tiyatrosu kentin en göze çarpan anıtıdır. Yapım özellikleriyle Anadolu tiyatroları arasında önemli bir yeri olan bu büyük tiyatro, yarım daireyi aşan caveası, orkestrası, üç katlı sahne duvarı (skene) ve yüksek bir platform biçimindeki prosceniumu ile İmparatorluk döneminin tipik örneklerinden biridir. 29 sıralı alt cavea doğal eğime, 22 sıralı üst cavea ise kemerlere ve tonozlara oturtularak farklı bir mimari uygulanmıştır. İ.S. III.-IV. yy.'larda orkestranın çevresine yüksek bir duvar örülerek yapı arena olarak kullanılmış; IV. yy.'da kentin küçülmesi sırasında sahne duvarı sur olarak değerlendirilmiştir. V.-VI. yy.'lardaysa tiyatro açık hava kilisesi olmuştur. Side'nin terk edilmesinden sonra üst kat galerileri çeşitli depremlerle çökmüştür. Tiyatronun yakınında, kentin ortasında yer alan, İ.S. II. yy.'dan kalma büyük agora (90, 80×94,00 m) revaklar ve

dükkânlarla çevriliydi. Agoranın ortasındaki yuvarlak yapının (İ.S. II. yy.) Tykhe tapınağı olduğu sanılmaktadır. K.-B.'da oldukça sağlam durumda hamam ve sarnıçlar vardır (kemerlerle gelen su bu sarnıçlarda toplanıyordu). Agoranın temizlenmesi sırasında Roma ve Bizans dönemlerinden pek çok küçük buluntu (seramikler, cam eşyalar, tunçtan nar, yüzük, bereket boynuzu, haç, tıp aletleri, düğme, olta iğnesi, topuz iğnesi, kemer tokası, yazıtlar vd.) ve sikkeler ele geçti. Agoranın ve yolun karşı kıyısındaki hamam kompleksi (V. yy.) günümüzde onarılarak müzeye dönüştürülmüştür. IV. yy.'da kentin yerleşim alanının küçülmesi sırasında, agoranın B.'sına örülen ve tiyatronun sahne duvarı boyunca uzanan surların bulunduğu yerde yüksek kemerli, anıtsal bir kapı vardır. 13,45 m yüksekliğindeki bölümü sağlam olan bu kapının üzerinde dört atlı bir araba içinde imparatorun heykeli bulunuyordu. Bu kapının içe bakan B. cephesinde, kentin başka bir kesiminde Vespasianus ve Titus'un anısına yaptırılmış (İ.S. 74) ve IV. yy.'da buraya taşınmış güzel bir anıt yer alır (daha sonra kimi eklemelerle çeşmeye dönüştürüldü). Tiyatro ile sütunlu cadde arasındaki Dionysos tapınağı (İ.Ö. I. yy.), kalıntılarına göre pseudo-dipteros planlıydı. Tiyatrodan sahile uzanan sütunlu caddenin hemen sağındaki bazilikanın bir bölümü ayaktadır. Limanın yakınında II. yy.'dan hamamlar vardır. Kentin G. ucunda Side'nin önde gelen tanrılarından biri olan Apollon'un korinthos düzeninde, peripteros planlı tapınağı bulunmaktadır (II. yy. ikinci yarısı). Aynı tarihlerden Athena tapınağı da benzer düzende ve plandadır. V. yy.'da buraya yapılan üç sahınlı bazilikanın bir bölümü bu tapınakların temelleri üzerine kurulmuştur. Ay tanrısı Men'in tapınağı da bu kesimdedir; birkaç basamakla ulaşılan sütunlu bir platform ile, bunun ardındaki yarım daire planlı celladan oluşan bu tapınak İ.S. III. yy. başlarına tarihlendirilmektedir. Bunun yakınında bir bizans çeşmesi, henüz kazılmamış bir roma hamamı ve bizans evleri vardır. Tiyatronun G.-D.'sunda, geç dönem surlarının dışında, işlevi kesinleşmemiş büyük bir yapı kompleksi bulunmaktadır. Devlet agorası olduğu sanılan bu yapı 7 m genişliğinde revaklarla çevrili bir avlu ile, bunun D.'sunda yer alan üç bölümlü, anıtsal bir binadan oluşuyordu, çok zengin süslemeli olan orta bölümün duvarlarını iki kat halinde, yüksek kaideli sütunlar ve kemerli nişler kaplıyordu. Bu nişlerde imparatorun, tanrıların ve atletlerin heykelleri vardı (asıllarının roma kopyaları olan bu heykeller Side müzesi'ne aktarılmıştır, yalnızca Nemesis heykeli yerinde bırakılmıştır). Bu mekan 6 sütunlu bir geçişle avluya açılıyordu. Duvarlarında büyük nişler bulunan öteki mekânların kitaplık ya da arşiv olabilecekleri düşünülmektedir. G.'e uzanan sütunlu yolun kenarında, biri V.-VI. yy.'lardan, ötekisi VIII.-IX. yy.'lardan kalma bizans bazilika kalıntıları vardır. Kent surlarının dışında kalan nekropoliste birçok lahit ortaya çıkarılmıştır (Side müzesi). Kentin B.'sında, kıyıya yakın bir anıtmezar, tapınak biçimindeki mimarisi ve zengin süslemeleriyle dikkati çeker (yaklş. İ.S. 300). [→ Kayn.]

Side müzesi, Side ören yerinde, agoranın karşısındaki roma hamamı kompleksinde açılan müze (1961). Burada Side'de ortaya çıkarılmış çeşitli yapı kalıntıları, mitolojik konuların işlendiği alçakkabartmalar, lahitler (Sarhoş Eroslar lahdi), ünlü yunan heykellerinin roma kopyaları olan tanrı, tanrıça, atlet heykelleri ve heykelcikleri (Zeus, Apollon, Hermes, Aphrodite, Eros, Nike, Asklepios, Üç güzeller grubu, sandalını bağlayan atlet, Athena, sfenks, Amazonlar vd.), imparator heykelleri ve büstleri, seramik, tunç ve cam yapıtlar sergilenmektedir.

SİDENOS, Tar. coğ. Bolaman* çayının Antikçağ'daki adı.

SİDER (EL-), Büyük Sirte körfezinde, Libya'ya ait petrol limanı (Trablus).

SİDEREMİ a. (fr. *sidérémie*). Hematol. Kan serumundaki demir miktarı. (Normalde 100 ml'de 100 ila 130 μg arasındadır.)

SİDERİT a. (fr. *sidérite*; lat. *sideritis*, mıknatıs; yun. *siderites* [*lithos*], demir [taşı]'ndan). Miner. **1.** Antikçağ'da, mıknatıs. **—2.** İçinde yalnız demir ve nikel bulunan göktaşı. **—3.** Doğal demir karbonat. (Eşanl. KALİBİT, KARBONATLI DEMİR, SPATIMSI DEMİR, SİDEROZ.) (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Formülü $FeCO_3$ olan ve romboedrik sistemde yer alan siderit, genellikle az miktarda manganez karbonat ($MnCO_3$) ile toprak alkali karbonatlardan (Ca, Mg) oluşur. Manyetik bakımından, kristalleri, üçlü eksen doğrultusuna göre bu eksene dik olan diğer bütün doğrultulardan çok daha fazla mıknatıslanma özelliği taşır; siderit bu özelliği nedeniyle manyetik alanları ölçmede kullanılır.

SİDERİTİS a. Çoğunlukla yünsü tüylerle kaplı otsu, ağacımsı ya da çalımsı bitki cinsi. (Ballıbabagiller familyası.)

—ANSİKL. Sideritis Akdeniz bölgesinde ve özellikle Doğu'da yetişir. Türkiye'de (Akdeniz, Ege ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri) yetişen türleri pek çoktur ve genellikle dağ çayı adıyla bilinir. Yaprakları düz kenarlı ya da dişli ve karşılıklıdır. Çiçekler sık çevremler halinde toplanmış başak biçiminde, sarı ya da beyaz renktedir. Bazı sideritis türlerinin (*S. arguta*, *S. bilgerana*, *S. congesta*, *S. libanotica*, *S. perfoliata* vb.) çiçekleri ve yaprakları uyarıcı, gaz söktürücü, iştah açıcı ve mide ağrılarını kesici özellik taşıdığından halk hekimliğinde çay gibi hazırlanıp içilerek kullanılır.

SİDEROBAKTERİ a. (fr. *sidérobactérie*). Demir inklüzyonları içeren bakteri.

SİDEROBLAST a. (fr. *sidéroblaste*). Hematol. İçinde potasyum ferrosiyanürlü Perls boyasıyla görünür hale gelen, hemoglobinsiz, mavi renkli inklüzyonlar bulunan ilik kökenli eritroblast. (Normalde ilik eritroblastlarının % 20 ila 50'si sideroblasttır.)

SİDEROFAJ a. (fr. *sidérophage*). Patol. Alyuvarların parçalanmasıyla oluşan hemosiderini içeren makrofaj.

SİDEROFİL sıf. (fr. *sidérophile*). Yerbil. Öncelikle demirle birleşen bir element (nikel ya da kobalt gibi) için kullanılır.

SİDEROFİLİN a. (fr. *sidérophiline*). Hematol. Kanda özgül olarak demiri taşıyan β_1 globülini. (Karaciğerde bireştirilen bü globülin normal olarak bağlama sığasının üçte biri oranında doymuş durumdadır. Demire düşkünlüğü çok ileri derecededir: demiri ancak zarına gidip yapıştığı eritroblasta terk eder.) [Eşanl. TRANSFERRİN.]

SİDEROFİLLİT a. (fr. *sidérophyllite*). Miner. Demirli mika türü.

SİDEROLİT a. (fr. *sidérolithe* ya da *sidérolite*). Yerbil. Kayaç ve demir-nikel alaşımının yaklaşık olarak eşit oranlarda bulunduğu göktaşı.

SİDEROLİTİK sıf. (fr. *sidérolithique* ya da *sidérolitique*). Yerbil. Eski topraklardan türeyen, demir elde etmek için işletilebilen ve demirli taşlaşmalar içeren kırmızımsı killerden gelen bir oluşum için kullanılır.

◆ a. Siderolitik oluşum.

SİDERONATRİT a. (fr. *sidéronatrite*). Miner. Ortorombik sistemde yer alan hidratlı doğal demir ve sodyum sülfat.

SİDEROPEKSİ a. (fr. *sidéropexie*). Hematol. Demirin dokularda yerleşmesi.

SİDEROPENİ a. (fr. *sidéropénie*). Hematol. Kanda demir oranının azalması. (Hipokrom anemilerin nedenidir.)

SİDEROPENİK sıf. (fr. *sidéropénique*). Hematol. **1.** Sideropeniyle ilgili olan. **—2.** *Sideropenik yutma güçlüğü*, KELLY-PATERSON SENDROMU'nun eşanlamlısı.

SİDEROSİT a. (fr. *sidérocyte*). Hematol. Hemoglobinsiz demirli inklüzyonlar içeren alyuvar. (Potasyum ferrosiyanürlü Perls boyası ile boyandıklarında mavi bir renk alan bu inklüzyonları taşıyan alyuvarlar normal kişilerde dolaşan kanda çok az miktarda bulunur [yaklaşık olarak % 1]. Dalak çıkarıldıktan sonra ve sideroplastlı anemilerde sayıları artar.)

Side
Athena ve Apollon tapınakları
İ.S. II. yy.'ın ikinci yarısı

SİDEROSTAT a. (fr. *sidérostat*). Gökbil. Tek aynalı sölosta türü.

SİDEROTİL a. (fr. *sidérotile*). Miner. Triklinik sistemde yer alan hidratlı doğal demir sülfat.

SİDEROZ a. (fr. *sidérose*). Miner. SİDERİT'in eşanlamlısı.

—Biyol. *Hücre siderozu*, sitoplazmanın içinde tanecikler halinde demir toplanması.

—Patol. Dokuların, dış ya da iç kökenli demirli taneciklerle dolması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Patol. Hücrelerde ve dokularda biriken demir, ya madensel parçacıklar (tanecikler) halinde bulunur (dış kökenli sideroz) ya da kan kökenli bir pigment, yani hemosiderin halinde yer alır (iç kökenli sideroz ya da hemosideroz*).

Akciğer siderozu, demirli tozların solunmasından ileri gelen bir pnömokonyozdur. Solunumla alınan havanın içinde demirden başka zehirli buharlar (örneğin kaynakçılar için) ve silis bulunmazsa (demir madencileri) akciğer siderozunun fizyopatolojik bir anlamı yoktur.

SİDERÜRJİ a. (fr. *sidérurgie*; yun. *siderurgos*, demiri işleyen'den). Metalürj. DEMİR-ÇELİK SANAYİSİ'nin eşanlamlısı.

SİDEYRİ adası ya da **SEDİR adası,** antik **Kedreai,** Gökova körfezinin G. kıyısının D. kesiminde, Taşbükü köyü karşısında küçük ada. Antik kent kalıntısı.

SİDİ ABDURRAHMAN, Casablanca yakınlarında bulunan taş ocakları. Burada, "Rahman kültürü" de denilen "Clacton-Abbeville kültürü"nün tanımlanmasını sağlayan çok sayıda Yontmataş dönemi aleti ele geçirildi. Fransız araştırmacı Biberson, bu endüstrilerden yola çıkarak Acheul kültürünün gelişim evrelerini saptadı.

SİDİ BARRANİ, Mısır'da (Matruh yönetim bölümü) liman, Akdeniz kıyısında, Libya yakınında. Ticaret merkezi. Balıkçılık.

SİDİ BEL ABBAS, Cezayir'de kent, uved Mekerra kıyısında vilayet merkezi, K.'den Tessala dağları ve G.'den de Oran causse'uyla sınırlı geniş bir ovada, 151 397 nüf. (1987). Kent, 1843'te inşa edilen bir tabya çevresinde kuruldu. Ticaret ve sanayi merkezi: tarım makineleri, elektrik gereçleri, ayakkabıcılık, sütçülük. —*Sidi Bel Abbas vilayeti*, 11 648 km²; 452 058 nüf. (1987). Yabancı lejyonun eski garnizon kenti (1843-1962).

Sidi Brahim muharebeleri, 23, 24 ve 25 eylül 1845'te Nemours-Sidi-Brahim'de (Oran yöresi), Orléans 8. avcı taburu ve 2. hafif süvari birliğinin bir bölüğü tarafından Abdülkadir'in Fas'tan gelen 3 000 atlısına karşı verilen ve 340 avcının öldürül-

düğü zorlu muharebeler. Abdülkadir 1847'de, Sidi-Brahim'de Lamoricière'e teslim oldu.

SİDİCİNİ. Esk. coğ. Campania'da italyot halk. Başkentleri *Teanum Sidicinum (Teano)*, Massico dağı'nın yamacında kurulmuştu. Uzun süre Samnitler ile savaştıktan sonra Romalılar'ın egemenliği altına girdi (İ.Ö. 340'a doğr.).

SİDİ FREC, Cezayir'de sayfiye ve turizm merkezi, Cezayir kenti Sahili'nin batı kıyısındaki bir yarımadada (Tombolo). Fransız ordusu, 14 haziran 1830'da Sidi Frec kumsallarına çıkarma yaptı.

SİDİ İFNİ, Fas'ta (Tiznit ili) liman kenti, Tiznit'in G.-B.'sında; 20 000 nüf. Yönetim ve ticaret merkezi.

SİDİ KASIM, esk. **Petitjean,** Fas'ta (Rabat ili) kent, Garb ovasının doğu kenarında, Riföncesi kıvrımlarının eteğinde, uved Rdom kıyısında; 26 800 nüf. Kent, 1915'te Tanca-Fas ve Casablanca-Tunus demiryolları kavşağında kuruldu. Bir tarım bölgesinin ticaret merkezi. Petrol rafinerisi.

SİDİ SAHİP, Ebülbelevi, sahabe (öl. Kayrevan VII. yy. başı). Hz. Muhammet'in yakınlarından olduğuna, onun berberliğini yaptığına inanılır. Türbesi, Kayrevan'da, Berber camisi yakınındadır.

SİDİ SÜLEYMAN ya da **SİDİ SLİMAN,** Fas'ta (Rabat ili) yönetim bölümü, Garb ovasının güney kenarında, uved Beht kıyısında; 20 400 nüf. Bir tarım bölgesinin (tahıl, turunçgiller) merkezi. Şeker fabrikası. 1954'te Amerikalılar'ın düzenlediği büyük askeri havaüssü.

SİDİ UKBA, Cezayir'de kent, Biskra'nın G.-D.'sunda; 21 000 nüf. Kuzey Afrika'daki ilk müslüman istila hareketinin yüce önderi Ukba* bin Nafi'nin mezarı, Sidi Ukba ulu camisi'ndedir. Vahalar.

Sidi Ukba Ulu camisi, Tunus'un Kayrevan kentinde cami; Batı islam sanatının en eski ve en görkemli anıtlarındandır. Yapımını Ukba bin Nafi'nin başlattığı (670), Hişam bin Abdülmelik'in desteğiyle tamamlanan (726) ve 800-909 arasındaki kimi eklemlerle son biçimini alan cami, *Camiülkebir, Kayrevan* ya da *Keyrevan* camisi olarak da bilinir. Mağrib camilerinin atası sayılan yapı, 135×80 m'lik bir alanı kaplar. 67×56 m boyutlarındaki avlu çifte revaklarla çevrilidir. K.-B. revakının ortasında, Batı islam üslubunu en iyi yansıtan örneklerden olan üç katlı, görkemli minare yükselir. G.-D. revakı ise son cemaat yerini oluşturur. Ana mekân, at nalı kemerlerle bağlanmış çok sayıda sütunla, mihrap duvarına dikey uzanan on yedi sahna bölünmüştür. İki katlı sütunlarla ayrılan orta sahın, ötekilerden daha yüksek ve geniştir. Bu sahınları kıble duvarı önünde kesen yatay sahın da orta sahnın genişliğindedir. Bu kesişme sonucu mihrap önünde meydana gelen kare alan ile, orta sahnın başlangıcı kubbelerle, öteki bölümler düz çatıyla örtülüdür. Kubbelere geçiş istiridye motifli tonoz bingilerle sağlanmıştır. Yarım kubbeli, yarım daire biçimindeki mihrap metal parlaklığında çiniler ve ajurlu mermer panolarla kaplıdır. Abanoz minber (IX. yy.) görkemli ahşap minberlerin ilk örneklerindendir. Maksure de (XII. yy.) ahşap işçiliğinin başyapıtlarındandır.

SİDİK a. **1.** İDRAR'ın eşanlamlısı. **—2.** *Sidik yarışı,* hiçbir önem ve değer taşımayan bir konuda birini geçme çabası: *Giyim kuşamda onunla sidik yarışına mı çıkacaksın yoksa.*

—Zool. *Sidik deliği,* böbrekten sidiği alan kanalın, havuzcukta sidik papillasının tepesine açılan ağzı. || *Sidik-sperma kanalı,* amniyonsuz erkek omurgalılarda Wolff kanalına (ilkin üreter) verilen ad. (Bu kanal hem sidiği, hem spermatozoitleri boşaltmaya yarar.)

SİDİKLİ sıf. **1.** Üstüne sidik bulaşmış olan. **—2.** *Sidikli meşe,* yandığı zaman su çıkaran bir meşe türü.

◆ sıf. ve a. İdrarını tutmayıp, sürekli altına kaçıran kimse için kullanılır.

SİDİKTORBASI → İDRAR* TORBASI.

SİDİKZORU a. İDRARZORU'nun eşanlamlısı.

SİDMOUTH, Büyük Britanya'da (Devon) sayfiye kenti, Manş denizi kıyısında (Lyme koyu); 12 000 nüf.

SİDNEY (*sir* Henry), ingiliz yönetici (Londra ? 1529 - Ludlow, Shropshire, 1586). İrlanda lord-deputy'si oldu (1565 -1571, 1575-1578). İrlanda soylularına ingiliz egemenliğini kabul ettirmeye çalıştı. Toprağı kontluklara ayırma sistemini getirdi ve Munster ile Connachta yönetsel birimlerini örgütledi (1567-1569). Fakat baskıcı politikası ona pahalıya mal oldu ve gözden düştü (1578).

SİDNEY (*sir* Philip), ingiliz yazar (Penshurst, Kent, 1554 - Arnhem 1586), sir Henry Sidney'in oğlu. Kendini, ulusunun hizmetine adayan bu soylu, diplomasideki ilk başarısızlıklarından sonra yeni bir kamu görevi alabilmek için uzun süre bekledi. Zorunlu işsizliği sırasında edebiyata yöneldi ve Penelope Devereux'ye olan aşkının esinlediği petrarcacı soneler (*Astrophel and Stella,* 1591), büyük beğeni kazanan, şövalyelik değerlerinin yüceltildiği pastoral bir roman (*The Arcadia*,* 1590), ve ingiliz düzyazısının ilk dönemlerinin başyapıtı olan eleştirel bir inceleme yazdı (*An Apologie for Poetrie,* daha sonra *The Defense of Poesy* [1595] adıyla yeniden yayımlandı). Saray mensubu, edebiyatın koruyucusu olan yazar, Zutphen savaşı sırasında aldığı yara sonucunda öldü.

SİDNEY (Algernon), ingiliz siyaset adamı (Penshurst, Kent, 1622 - Londra 1683), Sir Philip Sidney'in küçük yeğeni. Cumhuriyetçi soylu olarak, isyancı İrlandalılar'a karşı savaştı (1641-1643) ve parlamento ordusuna katıldı. Bununla birlikte, kralın hüküm giymesine karşı çıktı. Restoration döneminden sonra Monmouth'tan yana çıktı ve bu sonuncuya Yorklu James'in yerine tahtı devredebilmek için entrikalar çevirdi. Rye House komplosuna katılmakla suçlandı ve ölüme mahkûm edildi.

SİDNEYİA a. Paleont. Kanada'da Cambria topraklarında rastlanan fosil *Merostomoidea* öbeği cinsi. (Baş eklentilerinin birinci çifti duyargalara benzer; sırt kalkanı geniştir; bedeninin arka bölümünde, kürek gibi geniş ve karmaşık bir bölüm vardır.)

SİDON, bugün **Sayda*** (Lübnan), eski Fenike kenti. Adından ilk kez İ.Ö. XV. yy.'dan başlayarak bir Kenan krallığının başkenti olarak söz edildi. I. binyıl'ın başında kent öylesine müreffehti ki Kutsal Kitap'ta ve Homeros destanlarında tüm Fenikeliler Sidonlular olarak anılır. Birçok kez, özellikle de İ.Ö. 738'den başlayarak Asurlular'a bağlanan Sidon kralları, Mısır ile ilişkileri koparmak istemediler. Luli'nin ayaklanması İ.Ö. 701'de bastırıldı. Abd-Melkart'ın isyanı Asarhaddon tarafından ezildi (İ.Ö. 677); Asarhaddon, krallığın bir bölümünü topraklarına kattı, kalan bölümü de Tir kralına verdi. Sidon daha sonra Babilliler'e (İ.Ö. 605-539), ardından da Persler'e bağlandı; Persler, savaş donanmalarının en iyi gemilerini Sidon'dan sağladılar. IV. yy.'da kral Straton I (İ.Ö. 362'ye doğr.) ve Tennes (İ.Ö. 343'e doğr.), Ahemeniler'e karşı ayaklandıkları için öldürüldü ve Sidon yağmalandı (İ.Ö. 343'e doğr.). Lagoslar, bilinen son Sidon kralı Philokles'in (İ.Ö. 304-262/261) hizmetlerinden yararlandılar. Daha sonra site Selefkiler'e (İ.Ö. 200'den başlayarak) ve Romalılar'a (İ.Ö. 64'ten başlayarak) bağlandı.

—Arkeol. 1856'da bir rastlantı sonucu bulunan kral Eşmunazar'ın (İ.Ö. V. yy.) lahdi bugün Louvre'dadır. Renan, kazı şantiyelerinden birini Sidon'da kurdu. 1887'de Osman Hamdi Bey Eşmunazar'ın babası Tabnit'in lahdinin, İstanbul Arkeoloji müzelerinde korunan "İskender*", "Lykia*" "Satrap*" ve "Ağlayan* kadınlar" lahitleri denilen kabartmalı lahitlerin çıkarıldığı nekropolisi buldu. O tarihe kadar Hellenistik çağdan daha eski kalıntılar bulunmamıştı. 1914'te G. Contenau ve Makridi Bey, II. binyıl'a tarihlenen kalıntılar ortaya çıkardılar. Kefer-Cerre köyündeki nekropolisler II. binyıl ortasından kalmadır. Lübnan dağındaysa Hellenistik çağdan kalma, duvarları resimli mezarlar bulundu. Sayda'nın kuzeyinde yer alan tanrı Eşmun'a adanmış tapınak bir tepenin yamacında oluşturulmuş bir düzlükte yükselir. Eşmunazar'ın ardıllarından biri olan Bodaştart döneminden kalma fenike yazıtları, bu kralın, tapınağı İ.Ö. V. yy. sonunda onarttığını doğrular. (→ FENİKELİLER.)

SİDONİUS APOLLİNARİS (Caius Sollius Modestus *aziz*), piskopos (Lyon 431 ya da 432 - Clermont-Ferrand 487 ya da 489). Bir praetorium praefectusu'nun oğluydu. Kısa bir süre imparator olan (455-456) Avitus'un kızıyla evlendi (452). 461'den 465'e kadar Auvergne'de karısı ve üç çocuğuyla büyük bir toprak sahibi olarak yaşadı. Anthemius'u (468) savundu. Roma praefectus'u, sonra patricius oldu. Clermont piskoposu seçildi (471 ya da 472), Auvergne'i Vizigotlar'a karşı savundu. Edebiyat yapıtı, piskoposluğundan önce yazdığı 24 şiir ile V. yy. tarihi için önemli bir kaynak olan 147 mektubu kapsar.

SİDRAT çoğl. a. (ar. *sidre*'nin çoğl. *sidrāt*). *Esk.* Arabistan kirazları, hünnaplar.

SİDRE a. (ar. *sidre*). *Esk.* **1.** Hünnap ağacı. **—2.** Göğün yedinci katında olduğu varsayılan bir makam. **—3.** *Sidrekad, sidre-kamet,* uzun boy. || *Sidre-nişin,* melekler. || *Sidre-i münteha* ya da *sidret-ül-münteha,* göğün yedinci katında olduğuna inanılan ağaç.

SİDYMA. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Lykia bölgesinde, Kragos tepesi'nde kent; kalıntıları Muğla'nın Fethiye ilçesi Eşen bucağına bağlı Boğaziçi ve Doğurga köyleri arasındadır. Adına ilk kez İ.Ö. I. yy.'da rastlanan yerleşme, Roma İmparatorluğu döneminde oldukça gelişti. Bizans döneminde, Myra başpiskoposluğuna bağlı piskoposluk merkezi oldu. Roma dönemi kalıntıları arasında İmparator tapınağı, stoa, tiyatro, çeşitli biçimlerde anıtmezarlar belirtilebilir (gymnasion ve hamamların yeri belirlenmemiştir). Tepede bizans kalesi kalıntıları vardır.

SİEBENGEBİRGE, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kütle, Sieg ve Ren ırmaklarının kavşağında, Bonn'un karşısında; *Grosser Ölberg*'de 460 m. Bu tepeler Üçüncü ve Dördüncü Zaman'lardan kalma, ormanlarla örtülü yanardağ tıkaçlarıdır.

SİEBURG (Friedrich), alman yazar (Altena, Westfalen, 1893 - Gärtringen, Stuttgart yakınında, 1964). Rheinland katoliklerindendi. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*'un Paris muhabirliğini yaptı ve nazizme önceleri karşıyken sonra benimsedi. Fransa'yı sevimli ve modası geçmiş bir ülke olarak betimlediği *Gott in Frankreich?*'ı (1929) yazdı. Ayrıca *Chateaubriand* (1959), *İm Lincht und Schatten der Freiheit* (1961) gibi çeşitli denemeler kaleme aldı.

SİEDENTOPF (Henry Friedrich Wilhelm), alman fizikçi (Bremen 1872 - Jena 1940). Mikroskopu yetkinleştirdi, 1902-1903'te R. Zsigmondy ile birlikte ültramikroskopu icat etti

SİEDLCE, Polonya'da kent, Mazovya'da, Varşova'nın D.'sunda, Moskova'ya ulaşan ana ulaşım ekseni üzerinde voyvodalık merkezi, 57 800 nüf. Oginskiler'in eski sarayı ve XVIII. yy.'dan kalma beledi-

ye konağı. Tekstil (tuhafiye ürünleri), makine (tarım makineleri) ve besin sanayileri. Demiryolu kavşağı. —*Siedlce voyvodalığı* (8 499 km² ve 642 000 nüf. [1988]), ülkenin en az kentleşmiş voyvodalığıdır: yalnızca, Varşova'nın etki alanındaki batı kasabalarında bazı makine ya da kimya sanayisi etkinliklerine rastlanır: pek elverişli olmayan doğa koşullarının sınırladığı tarım üretiminin (çavdar, patates) yanı sıra domuz ağırlıklı hayvancılık da yapılır.

SIEFF (Jeanloup), fransız fotoğrafçı (Paris 1933). Muhabir ve moda fotoğrafçısıydı; sonra Magnum ajansında, 1960'tan itibaren de bağımsız çalışmaya başladı. Amerika'nın büyük moda dergileri (*Harper's Bazaar, Look, Esquire* vb.) için yaptığı çalışmalarına kendi üslubunu katmaktan geri kalmadı (alışılmamış görüş açıları ve perspektifler, dramatik ışıklandırma, laboratuvar çalışması vb.). 1977'de Ölüm Vadisi adlı amerikan yerleşmesinde çektiği fotoğraflardan mizah ile şiirsel lirizmi bir araya getiren, amerikan belgesel ekolü tarzında özlü bir anlatıma yöneldi.

SIEG, Almanya'da ırmak, Ren'in kolu, Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde, Rheinisches Schiefergebirge'nin kuzeyinde; 130 km; havzası 2 820 km². Bonn yakınında Ren'e kavuşur. Rothaargebirge'den doğan ırmak, Sauerland platosunu kenarları dik derin büklümler çizer.

SIEGBAHN (Karl Manne), isveçli fizikçi (Örebro 1886 - Stockholm 1978). 1920'de Lund'da profesör oldu; bu üniversitede kurduğu tayf gözlem laboratuvarı büyük bir ün kazandı. 1923'ten başlayarak Uppsala'da ders verdi ve Nobel deneysel fizik enstitüsü'nün müdürlüğüne atandı (1937). X ışınları tayflarının incelenmesinde çok sayıda ilerleme sağladı; bu ışınların dalga boylarını ölçtü ve 1925'te kırılmasını buldu. (1924 Nobel fizik ödülü.) — Oğlu KAI (Lund 1918), Stockholm Krallık teknoloji okulu'nda (1951), sonra da atom ve molekül fiziği dersleri verdiği Uppsala Üniversitesi'nde profesör oldu, bir malzemenin yüzeyinin ince çözümlemesini X ışınlarıyla yapan ESCA (Electron Spectroscopy for Chemical Analysis) adlı düzeneği hazırladı. (1981 Nobel fizik ödülü.)

SIEGBURG, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Köln'ün G.-D.'sunda, Ren ovasının kenarında; 34 200 nüf. St. Servatius kilisesi'nde Ortaçağ'dan kalma değerli eşyalar. Müze. Boyalar. Sanayi seramiği. Karton üretimi. Makine yapımı. —Volkanik Michaelsberg tepesinde, XI. yy.'dan kalma benedikten manastırı.
—Seram. Siegburg greleri, XVI. yy.'da Anno, Peter ve Christian Knütgen'in imal ettiği çömleklerle en gelişmiş düzeye ulaştı. 1632'de İsveçliler'in kenti yağmalaması, atölyelerin gerilemesine ve bazı ustaların da Westerwald*'e göç etmelerine yol açtı. Genellikle beyaza yakın krem rengin-de ve sırlanmış olan bu greler, madalyonlar, yaprak frizleri, armalar, İncil'den sahneler gibi hafif kabartma motiflerle süslenmiştir.

SIEGEL (Carl Ludwig), alman matematikçi (Berlin 1896 - Göttingen 1981), cebir ve sayılar kuramı alanında belitçi alman okulunun görüşlerini benimsedi. En önemli çalışmaları cebirsel sayılar, ikilenik biçimler, çok değişkenli özbiçimli fonksiyonlar ve Abel fonksiyonları kuramı üzerinedir. Ayrıca bir Diophantos denkleminin, sonsuz çözüme elverdiği durumları belirledi, 3 cisim problemini derinleştirdi.

SIEGEL (Donald), amerikalı film yönetmeni (Chicago 1912 - Nipomo, Kaliforniya, 1991). 1932 yılında Warner stüdyolarında çalışmaya başladı. Kısa metrajlı bir film yaptı (*Star in the Night*, 1945). Sonra yaptığı uzun metrajlı polisiye filmlerle bu türde uzmanlaştı: *The Big Steal* (1949), *Duel at Silver Creek* (1952), *Riot in Cell Block 11* (1954), *Masum yüzlü gangster* (Baby Face Nelson) [1957], *Ölüm saçanlar* (The Killers) [1964]. Ayrıca bir fantastik film de gerçekleştirdi: *Invasion of the Body Snatchers* (1956). Öteki filmlerinden bazıları: *Madigan* (1967), *Kadın affetmez* (The Beguiled) [1970], *Kirli Harry* (Dirty Harry) [1971], *Alcatraz'dan kaçış* (Escape from Alcatraz) [1979].

SIEGEN, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Sieg kıyısında, Rothaargebirge'nin eteğinde, 1975' te Hüttental ve Eiserfeld'le birleşti; 106 200 nüf. (1989). XIII. yy.'dan kalma şato (müze) ve başka anıtlar. Demir-çelik. Makine yapımı. Optik. Elektrikli ve elektronik gereçler. Deri. Kırtasiye. Hazırgiyim. Üniversite.

SIEGENİT a. (fr. *siegénite*'ten). Miner. Kübik sistemde kristalleşen doğal kobalt ve nikel sülfür.

SIEGEN KATI a. Yerbil. Devon sisteminin katı. (Eşanl. SIYEJENİYEN.)

SIEGERLAND. Almanya Federal Cumhuriyeti'nde bölge, Rheinisches Schiefergebirge'de Sieg ırmağının dik yamaçlı vadisinin geçtiği Siegerland, manganez bakımından zengin, yer yer kurşun ve bakır içeren, XIV. yy.'dan beri işletilen demir damarları (demir tükenmişse de bugün de Sieg vadisi metalürji ağırlıklı bir sanayi bölgesi niteliğini korumaktadır) kapsar.

Siegfried (*Sieg*, zafer ve *Friede*, barış), germen ırklarının mitik kahramanı (*Nibelungenlied*); İskandinavlar'ın Sigurd'uyla özdeşleşir.

Siegfried, R. Wagner'in müzikli oyunu → WALKÜRE *(Die)*.

Siegfried et le Limousin, Jean Giraudoux'nun romanı (1922). Önemli bir tarihsel olayı anlatan romanda, bir savaş alanında hafızasını kaybetmiş olan Limogelu Jacques Forestier, Weimar Cumhuriyeti'nin şeflerinden biri olur ve Fransa ile Almanya arasındaki barışın simgesi haline gelir. Giraudoux 1928'de bu romanından bir oyun çıkardı (*Siegfried*) ve oyun başarıya ulaşınca da tiyatroya yöneldi.

Siegfried hattı. 1) "Hindenburg hattı" nın, Arras-Soissons ara hattına verilen ad; Almanlar, şubat 1917'de bu hatta çekildiler; mart 1918'deki saldırılarının hareket üssü olan bu hat, ekimde boşaltıldı; —2) Todt* örgütü ve istihkâm sınıfı kadrolarında çalışan *Arbeitsdienst* ("Çalışma servisi") gençlerinin 1936-1940 arasında yaptıkları *Westwall*'a ("Batı duvarı") Müttefikler'ce verilen ad. Kleve ve Basel arasına dağılmış 6 km derinliğinde ve engeller ve mayınlarla örtülü binlerce beton bloktan oluşan bu hat, 1939'da Fransızlar'ı her türlü saldırı düşüncesinden alıkoydu. 1945'te Müttefikler tarafından delindi (→ REN SAVAŞLARI) ve 1949'da yıktırıldı.

SIEMENS a. (öz. a. *Siemens*'ten). SI'de, elektriksel iletkenlik ölçüsü birimi (simge S). [Ohm'un tersi olan siemense eskiden MHO deniyordu.]

SIEMENS (VON), alman mühendis ve sanayiciler ailesi. —WERNER (Lenthe, Hannover yakınında, 1816 - Berlin 1892) önce prusya ordusunda topçu subaylığı yaptı. İlk beratını 1842'de altın ve gümüş kaplama tekniği için aldı, daha sonra, J. G. Halske (1814-1890) ile ortak olarak, 1847'de Siemens ve Halske şirketi'ni kurdu. 1848-49 yıllarında Avrupa'nın (Berlin'i Frankfurt'a bağlayan) ilk büyük telgraf hattını, sonra kardeşleri Wilhelm ve Carl ile birlikte, çok sayıda uluslararası hat ve atlantiközesi kablo döşedi. Doğru akımla çalışan elektrik üreteçleri alanında kısa sürede bütün dünyada kullanılmaya başlanan mekik indüvi (1866) ve tambur indüviyi yaptı. İlk elektrikli lokomotifi (1879) ve iki iletken raylı bir tramvay hattını gerçekleştirdi. Ayrıca, çok sayıda aygıt tasarladı: iki sıvılı pil, düzenleyicili elektrik lambası, yüksek sıcaklıkları belirleyecek elektrik dirençli pirometre vb. Almanya'da beratlar konusunda çıkarılan yasanın yazım çalışmalarına katıldı. —Kardeşi WILHELM (Lenthe 1823 - Londra 1883), 1844'te Büyük Britanya'ya göç etti. 1858'de, Londra'da alman firmasının bir şubesini kurdu ve 1859'da ingiliz uyruğuna geçti. Elkington'ın elektrokimyasal yöntemlerini geliştirdi ve çelik izabesi tekniğini yetkinleştirdi. 1883'te Wilhelm'e soyluluk unvanı verildi ve adı sir **William Siemens** oldu. — FRIEDRICH (Menzendorf 1826 - Dresden 1904), öncekilerin kardeşi. 1856'da, Wilhelm ile birlikte, çelik ve cam eritmek için ısı reküperatörlü fırını tasarladı, Saksonya'da bu tasarısını uygulamak üzere büyük cam fabrikaları kurdu. —CARL (Menzendorf 1829 - Menton 1906), öncekilerin kardeşi, onların hazırladığı tasarıların gerçek uygulayıcısı, çok sayıda telgraf şebekesi ve Petersburg'a elektrik aydınlatma tesisatı kurdu. —Werner'in oğulları, ARNOLD (Berlin 1853 - ay. y 1918), WILHELM (Berlin 1855 - Arosa 1919) ve CARL FRIEDRICH (Charlottenburg 1872 - Heinenhof, Potsdam yakınında, 1941), Siemens firmasının gelişmesini sağladılar.

Siemens, elektrik ve elektroteknik alanlarında üretim yapan alman şirketi; 1847'de Werner von Siemens ve Johann Georg Halske tarafından, "Siemens ve Halske telgraf yapım fabrikası" adıyla kuruldu. 1897'de, Siemens ve Helske anonim şirketi'ne dönüştü, 1903'te, 1927'de anonim bir şirket olacak olan Siemens -Schuckertwerke'yi kurmak için, Nürnbergli Schuckert ile birleşti. 1966'da bugünkü adını aldı. Grup, günümüzde, elektrik sanayisinde, dünyada 5. sıradadır ve bütün uç teknolojileriyle ilgilenir: bileşim, elektronik, telekomünikasyon, büroişlem, tıbbi teknik, devre öğeleri, elektrik santralları, otomatik sistemler, lambalar.

Siemens kablo ve elektrik sanayi aş *(Türk)*, enerji ve haberleşme kabloları üreten kuruluş. Türkiye'de Yabancı sermayeyi teşvik kanunu'ndan yararlanılarak kuruldu (1964). Kayıtlı sermayesi 300 milyar TL, ödenmiş sermayesi 126 milyar TL'dir (1992). Ortakları ve sermaye payları ise şöyledir: Siemens A. G. % 30, 27; Siemens Beteiligungen A. G. % 25; Koç Holding % 14,80; diğer % 29,93.

Siemens-Martin çeliği, Siemens -Martin yöntemiyle elde edilen çelik.

Siemens-Martin fırını, doğal gaz, fuel-oil ya da katranla ısıtılan ve çelik üre-

Jeanloup Sieff

Jeanloup Sieff'in bir fotoğrafı (1970) *Zabriskie galerisi, Paris*

Ullstein

Werner von Siemens

Hulton Picture Library

sir William Siemens

Scala
Siena katedrali (Duomo)
[1284-1299 arasında, Giovanni Pisano'nun gerçekleştirdiği taçkapılar, roman campanile]

Scala
Siena'da Piazza del Campo'da Sansedoni sarayı (XIII.-XIV. yy.) ve *Fonte Gaia* (yeniden kuruldu)

Scala
albarello (1500'e doğr.) Siena majolikası *Ulusal seramik müzesi, Sèvres*

timinde kullanılan yansımalı fırın. Yakma havası, bir önceki işlem sırasında sıcak baca gazlarının ısısını bıraktığı reküperatör tuğlaları üzerinde ısıtılır, baca gazı ve yakma havasının geçirilmesi birbirini izleyen düzenli aralıklarla gerçekleştirilir. Fırında bazik bir taban, bazik ya da asidik bir kemer ve fırının iki ucunda sırayla kullanılan iki brülör bulunur.

Siemens-Martin yöntemi, Pierre Martin tarafından bulunan ve çeliğin bazik bir taban üzerinde ergitilerek arılaştırıldığı yöntem, bu yöntem, dolomitli bir taban üzerine yerleştirilen kireçtaşı katmanı üstünde, üzerine kimi zaman dökme demirin yüklendiği hurda demirlerin ergitilmesine ve daha sonra demir cevheri katılarak yükseltgen bazik izabe cürufunun etkisiyle ergimiş demirin karbonunun, kükürdünün, fosforunun giderilmesi ilkesine dayanır. Hızla gerilemekte olan bu yöntem, yerini dökme demirin oksijenli konverterlerde dönüştürüldüğü ve hurda demirlerin elektrik fırınında ergitildiği yöntemlere bırakmaktadır.

SİEMENSSTADT, Berlin'de semt, Charlottenburg ile Spandau arasında, *Siemens* şirketi'nin inşa ettiği Siemensstadt'ta fabrikalar ve işçi blokları bulunur.

SİEMİANOWİCE ŚLĄSKİE, Polonya'nın güneyinde kent, Yukarı Silezya'da, Katowice'nin K.'inde; 77 000 nüf. Maden kömürü. Demir-çelik ve dönüştürme metalürjisi.

SİEM REAP, Kampuçya'da kent, il merkezi, Tonle Sap'ın K.'inde: 10 300 nüf. Angkor tapınaklarına doğru uzanan gezinti merkezi. Havaalanı. El işi marokencilik. —*Siem Reap ili*, 16 457 km², 541 000 nüf. G.'deki Tonle Sap ile K.'deki Tayland sınırı arasında uzanan geniş ovada yer alır. Bölgenin büyük bölümünde pirinç tarımı yapılır.

SİENA, İtalya'da (Toscana) kent, il merkezi, Chianti tepelerinde; 61 000 nüf. Ticaret (şarap) ve turizm merkezi. Besin ve tekstil sanayileri. Elektroteknik. Eczacılık ürünleri. —*Siena ili*, 3 821 km²; 252 300 nüf. (1989). Metallifere tepelerinin bir bölümünde ve tarihi Chianti bölgesinde uzanır. Tarım, buğday üretimine, zeytinciliğe ve özellikle de bağcılığa yönelmiştir. Besin sanayileri. Amiata dağındaki cıva madenleri işletilmektedir.

• TARİH. Önce bir etrüsk merkezi, sonra da Augustus tarafından kurulan bir roma askeri kolonisi *(Sena Julia)* olan Siena, istilacı kavimlerin akınlarına kadar önemli bir yer değildi. O tarihte kıyıların güvensizliği yolcuları via Aurelia'dan uzaklaştırınca, iç kesimlerdeki yollar kullanılmaya başlandı. Fransa ve Venedik'ten gelen iki önemli yolun birleştiği noktanın hemen güneyinde yer alan Siena, böylece mal taşımacılığını denetimi altına aldı ve Roma'ya giden din adamları, memurlar ve hacıları kendine çekti.

VIII. yy.'da bir piskoposluk merkezi ve bir lombard gastald'ının (yönetici) ikametgâhı olan kent, IX. yy.'da bir frank kontunun eline geçti, XI. yy.'da bir imparatorluk kontu tarafından yönetildi, ardından bir piskoposun egemenliği altına girdi (1053'e doğr. - 1056); 1147'de piskoposun himayesinden kurtuldu ve konsüller, sonra da bir podesta (1199) tarafından yönetilen bir komün durumuna geldi.

Sienalı tüccarlar, papalık sarayı ve ziyaretçileriyle ticari ilişkiler kurdu, onlara çeşitli mallar satmaya ve ödünç para vermeye başladı. XII. yy.'ın sonundan başlayarak Champagne ve Paris panayırlarına katılan tüccar ve tefecilerin etkinlikleri ve Montieri gümüş madeninin denetimi sayesinde Siena'nın mali önemi arttı, ama kent hiçbir zaman canlı bir sanayiye sahip olamadı. XIII. yy.'ın ilk yarısında, Batı'nın en büyük bankerlik şirketleri olan Gallerani, Tolomei ve Buonsignoriler'in (1209'da kuruldu; Paris, Roma, Cenevre, Marsilya ve Champagne'da şubeler açtı) şirketleri Siena'daydı.

XII. yy.'dan başlayarak komün, büyük soylu ailelerin (Aldobrandeschi) nüfuzunu kırmaya ve bağımsız kalmak isteyen küçük kentlere (Montepulciano, Grosseto vb.) boyun eğdirmeye çalışarak *diocesis* ya da *contado*'sunu denetimi altına almak istedi. Ancak, Floransa'nın *contado*'sunda bulunan welfe sitesi Poggibonsi'ye egemen olamadı. Bunun üzerine imparator yandaşlarına bağlandı, ghibellinolara katıldı ve Floransa'ya karşı amansız bir mücadeleye girişti. XIII. yy.'da iktisadi refahı sayesinde kent, dilenci tarikatların kendi kiliselerini inşa ettikleri tepelere doğru genişlemeye başladı. Yeni surların içindeki 165 ha'lık alanda o tarihte 50 000 kişi yaşıyordu. Birçok sanatçı Siena'ya geldi. Kentte bir üniversite kuruldu (1246). Paralı askerlerden oluşan ordusu sayesinde Siena, Montaperti'de Floransa'ya karşı önemli bir zafer kazandı (1260).

Ancak, müttefiki Manfredi'nin 1266'da bozguna uğramasından sonra, soylu Dokuzlar (Nove) hükümetinin yönettiği (1287) Siena, Floransa'yı destekleyen Anjoulu Carlo'nun zaferi ve 1298'de Buonsignoriler'in iflası yüzünden zayıfladı, bu iflas tüm kentin iktisadi alanda gerilemesine yol açtı. 1348'deki kara veba salgını kent nüfusunun üçte ikisini kırdı ve Siena'nın yıkımını tamamladı.

XIV. ve XV. yy.'larda Siena, azize Caterina'nın (1347-1380) mistisizmi, Enea Silvio Piccolomini'nin (1458-1464 arasında Pius II adıyla papa oldu) hümanizmi ve Roma'da bankerlik yapan Agostino Chigi (1465-1520) ve ardıllarının mali yetenekleri sayesinde yeniden ünlendi.

Milano dükleri Viscontiler'in kısa süreli egemenliğinden (1399-1404) sonra, Dieci Priori halk hükümetleri (1410-1454), ardından *Balia permanente* yönetimi Floransa'ya karşı direnmeyi başardılar. Hatta Siena, bu kentle iki kez ittifak kurdu. 1487'de kent, Pandolfo Petrucci yararına halk hükümetinden vazgeçti. Petrucci, Siena'yı siyasal bir senyörlüğe dönüştürdü (1502-1525). Papa Clemens VII'nin ordusunun tehdit ettiği kent, Karl V'ten yardım istedi ve 1530'da bir ispanyol garnizonu tarafından işgal edildi. 1552'de, Fransızlar'ın yardımıyla ayaklandı, ama imparatorluk kuvvetleri tarafından bir baskın sonucu ele geçirildi (1555). Felipe II'nin Cosimo I de Medici'ye verdiği Siena, Toscana grandüklüğüne katıldı; nüfusu 8 000'e düştü ve yalnızca büyük bir tarım merkezi haline geldi.

İtalya seferi sırasında Siena 2 temmuz 1944'te herhangi bir yıkıma uğramadan fransız birliklerince kurtarıldı.

• GÜZEL SANATLAR. Kentin ilk çekirdeği, yapımına XII. yy.'ın ikinci yarısında başlanan görkemli bir yapı olan Duomo'nun (batıdaki üç taçkapısı 1284-1299 arasında Giovanni Pisano tarafından gerçekleştirilmiştir) çevresinde gelişti. 1339'daki bir program değişikliğiyle dev boyutlu bir katedralin yapımı kararlaştırıldı. Bugünkü yapı, Duomo Nuovo'nun yalnızca çaprazsahnı olacaktı. Ancak, çok geçmeden çalışmalar durduruldu. Duomo'nun sunakları, bugün hiçbiri yerinde olmayan güzel sunakarkalıklarıyla süslendi. Duccio'nun esas sunak için gerçekleştirdiği *Maestà* (1308-1311), Opera del Duomo müzesi'ne taşınarak, dev boyutlu Duomo Nuovo'nun yan sahınlarından biri olarak inşa edilen bölüme yerleştirildi. Kürsünün oymaları, oğlu Giovanni ile Arnolfo di Cambio'nun yardımlarıyla, 1265-1268 arasında Nicola Pisano tarafından yapıldı. 56 sahne ya da motiften oluşan şaşırtıcı zemin döşemesi 1369-1547 arasında gerçekleştirildi. Absidanın altına inşa edilen tamamlanmamış gotik cepheli vaftizhanede, vaftiz kurnaları Jacopo della Quercia, Donatello ve Ghiberti'nin elinden çıkma alçakkabartma ve heykellerle çevrilmiştir. Sol yan sahın, kardinal Piccolomini'nin (gelecekteki Pius III) amcası Pius II'nin kitaplarını korumak için 1495'te yaptırdığı Libreria Piccolomini'ye açılır. Kitaplığın içi 1502-1509 arasında Pinturicchio tarafından baştan başa fresklerle süslenmiştir.

Siena tepelerinin arasındaki çukur bölümde 1280'e doğru açılan ünlü Piazza del Campo'nun çevresinde yeni bir yerleşme oluştu. Bu meydana açılan ve laik gücün merkezi olan Palazzo Pubblico 1297-1310 arasında, yüksek kanatları da 1680'de yapıldı. Yapının sol köşesinde, kentin simgesi haline gelen, zarif "Torre del Mangia" yükselir. Sarayın içi, XIV.-XV. yy. freskleriyle süslüdür: Mappamondo salonu'nda S. Martini'nin gerçekleştirdiği *Maestà* (1315) ve *Guidoriccio da Fogliano* (1328); Nove salonu'nda, A. Lorenzetti'nin yapıtı *İyi ve kötü yönetim alegorileri* (1337-1339).

Siena'daki gotik saraylardan biri olan, XV. yy. başlarından kalma Palazzo Buonsignori'de yer alan Ulusal pinakotek, zengin Siena* resim okulunun eksiksiz bir panoramasını sunar. Kentin çeşitli manastır

ve kiliselerinde bu sanatın başka örnekleri de vardır.

Siena majolikası. XIII. yy.'dan beri etkin olan majolika atölyeleri, XVI. yy.'da faenzalı zanaatçıların gelmesiyle Siena'da gelişti; bunlar Siena'ya, turuncuya çalan sarı zemin üzerine siyah ya da koyu mavi groteskler, kıvrıkdallar ya da "tavus kuşu tüyü" adı verilen girift motiflerden oluşan faenza üslubunda süslemeleri getirdiler.

Siena okulu, özellikle XIII.-XVI. yy. arasında Siena'da gelişen sanat okulu.

• *Mimarlık.* Roman döneminde daha çok lombardia sanatına yakın olan siena mimarlığı, XIII. yy.'ın sonlarında daha özgün bir kimliğe kavuştu. 1284'te Giovanni Pisano, katedralin cephesinde, renk etkileşimleriyle, mermer kakmalarla, oyma bezemelerin bolluğuyla, gotik sanatın kişisel ve güçlü bir yorumu olan yepyeni bir süsleme anlayışı getirdi. Buna karşılık XIV. yy.'da "Campo"daki uyum anlayışı, Floransa'dakilerden daha kadınsı olan siena yapılarının sıcak ve renkli niteliğini ortaya koyar.

Siena'daki ilk Rönesas anıtları floransalı sanatçılar B. Rossellino (Piccolomini sarayı) ve Giuliano da Maiano'nun (Spannocchi sarayı) yapıtlarıdır. Onların ardından sienalı üç mimar gelir: A. Federighi, G. Cozzarelli ve F. di Giorgio Martini. Bunların en önemlisi olan F. di Giorgio Martini daha çok Umbria ve Marche'de çalışmıştır. XVI. yy. siena mimarlığının baş kişisi, Roma, Bologna ve Capri'de çalıştıktan sonra Siena'ya gelen Peruzzi'dir. XV. yy.'daysa, ılımlı bir barok anlayışıyla yapılmış birkaç anıt sayılabilir.

• *Heykel.* Siena heykel okulu, Nicola ve Giovanni Pisano'nun (katedralin kürsüsü) gelişine kadar pek varlık gösteremedi. Pisanolar'ın Siena'daki en dikkati çeken izleyicilerinden Tino di Camaino, bu kentte, Pisa'da ve Napoli'de çalıştı. L. Maitani ise doğduğu kentte hiçbir yapıt bırakmadı. Okul, XV. yy. başlarında Jacopo della Quercia ile parlak bir dönem yaşadı. Öğrencileri (içlerinden en etkini A. Federighidir), Ghiberti ve Donatello'nun vaftiz kurnalarını süsleyen kabartmalarıyla Siena'ya getirdikleri yeni akımlara oldukça yabancı kalan bir sanat geliştirdiler. Buna karşılık il Vecchietta, Donatello'dan esinlendi, F. di Giorgio Martini de onun tilmizi oldu. Öğrencisi G. Cozzarelli ise Delia Robbia'nın sanatına tepki gösterdi. XVI. yy.'ın başında, "il Marrina" diye tanınan Lorenzo di Mariano Fucci, XV. yy.'ın zarif sanat anlayışını sürdürdü.

• *Resim.* Siena resim okulunun ilk örnekleri XII. yy.'da ortaya çıktı: bunlar daha çok, yunan ikonalarından esinlenen madonnalar, Guido da Siena'nın *Maestà*'sı (1270?, Palazzo Pubblico, Siena) gibi zarif biçimde renklendirilmiş panolardır. Siena okulu kendi yolunu Duccio ile buldu. Bizans geleneğinden yola çıkan Duccio, plastik düzen kaygısı taşıyan, ama özellikle ışığa, renk yoğunluğuna önem veren ve gösterişe, üslup zarifliğine yönelerek gotik duyarlığa yaklaşan bir sanat geliştirdi. Duccio'nun tarzını benimseyen S. Martini, siena resminin çizgi ve renk zarifliğine yönelişini daha da pekiştirdi. L. Memmi, ardından, assisili ressamlarla ilişkisi sayesinde sanatının ufkunu genişleten P. Lorenzetti (kardeşi A. Lorenzetti'nin ustasıdır), Martini'nin öğrencileridir. A. Lorenzetti, Palazzo Pubblico için gerçekleştirdiği alegorik fresklerde, floransalı ressamların etkisini taşıyan, ancak, sevimli, şiir dolu ayrıntılar ve az kullanılan renklerle yaptığı oyunlar bakımından siena zevkine bağlı kalan bir üslup geliştirdi. S. Martini ve Lorenzettiler'in yapıtları, 1350'den sonra bir yüzyıl boyunca, aralarında L. Vanni, Bartolo di Fredi ve Taddeo di Bartolo'nun da bulunduğu birçok sanatçıya esin kaynağı oldu. XV. yy.'ın başında, Sassetta'nın kimi yapıtları, uluslararası gotik üslubun zarifliğiyle floransa resminin yapısal sağlamlığını bağdaştırdı; Domenico di Bartolo'nun sanatında bu etki daha da belirgindir. Ressam ve heykelci il Vecchietta, siena resmine canlı bir hava getirdi. Bol yapıt veren öğrencisi Matteo di Giovanni, devingen sanatıyla zaman zaman Pollaiolo'ya yaklaştı. Ama floransa sanatının tutarlılığını özümsemeyi ve bunu siena şiirselliğiyle yoğurmayı başaran tek sienalı sanatçı, Francesco di Giorgio Martini olmuştur.

XVI. yy.'ın başında il Sodoma'nın gelişi, gerilemekte olan okula canlılık getirdi. Bu sanatçının etkisi, özellikle, XVI. yy.'da Siena'nın en iyi ressamı olan ve renk buluşlarını, çarpıcı ışık gölge oyunlarını çoğaltarak Siena'ya Toscana manierismoculuğunu getiren Beccafumi'de görüldü. Geç manierismoculuk, V. Salimbeni ve F. Vanni ile, caravaggioculuk ise Rutilio Manetti ile (XVII. yy.'ın ilk çeyreği) temsil edildi.

Scala

Şeytan çarpmış bir kadını kurtaran aziz Antonius (1628'e doğr.)
Rutilio Manetti'nin tablosu
San Domenico kilisesi, Siena

Lauros-Giraudon

Azize Margareta
Pietro Lorenzetti'nin yapıtı
ağaç üzerine tutkal boya
Tessé müzesi, Le Mans

SİENA OKULU

Scala

İyilikseverlik, Siena'daki *Fonte Gaia* için
1409-1419 arasında Jacopo della Quercia
tarafından gerçekleştirilen figürlerden biri
Palazzo Pubblico, Siena

SIENKIEWICZ (Henryk), polonyalı yazar ve gazeteci (Wola Okrzejska, Maciejowice yakınında, 1846 - Vevey, İsviçre, 1916). Bir toprak sahibinin oğluydu. 1869'da gazeteciliğe başladı. İlk yapıtları arasında en ünlüleri polonya köylüsünün kötü durumunu (*Szkice Weglem*, 1877; *Bartek Zwyciezca*, 1882), işgalcilerin baskılarını (*Z pamietnika poznańskiegs nauczyciela*, 1880) ya da Amerika'ya göç eden Polonyalılar'ın kaderini (*Laternik*, 1880) dile getiren gerçekçi öykülerdir. 1882'de muhafazakâr gündelik gazete *Słowo*'nun başına geçti ve dokunaklı ile mizahı, ironi ile groteski bağdaştırarak düzyazıdaki ustalığını kanıtladı. Bir vatansever olarak, Polonya'nın tarihi geçmişini araştırdı ve buradan Polonyalılar'a bir tarih ve teselli payı çıkardı. XVII. yy.'da geçen üçlemesinde (*Ateş ve kılıç* [Ogniem i meczem], 1884; *Potop*, 1886; *Pan Wołodyjowski*, 1888) savaşların altüst ettiği bu dönemin güç ama onurlu anlarını eşsiz bir betimleme gücüyle canlandırdı. Eleştirmenler tarafından gelenekçilik ve tarihsel yanlışlar yapmakla suçlansa da edebi lehçenin en arı örneklerini veren Sienkiewicz, çağının en çok sevilen yazarlarında biri oldu. *Bez dogmatu* (1891), *Rodzina Polanieckich* (1895), adlı romanlarıyla güncel konulara döndü, ama yaşama eleştirel bir gözle bakmayı ihmal etmeden, gelenekçiliğe bağlılığını sürdürdü. Neron döneminde antik Roma toplumunun çöküşünü doğmakta olan hıristiyanlığa bağlayan ve bazı yanlarıyla çağdaş dünyayı çağrıştıran *Quo* vadis?* (1896) adlı romanıyla, dünya çapında bir üne kavuştu. Son büyük tarihsel romanı *Töton Şövalyeleri* (Krzyżary) [1900], Grunwald savaşı ile biten Ortaçağ döneminin canlı bir görüntüsü ve Polonya'nın son yüzyılda yaşadığı germenleşmenin bir eleştirisidir. Aynı yıl polonya halkı yazarın edebi jübilesini kutladı ve ona Oblegorek malikânesini armağan etti. Sienkiewicz gençler için bir de serüven kitabı kaleme almıştır: *W pustyni i puszczy* (1911). [Nobel ödülü, 1905.]

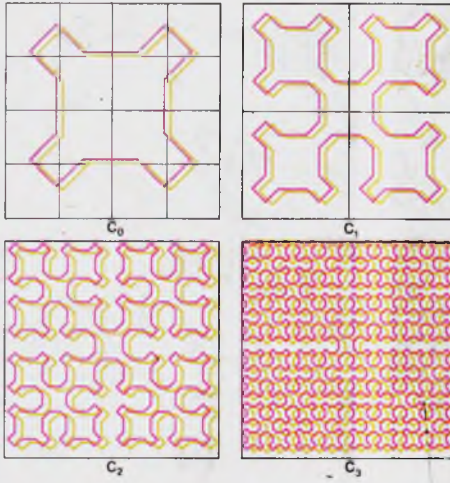

J. Mien

Henryk Sienkiewicz

SİEPİ (Cesare), italyan şarkıcı (Milano 1923). 23 yaşında Scala di Milano'ya girdi ve İtalya'da, ardından ABD'de bütün büyük bas rollerini yorumladı. ABD'de çalışmaya, 1950'de başladı (*Don Carlos*, New York'ta). Bununla birlikte bütün büyük avrupa festivallerine, özellikle Salzburg festivaline katıldı ve 1953'te Salzburg'ta, unutulmaz bir Don Juan yorumu çıkardı. Avrupa'ya döndü ve 1975'ten sonra meslek yaşamını opera ve konser sahnelerinde sürdürdü.

SİERADZ, Polonya'nın orta kesiminde kent, Lodz'un batısında, Warta kıyısında, voyvodalık merkezi; 38 200 nüf. (1987). —Tekstil (çeşitli tuhafiye ürünleri) ve besin sanayileri. —*Sieradz voyvodalığı*'nda

Sierpiński eğrileri

(4 869 km^2 ve 402 600 nüf. [1987]) kırsal kesim etkinlikleri ağır basarsa da (çavdar, patates), Lodz'a yakın olması nedeniyle, K.-D. kesimindeki küçük kentlerde tekstil sanayisi gelişmiştir.

SİERO, İspanya'da (Asturias, Oviedo ili) kent; 40 300 nüf. Madenkömürü. Fayans.

SİERPİŃSKİ (Wacław), polonyalı matematikçi (Varşova 1882 - *ay. y.* 1969). Janiszewski ve Mazurkiewicz ile birlikte, polonya modern matematik okulunu kurdu; bu okulun yayın organı olan *Fundamenta mathematicae*, kümeler kuramıyla topolojinin geliştirilmesine, matematiğin mantıksal temellerinin sağlamlaştırılmasına önemli katkıda bulundu. Sierpiński sayılar kuramı alanında da önemli çalışmalar yapmıştır.

Sierpiński eğrisi. Geom. C_0, C_1, C_2 ve C_3 elemanları yukarıda gösterilen (C_n) eğrileri ailesinin "limit eğrisi" olarak elde edilen eğri. [(C_0) ele alınıp ilk kareyi dörde bölerek, bu dört karenin her birinde 1/2 ölçeğinde, (C_0) tipinde dört eğri çizmekle ve merkez etrafında böylece elde edilmiş dört eğriyi birleştirmekle (C_1) elde edilir. (C_2) yi, (C_3) ü vb. elde etmek için yöntem yinelenir.] Böyle bir eğrinin, (a^2) alanının yarısından küçük, daha kesin biçimde $\frac{5}{12} \cdot a^2$ ye eşit bir "alan" sınırlayarak bir karenin bütün iç noktalarını içermek özelliği vardır.

SİERRA a. (testere anlamında isp. sözc.). Coğ. İspanyolca konuşulan ülkelerde, testere dişini andıran tepeleri nedeniyle sıradağlara verilen ad: *sierra Nevada*. (Portekizce ve italyancada SERRA denir.)

SİERRA, Ekvador'un Andlar bölgesindeki iller bütününün ortak adı: yaklaşık 70 000 km^2'lik bir alan kaplarlar ve toplam nüfusları 3 milyonu aşar. Başlıca kenti *Quito*. İki sıradağ arasında yüksek bir plato (ortalama yüksl. 2 500 m) ve K.'den G.'e doğru birbirini izleyen havzalar (hoya) uzanır. Halkın yarıdan fazlası, bölge yüzölçümünün dörtte birinden daha az bir alanda toplanmıştır.

SİERRA LEONE, Batı Afrika'da devlet, 71 740 km^2; 4 300 000 nüf. (1991). Başkenti *Freetown*. Resmi dili *ingilizce*. Ülke, adını ("Aslan dağı"), en yüksek noktası 915 m olan Freetown yarımadasının görünümünden almıştır; bu adı ülkeye, 1462'de Pedro de Sintra vermiştir.

COĞRAFYA

Sierra Leone'de çok yağışlı bir iklim vardır: Freetown, yılda 3 360 mm yağış alır. Güney-doğu kesimi, ekvator iklimini andıran bir iklimin etkisindedir. Kuzeyde ise, kurak mevsimi 5 ay süren (aralık-nisan) sudan iklimi egemendir. Bu ülkede, özellikle ağaçlıklı savan görünümlerinin egemen olduğu iç ve kuzey bölgelerinde, günümüzde çok seyrelmiş olan güzel ormanlar vardır. Yer şekillerini betimlemek oldukça kolaydır: kıyı bataklıkları ve kıyı ovaları; eski taban içinde yarılmış, düzleşmiş alçak yüzeyler; doğu kesiminde, granit yapılı kubbe biçiminde hantal kütleler ile kuvars yapılı kaya setlerinin egemen olduğu dağlık bölge. Batı Afrika'nın en yüksek noktası olan Bintimane doruğu (1 948 m) buradadır.

Nüfusu oluşturan kavimlerden en önemlileri Mendeler (% 31) ve Temneler'dir (% 30). Ovalar ve alçak platoların yanı sıra Freetown yarımadası, iç platolar ile dağlardan daha kalabalıktır. Sierra Leone'de nüfus hızla artmaktadır (yılda yaklaşık % 3 oranında): 1963'te 2 200 000, 1991'de 4 300 000. Tek büyük kent, başkent Freetown'dır.

Sierra Leone, gelişmekte olan bir ülkenin tüm özelliklerini taşır: başlıca iktisadi faaliyet tarımdır, işlenmemiş madenler dışsatım kaynağıdır, imalat sanayisi zayıftır (tarım ürünlerinin işlenmesi).

Tarım etkinlikleri iki yönlüdür: besin maddeleri tarımı ve dışsatıma yönelik tarım. Pirinç, darı, yerfıstığı ve manyok, iç kesimlerdeki besin maddeleri tarımının başlıca ürünleridir; bataklıklarda ve sulanan yerlerde yetiştirilen pirinç, vadilerde ve kıyı bölgelerinde üretilir. Freetown yarımadasında sebze yetiştiriciliği oldukça gelişmiştir. Başlıca dışsatım ürünleri arasında kahve, kakao ve palmiye yağı yer alır. Ancak toplam dışsatım içinde tarım ürünlerinin payı çok düşüktür.

Madenler, dışsatımın temelini oluşturur: en başta titan (% 47), boksit (% 18) ve elmas (% 14,8). Ülkenin hidroelektrik olanakları çok az işletilmektedir. Aktif nüfusun yalnızca % 5'i imalat sanayisinde (basit kent tüketim sanayisi) istihdam edilir. Elverişli bir karayolu ağı ancak İkinci Dünya savaşı'ndan sonra kurulabilmiş ve Freetown da böylece ülkenin iç kesimine bağlanmıştır. 500 km uzunluğundaki dar demiryolunun iktisadi rolü ikinci derecede kalır. Dış ticaret öteden beri açık verir. Dışalım ve dışsatımın yapıldığı başlıca ülke Büyük Britanya olmaya devam eder.

TARİH

Sapes krallığı'nın yaşadığı Sierra Leone yarımadasının portekizli gemiciler (Pedro de Sintra, 1462) tarafından keşfinden yüzyıl kadar sonra, ülkenin iç bölgeleri, mande kökenli savaşçı grupların istilasına uğradı. Bu grupların en ünlüsü, 1545'e doğru bölgeye iyice yerleşerek Likolar, Bulomlar ve Temneler gibi yerli halklarla kaynaşan Maneler'di. Aynı şeyi çok geçmeden Mendeler de yaptı. Bunlar, Sierra Leone halicine sık sık gidip gelen avrupalı tüccarlara savaş tutsakları satmanın sağladığı çıkarı çabuk gördüler.

Kölecilik düşmanı savaşımlar sonucu, ingiliz hükümeti, 1787'de İngiltere'de yaşayan Yeni İngiltere ya da Antiller kökenli özgürlüğe kavuşan ilk köleleri halice göndermeyi kabul etti. Temneler'in bıraktıkları toprakları değerlendirmek için 1791'de hem insansever hem de ticari amaçları olan Sierra Leone Company kuruldu. 1792'de Yeni İskoçya'ya sığınan meşruiyetçi amerikalı zenciler geldi, 1800'de onları Jamaika'nın "kaçak köleler"i izledi. Aralarından çoğu, ticarete girişti.

1807'de İngiliz parlamentosu'nun köle ticaretini yasaklamasından sonra sömürge, imparatorluğa intikal etti (1808). Bunun üzerine serbest bırakılan birçok köle Sierra Leone'ye yerleşerek anglikan kilise ve metodist misyon tarafından hıristiyanlaştırıldı. Sağlığa son derece aykırı iklime rağmen, kreol topluluk gelişti.

1885'te Liberya'yla bir sınır anlaşması imzalandı ve 1895'te Fransa'yla yapılan bir anlaşmayla sömürgenin hinterlandı üzerinde ingiliz egemenliği tanındı. 1896'da, kreol seçkinlerin baskısıyla hinterland üzerinde protektora ilan edildi. Sömürge ve protektoradan oluşan bu iki ülkenin yönetimi, tüm ingiliz egemenliği boyunca tamamen ayrı kaldı. 1898'de İngilizler'e ve kreollere karşı patlak veren bir ayaklanma, sert bir biçimde bastırıldı. Bunun üzerine Londra, sömürgenin kreolleri zararına protektoranın yerli seçkinlerini desteklemeye başladı.

1924 Anayasası'yla Yasama konseyi'ne, sömürgeden seçilenlerin ve ingiliz temsilcilerin yanında, protektoradan 3 şefin girmesi kabul edildi. 1947'de yeni bir anayasayla, sömürgenin 7 temsilcisine karşı protektoranın 14 temsilcisinin varlığı öngörüldü. Bu tasarı, kreollerin hoşnutsuzluğuna yol açtı. Bunun üzerine protektoranın şefleri, bir Mende olan Dr. Milton Margai başkanlığında, Sierra Leone People's Party (SLPP) [Sierra Leone Halk partisi] içinde bir araya geldi. 1951'de anayasa yürürlüğe girdi ve aynı yıl yapılan se-

SİERRA LEONE

çimleri SLPP kazandı. 1954'te Başbakanlığa getirilen Milton Margai, 27 nisan 1961'de ülkeyi bağımsızlığa kavuştururken muhalefet, Limba Siaka Stevens'ın özellikle sendikacı militanlar arasında tutulan partisi All People's Congress (APC) [Tüm halkların birliği] içinde örgütlendi. Milton Margai ölünce, yerine kardeşi Albert geçti. Albert bozulmuş bir ekonomi ve sürüp giden iç gerginliklerle karşı karşıya kaldı. 1967 seçimlerinde SLPP yenildi. Siaka Stevens'ın APC'si çok az bir farkla kazandıysa da çok geçmeden askeri bir hükümet darbesiyle, iktidardan uzaklaştırıldı. Cuntayı yöneten albay Andrew Juxon-Smith de, nisan 1968'de bir ast subaylar grubu tarafından devrildi. Çok geçmeden bu ast subaylar grubu, Siaka Stevens'ı Başbakanlığa getirdi.

Bununla birlikte, siyasal istikrarsızlık gene de ortadan kalkmadı. Eski yöneticiler tutuklandı ve olağanüstü durum ilan edildi. Yeni hükümet darbesi girişimlerinden sonra, 1971'de Gine ile bir savunma anlaşması imzalandı ve Gine ordusunun bir bölümü ülkeye yerleşerek 1973'e kadar orada kaldı.

Bu karışıklık ortasında, nisan 1971'de Cumhuriyet ilan edildi ve Stevens, bir yandan da Başbakan olarak kalmakla birlikte, 5 yıllık bir süreyle Cumhurbaşkanlığına seçildi (mart 1976'da yeniden seçildi). Olağanüstü durum rejiminde yapılan ve muhalefete hiçbir söz hakkı tanınmayan mayıs 1973 seçimlerinde bütün milletvekilliklerini APC kazandı. 1978'de yeni bir anayasayla APC, tek parti durumuna getirildi. Stevens, durmadan ağırlaşan bir iktisadi durum ve sürüp giden bir karışıklıkla karşı karşıya kaldı. Mart 1982'de merkezi sendikalar örgütü dağıtıldı. Mayıs 1982'de yapılan milletvekili seçimlerinden sonra yeni bir hükümet kuruldu ve eski muhalefet lideri Salia Jusu-Sheriff Maliye bakanlığına getirildi. Ekim 1985'teki Cumhurbaşkanlığı seçimini tek aday, Silahlı kuvvetler başkomutanı general Joseph Saidu Momoh kazandı. 1986'da seçime gidildi. Seçime, ancak iktidardaki Halkın kongresi partisi'nin onayladığı adaylar katılabildi. 1987'de 3 darbe girişimi başarısızlığa uğradı. Liberya Ulusal yurtsever cephesi kuvvetlerine karşı girişilen savaşta binlerce sivil yaşamını yitirdi. 1992 sonunda çokpartili yaşama geçilmesi öngörüldüyse de, nisan 1992'deki darbe sonucu, yönetime el koyan askeri cunta yüzbaşı Valentine Strasser yönetiminde bir Geçici ulusal konsey oluşturdu.

SANAT

Sierra Leone'deki mende köylüler arasında, giriş töreni sırasında maske takma ayrıcalığının erkekler yerine kadınlara tanındığı ender derneklerden biri bulunur. Derneğe yeni giren kadınlar, bir inziva döneminden sonra köye döndükleri gün, onlarla birlikte *Sande*'nin (siyasal ve dinsel gücü paylaşan gizli kadın derneği) ruhlarını simgeleyen dansçılar da gelir. Yüzleri, bu derneğin özel alameti olan ve siyaha boyanmış hafif ağaçtan yapılma tolga-maskeyle gizlenmiştir. Yukarı doğru sivrilen bu maskelerde boyun bölümü sarmal biçimindedir ve saçlar tepede toplanmış olarak betimlenmiştir. Küçültülmüş yüz, bir üçgen biçimindedir ve bu üçgenin uçlarından biri çeneye isabet eder. Sherbro adasında ve Sierra Leone'nin güney-batı'sında yaşayan Sherbrolar ve Temneler, dilleri ve kültürleri bakımından Gine'deki baga halklarıyla yakından ilişkilidirler. Bundan iki ya da üç yüzyıl önce, Mendeler gelinceye kadar ülkenin büyük bir bölümü bu Sherbrolar'ın ve Temneler'in elindeydi. Steatitten yaptıkları eski heykeller ile baga büstleri *(nimba)* ve heykelleri arasında çok açık bir üslup benzerliği görülür. "Nomoli" diye adlandırılan ve kimi araştırmacılara göre XVI. yy.'a tarihlendirilen bu taş heykeller, belki de önceleri ataları temsil ediyorlardı; ancak günümüzde bu heykeller tarlalarda ele geçirildiklerinde, "pirinç tanrıları" olarak değerlendirilmektedir.

Sierra Madre hazineleri *(The Treasure of Sierra Madre)*, yönetmenliğini John Huston'ın yaptığı (1947) amerikan filmi. Üç adam (Humphrey Bogart, Walter Huston, Tim Holt) Meksika dağlarındaki bir altın madenini bulmak için yola çıkarlar. Yolculukları sırasında dostluk ve birbirlerine olan bağlılıklarının sınanacağı birçok engelle karşılaşırlar. Fakat altın madenini bulur bulmaz karşılıklı olarak duydukları kuşku ve kin yüzünden birbirlerine düşerler. İçlerinden en güçlüsü arzu edilen altını ele geçirir, fakat elde ettiği zafer çok kısa sürer, çünkü seyahatinin sonunda onu uğursuz bir yazgı beklemektedir. Bir western ve aynı zamanda psikolojik bir öykü olan bu film insanın çabalarının boşluk ve başarısızlığı üzerinde durur.

SİERRE, alm. **Siders,** İsviçre'de (Valais kantonu) kent, Rhône'un yukarı kesiminde, Anniviers vadisinin girişi karşısında; 13 100 nüf. 583 m yükseltide. İsviçre'nin en kuru iklimli yeri olması nedeniyle, çok rağbet edilen turizm merkezi. Alüminyum metalürjisi.

SİETTİTİA a. Yeraltı sularında yaşayan, renksiz bedenli, çok küçük görme organlı dalıcıböcek cinsi. (Dalıcıböcekgiller familyası.)

SİEVERS (Eduard), alman dilbilimci (Lippoldsberg, Hessen, 1850 - Leipzig 1932). Konuşma dili üzerine yaptığı sesbilgisi çalışmalarının, germen dillerinin filolojisi, deyişbilimi ve şiirbilgisi dallarında uygulamaları oldu: *Grundzüge der Lautphysiologie* (Ses fizyolojisinin ilkeleri) [1876; yeni bas. *Grundzüge der Phonetik* (Fonetiğin temel ilkeleri) başlığıyla; 1881], *Angelsächsische Grammatik* (Anglosakson dilinin grameri) [1882], *Altgermanische Metrik* (Eski almancanın vezni) [1893], *Ziele und Wege der Schallanalyse* (Ses çözümlemesinin amacı ve yöntemleri) [1924].

SİEVERT a.Sİ'de iyonlaştırıcı ışıma doz eşdeğeri ölçü birimi (simgesi Sv). [Belli bir ışımanın 1 sievert'lik bir doz eşdeğeri insan vücudu üzerinde, enerjisi 250 keV olan 1 gray değerindeki X ışınları dozunun yapacağı etkiyi yapar. İsveçli fizikçi Rolf Sievert'in (Stockholm 1896-1966) anısına bu birime sievert adı verilmiştir.]

SİEYES (Emmanuel Joseph), fransız siyaset adamı (Fréjus 1748 - Paris 1836). Chartres piskopos naibiyken (1787), *Üçüncü güç nedir?* (Qu'est-ce que le tiers état?) [1789] adlı broşürüyle tanındı. Paris'ten tiers état temsilcisi seçildi, haziran 1789'da, états généraux'nun Ulusal meclis'e dönüşmesinde ve krala karşı direnişte önemli bir rol oynadı. Jacobinler kulübü'nün kurucuları arasında yer aldı. Konvansiyon meclisi'ne ılımlı kanattan seçilmekle birlikte kralın idamı yolunda oy kullandı. Terör döneminde gölgede kaldı, ancak Termidor döneminden sonra etkin bir diplomatik faaliyet gösterdi. Beşyüzler meclisi'ne girdi, mayıs 1799'da Directoire üyesi seçildi ve onu geçici konsüller arasına alan Bonaparte ile birlikte Brumaire darbesini hazırladı. Hazırladığı Yıl VIII Anayasası, Birinci konsül tarafından beğenilmedi ve unvanlarla ödüllendirilmekle birlikte (Senato başkanı [1800], kont [1809]) görevinden uzaklaştırıldı. Kralın öldürülmesinde sorumluluğu olduğu gerekçesiyle 1816-1830 arasında sürgünde yaşadı. (Fr. akad. 1803.)

SİFAD a. (ar. *sifād*). *Esk.* Hayvanların çiftleşme zamanı: *Mevsim i sifad* (hayvanların çiftleşme mevsimi).

SİFAL ya da **SİFALE** a. (fars. *sifāl*, *sifāle*). *Esk.* **1.** Çanak çömlek gibi topraktan yapılmış eşya. **—2.** Toprak kap parçası. **—3.** *Sifal-pare*, çanak çömlek parçası.

SİFALİN sıf. ve a. (fars. *sifālīn*). *Esk.* Toprak ya da çamurdan yapılmış kap, çömlek. *Kûze-i sifalin* (toprak testi).

SİFARİŞ a. (fars. *sifāriş*). *Esk.* Ismarlama, sipariş.

SİFE gölü → SEYFE gölü.

SİFİLİGRAF a. (fr. *syphiligraphe*). Frengi uzmanı.

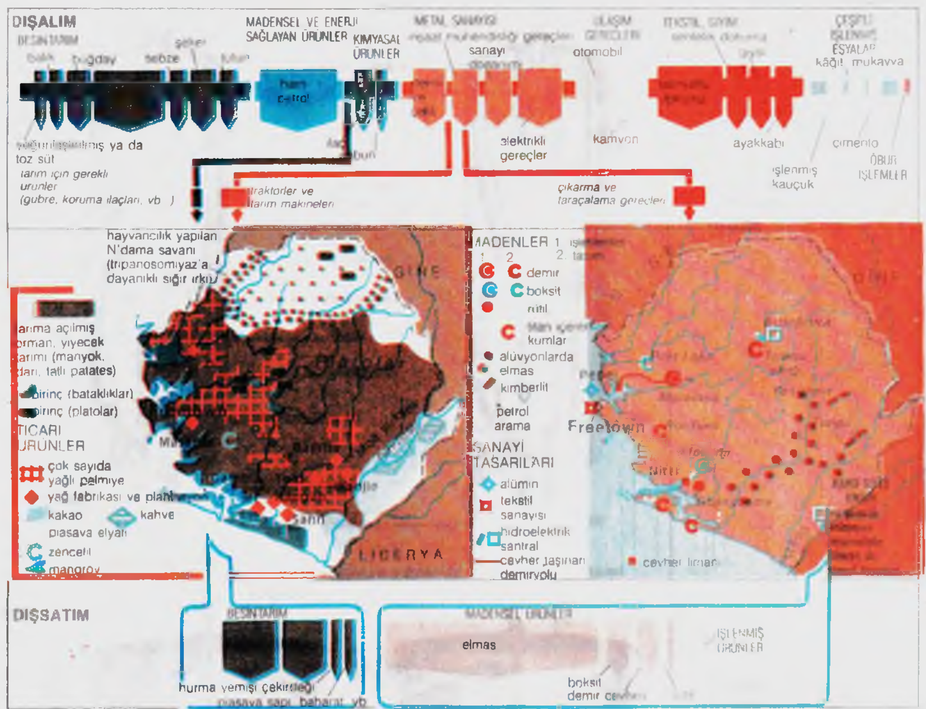
SİFİLİGRAFİ a. (fr. *syphiligraphie*). Frengi'nin incelenmesi.

SİFİLİS a. (lat. *syphilis*). FRENGİ'nin eşanlamlısı.

SİFİLİT a. (fr. *syphilide*'den). *Tıbb.* hast. bil. İkinci ya da üçüncü devre frenginin deri ya da mukoza üzerindeki lezyonu. (Birçok çeşidi vardır: makûllü, kabarcıklı, tüberküllü, fiskeli, püstüllü, milier, follikül-lü, ülserli, aşınmalı, pürtüklü, pigmentli, vb.).

SİFİLOİT sıf. (fr. *syphiloïde*'den). Patol. Frengiye (sifilis) benzeyen.

◆ a. *Aşınma sonrası sifiloit*, meme çocuklarında görülen ve mide-bağırsak bozukluklarından ileri gelen döküntü. (Bu si-

EKONOMİ

Sierra Leone sanatı
gizli bir kadın derneğinin
tolga-maskesi
mende sanatı
siyah cilalı ağaç
musée de l'Homme, Paris

hidropnömatik sifon (1)

alçak hazneli tipler için klapeli sifon (2)

sıhhi tesisat sifonu

filoit kırmızımsı, aşınmalı, kabarık, bazen birleşebilen plaklarla belirgindir. Kaba etlerde ve cinsel organlarda yerleşir, fakat kıvrımların dibini aşmaz, frengi ile de bir ilişiği yoktur.)

SİFİLOM a. (fr. *syphilome*). Patol. Frengi kökenli yalancı ur.

SİFLE sıf. (ar. *sifle*). *Esk.* **1.** Terbiyesiz, alçak. **—2.** *Sifle-had*, alçak tabiatlı. ‖ *Sifle-kâm*, adi kimselerin istediği. ‖ *Sifle-perver*, bayağı kimseleri koruyan, onlarla birlik olan.

SİFNOS, Kyklades takımadalarında yunan adası, Paros'un G.-B.'sında; 83 km²; 2 000 nüf. El sanatları. Turizm.

SİFON a. (fr. *siphon;* lat. *siphon;* yun. *siphon*'dan). Bir sıvıyı bir düzeyden daha alçakta bulunan bir düzeye, önce yüksekte bulunan düzeyin üzerine çıkardıktan sonra, aktarmaya yarayan ters U biçiminde bükülmüş boru, tüp. (Bk. *ansikl.* böl. Akışkan. mekan.)

—Ev eşy. Metal hasır geçirilmiş kalın camdan ya da metalden yapılan ve içinde basınçlı maden suyu bulunan sürahi. Suyun, içine daldırılmış bir tüpten fışkırtılması için bir levyeden yararlanılır.

—Mağarabil. Bütünüyle su altında kalmış doğal yol.

—Sıh. tes. Bir su akışı yardımıyla W.-C.'lerdeki ya da pisuvarlardaki pis maddeleri [illegible]

[illegible] akışını kesmeye yarayan aygıt.

—Tıp. Organizmanın doğal boşluklarından bazılarını boşaltmak ya da yıkamak için kullanılan aygıt. (Bu aygıtların başlıcaları şunlardır: plevra boşluğu ampiyemini yıkamakta kullanılan *Potain sifonu;* mideyi yıkamada kullanılan *Faucher sifonu;* burun yıkamak için kullanılan *Weber sifonu* vb.)

—Yumş. bil. Bazı yumuşakçalarla tulumlularda, solungaç ve dışkılık deliklerini çevreleyen çıkıntılı ve kasılgan boru. ‖ Kafadanbacaklıların (Nautilus, ammonitler vb.) kavkısının bölmelerinden geçen, hemen hemen bütünüyle kireçleşmiş boru. ‖ Kafadanbacaklıların örtenek boşluğunda bulunan huni biçiminde organ. (Bunun dar deliğinden su şiddetle dışarıya püskürtülebilir ve hayvan bunun tepkisiyle ters yönde, genellikle arkaya doğru ilerler.)

—Zool. *Solungaç sifonu*, tatlısu levreği, dövüşkenbalık, gurami ve *Macropodus*'lar gibi bazı kemiklibalıklarda bulunan havayla solunum organı. (Bu organ birinci solungaç yayının sırt mukozasından çıkan iki kırışık yapracıktan oluşur ve solungaç atardamarlarıyla beslenip jugular toplardamarlarla akaçlanır.)

—ANSİKL. Akışkan. mekan. Bir kolu diğerinden daha uzun olan ters U biçiminde bir borudan oluşan sifon özellikle sıvıları bir kaptan diğerine aktarmaya yarar. [illegible]

fon boşalır; bundan böyle kaplar bileşik olmaktan çıkar.

Kollardan bir tanesi kapla içerisinde bulunan sıvıların hiçbiri içerisinde bulunmuyorsa (*şek. 2*) bu kolun ucundaki H basıncı atmosfer kısmından serbest yüzeyle sifonun ucu arasındaki *z* yüksekliğinden kaynaklanan basınç kadar fazladır. Dolayısıyla sıvı bu uçtan akacaktır. Eğer bu daha uzun olan kol ise N düzeyi şifonun açık ucuna eriştiği zaman sifon boşalacaktır; aksi halde N düzeyi kısa kolun alt ucuna eriştiği zaman akış durur (*şek. 3*).

Uygulamada her şeyden önce sifonu sıvı ile doldurmak, yani sifona "yol vermek" gerekir. Bu işlem tüpün "doğrudan doldurulması" ve daha sonra, küçük kol parmakla tıkandıktan sonra tüpün ters çevrilerek çalışmak üzere yerine yerleştirilmesi ile gerçekleştirilebilir; sıvı tahriş edici değilse sifon emilerek çalıştırılabilir: küçük kol N içerisine daldırıldıktan sonra tüp içerisindeki hava büyük kolun ucundan emilir; böylece sıvı tüpü doldurur.

SİFONLU sıf. (sifon'dan). Bot. *Sifonlu yapı*, tal'ı bir bütün halinde tek üniteden oluşan ve bir sitoplazma ile aralarında hiçbir bölme bulunmayan birçok çekirdek içeren bitkisel yapı. (Bu yapı çeşitli suyosunlarına ve *siphomycetes* denilen mantar grubuna özgüdür.)

—Zool. *Sifonlu balık*, sifon biçiminde solunum organlarıyla donanan balık. (Örneğin *Macropodus* cinsi üyeleri.)

SİFONLULAR a. Zool. SİFONOFORLAR takımının eşanlamlısı.

SİFONOFORLAR a. Yalnız denizlerde, ortasularda, koloni halinde yaşayan, saydam gövdeli ve çok güzel yanardöner renkli knidliler takımı. (Hidrolar sınıfı. Bil. a. *Siphonophora*.) [Eşanl. BORULUMEDÜZLER, SİFONLULAR.]

—ANSİKL. Sifonoforlar bir ilk medüzden başlayarak çoğalıp koloni oluştururlar; ilk medüzden tomurcuklanmayla bir pnömatofor, sonra yüzücü çanlar (bunların tümü nektozomu meydana getirir), daha sonra bir stolon oluşturur; stolon bir dizi cormidium'a dönüşür; bu "polip" yığını içinde, bir besleyici gastrozoyit, iki üreyici gonozoyit, dışkılayıcı sistozoyitler ve bürgü ya da aspidozoyit denen pul biçiminde yassı, koruyucu bir polip bulunur. Gastrozoyit bir avlayıcı iplik taşır, ipliğin üzerinde de kol knidosistli yan tentillumlar yer alır. Zoyitlerin bu çokbiçimliliği sifonoforların özelliklerinden biridir. Bu hayvanlar pnömatoforları sayesinde yüzer ve manübriyumsuz kraspedonlu medüzler olan yüzücü çanlar sayesinde yer değiştirirler. Durmadan hareket eden avlayıcı iplikleriyle yakaladıkları hayvansal avlarla beslenirler. Sifonoforlar iki alttakıma ayrılır: ilkel olan, pnömatoforsuz *Calycophorae* ve daha gelişmiş olan *Physophora*. Bu ikinci alttakımda, *Physalia* ya da *Velella*'da da olduğu gibi, pnömatofor çok büyük olabilir.

SİFONOGAMİ a. (fr. *siphonogamie*). Çiçektozu borusu ("sifon") yoluyla döllenme. (Bu döllenme biçimi bütün kapalıtohumlularla "vektris" denen bazı açıktohumluların döllenme tarzıdır.)

SİFONOGLİF a. (fr. *siphonoglyphe*). *Anthozoa* öbeğinden knidlilerin polipindeki kirpikli yutak oluğu. (Karın ucunda ya da ağız yarığının iki ucunda, bir ya da iki [illegible]

[illegible]

geçirerek yeni bir koloni kuracak olan bir *ankestrula*'ya ya da sistite dönüşür.)

SİFONOZOYİT a. (fr. *siphonozoïde*'den). Deniztelekleri kolonilerinde suyun girmesini sağlayan dokunaçsız ve eşeysel organsız küçük polip.

SİFOSKOLYOZ a. (fr. *cyphoscoliose*'dan). Patol. Özellikle sırt bölgesinde omurganın normal dışbükey eğriliğinin artmasıyla (sifoz) ve buna sağa ya da sola bir dışbükeyliğin (skolyoz) eklenmesiyle belirgin omurga eğriliği. (Bu hastalık değişik önemde duruş bozukluklarına neden olduğu gibi, ağrılara, hatta genel durumda bozulmaya da neden olabilir. Daha çok ilerlerse solunum, kalp ve içorgan bozuklukları da ortaya çıkabilir.)

SİFOZ a. (fr. *cyphose*). Patol. KAMBURLUK'un eşanlamlısı.

SİFR a. (ar. *sifr*). *Esk.* **1.** Kitap vb. yazılmış şey. **—2.** Kitap cildi.

SİFTAH a. (ar. *istiftāḥ*, başlama'dan *siftaḥ*). **1.** Bir satıcı ya da alıcı için günün ilk alışverişini yapma; bu alışverişin kendisi: *Siftahın hayırlı olsun.* **—2.** *Siftah etmek,* sözkonusu bir esnafsa, günün ilk satışını yapmak; bir kimseyse, bir meyveyi mevsiminde ilk kez yemek.

◆ be. *Halk.* İlk kez olarak: *Bunu siftah sana anlatıyorum.*

SİFTAHLAMAK g. f. **1.** Bir satıcıdan söz ederken, günün ilk satışını gerçekleştirmek; siftah etmek: *Vakit öğle olmuş, ama hâlâ siftahlayamamıştı.* **—2.** Turfanda bir meyveyi ilk kez yemek.

SİFTİNMEK gçz. f. *Halk.* **1.** Oyalanmak, zaman öldürmek; ziftinmek. **—2.** Bir yere sürtünerek kaşınmak. **—3.** Bir kimseye yaltaklanarak yaklaşmak.

SİFÜL a. (fr. *scyphule*). Bazı likenlerde talın, dik duran huni biçimindeki kısmı.

SİG ya da **MEKERRA,** Cezayir'de ırmak, el-Makta'nın kolu; 220 km. Oran causse'undan doğar. Sidi Bel Abbas ovasını sular, Tessala dağlarını çok derin bir boğazla aştıktan sonra Sig ovasında Makta' ya kavuşur.

SİG ovası, Cezayir'in batı kesiminde bölge, uved Sig'in aşağı çığırı buradan geçer. Uved Sig çevresinde sulu tarım. Ovanın, kışın su basan geri kalan bölümünde tahıl ve zeytin üretilir.

SİGA → SIYGA.

SİGAÇO ya da **SİGAÇA** a. Marangl. Zıvana, kırlangıç kuyruğu kanal ve diş kesimlerinde kullanılan, küçük dişli, geniş lamalı, sırtlı el testeresi.

SİGÂL ya da **SİKÂL** a. (fars. *sigāl*, *sikāl*). *Esk.* **1.** Düşünce: *Bed-sigal* (kötü düşünceli). *Nik-sigal* (iyi düşünceli). **—2.** Kuruntu, endişe.

SİGALİON a. Sular çekildiğinde, ince ve temiz kumlar arasında bol bulunan çokkıllı halkalısolucan cinsi. (Temel özelliği, bedenleri boyunca birçok uzantısının bulunmasıdır: elitralar, püsküller, solungaçlar vb. *Aphroditidae* familyası.)

SİGÂLİŞ ya da **SİKÂLİŞ** a. (fars. *sigāliş*, *sikāliş*). *Esk.* **1.** Düşünüş, düşünme. **—2.** Kurma, kuruntu etme.

SİGANİDAE a. Hint okyanusu ve Büyük Okyanus'ta yaşayan, Süveyş kanalının açılmasından sonra üyeleri Akdeniz'e giren kemiklibalık familyası. (Üyeleri "çarpanbalığı" ortak adıyla bilinen bu balıkların sırt ve kuyrukaltı yüzgecinde zehir salgıbezlerine bağlı dikenli ışınlar bulunur. Otçuldurlar. Çoğunlukla canlı renkli, küçük ağızlıdırlar; ağızları ileriye doğru uzanmaz. Akdeniz'de yaşayan iki türü vardır: çarpanbalığı [*Siganus luridus*]; çilli çarpanbalığı [*S. rivulatus*].)

SİGAR a. (ar. *şiġar*). *Esk.* **1.** Küçüklük, ufaklık, ufak olma. **—2.** *Sigar-ı cirm,* gövde, yapı küçüklüğü. ‖ *Sigar-ı cürm,* suç küçüklüğü. ‖ *Sigar-ı sinn,* yaş küçüklüğü, çocukluk.

SİGAR a. (fr. *cigare*; isp. *cigarro*'dan). Tüt. PURO'nun eşanlamlısı.

SİGARA a. (Orta Amerika yerlilerinin dilinden isp. *cigarro*). **1.** İnce kâğıda kıyılmış tütün sarılarak yapılan, kimi zaman ucunda filtresi bulunan ve diğer ucu yakılıp dumanı çekilerek içilen nesne. (*Cigara* da denir) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Sigara içmek,* sigara tiryakisi olmak. ‖ *Sigara kâğıdı,* sigara yapmak için tütün sarmaya yarayan ince özel kâğıt. ‖ *Sigara kâğıdı gibi,* çok ince. ‖ *Sigara sarmak,* sigara kâğıdına kıyılmış tütün koyup yuvarlayarak sigara biçimine sokmak. ‖ *Sigara tablası,* kül silkelenen, sigara söndürülen kap, küllük. ‖ *Sigara, sigarayı tellendirmek,* keyifle, tadını çıkara çıkara sigara içmek: *Kıyıdaki banklardan birine oturup birer sigara tellendirdiler.*

—Ask. *Asker sigarası,* Türk silahlı kuvvetleri'nde erbaş ve erlere yiyecek istihkakları içerisinde, devletçe ücretsiz olarak verilen sigara. (1977'den sonra erbaş ve erlerin sigara istihkakı kaldırıldı.) [*Er sigarası* da denir.] ‖ *Silahlı kuvvetler sigarası,* subay, astsubay, Harp okulu ve Askeri yüksekokul öğrencileri ile askeri memurlara satılmak üzere Tekel fabrikalarında yaptırılan sigara. (Bu sigara yalnızca askeri kantinlerde satılır.)

—Eczc. *Tıbbi sigara,* ince şeritler halinde kesilmiş, kurutulmuş, silindir şeklinde sıkıştırılmış ve özel bir kâğıda sarılmış bitki yapraklarından yapılan preparat. (İçerdiği etken maddeler yanma sonucu serbest hale geçer ve inhalasyon suretiyle alınır. Daha çok astımda rahatlatıcı etki gösteren cinsleri hazırlanır [okaliptüs, tatula vb. sigaraları]. Kâfur ve mentol gibi çok uçucu ilaçların saklandığı küçük silindirler de bu isimle anılır.)

—Mutf. *Sigara böreği* → BÖREK.

—Tüt. *Sigara verimi,* bir kilogram kuru yaprak tütünden elde edilen sigara sayısı.

—ANSİKL. Sigara 1830'a doğru ortaya çıktı, ama tütünün şimdiki gibi tüketim biçimi XX. yüzyıl'ın ilk çeyreğinde başladı. Dünya üretimi 4 300 milyar sigara dolayındadır. Sigara sanayisi çok yoğun bir karakter gösterir. Bu yoğunluk, firmalar bakımından olduğu kadar (devlet ya da şirket tekelleri ya da çok uluslu şirketler) fabrikalar bakımından da güçlüdür (son zamanlarda fabrikaların yıllık üretim kapasitesi 50 milyar sigaranın üstündedir). Bu yoğunlaşma hareketi çok gelişmiş bir makineleşmenin sonucudur. Bir el işi yapım evresinden sonra (saatte 150 sigara), ilk sigara doldurma makinesiyle (1875) saatte 3 500 sigara sarılmaya başlandı. Çok geçmeden bunu sarma makineleri izledi (1881). Bu sistemde ince kıyılmış tütün yuvarlak ince bir fitil gibi uzayıp giderken altındaki kâğıtla sarılarak belli uzunlukta kesilir. Böylece çok daha hızlı bir yapım sağlanır. Teknolojideki ilerlemeler ve kalite kontrolü, sevk ve idaredeki otomatikleşme, dakikada 4 000-5 000 sigara yapıma olanağı vermiştir. Bu sigaralar homojen görünüş, dolgu düzgünlükleri ve üstün kaliteleriyle belirgindir.

Sigaralar değişik biçim ve boyutlarda yapılır. Fakat çoğunlukla kesitleri yuvarlaktır. Sigaralardaki gelişme, boylarının uzamasına karşılık çaplarının küçülmesi şeklinde olmaktadır. Birçok marka boy olarak 85 mm'yi kabullenmiştir. Son yıllarda 100

şek. 1
şek. 2
şek. 3
sifonun ilke şeması

SİGARA YAPIMI

S. E. İ. T. A. belgesine göre

Larousse

filtreli **sigara** yapma makinesi

120 mm boyunda sigaralar da piyasaya çıkarılmıştır.

Bazı istisnalar dışında, sigara yapımında kullanılan tütünler, çeşitli üretim bölgelerinden gelen değişik tütünlerin bir harmanıdır. İçim bakımından geleneksel olarak sigaralar koyu ve açık renkli diye iki gruba ayrılır. Koyu renkli sigaraların yapımında kullanılan tütünler gölgede kurutulup mayalanmaya bırakılmış tütünlerdir. Açık renkli sigaralarda kullanılan tütünlerse kurutma hangarlarında sıcak hava ile kurutulan tütünlerdir. Açık renkli sigara tütünleri (amerikan tipi) özel soslarla kokulandırılır.

Sigara tiryakiliğine karşı açılan kampanyaların etkisiyle üreticiler şimdi düşük oranda katran ve nikotin içeren sigaralar yapmaya başlamışlardır. Bu gelişme filtreli sigaranın yaygınlaşmasına yol açmıştır. Halen filtreli sigara üretimi dünya üretiminin % 60'ı dolayındadır. Türkiye'de sigara yapımı devlet tekelindedir ve Tekel idaresi'nce yönetilir.

• *Türkiye*'de sigaranın fabrikasyon olarak üretimi, 1884'te verilen bir ayrıcalıkla kurulan Reji* idaresi'yle başladı ve Reji'ye verilen bu tekel hakkı Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar sürdü. 13 haziran 1933'te yapılan bir anlaşmayla Reji'nin bütün mal varlığı, hak ve görevleri devlete geçti; 2 şubat 1925 tarihli ve 558 sayılı yasayla da sigara yapımı ve satım işlerinin (ve tütüne ilişkin tüm işler) devletçe yapılması esası kabul edildi. 1938'de 3437 sayılı Tütün ve tütün inhisarı kanunu, 1969'da da 1177 sayılı Tütün ve tütün tekeli kanunu yürürlüğe girdi. 1986'ya kadar devlete ait olan sigara üretim ve dışalım tekeli, 28 mayıs 1986 günlü ve 3291 sayılı yasayla 1177 sayılı yasada yapılan değişiklikle kaldırılarak serbest bırakıldı. Böylece, yerli ve yabancı özel kesime de Türkiye'de sigara fabrikaları kurma ve sigara dışalımı yapma hakları tanınmış oldu. 1989'da, zaman zaman değişmekle birlikte Türkiye'de satılan başlıca sigaralar şunlardı: Silahlı kuvvetler, Birinci, Bafra (filtreli ve filtresiz), Meltem (filtreli), Hanımeli (filtreli), Sipahi (filtreli), Maltepe (filtreli: uzun ve kısa), Samsun (filtreli: uzun ve kısa), Tokat (filtreli), Bitlis (filtreli ve filtresiz), Yenice (filtresiz), 2000 (filtreli uzun), Samsun 216 (filtreli), Samsun gold (filtreli uzun), Best (filtreli kısa). Bunlardan yalnızca Best özel sektör ürünüdür.

Türkiye'de, 1991 yılında, sigara talebi 76 600 t iken 72 100 ton (67 800 t filtreli, 4 300 t filtresiz) sigara üretildi; 343,5 milyar TL değerinde (1988 fiyatlarıyla) 13 800 ton sigara dışalımı yapıldı.

SİGARABÖCEĞİ a. Böcbil. TATLIKURT'un eşanlamlısı.

SİGARACI a. Sigara satıcısı.

SİGARACI a. Böcbil. Bağ, kayın vb. yapraklarını sigara gibi yuvarlayan çeşitli kınkanatlı böceklerin ortak adı. (Başlıca sigaracı böcekler: meşe yaprakbükücüsü, *Byctiscus*'lar vb.)

SİGARALIK a. **1.** Sigara koymak için yapılan kap. **—2.** → AĞIZLIK.

SİGARİLLO a. (isp. *cigarillo*). Küçük puro. (Önceleri kâğıt yerine yaprak tütünle sarılmış sigaralara bu ad verilirdi. Şimdi her yerde küçük puro anlamında kullanılmaktadır.)

SİGEBERT (öl. İ.S. 509'a doğr.), Ribuarii Frankları kralı. İ.S. 496 tarihinden önce Tolbiac'ta Almanlar'ı geri püskürttü, fakat sonra, belki de Saliens Frankları'nın kralı Clovis'in kışkırtmalarına uyan oğlu Chioderich tarafından öldürüldü. Bu olaydan sonra Clovis kendini Ribuarii kralı ilan etti (509'a doğr.).

SİGEBERT I (535 - Vitry-en-Artois 575), Austrasia kralı (561-575), Chiothar I ile İngonde'nin oğlu. Ağabeyi Caribert genç yaşta ölünce Poitiers, Tours, Vendômois, Dunois vb. kentleri ona kaldı. Tahta çıkışından hemen sonra üvey kardeşi Chilperich I'in saldırısına uğradı, bir ara işgal edilen Reims'i geri aldı ve Soissons'u ele geçirdi. Metz'de Vizigotlar'ın kralı Athanagild'in kızı Brunhilde ile evlendi (566); bunu kıskanan Chilperich I, hemen Athanagild'in öbür kızı Galswintha ile evlendi, ama sonra metresi Frédégonde'un Galswintha'yı öldürmesine engel olmadı. Yengesinin öcünü almak zorunda olan ve bu konuda kardeşi Bourgogne kralı Guntram'dan yardım gören Sigebert I, Aquitania'da geniş bir bölgeyi tazminat olarak aldı. Yeniden Chilperich I'in saldırısına uğrayan (573) Sigebert, Ren ötesindeki Barbarlar'ı yardıma çağırdı ve Aquitania'daki topraklarının kendisine geri verilmesini sağladı (574). Chilperich, aralarındaki anlaşmayı bozunca, Sigebert kardeşinin krallığını zapt etti. Kral olarak tanındı, ama cülus töreni sırasında Frédégonde'un tuttuğu iki kiralık katil tarafından öldürüldü (575).

SİGEBERT II (601'e doğr. - 613), Bourgogne ve Austrasia kralı, Thierry II'nin oğlu. Büyükninesi Brunhilde'in otoritesinden çekinen saray erkânı, onu babasının ölümünden (613) sonra kral olarak kabul etmediler ve onu öldürtmeyi tasarlayan Neustria kralı Chlothar II'ye teslim ettiler.

SİGEBERT III (631-656), Austrasia kralı (634-656). Dagobert I ile Raintrude'ün oğlu. Austrasia'nın özerklik isteğini karşılamak amacıyla 634'ten başlayarak Metz'e yerleşti, babasının ölümünden sonra (639'a doğr.) krallığını elinde tuttu, fakat fiili iktidarı saray nazırı Grimoald'a verdi ve onun oğlu Childebert'i evlat edindi. Kendi oğlu (geleceğin Dagobert II'si) doğunca Sigebert III onu ardılı olarak ilan etti.

SİGEİON. Tar. coğ. Küçük Asya'da (Troas) yüksek burun ve kent. Truva savaşı'nda Akhaia donanması burada barındı. Midilli'nin burada kurduğu ticaret acentasını Atinalılar kendi konfederasyonlarına kattılar. Günümüzdeki adı *Yenişehir*.

SİGER Brabantlı, brabantlı tanrıbilimci (1235'e doğr. - Orvieto 1281 ya da 1284). Liège'deki St-Martin kilisesi'nde piskoposluk kurulu üyesi, Paris Üniversitesi'nde edebiyat ve felsefe hocası oldu. Köktenci aristotelesçiliği nedeniyle, aziz Thomas'ın öfkesini çekti ve haksız yere ibnirüştçülükle suçlandı. Siger, felsefe ile tanrıbilim ayrımını sürdürdü; aziz Thomas'ın, gerçeğin inançlara uyumlu olarak aramasını savunan felsefe anlayışının yerine, bağımsız felsefeyi koydu. Siger'in düşüncesinin yol açtığı doğalcı düşünceler tehlikeli bulundu ve mahkûm edildi; thomasçılık ağır bastı. Siger'in bir cinayete kurban gittiği sanılmaktadır.

SİGETVAR → ZİGETVAR.

SİGFÚSSON (Hannes), izlandalı yazar (Reykjavik 1922). Modern şiirin biçim arayışlarından büyük ölçüde etkilendi. İzlanda dilini de olağanüstü bir ustalıkla kullanabilen yazar "atomcu şairler" kuşağının başta gelenlerindendir (*Jours de braise* [fr çev.], 1951; *Témoignages* [fr. çev.], 1966).

SİGHET, Romanya'da kent, Yukarı Tisa kıyısında, SSCB sınırı yakınında; 39 300 nüf. Maramureş müzesi.

SİGHİŞOARA, macarca **Segesvár,** Romanya'da kent, Transilvanya'da (Braşov bölgesi), küçük Segeş ırmağı ile Tirnava Mare'nin (Büyük Tirnava) kavşağında, Tirgu-Mureş'in G.'inde; 31 000 nüf. Zengin kırsal kesimde bulunan Sighişoara yerleşme alanı iki bölümden oluşur; sur kalıntıları, XV. yy.'dan kalma bir kilisesi,XIII.-XIV. yy.'dan kalma bir kulesi günümüze kadar gelen yukarı kent; ticaret ve sanayi (hazırgiyim) merkezi olan aşağı kent.

—Ask. tar. 1849'da Ruslar ve general Lüders, burada, Bem komutasındaki Macarlar'ı yendiler; Petőfi, bu savaşta öldü.

SİGİLLARİA a. Paleobot. Madenkömürü yataklarında bulunan fosil ağaç. (Kibritotları takımı.)

—ANSİKL. "Sigillaria" adı, bitkinin gövdesi üzerindeki düzgün yaprak izlerinin mühür (*sigillum*) biçiminde olmasından dolayı 1821'de A. Brongniart tarafından kondu. Üzerinde harap olmuş kökçüklerin izleri bulunan köklere *stigmaria* adı verildi. Sigillarianın yaprakları uzundu ve sapın ya da sayıca az olan dalların tepesinde demet halinde bulunuyordu. Meyveleri, günümüzdeki selaginellada olduğu gibi, bir çeşit başak biçimindeydi ve iki çeşit spor içeriyordu: mikrosporlar ve makrosporlar.

SİGİLLARİA a. ("heykelcikler" anlamında lat. sözc.). Esk. Rom. Saturnalia şenliklerinden sonra düzenlenen ve dört gün süren panayır. (Bu panayır adını, Saturnalia günü [17 aralık] verilen başlıca armağanlardan biri olan, kil, bazen de undan yapılmış bebeklerden [*sigillaria*] alır.)

SİGİLLATUS a. (lat. sözc.). Arkeol. Pişirildikten sonra kızıl bir renk alan, astarlamayla da parlak bir görünüm kazanan ince kilden yapılmış, kabartma bezekleri metal vazolarınkini andıran bir tür seramik.

—ANSİKL. "Megara" kâseleriyle Hellenistik dönemde ortaya çıkan sigillatus, özellikle Roma dünyasında, önce Campania'da (İ.Ö. IV.-I. yy.), İ.Ö. 30-İ.S. 40 arasında da Arretium'da (bugün Toscana'da Arezzo) gelişti. Daha sonra çeşitli merkezlerde sigillatus üretilmeye başlandı. Galya'da üretim Lyon bölgesinde başladı, ardından, Lezoux (Puy-de-Dôme), özellikle de Rouergue ülkesinde Graufesenque"ta yoğunlaştı; Graufesenque, İ.S. I. yy.'ın sonlarında pazara hâkim oldu. Ardından, II. yy.'ın sonuna kadar üstünlük Lezoux'ya geçti. Daha sonralarıysa, en etkin atölyeler Fransa'nın kuzeydoğu'sundakiler (Argonne. Alsace) oldu. Açık renkleriyle tanınan ürünler, Flaviuslar döneminden başlayarak Afrika'da ve İspanya gibi diğer Akdeniz ülkelerinde gelişti. Sigillatuslar biçimlerine (açık ya da kapalı) ve bazen yalın, bazen de çok karmaşık olabilen bezemelerine göre sınıflandırılır. Mitolojiyi, gündelik yaşamı, şenlikleri canlandıran bu bezemeler, pişirmeden önce kile basılan damgalarla gerçekleştirilirdi. Bazen büyük firmalara bağımlı (köle ya da özgür), bazen de serbest ya da kooperatifler oluşturarak çalışan çömlekçiler, ürettikleri çömleklere çoğu kez imzalarını atmışlardır.

SİGİRİYA, Sri Lanka'da, Polonnaruva'nın B.'sında arkeolojik yer. Ormanlık bir bölgenin ortasında yer alan yaklaşık 200 m yüksekliğinde kayalık bir tepedir. Babasını öldüren kral Kassapa I (477-495) bu-

Sigiriya'da bulunan 21 kadın figürünün bir tanesinden ayrıntı (V. yy.)

Ch. Lenars

raya sığındı, zirveye bir malikâne (kale ve saray) yaptırdı. Malikâneye çıkan merdivenin (kaya oyularak gerçekleştirilmiştir) başlangıcında, yarı kayaya oyulmuş, yarı inşa edilmiş dev aslan ayakları bulunmaktadır. Tepenin eteğinde, günümüze yalnız kalıntıları ulaşan bir sur ve hendekle çevrilmiş geniş bahçeler ve küçük bir kent vardı. Kayalığın batı yüzünde yer alan bir kovukta 21 genç kadını canlandıran ünlü duvar resimleri bulunmaktadır. Güzel ve süslü kadınların çıplak büstleri bulutlar arasından çıkar gibi tasvir edilmiştir.

SİGİSMOND *(aziz)* [öl. Orléans yakınında, 523], Burgundlar'ın kralı (516-523), Gondebaud'un oğlu ve ardılı. Ariusçuluktan uzaklaştıktan sonra Saint-Maurice d'Agaune manastırı'nı kurdu. Theodorich ile ittifak yaptı, daha sonra onun kızıyla evlendi. Clovis'in oğlu Clodomir tarafından esir edildi ve öldürüldü.

SİGİSMOND LÜKSEMBURGLU (Nürnberg 1368 - Znaim, günümüzde Znojmo, 1437). Macaristan kralı (1387 -1437), Romalılar'ın kralı (1411-1433), imparator (1433-1437), Bohemya kralı (1419-1437). İmparator Karl IV ile Pomeranyalı Elisabeth'in oğlu. 1387'de Macaristan kralı oldu. Türkler'e karşı açılan bir haçlı seferinin başına geçti, ama Niğbolu'da (Nikopolis) yenildi (1396). Batı'daki bölünmeye son vermek amacıyla 1414'te Konstanz konsili'ni toplantıya çağırdı. Bu konsil, Sigismond'un verdiği güvence belgesine rağmen Jan Hus'u ölüme mahkûm etti (1415). Bohemya kralı olan kardeşi Venceslav ölünce (1419), onu Hus' un ölümünden sorumlu tutan Çekler'e kendisini kral olarak kabul ettiremedi. 1421'te Čáslav Diyet meclisi tarafından yetkileri alındı. Bohemya'yı kuvvet kullanarak ele geçirmeye çalıştıysa da birlikleri husçu Žižka ve Prokop orduları tarafından yenildi. Yeniden otorite kazanabilmek için İtalya'ya gitti; Milano'da İtalya kralı (1431), sonra da Roma imparatoru ilan edildi (1433) ve Basel'de toplanan konsilde papa Eugenius IV'ün desteğini kazandı. Husçu aşırı uçların 1434'te yenilmesinden sonra ılımlılarla pazarlığa oturdu ve 1436'da bir modus vivendi oluşturan Jihlava antlaşmalarını imzaladı. Böylece Bohemya kralı olarak tanındı (1436). 1422'de kızı Elisabeth'i, Avusturya dükü Albrecht V von Habsburg'la evlendirdi; Albrecht, Sigismond'dan sonra Macaristan ve Bohemya kralı oldu.

SİGİSMUND → ZYGMUNT.

SİGLUFJÖRDUR, İzlanda'da kent, İzlanda'nın kuzey kıyısındaki bir körfezde; 2 200 nüf. Büyük balıkçılık merkezi (ringabalığı). Soğutma tesisleri. Yağ ve kimyasal gübre fabrikaları.

SİGMA a. **1.** Yunan abecesinin on sekizinci harfi (σ [ya da sözcük sonunda, ς],Σ). Islıklı [s]'yi belirten ve *sin* denen fenike göstergesinden türemiştir. **—2.** Sağa üste konan vurguyla 200 değerinde (σ') ve sola alta konan vurguyla 200 000 değerinde (͵σ) olan yunan sayı işareti.
—Çekird. fiz. ve Tem. parç. σ bir etkin kesit belirtir.
—Dalga ve titr. σ dalga boyunun tersi olan dalga sayısını belirtir.
—Elekt. σ elektrik iletkenliğini belirtir.
—Fiz. mekan. σ bir gerilmeyi belirtir.
—Kim. Molekülsel bir sigma yörüngesiyle sağlanan ortak değerlikli kimyasal bağ (Bk. ansikl. böl.) ‖ *Molekülsel sigma yörüngesi*, bir dönme ekseni olan yörünge.
—Mat. $\sum_i$ sonlu ya da sonsuz, *i* ile terimleri indislenmiş bir toplamı gösterir.
—Metalür. *Sigma faz*, krom oranı yüksek (yaklaşık % 50) ateşe dayanıklı çelikler ile paslanmaz çeliklerde, yani kromla ileri derecede alaşım yapmış olan çeliklerde oluşan faz. (Bu fazın ortaya çıkması, çeliklerde kırılganlığa yol açar.)
—Nörobiyol. *Sigma ritmi*, 50 milivolttan aşağı genlikte ve 11 ila 14 hertz boyunda dalga ritmi. (Ansefalografide saptanabilir ve sadece uyku sırasında ortaya çıkar.)
—Olasıl. σ standart sapmayı gösterir.
—Zühr. hast. bil. Σ frengiyi simgeler. (Σ_1, Σ_2, Σ_3 birinci, ikinci ve üçüncü devre frengi.)
—ANSİKL. Kim. Molekülsel bir sigma yörüngesinin en yalın örneği, A+B → A – B tepkimesi sırasında (hidrojen molekülünün durumu) biri A, diğeri B atomu üzerinde merkezlenmiş atomsal iki S yörüngesinin örtüşmesi sonunda oluşan bir yörüngedir. Aşağıdaki şekilde, A üzerinde merkezlenmiş atomsal bir *s* yörüngesi ile B üzerinde merkezlenmiş atomsal bir *p* yörüngesinin (hidrojen fluorürün durumu) örtüşmesiyle ilgili en genel durum görülmektedir. AB sisteminin ekseni, B üzerinde merkezlenmiş *p* yörüngesinin dönme ekseniyle çakışıyorsa, atomsal yörüngelerin kaynaşması en uygun koşullarda gerçekleşir ve molekülsel yörüngeler bu dönme eksenini korur. İki atomsal yörüngeden iki molekülsel yörünge oluşur: enerjisi en düşük olan yörünge, yani *sigma yörüngesi*, A ve B'nin elektronunu alır; bu sırada enerji açığa çıkarak ortak değerlikli bir bağ oluşur. Bu yörüngeye bağlayıcı yörünge denir. Oluşan öteki yörünge yani *sigma* yörüngesi* başlangıçtaki atomsal yörüngelerden daha yüksek enerjilidir ve normal olarak boş kalır. Eğer dolsaydı enerji soğurumu olacak ve molekül kararsızlaşacaktı. Böyle bir yörüngeye bağlayıcı olmayan yörünge adı verilir.

Molekülsel sigma yörüngelerinin A ve B üzerinde merkezlenmiş atomsal *p* yörüngelerinden oluşumu, her iki yörüngenin dönme eksenlerinin çakışması koşuluyla mümkündür.

Sigma yörüngesi A ve B'den gelen birer elektronu (CH_3 +H → CH_3—H tepkimesi örneği) ya da B'den elektron gelmemesine karşın A'dan gelen iki elektronu (BH_3 + H^- → $\bar{B}H_3$—H tepkimesi durumu) ya da A'nın elektron vermemesine karşın B'den gelen iki elektronu (H^+ + NH_3 → H – N^+H_3 tepkimesi örneği) alabilir.

SİGMARİNGEN, Almanya'nın Baden -Württemberg eyaletinde kent, Tuna nehri kıyısında, Stuttgart'ın güneyinde; 16 000 nüf. Sarp bir kayalık üstünde Hohenzollernler'in şatosu; XIX. yüzyılda yeniden inşa edilen şatoya, 1944 ve 1945 yıllarında Brinon "hükümeti" sığındı ve Mareşal Pétain, Vichy'den ayrıldıktan sonra buraya yerleşti.

SİGMOİDEKTOMİ a. (fr. *sigmoïdectomie*). Cerr. Sigmoit kalınbağırsağın tümünün ya da bir parçasının kesilerek çıkarılması.

SİGMOİDİT a. (fr. *sigmoïdite*). Patol. Sigmoit kalınbağırsak iltihabı.

SİGMOİDOSKOPİ a. (fr. *sigmoïdoscopie*). Tıp. Sigmoit kalınbağırsağın endoskopla muayenesi.

SİGMOİDOSTOMİ a. (fr. *sigmoïdostomie*). Cerr. Sigmoit kalınbağırsak üzerine yapay bir anus açmayı öngören ameliyat.

SİGMOİT sıf. (fr. *sigmoïde*'den; yun. *sigmoeides*). Anat. **1.** Eski yunanca sigma harfi biçiminde olan. **—2.** Dirsek kemiğinin üst ucundaki iki çukura denir. (*Büyük sigmoit çukur* kol kemiği ile; *küçük sigmoit çukur* dönerkemik başı ile eklemlenir.) **—3.** *Sigmoit atardamar*, alt mezenter atardamarının dallarından her biri. (Bunlar genellikle üç tanedir ve sigmoit kalınbağırsağı kanla besler.) ‖ *Sigmoit kalınbağırsak*, kalınbağırsağın leğen içindeki parçası. (Kalınbağırsağın sol bölümünün alt parçasının tersine bu parça oynaktır.) ‖ *Sigmoit kapakçık*, akciğer atardamarını ve aortun başlangıcında bulunan ve diyastol sırasında kanın karıncıklara dönmesini önleyen zarsı üç kıvrımın her biri.

◆ a. Sigmoit kalınbağırsak.

SİGNAC (Paul), fransız ressam, gravürcü ve yazar (Paris 1863 - *ay. y.* 1935). *D' Eugène Delacroix au néo-impressionnisme* (Eugène Delacroix'dan yeniizlenimciliğe) [1899] adlı incelemesinde tanımladığı yeniizlenimciliğin, ateşli bir savunucusu oldu. Sanat yaşamının ilk yıllarında kendi kendini yetiştirdi ve izlenimciliğe bağlandı: 1880'de Vie moderne'de sergilenen Monet tablolarına ilgi duydu, 1884'te Guillaumin, 1885'te de Pissarro ile (*Montmartre'da değirmenler*, 1884, Carnavalet müzesi) karşılaştı. 1884'te, Bağımsızlar Salonu'nun kuruluşu sırasında Seurat ile tanıştı. Seurat tarafından geliştirilen optik karışım ve renklerin bölünmesi tekniğine büyük ilgi duydu. Bölmeci anlayışla gerçekleştirdiği ilk tablosu *les Modistes* ile (Bührle kol., Zürich), izlenimcilerin son sergisine (1886) katıldı. Ch. Henry'nin incelemelerini (*Cercle chromatique* [Renk çemberi], *Rapporteur esthétique* (Estetik raportör]) resimlemesi, kuramlarına duyduğu güveni daha da güçlendirdi. Birkaç gündelik yaşam sahnesi ve portre (*Félix Fénéon*, 1890, Museum of Modern Art, New York) gerçekleştirmiş olmasına karşın Signac, her şeyden önce, ırmak (Herblay görünümleri, 1889-90) ve denizlerden esinlenen bir manzara ressamıdır: Bretagne (*Saint-Briac*, 1890, Puşkin müzesi, Moskova), Saint-Tropez (bu kasabayı sanat çevrelerine ilk o tanıtmıştır), La Rochelle, Venedik (*Sarı yelken*, 1904, Besan-

E. Meyer

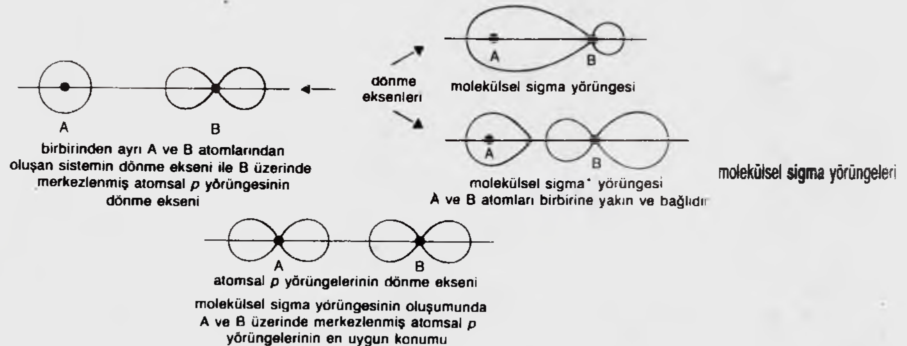

Sigismond Lüksemburglu
Pisanello'nun yapıtı
Kunsthistorisches Museum, Viyana

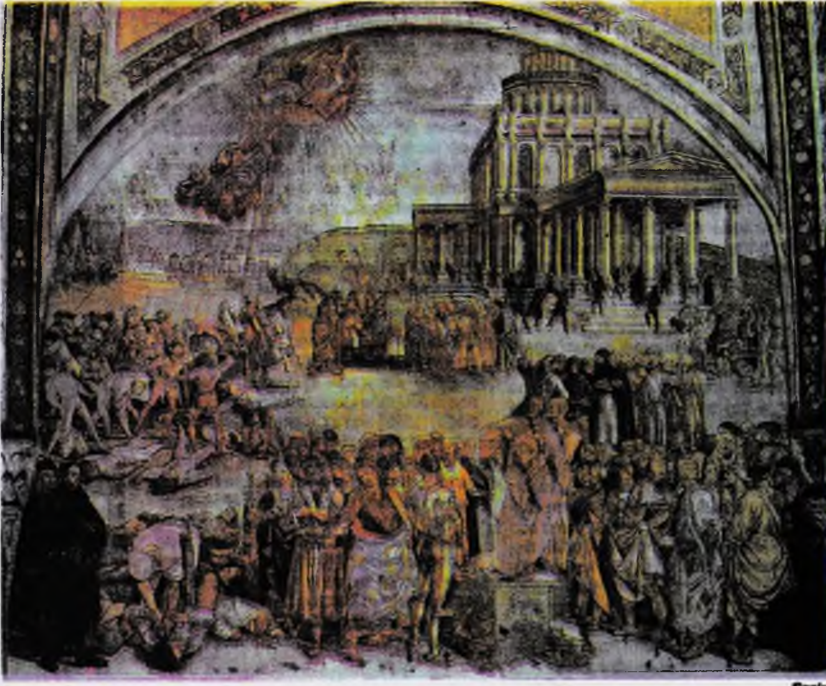

Lauros-Giraudon

Paul Signac
Auxerre, mavi kavaklar (1903)
kalem ve suluboya
Güzel sanatlar müzesi, Besançon

molekülsel sigma yörüngeleri

Scala

Luca Signorelli
Antikrist
Orvieto katedrali'ndeki San Brizio capellası'nı süsleyen fresklerden (1499-1504) biri

çon müzesi), Hollanda'dan deniz manzaraları. Antoine de La Rochefoucauld'nun mali desteğiyle Laffitte sokağı'nda açtığı kişisel sergilerde, Bağımsızlar Salonu'nda (1909-1934 arasında başkanı oldu), Brüksel'deki Yirmiler Salonu ve Özgür estetik Salonu'nda bıkıp usanmadan bölmeciliği savundu. Cross, Luce, Van Rysselberghe, H. Van de Velde, ardından Lucie Cousturier, Henri Person ve hatta 1904'te Saint-Tropez'ye davet ettiği Matisse gibi birçok sanatçıyı etkilemeyi başardı. 1927'de Jongkind üzerine bir inceleme kaleme alan Signac, serbest üslupta birçok suluboya çalışması da yapmıştır.

Signis *(De)* → VERRİNAC.

SİGNORELLİ (Luca), italyan ressam (Cortona 1445'e doğr. - *ay. y.* 1523). Önce Piero Della Francesca'nın öğrencisi oldu, sonra onunla birlikte çalıştı. A. del Pollaiolo'nun anatomik kesinliğine de duyarlı olan sanatçı, kompozisyonlarında (*Kırbaçlama*, Brera; Loreto bazilikası'ndaki San Giovanni sacristiası'nı süsleyen freskler, 1480'e doğr.), Piero'nun bir diğer öğrencisi olan il Perugino'nun Umbria'da temsil ettiği dingin ve duru üslubun tersine, şiddet dolu vurgular ve dramatik bir aydınlatma kullandı. Bakışımlı yapıları ve renk karşıtlıkları, dinsel ya da dindışı yapıtlarına (*Tahtta oturan Meryem*, Perugia katedrali, 1484; *Pan'ın eğitimi*, eskiden Berlin'deydi, bugün yok olmuştur) kahramansı bir gerilim kazandırır. Sistina capellası'nı (*Musa'nın ölümü ve vasiyeti*, 1481), Monte Oliveto manastırı avlusunu (1497 ve sonraki yıllarda, yardımcılarıyla birlikte gerçekleştirdiği aziz Benedictus'un yaşamından sahneler), özellikle de Orvieto katedrali'ndeki S. Brizio capellası'nı (1499-1504) süsleyen freskleriyle Toscana'nın yüzyıl sonunda bu alanda yetiştirdiği en iyi ustadır. Capellayı süsleyen *Antikrist* ve *Dünyanın sonu* tasvirlerinin dokunaklı havası, güçlü bir desen ve etkileyici kısaltmalarla daha da vurgulanmıştır. Bu şaşırtıcı fresk dizisini gerçekleştirdikten sonra Signorelli, Cortona'ya çekilerek oldukça vasat bir taşra atölyesini yönetti.

X-J.-L. Passek kol.

Simone Signoret ve Serge Reggiani yönetmenliğini Jacques Becker'in yaptığı *Altın başlık* (1952) adlı filmin bir sahnesinde

SİGNORET (Simone KAMİNKER, **Simone** —denir), fransız tiyatro ve sinema sanatçısı (Wiesbaden, Almanya, 1921 - Eure 1985). Sinemaya 1942'de başladı. 1945'ten başlayarak önemli rollerde göründü: *Dédée d'Anvers* (1947), *Aşk zinciri* (la Ronde) [M. Ophuls, 1950], *Altın başlık* (Casque d'or) [J. Becker, 1952]. Öteki filmlerinden bazıları ise şunlardır: *Thérèse Raquin* (M. Carné, 1953), *Şeytan ruhlu insanlar* (les Diaboliques) [H. G. Clouzot, 1954], ABD'de kendisine bir Oscar ödülü kazandıran *Tepedeki oda* (Room at the Top) [J. Clayton, 1958], *Kedi* (le Chat) [P. Granier-Deferre, 1971], *Onca yoksulluk varken* (la Vie devant soi) [M. Mizrahi, 1977]. 1954'te tiyatroda, eşi Yves Montand ile birlikte Arthur Miller'in *Cadı kazanı* adlı piyesinde oynadı. 1976'da *Özlemin eski tadı yok* (la Nostalgie n'est plus ce qu'elle était) adlı kitabını yayımladı.

SİGNORİ (Carlo Sergio), italyan heykelci (Milano 1906). 1924'te Paris'e yerleşti; bu kentte resim ve heykel eğitimi gördü. Önceleri kübizmden etkilendi; İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, Brancusi'nin sanatı doğrultusunda, kusursuz bir parlaklıkta, arı profilli mermer biçimlere yöneldi (*Ayakta pietà*, 1965).

SİGNORİNİ (Telemaco), italyan ressam, gravürcü ve yazar (Floransa 1835 - *ay. y.* 1901). Macchiaioli grubu sanatçılarından biri ve Garibaldi yandaşı bir polemikçi olarak ilginç anılar bıraktı: *Caricaturisti e caricaturati al Caffe Michelangiolo* (Michelangiolo kahvesi'ndeki karikatürcüler ve karikatürü çizilen kişiler) [1893]. Gerçekçi bir üslupta yaptığı resimlerinde kimi zaman, Paris'te birlikte bulunduğu izlenimcilerin etkisi sezilir (*Cella delle agitate*, Arte moderna ulusal galerisi, Roma).

SİGORTA a. (ital. *sicurta*'dan). **1.** "Sigortacı" denen bir kişinin, "sigortalı" denen bir grup başka kişiyle imzaladığı ve bunların "prim" ya da "kesenek" denen bir tutarı düzenli aralıklarla kendisine ödemeleri karşılığında (sigortacı bu tutarları, kendi yönetim giderlerini ve kârını çıkardıktan sonra, ortak bir kasaya yatırır), onların ileride karşılaşabilecekleri "hasar" denen bazı risklerden ötürü uğrayacakları zararları aralarında karşılamayı üstlendiğini bildiren sözleşme. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Elekt. İçinden geçen akım, belirli bir süre içinde belli bir değeri aştığında, özel olarak bu amaç için öngörülmüş, öğelerinden birinin erimesiyle, seri bağlı olduğu devreyi kesmeye yarayan aygıt. (Eşanl. DEVRE KESİCİ.) **—3.** *(Bir kimseyi, bir şeyi) sigorta etmek*, onu, o şeyi çeşitli risklere karşı sigortalamak. || *Sigortası atmak*, aşırı ölçüde öfkelenerek denetimini yitirmek (tkz.).

—Elekt. *Sigorta buşonu*, bir sigortanın, uçlarında metal kontaklar bulunan, genellikle silindirsel yalıtkan bir gövdeden oluşmuş, sökülüp takılabilir öğesi. || *Sigorta kapağı*, bir sigortanın, içine sigorta buşonu konan ve bunun takılıp çıkarılmasını kolaylaştıran vidalı bölümü. || *Sigorta teli*, erime öğesi olarak kullanılan kurşun lam ya da tel. || *Ayarlı sigorta*, ancak belirli tip ve ayarda sigorta buşonları takılabilecek biçimde tasarlanmış ve öngörülmüş ayardan yüksek bir öğenin yanlışlıkla takılmasını önleyecek düzeneklerle donatılmış sigorta.

—Huk. *Sosyal sigorta*, çalışanları ve onların ailelerini hastalık, iş kazası, meslek hastalığı, analık, ölüm, işgöremezlik, yaşlılık ve kimi ülkelerde ya da mesleklerde işsizlik gibi toplumsal risklere karşı koruyan sistem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Isıbil. *Eriyen sigorta*, bir deliği tıkayan (tapa, pim, kurşun, pul) ve sıcaklığın aşırı derecede yükselmesiyle eriyerek delikten bir akışkan huzmesinin çıkmasına olanak veren, eriyebilir metalden parça. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Jeod. ve Topogr. Arazide nirengi ve benzeri noktaların kaybolması durumunda noktayı yeniden yerine koymaya yarayan, genellikle betondan yapılan ve nirengi işareti düşeyinde bulunan nirengi yeraltı öğesi. (*Dip sigorta betonu* da denir.)

—Sig. *Grup sigortası*, sigortacıya, riskleri yeterince dağıtmak ve böylece grup üyelerinden her birine daha iyi koşullar sağlamak olanağını veren kolektif sigorta sistemi. (Özellikle, çalışanlarını bir ek sosyal sigorta rejiminden yararlandıran işletmeler ya da işletme grupları tarafından kullanılan bu sigorta türü, ücretli olmayanlar için de kişisel sosyal sigorta sözleşmeleri düzenlenmesine olanak verir.) || *Kapsamlı sigorta*, aynı bir sözleşmeyle birçok riski birden karşılayan sigorta türü. || *Karşı sigorta*, ölüm olduğu zaman, bir hayat sigortası için daha önce ödenmiş olan primlerin geri verileceğini garanti eden sözleşme, ya da işlem; sigortalıya, araçlarının üçüncü kişilere ait araçlarla çarpışması durumunda uğrayacağı hasarların sonuçlarına göre güvence veren sigorta. || *Müşterek sigorta*, aynı bir riskin, tazminat toplamı sigortalanan şeyin değerini aşmamak üzere, birden fazla sigortacı tarafından sigortalanması. || *Sınır sigortası*, yeşil kart sahibi olmayan yabancı turistlerin bazı ülkelerin sınırından geçerken yapmak zorunda oldukları, otomobil sürücülerine özgü sorumluluk sigortası. (Türkiye'de uygulaması yoktur.) || *Zorunlu sigorta*, bazı koşullara sahip her kişiyi yasa gereği olarak sigortalanmakla yükümlü tutan sistem.

—ANSİKL. Huk. Sosyal sigortalar, sosyal güvenlik sisteminin büyük bir bölümünü oluşturur. Bu tür sigortalar, sigortadan yararlanacak kişilerin katılmak zorunda oldukları devletçe düzenlenen bir sigorta türüdür. Bu katılma, prim ödeme biçiminde gerçekleşir. Sosyal sigortanın finansmanına sigorta kapsamında bulunan ve gerektiğinde sigorta yardımlarından yararlanan

sigortalılar dışında, işveren ve devlet de katılır. Sigorta kapsamına alınan gruplar yasayla belirlenir. Sigorta yardımlarından sigortalı kişiyle birlikte sigortalının eşi, çocukları, anne ve babası ile bakmak zorunda olduğu yani geçimleri sigortalı tarafından sağlanan kişiler yararlanır. Sosyal sigortaların sigorta kolları ve bunlardan yararlananlar çeşitli ülkelerde farklılık gösterir. Genel olarak sosyal sigorta kolları şunlardır: iş kazası ve meslek hastalıkları sigortası, hastalık sigortası, analık sigortası, malullük sigortası, yaşlılık sigortası, ölüm sigortası, aile sigortası ve işsizlik sigortası. Zorunlu sosyal sigortalar ilk kez Almanya'da önce hastalık (1883), daha sonra iş kazası (1884) ve yaşlılık, malullük (1889) kollarında kuruldu. Öteki ülkelerde özellikle Birinci Dünya savaşı'ndan sonra hızla yaygınlaştı. 1948 yılında kabul edilen İnsan hakları evrensel bildirgesi'nin 22. maddesinde her kişinin, toplumun bir üyesi olarak sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu belirtilir. Uluslararası çalışma örgütü'nün 1952 yılında kabul ettiği 102 sayılı Sosyal güvenliğin asgari normlarına ilişkin sözleşme sosyal güvenlik sisteminin gelişmesinde etkili oldu. Osmanlı İmparatorluğunda zekât, fitre vb. dinsel yardımlar dışında sosyal yardım kurumu niteliği gösteren avarız vakıfları gibi bazı vakıflar ve loncalar içinde oluşturulan yardım sandıkları görülür. XIX. yy.'ın sonlarında kamu yönetiminde çalışanları kapsayan çeşitli biriktirme ve yardım sandıkları kuruldu: askeri teksüt sandığı, sivil memurlar emekli sandığı vb. Dilaverpaşa nizamnamesi (1865) ile Maadin nizamnamesi'nde (1869) işçilere yapılacak sağlık ve öteki yardımlara ilişkin hükümler yer aldı. Cumhuriyet döneminde çıkarılan 3008 sayılı ilk İş kanunu (1936) sosyal sigortaların kademeli olarak kurulmasını öngörüyordu. Buna dayanılarak çıkarılan 1945 tarih ve 4772 sayılı kanun'la, iş kazalarıyla meslek hastalıkları ve analık sigortaları yürürlüğe kondu. Sosyal sigorta hükümlerinin uygulanmasını sağlamak amacıyla İşçi sigortaları adıyla sosyal sigorta kurumu kuruldu. Daha sonra ihtiyarlık (1949), maluliyet ve ölüm (1950) sigortaları kabul edildi. 1965 yılında kurumun adı Sosyal sigortalar kurumu olarak değişti. Kamu görevlileri (memurlar) için de, daha önce kurulmuş olan çeşitli yardım ve biriktirme sandıkları 1949 yılında kurulan Emekli sandığı kapsamında birleştirilerek kamu görevlilerinin sosyal güvencesi sağlanmış oldu. 1971 yılında kurulan Bağ-kur ise esnaf ve sanatkâr vb. bağımsız çalışanları sosyal sigorta kapsamına aldı. Türkiye'de bu üç kurumdan başka bazı banka ve sigorta şirketlerinin sosyal sigorta sandıkları ile Ereğli kömür işletmesi'nde çalışan işçiler tarafından kurulmuş amele birliği, sosyal sigorta kurumlarının tümünü oluşturur.

—Isıbil. Sigortanın erimesiyle oluşan akışkan huzmesi bir alarm aygıtını harekete geçirebileceği gibi, ateşin sönmesini ya da basıncın aniden düşmesini sağlayabilir. İç ocaklı buhar kazanlarında ocağın tavanına konik yivli büyük vidalardan oluşan eriyen sigortalar yerleştirilir. Bu sigortalarda, eriyebilir bir alaşımla ya da bu tür bir alaşımla tespit edilmiş bir tapayla tıkanmış konik ya da silindirsel bir delik bulunur. Ocak tavanındaki su yüksekliği yetersiz olduğunda sözkonusu alaşımın erimesiyle suyun ve buharın geçmesi sağlanır.

—Sig. Sigorta iki temele dayanır: yardımlaşma ve bahis. Günümüzde sigorta alanında oyun anlayışı, yerini matematiksel kökenli bir yarı-mutlak kesinliğe bırakmıştır. Sigortacılık, çağdaş kapitalizme bağlı olarak gelişti. XIV. yy.'dan başlayarak denizcilik sigortası İtalya, İspanya daha sonra Fransa ve Kuzey Avrupa'da ortaya çıktı. XVIII. yy.'da sanayi devrimi ve kentsel yerleşim bölgelerinin çoğalması bir önceki yüzyılda Kuzey Almanya ve İngiltere'de ortaya çıkan yangın sigortasının genellik kazanmasına yol açtı. Hayat sigortası, XVIII. yy.'ın ikinci yarısında İngiltere'de bir ölçüde gelişme gösterdi; kaza sigortası, XIX. yy.'ın sonunda, iş kazalarıyla ilgili mesleki sorumluluk yasalarıyla ve karayolu trafiğinin artmasıyla birlikte yaygınlaştı. Türkiye'de ise sigortacılık, 1870 Beyoğlu yangınından sonra kurulan yabancı sigorta şirketlerince yangın sigortasına ağırlık verilerek başladı. Hayat sigortasının kurulması ise, bu sigorta primlerinin hesaplanmasında faiz öğesine ağırlıklı olarak yer verildiği için, faizi yasaklayan dini engellerin de etkisiyle, oldukça gecikti. 1926'da, Kara ticareti k.'nda reasürans konusuna yer verildi, 1953'te kaza sigortaları zorunlu kılındı. (→ TÜRKİYE'DE SİGORTACILIK*.)

Üç büyük sigorta türü vardır: *can sigortaları, mal sigortaları ve sorumluluk sigortaları.* Ama, mal sigortası sözleşmelerinin çoğu, aynı zamanda, bir sorumluluk sigortasını da içerir. Örneğin, sigortalıya, sigortalanan şeylerin hasara uğraması durumunda tazminat ödenmesini gerektiren yangın sigortası, sigortalıyı yangından zarar gören yabancı kişilerin bu zararını ödeme sorumluluğundan kurtaracak bir ikinci sigorta sözleşmesiyle birlikte düzenlenir. En yaygın mal sigortaları yangın, hırsızlık, su taşkını, dolu, hayvan ölümleri, cam kırılması, kötü hava koşulları vb. ile ilgili sigortalardır. Zarara uğrayan sigortalı, bir tazminat alır. Ancak, orantı kuralının uygulanması, sigortacıya ancak indirimli bir tazminat ödeme olanağını sağlar, yani sigortacının ödediği tazminat, tüm tazminatın, güvencedeki malların sigortalanmış değeriyle gerçek değeri arasındaki bir bölümünü kapsar. Gerçek ya da tüzel bir kişinin sorumluluğu sözkonusu olan her durumda, bir sigorta olanağı var demektir. Sigortacı, ancak hasar kurbanı bir tazminat talebinde bulunduğu zaman ve uğranılan hasarın derecesi ve sigorta tutarı kadar tazminat öder. Sorumluluk sigortası, ancak sigortalının sorumluluğu fiilen sözkonusu olduğu ölçüde işler.

Belli başlı can sigortaları şunlardır: *ölüm sigortası, hayat sigortası, kaza ve maluliyet sigortası, hastalık sigortası. Karma sigorta,* geçici bir ölüm sigortası ile müeccel (ertelenmiş) sermayeli bir hayat sigortasının birleşmesinden oluşur.

deniz sigortaları

Denizcilik tehlikelerine karşı sigortalar 26 haziran 1956 tarihli ve 6762 sayılı Türk ticaret kanunu içinde ayrı bir bölümde düzenlenmiş ve bir takım zorunlu kurallara bağlanmıştır. Bu nedenle deniz sigortaları, kara sigortalarından ayrı bir özellik taşır. Yasaya göre, deniz sigortaları şu kategorilere ayrılır: *gemi sigortaları*, bir ya da art arda birçok seyahatı kapsayan, ya da belirsiz bir süre için düzenlenen sigortalar; *emtia (mal taşıma) sigortaları*, yalnız bir seyahat için muteber poliçeli, ya da herhangi bir gemiyle gönderilen ya da getirilen bütün malları kapsayan dalgalı poliçeli sigortalar; *sorumluluk sigortaları*, gemi tarafından üçüncü kişilere verilen zararların tazminini öngören, ama yalnızca gemiyle ilgili sigortanın tutarı yetersiz kaldığı zaman geçerlik kazanan sigortalar.

Deniz sigortalarının kapsamına giren riskler, aksine bir hüküm bulunmamak koşuluyla şunlardır: fırtına, batma, çarpışma, zorunlu yol, seyahat ya da gemi değiştirmeler, yükün denize atılması, yangın, yağma, teknede ya da makinelerde bilinmeyen bir kusur yüzünden ortaya çıkan hasar ve kayıplar vb.

Sigortalı hasardan sonra kalanların mülkiyetinden sigortacılar lehine hakkından vazgeçerek, sigorta edilen şey tümüyle zarara uğramış gibi, onun bütün bedelinin kendisine ödenmesini isteyebilir. Buna *bırakma hakkı* denir. Sigortalı, hasardan sonra sigortalanmış şeyden kalanlar üzerindeki mülkiyet hakkından vazgeçmediği takdirde, miktarı değişen bir karşılık diliminin çıkarılmasından sonra, hasarla orantılı bir tazminat ödenir *(avarya kuralı).*

sosyal sigortalar

• *Tarihçe.* Daniel Defoe, 1697'de yayımladığı *An Essay upon Projects* adlı yapıtında, kaza, hastalık, maluliyet, yaşlılık, aile reisinin ölümü, ani servet kayıpları, genel olarak sefalet (hatta denizciler için işsizlik) konularında zorunlu ve yaygın bir sigorta sisteminden söz eder. Fransa'da da XVIII. yy.'da buna benzer birçok tasarı ileri sürüldü: Restif de La Bretonne, tam bir sosyal sigortalar sistemi düşündü; Lavoisier, kısmen devlet tarafından finanse edilen bir yaşlılık sigortası tasarısı hazırladı; Condorcet, bir "Birikim sandıkları düzenleme planı", yani yaygınlaştırılmış sigortalar önerdi. Ama, bütün bu kuramcıların atası, daha 1681'de ilk sosyal sigorta mevzuatının (Deniz malulleri sandığı) yaratıcısı olan Colbert'tir. Ulusal Konvansiyon, sosyal sigortalar konusundaki girişimlerini sınırlı tutarak yaşlılar için ilk emeklilik kurumunu kurmakla yetindi. 1850'de, bir emekli sandığı ya da yaşlılar için ömür boyu gelir kurumu kuruldu. 1868'de, Napoléon III, iş kazası sigortası ve ölüm sigortası alanlarında etkinlik gösteren iki ulusal sandığın yönetimini, *Caisse des dépôts*'ya verdi. Avrupa'da meslekleraarası alanda ilk ulusal yasalar XIX. yy.'ın sonunda görüldü. İlk modern sosyal sigortalar sistemi 1883-1889 arasında Almanya'da kuruldu (bu ülkede daha XVII. yy.'da korporasyonlar tarafından hastalık sigortası kurumları oluşturulmuştu). Almanya'nın XIX. yy.'ın ikinci yarısında hızla sanayileşmesi sonucunda ortaya çıkan devrimci sosyalist hareketin gelişmesini durdurmak isteyen Bismarck, bir yandan bir baskı politikası güderken, öte yandan da bir sosyal politika uyguluyordu. O dönemin muhafazakâr güçleri, yeni bir iktisatçılar okulunun etkisiyle Bismarck'ın bu sosyal politikasını benimsediler. "Devlet sosyalizmi" ya da "kürsü sosyalizmi" adıyla tanınan bu okul 1872'den başlayarak, "alman halkının gittikçe daha büyük bir bölümünü uygarlığın bütün yüksek nimetlerinden yararlandırmak amacıyla" bir devlet müdahaleciliğinin gerekli olduğu fikrini ileri sürdü. Böylece 15 haziran 1883 tarihli yasayla hastalık sigortası, 22 haziran 1889 tarihli yasayla da maluliyet ve yaşlılık sigortası kuruldu.

Bunu 1888 ve 1906'da Avusturya izledi. Büyük Britanya'da yaşlılık sigortası 1908'de kuruldu ve 1911'de hastalık-maluliyet riskleriyle işsizlik riski de sigorta kapsamına alındı. Çarlık Rusyası'nda 1912'den beri hastalık-analık sigortası bulunuyordu, sovyet hükümeti 1922'de yaşlılık-maluliyet sigortasını kurdu. Fransa'da, 1910'da, zorunlu işçi ve köylü emekliliği yasası çıkarıldı. 5 mart 1928 tarihli yasayla, bunu yeniden ele alan 30 nisan 1930 tarihli yasa, emekçileri hastalık, maluliyet ve yaşlılık risklerine karşı koruyacak bir sosyal sigortalar sistemi oluşturdu. 1935'te, Avrupa ülkelerinin çoğu, artık tam bir sosyal sigortalar sistemi uygulamasına geçmiş bulunuyordu.

• *1945'ten bu yana sosyal güvenlik yasaları.* Sosyal güvenlikle ilgili yasalar bütün ülkelerde giderek arttı. Devletçi sistemlerden her zaman uzak durmasına rağmen ABD bile, zorunlu yaşlılık sigortası ile bir maluliyet sigortası çekirdeği oluşturdu. Bu arada sistemin temelleri de gelişti: başlangıçta, sosyal sigortalar, en yoksul emekçileri bile tasarrufa (gerçi işveren ve devlet de buna katkıda bulunuyordu) zorladığı halde, modern sosyal güvenlik anlayışı, ulusal gelirin belli bir bölümünün yeniden paylaştırılması amacını (hem sosyal adalet, hem de iktisadi bunalımlara karşı mücadele bakımından) taşır. Bu son yılların en önemli olaylarından biri de, sosyal sigortaların (ve sosyal güvenlikle ilgili diğer mevzuatın) önce bütün işçilere (kazançları ne olursa olsun), sonra da nüfusun tümüne yavaş yavaş ve sürekli bir biçimde yayılmasıdır.

SİGORTACI a. Bir prim ya da aidatın ödenmesi karşılığında, sigortalıya ya da belirtilen bir lehdara, belirli bir riskin gerçekleşmesi durumunda, bir anaparayı ya da geliri ödemeyi taahhüt eden kimse.

SİGORTACILIK a. Sigortacının işi.
—ANSİKL. Sigortacılığın üç temel kavramı

SİGORTA ŞİRKETLERİNİN 1992 YILI PRİMLERİ, KÂR VE ZARARLARI

Şirket	Toplanan prim (milyon TL)	Kâr (milyon TL)	Zarar (milyon TL)
ADRİATİCA	8 272	1 996	0
AGF GARANTİ	111 719	9 314	0
AKSİGORTA	552 694	151 829	0
AMERİCAN HOME	65 895	4 269	0
AMERİCAN LİFE	32 036	434	6 070*
ANADOLU	761 796	50 080	0
ANADOLU HAYAT	749 514	48 262	0
ANKARA	135 330	5 481	0
ASSİTALİA	17 163	124	0
BAŞAK	633 855	106 018	0
BATI	151 931	15 393	0
BİRLİK	43 069	3 008	0
CİGNA SA	9 052	0	8 213
COMM. UNİON	112 044	20 324	0
COMM. UNİON HAYAT	0	0	102
DENGE	13 498	1 449	192*
DOĞAN	521	3 661	0
EGE BALTİCA	39 273	0	9 127
EMEK	101 361	7 180	0
EMEK HAYAT	27 949	51	1 624*
EMİN	13 780	10 043	0
GENERALI	41 000	17	0
GOTHAER DEMİR	28 965	2 020	4 596*
GÜNEŞ	563 788	61 676	0
GÜNEŞ HAYAT	40 268	6 889	0
GÜVEN	188 717	16 092	0
HALK	749 438	101 040	0
HALK YAŞAM	195 500	10 138	0
HÜR	114 743	0	5 149
İMTAŞ	200 571	0	28 745
İMTAŞ HAYAT	6 834	6 334	1 017*
İNAN	81 054	13 365	0
İSVİÇRE	270 030	29 609	0
MAGDEBURGER	129 976	9 025	0
MARMARA	90	90	0
MERKEZ	213 690	17 171	0
NORDSTERN	37 905	5 481	0
OYAK	319 087	65 100	0
PFA	42 493	0	6 439
RAY	276 571	8 424	0
RUMELİ	8 799	10 762	0
RUMELİ HAYAT	2 962	3 194	0
ŞARK	684 235	50 482	0
ŞARK HAYAT	66 222	7 845	0
ŞEKER	165 856	7 980	0
SCHWEIZ (**)	0	179	0
TAM	80 217	2 762	0
TİCARET	57 021	11 086	0
T. GENEL	202 039	58 130	0
T. NİPPON	28 466	8 578	0
UNİVERSAL	35 358	1 747	0
toplam	8 412 648	954 132	71 274
DESTEK REA	–	15 019	0
HALK REA	–	486	0
İSTANBUL REA	–	411	1 603
MİLLİ REA	–	48 128	0
toplam	–	64 044	1 603*
genel toplam	–	1 018 176	72 877

(*) Geçmiş yıl zararları (**) Tasfiye halindedir

vardır: 1. sigortalıların dayanışmalı kitleler halinde gruplandırılması; 2. prim miktarının olasılık hesabına göre belirlenmesi; 3. sigortacıyı olasılık hesabı yanlışlarına karşı koruyabilecek bir reasürans kuruluşu.

Sigortacılıkta genellikle iki yöntem kullanılır: *dağıtım* ve *kapitalizasyon*. Bir hesap yılı içinde tahsil edilen primler tutarının jestiyon giderleri çıkarıldıktan sonra kalan bölümünün, o hesap yılı içindeki hasarlar için ödenen tazminatla da tümüyle kullanılmasına *dağıtım* denir; bu yöntem, değişmez risklerin (yangın) karşılanmasında uygulanır. Sigortacı, tahsil ettiği primlerin bir bölümünü, onu faizi de katarak çoğaltmak ve böylece gelecek hesap yıllarının daha yüksek olacağı tahmin edilen giderlerini karşılamakta kullanmak için ihtiyata almasına ise, *kapitalizasyon* adı verilir: giderek ağırlaşan riskler (ölüm) için bu yöntem kullanılır.

İktisadi kesimin sigortacılıkla ilgili bölümü

Türkiye'de sigorta konusunda şu iki kesim birarada bulunur: 1. Kamu iktisadi kuruluşu niteliği taşıyan sigorta şirketlerinin oluşturduğu kamu kesimi. 2. Yerli ve yabancı özel sigorta şirketlerinden oluşan özel kesim.

Türkiye'de sigortacılık

Türkiye'ye sigortacılık oldukça geç girmiş, bunda, başta ekonomik ve sosyal nedenler olmakla birlikte, islam dininin faizi yasaklaması ve halkın tevekkül duygusu gibi psikolojik etkenlerin de rolü olmuştur. Osmanlı döneminde ilk sigortacılık girişimleri, 1870'te, Beyoğlu'nda çıkan büyük yangına bağlanır. Bu yangında zarar gören yabancıların, mallarını önceden yurtdışında sigorta ettirmiş olmaları nedeniyle zararlarının karşılanması, müslüman yerli halkın sigortacılık konusuna ilgi duymasına yol açmış, o dönemde çok sık çıkan yangınlar da bu ilgiyi pekiştirmişti. Beyoğlu yangınından sonra Türkiye'de ilk kez, 1872'de The Sun, The Northerne ve The North adlı üç ingiliz sigorta şirketi çalışmaya başladı. Bunları, 1878'de kurulan La Foncier adlı fransız şirketi izledi. Bu şirketlere, 1889'a kadar Asscurazioni generali (Avusturya), Balkan (Bulgaristan), Bulgaria (Bulgaristan), Dacia Romanya (Romanya), Fondaria (İtalya), Hamburg München (Almanya) Hansecatische (Almanya), Helvetia (İsviçre), İtalia (İtalya), Deutsche (Almanya), Riunione Adriatica national (Avusturya), Rossia (Rusya), Transatlantische (Almanya) ve Urbaine (Fransa) sigorta şirketleri katıldı. Ancak, bu yabancı kökenli şirketleri denetleyecek yasal bir düzenleme getirilmediğinden, Avrupa'daki genel merkezlerinden aldıkları direktiflerle iş yapan, tarifeleri bu merkezlerden saptanan bu şirketler, sözleşmeleri tek taraflı olarak bozabiliyor, gerekli ödemeleri yapmaktan kaçınıyor, ayrıca her şirketin uygulaması ayrı olduğu için uyumlu bir piyasa da oluşturulamıyordu. 1906'ya kadar süren bu durum, bu tarihte çıkartılan, kara sigortasıyla ilgili 25 maddelik bir bölümün de yer aldığı Deniz Tic. k.'nun yürürlüğe girmesiyle bir ölçüde değişti. Bu yasayla sigortanın tanımı yapıldığı gibi, tarafların hak ve yükümlülükleri de belirleniyordu. İkinci meşrutiyet döneminde, sigortacılık konusunda yeni düzenlemeler getirildi. Bu dönemin ilginç olaylarından biri, Union şirketinin başvurusu üzerine dönemin şeyhülislamı tarafından, yabancı sigorta şirketlerinin faiz almasında herhangi bir sakınca olmadığı yolundaki fetvasıdır. Böyle bir fetva, yabancı şirketlerin bu durumdan alabildiğine yararlanmasına, çok sayıda acente açmalarına ve büyük bir rekabet ortamının doğmasına yol açtı. Bu yıllarda sigortacılık alanında tam bir kargaşa başladı. Kapitülasyonlar nedeniyle yasalar tam işletilemiyor, başıboş hareket eden sigorta şirketlerine hükümet müdahalede bulunamıyordu. Bu dönem, sigortacılık tarihine "levanten sigortacılığı" adıyla geçmiştir 1893'te Osmanlı bankası'nın öncülüğünde Düyunu umumiye, Reji idaresi ve bazı sermaye sahipleri tarafından "Osmanlı umumi sigorta kumpanyası" kuruldu. 220 000 TL sermaye ile kurulan şirketin acenteliğini, Osmanlı bankası ve Reji idaresi'nin şubeleri yapıyordu. Şirket, yurtdışındaki Assicurazioni generali, London assurance ve Union de Paris şirketleriyle de reasürans anlaşmaları yapmıştı. Bu şirketin kuruluşundan sonra, 1900'de, 44 sigorta şirketinin temsilcileri İstanbul'da bir toplantı yaparak yeni bir yangın tarifesi uygulanmasına, "Syndicat des compagnies d'assurance (l'incendie) opérant à Constantinople" adıyla bir dernek kurulmasına ve bir denetim mekanizması oluşturulmasına karar verildi. Bu derneğin üye sayısı 1906'da 49'a, 1912'de 52'ye yükseldi. Sendika yurtdışında bulunan Fire office comittee'nin yörüngesi doğrultusunda çalışıyor ve tarifeler de yurtdışından saptanıyordu. Birinci Dünya savaşı sonunda, Ticaret nezareti bir komisyon kurdurarak yürürlükteki Tic. k.'na ek Sigortalar kanunu ile Yabancı sigorta şirketleri hakkında kanun olmak üzere iki yasa önergesi hazırlattı. 1914'te çıkartılan bir yasayla yabancı sigorta şirketleri "tescile ve teminat göstermeye" zorunlu kılınırken, 1915'te yürürlüğe giren bir yasayla da yangın ve taşıma sigortası primlerinden % 3, hayat sigortası pirimlerinden % 2 oranlarında vergi alınması kararlaştırılarak sigorta kesimi ilk kez vergi kapsamına alındı. 1916'da, tümü yabancı 81 sigorta şirketinin üye olduğu sendikanın adı "Türkiye' de çalışan sigorta şirketleri cemiyeti" olarak değiştirildi. Aynı yıl, kapitülasyonların kalkması üzerine yerli sigorta şirketleri kurulması yönünde girişimler başladı. 1918'de Fransa ve Osmanlı devletleri arasında süren savaş nedeniyle, Union de Paris'nin çalışmaları aksayınca, 300 000 lira sermayeyle İttihad-ı milli sigorta şirketi kuruldu. Aynı yıl yerli sermayeyle kurulan Vatan sigorta şirketi birkaç yıl çalıştıktan sonra kapandı. 1922'de Riunione Adriatica di Sicurta şirketi Şark sigorta şirketini, 1924'te Urbaine sigorta şirketi'de Milli sigorta şirketini kurdular. Aynı yıl yürürlükteki yasalar çerçevesinde eski dernek (sendika) yerine Sigortacılar kulübü kuruldu. Daha sonra adı, Sigortacılar daire merkezi olarak değiştirilen bu kulüp, 1960'ta kurulan "Türkiye sigorta ve reasürans şirketleri birliği"nin çekirdeğini oluşturmuştur. Yine 1924'te çıkartılan bir yasayla sigorta işlemlerinin türkçe olarak yapılması kabul edildi ve yabancı dillerde tutulan bütün sigorta hesapları türkçeye çevrildi. 1925'te sigortacılık alanına giren İş bankası, aynı yıl, Ziraat bankası'yla oluşturduğu bir ortaklıkla ilk ulusal sigorta şirketi olan Anadolu sigorta'yı kurdu. İş bankası kısa sürede hızlı bir gelişme göstererek, 1926'da, "reasürans" dalına da geçti. 25 haziran 1927'de çıkartılan bir yasayla Türkiye'de sigortacılık yapacak şirketlerin Ticaret bakanlığı'ndan izin alması ve Türkiye'de bir genel temsilci bulundurması zorunlu kılındı. Böylece sigorta şirketleri üzerine ilk ciddi devlet denetemi getiriliyordu. 1929'da çıkartılan bir yasayla da İş bankası, Türkiye'de reasürans tekel ve hakkına sahip bir anonim şirket kurmakla görevlendirildi. Bu yasa gereğince 1 000 000 TL sermayeyle "Milli reasürans türk aş" kuruldu. 1935'te ise Sümerbank'ın kurduğu % 100 türk sermayeli Güven sigorta çalışmaya başladı. İkinci Dünya savaşı'nın başlaması Avrupa'daki sigorta şirketlerini gerek mali gerekse güvenilirlik açısından sarsarken, savaş dışında kalan Türkiye'de, sigortacılık giderek gelişme gösterdi. Savaş ve onu izleyen yıllarda kurulan başlıca sigorta şirketlerinin kuruluş yılları şöyledir: Doğan sigorta (1942), Halk sigorta (1944), Genel sigorta (1948), İnan sigorta (1949), Şeker sigorta (1955), Güneş sigorta (1958), Birlik sigorta (1959), Ray sigorta (1958), Başak sigorta (1961), Ak sigorta (1961), Tam sigorta (1964), Atlantik sigorta (1964), Oyak sigorta (1968).

Bu sigorta şirketlerinin büyük bölümü bir ya da birkaç bankanın finanse ederek kurduğu şirketlerdir. Türkiye'de sigortacılık, bağımsız olarak gelişmiş, önemli bir birikim sağlayarak kaynaklarını daha iyi değerlendirebilmek için bankalar kurmuş olan batı ülkelerindeki sigortacılığın tersine bir gelişme izlenmiş, bankalar kurulup gelişmeye başlayınca bir sigorta şirketi kurma yoluna gitmiştir.

Türkiye'de 1993'te, yerli ve yabancı 51 sigorta şirketi ile 4 reasürans şirketinden oluşan 55 sigorta işletmesi bulunuyordu. Bu şirketlerden 9'u yalnız hayat branşında, diğerleri hayat dışı ve hayat dahil karma olarak çalışmaktaydı.

1990 ve 1991 yıllarında gelişmiş ülkelerde izlenen ekonomik durgunluk, Körfez krizinin olumsuz etkileri ve Doğu Avrupa'daki yeni yapılanmalar, bu yıllarda dünya sigorta hâsılasını olumsuz yönde etkilediği halde, türk sigorta sektörü aynı dönemde olumlu bir gelişme gösterdi. 1987'de 35 olan sigorta şirketi sayısı 1992 sonunda 51'e yükseldi, 317 milyar lira olan prim hâsılatı da, yaklaşık 27 kat artarak 8 413 milyar liraya yükseldi.

Bu arada sigorta sektörünün gelişen ihtiyaçlarını karşılamak için, mevcut 7397 sayılı Sigorta murakabe kanununun yerini almak üzere yeni bir kanun tasarısı hazırlandığı gibi, sektörün en önemli sorunu olan prim tahsilatı konu-

sunu çözüme yardımcı olmak üzere, Türk Ticaret kanununun ilgili maddelerinde değişiklik yapılması için de bir tasarı hazırlandı.
Sektörde önemli bir yenilik olarak da, okul öğrencilerini taşımak isteyen gerçek ve tüzel kişiler ile kamu kuruluşlarına, taşıyacakları öğrenciler ve taşımada görevlendirecekleri sürücüler ve bunların yardımcı ve rehber öğretmenleri için mayıs 1992'den itibaren ferdi kaza sigortası yaptırma zorunluluğu getirildi.

SİGORTALAMA a. Sigortalamak eylemi.

SİGORTALAMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi, bir malı (bir şeye karşı) sigortalamak*, kararlaştırılmış olan bir para miktarı karşılığında, bir kimseyi, bir malı kimi tehlikelere karşı güvence altına almak; sigorta sözleşmesi yapmak: *Bir geminin mürettebatını sigortalamak. Evini yangına karşı sigortalamak.* **—2.** *Tkz. Bir şeyi sigortalamak*, emniyete almak.

◆ **sigortalanmak** edilg. f. **1.** Bir kimse, bir mal sözkonusuysa, belli bir miktar para karşılığında güvence altına alınmak: *Bulunan araba kısa bir süre önce sigortalanmış.* **—2.** *Tkz.* Bir şeyden söz ederken, emniyete alınmak: *İş sigortalandı, artık rahatız.*

◆ **sigortalatmak** ettirg. f. Bir kimsenin, bir malın sigortalanmasını sağlamak; sigorta yaptırmak.

SİGORTALANMAK → SİGORTALAMAK.

SİGORTALATMAK → SİGORTALAMAK.

SİGORTALI sıf. Bir sigorta sözleşmesiyle güven altına, emniyete alınmış olan kimse ya da şey için kullanılır.

◆ sıf. ve a. Sosyal sigorta kapsamında olan kimse için kullanılır.

SİGORTASIZ sıf. Sigorta edilmemiş olan.

SIGOVESUS, İ.Ö. VI. yy.'da yaşadığı sanılan galyalı önder, kral Ambigat'ın yeğeni. Biturigler'in bir bölümünü Hercynia Silva'ya yerleştirdi.

SIGRION → SIĞRI burnu.

SIGRISWIL, İsviçre'de (Bern kantonu) komün, Thun gölünün kuzey kıyısında; 3 500 nüf. Turizm merkezi.

SIGTUNA, Orta İsveç'te (Stockholm) kent, Mälar köyü kıyısında; 4 000 nüf. IX. yy.'dan önce kurulan İsveç krallığı'nın eski başkenti. XI. yy.'dan kalma kilise kalıntıları; XI. yy.'dan kalma tuğla kilise. Luther araştırma enstitüsü. Kütüphaneler. Kolejler.

SİGUATERA a. (isp. *ciguatera*, sarılık' tan). Japonya'da yaygın olarak tüketildiği halde herhangi bir zararı olmayan dörtdişlibalıkların yenmesiyle beklenmedik bir anda ortaya çıkan ve ölümcül olabilen zehirlenme.

SIGUIRI, Gine'nin kuzey-doğu'sunda kent, bölge merkezi, Tinkisso'nun Nijer'e kavuştuğu yerin aşağısında; 13 500 nüf. Sulu pirinç üretim merkezi. Çimento fabrikası. —*Siguiri bölgesi*, 23 37,7 km²; 191 000 nüf.

SIGURD, germen ve iskandinav efsanelerinin kahramanı, *Edda, Volsungasaga* ve *Nibelungen**'in (bunlarda adı "Siegfried"dir) en önemli kişilerinden biri. Birbirinden farklı öykülere konu olmuştur. Sigurd'un olağanüstü bir atı ve sihirli bir kılıcı ("Gram") vardı. Göklerdeki bir hazineyi koruyan ejderha Fafner'i öldürdü, kalbini yedikten sonra kanında yıkandı ve böylece yaralanmaz duruma geldi. Brunhild'e bağlandı, sonra ondan ayrıldı ve kral Gjuke'yi (Gunnar, Gunther) ziyarete gitti; ancak, kraliçe Grimhild'in sunduğu büyülü bir içkiyi içtikten sonra Brunhild'i unuttu: Gjuke'nin kız kardeşi Gudrun ile evlendi. Kayınbiraderi Gunnar'ın silahlarını kuşanarak alevler arasından geçip Brunhild'in yanına gitti. Yanılgıya düşen Brunhild Gunnar'a evlenme sözü verdi. Gerçekten de, onunla evlendi, fakat Gudrun'dan Sigurd'un oyununu öğrenince Gjuke'nin oğullarını kahramanı öldürmeye kışkırttı. Sigurd, Gjuke'nin en küçük oğlu Guttorm (ya da Hagen) tarafından öldürüldü.

SIGURD Jorsalafare ("Kudüs hacısı") [öl. 1130], Norveç kralı (1103-1130). Magnus III Barfot'un oğlu, kardeşleri Olav Magnusson ve Eystein Magnusson ile birlikte hüküm sürdü. Onu İngiltere'ye götürecek olan büyük bir deniz seferi (1107) sırasında Lizbon'un alınmasına katıldı (1108) ve Kudüs'e hacca gitti. Norveçli savaşçılarıyla birlikte, aralarında Sidon'un da bulunduğu Akdeniz'in kıyı kentlerinden bazılarını yağmaladı ve kara yoluyla 1111'de ülkesine döndü. 1123'ten başlayarak tek başına hüküm sürdü.

SIGURÐSSON (Olafur Jóhann), izlandalı yazar (Hlid, Reykjavík yakınları, 1918). İlk romanlarında (*la Montagne et le Rêve* [fr. çev.], 1944; *Terre froide de printemps* [fr. çev.], 1951) İzlanda'nın küçük kentlerindeki yaşamın dramını şiirsel bir biçimde dile getirdi; *les Rouages* (fr. çev.) [1955] adlı yapıtında (devamı 1977'de yayımlandı) İkinci Dünya savaşı sırasında Reykjavík'teki yaşamı betimledi. *Le Nid* (fr. çev.) [1972] adlı romanında nedenini açıkladığı ve haklı göstermeye çalıştığı uzun bir suskunluktan sonra, çok özgün bir üslupla yazılmış şiir kitapları yayımladı (*Aux puits* [fr. çev.], 1974).

SIGURJÓNSSON (Jóhann), izlandalı yazar (Laxamýri 1880 - Kopenhag 1919). İzlanda dilinde ve şiirlerle tiyatro oyunları yazdı. *Fjalla-Eyvindur* (1911) danca en ünlü oyunudur.

SIGÜENZA, İspanya'da kent, Castilla La Mancha'da (Guadalajara ili), Henares kıyısında; 5 300 nüf. Yapımına, XII. yy. sonunda sade bir roman üslubuyla başlanan katedral, XII. yy.'da kuzey Fransa'nın gotik üslubunda tamamlandı ve daha sonra birçok kez onarıldı. Katedralde, gotik üslubunda çok sayıda heykel ve Granada savaşı'nda ölen genç şövalye *del Doncel*'in (XV. yy. sonundan kalma) mezarı vardır. Ayin eşyası bölmesi, A. de Covarrubias'ın (1532-1561) olgunluk döneminin anlamlı bir yapıtıdır. Kentte başka yapıtlar ve müze vardır.

SIGWART (Christoph), alman filozof (Tübingen 1830 - *ay. y.* 1905). Tübingen'de felsefe profesörlüğü yaptı, önemli bir mantık kitabı (*Logik*, 1873-1878) yazdı. Ama etkisi daha çok Max Scheler'in felsefesi (özellikle de onun sempati kuramı) ve varoluşçu felsefe (özellikle Martin Heidegger) gibi çok çeşitli düşünce akımlarında duyuldu. Sigwart'ın bu akımları en çok etkileyen yapıtı, düşüncenin kesinliği ve doğruluğu ile, kantçı ahlak anlayışının temelindeki "Ne yapmalıyım?" sorusu arasında bir bağ kuran *Vorfragen der Ethik'* dir (Ahlakın temel sorunları) [1886].

SIGYN, iskandinav tanrıçası, kötülük geniusu, Loki'nin eşi.

SİĞİL a. Der. hast. **1.** Papovavirus grubundan, DNA'lı bir virüsten ileri gelen iyicil üstderi uru. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Seboreli siğil*, kolayca kopan yağlı keratozlu bir sıvıyla kaplı iyicil deri uru. (Seboreli siğiller elli yaşlarına doğru ortaya çıkar. Özellikle sırtta, göğüs ve yüzde yerleşir. Çoğu zaman sayıca çok olur ve geniş plaklar oluşturabilir. Sarı ya da kahverenginde, düz ya da çıkıntılı, bazen yalancı ur görünümündedir ve siyah olduğu zaman melanomla karıştırılabilir. Hiçbir zaman kansere dönüşmez.)
—Ask. denizc. *Siğil nizamı*, bir savaş filosunun aldığı üçgen biçimi savaş düzeni. (Filo komutanının bulunduğu sancak gemisi bu üçgenin tepe noktasında, diğer gemiler öteki uçlarda yer alır.)
—Denizc. Bir ucu yontularak sivriltilmiş ağaç ya da demir takoz. (Siğiller, gemi yara savunma sistemlerinde kullanılan payandaların yerlerine oturtulup sıkıştırılmasında ve bir cismin kaldırılmasında kullanılır.) || *Siğil pabucu*, gemi ambarlarının üzerine serilen brandaları ambarın kenarına sıkıştırarak tutturmak için, ambar ağzının dış kenarları boyunca sıralanmış L biçimindeki demir çıkıntıların her biri. — Kimi bumba ya da dikmelerin hareketlerini sınırlamak için bunların bağlantı yerlerine yerleştirilmiş pabuç. || *Siğil vurmak*, siğil kullanmak. || *Direk taban siğili*, direklerin tabanlarını dik tutmada kullanılan ağaç parçaların her biri. || *Kontra siğil*, bir siğilin karşısına vurulan siğil.
—Patol. Ayak parmakları arasında gelişen iyicil küçük deri uru.
—Vet. Özellikle genç hayvanlarda (tay, doğurmamış düve, tosun) görülen deri uru.
—ANSİKL. Der. hast. Siğiller doğrudan doğruya ya da dolaylı yoldan bulaşıcıdır. Aynı kişide de bir yerden bir yere geçebilir.
• *Adi siğiller.* Her zaman ellerde, parmaklarda ve bazen yüzde çıkar. Gri renkte kuru, hiperkeratozlu, tepecikli çıkıntılar meydana getirir. Tırnak altında ve çevresinde de siğillere sık rastlanır. Çocukta çok zaman dizlerde yerleşir. Vücudun bütün bölgelerine dağılabilir.
• *Taban siğilleri.* Kabarıklık yapmaz. Vücudun ağırlığından ötürü derine doğru büyür. Özellikle ayağın bastığı, dayandığı noktalarda, örneğin topukta gelişir. Basılınca çok ağrı yapar (zil* belirtisi), bazen sayıca çok olur ve tabana yayılır (mozaik siğiller).
El ayasındaki siğiller de tabandakilere benzer.
• *Düz siğiller.* Çocuklarda ve gençlerde görülür. Düz ya da çok az kabarık, keratozsuz ve deri rengindedir. Sayıca çok olarak, özellikle yüzde (alın ve çene), önkolda ve ellerde çıkar.
• *Tedavi.* Özellikle çocuklarda, ruhsal tedavi, telkin siğillerin kaybolması için yeterlidir. Erişkinlerde genellikle tahrip etme yoluna gidilir. Yerel olarak uygulanmak üzere yakıcı maddelere (örneğin, salisilik asitli ya da laktik asitli kollodiyon), kriyoterapiye [karbon karı, sıvı azot], elektrokoagülasyona başvurulur ya da küretle kazınıp yok edilir.

SİĞİLİMSİ sıf. Patol. Siğil yapısında olan ya da siğile benzeyen: *Siğilimsi ur.*
—Der. hast. *Siğilimsi kabartı*, üzerindeki hiperkeratozlu gri kabuğuyla siğile benzeyen sert ve boynuzsu kıvamda deri ya da mukoza kabartısı.

SİĞİLLİ sıf. Bot. ve Zool. Yüzeyinde siğil biçiminde pütürleri bulunan.

SİĞİLOTU a. **1.** Özsuyu ya da sütüyle siğili iyileştirdiğine inanılan birtakım bitkilere verilen ortak ad. **—2.** Özsuyu siğile, yılan ve akrep sokmasına karşı kullanılan otsu bitki *(Heliotropium europaeum).*

SİĞİM SİĞİM ya da **SİYİM SİYİM** sıf., be. Yavaş yavaş, ince ince: *Siğim siğim bir yağmur yağıyordu.*

SİĞMEK f. Orman. *Yörs.* Kesilen ağaç düşerken, başka bir ağaca çarparak, esas düşme yönünden sapmak.

SİH a. (fars. *sīḫ*). *Esk.* **1.** Demir şiş. **—2.** Demirden yapılmış kebap şişi.

SİH a. (pali dilinde *sikkha*, tilmiz). Sih dinini benimseyen. (Çoğunluğu Hindistan'ın Pencab eyaletinde yaşayan sihlerin sayıları yaklaşık 9 milyondur. Erkekler sakallarını ve saçlarını kesemezler, sakallarını bir file içinde, saçlarını ise türbanla gizlenmiş topuz halinde toplarlar.)

SİH DİNİ a. Hindistan'ın dört büyük dininden biri; XV. yy. sonunda Pencab'da Guru Nanak tarafından kuruldu.
—ANSİKL. Sih dininin kanunu olan *Adi Granth*, biçimden münezzeh ve insanın kavrayış gücünü aşan tek bir yaratıcı tan-

rının varlığı *(ik Om Kar)* ilkesine dayanır. İslam (sufilik) ve vişnuculuktaki *(bhakti)* mistik yönlerin bir kaynaşmasından doğan bu din, tek gerçeklik olan Tanrı'ya, ancak tanrı adının (*mul mantra*, sabah duasının başlangıcı) sürekli yinelenmesi, övgü ilahilerinin *(gurbani)* okunması ve bir üstat ya da guru yönetiminde düşünme sayesinde yaklaşılabileceğini savunur.

Nanak'tan başlayarak on tane tarihsel guru geldi. Son guru Govind Singh (Gobind Rai), 1708'de öldü. Bu tarihten başlayarak *Adi Granth*, tek başına bir külte dönüştü ve "yaşayan guru" olarak kabul edildi.

Hindu kastlar sistemini reddeden sihler, insanları çiftçiler *(cat)*, çiftçi olmayanlar *(cat olmayanlar)* ve dokunulmazlar *(mazahabi)* olarak üç gruba ayırırlar. Bu dokunulmazların durumu, hindu dokunulmazların durumundan üstündür. Temel ayin, "arınmışlar"ın kardeşlik derneği olan ve moğol zulümlerine karşı Govind Singh tarafından kurulan *Khalsalar* arasına kabul ayinidir. *Pahul* adı verilen bu ayin, genellikle buluğ döneminde yapılır. Geleneksel olarak *Khalsalar*, beş "K" ye uymak zorundaydılar: *kes* (saçların ve sakalın hiç kesilmemesi), *kangh* (taranma), *kacç* (askerlerin giydikleri şortlar), *kirpan* (iki yüzlü kılıç) ve *kara* (gurunun büyülü himayesi olan çelik bilezik); ayrıca kutsal bir nitelik taşıyan 5 rakamı, özellikle "beş ırmaklı" Pencab'ı da simgeliyordu.

Govind Singh döneminde *Khalsalar*, askeri olarak örgütlenerek *Singh* (aslan) lakabını aldılar. O zamandan beri yeni yeni topraklar üzerinde hak iddia etmeye ve egemenlikleri altındaki toprakların, yani özellikle Pencab'ın özerkliğini sağlamak için çalışmaya son vermediler. XVIII. ve XIX. yy.'lar boyunca *Khalsalar*, Afganlar'dan ve Pathanlar'dan birçok toprak aldılar. Lahor'u başkenti durumuna getiren önderleri Rancit Singh, egemenliğini Hayber geçidine kadar yaydı ve tüm Keşmir'i egemenlik altına aldı.

Rancit Singh'in veraseti birçok kabile savaşımına yol açtı. Krallığın parçalanmasıyla sonuçlanan bu savaşımlar, krallığın ingiliz yönetimine geçmesini kolaylaştırdı. Ancak bu geçiş, kanlı çatışmalara neden olmaktan da geri kalmadı. Birkaç yıl sonra İngilizler, sih tapınaklarına ve geleneksel olarak rahiplerin yönettiği tapınak topraklarına *(gurdvara)* elkoyunca, çalkantı ve karışıklık yeniden başladı. Bunun üzerine sihler, yığınsal olarak Gandhi'nin öncülük ettiği kurtuluş hareketine katıldı. Hindistan'ın bölünmesi sırasında, hint ve pakistan topraklarında yaşayan sihlerin sayıları eşitti. Ancak müslümanlar ve sihler arasındaki şiddetli düşmanlık, onları Hindistan'da toplanmak zorunda bıraktı.

1966'da, Hint-Pakistan savaşı'ndan sonra, sihler bir pencabi eyaletinin kurulmasını sağladılar, bir ölçüde çoğunlukta oldukları bu eyaletin başkenti, Çandigarh'tı.

Öte yandan Pencab'da, özerklikçi sih partisi Akali* Dal çevresinde, geniş bir muhalefet hareketi gelişti. Sih militanlar, hint anayasası tarafından her zaman hinduculuğun bir eklentisi olarak kabul edilen kendi dinlerinin resmen tanınmasını, aynı zamanda Haryana'nın da yönetim merkezi olan Çandigarh'ın yalnızca Pencab'a bağlanmasını ve eyaletlerine daha büyük bir özerklik verilmesini istediler. 1983-84'te sihler ve hindular arasında patlak veren topluluklar arası şiddetli çatışmalar, merkezi iktidarın haziran 1984'te aşırı özerklikçilere karşı silahlı bir bastırmaya girişmekle birlikte, ılımlı sih yöneticilerle görüşmelere başlamasına yol açtı. Ekim 1984'te İndira Gandhi, kendi özel muhafızları arasındaki sihler tarafından öldürüldü.

SİHAM çoğl. a. (ar. *sehm*'in çoğl. *siham*). *Esk.* Oklar.
—İsl. huk. Bölünmüş, paylaştırılmış hisseler.

Siham-ı kaza (Kader okları), Nef'i'nin yergi şiirlerini (hicviye) derleyen yapıtı. Kaside, terkib-i bent, kıta biçimindeki şiirlerde çağın (XVII. yy. başı) devlet adamları (Gürcü Mehmet Paşa, Kemankeş Ali Paşa, Ekmekçizade Ahmet Paşa vd.), şairin meslektaşları (Veysi, Nevizade Atayi, Riyazi, Faizi, Ganizade Nadiri, Tıfli, Mantıki vd.), hatta kendi babası Mehmet Bey yergilere hedef olur. İnce iğnelemelerin, zekice alayların yer aldığı yapıtta çirkin küfürler, ağır hakaretler de pek çoktur. Murat IV'ün Beşiktaş sarayı'nda bu yapıtı okurken yakın bir yere yıldırım düşmesini uğursuzluk saydığı, kitabı yırtarak şaire de bir daha hiciv yazmaması yolunda tövbe ettirdiği anlatılır. Müstehcen niteliği yüzünden tam bir basımı yapılamayan kitaptan seçilmiş örnekler *Nef'i'nin Siham-ı kaza*'sı (Saffet Sıtkı, 1943) adlı derlemeye alınmıştır.

SİHAN a. (ar. *sıhan*). *Esk.* İçi boş olan cisimlerin kalınlığı.

SİHANUK (Norodom) → NORODOM SİHANUK.

SİHANOUKVİLLE → KOMPONG SOM.

SİHİR, -hri a. (ar. *sıhr*). **1.** BÜYÜ'nün eşanlamlısı. **—2.** Gizemli etki, çekicilik, büyü: *Müziğin sihrine kapılmak: Güzelliğin sihri.*
—*Esk.* **1.** Güzel konuşma, etkileme, şiir söyleyebilme gibi hüner, yetenek, sanat. **—2.** *Sihr-aferin, sihr-amiz, sihr-kâr*, büyüleyici, büyüleyen. ‖ *Sihr-benan*, üstün sanatçı, yazar. ‖ *Sihr-beyan*, etkili ve düzgün anlatım. ‖ *Sihr-i helal*, haram olmayan büyücülük. ‖ *Sihr-i kelam*, söz büyüsü, sözdeki çarpıcı etki.
—Ed. *Sihr-i halal*, divan şiirinde bir dizenin sonundaki sözü hem bulunduğu yerde, hem sonraki dizenin başında anlam verecek biçimde kullanma sanatı; "*Leblerin yad eyledi yarin lisan-ı hal ile/Kıldı bir şirin hikâyet gonce-i rengin eda*" (Sevgilinin dudaklarını hal diliyle andı. Güzel renkli gonca hoş bir hikâye anlattı -ya da güzel renkli gonca hal diliyle hoş bir hikâye anlattı-) [Baki]. Burada "lisan-ı hal ile" sözü iki dizenin anlamını da tamamlamaktadır. ‖ Derin anlamlı, güzel söz: "*Devatım oldu çeh-i Babil ü sözüm efsun/Füsunger-i kelamım arz kıldı sihr-i helal*" (Divitimin hokkası Babil kuyusu, sözüm büyü oldu. Söz büyücüm derin anlamlı güzel şeyler söyledi) [Hayali].
—Giz. bil. → BÜYÜ.
—Sey. oy. *Beyaz sihir*, sirkte ya da müzikholde, aslında bilinen nedenler (elçabukluğu, yanılsama oyunları, hileler vb.) sonucu meydana gelen bazı olağanüstü oyunları gerçekleştirme sanatı. (Bazen *pembe sihir* denir.)

SİHİRBAZ a. (ar. *sıhr*, fars. *-bâz*, oynayan'dan *sıhirbâz*). **1.** Doğada var olduğu düşünülen gizli güçlerle ilişki kurma gücünde olduğunu öne süren ve bu gücünü çeşitli eylemlerle gösteren kişi; büyücü, afsuncu. **—2.** Hile ve elçabukluğuyla izleyenleri olmayacak şeylere inandıran gösteri sanatçısı; gözbağcı, illüzyonist.
—Sey. oy. Hileli aksesuarlar sayesinde, elçabukluğu oyunlarını gerçekleştirdiği gibi kendini doğaüstü güçlere sahipmiş gibi gösteren kişi.

SİHİRBAZLIK a. **1.** Sihirbazın yaptığı iş; büyücülük. **—2.** Hile ve elçabukluğuyla izleyenleri olmayacak şeylere inandırma sanatı; gözbağcılık, illüzyonizm.

SİHİRCİ höyüğü, Adana'da, Ceyhan-Kadirli karayolunun D.'sunda, Kadirli'nin 25 km kadar G.-B.'sında höyük; 1951'de gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında, yörede roma seramikleri ve kimi yapı kalıntıları bulundu.

SİHİRLİ sıf. **1.** Sihir gücü taşıyan şey için kullanılır; büyülü: *Sihirli değnek. Sihirli süpürge.* **—2.** Gizemli bir çekiciliği, etki gücü olan şey için kullanılır; büyülü: *Sihirli kemanlar. Sihirli gözler.*
—Çekird. fiz. *Sihirli sayı*, kendilerini içeren çekirdeklere özellikle büyük bir kararlılık veren proton ya da nötron sayısı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Çekird. fiz. 2, 8, 20, 50, 82 ve 126 proton ya da nötron içeren çekirdeklerin özellikle yüksek bir bağ enerjisine sahip oldukları gösterilmiştir. Bu olağanüstü kararlılık bir kuvantum etkisinden kaynaklanır. Küresel biçim durumunda, 1947 yılına doğru çekirdeğin katmanlar modeli ile açıklanabilmiştir. Nitekim bu sihirli sayılar, kuvantum sayıları ile tanımlanan bir katmanın dolmasına denk düşer, oysa bir sonraki nükleonlar daha düşük bağ enerjili katmanlar üzerine yerleşmelidir. Sihirli sayılarda çekirdek özelliklerinin değişmesi, göz önüne alınan çekirdek katmanları arasındaki enerji mesafesi ne kadar büyükse o kadar kuvvetli olur. Sihirli sayı kavramı çekirdek katmanlarının kapanış etkilerinin küresel çekirdeklerin sihirli sayılarından farklı proton ve nötron sayıları için de gözlenebildiği küresel olmayan çekirdeklere de yaygınlaştırılmıştır.

Sihirli flüt *(Die Zauberflöte)*, W. A. Mozart'ın 2 perdelik singspiel'i, Liebeskind'in Wieland tarafından yayımlanan bir doğu masalları derlemesinde yer alan *Lulu* adlı yapıtından hareketle, Schikaneder'in yazdığı libretto üzerine 1791'de Viyana'da bestelendi. Bir peri masalı görünüşü altında, özü Karanlıkçılık ve Aydınlanma arasındaki savaşım düşüncesine dayanan bu yapıt mason felsefesinin içeriğini özetler. İki düşman kişi (Gece kraliçesi ve Zarastro) bu iki dünyayı simgelerken, iki gencin (Tamino ve Pamina) zorla geçirilecekleri aşk sınavlarının onların erdem ve bilgeliğe ulaşmalarını sağlaması gerekir. Tamino müziği simgeleyen, dolayısıyla bazı zorlukları aşmasında ona yardımcı olmak gücünü taşıyan bir flüt ele geçirir. Mozart'ın kişisel yorumu niteliğindeki müzik, bu iki dünya arasındaki karşıtlığı belirtir ve dile getirilen duyguların kişiliklere uygunluğu ile dikkati çeken arialarla her kişinin psikolojisini çizer. (Gece kraliçesinin ariası, Pamina'nın ariası). Partisyonda birtakım pitoresk ve figüratif öğeler de vardır.

SİHL, İsviçre'de ırmak, Limmat'ın (sol kıyıdan) kolu, yaklş. 75 km. Zürich'te Limmat'a kavuşur.

SİHLİDGİLLER a. Latin Amerika, Afrika, Madagaskar ve Hindistan'da tatlısularda yaşayan kemiklibalık familyası. (Bil. a. *Cichlidae*. Levrekbalığımsılar takımı.)
—ANSİKL. Sihlidgiller tropikal iklimlerdeki tatlısularda bulunan levreklerdir. Afrika'daki büyük göllerin derin suları gibi birçok yaşama çevresine uyarlanan sihlidgiller heterodonttur. Çok çeşitli besinler yerler se de daha çok otçuldurlar. *Tilapia* cinsi üyeleri gibi bazı türleri Afrika ülkelerindeki ve Madagaskar'daki halkın protein gereksiniminin büyük bölümünü karşılar. Sihlidgiller (tatlısu melekbalıkları, *Hemichromis fasciatus*, vb.) çok saldırgan olmalarına karşın, canlı renkleri nedeniyle akvaryumlarda da beslenir. Çoğu yumurtalarını ağzında olgunlaştırır: anne-baba yumurtaları ağızlarında taşırlar ve yavrular da, tehlike sözkonusu olduğunda, gene anne ya da babalarının ağzına sığınırlar.

SİHOTE-ALİN, Rusya'nın uzakdoğu cephesindeki dağ kütlesi. Aşağı Amur ile Usuri'nin doğusunda bulunan Sihote-Alin kıvrılmış sıradağları, Büyük Petro körfezinden Amur'un ağzına kadar Büyük Okyanus kıyısına paralel bir doğrultu izler. Yaklaşık 1 000 km uzunluğunda ve 250 km genişliğinde uzanan sıradağlar, aşılması güç bir engel oluşturur. Ortalama yükseltisi 1 500 - 1 800 m olan tepe çizgisinin en yüksek noktası, Usuri'nin kolu olan Hor'un doğduğu yerde 2 078 m'dir. 1 500 m yükseltiye kadarki yamaçlar, ormanla kaplıdır. Ormanda gür yapraklı zengin, nitelikli ağaçlar egemendir. Orman işletmeleri, batı yamacındaki akarsuları kullanarak

ağaçların, Transsibirya boruhattı boyunca kurulu yükleme merkezlerine kadar ulaşmasını sağlarlar. Kurşun ve çinko yatakları, sıradağların güney-batısında (Tetyuhe) işletilir.

SİHRİ, SİHRİYE sıf. (ar. *sihr* ve -*î*'den *sihri*, dişl. *sihriye*). *Esk*. Büyüyle ilgili.

SİİRT (56), Güneydoğu Anadolu bölgesinde, topraklarının bir kesimi Doğu Anadolu bölgesinin Hakkâri bölümü sınırları içinde kalan il; 243 435 nüf. (1990); 5 406 km^2; merkez ilçe dışında 6 ilçe, 7 bucak, 271 köy. Merkezi *Siirt*, 68 320 nüf. (1990).

Siirt ilinin toprakları, Güneydoğu Anadolu'dan Doğu Anadolu'ya geçilen çok engebeli bir alanda yer alır. İl topraklarının kuzey yarısı, Güney-doğu Toros dağlarının dorukları ile kaplıdır (Yazlıca dağı'nda 2 943 metre, Dam dağı'nda 2 741 metre). Bu topraklar Güzelsu, Zarova ve Uluçay (Botan) gibi akarsuların dar ve derin vadileri ile yarılmış durumdadır. Bu kesimle, ilin güney sınırını oluşturan Dicle vadisi arasında engebelerin yükseltisi giderek azalır ve dağ sıralarının arasına bazı ovalar ve havzalar girer. Bu kesimin başlıca dorukları Yassıdağ (2 280 metre) ve Dilektepe (1 530 metre) dağıdır. Yüzey şekilleri bakımından farklı bu iki kesim, jeolojik yapı bakımından da birbirinden ayrılır. Kuzeydeki engebeli kesim Torid biriminin sınırları içindedir ve burada billurlu şistler, Birinci Zaman kayaçları ve onları geniş alanlarda örten İkinci Zaman oluşukları başlıca yeri tutar. Güney yarısıysa, gevşek antiklinal ve senklinallerden oluşan Kenar kıvrımları kuşağı üzerinde yer alır. Bunların arasındaki çukur alanlar neojen çökelleri ve akarsu boylarında alüvyonlarla kaplıdır.

İl toprakları, Akdeniz ikliminin karasal özelliği kuvvetli bir tipinin etkisindedir. Kışlar soğuk (Siirt'te ocak ortalaması 2,2 °C, ölçülen en düşük sıcaklık —19,3 °C), yazlar özellikle ilin güney yarısında çok sıcaktır (Siirt temmuz ortalaması 28,9 °C, ölçülen en yüksek sıcaklık 46 °C). En çok yağış, bütün Akdeniz tipi iklimlerde olduğu gibi, kışın ve ilkbaharda düşer. Yağış miktarı güney-batıdan kuzey-doğuya doğru, yüksek dağlara yaklaşıldıkça artar (ortada Siirt'te 737 mm, daha kuzeyde Şirvan'da 582 mm). Yüksek dağlık kesimde yağışlar çoğunlukla kar halinde düşer. Bu kesimi akaçlayan ve kabaca birbirine paralel uzanarak Dicle nehrine kavuşan akarsular, karların eridiği ilkbaharda bol su taşırlar. İlin kuzey ve güney-doğudaki, ulaşılması zor ve çok seyrek nüfuslu kesimleri, meşe türlerinin başat olduğu seyrek ormanlar ve çalılıklarla kaplıdır. Daha az yağışlı ve daha yoğun nüfuslu güney-batı kesimiyse günümüzde step görünümü kazanmıştır.

Siirt'te nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının altındadır (km^2'ye 45 kişi). Buna karşılık 1975-1990 döneminde il nüfusu Türkiye ortalamasının üstünde bir artış göstermiştir (‰ 36). Bu oran, özellikle büyük bir gelişme gösteren bazı kentsel merkezlerde daha da yüksektir, buna karşılık dağlık kesimde nüfus artışı Türkiye ortalamasının altında kalmaktadır. Halkın yarıdan çoğu (yaklaşık % 55) kırsal yerleşmelerde, kentsel nüfusun % 62 kadarı da il merkezinde (68 320 nüfus) toplanmıştır. Kurtalan'ın dışındaki ilçe merkezleri küçük birer kasaba görünümündedir. Siirt'teki kırsal nüfusun küçük bir kesimini, yazın ilin kuzeyindeki yaylalara yönelen, kışı ise güneyde, daha sıcak kesimdeki köylerde geçiren göçebe aşiretler oluşturur.

Büyük kesimi dağlarla kaplı olan il topraklarının ancak % 13 kadarı tarıma ayrılmıştır. Bu ekili toprakların yaklaşık % 77'sinde tahıllar (buğday, mısır, arpa ve

pirinç) yetiştirilir. Diğer önemli toprak ürünleri mercimek ile sanayi bitkilerinden az miktarda üretilen tütün ve pamuktur. İl düzeyinde genel tarımsal üretimin değerce yarısına yakınını (% 47) hayvancılık ve hayvan ürünleri sağlar; engebeli yörelerde bu etkinlik tarımdan daha önemlidir. En çok küçükbaş hayvan (koyun ve keçi) yetiştirilir. Eskiden ilin yeraltı kaynaklarının başında petrol yatakları gelirdi. 1990 yılında Batman ili oluşturulunca bu yataklar Siirt ili sınırlarının dışında kalmıştır. İlin öteki yeraltı kaynakları arasında Şirvan ilçesindeki tuz yatakları anılabilir.

Sanayi tesisleri olarak Siirt ili sınırları içinde çevrenin orman ürünlerini işleyen kereste fabrikasını sayabiliriz. Eskiden beri ünlü olan ve geleneksel bir geçim kaynağı oluşturan kilim ve battaniye (Siirt battaniyesi) Siirt'te bugün de imalathanelerde üretilmektedir. Güneydoğu Anadolu'nun büyük merkezlerini, Doğu Anadolu'ya ve güneyde Irak'a bağlayan karayolları il topraklarından geçer. Ama dağlık iç kesimlerde ulaşım yeterli düzeyde gelişmemiştir. İlin demiryolu ağı ile bağlantısı, Kurtalan istasyonundan sağlanır. (→ Kayn.)

SİİRT, Güneydoğu Anadolu bölgesinde aynı addaki ilin merkezi kent; 68 320 nüf. (1990). Karayolu ile Ankara'dan 1 115 km; batısındaki Kurtalan demiryolu istasyonundan 32 km uzaklıkta.

• COĞRAFYA. Akdağ'ın batı eteklerini oluşturan tepelikler arasında, batıya doğru açılan geniş bir vadinin tabanında ve yamaçlarında kurulmuş olan Siirt kenti, kuruluş tarihi kesin olarak bilinemeyen, ama çok eski bir kentsel yerleşmedir. XX. yüzyıl başlarında Bitlis vilayetine bağlı bir sancağın, yöresel ticaret etkinliğinin toplandığı, yaklaşık 15 000 kadar nüfuslu merkeziydi. Cumhuriyet döneminde nüfusu, bir süre 15 000-17 000 arasında hemen hemen sabit kaldı. Daha sonra, 1944 yılında demiryolunun Kurtalan'a ulaşmasına, kara ulaşımındaki gelişmelere ve özellikle yörenin bir petrol üretim alanı haline dönüşmesine bağlı olarak kentin nüfusunda giderek hızlanan bir artış görüldü; 1955 yılında 20 819 olan kent nüfusu, 1965'te 25 480'e, 1975'te 35 654'e, 1980'de 42 291'e kadar yükseldi. 1985'te 53 000'i, 1990 yılında ise 68 000'i aştı.

• TARİH. Bir yerleşim olarak İ.Ö. 2000'li yıllara kadar tarihlenen kent, sırasıyla sami kavimlerin kurdukları Babil ve Asur imparatorluklarının; Hurri ve Mitanni krallıklarının; Urartular'ın; Persler'in (İ.Ö. VII. yüzyıl); Persler'i yenilgiye uğratan İskender İmparatorluğu'nun (İ.Ö. 332); İskender'in ölümü üzerine (İ.Ö. 323) Selefkiler'in; hemen ardından Persler'in bir kolu olan Parthlar'ın; Romalılar'ın (İ.Ö. I. yüzyıl); yeniden Parthlar'ın (İ.S. II. yüzyıl); Parthlar'ın yerini alan Sasaniler'in (İ.S. III. yüzyıl); yine Romalılar'ın; Roma İmparatorluğu ikiye bölündükten (İ.S. 395) sonra payına düştüğü Bizans devletinin (Doğu Roma) egemenliğinde kaldı. Bizanslılar'la Sasaniler arasında sürekli el değiştiren Siirt, halife Ömer döneminde Sasani devletini ortadan kaldıran müslüman Araplar tarafından fethedilerek el-Cezire eyaletine bağlandı (642). Arap devleti zayıfladıkça, özellikle X. yüzyıldan başlayarak Diyarbakır ve Hasankeyf'te (Hısnıkeyfa) kurulan ve sözde abbasi halifeliğine bağlı görünen müslüman emirlikler, Siirt'le çevresine egemen oldular. Kent, bunlardan biri olan Mervaniler'in yönetimindeyken, önce Artuklular (1102), sonra da Zengiler (1144) tarafından ele geçirildi. Harizmşahlar'ın denetiminde bulunduğu sırada, Celalettin Harizmşah'ın Cengiz Han tarafından yenilgiye uğratılması üzerine moğol istilasına uğrayarak yağmalandı (1225). Cengiz'in torunu Hulagu'nun kurduğu (1256) İlhanlı devleti parçalanınca (1353), Celayirliler'in elinde kaldı. Timur istilasının (1395-1405) ardından sırasıyla Karakoyunlular (1438), bu devleti ortadan kaldıran Akkoyunlular (1468) ve Akkoyunlu devletine son veren Safeviler'in (1501) yönetimi altına girdi. Safevi hükümdarı Şah İsmail'i Çaldıran* savaşı'nda (1514) yenen Osmanlı sultanı Yavuz Sultan Selim tarafından kesin olarak osmanlı topraklarına katılan Siirt, bir süre Eyyubiler'in Hasankeyf kolundan Malikhanlar'ca yönetildikten sonra, Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) Diyarbakır eyaletine bağlı bir sancak merkezi oldu. Tanzimat'tan sonra Bitlis vilayetinin mutasarrıflıklarından biri

Siirt genel görünüm

durumuna getirildi. Berlin antlaşması'ndan (1878) sonra Ruslar tarafından kışkırtılıp silahlandırılan ve "ıslahat" istemiyle başkaldırı hareketlerine girişerek doğuda türk kentlerini basan ermeni çeteleri Siirt'le çevresinde de zararlı etkinliklerde bulundular. Merkezleri olan Sasun'dan yönetilen terör eylemleriyle Siirt'e dehşet saçan bu çeteler, Abdülhamit II'nin Erzincan'daki 4. Ordu müşiri Zeki Paşa aracılığıyla oluşturduğu Hamidiye alayları tarafından bölgede etkisiz duruma getirildiler (1894). Birinci Dünya savaşı'nın sonuna kadar bağımsız bir mutasarrıflık olarak yönetilen Siirt, Cumhuriyet'in ilk yıllarında kendi adını taşıyan ilin merkezi oldu. (→ Kayn.)

• MİMARLIK. Tarihsel yapıt açısından zengin olmayan Siirt'in en eski ve önemli anıtı, Anadolu'daki ilk camilerden biri olan ve yapımı Büyük Selçuklular'a bağlanan Ulu cami'dir. Minarenin kaidesinde yer alan yazıta göre, bu cami 1129'da onarılmıştır. Atabey El-Mücahit İshak da camiyi genişletip, elden geçirtmiştir. Son onarım 1965'te gerçekleşmiştir. İran'daki büyük selçuklu camileri gibi mihrap önü kubbeli bir mekânla, buna bağlı bir eyvandan meydana gelen ilk yapıya daha sonra kubbeli ve tonozlu yeni bölümler eklenerek enine gelişen, dikdörtgen planlı, iki sahınlı bir şema elde edilmiştir. Eski tuğla payelerde, yuvarlak dilimli kemerlerde ve mihrap nişinde, çiçekli sülüs yazı frizinden ve firuze çini mozaiklerden (Anadolu'daki ilk örnekler) izler vardır. Selçuklu ahşap işçiliğinin başyapıtlarından olan ceviz ağacından minberi (1214), altı ustanın adını taşıması açısından da önemlidir (Ankara Etnografya müzesi). Caminin sırlı tuğla örgülü, eğri minaresi Siirt kentinin simgesi durumundadır. Yüksek bir kaide üzerinde, yukarıya doğru hafifçe daralan silindirik gövdeli minare, firuze çiniler, kûfi yazıtlar, geometrik geçmeler, örgü ve yıldız motifleriyle süslüdür.

Artukıular döneminden çarşı (Asakir) camisi (1265), kubbeli, enine planlı bir yapıdır. Dört kubbeli son cemaat yerinden, iki kapıyla ana mekâna geçilir. Hıdrülahdar camisi 1929 onarımından sonra Cumhuriyet camisi adıyla anılmaya başlanmıştır. Tek kubbeli ilk yapının D.'suna iki kubbeli bir bölüm eklenmiştir. Siirt-Kurtalan yolunda, Uluçay (eski Botan suyu) üzerindeki Nasrettin köprüsü'nün bir selçuklu yapısı olduğu sanılmaktadır, ancak onarımlarla özgünlüğünü yitirmiştir.

B.N., Paris
altın bir sikkenin önyüzü doge Bartolomeo Gradenigo'ya sancağı veren aziz Markos Venedik atölyesi (XIV. yy.) *Bibliothèque nationale, Paris*

SİK a. *Kaba.* Erkeklik organı.

ŠİK (Ota), çek iktisatçı ve siyaset adamı (Plzeň 1919). Çekoslovak bilimler akademisi iktisat enstitüsü müdürlüğü (1963-1969), Ekonomi bilim konseyi başkanlığı (1962-1969), Çekoslovak komünist partisi merkez komitesi üyeliği (1962-1969) yaptı. Üretimin rasyonelleştirilmesini ve emekçilerin çalıştıkları işletmelerin yönetimine daha büyük ölçüde katılmasıyla bürokrasinin rolünün azaltılmasını savundu. Bu reform 1 ocak 1967'den itibaren uygulanmaya başlandı ve bunun hazırlayıcısı olan Ota Šik, yeni kurulan *Yüksek iktisat konseyi*'nin sekiz üyesinden biri oldu. Fakat, SSCB gerekli kredileri vermeyi reddetti. Ota Šik, eylül 1968'de görevini bırakmak zorunda kaldı. Varşova paktı askeri birliklerinin Çekoslovakya'da bulunmasına karşı çıktığı için, mart 1969'da Merkez komitesi'nden, aynı yılın ekiminde de partiden ihraç edildi ve son olarak 1970'te yurttaşlıktan çıkarıldı. İsviçre'ye göçtü ve 1983'te isviçre uyruğuna girdi. Başlıca yapıtları: *Plan et marché en économie socialiste* (fr. çev.) [Sosyalist ekonomide plan ve piyasa], 1965; *la Troisième Voie* (fr. çev.) [Üçüncü yol], 1972.

SİKA a. (ar. *vüşūķ*'tan *şika*). *Esk.* **1.** Güvenme, emniyet, itimat etme. **—2.** Güvenilir kimse.

SİKA a. (ar. *saķy*'dan *sikā'*). *Esk.* Sakaların içine su doldurdukları deriden yapılmış su kabı, kırba.

SIKA a. Uzakdoğu'da soğuk ormanlarda yaşayan geyik. (Avrupa'ya girmiştir ve burada kolayca üreyebilmektedir. Her çeşit bitkisel yiyeceği yiyebilen gececi bir hayvandır. (Bil. a. *Cervus nippon;* cidago yüksekiği yaklş. 1 m.) [Eşanl. JAPON GEYİĞİ.]

SİKADOFİTA a. (lat. *cycadophyta*). Bugünkü *cycadales* takımına benzeyen fosil bitkiler sınıfı. (Sikadofitaya İkinci Zaman tabakalarından başlayarak rastlanır. *Bennettitales* takımından pek çok fosil çeşitlerinin yanı sıra başta bugünkü floranın *cycadales* takımındaki bitkilere benzeyen daha pek çok fosil türü içerir.)

SİKADOSPADİKS a. (lat. *cycadospadix*). Jura tabakalarında fosil olarak bulunan ve *cycadales* takımından bugünkü bitkilerin çiçeklerine benzetilen dişi çiçeklere verilen ad.

SİKAL çoğl. a. (ar. *saķil*'in çoğl. *sikāl*). *Esk.* **1.** Ağır şeyler. **—2.** Ağırkanlı, yavaş kimseler. **—3.** Çirkin, kötü şeyler.

SİKÂL → SİGÂL.

SİKÂLİŞ → SİGÂLİŞ.

SİKAR, Hindistan'da kent, Racastan'da, Caypur'un K.-B.'sında; 102 970 nüf.

SİKAS a. (lat. *cycas;* yun. *kyiks, kyikos,* mısır palmiyesi). Güney-doğu Asya'nın tropikal ve yarı tropikal bölgelerinde yetişen palmiyeye benzer ağaç. (*Cycadales* takımının örnek tipi, açıktohumlular altşubesi.)

—ANSİKL. Sikaslar az ya da çok yüksek dik gövdeli odunsu bitkilerdir. Gövdenin tepesinde çevrem halinde yer alan yapraklar büyük ve tüysü görünüşlüdür. Bu ikievcikli bitkilerde, bütün *cycadales* takımında olduğu gibi döllenme ilkel tiptedir. Sikasın özeğinden düşük kaliteli yenebilir bir un (sagu) elde edilir. Bu bitkiler Avrupa'da seralarda, fakat Güney Avrupa'da açık havada süs bitkisi olarak yetiştirilir.

sikas

SİKASSO, Mali'nin güney-doğusunda kent, bölge yönetim merkezi; 73 859 nüf. (1987). Ülkenin güney-doğusunda pamuk ekimi bölgesi. *—Sikasso bölgesi,* 76 500 km²; 1 308 828 nüf. (1990).

SİKAT çoğl. a. (ar. *şiķa*'nın çoğl. *şikāt*). *Esk.* İnanılır, güvenilir kimseler.

SİKATİF sıf. (fr. *siccatif;* geç lat. *siccativus,* klasik lat. *siccare,* kurutmak'tan). Boyac. İnce bir katman durumunda uygulandığında hava, kimi zaman ışık etkisi altında kendi kendine polimerleşerek tersinmez bir biçimde sıvı halden katı hale geçebilen bir madde için kullanılır. (Keten yağı, Çin yağı, susuz hintyağı sikatif yağlardır.)

◆ a. Boyac. Ana maddesi metal ya da organometal bileşikler olan, katalitik özellikler taşıyan, sıvı yağlara, verniklere ve yağlıboyalara nispeten az miktarda katıldığında bu maddelerin kuruma özelliklerini yükselten preparat. (Günümüzde en çok kullanılan sikatifler kobalt, kurşun, manganez, çinko, zirkonyum ve kalsiyum naftenatlar ile oktoatlardır. Sikatiflerin, bileşimine girdikleri bağlayıcılar içinde çözünmesi gerekir.)

SİKATRİKÜL a. (fr. *cicatricule*). Çekirdeği içeren ve kuş ya da sürüngen yumurtası gibi vitellüsle yüklü telolesit yumurtalarda başlı başına bölünebilen (diskimsi bölütlenme) hiyalin sitoplazma bölgesi.

SİKATRİZAN sıf. (fr. *cicatrisant*). Yaraların iyileşmesini, nedbeleşmesini kolaylaştıran maddeye denir.

◆ a. Sikatrizan madde.

—ANSİKL. Usule uygun şekilde dezenfekte edilmiş ve yeniden mikrop kapması önlenmiş bir yara kendiliğinden kapanır. Bu nedenle sikatrizan denilen maddelerin etkinlikleri tartışma konusudur ve bunlar çoğu zaman geçici bir süre rağbet görür. Bu amaçla, lokal olarak vitamin, hormon, doku, plasenta ve embriyo özütleri, bitkisel özütler, sentetik kimyasal maddeler, oksijen veren ürünler, vb. kullanılır. Bu maddelerden bazıları ağız yolu ile ya da iğneyle verilir. Ancak, birçok olguda, basit bir yağlı madde ile yapılacak bir pansuman da aynı etkiyi gösterebilir.

Sikatrizanların etkisi, zor iyileşecek gibi görünen bir yara ya da nedbeleşmenin uzun sürdüğü şeker hastalığı sözkonusu ise, kendini gösterir. Diğer taraftan, kortikoitler gibi bazı maddelerin, yaraların iyileşmesini geciktirdikleri göz önünde bulundurulmalıdır.

SİKAYE a. (ar. *siķāye*). *Esk.* **1.** Su içilen kap, su kabı. **—2.** İçilecek su depolamak için yapılan yer.

SİKAYET a. (ar. *siķāyet*). *Esk.* **1.** Herhangi bir kimseye içecek su verme. **—2.** Mekke'de hacılara su ve zemzem dağıtma görevi.

SİKELİANOS (Angelos), yunanlı şair (Lefke 1884 - Atina 1951). *Alaphroiskiotos* (1909), *Delphikos Logos* (1926-1932) ve *Akritika* (1943) adlı şiir kitaplarının belirgin özelliği, dil ve imge zenginliği, hıristiyan ve pagan simgeleri "Yüksek Yunanistan" düşüncesinde birleştiren bir imgelem gücüdür: trajedilerinin ve uzun şiirlerinin (*Prologos stin zoi,* 1915-1917; *Paskha ton Hellenon,* 1918; *Mater Dei,* 1920) temasını halk geleneğinden alan bu çağdaş Orpheus, modern yunan şairlerinin en büyüklerinden biridir.

SİKENGÜBİN ya da **SİKENCÜBİN** → SİRKENGEBİN.

SİKİLMEK → SİKMEK.

SİKİNO → SİKİNOS.

SİKİNOS, Kyklades takımadalarının güney kesiminde yunan adası; 41 km²; 300 nüf.

SİKİŞMEK → SİKMEK.

SİKKE a. (ar. *sikke*). **1.** Eskiden madeni paralara verilen ad: "... *Osmanlı devletinin kurucusu Osman Bey adına ne bir kitabeye ne de bir sikkeye rastlanmıştır"* (Necdet Kurdakul). [Bk. *ansikl.* böl. Nümism.) **—2.** Madeni paralara vurulan damga. **—3.** 1284'te Venedik'te basılmaya başlanan ve önyüzünde dogeye haçlı sancağı veren aziz Markos, arka yüzünde de oturan İsa figürünün yer aldığı duka altını. (Sikke, büyük ticari işlemlerde kullanıldı, Doğu'da tedavüle girdi ve tüm Avrupa'da taklit edildi.) **—4.** *Esk.* Yol, cadde. **—5.** Esk. giy. Mevlevi tarikatından olanların giydiği bir tür külah. (Keçeden yapılan uzunca bir külahtı. Üst tablası alt tablasından dar olur, kabarıkça dururdu.) [*Sikke-i şerif* de denir.] **—6.** *Sikke-ken,* metal paraların resmini yapıp kalıbını hazırlayan. ‖ *Sikke-puş,* sikke denilen başlığı giyen. ‖ *Sikke-suret,* yüzünü gözünü boyayan, kendini para gibi parlak gösteren. ‖ *Sikke-şinas,* nümismat. ‖ *Sikke-zen,* madeni para basan. ‖ *Sikke-i halise,* altın ya da gümüş akçe. ‖ *Sikke-i hasene,* para. ‖ *Sikket-ül-hadid,* demir yolu.

—Dağc. Bir ağız ve karabina halkasının geçmesi için bir deliği olan bir kafadan oluşan metalik parça. (Bk. *ansikl.* böl.)

|| *Sikke çakmak*, dik bir kaya yüzüne sikkeler yerleştirmek. || *Sikke sökmek*, dağcılıkta sikkeleri yerlerinden çıkarmak. || *Sikke sökücü*, sikkeleri sökmeye yarayan, ucu kertikli aygıt. || *Buz sikkesi*, dağcının bağlanabilmesi için üzerine bir karabina halkası tutturulmuş, kar ya da buza sokulan madeni burgulu halka. (Çekiçle vurarak yerleştirilen sikkeler giderek yerlerini, kopmaya karşı daha dayanıklı olan buz vidalarına [ya da *vidalı sikke*] bırakmaktadır.)

—Esk. giy. *Sarıklı sikke*, mevlevi tarikatının önde gelen kişilerinin giydiği, üzerine yeşil sarık sarılmış sikke.

—İkt. *Serbest sikke basımı*, elinde altın ya da gümüş bulunan herkesin, yetkili kurum aracılığıyla bunu paraya dönüştürmesine (özellikle dönüştürme işlemi giderlerini karşılayan bir harcın ödenmesi karşılığında) izin veren para sistemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İsl. huk. *Sikke-i amme*, herkese açık, genel yol. || *Sikke-i hassa*, birkaç kişiye açık özel yol.

—Nümism. *Sikke yazısı*, bir para ya da madalyanın önyüzünde ve arkayüzünde bulunan ve simgeyi tamamen çevreleyen harflerin tümü. || *Sikke-i cedit*, 1754'te bastırılan madalya. || *Sikke-i cihadiye* → CİHADİYE. || *Sikke darpetmek* ya da *sikke kesmek*, metal para basmak. || *Sikke-i efrenciye*, Osmanlı döneminde avrupa paralarına verilen ad. || *Sikke-i halise*, saf, katışıksız altın ya da gümüş akçe. || *Sikke-i hasene*, metal para. || *Sikke-i mağşuşe*, saf olmayan, karışık altın ve gümüş akçe. || *Sikke-i Şami* → ŞAMİ.

—Tasav. *Sikke tekbiri*, mevlevilikte tarikat kurallarını öğrenen müridin başına sikke giydirilirken yapılan özel törende okunan dua.

—ANSİKL. Dağc. Sikkeler yumuşak çelikten ya da sert krommolibden alaşımından yapılır. Sikkeler molalar için tutunma noktalarını ya da rapel iniş tekniğinde güvenlik noktalarını tesbit etmeye yarar. Zincirin başında bulunan dağcı ilerleyişini ve aletle tırmanışta destek noktalarını sağlamak için sikkeleri yerleştirir. Sikke kullanımı önce Doğu Alpler'de başladı ve XX. yy.'ın başlarında giderek Batı Alpler'e yayıldı. Çekiç darbeleriyle kaya çatlaklarına sokulan sikkeler, o zamana kadar aşılması olanaksız gibi görünen geçitlerin aşılmasını sağladığı gibi tırmanıcıların güvenliğini artırmıştır.

—İkt. Osmanlılar döneminde, 1843'e kadar, ülkenin birçok yerinde kurulan darphanelerde çeşitli paralar basılmış, bu tarihten sonra para basımı yalnız İstanbul darphanesine tahsis olunmuştu. Darphanelerde esas olarak, devlet para bastırmakla birlikte, özel kişiler de darphaneye başvurarak ellerindeki altın ve gümüş külçelerinden ayarı, biçimi ve ağırlığı devletçe saptanmak koşuluyla para kestirebiliyorlardı. Madeni para basma işinde devlete varidat sağlamayı amaçlayan bu işlem için hükümet, para bastıran kişilerden Tuğra hakkı denen bir harç alıyordu. Bu sistem, Cumhuriyet'in kuruluşuyla ortadan kalktı.

—Nümism. Sikkeler, resmi yetkenin saptadığı betim, simge ve yazıları içeren bir kalıpla, belirli ayar ve ağırlıklara göre bastırılır. İslam öncesinde Araplar, İran'ın gümüş sasani dirhemlerini ya da Bizans'ın altın dinarlarını kullanıyorlardı. Hz. Muhammet döneminde ve emevi halifesi Abdülmelik'e değin islami sikke kestirilmemiştir. Bastırılan ilk sikkeler de ayar ve ağırlıklarıyla dirhem ve dinarlara benzer. Emevi, Abbasi ve onları izleyen öteki islam devletlerinin betimli yerel bakırları ve az sayıdaki örneklerin dışında, tüm sikkelerde dinsel içerikli yazılar yer alıyordu. "Tek tanrı Allah'tır, Muhammet onun elçisidir" cümlesinin yanında halifenin adı bulunuyordu. Böylece hıristiyan sikkelerindeki dinsel betimlerin yerine islam paralarında dinsel yazılar kullanılıyordu. Yazının tekdüzeliği, geometrik motifler ve stilize bitkisel bezemelerle giderilmeye çalışılmıştır. Arap, Kuzey Afrika, Endülüs'ün tümü ve Asya'nın geniş bir bölümünün sikkeleri bu türdendir. Ancak, Atabeyler'de ve XI. yy.'dan başlayarak Anadolu'da Artuklular, Mengücükler, Saltuklular, Danişmentliler ve Anadolu Selçukluları'nda insan ve hayvan figürlerinin sık sık kullanıldığı görülmektedir. Osmanlılar'daysa daha farklı olarak yazı hemen hemen resim görünümü kazanır. Dinsel içerikli yazıların yer aldığı ilk osmanlı akçelerinden sonra, XV. yy.'dan başlayarak sikkeler üzerine sultanın imzası yerine geçen tuğra işlenmiştir. Hiçbir betim bulunmamasına karşılık bu sikkeler islam nümismatiğinin en zengin ve dikkati çeken grubunu oluşturur. Osmanlı sikke sisteminin temelini meydana getiren akçe*, biçim, ayar ve ağırlığı değişmekle birlikte XIX. yy.'a değin varlığını sürdürmüştür. Osmanlılar'da ilk altın sikke Mehmet II (Fatih) döneminde kestirilmiş (1477) ve akçenin değerinin düşürülmesine ilişkin ilk devalüasyon da aynı dönemde yasalaşmıştır. Öte yandan devletin sınırlarının hızla genişlemesi, darphanelerin sayısının çoğalmasına ve giderek denetimin güçleşmesine yol açmıştır; örneğin hemen hemen bağımsız davranabilen bir Mısır darphanesi düşük ayarlı altın sikkeler bastırmaya başlamıştır. Avrupa ile yakınlaşma kuruş* ve zolota* gibi yeni sikke birimlerine gereksinim duyurmuştur. Hat sanatında görülen estetik gelişme sikkelere de yansımış, bordürlerde yer alan çiçek ve bitki motifleri yazının zemininde dolgu öğesi olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu özellik Batı kaynaklı akımların etkisiyle XVIII.-XIX. yy.'larda daha da belirginleşti. Sikke basımında makineleşmeyle birlikte Mahmut II dönemindeki çeşitlilik de ortadan kalktı. Abdülmecit'in sikke düzenlemesinde (1843), İngilizler'in para sistemi benimsenerek, Londra darphanesi'nin bir benzeri Topkapı sarayı'nın birinci avlusunda kuruldu. Bu düzenlemeyle, onlu para sistemine göre birimlendirilen ve halk arasında mecidiye* olarak adlandırılan yeni sikkeler bastırıldı. XIX. yy.'dan sonra sikkelerin kullanımı azalırken kâğıt paralar yaygınlık kazandı. Buna koşut olarak metal paralar için sikke adının kullanılması da ortadan kalktı.

SİKKE a. *Yörs.* Hayvanları bağlamak için yere çakılan demir ya da ağaç kazık.

SİKKEDAR a. (ar. *sikke* ve *dār*'dan *sikke-dār*). *Esk.* Darphane muhasebecisi.

SİKKEHÂNE a. (ar. *sikke* ve fars. *ḫane*'den *sikke-ḫāne*). *Esk.* Darphane, para basılan yer.

SİKKEKEN a. (ar. *sikke* ve fars. *ken*'den *sikke-ken*). Nümism. Metal paraların ve madalyaların kalıbını hakkeden kişi, para ressamı. (Hazırlanan kalıplar teksirhanede çoğaltılarak para ve madalya basımında kullanılırdı.)

SİKKEKENLİK a. (ar. *sikke* ve fars. *ken*'den *sikke-ken*). Darphanenin hak, çinkografi, kuyumculuk, fotoğraf ve galvanotip birimlerinden oluşan bölümü. (Hak dairesinde sikke ve madalya kalıplarının kazıma ve düzeltilmesi; çinkografide pul damga kalıp, klişe, resmi mühür ve damga; kuyumculukta madalya ve madalyonların kulp ve iğnelerinin hazırlanması; fotoğrafta sikke ve madalya kalıplarının yapımı için gerekli yazı ve resimlerin alçıdan çıkarılmış kalıpların özel makinelerle istenilen boyutta küçültülerek bakıra geçirilmesi; galvanotipte ise galvaniz işlemleri gerçekleştirilirdi.)

SİKKELEMEK g. f. Yörs. *Bir hayvanı sikkelemek*, sikkeye bağlamak.

SİKKEŞİNAS a. (ar. *sikke* ve fars. *şinas*'tan *sikke-şinas*). Nümism. Para uzmanı, nümismat.

SİKKEZEN a. (ar. *sikke* ve fars. *zen*'den *sikke-zen*). Nümism. Darphanede metal para ve madalya basan kişi.

buz sikkeleri

Larousse-matériel le Vieux Campeur

SİKKEZENBAŞI a. Sikkezenlerin çalışmalarını denetleyen, işlerin düzen içinde yürütülmesini sağlayan görevli. (Bu kişiler, usta sikkezenler arasından seçilirdi.)

SİKKİN a. (ar. *sikkīn*). *Esk.* Bıçak.

SİKL(O)-, fr. *cycl(o)-*; yun. *kyklos*, daire, tekerlek'ten, birçok terimin bileşimine girer.

SİKLADLAR → KYKLADES ya da KİKLADHES.

Fatih sultan Mehmet'in altın sikkesi (1451-1481)
Anadolu medeniyetleri müzesi Ankara

SİKLAMAT a. (fr. *cyclamate*). Org. kim. Formülü C_6H_{11}—$NHSO_3Na$ olan sodyum sikloheksilsülfamatın yaygın adı.

—ANSİKL. Org. kim. ve Eczc. Sodyum siklamat, özellikle, ABD'de İkinci Dünya savaşı sonrasında sanayisel olarak üretilen bir tatlandırıcı olmuştur (şeker tadı). Besin maddelerini tatlandırmada (pastalar, şekerlemeler, çikletler) ve özellikle diyetetik içeceklerde bol miktarda kullanılmış olan bu ürün, 1969'da ABD'de, 1970'te Büyük Britanya, Kanada ve İskandinav ülkelerinde piyasadan resmen kaldırıldı. Fransa'da katkı ürünü olarak kullanılmasına hiçbir zaman izin verilmedi. Ancak, kalori verici ve besleyici değerinin olmamasından dolayı düşük kalorili ve az şekerli zayıflama rejimlerinde (özellikle diyabetli hastalarda) kullanılmaktadır. Bununla birlikte kanser (özellikle mesanede) ve

dağcılıkta kullanılan çeşitli sikkeler

Kosicki-Foc-Createc

ur yapıcı etkileri göz önüne alınarak uzun süreli kullanımından kaçınılmalıdır.

SİKLAMEN a. (lat. *cyclamen;* yun. *kyklaminos*). **1.** Bazı türleri süs bitkisi olarak yetiştirilen Orta Avrupa, Akdeniz bölgesi ve Batı Asya kökenli bitki. (Çuhaçiçeğigiller familyası). [Eşanl. BUHURUMERYEM, TAVŞANKULAĞI.] **—2.** Bu çiçeğe özgü açık menekşe rengi.

◆ sıf. Bu renkte olan şey için kullanılır.
—ANSİKL. Siklamenler, lifsi köklerin ve uzun saplı kalp biçiminde yaprakların çıktığı yumruları sayesinde (*Cyclamen neapolitanum*'da yumrunun çapı 30 cm'yi bulur) çokyıllık olan küçük bitkilerdir. Çiçekleri 5'li tiptedir ve her sapın ucunda bir çiçek bulunur; taçyapraklar dik durur. Çiçek sapları çiçeklenmeden önce ve sonra sarmal biçimde kıvrılır.

yabani siklamen (*Cyclamen persicum*)

bahçe siklameni

SİKLAMİN a. (fr. *cyclamine*). Kim. Siklamenden özütlenen ve saponinler grubunda yer alan glukozitsel madde.

SİKLAN a. (fr. *cyclane*). Org. kim. SİKLOALKAN'ın eşanlamlısı.

SİKLANDELAT a. (fr. *cyclandélate*). Eczc. Düz kasları gevşetici etkili damar genişletici ilaç. (Çevresel ve koroner kan akımını hızlandırır ve kılcal damarları genişletir.)

SİKLANOL a. (fr. *cyclanol*). Org. kim. SİKLOALKANOL'ün eşanlamlısı.

SİKLANON a. (fr. *cyclanone*). Org. kim. SİKLOALKANON'nun eşanlamlısı.

SİKLAZORSİN a. (fr. *cyclazorcine*). Farmakol. Benzomorfinan grubundan sentetik uyuşturucu madde. Morfin ve benzeri maddelerin bağlandığı alıcılara tutunarak onlarınkine ters etki meydana getirir. (Bazı durumlarda morfin bağımlılığının tedavisinde kullanılır.)

SİKLEMEMEK g. f. *Kaba. Bir kimseyi, bir şeyi siklememek,* onları önemsememek, onlara değer vermemek, aldırmamak.

SİKLEN a. (fr. *cyclène*). Org. kim. SİKLOALKEN'in eşanlamlısı.

SİKLİK sıf. (fr. *cyclique;* lat. *cyclicus*'tan). Org. kim. HALKALI'nın eşanlamlısı.

SİKLİN a. (fr. *cycline*). Tetrasiklin grubundan her çeşit antibiyotik.

SİKLİT a. (fr. *cyclite*). Oftalmol. Kirpiksi cisimde görülen üveit şeridi.

SİKLİTOL a. (fr. *cyclitol*). Kim. Halkalı polialkollere verilen genel ad.

1. SİKLO- → SİKL (O)-.

2. SİKLO- (fr. *cyclo-*). Kim. Bir molekülde kapalı bir atom zincirinin bulunduğunu gösteren önek.

SİKLOALKAN a. (fr. *cycloalcane*). Org. kim. Genel formülü C_nH_{2n} olan ve kapalı bir zincir içeren doymuş hidrokarbonların genel adı. (Temel sikloalkanlarda metilen gruplarından [CH_2] oluşan kapalı bir zincir bulunur; ornatılmış sikloalkanlarda ise temel sikloalkanın bir hidrojen atomu yerine en az hidrokarbonlu bir kök [yanal zincir] geçer.) [Eşanl. SİKLAN, SİKLOPARAFİN.]

SİKLOALKANOL a. (fr. *cycloalcanol*). Org. kim. Sikloalkanlardan türeyen alkollerin genel adı. (Eşanl. SİKLANOL.)

SİKLOALKANON a. (fr. *cycloalcanone*). Org. kim. Sikloalkanlardan türeyen ketonların genel adı. (Eşanl. SİKLANON.)

SİKLOALKEN a. (fr. *cycloalcène*'den). Org. kim. Genel formülü C_nH_{2n-2} olan, aynı anda bir halka ile bir çift bağ içeren hidrokarbonların genel adı. (Eşanl. SİKLEN.)

SİKLOALKİN a. (fr. *cycloalcyne*'den). Org. kim. Genel formülü C_nH_{2n-4} olan, aynı anda bir halka ile üçlü bir bağ içeren hidrokarbonların genel adı.

SİKLOBUTAN a. (fr. *cyclobutane*'dan). Org. kim. C_4H_8 formülünde temel sikloalkan.

SİKLODİYALİZ a. (fr. *cyclodialyse*'den). Oftalmol. Bir travma ya da cerrahi müdahale ile skleranın kirpiksi cisimden ayrılması. (Sonuç gözde tansiyon düşüklüğüdür.)

SİKLODİYATERMİ a. (fr. *cyclodiathermie*'den). Oftalmol. Glokom cerrahisinde, kirpiksi cisim üzerine diyatermi uygulanması.

SİKLODODEKAN a. (fr. *cyclododécane*). Org. kim. Formülü $C_{12}H_{24}$ olan ve siklododekatrienin hidrojenlenmesi sonunda elde edilen temel sikloalkan; nitrozil klorür ya da nitrozil sülfatla tepkimeye sokulduğunda siklododekanon oksimi verir.

SİKLODODEKANON a. (fr. *cyclododécanone*). Org. kim. Formülü $C_{12}H_{22}O$ olan ve siklododekandan türeyen keton. (Siklododekanon oksim [$(CH_2)_{11}C = NOH$], nitrozil klorür ya da nitrozil sülfatın ışıklı ortamda siklododekan üzerine etkimesi sonunda elde edilir. Bu oksim, asitli ortamda Beckmann konum değiştirmesiyle poliamit-12'nin monomeri olan dodekanolaktama dönüşür.)

SİKLODODEKATRİEN a. (fr. *cyclododécatriène*). Org. kim. Formülü $C_{12}H_{18}$ olan ve yapısında üç çift bağ bulunan siklododekandan türeyen halkalı hidrokarbon. (Tek önemli izomeri siklododekatrien -1,5,9'dur; butadien-1,3'ün trimerleştirilmesi sonunda elde edilir, hidrojenlendiğinde poliamit 12'nin öncüsü olan siklododekanı verir.)

SİKLOFENİL a. (fr. *cyclofénil*). Kadınlarda yumurtlamayı sağlamak için kullanılan ilaç. (Lüteinizan hormonun bireşimini artırır ve âdet öncesi belirtileri azaltır. Erkekte kullanıldığı takdirde spermatogenezi hızlandırır.)

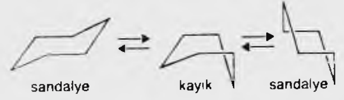
SİKLOFORİ a. (fr. *cyclophorie*). Oftalmol. Başın orta düzlemi ile gözün dikey ekseni arasındaki paralelliğin kaybolması ile belirgin iki gözle görme anomalisi.

SİKLOFOSFAMİT a. (fr. *cyclosphosphamide*'den). Eczc. Sitotoksik etkisi nedeniyle kullanılan fosforamit grubundan ilaç. (İlacın etkisi, karaciğerde fosfor ve azot atomları arasındaki bağın kopması sonucu görülür. Kanser kemoterapisinde dikkatle ve aralıklı olarak kullanılmalı, hematolojik kontroller yapılmalıdır.)

SİKLOGRAM a. (fr. *cyclogramme*). İş örgüt. Bir el emeğinin gerçekleştirilmesi için gereken hareketleri gösteren grafik ya da stereogram.

SİKLOHEKSADİEN -1,4 a. (fr. *cyclohexadiène* -1,4). Org. kim. DİHİDROBENZEN'in eşanlamlısı.

SİKLOHEKSAN a. (gr. *cyclohexane*). Org. kim. Formülü C_6H_{12} olan temel sikloalkan.
—ANSİKL. Sikloheksan ve türevleri, yerleşmelerle ilgili çözümlemelerin gelişmesinde temel bir rol oynadı. Sachse 1890'dan itibaren sikloheksan molekülünün Baeyer'in düşündüğü gibi düzlem olmadığını, Le Bel ile Van't Hoff'un dörtyüzlü karbon varsayımını benimseyerek karbon iskeletinin de *sandalye* ve *kayık* denen üçboyutlu iki biçimde (yerleşme*) bulunabileceğini ileri sürmeye başladı. 1918'de Mohr, dekalin*in *sis* ve *trans* olarak iki izomerine ayrılabileceğini düşünerek sikloheksanın düzlem olmadığı konusunda deneysel bir araştırmanın yapılmasını önerdi. Bu ayırmayı 1925'te W. Hückel gerçekleştirdi. Sandalye-kayık ara dönüşümünü enerji bakımından Pitzer inceledi (1947), kristal yapısını ise Hassel ortaya koydu. Sandalye-kayık-sandalye ara dönüşümün kimyasal sonuçları ise 1950' de Barton tarafından açıklandı.
Sikloheksan sanayide önemli bir ara madde ve yararlı bir çözücüdür. Benzenin hidrojenlenmesi yoluyla elde edilir, poliamit 6'nın (perlon) kaynağı olan sikloheksanon (ya da sikloheksanon oksimi) ile poliamit 6-6'nın (naylon) ana maddesi olan adipik aside yükseltgenir. 7 °C'ta katılaşır, 81 °C'ta kaynar.

sikloheksan yerleşmelerinin ara dönüşümü

SİKLOHEKSANOL a. (fr. *cyclohexanol*). Org. kim. Formülü $(CH_2)_5$ CHOH olan ve sikloheksandan türeyen ikincil alkol. (Fenolün tam hidrojenlenmesi yoluyla elde edilen sikloheksanol, 160 °C'a doğru kaynayan bir sıvıdır; esterleri hem çözücü hem de plastik maddelerde plastikleştirici olarak geniş ölçüde kullanılır. Yükseltgendiğinde önce, poliamitlerin ana maddesi olan heksanonu, sonra da adipik asidi verir.)

SİKLOHEKSANON a. (fr. *cyclohexanone*). Org. kim. Formülü $(CH_2)_5$ C=O olan sikloheksandan türeyen keton.
—ANSİKL. Fenolün hidrojenlenmesi, sikloheksan ya da sikloheksanolün yükseltgenmesi sonunda elde edilen sikloheksanon, üstün çözücü özellikler taşıyan, 155 °C'ta kaynayan bir sıvıdır. Yükseltgendiğinde poliamit -6,6'nın ana maddesi olan adipik asidi verir; oksime dönüştürülerek (doğrudan sikloheksandan da elde edilebilir) Beckmann konum değiştirmesi yoluyla, poliamit-6'nın bir monomeri olan ε -kaprolaktamın hazırlanmasında kullanılır.

SİKLOHEKSEN a. (fr. *cyclohexène*). Org. kim. Formülü C_6H_{10} olan, sikloheksandan türeyen ve sikloheksanolden su giderilerek elde edilen sikloalken.

SİKLOHEKSİL- (fr. *cyclohexyl-*). Org. kim. Bir molekülde sikloheksil kökünün bulunduğunu gösteren önek.

SİKLOHEKSİL a. (fr. *cyclohexyle*). Org. kim. Formülü $(CH_2)_5$ CH— olan hidrokarbonlu kök.

SİKLOHEKSİLAMİN a. (fr. *cyclohexylamine*). Org. kim. Formülü $(CH_2)_5$ $CHNH_2$ olan, anilinin hidrojenlenmesi yoluyla elde edilen, bazik özellikler taşıyan (pK_A =10,7) ve sabun, böcek öldürücü, plastikleştirici, emülsiyonlaştırıcı, ağlaştırma etkeni vb. gibi organik ürünlerin hazırlanmasında önemli bir ara madde olan amin.

SİKLOHEPTAN a. (fr. *cycloheptane*). Org. kim. C_7H_{14} formülünde temel sikloalkan.

SİKLOHEPTATRİEN a. (fr. *cycloheptatriène*). Org. kim. Formülü C_7H_8 olan, yapısında üç çift eşlenik bağ bulunan ve sikloheptandan türeyen hidrokarbon. (İlk kez Willstätter tarafından tropanolden elde edilen sikloheptatriene kimi zaman *tropiliden* de denir.)

SİKLOİT a. (fr. *cycloide; cycle,* çevrim ve *-ide*'den). Geom. ÇEVRİM* EĞRİSİ'nin eşanlamlısı.

SİKLOİT sıf. (fr. *cycloide;* yun. *kyklos;* çember, tekerlek ve *eidos,* görünüm'den). Balıkbil. Başta sazanlar ve sardalyamsılar olmak üzere bazı kemiklibalıkların değirmi pulları için kullanılır. (Arka kenarı serbest ve düz olan bu pullar, arka kenarı ince dişli ktenoit pullarla karşıtlaşır.)

SİKLOJENEZ a. (fr. *cyclogenèse*). Me-

teorol. Bir siklonu belirleyen süreçlerin tümü.

SİKLOLİZ a. (fr. *cyclolyse*). Meteorol. Bir siklonun bozulmasına yol açan süreçlerin tümü.

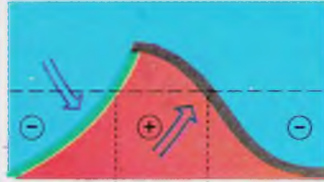
SİKLOMORFOZ a. (fr. *cyclomorphose*). Zool. Ardışık kuşaklar boyunca tekerlekli kurtların morfolojisini, özellikle biçim, büyüklük ya da kutikula dikenlerinin sayısı bakımından etkileyen tedrici değişiklik.

SİKLON a. (ing. *cyclone;* yun. *kykloma*, çember, çembersel hareket'ten *kyklos*). **1.** Meteorol. Kuvvetli rüzgârlar, barometre düşüşü ve yağışlarla birlikte görülen ve Kuzey yarıküre'de saat ibresine ters yönde (Güney yarıküre'de saat ibresi yönünde) bir dönme hareketi yapan atmosfer kütlesi. (Daha dar anlamıyla "siklon" terimi tropikal kuşağın alçak basınçları ve bunlara eşlik eden şiddetli hava olayları [*tropikal siklonlar*] için de kullanılır.) [Eşanl. ALÇAK BASINÇ ALANI.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Burgaçlı, şiddetli rüzgâr.
—Isıbil. *Siklon ocağı,* silindir ya da kesik koni biçiminde bir hazneden oluşan ocak; bu hazne içindeki yakıt tanecikleri yanma havasıyla çok hızlı bir dönme hareketi yaparak sürüklenir ve ocak çeperini kaplayan erime halindeki cüruf katmanının üzerinde yanar. (Cüruflar sıvı halde boşaltılır; sıcak gazlar çok yüksek sıcaklıkta ocağın ikincil yanma odasına geçer ve yanma burada tamamlanır. Silindir biçimindeki çeper kazan suyuyla dışarıdan soğutulur ve ısıtma yüzeyinin çok etkin bir bölümünü oluşturur.)
—Kim. müh. Bir akışkan içinde sürüklenen bir ürünün parçacıklarını geri kazanmaya ya da sınıflandırmaya yarayan ve hareketli herhangi bir parçası olmayan silindirsi konik aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Siklonla ayırma,* siklonla yıkama ya da durultma işlemi.
—ANSİKL. Kim. müh. Siklon, çok yüksek hız kazandırılmış arılaştırılacak bir akışkanı teğetsel olarak alan düşey eksenli bir silindirden oluşur. Akışkanda bulunan çeşitli maddeler, merkezkaç kuvvetin etkisi altında yoğunluklarına göre ayrılır. Arıtılmış akışkan, üstteki eksenel delikten boşaltılırken, ayrılması istenen ürünler, aygıtın alt kesimini oluşturan kesik koni biçimindeki bölümde toplanır. Bu ürünlerin alttan çekilmesi, sürekli çalışan bir supap ya da düzenli aralıklarla uygulanan bir boşaltma işlemiyle sağlanır. Hacmi son derece küçük olan siklon, çok yüksek bir debiye ulaşır.

Bir ya da pek çok siklon gruplarından oluşan siklon bataryaları, kent çöplerinin yakıldığı orta büyüklükteki fabrikaların baca gazlarının arıtılmasında büyük ölçüde kullanılır; ancak dumanların sıcaklığını önceden yaklaşık 350°C'a düşürmek gerekir. Elektrikli süzgeçlerden daha az etkili olmalarına karşın siklonların hem maliyet fiyatları daha düşük, hem de bakımları daha kolaydır.
—Meteorol. Siklon tropikal ve orta enlemlerde rastlanan büyük bir burgaç oluşturur. Bu enlemlerin birinden öbürüne, olay yapı ve davranış değiştirir.
• *Ilıman kuşak siklonları.* Siklonların burgaç hareketleri önceden var olan bir cephenin (kutup cephesi, arktik cephe, Akdeniz cephesi) dalgalanmasıyla başlar. Bu dalgalanma çekim etkisiyle, özellikle de kutupsal hava kütlelerinin itmesiyle gelişebilir. Karşıt sıcak hava itmeleri de, önceki nedenlerle birlikte, rüzgârların alçak basınçtaki dönme hareketlerine yol açar. Bu hava kütlelerinin (kutupsal, değişmiş kutupsal, tropikal) etkisiyle ilksel cephe üzerinde biri sıcak (önde), öbürü soğuk (arkada) iki cephe oluşur; bu cephelerin her biri bir kesime bağlıdır (merkezde sıcak, arkada soğuk).

Hava akımları, hava kütleleri, cepheler ve basınç koşullarının ortak etkisi bir siklonun doğuşuna yol açar. Böylece, sıcak ve soğuk cepheler arasındaki sıcak havanın yükselmesiyle yukarı doğru bir burgaç hareketi gerçekleşir. Bu şekilde ortaya çıkan basınç yapısı genellikle doğuya doğru yer değiştirmekle birlikte, bu hareket sıcak havaya oranla soğuk havanın farklı hızlardaki hareketini engellemez. Bunun sonucunda, soğuk cephe sıcak cepheyi yakalar. Bu durum sıcak havanın yüksekte yer aldığı oklüzyonun başlangıcıdır. Siklonun bir dağla karşılaşması oklüzyonu kolaylaştırabilir. Kutupsal cephenin siklonları ilk 24 saatten sonra 2 ile 6-7 günlük bir süre boyunca devam eder; bundan sonra oklüzyon süreci başlar.

Ilıman kuşak siklonunun önünde bulunan bir gözlemci önce batıdan yüksek bulutların (cirruslar) geldiğini görür. Bu bulutlar yükseklerden sıcak cephenin geçtiğini gösterir. Daha sonra daha alçak bulutlar (cirrostratuslar ve altostratuslar) gelir. Ardından da gökyüzü tümüyle kapanır (nimbostratuslar) ve sürekli yağışlar başlar. Sıcak cephenin zemine en yakın kesiminde durum böyledir (yani bulut sisteminin son kesiminin geçişi sırasında). Daha sonra, sıcak merkezi kesim ile soğuk arka kesim ve bunları ayıran soğuk cepheden oluşan siklonun arka kesimi gelir. Göreceli ya da tümüyle durgun olan sıcak kesimden sonra soğuk cephe yeniden bozuk hava koşullarına yol açar (cu-

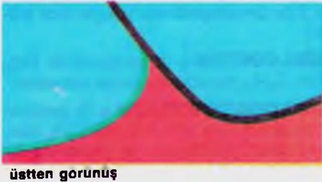

ılıman siklon

bir siklon oklüzyonunun biçimleri

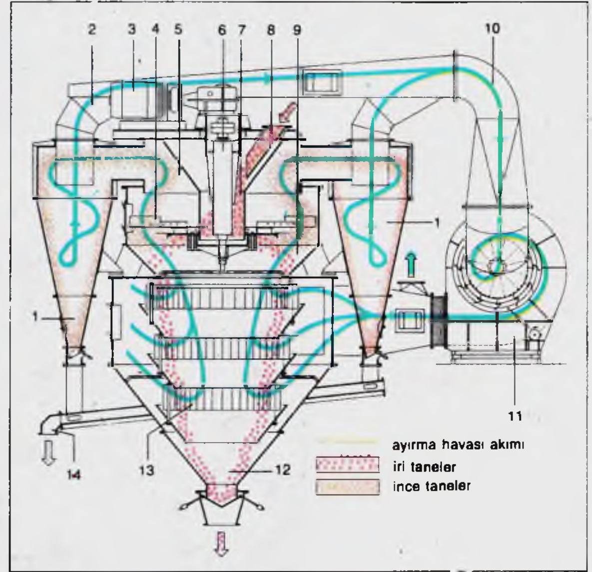

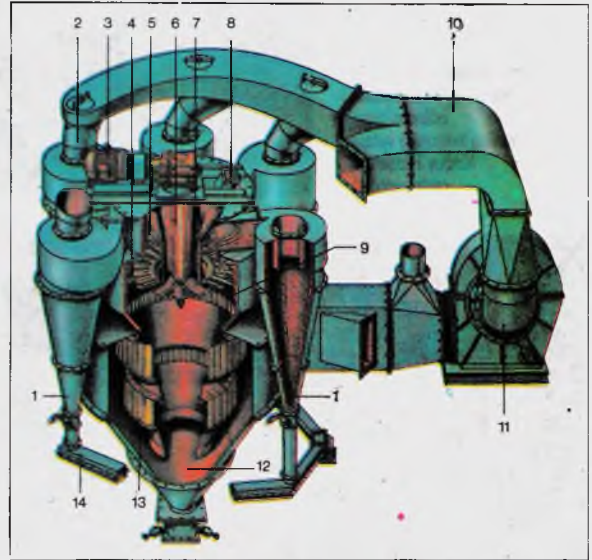

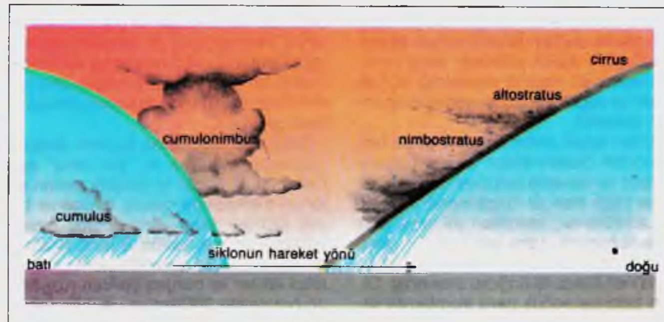
Humboldt Wedag'ın bir belgesine göre

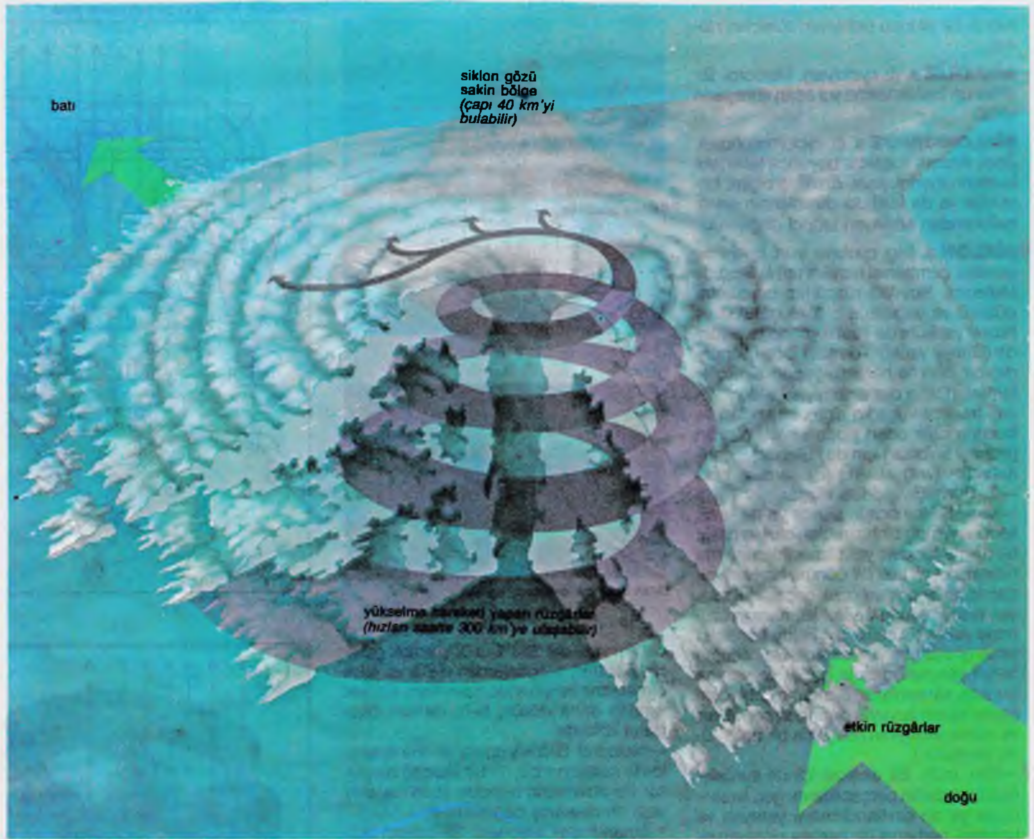

Humboldt Wedag'ın bir belgesine göre

çimento sanayisinde baca gazlarının temizlenmesinde kullanılan siklonlu bir ayırıcının kesiti ve çalışma şeması
1. Siklon;
2. Hava toplama zarfı;
3. Motor; 4. Merkezkaç grup;
5. Emme borusu;
6. Taşıyıcı; 7. Giriş borusu;
8. Giriş borusu ağzı;
9. Ayırma odası;
10. Emme kolu;
11. Vantilatör; 12. İri tanelerin toplandığı huni; 13. Pancur grubu; 14. İnce tanelerin boşaltıldığı boru ağzı.

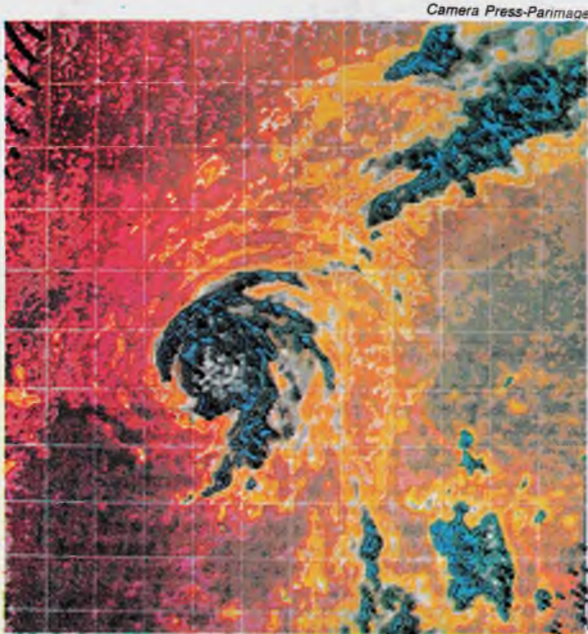
ılıman bir siklonun yapısı (cepheler ve bulut sistemi)

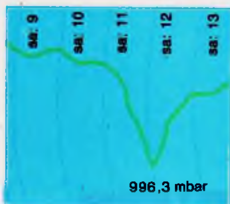
tropikal bir **siklonun** yapısı ve ilerleyişi

aşağıda Camille **siklonunun** merkezinin 1969'da, Meksika körfezinin üstünden geçen amerikan meteoroloji uydusu Nimbus 3 tarafından çekilen fotoğrafı

Camera Press-Parimage

Barbados adasındaki "Janet" **siklonunda** basıncın gelişimi (22 eylül 1955)

mulonimbus). Bunun sonucunda siklonun ardındaki soğuk kesimde cumuluslar görülür. Barometre basıncı bu süreçlere uygun olarak değişir (öndeki soğuk kesimde göreceli olarak yükselir, siklonun sıcak kesiminin ortasına yaklaşıldığı ölçüde alçalır ve soğuk cephenin geçişinin ardından yükselir).

Ilıman kuşak siklonları, dört ya da beş siklondan oluşan siklon aileleri halinde görülür ve temelde kutupsal cepheye ve buna bağlı olan jet rüzgârlarına bağlıdır. (→ JETSTREAM.) İzledikleri yol yazın kışa göre kutuplara daha yakındır. En genç siklonlar en batıda olanlardır (Atlas okyanusu'nun batısı ve doğusu arasında). Olgun siklonlar soğuk hava akımlarıyla yeniden canlanabilir.

• *Tropikal kuşak siklonları.* Bunlar deniz üzerinde, takımadalar arasında ve kıyı bölgelerinde doğar ve gelişirler Bu tür siklonlar, rüzgârları, yağışları ve okyanusta yol açtıkları olaylar ile aşırı şiddette atmosfer olaylarıdır. Bunlara hurricane (Güney ve Kuzeydoğu Büyük okyanus, Kuzey Atlas okyanusu, Antiller denizi ve Meksika körfezi), tayfun (Batı Büyük okyanus ve Çin denizi), siklon (Bengal körfezi, Umman denizi ve Hint okyanusu), willy-willies (Avustralya) ve baguio (Filipinler) gibi çeşitli adlar verilir.

Tropikal siklonun oluşması atmosferin kararsız olmasına, sıcak (en az 26 °C) bir okyanus yüzeyine ve burgaç hareketinin başlayabileceği bir enleme (5° K. ve G. enlemleri arasında siklon oluşamaz) bağlıdır. Yazın tropikal denizler üzerinde daima var olan bu üç etkene, siklon oluşumunda belirleyici rol oynayan bir dördüncüsünü de eklemek gerekir. Bu etken burgaç hareketini başlatan bir tetik etkisi yapar. Tropikal siklonların oluşumlarına ilişkin varsayımlarda bu etken göz önüne alınır (konveksiyonal, cephesel ve kinematik varsayımlar). Bunlardan ilki (ısılkonveksiyon nedeniyle siklonun başlaması) terk edilebilir. Buna karşılık, her ne kadar ara durumlar olası olmakla birlikte (tropiklerdışı bir atmosfer sürecinin tropiklerarası bir sürece dönüşmesi), mevsimlere ve göz önüne alınan yerlere göre ikinci varsayım (kutupsal havanın alçak enlemlere sarkması ve çok sıcak ve çok kararsız havayla karşılaşması) ile özellikle üçüncü varsayımı (bu varsayıma göre siklon önceden var olan tropikal bir alçak basıncın derinleşmesinin sonucu sayılır) dikkate almak gerekir.

Bütün varsayımlarda tropikal siklonlar başlangıç, olgunluk ve "yok olma" aşamalarıyla ayırt edilir. İyi geliştiği zaman siklonun merkezinde basınç birden ve büyük ölçüde düşer. Aynı şekilde basınç yükselişi de çok hızlıdır. Basınç alçalması, 50 ile 100 km çapında çembersel bir alanı etkiler ve burgaç çeviren rüzgârların hızı saatte 300 km'ye çıkabilir. Olgun bir siklonda siklonun gözü (durgun alan) 40 km'lik bir çapa erişebilir. Siklon saatte 8-10 ile 18 deniz mili hızla hareket eder; izlediği yol basittir, genelde doğudan batıya ilerler ve sonra orta enlemlere doğru bazen kanca biçiminde bir dönüş yapar. Ayrıntıda ise tropikal siklonlar son derece çeşitli yollar izler

Ilıman ve tropikal kuşak siklonları normal olarak farklı nitelikte atmosfer bozukluklarıdır. Ilıman kuşak siklonları baroklin yapılara, tropikal kuşak siklonlarıysa barotrop yapılara bağlıdır. Ancak, tropiklerarasında, tropiklerdışı kökenli atmosfer olaylarının geliştiği de görülmüştür. Bunun tersi doğrudur. Normal olarak orta enlemlere doğru ilerlerken dolan tropikal siklonlar burada kutupsal hava kütlelerinin adveksiyonu sonucunda ılıman kuşak siklonlarına dönüşerek yeniden canlanabilirler

SİKLOOKTADİEN a. (fr. *cyclooctadiène*). Org. kim. Formülü C_8H_{12} olan, bir halka ile iki çift bağ içeren ve siklooktandan türeyen hidrokarbon. (Tek önemli izomeri olan siklooktadien-1,5, butadien -1,3'ün dimerleştirilmesi yoluyla elde edilir.)

SİKLOOKTAN a. (fr. *cyclooctane*). Org. kim. C_8H_{16} formülünde temel sikloalkan.

SİKLOOKTATETRAEN a. (fr. *cyclooctatétraène*). Org. kim. Formülü C_8H_8 olan, siklooktandan türeyen ve yapısında bir halka ile 4 çift bağ bulunan hidrokarbon. (Willstätter'in 1900'de psödopeletierinden elde ettiği siklooktatetraen, 1937'de Reppe tarafından asetilenin tetrarnerleştirilmesiyle üretildi. Molekülü düzlem değildir, özellikleri bir areninkinden çok polieninkine benzer.)

SİKLOP a. (fr. *cyclope*'tan). Bayınd. *Siklop betonu,* çimentodan tasarruf etmek için büyük agregalarla (boyutları kimi zaman 200 mm'yi geçer) yapılan beton. (Özellikle büyük barajlarda ve denizde gerçekleştirilen inşaatlarda siklop betonu kullanılır; bu betonda çimento dozajı, kimi zaman 150 kg/m³'ün altındadır.)

SİKLOPARAFİN a. (fr. *cycloparaffine*).

Org. kim. SİKLOALKAN'ın eşanlamlısı.

SİKLOPENTADİEN a. (fr. *cyclopentadiène*). Org. kim. Formülü C_5H_6 olan, siklopentandan türeyen, bir halka ile iki çift eşlenik bağ içeren hidrokarbon.
—ANSİKL. Taşkömürü katranında bulunan siklopentadien, petrolün buharla krakingi sırasında bol miktarda oluşan bir yanüründür. Bir proton koparıldığında, aromatik bir nitelik taşıyan siklopentadienat anyonunu verir; bu nedenle siklopentadien bir asittir ($pK_A = 15$). Bazik ortamda aldehit ve ketonlarla yoğuşarak fulven türevlerini verir.
Sisoit eşlenik bir dien olan siklopentadien, kolayca dien bireşim tepkimesine girer; özellikle kendi kendine tepkiyerek ısıtmayla yenileşen disiklopentadieni, yani dimerini verir.

SİKLOPENTAN a. (fr. *cyclopentane*). Org. kim. C_5H_{10} formülünde temel sikloalkan.

SİKLOPENTENON a. (fr. *cyclopentenone*'dan). Org. kim. Formülü C_5H_6O olan, siklopentandan türeyen ve karbon iskeletine aletrinler ile pretrinlerde rastlanan doymamış keton.

SİKLOPLEJİ a. (fr. *cycloplegie*; yun. *kyklos*, daire, ve *plege*, verme eylemi'nden). Oftalmol. Göz uyumu olanaksızlığı biçiminde ortaya çıkan kirpiksi kas felci.

SİKLOPLEJİK sıf. (fr. *cycloplégique*). Sikloplejiye neden olan atropin gibi maddelere denir.
◆ a. Sikloplejik madde.

SİKLOPROPAN a. (fr. *cyclopropane*). Org. kim. Formülü C_3H_6 olan ve gaz anestezik olarak kullanılan temel sikloalkan.
—ANSİKL. Anestez. Henderson ile Lucas'ın incelediği siklopropan, anestezik olarak insan üzerinde ilk kez Waters tarafından denendi. Patlayıcı bir özelliği olan siklopropan normal sıcaklıkta sıvı halde bulunur. Hızla yayınabilmesi ve maliyet fiyatının çok yüksek olması yüzünden sızdırmaz kapalı bir devrede kullanılması zorunludur.
Siklopropanın kullanımı, kimi sakıncalarından ötürü (bradikardi, taşikardi, çeşitli ritim bozuklukları, tutuşkanlığı ve oksijenle oluşturduğu karışımın patlama tehlikesi taşıması) pratik olarak terk edilmiştir. Siklopropan yerine önceleri eter, daha sonra da modern uçucu anestezikler kullanılmaya başlanmıştır.

SİKLORAF sıf. (fr. *cycloraphe*; yun. *kyklos*, çember, tekerlek ve *rhaphis,-idos*, geriye ya da önceki duruma dönüş'ten). Zool. Başkalaşma geçirdikten sonra kundak ucuna yakın değirmi bir çeşit kapağı fırlatıp açarak kundaktan çıkan ikikanatlı böcekler (bütün Brachycera'lar) için kullanılır.
◆ a. Sikloraf böcek.

SİKLORFAN a. (fr. *cyclorphane*). Eczc. Morfinan türevi sentetik narkotik analjezik. (Morfinin bağlandığı alıcılara bağlanarak aynı yan etkileri gösterir.)

SİKLOS a. (yun. sözc.). Doğu'da kullanılan ağırlık ölçüsü ve para. (Siklos önce bir ağırlık birimiydi: Mezopotamya'da 8,4 g, Hititler'de 11,8 g, Suriye'de 7,5-11,5 g, İsrail'de 11,5 g. Daha sonra Doğu'da, en eskisi 5,6 g ağırlığındaki gümüş ahemenı siklosu olan paralara "siklos" adı verilmeye başlandı.)

SİKLOSİLİKAT a. (fr. *cyclosilicate*). Miner. Halka biçiminde düzenlenmiş SiO_4 tetraedrlerinden oluşan silikat türü.

SİKLOSPAZM a. (fr. *cyclospasme*). Oftalmol. Kirpiksi kasın sürekli kasılmasından doğan uyum spazmı.

SİKLOSTROFİK sıf. (fr. *cyclostrophique*). Meteorol. Bir hava parçacığının yörüngesinin eğriliğinden doğan merkezkaç kuvvet için kullanılır.

SİKLOTEM a. (fr. *cyclothème*). Yerbil. Çevrimli bir tortullaşmadan (flysch, kömürlü tortullar) kaynaklanan, oldukça düzgün bir biçimde çok sayıda katman halinde görülen, farklı bileşimde istiflenmiş ve pek kalın olmayan tortullar dizisi.

SİKLOTERAPİ a. (fr. *cyclothérapie*; yun. *kyklos, çember*, daire, ve *thérappein*, tedavi etmek'ten). Döner ışınlama alanlarıyla yapılan radyoterapi türü. (Sikloterapi [X ışınları ya da radyum] kaynağının hastanın çevresinde sürekli olarak ve daire biçiminde yer değiştırmesi sayesinde dönülen çemberin merkezinde maksimum derecede ışınlama sağlar.)

SİKLOTETRAMETİLEN-TETRAMİN a. (fr. *cyclotétraméthylène-tétramine*). Org. kim. ve Fişekç. Formülü $(CH_2—N—NO_2)_4$ olan ayrıkhalkalı patlayıcı bileşik.

SİKLOTİMİ a. (fr. *cyclothymie*; alm. *Zyklothymie*). Psik. Manyak ya da melankolik tipte, birbirini izleyen mizaç bozuklukları. (Bu iki tip bozukluk arasında sağlıklı bir aralık olabilir ya da olmayabilir; öte yandan saptanan bozukluklar da her zaman aynı biçimde [tekkutuplu biçim] olabilir ya da az veya çok büyük bir düzenlilikle birbirini izleyebilir [çiftkutuplu biçim]. Bu terim kimileri tarafından, normal ya da patolojik diye bir ayrım yapmadan, bu tanıma uygun düşen kişilik özelliklerini belirtmek için, kimileri tarafından da MANYAKO DEPRESİF PSİKOZ'un eşanlamlısı olarak kullanılmaktadır.)

SİKLOTİMİK sıf. (fr. *cyclothymique*). Psik. Siklotimiyle ilgili.
◆ a. ve sıf. **1.** Psik. Siklotimiye yakalanmış. **—2.** Ruhbil. ve Psik. E. Kretschmer'in biyotipolojisinde, hüzün ve neşe gibi aynı özende birbirini izleyen, hatta birbirine eklenen iki kutup arasında salınan bir mizaç için kullanılır. (Piknik biyotipe karşılık düşer ve patolojik bir yönde gelişebilir.)

SİKLOTOMİK sıf. (fr. *cyclotomique*). Ceb. *n indisli siklotomik polinom*,

$$\Phi_n(x) = \prod_{i=1}^{k} (x - \xi_i)$$

biçimindeki polinom, burada ξ_i ler birin, $\mathbb{C}$ deki *n* nci ilkel *k* köküdür. (*n* asalsa
$\Phi_n(x) = x^{n-1} + x^{n-2} + ... + 1$
dir; örneğin
$\Phi_5(x) = x^4 + x^3 + x^2 + x + 1$
olur.)

SİKLOTRİMETİLEN-TRİNİTRAMİN a. (fr. *cyclotrimethylène-trinitramine*). Org. kim. ve Fişekç. Formülü $(CH_2—N—NO_2)_3$ olan ayrıkhalkalı patlayıcı bileşik.

SİKLOTRON a. (fr. *cyclotron*). Tem. parç. ÇEVRİMSEL HIZLANDIRICI*'nın eşanlamlısı.
—Fiz. *Siklotron frekansı*, düzgün bir manyetik indükleme alanındaki bir elektronun yaptığı dönemsel yalpa hareketinin frekansı. (Kuvantum kuramında bu klasik tanımın yanı sıra, farklı haller cinsinden bir başka tanım verilir. Buradan bir katı cismin elektronlarının kimi ayırtedici niteliklerini, özellikle de etkin kütlelerini belirlemeye yarayan ve adına "siklotron rezonansı" denen bir teknik geliştirilmiştir.)

SİKLOZERİN a. (fr. *cyclosérine*). Eczc. *Streptomyces orchidaceus* (mantar) kültürlerinden elde edilen, $C_3H_6N_2O_2$ formüllü antibiyotik. (Tüberküloz basili üzerinde etkilidir. Sinirsel-ruhsal yan etkilerinden dolayı kullanımı hemen hemen terk edilmiştir.)

SİKMEK g. f. *Kaba*. Bir erkekten söz ederken, biriyle cinsel ilişkide bulunmak.
◆ **sikilmek** edilg. f. *Kaba*. Bu eyleme konu olmak.
◆ **sikişmek** işt. f. *Kaba*. Karşılıklı cinsel ilişkide bulunmak.
◆ **siktirmek** ettirg. f. *Kaba*. **1.** Bu eylemi yaptırmak. **—2.** *(Bir yerden) siktirmek*, bir kimseden söz ederken, istenmediği bir yerden defolup gitmek. **—3.** *Siktir!*, defol. || *Siktir et!*, aldırma, önem verme; defet, kov! || *Siktirip gitmek*, istenmeyen bir kimsenin defolup gittiğini belirtmek için söylenir.

SİKOK → ŞİKOKU.

SİKON a. (fr. *sycon*). Biyol. Kireçli süngerin organizmasının, en basit evresi *askon* ile en karmaşık evresi *lökon* arasında yer alan orta karmaşıklıktaki evresi. (Sikon evresinde oskulumlar su çeken kanallara açılır ve sindirim hücreleri merkez atrium üzerine açılan yanal borular içinde yer alır.)

SİKON a. (fr. *sycone*). Bot. İncir tipinde etli meyve. (Etli olan iç yüzüne genellikle çok sayıda ve çok küçük çiçeklerin yapışık olduğu içbükey bir çiçektablasının gelişmesi sonucunda oluşur. Sikon günlük dildeki kullanıma göre meyve sayılır, ama botanik anlamda meyve değildir, çünkü onun ana kütlesini yumurtalıklar oluşturmaz.)

SİKORSKİ (Władysław), polonyalı general ve devlet adamı (Tuszów Narodowy, Galiçya, 1881 - Cebelitarık 1943). 1907'de mühendis oldu. Askerliğini Avusturya ordusunda yaptı, fakat Piłsudski'nin emrinde Polonya yurtsever örgütlerinde mücadele etti. Birinci Dünya savaşı'nda, polonya lejyonunda görev yaptı. 1916'da Almanlar ve Avusturyalılar tarafından Varşova'da kurulan "Devlet konseyi"ni destekledi. Bunlar, daha sonra onu Macaristan'da hapsettiler. 1919'da Kızıl ordu'yu Galiçya'da durdurmayı başardı. Ertesi yıl V. ve sonra da III. Polonya orduları başında Polonya-Sovyet savaşı'nda yararlıklar gösterdi. Polonya ordusu genelkurmay başkanı (1921), Başbakan (1922-23) sonra da Savaş bakanı (1924-25) olan Sikorski, Piłsudski'nin hükümet darbesinden (1926) sonra her türlü siyasi etkinliği bıraktı ve Fransa'ya çekilerek kendini tarihi ve stratejik incelemelere verdi. Fransa ile ittifak yanlısı olan Sikorski, 1939 eylül felaketinden hemen sonra Fransa'da kurulan polonya kuvvetlerinin komutasını üstlendi, önce Angers'ye, sonra da Londra'ya (1940) sığınan hükümete başkanlık etti. Bu sıfatla, 1943'te Katin* sorunu dolayısıyla sovyet hükümetiyle çatıştı. Birkaç ay sonra bir uçak kazasında öldü.

SİKORSKİ, polonyalı müzikçi aile. — KAZİMİERZ, besteci ve eğitimci (Zürich 1895 - ? 1986), Lodz, Poznan ve Varşova'da ders verdi ve 1954-1959 arasında Polonya besteciler birliği'nin başkanlığını yaptı. Özellikle 2 yaylı çalgılar dörtlüsü (1918), bir altılı (1930), bir klarinet konçertosu (1947) ve 4 senfoni besteledi (1919, 1921, 1953 ve 1969). —Oğlu TOMASZ (Varşova 1939), Paris (1965-1966) ve ABD'de öğrenim gördü (1975-1976). Önemli yapıtları: *les Aventures de Sindbad le Marin* (radyofonik opera), [1971]; *Musique au crépuscule* (piyano ve orkestra için), [1977] ve *Autographe* (piyano için), [1980].

SİKORSKY (İgor), rus kökenli amerikalı pilot ve uçak yapımcısı (Kiev 1889 - Easton, Connecticut, 1972). İlk helikopterini 1909'da yaptı ve ertesi yıl ilk iki kanatlı uçağı denedi. 1919'da ABD'ye göç etti.

B. N., Paris

bir israil **siklosunun** arkayüzü
gümüş, İ.Ö. 413
Bibliothèque nationale, Paris

Manuel

general **Sikorski**

Sikorsky

İgor **Sikorsky**
14 eylül 1939'da,
helikopteri VS 300'ün
ilkörneğinde
yere bağlı bir uçuş sırasında

1923'te kendi şirketini kurarak "Clipper" nakliye uçağını üretmeye başladı. Sikorsky 1940'tan sonra yalnızca helikopterlerle ilgilendi ve ürettiği pek çok helikopterden biri olan "S-52" 1949'da hız ve yükselti rekorlarını kırdı.

SİKOZ a. (fr. *sycose*). Homeopat. S. Hahnemann tarafından tanımlanan üç temel diyatezden biri.

—ANSİKL. S. Hahnemann, lüetizmin tersine, sikozu frengi dışı zührevi hastalıkların (belsoğukluğu) sonucu sayar; ona göre sikoz organlarda dokuların su emmesiyle birlikte madde alışverişinde yavaşlamaya ve işlev bozukluklarına yol açar. Bu etyoloji, asıl "neden" ne olursa olsun (örneğin sıtma), tüm yavaş ve tedrici etkili her türlü toksin için de geçerli sayılmalıdır. Henri Bernard'ın çalışmaları sikozun retiküloendotelyal sisteme özgü süreğen bir hastalık olduğunu göstermiştir. Günümüzde sikozun etyolojisinde dikkate alınan birçok etmenden bazıları şunlardır: sağlık koruma ve beslenme kusurları, mesleğe ve zihinsel-duygusal olgulara bağlı stres, organizmaya koruyucu ya da tedavi edici olarak sayısız etkenin hızla verilmesi ve bunlardan doğabilecek dayanıksızlık ve kazalar, meslek hastalıkları, yineleyen enfeksiyonlar, çok sayıda doğum. Bu nedenlerin oluşumunda nemin her yönüyle (nemli iklim, üşütme) ayrı bir yeri vardır.

Sikozlu bir hastanın dokuları hastalık etkenleriyle doludur ve bunların atılımını sağlayan organların işleyişi yavaştır. Bunun yanı sıra tüm içsalgı bezlerini ilgilendiren yetersizlikler ve zihinsel bozukluklar (depresyon eğilimi, endişe belirtileri) de gözlenir. Sikozluda sümüksü akıntılar olur; deri kaygan ve yağlıdır, özellikle deri-mukoza salgılarında belirgin bir artış eğilimi gözlenir.

Tüm bünyesel yapılar ve mizaçlar sikoza yakalanabilir. Sikozun polikrestleri *thuya, natrum sulfuricum, dulcamara* ve bioterapik bir madde olan *medorrhinum*'dur.

SİKOZİS a. (lat. *sycosis*; yun. *sykosis*, incir biçiminde ur'dan). Der. hast. Sakal ve bıyık kıllarının köklerinde bakteri ya da mantarlardan ileri gelen irinli follikülit.

—ANSİKL. Sikozis, sakal ve bıyık kıllarının diplerinde, süreğen iltihap yapan sivilce, şişlik, hatta deri içi apse oluşumuyla belirgindir. Sikozise stafilokoklar ya da dermatofit mantarlar (trikofiton) neden olabilir. Etkene göre antibiyotikler ya da mantar ilaçları kullanılarak tedavi yapılır.

SİKROZYUM a. Pedol. Profili az gelişmiş, organik madde bakımından yoksul, ancak yüzeye doğru sık kireçli taşlaşmalardan oluşan ve kurak bölgelerde rastlanan toprak ya da yarıçölümsü bölgelerin gri toprağı. (Bunlar çölkenarı bozkırlarında görülen ve pek verimli olmayan topraklardır.)

SİKTİRİCİ sıf. *Kaba*. Aşağılık, bayağı, adi olarak nitelenen kimse ya da şey için kullanılır.

SİKTİRMEK → SİKMEK.

SİKULA a. Zool. İLKBORUCUK'un eşanlamlısı.

SİKULCA a. Eski Sikullar tarafından konuşulan dil. (İ.Ö. III. yy.'dan kalma 4 yazıt ve VI. ve V. yy.'a ait çok sayıda para aracılığıyla tanınır. Bir hint-avrupa dili olduğuna kuşku yoktur.)

SİKULLAR. Tar. coğ. Sicilya'nın eski halkı. İtalya yarımadasından gelen Sikullar, Tunç çağının sonlarına doğru Sicani halkını batıya sürerek buraya yerleştiler. Sikullar, Antikçağ'ın en eski dönemlerinde Latium'da (Lazio) yaşamış olabilirler.

SİKÛTİN a. (fr. *cicutine*; lat. *cicuta*, baldıran'dan). Baldıranda bulunan başlıca alkaloit. (Antispazmodik, tedaviye dirençli nevraljilerde ağrı kesici ve havale önleyici olarak, bromhidrat tuzu halinde şırınga edilerek kullanılır, ama zehirli olması nedeniyle kullanımı sınırlıdır.)

SİKÛTOKSİN a. (fr. *cicutoxine*). Baldıranda bulunan zehirli madde. (Üçlü yapıda olup henüz yeterince incelenmemiştir.)

SİKYON. Tar. coğ. Yunanistan'da (Peloponisos), Asopos kıyısında kent. Halkı, bir dor aristokrasisine boyun eğen İonialılar'dı. Orthagoraslar hanedanı (İ.Ö. 650-570) kenti, Kleisthenes dönemine kadar barışçı ve parlak bir tiranlıkla yönetti. Daha sonra, iç bölünmeler nedeniyle parçalanan ve eski soylular ya da tiranlar tarafından yönetilen Sikyon, Med savaşı'na sınırlı ölçüde katıldı, Peloponisos savaşı'nda Sparta ile ittifaka girdi; kenti ele geçiren Epaminondas, Sparta yandaşlarını Sikyon'dan kovdu. 251'de Aratos zamanında Akhaia birliği'ne katılan kentin tarihi, birliğinkiyle iç içe girdi. Sikyon, Korinthos'un önemini azaltmak isteyen Romalılar tarafından geliştirildiyse de, bir deprem sonucu kesin olarak yıkıldı (İ.S. 23). Kent, Orthagoraslar zamanında, resim okulu ve heykelcileriyle (Eupompos, Kanakhos) büyük bir ün kazandı. Yıkıntıları (Korinthos yakınında), sur, tiyatro, agora, stadyum; dor düzeninde tapınak ve roma hamamını kapsar.

-SİL → -SIL.

SİL a. (lat. *sil*). Yerbil. Bir aşı boyası türü olan ve Antikçağ'da çömlek yapımında kullanılan kil.

SİL, İspanya'da ırmak, Miño ırmağının kolu (sol kıyıdan); 225 km.

SİLA a. (ar. *sıl'a*). *Esk*. **1.** Ticaret eşyası, ticaret malı. **—2.** Vücutta deri ile et arasında oluşan ur. **—3.** Söktük.

SİLA, İtalya'da granitli kütle, Calabria'da, Taranto, Squillace ve Sant'Eufemia körfezleri arasında; Crati'nin doğduğu *Botte Donato*'da yüksekliği 1 930 m'yi bulur. Çok güzel görünümlü olan bu bölge, göz kamaştırıcı çam ormanlarıyla kaplıdır. 1950'den beri, kütleyi tarım (barajlar, kırsal merkezlerin kurulması) ve turizm (yollar açılması, sayfiye merkezlerinin kurulması, kış sporlarının geliştirilmesi) açısından değerlendirmek amacıyla birçok girişimde bulunuldu.

SİLAH a. (ar. *silah*). **1.** Saldırmak *(saldırı silahı)* ya da savunmak *(savunma silahı)* amacıyla kullanılan her türlü cisim, aygıt, araç: *Kesici silah. Ateşli silah. Atom silahı. Kimyasal silah. Silah kullanmak*. (Bk. *ansikl.* böl. Sil.) **—2.** Bir kimseye saldırmak ya da kendini savunmak için kullanılan bir tür araç: *Çocuğu babasına karşı bir silah olarak kullanıyor. Bu sözlerinle rakiplerinin eline korkunç bir silah verdin*. **—3.** *Silah arkadaşı*, bir savaşımın birlikte yürütüldüğü kimse. || *Silah çekmek*, karşısındakine ateş etmek üzere silahını çıkarmak. || *Silah patlamak*, ateş almak; savaş başlamış olmak. || *Silah zoruyla*, şiddete başvurarak; asker gücüyle: *İktidarı silah zoruyla ele geçirmek. Bir sorunu silah zoruyla çözmek*. || *Silaha davranmak*, kullanmak amacıyla silahına el atmak. || *Silaha sarılmak*, mücadeleye silahla devam etmek. || *Silahlar konuşmak*, silahlı mücadeleye girişmek; silahlı çatışma olmak. || *Silahları bırakmak*, silahlı mücadeleye son vermek.

—Ask. *Silah al!, silah bırak!* vb., silahın kullanılma biçimini belirleyen komutlar. || *Silah altı*, askerlik görevi. || *Silah başına!*, dinlenmenin bittiğini ve silahın yanına dönülmesi gerektiğini belirten komut. || *Silah bırakışması*, savaşan tarafların belli bir süre için savaşa son vermelerini sağlayan anlaşma. (Silah bırakışması, tam yetkili sivil temsilciler tarafından değil yüksek rütbeli subaylarca imzalanır ve savaşın sonucu üzerinde etkili değildir: savaşa geçici ya da sürekli olarak son verdiği için de bu anlaşmayı belirtmekte daha çok "ateşkes" terimi kullanılır.) || *Bir kimseyi silah altına almak*, onu askerlik görevini yapmak üzere orduya almak. || *Silah başı etmek*, "silah başına!" komutuyla silahının yanına dönmek.

—Ask. denizc. *Silah sistemleri*, silahın doğrudan kullanılmasını sağlayan bir bilgisayara bağlı algılama aygıtlarından, radardan ya da sonardan oluşan savunma ya da saldırı sistemlerinin tümü. (Silah sistemleri, havadan karaya uzaktan güdümlü mermilerle, Malafon yada Asroc tipi havadan karaya güdümlü mermilerle, Styx, Harpoon ya da Exocet tipi karadan karaya güdümlü mermilerle ya da karadan havaya güdümlü mermilerle ilgilidir.) || *Silah subayı*, bir batarya oluşturan topların bakımından ve kullanımından sorumlu personeli yöneten subay.

—Avc. Av hayvanını öldürmek için kullanılan araçların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Sil. *Biyolojik silah* → BİYOLOJİK. || *Kimyasal silah*, HARP GAZI'nın eşanlamlısı.

—Spor. *Silah bıraktırma*, eskrimde rakibin silahının düşmesini sağlayan hareket.

—ANSİKL. Ask. Tüfekle başlıca hareket ve duruşlar şunlardır: tüfekle esas duruş, tüfeği kavrama, kalçaya dayama, tüfek asma, tüfeği çapraz tutuş, tüfek omza, tüfeğe süngü takma ve özellikle törenlerde tüfekle selam durumuna geçme. Tüm bu hareketler, yapılması istenen hareketi belirten hazırlık ve yerine getirme komutuyla gerçekleştirilir. İkinci Dünya savaşı'ndan beri, yeni silahların (makineli tabanca, makineli tüfek vb.) ortaya çıkmasıyla silahlı hareketler çeşitlilik göstermeye başlamıştır.

—Avc. Av silahlarının başında av tüfekleri gelir. Av tüfekleri *yivli* ve *yivsiz* olmak üzere ikiye ayrılır. Yivsiz tüfeklerin doldurma durumuna göre üç çeşidi vardır: *dolma tüfekler* (tek dolma, çift dolma), *kırma tüfekler*, (tek kırma tüfekler, çifteler, drillingler), *otomatik tüfekler*. Yivli tüfekler, yaban domuzu, domuz, geyik vb. iri hayvanların avında kullanılır.

Diğer av silahları arasında, bıçaklar, mızraklar, kamalar sayılabilir.

—Cez. huk. Türk Ceza kanunu, bir suçun işlenmesinde kullanılan kimi silahları cezayı artırıcı neden olarak kabul eder. Yasanın 189. maddesinde sayılan bu silahlar şunlardır: 1. ateşli silahlar; 2. patlayıcı maddeler; 3. saldırı ve savunmada kullanılan her türden kesici, delici ya da bereleyici aletler; 4. yakıcı, aşındırıcı eczalar ya da her türlü zehirler ve boğucu, kör edici gazlar. Aynı yasa, silahları yasak olan ve olmayan diye ikiye ayırıyor ve ayrıntılı olarak sayıyordu. Yasak silahlara ilişkin 265. madde ile yasak olmayan silahlara ilişkin 549. madde, 7 aralık 1988 gün ve 3506 sayılı yasanın 10. maddesiyle yürürlükten kaldırıldı. Esasen ateşli silahlar ve bıçaklar hakkında özel bir kanun önceden mevcuttu. Bu maddeler gereksiz yere karışıklık yaratıyordu. 6136 sayılı Ateşli silahlar ve bıçaklar hakkındaki kanun'un yürürlüğe girmesinden sonra ise her türlü ateşli silahlarla bıçakların kullanılması ve bulundurulması izne bağlandı. Sözkonusu yasa yalnız sporda kullanılan yivli ateşsiz silahlar, yivsiz av tüfekleri, ev gereçlerinden olan ya da bir meslek ya da sanatın yerine getirilmesinde kullanılan bıçak, şiş, raspa ve benzeri aletleri izin koşulunun dışında tutmuştur. Aynı yasaya göre, anı sayılan ya da antika değeri olan ateşli silahlarla bıçaklar izinle bulundurulabilir.

—Sil. Eski silahlar, kullanım biçimlerine göre sınıflandırılırdı: elle kullanılan *el silahları* (kılıç, topuz, bıçak); tek başına bir mermi görevi gören ya da mermi fırlatan *atma* ya da *fırlatma silahları* (mızrak, sapan, yay, mancınık); demir bir sap takılarak oluşturulan *mızrak türü silahlar* (kargı, mızrak, teber). Ayrıca silahlar oluşturdukları etkiye göre de ayırt ediliyordu: vurarak kullanılan *darbe silahları* (topuzlar ve zincirli topuzlar) ve saplamak ya da yarmak için yapılmış *sivri uçlu ve keskin ağızlı silahlar* (kılıç, kargı, daga). Bundan başka,

ucundaki demir ya da çelikle etki yapan ve elle kullanılan silahlara *dürtücü ve kesici silahlar* denir: kılıç, hançer, mızrak vb. Kalkan, miğfer ve zırh savunma silahlarıdır.

XV. yy.'da ortaya çıkan ve barutun patlayıcı gücünü kullanan *ateşli silahlar,* yeni sınıflandırmalara yol açtı. Çalışma biçimlerine göre bu silahlar, yemleme barutuna "ateşleme iğnesi" denilen çelik bir parçanın çarpmasıyla barutu ateşleyen *çarpmalı silahlar,* yeniden doldurmadan art arda birçok atış yapabilen *otomatik silahlar* ve *özitimli* mermiler atan silahlar olarak ayırt edilir. Günümüzde özellikle ateşli silahlar, bir kişi tarafından kullanılan *bireysel silahlar* (tüfek, tabanca) ve kullanımı birçok kişi gerektiren *mürettebatlı silahlar* (top, ağır makineli tüfek, havan) olarak sınıflandırılır. Tek bir kişi tarafından taşınan silaha da *portatif silah* denir.

En modern tekniklerin kullanılması, savaşan tarafları, XX. yy.'ın iki dünya savaşı boyunca bu *klasik* ya da *konvansiyonel silahlar*'dan ayrılan ve insanı savaş dışı bırakabilecek fiziksel, kimyasal ya da biyolojik türde yöntemlerin tümünü kapsayan yeni silahlar geliştirmeye yöneltti.

Özel silahlar adıyla belirtilen silahlar arasında, en tanınmışı Birinci Dünya savaşı'nda kullanılan harp gaz*'ı olan *kimyasal* ve *biyolojik silahlar,* mikrop yayarak düşman tarafından hastalıklara ve salgınlara yol açan *bakteriyolojik silah* ve ilk olarak 1945'te Japonya'ya karşı kullanılan ve gelişmesi *(nükleer silahlar)* çağımıza damgasını vuran *atom silahı* yer alır.

Özellikle bütün *ateşli silahlar*'a uygulanan silah bilimi, silahın atışa hazırlanmasıyla ilgili verilerin araştırılmasından (kullanılan cephane, olası atış biçimleri, nişan alma sistemleri) başka, silahın çalışması için yapımcı tarafından gerçekleştirilmesi gereken ardışık işleme evrelerini çözümlemeyi de kapsar. Zaman ve uzay içindeki bileşimi bir silahtan diğerine değişen bu temel işlemler, XIX. yy.'da, *kuyruktan doldurma*'nın (ağızdan doldurma yerine), *fişek*'in (imla hakkı ile merminin yan yana konması yerine) ve son olarak *yemleme barutu*'nun (fitil ve çakmaktaşı yerine) benimsenmesinin sonucudur.

hançerler (XVII. yy.)
Topkapı sarayı müzesi, İstanbul

Ateşli silahın kuyruktan doldurulması, bir kama yardımıyla silah namlusunu açıp kapatan ve atış sırasında açılmaması için bir kilitleme sistemiyle takviye edilen bir mekanizma gerektirir. Mermi ile kovanı birleştiren fişeğin benimsenmesi, ateş ettikten sonra kovanı namlunun arka bölümünden çıkarmak (kovan çıkartma) ve dışarı fırlatmak (kovan atma) zorunluğu yarattı. Ayrıca, barutun ateşlenmesi bir yemleme barutuyla gerçekleştirildiğinden, her silahta bu barutu ateşleyecek bir düzenek bulunması gerekir; bu düzenekte, zorunlu olarak, bir ateşleme iğnesinden ve bu iğneye çarparak yemleme barutunu ateşleyecek bir horozdan meydana gelir; son olarak, horozun geri gelmesini ve patlatmak için yemleme barutuna doğru fırlamasını sağlayan bir sisteme -genellikle bir yay- gereksinim vardır.

Bu çeşitli işlemlerin gerçekleştirilmesi bir fişeğin ateşlenmesini sağlar; geriye yalnız, bu fişeklerin bir araya getirilme ve namlunun arkasına teker teker girebilmesi için art arda silaha ulaşma (dağıtım) sorununu çözmek kalır: burada sözkonusu olan silahın doldurulmasıdır. Ateşli bir silahın çalışma evrelerinin gerçekleştirilmesi, *kurma kolu* denilen bir kolu harekete geçiren nişancının kas gücüne bağlı olabilir (tüfek ve topta olduğu gibi). Ayrıca bu işlem, barut imla hakkının patlamasıyla geri tepen gazların etkisiyle de gerçekleşebilir (otomatik silahlar).

Anadolu'da, yaya ve arabalı savaşçılardan meydana gelen hitit ordusunda, ok -yay ve mızrak, dikdörtgen ya da çifte balta biçiminde kalkan kullanılıyordu. Kabartmalardan geç hitit devletlerinde de yaya ve arabalı askerlerin, ok-yay ve mızrakla donanmış oldukları anlaşılmaktadır. Urartu silahlarına ilişkin betimlere tunç kemerler üzerinde çokça rastlanır. Bu resimlerde, urartu savaşçılarının başlarına ters huni biçiminde bir miğfer giydikleri, ok-yay, uzun ve kısa kargı ve ortası çıkıntılı kalkan kullandıkları görülür (İ.Ö. IX. yy.'daki örneklerin daha çok hurri ve hitit silahlarına benzemelerine karşılık, İ.Ö. VIII. yy.'dan sonra özellikle Argişti I döneminde Asurlular'ınkine benzer silahlar kullanılmıştır). Phrygialılar'da yaya askerler sorguçlu ve yanaklıklı miğferler giyiyor, kısa mızrak ve yuvarlak kalkan taşıyorlardı; atlılar ise ucu öne eğik başlıklar takıyor; yuvarlak, küçük kalkanlar ve uzun mızraklar kullanıyorlardı. Hellenistik dönem krallıklarında ordu ağır ve hafif silahlı yayalardan ve atlılardan oluşuyordu. Büyük İskender'in ordusunda miğfer, kalkan ve sarissa* denilen bir tür mızrak kullanılıyordu.

Silahın islam dünyasında kutsal bir anlamı vardı. Dünyaca ünlü arap kılıç*larının yanı sıra, islam ülkelerinde örme zincir zırh*lar, peçelikli ya da siperlikli miğfer*ler, balta*lar, topuz* ve şeşper*ler, mızrak*lar, alem*ler, ok-yaylar yaygın savaş araçlarıydı. Türk silahları, biçim yönünden Yakındoğu islam ülkelerininkine benzer (özellikle XV. yy.'ın ikinci yarısıyla XVI. yy. başlarında memluk etkisi belirgindir). Türk kılıçları XV. yy.'ın ilk yarısında kesin formuna ulaşmıştır. XVI. yy.'ın ikinci yarısında yatağan*lar ortaya çıkmıştır. XV.-XVI. yy.'larda memluk zırhlarına benzeyen türk zırhları zincir örgülüydü. Miğferler ise XVII. yy.'a değin değişikliklere uğramıştır. Türk, iran ve memluk baltaları çoğu zaman iki ya da tek ağızlı ay balta biçimindedir. Türk baltalarının sapları çoğu kez demirdendir. Yuvarlak başlı bir topuz* olan salık*, Türkler'e özgü bir silahtır. Abanoz, kamış ve sert ağaçlardan yapılan türk mızraklarının demir uçları yassı, sivri ya da tırtıllıdır. Çok eski bir geleneği olan türk ok ve yayları üstün nitelikleriyle dikkati çeker. Türkler' in islamlığı kabul etmelerinden sonra ok ve yaylar da kutsal sayılmıştır. Yapıldığı gerece göre değişik adlarla (dereka, matrak, mıkrak, hasır kalkan, yelep vd.) anılan kalkan*lar yuvarlak, dikdörtgen formunda, göbekli ya da düzdür. Belirli bir formu olmayan alemler Memluklar'da ve İranlılar' da demirden, Türkler'deyse bakır, pirinç, gümüş ya da altın gibi metallerden yapılmıştır. Osmanlı ordusunda fitilli* (XV. yy.) ve çakmaklı* (XVI. yy.) tüfeklerin kullanımı XIX. yy.'a değin sürmüştür. XVIII. yy.'da çakmaklı tüfeklerin yanı sıra tabancalar da yapılmıştır. Osmanlılar'da top* ilk kez Birinci Kosova savaşı'nda kullanılmıştır (1389). Mehmet II (Fatih) İstanbul kuşatması için Edirne'de o güne değin görülmemiş boyutlarda toplar döktürmüş, bunlar kentin fethinde önemli rol oynamıştır (her biri dört büyük toptan oluşan on dört batarya kurulmuştu).

Sürekli savaşan osmanlı ordusunun çok sayıda silaha gereksinimi vardı. Bu silahlar merkezde ve eyaletlerde yapılıyor,

murassa demir miğfer
XVI. yy.
Topkapı sarayı müzesi
İstanbul

cebehane* denilen yerlerde korunuyordu. İlk osmanlı cebehanesi Edirne'de kurulmuş, sonra Ayairini cebehaneye dönüştürülmüş, bunu yeni cebehaneler izlemiştir.

Topkapı sarayı müzesi'nde ve İstanbul Askeri müze'de eski türk silahlarından oluşan zengin bir koleksiyon bulunmaktadır. —Sil. ve Süslem. sant. Daha Antikçağ'dan başlayarak, kraliçe Ahhotep'in (XVIII. sülalenin başlangıcı) altın balta ve hançeri gibi bazı silahlar bir sanat yapıtı niteliği kazandı. Atina müzesi'nde de ceylanları parçalayan aslanlarla süslü mykenai hançerleri vardır. Tunç çağından kalma silahlar üstünkörü süslenmişlerse de, bazı Hallstatt kılıçlarının kabzaları amber kakmalı fildişinden yapılmıştır. Yunanlılar, gösterişli tepelikli lüks miğferler imal ettiler (Bibliothèque nationale, Paris); Louvre müzesi'nde de griffonlarla süslü tunç bir etrüsk kalkanı vardır. Romalılar daha yararcı davrandılar ve çokrenkli süsleme eğilimi, ancak büyük istilalarla birlikte yeniden ortaya çıktı: Childerich'in, sapı grenalarla bölümlenmiş kılıcı (Bibliothèque nationale), Ortaçağ'da "Charlemagne'ın kılıcı" (XI.-XIII. yy., Louvre müzesi) ya da "Roland' ın kılıcı" (XIII. yy., Madrid'deki Armeria müzesi) denilen kılıçlar ya da Töton tarikatı büyük üstadının kılıcı (XIII. yy., Leningrad) gibi şatafatlı kılıçlar ilgi gördü. XV. yy.'da metalde kusursuzluk arayışı, görkemli zırhlar yapılmasına yol açtı. Bu tür zırhların yapımı, XVI. ve XVII. yy.'larda da sürdürüldü (Viyana ve Madrid'deki Armeria müzeleri: Louis XIII, Louis XIV, İspanya kralı Felipe III ve Christian II'nin zırhları). Tours, Milano (Missaglialar) ve Augsburg atölyelerinde, mücevher gibi işlenmiş kılıçlar ve hançerler yapıldı: Gonzaga ailesinden Francesco'nun (Louvre), Borgia ailesinden Cesare'nin (özel kol.) kılıçları, Henri II ve Charles IX'un alçakkabartmalı kalkanları, Karl V'in değirmi kalkanı (Madrid'deki Armeria müzesi), Negroliler tarafından yapılan usta işi miğferler. Daha sonra sanat değeri olan silah imalinde, istisnalar bir yana bırakılırsa, kılıçtan başka bir şey yapılmadı (Biennais'nin yaptığı Napoléon'un kılıcı, Bapst'ın elmaslar oturttuğu Charles X'un kılıcı ve günümüz-

tören kalkanı
XVI. yy. sonları
Topkapı sarayı müzesi
İstanbul

de akademi üyelerinin kılıçları gibi).
İran sanatında da altın, gümüş, kristal, lacivert taşı ve türkuvazlarla süslenen birçok hançere rastlanır. Japonlar da hançer ve kılıç mahfazalarını, zarif kuyumculuk teknikleriyle süslemişlerdir.
Türk silahları formlarının ve üstün niteliklerinin yanı sıra oyma, ajur, telkâri, kakma ve savat tekniklerindeki süslemeleriyle dikkati çekerler. Kılıçların kabza, balçak, taban ve kınları rumiler, lale, yaprak, kıvrıkdallar, değerli taşlar, padişah tuğraları ve yazılarla bezenmiştir. Kabzaları genellikle fildişinden olan yatağanların kınları ve tabanları gümüş kakmalıdır. Türk metal işçiliğinin başarılı örnekleri arasında belirtilebilecek miğferlerin özel törenlerde giyilen, değerli taşlar ve yazılarla süslü, ince işlemeli olanları vardır. Baltalar ve değişik formlardaki alemler ajur tekniğinde kıvrıkdallar, yaprak ve yazı motifleriyle bezenmiştir. Çeşitli tekniklerde süslenmiş demir, çelik ve tombaklı kalkanların yanı sıra, ipek iplikle işlenmiş, altın yaldızlı, zengin motifli hasır ve deriden yapılmış tören kalkanları vardır. Altın, gümüş, fildişi, sedef ve mercan kakmalı tüfekler ve tabancalar da türk süsleme sanatının seçkin örnekleridir.

Silah, Tahsin Bey tarafından "mesleği ittihat, hedefi terakkidir" altbaşlığıyla, İttihat ve Terakki'nin yayın organı olarak Selanik'te çıkarılan gazete. 1910'dan başlayarak üç yıl kadar yayınını sürdüren gazete, zaman zaman kapatıldığı için *Salah, Türk,* yeniden *Silah* adlarını da aldı.

SİLAHÇI a. Ask. Silahları onarmakla görevli personel.

SİLAHDAR → SİLAHTAR.

SİLAHENDAZ a. (ar. *silaḥ* ve fars. *endaz*'dan *silāḥ-endaz*). *Esk.* **1.** Tüfekle donanmış asker **—2.** Gerektiği zaman tüfekle kuşandırılıp karaya çıkartılan deniz askeri.
—Esk. denizc. Eskiden, tüfekle donatılarak karaya çıkarılan deniz eri.

SİLAHHANE a. (ar. *silāḥ*, fars. *ḫane*'den). Silah saklanan yer, silah deposu.

SİLAHLAMAK g. f. Silahlandırmak.

SİLAHLANDIRMA a. Silahlandırmak eylemi.

SİLAHLANDIRMAK → SİLAHLANMAK.

SİLAHLANMA a. Özellikle yeni ve etkili silahlarla, silahlı kuvvetleri güçlendirmeyi amaçlayan etkinlik: *Silahlanma yarışı.*
—ANSİKL. • *Silahlanma yarışı.* Silahlanma terimi günümüzde silah ve silah sistemlerinden zırhlı araçlara, ulaştırma ve engel geçme araç ve gereçlerine, suüstü ve sualtı gemilerine, hava taşıtlarına, muhabere, gözetleme ve keşif (yerden ve uzaydan) malzemesine ve yayınları elektronik yoldan bozmaya, nükleer, biyolojik ve kimyasal bomba ve füzelere, saldırı ve savunu araçlarına kadar uzanan çok geniş bir askeri donanım yelpazesini kapsamaktadır. Atom silahı olgusu, sanayi seferberliğinin anlamını değiştirdi.
XX. yy.'ın başında ortaya çıkan nicel silahlanma yarışı, artık yerini uluslar arasında bilimsel ve teknik rekabete bırakmış bulunuyor. Şimdi artık, etkinliği kadar bedeli de durmadan artan özgün silahlar geliştirerek, muhtemel bir saldırganın sahip olabileceği silahlardan daha üstün silahlar ortaya koymak sözkonusudur. Gerekli araştırmaların süresi ve tekniklerin hızlı gelişimi göz önünde tutulursa, yeni bir silah hizmete sokulduğunda, on ya da yirmi yıl sonra aynı işi görmek üzere onun yerine konulacak silahın da hiç vakit kaybedilmeden tasarlanması gerekir. Bazı askeri araştırmalar, sanayi alanında da verimli "yansımalar"a yol açtı (laser, aerodinamik vb.). Silahlanma için harcanan mali çaba, devletin elindeki kaynakların belirlediği bir tavanı aşamaz. Bu nedenle, silahların tasarlanması ve gerçekleştirilmesi masraflarını (özellikle hava-uzay alanında) karşılayabilmek için devletler, silah serilerinin hacmini ihracat yoluyla artırarak birim maliyet fiyatlarını düşürmeye çalışmaktadırlar. Sovyetler'in Afganistan'ı işgali üzerine ABD ve NATO, askeri ve siyasi hedeflere yönelen "sınırlı nükleer savaş" görüşünü benimsedi (temmuz 1980); silahlanma hızlandı. SSCB'nin D. Avrupa'ya yerleştirdiği SS-20 füzelerine karşı ABD'de B. Avrupa'da Pershing ve Cruise füzelerini koşullandırmaya girişti (1983). Silahlanmanın endişe verici boyutlara ulaşması üzerine 1985'te ABD ve SSCB arasında silahsızlanma görüşmeleri yeniden başladı. 1987 rakamlarına göre konvansiyonel silah ticareti bütün dünyada, bir yıl öncesine oranla % 9 artarak 35 milyar doları aştı. Ancak sonraki yıllarda bloklararası yumuşamaya bağlı olarak yavaş yavaş, SSCB'nin parçalanmasından sonra da hızla azaldı (1988'de 34; 1989'da 32; 1991'de 22,1 milyar dolar). Her zaman olduğu gibi son yıllarda da en çok silah satan ülkeler (Japonya hariç) sanayileşmiş ülkeler (1991'de ABD 11,2 milyar dolar [% 51]; eski SSCB ülkeleri 3,9 milyar dolar [% 18]; Almanya 2 milyar dolar; B. Britanya 1 milyar dolar, Fransa 0,8 milyar dolar), en çok silah satın alan ülkelerse silah sanayii bulunmayan Japonya ile üçüncü dünya ülkeleri oldu (1990'da Suudi Arabistan 2,55 milyar dolar [% 21], Japonya 2,1 milyar dolar [% 10], Hindistan 1,54 milyar dolar [% 7], Afganistan 1,1 milyar dolar [% 5]).

SİLAHLANMAK gçz. f. Bir ülke sözkonusuysa, savaşmak, kendini savunmak, saldırmak vb. için silah edinmek. silahla donanmak: *Kurtuluş savaşı'nda Türkler kendilerini savunmak için silahlandılar.*

◆ **silahlandırmak** ettirg. f. *Bir kimseyi, bir topluluğu, bir ülkeyi silahlandırmak,* silah vermek, silahla donatmak, silahlı duruma getirmek: *Silahlandırdığı adamlarını üstümüze saldı. Orduyu yeni savaş araçlarıyla silahlandırmak.*

Silahlara veda *(A Farewell to Arms),* Ernest Hemingway'in romanı (1929). 1917'de serüven tutkusu yüzünden italyan ordusuna katılan amerikalı bir ambülans sürücüsü ile, ingiliz hastabakıcı Catherine Barkley'in aşklarının öyküsü. Savaş, duygusal serüven, yurdundan edilmişlik, yaralanma, kaçış, çaresizlik gibi Hemingway'in tüm başlıca temaları bu yapıtta yer almıştır.

SİLAHLI sıf. **1.** Silahı olan, silah taşıyan bir kimse ya da bir topluluk için kullanılır: *Silahlı kişilerin saldırısına uğramak.* **—2.** Ateşli silahlarla yapılan eylem için kullanılır: *Göstericilerle polis arasında çıkan silahlı çatışma.*
—Ask. *Silahlı hareketler,* savaş sırasında uygulamak, barışta ise geçit töreni ve selamlama amacıyla askerlerin silahlarıyla gerçekleştirdikleri, talimnamelere uygun hareketler dizisi. (Silahlı hareketler, yanaşık düzen eğitiminin bir bölümünü oluşturur.) ‖ *Silahlı kuvvetler,* orduyu meydana getiren kara, deniz, hava kuvvetleri ile jandarma kuvvetlerinin tümüne birden verilen ad. (Silahlı kuvvetler, ülkeyi ve ulusu dış düşmanlara, Cumhuriyet'i ve Anayasa'yı iç düşmanlara karşı korumak ve kollamakla görevlidir. Bu dört kuvvetten kara, deniz ve hava kuvvetleri barış döneminde Milli savunma bakanlığı'na, jandarma kuvvetleri ise İçişleri bakanlığı'na bağlıdır.) [→ KARA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI, DENİZ KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI, HAVA KUVVETLERİ KOMUTANLIĞI, JANDARMA GENEL KOMUTANLIĞI.]

SİLAHLIK a. **1.** Eğitim dışında, askerlerin silahlarını koydukları yer. **—2.** *Esk.* İçine tabanca, bıçak vb. silahlar koyulan kat kat, enli, meşinden kemer. (XIX. yy.'ın sonlarında saraçlar, rus meşininden dört katlı ve tek kayışla bağlanan silahlıklar yapıyorlardı. Devecilere özgü olan bu silahlıkların yanı sıra, yerli sahtiyandan çifte kayışlı, üç ya da yedi katlı silahlıklar da vardı. Bunların üste gelen katı kılaptanla işli olurdu. Efeler, tek kayışla bağlanan silahlıklar kullanırlardı.)
—Ask. Koğuş ve silah depolarında taşınabilir silahların konulduğu destek, silah çatısı.

SİLAHSIZ sıf. Silahı olmayan, silah taşımayan kimse için kullanılır
—Esk. ask. Askerlik hizmetini yapmak üzere hizmete çağrılan asker adaylarından, sağlık ve fiziki durumu cephede savaşmaya elverişli görülmeyenlerin bir bölümünün, o zamanki kurallara göre (kura usulü) cephe gerisi hizmetleri yürütmesi için yapılan ayırım.

SİLAHSIZ TENYA a. SIĞIRTENYASI'nın eşanlamlısı.

SİLAHSIZLANDIRMA a. Silahsızlandırmak eylemi.

SİLAHSIZLANDIRMAK → SİLAHSIZLANMAK.

SİLAHSIZLANMA a. Savunm. Bazı silahların üretimini ya da kullanımını yasaklamak, kaldırmak ya da sınırlandırmak amacıyla ortaklaşa girişilmiş anlaşmalı eylem.
—ANSİKL. Savunm. Silahsızlanma, ancak Birinci Dünya savaşı'ndan sonra uluslararası görüşmelere konu oldu. 1899 ve 1907 Lahey konferansları, savaş yasalarını ve kurallarını saptamaktan, "gereksiz zararlar" doğurabilecek nitelikte silahların kullanımını yasaklamaktan ve devletler arasındaki anlaşmazlıkların hakem yoluyla çözüme kavuşturulmasını salık vermekten öteye gitmedi.
Birinci Dünya savaşı ve savaşın uzamasında sanayicilerin oynadığı ileri sürülen zararlı rol, silahsızlanmadan yana güçlü bir kamuoyunun oluşmasına yol açtı. Milletler cemiyeti paktı, ABD Başkanı T. W. Wilson'un tezlerini büyük ölçüde onayladı. Paktın 8. maddesi, "barışın korunması, ulusal silahlanma düzeyinin, ulusal güvenlik ve ortaklaşa kabul edilecek uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi için gerekli asgari miktara indirilmesini zorunlu kılmaktadır" diyordu. Aynı madde, ayrıca, üye devletlerin askeri programlarının açıklanmasını ve silah ve mühimmat ticaretinin uluslararası bir kontrole tabı tutulmasını öngörmekteydi. Bu program ancak kısmen uygulanabildi ve bir dizi silahlı çatışmayı önleyemedi. Deniz silahlarıyla (1922 Washington, 1930 ve 1936 Londra antlaşmaları), biyolojik ve kimyasal silahlarda (17 haziran 1925 Cenevre protokolü) ancak sınırlı sonuçlar elde edilebildi. 1932-1937 arasında Cenevre'de toplanan genel silahsızlanma konferansı ise, tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. 1933'te Hitler, Milletler cemiyeti'yle ilişkisini keserek Almanya'yı silahlanma yoluna soktu.
İkinci Dünya savaşı sonrasında, Birleşmiş milletler, ortak güvenliğin kurulmasında silahsızlanmaya daha mütevazı bir rol vererek, daha çok silahlanmaya getirilecek genel bir sınırlandırma sonucunda elde edilebilecek tasarruflar üzerinde durdu. Sözkonusu olan, savaşanları silahtan yoksun bırakarak savaşı olanaksız kılmaktan çok, "dünyanın beşeri ve iktisadi kaynaklarının olabildiğince az miktarının silahlanma yolunda kullanılmasına izin vererek" barışın sağlanmasına katkıda bulunmaktı (BM yasası'nın 26. maddesi). Ayrıca, görüşmelerin başlangıçtaki asıl amacı, toplu kıyım silahlarının ve özellikle nükleer silahların doğurduğu tehdidi ortadan kaldırmaktı.
1946-1950 arasında, görüşmeler Birleşmiş milletler genel kurulu'nun iki yardımcı organı çerçevesinde gerçekleştirildi: Atom enerjisi komisyonu ve Klasik silahlar komisyonu. ABD, atom silahlarının kullanımını kesin olarak yasaklamak amacıyla, Atom enerjisi komisyonu'nda, atomun barışçı amaçlarla kullanımına bağlı bütün etkinliklerin yönetimini uluslarüstü bir kuruluşa *(Atomic Development Authority)* bırakılmasını önerdi (Baruch planı). Bu öneri, nükleer silahtan vazgeçmek istemeyen ve ekonomisinin gelişmesi ve güvenliği-

nin organizasyonu bakımından belirleyici olan bir sektörü, potansiyel düşmanları olan devletlerce yönetilen bir kuruluşun denetimi altına bırakmaktan kaçınan Sovyetler birliği tarafından kabul edilmedi. Klasik silahlar komisyonu'nda da, Doğu ile Batı arasında silahlı kuvvetlerin ve silahların azaltılmasının koşulları ve üzerinde anlaşmaya varılacak önlemlerin ne şekilde denetleneceği konusunda giderilmesi imkansız görüş ayrılıkları ortaya çıktı.

Amerikan atom tekelinin son bulmasından ve termonükleer silahların kaydettiği gelişmelerden sonra, nükleer silahsızlanma artık klasik silahların sınırlandırılmasından ayrılmaz bir hale geldi; bu yolda yapılacak bir girişimin başarısı artık ancak devletlerin askeri güçlerinin hiçbir öğesini göz ardı etmeyecek genel bir yaklaşıma bağlıydı. 1952'de, Güvenlik konseyi üyelerinin temsilcilerinden oluşan tek bir silahsızlanma komisyonu kuruldu. Güvenlik komisyonu üyeleri, 11 haziran 1954 tarihli fransız-ingiliz memorandumu modeline göre hazırlanacak bir anlaşmayı görüşme görevini 5 devlet (ABD, Kanada, Fransa, Bırleşik Krallık ve Sovyetler Birliği) temsilcilerinden oluşan bir alt komiteye verdiler. Yapılacak iş, üzerinde anlaşmaya varılacak asgari bir noktaya kadar (devletlerin polis görevi yapmaları ve bir Birleşmiş milletler barış gücüne katkıda bulunmaları da dahil olmak üzere) aşama aşama gerçekleştirilecek ve bütün süreç boyunca tarafların güvenliğini garanti altına alacak tam ve genel bir silahsızlanmanın başlatılmasıydı. Bir aşamadan diğerine geçiş, denetim organının tatminkâr bir biçimde işlemesine ve üstlenilen yükümlülüklerin yerine getirildiğinin anlaşılmasına bağlı olacaktı. Nihayet, nükleer ve klasik silahsızlanma önlemlerinin bir arada alınması öngörülüyordu.

Atom konusundaki rekabetler ve denetim güçlükleri, bu tasarının gerçekleşmesini engelledi. Bunun üzerine, 1957'den itibaren, iki büyük devletin stratejik çıkarlarının birleştiği ve denetimin çok önemli teknik ve politik sorunlar doğurmadığı alanlarda selektif anlaşmalar yapılması yönünde görüşmelere başlandı. Gerçi, bu arada genel ve tam bir silahsızlanma Birleşmiş milletler kararlarının amacı olmaya devam ediyordu, ama bu konuda kurallarına uygun bir antlaşma imzalanması yolunda yapılan görüşmeler 1964'te kesintiye uğradı. Buna karşılık, ABD ve SSCB'nin girişimiyle kısmi silahsızlanma anlaşmaları yapıldı ve tartışmaların asıl konusu olan dengenin sürekli kılınmasını sağlamak üzere müzakerelere devam edildi. Varılmasına çalışılan hedef, silahsızlanmadan çok, bir nükleer çatışmanın önlenmesiydi.

İki büyük devlet arasındaki "dehşet dengesi"nin bozulmaması için en elverişli yol, nükleer kulübe girişi zorlaştırmak (atmosferde, atmosfer dışı uzayda ve sualtında nükleer denemeleri yasaklayan 5 ağustos 1963 tarihli Moskova antlaşması; nükleer silahların çoğaltılmasını yasaklayan 1 temmuz 1968 tarihli antlaşma), bazı alanları askeri rekabetin dışında tutmak (Antarktika'nın askersizleştirilmesiyle ilgili 1 aralık 1959 tarihli antlaşma; nükleer silah taşıyıcı araçların dünya çevresinde yörüngeye oturtulmasını, ayda ve başka gök cisimlerinde askeri üsler kurulmasını yasaklayan 27 ocak 1967 tarihli uzay antlaşması; deniz ve okyanusların dibine ve on iki deniz millik sınırın ötesinde yeraltına nükleer ve daha başka kitlesel imha silahları yerleştirmeyi yasaklayan 11 şubat 1971 tarihli antlaşma), bazı silah ve savaş tekniği türlerini yasaklamak (biyolojik ya da zehirli silahların geliştirilmesi, yapımı ve depolanmasını yasaklayan 10 nisan 1972 tarihli sözleşme; çevrenin askeri amaçlarla değiştirilmesini yasaklayan 18 mayıs 1977 tarihli antlaşma), hatta, kaza ya da yanlış anlama yüzünden bir savaşın patlak vermesini önlemek amacıyla kriz zamanlarında iletişim araçlarını iyi işler duruma getirmek (Washington ile Moskova arasında teletip aracılığıyla direkt bir bağlantı kurulmasına ilişkin 20 haziran 1963 tarihli anlaşma; kaza sonucu doğacak savaş tehlikesini azaltmayı amaçlayan 30 eylül 1971 tarihli, anlaşma; nükleer savaşın önlenmesi üzerine yapılan 22 haziran 1[illegible] tarihli anlaşma), nihayet stratejik silahların başıboş bir biçimde artmasının sakıncalarına bir çare bulmaktı (füzesavar savunma sistemlerinin yerleştirilmesini sınırlandıran ve bazı stratejik saldırı sistemlerinin artışına sayısal tavanlar koyan 26 mayıs 1972 tarihli Moskova antlaşmaları; nükleer silah taşıyıcılar için sayı eşitliği ilkesini getiren ve silahların nitelikçe sınırlandırılması sürecini başlatan 18 haziran 1979 tarihli SALT II antlaşması).

Silahlanmayı durdurma (yanlış olarak "silahsızlanma" denilmektedir) önlemleri, dünyadaki askeri harcamaların giderek artmasını hiçbir şekilde durdurmadığı gibi, üstlenilen yükümlülüklere uyulup uyulmadığını denetleyebilmek için gerekli bilgileri elde etmede eşitliği güvenceye alacak bir mekanizmadan da yoksundu. Büyük devletlerin, yerinde yapılan denetlemelere yanaşmamaları nedeniyle, varılabilecek anlaşmaların alanı uzaktan tespit araçlarının gelişmişliğine göre belirleniyordu. Buysa, en ileri tekniklere ve özellikle uzaydan gözlem yapabilme olanaklarına sahip devletlere üstünlük sağlamaktaydı. Bu sakıncayı gidermek amacıyla Fransa, bir Denetleme uyduları uluslararası ajansı kurulmasını önerdi (1978). Bu fikir, Birleşmiş milletler tarafından olumlu karşılandıysa da, iki Büyüklerin bazı çekinceler ileri sürmesine yol açtı.

Silahsızlanma sorununun bölgesel çerçevede çözümlenmesi yolunda da bazı girişimler yapıldı. 1957'de, Polonya Dışişleri bakanı M. Adam Rapacki, Orta Avrupa'da nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge oluşturulmasını önerdi. Fakat bu öneri, bu tür bir önlemin kendi güvenlik çıkarlarına ters düşeceğini düşünen Batılılar tarafından reddedildi. On beş yıl sonra, Avrupa'da yumuşama sağlanması amacıyla, kuvvetlerin karşılıklı ve dengeli bir biçimde indirilmesi (*Mutual and Balanced Forces Reductions* ya da MBFR) fikri kendini kabul ettirdi. Böylece, iki ittifak sistemine -NATO ve Varşova paktı örgütü- üye 19 ülke, ekim 1973'ten beri Viyana'da iki ittifakı ayıran sınır çizgisinin iki yanında mevzilendirilecek silahlı kuvvetlerin ve silahların miktarını sınırlandırmak amacıyla müzakereler yapmaktadırlar. Bloklar politikasının bir ifadesi olarak gördüğü bu müzakerelere katılmayan Fransa, 1978'de, Helsinki nihai senedini imzalayan 35 ülkenin katılacağı bir Avrupa silahsızlanma konferansı toplanması fikrini ileri sürdü. Bu konferansın amacı, önce, askeri alanda yürürlükte olan güvenlik önlemlerini (→ AVRUPA güvenlik ve işbirliği konferansı [AGİK]) genişletip güçlendirecek, sonra da Atlas okyanusu'ndan Urallar'a kadar uzanan jeostratejik alanda klasik silahların indirimine girişecekti.

Latin Amerika'da, 14 şubat 1967'de imzalanan Tlatelolco antlaşması'yla, 22 devletin katıldığı nükleer silahlardan arındırılmış bir bölge kuruldu. Ancak, nükleer silah imal edebilecek bilimsel ve teknik güce sahip oldukları halde Arjantin ile Breziilya bu antlaşmaya katılmadılar. Dünyanın başka bölgelerinde (Afrika, Hindistan altkıtası, Ortadoğu ve Büyük Okyanus) nükleer silahlardan arındırılmış alanlar kurulması önerileri sonuç vermedi.

1978'de, silahsızlanma üstüne olağanüstü bir BM genel kurul toplantısı yapıldı. Birleşmiş milletler, bu toplantı sonunda, müzakere ve karar mekanizmalarını yeniden düzenlemeyi ve silahsızlanma, gelişme ve uluslararası güvenlik arasındaki karşılıklı bağımlılığı göz önünde bulunduran bir faaliyet programı belirlemeyi kararlaştırdı (30 haziran). 40 üyeden oluşan yeni bir silahsızlanma komitesi, ocak 1979'dan itibaren Cenevre'de toplandı ve 1962-1978 yılları arasında "boş sandalye" politikası uygulayan Fransa, görüşmelere aktif bir şekilde katıldı. Çin de bu çokyanlı görüşmeler organında kendisine ayrılan sandalyede yerini almıştı. Silahsızlanma komitesinin gündemindeki sorunlar arasında nükleer denemelerin tümüyle yasaklanması, radyolojik silahların menedilmesi, kimyasal silahların imhası ve topraklarında nükleer silah bulundurmayan ülkelere, kendilerine karşı bu gibi silahların kullanılmayacağı konusunda güvence verilmesi bulunmaktaydı. Silahsızlanma konusunda ikinci BM genel kurul toplantısının 1982'de New York'ta yapılması kararlaştırıldı. ABD ile SSCB arasında Cenevre'de 1981'de Avrupa'ya yerleştirilecek füzeler konusunda başlayan görüşmeler, sovyet heyetinin, ABD'nin B. Avrupa'ya Pershing ve Cruise füzeleri yerleştirmeye girişmesini protesto ederek çekilmesi üzerine, kasım 1983'te kesildi. 29 haziran 1962'de başlayan stratejik silahların azaltılması (START) görüşmeleri de aralık 1983'te durdu. Üçüncü dünya ülkelerinin silahlanma harcamalarının artması üzerine Birleşmiş milletler örgütü aralık 1984'te aldığı bir kararda Üçüncü dünya ülkelerine silahlanmaya harcadıkları kaynakları kalkınmaya yöneltmelerini önerdi. 12 mart 1985'te stratejik silahlar, orta menzilli nükleer füzeler (İNF) ve uzay silahları konularında ABD ve SSCB heyetleri görüşmelere yeniden başladılar. ABD Başkanı Reagan ile SSCB önderi Gorbaçov arasında yapılan zirve toplantıları (Cenevre 1985, Reykjavik 1986, Washington 1987 ve Moskova 1988) silahsızlanma sürecini hızlandırdı. İki önder Washington'da orta menzilli nükleer füzelerin Avrupa'dan sökülmesini ve imha edilmesini kabul ettiler. (→ ORTA MENZİLLİ [İNF] FÜZELER ANTLAŞMASI.) Gorbaçov nükleer ve kimyasal silahların tümüyle ortadan kaldırılmasını önerdi (15 ocak 1986). ABD'nin "Yıldız savaşları" programına karşı Sovyetler, uzayın birlikte kullanılması için uluslararası bir uzay örgütü kurulması görüşünü içeren "Yıldız barışı" planını Birleşmiş milletler genel sekreterine verdiler (haziran 1986). Orta Avrupa ve Balkanlar'ın nükleer silahlardan arındırılması için yapılan girişimler de bir sonuç vermedi. Balkanlar'ın nükleer silahlardan arındırılması ilk kez 1957'de Romanya tarafından ortaya atıldı. Yunanistan'daki ABD üslerini hedef alan görüş, 1983'te Yunanistan Başbakanı Papandreu tarafından savunuldu. SSCB Başbakanı Tihonov (1983), Bulgaristan Cumhurbaşkanı Zivkov (kasım 1983) tarafından da desteklenen görüşü mart 1988'de Gorbaçov da yineledi.

İran-Irak savaşı'nda kimyasal silah kullanılması bu tür silahların kullanılmasını yasaklayan 1925 tarihli Cenevre protokolü'nün daha bağlayıcı duruma getirilmesi gereğini gündeme getirdi. Paris'te 149 ülkenin katıldığı konferansta (ocak 1989) arap ülkeleri, İsrail'in nükleer silah sahibi olduğu gerekçesiyle, kimyasal silahlarla nükleer silahlar arasında bir paralellik kurulması ve nükleer silahların da kimyasal silahlar gibi yasaklanması gerektiğini savundular. Üçüncü dünya ülkeleri de bu görüşü desteklediler. Bir kuzey-güney çekişmesine sahne olan konferansta kimyasal silahların kullanılmasından kaçınılması, Cenevre protokolu'na uyulmaması durumunda Birleşmiş milletler genel sekreterinin olayı araştırması, en kısa zamanda bu tür silahların üretimi, geliştirilmesi ve depolanmasını kesinlikle yasaklayacak yeni bir protokolün hazırlanması kabul edildi.

Konvansiyonel silahlarda SSCB'nin üstünlüğünün Batı için bir tehdit oluşturduğu, nükleer silahların sınırlanmasının bu tehlikeyi daha da artıracağı görüşünü savunanlara karşı Gorbaçov, Birleşmiş milletler genel kurulu'nda yaptığı bir konuşmada (7 aralık 1988) Sovyetler'in tek ta-

Atlantik'ten Urallar'a kadar
Avrupa ülkelerinin (ABD ve Kanada ile birlikte)
mevcut (1990) ve öngörülen (1996)
silahlı kuvvetleri

	Asker	Tank		Zırhlı araç		Top		Uçak		Helikopter	
	1990	1990	1996	1990	1996	1990	1996	1990	1996	1990	1996
ABD	1 908 200	5 904	4 006	5 747	5 372	2 601	2 492	704	784	279	518
Almanya	492 000	7 133	4 166	9 598	3 446	4 644	2 705	1 064	900	357	306
Belçika	80 900	359	334	1 282	1 099	376	320	191	232	0	46
Bulgaristan	107 000	2 416	1 475	2 010	2 000	2 474	1 750	387	235	44	67
Büyük Britanya	306 500	1 198	1 015	3 193	3 176	636	636	842	900	368	384
Çekoslovakya* (esk.)	184 800	3 035	1 435	4 359	2 050	3 485	1 150	369	345	56	75
Danimarka	37 000	419	353	316	316	553	553	106	106	3	12
Fransa	417 500	1 358	1 306	4 125	3 820	1 330	1 292	700	800	429	352
Hollanda	95 500	913	743	1 467	1 080	838	607	196	230	91	69
İspanya	257 400	854	794	1 259	1 588	1 373	1 310	252	310	28	71
İtalya	361 400	1 912	1 348	3 591	3 339	2 222	1 955	584	650	169	142
İzlanda	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kanada	84 600	77	77	277	277	38	38	45	90	12	13
Lüksemburg	800	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Macaristan	80 800	1 345	835	1 720	1 700	1 047	840	110	180	39	108
Norveç	39 500	205	170	146	225	532	527	90	100	0	0
Polonya	305 000	2 850	1 730	2 377	2 150	2 300	1 610	654	460	29	130
Portekiz	58 000	146	300	259	430	334	450	96	160	0	26
Romanya	200 800	2 851	1 375	3 135	2 100	3 819	1 475	407	430	104	120
SSCB* (esk.)	3 400 000	20 694	13 150	29 628	20 000	13 628	13 175	6 445	5 150	1 330	1 500
Türkiye	649 000	2 888	2 795	1 554	3 120	3 202	3 523	589	750	0	43
Yunanistan	160 000	1 725	1 735	1 639	2 534	1 941	1 878	480	650	0	18

* Parçalanmadan önceki verilere dayanılarak

raflı olarak konvansiyonel silahlarda indirime gitme kararını açıkladı. Doğu Avrupa'daki sovyet birliklerinin bir bölümünün çekilmesine başlandı. Avrupa Güvenlik ve işbirliği konferansı çerçevesinde kara kuvvetlerini kapsayan bir indirimin, belirli coğrafi bölgelerde uygulanmasına girişilmesi kararlaştırıldı. Türkiye, Sovyetler Birliği ile daha önceden anlaşarak, Doğu Anadolu yöresinin indirim dışı bırakılmasını sağlamıştı. Ancak Yunanistan, sonuç belgesinin imzalanmasından kısa bir süre önce, Mersin yöresinin indirim dışı bırakılmasına karşı çıktı. Amerika Birleşik Devletleri'nin verdiği garanti üzerine, Türkiye Mersin'in de indirimli bölge kapsamına alınmasını kabul etti. NATO üyesi ülkelerin ve Varşova paktı devletlerinin konvansiyonel güçlerini kapsayan veriler, yapılması planlanan konvansiyonel silah indirimi görüşmelerine esas olmak üzere açıklandı. Ancak 1990'lara gelindiğinde, bloklararası yumuşama ve daha sonra SSCB'nin dağılması, silahsızlanmayı bloklararası bir sorun olmaktan çıkaracaktı.

SİLAHSIZLANMAK gçz. f. Bir ülkeden söz ederken, silahlı kuvvetlerinin gücünü azaltmak ya da tümüyle ortadan kaldırmak.

◆ **silahsızlandırmak** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi, askeri, grubu silahsızlandırmak,* silahlarını almak. **—2.** *Bir ülkeyi silahsızlandırmak,* ülkeyi her türlü savunmadan yoksun bırakmak ya da askeri gücünü azaltmak; askerden arındırmak.

SİLAHŞÖR ya da **SİLAHŞOR** a. (ar. *silah,* fars. *şor,* karıştırma'dan *silahşor*). Silahlanmış olan, genellikle de iyi silah kullanan kimse; savaşçı.
—Kur. tar. Osmanlılar'da yeniçeri zabitlerinden bir bölümüne verilen ad. (Bunlar, padişahın maiyetinde silahlı olarak muhafızlık yaparlardı. Silahşörlük, İkinci meşrutiyet'in ilanından [1908] sonra kaldırıldı.)

SİLAHŞÖRLÜK a. Savaşçılık.

SİLAHTAR a. (ar. *silāḥ* ve fars. *dar*'dan *silâḥ-dar*). Kur. tar. **1.** Osmanlılar'da padişah ve öteki devlet önde gelenlerinin silahlarının bakım ve korunmasıyla yükümlü görevliye verilen ad. **—2.** *Silahtar ağa,* Osmanlılar'da padişahın muhafızlarının başında bulunan görevli. (*Silahtarı hassa* ya da *silahtarı şehriyari* de denirdi.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Silahtar bölüğü,* Yeniçeri ocağı'ndaki altı süvari bölüğünden ikincisi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Silahtar hazinesi,* Topkapı sarayı'nda içinde değerli silahların ve eşyanın saklandığı yer. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. • *Silahtar ağa.* Has odanın hasodabaşından sonra gelen üst düzey yöneticisi durumundaydı. Bu görev, Yıldırım Bayezit döneminde (1389-1402) oluşturuldu. Alay ve törenlerde padişahın kılıcını omuzunda taşır, başındaki kırmızı kadifeden üsküf ile hükümdarın biraz gerisinde, sağ tarafında yürürdü. Resmi olarak hasodabaşından sonra gelmesine karşın bulunduğu görev ve saygınlığı ondan daha yüksekti. Bunun nedeni sürekli padişahın yanında, onun yakın bir sır arkadaşı durumunda oluşuydu. Dış hizmetlere çıktıklarında vezir, beylerbeyi, kaptanpaşa, yeniçeri ağası gibi üst düzey görevlerine atanırlardı. Bunlar arasında yirmiye yakını sadrazamlık makamına kadar yükselmiştir. Enderun'dan ceza olarak dışarıya çıkarılanlar kapıcıbaşılıkla görevlendirilirdi. Silahtar ağaların önemi XVIII. yy.'dan sonra daha da arttı ve bunlar Enderun'un en sözü geçen görevlisi durumuna geldiler. Silahtar Giritli Ali Ağa'nın ölümü (1830) üzerine silahtar ağalık kaldırıldı ve görevleri hazine kethüdasına verildi. Bir yıl sonra da (1831) göreve mabeyn başkâtibi bakmaya başladı.
• *Silahtar bölüğü.* Bayrakları sarı renkli olduğundan *sarı bayrak bölüğü* diye anılırlardı. Osmanlılar'da kurulan ilk süvari bölüğü olan bu bölüğe, önceleri yalnızca Topkapı sarayı Enderun koğuşu'ndan çıkanlar alınırken, sonraları Galata, İbrahim Paşa ve Edirne saraylarından çıkan oğlanlarla "veledeş" denilen sipahizadeler de alındılar. Son dönemlerde bölüğe bu sarayların dışından girenler, "orta bölükler" denilen sağ ve sol ulufecilerden de terfi edenlerden katılanlar oldu. Fatih dönemine (1451-1481) kadar silahtar bölüğü osmanlı ordusunda baş bölüktü ve alaylarda bu nedenle padişahın hemen arkasında yer alırdı. Bu dönemde, alaylarda padişahın yedek atlarının önünde yürüyen sipahizadeler ve beyzadeler çoğaldı ve kendilerine kırmızı bayrak verilerek padişahın sağında yer almak ayrıcalığı tanındı. Silahtar bölüğü de padişahın sağ tarafında yürümeye başladı.

Silahtar bölüğünün sefer sırasındaki görevleri, ordunun izleyeceği yolda güvenliği sağlamak, yolları temizlemek, köprüleri onarmak, bataklıkları geçilebilecek duruma getirmekti. Bu tür işlerde gerekirse yöre halkını da çalıştırabilirlerdi. Ordunun izleyeceği yolun sağ ve sol tarafında birkaç kilometre uzaklıkta "sancak tepesi" adıyla topraktan yapay tepecikler oluşturup güzergâhı belirlemek de silahtar bölüğünün görevleri arasındaydı. Sefere padişah katılmazsa, sancak tepeleri yolun yalnız sol tarafına yapılırdı. Her biri yirmi otuz kişiden oluşan 260 silahtar bölüğü vardı. Her bölüğe bir bölükbaşı komuta ederdi. Bölükten olanlar barış zamanında tuğculuk, buçukçuluk, yedekçilik gibi işlerde çalışırlardı.
• *Silahtar hazinesi.* Hırkai şerif dairesinin bitişiğindeki Arzhane dairesi'ndeydi. Hazinenin gözetim ve yönetimi silahtar ağanındı, anahtarını da silahtar ağa taşırdı. Hazinedekiler sır kâtibi ile hazine başyardımcısı tarafından sayılıp saptanarak bir deftere geçirilir ve defter padişaha teslim edilirdi. Padişahın izni olmadan silahtar hazinesi kesinlikle açılmaz, her saltanat değişikliğinde öteki tüm değerli eşyalar ile birlikte hazinede saklanan eşya da tutulan defterle karşılaştırılarak sayılırdı. (→ Kayn.)

SİLAHTAR ALİ PAŞA → ALİ PAŞA Silahtar.

SİLAHTAR MEHMET AĞA Fındıklılı, türk tarihçi (İstanbul 1658 - *ay.y.* 1723). Küçük yaşta Enderun'a alındı. Sonra Has bahçe bostancıları arasına girdi ve sırasıyla zülüflü, baltacı, hasoda hademesi, tülbent ağası, çuhadar ve silahtar oldu. Mehmet IV, Süleyman II, Ahmet II, Mustafa II ve Ahmet III devirlerinde sarayda yaşadı ve bu padişahların yakını oldu. Kara Mustafa Paşa ile İkinci Viyana ve Avusturya seferlerine katıldı. Birçoğunu kendisinin gördüğü ve yaşadığı olayları, Kâtip Çelebi'nin *Fezleke*'sine yazdığı ve sonradan Silahtar tarihi adıyla anılacak olan zeylinde anlattı.

Silahtar tarihi, Silahtar Fındıklılı Mehmet Ağa'nın yapıtı. Kâtip Çelebi'nin *Fezleke-i tarih-i âl-i Osman* adlı kitabına gözlemlere dayanarak yazdığı zeylin (ekin) birinci bölümü. İkinci bölümü *Nusretname**'dir. *Zeyl-i fezleke* diye de tanınan yapıt, 1645-1703 yılları arasında geçen olayları içerir. Kendi eliyle yazdığı nüsha Beyazıt devlet kütüphanesi Veliyettin Efendi (no. 2369) kitapları arasındadır. Tarihçi Ahmet Refik Altınay tarafından yayımlandı (2 c, 1928).

Silahtar termik elektrik santralı, İstanbul'un Silahtar semtinde kurulu, taşkömürüyle çalışan termik elektrik santralı. Türkiye'nin ilk termik santralı olan tesis, 1914'te kuruldu ve 1950'lere kadar İstanbul'un tek elektrik santralı olarak çalıştı. Santralın kurulu gücü 122,3 MW, yıllık elektrik enerjisi üretimi 450 milyon kWsa iken, Haliç'in dolması nedeniyle denizden kömür taşınamaması ve soğutma suyu sağlanamaması yüzünden üretimi giderek düştü ve 1983'te kapatıldı. Kapatıldığı sırada çalışma gücü 20 MW'a kadar inmişti.

SİLAHTARAĞA, İstanbul'da, Alibey deresinin Haliç'e döküldüğü kesimde semt. Silahtarağa* termik santralı burada dır. Kâğıthane ve Alibeyköyü'nde sanayi kuruluşlarının ve atölyelerin artmasıyla yerleşim alanı olmuştur.
—Arkeol. Antikçağ'da bu kesimde Semystra sunağı bulunuyordu. 1949-1950'de burada gerçekleştirilen kazılarda, cephesinde 4 sütunun yer aldığı, 6 nişli, kare planlı bir oda ile buna bitişik daha küçük bir odadan oluşan geç dönem roma yapısıyla çeşitli heykeller (giyimli bir kadın, çıplak bir erkek, Artemis) ortaya çıkarıldı. Kydaros (Alibey) ile Barbyses (Kâğıthane) derelerinin sularını kente aktaran su yolu da buradan geçer.

SİLAJ a. (ing. *silage*'dan). Tarım. Taze bitkileri kıydıktan sonra laktik mayalanma-

dan yararlanmak üzere bir siloya doldurarak ya da yığın haline getirerek yahut sıkıştırarak koruma ve saklama yöntemi. —Tarım mak. *Silaj makinesi.* Yembitkilerinin silajında kullanılan sabit makine. — Yeşil yembitkilerini ya da yembitkisi olarak kullanılacak yeşil mısırı biçen, kıyan ve yükleyen yürür makine. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Tarım. Yeşil bitkileri kapalı kaplarda saklamak için laktik mayalanmanın kullanılması çok eskiden beri uygulanan bir yöntemdir. Slav ülkelerinde ve Almanya'da öteden beri uygulanmakta olan şukrut ilkesi bu yöntemin örneğidir. Bununla birlikte yembitkileri silajının kökeni farklıdır. Kurutulması güç olan yoncanın ya da başka yembitkilerinin saklanması için yapılan girişimler 1840'larda başlar. Bu devirde silajda kaba yembitkilerinin sindirimini kolaylaştırma ve hayvanların iştahını açma amacı da güdülüyordu. Silaj, 1880 yıllarında ABD'nin süt üretim bölgelerinde yaygınlaştı. Ama Batı Avrupa'da silajın yaygınlaşması için 1950 yıllarını ve mısır yetiştiriciliğinin kuzeye doğru yayılmasını beklemek gerekti. Türkiye'deyse silaj henüz başlangıç halindedir. Yeşilken biçilen bitkiler, birtakım önlemler almadan saklanamaz; çünkü ölmek üzere olan dokular, solunumla ve çeşitli mayalanmalarla yararlı öğelerinin birçoğunu yitirir; çürür ve küflenir. Bununla beraber bu zararlı değişimler bazı koşullarda önlenebilir. Örneğin, bitki kütlesinin ileri derecede asitleşmesi (pH 4'ün altında) bu koşullardan biridir. Havadan korunmamış, parçalanmış ve yığılmış yeşil bitkiler, atmosferdeki mikroplar sayesinde laktik mayalanmaya uğrar, bitkide bulunan basit şekerler, ortamı asitleştiren laktik aside dönüşür.

Yembitkilerinin besleyici nitliklerini en yüksek düzeyde koruyabilmeleri için, kısa bir süre içinde yeterli asitlik derecesine erişmeleri gerekir. Bunun gerçekleşebilmesi için de mayalanabilecek yeterli miktarda şekerin bulunması, bitki kütlesinin parçalanması, yığılması ve silo iyice kapatılarak oksijenden yoksun bırakılması gerekir. Silajı yapılan yembitkisi, şeker bakımından fakir ise pH'yi 4'e indirmek için dışardan asit katılabilir (klorhidrik, sülfürik, propiyonik asit vb.). Şeker (melas) ve nişasta da (öğütülmüş taneler) katılabilir, bunlar laktik mayaların etkisiyle laktik asit sağlar.

İyi bir silaj elde etmek için genç yembitkileri kullanılmalıdır. Bitkiler çok yaş olduğu zaman, doğranıp yığılmadan önce birkaç saat kurumaya bırakılmalıdır. Doğrama ve yığma 48 saati geçmeyen bir süre içinde yapılmalı, bitkiler çok büyük olmayan iyi akaçlanmış bir siloya yerleştirilmeli ve butirik fermentler getirebilecek toprakların karışmamasına dikkat edilmelidir. Oksijenin kesin olarak girmesini önlemek için silo derhal plastik bir örtü ile iyice kapanmalıdır. Laktik mayalanma sırasında sıcaklık 40 ya da 50 °C'a kadar yükselir, yapraklar esmerimsi yeşil bir renk alır, ürüne laktik asidin özgün kokusu siner.

Mısır gibi glusit bakımından zengin yembitkileri % 30'a yakın kuru madde içerirlerse kolaylıkla saklanabilirler. Taze çayır otlarında ya da baklagillerde (yonca) başarıya ulaşmak daha güçtür. Fakat elde edilen yem daha fazla protein içerdiğinden, çok enerji sağlayan ve az azot getiren mısırla denkleşmiş olur.

—Tarım mak. Silaj makinesi, yembitkilerini daha tarlada iken biçen, kıyarak tarım arabasına yükleyen karmaşık bir makinedir. Doğrudan doğruya biçme ya da önceden biçilmiş olanı kuruduktan sonra toplama tekniği uygulandığına göre, tarladan bir defa geçmekle yembitkisini siloya konacak hale getirir. Silaj makinelerinin birçok tipi vardır:

• *tokaçlı silaj makinesi,* ilerleme doğrultusuna dikey ve yere yatay bir rotara bağlı kaşık biçimindeki tokaçları dakikada 1 200 devirle döndüren tek organlı bir makinedir. Tokaçların hareketi bir karşıt bıçak sayesinde bitkileri hem biçmeyi, hem kıyıp

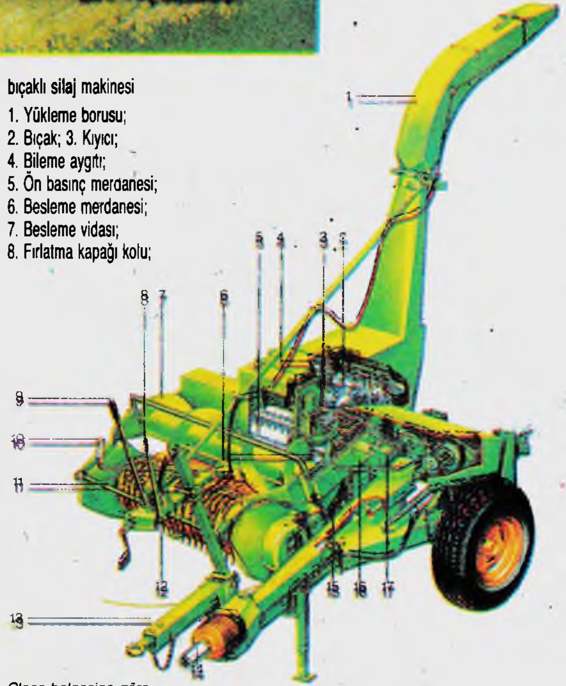

Venière-Sadia

silaj makinesi "yeşil" bir tahıl tarlasında çalışırken

parçalamayı sağlar; kıyılan ürün pnömatik bir mekanizmayla tarım arabasına aktarılıp yüklenir. Bu makine, yeşil yembitkilerini silolamaya hazırlamaktan çok, doğrudan ve hemen hayvanlara yedirilecek hale getirmeye daha elverişlidir; çünkü bunda silaja toprak karışması tehlikesi vardır;

• *çift keskili silaj makinesi* de üstteki gibi tek bir rotorla donanmıştır, ama bunun tokaçları L biçimindedir ve bitkiyi biçer. Kıyma, ekseni rotorunkine paralel olan ve üzerinde radyal yerleştirilmiş bıçaklar ve havalandırma paletleri bulunan bir tabla tarafından yapılır. Biçilmiş olan bitki bir sonsuz vida ile kıyma tablasına iletilir;

• *bıçaklı silaj makinesi,* kaliteli bir silaj için yembitkisini kısa parçalar halinde kıyabilen en iyi silaj makinesidir. Makine, ilerleme eksenine dikey bulunan ve dakikada yaklaşık 1 000 devir yapan kıyma tamburuna bitki süren döner getiricilerle donatılmıştır. Tamburun üzerinde, dikey bir karşıt-bıçağın onda bir milimetre yakınından geçen 6 ila 12 eğik bıçak bulunur. Elde edilen kıyıntılar çok küçüktür (0,5-20 mm) ve istenilen büyüklükte yapılabilir. Dönme sırasında meydana gelen hava akımı kıyılmış ürünü boşaltma borusuna yollamaya yeterlidir. Bazen ayrı bir vantilatör bu işlemi yerine getirir. Biçilmiş yembitkisi bu esas makineye herhangi bir biçme ve toplama düzeneği ile (biçme kirişi, *pick-up* tipi toplayıcı, *mısır kesme aygıtı*) iletilebilir. Bu tip makineler ya tam taşınır (mısır için özel), ya yarı taşınır ya da kendiyürür cinstendir (çokişlevli makineler). Modeline ve motor gücüne göre saatte 5 ila 30 t yeşil ürün işleyebilirler.

bıçaklı silaj makinesi
1. Yükleme borusu;
2. Bıçak; 3. Kıyıcı;
4. Bileme aygıtı;
5. Ön basınç merdanesi;
6. Besleme merdanesi;
7. Besleme vidası;
8. Fırlatma kapağı kolu;
9. Elle çalıştırılan hidrolik pompa;
10. Hareketi tersine döndürme kolu;
11. Namlı yığıcısı;
12. Toplayıcı dişler;
13. Ok;
14. Kardan mili;
15. Toplayıcıyı çalıştırma kayışı;
16. Vites kutusu;
17. Hareketi ters döndürme kutusu.

Claas belgesine göre

SİLAN a. (fr. *silane*). Kim. Silisyum hidrürlerle bunların hidrokarbonlu türevlerine, özellikle de bu türevlerin en yalını olan ve kimi zaman *silikometan* ve *monosilan* da denen SiH_4'e verilen genel ad. (Hidrojen atomlarının tümü hidrokarbonlu köklerle yer değiştirdiğinden yalnızca daha çok kararlı olan monosilan [SiH_4] türevleri önemlidir. Bunlar, organomagnezyum bileşiklerinin [RMgX] silisyum tekraklorür [$SiCl_4$] üzerine etkimesi sonunda elde edilirler.)

SİLANDİOL a. (fr. *silanediol*). Kim. Genel formülü $R_2Si(OH)_2$ olan silan türevlerinin genel adı.

SİLANDOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Lydia bölgesinde kent; kalıntıları Manisa'nın Selendi ilçesine bağlı Karaselendi köyünün yakınındadır.

SİLANOL a. (fr. *silanol*). Kim. Genel formülü R_3SiOH olan ve ilgili halojenürlerinin (R_3SiX) hidrolizi sonunda elde edilen silan türevlerinin genel adı.

SİLANUS → JUNİUS SİLANUS

SİLARENİN a. (fr. *scillarénine*). Büfadienolitler ailesinden, formülü $C_{24}H_{32}O_4$ olan ve kalp güçlendirici özellikler taşıyan steroitsel aglukon.

SİLBERMANN, Saksonya asıllı org yapımcısı aile. XVIII. yy. başlarında Strasbourg'a yerleşen ailenin başlıca üyeleri şunlardır: —ANDREAS (Kleinbobritzsch, Saksonya, 1678 - Strasbourg 1734), 1702'de Strasbourg yurttaşı oldu, bir org yapımevi kurmuş olmasına rağmen, usta yapımcı François Thierry'nin yanında çalışarak tekniğini geliştirmek için Paris'e gitti (1704-1705); 1707-1733 arasında atölyesinde üstün kaliteli çalgılar yaptı: bunların başlıcaları Marmoutier ve Ebermunster orglarıdır; —GOTTFRIED (Kleinbobritzsch 1683 - Dresden 1753), öncekinin kardeşi ve öğrencisi; önce kardeşiyle ortak çalıştı, sonra Freiberg'e yerleşti, katedralin büyük orgunu ve birçok başka org ile ayrıca pianoforteler yaptı ve klavikordu geliştirdi. —JOHANN ANDREAS (Jean André) [Strasbourg 1712 - *ay. y.* 1783], Andreas'ın büyük oğlu ve ardılı, Strasbourg, Colmar ve Basel için ellinin üstünde org yaptı. Bach ve Mozart ile ilişkiler kurdu ve Strasbourg kentinin tarihi üstüne bir kitap yazdı. —JEAN-HENRİ (Strasbourg 1727 - *ay. y.* 1799), öncekinin kardeşi ve öğrencisi; pianoforte yapımında uzmanlaştı, bu çalgıyı Fransa'da tanıttı ve bir klavsen parçaları derlemesi yayımladı. —JEAN-FRÉDÉRİC (Strasbourg 1762 - *ay. y.* 1805), öncekinin oğlu ve ardılı, yapımevinin çalışmalarını sürdürdü, orgalar ve piyanolar yaptı. Strasbourg'da Saint-Thomas kilisesi orgçuluğunda bulundu, liedler ve klavsen için parçalar besteledi.

SİLDİRİLMEK → SİLMEK

SİLDİRMEK → SİLMEK

SİLDİRTMEK → SİLMEK

SİLECEK a. **1.** Motorlu taşıtlarda cam silmeye yarayan aygıt. **—2.** *Yörs.* Yıkandıktan sonra kurulanmak için kullanılan büyük havlu, hamam havlusu. (SİLGİ, SİLGEÇ de denir.)

çiçekten ayrıntı

uzun saplı **silene** *(Silene armeria)*

çiçekten ayrıntı

çiçekli dal

kısa saplı **silene** *(Silene acaulis)*

—Grav. Basımcının, çukur baskı tekniğiyle kazınmış planşın kenarlarını silmekte kullandığı, ağaç bir sapın ucuna tutturulmuş keçe parçası.

SİLEKS a. (fr. *silex*). Yerbil. ÇAKMAKTAŞI'nın eşanlamlısı.

SİLEKSİT a. (fr. *silexite*). Yerbil. Sürekli bir çakmaktaşı bankına karşılık gelen silisli tortul kayaç.

SİLENDROM a. (fr. *cylindrome*). Der. hast. *Deri silendromu*, özellikle saçlı deride ya da onun sınırında yer alan iyicil epitelyum uru. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Patol. *Bronş, burun, tükürük bezi silendromu,* bronşların, burun boşluklarının ve tükürük bezlerinin salgı bezlerinde oluşan epitelyoma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Der. hast. Deri silendromları değişik büyüklükte olup genellikle küme halinde bulunur ve çok büyük olduklarında "Poncet-Spiegler" urları adını alarak saçlı deriyi *türban biçiminde ur* oluşturacak şekilde kaplayabilirler. Genellikle kalıtsal ve ailevi olan bu urların gelişmesi orta hızda olmakla birlikte, gelişmeleri hemen hemen her zaman çok yavaştır ve kansere dönüşmeleri çok seyrektir. Bununla birlikte (iyicil bir ur olan) saçı deri silendromuyla (kanserli bir ur olan) silendromsu bazoselüler epitelyomayı dokusal açıdan birbirinden ayırmak genellikle zordur.
—Patol. "Silendrom" terimi, deri dışında, yapısında bir yandan borumsu bir kılıf içinde silindirimsi hücre kordonları ve öte yandan, kordonların içinde de hiyalin ya da mukoit topakçıklar bulunan kötücül bir epitelyum urunu ifade eder. Bu urlar özellikle tükürük bezlerinde (örneğin kulakaltı bezi silendromu), burun boşluklarında ve bronşlarda görülür.
Bronşlar ve özellikle solukborusunda çıkan ve nadir bir epitelyum uru olan *bronş silendromu* "az kötücül", yani yavaş gelişen, hep aynı yerde çıkan ve istisnai olarak metastaz yapan urlardan sayılır. Cerrahi olarak çıkarılmalarından sonra ışın tedavisi uygulanmalıdır.

Scala

Silenos
Pompei'de
Villa dei Misteri'de Dionysos kültüne katılma ayininin canlandırıldığı bir duvar resminden ayrıntı
II. üslup, İ.Ö. 80-15'e doğr.

SİLENDRÜRİ a. (fr. *cylindrurie*). Tıp. İdrarda böbreklerden gelen idrar silindiri bulunması.

SİLENE a. (mit. a. *Silenos'*dan). Kuzey yarıküre'nin ılıman bölgelerinde yetişen biryıllık ya da çokyıllık otsu bitki cinsi. (250 tür; karanfilgiller familyası.)
—ANSİKL. Sileneler karşıt, bütün yapraklı, tek tek ya da birçoğu bir arada, beyaz, sarımsı ya da kırmızı çiçekli bitkilerdir. Çiçekler beşli tiptedir; çiçek çanağı şişkin ya da borumsu olur. Çalı görünümünde olan türleri de vardır. Türkiye'de gıvışganotu *(Silene vulgaris)* ve nakıl *(S. pendula)* denilen türleri yaygındır. Türlerinin birçoğu Arupa'da park ve bahçelerde göbek ve bordür çiçeği olarak yetiştirilir.

SİLENOS a. Yun. mit. SATYROS'un eşanlamlısı.

SİLENOS ya da **SEİLENOS.** Yun. mit. Genellikle yaşlanmış satirlere verilen ad. Özellikle Hermes'in ya da Pan'ın oğlu olarak kabul edilen ve Dionysos'u yetiştirdiği ileri sürülen bir satir için kullanılır. Bilgeliğinin ve kehanet gücünün ününe rağmen, yassı burunlu, sürekli sarhoş ve çoğu kez bir eşeğin sırtına binmiş iri yarı bir ihtiyar olarak gösterilirdi. Diğer Silenoslar gibi müziğe, şaraba ve öğle uykusuna düşkün olduğu kabul ediliyordu. Bir yunan dansı onun adını taşır.
—İkonogr. Antikçağ sanatında Silenos figürü, kabartmalarda (Dionysos-Bacchus' un zaferini canlandıran lahitler), tamoyma heykellerde ve vazo resimlerinde geniş bir yer tutar. Silenos, Dionysos'un sütbabası (Louvre, Vatikan, Münih'teki heykeller) ya da kel ve göbekli, sarhoş bir ihtiyar (Napoli'deki bronz heykel) olarak tasvir edildi. Mantegna, *Silenos ile Bacchanalia* konusunu işleyen bir gravür gerçekleştirdi. *Silenos'un zaferi* ya da *sarhoşluğu* ise, Van Dyck, Rubens, Ribera, Daumier, Dalou (bronz heykel grubu, Luxembourg bahçesi) tarafından ele alındı.

SİLENTİARİUS a. (geç. lat. *silentiarius*, klas. lat. *silentium,* sessizlik). Tar. **1.** Roma'da imparatorun huzurunda sessizlik ve düzeni korumakla görevli muhafız. (Constantinus'un hükümdarlığından başlayarak üç decurio komutasında otuz silentiarius vardı.) **—2.** Bizans İmparatorluğu'nda, imparatorun huzurunda sessizliği sağlamak, imparatorluk oturumlarında bulunmak ve görüşme dilekleri kabul edilenleri içeriye almakla görevli yüksek dereceli memur.

SILES ZUAZO (Hernán), bolivyalı devlet adamı (La Paz 1914). 1941'de Milliyetçi devrim hareketinin kurucuları arasında yer aldı. 1952 devriminde önemli bir rol oynadı, önce Cumhurbaşkanı yardımcısı (1952-1956), sonra Cumhurbaşkanı (1956 -1960) oldu. 1964 askeri darbesinden sonra sürgüne gitmek zorunda kaldı. 1977'de, merkez sol koalisyonu Demokratik halk birliği'nin başına geçti. Birlik, 1978, 1979 ve 1980 seçimlerinde kazanmasına rağmen, seçim yolsuzlukları ve askeri darbeler nedeniyle 1982'ye kadar iktidara gelemedi. Askerlerin yönetimden uzaklaşmasından sonra Siles Zuazo, Kongre tarafından Cumhurbaşkanı seçildi (ekim 1982). İktisadi sorunları çözmek için tasarruf önlemleri uygulamaya girişti, ancak enflasyonu önlemeyi başaramadı. Güvenlik güçlerine bağlı bir grup tarafından kaçırıldıysa da ordu bu darbe girişimini desteklemeyince serbest bırakıldı. Temmuz 1985'te yapılan erken seçimlerden sonra yerini Victor Paz Estenssoro'ya bıraktı.

SİLEZİYEN a. (fr. *silésien*). Yerbil. SİLEZYA ÜST SİSTEMİ'nin eşanlamlısı.

SİLEZYA, lehçe **Śląsk**, alm. **Schlesien,** Polonya'nın güney-batı'sında bölge; Bohemya kütlesinin doğu kenarının D.'sunda; Oder ve kollarının yukarı ve orta çığırı tarafından akaçlanır. Verimli tarım faaliyetleri, zengin maden kaynakları ve olağanüstü bir sanayi yoğunlaşması bir aradadır. Önceleri tarihsel olan *Yukarı* ve *Aşağı Silezya* ayrımı (sırasıyla Opole-Racibórz Silezyası ve Wrocław Silezyası) daha sonraları geniş anlamda iktisadi bir içerik kazanmıştır: Katowice-Rybnik *(Yukarı Silezya havzası)* ve Wałbrzych *(Aşağı Silezya havzası)* kömür havzaları çevresinde gelişen bölgeler; buna karşılık, Silezya platosu (Wyżyna Śląska) ile Silezya ovasının (Nizina Śląska) topografya biçimlerinde uygunluk yoktur.
• TARİH. Kimine göre Oder ırmağının sol kolu Śleza'dan, kimine göre de ülkede İ.Ö. 300'den İ.S. yaklaşık 350'ye kadar oturmuş olan Vandallar'ın bir dalını oluşturan Silingae halkından gelen "Silezya" adı, ancak X. yy.'da ortaya çıktı. Oder o tarihlerde Bohemya ve Polonya krallıkları arasındaki sınırı oluşturuyordu; ovaları Slavlar'a terk etmiş olan (VI. yy.) Germenler, dağlık Südetler bölgesinde tutunmuşlardı. Bohemya kralları kısa süre sonra Oder'in sol yakasını Polonya'ya bıraktılar ve böylece Poznań'lı Polonyalılar, Silezya'yı hıristiyanlaştırdılar (Wrocław ya da Breslau piskoposluklarının kurulması, 1054). Çok geçmeden polonyalı Piastlar hanedanı, 1163'te ülkeye müdahalede bulunan imparator Friedrich Barbarossa'nın üstünlüğünü tanıdı. İmparator Aşağı ve Yukarı Silezya düklüklerini kurarak bunları Bolesław ve Mieszko'ya verdi. İmparatorların koruyuculuğu altında Piast dükleri, topraklarını değerlendirmeye giriştiler ve bu amaçla Almanya'dan gelen köylülerden yararlanarak, bunları Oder ovalarına ve Südet dağlarına yerleştirdiler (Minnesänger'ler uygarlığı). 1350'lere kadar, halkının çoğu Almanlar'dan oluşan yaklaşık 120 şehirle, 1 200'den fazla köy kuruldu. Cîteaux tarikatından Heinrichau (1221), Kamenz (1247) ve Giessau (1292) manastırlarının kurulması germenleşmeyi kolaylaştırdı; yoğun olmayan slav nüfus çok geçmeden Aşağı Silezya'da Almanlar içinde eridi, ama Yukarı Silezya'da hâlâ önemli bir azınlık oluşturuyordu.
Bu arada, Polonya kralları, aşağı yukarı 1335-1372 arasında yavaş yavaş Silezya üzerindeki metbuluk haklarından vazgeçtiler. Veraset anlaşmaları yüzünden parçalanan Silezya, Bohemya krallarının vasalı durumuna geldi, ama özerkliğini, özel diyetlerini muhafaza ediyordu. Jan Hus'un reformuna karşı çıkan Silezya düklükleri, Hus savaşları sırasında (1419-1436) yakılıp yıkıldılar; ama Habsburglar'ın vasalı olunca (1526) özerkliklerini sağlama alabilmek için Luther'in Reform'unu kabul ettiler. Habsburglar çok geçmeden buna tepki göstererek Silezya'ya katolikliği yeniden sokmak için, düklerin topraklarını ellerinden aldılar. Otuz Yıl savaşı, Silezya'yı tam bir yıkıma sürükledi. İsveç kralı Kari XII, 128 Silezya kilisesinin protestanlara geri verilmesini sağladı (1707). Silezya devletleri, Karl VI'nın Pragmatische Sanktion'una katıldılar (1720) ve Maria-Theresa'yı hükümdar olarak tanıdılar (1740). Ama Prusya kralı Friedrich II, bu düklükler üzerinde hak iddia ederek Silezya'yı istila etti ve buraların kendisine bırakılmasını sağladı (Berlin, 1742); yalnız Teschen (bugünkü Cieszyn), Troppau (bugünkü Opava) ve Jägerndorf (bugünkü Krnov) prenslikleri Avusturya'da kaldı (Avusturya Silezyası).
Napoléon tarafından Tilsit'te Hohenzollernler'e bırakılan (1807) Prusya Silezyası, Prusya yurtseverliğinin en ateşli ocaklarından biri haline geldi. 1815'te Sakson Yukarı-Lausitz'inin ilhakıyla büyüyen eyaleti Silezya, XIX. yy.'da Yukarı Silezya kömür madenlerinin işletilmesi sayesinde büyük bir iktisadi gelişme gösterdi. 1919 barış konferansı'nda Çekoslovakya, Avusturya Silezyası'nı aldı ve Polonya, Fransa'nın da desteğiyle, Yukarı Silezya üzerin-

deki etnik haklarını kabul ettirdi. Versailles antlaşması uyarınca bu arazi Müttefik kuvvetleri tarafından işgal edildi ve mart 1921'de yapılan plebisitte halkın büyük bölümü Almanya lehine oy verdi. Bununla birlikte Polonya, ekim 1921 uluslararası konferansı'nda sanayi havzasının doğu kesimini (ağır sanayinin önemli bir parçası ve kömür havzasının büyük bölümüyle birlikte) elde etti.

1938'de Troppau, Südetler ülkesiyle birlikte, III. Reich tarafından ilhak edildi, Teschen ülkesinin tamamı da Polonya'ya verildi. 1939'da Almanlar bütün Silezya'yı işgal ettiler.

Ocak 1945'te başlayan büyük sovyet saldırısı, nüfusun üçte ikisinin göç etmesine yol açtı. Belirlenen Oder-Neisse sınırı, Silezya'yı Polonya yönetimindeki topraklar içinde bırakınca, Polonya yöneticileri hemen eyalete Polonyalılar'ı yerleştirmeye başladılar ve alman nüfusu sınır dışı ettiler. 1970 Alman-Polonya antlaşması, Silezya'nın Polonya tarafından fiili ilhakını onayladı.

SİLEZYA *(Aşağı)*, lehçe **Dolny Śląsk**, Polonya'nın güney-batı'sında bölge; Wrocław yöresinde Oder'in orta vadisini, Südetler dağ eteğini ve geniş bir biçimde bu kütlenin ilk kollarını ve dağ içi havzalarını içine alır. Bu birimler ancak ekonomik bakımdan bir bütün olarak ele alınabilir. Bölgenin yeraltı kaynakları önemlidir: maden filizleri (çeşitli madenler; Lubin'de bakır), katı yakıtlar (Legnica yakınında linyit ve özellikle Wałbrzych kömür havzası [Aşağı Silezya havzası] denir). Yukarı Silezya'ya göre daha dar (530 km², 450 km²'si Polonya'da), tabakaları daha az, daha ince ve daha çok biçim değişikliğine uğramış olan Aşağı Silezya havzasında çok miktarda kok kömürü çıkartılır; 0 ile-1 000 m arasında rezervlerin 1,2 milyar ton olduğu tahmin ediliyor.

Aşağı Silezya aynı zamanda, verimli toprakları ve oldukça yumuşak iklimi sayesinde zengin bir tarım bölgesidir: başlıca ürünler buğday ve şekerpancarıdır. Çeşitli hafif sanayi tesisleri, vadide ya da dağ eteği kesimindeki çok sayıda kente yayılmıştır. Ayrı bir birim oluşturan Südetler bölgesinde tekstil ve toprak altı faaliyetleri ağırlıktadır. Bölgenin en büyük kenti olan Wrocław, önemli bir merkezdir. G.-D.'ya doğru Opole bölgesi Aşağı ve Yukarı Silezya arasında bir geçiş bölgesidir.

SİLEZYA *(Yukarı)*, lehçe **Górny Śląsk**, Polonya'nın başlıca sanayi bölgesi, ülkenin güney-batı'sında, Silezya platosunun güney kesiminde (Wyżyna Śląska), Vistül ve Oder ırmaklarının yukarı çığırları arasında.

Jeolojik bakımdan, kırıklar aracılığıyla büyük bir çanak (üst katmanları Karbon devrinde oluşmuştur) biçiminde parçalanmış bir Birinci Zaman toprakları (Çekoslovakya'ya taşar) tümseğidir; bu çanağın üst kesimi D.'ya doğru, İkinci Zaman örtüsü altına dalar. Kömür havzası 5 500 km²'lik geniş bir üçgen oluşturur (4 500 km²'si Polonya'da); ortalama kalınlığı 2 m olan yüz kadar kömür damarı içerir ve kalınlığı yer yer 25 m'yi bulabilir. 0 ve 100 m arasındaki rezervlerin 95 milyar ton olduğu tahmin edilmektedir. Kömürler orta vasıflıdır (kok kömürü azdır), ama işletme koşulları iyidir (az kırıklı tabakalar, sıkışık örtüler). Bu havza, D.'dan B.'ya 50 km ve K.'den G.'e 25 km boyunca uzanan olağanüstü yoğun bir sanayi ve kentleşme merkezinin gelişmesine olanak vermiştir.

Yukarı Silezya sanayi bölgesinde yakıt ve enerji üretimi, demir-çelik (başlangıçta demir bölgenin [Częstochowa] yakınındaydı, bugünse dışardan getiriliyor) ve demir dışı metalürji (yakınında kurşun ve çinko yatakları) sanayilerine bağlıdır: tüm bu alanlarda bölge, ülke üretiminin yaklaşık % 40'ını sağlamaktadır; bunlara, birçok makine ve kimya sanayisi tesisi de eklenir. Bu sanayi bütününe, komşu (dörtte üçü kömür çıkarımına ve enerji üretimine ayrılmış Rybnik havzası) ya da biraz daha uzaktaki (Częstochowa, Kraków, Opole ve Bielsko Biała sanayi bölgeleri) uydu alanlar bağlanır Yukarı Silezya kentsel bölgesinde 1 900 000 kişi yaşar; nüfus yoğunlukları, eşit olmamakla birlikte her yerde km²'de 500 kişiyi geçer. Bölgedeki yirmi kadar önemli kentin başlıcaları şunlardır: Katowice, Sosnowiec ve Bytom (bu ikl kent, XIX. yy.'dan önce kurulmuştur), Zabrze, Gliwice, Tychy, Ruda Śląska, Chorzów ve Dąbrowa Górnicza.

Silezya savaşları, Silezya'yı ele geçirmek amacıyla XVIII. yüzyılda Avusturya ile Prusya arasında yapılan bir dizi çatışma. I. Silezya savaşı (1740-42) ve II. Silezya savaşı (1744-45) Avusturya veraset savaşları'nın, III. Silezya savaşı (1756-62) ise Yedi yıl savaşı'nın parçasını oluşturur. I. Silezya savaşında, Prusya imparatoru Friedrich II., Avusturya'nın denetimindeki Silezya'yı işgal etti. II. Silezya savaşı Prusya'nın Silezya üzerindeki egemenliğini pekiştirdi. III. Silezya savaşı sırasında Silezya'yı geri almak amacına oldukça yaklaşan Avusturya, sonuçta Hubertusburg antlaşması (16 şubat 1763) ile bölgenin Prusya'nın elinde kalmasını kabul etti.

SİLEZYA ÜST SİSTEMİ a. Yerbil. Karbon sisteminin üst bölümü; şu kolları içerir: Saint-Étienne katı, Westfalen katı. (Eşanl. SİLEZİYEN.)

SİLEZYEN a. (fr. *silésienne*). Tekst. Hem astar, hem de şemsiye yapımında kullanılan yarı ipekli, yarı yünlü kumaş.

SİLFİYUM a. (lat. *silphium*'dan; yun. *silphion*). Kuzey Amerika'da yetişen sarı ya da beyazımsı, kömeçler halinde bileşik çiçekli, çokyıllık büyük otsu bitki. (*Silphium laciniata* türünün gençlerinde yaprakların hepsi kuzey-güney doğrultusunda aynı düzlemde yer alır, bu yüzden yetiştiği ülkelerde pusula bitki adıyla anılır. Bileşikgiller familyası.)

SİLGEÇ a. *Yörs.* → SİLECEK.

SİLGİ a. **1.** Kurşun kalemle, mürekkepli kalemle ya da daktiloyla yazılıp çizilenleri silmeye yarayan kauçuktan yapılmış nesne. **—2.** Tebeşirle yazılmış ya da çizilmiş yazıları, şekileri silmekte kullanılan keçe, sünger ya da kumaş parçası. **—3.** *Yörs.* → SİLECEK.

—Tıp. Ucunda bir pamuk parçası bulunan uzun metal çubuk. Yalancı zarları kaldırmaya ve içi boş organlardaki mukoza pisliklerini temizlemeye, boğaza ilaç sürmeye ya da laboratuvar incelemeleri için örnek almaya yarar.

Silgiler *(les Gommes)*, Alain Robbe-Grillet'nin ilk romanı (1953). Konusu bir cinayetin ve bu cinayetle ilgili soruşturmanın öyküsüdür. Yapıtta ötekiler gibi "plansız, yönsüz, anlaşılmaz ve korkunç" bir günün, okuyucunun bilincinde yer etmesi için olay günü ve soruşturma günü, yani eylem zamanı ve "düşünme" zamanı olmak üzere iki zaman, birbirine karışmış durumdadır. Yapıtın önemi, konusundan değil, hikâyenin kuruluş tekniğinden kaynaklanır.

SİLGİLEMEK g. f. Tıp. **1.** Doğal ya da patolojik bir boşluğu silgiyle temizlemek. **—2.** Bakteri ya da hücre açısından incelenmesi için steril bir silgiyle patolojik üründen örnek almak.

SİLHET, Bangladeş'te (Çittagong ili) kent, Surma kıyısında, Dakka'nın 200 km K.-D.'sunda; 168 371 nüf. Bir çay, şekerkamışı, kereste ve doğal gaz üretim bölgesinin ticaret ve sanayi merkezi.

SİLHETİYA a. Silhet bölgesinde yaklaşık 2 milyon kişi tarafından konuşulan bengali lehçesi.

SİLİ a. (fars *silî*). *Esk.* **1.** Şamar, tokat. **—2.** Bela, felaket. **—3.** *Sili-hor, sili-har,* tokat, şamar yiyen. ‖ *Sili-zen,* tokat atan.

SİLİ sıf. (esk. türkç. *silig*'den). **1.** Temiz, arı. **—2.** İffetli, namuslu.

—Dokmc. Atkı ipliklerinin arasına sıkıştırılan desen ipliklerinin üç üstten, bir alttan atlayarak dokuma yüzeyini doldurduğu ve dokuma boyunca birbirine koşut yivler oluşturduğu atkı yüzlü bir düz dokuma türü. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Sili dokuma,* sili tekniğiyle dokunmuş kilim, heybe, yastık yüzü vb. ‖ *Sili dokuma tekniği,* sili dokumaların yapımında uygulanan dokuma tekniği. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Sili, daha çok Türkmenler'in yerleştiği yörelerde dokunur. Desen karakteri Türkistan halılarını andırır; dokuma tekniği değişiklik yapılmasına olanak vermediğinden desenler Orta Asya özelliklerini yitirmemiştir. Dokunmasının kolay olmasına karşın fazla yün gittiğinden çok yaygın değildir. Sililerde desen aralarındaki zemin, bez dokuma ya da atkı yüzlü dokumadır.

• *Sili dokuma tekniği,* siliier, atkı iplikleri arasına sıkıştırılan desen ipliklerini desene göre bir alttan üç üstten geçirerek dokunur. Desenin konturlarında atkı atılır ve iplik kaldığı yerden bir üst sıraya çıkarak aynı üç çözgü ipliğinin üzerinden geriye döner. Araya atılan atkı, üst sıraya dikey olarak çıkmış olan ipliğin çözülmesini önler. Dokumanın eni boyunca desen ipliği geçirildikten sonra sıkıştırmak için iki sıra atkı atılır. Bazen desenin özelliğine göre üç-bir atlamalar diyagonal çizgiler oluşturacak biçimde her sırada birer kayarak yapılır. Kimi sililerde hem dik hem diyagonal dokuma şekli bir arada yer alır. Bazılarındaysa sili tekniği cicim tekniğiyle birlikte kullanılır. Uygulanan tekniğin özelliği nedeniyle desenlerin çoğunluğu geometriktir.

SİLİCİ a. Silip temizleme, düzeltme, parlatma gibi işleri yapan kimse.

—Kuyuc. *Çubuk silici,* döner tabla altına yerleştirilen ve kuyu açma çubuklarını yukarı çıkarken temizleyen düzenek.

—Mak. san. Torna tezgâhında, sıvama işleri için kullanılan takım. ‖ Zeytin biçiminde ya da bir mandren üzerindeki bir disk yığınından oluşmuş takım; çapı kendi çapından biraz küçük bir deliğe zorla sokularak, bunun içindeki pürüzleri gidermeye yarar.

—Tekst. Tarak dişlerinin arasını silmede kullanılan makine. (Bu işte genellikle pnömatik aspiratör kullanılır.)

◆ sıf. Silme işlevi gören.

—Bağışıkbil. *Silici hücreler,* bazı bağışıklık tepkilerini yok edebilen T lenfositleri (timüsten türeme).

—Elekt. Bir etkinin sonucunu ortadan kaldırmaya yarayan bir organ, bir aygıt için kullanılır. (Bir cep hesap makinesinin silici tuşu, yazılan son rakamı silmeye olanak verir.)

SİLİCOFLAGELLA a. Silisten tipik borumsu bir iskeleti ve bir tek kamçısı bulunan deniz protistleri cinsi.

—ANSİKL. Silicoflagella günümüzde yaşayan topu topu üç türüyle bilinmektedir; bunların ikisi sıcak denizlerde, üçüncüsüyse soğuk sularda yaşar ve bu sonuncusu oralarda bazı derisidikenlilerin larvalarının beslenmesine yarar. Kretase'den beri yaşadıkları kesinlikle bilinen fosil biçimleri Üçüncü Zaman boyunca çok bollaşır, sonra Pleyistosen'e doğru çok çabuk azalır.

SİLİCON VALLEY, ABD'de, yarı iletkenlerin üretiminde hammadde olarak *silisyum* kullanan sanayi tesislerinin yoğunluğu nedeniyle Santa Clara yönetim bölümünün (Kaliforniya) bir bölümüne verilen ad.

SİLİFKE, Akdeniz bölgesinde İçel iline bağlı ilçe; 107 685 nüf. (1990); 2 666 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 72 köy. Merkezi, Mersin'in 84 km G.-B.'sında *Silifke* (antik. *Seleukeia*), 46 858 nüf. (1990). Tahıl, baklagiller, üzüm, zeytin, turunçgiller. Balıkçılık. Hayvancılık.

—Tar. İskender'in komutanlarından Seleukos Nikator tarafından "Seleukeia" adıyla kurulan kent (İ.Ö. 300'ler), sırasıy-

Silifke ve Silifke kalesi

la roma, bizans, arap, rupen ve selçuklu (1228) egemenliğinde kaldı. Anadolu Selçuklu devleti parçalanıp beyliklere bölündükten sonra Karamanoğulları'nın eline geçti (1448). Osmanlı-Karamanlı savaşları sırasında (1464-1474) İçel'in merkezi olarak önemli rol oynayan ve iki yönetim arasında birkaç kez el değiştiren Silifke, Fatih'in Otlukbeli* zaferinden (1473) sonra Gedik Ahmet Paşa tarafından alınıp osmanlı topraklarına katıldı (1474). Ağabeyi Bayezit II'ye karşı ayaklanarak yenilgiye uğrayan Cem Sultan, ülkeden kaçmak için buradan Anamur'a, oradan da Rodos adasına geçti (1482). Bayezit II döneminde (1481-1512) oluşturulan Karaman eyaletine bağlı bir sancak merkezi olan Silifke, XVII. yy. başlarında tüm Anadolu'yu saran Celali* isyanları sırasında ayaklanmacı reislerinden Muslu Çavuş'un denetimine girdi (1607). Üzerine gönderilen hükümet kuvvetlerini başarısızlığa uğratan Muslu Çavuş, sonunda ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen sadrazam Kuyucu Murat Paşa tarafından ortadan kaldırıldı (1609); böylece kentte de dirlik ve düzen yeniden kuruldu. Ancak, daha sonra Silifke kıyılarını basan bir haçlı filosu, kalesini ateşe verip kenti de yağmaladı (1613).

Tanzimat'tan sonra Adana vilayetinin İçel mutasarrıflığına bağlı bir kaza merkezi olan Silifke, bugün İçel iline bağlı bir ilçe merkezidir.

—Arkeol. ve Mim. Silifke ilçesinde Antikçağ'dan ve Bizans dönemlerinden önemli kalıntılar bulunmaktadır: Meryemlik*, Narlıkuyu*, Cennet-Cehennem* obrukları, Olba*. İ.Ö. III. yy.'da Seleukeia* (Kalykadnos Seleukeia'sı) adıyla kurulan Silifke kentindeki önemli kalıntılar arasında tiyatro, stadion, Zeus tapınağı (II. yy. korinthos düzenindeki başlıklı sütunları yörede Dikilitaş olarak bilinir), Tekirambarı diye anılan bizans sarnıcı belirtilebilir.

Silifke kalesinin aşağı kesiminde, ilçenin K.-B.'sında yapılan araştırmalarda, Kilikia bölgesinin Son Bakırtaş dönemine ve İlk Tunç çağa tarihlendirilen astarlı, perdahlı çeşitli seramikler bulunmuştur.

Kente hâkim yüksek bir kaya üzerinde yer alan Silifke kalesinin yapım tarihi kesin değildir. Çevresi 4 827 m olan, 23 kulesi ve burcu bulunan kalenin girişi G.'dendir. Sonraki dönemlerde de onarılarak kullanılmış, XVII. yy. sonlarına doğru önemini yitirmiştir. Evliya Çelebi kale içindeki caminin Bayezit II döneminde yaptırıldığını, ayrıca çarşı içinde alçak minareli bir cami, birkaç mescit, bir hamam, iki han, köprü başında bir paşa sarayı bulunduğunu yazar. Göksu ırmağı üzerindeki Taşköprü, yazıtına göre Vespasianus'un oğulları Titus ve Domitianus tarafından yaptırılmıştır (İ.S. I. yy.). Altı gözlü köprü 1875'te yenilenmiştir.

SİLİFKE, rumca **Siliku**, G. Kıbrıs rum kesiminde Limasol ilçesine bağlı köy.

Silifke müzesi, Silifke'de arkeolojik ve etnografik yapıtların sergilendiği müze (1973). Önce Cumhuriyet ilkokulu'nun iki odasında derlenen yapıtlar (1958), daha sonra yeni müze yapısına aktarıldı. Laboratuvarı ve kitaplığı bulunan müzede Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinden seramikler, sikkeler, cam eşyalar, heykeller, silahlar, giysiler, antik yapılardan çeşitli mimarlık parçaları yer almaktadır.

Silifkenin yoğurdu, İçel ve çevresinde yaygın bir türkü ve bu türkü eşliğinde oynanan zeybek türü bir halk oyunu. Kaşık çalınarak oynanan oyun, özellikle Türkmenler arasında yaygındır. İki erkek iki kadın en az dört kişiyle oynanan, hareketli bir oyundur.

SİLİGURİ, Hindistan'da kent, Batı Bengal'de, Himalaya'nın eteğinde, Darciling' in G.'inde; 226 677 nüf. (1991).

SİLİK sıf. **1.** Silinmiş, seçilmez olmuş, silikleşmiş yazı, resim kayıt vb. için kullanılır: *Silik bir yazı.* **—2.** Üstündeki yazı, şekil, çizgi ya da resimler silinmiş, bozulmuş, aşınmış olan şey için kullanılır: *Silik bir fotoğraf.* **—3.** Güçlü bir kişiliği, belirgin bir yanı, özgünlüğü olmayan bir kimse, onun yapısı için kullanılır: *Silik bir adam. Silik bir kişilik.*

—Nümism. Kabartısı aşınarak zorlukla seçilir duruma gelmiş sikkeler ve eski madalyalar için kullanılır. || *Silik akçe,* çok kullanılmaktan yazı ve motifleri aşınmış sikke. (Değerinden eksiğine alınıp darphanelerde yeniden eritilip kullanılan bu paralar, 1908'den sonra dolaşımdan kaldırılmaya başlandı.)

—Zool. Hemen hemen silinmiş ya da çok az belirgin olan. (Özellikle böceklerin örtenekleri üzerindeki çizgiler, noktalar için kullanılır.)

SİLİKA a. (lat. *siliqua*'dan). Bot. HARDALSI* MEYVE'nin eşanlamlısı.

SİLİKAT a. (fr. *silicate*). Miner. Merkezinde bir Si atomu, dört köşesinde de O atomları bulunan dörtyüzlü elementel bir motifle belirginleşen ve magma kayaçları ile başkalaşım kayaçlarının temel bileşenini oluşturan minerallerin tümünü belirten genel terim. (Dörtyüzlülerin düzenleniş biçimlerinin çeşitliliği birçok silikat grubunu ayırt etmeye olanak verir: *neosilikatlar* [ayrı dörtyüzlü silikatlar]; *sorosilikatlar* [ortak bir O atomunu kullanan 2 dörtyüzlü silikatlar]; *siklosilikatlar* [halka biçiminde 3, 4 ya da 6 dörtyüzlü silikatlar]; *inosilikatlar* [doğrusal, tek ya da çifte zincirli döryüzlü silikatlar]; *filosilikatlar* [yaprak biçiminde dörtyüzlü silikatlar]; *tektosilikatlar* [ortak O atomuna dört köşesinden bağlı dörtyüzlü silikatlar].)

—Kim. Silisik asidin tuzu ya da esteri. || *Silikat asidi,* SİLİSİK* ASİT'in eşanlamlısı.

SİLİKATLAMA a. İnş. Bir harcın, bir betonun ya da bir taşın kuru yüzeyini sıcak bir sodyum silikat ya da potasyum silikat çözeltisiyle işleme. (Çimentodaki kireç sert ve çözünmez kalsiyum silikata dönüşür. Böylece beton yüzeyi daha sızdırmaz ve sert bir duruma gelir. Eskiden beri uygulanan silikatlama işlemi günümüzde de toz tutmayan yüzeyler elde etmek, sanayi yapılarının zeminini sertleştirmek ve besin teknelerini korumak için uygulanmaktadır. Ayrıca, gevrek ve geçirgen taşların yüzeyinde yapay bir kabuk oluşturmak için de bu işleme başvurulur.)

—Kim. Tahta, kireçtaşı vb. gibi kimi kırılgan malzemelere, bunları sertleştirmek ya da dona karşı daha az duyarlı hale getirmek için silikat emdirme işi. (Silikat, ısı etkisiyle eriyerek tahtayı havanın oksijeninden yalıttığından, işlem sonunda tahta, tutuşmaz bir özellik kazanır.)

—Kuşç. İyi koruyabilmek için yumurtaları sodyum silikat çözeltisine batırma işlemi.

SİLİKATLAŞMA a. Anorg. kim. Metal bir bileşiğin silisle bileşerek silikat durumuna geçmesi.

SİLİKATLAŞMAK gçz. f. Anorg. kim. Silisle bileşmiş bir baz sözkonusuysa, silikata dönüşmek.

SİLİKATOZ a. (fr. *silicatose*). Pnömol. Özellikle silikatça zengin tozların (alümin, kireç, manyezit vb.) solunum yoluyla alınmasına bağlı akciğer pnömokonyozu.

SİLİKLEŞMEK gçz. f. Silik, seçilmez duruma gelmek.

SİLİKLİK a. Silik olan şeyin niteliği.

SİLİKOKALSİYUM a. (fr. *silicocalcium*'dan). Metalürj. Kalsiyum oksit ile silisin elektrik fırınından karbonla art arda uygulanan indirgeme işlemi sonunda elde edilen ve bileşiminde % 30-35 kalsiyum ile % 60-65 silisyum bulunan alaşım; çelik üretiminde oksit ve gaz giderici, pik dökümcülüğünde aşılayıcı olarak kullanılır.

SİLİKOKROMAT a. (fr. *silicochromate*). Anorg. kim. Bir silikat ile bir kromattan oluşan bileşik.

SİLİKOMANGANEZ a. (fr. *silicomanganèse*). Metalürj. Manganez (% 65-68) ve silisyum oranı (% 12-20, özel kullanımlar için kimi zaman % 30) yüksek olan ve elektrotermi yöntemiyle elde edilen demir alaşım; dökme demirin çeliğe dönüştürülmesi sırasında arıtma katkı maddesi, özellikle de oksit giderici olarak kullanılır.

SİLİKOMOLİBDAT a. (fr. *silicomolybdate*). Anorg. kim. Silis ve molibdik asit anhidritinden oluşan karmaşık tuz.

SİLİKON a. (fr. *silicone*). Kim. Genel formülü R_2SiO olan silisyum bileşiklerine, yani ketonların (R_2CO) silisyumlu benzeşiklerine verilen genel ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ a. Polisiloksan. (Bk. *ansikl.* böl. Eczc.)

—ANSİKL. Silikonlarda bir çift Si═O bağının bulunması gerekirdi. Ancak bu bağ son derece tepkin olduğundan, suyla silikonun kararlı biçimi olan silandiole [$R_2Si(OH)_2$] dönüşür. Bir diklorosilanin (R_2SiCl_2) hidrolizinden bir silikon elde edilmek istendiğinde, silandiolün diklorosilan üzerindeki etkisine bağlı olarak gerçekte bir polimer ($O—R_2Si—O—R_2Si—)_n$ oluşur. Teknik diklorosilanda bir miktar monoklorosilan (R_3SiCl) ile triklorosilan ($RSiCl_3$) bulunduğundan, bu iki bileşen polimerin yapısını değiştirir: monoklorosilan, polimer bir zincirin OR_2SiOH ucuyla tepkimeye girerek bir siloksan ($—OR_2SiOSiR_3$) oluşumuyla polimerleşmeyi durdurur; buna karşılık aynı şekilde tepkimeye giren triklorosilan, zincirler arasında bir köprü kurarak üçboyutlu yapıda moleküllerin oluşumunu sağlayan yeni bir ucun ($—OR_2SiORSiCl_2$) meydana gelmesine yol açar. (→ POLİSİLOKSAN.)

—Eczc. Tedavi edici etkisi olmamakla birlikte, sıvı silikonlar, nemden koruyucu özellikleri nedeniyle krem, losyon ve pomat sıvağı olarak bazı farmakopelerde yer alır. Az, orta ve çok kıvamlı olmak üzere sınıflandırılır. Preparatın deri üzerine yayılmasını kolaylaştırır ve köpüklenmeyi önler. "Ellerde görünmez bir eldiven" olarak nitelendirilebilen bir tabaka oluşturmak suretiyle deterjan, çamaşır suyu vb. maddelerle temas sonucu meydana gelen alerjik durumları önler.

Sıcakta ağ şekline getirilmiş, yarı saydam görünümlü *elastik silikon* da ilaç sanayisinde kullanılmaktadır.

Bazı ülkelerde estetik amaçlarla yapılan sıvı silikon enjeksiyonları, Fransa gibi bazı ülkelerde yasaklanmıştır. Buna karşılık en çok göğüsler için kullanılan silikon protezler, yaygın olarak uygulanmaktadır.

SİLİKOSİYANOJEN a. (fr. *silicocyanogène*). Anorg. kim. $(SiN)_n$ formülünde molar kütlesi bilinmeyen katı bileşik.

SİLİKOSİYANÜR a. (fr. *silicocyanure*). Anorg. kim. Siyanosilisik asidin tuzu.

SİLİKOTERMİ a. (fr. *silicothermie*). Me-

talürj. Silisyumu metal bir bileşikle tepkimeye sokarak ateşe dayanıklı alaşımlar ile metallerin elde edilmesini sağlayan metalürji yöntemi. (Ferromanganez ile ferrokrom, manganez ve krom oksitlerin bir elektrik fırınında ferrosilisyumla indirgenmesi sonunda elde edilir.)

SİLİKOTUNGSTAT a. (fr. *silicotungstate*'dan). Anorg. kim. Silis ile tungstik asit anhidritinden türeyen karmaşık tuz. (Eşanl. TUNGSTOSİLİKAT.)

SİLİKOZ a. (fr. *silicose*). Patol. Silis içeren tozların solunum yoluyla alınmasına bağlı akciğer hastalığı.
—ANSİKL. Yavaş ilerleyen bir hastalık olan silikoz yaygın bir akciğer sertleşmesiyle sonuçlanır ve önce solunum, daha sonra kalp yetmezliğine neden olur; üzerine veremin eklendiği de olur *(silisli tüberküloz)*. Eski çağlardan beri bilinen bu hastalık saf silis tozlarının solunum yoluyla alınmasına bağlıdır. Yalnız 5 mikrondan küçük parçacıklar zararlıdır. Başta taşocağı işçileri olmak üzere, kömür madeni işçileri, seramik ve bazen metalürji (kum püskürterek kesim) işçileri tehlikeye en açık kimselerdir. Hastalığın ortaya çıkması için gerekli olan zararlı tozlara maruz kalma süresi çok değişiktir (iki ila otuz yıl) ve genellikle çok geç belirti verir. Akciğer radyografisi saydamsız lekelerin (silikoz modülleri) ortaya çıkışını erken dönemde gösterir. Silikoz bazen romatoit poliartritle birlikte bulunur ve buna Caplan-Colinet sendromu adı verilir. Tedavide ancak belirtiler hafifletilebilir ve ancak önleyici çalışmalar (tozların nemlendirilmesi ya da emilmesi, maske takılması) yararlı olabilir. Silikoz meslek hastalıkları listesinde yer alır.

SİLİKULA a. (lat. *silicula*). Bot. HARDALSI* MEYVECİK'in eşanlamlısı.

SİLİL a. (fr. *silyle*). Kim. Formülü SiH_3— olan birdeğerli kök.

SİLİLİK a. **1.** Temizlik, arılık. **—2.** İffet, namus.

SİLİNDİR a. (fr. *cylindre*; lat. *cylindrus*; yun. *kylindros*'tan). **1.** Geom. Doğrultuları aynı ve δ olan, verilen bir (Γ) eğrisini kesen bütün doğruların birleşimi olan yüzey. [(C) silindirine *silindirsel yüzey* de denir. Doğrulara (C) nin *doğuranları* denir, (Γ) eğrisi de (C) nin *doğrultmanıdır.*] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu silindirsel yüzeyle ve iki koşut düzlemle sınırlanan katı cisim. **—3.** Çeşitli maddeleri ezmeye ya da sıkmaya yarayan merdane. **—4.** Silindir (2 anlamında) biçimindeki cisim. **—5.** *Silindir gibi ezmek*, bir kimseyi tüm yönleriyle güçsüzleştirip baş kaldıramaz, karşı koyamaz duruma sokmak. ‖ *Silindir şapka*, genellikle resmi törenlerde sivil kimselerin giydiği, tepesi silindir biçimindeki siyah şapka.
—Bayınd. Bir şasiye monte edilmiş, tekerlek işlevi gören büyük çaplı bir ya da birkaç metal silindirden oluşan ve toprağı silindirlemeye yarayan, genellikle, özdevinimli makine. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Keçi ayağı silindir*, dış yüzeyi, tokmak gibi etki yapan ve zemindeki gereçlere makinenin basıncını ileten radyal tokaçlarla donatılmış çelik silindir.
—Bes. san. *Deney silindiri*, imbikte damıtılan sıvının, debisini, derecesini ve rengini vb. değerlendirmek üzere geçirildiği cam kap.
—Bot. *Merkez silindir*, damarlı bitkilerin sapında ve kökünde endodermin altında kalan orta kısım. (Özeği, odun ve soymuk damarlı, daha sonra da ikincil soymuk -odun oluşumlarını içerir. Dıştan, farklılaşmış bir katmanla [çevreteker] sınırlıdır.)
—Camc. Silindir biçimli üflenmiş cam parça. (Çekme yöntemlerinin kullanılmaya başlanmasından önce uçları kesilen silindir, uzunluğu boyunca yarılıp açıldığında pencere camları elde ediliyordu.)
—Deric. *Arabalı silindir*, deriyi silindirle ezmek için kullanılan aygıt.
—El sant. Külçe bakırı levha haline getiren makine.
—Elektroakust. Dış biçimleri nedeniyle, Edison fonograflarında kullanılan kayıt ortamlarına verilen ad. (Bunlar, balmumu kökenli bir bileşikten yapılıyordu; gravürleri günümüz plaklarında olduğu gibi yatay olmak yerine, düşeydi. Berliner plağıyla birlikte terk edilmişse de yine de uzun süre, dikte aygıtlarında kullanılmıştır.)
—Geom. *Bir* (Σ) *yüzeyi dışına, bir* δ *doğrultusuna koşut olarak çizilmiş* (C) *silindiri*, bütün doğuranları (Σ) ya teğet bulunan ve bu doğuranların doğrultusu δ olan silindirsel yüzey. ‖ *Dönel silindir*, dönme eksenine koşut bir doğrunun dönmesiyle doğurulan yüzey.
—Isıl. mot. *Silindir hacmi*, bir motor, bir pompa silindiri içinde piston kursunun belirlediği hacim. (Pistonlu bir pompada silindir hacmi değişmez ve yükten bağımsızdır.) —Bir motorda, silindir hacimlerinin santimetre küp ya da litre cinsinden ifade edilen toplamı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Isıl. mot. ve Hidr. pnöm. Bir motorda, bir kompresörde, bir pompada vb.'de, içinde pistonların hareket ettiği, kimi zaman bir silindir gömleğiyle donatılmış silindirsel hacimlerin her biri. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kâğ. san. *Silindir perdahlı kâğıt*, bir yüzü perdah silindiri üzerinde kurutularak düzgünleştirilmiş ve parlaklaştırılmış kâğıt ya da karton; öbür yüz nispeten pürüzlüdür. (Eşanl. BİR YÜZÜ PERDAHLI KÂĞIT.) ‖ *Silindirde perdahlamak*, kâğıdın yalnız bir yüzünü perdahlamak. ‖ *Perdah silindiri*, silindir perdahlı kâğıt ya da karton üretiminde kullanılan kâğıt makinelerinde, kurutma birimine yerleştirilen ve içinden buharla ısıtılan, yüzeyi kusursuz bir biçimde parlatılmış, büyük çaplı metal silindir. (İnce kâğıtların kurutulmasında kullanılan başlıca ya da tek öğeyse, bu silindire *yankee kurutucusu* adı verilir.)
—Kilitç. Bir kilitte, bir güvenlik blokunun silindir biçimli bölümü.
—Mat. çözlm. *Koşut tabanlı silindir*, $\mathbb{R}^3$ ün $B = \{(x, y, z) \in \mathbb{R}^3 / (x, y) \in A \text{ ve } 0 \leq z \leq h\}$ ile tanımlı B parçası, burada A, $\mathbb{R}^3$ ün kanonik tabanı $(\vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$ olduğuna göre $\vec{i}$ ve $\vec{j}$ ile doğurulan vektörel düzlemin sınırlı bir parçası, *h* de silindirin *yüksekliğidir.* (Bu kavram, ancak ve ancak A karelenirse, B nin küplenir olması ölçüsünde hacim kavramı için yararlı olur.)
—Matbaac. Bir baskı merdanesinin baskı parçalarını kâğıt üzerine aktarmak ya da bu aktarma için uygun baskıyı sağlamak amacıyla baskı kalıplarına ya da ara öğelere destek görevi yapan mekanik parçası.
—Müz. Müzik kutusu, laterna gibi mekanik müzik aletlerinin mekanizmasındaki başlıca parça. (Silindirin üzerindeki çentikler silindir dönerken supapların ya da çekiçlerin levyelerine, titreyici lamlara takılarak bunları hareket ettirir.) ‖ Üflemeli çalgılarda, içinde pistonun kaydığı boru.
—Oto. ve Isıl. mot. *Silindir bloku*, döküm yoluyla demir ya da hafif alaşımdan yapılan, silindirleri, silindir buhar gömleklerini ve krank milinin üst yatak desteklerini taşıyan tek parça bütün.
—Petr. san. *Silindir yağı*, buharlı makinelerin silindirlerini yağlamada kullanılan ve boşlukta damıtma yöntemiyle elde edilen petrol artığı.
—Polim. *Beslenme silindiri*, ISITMA* SİLİNDİRİ'nin eşanlamlısı. ‖ *Enjeksiyon silindiri*, ISITMA* SİLİNDİRİ'nin eşanlamlısı.
—Seram. Kaset ya da raf istifi usulüne göre pişirilirken yalıtımlarını sağlamak için tabak ve emaye tabakların altına yerleştirilen (genellikle üç tane) dayanıklı pişmiş topraktan, koni biçiminde küçük taşıyıcı. ‖ Seramik hamurlarının karıştırılmasını sağlayan ve hamurları birbirine gittikçe yaklaşan bir dizi haddeleme silindirinin arasından geçirerek uygulanan yöntem.
—Sil. Kimi ateşli silahlarda, hareketli kamanın temel parçası. ‖ *Gaz silindiri*, 1924-1929 modeli fransız yapısı makineli tüfekte, pistonu koruyan, gazların genleşmesini geciktiren ve gaz kaçaklarını önleyen bölüm.
‖ *Yangın silindiri*, yangın mermilerinde, ince barutla birlikte kullanılan ve güherçilelenmiş iple sarılı, yemleme fitili paketi.
—Tekst. Dokuma, apre vb. sanayilerinde üzerine kumaş sarılan merdane. ‖ *Silindir taşıyıcı*, iplik sanayisinde kullanılan çeşitli iplik çekme makinelerinin silindirlerine destek görevi yapan sabit gövde. ‖ *Aktarıcı silindir*, iğneli silindirli taraklarda (yün, keten ve jüt taraklama), büyük tambur ve çekici silindirlerle bağlantılı hareket eden silindirlerden her biri. ‖ *İğneli silindir*, yün keten, jüt gibi kimi tekstil maddelerini taraklamak için, büyük tamburla birlikte kullanılan, eğik dişlerle donatılmış metal küçük silindir. (İğneli silindir, tarağın faydalı eniyle eşit uzunluktadır.) ‖ *Kurutma silindiri*, tekstil maddelerini temas yoluyla kurutmada kullanılan, 120-130 °C arasında buharla ısıtılmış, döner metal silindir. (Yün sanayisinde ya da ağartmada kullanılan kimi kurutma fırınlarında yalnız büyük çaplı tek bir kurutma silindiri bulunur. Haşıllanmış çözgü ipliklerini kurutmada kullanılan fırınlar gibi diğer fırınlarda daha küçük çaplı 6 ile 12 arasında değişen kurutma silindiri vardır. Son olarak, boya ve apre atölyelerinde, özellikle ağartmadan sonra dokumaları kurutmada kullanılan tamburlu kurutma fırınlarında, yer kaplamaması için düşey sıralar halinde monte edilmiş 24-30 kadar kurutma silindiri bulunabilir.) ‖ *Sevk silindiri*, boya teknelerinin üzerine monte edilen ve dokumanın banyo içindeki hareketini sağlayan, çembersel ya da eliptik, kafes biçiminde silindir.
—Tıp. *İdrar silindiri*, böbrekteki idrar süzme borucuklarında oluşarak onların biçimini alan ve idrar tortusunda bulunabilen protein yapısında silindir görünümlü mikroskobik cisim. (İdrar silindirlerinin yapısı çeşitlidir: epitelyumsu, taneciksi, sümüksü, hiyalin, fibrinsi, yağsı vb. Normal idrarda çok az miktarda bulunur; çok fazla bulunması nefrit belirtisidir.)

◆ sıf. Silindir biçiminde olan şey için kullanılır.
—Arkeol. *Silindir mühür*, nazarlık ya da mühür olarak kullanılan, silindir biçiminde yontulmuş, üzerine çeşitli figürler kazınmış sert taş.
—Kürkç. *Silindir pres*, kürklerin parlatılması amacıyla kullanılan ısı verici baskı merdaneli makine.
—Şapkac. *Silindir şapka*, XIX. yy.'da erkekler tarafından redingotla birlikte şehir kıyafeti olarak, bugün ise takım elbiseyle birlikte tören kıyafeti olarak giyilen, ipekli kumaştan yüksek ve silindir biçiminde bir tepesi olan, dar kenarlı şapka.
—ANSİKL. Arkeol. Silindir mühürler, Sümer, ardından Asur-Babil uygarlığının ayırt edici özelliklerinden biridir. Bu biçimin seçimi, çivi yazılı tabletlerde ve mühürlemede gereç olarak kilin kullanılmasına bağlı gözükmektedir. Bir nesnenin kime ait olduğunu belirten işaretleri kabartma olarak elde etmek için, bu işaretlerin çukur olarak kazındığı silindir, henüz yumuşaklığını yitirmemiş kilin üzerinde gezdirilirdi. Tablet üzerine yazılmış sözleşmelerin gerçekliği böylece doğrulanırdı. Korudukları kapının açılması ya da garanti ettikleri eşyanın kullanılabilmesi için kırılması gereken mühürler de aynı biçimde damgalanırdı. Kil mühürler çeşitli biçimlerde olurdu: sözleşme tabletlerinin konduğu *kılıflar; balyaları* saran bağların uçlarını birleştiren küremsi mühürler; küplerin ağzına konan tapa ya da halka biçimindeki mühürler. Silindir mühürler genellikle taştan yontulurdu; bununla birlikte, deniz kabukları (III. binyıl'da), fildişi (Suriye'de), fayans (özellikle II. binyıl'da), çok ender olarak da metal kullanıldı. Bunlar genellikle boydan boya delinmiş olur, çoğunlukla mücevher gibi asılabilmeleri için metal bir çerçeveye bağlanırdı. En eski dönemlerde ve Hititler'de bu mühürlerin üzerinde bir askı halkası ya da onun yerini tutan bir hayvan heykelciği bulunurdu; böyle olduğu zaman, silindirin tabanı ayrıca damga mühür olarak da kullanılabiliyordu.

Özellikle eski çağlarda halkın inanç ve kaygılarını yansıtan sanatsal kuralların ve ikonografinin hazırlanıp ortaya konmasında silindir mühür oymacılarının çok büyük payı bulunduğu sanılmaktadır. Hanedanöncesi dönemde (İ.Ö. 3000'e doğr.), serbest dolaşan hayvanların betimlenmesinde ve tarımla ilgili kült sahnelerinde güçlü bir natüralizm göze çarpar. Eski hanedan döneminde (İ.Ö. 2800-2500), kesintisiz frizler biçiminde birbirini izleyen sahnelerde, hayvan betimlemelerinde daha gelişmiş mitolojik yorumlar görülür. Silindirlerin üzerine sahiplerinin ya da bir koruyucu tanrının adı kazınırdı. Akkad döneminde (İ.Ö. 2400) süslemeler daha heybetli bir görünüm aldı; birçok silindirde, kozmolojiyi yansıtan karmaşık bir mitoloji canlandırıldı.

Daha sonraları oymacılık büyük bir inceliğe ulaştı; daha çok kişi kültüyle ilgili sahneler canlandırıldı (Yenisümer dönemi, İ.Ö. 2100-2000). I. Babil hanedanı döneminde (İ.Ö. 2000-1700), bütünlük kaygısı taşımayan tanrı betimlemeleri ve çeşitli simgeler yeğlendi. Kasit hanedanı döneminde (İ.Ö. 1600-1100), bu resimler basitleşti, yerlerini dua ya da sunu niteliğinde uzun yazıtlara bıraktı.

Lauros-Giraudon

5. Akkad kralı Şar-kali-şarri'nin **silindir** mührü (ve açınımı) kahverengi jasp (İ.Ö. 2200'e doğr.) *Louvre müzesi, Paris*

Asur egemenliği döneminde konular yenilendi; bir süre natüralizme dönüldükten sonra, büyük heykellerde işlenen konular ele alındı: kahramanlar ya da tanrılarla savaşan kanatlı canavarlar, tepesinde kanatlı güneş kursu bulunan kutsal ağaç, simgeleri sayılan hayvanlara binmiş tanrılar.

Silindir mühürler, Mykenai dönemi Yunanistanı'ndan ari öncesi Hindistan'a kadar, bu mühürleri olduğu gibi alan ya da az çok bağımsız biçimde bunlardan esinlenen halklar arasında, Asur-Babil uygarlığının yayılışına tanıklık eder. Sümer ülkesinde ve Sus bölgesinde bu tür mühürlerin yerli özellikler taşıdığı kabul edilebilir; suslu oymacılar, bazı dönemlerde, özgün yapıtlar ortaya koydular (masal konularını canlandırdıkları sanılan insan kılıklı hayvanlar). Silindir mühür, daha hanedanöncesi dönemde, Mezopotamya'dan ve Sus bölgesinden Nil vadisine girdi; ancak Mısırlılar onu benimserken resimlerin yerini, mührün sahibinin unvanlarının sıralandığı bir yazıta verdiler.

III. binyıl'da Suriye ve Filistin'de benimsenen silindirler önceleri küpleri damgalamakta kullanıldı; ardından, II. binyıl boyunca, bu mühürlerdeki süslemeler büyük bir çeşitlilik göstererek, babil, mısır, ege, hatta hint-avrupa etkilerini ortaya koydu. Kıbrıslılar ve Giritliler de, silindir mühürler yaparak bunları kendilerine özgü konularla süslediler (İ.Ö. XV.-XIII. yy.).

Anadolu'da silindir mühürlerin görülmesi, Asur ticaret kolonileri çağında (İ.Ö. II. binyıl başı), Mezopotamya ve Suriye ile gelişen ilişkilerle başlar (Kültepe, Karahöyük). Hititler'de damga mühürler yaygın olmakla birlikte, silindir mühürlere de rastlanmaktadır; Karahöyük'te ele geçen örneklerde, silindir yüzeye dinsel tören sahneleri işlenmiştir (Konya müzesi). Bu dönemde silindir ve damga mühür formlarını birleştirmiş silindir damga mühürler de kullanılmıştır; İ.Ö. XV.-XIV. yy.'lara tarihlendirilen bir örnekte, tören giysileri içindeki bir hitit kralı Fırtına tanrısı'na kutsal içki sunarken gösterilmektedir (Paris, Louvre müzesi). Urartular'da da silindir damga mühürler yaygındı. Çavuştepe kazılarında ele geçen, aşağıya doğru hafifçe genişleyen bir silindir damga mühür bu dönemin tipik örneklerindendir (Van müzesi). Hem yuvarlanarak hem de basılarak kullanılan bu mührün yüzü çifte çizgilerle eşkenar dörtgenlere ayrılmış, bunların içine stilize hayvan başları işlenmiştir.

—Bayınd. İlk silindirler, atların çektiği taş, demir ya da döküm makinelerdi. 1860'a doğru buharlı silindir ortaya çıktı ve 1930' da bunun yerini motorinle çalışan silindir aldı.

Günümüzde kullanılan silindirlerde, değişik hızlarda hareket etmeyi sağlayan bir vites kutusu, sonsuz vidalı bir direksiyon, helisel ya da servomotorlu bir tekerlek, çok sağlam, tekparçalı bir şasi bulunur. Ağır silindirlerin çoğu bir kazıyıcı taşıyabilir ya da çekebilir.

Titreşimli silindir'in bir merdanesi ve bir tekerleği vardır; frekansı dakikada 3 600 titreşimi bulan düşey bir titreşim tekerleğe iletilebilir. Sıkıştırmaya, derinlemesine etki eden titreşim de eklenince, birkaç geçişte gerecin iyice sıkışması sağlanır.

Lastik tekerlekli silindir, içine safra doldurulmuş kasa biçiminde bir şasiden oluşur. Düşük basınçlı iki sıra lastik tekerlek bu şasiyi taşır. Tekerleklerin zemine ilettiği basınç ve titreşimler toprağın sıkışmasını sağlar. Zemine iletilen basınç 1-6 MPa arasında değişir.

Sallanımlı lastik tekerlekli silindirler, zeminin daha iyi sıkışmasını sağlar.

İlk *keçi ayağı silindirler*, Kaliforniya'daki toprak barajları sıkıştırmak için, 1933 -1935'lerde yapılmıştır. Günümüzde büyük barajları sıkıştırmada kullanılan silindirlerin ağırlığı 18 tonu bulur. Çoğu kez tokaçlar ya da bunların silindir, kesik koni biçimindeki ya da keçi ayağını andıran uç bölümleri aşındıklarında değiştirilmek üzere sökülebilecek biçimde yapılmıştır.

Tokmak ayaklı silindirler aynı türdedir, ama sıkıştırma etkisini artırmak ve zemin malzemesinin sökülmesini önlemek için ayakları daha geniş bir alana dayanır.

—Geom. (Γ), (I, *f*) parametrelenmiş yayı ve *d* de δ doğrultusunun doğrultu vektörü ise, doğuranların vektörel denklemi

$$m = f(t) + \lambda d \quad (t \in I)$$

biçimindedir. (t,λ), I×R yi taradığında, (C) nin vektörel denklemi elde edilir. Bir silindirin (ya da bir silindirsel yüzeyin) doğrultusu değişmeyen bir doğru ailesince doğurulduğu söylenebilir.

3 boyutlu E_3 afin uzayında, silindirler, yozlaşmış ikilenikler olarak elde edilebilir (bunların yozlaşmış olmaları, descartesçı denklemlerinde z ve z^2 li terimlerin katsayılarının sıfır oluşundandır). Uygun bir $(\Omega, \vec{i}', \vec{j}', \vec{k}')$ işaretinde bulunulursa aşağıdaki biçimler elde edilir.

• *eliptik* silindirlerin sanal olanlarının denklemi

$$\frac{x^2}{a^2}+\frac{y^2}{b^2}+1=0,$$

ya da gerçek olanlarının denklemi

$$\frac{x^2}{a^2}+\frac{y^2}{b^2}-1=0$$

dır;

• *hiperbolik* silindirler, bunların denklemi

$$\frac{x^2}{a^2}-\frac{y^2}{b^2}-1=0$$

dır;

• *parabolik* silindirler, bunların denklemleri

$$x^2-2py=0$$

dır.

Doğuranlar $(\Omega, \vec{k}')$ eksenine koşutturlar, bu eksene dik ve denklemi $z=0$ olan düzlemle kesiti önceki üç halde bir öz koniktir ya da denklemi

$$\frac{x^2}{a^2}-\frac{y^2}{b^2}=0$$

olduğu haldeki gibi kimi kez yozlaşmıştır, bu hal, $(\Omega, \vec{k}')$ eksenini içeren farklı iki gerçek düzlem biçimine yozlaşan bir silindire karşılık olur.

Bir silindir, doğrultu vektörü doğrultmanların doğrultularıyla aynı olan her ötelemede, geniş uzamda değişmez.

—Isıl mot. Silindir hacmi, silindirin ana boyutları olan *silindir çapı* ve *piston kursu*' nu milimetre cinsinden ifade ederek tanımlanır. Gerçekten de bu boyutlar çapı ve yüksekliği bilinen herhangi bir silindirin hacmini hesaplamaya olanak verir. Birden çok silindirin bulunması durumunda, motorun silindir hacmi tüm silindir hacimlerinin toplamı olarak alınır. Dolayısıyla 80×100 mm'lik dört silindirli bir motorda, tek bir silindirin hacmi 500 cm^3'tür; toplam silindir hacmi 2 000 cm^3 ya da 2 litredir.

—Isıl mot. ve Hidr. pnöm. Pistonlu buhar makinelerinde, yanmalı ve patlamalı motorlarda, pompalarda, preslerde, hidrolik motorlarda ve asansörlerde vb.'de bulunan temel organ, içlerinde pistonların hareket ettiği içi boş silindirlerdir. Bu parçalar çoğu zaman dökme demirden, basınç çok yüksek olduğunda da çelikten yapılır. Silindir, piston yer değiştirdiğinde değişken hacimli kapalı bir kap oluşturur; bu alan içinde devindirici akışkan iş yaparak genişleyebilir. *İçten yanmalı motorlar*'da silindir, şiddetli bir etki sağlamak ve böylece biyel aracılığıyla devindirici mili ya da *krank mili*'ni döndürmek için gaz karışımının yandığı yerdir. Bir silindirin boyutu, silindirin en önemli öğeleri olan silindir çapı ve piston kursu ile belirtilir. Volanın etkisine rağmen dört zamanlı bir çevrime göre çalışan tek silindirli bir motor hafifçe sarsıntılı çalışır. Daha düzenli bir çevrim sağlamak ve krank milinin her dönüşünde daha büyük bir itme gücü elde etmek için silindir sayısını artırma yoluna gidilmiştir.

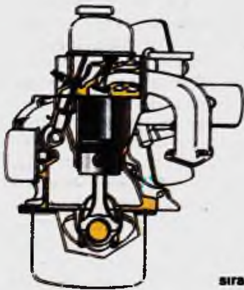
Silindirlerin yapısı ve yerleştirilme biçimi çok çeşitlidir. Genellikle düşey doğrultuda bir sıra (sıra tipi motor) ya da eğik iki sıra halinde V biçiminde (V tipi motor) dizilirler. Böylece kaputun altına daha kolay yerleştirilen bir bütün elde edilir; krank mili, sıra tipi motorlara oranla daha kısa olabildiğinden statik dengelemede bozukluğa yol açmadan yüksek bir rejim sağlanabilir. Silindirler karşılıklı olarak çifter çifter de yerleştirilebilir; böylece basık bir motor elde edilir.

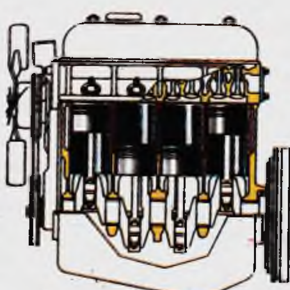
Bütün silindirler dış zarflarıyla birlikte, tekparça halinde dökülen ve daha sonra işlenen karmaşık bir parça halinde birleştirilir. (→ SİLİNDİR BLOKU.) Kimi modellerde silindir gömlekleri yerinden çıkabilir, bu da bir aşınma durumunda kolayca rektifiye edilmelerini sağlar. Bu aşınma, krank miline dik doğrultuda silindir çapının büyümesi ya da ovalleşmesi biçiminde ortaya çıkar ve aşırı yağ tüketimine, dolayı-

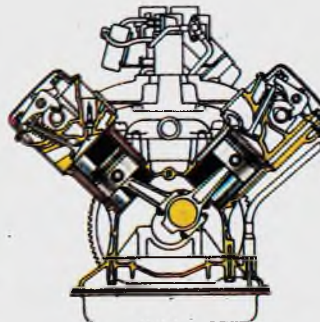
Sovemat

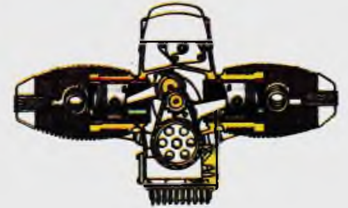

titreşimli **silindir**

üstte
patlamalı motor
silindirlerinin
çeşitli düzenleniş biçimleri

sıyla sıkıştırmanın (kompresyon) azalmasına yol açar.

Modern otomobil yapımı, tek parça halindeki silindir grubu, ya blok içine doğrudan açılmış silindirlerden ya da alt bölümden geçirilerek merkezlenen ve üst bölümden silindir kafasıyla tespit edilen sökülebilir silindir gömleklerinden oluşur. Bu son durumda silindir bloku daima gömleklerle donatılmıştır (çok özel birkaç motorda, silindir çeperleri elektrolitik yolla, sert kromla kaplanarak sertleştirilir). Aynı blok üzerine farklı çapta gömlek geçirilerek silindir hacimleri, dolayısıyla güçleri farklı motorlar elde edilebilir. Silindir bloklarını preslenmiş, soğuk çekmeyle birleştirilmiş, kaynaklanmış kalın sac parçalarından üretmek için kimi girişimlerde bulunulmuştur. Motorların hafifletilmesi yolunda yapılan araştırmalar çerçevesinde bu tekniğin yeniden ele alınması olası görünmektedir.

Motosikletlerde, silindirlerin yanyana, koşut, düşey ya da eğik olarak yerleştirildiği farklı bir düzenleme uygulanır. Her muylu birbiriyle 180°'lik bir açı yapacak biçimde konursa kusursuz bir dengeleme sağlanabilir. Kimi yapımlarda iki piston karşılıklı olarak aynı silindir içine yerleştirilir. İki zamanlı motorlara özgü olan bu özellik, dört zamanlı motorlarla kıyaslanabilecek kadar yüksek bir dağıtım gücü elde etmeye olanak verir. Bu durumda her iki piston Y biçiminde tek bir biyele ya da aynı muylu üzerine yerleştirilmiş iki biyele etkir.

SİLİNDİRAJ a. (fr. *cylindrage*'dan). Bir şeyin üzerinden silindir geçirme.

SİLİNDİREKSEN a. AKSON'un eşanlamlısı.

SİLİNDİRİK sıf. (fr. *cylindrique*'ten). SİLİNDİRSEL'in eşanlamlısı.

SİLİNDİRİT a. (fr. *cylindrite*'den). Miner. Doğal antimon, kalay ve kurşun sülfür.

SİLİNDİRLEME a. Bayınd. Sıkıştırılmış taşların arasına dolgu gereçleri sokarak, makadam bir karayolu yüzeyini kararlı duruma getirmeyi amaçlayan işlem.

—Deric. Tabanlı bir deriyi, tıkız ama çekiçle dövmeye göre daha esnek bir yapı kazandırmak üzere ağır bir silindirden geçirme işlemi.

SİLİNDİRLİ sıf. *Sayı sıf.* + *silindirli*, belirtilen sayıda silindiri olan: *Dört silindirli ekonomik bir araba.*

SİLİNDİRSEL sıf. **1.** Silindirle ilgili. **—2.** Silindir biçiminde olan.(Eşanl. SİLİNDİRİK.)

—Anat. *Silindirsel epitelyum,* silindir biçiminde hücrelerden oluşan epitelyum. (Solunum yolları mukozası, sindirim kanalı mukozalarının çoğu, dışsalgı bezleriyle bunların kanallarının mukozaları bu tip epitelyumla döşelidir.)

—Geom. *Silindirsel yüzey,* SİLİNDİR'in eşanlamlısı.

—Yerbil. Kendisine koşut olarak yer değiştiren bir doğurucunun oluşturduğu bir yapı için kullanılır.

SİLİNGAE. Tar. coğ. Silezya'ya adını verdiği sanılan germen halkı. Vandallar grubundandı. V. yy. başında bu halkın bir bölümü Baetica'ya yerleşti.

SİLİNME a. Silinmek eylemi.

—Kad. doğ. Doğumun başlangıcında dölyatağı boynunun gitgide kısalması. (Dölyatağı boynunun gerçekten genişlemesi ancak silinmenin tamamlanmasından sonra başlar.)

—Ruhbil. Koşullanmış bir tepkinin, pekiştirilmesi kesildiği zaman ortadan kalkması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ruhbil. Betimsel bir açıdan bakıldığında koşullanmış bir tepkinin silinmesi, birçok bakımdan yerleşmesiyle bakışımlıdır. Klasik koşullamada silinme, koşullanmamış uyartı koşullanmış uyartıyla birlikte olmaktan kesildiği zaman meydana gelir. "Araçsal" ya da "işlemleyici" denilen koşullamada silinme, genellikle pekiştirici uyartı koşullanmış tepkiden sonra görünmez olduğu zaman ortaya çıkar. Bununla birlikte kaçınma koşullaması, genellikle daha karmaşık bir tablo gösterir.

Öte yandan, koşullanmış tepkinin silinmesi, yerleşmesiyle birçok bağlantı gösterir. Yerleşmesi gibi tedrici olabilir ve bu durumda pekiştirmemelerin sayısına, yani bir yineleme etkenine bağlıdır. Ayrıca tam bir silinme elde etmek için gerekli pekiştirmemelerin sayısı, genellikle koşullanmış tepkinin yerleşmesi boyunca uygulanan olumlu pekiştirmelerin sayısına bağlıdır. Bu parametreye, "silinmeye direnme" parametresi denir. Bununla birlikte silinmeye direnme üzerinde, koşullanmış tepkinin kesikli pekiştirmeyle yerleştirilmiş olması ya da bireyin güdülerinin durumu vb. gibi başka etkenler de etkide bulunabilirler.

İ. P. Pavlov'un kuramı ve onu izleyen birçok kuram, silinme olayını bir iç yanıt tutukluğu sürecine bağlar. Bu görüşe göre silinme, farklılaşma -ya da ayrım-, gecikmiş ya da kalıntısal koşullama gibi gözlemlenebilir başka olaylarla büyük bir benzerlik gösterir. Öteki kuramlar, tutukluk kavramını ve daha genel olarak iç süreçler üzerindeki her türlü varsayımı reddederken, başka bazıları da bilişçi yorumları onlara tercih eder.

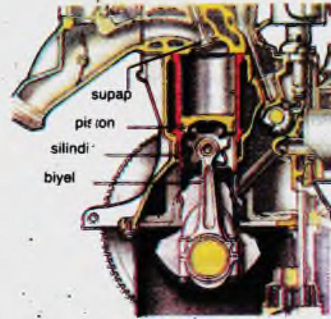
SİLİNMEK → SİLMEK.

SİLİNTİ a. Kâğıtta bir yazının silinmesi sonucu kalan iz: *Sayfanın kenarında bazı silintiler var.*

SİLİON a. (fr. *silionne*). Camc. 6 μm'den küçük çaplı kesiksiz tekstil elyafından oluşmuş cam teli.

—ANSİKL. Camc. İstenen özellikte silion, erime fırını haddesinden çıkan cam ipliklerinin yüksek hızda çekilmesiyle elde edilir; silion liflerinin çapı 4-10 μm mertebesindedir; lifler sarılmadan önce, liflerin kendi aralarında yapışmasını sağlamak ve daha sonraki işlemleri kolaylaştıran yağlayıcı bir zarla kaplamak üzere yağlama işlemi görürler. Bu malzeme cam dokumalar ve takviyeli plastiklerin yapımında kullanılır.

SİLİQUA a. (lat. *siliqua*). Nümism. **1.** Altın solidus'un 24'te birine eşit ağırlık. **—2.** IV. yy.'da Roma İmparatorluğu'nda, sonra VI. ve VII. yy.'larda Ravenna ve Kartaca'da basılan küçük gümüş para.

bir patlamalı motor
silindirinin kesiti

SİLİS a. (fr. *silice*). Miner. Pek çok mineralde bulunan, SiO_2 formülünde oksijenli silisyum bileşiği.

—Camc. *Silis camı,* erimiş kuvarstan elde edilen cam. (Silis camı, yaygın olarak kullanılan cisimler içinde en küçük genleşme katsayısına sahip cisimdir ve morötesi ışınlara karşı yüksek bir geçirgenlik gösterir.)

—Pedol. *Silis ayrılması,* toprakların ve yüzeysel kayaçların içerdiği silikatlı minerallerin bozunarak silisi bırakmasıyla sonuçlanan jeokimyasal evrim.

—Teknol. *Silis giderme,* sınai sularda bulunabilecek silisi gidermek için yapılan işlem.

—ANSİKL. Bot. Silis bitkiler tarafından ancak koloidal biçimde özümlenebilir ve bu bakımdan bazı topraklar (çeltik tarlaları) geçici olarak bu elementten yoksun kalabilir. Bitkilerin çoğunda ender bulunan silis, bazı türlerde (çayırsazı, atkuyruğu, buğdaygiller), özellikle üst deri hücrelerinde bol miktarda yer alır ve bu bitkileri sert, pürüzlü, hatta kenarlarını keskin kılar. Diyatomelerin silisli kılıflarının kalıntıları zımpara gibi kullanılır.

—Eczc. Koloidal silis ilaç yapımında, nem çekici olarak birçok preparatın bileşimine girer ve emülsiyonlara jel özelliği vermek için kullanılır. Potasyum ve sodyum silikat, ortopedide, alçıların sertleştirilmesinde kullanılır.

—Kim. Laboratuvarlarda, amorf ya da kristalleşmiş doğal silis biçimlerinden başka iki çeşit yapay amorf silis kullanılır; bunlardan ilki silis camı, ikincisi silis peltesidir. 1. *Silis camı,* cam görünüşünde saydam bir maddedir; kuvarsın ergitilmesi ve ergitme sonunda oluşan ağdalı sıvının yeniden soğutulmasıyla elde edilir. Isıl genleşme katsayısının son derece küçük olması, kimyasal etkenlere karşı iyi bir direnç göstermesi, yalıtıcı özellikler taşıması ve morötesi ışınlara karşı yüksek geçirgenlik göstermesi nedeniyle laboratuvar aygıtları ile cıva buharlı ampul yapımında cama tercih edilir. 2. *Silis peltesi,* bileşiminde yaklaşık % 4 oranında su bulunan yarısaydam ve granüllü bir maddedir. Bir alkali metal silikat çözeltisinin asitleştirilmesi ve tepkime sonunda oluşan tıkız peltenin suyunun giderilmesiyle elde edilir. Si-

lis jelinin geniş bir özgül yüzeyi vardır; bu nedenle kurutma etkeni, katalizör taşıyıcısı (SO_2'nin SO_3'e yükseltgenmesinde V_2O_5 taşıyıcısı) ya da doğrudan katalizör olarak (arilli halojenürlerin fenollere hidrolizi) işe yarar. Petrolün krakinginde alümin ve silisten oluşan karma bir pelte kullanılır. Silis peltesinin yüzde tutma özelliklerinden ayrıca kromatografi çözümlemelerinde yararlanılır. Silis, kimyasal bakımdan son derece kararlı bir maddedir; ısı etkisiyle ayrışmaz, indirgenmesi çok zordur. Elektrik fırınında karbonla ayrışarak karbonmonoksit (CO) ile silisyum karbürü (SiC) verir. Alkali metaller ya da magnezyum, silisi indirgeyerek silisyumun ayrılmasını sağlar.

Silis bir asit anhidrittir; yüksek sıcaklıkta metal oksitlerle bileşerek tek başlarına elde edilemeyen kararsız silikatları verir; bunlar ortosilisik asit (H_4SiO_4), metasilisik asit (H_2SiO_3) ve yoğuşmuş polisilisik asitler (2, 3 vb.) gibi silisyum atomu taşımalarına bağlı olarak disilisik, trisilisik denen asitler) gibi çeşitli silisik asitlerin tuzlarıdır. Bu silikatlar ayrıca silisin karbonatlar ya da sülfatlar üzerine etkimesi sonunda da elde edilebilir (cam üretimi).

Silis, hidrofluorik* asit dışında hiçbir asitten etkilenmez; hidrofluorik asitle tepkimeye girdiğinde silisyum fluorür gazına (SiF_4) dönüşür.

—Miner. Silis ailesi, genellikle saf olmayan SiO_2 oksidinin oluşturduğu bütün mineral türlerini ve çeşitlerini kapsar (kuvars, kalseduan, çakmaktaşı, opal, tridimit vb.)

—Tıp. Silis tozlarının solunum yoluyla alınması silikoza neden olur.

SİLİSÇİL sıf. Kireçten hoşlanmayan ve silisli topraklarda yaşayan bitkilere denir (kartallıeğrelti, kestane, funda.) [Bu bitkilere kireçyeren demek daha doğrudur, çünkü toprağın yüksek oranda silis içermesi gerekli değildir, yeter ki, kireç bulunmasın.]

SİLİSİK sıf. (fr. *silicique*). Anorg. kim. Formülü SiO_2 olan bir anhidrit (silis) ile tek başlarına elde edilemeyen kararsız pek çok asit için kullanılır. (Eşanl. SİLİKAT ASİDİ.]

SİLİSİL a. (fr. *silicyle*). Anorg. kim. SiO— formülünde ikideğerli kök.

SİLİSİT a. (fr. *silicide*'den). Miner. Bileşiminde silis bulunan minerallerin genel adı.

SİLİSLEME a. Metalürj. Silisyumla yapılan semantasyon.

SİLİSLENME a. Paleont. Yapısına silis katılması sonucu fosilleşme.

SİLİSLEŞME a. Yerbil. Bir kayacın yerini silise bırakarak dönüşmesi. (Silis hidrotermal, pedolojik olaylar, başkalaşım ve taş oluş olayları sonucu oluşabilir.)

SİLİSLİ sıf. Yerbil. Silisle ilişkili olan, silis içeren.

—Patol. *Silisli tüberküloz*, akciğer veremiyle birlikte olan silikoz.

—Yerbil. *Silisli kayaç*, % 50'den çok silis içeren tortul kayaç. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Silisli yumru*, çoğunlukla karbonatlı bir anakayaçta, taşoluş sırasında gelişen kimyasal ya da biyokimyasal kökenli silisli çökelti.

—ANSİKL. *Silisli kayaçlar.* Kökenine göre şu türleri ayırt edilir: *kırıntılı silisli kayaçlar*, akarsuların ya da rüzgârın getirdiği kuvars tanelerinden oluşur (kum, kumtaşı) ve *fizikokimyasal silisli kayaçlar;* amorf ya da kalseduan, opal, kuvars halinde kristalleşmiş silisten oluşur. Taşoluş sırasında çökelen silis bazı iklimlerde, önceden var olan silisli minerallerin çözünmesiyle oluşur (özellikle kuvars). Silis akarsular tarafından iyon halinde taşınmıştır (çakmaktaşı, silisli yumru, boynuztaşı [chert]). Değirmentaşı ise pedolojik kökenlidir; kurak iklimde gölsel kireçtaşlarının içerdiği killerin ayrışmasıyla serbest kalır (Beauce ve Brie değirmentaşları). *Organik* ya da *biyokimyasal silisli kayaçlar,* üremeleri çoğu kez volkanik etkinliklerle ilgili olan testi, silisli organizmaların birikmesiyle oluşur (diyatomit, radyolarit, spongolit).

SİLİSLİSÜNGERLER a. Üyelerinin iskeleti altı uçlu silis iğneciklerinden (birbirine dikey üç çubukçuk) oluşan süngerler sınıfı. (Silislisüngerler Cambria devrinden beri bulunmaktadır ve İkinci Zaman'da çok yaygındı. Günümüzde özellikle derinlerde bulunur: örneğin, dantelayı andıran iskeletinin güzelliği ve hafifliğiyle ünlü *Euplectella.* Bil. a. *Hexactinellida.*)

SİLİSTRE a. Ask. denizc. **1.** Savaş gemilerinde, gemiye gelen ya da gemiden ayrılan flandra ya da fors sahibi subaylara ya da devlet büyüklerine yapılan törende çalınan düdük. **—2.** Eskiden, yelkenli savaş gemilerinde, nöbetçi subayın komutlarını uzaktaki personele duyurmak için kullandığı tiz sesli düdük. || *Silistre çalmak*, gemiye gelen ya da gemiden ayrılan subayın rütbesine ya da taşıdığı forsa göre silistre eşliğinde tören yapmak.

SİLİSTRE, bulgarca **Silistra,** Bulgaristan'ın Dobruca bölgesinde Romanya sınırında, Tuna kıyısında kent, aynı adlı yönetim biriminin merkezi; 51 600 nüf. IV. yy.'a ait resimli roma mezarı. Müze. Nehir balıkçılığı. Tarımsal sanayiler. Konservecilik. Seramik. —*Silistre yönetim birimi;* 2 869 km²; 174 066 nüf. (1987).

—Tar. Tuna boyunda eski bir yerleşim merkezi olan Silistre, Romalılar döneminde "Durostorum" adıyla anılan önemli bir kale kenti oldu. Roma İmparatorluğu ikiye bölündükten (395) sonra Bizans devletinin (Doğu Roma) payına düşen Silistre, sırasıyla Avarlar'ın (584), Kiev prensliğinin (977), yeniden Bizanslılar'ın (981) ve Bulgarlar'ın (1197) eline geçti. Murat I döneminde Bulgaristan üzerine yürüyen sadrazam Çandarlı Ali Paşa komutasındaki türk ordusu tarafından fethedilen kent (1388), daha sonra Eflak voyvodası Mircea'nın işgaline uğradıysa da (1392) yine aynı yıl Mircea'yı tutsak alan türk kuvvetlerince ele geçirildi. Türk yönetimine karşı ayaklanan bulgar kralı Şişman'ın bir ara denetimi altına aldığı kent, Yıldırım Bayezit'in Bulgaristan'ı osmanlı topraklarına katmakla görevlendirdiği büyük oğlu şehzade Süleyman Çelebi tarafından üçüncü kez fethedildi ve Rumeli eyaletinin Rusçuk sancağına bağlı bir kaza merkezi yapıldı (1393). Ankara* savaşı'ndan sonra başlayan Fetret* devri'nde (1402-1413) meydanı boş bulan Eflak voyvodası Mircea'nın eline geçtiyse de Şeyh Bedrettin ayaklanmasının bastırılması sırasında Mehmet I tarafından geri alınarak Rumeli eyaletine bağlı bir sancak merkezi durumuna getirildi (1420). Türkler'e karşı oluşturulan Kutsal İttifak'a katılarak Silistre'ye saldıran ve kenti yakıp yağmalayan Eflaklılar, sancakbeyi Mustafa Bey tarafından püskürtüldüler (1595). Mehmet III döneminde bir eyalet merkezi durumuna getirilen Silistre'yi Kırım hanı Gazi Giray'a arpalık olarak vermek isteyen eski serdarıekrem Satırcı Mehmet Paşa, bu yüzden Belgrad'da idam edildi (1599). 1768-1774 Türk-Rus savaşı sırasında, ordusuyla Tuna'nın güney yakasına geçen mareşal Romanzov, Silistre üzerine yürüdü. Ancak, kenti ve kalesini savunan türk askerinin azimli direnişi karşısında yenilgiye uğrayarak Tuna'nın kuzey kıyısına çekilmek zorunda kaldı (1773). Bu parlak zaferden sonra serasker Osman Paşa'ya "Gazi" unvanı verildi. Osmanlı yönetimine karşı ayaklanarak Silistre'ye saldıran Pazvantoğlu*'nu yenen serasker Küçük Hüseyin Paşa, böylece kenti ayaklanmacıların istilasından kurtardı (1797). Yeni bir Türk-Rus savaşı'nda (1806-1812) Silistre valisi Alemdar Mustafa Paşa kent üzerine yürüyen düşman kuvvetlerini bozarak (1807) rus saldırısının hızını bir süre için kestiyse de Silistre'yi daha sonra kuşatmadan kurtaran Baba Paşa tutsak düşünce, kent kalesiyle birlikte Ruslar'a teslim oldu (1810). Bükreş* antlaşması'yla (1812) yeniden osmanlı yönetimine giren Silistre, 1828-1829 Türk-Rus savaşı'nda ikinci kez rus istilasına uğradı. Edirne* antlaşması (1829) gereğince Türkler'de kalması kararlaştırılan Silistre, ancak 1836'da Ruslar tarafından boşaltılarak Osmanlı devletine geri verildi. "Kırım* savaşı" da denen 1853-1856 Türk-Rus savaşı'nda kenti kuşatan rus ordusuna kahramanca direnen Silistre* savunması geçit vermedi (1854). İlk vilayet örgütlenmesi sırasında (1868), Tuna vilayetine bağlı bir sancak merkezine dönüştürülen kent, Doksanüç harbi'nde (1877-1878 Türk-Rus savaşı) yeniden rus istilasına uğradı ve Berlin* antlaşması'yla (1878) da Bulgaristan'a verildi.

—Mim. Silistre'de, Romalılar'ın kurduğu ve Osmanlı döneminde de birkaç kez elden geçirilen kalenin surlarından bir bölümü günümüzde de sağlamdır. XIX. yy. başlarında kale onarılırken valilerin oturması için Paşa sarayı inşa edilmiştir. Ayrıca Tuna nehri üzerine büyük bir köprü yaptırılmıştır (XIX. yy. ikinci yarısı). Kentteki önemli osmanlı camilerinin çoğu (S. nan Paşa'nın yaptırdığı Kurşunlu cami, Bayezit I'in yaptırdığı Kale camisi vb.) Osmanlı-Rus savaşları sırasında yıkılmıştır.

Silistre kolu, Köroğlu destanını oluşturan kollardan biri. Köroğlu'nun kır atını Silistre beyi Hasan Paşa için Keloğlan'ın kaçırmasını konu edinir. Kahramanlardan birinin kurnazlığıyla ötekinin gücünü karşı karşıya getiren öykü boyunca, kır atın üstün nitelikleri sık sık övülür. Bir çeşitlemesi Ü. Kaftancıoğlu'nun *Köroğlu kolları* (1974) yapıtındadır.

Silistre madalyası, Abdülmecit döneminde Silistre savunmasının başarıyla sonuçlanması nedeniyle altın ve gümüş olarak bastırılan madalya (1854). Yüksek rütbeli komutan ve subaylara verilen altın madalyaların ön yüzünde Abdülmecit'in defne ve meşe dalları arasında tuğrası, arka yüzünde Tuna kıyılarının ve Silistre kentinin betimi yer alır. Gümüş madalyaların ön yüzünde çifte defne dalları arasında Abdülmecit'in tuğrası, arka yüzünde osmanlı bayrağı çekilmiş küçük bir tabya betimi vardır.

Silistre savunması, 1853-1856 Türk-Rus savaşı (Kırım* savaşı) sırasında kaledeki türk askerleriyle kenti kuşatan rus ordusu arasında geçen 41 günlük çarpışma (15 mayıs - 25 haziran 1854). Dobruca'da tutunup Edirne'ye inebilmek için Silistre'nin ele geçirilmesinin taşıdığı önemi göz önünde bulunduran rus genelkurmayı, 80 bin askerle 130 ağır toptan oluşan iyi hazırlanmış bir orduyu başkomutan mareşal Paskeviç yönetiminde Silistre üzerine gönderdi. Kendisi merkezde olmak üzere sol ve sağ kanat komutanlıklarına getirdiği yardımcıları general Schilder ve general Luders ile birlikte mareşal Paskiyeviç, topçu feriki Musa Hulusi Paşa'nın 10 bin askeriyle koruduğu Silistre kalesini her yandan kuşattı. Askerine bilinçli ve sürekli olarak çıkış (huruç) hareketleri yaptıran deneyimli Musa Paşa, kalesini 22 mayısa kadar düşmanın top eriminden uzak tutmayı başardı. Ancak bu tarihten sonra yeterince mesafe kazanıp kaleyi top ateşine tutma olanağına kavuşan mareşal, bu kez de kaleden yapılan isabetli top atışları yüzünden askerini saldırıya kaldıramadığı için hareketsiz kaldı. Çar Nikolay I, Silistre kuşatmasına ilişkin ivedi rapor isteyince harekete geçmek zorunda kalan Paskeviç, 9 haziran günü 24 taburla Abdülmecit tabyasına saldırırken kalçasına isabet eden bir türk güllesiyle ağır biçimde yaralanarak önce geriye, sonra da Rusya'ya götürüldü. Onun yerine atanan yeni rus başkomutanı mareşal Gorçakov, kesin sonuç almak amacıyla 13 haziranda Silistre'nin Abdülmecit, Yanya ve Arap tabyalarına karşı bir genel saldırıya geçti. Ancak, Musa Paşa da askerlerine aynı anda toplu ve çok şiddetli bir çıkış hareketi yaptırdı. Dört ayrı yönden sal-

dıran türk kuvvetleri düşmanın kuşatma düzenini bozarak Ruslar'ı en geri hatlarına kadar püskürttüler. Silistre savunucularının bu başarılı harekâtı sırasında rus başkomutanı mareşal Gorçakov da önceli Paskeviç gibi yaralandı, istihkâm komutanı general Schilder vurularak öldü ve ağır yaralanan general Luders de savaş dışı kaldı. Bu çarpışmada çok sayıda ölü ve yaralı veren ve bir avuç savunucunun karşısında yetersiz kalan rus ordusu, büyük moral bozukluğu içinde savaşma isteğini de yitirdi.

Düşmanın bu ruhsal durumunu sezen kurt asker Musa Paşa, kuşatma kuvvetleri üzerine vakit geçirmeden şiddetli topçu ateşi desteğinde ikinci bir genel çıkış hareketi yaptırdı (15 haziran). Bu beklenmedik saldırı karşısında bozulan rus ordusu, kuşatma hattında sadece 10 bin asker bırakarak Tuna'nın kuzey kıyısındaki Rasova kasabasına doğru çekilmeye başladı. Çarın kuşatmaya devam buyruğuna karşın, savaş yılgını rus birlikleri ateş hattına girmemekte direndiler. Bu arada, Ruslar'ın Tuna filosu da Silistre önlerinden Kalas'a çekildi. Bundan sonra çarpışmalar kuşatma hattında kalan 10 bin rus askeriyle kaledekiler arasında yapılan karşılıklı topçu düellosuyla şiddetini yitirmiş biçimde sürdü. 21 haziranda kendisine müşir rütbesi verilen Silistre muhafızı Musa Hulusi Paşa, üç gün sonra (24 haziran) bir gülle isabeti sonucunda şehit oldu. Ertezi gün de rus ordusunun geride kalan artçıları tüm toplarıyla ağırlıklarını alıp çekilerek kuşatmayı kaldırdılar (25 haziran 1854).

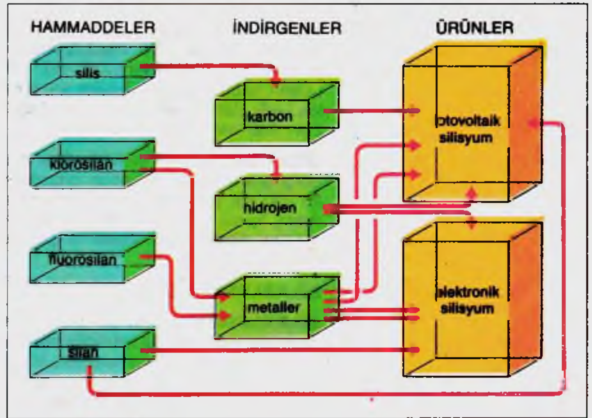
Silistre kuşatması rus ordusuna 15 bin ölüyle 20 bini aşkın yaralıya, 1 generalinin ölümüyle 2 mareşal ve 1 generalinin de savaş dışı kalacak biçimde yaralanmasına mal olurken, türk kayıplarının toplamı Musa Paşa dışında 3 bin şehit ve 4 bin 500 yaralıyla sınırlı kaldı (tüm savunma gücünün yaklaşık dörtte üçü). Silistre savunmasında kazanılan bu büyük başarı, rus ordusunun 26 hazirandan başlayarak Eflak topraklarını boşaltması ve türk kuvvetlerinin de buraları yeniden denetim altına almasıyla sonuçlandı. Ayrıca, düşmana karşı askerle birlikte kenti kahramanca savunan Silistre halkı da padişah Abdülmecit tarafından 3 yıl süreyle tüm vergilerden bağışık tutulmakla ödüllendirildi.

SİLİSÜR a. (fr. *siliciure*'den). Anorg. kim. Silisyum ile bir başka elementten, çoğu kez bir metalden oluşan bileşik.
—ANSİKL. Kimi metaller özellikle kalsiyum, demir, manganez, krom silisyumla sıcakta silisürler denen kararlı bileşikler oluşturur. Bunlardan özellikle kalsiyum karbüre benzeyen, suyla bozunarak hidrojen açığa çıkaran $CaSi_2$ ile FeSi, Fe_2Si vb. sayılabilir. Bundan başka silanlar* denen pek çok hidrojen silisür de bilinmektedir.

■ **SİLİSYUM** a. (fr. *silicium*'dan). Kim. Elementlerin dönemli tablosunda IV B kolonunda yer alan, karbonla benzerlikler gösteren, çok sayıda doğal bileşiğin (silis, silikatlar) yapısına giren ve bundan dolayı oksijenden sonra doğada en bol bulunan ametal. (Simgesi Si olan kimyasal element.)

Atom numarası: 14
Atom kütlesi: 28,086
Özgül kütlesi: 2,33 g/cm³
Ergime sıcaklığı: 1 410 °C
Kaynama sıcaklığı: 2 355 °C
Elektron biçimlenmesi: $[2,8]3s^23p^2$
Yükseltgenme derecesi: +4
İzotopları: 27-32
Doğal izotopları: ^{28}Si (% 92,28)
^{29}Si (% 4,67)
^{30}Si (% 3,05)

—Metalürj. *Silisyum tuncu*, bileşiminde % 2-4 arasında silisyum bulunan bakır-silisyum alaşımı. (Silisyum oranı çok düşük olan bu alaşımlar, sürtünme ve mekanik özellikleri bakımından normal bronzlara benzer. Az oranda nikel katıldığında sertlikleri [yapısal sertleşme] artar.)
—ANSİKL. Kim. Silisyum 1823'te Berzelius tarafından elde edildi. Amorf ve kristal olarak iki biçimi vardır. Amorf silisyum 2,33 yoğunluğunda, kestane renginde bir tozdur. Erimiş sodyum klorür katmanı altında (havanın etkisinden korumak için) akkor derecede ergir. Kristal silisyum, metal parlaklığında gri-siyah sekizyüzlüler biçiminde bulunur; bu, çok sert bir maddedir. Kullanıla gelen çözücülerin hiçbirinde çözünmeyen silisyum, çinko, kurşun ve gümüş gibi ancak birkaç metal için de çözünür.
• *Kimyasal özellikleri.* Silisyum karbonla pek çok benzerlik gösterir. Dörtdeğerli olan silisyum karbondan daha elektropozitiftir. Halojenlerden etkilenir; oksijen içinde büyük bir ısı açığa çıkararak yanar ve bu sırada silisi (SiO_2) verir. Sıcakta hidrojen, kükürt ve azotla bileşir; elektrik fırınında karbonla silisyum karbürü (SiC) meydana getirir. Pek çok metalle birleşerek silisürleri oluşturur. Kuvvetli bir indirgendir; su buharını, metal ve ametal oksitlerinin çoğunu indirger. Erimiş alkali karbonatlarda karbonla yer değiştirir.
• *Silisyum bileşikleri.* Silisyum bileşiklerinin en önemlileri, kuşkusuz silis* ile silikatlardır; ayrıca hidrokarbonlara benzeyen hidrürlerini, halojenürlerini, özellikle silisyum tetrafluorürü (SiF_4) ve bunun bir katılma bileşiği olan fluorosilikat asidini (fluorosilisik asit, H_2SiF_6), silisyum karbürü (SiC) belirtmek gerekir.
Organik bileşikleri. Karbon gibi silisyum da hidrürler (Si_nH_{2n+2}) verebilir, ancak bunlar hidrokarbonlardan (C_nH_{2n+2}) çok daha tepkindir. Bu bileşiklerin en önemlileri, bir ya da daha çok hidrojen atomu yerine alkil (C_nH_{2n+1}), fenil (C_6H_5), hidroksil (OH), alkoksil (OR) ya da bir klor atomlarının geçmesi sonunda oluşan silisyum tetrahidrür (SiH_4) [→ SİLAN] türevleridir (→ silandiol, silanol, siloksan). R_2SiO türevleri (R= alkil ya da fenil), sentetik polimerlerin önemli sınıfını oluşturan silikonlardır.
Silisyum tetraklorürün alkoller (ROH) üzerine etkimesiyle oluşan ortosilisik asit esterleri [Si $(OR)_4$], nemli havada bile kolayca hidrolizlenerek dört molekül alkol ile arı silise ayrışırlar.
• *Elde edilişi ve uygulama alanları.* Silisyum doğada silis ya da çeşitli silikatlar durumunda bulunur. Yerkabuğunun yaklaşık % 28'ini oluşturur. Sanayide arı silisyum elde etmek için silis, karbon elektrotlu elektrik fırınlarında kömürle indirgenir (elektrometalürji).
Dünyanın önde gelen ilk iki silisyum üreticisi Pechiney ve Union Carbide firmalarıdır.
Yüzde 99 aralıktaki silisyum çeliklere, dökme demirlere ve kimi hafif metal alaşımlarına katılmak üzere ferrosilisyuma dönüştürülür. Silisyum bütün bu metallerin niteliklerini, özellikle yükseltgenmeye karşı dirençlerini ve mekanik özelliklerini geliştirir.
Elektronikte kullanılan ve son derece arı olması gereken silisyum üretimi, hidrojen ya da klorun sanayi silisyumuyla kimyasal tepkimeye sokulması ve silanların dönüştürülmesine dayanır. Damıtma yoluyla arılaştırılan bu silanlar, ayrıştırılarak son derece arı silisyum durumuna (% 99,999) getirilebilir. Bor ya da arsenik gibi kimi katkı maddeleri katılarak yarı iletkenlik özellikleri geliştirilen bu silisyum, kristal durumuna dönüştürülür. Kristaller, yüksekliği 1 metreye ve çapı 15 cm'ye ulaşan silindirler biçiminde üretilir. Kristal önce rondela, daha sonra da çok küçük kareler (kırmıklar) halinde kesilir; bu kareler tümleşik elektronik devrelerde (tranzistor etkisi) ya da güneş pillerinde (fotovoltaik etki) kullanılır. Günümüzde silisyum, modern elektronik sanayisinin temel malzemelerinden birini olusturur.

metalürjide kullanılmayan silisyumun elde ediliş yolları

Silan gazı (SiH_4), radyofrekansla oluşturulmuş bir plazma içinde ayrıştırılarak üstün yarıiletkenlik özellikleri gösteren hidrojenlenmiş, ince amorf silisyum katmanları elde edilebilir. Silana, fosfor ya da bor (diboran) içeren az miktarda bir gaz katılarak malzeme içinde N ya da P tipi bölgeler oluşturulur. Bu yöntem, güneş enerjisini elektrik enerjisine çeviren fotodiyotların (fotopiller) yapımında işe yarayan geniş yüzeyli elemanların elde edilmesini sağlar.

SİLİSYUMLU sıf. **1.** Bileşiminde silisyum bulunan bileşikler ya da alaşımlar için kullanılır. **—2.** *Silisyumlu çelik*, bileşiminde % 96,2 demir, % 3,4 silisyum, % 0,32 manganez ve çok az miktarda da karbon, kükürt, fosfor bulunan özel çelik. (Manyetik geçirgenliği çok yüksek olan bu alaşım, histerezisle çok az enerji yitirir. Bu bakımdan transformatör sacları ile hoparlör zarlarının yapımında kullanılır.)

SİLİUS İTALİCUS (Tiberius Catius), latin şair (İ.S. 25'e doğr. - öl. 101). Neron ve Vespasianus'un hükümdarlıkları sırasında önemli görevlerde bulunduktan sonra Campania'ya çekildi. Ateşli bir Vergilius ve Cicero hayranı olarak, günümüze ulaşamayan söylevler ve İkinci Pön savaşı üzerine bir destan (*Punica*, İ.S. 90) yazdı. Titus Livius'un *Ab Urbe condita*'sında yer alan, bazı bölümlerden yola çıkarak yazdığı bu kitap, *Aeneis*'in zayıf bir kopyası niteliğindedir.

SİLİVRİ, Marmara bölgesinde İstanbul iline bağlı ilçe; 77 599 nüf. (1990); 778 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 25 köy. Merkezi, İstanbul'un yaklaşık 60 km B.'sında Marmara denizi kıyısında *Silivri* (antik. *Selymbria*), 26 049 nüf. (1990).

SİLJAN, Orta İsveç'te (Dalarna) göl; Öster Dal älv ırmağı bu gölü aşar; 290 km². Derinliği 120 m'dir ve 161 m yükseltidedir.

Silivri genel görünüm

SİLK a. (ar. *silk*). *Esk.* **1.** Tane dizilen iplik. **—2.** Dizi, sıra: *"Der medhile müzeyyen ola silk-i eyyam"* (Nef'i, XVII. yy.). **—3.** Düzen, tertip, sıra. **—4.** Tutulan yol, meslek. **—5.** *Silk-i askeri*, askerlik mesleği. ‖ *Silk-i leali*, inci dizisi.

SİLKEBORG, Danimarka'da (Skanderborg *amt*'ı) kent, Jylland'ın ortasında; 26 000 nüf. Kâğıt fabrikası. Tarım makineleri. Tekstil. Biracılık. Kaplıca ve sayfiye merkezi. Etnografya müzesi ve çağdaş sanat müzesi.

SİLKELEME a. Silkelemek eylemi.

SİLKELEMEK g. f. **1.** *Bir şeyi silkelemek*, onu yinelenen bir hareketle silkmek: *Çarşafları pencereden silkelemek. Halıyı, kilimi silkelemek.* **—2.** *Bir kimseyi silkelemek*, kuvvetle tutup birkaç kez sallamak, sarsmak: *Birini yakasından tutup silkelemek.* **—3.** *Bir kimseyi, bir topluluğu silkelemek*, o kimseyi, o topluluğu toparlanması, çalışması vb. için uyarmak, bu yönde onu etkilemek, sarsmak: *Bu kadar tembellik çok fazla, onu birinin silkelemesi gerekiyor.*

◆ **silkelenmek** dönşl. f. **1.** Ani bir hareketle vücudunu sallamak; silkinmek: *Üstün başın toz içinde, dışarıda silkelen de içeri öyle gir.* **—2.** Boşvermiş, denetimini elden kaçırmış bir kimse, bir topluluk sözkonusuysa, kendini toparlamak, kendine gelmek için özel çaba göstermek: *Hayatını böyle sürdüremezsin, silkelenmen gerekiyor.*

◆ **silkelenmek** edilg. f. Silkelemek eylemine konu olmak: *Kilimler silkelendi mi?*

SİLKELENME a. Silkelenmek eylemi.

SİLKELENMEK → SİLKELEMEK.

SİLKİ a. Uykuda sıçrama.

SİLKİNDİRMEK → SİLKMEK.

SİLKİNİŞ a. Silkinmek eylemi ya da biçimi.

SİLKİNME a. Silkinmek eylemi.

SİLKİNMEK → SİLKMEK.

SİLKİNTİ a. Ürkerek sıçrama.

SİLKME a. Silkmek eylemi.
—El sant. *Bakırın silkmesi* → BAKIR.
—Güz. sant. ve Süslem. sant. *Silkme kalıbı*, üzerinde renkli toz kesesi (ya da silkme kesesi) gezdirilerek başka bir yüzeye (esas yapıtın gerçekleştirileceği yüzeye) aktarılmak amacıyla, kenar çizgileri boyunca iğneyle delikler açılmış eskiz ya da patron. (Toz deliklerden geçer ve örneğin kenar çizgileri, nokta nokta olarak alttaki yüzeye çıkar.) [Eski bir tekniktir.]
—Mutf. Bir tür etli sebze yemeği yapma yöntemi. (Kuşbaşı, parça et ya da kıyma ve patlıcan, kabak vb. sebzelerle yapılır. Pişirilen et ya da kavrulan kıymaya sebzeler çiğden ilave edilir; az suyla kısık ateşte pişmeye bırakılır. Dibini tutmaması için tencereyi sık sık silkmek gerektiğinden bu ad verilmiştir.)
—Spor. Halterde, önce omuzlar üzerine konan çubuğun, bacakların bir hamlesiyle kollar üzerinde kaldırıldığı, omuzlama -silkmenin ikinci aşaması.
—Süslem. sant. *Esk.* Bir yazının ya da motifin bir kâğıda geçirildikten ve iğne ile dikey vuruşlarla sık aralıklarla delindikten sonra, üzerinden içi kömür ya da tebeşir tozu dolu bir kese geçirilerek kopyasının çıkarılması işlemi. ‖ *Silkme kalıbı*, silkme işleminin yapılması için hazırlanan, iğneyle delinmiş yazının ya da motifin bulunduğu kopya. (Bu kopyaya *alt kalıp* da denir. Ana desenin bulunduğu ve örnek olarak saklanan kopya ise *üst kalıp* olarak adlandırılır.) ‖ *Silkme kesesi*, silkme işleminde kullanılan gözenekli torba. ‖ *Silkme tozu*, silkme işleminde kullanılan söğüt kömürü ya da tebeşir tozu.

SİLKMEK g. f. **1.** *Bir şeyi silkmek*, onun üstündeki şeyleri düşürmek ya da onu tozdan, topraktan vb. temizlemek için güçlü ve ani bir hareketle sallamak: *Bir meyve ağacını silkmek. Halıyı silkmek.* **—2.** *Bir kimseyi, bir şeyi silkmek*, güçlü, hızlı ve ani bir hareketle sarsmak; silkelemek: *Kendine gelmesi için onu kollarından tuttu ve silkti.* **—3.** *Silkip atmak*, bir kimseyle olan her türlü bağı, ilişkiyi kesip atmak: *O sözden sonra arkadaş markadaş demedi, silkip attı.*
—Güz. sant. *Bir resmi silkmek*, bir resmi başka bir yüzeye aktarmak için renkli toz kesesini (ya da silkme kesesi) silkme kalıbının üzerinde gezdirmek.

◆ **silkinmek** dönş. f. **1.** Toz, toprak vb. şeyleri temizlemek için üstünü silkmek; silkelenmek. **—2.** Bedenini ani bir hareketle sarsmak, silkelenmek: *Uykusunda silkinip durdu.* **—3.** Olumsuz, uygunsuz bir şeyden kurtulmak, yeni bir duruma geçmek için çaba göstermek, kendine gelmek: *Bu uyuşukluktan kurtul, silkin biraz.*

◆ **silkindirmek** ettirg. f. *Bir kimseyi silkindirmek*, onun kendine gelmesini, silkinmesini sağlamak.

◆ **silktirmek** ettirg. f. *Bir şeyi silktirmek*, onun, onu silkelemesini sağlamak.

SİLKTİRMEK → SİLKMEK.

SİLKY-OAK a. (ing. *silky*, ipekli ve *oak*, meşe). **1.** Grevil denen bitkinin başka adı. **—2.** Avustralya'da yetişen, *Gardvellia sublimis*'in odunu.

SİLL a. (ing. *sill*, eşik). Yerbil. İki katman arasına stratigrafik düzleme koşut olarak yerleşmiş magma damarı.

SİLLA, Kore yarımadasının güney-doğu'sunda kurulmuş eski Kore krallığı. İ.Ö. 57'de kurulan bu krallık Koguryo* ve Peykçe* adlı diğer iki krallıkla yaptığı bir dizi savaştan sonra değerli bir hükümdar olan kral Çinhung'un (540-576) sayesinde zengin Han vadisini işgal ederek denetimi altına aldı. 660'da silla orduları, Kum ırmağında peykçe ordularını ağır bir yenilgiye uğrattılar. 668'de, Silla kralları Çin'in yardımıyla, Koguryo krallığı'nı boyunduruk altına alarak Kore yarımadasını kendi denetimlerinde birleştirdiler. Krallığın Çin tarafından ele geçirilmiş olan bölümünü yavaş yavaş geri alan Silla, iki yüzyıldan fazla süren son derece parlak bir kültürel ve ekonomik gelişme dönemi yaşadı: gemicileri, Sarı Deniz ve Güney Çin denizi'nde gidip gelirken, tüccarları da Çin'in doğu kıyıları boyunca ve Yangzi vadisinde birçok ticaret acentalığı kurdular. Sillalılar'la ilişki kuran arap gemicilerinin Doğu'nun bu efsanevi krallığının zenginlikleri üstüne anlattıkları hikâyeler arap yazarlara esin kaynağı oldu. Gerek Çin'in, gerek buddhacılığın güçlü etkisinde kalan Silla uygarlığı, çoğunluğu yarımadanın güneyindeki birkaç büyük kent merkezinde toplanmış bulunuyordu. Bir dizi köylü ayaklanmaları ve Kuzey'den gelen istilalar yüzünden merkezi iktidarın zayıflaması, krallığın 935'te ortadan kalkmasına yol açtı.

UM-Otava

Frans Eemil **Sillanpää**

SİLLANPÄÄ (Frans Eemil), fince yazan finlandiyalı yazar (Hämeenkyrö 1888 - Helsinki 1964). Yoksul bir ailedendi, Helsinki'de biyoloji eğitimi gördü ve gerek edindiği dostlar, (Järnefeltler), gerek edebiyat dünyasında rastladığı ünlüler (Maeterlinck, Bergson, Hamsun, Tolstoy) sayesinde, varlıkların ve olayların aynı evrim hareketi içinde birleştiklerini ileri sürerek, biyolojik bir belirlenimciliğe dayanan çok özgün bir dünya görüşü ortaya koydu. İlk romanı *Elämä ja aurinko* (1916) hemen ilgi çekti. Başyapıtı *Mukaddes Sefalet* [Hurskas Kurjuus] (1919) iç savaşın acılarından doğmuştur. Sillanpää *Hiltu ja Ragnar*'ın (1923) sonunda, zayıf insanların ölümünü kaçınılmaz görür ve *Silja*'da (1931) [genç bir veremlinin yaşamı ve ölümü] bu konuyu tam anlamıyla bir genetik felsefesine bağlı olarak geliştirirse de, *Paavo*'da (1932) bu kez güçlü ve yaşamın zorluklarına katlanabilecek insanları canlandırır. (Nobel edebiyat ödülü 1939.)

SİLLE a. (fars. *sili*'den). **1.** Açık elin iç yüzüyle vurulan tokat. **—2.** *Hayatın, kaderin vb.'nin sillesi*, onun neden olduğu düşünülen acı olay. **—3.** *Sille tokat*, döve döve, vura vura: *Adamı yakalayıp sille tokat karakola götürmüşler.*

SİLLE, Konya'nın Selçuklu ilçesine bağlı bucak; 8 732 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi *Ardıçlı*, 184 nüf. (1990).

SİLLE (Müzahir), türk güreşçi (İstanbul 1931). Güreşe genç yaşta başladı ve grekoromen dalda milli takıma seçildi (1955). Aynı yıl, Karlsruhe'de düzenlenen Dünya grekoromen şampiyonası'nda ikinci oldu. Melbourne Olimpiyat oyunları'nda dördüncü (1956), Dünya şampiyonası'nda ikinci (1958), Roma Olimpiyat oyunları'nda 62 kg'da birinci (1960) geldi. Güreşi bıraktıktan sonra bir süre antrenör olarak çalıştı.

Sille barajı, Konya ilinde Sille suyu üzerinde kurulu, sulama ve taşkından korunma amaçlı baraj (1953). Gövdesi kaya dolgu tipinde, normal su kotunda (1 367 m) su toplama hacmi 3,10 milyon m^3, göl alanı 0,20 km^2, sulama alanı 260 ha'dır.

SİLLİMAN (Benjamin), amerikalı kimyacı ve yerbilimci (Trumbull, Connecticut, 1779 - New Haven 1864). *American Journal of Science*'ı kurdu (1818); *Elements of Chemistry*'yi (1831) yayımladı. —Oğlu, BENJAMİN, amerikalı kimyacı ve mineraloji uzmanı (New Haven 1816 - New York 1885), petrollerin bileşimini inceledi ve *First Principles of Chemistry*'yi (1847) yayımladı.

SİLLİMANİT a. (fr. *sillimanite;* öz. a. B. *Silliman*'dan). Miner. Ortorombik sistemde yer alan, Al_2SiO_5 formülünde doğal alüminyum silikat.

SİLLİTOE (Alan), ingiliz yazar (Nottingham 1928). Bir işçinin oğludur. "Öfkeli Gençler" grubunun lideriydi. Şiirlerinde (*The Rats*, 1960), hicivli hikâyelerinde (*The General*, 1960), öykülerinde (*The Loneliness of the Long Distance Runner*, 1959; *The Ragman's Daughter*, 1964; *Guzman go home*, 1968), romanlarında (*Saturday Night and Sunday Morning*, 1958; *A Tree on Fire*, 1967), işçi sınıfının yoksunluğunu ve İngilizler'in ikiyüzlülüklerine nefretini dile getirdi. Bir ara komünizme ilgi duyduysa da (*Road to Volgograd*, 1964), sonra her türlü otoriteyi reddeden bir tutum benimsedi (*Raw Materials*, 1972; *The Widower's Son*, 1976; *Pit Strike*, 1977; *The Storyteller*, 1980; *Down from the Hill*, 1984; *Out of the Whirtpool*, 1987; *The Open Door*, 1989; *Last Loves*, 1990; *Leonard's War: A Love Story*, 1991). Senaryo yazarlığının yanı sıra şiirleri (*Barbarians and Other Poems*, 1974; *Sun Before Departure*, 1984) ve çocuk kitapları (*The Incredible Fencing Fleas*, 1978, *Marmalade Jim on the Farm*, 1980; *Marmalade Jim and the Fox*, 1985) vardır.

SİLLYON. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Pamphylia bölgesinde kent; kalıntıları Antalya'nın Serik ilçesi merkez bucağına bağlı Yanköy'dedir. Kentin Truva savaşları'ndan sonra Amphilokhos, Mopsos (bir heykel kaidesinde adına rastlantı) ve Kalkhas yönetimindeki göçmenlerce kurulduğu sanılmaktadır. Antikçağ yazarlarının sözünü ettiği Sillyon, Pamphylia'da Büyük İskender'e karşı koyan ve ele geçirilemeyen tek kent oldu (İ.Ö. 133). İ.Ö. III. yy.'da sikke basmaya başladı. Bizans döneminde Perge ile piskoposluk olarak birleşti. 210 m yükseklikte düz bir tepe üzerine kurulmuş olan kentin yalnızca G.-B. yamacı surlarla korunuyordu. Bu surun G. ucunda Perge* ve Side*'deki ana kapılara benzeyen, at nalı biçiminde avlulu bir giriş bu-

lunuyordu. K. uçtaki kule günümüzde de ayaktadır. Tepenin G. yamacında bir tiyatro, bunun D.'sunda daha küçük bir tiyatro ya da odeon vardı (1969'da, bir yer kaymasında bu iki yapı önemli ölçüde zarar gördü). Tiyatrodan 50 m uzaklıktaki yapı grubunun, kent merkezini oluşturduğu sanılmaktadır. Buradaki yapılardan birinin kapısında yerel dilde 37 satırlık bir yazıt vardır. Yörede ayrıca, teraslar halinde düzenlenmiş, basamaklı evler, büyük bir sarnıç, Hellenistik dönemden tapınak ve mezar kalıntıları bulunmaktadır.

SİLM a. (ar. *silm*). *Esk.* Barış, asayiş: *"Seyahat ü seferin müntic-i refah oldu / Ki silm u sulh ile buldu umûrun encâmı"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

SİLME a. **1.** Silmek eylemi. **—2.** Bir mimarlık yapıtında, bir mobilyada vb. bir öğeyi vurgulamak için yapılan, taşkın ya da oyuk doğrusal bezeme. (Bk. *ansikl.* böl. Mim. ve Mobc.) **—3.** *Silme tahtası,* tepeleme biçimde ölçeğe doldurulan tahılın fazlasını almakta kullanılan tahta.

—Dilbil. Üretici dilbilgisinde, bir cümle oluşturucusunun, bir dönüşüm sırasında ortadan kalkmasına yol açan işlem (örn. silme işlemiyle *Ali, Ali'nin Ahmet'i görmesini istiyor* cümlesi *Ali Ahmet'i görmek istiyor*'a dönüşür.)

—Elektroakust. Manyetik bir kayıta ilişkin maddesel ortamı algılanabilir her tür izden arındırma eylemi; bu işlem, gerektiğinde ortamın, daha sonra yeniden kullanımına olanak verir. (Manyetik bir kayıtın silinmesi, manyetik bir silme kafasıyla gerçekleştirilir.)

—Elektron. ve Bilş. Bir bellekte bulunan bilgilerin silinmesi.

—Grav. Mürekkebin, çukur baskı gravürün kazınmış yerlerine girmesini sağlamak ve basımda beyaz çıkacak bölümleri temizlemek amacıyla yapılan tamamlayıcı işlem.

—Kozmet. Yüzeydeki ölü hücreleri uzaklaştırarak cildin daha iyi oksijen almasını sağlayan bir ürünle yapılan cilt temizliği.

—Mak. san. Gravürde, makine sanayisinde, metalürjide, kuyumculukta, saraçlıkta vb. silmek eylemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mim. ve Mobc. *Silme açma,* bir silmeyi yontma. || *Silme kalemi,* taş ustalarının silmeleri yontmada kullandıkları alet. || *Silme makinesi,* mermeri, silmeler açarak kesmeye yarayan ve biri hareketli, öteki sabit iki başlığı bulunan makine. (Gerçekleştirilecek silmenin biçimi verilmiş taşlama taşları, hareketli başlık üzerinde birleştirilmiştir.) || *Bileşik silme,* profili birçok eğriden oluşan silme (örn: kaval silme ve boyunsak silme, armudi silme, topuk silme). || *Çukur silme,* boyun (kaval silmenin ters profili), oluk (çubuk silmenin ters profili) silmeler gibi çukur olarak yontulmuş silme. || *Düz silme,* bezemeler içermeyen silme. || *Eklenmiş silme,* bir duvarın, bir lambrinin bir mobilyanın yüzeyine, bunlar tamamlandıktan sonra uygulanan silme. || *Karmaşık silme,* birçok temel silmenin bileşimi gibi çözümlenebilen, karmaşık profilli silme. || *Kat silmesi,* yapı yüzlerinde katları birbirinden ayıran, bezemeli ya da yalın, taşkın ve yatay silme; sarak. || *Oluk silme,* BOYUN'un eşanlamlısı. || *Ters devebovnu silme,* BOYUNSAK* SİLME'nin eşanlamlısı. || *Yarım oluk silme,* dik olarak kesişen iki düzlemi birbirine bağlayan, çeyrek çember biçiminde, içbükey silme. (Yarım kavalın ters profilidir.) || *Yassı silmeler,* sarak, şerit silme, yassı oluk, çerçeve çizgisi, pah vb. || *Yuvarlak silmeler,* yarım çember biçiminde ya da parçalı kaval silme, çubuk ve oluk silme, yarım kaval silme vb.

—Tarım. Taneleri ya da başka bir malı ölçekte bir silme tahtası ile düzleştirerek ölçme yöntemi.

—Taşoc. *Silme aygıtı,* SİSTİRE'nin eşanlamlısı. || *Silme makinesi,* PERDAH* MAKİNESİ' nin eşanlamlısı.

—Teknol. *Silme çekme,* bir tahta parçası üzerinde ya da biçim değiştirme yoluyla bir sac üzerinde, bir silme profili oluşturmaya dayanan işleme yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. Tümüyle, baştan aşağı, sıvama: *Tabağa silme şeker doldurmak.*

—ANSİKL. Mak. san. Bir deliğe silme işlemi, içinden, çapı deliğinkinden biraz büyük bir silici geçirilerek uygulanır. Bu silici bir pres yardımıyla "itilerek" ya da daha çok bir tığ çekme makinesiyle "çekilerek" kullanılır. Bu yöntem özellikle beyaz metal alaşımlarıyla kaplı sürtünen yüzeylere (yatak yastıkları) uygulanır ve pürüzleri gidererek sürtünmeyi azaltmaya olanak verir.

—Mim. Bir duvarın yüzeyi ışığı yansıtır; örgünün oyuk derzleri koyu çizgiler, kabartılı bölümlerse, ışığın şiddetine ve geldiği yöne göre değişen parlak yüzeyler oluşturur. Silmeler, ışığın yüzey üzerinde değişik biçimler oluşturmasına katkıda bulunur. Derinleştirilen yatay derzler ya da derz görünümü vermek için çekilen çizgiler, duvarı olduğundan daha kalın gösterir. Düz, kare bir silmenin çıkıntısı ikili bir ışık-gölge çizgisi yaratır ve bu çizgi, profil eğrileştikçe *(çubuk silme, kaval silme)* yavanlıktan kurtulur. Farklı taşkınlıktaki iki yüzey arasında birleşme, *pah* ya da *şataf* adı verilen bir geçiş öğesini gerektirir. Pahın gerçekleştirilmesinde kabartılı basit bir eğriden *(çanak, kaval)* yararlanılabilir ya da birçok profil bir arada kullanılabilir: aynı doğrultuda çift eğri *(boyunsak silme),* ters iki eğri *(armudi silme, kaval silme),* köşeli profillerle eğrilerin birleştirilmesi. Son durumda, bir dizi ararenk yaratılır ve düz bölümleri perdahlayarak ya da pürtüklü bırakarak, oyulan bölümlere dantel gibi bir görünüm vererek, hatta renkli gereçler kullanarak bu ararenklerin yaratacağı etki artırılabilir. Bir sütunun dönen yüzeyinde, ışıklar yoğunlaşarak sürekli devinen bir desen oluşturur. Aynı desen, silmeleri bölmeleyerek ve kornişler üzerinde *furuş* oyunlarıyla, daha belirsiz bir biçimde elde edilebilir. Bu nedenle modanatura*, özellikle sütunların düzenlenmesiyle ilgilenmiştir.

—Mobc. Silmeler, mobilya ve lambrilerin bezenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Silmelere bakılarak bir yapıtın hangi üsluba ait olduğu anlaşılabileceği gibi, aynı üslubun çeşitli dönemleri de birbirinden ayrılabilirler. Rönesans'ta silmeler mimarlıktan esinlenir Louis XIV üslubunda silmelerin zenginliği, kullanılan değerli gereçlerle (mermer, bronz, yaldızlı ahşap) uyum içindedir. Régence döneminde katılığını yitiren silme, Louis XV üslubunda bir şerit gibi esnekleşti. Louis XVI üslubu basit ve şık silmeleri, Empire üslubu görkemli ve biraz katı olanları yeğledi. 1900'de kavisli bir biçim olan silme, XX. yy.'ın ilk çeyreğinde yalınlaştı. Günümüzde de neredeyse ortadan kalktı.

—Teknol. • *Silme çekme.* Sac parçalar için, ya aralarından kabası alındıktan sonra sacın geçirildiği iki form tırtılından oluşmuş silme çekme makineleri ya da çekme presleri kullanılır. Çekme preslerine özellikle seri üretimde başvurulur. Ancak bu işlem için, çoğunlukla çekmeden yararlanılır.

Tahta parçalara uygulanan silme çekme işlemi freze makinelerinde gerçekleştirilir. Silme çekilecek tahta parçası, çok büyük bir hızla dönen freze bıçağı önünde hareket ettirilir.

SİLMECE be. Ağzına kadar: *Bardağı silmece doldurmak. Silmece dolu.*

SİLMEK g. f. **1.** *Bir ıslaklığı (araç tümleci +) silmek,* bir yerdeki ıslaklığı, bir beze emdirerek gidermek, kurulamak: *Hastanın alnındaki teri silmek. Elindeki mendille gözyaşlarını silmek. Yerlere saçılan suyu silmek.* **—2.** *Bir şeyi (araç tümleci +) silmek,* o şeyi, genellikle ıslak bir bezle ovarak temizlemek; tozundan, kirinden arındırmak: *Camları silmek. Yemekten sonra çocukların elini ağzını silmek.* **—3.** *Bir lekeyi, bir izi, bir yazıyı vb. (araç tümleci +) silmek,* sürterek, ovarak, kazıyarak vb. ya da özel bir gereçle, bir maddeyle, bir yöntemle gidermek, yok etmek: *Tahtadaki bir sözcüğü silgiyle silmek. Banttaki kaydı silmek. Parmak izlerini silmek.* **—4.** *Bir yüzeyi silmek,* orada yazılı, kayıtlı bir şeyi gidermek, ortadan kaldırmak: *Tahtayı silmek. Başka bir müzik kaydederek bandı silmek.* **—5.** *Bir şeyi, bir şeyden silmek,* onu oradan kaldırmak, yok etmek: *Bir ülkeyi haritadan silmek. Bir anıyı belleğinden silmek;* üzerini çizerek ya da karalayarak iptal etmek: *Listeden bir kimsenin adını silmek.* **—6.** *Sil baştan,* büyük çabalarla ortaya konan bir işin, herhangi bir nedenle yok sayılarak yeniden yapılacağını vurgulamak için kullanılır. || *Silip süpürmek,* her tarafı iyice temizlemek; sofraya konanların tümünü yemek, bitirmek: *Ben bir lokma alana değin o hepsini silip süpürdü;* ne var ne yoksa hepsini alıp götürmek ya da yok etmek: *Bir sel geldi, ekinlerimizin tümünü silip süpürdü.* || *Ayağını, ayaklarını (bir şeye) silmek,* ayaklarını bir şeye sürterek, ayakkabılarının çamurunu gidermek. || *Burnunu silmek,* burnunu temizlemek. || *Gözyaşlarını silmek,* artık ağlamamak, gözyaşlarını kurulamak.

—Grav. *Planşı silmek,* ofort çalışmasında yedirme işleminden sonra planşın üzerindeki verniği çıkarmak.

—Mak. san. Metallerin yüzeyini, küçük pürüzleri bir siliciyle gidererek parlatmak.

—Oy. *Silip süpürmek,* oyun masası üzerindeki paranın tümünü kazanmak.

—Tekst. İplikçilikte, tarak dişlerinin arasına dolan tekstil hurdalarını temizlemek.

◆ **sildirmek** ettirg. f. Bir şeyin silinmesini, kurulanmasını, temizlenmesini ya da giderilmesini, yok edilmesini sağlamak: *Yerleri, kapıları sildirmek. Yazı tahtasını bir öğrenciye sildirmek. Banttaki kaydı sildirmek.*

◆ **sildirilmek** edilg. f. Sildirmek eylemine konu olmak.

◆ **sildirtmek** ettirg. f. Sildirmek eylemini yaptırmak.

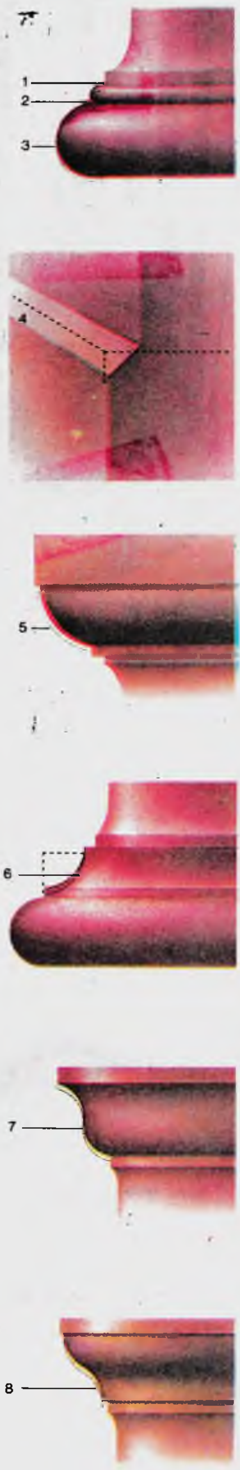
◆ **silinmek** döns. f. **1.** Kendi kendini silmek, ıslak bezle vb. silerek kirlerinden arınmak: *Sular kesilince şöyle bir silinip giyinmek zorunda kaldık.* **—2.** Kurulanmak: *Duştan çıkınca iyice silinmeden eşofmanlarınızı giymeyin.*

◆ **silinmek** dönşl. f. ve edilg. f. **1.** Somut bir şeyden söz ederken, seçilmez olmak, silikleşmek ya da yok olmak: *Zamanla yazılar silinmiş, metin okunmaz olmuştu. Bu bant silinmiş.* **—2.** Soyut bir şeyden söz ederken, canlılığını yitirmek, yok olmak; unutulmak: *Bu olay belleklerden silinmeyecektir.* **—3.** *Silinip gitmek,* sözkonusu bir şeyse, çok kısa bir süre içinde yok olmak, gözden kaybolmak, unutulup gitmek: *Sonra o iki karaltı da silinip gitti. Adı da belleklerden silinip gitti.*

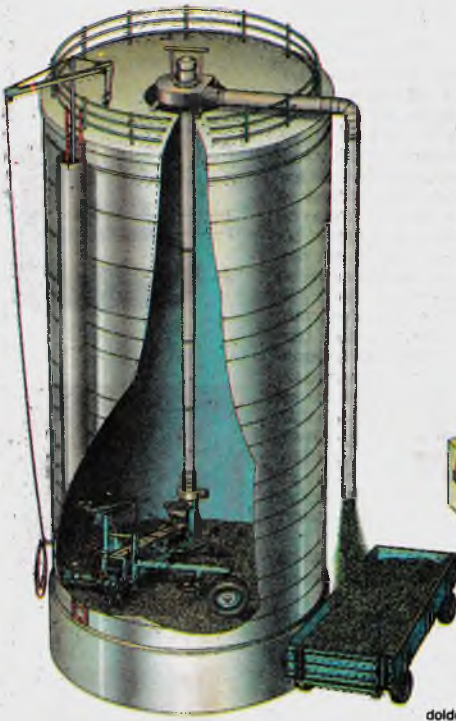
—İnş. *Silinmiş kesme taş,* yüzeyi düz gibi görünmekle birlikte derinliği 0,2 mm'den az, rasgele ince çiziklerle kaplı kesme taş. (Silinmiş kesme taş, kumtaşı ve su ya da eşdeğer bir aşındırıcı kullanarak yüzeye elle ya da cilalama makinesiyle sürterek elde edilir.)

◆ **silinmek** edilg. f. Bir şeyden söz ederken, bir bezle ovularak temizlenmek, tozundan, kirinden arıtılmak: *Kapılar camlar silindi.*

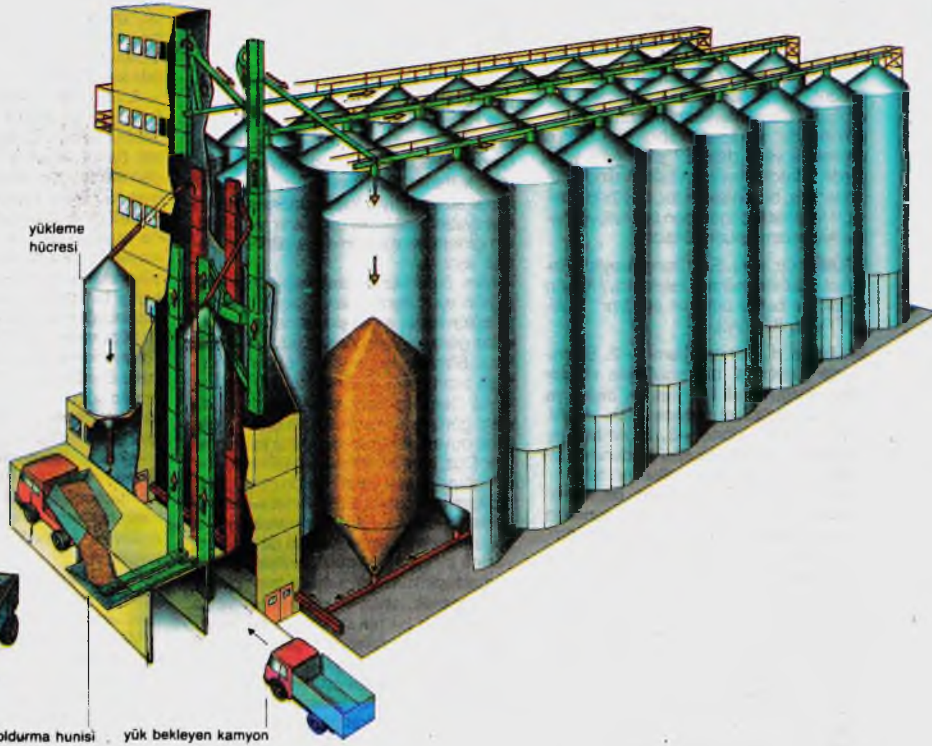
SİLO a. (fr. *silo;* isp. *silo;* lat. *sirus*'tan). **1.** Taneleri, kökleri, yumruları, yeşil yembitkilerini saklamak için yere kazılan çukur. **—2.** Yeşil yembitkilerini saklamaya yarayan dikey yapı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Hayvan yemi olarak kullanılan ürünlerin (yeşil yembitkileri, pancar) iyice sıkıştırılarak ve üzeri hava ve su geçirmez bir örtü ile örtülerek yığıldığı yer. **—4.** Çiftlikte tane ya da hayvan yemlerini depo etmeye yarayan oda. **—5.** Büyük miktarda tahıl stoku yapmak için kullanılan dikey depolar topluluğu. (Bk. *ansikl.* böl.)

çeşitli silme profilleri
1. Düz silme; 2. Çubuk silme;
3. Kaval silme; 4. Pah;
5. Düz yarım kaval biçiminde çanak silme;
6. Ters yarım oluk silme;
7. Armudi silme;
8. Düz topuk silme.

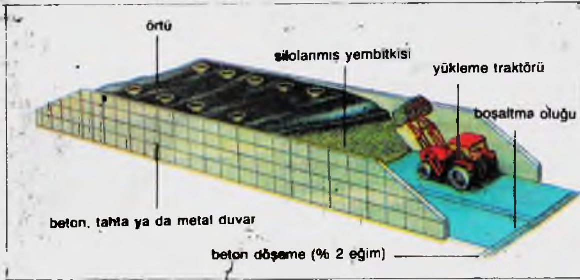
kule silo

tahıl depolamak için silo

—Teknol. Toz ya da tane halindeki ürünlerin depolandığı yer.

—ANSİKL. Yeşil yembitkilerini silolama ya da depolama gereğinin yaygınlaşması, tarım işletmelerinde, korunmaya alınan ürünü havadan ve sudan yalıtma amacını güden çeşitli silo tiplerinin doğmasına neden olmuştur. Başlıca silo tipleri şunlardır:
1. *hendek silo;* yanları berkitilmiş 1-2 m derinliğinde, 10-20 m uzunluğunda çukur;
2. *kulvar silo;* uzunluğu genellikle 20-30 m, aralığı 10-20 m, yüksekliği 1-2 m olan iki duvar arasındaki boşluk. Toprak düzeyinde yapılan bu silo, havyanların doğrudan doğruya serbestçe ya da mekanik bir düzenekle kolayca beslenmesine olanak sağlar;

kulvar silo

3. *köstebek yuvası silo:* 100-300 m^2 alan üzerine 1-2 m yükseklikte yapılan, tercihan durağan ve su geçirmez bir örtü ile örtülü yığın;
4. *dokurcun silo:* bir orta direğin çevresine yığılan ve üzeri plastik bir örtüyle kaplanan silindirimsi yığın; küçük miktarda ürün stokuna elverişlidir;
5. *yuvarlak balyalı silo;* balya makinesiyle sıkıştırılmış ve tek tek ya da toptan plastik bir örtü ile kaplanmış balya istifi;
6. *kule silo:* 400-600 m^3 hacme erişebilen 15-20 m yükseklikte yapı. Doldurma ve boşaltma makinelerle yapılır;
7. *bumbar silo;* yere serilen ve içi özel bir presle sıkıştırılarak doldurulan 3-4 m çapında büyük çuval.

Büyük miktarda ürün stoku için yapılan tahıl siloları, geniş bölmelerden oluşan betonarme kulelerdir (katedral silolar) ve hepsi bir doldurma ve havalandırma düzeneği ile donatılmıştır. Silo sözcüğü, geniş anlamda, her çeşit tane ürünlerin doldurulduğu, depolandığı ve başka yere gönderilme işlerinin yapıldığı tesisleri ifade eder.

SİLO ya da **SİLOH.** Esk. tar. Orta Filistin'de eski kent, Yeşu ve Hâkimler döneminde (İ.Ö. XIII. yy.-XI. başı) ahit sandığının muhafaza edildiği dini merkez. Bu dönemin sonlarında tapınağın bakımı İlyas ailesince sağlanıyordu ve peygamber Samuel çocukluğunu burada geçirdi. Silo, Şaul zamanında kötü bir şekilde sonuçlanan Filistiler savaşları sırasında yıkıldı. Yerobam (931-910) tarafından yeniden yaptırılan kent, Hellenistik ve Bizans dönemine kadar varlığını sürdürdü.

SİLOE (Gil DE), **Gil de Emberres** de (Anvers) denir, flaman kökenli heykelci; 1486-1501 arasında Burgos'ta etkinlik gösterdi (başlıca yapıtları bu kenttedir). Miraflores manastırı'nın oyma süslemelerini gerçekleştirdi. Bunlar arasında ana sunağın, ressam Diego de la Cruz'un renklendirdiği büyük ahşap sunakarkalığı (1496-1499), Castilla kralı Juan II ile karısı Portekizli İsabel'in kaymaktaşından mezar anıtı (1496-1493) ve oğulları infante Alfonso'nun mezar anıtı sayılabilir. Başyapıtı ise Katolik İsabel'in 1491'de Granada savaşı'nda ölen soylu hizmetkârı Juande Padilla'nın mezarıdır (Burgos müzesi'nde). Gil de Siloe'nin sanatı plastik sağlamlığı pitoresk ayrıntı eğilimi ve şiirsel duyarlılıkla birleştirir.

SİLOE (Diego DE), ispanyol mimar ve heykelci (Burgos 1495 - Granada 1563). Gil de Siloe'nin oğlu. İtalya'da yetişti; özellikle Castilla la Vieja ve Andalucía'da çalıştı. Başpiskopos Alfonso de Fonseca'nın (Salamanca'da las Ursulas manastırı, 1512) ve piskopos Luis de Acuña'nın (Burgos katedrali, 1519) mezarları ilk yapıtları arasındadır. Burgos'ta, katedralin, Bramante'den esinlenmiş, ama bol süslemeli yaldızlı merdiveni *(escalera dorada)* yaptı (1519-1523), Biguerny ile birlikte, Connetable capellası'nın büyük sunakarkalığını tamamladı (1526) ve S. María del Campo kilisesi'nin kulesini yapmaya başladı (1527). S. Jerónimo kilise ve manastırı'nın yapımını (1528-1547) tamamlamak için Granada'ya çağrıldı, katedrali E. Egas'ın gotik planlarına göre yapmakla görevlendirildi, ancak Rönesans üslubunda bir anıt gerçekleştirdi (1528-1561). Bu anıt, izleyen yıllarda yapılan bir dizi katedralin (Málaga, Jaén, Almería, Guadix katedralleri) ilkörneğidir. Son yapıtlarından biri, Úbeda'daki S. Salvador kilisesi'dir (1536-1559) ve öğrencisi A. de Vandelvira tarafından tamamlanmıştır.

SİLOH → SİLO.

SİLOKSAN a. (fr. *siloxane*). Kim. Genel formülü $R_3SiOSiR_3$ olan ve eter oksitlere benzeyen organik silisyum türevlerinin genel adı.

SİLOLAMA a. Silolamak eylemi.

SİLOLAMAK g. f. Tarım ürünlerini siloya koyup saklamak.

SİLONE (Secondo TRANQUILLI **İgnazio** denir), italyan yazar ve siyaset adamı (Pescina, Aquila, 1900 - Cenevre 1978). Abruzzili bir köylü ailesinin çocuğuydu, 17 yaşında bölgesinin köylü birliği yöneticilerinden biri oldu. 1918'de Sosyalist parti'ye girdi, sonra 1921'de İtalyan komünist partisi kurulduğunda ona katıldı. Roma ve Trieste'de komünist gazeteleri yönetti. Mussolini'nin iktidara gelmesinden (ekim 1922) sonra Komünist enternasyonalde çeşitli görevlerde bulundu, sürgünde yaşadı. 1930'da komünist partiyle ilişiğini kesti. 1931'de partiden atıldı. 1940'ta İtalyan Sosyalist Partisi'ne girdi. 1944'te İtalya'ya dönünce bir süre sosyalist gazete *Avanti!*'yi yönetti. P. Nenni ve G. Saragat ayrılığı sırasında (1947) küçük birleşik sosyalist partiyi kurdu. Romanlarında antifaşist mücadeleleri ve köylülüğün durumunu anlattı (*Fontamara*, 1930; *Ekmek ve şarap* (Pane e vino), 1936; *Il seme sotto la neve*, 1942; *La volpe e le camelie*, 1960; tiyatro yapıtlarında kilise, parti ve vicdan çatışmalarını irdeledi (*L'avventura d'un povero cristiano*, 1968).

SİLONGO a. Denizc. **1.** Cunda yelkenlerinin serenlerini kaldırmada kullanılan kandilisalar. **—2.** *Silongo bağı*, serenleri, makara ve bastikalara yakın bir biçimde tespit etmek için babafingo ve kontra serenlerinin kandilisaları ile cunda seren-

lerinin silongolarının bağlandığı bağ. || *Silongo heybeleri* ya da *tornoları*, silongoların donatılması için gabya ve babafingo kolombirlerinden sancak ve iskeleye bağlanan tornolar.

SİLOPİ, Şırnak ilinin Güneydoğu Anadolu bölgesinde kalan kesiminde ilçe; 46 946 nüf. (1990); 807 km²; 35 köy. Merkezi, Şırnak'ın karayoluyla 79 km G.'inde *Silopi*, 23 430 nüf. (1990). Tahıl. Hayvancılık.

Silos ya da **Santo Domingo de Silos,** İspanya'da (Burgos ili), Burgos'un 50 km G.-D.'sunda benedikten manastırı. İlk kez X. yy.'da sözü edilen bu manastır, Castilla roman sanatının en önemli odaklarından biri oldu. Kilise XVIII. yy.'da V. Rodríguez'in planlarına göre yeniden yapıldı. Ancak XII. yy.'ın ortasında ve sonunda birbiri ardından iki üstün heykelcinin çok değişik üsluplarla çalıştığı iki katlı avluya dokunulmadı. Bu sanatçılardan ilki, İsa'nın çilesini ve dirilişini canlandıran büyük levhalar, Compostelalı Maestro Mateo'ya benzer bir üslupta çalışan ikincisi ise, son sütun için bir Muştulama ve bir Yesse ağacı kabartması gerçekleştirdi.

SİLPHA OBSCURA a. Siyah, yumurtamsı, 15 mm uzunluğunda gövdeli leşböceği (leşböceğiller familyası).
—ANSİKL. Pancar leşböceği adıyla da bilinen bu hayvanın erişkinleri, kışı toprakta, çok az derinde geçirir; ilkbaharda yüzeye çıkar ve pancar tarlalarını istila eder; larvaları genç bitkilere büyük zarar verir. Arsenat, klordan vb. ilaçları püskürtülerek ya da serpilerek bu hayvanla mücadele edilir.

SİLPHİDAE a. Böcbil. LEŞBÖCEĞİGİLLER familyasının bilimsel adı.

SİLPİUS. Tar. coğ. Habib* Neccar dağının Antikçağ'daki adı.

SİLS ya da **SİLS İM ENGADİN,** İsviçre'de (Graubünden kantonu) komün, Yukarı Engadin'de, aynı adlı gölün *(Silser See)* kıyısında, 1 810 m yükseltide; 430 nüf. Sayfiye ve kış sporları merkezi.

SİLSİLE a. (ar. sözc.). **1.** Birbirine bağlı ve aynı türden şeylerin yan yana sıralanmasıyla oluşan dizi: *Bir dağ silsilesi.* **—2.** Bir ailenin bilinen en eski atasından, yaşayan son torununa kadar uzanan sırası, soy zinciri.
—*Esk.* **1.** Zincir: *"Silsileden dahi fariğler idi"* (Âşık Paşazade, XV. yy.). **—2.** En yukardan en aşağıya doğru derece derece sıralanma, düzenlenme: *"Türk müverrihleri, münekkidleri, ... bir devirden bir devire geçtikçe daha ziyade yükselen bir esatize silsilesi idi"* (Y. K. Beyatlı). **—3.** *Silsile-i hatırat*, anılar dizisi. || *Silsile-i inkılabat*, değişmeler zinciri. || *Silsile-i meratib*, rütbe sırası; hiyerarşi: *"...birbirlerine kardeş muamelesi eden evladlara münkasım olmak üzere aralarında bir nevi silsile-i meratib tesis ettiler"* (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya). || *Silsile-i vakayi*, olaylar dizisi.
—Esk. coğ. *Silsile-i cibal*, dağ sırası; sıradağ.
—Esk. mat. Dizi, seri. || *Silsile-i ale-l-vila*, dizi.
—Jeod. *Silsileyle ölçebilen*, ayanın herhangi bir bölüntüsünü karşılaştırma doğrultusuyla çakıştırmaya ve bu bölüntüyü her bir ölçüm süresi boyunca sabitleştirmeye yarayan bir organla donatılmış bir açı ölçme aygıtı için kullanılır.
—Tasav. *Silsilet üz-zeheb*, on iki imam sevgisi. (Şiada, halife Ali'den son imam Mehdi'ye kadar on iki imama saygı ve sevgi duymak, mezhebin ana ilkeleri arasında yer alır ve bu sevgi "altın dizisi" anlamına gelen *silsilet üz-zeheb* deyimi ile dile getirilir.)
—Yerbil. *Silsile yöntemi*, ayanın kusurlarını gidermek ya da en aza indirmek amacıyla başlangıç doğrultusunun sistemli bir biçimde değiştirilerek aynı ölçümün birçok kez yinelendiği bir açıyı ölçme yöntemi.

SİLSİLE a. Kom-Ombo yakınında (Mısır), Cebel Silsile alt katmanında bulunan gereçlere göre tanımlanan Yontmataş sanayisi evresi. (İberya-Fas evresine yakın olan [kenarı dövülmüş yapracıklar, geometrik biçimli az miktarda mikrolit] bu evrenin İ.Ö. 13500 yılından kalma olduğu sanılır.)

SİLSİLENAME a. (ar. *silsile* ve fars. *name*'den *silsile-name*). *Esk.* Bir kimsenin soyunu gösteren çizelge; soyağacı.

Silsilename, Levni* tarafından hazırlanan padişah portreleri albümü; Lale devri'nin en önemli minyatürlü yapıtlarından biridir (Topkapı sarayı müzesi kitaplığı). Albümde Osman Gazi'den Ahmet III'e değin tüm osmanlı padişahlarının portreleri yer almaktadır. Ahmet III dışında (tahtta oturur biçimde betimlenmiştir) tüm sultanlar bağdaş kurmuş oturur biçimde gösterilmiştir. Levni, yalnızca Mustafa II'nin portresine imzasını atmıştır. Yapıta daha sonraki padişahlar da portrelerini eklettirmiştir.

SİLT a. (ing. *silt*, limon). Yerbil. **1.** Lütitler sınıfından gevşek çökel (4 ile 62 μm). **—2.** Bu çökelden türeyen az ya da çok pekişmiş tortul kayaç.

SİLUET a. (fr. *silhouette*). **1.** Bir varlığın, bir şeyin, bir zemine yansıyan ve ayrıntıları belli olmayan, yalnızca kenar çizgileri belirgin genel biçimi: *Sis içinde iki siluet seçiliyordu. Ufukta bir geminin silueti gözüküyordu.* **—2.** Vücudun genel görünümü, genel biçimi: *İnce, zarif bir silueti olmak.*
—Güz. sant. Makasla siyah bir kâğıttan kesilerek açık renk bir zemine yapıştırılan ve XVIII. yy.'da çok tutulan profilden portre. (Daha önceleri, XVII. ve XVIII. yy.'larda, özellikle Hollanda ve İngiltere'de, ünlü kişilerin, gözaldatmaca tekniğiyle boyanmış ve kesilmiş siluetleri çok tutulmuştu.)
—Zootekn. *Eşkâl silueti*, hayvanın üzerindeki lekelerin yerini ve biçimini belirlemek amacıyla önceden basılmış bir hayvan görüntüsü üzerine çekilen fotoğraf ya da yapılan resim. (Bu ayırt etme yöntemi özellikle alaca donlu [hollanda sığırı, siyahalaca vb.] ya da çokrenkli sığır ırklarında kullanılır.)

SİLUNGLAR → MOKENLER.

SİLURES → SİLURİSLER.

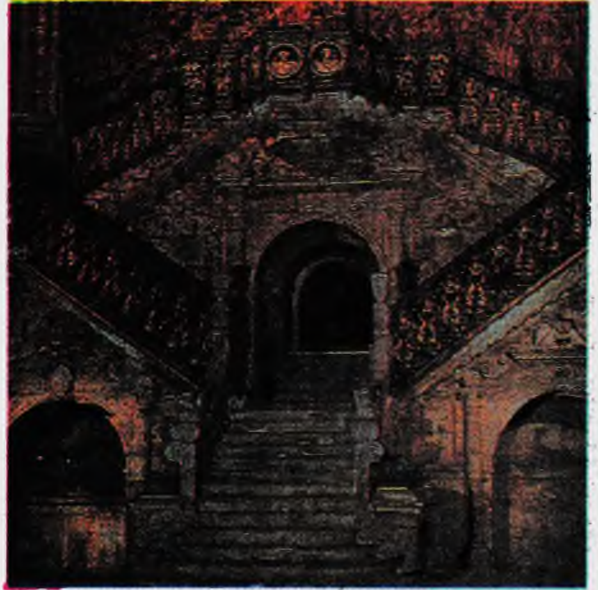
SİLURES DEVRİ a. Birinci Zaman'ın, yaklaşık 20 milyon yıl süren sistemi. (Eşanl. SİLÜRİYEN.)
—ANSİKL. Silures devri'nin alt sınırı graptolit fosilleri içeren bir tabakayla belirlenmişse de üst sınırı hâlâ bilimsel tartışmalara konu olmaktadır; 1972'de benimsenen bir uzlaşmayla bir geçiş kuşağı benimsenmiştir. Kuşağın altbölümleri (Llandovery, Wenlock, Ludlow), yanlışlıkla kat olarak kabul edilir. Fauna arkaik biçimler kapsarsa da büyük şubelerin türlerine rastlanır. Graptolitlerden ve trilobitlerden kuşakların belirlenmesinde yararlanılır. Omurgalılar (çenesizler ve ilk çeneliağızlılar) ve mikroorganizmalar *(Chitinozoa)* vardır. Suyosunları çeşitlenmiş ve kollaşmıştır, ama damarlı bitkilerin varlığı ancak sistemin sonu için kanıtlanmıştır; bu da karaların gerçek bir çöl olduğunu göstermektedir. Paleocoğrafya varsayımdan öteye geçememektedir. Sistemi, Kaledonya devrindeki dağoluşun sonu belirler.

SİLURİDAE a. YAYINBALIĞIGİLLER familyasının bilimsel adı.

SİLURİFORMES a. Zool. YAYINBALIĞIMSILAR takımının bilimsel adı.

SİLURİSLER. Esk. coğ. Bugünkü Wales'in güney kesiminde yaşamış Britanya adası halkı. Özgürlüğüne düşkün bir halk olarak Silurisler, roma egemenliğini bir türlü kabul etmediler ve Saksonlar'a karşı da sonuna kadar direndiler. Merkezi *İsca* (bugün *Caerleon*).

■ **SİLUROİDEA** a. Daha çok tatlısuda yaşayan kemiklibalıklar alttakımı. (Başlıca özellikleri: sazanbalığı gibi bir Weber aygıtlarının [yüzme kesesini içkulağa bağlayan omur kemikleri dizisi] bulunması, ağız çevrelerinde, dokunma duyusu uçları ve tat alma kabarcıkları ["kedibalığı" ortak adı buradan gelmektedir] bakımından zengin bıyıkların sıralanması; çıplak derili olmaları ya da genellikle göğüs ve sırt dikenlerine bağlı, zehirbezleri taşıyan, kemik skutellumlarla donanmaları. *Siluridea* alttakımı, Güney Amerika'nın güneyi, Avustralya, Batı Avrupa, Kuzey Avrupa ve Sibirya dışında kalan bütün ılıman ve tropiklerarası bölgede yaşayan 2 000 tür kapsar. Türkiye sularında bulunan tek türü yayınbalığı*-dır.)

Oronoz

Diego de Siloe
Burgos katedrali'nin
yaldızlı merdiveni (1519-1523)

SİLÜRİYEN a. (ing. *silurian;* lat. *silures*, Wales'te yaşamış bir topluluğun adından). Yerbil. SİLURES DEVRİ'nin eşanlamlısı.
◆ sıf. Kâğ. san. *Silüriyen kâğıt*, bir tür damarlı kâğıt.

SİLVA a. (isp. *silva*). Ed. İspanyol şiirinde, uyaklı ya da yarım uyaklı on bir ve yedi heceden oluşan, italyan kökenli kalıp. Góngora bu kalıbı, özellikle *Les soledades*'te çok kullanmıştır.

SİLVA a. *Saltus* ve *ager*'e karşıt olarak, ormanları tanımlayan bitki coğrafyası terimi.

SİLVA (António José DA), portekizli oyun yazarı (Rio de Janeiro 1705 - Lizbon 1739). Portekiz halk tiyatrosunu yenileyenler arasında yer alan Silva, Cervantes'ten uyarlamış olduğu ilk piyesi *Vida do grande don Quixote*'de (1733) adaletin keyfiliğini gözler önüne serdi. O zamanlar moda olan gongoracılığı yererek Arkadhia hareketinin öncüsü olmuştur. Ataklığı ve göz kamaştırıcı hayal gücü, *Esopaida* (1734), *Os encantos de Medea* (1735), *Anfitrião* (1736), *Labirinto de Creta* (1736) ve özellikle *Guerras de Alecrim e Mangerona*'da (1737) ortaya çıkar. Yahudiliği nedeniyle Engizisyon tarafından diri diri yakılmaya mahkûm edildi.

SİLVA (António DİNİS DA CRUZ E) → DİNİS.

SİLVA (José Asunción), kolombiyalı şair (Bogotá 1865 - *ay. y.* 1896). Kısa yaşamının son yılları mutsuzluk içinde geçti ve intihar etti. Aralarında, hüzünlü *Nocturno*'nun (1894) da yer aldığı şiirlerinde, modernist hareketi haber veren ince ve müzikal bir esin görülür.

SİLVAN a. (fr. *sylvanne*). Org. kim. Metilfuranın α-izomeri.

SİLUROİDEA

Kryptopterus bicirrhus

Silvan genel görünüm

SİLVAN, Bizans döneminde **Martyropolis,** esk. **Meyyafarikin,** G.-D. Anadolu bölgesinde Diyarbakır iline bağlı ilçe; 109 953 nüf. (1990); 1 379 km^2; merkez bucağı dışında 2 bucak, 71 köy. Merkezi, Diyarbakır'ın 77 km D.-K.-D.'sunda *Silvan,* 50 865 nüf. (1990). Tahıl, tütün üretimi. Hayvancılık.

—Tar. Antikçağ'da Asurlular döneminde (İ.Ö. 3000-İ.Ö. 612) kurulan kent, daha sonra Parthlar'ın, bir ermeni krallığı kurmaya heveslenen Tigranes'in, Romalılar'ın (İ.Ö. 69), Roma İmparatorluğu ikiye bölündükten (İ.S. 395) sonra payına düştüğü Bizans devletinin (Doğu Roma) ve Sasaniler'in egemenliğinde kaldı. Halife Ömer döneminde (634-644) müslüman arap ordularınca fethedilerek iki akarsu (Batman ve Farikin) arasında yer almasından ötürü "Meyyafarikin" ya da "Miyafariki" adıyla anılmaya başlandı. Daha sonra Hamdaniler (905-1004), Mervaniler (1004-1085), Selçuklular (1085-1194), Artuklular (1202-1220) ve Eyyubiler'in eline geçen kent, moğol istilası sırasında (1260) büyük hasar gördü. İlhanlı devleti parçalanınca (1353), bir süre Celayirliler'in yönetiminde kaldı ve Timur istilasından (1395-1405) sonra, önce Karakoyunlular'a (1406-1468), sonra da Akkoyunlular'a (1468-1501) bağlandı. Safeviler'in egemenliği altında bulunduğu sırada Şah İsmail'e karşı Çaldıran* zaferini (1514) kazanan Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden dönerken İran üzerine gönderdiği Diyarbakır beylerbeyi Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından Koçhisar savaşı'ndan (1517) sonra alınarak osmanlı topraklarına katılan Silvan, Diyarbakır eyaletine bağlı bir sancak merkezi oldu. Bugün Diyarbakır ilinin ilçe merkezlerinden biridir.

—Mim. Ortaçağ'da Meyyafarikin adıyla önemli merkezlerden olan Silvan'da sanat tarihi açısından da ilgi çeken anıtlar vardır. Yapım tarihi bilinmeyen Silvan kalesi VI. yy. ortalarında onarılmıştır. 600×500 m'lik bir alanı kaplayan kale iki sıra surla çevriliydi; bunlar elli burç ve kuleyle güçlendirilmişti. Kalenin dokuz kapısı vardı (bugün adları bilinenler Meyhane, Boşat, Diyarbakır, Kulfa ve Aşağımahalle kapıları). Burçlar ve kapılar üzerinde Eyyubiler, Artuklular ve Mervaniler'le ilgili yazıtlar bulunmaktadır Yapı özellikle Hulagu'nun saldırılan sırasında önemli ölçüde yıkıma uğramıştı.

Anadolu'daki türk mimarlığının öncü yapılarından olan Silvan ulu camisi, Artuklular'ın ilk görkemli anıtlarındandır. Cami, kubbedeki yazıta göre 1152-1157 arasında Necmettin Alpı tarafından burada bulunan daha eski bir yapının yerine inşa ettirilmiştir. Isfahan'daki Mescidi Cuma'nın planının uygulandığı yapının 13,50 m çapındaki büyük mihrap önü kubbesi mukarnaslı tonoz bingilere oturtulmuştur. Kubbenin örttüğü kare mekân üç yandan üçer kemerle sahınlara açılır. Kubbe yanlarında enine gelişen üçer sahın, giriş cephesinde de daha geniş ve uzun bir sahın yer alır. Kubbe tuğladan, duvarlar taştandır. Ön cephe zengin mimari süslemeleriyle dikkati çeker: altta kapının yanlarında bakışık olarak yerleştirilmiş mihrap nişleri, kapı ve pencerelerin üstünde hafif sivri kemerlerle bağlanan sütunçeler, saçakları taşıyan konsollar. İnce işlemeli taş mihrap 1227'de Eyyubiler'den Emir Şahabettin tarafından yaptırılmış; XV. yy.'da daha yalın ikinci bir mihrap eklenmiştir. K. ve G.'deki taçkapılarla G.'deki filpayeler 1913'te gerçekleştirilen onarımdan kalmadır. Eyyubiler camisi'nden (XIII. yy.) günümüze yalnızca yazıtlı, süslemeli minare ulaşmıştır. Karabehlülbey camisi Osmanlı dönemi anıtlarındandır (XVI. yy.). Tek kubbeli camiler planındaki kesme taştan yapıya, 1899'da minare eklenmiştir.

Batman çayı üzerindeki Malabadi* köprüsü (1147), anıtsal mimarisi, yazıtları ve kabartmalarıyla, Anadolu köprülerinin başyapıtlarındandır.

SİLVANİT a. (fr. *sylvanite; Transilvanya*'dan). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal altın ve gümüş tellürür.

SİLVANUS a. (lat. sözc.; orman tanrısı *Silvanus*'un adından). Böcbil. CATHARTUS cinsinin eşanlamlısı.

SİLVANUS. Rom. mit. Orman tanrısı. Kısa sürede Pan'la özdeşleştirildi. Kültü larlarınkine bağlıydı.

SİLVAPLANA, İsviçre'de (Graubünden kantonu) komün, Yukarı Engadin'de, *Silvaplana gölü* kıyısında ve Julier geçidinin eteğinde; 800 nüf. 1 815 m yükseltide sayfiye ve kış sporları merkezi.

SİLVA PORTO → BIE.

SİLVA XAVİER (José Joaquim DA) → TIRADENTES.

SİLVEİRA (José Xavier MOUZİNHO DA), portekizli siyaset adamı (Castelo de Vide 1780 - Lizbon 1849). 1824'te ve 1834 -1836 arasında Maliye bakanlığı yaptı. Ülkesinde köklü bir değişiklik meydana getirecek girişimlerde bulundu (feodal hakların ve tekellerin kaldırılması).

SİLVER (Waer Martin Tavares SİLVER, **Horace** —denir), amerikalı caz piyanisti ve bestecisi (Norwalk, Connecticut, 1928). 1954'te, Art Blakey'le birlikte Jazz Messengers topluluğunu kurdu. 1956'da buradan ayrılarak kendi topluluğunu oluşturdu; saksafoncu Hank Mobley, Joe Henderson, trompetçi Art Farmer, Woody Shaw ve Blue Mitchel sırasıyla bu toplulukta çaldılar. Horace Silver, *jazz soul* ya da *funky*'nin bellibaşlı yaratıcılarından biridir: *Doodlin* (1954), *The Preacher, Silver's Blues, Senor Blues, Song for my Father, Psychedelic Sally.*

SİLVER BANK geçidi, Antiller denizi'nde geçit, Caicos adalarının G.-D'sunda, *Mouchoir Bank* ve *Silver Bank* sığlıkları arasında.

SİLVERBERG (Robert), amerikalı yazar (New York 1935). İlk bilim-kurgu öyküsünü 17 yaşında yazdı. Sayıları hayli kabarık olan yapıtlarında gezginliği ve çetin sınavlardan sonra Dünya'nın ve insanın yeni baştan doğuşu konularını işler. Ayrıca, geniş kitlelere yönelik tarihsel yapıtlar yazdı.

Silverman belirtisi. Çoc.hekim. Bir yenidoğanın solunum sıkıntısının derecesini beş öğeye dayanarak değerlendiren indis: göğüs kafesi ve karnın kalkıp inmesi (eşzaman olup olmaması), kaburgalararası çekilme (görünüp görünmemesi), hançersi kemiğin alt ucu (görünüp görünmemesi), soluk verirken hırlama (işitilip işitilmemesi), burun kanatlarının soluk alıp verirken oynaması (görünüp görünmemesi).

SİLVER SPRİNG, Washington'ın (ABD) konut banliyösü, yerleşme alanının K.'inde. Maryland'da; 77 500 nüf. Tramvay müzesi. Araştırma laboratuvarları.

Silver Star (*Gümüş yıldız* anlamına gelen ing. sözc.), amerikan askeri nişanı; savaş bildirilerinde adı anılmakla birlikte üstün hizmet madalyası almamış olan kişileri ödüllendirmek için ihdas edildi (1918). Nişan kurdelesinin ortasında düşey bir kırmızı şerit, bunun iki yanında aynı kalınlıkta iki beyaz, iki mavi şerit ve tümünün çevresinde de beyaz ve mavi bir zıh vardır.

SİLVERSTONE, Büyük Britanya'da (Northamptonshire) yer, Northampton'ın G.-B.'sında. 4,7 km uzunluğunda otomobil yarış pisti.

SİLVES, Portekiz'de (Faro yönetim bölümü) kent, Algarve kıyı ovasında; 9 500 nüf. Algarve'nin eski arap başkenti, eski Elhamra kasrı buradadır. Gotik üslubunda katedral (Reconquista savaşçıları olan XIII. yy. şövalyelerine ait birçok mezar taşı).

SİLVESTER I *(aziz)* [Roma, III. yy.-*a.y.y.* 335], papa (314-335). Özellikle büyük bazilikalar inşa ettirerek pagan Roma'nın hıristiyanlaşmasında önemli bir rôl oynadı. Constantinus'un Silvester tarafından vaftizi, özellikle de Constantinus bağışı birer efsaneden ibarettir.

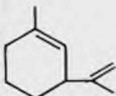
SİLVESTER II (GERBERT d'Aurillac) [Auvergne'de 938'e doğr. - Roma 1003], papa (999-1003). Orta halli bir ailenin çocuğuydu, Saint-Géraud d'Aurillac manastırı'nda yetişti; öğrenimini Katalonya'da, sonra da Reims'de tamamladı (972) ve öğretmen olarak bu kentte evrensel bir ün kazandı; özellikle matematikle ilgilendi. Reims başpıskoposu Adalbéron'un başdanışmanı sıfatıyla krallığın işlerine karıştı, Hugues Capet'i destekledi ve onun Fransa tahtına geçmesini sağladı (Senlis meclisi, 987). 998'de Ravenna başpiskoposu oldu, 2 nisan 999'da papa seçildi. Kısa süren papalığı, özellikle dinin kötüye kullanılmasına karşı mücadele ile geçti.

SİLVESTRE DE SACY (Antoine İsaac), fransız doğubilimci (Paris 1758-*a.y.y.* 1838). Doğu dillerinin birçoğunu öğrendi. Yeni kurulan (1795) École des langues orientales'de arapça dersleri verdi. Collège de France'ta farsça profesörü oldu (1806). Seine milletvekili seçildi (1808). Restauration taraftarı olarak tanındı. Önce Paris Üniversitesi'nde (1815), daha sonra Collège de France'ta rektörlük yaptı (1823). École des langues orientales'in başına getirildi. Senato üyesi oldu (1832). Kendine özgü eleştiri yöntemleri ve geniş bilgisiyle Fransa'da arap dilleri çalışmalarının kurucusu sayıldı. Arapça dilbilgisiyle ilgili *Grammaire arabe* (Arapça dilbilgisi, 1810-1832, 2 c) adlı yapıtıyla, filoloji alanında ün kazandı. Eski mısır dilinin incelenmesine ve hiyerogliflerin çözülmesine büyük katkıda bulundu. Başlıca yapıtları: *Mémoire sur l'Histoire des Arabes avant Mahomet* (Muhammet'ten önce Araplar'ın tarihi üstüne inceleme, 1785), *le Livre de Kalilah et Dimnah* (Kelile ve Dimne kitabı, 1816), Mirhond'un *Histoire des sassanides* (Sasaniler tarihi, 1836) fransızcaya çevirdi. *Chrestomathie arabe* (Arap klasik yazarlarından seçmeler, 1806-1826 3c), *Exposé de la religion des Drusez* (Dürzi dininin açıklaması, 1838).

Larousse

Antoine Isaac Silvestre de Sacy David d'Angers'in yaptığı madalya (1836)

SİLVESTREN a. (fr. *sylvestrène*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{16}$ olan, terebentin esansında bulunan metil-1 izopropenil-3 siklohekseni (monoterpensel hidrokarbon) yaygın adı.

silvestren

SİLVESTRİ (Filippo), italyan böcekbilimci (Bevagna, Perugia böl., 1873-*a.y.y.* 1949). Napoli yakınındaki Portici laboratuvarı onun yönetimi altında dünya böcekbilim merkezlerinden biri oldu. Silvestri telsonkuyruklular ile toprakbitleri konusundaki inceleme ve araştırmalara olağanüstü katkıda bulundu. Marchal gibi, o da çokembriyonluluğu inceledi ve özellikle meyve sineklerinin asalaklarını araştırıp bularak onlara musallat etmekle "biyolojik mücadele"yi çok geliştirdi.

Silvia, italyan komedisindeki "sevdalı kız"ı canlandıran kişi. Paris'te, 1716'da Silvia denilen Zanetta Benozzi (1701'e doğr. -1758) tarafından yaratıldı. Marivaux'nun birçok piyesinde, özellikle *la Surprise de l'amour*'da (1722) bu adla büyük başarı gösterdi.

SİLVİM → SELVİM.

SİLVİNİT a. (fr. *sylvinite; Sylvius*, bir fransız hekimin adından). Alsace'taki potasyum tuzları yataklarından özütlenen çifte potasyum-sodyum klorür; hem potasyum klorür üretiminde hem de gübre olarak kullanılır.

SİLVİT a. (fr. *sylvite*). Miner. Kübik sistemde yer alan, KCl formülünde doğal potasyum klorür. (Stassfurt'taki tuz yataklarında ve Vezüv'de bulunur; bir potas cevheridir)

SİLYON a. Denizc. *Silyon feneri*, seyir halindeki gemilerin, denizde çatışmayı önleme kuralları gereğince Güneş'in batışından doğuşuna kadar direklerinde taşımak zorunda oldukları beyaz ışıklı seyir feneri. || *Silyon palangası*, ana direkleri başa ya da kıça çekerek istenen konuma getirmede ve gerektiğinde zincire vurarak demir kaldırmada kullanılan, bir manti kapan ile bir palangadan oluşan donanım. || *Silyon tutmak*, yelkenli gemilerde, fırtınada direklere silyon palangası vurarak, onları geriye doğru çektirmek yoluyla sağlamlaştırmak. || *Borda silyonları*, bir geminin uluslararası kurallara göre sancak (yeşil) ve iskele (kırmızı) taraflarında taşımak zorunda olduğu silyon fenerleri. || *Grandi silyonu*, bir geminin kıç tarafındaki silyon feneri. || *Pruva silyonu*, bir geminin baş tarafındaki silyon feneri.

SİM a. (fars. *sīm*). **1.** *Esk.* Gümüş. **—2.** İşlemelerde kullanılan, gümüş görünümünde parlak sırma ya da metal tel iplik. **—3.** *Esk.* Gümüş para.
—*Esk. Ser ü zer*, gümüş ve altın. || *Sim -endud*, gümüş kaplama.
—Ed. GÜMÜŞ'ün eşanlamlısı.
—El sant. İpek ya da pamuk iplik üzerine ince ve yassı metal teller sarılarak yapılan, sarı ya da gümüş renkli iplik. (İşlemede, giyim süslemede, saçak vb. yapımında kullanılır.)
—Tekst. Genellikle ipek ya da renkli pamuk ipliği üzerine yassı ve ince metal teller sarılarak yapılan ve kumaşları işlemede kullanılan iplik.

◆ sıf. *Esk.* **1.** Gümüş gibi parlayan. **—2.** *Sim reng*, gümüş gibi beyaz ve parlak olan. || *Sim-ten*, teni beyaz ve parlak olan.
—Kur. tar. *Sim sakalar*, Osmanlılar'da sarayda görev yapan suculardan bir bölümüne verilen ad. (Bunlar, suları gümüş kaplar içinde taşırlardı. Koğuşları Topkapı sarayı'nda Babıhümayun'un solundaydı. Görevleri, Hırkai saadet dairesi'ni yıkayıp temizlemekti.)
—Nümism. *Sim akçe*, gümüş para. || *Sim mecidiye*, gümüş mecidiye. (*Sim mecidi* de denir.)

SİM a. İşaret, sembol.

SİMA a. (fars. *simā*). **1.** Yüz, çehre: *Siması hiç yabancı gelmedi. Çocuk siması.* **—2.** Kimse, insan: *Şehrin tanınmış simalarındandır.*

SİMA a. (ar. *simā*). *Esk.* **1.** Saz, çalgı dinleme. **—2.** Saz çalınan, müzikli tören.
—Esk. ciltç. *Sima kaydı*, elyazmalarında, kitabı kopya eden kişinin yazdıklarını, kitabın yazarına okuduğunu ve yazarın da bunu dinlediğini gösteren kayıt.

SİMA a. (*si* [*lis*] ve *ma* [*gnezyum*]'dan). Yerbil. Yeryüzü kabuğunun, siyalin altında bulunan, temel bileşenleri silis ve magnezyum olan iç zarına E. Suess tarafından verilen ad (1909'da). [Yoğunluğu 2,8 ile 3,6 arasında değişir; bu değerler simanın bazaltlar ve peridotitlerden oluştuğunu düşündürmektedir.]

SİMAB a. (fars. *sīm* ve *āb*'dan *sīm-ab*, gümüş su). *Esk.* Cıva.

SİMABA a. *Simarubaceae* familyasından bileşik yapraklı ağaç. (*Simaba cedron* yılan sokmasına karşı ve ateş düşürücü olarak kullanılır. *S. ferruginea* [*calunga*] da iyi bir ateş düşürücüdür. Hepsi Güney ve Tropikal Amerika'da yetişen yirmi kadar türü vardır.)

SİMAK (Clifford Donald), amerikalı yazar (Millville, Wisconsin, 1904 - ? 1988). Gazeteciydi; bilim-kurgu öyküleri, romanlar yazdı. Başlıca temaları evrende yaşamın ve iletişimin evrenselliğidir.

Siman kalesi → KALET SİMAN.

SİMANCAS, İspanya'da kent, Castilla León'da (Valladolid ili), Valladolid'in G.-B.'sında, Pisuerga'nın yukarısında; 1 400 nüf. IX. yy.'da Mağribliler'in yaptırdığı, sonra yeniden yapılan ve XIII. ve XIV. yy.'da onarılan şatoda, İspanya krallığı'nın eski arşivlerinden oluşan zengin bir koleksiyon vardır; bu arşivler, Castilla ve Aragón tarihini olduğu kadar, eski ispanyol toprakları olan Flandre ve İtalya tarihini de ilgilendirir.

SİMA QİAN → SIMA ÇİEN.

SİMAR çoğl. a. (ar. *semer*'in çoğl. *simar*). *Esk.* Meyveler, yemişler, sebzeler.
—Esk. bot. *Simar-ı bakliye*, bakla, fasulye vb. taneli sebzeler. || *Simar-ı cerabiye*, kuru tohumlu sebzeler. || *Simar-ı harnubiye*, keçiboynuzu vb. çok çekirdekli meyveler. || *Simar-ı mücenneha*, genellikle bir tohumu olan ve kanat biçiminde bulunan meyveler. || *Simar-ı mültesika*, iç içe birçok yapraktan oluşan sebzeler. || *Simar-ı nevaiye*, çok çekirdekli meyveler. || *Simar-ı tuffahiye*, elma türü meyveler.

SİMARUBA a. Tropikal Amerika'da yetişen ve kaba dokulu, havada sararan kirli beyaz bir odun veren ve çok acı kabuğu güçlendirici ve ateş düşürücü olarak kullanılan bileşik yapraklı ağaç. (Gevrek ve hafif olan kerestesi marangozlukta, sandık, kalıp ve kontrplak yapımında kullanılır.)
—ANSİKL. *Simaruba amara* türü yaklaşık yirmi metre boyunda ve pürüzsüz, grimsi kabuklu bir ağaçtır. Kabuğu kasin içerir. *Simaruba amara, S. versicolor, S. officinalis, S. glauca* türleriyle başka türlerinden piyasada *marupa (bitterwood, beyaz akaju...)* denilen ticari bir kereste elde edilir.

SİMARUBACEAE a. *Simaruba* ve *quassia* gibi cinsleri kapsayan ayrıtaçyapraklı bitkiler familyası. (Bu familyadaki bitkiler genellikle tüysü, bileşik ve kulakçıksız almaşık yapraklı ağaçlar ya da ağaççıklardır. Çiçekleri çoğunlukla ikievcikli, nadiren erdişidir. Bazen dişiorganı da taşıyan bir diskin üzerinde yer alan erkekorganların sayısı taçyaprakların sayısına eşit ya da onların iki katıdır. Yumurtalık kapalı 2-5 meyveyapraktan oluşur. *Rutales* takımı.)

SİMAŞKİ, yeri bilinmeyen elam kenti. Hanedanlığı İ.Ö XXI. ve XX. yy.'larda Elam'a egemen oldu ve krallarından biri 2003'te Ur'u fethetti.

SİMA XİANGRU → SIMA ŞİANGJU.

SİMAT a. (ar. *simāt*). *Esk.* **1.** Sofra. **—2.** Sofraya konulmuş yemeklerin tümü. **—3.** Ziyafet.

SİMAT çoğl. a. (ar. *sime*'nin çoğl. *simāt*). *Esk.* İşaretler, izler, damgalar.

SİMAT a. *Yörs.* Folk. **1.** Anadolu'nun bazı yörelerinde *paça* günü*'ne verilen ad. **—2.** Düğün yapılan yer.

SİMAV, İçbatı Anadolu bölümünde Kütahya iline bağlı ilçe; 78 823 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 1 bucak, 90 köy. Merkezi, Kütahya'nın 145 km G.-B.'sında *Simav* (antik. *Synaos*), 15 460 nüf. (1990). Tahıl, üzüm. Demir yatakları. Halı dokumacılığı.

SİMAV çayı → SUSURLUK ırmağı.

SİMAV dağları ya da **DEMİRCİ dağları,** İçbatı Anadolu'da, kuzeyde Simav, güneyde Demirci kasabaları arasında, kabaca doğu-batı doğrultusunda uzanan dağlık kütle (1 800 m).

SİMAV gölü, Simav ovasının ortasında yer alan, sığ ve bataklık küçük göl.

Simav halısı, Kütahya'nın Simav ilçesi ve çevresinde üretilen, el dokuması halı.

SİMAV ovası, İçbatı Anadolu bölümünde faylarla sınırlanmış, tektonik kökenli ova. G.'de billurlu kayaçların geniş yer tuttuğu Simav dağları, K.'de billurlu kayaçlar ve granit plütonlarının yüzeylediği Katrancı ve Akdağ kütleleri yükselir. Yaklaşık 780 m yükseklikte, üçgen biçimli bir çöküntü alanı olan ovanın tabanı alüvyonla kaplıdır; ortasında sığ Simav gölü yer alır, ikinci derecede deprem alanı.

SİMAVİ (Sedat), türk gazeteci, yazar (İstanbul 1896-ay.y.1953). Samsun mutasarrıfı Hamdi Bey'in oğlu, Haldun ve Erol Simavi'nin babası. Galatasaray lisesi'ni bitirdi (1914). Türkçe ve almanca olarak yayımladığı *Hande* adlı mizah dergisiyle gazeteciliğe adım attı (1916). Aynı yıllarda sinemayla da ilgilenerek Müdafaai milliye cemiyeti'nin sinema kolunda çalışmaya başladı. Bu cemiyet adına Mehmet Rauf'un *Pençe* adlı yapıtını sinemaya aktardı (1917). Bunu *Casus* ve *Alemdar vakası* gibi filmler izledi. *Diken* (1918), *İnci* (1919) dergilerini, günlük *Dersaadet* gazetesini (1920) çıkardı ve yönetti. *Güleryüz* dergisiyle Kurtuluş savaşı'nı destekledi. Cumhuriyet'ten önce ve sonra özellikle kadın ve çocuklara yönelik birçok süreli yayını da (*Hanım, Yeni inci, Resimli gazete, Yıldız, Arkadaş* vb.) çıkaran Simavi'nin, 1933'te yayımlamaya başladığı haftalık *Yedigün* dergisi, zamanın en ünlü imzalarını bir araya topladı ve çıktığı sürece en başarılı ve sevilen dergi oldu. Türk gazeteciliğinin örgütlenmesinde de aktif rol oynayarak Gazeteciler cemiyeti'ni kurdu ve ilk başkanlığına seçildi (1946). İlk sayısı

sim işlemeli ceket
XIX. yy.
Etnografya müzesi Ankara

Sedat Simavi

Simav
genel görünüm

1 mayıs 1948'de çıkan *Hürriyet* gazetesi kısa sürede tiraj rekorları kırdı. Ölümüne değin başyazarlığını da yaptığı *Hürriyet,* aynı zamanda türk basınında yeni atılımların da öncüsü oldu. Çeşitli konularda altmış dolayında kitabı bulunan Simavi'nin *Hürriyet apartmanı* adlı piyesi İstanbul Şehir tiyatrosu'nda oynandı (1943), ayrıca filme çekildi. Ölümünden sonra çocukları tarafından Sedat* Simavi vakfı kuruldu (1972).

SİMAVİ (Haldun), türk gazeteci, iş adamı (İstanbul 1925). Sedat Simavi*nin oğlu. Kabataş lisesi'ni bitirdi (1944). Babasının ölümünden (1953) sonra, kardeşi Erol Simavi* ile birlikte yönettiği *Hürriyet** gazetesinden ayrılarak (1968), Vebofset ileri matbaacılık şirketini kurdu; *Günaydın** gazetesini ve bunun yanında çeşitli gazeteler (*Saklambaç, Gün, Tan*) ve dergiler (*Fotoroman, Adam, Pazar, Gırgır, Fırt, Kara Murat* vb.) yayımladı. 1988 yılında yayımcılık işlerini Asil Nadir*e devrederek, başka iş alanlarına geçti..

SİMAVİ (Erol), türk gazeteci (İstanbul 1930). Sedat Simavi*nin oğlu. Işık lisesi'ni bitirdi (1949). Babasının ölümünden (1953) sonra, ağabeyi Haldun Simavi* ile birlikte üstlendiği *Hürriyet** gazetesinin yönetimini, 1971'den sonra tek başına yürüttü; Hürriyet'in yanında *Kelebek, Hafta sonu, TV'de 7 gün, Çarşaf, Gong, Gösteri* gibi kendi alanında başarılı birçok yayını da gerçekleştirdi.

Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedrettin destanı, Nâzım Hikmet'in yapıtı (1936). Simavnalı* Bedrettin'in yaşamını, eylemini çağdaş bir destan biçiminde anlatır. Prof. M. Şerefettin'in (Yaltkaya) konuyla ilgili yapıtına ve buradaki tarihsel kaynaklara dayanır, ancak onun yargılarına bütünüyle karşı çıkar ve hareketi dinsel-ideolojik bir köylü ayaklanması olarak ele alır. Bir cezaevi koğuşunda bu kitabı okuduğunu anlatan şair, Börklüce Mustafa'nın bir dervişinin kılavuzluğunda XV.yy.'a düşsel bir yolculuk yapar; yoksul halkın yaşamına, Bedrettin'le yandaşlarının eylemine, savaşa ve yenilgiye tanık olur. Destanın anlatımı şairin daha önceki dönemde uyguladığı yadırganan biçim yeniliklerine karşılık geleneksel kaynaklardan beslenmesiyle dikkati çeker. Düzyazı bölümlerinde eski destanı tarihlerin, halk masallarının anlatımından yararlanılmıştır. Şiir bölümlerinde saray çevresi canlandırılırken aruz vezninin sesi, redifler, tarihsel sözcükler yoluyla anlatım, divan şiirini çağrıştırır; halk kesimiyle, isyancılarla ilgili bölümleri ise halk şiiri, ağıtlar, türküler besler. (→ Kayn.)

SİMAVNALI BEDRETTİN, asıl adı **Simavna Kadısıoğlu Şeyh Bedrettin Mahmut,** türk din bilgini, toplumsal bir ayaklanmanın öncüsü (Simavna [Edirne ile Ortaköy arası] 1358-Serez 1417 ya da 1420). Doğduğu ve babası İsrail'in kadılık yaptığı Simavna'da başlayan öğrenimini tamamlamak için Konya'ya, daha sonra Kahire'ye gitti; burada Ahlatlı Şeyh Hüseyin'e bağlandı. Onun emriyle gittiği Tebriz'de Timur'un önünde yapılan tartışmalarda kendi bilgisinin derinliğini kanıtladı. Bir ara Mısır hükümdarı Melik iz-Zahir Seyfettin Berkuk'un oğlu Ferec'e ders verdi. Şeyh Hüseyin'in ölümü üzerine onun yerine geçti. Edirne'de osmanlı tahtına geçen Musa Çelebi tarafından kazaskerliğe getirildi; Mehmet I tahta geçince ulufesi verilerek İznik'e sürüldü. Özellikle fıkıh alanında çağının sayılı bilginlerindendi. Bu alanda *Cami ül-fusuleyn, Letaif ül-işarat,* bunu şerh eden *Teshil* gibi yapıtları yazdı. Tefsir (*Nur ül-kulûb*), tasavvuf (*Füsus ül-hikem şerhi, Meserret ül-kulûb*), dilbilgisi (*Ukud ül-cevahir, Çerag ül-fütuh*) konuları üzerinde durdu. En ünlü yapıtı *Varidat*'ta türlü konulardaki görüşlerini dile getirdi. Bu yapıta göre Tanrı her şeydedir, her şey ondadır. Bu bakımdan herhangi bir varlık "Ben Tanrı'yım" diyebilir. Evren Tanrı'yla bir ve aynı olduğu için yaratılmış değildir; öncesiz ve sonrasızdır. Bundan dolayı da kıyamet kopmayacaktır. Ölümden sonra dirilme yoktur. Tanrı her şeyin yeteneği neyse onu diler, başka bir şeyi dilemez. Meleklerin ve şeytanın birer varlığı yoktur. Melekler insanı iyiliğe yönelten güçlerdir, şeytan ise kötülüğe yönelten şeydir. Cennet ve cehennem dünyadaki iyi ve kötü durumlardır.

Bedrettin dinler ve mezhepler arasında fark gözetmemek gerektiğini ileri sürüyor, yoksul halka toprağın eşitçe paylaşıldığı bir toplumsal düzen vaat ediyordu. Müritlerinden Börklüce Mustafa Aydın-Karaburun yöresinde onun görüşlerini yaymaya koyuldu. Aralarında göçebe Türkmenler'in, hıristiyanların, musevilerin bulunduğu pek çok yandaş kazanan Bedrettin gizlice İznik'ten ayrılarak bir süre İsfendiyaroğulları beyliğinde kaldı; Rumeli'ye geçerek savaşımını Zağra, Silistre, Deliorman gibi merkezlerden sürdürdü. Börklüce Mustafa'nın Karaburun'da, başka bir müridi olan Torlak Kemal'in Manisa'da yenilgiye uğramasından sonra Bedrettin de üzerine gönderilen Bayezit Paşa tarafından yakalanarak Serez'e getirildi. Burada bir bilginler kurulu önünde yargılandı. Mevlana Haydar Acemi'nin "malı haram, kanı helaldir" yolundaki fetvası üzerine asıldı. Alevi toplulukları arasında ona bağlı olanlar Bedrettin ocağı adıyla varlığını sürdürdü. Torunu Hafız Halil onunla ilgili manzum bir menakıpname (*Menakıb-ı Şeyh Bedrettin ibni Kadı İsrail,* yay. 1967) kaleme aldı. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra Balkanlar'dan göç eden yandaşları Serez'deki türbesinden aldıkları kemiklerini bir sanduka içinde İstanbul'a getirdiler (1924); bu kalıntılar Sultan Mahmut türbesi avlusuna gömüldü (1961). Nâzım Hikmet onun görüşlerini, eylemini konu edinen bir destan yazdı: *Simavna* Kadısıoğlu Şeyh Bedrettin destanı* (1936). Konuyla ilgili oyun (Orhan Asena, *Simavnalı Şeyh Bedrettin,* 1969), roman (Erol Toy, *Azap ortakları,* 2 c, 1973), şiir (Hilmi Yavuz, *Bedrettin üzerine şiirler,* 1975) türlerinde daha başka edebiyat yapıtları da yayımlandı. (→ Kayn.)

Simavnalı Şeyh Bedrettin, Orhan Asena'nın iki perdelik oyunu. Osmanlı yönetiminin bozuk toprak ve vergi düzenine başkaldıran Simavna Kadısıoğlu Şeyh* Bedrettin olayından yola çıkan yazar, çağının dogmatik fikirleriyle çatışan bir devrimci portresi çizer ve onun eylemine, Türkiye'nin bugünkü sosyo-ekonomik gerçekleri içinde yorum getirmeyi dener. Yapıt, ilk kez 1969-1970 döneminde Ankara Sanat tiyatrosu tarafından sahnelendi.

SİMBAL a. (fr. *cymbale;* lat. *cymbalum;* yun. *kymbalon*). Müz. Birbirine çarpılan madeni yuvarlak iki levhadan her biri; bunların tümü idyofon ailesinden bir vurmalı çalgıyı oluşturur. (Caz baterilerinde üst kısmına vurulan ve bir ayak üzerine konulmuş, *asılmış simballer* ve bir ayak üzerinde duran ve bir pedalle hareket ettirilen iki levhadan oluşma *pedalli simballer* vardır.)

SİMBER sıf. (fars. *sīm* ve *ber*'den *sīm-ber*). *Esk.* Beyaz göğüslü kimse için kullanılır.

SİMBERAN çoğl. a. (fars. *sīm-ber*'in çoğl. *sīm-berān*). *Esk.* Beyaz göğüslü olanlar.

SİMBİRSK, 1924-1991 yılları arasında **Ulyanovsk,** Rusya Federasyonu'nda kent, Volga nehri kıyısında, Kazan ile Samara kentleri arasında; 625 000 nüf. (1989). Kentin adı, burada doğmuş olan Lenin'in (asıl adı Vladimir İliç Ulyanov) onuruna 1924 yılında Ulyanovsk olarak değiştirilmişti. Metalürji. Makine yapımı. Deri işleme. Prefabrike elemanlar. Besin sanayileri.

SİMBİYON a. (ing. *symbion*). Biyol. ORTAKYAŞAR'ın eşanlamlısı.

SİMBİYONT a. (fr. *symbionte*). Biyol. ORTAKYAŞAR'ın eşanlamlısı.

SİMBİYOT a. (fr. *symbiote*). Biyol. ORTAKYAŞAR'ın eşanlamlısı.

SİMBİYOZ a. (fr. *symbiose*'dan). Biyol. ORTAKYAŞAMA'nın eşanlamlısı.

SİMBLEFARON a. (fr. *symblépharon*). Patol. Bir nedbe (örneğin yanık) sonucu ya da doğuştan gözkapaklarının gözküresine yapışık olması.

SİMCOE, Kanada'da (Ontario) göl, fazla suları Huron gölüne boşalır; 725 km².

SİMDÛZİ a. (fars. *sīm, dūz* ve *-ī*'den *sīm-dūzī*). Esk. ciltç. Deri üzerine gümüş işlemeli cilt.

SİME a. (ar. *sime*). *Esk.* **1.** Damga, işaret, iz. **—2.** Şema. (XIX. yy.'da fr. *schéma* karşılığı olarak kullanılmıştır.)
—İsl. huk.*Simet ül-vakf,* bir vakfı belirten özel işaret, marka.

SİMEDYAN a. (fr. *symédiane*). Geom. BAKIŞIMLI* ORTAY'ın eşanlamlısı.

SİMEL sıf. ve a. (fr. *symèle*). Biyol. Hemen hemen tam olan iki bacağı birbirine yapışık ucube.

SİMEN a, (fr.*cymène*). Org.kim. Formülü $CH_3—C_6H_4—CH(CH_3)_2$ olan, özellikle maydanozgillerin meyvelerinin esanslarında bulunan parametilizopropilbenzenin yaygın adı. (Antihelmentik [kurt düşürücü] özellikler taşır ve romatizma ilacı olarak [dıştan uygulanır] kullanılır.)

SİMENA. Tar. coğ. Anadolu'nun Lykia bölgesinde, Akdeniz kıyısında kent; kalıntıları Myra'nın 10 km kadar B.'sında, Kaleüçağız köyündedir. Adına ilk kez Plinius'un yapıtlarında rastlanan kent Roma İmparatorluğu dönemine değin bağımsızlığını korumuş, daha sonra Aperlai'nin yönetimindeki birliğe katılmıştır. Oldukça sağlam bir ortaçağ kalesi (içinde küçük bir tiyatro vardır), surlar, stoa, hamamlar, Lykia tipi mezarlar ve lahitler başlıca kalıntılardır.

SİMENLİK gölü, Karadeniz bölgesinde Yeşilırmak deltasının K.-D. kesiminde sığ lagün. Denizden bir kıyı seti ile ayrılmış olan gölün alanı taşkınlara bağlı olarak zaman zaman değişir.

SİMENON (Georges) fransızca yazan belçikalı yazar (Liège 1903 - Lozan 1989). Gazeteciydi. 1928'den sonra SİM takma adıyla birçok popüler roman yazdı. 1932'de kendi adıyla bir dizi polisiye roman yayımlamaya başladı ve yapıtlarının edebi niteliğini giderek daha çok gözeterek, bu türe, inandırıcılığı ve psikolojik derinliğiyle yenilik getirdi; daha sonra, ona uluslararası bir ün kazandıran komiser Maigret tipini yarattı. Ayrıca, bir kentin ya da toplumsal çevrenin havasını büyük bir canlılıkla yeniden yarattığı macera ve töre romanları yayımladı. Başlıca yapıtları: *le Chien jaune* (1931), *les Fiançailles de M. Hire* (1933), *Kanaldaki ev* (La Maison du canal) [1933], *Katil* (l'Assassin) [1956], *Kaçak* (l'Évadé) [1959], *Maigret et le clochard* (1963), *Maigret et le marchand de vin* (1970). *La neige était sale* (1950) adlı oyununun yanı sıra, *le Bateau d'Émile* (1954) ile de öykü alanına başarılı bir giriş yaptı. Daha sonra yazdığı özyaşamöyküsel anlatılarında (*Quand j'étais vieux,* 1972; *Lettre à ma mère,* 1974; *Tant que je suis vivant,* 1978) ve kızının anısına adadığı anılarında (*Mémoires intimes,* 1981) duygusal ve etkileyici bir üsluba yöneldi.

Andanson-Sygma

Georges Simenon (1970'te)

SİMEON Stylites, Büyük *(aziz)*, suriyeli keşiş (Sis, Kilikia 390-öl.459'a doğr.) 30 yaşına doğru, Doğu'da oldukça yaygın olduğu anlaşılan bir yaşam türünü benimsedi ve söylendiğine göre kırk yılını bir sütunun tepesinde dua ederek geçirdi.

SİMEON → STEFAN NEMANJA.

SİMEON I Büyük (öl. 927), Bulgarlar'

ın hanı (893-927). Gençliğinde Bizans'ta rehin olarak kaldı, ömrü boyunca hıristiyan uygarlığının derin etkisini taşıdı. Paganlığa eğilimi olan büyük oğlu Vladimir'i tahtından indirmek üzere inzivasından çıkan babası Boris I tarafından tahta geçirildi. Yeni han, Raška'nın Sırpları'na karşı uzun bir savaşa girişti, ama asıl amacı Bizans'ta "basileus" sıfatıyla taç giymekti. İlk savaşında (894-904) Leon VI'yı yenerek Makedonya'nın büyük bir bölümünü ve Güney Arnavutluk'u ele geçirdi. İkinci savaşta (913-927) Edirne'yi aldı, ama başkentin surları önünde birçok kez başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine, Roma'ya yanaşma girişiminde bulundu. Roma kendisine çar unvanıyla Bizans'tan bağımsız bir Bulgar kilisesi kurma yetkisi verdi. Simeon, ayrıca güzel sanatları ve edebiyatı korudu. Makedonya'nın ortasında kurduğu başkentini (Büyük Preslav) güzelleştirdi ve kendisi de öğretici kitaplar yazdı. Hükümdarlığı döneminde Bulgaristan en müreffeh dönemini yaşadı.

SİMEON II (Sofya 1937), Bulgaristan çarı (1943-1946), Boris III ile Giovanna di Savoia'nın oğlu. İkinci Dünya savaşı'nın en şiddetli döneminde babasının yerine geçti. Hükümet başkanı B. Filov'un yönettiği kral naibi konseyi, alman yanlısı bir politika izledi. Savaştan sonra, 8 eylül 1946 referandumuyla mutlakıyet yönetimine son verilince Simeon II Mısır'a yerleşti.

SİMEON Mağrur (1316-1353), Moskova prensi (1340-1353) ve Vladimir veliki knyazı (1341-1353). İvan I'in oğlu, Moskova'nın üstünlüğünü diğer rus prenslerine kabul ettirerek babası İvan I'in yolunda yürüdü.

SİMERİYEN a. (fr. *cimmérien*). Yerbil. KİMMER EVRESİ.

SİMETİDİN a. (fr. *cimétidine*). Eczc. Mide ve onikiparmakbağırsağı ülserlerinin tedavisinde kullanılan guanidin türevi sentetik ilaç.
—ANSİKL. Simetidin, H_2 nıstamin alıcıları üzerinde antagonist etki gösterdiğinden mide asitliğini azaltır. Mide özsuyunun salgılanmasını da yavaşlatarak pepsin miktarının azalmasını sağlar. Tablet şeklinde, mide ve duodenum ülserlerinin tedavisinde ve mide asitliği ile mide özsuyu salgısının azaltılmasında kullanılır.

SİMETO, İtalya'da ırmak, Sicilya'da, İon denizi'ne dökülür, havzasının genişliği bakımından adanın en büyük ırmağıdır; 113 km (havzası 4 169 km²). Nebrodi'den doğar. Etna'nın çevresini dolaştıktan sonra ulaştığı Catania ovasında birçok büklüm çizer; ayrıca burada, sulama çalışmaları nedeniyle çığırında değişiklikler olmuştur.

SİMETRİ a. (fr. *symétrie;* lat. *symmetria;* yun. *symmetria; syn,* ile ve *metron,* ölçü' den). BAKIŞIM'ın eşanlamlısı.

SİMETRİK sıf. BAKIŞIMLI'nın eşanlamlısı.

SİMETRİLİ sıf. Bakışımlı, simetrik.

SİMETRİSİZ sıf. Bakışımsız, asimetrik.

SİMEULUE, SİMEULU ya da **SİMEULOE,** Endonezya'da ada, Hint okyanusu kıyısında, Sumatra'nın batı kıyısı açığında; 1 844 km². Başlıca kent *Sinabang.* Yağ palmiyesi.

SİMFEROPOL, türkç. **Akmescit,** Ukrayna'ya bağlı Kırım Özerk bölgesinin başkenti, Salgir ırmağı kıyısında; 344 000 nüf. (1989). Bağcılık, meyvecilik, ticaret ve sanayi merkezi; besin sanayileri. Tekstil ve hazırgiyim. Ayakkabı. Tenekecilik. Makine ve elektrikli gereçler sanayileri. Plastik maddeler. —Petrovskiy vadisinde, eski iskit kenti Neapolis'in kalıntıları.
—Tar. Kırım İskitleri'nin başkenti olan *Neapolis* (İ.Ö. III. yy.-İ.S. III. yy.), sarmat, alan ve got akınlarıyla yıkıldı; XVI. yy.'da Kırım hanları (Tatarlar) yakınında, korunaklı bir kale olan *Akmescit*'i kurdular. Ruslar da Simferopol kentini kurarak (1784) Tavrida'nın yönetim merkezi yaptılar. Simferopol'de Türkler'in oturduğu kesim Akmescit olarak anılmaya devam etti. Kent, 1921-1945 arası Kırım Özerk Sovyet Cumhuriyeti'nin, 1945'ten sonra Kırım özerk bölgesinin başkenti oldu.
—Arkeol. Kent, Iskitler'in merkezi olmakla birlikte, yörede ele geçen buluntular yunan etkisinin güçlü olduğunu gösterir (hatta burada sürekli bir yunan yerleşmesi olduğu düşünülmektedir). Çevrede taş döşeli avlulara açılan odalardan meydana gelen yunan evleri, kimi yerlerde kalınlığı 11-12 m'ye, yüksekliği 2,7 m'ye ulaşan surlar vardır. Kentteki dikdörtgen planlı (8,65 × 8,10 m) anıtmezarın duvarları 3 m'ye kadar durmaktadır. Bu yapının içinde İ.Ö. II.-İ.S. II yy.'larda yönetimde bulunan hanedana ait 72 mezar vardır. Ayakları düşsel yaratıklar biçiminde oyulmuş bir sandukanın yüzleri askıçelenkler, akanthos yaprakları ve çiçeklerle süslüdür. Burada ayrıca iskit silahları ve takıları ele geçmiştir. Kentin nekropolisinde yapılan kazılarda da küçük, kare planlı odalar biçiminde mezarlar ortaya çıkarıldı. Bu mezarların duvarları İskitler'in günlük yaşamından sahnelerle (ava gidiş, ok atan iskitli, evler, kulübeler) süslüdür. Ayrıca yunanca yazıtlar (birinde kral Skyluros'un adı vardır) bulundu. Buluntular Simferopol ve Moskova Puşkin müzelerinde sergilenmektedir.

SİMFİZ a. (fr. *symphyse;* yun. *symphysis,* birlikte büyüme eylemi'nden). Anat. **1.** İki kemiği bir lifsi kıkırdak aracılığıyla birleştiren, sabit ya da az hareketli eklem tipi. **—2.** *Çene simfizi,* altçene kemiği üzerindeki dikey kabartı. (Altçeneyi oluşturan iki yan parçanın birleşmesinin izidir.) || *Çatı simfizi,* önde iki kalça kemiğini birleştiren az hareketli eklem.

SİMFİZEOTOMİ a. (fr. *symphyséotomie*). Kad. doğ. Çatı kemiği kaynağının kesilmesi. (Leğenin çaplarını artırmak ve dölütün doğum sırasında girişini kolaylaştırmak amacıyla eskiden uygulanan bu ameliyat artık yapılmamaktadır.)

SİMFİZİT a. (fr. *symphysite*). Patol. Çatı kemiği simfizinin iltihabı.
—ANSİKL. Simfizit, sportif patolojide çok sık görülür. Buraya yapışık kasların kirişlerinde tahriş biçiminde ortaya çıkar. Bir travmadan sonra (çatı kemiği kırığı ya da simfizin ayrılması) görülen romatizmansı poliartrit ya da alelade mikropların yaptığı enfeksiyonlarda da gözlenebilir. Simfizitin nedeni doğuma da bağlı olabilir.

SİMGE a. **1.** Bir kavramı, bir düşünceyi belirten, onun simgesi, niteliği, amblemi olan işaret, canlı varlık ya da nesne: *Bayrak, vatanın simgesidir. Terazi, adaletin simgesidir.* (Eşanl. SEMBOL.) [Bk. *ansikl.* böl. Güz. sant., Ed. ve Psikan.] **—2.** Bir düşüncenin bir duygunun vb. canlı örneği olan kimse ya da şey; timsal, sembol: *O, gönül yüceliğinin bir simgesidir.*
—Bilş. Bir programlama dili abecesinin, bir veri tanıtıcısını ya da bir işlem işleyenini belirtmeye ya da kurmaya olanak veren taban işareti. || Bir çeviri dilinde, bir değişken ya da bir adresin tanıtıcısı. || *Dış simge,* bir altprogramda kullanılan, ama bu alt programın dışında ana programda tanımlanan tanıtıcı.
—Dilbil. İki öğe arasındaki (belirli bir kültürde değişmeyen) bir bağıntıyı belirten gösterge. (Örn. terazi adaletin simgesidir. Simgeyle simgelediği olgu arasındaki bağ, öğrenilmesi gereken saymaca bir bağdır. Simge, ikon ve belirtiyle birlikte, C. S. Peirce'in belirlediği göstergenin üç temel türünden biridir.) || Üretici dilbilgisinde, yeniden yazım kurallarını belirtmeye yarayan baş harf ya da kısaltma.
—Esk. Yun. Aynı çıkarlara sahip iki konuk ya da kişi arasındaki tanıma işareti. (İki taraftan her biri iki parçaya bölünen bir nesnenin yarısını alıyor ve gerektiğinde bunu çocuklarına da intikal ettiriyordu. Elçilerine resmiyet kazandırmak için kentler de bir türlü *symbola*'lar kullanmak yolunu tuttular ve sonunda sözcük kentler arasında yapılan antlaşmaları adlandırmaya başladı.)
—Geom. Bir çokyüzlü gösteren sayı ya da sayılardan oluşmuş sonlu dizi. (Schöfli simgesi sık kullanılır, ama bu Arkhimedes katı cisimlerine uygulanmaz. Bu durumda yüzlerin kenarlarını gösteren sayılarla karşılaşılır, bu sayılar üs olarak, her köşe etrafındaki her türlü yüz sayısını alır: küpün simgesi 4^3 ve snub küpünkü $3^4 \cdot 4$ tür.)
—Kim. Elementleri kısa olarak belirtmeye yarayan harf ya da harf grubu.
—Mant. Biçimselleştirilmiş bir matematik kuramın yapıcı öğesi. (&, ∀ vb. gibi bütün kuramlarda kullanılan mantıksal simgelerle +,x vb. gibi belli bir kurama özgü mantıksal olmayan simgeler arasında bir ayrım yapılmaktadır.)
—Nümism. Bir para ya da madalyanın ön ya da arka yüzünü süsleyen genellikle kabartma figürlerin esas motifi.
—Parac. Madeni bir para üzerine kazınan ve çağlar boyunca çeşitli amaçlara hizmet eden özel işaret. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Teknol. Bir makineyi, bir aygıtı, bir makine, aygıt ya da tesisat parçasını, bir mekanik bağlantıyı vb. gösteren ya da biçimine, yapım, birleştirme vb., yöntemine bir açıklık getiren uzlaşmalı şekil.
—ANSİKL. Güz. sant. Sanatsal yaratı üzerinde her türlü inceleme, sanatçıların soyut kavramları belirtmek için kullandıkları simgelerin bilinmesini zorunlu kılar: örneğin yunan Antikçağ'ından beri kanatlı kadın Zafer simgesidir. Bu figür, bir kürenin (o da erkin simgesidir) üzerine yerleştirildiğinde talih simgesi olabilir.

Antik tanrıların niteliklerinin de simgesel imgeleri vardır: Neptunus'un üç dişli çatalı, Iupiter'in yıldırımı. Bu simgeler çağlar boyunca yalnız sanatçıların düş gücüyle değil, aynı zamanda, bir bakıma plastik yaratıyla karşılıklı iletişim içinde olan edebi geleneğe de bağlı olarak gelişmiştir.

Kutsal Kitap metinleri ve zengin bir dinsel edebiyat (düzmece inciller, ahlak yapıtları ya da kahramanlık şiirleri) üzerine kurulu simgesel imgeler bilinmeden Ortaçağ sanatını anlamak olanaksızdır. Bu sanatta, Erdemler ve Günahlar gibi soyutlamalar, insan biçimini almıştır: Erdemler, gerçek (günahın simgesi maymun) ya da düşsel (haz düşkünlüğünün simgesi siren) hayvanlarla simgelenen Günahlar'a karşı, silahlı ve miğferli olarak savaşırken canlandırılmıştır. Rönesans döneminde, sanatçılar, özellikle prens ve hükümdarlardan oluşan müşterilerinin niteliklerini canlandırmak için günümüzde çözülmesi oldukça zor ve karmaşık simgeler kullandılar. (→ AMBLEM.) Bu kişiler konutlarının ya da şenlik törenlerinin dekorları içinde böylece onurlandırılmış olurlardı. XVII. yy.'da, Versailles süslemeleri krallık erkini canlandıran güneş simgesi kullanılmasına tanıklık eder.

XIX. yy. sonunda, "simge" sözcüğünün romantizmle birlikte değişikliğe uğramış olan anlamı artık bu kadar düz değildi. Simgecilik, hareket olarak, özellikle akademici gerçekçiliğin karşıtıydı; simgeci sanatçı, esin kaynağı olarak düşe yönelen bir "gören kişi" olmak istiyordu. Sanat yapıtı yokluğunda sanatçının hiçbir şey yaratamayacağı görünmez güçlerin simgeler bütünüydü. Gerçeküstücüler, özellikle de simgeciler için simge, yalnızca imgenin gerçek anlamına dayalı bir kodlama değildi; çünkü, aralarında görünürde bir bağ bulunmayan simgeleri yan yana getirdikleri oluyordu; ama o zaman simgeciliğin insanın ruh yapısının temel öğelerini dile getireceği düşünülüyordu. Bazıları için tüm sanatsal yaratı, soyut bile olsa simgeseldi. Kandinsky'nin *Über das Geistige in der Kunst* (Sanatta tinsellik) ve E.Cassirer'in *Philosophie der symbolischen Formen* (Simgesel biçimler felsefesi) adlı çalışmaları bu düşünceleri yansıtır.
—Parac. Simge, antik yunan paralarında para basıcının monogram ya da sembo-

Ulusal kitaplık, Madrid

Büyük Simeon I
(bir arap kralına elçi gönderirken)
Ioannes Skylitzes'in *Kronik*'inin
yunanca elyazması bir nüshasının
(XIV. yy.)
bir minyatüründen ayrıntı
Ulusal kitaplık, Madrid

lü, roma ve ortaçağ paralarında hilal, taç ya da hayvan gibi bir sembol biçimine büründü.
—Psikan. Psikanalizde "simge" kaypak bir terimdir. İlk yazılarında S. Freud histeri belirtisini, kalıntısal öğesi (simge) bilinçte dönme ya da sanrı biçiminde yer alan bir çatışmanın simgesel bir çözümü olarak kabul eder. Daha sonraki bir metinde Freud (*Psikanalize giriş* [Vorlesungen zur Einführung an der Psychoanalyse], 1915-1917), bu terime bir başka anlam verir. Buna göre simge, ima ya da analojiye (biçim, boy vb.) dayanabilen sürekli bir çeviri ilişkisidir. Simgeleştirilen öğelerin alanı, çok bol olan simgelerin tersine, her zaman aynı ve çok sınırlıdır. Sözkonusu olan beden, ölüm ve cinsellik imgesidir. Bu bakımdan da simgeyi doğrudan insanın cinsel gerçekliğine dayandırmayan Jung'dan ayrılır.

SİMGECİ sıf. Ed. ve Güz. sant. **1.** Simgeler aracılığıyla dile getirmeye, anlatmaya yönelen. (Eşanl. SEMBOLİST.) **—2.** Sanatta, yazıda simgeciliğe ilişkin olan. (Eşanl. SEMBOLİST.)

◆ sıf. ve a. Simgecilik yanlısı. (Eşanl. SEMBOLİST.)

■ **SİMGECİLİK** a. Ed. ve Güz. sant. **1.** Simgeye dayanan anlatım biçimi. (Eşanl. SEMBOLİZM.) **—2.** XIX. yy. sonu ile XX. yy. başında gelişen şiir, edebiyat ve sanat akımı. (Eşanl. SEMBOLİZM.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Dilbil. *Sesçil simgecilik,* gösteren ile gösterilen arasında bir bağ olduğunu varsayarak seslere düz ya da yan anlamsal değerler verme eğilimi.
—Fels. Simge kuramı. (Bk. *ansikl. böl.*)
—ANSİKL. Ed. Simgecilik anlamına gelen sembolizm teriminin, bir edebiyat akımı olarak halka duyurulması *le Figaro* gazetesinin 18 eylül 1886 tarihli edebiyat ekinde J. Moréas'ın yayımladığı manifestoyla başladı. Bu manifestodan önce de simgeciliğin ana öğeleri, başlıca fikirleri başka yazarlar tarafından öne sürülmüştü. Bunların hiç kuşkusuz en büyük temsilcisi *Kötülük çiçekleri*'nin (1857) yazarı Baudelaire'dir. Moréas sözkonusu manifestosunda simgeci şiiri şöyle tanımlıyordu: "Öğreticiliğin, tumturaklı anlatımın, sahte duyarlığın, objektif betimlemenin düşmanı olan simgeci şiir, Fikri (*İdée*) duyumsal bir biçime sokar. Bu biçimin kendisi bir amaç değildir, Fikri anlatırken gene de o Fikre bağlı kalır. Fikrin kendisi de görkemli, dış analojiden bağımsız olarak okuyucuya görünmemelidir, çünkü simgeci sanatın temel özelliği Fikrin kendi üzerinde yoğunlaşmasını engellemektir. Dolayısıyla bu sanatta doğanın görünümleri, insanların eylemleri, kısacası bütün somut olgular kendi başlarına ortaya çıkamazlar; bunlar kendileriyle ilksel Fikirler arasındaki gizemli yakınlıkları açığa vurmaya yarayan duyumsal görüntülerdir...". Görüldüğü gibi, her türlü gerçekçilik, olguculuk ve bilimsel düşünceye karşı olan simgeciliğin, başlıca eğilimi dünyayı bir giz olarak ele almasıdır; bu gize erişmek için, anlaşılırlığı bozar, nesneler arasındaki mantıksal bağları gevşetir ve çağrışımlarla düş ve bilinçaltına seslenir.
Simgeciliğin en iyi tanımını Brunetière' in *Symbolistes et décadents* (Simgeciler ve dekadanlar) adlı yapıtında buluruz. Amiel'in sözünü hatırlarsınız: "Her peyzaj bir ruh halidir, der. Bu çoğumuzun sandığı gibi peyzajın, bir doğa görünümünün o andaki ruh halimize göre değiştiği anlamına gelmez... Tam tersine, bu doğa görünümünün bizde uyandırdığı heyecanın türünden, bizim kendimizden ve bizim bu görünüme katabileceğimiz herhangi bir şeyden bağımsız olarak, kendi başına bir "hüzün", bir "sevinç", bir "acı", bir "öfke" ya da bir "huzur" olduğunu gösterir. Bunu da genel bir biçimde anlatmak istersek, doğa ile bizim aramızda birtakım "benzeşimler", belirtisiz "yakınlıklar", gizemli "özdeşlikler" bulunduğunu ve ancak bunları kavradığımız ölçüde nesnelerin içine girebileceğimizi ve onların ruhuna yaklaşabileceğimizi söyleyebiliriz. Simgeciliğin ana fikri işte budur".
Simgeciler, simgenin teknik biçimlerini tanımlamakta görüş birliğine varmakla birlikte, simgeyle açıklanan gerçeğin içeriği üzerinde bir anlaşmaya varabilmiş değillerdir.
Simgenin teknik işlevi iki noktada özetlenebilir; simge önce bir *anıştırma,* bir *telmih*'tir, sonra da bir *uzantı*'dır. Duyumdan ya da izlenimden, alegori ya da mitten, düş ya da efsaneden doğan imgesel anlatım, anıştırma yoluyla duyum ve izlenim, alegori ve mit, düş ve efsane evrenini tümüyle yaratır. Şiirsel yapıt sesler, sözcükler, ritimler ve müzikten oluşur. Bütün bu öğeler kendiliğinden ya da bir hesaba dayanarak ortaya bir "senfoni" çıkarırlar. Bu senfonide yer alan anıştırıcı ve verimli imgeler karmaşasının etkinliği doğrudan doğruya şairin dehasıyla ilgilidir.
Öte yandan, simge ve simgesel bir karmaşa olan şiir, sonsuz uzantılara yol açabilecek, hem manevi hem de duyumsal yankı uyandırır: şiirsel sözün yükü burdadır ve daha sonraları Valéry'nin de dediği gibi, şiirin gücü bizdeki uzantılarının sonsuzluğundan kaynaklanır. Fakat bu noktada tartışmalara açık olan konu, bu "güç"ün nasıl bir güç olduğu, yani simge dediğimiz bu göstergenin nasıl bir anlam taşıdığı sonucudur. Simgeciliğin parnasseçı şairlerin biçimciliğine ve natüralizme karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı düşünülürse, simgecilikte ana eğilimin bir çeşit idealizm olduğu görülür. Bütün simgeciler Fikir, *İdée* sözcüğünü yeniplatoncu bir anlamda kullanmışlardır. Bu bakımdan simgecilerin şiirsel idealizminin felsefi idealizme yakın olduğu söylenebilir. Çünkü her iki idealizm de de dil, yalnızca sözsel betimlemeler ve ilişkiler sistemiyle oluşan özerk bir evrenin kurulduğu bir alandır.
Bu açıdan simgecilik hem metafizik hem de gizemci bir boyut kazanmış oluyordu; şiir artık yalnızca bir kaynağı değil, insanı dünyayla ve Tanrı'yla kaynaştıran bir yoldu. Böylece de şiiri en büyük bilim sayan bir üst simgeciliğe yol açılmış oluyordu.
1884'te Huysmans'ın *A Rebours*'u ve Verlaine'in *Poètes maudits*'si, geç de olsa Mallarmé'nin adını halka duyurdu. 1886'dan başlayarak Mallarmé Rue de Rome'daki evinde Laforgue, Laurent Tailhade, Gustave Kahn, Stuart Merrill, Vielé -Griffin, Pierre Louÿs, André Gide, Paul Valéry, Paul Claudel gibi genç şairlerin katıldığı edebiyat toplantıları düzenliyordu. 1885'ten sonra Verlaine ve Valéry'yi usta olarak kabul eden simgeci şairler on yıl kadar sürecek büyük bir etkinlik gösterdiler ve onlara fransızca yazan belçikalı şairler de (Maeterlinck, Verhaaren, Rodenbach vd.) katıldı. 1891'de eleştirmen J. Huret'nin, çağdaş edebiyatın durumu üzerine yaptığı soruşturma sonucunda topluluk görüşlerini halka duyurma olanağını buldu.
1896'da Verlaine'in, 1898'de de Mallarmé'nin ölümü üzerine simgeci şairler topluluğu dağılmaya başladı. Claudel ve Apollinaire gibi yazarlar gerek biçim gerek öz bakımından simgecilikle bağlarını kısmen sürdürdüler. Ayrıca simgecilik akımı Fransa'nın sınırlarını aştı ve çeşitli Avrupa ülkelerinde de temsilciler buldu (İngiltere'de Oscar Wilde, Almanya'da Stefan George, Norveç'te Knut Hamsun, Danimarka'da Georg Brandes, ispanyolca konuşan ülkelerde Rubén Darío, Türkiye'de Ahmet Haşim).
—Fels. Simgecilik düşüncesini, analoji yönlendirir. Analoji işlemi, rastlantısal olabildiği gibi iradi de olabilir. Anlamlar zinciri tamamen açıklığa kavuşturulmuş olmasa da, çok geniş bir bilinçdışı yönelimler ya da anlamlar bölümü içerse de, simgecilik, bir kuram olmasa bile, hem iradi hem de zorunlu bir yatkınlıktır ve bu yatkınlık, topluluk yaşamı ve insanlar arasındaki (bazı filozoflara göre insanlar ve tanrılar arasındaki) iletişim zorunluluğuyla belirlenir. Tanrılar, simgeciliğe hem egemendirler hem de onun egemenliği altındadırlar. Bu topluluktaki başlıca simgelerin (bu simgeler kolektif ve bireysel tasarımların başlıca öğeleridir) belleklerden silinmemesi için düşünür, konuşur, bildirir, emreder ve gerekli düzenlemeleri yaparlar.
Her türlü simgecilik, ister dinsel ya da mantıksal, ister sanatsal ya da düşünsel ve soyut olsun, simgenin içerdiği anlama bağlıdır. Simgenin içerdiği anlam, iletişimde kabul edilen anlama yönelir. Sanatı ve miti, simgecilik esinler. Simgecilik, ilke olarak yanlış ve eksik bir zihinsel işlemdir ve dolaysız ya da dolaylı bir analoji niteliği taşır. Temel bakımından olduğu kadar önem bakımından da, ancak zihne özgü şematizmi önceleyebilir.
—Güz. sant. Sanat alanında, simgecilik, sınırları kesin olarak belirlenmiş bir hareketten çok, XIX. yy.'ın ikinci yarısında, olguculuk ve gerçekçiliğe (bunların son anlatım biçimi izlenimciliktir) karşı ortaya çıkan geniş boyutlu uluslararası bir akımdır. Öteden beri resim sanatına bağlı olan kavramları yeniden ele alıp değiştirir (simgesel gösterge, alegori) ayırıcı niteliğiniyse, sanatçılara göre değişebilen resim tekniğinden çok, beyinselliğinden alır. Konularını büyük mitlerden seçer; düşe, bunaltıya, Baudelaire türü benzeşimlere, tinsel değerlere, hıristiyan ya da pagan değerlerine ayrıcalık tanır. Fransa'da simgecilik terimi, J.Moréas'ın, simgeci şairler bildirisinde bu şairlerin eylemini "düşünceye elle tutulabilir bir biçim kazandırma" olarak tanımlamasından (1886) sonra ortaya çıkar. G. A. Aurier *le Mercure de France*'ta, Van Gogh (ocak 1890) ve Gauguin ile (mart 1891) ilgili resimsel bir simgeciliğin ilkelerini ortaya koyar; 1884'te Huysmans, *A Rebours*'da, G. Moreau, Redon ve Bresdin'den aynı hayranlıkla söz eder.
Ancak simgeci sanat, bu sıfatın benimsenmesinden çok önce, germen (C. D. Friedrich, Ludwig Richter, M.von Schwind) ya da anglosakson (S. Palmer, J. Martin) sanatçıların romantizmi içinde varlığını belli etmeye başlamıştır; İsviçre'de tümtanrıcılığı yeniden güncelleştiren Böcklin'le, Almanya'da H. von Marées'nin içe dönük klasikçiliğiyle, Belçika'da A. Wiertz ve Rops'un düşleriyle, İngiltere'de önraffaelcilerin* ve onlara yakın sanatçıların kendilerine özgü dünyasıyla kapıları açılmış olur. Fransa'da, simgecilik bağımsız sanatçılarca geliştirilir; bunların her biri akıma değişik bir ses verir; Puvis de Chavannes'ın sanatı daha alegorik (*Kutsal orman,* 1883-84, Lyon müzesi), G. Moreau'nunki daha görünmeyeni görür nitelikte (*Khimaira,* G. - Moreau müzesi), Redon'unki daha fantastiktir (*Kyklops,* 1897-98, Kröller -Müller müzesi). 1890 kuşağı simgeciliğin adını koyar ve savunmasını yapar. Okulun önderliğini Gauguin'e verir. Gauguin, E. Bernard ile birlikte, sorularına (*Nerden* geliyoruz? Neredeyiz? Nereye gidiyoruz?,* 1897) yeni bir ortam aramak için Tahiti'ye gitmeden önce Pont-Aven'da bireşimciliği* ortaya atar. Değişik gruplar ve kuramlar yan yana, iç içe gelişir: bölmecilik, bireşimcilik, Pont-Aven okulu, nabiler, Beuron manastırı okulu. 1892'den başlayarak Durand-Ruel'in galerisinde sâr Péladan'ın düzenlediği Rose-Croix Salonları'na, Alphonse Osbert, ingiliz kökenli fransız Louis Welden Hawkins, hollandalı Richard Nicolaus Roland-Holst, Filiger, Khnopff, A. Point gibi en idealist sanatçılar alınır.
Hareket iyice genişlemiştir. Belçika'da, Yirmiler Salonları'ndan sonra 1893'te açılan Özgür Estetik Salonları'na ve ressam Jean Delville tarafından düzenlenen "Sanat için" ve "İdealist sanat" salonlarına katılan sanatçıların büyük bir bölümü simgecidir. Simgecilik Ensor ve Degouve de Nuncques'te gerçeküstücülüğün habercisi olur, ilk Sint-Martens-Latem okulunu (V. De Saedeleer, A. Servaes) etkiler ve L. Spilliaert ile varlığını sürdürür. Carrière'de

Lauros-Giraudon

Zavallı balıkçı (1881), Puvis de Chavannes'ın yapıtı *(Louvre müzesi, Paris)*

SİMGECİLİK

Lauros-Giraudon

Büyük İskender'in zaferi (1880'e doğr.)
Gustave Moreau'nun yapıtı *(Gustave-Moreau müzesi, Paris)*

G. Rampazzi

Yaşamın ilkesi (1900'e doğr.)
Kupka'nın yapıtı (akuatinta)
Ulusal galeri, Prag

Tavuskuşları (1898), Degouve de Nuncques'ün yapıtı *(özel kol., Brüksel)*

Lauros-Giraudon

G. Rampazzı

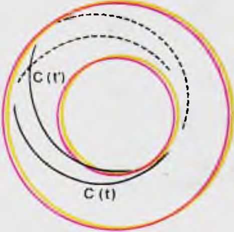
Atıların düşü (1871), Burne-Jones'un yapıtı
Walter Art Gallery, Liverpool

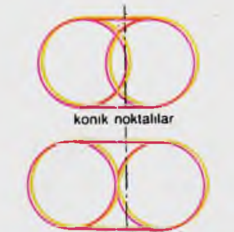
belli belirsiz, hollandalı J. Toorop ve J. Thorn-Prikker'de soyutlaşmış, isviçreli Hodler'de bağnaz, norveçli Munch'ta anlatımcı, danimarkalı J. F. Willumsen'de naif, amerikalı A. P. Ryder'de de romantik bir çehreye bürünen simgecilik, İtalya'da, bölmeci tekniği benimser (Segantini, Pelliza da Volpedo, Gaetano Previati). Gerçekten de hareketin kendine özgü bir tekniği yoktur: o sırada geçerli olan teknikler (izlenimcilik: H. Le Sidaner, L. Lévy-Dhurmer; nabi üslubu M. Denis; noktacılık E. Aman-Jean, H. Martin) özümsenir, Art nouveau' nun yılankavi çizgileri yeğlenir (G. Klimt, G. de Feure). Buna karşılık, hareket kendi ikonografisini kabul ettirmeyi başarır: alman kökenli parisli sanatçı Carlos Schwabe'den Beardsley'ye, Burne-Jones'tan Rus Vrubel'e kadar, XIX. yy. sonu sanatçıları yapıtlarını haşhaş, zambak, kuğu figürleriyle, karşı konulmaz kadınlar ve düşmüş meleklerle doldururlar.

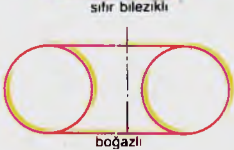
SİMGELEM a. (*simge*'den). Olguları yo-

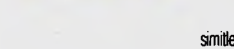
SİMİTLER

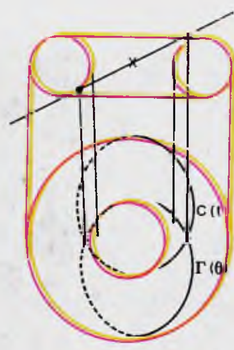
parataktik halka

simitler

Villarceau çemberleri

rumlamaya ya da inançları dile getirmeye yönelik simgeler sistemi.
—Mant. Bir araya getirilmeleri birtakım kurallara bağlı olan yazılı göstergeler sistemi. (Bu sistem, bir akılyürütmenin biçimselleştirilmesini görsel olarak yansıtır.)

SİMGELEME a. Simgelemek eylemi.
—Kim. *Kimyasal simgeleme,* kimyasal maddeleri simgeler (elementler için) ve formüllerle (bileşikler için) belli bir yönteme göre gösterme sistemi. (→ KİMYA, FORMÜL.)

SİMGELEMEK g.f. *Bir şeyi simgelemek,* bir şeyden söz ederken, bir başka şeyin simgesi olmak: *Zeytin dalı, barışı simgeler.*

◆ **simgelenmek** edilg.f. Bir simgeyle belirtilmek, gösterilmek.

SİMGELENMEK → SİMGELEMEK.

SİMGELEŞTİRME a. Mant. Matematik bir kuramın simgesel bir dilde yeniden yazılması.

SİMGELİK a. Simge dizgesi.

SİMGESEL sıf. Simge özelliği olan ya da simgelere başvuran şey için kullanılır; sembolik: *Simgesel bir anlatım. Simgesel bir dil.*
—Bilş. Bit zincirleri kullanan ikili dillere karşıt olarak, sözcükler ve alfasayısal karakterler kullanan yüksek düzeyli programlama dillerine ilişkin.
—Mant. *Simgesel mantık,* BİÇİMSEL* MANTIK'ın eşanlamlısı.
—Mim. *Simgesel sütun,* simgesel bir anlam taşıyan sütun.
—Mit. *Simgesel yorum,* çoktanrıcı mitlerde, mitleri doğal ya da tarihsel olayların ve ahlaki ilkelerin simgeleri olarak kabul eden yorumlama sistemi.
—Psikan. ve Ruhbil. *Simgesel işlev,* insanın bir simge aracılığıyla herhangi bir gösterileni tasarlama yetisi. (J. Piaget'ye göre simgesel işlev, semiyotik işlevin bir yönüdür.)

◆ a. Fels. Bir anlamlar alanı topluluğundan bir başka anlamlar alanına geçmeyi sağlayan yapı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Psikan. Dilin etkinliğine boyun eğen ve bu yüzden kültürü olduğu kadar bilinçdışını da belirleyen bir karşılıklı alış veriş sistemi içinde yer alan insanın varlığına özgü etkinliği tanımlama olanağı veren bütünün (simgesel-imgesel-gerçek) öğelerinden biri. Bu kavram, J. Lacan tarafından ileri sürüldü (1953). [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Fels. Özerk bir yapı olan simgesel, aynı zamanda hem açık, hem de gizli bir nitelik taşır. Onu kabul eden insanı derinden etkiler. Kültür gibi gidimlilik ve yasallık da, bu düzeyde yer alır. Claude Lévi-Strauss'a göre kültür, bir simgesel sistemler topluluğudur Ernst Cassirer, dikkati *simgesel biçimler* üzerine çeken ilk kişidir (*Philosophie der symbolischen Formen* [Simgesel biçimler felsefesi], 1923-1929). Ona göre dil, mit, sanat ve bilim, birer simgesel biçim oluşturur. Cassirer' in izleyicisi Erwin Panofsky de, *Die Perspektive als "Symbolische Form"* ("Simgesel biçim" olarak perspektif) [1927] adlı yapıtında, resim ve mimaride perspektifi, simgesel biçim olarak görür. Müzikteyse, Adorno'nun yapıtlarının bazı yanları anılabilir.
—Psikan. Kültür, mübadeleyle tanımlandığına (Mauss, Lévi-Strauss) ve Oidipus* kompleksi her türlü kültürün kaynağı olduğuna göre, Oidipus'un, her özneyi anadan ayrılmaya zorlayan simgesel bir yasa olduğunu belirtmek gerekliymiş gibi görünüyor.
Böylece, bilinçdışının bir dil gibi yapılandığını ve Freud'un birincil süreçlerinin, R. Jakobson'a göre gerçekte eğretileme ve düzdeğişmece gibi anlam yasaları olduklarını ilke olarak ileri sürme olanağı doğuyor. Öyleyse bilinçdışı bellek öğeleri, bir şey söylendiğinde bilinçdışı özneyi temsil etmeleri bakımından birer gösteren*dir.

SİMGESELLİK a. Simgenin oluşturduğu simgesel varlık. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Fels. Freud'a göre (*Die Verneinung,* 1925), simge, anlığın yargı işlevi içindeki etkinliğinin başlangıcında olumsuzlamanın mantıksal ve dilbilimsel simgesinden başka bir şey değildir. Yadsıma deneyiminde, olumsuzlama simgesi kullanımının rolü ne yıkmak, ne de yok etmektir; yalnızca açıkça ifade edilmiş bir simgesellik kurmaktır. Böylece, baskı altına alınmış olan şey, artık ancak olumsuz (yani bireyin açıkça düşünmeyi reddettiği, ama reddetmek için yine de düşünmek zorunda kaldığı şeyi yadsıyan) bir tümce oluşturmak şartıyla düşünülebilir hale gelir: bu düşünce, tıpkı genel anlamda spekülasyon gibi, ancak önce mantıksal ve dilbilimsel bakımdan yadsınmak koşuluyla meydana gelebilir, çünkü biçimsel yadsıma baskı altına alınmış düşüncenin maddi bakımdan onaylanmasına izin veren bir yadsımadır. "Simgesellik" terimini ilk kez Jean Hyppolite, Freud'un bir metnini yorumlarken kullandı (bk. Lacan, *Écrits,* 1966). Freud'un *Die Verneinung'* unun önvarsayımı konusunda Kremer-Marietti, simgesellik kuramını kurdu ve simgeleştirmenin yollarını inceleyerek bunu bir bilgi kuramı ve insan davranışları sorunu, yani tam anlamıyla bir felsefi sorun haline getirdi.

SİMHA, aslan, çok güçlü varlık, kahraman anlamında sanskritçe sözcük. Birçok tanrısal bir kişinin ya da insanın sıfatı olarak kullanılır. Aslanın oturduğu yere verilen *simhasana* adı, taht anlamına gelir. Aslanın çehresi, maskesi anlamındaki *simhamukha,* zaferin yüzü demek olan *kirtimukha* ile az çok karıştırılarak Hindistan ile hint etkisinde kalmış bölgelerde önemli bir süsleme teması ve simge olarak kullanılır.

SİMHAK a. (ar. *simḥaḳ*). Esk. anat. Kemikleri örten ince deri ya da zar.

SİMİ → SÖMBEKİ.

SİMİAE a. Zool. GERÇEKMAYMUNLAR alttakımının bilimsel adı.

SİMİAS a. (yun. *simos,* yassı burunlu olan'dan). *Pagai* adalarında (Sumatra'nın batısı) yaşayan kısa kuyruklu, yassı burunlu maymun cinsi. (*Colobidae* familyası.)

SİMİDİN a. (fr. *cymidine*). Org.kim. Formülü $(CH_3)_2CH—C_6H_3(CH_3)NH_2$ olan, nitrosimenin indirgenmesi sonunda elde edilen ve diazolandığında timolu veren arilamin.

Similia similibus curantur (*benzerler benzerlerle iyileştirilir* anlamında latince deyim), homeopatinin latince özeti.

SİMİLOR a (fr *similor; simil* [i]-, benzer, ve *or,* altın'dan). PİNCHBECK'in eşanlamlısı.

SİMİN sıf. (fars. *sim*'den *simin*). *Esk.* **1.** Gümüşten yapılmış. **—2.** Gümüşe benzeyen, gümüş gibi olan: *"Sîmin suları türabı pür-zer; I Hem hâkte, hem semâda hâzır, I Bir yer ola kâinata nâzır"* (A. H. Tarhan). **—3.** Gümüş renginde, parlak beyaz: *"Mû-miyânınla heman gerden-i sîmîninden"* (Nedim, XVIII. yy.). **—4.** *Simin-ber,* gümüş gibi parlak, ak göğüslü. ‖ *Simin-fevvare,* Ay. ‖ *Simin-ten,* teni beyaz olan.
—Hat. *Simin kalem,* gümüş kalemli, kalemi gümüş gibi değerli hattat. (Bir hattatın kaleminin gücünü, yazısının üstünlüğünü, sanattaki ustalığını gösteren bir unvandır; daha çok İran, Afganistan ve Pakistan'da kullanılmaktadır.)

SİMİONATO (Giulietta), italyan kadın şarkıcı (Forli 1910). Sanat yaşamına 1935'te başladı. 1939'dan itibaren Scala di Milano'da şarkı söyledi, ama kendisini zamanının en büyük mezzosopranosu yapan göz kamaştırıcı uluslararası ününe ancak savaştan sonra kavuştu. Mozart'ı, Rossini'yi, italyan ve fransız romantiklerini seslendirdi, Dalila rolünde olağanüstü bir başarı gösterdi ve unutulmuş birçok yapıtın yeniden yorumlanmasına katkıda bulundu.

SİMİRA, kenan, sonra fenike sitesi (Arvad'ın G.'inde). İ.Ö. XV. -XIV. yy.'da Amurru' da firavunluk yönetiminin merkezi oldu.

SİMİSTOR a. (ing. *symistor; sym* [*metric*], bakışımlı ve [*thyr*]*istor,* tristor'dan). Elektron. Dört eklemi bulunan, beş katmanlı, bakışımlı yapıda tristor; yarıiletkenli elektronik bir anahtar gibi çalışır.

SİMİT a. (yun. *semidalis, semidalitis,* irmik ya da ar. *semiz,* beyaz un'dan). **1.** Halka biçiminde genellikle üzeri susamlı çörek. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** → CAN* SİMİDİ. **—3.** İnce, küçük bulgur. **—4.** *Arg.* Sıfır. **—5.** *Kandil simidi* → KANDİL.
—Ceb. n *boyutlu simit,* $n \in \mathbb{N}^*$ ve T, bir boyutlu simit olmak üzere T^n çarpım uzayı. ‖ *Bir boyutlu simit,* modülo 1 kalan sınıflarının T ile gösterilen $\mathbb{R}/\mathbb{Z}$ toplama grubu. (Bu grup karmaşık sayıların modülü 1 olan U grubuyla eşyapılıdır.)
—Denizc. Bir halat ya da zinciri, ırgat, vinç ya da bocurgatla çekmede kullanılan iki ucu birbirine ekli ip ya da zincir halka. ‖ *Simit demiri,* çiposuz ve kolları hareketli bir tür demir.
—Esk. giy. Mevlevi sikkelerinin üzerine sarılan pamuklu bez. (Üzerine sarık sarılır, simit sarığın kabarık durmasını sağlardı.) ‖ Kadınların başlarına koydukları, yuvarlak bir tel vb. üzerine kumaş sarılarak yapılmış tepelik. (Üzerine çeşitli kumaşlardan yapılmış bir örtü, yemeni vb. atılır, saç tuvaletinin düzgün, tepenin yüksek görünmesini sağlardı.) ‖ Topuz yapmak için dolgu olarak kullanılan, iki ucu ince bir lastikle birleştirilmiş, yarım çember biçiminde süs eşyası.
—Geom. Bir $\mathcal{C}$ çemberinin kendi düzleminde, çap olmayan bir Δ doğrusu etrafında dönmesiyle doğurulan yüzey. ‖ Önceki yüzeyin sınırladığı katı cisim. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Karş. anat. *Uzunlamasına simit,* kemiklibalıklarda ortabeynin kubbesinde bulunan ve uzun bir simit biçiminde aşağıya doğru çıkıntı yapan bölüm. ‖ *Yarım daire simit,* tektum ile tegmentumun temas ettiği yerde bulunan ve amfibyumlarla sürüngenlerde çok büyük olan ortabeyin bölümü.
—Mim. Minare gövdesini çevreleyen, yuvarlak kesitli bir silme biçiminde yatay bilezik.
—Oto. *Direksiyon simidi,* bir karayolu taşıtı sürücüsünün, bir motorlu tekne kaptanının, kullandığı taşıtı yönlendirmek için üzerine etki yaptığı çembersel organ. (Otomobillerde direksiyon simidi, direksiyon çubuğu ve dişli takımları yardımıyla ön tekerleklere yön verir.)
—Saraç. Hamutun sap demetlerinden yapılan alt bölümü.
—ANSİKL. Simit, un, maya, su, susam, süt, şeker ve tuzla yapılır. Hamur mayalandıktan sonra ufak parçalara ayrılıp halka biçimi verilir ve pekmezli soğuk suya atılır. Kısa süre bekletildikten sonra çıkarılıp üzerine susam ekilir ve fırına verilir.
—Geom. Simidin, Δ dönme eksenine dik bir bakışım düzlemi vardır, buna simidin büyük çember düzlemi denir; bu, Δ yı simidin merkezi adı verilen bir noktada keser.
Δ ile $\mathcal{C}$ nin karşılıklı durumuna göre birçok tipte simit elde edilir: $\mathcal{C}$ yi kesen Δ için konik noktalı bir simit elde edilir; $\mathcal{C}$ ye teğet Δ için sıfır bilezikli bir simit elde edilir; en son $\Delta \cap \mathcal{C} = \varnothing$ için simit boğazlıdır. Aşağıda, ancak boğazlı simitler göz önüne alınacak. Bu simit ikiden fazla çember ailesi içerir, bunun koşutları ve meridyenleri, başka iki çember ailesidir, bunlara, *yabansı çemberler* denir ve kimi kez *Villarceau çemberleri* adı verilmekle birlikte bunlar Villarceau'dan daha önce biliniyordu. Bu iki çember ailesi, simidin, merkezinden geçen çifteğet düzlemlerle kesilmesinden elde edilir. Her düzlem için, iki değme noktası çapça karşılıktır; büyük

çemberi düzleminin biri üstünde, öbürü altındadır ve elde edilen iki çember değme noktalarında birbirini keser.

meridyenler
koşutlar

bir boğazlı simidin uzay gösterimi

Bu çemberler simidin *helis*'leridir.

Ayrıca, aynı ailenin farklı iki yabancı çember, örneğin C(*t*) ile C(*t'*) α açılı bir *parataktik halka* oluşturur: C(*t*) yi içeren her (S) küresi C(*t'*) ü α açısı altında keser, aynı biçimde C(*t'*) ü içeren her (S') küresi de C(*t*) yi α açısı altında keser, bu açı helisler, olarak C(*t*) ile C(*t'*) ün açısıdır.

Dikdüzgülü bir işarette simidin denklemi

$4d^2(x^2+y^2) = (x^2+y^2+z^2+d^2-R^2)^2$

dir, burada Δ = (*z'Oz*) ve (*xOy*) düzlemi büyük çember düzlemidir, *d*, $\mathfrak{C}$ çemberinin merkezinin eksenden uzaklığı, R de $\mathfrak{C}$ nin merkezidir. Simidin dış alanı $4\pi^2 R \cdot d$ ve hacmi $2\pi^2 R^2 \cdot d$ dir.

SİMİTÇİ a. Simit yapan ve/ya da satan kimse.

—Kur. tar. Osmanlılar'da, sekbanlar fırınında çalışmak için işe yeni alınanlara verilen ad. (*Hamurkâr* da denilen bu görevlilerden yetenekli olanlar, ocakta daha yüksek görevlere getirilirlerdi. Saray fırınlarında da aynı işi yapanlara *simitçi* denirdi.)

SİMİTÇİLİK a. Simit yapma ve/ya da satma işi.

SİMİTSEL sıf. Geom. Simit biçiminde olan.

SİMİTSİ sıf. Geom. Simit biçiminde.

—Oftalmol. *Simitsi cam*, gözdeki astigmatizmi yalnız göz normal bakarken değil, eğik bir yönde bakarken de düzelten ve yüzeylerinden biri (genellikle iç yüzü) simit biçiminde olan gözlük camı. ‖ *Simitsi mercek*, astigmatizmi düzeltmeyi sağlayan hidrofil kontaklens.

SİMİ VALLEY, ABD'de (Kaliforniya) kent, Los Angeles'in K.-B.'sında: 100 220 nüf. (1990).

SİMKEŞ a. (fars. *sîm* ve *keş*'ten *sîm-keş*). *Esk.* **1.** Haddeden gümüş tel çeken, sırma yapan sanatçı. **—2.** Sırma ile iş işleyen kimse.

—Dokmc. *Simkeş düğümü* → DÜĞÜM.

—ANSİKL. Osmanlılar döneminde simkeşlerin ayrı bir çalışma yerleri ve loncaları vardı. (→ SİMKEŞHANE.) Simkeşlik, XVII. yy.'da büyük bir gelişme gösterdi. Tanzimat döneminden sonra ekonomik nedenlerle gerilemeye başladı ve Birinci Dünya savaşı yıllarında ortadan kalktı.

SİMKEŞHANE a. (fars. *sîm-keş* ve *ḫâne*'den *sîm-keş ḫâne*). *Esk.* Sırma tel işlenen yer.

—ANSİKL. Devletin yönetimi altında, resmi bir kuruluş gibi işlev yapan simkeşhanelerin ilki, Çarşıkapı'da, Çorlulualipaşa camisi'nin bulunduğu yerdeydi. Bu yapının bir depremle yıkılması sonucu simkeşler, XVIII. yy.'da, Ahmet III döneminde Beyazıt'taki Simkeşhane*'ye taşındılar. Resmi giysilerin, sancakların, işlemeli eşyaların sırmaları buradaki işliklerde hazırlanıyor ve tüm Anadolu'ya gönderiliyordu. XIX. yy.'da devletin parasal gücünün zayıflamasından sonra işsiz kalan simkeşlerin dağılması sonucu simkeşhane de kapandı.

Simkeşhane, İstanbul'un Beyazıt semtinde, Beyazıt-Aksaray yolu üzerinde, simkeşlerin işliklerinin bulunduğu han. Mehmet II'nin (Fatih) İstanbul'u fethinden sonra darphane olarak yaptırıldı ve ilk sikke burada bastırıldı. Yangın ve depremlerden zarar gören yapı, Ahmet III'ün başkadını Emetullah Hatun'un desteğiyle yenilendi ve kâgir bir mescit, çeşme, okul, sebil eklendi (bu yapılar yol açılması sırasında yıktırıldı) [1707]. XIX. yy. başlarında simkeşlik işlerinin azalması yüzünden kapanan han, 1866/1867'de onarılarak yeniden açıldı; ancak çalışmalar kısa süre sonra durdu ve bina başka işlerde kullanıldı. 1920'de bizans yapılarının kazısı, 1956'da da Aksaray-Beyazıt yolunun açılması sırasında önemli ölçüde zarar gördü. 1970'te başlayan restorasyon çalışmalarının sonunda Halk kitaplığı'na dönüştürüldü.

SİMLA, Hindistan'da kent, Himaçal Prades'in merkezi, Orta Himalayalar'da ormanla örtülü bir doruk üstünde, yaklaşık 2 200 m yükseltide; 71 000 nüf. Hindistan'ın eski yazlık başkenti. İklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi ve gezinti yeri.

SİMLİ sıf. El sant. **1.** Bir dokuma, bir kumaş sözkonusu olduğunda, ince gümüş ya da altın şeritlerle süslü olmak. (Günümüzde dokumaya madeni iplikler katılarak da gerçekleştirilmektedir.) **—2.** Bir kumaş sözkonusu olduğunda madeni bir görüntü veren polyester ipliklerle imal edilmiş olmak.

SİMMEL (Georg), alman filozof ve toplumbilimci (Berlin 1858 - Strasbourg 1918). Berlin'de (1900) ve Strasbourg'da (1914) ders verdi. Başlıca yapıtları: *Einleitung in die Moralwissenschaft* (Ahlak bilimine giriş) ve *Die Probleme der Geschichtsphilosophie* (Tarih felsefesinin sorunları) [1892], *Philosophie des Geldes* (Paranın felsefesi) [1900], *Kant* (1904), *Schopenhauer und Nietzsche* (Schopenhauer ve Nietzsche) [1907], *Soziologie* (Toplumbilim) [1908], *Philosophische Kultur* (Felsefi kültür) [1911], *Goethe* (1913), *Rembrandt* (1916), *Grundfragen der Soziologie* (Toplumbilimin temel sorunları) [1917], *Der Konflikt der modernen Kultur* (Modern kültürün çıkmazı) [1918]. Simmel, Kant'tan kaynaklanan felsefesine, birçok özgün unsur kattı: yaşam felsefesi, kültür felsefesi, ölçülü bir görecelik, bireysel düşünce biçimlerinin göz önüne alınması vb.

SİMMENTAL, İsviçre'de (Bern Alpleri) vadi. Thun gölüne dökülen Simme ırmağı (53 km) tarafından akaçlanır. Burası, bir otlaklar ve ormanlar bölgesi ve İsviçre'nin başlıca sığır ırkının *(Simmental sığırı)* ilk yetiştirildiği yerdir. Turizm.

Simmental sığırı, iri yapılı, kırmızı donlu, oldukça iyi süt verimli, düzgün yapılı isviçre sığır ırkı.

SİMMİAS Rodoslu, yunanlı şair ve dilbilgici (İ.Ö. IV. yy.). Günümüze sadece bazı parçaları ulaşmış lirik ve epik yapıtları ile değişik uzunluklarda dizeleriyle bir eşyanın biçimini çizmeye çalıştığı bir yapıt kaleme aldı.

Simmonds hastalığı (alman hekim M. *Simmonds*'un [1855-1925] adından), hipofiz kökenli ve bu bezin toptan yetersizliğine bağlı kaşeksi. 1914'te tanımlanan ve hepsi çok ağır olan ilk olgular, bir doğum sonrası kanamanın, bir enfeksiyonun (verem) ya da bir urun yayılması sonucunda bir hipofiz nevrozundan ileri gelir. O zamandan bu yana, özellikle ağır beslenme bozukluğu halinde hastalığın daha hafif olduğu birçok olgular gözlenmiştir; bu durumda hastalığın yavaş gelişmesi, hipopituitarizmin diğer içsalgı bezleri üzerinde yaratacağı olumsuz etkileri gidermek amacıyla bir tedavi uygulanabilmesine olanak vermiştir.

SİMODAPHNİA a. Gölcüklerde bulunan kabuklu cinsi. (*Daphniidae* familyası.)

SİMOEİS → SİMOİS.

SİMÕES LOPES NETO (João), brezilyalı yazar (Pelotas, Rio Grande do Sul, 1865 - ay. y. 1916). Öyküleri (*Contos Gauchescos*, [1912]; *Casos do Romualdo*, [1952]) modernizm öncesi bölgeci düzyazının en iyi örnekleridir.

SİMOFAN a. (fr. *symophane*.) Miner. KRİZOBERİL'in eşanlamlısı.

SİMOİS ya da **SİMOEİS,** bugün **Dümrek deresi.** Tar. coğ. Anadolu'nun K.-B.'sında, Troas bölgesinde küçük akarsu. Akhalar döneminde Skamandros (Kara Menderes) nehri ile birleşirken, kavşağa yığılan alüvyonlarla bu iki akarsu ayrıldı. Schliemann, Truva* kentini bu kavşağın yakınındaki Hisarlık tepesinde saptadı.

SİMON DE MONTFORT → MONTFORT (Simon de).

SİMÓN ABRİL (Pedro), ispanyol hümanist (Alcaraz 1530 - Zaragoza 1595 ?). Cicero'nun *Epistulae*'sini, Terentius'un *Commedia*'sını, Aisopos'un *Masallar*'ını, Aristoteles'in *Politika*'sını ispanyolcaya çevirdi. Ayrıca bir yunanca, bir latince dilbilgisi ile bir mantık kitabı yazdı.

SİMON (Jules François Simon SUISSE, **Jules** — denir), fransız siyaset adamı (Lorient 1814 - Paris 1896). Sorbonne'da felsefe profesörüydü (1839); imparatorluğa bağlılık yemini etmeyi reddedince profesörlüğü askıya alındı (2 aralık 1851). 1863-1870 arasında cumhuriyetçi kanattan milletvekili oldu. Daha sonra Milli eğitim bakanlığı (1870-1873) ve Meclis başkanlığı (1876) yaptı. Jules Ferry'nin kilise karşıtı tutumunu eleştirdi ve boulangerciliğe karşı çıktı.

SİMON (Henri), wallon diliyle yazan belçikalı yazar (Liège 1856 - ay. y. 1939). Klasik eğitim görmüş bir ressamdı, sözcük ve ritim bakımından dünyayı yorumlamasına daha uygun düşen lehçesel edebiyata yöneldi. *Li Mwért di lâbe* (1909) ile, kırsal kesimi anlatan ve wallon şiirinin başyapıtı olan *Li pan dè bon Diu* (1914) üslup güzelliği ve kusursuz bir dil hâkimiyetiyle dikkat çeker. Molière'in *Tartuffe*'ünün manzum bir çevirisinden başka, verismocu bir tarzda taşra ağzıyla güldürüler (*Janète*, 1913) yazdı.

SİMON (John ALLSEBROOK, 1. — *vikontu*), ingiliz siyaset adamı (Manchester 1873 - Londra 1954). 1906'da liberal milletvekili seçildi, 1914'te ülkesinin savaşa girmesine karşı çıktı. Lloyd George'a karşı Asquith'i destekledi, Liberal parti'nin parçalanması üzerine muhafazakârlara yaklaştı. Hindistan'ın anayasal durumunu incelemekle görevli komisyona başkanlık etti (1927-1930), bu ülkeye derece derece dominyon statüsü verilmesi fikrini benimsedi. Daha sonra, Dışişleri (1931-1935), İçişleri (1935-1937), Maliye (1937-1940) bakanlığı ve Başbakanlık (1940-1945) yaptı.

SİMON (François, **Michel** — denir), İsviçre asıllı fransız oyuncu (Cenevre 1895 - Paris 1975). Oyunlarında ve hatta söyleşilerinde alışılmamışa olan eğilimi ve alaycı, acı felsefesi ile tanındı. Sevimsiz ama dikkat çekici fiziğini kullanarak, çeşitli tipleri büyük bir başarıyla canlandır-

Simkeşhane
Beyazıt-İstanbul

Cinécran Production International-Marinie kol.

Michel Simon (solda), Hélène Robert, Fernandel ve Arletty Maurice Lehmann'ın Édouard Bourdet'nin piyesinden (1936) sinemaya uyarladığı *Fric-Frac* (1939) adlı filmin bir sahnesinde

A. F. P.

Konstantin Simonov

dı. 1920'de tiyatroya başladı. Tiyatrodaki en iyi oyunları arasında Nernstein'in *le Bonheur* (1931), É. Bourdet'nin *Fric-Frac* (1936), R. de Obaldia'nın *Sasafra dallarındaki rüzgâr'*ı (Du vent dans les branches de sassafras) [1965]; sinemada ise *Jean de la Lune* (J. Choux, 1932), *l'Atalante* (J. Vigo, 1934), *Drôle de drame* (M. Carné, 1937), *Sisler rıhtımı* (Quai des brumes) [1938], *la Fin du Jour* (1939), *Şeytanın güzelliği* (la Beauté du diable) [R. Clair, 1949], *la Poison* (S. Guitry, 1951), *le Vieil Homme et l'enfant*'ı (C. Berri, 1966) saymak gerekir. —Oğlu FRANÇOIS (1917-1982) da komedyen idi.

SİMON (Claude), fransız yazar (Tananarive 1913), "yeni roman"ın temsilcilerindendir. Gelişmeleri ansızın keserek, araya bölümler sokarak, kimi olayları çarpıştırarak ve dondurarak, kısaltmalar ve kristalleşmelerle, anlatının klasik kalıbını parçaladı, ama "öykü"nün büsbütün yok olmasına da özen göstermedi (*la Route des Flandres*, 1960; *les Corps conducteurs*, 1971; *La Bataille de Pharsale*, 1969; *Leçon de choses*, 1975; *les Géorgiques*, 1981; *La Chevelüre de Bérénice*, 1985; *Discours de Stockholm*, 1986; *L'invitation*, 1988; *L'acacia*, 1989). Denemelerinde, edebiyat uzamının yeni bir biçimde nasıl kullanılabileceğini gösterdi; yapıtlarında parçalanan gerçeklik, resim diline yakın bir ritm anlayışıyla tekrar düzenlenir. (1985 Nobel edebiyat ödülü.)

SİMON (Herbert A.), ABD'li iktisatçı (Milwaukee 1916). İktisadı bir davranış bilimi olarak inceledi. Davranış kavramını kurumlara ve karar alma süreçlerine uyguladı. Matematiksel modellerin pratik değerini tartışarak, olası tercihlerin yaklaşık bilgisine dayanan sınırlı rasyonellik kavramını derinleştirdi: *A Study of Decision Making Processes in Administrative Organization* (1947), *New Science of Management Decision* (1960), *Models of Discovery* (1977), *Reason in Human Affairs* (1983), *Scientific Discovery* (1986), *Models of my Life* (1991). 1978' de Nobel iktisat ödülü'nü kazandı.

Simon and Schuster, R. L. Simon ve W. L. Schuster tarafından 1924'te New York'ta kurulan amerikan yayınevi. Edebiyat, pratik bilgiler, gençlik ve sanat kitapları yayımlar.

SİMONE (Eunice WAYMON, **Nina** denir), amerikalı kadın şarkıcı ve piyanist (Tryon, Kuzey Carolina, 1933). Meslek yaşamına piyanist olarak başladı, sonra caz şarkıcılığına geçti (1954). 60'lı yıllardan sonra, ırkçılığa ve renk ayrımcılığına karşı mücadeleye katılarak siyahlığın yalnızca bir renk sorunu olduğunu *(Black is the colour)* yüksek sesle ilan etti. Afrika-asya ve afrika geleneklerine derinden bağlı olan Simone, gür sesiyle hem halk şarkıları *(If you go away)*, blues, gospel songlar, hem de afrika folklorundan alınma temalar yorumladı.

SİMONE (Kirsten), danimarkalı kadın dansçı (Kopenhag 1934). Danimarka Krallık balesi'nin yıldız balerini, klasik bale repertuvarının büyük rollerinin yorumwcusu. Birgit Cullberg'in *Mademoiselle Julie'*sini (1958), R. Petit'nin *Carmen*'ini, J. Robbins'in (*Afternoon of a Faun*, 1966), F. Flindt'in (*Üç silahşörler*, 1966), B. Mac-Donald'ın *Aimez-vous Bach?*, 1967), E. M. von Rosen'in (*Don Juan*, 1967), G. Balanchine'in (*Serenade*, 1969), H. Lander' in *la Fête polonaise*, 1970) adlı yapıtlarını Danimarka sahnelerinde canlandırdı. En ünlü rolü, R. Petit'nin, *le Loup*'undaki Mariée rolüdür.

SİMONETA DA CREMONA → MONETA.

SİMONETTA (Francesco), **Cicco** denir, lombardialı siyaset adamı (Caccuri, Catanzaro, 1410 - Pavia 1480). Milano düklerine ve naibe Bona di Savoia'ya danışmanlık yaptı, Lodi valiliğine (1449) ve Sartirana senyörlüğüne getirildi (1451), Ludovico İl Moro'nun buyruğuyla idam edildi. —Kardeşi GİOVANNİ (öl. 1491'e doğr.), Francesco Sforza'nın sekreterliğini yaptı, Cicco'nun ölümünden sonra sürüldü ve ağabeyinin yaşamı üzerine bir yapıt yazdı.

SİMONİ (Renato), italyan yazar (Verona 1875 - Milano 1952). Tiyatro eleştirmeniydi, ayrıca bazıları venedik lehçesiyle kaleme alınmış güldürüler (*La vedova*, 1902) ve Puccini'nin *Turandot* adlı operasının librettosunu yazdı (1926).

SİMONİDES, yunanlı lirik şair (İulis, Keos adası, İ.Ö. 556 - Siracusa İ.Ö. 467'ye doğr.). Doğduğu adada koro başı olarak işe başladı; Atina'da Hipparkhos'un sarayına gitti (520), onun öldürülmesinden sonra (514) Tesalyalı prenslerin (Skopades) yanına girdi, birinci Med savaşı sırasında Atina'ya döndü, birçok lirik şarkı, eleji ve epigram yazdı. Son günlerini Siracusa'da Hieron'un sarayında geçirdi. Yapıtından geriye yalnızca bazı parçalar kalmıştır (yüz kadar dize). Bununla birlikte Simonides enkomion (methiye), threnos (mersiye) ve epinikion (kahramanlık şiiri) gibi bazı lirik türlerin yaratıcısı olarak bilinmektedir.

Simonin deneyi. Hematol. ABO sistemine ait doğal antikorları belirlemeye yarayan, serum tahlili tekniği. Grupları bilinen (A1, A2, B ve O) alyuvarlarla denenecek serumu bir araya getirir. Serumda aglütinasyon olup olmadığına bakılır ABO fenotipinin belirlenmesi için deneyin Beth-Vincent deneyiyle birlikte yapılması zorunludur. İki deneyin sonuçlarının birbiriyle uyum halinde olması gerekir.

SİMONOV (Kiril Mihailoviç **Konstantin** —denir), rus yazar (Sen-Petersburg 1915 - Moskova 1979). İşçiydi; ulusçu ve devrimci çizgide epik şiirler (*le Vainqueur* [fr. çev.], 1937; *Des hommes véritables* [fr. çev.], 1938) ve piyeslerle (*Un gars de notre ville* [fr. çev.], 1941) tanındı. Yapıtlarındaki uzlaşmaz ve kararlı kişiler, dünya savaşının kahramanlarını haber verir. Savaştan esinlenerek yazdığı içtenci lirik dizelerle (*S toboi i bez tebya*, 1942) çok tutulan Simonov, milliyetçi bir oyun (*Ruskiye Lyudi*, 1942) ve Stalingrad savaşı'nı konu alan bir yapıt (*Günler ve Geceler* [Dni i Noçi], 1943-1944) kaleme aldı. Barış yapılınca, amerikan aleyhtarı polemiğe katılmakla birlikte (*Ruskiy Vopros*, 1946; *Amis et Ennemis* [fr. çev.], 1948; *le Quatrième* [fr. çev.], 1961), öyküleriyle (*Silah arkadaşları* [Tovarişçi po orujiyu], 1952; *Récits du Sud* [fr. çev.], 1961) ve geniş bir freskle (*Yaşayanlar ve ölüler* [Jiviye i Myortvıye], 1959-1971), ona göre rus halkının büyük sınavını simgeleyen savaşı irdelemeye çalıştı.

SİMONSTOWN, Güney Afrika'da liman ve sayfiye kenti, Cape Town'ın G.'inde, False Bay'in batı kıyısında; 12 000 nüf. Balıkçılık. Deniz üssü.

SİMONYİ (Zsigmond), macar dilbilimci (Veszprém 1853 - Budapeşte 1919). Budapeşte'de, macar filolojisi profesörü (1889), macar dili üstüne birçok çalışmaları vardır. Gábor Szarvas'la birlikte ilk dönemlerinden 1770'e macar dilinin tarihsel sözlüğünü yazmıştır.

SİMPATRİK sıf. (fr. *sympatrique;* yun. *syn,* birlikte ve lat. *patria,* yurt'tan). Biyol. Aynı bölgede yaşayan, fakat melezleşmeyen yakın türlere denir. (Karşt. ALLOPATRİK.)

—ANSİKL. Morfolojik, fizyolojik farklılıklar ya da davranış farklılıkları genellikle simpatrik türlerde, allopatrik türlere göre daha belirgindir. Türlerin oluşum süreçlerinde simpatrik türlere yol açan mekanizmalar çoğunlukla genetik olduğu halde, allopatrik türler için çoğunlukla coğrafidir.

SİMPEKSİYON a. (fr. *sympexion;* yun. *sympeksis,* pıhtılaşma'dan). Dokubil. Prostat bezlerinde ve spermada sık sık rastlanan, genellikle kireçleşmiş, eşmerkezli tabakalar halinde yapılanma gösteren küçük cisimcikler.

SİMPLAST a. (fr. *symplaste;* yun. *symplattein,* birlikte oluşturmak, düzenlemek'ten). Biyol. Birçok hücrenin (hindibanın lateks hücreleri) kaynaşması sonucu oluşan bütün.

SİMPLEKS a. (fr. *simplexe*'ten). Geom. ve Küm. kur. YALINCA'nın eşanlamlısı.

—İş örgüt. *Simpleks yöntemi,* amerikalı George Bernard Dantzig'in 1947'de geliştirdiği doğrusal programları hesaplama yöntemi. Bu yöntemde, olanaklı bir programdan hareketle, ekonominin işleyişini daha iyileştirecek başka bir olanaklı program hesaplanır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Simpleks yöntemi, bir iktisadi olgunun bütün durumlarını hesaplamaya olanak vermeyen çok yüksek sayıda değişken karşısında bulunulduğu zaman kullanılır. Simpleks yöntemi, yinelemeyle işlem yaparak, $y_1, ..., y_n$ doğrusal eşitlik ya da eşitsizlikleri gerçeklediğinde, $y = \{y_1, ..., y_n\}$'e göre doğrusal bir fonksiyoneli $(a_1y_1 + ... a_ny_n)$ biçiminde minimize etmeyi sağlar. Simpleks yöntemi, işlemsel araştırmanın temel yöntemlerinden biridir.

SİMPLEKTİK sıf. (fr. *symplectique;* yun. *symplektikos,* girişik'ten). GİRİŞİK'in eşanlamlısı.

SİMPLEZİT a. (fr. *symplésite*). Miner. Triklinik sistemde yer alan hidratlı doğal demir arsenat.

SİMPLİCİDENTATA a. Zool. YALINDİŞLİLER alttakımının bilimsel adı.

Simplicissimus *(Der abentheurliche Simplicissimus Teutsch),* Grimmelshausen'in, zekâsı kıt bir kişinin serüvenlerini pikaresk bir tarzda anlatan eğitici romanı (1669). Otuz Yıl savaşları sırasında doğmuş olan Simplicissimus babasının kulübesini basan bir grup yağmacı asker tarafından kaçırılır. Bir keşiş tarafından yetiştirilen genç, Hainaut valisinin soytarısı, sonra sırasıyla asker, haydut ve hacı olur, geze geze Doğu'ya kadar varır, orada Tatarlar onu tutsak edip Çinliler'e satarlar. Keşiş olduktan sonra yeniden gezme merakı tutar, denizde uğradığı bir kaza sonucu bir adaya sığınır ve orada yaşamının kalan bölümünü tek başına tamamlamaya karar verir.

SİMPLİKİOS, yeniplatoncu filozof (İ.S. 500'e doğr. Kilikia'da doğdu), İskenderiye'de Ammonios'un, özellikle de, Atina' da Damaskios'un öğrencisi oldu. Atina' da ders veren son yeniplatonculardandır. İustinianos'un emriyle Atina okulu kapatılınca İran'a kaçtı (529). 533'te yeniden Atina'ya dönme olanağı buldu. Simplikios'un öğretisi Aristoteles ile Platon'u uzlaştırmaya çalışır ve İamblikhos'a dayanır. Öte yandan tüm biçimlerin dayanağı saydığı ilk madde kuramının yanı sıra ilksel iblisler, doğadaki ruhlar ve öğelerdeki cin-

ler kuramıyla ortaçağ simyasının oluşmasına katkıda bulundu. Aristoteles üzerine *(Commentaria in Aristotelem graeca)* ve Epikteros üzerine yorumlar kaleme aldı.

SİMPLON, İsviçre Batı Alpleri'ndeki en büyük geçitlerden biri, yükseltisi (2 009 m); karla örtülü olduğu süre azdır. XVII. yy.'da Brig'li büyük bir tüccar olan Stockalper'in, K.'de Rhône ve G.'de Toce vadileri arasındaki boğazda bir yol açma tasarısı 1805'te Napoléon tarafından, o dönem için çarpıcı olan, oldukça yumuşak eğimli (% 10'dan az) bir karayolu inşa edilerek gerçekleştirildi. Geçen yüzyıl sona ererken, Üçlü İttifak ile Entente cordiale arasındaki diplomatik çekişmeler sırasında, 1898'den 1906'ya kadar, K.'de Brig ile G.'de İselle arasında, çok büyük zorluklar (su sızıntıları, sıcaklık) pahasına dünyadaki bu en uzun (19,8 km) demiryolu tüneli (ortalama 700 m yükseltide) kazıldı. Bern Alpleri'nin altından geçen Lötschberg tüneli (1913) ve Jura tüneliyle tamamlanan Simplon tüneli, Dijon yoluyla Kuzey-batı Avrupa'dan, Lozan ya da Basel'den ve Bern'den gelenleri Milano, İtalya ve Güney-doğu Avrupa'ya (yakın bir tarihe kadar Simplon-Orient-Express) ulaştırır. Günümüzde, bütün yıl açık olan karayolunu otoyola dönüştürme çalışmaları sürmektedir.

Simplon-Orient-Express, 15 nisan 1919'da hizmete giren ve Uluslararası wagons-lits şirketi'nce işletilen uluslararası lüks tren. Versailles antlaşması uyarınca bu tren Avusturya ve Macaristan'a uğramadan, Simplon tüneli aracılığıyla Calais-Paris-Lozan-Milano-Venedik-Zagreb-Belgrad-Sofya-İstanbul güzergâhı üzerinde seyrediyordu; ayrıca Bükreş ve Atina'ya uğrayan vagonları vardı. İkinci Dünya savaşı sırasında seferden kaldırılan bu tren, lüks tren niteliğini kaybederek, önce Belgrad'a, sonra da 1947'de, İstanbul'a kadar yeniden sefere sokuldu. Bu tren, Paris-İstanbul arasını Avrupa'nın en uzun güzergâhında (3 034 km) yaklaşık 60 saatte alıyordu. Mayıs 1962'de, yerine Paris'i İstanbul ve Atina'ya bağlayan *Direct-Orient* treni hizmete girdi; bu tren de, 22 mayıs 1977'de seferden kaldırıldı. Mayıs 1962'de hizmete giren *Simplon-Express* Paris'i Belgrad'a bağlar.

SİMPODİAL sıf. (fr. *sympodial*). Bot. Ana gövdesi, tepe tomurcuğunun işlevini yüklenen bir yanal tomurcuktan çıkmış olan çokyıllık bir bitkinin büyümesine denir. (Karşt. MONOPODİAL.)

SİMPODYUM a. (yun. *sympus, -odos,* bitişik ayakları olan). Bot. Büyümesi sınırlı olan gövde ya da köksap. (Eksenin genel doğrultusunda sürgün veren yanal tomurcukların gelişmesi ile uzar; tepe tomurcuğu gelişmez.)

SİMPOZYUM → SEMPOZYUM.

SİMPSON (Christopher), ingiliz violcü, müzik kuramcısı ve besteci (Westonby ?, Yorkshire, 1605'e doğr. - Holborn ?, Londra, 1669). Süitler, çalgı arialari, viol için fanteziler besteledi ve özellikle viol üzerine *The Division-Violist* (1659) adlı önemli bir kitap yazdı.

Simpson yöntemi. Mat. (ingiliz matematikçi Thomas *Simpson*'ın adından [Market Bosworth, Leicestershire, 1710 - ay. y. 1761]), bir aralık üzerinde sürekli bir *f* fonksiyonunun bir basit integralinin yaklaşık hesaplama yöntemi; bu yöntemde bu aralığın bir altbölünümünü tanımlamak ve bu altbölünümün her aralığında *f* yerine, bu aralığın her iki ucunda ve ortasında *f* ile aynı değerleri alan, derecesi 2 ye eşit ya da 2 den küçük bir tek polinom koymaktan oluşur.

SİMPSON (*sir* James Young), iskoçyalı hekim (Bathgate, Linlithgow, 1811 - Edinburgh 1870). Kloroformu anestezik olarak ilk kullanan hekimdir (1847).

SİMPSON (William), amerikalı general (Weatherford, Texas, 1888 - San Antonio 1980). Yönettiği IX. amerikan ordusu ekim 1944'te Fransa'ya çıktı, sırasıyla Aachen'in kuzeyinde, ardından Ardennes savaşı'nda ve Roer'de çarpıştı (şubat 1945). Ren'i geçtikten sonra, Hannover, Braunschweig ve Magdeburg'u ele geçirerek Elbe'ye ulaştı.

SİMPSON (Norman Frederick), ingiliz tiyatro yazarı (Londra, 1919). Ona göre, saçmanın kendisi de dahil, her şey saçmadır: bir adamın sırf yas tutmanın zevkini tatmak için adam öldürdüğü *One Way Pendulum* (1959) da içinde olmak üzere *A Resounding Tinkle*'dan (1956), *Playback 625*'e (1970) kadar senaryolarında ve televizyon filmlerinde (*Some Tall Tinkles,* 1968) hep anarşist bir gerçeküstücülük anlayışının gülünç yanlarını işledi.

SİMPSON (Robert), ingiliz besteci (Leamington 1921). 1951-1980 arasında BBC' nin müzik bölümünde çalıştı. Yaylı çalgılar için 10 dörtlü (1951-52'den 1984'e kadar) ve özellikle Carl Nielsen geleneğinde 8 senfoni (1951-1982 arasında) besteledi. Yazdığı kitaplardan bazıları; *Carl Nielsen, Symphonist* (Senfoni bestecisi olarak Carl Nielsen) [1952], *The Essence of Bruckner* (Bruckner'in yapıtlarının özü) [1966], *Beethoven Symphonies* (Beethoven'ın senfonileri) [1970].

SİMPSON (Thomas, **Tom** —denir), ingiliz bisiklet yarışçısı (Haswel, Doncaster yakınında, 1937 - Ventoux dağı 1967). 1963'te Bordeaux-Paris, 1964'te Milano-San Remo, 1967'de Paris-Nice yarışlarında birinci geldi. 1965'te yol yarışında dünya şampiyonu oldu. 1967 Fransa turu'nda dopingli olması nedeniyle Ventoux dağını tırmanırken öldü.

SİMPSON çölü, Avustralya'da çöl, büyük bölümü Kuzey Arazisi'nin güney-doğu'sunda; yaklaşık 145 000 km²'lik bir alan kaplar.

SİMPVARD, İsveç'te yer, bir nükleer santralın bulunduğu yer, Kalmar ilinin kenarında Oskarshamm'ın K.'inde.

SİMRİSHAMN, İsveç'te (Kristianstad) liman kenti, Baltık denizi kıyısında; 8 500 nüf. XII. yy.'dan kalma kilise.

Simrock, alman müzik yapıtları basımevi. 1793'te, Bonn'da NICOLAUS **Simrock** (Mainz 1751 - Bonn 1832) tarafından kuruldu ve daha sonra onun çocukları tarafından yönetildi. —Torunu FRITZ (Bonn 1837 - Ouchy 1901), 1868'de miras yoluyla işi devraldı ve 1870'te iş merkezini Berlin'e taşıdı. Simrocklar, Haydn, Beethoven, Brahms vb. gibi büyük sanatçılarla olan dostluk bağları sayesinde zengin oldular, çünkü bu sanatçılar çoğu yapıtlarının ilk basımlarını onlara yaptırdılar. —HANS JOHANN BAPTİST (Köln 1861 - Berlin 1910), Fritz'in yeğeni, firmayı yönetti ve Leipzig (1904), Londra, New York ve Paris'te şubeler açtı. 1929'da, firmayı Leipzig'deki Anton J. Benjamin firması satın aldı.

SİMROCK (Karl), alman bilge ve filolog (Bonn 1802 - ay. y. 1876). Devlet memuruyken liberal düşüncelerinden dolayı görevinden alınınca (1830) kendini eski alman edebiyatı üstüne çalışmalara adadı, Bonn Üniversitesi'nde profesör oldu (1850). Eski alman şiirlerinin ve öykülerinin çevirilerini yapıtı: *Nibelungenlied* (1927), *Parzival* (1842), *Tristan und İsolde* (1855), *Handbuch der Deutschen Mythologie mit Einschlus dev Nordischen* (Alman ve Kuzey Avrupa mitolojisinin elkitabı) [1853-1855].

SİMS (John Haley SIMS, **Zoot** —denir), amerikalı tenor ve soprano caz saksofonu virtüozu (Englewood, Kaliforniya, 1925 - ? 1985). 1947'de Woody Herman büyük orkestrasının Four Brothers saksofon bölümünde (Stan Getz, Herbie Steward ve Serge Chaloff'la birlikte) yer aldı. Stan Kenton (1953) ve Gerry Mulligan (1955) topluluklarında çaldıktan sonra, 1957'de saksofoncu Al Cohn'la ortaklık kurdu. Bunun yanı sıra solistlik yaptı. Tükenmez hayalgücünü gerek blues, gerek balad türlerinde başarıyla sergiledi. Plakları: *Zoot Case* (1950-1954), *You 'n' Me* (Al Cohn'la birlikte, 1960), *Summum* (Bucky Pizzarelli ile birlikte, 1975), *Soprano Sax* (1976), *Warm Tenor* (1978).

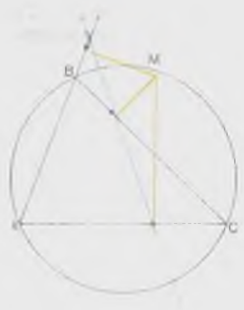
Atlas-Marigny

Simplon misafirhanesi (solda; sağda eski Stockalper misafirhanesi [1666])

Simson doğrusu. Geom. Bir M noktasının, verilen bir ABC üçgeninin (AB), (BC) ve (CA) kenarları üzerindeki üç dik izdüşümünü içeren doğru; M ancak ve ancak ABC üçgeninin dışına çizilen çemberin bir noktası ise bu doğru var olur. Aynı bir ABC üçgeni için elde edilen bütün Simson doğrularının zarfı bir deltoittir.

Simson doğrusu teoremi. Geom. Bir M noktasının Simson doğrusunun var olması için gerek ve yeter koşulu veren teorem. Gerçekte bu teorem Wallace'a aittir.

SİMSAR a. (ar. *simsār*). Alım satım işlerinde aracılık yapan kimse; komisyoncu. —Bors. Borsa, kambiyo borsası ve ticaret borsaları alım satımlarında yalnız aracılık yapan kimse. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Huk. Sözleşmelere aracılık yapan kişi. (→ TELLAL.)
—ANSİKL. Borsa simsarlarının türk vatandaşı olması zorunludur. Bunların görev ve hakları, uymak zorunda oldukları kurallar, sahip olmaları gereken nitelikler bir tüzükle düzenlenir. Borsa simsarlarının yaptıkları işlemlerden dolayı alacakları nispi ücret miktarı, borsa meclisince saptanarak Sanayi ve ticaret bakanlığı'nca onaylanır. Simsarlar aylıkla da kullanılabilir. Bu durumda, aldıkları aylık ücretin miktarı borsa meclislerince saptanır, işlemlerden alınacak nispi ücret ise borsaya kalır. Simsarlar, Ticaret oda ya da borsalarına kayıtlıdırlar.

Simson doğrusu

SİMSARİYE a. (ar. *simsār* ve *-iyye*'den *simsāriyye*). Simsarlık hakkı; komisyon.

SİMSARLIK a. Simsarın işi, komisyonculuk.
—Bors. *Simsarlık hakkı,* simsarların alıcıdan ya da satıcıdan ya da her ikisinden birden aldığı para, komisyon. (*Simsariye* de denir.)
—Huk. Sözleşmelere aracılık yapma. (→ TELLALLIK.)

SİMSİM a. (ar. *simsim*). *Esk.* Susam.

Simsime, Anadolu'nun bazı yörelerinde Sinsin*'e verilen ad.

SİMSİYAH sıf. (*siyah*'tan pekiştirilerek) Çok siyah ya da her yanı siyah şey için kullanılır; kapkara: *Simsiyah gözler.*

SİMULİUM a. Sokucu sivrisinek cinsi. (*Simuliidae* familyası.)
—ANSİKL. *Simulium*'ların larvaları, akarsularda anal uçlarıyla çeşitli yerlere (kayaçlar, su bitkileri) tutunarak yaşarlar; ağız deliğini çevreleyen özel kıllı organlarla suyu süzerek beslenirler. Erişkinleri hematopajdır; *Simulium equinum*, sokarak rahatsız ettiği hayvanlarda önemli olaylara yol açabilir. *Simulium damnosum* insana omkoserkoz filaryasını bulaştırabilir.

SİMULTAGNOZİ a. (fr. *simultagnosie*). Nöropsikol. Eşzamanlı agnozi.

SİMUN Büyücü, varlığını Resullerin İşleri'nden (VIII) öğrendiğimiz kişi. Mesleği büyücülük olan bu keramet sahibinin kimliği oldukça esrarengizdir. Hıristiyanlığa giren Simun, Kutsal Ruh'la iletişim kurma gücünü parayla satın almak ister. Kutsal şeylerin parayla alınıp satılmasına simunculuk* denmesinin nedeni budur. Eski yazarlar, Simun'u gnosisçilik*in kurucusu olarak görürler. Ama, Simun'un adına bağlanan gnosisçi temalar, büyük bir olasılıkla onun tilmizleri tarafından kotarılmıştır.

SİMUNCULUK a. (lat. sözc. [Büyücü] *Simun*'un adından). Din. Kutsal şeyler ticareti; manevi iyiliklerin, kilise görevlerinin alınıp satılması.

Airbus İndustrie

bir Airbus A-310'un uçuş simülatörü

SİMURG a. (fars. *si*, otuz ve *murğ*, kuş' tan *si-murğ*). Mit. İran mitolojisinde sözü edilen, otuz kuş büyüklüğünde efsanevi yaratık.
—ANSİKL. Araplar'da Anka*, Türkler'de Zümrüdüanka olarak anılan bu kuşa İranlılar, çokrenkliliğinden ötürü Sireng de diyorlardı. İran destanlarında iki Simurg vardı; biri Zal ile Rüstem'in koruyucusu, ötekisi İsfendiyar'ın öldürdüğü dev kuştu. *Şehname*'ye göre Simurg, kutsal dağ Elburz'da abanoz, santal ve öd ağaçlarından yapılmış çok büyük bir yuvada yaşıyordu. Doğduktan sonra babasının buyruğuyla ıssız bir yere bırakılan Zal'i bulan Simurg, ona Destan-ı Zend adını verdi, yuvasına götürüp yetiştirdi, konuşmayı öğretti. Sonra delikanlıyı babası Sam'a götürdü; ayrılmadan önce Zal'e tılsımlı tüylerinden birini vererek, yardımına gereksinim duyduğunda bu tüyün bir bölümünü yakmasını söyledi. Bu tüy biri Rüstem' in doğumunda, ötekisi gene Rüstem'in İsfendiyar'la savaşmasında olmak üzere iki kez kullanıldı. Simurg birincisinde sağaltım gücüyle Rüstem'in annesini iyileştirdi; ikincisindeyse Rüstem'in ve atının bedenlerine saplanan okları çıkararak onları kurtardı, Rüstem'e İsfendiyar'ı öldürebilmesi için yardımcı oldu.
Bu Simurg'un koruyucu ve iyileştirici özelliklerine karşılık, İsfendiyar'ın, her yanı kesici silahlarla donatılmış bir araba (gerdun) ile öldürdüğü öteki Simurg vahşi bir hayvandı. O da bir dağ tepesinde yaşıyor ve uçan bir dağa ya da buluta benzetiliyordu. Kendisi kadar büyük iki yavrusu vardı. Pençesi ile fil kadar büyük vahşi hayvanları kapabiliyordu. Öldüğünde bedeni bir ovayı tümüyle kaplamıştı.

SİMÜLASYON a. (fr. *simulation*). İşl. ikt. Alınması olanaklı kararların etkisi hakkında yargıya varabilmek için, bilgisayarlarda kotarılan modeller (ekonometrik modeller, oyun kuramı) aracılığıyla ekonomik olaylar üzerinde deneyler gerçekleştirme yöntemi.
—Bilş. BENZEŞİM'in eşanlamlısı.
—Siber. Fiziksel, sınai, biyolojik, ekonomik ya da askeri bir sürecin, parametreleri ve değişkenleri, incelenen sürecin parametre ve değişkenlerinin görüntüleri olan maddesel bir model yardımıyla gösterimi. (Eşanl. BENZETİM.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Siber. Simülasyon, isteğe göre ve büyük harcama yapmadan, bir sürecin davranışını, bunun parametrelerini, kumanda değişkenlerini ve tedirgin edici büyüklüklerini değiştirerek incelemeye olanak veren güçlü bir çalışma aracıdır. Gerçek zamanda (örneğin bir uçağın ya da güdümlü merminin uçuşu), hızlandırılmış zamanda (astrofizik, ekonomi, savaş oyunları) ya da yavaşlatılmış zamanda (nükleer bir silahın patlaması) yapılabilir. Simülasyon modelleri çoğu kez, bilgisayar programları biçimindedir ve bunlara kimi kez örneksel hesap öğeleri eşlik eder. Etkileşim ve grafik teknikleri, kullanıcıya, kendisine sunulan sonuçlara anında tepki göstererek bilgisayarla söyleşme olanağı verir.

SİMÜLATÖR a. (fr. *simulateur*). Bilş. BENZEŞİM* PROGRAMI'nın eşanlamlısı.
—Siber. Dinamik davranışı incelenmek ya da nasıl çalıştığı gösterilmek istenen bir düzenek, bir makine ya da bir donanımla aynı davranışı gösteren maddesel ve gerçek zamanda çalışan model. (Bk. *ansikl* böl. Havc. ve Siber.)
—ANSİKL. Havc. *Uçuş simülatörü*, uçağa binmeden önce mürettebatın manevralara alışmasını sağlar; özellikle bir uzun hat uçağı sözkonusu olduğunda, bu çalışma, havayolu şirketi uçağı teslim almadan önce gerçekleştirilir. Pilot mahallinin doğal büyüklükte bir kopyası olan uçuş simülatörü, uçuş halindeki uçağın tam tepkilerini elektronik düzeneklerle mürettebata iletir. Pilot mahallinin ön tarafına yerleştirilmiş bir ekran, yeryüzündeki herhangi bir havaalanının görüntüsünü, pilot tarafından iniş sırasında görüleceği biçimiyle yansıtır; bir kamera, havaalanının hava görüntüsü önünde yer değiştirerek uçağın hareketlerini kaydeder.
Radar simülatörü, bir radarın çeşitli çalışma biçimlerini göstererek radar operatörleri yetiştirmeyi sağlar.
Atış simülatörü, genellikle tanksavar güdümlü mermilerin atış denemelerinde kullanılır.
—Siber. Bir simülatörün çalışması, incelenen olayda sözkonusu olan denklemlerle yönetilmelidir. Elektrik ağları gibi, incelenen olaya benzer bir davranış gösteren, ağlardan oluşmuş edilgin simülatörler ve örneksemeli ya da sayısal hesap öğelerini kullanan etkin simülatörler ayırt edilir. Dolayısıyla bir simülatör, incelenen olayın maddesel bir modelidir, ama öte yandan, gerçek zamanda yani aynı zaman ölçeğiyle çalışmalıdır. Bu, simülatöre, böylece normal çalışma koşullarınınkiyle aynı kuvvetlerin etkisinde kalacak, birtakım gerçek organlar eşlemeye olanak verir; örneğin bir uçağın kumanda ve seyir organları, çok masraflı olan deneme uçuşu saat sayısını minimuma indirmek amacıyla, bir uçuş mekaniği denklemleri simülatörüyle eşlenebilir.
Öte yandan, örneğin 900 ve 1 300 MW'lık, nükleer reaktör ve elektronükleer dilim simülatörleri de vardır.

SİMÜLTANE sıf. (fr. *simultané*, anında, aynı anda). *Simültane çeviri* → AN*INDA ÇEVİRİ.
◆ a. Oy. Bir satranç oyuncusunun tek başına birçok satranç oyuncusuna karşı aynı anda oynadığı parti.

SİMYA a. Maddeyi mükemmel hale getirmek amacıyla doğanın işlemlerini taklit ederek ve hızlandırarak arı olmayanı arılaştırma sanatı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Batı simyası, çin ve hint simyalarından sonra, II. ve III. yy.'larda, İskenderiye'de doğdu. Araplar onu alarak Avrupa'ya ilettiler ve burada hıristiyan hermesçiliği, XII. yy.'ın başında, modern batı simyasının doğuşu için elverişli bir zemin oluşturdu. Simya, 1550-1650 arasında en gelişmiş dönemini yaşadıktan sonra, XVIII. yy.'da zayıfladı, XIX. yy.'da varlığını korumaya çalıştı, 1900'e doğru yeniden ortaya çıktı ve XX. yy.'ın ikinci yarısı başlangıcından hemen sonra, içine belli bir yanlış anlama payı da karışan (C. G. Jung ve G. Bachelard simyayı psikolojik açıdan açıklamaya çalıştılar), fakat gnosis özleminin ürünü olan büyük bir canlanış gösterdi.
Fizikokimya dilinde -hem sözcük anlamında hem de manevi anlamda- simyacı, felsefe taşını ya da bilgelik taşını -aynı zamanda hem her derde deva olan ilaç ya da iksir hem de her şeyi altına dönüştüren toz- meydana getirmeye çalışır; ve bunun için ya çömlekçiliğin kuru yöntemini ya da camcılığın yaş yöntemini kullanır. Felsefe ya da bilgelik taşının hammaddesi üç temel evreden -siyah, beyaz, kırmızı- geçer. Başlıca işlemler, hazırlık, eritme, dönüştürme, ayrıştırma ve birleştirme işlemleridir.
Mükemmelleştirilecek madde, cisim ya da ruh türünden olabilir: altına dönüştürülecek sıradan metaller ya da tanrısallığa erişebilmesi için insanın Tanrı'ya benzer asli haline iadesi (birçok simyacı bu iki işlemin [dönüştürme ve iade işlemleri] aynı zamanda yapılmasını salık verir). Cisimlerin maddesi tektir; ruh ise birçok parçadan oluşur. Simyacı, Tanrı'yı, onun enerjisini algılayarak bilir. Simya, bir bakıma "deneysel metafizik"tir (Guy Beatrice); ama ne olursa olsun, bir kimya-öncesi sayılamaz.

SİMYACI a. Simya ile uğraşan kimse; simyager.

SİMYAGER a. (ar. *simiya* ve fars. *-ger'* den *simiyager*'den). *Esk.* Simyacı.

SİN, -nni a. (ar. *sinn*). *Esk.* **1.** Bir kimsenin yaşı, yaşadığı süre: *"Henüz bizzat tecarib icra edebilecek bir sin ve vaziyete gelinmedikçe vicdanı teşkil ve takviye eden şey terbiye ve bundan sonrası ise terbiye-i nefstir"* (Baha Tevfik). **—2.** Diş. **—3.** *Sinn-i cevani*, 15-30 yaş arası. ‖ *Sinn-i inkitat*, çökündü yaşı, ihtiyarlık. ‖ *Sinn-i kemal*, olgunluk yaşı. ‖ *Sinn-i kühulet*, 30-50 yaş arası. ‖ *Sinn-i sabavet*, 0-15 yaş arası. ‖ *Sinn-i sıgar*, bebeklik çağı. ‖ *Sinn-i şebab*, 7-15 ya da 7-20 yaş arası. ‖ *Sinn-i şeyhuhet*, 50'den sonraki yaşlar. ‖ *Sinn-i temyiz*, iyiyi kötüden ayırma yaşı. ‖ *Sinn-i vukuf*, duraklama yaşı.
—Esk. anat. *Sinn-i nabi*, köpekdişi. ‖ *Sinn-i tufuliyet*, sütdişlerinin dökülüp yenilerinin çıkması.
—Esk. dilbilg. *Sinn-i samit*, diş ünsüzü.
—Esk. zool. *Sinn-i lahime*, etoburların dişi.
—İsl. huk. *Sinn-i büluğ*, ergenlik, buluğ yaşı. (Erkekler için on iki, kızlar için dokuz yaş buluğ için başlangıç, on beş yaş da buluğ sonu kabul edilir.) ‖ *Sinn-i temyiz*, iyiyi kötüden ayırt edebilme yaşı. ‖ *Sinn-i yes*, kadınlarda menopoz döneminin başladığı yaş. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kadınlarda aybaşı (hayız) kanamasının kesildiği ve artık gebe kalma olanağının kalmadığı yaş sınırının ne olduğu fıkıh mezhepleri arasında tartışmalıdır. Hanefilere göre menopoz döneminin başlangıç yaşı 52'dir. Şafiiler bu yaşın iklim ko-

şulların ve bölgelere göre değişebileceğini belirtir ve en yüksek yaş sınırının 62 olduğunu öne sürerler.

Sinn-i yesten sonra kadınlarda görülebilecek kanamalar fıkıhçılara göre aybaşı kanaması değil, özür (istihaze) kanamalarıdır. Bu nedenle sinn-i yes dönemine girmiş kadınlar, fıkıhta aybaşı kanaması geçiren kadınlarla ilgili hükümlerden yararlanamazlar.

SİN a. *Esk.* Mezar. *"Bir kişiyi sine kodular / Münkir ve Nekir geldiler"* (Yüz hadis tercümesi, XIV. yy.).

SİN a. (ar. *sin*). **1.** Arap abecesinin on ikinci, osmanlı ve fars abecesinin on beşinci harfi. Ebcet hesabında 60 sayısının karşılığıdır. **—2.** "Sual" sözcüğünün kısaltılmışı. **—3.** *Sin-i mühmele,* noktasız sin; sin harfine verilen bir başka ad.

س

sin

SİN a. (ar. *şin*). *Esk.* Çin.

SİN- (fr. *syn-*). Org. kim. Stereokimyada *sis-* ile aynı anlamda kullanılan önek.

sin. Mat. çözlm. *Sinüs*'ün simgesi.

SİN ya da **SUEN,** Nanna ile özdeşleştirilen, Mezopotamya Samileri'nin ay-tanrısı. Şamaş ve Aştar'ın babasıdır. Kutsal şehirleri Ur ve Harran'dı.

SİNA dağı ya da **TUR-İ SİNA,** Kutsal Kitap'ta geçen ve Horeb olarak da adlandırılan kutsal dağ. Yehova adının vahyi Musa'ya bu dağda indi, İsrail ve tanrısı arasındaki ittifakı Musa bu dağda kurdu ve Levhaları bu dağda aldı. İlk yüzyılların hıristiyan geleneği Sina dağını, bugün bu nedenle cebel Musa adı verilen dağla (2 285 m) özdeşleştirdi. Cebel Musa, Kızıldeniz'in K.'inde, Afrika ve Asya arasında yer alan ve çağdaş coğrafyanın *Sina yarımadası* adını verdiği yarımadanın G.'indedir. Mısır toprakları içinde kalan Sina yarımadası, üç doğal bölge içerir. G.'de eski bir kütle (cebel Katrine'de 2 641 m), D.'da çok dik bir bayırla Akabe körfezine, B.'da daha eğik bir yamaçla Süveyş körfezi kıyısındaki geniş bir sahil ovasına egemen bir durumdadır. Merkez, dirsekleri G.'e yönelik kretase ve eosen cuestalardan oluşan büyük engebelerle doludur. K.'de, Akdeniz kıyısında uzanan killi ve kumlu bir ova, 935 m yüksekliğe ulaşan birkaç yassı tepe ve büyük El-Ariş vahasıyla çeşitlilik kazanır. Daha düne kadar yarımadayı aralarında paylaşan bedevi kabileler, İsrail işgal döneminden (1967-1981) başlayarak bugün tamamen yerleşik bir duruma gelmişlerdir. Çöllük bir bölge olan Sina, Süveyş körfezi kıyısında, körfezde de etkinlik gösteren petrol çıkarımıyla yer yer canlandırılmıştır. Mısır petrol üretiminin büyük bölümü bu bölgeden sağlanır.

—Tar. V. yy.'dan başlayarak Sina, önemli bir hıristiyan merkezi durumuna geldi. VI. yy.'da imparator İustinianos'un kutsal dağ eteklerinde yaptırdığı Aghia Katherina manastırı, halen ayaktadır. Gene VI. yy.'da yöredeki bazalttan inşa edilen bazilika, XII. yy.'a kadar Tanrı'nın Anası'na adandı. Bu bazilikada yüksek pencerelerle aydınlatılan merkezi bir sahnın iki yanında, beş capellanın açıldığı yan sahınlar bulunur. Batı cephesinin sağında ve solunda iki kule yükselir; iki sacristianın çevrelediği absida ise başucu duvarının içinde yer alır. Absidanın gerisinde bulunan Tanrı'nın Musa'ya göründüğü yer hiçbir özel düzenleme görmemiştir. Absidanın dekoru, bazilikanın ilk yapıldığı zamandan kalmadır (İsa'nın görünmesini betimleyen mozaik). Kitaplığındaki 3 500 elyazması, Vatikan kitaplığı koleksiyonunundan sonra dünyanın en önemli koleksiyonunu oluşturmakta, manastırda ayrıca VI.-XVI. yy.'lar arasındaki bir döneme yayılan 2 000 ikona bulunmaktadır.

Sina çölünü geçen Yavuz Sultan Selim' in Memluklar'a karşı Ridaniye'de kazandığı zaferin (1517) ardından Sina Mısır'la birlikte türk egemenliğine girdi. Kanuni Sultan Süleyman döneminde Osmanlılar, Süveyş tersanesinde gemi yapımı için, Sina üzerinden kereste ve araç gereç geçirdiler (1530-1531). Süveyş kanalı açıldıktan (1869) sonra önemi büyük ölçüde artan Sina yarımadası, Birinci Dünya savaşı'nda Mısır'ı yeniden ele geçirmek isteyen Türkler'le İngilizler arasında savaş alanı oldu (Sina* savaşları).

İkinci Dünya savaşı'ndan sonra bağımsızlığını kazanan Mısır'a bağlanan Sina yarımadası, Altı gün savaşı (1967) sonunda israil kuvvetlerince işgal edildi. 1973'te çarpışma bölgesi olan Sina yarımadasının 1981'de başlayan boşaltılması, 1979 İsrail-Mısır antlaşması'nın başlıca görüşme konularından birini oluşturdu. Bölgedeki petrol yatakları, bu görüşmelerde küçümsenmeyecek bir rol oynadı. (→ İSRAİL-ARAP SAVAŞLARI.) 25 nisan 1982'de İsrail, Sina'nın son bölümünü de Mısır'a geri verdi.

—Arkeol. *İlk Sina yazıtları,* Sina'nın orta kesiminde ele geçirilen ve İ.Ö. XIX.-XVI. yy. arasına tarihlenen yazıtlar. (Piktogramı andıran otuza yakın harfin kullanıldığı bu yazıtlar kenan diline benzer bir dildedir. Bu yazı sistemi genellikle fenike abecesinin bir atası olarak kabul edilir.)

M. Garanger

Sina yarımadasında cebel Sirbal

R. Nowitz-Black-Star-Rapho

VI. yy.'da İustinianos tarafından Sina eteklerinde yaptırılan Aghia Katherina manastırı

Sina savaşları, Birinci Dünya* savaşı sırasında Mısır'da osmanlı egemenliğini yeniden kurmak için Sina cephesinde Süveyş kanalına karşı girişilen askeri harekât (14 ocak 1915-30 ekim 1918). Türk ve alman kurmaylarının işbirliğiyle hazırlanan harekât planının temel ilkesi, savaşın kesin sonuç bölgesi olan Avrupa cephelerinde Almanya'nın yükünü hafifletmek, Süveyş ve Mısır'ı ele geçirerek İngilizler' in Hindistan'la bağlantısını kesmekti. Böylece Filistin ve Sina çölü stratejik bir değer kazanınca, Sina (Suriye ve Filistin) cephesindeki 4. Ordu komutanlığına getirilen Bahriye nazırı Cemal Paşa, Sina çölünü geçmek için gereken hazırlıkları tamamladıktan sonra kıyıdan ve güneyden olmak üzere iki koldan 25 bin kişilik bir kuvvetle Süveyş kanalına doğru ilerlemeye başladı (14 ocak 1915). Öte yandan, türk birliklerinin Tih sahrasını geçtiğini casuslarından öğrenen Mısır'daki ingiliz kuvvetleri komutanı general Maxwell, kanal boylarına 35 bin asker yerleştirdiği gibi, gerideki ingiliz ordu varlığını da 25 binden 150 bine çıkardı. Sonuçta Elkantara savaşı'nda (3 şubat) kanalı geçmeyi başaramayan türk kuvvetleri çekil buyruğu (4 şubat) uyarınca Birüssebi-Gazze hat-

tında toplandılar (15 şubat). Cemal Paşa'nın alman danışmanı albay von Kress komutasında kanala karşı yapılan ikinci bir saldırı da İngilizler tarafından püskürtülerek başarısızlığa uğratıldı (5-13 mayıs). Ertesi yıl 4. Ordu'nun özel olarak hazırlanmış bir tümeni yine albay von Kress komutasında üç koldan harekete geçerek (16 temmuz 1916) İngilizler'in kanaldaki mevzilerine karşı üçüncü kez saldırıya geçti (4 ağustos). Ancak, çöl koşulları yüzünden lojistik desteğin yetersiz kalması üzerine tümen el-Ariş'e çekilmek zorunda kaldı (14 ağustos). Karşı saldırıya geçen İngilizler (11 aralık) el-Ariş'i aldılar (22 aralık). Sina çölünü boşaltan 4. Ordu birlikleri de Gazze-Şeria-Birüssebi çizgisinde savunmada kalarak mevzilerini berkitmeye koyuldular. Sina çölünü geçen ingiliz birlikleri, Birüssebi hattında saldırıya hazırlanırken, von Kessler komutasındaki 4. Ordu'nun beklenmedik baskını karşısında Birinci (26 mart 1917) ve İkinci Gazze (19 nisan) savaşlarında ağır yenilgiye uğradılar. Ancak, daha sonra toparlanan İngilizler, Gazze'de karadan ve denizden taze kuvvetlerle saldırıya geçtiler (31 ekim). Üçüncü Gazze savaşı'nda (7 kasım) mevzileri yarılan türk birlikleri, Kudüs-Yafa hattına çekildi (14 kasım). Yafa'yı ele geçirdikten sonra da ileri harekâtını sürdüren ingiliz ordusu Kudüs'e girdi (9 aralık). Türk kuvvetlerinin çeşitli mevzilerde giriştikleri karşı saldırılar sürekli kırıldığından, İngilizler'i durdurma olasılığını yitiren 4. Ordu Kudüs'ün kuzeyine çekilmek zorunda kaldı. Kudüs düştükten sonra Yıldırım orduları grubu komutanı general Falkenhayn görevden alınarak yerine general Liman von Sanders getirildi. On piyade ve bir süvari tümeniyle (toplam 28 bin kişi) 100 km'lik bir cepheyi tutmaya çalışan Yıldırım orduları grubu, İngilizler'in Şeria ırmağı vadisiyle doğusunda başlattıkları saldırıları önceleri durdurmayı başardı (3 mart - 27 mayıs 1918). Ancak, sonradan kara ve hava üstünlüğünü artırarak kıyı, iç ve doğudan üç kol halinde bir genel saldırıya girişen ingiliz kuvvetleri karşısında türk cephesi çöktü (19 eylül). İleri harekâtını sürdüren ingiliz öncü birlikleri Yıldırım orduları grubu'nun Nasıra'daki karargâhına kadar girdi (20 eylül). Bu arada, 7. Ordu komutanı Mustafa Kemal Paşa, önceden aldığı önlemlerle düşman süvari kolordusunu Bisan'da durdurmayı başardı. Ancak, türk birlikleri bozgun halinde Dera'ya kadar çekildiler. Şam düştü (30 eylül). Bu yenilgiler üzerine Yıldırım orduları grubu komutanı von Sanders, yönetimi Mustafa Kemal Paşa'ya bırakarak Adana'ya çekildi. Mustafa Kemal Paşa, önce emir Faysal'ın türk birliklerini her fırsatta arkadan vuran yerli Araplar'dan kurulu çetelerini bozguna uğrattı; ardından da Halep kuzeyindeki İskenderun-Tellürrifat (bu hat, Kurtuluş savaşı sırasında da ulusal sınır olarak benimsendi) mevzilerine çekilerek ingiliz saldırılarını durdurmaya çalıştı. Irak'taki türk cephesinin çökmesi (23 ekim) üzerine İttihat ve Terakki hükümeti düştü. Ahmet İzzet Paşa'nın kurduğu yeni hükümet Mondros* mütarekesi'ni imzalamak zorunda kaldı (30 ekim 1918).

SİNA yarımadası → SİNA dağı ya da TUR-İ SİNA.

SİNAGOG a. (fr. *synagogue;* geç kilise lat. *synagoga;* yun. *synagoge,* meclis, toplantı). Yahudiler'de dinsel ibadet yapılan yer. (Eşanl. HAVRA.)

—ANSİKL. Yunanca *synagoge* terimi meclis ya da toplantı yeri *(bet ha-knesset)* anlamına gelen ibranice *knesset* sözcüğünün çevirisidir. İlk sinagoglar büyük bir olasılıkla Babil Esareti (İ.Ö. 587-538) sırasında, yıkılan Tapınak'larında ibadet etme olanağından yoksun kalan sürgündeki Yahudiler arasında ortaya çıktı. Fakat bu kurum, Tapınak'ın yeniden yapılmasından (520-515) sonra da Diaspora cemaatlerinde varlığını sürdürdü. Hellenistik dönemde (İ.Ö. 323-31), yunan dünyasındaki yahudi merkezlerinde birçok sinagoga rastlanır. Bu konuda bize ulaşan en eski belge, Ptolemaios III Euergetes'e (246-221) adanmış bir yazıttır. Keyhüsrev'in azat fermanından (538) sonra Babil'den Filistin'e dönen Yahudiler yeniden kavuştukları vatanlarında giderek artan sayıda sinagoglar açtılar. Bu sinagogların günümüzde saptanabilen en eski kalıntıları Büyük Herodes dönemindendir. Yeni Ahit metinlerinde birçok sinagogdan söz edilir; bunların kimileri yunan kültürlü Yahudiler'in sinagoglarıydı. Talmud, İskenderiye'deki büyük sinagogun görkeminden övgüyle söz eder. Arkeolojik kazılar, gerek Filistin'de (Bet Alfa, Kefar Nahum, Korazin, Taberiye, Gerasa vb.), gerek Diaspora ülkelerinde (Yunanistan'da Delos, Suriye'de Dura-Europos, Tunus'ta Hammam-Lif vb.) görkemli sinagog yapılarının kalıntılarını ortaya çıkardı. Bu eski sinagoglar eşraftan bir kişi *(arkhisynagogos)* ya da eşraftan üç kişilik bir meclis tarafından yönetiliyordu. Günümüzde, sinagoga haham başkanlık eder, hazan* ilahileri okur ve ayini yönetir. Kimi ülkelerde sinagoglar bağımsızdır, başka bazı ülkelerdeyse federatif örgütlere bağlıdırlar. Sözgelimi Fransa'da, sinagoglar bir merkezi Consistorium* (*département* consistoriumları birliği) çevresinde toplanmıştır.

Sinagogun cephesi genellikle Kudüs'e dönük olur. Başlıca eşyası, içinde Yasa *(Torah)* tomarlarının durduğu bir dolap ya da kutsal sandıktır *(aron kodes)*. Önünde bir lamba asılı durur; her zaman yanan bu lamba, Tevrat'ta (Çıkış, XXVII, 20-21) İsrail Tanrı'sının mihrabında yanan "ebedi ışık"ı *(ner tamid)* anımsatır. Büyük bir şamdan, Kudüs Tapınağı'ndaki yedi kollu şamdanı *(menora*)* canlandırır, bir kerevetin *(bima)* üstüne konulmuş bir rahlede ayin sırasında okunan Torah tomarı durur. Ortaçağ'da yahudi topluluklarının toplumsal ve dinsel yaşamının merkezi olan sinagog, günümüzde artık yalnızca dini amaçla ve Yasa'nın incelenmesi için kullanılmaktadır. Bitişiğindeki salonlar, düşünsel ve toplumsal etkinliklere ayrılmıştır.

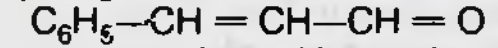
SİNAGRİT → SİNARİT.

SİNAHHEERİBA → SANHERİB.

SİNAİA, Romanya'da kent, Muntenia'da (Prahova bölgesi), Transilvanya Alpleri'nde, Ploieşti'nin K.-B.'sında; 12 000 nüf. XVIII. yy.'da bir manastırın çevresinde kurulan kent, XIX. yy.'ın ikinci yarısında önemli iklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi, sonra bir turizm ve kış sporları merkezi oldu. Carol I için yapılan Peleş şatosu müzeye çevrildi. Metalürji. Yapı malzemeleri. Besin sanayileri.

SİNALOA, Meksika'da eyalet, Büyük Okyanus kıyısında, Batı Sierra Madre'nin eteğinde; 58 092 km²; 2 210 766 nüf. (1990). Merkezi *Culiacán.* Adı, Sierra Madre'den inen küçük bir ırmaktan gelen eyaletin başlıca zenginlik kaynakları, yer yer sulu (pirinç, pamuk) olarak yapılan önemli tarım (ihracata yönelik sebze), balıkçılık (karides ve köpekbalığı konservesi) ve madenciliktir.

SİNAMALDEHİT a. (fr. *cinnamaldéhyde*). Org. kim. Formülü

C_6H_5—CH = CH—CH = O

olan, tarçın ve sinameki esanslarının kokulu özünü meydana getiren β-fenil akroleinin yaygın adı. (Benzaldehit ve asetaldehitten hazırlanır; parfümeri ve besin sanayisinde kullanılır.)

SİNAMAT a. (fr. *cinnamate*). Org. kim. Sinamik asidin tuzu ya da esteri.

SİNAMEKİ a. (ar. *senā-i Mekki*'den). Bot. **1.** Çifttüysü bileşik yapraklı, çoğunlukla sarı çiçekli, badıç meyveli, çalı görünüşünde ağaççık. (Sıcak bölgelerde 500 kadar tür; bil. a. *cassia;* erguvangiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu bitkinin müshil olarak kullanılan kurutulmuş yaprakçıkları ve meyvesi. **—3.** Bu bitkiden elde edilen müshil madde. **—4.** *Yalancı sinameki,* tek tüysü yapraklı, sarı çiçekli, çalı tipinde bitki. (Bil. a. *Colutea arborescens;* erguvangiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]

◆ sıf. ve a. Başkalarıyla ilişki kuramayan, her şeyden sürekli yakınıp titizlenen kimse için kullanılır; mızmız, sevimsiz.

—ANSİKL. Bot. Sinameki türlerinin büyük bir kısmı (*Cassia acutifolia, C. angustifolia* ve *C. obovata* vb.) Kuzeydoğu Afrika'

L L

Paris'te Victoire sokağı'ndaki (IX. *arrondissement*) sinagogun içi (1865-1876 arasında A. Ph. Aldrophe tarafından inşa edilmiştir)

da ve Arabistan'da yarı çöl ve dağlık bölgelerde yabani olarak yetişir ve çalı görünümündedir. Fakat hıyarşembe *(C. fistula)* gibi boyu 7-10 m'ye varan ağaç sinameki türleri de vardır. Birçok türü de *(C. marulandica, C. corymbosa, C. grandis)* altın sarısı ya da pembe çiçeklerinden dolayı süs bitkisi olarak yetiştirilir.

—Eczc. Sinamekinin kurutulmuş yaprakları müshil olarak kullanılır. (Türkiye'de halk hekimliğinde çok kullanılan etkili bir müshildir.) İskenderiye ya da Hartum sinamekisi *(Cassia acutifolia)* ile Hindistan sinamekisi *(C. angustifolia)* iç yumuşatıcı ve müshil özelliklerinden ötürü farmakopelerde kayıtlıdır. Kurutulmuş sinameki yaprakları reçine, flavon türevleri, etkili madde olarak serbest ya da glikozit halinde antrasen türevleri içerir. Sinameki toz ya da infusyon halinde kullanılır.

Patlangaç da denen yalancı sinamekinin yaprakları da infusyon halinde müshil olarak kullanılırsa da tadı çok kötü olduğundan içilmesi zordur. Sinamekilerin meyveleri de yaprakları gibi kullanılır. İçerikleri yapraklarınkine benzer.

SİNAMİK sıf. (fr. *cinnamique*). Org. kim. *Sinamik asit,* formülü $C_6H_5—CH=CH—CO_2H$ olan *β*-fenilakrilik asit. (Eşanl. TARÇIN ASİDİ.)

—ANSİKL. *Sinamik asit,* Peru ve Tolu balsamında, günlük ağacında ester biçiminde bulunur. Akrilik asidi andıran etilenik bir asittir. Benzaldehit ya da benziliden klorürün sodyum asetat yanında asetik asit anhidriti üzerine etkimesi sonunda elde edilir. Isı etkisiyle ayrıştırıldığında stireni verir. Metil ve etil esterlerinin hoş bir tarçın kokusu vardır.

SİNAMİL a. (fr. *cinnamyle*). Org. kim. Formülü $C_6H_5—CH=CH—CH_2—$ olan birdeğerli kök. ($C_6H_5—CH=CH—CH_2Cl$ formüllü *sinamil klorür,* çok zehirli bir maddedir.) ‖ *Sinamil alkol,* $C_6H_5—CH=CH—CH_2—OH$ formülünde sümbül kokulu bileşik. Günlük ağacında sinamat (ya da stirasin), Peru balsamında benzoat biçiminde bulunur.

SİNAMOİL a. (fr. *cinnamoyle*'den). Org. kim. **1.** Formülü $C_6H_5—CH=CH—CO—$ olan birdeğerli kök. (Buna, ilgili alkolden türeyen kökle karıştırılarak hazırlanması nedeniyle kimi zaman SİNAMİL de denir.) **—2.** *Sinamoil klorür,* $C_6H_5—CH=CH—COCl$ formülünde sinamik asit klorürü. (25 °C'ta eriyen ve havada tüten bir katıdır.)

SİNAN a. (ar. *sinān*). *Esk.* Mızrak, süngü vb.'nin sivri ucu: *"Ehl-i tabın zîver-i tiğ ü sinânıdır sözüm"* (Nefi, XVII. yy.)

SİNAN, Malatya'nın Pütürge ilçesine bağlı Tepehan bucağının merkezi; 924 nüf. (1990).

SİNAN Mimar → MİMAR SİNAN.

SİNAN BEY Nakkaş, türk nakkaş (XV. yy.). Mehmet II (Fatih) dönemi saray ressamlarındandır. Yaşamına ilişkin çok az bilgi vardır. Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Menakıb-ı hünerverân* adlı yapıtında sözü edilen sanatçının günümüze ulaşan imzalı yapıtı yoktur; ancak resim sanatını Venedik'te öğrendiği ve İstanbul'a dönüşünde saray nakkaşhanesinde çalıştığı sanılmaktadır. Topkapı sarayı müzesi kitaplığı'nda bulunan bir albümde yer alan Fatih portresinin onun tarafından yapıldığı kabul edilir. Mehmet II'nin (Fatih) 3/4 profilden, bağdaş kurmuş otururken gösterildiği resimde batı etkileri belirgindir. Sultan bir elinde hükümdarlık simgesi mendil, ötekisinde de gül tutmaktadır. Öğrencisi Bursalı Şiblizade Ahmet de ünlü bir minyatürcüdür.

SİNAN ÇAVUŞ, türk tarihçi (XVI. yy.). Kanuni döneminde yaşayan ve onun beğenisini kazanan yazar, padişahın buyruğu gereğince Barbaros Hayrettin Paşa'nın yaşamını paşanın kendisine anlattığı biçimde halk diliyle ve ayrıntılı olarak yazdı: *Gazavat-ı Hayrettin Paşa.* Sonradan birçok kez yapılan eklemelerle yeniden yazılan yapıt, masalcılar tarafından kahvelerde anlatılan halk kitapları arasına katıldı. Kâtip Çelebi osmanlı deniz savaşlarının tarihini yazarken Sinan Çavuş'un bu yapıtından yararlandı. Ayrıca, Barbaros'un özendirmesiyle de Sinan Çavuş, Kanuni'nin Macaristan üzerine yaptığı seferleri en küçük ayrıntılarına kadar betimleyen bir tarih yazdı.

SİNAN PAŞA Güveyi, türk kaptanıderya (XV.-XVI. yy.). Bayezit II'nin damadı, Anadolu beylerbeyliğinden kaptanıderyalığa getirildi (1491). Üç yüz parça gemiyle Adriya kıyılarına büyük bir akın düzenledi. Azledildikten (1492) sonra yeniden Anadolu beylerbeyi olarak Midilli'yi kuşatan Fransızlar'a karşı Hersekzade Ahmet Paşa komutasında açılan deniz seferine katıldı (1501). Anadolu kıyılarına ve Çanakkale'ye saldıran ispanyol filosuyla papalık donanmasını etkisiz bıraktı.

SİNAN PAŞA Küçük → KÜÇÜK SİNAN PAŞA.

SİNAN PAŞA Hadım → HADIM SİNAN PAŞA.

SİNAN PAŞA Koca → KOCA SİNAN PAŞA.

SİNAN PAŞA Cigalazade → CİGALAZADE YUSUF SİNAN PAŞA.

SİNAN PAŞA, asıl adı **Yusuf Sinanettin,** türk yazar, bilgin (Bursa [ya da Sivrihisar veya İstanbul] 1440 ? - Edirne 1486). İstanbul'un ilk kadısı bilgin ve şair Hızır Bey'in (1407-1459) oğludur; anne tarafından dedesi Molla Yegân da ünlü bir bilgindi. Edirne ve Bursa'da müderrislik yaptıktan sonra, genç yaşta Mehmet II'nin sarayında hace-i sultani (sultan hocası) oldu. Bu dönemde matematik, astronomi, fıkıh, kelam konularıyla ilgili arapça yapıtlarını kaleme aldı: Mahmut bin Ömer ül-Çağmini'nin astronomiyle ilgili *Mülahhas*'ına *Haşiye,* Ali Kuşçu'nun padişahın önündeki bir toplantıda ortaya attığı açılarla ilgili bir geometri problemini çözen *Risale,* Utarit'in (Merkür gezegeni) uzaklığını saptamadaki güçlüğün giderilmesiyle ilgili *Risale* vb. Sarayda kazandığı saygınlık sonucu vezirlik rütbesi aldı (1470); sadrazamlığa getirildi (1476). Ancak bilinmeyen bir nedenle gözden düşerek hapsedildi; bu nedenin dinsel inançlar konusunda özgür düşünceleri olduğu ileri sürülür. Kendisini destekleyen bilginlerin başvurusu üzerine hapis cezasından kurtuldu; Sivrihisar'da sürgün hayatı yaşadı (1476-1481). Bayezit II döneminde vezirlik rütbesi geri verilerek Edirne darülhadisi müderrisliğine getirildi. Bu dönemde din ve tasavvufla ilgili türkçe yapıtlarını yazdı. Bunlarda, seci*lerden büyük ölçüde yararlanarak, yer yer sade türkçeyle içtenlikli, etkileyici bir düzyazı anlatımı uyguladı: *Tazarruname* (bas. 1971). Bu tanrısal aşkı konu edinen, Tanrı'nın sıfatlarını ele alan, onu coşkuyla öven, ona yakaran bir yapıttır. *Nasihatname* iyi ahlak, bilimin yararı ve zararı, zalim padişahın, bozguncu vezirin yergisi gibi öğütleri sıralar. *Tezkiret ül-evliya* (bas. 1987), Attar'ın farsça yapıtının ilk bölümünden değiştirme ve eklemelerle yapılmış bir çeviridir. (→ Kayn.)

SİNAN RAŞİDETTİN → RAŞİDETTİN SİNAN.

SİNAN Ümmi → ÜMMİ SİNAN.

SİNANGİYUM a. (lat. *synangium*'dan). Birçok spor kesesinin bitişerek kaynaşmasıyla oluşan organ. (*Marattiales* takımındaki eğreltilerin sinangiyumu vardır.)

SİNANİ sıf. (ar. *sinān* ve *-i*'den *sinanî*). *Esk.* Mızrakla ilgili.

◆ a. Süngü, mızrak vb. yapan usta.

SİNANİYE a. Halvetiye tarikatına bağlı ahmediyenin kollarından biri. (Şeyh İbrahim Ümmi Sinan tarafından İstanbul'da kuruldu [XVI. yy.]. Sünni bir tarikat olan sinaniye, halvetiliğin bütün erkân ve adabını sürdürmüştür.)

SİNANLI, Ankara'nın Ayaş ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 214 nüf. (1990). Belediye.

SİNANOĞLU, Sakarya'nın Karasu ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 158 nüf. (1990). Belediye.

SİNANOĞLU (Oktay), türk biyo-kimyacı ve fizikçi (Bari, İtalya, 1935). Ortaöğrenimini Ankara'da, [illegible]ksekögrenimini Kaliforniya Üniversit[illegible]nya fakültesi'nde tamamladı (1[illegible]95[illegible] aynı kurumda 26 yaşında öğr[illegible] oldu. Berkeley, Yale, Harvard [illegible]elerinde ve ODTÜ'de ders verdi. [illegible]te Yale Üniversitesi'nce Biyokimya-biyofizik bölümü'nde tam profesörlüğe getirildi. 1968'de ODTÜ'de Teknik kimya bölümü'nü kurdu; ayrıca NATO'ya bağlı kuruluşlarda, atom fiziği konularında konferanslar verdi. 1971'de ABD Bilim ve sanat akademisi üyeliğine seçilen Sinanoğlu, birçok amerikan kimya kuruluşunun ödüllerinden başka, çokelektronlu atom ve moleküllerin kuvantum kuramına getirdiği yenilikler dolayısıyla TÜBİTAK (1966), çokelektronlu sistemlerin tedirginlik (pertürbasyon) kuramına ilişkin çalışmaları dolayısıyla Alexander von Humbolt (1973), yine kuvantum fiziğinde kendi adıyla anılan bir kuram geliştirmesi dolayısıyla Sedat Simavi vakfı (1978) ödüllerini kazandı. Birçok bilimsel yayını olan Sinanoğlu bir de *Fiziksel kimya terimleri sözlüğü* hazırlamıştır (1978).

Oktay **Sinanoğlu**

Sinanoğlu zeybeği, Aydın ve çevresinde oynanan, türkülü, zeybek türü bir halk oyunu. Oyuna, Sinanoğlu ağıdı eşlik eder. Ağıt, XIX. yy.'da Aydın yöresinde yaşayan Sinanoğlu adlı efenin, hükümet kuvvetlerince yakalanıp idam ettirilmesini konu alır. Oyunun figürleri ise Sinanoğlu'nun yiğitliğini simgeler.

SİNANPAŞA → SİNCANLI.

Sinanpaşa camisi (1555-1558) *Beşiktaş-İstanbul*

Sinanpaşa camisi, İstanbul'un Beşiktaş semtinde cami; kaptanıderya Sinan Paşa Mimar Sinan'a yaptırdı (1555-1558). Sinan'ın altı ayaklı camilerinin ilk denemelerinden olan bu yapıda Edirne Üçşerefeli cami'nin planı daha küçük boyutlarda yinelenmiştir. Dikdörtgen planlı ana mekânda, orta kubbenin yanlarında daha küçük iki kubbe yer alır. Şadırvanlı avlu medrese odalarıyla çevrelenmiştir. Duvarlar almaşık düzende kesme taş ve tuğla örgülüdür. Caminin içi yoğun biçimde kalem işleriyle süslüdür.

Sinanpaşa köşkü, İstanbul'da, Topkapı sarayı'nın Marmara denizi kesiminde köşk (1590); günümüze ulaşmayan yapı Koca Sinan Paşa tarafından Murat III'e armağan edilmişti. Planını mimar Davut Ağa'nın çizdiği, iç ve dış süslemelerinin zenginliği ile ünlü olan bu köşk, kubbe-

sinden aşağı sarkan, avize biçimindeki bir top inciden oluşan, *İnci/i köşk* olarak da anılıyordu. Geniş odaların duvarları koyu mavi, beyaz, açık firuzi, yeşil renkli, gül, karanfil, sümbül motifli çinilerle kaplıydı. Yaldızlı tavan ve odaların duvarlarındaki aynalar değerli taşlarla süslüydü. Dolap kapakları ceviz üzerine sedef kakmalıydı.

SİNANSEFALOSEL sıf. (fr. *synencéphalocèle*) Biyol. Beyni eteneye, göbek bağına ya da zarlara yapışık ucube.

SİNANTROPUS a. Pekin yakınındaki Coukoudien mağarasında bulunmuş olan insan fosillerine verilen ad.

—ANSİKL. Sinantropus, *Homo erectus* türüne girer ve onun bütün belirleyici özelliklerini taşırlar: beyin boşluğunun küçüklüğü, çok kalın kemikler, yassı kafatası ve çıkık yüz, çok belirgin kafatası kabartıları; ancak bazı ayırıcı nitelikler de sunarlar: gözçukuru üstü kemerinin biçimi, alın ve arkafa bölgeleri profili, yüzün yapısı (bunlar sinantropusları öteki asyalı *Homo erectus*'lar grubundan [pitecantropuslar] ayırır). En az 200 000 yıl süreyle değişmeden kalan bu özellikler, kıta Asya'sı *Homo erectus*'larının kendilerine özgü bir evrim çizgisi izlediklerini göstermektedir.

W. E. A.-Filipacchi

Frank Sinatra (19[illegible])

SİNAPİK sıf. (fr. *sinapique*) Org. kim. *Sinapik asit*, formülü

$HO(CH_3O)_2C_6H_2-CH=CH-CO_2H$

olan, kolinle verdiği esterine *sinapin** denen hidroksi 4 dimetoksi-3,5 sinamik asidin yaygın adı.

SİNAPİN a. (fr. *sinapine*). Org. kim. $C_{16}H_{25}NO_6$ formülünde kolin ile sinapik asidin esteri olan ve kara hardaldan özütlenen bileşik.

SİNAPİS a. Hardalın bilimsel cins adı. (İncil'lerde sözü geçen sinapis, Filistin'de yetişen ve boyu 3-4 metreye erişebilen kara hardaldır [*Sinapis nigra*].)

SİNAPS a. (fr. *synapse*; yun. *synapsis*, birleşme, bağlantı'dan). Nörol. Nöronlar arasında iletişimi sağlamak üzere sinir hücrelerinde meydana gelen biçimsel ve işlevsel farklılaşma. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Biyol. İki komşu hücrenin protoplazmaları arasında, zardaki ince kanalcıklar yoluyla gerçekleşen çok ince iletişim.

—Nörobiyol. *Sinaps aralığı* ya da *yarığı*, bir sinapsta sinapsöncesi ve sinapssonrası zarları birbirinden ayıran, birkaç yüz angström genişliğindeki aralık. || *Sinaps potansiyeli*, sinapssonrasında kaydedilebilen elektrik potansiyeli. || *Çok sinapslı*, birden fazla sinapsı harekete geçiren sürece denir. || *Çok sinapslı potansiyel*, ilgili omurilik arka kökünden gelen yoğun elektriksel uyarıya yanıt olarak bir motonörondaki hücre içi mikroelektrotla algılanan ve çok sinapslı bir refleks yaratan elektrik potansiyeli. (Beliren yanıt bir uyarı ya da tutuklama olabilir.) || *Çok sinapslı refleks*, birden fazla sinapsın hareketiyle doğan omurilik kökenli refleks. (En iyi bilineni, iç organlardaki bir ağrı uyarısının kol ya da bacak bükücü kaslarında aynı anda yarattığı kasılmayı sağlayan *aynı yanlı bükülme refleksi* dir.) || *Tek sinapslı*, yalnız bir sinapsla ilgili olan. || *Tek sinapslı refleks*, duyusal öğe ile devimsel öğe arasında tek sinapsın bulunmasıyla doğan refleks. (Memelilerde bilinen tek sinapslı refleks miyotatik reflekstir.)

—ANSİKL. Nöroanat. Aksonun bitimi şişkindir ve uç düğümünü (ya da sinapsöncesi) oluşturur: bu düğüm bir sonraki nöronun hücre gövdesi, aksonu ya da dendritiyle temas halindedir; bu bölgeye sinapssonrası denir. Sinapsöncesi zar ile sinapssonrası zar arasında bir aralık yer alır (sinaps yarığı).

Nörobiyol. Sinaps kavramı Ramon y Cajal'ın (1909), nöron kuramından doğdu. Bu kurama göre nöronlar birbirinden ayrı bütünlerdir. İki çeşit sinaps vardır:

1. *Elektrikli sinapslar.* İki nöronun zarları birbirinden (birkaç yüz angströmlük) bir aralıkla ayrıldığı, ancak yüzeyleri mikron kare ile ölçülebilen bazı hücrelerarası köprülerle bağlantılı kaldıkları hücre farklılaşmaları biçimindedir. Bu yapı zar potansiyellerinin bir nörondan diğerine serbestçe geçmesini sağlar ve elektrikli bir sinapsla birbirine bağlı nöronların elektrik etkinliği tamamen eşzamanlıdır. Elektrikli sinaps ilkel omurgalılarda daha sık görülmekle birlikte, memelilerde de bulunur.

2. *Kimyasal sinapslar.* Elektrikli sinapsların tersine kimyasal sinapslar bakışımsızdır. Genellikle aksonun bitiminde sinapsöncesi bir öğe bulunur ve burası sinirsel ileticileri depolayan sayısız sinaps keseciği içerir. Kesecikler, bir sinaps parmaklığı biçiminde farklılaşmış hücre zarına yakındırlar ve bunun açılması sinirsel ileticilerin sinaps yarığına boşalmasını sağlayabilir. Sinapsöncesi yapının karşısında bulunan sinapsaltı aygıt, sinirsel aracılardaki özgül alıcılar ve sinirsel aracıların etkisizleşmesini sağlayan enzimleri içeren bir zar kalınlaşmasıyla belirgindir. Sinapsın çalışması kimyasal aracılarla açıklanmaktadır. Etkilerine göre sinapslar uyarıcı ve tutuklayıcı olarak ikiye ayrılır. Bu öğelerin sinapsöncesinde ve sonrasında bulunmasına göre de sinapslar çeşitlere ayrılır: eksen akson sinapsları (aksonla hücre gövdesi arasında), akson-dendrit sinapsları (aksonla dendrit arasında), dendrit-dendrit sinapsları (dendritle dendrit arasında) ve dendrit eksen sinapları (dendritle hücre gövdesi arasında). Birbirlerine yakın ve zıt yönlerde işleyen iki sinapstan oluşan karmaşık sinapslar da vardır: bunlara karşılıklı sinapslar adı verilir. Merkezi sinir sisteminin bazı çekirdeklerinde, merkezi bir sinapsöncesi yapının çevresinde yıldız biçiminde dizilmiş sayısız sinapstan oluşan daha karmaşık yapılar da tanımlanmıştır: *sinaps yumakçıkları.*

SİNAPSALTI sıf. Nörobiyol. *Sinapsaltı aygıt*, bir sinapstaki getirici sinir ucunun karşısındaki sinir hücresinde meydana gelen dış yapısal ve işlevsel farklılaşma noktası. (Eşanl. SİNAPSSONRASI AYGIT.)

SİNAPSİ a. (fr. *synapsie*; yun. *synapsis*, birleşme, ulama'dan). Dilbil. Birçok sözlüksel biçimbirimden oluşan ve ad sınıfına sokulabilen anlamlı sözlük birimi.

—ANSİKL. Önemi E. Benveniste tarafından vurgulanan sinapsi, bileşik sözcükten ya da türevden ayrılır.

SİNAPSİS a. (fr. *synapsis*). Biyol. ZİGOTEN'in eşanlamlısı.

SİNAPSÖNCESİ sıf. Nöroanat. **1.** Bir sinapsın önünde bulunan. —**2.** *Sinapsöncesi çöküntü*, tonik bir sinir uyarısının gelmeyişine bağlı olarak bir nöronda ya da sinir merkezinde elektriksel etkinliğin azalması. || *Sinapsöncesi zar*, sinaps yarığının karşısına denk gelen sinaps düğümü kısmı. (Bu ince zar sinaps kesecikleriyle temas halindedir.)

SİNAPSSONRASI sıf. Nöroanat. **1.** Sinaps yarığının ötesinde gözlenebilen anatomik yapıya ya da fizyolojik sürece denir. —**2.** *Sinapssonrası aygıt*, SİNAPSALTI AYGIT'ın eşanlamlısı. || *Sinapssonrası zar*, bir sinaps yarığından sonraki akson, dendrit ya da nöronun o kısımdaki zarı. (Kalın bir zardır.)

SİNAR a. Denizc. Ağaç tekneleri kalafatlamada, kalafatçıların armozlara üstüpü sıkıştırmada kullandığı bir tür demir sigil.

SİNARA a. Büyük zoka.

SİNARİN a. (fr. *cynarine*). Org. kim. ve Eczc. Enginarın, formülü $C_{25}H_{24}O_{12}$ olan koleretik özünün yaygın adı; kinik asit ile kafeik asitten türeyen bir diesterdir. (Safra salgısını artırır, safrakesesi yetersizliklerinde ve kimi sarılık türlerinde iğneyle enjekte edilebildiği gibi sıvı özüt biçiminde alınabilir.)

SİNARİT ya da **SİNAGRİT** a. Genellikle sıcak ve ılık denizlerin 400 m derinliğe kadar inen kıyı kesimlerinde yaşayan ortasu kemiklibalığı. (Taşlık, kayalık dipleri sever. Bedeninin yanları yassıcadır. Ağzı bedenin tam ucunda bulunur. Gözleri küçüktür. Etçildir, omurgasızlar ve dibe yakın dolaşan balıklarla beslenir. Bil. a. *Dentex* [ya da *Caranx*] *dentex*, *Carangidae* ya da *Sparidae* familyası; boyu 1 m'ye kadar.)

SİNASİDİYUM a. (lat. *synascidium*'dan; yun. *syn*, birleşme, ve *askidion*, küçük tulum). Tomurcuklanarak çoğalan ve batryllusların gibi gömleğiyle komşularına yapışıp kaynaşarak ortak bir kütle oluşturan bileşik ya da koloni halinde tulumlu hayvan.

SİNATRA (Frank), amerikalı şarkıcı (Hoboken, New Jersey, 1915). Trompetçi Harry James tarafından keşfedildi. 1939'da onun büyük orkestrasında çalışmaya başladı, sonra tromboncu Tommy Dorsey'in vokalcisi (1940) daha sonra da Amerika'nın en populer crooner'i oldu. Kendisine *The Voice* (Ses) lakabı verildi. 1962 ve 1969'da Count Basie'nin büyük orkestrasıyla, 1968'de Duke Ellington unkiyle kayıtlar yaptı. Birçok film de çevirdi (*İnsanlar yaşadıkça*, 1953; *Altın kollu adam*, 1955). İlerlemiş yaşına rağmen 1990'larda hâlâ konser vermekteydi.

Sinbad, *Bin' bir gece masalları*'nda yer alan *Gemici Sinbad* adlı masalın kişisi.

SİNCABIMSILAR a. Yalındişligiller (dağ kunduzu), sincapgiller (sincaplar ve dağ sıçanları), avurdukeseligiller (avurdukeseli), sıçrarsıçangiller (kanguru sıçanı), kunduzgiller (kunduz), düzensizkuyruklugiller (pullu kuyruklu sincap) ve *Pedetidae* (sıçrayan tavşan) familyalarını içeren alttakım. (Bütün bu hayvanların elmacık kemikleri zayıftır ve kavalkemiği kamışkemikten ayrılmıştır. Bil. a. *Sciuromorpha*.)

SİNCABİ sıf. ve a. (fars. *sincāb* ve *i*'den *sincabı*). Kahverengiyle kurşun rengi arasındaki renk; bu renkteki şey için kullanılır.

SİNCABİLER, İran'ın Kirmanşah kenti çevresinde yaşayan göçebe bir kabile. Bir görüşe göre asıl yurtları, Şiraz yakınındaki Bayat bölgesiydi. Nadir Şah döneminde buraya sürüldüler. Yaylakları Mahideşt, Cevanrud yöreleri, kışlakları Hulvan ırmağının güneyidir. Çoğunluğu şii olan kabileye, bir savaşta sincap kürküne büründüklerinden ya da yaşadıkları bölgede çok fazla sincap olduğundan bu adın verildiği öne sürülür. İran-türk sınır anlaşması sırasında (1913), kışlaklarının bir bölümü Osmanlı devletinde kaldı. Birinci Dünya savaşı sırasında Türkler'le birlikte İngiltere ve Rusya'ya karşı savaştılar.

SİNCAN, İç Anadolu bölgesinde Ankara iline bağlı ilçe; 101 118 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 1 bucak, 15 köy. Merkezi, Ankara'nın 26 km B.'sında *Sincan*, 91 016 nüf. (1990).

SİNCAN, Sivas'ın Divriği ilçesine bağlı bucak; 2 755 nüf. (1990); 19 köy. Merkezi *Sincan*, 109 nüf. (1990).

Sincan, Ankara ve çevresinde, özellikle Sincan yöresinde oynanan zeybek türü bir halk oyunu.

SİNCANLI, İçbatı Anadolu bölümünde Afyonkarahisar iline bağlı ilçe; 52 206 nüf. (1990); 859 km²; 35 köy. Merkezi, Afyonkarahisar'ın 33 km B.'sında *Sincanlı* (esk. *Sinanpaşa*), 5 503 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı üretimi.

SİNCAP a. Avustralya dışında bütün dünyada bulunan, ağaçların üzerinde ya da yerde yaşayan, bitki ağırlıklı olmak üzere hepçil beslenen, gündüzleri ortaya çıkan, genellikle uzun yumak kuyruklu, kısa azıdişli bazı kemirgen hayvanların ortak adı. (Sincapgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Esk. giy. *Sincap kürk*, sincap postun-

Avrupa sincapı

Sibirya sincapı

... de *Virginia sin-*

cabı, adi sincaba *(Sciurus vulgaris)* bazen verilen ad. || *Kanada sincabı*, boz sincap. || *Sibirya sincabı*, Kuzey Avrupa ve Sibirya'da bulunan adi sincap ırkına verilen ad. (Bunun gümüşi gri renkteki kış postu çok makbuldür.)

—ANSİKL. Sincapgiller iki oymağa ayrılır: *Sciurinae* ve *Petauristinae*. *Sciurinae* oymağı, ağaç ve yer sincaplarından başka çipmunkları, çayır köpeklerini, spermofilleri ve dağsıçanlarını kapsar. *Petauristinae* oymağıysa uçar sincapları içerir. Sincabın boyu fare ile tilki arasında değişir. Ormanlarda ya da korularda yaşayan, insandan kaçmayan, yaprak, meyve, tomurcuk, kabuk gibi şeylerle beslenen (bu bakımdan zararlıdır), ama bu rejime böcek, yumurta, kuş yavrusu eklemekten de geri kalmayan, kış uykusuna yatan Avrupa sincabı *(Sciurus vulgaris)* örnek tip olarak gösterilebilir. Çoğu kuzeyde yaşayan 24 sincap cinsi vardır. Afrika'da yirmi kadar türü bulunan çizgili sincabın postunda uzunlamasına koyu şeritler bulunur. Yer sincapları toprağın içine in yapıp çok fazla yer değiştirdiklerinde, tıpkı Kuzey Amerika çayır köpekleri ve Afrika'da yaşayan *Xerus* cinsi üyeleri gibi adeta yeraltı kentleri kurarlar. Uçarsıncapların, hepsi Asya ya da Amerika'da yaşayan (Afrika'daki türleri düzensizkuyrukluğiller adlı ayrı bir familya oluşturur) 30'dan fazla türü vardır: bunlar patagyumları sayesinde ağaçtan ağaca süzülebilirler. En irilerinin boyu kedi kadar *(Petaurista)*, en ufaklarınınki fare kadardır. Hepsi gececidir ve başta bitki olmak üzere hepçil beslenir. Etleri Çin'de ve Malezya'da çok beğenilir.

SİNCAP MAYMUNU a. Tropikal Amerika'da yaşayan, kalın ve kavrayıcı olmayan kuyruklu küçük maymun. (Yüzlerce bireylik sürüler halinde yaşar. Böcekler ve meyvelerle beslenir. Bil. a. *Sairmiri sciureus:* yenidünyamaymunugiller familyası.) [Eşanl. SAYMİRİ.]

SİNCAPGİLLER a. Kalın kürklü, kalın kuyruklu kemirici memeliler familyası. (Üyeleri ağaççıl, gündüzcüdür, bazen yerde de yaşar. Renkleri çok iyi görür. İki oymakta toplanan 250'yi aşkın türü vardır: *Sciurinae* [ağaçta ya da yerde yaşayan sincaplar, dağsıçanları, çayırköpekleri, çipmunklar vb.]; *Petauristinae* [uçarsincaplar]. Bil. a. *Sciuridae*.)

SİNCAR, ar. **Cebel Sincar**, K.-B. Irak'ta dağlık kütle (1 460 m). Dar, uzun (140 km) bir kabartı olarak D.-B. doğrultusunda uzanır. Arabistan eski kütlesi üzerindeki örtü tabakalarının bir antiklinal biçiminde kıvrılmasıyla oluşmuştur. B.'da küçük bir kesimi Suriye topraklarına girer. Ortalama 400 m yükseklikteki düzlükler üzerinde 1 000 m kadar yükselen kütle, çevresinden daha bol yağış alır ve ışınsal olarak dizilmiş birçok küçük akarsu için kaynak alanı oluşturur. Bu nedenle çevresinde, özellikle G. eteklerinde birçok yerleşme vardır. Dağın G.'inde Sincar ovası adı verilen düzlüklerde Ortaçağ'da halife Memun zamanında 1 derecelik meridyen yayının uzunluğu ölçülerek Yer'in çevresi hesaplanmıştır. Sincar burada yaşayan 20-30 000 kadar yezidi için bir sığınaktır. Kütlenin G. D.'sundaki Sincar kasabası, Antikçağ'daki *Singara*'dır.

SİNCELEJO, Kolombiya'da kent, Sucre yönetim bölümünün merkezi, Cartagena'nın G.'inde; 120 537 nüf. Ticaret merkezi. Şeker rafinerisi. Hazırgiyim.

SİNCENY, Fransa'da (Aisne) komün, Coucy ormanının K.'inde, Oise'in yukarısında; 2 226 nüf.

—Seram. Sinceny senyörü Jean Baptiste de Fayard 1737'de burada bir fayans yapımevi kurdu. Biçim ve bezekleri Uzakdoğu'dan esinlenen bu fayanslar, minesinin beyazlığı, canlı sarı rengin yaygın kullanımı, su bitkilerini ya da çocuk oyunlarını canlandıran süslemelerle ayırt edilir.

SİNCERF a. (fars. *şengerf*'ten ar. *sincerf*). *Esk.* Sülüğen boya.

SİNCİK, Adıyaman'ın Doğu Anadolu bölgesinde kalan kesiminde ilçe; 19 524 nüf. (1990); 17 köy. Merkezi, Adıyaman'ın 79 km K.-D.'sunda *Sincik*, 2 503 nüf. (1990). Tahıl, baklagiller. Hayvancılık.

SİNCLAİR (sir John), iskoçyalı tarımbilimci ve iktisatçı (Thurso Castle, Highland, 1754 - Edinburgh 1835). 1793'te Tarım odası'nı kurmayı başararak, ilk başkanı oldu. 1810'da Krallık iktisat konseyi'ne girdi ve 1811'de tüketim vergisi komiserliğine getirildi. Özellikle istatistiğin kurucularından biri olarak tanınır. (*İstatistik* terimini bulan da Sinclair'dir).

SİNCLAİR (Upton), amerikalı romancı (Baltimore 1878 - Bound Brook, New Jersey, 1968). Verimli bir yazardı, Chicago kentindeki mezbahaları anlattığı *Şikago mezbahaları* (The Jungle, 1906) ile kendini kabul ettirdi. Her romanında kapitalizmin kötülüğünü anlatan Sinclair'in militan bir sosyalizmden esinlenen gerçekçiliği, polemikçi ve ütopyacı bir yaklaşımdan ayrı düşünülemez (*King Coal*, 1917; *Petrol* [Oil, 1972]; *Boston*, 1928). 1940'tan *(World's End)* 1949'a kadar yayımlanan 11 romanlık "Lanny Budd dizisi" dünya politikası ile ilgili belgeselliğinden dolayı dikkat çekicidir.

SİND, Pakistan'da bölge, Hindistan sınırında: aşağı ova ile Sindhu deltası bölgenin önemli bölümünü oluşturur. Sindhi dilinin konuşulduğu, yaklaşık 140 000 km²'lik bir alan kaplayan, 26,6 milyon nüfuslu (1991) Sind, ülkenin en büyük dört ilinden biridir. Merkezi *Karaçi* (ülkenin başlıca kentidir, onu çok geriden Haydarabad, Sukkur, Larkana, vb. izler).

Pencab, Belucistan ve Umman denizi arasında yer alan, çok çorak ve çok sıcak bir bölgedir. Sindhu üstündeki barajlar (Sukkur, Kotri) sulamaya ve tahıl (pirinç, buğday) ile pamuk üretimine olanak verir. Oldukça yaygın olan tekstil dışındaki sanayi, özellikle, Pakistan'ın iktisadi merkezi olan Karaçi'de toplanmıştır.

—Güz. sant. Taşın çok az bulunduğu bu kurak bölgede yapılar geleneksel olarak tuğladan yapılmıştır. "İndusöncesi" ve "İndus" yerleşimleri çok sayıda ve önemlidir (Amri, Mohenco-Daro vb.). Kuşana ardından gupta (I-VI. yy.) egemenliği dönemlerinden özgün biçimli stupalar kalmıştır (Mirpur Has, 400'e doğr.). İslamlığın yayılmasıyla (VIII. yy. ve sonrası), bölge sanatında pers (XIV-XVII. yy.) ve moğol (XVII. yy.'dan itibaren) etkileri görülmeye başlandı: tuğladan yapılmış ve renkli, sırlı, geometrik motifli çinilerle bezenmiş türbe ve camiler (Tatta'da Şah Cihan camisi, 1647). Gucerat etkisine ve taş yapılara (Tatta'da Nizamettin türbesi, 1509) çok ender rastlanır.

SİND ırmağı → SİNDHU.

SİNDAKTİLİ a. (fr. *syndactylie*). El ya da ayak parmaklarının yapışıklığı ile belirgin doğuştan biçim bozukluğu.

—ANSİKL. Tıp. Sindaktili ya da kısmi (deri) ya da toptan (hem kemik, hem deri) olabilir. Özellikle üçüncü ile dördüncü parmaklar ya da ikinci ile üçüncü ayak parmakları arasında görülür.

Çok zaman kalıtımsaldır ve otozomik başat olarak geçer.

SİNDAN → SENDAN.

Sindbatname, hint kökenli masal kitabı; ana masal içinde birbirine bağlanmış masallardan (toplam 21-34 masal) oluşur. Yapıta adını veren Sindbat bir şehzadenin hocasıdır (aynı adı taşıyan farklı bir kahraman *Bin bir gece masalları*'nda serüvenleri anlatılan gemici Sinbad'dır). Saraydaki bir cariyenin iftirasına uğrayan şehzadenin suçsuz olduğunu kanıtlamak için 7 vezir, 7 gün içinde masallar anlatır, cariye ise bunlara kendi masallarıyla karşı çıkar; sonunda delikanlı kurtularak babasının tahtına geçer. Anlatılan masallar kadınlara güvenmenin doğru olmadığı, son pişmanlığın fayda vermeyeceği gibi ahlaksal öğütlere bağlanır. *Sindbatname* kuruluşu ve içeriğiyle *Tutiname*, *Bahtiyarname*, *Kırk vezir* hikâyesi gibi masal kitaplarını andırır. VII. yy.'dan önce pehleviceye çevrilmiş olan metin çeviri, işleme, düzenleme yoluyla meydana getirilen farsça yapıtlara temel oldu. (Amid Ebülfevaris Fenazuri, Muhammet bin Ali'yüz-Zahiri'nin çevirileri, Rudeki ve Ezraki'nin manzum, Dekayiki'nin mansur yapıtları.) Arapça manzum çevirisini Abdülhamit el-Lahiki yaptı. Melik Saif İftiharettin Muhammet Kazvini'nin (öl. 1280) türkçe çevirisi günümüze ulaşamadı. Muhammet Abdülkerim, *Tuhfet ül-ahyar* adlı çevirisini Süleyman I'in şehzadesi Bayezit'e sundu. *Yedi alimler hikâyesi* (bas. 1872 vd.) adlı yapıt da *Sindbatname*'nin bir çeşitlemesinden türkçeye çevrildi. (→ Kayn.)

Sindbis virüsü, insanda akut ateşli hastalıklar yapan arbovirüs grubundan virüs. Sivrisinek sokması ile bulaşır ve en çok Nil deltasında ve Hindistan'da salgın yapar.

SİNDELFİNGEN, Almanya'da kent, Baden Württemberg'de, Stuttgart'ın güney-batı banliyösünde; 54 000 nüf. Otomobil sanayisi.

SİNDELHÖYÜK, Kayseri'nin Develi ilçesi merkez bucağına bağlı kasaba; 3 945 nüf. (1990). Belediye.

SİNDERMANN (Horst), alman siyaset adamı (Dresden 1915). Komünist gençlik örgütüne üye oldu, on yılını hapiste ve nazizm döneminde toplama kamplarında geçirdi. İkinci Dünya savaşından sonra Doğu Almanya'ya yerleşti. Chemnitz'de yayımlanan *Volksstimme* dergisinin, sonra Halle'de yayımlanan *Freiheit* gazetesinin (1950-1955) başyazarlığını yaptı. 1954

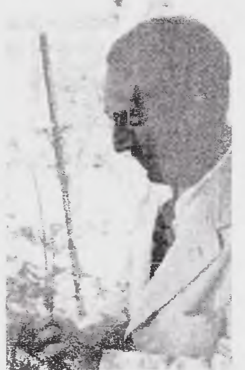

sincap maymunu *(Saimiri sciureus)*

baştan bir ayrıntı

Salomon-Magnum

Upton Sinclair (1930'da)

F. Kohler

Sind: Sindhu'nun Sukkur'daki kıyılarından bir görünüm

Fred Kohler

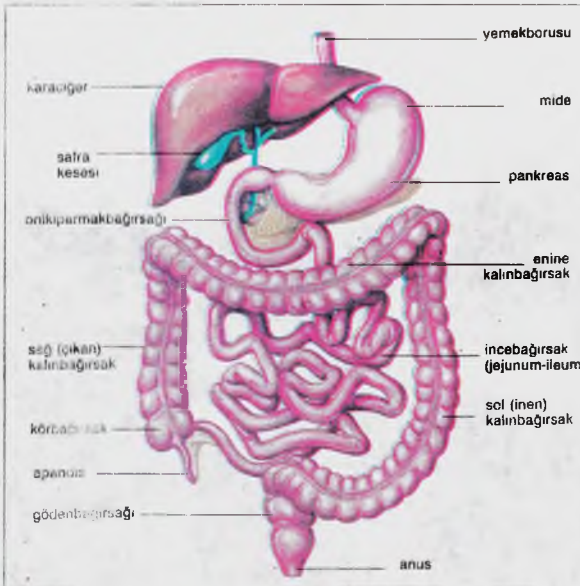
Sindhu'nun Ladakh kütlesindeki çığırı

-1963 arasında Birleşik sosyalist parti Merkez komitesi "ajitasyon ve propaganda" bölümünü yönetti. 1963'te partinin siyasal büro üyesi oldu. 1971'de Başbakan yardımcılığına getirildi, ekim 1973'te Willi Stoph'un yerine Başbakan oldu. Horst Sindermann, iki alman devletinin tümüyle ayrılmasını savunan *Abgrenzung* kuramının öncülerindendir. Ekim 1976'da hükümet yönetiminden alınarak Halk meclisi başkanlığına getirildi.

SİNDESMOFİT a. (fr. *syndesmophyte*). Patol. Ankiloz yapan spondilartritin teşhisinde önemli bir radyolojik belirti olan iki omur arasındaki kemikleşme. (Omurganın sırt-bel bölgelerini kapsayan röntgen grafilerinde sindesmofit en sık 9. sırt omuruyla 1. bel omuru arasındaki bölgede görülür. İki komşu omur arasında tam bir kemik köprü oluşması için gerekli süre genellikle iki yılı aşar.)

SİNDESMOPEKSİ a. (fr. *syndesmopexie*). Cerr. Bir bağ yırtığını onarma ameliyatı.

SİNDESMOTOMİ a. (fr. *syndesmotomie*). Biyol. Bir eklemin bir ya da birkaç bağının kesilmesi.

İnsanda sindirim aygıtı

SİNDFELD, Almanya'da plato, Münster havzasının güney-doğu kenarında uzanan, Kretase devrinde oluşmuş cuesta'nın arka cephesinden oluşur (yükselti-si 377 m).

SİNDHİ a. Kuzey-batı hint-ari dili, Pakistan'da (Sind eyaleti) ve Hindistan'da (Kuç Rann'ı ve Kathiavar yarımadası) yaklş. 16 milyon kişi tarafından konuşulur.

—ANSİKL. Dilbil. Lahndaya yakın olan sindhinin kökeni çok eskilere dayanır. En önemli sesbilimsel özelliği iç patlamalıların çok sayıda bulunmasıdır. Arapça ve farsçadan çok aktarma vardır. Sindhi ya da arap-fars abecesiyle (müslümanlar), ya devanagari harfleriyle ya da özgün bir abeceyle yazılır (hindular). Belli başlı lehçeler, genel dile yakın olan vişoli, siraiki ile doğuda konuşulan ve gucaratiden çok etkilenmiş olan kakşidir.

—Ed. Baladlardan oluşan eski edebiyat, XVIII. yy.'da Abdüllatif* Bhitai tarafından yeniden ele alınmıştır. Sindhi dilinin roman alanındaki temsilcisi Mirza Kaliç Bey (1853-1929), gizemli şiir alanındaki temsilcisiyse Abdülvahap Saçal Sarmast'tır (1739-1826).

SİNDHU, yaygın adı **İndus,** Güney Asya'da ırmak; 3 040 km. Kailas'ta yaklaşık 5 200 m yükseltide doğan ırmak, Yüksek Tibet ovalarında yavaş yavaş (Tsangpo [Brahmaputra] gibi, ama ters yönde, yani K.-B.'ya doğru) akar. Tibet'ten çıkınca, dünyanın en ilginç dar boğazlarından (300 km uzunluğunda), geçerek Keşmir'e girer: Ladakh kütlesini aşar. Leh'e ulaşır, Zaskar'ın kuzey kenarını izler, Baltistan'da kıüzlerle dağ zincirini keser, Gilgit'i alır ve G.'e yönelir. Pakistan'a girince, Atak'ta, sağ kıyıdan Kâbil ırmağını alır. Sonra Kalabağ tepeleri arasından geçen Sindhu, çoğunlukla birçok kola ayrılarak geniş bir ovaya yayılır. Suların kabarma dönemlerinde genişliği bazen 16 km'ye ulaşır ve kıyılarını çok etkiler: 1930-1940 yılları arasında, Dera Gazi Han kenti yavaş yavaş tahrip oldu ve ırmağın etkisinin ulaşamadığı bir yerde yeni bir kent kurulması gerekti. Sindhu Sind'e ulaşamadan önce, D.'dan gelen ve Pencab'ın beş büyük ırmağının (Satlec, Bias, Ravi, Çinab, Chelum) toplayan Pancnad'ı alır. Sind ile Racastan arasında Tar çölünün kenarını izleyen ve Kotri ile Haydarabad'ı geçen Sindhu daralır, 8 000 km²'lik geniş deltasına girer ve Karaçi limanının yaklaşık yüz kilometre kadar G.-D.'sunda başlıca iki kolu aracılığıyla Umman denizi'ne dökülür.

Irmak, Karakurum buzullarıyla, Hindu Kuş'un karlarıyla ve çok yüksek dağlardan (K2, Nanga Parbat) inen sellerle beslenir. Karlanma ve buzlanma nedeniyle kışın debisi çok düşüktür; ama, şubat ve mart aylarında, yoğun kış yağmurları ikincil bir kabarma oluşturur; yazınsa sular çok yükselerek temmuz ve ağustos aylarında maksimum noktasına ulaşır ve muson rüzgârlarının Pencab'a kadar uzanan çığırı boyunca estiği sırada Sindhu'nun suları ovayı istila eder. Yıllık ortalama debi, 950 000 km²'lik bir havza için 6 600 m³/sn dolayındadır; ne var ki bu debide mevsimden mevsime ve yıldan yıla büyük farklılıklar görülebilir. Sindhu'nun sularından, tarım alanlarının sulanmasında ve elektrik üretiminde büyük ölçüde yararlanılır. Irmak üzerindeki Sukkur (1932), Kotri (1956), Taunsa (1958), Gudu (1962) ve Tarbela barajları ve hatta kolları üzerinde bulunan barajlar dünyanın en uzun sulama ağının gerçekleşmesini sağlar. 1960'ta Hindistan ile Pakistan, Sindhu sularının kullanımını düzenleyen bir antlaşma imzaladılar; sulama kanallarının geliştirilmesi için gerekli parayı Dünya bankası ve çeşitli devletler verdi.

SİNDİKASYON a. (fr. *syndication*'dan). Bank. Bazı bankalar arasında, özelikle, plasman ya da hisse senedi ve tahvil emisyonu işlemleri konusunda gruplaşma oluşturmak ve böylelikle bu işlemlerin mali ağırlığının ve risklerinin birçok kuruluş üzerine dağılmasını sağlamak tekniği.

SİNDİNG (Christian), norveçli besteci (Kongsberg 1856 - Oslo 1941). İki yıl ABD'de yaşadı ve Rochester üniversitesi'nde ders verdi (1921-22). Wagner'in etkisinde kaldı. İlk başarısını piyano ve yaylı çalgılar için bestelediği bir beşliyle elde etti. Grieg ve Svendsen'le birlikte Norveç müzik okulunun öncülerinden biridir. Çok güzel melodiler, koro ve orkestra parçaları besteledi: dört senfoni, üç keman konçertosu, bir piyano konçertosu, orkestra müziği *(Rondo infinito)*, oda müziği, piyano parçaları *(İlkbahar titreyişleri)*.

Sindirella → KÜLKEDİSİ.

SİNDİRİLEBİLİRLİK a. Fizyol. Bir besinin sindirilebilme niteliği. (Sindirilebilirlikte, besinlerin yapısı [örneğin, selüloz çok zor sindirilir], pişirilme yöntemi, kişisel özellikler [çiğneme, sindirim özsularının niteliği] rol oynar.)

SİNDİRİLME a. Sindirilmek eylemi.

SİNDİRİLMEK → SİNDIRMEK.

SİNDİRİM a. **1.** Besinlerin sindirim aygıtı içinde, dolaşıma geçebilecek derecede düşük molekül ağırlıklı kimyasal maddelere dönüşmesi. (Eşanl. HAZIM.) [Bk. *ansikl.* böl. Fizyol.] **—2.** *Sindirim aygıtı*, sindirime katkıda bulunan organların tümü. (Bk. *ansikl.* böl. Anat.) || *Sindirim borusu*, ağız, yemek borusu, mide ve bağırsaktan oluşan bütün. || *Sindirim gücü*, sindirim özsularının besinlerin sindirimini sağlama gücü. || *Sindirim özsuları*, sindirim bezlerinin (mide, pankreas vb.) salgı ürünleri.

—Biyol. *Hücre içi sindirim*, bir hücrenin içinde kendi enzimleri sayesinde meydana gelen sindirim.

—Eczc. *Sindirimi kolaylaştırıcı ilaç*, sindirim sisteminin çalışmasını uyarabilen ve sindirimi iyileştiren ilaç. (Bu etkiye sahip maddeler arasında centiyane, kınakına gibi acı bitkiler, anason, nane gibi gaz gidericiler, sodyum bikarbonat gibi tuzlar ve mide özsuları sayılabilir.)

—Patol. *Sindirim bozukluğu*, karaciğer ya da safra yolları hastalıkları ve gastrektomi ya da pankreas yetersizliği yüzünden sindirimde meydana gelen bozukluk.

—Zootekn. *Sindirim katsayısı*, bir hayvanın yediği besinin dışkı halinde bulunmayan kısmını gösteren sayı. (Bk. *ansikl.* böl. Zootekn.)

—ANSİKL. Anat. Sindirim aygıtının embriyondaki kökeni orta bağırsağı veren endodermdir; buna *önbağırsak* (ağız ardı bölge) ve *sonbağırsak* (anus çevresi bölge) adlı iki ektoderm oluşumu eklenebilir. Diploblastik hayvanlarda (süngerler, knidliler, kaburgalımedüzler) hayli büyük olan sindirim aygıtı bedendeki tek boşluğu oluşturur. Denizanalarındaki karmaşık yapısı nedeniyle ona mide-damar aygıtı demek daha doğru olur. Knidlilerde, kaburgalımedüzlerde ve yassısolucanlarda sindirim aygıtı kese biçimindedir; ağız, sırasıyla, besin alımına ve besin artıklarının dışarı atılmasına yarar. Anus, nemertinlerden başlayarak belirginleşir ve sindirim kanalının tek yönde işlemesini sağlayarak, birbirini izleyen bölgelerin ayrı işlevleri üstlenebilecek şekilde farklılaşmasına olanak verir: besin yumağının önce mekanik, sonra kimyasal parçalanması, sindirim ve en sonunda emilme. Genellikle depolama bölgeleri de bulunur ve bunlara kursak adı verilir. Mekanik parçalanma (yumuşakçalarda dişlidil ve omurgalılarda diş gibi birçok mekanizmalar yardımıyla) ağız boşluğunda ya da bir katının içinde, kimyasal parçalanma midede, enzimsel sindirim ve emilme incebağırsakta, eğer gerekliyse suyun geri emilmesi kalınbağırsakta gerçekleşir. Asalak yaşama uyum sağlandığında (örneğin şeritler) sindirim aygıtı kaybolabilir. Beslenme biçimi sindi-

rim aygıtının biçimini ve uzunluğunu belirler: besinlerin kolay emilebildiği hayvanlarda (etçiller) kısa, sindirimi güç besinler alan hayvanlarda ise uzundur (otçullar). Bu sonuncularda, genellikle selülozun sindirimini sağlayan ortakyaşar bakterilerce zengin bir cep (gevişgetirenlerin ve domuzsuların işkembesi, kemirgenlerin körbağırsağı) bulunur. Bazı türler (planaryalar, denizyıldızları), bir avın besleyici öğelerini soğurmak için önceden midelerini dışarı çıkarabilirler. Kordalılarda, sindirim borusunun ön kısmında, yani yutakta, yan taraflarda solungaç yarığı denilen ve öncelikle besin alımına (mikrofaji) ve bunun yanı sıra da solunuma yarayan yarıklar bulunur. Sölomlu halkalısolucanlardan başlayarak sindirim borusunun çeperinde, bir koryonla birlikte bir mukoza ve bunu destekleyen, besin topağının ilerlemesi için gerekli sığamsal hareketleri sağlayan, mezoderm kökenli bir kas tabakası bulunur. Mukoza enzim salgılayan çeşitli salgı bezleri içerir. Omurgalılarda bu bezlerden ikisi sindirim borusunun iki yardımcı organını oluşturur: karaciğer* ve pankreas*.

İnsanın sindirim aygıtı, besinlerin dişler tarafından parçalanıp öğütüldüğü ağızla başlar. Besinler oradan dille arkaya, önce yutağa ve sonra yemekborusuna itilir. Yemekborusu, besinlerin piloru geçip incebağırsağa ulaşmadan önce durakladığı geniş bir cep olan mideyle devam eder. İncebağırsak üç kısımdan oluşur: duodenum (onikiparmakbağırsağı), jejunum ve körbağırsak kapağı hizasında körbağırsakla birleşen ileum. Körbağırsak, kalınbağırsağın (kolon) ilk parçasıdır. Kalınbağırsağın kısımları da sırasıyla sağ ya da çıkan kalınbağırsak, enine kalınbağırsak sol ya da inen kalınbağırsak ve leğenin içindeki sigmamsı kalınbağırsaktır. Kalınbağırsak gödenbağırsağıyla devam eder ve sindirim borusu anusla sonlanır.

Sindirim borusuna, besinlerin kimyasal dönüşümünde çok önemli işlevleri olan birçok salgı bezi eklidir; bunların başlıcaları tükürük bezleri, mide çeperindeki salgı bezleri, karaciğer ve pankreas (onikiparmakbağırsağı düzeyinde) ve incebağırsak mukozasındaki bezlerdir.

—Bitkl fizyol. Genellikle, bitkilerin kendi içlerinde ve kendileri tarafından depolanmış yedek besinler sindirime konu olur; bu maddeler (nişasta, yağlı maddeler, inülin, sakkaroz) enzimler tarafından emilebilir ürünlere çevrilir. Şekerlerin sindirimi yalnız hidrolizden ibaret değildir ve beraberinde izomerleşme de vardır; örneğin arpada nişastadan maltoz değil sakkaroz oluşur.

Çenetlerin epitelyumu, ya tanenin olgunlaşması sırasında ya da çimlenmeyle birlikte, gerçek bir sindirim alanına dönüşerek, albumen depolarının kullanılabilmesi için gerekli enzimleri salgılar (buğday, mısır, hurma).

Etçil bitkilerde, avlanan hayvanların azotlu maddelerinin dışta sindirimi yaprağın dışına verilen proteazlar sayesinde olasıdır; bu şekilde oluşan aminoasitler bitki tarafından emilir ve daha sonra genel metabolizmaya verilir. Bu sindirim biçimine bakteri ve mantarlarda rastlanır.

—Fizyol. Sindirim, sindirim aygıtı içinde gerçekleşir. Burada hem mekanik hem kimyasal olgular sözkonusudur. Mekanik olguların işlevi, besinleri kimyasal dönüşümlerini kolaylaştıracak biçimde parçalara ayırmaktır: çiğneme esnasında besinler dişler tarafından öğütülür; bu da sindirim özsularının etkileyeceği yüzeyleri artırır; çiğneme sırasında besinler tükürükle ıslanır; oluşan besin lokması mideye iner; bu organın çeperindeki kas liflerinin kasılmasıyla orada iyice yoğrulur ve böylece mide özsuyuyla karışır. Daha sonra bağırsağın hareketliliği de (bölütsel hareketler) sindirim özsularının etkisini kolaylaştırır; bu hareketlilik incebağırsağın içeriğinin kalınbağırsağa geçmesi için de önemlidir (sığamsal hareketler). Kimyasal olaylar, alınan çeşitli besinlerin bağırsak mukozasını geçmesi ve tümürler tarafından emilmesi için gerekli değişimleri sağlar. Yalnız su, madensel tuzlar ve basit şekerler ya da *oz*'lar önceden değişim geçirmeksizin bağırsak engelini aşabilir; besinlerin içinde bulunan şekerler 6 C atomlu biçimlere (glukoz, levuloz, glaktoz), proteinler ise aminoasitlere dönüşmelidir, yağlar emülsiyonlaşmalı, yağ asidine, sabuna ve gliserine dönüşmelidir. Karmaşık organik moleküllerin daha basit moleküllere bu şekilde hidrolizlenmesi, sindirim özsuları ve içerdikleri enzimler sayesinde gerçekleşir.

• *Glusitlerin dönüşümünde rol oynayan enzimler.* Bunlardan *ptyalin* ya da *tükürük amilazı*, nişastayı parçalar; *pankreas amilazı* nişastayı hidrolizleyerek destrin ve maltoz haline getirir; *bağırsak amilazı* da aynı etkiyi yapar. Bundan başka bağırsak özsuyunda daima maltozu iki glukoz molekülüne çeviren *maltaz*, sakkarozu glukoz ve levüloza çeviren *invertaz*, ya da *sükraz* ve laktozu glukoz ve galaktoza çeviren *laktaz* enzimleri bulunur.

• *Protitlerin sindirimini sağlayan enzimler.* Midede (mide özsuyundaki hidroklorik asidin etkisiyle pepsinojenin pepsine dönüşmesi sonucunda oluşur) pepsin, proteinleri peptonlara ve diğer polipeptitlere dönüştürür; *prezür* ya da *labferment* sütü pıhtılaştıran bir enzimdir. Bağırsakta, parkreas özsuyunun tripsini, sağlam kalmış proteinleri önce polipeptitlere, sonra aminoasitlere ayırır. Bağırsak özsuyundaki *erepsin* yalnız pepsin ve tripsinle sindirilemeyen polipeptitlere etki gösterir ve onları aminoasitlere hidroliz eder.

• *Yağların sindirimi. Pankreasın çıkardığı lipaz* yağları, yani lipitleri emülsiyon haline getirir ve sabunlaştırır. *Bağırsak özsuyundaki lipaz* daha önce emülsiyon haline gelmiş yağları sabunlaştırır. Pankreas özsuyunun yağlar üzerindeki sindirici etkisi için *safra* da gereklidir.

—Karş. fizyol. Canlılarda sındirim iki ayrı işlev şeklinde incelenebilir: yedek besinlerin sindirilmesi ve ele geçirilen yeni besinlerin sindirilmesi. Yedek besinlerin sindirilmesi canlı hücrelerin içinde, ya hücrenin kendi çıkarına (kas glikojeni) ya da organizmanın diğer kısımlarının yararına (karaciğer glikojeni, patates yumrusunun nişastası vb.), sindirilen maddelerin dolaşan sıvılara verilmesiyle (toplardamar kanı, özsular) gerçekleşir. Alınan besinlerin sindirimi de iki biçimde olur: dışta olan, ya da *önsindirim* ve içte olan ve yalnız hayvanlarda bulunan, sözcüğün gerçek anlamında sindirim. *Dış önsindirim* yalnız bakterilerde ve birbiriyle hiçbir akrabalığı olmayan küçük bitki ve hayvan gruplarında gözlenir: denizyıldızları, örümcekler, karıncaaslanı larvaları, bazı sinekler, böcekçil bitkiler (sinekkapan, böcekkapan, suibriği). Burada önce sindirim özsularının dışa salgılanması, sonra sindirilen besinin emilerek, ya doğrudan genel dolaşıma (böcekçil bitkiler, denizyıldızları) ya da genellikle küçük bir sindirim aygıtına (örümcekler, karıncaaslanı larvaları) verilerek kullanılması sözkonusudur. (Bk. Bitki fizyol.) Alışılmış anlamında sindirim ancak insan ile *gevişgetiren* memeliler grubu arasında farklılık gösterir: bu hayvanlar büyük miktarda çiğnenmemiş otu aceleyle işkembelerine doldurduktan sonra dinlenmeye geçtiklerinde bunu küçük parçalar halinde tekrar ağızlarına getirerek yeniden çiğner, yutar ve diğer hayvanlar gibi sindirirler. Hayvanların birçoğunda sindirim tam değildir: pek çok böcek türü dışkılarda bulunan besleyici artıklarla, hatta serçeler at fışkısında buldukları tanelerle beslenirler.

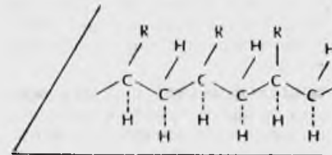
—Zootekn. Sindirim katsayısındaki değişmeler, evcil hayvanlara yedirilen besinlerin besleyici değerindeki değişikliğin esas nedenidir. Sindirim katsayısı ne kadar yüksekse besinde o kadar çok besleyicidir. Genel olarak kaba yemlerin sindirim katsayısı içerdikleri selüloz oranının azlığıyla ters orantılıdır. Sindirim katsayısı (aynı besin için) hayvan türüne göre de değişebilir; örneğin gevişgetirenlerde kaba yemlerin (kuru ot, saman) sindirim katsayıları, atlardakine ve domuzlardakine göre daha yüksektir. Vücuttan atılan dışkı maddelerinde endojen (iç) kökenli öğelerin varlığının hesaba katılıp katılmamasına göre de gerçek sindirim ile görünür sindirim arasında ayrım yapılır.

SİNDİRİŞ a. Sindirmek eylemi ya da biçimi.

SİNDİRME a. Sindirmek eylemi.
—Etol. İzlenim edinme süreçleri boyunca özgül işaret-uyaranları algılama. (Bu terim, bireyin izlenim modeline açık olduğu dönem boyunca olup biten psikofizyolojik olguların [özellikle belleme aşamalarında] tümünü kapsar.)

SİNDİRMEK → SİNMEK.

SİNDİYOTAKTİK sıf. (fr *syndiotactique*; yun. *syn*, ile, birlikte, *dia*, arasında, ve *taktikos, tassein*, düzenlenmek, sıralanmak' tan). Polim. Ornatanları, bir zincir düzleminin her iki yanında art arda sıralanmış makromoleküllü bir zincir için kullanılır. ($\sim CH_2CHR \sim$ biçimindeki bir polimer zinciri, bir düzlem içinde yayılmış olarak kabul edildiğinde, aşağıdakı yapıyı taşıyorsa bu polimer "sindiyotaktiktir":

Her $-CH_2C^*HR-$ monomer birimi [ya da motifi], kendisini çevreleyen diğer iki monomer birimin enantiyomeridir.)

SİNDORA a. Tropikal Asya'da ve Okyanusya'da yetişen ve çoğunlukla damarlı, ince dokulu, yarı sert ve yarı ağır bir odun veren ağaç. (Odunu doğramacılıkta, silme, kaplama ve kontrplak yapımında kullanılır.)

SİNDRİ, Hindistan'da (Bihar) yer, Damodar vadisinde, Dhanbad'ın D.'sunda. Kimya sanayisi. Çimento fabrikası.

SİNE a. (fars. *sine*). *Esk.* **1.** Göğüs: *Sinesini düşmana siper etmek.* **—2.** Ed. Gönül, yürek, kalp: *Sinede bir lahza aram eyle gel canım gibi* (Nedim, XVII. yy.). **—3.** Bağır, iç. **—4.** *Sinei millet*, milletin bağrı: *"Sinei millette bir ferdi mücahit"* (Atatürk). || *Sinei millete dönmek*, resmi sıfatları, ayrıcalıkları bırakıp halkın arasında, halktan biri olarak siyaset yapmak. || *Bir şeyi sineye çekmek*, hoş olmayan bir davranışa, söze ya da eyleme katlanmak, ses çıkarmamak zorunda kalmak: *Bugüne değin yaptıklarını sineye çektim, ama artık daha fazla dayanamam.*
—*Esk. Sine-bend* → SİNEBEND. || *Sine-çak*, göğsü yaralı. || *Sinegâh*, göğüs. || *Sine-güşa*, göğüs açan. || *Sine-puş*, göğse takılan zırh; göğüslük. || *Sine-süz*, gönül yakan, acı uyandıran. || *Sine-zen*, göğsünü döven, dövünerek ağlayan. || *Sine-i billur, sine-i simin*, çok beyaz olan göğüs. || *Sine-i muattar*, güzel kokan göğüs: *"O süslü haclelerin sine-i muattarına / Koşanlar, işte bir insan ki inliyor nefesi"* (Tevfik Fikret). || *Sine-i müşfik*, sevgiyle, merhametle dolu yürek: *"... bu saf u masum tabiatın sine-i müşfikinde bizim için yeni başlayan bu hayat..."* (H. C. Yalçın). || *Sine-i rakik*, yufka yürek: *"Şimdi bir mevc-i büsiş-i nagamât / Süzülüp sine-i rakikinden"* (Tevfik Fikret). || *Sine-i saf*, temiz göğüs. || *Sine-i suzan*, yanan gönül: *"Âteşin dâg ile döndü sine-i sûzâna gül"* (Nev'i, XVI. yy.). || *Sine-i taravet*, taze genç göğüs: *"Şitabı titreterek sine-i tarâvetini / Pırıl pırıl uçuyor, muttasıl uçub gidiyor"* (Tevfik Fikret).
—Esk. berbl. *Sine perçemi* → PERÇEM.

SİNE a. (ar. *sine*). *Esk.* Uyuklama, uyku bastırma.

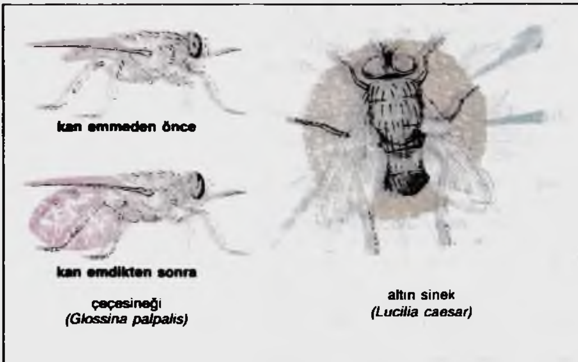
SİNE a. (B. İran'daki bir yer adından). El dokuması halılarda kullanılan tek atmalı bir düğüm türü. (*İran düğümü* de denir.)

atsineği
(Hipposca equina)

sinek
(Musca domestica)

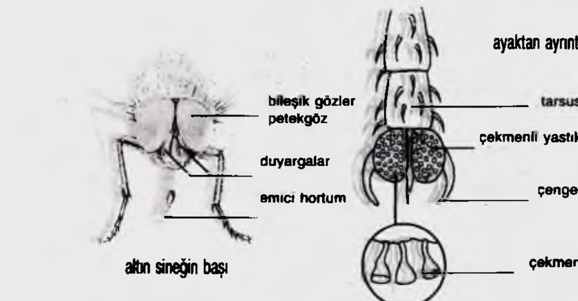
kan emmeden önce

kan emdikten sonra

çeçesineği
(Glossina palpalis)

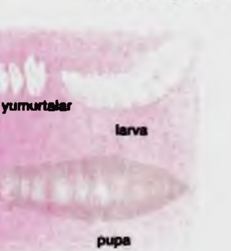
altın sinek
(Lucilia caesar)

zararlı sinekler (sokucu)

altın sineğin başı

altın sineğin
et üzerinde gelişmesi

—ANSİKL. Sine düğüm, ilme ipliğinin yalnız bir ucunu çözgüye dolayıp öteki ucu bitişik çözgü ipliğinin arkasından üste çıkarak yapılır. İlme ipliğinin sarıldığı çözgünün sağda ya da solda olmasına göre değişik şekiller gösterir. Bu düğüm biçiminde ipliklerin ucu birbirine daha yakın olduğundan renkler parlak, halı yumuşaktır; çeşitli desenler uygulama olanağı daha fazladır. Bununla birlikte, ilme ipliğinin bir ucu serbest kaldığından Gördes düğümüne göre daha gevşek ve zayıftır. Bu ilme biçimi İran, Türkistan, Hint ve Çin halılarına uygulanmıştır. Bazı türk halılarında, özelikle Isparta halılarında da kullanılır.

SİNÉ (Maurice SİNET, — denir), fransız desinatör (Paris. 1928). İlk desenleri 50'li yıllarda özellikle *l'Express*'te çıktı. Genellikle siyasi saldırı niteliğinde olan bu yapıtlarında yalın bir görünüm altında acımasız ve saygısız bir mizah ortaya koydu. *Siné massacre*'ın 9 sayısını yayımladı (1962-63, 1973'te yeniden yayımlandı), 1968'de *Action* ve *l'Enragé*'de (desenleri 1978'de yeniden yayımlandı), 1980-81'de *Charlie-Hebdo*'da (desenleri 1982'de albüm halinde yayımlandı) çalıştı. *Complaintes sans paroles* (1956), *Portée de chats* (1957), *Dessins politiques* (1972), *Erotissiné* (1980) gibi birçok özgün albümü vardır.

SİNEANJİOGRAFİ a. (fr. *cinéangiographie*). Kan damarlarının içine saydamsız madde verildikten sonra gerçekleştirilen radyosinematografi.

SİNEBEND a. (fars. *sine* ve *bend*'den *sine-bend*). *Esk.* **1.** Göğüslük; bir çeşit sutyen. **—2.** Hayvan koşumunda göğse takılan geniş kayış.

SİNE DİE ("gün saptamadan" anlamında lat. sözc.). Huk. Tarih belirlemeden.

SİNEK a. **1.** Özellikle sinekgiller *(Muscidae)* ya da mavisinekgiller *(Calliphoridae)* familyasından olan, kısaduyargalı ikikanatlı böceklerin ortak adı. (Tıknaz bedenli, çoğunlukla koyu ya da gözalıcı renkli, vızıldayarak ve zikzak yaprak hızlı uçan, dengelikleri kaşık gibi çukurcuklu olan böceklere "sinek" denir; esas sineklerin süngersi bir hortumu vardır, ama sokucu türlerin çoğu da bunlara benzer ve onlara da "sinek" denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Hangi öbekten olursa olsun az çok sineğe benzeyen böcek. **—3.** *Sinek avlamak*, özellikle ticari bir işyeri sözkonusuysa, sattığı mala, mallara ve/ya da sunduğu hizmete alıcı, müşteri bulamamak. || *Sinekten yağ çıkarmak*, çıkar sağlamanın olanaksız olduğu yerden ya da şeyden çıkar sağlamaya çalışmak.

—Balıkç. *Sinek takmak*, alabalık avında, sineği iğneye ölmeyecek şekilde yerleştirmek. || *Sinekle su üstü avı*, yüzer oltanın ucuna, irice, canlı ya da yapma sinek takılarak yapılan balık avı. || *Yapay sinek*, olta iğnesine takılan ve sineği andıran cisim.

—Böcbil. *Sinek bulutu*, haziran-temmuz aylarında bazı akarsuların üzerinde çok kalabalık sürüler halinde uçuşup duran ve balıklara besin kaynağı oluşturan birgünlüksinekler topluluğu. (Bu sinekler olta yemi olarak kullanılabilir.) || *Akdeniz meyve sineği* → AKDENİZ MEYVE SİNEĞİ. || *Altın sinek*, açık etlere ve kirli derilere yumurtlayarak bunların kurtlanmasına yol açar. (Bil. a. *Lucilla caesar;* mavisinekgiller familyası.) || *Arpa başak sineği* ya da *frit sineği*, larvası sürgünü saran yaprakları kemirip öldürür. (Bil. a. *Oscinella* [*Oscinis*] *frit;* sapsineğigiller familyası.) || *Arpa mazı sineği*, arpada mazılar (urlar) oluşmasına yol açar. (Bil. a. *Mayctiola* [*Cecidomyia, Phytophaga*] *mimeuri;* mazısineğigiller familyası.) || *Aspir sineği*, aspire zarar veren bir türdür (Bil. a. *Acanthiophilus helianthi;* meyvesineğigiller familyası.) || *At sineği* → ATSİNEĞİ. || *Bağ yaprak mazı sineği*, asma yapraklarında mazılar oluşturur. (Bil. a. *Janetiella oenophila;* mazısineğigiller familyası.) || *Beyaz sinek*, *Aleurodes* ya da *Trialeurodes* cinsi üyelerine ve özellikle de *Aleurodes vaporariorum*'a verilen ad. (*Aleurodidae* familyası.) || *Bezelye mazı sineği*, ya bezelye tanelerinin oluşmasını engeller ya da bozuk tanelerin gelişmesine yol açar. (Bil. a. *Contarina* [*Cecidomyia*] *pisi;* mazısineğigiller familyası.) || *Biber mazı sineği* ya da *biber sineği*, biberlere zarar verir. (Bil. a. *Asphondilia capsici;* mazısineğigiller familyası.) || *Buğday anız sineği*, buğdayda urlara neden olur. (Bil. a. *Mayetiola destructor;* mazısineğigiller familyası.) || *Buğday başak sineği*, *Meromyza variegata* ve *M. saltatrix*'in ortak adı. (Sapsineğigiller familyası.) || *Buğday sineği*, larvası tohumun içinde gelişerek daneyi kurutan tarım zararlısı. (Bil. a. *Contarinia tritici;* mazısineğigiller familyası.) || *Çam tomurcuğu mazı sineği*, çam tomurcuklarına zarar verir. (Bil. a. *Contarinia brachyptera;* mazısineğigiller familyası.) || *Çeçe sineği* → ÇEÇESİNEĞİ. || *Çeltiksineği*, pirinç tarlalarında zarara yol açar. (Bil. a. *Ephydra macellaria;* kıyısineğigiller familyası.) || *Çiçek sineği*, çiçeksineğigiller *(Anthomyidae)* familyasından sineklerin ortak adı. || *Ekin köksineği*, larvaları toprakta yaşayan, çeşitli sebzelere ve ekilen bitkilere zarar veren bir böcektir. (Bil. a. *Bibio hortulanus; Bibionidae* familyası.) || *Ekin sineği*, buğday, arpa, çavdar ve yulafa zarar veren *Geomyza tripunctata* ve *G. combinata*'nın ortak adı. (*Opomyzidae* familyası). || *Et sineği* → ETSİNEĞİ. || *Ev sineği*, KARASİNEK'in eşanlamlısı. || *Fındık mazı sineği*, fındıkta urlar oluşturur. (Bil. a. *Mikomyia coryli;* mazısineğigiller familyası). || *Fındık yaprak sineği*, fındık yaprağı zararlısıdır. (Bil. a. *Contarinia corylina;* mazısineğigiller familyası.) || *Gal sineği*, MAZISINEĞİ'nin eşanlamlısı. || *Gök et sineği*, MAVİ ETSİNEĞİ'nin eşanlamlısı. || *Havuç sineği* → HAVUÇSİNEĞİ. || *İspanyol sineği*, KUNDUZBÖCEĞİ'nin eşanlamlısı. || *Kabak sineği*, larvası kabağa zarar veren sebze sineği. (Bil. a. *Delia* [*Phorbia*] *platura* ya da *Chortophila cilicrura;* sebzesineğigiller familyası.) || *Kara sinek* → KARASİNEK. || *Kavun sineği*, kavun, karpuz, acur kabukları altına yumurtlayarak bunların çürümesine yol açar. (Bil. a. *Myopardalis pardelina;* meyvesineğigiller familyası.) || *Kayın tomurcuğu mazı sineği*, kayınağacı tomurcuklarına yerleştirdiği yumurtalardan çıkan larvalar yapraklarda oluşturdukları yumrular içinde krizalit evresini geçirirler. (Bil. a. *Cecidomyia fagi;* mazısineğigiller familyası.) || *Kayın yaprağı mazısineği*, kayın yapraklarında urların gelişmesine neden olur. (Bil. a. *Cecidomyia annulipes;* mazısineğigiller familyası.) || *Kırçıl et sineği*, *Sarcophaga* (mavisinekgiller) cinsinden sineklerin ortak adı. || *Kış sineği*, ekimden ilkbahara kadar, iyi havalarda uçuşur. (Bil. a. *Trichocera hiemalis; Limnobiidae* familyası.) || *Kızılağaç tohumu mazı sineği*, kızılağaçların düşmanıdır. (Bil. a. *Cecidomyia betulae;* mazısineğigiller familyası.) || *Kiraz sineği* → KİRAZSİNEĞİ. || *Köknar filizi mazı sineği*, köknar filizlerinde urlar geliştirir (Bil. a. *Cecidomyia picon;* mazısineğigiller familyası.) || *Küçük sinek*, sınıflandırmadaki yerleri ne olursa olsun, vücudunun genel biçimiyle sivrisinekten çok ev sineğine benzeyen iki kanatlı, çok ufak böceklere verilen ad (örneğin *Simulium, Culiocoida, Chironomus*, mantarsinekleri vb.). || *Ladin filizi mazı sineği*, ladinin düşmanıdır. (Bil. a. *Cecidomyia abietiperda;* mazısineğigiller familyası.) || *Lahana beyaz sineği* ya da *lahana sineği*, larvası lahana, karnabahar, pancar, turp gibi sebzelerin kökboğazında yaşar. (Bil. a. *Aleurodes* [*Hylemia, Phorbia*] *brassicae; Aleurodidae* familyası.) || *Leş sineği*, leşler, gübreler üzerinde gelişir ve açık yaraları kurtlandırır. (Bil. a. *Dyrellia cadaverina;* sinekgiller familyası.) || *Mavi sinek* → MAVİSİNEKGİLLER. || *Mazı sineği* → MAZISİNEĞİ. || *Meşe yaprağı mazı sineği*, meşe yapraklarında krizalit evresini geçirir. (Bil. a. *Cecidomyia dryobia;* mazısineğigiller familyası.) || *Oda sineği*, KARASİNEK' in eşanlamlısı. || *Pancar sineği*, pancar, ıspanak, karapazı, kazayağı ve banotuna zarar verir. (Bil. a. *Pegomyia betae* [*hyoscyami*]; sebzesineğigiller familyası.) || *Parlak sinekçik* ya da *incir sineği*, hem ilek kıtlığına hem de lop incirlerin kurtlanmasına yol açar. (Bil. a. *Lonchaea aristella; Lonchaeidae* familyası.) || *Petrol sineği*, *Psilopa* cinsi üyelerinin ortak adı. || *Sığır sineği* → SIĞIRSİNEĞİ. || *Sirke sineği* → SİRKESİNEĞİ. || *Soğan sineği*, soğan cücüğünü kurtlandıran, sarmısak, lale ve marul köklerine zarar veren böcek. (Bil. a. *Delia* [*Hylemia, Phorbia*] *antigua;* çiçeksineğigiller familyası.) || *Söğüt dalı mazı sineği*, yumurtalarını bir yaşındaki sürgünlere yığın halinde bırakır. (Bil. a. *Cecidomyia* [*Rhabdophaga, Salix*] *salicis;* mazısineğigiller familyası.) || *Söğüt filiz ucu mazı sineği*, söğüt filizi uçlarına zarar verir. (Bil. a. *Cecidomyia terminalis;* mazısineğigiller familyası.) || *Tahıl sineği*, *Oscinella* cinsi üyelerinin ortak adı. || *Tahıl anız sineği*, tahıllarda urlara yol açar. (Bil. a. *Hylemia fyavibesis;* sinekgiller familyası.) || *Yulaf anız sineği*, yulafta urlar yapar. (Bil. a. *Mayetiola avenae;* mazısineğigiller familyası.) || *Zeytin sineği*, etlenen zeytinlerin her gün 10-15 tanesini delerek yumurtalarını bırakır. Toprakta kundaklanır. (Bil. a. *Dacus oleae;* meyvesineğigiller familyası.)

—Mantarbil. *Domalan sineği*, larvalarını domalanın üstüne bırakan iki sineğe (*Helomyza tuberivora* ve *Suillia tuberivora*) verilen ad. (Larvalar gelişmek üzere mantarın içine iner ve mantarın topraktaki durumu için bir gösterge sayılır.

—Oy. Oyun kâğıtlarının dört renginden biri.

—Spor. Eskrimde, vuruşların çarpma gücünü yumuşatmak için, normal flörenin ucuna takılan plastik düğme. || *Sinek siklet*, boksta amatörler için 48 ile 51 kg, profesyoneller için 48 ile 50, 802 kg arasında yer alan ağırlık kategorisi; bu kategoriye giren boksör.

—Tıp. *Uçuşan sinekler*, görme alanında beliren gezici parlak ya da siyah noktacıklar. (Bu noktacıklar, camsı cismin saydam olmayan küçük elemanlarının retina üzerine düşen gölgeleridir.)

◆ sıf. Sinek biçiminde olana denir.

—El sant. *Sinek iğne*, geçmeli bir işleme iğnesi. (Art arda sıralanmış Y harfini an-

dırdığından *Y iğnesi* de denir. Giyim süslemede/genellikle başka işleme iğneleriyle birlikte kullanılır.)

—ANSİKL. Böcbil. Karasinek ya da oda sineği ya da ev sineği adıyla bilinen tür, kısa duyargalı kahverengi iri gözlü, 6-8 mm boyunda bir sinektir; ağzı delici olmayan bir çeşit hortum biçimindedir; hortumun ucu süngersi bir yastık biçimindedir; bunun üzerinde ince kanalcıklar halinde birçok delik bulunur; daha önce tükürük salgılayarak sıvılaştırdığı besinleri bu deliklerle emer. Göğüs (toraks) kısmında bir çift kanat ve bir çift dengelik bulunur (iki kanatlı denmesi bundandır); üç çift bacağı ve bacaklarının ucunda pütürlü yüzeylere tutunmak için çengeller; düz yüzeylere tutunmak için de çekmenler vardır. Solucansı biçimli larvasına etkurdu* denir. Uçuş düzeninin duyusal denetimi, dengeliklerin yakınında bulunan ve onların titreşimleriyle uyarılan çan biçimindeki organlarla sağlanır; kanat titreşimlerine cevap olarak gerçekleşen kas kasılmaları "tetik mekanizması" denen bir düzenekle harekete geçer (bu düzenek *Calliphora*'larda tanımlanmıştır). Bir nesnenin karşısında kalabilmek için durmadan dolanan sineğin yönelimi, karıncalarda görülen ve "güneş pusulası" denen tepki tipindedir. Koklama organları duygargaların ve hortumun ucunu oluşturan kırışıkların üzerindedir; bazı kokuların uyartısı, bunlardan başka ayaklardaki uzun kılların algıladığı tatma tepkileriyle de desteklenebilir.

Ev sineğini kapsayan sinekgiller familyası tıp ve veterinerlik bakımından büyük önem taşır. İnsanlarda ve hayvanlarda görülen çeşitli bulaşıcı hastalıkların (polyomiyelit, salmonelloz, akut çocuk ishali vb.) yayılmasında sineklerin oynadığı rol çok önemlidir. Kısaduyargalı ikikanatlılarda (en geniş anlamda sineklerin) larvaların ancak sıvı maddelerle beslenebildikleri ve katı besinleri sıvılaştırmak için de ortakyaşâr bakterilerin gerekli olduğu anlaşılmıştır. Bununla birlikte, nemf haline girmek üzere olan larvada, orta bağırsağın kısa bir bölütü üzerinde, sindirim borusu boyunca ilerleyen bakterilerin çoğunu öldürmek için yeterli, güçlü bir asit tepkimesi gerçekleşir. Sonunda, erişkin sinek nemf halinden çıkarken, henüz ölmemiş bakterileri nemfin (pupa) kılıfında bırakır; böylece, kabuktan kurtulup çıkan sinek, tam değilse bile hemen hemen aseptiktir. Ama erişkin sinek çok geçmeden kirli besinlerle, yaralarla vb. temas edince yeniden mikroplanır.

Ev sineğinde DDT'ye karşı dirençli ırklar ortaya çıkmıştır; bunlardaki zehirsizleştirme enzimleri ensektisitleri zararsız bileşiklere dönüştürmektedir.

—Tarım. Sinek adı verilen ikikanatlı böceklerin birçoğu bazı bitkilere ve meyvelere zararlıdır: Akdeniz meyve sineği *(Caratites capitata)*; zeytin güvesi ya da sineği *(Dacus oleae)*; pancar sineği *(Pegomyia betae)*; tahıl sineği *(Phorbia coarctate)*; havuç sineği *(Psila rosae)*; kuşkonmaz sineği *(Platyparea poeciloptera)*.

SİNEK, XVII. yy.'da Jakob Bartsch (1600-1633) tarafından keşfedilen, en parlak yıldızı 3. kadirden olan ve Güneyhaçı takımyıldızının güneyinde yer alan küçük güney takımyıldızı. (→ GÖK haritası.)

SİNEKBİTLERİ a. Yumurtaları dişinin bedeninde açılan ve larvaları da gene dişinin bedeninde gelişen ortoraf ikikanatlılar üstfamilyası. (Başlıca üç familyaya ayrılır: *Streblidae, Nycteribiidae* ve atsineğigiller. Avrupa'da az rastlanan *Streblidae* familyası üyeleri yalnızca yarasalarda asalak yaşar. Bil. a. *Pupipara; Brachycera* takımı.)

SİNEKÇİ a. Sinek uzmanı böcekbilimci.

SİNEKÇİ, Çanakkale'nin Bıga ilçesine bağlı bucak; 6 203 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi *Sinekçi*, 575 nüf. (1990).

SİNEKÇİL a. Sinekler, karasinekler, sivrisinekler yiyerek beslenen. (Eşanl. SİNEKYUTAN.)

SİNEKEMANI a. Müz. Türk müziğinde eskiden kullanılan bir keman türü. Göğse dayanarak çalındığı için sinekemanı denilmiştir. Normalden daha büyük boyutlardadır. Genellikle yedi tellidir. Ayrıca içersinde de ahenk telleri vardır. Buna "ayaklı keman" da denilmiştir. 1950'li yıllarda Nuri Duyguer tarafından çalınıyordu. Bu sanatçıdan sonra sinekemanı çalınmaz olmuştur.

SİNEKGEMİ a. Paris'te Sen üzerinde eğlence gezileri yapmada kullanılan gemi.

SİNEKGİLLER a. Ev sineği ile ona benzer pek çok sineği kapsayan sikloraf, kısaduyargalı, ikikanatlı böcekler familyası. (Bil. a. *Muscidae*.) [Eşanl. KARASİNEKGİLLER.]

—ANSİKL. *Thecostomata* öbeğinin en iyi temsilcisi olan sinekgiller familyası üyeleri, erişkin halleriyle olduğu kadar larva halleriyle de, insan, hayvan ve bitki patalojisinde büyük önem taşıyan böceklerdir. Sokucu sinekgiller *Stomoxys*'ler öncelikle çeçe sinekleri, insanda ve evcil hayvanlarda asalak yaşayan spiroketaların ve kamçılıların (uyku hastalığının etkeni tripanazom) bulaştırılmasında rol oynar. Sokucu olmayan sinekgiller (ev sineği, *Calliphora, Lucilia* vb.) yukarıdakiler kadar tehlikeli değildir, ama erişkinler mikroplu ortamlarda beslendiklerinden aldıkları birçok hastalık yapıcı mikrobu bulaştırabilirler; larvalarıysa miyas yaratabilir. Birçok türünün larvalarıyla (örneğin *Pegomyia*'lar), tarım bitkileri için zararlı olan *Anthomyidae*'ler de aynı öbek içinde yer alır.

SİNEKKAPAN a. **1.** ABD'nin güney-doğu'sundaki turbalıklarda yetişen böcekçil bitki. (Bil. a. *dionoea;* böcekkapangiller familyası.) **—2.** Teknol. Dibi delik bir şişe biçiminde, az ya da çok karınlı, içerisinde sinekleri çeken ve zehirleyen bir sıvının bulunduğu cam kap. (Eskiden meyve sineklerine karşı savaşta kullanılan sinekkapan günümüzde artık kullanılmamaktadır.) **—3.** Zool. Eski Dünya'da ağaçlarda yaşayan böcekleri uçarken yakalayıp yiyen, mat ya da gözalıcı renkte, küçük ötücükuşlara verilen ortak ad. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Amerika sinekkapanı*, tiranların Amerika'da yaşayan türlerinin ortak adı. (Tirangiller familyası.)

—ANSİKL. Bot. Sinekkapanın rozet biçiminde yayılmış 4 ila 8 yaprağı ve şemsiyemsi beyaz çiçeklerle son bulan bir sapı vardır. Her yaprağın, ayası uca doğru ip gibi uzar; bunun iki yanında bir menteşenin iki kanadı gibi bakışımlı ve yassı iki lop bulunur. Lopların kenarı kıllarla çevrilidir ve üst yüzlerinin ortasına doğru en ufak temasa duyarlı üç sert kıl bulunur: bir böcek bunlara dokunur dokunmaz menteşemsi iki kanadı harekete geçerek üst üste gelir ve kenardaki kıllar birbirine girerek hayvanı içeriye hapseder; yaprağın üzerinde bulunan çok sayıda küçük salgı bezi, proteolitik, asitli bir özsu salgılar ve bu sıvı böceği öldürerek yumuşak kısımlarını eritir: bitki bu erime ürününü soğurur ve tuzak birkaç gün sonra yeniden görev yapmak üzere açılır. Bitkinin üzerinde geliştiği turbalı toprakların azot noksanlığını gidermek üzere bu şekilde elde edilen azotlu besinleri kullandığı sanılmaktadır, ama bu kesin bir bulgu değildir.

—Zool. Çoğu tropikal ülkelerde yaşayan, 400 dolayında sinekkapan vardır. Bu ötücükuşlar böcekleri uçarken kaptıkları için bu adla anılırlar. Bunlardan her yerde bulunan ve kışı Afrika'da geçiren lekeli sinekkapan *(Muscicapa striata)*, beyaz yakalı sinekkapan *(F. albicollis)*, cüce sinekkapan *(F. parva)* türleri Türkiye'de bulunur.

SİNEKKAPANGİLLER a. Eski Dünya'da yaşayan ve böcekleri uçarken yakalayıp yiyen kuşlar familyası. (Günümüzde sinekkapandan başka, kuyrukkakan, karatavuk, kızılgerdan, bülbül, ardıçkuşu, *Locustella, Acrocephalus, Sylvia, Phytloscopus* ve çalıkuşu gibi çeşitli tür ve cinsler bu familyada yer alır; eskiden bunlar ötleğengiller, karatavukgiller ve çalıkuşugiller familyalarında yer alırlardı. Bil. a. *Muscicapidae*.)

SİNEKKAYDI sıf. Yüz derisini parlatırcasına özenle yapılmış tıraş için kullanılır.

SİNEKKURDU a. Balıkç. Balık yemi olarak kullanılan astiko krizaliti.

SİNEKKUŞU a. KOLİBRİ'nin eşanlamlısı.

SİNEKKUŞUGİLLER a. Üyeleri Kanada ile Ateş Ülkesi arasında yaşayan sağanlara benzeyen, küçük bedenli kuş familyası. (Ekvatordan çöllere, kıyı ovalarından Andlar'daki yüksek platolara kadar uzanan alanda 300'ü aşkın türü yaşar. Bütün türleri çiçekleri gagalar ve böcekçildir. Bil. a. *Trochilidae;* sağanlar takımı.)

SİNEKLENMEK gçz. f. Sinek sayısı aşırı derecede çoğalmak, artmak.

SİNEKLER a. Böcbil. İKİKANATLILAR takımının eşanlamlısı.

SİNEKLİ, İstanbul'un Silivri ilçesine bağlı bucak; 10 468 nüf. (1990); 9 köy. Merkezi *Sinekli*, 373 nüf. (1990).

Sinekli bakkal, H. E. Adıvar'ın romanı (1936; türkçesinden önce yayımlanan ingilizce metin *The Clown and His Daughter* [Soytarı ve kızı, Londra, 1935] adını taşıyordu). İstanbul'un bir mahallesinde yaşayan farklı sınıflardan kahramanlar (bağnaz mahalle imamı, damadı karagözcü ve ortaoyunu sanatçısı Kız Tevfik, onun kızı güzel sesli mevlitçi Rabia, zaptiye nazırı Selim Paşa, oğlu Jön Türk Hilmi, Rabia' ya müzik dersi veren mevlevi Vehbi Dede vd.) aracılığıyla İkinci Meşrutiyet öncesindeki toplumsal, siyasal, kültürel yaşamı yansıtır. Abdülhamit II'nin istibdat yönetimi, yozlaşmış saray çevresi ve köktenci devrim isteyen Jön Türkler eleştirilirken mistik anlayışın ve osmanlı-islam geleneğinin yaşadığı yoksul Sinekli bakkal mahallesi, gerçek değerlerin bir çevresi olarak sunulur. Rabia ile italyan müzik öğretmeni Peregrini'nin evlenmesi Doğu ile Batı'nın bileşimi olarak yorumlanmıştır. Ama gerçek değerler bakımından yapıtta Doğu'nun Batı'ya üstünlüğü vurgulanır. Cumhuriyet halk partisi roman mükâfatı birinciliğini alan (1942) yapıt, Türkiye'de en çok okunan romanlardandır.

SİNEKLİK a. **1.** Sinek kovmakta kullanılan ucu püsküllü değnek. **—2.** Sineklerin yapışması için üzerine yapıştırıcı sürülmüş kâğıt. **—3.** Ucu geniş, yassı ve plastik, tel vb.'den yapılmış, sinek öldürmekte kullanılan saplı araç; raket. **—4.** Kimi dükkânlarda, özellikle karasineklerin girmesini önlemek için açık duran kapıya takılan naylon şeritlerden ya da ipe dizilmiş boncuklardan oluşmuş eğreti perde. **—5.** Bol miktarda sinek üreyen yer. **—6.** Sineklerden korumak için atların ve öküzlerin başlarına takılan bir tür püsküllü file.

—Esk. eşy. Sinekleri kovmak için kullanılan ve ucunda genellikle at kılından yapılmış püskül bulunan kamçı. (Sinekliklerin altın, gümüş, fildişi, abanoz vb.'den yapılanları; üzeri değerli taşlarla süslü olanları da vardı. Bunlardan XVI.-XIX. yy.'lar arasında yapılmış Saray'a ait örnekler Topkapı müzesi hazine salonu'nda sergilenmektedir.)

—Nalbantl. Nallama sırasında hayvanı huysuzlaştıran sinekleri kovmak için kuyruk kılından ya da ince uzun bez parçalarından yapılmış sinek kırbacı.

SİNEKMANTARI a. Şapkasının üzeri beyaz beneklerle dolu kırmızı renkte olan zehirli bir mantar türü *(Amanita muscaria)*. [→ AMANİTA.]

SİNEKOLOJİ a. (fr. *synécologie*). Canlı

bir böceği yakalayan yaprak lobu

sinekkapan

kara sinekkapan *(Ficedula hypoleuca)*

Larousse

Emile Reynaud'nun Praksinoskop'u (1876), *musée national des Arts et Métiers Paris*

SİNEMANIN TEKNİK TARİHİ

Larousse

Louis Lumière tarafından 1895'te gerçekleştirilen ilk sinematograf (çekici ve gösterici) *Conservatoire national des arts et métiers Paris*

türlerin aralarındaki ilişkileri inceleyen ekoloji bölümü.

SİNEKTRİ a. (fr. *synechtrie;* yun. *syn* ile, beraber ve *ekhthros;* düşman'dan). Böcbil. Termitlerle karıncalarda görülen asalaklık çeşidi. (Bu çeşit asalaklıkta konuk böcek istenmeyen bir zorbadır, çoğu zaman barındığı yuvanın zararına beslenir ya da yeni doğan yavruları yer.)

SİNEKYUTAN a. Zool. SİNEKÇİL'in eşanlamlısı.

SİNEMA a. (fr. *cinématographe*'tan kısaltma *cinéma*). **1.** Sinema filmleri tasarlama ve gerçekleştirme sanatı. **—2.** Film üzerine art arda kaydedilmiş durağan görüntülerin projeksiyonla yeterli bir hızda perdeye yansıtılması yoluyla hareketli bir görünüm elde etme yöntemi. **—3.** Film gösterilerinin izlendiği salon. **—4.** Filmlerin yapımı ve dağıtımıyla ilgili sanayi dalı. —ANSİKL. Hareketin çözümlenmesi ve filmlerin gösterimi gibi sinemanın iki işlevini yerine getiren bir aygıt yaptıkları için sinemanın bulunuşu Lumière kardeşlere mal edilir ve bulunuş tarihi de 1895 olarak kabul edilir. O güne kadar birçok araştırmacı bu iki işlevi gerçekleştirebilmek için çalışmışlardı.

Hareket izlenimini uyandırmak tuhaftır ki, hareketlerin çözümlenmesinden çok önce bulundu. Göz ağtabakasının görüntüyü saklama olgusu çok uzun zamandır bilinmekteydi. 1828'e doğru belçikalı fizikçi Plateau, bu olgudan hareket ederek ilk niceliksel kuramı ortaya attı. Buna dayanarak 1832'de Fenakistiskop adlı aygıtını oluşturdu. Bu aygıt Fantaskop adıyla büyük ilgi gördü. İngiliz Horner'ın bundan az bir değişiklikle gerçekleştirdiği Zootrop da (1834), dünya çapında ad yaptı. Bu aygıtların tümü, çevrimsel bir hareketin birbirini izleyen evreleri olan çok az sayıda desenle çalışıyorlardı. Hepsi de bu desenleri ışıkla yansıtma konusunda yetersizdi, bu yansıtma çok kısa sürüyor ve aygıtların her ışıklama yarığı bir desene karşı geliyordu: bir ekrana yansıtılan resimler, sonuç olarak bir anlık ışık alabiliyorlardı.

Fransız Émile Reynaud, 1876-1880 arasında geliştirdiği ve ışıklama yarıkları yerine aynalardan yararlanan Praksinoskop'uyla sonunda ışıklı gösterimi başarıyordu. Daha sonra film kullanımı amacıyla aygıtında değişiklikler yapan Reynaud (aygıtlarını kendisi yapmış, desen kuşaklarını kendisi çizmiş, gösterileri kendisi düzenlemişti), 1892'den başlayarak, sinemanın ilk çizgi filmleriyle dünyadaki ilk hareketli gösterileri gerçekleştirdi.

Gerçek bir hareketin çözümlenmesi, yeterli duyarlıkta fotoğraf plakalarının ortaya çıkışına kadar sözkonusu değildi. Bu plakalar 1850'li yıllarda nemli kolodyum, 1870-1880 arasında da özellikle bromürlü jelatin oldu. Önce amerikalı Muybridge (1872'de, sonra 1877'de), 1883'te alman Anschütz, aynı yıl fransız Londe, bir dizi fotoğraf makinesini art arda çalıştırarak ya da sabit bir fotoğraf plakası önünde bir dizi objektifin art arda kapaklarını kaldırarak çok kısa hareketler ayrıştırmayı başardılar. Ancak bu düzenekler çok karmaşıktı. Sonunda gerçek anlamda sinemaya yakın bir aygıtı yaratma başarısı fransız Marey'in oldu: "Fotoğraf tüfeği" (1882) adlı bu aygıt, bir plakanın çevresine art arda on iki görüntü kaydediyordu.

1880'lerde selüloitin ortaya çıkışı "film"in tam anlamıyla oluşumunu sağladı. Önceki bir aygıttan hareket eden Marey, Kronofotoğrafı'nı gerçekleştirdi, ancak bu aygıtta görüntüleri eşit uzaklıkta tutmaya yarayacak hiçbir düzenek yoktu. Demenÿ adlı bir başka fransız, bulduğu ve kendi adını alacak dişliyle bu eşit uzaklığı hemen hemen oluşturdu. Ama kesin çözüm 1890'da amerikalı Edison tarafından bulundu. Yanlarına eşit aralıklı delikler açılmış (delik sayısı ve düzenlenişi, günümüzün 35 mm'lik sinema filmlerinde de aynıdır) ve kesikli ilerleme düzeneğine sahip film, sorunu temelden çözdü. Bu kinetograf ile Edison, uzunluğu yirmi metre dolayındaki gerçek filmlere görüntü kaydını gerçekleştirdi. Bu becerikli iş adamı, 1893'ten başlayarak Kinetoskop adlı yeni aygıtını büyük ölçüde ticarileştirdi. Bu aygıtla müşteriler tek tek (belli bir ücret karşılığında) sözkonusu filmleri izleyebiliyorlardı. Kinetoskop, yine de, sürekli ışıklı salon gösterimine geçilmesine uygun değildi: film üzerindeki çeşitli resimler art arda izlenebiliyor, ama göze hareketsiz görünüyorlardı. Bunun nedeni her görüntünün son derece kısa bir süre ışıklandırılabilmesiydi (Fenakistiskop ve ondan geliştirilen aygıtlarda olduğu gibi).

Demenÿ gibi pek çok araştırmacı, gösterim sorununu çözmek için çaba harcadılar. Doyurucu bir uygulamayı ilk gerçekleştirenler, Sinematograf adlı aygıtlarıyla Lumière kardeşler oldu (1895). Bu aygıtta filmin kesikli ilerleyişi bir tırnak aracılığıyla sağlanıyordu. Bu düzenek bugün hâlâ evrensel çapta uygulanmakta, her genişlikte film için, çekimlerde olduğu kadar gösterimlerde de kullanılmaktadır. Lumièreler'le sinema artık doğmuştu.

Sinematografın başarısı pek çok rakip aygıtın yapımına yol açtı. Yeni markalar arasında Charles Pathé, Léon Gaumont, André Debrie ve P. Continsouza dikkati çekti. Continsouza'nın aygıtında kesikli ilerlemeyi sağlayan Malta haçı, kısa sürede tüm profesyonel gösterim aygıtlarında kullanılmaya başlandı (bugün de kullanılmaktadır). Öte yandan Edison da 1896'da kendi gösterim aygıtını piyasaya çıkardı.

Geriye film genişliklerinin standartlaştırılması işi kaldı. Lumière ve Edison filmleri aynı genişliğe sahipti (35 mm), ama delik sayıları değişikti. 1909'da yapılan uluslararası bir toplantıda Edison standardı daha mantıklı bulunarak onaylandı. O andan başlayarak film dağıtım ve işletmesinde tüm sınır ve engeller ortadan kalkmış oldu.

sinemanın ana ilkesi

Sinema, çekim aşamasında özellikle çizgifilmlerin çerçevesinde rastlanan bazı uygulamalar hariç (örneğin deseni doğrudan boş filme çizme tekniği) bir dizi enstantane fotoğrafla hareketi bölümlere ayrıştırır. Bu görüntüler saniyede, sesli filmde 24, sessiz filmde 16 tanedir. Saniyedeki çekim sayısı, daha hızlı ya da daha ağır hareketleri çözümlemek ya da gösterim sırasında yavaşlama ya da hızlanma etkisi elde etmek için değiştirilebilir.

Film, kamera merceği arkasında, ancak saniyenin 1/48'i boyunca hareketsizdir. Bu sürede obtüratör açıktır ve boş film etki altındadır. Saniyenin 1/48'inden sonra gelen zaman aralığında, film bir görüntü uzunluğu kadar ilerler; bu sırada obtüratör kapalıdır vb. Profesyonel ya da amatör tüm kameralar, bu kesikli ilerlemeyi gerçekleştirmek için, Lumière kardeşlerin sinematograflarında uyguladıkları tırnak mekanizmasını kullanırlar. (Bu mekanizma yine de, saniyede iki yüz ya da üç yüz görüntünün üstüne çıkma olanağını pek vermez. Bunun ötesinde, film sürekli biçimde hareket ettirilir ve bir optik denkleştirme sistemi, bir an için, görüntüyü boş filme göre hareketsiz tutar.)

Gösterim, yani yaşamdaki hareketin izleniminin canlandırılması olayı sırasında da, sinema, aynı biçimde, kesikli ilerleme ilkesine bağlı kalır; obtüratör, ancak filmin hareketsiz (ve perdenin ışıklı) olduğu anlarda açık kalır. (Yine de, ender birkaç 16 mm'lik gösterici, filmin sürekli geçişi ve bu hareketin optik açıdan denkleştirilmesi yöntemiyle çalışır.) Amatör göstericilerde, bu kesikli ilerleme, görüntü çekiminde olduğu gibi, bir tırnak aracılığıyla sağlanır. Profesyonel göstericilerde ise daha sağlam olan ve film kopyasını daha rahat geçirten bir Malta haçından yararlanılır.

Göz ağtabakasının görüntüyü bir süre koruması (ağtabakanın aydınlanması kesildiğinde, ışık duyumunun hemen bitmemesi) olgusu nedeniyle, perdenin aydınlanması ve "karanlık anlar" arasındaki bu sürekli dönüşüm, "karanlık anlar"ın yeterli kısalıkta olabilmesi amacıyla, görüntü hızının belli bir artış göstermesi sonucu ayırt edilemez. Saniyede geçen görüntü sayısı 12-15 arasında olduğu takdirde bu durum gerçekleşmiştir. Bu hızlarda, perde sürekli aydınlanmış görünse de, gözde bir kırpışma izlenimi doğar. Görüntü aydınlandıkça, yani saniyede geçen görüntü sayısı arttıkça bu izlenim azalır, giderek kaybolur.

Bununla birlikte, ağtabakanın koruyucu özelliği, bir dizi durağan görüntünün nasıl olup da hareket izlenimi doğurduğunu açıklamaya yetmez. Bu izlenim kuşkusuz görüntülerin göze, görme düzeneğinin ağtabakadaki izlenimleri çözümleme hızının üstünde bir hızla sunulmasından doğar. Zaten, bu görüntüler perdeye zincirleme biçimde, yani perdeyi sürekli aydınlık tutarak ("karanlık anlar" olmaksızın) yansıtılırsa da, hareketin izlenimi, çok hızlı olmayan hareketler için, hızın saniyede 5-6 görüntüye ulaşmasıyla belirir. Bu gözlemden çıkarılacak pratik sonuçlar ne yazık ki azdır: hızlı hareketlerin perdede yansıması, aydınlık ve karanlık anların birbirini izleyişinin, gözün artık kavrayamayacağı bir hıza ulaşmasını gerektirir.

renkli sinema

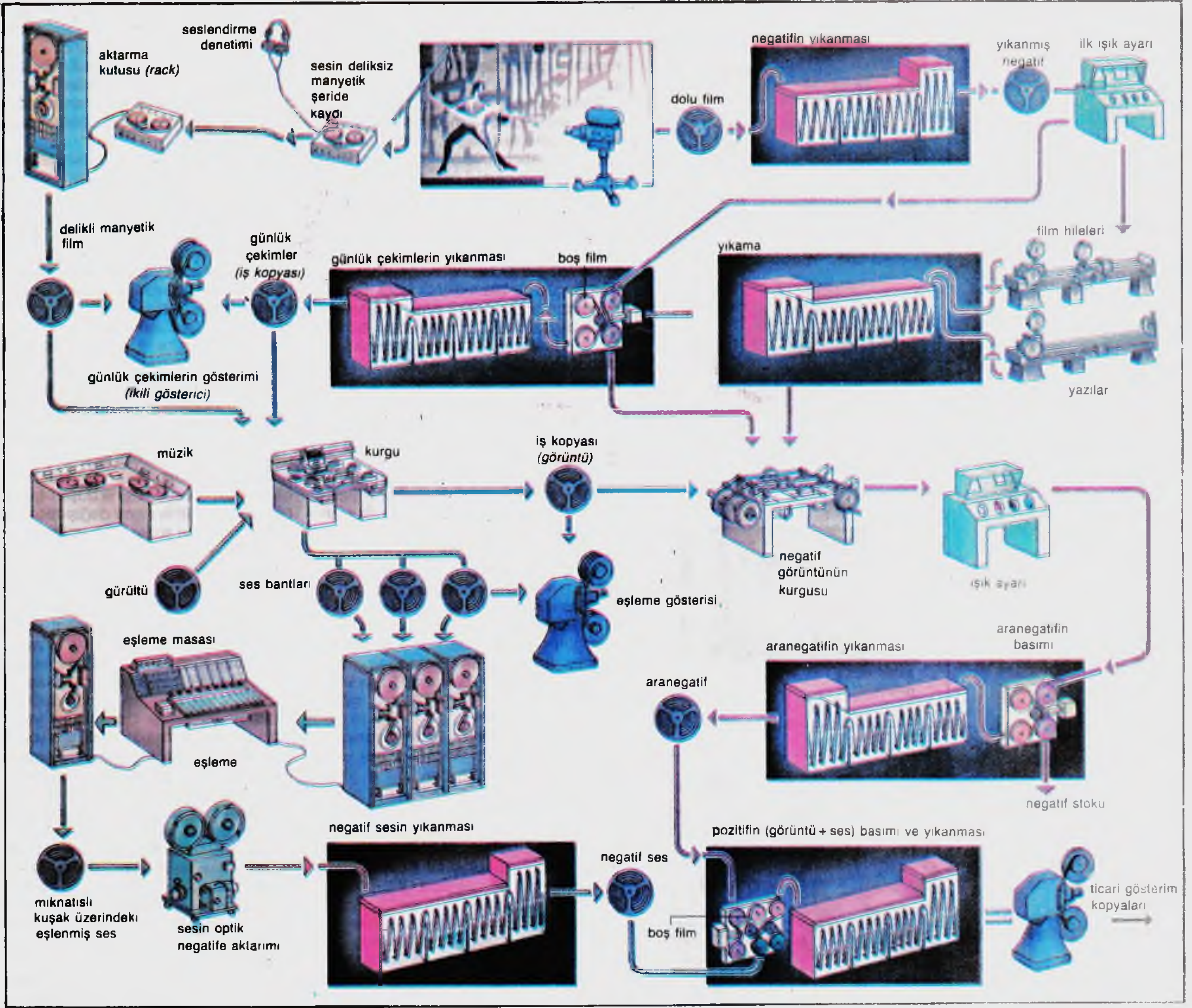
Sinemanın doğuşunda ışığa duyarlı kullanılabilecek ilk yöntem ışığın etkisiyle gümüş tuzlarının opak gümüşe dönüşmesidir. Böylelikle siyah-beyaz görüntüler elde edilir.

Kısa bir zaman içinde filmleri renklendirme düşüncesi doğdu. Bu iş için önce, elde, görüntü boyama, sonra renklendirilecek kopyayla temas halindeki görüntüsüz boş filmde makineyle "renk alanları" oluşturma yöntemleri uygulandı.

Birinci Dünya savaşı'na, hatta sonrasına dek oldukça geniş ölçüde uygulanan bu son yöntem, işin can alıcı noktasına yönelmekten uzak kaldı. Temel sorun, o dönemdeki deyimiyle filme alınmış nesnelerin "doğal renkleri"ni kaydetmek ve yeniden üretmekti. ("Doğal renklerde" ifadesi, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, renkli filmlere ait reklamlarda iri harflerle görünmeye başlayacaktı.)

• *Katmalı yöntemler.* Bu yöntemlerin üstünlüğü daha yukarıda anlatılan siyah-beyaz yönteminden renk elde edilmesini sağlamasındadır.

İngiliz Kinemacolor tekniği, özellikle 1911'de, kral George V'in, Hindistan imparatoru olarak taç giymesini konu edinen haber filmiyle büyük başarı sağladı. Kamera, art arda bir yeşil ve bir kırmızı renk

bir Kodak belgesine göre

profesyonel bir sinema filminin yapılış evreleri

filtresi arkasından olmak üzere, saniyede 32 görüntü kaydetti. Gösterim, aynı koşullarla yapıldı ve renklerin karışımı, ağtabakanın görüntüyü bir süre koruma özelliği sayesinde gözde gerçekleşti. Yöntemin en büyük yetersizliği kuşkusuz iki renge dayalı oluşuydu. Oysa olası tüm renklerin izlenimleri elde edilmek isteniyorsa, en azından üç renk kullanmak gerekliydi. Yeşil ve kırmızı, aşağı yukarı doyurucu bir "pembemsi beyaz" izlenimi veriyordu, ama mavi tonlar saf dışı kalıyordu.

1912'de Léon Gaumont "kronokrom" ya da Gaumontcolor denilen tekniği ortaya attı. Bu teknik de 1920'lere doğru büyük başarı kazandı. Burada her görüntü birbiriyle bağlantısız üç görüntüden oluşuyor, bunlar da yeşil, kırmızı ve mavi filtrelerle donanmış üç ayrı merceğin arkasından saptanıyorlardı. Gösterim benzer biçimde ve görüntülerin perdede çakışmalarını sağlayacak üç merceğin arkasından gerçekleşiyordu. Bu kez de üçrenklilik sözkonusuydu; ama görüntülerin perdede tam olarak üst üste geçmeleri çok hoş bir sonuç veriyordu. Ayrıca değişik merceklerin verdikleri görüntüler, perdede kolayca renk taşmalarına yol açıyordu. Öbür katmalı renklendirme yöntemleri daha sonraları ortaya çıktı. İki dünya savaşı arasında özellikle Keller-Dorian ve Dufaycolor teknikleri dikkati çekti. Bunlardan ilkinde görüntü resimli bir tabanın arkasından, ikincisinde ise tabana basılmış üçrenkli bir mozaiğin arkasından kaydediliyordu. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Rouxcolor tekniği (Pagnol'ün *la Belle Meunière* filminde kullanıldı) normal bir siyah-beyaz filmden yararlandı. Burada, kamera merceğiyle elde edilen görüntü, objektifle film arasına yerleştirilmiş ve üzerlerinde renkli filtreler bulunan ara merceklerle yan yana küçük görüntülere bölündü. İlk iki yöntem, film kopyalarının basımında, üçüncü yöntemse salon gösteriminde sorunlar çıkardı (perdede görüntülerin üst üste binmelerindeki güçlük). Technicolor yarışımı karşısında, bu sorunlar birer engel oluşturdu.

• *Çıkarmalı yöntemler; Technicolor.* Tarih bakımından ilk çıkarmalı yöntem olan Technicolor (1928'de ikirenkli olarak doğdu; 1934-35'te üçrenkli biçimini aldı) sonunda renk öğesini sinemaya gerçekten soktu. Çünkü gösterimde hiçbir sorun çıkarmıyordu. Artık film, siyah-beyaz olmak yerine çok basit biçimde renkliydi.

Bu yöntemde özel bir kamera merceğinin arkasına yerleştirilen bir optik bölücü, doğrudan kırmızı, yeşil ve mavi renklere karşı düşen üç ayrı siyah-beyaz negatif elde etmeyi sağlar. Bunlardan üç pozitif çıkarılır. Bu pozitifler özel bir işlemle ve görüntü yoğunluğuyla orantılı biçimde renklendirilir. Tekrenkli bu ara pozitiflerin içerdiği renklendirilmiş görüntüler, sonunda basım yoluyla boş bir filme aktarılır.

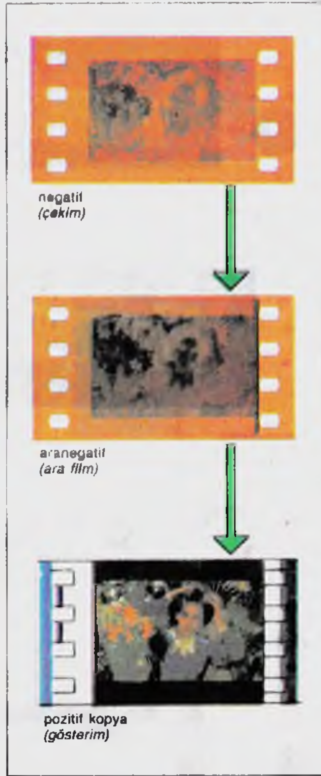
Kameranın karmaşıklığı ve büyük yer tutması yöntemin duyarlığının çok zayıf oluşu (çekimde görünür duyarlık yalnızca 8 ASA'dır!), kopya basım işlemlerinin karmaşıklığı (ve özellikle değişik görüntüleri yetkin biçimde basmanın güçlüğü) Technicolor'ı ancak çok sayıda kopya çıkarılması gereken, büyük bütçeli filmlere uygun bir teknik durumuna soktu.

Bunun tersine Technicolor renklendirme tekniğinin, kopya basım tekniklerine benzemesinden doğan büyük esnekliği, rengi kolayca işlemesini sağladı: çok kısa sürede yüksek nitelikli görüntüler elde edildi. Bu nedenle, Technicolor, ekonomik yarışıma daha uygun negatif-pozitif yönteminin ortaya çıkışıyla bir yana bırakıldıysa da, uzun süre kopya basımlarında, laboratuvarda özgün negatiften "seçmeler" elde etmede sık sık kullanıldı.

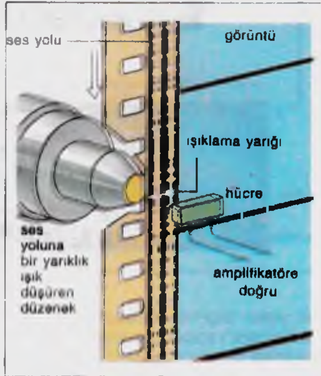
• *Monopak yöntemleri.* 1935'te Kodachrome bugün de (pek çok değişim geçirmiş biçimiyle) yaygın kullanımı olan, evirtilir Kodakrom filmi piyasaya çıkardı. Bu, aynı zamanda Technicolor ve onun üç ayrı negatifi karşısında, monopak yöntemlerinin sahneye çıkışıydı. Tek kuşaktan amaç, üç duyarkatın bir tek boş filmde üst üste geçirilerek birleştirilmesiydi.

Kodachrome, gelişimi boyunca -büyük bir yenilik olarak- üst üste binmiş üç ayrı renkli görüntü olanağını sağladı. 1936'da alman Agfa firması tarafından çıkarılan evirtilir Agfacolor da büyük bir ayrım dışında aynı özelliği taşıyordu. Kodachrome'da üç görüntünün renkleri banyo işlemleriyle elde edilmişti. Agfacolor'da ise bu renkler, tersine, banyo boyunca, duyarkatları içinde başlangıçtan beri var olan maddeler "çiftleyiciler" aracılığıyla üretiliyordu. Bu noktada da büyük yenilik söz-

Kodak belgesine göre

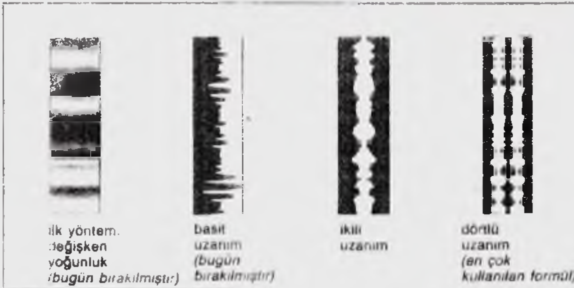

35 mm'lik, renkli bir sinema filminin gösterim kopyalarına dek geçirdiği evreler

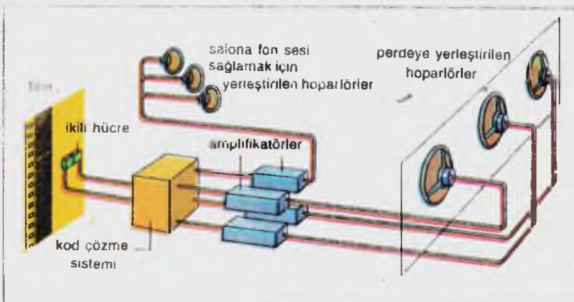

optik sesin dayandığı ilke

altta
ses yolunun geçirdiği evrim

Stereo Dolby'nin dayandığı ilke

konusuydu; daha sonraki yıllarda evirtilir ya da negatif-pozitif tüm monopak yöntemlerinde, Kodachrome dışında kalan markalar çiftleyicilerden yararlanacaklardı.

Renkli film çekimi için artık özel kameraya gerek yoktu. Örneğin filmler önce Kodachrome ile çekiliyor, yıkama işleminden sonra laboratuvarda Technicolor kopya basımı için gerekli üç "seçme" ortaya konuyordu: özellikle Walt Disney'in hayvanları konu edinen çizgifilmleri bu yöntemle gerçekleştirilecekti (*Yaşayan çöl* [The Living Desert, 1954], vb.).

Yine de evirtilir bir özgün kopyadan yola çıkma, güç bir işlem olarak kaldı. Bu konuda son adım, renkli filmi, geleneksel siyah beyaz film sürecine benzer bir süreç içinde gerçekleştirmeyi sağlayan ilk monopak yöntemi olan, negatif-pozitif Agfacolor ile atıldı. (Bu yöntemin doğuşu, genellikle 1942'de *la Ville dorée* adlı filmin piyasaya çıkarılışına bağlanır. Gerçekte negatif-pozitif Agfacolor 1939'da satışa çıkarılmıştır.)

Savaştan sonra Gevacolor (1948), Anscocolor, Ferraniacolor ve Kodak'ın Eastmancolor (1951) teknikleri doğdu. Bunlardan sonuncusu monopak yöntemini kesin biçimde kabul ettirdi. Uzun süre, bu biçimde elde edilen negatifler, duruma göre, ya pozitif monopak ya da Technicolor yöntemiyle görüntüleneceklerdi. İkinci yöntem bugün kullanım dışı kaldı.

Bugün, tüm dünyada, üç çeşit 35 ve 16 mm renkli negatif kullanılmaktadır: Eastmancolor, Fujicolor, Gevacolor. Duyarlıklarıyla (yapay ışıkta 100 ASA, gün ışığında dönüştürme filtresiyle 64 ASA) ve genel olarak verdikleri sonuçlarla benzer nitelikler taşıyan bu filmler, monopak yönteminin ilk yıllarından beri ortaya çıkan tüm gelişmelerden yararlandılar. Bunların başında da renklerin aslına uygunluğu ve görüntünün bütün ayrıntıları vermesi geldi. 1980'de Eastmancolor ve Gevacolor altıncı kuşaklarına ulaştılar. Kopya basım filmlerinde bu üç markaya 3M eklendi. Tüm bu teknikler, Kodak'ın kendi ürünleri için öngördüğü laboratuvar işlemlerine bağlı kaldı. "Batı" filmi satın alan eski Doğu ülkeleri, ayrıca doğu alman kökenli Orwocolor tekniğini kullandı; bu teknik Rusya'da Sovcolor adıyla tanındı ve Agfacolor'ın ilk biçimine yakınlığıyla dikkati çekti. Batı'da "De Luxe renkli", "Metrocolor renkli", eski yıllarda "Warnercolor renkli" ya da günümüzde "Technicolor renkli" gibi nitelemeler, en azından ara negatifin elde edilmesine dek geçen sürede, yukarda adı geçen markalardan birinin monoplak filmi üzerinde, "De Luxe", "Technicolor" vb. gibi bir laboratuvarda gerçekleştirilen çalışmaları belirledi.

sesli sinema

İlk yıllarında, sinemada, kuşkusuz ses öğesi eksikti. Pek çok araştırmacı bu eksikliği gidermek için hemen çalışmalara başladı. Halka açık gösterilerde, filmlerin bir pikap yardımıyla müzik eşliğine kavuşması, 1912'den başlayarak Gaumont-Palace'ta gerçekleşti. Bu uygulamada, pnömatik amplifikatörler kullanıldı.

Bu gösteriler yine de başlangıçta sınırlı kaldı, ama 1920'lerde ise lambalı amplifikatörlerin bulunmasıyla yaygınlaşmaya başladı. Sessiz film özellikle büyük bir evrensel üstünlüğe sahipti. Önemsiz bir kusuru sadece arayazılarının anadile çevrilme zorunluluğuydu. Bunun çözümlenmesiyle bir film tüm dünyaya satılabiliyordu. İşte bu üstünlük nedeniyle film yapımcıları sesli filme geçilmesine "istekli" değillerdi.

1926'da küçük amerikan yapımevi Warner kardeşlerin kısa sesli filmlerden oluşan programı, yapımcıların tersine seyircinin sesli filme ilgi gösterdiğini ortaya koydu. Böylece 1927'de ilk "konuşmalı" uzun filmler piyasaya çıktı: ocak ayında Warner'ların *The Jazz Singer* (göstericiyle eşlemeli plaklarla) ile mayısta Fox'un *Seventh Heaven*'ı (optik kuşak üzerindeki seslerle). Elde edilen başarı sesli sinemaya geçişi zorunlu bir duruma getirdi. *The Jazz Singer* 1929'da Paris'te gösterime çıktı. 1930'dan başlayarak bir sinema salonu için konuşmalı filmler göstermemek kabul edilemez oldu.

Bu gelişme sinema sanayisini altüst etti: ses öğesi, filmlerin üretim bedelini önemli ölçüde artırıyor, üstelik filmlerin dağıtımını kullanılan dilin yaygınlık alanıyla sınırlıyordu. İlk yıllarda bu sorun, bir filmden birçok dilde kopya çıkarılarak çözülmeye çalışıldı. Çok pahalı olan bu uygulama, anadilde dublaj ve altyazı yöntemleriyle ortadan kalktı.

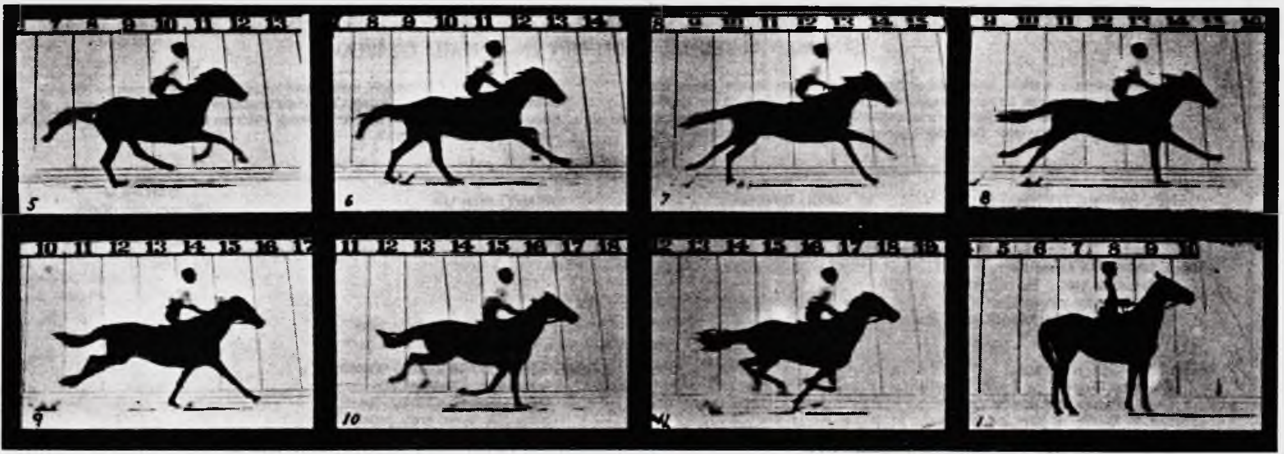
• *Optik ses.* Çok daha akılcı olan bu uygulama, kısa sürede, göstericiyle eşlenmiş plaklar yöntemi karşısında ağır bastı. Sözkonusu ses titreşimleri, genişliği 2,5 mm olan ve görüntüyle film delikleri arasına yerleştirilen değişik ölçülerde ışıkgeçirmez bir ses yoluna kaydedilir. Gösterimde ses yolu, son derece ince bir yarıktan ışıklandırılır. Filmin öbür yanında, bir ışıl elektrik fotosel ses yoluna düşen ışık değişimlerini elektrik akımı değişimleri haline çevirir; daha sonra ise amplifikatör ve hoparlör yer alır.

Optik ses, başlangıcından beri sürekli yenilenmeler geçirdi. Özellikle elektronik okuma hücrelerinde önemli değişimler oldu. Ama temel yapısı değişmedi. Bu durum yakın geçmişte Dolby'nin ortaya çıkışına dek sürdü. Bu süreç içindeki başlıca değişiklik, renkli film yaygınlaşırken değişken yoğunluğun yerini değişken uzanımın almasıydı. (Technicolor tekniği dışında, değişken yoğunluklu ses yolu taşıyan renkli kopyaların basımı, gerçekten de büyük sorunlar doğuruyordu.) Başlangıçta basit uzanım biçiminde denenen değişken uzanım, giderek ikili uzanım biçiminde uygulandı. Burada siyah fon üzerinde beyaz simetrik bir ses "izi" elde edildi; bu izin genişliği, kaydedilecek ses titreşimlerinin göstergesi oldu. Bu iz daha sonra aşağı yukarı düzenli bir biçimde iki koşut ve simetrik ize bölündü; böylece elektronik okumada ışın sapması tehlikesi azaltıldı.

Optik sesin bütün bu evrimi boyunca, dönüştürülebilirliğini koruması dikkati çekti: çağdaş bir gösterici, 1930 yıllarından bir kopyanın sesini kolayca "okuyabildiği" gibi 1930'ların hâlâ çalışır bir göstericisi de çağdaş bir kopyayı güçlük çekmeden sesli olarak yansıtabilir.

Geleneksel nitelikli iyi bir optik ses, dip işaret/gürültü oranı yönünden mikroiz plakla karşılaştırılabilir düzeydedir; buna karşılık ses bozulmaları ve geçirme bandı (8 000 hertz'le sınırlıdır) yönünden daha zayıftır. Bu durum, öte yandan optik sesin özellikle geçirme bandında elde ettiği başarıyı ortaya koyar. Sessiz filmlerin saniyede 16 görüntü geçme özelliğine karşılık, sesli filmler bu geçirme bandı sayesinde saniyede 24 görüntü geçebilirler. Bundan dolayıdır ki, sesli bir göstericide oynatılan bir sessiz film "hızlı" oynuyor görünür. Eğer bu kopyadan görüntüleri yarım kat artırılmış özel bir kopya çıkarılırsa, bu hızlılık izlenimi ortadan kaybolur, böylece 16 özgün görüntü, 24 görüntü vermiş olur. Eğer bu kopya saniyede 24 görüntü olarak oynatılırsa, göz sözkonusu aldatmacayı ayırt edemez ve saniyede 16 görüntü sunulan özgün kopyayı izlediğini sanır.

• *Manyetik ses.* Sesin, manyetik okuma kafaları önünden geçen manyetik ses yolları üzerine kaydı (çalışma ilkesi teyplerdekinin aynıdır) 1953'te Sinemaskop ile doğdu. Optik sesten çok daha nitelikli olan manyetik ses, üstelik daha dar bir ses yoluna kaydedilir. Bu durum kopya üzerine birçok ses yolunun yerleştirilmesini sağlar; bundan da stereofonik sesler elde edilir. Sinemaskop tekniği de dört ses yolu içermektedir: üçü ekran "yolları" (sol, orta, sağ), biri salona verilecek "fon sesi" içindir.

Société françoise de photographie

"Dörtnala at": Muybridge'in 1885'te gerçekleştirdiği fotoğraflarla hareket çözümlemesi ("kronofotoğraf")

Manyetik ses, göstericilerde değişiklik ve sürekli bakım gerektirmesi dışında (ayrıca üç ek müzik setinin [amplifikatör + hoparlör] satın alınması ve yerleştirilmesi gerekir) pahalı bir uygulamadır. Kopyayı yıkadıktan sonra üzerinde manyetik ses yolları oluşturmak, daha sonra da bunlara ses kaydı yapmak gerekir. Öte yandan ses yolları, kaza sonucu silinebilir duyarlıktadır.

Bütün bu nedenlerle manyetik ses, optik sesin yerini almayı başaramamıştır. Bugün ancak bazı durumlarda kullanılmaktadır. Yine de 70 mm'lik filmler, yalnızca manyetik sesten ve altı ses yolundan yararlandılar. Bunların beşi ekran "yolları", biri de salon "fon sesi" içindir.

• *Dolby ve Stereo Dolby.* Dip gürültüsünü azaltma yöntemlerinin en tanınmışlarından biri, hatta en tanınmışı olan ve son zamanlarda geliştirilen Dolby, optik sinema sesine 1975'ten az önce uyarlandı. Ayrıca dip gürültüsünün azaltılması, kuşkusuz, geçirme bandının aşağı yukarı 12 000 hertz düzeyine yükselmesini sağladı. Daha önce 8 000-12 000 hertz dilimi kullanılmıyordu. Bunun nedeni ise çok kolay bir biçimde dip gürültüsüne düşülebilmesiydi.

İkinci evrede, Dolby laboratuvarları, amerikan RCA firmasıyla işbirliği içinde Stereo Dolby'yi geliştirdiler. Bu kez optik ses yolu üzerine özdeş olmayan, değişik iki iz kaydediliyor, ayrıca bir kodlama sistemi oluşturuluyor, böylece üçü ekran "yollarına", biri salon fon sesine yönelik dört sesin kaydına ulaşılıyordu. Sonuç olarak manyetik sesin sakıncalarıyla karşılaşmadan Sinemaskop'un olanakları yeniden elde edildi. Stereo Dolby'nin ek üstünlükleri de şunlardı: Dolby'nin tekboyutlu ya da üçboyutlu optik ses yolları, kopya basımında, alışılagelmiş bir optik ses yolundan daha pahalıya çıkmıyordu; ayrıca gerçekten önemli bir biçim bozulması olmadan, donanımı Dolby yöntemi için yapılmamış bir gösterici aracılığıyla okunabiliyorlardı.

1980'de on binlerce salon (esas olarak ABD'de) Stereo Dolby'ye uygun biçimde donatıldı; yüz kadar film de bu yönteme göre çekildi.

70 mm'lik Dolby kopyalarında, kuşkusuz, yalnızca dip gürültüsü azaltma yöntemi kullanıldı. Çünkü bu kopyalar zaten 6 Stereofonik manyetik ses yolu içeriyorlardı.

üçboyutlu sinema

Sinema sessiz ve siyah-beyaz olarak doğdu. Sesin, sonra da rengin işe karışması görüntüleri gerçeğe en yakın biçimde yansıtma olanağını artırdı. Bu olanağı daha da artırmak için üçboyutlu filmin oluşturulmasına çalışıldı.

Fotoğrafta kullanılan iki göze yönelik üçboyut yöntemleri sinemada tümüyle uygulanamadı: sinemanın topluca izlenen bir gösteri oluşu, tekil kullanıma yönelik aygıtta sağ ve sol görüntülerin ayrılması yöntemini geçersiz kıldı. Uygulamada rastlanan üçboyutlu film yöntemleri şunlar oldu:

—İkiz görüntüler. Bunlar kırmızı-beyaz (siyah-beyaz benzeri) ve yeşil-beyaz iki görüntüdür. Ayrışmaları, bir camı kırmızı, bir camı yeşil olan gözlüklerle gerçekleşir ve bu ayrışma, iki göz için siyah-beyaz bir görüntü izlenimi doğurur. Üstünlükleri: kopyalar, perdeye olağan bir kopyaymış gibi yansıtılabilir. Sakıncaları: görsel izlenim siyah-beyaz bir filmin izlenimi olarak kalır; göz yorgunluğu önemli bir kusur oluşturur.

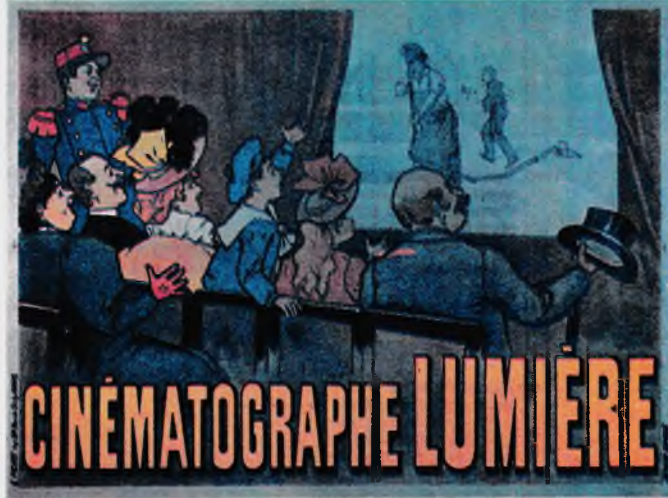
—Polarıcı filtreler. Siyah-beyaz ya da renkli iki görüntü perdeye dik konumlu iki polarıcı filtreden geçerek yansıtılır. Ayrışma, eş filtrelerle donanmış gözlükler aracılığıyla gerçekleşir. Bu iki görüntü ya aynı kopya üzerine yan yana (ve özel bir ikili mercek sayesinde perdede üst üste gelecek biçimde) kaydedilir; ya da eşlemeli biçimde gösterilen iki ayrı kopyayla yansıtılır. İkiz görüntülerin sakıncıları ortadan kalkar, ama bunun için ışığın polarmasına uygun metal kaplı özel bir perde gerekir.

—Izgaralı sistemler. Perdenin çok özel biçimde bölümlenmesiyle her göz, özel gözlükler gerekmeden, kendine ayrılan görüntüyü görür. Bu sistem ne yazık ki çok karmaşıktır ve izleyicinin başı salonun belirli noktalarında tümüyle kıpırtısız kalmak zorundadır. Yoksa görüntülerin ayrışması gerçekleşmez.

Çok zorlayıcı ve sıkıcı olan üçüncü yöntem, neredeyse tümüyle deney aşamasında kalmıştır. Buna karşılık ikiz görüntüler ya da kutuplama yöntemleriyle (örneğin Hitchcock'un *Dial M for Murder* filmi) üçboyutlu yapılan belli sayıda film, sinema girişlerinde seyircilere dağıtılan özel gözlükleri kazanç aracı haline getirdi.

Gerçekte, başlangıçta merak dürtüsüyle gelişen bir akından sonra, seyirci iki göze yönelik üçboyutlu filme büyük ilgi göstermedi. Filmin gösterildiği salonda uygun yer ayırtma ve özel gözlüklerin üstte taşınması gibi güçlüklerin ötesinde, iki gözle sağlanan üçboyut duyumu, bir sahneyi filme alındığı açıdan izletebildiği ölçüde inandırıcı olabildi. Oysa ancak sinema salonlarının ortasındaki birkaç "ideal" yer bu ölçüte uygun düştü. Öbür koltuklarda üçboyut izlenimi doyurucu olamadı. Üçboyut çoğu zaman abartılı göründü.

Her durumda, iki gözle görme, beynin görme düzeneğini sağlayan bölümüne, uzaklıkları değerlendirme olanağı veren öğelerden yalnızca biri oldu. Nesnelerin göreceli hareketleri, boyları ve birçok başka özellik hesaba katıldı. Sonuç olarak, daha yüksek yapılmış "ideal" koltuklarda oturarak "olağan" bir filmi izleyen seyirci, kamera hareketleri ya da filme alınan nesnelerin hareketi yüzünden belli bir üçboyut duygusuna kapıldı. Tersine, perde-

Dessin Depose

Lumière "sinematografı'nın Paris'te halka açık ilk gösterilerinin (1895) afişi
Bibliothèque nationale, Paris

Sinemanın tarihöncesi

1876-1880 Émile Reynaud *Praksinoskop*'u yaptı. Bu, dünyada hareketli resimler *gösterebilen* ilk aygıt oldu.

1885'e doğr. Selüloit kayıt ortamlı esnek filmlerin doğuşu. Bu filmler olmadan sinema ortaya çıkamazdı.

1890-1893. Edison, gerçek sinema filmlerini görüntüleyen ilk "kamera"'yı *(Kinetograph)*, sonra da bu filmleri izlemeyi sağlayan ilk "bakımlık"'ı (visionneuse) [*Kinetoskop*] ortaya koydu.

1895. Lumière kardeşler Sinematograf'ı yarattı. Bu, yalnızca film çekimi değil, *gösterim* (hatta kopya basımı) da yapabilen ilk aygıt oldu.

SİNEMANIN TEKNİK TARİHİNİN EN ÖNEMLİ OLAYLARI

Tabloda sinemanın teknik tarihindeki en önemli olaylar gösterilmiştir. Bunlar arasından her zaman yeni bir seçme yapılabilir. Örneğin 55, 60, 70 ve 75 mm genişliğindeki filmler daha 1900 yılında denenmişlerdir; ama bunlar deneysel çabalar olmaktan ileri gidememiştir. Bu nedenle geniş filmin *piyasaya çıkışı* için kabul edilen tarih 1955'tir. Öte yandan, kimi zaman kesin bir tarih yerine belli bir dönemin *belirtilmesi* yeğlenmiştir. Örneğin ksenonlu lambanın ilk ortaya çıkış tarihi şu olgudan daha az anlamlıdır: lambanın tekniği 1960'tan önce bilinmiyordu; 1970'te ise gündelik kullanıma girdi.

GENEL SİNEMA TEKNİKLERİ	SESLİ SİNEMA	RENKLİ SİNEMA	DAR FİLM (35 mm'den düşük genişlikte filmler)
1896. Continsouza *Malta haçı* kullanımını buldu. Bu düzenek giderek aşağı yukarı tüm profesyonel göstericilerde yer aldı.			
1906-1908. ABD'de J. Stuart Blackton, Fransa'da Emile Cohl, sinema tarihinin ilk *canlı -resim filmleri*'ni yaptılar. (Emile Reynaud'nun kuşakları sinemanın tarihöncesine aittir.		**1908.** Zaman içinde katmalı yöntemi kullananan *Kinemacolor* tekniği (yeşil ve kırmızı renkli görüntülerin art arda gelişi).	
1909. Lumière filmlerinin ölçüleri, uluslararası düzlemde onay gördükten sonra, Edison filmleri karşısında silindi (ikisi de 35 mm'ydi; ama delik sayıları değişikti). Böylece Edison filmleri "standart" ölçü oldu.			
	1910. Eşlenmiş plaklı ve pnömatik amplifikatörlü Gaumont *Kronofon*'u. Halka açık düzenli gösterileri 1912'de başlatıldı.		
		1912. Üçlü mercek aracılığıyla üçrenkli katmalı yöntemi kullanan Gaumont *Kronokrom*'u.	**1912.** 28 mm filmli Pathé-Kok. **1922.** Pathé, ortadan delikli *9,5 mm*'lik filmi piyasaya sürdü. **1923.** Kodak, *16 mm*'lik filmi piyasaya sürdü.
	1923. Lee De Forest'in New York'ta sesin optik ses yolu üzerine kayıt yapılabileceğini ileri sürdüğü, sonra da kaydı gerçekleştirdiği halka açık gösteri.		
1925-27. H. Chrétien *Hypergonar* adlı anamorfoz aygıtı merceği oluşturdu. Bu mercek ticari kullanıma ancak Sinemaskop ile birlikte girebildi.	**1927.** *The Jazz Singer*'ın başarısı (eşlenmiş plak aracılığıyla seslendirilmişti) sesli filme geçişi sağladı. Ama giderek çok daha mantıklı olan optik ses yoluyla seslendirme yöntemi benimsendi.		
1928-1930. Gözle görülebilir tüm ışık ışınımlarına karşı duyarlı *pankromatik duyarkatlar*'ın ortaya çıkışı. O döneme dek kullanılan *ortokromatik duyarkatlar* kırmızı ışığa karşı çok az duyarlıydı. *Pankromatik duyarkatlar*'ın doğuşuyla, özellikle stüdyoların -bize "beyaz" gibi görünmesine karşın- esas olarak kırmızı ışık veren akkor ışıldaklarıyla aydınlatılmaları sağlandı.	**1929-30.** Sesli sinemanın egemen duruma geçişiyle, kamera çekim hızının saniyede 16 görüntüden 24 görüntüye çıkışı.		
			1932. Kodak, 8 mm'lik filmi piyasaya sürdü.
1933. *King Kong* filmi, perde gerisinden gösterim ve *örtü -dişi örtü* yöntemleriyle yapılan film hilelerini halka sevdirdi.			
	1930'ların başları. Ses giderme kutusuyla ("blimp") donanmış kameraların (Debrie Super -Parvo, Mitchell BNG) ortaya çıkışı. Böylece kameraların, çekim düzlüğünde, ses kaydını engellemeyecek biçimde hareketi sağlandı. (Daha önce kamera camlı bir odacığa kapatılıyordu.)	**1935.** Üçrenkli *Technicolor* tekniğiyle ilk uzun metrajlı filmin çekimi. **1935.** İlk tek kuşaklı (yani duyarkatları üst üste binmiş) film olarak, evrilir (doğrudan pozitife dönüşür) *Kodachrome*'un (16 mm) piyasaya sürülüşü. **1936.** "Bağlayıcı" katılmış ilk tek kuşaklı film olarak, evrilir *Agfacolor*'ın piyasaya sürülüşü (16 mm).	

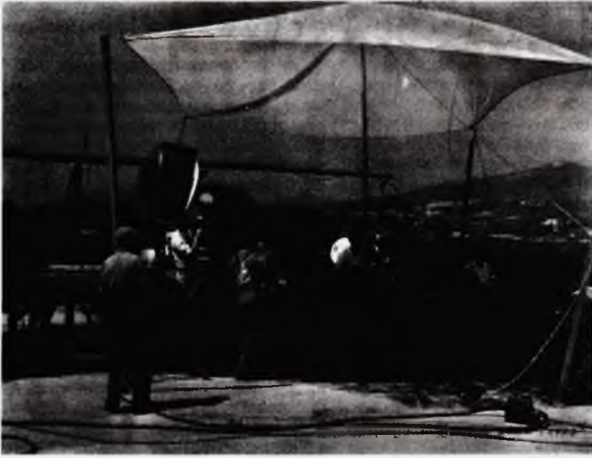
Georges Méliès'in stüdyosunda bir dekorun yerleştirilmesi (1908)

Cinémathèque française

SİNEMANIN TEKNİK TARİHİNİN EN ÖNEMLİ OLAYLARI

GENEL SİNEMA TEKNİKLERİ

Metro-Goldwin-Mayer

1930'larda King Vidor'un bir açık hava sahnesi çekimi

1952. Yan yana üç görüntülü *Sinerama* tekniğinin doğuşu.

1953. Fox yapımevi, anamorfoz aracılığıyla oluşturulan genişperde tekniği *Sinemaskop*'u yarattı.

1954. Selüloit tabanlı filmlerin yasaklanması. Pratikte yalnızca *selüloz asetat* tabanlı yanmaz filmlerin kullanımına izin verilmesi (bunlar çok uzun süredir bilinen, ama o güne dek yalnız amatörlere yönelik filmlerdi).

1954. Paramount, 35 mm'lik boş filmin kameradan yatay olarak geçtiği *Vistavision* yöntemini yarattı.

1955. *70 mm*'lik filmin *Todd-AO* ilk adıyla piyasaya sürülüşü.

1955'e doğr. Yukardaki yöntemlerin etkisiyle *panoramik* denilen genişperde ölçüleri doğdu. Bunlar bugün de hemen hemen sistemli bir biçimde kullanılmaktadır.

1952-1955. Televizyonun rekabetine karşı, Hollywood, ışık kutuplaması yöntemiyle birkaç *üçboyutlu* film yaptı.

1960-1970. *Ksenon'lu lamba*'nın yaygınlaşması; "kendiliğinden" gösterime ve "çoksalonlu sinema kompleksleri"nin doğuşuna olanak sağlaması.

SESLİ SİNEMA

1950'ler. Renkli filmin ağırlık kazanması üzerine *değişken uzanım,* değişken yoğunluğun yerini aldı.

1953. Sinemaskop filmde manyetik *dört* ses yolu yer aldı (perdenin solu, ortası, sağı ve "atmosfer sağlama"ya yönelik salon dibi sesi).

1955. 70 mm'lik filmde *manyetik altı* ses yolu yer aldı (beşi perde, biri "atmosfer" sesi).

1960'a doğr. Sinemaskop'un ortadan kalkması, geleneksel optik ses yoluna geri dönen *Scope*'un ağırlık kazanması (böylece görüntü genişliğinin de bir ölçüde azalması).

1975. *Üçboyutlu Optik Dolby*'nin ortaya çıkışı.

RENKLİ SİNEMA

1939. *Agfacolor,* ilk negatif-pozitif tek kuşak yöntemini oluşturdu. Yöntem, 1942'de *la Ville dorée* filmiyle seyirciden ilgi gördü.

1948. M. Pagnol, katmalı yöntemi kullanan *Rouxcolor* renklendirme tekniğiyle *la Belle Meunière* filmini çekti. Ancak gösterimde Technicolor'ın basitçe kullanılması bu yöntemin sonunu getirdi. Aynı yıl *Gevacolor*'ın negatif-pozitif filmi piyasaya çıktı.

1951. Kodak, negatif-pozitif *Eastmancolor*'ı piyasaya sürdü.

M. Bessy arşivleri

yönetmenliğini Tony Richardson'un yaptığı *Tom Jones* (1963) adlı filmin çekiminde, elde taşınır kamerayla görüntü alınması

1955-1965. Renkli televizyonun yaygınlaşmasıyla siyah-beyaz filmin bir yana bırakılması.

DAR FİLM
(35 mm'den düşük genişlikte filmler)

1937. Küçük salonlar için, Pathé, pek benimsenmeyecek olan 17,5 mm'lik filmi piyasaya sürdü.

1964. Kodak'ın *Süper 8* filmi piyasaya sürüşü.

1978. İlk gösterim sırasında ivedi yıkamayı gerçekleştiren *Polavizyon* (Super 8) yönteminin doğuşu.

ye çok yakın ya da çok uzakta oturan ya da perdeye göre çok yanda kalmış bir seyirci için üçboyutlu bir filmin iki görüntüsünün karşılaştırılması, gözlenen sahnenin üçboyutluluğunun zihinde canlandırılan biçimiyle az çok çelişkili olma tehlikesi taşır. Bu durumda iki gözle görme de rahatsızlıktan başka bir şey yaratmıyordu.

Bugünkü teknik aşamada, holografinin yaratabileceği sürprizler saklı tutulursa, üçboyutlu film büyük bir ilgi görmekten uzaktadır. Bu tür filmden esas olarak bilimsel çalışmalar gibi kimi özel alanlarda yararlanılmaktadır.

amatör sinema

Amatör sinemanın doğuş tarihi Pathé'nın 9,5 mm'lik filmi piyasaya çıkardığı 1922-23 yılları öncesine getirebilir. Bu genişlikteki film üç temel yenilikten yararlandı: güvenlik kayıt ortamı, evirtilir duyarkat (doğrudan gösterime hazır görüntü verir) ve dar film (alışılmış 35 mm'lik filmlerden çok daha ekonomikti). Çok kısa süre sonra, Kodak aynı anlayışla 16 mm'lik filmi piyasaya sürdü. Daha sonra 1932'de, 9,5 mm'lik filmden daha da ekonomik olan 8 mm'lik film yapıldı. Giderek amatör sinemanın simgesi haline gelen 8 mm'lik film, otuz yılı aşkın süre 9,5 mm filmin yavaş yavaş ortadan kalkmasına neden oldu. Buna karşılık 16 mm'lik film, televizyon sayesinde çok hızlı bir gelişme gösterdi. TV, röportaj filmleri kadar konulu film ya da eğlence programı yapımlarında da 16 mm'lik boş filmin dev bir tüketicisi oldu.

Bununla birlikte 8 mm'lik film, kullanıcılarına kimi el işlemlerini zorunlu kıldı: üreticinin piyasaya çıkardığı bobinin kameraya takılması, filmin tersine sarılması gibi.

8 mm'lik film, gerçekte, 16 mm genişliğinde üretilen filmin kimyasal işlemler sırasında boylamasına ikiye kesilmesiyle elde edildi: kameraya ilk takılışı sırasında 16 mm'lik filmin bir yarısı kullanıldı; tersine sarmadan sonra öbür yarısına görüntü alındı. 1964'te Kodak tarafından piyasaya sürülen Super 8 film, bu sakıncaları ortadan kaldırdı. Kameranın çalışmaya hazır duruma gelmesi için, içine küçük bir kartuş sürmek yeterliydi. Buna koşut olarak elektrik motoru (genellikle 8 mm'lik kameralarda görülen zemberekli mekanik motor değil) ve otomatik diyafram ayarı kullanımının başlaması, "düğmesine basılarak" çalışan kameraların geliştirilmesini sağladı.

Fuji tarafından piyasaya sürülen Single 8, Super 8'den yalnızca kartuşunun kurulmasıyla ayrıldı; gösterim yönünden ikisi de eşdeğerdeydi.

Kullanımındaki bu aşırı basitlik, başlangıçta Super 8 kameraları büyük ölçüde yaygınlaştırdı, ama giderek şaşırtıcı bir gerileme içine girdiler. Sinema amatörleri gitgide daha yetkinleşen modelleri yeğlediler: görülen resmin aynısını saptayan refleks vizör'ler, büyük alanlı, çok büyük açılımlı, vb. zoom'lar (değişik odaklı mercek) ve özellikle manyetik ses kaydı yapan modeller. Ivır zıvırı daha çok, daha pahalı ve el işlemleri kimi zaman eski 8 mm'liklerden daha karmaşık kameraları ortaya çıkaran bu gelişim, kuşkusuz bu aygıtlardan evlerde yararlanma oranında görülen durgunluğun nedeni oldu. Anında banyo edilen filmlerin piyasada önemli ölçüde etkili olduğu fotoğraf alanının tersine, yakın geçmişte ortaya çıkan anında yıkanır filmler pek ilgi görmedi.

Günümüzde 16 mm, profesyonel bir film boyutu haline geldi. 8 ya da 9,5 mm'lik kameralar için sürekli film üretiliyorsa da, amatör sinema alanında artık yalnızca Super 8 (ya da Single 8) kameralar ve Super 8 ya da ikili 8/Super 8 göstericiler yapılmakta, 16 mm dışındaki aygıtlar için artık yalnızca renkli film bulunabilmektedir.

sinema ekonomisi

İster bir sanat eseri, ister yalnızca bir eğlence aracı sayılsın film önünde sonunda büyük tüketim ürünleri kategorisi içine girer ve her büyük üretim gibi üç ekonomik etkene bağlanır: üretici, aracı, perakendeci. Bununla birlikte film birtakım ayrıcalıkları olan bir üründür, çünkü her şeyden önce maddesel olmayan bir ürün: bir perdeye yansıtılan görüntülerdir. Dolayısıyla, bu üç ekonomik etkenin biraz değişik işlevleri olacaktır. Bunları, ülkelere göre değişen ayrıntıları bir yana bırakırsak şöyle sıralayabiliriz;

—*yapımcı*, yaygın görüşün aksine yapımcının işi yalnızca filmin finansmanını sağlamak değildir. Aslında filmin yapılması için gerekli bütün elemanları bir araya getirir: konu, oyuncular, yönetmen, teknisyenler ve diğerleri, ve tabii film için gerekli sermaye. Bu bakımdan yapımcıyı inşaat sektöründeki müteahhite benzetebiliriz. Bu benzetmede rejisör ya da yönetmen inşaattaki mimarın işlevini yerine getirir;

—*dağıtımcı*, yapımcının ürettiği filmi sinema salonlarına dağıttığı gibi filmin kopyalarını, afişleri vb. hazırlatır ve ilgili yerlere gönderir. Çoğu ülkelerde dağıtımcının bir işi de yapımcının aldığı kredileri bankalarda garanti etmek, kopyaların baskısını ve filmin reklamını hazırlamaktır. Genellikle, bu masraflarını karşılamak için dağıtımcı sinemalardan bilet satışına göre hesaplanan bir yüzde alır;

—*işletmeci*, sinema salonunun sahibidir ve gerek belli bir fiyatla gerek hasılat üzerinden bir yüzdeyle filmi dağıtımcıdan kiralar. Bu yüzde filmin yeniliğine, uyandırdığı ilgiye göre genellikle batı ülkelerinde % 50 ile % 80 arasında değişebilir. İşletmeciyle sinema müdürünü birbirine karıştırmamak gerekir; işletmeci salonun temsil ettiği ticari kuruluşun sahibidir. Sinema müdürü ise bu salonun uygun bir biçimde çalışmasını sağlar.

Sinemanın bu geleneksel ekonomik etkenleri, günümüzde yeniden değerlendirilmektedir. Gerçekten de gelişmiş Batı ülkelerinde ve bir dereceye kadar Türkiye'de de sinemanın ekonomik durumunu ikiye ayırabiliriz: televizyondan önce ve sonra.

İlk aşamada, eğlence alanında pek rakibi bulunmayan sinema halkın en iyi eğlence aracıydı. Bundan dolayı da genellikle yapılan filmler, kaliteleri ne olursa olsun, yapımcılarını pek iflasa sürüklemiyordu. Ayrıca, fazla seçim hakkı olmadığı için bir filmin ömrü uzun yıllar sürebiliyordu.

Televizyondan önceki piyasanın istikrarlı olması ve kâr sağlaması özellikle ABD'de filmin bütün aşamalarını elinde tutan büyük firmaların doğmasına yol açtı. Bunlar yapımcılığı, stüdyoların işletilmesini, dağıtımı ve işletmeciliği bir arada yürütüyorlardı. Aralarında en güçlüleri 7 taneydi: United Artist Corporation, Columbia, MGM, Paramount, RKO, Universal, Columbia ve Warner. O dönemlerde sinema Hollywood'da başlı başına bir endüstri dalıydı. Dolayısıyla da filmler belli standartlara göre gerçekleştiriliyor, ayrıca da çekimde belli kalıplardan yararlanılarak filmlerin zaman aşımına dayanmaları sağlanıyordu.

50 li yıllarda Batı'da televizyon vericileri şebekesinin genişlemesiyle, bundan 20 yıl kadar sonra da Türkiye'de seyircinin önüne iki seçenek çıktı. Bir "yere gitmek"ten zevk alanlar, toplu seyirden, büyük ekrandan hoşlananlar yeni filmleri hemen görmek isteyenler sinemadan vazgeçmediler. Öbürleri sinemayı bırakıp televizyona kaydılar.

Çeşitli dönemlerde İngiltere'de, ABD'de ve ve diğer Batı ülkelerinde görülen bu evrimin sinema bakımından çok ağır sonuçları oldu. ABD'de, Almanya'da, Japonya'da, Fransa'da ve Türkiye'de özellikle de seyircilerin % 90'ını kaybeden İngiltere'de bilet satışları sinema sanayisini iflasa sürükleyebilecek kadar sarstı.

Bir ayrı etken de, diğer iletişim araçlarında olduğu gibi sinemada da "bilginin" çabuk eskimesi, halkın filmleri hemen görmek istemesine yol açıyor, bu da film sanayisinde kopya sayısının çoğaltılmasını gerektiriyordu: kimi ülkelerde 20 kopya genellikle piyasayı doyurmaya yeterken bu kopyaların sayısı 50'ye, 100'e, hatta kimi ülkelerde 200'e çıktı. Dolayısıyla, bir filmin kaderi yalnız zamana değil mekâna da bağlı oluyordu. Buna bir örnek vermek gerekirse, bir Batı ülkesinde 25 yıl önce 6 ayda bütün girişlerinin yarısını sağlayan bir filmin bu sonucu 6 ile 12 haftada elde ettiğini söyleyebiliriz.

Sinema ekonomisinin karşılaştığı güçlükler arasında televizyonda gösterilen filmlerin yanı sıra videonun günden güne artan rekabetini ve uydu yayınlarının giderek yayılmasını da sayabiliriz. Bu durumda film ayrıcalığını kaybetmiş, işitsel-görsel herhangi bir ürün düzeyine gelmiş ve bir salonda gösterilmesi dışında fazla bir özelliği kalmamıştır. Dolayısıyla sinema ekonomisini tek başına ele almak bir anlam taşımaz. Bu ekonomi ancak tüm görsel-işitsel araçlar ekonomisi çerçevesinde ele alındığı zaman bir çözüme bağlanabilir.

Nitekim televizyonla baş edebilmek için ABD sineması önce sineramayı, sinemaskopu, renkli ve stereo filmleri piyasaya sürdü. Twentieth Century Fox Film Corporation ve Walt Disney Productions dışında bütün diğer büyük firmalar, ayakta kalabilmek için, boş zamanları değerlendirmeye dayanan büyük teşkilatlara katılmak zorunda kaldılar.

• Dünya sinemasının sanatsal yönden tarihi için, çeşitli ülkelerin ilgili maddelerine bakınız.

Sinema günleri, Kültür bakanlığı himayesinde İstanbul Kültür ve sanat vakfı tarafından düzenlenen film gösterileri. Sinema günleri ilk olarak 1982'de İstanbul festivali çerçevesinde altı filmlik bir "film haftası" olarak başladı. Bu etkinlik 1983'te bütün festival süresine yayıldı ve bir ay bo-

Sinema günleri ödülleri

Uluslararası yarışma *(Altın lale ödülü)*

1985	*1984*	Michael Radford (Büyük Britanya)
1986	*Yesterday* (Dün)	Radoslaw Piwoworski (Polonya)
1987	*Hrani menya moi Talisman* (Tılsımım koru beni)	Roman Balayan (Ermenistan)
1988	*Travelling avant* (Öne kaydırma)	Jean-Charles Tacchella (Fransa)
1989	*Za Sada bez dobrog naslova* (Filmin adı yok)	Srdjan Karanovic (Sırbistan)
1990	*Nar-O-Nay* (Narına yandım)	Sa'iede Ebrahimifar (Iran)
1991	*Farendj*	Sabine Prenczina (Fransa)
1992	*Bian zou bian chang* (Telin ucundaki yaşam)	Chen Kaige (Çin)
1993	*Manila, Paloma Blanca* (Beyaz güvercin Manila)	Daniele Segre (Italya)

Ulusal yarışma *(Eczacıbaşı vakfı yılın en iyi türk filmi ödülü)*

1985	*Bir yudum sevgi*	Atıf Yılmaz
1986	*Zuğurt ağa*	Nesli Çolgeçen
	Amansız yol	Ömer Kavur
	Adı Vasfiye	Atıf Yılmaz
1987	*Anayurt oteli*	Ömer Kavur
1988	*Muhsin Bey*	Yavuz Turgul
1989	*Uçurtmayı vurmasınlar*	Tunç Başaran
1990	*Karartma geceleri*	Yusuf Kurçenli
1991	*Camdan kalp*	Fehmi Yaşar
1992	*Seni seviyorum Rosa*	Işıl Özgentürk
1993	*İki kadın*	Yavuz Özkan

yunca sinemaseverlere 36 film sunuldu. Film gösterileri gördüğü ilgi üzerine 1984'ten başlayarak festivalden farklı bir döneme, nisan ayına kaydırıldı ve o yıl 16 ülkeden 44 film izlendi. 1985'te "Sinema günleri" programında, ilk kez, biri "uluslararası", diğeri "ulusal" olmak üzere iki yarışmalı bölüm yer aldı. "Uluslararası yarışma" bölümünde "sanat ve sanatçı" temasını işleyen filmler, uluslararası bir jüri tarafından değerlendirilmeye ve "en iyi film" in yönetmenine "Altın lale" ödülü verilmeye başlandı. "Ulusal yarışma" bölümünde ise, bir ulusal jüri, katılan türk filmlerini değerlendirerek, o yılın en iyi yapıtına "Eczacıbaşı vakfı yılın en iyi türk filmi ödülü"nü vermeye başladı. 1985'te 69, 1986'da 78, 1987'de 103 ve 1988'de ise 114 uzun metrajlı filmin yer aldığı "Sinema günleri" kısa sürede dünyanın büyük film festivalleriyle boy ölçülebilecek konuma geldi. 1989 yılı başında FİAPF (Uluslararası film yapımcıları dernekleri federasyonu) tarafından tanınarak dünyanın en önemli kırk film festivali arasına giren "Sinema günleri" bu gelişmeye koşut olarak adını "İstanbul Uluslararası film festivali" olarak değiştirdi. 1993'de Festival'e 33 ülkeden 133 film katıldı.

Sinema TV uygulama ve araştırma merkezi, İstanbul'da Mimar Sinan üniversitesi'ne bağlı olarak etkinlik gösteren kurum. Kuruluşu 1962'de Devlet güzel sanatlar akademisi öğrenci ve öğretim görevlilerinden oluşan bir grubun kurduğu "Kulüp sinema 7"ye dayanır. Türkiye'de gerçek anlamda bir film arşivi ilk kez burada oluşturuldu. Film gösterileri, açık oturumlar ve konferanslar düzenleyen kulüp, 1967'de *Türk film arşivi* adını aldı, 1969'da da *Türk devlet film arşivi* adıyla resmi bir kurum haline dönüştürüldü; 1973'te *Uluslararası film arşivleri federasyonu*'na (FİAF) asıl üye olarak kabul edildi. Kurum, 1975'te bir yönetmelikle (11 mart tarihli *Resmi gazete*) *Sinema TV enstitüsü* adıyla Devlet güzel sanatlar akademisi'ne bağlandı. Sinema ve televizyon alanlarında eleman yetiştirmeye yönelik çalışmalar yapması amaçlanan enstitü, 1975'te İstanbul'da Balmumcu'daki modern klima araçları, laboratuvarları, yanmaz depoları ve üç gösteri salonu bulunan yeni binasına taşındı. 1976'da, gösterilen filmlerin 4 ayrı aygıttan yararlanılarak izlenmesini sağlayan yeni düzenceler kullanılmaya başlandı. Kurum günümüzde, Yükseköğretim kanunu ile Devlet güzel sanatlar akademisi'nin üniversiteye dönüştürülmesi sonucu kurulan Mimar Sinan üniversitesi'ne bağlı, Sinema TV uygulama ve araştırma merkezi ve Sinema TV ana sanat dalı adı altında çalışmalarını sürdürmektedir.

SİNEMACI a. **1.** Sinema işleten kimse. **—2.** Sinema filmi yapımcısı ya da yönetmeni. **—3.** Film yapımının herhangi bir aşamasında görev alan kimse.

SİNEMACILIK a. **1.** Sinema filmlerinin gerçekleştirilebilmesi için uygulanan işlem ve yöntemlerin tümü, sinema endüstrisi. **—2.** Sinema işletme işi.

SİNEMA-GERÇEK a. 1950'li yıllarda birçok ülkede ortaya çıkan ve geleneksel kurmaca sinemaya tepki olarak röportaj teknik ve yöntemleriyle "yaşamı doğrudan ekrana yansıtmak"ı savunan bir akımı belirten terim.

SİNEMA-GÖZ a. Kameranın her şeyden önce "gerçeği olduğu anda yakalamak"ı amaçlaması gerektiğini, dolayısıyla yönetmenin asıl sanatının, filmi çekilmiş belgeleri, değiştirmeksizin ve kişisel yoruma başvurmaksızın birleştirmek olduğunu savunan sinema kuramı.
—ANSİKL. 1922'de haber-film operatörü Dziga Vertov tarafından ortaya atılan ve savunulan bu kuram, Ayzenştayn da dahil pek çok yönetmeni büyük ölçüde etkiledi. Vertov'un öğrencileri olan Kinok'lar, dekorlar, makyajlar, hatta profesyonel oyunculardan vazgeçmeyi tasarlıyorlardı. Vertov fikirlerini bir dizi belgesel filmde uygulama olanağı buldu (*Çelovek kinoapparatom*, 1929).

SİNEMASEVER a. Sinemayı seven, sinema sanatına özel bir ilgi duyan kimse.

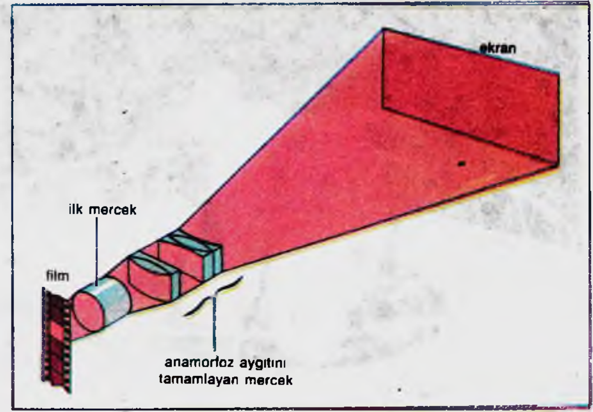
■**SİNEMASKOP** a. (fr. tesc. edil. a. *CinémaScope*'tan). Sine. **1.** 1953'te Twentieth Century Fox tarafından piyasaya sürülen genişperde sinema tekniği. **—2.** *Sinemaskop 55*, Fox'un, Sinemaskop'un kimi ilk kusurlarını ortadan kaldırmak için çekimde 55 mm genişliğinde film kullanımıyla başlattığı başarısız girişim.
—ANSİKL. Sinemaskop ve türevlerinde, genişliği yüksekliğinden çok daha büyük bir görüntü elde edilmesi optik anamorfoz ilkesinin ürünüdür. Film çekiminde, görüntü, belli bire iki oranında genişliğine sıkıştırılır (bir başka oran da seçilebilir; zaten değişik *anamorfoz katsayı*'lı mercekler vardır). Sinemaskop'ta bu anamorfoz, kamera merceği önüne yerleştirilen ikinci bir mercek -1925'te H. Chrétien tarafından bulunan Hypergonar- aracılığıyla gerçekleşmişti. Göstericinin merceği önüne yerleştirilen benzer bir mercek, gösterim sırasında görüntüyü büyütüyor ve perdede konuyu gerçek oranlarıyla oluşturuyordu. Sinemaskop'un yeniliği, yalnızca bu uzamış görüntü değil, aynı zamanda mıknatıslı ses yollarına kaydedilen üçboyutlu sesti. Dolayısıyla sinema salonları düzeyinde görece önemli yatırımlar gerektiriyordu. Esas olarak da bu nedenle 1960'a doğru ortadan kalktı. Onun yerini alan Scope, anamorfoz ilkesini korudu, ancak geleneksel optik ses yoluna geri döndü. (→ FİLM* genişliği ve SİNEMA.) Scope bir marka değil, yalnızca bir cins terimiydi. "CinemaScope" ile "Scope" arasında birçok teknik ortaya çıktı; bunlar ya "CinemaScope" ya da "Scope"a yakın teknikler oldu: *Cinepanoramic, Dyaliscope, Totalvision* vb.

SİNEMATEK a. (fr. *cinémathèque*). Genellikle aynı yerde gösterime sokulmak üzere filmlerin (perde klasikleri, ticari filmler, bilimsel filmler, haber filmleri) saklandığı, korunduğu yer.

Sinematek *(Fransız —i)*, 1936'da Henri Langlois, Georges Franju ve P. A. Harlé tarafından kurulan ve sinema tarihine ilişkin film ve belgeleri korumayı ve kurtarmayı amaçlayan kuruluş. Devletin paraca desteklediği Fransız sinemateki, bir genel sekreterliğin yönetimi altında toplanmış birçok birimden oluşur: film gösterim birimi (Chaillot sarayı'ndaki, 1978'den sonra da Georges-Pompidou merkezi'ndeki sinema salonları; taşra şubeleri), koruma birimi, fototek, kitaplık. Sinematek bünyesinde, sinema tarihine ilişkin koleksiyon aygıtlarının, dekor, kıyafet, fotoğraf ve belgelerin sürekli olarak sergilendiği bir *Sinema müzesi* kuruldu. Henri Langlois, şubat 1968'e kadar Fransız sinematekinin önce genel sekreterliğini, sonra da sanat yönetmenliğini yaptı; bu tarihte, fransız hükümeti tarafından görevden alındı; ancak, bu durumun yoğun protestolara yol açması üzerine nisanda yeniden eski görevine getirildi ve ölümüne (1977) dek bu görevi sürdürdü.

Sinematek *(Türk — derneği)*, 1965 yılında çeşitli sanat ve bilim çevresinden on beş kişinin girişimiyle kuruldu. Uluslararası film arşivi federasyonu'nun yazışma üyesi olan (1966-1972) dernek, önceleri çeşitli sinemalarda özel seanslar düzenleyerek, 1971'den sonra da kendi salonunda toplu gösteriler biçiminde eski-yeni, klasik-modern önemli filmleri sundu. Ayrıca sinema sanatını yaymak amacıyla açık oturumlar, seminer, kurs ve konferanslar düzenledi, kitaplar yayımladı. 12 Eylül 1980'de etkinliğine son verildi.

Sinematek *(Uluslararası dans—i)*, Fransa ve yabancı ülke repertuvarlarında yer alan koregrafi yapıtlarını yaymak, koregrafi sanatını sanat merkezlerinden uzakta kalan ülkelerde tanıtmak ve koregrafların telif haklarını savunmak amacıyla 1966'da Paris'te kurulan dernek.

Sinemaskop bir filmin gösterim ilkesi şeması

SİNEMATİZASYON a. (fr. *cinématisation*). Bir kol ya da bacağın bir kısmının cerrahi olarak kesilmesinden sonra geride kalan güdük kısımdaki kasların, protez aygıtların işletebilecek biçimde kullanılabilmesini sağlamak amacıyla uygulanan ameliyat.

SİNEMATOGRAF a. (fr. *cinématographe*). Hareketli görüntülerin kaydı ve gösterimi için Lumière kardeşler'ce tasarlanan aygıtın markası. (Aslında "Sinematograf" (Cinématographe), Léon Bouly' nin 1892'de patentini aldığı bir aygıtın markasıdır. Bununla birlikte, terim, Lumière kardeşler aygıtının markası olarak bugüne ulaşmıştır.)

SİNEMOGRAF a. *(cinémographe)*. Ölçbil. → HIZÇEKER.

SİNEMOMETRE a. (fr. *cinémomètre*'den). Ölçbil. → HIZÖLÇER.

SİNEMÜRİYEN a. (fr. *sinémurien; Semur*'den). Yerbil. SEMUR KATI'nın eşanlamlısı.

SİNEOL a. (fr. *cinéol;* lat. *cinae oleum*, yavşan yağı'ndan). Org. kim. $C_{10}H_{18}O$ formülünde ikihalkalı monoterpensel eter; kayeput, okaliptus, horasani vb. gibi bitkilerden elde edilen esanslardan özütlenir; tıbbi tedavide ökaliptol adıyla kullanılır. (*Kayeputol* da denir.)

SİNEOLİK sıf. (fr. *cinéolique*). Org. kim. *Sineolik asit*, formülü $C_{10}H_{16}O_5$ olan ve sineolün yükseltgenmesi sonunda elde edilen asit.
—ANSİKL. Sineolik asit 197 °C'ta erir. Suyla ısıtıldığında karbondioksit (CO_2) yitirerek 84 °C'ta eriyen *sinenik asid'i* verir. Sinenik asit de karbondioksit yitirerek *metilheptenon*'a dönüşür.

SİNEORAMA a. (fr. *Cinéorama;* tesc. edil. a.). Eski bir görüntüleme ve gösterim yöntemi, Sinerama'nın (Cinérama) atası.

SİNERAMA a. (fr. *Cinérama;* tesc. edil. a.). Sine. Fred Waller tarafından geliştirilen (1952) ve bugün bırakılmış olan görüntüleme ve gösterim tekniği.
—ANSİKL. Sinerama'nın görüntüsü, çok geniş ve çok içbükey bir perde üzerinde, bağımsız olarak çekilmiş üç 35 mm'lik filmin görüntülerinin yan yana, kusursuz bir eşleme içinde yansıtılmasına dayanır. Öte yandan sesin de üçboyutlu oluşu, salonun ortasında oturan seyirciye "olaya katılma" ya da oldukça kavrayıcı bir "üçboyutluluk" izlenimi verir.
Yöntemin karmaşıklığı, pahalıya maloluşu ve görüntülerin gerçekten doyurucu biçimde yan yana getirilmesinin olanaksızlığı -başlangıçtaki büyük başarısından sonra- Sinerama'nın (ve onun SSCB'de yaratılan benzeri *Kinopanorama*'nın) terk

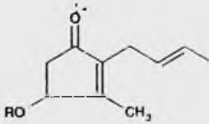

Contraves AG

zayıf kızılötesi ışınlı ve zayıf kontrastlı hedeflerin, füze ve nükleer füzelerin, otomatik olarak izlenmesini sağlayan **sineteodolit**

edilmesine yol açtı. Bu arada gerçekleştirilmesi çok daha basit geniş perde teknikleri bulundu: Sinemaskop, sonra 70 mm film.

Sinerama, Grimoin-Sanson'un *Sineorama* (Cinéorama) [1900] tekniğini akla getiriyordu. Bu teknik, on filmin eşlemeli gösterimiyle sahnelerin, seyirciyi tam olarak saran kesintisiz bir çember perde üzerine yansıtılmasını sağlıyordu. Sineorama'nın uygulaması güvenlik nedenleriyle yarım kalmıştı. Daha sonraki çeşitli girişimlerde -örneğin 1958'de Brüksel'deki Dünya sergisi'nde sunulan amerikan *Circarama*'sında -Grimoin- Sanson'un düşüncesi uygulanmaya çalışıldı. Sinerama'nın öncüleri arasında, *Napolyon* (Napoléon) filminin birçok sahnesi için, üç ayrı çekimin bir genişperde üzerinde yan yana getirilmesi yoluna başvuran fransız Abel Gance'ı da anmak gerekir.

sinerin I R=CO–C_9H_{15}
II R=CO–$C_{10}H_{15}O_2$
sinerolon R=H

SİNEREZ a. (fr. *synérèse*). Fizs. kim. Fiziksel koşulların değişmesine bağlı olarak şişmiş bir peltenin çözücüsünü kendiliğinden geri vererek yavaş yavaş dönüşmesi olayı. (Bu süreç, pelte fazında mekanik karıştırma yoluyla değişim hızlandırılamadığından çok yavaş gelişir; buna büzülme de denir.)

SİNERİN a. (fr. *cinérine*). Org. kim. Piretrinlere benzeyen ve pireotu çiçeklerinde piretrinlerle birlikte bulunan böcek öldürücü iki bileşiğe verilen ortak ad.

SİNERİT a. (fr. *cinérite*). Yerbil. Volkanik küllerden oluşan katmanlaşmış birikim.

SİNERJİ a. (fr. *synergie*). GÖREVDEŞLİK' in eşanlamlısı.
—İkt. Birden çok etkenliği tek bir sonuç elde edebilecek biçimde bir araya getirerek araç tasarrufu sağlamak: *İki işletme arasında sinerjiden yararlanmak.*

SİNERJİK sıf. (fr. *synergique*). Nörobiyol. Kasılmaları aynı hareketin gerçekleşmesine katkıda bulunan kaslar ya da kas grupları için kullanılır. (Örneğin, bacağı büken iki kas, yan arka iki başlı kas ile yarı -kirişsi kas sinerjiktir.)

SİNEROLON a. (fr. *cinérolone*). Org. kim. Sinerinlerde ester biçiminde bulunan hidroksi-4 metil-3 (buten-2'yl)-2 siklopenten-2 on'un yaygın adı.

SİNEROMAN a. (fr. *cinéroman*). **1.** 1912 ile sessiz sinemanın son dönemi arasında dizi filmlere verilen ad. (Eşanl. SERİYAL.) **—2.** Bir filmden alınmış ve onun fotoğrafları kullanılarak resimlenmiş öykü. **—3.** Sinemaya uyarlanmak üzere kaleme alınmış roman.

SİNES, Portekiz'de (Setúbal yönetim bölümü) liman kenti ve sayfiye yeri, Atlas okyanusu kıyısında; 8 000 nüf. Petrol limanı (rafineri ve petrokimya). Balıkçılık ve konserve fabrikaları.

SİNE-SALUM bölgesi, Senegal'de bölge, Sine ve Salum ırmaklarınca sulanır; 23 945 km²; 973 200 nüf. Merkezi *Kaolack.* Yerfıstığı, pamuk, tütün.

SİNESİ a. (fr. *synécie*). Bot. Görünüşüyle belirgin bir bitki örtüsünün evrim aşaması (orman, fundalık, kıraç toprak vb.).

SİNESTEZİ a. (fr. *synesthésie*). Psikol. → KİNESTEZİ.

SİNEŞİ a. (fr. *synéchie;* yun. *synekheia,* kalınlık, *synekhein,* birlikte olmak, bağlı tutmak'tan). Patol. **1.** İltihap ya da travma sonucunda organlarda ya da organların bir bölümünde ortaya çıkan anormal yapışıklık. **—2.** *Burun içi sineşi,* burun bölmesinin bir boynuzcuğa yapışması. || *Dölyatağı sineşisi,* dölyatağının ön ve arka duvarlarının birbirine yapışması. (Boşluğu kısmen kapatarak yumurtanın yuvalanmasını engelleyebilir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *İris sineşisi,* irisin merceğe ya da korneaya yapışması.
—ANSİKL. Dölyatağı sineşileri ya mukoza lezyonlarından (verem) ya da kürtajdan sonra gelişir. Belirtisi amenore ve histerografideki özgün görüntülerdir. Cerrahi tedavi sadece kürtajdan sonra gelişen tiplerde uygulanır.

SİNETEODOLİT a. (fr. *cinéthéodolite*). Uzay fırlatıcılarının ya da balistik araçların hareketlerini izleyip fotoğraflarını çekmeye yarayan aygıt.
—ANSİKL. Sineteodolit, her yönde hızla yer değiştirmelere olanak veren bir destek üzerine yerleştirilmiş, odak uzaklığı büyük bir teleobjektif taşıyan bir kameradan oluşur. Alınan görüntüler, hedef görüntüsünün yanı sıra, bir zaman çizelgesi ile her yönde konum veren iki cetvelin derecelerinin görüntüsünü kaydeder. Çekilen film ise aracın yörüngesini yeniden oluşturmayı sağlar. Açısal duyarlığı 1/10 000 radyan düzeyindedir.

SİNETODEZM a. (fr. *cinétodesme*). Biyol. Kirpikli protistlerde bulunan her sinetozomla bağlantılı yüzeysel iplikçik. (Sinetodezm her zaman sinetozomun sağında bulunur, bu da tüm kirpikli protist türlerine bir kutupluluk sağlar.)

SİNEUSİS a. (fr. *syneusis;* yun. *synesis,* karşılaşma, birleşme'den). Petrogr. Ortak bir plajioklaz haleyle çevrili plajioklaz kristallerin birleşmesi.

SİNFONİA a. (ital. sözc.; lat. *symphonia,* senfoni). Müz. **1.** XVI. ve XVII. yy.'da İtalya'da, bir bale ya da pastoralde yer alan çalgı parçası. **—2.** XVIII. yy.'ın sonuna kadar İtalya'da opera uvertürü. (Sinfonia, sonat gibi, üç bölümden [*allegro, andante, vivace*] oluşur.)

SİNFONİETTA a. (*sinfonia*'nın kısaltılmışı). Müz. Kısa süreli ya da küçük bir orkestra için yazılmış senfoni.

SİNGAMEON a. (fr. *syngaméon;* yun. *syggamos,* evlilikle birleşmiş'ten). Biyol. Aralarında melezlenebilen ve gen değiştokuşu yapabilen hayvansal ya da bitkisel topluluk. (Eşanl. SİNGAMİK TÜR.)

SİNGAMİ a. (fr. *syngamie;* yun. *syggamos,* evlilikle birleşmiş'ten). Biyol. **1.** Eşeyli üreyen organizmalarda döllenme sırasında bir erkek gamet ile bir dişi gametin birleşmesi. (Zigot oluşumu ile son bulur.) **—2.** Singamda olduğu gibi, erkek ve dişinin örtenekleri birbirine kaynayarak sürekli çiftleşmiş durumda kaldığı çok ender üreme biçimi.

SİNGAMİK sıf. (fr. *syngamique*). Biyol. *Singamik tür,* SİNGAMEON'un eşanlamlısı.

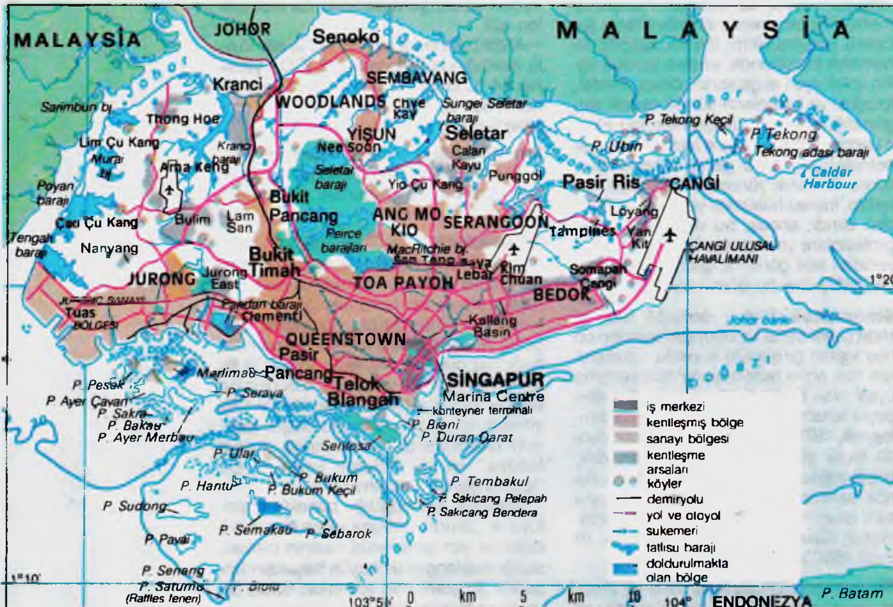
SİNGAMOZ a. (fr. *syngamose*). Kuşlarda solunum yollarında, syngamuslardan ileri gelen asalak hastalığı.
—ANSİKL. Kuş yetiştiricileri bu hastalığa *kızıl kurt hastalığı, çatal kurt hastalığı, esneme hastalığı* gibi adlar verirler. Soluk boruları bu asalaklarla dolan kuşlar sık sık esner ve tıkanma nöbetleri geçirirler; bu yüzden boğularak ölebilirler.

SİNGANALLUR, Hindistan'da kent, Tamil Nadu'da, Koimbatur'un kuzey-doğu banliyösünde; 112 000 nüf.

SİNGAPUR, ing. **Singapore,** Güneydoğu Asya'da ada devlet, Malay yarımadasının güney ucunda, K.'de Johor boğazıyla G.'de Singapur boğazı arasında; 618 km² (komşu 54 adacık dahil); 3 002 800 nüf. (1990). Başkenti *Singapur.* Tipik ekvator ikliminin etkisindedir; yıllık yağış miktarı 2 400 mm. Ortadaki tepelerde Ekvator ormanı. Ada, yarımadaya bir kara ve demir yolu köprüsü ve su gereksinmesini karşılayan bir su borusuyla bağlıdır. Topraklarının dörtte birinde entansif tarım ve hayvancılık yapılır.

• TARİH. Malakka boğazının çıkışında stratejik konumlu küçük bir ada olan Singapur ("Aslanlar kenti"), Şrivicaya zamanında *Tumasik* adında bir limandı. Kısa bir süre Güney Hindistanlı Çolalar (XI. yy. başı), sonra Cavalılar (1275) tarafından işgal edildi; Macapahit'in denetimine girdi. XIV. yy. ortasında, çinli tarihçi Vang Dayüen'e

SİNGAPUR

göre, siyamlı korsanların saldırısına uğradı. Johor sultanlığı'nın mülkü oldu. 1819'da, Doğu Hindistan şirketi için boğazlarda bir üs arayan ingiliz sir Thomas Stamford Raffles tarafından işgal edildi. 1824'te Hollanda, ingiliz egemenliğini tanıdı. Raffles, göçü teşvik etti, böylece koloni hızla gelişti. Nüfusunun büyük bölümü çinli olan Singapur, bölgenin başlıca ticaret ve antrepo limanı oldu; bu rol Süveyş kanalının açılmasıyla daha da arttı. 1826'da malay yarımadasındaki ingiliz ticaret acentaları, *Straits* Settlements* adı altında birleşti; 1832'de Singapur, Penang'ın yerine başkent oldu. Ada, Büyük Britanya için hem iktisadi bir kale, hem de Uzakdoğu'ya girişi denetleyen bir müstahkem mevki oldu. Çinli göçmenler de, Malezya'ya Singapur'dan geldiler. Ama ingiliz tahkimatları, japon birliklerini durdurmaya yetmedi ve bunlar, 8 aralık 1941'de Malezya'ya çıktılar. Ada, bir hafta süren çarpışmalardan sonra teslim oldu (15 şubat 1942); İngilizler'in dönüşüne kadar (eylül 1945) işgal altında kaldı.

1946'da Singapur, ayrı bir sömürge haline getirildi. Çinliler ilk Yasama meclisi seçimlerini (1948) boykot ettiler. Yeni Meclis seçimlerini (1955), Labour Front (İşçi cephesi) kazandı. İç özerklik ve genel seçim hakkı elde edildi (1958). Halk hareketi partisi (PAP) seçimleri kazandı (1959) ve parti başkanı avukat Lee Kuan Yev, hükümeti kurdu. 1961'de PAP'ın komünizm yanlısı sol kanadı ayrıldı ve Barisan Sosialis'i kurdu. Bağımsız adanın aşırı sol bir politika izlemesinden çekinen Malezya, Borneo'daki ingiliz topraklarını da içine alan bir Federasyon önerdi (1961). Singapur iktisadi ve siyasi özerklik elde etti; 1 eylül 1962'de onaylanan birleşme, 16 eylül 1963'te yürürlüğe girdi. Malaysia'nın doğuşu Endonezya'nın öfekelenmesine yol açtı. Endonezya'nın bu yüzden ilan ettiği *Konfrontasi* (çatışma) Sukarno'nun devrilmesine kadar sürdü (1966). Çok geçmeden, özerkliğini korumak ve PAP'ın etkisini, Malezya'ya da yaymak isteyen Singapur'la, egemenliğini güçlendirmeye çalışan ve Malay olmayanların artmasından (Singapur'da % 85, Federasyon'un geri kalan bölümünde % 50'den az) çekinen Kuala Lumpur arasında bir gerginlik baş gösterdi. 1964 genel seçimleri, PAP'ın yarımadaya, İttifak'ın da Singapur'a yerleşme girişiminin başarısız kaldığını gösterdi. Lee Kuan Yev'in, Malaylar'la malay olmayanların eşit olacağı bir "Malaylar Malezyası" önerisi, Malaylar'ın muhalefetiyle karşılaştı. Sonunda, Singapur'un yeniden bağımsızlığına kavuşması için bir anlaşma yapıldı ve 9 ağsutos 1965'te bağımsızlık ilan edildi.

S. Held

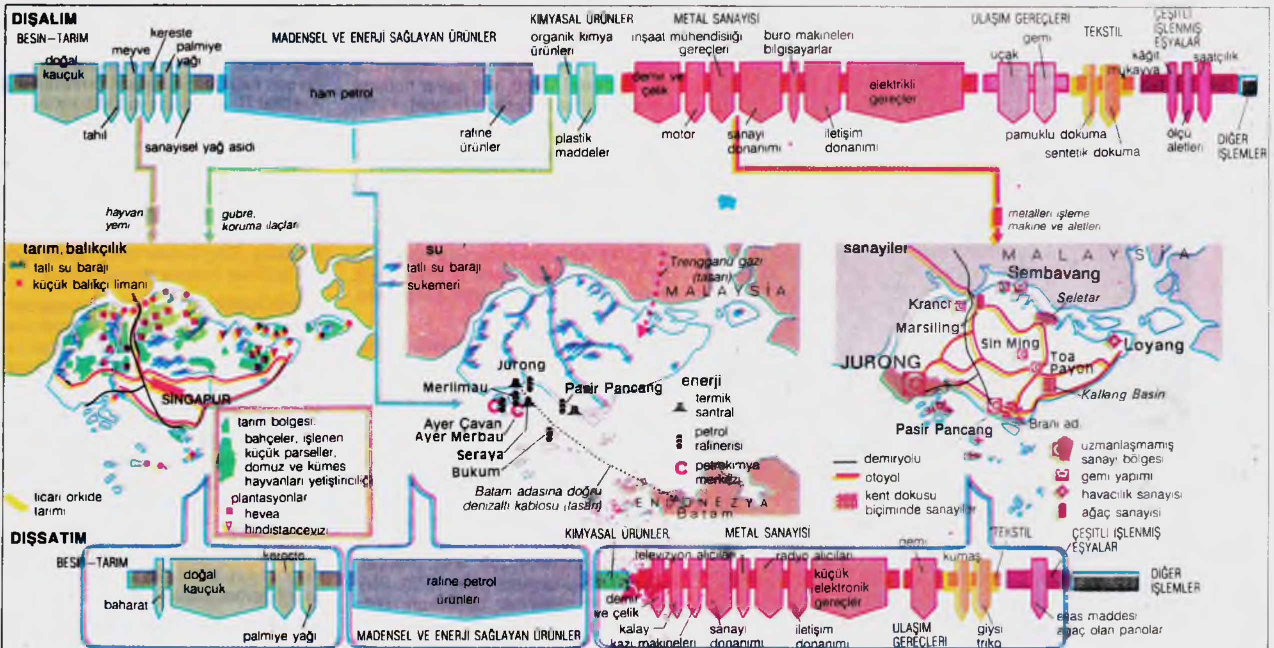
Singapur kentinden bir görünüm

Lee Kuan Yev, belirgin özelliği çalışma çabası olan ve muhalefete yer vermeyen bir *rugged society* (sözcük anlamıyla "sert toplum") fikrini savunuyordu. Muhalefet oylarının % 25-30'a varmasına rağmen PAP, 1968, 1972, 1976 ve 1980 seçimlerinde bütün meclis üyeliklerini ele geçirerek fiilen tek parti oldu. Komünizm yanlısı olmakla suçlanan muhalifler, düzenli bir biçimde tutuklandı, bazen yıllarca mahkeme önüne çıkarılmadan hapis tutuldu ya da kamuoyu önünde itirafa zorlandılar. Bunların çoğu 1980'e doğru serbest bırakıldı. 1976'da PAP, kullandığı yöntemleri "antidemokratik" olarak kınamaya hazırlanan Sosyalist enternasyonal'den çekildi. Lee Kuan Yev, iktidarı bırakacağı zaman yerini alacak yeni bir yöneticiler, (teknokratlar) kuşağı hazırlamaya önem verdi. 1980'de Goh Keng Svee ve Racaratnam, sırasıyla birinci ve ikinci başbakan yardımcısı oldular. Suppiah Dhanabalan, Dışişleri bakanlığına getirildi. 1981'de Benjamin H. Sheares'in (1971'de Yusuf bin İshak'ın yerine geçmişti) ölümünden sonra sendikacı C. V. Devan Nair onursal cumhurbaşkanlığı görevine getirildi. Yine 1981'de Emekçiler partisi (orta sol) genel sekreteri C. B. Ceyaratnam, bir kısmı seçimde milletvekili seçilerek 1968'den beri Parlamento'nun ilk muhalif üyesi oldu.

İktisadi ve toplumsal alanda Lee Kuan Yev, yabancı sermaye yatırımlarını kolaylaştırdı. Liman genişletildi; yeni bir uluslararası havalimanı kuruldu (1981); yeterli toprağı olmayan Singapur denizden toprak edindi. 1965'te 581 km^2 olan yüzölçümü, 1980'de 618 km^2'ye çıktı. Öğrenim, özellikle ingilizce öğrenimi, son derece yarışmacı bir eğitim sistemi için de gelişti. Ölüm oranı, etkili bir sağlık örgütlenmesi sayesinde düştü. Singapur'un dünyada nüfusun en hızlı arttığı ülkelerden biri olmasından tedirginlik duyan hükümet, başarılı bir doğum sınırlama politikası uyguladı. 1966'da nüfus, 1,8 milyon ve nüfus artış oranı ‰ 30 iken, bu rakamlar 1990'da sırasıyla 3 milyon (% 77,7 çinli, % 14,1 malay ve % 7 hintli) ve ‰ 12 oldu.

Singapur, ingiliz üssünün kapanması (1971), petrol krizlerine ve Malezya'dan ayrılmasına (Singapur, Malezya'nın uluslararası ticaretinin % 50'sini sağlıyordu), rağmen Asya'nın modern işletmelere sahip başlıca sanayileşmiş ülkelerinden biri durumuna geldi. Sanayinin GSYİH'daki payı 1960 yılında % 9 iken, 1990 yılında % 28,5'e çıktı. Hizmet sektörünün payı da aynı tarihte % 63,5 oldu. Kişi başına düşen GSMH 1990

SİNGAPUR'UN EKONOMİSİ

verileriyle 10 186 dolar, büyüme hızı % 8,3 olarak gerçekleşti. İşsizlik eritildikten başka, Singapur önemli ölçüde yabancı işgücü davet etti. Asya-doları piyasası, adayı bölgenin başlıca mali piyasası haline getirdi.

Diplomatik alanda, bağımsızlıktan sonra el atılan ilk iş, komşu Malaysia'yla ilişkileri yeni temeller üzerine oturtmak oldu. 1967'de iki ülkenin birbirinden ayrılan paraları, 1973'te birbiriyle değiştirilebilir olmaktan çıktı. Her iki ülke de Endonezya, Filipinler ve Tayland'la birlikte ASEAN'ın (Güney-Doğu Asya ulusları örgütü) kuruluşuna katıldı ve ingiliz üssünün 1971'de kapatılmasından sonra yürürlüğe giren beşli savunma anlaşmasında (Büyük Britanya, Avustralya ve Yeni-Zelanda'yla birlikte) yer aldı. Konfrontasi'nin sona ermesinden sonra, Endonezya'yla ilişkiler normalleşti ve ticari alışverişler yeniden başladı. Ordu kurmasına ve sosyal düzenini iyileştirmesine yardım eden İsrail'e çok bağlı olan Singapur, 1973'te, adadaki rafinerileri (bölgenin en önemli rafinerileri) için gerekli petrolü veren arap ülkelerine ters düşmemek için, bu ülke ile bağlarını kopardı. Bağlantısızlığına rağmen batı yanlısı olan Singapur, Malaysia'nın yanı sıra başlıca ticari partönerleri olan ABD ve Japonya'yla yakınlığını korudu. Çin'le önce iktisadi, sonra siyasal ilişkiler kurdu. Komünistlerin Çinhindi'ndeki zaferinden (1975) sonra, yeni rejimleri tanıdı ve onlarla ticari ilişkilere girdi. Ülkede eylül 1988'de yapılan genel seçimleri, bir milletvekilliği dışında, tümüyle Halkçı hareket partisi kazandı. Parti lideri Lee Kuan Yev başbakanlığı kasım 1990'da Goh Chok Tong'a bıraktı. Ağustos 1991'de parlamento dağıtılarak yapılan seçimleri gene Halkçı hareket partisi kazandı (% 61 oy; 81 sandalye üzerinden 77 sandalye).

S. Lagadec-Sygma

İsaac Bashevis Singer

SİNGAPUR, ing. **Singapore,** Güney-doğu Asya'da kent, *Singapur devleti*'nin başkenti; 2 690 100 nüf. (1990). Halkı, Çinliler (yaklş. 3/4), Malezyalılar (% 15) ve Hintliler'den (% 7) oluşur. Adanın G.'inde, *Singapur ırmağı* kıyısında kurulmuş eski kent, genişleyerek adanın % 35'ini kaplayan kentleşmiş bir bölgeye dönüşmüştür. Bütünüyle ortadan kalkan Asyalılar'ın yaşadığı eski mahallelerin yerini, çarpıcı temizliği ve sağlığa uygun koşullarıyla (sivrisineklerin kökü kazınmıştır) hemen göze çarpan modern bir kent (büyük konut siteleri, sanayi mahalleleri) aldı. Ekonomi, daha çok hizmetler kesimine dayanır: Singapur, Güney-doğu Asya'nın hem iş ve ticaret merkezi, hem de, büyük bir finans merkezi (yabancı yatırımlar bakımından Londra ve Nassau' dan sonra dünyada üçüncü sıradadır) ve asyadolar pazarıdır. Güney-doğu Asya' nın antreposu işlevini sürdüren Singapur limanı, dünyanın en önemli limanlarından biridir. Singapur, aynı zamanda bir iletişim ve turizm merkezidir. Serbest liman olmanın sağladığı yararlardan destek alan sanayi, petrole (arıtma kapasitesi 50 Mt' dan fazla), gemi onarımına, elektroniğe ve çok sayıda tüketim sanayisi koluna dayanır.

Gustave Singier
Deniz penceresi (1957)
özel kol.

galerie de France

SİNGARACA, Endonezya'da liman, Bali adasının kuzey kıyısında; 94 914 nüf. Dokumacılık ve makine sanayisi. Birçok tapınak.

SİNGASARİ. Tar. coğ. Cava adasının doğu kesiminde kent. 1222'de kurulmuş olan aynı adlı krallığın (Macapahit krallığı tarafından ele geçirilene kadar [XIII. yy.] Cava'nın doğusuna egemen oldu) başkenti.

SİNGEN, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde, Konstanz gölünün B.'sında, İsviçre sınırı yakınında, 44 300 nüf. Alüminyum.

SİNGENİT a. (fr. *Syngénite*'ten). Miner. Monoklinik sistemde yer alan hidratlı doğal potasyum ve kalsiyum sülfat.

SİNGER (İsaac Merrit), amerikalı mucit (Pittstown, New York, 1811 - Torquay, Devon, 1875). Önce Rochester'de duvarcılık, sonra özellikle Lockport ve Boston'da çeşitli fabrikalarda makinist olarak çalıştı. 1839'da bir delme makinesi icat ettikten sonra, 1951'de Boston'da o güne kadar imal edilmiş olanlardan daha üstün duruma getirdiği bir dikiş makinesi geliştirdi ve New York'ta kendi makinesinin yapımı için bir fabrika kurdu: Singer Company. Uzun süren ve pahalıya mal olan bir davada Elias Howe ile çekişti.

SİNGER (İsaac Bashevis), yiddiş dilinde yazan amerikalı yazar (Radzymin, Varşova yakınında, 1904 - Miami, Florida, 1991). Bir haham ailesinden geliyordu, gençliği Varşova'da ve Bilgoraj'da geçti, sonra ABD'ye erkek kardeşinin yanına gitti (1935). *Forward*'da, tiyatro ve edebiyat üzerine köşe yazarlığı yaptı. Radyo için oyunlar yazdı, geleneksel yahudi anlatı ustalarının ahengine öykünen romanlar ve öykülerle çocukluğunun Polonya'sını yeniden yaşatmaya çalıştı (*la Corne du bélier* [fr. çev.], 1935; *la Famille Moskat* [fr. çev.], 1950; *Gimpel le fou* [fr. çev.], 1957; *le Magicien de Lublin* [fr. çev.], 1960; *Ennemis, une histoire d'amour* [fr. çev.], 1972; *Passions* [fr. çev.], 1974; *Amour tardif* [fr. çev.], 1980; *Un jeune homme à la recherche de l'amour* [fr. çev.], 1979). [Nobel edebiyat ödülü, 1978].

Singer Company *(The)*, amerikan şirketi. 1851'de kuruldu. Dikiş (dünyada birinci), örgü ve ütü makineleri, klima ve ısıtma cihazları, hava, uzay ve deniz araçları için sistemler ve ölçü aletleri. Üretimi ve ticareti üzerinde uzmanlaşmıştır. (Singer'in Türkiye'deki şubesi Sinmak* dikiş makinaları sanayii aş adıyla çalışmaktadır.)

Singer ve Plotz tepkimesi. Romatol. LATEKS* TESTİ'nin eşanlamlısı.

SİNGH (Zail), hintli siyaset adamı Sandhvan, Faridkot bölgesi, Pencab, 1916). İngiliz sömürge yönetimine karşı çıkan Sihler'in kurduğu Akali Dal örgütü'ne katıldı. 1938'de tutuklandı. Faridkot eyalet kongresi'ni kurdu; Ulusal bayrak hareketi'ni başlattı (1946). Çeşitli eyalet görevlerinde, eyalet meclislerinde bulunduktan sonra milletvekili seçildi (1956-1962). Pencab eyaleti meclisi başkanı (1966-1972), Pencab eyalet hükümeti başbakanı oldu (1972-1977). Desteklediği İndira Gandhi iktidara dönünce İçişleri bakanı atandı (1980-1982) ve 1982'de Kongre partisi'nin desteğiyle ilk sih Hindistan cumhurbaşkanı seçildi. 1987'de Cumhurbaşkanlığı süresi dolunca yeniden adaylığını koymadı; ayrıldı.

SİNGNİ KANGRİ, Karakurum dağlarında doruk, Siaçen Mustag öbeğinden, Siaçen buzulunun K.'inde, Pakistan'da; 7 202 m. İlk kez 1976'da japon dağcılar İmai Cuniçi, Katayama Masabumi, ve Takahaşi Şolei doruğa tırmandı.

SİNGİER (Gustave), Belçika kökenli fransız ressam ve gravürcü (Warneton, Batı Flandre, 1909 - Paris 1984). Boulle okulunda yetişti, Bağımsızlar (1936-1939) ve Güz (1937-1949) Salonları'na katıldı, Mayıs salonu'nun (1945) kurucu üyeleri arasında yer aldı. "Fransız geleneğinde yirmi ressam" adıyla düzenlenen (Braun galerisi, 1941) sergiden yola çıkarak yeni bir renk grameri geliştirmeye çalıştı. Önceleri resmin yapısına renkler yoluyla geometrik bir nitelik kazandırıyordu; daha sonra bu yapıyı hafifletti: renk bir göstergeye dönüştü, serbest ve şiirsel bir resim mekânı içinde canlılık kazandı (*Mısır gece manzarası*, 1955, Art moderne ulusal müzesi; *Haute Provence II*, suluboya, 1960, *ay. y.*). Singier daha çok resim sanatının yan tekniklerinde çalışmalar yaptı: taşbaskı, resimleme, duvar halısı, vitray, mozaik, duvar süslemeleri, kostüm ve tiyatro dekorları.

SİNGİN sıf. *Halk.* Çekingen, utangaç, sıkılgan.

SİNGİN a. (ing. *sinking*, batan, çöken' den). Denizc. Tam yüklü, borda yüksekliği az gemilerin suya gömülmüş durumu.

SİNGKEP, Endonezya'da ada, Lingga takımadalarında, Sumatra'nın doğu kıyısı açığında; 830 km². Kalay (dışsatımı Dabo limanından yapılır). Boksit yatakları. Kereste işletmesi (hinthurması ağacı). Ticarete yönelik tarım (sagu, hindistancevizi ağacı, karabiber). Balıkçılık.

Sing Sing, 1824'te, Ossining kentinde (New York) kurulan amerikan cezaevi. 1969'dan sonra *Ossining Correctional Facility* (Ossning Islahevi) adını aldı.

SİNGSPİEL a. (alm. *Singspiel*, operet). Müz. Şarkılı ya da şarkısız diyaloglar ile çaglı müziğinin birbirini izlediği alman lirik tiyatro türü.

—ANSİKL. Singspiel'in kökeninde *Schulkomödie* (aramüzikli okul komedisi) ile *Stegreifkomödie* (impromptu komedi) vardır. İtalyan opera buffa'sıyla fransız opéra -comique'ine benzer. XVII. ve XVIII. yy.'da gelişmiş ve konularını günlük yaşamdan seçmiştir. Bu tür Almanya'da halk arasında çok tutuldu. En başarılı örneklerini J. A. Hiller, G. A. Benda ve XVIII. yy.'ın ikinci yarısında Ditters von Dittersdorf verdi. Mozart'ın *Saraydan kız kaçırma*'sı ile Singspiel doruk noktasına ulaştı.

SİNGULARİS (ayrı, tek anlamında lat. sözc.). Esk. Rom. Taşra ya da imparatorluk valisinin yanında görevlendirilen seçkin asker. (Singularisler süvari ya da piyade bölükleri halinde örgütlenirlerdi.)

SİNGULOTOMİ a. (fr. *cingulotomie*'den). Nörol. Cıngulum korteksinin iki taraflı olarak çıkartılması. (Sıkıntıyı azaltıyor diye bazen saplantılarda uygulanması önerilmektedir.)

SİNGULUM a. (fr. lat. *cingulum*). Dişç. cerr. Köpek dişleri ile kesicidişlerin dil ya da damak tarafına bakan taç boynunda bir mine ürtüğünden oluşan kısım.

—Nöroanat. → CİNGULUM.

SİNHALİT a. (fr. *sinhalite*). Miner. Ortorombik sistemde yer alan alüminyum ve magnezyum borat. (Sri Lanka'da bulunur ve mücevher olarak kullanılır.)

SİNİ a. (*Sîn*, Çin ve ar. *-î*'den *sînî*). *Esk.* Çinli.

SİNİ a. (ar. öz. a. *Şin*, Çin ve *-î*'den *şinî*, çin işi). Üzerinde yemek de yenilebilen, bakırdan ya da pirinçten büyük, yuvarlak tepsi: *Geç kızlar yemek sahanlarını büyük ve işlemeli bir sininin üstüne sıraladılar.*

SİNİAVSKİY (Andrey), takma adı *Abram Tertz*, rus yazar (Moskova 1925). Moskova Üniversitesi'ni bitirdi (1953). Gorki Dünya edebiyatı enstitüsü'nde çalıştı (1965). *Noviy Mir* dergisinde makaleleri yayımlandı. Bazı yapıtlarının Batı'da yayımlanması üzerine anti-sovyet propaganda yapmak suçundan yargılandı, mahkûm edildi (1966-1971). Duruşma sırasında kimi rus yazarları Siniavskiy'i desteklediler. Serbest bırakıldıktan sonra Fransa'ya giderek Paris Üniversitesi'nde ders verdi. Batı'da yayımlanan başlıca yapıtları: *The Trial Begins* (1960), *Lyubimov* (1964), *Strolling with Pushkin* (1975), *In the Shadow of Gogol* (1975), *A Voice from the Chorus* (1976).

SİNİBAZ a. (ar. *sini* ve fars. *-bāz*, oynayan'dan *sini-bāz*). Esk. sey. oy. Sinilerle çeşitli beceriler gösteren sanatçı.

SİNİGAGLİA (Leone), italyan besteci (Torino 1868 - *ay. y.* 1944). Brahms ve Mahler'in dostuydu. Bir uvertür (*Le Baruffe chiozzotte*, 1908) ile *Lamento in memoria di un giovana artista* (1911) adlı bir yapıt besteledi. Doğduğu ilin folkloruyla ilgilenen Sinigaglia, buranın geleneksel melodilerini toplayarak, bunları keman ve orkestra için bestelediği *Rapsodia piemontese* (1900) adlı yapıtında, *Danze piemontesi*'nde (1905) ve *Piemonte* (1909) suitinde kullandı. Ayrıca, bazı melodiler ve oda müziği parçaları besteledi.

SİNİGRİN ya da **SİNİGROZİT** a. (fr. *sinigrine* ya da *sinigroside*'den). Kim. Formülü

$C_6H_{11}O_5{-}S{-}C(CH_2{-}CH{=}CH_2){=}NOSO_3K$

olan ve kara hardal ile çeşitli turpgillerin hücrelerinde bulunan kristalleşmiş, kükürtlü heterozit. (Sinigrin nemli ortamda mirozin denen bir enzimin etkisiyle parçalanarak hardal esansı yani alilsenevol oluşumuna yol açar; senevol, hardala cildi tahriş edici etkiyi veren renksiz, uçucu bir sıvıdır.)

SİNİK sıf. Sinmiş, korkmuş, yılmış kimse için kullanılır.

SİNİK sıf. (fr. *cynique*) → KİNİK.

SİNİMMAR, rum kökenli iranlı mimar; yaşamına ve yaşadığı döneme ilişkin bilgiler daha çok İran edebiyatına dayanır. Bunlara göre Hire hükümdarı Numan bin el-Munzir (öl. 613), Sinimmar'dan Behram Gur için, benzersiz bir köşk yapmasını ister. Görkemi ve güzelliği ile ünlü olan ve *Havernak* adıyla anılan bu köşkün bitiminden sonra, mimarını, aynısını başkasına da yapmaması için damdan attırarak öldürür. "Bu sinimmar'ın ücreti" biçimindeki halk deyimi bu olaydan kaynaklanır. Genceli Nizami'nin *Heft Peyker* ya da *Behramname* adlı yapıtında bu köşk ayrıntılarıyla anlatılır.

SİNİN çoğl. a. (ar. *sene*'nin çoğl. *sinin*). *Esk.* Yıllar: *Sinîn-i salife* (geçen yıllar).

SİNİR a. **1.** Beyinle çeşitli organlar arasında karşılıklı haber iletişimini sağlayan beyazımsı kordon. (Bk. *ansikl.* böl. Fizyol.) **—2.** *Tkz.* Kas kirişi, kas bağı: *Etin sinirlerini ayırmak.* **—3.** Herhangi bir durum, bir olay karşısında duyulan öfke ya da ruhsal gerginlik: *Sinirden sabaha kadar uyuyamadık. Sinirden gülmeye başlamak. Sinirlerine hâkim olmak, olamamak.* **—4.** Tepkilerini denetleyebilme, kendini tutabilme gücü: *Sinirleri güçlü olmak. Sinirleri çok zayıf, hemen ağlıyor.* **—5.** Bir kimsede saplantı derecesine varan bir özellik: *Onda sinir var, günde üç kez yerleri siliyor.* **—6.** *Sinir kesilmek*, bir şeye aşırı ölçüde sinirlenmek: *Onun bu sözlerini duyunca tepeden tırnağa sinir kesilmişti.* || *Sinir olmak*, sinirlenmek. || *Sinir törpüsü*, insanın sinirlerini, ruhsal durumunu olumsuz biçimde etkileyip yıpratan, zayıflatan şey: *Bizimkisi meslek değil sinir törpüsü, bütün gün gerilim içinde yaşıyoruz.* || *Siniri oynamak*, kızmak, öfkelenip sinirlenmek. || *Siniri tutmak*, kendini denetleyemez bir duruma düşmek ya da birdenbire çok sinirlenmek. || *(Birinin) sinirine dokunmak*, bir durum, bir olay, bir kimse sözkonusuysa, bir kimseyi sinirlendirmek: *O yayvan yayvan konuşması sinirlerime dokunurdu.* || *Sinirleri bozulmak, sinirleri altüst olmak*, ruhsal dengesi bozulmak; sinirlenmek. || *Sinirleri ayakta olmak*, çok öfkeli bir durumda bulunmak. || *Sinirleri boşanmak*, kendini tutamayarak gülmek, ağlamak ya da bağırıp çağırmak. || *Sinirleri gergin olmak*, çok sinirlenmiş bir durumda bulunmasına karşın hiçbir tepki göstermemeye çalışmak ya da sinirlendirici bir olay çıkarsa hemen tepki gösterecek durumda olmak. || *Sinirleri gevşemek, yatışmak*, sinirli bir durumdan ferah, sakin bir duruma geçmek. || *Sinirlerini bozmak*, bir kimseyi kızdırmak, öfkelendirip sinirlendirmek: *Bu anlamsız sözlerle sinirlerimi bozma.*

—Anat. *Bacak-kasık siniri*, bel sinir ağından gelen ve uylukta cinsel organlara duyu sinirlerini sağlayan sinir.

—Biyol. *Sinir boşluğu* ya da *kanalı*, omurgalılarda merkez sinir sistemini, omur yaylarını, kafatasını vb. içeren boşluk. || *Sinir plakı*, sinir sisteminin ilk taslağı olarak ektodermin sırt kısmındaki kalınlaşma. || *Sinir borusu*, beyin-omurilik eksenini oluşturan, sinir plakı düzeyinde ektodermin invajinasyonuyla meydana gelen silindir biçimindeki oluşum.

—Böcbil. DAMAR'ın eşanlamlısı. || *Kanat sinirleri* ya da *kanat damarları*, böceklerde kanat zarına destek olarak onu gergin tutan damarların tümü.

—Cerr. *Sinir çıkarılması*, vücudun bir bölgesindeki ya da bir organdaki bir sinirin, sinir grubunun, sinir ağının ya da sinir gangliyonun çıkartılması ya da kesilmesi.

—Dişç. cerr. *Sinir alma*, nekroz olmuş ya da kangrenleşmiş canlı diş özünü çıkarmak işlemi. (Eşanl. PÜLPEKTOMİ.) || *Siniri alınmış diş*, canlı özü çıkarılmış diş.

—Nöroanat. *Sinir dağılımı*, anatomik bir bölgeye sinirlerin yayılma biçimi. (İstemli sinir sisteminde olduğu gibi yaşatkan sinir sisteminde de duyumu sağlayan bir getirici sinir dağılımı ve devimsel ya da işlevsel kumandayı sağlayan [örneğin bazı salgı bezlerinin salgı salması] bir götürücü sinir dağılımı bulunur.) || *Sinir ipliği*, aksoplazma içindeki ince iplik. || *Sinir kılıfı*, bir kısım sinir liflerini sararak bir çevresel sinir demeti oluşturan zar. || *Sinir lifçiği*, nöronların hücre gövdesinden çıkan ince lif. || *Sinir sistemi*, yaşamsal işlevlerin kumanda ve eşgüdümünü ve duysal uyarıların alınmasını sağlayan sinir, gangliyon ve sinir merkezlerinin tümü. (Merkez ve otonom sinir sistemi olarak ikiye ayrılır.) [Bk. *ansikl.* böl. Karş. anat. ve Nöroanat.] || *Sinir yolu*, sinir liflerinin belli bir işlevi yerine getirirken sinir merkezleri ve çevre sinirler içinde aldıkları yol. || *Çevre sinir sistemi*, beyin ve omurilikten çıkan sinirlerin tümü. (Bir anlamda merkez sinir sistemine aittir, çünkü bu sinirlerin çekirdekleri nevraksta bulunur.) || *Merkez sinir sistemi*, beyin ve omurilikten oluşan sinir sistemi. || *Otonom* ya da *vejetatif sinir sistemi*, [VEJETATİF* SİNİR SİSTEMİ'nin eşanlamlısı.]

—Nörobiyol. *Sinir felci*, bir nöronun ya da sinirsel yapının işlevsel etkinliğinin, kimyasal ya da fiziksel bir etkiyle (çeşitli travmalar, ısı, elektrik şoku) ortadan kalkması. || *Sinir-kas bağlantısı*, bir sinir ucu ile bir kas lifi arasında bulunan ve bu kas lifine sinir lifinin hareket emri vermesini sağlayan yapısal ve işlevsel farklılaşma. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sinir-kiriş bağlantısı*, bir kirişin gerginlik durumunu sinir merkezlerine bildiren öz duyumsal organ.

—Nörol. *Sinir biyopsisi*, bir teşhisi kesinleştirmek amacıyla mikroskop altında incelenmek üzere bir canlının çevre sinirlerinden parça alınmasını sağlayan cerrahi girişim.

—Patol. *Sinir hastalığı*, sinir sistemi ile ilgili hastalıkların genel adı. || *Sinir hastası*, sinir hastalığına tutulmuş olan.

—Ted. *Sinir ilacı*, sinir sistemiyle ilgili hastalıkları tedavi için kullanılan yatıştırıcı ilaç.

◆ sıf. Hoşa gitmeyen, can sıkan, sinir bozucu: *Ne sinir iş, yap yap bitmiyor. Sinir adam, bütün gün hiç durmadan konuştu.*

—ANSİKL. Fizyol. Sinirler ya da sinir gövdeleri, sinirsel mesajları her iki yönde de iletebilen, birbirine bitişik sayısız lifin bir araya gelmesiyle oluşmuştur. *Duyum* (dokunma, sıcaklık, acı, basınç vb.) ve *duyu* (görme, işitme, koklama, denge duyusu) *mesajları*'na, çevresel bir alıcıdan merkezdeki bir istasyona (omurilik ya da beyinsapı) iletilmekte olduklarından *getirici mesajlar* adı verilir. Çevreyle ilişkileri düzenleyen *hareket mesajları* ise omurilikten (ya da gözlerin, yüzün ve dilin hareketlerinde olduğu gibi beyinsapından) istemli devinen çizgili kaslara gitmekte olduklarından *götürücü mesajlar* adını alırlar. Eylem potansiyelleri bir aksonun ucuna vardıklarında sinirsel aracıların (çizgili kaslarda asetilkolin) salıverilmesine neden olurlar. Dışsalgı bezleri, kan damarları ya da içorganların düz kaslarıyla ilgili diğer götürücü mesajlar *yaşatkan (vejetatif) mesajlar* adını alır.

Hareket ve duyu işlevlerinin tamamı, sinir liflerinin heterojen olduğu *karma sinirler*'de toplanmıştır: miyelinsiz lifler sinirsel mesajı sürekli ve oldukça düşük bir hızla (yaklaşık 1 m/s) iletirler. Bunlar özellikle ya sıcaklık, soğukluk ya da ağrı duyusu ile ya da yaşatkan uyarılarla ilgilidirler; miyelinli liflerinse çapı geniştir ve sinirsel uyarı lif boyunca bir Ranvier boğumundan diğerine doğrudan atlamaktadır. Bu lifler uyarıyı çok hızlı (10 ila 50 m/s) ve sıçrayıcı bir biçimde iletirler. Karma sinirler duyum mesajlarını (ince dokunma duyusu ile kol ve bacakların konumu duyusu) ve hareket (istemli çizgili kaslar) mesajlarını aynı biçimde taşırlar.

Sinir liflerinin enerji ve yenilenme maddeleri iki kaynaktan gelir: en önemlisi yapı ve işlev moleküllerinin bireşimini sağlayan ve onları akson akımı içinde ileten nöronun hücre gövdesidir; ikincisi ise glia hücresiyle (Schwann hücresi) gerçekleşen yerel alış-verişlerdir. Moleküller ters yönde de, yani çevreden hücre gövdesine doğru da hareket edebilir; buna ters yönde akson akımı adı verilir. İşlevi ise henüz tam olarak aydınlatılamamıştır.

—Karş. anat. Sinir sistemi birhücrelilerde (protistler) ve süngerlerde yoktur. İlk olarak, ne herhangi bir merkezi ne de belirli iletim yolları bulunmayan gevşek bir ağ halinde, knidlilerde ortaya çıkar. Gerçekten de bazı poliplerde ve daha belirgin olarak medüzlerde, ektodermin tabanında beden sinir sistemine, endodermin tabanında ise otonom sinir sistemine taslak halinde rastlanır. Bu canlılarda ayrıca ritmik motor etkinlik (denizanalarında şemsiyenin kasılmasıyla yüzme) sağlayan kaba hareket merkezleri ve dokunaçların tabanındaki sinirsel halkayı oluşturan dev aksonlar bulunur. Yassısolucanlarda somatik sinir sistemi, baştaki duyu organlarına (basit gözler, dokunaçlar, duyargalar) yakın beyinsi bir ön gangliyona ulaşan düz bir sistem halinde uzunlamasına kordonlardan ve birleşeklerden oluşur. Beyinci gangliyon, merkezdeki sinir lifini saran çekirdek çevresi dokuların meydana getirdiği bir "korteks" yapısındadır. Nöronlar özellikle tek kutupludur (omurgalıların omurilik gangliyonlarında olduğu gibi T biçiminde nöronlar) ve nevroglia hücreleri ortaya çıkar.

Yassısolucanlardaki bu düz tipten evrimle iki yol türer. *Hiponöral* denen birincisinde, yalnız karın tarafındaki sinir kordonları alıkonur. Beden yapıları halkalı olan (metamerli) hayvanlarda bu karın sinir zinciri, birbiriyle birleşeklerle ikişer ikişer bağlantılı bir dizi gangliyondan oluşur.

insanda sinir sistemi
Beyin sapının arkadan görünüşü; son sekiz kafa sinirinin çıktığı çekirdeklerin dağılımı.
1. Epifiz;
2. Dördüz tümsekçikler;
3. Üçüz sinir;
4. Dördüncü karıncık;
5. Wrisberg ara siniri;
6. İşitme siniri;
7. Dil-yutak siniri;
8. Vagus siniri;
9. Omurilik siniri;
10. Büyük dilaltı siniri;
11. Yüz siniri;
12. Göz devindirici dış sinir;
13. Gasser gangliyonu;
14. Beyin sapçığı.

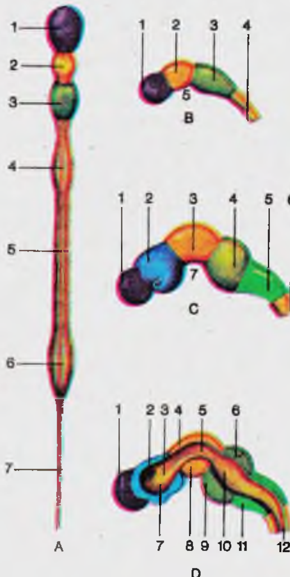
duysal çekirdekler ve sinirler
devimsel çekirdekler ve sinirler

insanda sinir sistemi
Üç ve beş kesecik evrelerinde beynin düzeni.
A. *Sinir borusu (üç kesecik evresi):*
1. Ön kesecik;
2. Orta kesecik;
3. Arka kesecik;
4. Omuriliğin boyun şişkinliği;
5. Omurilik;
6. Omuriliğin bel şişkinliği;
7. Filum terminale.

B. *Beyin (üç kesecik evresi):*
1. Önbeyin (ön kesecik);
2. Mezansefal (orta kesecik);
3. Rombansefal (arka kesecik);
4. Omurilik;
5. Beyin yayı.

C. *Beyin (beş kesecik evresi):*
1. Telansefal;
2. Diansefal;
3. Mezansefal;
4. Metansefal;
5. Miyelansefal;
6. Omurilik;
7. Beyin yayı.

D. *Beynin son taslağı (beş kesecik evresi)* [*kesit olarak görünüm*]:
1. Yarımküre;
2. Monro deliği;
3. Üçüncü karıncık;
4. Dördüz tümsekçiklerin başlangıcı;
5. Sylvius yarığı;
6. Beyinciğin başlangıcı;
7. Görme keseciği;
8. Beyin saplarının başlangıcı;
9. Halka tümsek;
10. Dördüncü karıncık;
11. Soğanilik;
12. Ependim.

Ağız deliğinin öne ve aşağı doğru yer değiştirmesi, sırttaki beyinsi kütleyi karın gangliyonlarının ilk çiftine bağlayan "yutak çevresi halkası"nı yaratır. Bu alt yan sinir düzeni, başta yumuşakçalar, halkalısolucanlar ve eklembacaklılar olmak üzere birincilağızlılar *(protostomia)* denilen tüm omurgasız canlılarda görülür. Nevroglia hücreleri, değişik kutuplu nöronların da ortaya çıktığı (bunlarda akson ve dendritler çekirdek çevresinden çıkar) gruplarda, yani üstün yapılı kabuklularda, böceklerde ve kafadanbacaklılarda daha belirgin bir çeşitlilik gösterir. Bu üç hayvan grubunda ayrıca ne duysal ne motor işlevi olan ve eklembacaklılarda "saplı cisimler", kafadanbacaklılarda ise "dikey lop" adı verilen ve öğrenme sürecinde önemli bir işlevleri olduğu sanılan özel sinir merkezleri bulunur.

Epinörol denilen ikinci evrim yolu ikincilağızlılar *(deuterostomia)* grubuna, özellikle derisidikenliler ile kordalılara özgüdür. Derisidikenlilerde, ikincil olarak edinilen bir ışınsal bakışım ve halkalar halinde bir sinir sistemi bu düzenlemeyi biraz gözden saklar ve yalnız bir sırt kordonu beyinsi gangliyonu arkaya doğru devam ettirir; yutak çevresi zinciri bulunmaz. Protokordalılarda, özellikle eklicelerle batrakta ve omurgalılarda, sırt kordonu oluk gibidir, *omurilik* adını alır. Sinir sisteminin ektoderm kökenli, içi dolu bir kordon şeklinde yerleştiği omurgasızların tersine, kordalılarda ektodermin sırt kısmında *sinir plağı* biçiminde bir kalınlaşma ve bunun önce oluklaşması ve daha sonra içi boş bir kanal şeklinde kapanması izlenir. Oyuk kısımlar beyin karıncıklarını ve omurilikteki ependim kanalını, kanal çeperi ise kalınlaşarak beynin çeşitli bölümlerini oluşturur.

Ön kesecik batrakta düz bir çizgi halinde kalır ve az kalınlaşırken, omurgalılarda önce üç, sonra beş keseciğe ayrılır ve hem karın hem sırt yüzünde bükülmeler gösterir. Tüm omurgalı sınıfları erişkin bir beyin (ansefal) taşır; bu beyinde (telansefal ve diansefal keseciklerinden oluşan) bir önbeyin, (metansefal keseciğinden oluşan) bir beyincik, bir beyinsapı ya da kıstak bölgesi ve bunların devamı olarak, iki kesecikten (ortabeyin ve miyelansefal) oluşan bir omurilik bulunur.

Tüm hayvanlarda, omurgalılarda *beyin -omurilik sistemi* denen bu bedensel (somatik) sinir sisteminden başka bir içorgan ya da otonom sinir sistemi vardır; bu sistem içorganları, özellikle ön sindirim kanalını yönetir ve bu nedenle solucanlarla eklembacaklılarda "ağız-mide" sinir sistemi adı da verilir. Omurgalılarda otonom sinir sistemi de kendi içinde *sempatik** ve *parasempatik** diye ikiye ayrılır. Sempatik sistemin hareket merkezleri omurganın iki yanındaki gangliyon zincirini oluşturur; *parasempatik sinir sistemi* öndeki birtakım kafa sinirleri (üçüz sinir, yüz siniri, dil-yutak siniri ve özellikle dört ayaklılarda *akciğer -mide siniri* adını alan vagus) ile arkadaki leğen sinir sisteminden oluşur. Solucanlarda beden sinir sisteminden hemen hemen bağımsız olan bu sinir sistemi, evrim boyunca yavaş yavaş onun denetimi altına girer ve bu da üstün yapılı denilen hayvanlarda (eklembacaklılar, kafadanbacaklılar ve özellikle omurgalılar) davranış etkinliklerinin eşgüdümünü artırır.

—Nöroanat. İlkel beyin keseciği üç keseciğe ayrılır: prozansefal ya da ön kesecik, mezansefal ya da orta kesecik ve rombansefal (artbeyin). Bunlar daha sonra beş keseciğe bölünür: telansefal, diansefal, mezansefal, metansefal ve miyelansefal. Telansefaldan beyin kabuğu, beyin yarımküreleri, büyük boz çekirdekler ve yan karıncıklar gelişir. Diansefaldan talamus, üçüncü karıncık ve talamus-altı çekirdekleri doğar. Mezansefaldan beyin sapları gelişir. Metansefaldan gelişen yapılar halka çıkıntı ve beyincik, meyelansefaldan gelişen ise soğanilikti̇r. Dördüncü karıncık rombansefal keseciğinden çıkar.

Merkez ve yaşatkan sinir sistemlerinin liflerinin kökeni ve yolu birçok durumda özdeştir.

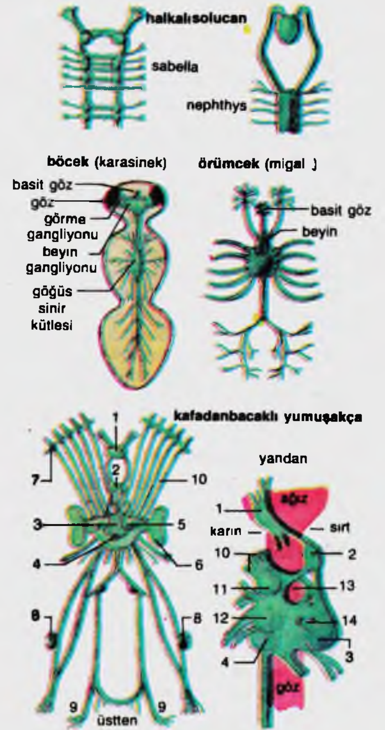
Merkez sinir sistemi bozmadde (nöronların gövde kısmı) ile akmaddeden (nöronların aksonları) oluşur; bunların hepsi nevroglia denen bir destek dokusunun içinde bulunur. Merkez sinir sisteminin başlıca biçimsel ve işlevsel birimleri beyin, beyincik, beyin sapı ve omuriliktir. Çevre sinir sistemi akmaddeden oluşur.

Yaşatkan (vejetatif) sinir sistemi getirici ve götürücü sinir liflerini içerdiği gibi hipotalamusun bazı bölgeleriyle beyin kabuğunun bazı alanlarını da içerir.

—Nörobiyol. Bir çizgili kas lifinde, oraya bağlı aksonun ucunda, birçok organıt ve özellikle burada bireşimi yapılan kimyasal aracıyı (asetilkolin) içeren sinaps kesecikleri görülür. Burada daha kalın olan akson zarı bir *sinapsöncesi kafes* oluşturacak biçimde farklılaşmıştır.

Birkaç yüz angstromluk bir aralığın ötesinde kas zarı farklılaşarak sinapsaltı kıvrımları oluşturur. Eylem potansiyeli ulaştığı anda sinir ucuna kalsiyum girdiği kanıtlanmıştır. Kalsiyum, sinaps keseciklerinin içeriğinin boşaltılıp dışarı atılmasını (eksostoz) sağlayan kasılma sistemlerini harekete geçirir ve asetilkolin, sinaps yarığını geçerek, kas zarının üzerinde iyonofor denilen özel bir moleküldeki alıcılara tutunur. Asetilkolinin tutunması, iyonoforda bulunan ve katyonları geçirebilen kanalları açar ve o zaman sodyum ve potasyumun iyonofor içinde yayılması elektrik akımları doğurur. Ortaya bir elektrik potansiyeli çıkar: *plak potansiyeli*. Bu potansiyel kas kasılmasını sağlayan kas eylem potansiyelini yaratır. Böylece, bir eylem potansiyeli kas lifinin tek başına kasılmasını sağlar: buna *sinir-kas iletimi* denir.

Sinir-kas bağlantısı anomalisi, sinapsöncesi bölüme gelen sinirsel uyarının kası uyaramadığı bir sinir-kas iletimi bozukluğudur. (İnsan patolojisinde bu konuda en sık rastlanan hastalık miyastenidir.)

değişik hayvan türlerinde sinir sistemi
1. Ağız alt gangliyonu;
2. Ağız üst gangliyonu;
3. Beyinsi gangliyon; 4. İçorgan gangliyonları;
5. Otosist; 6. Göz; 7. Kol gangliyonları;
8. Solungaç gangliyonları;
9. Mide gangliyonları;
10. Kol sinirleri; 11. ve 12. Ayak gangliyonları;
13. Yan üçgen; 14. Görme siniri

SİNİR BİLİMLERİ a. Sinir sistemini inceleyen bilimsel ve tıbbi dalların tümü. (Bunlar nörobiyoloji, nörokimya, nörositoloji, nörohistoloji, nöroanatomi, nörofarmokoloji, nöropsikoloji ve nörolengüistik, nöroetoloji, nöroimmünoloji, nöropatoloji, nöroloji, psikiyatri, nöroendokrinoloji ve nöroşirürjidir.)

SİNİR CERRAHİSİ a. Sinir sistemi cerrahisi. (Eşanl. NÖROŞİRÜRJİ.)

—ANSİKL. Sinir cerrahisi 1918'de başlayarak Harvey Cushing'in çalışmalarıyla gelişti. Ameliyat öncesi araştırma yöntemlerindeki gelişme (arteryografi, elektroansefalografi ve bilgisayarlı tomografi) çalışma alanını önemli ölçüde genişletti. Mikrocerrahi apse, ur ya da damar biçimsizliklerinin kesilip çıkartılmasıyla ilgili girişimlerin güvenliğini ve kesinliğini artırdı. İşlevsel sinir cerrahisi (psikoşirürji ve istemdışı hareketlerle ilgili merkezi boz çekirdeklerin tahribi) ise ilaçla tedavideki gelişmeler nedeniyle daha az uygulanmaktadır.

SİNİRKANATLILAR a. Kanatları saydam ve bir damar ağıyla dolu olan böcekler öbeği. (Doğal bir öbek sayılmaz.)

—ANSİKL. Eskiden çok değişik özellikler taşıyan birçok böcek çeşidi sinirkanatlılar adı altında toplanırdı. Şimdi bu öbek bir-

çok takıma ayrılmaktadır: *Planipennia* (karıncaaslanları, *Hemerobiidae* vb.), güvemsiler *(Phryganea)*, günlükböcekler *(Ephemera)*, kızböcekleri, *Meooptera (Panorpa)* vb. Bu takımlar da üç üstakımda ya da altsınıfta toplanır: yarı başkalaşmalılar, *Nevropteroidea* ve *Mecoptereoidea*.

SİNİRLEMEK g. f. **1.** *Eti sinirlemek*, içindeki kas kirişlerini ve kas bağlarını ayıklamak. **—2.** *Esk.* Bir hayvanın art ayak kirişlerini bir kılıç darbesiyle kesmek: *"Otağın önüne erişi geldi, geyiği sinirledi"* (Dede Korkut kitabı, XV. yy.).

SİNİRLENDİRMEK → SİNİRLENMEK.

SİNİRLENME a. Sinirlenmek eylemi.

SİNİRLENMEK gçz. f. *(Bir şeye, bir kimseye, onun bir davranışına) sinirlenmek, (neden tümleci +) sinirlenmek*, herhangi bir nedenle özdenetimini yitirmek, kızmak, öfkelenmek ve bu durumunu belli etmek: *Sinirlenme, sakin ol. Nasıl sinirlenmem, iki dakikada bir telefon açılır mı? Sinirlenme, sadece sana takılmak istedi. Ağırkanlı davranmasına sinirleniyor.*

◆ **sinirlendirmek** ettirg. f. *Bir kimseyi sinirlendirmek*, onun sinirlerini bozmak; kızdırmak, öfkelendirmek: *Düşüncesizlikleri beni sinirlendiriyor. Bu sonu gelmez geç kalmalar onu sinirlendiriyor.*

SİNİRLEŞME a. Nörol. Kesilmiş sinirlerin yenilenmesi sırasında gözlenen ve yakın uçtaki silindireksenin uzak uç içine girerek sinirin önce anatomik, sonra da işlevsel sürekliliğini sağlayan olgu.

SİNİRLİ sıf. **1.** Aşırı ölçüde sinir, kiriş, eklem bağı içeren et için kullanılır: *Bu et çok sinirli.* **—2.** Aşırı bir öfkeyi ya da bir sinirlilik halini gösteren şey için kullanılır; asabi: *Sinirli bir gülüş. Sorumu sinirli bir sesle yanıtladı.* **—3.** Sinirsel denetimini yitirmiş, sinirlilik, sabırsızlık, kızgınlık içinde bulunan bir kimse için kullanılır; asabi: *Bugün çok sinirlisin. Bebekler genellikle akşamları sinirli olurlar.* **—4.** Yapı olarak özdenetimini, soğukkanlılığını çabuk yitiren kimse için kullanılır; asabi: *Sinirli bir insan.* **—5.** *Sinirli sinirli*, sinirli, öfkeli, sinirlerini denetleyemez bir biçimde; kızgınlıkla, sabırsızlıkla: *Sinirli sinirli gülmek. Sinirli sinirli tırnaklarını kemirmek. Masaya sinirli sinirli vurmak.*

SİNİRLİLİK a. **1.** Kişinin geçici sinirsel kızgınlık durumu; sinirlenme, kızgınlık, tedirginlik; asabiyet: *Sinirlilik belirtileri göstermek.* **—2.** Sürekli ya da geçici kızgınlık ya da endişe hali: *Kamuoyunun, meclisin sinirliliği.* (Eşanl. ASABİYET.)
—Psik. Ajitasyonun hafif biçimi.

■**SİNİROTU** a. Birçok türü sapsız ve kökten sürme yapraklı, tek sapın ucunda başak biçiminde toplu çiçekli biryıllık ya da çokyıllık ot. (Bil. a. *Plantago;* sinirotugiller familyası.) [Eşanl. SİNİRLİOT.]
—ANSİKL. Sinirotunun bütün dünyada 200 kadar türü yetişir. Bunlardan dar yapraklı sinirotu *(P. lanceolata)*, büyük sinirotu *(P. major)*, beyaz sinirotu *(P. media)* vb. türleri Türkiye'de yetişir. Sinirotlarının kurutulmuş yaprakları halk hekimliğinde kullanılır. Müsilaj, tanen, pektin ve organik

Bk. resim sayfa 10556

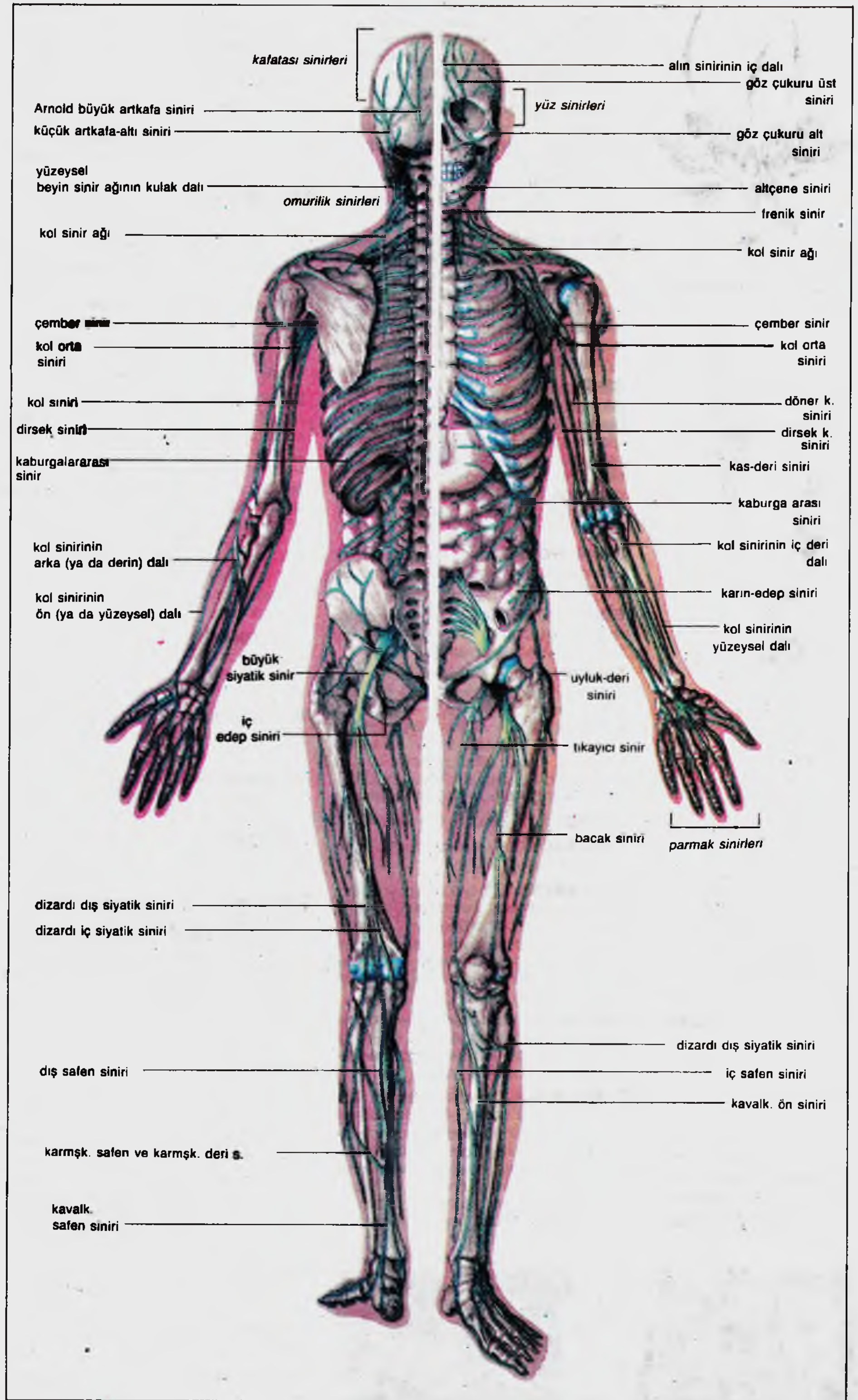
asitler (sitrik asit) içeren bu yapraklar infusyon ya da dekoksiyon halinde peklik verici, balgam ve idrar söktürücü olarak kullanılır.

SİNİROTUGİLLER ya da **SİNİROTLARI** a. Familya ya da takım sayıldığına göre sinirotu ve benzeri türlere verilen grup adı. (Bil. a. *plantaginaceae* ya da *plantaginales*.)
—ANSİKL. Sinirotugiller, çoğunlukla kökten sürme yapraklı (saplı türlerde almaşık yapraklı), sap ucunda tıkız başak biçiminde toplu erdişi çiçekli biryıllık ya da çokyıllık otsu bitkilerdir. Çiçeklerinde dört erkekorgan ve iki bölmeli bir yumurtalık bulunur; her kökte de bir ya da birçok yumurtacık yer alır. Meyve kapsül biçimindedir *(sinirotu, littorella)*.

SİNİRSEL sıf. **1.** Sinirlere, sinir sistemine ilişkin. **—2.** Sinirlerle, sinirlerin sağlamlığıyla ilgili: *Sinirsel bir yorgunluk.*
—Nörobiyol. *Sinirsel mesaj*, SİNİRSEL İLETİ'nin eşanlamlısı. || *Sinirsel salgı*, uzaktan ya da dokulara sinerek etki gösteren molekülların, bazı nöronlar tarafından bireştirilip (nörohormon işlevi) kana ya da beyin-omurilik sıvısına salgılanması. || *Sinirsel salgı hücresi*, kana hormon ya da sinir sisteminin hücre dışı sıvılarına hormona benzer maddeler salgılayabilen sinir hücresi.
—Zool. *Sinirsel uç*. Omurilik kanalının üzerindeki sinir yayını sırt tarafında kapayarak sinirsel dikeni oluşturan omur bölümü. (Sinirsel uçlar, suda yaşayan omurgalılarda tek yüzgeçlerdeki iç iskeletin temelini oluşturur ve ekseni oluşturan kasların yapışmasına olanak verir.) [Eşanl. SİNİRSEL DİKEN.]

SİNİRSİZ sıf. **1.** İçindeki kas kirişleri ve eklem bağları ayıklanmış et için kullanılır. **—2.** Kolayca sinirlenmeyen; sakin, soğukkanlı kimse için kullanılır.

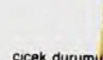
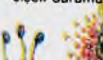
SİNİRSİZLİK a. Nörobiyol. Bir kas ya da içorganda normal sinir dağılımının ortadan kalkması.

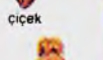

insanda sinir sistemi (ön ve arka yüzler)

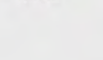
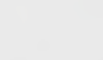

büyük sinirotu (*Plantago major*)

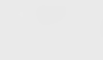

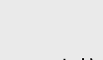
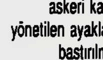
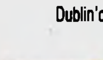

sinkofen

—ANSİKL. Sinir-kas kavşağı düzeyinde sinir dağılımının yok oluşu kendisine gelen sinir ucunu yitiren kas lifinin atrofisine ve kas lifi zarının biyokimyasal tepkimesine yol açar. Zar büyük miktarda alıcı bireştirir, bu da zarın çok küçük dozlardaki kimyasal aracılara duyarlılık kazanmasına neden olur: buna *sinirsizlik aşırı duyarlılığı* denir. Benzer olaylar, son zamanlarda varlığı kanıtlanmış olan ve *sinapsötesi yozlaşma* adı verilen sinirsizlik atrofisinin, merkez sinir sisteminde de meydana gelebileceğini göstermektedir.

SİNİS ya da **SİNNİS.** Yun. mit. Korinthos kıstağında yaşayan ve Theseus tarafından öldürülmüş olan haydut. Kurbanlarını birbirine doğru eğdiği iki çam ağacının tepelerine bağladıktan sonra, ağaçları salıverirdi. Theseus'un ona aynı işkenceyi uyguladıktan sonra, anısına İsthmia oyunları kurduğu söylenir.

SİNİSGALLİ (Leonardo), italyan yazar (Montemurro, Potenza, 1908 - Milano 1981). Hem edebiyat hem bilim öğrenimi gördü, lirizmle epigram arasında gidip gelen kapalı şiirler yazdı (*Campi elisi*, 1939; *l'Età della luna*, 1962; *Mosche in bottiglia*, 1975), düzyazıda ise şiiri bilimsel kültürle bağdaştırmaya çalıştı (*Furor mathematicus*, 1944; *Calcoli e fandonie*, 1970).

SİNİSTROKARDİ a. (fr. *sinistrocardie*). Sola dönük duran kalbin durumu. (Karşt. DEKSTROKARDİ.)

SİNİSTRORSUM sıf. ve be. (lat. *sinistrorsum*, sola doğru). Geom. Bir helis için TERSYÖNLÜ'nün eşanlamlısı.

SİNİYCU, Kuzey Kore'de kent, Yalu kıyısında ve Çin sınırında; 289 000 nüf. (1987). Kent, Yalu ırmağı üstünde bir köprü yapıldıktan sonra gelişti (1923). Ormanlık bir bölgenin ticaret ve sanayi (metalürji, kimya, tekstil, kereste işleme) merkezidir. Kore savaşı boyunca (1950-1951), Kuzey Kore'ye başkentlik yaptı.

SİNİZM a. (fr. *cynisme*). → KİNİZM.

SİNJAJEVİNA, Karadağ'da kütle, en yüksek doruğu 2 260 m.

SİNKARYON a. (fr. *syncaryon;* yun. *syn*, birleşik, ve *karyon* çekirdek'ten). Biyol. **1.** Döllenme sırasında erkek ve dişi önçekirdeklerin birleşmesi (karyogami) sonucu ortaya çıkan zigot çekirdeği. **—2.** Farklı türden hücrelerin birleşmesiyle oluşan melez hücrenin çekirdeği.

SİNKEİLİ a. (fr. *synchéilie;* yun. *syn*, birleşik, ve *kleilos* dudak'tan). Tıp. Dudakların, genellikle bir yanıktan sonra, nedbeleşirken birbirine yapışması.

SİNKİNEZİ a. (fr. *syncinésie*'den). Nörol. Bedenin bir başka kısmındaki istemli ya da refleks bir hareket sonucunda bir kas grubunda ortaya çıkan tonik güçlenme ya da istemsiz hareket. (Sinkineziler bazen fizyolojik olduğu halde [yazı yazarken dilin çıkarılması], genellikle piramidal sistem lezyonlarından [eşgüdüm sinkinezileri] ya da iç duyum bozukluklarından [taklit sinkinezileri] ileri gelir.)

SİNKİZİS a. (fr. *synchisis;* yun. *sygkhysis*, karışıklık'tan). Oftalmol. **1.** Camsı cisimde yumuşama ve yüzen bulanıklıklar yaratan göz küresi lezyonu. **—2.** *Pırıldıyan sinkizis*, camsı cisimde, sarı renkli küçük kolesterin parçacıklarının bulunmasıyla ve bunların ışığı altın gibi yansıtmasıyla belirgin sinkizis çeşidi.

SİNKOFEN a. (fr. *cinchophène*). Kim. İdrardaki ürik asit oranını artıran, analjezik (ağrı duyumsuzluğu yaratan) ve antipiretik (ateş düşürücü) etkisi olan kimyasal madde. (Sinkofen, fenil-2 kinolein-4 karboksilik asidin yaygın adıdır. Uzun yıllar damla ve romatizma hastalıklarının tedavisinde kullanıldı. Yüksek dozda alındığında karaciğer hücreleri için zehirleyici bir etki gösterir, ağız yoluyla alınması sakıncalıdır.) [Buna çinkofen de denir.]

SİNKOMERONİK sıf. (fr. *cinchoméronique*). Org. kim. *Sinkomeronik asit,* formülü $(C_5H_3N)\ (CO_2H)_2$ olan piridin-dikarboksilik -2,3 asit.

—ANSİKL. Sinkomeronik asit sinkonin, sinkonidin ve kininin nitrik asitle, izokinolenin permanganik asitle yükseltgenmesi sırasında oluşur. 266 °C'a doğru eriyerek bozunur. Sodyum amalgamıyla *sinkonik asit'* e $(C_7H_6O_5)$ indirgenir; sinkonik asit ısıtıldığında karbondioksit vererek pirosinkonik aside ya da dimetilmaleik asit anhidritine dönüşür.

SİNKONAMİN a. (fr. *cinchonamine*). Org. kim. Formülü $C_{19}H_{24}N_2O$ olan, kınakına ağaçlarından elde edilen ve sinkoninin doğal öncüsü olan alkaloit.

SİNKONDROS a. (fr. *synchondrose;* yun. *syngkhondrosis*'ten). Anat. İki kemiğin bir kıkırdakla birleşmesi.

SİNKONİDİN a. (fr. *cinchonidine*). Org. kim. Sinkoninin bir stereoizomeri; kınakına ağaçlarında sinkoninle birlikte bulunur.

SİNKONİK sıf. (fr. *cinchonique*). Org. kim. *Sinkonik asit,* formülü $C_7H_6O_5$ olan ve sinkomeronik asitten türeyen bileşik.

SİNKONİN a. (fr. *cinchonine*). Org. kim. **1.** Formülü $C_{19}H_{22}N_2O$ olan, sıtma hastalığına karşı etkin özellikler taşıyan ve kininle birlikte kınakına ağaçlarının kabuklarından çıkarılan temel alkaloit. **—2.** *Sinkonin kırmızısı*, tanen yardımıyla kınakına ağacının kabuğundan çıkarılan koyu kırmızı boyarmadde. || *Sinkonin tuzu*, asıl maddesi sinkoninlerden oluşan tuz.

SİNKONİNİK sıf. (fr. *cinchoninique*). Org. kim. Kinolein -γ-karboksilik asitle özdeş olan $(C_6H_6N)\ (CO_2H)$ formülünde bir asit için kullanılır.

—ANSİKL. İlk kez sinkoninin nitrik asitle yükseltgenmesi sonunda elde edilen sinkoninik asit, izatik asidin alkali ortamda asetaldoksimle yoğuşma tepkimesine sokulmasıyla hazırlanır. 1 ya da 2 molekül suyla kristalleşebilir; 254 °C'ta erir. Permanganatla *piridintrikarboksilik asit*'e yükseltgenir.

SİN-LE-NOBLE, Fransa'da (Nord) komün, Douai'nin doğu banliyösünde; 16 561 nüf. (1992). Kaplıca merkezi.

SİNLİK a. Mezarların bulunduğu yer, mezarlık.

Sinmak dikiş makinaları sanayii aş, çokuluslu The Singer Company'nin Türkiye şubesi. 1904'te Türkiye'de ticari çalışmalarına başlayan Singer Company, 1959'da Kartal'da (İstanbul) bugünkü tesislerini kurdu. Tesisler yılda 140 000 dikiş makinesi üretebilecek kapasitededir. Aynı ticari ad altında fason olarak beyaz eşya ve elektrikli ev aletleri de üretmekte ve pazarlamakta olan Sinmak'ta yabancı sermayenin payı % 50'dir. Şirkette 1991'de 738 kişi çalışmaktaydı.

SİNMEK gçz. f. **1.** *Bir yere sinmek,* bir canlı varlık sözkonusuysa, göze çarpmamak, kendini göstermemek için uygun bir yere bedenini tortop ederek saklanmak: *Kedi korkuyla bir köşeye sindi.* **—2.** Korkudan, yılgınlıktan vb. gerekli tepkiyi gösterememek: *Zavallı adamcağız tehditler nedeniyle büsbütün sindi, önceki ifadesini de geri aldı.* **—3.** *Bir yere, bir şeye sinmek,* bir kokudan söz ederken, ona işlemiş, nüfuz etmiş olmak; etkisini çıkmayacakmışçasına sürdürmek; soyut bir şeyden söz ederken, bir yerde, bir şeyde kalıcı bir iz bırakmış olmak: *Sigara kokusu sinmiş giysileri havalandırmak. Her tarafa bir korku, bir kuşku sinmişti.* **—4.** *Bir kimsenin ruhuna, düşüncesine vb. sinmek,* bir şeyden söz ederken, bir kimsede bir alışkanlık, bir davranış biçimi olarak yer etmek: *Sevgisizlik onun ruhuna sinmişti.*

—Avc. Bir av hayvanından söz edildiğinde, durmak ya da koştuktan sonra hareketsiz kalmak ya da uçtuktan sonra yere konmak.

◆ **sindirmek** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi, bir topluluğu sindirmek,* onları korkutarak, yıldırarak gerekli tepkiyi göstermez duruma getirmek: *Onu da sindirdikten sonra, artık her istediğini yapabilir.* **—2.** *Bir besini, yiyecekleri sindirmek,* sindirim aygıtında gereken değkişiklere uğratarak özümlemeye hazır duruma getirmek; hazmetmek: *Akşam yediği yemeği sindirememiş.* **—3.** *Bir şeyi (bir şeye, bir yere) sindirmek,* onu, kalıcı bir iz bırakmasına yol açmak ya da bunu sağlamak: *Zamanın eşyaya sindirdiği bir havaydı bu.* **—4.** *Bilgileri, düşünceleri vb. sindirmek,* onları derinlemesine anlamak, zihnine iyice yerleştirmek; hazmetmek: *Okuduklarını sindirememiş biri.* **—5.** *Bir şeyi (bir sözü, davranışı) [içine] sindirmek,* onu kabullenmek, ona dayanmak: *Bu iftirayı bir türlü içine sindiremedi.* **—6.** *Bir durumu sindirememek,* ulaşılan olumlu bir duruma uygun davranışlarda bulunmamak: *Eski arkadaşlarına sırt çevirmesi bu başarıyı sindiremediğini gösteriyor.*

◆ **sindirilmek** edilg. f. **1.** Korkutularak, yıldırılarak tepkisiz duruma getirilmek: *Baskı rejimince sindirilmiş bir toplum.* **—2.** Sindirim aygıtında gerekli değişiklere uğratılmak; hazmedilmek. **—3.** Derinlemesine anlaşılmak, kavranmak, hazmedilmek: *Sindirilememiş bilgiler.*

SİNNEMA a. (fr. *synnéma*). Bot. Demet halinde toplanmış konidiogen hif grubu.

SİNNEN be. (ar. *sinn*'den *sinnen*). *Esk.* Yaşça, yaş bakımından.

SİNNEVR a. (ar. *sinnevr*). *Esk.* **1.** Kedi. **—2.** *Sinnevr-i cebeli,* dağ kedisi.

Sinn Féin (*biz, biz kendimiz* anlamına gelen gaelce deyim). Milliyetçi ve cumhuriyetçi İrlanda hareketi. 1902'den başlayarak özellikle Arthur Griffith tarafından örgütlenen bu hareket, Fenianlar'ın İrlanda* ve cumhuriyetçi kardeşliği'nin geleneğine sahip çıktı, ama aynı zamanda gael kültür rönesansından (Gael* birliği) özgün biçimde esinlendi. MacNeill'in başkanlığında, bir yandan İngiltere'nin oyalama politikasına, bir yandan da Redmond'un İrlanda partisi'nin aşırı uzlaşmacı gözüyle bakılan tutumuna karşı çıktı; çok geçmeden de, İrlanda gönüllüleri adı altında bir askeri kanat kurdu; bu kanadın Patrick Pearse yönetimindeki bölümü, milli ideal uğruna bir fedakârlıkla İrlanda'yı uyandırmayı kararlaştırdı: 1916 Paskalya pazartesisi ayaklanması. Kanlı bir şekilde bastırılmasına rağmen, ayaklanma gene de amacına ulaştı: İrlanda kamuoyu, artık birer şehit diye kabul ettiği kurbanların davasına gönülden bağlandı. 1918 seçimlerinde Sinn Féin'in partisi tam bir zafer kazandı ve cumhuriyetçiler, De Valera'nın önderliğinde bir paralel hükümet kurdular. Londra antlaşması'nı (1921) izleyen karışıklıklar, partinin dağılışı sürecini başlattı. De Valera'nın 1927'de Parlamento' ya yeniden girmesi ve 1926'da Fianna* Fáil partisi'ni kurması hareketin sonu oldu.

Fakat Sinn Féin, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra yeniden canlandı ve İRA'nın siyasal kolunu oluşturdu. Parti, yeni bir militanlar kuşağının etkisi altında, 1964' ten itibaren sosyalizme yöneldi ve 1968' de Kuzey İrlanda'da kurulan Medeni haklar hareketi'ni destekledi. Bu yeni yönelişler, partinin bünyesinde, İRA*'nın bünyesindekilere benzer bölünmelere yol açtı ("resmiler" ve "geçiciler"). Bu bölünme-

Radio Times-Hulton Pictures Library

Sinn Féin'in askeri kanadı tarafından yönetilen ayaklanmanın (1916) bastırılmasından sonra Dublin'den bir görünüş

ler sonucu zayıf düşen hareket, bu sefer, "geçici" Sinn Féin lehinde bir gelişme göstermekten geri kalmadı. 1981'de seçimlere katılma yolunu seçen hareket, ekim 1982'de yapılan Kuzey İrlanda bölge meclisi seçimlerinde beş sandalye elde ederek açık bir başarı kazandı.

SİNNİ sıf. (ar. *sinn* ve *-i*'den *sinni*). *Esk.* Dişle ilgili, dişe ait.

SİNNİCOLAU MARE, macarca **Nagyszentmiklós,** Romanya'da (Banat bölgesi) kent, Sırbistan ve Macaristan sınırı yakınında; 12 000 nüf. Ticaret. Béla Bartók'un doğduğu yer (müze).

— 1799'da kent yakınında, süslemeleri eski yunan, sasani ve bizans temalarının sentezi olan 23 tabak, kupa ve vazodan oluşan bir hazine bulundu. Viyana'da (Kunsthistorisches Museum) muhafaza edilen bu hazine Avarlar'a, Peçenekler'e ya da ilk Bulgarlar'a mal edilir; VII. ve X. yy. arasından kalmadır.

SİNNİNGİA a. Brezilya kökenli, karşıt, geniş yapraklı, yaprakları uzun saplı, oldukça büyük mor ya da eflatun çiçekli, ince ya da kaba tüylerle kaplı otsu bitki. (Çanağı kısa, tacı uzun bir boru oluşturur. Bazı sinningialar *gloxinia* adı ile bilinir. *Gesneriaceae* familyası.)

SİNNİS → SİNİS.

SİNNURİS, Mısır'da kent, Yukarı Mısır' da (el-Fayyum ili), el-Fayyum'un K.-D.'sunda; 35 000 nüf. Bir sulu tarım bölgesinin (tahıl, şekerkamışı) ticaret merkezi. Hurma üretimi.

SİNOD a. (fr. *synode;* geç lat. *synodus;* yun. *synodos,* toplantı, meclis'ten). Din. **1.** Kilise yaşamının her düzeyiyle (evrensel Kilise, eyalet Kilisesi, diocesis Kilisesi) ilgili sorunları incelemek üzere toplanan ve yeni yönelişlere yol açan meclis. **—2.** Eski hıristiyan metinlerinde, eyalet çerçevesinde ya da yerel kiliseler birliği konsili toplantısı. **—3.** *Kutsal sinod,* doğu Kiliselerinde, patriğe yardım eden ve onunla birlikte Kiliseler yönetiminin daimi organını oluşturan piskoposlar meclisi. (Rusya'da, Ekim devrimi'ne kadar, kutsal sinod Rus kilisesi'nin en yüksek organıydı.) [Bk. *ansikl.* böl. Tar.] ‖ *Diocesis sinodu,* bir diocesiste rahipleri ve müminleri temsil eden ve piskoposun, bir yerel Kilisenin yaşamıyla ilgili sorunlar üzerinde görüşmek için topladığı danışma meclisi. (Sinod statüleri hazırlar.) [Eşanl. DİOCESİS KONSİLİ.] ‖ *Piskoposlar sinodu,* çoğunluğu piskopos konferansları tarafından seçilen piskoposlardan oluşan ve Katolik kilisesi'nin genel sorunlarını incelemek üzere papa tarafından iki ya da üç yılda bir toplantıya çağrılan danışma meclisi. (Bu kurum, Paulus VI tarafından 1967'de ihdas edildi.) ‖ *Protestan sinodları,* reformcu Kiliselerin bölgesel ya da ulusal düzeyde müzakere ve karar alıcı temsili meclisleri. (Bu kurum, Kilise yönetiminin kolektif gerçekliğini dile getirir ve aynı zamanda hem yargıç, hem de hakem yetkisi kullanır.)

—Esk. Yun. Kültürel, ticari, dini amaçlarla yapılan her türlü toplantı. Hellenistik dönemde, Akhaia birliği ile Aitolia birliğinin federal meclisi.

—ANSİKL. Tar. Büyük Petro'nun 1721'de patrikliğin yerine kurduğu Kilise meclisi olan kutsal sinod, dokuz üyeden oluşuyor ve çarı temsil eden bir başsavcının gözetimi altında bulunuyordu. 1917'de lağvedilinceye kadar çok büyük bir otoriteye sahip oldu (patrikliğin yeniden kurulması).

SİNODAL sıf. Gökbil. **1.** Güneş'in merkezini Yer merkezine birleştiren doğruyu başlangıç alan, boylamdaki her hareket için kullanılır. **—2.** *Sinodal dolanım süresi,* bir gezegenin ya da bir uydunun, Güneş'e ve Yer'e göre belirlenmiş bir konum içinde art arda yaptığı iki geçiş arasındaki zaman aralığı (kavuşum, karşıkonum vb.). [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Bir gezegenin sinodal süresi, Σ, T yıldız* dolanım süresi ile Yer'in Güneş çevresindeki A yıldız dolanım süresinin bileşimi olarak

$$\frac{1}{\Sigma} = \pm\left(\frac{1}{T} - \frac{1}{A}\right)$$

formülüne göre hesaplanır; burada, iç gezegenler için +, dış gezegenler için − işareti kullanılır. Böylece aşağıdaki değerler elde edilir: Merkür için 115,9 g; Venüs için 1 yıl 21,7 g; Mars için 2 yıl 4,5 g; Jüpiter için 1 yıl 3 g; Satürn ve Uranüs için 1 yıl 4,4 g; Neptün için 1 yıl 2,2 g ve Plüton için 1 yıl 1,5 g.

Aynı hesap, uyduların gezegenler çevresindeki dolanımları için de geçerlidir. Bu olay özellikle, sinodal dolanım süresiyle belirlenen gölgeye girişleri gezegenin gölge konisi içinde gerçekleşen, Jüpiter'in dört ana uydusunda iyice gözlemlenmiştir.

SİNODENDRON CYLİNDRİCUM a. Çeşitli bozuk orman ağaçlarında ve ölü odunda yaşayan geyikböceği. (Geyikböceğigiller familyası.)

SİNOFİLİ a. (fr. *cynophilie*). Zootekn. KÖPEK*YETİŞTİRİCİLİĞİ'nin eşanlamlısı.

SİNOLİN a. (fr. *cinnoline*). Org. kim. Formülü $C_8H_6N_2$ olan benzo-3,4 piridazinin yaygın adı.

sinolin

SİNOLOG a. (fr. *sinologue*). Sinoloji uzmanı.

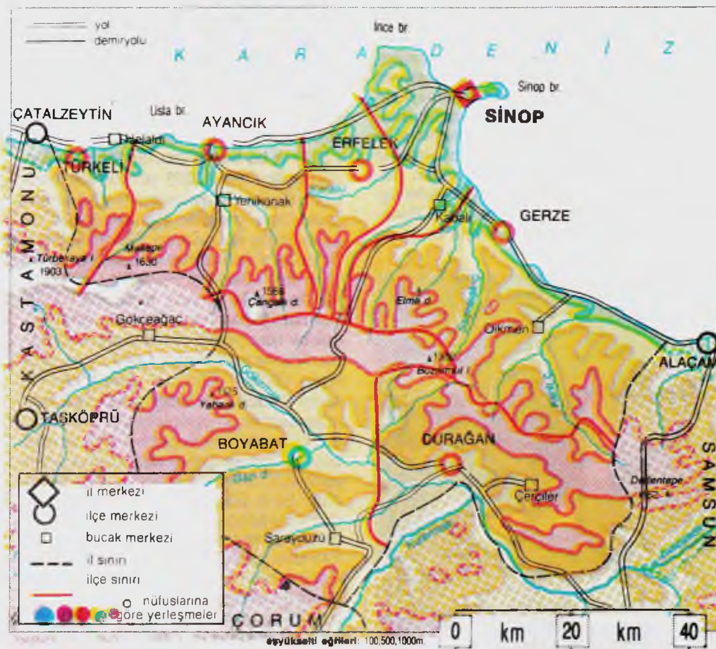
SİNOLOJİ a. (fr. *sinologie*). Çin tarihini, dilini ve uygarlığını inceleyen bilim. (Çin-bilimin öncüleri XVII. yy.'ın sonlarında etkinlik gösteren misyonerler, özellikle de cizvitlerdi. Türkiye'de Ankara Dil ve tarih -coğrafya fakültesi kurulurken [1935], çin kaynaklarından yararlanarak türk tarihini aydınlatabilmek amacıyla, alman sinolog Prof. W. Eberhard'ın yönetiminde sinoloji bölümü oluşturuldu. 1975'ten sonra bu bölümde çağdaş çince öğretimi de başladı.)

SİNOLON a. (fr. *cinnolone*). Kim. Sinolinin, karbonilli bir tautomeri olan hidroksilli türevi.

SİNONİM sıf. ve a. (fr. *synonyme*). → EŞANLAMLI.

SİNOP (57), topraklarının büyük kısmı B. Karadeniz bölümünde yer alan il; 265 153 nüf. (1990); 5 862 km²; merkez ilçe dışında 6 ilçe, 6 bucak, 425 köy. Merkezi *Sinop,* 25 537 nüf. (1990).

Karadeniz bölgesinin ortasında, bölgenin Orta ve Batı bölümleri arasında geçiş alanı olan il topraklarında, Küre dağlarının hafif bir yay çizerek doğuya doğru alçalan orta yükseklikteki D. kesimi uzanır (B.'da Maltepe 1 630 m, ortada Çangal dağı 1 586 m, D.'da Bozarmut tepesi 1 380 m). Dağların K. yamacı vadilerle yarılmış sırtlar halinde Karadeniz'e doğru giderek alçalır ve K.'de Sinop yarımadasını oluşturan platolara geçilir. Küre dağlarının dik G. yamaçları ile Ilgaz dağlarının doğu uzantısı olan engebeler arasında tektonik kökenli Boyabat ve Durağan havzaları yer alır. İlin en önemli akarsuyu olan Gökırmak, bu havzaların sularını toplar ve bu kesimde ilin D. sınırını oluşturan Kızılırmak'a boşaltır. Kıyılar kuzeyli fırtınalara açık ve çoğunlukla yüksek yalıyarlıdır. Genellikle düz bir şekilde uzanan kıyı şeridinin ortasında D.'ya doğru belirgin bir çıkıntı oluşturan Boztepe yarımadasının kuytusunda Karadeniz'in en güvenli doğal limanı olarak Sinop iç limanı yer alır. Pontidler olarak adlandırılan tektonik birimin sınırları içinde kalan il topraklarında jeolojik oluşuklar kabaca D.-B. doğrultusunda şeritler halinde uzanırlar ve nispeten sade kıvrımlı bir yapı gösterirler. Ortada il topraklarının belkemiği durumundaki Küre dağları hemen tamamıyla Kretase flysch'lerinden oluşur. Dağların K.'inde ve G.'indeki daha alçak alanlar Eosen ve Oligosen oluşukları ile kaplıdır. Sinop çevresinde ise bunlara Neojen ve Dördüncü Zaman çökelleri eklenir. Boyabat ve Durağan havzalarının G.'indeki dağlık kesim ise billurlu şistlerden oluşur. Sinop, genelde orta derecede yağışlı, kışları ılık, yazları oldukça sıcak Orta Karadeniz ikliminin etkisindedir. Ama kıyıdan içerilere ilerledikçe denizsel etkiler azalır, karasal etkiler belirginleşir. Kıyı kesiminde kışlar ılık (Sinop en soğuk ay ortalaması 6,7 °C; ölçülen en düşük sıcaklık −8,4 °C), yazlar sıcaktır (en sıcak ay ortalama sıcaklığı 22,8 °C); deniz etkisiyle en sıcak ay ağustosa, en soğuk ay Şubat'a kaymıştır. Yıllık yağış tutarı yüksektir (Sinop 679 mm, Gerze 710 mm, Ayancık 1 020 mm). İç kesimlerde, özellikle dağlarla çevrili havzalarda kış daha soğuk (Boyabat ocak ortalama sıcaklığı 2,4 °C, ölçülen en düşük sıcaklık −10,5 °C). Yazlar biraz daha sıcak (Boyabat temmuz sıcaklık ort. 23,4 °C), yağışlar çok daha azdır (Boyabat yıllık yağış ort. 389 mm). İl topraklarının bol yağışlı K. kesimi, özellikle bu kesimdeki dağlık alanlar günümüzde de zengin bir orman alanıdır. Ama ormanın bileşimi kıyıdan iç kesime doğru değişir. Kıyı kesiminde kayın ve gürgen gibi nemcil türler başlıca orman ağaçlarıdır. Oysa, ilin Boyabat havzasının G.'indeki ormanlarda-

Sinop il haritası

Sinop genel görünüm

başat ağaç türleri daha düşük sıcaklıklara dayanabilen ve nem ihtiyacı daha az olan karaçam ve sarıçamdır.

Sinop'ta nüfus yoğunluğu km²'ye 45 kişi ile Türkiye ortalamasının altındadır. İl, Türkiye'de nüfusu azalan illerden biridir (1985-1990 döneminde % 5,66 azalma). İlçelerin çoğu son iki sayım arasında nüfus kaybetmiştir. Bu durum geçim olanakları çok sınırlı olan ilden, yurdun büyük merkezlerine olan iç göçlerin bir sonucudur. Nüfusun büyük kesimi (67,4) kırsal yerleşmelerde yaşar. İl merkezi ve Boyabat dışında bütün ilçe merkezleri de nüfusları 3 500 - 10 000 arasında değişen küçük kasabalardır. Tarımsal üretim değerinin % 60'tan çoğunu sağlayan toprak ürünleri kırsal kesimin en önemli gelir kaynağıdır. Ama büyük kesimi yüksek dağlar ve ormanlarla kaplı olan il topraklarının ancak % 18 kadarında tarım yapılır. En çok yetiştirilen ürün, ekili toprakların % 90'dan çoğunu kaplayan tahıllardır (iç kesimde buğday, pirinç; kıyı kesiminde mısır). Ayrıca az miktarda şekerpancarı ve tütün üretilir. Kıyı kesiminde balıkçılık, dağlık kesimlerde hayvancılık (özellikle koyun ve sığır) ve hayvan ürünleri ile ormancılık, başlıca gelir kaynakları arasında yer alır. İl maden yatakları bakımından fakirdir. Bazı yeni sanayi dallarının kurulmuş olmasına karşın Sinop'ta sanayi gelişmiş sayılmaz; başlıca kolları tütün işleme atölyeleri, besin sanayisi, cam sanayisi ve orman ürünlerini işleyen fabrikalar oluşturur. İl merkezinin kıyıdan çok elverişli konumuna ve kuytu bir limana sahip olmasına karşın, hinterlandı ile bağlantısının yüzyıllar boyunca yetersiz kalışı, ilin sapada kalmasına neden olarak gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Aynı nedenler ilin doğal güzelliklerinden turizm bakımından yararlanmayı da büyük ölçüde kısıtlamaktadır.

Sinop kalesi

■ **SİNOP,** antik **Sinope,** Batı Karadeniz bölümünün D. kesiminde kent, aynı addaki ilin merkezi; 25 537 nüf. (1990). Karayolu ile Ankara'dan 434 km uzaklıkta.

• COĞRAFYA. Türkiye'nin en K.'indeki kenti olan Sinop, geçmişi Antikçağ'a inen eski bir yerleşmedir. Tarihi çekirdeğini, Boztepe yarımadasını karaya bağlayan kıstağın en dar (genişliği 300-400 m) ve en alçak (20-30 m) yerinde, iç kaleyi ve eski tersaneyi kuşatan surların bulunduğu alandaki mahalleler oluşturur. Burası günümüzde de başlıca iş ve ticaret merkezidir. K.'de, D.'ya doğru uzanan ve 212 m'ye kadar yükselen Boztepe yarımadası sayesinde Sinop'un iki limanı vardır: kıstağın K.'inde G. rüzgârlarına kuytu bir koy olan dışliman, G.'inde ise keşişleme dışında bütün fırtınalara kapalı derin bir girinti olan içliman yer alır. Bu nedenle Sinop bütün Karadeniz kıyılarımızın en güvenli doğal barınağıdır. Ama gemicilik bakımından elverişli konumuna ve daha Antikçağ'da kurulmuş eski bir yerleşme olmasına karşın Sinop, hinterlandı ile bağlantısının zayıf oluşu ve Samsun'un liman olarak rekabeti nedeni ile fazla gelişememiştir. XX. yy. başlarında Kastamonu vilayetine bağlı, yaklaşık 10 000 nüfuslu bir sancak merkeziydi. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra nüfusu daha da azalarak 5 000 dolayında durakladı (1935'te 4 872, 1945'te 4 995 nüf.). Kent ancak 50'li yıllardan sonra, karayollarının gelişmesine koşut olarak kalabalıklaşmaya başladı ve 1955'te 7 307 olan nüfusu, 1965'te 13 354'e, 1975'te 16 098'e, 1985'te 23 148'e yükseldi; 1990'da ise 25 500'ü aştı.

• TARİH. Antikçağ'da Paphlagonia bölgesinde yer alan Sinop'un kuruluşu yunan efsanelerine göre Amazonlar'a dayanır ve kent adını Amazonlar kraliçesi Sinope'den alır. Bir başka efsaneye göre de kent, Irmak tanrısı Aisopos'un kızlarından su perisi Sinope tarafından kurulmuştur. İ.Ö. II. binyıl'da yörede Hititler'le sürekli sürtüşme halinde olan Kaşkalar* oturuyordu. İ.Ö. VII. yy.'da Milet'in Karadeniz'deki ilk kolonisi olan Sinope, kendisi de yakın çevresinde koloniler kurdu (Trapezos, Kerasos, Katyora). Daha sonra yöre Phrygia, Lydia ve Pers egemenliğinde kaldı; Perikles burada bir klerukhia oluşturdu (İ.Ö. 440). İ.Ö. 183'te Pontos krallığı'na katılan kent, bu krallığın ikinci başkenti oldu (İ.Ö. 169); önemli bir liman ve balık ticareti merkezi olarak gelişti. İ.Ö. 70'te Lucullus tarafından ele geçirilen Sinope'ye serbest şehir statüsü tanındı; Sezar'ın buraya bir roma kolonisi yerleştirmesinden sonra Colonia Julia Felix Sinopensis adıyla anıldı. Bizans (395-1204) yönetiminden sonra Trabzon Rum İmparatorluğu toprakları içinde yer aldı (1204-1214). Daha sonra Anadolu Selçukluları'nın (1204-1253, 1266-1277), Pervaneoğulları'nın (1277 -1322) ve bu beyliği ortadan kaldıran Candaroğulları'nın (1322) yönetimine girdi. Candaroğlu Süleymanşah'ı Kastamonu savaşı'nda yenerek Candaroğulları'nın topraklarını ele geçiren Yıldırım Bayezit, Sinop'ta hüküm süren Candaroğlu İsfendiyar Bey'i Osmanlı devletine olan bağlılığı nedeniyle yerinde bırakınca (1392), Candaroğulları yalnız Sinop'la sınırlı küçük bir kent beyliği olarak varlığını sürdürdü. Ankara savaşı'ndan (1402) sonra başlayan Fetret* devri'nde şehzadelerden Musa Çelebi, Candaroğlu Isfendiyar Bey' in yardımıyla Sinop limanından deniz yoluyla Eflak kıyılarına geçti (1406) ve ağabeyi Süleyman Çelebi'den Edirne tahtını zorla aldı (1410). İznik'ten kaçan ayaklanmacı Şeyh Bedrettin de yine İsfendiyar Bey'in aracılığıyla Sinop limanından bir gemiye binerek Eflak kıyılarına çıktı ve Rumeli'deki yandaşlarının başına geçip osmanlı başkenti Edirne'ye yürüdü (1420). Murat II Candaroğlu İsfendiyar Bey'i sığındığı Sinop kalesinde kuşattı (1424). Ancak, güzelliğiyle ünlü torunu Hatice Hatun'u padişaha veren İsfendiyar Bey, Sinop'u kuşatmadan ve beyliğini de yok olmaktan kurtardı. Trabzon Rum İmparatorluğu'na son vermek için Kuzey Anadolu seferine çıkan Fatih Sultan Mehmet tarafından ele geçirilen Sinop, osmanlı topraklarına katılırken, Candaroğulları beyliği de ortadan kalktı (1461). Kastamonu sancağına bağlanan kentin tersanesi onarılarak Osmanlılar'ın Karadeniz filosu için büyük bir kışlak durumuna getirildi. Kırım'da çıkan ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen sadrazam Özdemiroğlu Osman Paşa ordunun başında karadan Kastamonu'ya doğru yola çıkarken, kaptanıderya Kılıç Ali Paşa komutasında bir filo da İstanbul'dan Sinop'a gönderildi (1584). Öncü kuvvetlerin komutanı olarak bu filoyla Sinop'tan Kefe'ye geçen serdar Ferhat Paşa, aynı yıl Andal ovasında ayaklanmacıları yenerek ana güçlere gerek kalmadan ayaklanmayı bastırdı. Ahmet I döneminde Sinop, Karadeniz'in en zengin ve bayındır limanlarından biri olarak "Medinetül uşak" (âşıklar şehri) adıyla anılırken, Zaporog Kazakları'nın baskınına uğradı (1614). "Çayka" denen hafif gemilerle gelip karaya çıkan Kazaklar, kaleyi kolayca ele geçirerek kadınlarla çocukları tutsak aldıktan, bol ganimet kaldırdıktan ve kenti de yakıp yıktıktan sonra kaçıp gittiler. Bu olayda büyük hasar gören Sinop, XVII. yy. sonlarında Samsun sancağına bağlı bir kaza merkezi, Tanzimat'tan sonra da Kastamonu'ya bağlı bir mutasarrıflık oldu. 1853-1856 Türk-Rus savaşı'nın (Kırım* savaşı) başlarında limanda demirli bulunan türk filosu, rus donanmasının Sinop* baskını sonucunda tamamen yok olurken, kentin yarısı yandı ve 2 000'den fazla askerden başka halktan da çok sayıda kişi can kaybına uğradı (30 kasım 1853). İttihat ve Terakki iktidarı döneminde (1913 -1918) yönetim karşıtlarının gönderildiği bir sürgün kentine dönüştürülen Sinop, Cumhuriyet'ten sonra kendi adını taşıyan ilin merkezi oldu (1924). [→ Kayn.]

• ARKEOLOJİ ve MİMARLIK. Sinop çevresindeki Demircihöyük, Kocagöz ve Maltepe höyüklerinde İlk Tunç çağ yerleşmeleri saptanmıştır. Merkez ilçenin çeşitli kesimlerinde Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinden yapı kalıntıları, mozaikler, kadın ve erkek büstleri bulunmuş, nekropoliste seramikler ve steller ortaya çıkarılmıştır. Balatlar kilisesi Bizans dönemindendir. Sinop* kalesi Pontos kralları tarafından yaptırılmıştır.

Kentin türk dönemi yapılarının en önemlisi Ulu cami ya da Alaettin camisi' dir; 12 m yüksekliğindeki duvarları, çok büyük revaksız avlusu ve mihrap duvarına koşut uzanan iki sahınlı ana mekânıyla G.-D. Anadolu camilerini, özellikle Şanlıurfa Ulu camisi'ni anımsatır. K. kapısı üzerindeki yazıta göre 1267'de Muinettin Süleyman Pervane tarafından yaptırılmıştır. Sahınlar mihrap önünde üç kubbe (mihrap ekseni üzerindeki daha yüksektir), yanlarda çapraz tonozlar, uçlarda birer kubbeyle örtülüdür. Önünde eğimli çatıyla örtülü son cemaat yeri vardır. Mukarnas süslemeli iç içe iki niş biçimindeki mermer mihrap ve minber 1429'da Candaroğulları'ndan İsfendiyar Bey tarafından eklenmiştir. Basık kemerli beş kapı ile avluya açılan caminin B. kapısında, Candaroğulları'ndan Kötürüm Celalettin Bayezit Bey'in onarımıyla ilgili nesih yazıt vardır (1385). Bunun üstünde Abdülmecit döneminde mutasarrıf Tufan Paşa'nın yaptırdığı onarımı gösteren 1851 tarihli, talik yazıt bulunmaktadır. Avlunun K.-D.'sunda Candaroğulları türbesi yer alır. Cami 1946 ve 1950'de onarılmıştır. Gene Muinettin Süleyman Pervane'nin yaptırdığı (1262) medrese (Alaettin medresesi), giriş eyvanı, aynı eksen üzerindeki ana eyvan ile, avlunun yanlarına yerleştirilmiş odalardan oluşur (bir süre müze olarak değerlendirildi). 1353 tarihli Fethibaba mescidi yalınlığına karşılık ince işçilikte mermer mihrabıyla dikkati çeker. Celalettin Bayezit'in yaptırdığı (1374) Saray camisi kesme taştan, kare planlı, tek kubbeli bir örnektir. Tersane camisi (1733), Cezayirlialipaşa camisi (1867), Meydankapı cami-

si (1878), Kefevi camisi (1869'da onarıldı), belirtilebilecek öteki örneklerdir. Sinop yapıları arasında önemli bir grubu da türbeler oluşturur: Seyitibrahimbilal türbesi (XIX. yy.'da onarıldı), Gaziçelebi türbesi (XIV. yy.), Sultanhatun ya da aynalı kadın türbesi (1394), Devlethatun türbesi (1458). Tarihsel değeri olan hamamlar arasında Yukarı hamam, Aşağı hamam, Yalı hamamı anılabilir.

Kentte ayrıca 1853 Sinop baskınında şehit düşen denizciler için dikilmiş bir anıt bulunmaktadır (yapımına 1857'de başlandı, ancak 1933'te açıldı).

Sinop baskını, 1853-1856 savaşı'nın (Kırım* savaşı) başlarında Sinop limanında demirli bulunan türk filosuna rus donanmasınca düzenlenen deniz harekâtı (30 kasım 1853). Anadolu ordusuna Batum üzerinden yapılan sevkıyatı korumak için Patrona Osman Paşa komutasında oluşturan 12 gemilik (Avnullah, Nizamiye, Nesimizafer, Fazlullah, Navekibahri, Dimyat, Kaaidizafer, Necmefşan, Feyzimabut, Gülisefid, Ereğli, Pervazıbahri) filoya İnceburun'la Amasra arasında karakol görevi verildi. Osman Paşa filosunun şiddetli bir fırtına yüzünden Sinop'ta demirli bulunduğunu haber alan Karadeniz rus donanması amirali Nahimov, yaptırdığı keşif hareketlerinden türk gemilerinin kıyı boyunca yarımay biçiminde yattıklarını öğrendikten sonra öğleye doğru ani bir baskın yaptı. Gerekli güvenlik önlemlerini almamış olan ve hava karlı olduğu için Ruslar'ı uzaktan göremeyen Türkler zor durumda kaldı. Ayrıca, türk gemilerinin zayıf ve hafif teknelerden oluştuğu gibi, som gülle atan eski toplarının çapı da yeni rus toplarının çapına oranla çok küçüktü. 318 topla donatılmış büyük ve sağlam 6 gemiden oluşan amiral Nahimov filosu, limandaki yatış düzenleri nedeniyle 282 topunun ancak yarısını kullanma olanağını bulan türk filosu karşısında hemen üstünlük sağladı. Bu koşullar altında öğle saatlerinde başlayıp 3 sıralarında sona eren Sinop baskını'nda tüm türk filosu yok oldu; 4 000 kişilik personelinin yarısından çoğu şehit düştü; Patrona Osman Paşa ayağından yaralı olarak Ruslar'ca tutsak alındı; kaptanıderya yardımcısı Piyale Bozcaadalı Hüseyin Paşa da şehit olurken, 3 subayla 125 er de tutsak düştü ve topa tutulan Sinop kentinin yarısı yandı.

Bu olayda Batum'dan gelip Sinop'a uğramış olan "Taif" adlı vapur, yaralı olarak kaçıp kurtulmayı başardı ve baskın haberini İstanbul'a götürdü. Rus kayıplarının 34 ölü ve 230 yaralıyla sınırlı kaldığı bu baskın olayı, tüm dünyada, özellikle İngiltere ve Fransa'da Rusya'ya karşı bir kamuoyu oluşmasına yol açtı. Türk donanmasını 12 gemisinden yoksun bırakan Sinop baskını, İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı devletinin yanında Rusya'ya karşı savaşa girmesiyle sonuçlandı.

SİNOP burnu, Karadeniz kıyısında, kıstağı üzerinde Sinop kentinin bulunduğu küçük Boztepe yarımadasının K. ucundaki burun.

Sinop cam sanayii aş, soda camı ve kristal camdan ev eşyası üreten sanayi kuruluşu. 200 milyon TL olan kuruluş, sermayesinin % 64'ü T. İş bankası, % 35'i T. Şişe ve cam fabrikaları aş, % 1'i de öteki kuruluşlarca karşılanarak Sinop'ta kuruldu. 1980'de deneme üretimine başladı. 1981'de işletmeye açıldı. 1991'de sermayesi 20 milyar 100 milyon TL olan kuruluş 2 982 t cam eşya üretti. Aynı yıl toplam satışları 2 952 t, dışsatımı 1 391 t olarak gerçekleşti. 1992 yılı eylülünde şirketin çalışmasına ara verildi.

Sinop kalesi, Sinop'un eski yerleşim bölgesinde, kıstağın en dar yerinde kurulmuş Antikçağ kalesi; Pontos kralı Mithridates VI Eupator tarafından yaptırıldığı sanılmaktadır (İ.Ö. I. yy. ilk yarısı). Dış kale ve iç kale olarak iki bölümden oluşur. Roma ve Bizans dönemlerinde önemli ölçüde onarılan kaleye Selçuklular burçlar eklemiş, Candaroğulları ve Osmanlılar döneminde de elden geçirilmiştir. Kalenin K., G. ve D. bölümlerinde İzzettin Keykâvus'a ve İsfendiyar Bey'e ait yazıtlar vardır. Dış surların uzunluğu D.'da 500 m, K.'de 880 m, B.'da 270 m. ve G.'de 400 m'dir; limana bakan cephedeki sur ve burçlar sağlamdır. İç kale Osmanlılar'dan başlayarak uzun süre cezaevi olarak kullanılmıştır.

Sinop madalyası, 1853 Sinop baskını nedeniyle bastırılan madalya. Fransa'da tunçtan bastırılan bu madalyaların ön yüzünde Abdülmecit'in tuğrası, arka yüzündeyse baskında ölen denizcilerin simgesel mezarına çelenk koyan bir kadın betimi ile fransızca "Avrupa, onlar sizin için öldü" yazısı ve 1853 tarihi vardır.

Sinop müzesi, Sinop kentinde müze. 1921'de Sinop idadisi'nde toplanan yapıtlar, 1930'da Alaettin medresesi'ne aktarıldı ve gerekli düzenlemelerden sonra 1941'de ziyarete açıldı: 1970'te yeni yapısına taşındı. Tarihöncesi, hitit, phrygia, hellenistik, roma ve bizans yapıtları (seramikler, metal, cam ve pişmiş topraktan çeşitli gereçler, heykeller, amforalar, küçük bir sikke koleksiyonu) arasında Serapis heykeli dikkati çeker. Etnografya bölümü'nde çeşitli giyim eşyaları, silahlar, takılar, işlemeler, mutfak eşyaları; Halı ve yazma eserler bölümü'ndeyse XVI.-XVII. yy. Kula ve Gördes halıları, elyazmaları, fildişi kakmalı rahleler vb. bulunmaktadır.

SİNOP yarımadası, K. Anadolu'da Ayancık'ın D.'su ile Gerze'nin K.'i arasında Karadeniz'e doğru ilerlemiş kütlesel yarımada. Küre dağlarına geniş bir tabanla yamanmış, vadilerle derin bir şekilde yarılmış olan yarımada D. ve B. Karadeniz havzalarını ayırır. Yapısında Pliyosen'e ve Dördüncü Zaman'a ait genç tortullar geniş yer kaplar. Yarımadanın K.-B. ucunda Türkiye'nin en K. noktası olan İnceburun*, K.-D. ucunda ise, üzerinde Sinop kentinin bulunduğu dar bir kıstakla karaya bağlanan Boztepe yarımadası yer alır.

SİNOPE → SİNOP.

SİNOPE, Jüpiter'in, amerikalı gökbilimci S. Nicholson tarafından 1914'te keşfedilen, gazegene en uzak dokuzuncu uydusu. Jüpiter'den ortalama 23 725 000 km uzakta yer alan bu uydu, geri yönde 746,6 g'lük bir dolanım yapan ve tahmini çapı yalnız 20 km olan küçük bir gökcismidir. Geri yönde hareketi, küçük boyutu ve yörüngesinin dışmerkezliği bu uydunun, Jüpiter'in çekim alanına yakalanmış küçük bir gezegen olduğu izlenimini uyandırır.

SİNOPİA a. (ital. sözc.; ithal edildiği düşünülen *Sinop* kentinin adından). **1.** Kırmızı mineral pigment. **—2.** Fresk tekniğinde, boya katmanı sürülmeden önce, sıva üstüne bu pigmentle yapılan hazırlık deseni. (Daha çok Ortaçağ'dan başlayarak XV. yy. ortalarına kadar kullanılan sinopiaların varlığı, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra İtalya'da geliştirilen ve fresklerin birbirini izleyen katmanlarını ayırmaya yarayan teknikler sayesinde ortaya çıkarıldı.)

SİNOPOLİ (Giuseppe), italyan besteci ve orkestra şefi (Venedik 1946). Messina, Venedik, Darmstadt (Stockhausen ile) ve Siena'da (Donatori ile) müzik eğitimi gördü. Ayrıca Viyana'da, H. Swarowsky'nin orkestra yönetimi derslerini de izledi. Besteci olarak başlıca yapıtları: *Anısına anı* (2 soprano, kontratenor ve orkestra için), 1974; *Klavierkonzert*, 1975; *Armor'a ağıt* (orkestra için), 1975; *Armor'a ağıt II* (büyük orkestra için), 1977; *Armor'a ağıt III*, 1978; *Kammerkonzert* (piyano ve çalgılar için), 1979 ve *Lou Salomé* operası (1981' de Münih'te sahneye kondu).

SİNOPSİS a. (yun. *sinopsis*). **1.** Bir bilimin, bir öğretim konusunun bütününe ilişkin kısa açıklama. **—2.** Bir bilimin bütün bölümlerini kapsayan genel tablo.

—Sine. Bir film konusunun ortalama on sayfa uzunluğundaki yazılı özeti. Aynı zamanda senaryonun da taslağını oluşturur. (Eşanl. ÖZET.)

SİNOPTİK sıf. (fr. *synoptique;* yun. *synoptikos*'tan). Bir bütünün genel bir görünümünü sunan ve bir bakışta tüm bölümlerinin kavranmasını sağlayan şey için kullanılır: *Hayvan türlerinin sinoptik bir tablosu.*

—Elektrotekn. *Sinoptik şema,* ÖZET* ŞEMA'nın eşanlamlısı.

—Meteorol. *Sinoptik çözümleme,* anlık dolaşım türünü tanımlamaya ve böylece ertesi günkü havayı tahmin etmeye olanak veren işlemlerin tümü. || *Sinoptik meteoroloji,* atmosferin toplu hareketlerini belli bir ölçekte gösteren ve inceleyen meteoroloji dalı. (Sinoptik meteoroloji, eşbasınçları, cepheleri, hava kütlelerini gösteren Norveç haritaları gibi şekillerin oluşturulmasıyla ve orta enlemlerle ilgilenir.)

SİNOPTOFOR a. (fr. *synoptophore;* yun. *synoptos,* bir bakışta fark edilebilen ve *phoros,* taşıyan'dan). Özellikle şaşılıkta iki gözle görme bozukluklarını incelemeye ve tedavi etmeye yarayan aygıt.

SİNOR (Denis), macar-altay dilleri uzmanı (Budapeşte 1916). Budapeşte Üniversitesi'nde okudu; *A közep-ázsiai török buddhizmusról* (Orta Asya türk buddhacılığı üzerine) adlı teziyle doktorasını verdi (1939). Paris'te P. Pelliot'nun yanında çalıştı. İngiltere'de Cambridge Üniversitesi'nde profesör olarak görev yaptı. ABD' de İndiana Üniversitesi'nde ural ve altay dilleri bölümünü yönetti. Uluslararası sürekli Altayistler konferansı'nın genel sekreterliğine seçildi. Ural-altay dilleriyle hint-avrupa dilleri arasındaki ilişkileri araştırdı: *Geschichtliche Hypothesen und Sprachwissenschaft in der ungarischen, finnische-ugrischen und uralischen Urgeschichts-forschung* (Macar, fin-ugor ve ural ana tarihi araştırmalarında tarihsel varsayımlar ve dilbilimi, 1969). Mançu dili ve ural-mançu-tunguz ilişkileri üzerinde durdu: *Le verbe mandjou* (Mançu fiili, 1949), *La transcription du mandjou* (Mançu dilinin seslendirilmesi, 1949).

SİNORKİDİ a. (fr. *synorchidie;* yun. *syn,* birleştirme ve *orkhis,* erbezi'nden). Embriyol. Karın içinde yerleşmiş iki erbezinin birleşip kaynaşması.

SİNOSTOZ a. (fr. *synostose;* yun. *syn,* birleştirme, *osteon,* kemik'ten). Anat. Çok zaman kafatasında olduğu gibi, iki komşu kemiğin arasındaki dikişlerin tamamen kapanması sonucu bu kemiklerin birbirine kaynaşması.

SİNOVEKTOMİ a. (fr. *synovectomie*). SİNOVYA KESİMİ'nin eşanlamlısı.

SİNOVİT a. (fr. *synovite*). Patol. **1.** Bir eklem ya da kas kirişi sinovya zarının iltihabı. **—2.** *Çıtırtılı bilek sinoviti,* bileğin üst yüzünde, kiriş çevresi sinovya kılıflarının iltihabı. (Basılınca ya da oynatınca ağrı yapar ve kiriş oynatılınca da çıtırtı sesi verir.) || *Tüylü sinovit,* HOFFA HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.

—ANSİKL. *Seröz sinovit* bir hidartrozdur. *Kuru sinovit* ya da *çıtırtılı sinovit* kayganlaştırıcı madde yokluğundan ileri gelir ve eklem ya da kiriş kılıfının her hareketinde bir çeşit çıtırtı sesi verir. *Pirincimsi taneli sinovit* verem sinovitidir. *Mantarsı sinovit* sinovya kılıfında fongozitelerin oluştuğu, yine vereme bağlı bir sinovit biçimidir. *Plastik sinovit* seröz zar içerisinde, bir kılıf oluşması ve lifsi bir yapıya dönüşerek, kiriş yapışıklıklarına neden olmasıyla belirgin akut bir kuru sinovittir. Daraltıcı da olabilir *(daraltıcı tenosinovit).*

SİNOVİYORTEZ a. (fr. *synoviorthèse*' den). Cerr. Hastalıklı sinovyayı tahrip yoluyla bazı eklem hastalıklarını tedavi etme yöntemi. (Başlıca kullanım alanı başlangıç halindeki ilerleyici süreğen poliartrittir.)

SİNOVYA a. (fr. *synovie;* lat. *synovia*' dan). Anat. **1.** Eklem yüzeylerini yağlayarak, birbiri üzerinde kaymalarını kolaylaştıran renksiz, yapışkan ve kaygan sıvı. (Bazı hastalık durumlarında [iltihap ya da travma] sinovya sıvısının miktarı artar ve buna hidartroz ya da "sinovya toplanması" adı verilir.) **—2.** *Sinovya kılıfları,* el ve ayak

parmaklarının gerici ve bükücü kas kirişlerini çevreleyen seröz zarlar. (Özellikle el ayasındakiler [parmak bükücüler] çok iyi gelişmiş olup, kirişlerin kolayca kaymasını sağlar; aralarında bağlantılı olduklarından içlerinde ağır flegmonlar gelişebilir.) || *Sinovya saçakları*, sinovyanın eklem boşluğuna uzanan küçük kıvrımları. || *Sinovya zarı*, eklem kapsülünün iç yüzünde bulunan ve eklem yüzeyleri dışında bütün eklem boşluğunu kaplayan ve sinovyayı salgılayan ince ve saydam doku.

—Cerr. *Sinovya kesimi*, bir eklemin sinovya zarının çıkartılması. (Eşanl. SİNOVEKTOMİ.)

SİNOVYALOM a. (fr. *synovialome*'dan). Patol. Sinovyada oluşan nadir eklem uru.

—ANSİKL. Sinovyalom iyicil olabilir (dev hücreli ur ya da ksantomlu eklem uru). 20 ila 40 yaş arası erişkinlerde rastlanan bir hastalıktır. En fazla dizde rastlanırsa da, parmakların bükücü kas kirişlerinde de görülebilir. Kendini eklem ağrılarıyla belli eder; tedavisi cerrahidir. Kötücül sinovyalom ya da sinovyalosarkom ise çok ender görülür. En sık dizde olmak üzere bacaklarda olur. Gelişmesi 5 ila 10 yılda tamamlanır; cerrahi olarak çıkarılması gerekir.

SİNOVYALOSARKOM a. (fr. *synovialosarcome*'dan). Patol. SİNOVYOM'un eşanlamlısı.

SİNOVYOM a. (fr. *synoviome*'dan). Patol. Eklem sinovyalarında ve kiriş kılıflarında görülen kötücül ur. (Eşanl. SİNOVYOSARKOM, SİNOVYALOSARKOM.)

SİNOVYOSARKOM a. (fr. *synoviosarcome*'dan). Patol. SİNOVYOM'un eşanlamlısı.

SİNOWATZ (Fred), avusturyalı devlet adamı (Neufeld an der Leitha, Burgenland, 1929), 1971'den itibaren sosyalist kanattan Eğitim bakanı, 1981'den itibaren şansölye yardımcısı oldu. 1983'te B. Kreisky'nin yerine şansölye ve Sosyalist parti başkanı seçildi. 1986'da başbakanlıktan ve parti başkanlığından ayrıldı.

SİNOXYLON SEXDENTATUM a. Larvası asma çubuğunda gelişen böcek. (*Bostrychidae* familyası.)

SİNÖSET a. (fr. *synœcète*; yun. *synoikein*, birlikte oturmak'tan). Genellikle çürükçül beslenen ve bu bakımdan barındığı kolonilerde temizlikçi olarak işe yarayan ortakçı termitsever ya da karıncasever böcek.

SİNÖSİ a. (fr. *synœcie*; yun. *synoikia*, birlikte oturma, yaşama'dan). Böcbil. Karıncalarla termitlerde görülen ortakçılık biçimi. (Bu tip ortakçılıkta barındırılan hayvan ortak yaşama ilgisizdir.)

SİNPO, Kuzey Kore'de liman, Japon denizi kıyısında. Balıkçılık ve konservecilik.

SİNSHEİM, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Heilbronn'un kuzey-batısında; 25 500 nüf.

SİNSİ sıf. (*sinmek*'ten). **1.** Gerçek düşüncelerini, duygularını gizleyen, başkalarına karşı ikiyüzlü ve çoğu kez kötü niyetli davranan kimse için kullanılır: *Ne sinsi bir insanmışsın.* **—2.** İkiyüzlülük, gizlilik gösteren tutum için kullanılır: *Sinsi bir bakış. Yüzünde sinsi bir ifade belirdi.* **—3.** Gizlice başlayarak, usul usul gelişen ve tehlikeli sonuçlar doğuran şey için kullanılır: *Sinsi bir hastalık.*

SİNSİCE sıf., be. Sinsi bir biçimde; gizlice, el altından: *Bu sinsice bir plan. Sinsice davranmak.*

SİNSİLEŞMEK gçz. f. Sinsice davranışlarda bulunmaya başlamak.

SİNSİLİK a. **1.** Sinsi bir kimsenin, davranışının niteliği. **—2.** Sinsice davranış: *Böyle sinsilik görmedim.*

SİNSİN a. (*sinmek*'ten). Folk. Anadolu'nun çeşitli yörelerinde oynanan ve dramatik özellikler taşıyan bir halk oyunu.

—ANSİKL. Sinsin, açık havada ve ortasında ateş yakılmış bir meydanda oynanır. Oyuncular meydanın bir yanında, yan yana dizilirler. Davul zurna ezgiyi çalmaya başlayınca içlerinden biri ansızın ortaya fırlar, ateşin üzerinden atlayarak, güreşteki peşrev gibi ellerini birbirine ve dizine vurarak meydanın dört bir yanında oynar, âdeta öteki oyunculara meydan okur. Dizideki oyunculardan öndeki ansızın ortaya çıkıp düğümlenmiş bir mendil, urgan parçası vb. ile oynayana vurmaya çalışır, öteki kaçıp izleyicilerin ardına sığınır ve sıranın sonuna geçer. Yeni oyuncu da ötekilerden biri kendisine vuruncaya değin oynamayı sürdürür. Ateş sönmeye yüz tutunca tüm oyuncular, aralarına davulcuyu ve zurnacıyı da alarak serçe parmaklarından tutuşur ve topluca oynarlar. Oyun Amasya, Ankara, Kayseri, Kahramanmaraş, Sinop, Sıvas, Çorum, Yozgat gibi Anadolu'nun çok değişik yörelerinde kimi farklılıklarla oynanmaktadır. Bazı araştırmacılar, sinsinin bir savaş oyunu ya da bir yiğitlik gösterisi olduğunu öne sürerler. Şaman inanışlarından izler taşıdığı yolunda görüşler de vardır.

SİNSİTİYOTROFOBLAST a. (fr. *syncytiotrophoblaste*'tan). Biyol. Trofoblastın yüzey bölümü.

SİNSİTYUM a. (fr. *syncytium*'dan). Biyol. PLAZMOT'un eşanlamlısı.

SİN-ŞARRA İŞKUN, Asur kralı (İ.Ö. 629 ? - İ.Ö. 612) Asurbanipal'in oğlu ve ardılı. Babilliler'e ve Medler'e karşı savaştı, Ninova'nın düşmesinden sonra ortadan kayboldu.

SİNTAGMA ya da **SENTAGMA** a. (fr. *syntagme*; yun. *syntagma*, uyuşum, bileşim'den). Dilbil. **1.** Saussure'de, birbirini izleyen iki ya da birçok birimin söz zincirinde birleşimi (örneğin *nüfus sayımı; insan yaşamı*). **—2.** Yapısal dilbilimde aşamalı bir düzenlemede bir birim oluşturan öğeler öbeği. (Bu durumda, sözkonusu terim, ulamını gösteren bir sözcükle belirtilir: *ad sintagması, fiil sintagması, ilgeç sintagması, sıfat sintagması.*) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Sintagmaların oluşum ilkesi, çağrışımsal bağıntılara dayalı öğe öbekleri oluşturan paradigmalara karşıt olarak en küçük anlam birimlerinin, biçimbirimlerin çizgisel dizilişine dayanır. Ancak, bir tümcenin sintagmatik yapısı bu iki tür bağıntıyı göz önüne alarak saptanabilir. Böylece *delikanlı köpeğe bakıyor* cümlesinde *delikanlı*, *Emre* adıyla değiştirilebileceği gibi *komşu* adıyla da değiştirilebilir. Bu işlemler biçimbirimlerin sintagma biçiminde düzenlenişlerini yöneten aşamalı bağıntıyı saptamayı sağlar: *delikanlı* bir sintagmatik kümelenmenin karşılığıdır; bu kümelenmenin kendisi, *delikanlı* ad sintagmasına (AS) bağlıdır. Aynı yönteme göre, *köpeğe bakıyor, gülüyor* ile, *köpek* de *kız* ile değiştirilebilir; cümlenin ana oluşturucuları AS ve FS olduğundan, *köpek*' in ad sintagmasına *köpeğe bakıyor*'un fiil sintagmasına (FS) bağlı olduğunu belirtmek gerekir. Böylece, sintagma terimi, biçimbirim ve tümce düzlemleri arasında bağımlılık ilişkileri kuran değişik ara kümelenme türlerini belirlemeyi sağlar.

SİNTAGMATİK ya da **SENTAGMATİK** sıf. (fr. *syntagmatique*). Dilbil. **1.** Bir sintagmaya ilişkin öğe için kullanılır. **—2.** Söz zincirinde ortaya çıkan dilbilimsel birimler arasındaki ilişkiler ya da bağıntılar için kullanılır. **—3.** *Sintagmatik dilbilgisi*, bir sintagmatik kurallar bütününe dayalı üretici dilbilgisi. || *Sintagmatik eksen*, üzerinde dilsel birimlerin düzenlendiği eksen (sesbirimler biçimbirim, biçimbirimler sintagma, sintagmalar da cümleleri oluşturmak üzere bir araya gelir). || *Sintagmatik kural*, üretici -dönüşümsel dilbilgisinde, kimi ulamları, oluşturucu öğelerine ayrılmış biçimiyle yeniden yazan kural (*dönüştürüm* kuralının karşıtı).

◆ a. Dilsel birimlerin söz zincirinde birbirlerini izleyişleri açısından incelenmesi.

SİNTAN a. (ing. *syn*[*thetic*] ve *tan*[*nin*] sözcüklerinin kısaltması). Deri üzerinde sepileme gücü olan aromatik ya da alifatik ürünlere verilen genel ad. (Sintanlar ikiye ayrılır; birincisi, istenilen özellikteki bir deriyi doğrudan verebilen yapay sintanlar, ikincisi ise başka sepileme maddeleriyle birlikte kullanılan sepileme gücü zayıf yardımcı yapay sintanlardır.)

SİNTEKTİK a. (fr. *syntectique*'ten). Termodin. İkili bir diyagramın, üçlü nokta üzerinde iki sıvının bulunduğu peritektik biçimdeki üçlü noktası.

SİNTENİS (Renée), alman heykelci (Glatz 1888 - Berlin 1965). Büstler, özellikle de sayısız yavru hayvan heykelciği gerçekleştirdi.

SİNTER a. (fr. *sinter*). Metalürj. Sinterleme yöntemiyle topaklaştırılmış cevher. (Eşanl. TOPAK.)

SİNTERLEME a. Metalürj. Toz metalürjisinde, yeterli bir kohezyon ve bükülmezlik kazandırmak amacıyla biçimlendirilmiş toz malzemeyi tam bir ergitmeye uğratmadan ısıtarak topaklaştırma yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Teknol. Soğukta presleme, sonra da ısıl işlemden geçirme yoluyla bir malzemenin (polimer [özellikle P.T.F.E.], cevher) parçacıklarını topaklaştırma.

—ANSİKL. Metalürj. Sinterleme tekniği, uzun zamandan beri seramik ürünlerin pişirilmesinde uygulanmaktadır; ısıtılan seramik maseleri, buharlaşma yoluyla suyunu yitirir, böylece mase kütlesi, tanelerin, ergime sıcaklıklarının oldukça altındaki bir sıcaklıkta birbirine kaynaşmasıyla yeterli bir kohezyon kazanır. Metal ürünlerin sinterlenmesi de bu teknikten doğmuş, zamanla toz metalürjisinin temel bir işlemi haline gelmiştir.

Yığma ya da daha iyisi sıkıştırma yoluyla birbirine temas ettirilen metal tozu taneleri ısıtıldığında, ergime sıcaklığının altındaki bir sıcaklıkta birbiriyle kaynaşır ve böylece koşullara göre bükülmez ve az -çok tıkız bir metal kütle elde edilir. Genellikle en çok uygulanan yöntemler, daha önceden sıkıştırılmış ya da bir kalıp içine yerleştirilmiş metal tozlarının, üzerlerine herhangi bir yük uygulanmadan sinterlenmesine dayanır. Ancak kimi durumlarda (ayırtedici mekanik özelliklerin iyileştirilmesi, elementlerin çok zor yayınması, tıkız ürünlerin elde edilmek istenmesi) gözenekliliği azaltmak için, parçaların üzerine bir basınç uygulanır; buna *basınç altında sinterleme* denir. Son derece karmaşık olan sinterleme olayı, genel olarak metal atomlarının yayınmasıyla açıklanır; yayınma, sıcaklığın yükselmesi (atomların ısıl çalkalanması) ve tane yüzeylerinde meydana gelen tepkimelerle (sinterleme-tepkime) daha da kolaylaşır. Sinterleme arı metaller ile kimi alaşımlarda metalin ya da alaşımda yer alan çeşitli metallerin ergime noktalarının altındaki bir sıcaklıkta uygulanır; buna *katı fazda sinterleme* denir. Buna karşılık sinterleme sıcaklığı, alaşımların çoğu için en kolay ergiyen metalin ergime sıcaklığının üzerinde, en zor ergiyen metalin ergime sıcaklığının her zaman altında bulunur (ürünün tamamı hiçbir zaman ergimez); buna da *sıvı fazda sinterleme* denir (bakır-kalay, demir-bakır ve süperalaşımların durumu). Sinterleme tekniğinden sanayide makine parçalarının, filtrelerin, kendi kendini yağlayan parçalar vb.'nin yapımında yararlanılır.

Sanayide kullanılan sinterleme fırınları, genellikle elektriklidir ve denetimli bir atmosferde çalışacak biçimde tasarlanırlar. Geniş çaplı seri üretimde parçaların aktarılması için sürekli geçişli fırınlarla itici tablalı fırınlar kullanılır.

SİNTERLEMEK g. f. Metalürj. ve Polim. Organik ya da anorganik sıkıştırılmış bir toz karışımını sinterleme işleminden geçirmek.

SİNT-EUSTATİUS, Küçük Antiller' de (Rüzgâr adaları) Hollanda'ya bağlı ada; 21 km^2; 1 715 nüf. (1990). Ada, iki yanardağdan oluşur.

SİNTİGRAFİ a. (fr. *scintigraphie*'den). Foto. Duyarlı bir yüzeyde, belli bir ortama (insan, bitki vb. organizması) verilmiş radyoaktif bir izleyicinin derişimini belirtecek bir görüntü elde etmeye yarayan işlem.

—Nöroi. *Beyin sintigrafisi,* GAMAANSEFALOGRAFİ'nin eşanlamlısı.
—Radyol. Organizmaya, belli bir organı seçerek tutunan radyoaktif bir madde şırınga edildikten sonra, o organın önüne ışılduyar bir yüzey getirilerek görüntü elde etmeyi sağlayan teşhis yöntemi. (Eşanl. GAMAGRAFİ, KARTOGRAFİ.) [Bk. *ansikl.* böl.] || Bu şekilde elde edilen görüntü.
—ANSİKL. Radyol. Sintigrafi, belli bir moleküle tutunarak bir organda yoğunlaşan ve bu organı ışıma kaynağı haline getiren, kısa ömürlü bir radyoaktif maddenin vücuda verilmesi esasına dayanır. Bu ışın yayımı bir dizi parlak nokta ortaya çıkarır ve bunlar uygun bir alıcı tarafından kaydedilir. Alıcı aygıt diğer ışın kaynaklarından etkilenmeyen ve basit yarıklı bir yönlendirici (kollimatör) ya da aynı noktaya yönelen birçok kanallı (odaklı) bir yönlendirici kullanılarak, incelenen organın tek bir noktasından gelen ışınları alabilen bir sayaç olmalıdır. İzotop yayılımının genel bir görüntüsü bir sintillasyon kamerasıyla da elde edilebilir. Teşhis genellikle izotop yayılımının biçimine göre konulmakla birlikte, bir organdaki radyoaktivitenin zamana göre eğrisini veren sabit bir alıcıyla o organın işleyişi hakkında da bilgi sahibi olunabilir. Tıpta yararlanılan sintigrafi, organların biçiminden çok işlevlerini araştırmaya yönelmiş ve birçok organın araştırılmasında yerini ekografi ya da skanografi gibi diğer tekniklere bırakma eğilimi içine girmiştir.

Tiroit bezi, bu teknikle tam olarak incelenen ilk organlardan biridir. Bunun için iyot 131 ya da çocuklarda, iyot 132 kullanılır. Bu teknikle bezin çalışması değerlendirilebildiği gibi, biçim anomalileri, guatrlar, kistler, urlar ve aşın etkinlik gösteren adenomlar hakkında da bilgi edinilebilir. Tüm insan bedeninin aynı yöntemle incelenmesi ektopik tiroit odaklarını ve tiroit uru metastazlarını ortaya çıkarır.

Kemik sintigrafisi, bazı olgularda klasik radyografiden daha önce, örneğin kırık, iltihap ya da ur odaklarını belirleyen çok duyarlı bir yöntemdir; verilen izotopun araştırılan bölgede normalden az ya da çok tutulma derecesinin değerlendirilmesine dayanır. İskeletin tümü hakkında kısa sürede toptan bilgi verir. Günümüzde bu iş için kullanılan izotop teknesyum pirofosfattır.

Böbreklerde sintigrafi, biçim incelenmesinden çok işlev incelenmesine yarar. Karaciğerde de biçim değişikliklerinden çok, örneğin safra atılımını (bengal pembesi) değerlendiren dinamik bir kullanıma sahiptir.

Miyokart sintigrafisinde kullanılan işaretleyici talyumdur; hasta bedensel bir çaba gösterirken damar yoluyla verilen bu izotop miyokartta tutulur. Dağılımındaki anomalilerin yerleri koroner atardamarlardaki olası lezyonların belirlenmesini sağlar. Bu araştırma yönteminin, sağladığı bilgilerden başka tamamen travmasız olmak gibi bir yararı da vardır, çünkü hastaya damar içi şırınga külfetinden başka külfet yüklemez.

SİNTİGRAM a. (fr. *scintigramme*'dan). Radyol. Sintigrafi ile elde edilen grafik kayıt.

SİNTİNE a. (ital. *sentina*'dan). Denizc. **1.** Bir gemide, tavlon güvertenin altında kalan ve gemiye giren suların biriktiği bölüm. **—2.** *Sintine bölmesi,* sintinede bulunan tulumba valflerinin ağızlarının pislikle tıkanmaması için, sintineden kontra tavlona kadar çevrelerine yerleştirilen koruyucu bölme. || *Sintine dönümü,* gemi postalarının (eğriler) omurgadan bordaya uzanarak, belirli bir eğimle küpeşteye doğru yükseldiği bölüm. || *Sintine firengisi,* sintinede biriken suların, sintine kuyusuna akıp birikmesi için sintine piraçollarının ya da döşek eğrilerinin alt bölümlerine açılan küçük delik. || *Sintine kuyusu,* sintine tulumbalarının süzgeçlerinin yerleştirildiği en derin sintine bölümü. || *Sintine örtüsü,* ağaç gemilerde, sintine yollarını temizlemek için üstlerine kapatılan hareketli kapaklar. || *Sintine suyu,* şaft yollarından, kazan ve makinelerden sızarak sintinede biriken kirli su. || *Sintine tulumbası* → TULUMBA. || *Sintine yatağı* → YATAK. || *Sintine yolu,* sintineye su göndermek için, iç organın sancak ve iskele tarafında baştan kıça doğru uzanan oluk. || *Sintine zinciri* → ZİNCİR.

SİNTİSAYZIR a. (ing. *synthesizer*'dan). Müz. Ses hazırlamak için tasarlanmış modüller ya da tümleşik elektronik donanımlardan oluşan karmaşık bütün. (Eşanl. BİREŞTİRİCİ, SENTETİZÖR.)
—ANSİKL. Son sesin her parametresi (tını, yükseklik, süre, yeğinlik), piyano tipi bir klavye ve/ya da ayarlama potansiyometreleri yardımıyla, duyarlıkla kontrol edilebilir; oysa bir elektronik orgla, bunu tam olarak gerçekleştirme olanağı yoktur. Bu durumda, sintisayzırın, örneksemeli elektrik işaretlerinden yola çıkarak ses üreten bir makine olduğu söylenebilir.

Birinci kuşak sintisayzırların perfonmansı, sisteme eklenen sıralayıcılar (nota ya da akord sekanslarını, gerçek ya da gerçek olmayan zamanda bileştirmeye, kaydetmeye ve okumaya olanak veren doğrusal bellekler), birçok tip bellek (manyetik, sayısal, mikroişlemci) ve çok sayıda çevre birimiyle birlikte, önemli ölçüde artmıştır.

İlk sintisayzırların tasarımında, örneksemeli işaret teknolojisi kullanılmış, ama daha sonraları, ses ve sekansların üretim ve belleğe aktarımına ilişkin çeşitli işlevlerde giderek tekniklerden yararlanılmaya başlanmıştır.

Dolayısıyla, mobilyalı ya da taşınabilir olan bu müzik aletleri, başka elektroakustik aletler ve özellikle bilgisayarlarla eşlenebilme (arabağlantılar sayesinde) üstünlüğü gösterir.

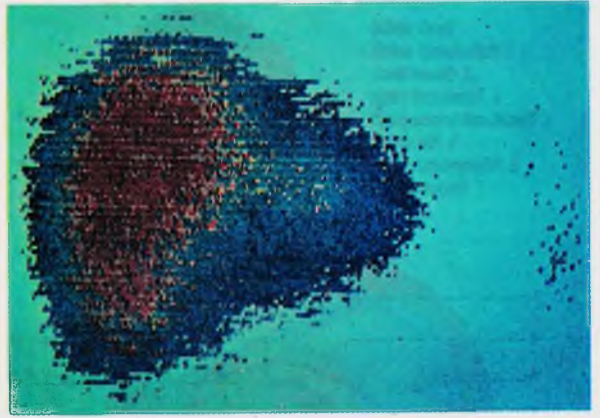
SİNT MAARTEN → SAİNT MARTİN.

SİNT-NİKLAAS, fr. **Saint-Nicolas,** Belçika'da kent, Doğu Flandre'da *arrondissement* merkezi, Waas bölgesinde; 68 200 nüf. XVI.-XVII. yy.'dan kalma kilise. Ticaret ve sanayi (tekstil) merkezi. —*Sint-Niklaas arrondissement*'ı, 7 komün; 210 700 nüf.

SİNTRA, Portekiz'de (Lizbon yönetim bölümü) sayfiye ve turizm merkezi, başkentin B.'sında; 16 000 nüf. Castelo dos Mouros (VII.-VIII. yy.; harap halde) ve kraliçenin kocası Coburg prensi Ferdinand tarafından, alman barok üslubunun manuel üslubuna üstün gelecek biçimde, Jerónimos manastırı'nın yerinde yaptırılan Palácio da Pena (1840-1850), kente egemendir. Eski kent, eski krallık sarayının (Portekiz'in en zengin azulejo koleksiyonu [XV.-XVIII. yy.]) önünde sıkışmıştır. G.'de, serra de Sintra, gür bir bitki örtüsüyle kaplı, granit yapılı küçük bir sıradağdır.
—Tar. 30 ağustos 1808'de Junot burada, İngilizler ve Portekizler ile, fransız birliklerinin Portekiz'den çekilmesini düzenleyen bir sözleşme (*Sintra teslim sözleşmesi* denir) imzaladı.

SİNÜ, Kolombiya'da, Kuzey'in alçak topraklarında, Sinú ve San Jorge ırmakları arasında arkeolojik bölge. Momil* yerleşmesinin bulunduğu bu bölgede Betanci kültürüne ait kalıntılar da (mezar tümsekleri ve konut platformları) ortaya çıkarıldı. Bu yapılarda seramik, metal (altın ve bakır) ve denizkabuklarından yapılmış buluntular ele geçirildi. Seramik ayaklı, kabartma kadın figürleriyle süslü ve yüksekliği 70 cm'yi aşan kupalar özellikle dikkati çeker. Geç döneme denk düşen bu kültür (İ.S. 1000-1550), 1530'da İspanyollar geldiklerinde parlak bir dönem yaşamaktaydı.

SİNUESSA. Tar. coğ. Latium'da (Lazio) kent, Tirren denizi kıyısında, Savo ırmağının ağzı yakınında. İ.Ö. 296'da roma kolonisi, İmparatorluk döneminde municipium olan ve içinden *via Appia* geçen Sinuessa, Falerno bağlarına yakın olması sayesinde etkin bir şarap ticareti merkeziydi. Kaplıca suları ünlüydü. Yıkıntıları, günümüzdeki *Mondragone*'nin K.'indedir.

C. N. R. İ.
karaciğerden sintigrafi

Sinuhe'nin serüvenleri, Orta İmparatorluk döneminde yazılmış, mısır romanı (İ.Ö. 2000'e doğr.). Bir Libya seferi sırasında bir devlet sırrını öğrenen kahraman, korkar ve kaçar. Gerçek olaylar üzerine kurulduğu sanılan, kompozisyonunun çeşitliliği, üslubunun zarif sadeliğiyle birçok yazıcının örnek olarak yararlandığı bu yapıt, hem ruhbilimsel hem serüven romanı niteliği taşır.

SİNUM a. (lat. *sinus,* eğrilik'ten). Üçüncü Zaman topraklarında bulunan, üyeleri Natica cinsi üyelerine benzeyen, sıcak denizlere özgü karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (*Naticidae* familyası.)

SİNUS HERMAEUS. Tar. coğ. İzmir* körfezinin Roma dönemindeki adı.

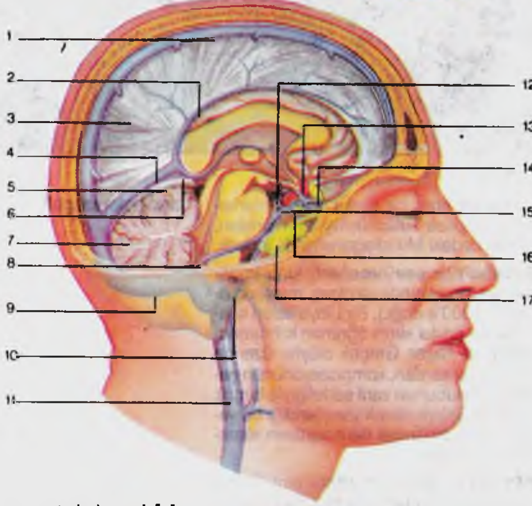
SİNÜS a. (fr. *sinus;* lat. *sinus,* kıvrım, eğim). Anat. **1.** Organizmadaki çeşitli boşluklara verilen ad. **—2.** *Böbrek sinüsü,* böbrek hilusunun devamı olarak böbreğin iç yan kenarında bulunan boşluk. || *Kalp sinüsü,* ilkel kalp borusunun, ikinci bölümle kaynaşarak sağ kulakçığı oluşturan ilk bölümü. (Kalp kasılmasının çıkış yeri olan Keith ve Flack düğümü burada bulunur.) || *Karotis sinüsü,* ana karotisin ikiye ayrıldığı yerdeki şişkinlik. || *Kemik sinüsü,* bazı yüz ve kafatası kemiklerinin çeperleri içinde bulunan boşluk: alın sinüsü, üstçene sinüsü ya da Highmore kovuğu, temelkemiği sinüsü, kalburkemiği sinüsü. || *Plevra sinüsü,* plevra yaprakçıklarının oluşturduğu çıkmaz.
—Bot. Bir organın (meşe yaprağı) loplarını ayıran girinti.
—Kardiyol. *Sinüs düğümü,* KEİTH VE FLACK DÜĞÜMÜ'nün eşanlamlısı. || *Sinüs ritmi,* normal kalp ritmi.
—Nöroanat. *Doğru sinüs,* beyin çadırının orta kısmında bulunan toplardamar sinüsü. (Beyin yarımkürelerinin derin kısımlarının toplardamar kanını alır ve arka toplardamar kavşağına dökülür.) || *Toplardamar sinüsü,* kafatası içindeki toplardamar

Anders-L. L.belg.

sintisayzır
(bir sıralayıcıyla birlikte)

kemik **sinüsü**
1. Kalburkemiği sinüsü;
2. Görme kanalı;
3. Temelkemik yanğı;
4. Temelkemik-üstçene yanğı;
5. Alın sinüsü;
6. Gözyaşı-burun kanalı;
7. Üstçene sinüsü.

toplardamar **sinüsü**
1. Üst uzunlamasına sinüs;
2. Alt uzunlamasına sinüs;
3. Beyin orağı;
4. Doğru sinüs;
5. Beyincik çadırı;
6. Galenos büyük toplardamarı;
7. Beyincik;
8. Üst kaya sinüsü;
9. Yan sinüs;
10. Alt kaya sinüsü;
11. Jugular toplardamar;
12. Kovucuklu sinüs;
13. İç karotis;
14. Görme siniri;
15. Kovucuklu sinüs;
16. Okülomotor sinir;
17. Üçüz sinir.

kanının dolaştığı sertzar büyük kıvrımı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yan* ya da *yatay sinüs,* beyincik çadırının büyük çemberi boyunca ilerleyen ve arka yırtık delikten geçtikten sonra, iç jugular toplardamarı oluşturan toplardamar sinüsü.

—Patol. *Karotis sinüsü aşırı duyarlığı,* bazı koşullarda (boyuna basma, çok sıkı yaka, başta aşırı ölçüde dönme hareketi, araba içinde boynu arkaya döndürme) bayılmalara ya da halsizliklere yol açan durum.

—Zool. *Sinüs bezi,* insansıların göz sapında bulunan ve X organının salgıladığı hormonun birikmesine yarayan çift bezin her biri. (Bu bez aynı zamanda yumurta oluşumunu ve kromatoforların yayılmasını da yönetir.)

—ANSİKL. Nöroanat. Kafatası içinde toplardamar kanı beyin orağının üst kısmında bulunan *üst uzunlamasına sinüs,* alt kısmında bulunan *alt uzunlamasına sinüs* ve beyincik çadırının içyan kısmındaki *doğru sinüs* tarafından boşaltılır. Tüm bu sinüsler arka toplardamar kavşağına dökülür; kan oradan, arka yırtık delik yoluyla iki *yan sinüs* halinde iç jugular toplardamarlara ulaşır. Türk eyerinin her iki yanında bulunan kovucuklu sinirler kafatası tabanının ön kısmındaki toplardamar kanının iletim yollarıdır. Bu düzeyde iç karotis ve VI. kafa siniri çifti (göz dış hareket siniri) toplardamar kanı içinde kalır ve karotis-kovucuklu sinüs fistülleri burada oluşabilir. III. ve IV. kafasiniri çiftleriyle göz siniri bir sertzar kıvrımının arasından geçer. Kavernli sinüslerden, iç jugular toplardamarlara gidecek kaya sinüsleri çıkar. Sayıları dört olan kaya sinüsleri (iki üst kaya sinüsü yan sinüslere, iki alt kaya sinüsü iç jugular toplardamarlara açılır) şakak kemiğinin kaya parçası üstünde bulunur.

SİNÜS a. (orta lat. *sinus,* arapçadan alınan *ceyb,* elbise kıvrımı; iki kat merkez açılı yayın yarım kirişi). Mat. çözlm. *Sinüs fonksiyonu,* ℝ üzerinde tanımlı, *x* gerçek sayısına, *x,* modülo 2π ölçüsü olan açının sinüsünü eşlik ettiren fonksiyon. (Bu fonksiyon bütün ℂ kümesi üzerinde $z \mapsto (e^{iz} - e^{-iz})/2i$ ile tanımlanan bir uzantı kabul eder. Sinüs fonksiyonunun türevi kosinüstür.) || *Bir x gerçek sayısının hiperbolik sinüsü,* $(e^x - e^{-x})/2$ ye eşit, sh *x* ile gösterilen gerçek sayı. || $\widehat{(d, d')}$ *yandoğru ikililerinin açısının sinüsü,* $b \in [-1; 1]$ gerçek sayısı, öyle ki $\begin{pmatrix} a & -b \\ b & a \end{pmatrix}$ matrisi $r(d) = d'$ olan *r* vektörel dönmesinin matrisidir. || *Hiperbolik sinüs fonksiyonu,* ℝ üzerinde tanımlı fonksiyon: $x \mapsto \text{sh}\, x$. (Türevi hiperbolik kosinüs fonksiyonudur.)

—Mak. san. *Sinüs tablası,* eğik düzlemsel yüzeyleri işlemeye (frezeleme, yüzey taşlama) ya da kontrol etmeye olanak veren düzenek; bir eksen çevresinde eklemli, biri makine tablasına bağlı, öbürü üzerine işlenecek parçanın konduğu iki levhadan oluşur ve bunların açıklığı, elde edilecek açının sinüsüne denk düşen bir kama yığınıyla tanımlanır.

SİNÜSEKTOMİ a. (fr. *sinusectomie*). Cerr. Alın sinüsünün ön çeperiyle tabanını çıkararak ortadan kaldırma esasına dayanan cerrahi girişim.

SİNÜSÖLÇER a. Ölçbil. Oranları ölçülecek açının sinüsünü veren iki uzunluğun ölçümünden hareket ederek etalon açı mastarlarının açısal değerlerini belirlemeye yarayan aygıt.

SİNÜVERTEBRAL sıf. (fr. *sinu-vertébral*). Anat. Her omurilik sinirinden çıkan ve omurlararası delikten omurilik kanalına girerek beyinzarları üzerinde dağılan küçük bir sinire denir.

◆ a. Sinüvertebral sinir.

SİNÜZİ a. (fr. *synusie;* yun. *synusia,* birlikte var oluş'tan). Küçük bir alan işgal eden mikroekosistem. (Örneğin, ölü bir ağacı işgal eden organizmalar topluluğu özel bir sinüzidir; burada da beslenme zincirleri ve özgül türlerin ardışıklığı görülebilir.)

SİNÜZİT a. (fr. *sinusite*). Patol. Yüz sinüslerini kaplayan mukozaların iltihabı.

—ANSİKL. Sinüzitler yüz sinirlerinin birinde ya da birkaçında birden görülebilir (üstçene kemiği, alın kemiği, kalbur kemiği ve temelkemik sinüsleri). Akut ya da süreğen olabileceği gibi, bazen üstçene kemiğinin diş kökenli iltihabıyla birlikte de bulunabilir. Tedavisi gerek akut, gerek süreğen çeşitlerinde antibiyotik ve kortikosteroitlerle olabildiği halde, yerel şırıngalarla sinüsün içinin temizlenmesi, hatta iltihap odağının ortadan kaldırılması amacıyla cerrahi girişime dahi başvurulur.

—Vet. Evcil hayvanlarda oldukça geniş olan alın ve çene sinüsleri bazen önemli derecede iltihaplanır. Sinüzitler, çoğunlukla tek taraflı olur ve o taraftan iltihaplı bir akıntı gelir. Bazı olgularda, tedavi bir trepanasyonu gerektirir.

SİNÜZOİDAL sıf. (fr. *sinusoïdal*). **1.** Taşıyıcı bir sinüzoit olan ya da sinüzoidinkine benzer kemerler taşıyan bir hareket ya da bir eğri için kullanılır. **—2.** Kimi kez, taşıyıcısı bir başka eğrinin çevresinde kıvrıla kıvrıla dolanan bir hareket ya da bir eğri için kullanılır. **—3.** Grafı bir sinüzoit olan bir fonksiyon için kullanılır.

—Dalga ve titr. Ayırtedici nitelikteki büyüklüğü, zamanın sinüzoidal bir fonksiyonuyla gösterilen bir olay için kullanılır.

SİNÜZOİT a. (fr. *sinusoïde*'den). Geom. ℝ den ℝ içine tanımlanmış sinüs fonksiyonunun ya da kosinüs fonksiyonunun, ya da daha genel olarak, ℝ den ℝ içine $x \mapsto a \cdot \cos(bx + c)$ ya da $x \mapsto a \cdot \sin(bx + c)$ ile tanımlanmış bütün fonksiyonların gösterdiği eğri.

SİNÜZOİT a. (fr. *sinusoïde;* lat. *sinus,* boşluk'tan). Dokubil. Karaciğer lopçuklarında madde alışverişini sağlayan damar ağı.

SİNYAL a. (fr. *signal;* klas. lat. *signum,* gösterge ve halk lat. *signale*'den). **1.** Bir şeyi bildirmek için gerekli uzlaşımsal işareti veren ya da taşıyan düzen (niteliğini belirten bir sıfat ya da kullanıldığı alanı belirten bir tamlayanla): *Tiz bir sinyal kapıların kapandığını bildiriyor. Yangın sinyali çalışmadı.* **—2.** Telefonda, hat bağlantısının açık olduğunu, numaraların çevrilmeye başlanabileceğini bildiren ses. **—3.** Bir şeyi bildiren ya da bir şeyin başlangıcını belirten olay: *Bu ölümcül hastalığın sinyallerinden biri de iyileşmeyen yaralardır.* **—4.** *Sinyal vermek,* bir şeyi herhangi bir işaretle bildirmek.

—Akust., Bilş. ve Telekom. İŞARET'in eşanlamlısı.

—Denizc. *Üçlü sinyal,* uluslararası denizde çatışmayı önleme kurallarına göre, makinesi ya da makineleri tornistan çalışan ya da üzerinde geri yol bulunan gemilerin çalmak zorunda olduğu üç kısa düdük işareti.

—Dy. İŞARET'in eşanlamlısı.

—Oto. *Sinyal lambası,* uyarmak, dikkat çekmek vb. için almaşık olarak bir yanıp bir sönen bir lambayla donatılmış düzenek. (Otomobiller, yapacakları yön değiştirmeleri belirtmek için sinyal lambalarıyla donatılmışlardır.)

—Siber. Herhangi bir yapıdaki bir fiziksel büyüklüğün, bir donanımda, bir öğenin öbürünü etkilemesine yol açan değişimi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Çıkış sinyali,* bir öğenin, bir ya da birçok giriş sinyalinin etkisiyle yayımladığı sinyal. || *Etki sinyali,* bir otomotik kontrol sisteminde, etki zincirinde yayılan sinyal. || *Geribesleme sinyali,* bir otomatik kontrol sisteminde, bir geribesleme zincirinin ilettiği sinyal. || *Giriş sinyali,* bir öğenin aldığı ve bir ya da birçok çıkış sinyalinin yayım koşullarını belirleyen sinyal.

—Telekom. Bir radyo ya da televizyon istasyonunu, bir yayın ya da bir spikeri tanıtmaya yarayan ses ve/ya da görüntü.

—ANSİKL. Siber. Sinyal kavramı, temel olarak, bir büyüklüğün değişimine ilişkin olduğundan, elektriksel bir doğru akım, ne denli yeğin olursa olsun, bir sinyal oluşturmaz, yani herhangi bir bilgi iletmez. Olağan, sinüzoidal bir almaşık akım için de aynı şey sözkonusudur, çünkü bunun değişim yasası önceden belirlenmiştir. Nitekim bir büyüklük, hiçbir değişim yasasının etkisinde değilse, sinyalden söz edilemez.

SİNYALİZASYON a. (fr. *signalisation*). İŞARETLEME'nin eşanlamlısı.

SİNYOR a. (ital. *signor* ya da *signore*). İtalyanca "bay" karşılığında kullanılan san.

SIÓ, Macaristan'da ırmak, kanal içine alınmıştır. Balaton gölünün sularını Tuna' ya ulaştırır. Sió, Tunaötesi bölgenin güney kesiminin büyük bir bölümünü akaçlayan Kapos'u alır.

SIÓFOK, Macaristan'da (Somogy yönetim bölgesi) kent, Balaton gölünün güney -doğu kıyısında; 21 700 nüf. Sayfiye merkezi.

Sion *(Notre-Dame-de-),* 1842'de, yahudilikten dönme P. Théodore Ratisbonne tarafından, yahudilerin hıristiyanlığa dönmesini sağlamak için çalışmak üzere kurulan iki kongregasyonun adı.

• *Notre-Dame-de-Sion rahipleri,* genellikle *Sion rahipleri* denen din adamlarından oluşan, diocesis haklarına sahip bir kurum oluştururlar. Kurumun üyeleri, günümüzde, yahudi dünyasına kiliseler birliği anlayışı çerçevesinde bir yakınlaşma sağlamak için çalışmaktadırlar.

• *Notre-Dame-de-Sion rahibeleri,* hıristiyan ve misyon ülkelerinde manevi eğiticilik yaparlar. Kiliseler birliği anlayışından esinlenerek, hıristiyanlarla hıristiyan olmayanlar ve özellikle yahudiler arasında daha iyi bir anlayış havası yaratmaya çalışırlar. (1980'de, 150 manastıra dağılmış 1 340 Sion rahibesi bulunuyordu.)

SİON, ar. **Cebel Sıhyevn,** Kudüs'ün kurulduğu tepelerden biri. —Kudüs'ün kendisi. Islam inanışına göre bu tepenin üzerinde bulunan cami, Meryem ile Yusuf'un gençliklerinde hizmet ettikleri Beytül-

mukaddes'in en kutsal yerinde kurulmuştur.

SİON, alm. **Sitten,** İsviçre'de kent, Valais kantonunun merkezi, bir dağ seli olan *Sionne* ile Rhône'un kavşağında; 23 400 nüf. Üzerlerinde derebeylik döneminde yapılmış şatolar bulunan sarp kayalıklar kente egemendir. Tourbillon şatosu (XIII.-XV. yy.) harap haldedir. Eski piskoposluk merkezi olan Valère şatosu'nda zengin bir tarih müzesi vardır; yakınında, eski bir katedral olan, roman ve gotik üslubunda müstahkem Notre-Dame-de-Valère kilisesi (XIV. yy.'da yapılmış org, XVII. yy.'dan kalma arkalıklı iskemleler vb.). XV. yy.'da Romalılar'dan kalma bir yapının kalıntıları üstünde inşa edilen Notre-Dame-du-Glarier' de sanat eserleri ve kutsal eşyalar saklanmaktadır. XVII. yy.'dan kalma belediye konağı. Arkeoloji ve Güzel sanatlar müzeleri. Sion, savunmaya elverişli konumu nedeniyle VI. yy.'da, Valais piskoposluğunun merkezi oldu (piskoposluk merkezi bu tarihe kadar *Octodurum*'daydı [Martigny]). Piskopos aynı zamanda Valais kontu olduğu için Sion bölge merkezi niteliğini kazandı. 1810-1814 arasında Fransa'ya bağlı Simplon *départemen*t'ının merkezi oldu. Sion, bağlarla kaplı tepeciklerin (ünlü şaraplar) eteğinde ve meyve ağaçları bakımından zengin bir ovanın ortasındadır. Ticaret ve sanayi (makine, elektrikli ve elektronik gereçler yapımı, tekstil, kereste işleme, biracılık) merkezi.

SİORAPALUK, dünyanın en kuzeydeki köyü (77° 48′), Grönland'ın kuzey batı kıyısında (Robertson fiyordunun kuzey kıyısında); 70 nüf.

SİOULE, Fransa'da, Auvergne ve Bourbonnais'de ırmak, Allier'nin kolu (sol kıyıdan); 150 km.

SİOUX a. Siouxlar tarafından konuşulan, hoka-sioux ailesinden dil grubu.

SİOUX CİTY, ABD'de (lowa) kent, Big Sioux River ve Missouri ırmaklarının kavşağında; 82 000 nüf. Büyük bir tarım ve hayvancılık bölgesinin ortasında yer alan Sioux City bir ticaret ve sanayi (un fabrikaları, et konserveleri ve tuzlama fabrikaları) merkezidir.

SİOUX FALLS, ABD'de (Güney Dakota) kent, Big Sioux River kıyısında; 100 810 nüf. (1990). Ticaret (sığır ve davar) ve sanayi (tarım makineleri, besin sanayileri, elektronik gereçler) merkezi.

SİOUXLAR, Kuzey Amerika Kızılderilileri. Crowlar, Hidatsalar, Winnebagolar, Mandanlar, lowalılar, Otolar, Omahalar, Osageler, Poncalar, Quapawlar, Kansalar ve Dakotalar gibi birçok bağımsız kabile dil bakımından Siouxlar'a bağlıydı. Bunlardan bazısı kültürce Ovalar çevresinden (Crowlar, Dakotalar), bazısı da Prairie çevresindendi (Omahalar, lowalılar, Osageler). Nitekim bizonlar tükeninceye kadar buralarda yaşadılar. Göçebe bir yaşam süren birinciler, atın gelişiyle birlikte bir maddi kültür değişikliğine uğradılar, çoğunlukla Batı'ya göçtüler ve burada özellikle bizon avcılığı yaptılar. Kamplarını daire biçiminde kurarlardı -Savaş ve Barış' ın simgelediği iki yarıdan oluşan ikili bir dünya anlayışının dile getirilişi-, yalnız erkeklerin girebildiği gizli cemiyetleri vardı. Tarımla geçinen (en başta mısır) yarı yerleşik ikinci kabilelerse, bazen kalıcı köylerde, bazen de geçici kamplarda (avcılık) yaşıyorlardı; çapraz yeğenler arasında evlilik geçerliydi. Klan düzenleri, her biri iki yarıya ayrılmış iki büyük fratriden oluşuyordu. Kolonların gelişinden (XIX. yy.'ın başı) sonra Batı'ya doğru göç etmek zorunda kaldılar. Mitolojileri şamanlık kurallarına dayanıyordu. Siouxlar, kolonların birçok soykırım girişimine karşı direndiler (1876 ayaklanması, Wounded Knee soykırımı [1890]). Günümüzde de medeni haklarını ve mal varlıklarını savunarak amerikan vatandaşlığı temellerini pekiştirmeye çalışmaktadırlar.

SİPAH ya da **SİPEH** a. (fars. *sipah, sipeh*). *Esk.* **1.** Asker, ordu: *"Gökyüzünde koymadı encüm sipâhından eser"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** *Sipeh-büd, sipeh-bed, sipeh-keş,* askerin başı, komutan. || *Sipah-dar* ya da *sipeh-dar,* başkumandan. || *Sipah-salar* ya da *sipeh-salar* → SİPEHSALAR.

—İkt. tar. *Sipah kalemi,* Osmanlı devletinde, altı bölükten oluşan kapıkulu süvarilerinden sipah bölüğünün maaş işlerine bakan dairenin adı.

SİPAHİ a. (fars. *sipah*'tan *sipahi*). **1.** Osmanlı İmparatorluğu'nda iki sınıf atlı askere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** XVIII. ve XIX. yy.'larda Fransızlar'ın, Portekizliler'in ve İngilizler'in hizmetine giren hintli askerlere verilen ad.

—İkt. tar. *Sipahi senedi,* sipahilerin tımarları içinde bulunan devlete ait toprakları çiftçilere dağıtırken verdikleri belgenin adı. (*Tapu temessükü* de denirdi.)

—Kur. tar. *Sipahi ağası,* kapıkulu süvarilerinin birinci bölüğünün komutanına verilen ad. || *Sipahi bölüğü* ya da *sipah bölüğü,* kapıkulu* süvarilerinin birinci bölüğüne verilen ad.

—ANSİKL. Osmanlı İmparatorluğu'nda kendine özgü bir askeri soyluluğu temsil eden tımarlı sipahiler, tasarruflarına verilen arazinin (tımar) bazı gelirlerine karşılık, kanunun öngördüğü sayıda atlı asker (cebeli) beslemek, donatmak ve sefer sırasında cebelileriyle birlikte orduya katılmak zorundaydılar.

Barış döneminde tımar topraklarını işletmekle yükümlü olan sipahi, reaya çiftliklerine bölünmüş tımar toprağını tapu resmi karşılığında reayaya kiraya verirdi. Ayrıca sipahiye kendi geçimini sağlamak üzere işleyebileceği ya da kiraya verebileceği "hassa çiftlik" adı verilen, genellikle bir çift öküzün işleyebileceği büyüklükte bir toprak ayrılmıştı. Sipahi, tımar toprağı üzerindeki reayanın kanun tarafından türleri ve miktarları belirlenen vergilerini toplar, bununla askeri yükümlülüklerini yerine getirirdi. Ne arazinin ne de üstündeki köylünün sahibi olmadığı halde sipahiye "sahib-i arz", "sahib-i raiyet" de denirdi.

Askeri yükümlülüklerini yerine getirmeyen ya da tımar arazisiyle ilişkisini kesen sipahinin tımarı geri alınırdı. Ancak bu seyrek görülen bir durumdu. Sipahi, tımarını kaybetse de hemen reaya statüsüne geçirilmez, bir süre açıkta kaldıktan sonra yeni bir tımar için başvurabilirdi. Ölen sipahilerin tımarları oğullarına verilirdi.

Hem savaşlarda yararlık gösteren kullar hem de reaya kökenli askerler kendilerine tımar verilmesi sonucu sipahi sınıfına geçebilirlerdi. Ancak reayanın sipahi yazılması az görülen bir durumdu.

XVI. yy.'da osmanlı ordusunun çoğunluğunu oluşturan tımarlı sipahiler XVII. yy.'dan başlayarak önemlerini kaybetmeye başladılar. XVIII. yy.'da sayıları ve önemleri iyice azalmıştı. 1847'de Abdülmecit bir fermanla kalan sipahileri emekli etti. (→ TIMAR.)

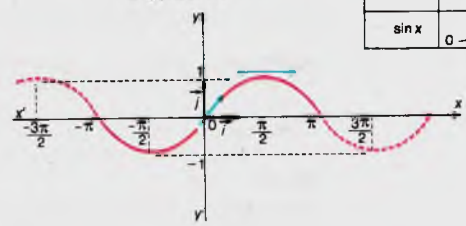
Tımarlı sipahilerin yanı sıra kapıkulu ordusunun atlı sınıfına da "sipahi" deniliyordu. (→ KAPIKULU* SÜVARİLERİ.)

SİPAHİ a. 1940-1965 yılları arasında üretimi yapılan, 80 mm boyunda, 8,5 mm çapında, oval kesitli, yavaş, tatlı, hafif içimli, doğal kokulu, üstün kaliteli türk sigarası.

SİPAHİ, rumca **Aghia Trias,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

SİPAHİ (Ali), türk rallici (Ankara 1932 - Çanakkale, Çan yolu, 1980). Ralli sporuna İsveç'te başladı. Türkiye'ye dönüşünde bu spor dalının Türkiye'de yaygınlaşıp tanınmasında etkin rol oynadı. Dünya şampiyonası içinde yer alan Akropol rallisi'nde grubunda birinci, genel sıralandırmada altıncı oldu (1963). *Günaydın* gazetesinin düzenlediği ralli yarışmasının Çanakkale-Çan etabında geçirdiği bir trafik kazası sonucu öldü. Adına, her yıl ralli yarışmaları düzenlenmektedir.

sinüs fonksiyonu $x \mapsto \sin x$ in grafik gösterimi ve değişim tablosu

x	0	$\frac{\pi}{2}$
$(\sin x)'$	1 +	0
$\sin x$	0 ↗	1

Sipâh-ı câvidan → CÂVİDAN (Sipâh-ı).

Sipahi ocağı, İstanbul'da kulüp. Türkiye'de binicilik sporunu yaygınlaştırmak amacıyla kuruldu (22 mart 1913). Mahmut Şevket Paşa, Mahmut Muhtar Paşa gibi dönemin önde gelen yöneticileri kulübün kurucuları arasında yer aldılar. Kulüp, etkinliğini Cumhuriyet'in ilanından (1923) sonra da sürdürdü. 1950'yi izleyen yıllarda ise Sipahi ocağı sosyal niteliklí bir kulüp kimliğine dönüştü.

SİPAHİLİK a. Sipahinin görevi.

SİPAHİYAN çoğl. a. (fars. *sipahi*'nin çoğl. *sipâhiyan*). *Esk.* Sipahiler, tımar sahiplerince beslenen süvariler.

SİPAHİZADE MEHMET EFENDİ, türk din bilgini (Bursa ? - İzmir 1589). Bursa'da medrese öğrenimi gördü. Müderrislik, Bağdat ve İzmir'de kadılık yaptı. Bulunduğu yerlerin tarih ve coğrafyasıyla ilgili bilgileri *Evzah ül-mesalik alâ marifet il-büldan* yapıtında derledi. Tefsir, kelam, hadis, usul konularıyla ilgili yapıtlar yazdı: *Enmuzec ül-ulum, Haşiye-yi şerh-i tecrit, Haşiye alâ şerhü hikmet il-ayn.*

SİPAHSALAR → SİPEHSALAR.

Sipa-press, 1973 yılında Gökşin Sipahioğlu tarafından Paris'te kurulan uluslararası fotoğraf ajansı. Bugün dünyanın önde gelen fotoğraf ajanslarından biri olan *Sipa-press*'in fotoğraf ve röportajları, 45 ülkenin yaklaşık 2 500 gazete ve dergisinde yayımlanmaktadır. Paris, New York, Los Angeles ve Moskova'da büroları olan ajansın, bunlar dışında 45 ülkede de temsilcileri vardır.

SİPAR sıf. (fars. *sipürden,* vermek'ten *sipar*). *Esk.* "Veren", "feda eden" anlamında bileşik sözcükler türetir: *can-sipar* (canını veren) vb.

SİPARE ya da **SUPARE** a. (fars. *si* ve *pâre*'den *si-pare, sü-pare*). İsl. Kuran'daki otuz cüzden her biri.

SİPARİŞ a. (fars. *sipâriş*). **1.** Bir şeyin yapılmasını, gönderilmesini, getirilmesini isteme: *Yayınevi, önümüzdeki aydan sonra sipariş kabul edemeyeceğini bildiriyor.* **—2.** Yapılması, gönderilmesi ya da getirilmesi istenen şey: *Siparişiniz yarın size teslim edilecek.* **—3.** *Esk.* Bir devlet memurunun maaşından kestirerek başkasına gönderdiği aylık para. **—4.** *Sipariş almak,* kendisinden gönderilmesi, getirilmesi istenen şeyleri belirlemek, kaydetmek: *Sabahları katları dolaşır, sipariş alırdı.* || *Sipariş etmek,* ısmarlamak. || *(Bir kimseye) sipariş vermek,* bir kimseden bir şeyin yapılmasını, getirilmesini ya da gönderilmesini istemek.

—Tic. Bir malın satın alınması için söz ya da mektupla yapılan ısmarlama işi. || *Sipariş mektubu,* bir siparişin içeriğini kesin koşullarıyla belirten ve alıcıyı satıcıya karşı yükümlülük altına sokan mektup.

SİPARİŞAT çoğl. a. (fars. *sipariş*'in ar. çoğl. *sipariṣât*). *Esk.* Sipariş edilen, ısmarlanan şeyler.

SİPARİŞÇİ sıf. Sipariş veren.

—İşl. ikt. *Siparişçi firma,* üstlendiği işlerden bazısını belli koşullara uygun bir biçimde yerine getirmesi için başka bir işletmeyi -ikinci elden müteahhitlik çerçevesi içinde- görevlendiren işletme.

x	0	$+\infty$
$(\mathrm{sh}\,x)'$	1 +	
$\mathrm{sh}\,x$	0 ↗	$+\infty$

(Γ) : $x \mapsto \mathrm{sh}\,x$ in gösterdiği eğri
(γ) : $x \mapsto \frac{e^x}{2}$ nin gösterdiği eğri

hiperbolik sinüs fonksiyonu $x \mapsto \mathrm{sh}\,x$ in grafik gösterimi ve değişim tablosu

sipahi - *Atatürk kitaplığı*

SİPARİUM a. (lat. sözc.). Esk. Rom. Roma tiyatrosunda kullanılan perde. (Esas perde olan *aulaeum* yere inip gözden kaybolurken siparium yanlamasına açılırdı.)

SİPAS a. (fars. *sipās*). *Esk.* **1.** Şükretme, yetinme. **—2.** *Sipas -dar, sipas-güzar,* şükreden, hamdeden.

SİPASİ sıf. (fars. *sipās* ve *-ī*'den *sipāsī*). *Esk.* Teşekkür eden, minnet duyan.

SİPEH → SİPAH.

SİPEHSALAR ya da **SİPAHSALAR** a. (fars. *sipeh, sipāh* ve *sālār*'dan *sipeh -sālār, sipāh-sālār*). *Esk.* Başkomutan. (Selçuklu devletinde seraskerlerin en yetkilisiydi. Osmanlılar'da serasker adını aldı.)

SİPEHSALAR, asıl adı **Feridun bin Ahmet,** selçuklu komutan (öl. Konya 1312). Selçuklu ordusunda komutan olarak görev yaptığından "sipehsalar" lakabıyla anılır. Kırk yıl kadar Mevlana Celalettin Rumi'nin hizmetinde bulunduğu bilinmektedir. *Risale-i Sipehsalar be menakıb-ı hüdavendigâr* adlı farsça kitabı, sonradan oğlu tarafından yeni eklerle genişletilmiştir.

havale siperine geçmiş bir tank

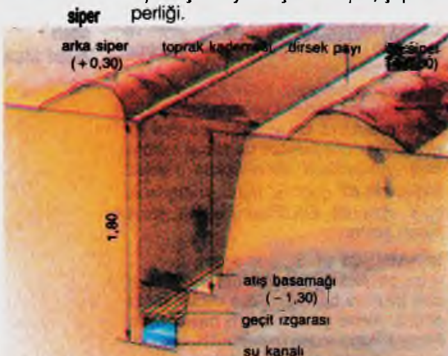
SİPELLA a. (lat. *cypella;* yun. *kypellon,* bardak, vazo'dan). Tropikal Amerika'da yetişen soğanlı otsu bitki. (İki türü bol çiçeklerinin güzelliği için bahçelerde yetiştirilir. Bil. a. *cypella;* süsengiller familyası.)

SİPENC a. (fars. *se, si,* üç ve *penc,* beş'ten *si-penc,* üç beş; çok az). *Esk.* **1.** Kısa bir süre konaklanacak yer. **—2.** Dünya. (*Seray-ı sipenc* de denir.)

SİPEND a. (fars. *sipend*). *Esk.* Tütsü yapılan üzerlik otu tohumu: *"Yad eyledikçe halini yarin olur Kemal / Cism-i sipend âteş-i derya-yı ıztırab"* (Namık Kemal, XIX. yy.).

SİPER a. (fars. *siper*). **1.** Korunmak amacıyla, arkasına, altına ya da içine girerek saklanmaya yarayan yer. **—2.** Yağmur, güneş ve rüzgârın etkilemediği kuytu, korunaklı yer; dulda. **—3.** Güneşten korunmak amacıyla şapka, kasket gibi başlıkların ön kısımına yapılan çıkıntı; siperlik. **—4.** *Bir şeyi (bir şeye, kendine) siper etmek,* bir şeyi, bir başka şeyi ya da kendini bir zarardan korumak için siper olarak kullanmak. || *Bir şeyi, kendini, bir şeye siper etmek,* bir şeyi ya da bir kimseyi, bir tehlikeden korumak için kendini tehlikeye atmak.

—*Esk.* *Siper-i saika* → SİPERİSAİKA. || *Siper-i şems* ya da *şems-i siper,* şapka siperliği.

siper

—Ask. Düşmanın kara gözetlemesine ve yatık mermi yollu silahlarının ateşine karşı koruma sağlayan, gerisine gizlenerek ateş muharebesi yapılan taş, toprak, ağaç vb. malzeme ile yapay olarak ya da doğal yapıdan yararlanılarak yapılan basit tesis. || Savaş sırasında, askerlerin geliş gidişini sağlayan, irtibat yollarıyla birbirine bağlı ve örtülü atış yapma olanağı veren çukur. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Siper savaşı* (ya da *mevzi savaşı*), iki düşman kuvvetin tuttuğu, yan yana dizili siperlerden oluşan bir cephede sürdürülen ve her iki kuvvetin de bu hattı delmeye çalıştığı savaş türü. || *Siper sığınağı,* siperlerde yapılan çeşitli büyüklüklerde ve tipte sığınak. || *Askerin havale siperine geçmesi,* askerin karşı tarafta bulunan bir gözcü tarafından ancak fark edilebilecek şekilde sütre gerisinde ilerlemesi. || *Havale siperi,* tank, top gibi araçların ve askerlerin, ateş edebilecek biçimde arkasında gizlendikleri toprak yığını, sütre. || *Mermi emniyet siperi,* obüs parçalarından korunmaya yarayan set ya da çelik korunma siperi. || *Namlu ağzı alevi havale siperi,* topçuların yerinin atış anında belirlenmemesi için gerekli olan sütre. || *Tankı havale siperine ilerletmek,* tankı karşı taraftan ancak kulesi görünecek biçimde yerleştirmek (bu da görünmeden atış yapmayı sağlar).

—Bayınd. *Kar siperi,* bir dağ yoluna belli bir uzaklıkta, yol boyunca konulan ve karın rüzgâr etkisiyle karayolu üzerinde yığılmasını önleyen ahşap, metal ya da betonarme siper.

—Dy. Bir işaretin ışık birimini, özellikle Güneş'ten kaynaklanan dış yansımalara karşı korumaya yarayan uzun, eğik sac parça.

—Esk. sil. Ok atışı sırasında sol elin bileğine bağlanan, kabza tutan eli yaralanmaktan, kabzayı zedelenmekten koruyan araç. (Siperin başparmağın dibine gelen bölümüne *siper başı,* siperin sonundaki bölüme *siper kuyruğu,* ortaya gelen bölüme de *atış yeri* denir. Ok, siperin üst kesiminde yer alan, boynuzdan yapılmış oluk üzerinden çekilirdi.) || Kesici bir silahın, namlu ile kabza arasında yer alan ve eli korumaya yarayan bölümü. (Eşanl. BALÇAK, BARÇAK.) [Bk. *ansikl.* böl. Sil. ve Süslem. sant.]

—İnş. *Ocak siperi,* bir şöminenin ocağı önüne yerleştirilen ve aynı düşey düzlemde yer değiştiren birçok sac plakadan oluşan perde. (Eşanl. OCAK PERDESİ.)

—İşlem. Bir takım tezgâhında, mekanik organları fırlayan talaşlardan korumaya yarayan sac parçası.

—Marangl. Bir silmeyi, kinişli bir geçmeyi, bir kiniş dilini istenilen biçimde gerçekleştirmek için iş parçasına dayanan ve kiniş rendesi gibi bir alete tespit edilen parça.

—Meteorol. *Meteorolojik siper,* kimi meteoroloji aygıtlarını Güneş'in doğrudan ışıklarından, yağmurdan korumaya yarayan, havalandırılmaya uygun olarak yapılmış sandık biçiminde kapalı bölme (Meteorolojik siperler genellikle çift çatılı olarak yapılır; yan yüzleri kafesli ve beyaz boyalıdır; yerden yüksekliği 1,30 m'ye ulaşan taşıyıcı ayak üzerine yerleştirilirler, kafesin kapısı kuzeye bakar. İçlerinde genellikle nemi ve sıcaklığı ölçmeye ve kaydetmeye yarayan termometre, psikrometre ve nemölçer gibi aygıtlar bulunur.)

—Ormanc. Bir ormanda ağaç topluluğunun, gölgesiyle yeri örten ve kötü havanın etkilerinden koruyan tepeliklerinin tümü. (Siper az ya da çok yoğun olabilir. Ormancılıkta, yenilenmeyi kolaylaştırmak için siper üzerine etki yapılır.) || *Siper kesimi,* fazla terlemeyi önlemek ve fidanları rüzgârdan korumak için, boylu ağaçlardan sürekli bir siper elde etmek amacıyla orman altı bitki örtüsünü kaldırma amacıyla yapılan kesim.

—Tarım. Tarım bitkilerini rüzgârdan korumak ve bol güneşten yararlandırmak amacıyla tarla kenarlarına yapılan yükseklik. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Teknol. Bir kara, hava ya da deniz taşıtının bir organını örten, profil verilmiş, genellikle hareketli parça.

—ANSİKL. Ask. Siper, ilk aşamada, çıkarılan toprağın önde (ön siper) ya da arkada biriktirilmesiyle (arka siper) meydana getirilen bir çukurdur. Çukurun dibinde, biriken suyun boşaltılmasını sağlayan bir geçit ızgarası bulunur; bir ateş basamağı kademesi ön siper üzerinden ateş imkânı sağlar. Destekler, çalılar ya da kum torbaları, biriktirilen toprağın kaymasını önler. Siperler, önceleri kuşatmalarda saldıran güçlerin örtülü harekâta katılmaları için kullanılmıştır. 1915'te otomatik silahların gelişmesiyle her iki taraf da, hayatta kalabilmek için toprak seviyesinin altında gizlenmek zorunda kalınca, siperler önem kazandı. O tarihlerden beri bu sözcük, her türlü toprak altı irtibatı belirten geniş bir anlamda kullanılır (irtibat yolu ve gerçek anlamda atış siperi). Siperleri hava ve kara ateşinden korumak için, belirli bir konumda savaşan kuvvetlerce, ilk önce derin ve dar avcı boy çukurları kazılır. Sekizgen biçiminde olan siper, düşman gözetlemesinden olabildiğince korunma sağlar (bu yüzden rahatlıkla düşman tarafından gözetlenebilen ön ve arka siper günümüzde artık kullanılmamaktadır). Mevzi savaşlarında siperler, gözetleme postaları, sığınaklar ve bunları cephe gerisine bağlayan irtibat yollarıyla donatılırlar. Siperler daha sonra düzenli ve tahkimli gerçek mevzilerin doğmasına olanak vermiştir.

—Esk. Sil ve Süslem. sant. Kesici bir silahın siperinin biçimi, önlemesi gereken darbelerin yönü göz önüne alınarak düşünülmüştür. Eski keskin kılıçlar kısaydı ve genellikle uç kısmıyla vurularak kullanılırdı, ancak o çağda savunma kalkanla yapılırdı. Bu nedenle, siperin yalnız haç biçiminde olması yeterliydi. Kalkan ayrıca, Ortaçağ'ın, iki elle kullanılan ve hasmın zırh gömlek altındaki omzunu kırmak için ağız kısmıyla vurulan ağır kılıcına karşı korunmayı da sağlardı. Bu gözü pek kimselerin silahıydı; XV. yy.'a kadar kullanılan bu silahın siperine, işaret parmağını geçirmek için bir halka eklendi. XIV. yy.'dan itibaren, düz zırhın yerine geçme halkalardan yapılan örgülü zırh yapıldı: kılıç saldırısı da bu değişikliğe uydu ve kılıç ağzıyla yapılan kesme vuruşların yerini, kılıcın ucunu örme zırhın halkaları arasından geçirme amacını güden saplama vuruşlar aldı. Gitgide yetersiz hale gelen iki düz kol biçimindeki siperlerin yerine de, bir halka ve başparmağı örten küçük bir siperle donatılmış içe doğru eğik kollar yapılmaya başladı. Kılıcın namlusu, sertliği azaltılmadan daha da hafifleştirildi, siper ise düşman kılıcının ucunu kabza kollarının arasına sıkıştırarak bükmeyi sağlayacak biçimde düzenlendi. Louis XIII döneminde kullanılan ince ve uzun kılıç, düşman kılıcının darbelerini kaydırması için yarıküresel bir siperle donatıldı; bu kılıcın bir başka türü olan valon kılıcının siperi ise, düşmanın kılıcını almak ya da düşürmek için yassı ve delikliydi. Venedik kılıcının siperinde de aynı amaç güdülmüş ve siperin kollarına eğik bir doğrultu verilmiştir. Bununla birlikte, XVII. yy.'da iki elle kullanılan kılıç ortadan kalkmadı; savaş kılıcı normal ağırlıktaydı, çünkü savaşçı, düşmanın vuruş darbelerini önleyebilmek için sol elinde, öne eğik siperli, kısa, kalın ve sağlam bir daga taşıyordu. Ama iki elle kullanılan bu donatım XVIII. yy.'da terk edildi, yerini esnek olmamasına rağmen (oysa geçit töreni kılıçları esnekti) ince, uzun ve hafif bir kılıç aldı; bu kılıcın siperi ekleme bir kemerden ve üzerinde küçük bir siperlik bulunun kısa bir koldan meydana geliyordu. XIX. yy.'da savaş kılıcı ile eskrim kılıcı birbirinden ayrıldı. Düz ve sert olan eskrim kılıcı savaş süvarisinin, eli korumak için kabzasında içeri doğru bükülmüş kollar bulunan kılıcından daha hafifti. Hafif süvari sınıfının kullandığı eğri kılıcın kabzası da hemen hemen benzer bir siperle donatılmıştır; bu kılıcın geniş, uzun ve keskin namlusunun kabzaya göre ağır olması eleştirilmiştir. Oysa bu ağırlık, kılı-

cı at üstünde kullanan kimsenin yerdeki bir kimseye yaptığı vuruşu daha etkili bir hale getirmek içindi.
Batı'daki teknik gelişmeye önce Araplar ve İspanyollar öncülük etti; Avrupa müzelerinde bu gelişmenin çok güzel örnekleri vardır. Japonya'da, samurayların geleneği XIX. yy.'a kadar sürdü; kılıçları kısa ve eğriydi; bu kılıçların, *tsuba* denilen siperleri ise, çok süslü, gerçek birer sanat eseriydi. Memluklar'da siper (balçak) ve kabza tek parça demirdendi; siperin kolları genellikle içe kıvrık ejder başı biçimindeydi. İran kılıçlarında siperler haç biçiminde olup yan kolları ince, uzundur. Osmanlı kılıçları da haç biçiminde siperlidir ve bunlar altın, gümüş bezemelidir.
—Tarım. Bitkileri yağmur, rüzgâr ve soğuktan koruyan siperler, doğal ya da yapay olabilir. Doğal siperler, bitkileri egemen rüzgârlara karşı koruyan bir tümsek ya da bitki topluluğu (orman) olabilir. Yapay siperler ise taşınır ve geçici (cam kapaklar, camlı çerçeveler, "saz örgüler", rüzgârkıran) ya da sabit ve sürekli (duvarlar, çitler, özel yapılar) olabilir. Bu bakımdan seralar (cam) ve tüneller (plastik) çok gelişmiş ve yaygınlaşmıştır.

SİPERGAM a. (fars. *siperġam*). Esk. bot. Fesleğen.

SİPERİSAİKA a. (fars. *siper* ve ar. *ṣaʿiḳa*'dan *siper-i ṣaʿiḳa*). PARATONER'in eski eşanlamlısı.

SİPERLENME a. Siperlenmek eylemi.

SİPERLENMEK gçz. f. Korunmak, saklanmak için sipere girmek; bir şeyin altına, arkasına, içine gizlenmek.

SİPERLİK a. **1.** Başlıklarda alnı ve gözleri koruyan çıkıntı: *Şapkanın siperliği.* **—2.** Bir şeyi güneşin, yağmurun, rüzgârın etkisinden koruyan engel: *Kapı, pencere siperliği.* **—3.** Siper işlevi gören yer.
—Ask. Siper olarak kullanılabilecek özelliklere sahip yer.
—Denizc. *Baca siperliği,* gemi bacasından çıkan duman ve kurumların güverteye yayılmaması için, güverteye koşut biçimde bacanın arka bölümüne kıça doğru eğik olarak yerleştirilen sac levha. ‖ *Fener siperliği,* gemi seyir fenerlerinin ışık görüş alanlarını sınırlayan siperlik.
—Esk. sil. Yüzün önünde yer alan ve istenildiğinde indirilip kaldırılan miğfer parçası. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ Savaşta, hayvanların başlarına geçirilen alın zırhının üst bölümünde yer alan; üçgen, dikdörtgen ya da yarım daire biçiminde kesilmiş ve alın üzerine dik olarak lehimlenmiş parça. ‖ *Burun siperliği,* miğferlerde burnu koruyan, ucu oval biçiminde, hareketli düşey uzantı. —Kapalı tolgaların, göz deliği ile burun deliği arasındaki parçası.
—İnş. İşçilerin güneşten korunmak için sundurma biçiminde gerdikleri bez.
—ANSİKL. Esk. sil. Ortaçağ'da genellikle hareketli olan siperlik (mezail), görme ya da nefes almayı sağlamak için delikli ya da kafes biçiminde yapılırdı. İslam ülkelerinde özellikle XVI. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak siperlikli miğferler yaygınlaşmıştır. Günümüzde ise polis başlıkları plastik malzemeden saydam siperliklerle donatılmıştır.

SİPHNOS → SİFNOS.

SİPHO a. Kuzey denizlerinde yaşayan öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (*Buccinidae* familyası.)

SİPHOCAMPYLUS a. (lat. *siphocampylus;* yun. *siphon, -onos,* boru, sifon, ve *kampylos,* kıvrık'tan). Bot. Orta Amerika ve Andlar'da yetişen yaklaşık 100 türü bulunan otsu ya da ağaçsı bitki. Bunlar çoğunlukla almaşık yapraklı, kırmızı, turuncu ya da parlak kızıl çiçekli bitkilerdir; borumsu olan çiçekler ya tek tek ya da birçoğu bir arada gevşek salkım halinde bulunur.)

SİPHOMYCETES a. Bölmesiz, sürekli miselyumlu mantarlar grubu. (Bugün çeşitli sınıflara ayrılmış olan ilkel mantar takımları bu ad altında toplanır. Bu takımların başlıcaları şunlardır: *monoblepharidales* [*chytridiomycetes*], *saprolegniales* ve *peronosporales* [*comycetes*], *mucorales* ve *entomophthorales* [*zygomycetes*].) [Eşanl. PHYCOMYCETES.]

SİPHONALES a. Sifonlu yapıda suyosunları takımı. (Eski *siphonales* takımı bugün en az üç takıma ayrılmaktadır: *Codiales, coulerpales* ve *dasycladales.*)

SİPHONAPTERA a. Böcbil. PİRELER takımının bilimsel adı.

SİPHONARİİDAE a. Karındanbacaklı, akciğerli yumuşakçalar familyası. (Örnek tipi *Siphonaria* cinsi olan bu familya bireylerinde baş dokunaçsız, yassı ve geniş, gözler sesilsizdir; kavkı tabak biçiminde, sağlam, dışta ışınsal kaburgalı ve süslü, içte parlaktır. Bu familyadaki yumuşakçalar hem suda, hem karada yaşayabilirler; sıcak denizlerin kıyılarında, gelgit bölgesinde bulunurlar; Jura devri topraklarından başlayarak fosillerine rastlanır.)

SİPHONOCLADALES a. Her biri birçok çekirdek içeren parçalardan (ya da apositlerden) oluşan yeşil suyosunları takımı. (Takımın en iyi bilinen cinsi *cladophora* dünyanın her tarafında tatlısularda ve denizlerde yaşar. Öteki cinsler tropikal denizlere özgüdür.)

SİPHONOPHORA a. Zool. SİFONOFORLAR takımının bilimsel adı.

SİPİHR a. (fars. *sipihr*). *Esk.* **1.** Gökyüzü: *"Sipihre başı erer en kemîne bendesinin"* (Nedim, XVIII. yy.). **—2.** Talih, baht: *"Kim olsa bugün o mihre mâlik / Olmuş sayılır sipihre mâlik!"* (A. H. Tarhan). **—3.** *Sipihr-i nilgûn,* lacivert gök: *"Gör ona ne rengler geçmiş sipihr-i nil-gûn"* (Fuzuli, XVI. yy.). ‖ *Sipihr-i pencüm,* göğün beşinci katı. ‖ *Sipihr-i ser-nigûn,* tersine dönmüş talih: *"Olunca mihr-i hüsnünün münakis derya-yı eşkimde / Eder her bir hababı bir sipihr-i ser-nigûn peyda"* (Namık Kemal, XIX. yy.).

SİPİHR a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (İki çeşittir. Birincisi şehnaz ile hisar makamlarının, ikincisi ise hisar ile küçek makamlarının birleşmesinden meydana gelir. Her iki şeklinde de karar perdesi "la dügâh"tır. Güçlü ise, "mi hüseyni" perdesidir. B.. makamdan elde 50'ye yakın yapıt vardır.)

SİPİHRHÜSEYNİ a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Günümüze örneği ulaşmamıştır.)

SİPİHRUŞŞAK a. Müz. Türk müziğinde bir bileşik makam. (Örneği günümüze ulaşmamıştır.)

SİPİKÖR dağı, günümüzde **Göze dağı,** D. Anadolu bölgesinde Erzincan'ın K.'inde Otlukbeli dağlarının orta kesiminde dağlık kütle (2 717 m).

SİPO a. Afrika'nın sık ormanlarında yetişen çok büyük ağaç. (Bil. a. *Entandrophragma utile;* tespihağacıgiller familyası.)
—ANSİKL. Fildişi Kıyısı'ndan Victoria gölüne ve Kongo'ya kadar sık nemli ormanlarda yer alan siponun dik bir gövdesi, iri dalların ucunda yıldız biçiminde yer alan demet halinde yaprakları vardır. Puro biçiminde meyveler verir. İnce dokulu, pembemsi esmer, daha çok hafif ve gevşek odunu görece hızla kurur ve kolaylıkla işlenir. Masif ve kaplama olarak dış doğrama işlerinde, marangozlukta, silme, kontrplak yapımında kullanılır.

SİPOLEN ya da **SİPOLİN** a. (fr. *cipolin;* ital. *cipollino, cipolla,* soğan'dan). Yerbil. **1.** Açık renkli, çoğunlukla daha renkli eşmerkezli damarları bulunan ve bu yüzden estetik bir değer taşıyan başkalaşım kireçtaşı. **—2.** Daha genel olarak, her tür başkalaşım kireçtaşına verilen ad.

SİPONTO KÜLTÜRÜ a. Puglia (İtalya) bölgesinde, Manfredonia yakınındaki Siponto antik kenti civarında Coppa Nevigata'da ele geçen buluntularla tanımlanan Ortataş dönemi kültür evresi. (Büyük bir olasılıkla Yenitaş döneminin "cardium" kültürüyle [V. binyıl] çağdaş olan bu kültür, yumuşakça toplayıcılığı yapan ve cardium kabuklarının izleriyle bezenmiş çömlekler kullanan topluluklara denk düşer.)

SİPPAR, Aşağı Mezopotamya'da (Babil'in K.-B.'sında) eski kent. Burada 80 000 kadar tablet ele geçirildi. Şamaş ve Aştar'ın kutsal kentiydi. Varlığı Akkad hanedanı döneminden beri bilinen Sippar, bir Amurru krallığı'nın başkenti oldu, XIX. yy.'dan itibaren Babil'e bağlandı. (Bugün Irak'taki Ebu Habba'dır.)

SİPRİN a. (fr. *cyprine*). Miner. Mavi idokraz türü.

SİPROTERON a. (fr. *cyproterone*). *Siproteron asetat,* gonadostimülin salgısını azaltarak etki gösteren antiandrojen*. (Siproteron androjenlerin etkisini tutuklar, libidoyu ve spermatogenezi azaltır ve normal ya da patolojik cinsel dürtüleri frenler. Bazı ülkelerde cinsel suç işlemiş olanlarda kullanılır.)

SİPSİ a. (esk. türkç. *sıbızgu,* düdük'ten). **1.** Gemici düdüğü. **—2.** Üflemeli bir türk halk müziği çalgısı. (*Çoban düdüğü* ya da *dilli düdük* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—3.** Zurnanın ağza dayanarak üflenen kısmına bazı yörelerde verilen ad. **—4.** Yaş ağaç dallarından yapılan düdük. **—5.** *Arg.* Sigara.
—Halk oy. Anadolu'nun bazı yörelerinde sipsi eşliğinde oynanan halk oyunlarına verilen genel ad.
—Tıp. Yatar hastalara bir şey içirmek için kullanılan ve gaga gibi bir uzantısı olan kapalı kap.
—ANSİKL. Sipsi, 2 cm çapında, 20 cm uzunluğunda iki kamıştan oluşur. Üzerinde beş perde deliği vardır. Alt bölümünde bulunan altıncı delik parmakla kapatılıp açılarak ses tonunu değiştirmeye yarar. Tiz bir sesi vardır.

SİPSİVRİ sıf. (*sivri*'den pekiştirilerek). **1.** Bir şeyin sivriliğini vurgulamak için kullanılır: *Sipsivri bir tepe.* **—2.** *Sipsivri kalmak,* yanında, yöresinde bulunanların çekilip gitmesiyle bir başına kalmak, yalnız kalmak.

SİPTOROS höyüğü, Bayburt'un merkez ilçesine bağlı Oruçbeyli (esk. *Siptoros*) köyünde höyük; 1944'te İ. K. Kökten'in yörede yaptığı araştırmalar sırasında saptandı. Burası ve yakın çevredeki öteki höyükler (Pulur, Evcikler tepesi, Hindi, Haşye) İlk Tunç çağ'dan küçük köy yerleşmeleridir.

SİPUNCULİDA a. (lat. *sip[h]unculus,* küçük boru'dan). Bedenleri bir gövde ve envajinasyona elverişli bir ön bölümden oluşan, bölütsüz, sölomlu deniz hayvanları şubesi. (Ağızları dokunaçlarla çevrilidir. Kazıcı hayvanlardır. Özellikle soğuk sularda bol bulunurlar [*Sipunculus*'lar ve *Phascolosoma*'lar].)

SİPUNCULUS a. (lat. *sip[h]unculus,* küçük boru'dan). Kıyıdaki kumlar arasında yaşayan, bölütsüz, solucansı bedenli hayvan cinsi. (*Sipunculida* şubesinin örnek tipi.)

SİPÜRDE a. Müz. Türk müziğinde diapazonun "dügâh la"sesinin "hüseyni mi" olarak kabul edildiği düzen. (Yanlış olarak süpürde diye kullanılmaktadır.)

SİPYAGİN (Dimitriy Sergeyeviç), rus siyaset adamı (Kiev 1853 - Petersburg 1902). İçişleri bakanlığı'nda Goremiykin'in yardımcısıyken, 1900'de bakan oldu. İşçi ve öğrenci gösterilerini bastırma politikasını izledi ve bir devrimci sosyalist tarafından, nisan 1902'de öldürüldü.

SİPYLOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Ege bölgesindeki Manisa* dağının Antikçağ'

P. Granaud

meteorolojik siper

Museum of Modern Art

David Alfaro **Siqueiros**
Ağlayan çocuğun yankısı (1937)
Museum of Modern Art, New York

Siracusa:yunan tiyatrosu (İ.Ö. V. yy.; İ.Ö. III. yy.'da elden geçirildi)

Phedon-Salou-Ziolo

daki adı. Eteklerinde *Magnesia'e pros Sipyloi* (bugün Manisa) kenti bulunuyordu.

SIQUEIROS (David ALFARO), meksikalı ressam (Santa Rosalía de Camargo, Chihuahua eyaleti, 1896 - Cuernavaca 1974). Genç yaşta Meksika devrimci hareketine katıldı; 20'li yıllarda duvar* resimciliği akımıyla kendini gösteren ulusal ve toplumsal bir sanat anlayışını savundu. İlerleme ve özgürlük yolunda verilen mücadeleler, güçlü, duyarlı, renk ve teknik açısından cesur bir resim sanatına başlıca konularını sağladı. Siqueiros, 1923'te Meksika Komünist partisi yürütme kurulu'na girdi; 30'lu yıllara kadar daha çok siyaset ve sendika çalışmalarıyla ilgilendi. 1936'da İspanya'da cumhuriyetçi orduya katılarak bir tugaya komuta etti. 1939'da Meksika'ya geri döndü, Troçki'ye karşı girişilen bir suikasta katılmakla suçlandı, tutuklandı, sonra serbest bırakıldı. Yapıtları, çoğu Mexico'da (Ulusal hazırlık okulu [1922], Elektrik işçileri sendikası, Antropoloji ulusal müzesi [*Porfirioculuktan devrime,* 1957 -1966], Çokişlevli kültür merkezi [*Latin Amerika'da insanlığın yürüyüşü,* 1972'de açıldı]) yer alan büyük boy duvar resimlerinden oluşur.

Sİ'R a. (ar. *si'r*). *Esk.* Narh, bir mala biçilen değer: *"Badel-gasb magsûbun si'r ve kıymeti tenâkus etse..."* (*Mecelle-i ahkâm-ı adliyye*'den).

SİR a. (ing. *sir*). İngilizler'de addan, soy adından ya da aile adından önce gelen onursal unvan.

—ANSİKL. *Sir,* baronetlerin ve şövalyelerin sanıdır. Hiçbir zaman soyadından önce belirtilmez, önce ad söylenir. Sözgelimi *Sir Scott* değil, *Sir Walter Scott* denir. Konuşurken ya da yazışmalarda *sir* yalnızca "bay" anlamında kullanılır.

SİR a. (fr. *sire;* halk latincesinde *seior;* klasik latincede *senior*'dan, daha yaşlı). XIII. yüzyıldan itibaren fransız senyörlerin taşıdıkları unvan.

SİR a. (fr. *cirre*). Zool. Değişik görevli, çeşitli uzun ve ince organlara verilen ad. (Halkalısolucanlarda parapodun sırt ya da karın yüzündeki çıkıntılara *dokunaç siri* denir [bunların duyusal bir görevi olabilir]; sülükayaklı kabuklularda sirler göğüs eklentilerinin solunum ya da beslenme organlarına dönüşmesi sonucu ortaya çıkar [mikrofajlık]; derisidikenlilerden denizlalelerinde sirler karında bulunan eklentilerdir [hayvanlar bunlarla kayalara tutunurlar]; batrakta, ağaç çevresi sirleri otuz kadar küçük çıkıntıdan oluşur ve bunların hareketleri ağza doğru bir su akımı yaratır.)

Phedon-Salou-Ziolo

Siracusa
Beneventano sarayı (XVIII. yy.)

SİR sıf. (fars. *sîr*). *Esk.* Doymuş, tok: *"Şöyle sîr ol çeşm-i nâzük neşve-i pür-zûrdan"* (Nedim, XVIII. yy.).

◆ a. *Esk.* **1.** Sarmısak. **—2.** *Sir ü piyaz,* sarmısak ve soğan.

SİRA → SYRA.

SİRAB sıf. (fars. *sîr* ve *āb*'dan *sîr-āb*). *Esk.* **1.** Suya doymuş: *"Bir kerre dizden inmedi sîrâb olan sebû"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** Körpe, taze: *Gül-i sîrab* (taze gül).

SİRAC a. (ar. *sirāc*). *Esk.* **1.** Meşale, kandil, ışık: *"Hângâh-ı dilde şevkumdan uyardum bir sirâc"* (Yahya Bey, XVI. yy.). **—2.** *Sirac-ı rah-ı hidayet,* doğru yolun ışığı; Hz. Muhammet. ‖ *Sirac-üd-din,* dinin ışığı. ‖ *Sirac-ün-nehar,* sabah ışığı, güneş.

SİRACİ a. (ar. *sirāc*'dan). Kur. tar. Osmanlılar'da saray, konak ve köşklerde mumların, kandillerin bakımı ve yakılıp söndürülmesi işini yapan kimse.

SİRACUSA, İtalya'da kent, Sicilya'da il merkezi, adanın doğu kıyısında. Anapo ırmağının ağzında; 124 606 nüf. (1990). Eski kentin bir bölümü, İon denizi ile Porto Grande arasındaki Ortigia adacığı üstünde kurulmuştur; modern kent ise karada inşa edilmiştir. Siracusa, bir ticaret ve sanayi (petrol rafinerisi ve petrokimya, çimento fabrikası, tersaneler) merkezidir. —*Siracusa ili,* 2 109 km²; 412 528 nüf. (1989).

—Tar. Siracusa, İ.Ö. 734'te, Bakkhiadai ailesinden Korinthoslu Arkhias tarafından, Ortigia adacığındaki eski bir yerleşmenin yerinde kuruldu. İyi bir kaynak (Arethusa çeşmesi) bu yeri hem hoş yaşanır, hem de kolay savunulur kılmaktaydı. Daha sonra kent, Ortigia'nın dışına taştı ve III. yy.'ın sonunda adacık bir köprüyle karaya bağlandı (sonra, biraz daha G.'de bir kıstak oluştu). Hisara dönüşen Ortigia'nın dışında kentte dört büyük semt vardı: *Akhradine, Tykhe, Neapolis, Epipolai.* İ.Ö. VII.-VI. yy.'dan başlayarak Siracusa kendi kolonilerini kurdu: Akrai (664/663), Kasmenai (644/643), Kamarina (598) ve belki de Enna. Sürgün edilenler Himera'nın kuruluşuna katıldılar. 491'de büyük toprak sahipleri *(gamoroi)* halk tarafından kovulunca Kasmenai'ye sığındılar ve 485'te Gela tiranı Gelon ile geri döndüler. Gelon, Gela, Kamarina ve Megara Hyblaia'da yaşayanların bir bölümünü buraya yerleştirerek Siracusa'yı anakent haline getirdi ve İ.Ö. 480'de Himera'da Kartacalılar'ı yendi. Kardeşi Hieron I (İ.Ö. 478-466) onun eserini sürdürdü ve şairleri (Aiskhylos, Pindaros, Epikharmos) korudu. Gelon'un öbür kardeşi Thrasybulos ancak bir yıl iktidarda kaldıktan sonra kovuldu. Kentte demokrasi kuruldu ve nüfuzu tehlike yaratacak derecede artan yurttaşları sürgün yoluyla uzaklaştırmayı sağlayan "petalismos" uygulaması sayesinde pekişti. Thrasybulos'a alet olan Sikullar, Duketios'un önderliğinde ayaklandılar ve yenildiler (İ.Ö. 450). Atina'nın Siracusa'ya karşı düzenlediği bir sefer başarısızlıkla sonuçlandı; kuşatma altına alınan kent (İ.Ö. 414 -413) direndi ve Atinalılar'ın bir bölümü köle olarak satıldı, bir bölümü de hapishane olarak kullanılan taş ocaklarına (latomia) atıldı. Büyük Dionysios* (İ.Ö. 405 -367), Siracusa'yı Kartacalılar'dan kurtardı, askeri bir tiranlık kurdu ve kentin savunma sistemini pekiştirdi; Siracusa'nın, Kartacalılar ile paylaşılan Sicilya'daki topraklarını genişletti. Oğlu Genç Dionysios, önce Dion (İ.Ö. 356), sonra da demokratik kurumları yeniden canlandıran Timoleon (İ.Ö. 344) tarafından iki kez devrildi. İ.Ö. 317'de, Agathokles tiranlığı yeniden kurdu, kendini Sicilya kralı ilan etti ve Kartacalılar'a karşı mücadeleye girişti, hatta Afrika'ya çıkarma yaptı. Kargaşalık içinde geçen bir ara dönemden sonra iktidarı ele

alan Hieron II (İ.Ö. 265-215) barışı sağladı ve Romalılar ile ittifak kurdu. Buna karşılık Hieronymos (İ.Ö. 215) Kartacalılar ile ittifakı tercih etti; onun ölümünde, Kartaca yandaşları güçlenmişti. Bunun üzerine konsül Marcellus kente karşı Antikçağ'ın en büyük kuşatmalarından birini gerçekleştirdi (İ.Ö. 213-212). Arkhimedes, askeri mühendislik alanındaki yeteneklerini bu kuşatma sırasında ortaya koydu. Marcellus semtleri teker teker aldı ve savunmasına Arkhimedes'in de katıldığı Ortigia'yı bir hainin yardımıyla ele geçirdi. Kuşatmadan sonra, kent bir daha kalkınamadı.

Roma döneminde Siracusa, Neapolis semtinin G.'inde gelişti; Augustus burada bir koloni kurdu. İstilacı kavimlerin eline geçen kent, Belisarius tarafından geri alındı (İ.S. 535), Sarazenler'ce yakılıp yıkıldı. Siracusa daha sonra Sicilya'nın kaderini paylaştı.

—Ask. tar. İtalya ile Müttefikler arasındaki mütareke antlaşması 3 eylül 1943'te Siracusa yakınlarında imzalandı. İtalya'nın kayıtsız şartsız teslimini ve savaş donanmasının tümüyle Müttefikler'e devredilmesini (donanma Malta'da toplandı) öngören bu antlaşma 8 eylüle kadar gizli tutuldu. (→ İTALYA SEFERİ, 1943-1945.)

—Arkeol. ve Güz. sant. Antik kentten günümüze görkemli kalıntılar ulaşmıştır: Ortigia'da, dor düzeninde arkaik planlı Apollon tapınağı (İ.Ö. VI. yy. başı) ve katedrale dönüştürülen (VII.-XVIII. yy.) Athena tapınağı (İ.Ö. V. yy.), Arethusa çeşmesi; esas karada, İ.Ö. V. yy.'dan kalma tiyatro (İ.Ö. III. yy.'da Hieron tarafından elden geçirildi), amfitiyatro, "Hieron sunağı", latomia. Euryalus şatosu'nun yükseldiği Epipolai semtinin surları (İ.Ö. IV. yy.), Antikçağ'ın en iyi korunmuş savunma sistemlerinden biridir. Ulusal arkeoloji müzesi'nde Tarihöncesi'ne ayrılmış bir bölümle çok zengin yunan eski yapıtları koleksiyonları (heykeller, bronzlar, seramikler) yer alır.

Ortaçağ'dan Siracusa'da Maniace şatosu (yaklş. 1240), çeşitli kiliseler ve saraylar (Bellomo sarayı: Ulusal müze, ilk hıristiyanlık döneminden modern döneme kadar çeşitli yapıtlar) kalmıştır. Barok dönemden, özellikle de XVIII. yy.'dan kalma birçok anıt (bazıları G. Vermexio'nun yapıtıdır).

SİRAFİ EBU HASAN BİN ABDULLAH, arap dil ve fıkıh bilgini (Siraf, Basra körfezi, 893 - Bağdat 979). İslam dinini benimsemiş bir Mecusi'nin oğludur. Kuran bilimleri, hadis, fıkıh, aruz ve kafiye, hesap gibi bilimlerle birlikte dil bilimlerini (lugat, nahiv) öğrendi. Bağdat'ta müderrislik yaptı. Hanefi fıkıhçısı ve Basra dil araştırmalan akımının bir temsilcisi olarak ün kazandı. Dil (*Şerhü kitabü Sibeveyhi, Elifat ül-kat ve'l-vasl, El İkna fi'n-nahv* vd.), edebiyat (*Maksure, Sanayi üş-şi'r ve'l-belaga* vd.), coğrafya (*Kitabü ceziret ül-Arab*) konularında yapıtları vardır. Ölümünden sonra medresede yerine geçen oğlu Yusuf bin Hasan (942-995), onun yarım kalan *El İkna fi'n-nahv* yapıtını tamamladı; *Şerhü ebyatü Sibeveyhi, Şerhü ebyatü islah ül-mantık* vd. gibi yapıtları yazdı.

SİRAİKİ a. Yaklaşık 2 milyon kişi tarafından konuşulan sindhi lehçesi.

SİRAMPUR, Hindistan'da (Batı Bengal) kent, Hugli'nin sağ kıyısında, Kalküta'nın K.'inde; 101 600 nüf. Tekstil ve kimya sanayileri. Mücevhercilik.

SİRAR → SERAR.

Sirar, karagöz oyunlarında Çelebi* tiplemesine verilen ad.

SİRAUDİN (Paul), fransız oyun yazarı (Paris 1813-Enghien-les-Bains 1883). Büyük bölümünü yazarlarla işbirliği yaparak yazdığı birçok vodvil, komedi, dram ve opereti vardır. *le Courrier de Lyon* (1850) ve *la Fille de Mme Angot*'nun (1872) librettosu, en tutulan yapıtları oldu.

SİRAYET, -ti a. (ar. *sirayet*). **1.** Bir hastalığın bir başkasına geçmesi, bulaşması. **—2.** Yayılma, dağılma. **—3.** *Sirayet etmek*, sözkonusu bir hastalıksa, bir şeye, bir kimseye geçmek, bulaşmak; bir şeyse, yayılmak, dağılmak.

SİRBAL a. (ar. *sirbāl*). *Esk.* Gömlek.

SİRBON gölü, lat. **Sirbonis lacus,** Mısır'da göl. Akdeniz'den dar bir kum tümseğiyle ayrılır, Port Said'in D.'sunda ve Sina yarımadasının K.'inde. Mısır efsanelerine göre Typhon bu göle atılmıştır.

SİRCAN, İran'ın G. kesiminde Kirman eyaletine bağlı il; 132 295 nüf. (1985); merkezi *Saidabad.* —Aynı ilde eski kent. Saidabad'dan 8 km uzakta, Kirman-Bender Abbas yolu üzerinde. Abbasiler döneminde Araplar'a karşı iki yıl dayandıktan sonra teslim oldu ve tahrip edildi.

SİRÇEŞM sıf. (fars. *sīr* ve *çeşm*'den *sīr-çeşm*). *Esk.* Tokgözlü.

SİRÇEŞMİ a. (fars. *sīr-çeşm* ve *-ī*'den *sīr-çeşmī*). *Esk.* Tokgözlülük.

SİR DERYA ya da **SİRİ DERYA,** esk. **Seyhun,** İskender zamanında **Iaksartes,** Orta Asya'nın en uzun ırmağı (Narin ile birlikte 3 019 km). 219 000 km²'lik bir havzayı akaçlayan ırmak, Kırgızistan'da Tien Şan kütlesinden iner ve bir deltayla Aral gölüne dökülür. Yukarı kolu Narin, Kırgızistan'ın G.-D.'sundaki yüksek dağlardan doğar ve B. yönünde bu cumhuriyetin topraklarını geçtikten sonra Fergana çöküntüsüne (Özbekistan) ulaşır. Kara-Derya ile birleştikten sonra Sir Derya adını alır. Kenar dağlardan inen birçok kol alan Sir Derya, B. yönünde Fergana havzasını boydan boya geçtikten sonra, boğazları yararak sıradağları (Mogoltau) aşar K.'e doğru yönelerek Taşkent'in G.-B.'sındaki Açlık stepine girer (Kazakistan) ve Angren ile Çirçik'i alır; sonra K.-B.'ya dönerek geniş bir alüvyon ovasının ortasında akar, Aral gölünün K.-D.'sunda bir delta oluşturur. Marttan eylüle kadar, eriyen kar ve buzul sularıyla bolca beslenen ırmak, geniş alanların sulanmasına olanak verir. Debisi, Çirçik'le birleştikten sonra en yüksek düzeye ulaşır (730 m³/sn); buharlaşma, yeraltına sızma ve sulama nedeniyle aşağı kesimine doğru debisi azalır (deltanın başında 430 m³/sn). Büyük hidrolik çalışmalar, Ferhad, Kayrakkum ve Çardara barajları sulanan alanların genişletilmesini sağlamıştır.

SİRE a. (fr. *ciré*). Parafinli ya da plastikli kumaştan (polivinil, poliüretan vb.) su geçirmez giysi.

SİRE → SYRA.

SİREL (Nijat), türk heykelci (Amasya 1897 - İstanbul 1959). Ortaöğrenimini İstanbul Sultanisi'nde tamamladıktan sonra Almanya'ya giderek Münih Güzel sanatlar akademisi'nde Prof. Kahn'ın öğrencisi oldu (1915). 1922'de Türkiye'ye döndü; İzmir ve İstanbul'daki liselerde resim öğretmenliği yaptı. Bir süre İstanbul Güzel sanatlar akademisi'nde çalıştı (1927-1932). Akademi müdürü oldu (1952). ABD'ye giderek incelemelerde bulundu (1959). Belli bir akıma bağlı kalmayan sanatçı çeşitli üslupları denedi. Başlıca yapıtları: *Ahmet Haşim maskı;* Bursa (Mahir Tomruk'la birlikte), Bolu, Çanakkale, Malatya (Hakkı Atamulu'yla birlikte) *Atatürk anıtları;* Malatya *İnönü anıtı* (Hakkı Atamulu'yla birlikte).

SİREM ya da **SİREMİYYE** → SREM.

SİREN a. (fr. *sirène;* geç lat. *sirena*, yun. *seiren*'den). **1.** Mitolojide, belden aşağısı kuş ya da balık, belden yukarısı kadın biçiminde tasvir edilen, deniz cini. (Bk. *ansikl.* böl. İkonogr. ve Yun. mit.) **—2.** Tiz ve yüksek bir ses çıkaran uyarı düdüğü; alarm, canavar düdüğü.

—Akust. Basınçlı buhar ya da hava yardımıyla, gemilerde işaret, fabrikalarda işbaşı aracı, afet anında ya da savaş zamanında ise alarm sinyali olarak kullanılan yüksek güçte pes ya da tiz bir ses çıkaran aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

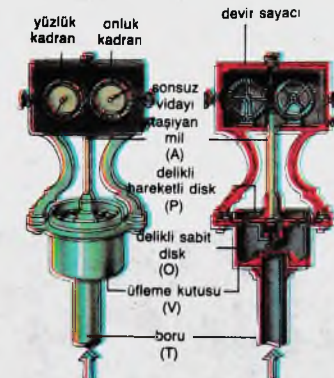
—Oto. *Siren lambası*, geçiş üstünlüğü olan kimi taşıtların (polis arabası, cankurtaran, itfaiye vb.) üstüne takılan döner lamba.

—Zool. ABD'nin doğusunda göllerde ve bataklıklarda yaşayan semender cinsi. (Gövdesi yılanı andırır; arka bacakları yoktur; ön bacakları küçük ve 4 parmaklıdır; sürekli solungaçları vardır [neoteni]; kabuklularla, kurtlarla ve yumuşakçalarla beslenir. Denizkızı semendergiller familyasının örnek tipi; boy 50 cm.)

—ANSİKL. Akust. Siren, bir çember üzerinde düzenli olarak dağılmış bir dizi delik taşıyan bir döner diskten ve bu delik dizisinin karşısında bulunan ve içinden bir hava huzmesi gönderilen ince bir borudan oluşur. Disk döndüğünde huzme dönemsel olarak kesilir ve siren müzikal bir ses yayımlar. Disk t delik taşıyor ve saniyede n devir yapıyorsa, sesin frekansı saniyede $n \cdot t$ titreşime eşit olur. Disk bir devir sayacıyla donatılarak, sirenin yayımladığı sesin frekansı her an ölçülebilir. Bu ses frekansı bilinmeyen başka bir sesle birli duruma getirilirse, bu ikinci sesin frekansı ortaya çıkarılabilir.

Diski döndürmek için basınçlı hava kullanılabilir; bu durumda siren bir türbin gibi çalışır. Cagniard de La Tour "siren"i (1819) bu türdendir ve su altında ses üretir. A ekseni çevresinde dönen delikli P diski, V üfleme kutusunun hemen üzerinde yer alan sabit O diskinin hemen karşısında bulunur. O diski de, P diskinin deliklerine özdeş delikler taşır; yalnız, deliklerin eksenleri disklere dik değil eğimlidir ve O ile P diskleri için bu eğimler ters yönlerdedir. Her iki delik dizisi tam karşı karşıya bulunduklarında T borusundan gelen basınçlı hava, P diski üzerinde bir itme kuvveti oluşturarak bu diskin dönmesini sağlar. Su içinde de, aygıt aynı sesi çıkarabilir.

—İkonogr. ve Yun. mit. Antikçağ sanatçıları sirenleri bir kuşun gövdesi ve kanatlarıyla, bir kadının başı ve göğüsleriyle tasvir ettiler. Bunlar lir ya da çifte flüt çalarlar. Vazo resimlerinde (*Odysseus ile Sirenler* amforası, British Museum), arkaik (Efes'teki Artemis tapınağı'nda ele geçen fildişi; Ksanthos anıtının frizi, British Museum), klasik (Dipylon heykeli, İ.Ö. IV. yy., Atina) ya da Hellenistik (Kallistos'un mezarı'nda ele geçen lahit, Roma) dönem heykelcilik yapıtlarında siren figürlerine rastlanır. Ortaçağ'da sirenler sefahate ka-

Cagniard de La Tour sireninin çalışma şeması

uyarı sireni

pılmanın simgesi olarak kullanıldı: Saint-Benoît-sur-Loire, St-Julien-le-Pauvre'daki (Paris) sütun başlıklarını süsleyen kuş sirenler; Poitou ve Saintonge'daki birçok kilisede, St-Julien de Brioude'da, Toulouse'da (Augustins müzesi), Sauve-Majeure'de, Sens katedrali'nin taçkapısında yer alan balık gövdeli sirenler. Rönesans'ta süsleme motifi olarak kullanılan balık siren figürüne, deniz temasını işleyen resimlerde (örneğin Rubens'in yapıtı *Marie de Médicis'nin Marsilya'da karaya çıkışı*, Louvre) rastlanır.

—Yun. mit. Melpomene ile Akheloos'un kızları olan sirenler, denizin çekiciliğini ve tehlikelerini kişileştirirler. Müzik perileri olarak, aralarından üç ya da dördü birlikte şarkı söyler ve lir ya da flüt çalar. *Odysseia*'da Odysseus, şarkılarının tuzağından kıl payı kurtuldu: yol arkadaşlarının kulaklarını balmumuyla tıkattı, kendisini de geminin direğine bağlattı. Argonautlar efsanesinde, Orpheus sirenleri sesinin güzelliğiyle alt etti. Geleneğe göre sirenlerin Salento yarımadası açıklarında yaşadıklarına inanılırdı.

SİRÉN (Osvald), finlandiyalı sanat tarihçisi (Helsinki 1879 - Stockholm 1966). Uzakdoğu sanatları uzmanıydı, eski çin resim sanatını inceleyenler için önemli bir başvuru kaynağı olan *Chinese Painting, Leading Masters and Principles* (Çin resmi, başlıca ustaları ve ilkeleri) [7 cilt, 1956-1958] adlı bir yapıtı vardır.

SİREN, finlandiyalı mimar çift; HEİKKİ (Helsinki 1918) ve karısı KAIJA (Kotka 1920). Yapılarının çoğunda, kuzey geleneğinin, yapıyı merkezi bir sofa *(aula)* çevresinde düzenleme ilkesine bağlı kaldılar ve yalnız taşıyıcı duvarlarda betonarme, öteki bölümlerde tuğla ve ahşap kullandılar: Otaniemi politeknik okulu'nun lokantası (1952) ve capellası (1957); Helsinki Ulusal tiyatrosu'nun küçük salonu (1954); Tapiola'da ilkokul (1958); vb. 1970'te, Fransa'nın Essonne bölgesindeki "le Val-d'Yerres" konut topluluğunun yapımına katıldılar.

SİRENAYKA, Libya'nın doğu bölümü. Kıyı bölgesiyle Sahra'da uzanan bütün artülkesini (Trablus ve Fizan ile birlikte ülkenin en büyük üç ilinden birini) içine alan çok geniş bir ili (885 000 km²) belirten terim. 1963'ten bu yana (bu tarihte üç ilin yerini on valilik aldı) asıl Sirenayka doğal bölgesi (yani Antikçağ'da Yunanlılar'ın Kyrene yakınlarında yerleştikleri kıyı bölümü) için kullanılmaya başlandı. Burası, kireçtaşlı (büyük bölümü Üçüncü Zaman'da oluşmuşsa da yer yer Kretase devri oluşuklarına da rastlanır), iyice karstlaşmış (kireci gitmiş kille dolu çok sayıda dolin), kırıklarla kat kat platolara ayrılmış (kıyı ovası, 200-300 m'de Barka platosu, doruklan 880 m'ye ulaşan 450-600 m yükseklikteki Kyrene platosu) bir kütledir. Akdeniz yağışlarını (yukarı platoda yılda 500 mm'yi bile aşar) alan kütleye, genellikle makiye dönüşmüş olan orman örtüsü (meşe ve çam) nedeniyle arapça cebel Ahdar ("Yeşil dağ") adı verilmektedir. Sirenayka'da, Antikçağ'da yerleşik düzene geçmiş, yoğun nüfuslu bir halk kentler kurarak göçebe yaşamıştır. XI. yy.'dan başlayarak göçebe Araplar'ın istilalarına uğrayan Sirenayka'da, XIX. yy.'ın başında yalnızca iki sürekli yerleşme alanı vardı: Bingazi ve Derne. Bu iki yerleşmeye osmanlı işgalinden sonra (1835) yapılmış birkaç kale (Senusi tarikatının zaviyeleriyle birlikte) kabilelerin ilk toplanma yeri ve doğmakta olan kent ağının ilk çekirdeği oldu. İtalyanlar'ın yerleşmesiyle başlayan sömürgeleşme döneminden (1930'dan İkinci Dünya savaşı'na kadar) sonra Bedeviler, eski göç yollarına kavuştular: Kuzey kıyı ovasında oldukça sınırlı kalan Bedeviler'in yaşama alanı, kabilelerin platolara yalnızca sıcak mevsimi geçirmek için çıktıkları, ilkbahardan sonbahara kadarsa Sahra'nın iç kesimine bakan cephesine çekildikleri plato kesiminde çok daha geniştir. Libya'nın yakın bir tarihte petrol zenginliğine kavuşması, yoğun biçimde dayanıklı konut yapımıyla birlikte Bedeviler'in de yerleşik düzene geçmesini hızlandırmıştır.

—Tar. Sirenayka, adını *Kyrene** kentinden alır. Sirenayka, en geniş anlamıyla, Büyük Sirte'den Sollum körfezine ve Akdeniz kıyısından Avcila (Ucle) vahalar topluluğuna kadar uzanan bütün Barka ülkesini içine alıyordu. *Sirenayka pentapolisi*, antik Kyrene sitelerinden oluşmaktaydı: Apollonia (Marsa Susa), Ptolemais (Tolmeita), Teukhira-Arsinoe (Tokra) ve Euhesperides-Berenike (Bingazi).

Yahudi ayaklanmasına (45) kadar müreffeh bir roma eyaleti olan Sirenayka, halife Ömer I'in yönettiği iki sefer (642 ve 643) sonunda, Mısır ile birlikte arap egemenliği altına girdi. Osmanlılar tarafından fethinden (1551) sonra bir karışıklık dönemi başladı. 1711'de eşraftan türk asıllı bir kişi olan Karamanlı Ahmet Paşa, osmanlı metbuluğunu reddederek Sirenayka, Trablus ve Fizan üzerinde mayıs 1835'e kadar hüküm süren bir hanedan kurdu. Bu tarihte, Babıâli müdahalede bulunarak otoritesini yeniden kurdu. 1912'de italyan sömürgesi olan Sirenayka, 1934'te italyan Libya'sına bağlandı. İtalya sömürgelerinden vazgeçince (Paris antlaşması, 1947), 1942'den beri ingiliz yönetimi altında bulunan Sirenayka, emir İdris es-Senusi'nin başkanlığında bağımsız oldu (1949 Anayasası). 1951'den beri Libya'nın bir parçasıdır.

SİRENG sıf. (fars. *se, si,* üç ve *reng*'den *si-reng*). *Esk.* Üç renkli.

◆ a. *Esk.* Bir çeşit ipekli kumaş.

SİRENG sıf. (fars. *si,* otuz ve *reng*'den *si-reng*). *Esk.* Çok renkli, alaca.

◆ a. *Esk.* **1.** Anka kuşu. **—2.** Anlaşılması güç olan şey.

SİRENG a. *Müz.* Türk müziğinde bir bileşik makam. (Örneği günümüze ulaşmamıştır.)

SİRENİA a. Zool. DENİZİNEKLERİ takımının bilimsel adı.

SİRENİDAE a. Zool. DENİZKIZISEMENDERGİLLER familyasının bilimsel adı.

SİRENOMEL a. (fr. *sirénomèle*). Biyol. Bacakları, balık ardı gibi koni biçimde birleşmiş ucube.

SİRER (Reşat Şemsettin), türk eğitimci, siyaset adamı (Sıvas 1903 - İmranlı 1953). Sıvaslı Şemsettinoğulları ailesinden, Sıvas mebusu Mustafa Ziya Bey'in oğlu. Yükseköğrenimini tamamladıktan sonra çeşitli okullarda felsefe öğretmenliği, milli eğitim müfettişliği, Almanya'da öğrenci müfettişliği yaptı. 1941'de Yükseköğrenim genel müdürü oldu; 1943'ten ölümüne değin Sıvas milletvekili olarak TBMM'de bulundu. Recep Peker hükümetinde iki yıla yakın bir süre (1946-1948) Milli eğitim bakanlığı, bir süre Çalışma bakanlığı yaptı. Milli eğitim bakanıyken köy enstitülerinin kapatılmasında rol oynadı. Başlıca yapıtları: *Alman maarifi* (1934), *Türkiye maarifinin bugünkü durumu ve ana meseleleri hakkında rapor* (1939), *Milli eğitimle ilgili söylevler ve demeçler* (1948).

SİRET ya da **SİYRET** a. (ar. *siret*). *Esk.* **1.** Ahlak, karakter: "*...ben onun bu lime lime sûret içinde temiz bir sîret taşıdığını anlamış ve sevinmiştim*" (Neyzen Tevfik). **—2.** Gidiş, yol, tarz. **—3.** Biyografi. **—4.** *Sireti suretine uymamak,* dış görünüşüyle karakteri birbirine zıt olmak. **—5.** *Siret-i hasene,* güzel ahlak.

Siret-i Anter, arap kahramanlık romanı. Anter adlı kahramanın birbirine eklenmiş serüvenlerini anlatan 32 kitapçıktan oluşur. Secili nesirle yazılmış yapıtta 10 000 beyiti aşan manzum bölümler de yer alır. Serüvenleri anlatılan Anter, Beni Abs adlı arap kabilesindendir. Annesi Sudan hükümdarının Arabistan'a kaçırılmış kızı cariye Zebibe'dir. Savaşçı ve şair Anter'in serüvenleri islamlıköncesi arap dünyasına ait tarihsel geçmişle islam dininin yayılma dönemlerine ve Haçlı seferleri'ne ait olayları birleştirir. Asmai'nin (740-828) kaleme aldığı ileri sürülen yapıtın oluşumu VIII. yy.'dan XII. yy.'a kadar uzanan sürede gerçekleşti; anlatılanlara farklı tarihsel dönemlerle ilgili olaylar, kahramanlar eklendi. Amcasının kızı Able ile evlenebilmesi için Anter'den istenen güç işlerin başarılması, yapıttaki birçok serüvenin konusunu oluşturur. Bunlara kahramanın *Muallakat* şairleriyle yarışarak şiirini Kâbe duvarına astırması, Irak, İran, Suriye'de gösterdiği kahramanlıklar, Bizans imparatorunun çağrısı üzerine İstanbul'a gitmesi, bizans ordusuna yardım ederek İspanya'ya kadar uzun seferlere çıkması, Roma'yı kurtarması, Afrika'da büyükbabasının ülkesine yolculuğu gibi serüvenler eklenir. Gözü pek bir savaşçı, zayıfların yardımcısı Anter, gözlerini kör ettirdiği baş düşmanı Vizr bin Cabir'in attığı zehirli okla ölür. Yapıt arap ortaçağ yaşamını, halkbilimini, hıristiyan dünyasına ait halkın bilgi ve değerlendirmelerini yansıtır.

Siret ül mücahidin → ZELHİMME ya da ZATÜLHİMME.

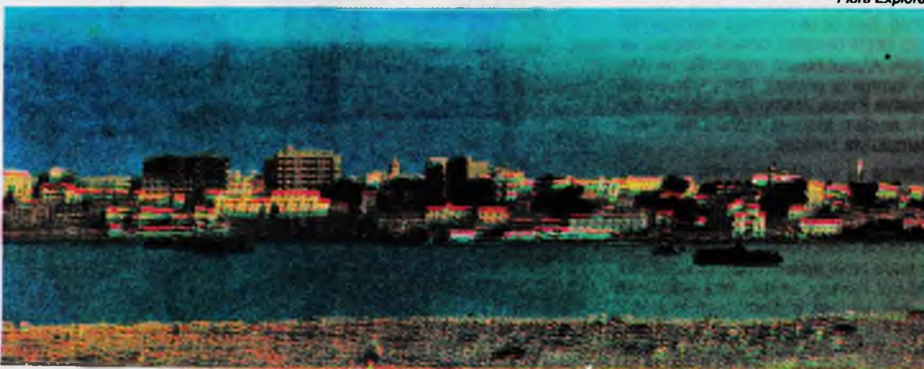
SİRET, Romanya'da ırmak, Bukovina'dan doğar, Boğdan'ı akaçlar, Moldova ve Bistrița'yı alır; birçok menderes çizer ve Galați'nin yukarı kesiminde sol kıyısından Tuna'ya kavuşur; yaklaşık 700 km (havzası 40 000 km²). Hidroelektrik tesisleri.

SİREX a. Ilıman ve soğuk bölgelerde yaşayan, odunculzarkanatlı cinsi. Türkiye'de bulunan türlerinden *Sirex gigas* kozalaklıların odununda gelişir; siyah ve sarıdır. *Sirex Juvencus* çam ve ladin ağaçlarında bulunur; dişisi bakır rengine çalan çelik mavisi rengindedir. *Sirex noctilio* ikinci zararlı böceklerdendir. *Symphita* alttakımı, odunarısıgiller familyasının örnek tipi.

SİREX GİGAS a. Zool. UROCERUS GİGAS'ın eşanlamlısı.

SİREY (Jean-Baptiste), fransız hukukçu (Sarlat 1762 - Limoges 1845). Périgueux piskoposu yardımcısıydı, Devrim'e katıldı, ama eleştirici tutumu yüzünden Devrim

Fiore-Explorer

Sirenayka
Tobruk yakınlarında kıyıdan bir görünüm

mahkemesine çıkarıldı; beraat etti. Adı, özellikle, 1791'de yayımlamaya başladığı *Recueil des lois et arrêts* (Yasalar ve kararnameler derlemesi) adlı yapıtıyla birlikte anılır. Bu yapıt, onun ölümünden sonra da *Recueil Sirey* (Sirey derlemesi) adıyla yayımlanmaya devam etti.

SİRHAN a. (ar. *sirhān*). *Esk.* Yırtıcı ve memeli hayvanlardan kurt.

SİRHİNDİ ya da **FARUKİ** (Ahmet), hintli müslüman düşünür ve sufi (Sirhind 1564 - *ay. y.* 1624). *İmamı Rabbani* ve *Müceddid-i Elf-i Sani* (İkinci bin reformcusu) lakapları ile de tanınır. Babası Şeyh Abdülahet'in Ömer bin Hattap'ın soyundan geldiği öne sürülür. İlköğrenimini babasının yanında yaptıktan sonra yükseköğrenimini Siyalkut'ta tamamlayıp başkent Agra'ya gitti. Burada sadrazam Ebulfazl ve oğlu Feyzi ile tanışıp dostluk kurdu. Ekber* Şah I'in (1546-1601) ortaya attığı, *Din-i ilahi* adlı inanca karşı müslümanlığı savundu. Nakşibendi tarikatına girdi. Bu arada şiilere de karşı çıkması düşman kazanmasına neden oldu. Çağrıldığı Cihangir* in sarayında hoşa gitmeyen bazı sözler sarfettiğinden hapsedildiyse de kısa süre sonra serbest bırakıldığı gibi Cihangir tarafından ödüllendirildi. Sarayla ilişkisini ölünceye kadar sürdürdü. Sirhind'deki mezarı bir ziyaret yeri durumuna geldi.

Din ve tasavvuf konusundaki başlıca yapıtları: *el-Mebde ve'l-meâd, Mektûbât, Ma'arif-i Ledüniyye, Risâle fi isbât in -mübüvve* ve *Âdâb ül-müridin'dir.*

En büyük ününü daha çok *Mektûbât* adlı yapıtıyla elde etti. Sünni müslümanlarca çok tutulan bu yapıt, müslüman öğreti ve amelleri ile ilgili birçok konuyu içerir. Yapıt, müslüman hint edebiyatında mektup türündeki yapıtların klasikleri arasında yer alır. Tam olarak türkçeye de çevrilmiştir.

Sirhindi'nin yapıtlarında öne sürdüğü görüş ve düşünceler Afganistan ve Orta Asya halkları tarafından da büyük ölçüde benimsendi. Görüşlerinde birçok tarikatın izleri var olmakla birlikte onların akla yatkın olmayan inanç ve düşüncelerine karşı çıktı. Evrendeki tüm canlı ve cansız varlıkları tek varlık olarak kabul eden tarikatların *vahdet-i vücut* görüşünün yerine, Tanrı'nın tüm varlıkların dışında olduğunu, varlıkların Tanrı tarafından yaratıldığı için O'ndan ayrı olduklarını savunan *vehdet-i şuhut* adını verdiği bir görüş öne sürdü. Kuran'daki sözlerin görünüşteki anlamları arkasında gizli ve başka anlamlar bulunduğunu savundu.

SİRİCİDAE a. Böcbil. ODUNARISIGİLLER familyasının bilimsel adı.

SİRİ DERYA → SIR. DERYA.

SİRİNA, rumca **Syrna,** türkç. **Ardıççık,** Ege denizi'nin G.-D. kesiminde küçük ada. İstanköy adasının 45 km G.-D.'sunda.

SİRİNGALDEHİT a. (fr. *syringaldéhyde*). Org. kim. Formülü $C_9H_{10}O_4$ olan, pek çok bitkide, özellikle de leylakta *(Syringa vulgaris)* bulunan dimetoksi-3,5 hidroksi-4 benzaldehitin yaygın adı.

SİRİNGİDİN a. (fr. *syringidine*). Org. kim. Ebegümeci, siklamen ve şarapta bulunan doğal bir boyarmaddenin yaygın adı.

SİRİNGİK ya da **SİRİNJİK** sıf. (fr. *syringique*'den). Org. kim. *Siringik* ya da *sirinjik asit,* formülü $C_9H_{10}O_5$ olan, siringozit ile siringaldehitin yükseltgenmesi sonunda elde edilen dimetoksi-3,5 hidroksi-4 benzoik asidin yaygın adı.

SİRİNGİN a. (fr. *syringine;* lat. *syringa,* leylak'tan). Org. kim. Formülü $C_{17}H_{24}O_9$ olan ve leylak ağacının *(Syringa vulgaris)* kabuğunda bulunan glukozit. (Eşanl. SİRİNGOZİT.)

SİRİNGOMİYELİ a. (fr. *syringomyélie*). Nöröl. Omuriliğin boyun bölümünde ependim kanalından bağımsız olarak bulunan ve omuriliğin birkaç bölütüne yayılan bir boşlukla belirgin doğuştan biçim bozukluğu.

—ANSİKL. Ependim kanalının arkasındaki bozmadde içinde bulunan bu yarık, ısı ve ağrı duyumlarını taşıyan birleşik lifleri tahrip eder. Yana da yayılarak omurilik ön boynuzlarının ve ara-dış yan oluşumlarının önemli bir kısmına zarar verir. İlerledikçe, başta piramidal yol olmak üzere, beyaz kordonları sıkıştırabilir. Lezyonların bu anatomik yerleşimi aşağıdaki belirtilerle siringomiyeli sendromunun yapılaşma sürecini açıklar: 1. hareket bozuklukları (amiyotrofiyle birlikte hareket yetersizliği ve kemik-kiriş reflekslerinin ortadan kalkması);, ısı-ağrı duyusunun yitirildiği, derin ve değinme duygularının korunduğu ayrımlı duyu (siringomiyeli ayrışması) belirtileri ve trofik bozukluklardan (şiş el, artropatiler) oluşan doğrudan doğruya yarığın varlığına bağlı bir sendrom; 2. lezyon altında özellikle spastik bir paraparezi ile kendini belli eden bir sendrom; 3. eğer oluşum bozukluğu soğaniliği de kapsamına alıyorsa *soğanilik siringomiyelisi* adını alır.

Siringomiyeli genellikle sinirsel borunun kapanma bozukluğuna bağlanır; bununla birlikte, hidrodinamik bir kuramı savunan birçok araştırmacı soğanilik-omurilik birleşeği anomalilerinin de (Arnold-Chiari anomalisi) bunda önemli rolü olduğunu ileri sürer.

SİRİNGOMİYELOBÜLBİ a. (fr. *syringomyélobulbie*). Nöröl. Omurilik ve soğanilikte boşluklar bulunmasıyla belirgin sinir sistemi biçim bozukluğu. (Siringomiyeli belirtilerine ek olarak, soğanilik bozukluğuna bağlı belirtiler de görülür [yarım dil atrofisi, yumuşak damak, geniz ve gırtlak felci, nistagmus, üçüz sinir duyarsızlığı].)

SİRİNGOZİT a. (fr. *syringoside*'den). Org. kim. SİRİNGİN'in eşanlamlısı.

SİRİNJİK → SIRINGİK.

SİRİS. Tar. coğ. Lucania'da kıyı ırmağı. Adı, *Siritide*'ye ve İ.Ö. VII. yy.'da Kolophonlular'ın ırmağın ağzı yakınında kurduğu Siris kentine verildi. 530'a doğru Metapontion ve Sybaris tarafından yıkıldı.

SİRİŞK a. (fars. *sirişk*). *Esk.* **1.** Gözyaşı: *"Bütün bu teessürat, bir tufan-ı sirişk halinde fışkırdı"* (H. Z. Uşaklıgil). **—2.** *Sirişk -bar,* gözyaşı yüklü; çok ağlayan. ‖ *Sirişk -rizan,* gözyaşı dökenler: *"Onlar bakarak, sirişk-rîzân çıktımdı, kıtalden girizan"* (A. H. Tarhan).

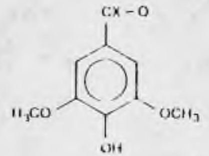
SİRİŞT a. (fars. *sirişt*). *Esk.* **1.** Huy, yaradılış, tabiat: *Melek-sirişt* (melek huylu). **—2.** *Sirişt-i hub,* iyi huy.

SİRİŞTE sıf. (fars. *sirişte*). *Esk.* Yoğrulmuş, karıştırılmış.

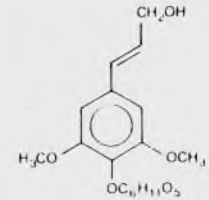
SİRİUS, Büyük* Köpek takımyıldızının α yıldızı. Kadiri −1,6. Tayf tipi A0. Uzaklık 8,6 ıy. Sirius, gökyüzünün en parlak ve en yakın yıldızlarından biridir. 1844'te, bu yıldızın öz devinimindeki düzensizlikleri gözlemleyen alman Friedrich Bessel, bunları sönük bir yoldaşın varlığına bağlamıştır (ağırlık merkezi çevresinde dolanan iki bileşen bir çift yıldız oluşturur). 1862'de, amerikalı Alvan Clark tarafından keşfedilen ve Sirius B adı verilen bu yoldaş, ana bileşenden 10 000 kez daha az ışıklı ve Güneş'inkine eşit bir kütle için yarıçapı yalnızca 16 000 km olan bir beyaz cücedir. Yörüngesini 50 yılda dolanır. Antikçağ'da Sirius'un heliak doğuşu dikkatle gözlemlenirdi. (→ CANICULA.)

SİRK a. (fr. *cirque;* lat. *circus,* çember'den). **1.** Romalılar'da, halka açık oyunların yapıldığı çevrili alan. **—2.** XVIII. yy.'dan başlayarak, binicilik, cambazlık vb. gösterilerinin yapıldığı, çoğu kez yuvarlak ve üstü kapalı, etrafı çevrili alan. **—3.** Bu tür gösterilerin ve onlarla ilgili etkinliklerin tümü. **—4.** Bu tür gösterilerde uzmanlaşmış işletme: *Barnum sirki.*

—Jeomorfol. Buz yalağı da denir, buzul ve don etkisiyle oluşmuş, kenarları sarp, yarı-çember biçiminde çukur. (Bk. *ansikl.* böl.)

siringaldehit X = H
siringik asit X = OH

siringin

ip cambazı palyaço

J. Benazet-Pix

SİRK GÖSTERİLERİ

S. Mercier

Uluslararası Monte-Carlo sirk festivali'nde (1980) Josef Gartner'in sunduğu eğitilmiş fillerin gösterisi

S. Mercier

Uluslararası Monte-Carlo sirk festivali'nde (1980) Mary Chipperfield'in yönettiği binicisiz bir atın gösterisi

Art İnstitute, Chicago

Fernando sirki'nde kadın at cambazı (1888) Toulouse-Lautrec'in tablosu *Art İnstitute, Chicago*

—ANSİKL. Yunanistan'da ve Girit'te amfitiyatro ve stadyumlarda sirklerdekine benzeyen gösteriler yapılıyordu. Romalılar'da bu tür gösteriler için belli bir yer yoktu; bunlar, Yaşlı Tarquinius etrafı çevrili alanlar yaptırıncaya kadar, büyük meydanlarda ya da geniş düzlüklerde yapıldı. Başlangıçta seyirciler ayakta duruyordu; daha sonra basamaklı sıralar inşa edildi. Büyük kentlerin tümünde aynı plana göre tasarlanmış *circus*'lar vardı; bunlar heykel ve sütunlarla bezeli bir yükseltinin *(spina)* ikiye ayırdığı, yarışlara özgü kum pistlerdi.

En büyük sirk, Roma'da, Palatium'un güney yamacı boyunca uzanan Murcia vadisindeki Circus Maximus'tu. Büyük bir olasılıkla krallık döneminde yapılmıştı; yarış arabalarının piste çıkmayı bekledikleri bölümler *(carceres)* İ.Ö. 329'da inşa edildi. Pist, kanal içine alınmış bir ırmağın çevresinde düzenlenmişti. Bu kanal daha sonra, heykeller ve çeşitli anıtlarla süslenmiş bir *spina*'ya dönüştürüldü. İ.Ö. 174'te, önemli düzenlemeler gerçekleştirildi; buna karşılık, Sezar ve Augustus dönemlerinde yapı tümüyle restore edildi. Augustus yalnızca Roma'da değil, Bizans'ta da sarayın vazgeçilmez bir eki haline gelecek olan *pulvinar*'ı, yani imparatorluk locasını yaptırdı. Basamaklı sıralar 150 000 seyirci alabiliyordu. İ.S. 64'teki büyük yangından sonra Circus Maximus'u yeniden inşa etmek gerekince, Neron bütün zamanların en büyük gösteri yapısını gerçekleştirerek, seyirci kapasitesini 250 000'e çıkardı. Güney tarafında, oturma yerleri üç kat sırakemerler tarafından taşınıyordu. En önemli yarışlar, eylül ayında, *Ludi Romani* sırasında yapılıyordu. Roma'da başka sirkler de vardı: İ.Ö. 217'de Tevere kıyısında, Campo* Marzio'nun güney kesiminde inşa edilen ve çok az bilinen Flaminius sirki; bugünkü Vatikan'ın eteğinde kurulmuş olan ve Neron döneminde hıristiyanların, özellikle de aziz Petrus'un şehit edildiği Caligula sirki; Caelius* tepesi'nin üzerinde yer alan Varus sirki. Maxentius, via Appia yakınında başka bir sirk yaptırdı; bir tek bu sirkten günümüze önemli kalıntılar ulaşmıştır. İtalya'daki birçok kentin ve eyaletin kendi sirkleri vardı; ancak, bunlardan günümüze pek bir şey kalmamıştır.

Ludi (oyunlar) adı verilen gösterilerden önce, Capitolium'dan başlayan ve kenti baştan başa geçtikten sonra piste ulaşan bir geçit töreni *(pompa)* düzenlenirdi. Bu geçişte magistratus, atlılar, yarış arabaları ve tanrı tasvirlerini taşıyan din adamları katılırdı. Araba yarışları gösterinin en heyecanlı bölümünü oluştururdu. İki, dört ya da daha çok at koşulan arabalar, pistin batısındaki *carceres*'ten çıkar ve *spina*'nın iki ucundaki yaldızlı bronz kaplı sınırtaşlarının *(metae)* etrafında hızla dönerek pisti yedi kez dolaşırlardı. Çeşitli arabacı gruplarının *(factio)* başarı şansı üzerinde bahse girildiğinden, gün boyu devam eden araba yarışları, halka büyük coşku yaratıyordu.

Sirk oyunlarının içinde, av sahneleri (hayvanlarla boğuşma) ve gladyatör dövüşleri de yer alırdı. Hıristiyanlar, aynı şekilde burada vahşi hayvanlara atıldılar. Batı Roma imparatoru Honorius'un bir fermanıyla V. yy.'ın başında gladyatör dövüşleri yasaklandı. Bunların yerini, ip cambazı filler, denge oyunları yapan cambaz boğalar gibi "çarpıcı numaralar" aldı. Bizans'ta hipodrom, araba yarışlarıyla canlılığını korurken, Roma'da halkın bu tür gösterilere karşı ilgisi giderek azaldı.

Merovenjler yeniden kalabalıkları arenalara çekmek istediler; ama, ne Arles' da oyunlar düzenleyen Childebert I'in, ne de Paris'teki galya-roma dönemi arenalarını (1870'te yol çalışmaları sırasında ortaya çıkarılan Lutetia arenaları) restore ettiren Chilperich I'in girişimleri başarılı oldu.

Bu gösteri türünü yaratanlar sonunda, çiftliklerle şatolar, meydanlarla panayırlar arasında mekik dokuyan "gezginci insanlar"a dönüştü. Ama bu insanlar, buluşları ve atakıklarıyla sürekli olarak birbirleriyle rekabet ettiler ve ingiliz binicilik öğretmeni Philip Astley'nin (1742-1814) girişimleriyle, XVIII. yy.'dan başlayarak bir toplantı yerine, bir piste, bir sirke kavuşacak olan dalların repertuvarını oluşturdular. Terhis edilmiş askeri süvarilerden esinlenen Astley, klasik at eğitimi alıştırmalarını birkaç gösterişli hünerle güzelleştirerek ilginç bir gösteri haline getirmeyi akıl etti. Panayır cambazlarının gezginci yaşamını benimsemek yerine, Londra'da Westminster kapısı yakınındaki bir alana yerleşti (1770). Çok geçmeden bu alanın çevresine, seyircilerin oturacağı basamaklı sıralar yerleştirdi. "Royal Amphitheater of Arts" böylece doğmuş oldu. Gösterilerini çeşitlendirmeyi düşünen Astley, cambazlardan, hayvan terbiyecilerinden, soytarılardan yararlandı. Topluluğun kuruluşundan dört yıl sonra, Versailles'a davet edildi, Vieilles-Tuileries sokağında, Sardinya kralının at eğitimcisi M. Razade'in yönettiği gösteriyle büyük başarı kazandı ve Fransa'da bir turneye çıktı. Astley, 1783'te, Paris'te, Londra'daki kuruluşunun bir şubesi olan Amphithéâtre anglais'yi açtı. Bunu birçok benzer ve birbirlerine rakip kuruluş izledi. XVIII. yy.'ın sonunda sirk, Rusya da dahil olmak üzere tüm Avrupa'ya yayılmıştı. XIX. yy.'ın ortalarında iki yeni sirk türü ortaya çıktı: İngiltere'de ve ABD' de yaygınlaşan seyyar çadırlar ve Paris' te, eski roma sirklerinin havasını yaşatmak amacıyla inşa edilen hipodrom. 1871'de P. T. Barnum ABD'de hipodromu çadırla örterek (bu, hemen hemen tüm modern sirklere örnek olacaktı) sirke yeni bir görünüm kazandırdı.

Günümüzde pek az yerleşik sirk kalmıştır. Buna karşılık birçok gezginci kuruluş vardır: Busch-Roland, Hagenbeck, Althoff, Krone, Sarrasani (Almanya), Chipperfield (İngiltere), Togni, Orfei (İtalya), Knie (İsviçre), Barnum-Ringling (ABD), Merano (Norveç), Schumann (Danimarka), Bouglione, Amar, Pinder (Fransa) vb.

Bununla birlikte, Rusya'da ve bazı Avrupa ülkelerinde, büyük kentlerde hâlâ taştan sirk binaları vardır (Moskova'da iki tane). Ama bunların, yüzlerce gezginci çadır sirkine bir zararı dokunmaz.

Sirkler, dört değişik türe ayrılabilir: yerleşik taş sirkler, bazen sökülüp takılabilen ahşap sirkler, etrafı (tümüyle ya da bir bölümü) basamaklı sıralarla çevrilmiş açık hava sirkleri, üzeri direklere tutturulmuş çadır beziyle örtülü sirkler (çadır sirki). Sirk sanatları çok çeşitlidir; bunlar, binicilik, hayvan terbiyeciliği, cambazlık, atlama, güç ve denge gösterileri, ip cambazlığı, trapez, palyaçoluk ve müziği kapsarlar.

Arrieu-Meran

Pekin sirki'nde dengeci akrobatlar (Kongre sarayı Paris, 1981)

C. Rives-C.E.D.R.I.

Gruss sirki'nin dengeci akrobatları asılı sırıkta çalışırken

—İkonogr. Roma Cumhuriyeti'nden Bizans dönemine kadar Antikçağ ikonografisinde sirk oyunları teması sık sık kullanıldı. Roma, İtalica, El-Cem, Lyon vb. mozaiklerinde, Traianus ya da Caracalla madalyalarının arkayüzlerinde, Constantinus dönemi konsül çiftkanatlılarında ya da fildişi bizans sandıklarında, ama özellikle de lahitleri süsleyen alçakkabartmalarda (Vatikan'da Mattei alçakkabartması) bu temaya rastlanır.

Modern sirk teması ilk olarak 1802'de Carle Vernet'nin Franconi sirki'ni canlandıran iki estampında ele alındı. Bu tema daha sonra, Victor Adam'ın benzer yapıtlarında, ingiliz ve fransız gravür dizilerinde işlendi. Forain, Willette, Caran d'Ache ya da Chéret gibi sanatçılarından Franconi, Fernando, Hippodrome ya da Nouveau-Cirque sirkleri için afiş ya da program hazırlamaları istendi. Bu arada sirk dünyası, olağandışılığıyla ve yansıttığı düşsel havayla sirkte çalışan insanların gerçekliği arasındaki karşıtlıkla, birçok ressamı kendine çekti: Degas, sirklerde atları inceledi; Toulouse-Lautrec, 1886 -1889 arasında usta at cambazlarının ve *Soytarı kadın Ça-U-Kao*'nun (Louvre) resmini yaptı; ingiliz ressam Clifford Mall da sirk temasını işledi; Renoir, *Sirkte genç kızlar* (Chicago), Seurat, *Sirk* (Louvre) adlı birer tablo gerçekleştirdiler vb. Rouault ve Picasso (pembe dönem) palyaçonun hüznünden etkilendiler. Daha sonraları, sirkin coşku ve dinamizmi, Chagall ve Fernand Léger *(Büyük geçit töreni)* gibi sanatçılara esin kaynağı oldu. XX. yy.'ın ilk yarısında, özellikle hayvan figürlerini işleyen Gustave Soury gibi ressamlar, zarif çizgili sirk afişleri yaptılar. Günümüzdeyse Fransa' da güçlü etkiler uyandıran gerçekçi afişler yapılırken, Polonya gibi diğer ülkelerde çağdaş grafik sanatının kaynaklarından yararlanılmaktadır.

—Jeomorfol. Daima buzulların yüksek bölümünde, beslenme alanında bulunan sirklerin oluşumu önemli tartışmalara konu olmuştur. Bugün, kayaların buzulların kenarlarında ve altında donla parçalanmasının başlıca rolü oynadığı düşünülmektedir. Bununla birlikte, sirkin oyulması sürecinin devamını belirleyen buz akışının etkisi hâlâ iyi bilinmemektedir. Buz akışının, sirkin ağzında yüzeyleyen daha derindeki katmanları, yarık ve çatlaklarda donmuş suyun buzula yapıştırdığı kayaçları sürükleyerek etki yaptığı sanılmaktadır. Böylece sirkler aşırı oyulmaya uğrar ve sirkin ağzında bir terseğim (sürgü) oluşur. Buzul eridiğinde, bir sirk gölü meydana gelir. Bu göller hidroelektrik donanım için çok elverişlidir (yüksek düşüşlü santrallar). Fazla beslenmediği için sirkin dışına taşan bir dili olmayan bir buzula sirk buzulu denir. Türkiye'de sirkler ve sirk gölleri, Dördüncü Zaman'da buzullaşmaya uğramış dağlar üzerinde, bölgelere göre 2 100-3 000 metreden itibaren, çok yaygındır.

SİRK (Detlef SIERK, **Douglas** —denir), Danimarka kökenli amerikalı film yönetmeni (Skagen 1900 - 1987). 1929'da alman UFA şirketi'ne girdi ve burada, 1935'te yönetmenliğini yaptığı ilk filmi *April April*'e kadar senaryocu ve oyuncu olarak çalıştı. UFA için 8 film daha yaptıktan sonra 1943'te Hollywood'da gerçekleştirdiği ilk filmi *Hitler's Madman*'e kadar seyahat etti. 1951'de tüm filmlerinin yapımını üstlenen Universal ile anlaştı. Kendisini barok melodramın ustası yapan son filmlerinden bazıları şunlardır: *Shockproof* (1949), *Thunder on the Hill* (1951), *The Magnificent Obsession* (1954), *All that Heaven Allows* (1955), *Written on the Wind* (1956), *The Tarnished Angels* (1957), *A Time to Love and a Time to Die* (1958), *İmitation of Life* (1959). Almanya'ya dönünce tiyatro yönetmenliğine başladı.

SİRKADİYEN sıf. (fr. *circadien*'den). Biyol. Gündüz ve gecenin nispi süresi dikkate alınmaksızın periyodu yaklaşık 24 saat olan ve değişmez koşullarda hayvan yetiştiriciliğinde ortaya çıkan bütün biyolojik ritimlere denir. (Gündüz-gece ritmi işe karıştırılırsa, *niktemeral* terimi kullanılır.)

—ANSİKL. Eğer periyot 20 saatten az ya da 28 saatten fazlaysa gün üstü *(ultradiyen)* ritimden ya da gün altı *(infradiyen)* ritimden söz edilir.

Etkinlik periyodundaki değişimler Aschoff* kurallarıyla tanımlanır. Bir sirkadiyen ritmin kurulması, etkinliğe başlama anının günü gününe düzgün bir şekilde aktogram üzerinde gösterilmesiyle belirir.

SİRKAF a. Oy. Bir iskambil kâğıdı üzerine hileci tarafından yapılan işaret.

SİRKALİTORAL sıf. (fr. *circalittoral;* lat. *circa*, çevresinde ve fr. *littoral*, kıyısal'dan). Denizbil. *Sirkalittoral kat,* dipte yaşayan türlerin düşey dağılımında, enfralittoral katın alt sınırıyla sabit suyosunlarının yaşayabildiği maksimum derinlik arasında kalan denizaltı alanı.

SİRKAT, -ti a. (ar. *sirḳat*). *Esk.* **1.** Çalma, hırsızlık. **—2.** *Sirkat etmek,* çalmak.

—İsl. huk. *Sirkat-ı suğra,* bir başkasının malını gizlice alma, hırsızlık. || *Sirkat-i kübra,* yol keserek hırsızlık yapma.

SİRKE a. (fars. *sirke*). **1.** Eskiden, asetik mayalanmayla ekşitilen şarap. **—2.** İçkilerin ya da alkolle sulandırılmış içitlerin asetik mayalanmasından elde edilen ürün. (Sirke, salata ve yemeklere çeşni vermekten başka, meyve ve sebzelerin korunmasında ve parfümcülükte de kullanılır.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—3.** *Sirke gibi,* çok ekşi.

—*Esk. Sirke-ebru*, ters, huysuz. || *Sirke-füruş*, sirkeci, sirke satan; ekşi yüzlü. || *Sirke-füruşi*, sirkecilik; ekşi yüzlülük. || *Sirke-i dih-sale*, düşmanlık; on yıllık sirke.

—Eczc. *Tıbbi sirke,* sirkenin bir ya da birçok ecza maddesi üzerindeki ya da bu sıvıda çözünür özler içeren çeşitli bitkisel eczalar üzerindeki çözücü etkisinden yararlanılarak elde edilen ilaç. (Eczacılıkta kullanılan sirke beyaz şaraptan elde edilir. Asetik asit oranı % 8'dir. Sirkenin alkaloitlerinin çözücü etkisi şarabınkinden yüksektir. "Adasoğanlı sirke" idrar söktürücüdür.

—Esk. zool. *Sirke bakterisi,* sirkenin alkole dönüşmesini sağlayan bir cins bakteri.

—Kim. müh. *Sirke fıçısı,* şarabın sirkeye dönüşmesini sağlayan asetik mayalanmanın gerçekleştirildiği kap.

—ANSİKL. Bir zamanlar sirke, sadece çeşni maddesi değil, sulandırılarak içki olarak da kullanılırdı. Uzun süre romalı askerlerin tek içeceği oldu. Ortaçağ sanayisinde o kadar büyük bir yer tuttu ki, sirke yapımcıları güçlü bir loncada bir araya gelerek yapım sırlarını korumaya çalıştılar.

Sirke, alkolün yükseltgenmesinden meydana geldiğine göre oluşması için hava ile teması gerekir. İlk kez 1822'de C. H. Persoon asitleşmeye *Mycoderma aceti* adını verdiği bir mikroorganizmanın neden olduğunu ileri sürdü. Asitleşmenin sadece kimyasal bir olay olduğunu savunan Liebig tarafından çürütülmeye çalışılan bu kuram, Pasteur'ün asetik mayalanma konusunda yaptığı çalışmalarla kesinlik kazandı (1862). Daha sonra, özellikle Beijerinck'in çalışmalarından bu yana bu bakterilere *acetobacter* adı verildi. Asitleşme acetobacterlerin etkisiyle havadaki oksijenden yararlanan etanolün asetik aside ve suya dönüşmesinden başka bir şey değildir. Bu bakterilerden bazıları hızla gelişerek, alkollü sıvıların yüzeyinde *"sirke anası"* adı verilen az ya da çok sıkı bir perde oluşturur.

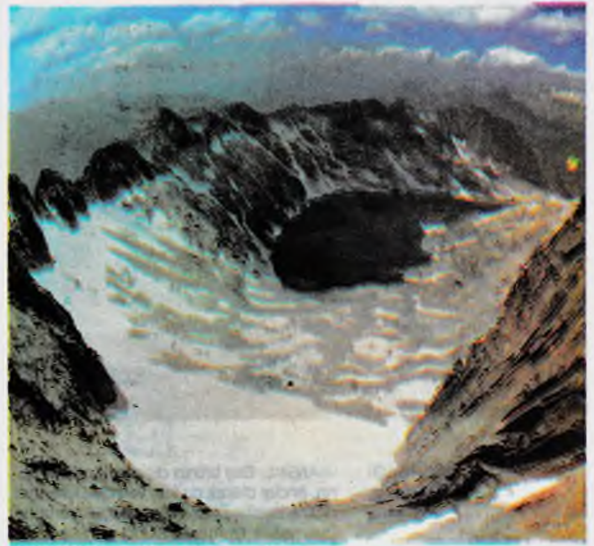
İstenilen başlıca değişim, yani etanol artı oksijenin asetik asitle suya dönüşmesi, tarih boyunca, sanayi alanında birbirini izleyen üç yöntemle gerçekleştirilmiştir. "Orleans" adı verilen yöntemde asitleştirilecek ortam meşe fıçılara dörtte üç hacminde konur. Sirke anasının oluşması ile alkolün büyük bir kısmı asetik aside dönüşmüş olur. Bu sırada ortamın üçte ikisi yenilenir. Bu yöntem sadece atölyelerde ya da evlerde az miktarda sirke üretiminde kullanılır. Schützenbach tarafından XIX. yy.'da Almanya'da geliştirilmiş olan "çabuk" yöntem, 1955'e kadar uygulanmıştır. Burada, alkollü ortam, "jeneratör" denen silindir ya da kesik koni biçimli dik fıçılara yerleştirilmiş tomar biçiminde kayın talaşları üzerine akıtılır. Talaşların yüzeyinde gelişen bakteriler, alkolü hızla yükseltgemeye elverişli koşulları sağlamış olurlar. Sirkeleşmekte olan sıvı ya aynı ya da başka bir jeneratör üzerine yeni baştan aktarılır ve alkol tükeninceye kadar bu işlem sürdürülür. Bakteri kültürü ekme yöntemi, Hrotmaka ve Ebner tarafından önerilmiştir. Bu yöntem, eczacılıkta uygulanan bir antibiyotik üretme teknolojisinden esinlenmiştir. Burada alkolün yükseltgenmesi, paslanmaz çelikten ve seyrek olarak ağaçtan yapılan ve sirke küpü denen fıçılarda yapılır. Sirkeleşme, içinden saf hava habbecikleri geçirilen bir sıvı içinde oluşur. Hava habbecikleri, mayalanması sona ermekte olan bir sirkeden alınır. Asetik bakterilerin beslenmesi için azotun sağlanması, yeterli O_2 verilmesi, ısı gibi koşulların iyi ayarlanması halinde yükseltgeme ritmi iyice yükseltilebilir.

Sirkeleşme sırasında mikroorganizmaların enzimleri tarafından bir esterleşme, özellikle etil asetat oluşur. Elde edilen sirke önce fıçı ya da küvlerde toplanarak saflaştırılır, sonra da durultularak ya da süzülerek berraklaştırılır. Çoğu zaman pastörizasyonla bozulmaz hale getirilerek şişelenir. Sirke, tarhunotu gibi kokulu bitkiler emiştirilerek, çiçek ya da meyve katılarak aromalandırılabilir, karamelle renklendirilebilir.

Sirke yapımında bazen birtakım arızalar çıkabilir. Eski yöntemlerde, sirkede yaşayan iplikkurt ve ipsisoluncanların üremesi, asetik asidi karbondioksit ve suya ayıracak derecede aşırı acetobacter çoğalması görülebilirdi. Yeni yöntemlerde acetobacterler etkinliklerini yitirebilmektedir.

Dünyada çeşitli sirkeler üretilir. Şarapçılık yapan ülkelerde (Fransa, İspanya, İtalya, Portekiz [Türkiye de bunlara dahil edilebilir]) düşük dereceli sofra şarapları kullanılır. Elma yetiştirilen bölgelerde (İsviçre, Fransa, ABD, Kanada) hammadde olarak elma şarabı, başka yerlerde çeşitli meyveler (greyfurt, hurma vb.) kullanılır. Malt, bira ve bal şarabından da sirke üretilir. Sulandırılmış alkolden elde edilen sirke özellikle çeşni sanayisinde kullanılır.

SİRKE a. (fars. *sirke*). Baş bitinin *(Pediculus capitis)* ya da kasık bitinin *(Phtirius inguinalis)* yumurtası.

Gohier-Pitch

İspanya'da Maladeta kütlesinin güney yamacında buzul sirki (dipte, Gregonio gölü)

Sirkeli höyüğü kaya kabartması *Ceyhan, Adana*

—ANSİKL. Baş bitinin dişisi sirkesini saçların, ender olarak da kaş ve sakal kıllarının dibine bırakır. Bir tek saçta birçok yumurta bulunabilir; yumurta, altıncı gün açılır. Bit üç kez kabuk değiştirdikten sonra ancak on sekizinci gün erişkin hale gelir.

Kasık bitinin *(P. inguinalis)* yumurtası yedinci gün açılır ve çıkan bit 15 gün sonra erişkin hale gelir.

—Ted. Sirkenin kitinli kabuğu onu bite göre çeşitli ilaçlara karşı daha dirençli kılar. Sirkenin, yapıştığı ve güçlükle ayırt edildiği saçlı deriyi ince ve sıkı dişli bir tarakla taradıktan sonra sirke ile ovma yöntemi her zaman yararlıdır.

Fuat Sirmen

SİRKECİ a. Sirke yapan ve/ya da satan kimse.

SİRKECİ, İstanbul'un Eminönü ilçesinde semt; Sarayburnu ile Bahçekapı arasındadır. Bizans surlarının bu kesimde yer alan bölümü (Bonos kapısı buradaydı), XIX. yy.'da demiryolu ve yol yapımı sırasında yıktırılmıştır. Eski gümrük depolarının kaldırılması ve sahil yolunun genişletilmesiyle görünümü değişen Sirkeci, İstanbul'un başlıca ticaret merkezlerindendir. Kenti Trakya ve Avrupa'ya bağlayan demiryolunun başlangıcını oluşturan Sirkeci garı, 1889'da, alman mimar Jachmund tarafından yapılmıştır. Batı seçmeciliği ile yeni yapım tekniklerinin kaynaştırıldığı bu ilginç binanın yanı sıra dikkati çeken bir başka örnek mimar Vedat Bey'in (Tek) Büyük postanesi'dir (1909). Birinci ulusal mimarlık akımının önde gelen anıtlarından olan bu yapıda, osmanlı-türk mimarlığının kemer, kubbe ve saçak gibi öğeleriyle çini bezemeleri kullanılmıştır.

SİRKECİLİK a. Sirke yapma ve/ya da satma işi.

SİRKELENMEK gçz. f. Üzerinde bit, tahtakurusu gibi böceklerin sirkeleri üremiş olmak.

SİRKELEŞME a. Sirkeleşmek eylemi.

SİRKELEŞMEK gçz. f. Sirke durumuna gelmek.

—Şarapç. Bir içkiden (şarap, bira, elma şarabı) söz edilirken ekşimeye başlamak; asetik bakterilerin etkisiyle ekşi hale gelmek.

SİRKELEŞTİRME a. Sirke durumuna dönüştürme.

SİRKELEŞTİRMEK g. f. Alkollü bir sıvıyı mayalandırma yoluyla sirkeye dönüştürmek. (Sıvı içindeki etil alkol yükseltgenerek asetik aside dönüşür.)

SİRKELİ sıf. İçine sirke konmuş, içinde sirke bulunan: *Sirkeli salata.*

SİRKELİ sıf. Üzerinde bit, tahtakurusu sirkeleri üremiş olan: *Saçları sirkeli.*

SİRKELİ, Ankara'nın Çubuk ilçesine bağlı bucak; 5 574 nüf. (1990); 14 köy. Merkezi *Sirkeli,* 2 039 nüf. (1990).

SİRKELİ höyüğü, Adana-Ceyhan yolu üzerinde, Ceyhan'ın 5 km kadar G.-B.'sında, Sirkeli köyü yakınında höyük; John Garstang tarafından yörede yapılan araştırmalar sırasında saptandı (1936-1937). Çukurova'nın en büyük höyüklerinden olan Sirkeli höyüğü, Hititler'den kalma bir yerleşmedir. Höyüğün Ceyhan nehrine bakan K. kayalıklarında, Hitit kralı Muvattalis'i betimleyen bir kabartma yer alır (İ.Ö. XIII. yy.).

SİRKELİK sıf. Sirke yapmakta kullanılan, sirke yapmaya uygun: *Sirkelik üzüm.*

◆ a. İçine sirke konulmak için yapılmış kap.

SİRKENGEBİN ya da **SİRKENCEBİN** a. (fars. *sirkengebin* ve ar. *sirkencebin*). *Esk.* Bal ve sirke karıştırılarak yapılan şerbet. (SİRKENGÜBİN, SİRKENCÜBİN, SİKENGÜBİN, SİKENCÜBİN de denir.)

SİRKERUHU a. Kim. Asetik aside verilen ad.

SİRKESİNEĞİ a. Böcbil. *Drosophila* cinsinden sineklerin ortak adı.

SİRKESİNEĞİGİLLER a. Sirkesineği *(Drosophila)* türlerini içeren, sikloraf ikikanatlılar familyası. (Bil. a. *Drosophilidae.*)

SİRKEZADE İBRAHİM Bursevi, türk bilgin (Bursa ? - ay. y. 1682). Halveti tarikatındandı. Bursa tekkesinde şeyh oldu. Yapıtlarında insanın iç dünyasını, ruhsal olayları, bunların yol açtığı farklı davranışları konu edindi: *Menazil ür-ruh, İlmü ahval ir-ruh, Kitabü sırr ir-ruh, Kitabü ruh ve'n-nefs, Bab ül-fütuh fi ahval ir-ruh.*

SİRKUMNUTASYON a. (fr. *circumnutation*'dan). Bot. Bir bitkide sap ucunun izlediği sarmal hareket. (Bu hareket, ardışık olarak sapın her tarafını dolanan karşıt sürgen dokular arasındaki büyüme eşitsizliğinden ileri gelir. Sirkumnutasyon, sarılgan ve sülüklü bitkilerde bir desteğin bulunmasıyla kolaylaşır.)

SİRKUMPLEKS a. (fr. *circumplex*). Ruhbil. Birbirinden içerikleri bakımından ve her biri öteki ikisi arasında aracı olarak kabul edilebilecek biçimde ayrılan değişkenler arasındaki bağlantıları betimlemek üzere L. Guttman tarafından önerilen model. (Bu model değişkenlerin, çevrimsel bir düzen gösterdikleri varsayımını dile getirir.)

SİRKÜLASYON a. (fr. *circulation*). **1.** Dolaşım: *Kanın sirkülasyonu.* **—2.** Dolanım, tedavül.

—İklimbil. DOLAŞIM'ın eşanlamlısı.

SİRKÜLATÖR a. (fr. *circulateur*). Elektron. **1.** 2 numaralı uçlarda, 1 numaralı uçlara uygulanmış bir işaret, 3 numaralı uçlarda, 2 numaralı uçlara uygulanmış bir işaret ve çembersel bir dizilimle benzer değerleri elde etmeye olanak veren çokkutuplu düzenek. **—2.** Faraday jiromanyetik etkisinden yararlanan dalga kılavuzu düzeneği. (Faraday etkili bir sirkülatörde, bir A_1 kılavuzuna giren bir dalga B den çıkar oysa, B den giren bir dalga, bir A_2 kılavuzundan çıkar.)

SİRKÜLER a. (fr. *circulaire*). **1.** GENELGE'nin eşanlamlısı. **—2.** *İmza sirküleri,* bir kuruluşta, temsil yetkisine sahip kişilerin imzalarını gösteren basılı örnek.

SİRLİ a. (yansıma sözc.). Kuzey Afrika'nın yarı çorak bölgelerinde yaşayan esmer-kırmızı tüylü, ince ve uzun gagalı, küçük bedenli, *Chersophilus* cinsinden tarlakuşlarının ortak adı. (Tarlakuşugiller familyası.)

SİRMEN (Fuat), türk siyaset adamı (İstanbul 1899 - ay. y. 1981). İstanbul ve Roma üniversiteleri hukuk fakültelerini bitirdi; hukuk doktorası yaptı. Adliye müfettişliği, Ankara Cumhuriyet savcılığı görevlerinde bulundu. CHP Erzurum (1935-1939) ve Rize (1939-1950) milletvekili seçildi. İktisat (1943-1946) ve Adalet bakanı (1948-1950) oldu. Daha sonra Rize (1961-1965) ve İstanbul (1965-1969) milletvekili seçildi. Kasım 1961 - ekim 1965 arasında Millet meclisi başkanlığı yaptı.

SİRMEN (Ali), türk gazeteci, yazar (İstanbul 1939). Galatasaray lisesi'ni, İstanbul Hukuk fakültesi'ni (1964) bitirdi. Doktora yapmak için gittiği Fransa'da, *Akşam* gazetesinin muhabiri olarak başladığı gazeteciliğini, sonraki yıllarda *Ortam, Yeni ortam* dergilerinde ve *Cumhuriyet* gazetesinde dış politika yazarlığı yaparak sürdürdü. 12 Mart döneminde hakkında açılan kovuşturma nedeniyle bir süre tutuklu kaldı. 12 Eylül askeri darbesinden sonra açılan Barış derneği davası sanıkları arasında yargılanarak aklandı. Bu dava sırasında *Cumhuriyet*'teki dış politika yazılarını "Samim Lütfü" takma adıyla yazdı. 1991'de *Cumhuriyet*'ten ayrıldı, 1992'de *Milliyet*'te yazmaya başladı. *İran cumhuriyetler savaşı* (1979), *On ikiden on ikiye Türkiye* (1986), *Erkeklere mahsus* (1990) adlı kitapları vardır.

SİRMİONE, İtalya'da kaplıca ve sayfiye merkezi, Lombardia'da (Brescia ili), Garda gölünün G.'indeki bir yarımadanın ucunda; 5 200 nüf. Antik *Sirmio* kentidir. Romalılar'dan kalma bir konağın önemli kalıntıları ("Catulla mağaraları"). 1259'da yapılan Scaligeri şatosu. Balıkçılık.

SİRMİUM. Tar. coğ. Aşağı Pannonia'da önemli kent, Sava'nın sol kıyısında, eski bir tarihte Galyalılar'ın bir kolu tarafından kuruldu. Diocletianus zamanında Pannonia'nın merkezi oldu ve istilalar döneminde yıkıldı. İmparator Gratianus ile Probus'un doğduğu kent. Burada birçok latince yazıt bulundu. Günümüzde *Sremska Mitrovica*'dır.

SİRO a. Aşağı ve hemen hemen mikroskobik organizmalara, özellikle de peynirde yaşayan bir akara *(Acarus siro)* bazen verilen ad. (Özellikle uzun sürede gelişen peynirlerde küflenmeyi önlemek için bu akarın peynirin kabuğuna yerleşmesi sağlanır.)

SİROJEN sıf. (fr. *cirrhogène;* yun. *kirros,* sarımtırak, ve *genes,* doğum'dan). Siroz yapana denir.

SİROKKO a. (ital. *scirocco*). Bütün Akdeniz havzasında, çöllerden kıyıya doğru esen sıcak ve çok kuru rüzgâr. (Sirokko, kuzey kıyılarını bile etkiler).

—ANSİKL. Aşırı sıcak (48-50 °C) ve kuru (bağıl nem 20) olması, çölden gelmesinin ve engebeleri aşarken fön etkisinde kalmasının sonucudur. Akdeniz alçak basınçlarının hava kütlelerini çekmesiyle oluşan Sirokko, buharlaşmayı hızlandıran ve ekinleri kavuran korkunç bir felakettir.

SİROKY (Viliam) slovak siyaset adamı (Bratislava 1902 - Prag 1971). Demiryollarında memurdu, Slovak sosyal demokrat partisi'ne ve sendikaya girdi. 1921'de partisiyle birlikte Çekoslovak komünist partisi'ne katıldı ve 1929'da merkez komitesi üyesi, 1931'de politbüro üyesi oldu, Komünist enternasyonal'de Çekoslovak komünist partisi'ni temsil etti. 1935'te mil-

Mario Sironi Roma Üniversitesi'ndeki *aula magna*'yı süsleyen fresk (1935) *Roma*

letvekili seçildi. 1938'de gurbete çıkarak, önce Paris'e sonra Moskova'ya gitti. 1941' de alman ordusu tarafından işgal edilen Slovakya'ya geri döndü ve ÇKP'yi yeniden örgütledi. 1942'de tutuklanarak on dört yıl hapse mahkûm edildi. 1945'te hapisten kaçtı ve nisan ayında Kosice hükümetinde yer aldı. 1953 martından 1963 eylülüne kadar Başbakanlık yaptı. 1963' te partiden çıkarıldı, ama mayıs 1971'de yeniden partiye alındı.

SİRONİ (Mario), italyan ressam (Sassari 1885 - Milano 1961). Bir süre fütürizme (özellikle 1916'da yaptığı kolajlarla) yakın bir anlayışta çalıştı; 20'li yıllarda kent, dış mahalle ve banliyö görünümlerinin gerçekçiliğine kapıldı; Novecento hareketine katılarak, anıtsallık ve eskiye öykünme eğilimleriyle belirginleşen katı bir yeniklasikçiliği benimsedi. Büyük duvar resimleri, mozaikler ve heykeller gerçekleştirmiştir.

SİROZ a. (fr. *cirrhose;* yun. *kirros*, sarımtırak ve *osis*, hastalık bildiren sonek'ten). **1.** Eskiden kızıl sarı taneciklerle belirgin bir karaciğer hastalığına ve bu taneciklere verilen ad. **—2.** Bugün, hepatositlerde (karaciğer hücresi) bozukluk, skleroz ve yenilenme düğümcükleriyle (aralarındaki normal bağlantıyı yitirmiş hipertrofik karaciğer hücresi yığınları) belirgin yaygın karaciğer hastalığına verilen ad.
—ANSİKL. Sirozda karaciğer hacminde mutlaka bir değişiklik vardır; karaciğer ya büyümüştür (hipertrofik siroz) ya küçülmüştür (atrofik siroz); düzensiz ve serttir ve alt kenarı keskindir. Ayrıca hafif sarılık, yıldızımsı anjiyomlar ve kapı toplardamarı yüksek basıncı belirtileri görülebilir; etiyolojisi ne olursa olsun siroz karaciğerin içinde skleroza ve toplardamar dolaşımında (kapıtoplardamarı sistemi) engele neden olur; bu yüksek basınç, dalağın büyümesine, karındaki yan toplardamarlarda dolaşımın belirmesine, assit oluşmasına ve patladığı zaman korkunç kanamalara neden olabilecek yemekborusu ve mide varislerine yol açar. Biyolojik muayeneler karaciğer yetersizliği belirtileri (özellikle transaminazların yükselmesi ve B.S.P. tutulması) gösterebildiği gibi normal de olabilir. Çok zaman iltihaba değgin kan bulguları vardır: örneğin, hipergamaglobülinemi. Karaciğer sintigrafisi ve ekotomografisi araştırmacı laparotominin yardımıyla teşhis karaciğer biyopsisine dayandırılır. Biyopsi, normal karaciğer yapısında büyük bir değişim, yozlaşma ve yenilenme lezyonları ile bir fibroz görüntüsü verir.
Siroz uzun süre katlanılabilir halde sessiz kalabilir, ama kapı toplardamarı basınç yüksekliğine bağlı ihtilatlar, karaciğer yetersizliğine bağlı pıhtılaşma bozuklukları ve enfeksiyonlar, siroza eşlik eden mide ve onikiparmakbağırsağı ülserleri, kanamalı gastritler ve pankreatitlerin ortaya çıkmasıyla evrimi er geç değişecektir. Nihayet siroz olgularının % 10 ila % 20'sinde ilkel bir karaciğer kanseri gelişebilir.
Alkol sirozu ya da (Laennec sirozu) içlerinde en sık görülenidir. Siroz, bir virüs hepatitinden sonra da yerleşebilir. Belli başlı bu iki önemli neden dışında siroz yapan etkenler arasında hemokromatoz, Wilson hastalığı, ilkel safra sirozu (nedeni belli olmayan karaciğer içi safra tutulması), ikincil safra sirozu (safra yollarındaki bir engele bağlı) ve genel olarak karaciğerin uğrayabileceği her türlü ağır ve yinelenen uzun süreli saldırılar sayılabilir.
Kesin olarak tanımlanmış bir sirozun iyileştirici tedavisi yoktur. Tedavi, evrim, bir daha geri dönemez hale gelmeden nedeni ortadan kaldırmakla (çok zaman alkol) yetinir. Kapı toplardamarı yüksek basıncı tedavisi, hastanın genel durumu elverişli olduğu hallerde, kapı sistemi toplardamar kanını ana toplardamar sistemine akıtacak olan kapı-ana toplardamarı köprülerine dayandırılır.

SİROZ → SEREZ.

SİROZLU sıf. ve a. Siroza yakalanmış kimse için kullanılır.

SİRRAH, Andromeda* takımyıldızının, *Alpheratz* da denilen α yıldızı. Kadiri 2,2. Tayf tipi A0. Bu yıldız Kanatlıat* karesinin köşelerinden birini oluşturur.

SİRROKÜMÜLÜS a. Sirüs ailesinden bulut.

SİRSOİT sıf. (fr. *cirsoïde;* yun. *kirsos*, varis, ve *eides*, görünüş'ten). Patol. **1.** Varise benzeyen ura denir. **—2.** *Sirsoit anevrizma*, geniş çapta birleşmiş olan atardamar-toplardamar ağının varlığı ile belirgin anevrizmaya denir.

SİRTAKİ a. (yun. sözc.). 2/4 ritminde yunan kökenli halk dansı. (Tek ya da toplu halde oynanabilir. Oyuncular, düz ya da çember halinde dizilir, ellerini yanındakilerin boyunlarına ya da omuzlarına koyarlar.) [*Sirto* da denir.]

SİRTE. Tar. coğ. Afrika'nın kuzey kıyısında Akdeniz'in oluşturduğu iki körfezin adı. D.'da *Büyük Sirte*, Sirenayka ve Trablus kıyılarında uzanıyordu. B.'da *Küçük Sirte*' nin bugünkü adı *Gabes körfezi*'dir.

SİRTO a. Müz. Türk müziğinde bir saz eseri formu. (Genellikle oyun havası olarak icra edilir. Sirtolar yunan kökenlidir, ancak, türk makamları ile bestelenmişlerdir. Peşrev, sazsemaisi ve longa gibi sirto da dört haneli olur. Nim sofyan denilen 2/4'lük küçük usul ile bestelenirler. İkinci hane, her haneden sonra tekrar edilir. Elleri birbirinin omuzlarında ya da el ele tutuşmuş kişilerin oluşturdukları bir daire ve özel ayak atışları ile oynanan sirtonun öteki Akdeniz ülkelerindeki şekline *farandol* denir.)

SİRTOMETRE a. (fr. *cyrtomètre;* yun. *kyrtos*, kafes, ve *metron*, ölçü'den). Göğüs kafesinin çapını ölçmeye yarayan aygıt.

SİRTOMETRİ a. (fr. *cyrtométrie;* yun. *kyrtos*, kafes, ve *metron*,ölçü'den). Solunum kineziterapisi tekniği. Biçim değiştirebilen bir kurşun şerit ile enine bir düzlemde göğüs kafesinin biçimini saptamaya yarar.

SİRUA *(cebel)*, Fas'ın güney kesiminde granitli volkanik kütle, Sus ve Varzazet ovaları arasında, birleştirdiği Yüksek Atlas ile Anti-Atlas arasında; 3 304 m. Manganez yatakları.

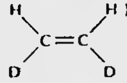
SİRVAL a. (ar. *sirvāl*). *Esk.* Şalvar.

Sirven olayı (1764-1771), dinsel hoşgörüsüzlükten kaynaklanan ve Pierre Paul *Sirven* (Castres 1707 - İsviçre'de 1777) adlı bir fransız protestanın kurbanı olduğu adli hata. Tapu sicillerini düzeltme komiserliğinde çalışan Sirven, 1764'te kızı Elisabeth'i öldürmekle suçlandı. Oysa kızı gerçekte, kendini bir kuyuya atarak öldürmüştü (1762). Mazamet mahkemesi tarafından suçlu bulunarak, karısıyla birlikte ölüm cezasına çarptırılması üzerine İsviçre'ye sığındı ve orada Voltaire'den yardım istedi. O sırada J. Calas'nın saygınlığına yeniden kavuşması için çalışan Voltaire, Toulouse parlamentosu'ndan Sirven'in aklanmasını sağladı (1771).

SİRVENTÈS a. (esk. provence dili). Ed. XII. ve XIII. yy.'larda Provence dilinde işlenen şiirsel tür (Sirventès'in, aslında efendisine silahlarıyla olduğu gibi şiirleriyle de "hizmet" etmek yükümlülüğünü üstlenen bir paralı asker tarafından geliştirilmiş bir şiir türü olduğu sanılmaktadır. Siyasal, ahlaksal ya da kişisel konuları işlemekle birlikte sirventèsler, her zaman belirli bir olay dolayısıyla yazılmıştır. En tanınmışları Bertrand de Born'un "papaz çömezlerinin ve Fransızlar'ın" açgözlülüğüne karşı çıkan Peire Cardenal'ın yapıtlarıdır).

SİS a. **1.** Ortalama 20 μm çapında içi dolu su damlacıklarından meydana gelen ve hemen her zaman sakin havada yerkürenin yüzeyini kaplayan katmanbulut (stratus). [Bk. *ansikl.* böl. Meteorol.] **—2.** *Sis bombası*, sis oluşturmak için kullanılan bomba. || *Sis lambası*, siste trafiğin akışını kolaylaştırmak için kullanılan sarı ışıklı lamba. || *Sis perdesi*, ordunun hareketini düşmandan gizlemek için gerekli yerde oluşturulan perde görünümündeki sis; herhangi bir olayda açıklığa kavuşmayan, gizli ve karanlık bir yön bulunduğunu anlatmak için kullanılır.
—Çevrebil. Dünyanın bazı bölgelerinde denizden gelen sisler bitkilerin gelişmesi için küçümsenmeyecek miktarda su getirir (Amerika'nın batı kıyıları). Fakat kıyı çöllerinde bu olgu daha büyük çaptadır (Peru, Şili, Batı Sahra, Namibya kıyıları).
—Denizc. *Sis düdüğü*, sisli havalarda, küçük teknelerde, kıyı istasyonlarında ve fener dubalarında kullanılan ve bir el pompasıyla çalışan düdük. || *Sis gongu*, denizde çatışmayı önleme kuralları gereğince, siste demirli, boyu 100 m'den fazla gemilerde, sis kampanasına ek olarak geminin kıç tarafından çalınan gong. || *Sis işareti*, sisli havalarda seyreden gemilerin, birbirlerine yön ve konumlarını bildirmek için düdük ya da sirenle verdiği işaret. || *Sis kampanası*, sisli havalarda, demir üzerinde ya da şamandırada yatan gemilerin yerlerini belirtmek için belli aralıklarla çaldığı kampana. (5 saniye süreyle her dakika başında çalınır.) || *Sis şamandırası*, siste seyreten bir savaş filosuna ait gemilerin, alması gereken düzeni aldıktan sonra aralarındaki uzaklığı koruyabilmek için kıç taraflarından denize bıraktığı, 100-150 m uzunluğunda bir halata bağlı, su üzerinde sürüklenen şamandıra.
—Foto. Bir duyarkatın bozularak az ya da çok kararması; bu kararma duyarlı yüzeyin yapısından, banyodan, havayla yükseltgenmeden ya da eskimeden meydana gelmiş olabilir. || *Banyo sisi*, bazı gümüş halojenürleri tanelerinin, izhar banyosunun etkisiyle zamanından önce indirgenmesi. || *Duyarkat sisi*, gümüş tuzlarının, ışıklama olmadan kendiliğinden ortaya çıkmasıyla oluşan sis. || *Eskime sisi*, duyarlı yüzeylerin uzun süre ya da kötü koşullarda bekletildikten sonra kullanılmasıyla oluşan sis.
—Sil. *Sis bombası*, içindeki maddenin özelliği sayesinde duman çıkaran ve yayan silah. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Meteorol. Sisi oluşturan parçacıkların sayısı ne kadar çoksa sisin saydamlığı da o kadar azdır. Tanım gereği görüş uzaklığı 1 km'nin altında ise sis vardır. Uzaklık 1 km'yi geçerse pus sözkonusu olur. Yoğun sislerde görüş uzaklığı birkaç metreye düşer. Sisin oluşum süreçleri yoğunlaşma mekanizmasına bağlıdır. *Işıma sisi*, açık gecelerde havanın soğuması sonucunda oluşur (antisiklonik durum). *Adveksiyon sisi*, nemli havanın soğuk bir yüzey üzerinden geçmesiyle meydana gelir (kışın karalar üzerinden geçen ılık deniz havası). *Buharlaşma sisi* soğuk hava, nemli ve sıcak bir yüzey üzerinde dolaştığı zaman belirir (kışın göller ve nehirler). *Karışım sisi*, çok nemli ancak doymamış iki hava kütlesi birbirine karıştığı zaman ortaya çıkar. Her iki kütlenin t ve t' sıcaklıklarında doymamış olan su buharı, karışımın $\frac{t+t'}{2}$ sıcaklığında doymuş hale gelir, çünkü maksimum gerilim sıcaklıktan daha hızlı artar. Sisler, kışın nemli bölgelerde (denizler, ormanlar, çayırlar, bataklıklar, vadiler) daha sık görülür. Yoğunlaşma çekirdeklerinin bol olmasına rağmen şehirlerde sis ender görülür, çünkü buraları kış boyunca sıcak merkezlerdir.
Sisli havalarda deniz seyri sırasında sesli aygıtlar ya da radar kullanılır. Uçaklar radyoelektrik güdümle yere iner. Hafif sisler çeşitli yöntemlerle dağıtılabilir.
—Sil. Duman çıkaran ve genellikle başka maddelere karışan en etkili maddeler titan klorür, kalay klorür ve arsenik klorürdür. Bu maddeler özellikle, düşman gözetleme yerlerinin görüşünü engellemeye yönelik sis bombalarında bulunur. Bu silahlar tankların, gemilerin ve askeri birliklerin hareketlerini ve bazı harekâtları (akarsu geçme) düşmandan gizlemeye yarayan yapay bulutlar oluştururlar.

SİS sıf. (fr. *cis*). Kim. **1.** Benzer iki ornatanın karşı karşıya bulunduğu geometrik bir izomer ya da bir diastereoizomer için kullanılır. **—2.** Alttepken molekülü üzerine bağlanmış iki parçanın aynı yanda yer almasını sağlayan bir katılma tepkimesi için kullanılır. (Döteryumun [D_2] asetilen [H—C ≡C—H] üzerine katalitik olarak katılması, bir sis katılmadır ve bu durumda döterioetilenin bir sis izomeri

meydana gelir.)

SİS → KOZAN.

SİS KUZGUNU a. Zool. Leşkargası*'na bazen verilen ad.

SİSAK, Hırvatistan'da kent, Sava kıyısında, Zagreb'in G.-D.'sunda; 38 000 nüf. Demiryolu kavşağı ve ırmak limanı. Sanayi merkezi (ağır metalürji, petrol rafinerisi). Kentin tarihi roma çağına *(Septima Siscia)* uzanır. Roma çağına ve ilk hıristiyanlara ait kalıntılar.

SİSAL a. (*Sisal,* Yucatán'da bir liman'ın adından). Yapraklarından tekstil elyafı elde edilen amerikan agavesi. (Süsengiller familyası.)
—ANSİKL. Sisal elyafı elde edildiği bitkinin türüne göre değişik adlar alır: *Agave geminiflore (A. heteracantha),* Tampico lifi verir; bunu kuru ılıman iklimli ülkelerde yetiştirirler; *A. fourcroydes (A. elongata),* İspanyollar'ın beyaz sisal dedikleri ve hemen hemen yalnız Yucatán'da üretilen bir sisal verir; *A. sisalana* ise tüm sıcak ve kuru iklimli tropikal ülkelerde yetiştirilen sisaldır; *A. cantula,* Filipinler'de, Cava'da yetiştirilen, nemli ülkelere özgü bir sisaldır. Bütün bu türlerin elyafı yapraklardan, mekanik yollarla çıkartılır, sonra yıkanır, kurutulur ve taraktan geçirilir, taranmış elyaf urgancılıkta, şapkacılıkta, çuval, torba, yaygı yapımında kullanılır. Kısa ve döküntü elyaftan kıtık olarak her çeşit doldurma işlerinde ve kâğıt yapımında yararlanılır. Sisal yaprağı, kullanılabilen bitkisel bir mumla kaplıdır. Sentetik elyafın doğal liflerle rekabete girmesi, sisal üretiminin oldukça gerilemesine neden olmuştur.

SİSAM, yun. **Samos.** Ege denizi'nde yunan adası, Türkiye kıyıları yakınında; 472,5 km²; 35 000 nüf. Batısı dağlık olan ve *Kerketeus* dağında 1 444 m yüksekliğe erişen adanın güney ve batı ovaları verimli tarım alanlarıdır (bağlar, tütün, zeytin üretimi). *—Sisam nomosu,* İkaria adasını da içine alır; 778 km²; 41 700 nüf. Merkezi *Vathi.*
—Tar. Adaya, kral Prokles'in yönetimi altında, dor istilalarından kaçarak Epidauros'tan gelen İonialılar ve Karialılar yerleşti. Prokles'in soyundan gelen krallar İ.Ö. 680 yıllarına kadar iktidarı ellerinde tuttular. Sisam, Hera kültünün merkezi haline geldi, kısa sürede ion birliğine katıldı ve İ.Ö. VII. yy.'dan itibaren deniz ticaretinde ve sömürgecilikte etkin bir rol oynamaya başladı; kolonları, Propontis'in kıyılarına, Amargos'a ve Semendirek'e yerleşti. Sisamlılar gemi yapımında çok ustaydılar. Aynı zamanda usta dokumacı, çömlekçi (heykelcikler şeklinde şişeler, kırmızı çömlekler) ve tunç işleyicisi olan Sisamlılar mallarını Mısır'dan Uzakbatı'ya (Sicilya, Campania ve İberya) kadar uzanan geniş bir alana sattılar. Erken bir tarihte, Sisam'ın Doğu kıyılarındaki üstünlüğüne Miletos son verdi, ama Sisam bir ada olması sayesinde Persler'in doğrudan akınlarından korundu. Polykrates'in tiranlığı döneminde (532-522) Sisamlılar zenginliklerinin doruğuna ulaştılar. Tiran, kenti güzelleştirip denizlere egemen olmasını sağlarken sürgünler yeni koloniler kuruyorlardı (Dikaiarkheia [Pozzuoli]). Ama Sisam, Persler tarafından ele geçirildi, daha sonra İonia ayaklanmasına katıldı ve İ.Ö. 479'da özgürlüğüne kavuştu (Mykale). Asiller, yeniden iktidara geldi ve Sisam Atina konfederasyonu'na katıldı. İ.Ö. 440'ta Atina konfederasyonu'na karşı ayaklandıysa da başarılı olamadı. Peloponisos savaşı'nın sonunda Atina filosunun başlıca konak merkeziydi. Dörtyüzler ayaklanması boyunca demokratlar, Sisam'ı başkentleri yaptılar (413-411). Kent, Antalkidas barışı (İ.Ö. 386) ile yeniden Persler'in eline geçti. Hellenistik çağda adaya Mısır, Suriye ve Bergama garnizonları yerleşti. Roma'nın Asya eyaletine katılan (İ.Ö. 129), Licinius Verres tarafından yağmalanan Sisam, Augustus'tan Vespasianus'a kadar yeniden bağımsız oldu, daha sonra Bizans'ın ve Ceneviz'in eline geçti (XIV.-XV. yy.). Türkler Sisam'ı ele geçirdiler ve adaya Arnavutlar'ı yerleştirdiler. Bağımsızlık savaşına katılan Sisam, 1832'de özerkliğine kavuştu ve 1912'ye kadar türk metbuluğu altında küçük bir prenslik olarak kaldı. Birinci Balkan savaşı sırasında Yunanistan tarafından işgal edildi ve 1923'teki Lozan antlaşması'yla kesin olarak Yunanistan'a bırakıldı.
—Arkeol. En önemli kalıntılar iki bölgede toplanmıştır: batıda, zenginliği İ.Ö. VI. yy.'da doruk noktasına ulaşan (Rhoikos ve Theodoros'un, sonra Polykrates'in tapınakları) Heraion* ve doğuda, Pythagorion adı verilen yerde, 6,5 km'lik bir sur duvarıyla çevrili antik kent; kentin su gereksinimi Eupalinos tüneliyle (1 035 m) sağlamakta, liman, temelleri Polykrates döneminden kalan bir dalgakıranla korunmaktaydı. Arkeoloji müzesi, zengin heykel *kuroslar),* bronz, fildişi koleksiyonlarının yanı sıra, Mısır ve Kıbrıs'tan gelen sunular içermektedir.

Jean Gabin ve Michèle Morgan yönetmenliğini Marcel Carné'nin yaptığı ***Sisler rıhtımı*** (1938) adlı filmin bir sahnesinde

X-Marinie kol.

SİSAVANG VONG (Luang-Prabang 1885 - *ay. y.* 1959), Luang Prabang kralı (1904), sonra özerk Laos'un kralı (1946 -1959) oldu.

SİSEBUT (öl. 621), İspanya Vizigotları'nın kralı (612-621) Asturiaslılar'a ve Vaskonlar'a boyun eğdirdi ve Bizanslılar'ı Lusitania'dan ve Betica'dan sürdü. Aziz Desiderio'nun yaşamı üzerine bir kitap yazdı ve mektuplarını yayımladı. Yahudileri vaftiz olmaya zorladı.

SİSENAND (öl. 636), Vizigotlar'ın kralı (633-636) Zaragoza'da kendini kral ilan ettirdikten sonra, Suintila'yı ele geçirdi. Yahudiler'e zulüm politikasını sürdürdü.

SİSENNA → CORNELİUS SİSENNA.

SİSGİDERME a. Sis dağıtmak amacıyla özellikle havaalanlarında uygulanan yöntem ve işlemlerin tümü.
—ANSİKL. Havc. Uçakları yeryüzeyinin yakınına kadar gütmeyi sağlayan elektronik gelişmelere rağmen, ticari hat uçaklarının pist yüzeyine değmeden önce biykın ışıklarını görmeksizin inmesi çok güçtür. Sisli havalarda ışıkların görülebilirliği sis yoğunluğunu ölçen görüşölçerlerle "vibal" cinsinden ölçülür. Görüş alanını iyileştirmek için iki yönteme başvurulur: suyu buharlaştırma (saatte 50 t'a kadar) ya da sis niceliğini azaltan ve serpintiyi hızlandıran yapısal öğeleri büyütme. Bugüne kadar yapılan tüm denemeler, deniz tuzunun ince parçacıklar halinde atmosfere püskürtülmesine, damlacıkların elektrikleme yoluyla toplanmasına, akustik ses ya da sesötesi yayımına, son olarak da, soğutucu akışkan sıvı ya da tam tersi ısıl düzenlerle sıcak hava yayımına dayanır.
Bu son iki yöntemden biri (propan yayımı) sıcaklığı 0 °C'tan düşük sislerde iyi sonuçlar verir, diğeri (türbojetler ya da kazanlar-havatünelleri) her durumda kullanılır ancak pahalıdır. Bu işlemler yüksek maliyetlerine rağmen bir uçağın yol değiştirmesinin yol açtığı çok büyük masraflar nedeniyle kimi havalimanlarında verimli olabilir.

SİSHEN, Güney Afrika'da (Cape ili) kent, Postmasburg'un K.'inde; 2 700 nüf. Demir madeni.

Sishu → SIŞU.

SİSİLİYEN a. (fr. *sicilien*). Yerbil. SİCİLYA KATI'nın eşanlamlısı.

SİSİPAR sıf. (fr. *scissipare;* lat. *scissus,* bölünmüş ve *pare,* doğurmak'tan). Biyol. İkiye bölünerek (sisiparlıkla) çoğalan.

SİSİPARLIK a. Biyol. **1.** Birhücreli yaratıkların bölünme biçimi. (Birçok bakterinin yaptığı gibi hücre önce uzunluğunu iki katına çıkarır, sonra birbirinden ayrılabilen iki özdeş hücreye ayrılır.) **—2.** Çokhücreli bazı hayvanların eşeysiz çoğalma biçimi. (Sözkonusu hayvan, birbirinden az farklı iki ya da ikiden fazla parçaya ayrılır, sonra bunların her biri tam birey haline gelir.)
—ANSİKL. Bölünme iki türlü olur: yenilenmeden önce olana *arkitomi,* yenilenmeden sonra olan *paratomi* denir. Arkitomi hücrenin bir kısmı uzadıktan sonra (planaryaların, bazı denizgüllerinin "yırtılma" sı) basit bir kopma ile tamamlanabilir (protistler, hidra), ya da bölütlü hayvanlarda (halkalı solucanlar) olduğu gibi metamerlerin ya da metamer gruplarının ayrılmasıyla sonuçlanır. Paratomi, halkalısolucanlarda üç ayrı biçimde görülür: şizogami*, şizogenez*, şizometameri*.

SİSKA ya da **ŞİŞKA** → SİSAK.

SİSKİNO, Rusya'da, Sibirya'da, Lena kıyısında yer. Bu tarihöncesi buluntu yerinde, büyük bir olasılıkla Serovo Alt Yenitaş kültürüyle ilişkili olan kayaya kazınmış hayvan figürleri (ilkin öküz, at) ortaya çıkarıldı.

SİSLEME a. Petr. san. Bir gaz dağıtım şebekesine, çok ince bir yağ dumanı göndermek işlemi.

SİSLEMEK g. f. Foto. Fotoğraf görüntüsünün bileşimine girmeyen gümüş tuzlarının bir bölümünü izhar edilebilir duruma getirmek.

SİSLENDİRME a. Sislendirmek eylemi.

SİSLENDİRMEK → SİSLENMEK.

SİSLENME a. Sislenmek eylemi.

SİSLENMEK gçz. f. Sis oluşmak, sisle kaplanmak, sise bürünmek: *Akşama doğru hava iyice sislendi.*

◆ **sislendirmek** ettirg. f. Sis oluşmasına yol açmak; sisli duruma getirmek.

Sisler rıhtımı *(Quai des brumes),* 1938'de yönetmenliğini Marcel Carné'nin yaptığı ve J. Prévert'in Pierre Mac Orlan'ın romanından uyarladığı fransız filmi. Filmin başlıca oyuncuları Michèle Morgan, Jean Gabin, Pierre Brasseur ve Michel Simon'du. Perdeye aktarılışı ve diyaloglarda gözlenen üstün nitelik, oyuncularının gösterdikleri başarılı yorumlar (Kader'i simgeleyen Michèle Morgan bu filmle ünlenecektir) ve Maurice Jaubert'in dokunaklı müziği bu filmi fransız sinemasının önemli örneklerinden biri yaptı. Ayrıca film sinema tarihçileri tarafından şiirsel gerçekçilik akımı içine sokulur.

SİSLEY (Alfred), fransız okuluna bağlı ingiliz ressam (Paris 1839 - Moret-sur

-Loing 1899). Paris'e yerleşmiş bir tüccarın oğluydu; babası onu üç yıl Londra'ya göndererek ticaret işlerine ilgi duymasını sağlamaya çalıştı. Ancak Sisley 1862'de Ch. Gleyre'in atölyesine girdi. Orada Bazille, Monet, Renoir ile tanıştı, bu sanatçılarla birlikte Chailly-en-Bière ve Marlotte'ta çalıştı. Yapıtları 1866 (*Marlotte'ta köy sokağı*, Albright-Knox Art Gallery, Buffalo) ve 1868'de Salon'a kabul edildi, 1867 ve 1869'daysa reddedildi. *Saint-Martin kanalından görünüş* (Louvre-Orsay müzesi ve Winterthur) adlı izlenimci anlayışta iki tablosunu 1870'te sergiledi. 1870-71 olayları sırasında her şeyini yitiren babası öldü. Artık yaşamını resimleriyle kazanmak zorunda kalan Sisley'i Monet, Durand-Ruel ile tanıştırdı. Birkaç istisnanın dışında, Sisley'in yapıtlarının tümü manzara resimleridir. 1874'te tablolarının altısı, izlenimciliğe adını veren ünlü sergide yer aldı. Sanatçı, bu akımın en katıksız temsilcisi sayılır. Uslubu (bölünmüş fırça darbelerindeki zariflik; su, bulut, sis etkilerine, ilkbahar çiçeklerine, çıplak ağaçlara duyduğu ilgi) hemen hemen hiç değişmemiştir. Sanatı, yaşadığı yerlere göre çeşitli dönemlere ayrılır: Louveciennes ve çevresindeki Marly, Bougival, Argenteuil (1871-1877); Sèvres ve çevresindeki Saint-Cloud, Bas-Meudon (1877-1880); ardından, ölümüne dek, Moret-sur-Loing ve yakınındaki köyler Veneux-Nadon, Les Sablons (1883-1889), By, Saint-Mammès. 1879'da, şansını Salon'da (boşuna) denemek için, izlenimciler grubunun sergilerine katılmaktan vazgeçti (daha sonra 1882'de yeniden bu grubun sergisine katıldı). İlk kişisel sergisini (14 tablo) 1881'de Vie moderne galerisi'nde açtı. Durand-Ruel'in galerisinde 1883'te açılan ikinci kişisel sergi, 1880 yıllarındaki iktisadi bunalımın etkisinin sanat piyasasına da yansıması yüzünden başarısızlıkla sonuçlandı. Durand-Ruel tarafından ABD'de düzenlenen ilk sergide (1886) tablolarından on beşi yer aldı. 1887'de Georges Petit galerisi'ndeki Uluslararası sergi'ye katıldı, 1889-1897 arasında Brüksel'deki Yirmiler grubu sergilerine tablolar gönderdi, 1893'te Boussod-Valadon galerisi'nde bir sergi açtı ve kuruluşundan başlayarak Güzel sanatlar ulusal kurumu'nun salonlarına katıldı. Arkadaşlarına yardım eden sanatseverlerin (bariton Faure, Caillebotte, Hoschedé, Duret, doktor de Bellio ve rouenlı koleksiyoncu François Félix Despeaux) Sisley'i de desteklemelerine rağmen, sürekli mali sıkıntı içinde yaşadı; ne Monet'nin, ne de Renoir'ın başarısına ulaştı ve bundan çok üzüntü duydu. 1897 şubatında, Georges Petit bir Sisley retrospektifi düzenledi: ancak, Tavernier'nin coşkulu makalelerine rağmen, sergi tam bir başarısızlıkla sonuçlandı. Bununla birlikte, 1899'da atölyesini sattıktan sonra, sanatçının tablolarının fiyatı yükselmeye başladı ve ertesi yıl, Camondo, *Su baskını*'nı (Louvre-Orsay müzesi) 43 000 franga satın alarak Louvre'a hibe etti.

Giraudon

Alfred Sisley
Moseley kayık yarışları (1874)
Louvre-Orsay müzesi, Paris

SİSLİ sıf. **1.** Sislenmiş olan hava ya da havanın sislenmiş olduğu bir zaman dilimi için kullanılır: *Hava bugün sisli. Sisli bir günde yola çıkmak.* **—2.** Sis inmiş, sisle kaplı bir yer için kullanılır: *Sisli ovalar.* **—3.** Ed. Belli belirsiz anımsanan: *Sisli anılar.*

—Foto. Bulanık bir görünüm veren bir film, bir fotoğraf için kullanılır.

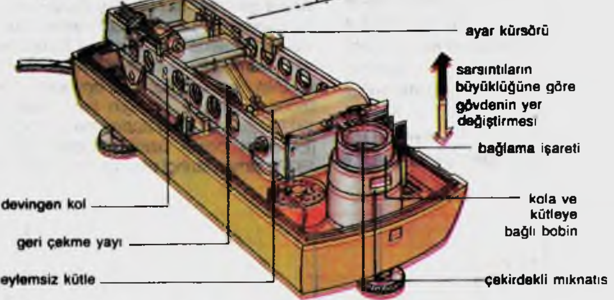
SİSMİK sıf. (fr. *sismique*). Jeofiz. **1.** Depremlere ilişkin. **—2.** *Sismik arama*, yer altında, litolojik bakımdan birbirinden farklı arazilerin dokanak yüzeyinde, yer yüzeyine yakın bir patlamayla oluşturulan ses dalgalarının yansıma *(sismik yansıma)* ya da kırılma *(sismik kırılma)* özelliğine dayanan jeofiziksel arama. (Bu deneysel deprem ses dalgalarının izledikleri yolların saptanmasına olanak verir.)

—Fişekç. *Sismik patlayıcı*, sismik aramalarda kullanılan patlayıcı.

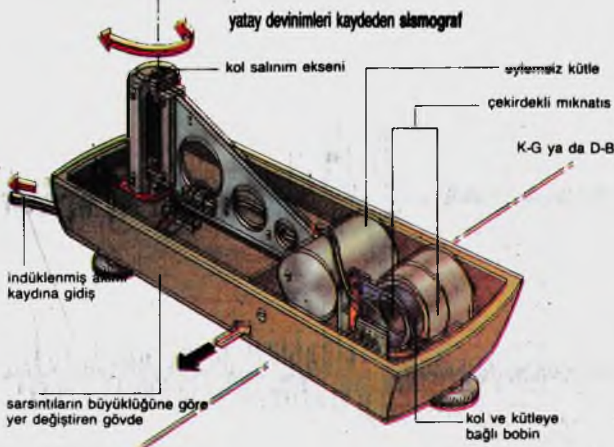
Sismik-I *(MTA)*, Maden tetkik arama enstitüsü adına Ege denizi'nde sismik araştırmalar yapmak amacıyla donatılmış geminin adı. Daha önceki adı *Hora*'dır. Gemi, "air gun" denilen hava tabancalarıyla su üzerinde yüksek enerjili patlamalar gerçekleştirerek, bunların suda meydana getirdiği şok dalgalarını dibe, dipten de kilometrelerce aşağıya yer katmanlarına gönderir. Yansıyıp geri dönen şok dalgaları, "hidrofon" denilen algılayıcılarla kuvvetlendirilerek kaydedilirler. Yansıyan şok dalgalarının gidiş geliş sürelerine göre de yer katmanları hakkında bilgi edinilir.

SİSMOGRAF a. (fr. *sismographe*). Jeofiz. Yerkabuğunun bir noktasında sismik dalgalarla oluşan Yer devinimlerini kaydetmeye yarayan aygıt.

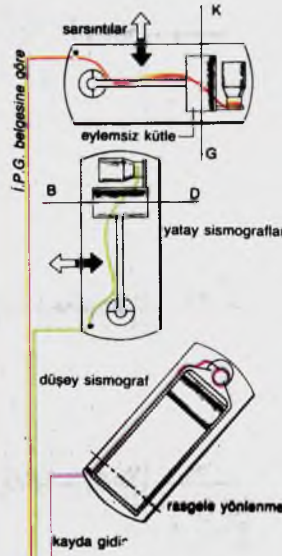
—ANSİKL. Sismograflar, yalnızca çok zayıf geri çekme kuvvetlerinden etkilenecek biçimde gerçekleştirilir ve esnek bir sistemle dengede duran kütlelerin eylemsizliğine dayanır. Aygıta, değişen ölçülerde bir büyütme gücü verilmek istendiğinde mekanik ya da optik geçiş sistemlerinden, elektronik bir büyütmeden ya da elektromanyetik bir geçiş sisteminden yararlanılır. Bu son teknik kullanıldığında devinimler, bir mıknatısın bir bobin üzerindeki indükleme etkisiyle elektrik akımına dönüştürülür; bu akım yüz binlerce kez büyütülerek sismografı meydana getiren grafik sistemi harekete geçirir. Bu elektrik sinyali bir manyetik bant üzerine kaydedilebilir, böylece Yer'in devinim kaydı saklanabilir ve yeniden değerlendirilebilir. Sismograf, devingen kütlenin konumuna ve asılmasına göre, Yer deviniminin belli bir bileşenine karşı duyarlılaştırılır; ilke olarak, bir istasyonun donanımı için, iki yatay bileşeni ve bir düşey bileşeni kaydetmek üzere üç sismograf gereklidir. Diğer yönden, bu aygıtların verdiği yanıtlar, büyük oranda kendi öz periyotlarına bağımlı olduğundan, bu donanımın tam olması için, kısa periyotlu sismograflar (saniyenin birkaç onda birinden birkaç saniyeye kadar) ve uzun periyotlu sismograflar da (on saniyeden birkaç yüz saniyeye kadar) gereklidir.

düşey devinimleri kaydeden sismograf

yatay devinimleri kaydeden sismograf

bir kayıt istasyonunda üç sismografın yerleştirilmesi ve yönlendirilmesi

SİSMOGRAFİ a. (fr. *sismographie*). Jeofiz. Sismograflarla kaydedilen toprak devinimlerini inceleme ve ölçme.

SİSMOGRAM a. (fr. *sismogramme*). Jeofiz. Bir sismografın kaydettiği grafik. (Bu grafik doğrudan bir kayıtla, bir fotoğraf kaydıyla ya da manyetik bant üzerine kayıtla elde edilebilir.)

SİSMOJENEZ a. (fr. *sismogenèse*'den). Jeofiz. Depremlerin başlama süreçlerini inceleyen bilim.

SİSMOLOG a. (fr. *sismologue*). Deprembilim uzmanı.

SİSMOLOJİ a. (fr. *sismologie*). DEPREMBİLİM'in eşanlamlısı.

SİSMOMETRE a. (fr. *sismomètre*'den). DEPREMÖLÇER'in eşanlamlısı.

Jean Charles Léonard Simonde de Sismondi David d'Angers madalyonu

SİSMONDİ (Jean Charles Léonard SIMONDE DE), isviçreli tarihçi ve iktisatçı (Cenevre 1773 - *ay. y.* 1842). Adam Smith'i okuyarak iktisada merak sardı ve başlangıçta onun fikirlerini benimsedi. Önce *Tableau de l'agriculture toscane* (Toscana tarımının görünümü) [1801], ardından da *Richesse commerciale* (Ticari zenginlik) [1803] adlı yapıtlarını yayımladı. Sismondi, servete ön planda yer veren klasik liberal iktisatçıların bu görüşünün yanlışlığını kanıtlamaya çalıştı. Servet üretiminin beraberinde yoksulluklar getirdiğini ve yoksulluğun üretilen servetlerin kötü dağılımından kaynaklandığını ileri sürdü; ve yoksulluk nedeniyle emekçilerin aztüketim yapmasından iktisadi krizlerin başgösterdiği sonucuna vardı. Ona göre, iktisat bilimi her şeyden önce bir tarih felsefesi ve hatta bir "hayırseverlik kuramı" olmalıdır; ayrıca, "son tahlilde insanların mutluluğuna hizmet etmeyen hiçbir şeyin bu bilimde yeri olamaz" der. Gerçi liberal iktisatçılar iktisadi mekanizmaların bozulan dengeleri eninde sonunda her zaman yeniden kuracaklarını ileri sürmekte haklıdırlar, ama bu uyumun kurulması emekçiler için büyük acılara mal olan sürelerin geçmesini gerektirir. Bunun için, devlet emekçileri korumak üzere, müdahalede bulunmalıdır (özellikle sosyal yasalar hazırlayarak). Sismondi'nin başlıca iktisadi yapıtları (*Nouveaux Principes d'économie politique* [Ekonomi politiğin yeni ilkeleri], 1817; *Études sur l'économie politique* [Ekonomi politik üzerine incelemeler], 1837), alman tarihçi okulunun haberciliğini yapar. Sismondi, zamanının sosyalizmini önemli ölçüde etkilemesine ve Marx tarafından *Komünist parti manifestosu*'nda anılmasına rağmen, sosyalist değildir. Ama ilk güdümcülerden biri olduğu kesindir. Rist'e göre, Marx, servetlerin az sayıda varlıklılar elinde toplanması fikrini ve artan proleterleşme* kuramını Sismondi'den almıştır. Sismondi'nin diğer yapıtları arasında şunları sayabiliriz: *Histoire des républiques italiennes* (İtalyan cumhuriyetleri tarihi) [1807-1818]; *Histoire des Français* (Fransızlar'ın tarihi) [1821-1844].

SİSMOTEKTONİK a. (fr. *sismotectonique*). Bir bölgedeki depremselliğin burada haritaya aktarılan ana tektonik engebelere bağlı olarak incelenmesi.
◆ sıf. Sismotektoniğe ilişkin.

SİSMOTERAPİ a. (fr. *sismothérapie*). Psik. Bazı akıl hastalıklarının elektroşoklarla tedavisi.

SİSOİT a. (fr. *cisoïde*'den). Org. kim. Dienler ile enonlar durumunda bir yerleşme izomeri için kullanılır. (Eşanl. S-SİS.)

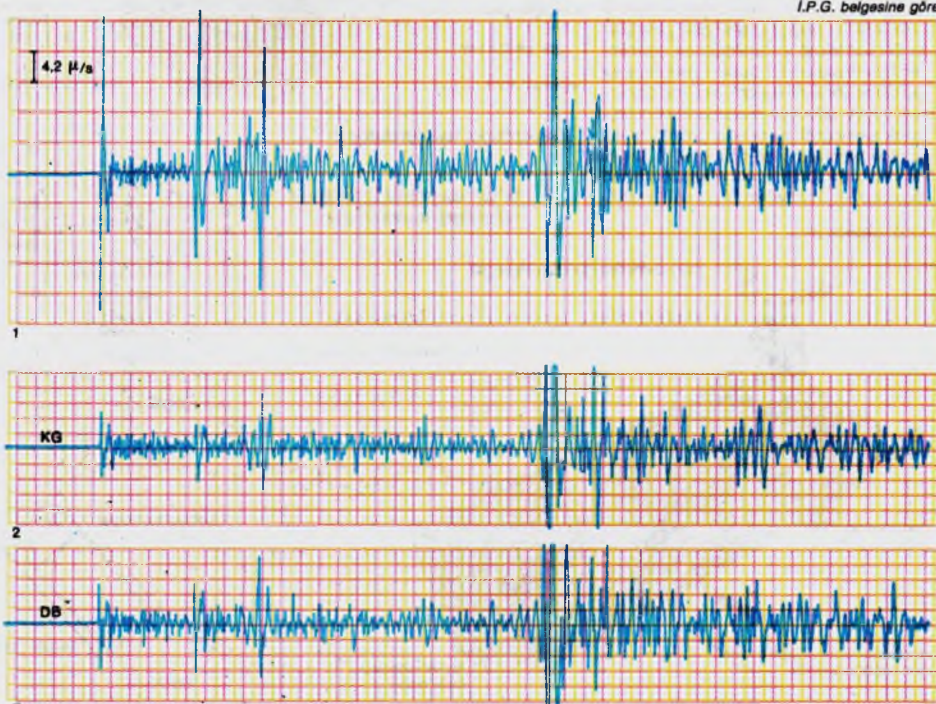
SİSOİT a. (fr. *cissoïde*'den). Geom. SARMAŞIK* EĞRİSİ'nin eşanlamlısı.

SİSORMANI a. Coğ. Sıcak ve nemli bölgelerde bulunan orman tipi. (Buharlaşan suyun yükselmeden yoğunlaşması nedeniyle bulutlar genellikle bu ormanı kapladığından, bu orman tipine "sisormanı" adı verilir.)

SİSOVATH (Bangkok 1840 - Phnom Penh 1927), Kampuçya kralı (1904-1927) Kral Ang Duong'un oğlu. Fransa'nın desteği sayesinde kardeşi Norodom'un yerine geçti. 1907'de Siyam tarafından geri verilen eyaletleri ülkesine kattı.

SİSOVATH MONİVONG (1875 - Phnom Penh 1941), Kampuçya kralı (1927-1941), Sisovath'ın oğlu. Bir kaç yıl Fransa ordusunda hizmet etti. İkinci Dünya savaşı'nda bir çok eyaleti Tayland'a geri vermek zorunda kaldı (1941).

SİSPLATİN a. (fr. *cisplatine*). Kanserbil. Tedavide kansere karşı dikloroplatin-sis diamin biçiminde kullanılan inorganik platin bileşiği. (İlaç, cinsel bölge, idrar torbası ve prostat urlarında damar içine şırınga edilerek verilir. Böbrek hastalıklarında verilmez, ilik, kulak ve sindirim borusu için zehirlidir.)

Japon denizi depremi 29 haziran 1975'te Saint-Sauveur-en-Rue'de (Fransa) kaydedildi *yukarıdan aşağıya* düşey (1) yatay (K.-G.) [2] yatay **sismogramlar** (D.-B.) [3]

İ.P.G. belgesine göre

SİSSACH, İsviçre'de (Basel-Landschaft kantonu) komün, Ren'in kolu olan Ergolz ırmağının vadisinde; 4 600 nüf. Makine yapımı.

SİSSOKO (Fily Dabo), malili yazar ve siyaset adamı (Bamako 1900 - *ay. y.* 1964). Sudan İlerici partisi'nin kurucusudur. (1948). Modibo Keita tarafından ihanetle suçlandı, tutuklandı ve ağır hapis cezasına çarptırıldı, hapiste öldü. Şiir kitapları (*la Savane rouge* [fr. çev.], 1962) ve bir roman (*la Passion de Djimé* [fr. çev.], 1957) yazdı.

SİSTADENOFİBROM a. (fr. *cystadénofibrome*). Patol. *Yapraksı sistadenofibrom*, memede görülen iyicil ur. (Stroması bol hücreli ve hücre çoğalması çok fazladır. Bazı olgularda stroma net bir sarkoma doğru değişim gösterir, o zaman evrim kötücül olur ve yapraksı bir sistadenosarkomdan söz edilir.)

SİSTADENOKARSİNOM a. (fr. *cystadénocarcinome*). Epitelyum hücrelerinin daha çok olduğu kistlerle dolu kötücül ur. (Epitelyumun tipine göre seroz ya da mukoz sistadenokarsinom gibi çeşitlere ayrılır.)

SİSTADENOM a. (fr. *cystadénome;* yun. *kystis*, torba, ve *aden, -enos*, boz'dan). Bir bez parankimasından doğan ve içinde kist boşlukları bulunan iyicil ur.

SİSTADENOSARKOM a. (fr. *cystadénosarcome*). Patol. *Yapraksı sistadenosarkom*, kötücül meme uru. Sistadenofibroma benzer, ama bunun stromasında sarkomsu bir değişim görülür.

SİSTALJİ a. (fr. *cystalgie;* yun. *kystos*, torba, ve lat. *algos* ağrı'dan). Tıp. İdrar torbası ağrısı.

SİSTAN, yarı çölsü (100 mm'den az yağış) kapalı havza. İran ile Pakistan arasında paylaşılan havzanın tabanı yaklaşık 480 m yükseltidedir. Bir bölümü bataklık göllerle (özellikle, Orta Afganistan dağlarından inen Hilmend'in sularıyla beslenirler) kaplıdır. Bu dağların arasında, killi ovalar ve hareketli kumul kütleleri göze çarpar. Günümüzde Sistan, terk edilmiş köyler ve ölükentler müzesidir; akarsu boylarındaki tek tük köylerde yaşayan İranlılar ve Beluçlar, göçebe ya da yarı göçebe çoban öbekleri yöre halkını oluşturur. Başlıca yerleşme alanları, Afganistan'da bir dağ eteğindeki Ferah, ile İran'da, havzanın sonunda bulunan Zabol'dur.
—Tar. Sistan, yağışların artışına bağlı olarak büyük bolluk dönemleri yaşadı. İ.Ö. I. binyıl'da, havza Drangiane ve Arakhosia bölgelerine ayrıldı: İ.Ö. 129'dan sonra Sistan, Şakalar tarafından işgal edildi ve Şakastan adını aldı (Sistan adı buradan gelir). Sulama çalışmaları sürdürüldü ve Sasaniler döneminde, ülkeden kimi zaman "Asya'nın bahçesi" olarak söz edildi. Ne var ki, XIV. yy.'da Moğollar, tüm sanat yapılarını yok ettiler ve Sistan bir daha kalkınamadı.

SİSTEİN a. (fr. *cystéine*). Biyokim. Proteinlerin temel bileşeni olup yükseltgenme ile sistin veren $HS—CH_2—CH(NH_2)—CO_2H$ formüllü aminoasit. (Eşanl. TİOALANİN.) [Kısalt. Cys ya da Cys SH.].
—ANSİKL. Bu aminli asit onsuz olmaz değildir, çünkü metiyonin ve serinden yararlanılarak bireştirilebilir. Sistein glukoz oluşturucudur. Ağır metallerle zehirlenmelere karşı mücadele ve Addison hastalığının tedavisinde kullanılır. Organik bileşikleri bronş salgılarının akışkanlığını arttırır ve solunum mukozası üzerinde antiseptik etki gösterir.

SİSTEKTOMİ a. (fr. *cystectomie;* yun. *kystis*, torba, ve *ektome* ortadan kaldırma'dan). İdrar torbasını keserek çıkarmak için yapılan ameliyat.
—ANSİKL. İdrar torbasının bir kısmı kesilip çıkarılınca *kısmi sistektomi*, tamamı çıkarılırsa *tam sistektomi* denir. Torbanın çevresindeki lenf dokusu da birlikte çıka-

rılırsa, genişletilmiş sistektomiden söz edilir. Sistektomiler özellikle idrar torbası urlarında uygulanır.

SİSTEM a. (fr. *système;* geç lat. *systema,* yun. *systema,* bütün, bileşim'den). **1.** Bilimsel bir bütün ya da başlıbaşına bir öğreti oluşturacak biçimde birbirine bağlı olarak örgütlenmiş ilkeler bütünü; dizge, manzume: *Astronomik sistem. Felsefi sistem. Toplumsal sistem.* **—2.** Birimlere dayalı bir işleyişi olan bir bütünün içinde, birbirleriyle olan ilişkileri açısından ele alınan öğeler bütünü: *Sinir sistemi. Sindirim sistemi. Güneş sistemi.* **—3.** Belirli bir işlevi yerine getirmeyi amaçlayan işlemler, örgütlenmiş ya da kurumlaşmış uygulamalar bütünü: *Eğitim, savunma, sağlık sistemi. Üretim sistemi.* **—4.** Bir sonuca varmak için uygulanan yöntem; yol: *Sanığın kendini savunma sistemi oldukça yetersiz. Zengin olmak için iyi bir sistem.* **—5.** Değişik öğelerden oluşan ve belli bir işlevi yerine getiren düzenek, düzen: *Aydınlatma sistemi.* **—6.** Toplumsal düzen, rejim: *Alınan önlemler mevcut sistemi yerleştirmeye yönelik. Olaylar sistemi tehdit ediyor.*

—Anat. *Cinsel sistem,* cinsel organların tümünün meydana getirdiği sistem. || *Sindirim sistemi,* sindirim için gerekli organlardan oluşan sistem.

—Anat. ve Fizyol. Başat bir dokuyla ve bu dokunun vücudun bütün kısımlarına yaygınlığıyla belirgin örgün aygıt (sinir, kemik, kas, kıl sistemi vb.).

—Bilş. *Sistem mühendisi,* bilgisayarların işletim sistemlerini tanımlamak ve düzenlemekle yükümlü mühendis. || *Bilişim sistemi,* bir sürecin çalışmasını kontrol eden ve yöneten donanımlar ve yazılımlar kümesi. || *İşletim sistemi,* bir bilgisayarın çalışmasını yönetmeye yarayan çeşitli programların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Programlama sistemi,* programlama dilleri, programlamaya yardım programları ve eşlik eden programları işleme programlarından (derleyiciler, çeviriciler vb.) oluşan bütün. || *Tümleşik yönetim sistemi,* bir şirketin yönetimi için gerekli bilgileri, eşgüdümlü biçimde, bir merkezde toplamaya ve işletmeye yarayan olanaklar (makineler ve programlar) bütünü.

—Ceb. Kimi ifadelerde KÜME'nin eşanlamlısı. ("Sistem" sözcüğü bir kümenin kimi parçalarını göstermekte kullanılır.) || *Denklem* (aynı biçimde *bilinmeyenli eşitsizlik*) *sistemi,* birlikte sağlanması gereken denklem (aynı biçimde bilinmeyenli eşitsizlik) kümesi. (Cebirsel denklem sistemi halinde çözme, eleme ya da yok etme denen türlü yöntemlerle yapılır. Doğrusal denklem sistemi halinde, çözme, matrislerle yapılır.)

—Ed. Eski yunan şiirinde belli sayıda, aynı türden ritmik öğelerin birleşmesiyle tam bir bağlantı oluşturan, uzunluğu belirsiz dize. (Anapaistos, iambikos, trokhaikos, dokhmios vb. gibi sistemler vardır.)

—Fels. Hegel'de, gerçeği bütünsellik olarak açıklamayı sağlayan düşünce belirlenimlerinin düzenli bütünü. ("Bilgi, ancak bilim ya da sistem [alm. System] olarak gerçeklik taşır ve ancak bu biçimde sunulabilir" [*Tinin görüngübilimi* (Phänomenologie des Geistes), "Önsöz"]. Ama, felsefenin "zorunlukla sistem" olması (*Enzyklopadie der philosophischen Wissenschaften* [Felsefi bilimler ansiklopedisi], 1. baskı; 7), kendini, tamamlanmış, kapalı ve değişmez bir biçim olarak sunduğu anlamına gelmez. Hegel, olumsallığın -ayrımların zorunluğunun ve bütünün özgürlüğünün (*ay. ypt.* [2. ve 3. baskılar], 14)- irdelenip anlaşılmasına yönelik ve özce açık bir sistem sunma iddiasındadır. || *Sistemler kuramı,* sistemleri maddesel ya da maddesel olmayan, birbiriyle ilişki içinde bulunan ve bütün oluşturan öğeler bütünü olarak inceleyen genel ve dallar arası kuram.

—Hematol. *ABO sistemi,* 1900'de Landsteiner tarafından keşfedilen A ve B adlı iki antijenin ve betimlenen dört alyuvar kan grubunun tümü (A antijeni yalnız başına bulunursa A grubu, B antijeni yalnız başına bulunursa B grubu, hem A hem B antijenleri birlikte bulunursa AB grubu, antijenlerden hiçbiri bulunmazsa O grubu). [Bk. *ansikl.* böl.] || *HLA sistemi* (ing. *Human Leucocyte Antigens*) akyuvar -trombosit gruplarını tanımlayan ve hem akyuvarlarda hem trombositlerde bulunan özantijenlerin tümü. (Eşanl. DOKUSAL GRUP.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—İkt. *Sistem çözümlemesi,* iktisadi sorunları karmaşıklıkları içinde kavrayıp inceleme tekniği. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Ekonomik sistem,* bir bütün oluşturan iktisadi öğreti (liberal sistem, sosyalist sistem); bir ekonomiyi tümüyle belirleyen az ya da çok geniş kapsamlı iktisadi bütün (sovyet sistemi, amerikan sistemi); ya da bu ekonominin az ya da çok tutarlı bir bütün oluşturan bir bölümü (türk tarım destekleme fiyatları sistemi). [Bk. *ansikl.* böl.)

—İnş. *Yapım sistemi,* bir inşaatı, özellikle de önüretimli bir binayı gerçekleştirmek için belirli öğelerin kullanılması.

—Jeod. *Uzay karşılaştırma sistemi,* yeryüzü noktalarını uzayda konumlamak için tanımlanması gereken işaretlerin tümü. (Planimetrik ağ için, uzaysal bir karşılaştırma sistemi, jeodezik bir elipsoitin ve bunun uzaydaki konumunun verisinden oluşur. Böylece, ağ noktalarının planimetrik koordinatlarıyla ilgili değerlendirmelerin tümüne *jeodezik sistem* denir; kuşkusuz bu sistem, kullanılan hesap yöntemine bağımlıdır. Bir nivelman ağı için, aynı biçimde, karşılaştırma yüzeyini, yükselti tipini ve hesapların yöntemini seçmek gerekir; ağ noktalarının yükseltileriyle ilgili değerlendirmelerin tümüne *yükselti sistemi* denir.)

—Meteorol. *Sistem çözümlemesi,* atmosfer içindeki etkileşimlerin incelenmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Bulut sistemi,* tam bir tedirginliğe uğrayan çeşitli bulut tiplerinin tümü.

—Müz. Seslerin, belirli bir akustik ilkeye göre, ya melodik ya armonik ya da ritmik bir yapı oluşturacak biçimde düzenlenmesi. (Çeşitli müzik dillerinin temeli olarak kullanılır.)

—Opt. *Optik sistem,* bir görüntü oluşturmaya yarayan mercek, ayna, prizma kümesi. (Kullanılan sistemler çoğu kez bir dönme eksenine oturur: bunlara *merkezlenmiş sistemler* adı verilir.)

—Sil. *Silah sistemi,* atış sırasında kullanmak için bir silahın çevresine yerleştirilmiş temel ve özel donatımların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Top sistemi,* aynı dönemde, aynı ilkelere göre yapılmış ve ayırtedici özellikleri birbirine yakın olan çeşitli çaptaki topların tümü *(Bange sistemi, Gribeauval sistemi).*

—Siyas. bil. *Siyasal sistem,* bir devletin siyasal hayatını belirleyen kurumların, güçlerin ve değerlerin tümü; sistem analizi çerçevesinde, belirli bir toplumsal çevre içindeki karşılıklı siyasal etkiler.

—Spor. Kürek sporunda, yarımay ıskarmoz ile milden oluşan ve uç bölümünden ıskarmoz dirseğine bağlanan bütün. (Kürek tümüyle bu bütünden destek alır.) || *Oyun sistemi,* futbol, hentbol, basketbol vb. spor dallarında takımların oyun içinde uygulayacakları savunma ya da hücum taktiği.

—Tar. 1716-1720 arasında J. Law tarafından tasarlanıp uygulanan kredi ve maliye düzenlerinin tümü.

—Tarım. *Üretim sistemi,* bir tarım işletmesinde yetiştirilecek bitki ve hayvan oranlarının ayarlanması, üretim araçlarının (toprak, makine, el emeği) ve üretim etmenlerinin (ara tüketimler) saptanması.

—Topbil. *Toplumsal sistem,* T. Parsons'un kuramında, insanların toplumsal etkileşimini betimleyen ve çözümleyen kuramsal model.

—TV. Bir televizyon işaretinin, görüntü bireşimine olanak verecek şekilde, kalıcı karakteristiklerini, özellikle de çözümleme yöntemini, eşzamanlama işaretlerinin biçimini, görüntü ve eşlik eden ses işaretleri için modülasyon karakteristiklerini tanımlayan bilgilerin tümü. (Eşanl. STANDART.)

—Yerbil. Üst sıradan stratifrafik birim; bu birim dizilere ayrılır ve her dizinin jeokronolojik eşdeğeri 50-60 milyon yıllık ortalama süreye denk gelir. (Adları litolojik [kretase, karbon], etnik [ordovices, silures] ya da coğrafi [devon] kökenlidir. Kimi durumlarda altsistemler ya da üstkatlar [pennsylvania], üstsistemler [üçüncü] kullanılır.) || *Dağoluşum sistemi,* aynı dağoluşum çevrimindeki dağ kütlelerinin tümü (örn. Alp dağoluşum sistemi).

—ANSİKL. Bilş. *İşletim sistemi.* Bütün bilgi aktarımlarını yönetir, dışarıyla iletişimleri kurar, iş ve sonuç bekleme sıralarını oluşturur, işlerin otomatik olarak birbirini izlemesini sağlar, kaynakların (bellek, hesap birimi, manyetik şerit sürücüleri, sökülüp takılabilir diskler) yönetimini optimal kılar, görevler arasında öngörülmüş göreli önceliklere uyar, kendini eniyilemek ve anzasız çalışmak için kendi çalışmasını çözümler. Teknik olanaklarını yönettiği bilişim sisteminin yapısına uygun olarak kullanır: çoğulişletim, zaman paylaşımı, sayfalama, gizil bellek vb. Özellikle, bir programın yürütülmesi için gerekli fişlikleri içeren şerit ya da disketlerin takılıp çıkarılması için kullanıcıyla iletişim kurar. Derleyicileri, girişçıkış işlemcilerini, çalışmasını kolaylaştıran program kitaplıklarını kullanıcıya sunar. Programcı, bir kontrol ve kumanda dili aracılığıyla, sistemle iletişim kurar. Bir işletim sistemi, kurulması sırasında, bir donanımın özel biçimlenmesine uyarlanmalıdır.

—Hematol. *ABO sistemi.* Nüfus içinde kan gruplarının dağılımı eşit değildir, örneğin bu bakımdan istatistik yapılmış olan Fransa'da kan gruplarının dağılımı şöyledir: A grubu % 45, B grubu % 9, O grubu % 43 ve AB grubu % 3. Serumda, alyuvarda bulunmayan antijene tekabül eden ve "doğal" denen antikorlar sürekli ve kesin olarak bulunur. Yani, A grubundan birinin serumunda, her zaman anti-B bir antikor vardır, B grubundakinin serumunda da anti-A antikoru bulunur; AB grubundaki kişinin serumunda hiçbir antikor bulunmazken, O grubundakinde hem anti-A, hem anti-B antikorları yer alır. ABO sisteminin özgünlüğü işte alyuvarların yoksun oldukları bu antijenlere tekabül eden bu antikorların sürekli ve kesin varlığına dayanır. Böylelikle, fenotipler bir yandan alyuvar antijenleri ile, öte yandan serum antikorları ile tanımlanır. ABO fenotipinin saptanması için alyuvar antijeni (Beth-Vincent deneyi) ile serum antikorunun (Simonin deneyi) belirlenmesi zorunludur; deneylerin sürekli olarak birbiriyle uyumlu sonuçlar vermesi ve sonuçların karşılıklı olarak kontrol edilmesi gereklidir.

A grubu iki alt gruba ayrılır. Gerçekten, B grubu bir kişinin anti-A antijenini belirlemek için kullanılan anti-A serumunda, iki antikor bulunduğu kanıtlanmıştır: Biri, A grubu alyuvarların tümünü aglütinasyona uğratan bir anti-A antikoru ve bunların % 80'ine etkili olan bir başka anti-A_1 antikoru. Anti-A_1 antikoru ile aglütinasyona uğrayan alyuvarları taşıyan kişi A_1 grubundandır (% 80), aglütinasyon olmayanlar ise (% 20) A_2 grubundandır. A alyuvarlarının A_1 ve A_2 diye ayırt edilmeleri alışılagelmiş altı fenotipi (A_1, A_2, B, A_1B, A_2B ve O) tanımlamaya yarar.

A ve B karakterlerinin kalıtımsal geçişi Mendel yasalarına uyar; bu karakterler, meyoz evresinde birbiriyle bağdaşmaz, ailelerde yapılan ABO karakteri araştırmaları ilgili lokusta•başlıca dört alel genin (A_1, A_2, B ve O) var olduğunu öngörmektedir.

Öte yandan A ya da B geninin fenotipte belirme olasılığı O'dan üstündür, A_1'in A_2'den üstün olduğu gibi. Yani, gruplandırma metotları ile fenotipten başlayarak genotipi her zaman saptama kolay olmaktan uzaktır. Bununla beraber, AB grubun-

dan olan birey, hem A hem B genlerine sahip olduğuna göre heterozigottur ve bu fenotip genotipi ifade eder; O grubu olan kişi homozigottur ve bu fenotip, OO genotipi ifade eder. Buna karşılık A grubundan bir kişi AA ya da AO genotipinden, B grubundaki biri BB ya da BO genotipinden olabilir, yani homo ya da heterozigottur. Nihayet, A_1O, A_1A_1, A_1A_2 genotipleri A_1 fenotipi görünümünde belirirler. Bu durumda onların homo ya da heterozigot oldukları ancak aile incelemesi ile ortaya çıkarılabilir.

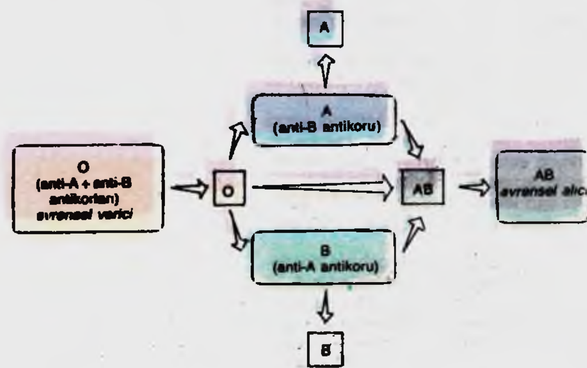
Bundan ötürü, ABO sisteminde fenotiple genotipin ille de çakışması gerekmediğinden, babalığın saptanmasında kan grubunun değeri önemli ölçüde azalmaktadır. A ve B antijenlerinin çeşitli dokulardaki dağılımı çok yaygındır. Bunlar alyuvarlardan başka hücrelerde de bulunabilir. Özellikle, akyuvarlarda ve trombositlerde, kan damarlarının endotelyumunda, sindirim, idrar, solunum sistemleri epitelyumunda ve deride bunlara rastlanır. Böbrekte, damar endotelyumu, yumakçık, uçtaki dolaşık kıvrımlı borucuk ve toplayıcı borucuk ABH antijenleri taşır; bu antijenler birçok mukoza hücrelerinde, özellikle salgılayıcı kişilerin tükürük bezlerinde de bulunur; plazmadaysa haliyle vardır. Bu yaygın doku dağılımından ötürü ABO sistemi insanda çok önemli bir doku uyuşmazlığı sistemi oluşturur. Her insanın serumunda, alyuvarlarda bulunmayan antijenlere tekabül eden bir antikor ya da antikorların normal olarak bulunması, ABO sisteminin temel özelliklerinden biridir. Bu antikorlara "doğal" denmesinin nedeni de budur. Ama, çevreden gelen çeşitli uyarımların etkisiyle antikorlar özel nitelikler kazanır: bu antikorlara "bağışık" antikorlar denir.

ABO sisteminin keşfi ve bu konuda elde edilen geniş bilgiler, alyuvar antijeni ile buna tekabül eden antikorun kan dolaşımında karşılaşmasını engelleyerek, sakıncasız, tehlikesiz kan naklinin gelişmesine temel olmuştur. Antijenle antikor arasındaki anlaşmazlık hemolize neden olur, bu da ağır, korkutucu, hatta ölümle sonuçlanabilen klinik olaylar doğurur. Bu nedenledir ki, güvenli bir kan nakli yapabilmek için uygulanması şart olan iki kural konmuştur.

1. Bir antijene tekabül eden antikorlara sahip bir alıcıya o antijen şırınga edilmemelidir. Alıcı ile vericinin kan grupları aynı olduğu zaman, kan nakli yapılabilir. O grubu alyuvarlar, A ya da B antijenlerinden yoksun olduklarına göre, alıcıda var olabilecek anti-A ve anti-B antikorlarından herhangi bir zarar görmeyeceklerdir, öte yandan O grubu kişinin plazmasındaki anti-A+B doğal antikorları da alıcının alyuvarları dışındaki grup maddelerince zararsız hale getirileceğinden O grubu kan, hiç korkmadan A, B ya da AB grubu kişilere nakledilebilir. Bu nedenlerle O grubu vericilere "evrensel" verici denir. Nihayet, serumunda hiçbir antikor bulunmayan AB grubu kişiler de, vericilerin anti-A ve/ya da anti-B plazma antikorları bünyelerinde zararsız hale getirebileceklerinden, A, B ya da O grubu alyuvar alabilirler. AB grubu kişilere bundan ötürü "evrensel alıcı" denir.

2. Bir antikora tekabül eden antijene sahip kişiye o antikor şırınga edilmemelidir. Bu kural, bağışık antikorlardan, özellikle, O grubu tehlikeli vericilerin anti-A antikorlarından doğabilecek olayları önlemek amacıyla uygulanır. A ya da AB grubunda bir alıcının alyuvar dışı gruptan maddelerce yansızlaştırılmamış olan bu antikorlar, alyuvarlara yapışıp onların hemolizine neden olurlar.

ABO sistemi kan grupları kan nakli için uygunluk şeması

A_1, A_2, B, A_1B, A_2B ve O gibi sıradan fenotiplerin yanında seyrek ya da çok istisnai olarak zayıf A ya da zayıf B fenotipleri bulunur. Zayıf A alyuvarları, tepkisi normal A_2 alyuvarlarınınkinden düşük fenotipler olarak tanımlanır. Bu fenotipler çoğunlukla ABO lokuslu alel genlerin belirtisi sayılır. Onları saptamak için, aglütinasyon ve bağlama-seçme tekniklerine, tükürüğün incelenmesine, serumdaki düzensiz antikorların araştırılmasına ve bunların geçiş yollarının belirlenmesine başvurulur. Bu araştırmalar sonucunda A_3, Ax, Aend, Am, Ay ve Ael grupları saptanarak tanımlanabilmiştir; sınıflandırılması çok çeşitlilik gösteren zayıf B fenotipleri de benzer yöntemlerle saptanmıştır.

Anti-A ve anti-B antikorları serumdan başka çeşitli biyolojik sıvılarda da bulunur: özellikle tükürük, süt, gözyaşı.

ABO antikorlarının yoğunluğunda değişiklikler vardır. Doğumda, başlıcaları anne kökenli olan İgG (G immünoglobülini) antikorlarına rastlanır; bundan ötürü kan grubunu saptamak amacıyla yapılan Simonin serum deneyinin değeri yoktur. Bu aglütininlerin çocuğun bünyesinde bireşimi, 3. ile 6. aylar arasında gerçekleşir.

ABO antikor miktarları 10 yaşına doğru en yüksek düzeye çıkar ve sonra yavaş yavaş düşmeye başlar. Anti-A ve anti-B antikorlarının yoğunluğu, miyelomda, Waldenström hastalığında, süreğen lenfoit lösemide ve doğuştan olsun, edinsel olsun kanda gamaglobülinlerin azlığında düşer; buna karşılık bazı özbağışık hemolitik kansızlıklarda, alkol kökenli sirozlarda artar.

Pratik yönden ABO sisteminin önemi çok büyüktür. Onun uygulanmasıyla, kan nakli tehlikesiz ve çok yaygın hale gelmiş, kan vermenin bağışıklık konusunda greflerde ve özellikle böbrek nakillerinde oynadığı rolden ötürü çok büyük boyutlara ulaşmıştır. Bilim yönünden de çok büyük değere sahiptir. Bu sistem hakkında elde edilen bilgiler, organizma hücrelerinde olsun, salgılarda olsun antijenlerinin tekdüze dağılımı, nadir fenotiplerin bulunması, genetik işlevlerin işleyişi konusundaki bilgilerde büyük ilerlemelerin kaydedilmesine neden olmuştur. ABO sistemi, basitleştirme amacıyla tek başına sunulmuştur; oysa, aslında Lewis, salgılama ve Hh sistemleri ile birlikte iş görür.

• *HLA sistemi.* Bu antijenler, sadece lenfositler, granülositler ve trombositler tarafından taşınan antijenlerden farklıdır. Organizmanın hemen hemen tüm çekirdekli hücreleri bunları içerdiğinden kendilerine "dokusal antijenler" adı verilmesi uygundur.

HLA sistemi antijenleri 5 alel gen serisi, HLA-A, B, C, D ve DR tarafından üretilir; anne-babadan, klasik Mendel yasalarına uyarak, çocuğa, otozomik biretmenli yolla geçen bu 5 lokusun tümü 6 no.'lu kromozomun kısa kolu üzerine yerleşmiş olan HLA takımını meydana getirir. HLA-A, B, C, ve D lokuslarının takım içindeki yerleri kesin olarak saptanmış ise de HLA-DR'nin yeri henüz kesin olarak bilinmemektedir ve HLA-D'ninki ile aynı lokusta olduğu varsayımı ortaya atılmıştır. HLA-A, B, C ve DR genlerinin ürünleri serolojik yöntemlerle ve özellikle bir kompleman karşısında lenfosit zehirliliği tekniği ile incelenmektedir. Bunların saptanabilmesi için gerekli antikorların bulunduğu serumlar, kan nakli ya da gebelikle, hatta, gönüllü olarak bağışıklık kazanmış kişilerden sağlanır. HLA-D geni ürünlerinin saptanması için, karma lenfosit kültürü yapma tekniğine başvurulur. HLA sisteminin önemi büyüktür. Greflerin ve organ nakillerinin (özellikle böbrek) uyuşmasındaki rolü insanda kanıtlanmıştır. HLA genlerinin bazıları, suyuksal bir bağışıklık yanıtı doğuracak olan antijenler üretirler, aynı sistemin başka genleri ise hücresel bağışıklık mekanizmaları yolu ile greflerin reddi olaylarından sorumludurlar. HLA sistemi, bağışıklık yanıtında temel rol oynayan "büyük doku uyumu kompleksi" denen önemli genetik bir bütün içinde yer alır. HLA sisteminin ilginçliği son derece çokbiçimli oluşundan ileri gelir. Bu çokbiçimlilik bireyin biyolojik tanımlanmasında ve halk kitlelerinin incelenmesinde önemli bir genetik işaretleyici rolü oynar. Bu çok biçimliliğe dayanılarak HLA ile hastalıklar arasındaki bağıntılar hakkında pek çok tıbbi patolojik araştırma yapılmıştır. Prof. Jean Dausset, HLA sistemiyle ilgili çalışmalarından dolayı 1980 Nobel tıp ödülü'ne layık görülmüştür.

Bugün, bir HLA antijenine az çok sıkıca bağlantıları olduğu bilinen hastalıkların listesi pek uzun değildir. En göz alıcı örnek HLA-B27 antijeniyle sıkı bir bağıntısı olduğu bilinen ankilozlu spondilartrittir. Hastalık geni belki de B27 molekülünün kendisidir. Tanık Avrupa halklarında % 6 oranında var olan bir antijeni dünya yüzündeki herhangi bir insan topluluğu içindeki hastaların % 90'ı taşımaktadır. Buna göre bu antijene sahip insanlar arasında, hastalığa tutulma rizikosu, antijeni taşımayanlara göre 130 kat fazladır. Reiter sendromu da HLA-B27 ile ilişkilidir ve hastaların % 76'sında buna rastlanır. Behçet hastalığı ya da büyük aftoz, B5 antijeniyle, genç diyabeti B8, B15 ya da B18 antijeniyle bağlantılıdır. Nedeni bilinmeyen hemokromatoz kesinkes HLA-A3 antijeni ile bağlantılıdır. Bazı hastalıklar, özellikle bağışıklık hastalıkları (örneğin miyasteni, Basedow hastalığı) HLA-D ya da DR lokusu ile bağlantılıdır. HLA-DR lokusu için fenotipleme günlük pratiğe girebildiği zaman, elde edilecek bilgiler, kuşkusuz yeni bağlantıların bulunmasına hizmet edecektir.

—İkt. *Sistem çözümlemesi.* Sistem çözümlemesinin temelinde iki fikir yatar. Bir yandan, bir servisin ya da bir örgütlenmenin etkinliği daha geniş bir bütüne bağlıdır; bu nedenle, bu etkinlik ancak sözkonusu bütünün bir parçasını oluşturur; "sistem" ve "alt-sistem" terimleri buradan gelir. Öte yandan, sistem çözümlemesi işlemsel araştırma, istatistik, ekonometri toplumbilim gibi çeşitli yöntemlere başvurur ve bu yöntemler aracılığıyla, varılmasına çalışılan hedefleri ve sonuçları çapını, çevre koşullarını (yani dış kısıtlamaları), kaynakları, sistemi oluşturan öğeleri (yani alt-sistemleri) açıkça gösteren modeller kurulur.

Bu durumda, sistem çözümlemesinin, bir sorunun karmaşıklığını; her sorun içinde yer alan ilişkilerin karşılıklı bağlılığını gün ışığına çıkarmaya çalışması gerekir. Böylece, aynı bir değerler düzeyinde benimsenebilecek seçimlerin sonuçlarını ölçmek ve maliyet ve avantajların belirlenmiş değerlerini göstermek olanağı sağlanır: sistem çözümlemesinin amacı, sosyoekonomik büyüklükler arasındaki nedensellik ilişkilerini ve onları birbirine bağlayan bağları rakamlarla belirtilmiş bir biçimde göstermektedir. Tam anlamıyla bir sistem oluşturan karşılıklı bağlılıkları ve büyüklükleri gösteren bir model kurulması yoluyla, belli bir hedefe ulaşmak amacıyla alınan şu ya da bu kararın (bir ya da birden fazla dışsal değişkenin değişmesi) sistemi oluşturan parçaların tümü üzerinde ortaya çıkardığı sonuçları incelemek olanağı doğar. Sistem çözümlemesinin bir yararı da, belli bir sorun sözkonusu olduğunda, seçilen hedefe artık izlenebilecek tek hedef gözüyle bakılamayacağını göstermesi ya da sistemin izlenebilecek he-

deflerinin belirlenmesinde açıkça görülemeyen bir takım etkenleri ya da ilişkileri açıkça ortaya koymasıdır. Sistem çözümlemesi ayrıca, sözkonusu hedeflere varmanın en etkili yollarını belirlemeyi de olanaklı kılar. Bu çözümleme sayesinde, çeşitli etki grupları bir elemeye tabi tutulabilir ve etkinlikleriyle karşılaştırmalı maliyetlerine göre değerlendirilebilir. Böylece, karar merkezleri, geleceğe dönük büyük tercihlerini açıkça belirlerken, nesnel ölçütlere dayanarak aralarında seçim yapabilecekleri alternatif sistemlerden yararlanabilirler.

• *Ekonomik sistem.* Bu deyimi ilk kez Friedrich List, 1841'de, *Das nationale System des politischen Ökonomi* (Ulusal ekonomi politik sistemi) adlı kitabında, klasik enternasyonalizme karşı ulusal öğreti anlamında kullandı. Ama List, yapıtında her ekonominin geçtiği gelişme evrelerinden (vahşet, çobanlık, tarım, tarım -manüfaktür ve ticaret) söz ederken, "sistem" sözcüğünün öteki anlamı da (somut iktisadi bütün) kendini belli etmekten geri kalmaz. Bununla birlikte, List'in bu ayrımı, sistem kavramından çok yapı kavramına götüren bir ayrımdır.

H. Guitton'a göre, "bir iktisadi sistem, bir takım temel sorunlara verilen bir dizi yanıtla tanımlanır". Örneğin, iktisadi etkinliğin öznesinin kim olduğu, yani girişime kimin karar verdiği sorulabilir: rekabetçi bir sistemde ya da merkeziyetçi olmayan bir sistemde ise, devlettir. Yine, kararın hangi amaçla alındığı da sorulabilir: bu amaç, kişisel çıkar (örneğin, kapitalist sistemde en yüksek kâr) ya da plancı sistemde devletin göz önünde tuttuğu toplum çıkarı olabilir. Nihayet, amaçlara erişmeyi sağlayacak teknik yordamların ve hukuksal biçimlerin neler olduğu sorulabilir: mülkiyeti ve bireyler arasındaki sözleşmelerin geçerliğini kabul eden hukuksal bir çerçeve içinde ve piyasada arz ve taleplerin serbestçe karşılaştıkları bir iktisadi ortamda bu sorunun yanıtı özgürlüktür; bireysel mülkiyeti kabul etmeyen hukuksal bir çerçeve içinde ve piyasa mekanizmalarının yerini planın aldığı bir iktisadi ortamda ise, bu cevap, otorite ya da zor olabilir.

Çağdaş iktisadi çözümleme (özellikle F. Perroux ve R. Barre), ekonomik sistem kavramını belirlemek için genellikle üç öğeye dayanır: düşünüş, yani iktisadi etkinliğe egemen olan modeller (örneğin, halkın gereksinimlerinin tatmini ya da olabilecek en fazla kârı elde etme çabası); biçim, yani iktisadi etkinliğin çerçevesini ve iktisadi karar birimleri arasındaki ilişkileri belirleyen toplumsal, hukuksal ve kuramsal öğelerin tümü (mülkiyet rejimi, emeğin statüsü, devletin rolü); madde, yani servetlerin elde edilmesinde ve dönüştürülmesinde kullanılan maddi yöntemleri tümüyle kapsayan teknik (örneğin, geçim ekonomisinin ilkel tekniği ya da aksine, kapitalist ekonomi sisteminin sürekli gelişen tekniği).

İktisadi sistem kavramı, toplumların ve ekonomilerin sistemli bir sınıflandırmasını yapmamızı sağlar. Örneğin, bir merkezden yönetilen ekonomi tipleri arasında birçok tanınmış sistemi sayabiliriz: malikâne ekonomisi ve kolektivist ekonomi gibi. Merkeziyetçi olmayan ekonomi tiplerine örnek olarak da, kapitalizm öncesi zanaat ekonomisi sistemini ve kapitalist sistemi gösterebiliriz. Ancak, sistem kavramı sınırlı bir değer taşır: çünkü, somut iktisadi sistemler hiçbir zaman katıksız ve bağdaşık değillerdir. Bunun nedeni, bir toplumun genel biçiminin bugünden yarına tümüyle değişmesinin olanaklı olmamasıdır. Yani, bir önceki sistemden geriye her zaman bir şeyler kalır (kapitalizmde bir zanaat kesimi vardır; kolektivist sistemde özel mülkiyet adacıkları varlığını sürdürebilir).

—Meteorol. Etkileşimler atmosfer dolaşımının içinde de önemlidir. Bunlar ayrıca atmosfer dolaşımı ile zemindeki (substratum) çeşitli oluşumlar (okyanuslar, ormanlık alanlar, maden alanları, kara ve deniz buzulları) arasında da önemli rol oynarlar. Atmosfer süreçlerini sistem çözümlemesinden yola çıkarak saptama düşüncesi de bundan kaynaklanır. Bunun için atmosfer, suküre ve soğukküre arasında kurulan denge, bir sistem gibi gözönüne alınmalıdır. Değişimleri bu sistemin içine sokabilmek ve buzul itmeleri ve buzullararası gerilemeler gibi kimi iklimsel değişiklikleri bu değişimlerle açıklayabilmek gerekir. Daha genel bir biçimde, meteoroloji ve iklimbilime uygulanan sistem çözümlemesi çok yönlü nedensel ilişkilerin yararına olarak, nedenselliklerin doğrusal bağlantılarının kesilmesini sağlar. Böylece, aşama sırasına göre düzenlenmiş farklı atmosfer sistemleri (genel atmosfer dolaşımı "norveç" sistemi gibi çok daha özel sistemler, Asya'nın muson sistemi, tropikal tedirginlikler sistemi vb.) daha iyi kavranabilir.

—Sil. *Silah sistemi.* Genellikle aşağıdaki araçlardan oluşur: hedef gözetleme ve saptamayı sağlayan bir ya da birçok araç; hedef üzerinden geçen mermi yolunu hesaplamayı ve hareketli bir hedef durumunda bu yolu değiştirmeyi sağlayan bilgi işlem araçları; topu ya da roketi bu mermi yoluna tevcih etmeyi ya da güdümlü mermiyi bu mermi yoluna yönlendirmeyi sağlayan kumanda araçları; bir silah (top mermisi, roket, güdümlü mermi vb.); bir fırlatma aracı (top, ray, platform vb.) ve bu fırlatma aracı silaha özgüyse bir kara, hava ya da deniz taşıtı.

Bu donatımlar, silahlara göre kısmen ya da tamamen fırlatma aracına (kara, hava ya da deniz) bağlı olabilir ya da kısmen ya da tamamen silah taşıtı üzerine yerleştirilebilir: kimi silah sistemlerinde, taşıt üzerine yerleştirilmiş araçlar, mermi yolunun son bölümünde fırlatma aracına bağlı donatımların yerini alır.

Sistema economico latino americano *(Latin-amerika iktisadi sistemi)* [SELA], 1975'te, 26 Latin Amerika ve Karayibler ülkesinin global bütünleşmesini geliştirmek amacıyla Panama'da kurulan örgüt. Örgütün başlıca amacı, bölgeler arasında iktisadi işbirliğini geliştirmek ve bölgenin dış etkilere karşı duyarlılığını sınırlandırmaktır.

SİSTEMATİK sıf. (fr. *systématique*). **1.** Belli bir yöntemle yapılan, belli bir düzene göre oluşturulan, sistemli: *Sistematik sınıflandırma.* **—2.** Belli bir sisteme göre, kesin bir biçimde düşünen, davranan bir kimse ve bu kimsenin tutumu için kullanılır; sistemli.

—İstat. *Sistematik hata,* yanlış yöntemle seçilen bir örneklemin ya da bir değerlendirmenin sistemli bir biçimde bozulması, saptırımı. —Bir kestirimcinin beklenen değeriyle kestirilecek değer arasındaki fark.

—Patol. *Sistematik hastalık,* SİSTEMİK* HASTALIK'ın eski eşanlamlısı.

◆ be. Yönteme ya da belli bir sisteme dayanarak: *Meseleye sistematik bakmıyorsun.*

◆ a. Bir sistem halinde oluşan ya da bir sistemden kaynaklanan olgular, veriler, yöntemler bütünü: *Platon'un düşüncesinin sistematiğini kavramak.*

—Biyol. Canlı varlıkları tanımlayarak ve olası soyoluşsal ilişkileriyle birlikte az ya da çok önemli ayırtedici karakterleriyle belirleyerek aşama sırasına göre sınıflandıran doğa bilimi bölümü. (Sınıflandırıcının göz önüne aldığı temel ölçüte göre *biçimsel sistematik* [biçimsel benzerliklere göre], *sosyal sistematik* [soyoluşsal yakınlıklara göre], *yapay sistematik* [türlerin en kolay tanınmasını sağlayan karakterlere göre] gibi çeşitli sistematikler vardır.)

SİSTEMCİLİK a. Siyas. bil. Toplumu, ayrı ayrı ve aralarındaki etkileşim bakımından incelenen çeşitli sistemlere ayıran toplumbilim kuramı.

SİSTEMİK sıf. (fr. *systémique*). Siyasal, ekonomik, toplumsal vb. sistemlere bilimsel bir yaklaşımı belirtmek için kullanılır. Sistemik yaklaşım, tüm sorunları "karşılıklı ilişkiler içindeki birimler bütünü" (L. von Bertalanffy) olarak ele alır ve akılcı görüşe karşı çıkar. Bu yaklaşım özellikle L. von Bertalanffy, N. Wiener, Cl. Shannon, W. Weaver'in yaptığı çalışmalar çerçevesinde gelişti ve öteki bilim dallarındaki (sibernetik, bilgi kuramı, biyoloji, astroloji, dilbilim, antropoloji) buluşlara dayandırıldı. Kimi amerikalı siyaset bilimcilerine göre (örneğin D. Easton) siyasal sistem kendi toplumsal, ekonomik, kültürel ve dinsel çevresinden *input* diye anılan talep ve destekler alır; bunlara karar ve eylemleriyle yanıt verir (bunlar da *output* diye adlandırılır). Bu karar ve eylemler *input*'ları (girdiler) özdenetleme ve karşı etki yoluyla değişikliğe uğratır.

—Patol. *Sistemik hastalık,* organizmanın bünyesinde çeşitli yerlerde olmak üzere anatomik bir sistemi oluşturan bir dokuyu (kemik, sinir, bağ, lenf dokusu vb.) saran hastalık. (Eşanl. SİSTEMATİK HASTALIK.)

—Psik. G. Bateson tarafından önerilen modele uygun olarak aynı aile bireyleri arasındaki ilişkileri inceleyen tedavi çeşidine denir.

—Tarım. Bitkinin dokularına işleyen ve besisuyu ile taşınarak bütün organları, hatta ulaşılması zor yeraltı organlarını bile etkileyen tarım koruma ilaçlarına denir.

SİSTEMLEŞME a. Sistemleşmek eylemi.

SİSTEMLEŞMEK gçz. f. Sistemli duruma gelmek; bir sistem olarak düzenlenmek.

◆ **sistemleştirmek** ettirg. f. *Bir şeyi (soyut) sistemleştirmek,* onu sistemli duruma getirmek ya da bir sistem olarak düzenlemek: *Düşüncelerini sistemleştirmelisin.*

SİSTEMLEŞTİRME a. Sistemleştirmek eylemi.

SİSTEMLEŞTİRMEK → SİSTEMLEŞMEK.

SİSTEMLİ sıf. **1.** Belli bir yöntemle yapılan, belirli bir düzene göre ilerleyen; belli kurallara uygun olarak önceden ayarlanan bir şey için kullanılır; düzenli, dizgeli, sistematik: *Sistemli bir çalışma. Sistemli bir değerlendirme.* **—2.** Belli bir sisteme göre, kesin ve düzenli bir biçimde ve kendine hiç aykırı düşmeden düşünen, davranan bir kimse ve onun tutumu için kullanılır; sistematik: *İşinde oldukça sistemli bir insan. Sistemli bir muhalefet.*

—Oto. *İki sistemli otobüs,* birinden ya da diğerinden almaşık olarak yararlanmayı sağlayan birbirinden bağımsız iki itme sistemiyle donatılmış otobüs (örneğin benzin motoru ve elektrik motoru). ‖ *İki sistemli troleybüs,* elektrikli havai hattan sağladığı bir akımla çalışan bir elektrikli cer sisteminin yanı sıra, benzin, mazot, gaz ya da aküyle çalışan ve sabit güzergâhlı havai elektrik hattından uzaklaşmasını sağlayan ek bir itme sistemi içeren troleybüs.

—Psik. *Sistemli hezeyan,* hezeyanlı düşüncelerin yavaş yavaş bütünlendiği ve tutarlı, mantıklı gibi göründüğü hezeyan. (Şizofreniye yönelen sistemsiz -ya da kötü sistemleştirilmiş- hezeyan kavramının tersine, paranoyak hezeyan kavramına karşılık düşer.)

SİSTEMSİZ sıf. **1.** Bir yönteme dayanmayan şey için kullanılır; düzensiz. **—2.** Düşüncelerinde, davranışlarında belli bir sisteme dayanmayan, tutarsızlığa düşen kimse, onun tutumu için kullanılır: *Sistemsiz bir genç.*

SİSTEMSİZLİK a. **1.** Belli bir düzeni, yöntemi olmayan şeyin durumu, niteliği. **—2.** Belli bir sisteme, yönteme göre davranmayan, düzensiz bir kimsenin niteliği: *Sistemsizliği yüzünden gerekli iş verimi alamamak.*

Sister Carrie, Theodore Dreiser'in romanı (1900). Wisconsinli bir çiftçi ailesinin

Scala

Sistina capellası'ndan genel bir görünüm

kızı, ailesinin yıkımı ve sevgilisinin ölümü pahasına tiyatro yıldızı olur. Chicago, para, tiyatro bu yapıtı katı bir gerçekçiliğe oturtan temalardır. Bu anlayışı Dreiser'in "en kaba bir maddeciliğin kronikçisi" olarak tanınmasına yol açmıştır.

SİSTERNOGRAFİ a. (fr. *cisternographie*, lat. *cisterna*, sarnıç, ve yun. *graphein*, yazmak'tan). Nörol. Kafatasının tabanındaki sarnıçların röntgenle incelenmesi. (Bu işlem beyin-omurga kanalına hava verilerek [havalı sisternografi] ya da X ışınlarına saydamsız madde şırınga edilerek [saydamsız sisternografi] yapılır. Bu yöntemler görsel çapraz bölgesi, arka çukur ve özellikle işitme siniri nörinomlarının ortaya çıkarılmasını sağlar.)

SİSTİK sıf. (fr. *cystique*). Anat. **1.** Safrakesesi ile ilgili. **—2.** *Sistik atardamar*, safrakesesinin damarlarını veren karaciğer atardamarı dalı. || *Sistik çukurcuk*, karaciğerin alt yüzünde safrakesesinin oturduğu çukurcuk. || *Sistik kanal*, safrakesesi ile karaciğer-koledok kanalı arasında bulunan ortalama 3 cm uzunluğundaki kanal.

SİSTİN a. (fr. *cystine*). Biyokim. Proteinlerin temel bileşeni olan ve indirgemeyle sisteini veren ($—S—CH_2—CH(NH_2)—CO_2H)_2$ formüllü aminoasit. (Sistin-sistein yükseltgeme-indirgeme ikilisi hücre olaylarında önemli rol oynar. Sistin bazı deri hastalıklarında alopesiler, yüz ve saçlı deri seboresi, akne, tırnak hastalıkları, psoriasis ve göz hastalıklarında ağızdan alınarak kullanılır.)

Sistina capellası, Vatikan sarayı'nda, en büyük Rönesans sanatçılarının freskleriyle süslü capella. 1475'te B. Pontelli'nin yaptığı capella, adını kurucusu Sixtus IV'ten (Sisto IV) alır. Özellikle kutsal hafta törenleri ve conclaveler burada yapılır.

Capellanın dekoru için Sixtus IV, 1480'de üç floransalı ressama, Botticelli, Ghirlandaio ve C. Rosselli'ye ve umbrialı Signorelli, il Perugino ve il Pinturicchio' ya başvurdu. Bu sanatçılar, yapının duvarlarına Eski ve Yeni Ahit'ten sahneleri canlandıran on altı fresk yaptılar (bunlardan dördü, sonraki yıllarda yapılan düzenlemeler sırasında tahrip oldu). 1508'de Julius II, Michelangelo'yu tonoz dekorunu yapmakla görevlendirdi. Pencereler üstünde almaşık olarak peygamber ve kâhin figürleri sıralanır; daha üst bölümde, göz kamaştırıcı çıplak erkek figürleriyle (*Ignudi*) [1508-1512] çevrelenmiş, Yaratılış'tan alınma dokuz pano, göksel görüntüler gibi belirir. 1536'da Paulus III, Michelangelo'ya dev *Son Yargı* freskini ısmarladı. Hüzünlü, çaresiz bir durumu betimleyen ve dipteki duvarda yer alan bu düzenleme, İsa'nın çevresinde döner gibi tasarlanmıştır ve her türlü mimari çerçeveyi aşarak düşsel bir mekâna yayılır.

• *Sistina capellası şarkıcıları*, VI. yy.'da papa Büyük Gregorius'un kurduğu *schola cantorum*'u sürdüren Papalık capellası şarkıcıları grubunda yer alıyordu. Papa Sixtus IV ve sonra papa Julius II, papalık şarkıcılarının bir araya getirilip yetiştirilmesi için San Pietro bazilikası'nda bir hazırlık okulu kurdular; bu okul "Cappella Giulia" adını aldı ve tarih boyunca Vatikan bazilikası'nın çekirdeğini oluşturdu.

SİSTİNOZ a. (fr. *cystinose*). Otozomal çekinik yolla geçen kalıtsal hastalık. (Bazı dokularda [özellikle göz ve böbrek] çökerek yerleşen sistin metabolizma bozukluğuyla belirginleşir. Çocukta böbrek yetersizliğinden ötürü ölümle sonuçlanır.)

SİSTİNÜRİ a. (fr. *cystinurie*). Patol. Sistinin idrarla dışa atılması. (Sistin çok zaman küçük kum tanecikleri halinde, böbrek leğeninden idrar torbasına geçerken şidetli böbrek ağrılarına neden olabildiği gibi, idrar torbasında birikip taş da oluşturabilir. Sistinüri genellikle kükürtlü aminoasitlerin doğuştan metabolizma bozukluğuna bağlıdır; çok zaman, sessiz kalabilir. Saf bir böbrek bozukluğu olan sistinüri, genel bir metabolizma bozukluğuna eşlik eden sistinozdan ayırt edilmelidir.)

SİSTİRE a. (yun. *ksystra*, rende'den). Marangl. **1.** Sert ağaçtan masif ya da kaplamalı yüzeyleri kazıyarak perdahlamaya yarayan, çelikten kazıma aleti. **—2.** *Sistire makinesi*, parkeleri temizlemede ve cilaya hazırlamada, cilayı parlatmada kullanılan makine. || *Kollu sistire*, geniş yüzeyleri perdahlamakta kullanılan ve iki kollu demir bir gövdeye yerleştirilen laması bir vidayla ayarlanan sistire. || *Lama sistire*, dikdörtgen biçiminde çelik bir lamadan oluşan ve ileri geri hareket ettirilerek kazıma yapan sistire. || *Parke sistiresi*, yeni döşenmiş ya da cilası bozulmuş parkeleri perdahlamakta kullanılan saplı sistire. || *Saplı sistire*, iç köşeleri temizlemekte, geniş yüzeyleri perdahlamakta, eskimiş vernik ya da boya katlarını kazımakta kullanılan ve bir sap ile çift ağızlı bir lamadan oluşan sistire.

—Ciltç. Yaldızlamadan önce, bir kitabın ağızlarını kazımakta kullanılan çelik bıçak.

—Taşoc. Mermer karoları silmede kullanılan, kumtaşından döner bıçak. (SİLME AYGITI da denir.)

SİSTİRECİ a. Sistireleme yapan işçi.

SİSTİRELEME a. Marangl. Parkelerde, merdivenlerde, malzemenin döşenmesinden sonra kalan pürüzleri sistirelerle, kimi zaman da özel bir perdahlama makinesiyle kazıma.

SİSTİRELEMEK g. f. Düzgün bir yüzey elde etmek için ağaç yüzeyleri sistireden geçirmek.

—Ciltç. Ağızların yaldızlanması işleminden önce, tam anlamıyla perdahlanmış bir yüzey elde etmek amacıyla, bir kitabın ağzını sistireden geçirmek.

SİSTİSERKOİT a. (fr. *cysticercoide*; yun. *kystis*, kese, ve *-eidos*, görünüm' den). Bazı tenyaların, keseli larvada olduğu gibi skoleksi gömülü olan, kesecigi olmayan kuyruğu bulunan larvası.

SİSTİSERKOZ a. (fr. *cysticercose*). KESELİ LARVA'nın eşanlamlısı.

—Patol. Keseli larvaların (sistiserk) [insan ve köpek tenyalarının larva biçimi] kimi memelilerin organ ve dokularında meydana getirdiği hastalık.

—ANSİKL. Keseli larvalar kasların içine yerleşirse sistiserkoz *kas sistiserkozu* adını alır. İnsan bu larvaları canlı olarak yemekle tenyaya yakalanır. Keseli larvalar mezbahalarda, çiğneme kasları, yemekborusu, diyafram ve kalpte aranır. Bir süre dondurma, etlerdeki asalakları öldürmenin yollarından biridir. Domuz sistiserkozu Avrupa'da ortadan kalkmıştır.

SİSTİSİT a. (fr. *cysticide*). Sistik kanal iltihabı.

SİSTİT a. (fr. *cystite*; yun. *kystis*, torba, ve *-itis*, iltihaplı hastalık bildiren sonek). Ürol. Tek başına ortaya çıkabilen ya da idrar yollarındaki bir hastalığın belirtisi olarak görülen, akut ya da süreğen idrar torbası iltihabı.

—ANSİKL. Sistit içerden yanmalar, polakiüri (sık sık idrara çıkma), hatta piyüri (idrarda irin bulunması) ya da bir hemoraji biçiminde ortaya çıkar. Kısa süreli bir ilaç tedavisiyle iyileşemeyen sistitte idrar yolları tam olarak incelenmelidir: idrar hücre ve bakteriyoloji yönünden incelenmeli, damardan saydamsız madde şırınga edilerek ürografi yapılmalıdır.

SİSTİT a. (fr. *cystide*'den). **1.** Zool. *Ectoprocta* öbeğinden yosunhayvanlarının bir kolonisinde bireylerden her birinin bulunduğu loca ya da dış iskelet. (Sistitte bazen bir kapakçık bulunur ve hayvan [polipit] büzüldüğü zaman locayı kapamaya yarar.) **—2.** Bot. Bazitlimantar himenyumunun kısır elemanı.

SİSTOGRAFİ a. (fr. *cystographie*; yun. *kystis*, torba, ve *graphein*, yazmak'tan). İdrar torbası radyografisi.

—ANSİKL. Sistografi damar yolu ile yapılan bir ürografinin son aşaması olabilir. İdrar torbası saydamsız olan maddenin üretra yolu ile (geriye dönük sistografi) ya da deriden yapılan ponksiyon ile (çatı kemiği üstü sistografi) doğrudan doğruya saydamsızlaştırılabilir.

SİSTOKARP a. (fr. *cystocarpe*; yun. *kystis*; torba, ve *karpos*, meyve'den). Bot. Bazı kırmızı suyosunlarının, ana bitki tarafından geliştirilmiş bir kabukla kaplı spor keseleri topluluğu.

SİSTOL a. (fr. *systole*; lat. *systole*; yun. *systole*, kasılma'dan). Fizyol. **1.** Kalp kasının kasılma devresinden biri. (Kalp boşluklarının her biri için ayrı ayrı gerçekleşir ama öyle ki iki karıncık sistolu eşzamanlı olduğu gibi iki kulakçık sistolu da eşzamanlı gerçekleşir. Karıncık sistolu kalp seslerinin birincisini, kalp tepesinin itimini ve atardamar atımını meydana getirir.) [Karşt. DİYASTOL.] **—2.** *Yankı sistolu*, sürekli yavaş nabzı olan hastaların muayenesinde bazen kalpten işitilen ek ses.

SİSTOLARASI a. Tıp. Kulakçık sistolunun sonu ile karıncık sistolunun başlangıcını ayıran zaman.

SİSTOLİK sıf. (fr. *systolique*). Fizyol. Sistol ile ilgili.

SİSTOLİT a. (fr. *cystolithe*; yun. *kystis*, torba, ve *lithos*, taş'tan). Bot. Hücre içi kalsiyum karbonat çıkıntısı. (Kauçuk ağacından sistolitler, zar kökenli helmeli bir ayakla taşınan meme gibi iri bir çıkıntıdan oluşur.)

SİSTOMETRİ a. (fr. *cystométrie*; yun. *kystis*, torba, ve *metron*, ölçü'den). Tıp. İdrar torbasının kapasitesinin ve kas gücünün, idrar torbasındaki basıncı ölçen bir aygıtla incelenmesi.

SİSTOMETROGRAM a. (fr. *cystométrogramme*; yun. *kystis*, torba, *metron*, ölçü, ve *gramma*, harf, yazı'dan). Tıp. Sistometri sonuçlarını gösteren diyagram.

SİSTOPEKSİ a. (fr. *cystopexie*; yun. *kystis*, torba, ve *peksis*, tespit'ten). Cerr. İdrar torbasını tespit etmeyi amaçlayan ameliyat.

SİSTOPLASTİ a. (fr. *cystoplastie*; yun. *kystis*, torba, ve *plasis*, oluşturmak, biçim-

lendirmek'ten). İdrar torbasının biçimini değiştirmeyi amaçlayan cerrahi müdahale.

SİSTOSEL a. (fr. *cystocèle;* yun. *kystis,* torba, ve *kele,* fıtık'tan). Patol. Dölyolunun ön duvarını delip geçen idrar torbası fıtığı.
—ANSİKL. Sistosel, yalnız ıkınmakla ortaya çıktığında saklı, gizli olabildiği gibi sürekli olarak vulva dışında da görülebilir. Tek başına olduğu kadar, cinsel organların sarkması (prolapsus) çerçevesinde bir rektosele, bir histerosele eşlik edebilir. Zorlanma sırasında idrar kaçırmayla birlikte de olabilir, ama olmayabilir de. Tedavisi cerrahi olup, ön kolpoperineorafiyi gerektirir.

SİSTOSKOP a. (fr. *cystoscope;* yun. *kystis,* torba, ve *kopein,* bakmak'tan). İdrar torbasının içini incelemeye yarayan aygıt.
—ANSİKL. Sistoskop, madeni bir sonda biçimindedir. Ucunda, idrar torbasının içini aydınlatan küçük bir elektrik ampulü vardır. Buna ek olarak içerdeki görüntüleri bir objektife yansıtan bir mercek sistemi ile, idrar torbası iyice temiz su ile doldurulduğunda görüntüler parlak ve net olduğundan, istendiğinde idrar torbasını doldurup boşaltmaya yarayan bir kanal sistemi bulunur. Çeşitli sistoskoplar vardır: *araştırıcı sistoskop,* idrar torbası içindeki lezyonları araştırmaya yarar; *aletli sistoskop,* küçük bir tırnakla yöneltilebilen sondaların ya da elektrotların içeriye sokulmasını sağlar; bu aletler, idrar ayırımı yapmak üzere her iki üretere ayrı ayrı sokulabildiği gibi, idrar torbasındaki bir lezyonu elektrokoagülasyonla gidermeye de yarar.

SİSTOSKOPİ a. (fr. *cystoscopie*). Sistoskop aracılığı ile idrar torbasının muayenesi.
—ANSİKL. Sistoskopi, idrar torbasının iltihaplarını, urlarını ve taşlarını ortaya çıkarır ve bunların niteliklerini incelemeyi sağlar. Aynı zamanda, üreter deliklerini görüp her iki böbrekten gelen idrarın görünümünü değerlendirmeye yarar; idrar kanamasının yerini saptama olanağı da verir.

SİSTOSTOMİ a. (fr. *cystostomie;* yun. *kystis,* torba, ve *stoma,* ağız'dan). Cerr. İdrar torbasının deriyle ağızlaştırılması. (Bu ameliyat, geçici ya da sürekli olarak idrarın yolunu değiştirmeye yarar; bazen sadece bir prostatektominin birinci evresidir.)

SİSTOTOMİ a. (fr. *cystotomie;* yun. *kystis,* torba, ve *tome,* kesme'den). Cerr. İdrar torbasını yararak açmayı öngören cerrahi müdahale. (Ya idrar torbasının içini incelemek, ya torbadaki bir taşı ya da yabancı bir cismi çıkarmak, yahut da idrar torbasındaki bir lezyonu tedavi etmek için başvurulur.)

SİSTOVA → ZİŞTOVİ.

SİSTOZOİT a. (fr. *cystozoïde;* yun. *kystis;* torba, kese ve *dzoon,* hayvan'dan). Sifonofor knidlilerin kolonilerinde bulunan boşaltıcı birey. (Her kormidyumda birçok sistozoit bulunur, kormidyumun üstderisi böylece bir dışkılama görevi edinir ve ağzı da bir dışkı deliğine dönüşür.)

SİS-TRANS sıf. (fr. *cis-trans*). Kim. Atomların düzlem ya da uzaydaki farklı bir konumuna denk düşen geometrik bir izomerlik için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Genet. *Sis-trans testi,* aynı işlevsel gende (sistron) iki gen değişinimi olup olmadığını ve o genin kesin sınırlarını belirlemeye yarayan test. (Lewis, 1951 - Benzer, 1957.)
—ANSİKL. Yağ. mad. İki ornatmalı etilen türevleri durumunda bu iki grup, sis izomerde çifte bağın aynı yanında, trans izomer konumunda ise her iki yanında yer alır. Yağ asitlerinin sis-trans izomerliğinin besinsel bakımdan bir önemi vardır; çünkü gerçek yağ asitleri, doymamış sis izomerlerdir. Bitkisel yağlı maddelerde yalnız sis yağ asitleri, buna karşılık kimi hayvansal yağlar (tereyağı, içyağı) ile hidrojenlenmiş yağlı maddelerde, trans türevleri bulunur.

SİSTRON a. (fr. *cistron*). Genet. İşlev birimi sayılan ve bir polipeptit zincirinin bireşiminden sorumlu bir gene tekabül eden DNA parçası. (Aslında, sistron terimi bir ölçüde genin eşanlamlısı sayılabilir. Örneğin, normal A hemoglobini molekülü, iki α zinciri ve iki β zinciri olmak üzere dört polipeptit zincirinden oluşur. α zincirinin bireşiminden sorumlu sistron kromozom 16'nın üzerinde ve β zincirinin bireşiminden sorumlu sistron kromozom 11'in üzerinde bulunur.) [Benzer, 1957.]

SİSTRON a. (yun. *sistron*). Meyve çekirdeklerinin, kabukların ya da madeni rondelaların tutturulduğu, silkelendiği zaman ses çıkaran, çubuk ya da çerçeve biçiminde çalgı aleti. (Daha Antikçağ'da Akdeniz havzasında yaygın olan sistron Malezya, Batı Afrika ve Meksika'da kullanılır.)

SİSTRURUS a. Çıngıraklıyılana benzeyen yılan cinsi. (Engerekgiller familyası.)

SİSÜRİT a. (fr. *scissurite*). Pnömol. Akciğerin iki lobu arasındaki yarığa yerleşmiş plevra iltihabı. (Röntgende saydam olmayan bir çizgi halinde görülür.)

SİSYPHOS. Yun. mit. Korinthos'un efsanevi kralı, Aiolos'un oğlu. Atlas'ın kızı Merope ile evlendi. *İlyada*'ya göre insanların en kurnazıydı. Sürekli cezasının nedenleri çeşitli efsanelerde değişik biçimlerde açıklanır; sonsuza dek, Cehennem' de iri bir kayayı bir dağın eteğinden yukarıya doğru itmeye mahkûm edilmişti, ama kaya doruğa varmadan aşağıya yuvarlanıyordu. Korinthos yakınında, mezarının bulunduğu yer gösterilirdi. —*Sisyphos efsanesi,* tanrıların zorbaca buyruklarına katlanmak zorunda kalan insanın saçma durumunu simgeler.

SİSYPHUS a. (mitolojideki *Sisyphos*' tan). Eski Dünya'nın sıcak bölgelerinde yaygın, siyah bedenli bokböceği cinsi. (*Sisyphus schæfferi,* Mısırlılar'ın kutsal bokböceği gibi, her larvası için pislikten bir top yapar ve güçlükle önünde yuvarlar. Zaten bilimsel adı da buradan gelir.)

SİSYRA a. (kıllarla donanmış, kalın kürk anlamında yun. sözc.). Larvası tatlısulardaki süngerlerde asalak yaşayan, erişkini *Hemerobius* cinsi üyelerine benzeyen, küçük bedenli böcek cinsi. (*Planipennia* takımı, *Sisyridae* familyasının örnek tipi.)

SİSYRİNCHİUM a. Amerika anakarasında yetişen, genellikle çokyıllık otsu bitki. (Yaprakları dar, mavi ya da sarı çiçekleri kısa ömürlüdür; birçok çiçek bir yen içinde küme halinde bulunur. 50 tür; süsengiller familyası.)

Sişu ya da **Sishu,** *Dört Kitap* anlamına gelen ve 1190'da ünlü yenikonfuçyüsçu filozoflardan biri olan Cu Şi tarafından yayımlanan dört konfuçius metnini belirten çince sözcükler. 1313-1905 arasında bu yapıtlar, kamu yönetimine girmek için geçirilmesi gereken sınavların temel metinleriydi.

SİT, -ttı a. (ar. *sitt*). *Esk.* Hanım, kadın.

SİT sıf. (ar. *sitt*). *Esk.* Altı. (→ SİTTE.)

SİT a. (fr. *site*). Tarihöncesi'nden günümüze kadar gelen çeşitli uygarlıkların ürünü olarak yaşadıkları dönemlerin toplumsal, ekonomik, mimari vb. özelliklerini yansıtan kent ve kent kalıntıları; önemli tarihsel olayların geçtiği yerler ve doğal özellikleri bakımından korunması gereken alanlar.
—Bağışıkbil. *Antikor siti,* antikorun antijenle birleştiği immünoglobülin molekülü parçası. (Antikor siti, immünoglobülinlerin allotipi ve idiyotipi özgüllüklerini taşır.)
—Genet. Bir genin içinde bulunan ve değişinim ya da yeni düzenleme yapabilen en küçük altbirim. (Bu altbirim DNA molekülündeki baz çiftidir.)

SİT a. (ar. *şît*). *Esk.* **1.** Ün, şöhret, iyi tanınma. **—2.** Gürültü, patırtı, şamata. **—3.** *Sît ü şöhret,* ün ve san. ‖ *Sît-i sefa,* neşe sesi.

SİTA, hindu mitolojisinde Rama'nın karısı; klasik *Ramayana* destanının ideal ve itaatli kadını kişileştiren kahramanıdır. Hindu sanatında çok sık canlandırılmıştır.

SİTAD ya da **SİTED** a. (fars. *sitāden,* satın almak'tan *sitād, sited*). *Esk.* Alış, alma, alım: *Dad ü sitad* (alışveriş, alım satım).

SİTAFEREZ a. (fr. *cytaphérèse;* yun. *kytos,* hücre, ve *aphairesis,* çıkarma eylemi'nden). Hematol. Bir vericiden büyük miktarda akyuvar alarak (lökoferez) ya da trombosit çıkararak (plaketoferez), kanın öteki elemanlarını (alyuvar ve plazma) geri vermeyi öngören işlem. (Sitaferezin gerçekleşmesi için "hücre ayırıcısı" denen bir aygıtın kullanılması gereklidir.)

SİTALKES (öl. İ.Ö. 424), Odrysai Trakyası'nın kralı (İ.Ö. 440'a doğr. - İ.Ö. 424), Teres'in oğlu. Khalkidike savaşı'nda Atinalılar'la ittifaka girdi, 429'da Makedonya' ya karşı büyük bir sefer düzenledi.

SİTAM a. (fars. *sitām*). *Esk.* Kıymetli maden ya da taşlarla süslü eyer, at başlığı.

-SİTAN → -İSTAN.

SİTAN sıf. (fars. *sitāden*'den *sitān*). *Esk.* "Alan, alıcı" anlamlarıyla bileşikler yapar: *can-sitan* (can alıcı), *dil-sitan* (gönül alıcı) vb.

SİTAPUR, Hindistan'da kent, Uttar Pradeş'te, Şahcihanpur'un G.-D.'sunda; 67 000 nüf.

SİTAR a. (hindi sözc.). Bir hayli uzun saplı, perdelerin altından geçen ahenk telleri bulunan ve sapının yanında yer alan burgularla akort edilen hint çalgısı.

SİTARE a. (fars. *sitāre*). *Esk.* **1.** Yıldız. **—2.** Talih, baht, kader. **—3.** *Sitare-sinas,* müneccim, astrolog. ‖ *Sitare-i rahşan,* parlak yıldız.

SİTAREDAN a. (fars. *sitāre* ve *dān*'dan *sitāre-dān*). *Esk.* Müneccim.

SİTAREGÂN çoğl. a. (fars. *sitāre*'nin çoğl. *sitāregān*). *Esk.* Yıldızlar.

SİTARİS MURALİS a. Güney Avrupa'da, *Anthophora*'ların yuvasında asalak yaşayan kınkanatlı böcek. (Aşırıbaşkalaşma olayıyla gelişir. Yakıböceğigiller familyası.)

SİTATUNGA SPEKEİ a. Orta Afrika'nın yaşlı ve bataklık ağaççıklı savanlarında yaşayan, boynuzları biraz sarmal antilop. (Boynuzlugiller familyası.)

SİTAYİŞ a. (fars. *sitāyiş*). *Esk.* **1.** Övme, övgü: *Bir kimseden sitayişle bahsetmek.* **—2.** *Sitayiş etmek,* övmek.

SİTAYİŞGÂH a. (fars. *sitāyiş* ve *-gah*'tan *sitāyişgāh*). Ed. Kasidede övgü bölümü.

SİTAYİŞKÂR ya da **SİTAYİŞGER** sıf. (fars. *sitayiş, -kār* ve *-ger*'den *sitāyişkār, sitayişger*). *Esk.* Öven, övücü.

SİTAYİŞNAME a. (fars. *sitayiş* ve *nāme*' den *sitāyiş-nāme*). Ed. Divan edebiyatında bir büyüğün övülmesi için yazılan şiir. (Yaygın olarak kaside biçiminde yazılırdı.)

SİTE a. (fr. *cité;* lat. *civitas, atis*'den). **1.** Antikçağ'da üyelerinin belli yasalarla kendi kendilerini yönettikleri bir ya da birkaç şehirden oluşan devlet; şehir devleti. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Mim. ve Topbil. Başlı başına geniş bir yerleşme oluşturan ve sakinleri için gerekli barınma, eğitim ve yönetim birimleri ve altyapı donanımları ile birlikte gerçekleştirilmesi gereken konut topluluğu: *Kent merkezine bir saat uzaklıkta güzel bir sitede oturuyor.*
—İkt. Sınai ya da ticari bir etkinliğin gerçekleştirildiği yer. (Sanayi siteleri gibi.)
—ANSİKL. Genel olarak site bir kentle çevresindeki topraklardan oluşan bir devlettir; çok büyük olmamakla birlikte, fetih ya da

J.-P. Leloir

sitar (Shandury, Paris, 1957)

iktisadi genişleme yoluyla az çok geniş toprakları kendine katabilir ya da bağlayabilir. İnsanlar, rahat yaşayabilecekleri siyasal bir bütün halinde örgütlenme yoluna gittiler. Yurttaşlarının hatta sakinlerinin sayıları, bunlardan çoğunun etrafı surlarla çevrili bir kentte yaşamaları, çevre topraklarının sınırlarından ve buralarda oturanlardan çok uzak olmayışı, nüfusu oluşturanların tümüyle kolayca ilişki kurulabilmesi ile site, toplumun siyasal özlemlerini karşılar; bu toplumun iktisadi gelişmesi bir kentin varlığına olanak verir, ancak, teknik ya da siyasal engeller, büyük toprakların birleştirilmesini önler. Zaten, gelişmesi sayesinde geniş ve uzaklara yayılan topraklara sahip olduğu andan itibaren site değil, ulus ya da imparatorluk sözkonusudur. Roma, bunun en iyi örneğidir.

Antikçağ'da Yakındoğu'daki Sümer, Akkad, Fenike, Suriye, Kıbrıs, Girit siteleri için de durum aynıdır. Hellen siteleri, etrüsk siteleri, hatta, tarihinin ilk yüzyıllarında Roma da böyle kurulmuştu. Ortaçağ'ın son yüzyıllarında parlayan italyan, flaman, hatta germen siteleri de, son derece farklı nedenler ve koşullarla böyle oluştu.

Ama tarihçiler site kavramını daha çok yunan sitelerine, özellikle de doruğa ulaştıkları klasik dönemdeki (VI.-V. yy.) sitelere uygun gördüler. Klasik dönemden başlayarak, Yunanlılar'ın kendileri de, *polis*'i insan toplumunun ideal bir örneği saymışlardır. Aristoteles'e göre site doğal olarak birçok köyün *(komai)* kaynaşmasından *(synoikismos)* oluşmuş, bunlar da ilkel aile toplumlarının *(oikiai)* kendiliğinden üremesinden doğmuştu. Fustel de Coulanges bu savı dinsel ve hukuksal bir açıdan ele aldı: ev dinini, antik ailenin (geniş anlamıyla *genos*= Roma'da *gens*) temel taşı yaparak, bunların her ikisini de önce kabile, sonra da, site çerçevesine yerleştirdi. Bir dizi iç çatışma sonucu sitede kâh aristokrasi, kâh demokrasi üstün gelmekteydi; sonunda, kendi iç çatışmaları yüzünden, Roma'nın ve hıristiyanlığın evrenselliği karşısında zayıf düşen site ile birlikte demokrasi de yok oldu.

Site "ideal" biçimini ancak, her biri gelişmesinin bir evresini belirleyen, birbiri ardınca meydana gelen iç çatışmalar sonucunda kazandı. Monarşi rejimi, geriye, kral sıfatını taşımakla birlikte yalnızca dinsel bir işlevi olan bir yüksek görevli (Atina'da *kral arkhon*) bırakarak kısa zamanda ortadan kalktı. O dönemde en yaygın rejim oligarşiydi; bu rejimde, önderler önce doğuşlarına, sonra da servetlerine göre bu mevkiye geliyorlardı... Ama oligarkların nüfuzu, devletin birliği için bir engeldi. Bununla birlikte halk *(demos)*, yurttaşların yasa önünde eşitliğini sonunda kabul ettirdi; sonra da zaman zaman iktidarı, yurttaşlar çoğunluğuna verdi *(demokrasi)*. Ancak, demokrasi rejiminde bile, iktidar nüfusun küçük bir bölümünün elindedir: sitelerde, hiçbir zaman siyasal görevlere gelemiyecek olan bağımlılar (Sparta'da *helios*'lar, diğer her yerde köleler) ya da kamu yaşamına karıştırılmayan yabancılar da *(metoikos)* yaşamaktaydı.

"Tamamlanmış" biçiminde, sitenin örgütlenmesi kuramsal olarak egemen olan ve en azından hukuken bütün yurttaşların yer aldığı bir halk meclisinin *(ekklesia)* varlığıyla belirginleşir. Gerçekten sürekli yürütme organı olan bir kurul *(bule)* bu meclise yardımcı olur. Çok kere bir yıl için seçilen ve ekip halinde çalışan görevlilerin çok sayıda olması, halkın yürütme üzerindeki egemenliğini sağlar.

Adalet alanında, site mahkemelerinde (Atina'da *heliaia*) görev alan yargıçlar da yurttaşlar tarafından seçilir. Demokratik sitenin belli başlı niteliklerinden biri de, güdüsel olarak tiranlıktan (otokratik yönetim) çekinmesidir. Hatta kimi zaman, yasa, buna özlem duyduğundan kuşkulanılacak kadar nüfuzlu kişilerin site dışına çıkarılmasını *(ostrakismos)* öngörür.

Kendi bencilliklerinden başka bir şey düşünmeyen yunan siteleri sürekli birbirleriyle savaştılar. Sonunda, onlara ancak sınırlı bir bağımsızlık bırakan metbuların, hellenistik kralların, ardından Roma'nın egemenliği altına girdiler. Yine de, Akdeniz dünyasının çevresindeki tüm bölgelerde, özellikle de Asya'da, uygarlık merkezleri olan birçok kent kuruldu. Bu kentlerde, yurttaşlara sorumluluk duygusu aşılayan, bireyin toplum için özveride bulunmasını ve kahramanlığı tüm değerlerin üstünde tutan bir siyasal rejim uygulanıyordu.

Kurumları arasında birçok ortak yanlar bulunmakla birlikte hiçbir zaman klasik yunan sitesinin niteliklerine sahip olamayan Roma, başlangıcındaki dar çerçevenin dışına taşar taşmaz tümüyle değişmek zorunda kaldı. Eğer Caracalla fermanı (İ.S. 211'in sonu - 212'nin başı) Roma yurttaşlık hakkını imparatorluk sınırlarına kadar genişletebilmişse bu, site teriminin içeriğinden çoktan boşaltılmış olmasındandı: kuramsal hukuk bakımından Roma İmparatorluğu her ne kadar bir siteler federasyonu olarak görünüyorduysa da, bu, egemenliğindeki bütün toprakları aslında Roma sitesi içinde eritilmekte olduğunu gizleyemiyordu. Bireyin haklarını yücelten, bunları en uç noktasına kadar götüren ve böylece İ.Ö. VI.-V. yy.'larda sanat ve düşün yaşamındaki o parlak şahlanışı kolaylaştıran yönetim biçimi yine de siteleri kargaşa içinde atarak çöküşlerine yol açacaktı.

• *Latin site yurttaşlık hakkı.* Daha başlangıçta latinlere tanınmış olan bu hak, onlara bazı medeni *(jus commercii)* ve siyasal *(jus suffragii)* haklar sağlıyorsa da öteki hakları *(jus connubii* ve *jus honorum)* vermiyordu.

• *Roma site yurttaşlık hakkı.* Roma yurttaşlarının, yani *urbs*'ta, *Ager Romanus*'ta ya da bir roma kolonisinde oturanların sahip olduğu bu hak, veraset yoluyla geçerdi: medeni hakların tümünü *(jus commercii* [mülkiyet hakkı ve sözleşme imzalama hakkı] ve *jus connubii* [roma yurttaşlarının oğluyla yasal olarak evlenme hakkı]) ve siyasal hakları *(jus suffragii* ya da seçme hakkı ve *jus honorum* ya da seçilme hakkı) kapsardı.

• *Site yurttaşlık hakkı*, yurttaşlık nitelemesine bağlı olan ayrıcalıkların tümü.

SİTEBR sıf. (fars. *sitebr*). *Esk.* Kaba, kalın, yoğun.

SİTEBRİ a. (fars. *sitebr* ve *-î*'den *sitebrî*). *Esk.* **1.** Kabalık, kalınlık. **—2.** Yoğunluk.

SİTED → SİTAD.

SİTEM a. (fars. sözc.). **1.** Hoşa gitmeyen bir davranışından, bir tutumundan duyulan incinmeyi, kırılmayı, hoşnutsuzluğu o kimseye sezdiren söz: *Sitemlerimi anlamadı bile.* **—2.** Davranışlara yansıyan kırgınlık, incinme: *Bakışları, sesi sitem doluydu.* **—3.** *Bir kimseye sitem etmek*, bir kimseye karşı duyduğu kırgınlığı, bir sözle ona sezdirmek: *Seni toplantıya çağırmayı unuttuğum için bana sitem etmekte haklısın.*

—*Esk.* **1.** Haksızlık, zulüm, eziyet. **—2.** *Sitem-alud, sitem-alude*, sitemli. || *Sitem-amiz*, zalim, haksızlık eden. || *Sitem-dide*, zulüm görmüş, haksızlığa uğramış. || *Sitem-keş*, eziyet çeken. || *Sitem-name*, sitemde bulunmak için yazılan mektup.

SİTEMGER ya da **SİTEMGÂR** sıf. (fars. *sitem, -ger* ve *-gâr*'dan *sitemger, sitemgâr*). *Esk.* Haksızlık eden, zalim.

SİTEMGERAN çoğl. a. (fars. *sitemger*' in çoğl. *sitemgerân*). *Esk.* Zulmedenler, eziyet edenler, haksızlık yapanlar.

SİTEMGERİ a. (fars. *sitem, -ger* ve *-î*'den *sitemgerî*). *Esk.* Zulüm, haksızlık, eziyet, zorbalık.

SİTEMİ a. (fr. *cytemie;* yun. *kytos*, boşluk, hücre, ve *haima*, kan'dan). Hematol. Normal bir dokuda (örneğin ilik) ya da patolojik bir dokuda (örneğin kötücül ur) bulunması gereken hücrelerin kanda anormal bulunuşu.

SİTEMKÂR sıf. (fars. *sitem* ve *-kâr*'dan *sitem-kâr*). Duyulan kırgınlığı sezdiren tutum ve davranış için kullanılır; sitemli: *Sitemkâr sözler.*

—*Esk.* Haksızlık, zulüm, eziyet eden.

SİTEMLİ sıf. Sitem taşıyan, içinde sitem olan söz ya da davranış için kullanılır: *Sitemli sözler. Sitemli bir bakış.*

SİTGES, İspanya'da sayfiye yeri, Katalonya'da (Barcelona ili), Akdeniz kıyısında; 11 800 nüf.

SİTHOLE (Ndabaningi), zimbabveli din ve siyaset adamı, yazar (Nyamandhlovu, Matabeleland, 1920). Zimbabve bağımsızlık hareketinin önderlerinden. ABD'de ilahiyat okudu (1955-58). Ülkesine döndükten sonra Kongregasyon kilisesi'ne papaz oldu. 1960'ta siyasete atıldı, Zimbabve Afrika halk birliği'nin (ZAPU) kuruluşuna katıldı. Zimbabve Afrika ulusal birliği (ZANU) adında yeni bir parti kurdu. Rodezya Devleti'nin egemenliğini ilan etmesinden (1965) birkaç gün önce tutuklandı. 1974'te, diğer siyah önderlerle birlikte, Rodezya başbakanı Ian Smith'le Lusaka'da (Zambiya) yapılacak toplantıya katılması için serbest bırakıldı. 1978-1979'da, Zimbabve'de iktidarın siyah çoğunluğa devredilmesi hazırlıkları sırasında Geçici yürütme konseyi'nde görev aldı. 1979'da parlamentoya girdi. ZANU'nun önderliğini sürdürdüyse de, 1982 seçimlerinde uğradığı yenilgiden sonra etkisini yitirdi. 1987'de siyasi sürgün olarak ABD'ye gitti. 1991'de ülkesine döndü. En önemli yapıtı *African Nationalism*'dir (1958). Diğer yapıtları: *Obed Mutezo'nun yaşamöyküsü* (1970), *The Polygamist* (1972) ve Zimbabve'deki mücadeleyi konu alan *Roots of a Revolution*'dır (1977).

SİTİDİLİK sıf. (fr. *cytidylique*). Biyokim. *Sitidilik asit*, $C_9H_{14}N_3O_8P$ formüllü nükleotit. (Nükleik asitlerde bulunan sitidinin 5′ karbon atomu üzerindeki fosfat esteridir.)

SİTİDİN a. (fr. *cytidine*). Biyoklm. Nükleik asitlerin temel bileşeni olan $C_9H_{13}N_3O_5$ formüllü nükleozit. Sitozin ile ribozun yoğuşmasından meydana gelir.

SİTİFKİ sıf. Ask. *Sitifki nişangâh*, 40 mm'lik uçaksavar toplarıyla hava ve kara hedeflerine karşı görerek nişan almada kullanılan, mekanik ve optik malzeme ile yapılmış bir tür nişan alma düzeneği.

SİTİL a. (ar. *satl*'dan). **1.** Metalden yapılmış büyük su kabı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Esk.* Su içilen kulplu bakraç; kova. **—3.** Çubuk takımında ateşin konduğu bölüm. **—4.** Hamam tası. **—5.** Gümüş buhur ve kahve mangalı. **—6.** Berberlerin tıraştan sonra yüz yıkamak için kullandıkları tas. || *Sitil örtüsü*, içindeki suyun ve kabın kirlenmemesi için sitilin üzerine örtülen örtü. (İşlemeli olanları da vardır.)

SİTİYOFOBİ a. (fr. *sitiophobie*). Psik. BESLENME* FOBİSİ'nin eşanlamlısı.

SİTİYOMANİ a. (fr. *sitiomanie*). Psik. BESLENME* MANİSİ'nin eşanlamlısı.

SİTİZ ya da **SİTİZE** a. (fars. *sitiz, sitize*). *Esk.* **1.** Mücadele, kavga. **—2.** *Sitizecu*, kavga arayan. || *Sitizekâr, sitizeger*, kavgacı, çekişmekten hoşlanan. || *Sitize-ru*, asık yüzlü, somurtkan.

SİTİZİN a. (fr. *cytisine; cytise*, sarısalkım' dan). Org. kim. Formülü $C_{11}H_{14}N_2O$ olan, zehirli özellikler taşıyan ve sarısalkımda bulunan en önemli alkaloit.

SİTKA, Alaska'da liman, Baranof adası kıyısında; 7 800 nüf. Ruslar'ın 1799'da kurduğu kent, 1906'ya kadar Alaska'ya başkentlik yaptı. Turizm merkezi. Balıkçılık. Konserve fabrikası. Selüloz.

SİTOARŞİTEKTONİ a. (fr. *cytoarchitectonie*). Beyin korteksindeki yapının, çe-

şitli katmanlardaki hücrelerin bileşimine dayanılarak incelenmesi. (Brodmann ve von Economo bu yolla, beynin yüzeyinde birtakım çok ince alanları sınırlamayı başardılar; Brodmann bu alanlara numara verirken ikincisi bunları harflerle belirledi: yükselen alın kıvrımı düzeyinde yer alan Brodmann 4 alanı birincil devindirici alandır.) [Eşanl. SİTOARŞİTEKTÜR.]

SİTOARŞİTEKTÜR a. (fr. *cytoarchitecture*). Nörol. SİTOARŞİTEKTONİ'nin eşanlamlısı.

SİTODİYAGNOSTİK a. (fr. *cytodiagnostic*'den). Organizmadan ya ponksiyon (kan, ilik, su), ya kazıma ile (sızıntı, pul, kepek) elde edilen ve ince froti halinde lam üzerine yayılan hücrelerin boyandıktan sonra mikroskopta incelenmesine dayanan tanımlama yöntemi.
—ANSİKL. Sitodiyagnostik dokubilimsel incelemeyi tamamlar, ama biyopsinin yerini tutamaz, çünkü dokular için onun sağladığı olanaklar histolojinin olanaklarından zayıf, hematolojininkilere eşittir. En sık kullanılan sitodiyagnostik dölyatağı-boynu kanserlerinin ortaya çıkarılmasında kullanılan dölyolu frotti*si sitodiyagnostiğidir. Deri hastalıklarında, özellikle kabarcıklı olanların teşhisinde sitodiyagnostik büyük hizmet görür.

SİTOFİL sıf. (fr. *cytophile;* yun. *kytos,* hücre, ve *philos,* dost'tan). Bağışıkbil. *Sitofil antikor,* bağışıklık yapan bazı hücrelerin yüzeyine, genellikle uygun alıcıların üstüne bağlanma niteliğine sahip antikor. (Örneğin IgG'ler, F parçalarında bir alıcısı bulunan makrofajlar için sitofildirler.)

SİTOFİLİ a. (fr. *cytophilie*). Bağışıkbil. Sitofil antikorların niteliği.

SİTOFİZİK a. (fr. *cytophysique*). Canlı hücre ve bileşenlerinin fiziksel niteliklerinin incelenmesi.

SİTOFLÜOROGRAF a. (fr. *cytofluorographe*). Belli bir ana kütlenin hücrelerini fluorışılarına ve boylarına göre tek tek inceleyip ayıran aygıt.

SİTOGAMİ a. (fr. *cytogamie;* yun. *kytos,* hücre, ve *gamos,* evlenme'den). Biyol. Döllenme sırasında erkek ve dişi sitoplazmaların karışması. (Bu terim daha çok, üstün yapılı mantarlarda olduğu gibi, dikaryonlu evrede hücre çekirdeklerinin kaynaşması sitoplazmaların kaynaşmasına göre geciktiği zaman kullanılır.)

SİTOGENETİK a. (fr. *cytogénétique;* yun. *kytos,* hücre, ve *genesis,* köken'den). Normal ve patolojik durumdaki kromozomları inceleyen genetik dalı.
—ANSİKL. İnsan sitogenetiği, trizomi 21'in (mongolizm) bulunuşuyla birlikte 1959'da doğdu ve daha birçok yeni sendromun belirlenmesini sağlayarak patolojinin bir bölümünü oluşturdu. Hücreler, kromozomların görünür hale gelmesini ve karyotipinin saptanmasını sağlayan özel bir hazırlıktan sonra incelenir; böylece kalıtsal hastalıkları olan kişilerle bunların atalarına ve döllerine ait genetik dosyalar düzenlenebilir.

SİTOGONYOMETRE a. (fr. *sitogoniomètre*'den). Sil. ve Topogr. PUSULALI KONUMÖLÇER*'in eşanlamlısı.

SİTOKİNEZ a. (ing. *cytokinesis*'ten). Biyol. Mitozun son evresinde (telofaz) sitoplazma kütlesinin ikiye ayrılması.

SİTOKİNİN a. (fr. *cytokinine*). 1964'te mısır tanelerinde keşfedilen, bitkisel büyüme hormonu.
—ANSİKL. Sitokininler, tıpkı kinetin gibi "tütün özek hücrelerinin bölünmesini başlatan maddeler" olarak tanımlanmaktadır; daha başka birçok durumda da etkindirler. Letham ilk sitokinini (zeatin) mısır tohumlarında keşfetti; aynı madde başka türlerde de saptandı; onun bu gibi maddelerin en etkini ve en yaygını olduğu sanılmaktadır. Şimdi doğal olanlarına çok yakın sentetik sitokininler de yapılmaktadır; onlar da hücre bölünmesini ve büyümesini, hatta protein bireşimini başlatan hormonlar gibi etki gösterirler. Ayrıca, tomurcukların yeniden oluşmasında rol oynarlar. Tohumların uyanmasını sağlar, çiçek taslaklarının gelişmesini kolaylaştırır ve yaprakların yaşam süresini uzatırlar.

SİTOKROM a. (fr. *cytochrome;* yun. *kytos,* hücre, ve *khroma,* renk'ten). **1.** Hücre yükseltgenme olaylarında (hücre solunumu) elektron taşıyıcısı olarak temel rol oynayan porfirinli kromoprotein. (Yükseltgeme-indirgemeler sırayla ferroporfirin durumundan [demir-II] ferriporfirin durumuna [demir-III] geçen porfirin demiri düzeyinde meydana gelir. Bir ya da birçok aminli asit bakımından birbirinden farklı olan birçok sitokrom, hücrelerarası elektron aktarma zincirinde görev alır: a, b, c sitokromları...) **—2.** *Sitokrom oksidaz,* elektronlarını moleküler oksijene vererek sitokromların yeniden yükseltgenmesini katalizleyen hücre solunumu zincirinin uç sitokromu.

SİTOLİTİK sıf. (fr. *cytolytique;* yun. *kytos,* hücre, ve *lysis,* eritme'den). Sitolize neden olan her türlü maddeye, özellikle serumlara denir.

SİTOLİZ a. (fr. *cytolyse;* yun. *kytos,* hücre, ve *lysis,* eritme'den). Dokubil. Fiziksel bir etkenin (lizin) etkisi altında hücre öğelerinin parçalanıp dağılması. (Sözkonusu etken hücrelerin koloidal durumunu tahrip eder ve miselyumlarını dağıtır.)

SİTOLOJİ a. (fr. *cytologie*). HÜCREBİLİM' in eşanlamlısı.

SİTOMEGALİK sıf. (fr. *cytomégalique*). *Sitomegalik inklüzyonlar hastalığı,* özellikle büyük çocuklarda görülen ve sitomegalovirüslerden ileri gelen enfeksiyon.

SİTOMEGALOVİRÜS a. (fr. *cytomégalovirus;* yun. *kytos,* hücre, *megalo,* büyük, ve *virüs*'ten). Özellikle küçük çocuklarda görülen ve sitomegalik inklüzyonlar hastalığı denilen (çoğu zaman anneden çocuğa geçen) bir enfeksiyondan ve erişkinlerde çeşitli enfeksiyonlardan sorumlu virüs.
—ANSİKL. Sitomegalovirüs insanda şu hastalıkları yapar: 1. fazla miktarda kan nakli yapılmış hastalarda görülen mononükleoz sendromları; 2. geleneksel virüslü hepatitin eşi bir klinik tablo gösteren karaciğer hastalığı; 3. kötücül bir uru olan ya da ümmünedepresör tedavisi gören hastalarda ortaya çıkan genel enfeksiyonlar; 4. dölüte in utero bulaşan ve klasik sitomegalik inklüzyonlar hastalığı denen yeni doğan hastalığı. Genellikle ölümle sonuçlanır.
Bütün bu hastalıklarda teşhis aynı öğelerle belirlenir: bazen virüsün idrarda, tükürükte, biyopsi ile ya da ölümden sonra elde edilen dokularda saptanması; özellikle on ile on beş gün ara ile yapılan serum muayenelerinde antikor miktarında yükselme görülmesi.

SİTOMETRE a. (fr. *cytomètre;* yun. *kytos,* hücre, ve metron, ölçme'den). Biyol. Hücrelerin büyüklüğünü ölçmeye yarayan aygıt.

SİTOMETRE a. (fr. *sitomètre*'den). Sil. ve Topogr. KONUMÖLÇER'in eşanlamlısı.

SİTONAİ. Esk. Yun. Atina'da (ya da başka yerlerde, örneğin Sisam'da) Kıtlık zamanında devlet hesabına dışardan buğday alımı ve dağıtımıyla görevli kişiler.

SİTOPATOLOJİ a. (fr. *cytopathologie*). Hücre hastalıklarını inceleyen tıp dalı.
—ANSİKL. Tıbbın bu dalı, hücrelerin dokular halinde organlaşmaları dışında morfolojik değişiklik biçiminde beliren patolojik süreçleri inceler: kan sitolojisi (kan sayımı ve akyuvar formülü), ilik sitolojisi, ponksiyon yapılan organlar (dalak, karaciğer vb.) ya da yüzeysel dokular (dölyolu frottileri vb.).

SİTOPEKSİK sıf. (fr. *cytopexique;* yun. *kytos,* hücre, ve *peksis,* tespit'ten). Fizyol. Çeşitli organların, özellikle karaciğerin, kan yoluyla gelen normal ya da patolojik hücreleri dokuları içinde tutup tahrip etme özelliğine denir.

SİTOPENİ a. (fr. *cytopenie;* yun. *kytos,* hücre, ve *penia,* yokluk, fakirlik'ten). Herhangi bir cins hücrenin sayıca azalması.

SİTOPHİLUS a. Depolardaki tahıllara zarar veren hortumlukınkanatlı cinsi. (Hortumlukınkanatlıgiller familyası.)

SİTOPLAZMA a. (fr. *cytoplasme*'dan). Hücrenin kendisinden daha çok farklılaşmış olan bütün organitleri içeren temel maddesi.

SİTOPROKT a. (fr. *cytoprocte;* yun. *kytos,* oyuk, hücre, ve *proktos,* anus'tan). *Porotozoa*'larda anus görevi yapan sürekli ya da geçici delik.

SİTOSPORİDİ a. (fr. *cytosporidie;* yun. *kytos,* hücre, ve *sporos,* tohum'dan). Özellikle hayvanların sindirim sistemine ye leşen ve sporları kabukla kaplı olmayan asalak birhücreliler altşubesi. (İki sınıfa ayrılır: *gregarinler* ve *koksidiler.*)

SİTOSTATİK sıf. (fr. *cytostatique;* yun. *kytos,* hücre, ve *statos,* duran, durağan'dan). Eczc. Urların tedavisinde kullanılan, hücre çoğalmasını önleyici maddelere denir.
◆ a. Sitostatik madde.

SİTOSTEATONEKROZ a. (fr. *cytosteatonecrose;* yun. *kytos,* hücre, *steatos,* iç-yağı, ve *nekros,* ölüm'den). Yağ hücreleri nekrozu. Akut kanamalı pankreatitlerde epiploon üzerinde, beyazımtrak lekeler halinde görülür.

SİTOSTEROL a. (fr. *sitosterol*). Org. kim. Formülü $C_{29}H_{50}O$ olan sterol; bir 24-etil kolesterol olan sitosterol, bitkiler âleminde en yaygın bulunan bir steroldur.

SİTOTAKSİN a. (fr. *cytotaxine*). Hematol. Nötrofil çokçekirdekli akyuvar gibi hareketli bir hücreyi kendine çekebilen ya da iterek uzaklaştırabilen madde.

SİTOTAKSİNOJEN a. (fr. *cytotaxinogene*). Hematol. Ya doğrudan doğruya kendisinin ya da başka bir molekülün ikincil değişimiyle sitotaksinin oluşumunu sağlayabilen madde.

SİTOTERAPİ a. (fr. *cytothérapie*). HÜCRE* TEDAVİSİ'nin eşanlamlısı.

SİTOTOKSİK sıf. (fr. *cytotoxique*). Bir organizmanın hücrelerini tahrip edebilen maddeye denir. ("Sitotoksik" terimi özellikle kötücül ur hücreleri üzerinde etkili olan maddeleri belirtmek için kullanılır. Alkilanlar, antimetabolitler [ur hücrelerinin gelişmesine engel olanlar], antimitotikler [hücrelerin mitozla çoğalmalarına engel olanlar] bunlar arasındadır.)
◆ a. Sitotoksik madde.

SİTOTOKSİN a. (fr. *cytotoxine*). Bağışıkbil. Ya hücre kökenli zehirli bir maddeyi ya da tersine, özellikle bazı hücreleri etkileyen zehirli bir maddeyi adlandırmak için kullanılmış olan terim.

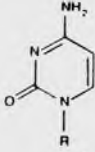
SİTOTOKSİSİTE a. (fr. *cytotoxicité*). Bağışıkbil. Antijen taşıyan hücrelerin antikorlarla ya da antijenlere karşı hazırlanmış bağışıklık yapan hücrelerle tahribine neden olan bağışıklık tepkimesi.

SİTOTROFOBLAST a. (fr. *cytotrophoblaste*). Embriyol. *Langhans hücreleri* denen tek dizi halindeki küp biçimli hücrelerden oluşan ve etene villusunu örten trofoblast örtüsünün derin tabakası.

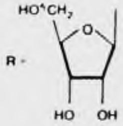
SİTOTROP sıf. (fr. *cytotrope;* yun. *kytos,* hücre, ve *tropos,* döndürme eylemi'nden). Biyol. **1.** Hücreler tarafından çekilebilen ve bağlanabilen bazı maddelere denir. **—2.** *Sitotrop ilaç,* asalaklara ve mikroplara değil de organizmanın bazı maddelerine bağlanan kimyasal maddeye denir. (Morfin ve striknin sitotrop maddelerdir.)

SİTOTROPİZM a. (fr. *cytotropisme*). Biyol. Bir hücrenin diğer canlı hücreleri ya da kimyasal maddeleri kendine çekme eylemi.

SİTOZİN a. (fr. *cytosine*). Org. kim. ve Biyokim. Formülü $C_4H_5N_3O$ olan, pirimidinden türeyen ve nükleik asitlerin temel bileşenini oluşturan bazik bileşik. (Guaninin tamamlayıcısıdır.)

R=H sitozin

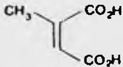
sitidin

SİTOZİN-ARABİNOZİT a. (fr. *cytosine-arabinoside*'den). Biyokim. Kanser, özellikle akut kan kanseri (lösemi) tedavisinde kullanılan yapay antimetabolit.

SİTR a. (ar. *sitr*). *Esk.* Perde, örtü.

SİTRAKONİK sıf. (fr. *citraconique*). Org. kim. *Sitrakonik asit*, formülü $C_5H_6O_4$ olan, sitrik asidin ısılbozunması sonunda oluşan etilenik diasit.

—ANSİKL. Sitrakonik asit ısıtıldığında halkalı anhidritini verir; halkalı anhidriti suyla tepkimeye sokulduğunda asit yeniden elde edilir. Sülfürik asit gibi kuvvetli bir asit yanında stereoizomeri olan mezakonik asidi meydana getirir.

sitrakonik asit

SİTRAL a. (fr. *citral*). Org. kim. Formülü $(CH_3)_2C{=}CH{-}(CH_2)_2{-}C(CH_3){=}CH{-}CH{=}O$ olan dimetil-3,7 oktadien -2,6 al'in yaygın adı; monoterpensel bir aldehit olan sitrale limon, limonotu ve mineçiçeği esanslarında rastlanır.

—ANSİKL. Limon kokusunda bir sıvı olan ticari sitral, α-sitral yani geranial (E izomeri) ile β-sitral yani neral (Z izomeri) biçiminde bulunan iki stereoizomerin bir karışımıdır; bu stereoizomerler indirgendiklerinde sırasıyla geraniol ile nerolü verirler. Sitral, asetonla yoğuşma tepkimesine sokulduğunda, β-karotenin yapay öncüleri olan psödoiyonon ile iyonunu oluşturur. Bireşim yoluyla da hazırlanabilen sitral, limon parfümü olarak kullanıldığı gibi ayrıca menekşe parfümü olan iyonon ile β-karotenin bireşiminde de işe yarar.

SİTRAT a. (fr. *citrate*). Kim. Sitrik asidin tuzu ya da esteri.

SİTRE, Bahreyn takımadasında ada; 10 km²; 6 700 nüf. Deniz suyunu arıtma. Kaplıca merkezi.

SİTRİK sıf. (fr. *citrique;* lat. *citrus*, limon'dan). Org. kim. Formülü
$(HOCO{-}CH_2)_2C(OH){-}COOH$
olan karboksi-3 hidroksi-3 pentandioik asidin yaygın adı.

—ANSİKL. Sitrik asit doğada çok yaygın olarak bulunur ve Krebs çevriminde biyokimyasal bir rol oynar; bu çevrimde asetik asit ile oksalasetik asitten oluşur ve akonitik asit aracılığıyla izositrik aside dönüşür.

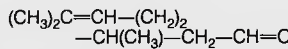
Sitrik asit kimyasal olarak iki önemli tepkimeye girer: 1. ısılbozunmaya uğrayarak aynı anda su ve karbondioksit açığa çıkarır ve böylece itakonik asidi verir; itakonik asit de daha sonra sitrakonik aside, ardından anhidritine dönüşür; 2. derişik sülfürik asitli ortamda ısıtıldığında asetondikarboksilik asidi verir.

Sitrik asit, özelliklerinden en çok besin sanayisinde (limonata), boyamacılıkta ve kumaş baskısında (aşındırıcı) yararlanılan bir triasittir (pKa: 3,13; 4,76 ve 6,40).

Tuzları arasında en önemlileri gümüş sitrat, kalsiyum sitrat, magnezyum sitrat ve sodyum sitrattır. Gümüş sitrat doğrudan kararan fotoğraf kartlarının hazırlanmasında, kalsiyum sitrat doğal kaynaklardan (şekerin mayalanması, meyve konservesi sanayisinin artıkları) sitrik asidin elde edilmesinde, magnezyum sitrat müshil ilacı, sodyum sitrat ise pıhtılaşma önleyici olarak kullanılır. Tek önemli esteri butil sitrattır; selüloz esterlerinde plastikleştirici, mürekkepler için çözücü olarak kullanılır.

SİTROBAKTER a. (lat. *citrobacter*). Bakteriyol. Çoğu zaman kolibasillere benzetilen, patojen gücü tartışmalı, *enterobacteriaceae* familyasından bakteri cinsi.

SİTRONELAL a. (fr. *citronellal*). Org. kim. Formülü

$(CH_3)_2C{=}CH{-}(CH_2)_2{-}CH(CH_3){-}CH_2{-}CH{=}O$

olan dimetil-3,7 okten-6 al'ın yaygın adı. Monoterpensel bir aldehit olan sitronelal, yavşan, okaliptus (ışığın polarma düzlemini sağa döndüren antipot) ve Java limonu (ışığın polarma düzlemini sola döndüren antipot) esanslarında bulunan rodinalin bir izomeridir. (Sitronelal, oğulotu kokusunda bir sıvıdır; parfüm kimyasında, sabunculukta ve böcekleri uzaklaştırmakta kullanılır. Ayrıca spazm dindirici bir etkisi vardır.)

SİTRONELOL a. (fr. *citronellol*). Org. kim.
$(CH_3)_2C{=}CH{-}(CH_2)_2{-}CH(CH_3){-}CH_2{-}CH_2OH$
formülünde, monoterpensel bir alkol olan dimetil-3,7 okten-6 ol-1'in yaygın adı; gül ve turnagagası esanslarında bulunur; rodinolün bir izomeridir. (Sitronelalın indirgenmesi sonunda elde edilir ve parfümeride kullanılır.)

SİTTA a. Zool. Sıvacıkuşu* türlerini içeren cins.

SİTTANG, Birmanya'da ırmak, 560 km (havzası 34 400 km²). Şanlar platosundan doğar. K.'den G.'e doğru İravadi'nin D.'sunda düz bir vadide akar ve bir haliçle Martaban körfezine (Hint okyanusu) dökülür.

SİTTARD, Hollanda'da (Limburg) kent, Meuse'ün kolu olan Geleen ırmağı kıyısında; 34 400 nüf. XIII. yy.'dan kalma kilise. Kimya sanayisi. Elektrikli ve elektronik gereçler.

SİTTE sıf. (ar. *sitt*'in dişl. *sitte*). *Esk.* **1.** Altı: *Cihat-ı sitte* (altı yön; doğu, batı, kuzey, güney, başucu, ayakucu). **—2.** *Sitte-i sevr* → SİTTEİSEVİR.

◆ a. Altılık.

—Kur. tar. Osmanlılar'da ilmiye sınıfında altıncı dereceyi gösterdiği için bu adla anılan rütbe.

SİTTE (Camillo), avusturyalı mimar, şehirci ve yazar (Viyana 1843 - *ay. y.* 1903). Viyana Üniversitesi'nde mimarlık, tıp ve sanat tarihi öğrenimi gördü (1863-1868) ve Mısır'da, Türkiye'de ve Avrupa'da birçok geziye çıktı. Salzburg'da, ardından Viyana'da devlet sanayi okullarında yöneticilik yaptı, dergilerde çalıştı ve 1889'da *Der Städtebau nach seinen Kunstlerischen Grundsätzen*'i (Sanatsal ilkelerine göre şehircilik) yayımladı. Şehircilik alanındaki bu öncü yapıt, germen kentleri için birçok nâzım plan yapmasını sağladı.

SİTTEİSEVİR a. (ar. *sitte* ve *sevr*'den *sitte-i sevr*). *Esk.* Nisan ayında güneş boğa burcunda iken çıkan ve altı gün süren fırtına.

—Takvim. *Sitte-i sevr,* takvim klimatolojisine göre, 19-26 nisan arasında görülen ve altı gün süren soğuk dönem. (İstatistiksel araştırmalara göre bu tarihlerde gerçekleşme olasılığı % 64'tür. Halk arasında *öküzsoğuğu* da denir.)

SİTTEN → SİON.

SİTTER (Willem DE), hollandalı gökbilimci ve matematikçi (Sneek 1872 - Leiden 1934). 1919'dan ölümüne kadar Leiden gözlemevi'nin müdürlüğünü yaptı, göreli kozmoloji çalışmalarıyla tanınır. 1917'de, görelilik kuramı çerçevesinde, yoğunluğun 0'a, yani yarıçapın sonsuza yaklaştığı bir evren modeli tasarlanabileceğini gösterdi; bu model Einstein tarafından önerilen, düzenli bir biçimde maddeyle dolmuş statik evren modelinin bir alternatifiydi. Sitter, gök mekaniği üzerinde de çalıştı ve özellikle Jüpiter'in dört ana uydusunun devinimini inceledi, yıldız ışıkölçümüne katkıda bulundu, yıldız paralakslarını ölçü ve gökbiliminin temel değişmezleri üzerine araştırmalar yaptı. 1925'ten 1928'e kadar Uluslararası gökbilim birliği'nin başkanlığını yürüttü.

SİTTİ a. (ar. *seyyideti*, hanımım'dan *sitti*). *Esk.* Hanım, kadın.

◆ ünl. *Esk.* "Hanımım, kadınım" anlamında çağırma sözü.

SİTTİ HATUN, Fatih Sultan Mehmet'in ikinci kadını (öl. Edirne 1485). Fatih'in babası Murat II, muhtemel bir karamanoğlu tehlikesine karşı, daha da güçlü olmak amacıyla Dulkadıroğulları ile akrabalık kurmaya karar verdi ve Dulkadıroğlu Süleyman Bey'in kızı Sitti Hatun ile oğlu şehzade Mehmet'i (Fatih Sultan Mehmet) evlendirdi (1449). Fatih, İstanbul'u aldıktan (1453) sonra Sitti Hatun ölümüne kadar Edirne'de yaşadı ve Fatih'in ölümünden (1481) sonra Bayezit II'nin izin ve desteği ile kentte kendi adıyla anılan camiyi yaptırdı (1485). Sitti Hatun'un Fatih'ten çocuğu olmadığı sanılmaktadır.

SİTTİDAE a. Zool. SIVACIKUŞUGİLLER familyasının bilimsel adı.

SİTTİN ya da **SİTTUN** a. (ar. *sittīn, sittūn*). *Esk.* **1.** Altmış. **—2.** *Sittin sene* → SİTTİNSENE.

SİTTİNGBOURNE AND MİLTON, Büyük Britanya'da (Kent) kent, Maidstone'un K.-D.'sunda; 30 900 nüf. Meyve konserveleri. Kâğıt fabrikası.

SİTTİNG BULL ("Oturan Boğa"), dakotalı Siouxlar'ın reisi **Tatanka İyotake**'nin takma adı. (Grand River, Güney Dakota, 1831 - *ay. y.* 1890). Amerikalılar tarafından kendilerine gösterilen yerde yerleşmeyi reddederek, uzun yıllar Amerikalılar'a karşı savaştı ve öldürüldü.

SİTTİNSENE be. (ar. *sittin*, altmış ve *sene*'den *sittin-sene*, altmış yıl). Sonu gelmeyecek kadar uzun bir zamanı belirtmek için kullanılır: *Bu işi sittinsene yapamazsınız.*

SİTTİUS (Publius), romalı condottiero (öl. İ.Ö. 43'e doğr.). Varını yoğunu yitirdi ve Catilina'yla uzlaştı. 64'e doğru İspanya'ya giderek savaştı. Afrika'ya geçerek, topladığı kuvvetle yerel hükümdarların hizmetine girdi. Daha sonra Sezar'ın yanında yer aldı (46), ona büyük yardımlarda bulundu ve ödül olarak ondan, Cirta çevresinde geniş topraklar aldı.

SİTTOW (Michiel), estonyalı ressam (Reval, bugün Tallin, 1468'e doğr. - *ay. y.* 1525/26). Resim sanatını öğrenmek için 1484'te Brugge'ye gitti; daha sonra İspanya, Flandre, Reval, Danimarka vb.'de çeşitli prensler ve hükümdarlar için çalıştı. Dinsel tabloları ve portreleriyle tanınan sanatçı, güneye özgü üsluplaştırma zevki ve plastik gücü, flaman tekniği ve gözlem anlayışıyla bağdaştıran çağdaş bir bireşim ortaya koydu (*Catherine of Aragon*'un olduğu sanılan portre, Kunsthistorisches Museum, Viyana).

SİTTUE, esk. **Akyab,** Birmanya'da liman kenti, Bengal körfezi kıyısında, Arakan ilinin merkezi; 143 200 nüf. Pirinç ticareti.

SİTTUN → SİTTİN.

SİTTÜLMÜLK ya da **SEYYİTÜLMÜLK,** hükümdar naipliği yapan fatımi kraliçe (1021-1024). El-Hakimbiemrillah'ın kız kardeşi. Halk arasında yaygın bir söylentiye göre, birisi, el-Hakimbiemrillah'a, bekâr olan Sittülmülk'ün gayrı meşru ilişkiler içinde olduğunu bildirdi. O da bu iş kanıtlanırsa kız kardeşini öldürmeye karar verdi. Bu haberi alarak bir berberi ile anlaşıp hükümdar kardeşini öldürten Sittülmülk, el-Hakimbiemrillah'ın yerine geçen oğlu ez-Zahir'e dört yıl naiplik etti.

Situations, Sartre'ın edebiyat, sanat, politika üstüne yazdığı makalelerin tümüne verdiği genel başlık (10 cilt, 1947-1976).

SİTULA a. (lat. sözc.). Arkeol. Kimi zaman çarpma-çakma tekniğiyle bezenmiş olabilen derin bronz kap.

—ANSİKL. Situlalar, Alpler bölgesinin (Tuna'dan Kuzey İtalya'ya kadar) öntarih el sanatlarına özgü ürünlerdir.

Kuzeye özgü doğu üslubunun ürünlerine "situla sanatı" denir (İ.Ö. VI. yy. sonu - İ.Ö. IV. yy. sonu). Modeli çok eskiye,

Picenum'a, hatta belki de yunan ya da etruria seramiği aracılığıyla İ.Ö. XII.-XI. yy. Anadolusu'na uzanır. Tuna yoluyla gelmiş başka öğeler de vardır. Yapım merkezleri Venedik bölgesinde (Este) ve Alpler'de yer alır. Bu bronzlar halk sanatı özelliklerini taşırlar. Maniyerist üsluplaştırma, dolaylı etkilerin varlığını ortaya koyar. Daha sonra biçimler şematik bir nitelik kazanır. Certosa (Bologna) situlası güzel bir situla örneğidir.

SİTUMORANG (Sitor), endonezyalı yazar (Harianboho, Toba gölünün yakınında, 1923). Protestan bir ailede doğdu, Sumatra'da öğrenim gördü. 1945'te gazeteciliğe başladı ve bağımsızlık savaşı sırasında Hollandalılar tarafından hapsedildi. Hollanda, Fransa ve ABD'de beş yıl geçirdi. Cakarta'da Sukarno tarafından kurulan kültür derneğinin en önemli temsilcilerinden biridir. Çin'e yaptığı bir yolculuktan etkilenice, komünist yazarlara yaklaştı. 1966'da tutuklanan, 1974'te özgürlüğüne kavuşan Situmorang, bir bunalım ve sürgün şairidir. Varoluşçuluğun etkisiyle şiirlerinde (*Lettres sur papier vert* [fr. çev.], 1953; *Visage sans nom* [fr. çev.], 1955) ve öykülerinde (*Combat et neige à Paris* [fr. çev.], 1956; *Prince* [fr. çev.], 1963) daha da karamsar bir anlatıma yöneldi. Bir süre komünizmin etkisinde kalarak yazdığı şiirlerindeki (*Temps nouveau* [fr. çev.], 1962) toplumcu gerçekçi anlayış, *la Littérature révolutionnaire* (fr. çev.) [Devrimci edebiyat, 1965] adlı edebi denemesinde de görülür.

Situs inversus. Anat. Bir organın normal olarak bulunduğu yerin karşı tarafında bulunması biçiminde anomali.

SİTWELL (Edith), ingiliz kadın edebiyatçı (Scarborough 1887 - Londra 1964). Soylu bir ailedendi; kardeşleri, OSBERT (Londra 1892 - Floransa 1969) ve SACHEVERELL (Scarborough 1897 - Londra 1988) ile ünlü bir edebiyat üçlüsü oluşturdu. Deneysel yaklaşımın kuruluğunu taşıyan *Bucolic Comedies* (1923) ve *Façade* (1923, W. Walton'un müziği) adındaki ilk yapıtlarından sonra romantizmi yeniden keşfetti (*The Sleeping Beauty*, 1924; *Gold Coast Customs*, 1929). İkinci Dünya savaşı'ndan esinlenerek yazdığı *Street Songs* (1942), *Song of the Cold* (1945) gibi yapıtlarında ve son kitaplarında (*Gardeners and Astronomers*, 1953; *The Outcasts*, 1962), evrenselciliğini ve duyarlığını daha çok vurguladı. Özyaşamöyküsü *Taken Care of*, 1965'te yayımlandı.

SİUM a. (lat. *sium*; yun. *sion*'dan). Boyu 1 m'ye varan su bitkisi. (Bir türü [*Sium sisarum*] Batı Avrupa'da yenebilen kökleri için yetiştirilir. Maydanozgiller familyası.)

SİUREN, Kırım'da (Ukrayna), Belbek kıyısında iki kaya sığınağından oluşan tarihöncesi buluntu yeri. Üst Yontmataş döneminde (Moustier kültürünü anımsatan bir evre, Şvidri) iskân edilmiştir.

SİUSİ (Alpe di), İtalya'da sayfiye ve kış sporları merkezi. Dolomitler'de, Bolzano'nun K.-D.'sunda.

SİVA a. (ar. *siva*). *Esk.* **1.** Başka, gayri. **—2.** *Ma-siva* → MASİVA.

SİVA, Mısır'da (Matruh ili) kent, Siva vahasında, deniz düzeyinin on beş metre altındaki bir Libya çöl çöküntüsünde; 6 000 nüf. Burada, artezyen suyu, 200 kaynak halinde, acı ve gazlı su biçiminde ortaya çıkar. Birçok tuzlu göl vardır. Hurma ve zeytin yetiştiriciliği. İskender, büyük Amon tapınağı kâhinini dinlemek için buraya gelmişti. Antikçağ'da, vahada *(Amon vahası)* tuz çıkarılırdı ve "amonyak" tuzu hazırlanırdı.

SİVALİK sıradağları, Hindistan ve Nepal'de Sindhu-Ganj ovasının K.'inde sıradağlar. Himalayalar'ın hemen hemen hiç kesintisiz bir öndağlar çizgisini oluşturur. Günümüzde de devam eden çok yeni bir kıvrımlanma sonucu ortaya çıkan Sivalik sıradağları, Miyo-Pliyosen'de Himalaya dağlarından kopmuş döküntü gereçlerinden oluşur (iri taneli kumtaşları, killer, kumlar, konglomeralar). Bunlar genellikle en yüksek noktaları 600-1 200 m arasında değişen alçak dağlardır; ne var ki Pencab'ın iç kesimindeki bazı doruklar 1 800 - 2 400 m yüksekliklere ulaşmaktadır. Sivalik sıradağları boyuna vadilerle *(dun)* almaşık sıralanır. G.'inde, çakıltaşlı dev boşaltma konileri bulunur. Şiddetli bir aşındırmadan etkilenen Sivalik sıradağlarında, sık sık engebe terselmelerine ve göz kamaştırıcı diklikler rastlanır. Tropikal orman aşırı otlatma nedeniyle çok gerilemiştir. Kangre, Dehra Dun vb. gibi batı *dun*'ları insanların yerleşme alanıdır; buna karşılık Nepal'dekiler doğal orman ve yabanıl hayvan rezevlerine ayrılmıştır.

SİVAPİTHECUS a. Sivalik dağlarında fosilleri (Miyosen sonu) bulunmuş insansı maymun cinsi. (Eskiden insangillere yakın sayılan bu cinsin üyeleri günümüzde *Dryopithecus*'lara yakın örnek bir insansımaymun sayılmaktadır.)

SİVAR a. (ar. *sivâr*). *Esk.* **1.** Bilezik. **—2.** *Sivar-ı zerrin*, altın bilezik.

SİVAS → SIVAS.

SİVASAMUDRAM, Hindistan'da kıta içi adası, Kaviri'nin iki kolu arasında, Karnataka eyaleti ile Tamil Nadu sınırında, Maysor'un 60 km. D.'sunda. —Yakınında, hidroelektrik tesisleri.

SİVASLI, İçbatı Anadolu bölümünde Uşak iline bağlı ilçe; 22 804 nüf. (1990); 486 km^2; 21 köy. Merkezi, Uşak'ın 32 km G.-D.'sunda *Sivaslı*, 5 726 nüf. (1990). Meyvecilik. Kilim dokumacılığı.

SİVASTOPOL, Ukrayna'da kent, Kırım yarımadası kıyısında; 356 000 nüf. (1989). XVIII. yy.'ın sonunda (1784) bir tatar köyünün yerinde, Rusya'ya, Karadeniz kıyısında savaş limanı ve büyük askeri fabrika görevi yapması amacıyla kurulan Siivastopol, birçok defa kuşatıldı ve yıkıma uğradı (1854-1942). Sivastopol'da müttefiklerin kente saldırısını (haziran 1855) gösteren bir tablo (118 m'ye 15 m'lik tuval) vardır; Sivastopol Savunma müzesi, 1854-55 savaşı'ndan kalma bir eşya kolleksiyonu içerir. Metalürji (gemi yapımı) ve besin sanayileri. Kereste sanayisi. —Yakınlarında, Malahov (Malakoff*) tümülüsünün doğu cephesinde 8 ekim 1855'teki baskında ölen fransız askerlerinin gömüldüğü toplu mezar vardır. Koyun kuzey kıyısındaki Bratskoye Kladbişçe mezarlığında, Sivastopol savaşları'nda ölenler gömülüdür.

Sivastopol kuşatmaları. • *1854-55 kuşatması*. Kırım savaşı'nın, eylül 1854'ten eylül 1955'e kadar süren ve en önemli harekâtını oluşturan bu kuşatma, XIX. yüzyılda yeni bir savunma biçiminin doğmasına yol açtı. 25 bin kişilik 4 fransız, 22 bin kişilik 4 ingiliz ve Ferik Rüstem Paşa komutasında 7 bin kişilik bir türk tümeninden oluşan 54 bin toplam mevcutlu birleşik ordu Varna ile Balçık'tan gemilere bindirilerek Sivastopol'un kuzeyindeki Eskihisar (Yevpatoriya) koyunda Kırım kıyılarına çıktı (14 eylül 1454). Prens Menşikov komutasındaki 40 bin kişilik rus ordusu, Kırım'ın en berkitilmiş kenti olan Sivastopol üzerine yürüyen birleşik kuvvetleri Elmalı (Alma) ırmağının güney yakasında karşıladı. Çok şiddetli bir savaş sonunda Ruslar'ı çekilmeye zorlayan birleşik kuvvetler, ırmağın güney kıyısına geçerek ileri hareketlerini sürdürdüler (20 eylül). Bu arada, kendi Karadeniz donanma gemilerinin bir bölümünü liman ağzında batıran Ruslar, böylece Sivastopol girişini tıkadılar (23 eylül). Öte yandan, Kaça (Katcha) ve Belbek çaylarını geçerek kentin kuzey tahkimatını kuşatan birleşik ordu, Balaklava iskelesine inerek Sivastopol'a güneyden de saldırma olanağını elde etmeye çalıştı (25 eylül) ve ertesi gün küçük Balaklava limanı ingiliz birliklerince işgal edildi. Bu harekât sonucunda visamiral Kornilov komutasında 20 bin deniz askeriyle başkomutan prens Menşikov buyruğundaki 30 bin kişilik bir orduyla savunulan Sivastopol, birleşik kuvvetler tarafından tam anlamıyla kuşatıldı (10 ekim). Ruslar'ın geri almak için Balaklava (25 ekım) ve müttefikleri denize dökmek için İnkerman (5 kasım) üzerine düzenledikleri şiddetli iki saldırı birleşik kuvvetlerce püskürtüldü. Bu başarısızlıkların acısına dayanamayan prens Menşikov üzüntüsünden ölünce (23 kasım), yerine general Gorçakov getirildi. Sivastopol kuşatmasının uzamasından tedirgin olan müttefikler, Azak ve Karadeniz'in rus limanlarını donanmalarıyla abluka altına aldılar (15 ocak 1855); ayrıca Gözleve* savaşı'nı (17 şubat) kazandıktan sonra serdarıekrem Ömer Paşa'nın 40 bin kişilik ordusuyla kuşatma kuvvetlerine katılmasıyla Kırım'daki türk askerinin sayısı 55 bini, bu arada ingiliz ve fransız birlikleri de takviye aldıklarından tüm birleşik kuvvetlerin toplamı 205 bin kişiyi buldu. Ruslar'ın Sivastopol'a yardım göndermelerini engellemek amacıyla Kerç boğazına türk, fransız ve ingiliz askerleri çıkarıldı (24 mayıs). Birleşik kuvvetler, Sivastopol koyuna dökülen Çernaya çayının güney kıyılarını işgal ederek kente doğru büyük bir harekâta giriştiler (25 mayıs). Ruslar da buna karşılık Anapa ve öteki kıyı kalelerini yıkarak geri çekildiler (28 mayıs). Sabahtan akşama kadar süren şiddetli çarpışmalar sonunda ileri harekâtı önemli ölçüde engelleyen Yeşiltümsek'le Aktabyalar birleşik kuvvetlerin eline geçti (7 haziran). Ancak, Ruslar'ın çok iyi berkitilmiş konumu olan Malakoff istihkâmına karşı yapılan saldırı, amiral Kornilov'un bu çatışma sırasında vurularak ölmesine karşın birleşik kuvvetler için başarısızlıkla sonuçlandı (18 haziran). Rus başkomutanı Gorçakov'un, müttefikleri denize dökmek amacıyla 60 bin kişilik bir kuvvetle bu kez Traktir üzerine düzenlediği

Sivastopol limanı ve gemi sığınağı istihkâmlarının 1854-55 kuşatmasından az önceki görüntüsü
Alfred Guesdon'un taşbaskısından ayrıntı
Ordu müzesi, Paris

karşı saldırı birleşik ordu tarafından püskürtüldü (16 ağustos). Birleşik kuvvetler başkomutanlarının aldıkları karar gereğince genel saldırıya geçen türk, fransız ve ingiliz birlikleri, düşmanın şiddetli direnişi karşısında büyük kayıp vermelerine karşın (15 bin ölü ve yaralı), Malakoff istihkâmını ele geçirerek rus direnişini kırdılar (8 eylül). Kente ve limana egemen olan Malakoff istihkâmının elden çıkması üzerine Ruslar'ın boşaltmak zorunda kaldığı Sivastopol, birleşik kuvvetlerce işgal edildi (9 eylül). Türkiye'de işletmeye açılan ilk telgraf hattı da aynı gün Sivastopol'un düştüğü müjdesini İstanbul'a ileterek hizmete girdi (9 eylül 1855).

• *Edebiyat.* 1853-1856 Kırım savaşı, özellikle Sivastopol'daki çarpışmalar türk halk edebiyatında birtakım destanlara konu oldu. Konuyu, Trabzonlu Rızaî 2 200 beyiti aşan manzum yapıtında ele aldı. Aruzla yazılmış bu yapıtta münacat, kaside ve gazellerle bir Kerbela mersiyesi de yer alır. Yapıtın yazarı Ahmet Rıza (1819-?) ticaret amacıyla türk ordusunun bulunduğu yerlere gittiğini; Gözleve, Sokumkale vb. yerlerde bulunduğunu anlatır. Şevketil, Arpaçay, Kars, Ardahan, Sinop, Çatana, Kalafat savaşları vb. ile ilgili bilgiler verir. Savaşta osmanlı ordusunun durumunu, Rusya'nın doğu politikasını konu edinir. Tabyaları gezmiş, gözlemlerde bulunmuş, cephede çarpışanları dinlemiştir. Yapıtta insancıl bir bakış yansıtılır: *"Bular düşman ise insan değil mi?"*; "Sivastopol marşı" ("Sivastopol önünde yatan gemiler"), savaştan uzun yıllar sonra da söylenmiştir. Âşık Selimi (Rus destanı), Eflaki (Şuregel destanı), Gülzari (Destan-ı Sivastopol), Yusuf Halis Efendi (Şehname-i osmani), Ayaşlı Türk Hayri (Hayrabat), Bezmi (Sivastopol destanı) aynı konuyu türlü yönleriyle işlediler. Sonuncu yapıt (1855), savaşın nedenleri (Rusya'nın İstanbul'a, Kudüs'e inmek istemesi) üzerinde durur; Mısır kuvvetleri komutanı Selim Paşa'nın şehit olması, Ahmet Paşa'nın Kerç'teki savaşı, Yenikale'nin alınmasını vb. anlatır; üç ambarlı, 124 toplu Mahmudiye kalyonunu bir destan kahramanı gibi canlandırıp kendi kendine Sivastopol limanına girdiğini, bundan dolayı da gazi ve veli sayıldığını belirtir. (→ Kayn.)

• *1941-42 ve 1944 kuşatmaları.* 26 kasım 1941'de Manstein'ın XI. ordusu, Sivastopol dışında bütün Kırım'ı işgal etti. Kent derhal güçlü topçu birlikleriyle kuşatıldı. Çok iyi tahkim edilmiş olan ve bir sovyet filosunun desteklediği 125 000 asker tarafından savunulan kent, 250 gün direndi. 7 haziranda başlayan son saldırı, 2 temmuz 1942'de son savunma hatlarının da düşmesiyle sonuçlandı. Sivastopol, 9 mayıs 1944'te bir aylık bir kuşatmadan sonra Kızıl ordu tarafından geri alındı.

siveton

Siverek genel görünüm Urfa

Sivastopol madalyası, Osmanlılar'la Ruslar arasında meydana gelen Sivastopol savaşları'nda yararlılıkları görülenlere verilmek üzere altından bastırılan madalya (1855). Ön yüzünde defne dallarının çevrelediği Abdülmecit'in tuğrası, arka yüzünde osmanlı, fransız ve ingiliz bayraklarıyla silahlarından meydana gelen bir arma ve Sivastopol 1855 yazısı vardır.

SİVAŞ körfezi ya da **denizkulakları,** Ukrayna'da denizkulakları bölgesi, Perekop kıstağının doğusunda ve güney-doğusunda, Kırım'ın kuzey ve doğu kıyısında; 2 560 km². Melitopol-Simferepol demiryolunun ve karayolunun geçtiği yapay bir yol bölgeyi aşar.

SİVE-PALAR-HUPPAK, Elam hükümdarı (İ.Ö. 1768'e doğr. - 1745), 1763 yılında Hammurabiye yenildi.

SİVEREK, G.-D. Anadolu bölgesinde Şanlıurfa iline bağlı ilçe; 133 832 nüf. (1990); 4 314 km²; merkez bucağı dışında 6 bucak, 64 köy. Merkezi, Şanlıurfa'nın 93 km K.-D.'sunda *Siverek,* 63 049 nüf. (1990). Tahıl üretimi, bağcılık. Hayvancılık ve hayvan ürünleri.

—Tar. Çok eski bir yerleşim merkezi olan kent, çeşitli dönemlerde (Sümer, Hitit, Akat) "Sevavorah", (Asur, Hurri, Mitanni) "Sevavorak", (Roma, Bizans) "Sevaverek", (Sasani) "Sebaberak", (Arap) "Suveyda" gibi çeşitli adlarla anıldı. Büyük selçuklu hükümdarı Alparslan tarafından kalesi kuşatılarak teslim alındı (1069). Yeniden Bizanslılar'ın eline geçtiyse de Malazgirt savaşı'ndan (1071) sonra Melikşah döneminde (1072-1092) Bozan Bey tarafından fethedilerek selçuklu egemenliğine girdi. Birinci haçlı seferi sırasında kurulan Urfa kontluğuna (1097), Musul atabeyi Nurettin Zengi döneminde Zengiler'e (1201) bağlanan Siverek, moğol istilasına uğrayarak Hulagu'nun kurduğu İlhanlı devletinin yönetiminde kaldı (1256). Timur istilasından (1400) sonra Mısır Memlukları'nın (1426), Akkoyunlular'ın (1435) ve Safeviler'in (1508) eline geçti. Mercidabık* savaşı dönüşünde Yavuz Sultan Selim'in gönderdiği kuvvetlerce İranlılar'dan alınan kent (1517), bir süre sonra yeniden safevi yönetimine girdi (1522). Irakeyn seferine çıkan Kanuni Sultan Süleyman tarafından fethedilen (1535) ve osmanlı topraklarına katılan Siverek, Harput eyaletine bağlanarak kaza merkezi yapıldı. XX. yy. başlarında bağımsız bir mutasarrıflık merkezi durumuna getirildi (1908). Cumhuriyet'ten sonra Urfa ilinin ilçe merkezlerinden biri oldu.

SİVETON a. (fr. *civettonne*). Org. kim. Miskkedisinden elde edilen, parfümeride sabitleştirici olarak kullanılan heptadeken -9 on'un yaygın adı.

SİVİL sıf. **1.** ASKERİ'ye karşıt olarak ulusal bir topluluğun üyesi olarak ele alınan yurttaş ve onun konumuyla ilgili bir şey için kullanılır: *Sivil halk. Sivil toplum.* **—2.** Üniformaya, belli bir göreve özgü giysiye karşıt olarak, günlük yaşamda giyilen giysi için kullanılır: *Sivil kıyafet. Evci çıktığı günler sivil giysilerini giyiyor.* **—3.** Orduyla ilgili olmayan, ordudan kaynaklanmayan: *Sivil savunma. Sivil hizmet. Sivil hükümet, yönetim.* **—4.** *Sivil polis,* her tür güvenlik hizmetinde üniformasız çalışan polis.

—Ask. *Eğitim ve hizmetler için sivil uzmanlar,* orduların bazı hizmet ve birliklerinin kadrosunu tamamlayan sivil uzmanlar.

—Ask. ve İda. huk. *Sivil savunma,* savaş ya da doğal afet gibi olağanüstü durumlarda halkın can ve mal kaybının önlenmesi için alınan önlemlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fels. *Sivil toplum,* Hegel'e göre, bireyleri karşılıklı bağımlılık ilişkileri içinde birleştiren hukuki ve iktisadi bağların tümü.

—Mim. *Sivil mimarlık,* dinsel ve askeri amaçlıların dışında kalan her türlü yapıyı kapsayan mimarlık. (Konutlar, saraylar, yönetim, eğlence, ticaret ve ulaşımla ilgili tüm yapıları içerir.)

◆ a. ASKER'e karşıt olarak, ulusal bir topluluğun üyesi olarak ele alınan kimse: *Asker sivil herkes bu savaşa katıldı.*

◆ be. *Arg.* Çıplak, çırılçıplak: *Sivil dolaşmak. Denize sivil girmek.*

—ANSİKL. Ask. ve İda. huk. Sivil savunma önlemleri özellikle 1945'ten sonra gelişti. Atom bombasının ortaya çıkışıyla tüm ülkeler sivil savunmaya önem vermeye başladılar; savaş zamanında olduğu gibi barış zamanında da halkın can ve mal kaybını önleyecek koruyucu önlemler aldılar.

Sivil savunma, her şeyden önce bir koruyucu önlemler bütünüdür. Türkiye'de sivil savunma işleri 9 haziran 1958 tarih ve 7126 sayılı Sivil müdafaa kanunu hükümlerine göre yürütülür. Bu yasaya göre sivil savunma, düşman saldırılarına, doğal afetlere ve büyük yangınlara karşı halkın can ve mal kaybının asgari düzeye indirilmesi, önemli tesislerin korunması, savunma çabalarının halk tarafından desteklenmesi, cephe gerisindeki halkın moralinin bozulmaması için alınacak her türlü koruyucu önlem ve çalışmaları içerir (md. 1). Düşman saldırılarına hedef olabilecek önemli yerleşme bölgeleri, tesisler ve doğal afetlerle karşılaşabilecek yerler "hassas bölge" olarak ilan edilir.

Hassas bölgelerde sivil savunmayı örgütlemekten, sivil savunmanın eğitim, idare ve genel denetiminden, yükümlülerin göreve çağrılmasından İçişleri bakanı sorumludur. Bu işlerin amaca uygun bir biçimde planlanmasını, uygulanmasını ve hassas bölgeler arasındaki işbirliği ve yardımlaşmayı sağlamak için İçişleri bakanlığı'na bağlı ve Bakana karşı sorumlu bir "Sivil savunma idaresi başkanlığı" kurulur. Mülki idare amirleri kendi sınırları içindeki hassas bölgelerde sivil savunma çalışmalarından sorumludurlar. Hassas bölgelerdeki belediye ve özel idareler de sivil savunmaya ilişkin işleri yerine getirmekle yükümlüdürler ve bu yönden mülki amirlere karşı sorumludurlar. Askerlikle ilgisi olmayan ve milli savunmayla ilgili başka bir görev verilmemiş olan 15-65 yaş arasındaki kadın ve erkek yurttaşlar sivil savunma hizmetlerinde kendilerine verilecek görevleri yerine getirmekle yükümlüdürler.

SİVİLCE a. **1.** İçinde irin bulunan küçük deri kabarcığı, en küçük çıban. **—2.** GENÇLİK AKNE*Sİ'nin eşanlamlısı.

SİVİLCELİ sıf. Sivilceyle kaplı kişiye, hayvana ya da vücut kısmına denir: *Yüzü sivilceli bir genç.*

SİVİLLİK a. **1.** Sivil olma durumu. **—2.** *Arg.* Çırılçıplak olan kimsenin durumu.

SİVİŞ → SIVIŞ.

SİVİŞİK sıf. Sıvışık.

SİVİŞMEK gçz. f. Sıvışmak.

SİVORİ (Camillo), italyan kemancı (Cenova 1815 - *ay. y.* 1894). Paganini'nin öğrencileri arasında eşsiz bir virtüozluk derecesine ulaşan tek öğrencisi. (Paris (1827) ve Londra'da (1828) büyük başarılar kazandıktan sonra Avrupa, Kuzey Amerika ve Güney Amerika'da zafer turnelerine çıktı. 1892'de Cenova'ya döndü. Keman için birçok parçalar besteledi (tek keman için 12 *Etüd-kapris,* 1867).

SİVRİ sıf. **1.** Uca doğru incelen bir şey için kullanılır: *Sivri tepeler. Sivri burun.* **—2.** Ucu ince ve batıcı olan bir şey için kullanılır: *Arının sivri iğnesi.* **—3.** Düşünce, tutum ve davranışlarıyla genelin dışında ve aşırı görülen bir kimse, genel olarak benimsenene aykırı olan bir şey için kullanılır; aşırı: *Sivri bir adam. Sivri düşünceler.* **—4.** *Sivri akıllı,* düşünceleri, tutum ve davranışları başkalarınınkine benzemeyen, burnunun doğrultusuna gidip kimsenin aklını beğenmeyen kimse için kullanılır. ‖ *Sivri dilli,* kırıcı, incitici ve iğneleyici söz söyleyen kimse için kullanılır.

—Bot. İnce ve sert bir uçla sona eren bitkisel organa (yaprak, meyve vb.) denir.

—Dağc. *Sivri uç,* dağcı kazmasının, özellikle sertleşmiş karda basamaklar açmaya yarayan sivri ucu.
—Der. hast. Ucu dik, ince çıkıntılı olan her türlü lezyona ya da ura denir.
—Isıl mot. *Sivri karakteristikli motor,* güç karakteristiği (gücün rejime bağlı olarak değişimini veren eğri) maksimum değerine doğru sivrilerek yükselen ve sonra hızla alçalan motor. (Böyle bir motor, maksimum güç dolayında çalıştırılabilmesi için sık sık vites değiştirmeyi gerektiren yüksek verimli bir motordur.)
—İnş. *Sivri kemer, sivri tonoz,* yüksekliği, açıklığının yarısından daha fazla olan kemer, tonoz.

◆ a. El sant. Bir tür bakırcı örsü. (Kundres*'in uzun ağızlısı olan sivri, açık L harfi biçimindedir. Tezgâha ters L harfi biçiminde tespit edilerek çalışılır. Bir ucu daha küt, öteki sivridir.) [*Ağzı yüce* de denir.]
—Coğ. *Dağ sivrisi,* bir dağın tek ve sivri doruğu.
—Jeomorfol. *Granit sivrisi,* nemli tropikal iklim bölgelerinde görülen, tepesi yuvarlaklaşmış granitli dağ sivrisi.

SİVRİ a. Zool. Palamutbalığı'nın 45-55 cm boyundaki üyelerine verilen ad.

SİVRİ (İsmail), türk gazeteci ve yazar (Kırkağaç 1927). İlk, orta ve liseyi İzmir'de okudu. İstanbul Üniversitesi Edebiyat fakültesi Türkoloji bölümü'ne devam etti. Gazeteciliğe, 1951 yılında İstanbul'da *Yeni Sabah* gazetesinde başladı. Çeşitli İstanbul gazetelerinde muhabir olarak çalıştı. 1960-1980 arası *Milliyet* gazetesi İzmir temsilciliği yaptı. 1980'de emekli oldu. 1984'te İzmir Gazeteciler cemiyeti başkanlığına seçildi. Halen bu görevi sürdüren Sivri'nin gazete yazıları dışında çeşitli kitapları yayınlandı: *Yeşil pancurlu ev* (öyküler) *Üniversite yılları* (roman) ve 12 ciltlik *Atatürk tarihi* ile çocuklara yönelik *Karınca dostlar, Yürekli kaplumbağa, Kavanozda iki balık, Atatürk çocukları çok severdi* ve 6 ciltlik *Nasrettin Hoca kitapları.*

SİVRİ TATLISU SALYANGOZU a. Tatlısularda yaşayan, *Lymnaea* cinsinden akciğerli, karındanbacaklı yumuşakçaların ortak adı. (Sivritatlısusalyangozugiller familyasının örnek tipi.)

SİVRİADA ya da **HAYIRSIZADA,** antik **Oksia,** Marmara denizi'nin K.-D. kesimindeki Kızıladalar'ın en batısında olanı; 0,1 km². Denizden dik yamaçlarla 75 m'ye kadar yükselir; üzerinde yerleşme yoktur. Bir ara adadan taşocağı olarak yararlanıldı.

SİVRİBAŞLI sıf. Nalbantl. *Sivribaşlı buz mıhı,* başı koni biçiminde sivriltilmiş alaturka buz mıhı.

SİVRİBİBER a. Uzun, sivri uçlu yeşil biber. (→ BİBER.)

SİVRİBURUN CANAVARBALIĞI a. Zool. DİKBURUN CANAVARBALIĞI'nın eşanlamlısı.

SİVRİBURUN KARAGÖZ a. Zool. Genellikle sıcak ve ılık denizlerin 400 m derinliğe inen kıyı kesimlerinde yaşayan kemiklibalık. (Azıdişleri az girintili çıkıntılıdır. Denizaltı çayırlarını ve kayalık yerleri sever. Başı ileri doğru sivridir. Bil. a. *Diplodus puntazzo; Sparidae* familyası; boyu 35 cm'ye kadar.)

SİVRİBURUN VATOZ a. Zool. Genellikle sıcak denizlerden oldukça soğuk denizlerin 300 m derinliğe kadar uzanan kıyı kesimlerinde yaşayan kıkırdaklıbalık. (Burnu ve suratı çok uzundur. Diski çok geniştir. Karnında siyah çizgiler ve benekler bulunur. Etçildir: omurgasızları ve küçük dip balıklarını yer. Bil. a. *Raja oxyrhynchus;* tırpanagiller familyası; boyu 120 cm'yi bulur.) [Eşanl. DEV BURUNLU VATOZ.]

SİVRİBURUNLUTANREK a. Büyük Antiller'de yaşayan, burnu hortum biçiminde uzamış, kılsız uzun kuyruklu, *Solenodon* cinsinden ilkel böcekçillerin ortak adı. (Haiti sivriburunlutanreği [*Solenodon paradoxus*] Haiti'de, Küba sivriburunlutanreği [*S. cubanus*] Küba'da bulunur. Sivriburunlutanrekgillerin tek cinsi. *Solenodon*'dur. Boyu 1 kg ağırlık için 40 cm.)

SİVRİCE, Doğu Anadolu bölgesinde Elazığ iline bağlı ilçe; 17 302 nüf. (1990); 634 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 49 köy. Merkezi, Elazığ'ın 36 km G.'inde, Hazar gölünün B. kıyısında *Sivrice,* 5 261 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı üretimi. Ferrokrom işletmeleri.

SİVRİFARE a. Zool. Orman* soreksine bazen verilen ad.

SİVRİHİSAR, İç Anadolu bölgesinin Yukarı Sakarya bölümünde Eskişehir iline bağlı ilçe; 37 297 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 1 bucak, 63 köy. Merkezi, Eskişehir'in 92 km G.-D.'sunda *Sivrihisar,* 10 490 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı. Hayvancılık ve hayvan ürünleri. Demir, manganez ve mermer yatakları.
—Arkeol. ve Mim. Ünlü Kral yolu üzerinde yer alan Sivrihisar, Hititler'den Osmanlılar'a değin önemini korumuştur. Kybele' nin tapınak kenti Pessinus*, ilçe sınırları içindedir. Yazılı kaynaklarda belirtilen anıtların çok azı günümüze ulaşmıştır. Sivrihisar kalesi Bizanslılar tarafından yıktırılan Pessinus kentinin taşlarıyla yapılmıştır. 6 kapılı, korunaklı bir yapı olan kaleden ancak su sarnıçlarının, tahıl ambarlarının ve yeraltı depolarının kalıntıları günümüze gelebilmiştir. Kentin en önemli yapısı, Anadolu Selçuklu dönemi ağaç direkli camilerinin ilginç örneklerinden biri olan Ulu cami'dir. Yazıtına göre 1275'te selçuklu emirlerinden Mikail bin Abdullah tarafından yaptırılmış, 1440'ta Murat II döneminde Hızır Bey tarafından onartılmıştır. 67 ağaç direkli cami, mihrap duvarına koşut uzanan altı sahından oluşmaktadır. Dördü özgün olan bu direkler, zengin oymalar ve kalem işleriyle süslüdür. Ceviz ağacından minber bu türün başyapıtlarındandır; tüm yüzeyler geometrik motifler, rumi ve palmetler, birbirini kesen sekizgenler ve örgü motifleriyle bezenmiştir. Minberin kapı kanadında, ustası Hasan bin Mehmet' in adı ve 1245 tarihi yazılıdır. Mukarnaslı niş biçimindeki yalın mihrabın 1440'taki onarım sırasında yapıldığı sanılmaktadır. Yazıtına göre minare de 1409/1410'da eklenmiştir. XIII. yy. sonlarında Anadolu Selçuklu hazinedarlarından Necibüttin Mustafa'nın karısı Hoşkadem Hatun için yaptırdığı Hoşkadem camisi kare planlı, tek kubbelidir; duvarlar bir dizi kesme taş, iki dizi tuğla örgü düzenindedir. Kubbe kasnağı içten mukarnas dolguludur. Mihrap, mukarnas bezemeli niş biçimindedir. 1343 tarihli Kurşunlu cami, 1492'de büyütülmüştür. Tek kubbeli ana mekânın önünde, üç kubbeli son cemaat yeri vardır. Yanları zik zak motifli sütunçelerle süslü mihrap nişi mukarnaslıdır. Hoşkadem camisi'nin B.'sındaki Hazinedar mescidi (XIII. yy.) kesme taştan, kare planlı, kubbeli bir yapıdır. Kubbe içten mukarnaslı üçgenlere oturmaktadır. Çok köşeli yıldız motifleriyle bezeli mihrabın sağındaki kent minyatürleri ilginçtir. Kılıçmescit camisi'nin, Kılıç boylarının yöreye gelmeleri sırasında yapıldığı, Ulu cami' deki minberin bu yapıdan oraya aktarıldığı sanılmaktadır. Ulu cami'nin K.'indeki Alemşah kümbeti (1327/1328) iki katlıdır. İçten kubbe, dıştan sekizgen kasnağa oturan piramit biçimi çatıyla örtülü yapı, mumyalık bölümünün kapısındaki ters balık, geçme yıldızlar, örgü ve çengel motifleriyle dikkati çeker. 1490 tarihli Seyitler hamamı dört eyvanlı, köşe hücreli hamamlar planındadır.

SİVRİHİSAR kütlesi, İç Anadolu bölgesinin K.-B. kesiminde Sakarya ırmağının yukarı çığırı ile Porsuk ırmağı arasında K.-B.-G.-D. doğrultusunda uzanan eski kütle.

SİVRİKUYRUK a. OKSİYÜR'ün eşanlamlısı.

SİVRİLEŞMEK gçz. f. Sivri duruma gelmek.

◆ **sivrileştirmek** ettirg. f. *Bir şeyi sivrileştirmek,* onu sivri duruma getirmek.

SİVRİLEŞTİRMEK → SİVRİLEŞMEK.

SİVRİLİK a. **1.** Ucu, uçları sivri olan bir şeyin niteliği. **—2.** Herhangi bir yönüyle uçta yer alan kimsenin durumu, niteliği; bu biçimdeki davranış.
—Havc. Yamuksal bir kanatta, *a* uç kirişinin, bakışım düzleminde ölçülen *b* kirişine göre $\frac{a}{b}$ oranı.

SİVRİLMEK gçz. f. **1.** Bir şey sözkonusuysa, sivri duruma gelmek: *Kalemin ucu yeterince sivrilmiş.* **—2.** Bir kimse sözkonusuysa, bir alanda benzer etkinliği gösteren kimseler arasında, başarısıyla öne çıkmak, bir alanda ün kazanmak, yükselmek: *Arkadaşları arasında sivrilen bir öğrenci.*

◆ **sivriltmek** ettirg. f. *Bir şeyi sivriltmek,* o şeyin uç bölümünü sivri duruma getirmek: *Kalemin ucunu sivriltmek. Bir kazığı sivriltmek.*
—Teknol. Sivri bir uç elde edecek biçimde yontmak.

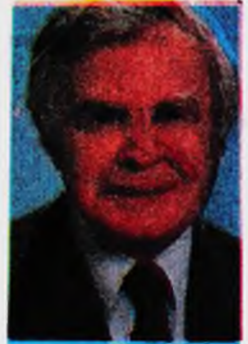
SİVRİLTME a. Sivriltmek eylemi.
—Teknol. Sivri bir uç elde edecek biçimde yontmak işlemi.

SİVRİLTMEK → SİVRİLMEK.

SİVRİSİNCAPÇIK a. Güney-doğu Asya ve Filipinler'deki tropikal ormanlarda yaşayan *Tupaia* cinsinden ilkel makilerin ortak adı. (Sivrisincapçıklar, hareketleri sırasında denge organı görevi yapan uzun kuyruklarıyla soreksiere benzeyen dörtayaklı hayvanlardır. Sivrisincapçıkgiller familyası; sivrisincapçıksılar takımı.)

SİVRİSİNCAPÇIKSILAR a. Makiler öbeğinden memeli primatlar alttakımı. (Örnek tipi sivrisincapçıktır. Genel görünümüyle böcekçillere oldukça yakın olan bu hayvanlar, sinir ve duyu sistemleriyle makilere benzerler. Bil. a. *Tupaiiformes.*)

SİVRİSİNEK a. Nemli yerlerde yaşayan, ince yapılı sokucu bazı böceklerin ortak adı. (Bütün sivrisinekler, ikikanatlılar takımı, sivrisinekler alttakımı ve sivrisinekgiller familyasındandır.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Sağl. kor. *Sivrisinek imhası,* belirli bir bölgede sivrisinekleri hemen hemen hiç kalmamacasına yok etme. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Sivrisinek genellikle küçüktür; ama sokması acı verir ve geçici bir ödem yapar. Yalnız dişi sivrisinek, kan emmek için sokar; erkek sivrisinek bitkilerin özsuyu ile beslenir. Sivrisinekler bulaşıcı hastalıkların yayılmasında büyük rol oynar. Benekli kanatlı sivrisinek *(Anopheles maculipennis),* ılıman iklimlerde, sıtmanın bulaştırılmasında en önemli etkendir; sıcak iklimlerde bu işi *Anopheles* cinsinin başka üyeleri yapar. Çizgili sivrisinek *(Stegom-*

İsmail Sivri

sivri tatlısu salyangozu

Sivrihisar'dan genel görünüm Eskişehir

sivrisineğin ağız parçaları

çizgili sivrisinek (*Stegomyia fasciata*) [sarı humma sivrisineği]

adi sivrisinek (*Culex pipiens*) [dinlenme halinde]

sıtma yapan benekli kanatlı sivrisinek (*Anopheles maculipennis*) [dinlenme halinde]

Rhône-Poulenc Agrochimie

siyah çürüklük bulunan bir asma dalı

yia [*Aedes*] *fasciata)* sarıhummayı ve deng hastalığını bulaştırır, başka sivrisinekler filaryozu yayar. Sıcak ülkelerde çok yaygın olan çizgili sivrisineklere yakın daha başka cinsler (*Aedes, Finlaya, Ecculex, Ochlerotatus, Taeniorhynchus* vb.) ılıman bölgelerde de bulunur ve insanlara çok sıkıntı verir. Bu böceklerin larvaları, sıcak ülkelerden Laponya'ya kadar yayılır ve durgun sularda yaşar.

• *Sivrisinekle savaş.* Küçük göl ve su birikintisi çok olan kimi ülkelerde, buralarda sivrisinek larvalarını yiyen *Gambusia* cinsinden balıklar üretilir. Sivrisineklerden cibinlik kullanılarak, böcek öldürücü bazı ilaçlar püskürtülerek ya da deriye bazı özel yağlar ve esanslar sürülerek korunulur. *Anopheles* cinsi üyeleri D.D.T. kullanılarak başarıyla yok edildilerse de daha sonra ilaca dayanıklı dirençli ırklar türemiştir; bunlar, normal dozun 100 katına dayanabilmektedir.

—Sağl. kor. Sivrisinek imhası yaşam ve sağlık koşullarını iyileştirmek amacıyla yapılır; örneğin sıtmayla savaşmak için yapılır ya da bazı bölgelerde yaşayanların rahatını sağlamak için yapılır. Bunun için bol miktarda böcek öldürücü ilaç serpilir. Bir zamanlar bu iş için en çok kullanılan ilaç D.D.T. idi. Çevre için yarattığı sakıncalar ve bu ilaca dirençli sivrisineklerin çoğalması yüzünden bazı ülkelerde kullanımı azaltılmış, onun yerini insanlar ve hayvanlar için daha az zehirli olan organofosforlu böcek öldürücüler almıştır. Sivrisineklerin doğal yaşama alanlarının ortadan kaldırılması (bataklıkların kurutulması) en kesin sonucu veren ve en az kirletici olan tekniktir. Buna karşılık, bataklıkların kurutulması, hemen her yerde çevresel ve fiziksel denge için gerekli olan nemli alanların azalması gibi sakıncalar yaratır, bu nedenle ancak dar alanlarda uygulanabilir.

SİVRİSİNEKGİLLER a. İnsanın ve memelilerin derisini delebilen sivri bir hortumu bulunan sokucu sinekler familyası. (Bil. a. *Culicidae.*)

—ANSİKL. Sivrisinekgiller larva ve nemf halindeyken suda yaşar; bataklıklarda, su çukurlarında ve hatta en küçük su birikintilerinde gelişir; özellikle akşam üstü ortalığa çıkar. Yalnız dişiler sokar ve kanla beslenir. Bazı türler sıtma ve sarı humma gibi çeşitli hastalıkları bulaştırır. *Dixa* ve *Corethra* cinsleri sokmaz. Başlıca cinsler: *Culex*, (adi sivrisinek) *Anopheles* (anofel), *Stegomyia* (çizgili sivrisinek).

SİVRİSİNEKLER a. Uzun duyargalı, sarkık palplı, ikikanatlı böcekler alttakımı. (Nemfleri hep ortoraftır, kelebek krizalitleri gibi kundaklanır. Bil. a. *Nematocera.*) [Eşanl. İPLİKBOYNUZLULAR.]

—ANSİKL. Bazı sivrisineklerin larvaları ya karada yaşar ya da ikiyaşayışlıdır ve çürükçül ya da bitkicil beslenir (bostansineğigiller, *Bibionidae*, mantarsivrisineğigiller); bazılarınınki suda yaşar ve imagosu genellikle kan emerek beslenir (sivrisinekgiller, *Simuliidae*, titreksinekgiller); bazı sivrisineklerin erişkinleri çok sokucudur (ısırantitreksinekgiller), diğerleriyse larva döneminde bitkilerle ya da böceklerle beslenir (mazısineğigiller).

SİVRİTAÇ a. Güney Amerika'da yetişen, mavi, beyaz ya da parlak kırmızı çiçekli, dik ya da sarmaşık dallı otsu bitki ya da çalı. (100 tür; bil. a. *oxypetalum;* ipekotugiller familyası.)

SİVRİTEPE. Arkeol. Samsun'un Bafra ilçesinde, Bafra-Alaçam yolu üzerinde buluntu yeri; 1940-1942 arasında İ.K. Kökten, N. Özgüç ve T. Özgüç tarafından yapılan araştırmalar sırasında saptandı. Yörede İlk Tunç çağ, Hitit, Roma ve Bizans dönemlerinden seramik parçaları ele geçti.

SİVRUŞKA a. Zool. MERSİNBALIĞI'nın eşanlamlısı.

SIWERTZ (Sigfrid), isveçli yazar (Stockholm 1882 - *ay. y.* 1970). Önce Schopenhauer'in kötümserliğinin etkisinde kaldı, sonra, hikâyelerinde (*Mälarpirater*, 1911) ve romanlarında (*Selambs*, 1920) sömürücü bir kapitalizmin eleştirisiyle ya da değişik olayların yorumuyla gelişen (*le Rocher de verre* [fr. çev.], 1952) dinamik bir anlayışa ve gerçekçiliğe yöneldi. Ayrıca başarılı öyküler kaleme aldı (*l'Escalier et Eurydice* [fr. çev.], 1966).

SIX (Pieter), hollandalı nümismat (Amsterdam 1824 - Hilversum 1899). Hollanda Krallık enstitüsü'nün yunan paraları koleksiyonu kataloğunu hazırladı ve *Numismatic Chronicle*'a çok sayıda makale yazdı.

SIX-FOURS-LES-PLAGES, Fransa'da kanton (Var) merkezi, Sicié burnunun bulunduğu yarımadada, Toulon'un B.-G.-B.'sında; 29 178 nüf. (1992). Eski köyün roman ve gotik üslubunda kilisesi, XVI. ve XVII. yy. resimleri ve ahşap doğramalarla bezelidir. —Yakınlarında, Brusc sayfiye merkezi.

SİXTUS IV (Francesco DELLA ROVERE) [Celle Ligure, Savona yakınında, 1414 - Roma 1484], 1471-1484 arasında papa. Sanat koruyucusu ve hümanistti; Vatikan kütüphanesi'ni büyüttü ve Roma akademisi'ni yeniden açtı. Daha çok Sistina capellası'nın siparişini veren papa olarak ünlüdür.

SİXTUS V, Sixtus Quintus denir (Felice PERETTI) [Grottammare, Marche, 1520 - Roma 1590], 1585-1590 arasında papa. Din istismarıyla mücadele ederek, roma engisizyonunu destekleyerek, kendisine bağlı devletlerde töreleri ve yönetimi sağlamlaştırdı. Vulgata'yı Kutsal Kitap'ın izin verilen tek latince metni haline getirdi.

SİYA a. (yun. *sia*). Denizc. **1.** Kürekleri ters yönde çekerek, filikayı geriye doğru yürütme. **—2.** *Siya etmek*, bir filikayı geri geri götürmek ya da döndürmek için kürekleri ters yönde çekmek. || *Siya siya*, geri geri. || *Sancağa, iskeleye siya etmek*, filikayı döndürmek için sol ya da sağ taraftaki kürekleri ters yönde çekmek.

◆ ünl. *Siya beraber!*, kürekçilere, tekneyi durdurmak, döndürmek ya da geri götürmek için verilen komut. || *Siya iskele!*, sol taraftaki kürekçilere siya etmeleri için verilen komut. || *Siya sancak*, sağ taraftaki kürekçilere siya etmeleri için verilen komut.

SİYAB çoğl. a. (ar. *seyb*'in çoğl. *siyab*). *Esk.* **1.** Giyecek şeyler, elbiseler. **—2.** *Siyab-ullah*, Kâbe örtüsü.

SİYABİ a. (ar. *siyab* ve *-î*'den *siyabî*). *Esk.* Hamama giren kimselerin elbiselerini emanet ettikleri kimse.

SİYADET ya da **SEYADET** a. (ar. *siyâdet, seyâdet*). *Esk.* **1.** Efendilik, beylik. **—2.** Hasan vasıtasıyla Hz. Muhammet'in soyundan gelme. **—3.** Sağlığında Hz. Muhammet'e bağlanmış olan kimse. **—4.** Emirlik.

SİYADETLÜ ya da **SEYADETLÜ** sıf. (ar. *siyadet*'ten). Kur. tar. Osmanlılar'da nakibüleşraf Hz. Muhammet sülalesinden sayıldığından, bir saygı belirtisi olarak onlar için kullanılan lakap.

SİYAH sıf. ve a. (fars. *siyâh*). **1.** Beyaza ve diğer renklere göre, güneş ışınlarının olmayışı ya da tümüyle soğurulması sonucu en koyu olarak beliren renk ve bu renkte olan şeyler için kullanılır: *Siyah mürekkep. Siyah saçlar.* **—2.** Derisi, temel ortak özellik olarak BEYAZ'a ya da SARI'ya oranla çok koyu pigmentlerden oluşan bir kimse, bir topluluk; bu toplulukların bulundukları bölge ve onlarla ilgili şeyler için kullanılır: *Ünlü siyah şarkıcı. Siyah Afrika.* **—3.** Rengi, aynı türden bir başka şeye oranla daha koyu olan bir şey için kullanılır: *Siyah üzüm. Siyah gözlükler.*

—*Esk. Siyah-baht*, talihsiz, bahtı kötü olan. || *Siyah-çerde*, esmer yüzlü. || *Siyah-çeşm*, kara gözlü. || *Siyah-dest*, haris, şanssız. || *Siyah-dil*, kötü kalpli. || *Siyah-fam*, kara renkli. || *Siyah-hane*, hapishane. || *Siyah-kâm*, üzgün, umutsuz. || *Siyah-kâr*, günahkâr, suçlu. || *Siyah-kârî*, günahkârlık, suçluluk. || *Siyah-kâse*, açgözlü, cimri. || *Siyah-kede*, karanlık yer. || *Siyah-lika*, kara yüzlü. || *Siyah-mağz*, kötülük düşünen, içi kötü olan. || *Siyah-mest*, çok sarhoş. || *Siyah-nam*, günahkâr, adı kötüye çıkmış. || *Siyah-puş*, karalar giymiş, uşak, seyis, kavas. || *Siyah-reng*, kara renkli. || *Siyah-ru*, yüzü kara olan, utanmaz. || *Siyah-ruz*, bahtsız, talihsiz. || *Siyah-zeban*, başkaları hakkında kötü konuşan.

—Bağc. *Siyah çürüklük*, asmalarda mantarlardan (*Guignardia baccae* ve *G. bidwelli*) ileri gelen asalak hastalığı.

—Birac. *Siyah bira*, kaynatma kazanına ("karamellendirilmiş", "kavrulmuş") özel maltların katılmasıyla elde edilen koyu renkli bira.

—Deric. *Siyah yağlı deri*, sırça yüzü siyaha boyanmış, koşum ya da giysi yapımında kullanılan deri.

—Fiz. *Siyah cisim*, KARA* CİSİM'in eşanlamlısı.

—Matbaac. *Siyah karakter*, kalınlığı, aynı aile ve aynı harf yüksekliğindeki karakterlerden fazla olan harf.

—Oy. *Siyah renk*, siyah renkli kart, jeton, top, numara ya da hane.

—Pedol. Ana kayacın rengine ya da çoğunlukla organik maddenin ayrışma düzeyine ve manganez oksitlerin varlığına bağlı olarak bir toprağın rengi için kullanılır.

—Tıp. *Siyah nokta*, genellikle yüzde (burun kanatları, yanaklar, alın), yağlı cilt üzerinde bulunan, toz emerek siyahlaşmış yağ kisti.

◆ a. **1.** Siyah renk, kara: *Siyah, yası simgeler. Bir duvarı siyaha boyamak.* **—2.** Baskıda başka harflere göre daha koyu renkte basılmış olan harf türü: *Tırnak içindeki sözcükler siyah dizilecek.* **—3.** Siyah giysiler (bazı toplumlarda yas rengi): *Onun ölümünden sonra sadece siyah giyindi. Siyahlara bürünmek.* **—4.** *Siyah beyaz*, renkli olmayan bir film için kullanılır.

—Deric. *Demir siyahı*, gerektiğinde yapay boya içeren, bitkisel sepileme görmüş deri üzerine, siyah deri elde etmek için, fırçayla sürülen demir III tuzu çözeltisi.

—Foto. *Siyah beyaz*, beyaz, siyah ve gri dışında bir renk içermeyen.

—Isıbil. *Karbon siyahı*, KARBON* KARASI'nın eşanlamlısı.

—Kim. *Anilin siyahı*, anilinin bakır sülfat eşliğinde kromatla yükseltgenmesi sonunda elde edilen bileşik. (Bk. *ansikl.* böl. Tekst.) || *Asetilen siyahı*, asetilenin 1 000 °C'ta bozunması sonunda oluşan çok ince karbon. || *Fildişi siyahı, kadife siyahı*, sanayide kemiklerin kavrulmasıyla elde edilen siyah pigment. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Karbon siyahı, is siyahı*, çok ince karbon taneciklerinden oluşan siyah pigment. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Manganez siyahı*, çöktürülmüş manganez dioksit. || *Mineral siyahı*, grafitimsişistlerden elde edilen siyah pigment. || *Platin siyahı*, bir kloroplatinat çözeltisi üzerine organik indirgen bir tuzun etkimesi sonucu çökelen süngerimsi toz platin.

—Taşoc. *Adapazarı siyahı*, Adapazarı'nda çıkarılan, siyah renkli, beyaz damarlı tıkız kalker.

—ANSİKL. Bağc. Siyah çürüklük, çoğunlukla, asma çubuklarının alt kısımlarında oluşur; önce dokularda esmer lekeler ve hipertrofi görülür, sonra dış katmanlar çatlar ve soyulur. *Guignardia bidwelli*'nin neden olduğu siyah çürüklükte yaprakların kenarlarında kahverengi yuvarlak lekeler görünür. Hastalanan genç üzümler solar ve kurur; daha büyükçe olan tanelerin üzerinde evvela kırmızı kahverengi lekeler oluşur, sonra bu üzümler de solar, kurur ve çürür. Hastalık sıcak ve nemli havalarda gelişir. Önleyici ve koruyucu olarak organik maddeler (ditiokarbonat, kaptafol, dikolfluanit) kullanılır.

—Kim. • *Siyah pigmentler.*

1. *Hayvansal siyah pigmentler.* Hayvan kökenli artıkların (kemik, boynuz, fildişi) kav-

rulması sonunda elde edilir. *Fildişi siyahı*, sanayide çok sert kemiklerden üretilir ve özellikle sanatsal çalışmalarda kullanılan boyaların hazırlanmasında işe yarar.
2. *Is siyahı*. Çok yaygın olarak kullanılan is siyahı hidrokarbonlu organik bileşiklerin, özellikle katran tortusunun yakılmasıyla hazırlanır. Ayrıca kapalı bir kapta kalsine edilmesi ya da sodyum hidroksitle işlenmesi sonucu bileşiminde bulunan katranımsı ürünlerin uzaklaştırılması yoluyla baca kurumlarından da elde edilebilir. Beyaz pigmentlerin katıldığı is karası, özellikle mavimsi-gri tonların elde edilmesinde kullanılır; bunlar daha çok gri boyaların bileşimine katılır.

Karbon siyahı, çok hafif ve oldukça ince siyah bir pigmenttir; gazların ya da doğal mineral yağların yarım yakılması sonunda oluşur. Karbon siyahı, değişik üretim tekniklerinin kullanılmasına bağlı olarak tünel siyahı, fırın siyahı ve termik siyah denen üç ayrı gruba ayrılır. Üretim yöntemi açısından maliyet fiyatının çok daha ucuz olması nedeniyle fırın siyahları en çok kullanılan orta kaliteli karbon siyahlarıdır. Lastik sanayisinde çok büyük miktarda karbon siyahı tüketilir; çünkü karbon siyahı, taşıt lastiklerinin fiziksel ve mekanik olarak pekiştirilmesini sağlar.

Asetilen siyahı, elektriği iletir; bu nedenle elektrikli battaniye ve örtülerin yapımında, ayrıca taşıyıcı kayışlarda oluşan statik elektriği dağıtmakta kullanılır.

Yukarıda anlatılan siyahlar, düşük yoğunluklu pigmentlerdir ve çok ince bir tane yapıları vardır. Örtme güçleri çok yüksektir. Işığa karşı iyi bir dayanımı olan bu pigmentler, hava değişikliklerine, ısıya, asitlere, alkalilere karşı yüksek bir direnç gösterirler. Buna karşılık dağılımları az ya da çok zordur. Ayırtedici genel özellikleri göz önüne alınarak is siyahı gri tonların elde edilmesinde, karbon siyahı, siyah boya ve mürekkeplerin yapımında kullanılır. Ayrıca bu pigmentler yağlı bağlayıcılar karşısında genellikle kuruma önleyici bir özellik taşırlar.
3. *Mineral siyahları*. Mineral siyahlarının en önemlileri doğal ve sentetik siyah demir oksitler ile mikalı demir oksitlerdir; yapılarındaki ince mika pulcuklarına bağlı olarak grimsi-siyah bir tonda görünen mikalı demir oksitler, paslanma önleyici boyaların (bu tür boyalarda katmanlı mika yapısının büyük bir önemi vardır) yapımında kullanılır. Şist siyahlarından yalnız dolgu maddesi olarak yararlanılır, buna karşın grafit, özellikle korozyona ve asitlere karşı yüksek direnç gösteren boyaların bileşimine katılır.
4. *Bitkisel siyah pigmentler*. Bitki artıklarının (odun ve mantar artıkları, şeftali çekirdeği, asma dalları) kapalı bir kapta kalsinasyonu sonunda elde edilir; ancak yaygın bir üretimi yoktur. Bakam ağacı odunu kimi demir tuzlarıyla tepkimeye sokulduğunda renkli kâğıt baskısında kullanılan siyah lakları verir.
• *Vernik ve mürekkep yapımında kullanılan çözünür organik siyah boyarmaddeler*. Organik boyarmaddelerin çoğu, düşük derişimde organik çözücülere katıldığında son derece koyu renkli çözeltiler verir. Yüksek bir boyama gücü olan bu çözeltiler, matlaştırma özelliği taşımadıklarından hem renkli vernik olarak, hem de matbaa mürekkeplerinin yapımında kullanılırlar; örneğin *indulinler* ile *nigrozinler* bu tür boyarmaddelerdir.
• *Organik siyah pigmentler*. Bunlar özellikle anilinin bakır sülfat yanında kromatlarla yükseltgenmesi sonunda oluşan *anilin siyahı* gibi, organik çözücülerde ve yağlarda çözünmeyen kimi organik boyarmaddelerdir. (Bk. *ansikl.* böl. Tekst.)
• *Siyah laklı pigmentler*. Siyah laklı pigmentler, uygun organik çözücülerin genellikle anorganik bir taşıyıcı üzerine (alümin, baryum sülfat vb.) tespit edilmesiyle elde edilirler, ancak boyacılıkta çok sınırlı bir kullanımları vardır.
—Tekst. • *Anilin siyahı*. Anilin, yükseltgenlerin etkisiyle, mavimsi mor bir siyaha dönüşür. Anilin siyahı, göreli oranları, yükseltgenmenin koşullarına bağlı olan bileşiklerin karmaşık bir karışımından oluşur. "Yükseltgenme boyarmaddesi" denilen boyarmadde, pamuk elyafı içinde oluşan bir organik pigmenttir. Aşağıdaki üç yöntemden birine göre gerçekleştirilir: —"doğrudan siyah" ya da "boya siyahı" denilen *tam banyo siyahı*, özellikle çilelerı boyamada kullanılır ve eğrilmiş pamuk ipliklerini, potasyum bikarbonat ve sülfürik asit katılmış sulu bir anilin klorhidrat çözeltisinden oluşan bir banyoya daldırmaya dayanır;
—*yükseltgenme siyahı*, dokumayı, anilin tuzu, sodyum klorat, bakır sülfat ya da bakır sülfür çözeltisiyle emdirmeye dayanır. Dokuma sıkıldıktan ve orta sıcaklıkta kısmen kurutulduktan sonra, iyi havalandırılmış yükseltgenme odalarına yerleştirilir; bu odaların çıkışında, pamuk, koyu yeşil bir renk alır. Anilin siyahına dönüştürme daha sonra, sülfürik asit katılmış bir bikromat banyosunda yükseltgenme yoluyla gerçekleştirilir;
—*buhar siyahı* ya da *Prud'homme siyahı* özellikle kumaş baskısında kullanılır, çünkü anilin siyahı bir zemin üzerinde renkli ya da beyaz desenler gerçekleştirmeyi sağlar. Dokuma, anilin klorhidrat, sodyum klorat ve potasyum ferrosiyanür çözeltisi içinde işleme sokulur. Dokuma düşük sıcaklıkta kurutulur, buharlama yoluyla siyah geliştirilir ve işlem, dokuma bikromattan geçirilerek tamamlanır. Buharlaşma işleminden önce dokuma üzerine alkali ya da indirgen bir ürün basılırsa, siyahın gelişmesi yer yer engellenir ve beyaz bir bölge oluşturulur. Bu beyaz kısma, aşındırmayacak bir boyarmadde uygulanırsa renkli bir bölge elde edilir.

Anilin siyahı, ışığa ve hava etkenlerine karşı çok dayanıklıdır ve bu nedenle maliyet fiyatı oldukça yüksektir.
• *Organik siyah boyarmaddeler*. Azolar sınıfında (naftalin siyahı, diamin sınıfı vb.) ve kükürtlü boyarmaddeler sınıfında (Vidal siyahı) çeşitli siyahlara rastlanır.

SİYAH AĞAÇKAKAN a. Zool. KARA AĞAÇKAKAN'ın eşanlamlısı.

SİYAH ALACA a. HOLLANDA* SIĞIRI'nın eşanlamlısı.

SİYAH ALINLI ÖRÜMCEKKUŞU a. Orta Avrupa'yla Batı Sibirya arasında yaşayan örümcekkuşu. (Alnındaki ve başının yanlarındaki çizgiler siyahtır. Sırtı gri, karnı beyazdır. Göçmendir. Böceklerle beslenir. Bil. a. *Lanius minor*; örümcekkuşugiller familyası.)

SİYAH BOYUNLU DALGIÇKUŞU a. Zool. Eski Dünya'nın büyük bölümünde ve Kuzey Amerika'da bulunan dalgıçkuşu. (Göçmendir: Kuzey Avrupa'da yaşayanlar Akdeniz ülkelerinde kışlar. Sazlı gölleri sever. Etçildir. Bil. a. *Podiceps nigricollis;* dalgıçkuşugiller familyası; uzunluğu 30 cm.)

SİYAH ÇAYLAK a. Zool. Afrika'da, Orta ve Güney Avrupa'da, Anadolu'da ve Güney-doğu Asya'da yaşayan çaylak. (Şahinden iridir. Türkiye'de yaşayanlar yerli ve gezicidir. Etçildir. Bil. a. *Milvus milvus;* gündüzyırtıcısıgiller familyası.) [Eşanl. KARA ÇAYLAK.]

SİYAH DENİZKIRLANGICI a. Zool. Avrupa, Batı Asya ve Kuzey Amerika'da yaşayan denizkırlangıcı. (Karatavuk iriliğindedir. Göçmen ve etçildir. Bil. a. *Chlidonias nigra;* martıgiller familyası; uzunluğu 24-26 cm.)

SİYAH GAGALI YELKOVAN a. Zool. Kuluçka dönemi dışında denizden ayrılmayan, göçmen ve gezici yelkovankuşu. (Akdeniz ülkelerinde de kuluçkaya yatar. Etçildir. Bil. a. *Pufinus pufinus;* yelkovangiller familyası.)

SİYAH GERDANLI DALGIÇKUŞU a. Zool. Eski ve Yeni Dünya'nın kuzey kesimlerinde kuluçkaya yatan dalgıçkuşu. (Göçmendir: Akdeniz ve Karadeniz kıyılarında kışlar. Etçildir. Bil. a. *Colymbus arcticus;* dalgıçkuşugiller familyası; uzunluğu 70 cm.)

Siyah gömlekliler *(Camicie nere)*, italyan faşist gruplarının halk arasındaki adı. İlki, Benito Mussolini tarafından *Fascio di combattimento* adıyla, mart 1919'da Milano'da kuruldu. Giysileri dizlikli gri kısa pantolon, siyah gömlek ve siyah bereden oluşuyordu. 1923'te, genellikle "siyah gömlekliler" diye anılan, *milizia volontaria per la sicurezza nazionale* kuruldu. Bu milis kuvveti, düzenin korunmasına yardımla görevlendirildi; sayıları artırıldı (1938'de 800 000 kişi) ve Etyopya savaşı'yla İkinci Dünya savaşı'nda kullanıldı.

SİYAH KIRMABİT a. Böcbil. EKİN AMBARBÖCEĞİ'nin eşanlamlısı.

SİYAH KUYRUKLU KIYIÇULLUĞU a. Zool. Asya ve Avrupa'nın kuzey kesimlerinde ve Karadeniz'de kuluçkaya yatan kıyıçulluğu. (Göçmendir, göl kıyılarını, bataklıkları, sulak çayırları sever. Etçildir. Bil. a. *Limosa limosa;* çullukgiller familyası; uzunluğu 42-45 cm.)

SİYAH MARTI a. Zool. KARA MARTI'nın eşanlamlısı.

SİYAH SAĞAN a. Zool. Palearktik bölgelerin büyük bölümünde yaşayan sağan. (Kırlangıca benzer ama kanatları daha uzun ve yarım ay biçimindedir. Göçmen ve böcekçildir. Bil. a. *Micropus apus;* sağangiller familyası; uzunluğu 17,5 cm.)

SİYAH SIĞIRCIK a. Zool. Güney Avrupa ve Kuzey Afrika'da yaşayan sığırcık. (Yerli, gezici ve göçmen kuştur. Çam ormanlarıyla yayvan yapraklı ormanları sever. Böcekler, bitkiler ve tanelerle beslenir. Bil. a. *Sturnus unicolor;* sığırcıkgiller familyası; uzunluğu 22 cm.)

SİYAH SİNEKKAPAN a. Zool. Asya ve Avrupa'nın büyük bölümünde ve Kuzey Afrika'da bulunan sinekkapan. (Ormanları sever. Göçmendir. Uçarken avladığı böceklerle beslenir. Bil. a. *Muscicapa hypoleuca;* sinekkapangiller familyası; uzunluğu 13,5 cm.)

SİYAHALTI a. TV. Bir görüntü işaretinin, sıfır ışıltıya denk düşen bir düzeyden düşük düzeyi.

SİYAHAN çoğl. a. (fars. *siyah*'ın çoğl. *siyahān*). *Esk.* Zenciler, derisi siyah renkli olan insanlar.

SİYAHAT a. (ar. *sıyāḥāt*). *Esk.* Seyahat, gezi.

SİYAHIMSI sıf. Siyaha yakın, koyu renk için kullanılır. (Eşanl. SİYAHIMTIRAK.)

SİYAHIMTIRAK sıf. SİYAHIMSI'nın eşanlamlısı.

SİYAHİ sıf. ve a. (fars. *siyah* ve *-i*'den). *Esk.* Zenci.

—Kur. tar. Osmanlılar'da padişahların saraylarında zenci hadımağalarına verilen ad.

SİYAHİ AHMET EFENDİ, asıl adı **Ahmet Siyahi bin Salih,** türk hattat (İstanbul, ? - *ay. y.* 1687). Tophaneli Mahmut'tan nestalik yazı meşk etti ve icazetname aldı. İran okuluna bağlı kaldı ve pek çok öğrenci yetiştirdi (en ünlüsü Durmuşzade Ahmet ya da Ahmet bin Durmuş'tur).

SİYAHİZADE DERVİŞ, türk hekim (XVII. yy.). Yaşamı konusunda 1615'te yazdığı *Lugat-ı müşkilat-ı ecza* adlı yapıtından bilgi edinilmektedir. Buna göre, on yıl süreyle çeşitli ülkeleri dolaşmış, tıp öğrenimini Mısır'da yapmıştır. Adı geçen yapıtta, ilaç adları arap, fars, berberi, grek dillerinden hangisinde daha çok biliniyorsa o dildeki adıyla yazılmış, öteki dillerdeki karşılığı ve en son da türkçesi belirtilmiştir. İstanbul kütüphanelerinde yazma nüshaları bulunan yapıtın Üsküdarlı Mustafa tarafından abecesel olarak dizilen bir nüshası, British museum'dadır. Ayrıca yazma manzum bir kitapçığı da vardır.

SİYAHKALEM → MEHMET SİYAHKALEM.

SİYAHLANMAK gçz. f. Siyah olmak, siyahlaşmak.

SİYAHLAŞMAK gçz. f. Rengi siyaha dönmek; kararmak.

SİYAHLATMAK g. f. *Bir şeyi siyahlatmak,* rengini siyah duruma getirmek; karartmak.

SİYAHLIK a. **1.** Siyah olma durumu; siyah olan şeyin niteliği. **—2.** Karartı, koyuluk, karalık: *Ufukta bir siyahlık belirdi.* **—3.** Kir izi: *Alnında bir siyahlık var.*

SİYAK a. (ar. *siyak*). *Esk.* **1.** Sözün gelişi. **—2.** İfade şekli, üslup, tarz. **—3.** *Siyak-u sibak,* sözlerin uygun bir biçimde birbirini izlemesi, tutarlılık.

SİYAKAT a. (ar. *siyakat*). Hat. Maliye, tapu ve vakıflara ilişkin kayıtlarda kullanılmış bir yazı türü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ed. *Siyakat ül-adad,* anlamla ilgili bir edebiyat sanatı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mat. *Siyakat rakamı,* vakıf kayıtlarında kullanılan ve siyakat yazıdan türetilen sayılara verilen ad. (Sayıların arapça harflerle yazılmış biçiminin ilk ve ikinci harflerinin alınmasıyla oluşturulan, şifre özelliğindeki bu sayılara *erkam-ı divaniye* de denir.)
—ANSİKL. Kûfi yazıdan kaynaklanan, ancak bir sanat yazısı olmayan siyakat, harflerinin değişik görünümü ve iç içe yazılması nedeniyle okunması çok güç bir yazıdır. Harfleri tek tek yazıldığında tanınmaları kolaysa da, sözcük biçimine dönüştüğünde okunmaları zorlaşır. Satır içinde sözcükleri seçebilmek ve okuyabilmek uzmanlık gerektirir. Yüzyıllara göre değişik özellikler gösteren bu yazının noktalı, noktasız ve ayrıca iç içe geçmiş uzun çizgili yazım biçimleri vardır.
Kaynaklara göre, geçmişi Abbasiler'e değin uzanan siyakat, Selçuklular'la birlikte Anadolu'da kullanılmaya başlanmıştır. Günümüze ulaşan en eski örnekler, Mehmet II (Fatih) dönemindendir. Devlet yazışmalarında gizliliği koruyabilmek için kullanıldığı sanılan bu yazı, XVII. yy.'dan başlayarak daha girift bir görünüm kazanmış, 1878'den sonra kullanılmaz olmuştur.
—Ed. *Siyakat ül-adad* sanatında bir tümcedeki birkaç ad, onlarla ilişkisi gösterilen bir sözcüğe anlam yönünden bağlanmıştır. Örnek: *"Ağlasın Namık Kemal'e ruz ü şeb / Nay ü kırtas ü kemalat-ı edeb"* (Gece ve gündüz, kalem ve kâğıt, edebiyatın bütün olgunlukları Namık Kemal'in ölümüne ağlasın) [Manastırlı Rifat]. Burada bir dizi sözcük (ruz, şeb, ney, kırtas, kemalat-ı edeb) hep birlikte "ağlamak" fiiline bağlanmaktadır.

siyam kedisi

SİYAL a. (*si* [*lisyum*] ve *al* [*üminyum*]'dan). Yerbil. E. Suess tarafından (1909'da) taşkürenin yüzey bölümüne verilen ad; bu bölüm, silisyum ve alüminyum bakımından zengindir. (Kalınlığı 15 km'ye ulaşabilir, yoğunluğu 2,7 dolayındadır.)

SİYALADOKİT a. (fr. *sialadochite*'ten). Patol. Tükürük bezi kanalı iltihabı. (Çoğunlukla Stenon kanalı [kulakaltı bezi] ve Wharton kanalı [çenealtı bezi] içinde taş oluşmasından ileri gelir.)

SİYALAGOG sıf. (fr. *sialagogue;* yun. *sialon,* tükürük, *agogos,* süren'den). Ted. Aşırı derecede tükürük salgısına neden olan ilaca denir.
◆ a. Siyalagog ilaç.

SİYALİK sıf. (fr. *sialique*). Yerbil. Siyal içinde oluşan ve temel bileşeni granit olan magmalar için kullanılır.

SİYALİK sıf. (fr. *sialique;* yun. *sialon,* tükürük'ten). Biyokim. *Siyalik asit,* N-asetil nöraminik asit (NANA). Hücrelerin plazma zarlarında yerleşmiş kompleks serebrozitler olan gangliyozitlerin bileşimine girer ve sinir dokusunda, özellikle beyinde bol miktarda bulunur. Sinapslarda sinir akısının iletiminde rol oynar.

SİYALİTİK a. (fr. *Scialytique;* tesc. edil. a.; yun. *skia,* gölge ve *lyein,* eritmek'ten). Cerr. Ameliyathanelerde kullanılan aydınlatma aygıtı. (Ameliyat alanına bütün gölgeleri yok ederek bol ışık sağlar.)

SİYALİTLEŞME a. Pedol. Kil (ya da killi mineraller) oranının önemli ölçüde artmasıyla sonuçlanan, kayaçların bozulması ve toprakların oluşmasına neden olan belli başlı olay. (ALİTLEŞME'nin karşıtıdır.)

SİYALOGRAFİ a. (fr. *sialographie*'den). Tükürük bezlerinin kanallarında kontrast madde oluşturan X ışınlarına saydamsız bir sıvı şırınga edilerek yapılan radyografi.

SİYALOPATİ a. (fr. *sialopathie*'den). Patol. Yozlaştırıcı tükürük bezi hastalıklarını adlandırmak için kullanılan terim.

SİYALORE a. (fr. *sialorrhée*'den). PTİYALİZM'in eşanlamlısı.

SİYAM, Tayland'ın eski adı. (→ TAYLAND.)

SİYAM DİLİ a. Dilbil. TAYCA'nın eşanlamlısı.

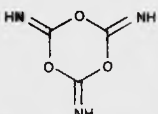
Siyam hastalığı, sarıhumma*nın eski adı.

SİYAM KAVGACIBALIĞI a. Endonezya-Malezya'da tatlısularda yaşayan, çiftleşme döneminde erkeklerinin giriştiği şiddetli kavgalarla ünlü (bu kavgalar üzerine bahis tutuşulur) kemiklibalık. (Solungaçların üstündeki bir organ bu balıkların doğal havayla solunum yapmasını ve böylece az oksijenli sularda yaşayabilmesini sağlar. Dişiler sümüksü maddeyle kaplı hava kabarcıklarından bir yuva yapar, yumurtaları ve sonra yavruları bunun içinde bakıp gözetirler. Bil. a. *Betta splendens;* cennetbalığıgiller familyası.)

SİYAM KEDİSİ a. Uzakdoğu kökenli, koyu esmer yüzlü, koyu mavi gözlü, kreme çalan kızıl kahverengi postlu kedi ırkı.
—ANSİKL. Siyam kedisine Tayland, Hindistan ve Malezya'da rastlanır. 1884 yılında Avrupa'ya götürülmüştür. Postunun rengi yaşlanınca değişir. Yavrular külrengi beyaz renkte doğar; yaşlanınca çok özgün bir renk değişimine uğrar: yüz, kulaklar, bacaklar ve kuyruk koyu esmer bir renk alır, vücudun geri kalan kısmı, sırttan karına doğru kızıl kahverenginden kreme kadar tedrici renklenir.
Mavi siyam kedisi İngiltere'de ıslah sonucu elde edilmiş bir varyetedir: bunlarda koyu yerler mavi, postun geri kalan kısmı bejdir.

SİYAM körfezi, Tayland körfezinin eski adı.

SİYAMANG a. (malay. ca *siamang*). Malezya ormanlarında yaşayan jibon. (Kürkü koyu renkli ve kalındır. Bir gırtlak kesesi vardır. Daha çok meyvelerle beslenir. Bil. a. *Symphalangus syndactylus;* uzunkollumaymungiller familyası.)

siyamelit

SİYAMELİT a. (fr. *cyamélide*). Org. kim. Formülü $C_3H_3N_3O_3$ olan izosiyanik asit trimerinin yaygın adı.

SİYAMLI sıf. ve a. Siyam halkından olan.
—Patol. *Siyamlı ikizler,* göğüs hizasında bir zarla birbirine yapışık ikizler (siyamlı iki ikizin adından [1811-1874]). Günümüzde bu terim bedenlerinin aynı kısmıyla birbirlerine bağlı ve yaşamlarını sürdürme yeteneklerı olan tüm ikizler için kullanılmaktadır.

SİYAN(O)-, [fr. *cyan (o)-*]. Kim. Bir molekülde birdeğerli —C≡ N kökünün bulunduğunu gösteren önek.

SİYAN a. (ing. *cyan;* yun. *kyanos,* koyu mavi'den). Foto. Kırmızının tamamlayıcı rengi olan mavi-yeşil.

SİYANAMİT a. (fr. *cyanamide*). Org. kim. **1.** Siyanik asidin, formülü NC—NH_2 olan amidi. **—2.** *Kalsiyum siyanamit, sodyum siyanamit,* siyanamidin kalsiyum ve sodyumla verdiği tuz.
—ANSİKL. Siyanamidin özellikleri NC—NH_2 formülüyle tanımlanabilir, ama bu özellikler aynı zamanda karbodiimidin tautomer formülüyle de (HN═C═NH) açıklanabilir.
Siyanamit karbonik asidin kalsiyum siyanamit ($CaCN_2$) üzerine etkimesi sonunda elde edilir. Suyla kolayca tepkimeye girerek üreyi, hidrojensülfürle tiyoüreyi, amonyakla guanidini verir. Kendi kendine kolayca trimerleşerek yararlı reçinelerin kaynağı olan melamini oluşturur. Kalsiyum siyanamit, kalsiyum karbürün (CaC_2) elektrik fırınında azotlu ortamda ısıtılmasıyla hazırlanır. Kalsiyum siyanamit, siyanamide dönüştürülmesinin ötesinde su etkisiyle yavaş yavaş kalsiyum oksit ile amonyağa bozunması nedeniyle azotlu ilginç bir gübredir.
Siyanamit üretiminin bir başka kaynağı olan sodyum siyanamit (Na_2CN_2), kömürün 500 °C'ta sodyum amidür ($NaNH_2$) üzerine etkimesi sonunda elde edilir. Sodyum siyanamit 800 °C'ta kömür etkisiyle sodyum siyanüre (NaCN) dönüşür; sanayide sodyum siyanür bu tepkimeyle üretilir.

SİYANAT a. (fr. *cyanate*). Org. kim. Siyanik asidin tuzu ya da esteri.

SİYANEL a. (fr. *cyanelle*). Ümit burnunda yetişen, soğanlı ya da yumrulu köksaplı, çokdallı, mavi ya da sarı salkım çiçekli otsu bitki. (İki türü, çiçeklerinin güzelliği nedeniyle bahçelerde yetiştirilir. Zambakgiller familyası.)

SİYANHİDRİN a. (fr. *cyanhydrine*). Org. kim. Siyanoalkollere verilen genel ad.
—ANSİKL. Siyanhidrinlerin en önemlileri, α ve β-siyanhidrinlerdir.
$R_2C(OH)CN$ formüllü α-siyanhidrinler, hidrosiyanik asidin bir keton ya da bir aldehit üzerine etkimesi sonunda elde edilirler: asetaldehitten türeyen CH_3HOHCN ile asetondan türeyen $(CH_3)_2C(OH)CN$'in büyük bir teknik önemi vardır; benzaldehitten türeyen $C_6H_4CHOHCN$ ya da mandelik nitril, acı bademde glukozit biçiminde bulunur.
β-siyanhidrinler bir siyanürün bir oksiran ya da bir klorohidrin üzerine etkimesi sonunda elde edilir. Etilen oksitten türeyen β-siyanhidrin (HO—CH_2—CH_2—CN), yani hidrakrilik asidin nitrili, selüloz esterleri için önemli bir çözücüdür.

SİYANİDİN a. (fr. *cyanidine*). Org. kim. Kırmızı gül, peygamberçiçeği, erik ve dutta bulunan bir antosiyanidinin yaygın adı.

SİYANİDROZ a. (fr. *cyanidrose;* yun. *kyanos,* koyu mavi, ve *idros,* ter'den). Tıp. Mavi renkli kromhidroz.

SİYANİK sıf. (fr. *cyanique*). Org. kim. *Siyanik asit,* fulminik asidin izomeri olan CHNO formülünde asit.
—ANSİKL. Çok tepkin olan siyanik asit, iki tautomer biçimde bulunur; biri HO—C ≡ N formüllü gerçek siyanik asit, diğeri O═C═NH formüllü izosiyanik asittir. İzosiyanik asit denge durumunda daha baskın olarak bulunur. Tuzlarının (siyanatlar ile izosiyanatlar) tümü mezomer anyonu $(OCN)^-$ içerir. Metal siyanatlarla izosiyanatları birbirinden ayırt etmek mümkün değildir. Buna karşılık asitteki hidrojen atomu, organik bir kökle yer değiştirdiğinde siyanatlar (ROCN) ve izosiyanatlar (OCNR) denen iki tip türev meydana gelir; bu türevlere, doğrudan asitten elde etmek mümkün olmamasına rağmen yanlış olarak esterler denmektedir.
Siyanik asit (izosiyanik), siyanürik asit ısıtılarak elde edilir. Oynak bir hidrojen atomu içeren bileşiklerle kolayca tepkimeye girer: aminlerle (RNH_2) ornatılmış üreleri ($RNHCONH_2$), alkollerle (ROH) önce karbamatları ($ROCONH_2$), sonra da alofanatları ($ROCONHCONH_2$) verir. İzosiyanik asit, 0 °C'ın hemen üzerinde trimerleşerek siyamelit denen halkalı bir bileşik meydana getirir.
Tek önemli siyanat, potasyum ferrosiyanürün yükseltgenmesi sonunda elde edilen potasyum siyanattır. Amonyum siyana-

tın (NH_4OCN) yalnız tarihsel bir önemi vardır; çünkü Wöhler 1828'de, ısıl izomerleştirme yoluyla amonyum siyanatı üreye dönüştürmüş ve böylece siyanat gibi anorganik bileşiklerle canlılardan özütlenen üre gibi organik bileşikler arasında bir sürekliliğin bulunduğunu kanıtlamıştır.

Alkil ya da aril siyanatlar daha az önemlidir. Buna karşılık izosiyanatlar (RNCO) alkollerle (R'OH) kolayca tepkimeye girerek ornatılmış karbamatları (RNHCOOR') yani üretanları, aminlerle ($R'NH_2$) ornatılmış üreleri (RNHCONHR') verir. Bu özellikten, iki ya da daha çok —NCO grubu içeren bileşikler durumunda yararlanılır: polialkollerin karşıtı olan bu bileşiklere poliüretan reçineleri denir.

SİYANİN a. (fr. *cyanine*). Org. kim. ve Boyarmad. Bileşiminde, eşlenik çifte bağ sistemiyle birbirine bağlı kinoleinsel ya da izokinoleinsel iki ayrı yapı bulunan ve fotoğraf emülsiyonlarında duyarlılaştırıcı olarak kullanılan mavi boyarmadde.
—ANSİKL. Bu tür boyarmaddelerin ilki olan ve bütün bir gruba adını veren siyanin, 1856'da, C. G. Williams tarafından bulundu. Siyanin çok güzel mavi bir boyarmaddedir; arı olmayan kinoleinin dörtlü bir tuzu üzerine bir alkalinin etkimesi sonunda oluşur. Işıkta çabuk solduğundan tekstil sanayisinde kullanılmaz. Siyaninler, katyonsal boyarmaddelerdir ve bunların ilk bilinen örnekleri kinoleinden türer. Piridin, indol, benzotiyazol ve ayrıkhalkalı çeşitli bileşikler, tüm tonları kapsayan bir siyanin serisi oluşturur. Siyaninlerin pratikteki asıl önemi, renkser (kromatik) duyarlılaştırıcı niteliklerinden ileri gelir. Bir kilogram emülsiyona birkaç miligram oranında değişik serilere özgü siyanin katıldığında, 0,4-0,55 μm'lik dalga boylarına duyarlı (yani mor ve maviden sarıya, hatta yeşile kadar) ortokromatik emülsiyonlar, görünür tüm tayfa duyarlı pankromatik emülsiyonlar ve ayrıca kızılaltı ışınlara karşı duyarlı emülsiyonlar hazırlanabilir; özellikle kızılaltı ışınlara karşı duyarlı emülsiyonlardan hava fotoğrafçılığında, çok uzak mesafelerden netliği bozmadan ya da kalın sis katmanı ardından fotoğraf çekmeyi sağlayan özelliklerin elde edilmesinde yararlanılır. Siyaninlerin kullanıldığı bir başka önemli alan da renkli fotoğraf ve sinema filmlerinin yapımıdır.

SİYANİT a. (fr. *cyanite*). Miner. DİSTEN'in eşanlamlısı.

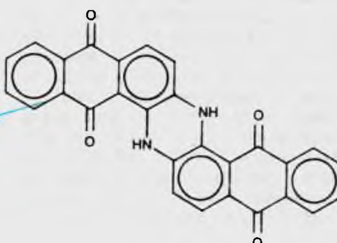
SİYANLAMAK g. f. Org. kim. Bir molekülde bir hidrojen atomunu bir siyano köküyle ornatmak.

SİYANMETHEMOGLOBİN a. (fr. *cyanméthémoglobine*). Hematol. Hemoglobinin siyanhidrik asitle tepkimeye girmesi sonucunda ortaya çıkan ürün. (Kandaki hemoglobin miktarı genellikle siyanmethemoglobin halinde belirlenir.)

SİYANO- → SİYAN (O)-.

SİYANO a. (fr. *cyano*). Org. kim. Formülü C≡N olan birdeğerli kök.

SİYANOANTREN a. (fr. *cyananthrène*' den). Org. kim. Formülü $C_{28}H_{14}N_2O_4$ olan, 1901'de R. Bohn tarafından β-amino antrakinonun yükseltgen alkali ortamda eritilmesi sırasında elde edilen ve indantrensel boyarmaddelerin ilk örneği olan mavi boyarmadde. (Eşanl. İNDANTREN MAVİSİ.)

siyanoantren

SİYANOASETAMİT a. (fr. *cyanacétamide*'den). Org. kim. Siyanoasetik asidin, formülü $NC—CH_2—CONH_2$ olan ve B6 vitamininin bireşiminde kullanılan amidi.

SİYANOASETAT a. (fr. *cyanacétate*' dan). Org. kim. Siyanoasetik asidin tuzu ya da esteri.

SİYANOASETİK sıf. (fr. *cyanacétique*'den). Org. Kim. Formülü $NC—CH_2—CO_2H$ olan asit. (Potasyum siyanürün kloroasetik asit üzerine etkimesi sonunda elde edilir; ancak çok kararsız olduğundan karbondioksit açığa çıkararak asetonitrile dönüşür. Buna karşılık etil esteri [$NC—CH_2—CO_2C_2H_5$], organik bireşimde çokça kullanılır ve bir etil malonat gibi davranır. Amidi olan siyanoasetamittense kimi bireşimlerde yararlanılır.)

SİYANOFİLİ a. (fr. *cyanophilie*, yun. *kyanos*, koyu mavi, ve *philos*, dost'tan). Hematol. Bazı alyuvarların Löffler mavisiyle boyanma özelliği. (Kansızlıklarda görülür.)

SİYANOGENEZ a. (fr. *cyanogenèse*, yun. *kyanos*, koyu mavi, ve *genesis*, üretici güç'ten). Birtakım bitkilerde bulunan hidrosiyanik asit oluşturma özelliği.
—ANSİKL. Acı bademlerde yer alan amigdalin özel bir enzimle (emülsin) hidrolizlendiğinde glukoza, benzoik aldehite ve hidrosiyanik aside dönüşür. Amigdalin ile emülsin aynı hücrelerde yer almaz; tepkime öğütme sırasında meydana gelir. Benzer olaylar Cava fasulyesinde ve adi fiğde de görülür.

SİYANOJEN a. (fr. *cyanogène*). Org. kim. Formülü NC—CN olan etan dinitril ya da oksalik asit nitrilinin yaygın adı.
—ANSİKL. Siyanojen 1815'te halojenlerle benzer özellikler taşıdığını ortaya koyan Gay-Lussac tarafından bulundu: halojenler gibi, metallerle tepkimeye girerek tuzları yani siyanürleri, hidrojenle bir hidrasit olan hidrosiyanik asidi, alkalilerle bir karışım durumunda siyanür ile siyanatları verir.

Sulu çözeltide yavaş yavaş hidratlanarak amonyum oksalatı meydana getirir. Siyanojen çok zehirli ve renksiz bir gazdır; – 21 °C'ta sıvılaşır ve suda çok çözünür. Cıva siyanürün ısılbozunması ya da potasyum siyanürün bakır II sülfatla yükseltgenmesi sonunda elde edilir.

Klor ya da bromun potasyum siyanür üzerine etkimesiyle elde edilen siyanojen klorür (CN—Cl) ile siyanojen bromür (CN—Br), organik kimyada kullanılan yararlı tepkenlerdir. Çok zehirli olmaları yüzünden savaş gazı olarak kullanılırlar.

SİYANOKOBALAMİN a. (fr. *cyanocobalamine*). Org. kim. ve Ecz. B12 vitamininin yaygın adı.
—ANSİKL. Siyanokobalamin, kimyacıların çözümlemekle karşı karşıya kaldığı en zor yapısal problemlerden biriydi. Yapısı kimyacılarla (Todd) kristal bilimcilerin (Hodgkin) ortak çabaları sonucu aydınlatıldı. En az yapısal çözümlenmesi kadar zor olan tam bireşiminin ortaya çıkardığı güçlük de Woodward ve Eschenmoser ekiplerinin ortak çabalarıyla çözümlenebildi.

SİYANOKOBALTAT II a. Anorg. kim. $M_4[Co(CN)_6]$ formülünde karmaşık tuz; formüldeki M, birdeğerli bir metali gösterir.

SİYANOKOBALTAT III a. Anorg. kim. $M_3[Co(CN)_6]$ formülünde karmaşık tuz; formüldeki M, birdeğerli bir metali gösterir.

SİYANOKROMAT II a. Anorg. kim. $M_2[Cr(CN)_4]$ ya da $M_4[Cr(CN)_6]$ formülünde karmaşık tuz; bu formüllerde M, birdeğerli bir metali gösterir.

SİYANOKROMAT III a. Anorg. kim. $M_3[Cr(CN)_6]$ formülünde karmaşık tuz; bu formülde M, birdeğerli bir metali gösterir.

SİYANOKROYİT a. (fr. *cyanochroïte*). Miner. Hidratlı doğal bakır ve potasyum sülfat.

SİYANOKUPRAT II a. Anorg. kim. $M_2[Cu(CN)_4]$ formülünde karmaşık tuz; bu formülde M, birdeğerli bir metali gösterir.

SİYANOMANGANAT II a. Anorg. kim. Formülü $M_4[Mn(CN)_6]$ olan karmaşık tuzların genel adı.

SİYANOMANGANAT III a. Anorg. kim. Üçdeğerli $[Mn(Cn)_6]^{3-}$ anyonu içeren karmaşık tuz.

SİYANOMERKÜRAT II a. Kim. İkideğerli $[Hg(CN)_4]^{2-}$ anyonu içeren karmaşık tuz.

SİYANOPALLADAT II a. Anorg. kim. Formülü $M_2[Pd(CN)_4]$ olan kompleks.

SİYANOSİLİSİK sıf. Anorg. kim. *Siyanosilisik asit*, formülü HSiN olan, karbon atomu yerine silisyum atomunun geçmesiyle hidrosiyanik asitten türeyen asit.

SİYANOTRİKİT a. (fr. *cyanotrichite*' den). Miner. Mavi kılcal kristaller halinde görülen doğal bakır ve alüminyum sülfat.

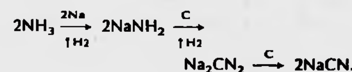
SİYANOZ a. (fr. *cyanose*). Patol. MORARTI'nın eşanlamlısı.
—Miner. KALKANTİT'in eşanlamlısı.

SİYANTİPİ sıf. Foto. *Siyantipi kâğıdı*, sanayide kopya çıkarmada kullanılan, kopyalan beyaz zemin üstünde mavi çizgilerle veren ve 1878'de H. Pellet tarafından bulunmuş duyarlı kâğıt. (Siyantipi kâğıdı, diyazotipi kâğıtlarının ortaya çıkmasından bu yana hemen hemen hiç kullanılmamaktadır.)

SİYANÜR a. (fr. *cyanure*). Org. kim. Hidrosiyanik asidin tuzu. (R—CN formüllü nitrillerin kimi kez tamamen yanlış olarak hidrosiyanik asidin esterleri olduğu ileri sürülür; bu nedenle çok yanlış bir adlandırma olmasına karşın fenilasetonitrile de [$C_6H_5—CH_2CN$] benzil siyanür denmektedir.)
—ANSİKL. Hidrosiyanik asidin tuzları olan siyanürler, ilgili klorürlerle izomorftur. Alkali ya da toprak alkali metallerin siyanürleri suda çözünür, ağır metallerin siyanürleri çözünmez, ama çoğunlukla alkali siyanürlerde çözünerek $Ni(CN)_2$, KCN gibi çift tuzlar verir. Kimi metallerle (demir, kobalt, krom, platin), karmaşık siyanürler elde edilir; bunlar, bileşiminde siyanojen ile ağır metal bulunan bir asidin alkali tuzlarıdır; bu tuzlarda ağır metal katyonunun özellikleri artık görülmez. $K_4[Fe(CN)_6]$ gibi ferrosiyanürlerin, $K_3[Fe(CN)_6]$ gibi ferrisiyanürlerin, siyanokobaltat III tuzlarının, dörtdeğerli platin tuzları vb.'nin durumu böyledir. Alkali siyanürler hidrosiyanik asit kadar zehirli bileşiklerdir, buna karşın, karmaşık siyanürler daha az zehirli maddelerdir.

Alkali siyanürler sıcakta kararlıdır, oysa ağır metal siyanürleri bozunarak bir karbür ya da siyanojen verir.

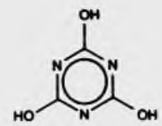
Sodyum siyanür, sodyum amidürden aşağıdaki tepkimeye göre sodyum siyanamit (→ SİYANAMİT) üzerinden elde edilir:

$$2NH_3 \xrightarrow[\uparrow H_2]{2Na} 2NaNH_2 \xrightarrow[\uparrow H_2]{C} Na_2CN_2 \xrightarrow{C} 2NaCN.$$

Potasyum siyanür ise amonyak ve kömürün 900 °C'ta potasyum karbonat üzerine doğrudan etkimesi sonunda hazırlanır.
—Eczc. Cıva siyanür ve cıva oksisiyanür antiseptik ve dezenfektandır. Çözeltileri lavaj ve kolir şeklinde kullanılır. Cıva siyanür ayrıca damar yolu ile frengiye karşı kullanılmıştır.

SİYANÜRİK sıf. (fr. *cyanurique*). Org. kim. *Siyanürik asit*, trihidroksi-2,4,6 triazin -1, 3,5'in yaygın adı. (Ürenin ısıtılması sonunda elde edilen siyanürik asit, ısıtıldığında siyanik asidi verir ve ot ilacı olarak kullanılır.)

SİYANÜRLEME a. Metalürj. **1.** Bileşiminde temel olarak erimiş alkali siyanür bulunan bir banyoya çelik parçaları daldırarak uygulanan semantasyon işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Cevherlerdeki altın ve gümüşü oksijenli ve çok seyreltik alka-

siyanürik asit

li bir siyanür çözeltisi içinde çözündürerek çinko ya da elektroliz yoluyla değerli metalleri çöktürme işlemi.
—ANSİKL. Siyanürleme, yumuşak çelik parçalarının yüzeysel olarak karbon oranı bakımından zenginleştirilmesini sağlayan ve sıvı bir ortamda yapılan bir semantasyondur; karbonun, çeliğin austeniti içinde yayınmasını kolaylaştırmak üzere 875 -950 °C arasındaki bir sıcaklıkta uygulanan bu işlem, yumuşak çelik parçalarının, ana maddesi sodyum siyanür olan (kimi zaman sodyum karbonat, sodyum klorür ya da potasyum siyanür katılır) erimiş bir tuz çözeltisi içine daldırılması yoluyla yapılır. Böylece karbonla bir yandan semantasyon işlemi uygulanırken öte yandan azotla parçanın yüzeysel sertliği daha da artırılır.
Küçük parçaların, hızla uygulanan ve pek derine inmeyen (2/10 ya da 3/10 mm) semantasyon işleminde, siyanürleme yönteminden yararlanılır. İşlem sonunda genellikle çok az bir biçim değişikliği görülür. Bu yöntemle parçalar kolayca temizlenir, hatta siyanürleme banyosundan çıkar çıkmaz suverme işlemine uğratılabilir. Bu yolla vidalar, cıvatalar, küçük mil vb. gibi parçalar işlenebilir.

SİYASA a. (ar. *siyāset*'ten). Siyaset, politika.

SİYASAL sıf. **1.** Devlet içinde iktidarın örgütlenmesi ve yürütülmesine ilişkin: *Siyasal kurumlar.* **—2.** Belli bir hükümet anlayışına, kamu yönetimine ilişkin: *Siyasal görüşler. Siyasal partiler.* **—3.** İktidarda olan ya da iktidara gelmek isteyen kişilere ilişkin: *Siyasal kariyer. Siyasal otorite. Siyasal çevreler.* **—4.** *Siyasal haklar,* seçmek ya da seçilebilirlik bakımından her vatandaşın siyasi yaşama katılma hakkı. || *Siyasal suçlu,* siyasal bir suç işlemiş kimse.
—Anayas. huk. ve Siyas. bil. *Siyasal haklar,* yurttaşların seçme ve seçilme biçiminde beliren, siyasal yaşama katılma hakları. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Siyasal özgürlük,* kişilerin devlet yönetiminde söz sahibi olmaları ve kendilerini yönetecek kişileri kendilerinin seçmelerine ilişkin hak. || *Siyasal sorumluluk,* siyasal bir vekâletle temsil yetkisi almış kişilerin söz ve eylemlerinden dolayı bu vekâleti vermiş olanlara karşı sorumlulukları. (*Hükümetin parlamento karşısındaki siyasal sorumluluğu,* iktidarda kalmasının parlamentonun güvenine bağlı olmasında kendini gösterir. Parlamentonun güvenini kaybeden hükümet istifa etmek zorundadır.) || *Siyasal suç,* devletin siyasal ve ekonomik düzenine, kamu iktidarının kuruluş ve işleyişine karşı saldırı oluşturan eylem.
—Siyas. bil. *Siyasal büro,* kimi parti ya da siyasal hareketlerin, özellikle de komünist partilerin en üst kademesinde yer alan yürütme organı. || *Siyasal parti* → PARTİ.
—ANSİKL. Anayas. huk. Siyasal haklar ülke yönetimine ilişkin haklardır ve kural olarak yalnızca yurttaşlara tanınmıştır. Yurttaşlar, yasada gösterilen koşullara uygun olarak seçme, seçilme ve siyasal faaliyette bulunma haklarına sahiptirler. Yirmi yaşına giren her türk yurttaşı seçime ve halkoylamasına katılabilir. İnsan hakları evrensel bildirgesi'nin siyasal haklarla ilgili 21. maddesinde şu ilkeler yer alır: 1. herkesin, doğrudan doğruya ya da temsilcileri aracılığıyla ülkesinin kamu işlerinin yönetimine katılma hakkı vardır; 2. herkes ülkesindeki kamu hizmetlerinde eşit koşullar içinde görev alma hakkına sahiptir.

Sabri Esat Siyavuşgil

Siyasal bilgiler fakültesi, devlet yönetiminin belirli kadrolarına uzman yetiştirilmesini sağlamak amacıyla Ankara'da, Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan (1950) yükseköğretim kurumu. Temelini 1859'da İstanbul'da *Mektebi mülkiyei şahane* adıyla açılan eğitim kurumu oluşturur. Kaymakam ve nahiye (bucak) müdürü yetiştirmesi amaçlanan bu kuruluş, Dahiliye nezareti'ne bağlı olarak etkinlik gösterdi. Başlangıçta, öğretim iki yıldı. Bu süre, 1877'de beş yıla çıkartılarak kurum yüksekokul düzeyine getirildi. 1883'te okula yatılı öğrenci de alınmaya başlandı. 1892'de öğrenim süresi altı yıla çıkarıldı. 1902-1903 ders yılında yatılılığa son verildi. 1908'de adında değişiklik yapılarak *Mektebi mülkiye* diye anılmaya başlandı. Okul, 1915'te kapatıldı, 1918'de yeniden açıldı. 1920'de statüsünde değişiklik yapılarak Maarif nezareti'ne bağlandı. İstanbul'un işgalden kurtulması üzerine, Ankara hükümeti okulu kendi Maarif nezareti'ne bağladı (1922). Okulun Ankara'ya taşınması için 1934'te Cebeci semtinde yapımına başlanan bina 1935'te tamamlandı. Aynı yıl, Atatürk'ün isteği doğrultusunda *Mülkiye mektebi*'nin adı *Siyasal bilgiler okulu*'na çevrildi. Öğretim süresi dört yıl olarak saptanan okul, Ankara'da etkinlik göstermeye başladı (1936). 1946 ve bu tarihi izleyen yıllarda kuruma yeni bir statü kazandırılması için çalışmalar yürütüldü. 23 mart 1950 tarih ve 5627 sayılı yasa'yla okul, fakülteye dönüştürülerek Ankara Üniversitesi'ne bağlandı. 1956'da doktora programları yürürlüğe kondu. 1965-1966 ders yılında fakülteye bağlı bir Basın ve yayın yüksekokulu öğretime başladı. 1983'te yükseköğretim kurumları örgütünü düzenleyen 2809 sayılı yasa'yla Ankara Üniversitesi yeniden düzenlenirken Basın ve yayın yüksekokulu Siyasal bilgiler fakültesi'nden alınarak rektörlüğe bağlandı.
Siyasal bilgiler fakültesi 1992-1993 öğretim yılında 6 anabilim dalından (Çalışma ekonomisi ve endüstri ilişkileri, İktisat, İşletme, Kamu yönetimi, Maliye, Uluslararası ilişkiler) oluşmaktadır.

SİYASAL-KURGU a. Aynı zamanda ütopyadan ve bilim-kurgu romanından türeyen ve geleceği hayal ederek bugünü aydınlatmayı amaçlayan edebiyat türü.
—ANSİKL. Siyasal-kurgu çoğu zaman çok yakın bir geleceği betimlemesi, bilimsel ya da teknolojik gelişmeyle değil de insan ilişkileriyle toplumsal ya da iktisadi ilişkilerdeki değişimlere gösterdiği ilgi açısından bilim-kurgudan ayrılır. ABD'de Max Laugham ya da E. Burdick'in romanlarıyla çok beğeni kazanan tür, Avrupa'da, gelecek kaygısından çok geçmişin ve bugünün hicvine ağırlık vererek daha alegorik bir nitelik kazandı.

SİYASET, -ti a. (ar. *siyāset*). **1.** Bir ülkede yöneticilerin, yetkilerini kullandıkları her alanda, hep birlikte ya da kişisel olarak uygulamaya geçirdikleri görüşlerin tümü; politika: *Dış siyasette barışçı bir yol izlemek.* **—2.** Özel yönetme yöntemi, egemen olma biçimi; politika: *Liberal siyaset, otoriter siyaset.* **—3.** Hükümetin kimi alanlarda uyguladığı yöntem; politika: *İstihdam siyaseti, fiyat siyaseti. İktisat siyaseti, sanayi siyaseti.* **—4.** Çıkarları dikkatlice, kurnazca kollamaya yönelik davranış biçimi. **—5.** *Siyaset adamı,* kamu yönetiminde rolü olan kimse; politikacı. || *Siyaset meydanı,* ölüm cezalarının uygulandığı yer (esk.).
—*Esk.* **1.** İdam cezası. **—2.** *Siyaset-i mülk,* devlet ya da siyasal bir toplumun yönetimi. || *Siyaset-i nefsiye,* bir toplum ya da topluluğun din kurallarınca yönetilmesi. || *Erbab-ı siyaset,* siyasetle uğraşmayı iş edinen kişiler, politikacılar.
—Fels. *Siyaset felsefesi,* çeşitli iktidar olma ve toplumları örgütleme biçimlerini, her ikisinin karşılıklı değerlerini saptamak amacıyla inceleyen felsefe dalı.
—İsl. huk. Ceza, tazir. || *Siyaset-i amme,* topluluğun güvenliği ve düzeni için gerekli olan hükümler. || *Siyaset-i hassa,* suç işleyenlere verilen önleyici ve zorlayıcı cezalar. || *Siyaset-i şeriye,* insanlığın iyiliği ve düzeni için islamiyetin gerek duyduğu ve kabul ettiği ceza hükümleri. (Buna göre toplumun çıkarı için, kamu düzenine zarar verenlere ceza uygulanır.)
—Siyas. bil. *Siyaset bilimi,* siyaseti inceleyen bilim. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Topbil. Siyaset sosyolojisi, toplumlar içinde yürürlükte olan çeşitli iktidarların, bu iktidarların niteliklerinin, amaçlarının, etkilerinin ve uygulama biçimlerinin incelenmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Siyas. bil. Siyaset bilimi çeşitli açılardan ele alınır: felsefe açısından (Platon, Aristoteles, Machiavelli, Bodin, Hobbes, Locke, Montesquieu, Rousseau, Marx, Max Weber vb.), kurumlar açısından (bu durumda siyaset bilimi devletin ne olduğunu araştırır), iktidar ve siyasal sistem açısından (partiler, güç ilişkileri, karar aşamaları vb.). Siyaset bilimini siyaset sosyolojisine yaklaştıran bu sonuncu anlayış, özellikle anglosakson siyaset bilimcilerinin pragmatizminin de etkisiyle, günümüzde öteki görüşlere göre daha baskın bir durumdadır.
—Topbil. Siyasal toplumbilim. Kimilerine göre siyasal toplumbilimin tek konusu devlettir. Bunun gerekçesi, devletin, otoritenin yürütülmesindeki en kurumlaşmış ve hukuk adına iktidarı elinde tutan tek örgüt olarak ortaya çıkmasıdır. Sayıca daha kalabalık olan başkalarına göreyse, otorite kullanımının bürünebileceği ve siyasal partilerden başlayıp baskı gruplarından ya da bireysel veya toplu düşüncelerin çeşitli anlatım araçlarından geçerek dinsel topluluklara kadar uzanan bütün biçimler, siyasal toplumbilimin alanına girer.

Siyaset çeşmesi → CELLAT ÇEŞMESİ.

SİYASETÇİ a. Siyaset adamı, politikacı.

SİYASETEN be. (ar. *siyāset*'ten *siyaseten*). *Esk.* Siyaset açısından, siyasi bakımdan.
—İsl. huk. *Siyaseten katl,* islam devlet başkanlarına verilen ve devlete zararlı oldukları kanısına vardıkları kimseleri öldürebilmeleri hakkı. (Bunun için şeyhülislamdan bir fetva alınırdı.)

SİYASETGÂH a. (ar. *siyāset* ve fars. *-gāh*'tan *siyasetgah*). *Esk.* Hükümet ya da meclis kararıyla öldürülecek kimselerin idam edildiği yer.

SİYASETNAME a. Ed. ve Tar. Ortaçağ islam devletlerinde hükümdarlara, devlet adamlarına yönetim konusunda bilgi veren, adaletli yönetimin yollarını öğreten yapıt.
—ANSİKL. Ed. ve Tar. Temel siyasal güç hükümdarda olduğundan siyasetnamenin asıl konusu onda aranan nitelikler, gözetmesi beklenen ilkeler, yapması gereken ve şeriata uyan, halkın ihtiyaçlarını karşılayan işlerdir. Vezirler ve emirler için bu yolda yazılmış yapıtlar da vardır. Bunlarda bu görevlilerin hükümdara ve halka karşı davranışlarının nasıl olacağı, askerlik, maliye, hukuk işlerinin nasıl yürütüleceği gösterilir. Bu yapıtlar hükümdar ve devlet adamları dışındaki okurlara ise yöneticilerden neler bekleneceğini öğretir. İran kökenli en eski siyasetnameler sasani hükümdarlarının örnek yönetimleri üzerinde durur. Bunlardan yararlanan arap yapıtlarıyla öteki islam dönemi iran ürünleri, eski kaynaklardaki bilgilere islam devletlerinin yönetim özellikleriyle ilgili ayet, hadis ve menkıbeleri eklemişlerdir. Arapça belli başlı siyasetnameler arasında şunlar yer alır: *Risale fi ârâi ehl il-medinet il-fazıla* (Farabi), *Kitab üs-siyase* (İbni Sina), *Adab ül-mülûk* (Salebi), *Ahkâm üs-sultaniye* (Maverdi), *es-Siyaset üş-şer'iye fi ıslah ir-râi ve'l-raiye* (ibni Teymiye) vd. Farsça siyasetnamelerden bazıları ise şunlardır: *Siyasetname* (Nizamülmülk), *Nasihat ül-mülûk* (Gazali), *Nasihatname* (Büzürcmihr) vd. Bu kaynaklardan izler taşıyan, Osmanlı devletindeki siyasal yapı, askerlik ve ekonomiyi yansıtan türkçe siyasetnamelerin başlıcaları da şunlardır: *Kenz ül-kübera* (Şeyhoğlu Mustafa), *Asafname* (Lütfi Paşa), *Nasihat üs-selatin* (Gelibolulu Âlî), *el-Vasf ül-kâmil fi-ahval il-vezir il-âdil* (Nergisi), *Nasayih-ül vüzerai ve'l -ümera.* (→ Kayn.)

SİYASFER a. (fr. *sciasphère*). Biyol. Biyosferin hiç ya da hemen hemen güneş

ışığı almayan bölümü. (Okyanusların ödünleme düzeyi altında kalan derin yerleri, mağaralar, bitkiyle kaplı toprak ve asalaklar için konağın vücudu birer siyasferdir. Siyasferde yaşayan canlılar fotosentezle beslenemezler, bu nedenle ya dışbeslektirler ya da çok ender olmak üzere kemotrofturlar.)

SİYASİ sıf. (ar. *siyāset*'ten *siyāsī*). **1.** Siyasal. **—2.** Hesaplı ve kurnazca davranış; bu biçimde davranan kimse için kullanılır.
—Coğ. *Siyasi harita*, devletleri ya da diğer yönetimsel birimleriyle ülkeleri ve bölgeleri gösteren harita.
—Siyas. bil. *Siyasi coğrafya*, JEOPOLİTİK'in eşanlamlısı. || *Siyasi parti* → PARTİ.
◆ a. **1.** Kamu yönetimine katılan kimse. **—2.** Siyasal suçlu.

SİYASİYAT, -tı çoğl. a. (ar. *siyāsiyye*'nin çoğl. *siyāsiyyāt*). *Esk.* Siyasetle ilgili işler, politika.

SİYASİYE sıf. (ar. *siyāsī*'nin dişl. *siyasiyye*). *Esk.* Siyaset gereğince, diplomatça olan.

SİYASİYÛN çoğl. a. (ar. *siyāsī*'nin çoğl. *siyāsiyyūn*). *Esk.* Diplomatlar; siyaset adamları.

SİYAT çoğl. a. (ar. *savṭ*'tan çoğl. *siyāṭ*). *Esk.* Kırbaçlar, kamçılar.

SİYATİK sıf. (fr. *sciatique;* lat. *sciaticus;* yun. *iskhiadikos, iskhion*, kalça'dan). Anat. **1.** Kalça ya da oturga ile ilgili olan. **—2.** *İç dizardı siyatik siniri, dış dizardı siyatik siniri*, büyük siyatik sinirin son dalları. || *Siyatik çentik*, kalça kemiğinin arka kenarında bulunan iki çentiğin (büyük ve küçük) her biri. || *Siyatik dikeni*, kalça kemiğinin arka kenarında bulunan ve iki siyatik çentiği ayıran çıkıntı. || *Siyatik sinir*, kuyruksokumu sinir ağının yan dalı olan *küçük siyatik sinir* ya da alt kabaet siniri ve bu sinir ağının son dalı olan *büyük siyatik sinir* (kısaca, *siyatik sinir*) adlı iki bacak sinirinin her biri. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ a. Büyük siyatik sinir.
—Patol. Omurlararası diskin baskı yapmasından ileri gelen siyatik sinir kökü tahrişi. (Siyatik ağrısı da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Anat. Büyük siyatik sinir büyük siyatik çentikten geçerek leğenden çıkar, önce kabaetin içinde, sonra dizardı çukuruna dek uyluğun arka yüzünde ilerleyerek aşağıya iner ve burada *iç dizardı siyatik siniri* ve *dış dizardı siyatik siniri* adıyla iki son dala ayrılır. Yolu boyunca uyluğun arka yüzündeki kaslara sinirler verir. *Dış dizardı siyatik siniri* baldırın ön-dış kısmının içinde aşağı iner ve kas-deri siniri ve kavalkemiği ön siniri adlı iki uç dala ayrılır. *İç dizardı siyatik siniri* dizardı çukurunu dikey olarak geçer; baldırın üst kısmında "kavalkemiği arka siniri" adını alır; yan dal olarak dış safen sinirini verir.
—Patol. Be_4-Be_5 ya da Be_5-Sa_1 omurları arasındaki bir diskin omurga kanalı içinde çıkıntı ya da fıtık yapması siyatik sinirin Be_5 ya da Sa_1 köklerinden birini sıkıştırır ve siyatiğe neden olur. Napolili bir anatomici ve hekim olan Domenico Cotugno (1736-1822) siyatiğin ilk tanımını 1764'te yaptı. İleri sürdüğü belirtiler Lasègue ve Brissaud'nun çalışmalarıyla kesinleşti. Déjerine 1914'te bir kök hastalığının sözkonusu olduğunu kanıtladı, ama bunun frengiye bağlı bulaşıcı bir sinir kökü iltihabı olduğunu sandı. Daha sonra Sicard siyatik ağrısının omurlarla ilgili olduğunu buldu. 1939'da De Sèze ve arkadaşlarının çalışmaları siyatik ağrısının gerçek kökeninin omurlararası disk fıtığı ve bunun sinire baskı yapması olduğunu kanıtladı.
Siyatik ağrısı, genellikle sinirin gövdesinden çok Be_5 ya da Sa_1 köklerinden birinin, tek ya da iki taraflı tutulmasının belirtisidir. Hem duyu hem hareketle ilgili bir sinir olan siyatik bu iki bakımdan da hastalanabilir: Be_5 köküne yapılan baskı ayağı kaldırıcı kasların ve Sa_1 köküne yapılan baskı ayağı bükücü kasların kuvvetini azaltarak hareket işlevini sakatlar; köklerden birinin ya da diğerinin anatomik yolundaki ağrı (Be_5 siyatiğince uyluğun ve bacağın dış yüzü, ayağın üst yüzü; Sa_1 siyatiğinde uyluğun ve bacağın arka yüzü, ayağın dış kenarı) nedeniyle de duyu işlevi sakatlanır. Hasta baldırın dik olarak kaldırılmasıyla sinirin gerilmesi yollardan birinde ya da diğerinde ağrı uyandırır: buna Lasègue belirtisi denir. Sa_1 siyatiğinde aşil refleksi ortadan kalkabilir. Sinir yolu üzerinde ağrılı bazı başka noktalar da (Valleix noktaları) bulunabilir. Omurganın bel kısmı sertleşir ve analjik davranış denilen bir savunma davranışı edinir. İlk ortaya çıkışında ciddi olan bazı biçimler ise tüm bu belirtilerin yanı sıra önemli ölçüde bir hareket kısıtlılığı yaratır ve felçli siyatik tablosu oluşturur. Disk fıtığı dışında başka nedenlerle de siyatik sinir baskı altında kalarak ağrı yapabilir: kemik kırıklı ya da kırıksız travmalar; sıradan bir mikropla (stafilokok) ya da özgül bir mikropla (verem) enfeksiyon; gene dokulardaki iyicil ya da kötücül urlar, nörinom, omur hastalığı (anjiyom).
Tanı, klinik ve radyolojik bulgularla konur. Omurga kanalı içine saydamsız madde verilerek miyelografi yapılır. Tedavi genellikle bakım ve ilaca dayanır: mutlak dinlenme; ağrı kesiciler; genel yoldan ya da enfiltrasyonla verilen yerel iltihap önleyiciler; alçılı korseyle bel hareketlerini önleme; elektrik tedavisi. Akut ya da ilaca dirençli olgularla, felce neden olmuş siyatikler bir cerrahi girişime gerek gösterebilir. Ameliyat sonrasında hareketli bir rehabilitasyon dönemi çok büyük önem taşır.

SİYAVUŞ (Aydan), türk basketbolcu ve antrenör (İstanbul 1947). Basketbola Kadıköyspor'da başladı, 1955-1967 arası bu takımda oynadı. Basketbolu bıraktıktan sonra antrenörlüğe başladı; Eczacıbaşı, Fenerbahçe, Tofaşsas, Karşıyaka, Efes Pilsen gibi takımları çalıştırdı ve başarılı sonuçlar elde etti. 1977'de basketbol genç milli takımını Balkan şampiyonu yaptı. Ertesi yıl antrenörlüğüne getirildiği A milli takımı ile bir Balkan birinciliği (1981), bir Akdeniz oyunları üçüncülüğü (1983) ve bir de Akdeniz oyunları birinciliği (1987) yaşadı. 1993'te Galatasaray basketbol takımını çalıştırmaya başladı.

SİYAVUŞ PAŞA Kanijeli, türk sadrazam (öl. İstanbul 1602). Enderun'dan yetişti; çeşitli görevlerde bulunduktan sonra ikinci vezirken Koca Sinan Paşa'nın sadaret kaymakamlığını yaptı, Selim II'nin kızı Fatma Sultan ile evlendi. Toplam beş buçuk yıl kadar üç kez sadrazamlık görevinde bulundu (1582-1593 arası).

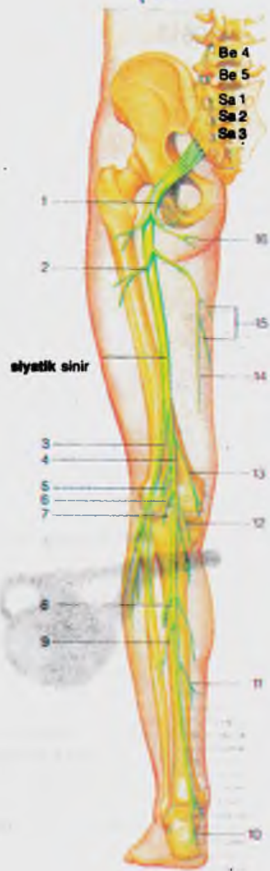
SİYAVUŞ PAŞA, türk sadrazam (öl. İstanbul 1656). Abaza Mehmet Paşa'nın kölesiydi. Mehmet Paşa idam edilince (1634) saraya alınarak Enderun'da yetiştirildi. Silahtar (1638) ve kubbe veziri olduktan sonra kaptanıderyalık yaptı (1640-1642). Erzurum, Diyarbakır, Silistre valiliklerinde bulundu ve Melek Ahmet Paşa'nın yerine sadrazamlığa atandı (1651). Görevi bir ay kadar sürdü. Bir süre Malkara'da sürgün hayatı yaşadıktan sonra Bosna valiliğine atandı (1651). Zurnazen Mustafa Paşa görevden alınınca ikinci kez sadrazam oldu (1656). Ancak, bu sadrazamlığı da çok kısa sürdü.

SİYAVUŞ PAŞA Abaza, türk sadrazam (öl. İstanbul 1688). Köprülü Mehmet Paşa'nın kölesiyken damadı oldu. Fazıl Ahmet Paşa'nın sadrazamlığı döneminde önce kapıcılar kethüdalığına, onunla birlikte katıldığı Uyvar, Girit ve Kamaniçe seferlerinden sonra silahtar ağalığına yükseldi. Cebecibaşı olarak İkinci Viyana kuşatmasına katıldı (1683); sipahiler ağası ve yine aynı yıl vezir payesiyle Diyarbakır valisi oldu (1684). Bosna (1685) ve Halep (1687) valisi olarak görev yaptı. Avusturyalılar'la sürüp giden savaşta yıpranan türk ordusu takviye için Macaristan'a gönderildi. Mohaç bozgunundan (1687) sonra ordunun çekildiği Varadin'de durumdan hoşnut olmayan askeri, sadrazam ve serdarıekrem Sarı Süleyman Paşa'ya karşı kışkırttı; öldürüleceğinden korkan Sarı Süleyman Paşa'nın İstanbul'a kaçması üzerine padişah fermanıyla kendisinin sadrazamlığa getirilmesini sağladı. Sadrazamlıkla da yetinmeyen Siyavuş Paşa, ordunun başına geçerek cepheyi boş bırakma pahasına İstanbul üzerine yürüdü; sadaret kaymakamı olan kayınbiraderi Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa ile anlaşıp Mehmet IV'ü tahttan indirdi ve Süleyman II'yi tahta çıkardı (1687). Ancak, kendisinin sadrazam olmasıyla Mehmet IV'ün tahttan indirilmesinde etkin rol oynayan Küçük Mehmet, Cadı Yusuf, Fetvacı Hüseyin, Kel Piri, Hacı Ali gibi yeniçeri zorbalarının elebaşlarını cezalandırmaya başlaması üzerine ocak ağalarının tehdidine boyun eğen yeni padişahın buyruğuyla önce azledildi; ardından da konağına saldıran ocaklı zorbalar tarafından öldürüldü.

SİYAVUŞGİL (Sabri Esat), türk yazar (İstanbul 1907 - *ay. y.* 1968). Dijon ve Lyon üniversitelerinde felsefe ve psikoloji öğrenimini tamamlayarak (1932) İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi'nde genel psikoloji doçenti (1933), profesör (1942) oldu; ölümüne değin bu görevini sürdürdü. Gazete köşe yazarlığı yaptı (Yeni sabah, 1948-1964). Kısa ömürlü Yedi* meşale şiir topluluğunun üyelerindendi; bu döneme ait *Odalar ve sofalar* (1933) kitabı, günlük yaşamla ilgili eşyayı, bu yaşama çerçeve olan mekânları hece vezniyle, dışavurumcu, yer yer alaycı bir anlatımla canlandırır. Psikoloji, felsefe (E. Mach, J. Piaget) ve edebiyat (Lesage, A. Daudet vd.) çevirileri vardır; bu alanda en ünlü çalışması, manzum *Cyrano de Bergerac* (E. Rostand) çevirisidir (1942). Karagözle ilgili incelemeleri (*İstanbul'da karagöz ve karagözde İstanbul* [1938], *Karagöz* [1941]) bu seyirlik oyunda toplumsal yaşamın, toplumsal kurumların ve toplum psikolojisinin nasıl yansıdığını gösterir.

Siyavuşpaşa köşkü, İstanbul'da, Çekmece yolu üzerinde, Siyavuşpaşa çiftliği'nde köşk (1571); çok yıkık durumdayken, bir bölümü onarılarak kitaplık olarak değerlendirilmiştir. Yapılan ek ve değişikliklere karşın bu yapı XVI. yy. osmanlı sivil mimarlığının ilginç örneklerinden biridir. Halk arasında *Çavuşbaşı* ya da *Havuzlu köşk* olarak da bilinen yapı, bir havuzun ortasında, geniş ayaklar üzerine inşa edilmiş, bir köprüyle karaya bağlantısı sağlanmıştır. Tümüyle kesme küfeki taşındandır. Ana plan büyük bir divanhane, küçük bir oda ve öteki mekânlardan oluşur; Divanhane günümüzde tonoz bingilere oturan bir kubbeyle, küçük oda ise tonoz örtülüdür. Köşkün dikkati çeken öğelerinden biri de havuzun çevresindeki sahanlığın bir köşesinde yer alan, konsollara oturan kameriyesidir.

SİYEH sıf. (fars. *siyeh*). *Esk.* Siyah.

(büyük) siyatik sinir
1. Küçük siyatik sinir;
2. Bacak ikibaşlı kası siniri;
3. Dış dizardı siyatik siniri;
4. İç dizardı siyatik siniri;
5. Dış ikiz kas siniri;
6. İnce taban kası siniri;
7. Dizardı siniri;
8. Arka baldır kası siniri;
9. Ayak parmakları derin bükücü kasının siniri;
10. Topuk iç siniri;
11. Ayak parmakları bükücü kasının siniri;
12. Baldır arka kası siniri;
13. İç ikiz kas siniri;
14. Yan-zarsı kas siniri;
15. Yan-kirişsi kas sinirleri;
16. Kabaet halka siniri.

Siyavuşpaşa köşkü (1571)
Kocasinan, İstanbul

SİYEJENİYEN a. (fr. *siégénien;* öz. a. *Siegen*'den). Yerbil. SIEGEN KATI'nın eşanlamlısı.

SİYEK a. Anat. ÜRETRA'nın eşanlamlısı.

Siyelk tepe, İran yaylasında, Kaşan'ın güneyinde arkeolojik yer. VI. binyıl sonlarına kadar uzanan ilk yerleşmede (Siyelk I) seramik yapımı biliniyor, dövme bakırdan küçük aletler kullanılıyordu. V. binyıl'ın ikinci yarısında (Siyelk II) görülen siyah bezekli boyalı çanak çömlek, İsmailabad seramiği olarak anılan örnekleri andırır. Çok uzun süren Siyelk III dönemi, yaklaşık İ.Ö. 3900-3300 arasına tarihlenen yedi alt döneme ayrılır. Çanak çömlek çoğu kez geometrik ya da hayvan motifleriyle süslü, güzel bir boyalı dekora sahiptir. Siyelk IV'te Susiane ile ilişkiler olduğu kanıtlanmıştır (ticaretle ilgili arkaik tabletler, ardından önelam tabletleri). Uzun süre terk edildikten sonra, burası II.binyıl'ın sonunda ve I. binyıl'ın başında yeniden iskân edildi (Siyelk V).

Réunion musées nation

Siyelk tepe hayvan motifleriyle süslü uzun emzikli kap İ.Ö. I. binyıl'ın başı *Louvre müzesi, Paris*

SİYENİT a. (fr. *syénite;* lat. *syenites, Syene,* Asuan'ın eski adı Siyen'den). Alkali feldispatlar bakımından zengin pluton kayacı. (Siyenitler genellikle lökokrattır, alkaliler bakımından zengin bileşimiyle geniş bir aile oluşturur. Şu türleri vardır: kuvarsiter [% 0 ile 5 kuvars], kuvarslık siyenitler [% 5 ile 20 kuvars], nefelinifer [% 0 ile 10 nefelin] ve nefelinik siyenitler [% 10'dan çok nefelin]. Bu kayaçlar alkali bakımından zengin olduğu için sodyumlu piroksen, alkali amfibol, biyotit gibi ferromagnezyumlu alkali mineraller de bunların bileşimine girer.)

SİYENİTİK sıf. (fr. *syénitique*). Yerbil. Bir siyenitin içinde bulunan ya da onun özelliklerini taşıyan.

SİYER çoğl. a. (ar. *siret*'in çoğl. *siyer*). *Esk.* **1.** Karakterler, huylar. **—2.** Biyografiler.
—İsl. Hz. Muhammet'in yaşamını, yetişmesini, peygamber olarak eylemlerini, mucizelerini, sahip olduğu değerleri anlatan yapıt (SİYER-İ NEBİ ya da SİRET-İ NEBİ de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] —Ünlü tarih kişilerinin, din ve tasavvuf ulularının yaşamöyküsü; destansı öykü. (SİRET de denir: *siyer ül-mülûk, siret-i Anter.*)
—ANSİKL. Hz. Muhammet'in yaşamıyla ilgili ilk yapıtlar, onun din yolundaki savaşlarına (gazve) geniş yer veren ve *megazi* adıyla anılan ürünlerdi (Urve bin ez-Zübeyr'in [643-712] yapıtı vd.). Zamanla Kuran'a, hadislere, tarihe dayanan bilgilerin müslümanlar arasındaki söylentiler ve menkıbelerle birleştirildiği yapıtlar kaleme alındı (Muhammet bin İshak'ın [öl. 767] *el Megazi ve's-siyer*'i vd.). Bütün islam ülkelerinde çok okunan bu yapıtlar yerel dillere çevrilirken bu dillerde özgün yapıtlar da yazıldı. Türkçeye arapçadan yapılmış başlıca siyer çevirileri, Erzurumlu Darir, Baki, Karaçelebizade Abdülaziz' in vd. yapıtlarıdır. Lamii, Nişancı Celalzade Mustafa, Manisalı Benlizade Mahmut vd. farsçadan çeviriler yaptılar. Mütercim Asım, manzum *Kaside-i Halebi*'yi çevirdi. Niyazi, Nahifi gibi şairler manzum siyerler yazdılar. Veysi (*Dürretüt-tac fi sireti sahibi'l-mirac* [bas. 1869]), Nevizade Atayi (*Siyer-i Veysi zeyli*), Nabi (*Zeyl-i siyer-i Veysi* [bas. 1867] ve *Zeyl-i zeyl-i siyer-i Veysi*) ve Karaçelebizade Abdülaziz'in (*Fevayih ün-nebeviye fi sireti Mustafaviye*) süslü düzyazıyla siyer kitapları vardır.

L. Pirandello'nun ***Size öyle geliyorsa öyledir*** adlı oyununun mart 1937'de Comédie-Française'de temsili

Lipnitzki-Roger-Viollet

SİYER a. Malezya'da, adını arap edebiyatından alan bir edebi tür. Tek uyaklı dörtlüklerden oluşan, öykülü uzun bir şiir olan siyer, epik (bir prensle babasının tutsağı kadın arasındaki aşkı anlatan *Ken Tambuhan siyeri*), simgesel (*Papağanın siyeri*) ya da tarihsel (bu kentin 1667-1669'da Hollandalılar'ın eline geçişini anlatan *Makassar savaşı siyeri*) olabilir.

SİYERCİ a. (ar. *siyer*'den). Kur. tar. Osmanlı saraylarında Hz. Muhammet ve ashabın yaşamları, savaşları ve fetihleri ile ilgili yapıt yazan görevlilere verilen ad.

SİYMEK gçz. f. Kedi, köpek vb. sözkonusuysa, işemek.

SİYONİST sıf. (fr. *sioniste*). Siyonizmle ilgili.
◆ sıf. ve a. Siyonizm yanlısı.

SİYONİZM a. (fr. *sionisme*). [Kudüs'teki *Sion* tepesinin adından]. Filistin'de bir yahudi devleti kurmak amacını güden hareket. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Siyas. bil. *Siyonizm düşmanlığı,* İsrail devletinin varlığına ya da genişlemesine karşı olan kimselerin öğreti ya da tavrı.
—ANSİKL. Yahudi halkının Filistin'e dönme umudu, yahudi düşüncesinin sürekli bir yönüdür; bu düşünce Mesih'in geri gelmesi inancından ayrılmaz. Ortaçağ'da, Rönesans döneminde ve hatta XVIII. yy.'da birçok haham Kutsal Toprak'a yerleşti. Yahudi devletinin diriltilmesi düşüncesi prens de Ligne ve Bonaparte gibi kimi hıristiyanlara da yabancı değildi.
XIX. yy.'daki "ulusların uyanışı" yahudi ulusçuluğunun canlanması için elverişli koşullardan biriydi; 1881'den sonra, Rusya'daki yahudi kırımının artması bunu hızlandırdı; 1882'de Harkov'daki yahudi öğrenciler, Filistin'deki öncü köylerin hareket noktası olan Bilu grubunu kurdular; 1894'te yahudi tarım toplulukları, yaklaşık 4 000 kişiyi bir araya getiriyordu.
Siyasal bir strateji olarak dünya siyonist hareketi, Dreyfus* olayının izinde, viyanalı gazeteci Theodor Herzl*'le (1860-1904) ortaya çıktı. Herzl'in *Der Judenstaat* (Yahudi devleti) [1896] kitabıyla *Die Welt* (1897) adlı gazetesi, Basel'de toplanan 1. Dünya siyonist kongresi'nde (29-31 ağustos 1897) savunulan düşüncelerin kaynağı oldu. Bu kongrede bir Dünya siyonist örgütü kuruldu ve merkezi Viyana olarak belirlenen sürekli bir yürütme komitesi seçildi. V. Siyonist kongresi'nde (1901), Filistin'de toprak satın almak için Ulusal yahudi fonu kuruldu. Ancak Herzl, birçok güçlükle karşılaştı. Bu güçlükler, Birinci Dünya savaşı'nda Türkler'in yenilmesinden ve Müttefikler'in zaferinden sonra azaldı. 2 kasım 1917'de Filistin'de ulusal bir yahudi merkezinin kurulmasını olumlu karşılayan Balfour bildirisi yayımlandı; bununla birlikte, 1921 de, Araplar'ı yatıştırmak isteyen Filistin'deki ingiliz yüksek komiserliği yahudi göçünü geçici olarak durdurdu. Bunun üzerine siyonizm yeniden örgütlendi (Yahudi ajansı'nın kurulması, 1929) ve Filistin'e ikinci yahudi göçü konusunda çok aktif davrandı. Göç hareketi İngilizler tarafından yeniden sınırlandı; bu arada Araplar'la Yahudiler arasında birçok çatışma çıktı (1929-1938). Sonunda, 17 mayıs 1939'da Londra kendi çözümünü dayattı: buna göre, bir yandan 1939-1944 yılları arasında Filistin'e kabul edilecek yahudi sayısı 75 000'le sınırlandırılacak, öte yandan da Filistin on yıl içinde halkın yalnızca % 30'u Yahudiler'den oluşacak özerk bir devlet olacaktı. Yahudiler'ce reddedilen bu çözüm, İkinci Dünya savaşı'na karşın İngilizler tarafından uygulandı. İngilizler, soykırım sonrasında artan ve ABD tarafından teşvik edilen gizli yahudi göçünü engellemeye çalıştılar. Ancak, Araplar'ın dostluğunu korumak isteyen İngilizler bu soruna kolay bir çözüm bulamadılar. Aşırı yahudi grupları (Irgun, Stern grubu) ingiliz baskılarını suikastlarla cevaplarken (1946), mandacı devlet de bu eylemlere karşılık sıkıyönetim uyguluyordu. Sonunda, mayıs 1948'de İsrail devletinin resmen kurulmasıyla siyonist düş gerçekleşmiş oldu. (→ İSRAİL, FİLİSTİN.)

SİYONOTOM a. (fr. *cionotome;* yun. *kion, -onos,* küçük dil, ve *tome,* kesme'den). Cerr. Küçük dili kesmeye yarayan araç (makas).

SİYRET → SİRET.

Siyumbeki minaresi, Kazan'da (Kırım, Ukrayna) minare; 77 m yüksekliğinde, yedi katlı bir kule biçiminde. Kentin en anıtsal yapıtıdır (XVII. yy.). Kaynaklarda *Süyümbike minaresi* olarak da anılan bu yapının temel alanı 140 m²'dir; ilk üç katı dört, diğer dört katı sekiz köşelidir.

SİYYAN ya da **SEYYAN** a. (ar. *siyy*'in ikili çoğl. *siyyān*). *Esk.* Birbirine denk iki şey.

SİYYANEN ya da **SEYYANEN** ve (ar. *siyyān*'dan *siyyānen*). *Esk.* Eşit, denk olarak.

SİYYEMA be. (ar. *siyyemā*). *Esk.* "Her şeyden önce", "hele", "özellikle" anlamında, *la-siyyema, vela-siyyema* biçiminde kullanılır.

SİZ k. adl. 2. çoğl. k. **1.** Kendilerine söz yöneltilen bir insan topluluğunu ya da kendisine söz yöneltilen bir kişiyle, onunla bir topluluk oluşturan kişiyi ya da kişileri belirtir (vurgulama dışında fiile eklenen 2. çoğl. k. eki bunu belirtmekte yeterlidir): *Çocuklar, siz hayatı henüz tanımıyorsunuz.* ‖ *Sizce,* size göre: *Sizce sorun nasıl çözülür?* ‖ *Sizi,* 2. çoğl. k. adılının yükleme durumu: *Sizi yemeğe davet etmediler mi?* ‖ *Size,* 2. çoğl. k. adılının yönelme durumu: *Dün akşam size gelmeye niyetlendik;* okuyucunun ya da dinleyicinin dikkatlerini, anlatılan konu üzerinde yoğunlaştırmak için dolaylı tümlecin kurgusal biçiminde yer alır: *Alın size bir sorun daha.* ‖ *Sizde,* 2. çoğl. k. adılının bulunma durumu: *Bu gece sizde kalabilir miyim?* ‖ *Sizden,* 2. çoğl. k. adılının çıkma durumu: *Sizden başka şeyler bekliyorduk;* sizden yana olan, sizin gibi düşünen: *Bu arkadaş da sizden.* ‖ *Sizin,* 2. çoğl. k. adılının tamlayan durumu: *Sizin ev. Sizin takım.* ‖ *Sizinki,* ikinci çoğl. kişiye ait olan şeyi belirtir: *Sizinki iyi çıktı mı?* ‖ *Sizinkiler,* kendisiyle konuşulan kimsenin babası, yakınları; sizin taraftan, sizin toplumunuzdan olanlar: *Dün sinemada sizinkilerle karşılaştım. Sizinkiler dün ortalığı kırıp dökmüşler.* ‖ *Sizler,* "siz"in çoğulluğunu daha da vurgular: *Sizler iyi insanlarsınız.* ‖ *Sizsiz,* siz olmadan, siz yokken: *Tatile sizsiz mi çıkacağız?* **—2.** Saygı ve nezaket belirtmek amacıyla sözün yöneltildiği kimseyi (sen) belirtir: *Siz gelin. Sizi işe alamayız.* **—3.** Seslenme biçiminde kullanılır: *Siz, ordakiler, buraya gelin.* **—4.** Bir ya da birçok belirsiz kişiyi belirtir: *Bu anıtın sizi büyüleyen bir heybeti vardır.* **—5.** *Siz bilirsiniz,* nasıl isterseniz, nasıl uygun görürseniz. ‖ *Siz sağ olun,* ölüm karşısında "elden ne gelir" anlamında kullanılan başsağlığı sözü; ne yapalım, ziyanı yok. ‖ *Sizden iyi olmasın,* bir yerde bulunmayan bir kimseden övgüyle söz ederken karşıdakini de incitmemek için söylenilen bir nezaket sözü. ‖ *Size doyum olmaz,* topluca oturulan bir yerden ayrılırken söylenen nezaket sözü: *Size doyum olmaz, diyerek ayağa kalktı.* ‖ *Sizlere ömür,* bir kimsenin öldüğünü belirtmek için söylenir: *Amcam geçen ay sizlere ömür.*

-SİZ → -SIZ.

SİZCİLEYİN be. (*siz* + *cileyin*). *Esk.* Sizin gibi, size benzer.

Size öyle geliyorsa öyledir [*Cosí è (se vi pare)*], L. Pirandello'nun güldürüsü (1917). Delilik temasını işleyen oyunun konusu *Mme Frola ve damadı M. Ponza* adlı öyküden alınmıştır.

SİZEBOLU ya da **SÜZEBOLU** → SOZOPOL.

SİZE PRESS a. (ing. *sizi*, tutkallama ve *press*, pres'ten). Kâğ. san. TUTKAL PRES*'i' nin eşanlamlısı.

Sizewell, Büyük Britanya'da (Suffolk) nükleer santral, Kuzey denizi kıyısında.

SİZİGİYA a. Zool. Denizlalelerinin kollarında bulunan özel bölüm. (Kassızdır. Kollara doğru düşey olarak uzanır. Kollar hep sizigiyalardan kopar.)

SİZMİKİT a. (fr. *szmikite*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan hidratlı doğal manganez sülfat.

SİZOVA (Alla İvanovna), rus dansçı (Moskova 1939). Kirov tiyatrosu'nun en iyi kadın dansçılarından biriydi, klasik repertuvar rollerinde olduğu kadar, çağdaş repertuvar rollerinde de kendini kabul ettirdi ve çağdaş repertuvar rollerinin bazılarını yeniden *(Taştan çiçek, Spartakus)*, bazılarını da ilk kez oynadı (Belskiy'den *Leningrad senfonisi*, 1961; L. Yakobson'dan *Koregrafik minyatürler*, 1962).

SJ, STATENS JÄRNVÄGAR'ın (İsveç Devlet demiryolları) kısaltması.

SJAELLAND, Danimarka takımadasının başlıca adası. Ülke toplam yüzölçümünün % 17'sini, Danimarka nüfusunun % 42'sini içeren Sjaelland, tarıma elverişli verimli toprakları (özellikle adanın güney ve batı bölümü) sayesinde Demir çağından bu yana insanların yaşadığı bir yerleşme alanıdır. Øresund'un kenarında yer alan ada, İsveç'e geçişi sağlayan bir köprü görevi yapar; eski Helsingør kalesi adanın stratejik önemini vurgular. Adanın büyük bölümü "Büyük Kopenhag" ile kaplıdır; Büyük Kopenhag'ın merkezi, adanın doğu kıyısındadır ve artülkesi Danimarka' nın her yanına yayılır. (Sjaelland'ı Falster'e bağlayan 3 km uzunluğundaki köprünün yapılmasından sonra ulaşımda büyük bir rahatlık sağlandıysa da ulaşım sorunları hâlâ varlığını sürdürmektedir.)

Sjofall Sleden ("Laponya'nın mavi nişanı"), İsveç'te, Lule ırmağının kaynağında bulunan göl dizisi için kullanılan deyim.

SJÖBERG (Birger), isveçli yazar (Vänersborg 1885 - Växjö 1929). Bellman tarzında kaleme alınmış ve arı şiirle komik öğeyi bir araya getiren *Fridas bok* (1922, 1929-1956) adlı yapıtıyla ünlendi. Ayrıca Birinci Dünya savaşı'nın İsveç'e yansıyan iktisadi etkilerini mizah anlayışıyla anlatan *Kwartetten som sprängdes* (1824) adlı romanı ile *Kriser och Kransar* (1926) adında, son derece kişisel trajik şiirlerden oluşan bir kitabı vardır.

SJÖBERG (Alf), isveçli film ve tiyatro yönetmeni (Stockholm 1903 - *ay. y.* 1980). Tiyatro yönetmenliğine Stockholm'da başladı (1923-1925). Dramatik sanatlar akademisi'nde profesör olarak çalıştıktan sonra 1929'da ilk filmi, *Den Starkaste*'yi gerçekleştirdi. 1940'tan başlayarak İsveç sineması rönesansının mimarı oldu ve önemli birçok filme imzasını attı: *Med livet som insats* (1940), *Himlaspelet* (1942), senaryosunu İngmar Bergman'ın yazdığı *Hets* (1944), *Bara en mor* (1949), *Fröken Julie* (1951), *Barabbas* (1953), *Vidfåglar* (1955), *Sista paret ut* (1956), *Domaren* (1960), *On* (1965), *Fadern* (1969). Tiyatroyu hiçbir zaman bırakmadı ve özellikle Shakespeare, Molière, Strindberg ve Sartre'ın oyunlarını sahneye koydu.

SJÖGREN (Emil), isveçli besteci ve orgcu (Stockholm 1853 - *ay. y.* 1918). Fransa, Almanya ve Danimarka'da geziler yaptı (1883-1886) ve 1901-1914 arasında Paris'te konserler yönetti. Romantik bir nitelik taşıyan yapıtları, piyano (2 sonat, *Thème et variations*, 1909) ve org *(Prelude et fugue, Légendes)* parçaları, 5 piyano ve keman sonatı ve 1 de senfonik şiir (*Festspiel*, 1892) kapsayan 200 kadar ezgiden oluşuyordu.

SJÖSTRÖM (Victor), isveçli oyuncu ve film yönetmeni (Silbodal 1879 - Stockholm 1960). *Trädgårdsmastaren*'i gerçekleştirerek yönetmenliğe başladığında (1912), klasik repertuvarın aranan ve ünlü bir oyuncusuydu. O tarihten başlayarak çok sayıda film yaptı: Zola'dan *Rüya* (1913), İbsen'den *Terje Vigen* (1916), *İngmarssönerna* (1918), *Klostret i Sendomir* (1919), *Vem dömer* (1921); ama özelikle *Berg-Ejvind och hans hustru* (1917) ve *Körkarlen** (1920) İsveç sessiz sinemasının en önemli filmlerinden ikisiydi. 1923'te Hollywood'a gitti ve orada *He Who Gets Slapped*'i (1924), *The Scarlet Letter*'ı (1926), *The Wind*'ı (1928), Greta Garbo ile *The Divine Woman*'ı (1928) gerçekleştirdi. Londra'da yaptığı *Under the Red Robe* (1937), yönetmen olarak son filmi oldu. O tarihten sonra kendisini oyunculuğa verdi (1957'de Bergman'ın *Smultronstället*'inde başrol oynadı). Sinemanın en büyük ozanlarından biriydi, Selma Lagerlöf gibi o da, İsveç'in doğasını, gizemini ve halkının gizemciliğini anlatabilmeyi başardı.

SKA a. Amerikan rythm and blues'unun etkisiyle 60'lı yılların başlarında doğan jamaika müziği.
—ANSİKL. Ska'nın özellikleri Antiller'e özgü kesik kesik ritimli müzik, sokak bandolarını andıran cırtlak bakır çalgılar armonisi ve Jamaika'da günlük olayları alaycı bir açıdan ele alan güncel metinlerdir. Ska'nın en çok ilgi gördüğü dönem 1962 ile 1966 arasıydı. Bu tarihten sonra yavaş yavaş reggae'ye dönüştü, fakat 80'li yılların başında, ingiliz müzikçiler sayesinde yeniden canlandı.

SKÁCEL (Jan), çek şair (Vnorovy 1922 - ? 1989). Şiire geç başladı. Kısa sürede kuşağının en özgün şairlerinden biri olarak kendini kabul ettirdi. Sürdürdüğü, Halas'ın ve Mikulásek'in ağırbaşlı ve hümanist sanat anlayışına, bazen halk şiirine de yaklaşan zengin eğretileme gücünü kattı (*Combien d'occasions pour la rose?* [fr. çev.], 1958; *Ce qui est resté de l'ange* [fr. çev.], 1960; *L'Heure entre chien et loup*, [fr. çev.], 1962). 1968'den sonra, çıkarmakta olduğu derginin yasaklanması üzerine, şiir kitaplarını ülke dışında gizlice yayımladı (*la Faute des pêches* [fr. çev.], 1975; *Noisette pour un perroquet noir* [fr. çev.], 1976; *Poèmes* [fr. çev.], 1982].

SKADAR gölü → İŞKODRA gölü.

SKAFTÁ → LAKİ.

SKAGEN, Danimarka'da liman kenti (Hjorring *amt*'ı), Jylland'ın kuzeyinde; 12 000 nüf. Sayfiye merkezi. Balıkçılık. 1900 yılına doğru yazar H. Drachmann, ressam Peder Severin Krøyer, Michael ve Anna Ancher çevresinde bir sanatçı topluluğu oluştu. Belediye müzesi (bu sanatçıların yapıtları). Antikçağ ve etnoloji müzesi (balıkçılar ve balıkçıların yaşamı).

SKAGEN burnu, Danimarka'da burun; Jylland'ın kuzey ucunu oluşturur ve B.'daki Skagerrak ile D.'daki Kattegat arasında uzanır.

SKAGERRAK, Jylland ile Norveç arasında boğaz, Kuzey denizi'ni Kattegat'a birleştirir. Bu 120 km eninde oldukça derin bir (700 m'nin üzerinde) deniz koludur. Norveç çukurunun güney ucundadır. İskandinavya'nın kırıklı tabanıyla Avrupa' nın kuzeyindeki tortul havzanın kenarı arasında buzulların yeniden biçimlendirdiği monoklinal bir çöküntüdür. Kuzey denizi'nden (Jylland kıyıları boyunca akışı maksimum noktasındadır) gelen suları (tuzluluk oranı ‰30'dan fazla). Kattegat ve Baltık denizi sularıyla birleşir (‰ 20-30) ve Norveç kıyıları boyunca akar. Suyun yüzeydeki hareketleri saat yelkovanına ters yönde olduğundan çok yoğun deniz trafiği için engelleyici bir rol oynar. İç dalgalar, derine inen Kuzey denizi sularıyla yüzeyde kalan tuzu azalmış sular arasında oluşur.
—Ask. Tar. Almanlar Jutland* deniz savaşı'na (31 mayıs-1 haziran 1916) Skagerrak savaşı adını verirler.

SKAGWAY, Alaska'da yer, Lynn kanalı kıyısında, Juneau'nun K.-K.-B.'sında; 700 nüf. Altına hücumun (1897) başlangıç noktası olan Whitehorse demiryolunun son istasyonu. Yukon'un dışalım ve dışsatım (kurşun ve çinko cevherleri) limanı.

X-Marinie kol.

yönetmenliğini Alf Sjöberg'in yaptığı *Himlaspelet* (1942) adlı filmden bir sahne

SKAİ a. (tesc. edil. a.). Polim. Bir dokumanın, bileşimine şişirici bir etken katılmış bir plastisolle kaplanması sonunda elde edilen deri taklidi bir malzemenin tescil edilmiş marka adı; şişirici etken, pelteleşme sıcaklığında bozunarak dokunulduğunda insanda kadifemsi bir izlenim uyandıran mikrohücresel bir katmanın oluşmasını sağlar.

Skaiai Pylai *(Batı kapıları)*, Truva surlarının Batı kapılarına verilen ad; Homeros' un destanlarında sık sık bu kapıdan söz edilir. Hektor ile Andromakhe burada dolaşmış, Hektor bu kapının önünde öldürülmüş, tahta at buradan kente sokulmuştur.

SKALA ya da **ISKALA** a. (ital. *scala*). Değirmenc. Valsli değirmenlerde unun incelik derecesini ayarlayan parça.

SKALD a. (iskandinavca sözc.). Ortaçağ'da norveçli ve izlandalı saray şairi. (Skaldlar, en belirgin özelliği *kenning*'ler olan özel bir şiir diliyle çok karmaşık şiirler [*skald şiiri*] yazıyorlardı. İlk skaldlar [IX. yy.] norveçliyken, daha sonrakilerin çoğu izlandalıdır.)

SKALENOEDR sıf. (fr. *scalénoèdre*). Krist. Birbirine eşit on iki çeşitkenar üçgenle sınırlı bir katı için kullanılır; romboedrik sistemin ayırtedici biçimlerinden biridir.
◆ a. Skalenoedr katı.

SKALENUS sıf. (lat. *scalenus*). Anat. Enseden kaburgalara uzanan, üçgen biçimindeki üç çift kas için kullanılır. (Bunlar soluk almaya yardımcı olan kaslardır.)
◆ a. Skalenus kas.

SKALER sıf. (fr. *scalaire*; ing. *scalar*'dan). Fiz. Bir birim sistemindeki ölçüsü tek bir sayı olan bir büyüklük için kullanılır. (Skaler bir büyüklük her tür yönlenmeden bağımsızdır ve VEKTÖREL ya da TANSÖREL' in karşıtıdır. Kütle, hacim, enerji, skaler büyüklüklerdir.)

yönetmenliğini Victor Sjöström'ün yaptığı *Berg-Ejvind och hans hustru* (1917) adlı filmden bir sahne

Filmhistoriska Samlingarna J.-L. Passek-kol

—Ceb. *Skaler kare*, bir vektörün kendisiyle skaler çarpımı. (Bu kavrama bir vektörün eukleidesçi tanımında başvurulur.) || *Skaler matris*, α, değişmeli bir cismin elemanı ve I_n, *n* nci basamaktan köşegen matris olduğuna göre αI_n biçimindeki *n* nci basamaktan matris. [Bu matrisler katsayıları K den alınan, *n* nci basamaktan kare matrislerin $M_n(K)$ cebirinin bir altcebirini oluşturur.] || *Skaler çarpım*, bir Eukleides (aynı biçimde Hermite) uzayının, yozlaşmamış pozitif bakışımlı çiftdoğrusal (aynı biçimde birbuçuk hermiteçi) biçimi. (Eşanl. İÇ ÇARPIM.) [Bk. *ansikl.* böl.]

◆ a. Ceb. Üzerinde bir vektör uzayı tanımlanan değişmeli bir cismin elemanı.
—ANSİKL. Ceb. E, boyutu sonlu olan bir uzaysa, E nin dikdüzgülü bir tabanında bir skaler çarpım

$$f(x, y) = x \cdot y = \sum_{i=1}^{n} x_i y_i,$$

biçiminde tanımlanır, yazarlara göre $x \cdot y$ ya da (x/y) veya $\langle x, y \rangle$ ya da $\langle x/y \rangle$ ile gösterilir. Bu skaler çarpım özellikle orta öğretimin ikinci dönem programlarında boyutun 2 ya da 3 olması halinde incelenir.

Bir P yönlü düzlemi içinde, D ile D′, doğrultu vektörleri $\vec{u}$ ve $\vec{u}'$ olan iki yarı vektörel doğru ise, (D, D′) açısını φ ile göstererek $\cos\varphi = \vec{u} \cdot \vec{u}'$ ve $\sin\varphi = \vec{u}_1 \cdot \vec{u}'$ elde edilir, burada $\vec{u}_1, \vec{u}$ ya dikgen biricik birim vektördür, öyle ki $(\vec{u}, \vec{u}_1)$ sıralı dikdüzgülü tabanı doğru yönlü olur. $\vec{x}$ ve $\vec{y}$ P nin sıfır olmayan vektörleri ve φ de $(\vec{x}, \vec{y})$ açısı ise, bu durumda

$$\cos\varphi = \frac{\vec{x} \cdot \vec{y}}{\|\vec{x}\| \cdot \|\vec{y}\|} \quad \text{ve} \quad \sin\varphi = \frac{\det(\vec{x}, \vec{y})}{\|\vec{x}\| \cdot \|\vec{y}\|}$$

dir.

Skaler çarpımdan Eukleides düzgüsünün tanımı

$$\|x\|^2 = \sum_{i=1}^{n} x_i^2$$

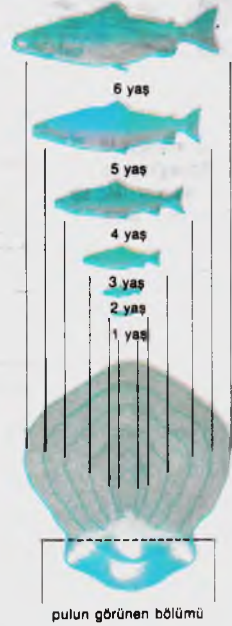
(x in skaler karesi) ve Pythagoras teoremi çıkar: iki x ve y vektörünün dikgenliği için gerek ve yeter koşul

$$\sum_{i=1}^{n} x_i y_i = 0$$

olduğuna göre iki x ve y vektörü ancak ve ancak

$$\|x + y\|^2 = \|x\|^2 + \|y\|^2$$

ise dikgendir.

skalimetri ilkesi

SKALİMETRİ a. (fr. *scalimétrie*: frankça, *skala*, pul, ve *metron*, ölçme'den). Biyol. Eşmerkezli büyüyen pulların duraklama bölgelerini sayarak balıklarda yaş saptaması.

SKALKOTAS (Nikolaos), yunan besteci ve kemancı (Khalkis 1904 - Atina 1949). Atina ve Berlin'de sürdürdüğü eğitimini, A. Schönberg'in yanında tamamladı. Geçimini bir orkestra müzikçisi olarak sağladı ve yapıtları ancak ölümünden sonra değer kazandı. Karmaşık bir onikiseslilik dizisiyle düzenlenen yapıtlarının yapıtlarını, hem cazdan hem de klasik gelenekten aldı. Yapıtları: 1 senfoni (*Odysseus'un dönüşü*, 1943) 2 orkestra süiti (1935 ve 1949), 36 *Yunan dansı* (1936), yaylı sazlar orkestrası için 10 *Eskiz* (1940), konçertolar (3 piyano, 1 keman, 1 viyolonsel, 1 keman, alto ve armoni topluluğu konçertosu), bir kantat (*Mayıs büyüleri*, 1949) ezgiler ve oda müziği.

SKALP a. (ing. *scalp*, kafa derisi'nden). **1.** Düşmanın kafasından bir tutam saçı, altındaki deri parçasıyla birlikte savaş ganimeti olarak kesip almak eylemi. **—2.** Bu âdet uyarınca kesilip alınmış, saç tutamıyla, bunun bağlı olduğu deri parçası. **—3.** *Skalp dansı*, Amerindler'in ellerindeki kafa derilerini sallayarak yaptıkları ayin dansı.
—ANSİKL. ABD'nin doğusundaki dar bir bölgeden (İroquoilar ve Muskogeeler'in ülkesi) kaynaklanan kafa derisini yüzme âdeti (skalp), önceleri yalnızca ölmüş bir düşmana uygulanırdı. Elde edilen kafa derisi sayısı, hiçbir zaman savaşta kazanılan başarıların ölçüsü sayılmazdı ve skalp dansı, hiçbir erkeğin katılmadığı salt kadınlara özgü bir danstı. Kızılderili savaşları boyunca çeşitli amerikan hükümetlerinin prim vererek teşviki, bu uygulamanın tüm ABD'de yayılmasına yol açtı.

SKALYERİ (Kleanti), rum asıllı türk siyaset adamı (öl. Atina 1880). Abdülhamit II'yi tahttan indirip Murat V'i yeniden tahta çıkarmayı amaçlayan *Kleanti* Skalyeri -Aziz Bey komitesi* adıyla tanınan gizli örgütü kurdu. Prodos mason locası üstadı azamı idi. Örgütü ortaya çıkartılınca, bir italyan gemisiyle Yunanistan'a kaçtı.

SKALYOLA a. (ital. *scagliola*, alçıtaşı'ndan). Renkli macunlar üzerine kakıldığında değerli mermer görünümünü alan, parlak katmanlardan oluşmuş taş.

SKAMANDROS, bugün **Kara Menderes**. Tar. coğ. Anadolu'nun Troas bölgesinde ırmak. Yunan mitolojisine göre bir adı da *Ksanthos* olan ırmakta yıkanan koyunların tüyü kızıllaşırdı. *İlyada*'da sık sık adı geçen Skamandros, Zeus'un oğlu olan büyük bir tanrı olarak tanımlanıyordu. Akhilleus, arkadaşı Patroklos'un öldürülmesine içerleyip Truvalılar'ı kılıçtan geçirerek cesetlerini Skamandros'a atınca, ırmakla Akhilleus arasında büyük bir çatışma çıkmış; Akhilleus ancak Hera ve Hephaistos'un araya girmesiyle kurtulabilmişti.

SKANDA, hindu Savaş tanrısı, Şiva ve Parvati'nin büyük oğlu. Birçok başka adı daha vardır. Örneğin, hiç evlenmediği için, iffetin gücünü simgeleyen *Kumara* (Ergen); *risiler*'in (büyük bilgeler) altı karısı olan *krittika*'lar tarafından yetiştirildiği için *Karttikeya* ve kültünün çok yaygın olduğu Kuzey Hindistan'da *Subramanya* ("Brahmanalar'ın sevdiği") adları bunlar arasındadır. Ayrıca hırsızların tanrısı ve çocuk hastalıklarına yol açan tanrı da olan ve bazen altı başlı olarak simgelenen Skanda, bir mızrak ya da yay ve oklar taşır ve bir horoz ya da tavuskuşuna biner.

SKANDAL a. (fr. *scandale*; geç kilise lat. *scandalum*; yun. *skandalon*, ibranice *mikşol*, engel'den). **1.** Kamuoyunda büyük yankılar yapan utanç verici önemli olay; rezalet: *Mali bir skandal. Bir skandalı ortaya çıkarmak. Bir skandal yüzünden saygınlığını yitirmek.* **—2.** Ahlaka, alışılagelmiş kurallara aykırı olarak düşünülen bir davranışın, bir olayın kamuoyunda meydana getirdiği yankı, kötü etki; bu etkiyle birlikte kınama, kızgınlık: *Teklifi skandala yol açtı. Bir skandala neden olmak. Ne pahasına olursa olsun skandaldan kaçınmak.*

SKANDERBORG, Danimarka'da kent, Doğu Jylland'da, Århus'un G.-B.'sında; 16 000 nüf. Gezinti yeri.

SKANDHA, *katışmaç* anlamına gelen ve buddhacılıkta bireyin fizik ve zihinsel beden bütünlüğünü oluşturan beş öğeyi belirten sanskritçe sözcük. Bu beş öğe şunlardır: biçim *(rupa)*, duyum *(vedana)*, algı *(samcna)* zihinsel katışmaçlar *(samskara)* ve zihinsel katışmaçların bilinci *(vicnana)*.

SKANDİN a. (fr. *scandine*). Anorg. kim. Formülü $Sc(OH)_3$ olan skandiyum hidroksit.

SKANDİYA a. (ing. *scandia*'dan). Anorg. kim. Formülü Sc_2O_3 olan, sıcak asitlerde çözünen ve skandiyumun elde edilmesinde kullanılan beyaz toz oksit. (→ SKANDİYUM.)

SKANDİYUM a. (fr. *scandium*; lat. *Scandia*, İskandinavya'dan). İtriyum ve lantanit cevherlerinde bulunmasına rağmen lantanitler grubuna girmeyen metal. (Simgesi Sc.)
—ANSİKL. İsveçli L. F. Nilson'un 1879'da bulduğu skandiyum, atom numarası 21, atom kütlesi Sc=44,956 olan kimyasal bir elementtir.

$3d^1\ 4s^2$ biçimindeki elektron yapısı, skandiyuma lantanitlerinkine (özellikle lantan) benzer özellikler kazandırır. Kimi lantanit cevherlerinde görülür, ama asıl kaynağı thortveitittir ($ScSi_2O_7$). Skandium metal olarak erimiş $ScCl_3$, KCl ve LiCl karışımının elektrolizi yoluyla ya da skandiyum fluorürün kalsiyumla yer değiştirmesi sonunda elde edilir.

Oksidi olan skandiya (Sc_2O_3), beyaz ve hafifçe bazik bir tozdur. Tuzları renksizdir. Skandiyum fluorürün, alkali fluorürlerle fluoro tuzları vermesiyle lantanitlerden ayrılır.

Skandiyum, yüksek bir ergime sıcaklığı (1 541 °C) olan çok hafif bir metaldir (yoğunluğu = 3,0); bu nedenle uzay gemilerinin yapımında kullanılır.

J.-P. Nacivet-Explorer

Skåne
Harlösa yakınlarında tarım alanları

SKÅNE, İsveç'in güneyinde zengin bölge. Bölge, genel görünümü, taş evleri, güzel kayın ormanları, büyük tarım alanları, verimli toprakları ve oldukça yumuşak iklim koşullarıyla (nispeten güneyde olmasının bundan payı vardır) Orta Avrupa'ya benzer. İsveç'in en büyük çiftliklerini kapsaması sayesinde Skåne gerçek bir buğday ambarıdır: ülke halkının büyük bölümünü besler. Bitkilerin yeşil kaldığı süre (240-250 gün) çeşitli ürünlerin (şekerkamışı, sebzeler, yağlı bitkiler, vb.) yetiştirilmesine olanak tanır. Buna karşın Skåne halkının zenginliği ve kalabalıklığı yalnızca tarımla açıklanmaz. Kentler de sanayi geçmişinin (bakır madenleri), ticaretin (özellikle de deniz ticareti) yoğunluğu sayesinde gelişmiş ve büyümüştür. Boğazların yüklendiği işlevlere sıkı sıkıya bağımlı olan kentler (Malmö, Hälsingborg vb.) limanlar çevresinde gelişmiştir; öte yandan hem turizm tesisleri içermeleri hem de

sayfiye merkezi olmalarıyla önem kazanan kentler de sayılabilir. Skåne, çeşitli şatolarıyla, konaklarıyla, eski üniversite kenti Lund'la birlikte etkin bir kültür merkezidir.

—Tar. Çok eskiden beri danimarkalı bir halkın yaşadığı Skåne, daha kuruluşundan başlayarak (VIII. yy.'ın sonu) Danimarka krallığı'na katıldı. X. yy.'da ve 1332-1360 arasında İsveç'e bağlı olduğu iki kısa dönem dışında, hep danimarkalı kaldı; ilk başkenti Lund, Danimarka başpiskoposluğunun merkezi durumuna geldi. Baltık denizi çevresindeki Danimarka yayılmasında (XII.-XIII. yy.) büyük bir rol oynayan rahiplerin gücü, sonunda kralın gücüyle çelişti (XIII. yy.'ın sonu). XVI. yy.'dan başlayarak İsveç ve Danimarka arasındaki savaşlara sahne olan Skåne, Roskilde antlaşması'yla (1658) İsveç'e bırakıldı ve Lund üniversitesi'nin kuruluşu (1668), ülkenin "isveçlileşmesi"ni başlattı. Danimarka'ya karşı girişilen 1675-1679 savaşı sırasındaki bir ayaklanma girişimi başarısızlığa uğradı ve Lund barışı'yla (1679) Skåne, kesin olarak İsveç'e bırakıldı.

SKANE dükü, XIX. yy.'dan bu yana İsveç veliahtına verilen unvan. Bu unvanı ilk taşıyan, Oskar I'in oğlu prens Karl'dı (geleceğin Karl XV'i) [1826].

SKANER a. (ing. *scanner, to scan,* süpürmek'ten). Radyol. SKANOGRAF'ın eşanlamlısı. (SKANER X de denir.)

—Matbaac. Fotogravür tekniğinde, işlenmiş belgelerin doğrusal olarak tarandığı elektronik aygıt. Orijinalin bu şekilde çözümlenen bölümlerinin ilettiği ya da yansıttığı ışık enerjisi, ışılelektrik fotoseller tarafından baskı kalıplarını oluşturacak fotoğraf filmlerinin ensolasyonunu sağlamak amacıyla ışık darbeleri üreten bir bilgisayarın işlediği elektrik işaretlerine dönüştürülür. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Matbaac. İlk skanerler tipografi klişelerinin oyulması için tasarlanmıştı; ölçüleri değiştirme olanağı yoktu; sınırlı kalıp ve bu şekilde kazınmış klişeler yalnızca tekrenkli baskı işlemlerinde kullanılıyordu. Ofset baskı tekniğinin gelişmesiyle, aygıtlar, daha sonra ofsete özgü fotoğraf işlemlerine olanak sağlayan plastik malzemeler üzerinde çalışacak biçimde düzenlendi. Ölçü değiştirme ve çokrenkli bir orijinalin renk ayrımı olanaklı hale geldi. Dört renklilerin aynı anda renk ayrımı ve elektronik olarak düzeltilmesi 1970'e doğru gerçekleşmiştir. Optik çözümleme evresi sırasında, çokrenkli orijinal değişmez bir ışık kaynağı altında taranır; çözümleme sisteminin algıladığı ışık demetinin yoğunluğu orijinalin yoğunluklarına göre değişir. Bu demet, renk ayrımı filtrelerini geçtikten sonra çözümlenmiş olan birçok bölüme ayrılır. Süzülmüş radyasyonlar ışılelektrik fotoseller tarafından elektrik işaretlerine dönüştürülür ve programlanmış çeşitli elektronik işlemlerin yapılmasını sağlar: kontrastların uyarlanması; orijinalden, mürekkeplerden, baskı malzemelerinden ve renk ayrımı filtrelerinden kaynaklanan eksikliklerin düzeltilmesi; siyahın ayrılması ve altrenklerin olası değişiklikleri; ayrıntıların elektronik olarak vurgulanması. Bu elektronik hesap evresinden sonra yeniden ışık darbelerine dönüşen elektrik işaretleri kayıt evresi sırasında dörtrenklinin dört filminin ensolasyonunu sağlar. Bu şekilde elde edilmiş olan filmler ya ararenkler halindedir ya da kontak tramla tramlanmışlardır. 1970-1980 arasında, tramlama yöntemiyle renk ayrımı yapılmış filmlerin doğrudan üretimini sağlamak için laser ışınlı elektronik bir tramlama düzeneği yapılmıştır.

Skanerler bağımsız olarak kullanılabildikleri gibi, düzeltmeleri ya da hedeflenen değişiklikleri çözümlemek ve görüntülemek için ayrılmış bölümleri, elektronik montaj masaları, renk ayrımı kontrolü için elektronik renkli prova tramlayıcıları, baskı kalıplarının sürekli olarak yerleşmelerini sağlayan düzenekleri bulunan karmaşık bütünlerle bir arada da bulunabilirler.

SKANOGRAF a. (fr. *scanographe*). Radyol. Skanografi uygulamasında kullanılan radyolojik teşhis aygıtı. (Eşanl. SKANER, SKANER X.)

SKANOGRAFİ a. (fr. *scanographie*). Radyol. **1.** X ışınlı algılayıcı tüp takımının taramasıyla ya da dönmesiyle yaratılan bir dizi yoğunluk çözümlemelerinden yararlanılarak vücudun bir kesitinin görüntüsünü bilgisayarla oluşturan radyoloji yöntemi. (Eşanl. BİLGİSAYARLI TOMOGRAFİ.) **—2.** Bu yöntemle elde edilen görüntü.

—ANSİKL. Skanografi 1978'de G. N. Hounsfield adlı bir ingiliz tarafından icat edildi. Çözümlemenin tarama (scanning) yoluyla yapılmış olmasından dolayı aygıta ilkin "skaner" adı verildi. Bu aygıtta X ışınlarının emilmesi ya da radyolojik yeğinlik belirli kalınlıktaki bir kesitin her noktasında ayrı hesaplanır. Yapılan bu ilk ölçümlerden yararlanılarak kesitin tümü bir bütün olarak kurulur ve böylece anatomik yapıların X ışınlarını emme farklarına göre görülebilme olanağı elde edilmiş olur. Ortaya çıkan her temel yeğinlik (piksel) aslında bir temel hacme (voksel) tekabül eder. Voksellerin toplamı tam bir kalıp haline gelir.

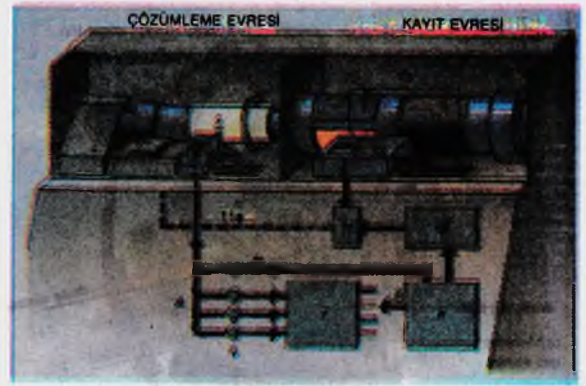
Aygıt, bir bilgisayar sistemine bağlı ölçü sisteminden ve bilgisayarca sağlanan bilgileri biçimlendirebilen bir konsoldan oluşur.

Ölçü sisteminde, jeneratörden başka, bir verici-algılayıcı düzeneği ile bir tarama düzeneği bulunur. Yayımlanan X ışınları demeti, yeğinliği ölçülecek temel hacmi belirlemek amacıyla çok iyi yönlendirici olmalıdır. Algılayıcı kısım, bir pırıldayıcı ile bir ışılçoğaltıcıdan oluşur; ilk yapılan aygıtlarda bunun için sodyum iyodür kristalleri kullanılırdı. Bugün onun yerine, ksenon gibi bir soy gaz doldurulmuş bir iyonlaştırma kutusu kullanma eğilimi vardır.

Tarama düzenekleri çeşitli tiptedir: en eskisinde verici-arayıcı düzeneğin öteleme hareketini α açılı bir dönme hareketi izler. $n\alpha=180°$ oluncaya kadar n sayısınca dönüş gerçekleşir.

Bunun sakıncası, verici-algılayıcı çiftinin kesiti gerçekleştirebilmeleri için çok uzun, 20 ila 80 saniyelik bir zamanı gerekli kılması ve dolayısıyla uzun bir tam hareketsizlik süresi gerekmesidir (kafatası). Yeni gelişmeler, ya birkaç tüpün birkaç algılayıcıyla eşleştirilmesini ya da bir tek tüpün bir algılayıcı çemberinin ortasında bir dönüş yapmasını öngörmektedir. Bu mekanizma tipi, çok kısa sürede araştırma (1 ila 2 saniye) yaptırıp bütün vücuda uygulanabilme üstünlüğüne sahiptir.

Konsol, görüntüleme ve arşivleme sistemini içerir.

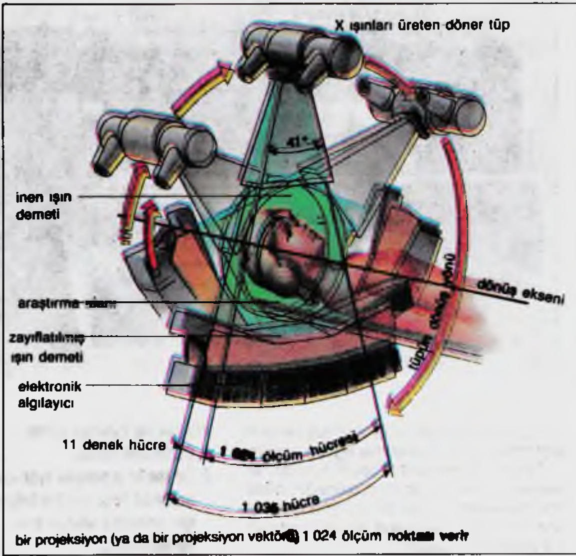

fotogravürde kullanılan **skaner**
1. Çözümleme silindiri;
2. Bir ksenon lambasıyla aydınlatılan saydamsız belge (saydam belgeler için aydınlatma silindirin içine yerleştirilmiştir);
3. Çözümleyici optik sistem
4. Renk ayrım aynaları;
5. Işılçoğaltıcılar;
6. Ayrıntı kuvvetlendirme kanalı;
7. Elektronik renklendirme bilgisayarı;
8. Renk seçiciler;
9. Siyah dışındaki renkleri dereceleme ve kaldırma bilgisayarı;
10. Düşey büyütme çarpanı için sayısal bellek;
11. Işık modülatörü;
11a. Optik liflerden ışık kılavuzu;
12. Yatay büyütme için pozlandırma lambası;
13. Dörtrenkli filmler (siyan, macenta, sarı ve siyah).

bir **skanografi** aygıtının toplu şeması 1. X ışınları tüpü-algılayıcılar takımını içeren aygıt (statif); 2. Uzaktan kumandalı yatak; 3. Denetleme ekranı; 4. Görüntüyü filme alma sistemi; 5. Kumanda konsolu; 5 *a*. Yazı ekranı; 5 *b*. Görüntü ekranı; 5 *c*. Kaset okuyucu-kaydedici (floppy disk) [görüntüleri yumuşak bir kasete kaydedip biriktirerek anında araştırma yapmayı ve görüntüleri hızla belleğe aktarmayı sağlayan bilgisayar sistemi]; 5 *d*. Kumanda klavyesi.

C. G. R. belgesine göre

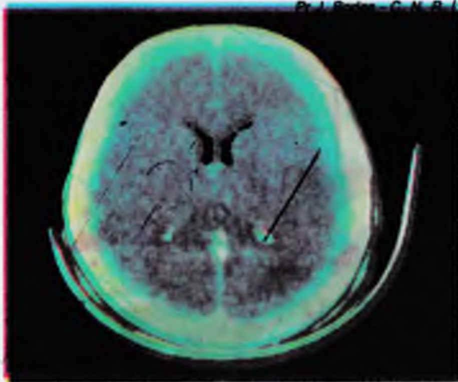
C. G. R. belgesine göre

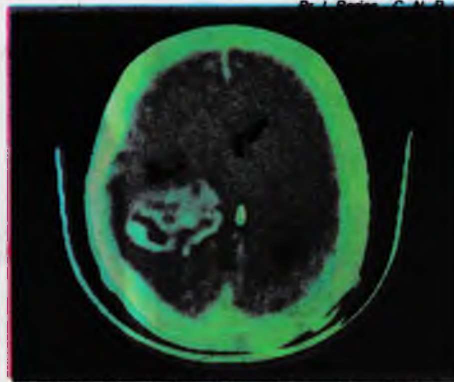
bir **skanografi** aygıtının çalışma ilkesi: X ışınları tüpü -algılayıcılar takımı bir tam dönüş yaptığı zaman 7 saniyede cismin 1 024 projeksiyonu yapılabilir. Kesit düzlemi değişikliği (araştırma) operatörün uzaktan kumanda ettiği tüp-algılayıcılar takımının her bir dönüşü arasında yapılır.

Resimleri görüntüleme düzeneği fotoğraf çekme sistemine eşlik eden bir katot ekranından oluşur. Bilgisayar hesap edilen her bir yeğinlik değeri için ayrı bir gri renk yaratır, bu renklerden oluşan mozaik, incelenmekte olan kesitin içindeki ışın soğurma değişikliklerinin görüntüsünü verir. Bu sistemle incelenen farklılıklar, basit radyografinin % 4'üne karşılık % 0,4 dolayındadır. Yoğunluk değerleri "Hounsfield birimleri"ne dönüştürülür: bu birimler su için (UH ≠ 0), tıkız kemik için (+1 000), hava için (−1 000) kabul edilir.

Skanografi, böylelikle, bir sıvı (kist), kan, yağ ya da kalsiyum kütlesini net olarak meydana çıkarmayı başarır.

Bir arşivleme sistemi, her bir muayenede elde edilen verileri ya bir manyetik bant ya da küçük plaklar üzerine kaydetmeyi sağlar.

skanografi normal beyin (solda) ve urlu beyin

Skanografi, sinir sistemi başta olmak üzere bütün radyolojik araştırma yöntemlerini altüst ettiği gibi bütün vücut araştırmalarında da çok ilginç sonuçlar vermektedir. Her durumda kesin yapısal bir incelemeden başka, bir yoğunluk incelemesine de olanak vermektedir. Muayene, ağrısız, çok az rahatsız edici ve sonuç olarak zararsızdır.

Skansen müzesi, Stockholm'da aynı adı taşıyan parkta yer alan çok önemli bir açıkhava müzesi. Artur Hazelius tarafından kuruldu, 1891'de açıldı. Mimarlık, mobilyacılık ve geleneksel el sanatlarının ayırtedici örnekleri müzede yeniden kurulmuştur: Dalarna'dan bir büyük çiftlik (XVI. yy.), Västergötland'dan bir kilise (XVIII. yy.), Skogaholm'daki bir konak (XVII. yy.), matbaa, tabakhane, bir cam üfleyicisinin atölyesi, Stockholm'un yeniden kurulmuş eski bir semti.

SKAPHE a. (yun. sözc.). Antik. Antikçağ'da kullanılan ve taksimatlı bir yaya düşen güneş ışınları yardımıyla, güneşin başucu uzaklığını hesaplamaya yarayan güneş saati.

SKAPOLİT a. (fr. *scapolite*). Miner. WERNERİT'in eşanlamlısı.

SKAPUS a. Böcbil. Böceklerde duyarganın ilk eklemi. (Bazen çok büyük olabilir.)

SKAPÜLEKTOMİ a. (fr. *scapulectomie*). Cerr. Kolkemiği bırakılarak, kürekkemiğinin çıkarılması.

SKARA, İsveç'te (Skaraborg) kent; 17 000 nüf. Gotlar'ın eski başkenti (İ.S. I. yy.'dan beri) olan kent, XI. yy.'dan beri bir piskoposluktur.

SKARABORG, İsveç'te il (*län*), Vänern gölü kıyısında; 7 938 km²; 274 546 nüf. (1990). Merkezi *Mariestad.*

SKARGA (Piotr POWĘSKİ, **Piotr** — denir), polonyalı yazar (Grójec, Mazovya, 1536 - Kraków 1612). Wilno cizvit akademisi rektörüydü, kral Zygmunt III Vasa tarafından saray vaizi olarak atandı, Polonya'da, Karşı Reform yanlısı olarak mücadeleye katıldı. Yaşadığı dönemde en tutulan yapıtı *Zywoty Świętych* (Azizlerin yaşamı) [1597] olmakla birlikte, peygamberce edası ve imge zenginliğiyle döneminin başyapıtlarından biri sayılan siyasi içerikli *Kazania Sejmowe*'nin (Diyete vaazlar) [1579] yazarı olarak tanınır.

SKÄRGÅRD a. (isveççe *skärgård*, deniz kayaları topluluğu). Jeomorfol. Pleyistosende buzullaşmış bir kıyının önünde kayalık bir takımada oluşturan adacıklar ve deniz kayaları topluluğu. (Skärgård çoğunlukla bir strändflatla birleşmiştir.)

SKARN a. Yerbil. Magma kökenli silis, demir ve magnezyumun bileşimine katılmasıyla metasomatoza uğrayan, dokanak başkalaşımlı kireçtaşı ya da dolomi. (Bu kayaçlar, grenalar, piroksenler, olivin, periklaz, humitler, spinel, skapolitler, idokraz ya da wollastonit gibi kalsiyum bakımından zengin silikatlarla yüklenir. Manyetit, scheelit ve molibdenit yatakları oluşturur.)

SKARPHEİA. Tar. coğ. Yunanistan'da Lokris sitesi, Maliakos (günümüzde Lamia körfezi) körfezi yakınında. İ.Ö. 146'da Metellus burada Kritolaos'un komutasındaki Akhalar'ı yendi.

SKARZYSKO-KAMİENNA, Polonya'da kent, Kielce ile Radom arasında; 43 000 nüf. Metalürji ve makine sanayileri. Deri (ayakkabı) işleme. Demiryolu kavşağı.

SKATOL a. (fr. *scatol* ya da *scatole;* yun. *skor, skatos,* dışkı'dan). Org. kim. Formülü $CH_3—C_8H_6N$ olan *β*-metilindol'ün yaygın adı; bileşiminde triptofan bulunan albüminli maddelerin çürümesi ya da alkali ortamda erimesi sırasında oluşur; kokusunu verdiği insan dışkısında bulunur.

SKAVUT a. (ing. *to scout,* kılavuzluk etmek, keşif yapmak'tan). Ask. denizc. Keşif işlerinde kullanılan, hızlı bir tür savaş gemisi.

Skazaniye o nevidimom gradye Kiteje i deve Fevronî → KİTEJE.

SKEAPİNG (Mary), büyük britanya balesinin koregraf ve yöneticisi (Woodford, Essex, 1902 - Londra 1984). Birçok toplulukla çalıştı (Anna Pavlova topluluğu, 1925-1931), daha sonra Sadler's Wells Ballet'de bale yönetmenliği yaptı (1948 -1951). İsveç Krallık balesi yönetmeni olarak (1953-1962) *Kuğu gölü*'nün tamamını ilk kez ortaya çıkardı ve *Uyuyan güzel* (1955), *les Sylphides* ve *Spectre de la rose*'u (1957) yeniden sahneye koydu. Eski yapıtların eski yorumlarını yeniden gerçekleştirme (Oslo Drottningholm tiyatrosu'nda her yıl bir saray balesi gösteris düzenledi) ve klasik repertuvar uzmanı olarak, birçok toplulukla çalıştı.

SKEAT (Walter William), ingiliz filolog (Londra 1835 - Cambridge 1912). Cambridge'de anglosaksonca profesörüydü (1878). Eski ingiliz edebiyatından birçok metin yayımladı (şövalyelik romanları, *Lives of the Saints, Chaucer* vb.). Ayrıca ingilizcenin etimolojisini açıklayan bir sözlük (*Etymological Dictionary,* 1882, yeni baskısı 1910) yazdı. English Dialect Society'nin kurucusudur.

SKEÇ a. (ing. *sketch,* taslak'tan). Tiyatroda, televizyonda, sinemada oynanan, bir diyalog biçiminde ve genellikle güldürü türünde kısa oyun.

SKEENA, Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) ırmak, Prince Rupert'in G.'inde Büyük Okyanus'a dökülür; 570 km. Sombalığı avcılığı. Konservecilik.

SKEENA dağları, Kanada'da dağ kütlesi, İngiliz Kolombiyası'nda; Telegraph Creek ile Hazelton arasında (ortalama yüksekliği 1 500 m) kıyıya paralel olarak uzanır. Batıya doğru, Skeena ırmağı kıyısında yükselir

SKEET a. (ing. sözc.). Spor. Birbirinden 40 m uzaklıkta iki kulübeden ardı ardına fırlatılan kilden plaklara tüfekle atış yapma biçiminde gerçekleştirilen olimpiyat yarışması. Plakların bir bölümü 3,05 m'lik bir yükseklikten (yüksek kulübe) atılırken, ötekiler 1,07 m'lik bir yükseklikten (alçak kulübe) fırlatılır. Yarışmacı 8 ayrı yerden toplam 25 plağa atış yapar; ilk 7 atış iki kulübeyi birbirinden ayıran uzaklığa eşit çapta bir yarım dairenin değişik noktalarından, sekizinci atış ise yarım dairenin merkezinden yapılır.

SKEGNESS, Büyük Britanya'da sayfiye merkezi, İngiltere'de, Lincolnshire kıyısında; 13 600 nüf.

SKEİRON ya da **SKİRON.** Yun. mit. Megaralı haydut. Yolcuları *Skeiron kayalıkları*'ndan aşağıya fırlatıyordu.

SKELETON a. (ing. *skeleton;* yun. *skeletos,* iskelet'ten). Spor. Sıkıştırılmış kar ya da buz pistinde ayaklarla yöneltilerek kullanılabilen kayaklı kızak. Skeletonun üzerinde yer alan raylı oturma yeri, burada karınüstü yatan yarışçının virajlarda merkezkaç kuvvete karşı koymasını sağlar.

SKELLEFTEÅ, İsveç'te (Västerbotten) kent, *Skellefte älv*'ın ağzında; 74 000 nüf. 1799'da yapılmış kilise (Ortaçağ heykelleri). Müze ve açık hava müzesi. İç kesimden gelen maden cevherlerini (altın, gümüş, kurşun, arsenik, çinko) işleyen ve *Skelleftehamn* limanından dışsatımını yapan merkez. Kereste sanayisi. Kırtasiye.
—*Skellefte älv,* Botten körfezine dökülen, Hornavan ve Storavan göllerinin gideğeni olan bir ırmaktır; yaklş. 410 km. Hidroelektrik tesisleri.

SKELMERSDALE, Büyük Britanya'da kent, Liverpool'un K.-D.'sunda; 43 000 nüf. Yeni sanayi ve konut kenti. Mekanik.

SKELTON (John), ingiliz şair (Diss, Norfolk 1460'a doğr. - Londra 1529). Geleceğin Henry VIII'inin mürebbisi, Erasmus' un saygısını kazanmış bir hümanistti. Ra-

belais'ye özgü bir coşkuyla, Langland tarzında (*The Boke of Phyllyp Sparowe*, 1503-1507) din adamlarını ve saray adamlarını hedef alan (*The Bowge of Court*, 1509; *Colyn Cloute*, 1522) sert yergiler yazdı. Yapıtları Rönesans'ın başlangıcını ve entelijansiyanın halk hareketiyle birleşmesini haber verir.

Skène bezleri, kadında üretranın iki yanında bulunan iki küçük bez.

SKENİT a. (fr. *skénite*). Kad. hast. Skène bezlerinin iltihabı. (Genellikle cinsel yoldan bulaşan bir hastalığın belirtisidir.)

SKENİTAİ. Tar. coğ. Arabistan'da, genellikle göçebe yaşayan halk.

SKEPSİS. Tar. coğ. Anadolu'nun Troas bölgesinde kent; Çanakkale'nin Bayramiç ilçesine bağlı Evciler bucağının G.-B. bitişiğinde, J. M. Cook'a göre de Bayramiç'in 25 km D.-K.-D.'sundaki Tongurlu köyünün 2 km K.-K.-B.'sındaki İkizce tepe (burada çokköşeli taşlardan örülmüş arkaik sur kalıntıları, çeşitli dönemlerden çanak çömlekler bulundu) üzerindeydi. Daha sonra aynı yörede Kurşunlu köyünün bulunduğu yere taşındı. 1881'de Troas bölgesinde araştırmalar yapan Schliemann, Kurşunlu köyü çevresinde yapı kalıntıları ve bir kule saptadı. Kaynaklara göre Skepsis kentinin yüksek surlarla çevrili bir kalesi ve Athena tapınağı vardı.

SKF (*Aktiebolaget Svenska Kullagerfabriken*'in kısaltması), 1905'te Göteborg'da kurulan isveç firması; günümüzde, dünyanın önde gelen bilyalı rulman üreticilerinden biridir. SKF, çok ileri bir düşey konsantrasyon sayesinde, kendi demir cevherini çıkarır, kendi çelik fabrikaları için gerekli tüm hammaddeleri sağlar ve grubunun çeşitli fabrikalarında kullanılan takım tezgâhlarının çoğunu imal eder. Ana şirketin çevresinde geniş bir şubeler yelpazesi, dünyanın belli başlı sanayileşmiş ülkelerine yayılmış durumdadır. SKF, ayrıca yataklar, dingil kutuları, piston milleri, aktarma düzenekleri, yağlama aygıtları gibi birçok makine aksamı daha üretir. Özellikle plazma hamlacı kesiminde bir çeşitlendirme girişimi başlamıştır.

SKHİRRA (La), esk. **Sehire,** Tunus'ta (Sfaks ili) yer, Gabes körfezi kıyısında. Birkaç cezayir ve tunus petrol yatağınca beslenen boruhattının son noktasında tanker dolum merkezi. Bölgede Antikçağ'dan kalma yıkıntılar.

SKHİSMA a. (lat. sözc.). Din. AYRILIK'ın eşanlamlısı.

SKHOLARİOS → GENNADİOS II SKHOLARİOS.

SKHOLARKHES a. Esk. Yun. Bir düşünce okulunun yöneticisi, bir felsefe hareketinin önderi.

SKHOLİON a. (yun. sözc.). Ed. Eski Yunanlılar'ın yemek yerken söyledikleri şarkı.)
—ANSİKL. Ed. Midilli kökenli olduğu sanılır. Skholionlar, şölenlerde ellerinde mersin dalı bulunan konuklar tarafından birbiri ardı sıra söylenirdi. Alkaios, Bakkhylides ya da Pindaros tarafından yazılmış birkaç skholion örneğini Athenaios derlemiştir.

SKİ a. (norveççe sözc.). KAYAK'ın eşanlamlısı.

SKİAS (Andhreas), yunanlı arkeolog (Kalamata 1861 - Atina 1922). Eleusis, Olympieion ve Kerameikos (Atina), Phyle, Plataia, Korinthos kazılarını yönetti.

SKİATHİS, Natrun'daki (Mısır) göllerin çökmesinden doğan ve hıristiyan rahipliğinin beşiklerinden biri durumuna gelen sit.

SKİATHOS, türkç. **İskidos,** Ege denizi'nde yunan adası, Kuzey Sporadlar öbeğinde; 48 km²; 3 900 nüf. Merkezi *Skiathos*, güney-doğu kıyıda. Turizm merkezi.

SKİATRON a. (fr. *skiatron*; yun. *skia*, gölge ve [*élec*]*tron*, elektron'dan). Elektron. Katot ışınının etkisindeki bölümleri, bir dış kaynaktan gelen ışık ışınlarını soğurma özelliği gösteren bir ekrana sahip katot tüpü.

SKİBİNE (George), rus kökenli dansçı ve koregraf (Yasnaya Polyana, Harkov yakınında, Ukrayna, 1920 - Dallas, Texas, 1981). 1945'te amerikan yurttaşlığına geçti. Olga Preobrajenska'nın öğrencisiydi, 1938'de Ballet russe de Monte-Carlo'da başladığı meslek yaşamını, 1939'da ABD'de sürdürdü, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, marquis de Cuevas'ın Büyük Bale'sine girdi ve onunla birlikte Avrupa'ya döndü (1947). Bunun üzerine dansçı Marjorie Tallchief'le evlendi ve birinci yıldız dansçı durumuna geldi. Büyük klasik rolleri yorumladı, ayrıca *Tragédie à Vérone* (1950), *Annabel Lee* (1951), *Kafkas mahkûmu* (1951) ve *İdylle* (1954) gibi yapıtlar, üstün bir koregraf olduğunu da ortaya koydu. Karısıyla birlikte yıldız dansçı ve koregraf olarak Paris opérası'na girdi (1957), bale yöneticiliğine getirildi (1958-1962). *Daphnis et Chloé* (1959), *Marines* (1961) ve *Danses brèves* (1963) temsillerinde oynadı ve Paris opérası için *la Péri*'nin yeni bir yorumunu imzaladı. 1965-1967 arasında Harkness Ballet'in sanat yönetmenliğini yaptı, ardından ABD'ye kesin olarak yerleşti ve Dallas'ta bir koregrafi merkezi açtı (1967). Bunun üzerine koregraf olarak çeşitli topluluklarla çalıştı: Paris'teki l'Opéra-Comique (*Raymonda* yorumu, 1967), Louisville Civic Ballet (*Ateş kuşu* ve *Romeo ve Juliet* yorumu, 1967), Ballet-Théâtre contemporain (*le Soleil des eaux*, 1969; *la Légende des cerfs*, 1970); Buenos Aires Colón tiyatrosu (*Daphnis et Chloé* ve *Romeo ve Juliet*, 1970; *Petruşka* ve *Kafkas mahkûmu*, 1972), Finlandiya Ulusal balesi (*Daphnis et Chloé*, 1972), Wallonie balesi (*Romeo ve Juliet* ve *la Péri*, 1972). 1969'dan başlayarak Dallas Civic Ballet'in sanat yönetmenliğine getirildi, 1972'de bu toplulukta *Fındıkkıran*'ı yeniden sahneye koydu ve *Graffiti*'yi, R. Hossein topluluğu için de *Şehrazat*'ı uyarladı.

SKİ-BOB a. (ing. sözc.). Tekerleklerin yerine küçük kayaklar takılmış bir sele ve gidonu bulunan, tahta ya da metalden yapılmış bisiklet.

Skidbladner, iskandinav mitolojisinde Freyr'e ait olan dev gemi. Cüceler tarafından inşa edildi ve tüm Aslar buraya yerleşebildiler. Parçalara ayrılabiliyordu.

Skidmore, Owings and Merrill, 1936'da New York'ta kurulan amerikan inşaat şirketi. Louis *Skidmore* (1897-1962) ile Nathaniel *Owings*'in (1903-1984) ortaklığıyla kurulan şirkete 1939'da John O. *Merrill* (doğm. 1896) de katıldı. 1950'den sonra G. Bunshaft gibi mimarların işbirliğiyle şirket önemli bir rol oynadı (Lever House, 1952, New York; General Life Insurance, Hartford, 1954-1957). "S.O.M. üslubu" zarif orantıları ve Mies van der Rohe tarzındaki açık seçik çelik ve cam yapılarıyla ayırt edilir. İstanbul Hilton oteli, Sedat Hakkı Eldem ile bu grubun ortak tasarımlarının ürünüdür.

SKİEN, Güney Norveç'te kent, Telemark'ın merkezi, *Skien ırmağı* kıyısında; 47 300 nüf. Kereste, selüloz ve kâğıt sanayileri.

SKİERNİEWİCE, Polonya'da kent, Varşova ile Lódz arasında, voyvodalık merkezi; 32 000 nüf. Ağır basan elektroteknik ve mekanik sanayilerini, hazırgiyim, camcılık ve kontrplak üretimi tamamlar. —*Skierniewice voyvodalığı* nda (3 959 km²; 415 200 nüf. [1989]) çeşitli tarım etkinlikleri (özellikle meyve ve sebze) vardır; kuzey ve batı kesimindeyse çavdar ile şekerpancarı ya da patates yetiştirilir. Varşova-Lódz ekseni üstünde olması nedeniyle Skierniewice voyvodalığında sanayi önemli yer tutar (kimya, makine, tarıma dayalı besin sanayisi).

SKİFF a. (ing. sözc.). Tek bir kürekçi tarafından kullanılan bir çift kürekle donatılmış, uzun ve narin tekne.
—Balıkç. Norveçliler'in kullandığı köprüsüz balıkçı gemisi.

SKİFİSTOMA a. (lat. *scyphistoma*). Gerçekmedüzlerin ya da *Acalephae*'lerin tutunarak yaşayan larva biçimi. (Otomedüzler sınıfı.)
—ANSİKL. Çoğunlukla skifistomalar bir polipe benzetilir. Oysa skifistomalar bir planula larvasının ön ucuyla tutunması sonucu ortaya çıkar; hayvana tutunma olanağı veren uç, 16 dokunaçla çevrili ağzın açıldığı şişkin bir çanak taşıyan bir sapa dönüşür. Bunun üzerine, tomurcuklanma olayı sonucu art arda gerçekleşen boğumlar sayesinde bu "polip" parçalara ayrılır ve fincan tabağı yığınına benzeyen bir yapı ortaya çıkar; kopan parçaların her biri efirula'ya (daha sonra erişkine dönüşen küçük medüz) dönüşür; sonuç olarak, skifistomaların tomurcuklanması eşeysiz bir üreme biçimidir.

SKİKDA, esk. **Philippeville,** Cezayir'

Technip-H. Culos

Skikda
doğal gaz sıvılaştırma fabrikasından bir görünüm

de liman kenti, vilayet merkezi, Annaba'nın B.'sında, uved Saf-Saf vadisinin ağzında; 128 747 nüf. (1987). Balıkçılık limanı olan Skikda, aynı zamanda birçok petrol ve doğal gaz boruhattının burada son bulması nedeniyle bir petrol limanı haline geldi. Petrol rafinerisi ve petrokimya. Doğal gaz sıvılaştırma fabrikası. — *Skikda vilayeti;* 4 748 km^2; 493 000 nüf.

SKİLLUS. Tar. coğ. Eleia'da (Peloponisos) yunan sitesi. Ksenophon yapıtlarının bir bölümünü burada yazdı.

SKİMMİYA a. (lat. *skimmia*'dan). Saydam bezemsi noktalar taşıyan, almaşık, basit, sert yapraklı küçük ağaç. (Himalaya, Çin ve Japonya kökenli on kadar türü vardır. Erdişi, beyazımsı çiçekleri saçaklı, meyvesi drupadır. Birçok türü, özellikle *Skimmia fortunei, S. japonica* süs bitkisi olarak yetiştirilir. Sedefotugiller familyası.)

SKİN-EFFECT a. (ing. *skin,* deri ve *effect,* etki'den). Elekt. DERİ* ETKİSİ'nin eşanlamlısı.

SKİNHEAD a. (saçları dipten kazınmış anlamında ing. sözc.). Askeri esinli şiddet yanlısı ve saldırgan bir modayı dile getirmek amacıyla saçlarını kazıtan genç.

SKİNK a. (lat. *scincus;* yun. *skigkos*). **1.** Yarı çorak ve kumlu tropikal bölgelerde yaşayan, bedeni koyu çizgilerle kaplı sarı renkte, küçük boylu kertenkelelerin ortak adı. (Skinkgiller familyası.) **—2.** *Aktar skingi,* Sahra'dan Arabistan'a kadar yaygın olan tıbbi skingin *(Scincus officinalis)* kurutularak toz haline getirilmiş gövdesi. (Eskiden cinsel uyarıcı sayılırdı.)

SKİNKGİLLER a. Silindirsi ve pürüzsüz uzunca gövdeli, belirsiz boyunlu, ince uzun kuyruklu, küçük bedenli sürüngenler familyası. (Kertenkelegillere yakın bir familyadır. Bil. a. *Scincidae.*)
—ANSİKL. Skinkgiller, yarı çorak ve kumlu bölgeler başta olmak üzere dünyanın bütün tropikal bölgelerinde bulunur. 600'den fazla türü bilinir; bunlar arasında, koşabilen, ağaçlara tırmanabilen ya da yerin içine yuva yapabilen kısa ve kalın bacaklı türlerden, bacakları körelmiş ya da büsbütün yok olmuş türlere kadar pek çok sürüngen tipi yer alır.

SKİNKİMSİLER a. İnce uzun gövdeli, kertenkelemsi sürüngenler alttakımı. (Teyugiller [Amerika kertenkeleleri], kertenkelegiller [Eski Dünya kertenkeleleri], dikenlikuyruklukertenkelegiller [Afrika], skinkgiller [bütün dünyanın tropikal bölgeleri] ve *Dioamidae* [Güneydoğu Asya] familyalarını kapsar. Bil. a. *Scincomorpha.*)

SKİNNER (Burrhus Frederic), amerikalı ruhbilimci (Susquehanna, Pennsylvania, 1904 - Massachusettes, Cambridge, 1990). Minnesota (1937-1945), İndiana (1945-1948) ve Harvard (1948-1957) üniversitelerinde çalıştı. İlkin fareler ve güvercinler, sonra insanlar arasında, işlemleyici koşullanma adını verdiği özel bir öğrenme türünü inceledi. Bu deneylerin en tanınmışı "Skinner kutusu"na ilişkin olanıdır. Kutu içindeki fare, oradaki bir kola bastığında bir yiyecek tabletine kavuşuyordu. Bu deneyden yola çıkan Skinner, behaviorcu okul içinde kalmakla birlikte, *davranışın deneysel incelenmesi* okulu olarak adlandırılan ve köktenci bir behaviorculuk felsefesine dayanan bir akım geliştirdi. Bu akımın temel düşüncesi, bireylerin her türlü davranışının, bu bireylere yaşamları boyunca çevrelerinin kabul ettirdiği pekiştirmelerdeki düzenliliklerle ("pekiştirme olumsallıkları") açıklanabileceği düşüncesidir. Bu görüş, özellikle felsefi, ahlaki ve siyasal sonuçları nedeniyle, başka birçok kuramdan daha güçlü yandaşlıklara ve karşıtlıklara yol açtı. Skinner'in başlıca yapıtları: *The Behavior of Organisms* (Organizmaların davranışı), 1938; *Science and Human Behavior* (Bilim ve insan davranışı), 1953; *Verbal Behavior* (Sözsel davranış), 1957; *Cumulative Record,* 1959; *Contingencies of Reinforcement: a Theoretical Analysis* (Pekiştirme olumsallıkları: kuramsal bir inceleme), 1969; *Beyond Freedom and Dignity* (Özgürlüğün ve saygınlığın ötesinde), 1971 ve *About Behaviorism* (Behaviorculuk üzerine), 1974.

SKİNNERCİ sıf. Ruhbil. **1.** B. F. Skinner'e ya da görüşlerine ilişkin. **—2.** *Skinnerci koşullama,* İŞLEMLEYİCİ KOŞULLAMA*'nın eşanlamlısı.
◆ sıf. ve a. Ruhbil. B. F. Skinner'in görüşlerini savunan.

SKİNNERCİLİK a. B. F. Skinner'in kuramı.

SKİONE. Tar. coğ. Khalkidike'de (Pallene yarımadası) yunan sitesi, Trakya denizi kıyısında. Atinalılar'a karşı ayaklandıysa da İ.Ö. 421'de, Atinalılar kenti yakıp yıktı, halkını köle olarak sattı.

SKİOPTİK sıf. (fr. *skioptique;* yun. *skia,* gölge, ve fr. *optique,* optik'ten). Etol. Bazı omurgasız hayvanlarda, gölge bir yerle karşılaşınca beliren geri çekilme hareketi tepkisi için kullanılır. (Bir yumuşakçanın üzerine gölge düşürülünce hayvanda dokunaçlarını geri çekme tepkisi uyanır. Bu tepki hayvanın görme algısına değil someztezi etkinliğine bağlıdır ve skioptik tepki kör hayvanlarda da olur.)

SKİP a. (ing. *skip,* kepçe). Aktar. Bir çıkrık düzeniyle çalışan ve kasası devrilerek ya da dibi açılarak boşaltılan, büyük kapasiteli (30 tona kadar) yük aktarma aygıtı. (Skip düşey fırınların [yüksek fırınlar, kireç fırınları, çimento fırınları] beslenmesinde çok kullanılır. Aygıt, fırının tepesini yerdeki doldurma hunilerine bağlayan eğik bir şasi üzerinde gidip gelir. Skip, maden kuyularında maden çıkarmaya da yarar; bu durumda tüm kuyu boyunca uzanan halatlarla kılavuzlanır.)

SKİP-CAGE a. (ing. *skip,* kepçe ve *cage,* kafes'ten). Mad. oc. Bir skip ile bir çıkarma kafesinden oluşan düzenek.

SKİPJACK a. (amerikanca sözc.). Denizc. Özellikle Chesapeake körfezinde seyreden yelkenli küçük amerikan teknesi.

SKİPPER a. (ing. sözc.). **1.** Açık deniz yat yarışı yelkenlisinin kaptanı. **—2.** Bir yarış yelkenlisinin dümencisi.

SKİR a. (fr. *squirre;* lat. *scirros;* yun. *skirros,* sert cisim'den). Patol. Stromasındaki lifsi dokunun zenginliğinden doğan sertliğiyle belirgin karsinom çeşidi. ("Atrofik skir" adlı çeşidinde, bulunduğu dokularda [meme] büzülmeye yol açar.)

Skira (*éditions d'art* **Albert**), 1928'de, Albert *Skira* (1904-1976) tarafından İsviçre'nin Cenevre kentinde kurulan yayınevi. Sanat dergileri (*Minotaure,* 1933-1939), kitapseverler için özel baskılar ve güzel sanatlarla ilgili yapıtların yayımında uzmanlaşmıştır.

SKİRGİELLO, litvanyalı prens (1354'e doğr.-1396). Olgierd grandükünün oğluydu, kardeşi Jagellon tarafından Litvanya grandüklüğünün (1386-1392) yönetimine ortak edildi.

SKİRLER. Esk. coğ. Orta Tuna bölgesinde yaşayan germen halk. İ.Ö. 230'a doğru Karadeniz kıyılarında ortaya çıkarak Akdenizliler'i tedirgin eden ilk halklardan biriydi. V. yy.'da bazı Skirler Güney İtalya'ya yerleşti. Odoaker de bu Skirler'den biriydi.

SKİRON → SKEİRON.

SKİVE, Danimarka'da kent, Jylland'ın kuzey-batı'sında, Limfjord'un kıyısında; 18 000 nüf. XVI. yy.'ın ortasında yapılmış güzel duvar resimli (azizler, din kurbanları, kâhinler ve çiçekli süslemeler) kilise. Müze (amber eşyalar vb.). Ticaret, sanayi (makine, kimya, kereste, besin sanayileri) ve turizm merkezi.

SKİYASKOPİ a. (fr. *skiascopie;* yun. *skia,* gölge, ve *-skopein,* gözetlemek, bakmak'tan). Oftalmol. Gözün ışığı kırma derecesini belirlemek için gözbebeği gölgesinin incelenmesi.

SKİZOFAZİ a. (fr. *schizophasie*). Psik. Konuşma dilindeki bozukluk. Bu bozukluk sonucu, sözcüklerin kendi anlamlarından uzaklaşmaları, uydurma sözcüklerin bol bol kullanılması, konuşulan dili anlaşılmaz bir duruma getirir.

SKİZOSÖLİ a. (fr. *schizocœlie*). Ortaderinin içi dolu şeritler halinde çoğalmasıyla gelişen sölom oluşum biçimi. (Meydana gelen dolu şeritler bölütlenir, sonra boşluk edinir ve metamerleşerek bir çift sölom boşluğu yaratır. Bu türlü oluşum tarzına halkalısolucanlarda, trokofor larvada, kolsuayaklılarda ve eklembacaklılarda rastlanır.)

SKLAREOL a. (fr. *scIaréol*). Org. kim. Formülü $C_{20}H_{36}O_2$ olan, adaçayından özütlenen ve parfümcülükte kullanılan diterpensel alkol.

SKLAVOS (Yerassimos), yunanlı heykelci (Sklavata, Kefalonya, 1927 - Levallois-Perret 1967). 1957'de Paris'e yerleşti, Zadkine'in yanında eğitim gördü; 1960'a doğru sert taşları işlemeye başladı ve kendi bulduğu bir yöntemle yalın ve anıtsal biçimler üretti. Sklavos'un heykellerinde kütle, üzerindeki girinti ve çıkıntılarla ritim kazanır ve mekân içinde belirginleşir (*Delphoi ışığı,* Delphoi müzesi).

SKLERA a. (lat. *sclera;* yun. *sklerotes,* sertlik'ten). Anat. Gözün sert kılıfını oluşturan ve iç zarlarla sıvı ortamları koruyan lifsi zar. (Genellikle beyaz [gözakı] olmakla birlikte, çocuklarda biraz mavimsi, yaşlılarda biraz sarımsıdır; arkada içinden görme sinirinin geçtiği bir deliği, önde içine korneanın oturduğu geniş bir açıklığı vardır.) [Eşanl. GÖZAKI, SERTTABAKA.]

SKLERANKİMA a. (fr. *sclérenchyme*'den). Bot. Bitkilerde iskeleti oluşturan ve çoğunlukla kalın zarlı ölü hücrelerden ve liflerden oluşan, odunlaşmış destek dokusu. (Odun gibi "iyot yeşili" ile yeşile boyanır. Örneğin meyvelerin çekirdeği.)

SKLEREKTAZİ a. (fr. *sclérectasie*). Oftalmol. Skleranın genleşmesi.

SKLEREKTOMİ a. (fr. *sclérectomie*). Oftalmol. Skleranın kesilerek çıkarılması.

SKLEREM a. (fr. *sclérème*). Çoc. hekim.

B. Hatala-C. N. A. C. G.-Pompidou

Yerassimos **Sklavos**: *Od pembe mısır porfiri, 1963-64 özel kol.*

Breschard

skip (yerleştirilmeden önce)

Yenidoğanda ya da sütçocuğunda ortaya çıkan, daha sonra sert ve odunsu bir kıvam alan yumuşak ödem. (Nedeni bilinmeyen bu ödemin prognozu kötücüldür.)

SKLERİT a. (fr. *sclérite*). **1.** Eklembacaklıların kabuğunda, yakınındaki alanlardan hareket olanağı veren esnek bölgelerle ayrılan ve içerisindeki uzantılara kasların ulaştığı kitinli alan. **—2.** Knidlilerde ya da derisidikenlilerde iskelet öğelerine bazen verilen ad. (İĞNECİK terimi de kullanılır.)
—Bot. Hücreleri ince çeperli olan çevre dokuların tersine, zarına odunözü gibi sert maddeler sinmiş tek hücre ya da küçük hücre kümesi.
—Oftalmol. Genellikle yüzeysel hücre dokusunda olan sklera iltihabı. (Bu durumda bir episklerit sözkonusudur.)

SKLERODAKTİLİ a. (fr. *sclérodactylie*). Parmaklarda ya da ellerde olmakla birlikte, sonradan bütün vücuda yayılabilen yerel sklerodermi.

SKLERODERMİ a. (fr. *sclérodermie*). Deri ve derialtı dokularının derinlemesine kalınlaşma ve sertleşme yüzünden normal esnekliklerini yitirmeleriyle belirgin, nedeni bilinmeyen hastalık.
—ANSİKL. Genelleşmiş sklerodermi ya ani olarak ya da daha çok birbirini izleyen duraklama ve alevlenme dönemleriyle yavaş yavaş ortaya çıkar. Deri dolgun, sert ve kıvrılmaz niteliktedir: kırışıklıklar kaybolur, yüz ifadesini yitirir, mermersi bir görünüm alır ve bir süre sonra deri derin tabakalara yapışır; fildişi sarısı bir renk alır ve yer yer damar genişlemeleri gösterir; basınç altında kalan noktalarda bazen ülserleşmeler ortaya çıkar. Deri lezyonlarına hemen her zaman evrimi ağırlaştıran içorgan (başta yemekborusu olmak üzere akciğerler, böbrekler, kalp) lezyonları eşlik eder. Karma kollajenoz ya da Sharp sendromu da denilen ve sklerodermiyle başka bir kollajenozla (dermatomiyozit ya da döküntülü lupus) birlikte bulunduğu bir *iltihaplı sklerodermi* biçimi de vardır. Kollajenozların genel biyolojik anomalileri (romatoit etmen, antinükleer antikorlar, döküntülü lupus hücreleri, bağışıklık kompleksleri) sklerodermide her zaman bulunmaz.
Yalnız el ya da ayaklarda görülen sklerodermiye sklerodaktili adı verilir. Sınırlı sklerodermide içorgan lezyonu yoktur. Ayrıca menekşe rengi bir haleyle (leylak halka) çevrili, fildişi beyazı sert plaklar biçiminde gözlenen *plaklı sklerodermi; damla halinde sklerodermi;* kol ve bacaklarda görülen *şerit halinde sklerodermi* gibi çeşitleri de vardır. *Kılıç darbesi şeklinde sklerodermi* alna özgüdür. Bir el ya da ayak parmağı çevresindeki halkalı sklerodermi zencilerdeki ainhum hastalığıyla aynıdır; sünnet derisinde de görülebilir.
—Vet. Sklerodermi, yaşlı domuzlarda görülen bir hastalıktır.

SKLEROFİL sıf. (fr. *sclérophylle*). Bot. **1.** Kuraklığa iyi dayanmak üzere uyum sağlamış, sert ve cilalı hepyeşil küçük yapraklı bitki türlerine denir. (Sklerofil bitkiler makilerde ve Akdeniz bölgesi pırnallıklarında çok bulunur.) **—2.** Esas olarak sklerofil türlerden ya da başka kurakçıl bitkilerden oluşan bitki örtüsüne denir.

SKLEROKERATİT a. (fr. *sclérokératite*). Oftalmol. Sklerada ve saydam korneada olan iltihap.

SKLEROKOROİDİT a. (fr. *scléro-choroïdite*). Oftalmol. Gözün sklera ve koroit tabakalarında olan iltihap.

SKLEROLİPOMATOZ a. (fr. *sclérolipomatose*). Patol. Dokulararası skleroz ve adipositlerin sayısında ve hacminde artışla belirgin yağ dokusu değişikliği. (Sindirim organlarının bağlarında kalınlaşma ve sertleşme biçiminde görülür.)

SKLEROMALASİ a. (fr. *scléromalacie*). Oftalmol. Skleranın, iltihabi bir nedene bağlı olarak, genellikle gözküresinin delinmesiyle sonuçlanan, önemli derecede incelmesi.

SKLEROPROTEİN a. (fr. *scléroprotéine*). Biyokim. Suda ve tuzlu çözeltilerde çözünmeyen doku proteinlerine verilen ad (keratin, kollagen, elastin vb.).

SKLEROS, ünlü bizanslı aile. Ailenin en seçkin temsilcisi ve İoannes I Tzimiskes' in kayınbiraderi olan BARDAS **Skleros** (öl. 991), Ruslar (Arcadiupolis [bugünkü Lüleburgaz], 970) ve Araplar'la savaşarak, ayrıca Bardas Phokas ayaklanmasını da bastırarak (971), İmparatorluk'a yüksek hizmetlerde bulundu. Ancak İoannes'in ölümünden (976) sonra, asya birlikleri komutanlığı görevlerinden alınınca ayaklandı. Sonunda Bardas Phokas'a yenildi (979) ve Araplar'a sığınarak yedi yıl Bağdat'ta tutsak kaldı. 987'de, Basileios II' ye karşı ayaklanan Phokas'ın bağlaşığı olarak yeniden ortaya çıktıysa da çok geçmeden boyun eğdi (989).

SKLEROSKOP a. (fr. *scléroscope*). Metalogr. Çok sert çelik bir bilyanın, denenmek istenen bir cisim üzerine çarptıktan sonra sıçrama yüksekliğine bağlı olarak bu cismin sertliğini ölçmeye yarayan aygıt. (En çok kullanılan tipi, Shore skleroskopudur.)

SKLEROTİYUM a. (lat. *sclérotium*'dan; yun. *sklerotes,* sertlik). Bazı mantarlarda görülen ve onların elverişsiz büyüme koşullarına dayanmasını sağlayan miselyum topağı halindeki bir çeşit yumru.

SKLEROTOM a. (fr *sclérotome*). Omurgalıların embriyonunda mezoderm somitinin orta karın kısmı. (Bundan omurga iskeleti [kafatası ve belkemiği] ve sertzar [beyin-omurilik zarlarının dış katı] doğar.)

SKLEROZ a. (fr. *sclérose;* yun. *sklerosis,* sert'ten). İçerdiği bağdokusunun artışına bağlı olarak, bir dokunun ya da organın patolojik sertleşmesi. (Bk. *ansikl.* böl. Patol.)
—Çoc. hekim. *Beyin yumrulu sklerozu,* BOURNEVİLLE YUMRULU SKLEROZU'nun eşanlamlısı. || *Merkezi beyin sklerozu,* SCHİLDERFOİX HASTALIĞI'nın eşanlamlısı.
—Nörol. *Amyotrofili yanal skleroz,* piramidal yolla omurilik ön boynuzları ve ökülomotor çekirdekler dışında, kafatası sinirlerine ait hareket çekirdeklerini ilgilendiren sistemik yozlaşma hastalığı. (Eşanl. CHARCOT HASTALIĞI.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Omurilik kombine sklerozu,* omurilikteki piramidal yolla arka kordonların birlikte tutulmasıyla belirginleşen ve iki taraflı piramidal sendrom ve derin duyum bozukluklarıyla kendini belli eden sendrom. (En sık nedeni B_{12} vitamini eksikliği olmakla birlikte [sinirsel kansızlık sendromu], örneğin Friedreich hastalığı gibi başka bir kökeni de olabilir.) || *Plaklı skleroz,* ılıman iklimde çok sık rastlanan, gençlerde görülen ve evrimi zamanla gerileyen, çok odaklı alevlenmelerle devam eden, miyelinsizleştirici iltihaplı hastalık. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ted. SKLEROZLAŞTIRICI* TEDAVİ'nin eşanlamlısı.
—ANSİKL. Nörol. • *Amyotrofili yanal skleroz.* Başlıca belirtileri şunlardır: 1. kolların uç kısımlarından başlayarak, hızla diğer tarafa da yayılan ve kaslarda amyotrofiye ve seyirmelere yol açan güç yitimi; 2. amyotrofinin varlığına karşın kemik-kiriş reflekslerinde canlanma ve iki taraflı Babinski belirtisi gösteren bir piramidal sendrom; 3. duyarlılıkta nesnel bir bozukluk bulunmaması.
Hastalığın 2 ile 3 yılı bulan evrimi sırasında, bazı hallerde hastalığın ilk belirtisi olabilen ve o takdirde Duchenne hastalığı diye adlandırılan bir dudak-dil-gırtlak felci tablosu ortaya çıkar. Özellikle Guam adasında, hastalığın ailevi biçimleri de vardır.
• *Plaklı skleroz.* Merkez sinir sisteminin tümü hastalanabilir, ama bazı bölümlerin hastalanmasına daha sık rastlanır: merkezi skotoma yol açan soğanilik arkası görme siniri nevriti, geçici diplopi, vestibulum sendromu, üçüz sinir nevralgisi, paresteziler ve diyesteziler, piramit ve beyincik sendromu, büzgenkas ve cinsel organ bozuklukları. Evrim boyunca normale dönüşleri gitgide azalan nöbetlerin birbirini izlemeleri hastayı hemen hemen sakat edebilir. Bununla beraber uzun süreli iyileşme dönemleri gözlenen iyicil biçimler de vardır.
Klinik bulgulara dayanılarak, hastalığın incelenmesinde beyin-omurilik sıvısında hafif lenfositoz, orta derecede protein fazlalığı ve elektroforezde saptanan gammaglobülin artışı teşhisi doğrular. Şimdiye kadar hastalığın nedeni kesin olarak ortaya konulamamıştır.
—Patol. Skleroz genellikle, tam bir doku onarımı gerçekleşmediği zaman o dokudaki iltihabın sonucudur. Skleroz, değişik işlevli bir dokunun yerini aldığı zaman, genellikle bu bir sakatlayıcı nedbe olgusu demektir; lifsi bir dokunun karaciğer dokusunun giderek yerini aldığı siroz buna örnek olarak gösterilebilirse de, içsalgı etkileri, bağışıklık sorunları ve zar değişiklikleri gibi başka mekanizmalar da skleroz oluşumunda rol oynayabilir. Atardamar sklerozuna arteriyoskleroz denir. Skleroz, "skir" adı verilen bazı kanserlerin yapısında ve gelişmesinde de önem taşır.

SKLEROZLAŞTIRICI sıf. Skleroz yapan.
—Ted. *Sklerozlaştırıcı tedavi,* sertleştirici bir madde şırınga ederek bir damarın tıkanmasını sağlayan yöntem. (Varis, basur, deri-altı anjiyom tedavisinde uygulanır.) [Eşanl. SKLEROZ.]

SKLEROZLU sıf. Patol. Lifsel bağdokusu öğelerinin patolojik gelişmesi sonucu kalınlaşmış ve sertleşmiş dokuya denir. (Sklerozlu doku sert, beyaz, dirençli ve genellikle az damarlıdır. Yerleşimine göre kalınlaşmaya, sertliğe, çekilmeye neden olur ya da bir içorganın loplara ayrılmasına katılır. Sklerozlu doku bir iltihaptan ileri gelebildiği gibi bir urdaki stromanın öğelerinden biri de olabilir.)

SKLERÖDEM a. (fr. *sclérœdème*). Deriye parafin şırınga edilmiş gibi balmumu kıvamında olan sert ödem. (Hastalık, genellikle bir enfeksiyondan sonra gövdeden başlar.)

SKLODOWSKİT a. (Marie Curie'nin kızlık soyadı *Sklodowska*'dan). Miner. Limon sarısı renginde, hidratlı doğal uranyum ve magnezyum silikat.

SKOBELEV (Mihail Dmitriyeviç), rus general (Petersburg 1843 - Moskova 1882). 1877-1878 Türk-Rus savaşı'nda yararlık gösterdikten sonra Rusya'ya Türkistan'ı kazandıran seferi (1881) yönetti.

SKOÇ sıf. ve a. (ing. *scotch*) → İSKOÇ.

SKODİZM a. (fr. *skodisme;* 1839'da bu belirtiyi tanımlayan viyanalı hekim Joseph *Skoda*'nın adından). Pnömol. Orta derecede su toplamış plörezilerde parmakla tıklatıldığı zaman akciğer tepesinden gelen hafif gergin ses.

SKOGHALL, İsveç'te yer, Vänern gölü kıyısında, Karlstad'ın G.'inde. Kâğıt ve karton hamuru.

SKOKİE VİLLAGE, ABD'de (İllinois) kent, Chicago yerleşme alanının kuzeyinde; 60 300 nüf. Matbaa. Basımevi. Üniversite kolejleri.

Skokloster, İsveç'te, Mälaren gölünün kuzey yakasında, XVII. yy.'da Jean de La Vallée ile Yaşlı Tessin'in planlarına göre, mareşal Wrangler için yapılmış şato. (1967'den beri devlet mülkiyetindedir.) — Yakınında, eski Cîteaux rahipleri manastırının tuğla kilisesi (XIII. yy.).

SKOLASTİK a. (fr. *scolastique;* lat. *scholasticus;* yun. *skholastikos*'tan). **1.** Ortaçağ'da, okullardaki yöntemleri izleyen filozof, tanrıbilimci. **—2.** Avrupa'da X.-XVI. yy. arasında sürdürülen ve hıristiyan dogmaları ile Vahiy'i, söz düzeyinde tam bir biçimsellikle geleneksel felsefeye bağlayan ve Aristoteles'in öğretisinden kaynaklanan dilbilgisi, mantık, tasım ve varlıkbilim kavramlarına dayanan felsefi öğretim. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Bu felsefeye dayanan biçimselleştirilmiş öğreti.

tıbbi skink
(Scincus officinalis)

◆ sıf. **1.** Skolastiğe ilişkin. **—2.** Ortaçağ okullarına, bu okullarda uygulanan yöntemlere ilişkin. **—3.** Ortaçağ sonunun yozlaşmış skolastiğine benzer bir biçimde, geleneğe körü körüne bağlı olan ve sözcük oyunlarına dayanan düşünce ve sözlerin ayırtedici özelliğine denir.

—ANSİKL. Augustinusçu doğrultuda başlayan ve katolik öğretime aristotelesçiliğin girmesinden etkilenen Skolastik hareket, özellikle aziz Anselmus, Abélard ve Petrus Lombardus'un öncülüğünde gelişti. Ama doruk noktasına XIII. yy.'da ulaştı. Bu dönemde, bir yandan Aristoteles'in düşüncesi mutlak bir otorite kazanırken, öte yandan, üniversitelerin gelişmesi skolastik düşüncenin tam anlamıyla serpilmesini sağladı. Nitekim, fransiskenler ve dominikenler, sanat fakülteleri ile tanrıbilim fakültelerinde, önemli dini ve felsefi metinlerin incelenmesi için skolastik okul yöntemlerine başvurdular: *lectio, quaestio* ve *disputatio*. Bu üç kural, metinlerin çözümlenmesi için eksiksiz bir dil, diyalektik ve gramer bilgisi gerektiriyordu: *lectio*'da, metin bölümlere ayrılıyor ve bazı noktaları dışta tutularak ayrıntılı biçimde açımlanıyordu; *quaestio* ve *disputatio* ise, metnin incelenmesinden sonra belli bir sorunun ortaya konması ve olası çözümlerin ve bunların sonuçlarının incelenmesiydi. *Quaestio*'yu sadece öğretmen yapıyordu; birçok öğretmen ve öğrencinin katılması durumunda ise, bir *disputatio* sözkonusuydu. Bu yöntemin içeriği, vahiyle ulaşılan gerçeklerin özünü kavramaya yönelikti, ama bunu sağlamak için akılsal ilkelere başvurmak da gerekebiliyordu. Bunun için de, inanç ile akıl arasındaki ilişkilerin karşılıklı olması şarttı. Augustinusçu öğretide de belirtildiği gibi inancın üstünlüğü kesindi, ama gene aziz Augustinus'un söylediği gibi inanmak için anlamak, anlamak için de inanmak gerekiyordu. Son olarak, XIII. yy.'a özgü bir olguyu belirtmek gerekir. Biçimsel çözümleme önem kazanınca, Kutsal Kitap metninin gerektirdiği salt tarihsel okumanın yerini, sistematik bir okuma aldı.

Skolastiğin en önemli temsilcileri Albertus Magnus ve özellikle de aziz Thomas Aquinus'tur. Ama, fransiskenler arasında thomasçılığa karşı çıkanlar oldu: Halesli Alexander, aziz Bonaventura, özellikle de Duns Scotus.

• *Çöküş (XIV.-XVI. yy.).* Diyalektikte aşırılık ve gereksiz soyutlamalar, bazılarını gizemciliğe, bazılarını da doğa bilimlerinin incelenmesine yöneltti. Bu da skolastiğin yeni bir biçiminin, yani adcılığın ortaya çıkmasına yol açtı. *Adcılık* aziz Thomas ve Duns Scotus'un öğretilerinin temeli olan akıl ile inancın uyumuna son vererek akla duyulan güvensizliğin arttığını gösterdi. William of Ockham inancılığa saptı. Raymond Lulle ile *Ars magna* adlı yapıtında kavramaları mekanikleştirmeye ve totolojiye yaklaşan düşünce oyunlarına yöneldi. Rönesans, Rabelais ile birlikte skolastiğe son verdi.

Skolastik modern çağların pek çok tanrıbilimcisi ve Trento konsili'nin birçok toplantısı üzerinde etkili oldu. Cajetanus (1468-1534), Rönesans döneminin thomasçılığının önemli temsilcilerinden biriydi; cizvitler de, uzun arayışlardan sonra, özellikle Suárez'in (1548-1617) *Disputationes Metaphysicae* adlı yapıtı sayesinde skolastik felsefeyi benimsemeye karar verdiler. XVIII. yy. felsefesi, skolastiğin çöküşünü hızlandırdı.

SKOLEKOSPOR a. (fr. *scolécospore*). Bazı mantarların uzun, ipliksi ya da solucan biçimli sporu.

SKOLEKS a. (fr. *scolex*). Tenyalarda ön uca verilen ad. ("baş" da denen bu uç, hayvanın konağına tutunma organlarını [çekmenler ve tutunma organları] taşır ve arka kısmından tomurcuklanarak, strobili oluşturacak ardışık bölütleri verir.)

SKOLEM (Albert Thoralf), norveçli mantıkçı ve matematikçi (Sandsvaer 1887 - Oslo 1963). Çalışmalarının özü, Chabauty ile *p*-sel yöntemi geliştirdiği Diophantos denklemlerinin çözümü, doğal tamsayıların belitsel incelemesi ve basit cebirin özyapı uygulamalarının ayırt edilmesiyle ilgilidir. Mantıkta sezgici kurama önemli bir katkıda bulundu. Löwenheim teoreminin, genelleştirimini sağlayan yeni bir tanıtlamasını ona borçluyuz. 1923'te, çözümleme ve aritmetiğin gerilemeli fonksiyonlarla kurulması gerektiğine ilişkin yeni bir tanıtlamanın temellerini attı. Löwenheim'la birlikte, Löwenheim-Skolem teoreminin ifadesini belirledi.

SKOLESİT a. (fr. *scolécite*). Miner. Ortorombik sistemde yer alan, zeolitler ailesinden, hidratlı doğal kalsiyum alüminosilikat.

SKOLİMOWSKİ (Jerzy), polonyalı film yönetmeni (Varşova 1938). 1960'ta *Niewinni czarodzieje*'nin (A. Wajda, 1960) senaryosu üzerinde çalıştı. 1961'de *Sudaki bıçak*'ın (Noz W. Wodzie) [R. Polanski'nin] senaryo çalışmalarına katıldı, boks üzerine bir belgesel olan *Boks*'u ve iki kısa metrajlı film gerçekleştirdikten sonra uzun metrajlı film çalışmalarına *Signes particuliers: néant* (1964) ile başladı. Kısa zamanda yeni Polonya sinemasının öncüsü oldu: *Walkover* (1965), *Bariera* (1966), *Race to gory* (1967), *The Adventures of Gerard* (1969), *Deep End* (1970), *Yaklaş ama soyunma* (King, Queen, Knave) [1972], *Çığlık* (The Shout) [1978], *Moonlighting* (1982), *Succes is the Best Revenge* (1984), *The Lightship* (1985), *Torrents of Spring* (1988), *Before and After Death* (1990), *Ferdydurke* (1991).

SKOLOPİDYUM a. (lat. *scolopidium*'dan). Böcbil. Böceklerin skolopoforundaki temel yapı birimi.

SKOLOPOFOR a. (fr. *scolopophore*). Böcbil. Böceklerde ayakların üstünde ya da duyargaların dibinde bulunan ve 250 000 Hz'e kadar ultrasonları algılayabilen işitme organı.

SKOLYOZ a. (fr. *scoliose*; yun. *skoliosis*, *skoliun*, eğmek, eğik hale getirmek'ten). Omurganın yana eğilmesi.

—ANSİKL. Patol. Skolyoz tek başına olabileceği gibi, omurganın öne-arkaya eğikliği, kamburluk ya da lordozla birlikte de olabilir. Duruş bozukluğundan, omurga çevresi kaslarının yetersizliğinden (çocuk felci), doğuştan omurga anomalisinden, bacakların uzunluğunun aynı olmamasından ileri gelebilir. Tedavisi için bir ya da birden fazla yöntemin aynı anda kullanılması gerekli olabilir: hareket eğitimi, özel aygıtlar, cerrahi girişimler, uygulamada yana eğikliği düzeltmek, düzelmeyi desteklemek ve bazen skolyozla birlikte bulunabilen bozukluklarla (göğüs asimetrisi, solunum işlevi bozuklukları vb.) mücadele etmek için kineziterapiden de yararlanılır. Kullanılan aygıtlar arasında omurgayı bir menteşe ya da sabitleştirme amacıyla uzatma ya da germeye) yönelik "dikleştirme" ya da "derotasyon" alçısı denilen korseler de yer alır. Bazı olgularda deri ve madenden, selüloitten ya da plastik maddeden (polyester) korseler kullanılır. Daha ciddi ya da ilerleyici biçimlerde gerekli olan cerrahi tedavi, eğilme içbükeyliği içine yerleştirilen bir gref aracılığıyla omurgaların birbirlerine kaynaştırılması esasına dayanır (Harrington ameliyatı).

SKOPAS, İ.Ö. IV. yy.'ın ortalarına doğru etkinlik göstermiş yunanlı mimar ve heykelci. Nemea'da, Halikarnassos'ta ve Tegea'da çalıştı. Tegea tapınağı'nın batı alınlığı büyük bir olasılıkla, onun günümüze kadar ulaşmış ender yapıtlarından biridir. Yapıtlarına Hellenistik dönem heykelciliğini derinden etkileyecek olan yeni bir ritim ve anlatım yoğunluğu vermesini bilmişti.

SKOPELOS, türkç. **İskapolos,** Ege denizi'nde yunan adası. Kuzey Sporadlar öbeğinde; 93 km²; 4 500 nüf. Merkezi *Skopelos*, kuzey kıyısında. Turizm merkezi

Skopelos ırkı, Skopelos adası kökeni çok doğurgan koyun ırkı. Yün üretimi için yetiştirilir.

SKOPİN-ŞUYSKİY (Mihail Vasilyeviç) rus prens (1586 - Moskova 1610). Amcası çar Vasiliy Şuyskiy (1606-1610) tarafından voyvodalığa atandı, Bolotnikov'a karşı savaştı. Ardından İsveçliler'in ve Kuzey Rusya'daki kent milislerinin yardımıyla, Tuşino'da yönetimi ele alan ikinci düzmece Dimitriy'le (1608-09) savaştı. Onu yendikten sonra, mart 1610'da Moskova'ya döndü. Çok geçmeden, büyük bir olasılıkla zehirlenerek öldü.

SKOPJE → ÜSKÜP.

SKOPOLAMİN a. (fr. *scopolamine*) Psik. ve Farmakol. Parasempatikolitik olarak kullanılan $C_{17}H_{21}NO_4$ formüllü alkaloit. (Etkisi atropininkine yakındır.)

SKOPOLYA a. (lat. *scopolia*). Bahçelerde yetiştirilen kalem yapraklı, çan ya da huni çiçekli, kapsül meyveli süs bitkisi. (Patlıcangiller familyası.)

SKOPTSIY a. (rusça sözc.). Orel bölgesinde, XVIII. yy.'da ortaya çıkan ve hadımlığı kabul eden bir rus mezhebinin üyeleri.

SKOPULA a. (lat. *scopula*, küçük süpürge'den). Zool. **1.** Eklemliler öbeğinden çeşitli hayvanların üyelerinde bulunan, sert kıllardan oluşan küçük fırça. **—2.** Bazı kirpikli çevrekirpiklilerin (*Vorticella*) desteklerine tutunmalarına yarayan kasılgan sapçık.

SKOR a. (ing. *score*, sayı'dan). **1.** Spor. Bir karşılaşmada tarafların kazandığı sayılar. **—2.** Karşılaşmanın sayı olarak sonucu. **—3.** *Skor levhası*, tarafların yapmış oldukları sayıları gösteren pano. (Eşanl. SKORBORD.)

SKORBORD a. (ing. *score-board*). → SKOR* LEVHASI.

SKORİNA (Georgiy Lukiç, **Frantsisk** — denir), beyaz rus hümanist (Polotsk 1490'a doğr. - Prag 1541). Kraków ve Padova'da öğrenim gördükten sonra Prag'da ilk beyaz rus basımevini kurdu (1517); *Eski Ahit*'i (1517-1519), *Resullerin işleri*'ni dinsel bir takvim düzenlemesini ve bir mezamur kitabını çevirip yayımlayarak (*Vilnyus*, 1525), çağdaş bilgilerin yapılmasına ve dilin demokratlaştırılmasına katkıda bulundu.

SKORODİT a. (fr. *scorodite*). Miner. Ortorombik sistemde yer alan yeşilimsi mavi renkli hidratlı doğal demir arsenat.

SKORODUMOV (Gavrila İvanoviç), rus ressam ve gravürcü (Sen-Petersburg 1755 - *ay.y.* 1792). Londra'da Bartolozzi'nin yanında noktalama yöntemiyle gravür tekniğini öğrendi. Saray minyatürcüsü olarak (1785), imparator ailesinin portrelerini yaptı (Rus müzesi, Sen-Petersburg).

SKOROPADSKİY (Pavel Petroviç), rus general (Wiesbaden 1873 - Murnau 1945). Doğu Prusya'da bir süvari tümenine komuta ettikten sonra, 1917 devrimi sırasında Ukrayna kolordusunun başına getirildi. 1918'de Kiev'deki alman kurmayının (von Eichhorn) desteğiyle Ukrayna hetmanı ilan edilerek ayrılıkçı ve sovyet düşmanı bir Ukrayna hükümeti kurmaya çalıştı. Odesa'da yerleşen Müttefikler'le temasta olan Petliyura tarafından iktidardan uzaklaştırıldı ve aralık 1918'de Almanya'ya kaçtı.

SKORZENY (Otto), avusturyalı subay (Viyana 1908 - Madrid 1975). Mühendisti, Nazi partisi'ne girdi (1930), SS'te silah altına alınarak (1939), Fransa, Sırbistan ve Rusya'da savaştı, kendi yetiştirdiği komando birliğiyle Mussolini'yi Gran Sasso'dan kurtardı (eylül, 1943), Tito'yu ele geçirmesine ramak kaldı (haziran 1944), naip Horthy'yi tutsak etti (ekim), Ardennes saldırısına katıldı (aralık) ve Oder'i savundu

(1945). Steiermark'ta yakalandı, Nürnberg'de aklandı (1947), nazi olduğunu hiçbir zaman saklamaksızın, Madrid'de dışsatım-dışalım işleriyle uğraştı.

SKOTOFOR a. (fr. *scotophore*). Opt. Bir uyarma etkisiyle ışıltı niteliğini kaybeden ürün. (Potasyum bromür ya da potasyum iyodür gibi kimi halojenürler, morötesi ışınlar altında, fluorışıl görünür. Bu fluorışıma, katot ışınlarıyla yapılan bir tarama sonucunda bozulur; katot ışınlarının görüntüleri, ışıklı fon üzerinde mor ya da koyu kahverengi biçimde oluşur.)

SKOTOM a. (fr. *scotome;* lat. *scotoma;* yun. *skotoma,* başdönmesi, kararma' dan). Oftalmol. Görme alanında daralma.
—ANSİKL. Skotom çevresel olur ya da görme eksikliği *(negatif skotom)* biçiminde belirirse çoğu zaman fark edilmez. Buna karşılık, pozitif olduğu zaman siyah bir leke gibi algılanır. Görme alanının perimetriyle incelenmesi skotomun biçiminin, yerinin ve derinliğinin saptanabilmesini sağlar: tam skotom (her türlü ışık algısının kaybolması) ya da nispi skotom (basit görme azalması). Eğer skotom ortada olursa görme keskinliği çok azalır. Nedeni sinirsel olabileceği gibi (beyin ya da görme siniri lezyonları) sadece gözle de ilgili olabilir (retina ya da koroit hastalıkları).

SKOTOPİK sıf. (fr. *scotopique*). *Skotopik görme,* aydınlık az olduğu zaman görme. (Görme koni hücrelerle değil, retinanın duyu hücrelerinin çomakçıklarıyla sağlanır. Bunlar, ışılduyarlı, özellikle tayfın mavi ışınlarına duyarlı bir madde, yani rodopsin [retina moru] içerir.)

SKOVORODA (Grigoriy Savviç), ukraynalı düşünür (Çernuhi, Poltava eyaleti, 1722 - İvanovka, Harkov yakınında, 1794). Kiev akademisi'nde okudu, Avrupa'yı dolaştı ve iktidarın sürgün ettiği bir pedagogun göçebe hayatını yaşadı. Masallar, şiirler, diyaloglar ve incelemelerle dile getiren ve modern bilimsel kavramları (sonsuzluklar, doğanın özerkliği, maddenin ilksizlik ve sonsuzluğu), bağdaştırmacı bir nitelik taşıyan tinselci görüşlerle (Kutsal Kitap'a ilişkin simgesel, tümtanrıcılık, platonculuk) birleştiren düşüncesi, daha çok insan ve mutluluk üzerinde durur. Rousseau gibi Skovoroda da mutluluğu, toplumsal değerlerden uzakta, eşitlikli ve uyumlu bir topluluğun kurulmasında görür.

SKÖVDE, İsviçre'de (Skaraborg) kent, Vänern ve Vättern gölleri arasında; 46 000 nüf. XII. yy.'dan kalma kilise. Otomobil yapımı. Yapı gereçleri. —Yakınında, roman üslubunda Vâmb (XIII. yy.) kilisesi ve içinde birçok İsveç kralının mezarı bulunan eski Varnhem manastırı'nın (XIII. yy.) roman-gotik üslubunda kilisesi.

SKRAM (Amalie ALVER), norveçli kadın edebiyatçı (Bergen 1847 - Kopenhag 1905). İlk romanı *Constance Ring* (1885) ile kendini hemen kabul ettirdi. Kadınların sorunlarına değinen başarılı yeni yapıtlar yazdı (*Forradt,* [1892]). *Agnete* (1893) adlı piyesinde özgür düşünce ile burjuva tutuculuğu arasındaki çatışmayı sergiledi. Bir ailenin yaşamını konu alan başyapıtı *Hellmyrsfolket*'te (4 cilt, 1887 -1898), atalara bağlılığı ve toplumsal farklılaşmaları üstü kapalı bir biçimde hicvetti. Skram, *Fête de Noël* (fr. çev.) [1900] adlı yapıtıyla hıristiyanlığa döndü.

SKRAP a. (ing. *scrap,* parça, bölüm' den). Hevealarin (kauçuk ağacı) kabuğundan toplanan, bileşiminde kabuk kırıntıları, kum ve başka yabancı maddeler bulunan kauçuk.

SKRETA (Karel), çek ressam ve desinatör (Prag 1610 - *ay. y.* 1674). Özellikle İtalya'da yetişti (Venedik, Roma, 1630-1635'e doğr.). Yapıtlarının büyük bölümünü dinsel tablolar ile (Prag'daki bir augustinusçular manastırının tonozlarını süsleyen *Aziz Venceslay'ın yaşamı*'ndan 32 sahne, 1741'e doğru: büyük bir bölümü kaybolmuş olan bu dizinin ilk resmi Prag Ulusal galerisi'ndedir; *Paltosunu paylaşan aziz Martinus, ay. y.*) portre çalışmaları (*İnce taş yontucusu Dionysius Miseroni ile ailesi, atölyede,* 1653'e doğr., *ay. y.*) oluşturur. Bohemya barok okulunun kurucusudur.

SKREYPER a. (ing. *scraper,* kazıyıcı). Zemini kazıyarak düzlemeye, kazılan malzemeyi yükleyerek taşımaya ve boşaltma yerine sermeye olanak veren alçak bir kepçeden oluşan, özdevinimli toprak işleri makinesi.
—ANSİKL. Lastik tekerlekler üzerine monte edilen kepçe eklemlidir ve toprağı kazıyarak içine dolmasını sağlayan bir kesme lamasıyla donatılmıştır. Doldurma aşamasında skreyperi bir buldozer ya da başka bir skreyperle iterek ya da makineyi ikinci bir motor düzeniyle donatarak kesici lamanın etkisi artırılabilir. Toprağı 500 metreden daha öteye taşımak gerektiğinde yükleyiciler ve kamyonlar ya da damperli kamyonlar kullanmak yeğlenir.

SKRIYPNİK (Nikolay Alekseyeviç) ukraynalı devrimci ve siyaset adamı (Yasinovataya, Yekaterinoslav eyaleti, 1872 - Harkov 1933). 1897'de Rusya Sosyal demokrat işçi partisi'ne (RSDİP) girdi ve 1914'te *Pravda* yazı kurulu üyeliğine getirildi. Petrograd'daki bolşevik ayaklanmaya katıldı, ardından kendini Ukrayna Komünist (bolşevik) partisi'ni örgütlemeye adadı ve 1918'de parti merkez komitesine alındı. Ukrayna SSC Adalet (1922-1927), ardından Eğitim (1927-1933) halk komiserliğine ve 1927'den başlayarak SSCB Milliyetler sovyeti başkanlığına getirildi, ukrayna ulusal haklarının ateşli bir savunucusu olarak kaldı ve Kaganoviç'le Stalin'in merkezileştirme ve ruslaştırma siyasetlerine karşı çıktı. 1933'te intihar etti.

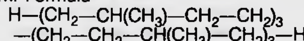
SKRİPT a. (ing. *script-girl*'den). Her çekimle ilgili bütün teknik ve sanatsal ayrıntıları saptamakla görevli yönetmen yardımcısı.

SKRYABİN (Aleksandr Nikolayeviç), rus besteci ve piyanist (Moskova 1872 - *ay. y.* 1915). Arenskiy ve Taneyev'den bestecilik öğrendi. 1892'de Moskova konservatuvarı'nda bir piyano birincilik ödülü kazandı ve 1898-1903 arasında burada öğretmenlik yaptı. Yurtdışında konserler verdi ve 1910'da Rusya'ya döndü. 3 senfoni (nº 3, *İlahi şiir,* 1902-1904), senfonik şiirler (*Esrime şiiri,* 1905-1908; *Prometheus* ya da *Ateş şiiri,* 1908-1910), piyano yapıtları (*Fa diyez minör konçerto,* sonatlar, şiirler, etütler, prelüdler) besteledi. *Ön edim* adlı bir mister bestelemeye giriştiyse de, ölüm tamamlanmasına izin vermedi.
Skryabin, Chopin'den Debussy'ye, Wagner'den Ravel'e kadar birçok etki altında kaldı ve gerek doğu gizemciliğine, gerekse birçok teozofi öğretisine karşı büyük bir ilgi duydu. Müzik, edebiyat ya da felsefeyi doğanın renk, ses ve ışıklarıyla birleştiren "bütüncül yaratıcı edim" ardında koştu. Yapıtlarında, sanatların ve duyguların kaynaşmasıyla "dünyaların uyumu"nu yansıtmaya çalıştı. Geleneksel eksenli sistemden uzaklaşarak, dörtlü çakışmaya dayanan birleştirici ilke olarak *gizemli birlik* ilkesini yarattı ve her notanın bir güneş tayfı kuşağına karşılık düştüğü "renkler klavyesi"ni buldu.

SKRZYŃSKİ (Aleksander, *kont*), polonyalı siyaset adamı (Zagórzany 1882 - Ostrów 1931). Polonya devletinin yeniden kurulmasından sonra, Dışişleri bakanlığı yaptı (1922-23 ve 1924-1926). Konsey başkanı olarak (1925-26), Milletler cemiyeti'nde ve Locarno'da önemli bir rol oynadı.

SKUALAN a. (fr. *squalane*'dan). Org. kim. Formülü

$$H—(CH_2—CH(CH_3)—CH_2—CH_2)_3$$

$$—(CH_2—CH_2—CH(CH_3)—CH_2)_3—H$$

olan doymuş bir hidrokarbonun yaygın adı; skualenin hidrojenlenmesi sonunda elde edilir; yağlayıcı, yalıtkan ve çözücü olarak kullanılır.

Ulusal galeri, Prag

Karel Škréta
Paltosunu paylaşan aziz Martinus
Ulusal galeri, Prag

SKUALEN a. (fr. *squalène*'den). Org. kim. Formülü $C_{30}H_{50}$ olan doymamış bir sıvı hidrokarbonun yaygın adı; hayvansal ve bitkisel pek çok dokuda, özellikle camgözlerin karaciğerinde bulunur. (Skualen hayvansal ve bitkisel triterpenler ile sterollerin biyosentezinde temel bir maddedir; hayvanlar ile bitkiler âlemindeki biyosentez skualene kadar özdeştir, ancak skualenden itibaren farklılık gösterir.)

SKUAMOSUS a. (lat. *squamosus*). Zool. Dörtayaklı omurgalıların embriyonunda baş taslağındaki deri kökenli çift kemik. (Memelilerde dişler doğrudan doğruya bunlara eklemlenir. Diğer omurgalılarda çene eklemi kıkırdak kökenli iki kemik [eklem ve kare] arasındadır.)

SKUAMULA a. (lat. *squamula*). Zool. Zarsı küçük pul. (Örneğin kelebeklerin kanatlarını ya da kınkanatlıların ve başka böceklerin bedenini kaplayan pullar.)

SKUNK a. (ing. *skunk*). Kokarca cinsi etçillerden elde edilen kürk.
—ANSİKL. Skunk, sırtında düzensiz beyazımsı çizgiler bulunan, siyah denecek kadar koyu gri renkte, pek uzun olmayan parlak tüyleriyle çok değerli bir kürktür. Çok sağlam olan skunk manto, yaka, giysi süslemeleri yapımında kullanılır. En güzel türü Kuzey Amerika *mephitis*'idir.

Skupština, 1858'den itibaren Sırbistan' da, sonra 1945'e kadar Yugoslavya'da, Ulusal meclis, özellikle de Millet meclisi.

SKURJENİ (Matija), hırvat ressam (Veternica, Hırvatistan, 1898). İşçiydi; resme 1924'te başladı; sanatı 1945'ten sonra büyük bir gelişme gösterdi. Kırsal çevreye bağlı diğer naif hırvat ressamlardan farklı olarak, bu simgeci sanatçı, dünyanın gizli akışını, kent motiflerini değişik bir bağlamda kullanarak aktarmaya çalıştı. Renkleri düşey ve ince fırça darbeleriyle tuvale aktarması Seurat'yı düşündürür. (Zagreb Naif sanat galerisi.)

SKUTARİ, batı dillerinde eskiden Üsküdar*'a verilen ad.

SKUTELLUM a. (lat. *scutellum,* kalkan). Böcbil. **1.** KALKAN'ın eşanlamlısı. **—2.**

Opéra kitaplığı, Paris

Aleksandr Skryabin

Kuşların ayağını kaplayan boynuzsu pul. —**3.** Notum'un skleritlerinden biri.
—Balıkbil. Çok iri, çoğunlukla iyice kemikleşmiş pul.
—Bot. HİPOBLAST'ın eşanlamlısı.

SKUTSKÄR, İsveç'te sanayi merkezi ve liman kenti (Uppsala, Älvkarleby komünü). *Dal älv*'in Botten körfezine döküldüğü yerde. Kereste ve yan ürünler sanayileri.

SKUTTERUDİT a. (Norveç'teki *Skutterud* yerleşim biriminin adından). Miner. Kübik sistemde kristalleşen doğal kobalt arsenür ($CoAs_3$).

SKUTUM a. (lat. *scutum*). Zool. Bazı örümceklerde karnı kaplayan kitinli levha.

SKVORECKY (Josef), çek yazar (Náchod 1924). Yapıtlarını çevirdiği Amerikalılar'ın (Faulkner, Hemingway, James, Chandler) etkisinde kalarak yazdığı romanı *Zbabelci* (1958) olay yarattı; *Legenda Emöke* (1963), *Bassaxofan* (1967), *Lvíce* (1969), *Tankovy prapor* (1969) ile ustalığını kanıtladı. Kanada'ya göç ederek, karısı yazar Zdena Salivarová'yla (Prag 1933) bir yayınevi kurdu. Profesör, eleştirmen, denemeci (sinemacı, caz), şair olan ve en iyi çek öykücülerinden biri sayılan Skvorecky yeni romanlar (*Mirákl*, 1971; *Príben İnzenyra Lidskych Dusi*, 1977; *Scherzo Capriccioso*, 1984) polisiye bir dizi (*La Tristesse du lieutenant Boruvky* [fr. çev.]) ve bir öykü kitabı (*Voice from America, Bitter Jazz* [ing. çev.], 1990) yayımladı.

SKYE, Büyük Britanya'da ada, Hebrides takımadaları içinde yer alır ve dar bir geçitle İskoçya'dan ayrılır; 155 km²; 7 500 nüf. Buzul aşındırmasıyla biçimlenmiş kıyıları çok girintili çıkıntılıdır. Adanın içinde yükseklik 1 010 m'ye ulaşır. Koyun yetiştiriciliği. Turizm merkezi. Merkezi *Portree*.

SKYE-TERİYE a. (ing. *skye-terrier*, *Skye* adasının adından). Teriye ırkı köpek. (Tam bir teriye karakteri göstermekle birlikte günümüzde bir süs köpeğidir. Vücudunun iki yanından sarkan bol kıllar av köpeği görevi yapmasına engel olur.)

Skylab, Ay'ın insan tarafından fethine dayanan Apollo programı çerçevesinde geliştirilen malzemeden gerçekleştirilmiş deneysel amerikan yörünge istasyonu. İstasyonun gövdesi, dev bir Saturn V füzesinin, propergol içermeyen ve üç astronotun kalabileceği biçimde düzenlenmiş bir S-IVB üçüncü katından oluşturulmuştur. "Yörüngesel atölye" denen bu bölümün önüne, Apollo nakliye gemileri için iki kenetlenme parçasıyla donatılmış bir sızdırmaz bölme ve Apollo ay modülünün yapısından esinlenerek inşa edilmiş bir güneş teleskopu eklenmiştir. Bu istasyonun kütlesi 90 t, uzunluğu 36 m, güneş panoları dışında çapı 6,6 m, oturulabilir hacmi ise 350 m³'tü.

Skylab istasyonu, 14 mayıs 1973'te, yalnız ilk iki katı etkin olan bir Saturn V füzesiyle fırlatıldı ve 450 km yükseltide, ekvatora 56° eğik bir yörüngeye oturtuldu. Fırlatma sırasında zarar gördü, ama 25 mayısta bir Apollo gemisiyle gelen ilk üç astronotun yaptığı çalışmalarla program kurtarıldı. Programın geri kalan bölümü ise istasyona peş peşe gelen üç ekiple normal bir biçimde gelişti: 25 mayıs - 22 haziran 1973 arasında 28 günlük bir süre için Charles Conrad, Joseph Kerwin ve Paul Weitz; 28 temmuz - 25 eylül 1973 arasında 59 günlük bir uçuş için Alan Bean, Owen Garriott ve Jack Lousma; 16 kasım 1973'ten 8 şubat 1974'e kadar 84 günlük bir görev için Gerald Carr, Edward Gibson ve William Pogue.

Skylab'e yapılan bu üç yolculuk boyunca, astronotlar, toplam 41 sa 56 dk süren 10 uzay yürüyüşü yaptılar. Böylece, bilimsel deneyimler bakımından oldukça önemli bir program gerçekleştirildi.

Skylab programı, insanın aylarca uzayda kalmasını sağladı ve astronotların geniş bilimsel alanlı uzay laboratuvarlarında çalışmalarının yararını kanıtladı.

İstasyon, 11 temmuz 1979'da, 34 981'nci dolanımı sırasında atmosfere girdi ve Hint okyanusu ile Avustralya üzerinde parçalandı.

NASA

amerikan yörünge istasyonu Skylab

SKYLAKS, Dara I'in hizmetine giren karialı denizci (İ.Ö. VI.-V. yy.). Sindhu (İndus) ırmağını indi ve Hint okyanusu'yla Kızıl deniz'de bir yolculuk yaptıktan sonra Mısır'a vardı. (Adını taşıyan "Akdeniz gezisi" adlı kitap daha sonra kaleme alınmıştır.)

SKYLİTZES (İoannes), bizanslı tarihçi (XI. yy.). Küçük Asya kökenliydi, Saray'da yüksek görevlere getirildi. Zekiydi, yansız ve eleştirici bir tarihçi olmaya özen gösterdi ve Theophanes'in 811-1079 arasını kapsayan ve elde yalnız latince çevirisi bulunan *Khronographia*'sının devamı niteliğinde bir kronik yazdı. Bu yapıtın bir bölümü, Kedrenos'un *Synopsis İstorion*'unda yer aldı.

SKYLLA, Messina boğazında yer alan ve mitolojide Kharybdis'in karşısında pusuya yatarak Odysseus'un altı arkadaşını parçalayıp yutan ve insan yiyen dişi bir deniz canavarı olarak kişileştirilen kayalık, belki de korsan barınağı. Skylla'nın ölümüne Herakles'in neden olduğu söylenir.

SKYPHOS a. (yun. sözc.). Antik Yunanistan'da yaygın olarak kullanılan, tabanı halka şeklinde, iki kulplu, maşrapa biçiminde içecek kabı.
—Nümism. XI. ve XIV. yy.'larda Bizans'ta basılmış ve içbükeyliği bir kadehinkini andıran ince madeni para.

SKYROS, türkç. **İskiri,** Ege denizi'nde yunan adası, Kuzey Sporadlar öbeğinin (Eğriboz nomosu) en önemli adası, Eğriboz'un K.-D.'sunda; 208 km²; 2 300 nüf. Merkezi, batı kıyısındaki *Skyros*.
—Tar. Adada uzun bir zaman karialı korsanlar yaşadı. Thetis'in oğlu Akhilleus'u kral Lykomedes'in kızlarından birini saklaması için Skyros'a gönderdiği söylenir. Akhilleus, çok geçmeden Theseus'u öldürdü; İ.Ö. 470'te Kimon adayı fethetti, oturan halkı boyun eğmeye zorladı ve kahramanın kemiklerini Atina'ya götürdü.

SKYTHİA. Tar. coğ. Yunanlılar'ın, Karadeniz'in K.'inde Tuna'yla Don arasında kalan ülkeye verdikleri ad.

SLAB a. (ing. *slab*, ağdalı, yapışkan'dan). Doğrudan süzülmemiş lateksten elde edilen pıhtı durumunda düşük kaliteli kauçuk. (Slablar, ya ihracat limanlarında kurulan özel fabrikalarda işlenir ya da "baskı kauçuğu" denen ticari bir ürüne dönüştürülür.)
—Metalürj. *Slab haddesi*, bir külçeyi sıcakta ardışık geçişlerle yassı kütük haline dönüştüren ve tersinir iki çerçevesi olan inceltici hadde makinesi.

SLÁDEK (Josef Václav), çek şair (Zbiroh 1845 - *ay. y.* 1912). İki büyük "kozmopolit" Zeyer ve Vrchlický ile birlikte ingiliz-amerikan edebiyatlarına yöneldi; Burns, Byron, Shakespeare, Longfellow, Bret Harte'ı çevirdi ve kültür dergisi *Lumír*'i (1877-1898) yönetti. Şiirsel yapıtı içtenci ve düşünsel bir lirizmden (*Basne*, 1875; *Au seuil du paradis* [fr. çev.], 1878; *Soleil et Ombre* [fr. çev.], 1887; *V Zimnim Slunci*, 1897; *Léthé* [fr. çev.]) yurduna ve köylü toplumuna olan bağlılığına doğru kaydı (*De la vie* [fr. çev.], 1894; *Selske Pisne* ve *Çeske Znelky*, 1889). Çocuklar için şiirleri de vardır.

Slade School of Art, 1871'de avukat ve koleksiyoncu Felix Slade'in (1788-1868) bağışıyla Londra Üniversitesi'nde kurulan sanat eğitimi okulu.

SLÁDKOVİČ (Andrej BRAXATORİS, **Ondrej** — denir), slovak şair (Krupina 1820 - Radvaňy 1872). Lirik-epik bir şiir olan *Marina*'da (1846) ve daha önce edebi bir slovakçayla yazmış olduğu *Detvan* adlı (1853) 5 bölümlük lirik öyküsünde Kollar ve Puşkin etkisinde slav hayranı bir romantizmi benimsedi.

SLAGELSE, Danimarka (Sorø *amt*'ı) kent, Sjaelland adasının batısında; 27 000 nüf. Ticaret ve sanayi (makine, besin, kâğıt, mobilya sanayileri) merkezi.

Slagen, Norveç'te petrol terminali, Oslo'nun G.'inde, Oslo fiyordunun kıyısında. Rafineri.

SLALOM a. (norveççe *slalom*). **1.** Alp kayağında almaşık renklerde kazıklarla somutlaştırılmış kapıların zorunlu kıldığı virajların birbirini izlemesinden oluşan iniş pisti ve burada yapılan yarışma. (*Özel slalomda* iniş pisti 140 ve 200 m arasındadır, 50 ya da 60 kapı içerir; *dev slalom*'da 250-500 m'lik bir pist üzerinde daha uzak aralıklarla dizilmiş 40 dolayında kapı bulunur; SUPER-G olarak adlandırılan yeni bir slalom yarışı 80'li yılların başında getirilmiştir, bu yarışta kadınlar için pistin en yüksek uzunluğu 500 m, erkekler için 650 m'dir ve üzerinde bu uzunluklara orantılı olarak daha az kapı yer alır; SUPER-G, inişle dev slalom arasında bir yarıştır.) —**2.** Gittikçe artan bir hızla şamandıraların çevresini dolaşmaya dayanan su kayağı yarışı. —**3.** Kano ve kayakta, akan suda 800 m'yi aşmayan bir parkur üzerinde yapılan yarışma. Parkur üzerinde renkli şamandıralar tarafından oluşturulmuş 25-30 kapı yer alır. Bu kapılardan dördü geri geri giderek geçilir. (Sonuç

parkuru tamamlama süresiyle, alınan ceza puanlarının [bir kapıya çarpma ya da geçememe durumu] değerlendirilmesiyle belirlenir.) —**4.** Topla oynanan sporlarda top sürme tekniğini geliştirmek için, 1,5 m aralıklarla konan işaretlerin aralarından topla geçerek yapılan alıştırma.

SLALOMCU a. Slalom yapan erkek ya da kadın kayakçı.

SLĂNİC, Romanya'da sayfiye ve kaplıca merkezi, Muntenia'da (Prahova bölgesi), Transilvanya Alpleri'nde, Ploieşti'nin K.'inde. Tuz yatakları.

SLĂNİC-MOLDOVA, esk. **Băile Slănic,** Romanya'da kaplıca merkezi, Boğdan'da (Bacău bölgesi), Karpatlar'da; 5 400 nüf.

SLÁNSKY (Rudolf), çek siyaset adamı (Nezvestice, Plzen, 1901 - Prag 1952). Komünist parti merkez komite üyesiydi (1929). Milletvekilliği yaptı (1935-1937), 1938'den başlayarak Moskova'da, Gottwald'la birlikte partinin yönetici üyelerinden biri durumuna geldi. 1945'te parti genel sekreterliğine getirildi ve şubat 1948'de iktidara elkoymayı örgütleyenler arasında yer aldı. Kasım 1951'de tutuklandı, "fesat merkezi"ne karşı açılan davanın en önemli sanığı olarak ölüm cezasına çarptırıldı ve idam edildi (1952). 1963'te kısmen, 1968'de tamamen eski saygınlığına kavuşturuldu.

SLANTSIY, Rusya Federasyonu'nda kent, Sen-Petersburg'un güney-batısında; 42 700 nüf. Bitümlü şistler. Termik santral. Çimento ve tuğla fabrikası. Makine sanayileri. Kereste sanayisi.

SLANY, Çek Cumhuriyeti'nde kent (Orta Bohemya bölgesi), Prag'ın K.-B.'sında, 14 000 nüf. Metalürji ve tekstil sanayisi. —Yakınlarında, bikarbonatlı demirli mineral kaynakları.

SLAPSTİCK a. (amerikanca sözc.). Sine. **1.** GAG'ın eşanlamlısı. —**2.** Gagların sistemli bir biçimde kullanılmasına dayanan film.

SLASK → SILEZYA.

SLATAPER (Scipio), italyan yazar (Trieste 1888 - Podgora 1915). Ateşli bir yurtseverdi, *La Voce* dergisinde yazılar yazdı, yer yer psikolojik düşüncelerle kesintiye uğramış uzun bir manzum şiir tarzında simgeci bir özyaşamöyküsü (*Il mio Carso,* 1912) kaleme aldı. 1931'de yayımlanan mektupları *(Lettere),* alman ve kuzey (İbsen) kültürlerinden etkilendiğini gösterir.

SLATİNA, Romanya'da kent, Muntenia'da Olt yönetim bölgesinin merkezi, Eflak ovasında Olt ırmağı kıyısında; 60 000 nüf. Sanayi (alüminyum, mobilya, besin sanayileri) merkezi.

SLAUERHOFF (Jan Jacob), hollandalı yazar (Leeuwarden 1898 - Hilversum 1936). Çoğunu fransızca olarak yazdığı şiirlerinde, romanlarında ve öykülerinde büyük bir ustalıkla serüvencilik duygusunu işledi. Romantik esinli şiirlerinde (*Archipel,* 1923; *Clair-obscur,* 1927; *Eldorado,* 1928) Rilke, Corbière ve Rimbaud'nun etkisinden kurtularak kişisel bir yüceltmeye yönelir.

SLAV sıf. ve a. Slav halkından olan.

◆ a. (tamlayan olarak) Slavlar'a özgü, Slavlar'a ilişkin olanı belirtir: *Slav müziği. Slav dansları.*

SLAVATA (Vilém), çek siyaset adamı (Český Kostelec 1572 - Jindřichův Hradec 1652). Ilımlı husçuydu, katolikliği benimsedi (1597), vali muavinliğine getirildi. Prag'da Hradčany'nin penceresinden fırlatılanlardan biri de oydu (1618). Kurtulduktan sonra Ferdinand II (1620) ve Bohemya büyük şansölyesine (1628) danışmanlık yaptı. 1608-1619 dönemini kapsayan anıları, 1868'de yayımlandı.

SLAVCA a. Orta, Doğu ve G.-D. Avrupa ile Orta Asya ve Sibirya'da konuşulan hint-avrupa ailesinden dil öbeği.
—ANSİKL. Slavya ya da slav dilleri, sayısal açıdan Avrupa'nın en önemlisi olan tutarlı bir öbeği oluştururlar. 3 alt-öbeğe dağılmışlardır: 1. *güney slavca,* Balkanlar'da konuşulur, bulgarca, slovence, sırpça, hırvatça ve makedoncayı içerir; 2. *doğu slavca,* rusça, beyaz rusya dili ve ukrayna dilini içerir; 3. *batı slavca,* çekçe, slovakça, lehçe ve Ortaçağ'da slav öbeğinin batıya yayılımını belirten leh öbeğinden dilleri içerir. Günümüzde almancanın yayılımı leh öbeğindeki bu dilleri geriletmiş (kaşub dili, sorab) ya da tümüyle yok etmiştir (polabca).

Tüm bu diller, karşılaştırmalı dilbilgisi yöntemleriyle yeniden oluşturulan bir dile, ortak slavcaya dayanır. Hint-avrupa ailesinin dallarından biri olan bu dil, çok geç bir dönemde (İ.S. V. yy.'la VIII. yy. arasında) değişik dillere ayrılmıştır. Kiril ve Metodiy'in İncil ve yunan dinsel ayin metinleri çevirileri (IX. yy. sonu) sayesinde öğrendiğimiz ve gerçekte eski Selanik makedoncası olan eski slavca üstüne ancak yaklaşık bir fikir edinebiliriz. Önce glagol, sonra da kiril abecesiyle yazılan bu kutsal dil, ortodoks kiliselerinde, daha yeni ve değişik kullanımlara uyarlanmış biçimlerle slavonca adıyla sürmektedir.

Hem hint-avrupa modeline çok yakın hem de çok özgün olan slav dilleri, ortak slavcadaki temel özelliklerin çoğunu korumuşlardır: hint-avrupa'daki *k*'den *s*'ye geçiş (örn. latince *centum* ve yunanca *hekaton*'a karşılık *suto* "yüz"); ince ve kalın ünsüzlerin karşıtlığı; çok sayıdaki damaksıllaştırma sesbirimiyle donanmış ünsüz dizgesinin zenginliği; çok sayıdaki kapalı heceler ve ünsüz öbekleri; karmaşık vurgu ve titremleme düzeni; bir canlı cim ve bir cansız cim bulunan 7 durumlu karmaşık ad çekimi; kısa biçimli "belirsiz" denen sıradan sıfatların yanı sıra kullanılan uzun biçimli "belirti" sıfatlar; görünüş kategorisinin (bitimli ≠ bitimsiz) egemen olduğu fiil çekimi; fiilin ad biçimlerinin (mastarlar, ulaçlar ve ortaçlar), doğrudan hint-avrupa kökenli sözlüksel bir temel.

Slav dillerini belirgin biçimde birbirlerine karşıtlaştıran özellik yazıdır: ortodoks geleneklerine bağlı halkların konuştuğu diller (rusça, beyaz rusya dili; ukrayna dili, makedonca, sırpça), harf sayısında bir -iki farkla kiril abecesini kullanır, katolik ya da protestan geleneğine bağlı öteki halkların konuştuğu dillerse (lehçe, çekçe, slovakça, slovence, hırvatça), dillere göre çeşitli gösterge ve imler ekleyerek latin abecesinden yararlanırlar. Glagol yazısı ise günümüzde ancak tarihsel açıdan önem taşır.

SLAVCILIK a. Tüm Slavlar'ın ortak bir tarih ve kültür mirasına sahip oldukları inancına ve ulusal geçmişin geleneklerini yeniden canlandırma isteğine dayanan ideoloji (XVII.-XVIII. yy.'larda hırvat J. Križanić, çek Dobrovský ve slovak Jan Kollár tarafından ortaya konan kültür slavcılığı, panslavcılığa zemin hazırladı. Daha sonra illyriacılık, ostroslavizm ya da J. J. Štrosmajer'in yugoslavyacılığı gibi bölgeci slavcılıklar ortaya çıktı.)

SLAVELER, Kanada'da Northwest Territories'de yaşayan Athabaska Kızılderilileri. Bölgesel gruplara ayrılan, içinde yaşadıkları bu gruplar da özel bir siyasal hiyerarşiden yoksun yerel topluluklara bölünen Slaveler'in, özellikle balık ve küçük av hayvanları avlamaya dayanan geçimlik bir ekonomileri vardı. Beyazların fethini izleyen dönemlerde, kürk ticaretine başladılar. Anayerli konutlarda oturan Slaveler arasında çokkarılılık, çokkocalılık ve kayınalma yaygındı. Üfürükçülük yanı ağır basan şamanlık ve birçok hayvan ruhuna inanç, büyük bir önem taşıyordu.

SLAVEYKOV (Petko), bulgar yazar ve siyaset adamı (Tırnova 1827 - Sofya 1895). 1850'den başlayarak yayımlanan şiirleri, İstanbul'daki bulgar gazetelerine yazdığı makaleler ve Kutsal Kitap'ın bulgarca çevirisiyle çağdaş bulgarcanın oluşmasına katkıda bulundu. Bulgar şiirine, masal, hiciv ve epigram gibi türleri kattı ve yaklaşık 18 000 bulgar atasözü ve halk deyimini bir araya getiren bir kitap yazdı. Bağımsız Bulgar kilisesi için mücadele etti, bu amaca 1870'te ulaşıldı. Yurdunun özgürlüğe kavuşmasından sonra, önce Liberal parti'nin şeflerinden biri, daha sonra İçişleri bakanı ve Eğitim bakanı oldu.

Presse Sports

özel slalom yarışması

SLAVEYKOV (Penço), bulgar yazar (Tryavna 1866 - Brunate, Como gölü yakınında, 1912). Petko Slaveykov'un oğlu. Yetişme çağından beri felçliydi, gururu yüzünden daha karmaşık hale gelen zor bir yaşam sürdü. Rus gerçekçiliğinin ve özellikle alman felsefesinin ve şiirinin (Goethe, Heine, Nietzsche) etkisinde kalarak yazdığı şiir kitapları bulgar edebiyatının başyapıtları arasında yer alır: *Epiçeşki Pesni* (1907), *Sın za Ştastiye* (1907), *Na Ostrova na Blayenite* (1910) ve dokuz bölümden oluşan epik şiir *Kırvava Pesen* (1911-1913). Etkin bir eleştirmen olan Slaveykov'un Dr. Kristev'le birlikte katkıda bulunduğu *Misil* dergisinde de birçok yazısı yayımlanmıştır.

SLAVİCİ (İoan), rumen yazar (Şiria, Transilvanya, 1848 - Panciu, Boğdan, 1925). Eminescu ile birlikte "Genç Romanya" derneği'ni kurdu, öğretmenlik, sonra 1876'da Bükreş'te gazetecilik yaptı, *La Tribuna* gazetesini çıkardı. Merkezi imparatorluklardan yana -Avusturya'nın denetiminde bir rumen federasyonu düşlüyordu- olan Slavici, Birinci Dünya savaşı sırasında büyük zorluklarla karşılaştı. Mütarekede hapsedildi, sonra affa uğradı, yaşamı acılar ve yalnızlık içerisinde son buldu. 1892'de, içinde başyapıtı *Popă tandă*'nın da yer aldığı bir öykü kitabı çıkardı, 1896'da *Moara cu Noroc* adlı ikinci bir öykü kitabını yayımladı. Bu iki yapıtıyla köy hikâyeleri yazmaktaki büyük ustalığını kanıtladı. Bir güldürüsü (*la Fille du marié* [fr. çev.], 1871), halk masalları ve romanları (*Mara,* 1906) vardır. Transilvanya edebiyatında yurtsever ve ahlakçı bir anlayışın temsilcisidir.

SLAVİST a. (fr. *slaviste*). Slav dilleri, edebiyatları ve uygarlıkları uzmanı.

SLAVİSTİK a. (fr. *slavistique*). Slav dillerinin bilimsel incelemesi.

Slavjanski zarı (rus jinekoloğu Kronid von *Slavjanski*'nin [1847-1898] adından), yumurtalık keseciğinde granüloza tabakasını iç kılıftan ayıran zar.

SLAVKOV, Austerlitz'in çekçe adı.

SLAVLAR a. Slav dilleri alanında yaşayan etnik grup.
—ANSİKL. Tar. Gücünü yaklaşık 260 milyonluk bir nüfustan alan Slavlar, Orta ve Doğu Avrupa'yla Kuzey Asya'nın büyük bir bölümüne yerleşmişlerdir; bunlara ya Batı Avrupa'ya, ya da Amerika'ya göç eden 10 milyon Slavı da eklemek gerekir.

Nüfus artış oranı bakımından en başta Güney Slavları gelir (1988'de 9 000 000 Bulgar 8 530 500 Sırp, 4 653 000 Hırvat, 1 833 000 Sloven, 1 410 000 Makedonyalı, 2 091 500 Boşnak, 611 000 Karadağlı); onları sırayla Polonyalılar, Doğu Slavları (137 400 000 Rus, 42 300 000 Ukraynalı, 9 500 000 Beyaz Rus) ve nüfus artışının hemen hemen durduğu en batılılaşmış kesim olan Çekler ve Slovaklar izler. Pomeranyalı Slavlar'ın (Lausitz Sırpları ve Kaşublar gibi) dağılmış olan devletleri, alman ya da polonyalıların içinde erimek üzeredir.

Slavlar, antropolojik bir tip, özellikle de tek bir ulus oluşturmaktan uzaktırlar. Slavlar'ın "ana yurt"ları konusundaki bitmez tükenmez tartışmalardan, bugünkü Slavlar'ın önemli bir bölümünün hıristiyanlıktan birkaç yüzyıl önce Gniezno yakınında gelişen "Lausitz" uygarlığından geldiği sonucu çıkarılabilir. Daha İ.S. I. yy.'da Yaşlı Plinius ve Tacitius, Germenler'in doğulu komşuları olan Venetler'den *(Veneti)* söz ediyorlardı. II. yy.'da Klaudios Ptolemaios, Slavlar'ın güneyli komşularından edindiği bilgilere dayanarak, "slav" sözcüğünün kökünün ilk biçimi olan *Suovenoi*'den söz etti. Buna göre slav halkların ilk yerleşme bölgesinin Karpatlar'ın kuzeyinde, Vistül ve Dniepr'in orta bölümleri arasında ve Kiev'in güneyinde yer aldığı kabul edilebilir. Kuzey halkları olan Protoslavlar'ın, bugünkü Slavlar arasında azınlık bir tip oluşturan dolikosefal tipte oldukları anlaşılıyor. Denizle aralarına Baltıklılar ve Finliler'in girdiği Protoslavlar, göçebe bir halk değildi. Büyük ticaret yollarından uzakta, soğuk ağaçlarla kaplı ve bataklık bir ülkede yaşayan eski Slavlar (bazı yazarlar "slav" teriminin, "bataklık" anlamına gelen hint-avrupalı bir kökten türediğini ileri sürerler), hayvancılık, avcılık, balıkçılık yapıyorlardı ve toplayıcılık yapmakla birlikte gerçek anlamda çiftçi değildiler. Hukuk anlayışları kısasa kısas yasasından öteye geçmeyen eski Slavlar'ın animist bir kültleri vardır.

IV. yy.'da ve özellikle VI. yy.'da Slavlar, hun ve avar tehlikesi karşısında büyük göçlerine başlayarak Trieste ve Peloponisos'a kadar gittiler. Ancak Elbe'nin doğusunda ve Yunanistan'da geri püskürtülebilen ya da yerli halklar içinde eritilebilen bu toplulukların, doğuya doğru yayılmaları durdurulamadı ve Karadeniz'e ulaştı. Slav kabilelerin bir prens çevresindeki gelip geçici birleşmeleri, birçok iç anlaşmazlık yüzünden, onları istilalara karşı savunmasız bıraktı. Ortaçağ'da yaşamış bir yunan yazarın deyişiyle Slavlar, düzensiz (anarşik) bir halktılar. Gerçekten de ancak ender olarak büyük ortaçağ imparatorlukları gibi örgütlenebildiler. Sırayla Samo (VII. yy.) ve Büyük Moravya prensleri (IX. yy.'ın ikinci yarısı) onları bir araya getirdiyse de, toprağa çok yoğun bir biçimde yerleşmedikleri için her seferinde yeniden bölündüler. Nitekim alman haçlı seferleri, Kuzeybatı Slavları'nı ya yok etti ya da kendi içinde eritti (X. yy.); germen ilerlemesi çok geçmeden çek, polonya ve sloven bölgelerine ulaştı. Macarlar'ın Batı ve Doğu Slavları ile Pannonia'daki Güney Slavları arasına girmesi (X. ve XI. yy.), bu bölgede onlardan önce yaşayan kabilelerin yok olması ya da eritilmesine, Slovaklar'ı (XI. yy.) ve Hırvatistan'ı (XII. yy.) egemenlikleri altına almalarına yol açtı. Romanya'daki Slavlar'ın Daçyalılar tarafından latinleştirilmesi de Slav olmayanların gerçekleştirdiği bu yarma hareketinin gerisini Karadeniz'e kadar sağlamlaştırdı. Moravya'daki bu istilaların arifesinde, Kiril ve Metodiy adlı yunan havariler Rotislav'ın isteği üzerine ülkeyi hıristiyanlaştırarak, Slavlar'a ilk alfabelerini (kiril alfabesinin kökeni olan glagol alfabesi) ve bir ayin usulü (slavonca) kazandırdılar. Aynı dönemde, Bulgarlar ve Sırplar da ortodoksluğu benimsediler. X. yy.'da sıra, bu kez roma ayin usulünü benimseyen Hırvatlar'a ve Polonyalılar'a geldi. Hırvatistanlı Tomislav, Bulgarlar'ı püskürterek ortodoksluğa bir darbe indirdi. Polonya kralı Boleslaw I Moravya'yı eline geçirerek, bu ülkeyi katolikleştirdi (1003). Ancak Ukrayna'daki polonya yayılması, ortodoks ayin usulünü buradan söküp atamadı. Kiril alfabesini kullanan ortodoks Slavlar ve latin alfabesini kullanan katolik Slavlar arasındaki büyük kopma da bu dönemde gerçekleşti. Ortodoksluk doğulu Slavlar ve Sava'nın ötesindeki Güney Slavları arasında yayıldı (Sırplar, Bulgarlar, Karadağlılar, Ruslar, Ukraynalılar ve Beyaz Ruslar). Diğer Slavlar, Roma'ya bağlandı ve batı kültürünün etkisi altında kaldı. Ruslar'ın XIII.-XV. yy. arası Tatarlar tarafından egemenlik altına alınması, gelişmelerini yavaşlattı. Rusya bu egemenlikten kurtulurken, Balkan Slavları'nı türk egemenliğine girdi (1389 Kosova bozgunu).

Rönesans'tan Polonya'nın üçüncü paylaşımına (1795) kadar uzanan dönem içinde, son iki bağımsız slav halkının Polonyalılar ve Ruslar'ın birbiriyle çekiştiği görüldü. Bu çekişmeye bir de, üçüncü bir kültür modeli olan Reform eklendi. Çekler ve Slovaklar'ın bir bölümü, Reform'u benimsedi. Son olarak, Slav Avrupa sosyo-ekonomik bakımdan bölündü. XVII. ve XVIII. yy.'larda bu bölünme, Batı'nın evrimine tamamen aykırı olarak doğrudan ya da dolaylı serfliğin pekişmesine yol açtı. XIX. yy.'da, osmanlı ve avusturya egemenliğindeki slav grupları içinde geniş bir milliyetler hareketi doğdu. Buna koşut olarak, Rusya'nın kendi yayılma çabaları için bir araç olarak kullandığı panslavcılık* gelişti. Slav ulusların bağımsızlık hareketi, Bulgaristan (1885) ve Polonya'nın (1918) yeniden kurulması, Çekoslovakya ve Yugoslavya'nın ise kurulmasıyla (1918) sonuçlandı. İkinci Dünya savaşı sırasında SSCB, slav dayanışmasını canlandırdıktan sonra, birçok slav devleti sovyet etki alanı içine aldı. XX. yy.'ın sonunda SSCB'den ayrılan Ukrayna ve Beyaz Rusya 1990'da, Yugoslavya'dan ayrılan Slovenya, Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Makedonya ve Karadağ 1991'de bağımsızlıklarını ilan ettiler, Çek Cumhuriyeti ve Slovakya 1993'te birbirinden ayrıldı.

SLAVONCA a. Ortodoks Slavlar'ın ayin dili, Kiril ve Metodiy'in eski slavcayı temel alarak yaptıkları İncil çevirilerinden kaynaklanır.
—ANSİKL. Slavonca, kısmen yapay bir dildir ve eski slavcadan kaynaklanır. Çeşitli slav dillerine özgü evrimleri göz önünde tuttuğu ölçüde, bir rus slavoncası, bir bulgar slavoncası ya da bir sırp slavoncası vardır. Bu slavoncalar, Roma ile Bizans kilisesinin XI. yy.'da ayrılmasının ardından ortodoksluğu benimseyen doğu slav kiliselerinde ayin dili işlevi görmüştür. Slavonca, en çok yunancadan etkilenmesine karşın, Kutsal Kitap ibranicesiyle latince etkisinde de kalmıştır. İlk dönemlerde yalnızca yasa metinleriyle dinsel anlaşmaların çevirisinde kullanılmıştır. Yerli dillerin etkisiyle gelişmesine karşın kısa sürede kalıplaşarak yalnızca dinsel dil olarak kullanılmıştır.

Genellikle yalnızca slavonca diye belirtilen rus slavoncası daha büyük bir gelişme göstermiştir. Dinsel çerçevede kabul edilen tek dil olması nedeniyle slavonca, yazılı metinlerin (tarih, din felsefesi) çoğunda kullanılmıştır. Çok çabuk bir evrim gösteren rusçaya oranla giderek daha arkaik bir durumda kalmıştır. Slavonca, modern rusçada, özellikle sözlük düzleminde derin izler bıraktı: edebiyat ya da seçkin dil düzeyi rusça terim yerine çoğu kez slavonca karşılığını kullanır. Örneğin *bytie* (varoluş), *byt'ëye* (günlük yaşam) karşıttır; *gorod*'un (kent) yanı sıra *grad* da vardır, ama ikincisi edebiyat alanında kullanılır. Bu karşıtlık dilbilgisi düzleminde de görülür. Slavoncaya özgü damaksıllaştırma; rusçanınkiyle birlikte modern dilde de vardır. Örneğin *d*, *ž*'ye (rusça) ya da *žd*'ye (slavonca) dönüşür.

SLAVONSKİ BROD, Hırvatistan'da kent, Sava kıyısında (*Bosanski Brod*'un karşısında); 39 000 nüf. Tarım pazarı. Demiryolu gereçleri.

SLAVONYA, Hırvatistan'da tarihsel bölge. Büyük bölümü Podravina ve Posavina ovalarından oluşur. Başlıca kentleri *Osijek*, *Slavonski Brod* ve *Vinkovci*.

SLAVSEVER sıf. ve a. Tar. XIX. yy.'da, Rusya'nın, Batı Avrupa'nın taklidi olmayan özgün bir gelişme göstermesinden yana olan rus aydınlarına denir.
—ANSİKL. Aksakov kardeşlerin batıcılara karşı savunacakları düşünceleri, hasımlarının alay etmek için "slavsever" lakabını taktıkları İ. V. Kireyevskiy (1806-1865) ve A. S. Homyakov 1830'lu yılların sonunda ortaya koydular. Batı Avrupa'nın, Aydınlanma felsefesini benimsemekle kendi öz kültürünün dinsel temellerini yadsıdığına inanıyor, onu örnek almayı kabul etmiyorlardı. Tersine, ortodoksluğa bağlı kalan Rusya, köylü komünü *(mir)* ve halk içinde varlığını koruyan kendi öz değerlerini geliştirmeliydi.

K. S. Aksakov'un ortaya koyduğu slavsever siyasal sistem, bir yanda tüm siyasal iktidarı elinde tutan devlet ve öte yanda gündelik yaşamında tam bir özerklikten yararlanan halk arasındaki köktenici bir ikiciliğe dayanıyordu. 1864'ten başlayarak bu siyasal ülkü, Aleksandr II döneminde zemstvolar gibi yeni kurumların yerleşmesine karşı koyamadı. Bazı slavseverler, imparatorluk siyasetini etkiliyormuş gibi görünen panslavcılık ve ortodoks mesihçiliği benimsediler. Samarin ya da Koşelev (1806-1883) gibi öteki slavseverlerse, liberal harekete bağlandılar. Bununla birlikte, anayasacılığa karşıt ve iktidarla ulus arasında, ahlaki bağlar temelinde kurulmuş bir işbirliğini savunan slavsever siyasal görüşler, 1905 devrimi'ne kadar varlığını sürdürdü.

SLAVYANSK, Ukrayna'da kent, Donbas'ta; 135 000 nüf. (1989). Kimya ve makine sanayileri. Seramik. Mobilya.

SLAWEK (Walery), polonyalı siyaset adamı (Ukrayna'da 1879 - Varşova 1939). Piłsudski'nin yönetimindeki bağımsız devrimci harekete, sosyalist kanattan katılarak etkin bir rol oynadı. Polonya devletinin yeniden kurulmasından sonra, 1928'de milletvekilliğine seçildi ve 1930, 1931 ve 1935'te hükümetin başına geçti. 1935 Anayasası'nın yapıcılarından biri olarak, Diyet mareşalliğine getirildi.

SLAYT a. (ing. *slide*'dan). → DİYAPOZİTİF.

SLBM (*Submarine Launched Ballistic*'in kısaltması), bir deniz platformundan fırlatılan balistik güdümlü füzeye verilen amerikanca ya da ingilizce ad.

SLCM (*Sea Launched Cruise Missile*'in kısaltması), bir deniz platformundan fırlatılan güdümlü füze.

SLESSOR (Kenneth), avustralyalı şair (Orange, Yeni Güney Galler, 1901 - Sydney 1971). Gazeteciydi, Ezra Pound ve T. S. Eliot etkisinde, deniz temasının önemli rol oynadığı ve büyük bir teknik ustalıkla kaleme alınmış, sözcük oyunlarına dayalı yapıtlar (*Cuckooz Country,* 1932) yazdı.

SLESVİG → SCHLESWİG.

SLEVOGT (Max), alman ressam ve gravürcü (Landshut 1868 - Neukastel, Pfalz, 1932). Berlin ayrılık hareketinin önde gelen sanatçılarından biri oldu. 1900'e doğru, tarihsel resimden ve Münih okulunun ağır renklerinden vazgeçerek, izlenimciliğe yakın bir estetik anlayışına yöneldi. Yetkin taşbaskı ve gravürleriyle *Jugend* ve *Simplicissimus*'a katkıda bulundu.

SLEZAK (Leo), avusturyalı şarkıcı (Mährisch-Schönberg, bugün Šumperk, 1873 - Rottach-Egern, Bavyera, 1946). Olağanüstü bir tenordu, 23 yaşında Lohengrin'i oynadı, 1900'de Londra ve Paris'e çağrıl-

dı; meslek yaşamının gelişmesinde, onu daha 1901'de Viyana Operası'nın yıldızlarından biri yapan Gustav Mahler'in büyük bir payı vardı. 1901'den başlayarak, Verdi, Wagner, fransız-romantikleri, operet ve lied'in yer aldığı geniş bir repertuvar oluşturdu ve 1934'e kadar dünyanın bütün sahnelerinde alkışlandı. Dört anı kitabı yazdı ve birçok film çevirdi.

SLINCEV BRYAG ("Güney kıyısı"), Bulgaristan'da sayfiye merkezi, Karadeniz kıyısında, Nesebır'ın 7 km K.'inde.

SLİCE a. (ing. sözc.). **1.** Tenis ve golfte, topa yanlamasına vurulan darbe. **—2.** *Slice yapmak,* tenis (özellikle servis atarken) ve golfte, topa, yolunu aksi yönde değiştirecek biçimde yandan vurmak.

SLİEDRECHT, Hollanda'da kent, Güney Hollanda'da Dordrecht'in D.-K.-D.'sunda; 25 500 nüf. Gemi ve kepçe yapımı. Elektroteknik. Kimya. Kereste sanayisi. Tarıma dayalı besin sanayileri.

SLİGEACH, ing. **Sligo,** İrlanda Cumhuriyeti'nde (Connachta ili) kent *Sligeach körfezi* yakınında yönetim bölümü merkezi; 17 200 nüf. Ölçü aletleri. Besin sanayileri. Kimyasal gübreler. Tekstil sanayileri. Bir fransisken manastırının (XIII.-XVI. yy.) güzel harebeleri. Gezinti yeri. *—Sligeach yönetim bölümü,* 1 797 km²; 56 046 nüf.

SLİGO → SLİGEACH.

SLİKKE a. Ortalama deniz düzeylerinin üzerinde kalan bir Wadden'in bir bölümü. (Bitki örtüsüyle kaplı bulunmayan çamur, gelgit sırasında sular yükseldiğinde sular altında kalır ve dallı budaklı geçitler ağıyla parçalara ayrılır.)

SLİM (*sir* William Joseph), ingiliz mareşal (Bristol 1891 - Londra 1970). 1940'ta Sudan'da savaştı. Irak'taki Reşit Ali ayaklanmasını bastırdıktan (1941) sonra, 1942' de Birmanya'daki XIV. ordu'nun başına getirildi, 1945'te bu orduyla Mandalay ve Rangoon'a girdi. 1948'de imparatorluk genel kurmay başkanı olarak Montgomery'nin yerini aldı, mareşalliğe yükseltildi ve Avustralya genel valiliğine getirildi (1953-1959).

SLİMONİA a. İskoçya'da Silures devri katmanlarında fosillerine rastlanan, *Eurypterida* altsınıfından hayvan cinsi. (Uzun bedeni, temrensi telsonuyla dikkati çeker.)

SLİP a. (ing. *slip, to slip* kaymak'tan). Denizc. **1.** Balina avında kullanılan fabrika gemilerinin kıç tarafına yerleştirilen ve parçalanacak balinaları gemiye çekmeye yarayan eğik düzlem. **—2.** PERVANE KAYMASI*'nın eşanlamlısı.

SLİP a. (öncekiyle eş kökenli). İç çamaşırı ya da mayo olarak kullanılan ve bedeni saran kısa külot.

SLİPHER (Vesto Melvin), amerikalı gökbilimci (Mulberry, İndiana, 1875 - Flagstaff, Arizona, 1969). Percival Lowell ile birlikte çalıştı, gezegenlerin dönme dönemlerini belirlemek için önce spektrografiden yararlandı. Böylece, dev gezegenlerin (Jüpiter, Satürn, Uranüs ve Neptün) tayflarındaki soğurma bantlarını buldu ve daha sonra bunlar sayesinde, sözkonusu gezegenlerin atmosferinin bazı bileşenlerini saptadı. Daha sonra tayf çözümleme tekniklerini uzak yıldızlara uyguladı; buna dayanarak gökadaların yarıçap hızını (1912 -1914) ve dönme devinimini keşfetti. Lowell'ın ölümünden (1916) sonra, onun yerine geçerek Flagstaff gözlemevi'nin müdürü oldu ve Plüton gezegeninin keşfiyle sonuçlanan araştırmaları yönetti.

SLİPHER (Earl), amerikalı gökbilimci (Mulberry, İndiana, 1883 - Flagstaff, Arizona, 1964). Gezegen fotoğrafçılığının öncüsüdür, Mars gezegeninin, yaklaşık 200 000 fotoğrafını çekti. Işıkölçüm plakalarını standartlaştıran ve kısa bir zaman aralığında çekilen dizi fotoğraftan en iyi sonucu elde etmek için karma klişelerden yararlanan ilk fotoğrafçılardan biridir.

SLİVEN, türkç. **İslimiye,** Bulgaristan'da kent, Sredna Gora ile Balkanlar'ın arasındaki olukta, Sliven geçidi'nin eteğinde (Balkanlar'ın "Demir kapıları"nda); 109 432 nüf. (1989). Maden kömürü işletmeleri. Madensuları. Eski el sanatları, çeşitli sanayilerin (besin, iplik, dokuma, deri, lambalar, televizyon sanayileri) doğmasına yol açtı. *—Sliven yönetim bölümü,* 3 596 km²; 240 012 nüf. (1987).

SLİVOVİTZ ya da **SLİVOVİÇA** a. (sırp-hırvat dilinde *slijiva,* erik'ten). Balkanlar'da ve Orta Avrupa'da erikten yapılan damıtık içki; erik rakısı.

SLOAN (John French), amerikalı ressam (Lock Haven, Pennsylvania, 1871 - Hanover, New Hampshire, 1951). İlkin gazete *(Philadelphia Press)* ressamıydı, Sekizler grubundaki ("Ash-can school") arkadaşlarıyla birlikte, kent görünümlerine ve sokak sahnelerine (*Hairdresser's window,* 1907, Wadsworth Atheneum, Hartford) önem veren bir gerçekçiliğe yöneldi. Canlı ve genellikle röportaja yakın bir üslubu vardır.

SLOANEA a. Amerika'nın sıcak bölgelerinde yetişen çok büyük, almaşık yapraklı ağaç. (Çiçekleri beş bölümlü bir çanak, beş taçyapraklı bir taç, sayısız erkekorgan taşır; meyvesi kapçıktır. 50 tür; ıhlamurgiller familyası.)

SLOBODA a. (çoğl. *slobodıy*). Eskiden *serbest burg* anlamına gelen ve Moskova'da, köylülerle *posad* (kenar mahalleler) sakinlerinin ödemekle yükümlü oldukları vergi ve angaryalardan bağışık tutulan bir mahalle ya da yönetsel bir alt bölümü belirten rusça sözcük. (1649 yasası [*Ulojeniye*] "serbest burg"lardan çoğunu çeşitli vergilere bağladı. XVII.-XVIII. yy.'larda Sibirya ve Ukrayna'da bu türlü yerleşme yerleri hâlâ oluşturuluyordu.)

SLOBOZİA, Romanya'da kent, İalomiţa kıyısında, bu ırmağın Tuna'ya kavuştuğu yerin yukarısında; 15 000 nüf. Besin sanayisi. —Yakınında, büyük sulu tarım alanları.

SLOCHTEREN, Hollanda'da (Groningen ili) kent, Groningen'nin D.'sunda; 13 600 nüf. Büyük doğal gaz (yaklaşık 1 500 milyar m³ rezerv) yatağı, üretilen gazın bir bölümü Almanya'ya, Belçika ve Fransa'ya satılır.

SLOCUM (Joshua), Kanada asıllı amerikalı denizci (Wilmot, Nova Scotia, 1844 - denizde 1909). 1895 ve 1898 tarihleri arasında tek başına yelkenle ilk dünya turunu yaptı.

SLODTZ, flaman kökenli fransız heykelci ailesi. —SÉBASTİEN (Anvers 1655 - Paris 1726), Girardon'un tilmizi oldu, Versailles ve diğer krallık saraylarında çalıştı. —Oğullarından üçü heykelciydi: SÉBASTIEN ANTOİNE (Paris 1695 - 1754), süslemecilik yaptı; —PAUL AMBROİSE (Paris 1702- *ay. y.* 1758), *İkaros'un düşüşü* (Louvre) adlı tabloyu gerçekleştirdi; —RENÉ MİCHEL, *Michel-Ange* denir (Paris 1705 - *ay. y.* 1764), Roma'daki Fransız akademisi'nde çalıştı, 1747'ye kadar kaldığı bu kentte birçok mezar anıtı gerçekleştirdi. San Pietro için, *Piskoposluk görevini reddeden aziz Bruno'*yu canlandıran dev bir heykel yaptı. Languet de Gergy'nin St-Sulpice kilisesi'ndeki (Paris) anıtmezarı, Vienne (İsère) başpiskoposlarının bu kentin katedralinde yer alan mezarları da onun yapıtıdır.

SLOE, Batı Escaut'da koy, Hollanda'da (Zeeland), Vlissingen'in D.'sunda. Sanayi (alüminyum, kimya) kuruluşları ve limanları.

SLOGAN a. (ing. *slogan;* gaelce *sluagh,* topluluk ve *ghairm,* savaş çığlığı'ndan). **1.** Bir görüşü yaymak, bir eylemi desteklemek için ortaya atılan kısa ve çarpıcı, kalıplaşmış söz: *Siyasi sloganlar.* **—2.** Reklamcılıkta, bir firmanın, bir ürünün adının ya da bir özelliğinin akılda kalmasını, yerleşmesini sağlamak amacıyla tasarlanan kısa ve özgün tanıtım cümlesi. **—3.** *Slogan atmak,* herhangi bir sloganı belli bir tempoyla ve yüksek sesle söylemek.

SŁONİMSKİ (Antoni), polonyalı yazar (Varşova 1895 - *ay. y.* 1976). *Skamander* adlı şairler topluluğunun ve şiir dergisinin üyesi ve kurucularından olan Słonimski' nin ilk kitabı *Czarna Wiosna*'da (1919) anarşiye bir eğilim sezilir. İlk şiir kitaplarındaki kimi zaman simgeciliğe yönelik parnasyen havanın ve akıcılığın yerini (*Parade* [fr. çev.] 1920; *Du voyage lointain* [fr. çev.] 1926), giderek toplumsal bir içerik kazanan ve yıllık geçtikçe de karamsarlaşan bir anlatım aldı. Barışçı ve etkin bir demokrasi yanlısı olan Słonimski (*Okno bez krat,* 1935), İngiltere'deki savaşa katılmış bir gazinin korkunç deneyimlerini de anlattı (*Alarme* [fr. çev.], 1940; *Popioli wiatr,* 1942; *Wiek kleski,* 1945). Polonya'ya döndükten kısa bir süre sonra rejime karşı çıkar, bu arada edebiyat etkinliğini de sürdürür ve klasik bir üslupla yazılmış şiir kitapları (*la Conversation avec l'étoile* [fr. çev.], 1961), piyesler (*la Tour de Babel* [fr. çev.], 1927), romanlar (*la Torpille du temps* [fr. çev.], 1924, *Deux Fins du monde* [fr. çev.], 1937), hikâyeler (*Veilles et rêveries* [fr. çev.], 1966), edebiyat olayları ve birçok tanınmış kişiyle ilgili anılarını (*Alphabet des souvenirs* [fr. çev.], 1975) yayımladı. Słonimski ayrıca toplumsal ilerleme yolunda verilen mücadeleye de katılmıştır (*les Chroniques hebdomadaires 1927 -1939* [fr. çev.], 1956).

SLONİMSKİY (Yuriy) rus yazar ve dans eleştirmeni (Sen-Petersburg 1902 - Moskova 1978). 1919'dan başlayarak Rusya'da bale eleştirisinin öncüsü olarak tanındı. Noverre'in *Lettres sur la danse et les ballets* (Dans ve baleler üzerine mektuplar) adlı yapıtını rusçaya çevirdi (1922), dans üzerine inceleme yazıları yayımladı: *Maîtres de ballet du XIXe siècle* (fr. çev.), 1937; *Dramaturgie du ballet* (fr. çev.), 1976; monografiler (*Giselle,* 1926; *la Sylphide,* 1927), yaşamöyküleri (*Didelot, 1958; Petipa,* 1971). Moskova'da ve 1930 yılından başlayarak Sen-Petersburg'da tiyatro tarihi dersleri verdi. Michel Fokine'in anılarını rusça yayımladı (1962).

SLOOP a. (ing. sözc.; hollandaca. *sloep'*

Imperial War Museum

mareşal Slim (1945'te)

Michel-Ange Slodtz
J.-B. J. Languet de Gergy'nin Paris'teki Saint-Sulpice kilisesi'nde bulunan mozolesi
mermer, bronz

Lauros-Giraudon

M. Garanger

Slovakya'da bir köy

den). Bir flok ile üçgen (Markoni donanımı) ya da yamuk (randa donanım) biçimli bir ana yelken taşıyan yelkenli.

SLOP a. (ing. *slop,* bulaşık suyu). Petr. san. Gerek temizleme sularının ve artık suların durultulmasıyla elde edilen yağlardan, gerek yeterince arıtılmamış ürünlerden meydana gelen yanürün. (Sloplar genellikle yeniden ham petrole katılır.)

SLOTTER a. (ing. sözc.). Karton kutu ya da koli yapımında, ondüleli ya da tıkız mukavva katmanlarını kırmada kullanılan makine.

SLOUGH, Büyük Britanya'da (Berkshire) kent, Londra'nın B.'sında, Windsor'un karşısında; 106 822 nüf. Sanayi (makine ve elektrik sanayisi; kimya ve ecza sanayisi; deri işleme; hazırgiyim, besin sanayileri) merkezi.

SLOVAK sıf. ve a. Slovakya'da yaşayan slav halkı ve bu halktan olan.

◆ sıf. Bu halkla ilgili, bu halka özgü olan; *Slovak kültürü.*

SLOVAKÇA a. Çekçeye yakın batı slav dili. Resmi dil olarak benimsendiği Slovakya'da yaklaşık 5 milyon kişi tarafından konuşulur.
—ANSİKL. Dilbil. XII. yy.'dan başlayarak, önce latin, sonra da çek belgelerinde slovakçanın izlerine rastlanır, ama gerçek edebiyat dili ancak XIX. yy.'da, L'udovit Stúr tarafından, orta bölgelerde konuşulan lehçeler temel alınarak geliştirilmiştir. Genel olarak slovakça çekçeden daha tutucudur, ama iki dil arasındaki ayrılıklar anlaşmayı etkilemez. 1945 Kosice anlaşması'yla kesinleşen 1926 yönetmelikleri, slovakçanın çekçeyle eşit olduğunu kabul etmiştir. 1993'te Çekoslovakya'nın dağılarak her iki devletin bağımsızlığını kazanmasından sonra ise, slovakça Slovakya'nın resmi dili haline gelmiştir.

■**SLOVAKYA,** slovakça **Slovensko,** Orta Avrupa'da devlet; 49 025 km²; 5 389 000 nüf. Merkezi *Bratislava.* Resmi dili *slovakça.*

COĞRAFYA

Slovakya, beşte dördü dağlarla kaplı bir bölgedir; ovalar yalnızca G.-D.'da (Michalovce) ve G.-B.'da (Tuna ovası) bulunur. En yüksek çekirdeği, Alp dağları görünümündeki Büyük Tatralar'dan oluşur. Yukarı Váh, Büyük Tatralar'ı Küçük Tatralar'dan (hemen G. yanıbaşında, Slovenské Rudohorie vardır) ayırır. B.'da, Tatralar'la Beyaz Karpatlar (Küçük Karpatlar bunları G.'e doğru devam ettirir) arasında Fatry'ler yer alır. Bütün bu dağlık kütlenin K.'inde Beskidler yayı uzanır. İklim (özellikle de Tuna ovasıyla tepelerin kenarlarında) Bohemya'daki kadar sert değildir. Tepelerde bağlar yetişir. Dağlar ormanlıktır: yapraklıları kozalaklılar, onları da dağ otlakları izler.

1950'de Slovakya, geri kalmış bir bölgeydi. Sanayi üretimi çok düşüktü. Sosyalist rejim sanayileşmeyi hızlandırdı, sanayi üretimi 4 kat arttığı gibi bölgeler arasındaki iktisadi farklar da önemli ölçüde azaldı.

Kömürü bulunmayan ama topraklarından geçen rus gaz ve petrol boruhatlarından yararlanan Slovakya'da, iki nükleer santral ve birçok hidroelektrik santralı vardır. Bölgede demir üretimi oldukça fazladır (Rudnany'deki madenler ve Kosice'deki demir-çelik sanayisi). Ayrıca Slovenské Rudohorie dağlarında birçok maden cevheri (bakır, çinko, gümüş, cıva, magnezyum, vb. bunlar bölgede işlenir) vardır. Antimon Küçük Tatralar'da çıkarılır. Makine sanayilerindeki gelişme önemlidir: takım tezgâhları, nükleer enerjiyle ve kömürle çalışan santrallar için araç gereçler, ırmak gemileri (Komárno'da), kamyonlar için yedek parçalar, televizyonlar, radyolar, çamaşır makineleri, soğutucular vb. üretilir. Kimya sanayisindeki gelişme daha da büyüktür (Bratislava, Humenné, Sal'da azotlu gübreler petrokimya kombinaları). Geleneksel kereste sanayileri de güçlenmiştir. Ancak, Slovakya'daki fabrikaların çoğu 1950'den sonra kurulduysa da, tıpkı savaş öncesinden kalma sanayilerde olduğu gibi bu sanayilerde de yenilenme ve modernleştirme sorunları ortaya çıkmaktadır.

Slovakya, öteden beri önemli bir tarım bölgesidir. Sanayileşmeye rağmen bölgeye özgü yoğun tarım, ülke iktisadı açısından önemini korumuştur. Ovalarda tahıllar (buğday), şekerpancarı ve tütün yetiştirilir, hayvancılık yapılır. Dağlık kesimlerdeyse sığır, domuz ve koyun beslenir. Turizm ve kaplıca işletmeciliği henüz gelişmemiştir. (→ harita için bkz. ÇEKOSLOVAKYA.)

TARİH

Keltler'in, Quadi halkının, Markomanlar'ın yerini alan slav kabilelerden oluşan Slovaklar, IV. yy.'dan başlayarak Küçük Karpatlar'a ve Pannonia ovasına yerleştiler. IX. yy.'dan başlayarak bu Slavlar, parlak Büyük Moravya uygarlığına katıldılar. Nitra piskoposluğunu kuran Kiril ve Metodiy, bunları hıristiyanlaştırdı. XI. yy. başındaki macar fethi, Slovaklar'ın yüzyıllar boyunca Çekler'den ayrılmasına yol açtı. Géza II (1141-1162), Moğollar'ın verdikleri zararları (1241) onarmak isteyen Béla IV, kendini Slovakya'da kabul ettirebilmek için Trenčin valisi M. Čák'ın ölmesini (1321) beklemek zorunda kalan anjou hanedanı, madenci alman kolonlarının yerleştirildiği "krallık kentleri" kurdular. 1412'de Sigismond, bu kentlerin bir kısmını (Zips [Spiš] kontluğu) Polonya'ya bağladıysa da (Polonya 1772'ye kadar bu kentleri elinde tuttu) Levoča, altın ve gümüş madenleri işleten Fuggerler'in ortağı Thurzólar'ın sanat koruyuculuğundan yararlandı. Ancak Bohemya'nın ve Üniversite'nin etkisi egemenliğini sürdürdü ve husçu propaganda Slovakya'da pek yayılamadı. XV. yy. sonu ve XVI. yy. başında, yoğun toplumsal savaşımlar patlak verdi (köylü isyanları, maden kentlerinin ayaklanması). Mohaç'taki türk zaferi (1526) ve onu izleyen osmanlı yayılmasından sonra Habsburglar Macaristanı'ndan geriye, yeni başkentin (Pressburg ya da Bratislava) bulunduğu Slovakya'dan başka pek bir şey kalmadı. Türk akınlarına uğrayan ülke, Avusturya'ya karşı düzenlenen ayaklanmalara etkin olarak katıldı. 1526'dan sonra lutherciliğe geçen ve ayin düzenleri için çekçeyi benimseyen Slovaklar, Karşı Reform tarafından kazanılmaya çalışıldı (Trnava Üniversitesi'nin kuruluşu, 1636). Macaristan krallığı'nın yeniden kurulması (1699) üzerine Slovakya, XVIII. yy.'da bir barış dönemi yaşadı ve bölgenin, ilkin Güney Macaristan yararına güçten düşen iktisadi etkinliği, yüzyılın ortasına doğru yeniden canlanmaya başladı. 1793'te, Slovakya Bilimler derneği kuruldu. XVIII. yy. sonunda Joseph II'nin giriştiği germenleştirme siyaseti, Macaristan krallığı'nda slav dillerinin varlığını tehlikeye düşüren bir macar tepkisine yol açtı (1791, 1844 ve 1847 yasaları). Çekoslovak ulusal uyanışının ve panslavcılığın önderleri olan Šafařík ve Kollár gibi yazarlar çekçe yazarlarken Štúr, *Ulusal slovak gazetesi* (1845) için Orta Slovakya lehçesini seçti. Bununla birlikte Slovakya, özellikle çek ülkelere yarar sağlayan sanayi devriminden çok az etkilendi. 1848 devrimi'yle Budapeşte'nin siyasal özerklik kazanması üzerine, Liptovský Mikuláš yönetimindeki slovak meclisi Macaristan içinde dilsel ve siyasal özerklik istedi. Kossuth'un kabul etmemesi karşısında, Prag kongresi'ne (haziran 1848) katılan slovak önderler, ayaklanan Macarlar'a karşı imparatorluk ordusuna yardımda bulundu. Ancak 1867 avusturya-macar uzlaşmasından sonra Slovaklar, Macarlar'la karşı karşıya kaldı. Macarlar, Turčiansky Svätý Martin'i kendilerine merkez yapan bu küçük ulusal topluluğu ortadan kaldırmaya kalkıştılar. 1863'te Turčiansky Svätý Martin'de, hem slovak dilindeki yayınları destekleyecek, hem de orta dereceli slovak okullarının gelişmesine yardım edecek bir kültür merkezi olan Matica Slovenská kurulmuştu. Slovaklar yalnızca köylülerden oluşuyordu. Kuruluş durumundaki sanayi yabancıların elindeydi ve soylular macarlaşmıştı. Slovak orta öğretim okulları kapatıldı. Matica Slovenská yasaklandı (1875). Slovakya, bir terör ve hileli seçimler rejimi altında bunaldı. Birçok Slovak, ABD'ye göç etti. Kalanların çoğu, Ružombeok rahibi Andrej Hlinka'nın yönettiği dinci ve özerklikçi Slovak halk partisi'nde toplandı. Avusturya-Macaristan çökünce, Turčiansky Svätý Martin'de toplanan bir Ulusal slovak meclisi Slovakya'yı, Çekler ile Slovaklar arasında tam bir anlaşmanın olmadığı bir Çekoslovakya içinde, çek ülkelerle birleştirdi (ekim 1918).

Rahip Hlinka'nın Halk partisi, dünya iktisadi bunalımını izleyen hoşnutsuzluktan yararlandı. 1938'de ölen rahip Hlinka'nın yerine geçen Monsenyör Jozef Tiso, Münih'ten sonra Slovakya'nın iç özerkliğini elde etti (7 ekim 1938). Macar istekleriyle tehdit edilen Slovakya, Viyana'da alman-italyan hakemliğini kabul etmek zorunda kaldı (2 kasım 1938). Buna göre Macarlar'ın yaşadıkları güney bölgeler, Slovakya'nın elinden alındı. 13 mart 1939'da Hitler tarafından çağrılan Monsenyör Tiso, Macaristan'a tam bir ilhak tehlikesi karşısında, Bratislava diyeti'ne Slovakya'nın bağımsızlığını ilan ettirmek zorunda kaldı (14 mart 1939). Otoriter, dinci ve milliyetçi bir nitelik taşıyan yeni devlet, başlangıçta iyi karşılandı. Kovulan çek memurların yerini Slovaklar aldı, savaşan Avrupa içindeki yansızlık, ekonomiye yarar sağladı. Ancak ekonomi üzerindeki alman baskısı gitgide ağırlaştı ve haziran 1941'de SSCB'ye sembolik nitelikte de olsa savaş ilan edilmesi, russever kamuoyu tarafından kötü karşılandı. Aralık 1943'te, komünist olmayanları (Šrobar, Polák) ve komünistleri (Husák, Novomeský) bir araya getiren bir Ulusal slovak konseyi toplandı. Ağustos 1944'te ulusal slovak ayaklanması patlak verdi. Ayaklanmaya düzenli birliklerle birlikte sivil isyancılar da katıldı. Ancak alman kuvvetleri Slovakya'ya girerek, 27 ekimde ayaklanma merkezi Banská Bystrica'yı ele geçirdiler. Yalnız partizan birlikleri savaşımı sürdürdü. Ülkenin kurtuluşu, Çekoslovakya'nın yeniden birleşmesine yol açtı.

5 nisan 1945 tarihli Kosice programı, Slovakya'ya özerklik ve Ulusal slovak konseyi'ne geniş yetkiler veriyordu. Slovakya'nın özerkliğinden yana olan Komünist parti, 1946 seçimlerinde uğradığı yenilgiden sonra bu özerkliğe karşı tutum aldı. 50'li yıllarda Gottwald, Clementis (1952) ve Husák (1954) gibi "slovak burjuva milliyetçileri"ni mahkûm ettirdi, Slovakya özerkliğini yitirdi. Ancak 1963'ten sonra kamuoyu tepkisini gösterdi, hükümet başkanı Siroky ile Slovak partisi'nin birinci sekreteri Bacílek'in görevden uzaklaştırılmasını sağladı. Bacílek'in yerini Dubcek aldı. 1967'de Slovaklar, Novotny'yi deviren ve Dubcek'i seçen koalisyona katıldı. Prag baharı'nda, federalleşme kararlaştırıldı (28 ekim 1968 günlü yasa). Bunun üzerine, federal bir hükümetin yanında, biri çek, diğeri slovak iki hükümet kuruldu. 1989'da SSCB ve Doğu bloku dağılma sürecine girince, Çekoslovakya'da da ayrılma eğilimleri ortaya çıktı. 1992'de çek ve slovak yöneticiler, Çekoslovakya'nın iki bağımsız devlete bölünmesi için anlaştılar ve Slovak Cumhuriyeti 1 ocak 1993'te bağımsızlığını kazandı.

EDEBİYAT

Çekler gibi Slovaklar da Büyük Moravya döneminde (IX. yy.) glagol yazısıyla yazılmış en eski slavca metinleri kendi ilk edebiyat belgeleri sayarlar. Sonra dokuz yüzyıl Macar devletine katılmış olan bu ulus önce latince yazılmış metinlerle edebiyata başladı (ermiş efsaneleri, kitaplar, vb.). 1400'e doğru çekçe, Slovakya'ya girdi ve latinceyle yarışmaya koyuldu (şarkılar, dualar, efsaneler, halk edebiyatı ürünleri). Hümanizm ve Rönesans dönemlerinde Slovaklar latince yazılmış şiirde (M. Rakovský, J. Jakobeus), az ya da çok "slovakçalaşmış" çekçeyle yazılmış dinsel şiirde (J. Silván, E. Láni) ve tiyatroda (P. Kyrmezer) sivrildiler. Barok dönem, derlenmiş dinsel şarkılarla başladı - 1636'da, en ünlü derlemeyi sürgün lutherci çek J. Tranovský yayımladı; katoliklerinki 1655 tarihlidir-, sonra laik şiirler, özellikle düşündürücü ya da öğretici şiirler (P. Benický, H. Gavlovič), pek çok yolculuk öyküleri, anılar, çoğu latince yazılmış tarihsel yapıtlar (J. Simonides, D. Krman, J.-B. Bagin ve M. Bel) ve çoğunlukla kahraman olarak, 1713'te Macarlar'ca idam edilen ünlü "eşkıya" Jánošík'i anlatan halk şarkıları ortaya çıktı.

XVIII. yy.'ın sonuna doğru, ulusal bağımsızlık hayalinin yanı sıra, slovak edebiyat dilini yaratmak amacıyla iki girişim oldu: dört dilde bir slovakça sözlük ve bir edebiyat topluluğu; slovak lehçesini çekçe ile karıştıran J. İ. Bajza ve özellikle, bir slovakça-çekçe-latince-almanca-macarca sözlük ve kuramsal kitaplar yazan, ayrıca klasik büyük şair J. Hollý'nin de katıldığı bir "Edebi sanat topluluğu" (1793) kuran A. Bernolák bu alanda baş rolü oynadılar. Protestanlarsa çekçeye sadık kaldılar; bunlar arasında en başta iki kişiyi saymak gerekir: *Slávy dcera*'nın (1824) şairi J. Kollár ve slavist filolog ve tarihçi P. J. Šafařík. Ancak 1843'te, çek J. Dobrovsky'nin izinden giden L. Štúr, slav dili araştırmalarının gerçek kurucusu oldu ve dostları J. M. Hurban (1817-1888) ve M.-M. Hodža (1811-1870), orta slovakya lehçesini edebiyat dili yapmayı kararlaştırdılar ve bu görüş romantik genç şairler takımınca hemen benimsendi: Samo Chalupka (1812-1883), O. Sládkovič, Janko Kráľ (1822-1876), Jaň Botto (1829-1881) ve yazar Jan Kalinčiak. 1848-49 ayaklanmasının yarattığı umutlar sönünce, onların yerini iki gerçekçi yazar kuşağı aldı: S. Hurban Vajanský, Hviezdoslav denen şair P. Országh, romancı M. M. Kukučín, onların ardından Timrava (1867-1951), Josef Gregor Tajovský (1874-1940), Jégé (1866-1940), şair ve yazar J. Jesenský, vb. Jesenský yaşamı, özellikle slovak halk yaşamını ve gidişatını macar egemenliği döneminden 1918 sonrasına değin ele alıp işledi. Ama şairlerin birçoğu daha kişisel yapıtlar verdiler: V. Roy (1885-1936) ve özellikle yalnız simgeci iki kitabın yazarı olan İvan Krasko.

1918 özgürlüğü liseli slovaklara bir üniversite, bir ulusal tiyatro verdi ve uluslararası çapta kültürel tek kurumun, Macarlar'ca ortadan kaldırılmış olan Matica* Slovenská'nın (Slovak ana) diriltilmesini sağladı. Edebiyat dünyaya açıldı ve birçok doğrultuda çiçek açtı. Çoğulcu bir toplumda yaşayan slovak yazarlar birçok edebiyat dergisinde, özellikle J. Smrek tarafından yönetilen *Genç slovak edebiyatı yıllığı*'nda (1924), J. Jesenský, E.-B. Lukáč (1900-1979), D. Chrobák (1907-1951), vb. tarafından yönetilen *Prúdy* (Akımlar, 1909-1919), *Genç Slovakya* (1919-1925; 1928-1929) adlı dergilerde yazdılar. Kuşkusuz, gerçekçi akım sürdü, ama genç yazarlar gözlemlerini ve anlatım yollarını çeşitlendirip daha bir inceltiler: M. Rázus, J. Alexy (1894-1970), izlenimci ya da anlatımcı yazarlar J.-C. Hronský (1896-1961), J. Hrušovský (1892-1975), I. Horváth (1904-1960), J. Bodenek (doğm. 1911), büyük psikolojik romanın yaratıcısı M. Urban, natüralizme yakın kötümser G. Vámoš (1901-1956). Sosyalist gerçekçiliğin ilk adımları, 1930'lu yıllarda P. Jilemnický ve P. Kráľ tarafından atıldı, ama ancak L. Ondrejov (1901-1962), D. Chrobák, F. Švantner (1912-1950), M. Figuli (doğm. 1909) gibi lirik yazarlar, insanlarla doğa arasındaki ilişkileri özgünlükle dile getirdiler. Tiyatroya gelince, gerçekçi İ. Stodola (1888-1977) bu alanda geniş çapta egemen oldu.

Şiir alanında başlıca şunları sayabiliriz: yaşamın iyimser şairi J. Smrek, insanın alınyazısını irdeleyen E.-B. Lukáč, yaratıcı ve anlaşılması güç V. Beniak (1894-1973), içtenci M. Haľamová (doğm. 1908), duyarlı J. Kostra ve *Krvave sonety*'nin (1919) şairi Hviezdoslav. "Proleterci" marxçı akım *DAV* (Yığın) dergisinin çevresinde toplandı: L. Novomeský, J. Poničan (1902-1978) ve Daniel Okáli (doğm. 1903). 1930'dan başlayarak, değişik estetik görüşlere sahip katolik şairlerde bir artış görüldü: R. Dilong (doğm. 1905), P.-G. Hlbina (doğm. 1908), J. Silan (doğm. 1914) ve J. Harenta (1909-1983). Savaşın arifesinde gerçeküstücü önemli bir grup ortaya çıktı: R. Fábry (1915-1982), P. Bunčák (doğm. 1915). Š. Žáry, V. Reisel (doğm. 1919), J. Lenko (doğm. 1914), J. Brezina (doğm. 1917), vb. Edebiyat tarihi ve eleştiri, J. Vlček'in (1860-1930) ve Š. Krčméry'nin (1892-1955) ardından A. Mráz (1904-1964), M. Pišút (doğm. 1908), M. Bakoš (1914-1972) ve J. Felix (1913-1976) ile önemli bir atılım yaptı. Slovak devletinin kuruluşu sırasında bazı yazarlar görev yüklendiler, birçoğu yapıt vermeyi sürdürdü ve bunların pek çoğu 1944'te ulusal başkaldırıya katıldılar. Çekoslovakya Cumhuriyeti kurulunca birçok yazar yurdundan ayrılıp sürgünü seçti (Hronský, Dilong), diğerleri devleti benimsediler (Urbán, Beniak), ama edebiyat yaşamı yeniden çeşitliliğini kazandı.

1948'de komünistlerin iktidarı ele geçirmesi her şeyi tepeden tırnağa altüst etti: Devlet-parti'nin dayattığı ideoloji, katolik ve protestan "tinselci" yazarları, liberalleri, "milliyetçi"leri (Urbán, Lukáč, Beniak, vb.) yıllarca sessizliğe itti ve bunların birçoğu sürgünü seçmek zorunda kaldı (A. Žarnov [doğm. 1903], G. Zvonický [doğm. 1913], M. Zlámal [doğm. 1922], R Hrtus-Jurina [doğm. 1919] vb.) Yeni "sosyalist gerçekçi" akımı *DAV*'ın eski yazar ve şairleri (Jilemnický, Kostra, Dominik Tatarka, Žáry), coşkun genç kuşak (V. Mináč, L. Mňačko, Vojtech Mihálik, M. Lajčiak [doğm. 1926], bunlara katılan F. Hečko (1905-1960), Pavol Horov (1914-1975) ve gerçeküstücüler desteklediler. "Davcılar"ın (Novomeský), diğer "burjuva milliyetçi"lerin (İ. Horváth), Stodola'nın hoyratça kınanmaları ile dogmacılık doruğuna ulaştı, ama sonuç olarak insanlarda bir bilinç uyanmasına yol açtı (*1956 Kongre Söylevleri*, vb.). Bu arada başka yazarlar ortaya çıktılar: düzyazı alanında Alfonz Bednár, Katarína Lazarová (doğm. 1914), Rudolf Jašík (1919-1960), Ladislav Ťažký (doğm. 1924), Jaroslava Blažková (doğm. 1933), Jan Johanides (doğm. 1934), Vincent Šikula (doğm. 1936), şiir alanında Milan Rúfus (doğm. 1928), Miroslav Válek (doğm. 1927), K. Bendová (doğm. 1923), Jan Stacho (doğm. 1936), V. Turčány (doğm. 1928), dram yazarları Š. Králik (1909-1982), P. Karvaš (doğm. 1920), İ. Bukovčan (1921-1975), eleştirmenler (Alexander Matuška [1910-1975] gibi) ve çocuklar için yazan bir yazar takımı. 1960'a doğru, "kültürel cephe"nin yeniden ele geçirilmesi girişimi başarı kazanamadı, ama canlı bir liberalleşmeye yol açtı: Urbán'dan sonra "itibarı iade edilen"lerin sayısı arttı: Novomeský, Beniak, Lukáč, Silan, Stodola, hatta Hronský; öte yandan A. Marenčin'in (doğm. 1922) çevresinde bir grup genç gerçeküstücü yazar türedi, vb. 1968'deki sovyet müdahalesinin ardından gelen "normalleştirme" hareketiyle otuz kadar yazar ve eleştirmen resmi edebiyattan kovuldu (Tatarka ve Karvaš başta olmak üzere). Kovulanlardan bazıları sürgünü seçti (Mňačko, Blažková, eleştirmen Rozner vb.). Bununla birlikte "normalleşen" rejim yazarlar arasında taraftarlar da buldu: V. Mináč, Matica Slovenská'nın başına geçti, şair M. Válek Kültür bakanı oldu.

SLOVEN sıf. ve a. Slovenya halkından olan.

◆ a. (Tamlayan olarak) Slovenya'ya ya da Slovenler'e ilişkin: *Sloven yazar.*

SLOVENCE a. Slovenya'da yaklaşık 2 milyon kişi tarafından konuşulan güney slav dili.

—ANSİKL. Slovence en eski metinler 1000 yıllarından kalmadır *(Freising yaprakları)*, ama bu dilin düzenli bir biçimde yazılmaya başlaması XVI. yy.'dan sonra gerçekleşmiştir (protestanların Kutsal Kitap çevirisiyle). Edebiyat diliyse XVIII. ve XIX. yy.'da ortaya çıkmıştır: katoliklerin Kutsal Kitap çevirisinin ardından dilbilgisi kitapları yazılmıştır. Dilbilgisel düzlemde slovence kimi eski yapı özelliklerini korur: sorabla birlikte, hem ad, hem de fiil çekimlerinde ikil bulunan tek slav dilidir. Slovence, VII. yy.'la IX. yy. arasında ayrıldığı sırp-hırvat diline çok yakındır; doğu slovence lehçelerinden kajkavcaya aşamalı bir biçimde geçilir.

SLOVENYA, slovence **Slovenija,** Avrupa'da, İtalya'nın kuzey-doğusunda devlet; 20 251 km²; 2 110 000 nüf. Merkezi *Ljubljana*; resmi dili *slovence.*

COĞRAFYA

Orta Avrupa'nın göbeğiyle Trieste limanı arasında uzanan Slovenya'nın de-

S. Marmounier - C. E. D. R. İ.

Slovenya
Julius Alpleri'nden bir görünüm

miryolları ve sanayisi Avusturya-Macaristan İmparatorluğu döneminde erken bir gelişme gösterdi. Bu gelişme Yugoslavya'ya bağlı olduğu sosyalist rejim döneminde de devam etti, ulusal gelir önemli ölçüde arttı. Öyle ki, Yugoslavya'nın diğer kesimlerinden buraya iş bulmak için çok sayıda işçi gelir oldu.

Slovenya dört doğal bölge üzerinde yayılır. Sloven Alpleri'nin (Karawanken' lerin bir bölümüyle, en yüksek doruğu Triglav [2 863 m] olan Julius Alpleri) temel gelir kaynağı, yaz ve kış turizmi, orman işletmeciliği ve Jessenice'deki demir-çelik sanayisidir; yaylaya çıkılarak yapılan hayvancılık ve tarım gerilemektedir. Güney-batıdaki Karst'ta (yağışlı ve ormanlıktır, tarıma elverişli değildir) birkaç madencilik (İdrija: cıva), sanayi (Nova Gorica: mobilyalar) ya da turizm (Postojna: mağaralar) merkezi bulunur. İstria kıyısında Slovenya'nın küçük bir kıyısı ve Koper limanı vardır. Alp eteklerindeki ovalar ve tepelerde halkın ve iktisadi etkinliklerin büyük bölümü toplanır: çoğu özel mülkiyet halindeki küçük işletmelerde yapılan çokürünlü tarım ve hayvancılık; Trbovlje ve Velenje'deki kömür madenleri; Krsko nükleer santralı; Maribor'daki metalürji sanayisi; Kranj'daki elektronik sanayileri; Celje'deki tekstil; Ljubljana'daki araştırma merkezleri, araştırma-geliştirme sanayileri.

TARİH

Yukarı Pannonia'da Lombardlar'ın yerini alan Slovenler, İtalya ve Alpler'e girmeye çalıştılar. Drava'nın ve Mur'un kaynaklarında Bavyeralılar'la karşılaştılar ve tüm VII. yy. boyunca Friuli'yi Lombardlar' ın elinden almak için çaba gösterdiler. Sınırlarının en geniş olduğu dönemde (VIII.-IX. yy.), Piave, Hohe Tauern, Traun ve Linz-Viyana arasında Tuna'ya ulaştılar. Tek bir devlet kurmak başarısını gösteremeyen Slovenler, Avarlar'dan kurtulmak için Samo'nun egemenliğini (VII. yy.), ardından Bavyera'nın metbuluğunu kabul ettiler (745). Lombardia (774) ile Bavyera'yı (788) topraklarına katan ve Avarlar devletini yıkan Charlemagne, sloven voyvodaların vesayetini Bavyera markası ve Friuli markası arasında bölüştürdü; Salzburg ve Aquileia piskoposları da, VII. yy.'da başlayan hıristiyanlaştırma hareketine katıldılar. X. yy. sonunda Macarlar, bölgeyi istila etti ve XI. yy.'dan başlayarak bölgede, Germen İmparatorluğu'na bağlı tek tek prensliklerden başka bir şey kalmadı. XIII.-XV. yy.'lar arasında bu prenslikler, Habsburg sülalesi tarafından bir araya getirildi ve bu birleşme dışında kalan Friuli ile İstria ise ancak 1797'de Avusturya'ya katıldı. XVI. yy.'da Reform, katoliklerin baş düşmanı durumuna geldiyse de, yol açtığı tartışma dolayısıyla slovencenin gelişmesine katkıda bulundu. XVI. ve XVII. yy.'lardaki türk akınları, ülkeyi güvensiz bir duruma düşürerek, alman sömürgeleştirmesini bir süre durdurdu. İllyria Eyaletleri'ndeki (1809-1813) fransız yönetimi (1805'ten başlayarak İstria'da, 1809'dan başlayarak Kärnten ve Krain'de) ulusal uyanışı hazırladı. Sloven bölgelerin Avusturya'ya geri verilmesi (1814) sırasında daha da belirginleşen bu uyanış, Slovenler'i dil kardeşleri olan Hırvatlar ve Sırplar'la ilgilenmeye yöneltti. 1848 devrimi, serfliğin kaldırılmasını sağladı. Druzba sv. Mohorja (1857) ve Slovenska Matica, 1863'ten başlayarak kültürel savunma çabalarını eşgüdüm altına aldılar. 1866-67'de sloven halk parçalandı: topraklarının küçük bir bölümü, Venezia'yı ilhak eden (1866) İtalya' ya, bir başka bölümü de avusturya-macar uzlaşması (1867) sırasında Macaristan'a verildi. Birinci Dünya savaşı arifesinde Macaristan Slovenleri, kendilerini yavaş yavaş Güney Slavları'nı saran genel hoşnutsuzluğa kaptırdılar. Rahip Korošec'in öncülük ettiği temsilcileri, Zagreb Ulusal konseyi'ne katıldı (ekim-kasım 1918). Zagreb Ulusal konseyi Slovenya'nın, 1 aralık 1918' de kurulan Sırplar, Hırvatlar ve Slovenler' den meydana gelen krallığa (gelecekteki Yugoslavya*) katıldığını açıkladı. Yeni devlet, tüm Slovenler'i bir araya getiremedi; ekim 1920 halkoylamasından sonra, Klagenfurt bölgesini Viyana'ya, Rapallo antlaşması'yla da (12 kasım 1920), 400 000 Sloven'i (İstria, Batı Karst, Julius Alpleri) İtalya'ya bırakmak zorunda kaldı.

Yugoslav devletinin yıkılması sırasında (1941). Ülkenin sloven kesimi Almanya, İtalya ve Macaristan arasında paylaşıldı. Ulusal direnişin zaferinden sonra, Yugoslav Federal Cumhuriyeti içinde bir Slovenya Cumhuriyeti kuruldu ve bu cumhuriyet, Doğu İstria, Batı Karst ve Julius Alpleri'ni (1945-1947), ardından Trieste özgür devletinin B. kesimini (G.-B. İstria) geri aldı (1954). Doğu Avrupa ülkelerinde rejim değişiklikleri başlayınca Slovenya'da da komünist partiden ayrı siyasi bir grup oluşturuldu. Nisan 1990'da genel seçimler yapıldı, temmuzda da Slovenya bağımsızlığını ilan etti. Bunun üzerine iç savaş başladı. 1992 başlarında Avrupa Topluluğu Slovenya'nın bağımsızlığını tanıdı. Sırbistan ve Karadağ'dan oluşan yeni Yugoslavya da bu fiili durumu kabullenmek zorunda kaldı. 1990 seçimlerinde Milan Kukan cumhurbaşkanı seçildi.

EDEBİYAT

Her hıristiyanı kutsal metinlere başvuracak duruma getirmeyi amaçlayan Luther'in reformu, ilk sloven metinlerinin ortaya çıkmasını sağladı. Rahip Primož Trubar (1508-1586) din eğitimiyle ilgili kitaplar yayımladı. J. Dalmatin Kutsal Kitap'ı çevirdi. Protestanlığın yenilgiye uğramasından sonra ihmal edilen halk edebiyatı, ancak XVIII. yy.'ın ikinci yarısında, baron Ž. Zois'in (1747-1819) çevresinde, halk kültürüne ilgi duyan ve dönemin öğretici düşüncelerinden yana olan bir aydın topluluğunun oluşması üzerine yeniden canlandı. Yeni klasik şair ve gazeteci Valentin Vodnik (1758-1819) bu hareketin öncüsüdür. Dilbilimci Jernej Kopitar (1780-1844) almanca olarak bir slovence dilbilgisi kitabı yayımladı. 1830'dan başlayarak, *Čbelica (Arı)* adlı almanak çevresinde toplanan şairler, tutucuların slovenceyi yalnızca folklorla sınırlı tutma eğilimlerine karşı mücadele verdiler. Büyük romantik şair France Prešeren'in (1800-1849) yapıtları slovencenin edebiyata yatkınlığını kanıtlar. Sloven edebiyatının özerkliğini yalnızca alman ve italyan kültürü karşısında değil, Sırplar'a ve Hırvatlar'a karşı da ilan ederek slovence edebiyat geleneğinin kurulmasını sağlayan Prešeren'dir. Yüzyılın ortasında, öykücü Fran Levstik (1831-1887) edebi düzyazıya öncülük ederken, Josip Jurčič (1844-1881) de ilk romanı yazdı, Josip Stritar (1836-1923) ise genç sloven edebiyatını avrupalı eleştirmenlerle karşılaştırdı. XIX. yy.'ın sonuna doğru, gerçekçiler romantik duygusallıktan güçlükle sıyrıldılar ve Janko Kersnik (1852-1897) ile I. Tavčar'ın (1851-1923) öykü ve romanları, Anton Aškerc'in (1856-1912) şiiri ile, toplumsal konulara yöneldiler. XX. yy.'ın hemen başlarında *Moderna* adı verilen hareket, edebiyatı dış akımlara açtı. İ. Cankar'ın öyküleri, romanları ve oyunları, adalet ülküsünün yanı sıra bir toplumsal ve ulusal başkaldırıyı anlatırlar. Şair O. Župančič'in yapıtlarıysa benzer çizgiler taşımakla birlikte daha serinkanlı bir tarzda kaleme alınmıştır, buna karşılık A. Gradnik tutkunun ve içgüdülerin şairidir. İki savaş arasında anlatımcılık egemen akım durumuna geldi ve C. Vipotnik ile toplumsal; S. Kosovel ile devrimci; J. Udovič ile entelektüel; A. Vodnik ve E. Kocbek ile dindar bir renk kazandı. F. Bevk ulusal temalı tarihsel romanlar yayımladı. İkinci Dünya savaşı arifesinde ve savaşın bitimini izleyen yıllarda M. Kranjec, İ. Potrč, P. Voranc ve C. Kosmač daha öncekilere oranla daha doğal ve daha nitelikli yapıtlarla toplumsal gerçekçiliğe yöneldiler, şair M. Bor ise halkının ve insanlığın bilincini dile getirdi. 1950'li yıllarda yeni bir kuşak dogmacılığı yadsıyarak, psikolojik hikâyeye (A. Hieng) öncü teknikleri soktu, şiirdeyse daha çok manevi konulara ağırlık verdi (G. Strniša, D. Zajc, C. Zlobec).

SLOW a. (*slow-fox*'tan). **1.** SLOW-FOX'un kısaltması. **—2.** Blues, duygusal şarkı vb. müzikleriyle yapılan, çiftlerin birbirlerine sarılarak dans ettikleri ağır dans.

SŁOWACKİ (Juliusz), polonyalı şair (Krzemieniec 1809 - Paris 1849). Wilno Üniversitesi'nde profesördü, 1831 ayaklanmasından sonra Polonya'dan ayrıldı; İsviçre'de, İtalya'da bir süre kaldıktan sonra Doğu'ya yolculuk yaptı (1836-37); daha sonra Fransa'ya yerleşti. Avrupa kültürüyle beslenmiş ve parlak bir imge gücüne sahip olan Słowacki'nin ilk şiirlerini bir araya getirdiği *Poezje*'de (1832-33) Byron'dan esinlendiği anlaşılmaktadır; daha sonra yayımlanan romantik yapıtlarında (lirik şiirler, şiirler ve dramlar) Mickiewicz düzeyinde bir sanatçı olduğunu kanıtladı. Shakespeare'den, daha sonra Calderón'dan aldığı esin ile romantik bir simgeciliği ve imge gücünü birleştiren tiyatro yapıtlarında ise Polonya tarihinin derin izleri görülür (*Kordian*, 1834; *Horsztyński*, 1835; *Balladyna*, 1839; *Lilla Weneda*, *Mazepa*, 1840; *Sen srebrny Salomei*, 1844). Yapıtları giderek bir tür "mistik radikalizm"e doğru geliştiği gibi epik, lirik ve felsefi şiirleri (*Anhelli*, 1838; *Beniows-*

ki, 1841) aynı çizgide tinselci bir evrimciliğe yönelen mistik bir sisteme ulaştı (*Geneziz z ducha,* 1844; *Król-Duch,* 1847). Hayattayken anlaşılamamış olan bu şairin üslubu, Mickiewicz'in romantik klasik üslubuyla tam bir zıtlık gösterir ve polonya romantizminin barok yanını canlandırır. Ölümünden sonra Słowacki tartışmasız bir üne kavuştu.

SLOW-FOX a. (ing. *slow,* ağır, ve *fox [-trot]*'tan). 20'li yıllarda ilgi gören ağır tempolu fox-trot. (Bu 4 zamanlı dansta, ayak kaydırılarak uzun adımlar atılır, dolayısıyla gereğince yapılabilmesi alanın genişliğine bağlıdır.) [Kısalt. SLOW.]

SLUGI a. (mağrib dilinde *slugi*). Kum rengi ya da lekeli postlu, kısa kıllı arap tazısı.

SLUİJTERS (Jan) → SLUYTERS.

SLUİS, Hollanda'da kent, Kuzey denizi kıyısında, Belçika sınırı yakınında; 3 100 nüf. Zwin kıyısında eski deniz limanı. Gözetleme kulesi (XIV. yy.)

SLUİSKİL, Hollanda'da sanayi (özellikle kimya) merkezi, Zeeland'da Gent-Terneuzen kanalı kıyısında.

SLUMPTEST a. (ing. *slump-test*). Hidr. bağl. ÇÖKME* DENEYİ'nin eşanlamlısı.

SŁUPSK, Polonya'da kent, Orta Pomeranya'da (Pomorze), voyvodalık merkezi; 91 000 nüf. Sanayi merkezi. Demiryolu kavşağı. —*Slupsk voyvodalığı* (7 453 km²; 406 500 nüf. [1989]). Çavdar ve patates tarımı. Sanayi (kereste, deri, gemi onarımı, konservecilik) sınırlı kalır. Turizm.

SLUTER (Claus), hollandalı heykelci (Haarlem 1340/1350'ye doğr.-Dijon 1405 ya da 1406). 1380'den sonra Brüksel lonca kütüğünde kaydı vardır. 1385'ten itibaren Dijon'da dük Atak Philippe'in hizmetinde çalıştı. Brüksel eski belediye sarayındaki *Peygamberler* (bugün Komün müzesi'nde) ona mal edilir. 1389'da, Dijon'da Champmol manastırı'nın şantiye şefi oldu; taçkapı heykellerini, Meryem'in iki yanında Bourgogne dükü ve düşesi ile bunların koruyucu azizlerini betimleyen kompozisyonu gerçekleştirdi. 1395'ten sonra, yeğeni Claus de Werve'in yardımıyla *Musa*'nın kuyusu* kabartmalarını yaptı ve dükün, ağlayan figürlerle süslü mezar anıtına başladı. Dramatik ve anlatımsal sanatı, "Sluter gerçekçiliği", XV. yy. fransız heykelciliğini önemli ölçüde etkilemiştir.

SLUTSK, Beyaz Rusya'da kent, *Slutsk* kıyısında; 36 000 nüf. Eski askeri karakol ve imparatorluk konağı. Besin sanayileri.

SLUTSKİY (Boris Abramoviç) ukraynalı şair (Slaviansk 1919). Bayalığı bir estetik değer olarak kullanan Slutskiy, savaştan trajik bir tema (*Mémoire* [fr. çev.], 1957) çıkardı, sonra zaman ve modern dünyanın çelişkileriyle ilgili düşüncelerini çağdaş tarih ve güncellik boyutlarında genişletti (*Hier et maintenant* [fr. çev.], 1961; *Labeur* [fr. çev.], 1964; *Bonté du jour* [fr. çev.], 1973; *Débats inachevés* (fr. çev.], 1978).

SLUYTERS ya da **SLUİJTERS** (Jan), hollandalı ressam ('S Hertogensbosch 1881-Amsterdam 1957). Amsterdam Güzel sanatlar okulu'nda öğrenim gördü; önraffaellocular'dan daha sonraları ise Cézanne ve Van Gogh'tan etkilendi. 1910'da Laren'de noktacı üslupta yapıtlar gerçekleştirdi (*Aylak adam,* Kröller-Müller müzesi). Staphorst'ta (Overijssel) [1915-1917] Le Fauconnier ile tanıştıktan sonra, flaman sanatını 1920'den sonra etkileyecek olan anlatımcı bir kübizme yöneldi (*Staphorst' ta köylü ailesi,* 1917, Stedelijk Museum, Amsterdam). Daha sonra üslubunda renkli bir içtencilik görüldü.

SLYKE (Donald Dexter VAN) → VAN SLYKE.

Sm Anorg. kim. *Samaryum*'un simgesi.

SMACK a. (ing. sözc.). Denizc. Eskiden Hollanda ve İskoçya kıyılarında kullanılan, bir ana yelkenle ve kimi kez de bir gabya yelkeniyle donatılmış büyük sloop.

SMAÇ a. (ing. *smash*). **1.** Tenis, masatenisi ve voleybolda, yükselmiş bir topu, sert bir vuruşla karşı oyun alanının içine indirmek. (Voleybolda *çivi* de denir.) **—2.** *Smaç çekmek, vurmak,* bir smaç gerçekleştirmek.

SMAÇÖR a. Smaç yapmakta uzmanlaşmış oyuncu. (ÇİVİCİ de denir.)

SMÅLAND, İsveç'te (Götaland) eski il, Vättern gölünün güney ucuyla Baltık denizi arasında. Ağaçlı ve az verimli, granitli bir platodur. Başlıca kentleri *Jönköping, Kalmar, Växjö.*

SMALE (Stephen), amerikalı matematikçi (Flint, Michigan, 1930). 1964'ten beri Berkeley'de profesör olarak çalışmaktadır. Özellikle diferansiyel topoloji üzerinde araştırmalar yaptı. $n>5$ için Poincaré sanısını ortaya koydu: n-küre ile aynı uzamdaşlık grupları bulunan n boyutlu diferansiyellenebilen bir katlı uzay, bu küreyle eşyapılıdır. Bir kürenin ters çevrilebileceğini kanıtladı, değişimler hesabına ve adi diferansiyel denklemlerin niteliksel kuramına katkıda bulundu. Moskova kongresi'nde Fields madalyası'nı kazandı (1966).

Smalkalde birliği, alm. **Schmalkaldischer Bund,** aralık 1530 - şubat 1531 arasında Schmalkalden'de (Smalkalde) yapılan kongre sırasında Almanya'daki protestan kent ve prensler tarafından altı yıl için kurulan ve 1535'te süresi on yıl daha uzatılan dinsel ve siyasal birlik. Girişimin öncülüğünü landgraf Hessenli Philipp ve Seçici Saksonyalı Johann-Friedrich yaptı. İncil'i savunmak ve katolik devletlerin olası saldırılarına karşı yardımlaşmak için birleşen Almanya'nın birçok protestan kent ve prensleri, bu birlikte bir araya geldi. Karl V'in Augsburg diyeti'nde lutherciliğe verdiği ültimatoma (1530) bir tepki olarak kurulan birlik, Bremen, Lübeck, Magdeburg, Strasbourg ve Ulm gibi birçok kentin olanaklarına sahipti. İmparatorluk iddialarına (Ferdinand I'in seçilmesi, 1531) karşı siyasal muhalefetiyle birlik, özellikle kentlerin ve prenslerin yöreci yönelimini ortaya koydu ve izlediği alman yanlısı siyaseti nedeniyle lutherci bankaların desteğini kazanan Fransa kralının desteğini sağladı (1532). Ayrıca İngiltere ve Türkler'le de görüşmelere girişti. Nürnberg barışı'yla Karl V, *statu quo*'ya saygı göstereceğine söz verdi (Augsburg kararlarının ertelenmesi, haziran 1532). 1534'te birlik ordusu saldırıya geçti; Württemberg dükü Ulrich'i, elinden alınmış olan düklüğünün başına geçirdi ve Reform'u oraya da soktu. Karl V bu oldubittiyi kabul ederken, birlikçiler de Ferdinand I'in seçilmesini kabul ettiler. Yeni katılımlarla durmadan yenilenen ve güçlenen Smalkalde birliği, Luther'in çeşitli önerilerini resmen benimseyerek ve Paulus III'ün Mantova'ya çağırdığı konsile karşı protestoda bulunarak (Smalkalde maddeleri, 1537), ardından Frankfurt'ta toplantılar düzenleyerek gene ortaya çıktı. Karl V, özellikle Saksonya dükü Moritz'i kendi yanına çekerek, protestan prensleri bölmeye çalıştı.

Katolikler de Nürnberg birliği içinde toplandı (1538). Türkler'e ve Fransızlar'a karşı giriştiği savaşlardan kurtulan Karl V (Crépy-en-Laonnois barışı, eylül 1544), saldırıya geçti (Smalkalde savaşı, 1546). Birlik, birçok imparatorluk kalesini işgal ederek daha önce davranınca imparator, Tuna boyunca uzun bir askeri harekât dizisine girişmek zorunda kaldı. Güney'deki protestanlar çok çabuk boyun eğdi. Mühlberg zaferi (24 nisan 1547) ve Wittenberg teslim antlaşması (mayıs 1547) imparatora, Philipp ve Johann-Friedrich'i tutsak etmek, Johann-Friedrich'in seçiciliğine Saksonya dükü Moritz yararına el koymak ve birliği dağıtmak olanağını sağladı.

SMALT a. (ital. *smalto,* frankça *smalt,* emay'dan). Kim. Kum, potas ve kobalt oksit karışımının eritilmesi sonunda oluşan potasyum ve kobalt silikat; camsı, mavi bir görünüşü vardır, seramikçilikte kullanılır. —Camc. Kobalt oksit ile maviye boyanmış özel cam.

SMALTİT a. (fr. *smaltite;* smalt'tan). Miner. Kübik sistemde yer alan $CoAs_2$ formülünde kobalt arsenür. (Arsenik bakımından fakir bir skutterudit türüdür.)

SMARAGDİA a. (lat. *smaragdus;* yun. *smaragdos,* zümrüt'ten). Akdeniz, Antiller denizi ve Okyanusya kıyılarının acısularında yaşayan öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça cinsi. (Yeşil kavkısı *Theodoxus*'larınkine benzer. *Neritidae* familyası.)

SMART (Christopher), ingiliz şair (Shipbourne, Kent, 1722 - Londra 1771). Phaedrus'un *Masallar*'ını, Horatius'un birçok yapıtını ve *Mezamir*'i çevirdi. Akıl hastanesinde, bilinci yerindeyken yazdığı *Song to David* (1763) adlı kitabı özellikle dikkat çekicidir.

SMEATON (John), ingiliz mühendis (Austhorpe, Yorkshire, 1724 - *ay. y.* 1792). Önceleri bilimsel aletler yaptı, Plymouth yakınındaki Eddystone fenerini yeniden inşa etmesiyle (1756-1759) tanındı, su ve rüzgârın devindirici gücü üzerine yaptığı ve 1759'da yayımladığı deneysel araştırmaları, uzun süre bu konuda yazılmış klasiklerden sayıldı. Newcomen buhar makinesini yetkinleştirmeye çalıştı. Teknolojiye, bir başka önemli katkısı, silindir üretimi için hazırladığı bir raybadır.

SMEDEREVO, türkç. **Semendire,** Sırbistan'da kent, Tuna'nın sağ kıyısında; 54 800 nüf. XV. yy.'da Sırbistan'ın başkenti olan eski kale. Irmak limanı. Çelik fabrikası. Makine sanayileri.

—Tar. Türkler'in Semendire dedikleri ve sırp kralı Branković'in başkenti olan Smederevo, onun Osmanlılar'la bozuşarak Macaristan'a sığınması üzerine ilk kez Murat II tarafından fethedildi (1439). Szeged* antlaşması'yla (1444) Sırbistan krallığı'na geri verildi. Fatih'in Sırbistan seferiyle görevlendirdiği sadrazam Mahmut Paşa kenti kuşattı (1458) ve ancak ertesi yıl kalesiyle birlikte ikinci kez fethederken, Sırbistan krallığı'nı da ortadan kaldırıp osmanlı topraklarına katmış oldu (1459). Osmanlı yönetiminde Rumeli eyaletine bağlı bir sancak merkezi olan Smederevo, daha sonra Macarlar tarafından kuşatıldıysa da (1476) Fatih'in Boğdan zaferi üzerine macar kralı kuşatmayı kaldırmak zo-

Polonya Kütüphanesi

Juliusz Słowacki
Josef Kurowski'nin bir resminden esinlenen Genç James Hopwood'un bir gravüründen ayrıntı

Hinous-Connaissance des arts

Claus Sluter
Yeremya peygamber Dijon'daki Champmol manastırı'nda 1395-1404 arasında gerçekleştirilen *Musa'nın kuyusu*'ndan ayrıntı

Bedrich **Smetana**

Larousse

Adam **Smith**

runda kaldı. Bayezit II döneminde babasına karşı ayaklanan Selim'in Rumeli'de sancak isteği kabul edilerek Alacahisar ve Vidin sancaklarının da eklenmesiyle bir şehzade sancağına dönüştürüldüyse de (1511), Selim I'in padişah olması üzerine yeniden eski durumuna getirildi (1512). Türk-Avusturya savaşı (1683-1699) sırasında kalesi yakıldıktan sonra Belgrad'la birlikte avusturya birliklerinin işgaline uğradı (1688). Sadrazam ve serdarıekrem Köprülüzade Fazıl Mustafa Paşa tarafından geri alındı (1690). Pasarofça* antlaşması (1718) gereğince Belgrad'la birlikte Avusturya'ya bırakıldı. Belgrad* antlaşması'yla (1739) yeniden osmanlı yönetimine geçti. 1788-1791 Türk-Avusturya savaşı sırasında bir ara Avusturyalılar'ın eline geçtiyse de (1789) Ziştovi* antlaşması (1791) uyarınca Türkler'e geri verildi. Osmanlı yönetimine karşı ayaklanan Pazvantoğlu*'na bağlı kuvvetlerce alınan kent (1797), yine aynı yıl Bosna valisi tarafından kurtarıldı. Sırp ayaklanması sırasında Pazvantoğlu ve Karayorgi yönetimindeki ayaklanmacıların eline geçince burada kurulan icra komitesinin merkezi oldu (1806). Sırp ayaklanmasının bastırılmasından sonra Belgrad'la birlikte sadrazam Hurşit Ahmet Paşa komutasındaki türk ordusunca teslim alındı (1813). Sırplar'ın Yunanlılar'la birleşerek yeniden ayaklanma olasılığını ve Fransa ile Avusturya'nın uyarılarını göz önünde tutan osmanlı hükümeti tarafından kentin yönetimi Belgrad başta olmak üzere başka kalelerle birlikte Sırbistan'a bırakıldı (1867). Berlin* antlaşması'yla (1878) bağımsızlığı onaylanan Sırbistan krallığı'nın sınırları içinde kaldı ve türk denetiminden çıktı.

SMEGMA a. (yun. *smegma*). Epitelyum hücrelerinin pul pul dökülmesinden ve salgısından oluşan ve cinsel organların kıvrım yerlerinde topaklanan kirli beyaz madde. (Atın kamış kılıfında birikmesi balanit'e neden olabilir.)

SMEKTİK sıf. (fr. *smectique*). Fizs. kim. KRİSTALİMSİ'nin eşanlamlısı.
—Yerbil. *Smektik kil*, SMEKTİT'nin eşanlamlısı.

SMEKTİT a. (fr. *smectite;* yun. *smektis ge*, yıkayan toprak'tan). Şişen kil. (Soğurucu olduğu için *lekeci kili* adıyla derilerin yağını gidermede kullanılır.) [Eşanl. SMEKTİK KİL, MONMORİLONİT.]

SMELA, Ukrayna'da kent, Çerkassi'nin G.'inde; 59 000 nüf. Makine ve elektrikli gereçler yapımı. Besin sanayisi. Hazırgiyim. Mobilyalar.

P. Hinous-Connaissance des arts

David **Smith**
Volton XIV (1963)
özel kol.

SMENDES, XXI. mısır hanedanının ilk kralı İ.Ö. 1085-1054 arasında Aşağı Mısır'daki Tanis kentinde hüküm sürdü. Yönetimi sözde tüm Mısır'ı kaplıyordu, fakat Teb'den başlayarak güney bölgesini büyük Amon rahibi Herihor yönettiği için, gerçekte yalnız Kuzey Mısır'ı yönetiyordu. Karısı Tentamon bazen XX. hanedanın krallık ailesine bağlandığına göre, Smendes her halde yasal kraldı. Tanis'e eski Seth kültünün yerini alan üçlü Amon, Mut ve Honsu kültünü soktu. Mezarı bulunamadı.

SMERDİS, Yunanlılar'ın Berdiya'ya verdikleri ad.

SMERİNTHUS a. (yun. *smerinthos*, ip, kiriş'ten). Güneş battıktan sonra yavaş yavaş uçuşan iri bedenli kelebek cinsi. (Üst kanatlarının uç kesimi eğri ve tırtıllıdır. Akşam tavuskelebeği [*Smerinthus tiliae*] kalın gövdeli, dar uzun ön kanatlı bir kelebektir. Tavuskelebeğigiller familyası.)

SMETANA (Bedřich), çek besteci ve piyanist (Litomyšl 1824 - Prag 1884). Harika çocuktu; kendi kendini yetiştirdi, meslek yaşamına kont Thun'un yanında müzik yöneticisi olarak başladı, ardından bohemyalı milliyetçilerin davasını benimsedi (1848). İsveç'te kısa bir süre (1856-1861) yaşadıktan ve orada Göteborg Filarmoni derneği'ni yönettikten sonra, Prag'da ilk çek tiyatrosunu kurdu ve lirik dramlarının çoğunu bu tiyatro için yazdı. 1873'ten başlayarak, ilk sağırlık belirtilerinden duyduğu üzüntüyle sinir bunalımları geçirdi ve çok geçmeden kapatılmak zorunda kaldığı bir tımarhanede öldü. Smetana'nın yapıtı, Liszt gibi senfonik şiirden yararlanmak ve Schumann'ın etkisini taşıyan bazı oda müziği (üçlü, dörtlüler, *Yaşamımdan* [Z mého života] dörtlüsü) ve birçok piyano parçası (danslar, sonatlar, çeşitlemeler, bagateller, impromptuler) içermekle birlikte, çek milliyetçi hareketinin dışında kavranamaz. Gerçekten de sanatçı, rus Beşler grubunun müzikçileri gibi, folklordan esinlenerek (piyano için Bohemya dansları) ülkesine müzikal bir kimlik, yurtseverce bir duygu (*Moldau*'yu [Vltava] da içeren *Vatanım* [Mávlast] başlıklı 6 senfonik şiir çevrimi) kazandırmak istedi ve bu yolda gerçek birer milliyetçilik gösterisi olan Brandenburglular Bohemya'da (Branibori v Čechách) [1866] ve özellikle *Satılmış nişanlı* (Prodanà nevěsta) [1866; son biçimi 1870] ve *Dalibor* (1868) ile bir çek operası yarattı.

SMETHWİCK, Büyük Britanya'da (West Midlands) kent, Birmingham'ın batı banliyösü; 68 400 nüf. Metalürji ve makine sanayileri. Alüminyum dökümevleri. Camcılık.

SMETONA (Antanas), litvanyalı devlet adamı (Ukmerg ilçesi 1874 - Cleveland, Ohio, 1944). Almanya'nın desteğiyle cumhurbaşkanlığına getirildi (nisan 1919 - haziran 1920). 1926 yılında, 1932'de ve 1938'de yeniden seçildi, Ruslar'ın gelmesinden sonra (haziran 1940), ABD'ye gitti.

SMİCROMYRME a. (yun. *smikros*, küçük, ve *myrmos*, karınca'dan). Küçük bedenli sinek cinsi. (Eşey ayrılığı belirgindir: dişileri kanatsız olur. *Smicromyrme rufipes* Oxybellus'lar üzerinde yaşar. *Mutillidae* familyası.)

SMİJERS (Albertus Antonius), hollandalı müzikbilimci (Raamsdonksveer 1888 - Huis ter Heide, Utrecht eyaleti, 1957). Utrecht'te ilk müzikbilim kürsüsünün başına geçti (1929), Uluslararası müzikbilim derneği'nin başkanlığını yaptı (1952-1955) ve Josquin Des Prés'nin tüm yapıtlarını yayımladı. Başlıca yapıtları: *Die kaiserliche Hofmusik-kapelle von 1543 bis 1619*, 1919-1921 ve *Van Ockeghem tot Sweelinck*, 1939-1956 başlıklı bir antoloji.

SMİLANSKİ (Moşe), ibranice yazan israilli yazar (Telepino, Ukrayna, 1874 - Tel-Aviv 1953). Filistin'e yerleşti (1890), yahudi ve arap toplumlarının yakınlaşmasını savundu, Filistin'deki Araplar'ın yaşamını işleyen ilk yapıt olan *Histoire d'un amour*'u (fr. çev.) [1911] HAVACA MUSA takma adıyla yayımladı. Öykülerinde (*Haderah*, 1930; *Rehovot*, 1950; *Pages de l'histoire de Yichow* [fr. çev.], 1959) İsrail'in kuruluşunda öncülük eden kişilerle ilgili tarihsel verilerden ve İsrail Yahudileri'nin yaşamlarından esinlenmiştir.

SMİLAX a. Saparna ve özdikeni gibi köşeli gövdeli, yeşilimsi çiçekli, kırmızı meyveli çokyıllık bitkilerin bilimsel cins adı. (Zambakgiller familyası.)

SMİLES (Samuel), iskoç yazar (Haddington 1812 - Londra 1904). Hekim, *Leeds Times*'ın (1838-1842) editörü, aynı zamanda demiryolları işletmesinde yöneticiydi (1845-1866); mühendisleri öven (*Stephenson*, 1857) ve yoksulların erdemini yücelten (*Self Help*, 1859; *Character*, 1871; *Duty*, 1880) yapıtlar verdi.

SMİLODON a. (yun. *smile*, çakı, makas, ve *odus*, *-ontos*, diş'ten). Amerika'da Pliyopleyistosen devri katmanlarında fosillerine rastlanan etçil cinsi. (*Machairodus*'lara yakındır. Üst köpekdişleri keskin kama ağzına benzer. Kedigiller familyası.)

SMİNTHEİON. Tar. coğ. Anadolu'nun Troas bölgesindeki Khryse* kentinde bulunan Apollon kutsal alanı. Apollon Smintheos'a adanmıştı. Strabon, Troas bölgesinde ve yakınındaki Tenedos adasında (Bozcaada) aynı adı taşıyan birkaç kutsal yer bulunduğunu yazar.

SMİNTHURUS a. (yun. *sminthos*, sıçan, ve *ura*, kuyruk'tan). Nemli yerlerde yaşayan, küremsi karınlı, sıçrayıcı sıçrarkuyruklu cinsi. (*Sminthuridae* familyası.)

SMİRKE (*sir* Robert), ingiliz mimar (Londra 1781 - Cheltenham 1867). 1801-1805 arasında İtalya ve Yunanistan'da dolaştı. Yeniyunan zevkinin öncülerinden biridir. Başlıca yapıtları Londra'da Covent Garden tiyatrosu (dor üslubunda, 1808, yıkıldı) ve British Museum'dur (İon üslubunda, 1823-1847). — Kardeşi SİDNEY (1798-1877), British Museum'da, yuvarlak planlı okuma salonunu yaptı.

SMİRNENSKİ (Hristo İZMİRLİEV, **Hristo** — denir), bulgar şair (Kukuš, Makedonya, 1898 - Sofya 1923). 1917 Ekim devrimi'nin savunucusu ve yoksulların şairiydi; Bulgaristan'da proleter edebiyatın ilk temsilcisidir. Çok sayıda şiir, mizah ve yergi hikâyeleri ve lirik bir şiir (*Da Bide Denl*, 1922) yazdı.

SMİRNOV (Dmitriy), rus şarkıcı (Moskova 1882 - Riga 1944). Meslek yaşamına 1903'te Moskova'da başladı, 1907'de Paris'te sahneye çıktı ve bu tarihten başlayarak Avrupa'da, ardından ABD'de (New York 1910) parlak bir tenor olarak tanındı, rus ve batılı repertuvarları aynı rahatlıkla yorumladı. 1937'den sonra Atina'da, ardından Riga'da şan dersleri verdi.

SMİTH (John), ingiliz denizci ve sömürgeci (Willoughby, Lincolnshire 1579'a doğr. - Londra 1631). 1606'da kurulan Virginia şirketi'nin ilk üyelerindendi, aynı yıl Amerika'ya gitti, Jamestown'ın kuruluşuna katıldı ve 1608'de sömürgenin başkanı oldu. Yerlilerle savaştı ve Kuzey Amerika kıyılarını keşfederek Cod burnuna kadar kıyı haritasını çıkardı, bu bölgeye de "Yeni İngiltere" adını verdi.

SMİTH (Adam), iskoçyalı iktisatçı (Kirkcaldy 1723 - Edinburgh 1790). Başlangıçta hayatına damgasını vuran olaylar, Oxford'da öğrenim yapmasından ve Edinburgh'da ders vermesinden (1746-1751) çok, Glasgow'da Hutcheson'un ahlak felsefesi derslerini izlemesi (1737-1740), Hume ile olan dostluğu (1752'den itibaren), kıta Avrupası'nda yaptığı gezi ve bu sırada Cenevre'de Voltaire'le, Paris'te Tur-

got ve Quesnay ile tanışması oldu. Glasgow'da ahlak felsefesi profesörlüğü yaptığı sırada (1751-1764) yayımladığı *The Theory of Moral Sentiments* (Ahlaki duygular kuramı) [1759] adlı yapıtıyla oldukça ün kazandı. Fakat, onun asıl önemli olan yapıtı, bazılarınca iktisat biliminin kurucusu sayılmasına yol açan *Milletlerin zenginliği*'dir (An İnquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations). Smith'in 1765'te Toulouse'da başladığı ve annesiyle birlikte yaşadığı Kirkcaldy'de kaleme aldığı (1767-1773) bu yapıt, 1776'da Londra'da yayımlandı. İki yıl sonra, Smith, Edinburgh gümrük komiserliğine atandı.

Adam Smith'e göre:
1. her türlü servetin kaynağı insan etkinliği, yani emektir ve Smith ayrıca, emeğin, hiç değilse ilkel toplumlarda, "bütün malların mübadele edilebilir değerinin gerçek ölçüsü" olduğunu belirtir. Modern toplumlar, ilkel toplumlardan zenginliğin artmış olmasıyla ayrılırlar ve bu artışın nedeni de bir yandan işbölümü, bir yandan da emeğin veriminin artmasını sağlayan sermaye birikimidir;
2. insanın, kişisel çıkarının dürtüsüyle hareket edebildiği her toplumda, mutlu bir iktisadi düzen kendiliğinden gerçekleşir (bu, bir "görünmeyen el" tarafından yoluna konan doğal düzendir). Gerçekten de, metaların bir hakiki fiyatı vardır; bu fiyat onların üretim bedelidir ve piyasa fiyatı bu hakikl fiyatın çevresinde gider gelir; talep, arzın altında olduğu zaman, piyasa fiyatı üretim fiyatının altına düşer ve çıkarını bilen sanayici, zararına satmaya başladığı bir metanın üretimini durdurur; böylece, arz talebe göre azalmış olur ve bu da piyasa fiyatının üretim maliyetinin üstüne çıkmasına yol açar; kişisel çıkar, üreticiyi kendisine çok kazanç getiren bir metayı daha fazla üretmeye sevk eder ve bu, böylece gider; arz ve talep yasası ile kişisel çıkar, toplumların uyumlu bir şekilde düzenlenmesini ve gelişmesini sağlar. Üretimin bu kendiliğinden düzenlenişi, yalnızca iyi bir şey değil, aynı zamanda tanrısal bir şeydir. Ne var ki, servetlerin bölüşümü konusunda durum aynı değildir, çünkü "rant ve kâr, ücreti kemirmekte ve yukarı sınıflar aşağıdakileri ezmektedir". Önemli olan, insanların kaderi değil, milli toplulukların kaderidir, çünkü "her ülkenin politik ekonomisinin asıl konusu, o ülkenin zenginlik ve kudretinin artırılmasıdır";
3. hükümetler, ulusal üretime ve uluslararası ticarete tam bir serbestlik tanımalıdır, çünkü insan "kendi çıkarı peşinde koşarken, çoğu kez, aslında arzu ettiğinden çok daha fazlasıyla, toplumun çıkarını gerçekleştirir". Adam Smith, merkantilizmi, korporasyon kurallarını ve engellerini yerer ve devletin ekonomiye müdahale etmemesini ister; serbest mübadeleyi över.

Devlet maliyesi konusunda A. Smith, dört kural halinde tanımlanan klasik vergi ilkelerini formülleştirdi: *adillik* ("her devletin yurttaşları, hükümet masraflarına kendi olanakları elverdiği ölçüde, yani devletin koruyuculuğu altında yararlandıkları gelirle orantılı olarak katılmalıdırlar"); *kesinlik* ("her yurttaşa kesilen vergi, keyfi değil, belirli olmalıdır; ödemenin tarihi, tarzı, miktarı mükellef için de, başka herkes için de açık ve seçik olmalıdır"); *kolaylık* ("her vergi, mükellef için en uygun gözüken zamanda ve usulde tahsil edilmelidir"); *tasarruf* ("her vergi, devlet hazinesine sağladığı gelirden, elden geldiğince en az fazlasıyla halkın cebinden alınmalıdır").

SMİTH (William), ingiliz yerbilimci (Churchill, Oxfordshire, 1769 - Northampton 1839). Yer ölçümü uzmanı olarak ülkeyi dolaşırken fosil toplamak için gezilerinden yararlandı ve 1790'da, on yıl önce Giraud-Soulavie'nin Vivarais için saptadığını İngiltere için saptadı: değişik katmanların değişik fosiller içerdiğini kanıtladı.

SMİTH (James), ingiliz yazar (Londra 1775 - *ay. y.* 1839). Kardeşi HORACE (Londra 1779 - Tunbridge Wells 1849) ile birlikte manzum ve düzyazı parodiler yayımladı, bunlardan birçoğu *Rejected addresses* (1812) adlı yapıtta toplandı.

SMİTH (Joseph), amerikalı din önderi (Sharon, Vermont, 1805 - Carthage, İllinois, 1844), 1830'da mormonlar* tarikatının başına geçti. Poligamiyi desteklemek ve siyasal ihtiraslar beslemekle suçlandı, güçlü bir muhalefetle karşılaştı ve bir halk hareketi sırasında linç edildi.

SMİTH (*sir* Francis Pettit), ingiliz mühendis (Hythe, Kent 1808 - South Kensington 1874). Gemilerin yürütülmesinde pervane kullanımının öncülerindendir. 1836'da, itici bir pervane için berat aldı, daha sonra bu pervaneyi geliştirdi ve 1839'da *Archimedes*'e uyguladı. Bu gemiyle yaptığı çok başarılı denemelerden sonra, Büyük Britanya Deniz kuvvetleri bu yeni itme tekniğini benimsedi. Ancak bu tekniği daha önce bulan mühendisler, özellikle de isveçli John Ericsson, beratın Smith'e verilmesine itiraz ettiler.

SMİTH (Alexander), iskoç yazar (Kilmarnock 1830 -Wardie 1867). İskoç pastoral akımının klasikleri arasında sayılan kitaplarında Glasgow'u (*City Poems*, 1857; *Dreamthorp*, 1863) ve doğanın güzelliğini (*A Summer in Skye*, 1865) betimledi.

SMİTH (George), ingiliz asurbilimci (Londra 1840 - Halep 1876). British Museum tabletlerinde, yaratılış ve tufana ilişkin asur -babil temalarını (*Chaldean Account of Genesis*, 1876) ortaya çıkarttı ve tanıttı.

SMİTH (William Robertson), ingiliz tanrıbilimci ve doğubilimci (Keig, Grampian, 1846 - Cambridge 1894). Aberdeen'de doğu dilleri ve kutsal kitap yorumu üzerine ders verdi (1870-1881), Eski Ahit üzerine tutucu yorumcuları rahatsız eden makaleler yazdı. *Encyclopædia Britannica* yazı kurulu başkanlığı (1881), arapça profesörlüğü (1883) ve Cambridge'de kitaplık yöneticiliği (1886) yaptı.

SMİTH (*sir* Matthew), ingiliz ressam (Halifax 1879 - Londra 1959). Manchester Sanat okulu'nda, ardından Londra'da Slade School'da (1905-1907) öğrenim gördü, 1908-1912 arasında Fransa'da yaşadı; kısa bir süre Matisse'in atölyesinde çalıştı (1911) ve fovizmin etkisinde kaldı. Sickert' in dostu ve London Group'un üyesi (1920) olan Smith, ingiliz okulu içinde anlatımcılığı temsil eder (*Cornish Church*, 1920, Tate Gallery).

SMİTH (Bessie), amerikalı blues şarkıcısı (Chattanooga, Tennessee, 1894 - Clarksdale, Mississippi, 1937). İlk kez Ma Rainey'nin yanında sahneye çıktıktan sonra 1923'te New York'ta büyük bir başarı kazanan ilk plağını yaptı. Blues imparatoriçesi lakabını kazanarak, 1930'a kadar çok büyük bir yıldız olarak kaldı. Dönemin en iyi cazcıları onu örnek aldı. 1933'te son plağını yaptıktan sonra, kendini alkole verdi ve sefalet içine düştü. En önemli plakları: *Cemetery Blues*, 1923; *Saint Louis Blues*, 1925; *Muddy Water*, 1927; *Empty Bed Blues*, 1928 ve özellikle *Nobody knows you when you're down and out*, 1929.

SMİTH (Walter BEDELL) → BEDELL SMİTH.

SMİTH (James Leonard Brierly), güney afrikalı kimyacı ve balıkbilim uzmanı (Graaff Reinet, Port Elizabeth yakınları, 1897 - Grahamstown, Cape ili, 1968). Bugünkü coelacanthus'u (*Latimeria chalumnæ*), ilk o belirleyip tanımladı ve bu balığın resmini Mozambik kanalı balıkçıları arasında geniş çapta yaymaya çalışarak avlanan balıkların birçoğundan balıkbilim uzmanlarının haberdar olmalarını sağladı (1973'te 72 balık).

SMİTH (William Henry BERTHOLOFF, **Willie "the Lion"** denir), amerikalı caz piyanisti (Goshen, New York eyaleti, 1897 - *ay. y.* 1973). Meslekteki ilk adımlarını 1914'e doğru attı. Birinci Dünya savaşı sırasında Fransa'da askerlik yaptı ve yiğitliği dolayısıyla "the Lion" (Aslan) lakabını kazandı. ABD'ye döndükten sonra, 1920' de kendi orkestrasını kurdu.

30'lu yıllarda Harlem'de James P Johnson ve Lucky Roberts'la birlikte, stride* piyano okulunun ustalarından biri durumuna geldi. Büyük bir ritim özgünlüğüyle birleşen melodi yaratma gücü, Fats Waller ve Duke Ellington başta gelmek üzere birçok piyanisti etkiledi. Duke Ellington, *Portrait of the Lion* başlıklı bir parçayı ona ithaf etti. En önemli plakları: *Echoes of Spring, Contrary Motion, Portrait of the Duke, Pork and Beans.*

SMİTH (David) amerikalı heykelci (Decatur, Indiana, 1906 - Bennington, Vermont, 1965). Önceleri resim çalışmaları yaptı; 20'li yılların sonundan itibaren kübizme, geometrik soyutlamaya ve gerçeküstücülüğe ilgi duydu. Daha sonra, çeşitli aşamalardan geçerek (kabartmalar, sonra çokrenkli ağaç yapılar), heykele yöneldi. 1933'ten başlayarak, kaynaklı metal (demir, sonra çelik) yapıtlar verdi (González ve Picasso da daha önce bu tür çalışmalar yapmışlardı). Başlangıçta, cepheden bakılmak için yapılmış olan, grafik (kafesli yapıtlar, bazı yüzeylere kazınmış desenler) ve resimsel (çokrenklilik) özellikler taşıyan heykelleri, daha sonra anıtsal boyutlu dizilere dönüştü (50'li yıllarda "Agricola", "Tanktotem" dizileri), düzlem ve hacimler giderek geometrik bir sağlamlık kazandı ("Voltri", "Voltri-Bolton" ve "Volton" dizileri, 1962-63). Yaşamının son dört, beş yılında, amerikan heykel sanatı için büyük önem taşıyan yapıtlar gerçekleştirdi: minimal soyutlamanın temel gereklerine uygun düşen, perdahlı çelikten çokrenkli basit geometrik biçimler ve kaide üstüne oturtulmuş, iç içe geçen koşutyüzlü hacimler ("Cubi" dizisi).

SMİTH (Hezekiah Leroy Gordon, **Stuff** — denir), amerikalı caz kemancısı (Portsmouth, Ohio, 1902 - Münih 1967). 30'lu yıllarda New York'ta, trompetçi Jonah Jones ve davulcu Cozy Cole'le birlikte çok sevilen bir topluluğu yönetti. Savaştan sonra Oscar Peterson, Dizzy Gillespie, Stephane Grappelli ve Jean-Luc Ponty ile plaklar yaptı. Çalgısını amplifikatöre bağlayan ilk kemancıydı. Başlıca plakları: *Onyx Club Spree*, 1937; *Skip It*, 1944; *Have Violin* (Dizzy Gillespie'yle birlikte), 1957 ve *Swingin' Stuff*, 1965.

SMİTH (W. Eugene), amerikalı fotoğrafçı (Wichita, Kansas, 1918 - New York 1978). İkinci Dünya savaşı sırasında belgelediği Büyük Okyanus çarpışmalarındaki yıkım ve vahşetin yanı sıra, *Kollarında can çe-*

Bessie Smith

E.-Smith-Magnum

Kollarında can çekişen bir çocuk tutan asker
Eugene Smith'in Saipan saldırısı (Mariana, 1944) sırasında çektiği fotoğraf
(*Life*'ın 28 ağustos 1944 tarihli sayısında yayımlandı)
Château d'eau belediye galerisi Toulouse

kişen bir çocuk tutan asker'i de (Saipan, 1944) görmeyi bilmiştir. Yıkımın en kötü anında bile, anlatım gücüne karşın her zaman insancıl bakışını korur. *Pittsburgh* kenti üstüne ustaca röportajı (1955) ya da *Köy doktoru* (1948), *Ebe* (1951) ve *Minamata* (1975) gibi çalışmaları, tekniğe hakimiyetini ve yeteneğini ortaya koyar.

Camera-Press-Parimage

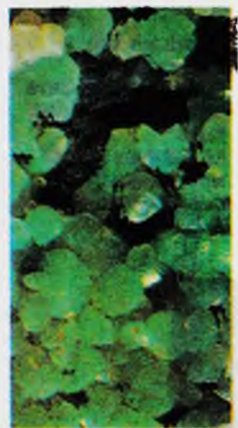
İan Douglas Smith

SMİTH (İan Douglas), rodezyalı siyaset adamı (Selukwe 1919). 1961'de Rhodesian Front Party'nin kuruluşuna katıldı ve 1964'te Başbakanlığa getirildi. Beyaz kolonlar tarafından desteklendi ve 11 kasım 1965'te tek yanlı olarak Rodezya'nın bağımsızlığını ilan etti. 1969'da Beyazlar'ın üstünlüğünü öne süren yeni bir Anayasa kabul ettirdi ve mart 1970'te cumhuriyet ilan etti. Bunun üzerine İngiltere'yle her türlü ilişki kesildi. Uluslararası topluluğun kınamaları ve kendisine yöneltilen iktisadi yaptırımlar, yalnızlıktan kurtulmak için Güney Afrika'ya yaklaşan İ. Smith'in tutumunda hiçbir değişikliğe yol açmadı. Mart 1978'de, ılımlı milliyetçi hareketlerin temsilcileriyle bir "iç düzenleme" anlaşması yaptı. Bu plan, zenci nüfus çoğunluğu ve uluslararası toplum tarafından kınandı. Nisan 1979 genel seçimleri, ılımlı milliyetçi parti UANC'ın çoğunlukta olduğu, iki ırkın temsilcilerinden meydana gelen bir parlamentonun oluşmasıyla sonuçlandı: UANC başkanı piskopos Muzorewa, İ. Smith'in yerine Başbakanlığa getirildi. Bunun üzerine eylül 1979'da Londra'da toplanan Anayasa konferansı'nda, Rodezya'daki beyaz egemenliğine resmen son verildi. Nisan 1980'de Rodezya, Zimbabve adıyla bağımsızlığa kavuştu. Şubat 1980 seçimlerinde İ. Smith'in partisi (1981'de Cumhuriyetçi cephe adını aldı), yeni parlamentoda Avrupalılar'a ayrılan 20 milletvekilliğinin tümünü kazandıysa da, 1982'den başlayarak bu partiden bazı kopmalar görüldü. 1987'de partisinin 10 milletvekili kalmıştı. Mayıs 1987'de parti başkanlığından istifa etti.

SMİTH (James Oscar, **Jimmy** — denir), amerikalı caz orgcusu (Norristown, Pennsylvania, 1925). 28 yaşındayken Hammond orguna merak sardı. 1954'te ilk üçlüsünü kurdu ve plakları sayesinde 1956'dan başlayarak başarı kazandı. Çağdaş cazı, orgun ses olanaklarına uyarlayan ilk müzikçiydi. Blues ve swingden oluşan funky* cazın büyük ustası olarak, kuşağının bütün orgcuları, özellikle Jimmy McGriff ve Jack McDuff üzerinde kesin bir etkisi oldu. En ünlü plakları: *The Champ*, 1956; *The Sermon*, 1958; *Midnight Special*, 1960; *Prayer Mettin'*, 1960 ve *Absolutely Funky*, 1972.

SMİTH (Hamilton), amerikalı mikrobiyolojist (New York 1931). 1973'ten beri Johns Hopkins üniversitesi'nde (Baltimore) profesördür. Genetik mühendisliğini başlatacak olan sınırlayıcı enzimlerin keşfindeki başarılarından dolayı, 1978'de Nobel tıp ve fizyoloji ödülü'nü W. Arber ve D. Nathans'la paylaştı.

Nelly Bariand

Yeni Meksika'da (ABD) çıkarılan smithsonit (boyu: 0,5 cm)

SMİTH (Richard), ingiliz ressam (Letchworth, Hertfordshire, 1931). Sanat yaşamının başlangıcında pop art'a yakın bir anlayışta çalışmalar yaptı; gündelik gerçeklikten yola çıkarak, canlı renkli, belli bir yapısı olan, hemen hemen soyut yapıtlar gerçekleştirdi. Amerikan resminin etkisiyle, 60'lı yılların başında, çeşitli biçimlerde, hatta üç boyutlu olabilen kasnaklara gerilmiş tuvallerinde *(shaped canvas)*, Smith, biçim ve renklerde bir yalınlaşmaya yöneldi ("A whole year a half a day" dizisi, 1966). 70'li yıllarda, bu yalınlaşma, bağlar ve iplerle uzam içinde tespit edilmiş kasnaksız tuvallerle, ilginç bir gelişme gösterdi.

SMİTH (Tommie), amerikalı atlet (Ackworth, Texas, 1944). Uzun boylu bir sprinter'di. 1965'ten 1968'e kadar 100-400 m arasında yapılan kısa mesafe yarışlarının tümünü kazandı; 1968 olimpiyat oyunlarında 200 m'de şampiyon oldu. 200 m (19 sn 8/10) ve 220 yarda, 400 m (44 sn 5/10) ve 440 yardada yapılan yarışmalarda dünya rekorları kırdı.

SMİTH (Stanley, **Stan** —denir), amerikalı tenis oyuncusu (Pasadena 1946). Belli başlı uluslararası tenis turnuvalarını (1971'de Forest Hills ve 1972'de Wimbledon) kazandı. 1969, 1971, 1972 Davis kupalarında amerikanın başarılarında önemli bir rol oynadı.

SMİTH boğazı, Grönland'ı Ellesmere toprağından ayıran boğazın güney bölümü.

SMİTHFİELD KÜLTÜRÜ a. Afrika'nın güneyinde endüstri ve kültür evresi (adını, Güney Afrika'daki *Smithfield* kentinden [Orange Eyaleti] alır). Çanak çömleğin ve yakın zamana kadar Boşimanlar'ca kullanılan delikli taş levhaların görüldüğü bu kültür, devekuşu yumurtası kabuklarının ve çoğunluğu "ördek gagası" biçiminde kazıyıcılardan oluşan aletlerin kullanımıyla ayırt edilir.

SMİTHİT a. (ingiliz mineralog G. F. H. *Smith*'in adından). Miner. Monoklinik sistemde yer alan doğal arsenik ve gümüş sülfür; rengi kırmızı ile portakal sarısı arasında değişir.

SMİTHSON (Robert) → SMYTHSON.

SMİTHSON (James Lewis MACIE, —denir), ingiliz kimyacı (Fransa'da 1765 - Gênes 1829), Northumberland dükünün evlilikdışı oğlu. Daha çok Paris'te yaşadı. Mineraloji alanında çeşitli incelemeler yaptı.

SMİTHSON (Henriette Constance, **Harriet** — denir), irlandalı kadın tiyatro oyuncusu (İnis Chláir yönetim bölümü 1800 - Paris 1854). Oyununun gerçekçiliğiyle dikkat çeken bir trajedi oyuncusuydu, Londra'da Drury Lane'deki başarısından sonra, 1827'den başlayarak Paris'te, özellikle Shakespeare oyunlarında büyük ün yaptı. 1833'te evlendiği ancak 1840'ta ayrıldığı besteci Berlioz'a büyük bir esin kaynağı oldu.

SMİTHSON, ingiliz mimar çift: PETER (Stockton-on-Tees 1923) ve ALISON (Sheffield 1928). 50'li ve 60'lı yıllarda yazıları (brütalizm* manifestosu, 1955 vb.) ve avangard projeleriyle İngiltere'de ve dışında büyük ün kazandılar. Ancak projelerini uygulama fırsatını pek bulamadılar: Norfolk'taki Hunstanton'da Mies van der Rohe'nin yapılarını andıran okul (1949 -1954; tesisat boruları ve donanımı açıkta bırakılmıştır); Londra'da, St. James sokağı'nın eski çehresiyle çok güzel bağdaştırılmış *Economist* binası (1962-1964); bir "pop mimarlık" girişimi olan "geleceğin evi"nin *(Plastic House)* ilkörneği.

SMİTHSONİT a. (ingiliz kimyacı James *Smithson*'un adından). Miner. Romboedrik sistemde yer alan, $ZnCO_3$ formülünde doğal çinko karbonat.

SMİTHSON PERCY (Hugh) → PERCY (Hugh Smithson).

SMİTS VAN WAESBERGHE (Joseph), hollandalı müzikçi (Breda 1901). Cizvit rahibiydi. Rotterdam ve Amsterdam konservatuvarlarıyla Amsterdam Üniversitesi'nde ders verdi (1957-1971). Müzikli dramı, karolenj müziğini, gregorius şarkılarını, müzik aletlerini ve müzik kuramcılarını inceleyerek, Ortaçağ müzik tarihinde uzmanlaştı.

SMİTTİA a. (isveçli böcekbilimci J. J. *Smitt*'in adından). *Chironomus*'lara benzeyen sivrisinek cinsi. (*Smittia ephemerae*' nin larvası, bir koza örerek günlüksineklerin karnı altında yaşar; *S. vesparum*'un larvası yabanarılarının yuvasında, *S. stercoraria*'nınkiyse gübre içinde bulunur.)

SMOKİN a. (ing. *smoking*). Bir ceket ya da bazen saten yakalı bir spencer ve aynı satenden şeritle süslü bir pantolondan oluşan erkek gece kıyafeti.

SMOKOVEC, Slovakya'da yönetim bölümü, Büyük Tatralar'da. Poprad'ın yukarı vadisinde, Gerlachovka'nın eteğinde demirli, bikarbonatlı maden suları içeren birçok yerleşme alanı sıralanmaktadır.

SMOLENSK, Rusya'da kent. Beyaz Rusya sınırı yakınında; 341 000 nüf. (1989). Önemli bir demiryolu kavşağı. Makine ve elektrikli gereçler yapımı. Elektrikli ev aletleri. Hava taşıtları gereçleri. Tekstil. Rusya'nın eski kentlerinden biridir; kenti çevreleyen surun otuz sekiz kulesinden (1596-1602) on altısı hâlâ ayaktadır. XII. yy.'dan kalma kiliseler ile XVII. ve XVIII. yy.'dan kalma katedral.

—Tar. 863'te Kriviçler aşiretinin merkezi *olarak bilinen Smolensk, Varegler* ve Yunanlılar arasındaki ticaret yolu üzerinde önemli bir duraktı. Kurulur kurulmaz Kiev devletine katılan kent, bağımsız bir prensliğin (1190'a doğr. - 1404'e doğr.) başkenti durumuna geldi ve sonradan bu prenslik Litvanya grandüklüğüne bağlandı. 1514'te Moskova'ya katılan Smolensk, iki yıllık (1609-1611) bir kuşatmaya karşı koyduktan sonra Polonyalılar'ın eline geçti. Andrusovo barışı'yla (1667), kesin olarak Rusya'ya bağlandı.

SMOLLETT (Tobias George), iskoç yazar (Dalquhurn, Strathclyde, 1721 - Livorno yakınında 1771). Deniz kuvvetlerine cerrah olarak katıldı, Cartagena seferinden (1741) sonra Amerika'ya gitti, daha sonra Londra'ya yerleşti. *Gil Blas* ve *Don Quijote*'nin çevirmenidir. Pikaresk türü benimsedi ve ingiliz yaşamına uyarladı (*The Adventures of Roderick Random*, 1748; *The Adventures of Peregrine Pickle*, 1751; *The Expedition of Humphry Clinker*, 1771). Koyu milliyetçi olan Smollett, İngiltere ile Fransa arasında savaş çıkınca (1757), tiyatro için *Reprisal or Tars of old England*'ı yazdı; ancak, Fransa'ya şiddetli saldırılarına karşı, George III tarafından umduğu gibi ödüllendirilmeyince, kötümserliğe kapıldı. 1763'te Fransa'ya ve İtalya'ya yaptığı gezilerin ardından yayımladığı kasvetli izlenimlerini (*Travels through France and Italy*, 1766), Sterne *A Sentimental Journey through France and Italy* adlı yapıtında alaya aldı. Smollett'in yapıtının en önemli özellikleri, sergilediği gözü kara serüvenciler, açık saçık serüvenler ve acı yergilerdir.

Smolnıy enstitüsü, Petersburg'da, Rastrelli'nin yapıtı olan bina. 1764'ten sonra soylu genç kızlar burada eğitim gördü. Lenin, ekim 1917 silahlı ayaklanmasını, genel karargâh olarak düzenlediği enstitüden yönetti. Yapı, mart 1918'e kadar sovyet hükümetinin genel merkezi olarak kullanıldı.

SMOLT a. Balıkç. Gümüşsü rengine bürünmüş, boyu 15 cm'yi bulan yavru sombalığı.

SMOLYAN, Bulgaristan'da kent, Rodoplar'da yönetim bölümü merkezi; 20 000 nüf. Bulgaristan'ın en yüksek (1 010 m) kenti Smolyan, bir tarım (hayvancılık, tütün), sanayi (maden yatakları, dökme pirinçten eşya, elektrik santralı) ve turizm merkezidir. *—Smolyan yönetim bölümü;* 3 554 km²; 165 566 nüf. (1987).

SMONİTZA a. (sırpça sözc.). Pedol. Tuna ovalarında ve Macaristan'da görülen, vertisollara yakın killi toprak.

SMOOTH sıf. (ing. *smooth*, düzgün). Bakteriyol. *Smooth koloniler* ya da *S koloniler*, katı ortamlarda yalıtıldıkları sırada bazı bakterilerden oluşan koloni tipi. (Yüzeyi nemli ve düz, kenarları düzgündür.)

SMORREBROD a. (danca *smørrebrød*, *smør*, yağ, ve *brød*, ekmek'ten). İskandinavya'da ordövr ya da yemek olarak servis yapılan çeşitli kanepeler.

SMREK (Ján ČIETEK, — denir), slovak şair (Zemianské Lieskovo 1898). Duyarlı olduğu kadar düşündürücü yanıyla da dikkat çeken şiir kitapları (*Odsúdeny k večitej žizni*, 1922; *Bozké uzly*, 1929; *Zrno*, 1935; *Struny*, 1963) yazdı. Çağdaş slovak edebiyatının en tutulan şairidir.

SMRİTİ, içe dalma anlamına gelen ve *"esinlenmiş" (şruti)* veda edebiyatının tersine insan belleğine dayanan kutsal hindu edebiyatını belirten sanskritçe sözcük. Özellikle *purana*'lar, *Ramayana* ve *Mahabharata* destanları ve *Manu-smriti* denilen manevi hukuk yasaları bu edebiyatın kapsamına girerler.

SMRKOVSKY (Josef), çek siyaset adamı (Velenice, Nymburk yakınında, 1911 - Prag 1974). Daha 1930'da Çekoslovak komünist partisi'ne girdi. Mayıs 1945'te, Çek ulusal konsey başkan yardımcısı olarak, Prag ayaklanmasını, daha sonra şubat 1948'de işçi milislerini yönetti. 1951-1955 arasında tutuklu kaldı. 1963'te saygınlığına kavuştu, haziran 1966'da Çekoslovak komünist parti merkez komitesine girdi. Mart 1968'de prezidyuma ve nisan'da Ulusal meclis başkanlığına seçildi. "Prag baharı"nın şiddetli bir savunucusuydu, nisan 1969'da Çekoslovak komünist partisi prezidyumundan, mart 1970'te de partiden çıkarıldı.

SMURF a. ("Schtroumpf"un amerikanca karşılığı). Bir disko müziği üslubu. Bu müziğin ayırtedici özelliği, vurgulu çalgıların (daha çok elektronik) kesik kesik kullanımı ve "scratch"lardır (tersine döndürülen bir plağın çıkardığı vurgulu sekanslar). Dansçılar robot hareketlerini taklit eder ya da akrobat figürleri ("break") yaparlar.

SMUTS (Jan Christiaan), güney afrikalı siyaset adamı (Bovenplaats, Cape Town, 1870 - İrene, Pretoria yakınında, 1950). Cambridge'de hukuk eğitimi gördükten sonra, Kruger'in dikkatini çekti; Boerler savaşı'na ve bu savaşa son veren Vereeniging görüşmelerine katıldı. Londra'yla anlaşma yanlısıydı, İçişleri bakanlığına (1910), ardından Savunma bakanlığına (1912) getirildi, boer cumhuriyetleriyle Güney Afrika'daki ingiliz sömürgelerinin birleştirilmesinde Botha'ya yardım etti (1910). 1914'te başkomutanlığa atandı. De Wet ayaklanmasını bastırdı ve Almanlar'ın güney-batı kanadına karşı düzenlenen seferi yönetti; 1916'da Londra savaş kabinesine çağrıldı; ingiliz kuvvetlerinin, özellikle RAF'ın yeniden örgütlenmesinde önemli bir rol oynadı. Barış konferansında (1919), yenilen ülkelerin sömürgeleri üzerindeki manda sisteminin hazırlayıcılığını yaptı. Güney Afrika Başbakanı olarak (1919-1924) İngiltere'yle sürdürdüğü işbirliği, Hertzog yönetimindeki milliyetçilerin hoşnutsuzluğuna yol açtı; 1924 seçimlerinden sonra, yerini Hertzog aldı. Muhafele düşünce, Cumhuriyetçi birlik partisi'nin başına geçti, ancak 1930 iktisadi bunalımı karşısında Hertzog'a yaklaştı ve Hertzog hükümetinde Adalet bakanlığına getirildi (1933). Almanya'ya karşı savaş (1939) sırasında Hertzog'la bozuştu ve iktidarda tek başına kalarak savaşımı cesaretle yönetti. İngiliz mareşalliğine (1941) ve Londra savaş kabinesi üyeliğine getirildi. 1948 seçimlerinde, başlarında Dr. Malan'ın bulunduğu milliyetçilere yenildi ve ırk ayrımına karşı muhalefetini ölünceye kadar sürdürdü.

SMUUL (Juhan), estonyalı yazar (Koguva 1922 - Tallin 1971). Ülkesinde sosyalizminin yerleşmesini anlatan şiirler (*Poème estonien* [fr. çev.], 1949) yazdı; özellikle, yeni kurulan Cumhuriyetin yaşamından ve kutup bölgesine yapılan bir seferden (*le Livre des glaces* [fr. çev.], 1958) esinlenmiş, mizah dolu lirik denemeleri ve küçük burjuva anlayışını alaya alan komedileri (*la Veuve du colonel* [fr. çev.], 1965; *la Vie des pingouins* [fr. çev.], 1969) ile tanındı.

SMYRNA. Yun. mit. Kimi zaman Adonis'in annesi Myrrha'ya verilen ad. — Efes ve İzmir'i kuran bir Amazonun adı.

SMYRNA. Tar. coğ. İzmir kentinin Antikçağ'daki adı. Eski kentin çekirdeğini İzmir'in 4 km kadar K.'indeki Bayraklı* oluşturur. Burada yapılan kazılarda Truva I-II ile çağdaş olan ve İlk Tunç çağı'a (İ.Ö. III. binyıl) değin inen bir yerleşme ortaya çıkarıldı. Öngeometrik seramikler ilk yunan yerleşmesinin İ.Ö. X. yy.'da kurulduğunu kanıtlar. Anadolu'daki yunan tapınaklarının en eski ve görkemli örneklerinden olan Athena tapınağı'nın (İ.Ö. VII. yy. sonu - VI. yy. başı) aiolis sütun başlıkları bu türün ilk örneklerindendir. İ.Ö. III. yy. başlarında Bayraklı tümüyle terk edilmiştir.

Pausanias yeni Smyrna'nın Pagos dağının (bugün Kadifekale) yamaçlarında kurulmasına ilişkin bir efsane aktarır. Bu efsaneye göre Büyük İskender birgün Pagos dağında avlanırken yorulur, bir ağacın altında uykuya dalar. Düşünde, tanrıça Nemesis kendisine burada bir kent kurmasını söyler. Büyük İskender uyandıktan sonra Klaros'taki Apollon bilicilik merkezine başvurur, oradan da olumlu yanıt alınınca yeni kenti Pagos dağının eteklerinde kurar. Büyük İskender'in ölümünden sonra kent ardıllarınca geliştirilir. Bu efsane Marcus Aurelius, Gordianus III ve Philippus Marcus Julius dönemlerinde bastırılan paralar üzerinde betimlenmiştir.

Strabon'un, ionia kentlerinin en güzeli olarak tanımladığı Smyrna, körfezin çevresindeki düz alanda yayılıyordu. Artemis tapınağı ve gymnasion da bu kesimdeydi. Kentin büyük, düzgün taş döşeli caddeleri (Kutsal yol, Altın yol) D.-B. yönünde uzanıyordu. Strabon ayrıca içinde Homeros'un heykelinin bulunduğu Homereion adlı bir yapıdan söz eder. Smyrna'daki Hellenistik ve Roma dönemi yapılarının çok azı günümüze ulaşabilmiştir. Lysimakhos'un yaptırdığı surlar, Pagos dağının K.-B. yamacındaki tiyatro ve B.'sındaki stadion ortadan kalkmıştır. Dokların bulunduğu kesimde ticari agora bulunuyordu. Tilkilik ya da Namazgâh denilen semtteki devlet agorası ise 1932-1941'de R. Naumann ve Selahattin Kantar yönetiminde gerçekleştirilen kazılarda ortaya çıkarıldı. Agoranın 120×80 m boyutlarındaki avlusu D. ve B.'dan 17,5 m genişliğinde, iki katlı stoalarla çevriliydi. K.'de üç sahınlı, 160 m uzunluğunda bazilika vardı. Bu kesimde ayrıca tonozlu, kemerli bir bodrum katı ortaya çıkarıldı. İ.S. 178'de meydana gelen büyük depremden sonra kent ve agora Marcus Aurelius ve karısı Faustina II tarafından yeniden kuruldu. Yunanlı hatip Aelius Aristides* İ.S. 150'lerde agoranın ortasında bir Zeus sunağı bulunduğunu bildirir. Kazılarda bu sunakla ilgili olduğu sanılan ve tanrıların betimlendiği yüksekkabartma parçalar ele geçmiştir. Poseidon ve Demeter'i betimleyen mermer heykeller (İ.S. II. yy.), Anadolu'da gün ışığına çıkarılan roma yapıtlarının en güzel örneklerindendir. Bu agora günümüzde açık hava müzesi olarak düzenlenmiştir.

Kentin 10 km kadar B.'sında, Çeşme yolunun G.'indeki Agamemnon hamamları'ndan kalıntı çok azdır (Aelius Aristides Asklepios'un ilk kez burada keramet gösterdiğini yazar). Burası günümüzde de kaplıca olarak değerlendirilmektedir. (→ Kayn.)

SMYRNE a. (fr. *smyrne*). Kurutularak ihraç edilen İzmir incirine Batı Avrupalılarca verilen ad.

SMYTHE ya da **SMİTH** (*sir* Thomas), ingiliz işadamı (Ostenhanger, bugün Westenhanger, Kent, 1558'e doğr. - Sutton-at-Hone 1625). Kuruluşundan başlayarak Doğu Hindistan şirketi'nin, Moskova şirketi'nin, ardından Levant şirketi'nin genel yönetmenliğini, Virginia şirketi'nin veznedarlığını yaptı, ingiliz ticaret ve sömürgeleştirmesinin gelişmesinde etkin bir rol oynadı. İngiltere'nin yönetimi üzerine tek çağdaş yorum olan *De republica Anglorum* adlı ilginç bir yapıt yazdı.

SMYTHE (Francis Sydney), ingiliz dağcı (Maidstone, Kent, 1900 - Colgate, Sussex, 1949). T. G. Brown ile Blanc tepesine Sentinelle rouge (1927) ve Major yolundan (1928) ilk tırmanışları gerçekleştirdi. Avrupa dışında, profesör Dyhrenfurth'un Kangçıncunga seferine (1930) katıldı, Kamet'e ilk kez tırmanmayı başardı (1931) ve 1933, 1936, 1938 Everest seferlerinde yer aldı. *Mountain Scene* (1938) ve *Peaks and Valleys* adlı kitapları yazdı.

SMYTHSON (Robert), ingiliz mimar (1536'ya doğr. - 1614). Elizabeth döneminin tek önemli kişisi olarak Longleat sarayı'nın yapımına katıldı ve Nottingham yakınındaki Wollaton Hall (1580-1588) ile başyapıtını verdi. Planı Serlio'dan, dekoru Vredeman De Vries'ten esinlense de, bu yapı, romantik denilebilecek katıksız ingiliz zevkinin ürünüdür. Smythson'un, Mansfield yakınındaki Hardwick Hall'de (1590-1597) de çalıştığı sanılmaktadır. —Oğlu JOHN (öl. 1634) Chesterfield yakınındaki Bolsover şatosu'nun (1612 ve sonrası) mimarıdır.

sn Ölçbil. Zaman birimi *saniye*'nin simgesi.

Sn Anorg. kim. *Kalay*'ın simgesi.

SNACK-BAR ya da **SNACK** a. (amerikanca sözc.). Büyük bölümü hazır olarak buzdolaplarında saklanan, sonradan birleştirilip çabucak hazırlanabilen basit ve standart yiyecek servisinde uzmanlaşmış lokanta.

SNAKE RİVER, ABD'de ırmak, Columbia'nın kolu (sol kıyıdan); 1 600 km (havzası 282 000 km²). Yellowstone parkı'ndan (Wyoming) doğan ırmak yüksek bozkır ovalarını akaçlayarak G.-B.'ya doğru akar, sonra B.'ya ve K.'e döner; bu sonuncu bölümde, Oregon'u İdaho'dan ayıran çok derin kanyonlarda akar. Sonra, B.'ya kıvrılarak Pasco (Washington) yakınında Columbia'ya kavuşur. Orta ve yukarı çığırında biriktirme barajları ve hidroelektrik tesisleri.

SNAP (*Systems for Nuclear Auxiliary Power*,[Yardımcı nükleer güç sistemi]' in kısaltması). Uz. havc. ABD'de uzay araçları için geliştirilmiş nükleer elektrik kaynaklarının genel adı. Tek numaralı SNAP'lar, enerji kaynağı olarak yarıömürlü yapay radyoizotopların (pluntonyum 238, seryum 144, kuryum 242 ve 244, polonyum 210) bozunmasıyla açığa çıkan ısıyı kullanan radyoizotop üreteçleridir. Güçleri yüz watt'ı bulmayan ya da birkaç yüz watt'a erişen bu üreteçler, özellikle Apollo programına katılan astronotların Ay üzerine bıraktıkları aygıtları ve Jüpiter ile Satürn doğrultusunda fırlatılan sondaları beslemede kullanılmıştır. Çift numaralı SNAP'lar enerji kaynağı olarak zincirleme parçalanma tepkimelerinden yararlanan nükleer reaktörlerdi. Bunlardan yalnız biri, SNAP 10 A, 1965'te deneysel amaçla fırlatılmıştır.

Agence Intercontinentale

mareşal Smuts

Smyrna
agoradan bir görünüm
İzmir

sını buldu ve yayımlanmamış bir yapıtında bu yasanın, Descartes'ınkinden daha karmaşık bir tanıtlamasıyla anlatımını sundu.

ŚNİARDWY gölü, Polonya'nın en büyük gölü (114 km²), ülkenin kuzey-doğu'sunda, Mazurya'da. K.'e doğru, bir göller zinciriyle Mamry gölüne bağlanır. G.'e doğru, Pisa aracılığıyla Narew ağıyla bağlantı kurar. Bu Mazurya büyük gölleri bütünü, balık avı, su eğlenceleri ve turizm için elverişli bir bölgedir.

SNİEZKA, Polonya ile Çek Cumhuriyeti sınırında, Karkonosze kütlesinin en yüksek doruğu (1 602 m).

■**SNİJDERS** ya da **SNYDERS** (Frans), flaman ressam (Anvers 1579 - *ay. y.* 1657). Pieter II Bruegel'in öğrencisi oldu, İtalya'ya gitti. Natürmortları, hareketli kompozisyonları, coşkuları ve zenginlikleriyle ünlüdür. Rubens ve Jordaens'in yanında çalıştı, onların tablolarında yer alan hayvan, meyve figürlerini gerçekleştirdi. Buna karşılık bu sanatçılar ve Van Dyck, Snijders'in tablolarındaki insan figürlerini yaptılar. Özellikle Prado, Ermitaj ve Brüksel Güzel sanatlar krallık müzelerinde, sanatçının çok sayıda yapıtı yer almaktadır.

Güzel sanatlar krallık müzeleri, Brüksel

Frans Snijders
Kiler
Güzel sanatlar krallık müzeleri
Brüksel

SNAUW a. (hollandaca sözc.). Denizc. XVIII. ve XIX. yy.'larda kullanılmış yelkenli ticaret teknesi; brik donanımlı olan bu gemide, brigantin yelkeninin bumbası ve gizi, grandi direğinin hemen arkasına, koşut olarak yerleştirilmiş küçük bir çubuk tarafından taşınırdı. (Bu çubuğun taşıdığı bumba üzerine açılan yelkene de *snauw yelkeni* denirdi.)

S.N.C.B., SOCİETE NATİONAL DES CHEMİNS DE FER BELGES'in *(Belçika Ulusal demiryolları şirketi)* kısaltması.

S.N.C.F., SOCİETE NATİONALE DES CHEMİNS DE FER FRANÇAİS'nin *(Fransız ulusal demiryolları şirketi)* kısaltması.

SNEAKER a. (tesc. edil. a.) [ing. *sneaker,* tenis ayakkabısı). Tabanı kenarlarına doğru yükselen ipli sandal ya da kenarlarından bir bant geçirilmiş elastomer tabanlı bez sandal.

SNEEVLİET (Hendricus), hollandalı siyaset adamı (Rotterdam 1883 - Amersfoort 1942). Hollanda sosyalist sol kanat üyesiydi. 1913-1917 döneminde Cava'da, Endonezya sosyalist hareketinin gelişmesinde önemli bir rol oynadı. 1921-22 ve 1923'te, "Maring" takma adıyla Çin'de Komintern delegeliği yaptı, 1927'de Komünist enternasyonal'den koptu ve 1929'da troçkici muhalefete yakın bir parti kurdu (1938'de bu partiden de ayrıldı). Alman işgali sırasında direnişe katıldı, nisan 1942'de naziler tarafından idam edildi.

Uppsala Üniversite kitaplığı

Snorri Sturluson
Düzyazı Eddası'ndan bir sayfa
izlanda elyazması
(1300'e doğr.)
Uppsala Üniversite kitaplığı

SNEFRU, IV. mısır hanedanının ilk hükümdarı (İ.Ö. XXVII. yy.), Keops'un babası. Merkezi yönetim kadrolarını güçlendirdi, özellikle önemli bir memurluk olan *vezirlik* makamını kurdu. Nübye'ye bir sefer düzenledi (ve yeni topraklar kazandı), Sina'yı işletmeye açtı (bakır madenleri, türkuvaz ocakları), Byblos'tan sedir ağacı getirmek için oraya 40 gemilik bir donanma gönderdi; Libya'da savaştı ve oradan büyük bir davar sürüsü getirdi. Mimarlık alanındaysa, yaptırdığı üç piramit (birisi Meydum'da, ikisi Dahşur'da), kral Coser'in Sakkare'deki basamaklı piramitten, Gize yaylasının övüncü olan düz yüzeyli piramitlere geçişi temsil eder.

SNEGUR (Mirça), moldav siyaset adamı (Kişinau 1940). Kişinau tarım enstitüsünde öğrenim gördü. 1964'te Sovyetler Birliği komünist partisi'ne girdi. Moldavya Komünist partisi merkez komitesi sekreterliği (1985-1989), Moldavya Yüksek sovyet prezidyumu başkanlığı (1990) yaptı. Aralık 1991'de Moldova (eski Moldavya) devlet başkanı seçildi.

SNEJNOYE, Ukrayna'da kent, Donbas'da, Donetsk'in doğusunda; 100 200 nüf. Kömür çıkarımı. Kimyasal gübre. Takım tezgâhları. Besin sanayileri.

SNELL (Peter), yeni-zelandalı atlet (Opunake 1938). Orta mesafe koşucusuydu. 1960 olimpiyatlarında 800 m ve 1964 olimpiyatlarında ise 800 ve 1 500 m'lerde şampiyon oldu. 800 m (1 dk 44 sn 3/10), bir kilometre ve bir mil (3 dk 54 sn 1/10) yarışlarında dünya rekoru kırdı.

SNELLAERT (Ferdinand), hollandaca yazan belçikalı yazar (Courtrai 1806 - Gent 1872). 1836'da Gent'te "Dil demek tüm ulus demektir" formülünü benimseyen ve "flaman akım"ının temelini oluşturan derneği kurdu; 1840-1843 arasında bir sanat ve edebiyat dergisi çıkardı.

SNELLMAN (Johan Vilhelm), finlandiyalı gazeteci, filozof ve siyaset adamı (Stockholm 1806 - Kirkkonummi 1881). Fennoman hareketinin önderlerinden biriydi; birçok ulusal reformu, özellikle yönetim dili olarak isveççenin yerine finceyi geçiren "dil manifestosu"nu kabul ettirdi.

SNELL VAN ROYEN (Willebrord), **Willebrordus Snellius** diye bilinir, hollandalı gökbilimci ve matematikçi (Leiden 1580 - *ay. y.* 1626). Meridyen yaylarının ölçümünde, Antikçağ'da kullanılan doğrudan yöntemlerin yerine üçgenleme* yöntemini ilk öneren bilim adamıdır; böylece, 1615'te, Alkmaar ve Bergen op Zoom arasındaki 1°11' lık bir yayın uzunluğunu belirledi. Ayrıca 1620'de, ışık kırılması yasa-

SNİK a. Denizc. Donanımı, kısa bir bumba üzerine açılan bir brigantin yelkeni ile bir tirinketine floku ve bir floktan oluşan, düz dipli hollanda teknesi.

Snipe, 1931'de, ABD'de, Crosby tarafından çizilen, keskin sintine dönümlü, hafif sloop biçiminde donatılmış (deplasmanı 204 kg) en eski tektiplerden biri. Uzunluğu 4,75 m, genişliği ise 1,52 m olan bu teknenin çektiği su 0,92 m, yelken yüzeyi ise 11,30 m²'dir.

SNODGRASS (Robert Evans), ingiliz böcekbilimci (1875-1963). Eklembacaklıların bütün büyük tiplerinin anatomisini inceledi. *Principles of insect morphology* (Böcek morfolojisinin temelleri) [1935] adlı incelemesi, karşılaştırmalı anatomi alanında bu bakımdan güncelliğini korumaktadır.

SNODGRASS (William), amerikalı yazar (Wilkinsburg, Pennsylvania, 1926). Çağdaş amerikan şiirinde içtenci anlayışın temsilcisidir; kendi deneyimleriyle, dönemin önemli olaylarını birleştirmeye ve böylece ruhsal enerjisini dışa aktarmaya çalıştı (*Heart's Needle,* 1959; *After Experience: Poems and Translations,* 1968; *Remains,* 1973).

SNØHETTA, Norveç'te tepe, Dovre kütlesinde; 2 286 m.

SNOİLSKY (Carl, *kont*), isveçli şair (Stockholm 1841 - *ay. y.* 1903). Genç yaşta şiire yöneldi, *İtalienska Bilder* (1865) ve özellikle tutkulu bir lirik şair olduğunu ortaya koyan *Dikter* (1869) adlı kitabıyla ünlendi. *Sonetter*'deki (1871) şiirler isveç dilinde yazılmış en güzel sonelerdir; en çok tutulan yapıtı daha önce yayımlanan tarihsel şiirlerini topladığı *Svenska Bilder*'dir (1886). 1890'dan ölümüne kadar Stockholm Kraliyet kitaplığı'nın genel müdürlüğünü yaptı.

SNOP sıf. ve a. (ing. *snob,* üniversiteden olmayan kimse [Cambridge argosu]). Seçkin çevrelerde tutulan görüşlere ve davranışlara hayran olan ve özenen, bu çevrelerden olmayan her şeyi küçümseyen kimse için kullanılır.

—ANSİKL. Bu terimi, günlük konuşma diline getiren Thackeray'nın *The Book* of Snobs*'u (1848) değildir: bu yapıtı yayımlamadan önce, Thackeray, daha 1829'da, Cambridge'de çıkan, küçük mizah ve hiciv dergisi *The Snob*'a yazılar yazıyordu. O dönemde snopluğun, aylaklık, yapmacık nezaket, dalkavukluk karışımı bir anlamı vardı.

■**SNORRİ STURLUSON,** izlandalı yazar ve siyaset adamı (Hvammur 1179'a doğr. -Reykholt 1241). Güçlü bir aile olan Sturlungarlar'ın çocuğuydu, kısa sürede

İzlanda'nın en güçlü adamlarından biri durumuna geldi ve iki kez "yasa koyucu"luğa, yani İzlanda Cumhuriyeti'nin başyargıçlığına seçildi. 1218-1220 arasında Norveç'te, kral Haakon IV Haakonsson'un, ardından İsveç'te lagman (yüksek yargıç) Eskil'in yanında kaldı. İzlanda'ya dönünce birçok rakiple, özellikle yeğeni Sturla'nın rekabetiyle karşılaştı ve sonunda siyasal etkisini yitirdi. Bunun üzerine Norveç'e döndü (1237) ve dük Skuli'yle birleşti. Çok geçmeden dük Skuli, kral Haakon'a karşı ayaklandı. Gözden düşen Snorri Sturluson İzlanda'ya geri döndü ve damadı Gissur Thorvaldsson tarafından öldürüldü. Derin bir bilgiye ve izlanda dili üzerinde ender görülen bir ustalığa sahip olan ve bir *Düzyazı Edda*'sı ile Norveç kralları üzerine geniş bir sagalar dizisi *(Heimskringla)* yazan Snorri Sturluson, Ortaçağ İzlandası'nın en önemli yazarlarından biridir; ayrıca *Egill'in Sagası* da ona atfedilir.

SNOW (Charles Percy), ingiliz yazar (Leicester 1905 - Londra 1980). Fizikçi ve kimyacıydı, ilk romanı *The Search*'te (1935) bilimsel araştırmalarından esinlendi. Üst düzey devlet memurluğu yaptı, bilincin ya da özel yaşamın çatışmaları ya da gereklerini konu alan çok sayıda roman (*Corridors of Power*, 1964; *The Sleep of Reason*, 1968) yazdı.

SNOW-BOOT a. (İng. *snow*, kar ve *boot*, bot'tan). Günlük ayakkabıların üzerine giyilen kauçuk ayakkabı.

SNOWDON, Büyük Britanya'da dağ kütlesi, Wales'in kuzey bölümünde, Caernarvon'un G.-D.'sunda. En yüksek noktası, Wales'in de en yüksek noktası olan Moel-y-Wyddfa'dır (1 085 m; kremayer demiryoluyla çıkılır). Bir ulusal park içinde yer alan Snowdon büyük bir gezinti merkezidir.

SNOWY MOUNTAINS, Avustralya* Alpleri'nin en yüksek bölümü; daha çok Victoria'nın güneyinde uzanır. Özellikle *Snowy River* havzasında önemli hidrolik tesisler (sulama ve hidroelektrik üretimi için).

SNOWY RIVER, Avustralya'da (Yeni Güney Galler ve Victoria) ırmak. *Snowy Mountains*'ten doğar, Büyük Okyanus'a dökülür.

SNUB a. (İng. *snub*, piramitsel). Geom. Simgesi $3^4.n$ olan Arkhimedes çokyüzlüsü, dolayısıyla yüzleri eşkenar üçgenler ve *n* kenarlı çokgenlerdir.

SNYDER (Gary), amerikalı şair (San Francisco 1930). Temel bir anlatım biçimi bulmayı sağlayacak şiirsel bir söyleyiş yaratmak amacıyla yapıtlarında, Amerika ve Doğu gerçekleriyle kıta mitlerini ve modern yaşamın kötü yanlarını bir arada vermeye çalıştı (*Riprap*, 1959; *Myths and Texts*, 1960; *The Back Country*, 1968; *Four Changes*, 1971).

SNYDERS (Frans) → SNIJDERS.

S.-O., GÜNEY-BATI'nın batı dillerindeki kısaltması.

SOAİ RIENG → SVAY RIENG.

SOAMES (Christopher John, *baron*), ingiliz siyaset adamı ve diplomat (Penn, Buckinghamshire, 1920). Eton koleji'ni Sandhurst Kraliyet harp akademisi'ni bitirdi. İkinci Dünya savaşı'nda Fransa, İtalya ve Ortadoğu'da görev yaptı. 1947'de Winston Churchill'in kızı Mary Spencer Churchill ile evlendi; siyasete atıldı (1949); Muhafazakâr parti'den milletvekili seçildi (1950-1966). Başbakan Churchill'in siyasi müsteşarı oldu (1952-1955); Hava bakanlığı (1955-1957) ve Amirallik (1957-1958) siyasi müsteşarlığı yaptı. 1958'de Savaş bakanı, daha sonra Tarım bakanı atandı (1960-1964). Paris büyükelçiliği (1968-1972), Avrupa topluluğu komisyonu ikinci başkanlığı görevlerinde bulundu (1973-1977).

SOAMİ, japon ressam **Şinso**'nun yapıtlarında kullandığı takma ad (Kyoto 1459'a doğr. - *ay. y.* 1525). Noami'nin torunu olan sanatçı, şogun Aşikagalar'ın hizmetinde çalıştı, manzara resimleriyle (özellikle Daitoku-ci manastırı'ndaki [Kyoto] Daisen-in'in sürme kapılarını süsleyenlerle) tanındı.

SOAN KÜLTÜRÜ a. Sindhu'nun (İndus) kollarından biri olan Soan'ın (Pakistan) akarsu-buzul teraslarında ortaya çıkarılan tarihöncesi endüstrilerin tümü. (Birbirini izleyen dört evre saptanmıştır; güç ayırt edilebilen masif yongaların görüldüğü soanöncesi evre (Mindel buzullaşması); chopper ve chopping-toolların kullanıldığı ilk soan evresi (Mindel-Riss buzullararası dönemi); Levallois taş yontma tekniğinin görüldüğü bir Orta Yontmataş'a denk düşen geç soan evresi (200 000 -75 000); Üst Yontmataş'ı andıran, gelişmiş soan evresi (Würm buzullaşması). [Eşanl. SOANYEN.]

SOANDOS. Tar coğ. Nevşehir'in Bizans dönemindeki adı.

SOANE (*sir* John), ingiliz mimar (Goring-on-Thames 1753 - Londra 1837). Bir müteahhidin oğluydu; G. Dance ve Henry Holland'ın yanında öğrenim gördü. 1778-1780'de kralın bursuyla İtalya'da kaldı. 1788'de İngiltere bankası'na *surveyor* olarak atandı, otuz yıllık hizmeti boyunca kuruluşa çok modern bir çehre kazandırdı (Stock Office, 1792, rotonda, 1796 vb.; hepsi 1925'te yıkıldı). Yapımına 1792'de başladığı kendi evinde (bugün Soane müzesi) aynı ağırbaşlı yeniklasikçiliği amaçlamışsa da, daha sonra romantik "pitoresk" anlayışı ağır bastı ve bu anlayış 1806'dan başlayarak üslubuna egemen oldu. Soane, Vanbrugh ile birlikte, tüm ingiliz mimarlık tarihinin en özgün yaratıcılarından biridir.

SOANYEN sıf. ve a. (fr. *soanien*). Tarönc. SOAN KÜLTÜRÜ'nün eşanlamlısı.

SOAP-STOCK a. (ing. sözc.). Yağ. mad. YANSIZLAŞTIRMA* HAMURU'nun eşanlamlısı.

SOARES (Mário), portekizli avukat ve siyaset adamı (Lizbon 1924). Birleşik demokratik muhalefet (MUD) hareketinin başta gelen önderiydi; İnsan hakları birliği'nde Portekiz'i temsil etti. Birçok kez tutuklandıktan sonra, 1970'te Paris'e göç etmek zorunda kaldı. 1973'te Portekiz Sosyalist partisi'ni kurdu ve genel sekreterliğine getirildi. Nisan 1974'teki askeri hükümet darbesinden sonra, cunta tarafından 16 mayısta kurulan geçici hükümette Dışişleri bakanlığına atandı; aralıkta, Portekiz Sosyalist partisi genel sekreterliğine yeniden seçildi. Yeni geçici hükümette Devlet bakanlığına getirildiyse de (mart 1975), temmuzda istifa etti. Temmuz 1976'da, ardından aralık 1977'de hükümeti kurmakla görevlendirildi. Cumhurbaşkanıyla bir anlaşmazlık sonucu, temmuz 1978'de istifa etti. 25 nisan 1983 seçimlerindeki sosyalist zaferden sonra, yeni hükümetin başına getirildi.

Hükümet programında ticaret açığını kapatacak, iktisadi bunalımı kaldıracak önlemlere öncelik verdi; uzun vadede ekonomiyi çağdaşlaştıracak ve AT'ye girişi hazırlayacak bir plan vaat etti. 1974 devrimi'nden sonra devletleştirilen bankaları, sigorta şirketlerini, çimento ve gübre endüstrisini yeniden özelleştirmeye yöneldi; kamu harcamalarını kıstı. İMF ile anlaşarak kredi aldı. Temmuz 1984'te iktisadi programının ikinci aşamasını oluşturacak üç yıllık kalkınma planını Meclis'e sundu. AT'ye katılma anlaşmasının imzalanmasının ertesi günü, 13 haziran 1985'te, Sosyal demokrat parti'yle yapılan koalisyon dağılınca istifa etmek zorunda kaldı. Şubat 1986'da Sosyalist parti'nin adayı olarak cumhurbaşkanı seçildi ve 60 yıldan bu yana ilk sivil cumhurbaşkanı oldu. 1991 seçimlerinde oyların % 70,35'ini alarak ikinci kez bu göreve seçildi.

SOAVE, İtalya'da kent, Veneto'da (Verona ili), Önalpler'in eteğinde; 5 300 nüf. 24 kuleden oluşan sur, şato ve XIV. yy.'dan kalma saray. Ünlü şaraplar.

SOBA a. **1.** Bir odayı, bir mekânı ısıtmak için konan ya da kurulan ısıtma aracı: *Sobayı yakmak. Gaz sobası. Kömür sobası. Elektrik sobası. Çini soba.* (Bk. *ansikl.* böl. Isıt. havld.) **—2.** *Esk.* Kimi bitki ve çiçekleri soğuktan korumak için, içinde ısıtıcı da bulunan camlı oda; limonluk. **—3.** *Arg.* Tulumbacıların, külhanbeylerin toplandıkları yer. **—4.** *Soba borusu*, sobanın dumanını dışarıya ya da bacaya vermeye yarayan sac, emaye vb. boru.

—Isıt. havld. *Çini soba*, dökme demirden yatay bir tablanın üzerine yerleştirilen ve zemini sıcaktan korumaya yarayan dökme demirden ayaklar üzerine oturtulan, dışı çini karolarla kaplı soba. ‖ *Döküm soba*, dökme demir malzemeden çift çeperli olarak yapılan, içi ateşe dayanıklı tuğlalardan örülü, ısı verimi yüksek katı yakıt sobası. (Isı yayımının kısmen ışıma, kısmen de konfeksiyon yoluyla gerçekleştiği bu sobalarda kimi zaman bir termostat bulunur; yüzeyleri çıplak ya da emaye olabilir.) ‖ *Elektrik sobası*, rezistanslardan oluşan ve elektrik akımıyla çalışan soba. (Genellikle küçük hacimlerin ısıtılmasında kullanılan bu tip sobalarda ısı yayımı büyük ölçüde ışıma yoluyla gerçekleşir.) ‖ *İsveç sobası*, ısıttığı odanın tüm yüksekliğini kaplayan soba. ‖ *Katalitik soba*, sıvılaştırılmış petrol gazıyla (LPG) çalışan soba. (Katalitik sobalarda yanma olayı, platin tuzları emdirilmiş kuvars ve seramik liflerden oluşan özel bir yastık içinde gerçekleşir.)

—Tavukç. *Kümes sobası*, yavru (civciv, palaz) yetiştirirken kümeste kullanılan ısıtma aygıtı.

—ANSİKL. Türkiye'de Tanzimat dönemine değin başlıca ısınma gereçleri ocak ve mangaldı. Saray ve konaklarda büyük bir ocak bulunur, odalar bu ocaktan alınan közlerin konduğu mangallarla ısıtılırdı. Soba, Batı ile ilişkilerin yoğunlaştığı Tanzimat döneminde, batılı ülkelere giden devlet adamları ve aydınlar aracılığıyla Türkiye'ye geldi; özellikle İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde kullanılmaya başladı. İlkin azınlıklar tarafından kullanılan soba, giderek yaygınlaştı; evler yapılırken baca delikleri açılmaya başladı. Sobanın Türkiye'ye giriş yollarından biri de Rusya'dır. Karadeniz yöresinden Rusya'ya çalışmaya gidenler "peçka" denilen sobaları getirdiler ve bu tür soba kısa sürede yörede yaygınlık kazandı.

Sobaların en büyük ve değerlileri, saray, köşk ve konaklardaki çini sobalardı. Sobalarda maden kömürü işletmeleri açılıncaya değin odun yakıldı, daha sonra taşkömür ve linyit de kullanılmaya başlandı. Gaz sobaları ise daha çok konutlarda ısınmayı sağladı. Bugün büyük merkezlerde odun sobalarının yerini taşkömür ve gaz sobaları almış, büyük yapılarda ise soba yerine kalorifer kullanılmaya başlanmıştır.

—Isıt. havld. • *Katı yakıt sobaları*'nda (odun ve kömür sobaları), temel olarak bir gövde, bir ızgara, yakıtla besleme düzeneği, bir hava giriş düzeneği ve bir kül boşaltma düzeneği bulunur. Gövde kullanılacak yakıta uygun olarak, içi ateşe dayanıklı malzemeyle kaplı sactan ya da emaye dökme demirden bir yanma odasından oluşur. Kömür sobalarında yanma ya yakıt kütlesinin içinden başlar ya da ince katman halinde olur. Birinci durumda, küllük kapağından giren hava yatay ızgaradan geçerek ocak bölümüne gelir, duman doğrudan yukarıya yükselir. Kimi gelişmiş sobalarda yanmamış gazların doğrudan bacaya gitmesini önlemek için bir ikincil hava girişi bulunur. İkincil hava genellikle bacaya giden duman gazlarıyla ısıtılır. Yanma ince katman halinde oluyorsa duman dolaşımının yönü saptırıcılarla değiştirilir. Saptırıcılı sobalar çok düzenli bir yan-

$3^4.4$ snub küpü
$F_3 = 32$
$F_4 = 6$
S = 24
A = 60

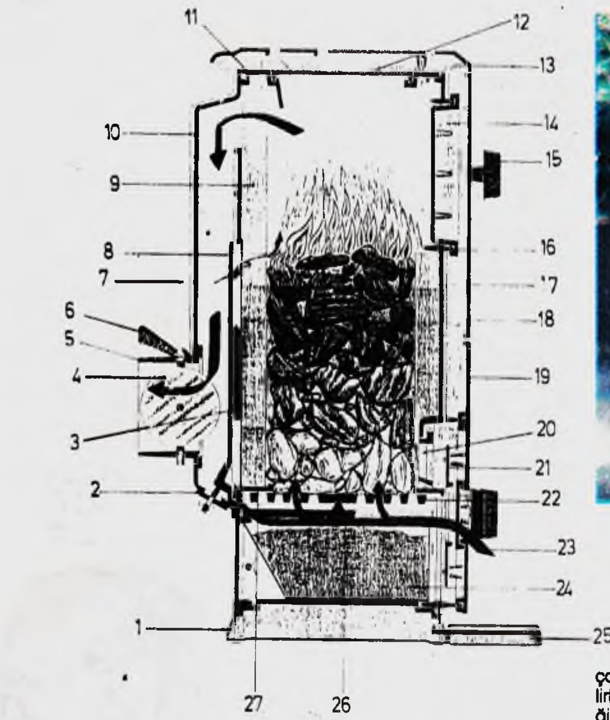
$3^4.5$ snub onikiyüzlüsü
$F_3 = 80$
$F_5 = 12$
S = 60
A = 150

iki snub örneği üçgensel (F_3), kare (F_4) ya da beşgensel (F_5) yüz, tepe (S) ve ayrıt (A) sayıları ile gösterilmiştir

Giniès-Sipa

Mário Soares (nisan 1975'te)

Türk demir döküm fabrikaları a.ş. belgesine göre

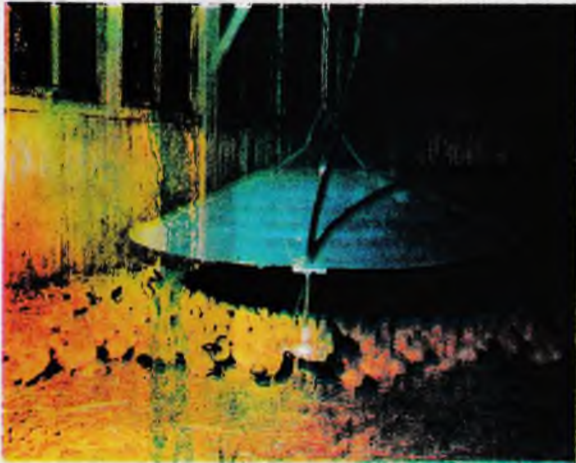
döküm soba
1. dip
2. kurum temizleme kapağı
3. ikinci yanma havası
4. dumanlık klapesi
5. dumanlık
6. klape kolu
7. ikincil hava iülesi
8. engel perdesi
9. ateş tuğlası
10. arka duvar
11. üst çerçeve
12. kömür kapağı
13. üst kapak
14. kömür kapağı koruma parçası
15. tutamak
16. sızdırmazlık fitili
17. ön duvar
18. kömür kapısı
19. ateş kapısı
20. ızgara kapısı
21. ateş kapısı koruma parçası
22. ızgara
23. birincil hava
24. kül kutusu
25. kül tablası
26. ızgara yatağı
27. tuğla yatağı

ma sağladıklarından sürekli ısıtılması gereken yerlerde kullanılır.

• *Sıvı yakıt sobaları*'nda yakıt olarak genellikle gazyağı kullanılır. Bu tip sobalarda bir gövde, bir ya da daha çok brülör, bir yakıtla besleme devresi, bir hava giriş düzeneği ve güvenlik düzenekleri bulunur. Bu sobanın temel öğelerinden olan brülör sıvı yakıtı gazlaştırarak yakar. Yakıtın buharlaşması için gerekli ısı ya alevlerin ışımasından ya da yeterince ısıtılmış bir levhadan sağlanır. Yakıtla besleme devresi bir hazne, filtreler ve brülöre bağlanan borulardan oluşur. Güvenlik düzenekleri yakıtın dışarı taşmasını önler; bu düzeneklerde özellikle sabit ya da devrilebilir kaplar, elektromanyetik vanalar bulunur. Bu sobalar doğal ya da mekanik çekişli olabilir.

• *Gaz sobaları* sıvılaştırılmış petrol gazı (LPG), doğal gaz ve havagazıyla çalışır. Başlıca tipleri arasında, ışımayla ısıtma sağlayan ve kullanımları sırasında yer değiştirme olanağı olan *bacasız gaz sobaları*, *katalitik sobalar*, cebri ya da doğal konveksiyonla ısıtma sağlayan *bacalı gaz sobaları* sayılabilir.

—Tavukç. Kullanılan yakıta ve ısıtıcı öğeye göre (kömür, petrol, elektrik, gaz) birçok kümes sobası tipi vardır. Her tipten belirli sayıda civcivi koruyabilecek çapta değişik modelleri bulunur. Çoğunlukla kullanılan ticari modeller 100 ila 500 civciv için öngörülenlerdir. Civcivler kuluçka makinesinden çıkar çıkmaz kümes sobasının altına konur. Civcivler yaşlarına göre gereksinim duydukları sıcaklığı gece gündüz onun altında bulabilmelidirler. Mevsime ve iklim koşullarına göre değişen ısıtma süresi beş ila altı haftadır. Kümes sobasının altında sıcaklık birinci hafta 30° - 35 °C olmalıdır; ondan sonra doğal çevre sıcaklığına ulaşılıncaya kadar her hafta yaklaşık olarak 5 °C indirilebilir. Sıcaklık genellikle bir termostat kullanılarak ayarlanır.

bir kümes sobası altındaki ördek palazları

B. Losier

çini soba
Yeşil sera, Yıldız parkı
İstanbul

SOBACI a. **1.** Soba yapan, satan, kuran ya da onaran kimse. **—2.** Soba yapılan, satılan ya da onarılan yer: *Sobacının bitişiğindeki dükkânı kiralamışlar.*

SOBACILIK a. Sobacının işi.

SOBALIK sıf. **1.** Sobaya girebilecek boyutta ve sobada yakılmaya elverişli durumda olan odun için kullanılır: *Sobalık odunları balkona dizmek.* **—2.** Sobanın alabileceği miktarda: *İki sobalık kömürümüz kaldı.* **—3.** Soba yapmaya yarayan: *Sobalık sac.*

SOBAT, Sudan'da ırmak, Bahrülebyad'ın kolu (sağ kıyıdan), Pibor ve Baro ırmaklarının birleşmesiyle oluşur; kavşak yerinden başlayarak 350 km. Etyopya kütlesinden doğan Sobat, mayıs-ekim arasında düşen yağmurlarla beslenir ve böylece ağustos ayında Bahrülebyad'ın debisini üç katına çıkarabilir.

SOBE a. Özellikle koşmaca, saklambaç vb. oyunlarda, ebeden önce davranıp kararlaştırılan yere ulaşıldığında söylenen sözcük.

SOBEK → SEBEK.

SOBEK KÜLTÜRÜ → SEBEK KÜLTÜRÜ.

SOBEKEMSAF → SEBEKEMSAF.

SOBEKHOTEP → SEBEKHOTEP.

SOBELEMEK gçz. f. Saklambaç, koşmaca vb. oyunlarda, önceden kararlaştırılan yere ebeden ve / ya da diğer oyunculardan önce ulaştığını "sobe" diyerek bildirmek; sobe demek, sobe yapmak.

SOBĚSLAV I (1090'a doğr. - Hostinův Hradec 1140), Bohemya dükü (1125-1140), İmparator Lothar II von Supplinburg'u yendikten sonra, büyük saki unvanını aldı (1126). Çekler, imparatora vergi ödemekten kurtulmakla birlikte, imparatorluğa bağımlı hale geldiler. Almanlar Bohemya'ya yerleşmeye, Soběslav döneminde başladılar.

SOBĚSLAV II (1128'e doğr. - 1180), Bohemya dükü (1173-1178), öncekinin oğlu. Ladislav II'nin oğlu Friedrich'in, imparator Friedrich I tarafından Bohemya düklüğünden uzaklaştırılması (1173) üzerine onun yerine geçirilen Soběslav, gene bu hükümdar tarafından tahttan indirildi (1178). Hükümdarlık dönemi iç savaşımlarla geçti.

SOBHUZA II, Svaziland kralı (Zombodze, Svaziland, 1899 - Mbabane 1982). 1921'de krallığa geldi, 1967'de Büyük Britanya tarafından resmen tanındı, eylül 1968'de ülkesinin bağımsızlığını ilan etti. 1973'e kadar Güney Afrika'yla sürekli bir işbirliği siyaseti izledi, 1973'te daha geleneksel bir iktidara geri dönmeyi ve daha bağlantısız bir Güney Afrika siyasetini yeğleyerek anayasayı yürürlükten kaldırdı, tüm yetkileri kendi elinde topladı ve siyasal kuruluşları kapattı.

SOBİESKİ (Jan) → JAN III SOBIESKI.

SOBOL a. (fr. *sobole;* lat. *soboles,* sürgün, yavru'dan). Bot. Bazı bitkilerde tomurcuk, meyve ya da tohum yerinde bulunan ve bitkinin çoğaltılmasına yarayabilen soğancık.

SOBOLEV (Sergey Lvoviç), rus matematikçi (Sen-Petersburg 1908). Özellikle diferansiyel denklemlerin çözümüyle ilgili çalışmalar yaptı. Bu alanda, "genelleştirilmiş fonksiyon" kavramını ortaya attı (1936); bu katkısıyla, daha sonra L. Schwartz tarafından geliştirilen dağılımlar kuramının kurucusu sayılır.

SOBOLEVSKİ (Aleksey İvanoviç), rus dilbilimci (Moskova 1857 - *ay. y.* 1929). Kiev ve Petersburg'da profesör. Rusça, Ukrayna ve beyaz Rusya dillerinin tarihsel ve lehçebilimsel incelenmesini ilk olarak başlatanlardan biridir: *Conférences sur l'histoire de la langue russe* (fr. çev.) [Rus dili üzerine konferanslar] (1888); *Essais sur la dialectologie du russe* (fr. çev.) [Rusçanın lehçebilimi üstüne denemeler] (1892) gibi yapıtları vardır.

SOBRALYA a. Andlar'da ve Tropikal Amerika'da yetişen, çoğunlukla yüksek saplı, iki sıra ya da dağınık, sert, kıvrımlı -damarlı yapraklı, dalların ucunda salkım halinde toplu, büyük boy çiçekli orkide. (Bil. a. *sobralia;* salepgiller familyası.)

SOBRAMANİ a. Esk. dokmc. Bir tür çuha. (Yeşil renkteki bu çuhadan yeniçeri çorbacılarına ve sekban bölükbaşılarına kaput yapılırdı.)

SOBRERO (Ascanio), italyan kimyacı (Casale Monferrato, Piemonte, 1812 - Torino 1888). T. J. Pelouze'un öğrencisiydi. 1846'da Torino'da nitrogliserini buldu ve bu maddenin patlayıcı özelliklerini inceledi.

SOBREROL a. (fr. *sobrérol*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{18}O_2$ olan, terebentin esansının yükseltgenmesi sonunda elde edilen ve solunum yolları uyarıcısı olarak kullanılan monoterpensel bir dialkolun yaygın adı.

SOBVA, Birmanya'da küçük prenslik.

SOČA → İSONZO.

SOCHACZEW, Polonya'da kent, Varşova'nın B.'sında, Bzura ırmağının kıyısında; 32 000 nüf. Kimya ve besin sanayileri.

Social Security Act, 1935 yılında, Roosevelt yönetiminin önerisi üzerine ABD Kongresi tarafından kabul edilen yasa. Bu yasa "sosyal güvenlik" deyiminin ilk kez kullanıldığı hukuksal metindir. Yasa, işsizlik ve kimi işgöremezlik durumlarına ilişkin koruyucu hükümler getiriyor, işçilere ihtiyarlık ve ölüm sigortası hakkı tanınıyordu.

Societas Rosicruciana in Anglia (SRİA) [İngiltere'de rosenkreutz derneği],

1866'da Londra'da Robert Wentworth Little (1840-1878) tarafından kurulan ve yalnız mason üstadların girebilecekleri dinsel dernek. (Derneğin rosenkreutz esinli aşama sistemi, altın rosenkreutz aşama sistemine uydurulmuştu. Dernekte özellikle hıristiyan kabala, astroloji, simya ve teozofiyle ilgili çalışmalar yapılıyordu. 1902'de Theodor Reuss, SRİA'yı Almanya'ya soktu.

SOCIÉTÉ adaları, Fransız Polinezyası'nın başlıca takımadası; 1 647 km^2; 162 573 nüf. (1988). Société adalarını bulan Wallis (1767) ve Cook (1769) bu adalara Royal Society of London adını verdi. Tahiti 1843'te Fransa himayesine girdi; sonra 1880'de Fransa topraklarına katıldı; Fransızlar diğer adaları da 1888'de ilhak ettiler. Takımada iki öbeğe ayrılabilir: *Rüzgâr adaları* (özellikle Tahiti ve Moorea); *Rüzgâraltı adaları* (Raïatea, Tahaa, Huahine, Bora-Bora, Maupiti ve bazı mercan adaları).

Bütün adalar, derin vadilerle yarılmış eski yanardağlardır. İç kesim hemen hemen ıssızdır ve çalılarla ya da ormanla kaplıdır. İnsan etkinlikleri, bir mercan seti ve bir lagon'la okyanustan ayrılan dar kıyı ovalarında toplanır. Polinezyalılar, kopra elde etmek için hindistancevizi yetiştirir, yumrulu bitkiler (taro, yam) eker, ekmekağacı yetiştirir, denizkulağında balık avlarlar. Yüksek doğum oranı ve düşük ölüm oranı sayesinde çok artan nüfusu takımadanın merkezi Papeete çekmektedir. Turizm yalnızca Tahiti'de değil, Moorea ve Bora-Bora'da da gelişmiştir.

Société de pharmacie de Constantinople *(Cemiyeti eczacıyan der Âsitânei âliye)*, İstanbul'da eczane sahipleri tarafından kurulan dernek (9 haziran 1879). Derneğin amacı, eczaneleri mali yönden güçlendirmek ve aralarındaki haksız rekabeti önlemekti. Bu doğrultuda eczane sayısının kısıtlanması, diplomasız çalışanların engellenmesi, eczaneler dışında ilaç satılmaması, eczanelere gece nöbeti konması gibi konularda çaba harcandı, kimi yönetmelik taslakları hazırlandıysa da yasal ve mesleki güçlükler nedeniyle bunlar gerçekleşemedi.

Société musicale indépendante (SMİ) [*Bağımsız müzik derneği*], 1910'da Fauré, Ravel, Schmitt vb. müzikçiler tarafından, Ulusal müzik derneğinin "frankçı" çizgisine tepki olarak kurulan dernek.

Société nationale de musique *(Ulusal müzik derneği)*, Fransa'da 1871'de şarkıcı Romain Bussine'in kurduğu dernek. Başkan yardımcılığını Saint-Saëns'in yaptığı ve A. de Castillon, Ch. Lenepveu, C. Franck, Th. Dubois, E. Guiraud, Bourgault-Ducoudray, Fauré ve Lalo'nun etkin destekçileri arasında olduğu bu derneğin amacı, Fransa'da Meyerbeer'in operasıyla italyan operası yararına neredeyse yüzüstü bırakılan senfoni ve oda müziğini canlandırmaktı. Benimsediği *Ars gallica* döviziyle uyum içinde, fransız bestecilerin yapıtlarını birçok ilk dinletisini düzenledi.

SOCİNİ ya da **SOZZİNİ** (Lelio), italyan reformcu (Siena 1525 - Zürich 1562). İsa'nın tanrılığını ve tektanrıcılığa aykırı bulduğu teslis dogmasını kabul etmiyordu.

SOCİNİ ya da **SOZZİNİ** (Fausto), italyan reformcu (Siena 1539 - Kraków yakınında 1604), öncekinin yeğeni. Teslisi kabul etmediği için, Calvin'e ve protestan kiliselere karşı çıktı; Polonya'ya sığındı ve Doğu Avrupa'da "Polonyalı kardeşler" adı verilen ve teslisi kabul etmeyen kilisenin kurulmasına katkıda bulundu. (→ UNİTARİANİSM.)

SOCİNİCİLİK a. Lelio ve Fausto Socini'nin düşüncelerine bağlanan tanrıbilim öğretisi. (XIX. yy.'da liberal protestanlığın akılcı anlayışında da görülen bu öğreti, teslis dogmasını ve İsa'nın tanrılığını yadsır.)

Sociologie et anthropologie *(Toplumbilim ve antropoloji)*, Marcel Mauss' un yapıtı (1950). Yazara göre, sanayileşmemiş toplumlarda bağış yoluyla değiştirim (mübadele), onu yalnızca ekonomik, dinsel, hukuksal ya da ahlaksal boyutlara indirgenemez bir duruma getiren bir simgeler sistemi içinde yer alır. Bu anlamda değiştirim, her zaman "toplumun ve toplumsal kurumların bütünselliği"ni dile getiren bütünsel bir toplumsal olaydır.

SOCİUS a. **1.** Etol. ARKADAŞ'ın eşanlamlısı. **—2.** Bazı toplumbilimcilerin dilinde, toplum, toplumsal grup.

SOC TRANG, günümüzde **Khanh Hung,** Vietnam'da kent, Bassac'ın (Hậu Giang ili) G.'inde; 52 000 nüf. Pirinç tarımı yapılan bir bölgenin ticaret merkezi.

SOÇİ, Rusya'da sayfiye ve iklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi, Karadeniz kıyısında, Kafkaslar'ın eteğinde, Gürcistan sınırı yakınında; 337 000 nüf. (1989).

SODA a. (ing. *soda-water,* soda suyu'nun kısalt.). Su, şeker, bazı doğal bitkisel aromatik madde özütlerinin karıştırılmasıyla elde edilen içit. (Karbondioksit katılarak gazlı ya da gazsız olabilir.)
—Biyol. *Soda külü,* suyosunları yandıktan sonra geride kalan ve suda çözünmeyen kalıntı.
—Kâğ. san. *Soda selülozu,* hammaddenin, içinde tepken olarak yalnız sodyum hidroksit bulunan bir likörde pişirilmesiyle elde edilen selüloz.
—Kim. Kristalleşmiş sodyum karbonata (Na_2CO_3) piyasada verilen ad. (Doğal durumda yapısında 10 molekül kristal suyu bulunan sodyum karbonat [Na_2CO_3, $10H_2O$], yapay olarak da üretilir; buna ÇAMAŞIR* SODASI ya da SOLVAY* SODASI da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Kim. *Ticari soda,* Na_2CO_3 formülünde sodyum karbonattır. Eskiden Leblanc yöntemiyle hazırlanan soda (önce sodyum klorür ile sülfürik asitten sodyum sülfat elde edilir, daha sonra sodyum sülfat, döner fırınlarda kömür ve kalsiyum karbonatla tepkimeye sokulur) günümüzde Solvay yöntemiyle elde edilmektedir; bu yöntemde derişik sodyum klorür çözeltisi, amonyum hidrojen karbonatla (karbondioksit+amonyak) tepkimeye sokulur; tepkime sonunda çözünmüş durumda amonyum klorür ile daha az çözünmüş olan sodyum hidrojen karbonat elde edilir; dibe çöken sodyum hidrojen karbonat, kavrularak disodyum karbonata dönüştürülür. Bu tepkimeler aşağıdaki şekilde yazılır:
$NaCl+NH_4CO_3H$ (ya da $CO_2+H_2O+NH_3$) $\rightarrow NaCO_3H+NH_4Cl$;
ve $2NaCO_3H \rightarrow Na_2CO_3+H_2O+CO_2$.

Amonyum klorürü kireçle tepkimeye sokarak amonyağı geri kazanmak mümkündür. Kireç ise işlem için gerekli olan karbondioksitle birlikte kireçtaşının kavrulması sırasında elde edilir.

Sodyum karbonat, 10 molekül su alarak havada çiçeklenen prizmalar biçiminde kristallenir. Eridiğinde bozunmaz. Sudaki çözeltisi, şiddetli bir alkali tepkime verir. Bu nedenle sanayide çok daha pahalı olan sodyum hidroksit yerine kullanılır. Cam sanayisinde, ayrıca çeşitli sodyum bileşiklerinin hazırlanmasında işe yarar. Çamaşır yıkamada, boyacılıkta, emayların hazırlanmasında kullanılır.

Soda sanayii aş, Mersin'de kurulu, kimya sanayisi dalında etkinlik gösteren sanayi kuruluşu. 1974 yılında Türkiye'nin ilk soda fabrikası olarak işletmeye açıldı. Türkiye Şişe ve cam fabrikaları aş'ye bağlı olan kuruluşun, 404 milyar 900 milyon TL olan sermayesinde, ana şirketin % 61,4, topluluk şirketlerinin ise % 38,6 payı vardır (1992). Soda ve kromsan fabrikalarından oluşan tesislerde üretilen başlıca ürünler şunlardır: başta cam olmak üzere ağır kimya sanayisinde temel girdilerden biri olan soda (ağır ve hafif soda) ile rafine sodyum bikarbonat, sodyum silikat, sodyum bikromat, sodyum sülfür, sodyum sülfat, bazik krom ve sülfat. 1992 yılında, 440 400 ton soda bileşikleri, 78 800 ton krom bileşikleri üretmiş olan Soda sanayii aş'nin, toplam satışları 819 milyar 32 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Aynı yıl kuruluşta 1 220 kişi çalışmaktaydı.

SODALİCİUM a. (arkadaş anlamına *sodalis*'ten lat. sözc.). Esk. Rom. Dernek, korporasyon. (Sodaliciumlar [*sodalitia*], dinsel topluluklardan [*sodales augustales* gibi] ya da Cumhuriyet döneminin sonunda, seçimlerde kendi adaylıklarını desteklemek üzere birleşen istekli yurttaşların meydana getirdiği siyasi derneklerden oluşabiliyorlardı.)

SODALİT a. (fr. *sodalite; sod*[*yum*] ve *-lit*'ten). Miner. Kübik sistemde yer alan, feldispatımsı türden, klorlu doğal sodyum alüminosilikat.

SODANKYLÄ, Finlandiya Laponyası'nda kent, bir tarım deneme bölgesinin (süt üretimi) ticaret ve okul merkezi. XVII. yy.'dan kalma lapon kilisesi.

SODAOTU a. Daha çok deniz kıyılarında, tuzlu topraklarda yetişen otsu bitki. (Bil. a. *salsola;* ıspanakgiller familyası.) [Yaprakları şeritsi, üçyüzlü, etli, çiçekleri tek tek, yeşil, pek göze çarpmaz durumdadır. Eskiden adi sodaotunun *(Salsola soda)* külünden sodyum karbonat (çamaşır sodası) çıkartılırdı.]

SODAOTUGİLLER a. Ispanakgiller familyası içinde sayılmadıkları zaman sodaotu ile ona yakın cinslere verilen familya adı.

SODAR a. Meteorol. Aşağı atmosferin fiziksel parametrelerini uzaktan ölçmek için, akustik dalgalara uygulanmış radar ilkesine göre çalışan aygıt.
—ANSİKL. Bir verici ile bir alıcı, parabolik bir yansıtıcıdan oluşan bir antene almaşmalı olarak bağlıdır. Aygıt, frekansı 1 000 ile 3 000 Hz arasında değişen dalga dizilerini yayımlar. Aşağı atmosferin burgaçlı ya da ısıl yapısı, aygıta bağlı bir bilgisayarın kaydedip çözümlediği bir yankı oluşturur.

Hem Doppler olayının kullanılması, hem de farklı doğrultulara yöneltilen, birbirine eşlenmiş çok sayıda aygıtın eşzamanlı olarak çalıştırılması, yüzlerce metre yüksekliğe kadar rüzgâr alanlarını belirlemeyi sağlar.

Ayrıca, kentsel bölgelerdeki kirlenme noktaları ve tersinir katmanları ortaya çıkarmada da, sodardan yararlanılır.

Bint-Mannheim

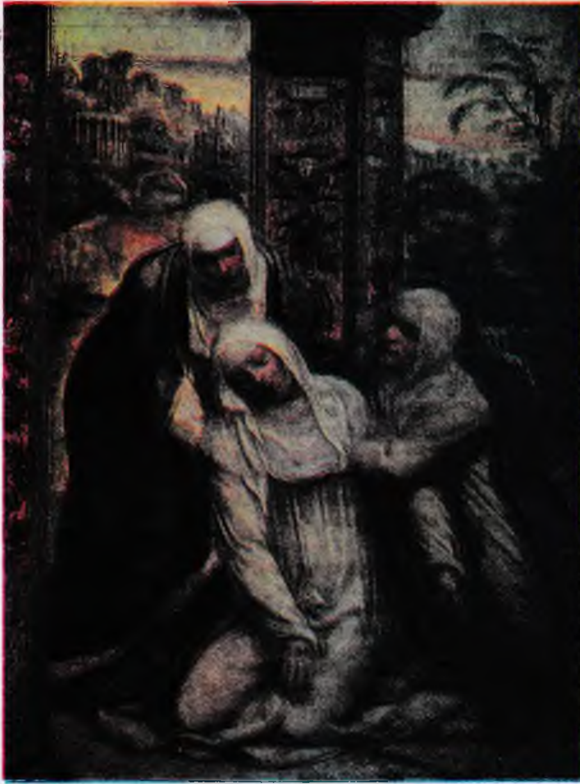
sir Frederick Soddy (1952'de)

SODDY (*sir* Frederick), ingiliz kimyacı ve fizikçi (Eastbourne, Sussex, 1877 - Brighton 1956). Montréal'de McGill Üniversitesi'nde asistan olarak, Rutherford ile birlikte çalıştı (1900), daha sonra Londra'da W. Ramsay'in asistanı oldu, 1914'te Aberdeen ve 1919'da Oxford üniversitelerinde kimya profesörü oldu. Radyoaktiflik üstüne yaptığı araştırmalar sayesinde atomların bozunma mekanizmasını açıkladı ve aile bağı yasasını buldu (1902). 1903'te, üç radyoaktif elementin, aktinyum X, toryum X ve mezotoryum I'in dönemli sınıflamada radyumla aynı yerde bulunduğunu gözlemleyerek izotopluk olayını keşfetti. (1921 Nobel kimya ödülü.)

Soddy yasası. Çekird. fiz. Radyoaktif elementlerin aile bağını belirten yasa: 1. bir alfa ışımasının eşlik ettiği bir radyoaktif dönüşüm, atom numarasını iki birim ve kütleyi 4 birim düşürür; 2. negatif bir beta ışımasının eşlik ettiği bir dönüşüm, atom numarasını bir birim artırır ve kütle sayısını değiştirmez. (→ RADYOAKTİFLİK.)

SODEP, Sosyal demokrasi partisi'nin kısa yazılışı. (→ SOSYAL DEMOKRASİ PARTİSİ.)

SODERİNİ (Piero Dİ TOMMASO), floransalı siyaset adamı (Floransa 1452 - Roma 1522). Mediciler ailesinden Piero tarafından özel bir görevle Charles VIII'e gön-

Scala

il Sodoma *Sienalı azize Caterina'nın bayılması* Siena'daki San Domenico kilisesi'nin bir capellasını süsleyen *Azize Caterina'nın yaşamı* (1526) fresklerinden ayrıntı

derildi (1493), yaşam boyu sancaktarlığa getirildi (1502) ve Pisa'nın yeniden ele geçirilmesini sağlayan bir kent milisi kurdu (1509). Ancak Floransa'nın Kutsal Birlik'e girmesini kabul etmeyince Julius II'nin düşmanlığını kazandı ve Mediciler'in dönüşü üzerine Floransa'dan ayrılmak zorunda kaldı (1512).

SODOKU a. (japonca *so*, sıçan ve *doku*, zehir). Çin ve Japonya'da sık görülen, kemirgenlerin ısırmasıyla bulaşan ve Gram negatif bir basilden (*Spirillum minus;* esk. *Spirillum morsus muris*) ileri gelen bulaşıcı hastalık. (Bu basil insan için patojen olan tek spirildir.)
—ANSİKL. 2 ila 6 haftalık bir kuluçka döneminden sonra, hastalık, bulaşmaya neden olan ısırık yerinde yerel-bölgesel belirtiler (bazen eskara dönüşen yalancı flegmon ve adenitli lenfanjit) ve uzun süreli yinelenen ateş, eklem ve kas ağrıları gibi bozukluklarla ortaya çıkar; hastalık kendi haline bırakıldığında çok uzun sürer, bununla beraber bazı nadir ihtilatlar (septisemi, endokardit vb.) dışında iyileşmeyle sonuçlanır. Antibiyotik tedavisi etkilidir.

SODOM. Din. tar. İ.Ö. XIX. yy.'da Gomorra* ve Lut gölünün güneyindeki öteki kentlerle birlikte büyük bir felaket sonucu yok olan eski kenan kenti (Yaradalış,XIX). Bu efsanevi öykülerin kaynaklarını son derece yıkıcı bir depremin anısında aramak gerekir. Lut gölünün güney kesimindeki kükürt türümeleri, kaynar sular, eski söylentileri aktaran yazarlara göre, imansızlıkları ve ahlaksızlıklarına karşı Yehova'nın lanetli kentler üzerine yağdırdığı kükürt ve ateş yağmurunun maddi kanıtlarıydı. Sodom'un adı, "tuzdan heykeller"in yükseldikleri yoğun bir tuz yatağı olan *cebel el -Sudum* adında korundu. Lut gölünün her iki kıyısında da rastlanan bu tuhaf biçimli tuz oluşumları, birçok efsanevi öyküye yol açtı. Lut*'un karısının tuzdan bir heykele dönüştüğünü söyleyen efsaneye, arap kaynaklarında Lut'un köpeğinin de heykele dönüştüğü eklenmiştir.
Sodom, Lut gölü yakınında, Necef'in kuzey-doğu'sundaki bir İsrail kasabası olan bugünkü *Sedom*'dur. Burada potas, magnezyum ve brom üretilip arıtılır.

Sodom ve Gomore, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun romanı (1928). Mütareke dönemi İstanbulu'nda işgal kuvvetlerine yakın bir çevrenin yaşamını konu edinir. Bu çevredekiler Kutsal Kitap'ta ahlak düşüklüğü yüzünden Tanrı'nın gazabına uğradığı anlatılan Sodom ve Gomorra kentlerinin halkına benzetilir. İşgalcilere yakınlık gösteren kahramanlar (Sami Bey, kızı Leyla) aracılığıyla aşırı batı hayranlığı eleştirilir; batı uygarlığının emperyalist yüzü sergilenir. Bu yozlaşmış ortamdan uzak durmayı başaran, ancak eyleme geçmeyi başaramayan bir kahramanın (Leyla'nın nişanlısı Necdet) yaşamında aşkın yerini ulusal bilinç alırken Anadolu'daki direniş hareketi adım adım başarıya ulaşır. Bölüm başlarında Kutsal Kitap'tan alıntılara yer verilen romanın anlatımında da bu kaynaktan izler görülür.

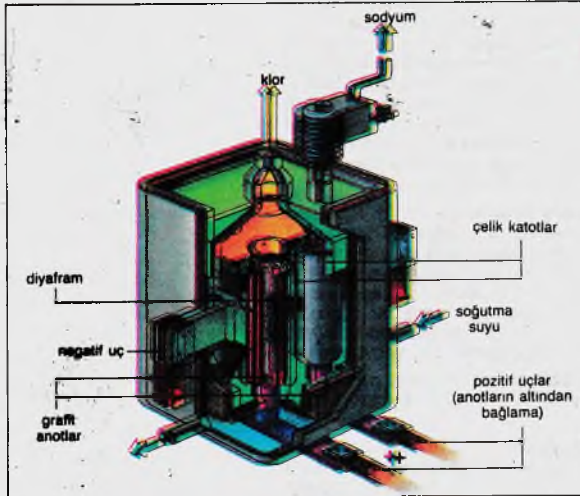
■ **SODOMA** (Giovanni Antonio BAZZİ, **II** —denir), italyan ressam (Vercelli 1477 - Siena 1549). 1497'den başlayarak Milano'da yaşadı, Leonardo'nun küçük renk ve ışık farklılıklarıyla belirginleşen tarzını benimsedi. 1505'te, Signorelli'nin, Siena yakınındaki Monte Oliveto manastırı'nda bulunan fresk dizisini *(Aziz Benedictus' un yaşamı)* tamamlamakla görevlendirildi. O sıralarda Farnesina'yı inşa etmekte olan dostu Peruzzi, ünlü villanın dekor çalışmalarına katılması için il Sodoma'yı Roma'ya çağırdı. Villanın yatakodası için 1512'de gerçekleştirdiği *İskender ile Ruşenk'in düğünü*, Raffaello'nun etkisini yansıtır. Siena'ya geri döndükten sonra, S. Bernardino dua yeri, S. Domenico kilisesi'nin bir capellası (*Azize Caterina'nın yaşamı*, 1526) ve Palazzo pubblico için freskler gerçekleştirdi.

SODOMİ a. (fr. *sodomie;* lat. *Sodom*'dan). Makat yoluyla cinsel temas; livata.

■ **SODYUM** a. (ing. *sodium; soda, sudkostik*'ten). Anorg. kim. Doğada deniz suyunda çözünmüş (deniz tuzu) ya da yeraltında kristalleşmiş (kaya tuzu) olarak klorür durumunda, nitrat biçiminde (Şili güherçilesi) ya da deniz bitkilerinde organik asitlerle bileşik halinde çok yaygın olarak bulunan alkali metal. (Simgesi Na olan kimyasal element.)
—ANSİKL. Anorg. kim. Sodyum 1807'de sodyum hidroksidin (sudkostik) elektrolizi sonunda Davy tarafından bulundu. Elementler tablosunun IA kolonunda alkali metaller sırasında lityumla potasyum arasında yer alır. Dövülerek yassılaştırılabilen yumuşak bir metaldir; kırılma yüzeyi ilk anda gümüş beyazlığındadır, ancak havada hızla yükseltgenerek kararır; bu nedenle vazelin yağı içinde saklanır.
Sodyum kimyasal bakımdan, özellikle düşük elektrot geriliminden (−2,71V) kaynaklanan yüksek tepkinliğiyle tanınır. Soğukta suyu indirgeyerek sodyum hidroksit ve hidrojen verir. Birinci iyonlaşma geriliminin düşük olması, Na^+ katyonunun çok kolay oluştuğunu gösterir. Nitekim elektronegatif elementlerle şiddetle birleşerek suda çözünen ve solvatlanmış Na^+ iyonunu serbest bırakan NaCl gibi iyonsal bileşikler verir. Bununla birlikte sodyum, ortak değerlikli bağlar oluşturabilir: örneğin sodyum buharındaki Na_2 molekülleri, organometal bileşikleri.

Atom numarası: 11
Atom kütlesi: 22,99
Özgül kütlesi: 0,97 g/cm³
Erime sıcaklığı: 97,81 °C
Kaynama sıcaklığı: 882,9 °C
Elektron biçimlenmesi: [2,8] $3s^1$
Yükseltgenme derecesi: +1
İzotopları: 20-25
Doğal izotopu: ^{23}Na: % 100

Sodyumun sertliğinin düşük olması, ayrıca ergime ve kaynama sıcaklıklarının pek yüksek olmaması, metalin ağ yapısı içinde güçlü bir kohezyonun bulunmadığını gösterir; bu ağ yapı içinde her atom, yalnız bir elektron verir.
Sodyum, cıva içinde çözünerek tanımlanmış çeşitli bileşikler içerebilen bir amalgam meydana getirir. Ayrıca sıvı amonyakta çözünerek mavimsi bir çözelti oluşturur; bu çözeltide sodyum metali, solvatlanmış iyon ve elektronlar olarak ayrışmış durumda bulunur. Bu çözelti, yüksek indirgen özellikler taşıdığından organik kimyada çeşitli bireşimlerde kullanılır.
Sodyum günümüzde kalsiyum klorür ile sodyum klorürden oluşan ve yaklaşık 580 °C'ta ergiyen ikili bir karışımın elektroliziyle üretilir. Oysa alüminyum üretiminde kullanıldığı dönemde, sodyum karbonatın kömürle indirgenmesi ya da sodyum hidroksidin elektrolizi yoluyla elde edilirdi.
Sodyum çok değişik alanlarda kullanılır: kurşun tetraetil üretimi (sodyum üretiminin % 70-80'i bu amaçla tüketilir); titan, zirkonyum vb. gibi yüksek sıcaklıklara dayanıklı kimi metallerin elde edilmesi; galvanoplastide ve değerli metallerin özütlenmesinde kullanılan sodyum siyanür bireşimi; tekstil sanayisi ve kâğıtçılıkta beyazlatma etkeni olarak yararlanılan sodyum peroksidin (Na_2O_2) hazırlanması; metallerde yüzey temizleme etkeni ve organik tepkimelerde katalizör olarak kullanılan sodyum hidrür üretimi. Sodyum ayrıca boyarmadde ve deterjan üretiminde işe yarar; butadienin polimerleştirilmesinde kullanılır (Buna lastiği). Sıvı sodyum, üstüretken reaktörlerde ısı taşıyıcı sıvı olarak işe yarar. Sodyum buharı, sarı ışık veren boşalmalı lambaların yapımında kullanılır (karayollarının ışıklandırılması).
• *Sodyum bileşikleri.* Sodyum oksijenle birleşerek bir *oksit* (Na_2O) ile bir *peroksit* (Na_2O_2; oksilit*) verir. Na_2O bazik bir oksittir; suyla tepkimeye sokulduğunda sodyum hidroksidi (NaOH) verir. Sodyum peroksit (Na_2O_2) suyla bozunarak oksijen açığa çıkarır, asitlerle tepkimeye girdiğinde hidrojen peroksidi (H_2O_2) verir.
Sodyum klorür (NaCl), deniz tuzu ya da kaya tuzudur. Renksiz, susuz küpler biçiminde kristalleşir, 801 °C'ta erir. Öteki sodyum bileşiklerinin büyük bölümü sodyum klorürden hazırlanır.
Sodyum hipoklorit (NaClO) Javel* suyunun etkin maddesidir. (→ KLOR.)
Sodyum sülfat (Na_2SO_4), kimi doğal kaynaklarda bulunur. Tuzlu duru bataklık sularından elde edilir. Eridiğinde bozunmaz. Kâğıt hamurunun işlenmesinde (kraft kâğıdı), pencere camlarının yapımında işe yarar; tıpta özellikle müshil ilacı olarak kullanılır.
Türkiye'de sodyum sülfat, deniz suyunun yanı sıra özellikle Afyonkarahisar -Denizli il sınırları içinde yer alan Acıgöl' den tuz üretimini andıran bir teknikle Na_2SO_4 ya da $Na_2SO_4 \cdot 10H_2O$ olarak üretilmektedir.
Sodyumun iki *sülfit*'i vardır; birincisi

sodyum üretimi erimiş sodyum klorür elektrolizi için modern bir hücrenin ana şeması

"yansız" bir tuz olan Na_2SO_3; ikincisi ise asitli bir tuz olan ve daha çok *bisülfit* adıyla bilinen hidrojen sülfittir ($NaHSO_3$). Hidrojen sülfit, kolayca su yitirerek sodyum pirosülfiti ($Na_2S_2O_5$), yani "metabisülfiti" verir. Bu bileşikler sülfit asidi gibi indirgen, dolayısıyla renk giderici maddelerdir.

Tiyosülfat ya da *hiposülfit* ($Na_2S_2O_3$) bir iyot ayracıdır; fotoğrafçılıkta sabitleştirici olarak kullanılır.

Sodyum nitrat ($NaNO_3$) şili güherçile*sidir. Susuz romboedrler biçiminde kristalleşir, ancak nemli havalarda nem çekerek bozunur. Isıtıldığında önce nitrite, sonra da azot, oksijen ve sodyum okside ayrışır. Gübre olarak kullanılır.

Sodyum nitrit ($NaNO_2$), nitrattan elde edilen, 217 °C'ta eriyen renksiz bir katıdır. Özellikle, diazo boyarmaddelerin hazırlanmasında kullanılır.

Yansız sodyum karbonat (Na_2CO_3), piyasada soda* olarak bilinir. "Vichy tuzu" olarak da adlandırılan sodyum hidrojen karbonat ya da *bikarbonat* ($NaHCO_3$), yansız karbonat üzerine karbondioksidin etkimesiyle hazırlanır (içme sodası). Ortorombik prizmalar biçiminde kristalleşir, soğuk suda az çözünür. Isıtıldığında yansız karbonat ve karbondiokside ayrışır. Tıpta yaygın bir kullanımı olan sodyum bikarbonattan ayrıca *Seltz* suyu* üretiminde yararlanılır.

Boratları arasında en önemlisi $Na_2B_4O_7$ formülündeki *boraks**'tır.

• *Sodyum tuzlarının özellikleri.* Sodyum tuzlarının hemen hepsi suda çözünür ve Bunsen beki alevini sarıya boyar.

—Biyokim. ve Fizyol. Sodyum, organik sıvıların asit-baz dengesinin korunmasında, hücre ve dokulardaki su metabolizmasında birinci derecede rol oynar. Böbrek tarafından dokulardakine yakın bir yoğunlukta dışarı atılır. Potasyum ve sodyum iyonları arasında bir denge vardır. Bu denge sayesinde potasyumun sodyumu ittiği ve fazlanın vücuttan atılmasına neden olduğu sanılmaktadır. Bazı ilaç tedavilerinde bu etkiden yararlanılır.

—Eczc. Zayıf asitlerin sodyum tuzları (bikarbonat, karbonat, borat) alkali karakterde olup bu özelliği nedeniyle kullanılır. Öteki tuzların tedavi edici özellikleri, içerdikleri asit köklerinden ileri gelir. Işın tedavisinde kullanılan on bir ilacın altı tanesi sodyum tuzudur.

Biyolojide, sodyumun 49 tuzu, tampon ve standart çözeltilerin belirteç olarak hazırlanmasında kullanılır.

—Nük. müh. Elverişli ısıl ve nötron özellikleri nedeniyle, sıvı sodyumun hızlı nötronlu reaktörlerde soğutma akışkanı olarak kullanımı benimsenmiştir: ancak oksijene ve dolayısıyla şiddetle tepkimeye girdiği suya karşı büyük ilgisi, kullanımı sırasında belli önlemlerin alınmasını ve özellikle daima eylemsiz bir gaz altında (genellikle argon) tutulmasını gerektirir.

—Tarım. Tarım bitkilerinin sodyum gereksinimi genellikle düşüktür. Killerdeki çökelmeyi engelleyerek toprak yapısının verdiği zarardan dolayı gübre olarak toprağa sodyum katılması doğru değildir. Sodyum fazlalığına çok rastlanır: kuru iklimde deniz suyunun buharlaşmasıyla tuzların toprak yüzeyine çıkması, yüzey tabakalarının deniz suyuyla ya da acı sularla kirlenmesi. Tarım bitkilerinin tuza dayanıklılığı çok değişiktir: şeker pancarı, arpa, lahana, kuşkonmaz dayanıklı olarak bilinir; meyve ağaçları, fasulye ise fazla tuza, özellikle sodyum klorüre çok duyarlıdır.

SODYUMAMİT a. (fr. *sodamide*'den). Anorg. kim. $NaNH_2$ formülünde sodyum amidür.

SODYUMLAMA a. Fizs. kim. Bir bileşiğe sodyum sokma ya da bağlama.

SODYUMLU sıf. Anorg. kim. **1.** Bileşiminde sodyum bulunan bir madde için kullanılır. **—2.** *Sodyumlu kireç,* sodyum hidroksit çözeltisi içinde söndürülmüş kireç. (Buna sudlu kireç de denir.) || *Üç sodyumlu,* molekül başına üç sodyum atomu içeren bir bileşik için kullanılır.

—Pedol. Sodyum bakımından zenginleşmiş kil birikimli bir kat için kullanılır; sütunlar halindeki yapısı kuru karasal bölgelerin sodyumlu alkali topraklarının en belirgin özelliğidir (Rusya'da, İran'da, Aral-Hazar çukuru). || *Sodyumlu toprak,* ortamda bol miktarda sodyum iyonu bulunması sonucu ortaya çıkan tuzlanma olaylarından etkilenen toprak tipi. (Eşanl. ALKALİ TOPRAK.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Sodyum, toprak çözeltisinde çözünür sodyum tuzları (sulfatlar ve klorürler) halinde ya da toprağa bağlanmış iyon (değiş tokuş edilebilen sodyum) halinde olabilir. İlk durumda topraklara, tuzlu* topraklar denir; buna en iyi örnek solonçaktır. İkinci durumda, topraklara, alkali topraklar denir. Nitekim ortam, daha az acı, özellikle sodyum klorür bakımından daha seyreltik, buna karşılık daha alkali (ph'ı 8,5'tan büyük) ve azımsanmayacak miktarda sodyum bikarbonat derişimleri içeren bir örtünün ya da perkolasyon çözeltilerinin etkisi altındadır. Solonetz tipi bu topraklar, bozulmuş ve duyarlı üst kotlarda kil bakımından yoksullaşmıştır. Bunlar son aşamada, yağmur sularıyla yıkanarak ileri derecede asitlenebilir ve bozulabilir (soloth). Solonetzlere ve buna benzer topraklara, iklim farklarının büyük olduğu Doğu Avrupa'da ve tropikal iklimlerde çokça rastlanır. Solonçaklarsa daha çok, kurak ve yarıçölümsü bölgelerde gelişir.

SOE (*Special Operations Executive*'in kısaltması), 1940'ta kurulan ingiliz özel servisleri. İktisadi savaş bakanlığı'na bağlı olan bu servisler, paraşütle insan ve gereç indirme ya da gizli yerlere iniş yapma yoluyla Mihver devletleri tarafından işgal edilen ülkelerde sabotaj ve direnme gruplarına yardım programlarının uygulanmasıyla görevliydi.

SOEKABOEMİ → SUKABUMİ.

SOEKARNO → SUKARNO.

SOELA → SULA.

SOEMBA → SUMBA.

SOEMBAVA → SUMBAVA.

SOERABAYA → SURABAYA.

SOERAKARTA → SURAKARTA.

SOEST, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası sınırları içinde yer alan kent, Sauerland'ın K.'inde; 40 200 nüf. Merovenjler döneminde önem kazanan, Ortaçağ'da Hansa kenti olan Soest'te surlar, güvercinlikli birçok ev ve X.-XV. yy.'lar arasında yapılmış (bazıları fresklerle bezelidir) bir dizi kilise hâlâ ayaktadır; Sankt Nicolai capellası'nda Konrad von Soest'in panosu, Wiesenkirche'deki Liesborn ustanın sunakarkalığı (XV. yy.). Makine ve elektrikli gereçler yapımı. Tekstil.

SOEST, Hollanda'da (Utrecht ili) kent, Utrecht'in K.-D.'sunda; 37 500 nüf. Konut merkezi.

SOF a. (ar. *ṣūf*). *Esk.* **1.** Yün, yapağı. **—2.** Tiftik keçisinin yapağısından elde edilen ince bükülmüş yün iplikle dokunan bir tür kumaş. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Bir tür astarlık kumaş. **—4.** Softan yapılmış cüppe.

—ANSİKL. Dokmc. Sof, Osmanlılar döneminde Ankara, Erzincan ve Üsküp'te dokunuyordu. Bunlar içinde en makbulü, Avrupa'da da ün yapmış olan Ankara sofuydu. Daha çok varlıklı kesimlerde ilgi gören softan dış giyim eşyası yapıldığı gibi inceliği nedeniyle astarlık olarak da yararlanılıyordu. 1791 tarihli bir fermandan, sofun ferace yapımında da kullanıldığı ancak inceliği nedeniyle vücut hatlarını belli ettiğinden, softan ferace yapımının yasaklandığı anlaşılmaktadır. Uzun süre Ankara ekonomisinde önemli bir yer tutan sofçuluk, XIX. yy. sonlarına doğru gerileme göstermiş, Avrupa dokumalarının osmanlı pazarını ele geçirmesiyle ortadan kalkmıştır.

SOFA a. (ar. *ṣuffa*'dan). **1.** Bir evin, bir yapının, odalara ya da salonlara ve merdivene ulaşmayı sağlayan giriş bölümü ya da koridoru. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Esk.* Kapı yanlarında, bahçelerde vb. oturulan yüksekçe taş seki; peyke.

—Ask. tar. *Sofaları bir tertip,* birbirleriyle iyi geçinen yeniçeri ortaları hakkında kullanılan bir deyim. ("Sofaları bir tertip" olan ortalar herhangi bir olayda birbirlerini desteklerlerdi.)

—Folk. *Sofa kurmak,* tulumbacılar arasında çıkan bir anlaşmazlığı çözüme bağlamak amacıyla, reisler başkanlığında toplantı yapmak.

—Kur. tar. *Sofa tezkiresi,* Osmanlılar'da yeniçerilikte devşirme yönteminin kaldırılmasından sonra ocağa alınanların ocağa kabul edildiklerini kanıtlayan belgeye verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Yunanlılar'da, tapınakların sofası ya da *pronaos,* sütunlar içerebilecek kadar geniş bir bölümdü. Romalılar'da sofa kapalı bir koridor ya da sütunlu bir giriş sundurmasıydı. Ortaçağ'da sofa, yalnız kiliselerin narteksi biçiminde uygulandı. Rönesans ile birlikte, sivil mimarlıkta merdivenlerin gelişmesi, başlangıçta basit bir sahanlık olan sofaya, tüm mekânlara giriş çıkışı sağlayan bir oda işlevini kazandırdı.

Sofa, Anadolu-türk evinin biçimlenişinde ane öğelerden biridir (sofasız, açık ya da dış sofalı, iç sofalı, orta sofalı evler gibi). [→ EV.] Yöreden yöreye hayat, nanay, çardak, çağnışır, ev ortası, sayvan, sergâh, yazlık, tahtaboş, önlük, divanhane, hanay gibi adlarla anılan bu mekân, odalar ve katlar arasında dolaşımı sağlamasının yanı sıra, çok işlevli bir ortak yaşama birimidir. İklim koşullarının elverdiği yörelerde sofanın yalnızca üstü örtülüdür ve doğrudan avluya ya da bahçeye açılır. Yanlarında taht denilen oturma yerleri, kimilerindeyse balkon gibi dışa taşan, bir basamakla çıkılan köşkler vardır. Sofanın bir ya da birkaç yanının L, U ya da bakışık düzende yerleştirilmiş odalarla çevrelenmesi ve odaların aralarına sofanın uzantısı olan eyvanların eklenmesiyle değişik planlar elde edilmiştir. Başlangıçta kare ya da dikdörtgen planlı olan sofalar daha sonra köşeleri pahlanarak çok köşeli bir görünüm kazanmıştır. XIX. yy.'daysa İstanbul'da ve taşrada oval ya da yuvarlak sofalı konaklar yaygınlaşmıştır.

Harbi Hotan

dış sofa
Kaçıklar evi
Kula

—Kur. tar. Yeniçeri ocağı'na devşirme yöntemi kaldırıldıktan sonra girmek isteyenler önce *mülazım* adıyla, bir yeniçeri adayı olarak ocağın herhangi bir ortasına yazılırlardı. Esas kayıt ocakta yer açılınca yapılır ve mülazıma orta çorbacısı tarafından *sofa tezkiresi* denilen bir belge verilirdi. Bu belge ile mülazım yeniçeri kâtibine başvurarak esas kütüğe kaydını yaptırırdı. Sofa tezkiresinde orta nişanı, orta çorbacısı ve orta aşçısının mühürleri yer alırdı.

Sofa köşkü ya da **Mustafapaşa köşkü,** İstanbul'da Topkapı sarayı'nın dördüncü avlusunda, set üzerinde köşk;

Sofa köşkü
Topkapı sarayı, İstanbul

Hekimbaşı odası (üzerinde Başlala kulesi vardı) yakınındadır. İlk yapım tarihi bilinmeyen köşk, Ahmet III (1705) ve Murat I (1752) dönemlerinde önemli ölçüde onarılmıştır. Büyük bir sofanın yanlarında yer alan iki küçük odadan oluşan yapı, XVIII. yy. üslubunu yansıtan çinileri, rokoko üsluptaki ahşap tavan ve kapı süslemeleriyle dikkati çeker. Sofanın ortasında Fransa kralı Louis XV'in Murat I'e armağan ettiği altın yaldızlı bronz mangal vardır.

SOFALA, Mozambik'te il; 71 719 km²; 337 723 nüf. (1989). Merkezi *Beira.*

SOFALI sıf. **1.** Sofası olan ya da sofası belirtilen nitelikte olan. **—2.** *Esk.* Sofası, peykesi olan: *Sofalı çeşme.*
—Kur. tar. Son zamanlarda Yeniçeri ocağı'na devşirmelik yöntemi dışında yazılanlara verilen ad. (Bu yola, kentlerde yaşayan ve askerliğin ayrıcalıklarından yararlanmak isteyen gençler başvurur, ocağa ulufesiz yeniçeri olarak yazılırlardı. Daha sonra yazıldıkları ortanın nişanını baldırlarına ve kollarına dövdürürlerdi. Ocağa yazılırken büyük sofada sıraya girip beklediklerinden, kendilerine *sofalı* denildi. Bunlar, savaş sırasında turnacıbaşılar tarafından toplanarak orduyu hümayuna getirilir, adları kütüğe geçirildikten sonra ulufeli yeniçeri olurlardı.) || Osmanlılar'da Topkapı sarayı'nda Hırkai saadet dairesi'nin temizliğinden sorumlu görevlilere verilen ad. || *Sofalılar ocağı,* Hırkai şerif dairesi'nin temizliğinden sorumlu görevlilerin bağlı bulundukları ocak. || *Sofalılar paludecisi,* Enderunı hümayun hassa ocağı'nda silahtarın maiyetinde bulunan zabit. (Görevleri, saray muhafızlığıydı. Bunun dışında, ulufe dağıtımında sadrazama giydirilen hilati getirmek de görevleri arasındaydı.)

SOFAR, Lübnan'da yer, Lübnan dağlarında, Beyrut-Şam yolu üzerinde.

SOFFİCİ (Ardengo), italyan ressam, yazar ve eleştirmen (Rignano sull'Arno, Toscana, 1879 - Forte dei Marmi, Lucca yakınları, 1964). Resimlerinde, Giotto ve Piero Della Francesca'nın Toscana geleneğine kübizmi aşılayan bir üslup ortaya koydu. Papini ile birlikte *Lacerba* adlı dergiyi kurdu, *La Voce* dergisinde yazıları çıktı. Ayrıca fütürist şiirleri (*Chimismi lirici,* 1915), neşeli bir izlenimciliği yansıtan özgeçmişiyle ilgili yazıları (*Arlecchino,* 1914; *Giornale di bordo,* 1915), anıları (*Ricordi di vita artistica e letteraria,* 1931) ve denemeleri (*İtinerario inglese,* 1948) vardır.

SOFFİTTO a. (ital. *soffitto*). Mim. Tekneli tavan.

SOFİ ya da **SUFİ** sıf. ve a. (yun. *sophia;* ar. *şūfi*'den). **1.** Tasavvuf felsefesine bağlı olan kimse için kullanılır. (Bk. *ansikl.*böl.) **—2.** Dinin buyruk ve yasaklarına sıkı sıkıya bağlı kimse için kullanılır; sofu.
—ANSİKL. Arapçada "sufi", türkçede "sofu" biçiminde söylenen bu sözcüğün hangi kökten geldiği açıklığa kavuşmuş değildir; bir görüşe göre, grekçe "sophos" (bilge) sözcüğünün arapçalaştırılmış biçimidir. Başka bir görüşe göre Hz. Muhammet döneminde (570-632) "sufi" sözcüğü bulunmamakla birlikte zahitlik yaşamını benimsemiş bazı kişiler vardı; bunlar çoğunlukla "suffa" denilen bir yurtta kalırlar ve kendilerine "ehl-i suffa" denilirdi. Daha sonraki yıllarda ehl-i suffayı tasavvuf öncüleri sayan zahitler, "suffe" sözcüğünden "sufi"yi türeterek kendilerine "sufi" dediler. Daha yaygın olan bir görüşe göre, "sufi" sözcüğü arapçada "yün" anlamına gelen "suf"tan türetilmiştir. Bu yaşamı benimseyenler, dünyadan vazgeçişleri ve dünya nimetlerine sırt çevirmeleri nedeniyle bir yoksulluk simgesi olarak basit yün hırkalar giyerlerdi ve bu yüzden kendilerine "sufi" denildi. Bazı tasavvuf bilginleri de "sufi" ve "tasavvuf" sözcüklerinin arapçada "kalp ve gönül aydınlığı, arınmışlığı" anlamına gelen "safa" sözcüğünden türetildiğini öne sürerler.
İslam dünyasında "sufi" adını ilk kullananın Ebu Haşim es-Sufi el-Kûfi olduğu söylenir. Ancak "sufi" sözcüğünün kullanımı daha sonraki yıllarda yaygınlaşmıştır. İslam dünyasında ilk gerçek sufi Hasan-ı Basri olarak kabul edilir. Bununla birlikte Hasan-ı Basri sufi ve tasavvuf sözcüklerini kullanmamıştır. İbni Haldun (1332-1406) ünlü *el-Mukaddime* adlı yapıtında 624'ten sonra dönemin dinsel ve ahlaksal yaşamından yakınan bazı kişilerin, sonradan "tasavvuf" adını alacak özel bir yaşam biçimi benimsediklerini, bu yaşam biçiminin "zühde yönelmek, halktan uzaklaşmak ve kendilerini tümüyle ibadete vermek" olduğunu belirtir. Gerçekten, tasavvuf tarihi boyunca bütün gerçek sufiler, zühde, yani dünyanın geçici nimetlerine önem vermemeye, "halk içinde Hak'la olmaya" ve ibadet, zikir, dua gibi dinsel çabalara büyük önem vermişler; en yüksek amaç olan Tanrı bilgisi (marifetullah) ve Tanrı sevgisine (mahabetullah) ancak bu yolla erişilebileceğine inanmışlardır. Sufilere göre Tanrı'ya ulaşmanın başlıca dört aşaması vardır: *şeriat,* yükselmenin ilk basamağı ve Tanrı yolunun vazgeçilmez koşuludur; *tarikat,* Tanrı'ya uzanan tasavvuf yoludur; *hakikat,* ulaşılması istenilen temel gerçek; *marifet,* bu tanrısal gerçeğin bilgisidir. Bu dört "makam"ı aşan sufi, "vuslat"a ermiş olur. Dört makamdan oluşan "seyrü süluk"u benimseyen ve o yola koyulan tarikat ehline "sufi dervişleri", tekkelerine "sufi tekkeleri", tarikatlarına da "sufi tarikatları" denir.
İslam dünyasından başlangıçtan beri sufilerin mekân tutmaktan, bir yere yerleşip kalmaktan kaçındıkları, düşüncelerini yaymak amacıyla gezip dolaştıkları bilinir. Gezip dolaşmaları nedeniyle sufiler "seyyahlar" ya da "garipler", nefisleriyle savaşmak uğruna az yedikleri için "cuiye" (aç duranlar), mal mülk ve makamdan kaçındıklarından "fukara", "dervişan"; Tanrı korkusu ve günah kaygısıyla sık sık ağladıklarından "bekkain" (ağlayanlar) gibi adlarla anılmışlardır. (→ Kayn.)

SOFÍA DE GRECÍA, İspanya kraliçesi (Psykhikon, Attike, 1938). Yunanlı kral Paulos'un büyük kızı; 1975'te İspanya kralı olan Juan Carlos de Borbón'la 1962'de evlendi.

SOFİLİK a. (ar. *şufi*'den). Tasavvuf, tasavvuf felsefesi.

SOFİST a. (fr. *sophiste;* lat. *sophista;* yun. *sophistes*). Sokrates ile aynı dönemde (İ.Ö. V. yy.) yaşamış ve parayla felsefe öğreten (o dönem için skandal sayılan bir uygulama) yunanlı hatip filozof. (Bu öğretimin esası sözcükler üzerinde oynamak ve akılyürütmeyi kötüye kullanmaktı: sofistler, karşılarındakileri, doğruyu açıkça göstererek değil de, söz ustalığıyla büyülü bir etki yaratarak inandırmaya çalışıyorlardı.) [Bk. *ansikl.* böl.]
◆ sıf. ve a. Sofizm yanlısı kimse için kullanılır.
—ANSİKL. V. yy.'da ve IV. yy.'ın başlarında yaşamış sofistler belli bir konudaki ustalıklarını bir bilgiye dönüştüren ve bu bilgiyi başkalarına da öğreten uzman kişilerdi (hekimler, siyasetçiler, matematikçiler, müzikçiler). "Sofist" teriminin küçümseyici bir anlamda kullanılması Platon ve Aristoteles'ten kaynaklanır. Platon'a göre sofistler siteyi tahrip edenlerin en belirgin örnekleridir. Platon, onları bakkallarla bir tutar ve "Yiyecek satın alırkenkinden çok daha büyük" bir tehlikeyle karşı karşıya olduğumuzu söyleyerek (*Protogoras,* 313) uyarılarda bulunur. Platon'un tanıttığı sofistlerin en ünlülerinden ikisi, Abderalı Protagoras ile Leontiumlu Gorgias'tır. Ayrıca İsokrates, Kritias, Prodikos, Thrasymakhos, Euthydemos ve Antiphon'u da sofistler arasında saymak gerekir. Sofistik, bir okul geleneği yaratmamış da olsa, sofistlere özgü birtakım ortak özellikler belirlenebilir. Sofistler her şeyden önce, belli bir öğreti çerçevesinde ders vermekten çok, öğrencilerini karşı karşıya kaldıkları çeşitli durumlarda uygulayabilecekleri bir ifade ve tartışma sanatını öğreten ve bir yere bağlı olmayan paralı öğretmenlerdi. Fikirlerle pek ilgilenmiyorlar ve her sorun için bu sorunu çeşitli ve karşıt biçimlerde ele alarak açıklamayı sağlayacak fikirler bulmaya yarayan bir yöntem öğretiyorlardı.

Sofist *(Sophistes),* Platon'un diyaloğu (İ.Ö. IV. yy.). Bu diyaloğun alt başlığı *Varlık üzerine*'dir. Sokrates, sofistin gerçek kimliğini saptamayı amaçlar. Sonunda sofistik'i tanımlamayı başarır: sofistik, sözde bilimi yem gibi kullanarak, para karşılığında zengin ya da seçkin genç insanları avlama sanatıdır. Ya da sofistik, evrensel bir bilime sahipmiş gibi görünen bir tartışmacılık sanatıdır. Parmenides'in felsefesi, sofistlere, yanlışın olanaksızlığını bilimsel olarak savunma fırsatı veren bir dayanak sağlamıştı. Bundan ötürü Platon, eleacı varlık anlayışını tartışır; varlık olmayan'ın var olduğunu kanıtlar. Öyleyse yanlış, düşüncelerimize ve onların ifadesi olan dile varlık olmayan'ın karışmasından kaynaklanır ve sofist de düşüncelerine ve konuşmalarına varlık olmayan'ı rasgele karıştıran ya da konuşmadan yararlanarak, aldatıcı tasarımlar yaratan, yani taklit ettiği şeylerin bilgisine sahip olmaksızın, bu şeylerin benzerlerini yaratma ya da taklit etme sanatına sahip olan kimsedir.

SOFİSTİK sıf. (fr. *sophistique;* lat. *sophisticus;* yun. *sophistikos*'tan). Fels. Sofistliğin özüne ilişkin.
◆ a. **1.** Aristoteles'e göre konuşmada başarı elde etmeyi ve parasal kazancı yaşama kuralı sayan, göstermelik ve gerçeklikten yoksun bilgelik (*Peri sophistikon elenkhon* [Sofizmlerin çürütülmesi üzerine], 1). **—2.** İ.Ö. V. yy.'in ortalarına doğru Yunanistan'da sofistler tarafından benimsenen ve felsefe tarihinde, düşüncenin gelişmesi açısından belli bir kopma gerçekleştiren fikir akımı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Sofistikte, bir düşünce okulu olma özelliği yoktur (ilke ve öğretiden yoksunluk, kişilik ve üsluplarda büyük çeşitlilik). Bu akım, düşünceyi ve zihni bir tür göreciliğe götürür. Tarihçilerin ve filozofların, sadece, kendine yöneltilen saldırılar aracılığıyla tanıdıkları bir fikir akımını eleştirmek yerine, ileri sürdükleri öğretinin, fikirlerin ve uygulamaların aktarılması gibi büyük bir gereksinime cevap verdiği için sofistlerin büyük başarı kazanmasını sağladığını varsaymak daha doğru olur. Her ne olursa olsun, sofistiğin, bilginin oluşmasında değişikliklere yol açtığını kabul etmek gerekir.

SOFİSTİKE sıf. (fr. *sophistique*). **1.** Aşırı kibar ve yapmacıklı davranan bir kimse için kullanılır: *Oldukça sofistike bir sosyete dilberi.* **—2.** Aşırı karmaşık ve incelikli bir şey için kullanılır: *Sofistike bir biçem. Sofistike bir film.*

SOFİYA Alekseyevna (Moskova 1657 - *ay. y.* 1704), Rusya naibesi (1682-1689).

Çar Aleksey Mihayloviç ve ilk karısı M. İ. Miloslavskaya'nın kızıydı, 1682'de bir streltsıy ayaklanmasından yararlanarak kendini kabul ettirdi. Gerçi Fyodor III'ün ölümü (1682) üzerine, üvey kardeşi Petro çar olarak ilan edildiyse de, streltsıyları ayaklandıran Sofiya, İvan V'in "ağabey çar" ilan edilmesini ve naipliğin kendisine verilmesini sağladı. Bu aynı yılın eylülünde, prens İ. A. Hovanskiy'in yönettiği bir streltsıy ayaklanmasını (hovanşçina) bastırmayı başardı. Güçlü ve zeki bir kadındı, ülkeyi gözdesi V. V. Gallitzin'le birlikte yönetti. Polonya'yla, Andrusovo antlaşması'nın koşullarını onaylayan bir sürekli barış antlaşması imzaladı (1686). Çin'e, 1689'da Nerçinsk antlaşması'nı imzalayan bir elçilik kurulu gönderdi. 1689'da Büyük Petro, birlikleriyle Moskova'yı kuşattı ve Sofiya, iktidardan çekilerek Novodeviçi manastırına kapanmak zorunda kaldı.

SOFİYAN a. (ar. *şūfi*'nin fars. çoğl. *şūfiyan*'dan). Sofiler.
—Kur. tar. *Sofiyanı kule*, Osmanlılar'da padişahların kulelerinde kapıcılık hizmetinde bulunanların bir bölümüne verilen ad. (Bunlar, bir ocağa bağlı olarak görev yapar, ocaktan olmayanlar göreve alınmazlardı.)

SOFİYANE sıf. ve be. (ar. *şufi* ve fars. *-ane*'den *şufiyane*). *Esk.* Sofilere yakışır biçimde, mutasavvıfça.

SOFİYONİ a. (ital. *soffioni*, *soffione*'nin çoğl., buhar fışkırması). Yerbil. Borik asit bakımından zengin fumeroller veren basınçlı sıcak su buharı huzmesi. (Bu su buharında bulunan borik asitten, amonyaktan ve ısıl enerjiden yararlanılabilir.)

SOFİZM a. (fr. *sophisme*, yun. ve lat. *sophisma*). **1.** Fels. Doğru ya da doğru olduğu düşünülen öncüllerden yola çıkarak saçma ya da çürütülmesi zor bir sonuca varan akılyürütme. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Sözcük oyunlarına dayanan ve kökçe bozuk olan akılyürütme, muhatabı yanıltma amacı güden aldatıcı ve yanlış bir akılyürütme.
—ANSİKL. Felsefe tarihinde iki ünlü sofizm vardır: eleali Zenon'un ok sofizmi ve kaplumbağa sofizmi.

Kaplumbağa sofizmi, en aşırı noktasına vardırılmış bir akılyürütmeye dayanır. Pythagorasçılara karşı çıkan Elealı Zenon, sayılar sistemine ilişkin bir akılyürütmeyle, çokluğu ve hareketin olabilirliğini yadsıdı: Zenon'a göre, Akhilleus kaplumbağaya hiçbir zaman yetişemez. Çünkü, Akhilleus kaplumbağa ile arasındaki mesafeyi aştığında, kaplumbağa biraz ileri gitmiş olacaktır ve bu süreç sonsuza kadar devam edeceğinden Akhilleus'tan da kaplumbağadan da artık söz etmek olanaksız olacaktır.

Tıpkı bunun gibi, bir okun atıldığı hedefe ulaşması için önce, okla hedef arasındaki mesafenin yarısını aşması gerekir ve dolayısıyla daha önce onun da yarısını aşması zorunludur ve bu, sonsuza kadar böyle sürüp gider. Bu sonsuz bölünebilirlik dolayısıyla ok, en küçük mesafeyi aşması için bile sonsuz bir zaman harcayacaktır. Öyleyse ok hareket etmemekte ve yayda kalmaktadır. Ya da aradaki mesafe parçalarının bölünebilirliğin, bölünemez parçalarda bir sonu vardır. Ama bu bölünemez parçalar, ancak hiçbir büyüklüğü olmayan parçalardır, yani birer yokluktur. Ama yokluktan ancak yokluk çıktığına göre ok, yaydan ayrılamaz.

Aristoteles, *Sofizmlerin çürütülmesi*'nde *(Organon)*, bunları bir mantık hatası ikizanlamlılık, çatışkı, yanılmalı tasım, bölünmüş anlamdan bileşik anlama geçme, vb.) olarak ele aldı ve bir mantık yöntemi ileri sürerek sofizmleri çözmeye çalıştı. Bentham da, sofizmlerin siyasal ve hukuksal alanda kullanılmasını eleştirdi. Örneğin hukuk sorunlarında, hakikatin mantıkla aranmasının, adalet düşüncesiyle aranmasının yerine nasıl geçtiğini gösterdi. "Gelenek ve göreneklere karşı kötü akılyürütmeler ileri sürmemek gerekir" ilkesinin, bir kurumun kötü etkilerini göz ardı etmek için kullanılan bir "sofizm aracı" olduğunu da ileri sürdü.

SOFORA a. Çok yaprakçık taşıyan tektüysü bileşik yapraklı, salkım ya da demet halinde, beyaz ya da sarı çiçekli, esas olarak Uzakdoğu kökenli ağaç ya da ağaççık. (*Japon soforası*, japon pagodalarının yanında yetiştirilen büyük bir ağaçtır; 1747'de Avrupa'ya götürülmüştür. Bil. a. *sophora;* kelebekçiçekligiller familyası.)

SOFORİN a.Nümism. Bir ispanyol altını. Osmanlı döneminde bir ara 104 kuruş değerle dolaşıma sokuldu. Ancak bir süre sonra dolaşımı yasaklanarak piyasada ve eytam sandıklarında bulunanlar toplatıldı ve darphanede osmanlı altını bastırılmasında kullanıldı.

SOFRA a. (fars. *sufra*). **1.** Yemek yemek üzere hazırlanmış masa, sini vb: *Sofrayı kurmak, kaldırmak.* **—2.** Birlikte yemek yiyen insan topluluğu: *Kalabalık ve neşeli bir sofra.* **—3.** Üzerinde yemek yenilen, yuvarlak bir tablayla kısa ayaklardan oluşan eşya. (Üzerinde hamur da açıldığı için *hamur tahtası* da denir.) **—4.** (Tamlayan olarak), yemekte kullanılan, sofraya konulan kimi nesneler ya da yemeklerde sunulmak üzere hazırlanan ürünleri belirtir: *Sofra örtüsü. Sofra takımı. Sofra tuzu.* **—5.** Anus. **—6.** *Sofra donatmak*, sofrayı zengin ve değişik yemek çeşitleriyle kurmak. || *Sofra bezi*, sofranın altına serilen ya da sininin altına konulan örtü. || *Sofra takımı*, yemekte kullanılan çatal, bıçak, kaşık vb.'den ya da örtü, peçete vb.'den oluşan takım. (Bk. *ansikl.* böl. Ev eşy.) || *Sofrası açık*, başkalarını yemeğe alıkoymaktan hoşlanan kimse için kullanılır.
—Ask. denizc. *Sofra erleri*, gemi rolesine göre aynı sofrada yemek yiyen yedi ya da dokuz kişilik grup. —Mürettebata yemek servisi yapan, sofra kaldırıp bulaşık yıkayan erat. (Genellikle gemiye yeni gelen erler arasından seçilir.)
—Denizc. Gabya yelkeninin, çanaklığa sürtünerek aşınmaması için yelkenin arka bölümüne vurulan geniş astar.
—Folk. *Ağa sofrası*, köy ağaları ya da kasaba zenginleri tarafından hayır amacıyla kurulan yoksullara açık sofra. || *Çoban sofrası*, kırlarda düz taşlar üzerine kurulan sofra. (*Yayla sofrası* da denir.) —Kısıtlı yiyeceklerle kurulan sofra. || *Gariban sofrası*, kervansaraylarda, yol uğraklarında yoksulları doyurmak için varlıklılar tarafından hayır amacıyla kurulan sofra. (*Yolcu sofrası, yol sofrası* da denir.) || *İftar sofrası* → İFTAR. || *Rakı sofrası*, rakı içmek üzere kurulan, çeşitli mezelerin bulunduğu sofra. || *Zekeriya sofrası*, bir adağın yerine gelmesi nedeniyle düzenlenen sofra. (Sofrada 41 çeşit kuru yemiş vb., "ateş görmemiş" yiyecek davetlilere sunulur. Öğleden sonraları hazırlanan bu sofrada davetliler ve sofra sahibi yapılan duanın ardından 41 çeşit yiyecekten birer parça yer, isteyen herhangi bir adak dileğinde bulunabilir.)
—İsl. *Sofra duası*, yemek yenildikten sonra okunan dua. (Bu duada genellikle nimetleri veren Allah'a şükredilerek nimetlerini eksiltmemesi dilenir. Hz. Muhammet'e salat ve selam okunur. Sofra sahibinin geçmişleri için dua edilir. Sofra duasını daha çok bir din büyüğü ya da yaşlılardan biri yapar. Çeşitli mezhep ve tarikatlara göre değişik içerikli dua metinleri vardır.) || *Hacegân sofrası*, belli zamanlarda bazı din adamlarıyla birlikte yemek yenilmesi için hazırlanan sofra. || *Hayır sofrası*, yılın kutsal sayılan günlerinde yoksullar için kurulan sofra. ||
—Kur. tar. *Sofra eskisi*, Osmanlılar'da padişah sarayına alınan iç ağalara, başta yemek yemek olmak üzere görgü kurallarını öğreten ak ağaların kıdemlilerine verilen ad. —Osmanlı saraylarında ve büyük devlet dairelerinde hizmet gören kıdemli ağa ve kalfalara verilen ad.
—Tasav. *Pir sofrası*, tekkelerde tarikat ileri gelenleri adına kurulan sofra.
—ANSİKL. Ev eşy. İlk yemek gereçleri pişmiş topraktan yapılmış kaplardı. Metal kaplar eski Yunanlılar ve Romalılar'da kullanılmaya başlandı. XVI. yy. sonlarında porselen ve fayans yemek takımları, metal eşyanın yerini aldı. Günümüzde çok çeşitli malzemelerden yapılmış sofra takımları kullanılmaktadır (porselen, melamin, çelik, seramik vb.). Tam bir sofra takımında kayık tabaklar, servis tabakları, çorba kâsesi, salata tabakları, çukur ve yayvan tabaklar, tuzluk, biberlik, sosluk, limon, zeytinyağı, sirke, hardal vb.'nin konduğu kaplar, çeşitli boyda kaşık, çatal ve bıçaklar ve bardaklar bulunur. Sofra takımları 6, 8, 12 ya da 24 kişilik olur.
—Folk. Sofranın türk folklorunda önemli bir yeri vardır. Tanrı'nın insanlara verdiği nimetlerin bulunduğu sofra, kutsal sayılır. Aileden birinin sofraya gelmemesi "sofraya darılmak" olarak nitelenir ve hoş karşılanmaz. Ailenin en büyüğü yemeğe başlamadan ötekiler yemeğe el uzatamaz. Eve gelen konuk, tanrı misafiri sayılır ve sofraya buyur edilir. Geleneklerini koruyan bazı yörelerde konuk yemeğe başlamadan bir ekmek parçasını, üzerine tuz serperek yer, böylece ev sahibiyle konuk arasında, "tuz ekmek hakkı" sözkonusu olur. Tuz ekmek hakkı, bir anlamda taraflara kardeşlerin birbirine karşı sorumluluklarını yükler. Sofrada uygunsuz şeylerden söz etmek, çok konuşmak, yemek beğenmemek, tabakta yemek bırakmak, başkalarını rahatsız edecek davranışlarda bulunmak ayıp sayılır; bunu yapan sofradan uzaklaştırılır. Sofradan uzaklaştırmak, en etkili cezalardan biri olarak kabul edilir.

SOFRACI a. Tar. Osmanlılar'da saray ve konaklarda görevi sofrayı kurup kaldırmak ve sofrada hizmet etmek olanlara verilen ad.

SOFROLOJİ a. (fr. *sophrologie*). Kurucusuna göre, uyumlu bir kişilik dengesi sağlamaya ve özellikle acı verici duyumları ve ruhsal rahatsızlığı denetim altına almaya yönelik uygulama.
—ANSİKL. Sofrolojiyi 1960'ta, ispanyol nöropsikiyatr A. Caycedo kurdu. Caycedo'ya göre sofroloji, özneye kendi gerçek zihinsel yeteneklerinin bilincine varmak, dürtülerini egemenlik altına almak, çevresinin ve alışkanlıklarının zararlı yönlerini azaltmak olanağı sağlıyordu. Gene kurucusuna göre sofroloji, bir bilinç bilimidir. Hipnozda olduğu gibi bir irade kabul ettirmeye değil, öznenin kendine özgü olanaklarını, kendi rızasıyla güçlendirip geliştirmeye çalışır. Ses dinleme, stereofonik müzik, nesnelere dikkatle bakma gibi çeşitli yöntemler kullanılır. Sofrolojiden özellikle, acı verici duyumları denetim altına almak için yararlanılır (diş tedavileri, doğumlar).

SOFRONİY VRAÇANSKİ, bulgar rahip ve yazar (Kotel 1739'a doğr. - Bükreş yakınında 1813'e doğr.). Bulgar rönesansının başta gelen temsilcilerindendir. Modern bulgar edebiyatının ilk ürünü olan ve 1806'da Bükreş'te basılan *Nedelnik*'i (Pazar duaları derlemesi) ve 1805'e doğru kaleme alınan ve o dönemde ülkesini kasıp kavuran anarşi üstüne önemli bir belge niteliğindeki *Yitie i Stradanie Greşnago Sofroniya*'yı yazdı.

SOFT sıf. ve a. *Hard* sözcüğünün tersine, pornografi filmlerinden daha erotik filmler için kullanılır.

SOFTA a. (ar. *şufi* ya da fars. *sūhte*'den). **1.** Özellikle dinsel konularda değişmez, katı görüşleri olan, bu görüşleri mutlak gerçeklikler olarak kabul eden ve bunları kesin, sert, tartışma götürmez biçimde ortaya koyan kimse; bağnaz, geri kafalı, yobaz: *Bu ayaklanmada softaların parmağı var.* **—2.** *Esk.* Medrese öğrencisi. (→ SUHTE.) **—3.** *Esk.* İlmiye sınıfından olanları aşağılamak amacıyla kullanılan söz.

japon soforası
(Sophora japonica)

Softa kalesi, Anamur'un 20 km kadar D.'sunda, Mersin yolu üzerinde roma kalesi. Birkaç kez onarılan kalede bir hamam, kilise, ambar ve tünel kalıntıları vardır.

SOFTACA sıf. ve be. Bir softaya yakışır biçimde: *Softaca davranıyorsun. Softaca bir düşünce.*

SOFTALAŞMAK gçz. f. **1.** Kendini aşırı ölçüde dine vermek. **—2.** Bir görüşe, bir inanışa körü körüne bağlanmak.

SOFTALIK a. **1.** Softa olma durumu. **—2.** Softaca davranış.

SOFTBALL a. (ing. sözc.). Spor. Küçük boyutlardaki bir alanda beyzbol topundan daha büyük ve yumuşak bir topla oynanan bir tür beyzbol.

SOFTWARE a. (ing. sözc.). YAZILIM'ın eşanlamlısı.

SOFU sıf. ve a. (ar. *şûfî*'den). Dinin buyruk, yasak ve gereklerine uymakta aşırı derecede titiz davranan kimse için kullanılır. —ANSİKL. Folk. Halk öykülerinde sofu tiplemesine sıkça rastlanır. Müslüman ya da hıristiyandır, kızını sevgilisine vermek istemez, çeşitli oyunlar düzenleyerek onu sevgilisinden uzak tutmaya çalışır. Çok defa müslüman olan âşık, sevgilisinin ardı sıra ülke ülke dolaşır, çeşitli sıkıntılara katlanmak zorunda kalır. Sonunda ya âşık ölür ya da sofuyu dize getirir. "Kerem ile Aslı", "Ferhat ile Şirin" öykülerinde sofu tiplemesi belirgindir.

SOFUCA sıf. ve be. Sofu bir kimseye yakışır biçimde.

SOFULİS (Themistoklis), yunanlı devlet adamı (Vathi, Sisam, 1860 - Atina yakınında 1949). Venizelos'un ateşli bir yandaşıydı, başkaldıran Selanik hükümetinde yer aldı (1916). Konsey (haziran-eylül 1924), daha sonra Meclis başkanı oldu, liberal partinin başına geçti, Metaksas'ın diktatörlüğü sırasında siyasi yaşamdan çekildi. 1944'te Almanlar tarafından gözaltına alındı. Kasım 1945'ten mart 1946'ya dek Konsey başkanı oldu, kralcıların kazandığı seçimlerden sonra yeniden köşesine çekildi. Tekrar iktidara geldiğinde bir koalisyon hükümetini yönetti (eylül 1947-ocak 1949).

SOFULU, yun. **Sufilon,** B. Trakya'da türk-yunan sınırı yakınında küçük kent; Edirne-Dedeağaç demiryolu üzerinde. Balkan savaşı'ndan önce Edirne vilayetinin Dedeağaç sancağına bağlı kaza merkeziydi.

SOFULUK a. **1.** Sofu olma durumu. **—2.** Sofuca davranış.

SOFYA, Bulgaristan'ın başkenti; 1 141 142 nüf. (1990).

• COGRAFYA. Koca Balkan ile Rodoplar'ın birinci dağ kolları arasındaki verimli havzada, 550 m yükseklikte bulunan Sofya, Meriç aracılığıyla Belgrad'ı İstanbul'a, İskır ve Struma aracılığıylaysa Romanya'yı Yunanistan'a bağlayan Balkanlar'ın en önemli karayolu kavşaklarından birine egemendir. Sofya çağdaş bir devletin bütün etkinliklerine sahne olur. Hükümet merkezi olarak, sosyalist rejim (1944), havzasındaki kaynaklar (Pernik'te madenkömürü, Kremikovci'de demir) sanayi (ülke üretiminin [tekstil kombinası, tütün, ecza ürünleri, bira fabrikası, şeker fabrikası] % 25'i) sayesinde gelişti. Kültür merkezi (üniversite, yüksek veterinerlik okulu, konservatuvar, müzeler, yayınevi) olan Sofya'ya her yıl 50 000 öğrenci gider. Yenileştirilmiş, yeşil alanlarla süslenmiş eski türk kenti, Sofya'ya bakımlı bir görünüm kazandırmaktadır; eski yapıtlar (Sveta Sofiya ve Sveti Georgi kiliseleri, siperler, camiler) 1950'li yılların ve büyük kolektifleşme döneminin yeniklasikçilik yapıtlarıyla (Parti evi, Balkan oteli, CUM mağazası) yan yana sıralanır. On beşe yakın bahçekent çevreyi daha çekici hale getirir. Aranılan bir dinlenme yeri, Vitoša dağındaki (2 290 m'de lokantalar, oyunlar) ulusal park her hafta sonu 100 000 ziyaretçi çeker. Sofya'nın büyümesi (1880'de 20 500 nüf.) denetim altına alınmış olmakla birlikte yetkililere büyük iç donanım sorunları (karayolları, hizmetler, konut yeri) yaratmaktan geri kalmamaktadır.

• TARİH. XIV. yy.'ın ikinci yarısında adını kentin merkezinde bulunan "Sveta Sofiya" (Ayasofya) kilisesi'nden alan Sofya, bundan böyle "Sredets" yerine bu adla anılmaya başlandı. Murat I döneminde İnce Balaban Bey tarafından kan dökülmeksizin teslim alınarak osmanlı topraklarına katılan kent, Rumeli eyaletinin merkezi oldu (1386). Osmanlı egemenliğinde eski hıristiyan-bulgar özelliğini yitirerek tam bir müslüman-türk kenti kişiliğine kavuşan Sofya, Fetret* devri'nde Musa Çelebi'nin elindeyken, Çamurluova (Samokov) zaferinden sonra kardeşini ortadan kaldırıp Anadolu ve Rumeli'deki tüm osmanlı topraklarını kendi yönetimi altında birleştiren Çelebi Mehmet'e (Mehmet I) bağlandı (1413). Niş savaşı'nda türk kuvvetlerini yenen macar János Hunyadi komutasındaki haçlı ordusunca işgal edildi (1443). Varna* savaşı'nı (1444) kazanan Murat II tarafından ikinci kez osmanlı topraklarına katıldı. Macaristan seferi ve Belgrad kuşatması sırasında (1492) Bayezit II'nin, Belgrad seferine hazırlanan Kanuni'nin (1521) ordugâhı olarak hizmet gördü. Mohaç seferinden İstanbul'a dönen (1526) ve Birinci Viyana kuşatmasına çıkan (1529) Kanuni'nin konaklama yeri oldu. Eğri seferine çıkan Mehmet III de büyük dedesi Kanuni gibi bir süre Sofya'da konakladı (1596). Paşa sancağı olmaktan çıkarılarak bir muhafızlık durumuna getirilen kent (1786), yönetime karşı ayaklanan Pazvantoğlu*'nun eline geçtiyse de (1797) ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen Küçük Hüseyin Paşa tarafından yine aynı yıl geri alındı. Kırım* savaşı'ndan (1853-1856) sonra yönetsel bakımdan önemini yitirince, ilk vilayet örgütlenmesi sırasında (1868) Tuna vilayetine bağlı bir sancak merkezine dönüştürüldü. Bulgar kilisesi bağımsızlığını kazandıktan sonra bulgar milliyetçilerinden V. Levski'nin türk egemenliğine karşı kurduğu "devrim komitesi"nin merkezi oldu (1870). Bu komitenin başlattığı "Nisan ayaklanması" 39 gün sonra türk kuvvetlerince bastırıldı (1876). Doksanüç harbi'nde (1877-1878 Türk-Rus savaşı) rus ordusunca işgal edilerek Ayastefanos* ve Berlin* antlaşmalarıyla (1878) oluşturulan Bulgaristan prensliğinin başkenti oldu (1879). Bağımsızlığını ilan eden Bulgaristan krallığı'yla birlikte türk egemenliğinden çıktı (1908).

• GÜZEL SANATLAR. Roma kalıntıları. Eski kiliseler: yuvarlak planlı VI. yy.'dan kalma (daha eski kalıntılar da vardır) Sveti Georgi; birkaç kez yeniden yapılmış latin haçı planlı Sveta Sofiya. XX. yy.'ın başında yenibizans üslubunda yapılan Aleksandr Nevskiy katedrali. Arkeoloji müzesi (XV. yy. sonundan kalma bir camide), Ulusal sanat galerisi, Etnografya müzesi, katedralin kriptasında Kutsal sanat müzesi. —Kent yakınında, XIII. yy. freskleriyle süslü Boyana kilisesi.

Osmanlı döneminde Sofya, önemli bayındırlık etkinliklerine sahne olmuş, kentte birçok cami, mescit, medrese, han, kervansaray, kütüphane, hamam, hastahane yaptırılmıştı. Evliya Çelebi'ye göre, burada 53 cami ve mescit, 11 han, 2 medrese, pek çok dükkân vardı. Sofya, özellikle ticaret açısından geliştiğinden han, bedesten gibi yapılara önem verilmişti; Bosnalı Sofu Mehmet Paşa'nın hanı, büyüklüğü ile ünlüydü, 1506'da Yahya Paşa'nın inşa ettirdiği Bedesten, yüzlerce dükkândan oluşuyordu. Kentin ilk külliyesini Mehmet II'nin sadrazamı Mahmut Paşa, Rumeli beylerbeyi olduğu sırada yaptırmıştı. Bu külliye Ulu cami, medrese, kervansaray, kütüphane ve sebilden oluşuyordu. Sofu Mehmet Paşa'nın inşa ettirdiği külliye ise, cami (Kara cami, İmaret camisi, Cuma camisi olarak anılır), medrese, kütüphane, imaret, hastahane, hamam ve kervansaraydan meydana geliyordu; Mimar Sinan'ın eseri olan cami, bir süre cephanelik olarak kullanıldı; daha sonra kiliseye dönüştürüldü. Kent merkezindeki Banyabaşı camisi 1566 tarihlidir.

A.G.E. Fotostock

Sofya
Ulusal meclis meydanı
(arka planda, Aleksandr Nevskiy katedrali
[XX. yy. başı])

SOFYAN a. Müz. Türk müziğinde küçük ve bileşik bir usul. (Dört zamanlı ve üç vurguludur. Batı müziğinden esinlenilerek portede c harfiyle gösterilir. Şarkı, türkü, oyun havaları ve methallerde (giriş) çok kullanıldığı gibi, dini müzikte de ilahi bestelenmesinde kullanılmıştır. 4/8'lik ve 4/4'lük iki mertebesi varsa da genellikle 4/4'lük mertebesi kullanılır.)

SOGA, VI. ve VII. yy.'larda önemli bir siyasal rol oynayan eski japon klanı. 536'da üyelerinden birisi, O-omi unvanını ("klan şeflerinin efendisi") alan İname, ülkede buddhacılığın yayılması için tüm yetkilerini kullandı. Oğlu Umako, kızını imparatorla evlendirerek ailenin durumunu güçlendirdi ve yeni dini zorla kabul ettirdi. Umako'nun oğlu ve torunu olan Emişi ve İruka'nın 644'te öldürülmesi, Sogalar'ın zorba iktidarına son verdi ve Fucivaralar'ın onların yerini almasına yol açtı.

Soga monogatari *(Sogalar'ın öyküsü),* XIV. yy. sonuna ait destansı anlatı; 17 yıl önce Minamoto no Yoritomo adında bir şogun subayı tarafından öldürülen babalarının öcünü aldıktan sonra birbiri ardından ölen iki kardeşin (Soga kardeşler) romanlaştırılmış acıklı öyküsüdür. Başlangıçta ağızdan ağıza dolaşan bu öykü bir rahip tarafından derlendi. Genellikle ortaçağ yapıtlarında kahramanlık öyküsüne ahlaksal amaçlarla eklenen vaaz bölümü bu yapıtta önemli bir yer tutar, romansı yapıyı ve öykünün akışını bozar. *Soga monogatari,* bu türden yapıtlara örnek gösterilen *Heike* monogatari*'den (*Taira destanı,* 1308-1309) etkilenmiştir.

SOGALAR ya da **BASAGOLAR,** 944 000 kişiden oluşan (1985) ve dilsel açıdan, göller içinde yaşayan Bantular'a bağlı Güney Uganda halkı. Sogalar çiftçi ve hayvan yetiştiricisidir; başlık parası hayvan sayısına göre belirlenir. Babayerli ve babasoyluluklar biçiminde örgütlenirler. Verasete dayalı tabakalaşmaya (aristokratlar, sıradan halk ve köleler) göre oluşmuş bir devlet örgütü kurmuşlardır. Sogalar'ı bir "bantu bürokrasisinin üyeleri" olarak niteleyebiliriz.

SOGAMOSO, Kolombiya'da (Boyacá yönetim bölgesi) kent, 2 570 m yükseltide, Tota gölünün K.'inde, Doğu Cordillerası'nda; 71 800 nüf. Kömür ve demir yatakları. Demir-çelik. Tekstil. Ayakkabı sanayisi.

SOGD → SOĞD.

SOGDİANOS, Ktesias'ın İ.Ö. 423'te, Kserkses II ile Dara II arasında saydığı pers kralı.

SOGDLULAR → SOĞDAKLAR.

SOGLO (Christophe), dahomeyli subay ve devlet adamı (Abomey 1909). Genelkurmay başkanıydı, 28 ekim 1963'te iktidarı kendi eline aldı, ardından üçlü Maga, Apithy ve Ahomadegbe hükümeti karşısında gölgede kaldı. 22 aralık 1965'te, kurumların gitgide hiçbir şey yapamaz bir duruma düşmesini yarım yamalak da olsa engellemek amacıyla Cumhurbaşkanlığı ve hükümet başkanlığı görevlerini üzerine almayı kararlaştırdı. 27 aralık 1967'de binbaşı Kuandete'nin darbesiyle devrildi.

SOGNEFJORD, Norveç'teki fiyordların en büyüğü ve en güzeli, Bergen'in K.'inde, Kuzey denizi'nin ucunda. Yaklaşık 200 km uzunluğunda, ama en çok 5-6 km genişliğindedir. Derinliği çok fazladır: 930 -1 308 m. Sognefjord G.'deki Hardangervidda'yı K.'deki Jotunheim'den ayırır.

SOGN OG FJORDANE, Norveç'in batısında yönetim bölgesi, *Sognefjord* kıyısında; 18 634 km²; 106 618 nüf. (1990). Merkezi *Leikanger.*

SOGO-ŞOŞA, sanayi işletmelerinin ürünlerinin dağıtımını yapmak ve bu işletmelerin piyasayla olan bütün ilişkilerini yürütmekle görevli ticari şirketler için kullanılan japonca sözcük. (Japon ekonomisine özgü kuruluşlar olan sogo-şoşalar, uluslararası alanda yoğun bir etkinlik gösterirler. Bunların başta gelen altı tanesi, japon dışsatımının yarıya yakın bir bölümünü gerçekleştirir ve aynı zamanda ulusal dışalımın yarısının gerçekleşmesine aracılık ederek Japonya'nın dış kaynaklı mallara olan gereksinimlerini karşılar.)

SOĞAN a. **1.** Yemeklere çeşni vermek için çok kullanılan, keskin kokulu, acı sebze. (Bil. a. *Allium cepa;* zambakgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Sümbül, lale, zambak gibi bazı bitkilerin toprak altında bulunan ve düz bir tabladan (sap) bu tablanın üzerindeki pullarla (başkalaşmış yapraklar) altındaki saçak köklerden ve ortasındaki bir tomurcuktan oluşan yuvarlak kısmı. (*Çiçek soğanı* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—3.** *Soğan yemedim ki ağzın koksun* → SARIMSAK* YEMEDİM Kİ AĞZIM KOKSUN.

—Mutf. *Soğan çorbası,* ana malzemesi soğan olan bir tür çorba. (Soğanlar yağda kavrulduktan sonra biraz un ilave edilerek kısa bir süre daha kavrulur, üzerine et ya da tavuk suyu dökülerek kaynamaya bırakılır. Piştikten sonra süzgeçten geçirilip üzerine gravyer peyniri rendelenir. Fransız mutfağına özgü çorbalardandır.)

—ANSİKL. Mutfakta kullandığımız soğan, çok eskiden beri yetiştirilen, Orta Asya kökenli ikiyıllık bir bitkidir. Kültivarlara göre değişik biçim, irilik ve renkte olan yuvarlak kısmı üst üste binişmiş etli yaprakların dibinden oluşur ve o da soğan adıyla anılır; bu yaprakların ortaya yakın bulunan yeşil ve içi boş olanları yukarıya doğru uzanır. Çiçek sapı ikinci yıl gelişir. Tepesinde beyaz ya da leylak renginde çok sayıda çiçek taşır.

Soğan tohumla ya da arpacıkla üretilir. Baş soğan arpacıktan, taze soğan hem arpacıktan, hem tohumdan elde edilebilir. Soğanlar ürün verdikleri mevsime ve soğuk ile sıcağa dayanıklıklarına göre sınıflandırılır. Türkiye'de 100'den fazla yabani soğan (*allium*) türü yetişmektedir. Bunlardan bazıları körmen, kömüren, köpek sarımsağı, köpek soğanı gibi adlarla tanınmakta ve sebze olarak kullanılmaktadır. Baş (kuru) soğan olarak tüketilmek üzere üretilen en yaygın soğan çeşidi kantartopu denen hafif uzunca, yuvarlak, dayanıklı soğandır.

Soğan karbonhidrat (sakkaroz, fruktoz, glikoz), yağ, organik asitler, vitamin (A, B, C) ve alliin türevleri (metilalliinin ya da propilalliin) içerir. Mutfaklarda çeşni malzemesi olarak çok kullanılan soğan, ayrıca, idrar söktürücü, müshil, kan şekeri düşürücü, sindirim yardımcısı, antibakteriyel (özellikle külde pişirilip çıbanların üzerine sarılarak onları olgunlaştırmada) kullanılır.

• *Çiçek soğanı.* Çoğunlukla çok basık bir kozalak biçimindeki çiçek soğanlarının etli tablası, üst üste sıkıca yapışmış ve yedek besin dolu pullardan oluşur. Soğan tablasının ortasındaki tomurcuktan bir çiçek sapı sürer. Tablanın alt yüzünde de saçak kökler bulunur.

Çiçek soğanları çeşit çeşittir: *gömlekli* olanlarda pullar tamamen birbirini örter (sümbül); *pulcuklu* olanlarda pul yapraklar kiremit gibi birbirine binişir (zambak); *tıkız* olanlarda dolu olan yuvarlak kısım birçok ince ve kuru pul yapraklarla kaplıdır (safran). Soğanların çoğu (yemek soğanı; lale) yalnız bir kez çiçek açar; ama pullardan birinin koltuğunda ilkine benzer yeni bir soğan oluşur. Ayrıca pul yaprakların arasında arpacık denen tomurcuk soğanlar da oluşabilir.

Soğanlar uzun yıllar yaşayabilen organlardır. Kışın toprak altında uyku halinde, tek başlarına yaşamlarını sürdürür, ilkbaharda yeni bir sap vermek üzere "filizlenir" ve taşıdığı yedek besin çiçeksapını beslemek için, kimi zaman büyük bir hızla boşalır. Soğanlı bitkiler ilkbaharda erken çiçek verir.

—Boyac. Soğandan doğal boyamacılıkta da yararlanılır. Kuru soğanın kabukları kaynatılarak açık kahverengi boya elde edilir.

SOĞANBAŞ a. Denizc. YUMRUBAŞ'ın eşanlamlısı.

SOĞANBAŞI sıf. Soğanbaşı biçiminde olan.

—Mim. *Soğanbaşı kubbe,* soğan biçiminde şişkinliği olan merkezi planlı kubbe.

SOĞANCI a. Soğan satan kimse.

SOĞANCIK a. Organizmada soğan biçimindeki çeşitli organlara verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Anat. *Aort soğancığı,* dölüt kalbindeki şişkinlik. Sonradan insan kalbinde aort içinde kaybolur, ama bazı hayvanlarda yerinde kalır. (Suda yaşayan omurgalılarda kalbin dört boşluğundan biridir.) [Bk. *ansikl.* böl. Zool.] ‖ *Dış soğancığı, tüy soğancığı,* dış keseciğinin ya da tüy keseceğinin dibindeki şişkinlik. ‖ *Kıl soğancığı,* saçlı deride ya da altderide gömülü saç ve kıl kökünün, içinde papillanın bulunduğu şişkin içi boş ucu. ‖ *Koklama soğancığı,* koklama şeridinin ön kısmındaki şişkinlik. (Bu şeridin, kendisi de telansefalin bir ön girintisidir. Koklama soğancığının içinde, koklama nöronlarının sinaps yaptığı "mitral" denilen hücreler vardır.) ‖ *Onikiparmakbağırsağı soğancığı,* onikiparmakbağırsağının pilordan sonra gelen birinci kısmının ilk bölümü. ‖ *Üretra soğancığı,* üretranın süngersi parçasının şişkin yeri. ‖ *Vestibül soğancıkları,* vulvaya bağlı, üretra ve dölyolu deliklerinin iki yanında bulunan dikilgen iki organ.

—Bot. Yedek besin açısından zengin, üst üste ve iç içe girmiş pul yapraklarla çevrili, yaprakların koltuğundan ya bir yan tomurcuğun oluşmasını engelleyerek (basurotu) ya yaprakların yerini alarak (sarmısak) ya da bazı yaprakların üstünde (bazı eğreltiotları) oluşan şişkin tomurcuk. Soğancıklar ana bitkiden ayrılarak doğal çelik görevi yapar.

—ANSİKL. Zool. Balıklarla amfibyumlarda kalp kanın akış yönünde olmak üzere toplardamar sinüsü, atrium, karıncık ve aort soğancığından oluşur. Aort soğancığı kıkırdaklı balıklarda ve actinopterygii grubunda büyüktür, kasılgandır ve 4 kapakçıklıdır; kemiklibalıklarda geriler ve kapakçıklar ikiye iner. Çok zaman karın aortunun kalınlaşması ile öne doğru ilerler, içinde kapakçıklar bulunan atardamar soğancığı olur (kemiklibalıklar ve kuyruklu amfibyumlar). Akciğerli balıklarda ve amfibyumlarda soğancık uzunlamasına ikiye bölünür, sağ kulakçıktan gelip 5. ve 6. aort yaylarına giden kan ile, sol kulakçıktan gelip 3. ve 4. aort yaylarına giden kanı tam olmasa da birbirinden ayırır. Amniyonlularda, embriyon evresinden hemen sonra soğancık taslağı sol karıncıkla birleşip bütünleşir.

SOĞANİLİK a. Omuriliğin üst ucunun devamı olarak artkafa deliğinden geçtikten sonra halka tümsekle birleşen beyin sapı bölümü. (Bk. *ansikl.* böl. Anat.)

—Nörol. *Soğanilik sendromu,* soğaniliğin yapısına giren sinirsel elemanların lezyonuna bağlı sinirsel hastalık. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Yalancı soğanilik felci* (ya da *sendromu*), dizsi sinir demetinin iki taraflı bir lezyonundan sonra ortaya çıkan ağız, dil, yumuşak damak ve yutak kasları felci.

—ANSİKL. Anat. Soğaniliğin ön yüzü artkafa kemiğinin taban oluğu üzerine oturur, arka yüzü halka tümsekle (Varol köprüsü) birlikte, üstü beyincikle örtülü olan IV. karıncığın tabanını oluşturur. Soğanilliğin ön yüzünden çok sayıda kafa siniri çıkar.

Soğanilik bozmadde (nöronların gövde kısmı) ile akmaddeden (sinir lifleri) meydana gelir. İçinde şu kısımlar bulunur: boz çekirdekler (kafa sinirlerinin başlangıcı); ak sinir demetleri (inen ve çıkan büyük sinir yolları); soğanilik merkezleri (bazıları kafa siniri çekirdekleriyle sıkı bağlantılıdır).

• *Kafa sinirlerinin çekirdekleri* ya saf hareket çekirdekleridir (dilin hareketlerini sağlayan dilaltı büyük siniri ya da XII. kafa siniri çifti) ya da saf duyu çekirdekleridir (yüzün hemen hemen tümünün duyusunu sağlayan üçüz sinir ya da V. kafa siniri çifti) ya da karma çekirdeklerdir (hem hareket, hem duyu siniri olan IX., X., XI. kafa siniri çiftleri, yani sırayla dil-yutak siniri, vagus, spinal sinir). Bir de, IX. ve X. kafa siniri çiftlerini ilgilendiren, yutağın, dilin ve çeşitli göğüs-karın içorganlarının hareketini sağlayan bir içorgan oynatıcı sütunu (belirsiz çekirdek) ve aynı bölgelerin (yutak, gırtlak) duyularını, IX. kafa çifti ile Wrisberg ara siniri (ya da VII bis) aracılığı ile dilin tat alma duyusunu yöneten bir içorgan duyu sütunu bulunur.

• *Ak sinir demetleri* şunlardır:

a) ansefalin üst katlarından gelen *devimsel demetler.* Alın lobunun yan kıvrımının yükselen kolundan doğan piramidal yol

sümbül soğanının dış görünüşü ve kesiti (solda)

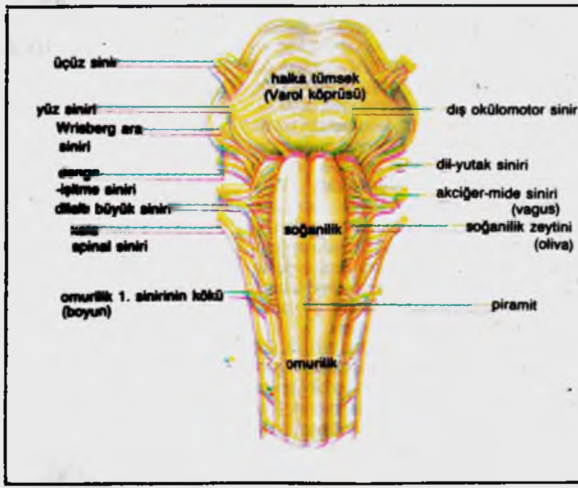
beyaz soğan

sarı soğan

basurotunda soğancık

soğanilik (önden görünüş)

liflerinin bir kısmı beyin sapına, yani kısmen soğanilik devimsel çekirdeklerine (dizsi demet), bir kısmı omuriliğe gider (korteks-omurilik demeti); bu demet iki kalın beyaz kordon halinde soğaniliğin ön yüzünde belirir ve *soğanilik piramidi* adını alır. Soğaniliğin alt kısmında bu iki kordon çaprazlanır ve omuriliğin yan kordonunda yerlerini alırlar. Bu çaprazlaşma ile korteks-omurilik demetinin çaprazlanmayan ve doğrudan omuriliğe inen küçük bir bölümünü ayırt etme olanağı vardır, bu kısım yön değiştirmeden doğrudan doğruya omuriliğe girer ve bunun ön orta oluğuna yerleşir;
b) *duysal demetler.* Bir kısmı omuriliğe girer girmez orta çizgiyi geçer, soğaniliğin yan bölümlerini de geçtikten sonra talamusa yönelir (omurilik-talamus demeti): ısı ve ağrı duyusu; bir kısmı ise omurilikte çaprazlaşmaz ve soğaniliğin alt kısmında bulunan boz çekirdeklerde aktarma yaptıktan sonra piramitlerin çaprazı üstünde orta çizgiyi geçerek çaprazlaşır; böylece bu lifler soğaniliğin merkez kısmına ulaşır (Reil orta demeti ya da orta lemniskus: içorgansal duyu). Bu liflere soğaniliğin duyu sinirlerince toplanan izlenimleri taşıyan lifler eklenir ve nihayet işitme ve başı yönlendirme sinirleri (VIII. kafa sinirini oluşturan koklea ve vestibül sinirleri) soğanilik içinde, orta çizgide çaprazlanan nöronlarla birleştikten sonra ansefala doğru yükselir; işitme ve denge sinirlerinin uyarılarıyla bağıntılı olarak kas tonusunu düzenlemek üzere omuriliğe inerler. Başka duyu demetleri beyinciğe ulaşmak üzere soğanilikten geçerler ve alt beyincik saplarını meydana getirirler: bunlar soğaniliğin bir parçası olup dördüncü karıncığın tabanının altı kısmını sınırlandırırlar.

• *Soğanilik merkezleri*, beyin korteksinin hareket siniri, liflerini alan soğaniliğin çizgili bölümünün başlıca elemanlarıdır; bu bölüm kafa sinirleri ile sıkı ilişki halindedir: insanda, kafa siniri çiftleri doğrudan beyin korteksinden gelen lifleri alırlar. Demek ki, kafa sinirlerinin çekirdeklerinde biri doğrudan doğruya, öteki çizgili bölüm aracılığı ile işleyen bir çift kontrol mekanizması vardır.

Soğanilik, devimsel ve duysal yolların geçtiği, göğüs ve karın içi tüm içorganların çalışmasını yöneten organizmanın en önemli yaşatkan sinir sistem merkezinin bulunduğu (X. kafa çifti, vagus ya da akciğer-mide siniri) yer almasından ötürü insan için yaşamsal öneme sahiptir. Tahribi derhal ölümle sonuçlanır, insan iskeletinde bir çeşit menteşe görevi yapan artkafa deliğini geçtiğinden dolayı kolayca her türlü travmaya uğrayabilir, yaralanabilir.

—Nörol. *Soğanilik sendromlarında görülen belirtiler* lezyonun bulunduğu yere bağlıdır.

Yarı felç, yüze dokunmamışsa, kontrolateral piramidal demetteki bir lezyona bağlıdır. *Yarı anestezi*, soğaniliği karşı yönden çaprazlayan çeşitli duyu yollarının lezyonundan ileri gelir (dokunma, derin duyu, termoaljezi).

Beyincik belirtileri, özellikle bedenin duruşunu ilgilendirenler beyincik alt sapının zarar gördüğüne alamettir.

Kafa sinirlerinin lezyonları, aynı taraf belirtilerinin varlığı ile anlaşılır:
—yüz ağrıları ile kendisini belli eden, fakat pratikte yüz ve korneanın anestezisi ile saptanabilen üçüz sinir lezyonu;
—yutkunma bozukluklarına neden olan dil-yutak siniri felci;
—yumuşak damak ve gırtlakta yarı felçle yumuşak damakta yarı anesteziye neden olan vagus ve spinal sinirler (vagus ve spinal iç dalı) lezyonu;
—amiyotrofi ile birlikte yamuk kas ve sterno kleido mastoit felcine neden olan dış spinal lezyonu;
—amiyotrofi ile birlikte yarı dil felcine neden olan dilaltı büyük siniri lezyonu;
—soğaniliğin üst bölgelerindeki lezyonlarda görülen kokleadalız belirtileri.

Sempatik belirtiler, Claude-Bernardo -Horner sendromu ile temsil edilirler.

Daha fazla yumuşak damakta görülen bir *miyokloni sendromu* (yumuşak damak nistagmusu) görülebilir.

İçorganlardaki bozukluklar solunum ve dolaşım aygıtlarını ilgilendirir. Nihayet, glikozüri, poliüri ve uyku bozukluklarına da rastlanabilir.

• *Çeşitli soğanilik sendromları.*
—*Tek taraflı lezyonlardan ileri gelen kısmi soğanilik sendromları.* Şu çeşitlere ayrılır:
a) yüze dokunmayan bir çapraz yarı felç ve amiyotrofi ile birlikte doğrudan bir dil yarı felci biçiminde beliren soğanilik ön sendromu (Dejerine oliva arası sendromu, Foix orta çizgi sendromu);
b) başlı başına nadiren görülen çekirdek sendromları ya da arka kısım sendromları; Avellis sendromu bir iç spinal felcidir; Schmidt sendromu, spinalin (iç ve dış) lezyonuna bağlıdır; Jackson sendromu spinal ve dilaltı büyük siniri lezyonundan kaynaklanır;
c) nedeni soğanilik yan çukurluğunun atardamarının tıkanması olan Wallenberg* sendromu (ya da yanal soğanilik sendromu).
—*Yarı soğanilik sendromu* ya da *Babinski-Nageotte* sendromu.* Omurga atardamarı uç kısmının tıkanmasından ileri gelir.
—*İki yanlı soğanilik sendromları.* Bazı yozlaştırıcı hastalıklar sırasında çekirdek lezyonlu, sistemli bir zarar görme sözkonusu olabilirse de iltihap ya da enfeksiyon süreçleri sırasında da bunlara rastlanabilir.

Birçok hastalık soğaniliğe zarar verebilir; bunlar duruma göre yumuşama, hemoraji, ur (gliyom, epandimom), enfeksiyon (Heine Medin hastalığı, apse), iltihaplı hastalıklar (plaklı skleroz), yozlaştırıcı hastalıklar (amiyotrofili yanal skleroz) ya da kötü yapısal hastalıklar (sirengomiyeli) olabilir.

• *Yalancı soğanilik felci* çoğunlukla bir beyin yumuşamasına, boşluklu sendroma, bazen de amiyotrofili yanal skleroza bağlı olarak ortaya çıkar. Mimiklerde bozukluk, kasılmalı gülme ve ağlama, felce bağlı dizartri ve disfaji biçiminde belirti gösterir.

SOĞANLI sıf. **1.** İçinde soğan bulunan yemek ya da salata için kullanılır: *Soğanlı yahni. Soğanlı salata.* **—2.** Soğanı olan: *Soğanlı bitkiler.*

SOĞANLI, Bursa'nın merkez ilçesinde semt.

SOĞANLI çayı, Gerede* suyunun, Ilgaz dağları ile Karabük arasındaki kesimine verilen ad. Ortalama akımı 27 m³/sn. İlkbaharda yağmur ve eriyen kar suları ile kabarır (nisanda ortalama akımı 122 m³/sn), yaz sonunda en düşük seviyeye (eylülde ortalama akımı 5,4 m³/sn) iner.

SOĞANLI dağları, Doğu Karadeniz dağlarının Bayburt'un K.'inde dik yamaçlarla yükselerek, 3 000 m'ye yaklaşan kesimine verilen ad.

SOĞANLI geçidi, D. Karadeniz bölümünde Bayburt'u Karadeniz kıyısına bağlayan en kısa karayolunun, Soğanlı dağlarını aştığı yüksek geçit (2 330 m).

SOĞANLIDERE. Arkeol. Kayseri'nin G.-B.'sında arkeolojik buluntu yeri. 1910'da, Campbell-Thomson tarafından saptandı ve Yenitaş döneminden aletler ele geçti. 1944'te İ.K. Kökten tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda da obsidyen yongalar bulundu.

SOĞANLIK a. Soğan yetiştirilen yer.

SOĞANLIK, İstanbul'un Kartal ilçesinde semt.

SOĞD ya da **SOGD,** Orta Asya'da, Oxus ile Iaksartes arasındaki ekili ovaları kapsayan eski bölge. Başlıca kenti *Marakanda* (bugün Semerkand). Sogd, Ahemeniler'in, İskender'in, Selefkiler'in, Baktria krallarının ve Toharlar'ın art arda gelen egemenlikleri boyunca Baktria'nın yazgısını paylaştı.

SOĞDAKÇA a. Doğu öbeğinden ve orta iran dili evresinden iran dili (IV.-X. yy.).
—ANSİKL. Soğdakça, Ortaçağ Orta Asyası'nda gerçek bir uluslararası dil işlevi görmüştür: Moğolistan ve Çin'le Tibet sınırlarına dek uzanan çok geniş bir alanda bu dile ilişkin belgeler bulunuyordu. Bunlar XX. yy.'daki arkeoloji kazılarında yeniden ortaya çıkartıldı. En eski belgeler, İ.S. IV. yy. başındaki özel bir yazışmadır. Metinlerin büyük çoğunluğu, özellikle Turfan ve Dunhuang'de bulunan VIII. yy. dinsel yazılarıdır: genellikle çinceye çevrilmiş Buddha, bir bölümü süryaniceye çevrilmiş hıristiyanlık ve manicilik metinleri. VIII. yy. başına doğru hükümdarlık yapmış bir Soğdak prensinin arşivleri de ortaya çıkarılmıştır. Metinlerde, hepsi aramca kökenli, ünlüleri iyi belirtmeyen değişik yazılar kullanılmıştır. Soğdakça yerini yavaş yavaş birçok sözcük verdiği farsçaya bırakmıştır. Bugün, Semerkand'ın doğusunda konuşulan yagnobi lehçesi bu dilin tek kalıntısıdır.

SOĞDAKLAR ya da **SOGDLULAR,** Orta Asya'da Semerkand çevresindeki Soğd bölgesinde yaşayan iran kökenli kavim. Çin kaynaklarında 600 bin kişilik bir topluluk oldukları belirtilen bu kavim, önceleri Amu Derya ile Sir Derya arasında yaşarken, Hunlar'ın baskısı üzerine batıya göçerek soğd ülkesinde Kangçu (Kangar) devletini kurdular. Hükümdar soyları Yüeçi (Oğuz) sülalesinden olan Soğdaklar, genelinde kalkık burunlu, açık renk gözlü, kumral ve erkekleri gür sakallı bir ulustu. Gelenek ve görenekleri, evlenme ve yas törenleri tıpkı türk halkları gibiydi. Daha sonra Tokuzoğuzlar (Dokuz Oğuzlar) ülkesinden gelen peçenek boylarından Ertimler, Çurlar ve Yulalar'la karışarak onların giyim kuşamlarıyla birlikte dillerini (toharca) de benimsediler. Büyük İskender'in Asya seferi sırasında (İ.Ö. 331) meydana gelen çeşitli kavim göçleri ve kaynaşmaları, Soğdaklar'ı da etkiledi. Bunların bir bölümü, aralarına katıldıkları Türkler'le kaynaşarak türkleşirken, geriye kalanlar da Tacikler gibi yazım ve konuşma dili olarak farsçaya bağlandılar.

SOĞRULMA a Soğrulmak eylemi.
—Ted. Yerel olarak vücuda verilen bir maddenin epitelyumdan (örneğin deri) ya da mukozadan (örneğin bağırsak mukozası) geçtikten sonra kan dolaşımına girerek organizmaya yayılması.

SOĞRULMAK → SOĞURMAK.

SOĞRUMSAMA a. Fizs. kim. → YÜZDE TUTMA*.

SOĞUCAK, rumca **Mamuntali,** G. Kıbrıs rum kesiminde Baf ilçesine bağlı köy.

SOĞUK sıf. **1.** Sıcaklığı, özellikle insan bedeninin sıcaklığından düşük olan şey için kullanılır: *Buz soğuktur. Soğuk suyla yıkanmak.* **—2.** Sıcaklık derecesi genelde pek yüksek olmayan bir yer; sıcaklığın düşük olduğu bir dönem, bir zaman kesiti için kullanılır: *Soğuk bir ülke. Soğuk bir bölge. Mevsime göre soğuk bir akşamüstü. Soğuk bir kış.* **—3.** Isıyı toplayamayan ya da iyi tutmayan bir yer için kullanılır: *Evin en soğuk odası.* **—4.** Isı vermeden parlayan güneş için kullanılır: *Soğuk kış güneşi.* **—5.** Soğumuş ya da ısıtılmamış bir şey için kullanılır: *Sofraya soğuk yiyecekler getirmek. Makarna soğuk, biraz ısıtır mısın?* **—6.** Isıtılmayan ya da çalıştırılarak ısıtılmamış olan şey için kullanılır: *Radyatörler henüz soğuk.* **—7.** İlişkilerinde çok ölçülü olan ya da insan sevgisinden yoksun, başkalarına karşı ilgisiz kimse için kullanılır: *Soğuk, kibirli bir insan.* **—8.** Dostluktan, içtenlikten, coşkudan uzaklığı gösteren, ilgisizlik belirten şey için kullanılır: *Soğuk bakışlar. Soğuk bir karşılama. Şu sıralar araları çok soğuk. Soğuk bir ilişki.* **—9.** Uygun, yerinde olmayan, tedirginlik doğuran şey için kullanılır: *Soğuk esprilerine gülmek zorunda değiliz.* **—10.** Sıcaklık, canlılık izlenimi uyandırmayan şey için kullanılır: *Soğuk bir dekorasyon. Mavi ve yeşil soğuk renklerdir.* **—11.** *Soğuk büfe* → BÜFE. **—12.** *Soğuk duş*, ansızın bildirilen ya da duyurulan kötü bir haberin yarattığı sarsıcı etki. ‖ *Soğuk nevale, soğuk neva*, konuşması, davranışları hoşa gitmeyen, sevimsiz kimse için kullanılır. ‖ *Soğuk terler (dökmek)*, birdenbire boşanan, buz gibi bir etki bırakan ter; korku.

—Camc. *Soğuk boyama*, bir tür cam bezeme tekniği. (Genellikle büyük boyutlu ya da ikinci bir fırınlamaya dayanamayacak eşyaların süslenmesinde kullanılan bu teknikte, yapıtlar verniklendikten ya da yağlıboya ile boyandıktan sonra fırınlanmaz; ancak bu durum bezemenin çabuk bozulmasına neden olur.)

—Ciltç. ve Süslem. sant. *Soğuk damga*, eski ciltlerde süsleme kalıbının deri üzerine yaldızsız olarak bastırılmasıyla elde edilen bezeme. ‖ *Soğuk iplik*, deri şemse ciltlerin üzerine soğuk iplik demiri ile çekilen içi boş çizgi. ‖ *Soğuk iplik demiri*, deri cilt üzerine çizgi çekmekte kullanılan teber biçiminde alet. ‖ *Soğuk şemse*, cilt kapakları üzerine yaldız kullanılmadan, şemse kalıbı basılarak yapılan şemse. (Tüm islam ciltleri XV. yy.'a değin bu biçimde yapılmış, motifler cildin renginde bırakılmıştır.)

—Çekird. fiz. *Soğuk kaynaşma* ya da *soğuk füzyon*, laboratuvar ortamında ve bir deney tüpünde, klasik kaynaşma tepkimeleri için gerekenden çok farklı koşullarda ve özellikle yüksek sıcaklıklar gerekmeksizin gerçekleştirilen (1989) ilk kaynaşma tepkimesine verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Denizc. *Soğuk ambarlı gemi*, çabuk çürüyen yükleri bir arada ya da ayrı ayrı çok değişik sıcaklıklarda taşıyabilen soğuk hava depolu yük gemisi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Esk. dokmc. *Soğuk bez* → SOĞUKBEZ.

—Fişekç. *Soğuk barut*, ılımlı patlama sıcaklığındaki (2 000 °C'tan düşük) barut.

—Isıbil. *Soğuk deneme*, BİR KAZANI ya da BİR SIVI DEPOSUNU BASINÇ ALTINDA DENEME*'nin eşanlamlısı.

—Kaynakç. *Soğuk kaynak*, kaynak yapılacak parçaları tamamen kaplayan esnek bir kalıba, bir akışkan (hava, su ya da vakum) yardımıyla basınç uygulayarak gerçekleştirilen kaynak yöntemi.

—Nalbantl. *Soğuk nallama*, nalı kızdırmadan çakma.

—Radyol. *Soğuk düğüm*, sintigrafi sırasında şırınga edilen radyoaktif iyodu iyi tespit edemeyen tiroit düğümüne denir.

—Seksol. Cinsel ilişki isteği duymayan ya da ilişki sırasında zevk alamayan kadına denir.

—Soğut. san. *Soğuk hava deposu* → BUZHANE.

—Tarım. *Soğuk toprak*, genellikle aşırı nem, elverişsiz mikroiklim ya da güneş ışınlarını kolayca ememeyen açık renkli yüzey nedeniyle ilkbaharda ağır ısınan toprak.

◆ be. **1.** Soğumuş ya da ısıtılmamış olarak: *Bu yemek soğuk yenmeli. Sütü soğuk içmek.* **—2.** Üşütecek soğuklukta: *Kış çok soğuk geçti.* **—3.** İlgi, yakınlık duymadığını gösterir biçimde: *Ona çok soğuk davranmışsın. Önerimi pek soğuk karşıladı.* **—4.** *(Bir kimseye) soğuk durmak*, ona ilgi ve yakınlık duymamak: *Arkadaşlarınıza soğuk durmayın, onlarla konuşup dertleşin.* ‖ *Soğuk düşmek, soğuk kaçmak*, sözkonusu bir söz, bir davranış ise, sevimsiz ve yersiz olmak.

◆ a. **1.** Atmosferin, bir bölgedeki havanın düşük ya da çok düşük sıcaklığı; bu durumda edinilen duyum: *Bu bitkiler soğuğa dayanamaz. Bu sabah dondurucu bir soğuk var. Soğuktan zarar görmek.* **—2.** *Soğuk algınlığı*, soğuğun etkisiyle ortaya çıkan hastalık. ‖ *Soğuk almak*, soğuğun etkisiyle hastalanmak. ‖ *Soğuk çalmak*, bir bitki sözkonusuysa, soğuktan zarar görmek. ‖ *Soğuk vurmak, soğuk yakmak*, bir bitki sözkonusuysa, soğuğun etkisiyle canlılığını yitirmek, kurumak.

—Bot. ve Fizyol. Atmosferdeki, havadaki düşük ya da çok düşük sıcaklık. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İklimbil. *Soğuk kutbu*, resmi kayıtlara göre gezegenimizin en düşük (-55,6 °C) yıllık ortalama sıcaklığı. (Antarktika'nın doğu kesimindeki yaylada, 3 488 m yükseltide, Rusya'nın Vostok bilim istasyonununda kaydedilmiştir. Burada en düşük mutlak sıcaklıklar -90 °C'ın altına inmektedir.

—Ted. *Soğuk tedavisi*, KRİYOTERAPİ'nin eşanlamlısı.

—Tekst. *Soğukta bekletme*, dokumayı uygun boyarmaddelerle bir fular makinesinde emdirmeye, sonra rengin fikse olması için gerekli süre boyunca top halinde soğukta bekletmeye dayanan boyama yöntemi. (Bu teknik, boyarmadde normal sıcaklıkta fikse olurken ısıl enerji tüketmediğinden ilgi görmektedir.)

—Tıp. *Soğuk alma*, çok düşük sıcaklığın bazı enfeksiyonların gelişmesini kolaylaştırarak vücutta neden olduğu rahatsızlık; üşütme. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ **soğuklar** çoğl. a. **1.** Soğuk yenen mezeler. **—2.** Soğuk hava, kış: *Soğuklar başladı.*

—ANSİKL. Bot. Son derece düşük sıcaklıkta tutulan tohumlar ille de ölmez. Örneğin, Jean Becquerel −269,2 °C'ta on saat kalmış tohumları çimlendirmeyi başarmıştır. Bununla beraber, üstün yapılı bitkilerin dokuları, derece 0 °C'ın altına indiğinde genellikle az ya da çok ağır zarar görür. Derece +5 °C dolayında olduğunda solunumun hemen hemen durduğu kabul edilir, buna karşılık, fotosentez etkinliği −5 °C'ta kesinlikle devam eder, özellikle soğuğa dayanıklı bitkilerde −10 °C'ta bile gözlenebilir.

Rus botanikçi T. Lisenko bazı bitkilerin (örneğin kışlık buğday) tam gelişebilmek için, büyümeleri sırasında, düşük sıcaklıklı bir evre geçirmeleri gerektiğini göstermiştir. Bu olayı, hafifçe nemlendirilmiş tohumları +3 °C'ta bir ay kadar bırakarak yapay olarak gerçekleştirmeyi başarmıştır. Buna kışlama* denir.

—Çekird. fiz. *Soğuk kaynaşma* ya da *soğuk füzyon*. İki elektrokimyacı, Martin Fleischmann (Southampton Üniversitesi, Büyük Britanya) ve Stanley Pons'un (Utah Üniversitesi, ABD), laboratuvar ortamında, soğuk füzyon (ya da kaynaşma) tepkimesi gerçekleştirdiklerini kamuoyuna açıklamaları (24 mart 1989) bilim dünyasında bir anda büyük yankı ve ilgi uyandırdı. 60'lı yıllardan bu yana, klasik, yüksek sıcaklıkta kaynaşma ilkelerine göre (→ KAYNAŞMA) sürdürülen termonükleer kaynaşma denemelerinin, mali faturası çok yüksek yatırımlar gerektirmesi ve henüz alt edilememiş birçok teknik sorun yaratmasına karşın, laboratuvarda gerçekleştirilen soğuk kaynaşma deneyinin aşırı basitliği ve göz ardı edilebilecek düzeydeki maliyeti konuyu daha da heyecan verici kıldı.

İki bilim adamının deneyi gerçekleştirdikleri düzenek, lityum hidroksidin ağır su (D_2O+T_2O) içindeki çözeltisiyle dolu bir elektroliz kabından oluşuyordu; katot olarak bir palladyum çubuğu, anot olarak ise, katodu sarmal biçimde çevreleyen platin bir tel kullanılmıştı. Deney sonucunda, ağır suyu iyonlarına ayrıştırmak ve banyo sıcaklığını değişmez bir değerde tutmak için tüketilen enerjinin yaklaşık dört katı kadar bir ısı enerjisinin açığa çıktığı, palladyum katodun kısmen eridiği (palladyumun erime sıcaklığı yaklaşık 1 550 °C) ve bu arada algılayıcıların da nötron yayımı saptadığı açıklandı. Bu, kaynaşma enerjisi olmalıydı. Yakın geçmişte birbirlerinden bağımsız olarak ABD'li kimyacı Seaborg ve rus fizikçi Saharov'un fikir babalığını yaptıkları bu kaynaşma süreci, büyük olasılıkla palladyumun, hacminin 900 katınadek hidrojen ya da döteryum molekülü soğurabilme özelliğinden kaynaklanmıştı; palladyumun kristal kafesi içinde, döteryum moleküllerinin, mekanik basınç eşdeğeri 10^{27} atmosfere denk düşen bir yoğunlukta sıkışması çekirdekler arasındaki Coulomb itme kuvvetlerini yenerek, kaynaşma için gerekli ortamı sağlamış olmalıydı. Ancak deney sonrasında saptanan nötron sayılarını kuramsal olarak öngörülen değerden düşük olması kimi tartışmalara yol açtı ve sözkonusu enerjinin, bilinmeyen bir çekirdek tepkimesinden, özellikle de öngörülenden az sayıda nötron yayımlayan bir füzyon tepkimesinden de kaynaklanabileceğini savunan düşünceler ileri sürüldü.

Aynı deneyi, daha sonraki günlerde, çeşitli ülkeler ve araştırma merkezleri, değişik başarı oranlarıyla gerçekleştirdiler ve hemen hemen benzer sonuçlar alındı. Sürecin mekanizması kesin olarak açıklanamamakla ve elde edilen enerji gerçekten kaynaşma enerjisiyse bile, bunun sınai olarak kullanımının ve bu yolla elektrik üretiminin, en iyi koşullarda bile, 20-30 yıldan önce başarılamayacağının öngörülmesiyle birlikte en azından ufukta, ümit verici bir gelişmenin ışıkları görülmüştü.

—Denizc. Besin maddelerine göre, taşıma sıcaklıkları muzlar için yaklaşık +12 °C, diğer meyveler ve süt ürünleri için 0 °C ile + 4 °C, hızlı tüketime yönelik parça halinde etler için 0 °C, dondurulmuş ve şok dondurulmuş ürünler için −20 °C ile −30 °C'tır. Bölmeler genellikle havasoğutucu*sunun üflediği soğuk havayla soğutulur. Hava karışımı, soğutulan tüm alanda değişmez bir sıcaklık elde etmek için zorunludur. Ayrıca havanın belli oranlarda yenilenmesi, özellikle meyve sözkonusu olduğunda, yüklemeyle açığa çıkan gazları gidermek için gereklidir. Soğutma enerjisi, soğutucu akışkan bir sıvı kullanan soğutma makineleriyle (kompresörler, kondansörler ve gerektiğinde buharlaştırıcılar) üretilir, daha modern aygıtlarda genellikle fluoroklorometan (Fréon) kullanılır. Soğuk kaybını olabildiğince azaltmak için, soğutulan bölmelerin çeperleri yalıtılmalıdır.

Modern gemilerin soğutma tesisleri genellikle otomatiktir, soğutulan bölmelerdeki otomatik ayar düzenekleri, "yönerge sıcaklığı" denilen, önceden saptanmış sıcaklığı korumayı sağlar. Bu gemilerin hızı 20 deniz mili düzeyindedir ve ambar hacimleri 10 000 ile 20 000 m³ arasında değişir.

—Fizyol. Soğuk, insanların, sıcakkanlı* ya da kış uykusuna yatan hayvanların uyum tepkisini gerektiren çevresel bir etmendir. Hiç değilse tropikal iklimler dışında çevre hemen her zaman organizmadan daha soğuk olduğundan, soğukla savaş ısı düzenlemesinin en önde gelen görüntüsüdür.

—Tıp. Ani soğuk alma, dıştan üşümeye, iç-

ten önce damar daralmasına, sonra tepkisel bir kan konjestiyonuna neden olur. Organizmanın direnci azalır, enfeksiyonlara, özellikle bronş ve akciğer enfeksiyonlarına karşı daha büyük bir anıklık meydana gelir. Belirli bir sıcaklık derecesinden aşağıya inen soğuklarda tepkisel ısınma olmadığından, şiddetli soğuk alma ölüme neden olabilir.

SOĞUKALTERNATÖR a. Elektrotekn. Sıvı helyum sıcaklığındaki indükleyici bobinleri aşırıiletken olan almaşık akım soğuküreteci. (Soğukalternatörler, mükemmel verimleri, daha küçük hacimleri ve ağırlıkları ve daha kararlı olmaları nedeniyle, yakın gelecekte, 1 000 MW'ı aşan güçler için, uzlaşmalı alternatörlerin yerini alacağa benzemektedir Güçleri 1 ile 10 MW arasında değişen birçok soğukalternatör, birçok sanayileşmiş ülkede başarıyla denenmiştir; günümüz projeleri, 1980'li yılların sonunda, gücü 250 MW'a erişen birimleri hizmete sokmayı öngörmektedir.) [Eşanl. KRİYOALTERNATÖR.]

SOĞUKBEZ a. Keten ipliğinden yapılmış, dokusu seyrek, tülbente benzeyen ince bez. (Sık dokulu olması nedeniyle sıcağı geçirmeyip vücudu serin tuttuğundan bu ad verildi. Beyaz renkte olur, daha çok Musul'da dokunurdu.)

SOĞUKBOBİN a. Elektrotekn. Büyük miktarda elektrik enerjisini, manyetik enerji biçiminde depolamak için kullanılan aşırıiletken sargı. (Soğukbobinler parçacık hızlandırıcılarındaki vurumlu mıknatısların, manyetohidrodinamik üreteçlerin yapımında, aerodinamik tünellerde gaz boşalmaları için vb. kullanılabilir.) [Eşanl. KRİYOBOBİN.]

■ **Soğukçeşme sokağı,** İstanbul'da, Sultanahmet semtinde, Ayasofya ile Topkapı sarayı arasında sokak. Buradaki Topkapı sarayı surlarına bitişik osmanlı evleri, Türkiye Turing ve otomobil kurumu'nca satın alınarak tümüyle yıktırıldı ve Anıtlar yüksek kurulu'nca hazırlanan ön cephe tasarımlarına uygun biçimde yenilendi (1986). Pansiyon olarak turizme açılan bu yapılardan biri, tarihte İstanbul için yazılmış kaynakları, gravür ve fotoğrafları içeren İstanbul kitaplığı olarak düzenlendi. Bizans sarnıcı, taverna oldu. 1745 tarihli Beşirağa çeşmesi de bu sokaktadır.

SOĞUKDERİŞİM a. Soğut. san. Suyun kısmen dondurulmasıyla oluşan buz kristallerini gidererek bir çözeltinin deriştirilmesi.

SOĞUKDİYOT a. Fiz. Derinsoğuk sıcaklıkların ölçümünde kullanılan yarıiletken öğe.

SOĞUKELEKTRONİK a. Elektron. Donanımların çalışması için derinsoğuklara ve daha da özel olarak aşırıiletkenlere başvuran elektronik dalı. (Eşanl. KRİYOELEKTRONİK.)

—ANSİKL. Soğukelektroniğin, özellikle telekomünikasyon alanında uygulamaları vardır: çok düşük sıcaklıkların (sıvı helyum) kullanımı, işaret / gürültü oranını artırmaya olanak verir ve aygıtları (maserler, kızılaltı algılayıcıları vb.) son derece duyarlı kılar.

Aşırıiletkenlerin öbür ayırtedici nitelikleri (manyetik akının kuvantalanması, Josephson etkisi), yakın geçmişte elektronikte, özellikle çok küçük manyetik indükleme değişimlerini (10^{-14} tesla) algılamada kullanılmıştır.

Soğukçeşme sokağı
İstanbul

SOĞUKELEKTROTEKNİK a. Elektrotekn. Elektriğin, çok düşük sıcaklıklardan yararlanan teknik uygulamalarının tümü; bu çok düşük sıcaklıklar temel olarak, sıvı azot (77,3 K), sıvı hidrojen (20,4 K) ve sıvı helyum (4,2 K) ile elde edilir. (Soğukelektrotekniğin başlıca uygulamaları, *soğukkablolar* ve *soğukmakineler*'dir.) [Eşanl. KRİYOELEKTROTEKNİK.]

SOĞUKİLETKEN a. Elektrotekn. Özgül direncini azaltmak için çok düşük sıcaklıkta tutulan elektrik iletkeni. (Çok saf alüminyum için özgül direnç, sıvı azot [77 K] ve sıvı hidrojen [20 K] sıcaklıklarında oda sıcaklığındaki değerinin, sırasıyla yaklaşık 1/10 ve 1/600'üne düşer. Bu hali, elektriksel özgül direnç daha da düşük sıcaklıkta ölçülebilir değerin altına düştüğü aşırıiletken halden ayırt etmek gerekir.) [Eşanl. KRİYOİLETKEN.]

SOĞUKKABLO a. Elektrotekn. Aynı kılıf içinde, aşırıiletken öğeler, helyumun dolaşımını sağlamak için borular ve ısıl yalıtkanlar içeren, böylece yüksek gerilim altında, büyük güçleri küçük kesitlerde taşımaya olanak veren kablo. (Yüksek maliyet fiyatlarına karşın, güç binlerce megawatt'a eriştiğinde, soğukkabloların kullanımı verimli olacaktır.) [Eşanl. KRİYOKABLO.]

SOĞUKKANLI sıf. **1.** Tepkilerini, heyecanlarını denetim altında tutan, ortalığı telaşa vermeyen bir kimse için kullanılır: *Sanık duruşmada son derece soğukkanlıydı.* **—2.** *Soğukkanlı olmak,* en ağır ya da kötü durumlar karşısında şaşkınlık, telaş, heyecan göstermemek, tepkilerini denetlemek.

—Zool. İçinde bulunduğu ortamın sıcaklığına bağlı olarak vücut sıcaklığı değişen hayvana denir. (Eşanl. DEĞİŞKENISILI; karşt. SICAKKANLI.)

◆ a. Soğukkanlı hayvan.

◆ be. Sükûnetle, soğukkanlılıkla, telaşa kapılmadan: *Olayları soğukkanlı karşılamak.*

SOĞUKKANLILIK a. **1.** Tepkilerini denetleme, duygularına hâkim olma durumu: *Soğukkanlılığını yitirmek, korumak.* **—2.** *Soğukkanlılıkla,* öfke ya da acıma duygusuna kapılmadan, tümüyle bilinçli olarak; heyecanlanmadan, kendine güvendiğini göstererek: *Katil, cinayeti nasıl işlediğini inanılmaz bir soğukkanlılıkla anlattı. Soruları soğukkanlılıkla yanıtlamak.*

—Zool. Soğukkanlı hayvanın özelliği. (Eşanl. DEĞİŞKENISILILIK; karşt. SICAKKANLILIK.)

SOĞUKLAMA a. Soğuk algınlığı.

SOĞUKLAMAK gçz. f. Üşüterek hastalanmak, soğuk almak.

SOĞUKLAŞMAK gçz. f. **1.** Havadan söz ederken soğumak. **—2.** Bir kimseye karşı, itici, sevimsiz tavırlar takınmaya, onunla ilişkisinde ilgisiz, isteksiz davranmaya başlamak.

SOĞUKLUK a. **1.** Soğuk olan bir şeyin niteliği, durumu: *Mermerin soğukluğu. Havanın soğukluğu.* **—2.** Birbirine bağlı kimseler arasında sevginin, içtenliğin azalması; bunu ortaya koyan davranış: *Aralarına bir soğukluk girdi. Bu soğukluğun nedenini ben de anlamıyorum.* **—3.** Bir edebiyat ya da sanat yapıtında, bir dekoratif düzenlemede sıcak, canlı, çekici olmama özelliği: *Desende kullanılan renklerin soğukluğu. Anlatımın soğukluğu.* **—4.** Yemeğin sonunda verilen meyve, içilen hoşaf, komposto vb. şeyler. **—5.** Cinsel ilişki sırasında kadında isteksizlik ve / ya da zevk duymama durumu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mim. Türk hamamlarında ısıtılmayan ya da az ısıtılan bölüm. (Roma hamamlarındaki *tepidarium*'un karşılığı olan soğukluk, camekân [soyunmalık] ile sıcaklık bölümleri arasındadır.)

—Tıp. Kol ve ayaklarda soğuma ve şiddetli bir soğuk duyusu ile kendini belli eden patolojik durum. Bununla beraber vücut sıcaklığı düşmediği halde kollapsus eğilimi vardır. (Soğukluk ağır enfeksiyonlarda görülür.)

—ANSİKL. Seksol. Soğukluk derece derecedir; bu nedenle, istatistiklerde toplumdaki soğuk kadınların yüzdesinde geniş çapta farklılık görülür. Soğukluğun nedenlerini ortaya çıkarmak zordur ve bu nedenler genellikle karmaşık etmenlere dayanır. Organik soğukluklar (sinir sistemi lezyonları, içsalgı sistemi hastalıkları) ender, işlevsel soğukluklar (vajinizm, disparonya, vulva-vajina anomalileri) biraz daha sık, zihinsel anlaşmazlıktan doğan soğukluklar ise en sık görülenlerdir.

Soğukluk çoğunlukla cinsellikle ilgili her şeyin tabu sayıldığı ve şiddetle baskı altında tutulduğu, suçlandığı bir eğitimin egemen olduğu ortamlarda meydana çıkar. Yaşamından hoşnut olmayan bir anne ve otoriter ve şiddet yanlısı bir baba imgesi kızın bilinçsiz olarak eşini reddetmesine yol açar. Çocukluk çağında geçirilen cinsel travmalar, deneyimsiz ya da kendisinde de cinsel bozukluklar olan bir eş, kızlık zarının kaba bir şekilde bozulması, eşler arasındaki duygusal yakınlığın uzun süre bozuk kalması bireysel açıdan soğuklukla sonuçlanabilen etmenlerdir. Soğukluk ayrıca bazı patolojik kişilik değişimlerinin (nevroz ya da psikoz) belirtilerinden biri olarak ortaya çıkabilir.

Nihayet, gebelik korkusuna neden olan etkin bir doğum kontrol olanağının bulunmaması, bazı ortamlarda cinsel ilişkilerin oldukça kolay olmasına karşın genellikle sevgi ve erotik yakınlığın değerini yitirmesi de kadınlarda soğukluğa yol açabilir.

SOĞUKMAKİNE a. Elektrotekn. Soğuküreteçlerin, soğukmotorların ya da soğuktransformatörlerin genel adı. (Eşanl. KRİYOMAKİNE.)

SOĞUKMANYETİKLİK a. Manyet. Cisimlerin, derinsoğuktaki manyetik özelliklerinin tümü. (Eşanl. KRİYOMANYETİKLİK.)

SOĞUKMIKNATIS a. Elektrotekn. Bobinleri soğukiletken ya da çoğu kez aşırıiletken olan elektromıknatıs; bu, kütleyi, hacmi ve beslemede kullanılan elektriksel gücü, klasik bir elektromıknatısa oranla önemli ölçüde düşürür. (Örneğin, bobin olarak içten helyumla soğutulan oyuk iletkenler kullanılır.) [Eşanl. KRİYOMIKNATIS.]

SOĞUKMİKROSKOP a. Fiz. Platini bir derinsoğuk sıcaklığında tutulan mikroskop. (Eşanl. KRİYOMİKROSKOP.)

SOĞUKMOTOR a. Elektrotekn. Kimi bobinleri aşırıiletken olan elektrik motoru; bu, motorun kütlesini ve kapladığı alanı önemli ölçüde azaltır. (Günümüzde gerçekleştirilen soğukmotorların en güçlüsü, Büyük Britanya'da 1969'dan bu yana çalışan, eşkutuplu bir doğru akım motorudur. Başka ilkörnekler Fransa, Büyük Britanya ve ABD gibi ülkelerde deneme halindedir; bunlar özellikle deniz araçlarında kullanılmaya yöneliktir.) [Eşanl. KRİYOMOTOR.]

SOĞUKOLUK, bugün Güzelyayla, Hatay ilinin İskenderun ilçesi Belen bucağına bağlı köy; 370 nüf. (1990). Amanos dağları üzerinde, çamlarla çevrili bir alanda dinlence yeri ve yazlık.

SOĞUKÖĞÜTME a. Soğut. san. Başka koşullarda öğütülemeyen ya da öğütme işlemi sırasında açığa çıkan yüksek ısı nedeniyle bozulabilen bir maddevi cok

düşük sıcaklıkta öğütmeye dayanan işlem.

SOĞUKPINAR, Bursa'nın Osmangazi ilçesine bağlı bucak; 5 423 nüf. (1990); 8 köy. Merkezi *Soğukpınar,* 694 nüf. (1990).

SOĞUKPOMPA a. Soğut. san. Gazları yoğuşturarak ya da çok düşük sıcaklıklarda yüzde tutarak vakum oluşturmaya yarayan aygıt. (Eşanl. KRİYOPOMPA.)

SOĞUKPOMPALAMA a. Teknol. Bir kap içinde, bunun içerdiği bir gazı (argon ya da azot) dondurarak çok ileri bir vakum elde etmeye dayanan sınai işlem.

SOĞUKSIVILAŞTIRICI a. Soğut. san. Derin soğutucu bir akışkanın sürekli ya da kesikli olarak üretilmesi için tasarlanmış aygıt.

SOĞUKTAŞIYICI sıf. Soğut. san. Soğutulacak ortamdan, düşük sıcaklıktaki soğutucu akışkana ısı aktarmakta aracılık eden her tür akışkan (örneğin hava, tuz çözeltisi, donma sıcaklığı düşük organik sıvı) için kullanılır.

SOĞUKTRANSFORMATÖR a. Elektrotekn. Akım iletkeni olarak, sıvı hidrojen ya da sıvı azot gibi soğutucu akışkanlar yardımıyla düşük sıcaklıkta tutulan çok yüksek saflıkta metallerin ya da aşırıiletkenlerin kullanıldığı transformatör. (Eşanl. KRİYOTRANSFORMATÖR.)

SOĞUKÜRETEÇ a. Elektrotekn. *Elektrik soğuküreteci,* sıvı helyum sıcaklığında tutulan kimi bobinleri aşırıiletken olan, doğru ya da almaşık akım üreteci. (Eşanl. KRİYOJENERATÖR.)

SOĞULCAN a. *Yörs.* Solucan.

SOĞULMAK gçz. f. *Yörs.* **1.** Sütü kesilmek. **—2.** Suyu çekilmek, kurumak. **—3.** Buruşup pörsümek. **—4.** Sönmek.

SOĞUMA a. Soğumak eylemi.
—Termodin. Bir cismin ısı kaybetmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Yerbil. *Yer kabuğu soğuması,* okyanus kabuğu sıcaklığının yavaş yavaş düşmesi. (Bununla birlikte yoğunluk artar ve alçalma görülür: bu bir ısıl büzülme olayıdır.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Termodin. Bir cisim, sıcaklığı kendi sıcaklığından daha düşük bir kapta bulunuyorsa ısı kaybeder, soğur, sıcaklık farkı ne kadar büyükse sıcaklığı da o kadar çabuk düşer. İlk hesaba göre, *soğuma hızı,* yani sıcaklık değişiminin bu değişim süresine oranı, cismin sıcaklığı (t) ile kabın sıcaklığı (θ) arasındaki farkla ($t-\theta$) orantılıdır: $v=k(t-\theta)$. Cismin yüzeyi ile orantılı olan k katsayısı, cismin yayım gücüne ve ısıl sığasına bağlıdır. Soğuma hızına ilişkin yukardaki bağıntı $t-\theta$ sıcaklık farkı küçük kaldığı sürece geçerlidir ve özellikle özgül ısıların belirlenmesinde uygulanan klasik karışımlar yönteminde son sıcaklığı düzeltmek için yapılan hesaplarda kullanılır. $t-\theta$ sıcaklık farkı büyükse bu bağıntı kesin sonuç vermez.

SOĞUMAK gçz. f. **1.** Bir şey sözkonusuysa, soğuk ya da daha soğuk duruma gelmek: *Konuşmaya daldınız, kahveniz soğuyacak. Havalar iyice soğudu.* **—2.** *Bir kimseden, bir şeyden soğumak,* o kimseye, o şeye karşı duyduğu sevgiyi, isteği, ilgiyi kısmen ya da tümüyle yitirmek; artık o şeyle, o kimseyle ilgilenmek istememek: *Bu olaydan sonra ondan soğudu, artık onu görmek bile istemiyor. Okuldan soğumak. Derslerinden, işinden soğumak.*

◆ **soğutmak** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi soğutmak,* onu soğuk ya da daha soğuk duruma getirmek, sıcaklık derecesini düşürmek: *Bu içkiyi içmeden önce mutlaka soğutunuz. Çorbanı soğutma. Suyu soğutmak.* **—2.** *Bir kimseyi (bir şeyden, bir kimseden) soğutmak,* bir durumdan, bir olaydan vb. söz ederken, onun bir kimseye, bir şeye duyduğu sevginin, ilginin azalmasına ya da yok olmasına neden olmak; o kimsenin coşkusunu, şevkini, girişim isteğini kırmak, yok etmek: *Parasızlık onu hayattan soğuttu. Onu en yakın arkadaşından soğutmak için iğrenç oyunlar düzenledi. Başarısızlık onu okuldan soğutmadı.*
—Fiz. Soğutma işlemi uygulamak, bir ortamın ya da bir besin maddesinin sıcaklığını düşürmek.
—İçit san. *İçkiyi soğutmak,* bir içkiyi gerek kokteyl yaparken buzla birlikte çalkalayarak, gerek şampanya ya da beyaz şarabı vb., içi buz dolu bir kovaya koyarak serinletmek.

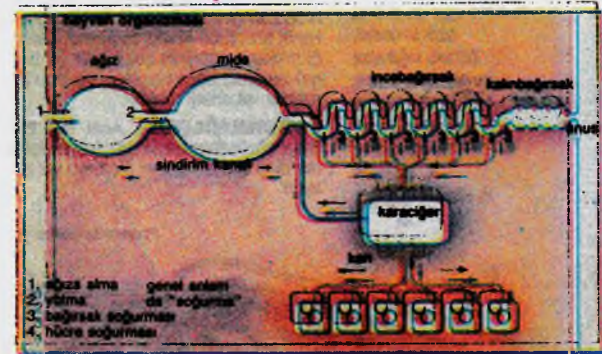
◆ **soğutulmak** edilg. f. Soğutmak eylemine konu olmak.

SOĞUMAÖLÇER a. Soğuma değerini ölçmek amacıyla biyoklimatolojide kullanılan araç.
—ANSİKL. *Davos soğumaölçeri* havayla temas halinde bulunan bir cisme (karartılmış bakır bilye), cismin sıcaklığını 36,5 °C'ta tutabilmek için verilmesi gereken ısı miktarını ölçer. Bu miktar, yaklaşık olarak aynı koşullarda insan vücudunun kaybettiği ısı miktarına denk düşer. Kaybedilen ısı bir elektrik direnciyle karşılanır, böylece akım yeğinliği ölçülerek açığa çıkan ısı miktarı kolayca hesaplanabilir.

SOĞURGAN sıf. Soğuran, emen.
—Elektromanyet. *Soğurgan madde,* kimi gelen elektromanyetik dalgalar için, güçlü bir soğurma özelliği gösteren madde. (Bireşimsel soğurgan maddeler kötü iletken ve dielektrik maddelerin karışımından ya da üst üste konmasından oluşur. Bunlar kimi cisimleri [denizaltı periskopları], kaplamada kullanılır; böylece radyo dalgalarının yansıması azaltılır ve bu cisimler elektromanyetik algılama*dan uzak tutulur.) [→ ANTİRADAR.]

SOĞURGANLIK a. Fizs. kim. Bir maddeyi, enerjiyi ya da bir etkiyi soğurma gücü, yeteneği.

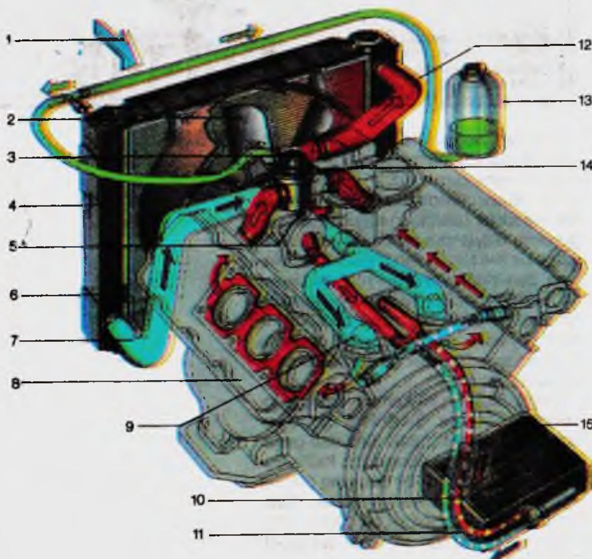
SOĞURMA a. Soğurmak eylemi; emme
—Anal. kim. *Soğurma spektrofotometrisi* → SPEKTROFOTOMETRİ.
—Astrofiz. ve Fiz. Maddesel bir ortamın, elektromanyetik ya da tanecik ışımalarına ya da mekanik titreşimlere ilişkin enerjinin bir bölümünü emmesi olayı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Biyol. *Hücre soğurması,* maddelerin hücre zarından geçerek sitoplazmaya ulaşması. (Üstün yapılı yaratıkların [hayvan ve bitki] hücreleri genellikle dış ortamla değil iç ortamla [kan, lenf, ongun besisuyu] ilişki halindedir. Bu sıvılarda bulunan maddelerin girişi geçişme yoluyla olur. Ancak seçici iyon pompalaması olgularıyla bu geçişme değişebilir, hatta tersine dönebilir. Bu durum hücreye bir enerji harcaması, hatta tam bir yakalama külfeti yükler: katı maddelerin *fagositoz*'u, sıvı maddelerin *pinositoz*'u.)
—Bot. → EMME.
—Dalga ve titr. *Soğurma gücü,* bir cismin soğurduğu ışıma akısının, gelen akıya oranı.
—Fizs. kim. Katı ve sıvı maddelerin, gaz ya da sıvı durumundaki kimi cisimleri kütleleri içinde tutabilme özelliği. (Tüm diğer fazları içine alan tek bir faz, bu fazların ortadan kalkmasına koşut olarak heterojen bir sistem oluşturuyorsa genel olarak bir soğurma olayından söz edilebilir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Fizyol. Canlı bir organizmaya herhangi bir travma ya da yırtılma olmadan dıştan gelen bir maddenin epitelyumu delerek girmesi sırasındaki olayların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kim. müh. Bir gaz karışımının kimi bileşenlerini bir çözücü içinde seçimli olarak çözündürme yoluyla ayırma yöntemi. ‖ *Soğurma kolonu,* SOĞURUCU'nun eşanlamlısı.
—Küm. kur. YUTMA'nın eşanlamlısı.
—Pedol. *Soğurma gücü,* negatif elektrik yüklü toprak koloitlerinin (killer ve hümik asitler), pozitif yüklü katyonları tutma özelliği. (Gerçekte toprağın besleme kapasitesi bu özellikten kaynaklanır. Böylece tutulan, iyonlarla, toprakta bulunan bazlar arasında değiş tokuşlar meydana gelir.)
—Su işler. *Soğurma çukuru,* atık suların son arıtma işlemini sağlayan, sürekli bir bitki örtüsüyle kaplı akaçların tümü. (Eşanl. SIZDIRMA ÇUKURU.)
—ANSİKL. Astrofiz. Gökcisimlerinden bize gelen ışıma, geçtiği yol boyunca uğradığı soğurma nedeniyle zayıflar. Sürekli olan bu soğurma bütün dalga boylarında etkilidir; çok dar kimi dalga boyu alanlarında da oluşabilir ve gökcismi tayfında, soğurucu ortamın ayırtedici özelliklerini belirleyen soğurma tayf çizgileri* biçiminde ortaya çıkar. Ayrıca, yıldızların ve gökadaların yayımladığı ışık, bu gökcisimlerinin kimyasal bileşiminin ve bu ortamda egemen fiziksel koşulların ayırtedici özellikleri olan soğurma tayf çizgileri sergiler.
—Fiz. Bir enerji akısı maddesel bir ortamdan geçtiğinde, enerjinin ancak bir bölümü iletilir; geri kalanı ise ortamda başka bir enerji biçimine dönüşür. Böylece bir sıvıdan, bir katıdan ya da canlı bir doku içinden geçen bir ses dalgası, enerjisinin bir bölümünü ısı biçiminde dağıtır yani, soğurucu ortam moleküllerinin ısıl çalkantısının artmasına yarar. Elektromanyetik bir ışıma sözkonusu olduğunda kaybedilen enerji foton enerjisinin bir bölümüdür: bu da atom çekirdeklerini, atomları ya da soğurucu maddenin ortak hareketlerini uyarmaya yarar. (→ FONON, EİNSTEİN KATSAYILARI.) Belirli bir ortamda bir dalga ya da bir ışınımın soğurulması, genel olarak, bunun frekansına bağlıdır. Soğurulmanın sıfır ya da çok zayıf olması halinde ortamın, bu ışınım için, bu frekansta *saydam* olduğu söylenir. Saydam cisimlerin rengi, bunların görünen ışığın çeşitli frekanslarını nasıl soğurduklarına bağlıdır. Belirli bir ışınım ve ortam için, frekansın fonksiyonu olarak soğurulmanın değişimleri ortamın dağılma*sına sıkı sıkıya bağlıdır. Bazı frekanslar için soğurulma çok büyük olur. İletilen ışığın tayf çözümlemesi, *soğurma çizgileri** denilen karanlık çizgiler sergiler. Bu çizgilerden ya da kimi zaman bantlardan oluşan soğurma tayfı, ışığın içinden geçtiği ortamdaki atomların ya da moleküllerin enerji düzeylerini belirtir. (→ TAYFGÖZLEM.)

SOĞURMA

—Fizs. kim. Soğurmada, soğurulan maddenin soğurucu madde tarafından tümüyle emilmesine karşın yüzde* tutma, yalnızca bir yüzey olayıdır. Gazların sıvı ya da katı maddeler tarafından soğurulması, soğurulma olaylarının en önemlileridir. (Bir gazın bir sıvı tarafından soğurulması olayına, aynı zamanda çözünme* de denir.) Bir maddenin soğurma gücü, bu maddenin durumuna bağlıdır: nitekim karbon toz halinde yüksek soğurma özelliği gösteren bir maddedir; sıcaklık düştükçe bu özelliği daha da artar.
—Fizyol. *Sindirim soğurması,* özellikle incebağırsakta olur. Sindirilmiş maddeler bağırsak mukozasındaki tümürleri geçerek kan ya da lenf dolaşımına katılır. Soğurma, yalnızca fizik bir geçişme olayına indirgenemez. Epitelyum mukozası düzeyinde karmaşık fizyolojik bir etkinlik ortaya çıkar; burada hücre içi enzimler işe ka-

6 silindirli bir otomobil motorunun soğutma devresi
1. Hava akısı; 2. Su pompası miline tespit edilmiş vantilatör;
3. Boşaltma musluğu;
4. Yanal su kutularıyla bir arada bulunan radyatör (yatay su dolaşımı);
5. Su pompası;
6. Isılkontak;
7. Soğutulmuş su devresi;
8. Motor bloku;
9. Silindirler üzerindeki dağıtım borusu;
10. Klima aygıtı için yardımcı sıcak su devresi;
11. Yardımcı soğutulmuş su geri dönüş devresi;
12. Radyatöre sıcak su geri dönüş devresi;
13. Genişleme kabı;
14. Termostat;
15. Klimanın radyatörü.

Peugeot belgesine göre

nşır (sindirim-soğurma olayları).
Solunum soğurması, akciğer kılcaldamarlarında basit bir yayınmayla gerçekleşir. Böylece solunan maddelerin büyük bir bölümü organizmaya hızla girmiş olur.
Deri soğurması, bir maddenin deriden geçip altderi damarlarında kana karışmasıdır. Geçiş önemli bir koruma öğesi olan boynuzsu tabakada bir engelle karşılaşır ve üstderinin bütünlüğü ile giren maddenin özelliklerine göre değişir. Küçük yaştaki çocukta bu geçiş çok önemlidir. Kortizon ya da salisilik asit gibi ilaçların büyük yüzeylere uygulanması önemli kazalara yol açabilir.

SOĞURMAK g. f. Fiz. ve Kim. Bir madde ya da bir ortam için, sıvı ya da gaz haldeki başka bir maddeyi ya da herhangi bir enerji biçimini emmek, bünyesinde toplamak.

◆ **soğrulmak** edilg. f. (*soğurulmak* > *soğrulmak*). Bir gaz, bir sıvı ya da bir enerji türünden söz ederken, başka bir madde tarafından emilmek, onun bünyesine girmek.

SOĞURMALI sıf. Soğurma yoluyla çalışan.
—Soğut. san. *Soğurmalı soğutma makinesi*, içindeki soğutucu akışkanın her çevrimde bir kez soğurulduğu makine. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Soğurmalı-yayınımlı sistem*, devrenin çeşitli bölümlerinde toplam basıncı dengeleyebilmek için soğutucu akışkan ve soğurucudan başka hidrojen gibi ek bir etkeni de devresinde bulunduran sistem.
—ANSİKL. Soğurmalı bir soğutma makinesinde, kompresör hariç, sıkıştırmalı bir soğutma makinesinde bulunan bütün organlar bulunur: yoğuşturucu, genişleme valfi, buharlaştırıcı. Sıkıştırma üç işlemle gerçekleştirilir: alçak basınçtaki soğutucu akışkan buharları bir *soğurucu* içinde soğurucu akışkan tarafından emilir ve çözelti haline getirilir; bir pompa bu çözeltiyi sıkıştırarak bir *kaynatıcı*'nın ya da *jeneratör*'ün içine basar. Burada yüksek basınçta gerçekleştirilen damıtma sonucunda yeniden soğutucu akışkan buharları elde edilir. Sürekli bir çalışma sağlayabilmek için kaynatıcıda fakirleşen çözelti yeniden soğurucu içine püskürtülür ve burada yeniden zenginleşir. Pompanın tükettiği mekanik enerji, bir kompresörün gerektirdiği mekanik enerjinin çok küçük bir bölümü kadardır; buna karşılık makinenin kaynatıcısı ısıl enerji tüketir.

SOĞURMAÖLÇER a. Anal. kim. Kimyasal çözümlemelerde gazların sıvılar tarafından soğurulmasını ölçmeye yarayan aygıt.

SOĞURMAÖLÇÜM a. Moleküllerin ya da iyonların ışığı soğurma özelliğinden yararlanan fizikokimyasal çözümleme tekniği. (→ SPEKTROFOTOMETRİ.)

SOĞURUCU a. Kim. ve Fiz. Soğurma özelliği gösteren madde.
—Bot. *Soğurucu* ya da *emici kıllar*, köklerin alt ucunda kılıf halinde toplanmış üstderi hücreleri. (Her bir emici kıl, çok büyük kofullu ve ince pektoselüloz çeperli bir hücredir ve sayıca çok fazladır [cm²'de 200 ila 2 000]; çok büyük yüzeyleri sayesinde [kimi zaman tek bir bitki için onlarca metre kare] topraktan suyun ve mineral tuzların soğurulmasını kolaylaştırırlar. Ömürleri birkaç günle birkaç hafta arasında değişir. Kökün büyümesi sırasında en eskiler yozlaşırken yenileri yüksükten uzak olmayan uç yakınında gelişir; fakat bu gelişme, kök ekseninin uzamasından dolayı kopmamak için büyüme bölgesinin dışında gerçekleşir.)
—Elektrotekn. *Dalga soğurucusu*, hatlar üzerine seri bağlanan indüktans bobinlerinden ya da toprak hattına paralel bağlı sığalardan oluşan ve şebekeyi aşırıgerilimlere karşı korumaya yarayan aygıt. (Hareketli dalgaları ve salınımları değişikliğe uğratır.)
—Isıt. havld. ve Isıbil. Bir güneş toplayıcısının, ışımayı soğuran ve içinden ısıtılacak akışkanın geçtiği yalıtılmış arka yüzü.
—Kim. müh. Bir gaz karışımı içindeki kimi bileşenleri ayırmaya yarayan aygıt. (Eşanl. SOĞURMA KOLONU.) [Bk. *ansikl.* böl. Petr. san.]
—Nük. müh. Birtakım parçacıkları (örneğin nötronlar) ya da ışımaları (γ, X ışınları) soğurmaya yarayan malzeme ya da ekran.
—Polim. ve Tekst. Makromoleküllü malzemeleri (plastik maddeler, elastomerler, tekstil elyafı) morötesi ışınımların bozucu etkilerine karşı korumak üzere bu maddelere katılan ürün. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Soğut. san. Soğurmalı bir soğutma makinesinde, gaz halindeki soğutucu akışkanın soğuran bir çözelti içinde çözündüğü bölüm. (Eşanl. ABSORPLAYICI.)
◆ sıf. Soğurabilen, soğurma özelliği olan şey için kullanılır.
—Pedol. *Soğurucu kompleks*, soğurucu gücü toprağın organik ve mineral koloitlerinin (humuslu maddeler, killer, demir, alüminyum hidroksitler) tümü; bunların özellikleri *soğurma gücü*'nü belirler. (Yüzeylerindeki güçlü negatif yükleriyle bu koloitler, toprak, iç çözeltisi ve bitkiler arasında, kalsiyum ve potasyum iyonları gibi besleciyi mineral elementler için değiş tokuş kaynaklarıdır. Toprağın kimyasal özellikleri ve verimliliği soğurma gücüne bağımlıdır.)
—ANSİKL. Petr. san. Gaz, en ağır bileşenleri giderilecek nemli doğal bir gaz ya da hidrojensülfürü ile karbondioksidi uzaklaştırılacak asitli doğal bir gaz olabilir. Birinci durumda gaz, soğurma kolonunda soğurma yağı içinde ters akımla dolaştırılır; böylece kolonun üst bölümünden kuru gaz, alt bölümünden soğurulmuş çeşitli hidrokarbonlar bakımından zengin bir yağ elde edilir; hidrokarbonlar daha sonra yeniden buharlaştırılır. İkinci durumda gaz bir etanolamin çözeltisi içinden geçirilir.
—Polim. ve Tekst. Makromoleküllü bir malzeme, morötesi ışınımların etkisi altında kaldığında, bu malzemenin yapısında yer alan kimyasal gruplardan bazıları fotonları soğurarak daha yüksek enerjili bir duruma geçer (uyarılmış durum). Böylece soğurulan enerji ya değişik biçimlerde geri verilir ya da malzemede çeşitli kimyasal dönüşümlere (buna bozunma denir) yol açar. Bozunmayı önlemek üzere malzemeye, ışınımlarla taşınan enerjiyi soğuran ve bu enerjiyi bozunmaya yol açmayacak biçimde geri veren (örneğin ısıl) çeşitli katkı ürünleri katılır. Soğurucu olarak kullanılan maddelerin en önemlileri, fenoller ve sinamik asidin türevleridir.

SOĞURUCULUK a. Opt. Bir maddenin monokromatik ışınımlar için soğurma gücünü niteleyen büyüklük.
—ANSİKL. Bir çözeltinin soğuruculuğu, gelen ışık yeğinliği I_0'ın iletilen yeğinlik I'ye oranının logaritması olarak tanımlanır. Bu büyüklük, monokromatik ışıkta Lambert-Beer yasasıyla verilir: $\log I_0/I = kcl$; burada c çözeltinin derişimi, l geçilen kalınlık, k ise bir değişmezdir. Bu bağıntı, çözeltinin ilettiği yeğinliği, derişimi bilinen bir çözeltiden geçen yeğinlikle karşılaştırmayı sağlayan soğurma ışıkölçerleri ya da renkölçerler yardımıyla c derişimini belirlemeye olanak verir.

SOĞUŞMAK gçz. f. **1.** *Esk.* Suyu çekilmek; soğulmak. **—2.** Toprak sözkonusuysa, suyu emip tavlanmak.

SOĞUTKAN → SOĞUTUCU.

SOĞUTMA a. Soğutmak eylemi.
—Bes. san. Donma noktasına getirmeden besin maddelerinin sıcaklığını yapay yolla düşürme. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Birac. *Birayı soğutma*, süzmeden ya da doldurmadan önce birayı soğuk hale getirme.
—Camc. Camın yapımı sırasında oluşan gerilimin azaltılması için uygulanan tavlama* işleminde ikinci aşama. (Gerilimleri, daha önceden saptanan en yüksek düzeyin altında tutmak için camın yavaş yavaş oda ısısına kadar soğutulması işlemidir.)
—Isıl. mot. Bir ısıl motorda gaz karışımının silindirlerde yanması sonucu açığa çıkan ısının bir bölümünü çevreye atmaya dayanan işlem. ‖ *Soğutma devresi*, bu amaçla kullanılan düzeneklerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mad. oc. Yerinde kayaçların verdiği yüksek ısı (Güney Afrika'daki kimi altın, Alsace'daki potas ve kimi kömür yataklarında 50 °C'ın üzerinde) nedeniyle derin ocak havasının sıcaklığını kısmen ya da tümüyle düşürme.
—Metalürj. Isınmış metal bir parçanın, bir malzemenin ya da bir donanımın istenen sıcaklığa düşürülmesini sağlamak üzere uygulanan işlem. ‖ *Soğutma borusu*, yüksekfırın çevresindeki tüyer kuşağına yerleştirilen, basınçlı suyla soğutulan ve dökme bakırdan yapılan boru; potanın üstündeki ateşe dayanıklı çeperin içinden geçirilen bu boru, yüksekfırının koruyucu zırhı ile sızdırmaz konik bir dayanak içine sokulan her tüyer arasında sızdırmaz, esnek ve soğuk bir bağlantı meydana getirir. (Soğutma boruları yıllarca dayanabilir. Zedelendiklerinde, delindiklerinde ya da yandıklarında kolayca değiştirilebilen tüyerlerin boyut ve ağırlıklarının küçültülmeleri sağlarlar.) ‖ *Soğutma plakası*, bir yüksekfırının ya da bir elektrik fırının koruyucu zırhının soğutulmasını sağlayan metal plaka. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Soğutma sıvısı*, ısınan bir donanımı, bir aygıtı ya da bir metal parçayı soğutmakta kullanılan sıvı. ‖ *Soğutma suyu*, metalürjik işlemlerde soğutucu olarak kullanılan su. ‖ *Soğutma süresi*, metal bir parçanın istenen sıcaklığa düşmesi için gerekli olan süre. ‖ *Ani soğutma*, eriyik halindeki bir metal ya da bir alaşımı son derece hızlı bir biçimde soğutma (10^7K/sn'lik bir hızla yapılan ani soğutma, *metal cam* adı verilen amorf metallerin elde edilmesini sağlar.) ‖ *Denetimli soğutma*, pul denen küçük iç yırtılmaların oluşmasını önlemek amacıyla dövülmüş ya da haddelenmiş çelik parçaları çok yavaş biçimde soğutma yöntemi.
—Parf. Alkollü bir ürünün, bileşiminde bulunan eser miktardaki bitkisel mumu, reçineyi ve gresi çöktürmek için 0-2°C arasındaki bir sıcaklıkta soğutulması yöntemi; ürün daha sonra yeniden ısıtılmadan önce bir süzme işleminden geçirilir. (İşlemin amacı ürünün berraklığını ve daha iyi korunmasını sağlamaktır.)
—Petr. san. Kraking tepkimesini durdurmak ya da bu tepkimedeki ısıverme özelliğini kontrol etmek amacıyla bir arıtma iş-

lemi sırasında bir ürünü aniden soğutmak eylemi.

—Soğut. san. Yapay olarak, çevre sıcaklığından daha düşük sıcaklıklar elde etmeye dayanan işlem. ‖ Çoğunlukla bir sıcaklık düşmesiyle sonuçlanan ısı alma olayı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Ara soğutma*, bir akışkanı iki sıkıştırma kademesi arasında soğutma. ‖ *Manyetik soğutma*, paramanyetik bir maddenin manyetikliğini adiyabatik olarak gidererek gerçekleştirilen soğutma. ‖ *Nükleer soğutma*, çekirdeğin manyetik momentleri üzerinde gerçekleştirilen manyetik soğutma.

—ANSİKL. Bes. san. Soğutma kimyasal enzim tepkimelerini yavaşlatıp mikroorganizmaların çoğalmasını geciktirerek besin maddelerini ilk hallerine çok yakın bir halde saklamaya olanak verir. İster canlı, ister cansız olsun maddenin bozulma mekanizmalarını ve canlı organların hücre metabolizmasını (solunum, büyüme ve olgunlaşma) frenler. Soğutma, mikrop popülasyonlarının çoğalmasını geciktirmekle birlikte ancak sınırlı sayıda mikrobun ölmesini sağlar. Ürünlerin başlangıçta mikroplara bulaşması önemli rol oynar; çok kısa süreli de olsa her sıcaklık artışı mikroorganizmaların gelişiminde hızlanmaya neden olur. Bu yüzden soğutma, mikropsuz bir ürüne uygulanmalı ve ürünün toplanmasından tüketimine kadar aralıksız sürdürülmelidir. Bununla birlikte saklama süresi yine de sınırlıdır ve üründen ürüne değişir.

—Isıl. mot. Bir motorda gaz karışımının yanışı sırasında, silindirler soğutma yapılmaması durumunda yağlamayı olanaksız kılacak bir sıcaklığa kadar ısınır.

Genellikle, silindir grubunun zarfı, içinde su dolaşan bir gömlek oluşturur; çeperlere temas eden su akımı, açığa çıkan ısının bir bölümünü alarak radyatör peteği içinden geçen havaya verir ve yeniden gömleğe döner. Eskiden yüksek kapasiteli bir radyatör gerektiren basit termosifon etkisiyle sağlanan bu dolaşım günümüzde, motorun krank miliyle kumanda edilen bir pompayla gerçekleştirilir. Peteğin iç yüzeyi önüne yerleştirilen bir vantilatör yardımıyla sıvının radyatörde soğuması hızlandırılır. Eskiden, genellikle bir kayışla krank milinden hareket alan vantilatör, birçok motorda, bir termostatın kumanda ettiği bağımsız bir elektrik motoruyla tahrik edilen bir organa dönüşmüştür. Kimi araba ve kamyonlarda soğutma bazen bir türbinden gönderilen hava akımıyla doğrudan yapılır. Motosikletlerde bu işlem, silindir gövdesinde ve kafasında bulunan kanatçıkların arasında havanın dolaşmasıyla sağlanır. Scooter'larda küçük bir türbinin bastığı hava, motoru çevreleyen bir gömlek içinde dolaştıktan sonra dışarı atılır. Bununla birlikte suyla soğutma motosikletlerde bile gittikçe yaygınlaşmaktadır.

—Metalürj. *Soğutma plakası.* Yatay plakalar ya da başka bir deyişle kutular, yüksekfırının çeperi ile koruyucu zırhı arasına yatay olarak yerleştirilen parçalardır; suyla soğutulan bu parçalar, koruyucu zırh üzerine monte edilir. Ateşe dayanıklı tuğlalar, bu plakaların üzerine döşenir ve bu plakalar tarafından soğutulur. Düşey plakalar ise koruyucu zırhın iç çeperine bir dama tahtası gibi döşenir; böylece kapladıkları yüzeyin en iyi biçimde soğutulmasını ve korunmasını sağlarlar. Boyutları çok büyük olan dikdörtgen biçimindeki bu kalın plakalar (1 m × 1,60 m), birbirine paralel olarak sıralanan 4 ile 6 çelik borunun çevresine dökülerek özel bir dökme demirden hazırlanırlar. Bu boruların içinden basınçlı yumuşak su dolaştırılır. Böylece hızla soğutulan düşey plakalar, yüksekfırının ateşe dayanıklı kaplamasının dökülmesinden sonra bile düzensiz ısı akılarına karşı 5-10 yıl kadar dayanabilirler.

—Soğut. san. Büyük bir çeşitlilik göstermelerine rağmen bütün soğutma işlemleri aynı fizik ilkesine dayanır. Bununla birlikte, soğutma tekniğinin tarihsel gelişimi iki alanın belirginleşmesine yol açmıştır: çevre sıcaklığı ile 120 K arasındaki sıcaklıklardan yararlanan soğutma sanayisi ve bunlardan daha düşük sıcaklıkları kullanan derinsoğutma tekniği. Sanayisel gereksinmeler için, hemen her zaman bir çevrime göre çalışan makinelerle gerçekleştirilen sürekli üretim yöntemleri kullanılır.

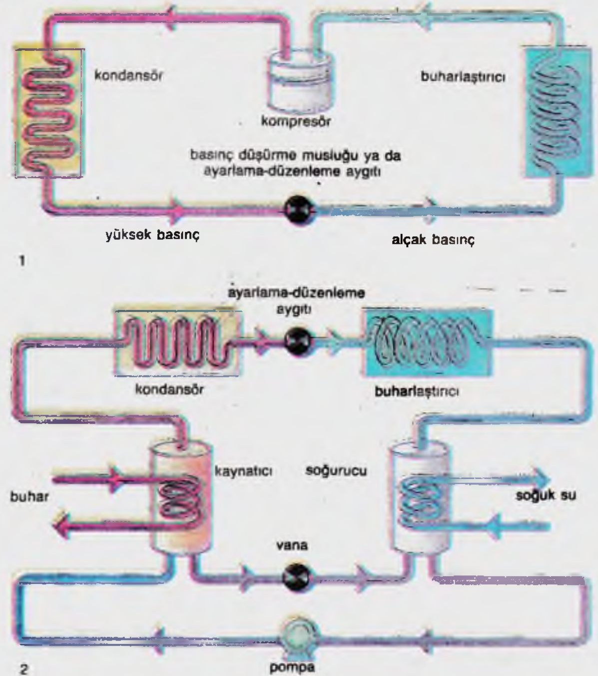

bayındırlık çalışmalarında uygulanan **soğutma** tekniği (sıvı azotla toprağın dondurulması)

Soğutma birçok alanda uygulanır. Biyokimyasal tepkimeleri ve biyolojik süreçleri yavaşlatmaya ve denetlemeye olanak verdiğinden tarım-besin sanayisinde, eczacılık ve tıpta soğutmadan önemli ölçüde yararlanılır: besin maddelerini ya da biyoloji ürünlerini (kan plazması, sperm, kemik iliği vb.) kısa ya da uzun süre saklamak için soğutma, dondurma, liyofilleştirme; mayalanmayı yönlendirme (biracılık), kışlama, kimi eczacılık ürünlerinin (serumlar, aşılar, antibiyotikler) üretimi vb. Sıcaklığına etkiyerek bir karışımın bileşimi değiştirilebilir. Birçok ayırma sürecinde (örneğin, soğukderişim) ve daha yalın olarak havadaki nem oranını denetlemekte (iklimlendirme) soğutmaya başvurulması bundan kaynaklanır. Son olarak bir maddenin kendine özgü özelliklerini değiştirmeye olanak veren çok sayıdaki uygulamadan söz edilebilir: katılaştırma (toprağın dondurulması), kırılganlaştırma.

SOĞUTMAÇ → SOĞUTUCU.

SOĞUTMAK → SOĞUMAK.

1. Basınçlı bir **soğutucunun** çalışma ilkesi; 2. Soğurmalı bir **soğutucunun** çalışma ilkesi.

SOĞUTUCU a. **1.** Soğut. san. Sıcaklığı bir soğutma makinesiyle düşürülebilen ve ayarlanabilen, ısıl bakımdan yalıtılmış, boyutları sınırlı dolap; buzdolabı, frijider. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir akışkanı (hava, su, yağ, salamura, bira, süt, şıra vb.) soğutmak için kullanılan ısı değiştiricisi.

—Hidr. bağl. Çimento klinkerini fırının pişirme bölgesi çıkışında soğutmaya ve böylece çekilen ısıyla yanma için gerekli ikincil havayı ısıtmaya olanak veren aygıt.

—Isıbil. Bir sıvıyı ya da bir gazı daha soğuk bir akışkanla, genellikle su, kimi zaman da amonyak ya da propanla soğutan ısı değiştiricisi. ‖ *Hava soğutucusu*, içinden geçen havanın sıcaklığını düşürmek için kullanılan ısı değiştiricisi. (Hava ya soğuk bir yüzeyle [kuru hava soğutucusu] ya da bir sıvıyla [ıslak hava soğutucusu] temas ederek konveksiyonla soğur.)

—Mak. san. Bir makine ya da mekanik organa, ısınmasını önlemek için takılan düzenek.

—Petr. san. *Kazıyıcılı soğutucu*, parafini gidermek için bir yağı düşük sıcaklıkta soğutmaya yarayan değiştirici; bu aygıtın boruları, çöken parafini temizleyen kazıyıcılarla donatılmıştır.

◆ sıf. **1.** Soğuk üreten ya da soğuk üretimiyle ilgili olana denir. (Örneğin soğutucu dolaplar, depolar, taşıtlar soğutucu bir makineyle ve uygun bir sıcaklık yalıtımıyla donatılır. Soğutucu bir tesiste ya da makinede çeşitli parçalar, bir soğutma devresi oluşturan termodinamik olayları sağlayan bir sıvının etkisinde kalır. Bu gibi makinelerin en yaygın olanları buhar basıncıyla, buhar fışkırmasıyla ya da buhar soğurmayla çalışan makinelerdir.) **—2.** Sıcaklığı düşürmeye yarayan bir sistem, donanım ya da aygıt için kullanılır.

—Bes. san. *Soğutucu kamyon*, soğutulmuş ya da dondurulmuş besin maddelerini taşımaya yarayan ve soğutma tertibatı ile donatılmış olan motorlu taşıt. ‖ *Soğutucu vitrin*, kolaylıkla bozulabilen, özellikle aşırı dondurulmuş besinlerin sergilendiği açık ve çoğunlukla serbestçe kullanılan camekânlı dolap. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Soğut san. *Soğutucu akışkan*, düşük sıcaklıktaki bir ortamdan ısı çekerek daha yüksek sıcaklıktaki bir ortama verebilmek için hal değişimi bir soğutma çevrimine göre sağlanan akışkan. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Soğutucu karışım*, su ya da ufalanmış buz içine kimi tuzların katılmasıyla elde

edilen ve tuzun su içinde çözünmesi ya da buzun erime noktasının düşmesiyle soğutmayı sağlayan karışım. || *Soğutucu taşıt,* ısıl olarak yalıtılmış ve soğutma makinesi yerine başka bir soğuk kaynağıyla (buz, karbondioksit buzu, ötektik levha, sıvılaştırılmış gazlar) donatılmış taşıt. (Bu durumda *frigorifik taşıt*'tan söz edilir.)
—ANSİKL. Bes. san. Soğukluğun tekdüze dağılmasını sağlamak için soğutucu vitrinler, hava dolaşımını sağlayan vantilatörlerle donatılır. Büyük boyutlardaki vitrinlerde üst üste yerleştirilmiş raflar bulunur. Bunlar daha çok malın sergilenmesi içindir. Soğuk kaybını sınırlamak için bu gibi açık dolaplarda hizmet süresi dışındaki zamanlarda "gece örtüsü" kullanılabilir.
—Metalürj. Bir döküm kalıbında, kalıbın çeperinden biraz aralıklı olarak döşenen ya da bu çeperin doğrudan bir öğesini meydana getiren ve dökülmüş parçanın herhangi bir bölgesinin hızla soğutulmasını sağlayan metal parça. (Soğutucu, parçanın gerek kütlece etli bölümlerinin soğumasını hızlandırmak, gerek kısmen eşsıcak bir soğutmayla parçanın bu bölgelerinde meydana gelebilecek çekinti boşlukları ya da başka özürlerin oluşmasını önlemek, gerekse kimi dökme demirlerde olduğu gibi dökümle sert bir yapı elde etmek amacıyla kullanılır. İç soğutucular ise katılaşmadan sonra parçaya gömülü olarak kalır.)
—Soğut. san. İlk elektrikli soğutucu 1913'te Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıktı. Günümüzde soğutucular, kapısı bulunan yalıtılmış bir hacimden ve bir soğutucu akışkanın buharlaşmasıyla soğutucu etki yapan bir organdan oluşur. Gövdesi çoğunlukla boyalı ya da yaprak sactan olan soğutucunun iç gövdesi plastikten (ABS) ya da metalden (işlenmiş alüminyum ya da inox) yapılır; ısıl yalıtım poliüretan köpüğüyle gerçekleştirilir; soğutma, küçük kamping soğutucularında kullanılan soğurmalı sistem yerine çoğunlukla sıkıştırmalı sistemle gerçekleştirilir. Soğutucunun içinde sıcaklığı −6°C'tan daha düşük (ya da ona eşit) olan ve içinde buz kabı bulunan bir bölme ile sıcaklığı +2 ila +8 °C arasında değişen, taze yiyeceklerin saklandığı bir bölme bulunur; bu bölme yerleri değiştirilebilen raflarla ve çeşitli gözlerle (sebzelik) donatılmıştır. Sıcaklık bir termostatın kontrolünde sabit tutulur. Otomatik buz çözme ya bir saat sistemiyle her 24 saatte bir aygıtın belirli bir süre durdurulmasıyla ya da kompresörün her duruşunda buzları çözen bir sistemle gerçekleştirilir; su dışarda bulunan bir kaba akar ve burada buharlaşır.
Dondurulmuş yiyeceklerin kullanılmaya başlaması ve daha sonra evlerde derin dondurma uygulanması soğutucu-koruyucuların ve soğutucu-dondurucuların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bunların her ikisi de düşük sıcaklık bölmesi hacminin büyümesi ve sıcaklığın birinci tip aygıtlarda −12 ila −18 °C'a ve ikinci tip aygıtlarda −32 °C'a kadar düşürülmesiyle belirginleşir. Bazı soğutucu-dondurucularda, ayrıca, alt bölümde şarap ve peynir saklamak için sıcaklığı +10 ve 13 °C arasında tutulan bir bölme bulunur. Soğutucu-koruyucuların çalışması bir tek kompresörle, hacmi 90 l'den daha büyük olan soğutucu-dondurucunun çalışması ise iki kompresörle gerçekleştirilir. Çok büyük hacimli aygıtlarda soğuk hava üflenerek soğutucu içinde sıcaklığın homojen biçimde dağılması sağlanır ve aynı zamanda buzlanma önlenir.
• Bir soğutucu akışkan termodinamik ölçütler (optimum verimin elde edilmesi), teknik ölçütler (makinenin yapıldığı maddeler ve yağlama yağı üzerindeki etki), güvenlik ölçütleri (zehirlilik,tutuşkanlık) ve ekonomik ölçütler göz önüne alınarak seçilir.
En çok kullanılan soğutucu akışkanlar şunlardır: orta düşük sıcaklıkta çalışan yüksek güçlü tesislerde amonyak (NH_3), ev tipi ya da ticari buzdolaplarında kullanılan $R_{12}(CF_2Cl_2)$, türbokompresörlü klima tesislerinde kullanılan $R_{11}(CFCl_3)$, $R_{13}(C_2F_3Cl_3)$ ya da R_{114} $(C_2F_4Cl_2)$ gibi halojenli hidrokarbonlar ya da $R_{22}(CHClF_2)$ ve $R_{115}(C_2ClF_5)$'in karışımından oluşan R_{502} gibi eşkaynar karışımlar.

SOĞUTUCU-DONDURUCU a. Biri soğutma, öbürü derindondurma ya da donmuş ürünleri koruma için, farklı sıcaklıklarda iki bölmeyle donatılmış soğutucu aygıt.

SOĞUTUCU-KORUYUCU a. Düşük sıcklıktaki bölmesi, aşırıdonmuş ürünleri −18 °C'ta uzun süre korumaya olanak veren soğutucu.

SOĞUTULMAK → SOĞUMAK.

SOHA a. (rusça sözc.). Eskiden Finlandiya, Baltık ülkeleri ve Rusya'da kullanılan ve ön takımı olmayan bir tür saban.

SOHAG, Mısır'da kent, Yukarı Mısır'da, il merkezi; 132 965 nüf. Tekstil (pamuk) sanayisi. —Yakınlarında, Deyr ül-Ahmer ve Deyr ül-Ebyad'ın kıpti manastırları. — *Sohag ili,* 1 540 km²; 2 455 134 nüf.

SOHBET, -ti a. (ar. *ṣoḥbet*). **1.** İki ya da birkaç kişinin genellikle belirli bir amaç gütmeden samimi bir havada yaptıkları karşılıklı konuşma; yarenlik, hasbıhal, muhabbet: *Sohbet uzayıp gitti. Telefon sohbeti.* **—2.** Bir kimsenin sohbet sırasındaki konuşma biçimi: *Sohbeti tatlı bir insan.* **—3.** Bir kimseyle, belli bir konuda ve samimi bir havada yapılan konuşma, söyleşi: *Edebiyat sohbetleri.* **—4.** *Sohbet etmek,* karşılıklı konuşarak hoşça vakit geçirmek; yarenlik etmek.
—*Esk.* **1.** Hz. Muhammet'le yüz yüze konuşma ya da onunla aynı ortamda bulunmak: *Adab-ı sohbet* (konuşma görgüsü, konuşma kuralları). **—2.** *Sohbet-i yaran,* dostlar sohbeti.
—Ed. → SÖYLEŞİ.
—Folk. *Sohbet ahbapları,* bazı yörelerde kış geceleri düzenlenen sohbet toplantılarına katılanlara verilen ad. (*Yaren* de denir.) || *Sohbet toplantıları,* Anadolu'nun bazı yörelerinde kış geceleri erkekler tarafından düzenlenen yemekli toplantılar. (*Sohbet yeme, yaren gezmesi, yaren toplantıları* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—İsl. Hz. Muhammet ile müslüman olarak yüz yüze görüşmüş olma onuru. (Hz. Muhammet ile müslüman olarak görüşmüşler anlamına gelen *sahabe* ve *ashab* terimleri bu sözcükten türemiştir.)
—Res. Aralarında iletişim kuran kimliği belirli kişileri bir arada betimleyen resim. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tasav. Gönüllerde Tanrı aşkını uyandırmak ve canlı tutmak için tasavvuf âşıklarının aralarında yaptıkları konuşma; sufinin kendisini Tanrı ile birlikte bilmesinden doğan aşk ve cezbe durumu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Folk. Sohbet toplantıları, birbirlerini tanıyan belli kişiler arasında düzenlenir, kış mevsimi boyunca haftada bir kez olmak üzere sürdürülür. Her hafta bir ya da iki kişi birleşerek yemek düzenler, bu nedenle sohbet ahbaplarının sayısı 12-24 arasında değişir, bazen üç kişilik gruplar halinde 36'ya çıktığı da olur. Bu toplantılar aynı zamanda bir öğrenme ve tecrübe kazanma meclisidir. Toplantıları "büyük başağa" denilen kişi yönetir, "küçük başağa" onun yardımcısıdır, orta hizmeti gören kişiye de "yamak" denir. Toplantıya katılanlara öğütler verilir; birinin uygunsuz bir davranışı olmuşsa eleştirisi yapılıp nasıl davranması gerektiği öğretilir; gerekirse ihtar edilir ya da ceza verilir. Bu toplantılarda oturmanın, konuşmanın, dışarı çıkıp gelmenin, yemek yemenin bir adabı vardır. Katılanlardan biri dışarıda uygunsuz bir davranışta bulunmuş ve yarenlerden biri bunu görmüşse "erkânsın" der ve öteki hemen davranışını düzeltir. Her sohbet gecesinde bir sonraki sohbetin nerede düzenleneceği karara bağlanır. Buna "ocak verme" denir. Gelecek toplantıya talip olanlar yamak vasıtasıyla bunu büyük başağaya duyururlar. Birden çok talip varsa karar toplantıya katılanlar tarafından verilir. Sohbet toplantıları, bugün de Anadolu'nun çeşitli yörelerinde sürdürülen bir gelenektir.
—Res. İtalyan kökenli *Kutsal sohbet (Sacra Conversazione)* Meryem Ana'nın çevresine toplanmış azizler ve azizeleri betimler; bu tema XV. yy.'da Floransa ve Venedik'te geliştirildi ve Fra Angelico, Domenico Veneziano, Filippo Lippi, Botticelli, Piero Della Francesca, Giovanni Bellini gibi ressamları esinledi.
İngilizler'in *Conversation piece* adını verdikleri resim türü aynı ailenin bireyleri ni ya da bir dost topluluğunu, yaşadıkları bir mekân içerisinde (ev, bahçe) bir arada betimler. Bu kişilerin ne yapmakta oldukları (sohbet, müzikli eğlence vb.) ve ilişkileri (bakışlar, el kol hareketleri) ince ayrıntılarıyla verilir. XV. yy.'da Flandre'da ortaya çıkan (Van Eyck'in yapıtı *Arnolfini ve karısı*) bu resim türü, XVII. yy.'da Flandre'da ve Hollanda'da gelişti (Van Tilborch, Van Ostade, P. de Hooch, Rembrandt, Hals vb.), oradan, Fransa'ya (Largillière, Watteau), özellikle de İngiltere'ye ulaştı; bu son ülkede XVIII. yy.'da büyük bir yaygınlık kazandı (Philippe Mercier, Bartholomew Dandridge, Hogarth, Zoffany, sonra Gainsborough, Reynolds vb.).
—Tasav. Tasavvufta tarikat ve tekke gibi kurumların temel işlevlerinden biri de dervişler arasında herhangi bir çıkar ve ayırım gözetmeksizin Tanrı yolunda birlikte

Philadelphia Musseum of Art

Sohbet (Conversation piece)
Wanstead House'da kabul (1730)
William Hogarth'ın tablosu
John H. McFadden kol.
Philadelphia Museum of Art

ilerlerken birbirlerinden destek olma olanağı veren sohbeti canlı tutmaktır. Sufi, yalnız kendisi gibi sufi olanlarla sohbet ilişkisi kurar. Dervişlerin tasavvuftaki mertebelerine göre üç türlü sohbet vardır: 1. dervişin, manevi makamı kendisinden yukarda olanla sohbeti; 2. dervişin, kendisinden aşağı makamda olanla sohbeti (bu sohbet, sevecen ve merhametli olmayı gerektirir); 3. dervişin kendisiyle denk olanla sohbeti (bu da özveriyi [isar] ve hoşgörüyü gerektirir).

Tasavvuftaki geleneğe göre, şeyh ile sohbet eden derviş, onun dediklerinden dışarı çıkamaz.

Sohbet sırasında aşk ve cezbe durumunun doğabilmesi için şu üç koşul aranır: 1. mekân, sohbete uygun olmalıdır; 2. sohbette yabancı (gönül ehli olmayan) bulunmamalıdır; 3. sohbet, uygun zamanda yapılmalıdır.

Bektaşiler sazlı ve sözlü sohbetler yapar ve buna *muhabbet* derlerdi.

SOHO, Londra'nın ortasında semt, Charing Cross'un K.-B.'sında. Nantes fermanı'nın okunmasından sonra fransız mülteciler Soho'ya sığındılar. Semtte hâlâ XVIII. yy.'dan kalma sokaklar ve kozmopolit bir özellik vardır. Lokantalarıyla ve egzotik ürünler ticaretiyle ünlüdür.

SOHUMKALE → SUHUMİ.

SOIGNIES, hollandaca **Zinnik,** Belçika'da kent, Hainaut *arrondissement*'ının merkezi, Brüksel'in G.'inde, 23 300 nüf.

SOISSONS, Fransa'da *arrondissement* merkezi (Aisne), Aisne ırmağı kıyısında, Paris'in 90 km K.-D.'sunda; 32 144 nüf. (1992). Tarım ve büyükbaş hayvancılık. Metalürji, demir-çelik, tekstil, besin, kauçuk ve cam sanayileri. Kentteki en önemli anıt, fransız gotik üslubunun en iyi örneklerinden olan katedralle (XII.-XIII. yy.) Saint-Léger kilisesi'dir (XIII.-XIV. yy.).
—Tar. Galya-Roma döneminin *Augusta Suessionum*'udur. Daha III. yy.'da bir piskoposluk oldu ve ilk Ortaçağ'ın önemli kentlerinden biri durumuna geldi. Clovis burada Syagrius'u yendi (486). İstilalar yolu üzerinde bulunan Soissons 1814, 1815, 1870, 1914, 1918 ve 1940'ta buradan geçen ordular tarafından tahrip edildi.

SOISSONS KRALLIĞI → NEUSTRİA.

SOK a. (fr. *soc*). Tarım. UÇDEMİRİ'nin eşanlamlısı.

SOKA, Japonya'da (Honşu) kent, Tokyo (Saitama ili) yerleşme alanının kuzey-kuzey-doğusunda; 206 129 nüf. (1990). Kâğıt. Deri işleme. Makine sanayileri.

Soka-Gakkai, büyük bir propaganda siyaseti sayesinde 1950'lerden itibaren hızla gelişen japon tarikatı. Bu tarikat Niçiren'in öğretilerine bağlıdır (XIII. yy.) ve Lotus sutra'sına tapınmayı öngörür. Tarikat altı milyon civarında aileyi bünyesinde toplar.

SOKAK a. (ar. *zukāk*'tan). **1.** Bir yerleşim biriminde, iki yanı evler, dükkânlar vb. ile çevrili, gidiş gelişe açık yol: *Bir sokağın kaldırımları. Yayalara ayrılmış bir sokak. Sokağa bakan bir daire.* **—2.** Aynı sokakta oturanların, oradaki satıcıların, dükkânların, evlerin tümü: *Yangın bütün sokağı ayağa kaldırdı.* **—3.** Evin dışı, dışarısı: *Sokağa çıkmak. Sokaktan gelmek.* **—4.** *Sokak çocuğu,* zamanın büyük bir bölümünü sokakta, aile ortamının dışında geçiren, başıboş bırakılmış çocuk. ‖ *Sokak kadını, sokak kızı,* fahişe. ‖ *Sokak süpürgesi,* sokak sokak gezip dolaşan sürtük kadın. ‖ *Sokak satıcısı,* seyyar satıcı. ‖ *Bir kimseyi sokağa atmak,* bir kimseyi dışarı atmak; evinden, işinden çıkarmak. ‖ *Bir şeyi sokağa atmak,* gereksiz yere harcamak. ‖ *Sokağa atsan* "en ucuz fiyata satsan bile" anlamında kullanılır: *Sokağa atsan yine yüz bin lira.* ‖ *Sokağa dökülmek,* bir topluluk sözkonusuysa, hep birlikte dışarı çıkmak: *Yangın var diye bağırınca apartmandakilerin tümü sokağa döküldü;* sorunlarını herkese duyurmak için yürüyüşe ve gösteriye başvurmak: *Böyle yapılırsa, sonunda işçiler sokağa dökülür.* ‖ *Sokağa düşmek,* sözkonusu bir kadın ya da bir kızsa, fahişe olmak, orta malı olmak; bir şeyse, değerini yitirmek. ‖ *(Bir kimseyi) sokakta bırakmak,* onu eve almamak, içeri sokmamak: *Sizi sokakta bırakacak değiliz ya!* ‖ *(Bir şeyi) sokakta bulmamak,* onu değerli, önemli bulmak: *Biz bu yurdu sokakta bulmadık.* ‖ *Sokakta kalmak,* barınacak bir yer bulamamak. ‖ *Sokaktaki adam,* belirli bir özelliği olmayan, sıradan kimse: *Bu konuda sokaktaki adam ne düşünüyor, bilmek gerek.*
—Aydınlt. *Sokak lambası,* bir ya da birçok reflektörle donatılmış bir lamba içeren ve geceleri sokakları, meydanları, büyük alanları aydınlatmaya yarayan, genellikle yüksek bir direk tepesine monte edilmiş aydınlatma düzeneği.
—Kur. tar. Osmanlılar'da padişahlar kent içinde bir yerden bir yere giderlerken halk tarafından görülmemeleri için yolun iki tarafına gerilen bezlere verilen ad. (Bu tür bezlerle oluşturulan yollara *Halveti hümayun sokakları* da denir, süslü kâğıtlarla yapılanlar ise *Kandilli sokak* diye adlandırılırdı.)
—Tiyat. *Sokak tiyatrosu,* tiyatronun, çoğu zaman öğretici ya da siyasal nitelikte ayrı bir estetiğe sahip, sokakta, açık havada ya da tiyatro binaları dışında sergilenen gösterilere uyarlanmış biçimi. (1968'de Mehmet Ulusoy'*un Devrim için hareket tiyatrosu adıyla İstanbul'da bir grup amatörle kurduğu ve gecekondu mahallelerinde, fabrikalarda, kahvelerde, kentin işlek caddelerinde çeşitli oyunlar sunan ilk sokak tiyatrosunun etkinlikleri 1972 başlarına kadar sürmüştür.)

SOKARİS, uzanmış ve mumya gibi sargılanmış bir doğan olarak simgelenen mısır tanrısı **Sokar**'ın yunanca adı. Başlangıçta herhalde tarım tanrısıydı, çok geçmeden bir mezar tanrısı özelliklerini kazandı ve Memfis yakınındaki nekropolis'in girişinde tapınılan bir tanrı durumuna geldi. Bu kente yakın olması dolayısıyla, çok geçmeden tanrı Ptah* ile birleştirildi (ayininin bir öğesini -kralın taç giyme töreni dolayısıyla ced sütununun dikilmesi- kuşkusuz Ptah'tan aldı). Mezar tanrısı olması dolayısıyla da Osiris'e yaklaştırdı. Ptah-Sokaris-Osiris üçlüsüne uzun süre tapıldı.

SOKÇO, Güney Kore'de kent, Japon denizi kıyısında; 71 000 nüf. Besin sanayisi.

SOKET sıf. ve a. (fr. *socquette*). Kısa konçlu çorap; şoset.

SOKET a. (ing. *socket*). Aydınlt. Bir elektrik lambasının, bunu bir duya takmaya ve böylece besleme devresine bağlamaya yarayan bölümü.
—Elektron. Üzerine bir elektronik devre öğesinin takıldığı ya da bağlandığı düzenek. (Soketler özellikle entegre devreler ile birlikte kullanılır ve biri lehimleme, öbürleri sargı temas için tasarlanmış iki türü vardır. Kablolara dokunmadan, devre değiştirmeye olanak verirler ve böylece kullanımı ve bakımı kolaylaştırırlar.)

SOKKULAM → SYOKKULAM.

SOKMA a. Sokmak eylemi.
—Seksol. Kamışı dölyoluna girdirme.
—Spor. *Topu oyuna sokma,* çeşitli takım sporlarında, topun alan sınırları dışına çıkmasını izleyen ve oyunculara topu yeniden kullanma hakkını sağlayan eylem.
—Tarönc. *Sokma nokta kültürü,* adını sivri uçlu bir alet yardımıyla çanak çömlek üzerine yapılan bir bezek türünden alan, Tuna bölgesi Yenitaş kültür evresi. (Roessen, Hinkelstein ve Tisza gruplarıyla temsil edilen bu kültür, Fransa'nın batı kesimine kadar etkili oldu. Yamuk biçiminde bir plana göre yapılmış ahşap konutlar, şerit bezeme evresindekilerden daha küçüktür. Ortak konutlar yerlerini, giderek, tek bir ailenin yaşadığı evlere bıraktı. Hayvancılık önem kazandı. Şerit bezekli kaplar kültüründen sonra gelen bu kültür IV. binyıl'da Orta Yenitaş döneminde gelişti.)

SOKMAK g. f. **1.** *Bir şeyi (bir şeye, bir yere) sokmak,* onun bir şeyin içine ya da arasına girmesini sağlamak: *Anahtarı kilide sokmak. Elini cebine sokmak.* **—2.** *Bir kimseyi bir yere sokmak,* onun oraya girmesine izin vermek, bunu sağlamak, onu oraya, içeri almak: *Buraya yabancıları sokmazlar. Eylemciler, işgal ettikleri binaya polisi sokmadılar.* **—3.** *Bir şeyi, bir şeye sokmak,* sivri bir şeyi, bir şeye, bir yere batırmak, saplamak: *Toprağa kazık sokmak.* **—4.** *Bir kimseyi bir işe sokmak,* onu işe yerleştirmek, koymak. **—5.** *Bir şeyi, bir yere sokmak,* içeri girmesini sağlamak, dışardaki bir şeyi gizlice içeri geçirmek: *Ülkeye kaçak mal sokmak.* **—6.** *Bir kimseyi, bir topluluğu bir şeye (eylem) sokmak,* onları bir eyleme sürüklemek: *Ülkeyi savaşa sokmak. Beni, bu mücadeleye o soktu.* **—7.** *Bir kimseyi, bir topluluğu bir duruma, bir yola sokmak,* onu içinden çıkamayacağı, sıyrılamayacağı bir duruma getirmek: *İzlenen politika, ülkeyi bir çıkmaza sokuyor.* **—8.** *Bir kimseyi (bedenin bir yerini) sokmak,* bir böcek, zehirli bir hayvan sözkonusuysa, iğnesini, dişini batırıp zehrini akıtmak, kanını emmek: *Elimi sivrisinek, arı, yılan soktu.* **—9.** *Bir şeyi bir şeye sokmak,* o şeyle ilgisi olan ya da olmayan bir şeyi eklemek, yerleştirmek: *Konuşmasına, bu bölümü neden soktu anlayamadım. Oyunu uyarlarken, araya özgün metinde olmayan espriler sokmuş.* **—10.** *Bir yarışçıyı, bir arabayı, atı vb. bir yarışmaya sokmak,* onların yarışa katılmasını sağlamak: *Atını yarışmaya sokmak. Bazı ülkeler ekiplerini olimpiyatlara sokmuyor.* **—11.** *Bir şeyi bir şey haline sokmak,* ona belirtilen biçimi vermek, onu belirtilen biçime getirmek: *Küçük odayı çalışma odası haline soktu.* **—12.** *Bir bilgiyi, bir düşünceyi bir kimsenin kafasına, aklına sokmak,* aklına girmesini sağlamak; bir kimseye bağlanacağı bir düşünce vermek. **—13.** *Bir kimseyi sokmak,* ona, onu kıracak, incitecek sözler söylemek.

◆ **sokulmak** edilg. f. **1.** Bir şeyin içine ya da arasına girmesi yerleştirilmesi sağlanmak. **—2.** Bir yere alınmak, kabul edilmek: *On sekiz yaşından küçükler buraya sokulmaz.* **—3.** Dışardan gizlice içeri geçirilmek: *Yasadışı yollardan ülkeye sokulan uyuşturucular.* **—4.** Bir eyleme, güç bir duruma sürüklenmek: *Bir oldubittiyle savaşa sokulan ülke.* **—5.** Bir duruma getirilmek: *Bina birkaç ayda bir kütüphane haline sokuldu.*

◆ **sokuşmak** işt. f. Başkalarıyla birlikte dar bir yere girmeye çalışmak.

◆ **sokturmak** ettirg. f. *Bir şeyi, bir kimseyi bir yere sokturmak,* o şeyin, o kimsenin bir yere girmesini, oraya sokulmasını sağlamak; buna izin vermek: *Sınırdan kaçak mal sokturmak. Seni buraya sokturmayacağım.*

SOKMAN a. Eskiden mest üzerine giyilen bir tür çizmeye verilen ad.

SOKODÉ, Togo'da kent, orta bölgenin merkezi; 29 200 nüf. Ticaret merkezi. Teknik kolej.

Sokol, *Şahin* anlamına gelen ve Prag'da filozof Miroslav Tyrš (1832-1884) ile kayınbiraderi tüccar J. Fügner (1822-1865) tarafından kurulan (1862) bir jimnastik derneğini belirten çekçe sözcük. Derneğin amacı çek gençliğini beden ve yurtseverlik açısından eğitmekti. Gerçekte Sokollar, Habsburglar'a karşı olan topluluklardı. Slovenler Ljubljuna'da (1863), Polon-

yalılar Lwów'da (1867), Hırvatlar Zagreb'de (1874), Sırplar Belgrad'da (1882). Amerika'ya göç eden Slavlar buna benzer dernekler kurdular, 1914'te Habsburg İmparatorluğu zamanında ortadan kaldırılan Sokollar başlıca iç direniş öğesi oldular ve 1914'te Müttefikler'in yanında savaşan çek gönüllülerinin büyük bir bölümünü oluşturdular. Dernek, 1948'de Prag'da komünistlerin iktidarı almasından sonra dağıldı.

SOKOL, Rusya'da kent, Vologda'nın kuzeyinde; 47 800 nüf. Kâğıt. Akaçlama gereçleri. Mobilyalar. Sanayi seramikleri. Besin sanayileri.

SOKOLNİKOV (Grigoriy Yakovleviç), rus siyaset adamı (Romnah, Poltava, 1888 - ? 1939). Daha 1905'te bolşevik harekete katıldı, hapse düştü, Fransa ve İsviçre'de sürgün yaşadı. Mart 1917 devrimi'nden sonra Rusya'ya döndü ve bir süre "mejrayon"a yaklaştıktan sonra, bolşeviklere katıldı. 1917-18'de Stalin'le birlikte *Pravda*'yı yönetti. 1922-1926 arasında sovyet hükümetinde maliye komiserliğine, 1926'da Komünist parti Merkez komite üyeliğine ve Gosplan başkan yardımcılığına getirildi. 1929-1934 arasında Büyük Britanya'da SSCB temsilciliği yaptı, 1936'da tutuklandı ve 1937'de 10 yıl hapis cezasına çarptırıldı.

SOKOLOV (Yegor Timofeyeviç), rus mimar (? 1750 - Petersburg 1824). Petersburg'da çeşitli yapılar, özellikle Halk kitaplığı'nı (1796-1801) inşa etti. 1812'den sonra Moskova Restorasyon kurulu üyesi olarak, kent için bir toplu plan geliştirdi ve çeşitli yapıları restore etti.

SOKOLOV (Pyotr Fyodoroviç), rus ressam (Moskova 1791 - Starıy Merçik, Harkov, 1848). Sen-Petersburg Akademisi'nde yetişen sanatçı çok sayıda suluboya portre çalışması yaptı (*Pauline Viardot*, Rus müzesi, Sen-Petersburg; *Prens Trubetskoy*, Tretyakov galerisi, Moskova).

SOKOLOV (Pyotr Pyotroviç), rus desinatör ve ressam (Petersburg 1821 - *ay. y.* 1899), Pyotr Fyodoroviç'in oğlu. Sanat yaşamına portre ressamı olarak başladı, daha sonraları gündelik yaşam sahnelerine yöneldi ve Turgenyev'in *Bir avcının notları*, Gogol'ün *Ölü canlar* adlı yapıtlarını resimledi. Yapıtlarının çoğu Moskova'dadır (Tretyakov galerisi).

SOKOLOVA (Yevgeniya Pavlovna), rus dansçı ve bale yöneticisi (Sen-Petersburg 1850 - *ay. y.* 1925). İmparatorluk dans okulu'ndan mezun olur olmaz Sen-Petersburg İmparatorluk tiyatrosu'na alındı. Marius Petipa'nın yönetiminde en sevilen dansçılardan biriydi; 1869-1886 arasında dans etti ve öğretmenliğe başlayarak Pavlova, Karsavina, Spesivtseva ve Trefilova gibi öğrenciler yetiştirdi.

SOKOLOVA (Hilda MUNNİNGS, **Lydia** —denir), ingiliz dansçı (Wanstead, Essex, 1896 - Sevenoaks 1974). Anna Pavlova ve Mordkin tarafından yetiştirildi, Rus balelerine katılan ilk ingiliz dansçıydı (1913-1922; 1923-1929). *Till Eulenspiegel* (V. Nijinski, 1916), *la Boutique fantastique* (L. Massine, 1919), *Bülbülün şarkısı* (L. Massine, 1920), *les Biches* (B. Nijinska, 1924), *le Bal* (G. Balanchine, 1929) gibi, topluluğun repertuvarındaki birçok balede oynadı. *Dancing for Diaghilev: The Memoirs of Lydia Sokolova* (1960) başlıklı bir yapıtta Richard Buckle, Sokolova'nın anılarını topladı.

SOKOLOVSKİY (Vasiliy Daniloviç), rus mareşal (Kozliki, Grodno yakınında, 1897 - Moskova 1968). Ukraynalıydı; 1917'de çarın ordularında asteğmenlik yaptı, 1931'de Komünist parti'ye katıldı. 1939'da Moskova bölgesinde, 1941'de Timoşenko'nun yanında kurmay başkanlığı yaptı, 1943'te bir zırhlı birliğin, ardından bir ordunun başına geçirildi ve bu orduyla Vyazma, Smolensk ve Roslavl'ı geri aldı. 1944'te birinci Ukrayna cephesi komutanlığında Konyev'in yardımcılığına getirildi, Polonya ve Silezya'nın ele geçirilmesine katıldı. 1945'te Almanya'da Jukov'un kurmay başkanıydı, 1946'da mareşalliğe yükseltildi; Almanya'da başkomutan ve Berlin'de toplanan Dörtlü komisyonda Rusya'nın temsilcisi olarak Jukov'un yerini aldı. 1949 bunalımı sırasındaki uzlaşmaz tutumu, Dörtlü komisyonun işleyişini olanaksız bir duruma getirdi ve bu kuruluş işlevini yitirdi. 1949'da Silahlı kuvvetler bakan yardımcılığı ve Komünist parti Merkez komite üyeliğine getirildi. 1952-1960 arasında silahlı kuvvetler genelkurmay başkanlığını yaptı.

SOKOLOW (Anna), Polonya kökenli amerikalı dansçı ve koregraf (Hartford, Connecticut, 1915). Bir yandan Martha Graham topluluğu'nda çalıştı (1930-1939), bir yandan da Neighborhood Playhouse'da (New York'ta) Luis Horst'un yardımcılığını sürdürdü. 1934'te de kendi topluluğunu oluşturdu. 1939'da Mexico'da ilk çağdaş dans topluluğunu kurdu. Yapıtlarının çoğunu (sololar [*Mexican Retable*] ya da toplu oyunlar [*Lyric Suite*]), 1954'te yeniden kurduğu kendi dans grubu ya da Bellas Artes topluluğu için hazırladı. *Rooms* (1955), *Dreams* (1961) ve *Memories* (1967) balelerini yorumladı. 1953'ten sonra düzenli olarak İsrail İnbal topluluğu'yla çalıştı, ardından Tel-Aviv'de bir çağdaş dans topluluğu oluşturdu (1962). 1970'te Anna Sokolow's Players Project'i kurdu. Öteki yapıtları: *Steps of Silence* (1968), *Scenes from the Music of Charles Ives* (1971) ve *Homage to Federico Garcia Lorca* (1974).

Sokolow-Lyon belirtisi. Kardiyol. Bir elektrokardiyogramda sol karıncık hipertrofisinin varlığını saptamaya yarayan belirti.

SOKOTO, Nijerya'da kent, Sokoto ırmağı kıyısında, Sokoto eyaletinin merkezi; 180 900 nüf. (1991). Ticaret (pirinç, pamuk, yerfıstığı, sığır, işlenmiş ve ham deri), el sanatları (deri işleme) merkezi. Çimento fabrikası. Üniversite. Eskiden *Sokoto krallığı*'nın (300 000 km²'lik alanı kaplıyordu) başkentiydi. —*Sokoto eyaleti*, 94 470 km²; 9 647 000 nüf. (1990).

SOKOTO, bugünkü Nijerya'nın kuzeyinde, Nijer ve Çad arasında yer alan eski sudan krallığı. Hausalar'ın yaşadığı ülke, birkaç krallık arasında bölüşülmüştü. Pöl asıllı bir murabıt olan Osman bin Fudi, emirül müminin ilan edildi ve 1807'de Katsina'yı, 1809'da Kano'yu, Oyo (İlorin) krallığı'nın kuzey kesimini ele geçirdiyse de, Bornu'yla savaşması bir sonuç vermedi. 1804'te kurulan yeni Sokoto kentine yerleşen oğlu Muhammet Bello* ve Gvandu'dan başlayarak batı kesimini yöneten kardeşi Abdullahi arasında iktidarı paylaştırarak, yönetimden çekildi. Osman'ın ölümü üzerine krallık, Bello'nun yönetimi altında birleşti ve Bello, 1837'ye kadar hüküm sürdü. Osman'ın etkisiyle başlayan islami hareket cihatlara yol açtı ve bu cihatlar, Futa Toro'ya kadar tüm Sudan bölgesinin siyasal durumunu değiştirdi. Bu durum, batılı devletlerin müdahalesine kadar sürdü. Veraset bunalımlarıyla güçten düşen Sokoto, 1903'te ingiliz birlikleri tarafından işgal edildi.

SOKOTRA → SUKUTRA.

SOKRA a. Denizc. **1.** Ağaç kaplamalı ya da güvertesi ağaç kaplı gemilerde, iki kaplama tahtasının uç uca birleştirilmesiyle ortaya çıkan ek yeri. **—2.** *Aşırma sokra*, kaplama tahtalarının ek yerlerinin aynı hizaya getirilmeden birer aşırtmalı olarak birleştirilmesiyle ortaya çıkan ek yeri.

SOKRANMAK gçz. f. *Yörs.* Kendi kendine söylenmek; homurdanmak.

SOKRATES, yunanlı filozof (Alopeke, Attike, 470 - Atina İ.Ö. 399). Heykelci Sophroniskos ile ebe Phainarete'nin oğlu olan Sokrates'in kimliği de başlıbaşına bir felsefi sorundur. Filozofların ve tarihçilerin üzerinde tartıştıkları Sokrates konusunda anlatılanlar da birbirini tutmaz. Yani herkes, kendine göre bir "tarihsel Sokrates" ya da "kuramsal Sokrates" portresi çizmiştir Sokrates üzerine pek çok eski öykü anlatıldı (Platon, Ksenophon, Aristophanes, Aristoteles, Aristoksenos). Sokrates, edebi verimin yüksek olduğu bir dönemde hiçbir şey yazmadığı gibi, profesyonel "bilgi hocaları"nın ortaya çıktığı bir dönemde öğretmenliği resmi bir meslek olarak da seçmedi. Hayatı boyunca ancak üç kez Atina'dan ayrıldığı söylenir. Bir kez askeri yükümlülük gereği, bir kez de Delphoi'ye gidip biliciye danışmak ve orada üzerinde "Kendini tanı" sözünün yazılı olduğu Apollon tapınağını görmek için bu kentin dışına çıktı.

Sokrates genellikle ahlak felsefesinin, yani değer öğretisinin kurucusu olarak bilinirse de, ondan geriye kalan şey, bir öğretiden çok, kişilerin bilincine, özlerinin ne olduğunu göstermeye yönelik bir çabadır. Sokrates önceleri doğa bilimleriyle, özellikle de canlı varlıkların çoğalması ve kaybolup gitmesi olgusuyla ilgilendi. Bu amaçla, matematiği ve doğa filozoflarının dünyayla ilgili öğretilerini incelemesi gerekti. Yüzeysel bilgiyi aşma ve şeylerin gerçek bilgisine ulaşma isteğiyle, bireylerin davranışlarında ve yaşamlarında temel aldıkları inançları sorgulamaya yöneldi. Sokrates, inançlarını ayrım gözetmeksizin yadsımak için toplumun bütün kesimlerine seslendi; bu tutumu da şiddetli tepkilerle karşılaşması ve trajik bir biçimde ölmesi sonucunu doğurdu.

Sokrates, her türlü edinilmiş bilgiyi yadsıyan bir düşünceden yola çıkan yöntemiyle, yani diyalog sanatı ya da diyalektikle, insanlara, bilgiye sahip olduklarını sandıklarını, oysa sahip olmadıklarını kanıtlıyordu. Ardından, bir karara varmak gerektiğinde ve çaresiz kalan muhatapları ondan sorunla ilgili düşüncesini sorduklarında, filozofça geri çekiliyor, bu da genellikle muhataplarının öfkelenmesine yol açıyordu.

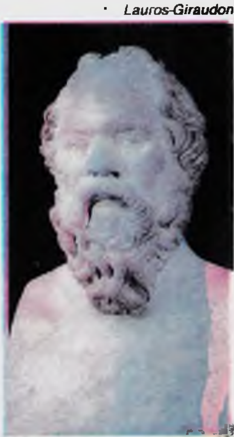
Sokrates yazmak yerine, konuşuyor ya da sorguluyordu. Başkaları için ya da başkalarının önünde değil, başkalarıyla birlikte konuşuyordu. Hakikate, ancak ortak bir çabayla ulaşılabileceğine inandığı için, kısa sorularla "diyalog"a girişiyordu. Sokrates'in *Maieutike* (zihinleri doğurtma sanatı) denilen yöntemi, bir bilmeme tutumu almaya ve kendisine hitap ettiği muhatabın bilgi sahibi olduğunu önceden kabul etmeye dayanıyordu. Çünkü Sokrates'in amacı karşısındakine, içindeki hakikati doğurtmaktı. Başkalarını doğurtuyor, ama kendi doğurmuyordu. Bilmediğini bildiğine hiçbir zaman inanmaması bakımından da bir bilgeydi. "Bilgiyi doğurtmak elinden gelmiyor ve pek çok kişi, başkalarına sorular sorduğumu ve bilgiden yoksun olduğum için herhangi bir konuda bir şeyler ortaya koymadığımı söyleyerek beni kınadıklarında, haklı çıkıyorlar" (Platon, *Theaitetos*, 150).

Nesnel düşünceye ulaşmayı sağlayan şey, düşüncelerinin kendine dönmesidir. "Düşünmesi bakımından", insan her şeyin ölçüsüdür. Sokrates, bizi logos'un kullanılmasında, yaşama yollarını aramaya ve basmakalıp görüşlere boyun eğmekten vazgeçmeye yönelterek insanlığın durumu üzerindeki düşünmeye yeni ölçütler önerir. Sokrates'in sorgulamadaki ustalığı, tehlikeye atılmaktan korkmaması, onu, varolmanın boğuntusundan kurtaramadı.

"Sokratesçi ironi", gelenekleri sarsmak, "Sitenin tanrılarından farklı tanrıları yüceltmek ve gençliği yoldan çıkarmak" suçlamasıyla Sokrates'in ölüme mahkûm edilmesine neden olacaktı. Sokrates bir yandan baldıran zehrini içti ve ölümü soğukkanlılıkla karşıladı. Sokrates, Kant tarafından bir "akıl ideali", Hegel tarafından bir insanlık kahramanı, felsefesini yazmak yerine yaşayan bir "gerçek filozof" olarak kabul edildi. Buna karşılık Nietzsche, onu yaşayan bir insan gibi değil de, salt bir akıl olarak ölmeyi seçtiği için bir "canavar" gibi tanıttı.

SOKRATES, kilise tarihçisi (İstanbul 380'e doğr. - *ay. y.* 450'ye doğr.). *Ekklesiastike Historia* (Kilise tarihi) adlı yapıtında, 305-439 dönemini ele aldı. Kaisareialı Eu-

• Lauros-Giraudon

Sokrates'in büstü Lysippos'a atfedilen İ.Ö. IV. yy.'a ait orijinal yapıtın antik kopyası *Louvre müzesi, Paris*

sebios'u örnek alarak eleştirel bir bakışla kaynakları dikkatle incelediği, birçok belgeyi harfi harfine aktarması bakımından tarihçiler için çok değerli bir bilgi kaynağıdır. Sozomenos, ondan çok yararlanmıştır.

SOKRATESÇİ sıf. Sokrates'e ilişkin.

◆ a. **1.** Sokrates'in felsefesini ya da tutumunu benimseyen kişi. **—2.** *Küçük sokratesçiler,* Sokrates'in, ölümünden sonra Yunanistan'ın çeşitli yerlerinde okullar (Sirenayka okulu, Megara okulu, kinikler) kuran öğrencileri.

SOKRATESÇİLİK a. Nietzsche'ye göre, "akıl=erdem=mutluluk denklemi"yle tanımlanan ve halka özgü akılcılığın çirkinliği ve içgüdü üzerindeki baskınlığıyla belirginleşen ahlak tutumu. (Sokratesçilik, gerçekte avunduruсu bir yanılsamadan başka bir şey olmayan mantıksal kesinliği yüceltir.)

Sokrates'in savunması *(Apologia Sokratus),* Platon'un, Sokrates'in ölümünden yıllarca sonra kaleme aldığı yapıtı. Bu hayali söylevde Sokrates, onu gençliği baştan çıkarmak ve siteye yabancı tanrılar sokmakla suçlayan iddialara ve genellikle, felsefi araştırmaları ve bir bilge olarak ünlenmesi yüzünden kendisine duyulan kuşku ve kine karşı, heliastes önünde savunmasını yapar. —Ksenophon'un, Sokrates'in duruşmasını ve son anlarını anlatan yapıtı.

SOKRATES-ÖNCESİ sıf ve a. Sofistler dışında, Sokrates'ten önce yaşamış ve İonia *(ionialılar)* ya da Elea *(elealılar)* okuluna vb. bağlı yunanlı filozoflara denir.

—ANSİKL. Sokrates-öncesi filozofların ortak yönü, doğada, evreni açıklayabilecek bir öğe aramak istemeleridir. En önemlileri Thales, Anaksimenes, Anaksimandros, Herakleitos, Parmenides, Zenon ve Anaksagoras'tır. Tarihsel açıdan tüm bu düşünürlerin Sokrates'e göre belirlenmelerinin nedeni, Sokrates'in onlara yönelttiği şiddetli eleştiri ve felsefeye kazandırdığı yeni çıkış noktasıdır. Hölderlin, özellikle de Nietzsche bu filozofların özgün yanlarını belirtmeye çalıştıktan sonra bile bu adlandırma sürüp gitti.

SOKTURMAK → SOKMAK.

SOKU a. **1.** Büyük taş dibek. **—2.** Dibekte dövme işini yapan tokmak.

SOKUCU sıf. Sokan, sokmak işini yapan.

—Böcbil. Tahtakuruları ve yaprakbitleri gibi böceklerin ve ağızları bunlarınkine benzeyen böceklerin ağız parçalarının morfolojik tipi için kullanılır. (Delici olarak da nitelenen bu ağız parçalarında, alt ve üst çene parçaları iki kanal oluşturacak biçimde uzun birer neştere dönüşmüştür: hayvan bununla canlı bir nesneyi delebilir, sonra tükürüğünü akıtabilir ve kanı ya da besisuyunu emebilir.)

SOKULGAN sıf. Herkesle çok kolay yakınlık kuran, kendini herkese çabucak sevdiren kimse için kullanılır: *Ne sokulgan bir çocuk.*

SOKULGANLIK a. Sokulgan bir kimsenin niteliği.

SOKULLU (Kâmil Ahmet), türk hekim (Yanya 1898 - Ankara 1957). Askeri tıbbiye'yi bitirdi (1923). Cerrahi ihtisasını tamamladıktan sonra askeri hastanelerde operatörlük yaptı (1926-1935). İki yıl Almanya ve Fransa'da hastanelerde çalıştı. Dönüşte Cebeci askeri hastanesi'ne atandı (1937). Gülhane tıp akademisi I. hariciye servisi'nde profesör yardımcısı (1939), profesör oldu (1942). Ankara Üniversitesi tıp fakültesi I. hariciye polikliniği profesörlüğüne getirildi (1945), bu görevini ölümüne değin sürdürdü. Türkiye'de rektum kanserinin cerrahi tedavisinin yaygınlaşmasını sağlayan ve bu konuda bir yapıtı olan Sokullu'nun, cerrahi ve kanser konusunda çeşitli dergilerde yayımlanmış çok sayıda makalesi vardır. Türkiye Büyük locası I. Büyük nazırlığı da yapan (1556) Sokullu yüksek dereceli bir masondu.

Sokullu külliyeleri ya da **Sokullumehmetpaşa külliyeleri,** Sokullu Mehmet Paşa'nın Lüleburgaz, İstanbul, Payas ve Havsa'da Mimar Sinan'a yaptırdığı yapılar topluluğu. Selim II döneminde Sokullu Mehmet Paşa'nın önem verdiği merkezlerden biri olan Lüleburgaz'daki Sokullu külliyesi, menzil külliyelerinin en büyük ve önemli örneklerindendir. Edirne yolu üzerindeki bu külliye, geometrik düzende yerleştirilmiş cami, medrese, çarşı, kervansaray, hamam, darülkurra, türbe ve köprüsüyle 40 000 m²'lik bir alanı kaplar. Mimar Sinan bu yapılar arasında, merkezi dua kubbesiyle bütünlük sağlamıştır. 1564 tarihli cami 1839'da onarılmıştır. Burada tek kubbeli ana mekân D. ve B.'ya eklenen yarım tonozlu mahfillerle genişletilmiştir. Beş köşeli niş biçimindeki, mukarnaslı mermer mihrabın ortası istiridye motiflidir. Geometrik kafesli minber, doğalcı üslupta çiçekler ve rumilerle bezelidir. Bursa kemerli müezzin mahfili, bir sıra mukarnas frizi ve geometrik geçmeli kabartmalarla süslü korkulukla çevrilidir. Art arda iki bölümlü son cemaat yeri, mukarnas başlıklı sekiz sütuna oturan sekiz kubbe ve bir tonozla örtülüdür. Geniş avlunun ortasında dalgalı çatıyla örtülü zarif bir şadırvan vardır. Avluyu çevreleyen revakların ardına medrese odaları ve dershane yerleştirilmiştir. Üç yandan dükkânlarla çevrili olan hamam, çifte hamam planındadır. Caminin arkasındaki darülkurra tek kubbelidir; önünde iki yandan merdivenlerle çıkılan tek kubbeli revakı vardır (yapı, günümüzde kitaplık olarak değerlendirilmektedir). Beş avlu çevresinde 150 odadan meydana gelen büyük kervansaray, 1935'te yıktırılmış, günümüze yalnızca dua kubbesinin altından geçilen anıtsal taçkapısı kalmıştır (kapının üzerinde Hasan Çelebi'nin 1569 tarihli yazıtı vardır). Lüleburgaz deresi üzerindeki dokuz gözlü köprünün yedi gözü bugüne gelebilmiştir; —İstanbul'da, Kadırga semtindeki Sokullu külliyesi (1571-1572), eğimli bir alana başarıyla yerleştirilen cami, medrese, tekke ve şadırvanıyla, Mimar Sinan'ın önemli uygulamalarındandır. Sokullu Mehmet Paşa'nın, karısı İsmihan Sultan adına yaptırdığı bu külliyede cami, mukarnas başlıklı sütunların taşıdığı yedi kubbeli bir son cemaat yeriyle, altı ayağa oturan kubbeyle örtülü ana mekândan oluşur; merkezi kubbe yanlara doğru ikişer yarım kubbeyle genişletilmiştir. Burada da avlu revakları ardına medrese odaları yerleştirilmiştir. K.'deki kubbeli dershanenin altından cami ve medresenin ortak avlusuna giriş sağlanmıştır. Caminin duvarları XVI. yy. İznik çinileriyle kaplıdır; yalın mermer mihrabın iki yanında kubbeye değin yükselen çini süslemeler dönemin en nitelikli örnekleridir. Müezzin mahfilinin tavanı, kapı, pencere kapakları ve vaaz kürsüsü ince ahşap işçilikleriyle dikkati çeker. Çok köşeli şadırvanın çevresi mermer kafeslidir. Caminin G.'inde yer alan tekke, girişi kubbeli bir semahane ile, düz örtülü revaklar ardına yerleştirilmiş bölümlerden meydana gelir; —Payas'taki Sokullu külliyesi (Selim II külliyesi olarak da anılır), Lüleburgaz'daki gibi bir menzil külliyesi olarak tasarlanmıştır. Yapılar ortaçağ kalesinin yanında 700×250 m'lik bir alanı kaplar. Cami, medrese, hamam, kervansaray ortadaki bedestenin çevresine dengeli bir biçimde yerleştirilmiştir. Ters T (zaviyeli) camiler planındaki caminin orta kubbesi üç yandan çapraz tonozlarla çevrilmiş, ana mekân önde iki yandaki kubbeciklerle, sekiz kubbeli son cemaat yerine bağlanmıştır. Zengin mukarnas süslemeli, siyah-beyaz mermerden taçkapıda memluk ve zengi etkisi görülür. Mukarnaslı niş biçimindeki mihrapta da beyaz, siyah ve kırmızı mermer kullanılmıştır. XIX. yy.'dan minber empire (ampir) üsluptadır. Bu külliyede de avlu revaklarının ardına medrese odaları yerleştirilmiştir. 15 m genişliğinde, 115 m uzunluğundaki bedesten D.'daki büyük kervansarayla, B.'daki hamam arasında bağlantı sağlar. 12 çapraz tonoz ve ortada bir dua kubbesiyle örtülü yapıda 45 dükkân vardır. Oldukça büyük boyutlu, çifte hamam planındaki hamanın kadınlar bölümü yıkılmıştır; sıcaklık bölümü haç biçimi dört eyvanlı planıyla klasik şemadadır. Külliyenin D.'sunu kaplayan kervansaray büyüklüğü (avlusu 40×48 m, girişten avluya uzanan koridoru 23,50 m uzunluğunda, 4,20 m genişliğindedir) ve planıyla dikkati çeker. Çapraz tonoz örtülü koridorun yanlarında tonozlu mekânlar yer alır. Avlu revakları ardında da üç yanda, 10 m genişliğinde, çapraz tonozlu koridorlar uzanır. Taçkapı üzerinde 1574 tarihli yazıt vardır; —Mimar Sinan'ın bir menzil külliyesi olarak tasarladığı, Havsa'daki Sokullu külliyesi'ni, Sokullu Mehmet Paşa adına oğlu Kasım Paşa yaptırmıştır (1576). Külliye cami, iki kervansaray, bir medrese, imaret, hamam, tekke, arasta ve köprüden oluşur. Cami sağlam olarak, çifte hamam planındaki hamam, arasta (dua kubbesi dışında) yıkık olarak günümüze ulaşmıştır. Barok üsluptaki çeşme 1778'de eklenmiştir. Kesme taştan, kare planlı, tek kubbeli caminin üç kubbeli son cemaat yeri yıkılmıştır. Giriş cephesinin yanlarında yer alan minarelerden D.'daki sağlamdır. Pencere ve dolap kapakları geometrik geçmeli bezemeleriyle dönemin ahşap işçiliğini yansıtır.

Sokullu külliyesi genel görünüm
Lüleburgaz, Kırklareli

SOKULLU MEHMET PAŞA, boşnak kökenli türk sadrazam (Sokol, Bosna, 1505 - İstanbul 1579). Bosna Slavları'ndan B. Sokoloviç adlı bir papazın oğlu. Kanuni döneminin başlarında, sonradan nişancılığa kadar yükselerek ünlü *Nişancı tarihi*'ni yazan ve Yeşilce Mehmet Bey diye de anılan Ramazanzade Mehmet Çelebi'nin devşirme memurluğu zamanında Sokol kasabasından devşirilerek Edirne'ye getirildi. Edirne sarayı'nda Mehmet adı verilip müslümanlaştırıldıktan ve bir süre eğitildikten sonra, İstanbul'da Enderun'a alındı. Hazi-

Sokullu külliyesi
İstanbul

ne odası ve Hasoda'da çalıştı; zekâsı ve yeteneğiyle dikkat çekerek sırasıyla rikabdar, çuhadar, silahtar, çaşnıgirbaşı, kapıcılar kethüdası ve kapıcıbaşı oldu; ülkesinden babasını, kardeşlerini ve akrabalarını İstanbul'a getirtti ve müslümanlığı kabul etmelerinden sonra çeşitli görevlere atanmalarını sağladı.

Boyunun uzunluğu nedeniyle, sarayda "Tavil Mehmet Ağa" adıyla da anılan Sokullu, Barbaros Hayrettin Paşa'nın ölümü üzerine (1546) kapıcıbaşılıktan kaptanıderyalığa atanarak saray hizmetinden devlet görevine geçmiş oldu. Semiz Ali Paşa'nın Mısır valiliğine getirilmesi üzerine vezir payesiyle Rumeli beylerbeyi oldu (1549). Avusturya ile imzalanan barış antlaşması (1547) bozulunca da Macaristan serdarlığına atandı (1551). 80 bin kişilik bir ordunun başında Avusturyalılar'ın üzerine yürüyerek Erdel ve Banat'ın osmanlı topraklarına katılmasını sağladı (1552). Ancak, Eğri kalesini kuşattığı halde alamaması yüzünden aynı yıl azledildi; Macaristan serdarlığını, yerine atanan ikinci vezir Ahmet Paşa'ya devrederek İstanbul'a döndü. Nahçıvan seferine çıkmaya hazırlanan Kanuni tarafından Rumeli askeriyle birlikte Tokat'a gönderildi (1553). Suşehri'ne gelen Kanuni'yi karşılamak için sadrazam Kara Ahmet Paşa'nın düzenlediği "ordu alayı" denilen geçit töreninde, Rumeli beylerbeyi Sokullu Mehmet Paşa'nın kaplan postlu, kurt başlıklı, çekirdek mahmuzlu, tekne kalkanlı, demir eldivenli, ak ve kızıl bayraklı askerleri intizamlarının kusursuzluğuyla padişahın gözlerini kamaştırdı (1554). Nahçıvan seferinde gösterdiği yararlıklar sonucunda Kanuni'nin iyice gözüne girerek Rumeli beylerbeyliğinden üçüncü vezirliğe yükseltildi. İran şahı Tahmasp I'in barış istemesi üzerine Amasya'ya dönen padişah tarafından Dobruca yöresinde büyük şehzade Mustafa* Çelebi olduğu iddiasıyla ayaklanan Düzmece Mustafa'yı cezalandırmakla görevlendirildi (1555). Edirne'ye geldiğinde Niğbolu sancakbeyinin yakalayıp kendisine teslim ettiği Düzmece Mustafa'yı oradan İstanbul'a göndererek Kanuni'nin huzurunda idam edilmesini sağladı (1555). Kubbealtı veziri olarak yaşlı padişahın en güvendiği devlet adamlarından biri durumuna gelen Sokullu, iki şehzade (Selim ve Bayezit) arasındaki Konya ovası savaşı'nda (1559), Kanuni'nin buyruğuyla güçlü bir ordunun başında Selim'in (sonradan Selim II) yardımına koşup onun savaşı kazanmasında ve şehzade Bayezit'in sığındığı İran'da idam edilmesinde (1561) önemli rol oynadığından Selim'in kızlarından İsmihan Sultan'la evlendirilerek ödüllendirildi. Sadrazam olan Semiz Ali Paşa'nın yerine ikinci vezirliğe yükseldi (1561). Semiz Ali Paşa ölünce (1565) torununun kocası olan Sokullu'yu sadrazamlığa getiren Kanuni, tüm yetkileri de onun eline bıraktı.

İmparator Maximilian'ı bir süredir vermekten kaçındığı yıllık vergileri ödemeye zorlamak, Tokay'la Serencs kentlerini geri almak ve Erdel'in (Transilvanya) güvenliğini sağlamak gibi sorunlar yüzünden Kanuni'yi Avusturya'ya savaş açmak gerektiğine inandıran sadrazam Sokullu, yaşlı ve hastalıklı padişahı ordunun başında son seferi olan Zigetvar seferine çıkmaya özendirdi (1566). Seferi baştan sona padişah adına yöneten sadrazam, buyruklarına kulak asmayan Budin beylerbeyi Arslan Paşa'yı idam ettirdi; Zigetvar kalesini kuşattı; kalenin fethinden bir gün önce Kanuni'nin ölmesi üzerine (1566) Kütahya'da bulunan şehzade Selim'e ulak göndererek Belgrad'a çağırırken, padişahın ölümünü de, karışıklık çıkmaması için, askerden onun gelişine kadar 48 gün ustalıkla gizlemeyi başardı.

Babasının ardılı olarak tahta çıkan Selim II, damadı Sokullu'yu yine tam yetkiyle sadrazamlıkta bıraktı. Cülus bahşişi dağıtmak istemediğinden askerin huysuzlaşmasına yol açan yeni padişahı, bu paranın verilmesi gerektiğine inandıran Mehmet Paşa, çıkabilecek tatsız olayları yatıştırdı. Sana'yı ele geçiren İmam Muttahar'ın Yemen'de başlattığı ayaklanmayı, yerinde önlemler alarak kısa sürede bastırdı (1567). Osmanlı devletinin üstünlüğünü tanıyarak ödediği vergi miktarını artıran ve Eflak, Boğdan, Erdel'in türk toprakları olduğunu kabul eden Avusturya ile 8 yıl süreli bir barış antlaşması imzaladı (1568). Coğrafi konumu nedeniyle büyük bir askeri ve ticari önemi bulunan Aden üzerine Sinan Paşa komutasında bir filoyla asker göndererek bu limanı yaklaşık bir buçuk yıldır elinde tutan Zeydiler'den geri aldı (1569); ayrıca, Mısır kaptanı Hayrettin Hızır Bey'i güçlü bir donanmayla Sumatra seferine çıkartarak türk egemenliğinin Okyanusya'ya uzanmasını sağladı. Öte yandan, Kazan ve Astrahan türk devletlerinin rus istilası altında kalmasından büyük üzüntü duyan sadrazam, bir Astrahan seferi düzenleyerek Don ve Volga ırmakları arasında açılacak bir kanalla Hazar denizi'ni Karadeniz'e bağlamayı, böylece İran engeli olmaksızın Asya'daki hanlıklara en kısa yoldan yardım elini uzatmayı tasarladı. Bu kanalı açmakla görevlendirilerek Astrahan seferine gönderilen Kefe valisi Çerkez Kasım Paşa Ruslar'ın saldırısı, Kırım hanının bu konuda olumsuz bir tavır takınması, özellikle de Sokullu'nun şiddetle karşı çıktığı Kıbrıs seferine karar verilmesi yüzünden başarısızlığa uğradı (1570). Avrupa hıristiyanlığına ilk darbeyi Tunus sorununu çözümleyerek Kuzey Afrika'da indirmek; Süveyş kanalını açarak Akdeniz türk donanmasına Hindistan yolunun açılmasını sağlamakla Portekizliler'i bu sulardan kovup Haçlılar'a denizlerde son darbeyi indirmek görüşünü savunan Sokullu'ya karşı, Kıbrıs seferinden yana olan sadrazamın düşmanları Piyale Paşa, Lala Mustafa Paşa gibi vezirlerin ve Yusuf Nassi adlı yahudi şarap tüccarının önerilerini benimseyen Selim II, ilk kez onun sözünü dinlemedi. Kıbrıs fethedildikten (1571) sonra Venedik'le barış yapmak için çaba gösteren Sokullu, bu girişiminde başarılı olamadı. Papanın önderliğinde Osmanlı devletine karşı bir kutsal ittifak oluşturan avrupalı hıristiyan devletlerin birleşik haçlı donanması İnebahtı* (Lepanto) deniz savaşı'nda (7 ekim 1571) türk donanmasını ağır bir yenilgiye uğrattı. Barış olanaklarını devleti yararına yoklamak isteyen venedik balyozu Barbaro'ya, "biz sizden Kıbrıs'ı alarak bir kolunuzu kestik, siz bizim donanmamızı yenmekle ancak sakalımızı tıraş ettiniz; kesilen kol yerine gelmez, ama tıraş edilen sakal daha gür çıkar" diyen Sokullu, hemen yeni bir donanmanın yapımına girişilmesini buyurdu. Bunun çok güç bir iş olduğunu söyleyen Kılıç Ali Paşa'yı da, "bu öyle güçlü bir devlettir ki, isterse donanmanın tüm teknelerini gümüşten, halatlarını ipek ibrişimden ve yelkenlerini de atlastan yapabilir" diyerek susturdu. Bir kış mevsimi içinde yoğun bir çalışma sonunda eskisinden daha güçlü yeni bir donanma oluşturuldu. Sokullu'nun kaptanıderyalığa atadığı Kılıç Ali Paşa komutasında Akdeniz'de bir gösteri seferine yolladığı yeni türk donanmasının karşısına avrupa donanmaları çıkma cesaretini gösteremediler (1572). İspanya ile anlaşmazlığa düşen Venedik, Kutsal ittifak'tan ayrıldı ve Sokullu'nun öne sürdüğü koşullar altında Osmanlı devletiyle bir barış antlaşması imzalamak zorunda kaldı (1573). Sadrazamın Tunus seferine gönderdiği donanma, ispanyol kalelerini yıkıma uğrattı ve karaya asker çıkararak Tunus'u İspanyollar'dan geri aldı; 1568 Türk-Avusturya barışı 8 yıl uzatıldı (1574).

Selim II'nin ölümü üzerine Murat III tahta çıktıktan (1574) sonra da Sokullu Mehmet Paşa yerini korudu. Ancak, yaşlı sadrazam, kayınbiraderi olan yeni padişahın babasının ölüm haberini alınca Manisa'dan İstanbul'a gelip Bahçekapı'da rıhtıma çıktığında kapıldığı şaşkınlık içinde elini öpmeye kalkışmasını sonradan padişahlık gururuna yediremediği için kendisine kin tuttuğunu bir türlü anlayamadı. Sadrazamı doğrudan azletme cesaretini gösteremeyen Murat III, onun saraydaki karşıtlarıyla işbirliği yaparak gücünü baltalamayı yeğledi: en yakın adamlarının tımar ve zeametleri ellerinden alındı; akrabaları görevlerinden uzaklaştırıldı; yardımcılarından *Münşeat* yazarı Nışancı Feridun Bey azledilerek sürgüne gönderildi (1576). Bu arada, yoğun devlet işleriyle uğraşan Sokullu, kendi zararına yönelik bu hareketleri büyük bir serinkanlılık ve sessizlikle karşıladı. Henri III'ün Fransa kralı olması üzerine boşalan Lehistan tahtı için devlet adına ağırlığını koyarak türk yanlısı olan Erdel voyvodası Báthory'nin seçilmesini sağlayan sadrazam, böylece Rusya ile Avusturya'nın Polonya'yı paylaşma planlarını bozduğu gibi, Lehistan'ı da kendi Kuzey Avrupa siyasetine uygun olarak osmanlı korumasına aldı (1577). Şah Tahmasp I'in ölümü üzerine İran'da çıkan karışıklıklardan yararlanarak yeni bir Doğu seferi açılmasını isteyen Sokullu karşıtlarının görüşünü benimseyen padişah, onun barışı korumaktan yana olan önerilerini dinlemeyip İran seferine karar verdi (1578). Bunun üzerine kanal projesinden ikinci kez vazgeçmek zorunda kalan Sokullu, Şirvan ve Gürcistan serdarlığına atadığı Lala Mustafa Paşa'yı, Özdemiroğlu Osman Paşa'nın eşliğinde ve büyük bir orduyla Kafkasya'yı fethetmeye gönderdi. Öte yandan, türk korumasına giren Fas'ta muhafızlık görevine getirdiği Ramazan Paşa, Portekiz kralı dom Sebastião'nun vurularak öldüğü Vadisseyl savaşı'nda (1578) Portekizliler'e karşı büyük bir zafer kazanmakla bu ülkede osmanlı egemenliğini pekiştirdi. Bu arada, sadrazamın nüfuzunu kırma uğraşılarını sürdüren saray çevresi, Sokullu'nun kethüdası Hüsrev ve kapıcıbaşısı Sinan ağaları görevlerinden attırdılar; oğlu Hasan Paşa'yı Şam, amcaoğlu Derviş Paşa'yı da Diyarbakır beylerbeyliğinden uzaklaştırdılar; en önemlisi de Budin beylerbeyi olan öteki amcaoğlu Sokullu Mustafa Paşa'yı sudan bir bahaneyle idam ettirdiler. Her şeye karşın devlet hizmetini kişisel sorunlarının üstünde tutan sadrazam, İspanya'ya karşı İngiltere ile bir dostluk antlaşması imzalayarak ticaret ve siyaset alanında türk-ingiliz ilişkilerini başlattı (1579). Sürüp giden Türk-İran savaşı'nda Safeviler'e karşı Kars kalesinin yapımını tamamlattı; Dağıstan serdarı Özdemiroğlu Osman Paşa'yı Hazar denizi'nde bir Hazar kaptanlığı kurmakla görevlendirdi; Kırım hanı Mehmet Giray II'ye İranlılar'a karşı Özdemiroğlu Osman Paşa ile güçbirliği yapmasını buyurdu. Bir ikindi divanında yaşlı sadrazam, güçlü söylentilere bakılırsa, eniştesini hiç sevmeyen padişahın özendirdiği kişilerce paraylа tutulan derviş kılığında bir "meczup" tarafından hançerlendi. Böylece eşinin dedesi Kanuni'nin son (1 yıl), kayınpederi Selim II'nin tek (8 yıl), kayınbiraderi Murat III'ün ilk (5 yıl) sadrazamı olarak toplam 14 yıl koskoca bir imparatorluğun kaderine hükmeden ve Avrupa'da Osmanlı devletinin simgesi sayılan Sokullu Mehmet Paşa, hançerlendikten iki saat sonra öldü. Şehit sayıldığı için, cenazesi yıkanmadan Eyüp'teki türbesine gömüldü. Katilin de, atıldığı zindandan ertesi gün çıkarılıp kollarıyla bacaklarından 4 ata bağlanarak dört parçaya ayrılan bedeninin her bir parçası İstanbul kapılarından birine asıldı. Sokullu'nun İstanbul'da Kadırga ve Azapkapı semtlerinde kendi adıyla anılan iki camisi ve imparatorluğun çeşitli yerlerinde birçok hayratı vardır. (→ Kayn.)

SOKULLU MUSTAFA PAŞA, türk yönetici (öl. Budin 1578). Sokullu Mehmet Paşa'nın amcazadesi; uzun yıllar devlet hizmetinde çalıştı. Sokullu Mehmet Paşa'nın sadrazam olmasından bir yıl sonra yine onun tarafından Budin beylerbeyliğine getirildi. Aralıksız olarak on iki yıl kaldığı bu görevde, Mehmet Paşa'nın öldürülmesinden bir yıl önce, onun muhalifle-

rinin etkilediği Murat III tarafından idam ettirildi.

Sokullu sarayı, İstanbul'da, Sokullu Mehmet Paşa'nın günümüzde Sultanahmet camisi'nin bulunduğu kesimde yaptırdığı saray. Harem ve selamlık bölümlerinden meydana gelen ve *Mehmetpaşa sarayı* ya da *Yeni saray* olarak anılan bu saray, Sultanahmet camisi'nin yer seçimi sırasında istimlak edilmişti.

Sokullumehmetpaşa külliyeleri → SOKULLU KÜLLİYELERİ.

SOKULLUZADE HASAN PAŞA, türk vezir (öl. Tokat 1602). Sokullu Mehmet Paşa'nın büyük oğlu. Babasının sadrazamlığı döneminde çeşitli sancakbeyliklerinde bulundu. Diyarbakır (1573), Şam (1576) beylerbeyi oldu. Doğu serdarı Lala Mustafa Paşa'nın komutası altında İran seferine katıldı (1578). Babasının öldürülmesinden (1579) sonra Erzurum beylerbeyliğine atandı. Ayrıca Gürcistan'da Tumanis kalesinin muhafızlığını da üstlendi; Borçalı Kazakları'nı denetim altına aldı (1584). Anadolu beylerbeyliğine getirildi (1588) ve İstanbul'a gelen safevi şehzadesi Haydar Mirza'yı Murat III adına karşılamakla görevlendirildi (1590). Böylece Türk-İran barışı'nın yapılmasında önemli rol oynadı. Budin beylerbeyliğine atandı (1592). On üç yıl süren Türk-Avusturya savaşı sırasında (1593-1606) sadrazam ve serdarıekrem Koca Sinan Paşa tarafından kuşatma altındaki İstolni Belgrad (Székesfehérvár) kalesini kurtarmakla görevlendirildi. Ancak, akıllıca bir taktik uygulayan avusturya kuvvetlerine yenildi; yaralı olarak Budin'e kaçmak zorunda kalınca, bu yüzden birçok kent düşman eline geçti (1593). Buna karşılık Veszprem ve Palota kalelerinin alınmasında üstün çaba göstererek saygınlığını bir ölçüde korudu (1594). Aynı yıl Rumeli beylerbeyliğine atandı. Vidin üzerine yürüyen eflak ve boğdanlı ayaklanmacıları yendikten sonra serdarıekrem Koca Sinan Paşa'nın ordusuna katıldı (1595). Kaleguran savaşı'nda yenilerek Yerköy'ün düşmesine neden olan sadrazam Sinan Paşa'dan serdarıekrem kaymakamlığını devraldı ve Mehmet III'ün Eğri (Eger) seferine katıldı (1596). Türkler için parlak bir zaferle sonuçlanan Haçova* meydan savaşı'nda (1596) ordunun sol kanadını yönetti. Anadolu'daki celali* ayaklanmasına karşı serdar olarak Bağdat beylerbeyliğine atandı (1599). Anadolu'da saltanatını ilan etmiş olan Karayazıcı Halimşah'ı Sepetli savaşı'nda kesin bir yenilgiye uğrattı (1601). Ancak, Karayazıcı'nın yerine geçen kardeşi Deli Hasan, üzerine yürüyen hükümet kuvvetlerini yendikten sonra Tokat kalesinde bulunduğunu öğrendiği Hasan Paşa'yı burada kuşattı ve öldürerek ağabeyinin öcünü aldı.

SOKULMA a. Sokulmak eylemi.

SOKULMAK → SOKMAK.

SOKULU sıf. *Bir şeye, bir yere sokulu,* ona, oraya sokulmuş olan şey için kullanılır: *Kilide sokulu anahtar.*

◆ be. Sokulmuş olarak: *Anahtar kilitte sokulu kaldı.*

SOKULUM a. Yerbil. **1.** Bir magmanın önceden var olan oluşumlara etkin ya da edilgen bir biçimde yerleşmesi yöntemi. **—2.** Derinlerde yerleşmiş magma kayaçlarının tümü.

—Mad. oc. *Taş sokulumu,* cevher yatağı içinde, yantaşlara koşut olarak oluşmuş kayaç kütlesi.

SOKUM a. *Halk.* **1.** Lokma. **—2.** Yufka ekmeğiyle yapılan dürüm.

—Kasapl. *Sokum bifteği,* sığır, dana ya da koyun sağrısının arka kısmından elde edilen biftek.

SOKUR a. *Esk.* Köstebek.

◆ sıf. **1.** Görme yetisini yitirmiş, sakat göz için kullanılır. **—2.** Bir gözü kör hayvan için kullanılır.

SOKUŞMAK → SOKMAK.

SOKUŞMAZLIK a. Fiz. İki cisim için, uzayda aynı anda aynı yeri kaplayamama özelliği.

SOKUŞTURMA a. Sokuşturmak eylemi.

—Cerr. Bir kırığın iki ucunu birbiri içine yerleştirme eylemi.

SOKUŞTURMAK g. f. **1.** *Bir şeyi, bir yere sokuşturmak,* onu dar bir yere zorlayarak ya da iterek sokmak. **—2.** *Bir ürünü sokuşturmak,* bir satıcıdan söz ederken bozuk, çürük, kötü bir ürünü, iyi nitelikli ürünler arasına koyarak alıcıya vermek: *Manav yine birkaç çürük elma sokuşturmuş.* **—3.** *Bir sözü sokuşturmak,* karşısındakini incitici, kırıcı bir sözü, konuşmasının arasına yerleştirmek, ona yönelik bir dokundurmada, imada bulunmak: *Bu eleştiriyi metne sokuşturman şart mıydı? Laf sokuşturmak.*

SOL sıf. **1.** Bir insana göre, kalbinin tarafında bulunan bir organ, bir şey için kullanılır: *Sol göz. Sol ayak. Sol kol. Giysimin sol cebi.* **—2.** Bir yere, bir şeye bakan, bir yol, bir akarsu boyunca ilerleyen bir insana göre, onun sol tarafında bulunan şeyler için kullanılır: *Tablonun sol alt köşesi zarar görmüş. Araba yolun sol kenarında durdu. Nehrin sol yakası.* **—3.** *Sol eli beklemek,* yemeğe beklenen ya da geç kalan kimseye bunu anımsatmak için söylenir. || *Sol tarafından kalkmak,* yerli yersiz huysuzluk edenler, aksilik çıkaranlar için söylenir; işleri ters gitmek, aksiliklerle karşılaşmak.

—Ask. tar. *Sol kol ağası,* osmanlı ordusunda kıdemli yüzbaşı karşılığında kullanılan rütbe. (Asakiri mansurei Muhammediye ordusunun kuruluşunda konulan bu rütbe Cumhuriyet döneminde kaldırıldı.)

—Ceb. Çarpma işlemi değişmeli olmayan bir cisim için kullanılır. || *Bakışımlı sol determinant,* asal köşegen elemanları sıfır olan ve bu köşegene göre bakışımlı elemanları zıt işaretli olan determinant.

—Siyas. bil. İlerici görüşleri savunan kişi ya da kuruluşlar için kullanılır: *Sol bir program. Sol görüşlü eylemciler. Sol partiler.* || *Sol eğilimli,* sosyal demokrasi, sosyalizm vb. dünya görüşlerine eğilim duyan kimse, topluluk vb. için kullanılır.

—Spor. *Sol kanat,* hentbolde oyun alanının sol ucunda yer alan hücum bölgesi ve bu bölgede oynayan oyuncu.

◆ a. **1.** Bir kimsenin, bir nesnenin, bir yüzeyin vb. sol yanı: *Sağını, solunu bilmemek. Soldan yürümek. Solda durur musunuz? Sola sapmak.* **—2.** Sporda, sol ayak ya da sol yumruk: *Müthiş bir sol çekmek. Soluyla rakiplerini birer birer devirdi.* **—3.** *Sol yap!,* direksiyonu sola kır, sol tarafa git. || *Solda sıfır,* benzerleriyle yan yana getirilip karşılaştırıldığında değersizliği ortaya çıkan ya da hiçbir değeri olmayan.

—Bot. *Sola sarılgan,* şerbetçiotunun sapı gibi sağdan sola doğru dolanarak sarılan organlara denir.

—Geom. *Sola yönlü,* TERSYÖNLÜ'nün eşanlamlısı.

—Org. kim. *Sola döndüren,* döndürme gücü negatif olan ya da başka bir deyişle ışığın polarma düzlemini saat ibresinin hareketine ters yönde döndüren bileşikler için kullanılır. (Eşanl. LEVOJİR; karşt. SAĞA* DÖNDÜREN.)

—Siyas. bil. Sağ'ın tersine, ilerici görüşler ortaya koyan siyasal gruplar ve partilerin tümü. (Mecliste bu partilerin üyeleri, başkana göre, sol tarafta otururlar.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Aşırı sol,* komünist ve sosyalist partilerin solunda yer alan ve parlamenter demokrasiyi reddeden, tam devrim yanlısı hareketlerin tümü.

—ANSİKL. Siyas. bil. 'Sol' kavramı, kökeni bakımından Fransa'ya özgü topolojik bir kavramdır; bu terim ilk kez Kurucu meclis'in 28 ağustos 1789 tarihli oturumunda, kralın vetosuna karşı çıkmak için, başkana göre salonun sol tarafında oturan milletvekillerini belirtmek için kullanıldı. O tarihten başlayarak sözkonusu terim, zamana ve yere göre değişen, kültürel ve siyasal bir içerik kazandı. Genel olarak sağ, birey, liberal iktisat sistemi ve tutuculuk kavramlarıyla tanımlanırken sol, topluluk, ilerleme ve eşitlik kavramlarıyla bir arada oldu.

Sol, marxçılığa yönelme ve klasik siyasal mekanizmaları benimseme gibi çift bir ölçüte göre birbirinden ayrılan, çok çeşitli akımları kapsar: güdümlü bir kapitalizmden yana olan, reformcu merkez sol ya da sosyal-demokrasi; köklü yapısal reformlardan (millileştirme, esnek bir planlama) yana, ama kamu özgürlüklerine bağlı sosyalizm; üretim ve değişim araçlarının kolektifleştirilmesinden yana olan marxçı-leninci komünizm; genellikle parlamenter rejimi reddeden ve doğrudan eylemi savunan aşırı sol.

SOL a. **1.** Müzik notası, *do* gamının beşinci derecesi. **—2.** *Sol anahtarı* → ANAHTAR.

SÓL a. (isp. sözc.). Peru'nun para birimi.

SOL a. (fr. *sol; solution,* çözelti'nin kısaltması). Fizs. kim. Graham'ın, içinde dağılmış olarak herhangi bir madde bulunan her türlü sıvıya verdiği ad (1861); ancak bu dağılmada maddenin moleküllerine ayrılması sözkonusu değildir; maddenin moleküllerine ayrıldığı bir dağılma, gerçek bir çözünmeye denk düşer. (Buna koloidal çözelti de denir.)

—Polim. Kısmen ağlaşık bir polimerin çözünen kesimi; çözünmeyen bölümüne pelte (jel) denir.

SOL → SOL İNDİGES.

SOLA, Norveç'te (Rogaland) yer, Stavanger yakınında, bu kentin havalimanının bulunduğu yerde. Petrol rafinerisi.

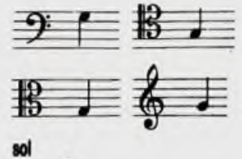
SOLAÇIK a. Futbolda forvetin sol kanadında oynayan hücum oyuncusu.

SOLAK sıf. ve a. Yaptığı işlerin çoğunda tercihen sol elini kullanan kimseye denir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kur. tar. Osmanlılar'da kapıkulu askerlerinin bir sınıfına verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Sağ elini kullanan kişilerde normal konuşmada sol beyin yarımküresinin baskın olduğunu gösteren Paul Broca (1865) bu kurala istisna olarak, bu işlevi kısmen sağ yarımkürenin üstlendiği kişiler bulunduğuna da işaret eder. Bununla birlikte, Broca bu olguyla sol eli kullanma eğilimi arasında bir bağ olabileceğini düşünmemişti. Günümüzde solakların % 20 ile 30'unun konuşma merkezlerinin sağ beyin yarımküresinde bulunduğu kabul edilmektedir. Sol ellerini kullanma eğilimi olan diğer bireylerde ise konuşma merkezi ya sol yarımkürede ya da her iki yarımkürede bulunur. Başka bir deyişle solaklar, sağ elini kullananlara göre çok daha homojen bir grup oluştururlar. Bir beyin korteksi lezyonunda ise, bu yarımkürede, farklı klinik tablo özelliklerinde sağ elini kullananlara oranla değişikliklere neden olmaktadır. Bu nedenle, her yarımkürenin kendine özgü sendromlarında, diğerine ait belirtilerin araya girmesinden ötürü sayıca bir azalma görülür. Öte yandan, bozukluklar çok daha hafiftir ve genellikle nöbet biçiminde gelişmez. Öte yandan iyileşme de hem daha hızlı, hem daha belirgindir. Normal kişilerde gerçekleştirilen araştırmaların patolojik verileri doğrular gibi olduğunu belirtmek de yerinde olur.

—Kur. tar. Solak sınıfı, Yıldırım Bayezit döneminde (1389-1402) padişahın muhafız birliği olarak kuruldu. Hükümdarın atının sağ tarafında yürüyen dört solakbaşından ikisi, padişaha arkalarını dönmemek için oklarını sol elleriyle attıklarından *solak* adıyla anıldılar. Solaklar, güçlü kuvvetli, gözü pek, güvenilir yeniçeriler arasından özenle seçilirlerdi. Yeniçeri cemaat ortalarından 60., 61., 62. ve 63. ortalara *so-*

sol

lak ortaları, bunların amirleri olan dört yayabaşıya da *solakbaşı* denirdi. Her ortada yüz kişi bulunurdu. Osmanlı padişahlarının bizzat savaşa katıldıkları sıralarda dört solakbaşı, dört kethüda ve dört odabaşı hükümdarın eteklerini ve atının yularını tutar, ötekiler, ellerinde atılmaya hazır oklarıyla padişahı korurlardı. Silahtar, çuhadar gibi padişaha çok yakın olan görevliler bile bu sırada padişahın yanına yaklaştırılmaz, böylelikle tüm suikast olasılıklarının önüne geçilmeye çalışılırdı. Barış dönemlerindeyse on iki solak padişahın gezintilerinde ve cuma selamlıklarında yanında bulunarak aynı görevi yaparlardı. Solaklardan, sarayda sürekli çalışanlara *gedikli solaklar* ya da *rikab solakları* denirdi. Solak sınıfı 1829'da kaldırıldı.

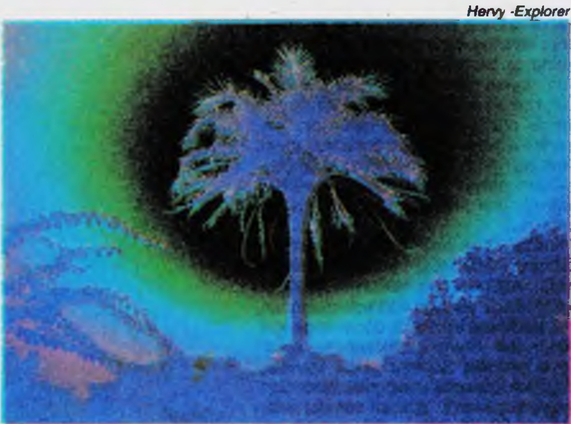
SOLAKLIK a. Nöropsikol. Solaklarda görülen, daha çok sol eli kullanma eğilimi.

SOLAKOĞLU (Osman), türk spor yöneticisi (İstanbul 1932). Gençliğinde bir süre basketbol oynadı ve yöneticilik yaptı. 1969 yılından 1992 yılına kadar Türkiye Basketbol federasyonu başkanlığı yaptı. Bu süre içinde basketbol sporunun ülke genelinde yayılıp benimsenmesinde etkin rol oynadı. Ayrıca basketbol milli takımı menajerliği, FİBA gençler komitesi üyeliği yaptı.

SOLAKZADE MEHMET HEMDEMİ ÇELEBİ, türk tarihçi, şair, besteci (İstanbul 1590 ? - *ay. y.* 1657/1658). Babası üsküplü bir solakbaşıydı. Enderun'da yetiştiği, Murat IV'ün musahipliğini yaptığı, has oda zabitliğine değin yükseldiği bilinmektedir. Hizmetlerini Sultan İbrahim ve Mehmet IV zamanında da sürdürdü. Özellikle *Solakzade* tarihi* olarak anılan yapıtıyla ün yapmış olmasına karşın, XVII. yy.'ın önde gelen bestecilerindendi. Şarkı, peşrev, sazsemaisi türünde pek çok yapıt bestelemiş, bu yüzden kendisi de müzikle ilgilenen Murat IV'ten büyük yakınlık görmüştür. Bestelerinde "Mıskaali" mahlasını kullandı. *Hemdemi* mahlasıyla yazdığı bir *Divan*'ı olduğundan da söz edilir. Sonradan vakanüvis Reşit Efendi, ayrıca Münif Paşa tarafından yapılan eklemelerle genişletilen *Fihrist-i şahan* adlı manzum yapıtında osmanlı sultanlarını anlatır.

Solakzade tarihi, Solakzade Mehmet Hemdemi Çelebi'nin Osmanlı tarihini, kuruluşundan XVII. yy.'ın ortalarına değin anlatan yapıtı. Kitabın asıl adı *Tevarih-i âl -i Osman*'dır. Peçevi gibi başka yazarların tarihleriyle karşılaştırıldığında, genellikle onların gerisinde kalır. Zaten yazarının yararlandığı belli başlı kaynaklar: başta Peçevi tarihi olmak üzere, Hoca Saadettin, Hasan Beyzade vb.'dir. İlk kez 1881'de İstanbul'da basılmış olan kitabın başında 92 beyitlik *Fihrist-i şahan* da bulunmaktadır.

SOLANA (José GUTIÉRREZ), ispanyol ressam (Madrid 1886 - *ay. y.* 1945). Sanat yaşamı 1904 Ulusal sergisi'nde başladı; sergide yer alan *Toledo'da tören alayı* adlı tablosunu satın alan Zuloaga'nın dikkatini çekti; ancak, 1917'ye kadar sanatının değeri anlaşılamadı. Evi maskeler, otomatlar, kurukafalar gibi tuhaf nesnelerle doluydu. Bu nesnelere, her türlü modern etkiden kesinlikle uzak kalan tablolarında da yer verdi. Solana, ürkünçlüğü, şiddeti, içkararlıcılığı, gülünç olanla bağdaştıran tarzıyla, Morales'in, El Greco'nun, Goya'nın dolaysız mirasçısı sayılır (*Yoksullar*, Arte moderno müzesi, Barcelona).

bir palmiye fotoğrafının solarizasyonu

Hervy -Explorer

SOLANAHTARI → ANAHTAR.

SOLANALES a. Patlıcangiller familyasındaki bitkilerin takım adı.

SOLANDRA a. (isveçli doğabilimci D. *Solander*'in adından). Tropikal Amerika' da yetişen, biraz etlice almaşık yapraklı sarılgan çalı. (Borumsu çanaklı ve hunimsi taçlı çiçekleri dalların ucunda bulunur. Meyvesi üzümsüdür. Patlıcangiller familyası.)

SOLANİDİN a. (fr. *solanidine*). Org. kim. Formülü $C_{27}H_{43}NO$ olan, patlıcangillerin patates ve domates gibi kimi türlerinde bir heterozit, yani solanin biçiminde bulunan steroitsel alkaloit.

SOLANİN a. (fr. *solanine*). Org. kim. Formülü $C_{45}H_{73}NO_{15}$ olan, hidrolizlendiğinde solanidin, galaktoz, glukoz ve ramnozu veren heterozit.

SOLANUM a. Patlıcangiller familyasından olup sıcak ve ılıman bölgelerde yaygın 900 kadar türü kapsayan en geniş bitki cinsi. (Patates, domates, patlıcan vb. bu cinstendir.)

—ANSİKL. Bütün dünyada sıcak ve ılıman bölgelerde yetişen solanum cinsinde biryıllık ve çokyıllık otsu bitkiler, hatta bazı odunsu bitkiler yer alır. Bunlarda yapraklar basit, almaşık; çiçekler beşli tipte, çiçek tacı bitişiktaçyapraklı, kısa borucuklu, salkım ya da demet halinde topludur. Meyve çoğu zaman dibinde sürekli bir çanak bulunan etli tipte bir meyvedir. Bazı türler (*Solanum nigra* ve *S. dulcamara* [köpeküzümü]) çeşitli alkaloitler içerirler; yüksek dozlarda zehirlidirler, ama hafif dozda halk hekimliğinde kullanılırlar. Solanum türlerinin bazıları çok değerli besin bitkileridir: patates *(S. tuberosum)*, patlıcan *(S. melongena)*, domates *(S. lycopersicum)*. Domates bazı botanikçilerce, solanuma çok yakın ayrı bir cins kabul edilir *(lycopersicum)*.

Solaria, A. Carocci, G. Ferrata ve A. Bonsanti tarafından, 1926-1936 arasında Floransa'da yayımlanan italyan edebiyat dergisi. Avrupa'ya açık oluşu ve edebiyat dışında her türlü angajmana karşı çıkışı nedeniyle faşist yönetimin sansürünün şimşeklerini üzerine çekti. İ. Svevo ve U. Saba'ya yer vermesi derginin psikiyatri ile de ilgilendiğini gösteriyordu. G. Debenedetti ve G. Contini derginin başlıca iki eleştirmeniydi. Gadda ve Vittorini bu dergide ünlendiler.

SOLARİO ya da **SOLARİ** (Cristoforo), **il Gobbo** denir, 1489-1520 arasında etkinlik göstermiş italyan heykelci ve mimar. Venedik'te, Certosa di Pavia'da (Esteli Beatrice ile Ludovico Sforza'nın mezarları) ve Milano katedrali'nde heykelci, sonra mimar olarak çalıştı.

SOLARİO ya da **SOLARİ** (Andrea), yaklaşık 1495-1520 arasında etkinlik göstermiş italyan ressam; Cristoforo Solario' nun kardeşi. Milano'da çalıştı, ama Venedik etkisine açık kaldı. 1507-1509 arasında Fransa'da kaldı ve Gaillon şatosu için freskler (bugün kaybolmuştur) gerçekleştirdi. Louvre'da bulunan *Yeşil minderli Meryem* onun yapıtıdır.

SOLARİO (Antonio), **lo Zingaro** denir, 1495-1518 arasında etkin olduğu belgelenen venedik kökenli italyan ressam. 1495'e doğru Napoli'deydi (S. Severino e Sossio manastırı'ndaki *Aziz Benedictus' un yaşamı* freskleri); Marche'de ve belki de İngiltere'de çalıştı (*Withypoll üçkanatlısı*, Bristol ve Londra). Sağlam ve özentili üslubu, venedik tarzı ile belirgin bir kuzey vurgusunu (flaman) bir araya getirir.

SOLARİUM a. (lat. *solarium*). Antikçağ' da, Roma'da ve İtalya'da birçok evin üstündeki taraça. (Çoğunlukla çiçeklerle, çardaklarla süslenirdi.)

—Zool. ARCHITECTONICA cinsinin eşanlamlısı.

SOLARİZASYON a. (fr. *solarisation*). Foto. İzhar sırasında duyarlı yüzeyin ensolasyonuyla özel etkiler elde etmeyi sağlayan işlem.

—Camc. Uzun süre güneş ışığı altında kalan camlarda görülen renklenme. (Bu olay daha çok bileşiminde manganez bulunan eski camlarda meydana gelir; çünkü manganez, morötesi ışınların etkisi altında mor renkli Mn^{3+} iyonu durumuna dönüşür. Yüksek enerjili X ve gama ışınları etkisi altında da benzer dönüşümler gözlenir.)

SOLARO DELLA MARGARİTA (Clemente, *kont*), piemonteli siyaset adamı (Cuneo 1792 - Torino 1869). Diplomat, mutlakiyet yanlısı Carlo Alberto (1835 -1847) tarafından Dışişleri bakanlığına getirildi. Kutsal ittifaktan yana bir siyaset benimsedi. Bu tutumu itirazlarla karşılaştı, 1847'de görevinden ayrıldı. Aşırı sağın milletvekili olarak (1854-1860) Cavour'a karşı muhalefete geçti.

SOLARYUM a. (fr. *solarium*'dan). Hastaları güneş ışığıyla tedavi etmek için düzenlenmiş kurum.

SOLASTER PAPPOSUS a. Manş denizi kıyılarında yaygın denizyıldızı. (Ortadaki geniş diski çevreleyen 12-14 kısa kolu vardır. Pembe renklidir.) [Eşanl. CROSSASTER PAPPOSUS.]

SOLBAD HALL İN TİROL, günümüzde **Hall in Tirol,** Avusturya'da (Tirol) kent, İnn kıyısında, İnnsbruck'un D.'sunda; 13 000 nüf. Eski evler ve anıtlar (sözgelimi her ikisi de XIII. yy. sonundan kalma, bölge kilisesi ve şato [Tirol Darphanesi' nin merkeziydi]). Tuzlalar. Sepicilik. Tekstil sanayisi.

SOLBEK a. Futbolda sol kanat savunma oyuncusu.

SOLCU sıf. ve a. Sol bir siyaseti benimseyen kimse, topluluk için kullanılır: *O solcudur. Değişik solcu gruplar.*

◆ sıf. Bu siyasetten kaynaklanan, bu siyasetle ilgili bir şey için kullanılır: *Solcu bir yaklaşım.*

SOLCULUK a. **1.** Geleneksel sol partilere ya da sendikalara oranla kitlelerin devrimci rolüne üstünlük tanıyanların siyasal düşüncesi ya da tutumu. **—2.** Sol bir parti ya da sendika içinde aşırı sol akım (genellikle küçültücü anlamda).

—ANSİKL. "Solculuk" sözcüğü ilk kez Lenin'in mayıs-haziran 1920'de yazdığı *Komünizmin çocukluk hastalığı (Solculuk)* [Detskaya bolezm "levizny" ve kommunizm] adlı yapıtında kullanıldı. O zaman "solcu" olarak nitelenenlerin "sol komünizm" (Buharin ve Karl Radek) ya da "işçi muhalefeti" (Aleksandra Kollontay) yandaşları- kabul etmedikleri bu sözcük, o dönemde, komünist hareketin solunda yer almak isteyen ve 1918'den başlayarak Rusya ve Almanya'da belirli konular çevresinde (işçi denetimi, devrimci enternasyonalizm, gelirlerin aynı düzeye getirilmesi, sendikal özerklik, sovyetlerin ya da işçi konseylerinin partinin önüne geçmesi) toplanan kişilerin ideolojisini belirtiyordu. Daha sonraları, Stalin döneminde, "solcu" terimi Stalin'in düşüncesine, hatta yalnızca kişiliğine karşı her tür muhalefeti nitelemek için, ayırım yapılmadan "sağ oportünizm" terimiyle birlikte kullanıldı: sırasıyla Troçki, büyük davaların kurbanları, Tito, Stalin'in ölümünden birkaç yıl son-

ra Mao Zıdong, Enver Hoca ve "Che" Guevara "solculuk"la suçlandılar. Ama o zamandan beri, amaçları açık bir biçimde kurumsallaşmış toplumsal, siyasal ve ideolojik ilişkiler sistemi dışında belirlenen her sol içerikli anlatım ya da istek "solculuk" olarak nitelendirildi. En siyasal görünüm ve yapılanıyla (troçkist, maocu, çevreci hareketler) solculuk fransız siyasal yaşamında komünist marxçı ideolojinin bir alt sistemi olarak göründü; fransız gerçeküstücülüğünden ve amerikan underground'ı, Women's Lib'i, freudcu marxçılardan (Reich ve Marcuse), hatta kimi sol hıristiyan akımlar gibi çok değişik akımlardan etkilenmesine karşın, fransız devrimci hareketinin iki geleneğinden (aşırıcılık ve özgürlükçü sosyalizm) kopmadı. Sanayi ve ticaret toplumuna karşı koyma eğiliminin gelişmesiyle birlikte, özellikle 1968'de, solcu hareketlerin etki alanı genişledi ve bu hareketler, kimi zaman büyük sendikalarla sol siyasal partilerin kolayca anlayamadıkları ve bunlara karşı stratejilerini saptamakta güçlük çektikleri kimi önemli toplumsal isteklerle uyum sağladı. Bu sendikalar ve siyasal partiler, solculuk karşısında kimi zaman tutumlarını sertleştirme, kimi zaman da solcuların savunduğu kimi konuları destekleme biçiminde tepki gösterdiler.

SOLDA, alm. **Sulden,** İtalya'da sayfiye ve kış sporları merkezi, Trentino Yukarı Adige'de (Bolzano ili), Adige'nin kollarından birinin vadisinde, Merano'nun B.'sında, İsviçre sınırının yakınında.

SOLDANİERİ (Niccolo), italyan yazar (öl. 1385). Guittone d'Arezzo'nun üslubunda, özdeyiş niteliğinde şiirler, son derece canlı baladlar ve madrigaller yazdı.

Soldaten *(Die)* [*Askerler*], Bernd Alois Zimmermann'ın, librettosunu Jakob Michael Lenz'in bir oyunundan esinlenerek yazdığı 4 perdelik operası (Köln 1965). Zimmermann, iki olayı üst üste getirerek klasik üç birlik kuralını bozar, böylece her türlü müzikal ve sahnesel ifade olanağını aynı anda değerlendirir. Dizisel ve atonal bir besteleme tekniğiyle klasik recitativo ve bel canto dahil, mırıldanmadan çığlığa kadar her sesi kullanır. Zimmermann bir yandan öğelerini eski dönemlerin müziği ile folklorik müzikten aldığı kolajlar kurarken, bir yandan da banda alınmış sesler ve film gösterileriyle zaman içinde dağılmış olaylara aynı zamanda geçme olanağını yaratır. Olaylar, geçmişi, bugünü ve geleceği kapsar. Oyunun asıl konusu, saygın bir burjuvayken baştan çıkarılan ve askerlerle düşüp kalkan sefil bir kız haline gelen genç Maria'nın öyküsüdür.

SOLDATİ (Mario), italyan yazar ve sinema yönetmeni (Torino 1906). Mizaha, gerilime dayanan ve canlı üslupla kaleme aldığı çok sayıda roman ve hikâyede garip olaylar ile günlük yaşamı bir araya getirdi (*Salmace*, 1929; *La verità sul caso Motta*, 1941; *A cena col commendatore*, 1950; *Lettere da Capri*, 1954; *La busta arancione*, 1966; *L'attore*, 1970; *55 novelle per l'inverno*, 1972; *Lo Smeraldo*, 1974). ABD'ye yolculuğunu anlattığı ilgi çekici bir günlük yazdı (*America primo amore*, 1935). En özgül filmleri, iki lirik yapıttır: *Piccolo mondo antico* (1940) ve *Malombra* (1942); bazı uyarlamaları da vardır (1947' de Balzac'ın *Eugénie Grandet*'sı ve 1953' te Moravia'nın *la Provinciale*'i).

SOLDUÇ a. Folk. Anadolu'nun bazı yörelerinde, özellikle Kars ve çevresinde sağdıç*ın işlevini paylaşan kişi. (Sağdıçla birlikte düğün ya da sünnet düğününün masraflarını paylaşır, ailelere yardımcı olur. Genellikle damadın ya da sünnet yapan babanın arkadaşları arasından seçilir. Kimi yörelerde simgesel bir anlam taşır ve küçük çocukla sağdıç ve solduç yapılır.)

SOLDURMA a. Soldurmak eylemi.
—Tarım. *Ot soldurma*, kurumayı hızlandırmak için yeşil yembitkilerini makine ile bastırıp yassılaştırma işlemi.

SOLDURMAK → SOLMAK.

SOLE *(Val di)*, İtalya'da vadi, Trentino'da, Ortler ile Adamello arasında; Adige'nin kolu Noce buradan geçer. Tonale'ye ulaşır ve Edolo-Bolzano yolu vadiden geçer. Tarım ve elsanatları etkinlikleri (hayvancılık, kereste sanayisi); turizm.

SOLEA a. (lat. sözc.). Esk. Rom. Basit bir tabanla bir kayıştan oluşan bir çeşit sandal.

SOLEA a. (isp. *soleá*). Ağır ve hüzünlü andalucía halk şarkısı ve dansı.

SOLEB, Sudan'da arkeolojik yer; Nil kıyısında, Vadi Halfa'nın yaklaşık 200 km güneyinde, 3. çavlanın 100 km aşağısında. Amenofis III burada, Amon ve tanrılaştırılmış krallık ilkesi onuruna güzel bir tapınak (Luksor'dakiyle çağdaştır) yaptırdı. Biraz daha kuzeyde, Amenofis'in karısı kraliçe Tiy'e adanmış Sedeinga* tapınağı (son derece harap durumda) yer alır. Hükümdarla eşini simgeleyen bir çift tapınak yaptırma fikri, daha sonra Ramses II ve Nefertari tarafından Ebu Simbel'de yinelenmiştir. Günümüze ulaşabilen kabartmaları Luksor'dakiler kadar yetkin olan Soleb'deki tapınaktan geriye yalnızca bir pilon ve birinci avluya ait parçalar kalmıştır. Soleb, özellikle krallığı yenileme töreninin yapıldığı *hebsed* şenliğinin incelenmesi bakımından çok önemlidir, çünkü buradaki kabartmalarla, bu törenle ilgili bazı az bilinen ya da ender sahneler tamamlanmış ve kesinleşmiştir. Hypostylos salondaki sütunların tabanında, büyüye kapılmışçasına firavunun gücüne boyun eğen kavimleri gösteren armalar yer alır: kuzeydeki sütunlarda Asyalılar'ın, güneydekilerde de Afrikalılar'ın pitoresk yüz ve büstleri, kenarı tırtıllı bir oval üzerine yerleştirilmiştir. Amenofis III'ün oğlu Amenofis IV Akhenaton'un, şenlik kutlamalarını kendine mal edebilmek için bu tapınağın duvarlarına adını yazdırması dikkate değer. Tapınağın gerisinde yer alan nekropoliste kazılar yapılmıştır.

SOLECURTUS a. İkiçenetli yumuşakça cinsi. (Uzun sifonları, bedenleri üstüne boylu boyunca yapışıktır. Dal biçimindeki ayağı çok büyük, kavkısı uzun, bağı çıkıntılı ve menteşelidir [her çenetinde iki ıraksak diş vardır]. Bu hayvanlar hemen her denizde bulunur; Üçüncü Zaman katmanlarından başlayarak fosillerine rastlanır.)

SOLEDAD, Kolombiya'da kent, Barranquilla'nın güney banliyösü; 164 494 nüf.

SOLEDAD adası, Doğu Falkland adasının ispanyolca adı. (→ FALKLAND ADALARI.)

SOLEİDAE a. (lat. *solea*, dilbalığı). Pisibalığımsılar takımından (yassı balıklardır) kemiklibalık familyası. (Bazı dilbalığı türlerini kapsayan familyanın üyelerinde önkapakçık kenarları görünmez, ağız bedenin sağ yüzündedir, burun delikleri bakışımlıdır, bedeninde çıkıntı yoktur. Göğüs yüzgeçleri, başkalaşmadan sonra gerçekleşen bir yenilenmeyle oluşur ve sağdaki bulunmayabilir; karın yüzgeçleri vardır, kuyruk yüzgeci normaldir ve yan çizgi her iki yüzde de bulunur.)

SOLEMYA a. Yumş. bil. Tek bir sifon deliği, hortum gibi uzamış bir ayağı, dar bir solungacı bulunan ikiçenetli yumuşakça cinsi. (Uzun ve silindir biçimindeki kavkısı, kenarlardan taşan, parlak, boynuzsu bir dışderiyle örtülüdür. Üyeleri sıcak ve ılıman bölgelerde kıyılardaki kumlara gömülü yaşar. *Solemyidae* familyasının örnek tipi.) [Eşanl. SOLENOMYİA.]

■**SOLEN** a. (lat. sözc.; yun. *solen*, kanal, boru'dan). Yumş. bil. Üyeleri denizçakısı ortak adıyla bilinen yumuşakça cinsi. (Denizçakısıgiller familyasının örnek tipi olan *Solen* cinsi üyeleri, kumsallarda, sular çekildiğinde bir bölümleri su dışında kalacak biçimde kuma dikey olarak gömülü yaşarlar. Birbirine eşit çenetleri, birbirini tam karşılayan, yarım silindir biçiminde iki uzun oluktan oluşur. *Solen*'ler kuma tuz serpilip ortaya çıkan üyeleri hızla yakalanarak avlanır.)

solen

SOLENİDAE a. Zool. DENİZÇAKISIGİLLER familyasının bilimsel adı.

SOLENOİDAL sıf. (fr. *solénoïdal*). Elekt. **1.** Solenoite ilişkin. **—2.** *Solenoidal alan*, ıraksaklığı, belirli bir bölgenin her noktasında sıfır olan vektör alanı. (Akısı korunumludur ve bir potansiyel vektörden türer. Halka biçimli bir bobinin içindeki manyetik alan, solenoidal bir alandır.)
—Manyet. *Solenoidal mıknatıs*, eksenine koşut düzgün bir mıknatıslanmaya sahip, mıknatıslanmış silindirsel çubuk. (Dış uzayda, yanal yüzeyi boyunca yerleştirilmiş bir solenoitin oluşturacağı tür ve nitelikte bir manyetik alan oluşturur.)
—Mat. çözlm. Üç boyutlu, yönlü bir vektör uzayının bir D parçası üzerine tanımlı (D, bir küreyle eşyapılı her yüzeyin bir noktaya uzamdaş olduğu yalın bağlantılı bölge) ve değerlerini kendine eşlik afin uzaylarının birinden alıp div A=0 bağıntısını sağlayan diferansiyellenebilir bir A alanı için kullanılır. (Bu durumda, D üzerinde tanımlı A=rot B yi gerçekleyen bir B alanı vardır. A nın akısının korunumlu olduğu da söylenir.)

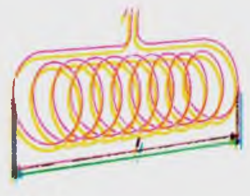
■**SOLENOİT** a. (fr. *solénoïde*; yun. *solenoeides*'ten). Elekt. Uzunluğu, çapına göre genellikle çok büyük olan silindirsel bobin. (Bobin içinde oluşan manyetik alan [solenoidal alan], büyük bir uzam üzerinde, hemen hemen düzgündür.)
—ANSİKL. Solenoit, bir *l* uzunluğu üzerinde düzgün olarak dağılmış ve içinden bir *i* akımı geçen N sarımdan oluşuyorsa, iç manyetik indükleme $\mathcal{B}$ şu ifadeyle verilir:

$$\mathcal{B} = 4\pi 10^{-7} Ni/l;$$

burada $\mathcal{B}$ tesla, *l* metre ve *i* amper cinsinden ifade edilir. Solenoite eşdeğer mıknatısın manyetik momenti $\mathcal{M}$=SN*i* eşitliğiyle gösterilir; burada S bir sarımın alanıdır.

Solenoit, elektrik ve elektroteknikte temel bir aygıttır ve çok sayıda aletin yapımında kullanılır: demir ve çelik çubukların mıknatıslanması; elektromıknatıs bobinleri; dinamo ve alternatör indükleyicileri; ölçü aletlerinin bobinleri vb.

Weber, temel manyetiklik deneylerini (itim ve çekimler, Yer manyetik alanında yönlenme vb.) solenoitlerle yinelemiştir.

solenoit

SOLENOMYİA a. Yumş. bil. SOLEMYA nın eşanlamlısı.

SOLENOPSİS a. Küçük, siyah bedenli karınca cinsi. (*Solenopsis fuxas* türü böcekçildir, taşların altında kalabalık topluluklar halinde yaşar. Ateş karıncası ya da hırsız karınca [*S. saevissima richtrei*] adıyla bilinen tür ekilmiş tohumları çalar ve çok pis kokar. Bazı başka türlerse, daha iri bedenli bazı karıncaların yuvalarının duvarlarına yerleşerek bu karıncaların yumurtalarını çalarlar. Karıncagiller familyası.)

SOLENOSİT a. (fr. *solénocyte*). Bazı çokkıllı solucanların protonefridyumlarında ve batrakların nefridyum borucuklarında bulunan uzun kamçılı hücre.

SOLENT (the), Hampshire kıyısını Wight adasından ayıran boğaz. En geniş yeri 6 km. Uzunluğu 24 km. Yelkenli yarışları.

SOLER (Antonio), ispanyol besteci ve orgcu (Olot, Gerona ili, 1729 - Escorial 1783). Montserrat manastırı'nda cantordu, 1752'de Escorial'de rahip oldu. D. Scarlatti'den ders aldı, Bourbonlu Don Gabriel'i yetiştirdi ve 1757'den beri capella yöneticiliğini yaptığı manastırda öldü. Klavyeli çalgılar için 120 sonat (basımı 1796), *Fandango* başlıklı bir yapıt, yaylılar ve org için 6 beşli, 2 org için 6 konçertonun yanı sıra, pek çok dini yapıt ve sahne yapıtı besteledi ve kuramsal yazılar (*Llave de la modulación*, 1762) kaleme aldı.

SOLERA a. (isp. *solera*). Taze şaraplara

solenosit

daha eski şarapları yavaş yavaş katarak jerez şaraplarını eskileştirme yöntemi.

SOLERİ (Paolo), italyan mimar ve kuramcı (Torino 1919). Gaudí ile Wright'ın öğrencisiydi. ABD'ye yerleşti ve 1973'te Arizona'da, geniş *Arcosanti* projesini uygulamaya başladı; ilk çekirdek, 3 000 kişiyi alacak biçimde tasarlanmış, beton ve çelik bir yapıydı; yapıyı, zanaatkârlar da içeren ve "arcology" (architecture [mimarlık] + ecology [çevrebilim]) kavramı çerçevesinde insan ve çevre ilişkilerini incelemeyi amaçlayan bir çalışma grubu gerçekleştirdi.

SOLESMES, Fransa'da (Sarthe) komün, Maine ile Anjou'nun sınırında, Sarthe'ın yakınında; 1 284 nüf. (1992).
—Tar. Benedikten manastırı 1010 yılına doğru Maine'de, Geoffroi de Sablé tarafından kuruldu. Sanat açısından, XVIII. yy.'dan kalma manastır binaları ve kilise (XI.-XIX. yy.), İsa'nın (XV. yy. sonu) ve Meryem'in (XVI. yy.) gömülmesini canlandıran iki düzenlemedeki dokunaklı figürlerden *(Saints de Solesmes)* daha az dikkati çeker.

SOLFALAMA → SOLFEJ.

SOLFASOL, esk. **Zülfazıl,** Ankara anakentinin kuzey-doğu kesiminde yer alan yerleşme.

SOLFATAR a. (fr. *solfatare;* ital. *solfatara,* kükürt ocağı'ndan). Yerbil. Bir fümerolda, kükürt birikintisi bulunan ve gazların açığa çıktığı yer.

SOLFEJ a. (fr. *solfège;* ital. *solfeggio,* müzik notaları *sol* ve *fa*'dan). **1.** Nota işaretlerinin tanınmasına ve akılda tutulmasına olanak veren, aynı zamanda da sesleri ve aralıkları tam olarak değerlendirecek biçimde kulağı eğiten müzik öğretiminin temel dalı. **—2.** Deşifraj zorluklarının derece derece artırıldığı müziksel alıştırmalar derlemesi.
—ANSİKL. Solfej öğrenimi, seslerin süresini, yüksekliğini ve ilişkilerini somutlaştırmak için yapılan nota okuma alıştırmalarına dayanır. Müziksel dikte, seslerin işiterek tanınmasını ve bunların hemen notaya geçirilmesini öğretir. Ayrıca, solfej eğitimi, müzik kuramı, yani çeşitli sistemlerde müzik yazımını belirleyen kurallar üstüne bilgi edinmeyi sağlar. C. Orff, M. Martenot ve Z. Kodály'nin çalışmaları sayesinde zaten sürekli bir evrim içinde olan solfej öğretim teknikleri büyük bir hamle yapmış, öğrencinin katkısına daha geniş bir yer vermiş, müzik oyunları ve bir çalgının kullanımıyla öğrencide doğaçlama eğilimini geliştirmeyi amaçlamıştır.

SOLFERİNO, İtalya'da komün, Lombardia'da (Mantova ili), Garda gölünün G.'inde; 1 900 nüf. Kemik mezarlığı.

Solferino savaşı, İtalya seferi sırasında fransız ve piemonte birliklerinin avusturya birliklerine karşı 24 haziran 1859'da kazandıkları zafer. Bu savaş Napoléon III' ün komuta ettiği 133 000 Fransız ve Sardinyalı ile Franz-Joseph'in emrindeki 150 000 Avusturyalı'yı karşı karşıya getirdi. Magenta'dan başlayarak geri çekilmekte olan Franz-Joseph, Prusya'nın Fransa'ya karşı düşmanca niyetlerinden haberdar olunca saldırıya geçmeye karar verdi ve Solferino ve Guidizzolo'ya yerleşti. Öte yandan Napoléon III, 23 haziranda Lonato ordusunun Solferino üzerine kaydırılması emrini verdi. İki taraf arasındaki çarpışma 24 haziranda gerçekleşti: kuzeyde Piemonteliler San Martino'ya açılamadılar, ortada Baraguay d'Hilliers, Mac-Mahon ve Niel Cavriana-Medole hattını zorlukla aştılar, güneyde ise Canrobert, Mantova istikametini denetiminde tutmaya devam etti. Saat 14.00'te bir fransız hücumu merkezi yardı. O zaman Franz-Joseph tüm birliklerine geri çekilme emri verdi. Fransızlar'ın 17 000, Avusturyalılar'ın 22 000 ölü verdikleri bu kanlı savaş Kızılhaç*'ın kurulmasında rol oynadı.

SOLGUN sıf. **1.** Benzi atmış, soluk renkli bir kimse ya da yüzü için kullanılır: *Bugün çok solgunsun, hasta mısın?* **—2.** Solmuş, tazeliğini yitirmiş çiçek vb. için kullanılır: *Solgun bir gül.* **—3.** Parlak olmayan zayıf bir ışık için kullanılır: *Akşamın solgun ışığı.*
—Gökbil. *Solgun ışık,* Güneş'in hiç aydınlatmadığı Ay bölümünde parlayan zayıf ışık. (Olay, Güneş tarafından aydınlatılan Yer'in Ay'ı aydınlatmasından kaynaklanır.)

SOLGUNLAŞMAK gçz. f. Solgun duruma gelmek; solmak.

SOLGUNLUK a. **1.** Rengi solmuş bir kimsenin durumu: *Yüzün solgunluğu.* **—2.** Canlılığını, tazeliğini yitirmiş bir bitkinin durumu: *Bir çiçeğin solgunluğu.*
—Bağc. Özellikle bağ kütükleri, kav hastalığına neden olan mantarlarla zedelenmişse, şiddetli ve kuru bir rüzgârın uzun süreli etkisi sonucunda asmalarda meydana gelen solma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Solgunluğa yakalanan bağ kütüklerinin dal uçları yumuşar, yaprakların kenarları aşağı doğru bükülür. Etkilenme fazla değilse ve hemen arkasından yağmurlar gelirse bitki kendisini toparlar, ama diğer durumlarda bütünüyle ölür. Tek mücadele yolu, solgunluğun şiddetine göre, buharlaşmayı durdurmak için az ya da çok ciddi bir tarzda budama yapmaktır.

SOLHAF a. Futbolda orta sahanın solunda oynayan oyuncu.

SOLHAN, D. Anadolu bölgesinde Bingöl iline bağlı ilçe; 35 292 nüf. (1990); 1 114 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 24 köy. Merkezi, Bingöl'ün 56 km D.-K. D.'sunda *Solhan,* 12 191 nüf. (1990). Hayvancılık ve hayvan ürünleri.

SOLİ → SOLOİ.

SOLİCİTOR a. (ing. sözc.). Huk. **1.** İngiliz yasa adamı. (İlke olarak, hukuk danışmanıdır; avukatlar ya da "barrister"'lerin savunma yapmalarından önce dosyayı hazırlar. Kimi önemsiz yagrılamalarda savunma yapabilir. *Crown Court*'ta geçici olarak yargıcın görevlerini de üstlenebilir.) **—2.** *Solicitor general,* attorney general'den sonra Tac'ı temsil etmekle görevli olan, onun yokluğunda aynı işleri yapan ve ona vekâlet eden memur; İskoçya'da "lord-advocate"'tan sonra gelen görevli.

SOLİÇ a. Futbolda santrforun solunda oynayan hücum oyuncusu.

SOLİDARİST sıf. ve a. (fr. *solidariste*). Dayanışmacı.

SOLİDARİZM a. (fr. *solidarisme*) → DAYANIŞMACILIK.

Solidarność *(Dayanışma),* Polonya Sendikalar federasyonu. 22 eylül 1980'de, Gdánsk'ta, 35 sendikanın girişimiyle kuruldu. Hukuksal olarak adı "Bağımsız ve özyönetimli meslek sendikası" olan örgüt, kendini 31 ağustos 22 eylül arasında "bağımsız" ya da "özerk" diye nitelenen resmi sendikalardan ayırmak için, kurulur kurulmaz "Solidarnosć" adını aldı. Sendikanın kuruluş dilekçesi 24 eylülde 38 işyeri temsilciliği tarafından Varşova İdare mahkemesi'ne sunuldu ve 10 kasımda Yüksek mahkeme tarafından tasdik edildi. Başkanlığını Lech Wałęsa'nın yaptığı Solidarnosć, 8 ekim 1982'de yasadışı ilan edildi. Yöneticiler tutuklandı, çeşitli cezalara çarptırıldılar. Devletin kurdurduğu resmi sendikaya pek az işçi katıldı. Temmuz 1984'te çıkarılan afla sendika yöneticileri serbest bırakıldı. Fiyatların yükselmesine karşı gösteriler düzenleyen sendika yöneticileri zaman zaman gözaltına alındılar. Sendika yandaşları 1986'da Dayanışma geçici konseyi'ni kurdular. Ekim 1987'de bu konsey yerine Wałęsa başkanlığında 10 üyeli Dayanışma ulusal yürütme konseyi oluşturuldu. Sendika, ABD Senatosu'nun 1 milyon dolarlık yardımını, sağlık hizmetlerinde kullanmak kaydıyla, kabul edince hükümet sözcüsü Jerzy Urban sendika yöneticilerini "yabancıların ücretli ajanı" olmakla suçladı. 1989 şubatında hükümetle sendika yöneticileri arasında başlayan görüşmeler sonucu sendika yeniden yasallık kazandı. Bu tarihten sonra Solidarnocs, Polonya'nın siyasi hayatında daha da etkin bir rol oynadı. Haziran 1989'da yapılan seçimlerde sendikanın adayları çoğunluğu elde ettiler. Sendikanın lideri Lech Walesa 1990'da Polonya Cumhurbaşkanı seçildi.

SOLİDUS a. (lat. *solidus,* altın para). I. Constaninus'tan itibaren basılmış 4,5 g ağırlığında (liranın 1/72'si) altın roma parası. Batı Roma İmparatorluğu'nun düşüşünden sonra, bu terim, bizans dünyasında, Nikephoros Phokas'ın hükümdarlığına kadar genel olarak altın parayı ifade etmek için kullanılmıştı.

SOLİDUS a. (lat. *solidus,* katı'dan). Petrogr. KATILAŞMA* EĞRİSİ'nin eşanlamlısı.

SOLİFLÜKSİYON a. (fr. *solifluxion*). Jeomorfol. TOPRAK AKMASI*'nın eşanlamlısı.

SOLİFUGAE a. Zool. BÖĞLER takımının bilimsel adı.

SOLİGORSK, Beyaz Rusya'da kent, Minsk'in G.'inde; 52 000 nüf. Potas çıkarma ve gübre fabrikası.

SOLİHULL, Büyük Britanya'da (West Midlands) kent; 112 000 nüf.

SOLİKAMSK, Rusya'da kent, Urallar'ın batı yamacında, Yukarı Kama kıyısında; 110 000 nüf. (1989). Potas üretimi. Selüloz ve kâğıt.

SOLİMENA (Francesco), **l'Abate Ciccio** denir, italyan ressam (Nocera 1657 - Barra, Napoli yakınında, 1747). L. Giordano ile birlikte, napoli* okulu barokunun ustalarından biridir. Napoli'deki S. Paolo Maggiore (*Büyücü Simun'un düşüşü, Aziz Paulus'un hıristiyanlığı kabulü,* 1689 -90), S. Domenico'nun sacristiası (1709) ve Gesù Nuovo'da (1725) yer alan büyük melodramatik tablolarında, görkemli mimari yapıları ve hareketli figür grupları, fırtınalı havalara özgü bir ışıkla aydınlatılmıştır. Ancak bu coşku, ne ayrıntılardaki yeni buluşları, ne de fırça darbelerinin ince nüanslarını engeller. Solimena, bütün Avrupa sarayları için çalışmıştır.

SOLİMÕES, bazen Amazon ırmağının Apurímac ile Marañón'un birleştiği yerle rio Negro'nun kavşağı arasında kalan bölümüne verilen ad.

SOL İNDİGES ya da **SOL** ("Güneş"), Eski İtalya'da, sabin kökenli güneş tanrısı. Latium'da tapınılan ilk tanrılardandır. Tirren kıyısında, Lavinium yakınlarında bir tapınağı vardı.

Soling, ağırlığı 1 035 kg olan ve 580 kg'lık bir safra taşıyan, üç kişilik safra omurgalı tekne. Bu tektipin (olimpik sınıfta Dragon'un yerini almıştır) şu ayırtedici özellikleri vardır: uzunluk 8,15 m; su kesimi uzunluğu 6,10 m; genişlik 1,90 m; çektiği su 1,30 m ve yelken yüzeyi 21,70 m².

SOLİNGEN, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Ruhr' un güneyinde; 161 500 nüf. (1989).

SOLİPSİZM a. (fr. *solipsisme*). Fels. TEKBENCİLİK'in eşanlamlısı.

SOLİS (Juan DÍAZ DE) → DÍAZ DE SOLİS (Juan).

SOLİS Y RİVADENEİRA (Antonio DE), ispanyol tarihçi (Alcalá de Henares 1610 - Madrid 1686). *Historia de la conquista de México*'nun (Meksika'nın fethinin tarihi) yazarıdır (1684).

SOLİST a. (fr. *soliste*). Müz. SOLOCU'nun eşanlamlısı.

SOLİTARİUS a. (lat. *solitarius,* tek, yalnız). Nöroanat. *Solitarius demeti,* kafatası sinirlerinden gelen çevresel tatma siniri liflerinden (VII'nin ikinci kısmı, IX ve X) oluşan ve soğaniliğin üst kısmındaki bir çe-

kirdeğe (solitarius demeti çekirdeği) yönelerek beyin sapında son bulan sinir demeti.

SOLİTER sıf. (fr. *solitaire*). Zool. Akrabalarının topluluk halinde yaşamasına karşılık, bireyleri yalnız yaşayan türler için kullanılır.

SOLJENİTSİN (Aleksandr İsayeviç), rus yazar (Kislovodsk 1918). Devrim sırasında toprakları kamulaştırılan bir aileden geliyordu; Rostov'da fen öğrenimi gördü (1936-1941), 1941'de askere alındı, bir fikir suçu işlediği gerekçesiyle tutuklandı (1945) ve önce hapis, sonra sürgün cezasına çarptırıldı (1945-1956). Özgürlüğüne kavuşunca Vladimir ve Ryazan liselerinde öğretmenlik yaptı ve edebi yapıtını bir tanıklığa dönüştürmek istedi; *Noviy Mir* dergisinde yetkililerin desteğiyle *İvan* Denisoviç'in bir günü*'nü (Odin den İvana Denisoviça) yayımladı (1962); bu yapıtında "sıradan" bir tutuklunun bakış açısından hapishane dünyasını acımasız bir biçimde betimledi. Buna karşılık, sonraki yapıtlarında (*Sluçay na stantsii Kreçetovka, Za pravoye delo*, 1963) geçmişteki sıkıntıların eleştirisi ile, SSCB'ye yabancı değerleri -hıristiyan ya da tolstoycu değerleryüceltmek (*Matriyona'nın evi* [Matriyonin dvor], 1963; *Zacharie l'escarcelle* [fr. çev.], 1966) arasında kararsız kaldı. Sovyet yazarlar birliği'nin öfkesine hedef olarak (*Lettre sur la censure* [fr. çev.], 1967), sonunda birlikten atıldı (1969) ve *İlk çember* (V Kruge pervom, 1955-1958) ve *Kanserliler koğuşu* (Rakovıyi Korpus, 1963-1966) adlı yapıtlarını 1968'de yurtdışında bastırdı; hapishane sistemini eleştiren bu yapıtlarında, hapishane-laboratuvar, hastalık, hastane gibi metafizik simgelere başvurarak pascalcı bir trajedi duygusu yarattı. 1971'de yayımlanan *Ağustos 1914*'te (Avgust çetıyrnadsatogo) -bu kitabı, rus devrimini konu alan *Krasnoye Koleso* (fr. çev.) adlı kapsamlı bir roman çevriminin "ilk düğüm"ü olarak 1984'te yeniden gözden geçirdi- "çarpıtılmış" saydığı ulusal tarihin akışını yeniden kurma tasarısını dile getirdi: Soljenitsin, *Gulag* takımadaları* (Arhipelag Gulag) adlı kronikte ilk adımını gerçekleştirdiği bu tasarısı yüzünden ülkesinden ve sovyet yurttaşlığından çıkarıldı. ABD'ye yerleşti ve bir yandan yapıtlarını yazmaya orada devam ederken (*Sovyet liderlerine açık mektup: Yalanla yaşamayın*, 1974-1976; *Le Chêne et le veau* [fr. çev.]; *Lenin v Tsyurihe*, 1975), bir yandan da "ayrılıkçı" güçleri kendi çevresinde toplamaya çalıştı ve "yeni bir manevi silahlanma" için çağrıda bulundu (*Discours de Harvard* [fr. çev.], 1978; *Les tanks connaissent la verité* [fr. çev.], 1980). 1990'da, ülkesindeki rejim değişikliğinden sonra, rus vatandaşlığına yeniden kabul edildi. 1991'de *How to Reconstruct Russia* (Rusya'yı yeniden inşa etmek) adlı kitabı yayımlanan Soljenitsin, 1993'te yıl sonundan önce yurduna dönme kararını açıkladı. [1970 Nobel edebiyat ödülü.]

SOLLAMA a. Sollamak eylemi.
—Taşımacılık. *Sollama mesafesi*, bir aracın, izlediği bir aracın önüne geçmesi için katettiği toplam mesafe. (110 km/sa hızla giden bir aracın 95 km/sa hızla giden bir aracı sollaması için bu mesafe 300 m civarındadır.)

SOLLAMAK g. f. *Bir taşıtı sollamak*, bir başkasıyla aynı yönde ilerleyen bir taşıt aracından söz ederken, öndeki taşıtın solundan giderek önüne geçmek: *Yokuşta sollamak yasaktır.*

SOLLAYIŞ a. Sollamak eylemi ya da biçimi.

SOLLENTUNA, İsveç'te kent, Stockholm'un kuzey banliyösünde; 44 600 nüf. Konut merkezi.

SOLLERS (Philippe), fransız yazar (Talence 1936). Edebiyata klasik türde yapıtlarla (*Une curieuse solitude*, 1957) başladı, daha sonraki çalışmalarında dil ve gerçekle dil arasındaki ilişkiler üzerinde durdu (*le Parc*, 1961; *Drame*, 1965; *Logiques*, 1968; *Nombres*, 1968; *Paradis*, 1981). 1960 ile 1982 arasında *Tel quel* dergisini yönetti. Daha sonraki yapıtları (*Femmes*, 1983; *Portrait du joueur*, 1984; *le Cœur absolu*, 1987, *Le Lys d'or*, 1989; *La Fête à Venise*, 1991) romana daha yakındır.

SOLLU → SAĞLI SOLLU.

SOLLUM ya da **SALUM,** Mısır'da kent, Sirenayka sınırında. 1942'de Libya* savaşı sırasında, mihver kuvvetleriyle müttefik kuvvetleri arasında çarpışmalara sahne oldu.

SOLMA a. Solmak eylemi.
—Bot. Hangi nedenle olursa olsun, bir bitkinin toprak üstü organlarının tümünün ya da bir kısmının bir daha eski haline gelemeyecek biçimde tazeliğini ve diriliğini yitirmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sürekli solma noktası*, daha aşağı düştüğü zaman bitkinin bir daha eski durumuna gelemiyecek biçimde solmasına yol açan topraktaki nem oranı. (Bu durumda, toprağın suyu tutma enerjisi, köklerin suyu emme gücünden [16 atmosfer] daha büyüktür. Şu halde bu olgu bitkinin değil, toprağın ayırtedici özelliğidir; nitekim, aynı su oranı için kumlu bir toprak nemli olduğu halde, killi bir toprak biyolojik anlamda kuru olabilir; solma noktası kumlar için % 3, killer için % 20 ve turbalar için yaklaşık % 60'tır.)
—Boyac. Bir boya ya da vernik tabakasının parlaklığını az çok yitirmesi.
—Tekst. Kumaşlarda ya da çile halindeki filamentli maddelerde, kimi bölümlerin hava ya da güneş etkisinde kalması, diğer bölümlerinin ise ters bir etkiye uğraması nedeniyle kimi kez ortaya çıkan renk farklılığı. || Yünlü bir kumaşın, daha az yün içeren bölgelerinde görülen renk değişikliği.
—ANSİKL. Bot. Solmanın nedeni fizyolojik kökenli olabilir: aşırı terleme ve toprakta su noksanlığı. Fakat solmaya neden olan hastalıkların birçoğunu asalaklar yaratır; *verticillium* ve *fusarium* cinsi mantarlar, bakteriler *(Erwinia tracheiphila, Corynebacterium sepedonicum)* ya da konak bitkinin özsu kanallarında gelişen ve özsu dolaşımını güçleştiren iplik kurtlar. Bu organizmalardan bazıları, ayrıca, tek başına solmaya yol açabilecek toksinler de salgılar.

SOLMAK gçz. f. **1.** Bir şeyden söz ederken, rengini, parlaklığını yitirmek: *Perdeler güneşte solmuş. Duvar kâğıtlarının rengi solmuş, yenilemek gerekecek.* **—2.** Çiçeklerden, bitkilerden söz ederken, tazeliğini, diriliğini yitirmek. **—3.** Bir kimseden, yüzünün renginden söz ederken, sararmak, yüzünün rengi uçmak: *Hastalıktan rengi solmak.*
◆ **soldurmak** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi soldurmak*, onun asıl rengini açmak, rengini yitirmesine yol açmak: *Güneş, koltukların rengini soldurdu.* **—2.** Çiçekleri, bitkileri soldurmak, onların tazeliklerini, canlılıklarını yitirmelerine yol açmak: *Bazı çiçekleri koklamak bile onları soldurmaya yeter.* **—3.** *Bir kimseyi soldurmak*, onun rengini sarartmak, sağlığını bozmak.

SOLMA-ÖLÇER a. Bir yüzeye renk veren katmanın (boya, vernik, plastik, bez, kâğıt vb. katman) ışığa ve dış etkenlere dayanma gücünü belirlemeye yarayan alet.
—ANSİKL. Solma-ölçer, bir renk örtüsünün, gün ışığına olabildiğince yakın nitelikte bir yapay ışığın etkisi altında göstereceği "davranış"ın incelenmesini sağlar. Doğal bir güneşlendirmeye oranla daha çabuk sonuç elde edebilmek için, aletin yaydığı ışığın şiddeti artırılabilir ya da genellikle renk solması ve fotokimyasal etkiler yaptığı kabul edilen morötesi ışınların miktarı çoğaltılabilir. Işıklandırma işleminden sonra, incelenecek numuneler, aynı işlemden geçirilmiş renkli etalonlarla karşılaştırılır. Bu karşılaştırma etalonlarının en tanınmışı, özellikle tekstil sanayisinde kullanılan "Uluslararası maviler ölçeği"dir. Yansıtma ve nüans değiştirme yöntemleriyle elde edilen renk değişiklikleri, Uluslararası aydınlatma komisyonu'nca belirlenmiş renkölçümü verileriyle bağlantılı üçgen koordinatlı grafikler üzerinde nicelikse! bir değerlendirmeye tabı tutulur.

SOLMARİS a. Medüz cinsi. Üç türü Akdeniz'de çok yaygındır. (*Narcomedusae* alttakımı.)

SOLMAZ sıf. Rengini, parlaklığını ya da canlılığını yitirmeyen.

SOLMAZÇİÇEK a. Sıcak ve ılıman bölgelerde yetişen süs bitkisi. (50 tür; bil. a. *Amaranthus;* horozibiğigiller familyası.)
—ANSİKL. Solmazçiçek tarım bitkileri için çok zararlıdır. Hindistan kökenli bazı türleri, yapraklarının ve koyu kırmızı, kadifemsi çiçeklerinin güzelliğinden dolayı süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bazı türlerin genç yaprakları ise ıspanak gibi yenir.

SOLMAZER (İrfan), türk asker, siyaset adamı (Gönen 1925). Harp okulu'nu bitirdi (1945). Yüzbaşı rütbesindeyken 27 Mayıs 1960 devrimi'ne katıldı ve Milli birlik komitesi üyesi oldu. Bir süre sonra Alparslan Türkeş grubunda yer aldı ve emekli edilerek La Haye büyükelçiliği danışmanlığına gönderildi. Türkiye'ye döndükten sonra CHP'den Adana milletvekili seçildi (1965). Turhan Feyzioğlu ile birlikte CHP'den istifa ederek (1967) Güven partisi'ne girdi. 1969 seçimlerini kazanamayınca ticarete atıldı. 12 Mart döneminde "83 deniz subayı" davasında Türk cez. k.'nun 146. maddesi uyarınca idam isteğiyle yargılandıysa da aklandı. Başka bir olay nedeniyle kovuşturmaya uğrayınca yurtdışına çıktı (1972). 1803 sayılı af yasası'ndan sonra Türkiye'ye döndü (1974). Uluslararası taşımacılık yapıyor.

SOLMİ (Sergio), italyan yazar ve eleştirmen (Rieti 1899 - Milano 1981). Yalın bir üslupla, anlatımcı şiirler (*Fine di stagione*, 1933; *Levania e altre poesie*, 1956) yazdı, birçok gazete ve dergide (*Pegaso, Gazzetta del Popolo)* yazılar yayımladı. Çevirileri ve denemeleri (*La Salute di Montaigne e altri scritti*, 1942; *Meditazioni sullo scorpione*, 1972)'de bulunan Solmi, çağdaş italyan ve fransız edebiyatları uzmanıydı.

SOLMİLEME a. Müz. Batı'da XI. yy.'dan XVIII. yy.'a kadar uygulanan müzik öğretim yöntemi. Bu eski yöntemde, notalar heceler *(ut, re, mi, fa, sol, la, si)* ve bir heksakord'un melodisine göre söylenirdi. Bu heksakord da, Vaftizci Yahya'ya adanan bir ilahideki *(Ut queant laxis)* her dizenin ilk notası seçilerek kurulmuştu. (Solmileme, aralıkları, özellikle de bu heksakord' un ortasındaki yarım tonu tanımaya yarardı.)

SOLMİSSUS a. Akdeniz'de çok yaygın, küçük ve beyaz bedenli medüz cinsi (*Narcomedusae* alttakımı).

SOLNA, Stockholm'un (İsveç), kuzey-batı banliyösü; 54 000 nüf. Üniversite ve sanayi (dönüştürme metalürjisi, kimya, yayıncılık) merkezi.

SOLNHOFEN, esk. **Solenhofen,** Almanya'nın Bavyera eyaletinde köy, Bavyera jurası'nda, Tuna nehrinin kolu Altmühl'ün kıyısında. Ünlü litografik taşların çıkarıldığı ocaklar; daha Romalılar döneminde işletilmeye başlanan ocaklarda fosiller bulunur.
—Paleont. Solnhofen'deki Jura devri kireçtaşları arasından yalnızca arkeopteriks iskeleti değil, birçok başka fosil de çıkarıldı; tanımlanan ilk *Pterosaurus* (1784); yumuşak hayvanların (medüzler) izleri vb.

SOLO a. (ital. *solo*, yalnız). Başka bir aletin eşliğinde olsun ya da olmasın, bir tek icracı için yazılmış vokal ya da enstrümantal müzik yapıtı ya da bölümü.

Uzan-Gamma

Aleksandr **Soljenitsin** (1974'te)

—Koregr. Bir balede, tek bir kişi tarafından dans edilen bölüm.
—Müz. Cazda, bir müzikçinin, bir ritim grubu ya da bir büyük orkestra eşliğinde bir tema üzerine yaptığı doğaçlama.

◆ sıf. Müz. Yalnız çalan: *Solo keman.*

◆ be. Müz. *Solo yapmak* ya da *solo çalmak*, tek başına çalmak.

SOLO, Cava adasının en uzun ırmağı. Surakarta'dan geçer ve geniş bir deltayla Cava denizi'ne dökülür; 540 km (havzası 15 000 km²).

Solo insanları, Cava'nın merkezinde, Solo'nun alüvyonları içinde fosilleşmiş olarak ele geçen bir dizi insan kafatasına verilen ad. Büyük bir olasılıkla Orta Pleyistosen'in sonuna tarihlenen bu kalıntıların yaşının 200 000 yıldan fazla olduğu sanılmaktadır. Önceleri Solo insanlarının Neandertal insanına bağlı olduğu düşünülmekteydi; bugün ise bunlar, pithecanthropus grubuna *(Homo erectus)* daha yakın görülmektedir. Solo insanları, bu grubun birçok anatomik özelliğini korumuştur ancak daha büyük bir beyin hacmine sahiptir.

SOLO → SULU.

SOLO → SURAKARTA.

SOLOCU ya da **SOLİST** a. Bir soloyu icra eden sanatçı.
—Koregr. Birçok klasik bale topluluğunda, bale hiyerarşisinin en yüksek sırası; modern dans topluluklarındaki "yıldız" ile aynı değerdedir.

SOLOGNE, Paris havzasının (Fransa) güney bölgesi, Loire ile Cher arasında; yaklş. 4 800 km². Loir-et-Cher, Loiret ve Cher *département*'ları arasında paylaşılmıştır.

SOLOGUB (Fyodor Kuzmiç TETERNİKOV, **Fyodor** —denir), rus yazar (Sen-Petersburg, 1863 - *ay. y.* 1927). Bu simgeci yazarın şiiri klasik anlayışa özgü bir açıklık taşır. Aynı açıklık düzyazılarında da görülür. Rus romanının bir klasiği haline gelen *Melkij bes* (1907) adlı yapıtında Sologub uğursuz bir dünyayı sergiler: zulüm manisine kapılan küçük bir taşra öğretmeni sonunda bir cinayet işler.

SOLOGUB (Vladimir Aleksandroviç, *kont*), rus yazar (Petersburg 1813 - Hamburg 1882). Diplomatlık yaptı, sonra yazarlığı seçti. Eski bir arabada Moskova'dan Kazan'a yapılan bir yolculuğu ve taşra törelerini anlatan yergili hikâyesi *Tarantas* (1845) en önemli yapıtıdır.

SOLOHA, iskit kurganı (İ.Ö. IV. yy.), Nikopol'un (Ukrayna) G.-D.'sunda. Burada ortaya çıkarılan mezardaki odalardan birinde zengin süslemeleriyle bir ölü, ötekilerdeyse gizli bölmelere yerleştirilmiş mezar hazinesi ele geçti. Bunlar gümüş ve altın sofra takımları, takılar ve silahlardan oluşuyordu (Ermitaj müzesi). Silahlar yunan tarzındadır; yunan yapımı olan diğer eşyaların da İ.Ö. IV. yy.'da Traklar tarafından iskit müşteriler için gerçekleştirilmiş olduğu düşünülebilir.

SOLOİ ya da **SOLİ.** Tar. coğ. İki yunan sitesinin adı. —Kilikia **Sololsi'**ni Rodoslular kurdu; İ.Ö. I. yy.'da ermeni kralı Tigranes kenti yakıp yıkınca, Pompeius kenti *Pompeiopolis* adıyla yeniden yaptırdı: Mersin yakınlarında harabelerine (liman, surlar) rastlanır. —Kıbrıs **Sololsi,** efsaneye göre, İ.Ö. 580'e doğru *Solon*'un öğütleri uyarınca kuruldu; ne var ki, güzel bir liman yakınında bulunan bakır bakımından zengin bu topraklarda Yenitaş devrinden başlayan insanlar yaşamaktaydı. Bol miktarda seramik eşyanın bulunduğu yeraltı mezarlığında, hem geometrik desenli yapıtlar hem de bizans yapıtları ortaya çıkarıldı. İ.Ö. IV. yy.'da önem kazanan, Solon'un ziyaretinden önce işgal edilen kent, Roma devrinde gönenç içindeydi: sütunlu büyük sokaklar, agora; ayrıca kentte bir de sanayi mahallesi vardı (cam ve dokuma atölyeleri). Tiyatro yakınındaki yeraltı mezarlığında, yunan devrinde yapılmış sarayın bir bölümü ortaya çıkarıldı. K.-D.'da büyük bazilikanın en eski bölümlerinde (IV. yy. sonu) çiçek ve hayvan resimleriyle bezeli döşeme mozaikleri vardır. Kentin 647'deki arap akınları nedeniyle terk edildiği sanılmaktadır.

SOLOK (Nazmi), türk asker (Balıkesir 1876 - İstanbul 1956). Harbiye'yi bitirdi (1899). Balkan ve Birinci Dünya savaşlarında çeşitli birliklere komuta etti; birçok cephede savaştı. 50. Tümen ve Fırat grubu komutanı olarak Bağdat'ta Han muharebesi'nde tutsak düştü. Haziran 1919'da salıverilince Kurtuluş savaşı kadrosuna katıldı (1920). 56. ve sonra 57. Tümen komutanlığına atandı. 1921'de albay, 1924'te general (mirliva) oldu. I. Kolordu komutan vekilliği, 7. ve sonra 5. Kolordu komutanlığı yaptı. 1930'da korgeneralliğe (ferik) terfi etti. Milli savunma müsteşarlığı yaptı (1936-1939). Emekliye ayrıldı (1939).

SOLOLÁ, Guatemala'da kent, yönetim bölgesi merkezi, 2 150 m yükseltide, Atitlán gölüne egemen bir yüksek burunda; 4 000 nüf. —*Sololá yönetim bölgesi*, volkanik yüksek platolarda uzanır; 1 061 km²; 227 406 nüf. (1989).

SOLOMON (Solomon CUTNER, —denir), ingiliz piyanocu (Londra 1902 - *ay. y.* 1988). Yalın, zevkli ve şiirsel çalışıyla 1928'den başlayarak kendini kabul ettirdi; Mozart, Beethoven ya da Brahms'ın konçertolarında büyük bir başarı elde etti. Bir inme sonucu, 1965'ten sonra halk önünde konser vermeyi bıraktı.

■**SOLOMON** ya da **SALOMON adaları,** Melanezya'da 5° ve 12° güney enlemleri arasında takımada. İki kuzey adası olan Buka ve Bougainville, günümüzde Papua-Yeni Gine devletine bağlıdır. Diğerleri eski ingiliz himaye bölgeleri olan diğer adalar 1978 temmuzunda bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir.

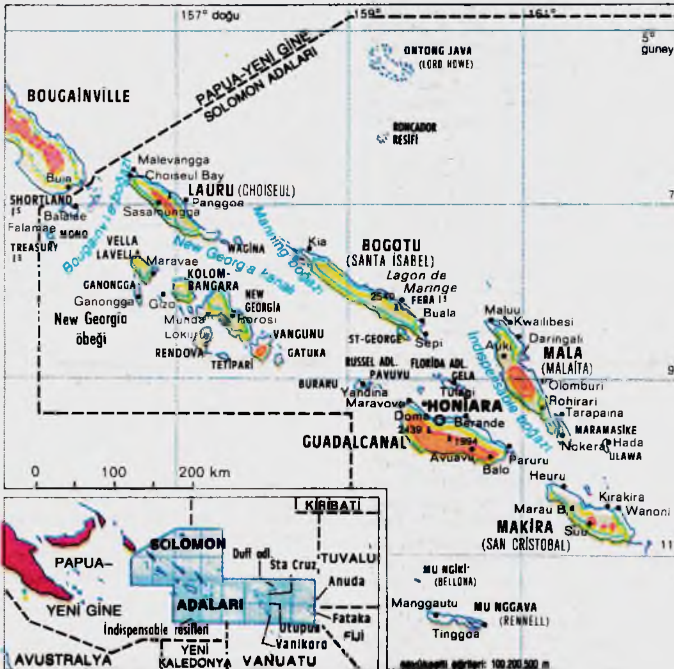
Solomon eyaleti 30 000 km²'lik bir alan kaplar. Adalar iki sıra halinde dizilir: K.-D.'da Choiseul, Santa İsabel, Malaita, G.-B.'da, Vella Lavella, New Georgia, Guadalcanal, Russell, Florida ve San Cristobal. Küçük Santa Cruz takımadası, birkaç atol (Ontong Java) ve küçük adalar da bu öbeğe girer. Başlıca adalar dağlıktır ve bazı volkanlar hâlâ etkindir. Yağışlar boldur (2-4 m) ve sık orman, yakılarak açılmış tarlalarda tarım yaparak geçimlerini sağlayan tek tük toplulukları barındırır. Halkın büyük bölümü (318 707 nüf.) kıyılarda toplanır ve taro, yam, muz, hindistancevizi yetiştirir. Kopra ve kereste başlıca dışsatım ürünleridir. İyi denizci olmalarına karşın halk, kıyı balıkçılığıyla yetinir. Adalar arasında etkin bir kabotaj vardır. Başkent *Honiara*, tek önemli kenttir.

—Etnogr. Kırka yakın malaya-polinezya lehçesi konuşan halk farklı yerlerdeki tarlalarda yapılan tarımla ya da balıkçılıkla geçinir (deniz ve akarsu balıkçılığı). Gerçek bir siyasi otoritenin yokluğu -erkeklerin oluşturduğu gizli derneklerin ve bir yaşlılar konseyinin olmasına rağmen- mal (domuz ve kabuklu hayvan parası) edinmeye dayanan ekonomik bir üstünlükle doldurulur. Gençlerin topluma alınma törenleri, iki yıl bir yerde kapalı yaşamalarını gerektirir. Dinleri, atalara tapınmaya ve doğaüstü güçlere inanmaya dayanır. Büyü ve gözbağcılık yaygındır.

—Tar. İspanyol Alvaro de Mendaña'nın 1568'de bulduğu ve kral Solomon'un adını verdiği takımadalara Bougainville iki yüzyıl sonra gitti. 1885'te Kuzey adaları alman protektorasına bağlandı, ama Samoa'nın değiş tokuş edilmesiyle Büyük Britanya, 1893'te, Almanya'ya kalan Buka ve Bougainville dışında takımadaların tümüne egemen oldu. Buka ve Bougainville, 1921'de Avustralya mandasına geçti. Japonlar adaları 1942'de istila ettiler; Amerikalılar 1942-43 kışında 6 ay süren savaşlar sonunda Guadalcanal'ı ele geçirdi. Çatışmalar, halk ve doğa üzerinde silinmez izler bıraktı. İngiliz protektorası 1960'ta düzenlendi: bir meclisin seçimini öngören bir anayasa yapıldı. 1978'de bağımsızlık ilan edildi. Yeni devlet, Commonwealth içinde kalıyordu. İlk başbakan P. Kenilorea 1981'de istifa etti ve yerine S. Mamaloni geçti. Mamaloni 1986 ve 1989'daki seçimlerde de galip geldi ve başbakanlık görevini sürdürdü.
—Sant. ve Arkeol. → MELANEZYA.

SOLOMOS (Dionysios, *kont*), yunanlı şair (Zante 1789 - Korfu 1857). Giritli ve Venedik egemenliği döneminde soyluluk unvanı almış bir ailenin çocuğuydu; ilk şiirlerini italyanca yazdı, ama yunan bağımsızlık savaşı (1821) ve Fauriel tarafından modern yunan şarkılarının yayımlanması (1824-25) onu yunan şiirine döndürdü. *Hymon is tin Eleutherian* (1823) adlı yapıtıyla üne kavuştu: S. Julien tarafından çevrilen, Fauriel tarafından yayımlanan

SOLOMON ADALARI

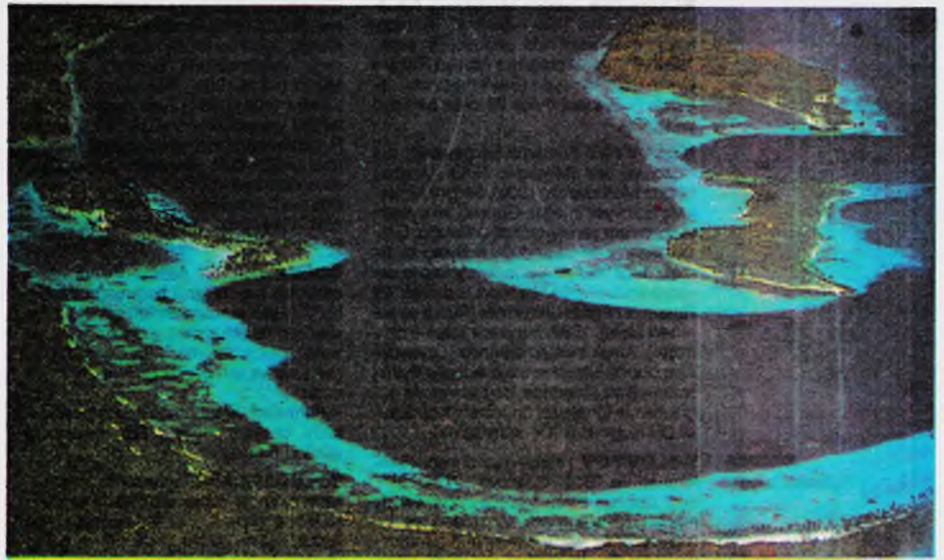
(1825) ve N. Mantzaros tarafından bestelenen bu şiir, 1864'te yunan milli marşı oldu. Lord Byron'un ölümü üzerine uzun bir şiir olan *Eis ton thanato tu lordu Mpairon*'u (1824) ve Mesolongion'da kuşatılanları konu alan *Eleutheroi Poliokimenoi*'yi (1828) ve halk yunancası üzerine bir diyalog *(Dialogos)* yazdı. Tamamlanmamış kapsamlı yapıtları arasındaysa, *Lambros, Kritikos, Gynaika tis Zakynthu, Porphyras*'ı anmak gerekir. Üslubunun inceliği ve duruluğu, *Engomio tu Phoskolu* adlı yapıtı ile italyanca kaleme aldığı düzyazı şiirlerinde de duyulan Solomos, hem İonia okulunun büyük ustası, hem de modern Yunanistan'ın en büyük şairidir.

SOLON, atinalı devlet adamı (İ.Ö. 640 -558). Yunanistan'ın Yedi Bilge'sinden biridir. Kaynaklarda soylu ama orta halli bir aileden geldiği belirtilir. Önce büyük ticaretle uğraştı ve İonia'ya yerleşti. Attike'ye dönünce (612'ye doğr.) yurttaşlarını Megaralılar'dan Salamis'i almaya ikna etti; zaferle sonuçlanan bu sefere komutanlık yaptığı sanılır. Attike'de büyük karışıklıklara yol açan tarım bunalımı çıkınca arkhon oldu (594-593); çiftçi borçlarını kaldırdı, yabancı ülkelere köle olarak satılmış yurttaşları ülkeye geri getirdi, borç yüzünden köle olmayı yasakladı (böylelikle Attike'de yükümlülük gereği toprağa bağlı bir grup olmayacaktı). Bu yerinde önlemler, 590'dan başlayarak, kargaşalıkların artmasını önleyemedi. Çünkü köylüler büyük toprakların kendilerine dağıtılmamasına bir anlam veremiyorlar, zenginler ise alacaklarından yoksun kalmayı içlerine sindiremiyorlardı. Solon'un temel yasalarla ilgili çalışmaları çok önemlidir. Yurttaşları dört sınıfa ayırdı. O zamana kadar yalnızca aristokratlara ait olan görevleri bu dört sınıf arasında paylaştırdı. Zenginlere yüksek memurluklar verildi. *Thesler ekklesia* toplantılarına katılıyorlardı, bundan sonra özellikle mahkemede *(heliaia)* yer alarak kamu işlerinin yürütülmesini denetleme ve gerçek bir iktidar elde edeceklerdi. Solon'un yaptığı işlerin öteki sonuçları hakkında bilinenler azdır (saygınlığı o kadar büyüktü ki aile hayatını, resmi ve özel hayatı, mirası düzenleyen birçok kural onun dehasına mal edilir). Attike'de zanaatkârlığı (babalar oğullarına bir meslek öğretmek zorundaydı) ve ticareti (tartı ve ölçmede reformlar) geliştirmeye önem verdi. Ticari zeytinciliğin himaye edilmesini sağladı (zeytinyağı dışsatımı yasası, zeytinlerin sökülmesini yasaklama). Bu durum, gerçekleştirilen reformların doğurduğu sorunların çözülmesinden sonra büyük bir refah yarattı. Solon, görevinden ayrıldıktan sonra Attike'yi terk etti.

SOLONÇAK a. (rusça *solonçak*). Pedol. Yüzeyinde tuzlu beyaz çiçeklenmeler görülen ve kurak bölgelerde sıkça rastlanan tuzlu toprak. (pH'ı yansızlığa yakın olan bu toprağın yapısı pıtraklıdır ve az farklılaşmış profili, pek derin olmayan sodyum ve kalsiyum tuzları [klorürler, sülfatlar] derişimi bakımından zengin olan bir örtünün etkisindedir. Evrimleşerek solonite dönüşebilir.)

SOLONETZ a. (rusça *solonets*). Pedol. Holomorf ya da sodyumlu toprak, yani toprak çözeltisinde bulunan ve büyük miktarlar halinde toprağın soğurucu kompleksine bağlanmış sodyumun varlığından etkilenen toprak.

—ANSİKL. Bu alkali toprak (8'den yüksek pH), kil bakımından zengin ve bazalt yapısında olmasıyla ayırt edilen bir B katı üzerinde bulunan, kabuğu siyahımsı ve yapısı az ya da çok bozulmuş bir üst katta, genellikle önemli ölçüde farklılaşmıştır. Bu toprağa engebesiz bölgelerde ve mevsim farkları çok büyük olan kurak bölgelerin çukurluklarında sıkça rastlanır. Bu toprak bolca yıkanarak, son bir asitleşmeyle bozulma evresinden geçer; böylece soloth* tipi topraklar oluşur. (→ SODYUMLU* TOPRAK).

C. Spinelli-Pitch

Solomon adalarındaki Vangunu adasının kıyı kesiminden bir görünüm

SOLONİS a. Filokseraya az elverişli tuzlu topraklarda aşılanacı olarak yetiştirilen Amerika kökenli asma.

SOLONİT a. (fr. *solonite*). Pedol. Solonçaktan daha tuzlu ve daha az alkali toprak; tuzlu örtünün seyrelmesi sonucu solonçaktan türer ve killerin yıkanmasına yol açar.

SOLOR, Endonezya'ya bağlı adalar öbeği, Flores denizi'yle Savu denizi arasında; 2 082 km²; 14 800 nüf.

SOLORİNA a. Buzulların kıyısında biten liken.

SOLÓRZANO PEREİRA (Juan DE), ispanyol hukukçu (Madrid 1575 - ay. y. 1655). Salamanca Üniversitesi'nde öğrenim gördükten sonra 1609'dan 1627'ye kadar Lima *audiencia*'sında yargıç oldu. Hint adaları ve Castilla konseylerinde çeşitli görevlerde bulundu. Büyük bir otorite sayıldığı hint hukuku üzerine birçok yapıt yazdı.

SOLOTH a. Pedol. Solonetzlerin asitleşmesi ve bolca yıkanması sonucu geçirdiği evrimle oluşan tuzlu toprak; bu toprak, başka ortamlarda kahverengi toprakların bozularak podzolik topraklara ya da podzollara dönüşmesini anımsatır.

SOLOTHURN, fr. **Soleure,** İsviçre'de kent, aynı adlı kantonun merkezi, Ren'in kolu Aar ırmağının kıyısında; 15 000 nüf. Asconalı Gaetano Matteo Pisoni'nin XVIII. yy.'ın 3. yarısında yeniden yaptığı St Ursen katedrali (kutsal eşyalar), XV.-XVII. yy.'dan kalma belediye konağı. Eski çeşmeler ve barınaklar. Eski askeri fabrikada (XVII. yy.) zırh ve silah müzesi. Blumenstein şatosu'nda (XVIII. yy.'ın başı) kentin tarih müzesi, çok zengin bir güzel sanatlar bölümü (özellikle XIX.-XX. yy. İsviçre okulu ressamlarının yapıtları) kapsayan kent müzesi. Jura'nın doğu eteği boyunca uzanan büyük karayolu üzerinde, Solothurn yerel bir pazar ve bir sanayi (saatçilik, elektroteknik, takım-tezgâhları, mekanik, tekstil) merkezidir.

—Tar. İstilalarla yıkılan bir Roma kolonisi *(Castrum Salodurense)* haline gelen Solothurn, Ortaçağ'ın sonunda bir ticaret merkezi olarak yeniden canlandı. Zähringen senyörlerinin eline geçtikten sonra, imparatorluğa bağlı serbest şehir oldu (1218), Bern ile birleşti (1295), Leopold I'in (1318), daha sonra da Kyburg kontunun (1382) saldırılarına karşı koydu ve Konfederasyon'a kabul edildi (aralık 1481). Reform hareketi burada yayılamadı ve hükümet fransız işgaline (1798) kadar aristokratların elinde kaldı. Solothurn Fransa krallığı elçilerinin ikametgâhı oldu ve krallığa asker sağladı.

SOLOTHURN, fr. **Soleure,** İsviçre konfederasyonu'nda kanton; 791 km²; 221 464 nüf. (1989) [çoğu katolik]. Merkezi *Solothurn.* Tarihi Basel, Bern ve Aargau'nun tarihleriyle iç içedir. Kanton, Aar ovasından başlayıp kıvrımlanmış Jura'dan (Weissenstein [1 294 m], Hauenstein) geçerek Basel kapılarına kadar ve Ren'in kolu Birse vadisinde G.'den K.'ye doğru yayılır. Ormanlar ve hayvancılık yapılan çayırlar Jura'yı kaplar, Aar ovasında geniş ölçüde tarım yapılır, Birse vadisindeyse Basel için meyve ve sebze yetiştirilir. Eski sanayi (kereste, yün), son zamanlarda B.'ya, Jura'da ve özellikle Grenchen'de (Granges) saatçiliğe, D.'da makine sanayisine (Olten), ayakkabıcılığa (Schönenwerd) ve kâğıtçılığa yöneldi. Solothurn günümüzde Grenchen'in ve Olten'in gerisinde kalmıştır.

—Tar. XII. yy.'dan itibaren, Solothurn kantonu derebeyliklere ayrılmıştı. 1363'ten 1669'a kadar Solothurn kenti kantonun bütün arazisini satın aldı. 1798'de ortadan kaldırılan eski rejim 1814'te yeniden kuruldu; daha sonra 13 ocak 1881'deki Anayasa kantonu demokratik bir cumhuriyet yaptı; bu Anayasa 1856, 1875 ve 1895'te tekrar gözden geçirildi.

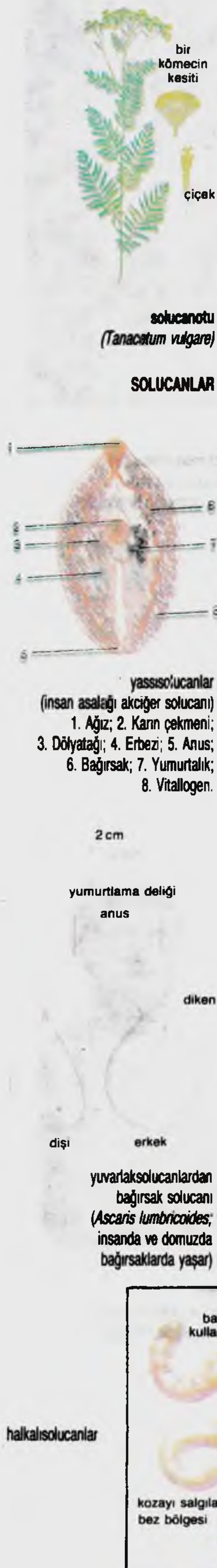
SOLOUHİN (Vladimir Alekseyeviç), rus yazar (Alepino, Vladimir bölgesi, 1924). Köylü çocuğuydu, düşünceli mizacının ve ulusal geçmişe ve doğaya tanıdığı ağırlığın doğrudan yansıdığı uyaksız dizeli şiirleriyle tanındı (*Pluie sur la steppe* [fr. çev.], 1953; *Vivre sur terre* [fr. çev.], 1965; *Argument* [fr. çev.], 1972). Lirik özyaşamöyküsel hikâyelerinde köylü yaşamını geçmişe hayranlık ve "slavsever" duygusuyla canlandırdı (*les Chemins de Vladimir* [fr. çev.], 1957; *la Goutte de rosée* [fr. çev.], 1960; *la Tartine de miel* [fr. çev.], 1976). Aynı anlayış, ulusal kültür üzerine yazdığı polemik yazısında da görülür (*Lettres du musée russe* [fr. çev.], 1966).

Solovets ya da **Solovki manastırı,** 1430'a doğru Beyaz deniz'de, Onega körfezi girişinde, Solovetski adası (Rusya) üzerinde kurulan manastır. Kısa zamanda etkin bir din ocağı ve önemli bir ekonomik merkez (tuzlalar, balıkçılık, el sanatları ve kıta üzerinde geniş tarım alanları) durumuna geldi. Güçlü surlarla korunduğu için, Livonyalılar'ın ve İsveçliler'in saldırılarına (1571, 1582, 1611) direndi. Eski inanışı yaşatıp sürdürmek isteyen manastır, çarın birliklerine karşı giriştiği kuşatmayı 8 yıl boyunca (1668-1676) sürdürdü. XVI. yy. sonundan XX. yy. başına kadar siyasal ve dinsel sürgün yeri olan manastır, 1920-1939 arası Gulag kampı olarak kullanıldı.

Scala

Solon
mermer, Antikçağ sanatı
Uffizi galerisi, Floransa

solucanotu (*Tanacetum vulgare*)

SOLUCANLAR

yassısolucanlar (insan asalağı akciğer solucanı) 1. Ağız; 2. Karın çekmeni; 3. Dölyatağı; 4. Erbezi; 5. Anus; 6. Bağırsak; 7. Yumurtalık; 8. Vitallogen.

yuvarlaksolucanlardan bağırsak solucanı (*Ascaris lumbricoides*; insanda ve domuzda bağırsaklarda yaşar)

halkalısolucanlar

SOLOVYEV (Sergey Mihayloviç), rus tarihçi (Moskova 1820 - *ay. y.* 1879). Moskova Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. 1851-1879 yılları arasında *Istoriya Rasiy s Drevnayşih Vermyon* (Başlangıcından itibaren Rusya tarihi) adlı 29 ciltlik bir yapıt yayımladı.

SOLOVYEV (Vladimir Sergeyeviç), rus filozof ve şair (Moskova 1853 - Uzkoye, bugün Moskova'da, 1900), Sergey Mihayloviç Solovyev'in oğlu. Gizemci ve siyasette liberalizm yanlısıydı; ortodoksluğu, Dostoyevskiy'in de savunduğu milliyetçi bir temele değil de, Kiliseler'in birleşmesine dayandırarak slavseverlerden uzaklaştı (*la Russie et l'Église universelle* [Rusya ve evrensel kilise], 1889; fransızca kaleme alınmıştır). Ahlak incelemelerinde (*Opravdaniye dobra: Nravstvennaja filosofija* [İyinin aklanışı]) ve şiirlerinde, peygamberce öngörüler ile iğneleyici bir mizahı kaynaştırdı (*Tri razgovora* [Üç karşılaşma]).

SOLOVYOV (Yuriy), rus dansçı (Sen-Petersburg 1940 - Sosnova 1977). 1958'den itibaren Kirov tiyatrosu'nda çalıştı, teknik güçlüklerle dolu tüm rolleri yorumladı. 1962'de *Aşk efsanesi*'ni (İ. Grigoroviç) yeniden düzenledi ve *Uzak gezegen* (K. Sergeyev), *İnci* (Boyarskiy, 1965) adlı yapıtlar ile *Leningrad senfonisi* (İ. Byelskiy, 1961) ve *Dünyanın yaratılışı* (N. Kasatkina ve V. Vasilyov, 1970) adlı yapıtlarının ilk temsilinde dans etti.

SOLOW (Robert Merton), amerikalı iktisatçı (New York 1924). Massachusetts Institute of Technology'de profesörlük yaptı, Başkan Kennedy ile Başkan Johnson'un iktisadi işler danışmanı ve Uluslararası ekonometri derneği başkanı oldu. Yeniklasik iktisat kuramcısı olarak, iktisadi büyümeyi ölçen bir ekonometrik model hazırlanması ve büyüme ile teknik ilerleme arasındaki ilişki konularında çalışmalar yaptı. Yapıtları: *Linear Programming and economic Analysis* (Doğrusal programlama ve iktisadi analiz) [R. Dorjman ve P. A. Samuelson ile birlikte, 1958]; *Capital Theory and the Rate of Return* (Sermaye kuramı ve getiri oranı) [1963]; *Sources of Unemployment in the United States* (ABD'de işsizliğin kaynağı) [1964]; *Price Expectations and the Behavior of the Price Level* (Fiyat beklentileri ve fiyat düzeyinin davranışları) [1970]; *Growth Theory: An Exposition* (Büyüme kuramı: bir sergileme) [1970] vb. Ekonomik büyüme teorisine katkılarından ötürü 1987 Nobel ekonomi ödülü'nü aldı.

SOLSKİ (Ludwik Napoleon SOSNOWSKİ, **Ludwik** —denir), polonyalı tiyatro oyuncusu ve yönetmeni (Gdów, Kraków yakınında, 1855 - Kraków 1954). Polonya'da ve yabancı ülkelerde repertuvarlardaki en büyük rolleri başarıyla yorumladı, buna koşut olarak sahneye koyma tekniğini ve repertuvarı modernleştirdi. 1931'de belediye tiyatrolarının başına getirildi.

SOLSTOK a. (macarca sözc.). Eldivc. Eldiven biçicisinin kullandığı dereceli alet.

SOLTA, Adriya denizi'nde Hırvatistan'a ait ada, Dalmaçya'da; 60 km^2; 3 000 nüf. Bağlar ve zeytinlikler. Yaz turizmi.

SOLTİ (Georg), ingiliz uyruğuna geçmiş macar orkestra şefi (Budapeşte 1912). Budapeşte'de Bartók ve Kodály'nın öğrencisi, Salzburg'da Toscanini'nin yardımcısı oldu, 1942'de Uluslararası Cenevre piyano yarışması'nda birincilik kazandı. Münih (1946-1951), Frankfurt (1952) ve Londra (1961-1971) operalarının yöneticiliğini yaptıktan sonra, 1973'te Paris'te, R. Liebermann'ın Fransız ulusal lirik tiyatrolar birliği'ndeki görevlerini devraldı. Paris orkestrası'nın (1972-1975) ve Londra Filarmoni orkestrası'nın (1979-1983) yöneticiliğini yaptı. 1969-1991 arası Chicago Senfoni orkestrası'nın başındaydı.

SOLUCAN a. **1.** Asalbil. İnsanların ve omurgalı hayvanların bağırsağında asalak yaşayan kurtlara verilen genel ad (şeritler, yapraksolucanlar, ipsisolucanlar, yuvarlaksolucanlar vb.). **—2.** *Solucan gibi*, çok zayıf ve sarı benizli bir kimse için kullanılır.

—Farmakol. *Solucan ilacı*, bağırsak kurtlarını, özellikle bağırsak solucanlarını öldürücü madde.

SOLUCANLAR a. Tatlısularda ya da yarı karada, ender olarak denizlerde yaşayan, az kıllı, parapotsuz, erdişi, doğrudan gelişmeli halkalı kurtlar sınıfı. (Bil. a. *Oligochaeta;* örnek tipi yersolucanıdır.)

—ANSİKL. Solucanların 3 000'den fazla türü vardır ve bunların çoğu daha çok eşeysiz çoğalır. Pek çoğu dip çamurlarında ya da tatlısularda yaşar, balçık içindeki organik maddelerle beslenir; bazılarında solungaç vardır; bir kısmı kendilerini koruyan bir boru yaparak içinde barınır. Bazıları başka canlıları avlayarak beslenir, bazıları dış asalaktır. Karada yaşayan türleri öbeğin en irileridir; Güney yarıküre'de tropikal bölgelerde yaşayan *Megascolides australis* gibi bazı türlerin uzunluğu 3 m'yi geçer.

SOLUCANOTU a. Avrupa'da ve Kuzey-doğu Anadolu'da yabani olarak yetişen parçalı yapraklı, sarı çiçekli, yüksek boylu (60-120 cm) otsu bitki. (Bil. a. *Tanacetum vulgare;* bileşikgiller familyası.) [Solucanotunun çiçekli ve yapraklı dalları hafif kokulu, acı lezzetlidir. Tanen, reçine ve uçucu yağ içerir. Güçlendirici, iştah açıcı ve kurt düşürücü olarak infusyon halinde kullanılır. Şeritleri etkilemez. Zehirli olduğundan tehlikeli bir ilaçtır.]

SOLUCANSI sıf. Biyol. **1.** Solucan görünümünde ya da biçiminde olan. **—2.** Uzun, silindirimsi gövdeli, ayaksız, bacaksız böcek larvalarına denir.

SOLUĞAN sıf. Vet. Nefes darlığına tutulmuş hayvanlara denir (özellikle at).

◆ a. **1.** Deniz yüzeyinde yerel rüzgârdan bağımsız olarak oluşan düzenli salınım hareketi. (Soluğan, dalgaların oluşum alanları dışında yayılmasıyla meydana gelen bir dalgadır ve bir rüzgârdan ya da uzun süre aynı yönde esen bir meltemden sonra başlar. Bir dönem [yirmi otuz saniye düzeyinde], bir genlik ve bir doğrultuyla tanımlanır.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Soluğan hastalığı*, atlarda hareket sırasında soluğanlığa yol açan bütün hastalıkların (süreğen pnömoni, süreğen plörezi, süreğen kalp hastalıkları ve özellikle süreğen bronşit ve süreğen akciğer anfizemi) belirtilerine verilen ad.

—Denizc. ve Denizbil. *Soluğan uzunluğu*, iki dalga sırtı arasındaki uzaklık. || *Soluğan yüksekliği*, bir dalga sırtıyla bir dalga çukuru arasındaki düşey uzaklık. || *Çalkantılı soluğan*, aynı anda birçok doğrultudan gelen dalgalanma hareketi. || *Dip soluğanı*, bir deniz dibi olayının sonucu oluşan güçlü dalgalanma. || *Karmaşık soluğan*, değişik doğrultularda yayılan birçok soluğan sisteminin karışmasıyla oluşan karmaşık dalga.

—ANSİKL. Soluğan, dalga hareketinin bir görünüşüdür ve sonuçlarıyla, yayılma hızıyla ve harekete katılan moleküllerin göreli hareketsizliğiyle insanları uzun süre şaşırtmıştır. Gerçekte, dalgalar yer değiştirmez, yalnız dalga biçimi değişir. Çember biçimli dalgalarda olduğu gibi dalga çukurları dalga sırtlarından daha az belirgindir. Yüzeyden uzaklaşıldıkça çalkalanma azalır ve belli bir derinlikte tamamen yok olur. Son olarak, alt moleküllerin hareketi, üst moleküllerinki gibi çembersel ve tekdüzedir, ancak yörünge çapı derinlikle birlikte azalır.

• *Soluğan ölçümü.* Soluğanın ve dalgaların duyarlı ölçümü, ancak 1956'da Wormley denizbilim enstitüsü'nün gemilerde kullanılabilecek bir kayıt aygıtı yapmasından sonra gerçekleştirildi: aygıt, geminin konumundan bağımsız olarak hesaplanan bir referans yüzeyi üzerindeki suyun sürekli olarak yüksekliğini gösterir. Bu aygıt (*Shipborne wave recorder*), % 10'luk bir duyarlıkla, 17 m yükseklikteki dalgaları kaydetmiştir. Kıyı yakınında, su altına yerleştirilen aygıtlar, soluğanın harekete geçirdiği denizin basınç değişikliklerinden yararlanır ve soluğan yüksekliğini ölçmede 1/100'lük bir duyarlığa ulaşır.

—Deniz yap. Soluğanı ve liman, kıyı yapıları üzerindeki etkilerini bilme, deniz yapıları tekniği ve ekonomisi için önemlidir. Dalga yapısı, yansıma, kırılma ve kırınma etkilerinin yanı sıra bir enerji iletimine yol açar. Yansıma, düşey bir yüzey üzerindeki tam ya da bir yamaç üzerindeki kısmi çırpıntılardan kaynaklanır. Kırılma nedeniyle, dalga sırtları değişken derinliklerde biçim değiştirir ve yükseklikleri değişir; bundan dolayı, sözkonusu deniz yapılarının açıklarından büyük derinliklere kadar uzanan bir bölgenin "soluğan planları"nı çıkarmak gerekir. Kırınım, dalgaların, engellerin ve özellikle limanlardaki koruma seddelerinin çevresini dolaşmasından kaynaklanır; böylece bu bölgede, açıktaki soluğanın genliğine ve doğrultusuna bağlı bir iç çalkalanma ortaya çıkar. Enerji iletimi dalganın plajlara ya da seddelerin yamaçlarına çarpıp kırılmasıyla gerçekleşir.

Soluğanın otomatik kaydedicilerle gözlemlenmesi denizci ülkelerde çok gelişmiştir. Bu gözlem, soluğanlara ilişkin "istatistiksel yasalar"ı belirlemek amacıyla, değişik genliklere (ve kimi kez dönemlere) sahip belli sayıda "soluğan dizisi"ni çözümlemeyi sağlar. Ayrıca, uzun bir dönem içinde, en güçlü soluğanların çakışma olasılıklarını araştırmayı ve örneğin "on yıllık" genliği (olasılığı 10 yılda 1 kez) ya da "yüz yıllık" genliği (olasılığı 100 yılda 1 kez) saptama imkânı verir. Bu veriler, hem deniz yapılarının teknik kuramını hem de bir limanın en iyi ekonomik durumunu araştırmayı koşullandırır.

SOLUĞANLIK a. Vet. Soluğan denilen bazı hayvanların nefes alırken çıkardıkları anormal ve özel ses.

—ANSİKL. Vet. Soluğanlığın şiddeti ve tonu (kaba ya da tiz) çok değişken olabilir: ıslık, hırıltı, rende, törpü sesi. Bütün memelilerde rastlanmakta olan soluğanlık, at ve sığırlarda daha sık görülür. Çıkarılan anormal ses, üst hava yollarının (burun boşlukları, gırtlak, soluk borusu) daralmasına bağlıdır. Akut soluğanlık, akut geçici bir hastalıktan (iltihap, gırtlak ödemi, yabancı cisim) ileri gelir; süreğen soluğanlık, gırtlak felci, ur, komşu gangliyonların büyümesi gibi devamlı olaylara bağlıdır. Gırtlağın bir yarısında görülen felç, genellikle atlarda en sık soluğanlık nedenidir; bu durumda yapılan cerrahi girişimler genellikle iyi sonuçlar vermektedir.

SOLUK a. (*solumak*'tan *solu-k*). **1.** Soluk verme sırasında ağızdan ve burundan çıkan, akciğerlerin dışarı attığı hava. (Eşanl. NEFES.) **—2.** Soluma hareketi, ritmi; nefes: *Hastanın soluğu düzenli. Soluğunu tutmak.* **—3.** Bir şeyin gerisini getirebilme, bir şeyi sürdürebilme gücü: *Soluğu çabuk kesildi.* **—4.** *(Bir kimseye) soluk, nefes aldırmamak*, dinlenmesine fırsat vermeden onu sıkıştırıp çalıştırmak: *Başımıza dikilir, bize soluk aldırmazdı.* || *Soluk, nefes almadan*, dinlenmeksizin, aralıksız olarak: *Soluk almadan bütün gün çalıştı.* || *Soluk, nefes almak*, havayı ciğer-

deniz solucanları
balıkçıların yem olarak kullandığı solucan (kazıcı)
çokkıllı solucan (yüzücü)
Pterosyllis formosa
kara solucanı
kozayı salgılayan bez bölgesi
ağız
yersolucanı (kazıcı)

lerine çekmek: *Derin derin soluk alın;* bir çabayı, bir çalışmayı, bir eylemi soluk almak üzere ya da dinlenmek için yarıda kesmek, dinlenmek: *İzin ver de biraz soluk alalım;* ferahlayıp rahatlamak: *Bu taksidi bitirince biraz soluk alacağız.* || *Soluk, nefes kesici,* aşırı ölçüde güzel olan ya da heyecan verici şey, durum vb. için kullanılır: *Manzaranın soluk kesici bir güzelliği vardı.* || *Soluk, nefes kesmek,* bir şey sözkonusuysa aşırı bir heyecan ya da korku vermek: *Güzelliği herkesin soluğunu kesmişti.* || *Soluk soluğa, nefes nefese,* zoru zoruna, dara dar: *Trene son anda soluk soluğa yetişti;* soluya soluya, soluyarak: *Çocuk soluk soluğa anlatmaya başladı.* || *Soluk tüketmek,* nefes tüketmek. || *Soluğu bir yerde almak,* bir yere acele giderek sığınmak. || *Soluğu, nefesi kesilmek, daralmak, tıkanmak,* rahat soluk alıp verememek, güçlükle soluk almak. || *Soluğu, nefesi tutulmak, tıkanmak,* bir darbe ya da aşırı heyecanın etkisiyle soluk alıp veremez duruma düşmek. || *Bir solukta,* dinlenmek için durmadan, çok çabuk.
—Anat. *Soluk alma kasları,* havanın akciğerlere girmesine katkıda bulunan kaslar.
—Fizyol. *Soluk alma,* göğüs kafesinin genişlemesine bağlı olarak atmosfer havasının akciğerlere girmesi. || *Soluk verme,* akciğerlere çekilen ve alveollerde gaz alışverişi yapıldıktan sonra kirlenen havanın dışarı atılması.
—Müz. *Soluk verme tekniği,* içe çekilerek diyaframa yaslanan soluğu, yutağın, damağın vd. bütün yankılandırıcılarını harekete geçirerek olabilecek en iyi sesi verecek biçimde ses tellerinin arasından çıkarmaya dayanan teknik.
—Sesbil. "Solumalı" ünsüzlerin gerçekleştirilmesinde çıkan kesintisiz gürültü. || *Soluk alma,* kimi zaman, fısıldamada ve bazı ünsüzlerin gerçekleştirilmesinde görülen dış havanın akciğerlere ya da ses oluğuna girmesi.

SOLUK a. **1.** Canlılığını, doğal ve sağlıklı rengini yitirmiş olan ten için kullanılır: *Hastanın yüzü bugün her zamankinden daha soluk. Soluk benizli.* **—2.** Parlak, güçlü olmayan, donuk ışık için kullanılır: *Kış güneşinin bulutların arasından süzülen soluk ışığı.* **—3.** Rengi atmış, solmuş bir şey ya da az çok uçuk olan bir renk tonu için kullanılır: *Soluk perdeler. Soluk mavi.* **—4.** *Soluk beniz(li),* Kızılderililer'in, Kuzey Amerika'daki Beyazlar'a verdikleri ad.

SOLUKBORUSU a. Anat. **1.** Gırtlağı bronşlarla birleştiren ve solunum sırasında havanın geçmesine yarayan kanal. (Eşanl. TRAKE, TRAKEA.) [Bk. *ansikl.* böl. Anat. ve Zool.] **—2.** *Solukborusu çatalı,* solukborusunun sonu ile iki ana bronşun başlangıcından oluşan bütün. || *Solukborusu kası,* solukborusunun arka yüzünde bulunan kas levhası.
—Anat. *Solukborusu-bronş gangliyonu,* solukborusunun çatallandığı yerin iki yanında ve oradan çıkan iki bronşun arasında bulunan lenf gangliyonları grubunun her biri.
—Patol. *Solukborusu-bronş adenopatisi,* solukborusu-bronş gangliyonlarının iltihabı.
—ANSİKL. Anat. Solukborusu, yaklaşık 12 cm uzunlukta, düz bir borudur. Gırtlaktan başlayarak boynun içinde, yemekborusunun önünde, göğsün üst kısmına iner. Sağ ve sol iki ana bronşa ayrılarak son bulur. Sayıları on ila yirmi arasında değişen, at nalı biçimindeki bir dizi kıkırdaksı halkadan oluşur.
—Zool. Ciğerlibalıklarda ve amfibyumların bir bölümünde hava kesesi, arada bir solukborusu olmaksızın, bir gırtlakla yutak ardına açılır. Solukborusu bazı amfibyumlarda ve özellikle amniyonlularda boynun uzamasına bağlı olarak farklılaşmaya başlar. Solukborusunun, açık ya da kapalı kıkırdak halkalar biçimindeki iskelet çatısı, embriyon çevresindeki solungaç art iskeletinin gelişmesinden doğar; bazen bronşların üzerinde dışarı ya da akciğerin içine doğru uzanır.

SOLUKDELİĞİ a. Böceklerin soluk alma deliği. Az ya da çok dallanmış bir trakenin ucunda bulunur. (Eşanl. STİGMA.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Zool. Balinalarda burun delikleri. (Solukdeliği, kafanın tepesindedir; dişsizbalinalarda iki delikli, dişlibalinalarda ayla biçiminde tek delikli olur; yüzeye çıkmadan birkaç metre önce balinalar ciğerlerini solukdeliği aracılığıyla boşaltarak su püskürtürler.) || Kıkırdaklıbalıklarda ve birkaç kemiklibalıkta, dilkemiğinin önünde bulunan birinci solungaç yarığı. (Eşanl. SPİRAKULUM.)
—ANSİKL. Solukdelikleri genellikle sobedir ve çevresi iyice kitinleşmiştir *(peritrem).* Deliğin önce bir giriş bölümü *(atrium)* vardır (burası bir kapama aygıtıyla bağlantılıdır). Solukdelikleri genellikle bedenin yan taraflarında bulunur: çoğunlukla karın kesiminde 5-8 çift, göğüs kesiminde 2 çift olur. Suda yaşayan bazı larvalarda daha az olabilir ve kuyruk kesimindeki uzantının ucunda yer alabilir *(solunum sifonu).* Suda yaşayan diğer larvalarda işlevsel solukdeliği bulunmaz, bu larvalar trake-solungaçlarla solurlar. Solukdelikleri örümceğimsilerde, çokayaklılarda ve onikoforlarda da bulunur.

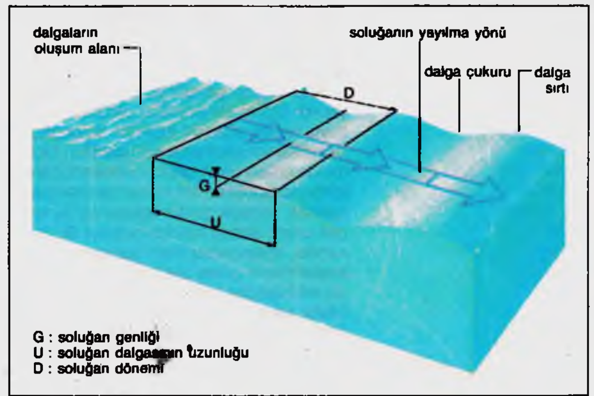
SOLUKLANMAK gçz. f. Bir süre için etkinliğine ara verip derin, rahat biçimde soluk alarak dinlenmek: *Şu ağacın altında biraz soluklanalım, sonra yeniden yola koyuluruz.*

SOLUKLU sıf. ve a. Fonet. **1.** Soluk eşliğinde çıkarılan fonemler için kullanılır. **—2.** Soluk vererek telaffuz edilen ünsüz.
◆ sıf. *Uzun, geniş soluklu,* uzun süreli ve devamlı bir çaba gerektiren bir iş, bir çalışma, bir girişim; böyle bir işi, bir çalışmayı, bir girişimi yürütebilen kimse için kullanılır: *Uzun soluklu bir yapıt, bir program. Uzun soluklu bir yazar.*

SOLUKSUZ be. Soluk alamayacak biçimde: *Soluksuz kalmak.*

SOLUMA a. Solumak eylemi.
—Müz. Müzik cümlesini noktalama sanatı. (Vokal müziğe özgü olan bu sanat, çalgı müziğinde, özellikle de üflemeli çalgılar için yazılmış müzikte de uygulanır.)
—Sesbil. Algılanabilir bir soluk çıkarma. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Soluma yitimi,* eşsüremli bir almaşma ya da artsüremli bir evrim sonucu soluklu bir ünsüzün bu özelliğini yitirmesi.
—ANSİKL. Sesbil. "Soluma" terimi, kimi sesçil birimler gerçekleştirilirken soluk verilerek çıkartılan havayı belirtmek için kullanılır. Titreşimsiz soluma ([h] ile belirtilir), akciğerlerden gelen hava akımının aralık durumdaki gırtlakta neden olduğu sürtünmeden kaynaklanır. Bu sesin kimi frekansları ses oluğundaki tınlama oyuklarıyla güçlenir, böylece algılanan soluğun tınısı sesçil çevreye göre değişir. Örneğin, ingilizcede, sözcük başındaki *hill*'in (tepe) soluması *hat* (şapka) ya da *hood* (başlık) sözcüklerininkinden ayrıdır. Solumanın sesçil önemi dillere göre değişir. Almanca ve ingilizcede çok belirgin olmasına karşın roman dillerinde nerdeyse ortadan kalkmıştır. Soluklu kapantılılarla (/pʰ/, /tʰ/, /kʰ/) soluksuz kapantılıları (/p/, /t/, /k/) karşıtlaştıran dillerde soluma sesbilimsel bir değer de üstlenebilir. Özellikle, bu karşıtların sesbilimsel açıdan belirgin oldukları yunancanın lehçeleriyle svahilide bu durumla karşılaşılır.

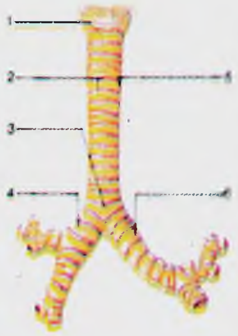
SOLUMAK gçz. f. Hızlı ve kesik kesik soluk alıp vermek: *Bir yükün altında eziliyormuş gibi soluyordu.*
—Sesbil. Bir soluma gerçekleştirmek. || *Solumalı ünsüz,* gerçekleştirilmesi bir solumayı gerektiren ünsüz.
◆ **solutmak** ettirg. f. *Bir kimseyi, bir hayvanı solutmak,* solumasına neden olmak: *Bir hayvanı koşturup solutmak. Bu merdivenler beni solutuyor.*

soluğan

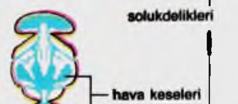
—ANSİKL. Sesbil. "Solumak" terimi genellikle ünsüzün gevşemesiyle arkasından gelen ünlünün gerçekleşmesi arasında sıkışan solukla biten kapantılı ünsüzler için kullanılır. İngilizce, almanca, çince, korece, hindi vb. gibi birçok dilde solumalı ünsüzler bulunur. Bir ünsüzün solumalı özelliği bağlamsal etkenlerden kaynaklanabilir. Örneğin, ingilizcenin titreşimsiz kapantılıları vurgulu sözcük başında solumalı, öteki durumlarda, özellikle ünsüz sonrası ve sözcük sonu konumlarında solumasızdır. Genel kural olarak solumalı ünsüzler titreşimsiz ünsüzlerdir: /pʰ/, /tʰ/, /kʰ/. Ama sanskritçe ve Hindistan'daki öteki dillerde solumalı titreşimli kapantılılar da vardır: /bʰ/, /dʰ/, /gʰ/. Fransızcada solumalı *h* sözcük başında hiç söylenmeyen, ama yazıdaki varlığı iki sesçil koşulu belirten *h*'dir (*Héros, halles, hasard* vb.); bu durumda, son ünlü silinmesi ve ulama olmaz.

SOLUNGAÇ a. **1.** Suda yaşayan hayvanlarda soluma olanağı veren organ. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Solungaç ışını,* kemiklibalıklarda solungacı tutan, kapakçığı devam ettirerek ağız-yutak boşluğunun karın-kuyruk kesimiyle ilişkisini kesen zar ve iskelet ışını. || *Solungaç örtüsü,* üstün yapılı kabuklularda vücudun iki yanında bulunan ve solungaç boşluğunu örten yan kabuk parçası. || *Solungaç siniri,* solungaç yarığına giden, bir ön ve bir arka dalı olan, her solungaç yayına ve solungaç atardamarına ulaşan kafa siniri. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Solungaç süzgeci,* solungaç yaylarının yutağa bakan yüzünde iki sıra halinde yer alan ve solungaç yapraklarını ağız boşluğundaki kesimlerden koruyan kıkırdaksı çift çıkıntı. (Mikrofaj türlerde solungaç süzgeçleri çok gelişmiştir.) || *Solungaç üstü,* solungaçların üstünde kalan bölüm. || *Solungaç yaprağı,* kıkırdaklıbalıkların solungacında, solungaçlararası bölmenin üstünde bulunan ve solungaç yapracıklarını taşıyan bölüm. || *Solungaç yarığı,* 1. Kemiklibalıkların başın arka yan tarafında bulunan ve solungaç boşluğu ile dış ortam arasında bağlantıyı sağlayan yarık. 2. İlkelkordalılarda ve omurgalılarda yutak boşluğu ile dışarıyı birbirine bağlayan, esasında beslenme işlevi (mikrofajlık), ikincil olarak da solunum işlevi gören yan yarık. || *Solungaç yayı,* omurgalılarda başın içorganlardan yana olan kısmında iki yanda bulunan ve yutak hizasında iki solungaç yarığını birbirinden ayıran desteklere dayanan çift iskelet parçası.
—Balıkç. *Solungaç ağı,* basit tek bir kattan oluşan, balığın solungacından yakalandığı balık ağı. (Eşanl. GALSAMA AĞI.)
—Böcbil. Kimi bilim adamlarının böceklerdeki trake boşluğu ile bağlantısı olan kan dolu keseciklere verdiği ad.
—ANSİKL. Su hayvanlarında oksijenin hücrelere girişi yayılma yoluyla olur (ancak büyüklük ya da örtenek özellikleri [bağa, kavkı] buna engel değilse). Böyle engeller olduğunda solungaçların ortaya çıktığı ve hayvanın iç ortamını, erimiş oksijenin bol olduğu dış ortamla ilişkiye soktuğu görülür. Bu iç ortam sölom olabilir

solukborusu (önden görünüş)
1. Krikoit kıkırdak;
2. Halkasal bağlar;
3. Solukborusu çatalı;
4. Sağ ana bronş;
5. Hiyalin kıkırdaklar;
6. Sol ana bronş.

bir böceğin solukdeliği

(denizyıldızı, *Ectoprocta* öbeğinden yosunhayvanları); çoğu zaman iç ortam kanı kapsar ve kanın solungaçları dolaşması gerekir.

Solungaçlar genellikle dışderi kökenli yaprak biçiminde uzantılar olduklarından suyla temas yüzeyini artırırlar. Solungaçlar halkalısolucanlarda sırt uzantıları biçiminde ortaya çıkar; gezici çokkıllısolucanlarda parapotların sırt kısmında uzantılar halinde, yerleşik çokkıllısolucanlarda kirpikli uzantı demeti halinde bulunur. Bu durumda, solungaçlar hem solunum, hem beslenmede görev alır. *Lophophoria*'larda solungaçlar karmaşık bir organdır ve lofofor adını alır; lofofor kolsuayaklılarda ve *Phoronidea*'larda damarlarla donanır. Yumuşakçalarda solungaçlar bir boşluğun içinde yer alır; mikrofaj yassısolungaçlılarda (midye, istiridye) çok gelişmiştir. Eklembacaklılardan *Merostomata*'larda ve kabuklularda solungaç bulunur (kabukluların kürekayaklılar gibi küçüklerinde bulunmaz, çünkü gazın vücuda yayılması mümkündür); bu hayvanlarda solungaçlar eklentilerin dibinde yayvan parçalar halinde bulunur ve bağa ya da solungaç örtüsünün bir kıvrımıyla korunur. Suda yaşayan bazı böcek larvalarında, yaprak halindeki trake-solungaçlar suyla temas ederek oksijeni alırlar. Derisidikenlilerde su solunumu biçimleri çeşitlidir: bütün öbeklerde su kanalı ve ambulakral sistem, denizhıyarlarında ağaç gibi dallanmış dokunaç ve organlar, denizyıldızlarında sölomun içinde solungaç papillaları, yılanyıldızlarında solungaç keseleri, denizkestanelerinde solungaç püskülleri.

İlkelkordalılarla omurgalılarda solungaçlar solungaç yarıklarının varlığına bağımlıdır; çünkü yutak boşluğunu dış ortamla temasa getirir. Bu yarıklar aynı zamanda ilkelkordalılarda, bazı sucul omurgalılarda mikrofaj beslenmeye yarar. Balıklarda ve amfibyum larvalarında, solungaç yaylarının üzerinde solungaçlar bulunur. Bunlar, karın aortundan gelen bir atardamarla beslenir, solungaçlardaki kılcal damarların topladığı oksijen yüklü kan, götürücü bir atardamarla sırt aortunun başlangıcına akıtılır.

Çenesizlerde solungaçlar bir solungaç cebinin içinde bulunur ve ya doğrudan dışarıya açılır (taşemen) ya da tek bir delikle dışarıya açılır *(Myxina)*. Kıkırdaklıbalıklarda, solungaçlar solungaç yaylarının üzerinde yer alır; kemiklibalıklardaysa tarak biçimindedir: solungaç yarıkları bir kıvrım ya da kapakla kapalıdır ve bunun arka kısmı işitme organına açılır.

bir balığın ve bir kabuklunun solungaçları

SOLUNGAÇLIKUYRUKLULAR a. **1.** Erişkini birçok larva evresi özelliği taşıyan (neoteni) amfibyumlar alttakımı. (Taşıdıkları larva özellikleri: solungaçlarının yok olmaması; arka ayaklarının ve yüz kapaklarının bulunmaması. Bir tek familyası vardır: denizkızısemendergiller. Bil. a. *Meantes.* Kuyruklular takımı.) **—2.** Çeşitli balık türlerinde dışasalak olarak yaşayan kabuklular takımı. (Balıkbiti ortak adıyla da bilinen üyeleri tatlısu balıklarının derisi üzerine yerleşir. En ünlü türü sazan bitidir [*Argulus foliaceus*]. Bil. a. *Branchiura.*)

SOLUNGAÇSIZLAR a. Dışkılık solunum organları bulunmayan derisidikenliler. (Denizhıyarları sınıfından yer alan solungaçsızlar öbeğinin sistematikte kesin biçimde belirlenmiş bir yeri yoktur.)

SOLUNMAK gçz. f. Soluk alıp vermek; teneffüs etmek.

SOLUNUM a. Canlılarda oksijenin alınmasını ve karbondioksidin atılmasını sağlayan süreçlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl. Bot., Fizyol., Patol. ve Zool.)

—Anat. *Solunum yolları,* havanın akciğerlere varıncaya kadar geçtiği kanalların (gırtlak, solukborusu, bronşlar) tümü.

—Böcbil. *Solunumdeliği çerçevesi,* böceklerde trakelerin solukdeliğini çevreleyen çok kitinleşmiş çerçevesi. (Bazı türlerde bu çerçeve ihtiyaca göre solukdeliğini açıp kapayabilir.)

—Fizyol. *Solunum sıklığı,* hızlı soluk alıp verme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Nörobiyol. *Hızlı solunum,* solunum hareketlerinin genlik ve ritminin artması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Pedol. Karbondioksit gazının açığa çıkmasıyla ölçülebilen etkinlik (bakteri metabolizmasının, özellikle bitkisel organik madde tarafından üretilen enerji kaynaklarından sağladığı son ürünü oluşturur). [Bu bakteri solunum etkinliğine, kök solunumu eklenir; kök solunumu da, toprak atmosferinde karbondioksit kısmi basıncını, serbest havadaki değerinin 100 katına eşit ya da daha yüksek tutmaya katkıda bulunur.]

—Ted. *Solunum aygıtı,* kirli ya da oksijensiz ve solunuma elverişsiz bir ortamda yaşayabilmeyi ve gerektiğinde akciğerleri etkin bir şekilde havalandırmayı sağlayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yapay solunum,* doğal solunumun yeterli hematoz sağlayamadığı ya da eksik sağladığı hallerde onunu yerini tutacak soluma manevralarının tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Bot. Solunum, hücrelerin içinde, mitokondriler düzeyinde enzimlerin etkisiyle parçalanan besinlerin (glusitler, yağlar, proteinler) yükseltgenmesidir. Bu tepkime bitkinin kullanabileceği enerjiyi serbest hale getirir. Dıştan bakıldığında solunum, iki gaz akımının varlığı ile kendini belli eder: oksijenin girmesi ve karbondioksidin çıkması. Solunum yoğunluğu, belirli bir zaman içinde bitkinin bir gram kuru maddesinin aldığı oksijen ya da çıkardığı karbondioksit hacmi ile ölçülür. Bu yoğunluk, bitkinin ve bitkisel organın yaşı ile bağlantılıdır: büyüme devresinde bir gram kuru madde başına bir saatte tüketilen oksijen miktarı 1,5 ml düzeyindedir, buna karşılık yaşlı organlarda bu tüketim 0,05 ml'ye düşer. Solunuma birçok etmenin etkisi vardır: örneğin, gaz karışımı içindeki oksijen miktarı yüksek olduğunda (% 21) solunum artar; oksijen oranı yer üstü organlar için % 10 dolayında, kökler için % 5 dolayında olduğu zaman solunum olmaz. Ortamda yüksek oranda karbondioksit bulunması solunumu çok azaltır. Sıcaklığın artması, 0 °C ile (0 °C'ta solunum çok düşüktür) 40 °C arasında solunumu canlandırır; 50 °C'ın üzerinde, sitoplazmanın bozulmasına bağlı olarak, solunum yoğunluğunda ani bir iniş gözlenir; bununla beraber kozalaklılarda –25 °C'ta, ve ılıca sularında yaşayan bazı yosunlarda 65 °C'ta, solunum vardır. Işık, mitokondri solunumuna çok az etkili olmakla beraber *fotosolunum**a neden olur. Anestezi maddeleri küçük dozlarda solunumu artırır, fotosentezde tutukluk yapar, yüksek dozlarda ise solunumu önce yavaşlatır, sonra sıfıra indirir.

Solunum katsayısı, solunumla tahrip edilen maddelerin türüne göre değişir; sadece şekerlerin yükseltgendiği hallerde bire yakınken, bitki yağları ve proteinleri tükettiğinde net olarak birimin altına iner. Her üç tip maddeyi içeren bir bitki sözkonusu olduğu zaman solunum katsayısı normalde 1'in az altındadır; besin maddelerinin biriktirilmesi sırasında birimin üstüne çıkabilir (meyvelerin olgunlaşması zamanında 3, yağlı tanelerin oluşumunda 1,57), tohumların çimlenmesinde ise çok aşağıya iner (0,4-0,5 arası).

Glukozun parçalanması glukoliz ile başlar; glukoliz pirüvik asidin oluşumuna ve bunun Krebs* döngüsüne katılmasına neden olur. Bu döngü sırasında karbondioksit açığa çıkar; aynı zamanda salıverilen hidrojen bitkinin havadan aldığı oksijen ile birleşerek su verir. Karbondioksit ve hidrojenin her bir çıkışı arka arkaya küçük miktarda enerjiyi serbest hale getirir, bu enerjinin ufak bir kısmı ısı halinde kaybolur, büyük bölüm ise hemen kullanılabilen yedek enerji gücü olarak A.T.P.* moleküllerinin içine girer. Bu çeşitli işlemlerin bilançosu, 1 mol glukoz için 688 kcal'nin açığa çıkması demektir

$$C_6H_{12}O_6 + 6O_2 \rightarrow 6CO_2 + 6H_2O + 688 \text{ kcal.}$$

Fakat, 38 mol A.T.P. içine giren sadece 266 kcal'dir, geri kalan kaybolur gider; demek oluyor ki; verim % 40'a yakındır.

Solunumda kullanılan yağlar ve proteinler ilk önce kısmen ayrışıma uğrar (asetil-koenzim A, keton asitleri...), sonradan bu moleküller yeni baştan Krebs döngüsüne katılır.

Yeşil bitkilerde, oksijen olmadan gerçekleşen bir besin parçalanma süreci daha vardır ("anaerobi solunum" ya da "mayalanma"). Yedek glusitlerin bol olduğu bitkilerde (pancar) silaj sonunda, glukozun kısmen parçalanmasıyla ortaya etil alkol çıktığı görülür

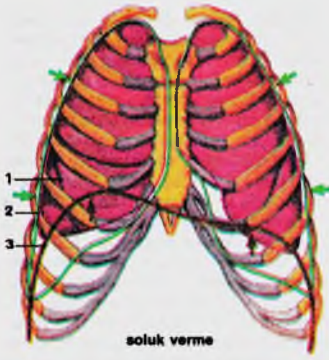
$$C_6H_{12}O_6 \rightarrow 2CO_2 + 2CH_3CH_{12}OH.$$

Boğulmaya karşı bu direnç mekanizması, aynı miktarda A.T.P. elde edilebilmesi için çok daha büyük miktarlarda glukoz molekülü kullanılmasını gerektirir. Bira mayası (mikroskobik mantar) içinde bulunduğu koşullara göre ya aerobi solunumu ya da mayalanmayı yeğler. Aynı tipte başka mekanizmalar çeşitli maddelerin serbest hale gelmesine neden olur (örneğin patateste laktik asit).

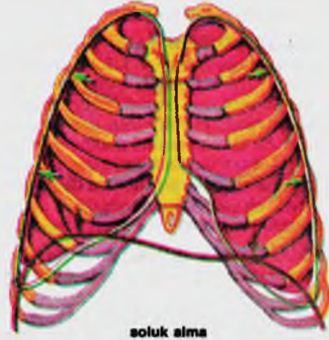
Solunum ve klorofil işlevleri birbirine karşıt görünmektedir. Aslında solunum, boğulma tehlikesi yüzünden, hiçbir zaman durmaz, bir gündüz olgusu olan klorofil işlevi ise, ışık varken solunum işlevine sadece eklenir ve genellikle daha yoğun olduğundan solunumu gözden saklar; aydınlıkta yeni organik maddeler üretilir; bunun tersi durumda, yedek besinlerin yavaş yavaş parçalandığı görülür.

—Fizyol. Vücut ısısına bağlı solunumun sıklığı özellikle köpekte görülür. Ter bezi olmayan bu hayvan normal koşullarda dakikada 20 ila 30 kez soluk alıp verirken, solunum sayısını dakikada 350'ye kadar yükselterek, suyun akciğer yoluyla buharlaşmasını artırır ve bedensel etkinliklerden sonra artmış vücut sıcaklığını normale indirecek ısı kaybını sağlar.

—Fizyol. ve Patol. Hayvanlar âleminde solunum, dış ortamla (hava ya da su) iç ortam (kan) arasında, akciğer ya da solungaç gibi uygun organlar düzeyinde gerçekleşen bir oksijen-karbondioksit alışverişidir. Hayvansal solunumun rolü, yaşamın sürebilmesine gerekli enerjiyi sağlayacak olan hücre içi yükseltgemeye gerekli oksijeni getirmek ve bu işlemler sırasında meydana çıkacak olan karbondioksidi dışarı atmaktır. Hücrelere gelen oksijeni kandaki alyuvarlar taşır, bunlar havada bulunan ve suda erimiş olan oksijeni kendilerine bağlayıp hücrelerin yakınına bırakmak niteliğine sahiptirler. Kan bu hücrelerin ürettiği karbondioksit gazını oradan alıp akciğerlere (üstün yapılı omurgalıların ve insanın solunum organı) ya da öteki hayvan gruplarında solungaç-

iki solunum hareketi
1. Akciğer; 2. Plevra; 3. Diyafram.

lara ve trakelere götürür; buralarda dış ortamla temasa geldiğinde salıverir.

• *Fizyoloji.* İnsanda gazların alınma ve atılmasını akciğer havalandırması sağlar. Havalandırma, alveollerini havasını yeniler, alveollerle kılcal kan damarları arasında gerçekleşecek olan gaz alışverişini sağlayacak yayılmayı yapar, sinir sistemi yolu ile de solunum işlevini yönetir ve duruma göre ayarlar.

Akciğer havalandırması. Mekanik olaylarla gerçekleşir. Göğüs kafesinin genişlemesi ve küçülmesi, akciğer içinde basınç değişikliklerine neden olur, bunlar solukborusundan giren (soluk alma) ve çıkan (soluk verme) hava ile ödünlenir; soluk alma tümüyle diyafram ile öteki solunum kaslarının gerçekleştirdiği etkin bir harekettir; bunlar göğüs kafesinin hacmini büyütürler; soluk verme ise, birey sakin ve dinlenme halinde iken pasiftir ve sadece akciğer ve göğüs kafesinin esnekliği sayesinde gerçekleşir; zorlamalı olursa o zaman soluk verme kasları işe karışır.

Akciğer havalandırması, kanla gaz alışverişi yüzünden oksijeni azalıp karbondioksidi çoğalan alveol havasının karışımını sabit tutar. Bu tekdüze kalış, solunum yolları ile atmosfer havasının sürekli olarak girmesiyle sağlanır.

Normalde, solunum sayısı dinlenme halinde erkekte dakikada 15 ya da 16, kadın ve çocukta 18'dir. Kişi ne kadar genç ise sayı o kadar yüksektir. Çok hareket yapıldığı zaman solunum sayısı 30, 40'a, hatta daha yukarı çıkabilir.

Alveol-kılcal damar gaz alışverişleri. Alveol havası ile kılcal damar kanı arasında gerçekleşir, oksijen kana doğru, karbondioksit gazı alveole doğru yayılır. Bu alışverişler, bir yandan kandaki ve alveol havasındaki oksijen ve karbondioksit kısmi basınçları arasındaki farka; öte yandan, alveol-kılcal damar arası zarın yüzölçümüne ve niteliğine bağlı akciğerde gaz yayılma katsayısına göre azalıp çoğalır.

Gazların taşınması. Oksijenin az bir kısmı kanda erimiş halde (100 ml atardamar kanı için 0,3 ml) büyük kısmı ise oksihemoglobin biçiminde hemoglobine bağlı olarak bulunur. Karbondioksit gazının, az bir kısmı erimiş (% 2,5), büyük kısmı hemoglobinle birleşik ya da bikarbonat halindedir.

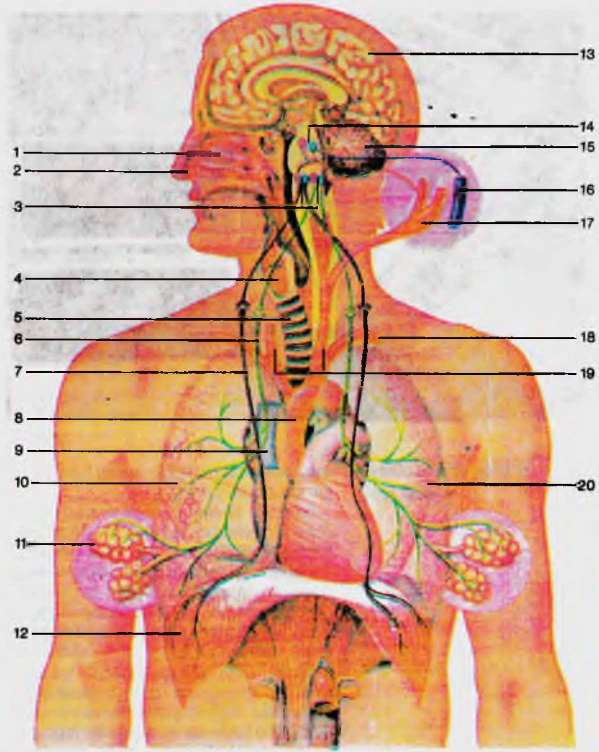
Solunum düzenlemesi. Solunum hareketlerinin eşgüdümünü sağlayacak organlar, soğanilikle Varol köprüsündeki sinir merkezleridir. Bunların biri soluk alma, biri soluk verme merkezidir (soğanilik merkezleri olan bu ikisi karşılıklı yavaşlatıcı ipliklerle birbirleriyle bağlantılıdır); bir üçüncü merkez beyin saplarından daha yukarıda bulunan pnömotaksik merkezdir, öteki ikisi arasında eşgüdüm sağlar. Bu merkezler hem çift, hem bakışımlıdır, her biri vücudun bir yarısının solunum hareketlerini yönetir. Solunum yaptırıcı yollar omurilikten geçer, sonra sinirlerle oradan dışarı çıkar: diyafram için diyafram siniri, kaburgalararası kaslar için kaburgalararası sinirler. Bronş kaslarının sinirleri, vagus sinirinden gelen büzücü (parasempatik) ve yıldız gangliyonundan gelen genişletici sempatik sinir lifleridir. Normalde bu merkezler üzerinde birtakım düzenlemeler vardır. Suyuksal düzenleme başlıca karbondioksit gazının atardamar kanındaki basıncına bağlıdır: CO_2 karotis sinüsünün kimyasal alıcılarıyla doğrudan doğruya solunum merkezlerini etkiler ve bunları uyarır, oksijen bu merkezlerin CO_2'ye olan duyarlılığını değiştirerek daha küçük oranda etkili olur; oksijen yokluğundan ileri gelen asidoz da solunumu uyarır. Ayrıca bu merkezler üzerinde sinirsel kontrol da vardır: özellikle akciğer alveollerinin gerginliği soluk verme refleksini uyandırdığı gibi, alveollerin boşalıp sönmeleri soluk almaya neden olur. Başka etkenler de önem taşır, özellikle atardamar basıncı ve heyecan, ateş, istenç, vb. etkilerle harekete geçen merkezler bu arada sayılabilir.

Hücre solunumu. Canlı hücreler düzeyinde gaz alışverişi (oksijen alınması, karbondioksit çıkarılması) ve oksijenin enerjetik yakıt olarak kullanılması ile özetlenebilir.

• *Patoloji.* Bir canlıda hematoz olmazsa boğulma* meydana gelir. Boğulma ya solunum ortamında zehirli gazların (karbondioksit, karbonmonoksit, kükürtlü hidrojen) bulunmasından ya akciğer havalandırmasında bir engelin varlığından (soluk borusunda yabancı cisim, bronşlarda ya da daha ince dallarda irin birikmesi vb.) ya da gaz alışverişinin yeteri kadar yapılabilmesini engelleyen az çok önemli alveol lezyonlarından (akciğer ödemi, yaygın bronko-pnömoni vb.) ileri gelir.

—Nörobiyol. Hızlı solunum, merkez sinir sisteminde değişikliklere neden olur. Hızlı solunum sırasında, elektroansefalogramda uykuya özgü yavaş dalga ve iğlerin belirmesiyle birlikte bir yavaşlamanın ortaya çıktığı deneysel olarak gösterilmiştir. Hızlı solunum elektroansefalogramda kullanılır, çünkü patolojik yavaş dalgaları net olarak ortaya koyabildiği gibi, sara olgularının belirginleştirilmesini de kolaylaştırabilir.

—Ted. *Yapay solunum.* Suda boğulanlarda, asılanlarda, karbonmonoksitle zehirlenenlerde, elektrik çarpmalarında, kalp durmalarında (bu durumda kalbin dıştan masajı ile birlikte) ve genellikle tüm ölü görüntüsü verenlerde, acil olarak uygulanmalıdır. Yapay solunum kendiliğinden solumayı başlatacaktır, bunu başaramazsa üfleme ya da entübasyon yolu ile yapay solunum yaptırabilecek tıbbi yardım gelinceye kadar bekleyebilmeyi sağlayacaktır.

solunum düzenlenmesi mekanizmasının şeması
1. Burun boşlukları; 2. Burun kanadı;
3. Soluk alma merkezi ve soluk verme merkezi (soğanilik);
4. Gırtlak; 5. Solukborusu;
6. Mide-akciğer siniri (vagus);
7. Diyafram siniri;
8. Aort yayı;
9. Üst ana toplardamar;
10. Sağ akciğer;
11. Akciğer alveolleri;
12. Diyafram; 13. Beyin;
14. Pnömotaksik merkez (Varol köprüsü);
15. Beyincik;
16. Suyuksal kontrol (CO_2);
17. Basınçsal kontrol;
18. Sol köprücükaltı atardamarı;
19. Ana karotis atardamarları;
20. Sol akciğer.

Yapay solunum, solunum aygıtları ile yapılabildiği gibi dış etkenli yöntemlerle de gerçekleştirilebilir. Her ne olursa olsun, ilk yapılacak şey, üst solunum yollarını serbest hale getirmektir: asılanlarda ipi kesmek, elektrik çarpmalarında akımı kesmek, boğulanları temiz havaya çıkarmak, boğazda ve genizde olabilecek yabancı cisimleri çıkarmak (özellikle diş protezlerini çıkarmak), dilin arkaya kaymasını önlemek amacıyla altçeneyi öne itip yerinden yarı yarıya çıkarmak ve hastayı emniyet duruşu olarak yana yatırmak. Ondan sonra reanimasyon manevralarına başlanabilir.

Elle yapılabilen çeşitli yöntemler betimlenmiştir: tekniklerin en basiti ağızağıza* ve yenidoğanda ağızburuna* tekniğidir.

Öteki yöntemler, göğüs kafesinin doğal esnekliğinden yararlanan tekniklerdir. Soluk alınınca üstteki kaburgalar yükselir, alttaki kaburgalar yükselir ve göğüs kafesinin enlemesine çapına göre birbirinden uzaklaşır, diyafram aşağıya iner. Soluk verilince bunun tersine kaburgalar aşağıya iner, diyafram kendiliğinden yükselir. Bu esneklikten yararlanılarak göğüs kafesi üzerine yapılan bir baskı ile zorla soluk verme sağlanır; baskı ortadan kalkınca da soluk alma gerçekleşir. O sırada, soluk al-

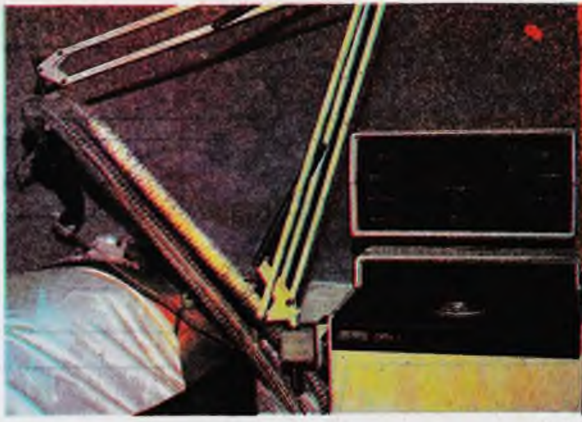
Holger-Nielsen yöntemine göre yapay solunum (tek kurtarıcı ile)

soluk alma

soluk verme

Francis

Engström tipi içten üflemeli **solunum** aygıtı

mayı kolaylaştırmak için kolları hareket ettirmek doğru olur.

Silvester yöntemi, en eski yapay solunum yöntemi olan bu yöntem, sırtüstü yatırılmış, omuzlarının altına kalın bir yastık konarak başı yana döndürülmüş hastaya uygulanır. Kurtarıcı hastanın baş ucuna diz çöker, bileklerini kavrar, kollarını göğüs üzerinde çaprazlar, üstten basarak zorla soluk vermeyi sağlar; bundan sonra kolları kaldırır ve başın üstünden ileriye doğru elden geldiğince uzatır, böylelikle soluk almayı sağlamış olur. Bu teknik özellikle gebe kadında ve dıştan bir kalp masajının gerektiği durumlarda uygulanır. Buna karşılık, ağızda birikmiş su ve mukoziteleri boşaltmak gerektiği hallerde boşaltma yeterli olmayabilir.

Francis

maskeli **solunum** aygıtı (taşınabilir hafif aygıt)

Schaefer yöntemi, yüzükoyun yatırılmış, kolları başının üstünde çaprazlanmış, başı yana döndürülmüş hastaya uygulanır. Kurtarıcı hastanın kalçasının üzerine ata biner gibi yerleşir, ellerini iki yandan göğüs kafesinin alt tarafına koyar, öne doğru eğilerek ve bütün vücut ağırlığı ile bastırarak soluk vermeyi sağlar; baskının gevşetilmesi soluk almaya yarar.

Bu yöntem üst hava yollarının iyi bir biçimde boşaltılmasını kolaylaştırır, ama soluk alma çok zaman yetersiz kalır.

Holger-Nielsen yöntemi, doğru dürüst uygulanabilmek için iki kurtarıcı ister. Yüzükoyun yatan, kolları önde çaprazlanmış, başı ellerinin üstünde duran bir hastada gerçekleştirilir. Kurtarıcıların bir tanesi Schaefer yönteminde olduğu gibi soluk vermeyi, öteki soluk almayı sağlar. Bunun için, ikincisi hastanın baş ucuna diz çöker, kolu dirseğin üzerinden yakalar ve ayağa kalkarken kendine doğru çeker, böylelikle göğüs kafesini germiş olur.

Bu yöntem bir kurtarıcı ile de uygulanabilir, hastanın baş ucuna diz çöken kurtarıcı iki eylemi de gerçekleştirir: soluk alma yukarıda anlatıldığı gibi yaptırılır, soluk vermeyi iki elini açık olarak kürekkemikleri üzerine yerleştirip bastırarak sağlar. Bu yöntem en yararlı olanıdır.

X

Ernest Solvay

Bütün yöntemler, dakikada 6 ila 12 solunum ritmi içinde uygulanmalı, sabırla sürdürülmeli ve kesin olarak her zaman bir soluk verme ile başlatılmalıdır. İnip kalkan göğsün üzerine yapılan işlemlerin yararlılığı, hastanın alacağı pembe renge göre değerlendirilmelidir. Kendiliğinden yeterli bir solunum yeniden başlayabilir.

• *Solunum aygıtı.* Kirli ve oksijensiz ortamlarda kullanılan solunum aygıtları, çoğunlukla basınçlı hava ya da oksijenle dolu balonlar içerirler. Etkin havalandırma aygıtları ya dış yoldan (çelik ciğer) ya da solukborusundan hava vererek etkili olurlar.

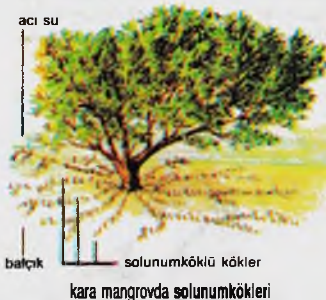
Çelik ciğer, sırayla bir yüksek, bir düşük basınç veren bir sisteme bağlı, tamamen kapalı bir kasadır. Buraya konulan hastanın akciğerleri basınç değişmelerine bağlı olarak gerilir ve söner; hava da böylece önce içeri alınır, sonra atılır. Bu yöntemin kullanılması gereken durumlar kısıtlıdır. "Zırh" bunun basitleştirilmiş bir biçimidir: kasanın yerini göğüs ve karnı kapsayan bir çeşit büyük çekmen almıştır.

Solukborusundan hava verme esasına dayalı solunum aygıtlarının birçok tipi vardır. Verilen hava, oksijen ya da gaz karışımı solukborusuna ve bronşlara ya ağız yoluyla (maske) ya da doğrudan solukborusunun içine yerleştirilmiş bir tüp yoluyla (ağız, burun entübasyonu ya da trakeotomi) ulaşır. Gazın gittiği boru üzerinde gazın niteliğini ve bileşimini değiştirebilen parçalar bulunur: basıncı sınırlandırıcı bir sistem, tamamlayıcı hava giriş sistemi, nemlendirici, bakteri süzgeci, verilen gazların basınçlarını izlemeye yarayan manometre, dışarı atılan gazları götüren kol ya da gaz toplayıcısı ve gazı üfleyen bir jeneratör.

Bazı solunum aygıtları çok hafif olup, hastaların taşınması ya da kısa süreli bir yapay solunum (anestezi) sırasında kullanılırlar ve enerjilerini verilen gazın basıncından aldıkları için elektrik donanımı da gerektirmezler. Uzun süreli yapay solunumlarda, hacim ve sıklıkları ayarlanabilen hacim gevşeticileri kullanılır; bunlarda basınç bu iki parametreye ve devre dirençlerine bağlı olarak değişir.

—Zool. Hayvanlarda dört tür solunum vardır. 1. *Akciğer solunumu.* Memelilerde solunum mekanizması insandakinin aynıdır. Kuşlarda, bronşların dalları hava keseleri ile ilintili, onların bir kısmı da kemiklerin hava boşlukları ile bağlantılıdır. Sürüngenlerde, sadece akciğerin üst bölümü dallıdır. Kurbağada olduğu gibi erişkin amfibyumlarda, solunum aygıtı içi hava ile dolu bir keseden ibarettir, kan bunun çevresinde dolanır. Akciğeri omurgasızlara gelince (salyangoz, örümcek) akciğerler basit bir örtenek kıvrımından oluşur. 2. *Trake solunum.* Sadece örümceklerde (akciğerle birlikte), kırkayaklarda ve böceklerde görülür. Aygıt, deliklerle dışarıya açılan ve uçları dokulara dalan dallı borulardan (trake) oluşur. 3. *Solungaç solunumu.* Vücut dışında gelişen ve solunabilen ortam içinde yüzen solungaç bir su içi solunum aygıtıdır. Halkalısolucanlarda, yumuşakçalarda, kabuklularda, balıklarda ve yavru amfibyumlarda görülür. Bazı böceklerin suda yaşayan larvaları içte trake dallarından oluşan bir *trake-solungaç* karması ile solunum yapar. Su akışının zayıf olduğu derelerde yaşayan bazı balıklarda, solungaçların kullanılmadığı mevsimlerde yüzme kesesi akciğer görevi yapabilir. Amfibyumlarda kimisinin (mağara semenderi) yaşam boyu taşıdığı dış solungaçlar bulunur. 4. *Deri solunumu.* Bütün hayvanlarda vardır ve öteki solunum tipleri ile birlikte ödevini yerine getirir. Yalnız başına birhücrelilerde, süngerlerde, selenterlerde, derisidikenlilerin birçoğunda ve solucanlarda görülür, amfibyumlarda çok önemli rol oynar.

SOLUNUMKÖKÜ a. Bot. Amerikan bataklık servisi *(Taxodium distichum),* avicenia, sonneratia ve daha başka bataklık ağaçlarının, açık havaya doğru yükselerek, su içindeki köklerin solunum yapmasını sağlayan dikey kök uzantısı.

kara mangrovda **solunumkökleri**

SOLUTMAK → SOLUMAK.

SOLUTRÉ ENDÜSTRİSİ a. Üst Yontmataş* döneminin, yaklaşık İ.Ö. 18000'de başlayan kültür evresi.

—ANSİKL. Solutré endüstrisi, düzeltilerin uzun, düz pullar oluşturduğu çok özenli bir taş yontma tekniğiyle ayırt edilir. Bu şekilde elde edilen çakmaktaşı dilgiler çok incedir. "Defne* yaprağı" olarak anılan ve orta solutré endüstrisinde sıkça rastlanan bazı uçların uzunluğu 35 cm'ye ulaşır. Son solutré endüstrisi, "söğüt yaprağı" adı verilen daha dar ve uzun dilgilerle ve çentikli uçlarla tanımlanır. Ön kazıyıcılara da sıkça rastlanır. Delikli ilk kemik iğneler de bu evrede görülür. Macaristan'daki szeleta endüstrisi ve Kuzey Afrika'daki ater evresiyle gerçek benzerlikler göstermesine rağmen, bugün solutré endüstrisinin bunlarla hiçbir ilişkisi bulunmadığı ve kökeninin Fransa topraklarında yer aldığı kabul edilmektedir. Sanat alanında, solutré endüstrisi toplulukları, kayalara oyulmuş alçakkabartmalar gerçekleştirmişlerdir. Bunların en dikkate değer olanları Roc* de Sers'de bulunmaktadır.

SOLUTRÉ-POUİLLY, Fransa'da (Saône-et-Loire) komün, Mâcon'un 9 km B.'sında; 360 nüf. Bağlar. —*Roche de Solutré*'nin eteğinde önemli bir tarihöncesi (buraya moustier kültüründe yerleşildi) siti vardır. Bu katman solutré endüstrisiyle aynı adı taşırsa da özellikleri aurignac kültürüne ve madeleine kültürüne de benzer ve hem bir yenitaş katmanının hem de bir merovenj mezarlığının havasını taşır.

SOLÜSYON a. (fr. *solution;* lat. *solutio, solvere,* çözmek'ten). Kim. ÇÖZELTİ'nin eşanlamlısı.

—Bisikç. Bir iç lastik yırtığının üzerine bir kauçuk parçası yamamak, bir iç lastiğin dikişini koruyan şeridi yeniden yapıştırmak ve bir yarış bisikletinin iç lastik bezi üzerine bir kauçuk yanak vurmak için kullanılan, kükürtlenmemiş kauçuktan kıvamlı çözelti.

SOLVAT a. (fr. *solvate*). Fizs. kim. Çözünür bir bileşiğin, çözücünün elementlerinin tümü ya da bir bölümüyle bileşmesi ya da birleşmesi. (Bu terim elektrikle ayrıştırılabilen bir çözeltide özellikle bir iyonun çözücü molekülleriyle oluşturduğu bileşmeyi tanımlamak için kullanılır.)

SOLVATLAMA a. Fizs. kim. Çözünen bir maddenin moleküllerinin, çözücünün molekülleriyle tamamen ya da çözücünün karmaşık bir yapısının olması durumunda kimi molekülleriyle kısmen meydana getirdiği bileşme ya da birleşme olayı.

—ANSİKL. Solvatlama terimi, varlıkları gerçek çözeltiler durumunda da gözlenebilmesine karşın, daha çok kolloidal maddelerin meydana getirdiği olaylarla sınırlı olarak kullanılır (sulu çözeltilerde hidratların oluşumu vb.).

Solvatların oluşması, kesin olarak kararlı çözeltilerin (sol) meydana gelebileceğini gösterir; bu çözeltilerde çok ince biçimde dağılan madde, büyük bölümü tamamen çözünmeyen bir bileşikten oluşur. Örneğin metal, oksit, sülfür ve diğer metal tuzlarının çözeltileri bu tür çözeltilerdir.

Solvatlama ayrıca kuvvetli bir elektrolitin iyonları ile çözücünün molekülleri arasında da meydana gelebilir. Bu durumda elektrolitin iyonlarınca oluşturulan bir alanın etkisiyle çözücü molekülünün kutuplanması sözkonusudur.

SOLVATLAMAK g. f. Fizs. kim. Solvatlama olayını meydana getirmek.

SOLVAY (Ernest), belçikalı sanayici ve insansever (Rebecq-Rognon 1838 - Brüksel 1922). 1861'den 1865 yılına kadar, sodyum klorürü, amonyak ve karbon gazı ile ayrıştırarak, genellikle "Solvay sodası" diye adlandırılan sodyum karbonatın sanayi üretimini gerçekleştirdi. Bu yöntem, Leblanc'ın yöntemi ile rekabete girdi ve sonunda, tamamıyla yerleşti. Solvay, Brüksel Üniversite'sinde birçok enstitü kurdu, Nancy kimya ve elektroteknik enstitüleri ile Paris Uygulamalı kimya enstitüsü'ne bol miktarda bağışta bulundu. 1911 yılından başlayarak, "çağdaş fizik ve

kimya kuramlarının tartışmaya açık noktalarını saptamak" amacıyla uluslararası bilimsel toplantılar düzenledi. Bu "Solvay toplantıları" günümüzde hâlâ sürmektedir.

Solvay et Cie., kimyasal maddeler üreten belçika şirketi. 1863'te, Ernest Solvay tarafından, kendi buluşu olan sodyum karbonat üretimi yöntemini sanayide kullanmak amacıyla kuruldu. Şirket, Avrupa ve Amerika'da birçok şirketin sermayesine önemli ölçülerde ortak oldu ve 1920'de uluslararası alkali kartelinin kurulmasına önderlik etti. Solvay grubunun, günümüzde çeşitli iktisadi etkinlik alanlarında çok önemli bir yeri vardır. Başlıca etkinlik konuları: sodyumlu ve kalsiyumlu ürünler, alkaliler ve türevleri, klor ve klor türevleri kimyası, plastik maddeler kimyası ve petrokimya, eczacılık ve biyokimya.

SOLVENT a. (ing. *solvent*). Kim. ÇÖZÜCÜ'nin eşanlamlısı.

SOLWAY FİRTH ya da **SOLWAY körfezi,** Büyük Britanya'nın batı kıyısında İrlanda denizi'nin oluşturduğu körfez, İngiliz Cumbriasıyla İskoçya arasında.

SOLWAY MOSS, İngiltere'de yer, Cumbria yönetim bölümünde, Longtown'ın B.'sında, İskoçya sınırı yakınında. Kasım 1542'de ingiliz ordusu, Oliver Sinclair komutasındaki iskoç ordusunu burada ağır bir yenilgiye uğrattı. İskoçya kralı James V bu yenilgiye çok üzülerek kederinden öldü.

SOLYA a. (lat. *sollya*). Avustralya'da yetişen çalımsı bitki. (Birçok türü [*Sollya heterophylla, S. drumondii, S. parviflora*] süs bitkisi olarak yetiştirilir; bunlar sarılgan saplı, hepyeşil yapraklı bitkilerdir ve yumuşak bir iklim ister. *Pittosporaceae* familyası.)

SOM sıf. İçi boş, kaplama ya da başka bir şeyle karışık olmayan şey için kullanılır: *Som altından bir şamdan.*
—Kuyumc. *Som altın,* kaplama olmayan, tek parça altın. (Parlak olanına *som parlak altın,* matına da *som mat altın* denir) ‖ *Som gümüş,* kaplama olmayan, tek parça gümüş.
—Mim. ve İnş. Dolu, kütlesel bir inşaat öğesi için kullanılır. ‖ *Som duvar,* temelde ya da toprak üstünde, beton ya da kâgir taşıyıcı duvar.
◆ a. *Esk.* Bıçak, çakı vb sapı yapılan balık dişi.
—El sant. → NAKA.

SOM a. Rıhtımın su üstünde kalan bölümü.

SOMA a. Rakı yapımında kullanılmak üzere daha çok kuru üzümden, bazen de kuru incirden elde edilen ve en az % 85, çoğunlukla % 93-94 oranında alkol içeren damıtık ispirto.

SOMA, Veda'lara göre eskiden kullanımı yaygın olan kutsal bir içkinin sanskritçe adı. Bu içki, bilinmeyen bir bitkinin ya da bir mantarın özsuyundan elde olunur, kurban töreninde sunulur ve rahipler tarafından içilirdi. Belki de kuvvetli bir sarnı yaratıcı niteliği vardı. Rigveda'da (Hintliler'in 4 kutsal kitabından birincisi), soma tanrı İndra'nın içkisidir; İndra, şeytan Vritra'ya saldırmadan önce bundan fazla miktarda içer. Soma inancı, Avesta'da yazılı haoma inancına yakındır ve belki Hint-Avrupalılar'a özgü ortak bir dinin varlığını göstermektedir.
Klasik hinduculukta soma, artan ve azalan etkisinden dolayı büyüyen ve küçülen Ay ile özdeşleştirilmiştir.

SOMA a. Ölçbil. Metrik sistemin kabulünden önce İtalya'nın birçok bölgesinde kullanılan, Milano'da ve Venedik'te 1,64 hl, Floransa ve Livorno'da 66,85 hl değerinde olan, eski hacim ölçüsü.

SOMA, Ege bölgesinde Manisa iline bağlı ilçe; 76 641 nüf. (1990); 826 km²; 57 köy. Merkezi, Manisa'nın 87 km K.'inde *Soma,* 49 977 nüf. (1990). Tahıl, tütün, zeytin üretimi, Linyit yatakları. Termik santral.

Soma termik elektrik santralı, Manisa'nın Soma ilçesinde kurulu enerji üretim tesisi. Soma havzası linyitlerinin düşük kalorili taban, tavan ve toz kömürleri ile tuvenan ve şlan kömürlerini değerlendirerek elektrik enerjisi üretmek amacıyla kurulan tesis, çift jeneratörlü iki birimden oluşur. İlk birimi 1957'de, ikincisi 1958'de işletmeye açılan Soma-A termik santralı'nın kurulu gücü 2x22=44 MW, yıllık üretim kapasitesi 300 000 kWsa'tir. 1983'te ilk jeneratörü, 1985'ten sonra diğer 4 jeneratörü hizmete giren Soma-B santralı'nın ise kurulu gücü 6x165=990 MW, yıllık kapasitesi 6 milyar kWsa'tir.

SOMAK → SUMAK.

SOMAK a. Zool. Memeli hayvanların burnunun ucundaki bol mukoza bezli çıplak deri bölümü.

SOMAKİ a. (ar. *summakı*). Çok sert ve parlak bir tür mermer. (Genellikle ebrulu kırmızı ya da yeşil renklidir. İyi cila tutar. Mimarlıkta [sütun, kaplama, parmaklık] ve vazo, biblo yapımında kullanılır.)
—Saraç. Saraçların kesici aletlerini bilemek için kullandıkları mermer parçası; genellikle somaki mermerden yapılır.
—Süslem. sant. *Somaki ebrusu,* somakiye benzer damarlı desenli ebru.

SOMALİ, Afrika'nın doğu ucunda devlet; 637 657 km²; 7 700 000 nüf. (1991). Başkent *Mukdişo.* Resmi dili *somali dili.*

COĞRAFYA

• *Doğal çevre.* Aden körfezine bakan dağlar (Ogo dağı ve Micurtin dağı [en yüksek doruğu 2 408 m]), yumuşak bir eğimle G.'e, Cuba vadisine doğru inen bakışımsız bir platonun sarp yamacını oluşturur. İkinci ve Üçüncü Zaman oluşumları (kumtaşı, kireçtaşı) kırıklarla yarılmış bu vadinin önemli bir bölümünü kaplar. Aden körfezine bakan dikliğin eteğinde, D. kesimi dar, B. kesimi Berbera bölgesinde 30 km genişliğe kadar ulaşan bir kıyı ovası yer alır: Guban ovası. G.'de, Hint okyanusu kıyısında, yer yer mercan kayalıklarıyla girintili çıkıntılı bir görünüm kazanan bir kıyı ovası, iç kısımlara doğru (kıyıdan 90-100 km içerde) platonun sınırını da çizen bir diklikle kesilir. Kıyıya paralel uzanan kumulların yarattığı engel, güneye doğru yön değiştirir, yaklaşık 400 km içerilere sokulur (Şebeli'ye kadar) ve Cuba'ya ulaşır. Sadece güneyde yağışlar normaldir (özellikle yaz yağmurları biçiminde yılda 600 mm yağış). Ülkenin geri kalan bölümü, hatta kuzeydeki yüksek bölgeler bile yarı çoraktır (yılda 250-400 mm yağış). Tam anlamıyla çöl yoksa da ülkeyi bir sahil bozkırı ve akasyalarla ağaçlandırılan bir alan kaplar.

• *Nüfus.* Nüfus etnik bakımından türdeşlik gösterir. Güney Arabistan kökenli kuşi dili konuşan müslümanlar olan Somalililer*, Afrika'nın doğu ucuna X. yy.'dan başlayarak, Gallalar'ı günümüzdeki Etyopya'ya doğru iterek yerleşmişlerdir. 1975'ten sonra Somali, Ogaden'deki (Etyopya) çatışmanın kurbanı çok sayıda göçmeni kabul etmek zorunda kalmıştır; bu göçmenlerin sayısı (1 milyondan çok) ülke ekonomisi için büyük bir yük olmuştur. Birçok Somalili, hâlâ kırsal alanlarda göçebe olarak yaşamaktadır. Göçebe sürüleri, gençler tarafından bakılarak beslenen iki hörgüçlü develerle sığır, keçi ve koyunlardan oluşur. Bu sürülerde bulunan develer dışındaki hayvanlar, develer gibi su noktalarından uzaklaşamazlar, çünkü hergün su içmek zorundadırlar. Mevsimlik yer değiştirmeler kısa mesafeler arasında olur (bu tür yer değiştirmelerin en ilginç olanları Ogo dağları ile Etyopya'daki Haud arasında yapılanlarıdır). 70'li yıllarda uzun süren kuraklık birçok göçeri yerleşik olarak yaşamaya zorlamıştır; bazıları çiftçi olurken bir bölümü de balıkçılık yapmaya başlamıştır.

• *Ekonomi.* Düzenli ekim yapılan başlıca bölgeler Güney'dedir. Yağışla beslenen ekinler olan hintdarısı ve susam yalnızca güneyde değil, Cuba ve Şebeli'nin sularla kaplı bölgelerinde de yetiştirilir. Bu su yollarının yatağı değiştirilerek mısır, pamuk, şekerkamışı ve muz ekim alanlarının sulanmaları olanağı yaratılmıştır. Muz, hayvancılıktan elde edilen ürünlerin (canlı hayvan ya da Kismaayo'daki fabrikada üretilen et konservesi) hemen ardından ülkenin ikinci önemli dışsatım ürünüdür. Ama Somali un, şeker ve yağ dışalımı yapmak zorundadır; ayrıca, dışarıdan petrol ve sanayi ürünleri de satın almak zorunda olduğu için dış ticareti açık vermektedir. Yeraltı zenginliği olarak, yalnızca, son zamanlarda çıkarılmaya başlanan uranyum gösterilebilir. Sanayi, Mukdişo ve Kismaayo'nun dışında çok az gelişmiştir. Sözü edilmeye değer yalnızca birkaç fabrika vardır: sebze ve meyve işlenmesi, tekstil fabrikası (yörede üretilen pamuk yeterli olmamaktadır), çimento fabrikası (Berbera'dadır, ayrıca bu fabrikanın ülkedeki derilerin ve hayvanların en büyük bölümünün dış ülkelere gönderildiği bir limanı da vardır), mezbahaları, şeker fabrikaları, ton balığı konserve fabrikası.

TARİH

III. binyıl'ın sonunda ortaya çıkan ve tüm II. binyıl boyunca devam eden, kuraklık, göçebe ve çoban toplulukları güneye doğru sürdü. Bu topluluklardan,

Soma
Darköy'de yöresel mimariden bir örnek
Harbi Hotan'ın suluboya resmi

SOMALİ

uzun boynuzlu bir hayvanı simgeleyen kaya resimleri kalmıştır. Bantu çiftçiler olan Zencler, Şebeli ve Cuba arasındaki Güney kesime yerleşerek, avcı topluluklar olan Ribiler ve Boniler'le birleştiler. Somali kıyılarında eskiden beri yaşayan ve küçük tüccar topluluklar oluşturan Araplar ve İranlılar, Hicret'ten sonra islamiyeti buraya getirdiler. IX. yy. sonunda, abisinya ticaretiyle zenginleşen Berbera, Mait ve Zeila (Zeyle) limanları ve daha güneydeki Mogadişu (bugün Mukdişo). Brava ve Merka (bugün Marka) limanları böyle doğdu. Gallalar (Oromolar), ülkenin kuzeyine yerleştikleri için, X. yy.'a doğru Dir Somaliler de bu bölgenin kıyısına yerleştiler. Bu tarihten başlayarak Arabistan'dan gelen Somalili istila dalgaları, ilkin Darodlar, ardından iki yüzyıl sonra İsakıar olmak üzere birbirini izledi. Araplar'ın gelişiyle artan nüfus baskısı ve belki de ciddi kuraklık dönemlerinin yaşanması, Somalililer'i, biri Şebeli vadisi, öteki kıyıya koşut tepeler olmak üzere, başlıca iki yol izleyerek yeni otlaklar aramaya yöneltti. XVI. ve XVII. yy.'larda Darodlar ve İsaklar, kuzey bölgesinin önemli bir bölümünü ve Ogaden'i ellerinde tutuyorlardı. Oromolar Etyopya'ya, Zencler güneye doğru itildi. Naviye Somalililer, Araplar'ın etkisiyle Mogadişu bölgesine yerleştiler (XIII. yy.). Aynı bölgeye daha sonra (XV.-XVI. yy.) Acuranlar da yerleşti.

XVI. yy.'ın başında müslüman İfat devleti (Adal'ı da içinde alıyordu), Valaşma (Zeila) hanedanı yönetimindeki hıristiyan Abisinya'yı yendiyse de Abisinya, 1420'ye doğru Zeila'yı işgal etti. Bin yüzyıl sonra müslümanlar, Ahmet Grañ'ın yönetiminde (→ ETYOPYA), yeniden hücuma geçtiler ve Somalililer (özellikle Darodlar) bu seferlere etkin bir biçimde katıldılar. Hızla gerilemeye başlayan Adal, sonunda göçebe Afarlar tarafından yıkıldı. XV. ve XVI. yy.'larda somali hinterlandında birçok müslüman kent gelişti. Daha XVIII. yy. sonundan başlayarak Somalililer, aşağı yukarı bugünkü yaygınlıklarına erişti ve çeşitli kabileler birbiriyle çatıştı. Kuzeyden gelen kabileler Şebeliler'e ulaştı ve 1840'a doğru Rahanuinler onları durduruncaya kadar Digiller'i püskürtmeye çalıştı. Bunun üzerine Darodlar, Gallalar'a yönelerek 1865'e doğru onları ağır bir yenilgiye uğrattı. 1909'da da Tana'ya (Kenya) ulaşıldı.

XVII. yy.'da Zeila, hiç değilse kuramsal olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun boyunduruğu altına girerken, Mogadişu'nun güney kıyısı Zenzibar'ın metbuluğunu tanıdı. XIX. yy.'da avrupalı devletlerle ilişkiler arttı. Eski türk vergilerinin kendisine verilmesini isteyen Mısır, 1874-1884 arasında, içlerinde Zeila ve Berbera'nın da bulundukları birçok kıyı bölgesini işgal etti. Zeila ve Berbera'da Mısırlılar'ın yerini, Aden'e yerleşen İngilizler aldı. 1887'de protektoralarını kuran İngilizler, 1888'de Fransa'yla bir sınır antlaşması imzaladı. Çoktan beri Eritrea'ya yerleşen İtalyanlar'sa, 1889'da kıyıdaki reislerle protektora antlaşmaları imzaladılar; 1892'de Zanzibar sultanı Brava, Merka ve Mogadişu limanlarını onlara verirken, italyan kâşifler de hinterlandı ziyaret ederek buralarda protektora antlaşmaları imzalıyorlardı. 1894'te düzenlenen bir ingiliz-italyan protokoluyla, karşılıklı etki alanları belirlendi. 1897'de İngilizler, Etyopyalılar'a bazı ödünler vermek (özellikle Haud bölgesini [Harar'ın güneyinde] bırakılması) ve İtalyanlar kendi etki alanlarının belirsiz bir biçimde saptanmasını kabul etmek ve Ogaden'i Etyopya'ya bırakmak zorunda kaldılar. 1900-1920 arasında "Dervişler" ayaklanması patlak verdi ve reisleri Seyyit Muhammet'in ölümüne kadar sürdü. Bu arada İtalya, kıyıdaki egemeniğini pekiştirdi.

Bütün değerlendirme girişimlerine rağmen İtalyan Somalisi (1905'te sömürge durumuna geldi), pek bir gelişme göstermedi. 5 aralık 1934 günü bir italyan garnizonu ve bir etyopya birliği arasında meydana gelen Ual-Ual olayı, Etyopya savaşı'nın açılması için gerekli bahaneyi sağlamış oldu. Ogaden ve Cuba ile Şebeli' nin yüksek havzaları, Somali'ye ilhak edildi. 1940'ta Aosta dükünün saldırısı, İngilizler'in, İngiliz Somalisi'ni boşaltmalarına yol açtıysa da 1941'de İngilizler, burayı geri alarak İtalyan Somalisi'yle Ogaden'i de işgal ettiler ve 1950'ye kadar bu bölgeleri yönettiler. Bu dönem boyunca, milliyetçi bir birleşmiş Somali duygusu gelişti. 1950'de Birleşmiş milletler, Somali'yi on yıl süreyle italyan vesayeti altına soktu, 1 temmuz 1960'ta, bağımsız Somali Cumhuriyeti ilan edildi.

1948'de Ogaden, Etyopya'ya geri verildi ve İngiliz Somalisi eski sivil statüsüne kavuştu. Ancak bu arada, özellikle okullarda öğretim düzeyinde bir gelişme gerçekleşti. Haud'un boşaltılması birçok protestoya yol açtı ve ulusal duyguyu körükledi. Öyle ki, 1956'da Büyük Britanya bir temsili hükümetin kurulduğunu açıkladı ve İtalyan Somalisi'yle birleşmeye karşı çıkmayacağını belirtti. 1959'da yeni bir Anayasa ilan edildi ve 26 haziran 1960'ta ülke bağımsızlık kazandı. Bunun üzerine her iki Somali de birleşmeye karar verdi. Ancak Birleşik Somali, elinden alındığını ileri sürdüğü "eyaletleri", yani Ogaden'i, Kenya'nın bir bölümünü ve bugünkü Afarlar ve İsalar Cumhuriyeti'nin bir bölümünü geri istedi. 1963'te Büyük Britanya'yla diplomatik ilişkilerini de kesti. 1966'da Somali, Birleşmiş milletler örgütü'nden, Somalilerin Fransız kıyısının bağımsızlığını istedi. Somali-Etyopya sınırındaki ilk çarpışmalar 1964'te başladı.

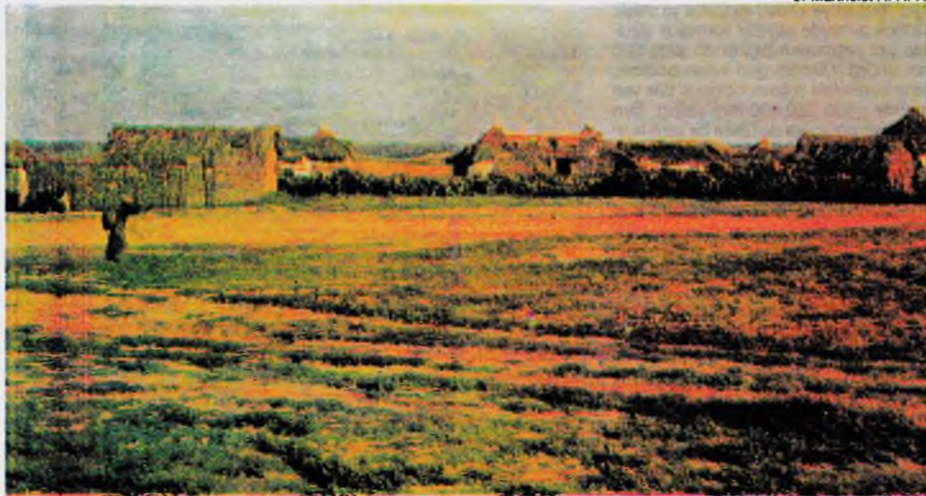
1960-1967 arasında Cumhurbaşkanlığı'nı Aden Abdullah Osman yürüttü; ondan sonra Cumhurbaşkanlığı'na 1960-1964 arasında Başbakanlık yapan Abdirachid Ali Shermarke geçti. 5 temmuz 1967'de Başbakanlığa, Osman ve Shermarke gibi çoğunluk partisi Somali Youth League üyesi olan Muhammet Hacı İbrahim Egal getirildi. 1968'de yeni Başbakan, territoire des Afars et des İssas'daki fransız egemenliğini savundu. Bu tutum, milliyetçi çevrelerin hoşnutsuzluğuna yol açtı. 1969 yasama seçimlerinde Somali Youth League, bazı milletvekilliklerini yitirmekle birlikte çoğunluğu korudu. 15 ekimde Cumhurbaşkanı Shermarke öldürüldü. 21 ekimde askeri bir cunta iktidarı ele geçirdi ve Anayasa'yı yürürlükten kaldırdı. Devlet otoritesi, yeni Devlet başkanı general Ziyad Barre yönetimindeki Yüksek devrim konseyi'nin eline geçti. Yabancı bankaların ve elektrik üretimiyle petrol gereksinimlerinin karşılanmasını denetleyen uluslararası şirketlerin ulusallaştırılması gibi sosyalist nitelikte reformlara girişildi. Ağustos 1977'de SSCB'yle bir yardımlaşma antlaşması imzaladı. Ancak yaz aylarında, Mukdişo hükümetinin resmen desteklemediği Batı Somali Kurtuluş cephesi, Ogaden ve Harar yönünde saldırıya geçti. İlk başarılardan sonra, ekim başında durduruldu. Somali, geleneksel düşmanı (marxçı) Etyopya'ya Sovyetler' in büyük yardım sağladığını görünce, 13 kasımda rus uzmanları sınırdışı etti, Küba'yla diplomatik ilişkileri kesti, Kismaayo ve Berbera üslerini SSCB'den geri aldı. Mart 1978'de, etyopya birliklerinin şaşırtıcı bir ilerlemesi karşısında Somali, Ogaden'i boşalttı. 21 ağustos 1980'de ABD ile imzalanan bir antlaşmayla, bu devletin, Berbera hava ve deniz üssünden yararlanmasına izin verildi. Temmuz 1982'de Etyopya'yla savaş yeniden başladı. Ağustostan sonra çatışmalar durdu. Yönetime karşı çarpışan gerillalar için af ilan edildi (1983). Anayasa'da yapılan değişiklikle cumhurbaşkanının, halk tarafından seçilmesi kuralı benimsendi. Etyopya'yla ilişkiler iki devlet başkanının görüşmelerinden (ocak 1986, eylül 1987 ve mayıs 1988) sonra düzeldi.

Fakat bu durum uzun sürmedi, temmuz 1988'de gerilla yeniden saldırıya geçti ve iç savaş başladı. 1989 yazında başkentte ve ordu içinde ayaklanmalar

ARAZİ TÜRLERİ VE DEĞERLENDİRME

J. Marthelot-A. A. A.

Mukdişo'nun güneyinde Hint okyanusu kıyısında bir köy

oldu, yüzlerce insan öldü. Ekim 1990'da geçici bir anayasa yapılarak çokpartili yaşama geçilmesine izin verildi. Aralık 1990'da gerillalar başkent Mukdişo'ya karşı saldırıya geçti. Cumhurbaşkanı Ziyad Barre ocak 1991'de Kenya'ya sığındı. Ali Mehdi Muhammet devlet başkanlığına getirildi. Gerillaların mensup olduğu Somali ulusal hareketi partisi kuzeyde Somaliland cumhuriyeti ilan etti. Temmuzda ulusal bir konferans toplandı, 6 büyük parti arasında görev bölümü ve anayasa tasarısı üzerinde anlaşma sağlanmaya çalışıldıysa da başarı elde edilemedi. Kasım 1991'de cumhurbaşkanı A. M. Muhammet devrildi. Aşiretler ve gerilla grupları arasında kıyasıya bir mücadele başladı. Savaş ve açlık nedeniyle onbinlerce kişi hayatını kaybetti. Ülkedeki otorite boşluğu yüzünden, BM'in gönderdiği yiyecek ve ilaçlar silahlı gruplar tarafından yağmalandı, halka ulaşamaz oldu. Bunun üzerine BM, asayişi sağlamak amacıyla askeri müdahale kararı aldı. Çeşitli ulusların katıldığı BM Barış gücü komutanlığına türk ordusundan korgeneral Çevik Bir atandı. Bir yandan ülkede asayişi sağlamaya ve yardımları halka ulaştırmaya, bir yandan da siyasal güçler arasında uzlaşma ve barış sağlamaya çalışan Barış gücü büyük zorluklarla karşılaştı, zaman zaman silahlı grupların saldırısına uğradı (haziran 1993'te pakistanlı 22 askerin öldürülmesi vb.).

SOMALİ akıntısı, Afrika boynuzu boyunca ilerleyen ve mevsimine göre yön değiştiren hızlı akıntı.

SOMALİ havzası, Hint okyanusu'nun kuzey-batı bölümü, Madagaskar, Komorlar, Doğu Afrika, Carlsberg sırtı ve Amirantes adaları yayıyla devam eden Seychelles kütlesiyle sınırlanır.

SOMALİ DİLİ a. Somali'de konuşulan kuşi dili. (Somali Cumhuriyeti'nin resmi dilidir. Ayrıca, kuşi dilleri arasında yazısı bulunan [arap harfleri] tek dildir.)

SOMALİLİ sıf. ve a. Somali halkından olan.

SOMALİLİLER, Somali, Etyopya, Kenya ve Cibuti'de yaşayan kuşi halk. Göçebe ve yerleşik bir yaşam süren, çiftçilik ve hayvancılık yapan Somalililer, Darodlar'ı, Manihalar'ı, Ogadenliler'i, Dolbohantalar'ı, Rahanuinler'i ve bazı balıkçı grupları (Rer Magnolar, Micurtinliler) bir araya gelen türdeş bir topluluk oluştururlar.

SOMAN a. (fr. *soman*). Org. kim. Metan-fosfonik asidin

$$CH_3—POF—OCH(CH_3)—C(CH_3)_3$$

formüllü bir türevinin yaygın adı; kolinesterazı etkili bir biçimde kilitlediğinden savaş gazı olarak kullanılması düşünüldü. (İnsan için öldürücü doz, kg başına 0,01 mg'dır.)

SOMAR (Ziya), türk felsefeci (Yanya 1906 - İstanbul 1978). İstanbul Darülfünunu (üniversitesi) felsefe şubesi'ni (bölümünü) bitirdi (1929). Çeşitli ortaöğrenim kurumlarında felsefe, mantık, toplumbilim okuttu; bir süre Erzurum Atatürk üniversitesi'nde öğretim görevlisi olarak çalıştı (1963-1965). *Türk felsefe düşüncesinde idealist akım ve Mehmet İzzet* adlı çalışmasıyla felsefe doktoru oldu (1948). Reichenbach vb. düşünürlerin bazı yapıtlarını türkçeye çevirdi; süreli yayınlarda çıkan yazılarıyla toplumda ve eğitimde felsefenin önemini vurgulamaya çalıştı. Başlıca yapıtları: *Yakın çağların fikir ve edebiyat tarihimizde İzmir* (1944), *Bir şehrin ve bir adamın tarihi-Tevfik Nevzat* (1948), *Dünyada ve bizde anarşi, anarşizm* (1970).

SOMAT a. Tasav. **1.** Bektaşi ve mevlevi tekkelerinde belli tören kuralları olan sofra. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Somat gülbankı*, mevlevi tekkelerinde somatta okunan dua. (Yemeğe başlanırken ve yemek bitince şeyh ya da kazancı dede somat gülbankını okurdu. Türkçe, arapça ve farsça sözlerden oluşan gülbankta Tanrı'ya şükredilir, Mevlana, Şems-i Tebrizi ve halife Ali'nin adları saygı ile anılırdı.)

—ANSİKL. Dergâhlarda yemeğin pişirilmesi, dağıtılması ve yenilmesi özel tören ve kurallara göre yapılırdı. Mutfakta yemek pişince kazancı dede kazanın kapağını açar, dervişler kazanı yere indirirler, dede de bir gülbank çekerdi. Yemek vakti gelince mutfakta sofralar (somat) kurulur, yemekler kaplarına konur, canlardan biri hücrelerin bulunduğu koğuşa doğru "Huu, somata salaa!" diye seslenirdi. Önce dervişler, ardından şeyh sofraya oturur, yemeğe tuzla başlanır ve tuzla bitirilirdi. Yemek sırasında hiç konuşulmaz; su içecek olan ayaktaki cana işaret eder, o da doldurduğu bardağı bir kez öpüp su isteyene verir, sofradaki de bardağı öptükten sonra suyunu içerdi.

SOMATA a. (yun. *sumada*'dan). Mutf. **1.** Badem içinden yapılan sübye*. **—2.** Badem sübyesiyle yapılan şerbet.

SOMATİZASYON a. (fr. *somatisation*). Psik. ve Psikan. Bir ruhsal çatışmanın, bedensel (somatik) bir rahatsızlık olarak belirmesi.

SOMATOGNOZİ a. (fr. *somatognosie*; yun. *soma*, vücut ve *gnosis*, bilgi'den). Nöropsikol. Kişinin bedeni ve onun değişik bölümleri arasındaki ilişkiler hakkında bilgi sahibi olması.

SOMATOLİZ a. (fr. *somatolyse*). Renkteşlik yoluyla ya da örtenek özellikleriyle hayvanların çevre renkleriyle benzeşmesini sağlayan süreç. (Bu süreç hayvanın göze çarpmasını önler.)

SOMATOMEDİN a. (fr. *somatomédine*). Kükürdün soğurulmasını kolaylaştırarak birleşme kıkırdağının büyümesini yöneten polipeptit hormon.

—ANSİKL. Karaciğer ve böbrekler somatomedinlerin üretimini sağlar. Bu hormonların salgılanması hipofiz büyüme hormonuna (somatotrofin) bağlıdır. Somatomedinlerin, zarlar üzerinde değişik sitleri olmakla birlikte kas ve yağ dokusu üzerinde ensülin tipinde bir etkisi de vardır. Salgılanmaları yaşla birlikte artar.

SOMATOMETRİ a. (fr. *somatométrie*). Antropol. İnsan bedenini ölçme tekniklerinin tümü.

SOMATOPLÖR a. (fr. *somatopleure*). Omurgalıların, göğüs-karın kas sistemine dayalı sölom boşluğu epitelyumunun yan bölümü. (Solungaç ve yüz kasları, iskelet ve kol-bacak kasları, plevra ve periton epitelyumları ile gonatların ve böbreküstü bezlerinin kabuk bölümü hep bu somatoplördan doğar.)

SOMATOSİT a. (fr. *somatocyte*). BEDEN* HÜCRESİ'nin eşanlamlısı.

SOMATOSTATİN a. (fr. *somatostatine*). Org. kim. Formülü

$$C_{76}H_{104}N_{18}O_{19}S_2$$

olan, hipofizden elde edilen ve somatotrofinin salgılanmasını yavaşlatan polipeptit.

SOMATOTOPİ a. (fr. *somatotopie*). Nöroanat. Bedenin, sinirsel bir yapı içindeki gizli sinir öğeleri tarafından nokta nokta temsil edilmesi.

—ANSİKL. Somatotopi, duysal uyarılar alan sinir sisteminin, mekân içinde bunların ayrımını yapabilmesini sağlar; omurilik, beyinsapı duysal bağlantıları (sırt kordonları çekirdekleri), talamus ve duyuyla ilgili beyin kabuğunda birbirlerine bitişik olarak bulunan birçok beden "haritası" şeklinde dağılım gösterir. Farklı beden bölütlerinin kesin yönetimi de bu sistem sayesinde olur ve vücut hareketle ilgili beyin kabuğu, piramidal demet ve beyincik gibi hareket yapılarında temsil edilir.

Uyarıların sinaps bağlantıları aracılığıyla mekân içinde dağılmasına olanak veren, iki sinirsel yapı arasındaki kesin organizasyona da bazen "somatotopi" adı verildiği olur (örneğin tonotopi, retinotopi).

SOMATOTROP sıf. (fr. *somatotrope*). *Somatotrop hormon*, büyümeyi etkileyen hipofiz hormonu.

—ANSİKL. Çoğunlukla GH ve STH kısaltmaları ile belirtilen (ing. *growth hormone* ve *somatotrophin hormone*'dan), önhipofiz somatotrop hormonu molekül ağırlığı 44 000 olan bir proteindir; 188 aminoasitli 2 polipeptidin birleşmesinden (dimer) oluşur. Biyolojik etkinliği ve yapısı her türe özgü özellikler gösterir. İnsan somatotrop hormonunun yapay bireşimi gerçekleştirilmiştir.

SOMBALIĞI a. Zool. **1.** DENİZALASI'nın eşanlamlısı. **—2.** Denizde kıta platosunda beslenen, üremek amacıyla doğduğu üreme alanına ulaşmak için ırmaklara giren, göçmen kemiklibalık. (Bil. a. *Salmo salar;* alabalıkgiller familyası; boyu 35 kg ağırlık için 1,60 m.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Büyük Okyanus sombalığı*, Sibirya ile Kaliforniya arasındaki akarsulara giren *Oncorhynchus* cinsinden sombalıklarının ortak adı. (4 türü bilinir.)

sombalığı
(Salmo salar)
erişkin

sombalığının üreme dönemindeki görünümü

—ANSİKL. Sombalığı, tatlısularda üreyen ve denizde beslenen göçmen balıkların örnek tipidir; ayrıca, üremek için akarsulara girdiklerinden bu balıklara "*anadrom* balık" da denir. Sombalığı, mekiksi bedenli, küçük kafalıdır; kuyrukaltı yüzgeciyle dik açı yapan ışınsız, kalın derili, içi yağ dolu ikinci bir sırt yüzgeci (yağ yüzgeci) ve tam karında bulunan bir çift karın yüzgeci vardır. Mavimsi gri renkli, siyah beneklidir; üreme bölgelerine ulaşan sombalıkları, yaldızsı parıltılı bir görünüm alırlar. Yaşlı erkeklerin altçenesi uzun ve yukarı kıvrıktır.

Kuzey yarıküre'nin soğuk sulu birçok akarsuyunda bulunan sombalığı, kirlenme nedeniyle birçok ırmakta yok olmuş akarsularda ürer: dişi, çakıltaşlı kumsallarda kazdığı oyuklara yumurtalarını bırakır. Yumurtlama kasım ya da aralık aylarında gerçekleşir ve kuluçka dönemi yaklaşık 3 ay sürer. Yavru sombalığı 2-3 yıl boyunca alabalıklar gibi yaşar; sonra, gümüşi bir renk alır, özellikle içsalgıbezlerinde dönüşümler geçirir ve aşağı göçü gerçekleştirme girişimini başlatır. Denize ulaşan sombalıkları dağılır; bu balıklar, 2-5 yıl sonra, üremeye hazır erişkinler olarak toplanırlar. Halice giren sombalıkları, koku duyuları sayesinde doğdukları üreme alanlarını bulurlar. Denize inen 50 g ağırlığındaki yavrular denizde büyük bir gelişme göstererek üreme alanına dönerken yaklaşık 10 kg ağırlığa ulaşmış erişkinlere dönüşmüşlerdir. Sombalıklarının başlıca beslenme bölgeleri saptanmıştır: bunlardan biri, Grönland'ın batı kıyılarında, öbürü Norveç'in kuzey açıklarındadır; ne var ki bu saptama deniz balıkçılarını sözkonusu bölgelere çektiğinden, Avrupa'daki tatlısu sombalığı popülasyonu çok azalmıştır.

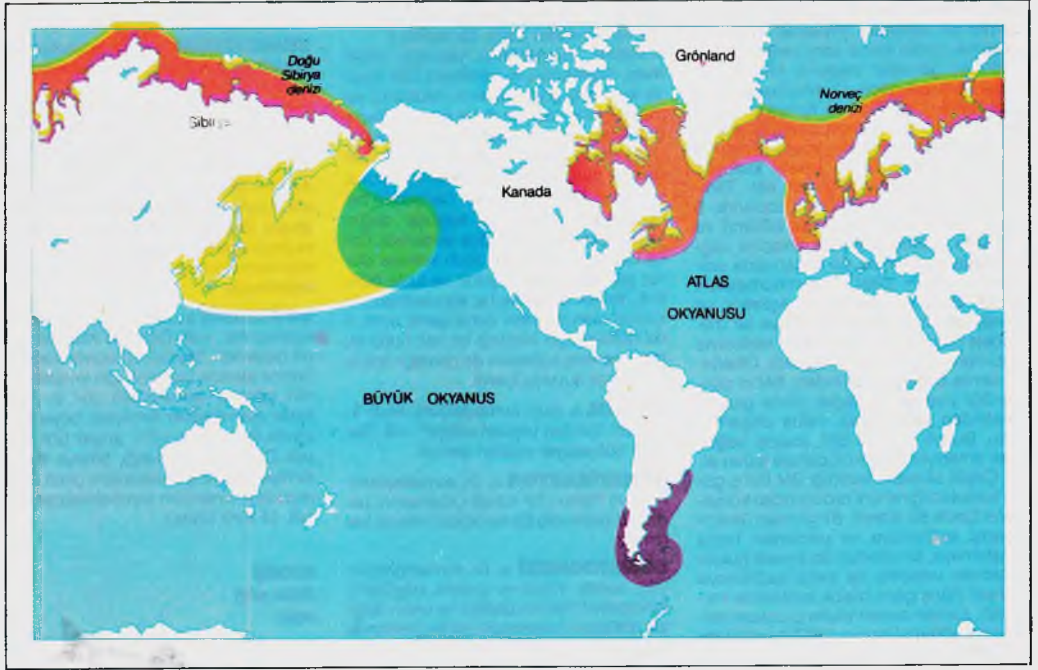
Taze, tuzlu, tütsülenmiş ya da konserve olarak tüketilen sombalığı eti, bütün Kuzey yarıküre'de önemli bir ticari mal özelliği taşımaktadır; sombalığı eti turuncu renkte olur.

genç sombalığı

yaşlı erkek

SOMBALIKLARININ BAŞLICA GÖÇ YOLLARI

sombalıklarının başlıca göç yolları

Asıl sombalığı

Büyük Okyanus sombalıklarının yeni yayılma alanı

Amerika sombalığı

Asya sombalığı

iki türün karışma alanı

—Balıkç. Sombalıkları, özellikle denizde, ağlarla oldukça etkin biçimde avlanır; tatlısuda sombalıklarının geçiş yolunu kesecek biçimde yerleştirilen ağlarla ya da amatör balıkçılar tarafından oltayla yakalanır. Sombalıkları, çeşitli yemler takılmış oltalarla avlanabilirse de, en yaygın kullanılan oltalar kaşık ve iskandil zokalardır. Karidesler ve kurtlar yem olarak kullanılabilir. Sinek oltalarla da sombalığı yakalanabilir: ağır bir ipin ucuna yerleştirilen ve iki elle tutulan bir kamış aracılığıyla su yüzeyine yakın yerlerde hareket ettirilen iri özel sineği sombalığı kolayca kapar.
—Mutf. Sombalığının yuvarlak ve kısa olanları makbuldür. Eti ilkbaharda daha lezzetli ve yağlı olur. Taze olanlarının gözleri parlak, kulak içleri serttir. Sombalığı şiş, kızartma, haşlama, yahni, şaraplı ve salçalı, kremalı ya da füme olarak hazırlanabilir. Fırında da pişirilir.

SOMBART (Werner), alman iktisatçı (Ermsleben, Halle böl., 1863 - Berlin 1941). Breslau ve Berlin üniversitelerinde profesörlük yaptı. İşçiler lehine sosyal reformlar yapılmasının başlıca yandaşlarından ve alman üniversitelerinde sosyal araştırma merkezlerinin kurucularındandır. Başlıca yapıtları: *Der moderne Kapitalismus* (Modern kapitalizm) [1902], *Die deutsche Volkswirtschaft im 19. Jahrhundert* (XIX. yy.'da alman sosyal iktisadı) [1903]. Başyapıtı *Sozialismus und Soziale Bewegung im 19. Jahrhundert*'dır (XIX. yy.'da sosyalizm ve sosyal hareketler) [1896]. Fakat, 1913'te çıkan *Der Bourgeois* (Burjuva) adlı kitabında da kapitalizmin evrimi ve iş çevreleri hakkında derin analizlerin yer aldığı görülür.

SOMBOR, Sırbistan'a bağlı Voyvodina özerk bölgesinde kent, Backa'da; 44 000 nüf. XVIII. yy.'dan kalma belediye konağı ve kilise. Müze. Tarım pazarı (süt mamülleri, peynir) ve demiryolu.

SOMBRERO a. (isp. *sombrero, sombra*, gölge'den). İspanyol ülkelerinde geniş kenarlı fötr şapka.

SOMBRERO, Küçük Antiller'de (Leeward İslands) ada, Anguilla'nın K.-K.-B.'sında; 5 km². Fosfat çıkarımı.

SOMERS ya da **SOMMERS** (John, *baron*), ingiliz siyaset adamı (Worcester yakınında 1651 - Londra 1716). Whig partisi'nin etkili üyesi, haklar bildirgesini kaleme alan komisyonun başkanıydı (1689). William III'ün özel danışmanı ve lord -chancellor oldu (1697-1700). Bir süre tory-ler'in tepkileriyle karşılaştı. Sonra yeniden gücüne kavuşarak bütün çabasını İskoçya ile birlik için harcadı ve yeni whig "cunta"sının yönetiminde, hükümet başkanlığı yaptı (1708-1710).

SOMERSET, Arktika bölgesindeki takımadada Kanada'ya bağlı ada (Kuzey -Batı Arazisi), Devon adası ile Boothia yarımadası arasında.

SOMERSET, ingiliz soyluluk unvanı. Bu unvan 1397'de Lancaster dükü John of Gaunt'ın nesebi sonradan düzeltilen oğlu John Beaufort için çıkarıldı. Bu hanedanın prensleri, hanedan son bulana kadar (1471), ateşli Lancaster taraftarı olarak kaldılar. Bu unvan 1547'de Edward Seymour için yeniden çıkarıldı ve XX. yy.'a kadar Seymour ailesinde kaldı. (→ BEAUFORT ve SEYMOUR.)

SOMERSET (*lord* Fitzroy James Henry) → RAGLAN (baron).

SOMERSET yönetim bölgesi ya da **SOMERSETSHİRE,** Büyük Britanya'nın güney-batısında yönetim bölgesi; 3 458 km²; 457 700 nüf. (1988). Merkezi *Taunton*.

SOMERSET WEST, Güney Afrika'da (Cape ili) kent, Cape'in D.'sunda. Patlayıcılar. Kimyasal gübre.

SOMERVİLLE, ABD'de (Massachusetts) kent, Mystic River'in ağzında, Boston'ın kuzey-batı banliyösünde; 77 400 nüf. Konut ve ticaret merkezi. Besin sanayileri.

SOMERVİLLE (*sir* James FOWNES), ingiliz amiral (Wells, Somerset 1882 - *ay. y.* 1949). Hindistan deniz filosuna komuta ettikten sonra, 1939 nisanında emekliye ayrıldı. Savaşın başında göreve çağrıldı, Dunkerque'in boşaltılmasına katıldı ve Cebelitarık filosunun komutanı olarak, 1940'ta Mers el-Kebir'deki fransız donanmasına karşı girişilen saldırıyı gerçekleştirdi. 1940 kasımında, Teulada burnunda İtalyanlar'a karşı savaştı. 1942'den 1944'e kadar Uzakdoğu'da ingiliz filosuna komuta etti, daha sonra amirallik temsilcisi olarak Washington'a atandı.

amiral **Somerville** (1941'e doğr.)

SOMES (Michael), ingiliz dansçı (Horsley, Gloucestershire, 1917). Tüm meslek hayatı boyunca Sadler's Wells Ballet'de çalıştı. Romantik rollerde büyük başarı gösterdi, Margot Fonteyn ile birlikte dans etti, F. Ashton'ın yapıtlarının ilk temsillerinde oynadı (*Symphonic Variations*, 1946; *Daphnis et Chloé*, 1951) ve *Ateş kuşu*'nun şaşırtıcı bir yorumunu gerçekleştirdi. Royal Ballet'de müdür yardımcısı (1963 -1970), 1970'ten itibaren de Royal Ballet School'da profesör oldu; Joe Layton'ın *O. W.* adlı yapıtında Oscar Wilde rolünde oynamak üzere yeniden sahneye döndü (1972).

SOMESTEZİ a. (fr. *somesthésie;* yun. *soma*, beden, ve *aisthesis*, duyu'dan). Fizyol. Deri, mukoza, içorganlar, kas ve kemik-eklem sistemleriyle ilgili tüm değişikliklerin bilinçli algılanmasını kapsayan genel durum.

SOMİS (Giovanni Battista), italyan kemancı ve besteci (Torino 1686 - *ay. y.* 1763). Çok genç yaşta Savoia dükünün Torino'daki capellasında görev aldı, sonra Roma'da Corelli ile çalıştı (1703) ve Torino'ya dönünce sarayın müzik yöneticiliğine getirildi (1707). 1733'te büyük bir başarıyla Paris'te Concert spirituel'de çaldı. *Sonate de camera, sonate a tre*, 2 keman için *İdeali trattenimenti da camera*'yı ve keman konçertoları besteledi. —Kardeşi LORENZO GİOVANNİ, kemancı (Torino 1688 - *ay. y.* 1755), keman için sonatlar ve konçertolar besteledi.

SOMİT a. (fr. *somite*). Embriyol. METAMER'in eşanlamlısı.

SOMLYÓ (György), macar şair, yazar

(Balatonboglár 1920). Ünlü bir şairin oğludur. Budapeşte'de ve Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde öğrenim gördü. İlk şiir derlemesini 19 yaşındayken yayımladı. Haftalık *Irodalmi Ujsag* dergisinde redaktör olarak çalıştı. 1975-1978 yılları arasında Budapeşte Üniversitesi'nde modern şiir üzerine dersler verdi. Macaristan'da ve diğer avrupa ülkelerinde pek çok edebiyat dergisinde yazıları yayımlandı. Başlıca yapıtları: *A költészet vérszerzödése* (Şiirin kan ahdi, 1977), *Másutt* (Başka bir yer, 1979), *Szerelösz önyeg* (Kedi adımı, 1981), *Megiratlan könyvek* (Yazılmamış kitaplar, 1982), *Miért hal meg az ember?* (Neden ölür insan?, 1984), *Parisiens* (Parisliler, 1987), *A Költészet ötödik évada* (Şiirin beşinci mevsimi, 1988), *Városok* (Şehirler, 1990), *Nom titok* (Giz yok, 1992).

SOMMARİVA (Giorgio), italyan yazar (Verona 1435'e doğr. - 1502'ye doğr.). Çeşitli lombardia-venedik lehçeleriyle köy şiirleri (*Sonetti villaneschi*, 1461-62) yazdı.

SOMMA VESUVİANA, İtalya'da komün, Campania'da (Napoli ili), 165 m yükseltide, Vezüv'ün K. yamacında; 22 900 nüf. Tarım ve ticaret merkezi.

SOMME (la), Paris havzasının (Fransa) kuzeyinde ırmak, Picardie'de; 245 km² (havzası yaklş. 6 000 km²). Fonsommes (Aisne) yakınlarından doğan ırmak, Ham'a kadar G.-B.'ya doğru akar, sonra K.'e yönelir; Péronne'da B.'ya, Manş'a doğru döner.

SOMME, Fransa'da (Picardie) *département;* 6 170 km²; 547 825 nüf. (1992). Merkezi *Amiens*. Kıyı bölgesi, alçak bir kumul şeridiyle kaplıdır; oysa iç kesimler çok nemli topraklardan oluşur. Geri kalan topraklardaysa Picardie platosu uzanır. Tarım gelişmiştir: şekerpancarı, yem bitkileri, tahıllar, süt hayvancılığı, makine, metalürji, tekstil, besin, kauçuk sanayileri. Kıyı kesimlerinde sayfiye yerleri.

Somme savaşları, her iki dünya savaşı sırasında Somme bölgesinde yapılan çarpışmalar.

• *Birinci Dünya savaşı.* Somme savaşı, Verdun'den sonra 1916 yılının ikinci "cehennem"i oldu. Fransız komutan general Joffre, temmuzdan kasıma kadar alman cephe ve ordusunu sarsmak için Somme'un kuzeyinde ve güneyinde, yıpratma savaşı türünde bir dizi saldırı düzenledi. Ama kötü hava koşulları ve birliklerin yorgunluğu nedeniyle çıkmaza giren savaşı durdurmak zorunda kaldı. İlk büyük fransız-ingiliz ortak saldırısı olan Somme savaşı elde edilen sonuçlarla ölçülemeyecek kadar büyük kayıplara neden oldu: savaşı yöneten Foch ile savaş kararını veren -ve Verdun savaşı'na rağmen savaşı sürdüren- Joffre komutanlıktan uzaklaştırıldılar.

• *İkinci Dünya savaşı.* Weygand 1940 mayısı sonunda, Somme ve Aisne üzerinde bir savunma hattı oluşturmayı tasarladı. Önce Aşağı Somme'da Almanlar'ın tuttuğu köprü başlarını ele geçirmek gerekiyordu. Bundan sonuç alınamadı (26 mayıs - 4 haziran). 5 haziranda Saint-Gobain ormanı ve deniz arasında alman saldırısı (von Bock) başladı. Üç gün süren kanlı çarpışmalardan sonra Aşağı Somme'da yarılma gerçekleşti. 9 haziranda alman zırhlıları Sen'e vardılar.

SOMMEİLLER (Germain), fransız mühendis (Saint-Jeoire, Haute-Savoie, 1815 - *ay. y.* 1871). Sardinya demiryolları şebekesinin yapımına etkin olarak katıldı, ancak özellikle, sıkıştırılmış havayla çalışan delgeçi yapmasıyla tanınır; bu aygıt, 1862'den başlayarak Mont-Cenis'deki tünel çalışmalarında kullanıldı ve çalışma süresinin önemli ölçüde kısalmasını sağladı.

SOMMER (Ferdinand), alman dilbilimci (Trier 1875 - Münih 1962). Latince (*Handbuch der lateinischen Laut-and Formenlehre,* 1902) ve yunanca (*Zur Geschichte der griechischen Nominalkomposita,* 1948) üstüne tarihsel dilbilim çalışmaları yaptı. Hrozný'nin ardından o da hitit diliyle ilgilendi: *Hethiter und Hethitish* (1947).

SOMMERFELD (Arnold), alman fizikçi ve matematikçi (Königsberg 1868 - Münih 1951). 1900'de Aachen teknik okulu'nda, 1906'da Münih Üniversitesi'nde kuramsal fizik kürsülerinin başkanlığını yaptı. Cayroskop kuramı üzerine bir kitap yazdı (F. Klein ile birlikte). Daha sonra kırınım, elektromanyetik dalgaların ve metallerde serbest elektronların yayılması kuramlarını geliştirdi (1928). Daha 1915'te, atoma, kuvantal kuramla birlikte göreli mekaniği uyguladı ve böylece tayf çizgilerinin "ince yapısını" açıklamayı başardı. Atom yörüngesinin eliptik olduğunu buldu ve güney açısının kuvantum sayısını saptadı.

SOMMERS (John) → SOMERS.

SOMNAMBÜL sıf. ve a. (fr. *somnambule*). → UYURGEZER.

SOMNİLOKİ a. (fr. *somniloquie*). Psik. Uyku sırasında, az ya da çok telaffuzlu seslerin çıkartılması sonucunu veren sözsel otomatizm. (Çoğu kez diş gıcırtılarının eşlik ettiği bu sesler, sadece rüyalardan kaynaklanmaz.)

SOMNİOSUS a. Derin soğuk sularda yaşayan ve genellikle ışık organlarıyla donanan camgöz cinsi. (Camgözbalığıgiller familyası.)

—ANSİKL. *Somniosus*'lar genellikle uyuşuk köpekbalıklarıdır. Yağları, karaciğerleri ve derileri (mobilyacılıkta zımpara olarak kullanılır) için avlanırlar. Türkiye denizlerinde yaşayan tek türü *Somniosus rostratus*'tur (ya da *Somniosus microcephalus*). Bu türün üyelerinin boyu, sularımızda 1 m'dir. Oysa aynı balığın boyu Grönland'da 8 m'ye ulaşmaktadır.

SOMODEVİLLA Y BENGOECHEA (Zenón DE) → ENSENADA.

SOMOGY yönetim bölgesi, Macaristan'da yönetim bölgesi, Tunaötesinde; 6 035 km²; 350 000 nüf. (1990). *Külsö-Somogy* tepeleri bölgesini kaplar. Merkezi *Kaposvár*.

SOMOSİERRA, İspanya'da (Madrid ili) burg, Guadarrama sıradağlarında iki Castilla'yı ve Tajo ile Duero havzalarını birbirine bağlayan ünlü *Somosierra geçidi*'nin (1 430 m) ağzında; 110 nüf. —Napoléon I'in polonyalı mızraklı süvarilerinin 30 kasım 1808'de ele geçirdiği geçit Fransızlar'a Madrid yolunu açtı.

SOMOTO, Nikaragua'nın kuzey-batı'sında kent, Madriz yönetim bölgesinin merkezi; 6 700 nüf.

SOMOV (Andrey İvanoviç), rus tarihçi ve sanat eleştirmeni (Petersburg 1830 - *ay. y.* 1909). Ermitaj müzesi'nin müdürlüğünü yaptı (1886). Petersburg İmparatorluk güzel sanatlar akademisi (1872-1886), ressam Bryullov (1876) ve Fedotov (1878) üstüne yapıtları vardır; bir de Ermitaj müzesi katoloğu (1889-1908) hazırlamıştır.

SOMOZA (Anastasio, **Tacho** —denir), nikaraguali devlet adamı (San Marcos 1896 - Panama 1956). ABD'nin ülkeyi işgali sırasında oluşturduğu milli muhafız kuvvetleri komutanı, daha sonra Cumhurbaşkanı oldu (1937'den 1947'ye, daha sonra da 1951'den 1956'ya kadar). Mutlak bir diktatörlük kurdu ve ülkeyi kişisel mülkü gibi yönetti. Önemli bir servet elde ettikten sonra öldürüldü. —Oğlu LUIS **Somoza Debayle** (Lede 1922 - Managua 1967), Millet meclisi başkanı, 1956'dan 1963'e kadar Cumhurbaşkanı. —ANASTASIO **Somoza Debayle, Tachito** —denir (León 1925 - Asunción, Paraguay, 1980), öncekinin kardeşi, askeri akademinin yöneticisi ve genelkurmay başkanı, 5 şubat 1967'de Cumhurbaşkanı oldu. Managua'yı yok eden 1972 depreminden sonra gittikçe daha çok eleştirilerle karşılaştı. Yeniden yapılanma dolayısıyla kendisinin ve yakınlarının yaptığı işler giderek daha geniş çevrelerin muhalefetini artırdı. Somoza, 1978 ekiminden başlayarak, sandinist Ulusal kurtuluş cephesi'nin yönettiği silahlı bir ayaklanmayla karşılaştı. 1979 şubatında ABD tarafından desteksiz bırakıldı, aynı yılın temmuzunda kaçtı. Ekim 1980'de Paraguay'da, sandinist bir komando tarafından öldürüldü.

SOMPORT geçidi, Pyrénées-Atlantiques'te (Fransa) karayolu geçidi, İspanya sınırında; 1 632 m. Aspe vadisini (Fransa) río Aragón'a (İspanya) bağlar. Romalılar'ın Lescar'dan Zaragoza'ya giden yolu Somport'dan geçiyordu. 1928'de 7 824 m'lik bir tünel Somport'un altında açılarak fransız demiryolu ağıyla ispanyol demiryolu ağı birleştirildi; bu demiryolu 1970'ten beri kullanılmamaktadır.

SOMRUK a. *Yörs.* **1.** Bebek emzığı. **—2.** Bebeklere, tülbent içine lokum, şeker vb. bir tatlı konularak verilen emzik.

SOMUN a. (yun. *psomion*, ekmek parçası'ndan). **1.** Yuvarlak ve şişkin ekmek. **—2.** *Somun pehlivanı*, iriyarı ama güçsüz, kof bir kimse için söylenir.

SOMUN a. Mak. san. Uygun nitelikte diş açılmış bir parçaya (vida, saplama vb.) vidalanmaya yarayan, dış biçimi, sıkıştırma ya da çalışma sırasında, elle ya da bir takımla tutulmaya elverişli, kılavuz açılmış parça. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Somun sökücü*, yalama olmuş, paslanmış ya da yıpranmış bir somunu sökmeye yarayan takım. || *Sevk somunu*, içinden geçen vidanın dönüşü sırasında, üzerine tespit edildiği öğenin ötelenmesini sağlayan, dişi diş açılmış parça.

—ANSİKL. Mak. san. Sabitlenmiş olup, olmamalarına bağlı olarak somunlar, bir sıkma ya da bir hareket iletimi sağlamak için kullanılır.

• *Sıkma somunları.* Bir vida üzerinde sıkılan somun, bir araya getirilmiş parçaları birleştirmeye olanak verir; bu durumda bir *somun-cıvata* çifti oluşur. Çoğu kez *altıgen şekilli somunlar* kullanılır. Öte yandan, özel anahtarların kullanımını gerektiren, tırnaklı ya da kancalı, ya da hiç anahtar gerektirmeyen *(kelebek somunlar)* çeşitli somun tipleri de vardır. Bir sızdırmazlık contasıyla birlikte kullanılan kör somunlar, vida dişleri arasından kaynaklanabilecek kaçakları durdurur. Gevşemelerini önlemek için, somunlara bir *somun freni* (karşı somun, pim, esnek pul vb.) uygulanabilir.

• *İlerleme somunları.* Bir vidanın dönüşüyle ötelenen bu somunlar, bağlı oldukları takım tezgâhı tablalarına bir ilerleme hareketi iletir (hareketi avaraya almak gerekiyorsa, somun iki yarı-somundan oluşabilir ve bu durumda *sevk somunu* adını alır). Öbür durumlarda, ötelenme hareketi yapamayacak biçimde sabitlenmiş bur somunun döndürülmesi, bir vidanın ilerlemesini (vidalı kriko) ya da tamamen sabit bir somun içinde, bir vidanın döndürülmesi ise bir ötelenme hareketi sağlar (tabure, vidalı pres).

SOMUNCUOĞLU (Sadi), türk siyaset adamı (Aksaray 1940). Ankara İktisadi ve ticari ilimler akademisi'ni bitirdi. Devlet

Arnold Sommerfeld

Somniosus cinsi üyelerinden birinin derisinden ve deri üzerindeki çıkıntılardan bir ayrıntı

bir Somniosus cinsi üyesi

çeşitli somun tipleri

memurluğundan ayrılarak siyasete atıldı. MHP genel sekreter yardımcısı ve Niğde milletvekili (1977) oldu. Demirel'in koalisyon hükümetinde Devlet bakanlığı yaptı (1977-1978). 12 eylül 1980'den sonra MHP davasında tutuklanıp yargılandı, 1986'da beraat etti. 1992'de eski partilerin kurulmasına izin verilince MHP'yi canlandırmak istediyse de, Türkeş'e yenik düşerek bu partinin MÇP'ye katılmasını önleyemedi ve aktif politikadan ayrıldı.

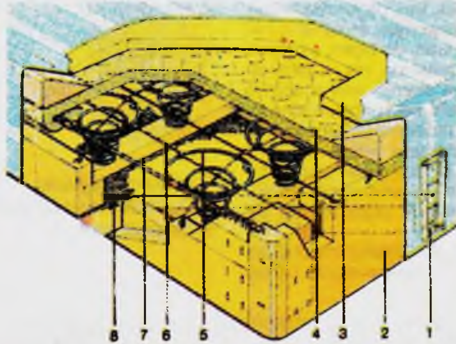
SOMURDANMAK gçz. f. Öfkesini söylenerek, yüzünü asarak göstermek.

SOMURMAK g. f. *Bir şeyi somurmak*, onu emmek, içine çekmek.

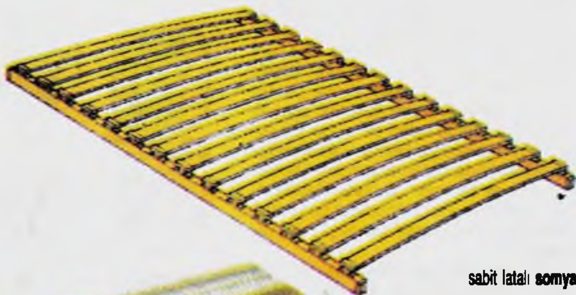
SOMURTKAN sıf. Sürekli somurtan bir kimse için kullanılır; asık suratlı.

SOMURTKANLIK a. Somurtkan olma durumu; asık suratlılık: *Somurtkanlığına aldırma, aslında çok sevimlidir*

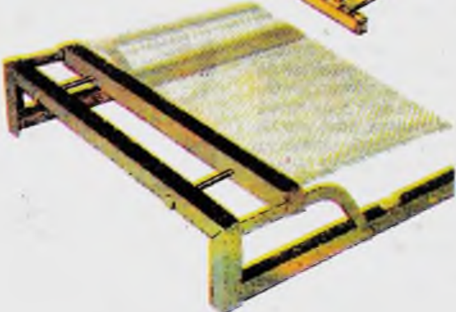
SOMURTMAK gçz. f. Hoşnutsuzluğunu ve kırgınlığını, dudaklarını büzerek, sıkarak, sarkıtarak ya da surat asarak belli etmek.

yaylı somya
1. Ayarlı kasa tespit parçası;
2. Ahşap kasa;
3. Pamuk katmanı;
4. Şardonlanmış keçe;
5. Çelik yay;
6. Yayları dik tutmaya yarayan sicim;
7. Ağırlık merkezini dağıtmaya yarayan demir çubuk;
8. Toz tutmaz taban bezi.

sabit latalı somya

bulgar somyası

SOMUT, -tu sıf. **1.** SOYUT'a karşıt olarak, beş duyuyla doğrudan doğruya algılanabilen bir şey için kullanılır; maddi müşahhas: *Somut gerçeklik. Somut bir varlık.* **—2.** VARSAYIMSAL ya da KURAMSAL'a karşıt olarak, doğrudan doğruya gerçeğe dayanan, gerçeğe yönelen, deneyimle sıkı bir ilişki içinde olan şey için kullanılır: *Bir kuramın somut uygulaması. Sana somut bir öneride bulundu mu? Somut örnekler vermek.*

—Dilbil. *Somut ad*, SOYUT AD'a karşıt olarak, duyularla algılanabilen bir varlığı ya da nesneyi belirten ad. (Somut adların altkategorisinin de, sözdizimsel ve/ya da anlamsal inceleme için alt kategorisi oluşturulabilir: kişileri, hayvanları, aletleri, maddeleri, öğeleri vb. belirten somut adlar diye bir ayrım yapılabilir.)

—Fels. *Somut gerçeklik.* Hegel'e göre, şeylerin gerçekliğinin ayırtedici özelliği. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Müz. *Somut müzik*, ses verebilen çeşitli doğal nesnelerden kaynaklanan, önkaydı yapılan ve stüdyoda işlenerek hazırlanan müzik. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ruhbil. *Somut düşünce işlemleri*, Piaget'nin terminolojisinde, biçimsel işlemler gibi sözsel önermelere değil de, doğrudan doğruya elle tutulabilen ve düzenlenebilen nesnelere ilişkin işlemler. (Bk. *ansikl.* böl.)

—XX. yy. sanatı. *Somut sanat*, nesnel gerçeklik ve plastik olguların yaratılışı olarak kabul edilen geometrik soyut sanat. (Bu kavram, 30'lu yıllarda Van Doesburg, ardından 40'lı yıllardan başlayarak Max Bill tarafından geliştirildi; Arp, Magnelli gibi sanatçılar arasında yankı uyandırdı. Van Doesburg'un, Seuphor'un Cercle et Carré grubu'na rakip olarak kurduğu kısa süreli bir sanatçı topluluğu [Otto Gustaf Carlsund, Léon Tutundjian, Hélion...], nisan 1930'da *Art concret* [Somut sanat] adlı bir kitapçık yayımladı.)

◆ a. Somut olan şey: *Somuttan soyuta gitmek. Somuta yönelmek.*

—Fels. Hegel'de, duyularla algılanabildiği gibi, onu belirleyene, özellikle de tarihe karşılık olabilen olgu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Fels. Hegel, somutu *(das Konkrete)*, kimi zaman, geleneksel anlamda, yani dolayımsız algılanan duyulabilir şey anlamında kullanır. Bu durumda somut, mantıksal düşüncenin soyutlamasının karşıtıdır. Ama, daha derin bir anlamda, "somutluk" *(Konkretheit)* nitelemesine, kendini gerçekleştirme hareketi ve tarihsel etkinliği içinde ele alınan mantıksal düşünce uygun düşer. Çünkü "aklın kendisi, tüm soyut belirlenimleri bünyesinde bir arada tutan tözsel ya da gerçek varlıktır ve bu belirlenimlerin, mutlak olarak somut yekpare birliğidir" (*Wissenschaft der Logik* [Mantık bilimi], "Giriş").

• Hegel'e göre "somut gerçeklik *(Wirklichkeit)* özel ile varoluşun birliği" (*Wissenschaft der Logik* [Mantık bilimi], "Öz", 3, 1) ya da "kendi ile töz'ün birliği"dir (*Tinin görüngübilimi* [Phänomenologie des Geistes], "Tin"). Var olan her şeyi ayrım gözetmeksizin belirten gerçeklik'e *(Realität)* karşıt olarak, somut gerçeklik, mantıksal bir dolayımdan geçmiş varlığı belirtir; böylece, varlığın dolayımsızlığı (varoluşunu, tözünü) kendi içselliğinden (öz'den, kendi'den) türemiş olarak kavranır. Dolayısıyla somut gerçeklik, iç ile dış'ın birliğidir; özgül biçimi de, özgürlükle özdeş olan gerçekleşmiş kavramdır.

—Müz. Somut müzik fikrinin kaynağı olarak italyan Marinetti ile Russolo'nun fütürist manifestosunu gösterenler olmuştur ama, bu tür müziği başlatanlar hiç kuşkusuz, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Fransız radyo televizyon kurumu'nun deneme stüdyolarında çalışmalarını sürdüren Pierre Schaeffer ile Pierre Henry'dir.

1948'den bu yana kullanılagelen "somut müzik" *(musique concrète)* terimi estetik bir anlayışı değil, ancak sesleri elde etmek için kullanılan gereçleri (somut) belirtir. Pierre Schaeffer, yaptığı müziği tanımlarken, bu müziğe *somut* demelerine neden olarak, varolan birtakım gereçlerden (doğal ses ya da müziksel ses) yola çıktıklarını gösterir, bunları deneysel olarak bir kurguya dönüştürdüklerini, çünkü bu durumda notalamanın sözkonusu olamayacağını belirtir. İzlenen yol şöyle özetlenebilir: müziğe hareket noktası olarak notayı değil, ses veren bir nesneyi seçmek; çeşitli "somut" sesleri ya da gürültüleri banda kaydetmek, sonra da bandı yavaşlatarak, hızlandırarak, geriye çalıştırarak, ayrıca montajda, seslerin yoğunluğunda, filtrelemede, miksajda sistemli bir biçimde bütün çarpıtma, değiştirme işlemlerini denemek; son olarak da, bu işlemlerle elde edilen sesleri, geleneksel gam sesleri ve alışılagelen çalgılar gibi kullanarak bir beste meydana getirmek.

Konser, bu müziğin hoparlörlerle dinletilmesi biçiminde olur. Başlangıçta, elektriksel üreteçlerle seslerini kendi üreten elektronik müzikten ayrı bir temele dayanan somut müzik, daha sonra onunla birleşmiş ve *elektroakustik müzik* denilen yeni tür ortaya çıkmıştır.

—Ruhbil. Düşüncenin somut işlemleri, düşüncenin bütün alanlarında (bilişsel, duyusal, toplumsal ve ahlaksal), 7 ya da 8 yaşına doğru kendiliğinden ortaya çıkar. 7 ile 11 yaşları arasında çocuk, sınıflama, dizi kurma ve denkleştirme işlemleri aracılığıyla sezgiyi aşacak hale gelir.

Bütün düşünce işlemleri gibi somut işlemlerin de ayırtedici özelliği, geri çevrilebilir (yani, aynı eylem olduğunu bilerek bir eylemi iki yönde -geri ve ileri- gerçekleştirebilmek) olmalarıdır. Ama, düşüncenin hareketliliği ve geri çevrilebilirliği, eylemin doğrudan doğruya gerçeğe ilişkin olmasına bağlıdır. Geri çevrilebilirliğin her çeşidi tersine çevirme ya da karşılıklılık olsun, biçimsel işlemlerde görüldüğü gibi bütünsel bir sistem içinde yer almaz. Somut işlemler, gruplanma* adı verilen topluluk yapılarında eşgüdümlenmiştir. Gruplanmaların en önemlileri de, sınıflama, dizi kurma ve çoğaltıcı gruplamalardır.

Somut işlemler evresine gelen 7 yaş çocuğu, sınıf bağlılıklarını başarıyla kullanır. Bu da, çocuğun konuşmasında "bütün" ve "bazı" deyimlerini ayırt etmesi gerçeğinde dile gelir. Somut işlemler, çocuğun evrene bakış açısını nedensellik ve özellikle de rastlantı konusunda etkiler. Nedensellik kavramlarının evrimi, Piaget tarafından, özellikle koruma üzerine yaptığı deneylerde incelendi. Piaget, geri çevrilebilir olmayan rastlantının da, çocuk tarafından ancak, geri çevrilebilir işlemleri yapabildiğinde kavrandığını ortaya koymuştur. (→ KORUMA.)

SOMUTLAMA a. Somutlamak eylemi.

—Mant. *Somutlama yasası*, bir öğeyi, verilmiş F özelliğiyle tanımlanan belli bir sınıfa bağlı olarak değil de, bu özelliğe kendisi sahipmiş gibi ele almayı sağlayan yasa: $y \in \{x: F(x)\} \rightarrow F(y)$.

SOMUTLAMAK g. f. *Bir şeyi somutlamak*, düşsel, tasarımsal ya da varsayımsal bir şeyi somut duruma getirmek: *Şimdi anlattıklarımızı bir örnekle somutlayalım.*

SOMUTLAŞMA a. Herhangi bir soyut şeyin, bir somut gerçek haline gelmesini sağlayan süreç: *Bir tasarının somutlaşması.*

SOMUTLAŞMAK gçz. f. Soyut bir şey sözkonusuysa, algılanabilir bir biçimde kendini göstermek: *Bu düşünce kafamda henüz somutlaşmadı.*

◆ **somutlaştırmak** ettirg. f. *Bir şeyi (soyut) somutlaştırmak*, onu algılanabilir bir duruma getirmek: *Bu düşünceyi bir örnekle somutlaştıralım.*

SOMUTLAŞTIRMAK → SOMUTLAŞMAK.

SOMUTLUK a. Somut olma niteliği.

SOMUTLUK a. Fels. Hegel'e göre, somut olanın ayırtedici özelliği.

SOMYA a. (fr. *sommier;* geç lat. *sagmarius,* yük hayvanı'ndan). İçi değişik biçimlerde döşenebilen ve üstüne şilte konulan tahta ya da metal çerçeve. (Şu türleri vardır: tekstil elyaf kaplı yaylardan yapılmış olan, üzerine çadır bezi geçirilen ve döşeğin kaymasını önlemek için ortası hafif çukur olabilen *halıcı somyası;* metal halkalar ya da şeritlerden yapılmış *metal somya* ya da *bulgar somyası,* poliüretan ya da lateks *köpüklü somya;* esnek ya da oynak destekler üzerinde sabitleştirilmiş *sabit latalı somya.*)
—Müz. Orgun, içine basınçlı havanın gönderildiği büyük tahta kasalardan oluşan en önemli parçası. (Somyanın alt kısmı, içten *supap*'larla tıkalı bir dizi *gravür* ya da *çentik* ile delinmiştir. Havanın üflendiği bu kasanın yukarısında, kat kat yerleştirilmiş, kimi sabit, kimi hareketli bir dizi tabla yer alır. Supaplara denk düşen deliklerin bulunduğu üst tablaya borular yerleştirilmiştir.) || Piyano ve klavsen'de, tellerin tespit edildiği burguların bulunduğu gürgen parça.

SON sıf. **1.** Sıralamada en sonra yer alan; kendisinden sonra hiç kimse ya da hiçbir şey bulunmayan kimse ya da şey için kullanılır: *"Z" abecenin son harfidir. Bu kategoride yarışacak son yarışmacı. Son durakta oturmak. Bugünkü toplantı, yılın son toplantısı olacak. Eline geçen son fırsatı değerlendirmek.* **—2.** Bir önce yer alan ya da geçmiş zaman içinde bize en yakın olan şey ya da kimse için kullanılır: *Son savaş sırasında. Bundan önceki son bakan kimdi?* **—3.** En yeni olan şey için kullanılır: *İşte bu son modelimiz. Son modaya uygun giyinmek. Son kitabı bir harika.* **—4.** Sonda bulunan ve bir şeyi bitiren, sona erdiren şey için kullanılır; en son, nihai: *Son kararını bildirmek.* **—5.** *Son cemaat,* camiye sığmadığı için avlu kapısı ile giriş kapısı arasında namaz kılanlar. || *Son dakikada, son anda,* çok geç olabilecek ana en yakın, sınırda. || *Son derece,* pek çok fazla, aşırı ölçüde: *Hava bugün son derece sıcak.* || *Son görev,* cenaze töreninde bulunma: *Bir arkadaşına son görevini yapmak.* || *Son gürlük, son gürlüğü,* bir kimsenin yaşlılık döneminde elde ettiği bolluk ve rahat yaşam: *Sağ ol, Allah son gürlüğünü versin.* || *Son kozunu oynamak,* elindeki son olanağı kullanmak. || *Son nefes,* ölmeden önce yaşanılan son dakikalar. || *Son söz,* ölüm anında söylenen söz. || *Son sözünü söylememiş olmak,* elindeki bütün olanakları kullanmamış olmak. || *Son turfanda,* bir meyve ya da sebzenin mevsim içinde alınan en son ürünü.
—Basın. *Son prova,* bir gazete sayfasının kalıbı alınmadan önce genel bir denetim için çıkarılan basım örneği. (Özellikle tipobaskı tekniğini kullanan basın kuruluşlarında uygulanır.)
—Biyol. *Son sentromerli kromozom,* sentromeri ucunda bulunan kromozom.
—Cez. us. huk. *Son soruşturma* → SORUŞTURMA.
—Deric. *Son işlem,* derinin pazarlanması için üzerinde gerçekleştirilen işlemler.
—Dilbil. *Son öğe,* bir sesbirimin ya da bir hecenin sözcük sonundaki konumu. (Son öğeler, yer aldıkları sözcükten sonra gelen sözcüğün ilk sesinin etkisiyle bazı değişikliklere uğrar.)
—Grafol. *Son harf yöntemi,* grafolojide, değerlendirmenin sözcük bitimindeki harften hareketle yapılmasıdır. (Son harf yazılışı, yazım tekniğinde kontrol dışı bir harekete neden olur: gerçekten de sözcüğün yazımı tamamlandığında, yazan kişi belli bir hıza kapılmıştır ve kalemi kâğıt üzerinde iz bırakmaya devam eder. Bu da onun içgüdüsel eğilimleri konusunda bir bilgi verir.)
—Matbaac. *Son işlem,* bir kitabı ve bazı basılı malzeme yapımını tamamlayan işlemlerin (kesme, kırma, dikiş, ciltleme) tümü. || *Son prova,* baskıda işaretlenen düzeltmelerin iyi yapılıp yapılmadığını, sayfa sıralamasının ve boşlukların gerektiği gibi olup olmadığını denetlemeye yarayan prova.
—Mim. *Son cemaat yeri,* camilerde ana girişin önünde, namaza geç kalanlar için yapılmış, mihrabın karşısındaki duvara koşut olarak uzanan, iç avludan yüksek, kubbeli ya da tonozlu revak bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Müz. *Son taksim* → TAKSİM.
—Tıp. *Son nefes,* ölümden az önce gözlenen belirtilerin ortaya çıktığı döneme denir.
—Tic. *Son hesap* ya da *sonuç hesabı,* bir hesap yılı sonunda mali durumu özetleyen hesap. || *Son makbuz,* borcunu parça parça ödeyen bir borçluyu, borcundan tümüyle kurtaran makbuz.

◆ a. **1.** Bir şeyin sona erdiği an ya da yer: *Ders yılının sonu geldi. Onunla yokuşun sonunda karşılaştık.* **—2.** Bir şeyin, bir durumun, bir gelişmenin kesilmesi, durması: *Savaşın sonu. Acıları artık sona erecek.* **—3.** Bir şeyin (zaman, uzam, eylem içinde) bitme aşaması, bitiş bölümü: *Anlatının başıyla sonu arasında bir neden sonuç ilişkisi yok. Filmin sonu, girişi kadar çarpıcı değil.* **—4.** Bir kimsenin geleceği; bir işin, bir eylemin doğurabileceği sonuçlar: *Onun sonunu hiç iyi görmüyorum. Bu işin sonunu hiç düşündün mü?* **—5.** Bir kuruluşun iflası, bir kimsenin tasarı ve girişimlerinin başarısızlığa uğraması, mahvolması: *Yönetim onun eline geçerse, bu şirketin sonu olur. Siparişleri zamanında karşılayamaması ticaret hayatının sonu olmuştur.* **—6.** Bir kimsenin ölümü: *Sonunun yaklaştığını hissetmek.* **—7.** Etene, plesanta. **—8.** *Son bulmak,* sona ermek, bitmek, tükenmek: *Film, ayrılanların kavuşmasıyla son buluyor.* || *Bir şeye son vermek,* durmasını, bitmesini sağlamak, kesmek: *Kavgaya son vermek. Kötü alışkanlıklara son vermek.* || *(Bir şeyin) sonuna kadar gitmek,* her türlü kararsızlığa, güçlüğe, engele karşın başlatılan bir eylemi sürdürmekte diretmek, sebat etmek. || *Sonunda,* bir olayın en sonda, bir dizi olaydan sonra gerçekleştiğini belirtir: *Saatlerce düşündü, sonunda çıkmaya karar verdi;* bir olayın uzun süre sabırsızlıkla beklendikten sonra oluştuğunu belirtir; nihayet: *Sonunda yalnız kalabildik. Sonunda hazırlanabildi.* || *Sonunu getirememek,* iyi başladığı bir işi başladığı gibi yürütememek, başarıyla tamamlayamamak. || *(Bir şeyin) sonunu getirmek,* bir işi başarıyla bitirip sona erdirmek. || *Dünyanın sonu,* yeryüzünün ve insan soyunun yok olması. || *En sona,* her şeyden sonraya: *Bu işi en sona bırakın.* || *Yaşamına, hayatına son vermek,* kendini öldürmek.
—Din. *Dünyanın sonu,* yaşanılan dünyanın ortadan kalkması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ed. *Dünyanın sonu.* (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kad. doğ. *Son gelmemesi,* doğumdan sonra dölüt eklentilerinin (etene ve zarlar) dölyatağı içinde kalması. (Elle yapılan yapay bir kurtarmayı gerektirir.)
—Kad. doğ. ve Vet. Dölütün çıkmasından sonra dölyatağı içinde kalan etene ve zarlar; bunların doğal atılmasına son gelmesi, atılamamasına son gelmemesi denir.
—Oy. *Sona gitmek,* bazı iskambil oyunlarında (bezik, atmışaltı vb.) elini, son eli rakibe bırakmayacak biçimde düzenleyerek oynamak. || *Sonu almak,* bazı iskambil oyunlarında (bezik, atmışaltı vb.) son eli alarak puan kazanmak ya da oyunu kazanmak.
—Ruhbil. Stevens tarafından önerilen ses algı birimi. (Bir son, 1 000 hertz'lik bir sesin, bu frekansın algılanma eşiğinden 40 desibel üstünde algılanmasına denk düşer.)
—Tekst. *Çözgü sonu,* tezgâh üzerine takılmış çözgünün kalan bölümü; sonda kalan ve dokunamayan bölüm.
—Tic. *Ay sonu cetveli,* bütün bir ayın ticari işlemlerinin sonucunu gösteren belge. || *Cari ay sonu,* geçmekte olan ayın sonu. || *Seri sonu,* seri halinde üretilmiş malların, tükenmeden ya da satışı durdurulmadan önce elde kalan ve genellikle indirimli fiyatla satışa sürülen miktarı.

◆ be. Olanca: *Son hızla gitmek.*
—ANSİKL. Din. Kuran'da "Tanrı'nın varlığından başka her şey yok olacaktır" denilir (XXVIII, 88). Bu nedenle islam inancına göre Allah tarafından yaratılmış olan dünya, Allah'ın saptadığı bir sürenin sonunda içindekilerle birlikte yok olacaktır. Kitaplı dinlerde bu yok oluşa *kıyamet,* ardından başlayacağına inanılan ikinci yaşama da *ahret* denilir. Dünyanın yok olmasından önce, sonun yaklaşmakta olduğunu belirten olaylar din kitaplarında *kıyamet alametleri* diye adlandırılır. Küçük alametler, büyük alametler diye ikiye ayrılan bu belirtilere *eşrat-ı saat* de denir.
—Ed. Şaman dinindeki altaylı Türkler dünyanın sonunu "kalgançı çak" (kalacak zaman) diye adlandırır. V. İ. Verbitskiy tarafından derlenen manzum Telengit destanıyla W. Radloff'un derlediği manzum Teleüt destanında dünyanın sonu yaklaşınca yeryüzünde çoğalacak kötülükler tasvir edilir. Teleüt destanı iyi tanrı Ülgen' in günah dolu dünyadan bir süre uzaklaşacağını, karanlık dünyadaki kötü tanrı Erlik'in ortaya çıkacağını anlatır. İkiye ayrılan insanların da katılacağı kötülükle iyilik arasındaki savaşı Ülgen kazanacak, onun çağırması üzerine bütün ölüler dirilecektir. Divan edebiyatında ölü bedenlerin canlanıp ayağa kalkacağı kıyamet, sevgilinin boyu bosu anlamına gelir. Sevgilinin, her telinde bir âşığın gönlü bulunan saçları mahşerdir; ondan ayrı geçen zaman da çektirdiği acı dolayısıyla mahşere benzetilir. Ayrı düşen sevgililer ancak mahşerde yeniden bir araya gelecektir. Çağdaş edebiyatta ise dünyanın sonuyla ilgili sahneler canlandırılırken artık çağdaş dünyanın sorunları (örn. Tebahhur suresinde [N. H. Ran] toplumsal dönüşüm konusu) ele alınmaktadır.
—Mim. İç avludan bir ya da birkaç basamakla çıkılan son cemaat yerinde, ana kapının yanlarında mihraplar vardır. Büyük camilerde bir yanı caminin içine, ötekisi son cemaat yerine açılan, balkon biçiminde mükebbire* ya da mizene bulunur. XIV. yy.'da, Beylikler döneminde gelişmeye başlayan son cemaat yerinin öncü örneklerine Anadolu Selçukluları'nın mescitlerinde rastlanmaktadır (Konya Taş mescit, Beşarebey mescidi, Erdemşah mescidi). Üç kemerli girişiyle Sırçalı mescit daha gelişmiş bir örnektir. XIV. yy.'da özellikle Batı Anadolu beylikleri camilerinde son cemaat yeri bulunmaktadır: Aydınoğulları'nda Birgi Ulu camisi, Candaroğulları'nda İbnineccar, İsmailbey camileri, Menteşeoğulları'nda Milas Hacıilyas camisi, Saruhanoğulları'nda İlyasbey mescidi, Germiyanoğulları'nda Kurşun, İshakfakih, Hisarbey camileri. Osmanlı mimarlığında son cemaat yeri yaygınlık kazanmış ve en gelişmiş biçimine ulaşmıştır.

SON, Hindistan'da ırmak; 760 km. Vindhya ile Satpura (Madhya Prades) dağlarının arasından doğar, Patna'nın yukarısında Ganj'a kavuşur. Dehri'de (Bihar) sularının bir bölümü *Son kanalları*'na yöneltilerek sulamada kullanılır.

Son adam *(Der letzte Mann),* yönetmenliğini F. W. Murnau'nun yaptığı alman filmi (1924). Filmin senaryosu, yaşlanmış, işinden olmuş ve sırmalı güzel giysilerinden yoksun kalmış ve kendini "son adam" olarak kabul eden bir otel kapıcısının dramını anlatır. Bu acı, iğneleyici toplumsal yergi sessiz alman sinemasının en büyük yapıtlarından biridir. Kammerspiel' in kurallarına uyan ve anlatımcılığın da etkisi altında kalan Murnau, bunların yanı sıra tüm bir sinemacı kuşağı etkileyecek olan yeni bir teknik yaratmıştır.

Son havadis, önce Ankara'da, sonra da İstanbul'da yayımlanan günlük siyasi gazete (1953-1988). Türk basınına, ilk kez, "sosyal güvenlik" sözünü alt başlığında-

ki "amacımız sosyal güvenliktir" sloganıyla getiren ve bir akşam gazetesi olarak Ankara'da yayımlanmaya başlayan (1953), sahip ve başyazarlığını Cemil Sait Barlas'ın yaptığı gazete, 1955 yılında sabah gazetesi niteliğini aldı. 1959 yılında İstanbul'a taşındı, 1961'de ve 1974'te el değiştirdi, 1988'de de kapandı.

Son havadis adıyla 1909 yılında İstanbul'da "müdiri mesulü Refik Halit" (Karay), 1926 yılında da İzmir'de "mesul müdürü Kemal Talat" olan aynı adda iki gazete daha yayımlanmışsa da, bu gazetelerin kaçar sayı yayımlandıklarına ilişkin bilgi yoktur.

Son posta, 1930'dan başlayarak Selim Ragıp Emeç, Halil Lütfi Dördüncü, Zekeriya Sertel ve Ali Ekrem Uşaklıgil tarafından İstanbul'da yayımlanan günlük siyasi gazete. CHP karşıtı, Serbest fırka yanlısı bir yayın politikası izleyen gazete, Zekeriya Sertel ile Halil Lütfi Dördüncü'nün ortaklıktan ayrılmaları üzerine Selim Ragıp Emeç'in yönetiminde DP'nin sözcülüğünü yaptı. 27 Mayıs 1960 devrimi'nden bir süre sonra yayın yaşamından çekildi.

Lauros-Giraudon

Giraudon

üstte
Son Yemek
Martin Schongauer
ya da atölyesinin yapıtı
(1471-1478 arası)
Unterlinden müzesi, Colmar
altta
Son yemek
Philippe de Champaigne'in yapıtı
Louvre müzesi, Paris

Son telgraf, Cumhuriyet döneminde İstanbul'da yayımlanan iki günlük siyasi haber gazetesinin adı. —Fevzi Lütfü (Karaosmanoğlu) ve İsmail Safa tarafından 14 haziran 1924'ten başlayarak yayımlandı. Başyazarı Sadri Ertem'di. Hükümete muhalif bir yayın çizgisi izlediğinden Takrir-i sükûn kanunu uyarınca, öteki gazetelerle birlikte 196. sayıda kapatıldı. —Ethem İzzet Benice'nin sahibi ve başyazarı olduğu gazete. 1937'de yayın yaşamına girdi. Genellikle CHP hükümetlerinin yarı resmi yayın organı düzeyinde, düşük tirajlı bir gazete olarak kaldı. 1950'li yılların ortalarında kapandı.

SON YEMEK ya da **CENA** a. **1.** İsa'nın, çilesinden önceki akşam, havarileriyle birlikte yediği ve (katolik ve ortodoks öğretiye göre) kudas kutsamasını başlattığı yemek. **—2.** İkonogr. Protestanların genellikle kudas için kullandıkları terim. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İsa döneminde, Musa yasasına uygun olarak Yahudiler, her yıl nisan ayının on dördüncü akşamı, atalarının Mısır'dan ayrılırken yedikleri yemeğin anısına bir araya gelir ve paskalya şölenini kutlarlardı. Bu yemek, çok titiz ve ayrıntılı bir ayin havasında geçerdi. Ölümünden önce İsa, müritleriyle birlikte son kez bir şölen düzenlemek istedi. On iki havarisini yüksek tavanlı bir salonda toplayarak, onlara ölümünü bildirdi ve Kutsal Kitap'ta yazılanların yerine geleceğini söyledi. Ardından da, Yahuda'nın ihanette bulunacağını haber verdi.

—İkonogr. Son yemek sahnesinin canlandırdığı en eski tasvirler arasında San Callisto katakompu'ndaki (Roma) bir fresk ve S. Apollinare Nuovo'daki (Ravenna, VI. yy.) bir mozaik sayılabilir. XII. yy.'dan Milano'daki S. Ambrogio'nun kürsüsü, Nantua'daki bir kilisede yer alan bir alçakkabartma, St-Gilles du Gard kilisesi'ndeki bir friz kalmıştır. Bu temanın işlendiği diğer yapıtlar arasında, Giotto'nun Padova (Arena'nın capellası) ve Floransa'daki (S. Croce) freskleri, Fra Angelico'nun Floransa'daki S. Marco kilisesi'ni süsleyen *Son yemek*'i ve aralarından en ünlüsü, Leonardo da Vinci'nin S. Maria delle Grazie'deki (Milano) kompozisyonu sayılabilir. Raffaello, Andrea del Sarto, Veronese, il Tintoretto da bu konuyu ele almışlardır. Kuzey okulları için, özellikle D. Bouts'un Louvain katedrali'ndeki üçkanatlısından söz edilebilir.

SONAR a. (ing. sözc., *SO* [*und*] *NA* [*vigation*] [*and*] *R* [*anging*] in kısaltması). **1.** Çalışma ilkesi sesötesi dalgaların yansımasına dayanan ve akustik işaretlerin denizde yayılmasıyla algılamada, ölçmede ve iletişim kurmada kullanılan dinleme aygıtı. **—2.** *Sonar kamarası*, sonar aygıtının bulunduğu kamara.

—ANSİKL. Ask. denizc. Bu kısaltma, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, bir başka kısaltma olan *asdic*'in yerini aldı. 60'lı yılların başına kadar sonar etki alanı 2 000 m'yi geçmeyen erimlerle sınırlı kalmıştır. Alçak frekanslı aygıtların kullanılmaya başlaması, elde edilen sonuçların önemli ölçüde iyileşmesini sağladı, ancak bu da, aygıtların git gide daha karmaşıklaşmasına yol açtı. Modern gemilerde, yüzeydeki akustik geçitlerde etkili olan *karina sonarları* ile yedekte çekilen *yansımalı sonarlar* kullanılır. Böylece, kimi kez 20 000 m'ye ulaşabilen, ortalama 10 000 m'lik erimler elde edilir. Sonuçlar, ısı değişikliklerine, su katmanlarının yoğunluğuna ve tuzluluğuna bağlı olduğundan rastlantısaldır. Çalışma ilkesi için → AKUSTİK SONDA*.

SONAR (Suavi), türk ressamı ve fotoğraf sanatçısı (Adana 1910). İstanbul Güzel sanatlar akademisi afiş bölümünde Prof. Weiber'in atölyesinde öğrenim gördü. Bir süre Tekel idaresinde ressam ve grafikçi olarak çalıştı. 1935'ten itibaren basın dünyasına adım atarak, Türkiye'nin ve dünyanın büyük dergilerinde yayımlanan kapak fotoğraflarıyla ve dünya ünlüleriyle yaptığı röportajlarla tanındı. 1960'ta Roma'ya yerleşti. 1985-1989 arasında İstanbul'da üç kez fotoğraf sergisi açtı.

Suavi **Sonar**'ın
bir fotoğrafı

SONAT a. (fr. *sonate;* ital. *sonata*'dan). Solocu ya da çalgılar topluluğu için bir ya da birkaç bölümlü müzik parçası. **—2.** *Sonat biçimi*, klasik sonatta, iki temanın serimi, gelişimi ve tekrar seriminden oluşan birinci bölümün planı.

—ANSİKL. Sonat sözcüğünün batı dillerinde önceleri çok genel bir anlamı vardı, çünkü *kantat, söylenen* şarkı, *toccata* bir klavyeye *vurularak* çalınan yapıt anlamına geldiği gibi, *sonat* da çalgıyla seslendirilen her türlü besteyi belirtiyordu.

Sonada terimi ilk olarak 1535'te kullanıldı (Luis Milán'ın lavta için *Sonadas*'ı). Bu sözcük, XVII. yy.'a kadar, motetten esinlenen çoksesli çalgı parçalarını belirtiyordu. Solocu için yazılan bu sonat taslaklarının yanı sıra, Giovanni Gabrieli, yapısı bakımından (bir destek bas'ı ve üç ses) *üçlü sonat*'ı *(sonata a tre)* haber veren *sonat*'larını yayımladı. XVIII. yy.'ın ortasına kadar besteciler bu kalıbı işlediler.

XVII. yy.'da sonat biçimi gelişti ve o dönemde geçerli olan çalgı yapıtlarından, özellikle de *süit*'ten esinlenerek aynı makamda yazılmış moda dansların transkripsiyonlarını şu sıraya göre bir araya getirdi: *prelüd, allemande, courante, zarabanda, jig.* Bu dönemde kilise ayinlerinde -*sonata da chiesa* (kilise sonatı)- ya da saray toplantılarında—*sonata da camera* (oda sonatı)—sonat gözde bir türdü. Fakat her iki sonat arasında küçük de olsa bir fark vardı. Birincisi çoksesli müzikten besleniyor, ötekiyse koregrafiye daha çok ağırlık veriyordu. Bu iki üslubu birleştiren Arcangelo Corelli oldu. Corelli sonatlarını birbirini izleyen ağır ve canlı dört bölüm üzerine kuruyor ve kimi zaman da, adını değiştirerek kimi müzik danslarını kiliseye sokuyordu.

Bu klasiköncesi sayılabilecek sonatın yapısı da yavaş yavaş bir sisteme bağlandı: her bölüm, sergilenen, geliştirilen ve ana tonda tekrarlanan bir temadan oluştu. Üç partili yazım, Rossi ile Carissimi'nin *kantat*'ta uyguladıkları eşlikli monodi'nin (birseslilik) etkisindeydi. Böylece, üst ve alt partiler yalnızca sürekli bas'ın uygulanmasından kaynaklanan orta partilerden daha çok önem kazanıyordu. Kemancı olan Corelli parçalarını keman için yazıyor ve Brescia ile Cremona'daki usta lütiyelerin elde ettikleri üstün başarılardan yararlanmayı biliyordu. Ayrıca keman parçalarında, virtüozluk (hızlı arpejler ve çift notalar) ve melodinin yorumu üzerine kurulu yeni bir dil geliştirmişti. Bu üslup öğrencileri tarafından (Somis, Geminiani, Locatelli) tarafından bütün Avrupa'ya tanıtıldı. Fransızlar ve Almanlar bu üslubu hemen benimsediler, fakat Fransızlar keman sonatı geleneğini sürdürürlerken (Jean-Marie Leclair), Almanlar klavyeli çalgılar sonatını yeğlediler (özellikle J. S. Bach'ın oğulları). O güne kadar İtalya'ya özgü sayılan sonat biçimi 1740'a doğru Avusturyalılar tarafından benimsendi ve kapsamı genişletildi, birkaç çalgı için yazılan sonat terk edildi, yerini o zamanların yeni çalgısı piyano sonatına bıraktı.

Haydn, Mozart ve Clementi tarafından benimsenen sonat yapısı üç ya da dört bölümlüdür: *allegro* (bazen başında bir

adagio yer alır); *adagio* ya da *andante* (çeşitlemeli de olabilir); *menuet* ve *trio*'su; final *allegro*'su. İki tema üzerine kurulan ilk *allegro*'da önce ilk tema sonra da, ana tondan gelen yeni bir tonda yazılmış ikinci tema sergilenir. Bunu, sergilenen iki temayı az ya da çok işleyen geliştirme bölümü izler. Son olarak da iki tema ana tonda tekrarlanır. Serbest biçimdeki *adagio*'nun (çoğunlukla iki ya da üç partili) yerini çeşitlemeli bir *andante* alabilir. *Menuet*'nin ardından genellikle, *trio* denilen ikinci bir menuet gelir. Final'e gelince, ilk *allegro* gibidir ya da rondo veya çeşitlemeli tema biçiminde işlenmiştir.

Beethoven sonatı birçok bakımdan bu sonat tipinden ayrılan yeni bir biçimdir: bölümler çok daha gelişmiş, temalar, yapıta dramatik ya da tutkulu bir özellik verecek biçimde genişletilerek çok zıt melodili ve ritimli cümlelere dönüştürülmüştür. Ayrıca, özellikle son bölümde, füg, recitativo ve çeşitlemelerin birçok öğesi yer aldığı gibi, *menuet*'nin yerine de üçpartili bir *trio*'su olan bir *scherzo* konmuştur. Beethoven'den sonra sonatta artık katı bir çerçeveye dönme olanağı kalmamıştır.

Romantik sonat, kendini toplumdan soyutlayan bir kişiliğin ürünüdür. Chopin, Schumann, Liszt, Brahms'ın özellikleri, boyutların büyümesi, ezgisel cümlelerin uzaması, temaların çoğalması, armoninin karmaşıklaşması, kontrapunto öğelerinin kullanılması, folklor öğeleriyle ritmin çeşitlenmesidir. Böylelikle sonat, bir sanatçının içini dökmesi dışında, üstün bir virtüozluk gösterisi için bir bahane olmuştur. Liszt'in *Sonat*'ı (1853), bütünlüğüyle, beş tema üzerine kurulmasıyla romantik üretimin yaratıcılığına örnek olarak gösterilebilir. XVIII. yy. müzikçilerinin yeniden ilgi uyandırmasıyla 1850'de başlayan kaynaklara dönüş, ister istemez sonatın tekrar gündeme gelmesine yol açtı. Postromantik besteciler eski çerçeveyi ele alarak kendi yeni görüşlerini kattılar. Franck, Fauré, Debussy, Ravel çevrimsel biçimlere, modalliğe dönüşten kaynaklanan yeni bir armoni anlayışına, daha serbest, daha izlenimci bir anlatışa yöneldiler.

Sonat, modern çağlarda da birçok değişikliğe uğradı. Bu değişikliklerin nedenleri, İskandinav Orta Avrupa ve İspanya ülkelerinin folklorundan gelen katkılar bir de amerikalı zencilerin cazıydı. Bartók, Kodály, Enesco, ülkelerinin halk müziğini geleneksel biçimlere katarak yapıtlarına renkli bir hava getirdiler (*İki piyano ve vurmalı çalgılar için sonat,* Béla Bartók, 1937).

Bundan sonraki en büyük değişiklik Schönberg ve dizisel müzik ile gerçekleşti. Bu dilin sonata uygulanmasına en iyi örnek olarak Pierre Boulez'in yapıtları (1946,1948,1956) gösterilebilir. Bestecilerin hiçbir zaman terk etmedikleri (Dutilleux) sonat, bugün de çalgı müziğinin en önemli temsilcisidir, çünkü yalnızca sonatların (piyano sonatı, keman sonatı, flüt sonatı vd.) değil, trionun, kuartetin, kentetin, senfoninin (orkestra sonatı), konçertonun ve uvertürün de biçimidir.

SONAT (Hüseyin Hüsnü), türk ut sanatçısı ve besteci (Selanik 1875-?). Üç yaşındayken, bir kaza sonucu gözleri kör oldu. Birçok bestesi olmakla birlikte bunların çoğu notaya alınmadığı için günümüze ulaşmadı. Uşşak, acemaşiran, kürdilihicazkâr makamlarında şarkı, peşrev ve sazsemaileri vardır.

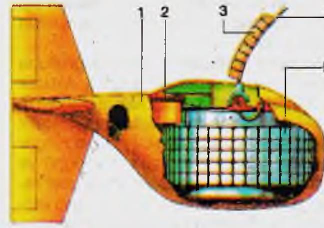
SONATİNA a. (ital. sözc.). Müz. Sonat biçiminde, ama sonattan daha küçük boyutlu ve daha kolay çalgı parçası.
—ANSİKL. XVII. yy.'da ortaya çıkan bu terim kimi zaman bir süitin prelüdünü belirtmek için kullanılır. XVIII. ve XIX. yüzyıllarda sonatina piyano için yazılmış, ama sonat kadar önemli olmayan bir parçadır (Haydn, Diabelli, Beethoven). XX. yy.'da, temaları kısaca geliştirilmiş, bir ya da birçok çalgı için bir virtüozluk yapıtıdır (Ravel, M. Emmanuel, Ch. Kœchlin, Roussel, Bartók, Dvořák, Honegger).

SONAYAZILI sıf. Bilş. İşleyenlerin, kendilerine ilişkin işlenenlerden sonra yazıldığı bir ifade yazım biçimi için kullanılır. [$(a+b)x(c+d)$ ifadesinin sona yazılı biçimi, $ab+cd+x$ tir.]

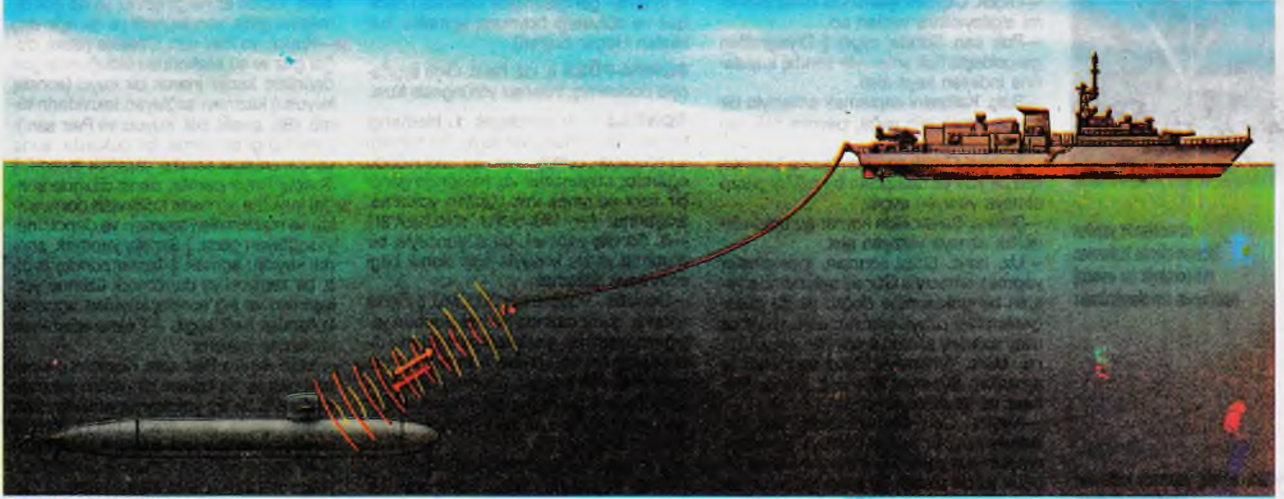
SONBAĞIRSAK a. Omurgalıların sindirim borusunun dışkılık boşluğunun arka bölümünü oluşturan üstderi kökenli kesim.

SONBAHAR a. **1.** GÜZ'ün eşanlamlısı. **—2.** İnsanlar için, sonuna yaklaşılan olgunluk dönemi.

SONDA a. Cerr. Doğal açıklıklara, genişletme ya da tedavi amacıyla sokulmaya yarayan, içi boş veya dolu silindir biçiminde araç. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Anal. kim. *Elektron sondası*, çözümlenecek bir madde üzerine çarptığında, ulaşılan bölgedeki elementlere özgü X -ışınlarının yayınımını sağlayabilen çok ince elektron demeti.
—Denizbil. *Derinlik sondası*, su yüksekliğinin dörtte üçüne eşit bir genişliği tarayarak deniz dibinin batimetrik haritasını veren çözme gücü yüksek çokdemetli derinlikölçüm aygıtı. (Derinlik sondaları 45 -11 250 m arasındaki derinlikleri kaydeder. Elde edilen derinliklerde ıraksak demetlerin yoğunluk, yalpa ve eğiklik düzeltmeleri yapılır. Donanım gereçleri, bir bilgisayarın yönettiği bir veri irdeleme sistemine bağlıdır.)
—Dişç. cerr. Diş çürüklerini incelemek için kullanılan metal araştırma aleti.
—Elektroakust. *Mikrofon sonda,* bir akustik alanı, hemen hemen hiç tedirgin etmeden incelemeye olanak veren mikrofon.
—Elektron. *Eşleme sondası*, bir klistronun rezonans boşluğundan enerji çekmek ya da buraya enerji vermek için kullanılan metal çubuk. ‖ *Potansiyel sondası*, bir elektron tüpü içine, boşluk potansiyelini ölçmek için yerleştirilen, boyutları gaz hacmine göre küçük, yardımcı elektrot.
—Isıbil. *Termometre sondası* ya da *pirometre sondası*, bir termo elektrik çift ya da bir sıcaklıkölçüm direncinden oluşan düzenek. (Bu düzenek bir makinenin ya da aygıtın, çalışması sırasında sıcaklığı ölçülecek bölümüne yerleştirilir.)
—Jeofiz. *İyonosfer sondası*, radyoelektrik sinyalerin yankısını çözümleyerek iyonosferin elektron yoğunluğunu ve sıcaklığını uzaktan incelemeye yarayan ve radara benzeyen aygıt. ‖ *Uydu sondası*, iyonosferin üzerinde dönen yapay bir uyduya yerleştirilmiş iyonosfer sondası. ‖ *Yer sondası*, yeryüzünde kurulmuş bir istasyonda çalışan iyonosfer sondası.
—Mad. oc. Yüksek galeri tavanlarındaki

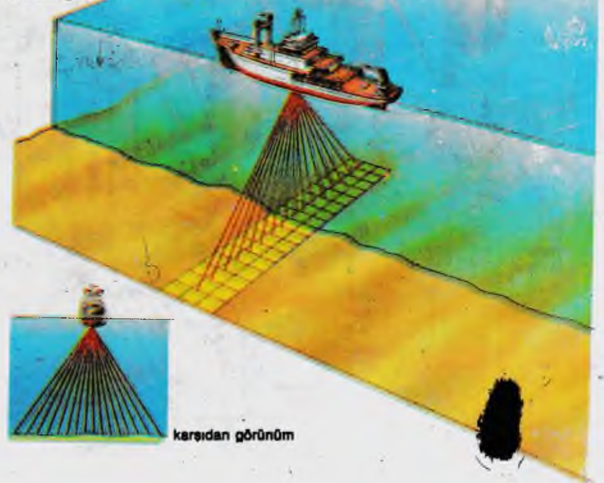

yedekte çekilen SOREL sonarı
1. Saydam akustik arayüzey;
2. Pusulalar, yalpa ve vuruntu göstergesi;
3. Çekici kablonun karinaya bağlantı yeri;
4. Elektrik kablosu, fırdönme önleyici ve sıkıştırma sarmalı;
5. Akustik anten.

D.C.A.N./E.C.A.N belgesine göre

yedekte çekilen SOREL sonarının çalışma ilkesi

CNEXO belgesine göre

derinlik sondasının işleme ilkesi

stratosferde yapılan incelemelerde kullanılan meteorolojik bir **sondaj** balonunun havalandırılması

denizde **sondaj** yapmada kullanılan yandalgıç platform

kayaçları yoklamaya ve ana kütleden ayrılmış parçaları düşürmeye yarayan, uzun metal çubuk.

—Meteorol. Atmosferin düşey doğrultuda incelenmesini sağlayan aygıt. || *Akustik sonda,* atmosferin aşağı katmanlarının fiziksel incelenmesinde kullanılan, akustik dalga verici ve alıcı aygıt. || *Radyo rüzgâr sondası,* yüksekteki rüzgârın yönünü ve hızını belirlemek amacıyla yörüngesi radar ya da radyoteodolit ile gözlenen radyosonda. (Radarla yapılan bir gözlemde, sonda otomatik bir izlemeye olanak veren bir radar yansıtıcısıyla donatılır.)

—Ölçbil. Ölçmek işleminde kullanılan kimi algılayıcılara verilen ad.

—Petr. san. Sondaj aygıtı. || Diyagrafileri gerçekleştirmek amacıyla sondaj kuyularına indirilen kayıt aleti.

—Sütç. Kalitesini saptamak amacıyla bir parça almak için yağa, peynire sokulan aygıt.

—Şarapç. *Örnek sondası,* tadına bakmak için bir küv ya da fıçıdan bir miktar şarap almaya yarayan aygıt.

—Şekerc. Şekercilikte kaynar şuruptan örneklik almaya yarayan alet.

—Uz. havc. *Uzay sondası,* incelemeler yapmak amacıyla Güneş sistemi'nde yer alan bir gökcismine doğru ya da gezegenlerarası uzaya fırlatılan araç. (Başlıca uzay sondası aileleri arasında, sovyet Luna, Mars, Venera ve Zond sondaları ile amerikan Surveyor, Mariner, Viking, Pioneer ve Voyager sondaları yer alır.)

—ANSİKL. Cerr. *Oluklu sonda,* sert madenden yapılır ve bir boru ya da kanalı araştırmaya yarar. Sondalar genellikle kauçuk ya da plastik bir maddeden yapılır ve havanın (soluk borusundan *entübasyon sondası*) ya da sıvıların (*mide sondası*) geçmesine elverişli olur; yanlarda ya da uçta çok sayıda deliği, T biçiminde çift ağzı vb. olabilir. *Üretra sondaları,* birçok tipte olur; sürekli sondalar, hasta hareket etse de yerinde kalan Pezzer ve şişebilen baloncuklu sondalardır. *Üreter sondaları,* üreterin kateterlenmesine olanak verir: bunlar böbrek havuzcuğuna kadar uzatılabilen uzun ve dereceli sondalardır. *Dormia sondası* bir üreter taşının doğal yollardan çıkartılmasına yarar. Genellikle bir kanalın genişletilmesinde kullanılan içleri dolu sondalar daha çok "buji" adıyla anılır (üretrayı genişletmekte kullanılan Béniqué ve dölyatağı boynunu açmakta kullanılan Hegar bujileri).

SONDA-FÜZE a. Uz. havc. Ölçü aygıtlarıyla donatılmış, insansız yörüngealtı füze.

SONDAJ a. (fr. *sondage*). **1.** Herhangi bir yeri, bir çukuru, bir suyu, bir toprağı sondalamak eylemi. **—2.** Bir topluluktaki eğilimler, düşünceler vb. hakkında genel bir kanı edinmek için yapılan yoklama, araştırma. (→ KAMUOYU YOKLAMA*SI.) **—3.** *Sondaj yapmak,* bir düşünceyle, bir durumla ya da konuyla ilgili olarak bilgi edinmeye çalışmak.

—Denizbil. → DERİNLİKÖLÇÜMÜ. || *Deniz sondajı,* deniz dibinde bir hidrokarbon yatağının araştırılıp işletilmesi ya da deniz dibi yapılarının korunması amacıyla makinelerle kazılmış kuyu. (Denizlerde bilimsel yollarla kuyu açma çalışmaları, 1966' dan bu yana *Glomar Challenger* gemisiyle yürütülmektedir.)

—Ger. day. YOKLAMA'nın eşanlamlısı.

—İstat. Az sayıda veriye dayanarak bir kimseye ya da bir gruba ilişkin acele bilgi edinme. || *Bir gruba sondaj yapmak,* o gruba sondaj yoluyla anket yapmak: *Bir mağazanın müşterileri arasında sondaj yapmak için bir soru kâğıdı hazırlamak.*

—Jeofiz. *Sismik sondaj,* deniz dibinin altında bulunan katmanların konumunu belirleme; çeşitli arazilerde ve bunları ayıran yansıtıcılar üstünde yansıyan ve/ya da kırılan sismik sinyallerin yayınlanmasıyla geri dönüşü arasındaki süre ölçülerek konumlama gerçekleştirilir. (Noktasal [*sismik istasyon*] ya da bir gemi tarafından aşılan yol boyunca kayıt yapıldığında *konvansiyonel* ya da *sürekli* sismik sondajdan söz edilir. Toprak altına girişin az ya da çok olmasına göre, sondaj *hafif* ya da *ağır*'dır.)

—Kuyuc. ve Petr. san. Özellikle petrol, doğal gaz ve su sözkonusu olduğunda çok derinlere kadar inerek bir kuyu (sondaj kuyusu) kazmayı sağlayan tekniklerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl. Kuyuc. ve Petr. san.). || Herhangi bir yerde, bir çukurda, suda ya da arazide sondaj yapmak eylemi. || *Sondaj ikmal gemisi,* deniz dibinde sondaj kuyuları açmada kullanılan donanımları ve malzemeleri taşımayı ve depolamayı sağlayan gemi. || *Sondaj yapmak,* sondaj kuyusu açmak. || *Taşınır sondaj aygıtı,* bir kamyon ya da römork üzerine yerleştirilen ve sığ sondaj kuyuları açmada kullanılan hafif aygıt. —Delme işleminde kullanılan makine.

—Mad. oc. ve Petr. san. Kayaç numunesi almak ya da fiziksel bir ölçüm yapmak için kesici bir uç yardımıyla arazide delik açmak işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sondaj deliği,* bu amaç için açılan küçük çaplı (200 ya da 300 mm) delik. || *Sondaj kuyusu,* sondaj çalışmalarının yapıldığı kuyu. || *Sondaj makinesi,* derinliği birkaç yüz metreyi geçmeyen sondaj delikleri açmada kullanılan, kendinden motorlu ya da bir römorkla taşınan makine. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Darbeli* ya da *döner darbeli sondaj, yöntemi,* bir darbe hareketi yapan kesici bir uçla açılan sondaj yöntemi. (Darbe hareketi, kesici ucun, her seferinde farklı konumlarda vuruş yapması için bir dönme hareketiyle birlikte gerçekleşir.) || *Döner sondaj yöntemi,* bir dönme hareketi yapan bir matkapla açılan sondaj. (Bu yönteme "rotary" sondaj yöntemi de denir.) || *Karot sondajı,* genellikle elmas uçlu matkaplarla gerçekleştirilen ve yapılarını bozmadan kayaç parçalarını çıkarmaya olanak veren sondaj yöntemi. || *Tahrip sondajı,* kazı bölgesindeki sert bir kayacı parçalamak için uygulanan sondaj.

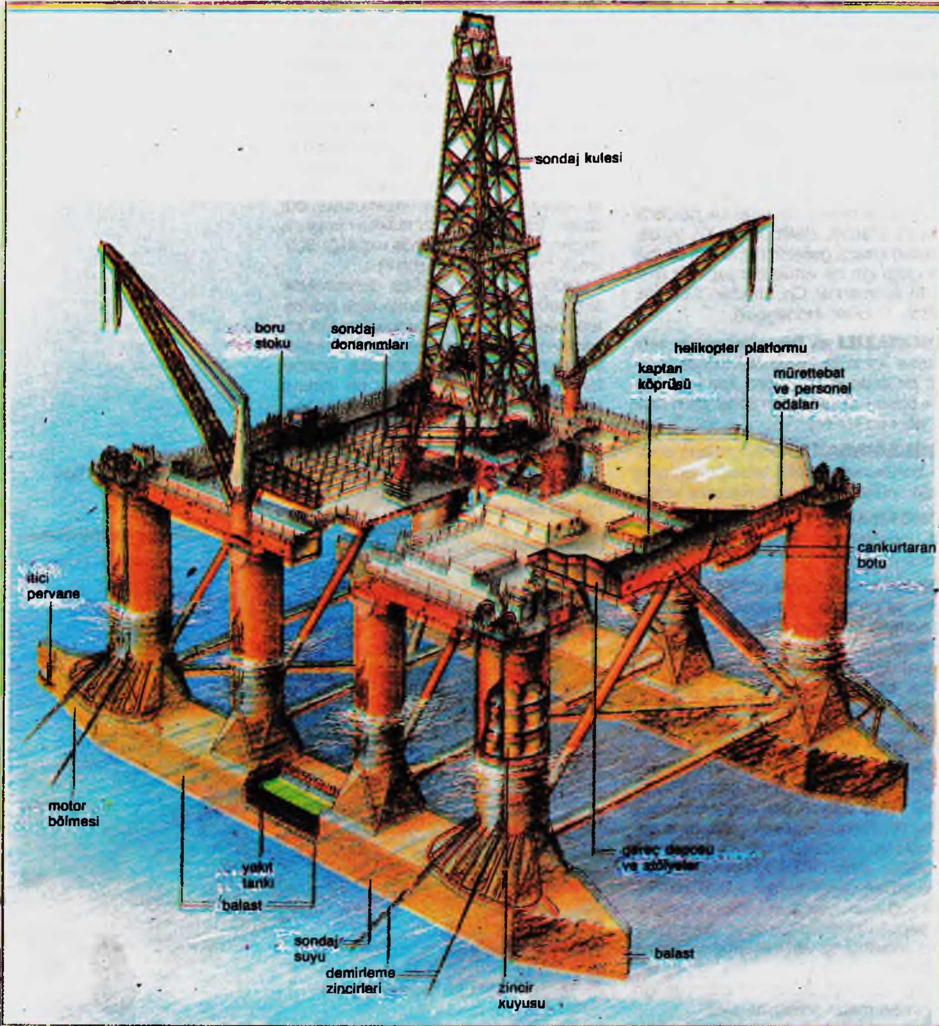
—Meteorol. Atmosferi düşey doğrultuda inceleme. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sondaj balonu,* topladığı bilgileri radyo dalgalarıyla yere ulaştıran ölçme aygıtlarıyla donatılmış serbest balon.

—Yerbil. *Sondaj yapmak,* çeşitli katmanların türünü saptamak ya da su, cevherler vb. bulmak amacıyla, sondajla delerek derinlikleri araştırmak: *İnşaattan önce bir araziye sondaj yapmak.*

—ANSİKL. Kuyuc. ve Petr. san. Bir hidrolik türbinle uygulanan türbosondaj ve bir elektrik motoruyla uygulanan elektrikli sondaj tekniklerinin gösterdiği gelişmeye karşın, sert topraklar üzerinde petrol yatakları araştırmada ve işletmede kullanılan temel yöntem, *çamurlu döner (rotary) sondaj* yöntemidir.

Darbeli sondaj yönteminde, ağır ve kesici bir aygıt birkaç santimetre yükseklikten belli bir hızla kayaç üzerine düşürülür ve bu işlem yinelenerek kayaç parçalanır. Kesintiler, kuyu dibine az miktarda su püskürtüldükten sonra bir kovayla toplanır. Bu yöntem sığ sondaj kuyuları açmada kullanılır.

Döner sondaj yöntemi, iyi teknik koşullarda ve güvenlik içinde çok derinlere ulaşmayı sağlar. Genellikle dişli merdanelerle donatılmış bir aygıt olan *matkap,* kuyunun dibinde, *sondaj çubukları* tarafından döndürülür; bu çubuklar kuyu dibinden toprak yüzeyine kadar gelen birbirine vidalanmış içi boş, çelik silindirlerdir. Yüzeyde vidalanan *köşeli çubuk*'un dış

kesiti kare biçimindedir ve *döner tabla*'yla döndürülür. Köşeli çubuğun kendisi de, *hareketli makara*'ya bağlı *kaldırma kancası*'na bir kulpla asılı bulunan *püskürtme kafası*'na vidalıdır. *Kuyu açma kulesi*'nin ya da *sondaj kulesi*'nin üst bölümünde *taç makara* vardır. Bir halat birçok kolanla iki makarayı birleştirir; bu halatın çeken kolanı *çıkrık tamburu*'na sarılır; çok sağlam olan bu çıkrıkta, halatın değişik hızlarda sarılmasını sağlayan bir vites kutusu bulunur; bu kutu, aşınan ve değiştirilmesi gereken matkabı hızla yukarı çekmeyi sağlar. Çıkrık, bir ya da birbirine bağlanabilen birçok motorla devindirilir. Bu motorlardan biri de döner tablayı çalıştırır. Bağımsız ya da kimi kez çıkrığın arkasına yerleştirilmiş motorlarla çalıştırılan *çamur pompaları*, matkap tarafından ilerleme oranında koparılan kesintileri boşaltmak için, sondaj kuyusuna sürekli olarak çamur püskürtür. Su, kil ve kimi kimyasal ürünlerin karışımı olan *çamur*, kesintilerin yukarı çıkmasını sağlar, yaptığı hidrostatik basınçla kuyu çeperlerini korur ve kimi oluşumlarda karşılaşılan basınçlı akışkanları tutar ve matkabı soğutur; ayrıca, kuyu çeperlerine bir kil tortusu ya da *çamur pastası* çökeltme özelliğine sahiptir; bu da, çeperlerin sağlamlaşmasını sağlar. Çamur, pompalarda, basma borularında, yükselme kolonunda, püskürtme hortumunda, püskürtme kafasında, sondaj çubuklarının içinde sürekli olarak dolaşır; matkap üzerindeki özel boşaltma deliklerinden dışarı çıkar ve çubuklar ile kuyu çeperleri arasında yer alan halka biçimindeki boşluktan yukarı çıkarken topladığı kesintileri beraberinde sürükler. Yüzeye ulaştığında bir olukla, kesintileri tutan *titreşimli elek*'e doğru gönderilir; son olarak, çamur havuzlarına geri döner ve burada, elekten geçen çok ince taneler dibe çöker.

Havalı sondaj yönteminde, çamur yerine hava kullanılır; bu yöntem, çamur hazırlamak için yeterli miktarda su bulunmayan çöl bölgelerinde ya da sondaj kuyusu açılan arazinin yapısı, sızma nedeniyle önemli çamur kaybına yol açtığında uygulanır.

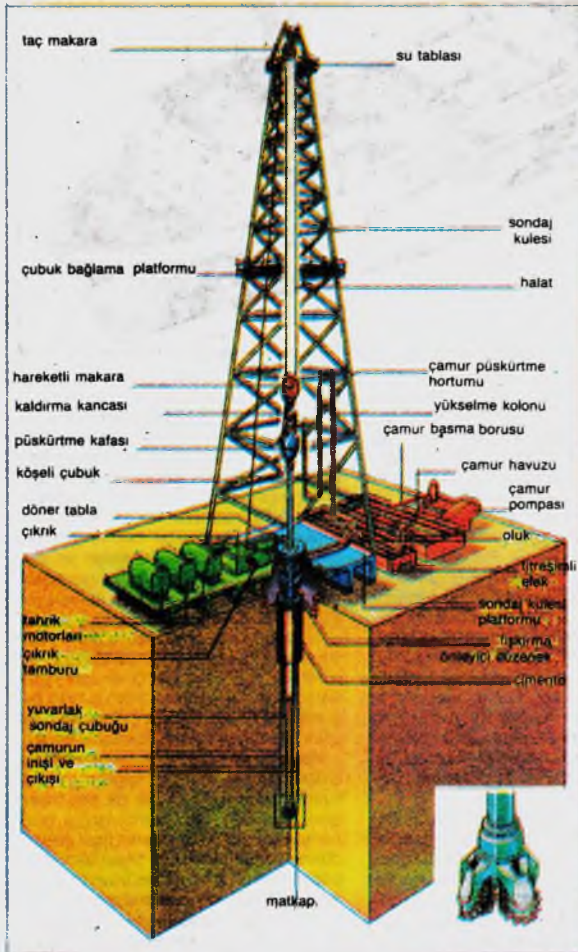
Matkabın etkili çalışmasını sağlamak için, çubukların matkaba ilettiği dönme hareketinin dışında (arazi yapısına göre, 40 ile 150 dev/dk), kuyu dibine belli bir ağırlıkla bastırmak gerekir (kimi arazilerde 20 t'a kadar). Bu ağırlık, normal sondaj çubuklarından daha ağır ve daha dayanıklı özel çubuklarla matkap üzerine bastırılarak sağlanır; *ağırlık çubukları* denilen bu çubuklar, yaklaşık 100 m yüksekliğindeki bir çubuk dizinin içine, matkabın tam üzerine bağlanır.

Kuyunun belli bir bölümü delindiğinde, çelik borulardan oluşan bir koruma sütunu indirilerek kuyunun çeperleri kaplanır; *casing* adı verilen bu işlem sondaj süresince kuyu çeperlerini korur. Bu tip bir sütunun tamamı ya da yüksekliğinin bir bölümü, koruma sütunu ile kuyu çeperleri arasında kalan boşluğun sızdırmazlığını sağlamak için genellikle çimentolanır.

Foraco

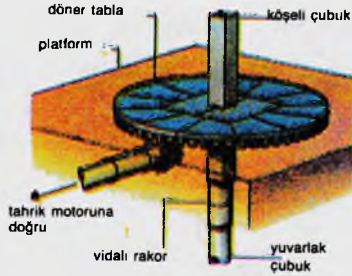
çift çubuk dizisiyle birlikte kamyon üzerine monte edilmiş taşınır **sondaj** aygıtı (sondaj akışkanı olarak kullanılan hava kamyon platformuna monte edilmiş bir kompresörle sağlanır)

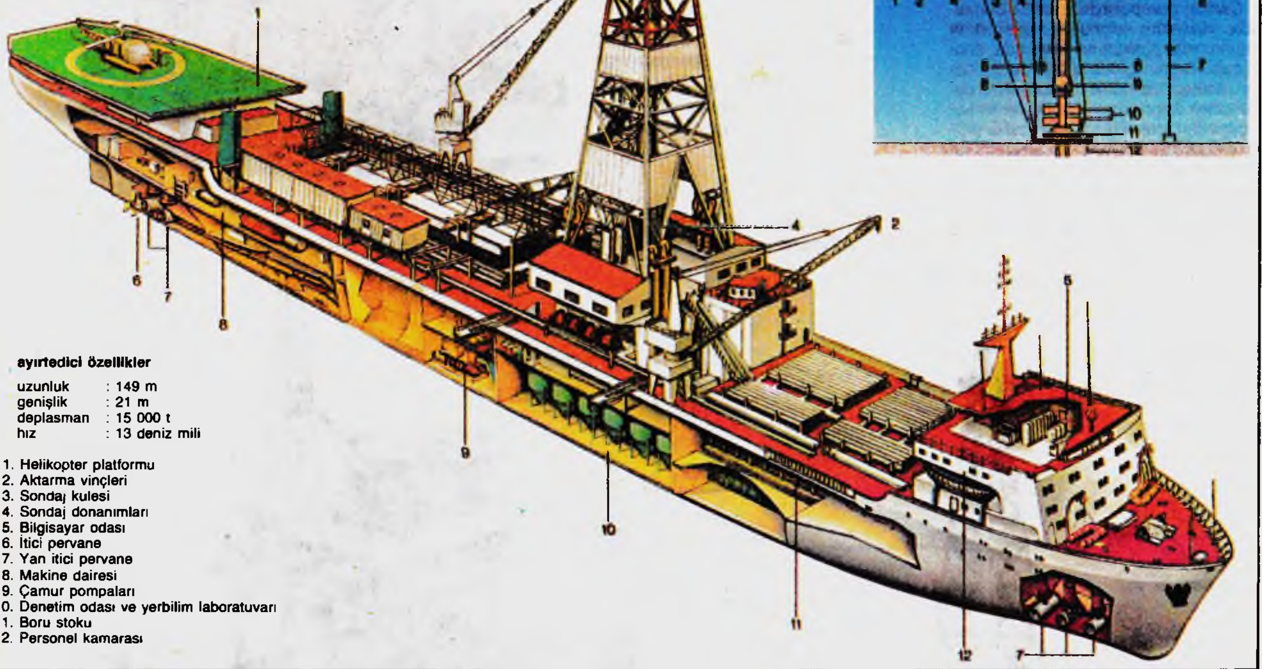
sert toprakta döner **sondaj**

denizde **sondaj** ve üretim platformu (off shore sondaj)

döner tablanın ayrıntısı (döner sondaj)

"Pélican" **sondaj** gemisi ve dinamik konumlandırma ilkesi

Matkap arazide ilerledikçe çıkan kesintiler yerbilimcilerce incelenir. Araziden *karot* adı verilen silindirsel bir örnek almak için kuyu dibine, genellikle özel bir takım indirilir; alınan örnek yerbilimcilerin daha kesin saptamalar yapmasını sağlar.

Su içinde, gitgide büyüyen derinliklerde yapılan sondaj çalışmalarında kullanılan yöntemlerin ve gereçlerin, *deniz dibi* (ya da *deniz*) *sondaj*'larında yararlanılan çok özel tekniklere ulaşması için büyük bir gelişme göstermesi gerekmiştir. Bu sondaj yönteminde kullanılan tesisin belli bir devinimsizlikte olması zorunludur. Meteoroloji ve okyanusbilim, rüzgârlarla ilgili temel verileri sağlar. Gereç hesabında yerel gelgit, akıntı ve soluğan koşulları da göz önüne alınmalıdır: bu nedenle, deniz üzerindeki platformların yüksekliği, dalga sırtı platformlara zarar veremeyecek biçimde hesaplanır.

Denizde sondaj işlemlerinde (off shore) kullanılan yapıların başlıca üç tipi vardır:
1. 100 m'yi pek aşmayan diplerde, sondaj yerine yedekte çekilerek getirilen yükselebilir yüzer platformlar kullanılır. Teknenin ayakları (en az üç) krikolarla ya da kremayerlerle indirilip kaldırılabilir. Sondaj yerinin üzerine gelindiğinde ayaklar deniz dibine kadar indirilir. Dipten aldığı destekle platform deniz üzerinde en yüksek dalgaların ulaşamayacağı bir yüksekliğe çıkar. Bu konumda, sondaj kuyusu açmaya, karada kuyu açma koşullarında olduğu gibi başlanır. Sondaj işlemi sona erdiğinde, platform krikolarla ya da kremayerlerle yüzer konuma getirilir, sonra ayaklar, yeni bir yere kadar yedekte çekilebilmesi için yukarı alınır.
2. Derinliği 300 m'ye ulaşan diplerde yarıdalgıç platformlar kullanılır; havada duran platform, şamandıra görevi yapan içi boş sandıklara yine içi boş büyük ayaklarla bağlıdır. Platform sondaj bölgesine götürülürken sandıklar ya boştur ya da kısmen suyla doludur. Sondaj yerine gelindiğinde, sandıkları, soluğan ve akıntı etkilerinden korumak ve en yüksek dalgaların tekneye ulaşamayacağı bir biçimde platform ile deniz yüzeyi arasında belli bir uzaklık bırakmak için, sandıklar deniz düzeyinin altına, belli bir derinliğe inecek biçimde suyla doldurulur. Platform, demirlerle (5 ile 12) sondaj yerinin düşey doğrultusunda dengede tutulur. Bu demirlerin zincirleri ya da kabloları platform üzerinde yer alan değişmez gerilimli çıkrıklara sarılır. Bu demirleme sistemi, yatay yer değiştirmeleri, sondaj işlemiyle uyuşan değerlere kadar küçültür, ancak soluğana bağlı düşey hareket (vuruntulama) azami derecede düşürülmelidir, bu nedenle sondajda kullanılan çelik borular bir "vuruntu denkleştirici" ile platforma bağlanmalıdır.
3. Hareketli bir araçtan yararlanarak denizde kuyu açmanın en hızlı yolu, sondaj gemileridir; ancak kablolu klasik demirlemenin ağırlığı ve karinanın sondaj yapmayı engelleyen hareketi, uzun süre bu gemilerin sondaj işlemlerinde kullanılmasını sınırlamıştır. Günümüzde bu gemiler, diple hiçbir mekanik bağlantı gerektirmeyen dinamik konumlandırma sistemleriyle donatılır. Ayrıca bu gemilerde teknenin her yerine dağılmış ve bütün yönlerde hareket eden pervaneler bulunur. Bu pervaneleri harekete geçiren motorlara bilgisayarla kumanda edilir. Geminin her türlü yer değiştirmesi akustik bir sistemle bilgisayara iletilir ve bilgisayar bu yer değiştirmeyi dengelemek için bir ya da birçok pervaneyi harekete geçirir. Demirlemenin yerini alan bu kararlılaştırma sisteminin dışında, başvurulan sondaj teknikleri demirli yapılarda kullanılanlarla özdeştir. Sondaj gemileri ve dinamik konumlandırmalı yarıdalgıç platformlar, derinliği 1 000 m'yi aşan diplerde kullanılır.

Sıvı ya da gaz hidrokarbon üretimini amaçlayan petrol kuyuları açmada, sondaj işlemleri, kazılmış oluşumları değerlendirme ve örnek alma işlemleriyle birlikte gerçekleştirilir: karot alma, diyagrafi ve üretim denemeleri.

—Mad. oc. Sondaj bir cevher yatağını aramada ve tanımada kullanılan en yaygın tekniktir. Arama sondajları genellikle arazi yüzeyinden başlayarak aranan yapıya az çok dik doğrultuda açılır (yatay bir katmanda, düşey sondajlar, bir damar düşeyinde oldukça eğimli sondajlar). Bu sondajlar çoğunlukla karot almaya yöneliktir. Bir cevher yatağına ilişkin ayrıntılı bilgi edinebilmek için, galeri çevresinden yelpaze biçiminde darbeli sondajlar yapılır.

Kimi cevher yatakları, yeraltına insan indirilmeden yerüstünden yapılan sondajlarla da işletilebilir: sıvı ya da gaz halindeki maddeleri (su, petrol, doğal gaz) *pompalama;* su püskürterek tuzu *çözündürme* ve tuz çözeltisini dışarı alma *(solution mining);* kuyu dibine basınçlı su vererek bağdaşık olmayan malzemeleri *mekanik yıkama,* kesintileri dışarı alma *(slurry mining);* kimyasal bir çözücüyle kolayca

etkilenen cevherlerin *yerinde liçing*'i (çözücü bir sondajla püskürtülür ve çözelti başka bir sondajla dışarı alınır); kömürü *yerinde gazlaştırma*.

Sondajlar, aynı zamanda kayaç kütlesi içinde gerçekleştirilen çeşitli işlemlerde de kullanılır: kömür üretimine geçmeden önce katmanlardaki grizuyu dışarı almak için uygulanan *gaz giderme sondajları;* kazı yapmadan önce araziyi pekiştirmek için uygulanan *çimentolama sondajları;* kayacı gevşetmeye ve kazı sırasında meydana gelebilecek tozu azaltmaya dayanan su *püskürtme* sondajları (kömür üretiminde "çiseleme" adı verilen teknik).

Sondaj delikleri genelde içlerine patlayıcı madde yerleştirmek amacıyla açılmaz. Bununla birlikte açık işletmelerde, genellikle bir sondaj makinesiyle açıldıkları için lağım deliklerine çoğu zaman sondaj delikleri adı verilir.

• *Sondaj makinesi.* Sondaj makinesi motoru, delik delme için gerekli hareketi kesici uca, yani matkaba bir çubuk dizisiyle iletir; kesintinin su püskürtülerek ya da basınçlı havayla dışarı atılabilmesi için çubuklar içleri boş olarak yapılmıştır. Bir dönme ya da darbeli dönme hareketi yapabilen bu makine kayacı yalnızca darbe hareketiyle parçalar.

—Meteorol. Atmosfer sondajları yerden ya da uydulardan, yerinde ya da uzaktan yapılan ölçümlerle gerçekleştirilir. Yerinde ölçümlerle yapılan sondajlar, meteoroloji balonları ya da yukarı atmosfer için füze -sondalarla taşınan radyosondalar ya da radyo-rüzgâr sondaları yardımıyla gerçekleştirilir.

Dünya meteoroloji ağını oluşturan çok sayıdaki meteoroloji istasyonunda balonlar ya da füzelerle yapılan düşey doğrultudaki sondajlar günde iki ya da dört kez sinoptik saatlerde (00.00, 6.00, 12.00, 18.00, evrensel saat) yapılır.

Uzaktan yapılan sondajlarda, atmosferin fiziksel özellikleriyle ilgili bilgiler elde etmek için yerden optik araçlar (lidar*), akustik araçlar (sodar*), radyoelektriksel araçlar (radar*) ya da radyometre araçları (spektroradyometre*) kullanılır.

Düşey sıcaklık ve nem profillerini elde etmek için, meteoroloji uydularında çokkanallı radyometrelerden yararlanılır.

SONDAJCI a. Sondalama çalışması yapan kimse; sondalamacı.
—İstat. Sondaj türü anket yapan kimse. (Daha çok ANKETÇİ diye adlandırılır.)
—Kuyuc. ve Petr. san. Matkaplı delme makineleriyle ya da döner sondaj aygıtlarıyla sondaj kuyuları açan işçi; yeraltı aramaları yapan kimse.

SONDALAMA a. Sondalamak eylemi.
—Cerr. İçine açıldığı boşluğun içeriğini boşaltmak, incelenen organın çap ya da derinliğini ölçmek ya da içine ilaç vermek amacıyla doğal bir kanala sonda sokma.

SONDALAMACI a. Sondaj, sondalama yapan kimse; sondajcı.

SONDALAMAK g. f. **1.** Sondayla suyun derinliğini ölçmek. **—2.** Sonda kullanarak dip katmanların yapısını incelemek: *Nehir yatağını sondalamak.* **—3.** Maden, petrol, su vb. araştırması için toprağın derinliklerine sonda sokmak.
—Cerr. Bir boşluğu sonda sokarak incelemek.

SØNDERBORG, Danimarka'da sayfiye merkezi ve liman kenti, Als adasında; 29 600 nüf. XVI. yy.'da yeniden yapılmış şato (tarih müzesi). Tekstil, makine ve besin sanayileri.

SONDERBORO (Kurt Rudolf Hoffmann, **K.R.H.** denir), alman ressam (Sønderborg, Danimarka, 1923 - ? 1977). İkinci Dünya savaşı ertesinde, eylemsel ve lirik bir resim sanatı yarattı. Gerçekleştirmedeki hız ve otomatiklik, beyaz zemin üzerine siyah (ve kırmızı) boya katmanlarının kazınmasına dayalı tekniğinin başlıca özellikleridir. 60'lı yıllardan bu yana çini mürekkebiyle gerçekleştirdiği desenlerinde (tüy, bambu, japon fırçası kullanarak) ve akrilik tablolarında, dinamik ve sert bir temel motif dağarcığından (noktalar, çizgiler, kesikler, sarmallar vb.) yola çıkarak, makinelerle dolu bir dünyanın ve insansız kentlerin ("Ayn kent" dizisi, 1969 -70) görünümünü yansıttı.

Sonderbund ("Ayrılmış birlik"), 1845'te yedi katolik İsviçre kantonu -Luzern, Uri, Schwyz, Unterwalden, Zug, Fribourg ve Valais- tarafından, toprakları üstündeki haklarını gerekirse silahla savunmak amacıyla kurulan birlik. Katolikler, radikallerin izlediği siyasetten (Aargau'da manastırların kapatılması, 1841) ve Luzern kantonunda orta eğitimi emanet ettikleri (1844) cizvitlere karşı düşmanlık gösterilerinden endişe duyuyorlardı. Radikallerin Luzern hükümeti üzerine gönderdiği milisleri başarısızlığa uğradı ve birlik önce gizli olarak kuruldu. Kurulan birlik hemen katolik güçlere çağrıda bulundu. Güçlü bir kamuoyu birliğin feshedilmesini istedi ve radikallerin çoğunluğu sağlamış olduğu Diyet -Sonderbund'u yasadışı ilan etti (1847). General Dufour'un yönetimindeki federal silahlı kuvvetler üç haftada direnişi bastırdı (kasım 1847). Can kaybı az oldu ve uzlaşma kısa sürede gerçekleşti. 1815 anlaşması'nın yerini 1848 Anayasası aldı ve cizvitler sınırdışı edildi.

SØNDERBY (Knud), danimarkalı yazar (Esbjerg 1909 - Kopenhag 1966). Çağdaş olaylardan esinlenen temalarıyla çaresiz bir yalnızlığı vurgulayan yapıtlarında (*Midi i en jazz-tid,* 1931; *En kvinde er verfldig,* 1936; *l'Armée invisible* [fr. çev.], 1945), denemelerinde (*la Lueur bleue* [fr. çev.], 1964) ve oyunlarında (Aristophanes'den esinlenmiş *la Révolte des femmes* [fr. çev.], 1955) duyguları ve olayları derinlemesine irdeledi.

SØNDERJYLLAND, Danimarka'da yönetim bölümü *(amt),* Jylland'ın güneyinde; 3 930 km^2; 250 158 nüf. (1989). Merkezi *Abenrå.*

SONDERSHAUSEN, Almanya'nın Thüringen eyaletinde, Erfurt'un kuzeyinde kent; Harz'ın güneyindedir; 23 000 nüf. Elektroteknik.

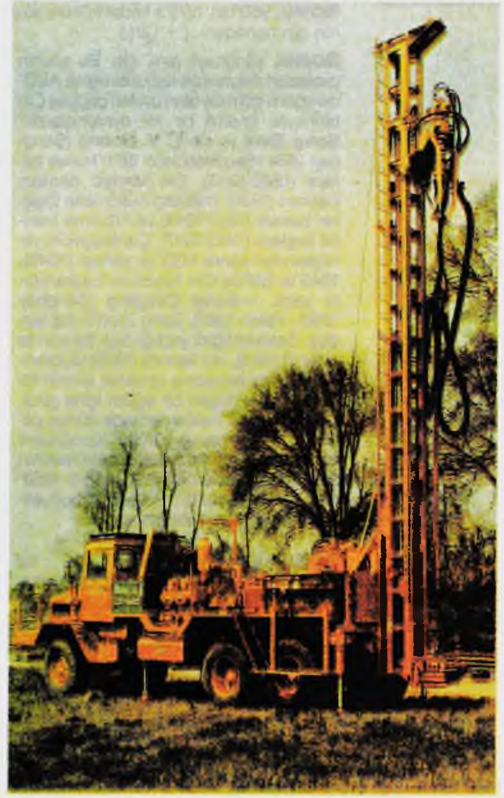
SONDEYİŞ a. Ed. Bazı edebiyat yapıtlarının bitiminde yer alan son söz.
—Tiyat. → EPİLOG.

SONDRİO, İtalya'da kent, Lombardia' da il merkezi, Adda kıyısında, Valtellina'da; 23 000 nüf. Vadinin başlıca merkezi, Stelvio yolu üzerinde (Adige vadisine doğru) bir konaklama yeridir. Adda ırmağı kollarının vadilerine yönelik gezintilerin başlangıç noktası. Ticaret ve tarım merkezi. Tekstil sanayisi. XVIII. yy.'dan kalma piskoposluk binası. Müze. Yakınlarda Madonna della Sassella (XV. yy.)
—*Sondrio ili;* 3 212 km^2; 176 167 nüf. (1989). İl oldukça dağlıktır ve G.'de Orobie Alpleri'nin ve K.'de Bernina'nın yamaçları üzerinde yayılır. Milano, İsviçre ve Avusturya arasında geçiş yolu; ekonomisi hayvancılığa ve turizme dayanır.

SONDURMAK g. f. *Yörs.* Uzatmak, sündürmek.

SONE a. (fr. *sonnet*). İki dörtlük ile iki üçlükten oluşmuş on dört dizelik şiir.
—ANSİKL. Provencel troubadour'ların buluşu olduğu sanılan sone XIV. ve XV. yy.'larda İtalya'da yaygınlaştı ve özellikle Petrarca tarafından en başarılı örnekleri verildi. XVI. yy.'da Mellin de Saint-Gelais ve Marot tarafından Fransa'ya sokulmuş olan sone Pléiade'ın çok sevdiği bir türdü ve XVII. yy.'da, özellikle gösteriş meraklıları ve kibar âleminde çok tutuldu. XVIII. yy.'da ilgi görmeyen sone romantik dönemde yeniden ortaya çıktı ve kesin ve katı kalıplara meraklı şairlerin (Th. Gautier, Baudelaire, Parnasyenler, Verlaine, Mallarmé, H. de Régnier) beğenisini kazandı. Bununla birlikte bu şairler kimi zaman sonenin, ABBA-ABBA-CCD-EDE ya da EED şemasına göre sıralanmış, birbirinin aynı sarmal uyaklı iki dörtlük ile ikişer dizeleri çapraz ya da sarmal kafiyeli iki üçlükten oluşan yapısını değiştirdiler.

• Türk edebiyatında sone biçiminde ilk şiirleri, 1896'dan başlayarak, fransız edebiyatının etkisinde kalan Edebiyat-ı cedide şairleri (örn. Cenap Şahabettin: Hayal-i yâr; Tevfik Fikret: Yeşil yurt vd.) yazdı. Onların yolunu izleyen Fecr-i âti şairleri (C. S. Erozan: Şiirlerim; F. A. Ozansoy: Senelerden sonra) bu biçimi kullanmayı sürdürdüler. Serbest nazmın egemen olduğu yeni türk şiirinde de sonenin zaman zaman kullanıldığı görüldü: örn. Ben senin krallığın ülkene yetiştim (İ. Berk), Fatih'in resmi (O. Rifat) vd.

Paul-Albert Klein Publicité S. A.

hidrolik transmisyonlu ve püskürtme pompalı sondaj makinesi

SONEK a. Dilbil. Bir temel sözcüğe (kök ya da köken) türev diye adlandırılan yeni bir sözcük elde etmek için katılan ekler sınıfından biçimbirim.

SONEKLEME a. Dilbil. Bir sözcüğün, köküne, türev oluşturmak için sonek katma işlemi.

Soneler *(Sonnets),* Shakespeare'in yapıtı (1609). Üstü kapalı bir eşcinsellik itirafı taşıyan bu 154 sone üzerine, eleştirmenler, sonuç vermeyen bir dizi soruşturmaya giriştiler: retorik kalıplarını, itiraftan nasıl ayırt etmeli? Sevilenin acımasızlığı, şiirde ölümsüzlük arayışı gibi rönesans sonesine özgü temalar bu yapıtta zaman zaman tutku çığlıklarına dönüşür.

SONEPAT, Hindist. 'da kent, Maharaştra'da, Ahmedr . ın doğusunda; 109 369 nüf.

SONERİLA a. Endonezya'da yetişen ve kenarları saç .klı, beyaz benekli çok güzel yaprakları olan bitki. (Yaklaşık yüz tür; *melastomaceae* familyası.)

SONEVRE → TELOFAZ.

SONG, 960'tan 1279'a kadar hüküm süren çin hanedanı. (→ ÇİN.)

SONG, şanghaylı çinli aile. Bu ailenin protestan mezhebini kabul etmiş ve ABD'de eğitim görmüş olan üyeleri çağdaş Çin tarihinde önemli bir rol oynamışlardır: **Song Zivın** ya da **T. V. Soong** (Şanghay 1894 - San Francisco 1971) Maliye bakanı (1925-1933), Çin Merkez bankası başkanı (1936), milliyetçi hükümette Dışişleri bakanı (1942-1944) ve Yürütme meclisi başkanı (1945-1947). Çankayşek'in yenilgisinden sonra ABD'ye yerleşti (1949). 1945'te BM'de Çin heyetinin başkanlığını yaptı. —**Song Çingling** (Şanghay 1893 - Pekin 1981). Song Zivın'in kız kardeşi. Sekreterliğini yaptığı Sun Yat-sen ile evlendi (1915), dul kalınca (1925) Guomindang'ın sol kanadına katılarak ailenin tutumuna ters düşen bir eğilim içine girdi. Barış ve insan hakları lehinde dünya çapında bir kampanya yürüttü. Komünizmi benimsedi, merkezi halk hükümetinin Başkan yardımcısı oldu (1949-1954). 1959'dan 1974'e kadar Çin Halk Cumhuriyetinin başkan yardımcılığını yaptı.

SONGAY, SONGHAY ya da **SONGHAİ İMPARATORLUĞU,** Nijer vadisi kıvrımının sahil bölümündeki sudan imparatorluğu. Kökenleri, Faran Maka Bote'nin egemenliğini kabul eden balıkçı "sorko"lara ve "avcı" "gov"lara dayanır. Songay'ın ilk başkenti Koukya'dır (bugünkü Gao'nun güneyinde). VIII. yy.'a doğru Dia hanedanı ortaya çıktı ve 1000 yılından bir süre önce başkenti, Mağrib'ten (Tuat yoluyla) ve Mısır'dan (Hoggar yoluyla) gelerek Sahra'yı kateden yolların bitim noktası olan Goa'ya taşıdı. XIII. yy.'da Mali'nin yayılması ve Songay'ın fethinin ardından 1275'e doğru Sonni hanedanı ortaya çıktı. Esir alınan prens Ali Kolon kaçıp kurtuldu ve temeli Koukya'da olan yeni hanedanı kurdu. Mali'nin egemenliği XV. yy. başında sona erdi ve Sonni* Ali Ber'in saltanatı gerçek anlamda Songay İmparatorluğu'nun kuruluşunu belirledi. Ali Ber'in yerine iyi bilinmeyen koşullarda yeğeni olan Askia Muhammet geçti. (→ ASKIA.) 1492'den 1528'e kadar hüküm süren Askia Muhammet, Sonni Ali Ber'in yaptıklarını sürdürdü, ancak islamiyeti yaymaktan da geri kalmadı. Daha sonra Askia Davut'un (1549-1582) çabalarına rağmen imparatorluk yavaş yavaş birliğini kaybetti, Muhammet Bani (1586-1588) ve İshak II'nin (1588-1591) hükümdarlıkları sırasında hızla geriledi: iç düşmanlıklar Fas sultanının İshak II'ye saldırmasına yol açtı. İshak II, 1591'de fas askerleri karşısında yenilgiye uğradı.

SONGAY DİLİ a. Songaylar tarafından konuşulan ve nil-sahra ailesinin özel bir kolunu oluşturan dil.

SONGAYLAR ya da **SONGHAYLAR,** Nijer ve Mali'de 2 milyon kişiden oluşan ve özerk bir dil öbeği konuşan halk. Tarihlerinden dolayı Songaylar, etnik açıdan son derece karmaşık ve büyük ölçüde melezleşmiş halklardır. Çoğunluk darı ve pirinç, bazen de pamuk tarımıyla uğraşır. Azınlıklarsa at yetiştiriciliği ve sahra ötesi ticaretle tanınır. Toplumları, genelde içtenevli, babasoylu ve babayerli düzende yaşayan büyük ailelerden oluşur. Çoğunluğu islam dinini benimsemiş olmasına rağmen Songaylar bazı tanrılara ve atalarına taparlar.

Cahide Sonku
Şehvet kurbanı filminde
(1940)

SÔNG BE, Vietnam'ın güneyinde il; 9 745 km²; 939 000 nüf. (1989). Merkezi *Thu Dâu Môt.*

SÔNG CA, Laos ve Vietnam'da ırmak, Vinh yakınında Çin denizi'ne dökülür. Laos'ta Hua Panh dağlık bölgesinden doğan Sông Ca, Vietnam'da *Sông Con*'u (sol kıyıdan) alır.

SONGCİN, bugün **Kimçak,** Kuzey Kore'de liman kenti, Japon denizi kıyısında, Susong ırmağının denize döküldüğü yerde; 490 000 nüf. Sanayi (demir fabrikası, magnezyum fabrikası, tekstil, mermer ocakları) merkezi.

SONGGRAM (Luang Pibul) → PİBUL SONGGRAM.

SONGHAİ ya da **SONGHAY** → SONGAY.

SONGHAYLAR → SONGAYLAR.

SONGHLA, Tayland'da liman kenti, aynı adlı ilin merkezi, Tayland körfezi kıyısında, Malezya yarımadasının K.'inde; 67 945 nüf. XIX. yy.'da Çinliler'in kurduğu Songhla bir uğrak iskelesi, tarım ürünleri ve maden (kalay) dışsatım (kauçuk, kereste) limanıdır. —*Songhla ili,* 7 394 km²; 818 327 nüf.

SONGHUA CİANG ya da **SONGHUA JİANG,** Sungari'nin çince adı.

SÔNG KOI, Vietnam'da ırmak; 1 200 km. Çin'de, Yünnan dağlarında, 2 170 m yükseklikten doğar, derin boğazlardan geçerek G.-D.'ya yönelir. Ama Vietnam'a girmesinden hemen sonra ovada akmaya başlar: vadisinin dibi, denize 500 km uzaklıkta yalnızca 80 m yükseltidedir. Lao Kay'ı, Viêt Tri'yi (G.'den gelen Kara ırmak, K.'den gelen Sông Ca'nın kavuştuğu yerin yakınında bulunur) aşar. Hanoi'nin aşağısında, Sông Koi, XI. yy.'da düzenlenen ve pirinç tarımına ayrılan geniş bir deltayla Tonkin körfezine dökülür. Muson yağmurlarının (haziran-ekim) yol açtığı taşkınlar, yazın alçak topraklarda pirinç ekimine olanak vermezse de yüksek toprakların sulanmasını sağlar.

SÔNG LÔ ya da **DURU DERE,** Çin'de ve Vietnam'da ırmak, Sông Koi'nin kolu (sol kıyıdan). Ha Giang, Tuyên Quang'ı sular ve Viêt Tri'de Sông Koi'ye kavuşur. Bu ırmak Yünnan'a doğru ulaşımı sağlar.

SONG MY, Vietnam'ın orta kesiminde, Quang Ngai ilinde köy. 16 mart 1968'de, Song My'a bağlı My Lai köyünde, teğmen Calley ve yüzbaşı Medina'nın komutasındaki bir amerikan birliği yaklaşık 450 sivili öldürdü.

SONGU a. Alında yazılı olduğuna inanılan ölüm vakti; ecel.

SONİŞLEMCİ a. İşlem. Sayısal kumandalı bir makinede, bir parçanın işlenme programını, makinenin ayırtedici niteliklerine uyarlayan yönetim organı.

SONKU (Cahide), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (Sanâ, Yemen, 1916 - İstanbul 1981). 1932'de Darülbedayi'ye girerek *Yedi köyün Zeynebi* piyesiyle sahneye çıktı. Ertesi yıl, ilk filmi *Söz bir Allah bir*'de rol aldı. Kısa zamanda düzgün türkçesi ve fiziksel özellikleriyle halk tarafından tutulan bir oyuncu oldu. 1937'de tiyatro sanatçısı Talat Artemel'le evlendi. 1948'de Sonku film adlı bir şirket kurarak yapımcılığa ve yönetmenliğe yöneldi. Zeki Müren'i ilk kez kamera karşısına çıkaran *Beklenen şarkı* filmi (1954) seyirci rekoru kırdı. Şirketin yanması üzerine servetini yitirdi ve Artemel'in ölümü sonucu düzensiz bir yaşam sürmeye başladı. 1962-1963 dönemi başlarında Cahit Irgat'la birlikte kurduğu *Cahitler tiyatrosu* da kısa ömürlü oldu. 1964'te yeniden İstanbul Şehir tiyatrosu'na döndüyse de herhangi bir varlık gösteremeyerek sahneden ve perdeden uzaklaşmak zorunda kaldı. Yaşamının son yıllarını yoksulluk ve alkol bağımlılığı içinde geçirdi.

SON LA, Vietnam'ın kuzeyinde il, Hanoi'nin B.'sında; 14 656 km²; 682 000 nüf. (1989). Merkezi *Son La.*

SONLAMA a. Tüt. Tütünlerde çiçeklere yakın yerlerde çıkan ve havaların soğuması ya da serin geçmesi nedeniyle, gerekli ısı toplamına ulaşılamaması yüzünden olgunlaşamayan ve toplanıp kurutulunca kara yeşil bir renk alan yapraklar.

SONLAYICI sıf. Mant. ve Mat. Sonlayıcılık öğretisine, bu öğretiye ilişkin olana denir.

◆ sıf. ve a. Sonlayıcılığı savunana denir.
—ANSİKL. Bir akılyürütmenin sonlayıcı olması için şu koşulların hepsini yerine getirmesi gerekir: 1. akılyürütme, her biri gerçek algoritma niteliği taşıyan temel aşamaların sonlu bir serisi olmalıdır; 2. bu temel aşamalar, bir kanıtlamanın, $\exists x \varphi(x)$ formunda bir önerme için $\varphi(a)$ gibi bir *a* nesnesini gerçekten kurmaya olanaklı kılan bir yordam sağladığı zaman kurucu olması anlamında kurucu olmalıdırlar; 3. bu akılyürütme, somut nesneler olarak ele alınan, yani "görselleştirilebilir" olan simgelerin bileşimlerine ilişkin olmalıdır.

SONLAYICILIK a. Mant. ve Mat. Matematikçi Hilbert'in öğretisi. Buna göre, matematik akılyürütmelerde aktüel sonsuza başvurmaktan kesinlikle kaçınılmalıdır. (Bu tür akılyürütmelere dayanan matematik dalı, sadece, sonlayıcı akılyürütmelere başvuran bir tutarlılık kanıtlamasına dayanmak zorundadır.)

SONLU sıf. Sonu olan; bitimli.
—Ceb. *Sonlu cisim* (aynı biçimde *grup*), cisim (aynı biçimde grup) yapısıyla donatılmış ve kardinali sonlu olan küme. (Bu kardinale *cismin* [aynı biçimde *grubun*] *basamağı* denir.) ‖ *Sonlu tipten grup,* sonlu parçalarından biriyle doğurulan grup. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fels. Kısıtlı, sınırlı olan: *Sonsuzu, sonlunun olumsuzlanmasıyla kavrarız.* ‖ Bir şeyden söz ederken, kendi sınırlarıyla kendi doğasında belirlenmiş olmak. ‖ Spinoza'ya göre, kendi kendine yetmemek. (Spinoza şöyle yazar: "Bir sonluluk durumu, hiçbir olumlu yanı olmadığına ve sınırlı olduğu düşünülen şeyin doğasına özgü bir varoluş yoksunluğunu belirttiğine göre, tanımında varoluşu varsayılan bir şey, sonlu olarak düşünülemez" (*Mektup,* 60).
—Küm. kur. *Sonlu küme,* eleman sayısı bir doğal sayıyla ifade edilebilen küme. (Bu tanımın Dedekind'e ait aşağıdaki tanıma eşdeğer olduğu gösterilebilir: bir küme ile bunun öz altkümelerinden biri arasında bir bijeksiyon kurulabilinirse, bu küme sonludur.)
—Mant. *Sonlu olmak,* bir çözümle sürecinden söz ediliyorsa, sayısı daha önce kuramsal olarak saptanmış işlemlerden oluşmak.
—Mat. çözlm. *Sonlu elemanlar yöntemi,* kısmi türevli diferansiyel denklemlerin, geometrik bölgenin ayrışması üzerine kurulu sayısal çözüm yöntemi, bu yöntemde denklem çok daha küçük altbölgelere getirilir. (Bk. *ansikl.* böl. Mad. oc.) ‖ *Sonlu farklar yöntemi,* diferansiyel denklemleri ve kısmi türevli diferansiyel denklemleri çözmede kullanılan türevlerin yaklaştırım yöntemi. (Bu yöntemler fonksiyonel denklemleri bilgisayarda çözülebilen denklem sistemlerine getirmeye olanak verir.)
—Topol. *Dar uzamda* ya da *yerel sonlu aile,* bir E kümesinin $(\mathcal{F}_i)_{i \in I}$ parçalar ailesi, öyle ki E nin her elemanı için, V nin do-

layalarından birinin yine V ile bir kesişiminin bulunduğu ancak sonlu bir sayıda $\mathcal{F}_i$ ailesi vardır. (Yerel sonlu bir ailenin bütün elemanlarının birleşimi yine bir kapalı kümedir.)

—ANSİKL. Ceb. • *Sonlu cisim.* Sonlu bir cismin basamağı muhakkak bir asal sayının bir kuvveti olur, karşıt olarak da bir asal sayının her kuvvetine (biricik olan bir eşyapı uygulaması farkıyla) sonlu bir cisim karşılık gelir. Bütün sonlu cisimler birleşmelidir. *p* ayırtedicisi sıfır olmayan bir cisim K ise, bu cismin K_p asal altcismi $\frac{Z}{pZ}$ ile eşyapılıdır.

K den K içine, her *x* elemanına x^p yi eşlik ettiren φ içyapı uygulaması K nin bir uygulamasıdır (→ FROBENİUS *içyapı uygulaması*) ve K sonlu bir cisim olduğuna göre φ, K nin bir özyapı uygulamasıdır. φ nin doğurduğu grup özyapı uygulamalarıyla K içinde değişmeyen elemanların kümesi $x^p - x$ polinomunun kökleridir; bu küme, K nin asal altkümesi olan K_p ye eşittir. Her *p* asal sayısı ve sıfır olmayan her *n* sayısı için $q = q^n$ ise, basamağı *q* olan sonlu cisim F_q ile gösterilir, bu cisim bir F_q cebirsel kapanış gibi bir tek biçimde belirlenir: bu $x^{p^n} - x$ polinomunun ayırma cismidir ve bunun elemanları bu polinomun kökleridir.

• *Sonlu grup.* Sonlu grupların incelenmesi, sonlu bir kümenin dizilimler grubunun incelenmesine bağlıdır. Her sonlu grup, sonlu bir kümenin dizilimler grubunun bir altgrubuyla eşyapılıdır. Sonlu grupların incelemesi yalın* grup kavramına da bağlıdır.

· Sonlu değişmeli gruplar çembersel grupların doğrudan çarpımıdır. Özellikle, basamağı bir asal sayı olan sonlu gruplar çemberseldir. Değişmeli olmayan grupların incelemesi *p*-grup*, *p*-altgrup ve Sylow* *p*-altgrubu kavramlarına dayanmaktadır.

—Mad. oc. *Sonlu elemanlar yöntemi,* sonlu elemanlar yöntemi, kaya mekaniğinde kayaç içindeki gerilme dağılımlarını incelemek için uygulanır. Bu yöntem farklı özellikteki arazi parçalarını incelemeye olanak verir.

SONLULUK a. Fels. **1.** Sonlu olanın ayırtedici özelliği. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Yaşamının her anında ölümü kendinde barındırması bakımından ele alınan insanoğlunun ayırtedici özelliği. (Dinsel bir sorunsaldan kaynaklanan sonluluk sorunu, Heidegger'in ve özellikle de Sartre'ın varoluş felsefelerinin doğuşuyla yeniden ortaya çıktı.)

—ANSİKL. Hegel'de sonluluk *(Endlichkeit)* kavramı, sonsuzluk kavramına karşıt değildir. Üstelik, sonlu, gerçek sonsuzun bilinip tanınmasını sağlayan şeydir. Gerçekten, "belirlenmişlik ancak, kendine bağlantı, kendine eşitlik, sınırı geçme edimi aynı anda bir arada olursa olumsuzluk ve sonluluktur. Öyleyse sonlu bizzat bu kendini aşmadır, sonsuz olma olgusunun ta kendisidir" (*Wissenschaft der Logik* [Mantık bilimi], "Varlık", 1, 2).

SONLUÖTESİ sıf. Küm. kur. *Sonlu ötesi sayılar,* sonsuz kümeleri saymak için tasarlanmış sayılar.

—ANSİKL. Bu biçimdeki sayılardan yararlanan düzenlemelere ve tanıtlamalara ilişkin eleştiriler, bu çerçevede kesin biçimde tanımlanan belitsel kümeler kuramının ve ordinal* sayılar kuramının ortaya çıkışıyla son buldu. Sonluötesi tümevarımla (yani ordinaller üzerine tümevarımla) tanım ve tanıtlama teorem şemaları, tamsayılar üzerine gerileme* ile tanım ve tanıtlama teoremlerini büyük ölçüde genelleştirirler. (→ YERİNE KOYMA.)

SONNEBERG, Almanya'da, Thüringen eyaletinin güney sınırına yakın kent, Thüringenwald'ın eteğinde; 29 000 nüf. Turizm ve sanayi merkezi (elektronik, seramik, oyuncaklar).

SONNERATİA a. (öz. a. P. *Sonnerat*'dan). Afrika'nın doğusundan Avustralya'ya kadar tropikal ve kıyı bölgelerinde (mangrovlarda) yetişen küçük ağaç. Çiçekleri tek tek ya da üçlü kümeler halinde bulunur; meyveleri etli ve ekşidir, yenir. (Bil. a. *Sonneratia acida.* Nargiller ya da bazı botanikçilere göre mersingiller familyası.)

Sonnets from the Portuguese, Elizabeth Browning'in şiir kitabı. Önce 1847'de *Poems, by E. Barrett Barrett* adıyla yayımlanan ve daha sonra 1850'de son biçimini alan yapıttaki şiirler Robert Browning tarafından seçilmiştir ve coşkulu ve gizemli bir sevgiyi dile getirirler.

SONNEVİ (Göran), isveçli şair (Lund 1939). *Poèmes abstraits*'yi (fr. çev.) [1963] kaleme aldı. Bağımlı şiirde dilin önemini gösterdi (*le Langage imparfait* [fr. çev.], 1972). Vietnam savaşı'na karşı çıkarak özgeciliğin havarisi oldu (*Et maintenant* [fr. çev.], 1967; *Cela nous concerne* [fr. çev.], 1969).

SONNİ ALİ BER, Songay imparatoru (1464-1492). Sonniler hanedanının sondan bir önceki prensi; Songay'ın gerçek kurucudur. Gerçekleştirdiği büyük işlerin temelinde, animizm ile islamiyeti kaynaştıran bir büyü ve din düzeni vardır. İmparatorluğu Dendi'den Tombuktu ve Cenne'ye kadar genişletti. Pöller'e ve Tombuktu ulemalarına muhalefeti, belki de Askia Muhammet tarafından planlanan katline yol açmıştır.

SONNİNO (Giorgio Sidney, *baron*), italyan siyaset adamı (Pisa 1847 - Roma 1922). Toscana ve Sicilya'da iki toplumsal soruşturmayı yönetti. Milletvekili (1880), Maliye, sonra Hazine bakanı (1893-1896), sonra merkez sağın muhalefet lideri oldu; Giolitti'nin siyasetine karşı çıktı, Konsey başkanlığına getirildi (1906 ve 1909-10). Dışişleri bakanı (kasım 1914) olarak italyan topraklarını genişletmek için Avusturya ile görüşmeler yaptı. Başarısızlık üzerine Üçlü İttifak ile İtalya'nın Müttefikler'in safına girmesini öngören Londra antlaşması'nı imzaladı (26 nisan 1915). 1919'a kadar Dışişleri bakanlığı görevini sürdürdü ve 1920'de Senato'ya girdi.

SONOGRAFİ a. (fr. *sonographie*). Bir geminin izlediği yolun her iki yanında bulunan ve bir yayın demetinin enine taramasıyla oluşan yanal yankılarla elde edilen deniz dibi görüntüsü. (Sonografi, deniz dibinin morfolojisini ve çökellerini incelemede yararlanılan değerli bir yöntemdir.)

SONOMETRE a. (fr. *sonomètre*'den). Akust. SESÖLÇER'in eşanlamlısı.

SONOMETRİ a. (fr. *sonométrie*). Akust. SESÖLÇÜM'ün eşanlamlısı.

SONORA *(río),* Batı Meksika'da ırmak; yaklş. 400 km. Sierra Madre'den doğar, Kaliforniya körfezine dökülür. *Hermosillo* bölgesine sulama olanağı verir. Meksika'daki eyaletlerden birine bu ırmağın adı verilir.

SONORA, Meksika'nın kuzey-batısında eyalet, Batı sierra Madre ile Kaliforniya körfezini çevreleyen ovalarda yayılır; 184 934 km^2; 1 822 247 nüf. (1990). Merkezi *Hermosillo.* Eyalet, çorak ya da yarıçorak bölgelerde yayılırsa da, sulanan bazı ovalarda ticari ürünler yetiştirilir (pamuk, pirinç, şekerkamışı, sebzeler). Maden işletmeleri: bakır (Cananea, La Caridad), grafit.

SONÖRNEK a. Biyol. Eskiden çok yaygın olan eski bir grubun son temsilcisi. (Latimeria [*crossopterygii* grubundan balık], sphenodon [*rhynchocephala*], limula [*merostom*], gingko, selaginella ve likopodlar sonörneklerdir.)

SONRA be. **1.** Zamanda art arda gelişi gösterir; onun ardından, müteakiben: *Önce bu sorunu inceleyelim, sonra diğerine geçeriz. Bilgi toplamam için bana süre tanıyın, kararımı sonra bildiririm. Başlangıçta her şey karışık görünüyordu, ama sonra her şey aydınlandı.* **—2.** Uzamda, zamanda art arda gelişi gösterir: *Önce bir hol var, sonra salon geliyor.* **—3.** Zaman bildiren sözcüklerin arkasına getirilerek o kadar süre geçtiğini ya da geçeceğini bildirir: *İki yıl sonra karşılaştık. Üç ay sonra taşınacaklar* **—4.** *Sonra da,* üstelik, bir de: *Geç geliyor, sonra da bunu inkâr ediyor.* ‖ Daha sonra, gelecekte belirlenmemiş bir zamanda.

◆ ilg. **1.** *a.* + *dan sonra, adl.* + *dan sonra,* zamanda ya da uzamda sonralık belirtir: *Tatilden sonra sizi görmeye geleceğim. Bahçe, evin yapımından çok sonra düzenlendi. Bu ilacı yemeklerden sonra içeceksiniz: Bu çalışmayı bitirdikten sonra gidebilirsiniz. Köprüden sonra sağdan ikinci sokak. Sinema belediye binasından sonra. Sınırı geçtikten sonra bir mola verdik. Senden hemen sonra hepsi geldiler;* sırada, değerde ve önemde arkada, alt sırada oluşu bildirir: *İstanbul'dan sonra Ankara, Türkiye'nin en kalabalık kentidir. Evde ondan sonra benim sözüm geçer.* **—3.** *-dık* + *dan sonra,* bir eylemin, bir olayın, bir durumun vb. belirtilen eylemi izlediğini bildirir: *Söyledikten sonra pişman oldum. Evlendikten sonra çok değişti.*

◆ a. **1.** Arkada yer alan, bir öncekini izleyen bölüm ya da zaman: *Bu sadece girişi, hele bir sonrasını oku, daha çok beğeneceksin. Başlarken bir ilişkinin sonrasını hiç düşünmem. Bir işi sonraya bırakmak.* **—2.** *Sonradan,* başlangıçtan sonra, daha sonra: *Karşı çıktı, ama sonradan doğru olduğunu kabul etti. Sonradan gitmeye karar verdik.* ‖ *Sonradan görme,* yoksul bir durumdayken, zenginleşip övünme, kibarlık taslama gibi yersiz davranışlarda bulunan kimse için kullanılır: *Sonradan görme biri olduğu her halinden belliydi.* ‖ *Sonradan olma,* önce olana oranla yeni ortaya çıkan. ‖ *Sonraları,* zaman geçtikçe, son zamanlarda: *Sonraları benimle konuşmaya başladı. Sonraları buralarda görünmez oldu.* ‖ *Sonrası sağlık,* "hepsi bu kadar işte" anlamında kullanılır. ‖ *Sonrasını düşünmek,* gelecekte ya da ileride başına gelebilecek kötü sorunlar için tedbirli davranmak: *Sonrasını düşünmüş, bir kenara birkaç kuruş koymuştu.* ‖ *Sonraya atmak, bırakmak,* bir işin yapımını başka bir zamana ertelemek, ileri atmak.

—Tıp. *Sonradan görülen olay* ve *kazalar,* bir hastalıktan sonra ya da hastalığın sonuna doğru ortaya çıkan ve hastalıkla ilişkili olmayabilen olaylar. (Asteni bulaşıcı hastalıkların çoğunda sonradan görülen bir olaydır.)

◆ bağ. Aksi halde, yoksa: *Derhal çalışmaya başlayın, sonra yarına yetişmez. İyi düşün, sonra pişman olursun.*

SONRAKİ sıf. Sonra olan, sonra yer alan: *Yılbaşından sonraki olayları bana anlattılar. Sonraki gün. Hemen sonraki evde annemler oturuyor.*

SONRASIZ sıf. Sonu olmayan ya da öyle olduğu kabul edilen şey için kullanılır; ebedi, sonsuz.

SONRASIZLIK a. **1.** Sonrasız olma durumu. **—2.** Sonu olmadığı düşünülen zaman; ebediyet, ebet, sonsuzluk.

SONSAHNE a. Tiyat. Gösteri yanı ağır basan bir oyunda (peri oyunu, revü, bale vb.), tüm oyuncuların katıldığı son ve en parlak bölüm.

SONSAL be. Deneye, gözlemlenmiş ve saptanmış olgulara dayanarak (*önsel*'in karşıtı): *Sonsal akılyürütmek.*

◆ sıf. Fels. Kant'ta, önsel bilgilere karşıt olarak deneye dayanan bilgilere denir. ("Bu önsel bilgilere, deneysel bilgiler ya da ancak sonsal olarak elde edilebilir, yani

sonneratia
(Sonneratia acida)

deneyle elde edilebilir bilgiler karşıttır" [*Kritik der reinen Vernunft* (Salt aklın eleştirisi), Giriş].)

SONSALCI sıf. ve a. Fels. Sonsal olarak akılyürüten, bir kavramın sonsal kökenini kabul eden.

SONSALCILIK a. Fels. **1.** Sonsal olarak akılyürütme yöntemi. **—2.** Şu ya da bu kavramın, sonsal olarak edinildiğini kabul eden öğreti.

SONSALLIK a. Fels. Sonsal olanın ayırtedici özelliği.

SON SAN JUAN, Mallorca'nın uluslararası havalimanı, Palma'nın D.-G.-D.'sunda.

SONSES a. Dilbil. Belirlenmiş bir birimde (hece ya da sözcük) başta ve içte bulunmayan sesbirim (gecE, ölüM).
—Sesbil. *Sonses düşmesi*, bir sesçil evrim nedeniyle sözcük sonundan bir ya da birkaç sesbirimin düşmesi (*Kışlak*> kışla; ya da bir kısaltmayla *oto[mobil]*; eski ingilizcede *ic singe*> I sing "şarkı söylüyorum").

SONSONATE, Batı Salvador'da kent, yönetim bölgesi merkezi; 46 690 nüf. Ticaret ve tarım merkezi. —*Sonsonate yönetim bölgesi*, 1 226 km²; 364 075 nüf.

SONSÖZ a. Bir kitabın sonunda yer alan açıklama, eleştirel yorum.

SONSUZ sıf. **1.** Başlangıcı ve sonu olmayan, zamanda ve uzamda sınırlı olmayan birşey için kullanılır; sınırsız: *Sayıların sonsuz dizisi. Evren sonsuzdur.* (Bk. *ansikl.* böl. Fels.) **—2.** Ölçülemeyecek kadar büyük, çok olan bir şey, bir nicelik ya da yoğunluk için kullanılır: *Gökyüzünün sonsuz maviliği. Başkaldırabilmek için sonsuz bir cesaret gerekiyor.*
—Elektroakust. *Sonsuz şerit*, uçları, sonsuz bir bant oluşturacak biçimde birleştirilmiş manyetik şerit. (Böylece, aynı akustik işaret sonsuz kez yinelenebilir.)
—Geom. *Sonsuz küçükler geometrisi*, analitik geometrinin, sonsuz küçükler hesabından yararlanan kolu.
—Küm. kur. *Sonsuz küme*, kendi öz altkümelerinden biriyle bijeksiyon haline getirilebilen küme. ($\mathbb{N}$ doğal tamsayılar kümesi sonsuzdur, çünkü φ ile, sıkı olarak $\mathbb{N}$ içinde bulunan {2, 3, 4,...} kümesi arasında bir bijeksiyon kurulabilir: bunun için bijeksiyonu, $\mathbb{N}$ nin her x i için $\varphi(x)=n+2$ olarak tanımlamak yetişir.)
—Mak. san. ve Aktar. *Sonsuz kablo, zincir, kayış*, uçları, esnek bir kapalı eğri oluşturacak biçimde birleştirilmiş kablo, zincir, kayış (transmisyon kayışları, taşıyıcı bant ya da zincirler).
—Mat. çözlm. Sonsuz küçükler hesabında incelenen kimi kavramlar için kullanılır. || *Sonsuz büyük* (aynı biçimde *küçük*) *fonksiyon*, kimi koşullarda sonsuza (aynı biçimde sıfıra) yaklaşan fonksiyon. (SONSUZ BÜYÜK [aynı biçimde KÜÇÜK] de denir.) || *Sonsuz küçükler çözümlemesi* ya da *sonsuz küçükler hesabı*, çözümlemenin, sonsuz küçüklerin ve limitlerin incelenmesi üzerine kurulu, diferansiyel hesaptan ve integral hesabından oluşmuş kolu. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Asal sonsuz büyük* (aynı biçimde *küçük*), kendisiyle birlikte verilen başka sonsuz büyüğün ya da büyüklerin (aynı biçimde sonsuz küçüğün ya da küçüklerin) asal parçasını ifade etmek için seçilmiş sonsuz büyük (aynı biçimde küçük). || *Birlikte verilen sonsuz büyükler* (aynı biçimde *küçükler*), aynı değişkenin, aynı koşullardaki sonsuz büyükleri (aynı biçimde sonsuz küçükleri).

◆ a. Sonu, sınırı olmayan dizi, zaman ya da uzam: *Artı sonsuzdan eksi sonsuza. Onu sonsuza dek hatırlayacağım.*
—Arit. *Artı sonsuz, eksi sonsuz*, sırayla $+\infty$ ve $-\infty$ ile gösterilen, tamamlanmış sayı doğrusunu tanımlamak için matematiğe giren ve

$$\forall x \in \mathbb{R},\ -\infty < x < +\infty$$

biçiminde olan elemanlar.
—Geom. ($n+1$) inci homojen koordinatı sıfır olan, n boyutlu Desargues uzayının ya da izdüşümsel uzayın noktası. (Her türlü karışıklığı önlemek için daha çok SONSUZDAKİ NOKTA deyimi kullanılır.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Sonsuzun aşırıdüzlemi* (ya da *sonsuzdaki aşırıdüzlem*), n boyutlu E_n afin uzayının sonsuzdaki bütün noktalarının kümesi. || *Sonsuzun doğrusu* (ya da *sonsuzdaki doğru*), $n=2$ halinde sonsuzun aşırıdüzlemi. || *Sonsuzun düzlemi* (ya da *sonsuzdaki düzlem*), $n=3$ olması halinde sonsuzun aşırıdüzlemi.
—Küm. kur. *Sonsuzun* (ya da *sonsuzluk*) *beliti*, kümeler kuramının, boş kümeyi içerince ve bir y elemanını içerince onun ardılını da içeren bir kümenin var olduğunu ifade eden temel beliti. (Simgelerle:

$$\exists x\{\varnothing \in x\ \&\ \forall y(y \in x \rightarrow y \cup \{y\} \in x)\}.)$$

—Opt. ve Foto. *Bir optik sistemi sonsuza ayarlama*, bu sistemi, çok uzaktaki bir nesnenin görüntüsü net olarak görülebilecek ya da duyarlı yüzey üzerine düşürülebilecek biçimde ayarlama.
—ANSİKL. Fels. Aristoteles'e göre, iki sonsuz vardır: sonsuz sayıda bölümden oluşan bir büyüklükteki (nicelikteki) edimsel sonsuz ve düz bir çizgiyi durmadan böldüğümüzde karşımıza çıkan türden, yani bölünmeden kaynaklanan gizil sonsuz. Bu iki tanım matematiğe ve geometriye dayanır.

Descartes, sonsuz kavramını, Tanrı'nın ayırtedici özelliği olarak özgülleştirdi ve sonsuz ile belirsiz arasında bir ayrım yaptı. Belirsiz kavramını da şöyle saptadı: "sanal uzayların uzamı, sayıların çokluğu, niceliğin parçalarının bölünebilirliği ve buna benzer şeyler gibi, ancak bazı bakımlardan sonu olmayan şeyler için bu kavramı kullanıyorum ve onlara sonsuz değil de belirsiz diyorum" (*Premières Réponses* [İlk yanıtlar]).

Çünkü Descartes'a göre, sınırsız olduğu ölçüde, ancak Tanrı sonsuz olabilir: "Yalnızca Tanrı sonsuzdur [...], hem yetkinliklerinde hiçbir sınır görmediğimiz için, hem de herhangi bir sınırı olamayacağından emin olduğumuz için (*Felsefenin ilkeleri* [Principes de la philosophie], 27).

Spinoza ile birlikte sonsuz öğretisi zenginleşti. Spinoza, öğretisini *Sonsuz üzerine mektup*'ta (Lodewijk Meyer'e 20 nisan 1663'te yazdığı "12. mektup") açıkladı ve iki tür sonsuz belirledi:
1) töz gibi, *öz*'ü gereği sonsuz olan (töz, öz'ü gereği, zorunlukla vardır, çünkü sonsuz olmaktan başka türlü düşünelemez");
2) *kip* gibi, nedeni gereği sonsuz olan. Kipin özü, varoluşu zorunlukla kapsamaz (kipin var olmadığı, bir çelişkiye düşmeden düşünülebilir), ama o gene de sonsuzdur; çünkü nedeni olan Tanrı'nın her şeyi yaratmasını sağlayan öncesiz sonrasız edimden o da pay almıştır.

Spinoza'nın getirdiği yenilik şu fikre dayanır: "bir sonsuzun bir başka sonsuzdan daha büyük olduğu kolayca düşünülebilir. "Lodewijk Meyer'e yazdığı mektupta Spinoza, bu sava yöneltilen şu eleştiriyi çürütmeye çalışır: bir B sonsuzundan daha büyük bir A sonsuzunun, B'den daha çok bölüm kapsaması gerekir; oysa olanaksız bir şeydir bu, çünkü A'nın bölümlerinin sayısı B'nin bölümlerinin sayısıyla aynı olmalıdır; yani verilebilecek her sayıdan daha büyük bir sayı, yani bütün sayıların en büyüğü olmalıdır. Spinoza önce, "sonsuzun, bölümlerin çokluğundan kaynaklandığı" görüşünü yadsır: bölünmez olan töz, sonsuzdur ve çizgi noktalardan oluşmadığı gibi, töz de bölümlerden oluşmaz: "Filozofların genellikle uzamlı tözün sonlu olduğunu göstermek için yararlandıkları bütün bu kanıt yığını, kendiliğinden yıkılıp gider, çünkü bu tür yaklaşımlar, bölümlerden oluşmuş cisimsel bir tözü varsayar."

Spinoza bir de, sayının her türlü büyüklüğü ifade etmeye elverişli olduğu inancından kaynaklanan bir yanlış anlamaya parmak basar. Spinoza'ya göre sayılar, *akıl varlıkları*'ndan başka bir şey değildirler ve imgelemin yardımcılarıdırlar; "düşünme kiplerinden çok, imgeleme kipleri"dirler. Doğayı sayılarla ifade etmeye yönelen görüşün, tözü parçaladığı ve özce bölünmez olan bir süreyi en küçük parçalara böldüğü için eleştirilmesi, spinozacı öğretinin en temel kısmıdır; (sayıları sonlu bütünlerin göstergelerinden farklı şeyler olarak düşünmek için, XIX. yy.'ın sonunda keşfedilen sonluötesi kardinal sayılara ilişkin cantorcu kuramı beklemek gerekecektir).

Gerçekten de bu buluş, matematiksel sonsuzun tarihinde bir gelişmedir: XIX. yy.'a kadar, matematik "büyüklüklerin bilimi" olarak kabul edildiği için sonsuz fikri Pythagoras'ın orandışı sayıları bulmasıyla ortaya çıkan limit kavramıyla birlikte düşünülüyordu. Dolayısıyla sonsuz fikri, bir matematik kavramından çok bir olasılığı "bir geçiş işlemi"ni belirtiyordu. Bundan ötürü Gauss şöyle diyordu: "sonsuz, bazı fenomenlerin, limit adı verilen bir niceliğe keyfi olarak yaklaştırılabileceğini, ama bazı fenomenlerin de sürekli olarak kesiştiklerini belirtmek için kullanılan bir deyiştir". Gizil sonsuz, düşünülebilir olmasına rağmen, yüklemlenebilir limit diye bir şeyin varolmadığını belirtir.

Cantor'un sonluötesi kümesiyle herhangi bir gizillik değil, büyüklük kavramının yer almadığı bir somut gerçeklik ortaya çıktı. Buna göre sonsuz, bir kümenin kuvvetiyle temsil edilir; verilmiş ve edimsel olduğu için de limit kavramından bağımsız olarak vardır. Böylece, sayılabilir sonsuz kümelerden daha yüksek kuvvette (süreklinin kuvvetinde) kümelere geçildiğinde, herhangi bir nicel artışa değil, bir özelliğe; yani sayılabilir olmama özelliğine gönderme yapılmış olur. Kümeler kuramı, nicel bir kavramın yerine nitel bir kavram koyarak bin yıllık matematiksel sonsuz fikrini kökünden değiştirmiştir.
—Geom. P düzleminin bir doğrusunun sonsuzdaki noktasından söz etmek de olanaklıdır, bu kapalı olarak Desargues düzleminin bir doğrusuna, ancak sonsuzdaki bir noktanın karşılık geldiği anlamını taşır. 1 boyutlu Desargues uzayı olarak göz önüne alınabilen her doğrunun sonsuzda bir noktası olduğu doğalsa, yine de P nin noktaları ile onun sonsuzdaki doğrusunun noktaları arasındaki karşılığın nasıl kurulacağını belirtmek uygun olur.

Bir D doğrusunun, belirli bir modülo koşutluk bağıntısı eşdeğerlik sınıfına girdiği bilinmektedir, bu sınıfa doğrunun doğrultusu denir. Bu doğrultu, karşılaştırma sisteminin O başlangıcından geçen temsilcisince tümüyle ayırt edilir. Oysa, (u, v, 0) koordinatlı P nin sonsuzdaki her noktasına, O dan ve M(u, v) noktasından geçen doğru karşılık getirilebilir. Kuşkusuz göz önüne alınan sonsuzdaki noktasının homojen koordinat üçlüsü bir tane değildir; ama daima (ku, kv, 0) biçimindedir ve yine (OM) doğrusu -k ne olursa olsun $M_k(ku, kv)$ noktası (OM) doğrusunun da elemanıdır- ve dolayısıyla aynı doğrultu bulunacaktır. (u, v, 0) koordinatlı sonsuzdaki noktanın, (u, v) ikilisiyle ayırt edilebilen bütün doğruların noktası olduğu söylenecektir. Denklemi, alışılagelen gösterilişlerle T = 0 olan sonsuzdaki doğru öyleyse, koşutluk bağıntısıyla elde edilen P doğrularının kümesinin bölüm uzayıyla, yani P nin doğrultular kümesiyle eşkuvvettedir; böylece P nin bir D doğrusunun sonsuzdaki noktası, bu doğrunun doğrultusuna karşılık olan nokta durumunda bulunur.

3 boyutlu Desargues uzayında bulunulduğunda verilen bir düzlemin (dolayısıyla da kendi doğrultusundaki bütün düzlemlerin) sonsuzdaki doğrusunun hangisi olduğu aynı biçimde belirlenebilir.
—Mat. çözlm. Sonsuz küçükler hesabı, orandışı* sayılardaki çelişkide ortaya çıkan, süreklilik ve sonsuz kavramlarından işlemsel biçimde kaygılanmaya ilk kalkışmayla birlikte doğmuştur. Antik Yunan'da

Eudoksos* ve Eukleides tarafından ortaya atılan, daha sonra da Arkhimedes tarafından geliştirilen ve eğriler ve eğri yüzeylerle sınırlanmış alanları ya da hacimleri hesaplamaya olanak sağlayan tüketim yöntemi, sonsuz küçükler hesabının, integral hesabı yönünden, başlıca kaynaklarından biridir. Bu yöntem, Eukleides*'in V. kitabında kurduğu gibi büyüklüklerin ölçüsü üzerine ve karşılaştırılabilir büyüklükleri saptayan bir ölçülebilirlik beliti üzerine dayanmaktadır. Böylece, birinin sonlu hiçbir katının, öbürünü aşmayacak biçimde küçük olan (Arkhimedes beliti) iki niceliğin oranını oluşturmak uygun düşmez. Tüketim yöntemi (eğriyle sınırlı) bir yüzeyin A alanının, bilinen (doğrusal sınırlı) bir S yüzeyinin alanıyla karşılaştırmayı olanaklı kılar, bu karşılaştırma A ve S yüzeylerinden her ikisini birden iki U ve V yüzeyiyle kuşatarak yapılır, öyleki U – V farkı istenildiği kadar küçük olsun. A ve S yi aynı U ve V yüzeyleriyle kuşatmakla eğri, doğruya sonsuz yakın olarak ortaya çıkar, ama ona asla özdeş olmaz. Eskiler A nın S ye eşit olduğunu ortaya koymak için çifte olmaza indirgeme yapmışlardır. Ortaçağ'da, Yunanlılar'ın geometrik yöntemlerinin yayılmasından sonra matematikçiler, ilkönce Arkhimedes modelini uygulamaya koyuluyorlar, daha sonra bu çifte olmaza indirgemeyi kaldırarak onu hafifletmeyi deniyorlar (özellikle S. Stevin ve L. Valerio). İlkin, J. Kepler (1571-1630), klasik yöntemleri bırakıyor ve örneğin çemberi, sonsuz kenarlı, düzgün bir çokgene benzetmede duraksama göstermiyor. B. Cavalieri, E. Torricelli, G. P. de Roberval ve B. Pascal, n, -1 den farklı oransal bir sayı olmak üzere

$$\int_0^a x^n\,dx = \frac{a^{n+1}}{n+1}$$

in eşdeğerini elde etmeye olanak sağlayan bölünümezler* yöntemini geliştiriyorlar. Eski tüketim yönteminden esinlenen ve sonsuz sayıda dikdörtgenin sonlu geometrik dizisi halindeki alanları toplayan P. de Fermat (1601-1665), koordinatlar geometrisinin yeni görüşünden sistemli biçimde yararlanıyor, bu durum ona daha fazla bir genelleme sağlıyor.

XVII. yy.'da, sonsuz küçükler yöntemlerinin bol bol uygulanması, doğmakta olan fiziğin incelenmesinden ayrılmaz duruma gelmiştir. Devinimin incelenmesi teğet ve anlık hız kavramlarını gerekli kılıyor. Gök mekaniğinde gezegenlerin yörüngelerinin uzunluğunu hesaplamak önemlidir. Oysa bütün bu kavramlar, sonsuz küçükler hesabına, diferansiyel ve integral hesabına gelip dayanır.

Sonunda türev alma yöntemlerine varan teğetler problemi, Arkhimedes sarmalına teğet çizme ve Apollonios koniklerine teğetler çizme yöntemi gibi tek tek uygulanan yöntemler dışında, ancak XVII. yy.'da incelenmiştir. Eskilerin statik tanımına -bir eğriye ancak bir noktada değen doğru- daha genel erimi olan çok sayıda başkaları eklenmiştir. Fermat, teğeti, bir kesenin, eğriyle kesişme noktaları birbirine yaklaştığında bir kesenin limit konumu olarak betimledi.

Daha bir eğrinin uzunluğunun bir doğru parçasının uzunluğuna tam tamına eşit olabileceği sanıldığı yüzyılın sonuna doğru, W. Neil yarı kübik (denklemi $y^2 = x^3$) olan parabolün bir yayının uzunluğunu hesaplamayı başardı. Bütün bu problemler gittikçe artan bir ustalıkla incelenmiştir, ama bu inceleme her biri için ayrı ayrı yapılmıştır. Bunların birleştirilmesi ve elde edilen sonuçların sıraya konması İsaac Newton ile Gottfried Wilhelm Leibniz'in yapıtıdır. Birbirinden bağımsız olarak her biri bir algoritma icat etmiş, bu algoritma Newton'da akışkanlar* yöntemi biçiminde, Leibniz'de farklar hesabı biçimindedir. Newton kareleştirme yöntemleriyle "türev alma" yöntemleri arasındaki bağın farkına vardı, çünkü o, denklemi $y = f(x)$ olan bir eğri ile koordinat eksenlerine koşut doğrular arasındaki alanı, türev alma işlemlerini tersine götürerek, yani f nin ilkelini hesaplayarak kareleştirdi. Leibniz hesabını diferansiyel kavramı üzerine kuruyor. Bunu tanımlamak için sonlu bir üçgenle bir eğrinin ayırtedicisi olarak göz önüne aldığı sonsuz küçük üçgenin benzerliğinden yararlanıyor. Yönteminin güçlü yanı yalınlığında, zarif gösteriş biçimi (bugün onu hâlâ kullanmaktayız), hemen hemen otomatik olarak hesapları yapmaya olanak veren işlemsel biçimciliğinde bulunmaktadır. Sonsuz küçükler hesabında iki görüş -Leibniz ve Newton görüşü- zıtlaşacak ve matematikçileri iki rakip okula bölecek. İngiltere Newton'ın tutumuna sadık kaldığı halde Avrupa kıtası daha çok burada çabucak yayılan yöntemleri kabul edecek.

XVIII. yy.'da, sonsuz küçükler hesabı uygulamaiarın çeşitlenmesiyle genişledi, oysa sonsuz küçüklerin doğası daima sorun yaratmıştır. L. Euler, XVII. yy.'ın varlığını yasallaştırmaya çalıştığı metafizik görüşleri atıyor. Simgeciliğe güvenerek, üzerinde işlem yaptığı nesnelerin doğasını açıklamaktan çok, kuralları berraklaştırmayı deniyordu.

Fonksiyon kavramı, Euler'in çalışmalarından, özellikle de Lagrange'ın çalışmalarından sonra merkezsel konum alıyor. Kendisi de biçimci olan Lagrange, verilmiş ("ilkel" denilen bir fonksiyona dayanarak, sırf cebirsel bir biçimde, ("türevler" denen) başka fonksiyonlar kurmak için, fonksiyonların seriye açılımından yararlanıyor.

Temel olarak gözüken limit kavramını açıklamış olma hakkı esas olarak Cauchy'ye aittir: sonsuz küçük, türev ve integral kavramları limit diliyle tanımlanmış olacaktır. Cauchy, parça parça sürekli fonksiyonlara uygulanan integral almanın birinci kuramını ortaya koyuyor. Daha sonra, Riemann, sayılabilir sonsuz sayıda süreksizlikleri olan fonksiyonlara uzanan daha genel bir kuram geliştirecektir. Çözümlemeyi aritmetik üzerine kurmaktan kaygılanan çözümlemeci Karl Weierstrass, Cauchy'nin tanımlarını aritmetik eşitsizliklere yansıtarak bu tanımları niceleyecektir. Diferansiyel ve integral hesabı öğrencilerine sergileyerek Weierstrass, aritmetiğin mantıksal temelden yoksunluğunu fark ediyor ve oransal sayılara dayanarak orandışı sayıların bir ilk kuruluşunu ortaya koyuyor.

• *Birlikte verilmiş sonsuz küçükler* ya da *birlikte verilmiş sonsuz büyükler arasında eşdeğerlik.*

1. Birlikte verilmiş iki sonsuz küçük, ancak ve ancak farkları ikisinin birinden daha yüksek basamaktansa bunlar eşdeğerdirler.

2. Birlikte verilmiş iki sonsuz büyük, ancak ve ancak farkları, ya ikisinin birinden daha küçük basamaktan bir sonsuz büyük ya da göz önüne alınan koşullarda sonlu kalan bir fonksiyonsa bunlar eşdeğerdirler.

• *Sonsuz küçükler üzerinde hesap kuralları.*

1. *Toplam.* a) Birlikte verilmiş sonlu sayıdaki bir sonsuz küçükler toplamında terimlerden biri öbürlerinin hepsinden daha küçük basamaktansa, bu terim toplama eşdeğerdir b) Toplamı S' olan asal parçalar kabul eden, aynı p basamaklı sonlu sayıda sonsuz küçüklerin bir S toplamı verildiğine göre, $S' \neq 0$ ise, S nin basamağı p ve asal parçası S' dür; $S' = 0$ ise, S nin basamağı p den büyüktür.

2. *Çarpım.* Sonlu sayıda, birlikte verilmiş birçok sonsuz küçüğün asal parçaları aynı ise, bunların çarpımlarının asal parçası, asal parçaları çarpımıdır.

3. *Bölüm.* Asal parçaları Ax^p ve Bx^q olan iki y ve z sonsuz küçüğü göz önüne alınırsa, $p > q$ ise $\frac{y}{z}$, asal parçası $\frac{A}{B}x^{p-q}$ olan bir sonsuz küçüktür; $p = q$ ise $\frac{y}{z}$, $\frac{A}{B}$ ye yaklaşır; $p < q$ ise $\frac{y}{z}$, $\frac{1}{x}$ i asal sonsuz büyük almakla, asal parçası $\frac{A}{B}\left(\frac{1}{x}\right)^{q-p}$ olan bir sonsuz büyüktür.

• *Sonsuz büyükler üzerine hesap kuralları.*

1. *Toplam.* a) Birlikte verilmiş sonlu sayıdaki bir toplamda, terimlerden biri öbürlerinin hepsinden büyük basamaklı ise, bu terim toplama eşdeğerdir.
b) Aynı p basamağından, S' toplamlı asal parçalar kabul eden, birlikte verilmiş sonlu sayıda sonsuz büyüklerden oluşan bir S toplamı verildiğine göre, $S' \neq 0$ ise S, p basamaklıdır ve S' ü asal parça olarak kabul eder, $S' = 0$ ise S, p den küçük basamaklı bir sonsuz büyüktür ya da sonlu kalır.

2. *Çarpım.* Birlikte verilmiş sonlu sayıdaki sonsuz büyüğün asal parçaları aynı ise, bunların çarpımının asal parçası, asal parçalarının çarpımıdır.

3. *Bölüm.* Asal parçaları Ax^p ve Bx^q olan iki y ve z sonsuz büyüğü göz önüne alınırsa, $p > q$ ise $\frac{y}{z}$, asal parçası $\frac{A}{B}x^{p-q}$ olan bir sonsuz büyüktür; $p = q$ ise $\frac{y}{z}$, $\frac{A}{B}$ ye yaklaşır; $p < q$ ise $\frac{y}{z}$, $\frac{1}{x}$ asal sonsuz küçük alınırsa, asal parçası $\frac{A}{B}\left(\frac{1}{x}\right)^{q-p}$ olan bir sonsuz küçüktür.

SONSUZLAŞMAK gçz. f. Sonsuz bir duruma gelmek.

SONSUZLUK a. **1.** Sonsuz olan bir şeyin özelliği: *Evrenin sonsuzluğu. (Bk. ansikl.* böl.) **—2.** Ölçülemeyecek kadar büyük, yoğun, çok olan bir şeyin özelliği: *Gökyüzünün sonsuzluğu.* **—3.** Sonu ve sınırı olmayan şey; ebediyet.
—ANSİKL. Fels. Hegel'de, "en önemli nokta, gerçek sonsuzluk *(Unendlichkeit)* kavramını, sahte sonsuzluktan, aklın koyduğu sonsuzu, anlığın koyduğu sonsuzdan ayırmaktır" (*Wissenschaft der Logik* [Mantık bilimi], "Varlık" 1, 2). "Sahte sonsuz" sonlunun karşısına dikilen ve ona karşıt olan soyut sonsuzdur; böyle olmakla o, belirlenimlerin sadece çizgisel bir zincirlenişinin ilkesinden, "sonsuz ilerleme"den başka şey değildir. Oysa sonluluğun da sahte sonsuzluğun da aşıldığı "hakiki sonsuzluk" [...], kendine dönüştedir ve kendine yönelen olumsuzlamadır; yeniden kurulmuş kendiyle eşitliktir" *(ay. ypt.)*. Demek ki gerçek sonsuzluk, yansıyarak belirlenmiş somut tümelliktir.

SONTAG (Henriette Gertrude WALPURGIS SONNTAG, **Henriette** — denir), alman kadın şarkıcı (Koblenz 1806 - Mexico 1854). 15 yaşında sahneye çıktı, Weber' in *Euryanthe*'sini, daha sonra da, 1824'te Beethoven'in *9. senfoni*'sini seslendirdi. İtalyan repertuvarından seçtiği yapıtlarla Londra ve Paris'te büyük başarı sağlayan ve Malibran ile rekabet eden Sontag, 1828'de kont Rossi ile evlendi ve 20 yıl boyunca sahnelerden uzak kaldı.

SONTAG (Susan), amerikalı kadın yazar (New York 1933). Fransız avangard hareketinden ve özellikle de kültürel simge romanından etkilenen romanları (*The Benefactor,* 1963; *The Death Kit,* 1967; *Ben vesaire* [I, etcetera, 1982]) ve denemeleriyle (*Bir metafor olarak hastalık* [Illness as Metaphor, 1978]) ülkesinin edebiyatına yeni bir soluk getirmeye çalıştı. Yayımlanan son yapıtları: *AIDS and Its Metaphors* (1989), *The Way We Live Now* (1991).

SONTAKI a. Dilbil. Belirlediği öğeden sonra gelen, değişmez dilbilgisel biçimbirim. (Birçok dilde türkçe, japonca, hindi dili vb. ilgeç işlevi gören sontakılar vardır.)

SONTAVLAMA a. Kaynakç. Kaynak işleminden sonra parçaların ısıtılması. (Bu, direnç kaynağı dışında, kaynaktan hemen sonra uygulanması zorunlu olmayan de-

değişken yapılı bir ısıl işlemdir. Sontavlama bir öntavlamanın uzantısı da olabilir; bu durumda kaynaktan sonra parçaları sabit bir sıcaklıkta tutmaya yarar.)

SONTEŞRİN a. (türkç. *son* ve ar. *teşrin*'den). *Esk.* Kasım ayı, teşrinisani.

SONTHONAX (Léger Félicité), fransız siyaset adamı (Oyonnax 1763 - Fontainebleau 1813). Zenci davasını benimseyen bir avukattı. Devlet komiseri olarak Saint -Domingue'e gönderildi ve köleleri azat etti (1793). Konvansiyon tarafından açığa alındı, Directoire'ın emriyle tekrar adaya gönderildi (1796) ve orada Toussaint -Louverture'e boyun eğmek zorunda kaldı.

SONTİTREŞİM a. Jeofiz. Büyük bir yer sarsıntısını izleyen deprem ya da depremler dizisi (kimi zaman yüzlerce). [Sontitreşimlerin genliği, ana sarsıntının genliğinden azdır ve dışmerkezleri ilk sarsıntıda rol alan faylar ağının yakınında oluşur; ilk sarsıntıdan zarar gören yapıların yıkılmasına yol açan bu sontitreşimlerin sıklığı zamanla azalır.]

SONTÜR a. Aristoteles'te daha altında farklılaşmamış bireylerden başka bir şeyin bulunmadığı tür. Örneğin insanlar, hayvan cinsinin son türüdür. Çünkü, insan türü öteki türlere bölünemez; yani insan türü, türlere değil, ama bireylere bölünebilir.

SONUÇ a. **1.** Bir eylem, bir olay sona erdiğinde ortaya çıkan kalıcı etki; netice: *Bu hatanızın sonucunu siz de gördünüz.* **—2.** Belli bir amaçla hareket edildiğinde ulaşılan, elde edilen şey; netice: *Bu yöntemle mutlaka istediğimiz sonuca ulaşacaksınız.* **—3.** Bir şeyden zorunlu olarak çıkan, onu mantıksal olarak gerektiren şey; netice: *Bu derece sorumsuz davranmanız acıklı sonuçlar doğurabilir. Davranışlarınızın sonuçlarını önceden düşünmeliydiniz. Bugünkü bunalım, izlenen politikaların bir sonucudur.* **—4.** Bir gelişimden, bir irdelemeden çıkarılan karar ya da düşünce; bir akıl yürütme, bir kanıtlama sonunda ulaşılan yargı: *Raporu inceleyip, sonucu da bana bildirin. Toplantıda şu sonuca varıldı: tartışmalardan kaçınılacak. Düşünürseniz, siz de benimle aynı sonuca varacaksınız.* **—5.** Bir yarışmada, bir karşılaşmada, yarışmacılardan, ekiplerden her birinin elde ettiği puan, sayı vb.; netice: *Bu sonuç, ekibimiz için bir hezimettir. Bir maçın sonucunu tahmin etmek.* **—6.** Herhangi bir etkene bağlı olarak ortaya çıkan olgu: *Aynı nedenler aynı sonuçları doğurur. Rastlantısal bir sonuç. Gecekondulaşma çarpık kentleşmenin sonucudur.* (Bk. *ansikl.* böl. Siber.) **—7.** Bir problemin, bir matematik işleminin vb. çözümünün rakamla gösterilen verisi; netice: *Bölme işleminin sonucu kaç? Değişik çözüm yollarından giderek aynı sonuca ulaşmak.* **—8.** Bir anlatının üçüncü ve son bölümü: *Giriş-gelişme-sonuç. Kitabın sonuç bölümü.* **—9.** *(Bir şeyden) sonuç almak,* bir girişimden, bir uygulamadan belli (genellikle olumlu) bir sonuç elde etmek, istenilen amaca ulaşmak: *Görüşmelerden bir sonuç alamadık.* || *Sonuç olarak,* kısaca, özetle: *Yağmur hâlâ yağıyor, sonuç olarak bugünü evde geçiriyoruz.* || *Sonuç vermek,* bir girişim, bir uygulama sözkonusuysa, belli bir sonucu (genellikle olumlu) ortaya koymak, göstermek: *Çabalarımız hiçbir sonuç vermedi. İlacın ilk uygulamaları olumlu bir sonuç verdi.* || *Sonuçta,* son değerlendirmede: *Sonuçta, çok başarısız bir yapıt.*
—Dilbil. *Sonuç tümcesi,* bir koşul tümcesinden sonra gelen ve bir sonuç belirten tümce. (Örn. *Israr edersem* [koşul] *Ali gelecek* [sonuç tümcesi].)
—Mant. Başka önermelerden, öncüllerden çıkarılan önerme. || Her A_i'nin ele alınan tümdengelimin bir varsayımı olduğu ya da çıkarsama kurallarıyla bir A_h, $h < i$, formülünden çıktığı iyi oluşturulmuş bir A_1, ..., A_n formüller listesinin son formülü. || *Sonuç alıcı,* mantıkta, herhangi bir sorunun çözümüne uygulandığında, belli sayıda adım sonunda çözüme ulaşmamıza olanak veren yöntemler için kullanılır. (Örneğin, önermeler mantığında doğruluk-çizelgesi ile ağaç yöntemi bu tür yöntemlerdir.)
—Uluslarar. huk. *Sonuç belgesi,* bazı uluslararası kongrelerin ya da konferansların sonunda kabul edilen uluslararası antlaşmaya verilen ad. (Eşanl. NİHAİ SENET.)

◆ **sonuçlar** çoğl. a. **1.** Bir sınavda, bir yarışmada başaranların ya da başarısızların listesi ya da kazananların listesi: *Sınav sonuçları asıldı. Sonuçlar henüz belli olmadı.* **—2.** Bir yarışmada, bir seçimde, bir ankette alınan puanların, oyların yanıtların hesabı: *Anket sonuçları iktidar partisini endişelendiriyor. Bir seçimin ilk sonuçları. Birazdan sonuçlar alınmaya başlanacak.*
—ANSİKL. Siber. Her sonucun bir nedeni olması gerektiğini söyleyen nedensellik kavramını genellikle tartışmasız doğru olarak kabul ederiz. Gerçekte doğa bize yalnızca etkileşimleri gösterir; doğa nedensellik ilkesine yabancıdır. Nedenler ve sonuçlar yalnızca doğal olayların sibernetik modellerinde sözkonusu edilir, yani insan zihninin ürünüdür. Neden sonuç ilişkileri otomatik denetimli sistemlerde özel bir anlam ve önem kazanır. Bu sistemler neden ile sonuç arasında tekyanlı, ters yönde işlemeyen bir ilişki kurmaya olanak verir; neden, sonucu dışarıdan aldığı enerjiyi kullanarak ortaya çıkarır ve sonucun neden üzerine kayda değer herhangi bir tepkide bulunması önlenir. Sibernetik, biyolojik ve teknik sistem modellerindeki sonuçlar bilimi olarak görülebilir. Sibernetik bilimsel bilgiye sıkı sıkıya bağlıdır, çünkü biz doğal olayları, ancak bunların duyularımız ve gözlem araçlarımız üzerinde oluşturduğu sonuçlarla tanıyabiliriz.

SONUÇLANDIRMA a. Sonuçlandırmak eylemi.

SONUÇLANDIRMAK → SONUÇLANMAK.

SONUÇLANMA a. Sonuçlanmak eylemi.

SONUÇLANMAK gçz. f. **1.** Bitmek, sona ermek, bir sonuca ulaşmak: *Mahkeme nihayet sonuçlandı. Bu iş ne zaman sonuçlanacak.* **—2.** *Bir şeyle sonuçlanmak,* bir eylem, bir iş vb. sözkonusuysa, belli bir biçimde sona ermek, bitmek, şu ya da bu sonuca varmak; neticelenmek: *Barış girişimleri başarısızlıkla sonuçlandı. Görüşmeler anlaşmayla sonuçlandı.*

◆ **sonuçlandırmak** ettirg. f. **1.** Bitirmek, sona erdirmek, bir sonuca ulaştırmak: *Bu konuyu ne zaman sonuçlandıracaksınız?* **—2.** *Bir şeyi (bir şeyle) sonuçlandırmak,* bir işin, bir eylemin vb. belli bir sonuca ulaşmasını, belli bir sonuca, genellikle istenilen bir sonuca bağlanmasını sağlamak; neticelendirmek: *Görüşmeleri büyük bir başarıyla sonuçlandırmak. Takımımız iki akını da golle sonuçlandırdı.*

SONUÇSAL sıf. Dilbil. Geçmiş bir eylemden kaynaklanan şimdiki bir durumu içeren, özellikle fiiller, sözlüksel biçimbirimler için kullanılır (örn. *bilmek, öğrenmek*'e göre sonuçsal bir anlam taşır).

SONUÇSUZ sıf. Herhangi bir sonuç vermeyen, bir sonuca ulaşmayan şey için kullanılır; neticesiz: *Sonuçsuz bir çaba. Sonuçsuz bir girişim.*

SONUŞMAZ a. Geom. **1.** Bir eğrinin sonsuzda bir noktasındaki teğeti. (Eşanl. ASİMTOT.) **—2.** *Sonuşmaz çizgisi,* bir yüzeyin, her noktasında normal eğriliği sıfır olan çizgisi. || *Sonuşmaz doğrultusu,* O, noktasal uzayın başlangıcı ve M= $f(t)$ olmak üzere, (OM) doğrusunun $t \to t_0$ için "limit"i olarak elde edilen bir D doğrusunun doğrultusu; burada t_0, f ile görüntüsü bir sonsuz kol* kabul eden aralığın üst sınırıdır. || *Sonuşmaz koni,* DOĞRULTMAN* KONİ'nin eşanlamlısı. || *Bir $\mathcal{B}$ sonsuz koluna sonuşmaz doğru* ya da *sonuşmaz,* bir D doğrusu, öyle ki, sonsuzdaki kolun bir M= $f(t)$ noktasının D den uzaklığı, $t \to t_0$ a gittiğinde 0 a yaklaşır (t_0, f ile görüntüsü $\mathcal{B}$ yi içeren aralığın sınırı); kutupsal koordinatlarda t_0 sonludur.) || *Bir D doğrusuna sonuşmaz kol,* D yi sonuşmaz doğru kabul eden sonsuzdaki kol. || *Sonsuzdaki bir $\mathcal{B}$ koluna sonuşmaz çember,* merkezi O (kutup) ve yarıçapı $a > 0$ olan çember, öyle ki $M \in \mathcal{B}$ ve $\overrightarrow{OM} = f(\theta) \cdot \vec{u}$ ise $\theta \to \infty$ gittiğinde $d(O, M) \to a$ olur. ["$\mathcal{B}$, $\mathcal{C}(O, a)$ ya sonsuz yaklaşır"; böylece, denklemi

$$\rho = \frac{\theta}{\theta - 1}$$

olan eğrinin sonuşmazı (C(O, 1) dir.] || *Sonsuzdaki bir $\mathcal{B}$ koluna sonuşmaz nokta,* bir O kutbu, öyle ki $M \in \mathcal{B}$ ve $\overrightarrow{OM} = f(\theta) \cdot \vec{u}$ ise $\theta \to \infty$ a gittiğinde $d(O, M) \to 0$ olur. ("$\mathcal{B}$, O nun çevresine sonsuz biçimde sarılır"; böylece O, logaritmik sarmalı için bir sonuşmaz noktadır.) [→ *sonsuz* KOL.]
—Mat. çözlm. *Sonuşmaz gösterimi,* x_0 dolayında (x_0, $-\infty$ ya da $+\infty$ olabilir) bir F fonksiyonu yerine $\lim_{x \to x_0} [F(x) - F^*(x)] = 0$ ya da

$$\lim_{x \to x_0} F(x) / F^*(x) = 1$$

olmak üzere (genellikle daha yalın) bir F^* fonksiyonu koymaktan oluşan işlem. (f_1, f_2, ..., f_n fonksiyonlarının

$$F_n = f_1 + f_2 + \ldots + f_n$$

toplamı, x_0 dolayında F nin bir sonuşmaz gösterimi olmak üzere

$$F = f_1 + f_2 + \ldots + f_n + \ldots$$

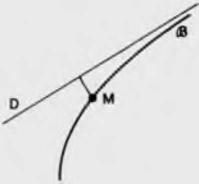
ise, x_0 dolayında *sonuşmaz açılımı* vardır denir. [İlke olarak n büyük oldukça kesinlik artar].
Örnek:

$$x_0 = 0,\ F(x) = \cos x/x;$$
$$F^*(x) = 1/x - x/2 + x^3/24$$

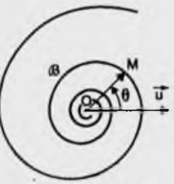
$F(x)$ in $x_0 = 0$ dolayında bir sonuşmaz gösterimidir; gerçekte sonuşmaz gösterimi olarak

$$\cos x/x = 1/x - x/2 + x^3/24 + \ldots + (-1)^n x^{2n-1}/(2n!) + \ldots$$

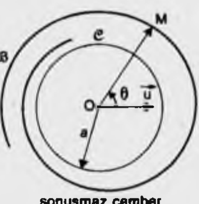
elde edilir.)

D sonuşmaz doğru ve $\mathcal{B}$ sonuşmaz kol

sonuşmaz nokta

sonuşmaz çember

sonuşmazlar

SONÜRÜN a. Pedol. **1.** Ilıman bölgelerde anakayaçlarda bulunan mikalı minerallerin basit bir biçimde ince parçacıklar halinde bölünerek kil vermesiyle ortaya çıkan sonuç. **—2.** Şiddetli bozulmanın görüldüğü tropikal bölgelerde kayaçlardaki asal minerallerin (kuvars dışında) türüyle parçalanarak çözünür elementler haline gelmesi, kaolin ve gibbsit gibi yenioluşum mineralleri, killer ve oksitler vermesiyle ortaya çıkan sonuç.

Sony Corporation, 1946'da kurulan, fakat bugünkü adını 1958'de alan japon firması. Televizyon, video, elektroakustik ve büro gereçleri alanlarında üretim yapar.

SOONWALD, Almanya'nın batı kesiminde, Hunsrück'ün (Rheinland-Pfalz) doğu ucunda ormanlık alan.

SOP a. Topbil. Totemleri aynı, birbirleriyle evlenmeleri yasak olan, aralarında mal ortaklığı bulunan kişilerden oluşmuş, aileden büyük topluluk; klan.

SOPA a. **1.** Kalın değnek. **—2.** *Say. sıf. + sopa,* belirtilen sayıda sopa vuruşu: *Bu suçun cezası yirmi beş sopaydı.* **—3.** Dayak: *Çocukken yediği sopanın haddi hesabı yok.* **—4.** *Esk.* Kumaşta, kağıtta vb. yol, çubuklu desenler. **—5.** *(Birine) sopa atmak, sopa çekmek,* bir kimseyi sopa ile dövmek; dayak atmak. || *Sopa yemek,* sopayla dövülmek; dayak yemek.
—Bes. san. *Demir sopa,* pastırmacılıkta denkleme* işlemi sırasında kullanılan makarayı döndürmeye yarayan sopa biçimli demir alet. (İki tanedir. Boyu yaklaşık 1 m, çapı 3-4 cm kadardır.)
—Oy. İSTEKA'nın eşanlamlısı.

—Spor. Beyzbol ve krikette, topu geri göndermeye yarayan geniş tahta çubuk. || Bazı oyun ya da spor karşılaşmalarında (hokey) topu ya da puck'u itmeye yarayan, genellikle ucu kıvrık sopa. || *Madeni başlı golf sopası*, orta ya da kısa mesafe vuruşlarında kullanılan golf sopası. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tekst. DÖVME* SIRIĞI'nın eşanlamlısı.

—ANSİKL. Spor. Madeni başlı sopalar 1'den 9'a kadar numaralanmıştır: 1 numaralı sopayla top gergin bir yörünge çizerek uzak bir mesafeye atılabilir. Bir sopadan diğerine geçilmesiyle topun atılabileceği mesafe kısalır; 9 numaralı sopayla yapılan atışlar yüksek yörüngelidir ve kısa yaklaşmalar için yapılır; bu sopayla yapılan atışlardan sonra top yuvarlanarak kısa bir yol *(pitch)* daha alır. Topu bunker'dan çıkartmada kullanılan sandwedge ve green'de kullanılan putter de madeni başlı sopalardır.

SOPALAMAK g. f. Sopayla vurmak; dövmek.

SOPALI a. **1.** Elinde sopası olan kimse için kullanılır. **—2.** *Esk.* Çubuk desenli, yollu kumaş için kullanılır. **—3.** *Eli sopalı* → EL.

SOPATROS Apameialı, İ.S. IV. yy.'da yaşamış yunanlı filozof. İamblikhos'un öğrencisiydi ve çağının en bilgili insanı sayılıyordu. 330'da, İstanbul'un kuruluş ve kutsanma törenlerine başkanlık etti. Yoksul insanların, onun yüzünden olduğuna inandıkları bir kıtlıktan sonra, 331'de öldürüldü. Mitoloji, felsefe gibi konulardaki çeşitli görüşleri bir araya getirdiği *Peri Pronoias* adlı bir incelemenin ve benzer nitelikteki *Peri ton Par'aksian Eupragundon kai Dispragundon*'un yazarıdır. Yapıtlarından günümüze ancak parçalar kalmıştır.

Sopena, 1896'da Ramón Sopena López (1869-1932) tarafından Barcelona'da kurulan ispanyol yayınevi. Sözlükler, ansiklopediler, edebiyat, sanat, tarih, coğrafya yapıtları ve gençler için kitaplar yayımlamaktadır.

SOPHENE. Tar. coğ. Doğu Anadolu'da, Fırat ile Dicle nehirleri arasında bölge; Elazığ, Harput çevresiyle Diyarbakır'ın K.'ini kapsıyordu. Arsamosata*, önemli kentlerindendi. Bölge, Romalılar'la Arsakiler arasında uzun çekişmelere sahne oldu.

SOPHİA (öl. 578), Bizans imparatoriçesi (573-578). Theodora'nın yeğeni ve İustinos II'nin eşi. Kocasının tahta çıkmasına yardımcı oldu ve İustinos II'nin deliliği devlet işleriyle ilgilenmesine engel olunca kocası yerine ülkeyi yönetti, daha sonra Tiberios II'yi tahta ortak etti (574).

SOPHOKLES, yunan trajedi şairi (Kolonos, Atina yakınında, İ.Ö. 496 ya da 494 - Atina İ.Ö. 406). Bir silah yapımcısının oğluydu, iyi bir eğitim gördü. Dönemin en ünlü müzisyeni Lampros'tan ders aldı, aynı zamanda şairler tarafından eğitildi ve gymnasionlarda okudu. 468'e doğru tiyatroya başladı ve Aiskhylos'a karşı ilk ödülünü kazandı. Bu, elde ettiği parlak başarıların başlangıcı oldu: hiçbir zaman ikinci derecenin altına düşmeden yirmiden çok yarışma kazandı ve uzun yaşamının sonuna kadar sahneye bağlılığını sürdürdü. Karısı Nikostrate'den kendisi de bir trajedi şairi olan İophon adında bir oğlu ve Sikyonlu Theoris'ten, şairin daha çok sevdiği ve Genç Sophokles'in babası olan Ariston adlı gayrımeşru bir oğlu vardı. Perikles ve Herodotos'un arkadaşı, halim selim bir insan olan Sophokles halk hareketlerini küçümsemese de, iyi bir atinalı yurttaş gibi davranırdı. 443'te hellenotamiai, yani federal hazinenin bir yıl için seçilen on yöneticisinden biri oldu; 440'ta Perikles tarafından yönetilen Sisam seferi sırasında strategosluğa getirildi; ayrıca 415'te yine strategos olarak Siracusa'ya karşı Nikias'ın saflarında yer aldı. 411'de *probul*'larla birlikte Kolonos'ta bulundu ve böylece halkın on komiserinden biri oldu. Yüzü aşkın trajedisinden İ.S. II. yy.'da gramerciler tarafından seçilen yedisi ile uzun parçalar halindeki taşlamalı bir dramı *(İkhneutai*)* günümüze kadar ulaşmıştır: *Aias** (445'e doğr.), *Trakhis** (445'e doğr. ?), *Antigone** (442'ye doğr.), *Kral Oidipus** (Oidipus tyrannos, 425'e doğr.), *Elektra** (415'e doğr.), *Philoktetes** (409), *Oidipus* Kolonos'ta* (Oidipus epi Kolono, 401). Çok az sayıda yapıtı kaldığı ve bunların çoğunluğu belirsiz bir kronoloji izlediği için Sophokles'in oyun yazarlığında geçirdiği evrimi görmek olanaksızdır. Yalnızca boyalı dekoru icat ederek sahne dekorasyonunu daha canlı hale getirdiği bilinmektedir. Aynı şekilde korodakilerin sayısını on ikiden on beşe çıkararak koroya daha görkemli bir hava kazandırdı. Özellikle üçüncü bir aktör daha ekledi ve üçlü diyaloğu getirdi. Son olarak, Aiskhylos zamanında egemen olan bağımlı üçlemeyi reddederek, her oyunun bir bütün oluşturduğu özgür üçlemeyi geliştirdi.

Sophokles trajedisinin çıkış noktası, daha önce benzeri görülmedik bir bireyin (Aiskhylos'ta olduğu gibi bir ırkın değil), kötü kadere karşı verdiği savaşımdır; bu birey bir lanetin kurbanı olabilir (Oidipus'ta olduğu gibi), yetkisini aşmış olabilir (Antigone) ya da tanrının oyuncağı haline gelebilir (Aias). Ne suçlu ne de suçsuz olan bu sıra dışı kişi (hatalarından sorumlu değildir, ama onları yaşayan odur), zor durumlara düşerek acı çeker, ama yine de gelişen olaylar ne kadar korkunç olursa olsun, özgürlüğünü yitirmez. Sophokles'in kahramanı bir tutku adamıdır. Öykü boyunca değişmez bir karakter gösteren kahraman, yaşam karşısında esnek olamayan, kendi kendini aşmak için kendisinin yarattığı bir yüce göreve boyun eğen uzlaşmaz bir karakter ortaya koyar (Kreon, Antigone, Elektra, Philoktetes). İnsan sevgisi ona yabancıdır (Antigone'yi Haimon'a bağlayan bağlar önemli değildir, Oidipus'un Antigone'ye duyduğu evlat sevgisi ya da Elektra'nın Orestes'e beslediği kardeşçe sevgi trajedinin konusunu oluşturmaz).

Baş oyuncuların büyük ilgi topladığı ve yüce konuların işlendiği tiyatronun ortaya çıkışı buradan kaynaklanır. Kendi kişiliklerinin en uç noktalarına kadar giden kahramanlarla kendimizi özdeşleştirmekte güçlük çekişimiz de bundandır. Sophokles'in yapıtlarında, *Oidipus Kolonos'ta* dışında, mücadele eden insanın savaşımının güzelliğini ön plana çıkararak insanlık durumunun güçsüzlüğünü ortaya koyan varoluşçu bir kötümserlik sözkonusudur.

SOPHOKLES Genç, yunan trajedi şairi (İ.Ö. V.-IV. yy.). Sophokles'in torunuydu, 401'de onun *Oidipus Kolonos'ta* (Oidipus epi Kolono) adlı yapıtını sahneye koydurdu. İlki 396 yılında sahnelenen trajedileri hakkında hiçbir bilgi yoktur.

SOPHONİSBA, Numidia kraliçesi (Kartaca İ.Ö. 235 - öl. İ.Ö. 203). Hasdrubal'ın kızı; Masinissa'yla nişanlıydı, daha sonra Syphax ile evlendi ve onu Roma'ya karşı savaşmaya teşvik etti. Cirta ele geçirilince Romalılar'a ve Masinissa'ya tutsak oldu; onu hâlâ seven Masinissa'yla evlendi. Syphax'ın krala Sophonisba'nın savaş ganimeti olduğunu bildirmesi ve Scipio'nun onu kendisine teslim etmesini istemesi üzerine Masinissa karısına içi zehir dolu bir kupa gönderdi.

SOPHRON, yunanlı komedi yazarı (Siracusa İ.Ö. V. yy.'ın ikinci yarısı). Mimlerinden yüz kadar parça kalmıştır. Ününü borçlu olduğu bu küçük sainete'ler iskenderiyecilik döneminde Theokritos ve Herondas tarafından yeniden yüceltildi. Sophron'un pandomimleri sessiz tiyatro repertuvarının ilk örneklerinden sayılabilir.

SOPHRONİSTES a. (yun. *sophronistes; sophron*, bilge'den). Esk. Yun. İ.Ö. IV. yy. ortalarından başlayarak, kırk yaşını geçmiş yurttaşlar arasından seçilen (her kabileden bir kişi) ve Atina'da kosmetes'in yanında ephebosların eğitim çalışmalarını yöneten on denetçiden her biri. (İ.Ö. III. yy.'da kaldırılan bu görev, Hadrianus döneminde yeniden ortaya çıktı.)

SOPHRONİTİS a. (yun. *sophronisis*, akıl ve hikmet dersi'nden). Brezilya kökenli, epifit orkide. (Yalancı soğanları saçak köklüdür; sert ya da etli bir ya da iki yaprağı vardır; parlak kırmızı renkli çiçekleri küçük salkımlar halinde topludur.)

SOPLU → SOYLU* SOPLU.

SOPOT, Polonya'nın başlıca sayfiye merkezi, Gdańsk körfezinin batı kıyısında, denizle buzultaşlı platonun ormanlık kenarı arasında; 52 000 nüf. Gdańsk ile Gdynia'nın tam ortasında bulunan Sopot, "üçlü kent"in (Trójmiasto) konut semtleri bölümüdür ve Gdańsk bitişikkentini oluşturur. Etkin turizm merkezi: denize girmek, yat limanını, kültür etkinlikleri ve yazın sanat etkinlikleri için gelenler. Sopot dalgakıranı Avrupa'nın en uzun (512 m) dalgakıranlarından biridir.

SOPRANO a. (ital. *sopra*, yukarı'dan). **1.** Çocuk ve kadında en tiz ses kategorisi. (Normal genişliği 2 oktavdır. Güçlü ve dolgun bir ses olan *dramatik soprano* ve daha ince ve esnek olan *hafif soprano* [koloratur* soprano] diye ikiye ayrılır.) **—2.** Bir çalgı ailesinde, en tiz sesi verebilen çalgı. **—3.** Çoksesli bir bestede partilerin en tizi. **—4.** Soprano sesi olan kimse.

SOPRON, Macaristan'da (Győr-Sopron yönetim bölgesi) kent, Avusturya sınırı yakınında, Fertő (Neusiedl) gölünün B.'sında; 55 000 nüf. Tekstil ve besin sanayileri. İklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi. (Alm. *Ödenburg*.)

—Tar. Roma döneminde *Scarbantia* adıyla bilinen kent, Ortaçağ'da gelişti. 1277'de, burg ve çevresine kral Władysław I Łokietek kent statüsünü verdi. Sopron Macaristan'da Türkler'in egemenliği dışında kalan tek kent oldu. 1921'de halkoylaması sırasında halk Avusturya'ya bağlanmayı reddetti ve Macaristan'a katıldı.

—Güz. sant. Kentte XIII. yy.'ın sonundan itibaren gotik üslupta kiliseler yapılmaya başladı: Szent Michael kilisesi (XVII. ve XIX. yy.'larda elden geçirildi), benedikten kilisesi (yan taraftaki rahibeler manastırında, XV. yy.'dan kalma dikkat çekici bir toplantı salonu), Szent George katedrali (XVII. yy.'dan kalma barok cephe) vb. Gotik ve rönesans üslubunda evler. XVII.-XVIII. yy.'dan kalma barok yapılar. Kentte, bir Güzel sanatlar müzesi ve "Franz Lizst"in adını taşıyan bir Tarih müzesi vardır.

SOPSOĞUK sıf. (*soğuk*'tan pekiştirilerek). Bir şeyin, bir yerin aşırı ölçüde soğuk olduğunu belirtmek için kullanılır, çok soğuk: *Hava sopsoğuktu.*

SOR (Fernando) → SORS (Fernando).

SORA, İtalya'da kent, Lazio'da (Frosinone ili), Liri kıyısında; 26 000 nüf. Eski Vosci sitesi. Cîteaux üslubunda yeniden yapılmış katedral. Selüloz, kâğıt karton sanayisi.

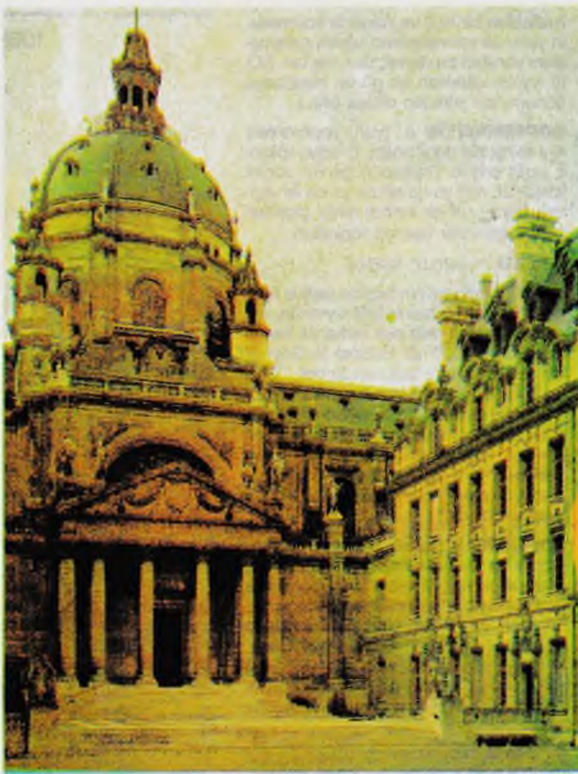
SORAB DİLİ a. Lehçe öbeğinden slav dili; Spree'nin yukarı vadisinde, yaklaşık 100 000 kişi tarafından konuşulur. (Eşanl. WENDE.)

Sorab edebiyatı, XVII. yy.'a kadar, sorab edebiyatı yalnızca ayin düzenine ilişkin sözlü bir geleneği sürdürmüştür. Yeni Ahit, 1548'de çevrildi; ilk sorab kitabı 1574'te basılan bir kateşizmdir. Piyetizm edebi etkinliğin canlanmasına olanak verince ilk sorab dergisi yayımlandı: *Serbski Powědar a Kurěr* (1809-1812). Romantizm, ulusal duyguyu yüceltmeye olanak verdi. Bu akımın en başarılı temsilcilerinden olan şair Handrij Zejler'in (1804-1872) yayımladığı çevrim, K. A. Kocor (1822-1904) tarafından bestelendi. 1870'ten sonra, kimliğini bulma savaşımı veren bu

Scala

Sophokles
antik heykel
Vatikan müzesi

J. Benazet-Pix

Paris'te, Sorbonne'un avlusundan ve 1635-1653 arasında yapılan capelladan bir görünüş

topluluk içinde, büyük yankı uyandıran *le Fiancé* (fr. çev.) [1876-77] adlı destanın yazarı J. Bart-Cisinski*'nin (1856-1909) lideri olduğu ve *Lipa Serbska* dergisini yayımlayan *Genç Sorablar* hareketi oluştu. XX. yy. başında, birçok yazarın ortaya çıktığı görülür: J. Winger (1872-1918), J. Lorenc-Zalêski (1874-1939), Josef Nowak (1895-1976). 1912'de, kültür etkinliklerini bir araya toplayan ve baskıya karşı direnişi örgütleyen büyük bir kuruluş, *Domowina* ortaya çıktı. Bogumil Šwjela (1873-1948), Jan Hajes (1873-1960) ve Jurij Slodenk bu hareketin en önemli temsilcileridir. Sorablar, nasyonal sosyalizmden çok zarar gördüler. *Domowina* 1937'de kapatıldı ve Doğu Slavlar'ın arasına karıştırılan Sorablar toplu sürgünlere gönderildiler. 24 nisan 1945'ten itibaren, *Domowina* yeniden oluşturuldu ve 23 mart 1948 yasası, Sorab topluluğuna, Alman Demokratik Cumhuriyeti sınırları içinde, kültürel özerklik tanıdı (ikidillilik, okullarda sorab dilinin öğretilmesi). Artık yeni sesler kendilerini duyurabilirdi. Jurij Brězan (doğm. 1916), Jurij Koch (doğm. 1936) vb. *Domowina* sözlükler ve edebi metinler basan bir yayınevi kurdu.

SORABLAR, Almanlar'ın Wende adını verdikleri Lausitz Slavları. Almanya'nın doğusundaki geniş bir bölgede yaşayan polab yani Elbe Slavları'nın soyundan gelirler. Günümüzde Spree'nin yukarı çığırında yaşayan Sorablar'ın nüfusu 160 000 dolayındadır. (→ LAUSİTZ.)

SORANUS. Rom. mit. Roma yakınlarında, Soratte tepesinde tapınılan kurt-tanrı. Dis pater ve Apollon'la özdeşleştirildi.

orman soreksi ***(Sorex araneus)***

ikirenkli soreks ***(Crocidura leucodon)*** **ve yavruları**

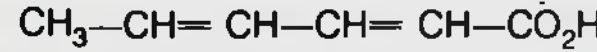
SORATHİ a. Gucaratinin lehçesi; yaklaşık 1 milyon kişi tarafından konuşulur.

SORATTE dağı, İtalya'da küçük dağ kütlesi, Lazio'da, Tevere'nin sağ kıyısında; 691 m.

SORBARYA a. (lat. *sorbaria; sorbum,* üvez'den). Gölgelik suların kıyısında biten, çabuk sürgün veren ve çiçekçilerce çok beğenilen tüysü yapraklı ve şipir denen çayır üvez çiçeklerini andıran beyaz salkım çiçekli, Asya kökenli ağaççık. (Gülgiller familyası.)

SORBAT a. (fr. *sorbate*). Org. kim. Sorbik asidin tuzu ya da esteri.

SORBİK sıf. (fr. *sorbique*). Org. kim. *Sorbik asit,* formülü

$$CH_3—CH= CH—CH= CH—CO_2H$$

olan heksadien-2,4 oik asidin yaygın adı; izomeri olan parasorbik asit üvez ağacının yemişinde bulunur, asit ya da bazların etkisi altında sorbik aside dönüşür. (Fungistatik* ilaç ve verniklerde katkı maddesi olarak kullanılır.)

SORBİT a. (fr. *sorbite;* H. C. *Sorby*'nin adından). Metalürj. Martensit fazının 350-500 °C arasında, iç içe girmiş ferrit ve sementit karışımı halinde bozunmasıyla oluşan menevişli çelik yapısı.

SORBİT ya da **SORBİTOL** a. (fr. *sorbite* ya da *sorbitol*). Org. kim. Formülü

$$CH_2OH—(CHOH)_4—CH_2OH$$

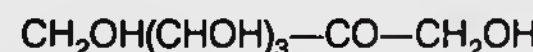
olan polialkol; ışığın polarma düzlemini sola döndüren izomerine yani D-sorbitole, üvez ağacı yemişinde rastlanır, D-glukozdan aldehit grubu (CHO) indirgenerek elde edilir. (Eşanl. GLUSİT ya da GLUSİTOL.)

—ANSİKL. Eczc. Önceleri üvez (*Sorbus aucuparia*) meyvesinden elde edilen sorbitol beyaz, kristalize bir toz görünümündedir. Sanayide glukozdan elde edilir. Tedavide idrar söktürücü, laksatif ve dışkılamayı düzenleyici olarak kullanılır. Eczacılıkta fitil ve ovüllerde katkı maddesi olarak, şuruplarda ise şeker yerine kullanılır.

SORBON (Robert DE), fransız tanrıbilimci (Sorbon, Rethel yakınında, 1201-Paris 1274). Cambrai piskoposluk meclisi üyesi, tanrıbilim öğretmeni ve Louis IX'un bilginlerindendi; kralın üzerindeki etkisinden faydalanarak kendi adını taşıyan Sorbonne* koleji'ni kurmayı başardı (1253-1257) ve bu kolejin ilk müdürü oldu. Notre-Dame de Paris piskoposluk meclisi üyesi (1258) ve ünlü bir vaizdi; Aragón'a karşı bir haçlı seferi açılmasını önerdi, ancak hiçbir zaman Üniversite'nin Şansölyeliğine getirilmedi (1263). Birçok bilimsel yapıtı vardır.

Sorbonne *(la),* Paris akademisi'nin yönetim merkezini ve birçok üniversitenin çeşitli bölümlerini barındıran yükseköğrenim kurumu. Adını, kurucusu (1257) Robert de Sorbon'dan alır. Başlangıçta, öğretmenler ve yoksul öğrenciler için yatılı bir okul olan Sorbonne, kısa zamanda, dinbilim öğreniminde sivrildi ve 1554'te, o zamanlar "Sorbonne" adıyla anılan dilbilim fakültesinin genel tartışmaları burada yapılmaya başladı. Aynı zamanda, ortodoksluğa aykırı yapıtları sansür etmek amacıyla, kilise mahkemesi de burada kuruldu. 1625'te Richelieu, Lemercier'yi üniversite yapılarını yapmakla görevlendirdi. Bunlardan yalnız capella günümüze kalmıştır ve Sorbonne'un capella dışında kalan yapıları, 1885-1901 arasında, Nénot'nun planlarına göre yeniden yapılmıştır (büyük amfide Puvis de Chavannes'ın *Kutsal orman* adlı yapıtı).

SORBOZ a. (fr. *sorbose*). Org. kim. Formülü

$$CH_2OH(CHOH)_3—CO—CH_2OH$$

olan, L-glukoza benzeyen ve sorbitolün *Asetobakter (acetobacter) suboxydans*' la mayalanması sonunda elde edilen ketoheksoz. (Sanayide C vitamini bireşiminde kullanılır.)

SORBY (Henry Clifton), ingiliz yerbilimci ve metalografi uzmanı (Woodbourne 1826-Sheffield 1908). Mikroskopun, metalürji ve petrografiye uygulanmasına öncülük yaptı, metallerin mikrokristal yapısını belirledi.

SORDELLO Mantovalı, italyan troubadour (Goito, Mantova yakınında, 1200'e doğr.-1269'dan sonr.). Provence'ta yaşadı ve Raimond Bérenger IV tarafından korundu.

SORDİ (Alberto), italyan oyuncu ve film yönetmeni (Roma 1920). Ekranda ilk kez *Tarakanówa* (F. Ozep ve M. Soldati'nin, 1938) adlı filmde göründü, fakat bu uğraşını sürdürmedi; radyoda sunucu olarak çalıştı, skeçleri ve güldürüleri ona parlak bir başarı kazandırdı. Sinemaya yeniden döndüğünde İtalyanlar'a özgü güldürü anlayışını en iyi temsil eden oyuncular arasında yer aldı: *Lo scisso bianco* (F. Fellini, 1952), *I Vitelloni* (F. Fellini, 1953), *Il seduttore* (F. Rossi, 1954), *Un eroe dei nostri tempi* (M. Monicelli, 1955), *I magliari* (F. Rossi, 1959), *La grande guerra* (M. Monicelli, 1959), *Vatana dönüş* (Tutti a casa) [L. Comencini, 1960], *Mafioso* (A. Lattuada, 1962), *Lo scopone scientifico* (L. Comencini, 1972), *Il Marchese del Grillo* (M. Monicelli, 1981), *Beltoldo Beltoldino e Cacasenna* (M. Monicelli, 1984). Ayrıca sert eleştiriler içeren birçok güldürü filmleri yaptı (*Io So Che Tu Sai Che Io So*) 1982; *Tutti Dentro,* 1984; *Un Tassinaro a New York,* 1987; vd.).

SORDURMAK → SORMAK.

SOREDYUM a. (lat. *soredium*'dan; yun. *soros,* yığın, tümsek). Liken talından ayrılan ve bir çelik gibi likeni çoğaltan küçük yuvarak kütle. (Soredyum her iki bileşenin de [suyosunu ve mantar] hücrelerini içerir.)

SOREKS a. Avustralya ve kutup bölgeleri dışında, bütün dünyaya yayılmış, böcekçil, ilkel, memeli hayvan. (Soreksgiller familyası.)

—ANSİKL. Hepsi küçük boylu 200 kadar soreks türü bilinmektedir; bunlar, üzerinde sert duyu kılları bulunan sivri burunlu, keskin dişli hayvanlardır; ısırmaları zehirli sayılırsa da bu sanı büyük olasılıkla doğru değildir. Soreksler yalnız yaşar, çoğu zaman besinlerini gündüzleri arar ve her gün kendi ağırlığı kadar böcek, kurt, kuş yumurtası, küçük kemirgen hayvan yer. Yarasalar gibi, ultrason dalgaları yayarak yankıyla yönünü bulur. Ömrü 2 yılı geçmez. Ilıman bölgelerde yaşayan başlıca türlerinden birkaçı: orman soreksi *(Sorex araneus);* cüce soreks *(S. minutus);* ev soreksi *(Crocidura russula)*; kesicidişleri öteki sorekslerinki gibi kırmızı değil beyaz olan etrüsk soreksi (*Suncus etruscus;* bugünkü memeli hayvanların en küçüğü: 2 g). Soreksler çok böcek yedikleri için tarıma yararlı hayvanlardır.

SOREKSGİLLER a. Küçük bedenli, böcekçil memeliler familyası. (Soreksgiller familyası 300'ü aşkın tür kapsar; bunlar memelilerin en küçük temsilcileridir: minik soreks ya da ak kuyruklu soreks'in [*Pachyura etrusca* ya da *Suncus etruscus*] ağırlığı 2 gramdan azdır; Soreksgiller iki oymağa ayrılır: renkli kesicidişli soreksleri, *Soriculus*'ları, su neomilerini içeren *Soricinae;* beyaz kesicidişli *Crocidura*'ları, *Suncus*'ları Sıçuan su sorekslerini kazıcı *Anourosorex squamipes*'i kapsayan *Crocidurinae.* Bil. a. *Soricidae.*)

SOREL, Kanada'da (Québec) liman kenti, Richelieu ile Saint Lawrencein kavşağında; 19 700 nüf. Tersaneler. Demir-çelik. Takım tezgâhları. Hazırgiyim. Titan metalürjisi.

SOREL (Agnès), Charles VII'nin gözdesi (Fromenteau, Touraine ya da Froidman-

tel, Somme, 1422'ye doğr.-Anneville, Normandiya, 1450). 1444'ten itibaren Charles VII'yi büyük ölçüde etkiledi. Bir Fransa kralının ilk resmi metresi olması kamuoyunda büyük bir tepkiyle karşılandı. Kralın değerli danışmanlarını (Richemont, Jacques Coeur, Bureau kardeşler) destekledi. Kesin bir delil olmamasına rağmen, geleceğin Louis XI'i onu zehirlemekle suçlandı.

SOREL (Albert), fransız tarihçi (Honfleur 1842-Paris 1906). Taine'in öğrencisi olan Sorel, diplomasi tarihi konusunda uzmanlaştı; *l'Europe et la Révolution française* (Avrupa ve Fransız devrimi) [8 cilt, 1885-1904] adlı yapıtında dış sorunların Devrim üzerinde ve Devrim'in yabancı ülkeler üzerindeki etkilerini inceledi.

SOREL (Georges), fransız filozof ve toplumbilimci (Cherbourg 1847-Boulogne-sur-Seine 1922). Bir subayın oğluydu. Politeknik öğrenimi gördükten sonra, önce Paris'e, ardından Boulogne'a yerleşti. Önceleri sosyalistlere yakınlık duyduysa da, Marx'ı ve Proudhon'u okuduktan sonra, gerçek sosyalizmin devrimci sendikacılıkta yattığına inandı. Parlamenter demokrasiye karşı düşmanca bir tutum takındı ve bir süre monarşist sağın etkisinde kaldı. *Réflexions sur la violence* (Şiddet konusunda düşünceler) [1908] adlı bir yapıtı vardır.

Sorel (Julien), Stendhal'in *Kızıl* ve kara* (le Rouge et le Noir) adlı romanının kahramanı. Kendisini ihtiraslı ve enerjik olmaya zorlayarak; sıkılganlığını ve içtenliğini yenmeye çalışan bir kişidir.

Sorel çimentosu, MAGNEZYUM* ÇİMENTOSU'nun eşanlamlısı.

SØRENSEN (Søren Peter Lauritz), danimarkalı kimyacı (Havrebjerg 1868-Kopenhag 1939). Carlsberg laboratuvarı'nı yönetti, iyonlar kuramı ve asitlik-alkalilik üzerinde çalıştı, 1909'da bir ortamın asitliğini değerlendirmek için pH adıyla bilinen indisi kullanmayı önerdi. Mayalanmalar, proteinler ve aminoasitlerin bireşimi konularında da araştırmalar yaptı.

SØRENSEN (Henrik), norveçli ressam (Fryksände, Värmland, İsveç, 1882-Oslo 1962). Sanat yaşamının ilk yıllarında fovizmden etkilendi (1908-1910 arasında Paris'te Matisse'in atölyesinde çalıştı), Norveç manzaralarını güçlü ve mistik bir üslupla yansıttı. Oslo Belediye sarayı'ndaki duvar resmi (1938-1950) gibi önemli dekoratif yapıtlar verdi.

SORENSEN (Theodore Chalkin), amerikalı hukukçu ve yönetici (Lincoln, Nebraska, 1928). 1960'tan başlayarak, Kennedy'nin başkanlık kampanyasında ortaya atılan "brain-trust" politikasını canlandırdı, sonra Amerika Birleşik Devletleri Başkanı özel danışmanı oldu (1961-1964). Birçok kitap yazdı: *Kennedy* (1964), *The Kennedy Legacy* (1970), *Watchmen in the Night: Presidential Accountability After Watergate* (1975), *A Different Kind of Presidency* (1984), *Let the World go Forth: The Speeches, Statements and Writings of John F. Kennedy* (1988), vd.

SØRENSEN (Villy), danimarkalı yazar (Kopenhag 1929). Bir roman (*Bent*, 1950) ve öykü kitapları (*Histoires bizarres* [fr. çev.], 1953; *Histoires sans danger* [fr. çev.], 1955) yazdı, daha sonra *Vindrosen* dergisinin yazı işleri müdürü yardımcısı oldu (1959-1963), felsefi ve eleştirel denemelere yöneldi ve *Poètes et Démons* [fr. çev.], 1959) adlı yapıtında estetik ve felsefi düşünceleri üzerinde önemli bir etkisi olan yapıtları çözümledi. Daha sonraki denemelerinde (*Ni...ni, considérations critiques* [fr. çev.], 1961; *Entre passé et avenir* [fr. çev.], 1969; *Sans but—et avec* [fr. çev.], 1973) olduğu gibi *Nietzsche* (1963) ve *Kafka* (1968) üzerine çalışmaları da, hümanist bir ideali koruma isteğini yansıtır. Sørensen, bu arayış boyunca, bir yandan siyasi ve iktisadi sistemlerle, diğer yandan kitle iletişim ve ifade araçlarıyla mücadele halinde olan bireylere yönelik pratik çözümleri tanımlamaya çalıştı (*Fonction et Existence* [fr. çev.]).

SØRENSEN (Johnny), danimarkalı tasarımcı (Helsingør, Danimarka, 1942). Rud Thygesen (Hobro 1932) ile birlikte bir büro kurdu. İki sanatçı şık ve yalın, kullanışlı, incelikle işlenmiş mobilyalar yarattılar. Sonra ince katmanları kat kat yapıştırma tekniğinden yararlanarak konutlar ve kalabalık mekânlar için bütün parçalarıyla eksiksiz bir dizi oluşturdular.

SORESCU (Marin), rumen yazar (Bulzeşti 1936). Edebiyata pastiş şiirler ile başladı, romanlar, denemeler ve oyunları da kapsayan sonraki yapıtlarında, en derin kaygıdan en kaba güldürüye kadar uzanan bir lirizm getirdi (*Iona*, 1968; *Astfel*, 1973; *Norii*, 1975; *Paracliserul*, 1978; *Symmetries*, 1982; *Ceramique*, 1984; *Uşor cu pianul pe scari*, 1987; *Apa vie, apa móarta*, 1987; vd.)

SORGE (Reinhard Johannes), alman şair (Rixdorf, Berlin, 1892-Ablaincourt 1916). Önce Nietzsche'nin tilmizi oldu, daha sonra aziz Francesco d'Assisi'ninkine yakın bir gizemciliğe yöneldi. Anlatımcılığı benimsedikten sonra kaleme aldığı *Der Bettler* (1912) adlı dramı, döneminin en güçlü yapıtı olarak kabul edildi. Ayrıca din değiştirmeye bir çağrı olan *Metanoeite*'yi (1915) ve yeni inananlar için yazdığı *König David*'i (1916) anmak gerekir.

SORGE (Richard), sovyet gizli ajanı (Bakü 1895-Tokyo 1944). Bakü'de çalışan bir alman teknisyeninin oğluydu. 1906'dan başlayarak eğitimini Berlin'de sürdürdü. 1919'da Alman komünist partisi'ne girdi ve 1924'te Sovyetler Birliği'ne giderek Komünist partisi ve Komintern üyesi oldu. Bir süre Çin'de istihbarat görevi yaptıktan sonra (1930-1933), Berlin'e giderek, Nasyonal-sosyalist parti'ye girdi ve yöneticilerin güvenini kazandı. Eylül 1933'ten başlayarak Tokyo'da basın muhabiri oldu ve alman konsolosluğu tarafından kendisine resmen güven belgesi verildi. Mayıs 1941' de, Almanya'nın SSCB'ye yapacağı saldırının 20 ila 30 haziran tarihleri arasında yer alacağını Moskova'ya bildirdi, aynı yılın ağustos ayında Japonlar'ın ABD'ye (SSCB'ye değil) saldıracağını haber verdi. Japon gizli servisi tarafından kimliği saptandı, tutuklandı (ekim 1941), ölüm cezasına çarptırıldı, cezası Tokyo'da infaz edildi. Yaptıkları uzun süre gizli tutuldu ve Sorge ancak 1964'te sovyet kahramanı ilan edildi.

SORGHUM → KOCADARI.

SORGU a. **1.** Huk. Suç işlediği sanılan kişiye yargıç, savcı ya da yetkili polis görevlilerince, suçla ilgili soruşturmanın aydınlatılması amacıyla soru sorulması. (Ceza muhakemeleri usulü k.'na göre sanık, kural olarak, çağrı kâğıdıyla sorguya çağrılır. Gelmezse, zorla getirileceği çağrı kâğıdına yazılabilir (md.132). Sanığın sorgusunda kimliği saptanarak, iddia edilen suç konusunda ne diyeceği sorulur.) **—2.** *Sorgu sual*, soruşturma. || *Bir kimseyi sorguya çekmek*, polis ya da adli makamlar tarafından yapılan soruşturma sırasında birinin kimliği ve işlenen suç konusunda sorular sormak: *Polisler kavga çıkan gazinodaki müşterileri sorguya çektiler.*
—Bel. Kendisini dinleyenlere ya da hasmına çeşitli sorular yöneltmeye dayanan değişmece.
—Huk. *Sorgu hâkimi*, ilk soruşturmayı yürütmekle görevli yargıç. (21 mayıs 1985 tarih ve 3206 sayılı yasa'yla Ceza muhakemeleri usulü k.'nda yapılan değişiklikle, ilk soruşturma ve sorgu hâkimliği kaldırıldı.)

SORGUÇ a. (fars. *ser* ve *kūc*, koyun başı, *ser-kūc*'tan). **1.** Bazı kuşların tepesinde bulunan ve bedendeki diğer tüylerden açıkça farklı olan tüy demeti. (Eşanl. TEPELİK.) **—2.** Bazı güvercinlerde, ensede çıkarak virgül gibi kıvrılıp başın üstünde sona eren küçük tüy demeti. (Eşanl. TEPELİK.) **—3.** Süs olarak kullanılan tüy demeti.
—Bot. Bileşikgillerden bazı bitkilerin meyvelerinde bulunan tüy demeti.
—Denizbil. *Bulanık su sorgucu*, bir ırmağın ağzında sığ sular ya da alçalma nedeniyle boşalan bulanık suların yayılması. || *Magma sorgucu*, sıcak bir noktadan çekül doğrultusunda uzaklaşan magma akıntısı.
—Esk. giy. Başlıkların ön tarafına takılan tüy, mücevher vb.'den yapılmış süs. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Murassa sorguç*, kıymetli taşlarla bezenmiş sorguç. || *Süpürge sorguç*, tüylerden yapılmış, yelpaze biçimli sorguç. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Esk. sil. *Sorguç yuvası*, hayvanların alın zırhına, ait olduğu kişinin makam ve rütbesini göstermek üzere takılan, boru biçiminde parça. (Kimileri renkli tüylerle süslü olan bu parçaya *tuğ yuvası* da denir.)
—Mim. Bir tonoz binginin ya da küresel binginin içbükey yüzeyi. || Karma sütun başlıklarında, kimi zaman yaprakların yerini alan, tüylerden oluşmuş bezeme.
—ANSİKL. Esk. giy. Sorguç, genellikle beyaz ya da siyah balıkçıl tüyü ve değerli taşlardan yapılırdı. Değerli madenlerin üzeri işlenerek ya da mücevherlerle bezenerek yapılanları da vardı. İnce ve uzun bir ucu olur, buradan başlığa takılırdı. Selçuklu ve osmanlı hükümdarları, kavuklarına murassa sorguçlar takarlardı. Sorguç, başka islam ülkelerinde de görülen bir süs öğesiydi. Osmanlı devletinde başarı gösteren devlet adamlarına ve komutanlara, yabancı ülke hükümdarlarına ya da devlet adamlarına sorguç gönderme geleneği de vardı. İlk kez Selim III, Londra' ya elçi olarak gönderilen Agâh Efendi'yle kral George III ile kraliçe ve kızına birer sorguç göndermişti (1793). Sorguç kadın baş süslerinin de önde gelenlerindendi. • *Süpürge sorguç*, bu tür sorgucu yeniçeri ağası, kulkethüdası, çorbacı ağaları, katar ağaları denen ocağın büyük rütbelileri ve peykler, alaylarda, özel günlerde takarlardı.

SORGUÇ a. Bot. Rozet biçiminde yapraklı, çokyıllık küçük bitki (10 ila 20 cm yüksekliğinde); karların erimesinden sonra Alp bölgelerinde, nemli topraklarda biter. (Narin bir sapın tepesinde yer alan, dilimli taçyapraklı, çoğunlukla mor ya da pembe çiçekleri öne eğik durur. Bil. a. *soldanella;* çuhaçiçeğigiller familyası.)

SORGUÇLU sıf. Sorgucu olan kuş için kullanılır.
—Esk. giy. *Sorguçlu dardağan*, sorguç takılmış dardağan*. (Murat IV döneminde kullanılmaya başlandı.) || *Sorguçlu sarık*, ön tarafına sorguç takılmış sarık.
—Kuşç. *Top sorguçlu*, başında başak biçiminde bir sorguç bulunan kuş.

SORGUÇLU KARTAL a. Kuşç. Tropikal Amerika ormanlarında yaşayan, güçlü pençeli ve gagalı büyük kartal. (Başında dikleşebilen bir tepeliği vardır, özellikle maymunlar ve tembel hayvanlarla beslenir. Bil. a. *Harpia harpia;* kartalgiller familyası.)

SORGUÇLUK a. Esk. giy. Başlığın sorguç takılan yeri. (*Tüylük* de denir.)

SORGUÇOTU a. Alfa gibi, kayalık yerlerde ve ekilmemiş yamaçlarda yetişen çokyıllık otsu bitki. (100 kadar türü dünyanın, özellikle Amerika'nın, sıcak ve ılıman bölgelerinde yetişir. Yaprakları çoğunlukla kıvrıktır. Tek çiçekten oluşan başakçıkları gevşek başaklar halinde bir arada bulunur. Kavuzcukları hayvanlar için çok tehlikeli olan eklemli bir kılçık taşır. Bil. a. *stipa;* buğdaygiller familyası.)

SORGUE ya da **SORGUE DE VAUCLUSE,** Fransa'da (Venaissin) ırmak, Rhône' un kolu (sol kıyıdan); 36 km. Fontaine de

Georges Sorel

sorguçlu kartal
(Harpia harpia)

Vaucluse'den doğar ve kısa süre sonra birçok dala ayrılır.

SORGULAMA a. **1.** Sorgulamak eylemi. **—2.** Bir kimseyi, bir şeyin içyüzünü öğrenmek amacıyla sorguya çekme işi: *Sorgulamanız bitmiştir, gidebilirsiniz. Sanığın sorgulaması sürüyor.*
—Belgl. Bir makineyi (bilgisayar) sorgulamak eylemi.
—Semiyol. Hastanın o andaki şikâyetlerini, kendisinin ve ailesinin daha önce geçirdiği hastalıkları anlattığı muayene bölümü.

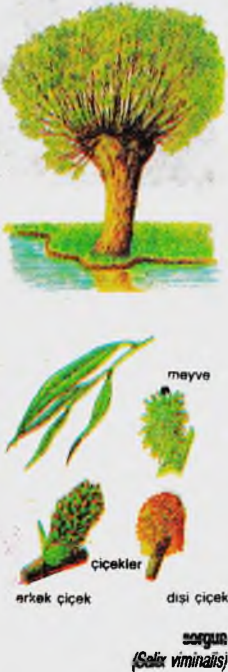
SORGULAMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi sorgulamak,* onu sorguya çekmek. **—2.** *Bir şeyi (soyut) sorgulamak,* bir konu üzerinde sorular sorarak düşünmek: *Hayatı sorgulamak. Eylemlerini sorgulamak.*

◆ **sorgulanmak** edilg. f. **1.** Sorguya çekilmek. **—2.** Üzerinde sorular sorularak düşünülmek: *Sorgulanan değerler.*

SORGULANIŞ a. Sorgulamak eylemi ya da biçimi.

SORGULANMA a. Sorgulanmak eylemi.

SORGULANMAK → SORGULAMAK.

sorgun *(Salix viminalis)*

SORGUN ya da **SORKUN** a. **1.** Boylu çalı görünümünde olan ve dallarından sepet yapılan çeşitli söğüt türlerine verilen ad. **—2.** Dalları çok esnek olduğu için özellikle sepet yapımında kullanılan, bodur söğüt türü, sepetçi söğüdü *(Salix viminalis)*. [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Sorgunun anayurdu Avrupa, Kuzey ve Doğu Asya'dır. Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde, özellikle Doğu ve Kuzey-doğu Anadolu'da, ovalarda, dere kenarlarında yetişir. Çoğunlukla dik ve boylu çalı, ender olarak 5-10 m boyunda bodur bir ağaçtır. Yaprakları dar, uzun ve kısa saplıdır. Tırtılsıları kısa saplı ve sık çiçeklidir. Çiçeklenme yapraklanmadan önce olur. Dalları çok esnek olduğundan sepet yapımına çok elverişli bir türdür. Bu nedenle, özellikle Avrupa'da suni olarak yetiştirilir. Dikim sonbahar ya da ilkbaharda çelikle yapılır. Bunun için iki yıllık sürgünler kullanılır.
Bir yıl sonra ilk kesim yapılır. Ondan sonra her yıl sonbaharda kesim yapılır. Sorgun dalı esnek, bükülgen ve dayanıklıdır, eğilebilir ve kolaylıkla örülebilir. Bu nedenle sepet yapımında çok kullanılır.

SORGUN, İç Anadolu bölgesinin Orta Kızılırmak bölümünde Yozgat iline bağlı ilçe; 96 046 nüf. (1990); 1 769 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 98 köy. Merkezi, Yozgat'ın 35 km D.'sunda *Sorgun,* 31 179 nüf. (1990). Tahıl üretimi, bağcılık. Hayvancılık.

SORGUN suyu ya da **SORGUNÖZÜ, EĞRİÖZ suyu,** İç Anadolu bölgesinin Orta Kızılırmak bölümünde akarsu. Bozok platosundan inen kolların birleşmesiyle oluşur; G.-B.'ya yönelerek Şefaatli yakınında Delice ırmağına kavuşur.

SORGUSUZ be. *Sorgusuz sualsiz,* sormadan, soruşturma yapmadan: *Adamı yakalayıp sorgusuz sualsiz içeri attılar.*

SORİA, İspanya'da kent, Castilla León' da il merkezi, Duero ırmağı kıyısında; 31 000 nüf. (1991). Boğa güreşi müzesi. Ticaret ve tarım müzesi. Çimento fabrikası. Kiremit fabrikası. *—Soria ili;* 10 287 km²; 97 268 nüf. (1990). Yüksek, az nüfuslu bir bölgeyi kaplar. K.'de, İberica sıradağlarında koyun yetiştiriciliği yapılır; G.'de, Duero'nun her iki yakasında, verimsiz kumlu alanlarda uçsuz bucaksız çam ormanları vardır. Duero vadisi tarıma daha elverişlidir (sulama).
—Güz. sant. Kent, geç dönem roman sanatının merkezi sayılabilir. S. Juan de Rabanera kilisesi başucu bölümünün yalınlığıyla dikkati çeker. Buna karşılık, S. Domingo'nun cephesi Batı Fransa sanatıyla birçok benzerlik gösterir. XVI. yy.'da yeniden yapılan S. Pedro katedrali'nin roman üslubundaki avlusu günümüze ulaşmıştır. Bugün yıkıntı halinde olan eski S. Juan de Duero manastırı'nın avlusunda, müslüman kökenli sivri ve girift kemerler, beşik kemerlerle yan yana görülebilir. —8 km K.'de, Numantia* kalıntıları.

SORİANO (Osvaldo), arjantinli yazar (Mar del Plata 1943). Çoğu zaman acımasız bir alaycılıkla romanlar yazdı. 1978'den beri Paris'te yaşıyor.

SORİA Y MATA (Arturo), ispanyol şehirci (Madrid 1844 - *ay. y.* 1920). Bilimsel anlayışa sahip, kendi kendini yetiştirmiş bir kişidir. 1881'den 1892'ye kadar *El Progesso* dergisinde redaktörlük yaptı. 1882'den başlayarak bu dergide doğrusal kentin ilkelerini açıkladı. Şehirciliğin bu yeni kavramını, 1894'ten sonra *La Ciudad linear* dergisinde geliştirmeye başladı ve Madrid Kentleşme grubu'nda uygulamaya koydu.

SORİCİDAE a. Zool. SOREKSGİLLER familyasının bilimsel adı.

SORİCULUS a. (lat. *sorix, -icis,* fare' den). Hindistan ve Güney-doğu Asya'nın dağlık bölgelerinde yaşayan soreks cinsi. (Soreksgiller familyası.)

SORİTE a. (fr. *sorite;* yun. *soreites, soros,* küme, yığın'dan). Mant. → ZİNCİRLEME* TASIM.

SORKUN → SORGUN.

SORLİNGUES adaları → SCİLLY.

SORMA a. Sormak eylemi.
—Ask. denizc. *Bandıra sorma,* savaş sırasında, bir savaş gemisinin denizde rastladığı bir ticaret gemisine milliyetini sorması.

SORMACA a. Anket.

SORMAK g. f. **1.** (*Bir kimseye*) *bir şey sormak, soru sormak,* bir şey hakkında bilgi almak ya da bir konudaki bilgisini ölçmek için bir kimseye bir soru yöneltmek, ondan bir yanıt istemek: *Ona adını sordunuz mu? Sor bakalım, saat kaçmış. Saati sormak. Öğrencilere sınavda zor sorular sormak.* **—2.** *Bir kimseyi sormak,* onu aramak, nasıl olduğunu, bir yerde bulunup bulunmadığını öğrenmek istemek: *Hiç arayıp sorduğun yok, ne haldeyiz biliyor musun? Beni soran oldu mu?* **—3.** *Tkz. Bir şeyi bir kimseden sormak,* bir şeyin sorumluluğu bir kimsenin üzerinde olmak: *Burada her şeyi ondan sorarlar.* **—4.** *Sorma, sormayın, sorma gitsin,* sanılanın çok üstünde, anlatılması güç; çok kötü: *Sorma, o akşam neler çektik. Öyle bir kavga ki, sorma gitsin.* ‖ *Sormak, sorması ayıp olmasın (ama),* saygısızlık sayılabilecek bir soru sorulacağı zaman söze giriş kalıbı: *Sorması ayıp, maaşınız ne kadar? Sormak ayıp olmasın ama bu evi kaça aldınız?* ‖ *Bir kimseyi, bir şeyi sorarsan,* onun ne durumda olduğunu öğrenmek istersen.

◆ **sordurmak** ettirg. f. Sormak eylemini yaptırmak.

◆ **sorulmak** edilg. f. **1.** Bir soru yöneltilmek, cevap istenmek: *Bu soru çok soruldu.* **—2.** *Tkz. Bir kimseden sorulmak,* bir şeyden, bir yerden söz ederken, sorumluluğu o kimsenin üstünde olmak (çoğul özneyle, çalım satmak amacıyla da kullanılır): *Gazetenin bütün işleri ondan sorulur. Buralar, bu işler bizden sorulur.*

SORMAK → SORUMAK.

SORØ, Danimarka'da kent, Sjaelland adasının batısında; 7 200 nüf. 1162'de Absalon'un kurduğu eski bir manastırın roman üslubunda kilisesi. Akademi.

SOROCABA, Brezilya'da (São Paulo eyaleti) kent, São Paulo'nun B.'sında; 273 000 nüf. Sanayi (tekstil, çimento, gübre, makine sanayileri, alüminyum metalürjisi, deri işleme) merkezi.

SOROKİN (Pitirim Alexandrovitch), rus kökenli amerikalı sosyolog (Turia, Sıktıvkar yakınında, bugün Komi Özerk Cumhuriyeti'nde, 1889 - Winchester, Massachusetts, 1968). Petersburg'da sosyoloji kürsüsünü kurdu (1919-1922). Kerenskiy' in sekreteri (1917) oldu, Köylü sovyetleri yürütme komitesi (1917) ve 1918 Rus kurucu meclisi üyesiydi. Ölüm cezasına çarptırıldı, cezası hafifletilip sürgüne çevrildi ve 1922'de ABD'ye gitti; 1930'da amerikan vatandaşı oldu. 1930'da Harvard'da, 1959'a kadar yönettiği sosyoloji bölümünü kurdu. Yapıtlarında amerikan ampirik toplumbilimini sert bir biçimde eleştirmesi ve avrupa toplumbiliminin (özellikle Durkheim ve Marx) etkisinde kalmış olması dikkati çeker. Sorokin, kavram çözümlemesini savundu; toplumsal değişme olgusuyla ve kültürlerin tarihsel topolojisiyle ilgilendi. Başlıca yapıtları: *Sociology of Revolution* (Devrim toplumbilimi) [1925], *Social and Cultural Dynamics* (Toplumsal ve kültürel dinamikler) [1937 -1941], *Russia and the United States, Society, Culture and Personality* (Rusya ve ABD, toplum, kültür ve kişilik) [1947], *The Ways and Power of Love* (Aşkın yolları ve gücü) [1954], *American Sex Revolution Trends of Our Time* (Çağımızın amerikan cinsel devrimi eğilimleri) [1964], *Sociological Theories of Today* (Günümüzün toplumbilim kuramları) [1966], *Bir bunalım çağında toplum felsefeleri* (Social Philosophies in an Age of Crisis) [1972].

SOROKİNA (Nina), rus kadın dansçı (Moskova 1942). 1961'den itibaren Bolşoy balesi'nde çalışmaya başladı, repertuvardaki yapıtların yanı sıra *İlkbahar ayini* (1965), Natalya Kasatkina ve Vladimir Lyuboviç Vasilyov'un *Dünyanın yaradılışı, Assel* (Oleg Vinogradov, 1967), *İcarus* (Vladimir Viktoroviç Vasilyev, 1971) gibi modern yapıtlarda dans etti. 1967'de Bolşoy'da *Ormanda uyuyan güzel*'i yeniden yorumladı.

SOROLLA Y BASTİDA (Joaquín), ıspanyol ressam (Valencia, 1863 - Cercedilla, Madrid ili, 1923). 1885'ten itibaren Paris'te izlenimcilerin etkisinde kaldı. İspanya'ya (Madrid, Valencia) döndükten sonra daha açık renkler kullanmaya başladı (Akdeniz plajları, oynayan çıplak çocuklar, Valencia balıkçıları). Portre ve manzara ressamı olarak, yaşamının sonlarında, New York'taki Hispanic Society için büyük kompozisyonlar gerçekleştirdi. Bu yapıtlarında, çeşitli ispanyol bölgelerindeki günlük işleri, oyunları ve giysileri betimledi. Madrid'deki malikânesi, bugün Sorolla müzesi'ne dönüştürülmüştür.

SORONG, Endonezya'da kent, Yeni Gine'de, Vogelkop yarımadasının kuzey-batı kıyısında kurulmuştur; 20 000 nüf. İçerdeki yataklara direk bağlı petrol limanı.

SOROTİ, Uganda'da kent, Teso ilinin merkezi, Kyoga gölünün yakınında; 12 400 nüf. Karayolu kavşağı. Ticaret merkezi. Konservecilik.

SOROYA a. Asya ve Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişen ve yaprak damarlarının genişlemiş pulumsu, iri kılları ile ilgi çeken ağaç. Yapraklarının bu özelliği nedeniyle keleağacı da denir. Çiçekleri 5'li tipte, meyvesi etlidir (200 tür; bil. a. *saurauja; dilleniaceae* familyası).

SORRE (Maximilien), fransız coğrafyacı (Rennes 1880 - Messigny, Côte-d'Or, 1962). Coğrafyanın ilkelerini, evrimci bir felsefe çerçevesinde yorumladı ve modernleştirdi: *les Fondements de la géographie humaine* (Beşeri coğrafyanın temelleri) [4 cilt, 1943-1952] ve *l'Homme sur la Terre* (Yeryüzündeki insan) [1962] adlı yapıtlarında, Vidal de La Blache'ın düşüncelerini geliştirdi.

SORRENTO, İtalya'da kent, Campania'da (Napoli ili), Sorrento yarımadasında, Napoli körfezinin G.'inde; 19 000 nüf. Napoli körfezinin yanı başında sipsivri yükselen tüflü bir taraçada bahçelerin (geniş bağlar ve portakal bahçeleri) ortasında bulunan kent, bir sayfiye merkezi ve yarımada içine (mağaralar) ve Capri'ye yönelik gezintilerin başlangıç yeridir.
—Tar. Yunanlılar'ın kurduğu Sorrento, 420'de piskoposluk oldu. VII. yy.'da özerk dükalık haline gelen Sorrento 1137'de Norman krallığı'na katıldı.

SORS ya da **SOR** (Fernando), ispanyol gitarcı ve besteci (Barcelona 1778 - Paris 1839). Katalonya'da yetişti, Londra'da, sonra Paris'te çalıştı ve orada gitarın tanınmasını sağladı. Bu çalgı için hazırladığı metot (1830), etüdler ve çeşitli besteler, operalarını ve balelerini gölgede bırakmıştır.

SORSA (Kalevi), finlandiyalı siyaset adamı (Keuruu, Jyväskylä yakınları, 1930). Sosyal demokrat parti'nin genel sekreteri, milletvekili, 1972'de Rafael Paasio kabinesinde Dışişleri komisyonu başkanı oldu. Merkez-sol bir hükümetin başbakanlığını yaptı (1972-1975). Bu hükümet birçok güçlükle karşılaştı (Cumhurbaşkanı Kekkonen'in istifa tehdidinin yarattığı bunalım). Dış ilişkiler bakanı (1975-1976), 1977 ve 1979 yılları arasında da Başbakan oldu. Cumhurbaşkanlığına Mauno Koivisto'nun seçilmesinden sonra şubat 1982'de yeniden başbakanlığa getirildi. Mart 1987' deki seçimlerde Sosyal demokrat parti oy kaybedince istifa etti (nisan 1987); parti başkanlığından da ayrıldı. 1987-1989 arasında Başbakan yardımcılığı ve Dışişleri bakanlığı, 1989'dan 1991'e kadar Parlamento başkanlığı yaptı. Daha sonra politikayı bırakarak Finlandiya bankası başkanı oldu.

SORTİ a. (fr. *sortie*). Ask. havc. ÇIKIŞ'ın eşanlamlısı.

SØR TRØNDELAG, Norveç'te yönetim bölgesi (fylke), Trondheim'in G.'inde; 18 831 km^2; 250 400 nüf. (1990). Yönetim merkezi *Trondheim*.

SORU a. **1.** Bir bilgi edinmek ya da bilgileri denetlemek amacıyla bir kimseye yöneltilen ve karşılık gerektiren söz ya da yazı; sual: *Sorunuzun amacını anlayamadım. Sınav soruları çok güçtü.* **—2.** *Soru işareti*, gündelik dilde, çözümü belli olmayan sorun: *Söylediklerin kafamda bir soru işareti olarak kaldı.*
—Anayas. huk. Bakanlar kurulu adına sözlü ya da yazılı olarak cevaplandırılmak üzere Başbakan ya da bakanlardan bilgi isteme. (Soru TBMM'nin bilgi edinme ve denetim yollarından biridir. Soru önergelerinin verilme biçimi ve içeriği Meclis içtüzüğüyle düzenlenir.)
—Dilbil. *Soru cümlesi*, bir soru sormayı amaçlayan ya da bir kuşku içeren cümle türü. (Soru cümlenin tümünü ya da kimi öğelerini kapsayabilir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Soru eki*, soru kavramı içeren ek (-mı / -mi / -mu / -mü). (Bk. *ansikl.* böl.) || *Soru işareti*, tüm dolaysız soru cümlelerinin sonuna konan noktalama işareti (?): *Nereye gidiyorsunuz?* [Kesin olarak bilinmeyen söz bilgi vb. için de ayraç içine alınarak kullanılır: *İstanbul'da (?) öldüğü kimi kaynaklarca belirtiliyor.*]
—Din. *Soru günü*, ahrette insanların Tanrı karşısında sorguya çekilecekleri zaman; mahşer.
—Ruhbil. ve Topbil. *Soru cetveli*, sondaj yoluyla yapılan bir soruşturmada, bir grubu temsil eden küçük ve örnek bir topluluğun üyelerine verilen ve soruşturmanın ele aldığı sorunlara ilişkin görüşlerini öğrenmeyi hedef alan sözlü ya da yazılı soru dizisi. (Bk. *ansikl.* böl.).
—ANSİKL. Dilbil. Bilmediği bir olguya ilişkin bir doğrulama ya da açıklama istemesine göre, konuşucu, sorusunu tüm cümleye yayar ya da cümlenin anlattığı bir olay, bir kişi, eylemin bir yönü üzerinde odaklaştırır. *Geldin mi? İyi yaptım mı?* gibi sorular *evet / hayır* yanıtlarını gerektirebilir (bu yanıtlar, cümlenin tümünün olumlu ya da olumsuz yinelenmesiyle eşdeğerlidir), oysa *Sen kimsin? Nereye gidiyor?* gibi sorular için, soruda bulunmayan bilgileri gerektiren yanıtlar zorunludur: *Ben basketbol hastası Erdim'im. Annesini görmeye gidiyor.* Soru, özneyi (*Öldürüldü mü? —Hayır intihar etti.*), nesneyi *(Kimi / Hangisini gördün?)*, tümleçleri *(Kime / Neye güldün?; Nasıl / Nerde yaşıyor?)* ilgilendirebilir. İster cümlenin tümüne, ister kimi öğelerine ilişkin olsun soru dolaylı ya da dolaysız biçimlerde yöneltilebilir. Türkçede soru cümlesi ses tonunun değişikliği, soru sözcüklerinin, ekinin ve işaretinin varlığıyla düz cümleden ayrılır.
Soru sözcükleri sınıfı, çeşitli dilbilgisel biçimbirimlerden (sıfat, adıl, belirteç), oluşur: *Soru sıfatı*, soruyu önünde bulunduğu varlık ya da nesnenin kimliğine ya da özelliğine yöneltir: *Hangi köpeği alalım? Nasıl bir? Kaç lira?. Soru adılı*, soru kavramı içerir ve adların yerini soru yoluyla tutar. *Kim? / Ne?* soru adılları canlı / cansız karşıtlığını yansıtır: *Kim geldi? Ne yapıyorsun? Hangisi? Hangileri?* daha önce belirtilmiş ya da zihinde var olan varlıklara yöneltilir. Türkçede soru adılları iyelik ve durum ekleri alarak da kullanılırlar ve özne, nesne ya da tümleç olabilirler. *Soru belirteci*, soruyu eylemin görünüşüne yöneltir ve anlamını soru yoluyla kısar ya da genişletir: *Nasıl geldiniz? Niçin gittiniz? Ne dolaşıp duruyorsun? Soru eki* ile kurulan dolaysız *(Geldiniz mi?)* ya da dolaylı *(Gitti mi diye sordu)* soru cümlelerinde soru, cümlenin tümüyle, özellikle eylemiyle ilgilidir.
—Ruhbil. ve Topbil. Soruşturmaya tabi tutulanlar, soru dizisine ya serbest şekilde (açık soru) ya birçok şık arasında bir seçim yaparak (filtre soru) ya da evet-hayırla (kapalı soru) yanıt verirler. Bir örnek topluluğa sunulan standartlaştırılmış bir soru dizisi, hiçbir zaman 35-40'tan fazla soru içermemelidir.

SORUCU-YANITLAYICI a. Havc. Bir gözetleme radarının panoramik ekranı üzerinde görülen bir uçağı ya da gemiyi, önceden saptanmış bir koda göre belirlemeyi sağlayan radar düzeneği.

SORULMAK → SORMAK.

SORUM a. Sorumluluk.

SORUMAK ya da **SORMAK** g. f. Emmek, soğurmak.

◆ **soruşmak** işt. f. *Esk.* Birbirini emerek öpüşmek, emişmek: *Buluştu bülbül ile gülsitanı / Soruştu tuti ile şekker-sitanı* (Dastan-ı Ahmet Harami, XIV. yy.).

SORUMLU sıf. **1.** Bir otoriteye karşı kendisine bağlı olan ya da yükümlülüğünü üstlendiği kimselerin davranışları için hesap vermek zorunda olan kimse için kullanılır; mesul: *Ergin olmayan çocukların verdikleri zararlardan aileleri sorumludur.* **—2.** Bir şeyi yapan ya da o şeyden dolayı suçlu olan ya da onun neden olacağı maddi ve manevi sonuçlara katlanmak zorunda bulunan kimse için kullanılır: *Bir çalışmanın aksamasından sorumlu olmak.* **—3.** Bir görevle yükümlü olan kimse için kullanılır: *Sorumlu kişiyle görüşmek istiyorum. Derginin sorumlu müdürü.* **—4.** Düşünceli, ciddi, davranışlarının sonucunu göz önünde bulunduran bir kimse için kullanılır: *Sorumlu bir insan gibi davranmak.* **—5.** *Bir kimseyi, bir şeyden sorumlu tutmak,* bir şeyin neden olduğu olumsuz bir sonucu bir kimseye yüklemek.

◆ a. **1.** Bir kuruluşta, bir örgütte belli bir görevle yükümlü kimse; görevli: *Sınav sorumlusu.* **—2.** Bir şeyin nedeni olan kişi (özellikle kötü, olumsuz bir şey için): *Bu başarısızlığın sorumlusu ben değilim. Bir kazanın sorumlularını aramak.*
—Ask. *Hesap sorumlusu*, ordu mallarının hesap ve kayıtlarını tutmakla görevli personele verilen ad. (Mal saymanına karşı sorumludur.) || *Mal sorumlusu*, ordu mallarının teslim alınması, depolanması, bakımı ve dağıtımıyla görevli personele verilen ad. (Mal saymanına karşı sorumludur.)

SORUMLULUK a. **1.** Bir kimsenin kendisinin ya da başkalarının davranışları için bir kimseye ya da bir yetkiliye hesap verme, bu davranışların doğurabileceği sonuçlara katlanmayı kabul etme zorunluluğu ya da bunun ahlak açısından gerekliliği: *Herhangi bir soygun halinde her türlü sorumluluğu reddetmek.* **—2.** Bir görevden, bir işten sorumlu olma durumu; bu yükümlülüğün kendisi: *Bütün bir bölümün sorumluluğunu taşıyor. Bu onun için çok ağır bir sorumluluk.* **—3.** Karar alma yetkisinin yanı sıra hesap verme zorunluluğunu da içeren görev, meslek ya da toplumsal konum: *Bir sendikada sorumluluk almak, sorumluluk yüklenmek. Sorumluluktan hoşlanmamak, sorumluluktan kaçmak.*
—Anayas. huk. *Hükümet sorumluluğu*, parlamenter rejimlerde hükümetin Parlamento'nun denetiminde olması. (Parlamento'nun onayını alamayan hükümet istifa etmek zorunda kalır. Hükümetin Parlamento karşısındaki sorumluluğu, çoğu kez Millet meclisi'ne karşı sözkonusu olur. Kimi sistemlerde bu sorumluluk her iki meclise [Senato ve Millet meclisi] karşı sözkonusu olabilir. Meclislerin hükümeti denetlemede başvurdukları iki önemli yol vardır: gensoru ve güvenoyu.)
—Huk. Hukuka aykırı eylemlerin doğurduğu zararları giderme yükümlülüğü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Adam çalıştıranların sorumluluğu*, adam çalıştıranların, yanlarında çalışan adamların üçüncü kişilere verdikleri zararlardan sorumlu olması. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Ayni sorumluluk*, bir kimsenin mal varlığındaki belirli bir malla sınırlı sorumluluğu. (Bu tür sorumlulukta borçlunun öteki mallarına dokunulamaz. Örneğin, Türk med. k.'nun 754. maddesinde belirtilen taşınmaz yükümlülüğündeki sorumluluk, ayni sorumluluktur.) || *Ceza sorumluluğu*, bir kimsenin suç sayılan eylemlerinden sorumluluğu. (→ CEZA.) || *Ev başkanının sorumluluğu*, ev başkanının kendisiyle yaşayan ehliyetsiz kişilerin eylemlerinden doğan sorumluluk. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Hakkaniyet sorumluluğu*, ehliyetsiz kişilerin verdikleri zararlardan adalet ve hakkaniyet gereği sorumlu olması. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Haksız fiil sorumluluğu*, bir kimsenin hukuka aykırı eyleminden doğan sorumluluk. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Hayvan idare edenlerin sorumluluğu*, yönetimi altındaki hayvanın başkalarına verdiği zararlardan doğan sorumluluk. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kusurlu sorumluluk* ya da *sübjektif sorumluluk*, kusura dayanan sorumluluk. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kusursuz sorumluluk* ya da *objektif sorumluluk*, kusura dayanmayan sorumluluk. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Müteselsil sorumluluk*, birden çok kişinin borcun tümünden ayrı ayrı sorumlu olması. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sözleşmeden doğan sorumluluk*, sözleşme hükümlerine aykırılıktan doğan sorumluluk. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Yapı sahibinin sorumluluğu*, bir yapının kötü yapılmış olması ya da bakımsızlığı yüzünden üçüncü kişilerin uğrayacağı zarardan sorumluluk. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Sig. *Gayrimenkul sorumluluk sigortası*, bir taşınmaz sahibinin bu taşınmazı dolayısıyla, üçüncü kişilerin uğrayacakları zarar ve hasarlara karşı sorumluluğunu karşılayan sigorta. || *İmalatçının sorumluluk sigortası*, üretilen malların hatalı, kusurlu ve bozuk olması nedeniyle, bunları kullanan üçüncü kişilerin uğrayacakarı zararlardan dolayı, üreticinin sorumluluğunu karşılayan sigorta. || *İşverenin sorumluluk sigortası*, işyerinde bir iş kazası sonucu işçi ya da işçilerin ölmeleri ya da yaralanmaları nedeniyle işverenin sorumlu tutularak ödemek zorunda olduğu tazminatın sigor-

ması. || *Üçüncü kişi sorumluluk sigortası,* üçüncü kişilerin bedensel ve maddi zararlara uğramasında kusurlu bulunan sigortalının hukuksal sorumluluğunu karşılayan sigorta.

—Uluslarar. huk. *Devletin uluslararası sorumluluğu,* bir devletin, uluslararası hukuk kuralına uymayarak yol açtığı zararları ödeme yükümlülüğü. (Uzay araçlarının fırlatılması gibi özel durumlarda uluslararası sorumluluk, yükümlülükte bir kusur olarak değil, özel bir riskin sonucu olarak ortaya çıkar.)

—ANSİKL. Huk. Hukuk kurallarına karşı gelmek, her zaman bir yaptırımla (müeyyide) karşılanır. Bu kurallar insanları belirli bir biçimde davranmaya zorlarlar. Kişilerin hukuk dışı davranışlarından sorumlu tutulabilmeleri, genellikle onların temyiz kudretine sahip olmalarına bağlıdır. Temyiz kudretine sahip olmayanlar, hukukça sorumlu tutulamazlar. Gerek ceza sorumluluğu, gerekse hukuksal sorumluluk (tazminat) için kişilerin temyiz gücüne sahip olmaları ön koşuldur.

• *Adam çalıştıranların sorumluluğu.* Başkalarını çalıştıran kimse, yanında çalıştırdığı kimselerin ve işçilerinin, işlerini gördükleri sırada yaptıkları zararlardan sorumludur. Ancak çalıştıran kişi, böyle bir zararın doğmaması için, durumun gerektirdiği tüm dikkat ve özeni gösterdiğini ya da dikkat ve özeni göstermiş olsaydı bile zararın doğmasına engel olamayacağını kanıtlarsa sorumlu olmaz. Çalıştıran kişinin tazminat olarak ödediği şeyi zararı doğuran kimseye dönüp isteme hakkı vardır (Borçlar k. md. 56).

• *Ev başkanının sorumluluğu.* Ev başkanı, başkanlığı altında bulunan küçüğün, kısıtlının ya da akıl hastalığı veya akıl zayıflığıyla sakat olan kimsenin yaptığı zarardan sorumlu olur. Bu tür bir zararın doğması ev başkanının bu kişiler üzerinde gerekli özeni göstermediği varsayımına dayanır. Ancak ev başkanı bu varsayımı çürütebilir; sözkonusu özeni gösterdiğini kanıtlayarak sorumluluktan kurtulabilir. Ev başkanının sorumluluğu için onun kusurlu olması şart değildir; o kusurlu olmadığını ileri sürerek sorumluluktan kurtulamaz. Sorumluluktan kurtulabilmesi için kusurlu olmadığını değil, kendisine düşen özen ve gözetim görevlerini yerine getirdiğini kanıtlaması gerekir (Türk med. k. md. 320).

• *Hakkaniyet sorumluluğu.* Yaş küçüklüğü, akıl hastalığı, akıl zayıflığı, sarhoşluk ve buna benzer durumlar temyiz kudretini ve bunun sonucu olarak da kusur ehliyetini ortadan kaldırır. Ancak hakkaniyet gerektiriyorsa temyiz kudretine sahip olmayanlar, verdikleri zarardan sorumlu tutulabilirler. Bu sorumluluk için kişi temyiz kudretine sahip olsaydı bir kusur olarak ortaya çıkacak olan bir eylemi gerektirir. Temyiz kudretine sahip olmayan bir kişi, hiçbir kusur işlemeksizin bir zarara neden olursa, bu ilkeye dayanarak sorumlu tutulamaz. Temyiz kudretini geçici olarak kaybeden kimse, bu durumdayken vermiş olduğu zararı tazmin etmekle yükümlüdür; ancak bu duruma kendi kusuru olmaksızın düştüğünü kanıtlarsa sorumlu olmaz (Borçlar k. md. 54).

• *Hayvan idare edenlerin sorumluluğu.* Bir hayvanın yaptığı zarardan o hayvanı idare eden sorumludur. Hayvanı idare edenin kimliği konusunda görüş ayrılıkları vardır. Hayvandan yararlanan kişiyle hayvanın sahibi, her zaman aynı kişi olmayabilir. Zarardan sorumluluk konusundaki ölçünün, hayvan üzerinde tasarruf yetkisi olduğu görüşü egemendir. Yasaya göre, hayvanı idare eden kişi hayvanı tutmada ve gözetmede durumun gerektirdiği tüm dikkat ve özeni gösterdiğini ya da bu dikkat ve özeni göstermiş olsaydı bile zararın yine doğacak olduğunu kanıtlarsa sorumlu olmaz. Eğer hayvan, bir başka kimse ya da başka kimsenin hayvanı tarafından ürkütülmüşse, zararı ödeyenin o kimselere dönüp onlardan istekte bulunma hakkı vardır (Borçlar k. md. 56).

• *Kusurlu sorumluluk.* Kusurun iki türü vardır: kasıt ve ihmal. Kasıt, hukuka aykırı sonucun bilinerek istenmesi; ihmal ise, bu sonucun istenmemesine karşın önlenmesi için gerekli özenin gösterilmemesidir. Bir kimseye gerek kasten gerek ihmal yoluyla, haksız olarak zarar veren kişi, bu zararı gidermekle yükümlüdür. Kusurlu sorumluluk, haksız fiil sorumluluğunun ana ilkesidir. Bir kişinin haksız fiilden sorumlu tutulabilmesi için, kural olarak onun kusurlu olması gerekir. Kusura dayanan haksız fiil sorumluluğunun koşulları şunlardır: 1. hukuka aykırı eylem; 2. kusur; 3. zarar; 4. illiyet bağlantısı. Bir eylemin haksız fiil sayılması için, onun hukuka aykırı olması gerekir. Hukuka aykırılığı ortadan kaldıran nedenlerin bulunması, eylemi haksız fiil olmaktan çıkarır. Hukuka uygunluk nedenleri olarak adlandırılan bu nedenler şunlardır: 1. zarar görenin onayı (muvafakatı); 2. yasal bir görevin yerine getirilmesi; 3. meşru müdafaa; 4. zorunluluk hali. Hukuka aykırı bir eylemin sorumluluk için, ortada bir zararın da bulunması gerekir. Zarar doğmamışsa, sorumluluk da sözkonusu olamaz. İlliyet bağı, hukuka aykırı eylemle meydana gelen zarar arasında bir nedensellik bağının bulunmasıdır. Bir kişiyi sorumlu tutabilmek için, meydana gelen zararın onun eyleminden doğması gerekir.

• *Kusursuz sorumluluk (objektif sorumluluk).* Bu sorumluluk türünde kusurlu olma koşulu aranmaz. Sorumlulukta kural, kusurluluktur; ancak, kimi durumlarda, yasa, meydana gelen zararda kusur olmasa bile, sorumluluğu kabul eder. Borçlar k.'nda yer alan kusursuz sorumluluk halleri şunlardır: 1. temyiz kudretine sahip olmayanların haksız fiil sorumluluğu (hakkaniyet sorumluluğu); 2. adam çalıştıranların sorumluluğu; 3. hayvan idare edenlerin sorumluluğu; 4. yapı sahibinin sorumluluğu.

• *Müteselsil sorumluluk.* Müteselsil sorumlulukta borçlulardan her biri alacaklıya karşı borcun tümünden sorumludur. Bu tür sorumlulukta alacaklı, borcun tümünün ya da bir bölümünün ödenmesini, borçluların tümünden ya da yalnız birinden isteyebilir. Borcun tümü ödeninceye kadar tüm borçluların sorumluluğu sürer. Tersine bir sözleşme olmadıkça, müteselsil borçlulardan biri kendi kişisel davranışıyla öteki borçluların durumunu ağırlaştıramaz. Ödeme ya da takas yoluyla borcun tümünü ya da bir bölümünü sona erdirmiş olan müteselsil borçlulardan her biri sona eren borç oranında öteki borçluları da borçtan kurtarmış olur (Borçlar k. md. 145).

• *Yapı sahibinin sorumluluğu.* Yapı sahibi, yapının kötü yapılmasından ya da onun korunmasında kusurdan sorumludur (Borçlar k. md. 58). Yapı sahibinin sorumlu olması için, onun kusurlu olması şart değildir. Buradaki sorumluluk, tam bir kusursuz sorumluluk halidir. Yapı sahibi yapının bozukluğunda ya da bakımında hiçbir kusurunun bulunmadığını ileri sürerek sorumluluktan kurtulamaz. Ancak, bu yüzden ödemek zorunda kaldığı tazminat için kusurlu olan kişilere başvurma hakkı vardır.

SORUMSUZ sıf. Düşüncesizce davranan, davranışlarının, eylemlerinin doğuracağı sonuçların bilincinde olmayan bir kimse; bu bilinçsizliği gösteren şey için kullanılır: *Bu kazaya sorumsuz bir görevlinin ihmali yol açtı. Ne sorumsuz insansın, işine zamanında gelsene. Sorumsuz davranışlarımız başımıza iş açtı. Sorumsuz bir hayat.*

SORUMSUZCA sıf., be. Sorumsuz bir kimseye yakışır biçimde: *Bu sorumsuzca bir davranış. Sorumsuzca davranmak.*

SORUMSUZLUK a. **1.** Sorumluluk duygusundan tümüyle yoksun olan, düşüncesizce davranan bir kimsenin özelliği. **—2.** Sorumsuzca davranış: *Bu ne sorumsuzluk! Yöneticilerin sorumsuzluğu şirketi iflasa sürükledi.*

—Anayas. huk. Parlamenter rejimlerde Cumhurbaşkanının yaptığı işlemlerden, kural olarak, sorumlu olmaması. (1982 Anayasası'na göre, Cumhurbaşkanının resen imzaladığı kararlar ve emirlere karşı Anayasa mahkemesi'ne ve öteki yargı mercilerine başvurulamaz.) —Milletvekillerinin Meclis çalışmalarındaki oy ve sözlerinden, Meclis'te ileri sürdükleri düşüncelerden sorumlu tutulamamaları.

SORUN a. **1.** Özellikle bilgi alanında,soruların toplandığı nokta, tartışmaya açık, kanıtlamalara, çeşitli kuramlara konu olan soru: *İnsanın kökeni sorunu.* **—2.** Belli bir alanla ilgili olan ve birtakım güçlükler, engeller ortaya koyan, çözüm gerektiren şey; mesele, problem: *Bu sadece teknik bir sorundur. Çözümlenmiş bir sorun. İstanbul'un trafik sorunu. Toplumsal sorunlar. Dünyada açlık sorunu.* **—3.** Kişiyi güç durumda bırakan, sıkıcı ve olumsuz her türden güçlük; dert: *Sağlık sorunları olmak. İş bulamayan oğullarıyla ilgili büyük sorunları var.* **—4.** İç çatışması, ruhsal dengeyi bozan, duygusal karmaşa, ruhsal bozukluk (genellikle *ruhsal sorun* biçiminde kullanılır): *Bazı sorunları olmak. Bir sorunu var, kalabalıkta konuşamıyor.* **—5.** *Sorun çıkarmak,* hoş olmayan, içinden çıkılması güç bir durum yaratmak: *Şimdi başıma bir sorun da sen çıkarma.* || *Bu + k. adl. + ın + sorunu,* "bu sorun onu ilgilendirir" anlamında kullanılır: *Bu senin sorunun, benim yapabileceğim bir şey yok.*

—Ruhbil. Bir organizma ya da öznenin içinden çıkması için, yenilik niteliği taşıyan bir davranış ya da sözel bir etkinlik göstermesi gereken her durum. || *Sorun çözümü,* bireyin, doğal ya da yapay bir sorunu çözümlediği etkinlik. (Bu etkinlik, birbirini izleyen bir dizi "adım" içerir. Bu adımlar, basit zihinsel işlemleri ve stratejileri ya da planlamaları devreye sokar.)

SORUNLU sıf. **1.** Duygusal, ruhsal sorunları nedeniyle kendisiyle kolay iletişim kurulamayan; ilişkilerde sorun çıkartan kimse için kullanılır; problemli: *Sorunlu bir genç, mutlaka bir uzmanla görüşmesi gerekir.* **—2.** Çeşitli sorunlar, güçlükler içinde bulunan topluluk, kuruluş vb. için kullanılır; problemli: *Sorunlu bir ülke. Sorunlu kuruluşlar.* **—3.** Çeşitli sorunlar içeren: *Sorunlu bir beraberlik. Evlilikleri çok sorunlu.*

SORUNSAL a. Belli bir durumdan kaynaklanan ya da bir bilgi alanıyla ilgili olan sorunların tümü. (Eşanl. PROBLEMATİK.)

—Fels. Kant'da, bir yargının kipliğine, yani o yargının, yargıyı ileri süren için kesin olmayan doğruluğuna ya da yanlışlığına denir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Fels. Kant şöyle yazar: "Sorunsal yargılar, olumlamanın ya da olumsuzlamanın yalnızca olası kabul edildiği, yani zihin tarafından ancak keyfi bir biçimde seçilebileceğinin kabul edildiği yargılardır" (*Kritik der reinen Vernunft* [Salt aklın eleştirisi], 1, 1, 1). Kant "Tanrısal bir adalet varsa, kötü cezasını bulacaktır" türünden koşullu bir yargıdaki iki önermeyi çözümleyen bir düşüncedeki içeriği buna örnek gösterir. Aynı şekilde Kant, ereğinin arzulandığı açıkça belirtilmemiş koşullu bir buyruğu da, sorunsal olarak adlandırır.

◆ a. Bir bilgi alanına ilişkin olan ya da belli bir durumun sonucu olarak ortaya çıkan sorular ya da sorunlar öbeği.

SORUNSUZ sıf. **1.** Herhangi bir sorunu olmayan bir kimse, bir topluluk, bir ku-